מחשבת ישראל · ראשונים

עקידת יצחק

רבנו יצחק עראמה

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

עקידת יצחק

רבנו יצחק עראמה

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/עקידת-יצחק/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

מפתח 5
הקדמת המחבר 13
מבוא שערים 21
שער א 34
שער ב 57
שער ג 70
שער ד 114
שער ה 128
שער ו 144
שער ז 172
שער ח 188
שער ט 217
שער י 238
שער יא 251
שער יב 271
שער יג 291
שער יד 314
שער טו 333
שער טז 349
שער יז 371
שער יח 388
שער יט 407
שער כ 433
שער כא 449
שער כב 473
שער כג 513
שער כד 535
שער כה 555
שער כו 597
שער כז 618
שער כח 639
שער כט 675
שער ל 699
שער לא 726
שער לב 751
שער לג 775
שער לד 796
שער לה 819
שער לו 859
שער לז 896
שער לח 918
שער לט 939
שער מ 964
שער מא 987
שער מב 1006
שער מג 1027
שער מד 1052
שער מה 1093
שער מו 1120
שער מז 1156
שער מח 1172
שער מט 1198
שער נ 1215
שער נא 1232
שער נב 1253
שער נג 1267
שער נד 1301
שער נה 1331
שער נו 1359
שער נז 1381
שער נח 1409
שער נט 1431

שער ס 1464
שער סא 1489
שער סב 1513
שער סג 1533
שער סד 1586
שער סה 1604
שער סו 1638
שער סז 1654
שער סח 1739
שער סט 1754
שער ע 1774
שער עא 1810
שער עב 1823
שער עג 1855
שער עד 1874
שער עה 1893
שער עו 1912
שער עז 1932
שער עח 1969
שער עט 2003
שער פ 2039
שער פא 2070
שער פב 2090
שער פג 2126
שער פד 2141
שער פה 2161
שער פו 2180
שער פז 2194
שער פח 2215
שער פט 2237
שער צ 2250
שער צא 2271
שער צב 2284
שער צג 2308
שער צד 2329
שער צה 2342
שער צו 2363
שער צז 2379
שער צח 2423
שער צט 2456
שער ק 2470
שער קא 2492
שער קב 2515
שער קג 2531
שער קד 2565
שער קה 2586
נעילת שערים 2602

מפתח

מבוא שערים. בזה השער יבאר שהתכלית כל עוד שיתעלה יתעלו הפעולות המביאות אליו ויהיה בטוח בהגעתו:

בשער ראשון יבאר כי עמידת המציאות בסבותיו הטבעיות הכרחי להכרת הסבה הראשונה יתעלה:

בנעילת השער יבאר בו בביטול דעת הסכלים המייחסים העולם והמצות אל המקרה וההזדמן:

בשער השני יבאר שאין מן ההכרח שגרמי השמים יהיו חיים משכילים מתנועעים לתשוקת הנבדלים לא מצד השכל וכל שכן מן התורה ושאם היה כן ראוי לזכור מציאת המלאכים בפסוק הראשון לפי טבע המציאות:

בשער השלישי יבאר בו שאי אפשר המצא הבחירה אם לא תמצא ההנהגה הטבעית אשר במאמרות העשרה:

במאמר השני יבאר ענינים חמורים נאותים תורניים בחלוף מה שכתבו הראשונים:

בשער הרביעי יבאר איך שביתת המעשים ביום השבת הוא מופת חותך על אמונת החדוש מהאפס המוחלט ברצון גמור וצורך זה המופת:

בשער החמישי יבאר בו שאין ההכרח שהגלגלים יהיו יקרים מהאדם ולא שיהיו חיים משכילים:

בשער הששי יבאר שהספק הנופל במהות הנפש הוא מונע להצלחת האדם כמו שכן הענין בכל תכלית. גם ידבר בגדר הנפש התורני:

בשער השביעי יבאר בו מעלת ספורי התורה על כל שאר הספורים והספרים. ואיך הגן ועניו וארבע נהרותיו יורו על מהות האדם וחלקי כחותיו ומיני פעולותיו. והמה מישרים מאד להצלחת הנפש:

בשער השמיני יבאר ענייני הזווג הראשון מעניני הזווג השני:

בפרק החבור הכוונה בזה להורות שהאהבה והחברה השלמה יתחזק בין האוהבים והחברים כפי דמיונם או שווים או ההפך:

בפרק החבור הטבעי הכוונה בזה לבאר ענין החבורה האנושית והבדלה מהמלאכיית.

בשער התשיעי יבאר שתשוקת הטבע המורכב מאלו ההפכים אל החטא וההפסד בתשוקת האשה המנאפת אל הזנות. וסוד חטא האדם על ידי חוה ושניהם על ידי הנחש. וקלקלתם ותקנתם:

בשער העשירי ידבר בחלוף הידיעות. ואיזו ידיעה תתייחם לה'. ואיזו לאנשים. ואם המלאכים יודעים טוב ורע. והכרובים. ולהט החרב:
בשער האחד עשר יבאר ספור תולדות בני אדם ומלאכותיהם וכל הקורות אותם והתכת השמות המונחות לו ראשונה ודרך אבדון:
בשער השנים עשר יבאר בו חלוק כתות חיי האדם והפרדתם כפי רשעתם וצדקתם גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם אשר על פיהם העולם נידון. בנגון העולם יבאר בו שהעולם הגדול והקטון הם כשני כלי נגון הנערכים על יחס אחד. בשער השלשה עשר יבאר שהמבול הוא מופת חותך לחדוש העולם ולקיום הנסים המפורסם על ידי ידיעת ההפכים. וביאור שמש בגבעון. וחזרת השמש:
בשער הארבעה עשר יבאר איך יהיה הקשת הנראה בענן ביום הגשם לפי טבעו נאמן בבריתו וקיים במאמרו שלא להביא עוד מבול וכל מעשה תקפו וענין דור הפלגה:
בשער החמשה עשר יבאר בו המחוייב בטבע הבריאה האלהית הוא מציאת הענינים הנסיים הנפלאים:
בשער הששה עשר יבאר איך הגיע אברהם דרך פילוסופותו אל מה שהגיע ראשונה מהשלמות ומעלתו ושאר רוח לו להיישיר את כל בני דורו:
בשער השבעה עשר יבאר שהמעלות לא תמצאנה נפרדות וכן המצות התוריות. ושנגלה לאברהם השכר הרוחני והאמין בה':
בשער השמונה עשר ידבר מתכלית זה המציאות אשר נבוכו בו רבים ותועלת המילה אשר בה נשלמה הבריאה האנושית:
בשער התשעה עשר יבאר הפרש בין הנבואה אשר הניחוה קצת הפילוסופים ובין מה שהורו עליה המדברים התורניים. ויבטל דעת הרלב"ג בענין ידיעת האל העתידות. ומי ומה הביא קצת חכמינו להחליט על הענינים המסופרים שהם במראה הנבואה ויבאר באי אלו הדברים ראוי לומר כן:
בשער העשרים יבאר חטאת סדום ההפוכה כמו רגע מה היתה. ובענין הזכור וכמה נשתנו מבעלי הגבעה:
בשער האחד ועשרים יבאר בעניני הידיעה האלהית ואיך תהיה ידיעתו בעבר והווה ועתיד מבלי שיגיע חדוש ושנוי וחלוף בידיעתו ית':
בשער השנים ועשרים יבאר איך תשאר הבחירה חפשית אף כי עקריו תלוים במזל:
בשער השלשה ועשרים יבאר הגנאי והדופי המשיגים אל מפר האחוה והבא עליה בעקיפין. ויתן טעם ללקיחת הבכורה מעשו בשעת דחקו וצרכו אליה:

בשער הארבעה ועשרים יתן תמונת כללות הטובות הזמניות וטוב הראותם בתחלה וחיוב אבדנם בסוף על פי משלי חכמינו ז"ל ומדברי שלמה. ויבאר הברכה אשר ברך יצחק ליעקב:
בשער החמשה ועשרים יבאר כי כמו שחויב להכזיב הרבה מהדמיונות מפני מופתי השכל כן חויב להכזיב המופתים השכליים מפני ההוראות הנבואות:
בחלק השני יבאר שחריצות המשתדל על הדברים היא ראיה גדולה על גודל ערכה בעיניו וכן ההפך. ויפרש כוונת עוצם חריצות יעקב באלו הקנינים:
בשער הששה ועשרים יבאר עד היכן יד החריצות צריכה להשתדל בקירוב המועיל ודחיית הנזק. ושהחסרון בזה יביא חסרון בחוק ההשגחה האלהית עליו:
בשער השבעה ועשרים יבאר דרך התורניים האלהיים להקדים יסוד האמונה ועל פיה מנהיגים תוכן המדות. הפך הפילוסופים המחשיכים עיונם על תוכן מדותיה קדמו להם:
בשער השמינה ועשרים יבאר שהכוונות האלהיות בהגעת הענינים הכוללים לא יכריחו הפעולות החלקיות אשר ע"י האנשים עם היות שאין בכלל אלא מה שבפרט:
בשער התשעה ועשרים יבאר ההבדל בין האור המגיע מהישרת בעלי העצות ופותרי חלומות למגיע מהשפעה הנבואיי:
בשער השלשים יבאר שהשלמים הם גרי הצדק אשר בארץ המה ימי שני מגורם והחסרים הם כתות ראשי עם הארץ התושבים בה ושזה יוכר במעשיהם ובדבורם:
בשער האחד ושלשים יבאר איך נבנה בית ישראל על תכונת עולם העליון בכללו וחלקיו להיות מרכבת המשנה לו יתברך להנהגת ההשגחה וצורך המצאם בשלמותם:
בשער השנים ושלשים יבאר טעם עמידת הנפש השכלית בגוף על ידי המזונות ויאמר שההסתכלות בזה יביא האנשים לחבב העניינים הדמיונים יותר מהאמתיים. ויחקור אם זאת ההתחלה ההיולאנית הנמצאת באדם ראשונה נתחברה אל הגוף האובד כאשר היתה באמנה או אל השכל הנקנה אשר נתחדש בה:
בשער השלשה ושלשים יבאר שיש פעולות יוצאות לחוץ מסודרות מהחלק השכלי העיוני מה שנעלם מארסטו וחביריו אשר אור התורה לא נגה עליהם. ואשר יחוייבו למעשים התוריים שני קצים נבדלים במהותם ואיזה גלה יעקב לבניו ואיזה נסתם ממנו וטעם סתומו והסתרו:
בשער הארבעה ושלשים יבאר איך יאמר שה' ית' נושא העולמות וסובלם עד שיאמר שיש דורות לא יוכל שאת ודורות חוזר למשאו:

בשער החמשה ושלשים יבאר דעת תורני בנבואה. והמעלות המחוייבות שיקדמו אליה אשר לפיהן אי אפשר שיטעה הנביא לפעמים לדבר דבר שלא כהוגן. בשער הששה ושלשים יבאר שסלוק הבחירה לאיזו סבה שיהיה איננו ראוי שיתואר ה' ית' בה כמו שהניח הרב המורה ז"ל ויפתח בענין דרך נכונה וישרה. בשער השבעה ושלשים יבאר התועלת הנמשכות מקידוש הלבנה באמונה. ויזכור היחסים אשר לאומה הזאת עמה:
בשער השמונה ושלשים יבאר כי כמו שמציאות הטבע יעיד על אמתת מציאותו יתברך כן ענין סדורו והריסתו יעיד על היותו פועל ברצון. והסמנים הנמסרים בזה האומר:
בשער התשעה ושלשים יבאר שהשלמות האנושי יושג מפאת ההשקפה במעשיו יותר ממה שיושג מצד ההשכלה במהותו או העיונים העצמותיים אליו ית':
בשער הארבעים יבאר שחטא האנשים הבאים אל חטאם בטענה ומופת הוא חטא עז וקשה מהבאים בבלי דעת. ושלתקון זה היתה כוונת זאת השירה השגורה בפי כל:
בשער האחד וארבעים יבאר מה שחויב שימצאו בפני כל בעל נפש ערוכות שני שלחנות. באחת מספוא לחמורו והשני לשובע נפשו. ומעלת המן בשני הענינים:
בשער השנים וארבעים יבאר החסרונות המגיעות אל הפועל אשר יעשה אותו במקרה או בהכרח: כי על כן נאמר כי יד על כס יה וגו':
בשער השלשה וארבעים יבאר שקדימת שלום הבית והמשפט המדיני הם הכרחיים לחיי התורה ויבאר מהותם ויורה תועלת עצת יתרו אשר כל כך שובחה אצל האומה הזאת:
בשער הארבעה וארבעים והוא נחלק לג' חלקים: בחלק הראשון
יבאר הכרחיות השתוף בין עליונים ותחתונים להצלחת האדם. בחלק השני יבאר איך ימצא זה השתוף על ידי המצוות האלהיות:
בחלק השלישי יבאר על איזה אופן ובאיזה בחינה יקנו אלו המצות ההצלחה הנפשיית:
בשער החמשה וארבעים יבאר כי יגיע יותר תועלת היות עשרת הדברים ענינים אנושיים והמוניים מהיותם דרושים עמוקים. ויבאר סדר הדברות על ערך מערכות השמים וגו':
בשער הששה וארבעים יבאר שעם שהיה הנושא לזה החלק המשפטי הקנינים המדומים שהמה הבל עם כל זה עלו במעלה על כל החכמות ההרגליות הפלא ופלא:
בשער השבעה וארבעים יבאר אם העיון הוא בעבור המעשה או בהפך. וכן אם יאמר שהמלאך הוא בעבור האדם ואיך יהיה זה המאמר מגונה. בשער השמונה וארבעים יבאר התועלות המגיעות ליחס לו ית' בואו במשכן עם היותו נמנע אצל השכל. וההוראות אשר במעשה המשכן מתמונת העולם וחדושו כנדבת רוח ה' ואופני הנהגתו:

בשער התשעה וארבעים יבאר מדרך החכמה והסכמת הנבואה כי צורת המנורה הזאת קומתה גביעיה כפתוריה ופרחיה זאת תורת האדם בלי ספק:
בשער החמשים יבאר בראיות שכליות ונבואיות שהבית אשר הסכים ה' ית' עליו שיבנה על ידי בנו של דוד היוצא מחלציו אינו הבית שדבר ממנו יחזקאל בסוף נבואותיו:
בשער האחד וחמשים יבאר שע"י תחבולות המעשים תפול המצוה בדברים הנמסרים אל ההפעליות ואל הכחות הטבעית. ושזה תועלת אלו הבגדים לכל זמן ומקום. בשער השנים וחמשים יבאר היות המשכן הקרבנות והשקלים לעומת פרנסה מדע וחיים. ויבאר טעם מחצית השקל:
בשער השלשה וחמשים יבאר תכלית עובדי אלילי עץ ואבן וזולתם ומעשה העגל: ובאותו השער בהצעה יראה לתת מסוה על פני העם. וישקיף גם כן לכבוד אהרן.
בשער הארבעה וחמשים יבאר ענין תוארי האלהית והשגחתו. יפרש גם כן הי"ג מדות. וענין המסוה וקירון פני משה רבינו ע"ה:
בשער החמשה וחמשים יבאר שמצות שבת הסמוכה למלאכת המשכן לימוד לעזר לאדם לעמוד כנגד המטרידים אותו להשיג שלמותו, ויבאר שלשה עיקרי הדת. חדוש העולם. ותורה. ועולם הבא:
בשער הששה וחמשים יבאר איך יסכימו יחד ההנהגה הטבעיית וההשגחיית בהנהגת העולם בכלל ובפרט. בשער השבעה וחמשים יבאר בצורך מיני הקרבנות ותועלתם וכוונתם:
בשער השמונה וחמשים יבאר סגולת התפלה ותועלתה. ואיך היא תמורת הקרבנות ויותר מעולה. ויתן טוב טעם בסדר התפלה ולמה אמרו שאין מתפללין בלשון ארמי:
בשער התשעה וחמשים יבאר סגולת הזמן והיותו יקר הנמצאות לזה ישוערו בו כל ההויות וההפסדים:
בשער הששים יבאר תועלת אסורי המאכלות. אם לתקון טבע אומה הישראלית ואם להמציא לה חיי הפרישות. ויבאר סעודת לויתן:
בשער האחד וששים יבאר ה' מיני פחיתיות הנמצאים בילודים ולתקנם באו כנגד' ה' מיני טומאות וטהרתן על ידי הכהנים:
בשער השנים וששים יבאר שהדבור החיצון הוא שלוחו של פנימי. והחלוף בהם גורם נזקים גדולים:
בשער השלשה וששים יבאר שנלמוד מעבודת יו"כ שגופות האנשים הם כלבושים לצורך שליחותם ואח"כ טעונים גנוזים ויחלק השער לג' חלקים. תורת היום עבודת יו"כ

וד' חלוקי כפרה. בשער הארבעה וששים יבאר ויתן עצה שהאדם יחשוב עצמו היותו כאלהים ולא בן מות:
בשער החמשה וששים יבאר כמה משובחות מדות התורה האלהית מאותה שנזכרו בפילוסופיא המדינית. והבדל אלו המצות מאותן שבאו בין הדברות. ויבאר ענין אוב ועלית שמואל הנביא:
בשער הששה וששים ידבר בחלוקי הנמצאות. ויזכיר מדרגת ישראל אצל המלאכים ומדרגת שאר האומות:
בשער השבעה וששים (ונחלק לז' פרקים) יבאר חבה יתירה נודעת לאומה ישראלית למסור בידם זכרון פנות התוריות. ויבאר נוסח אתה בחרתנו:
בפרק הראשון יבאר איך נמסר קביעות המועדים לב"ד של מטה אפילו שוגגין אפילו מזידים:
בפרק השני יבאר הענינים ראוים להשים פנות מיוחדות לזאת התורה:
בפרק השלישי יבאר כי חג הפסח הוא המפרסם יכולתו יתברך בפרק הרביעי יבאר ענין העומד וספירתו כי ממנו יבא לאדם הישרה בעסקיו וזה על ג' בחינות לקוחות מזאת הפרשה:
בפרק החמישי ביום הדין יבאר היות אמונה כוללת לכל האומות שיש דין למעלה. ולא נתחלפו רק בקביעות היום. ויבאר מהות זה הדין. וסדר מלכיות זכרונות ושופרות וטעם השופר ויבאר טעם זה הדין:
בפרק הששי ביום הצום יבאר עקר הכפרה ויעורר לבות האנשים אליה להיותו יום החתימה:
בפרק השביעי חג הסוכות יבאר כי החג הזה סימן לענין עסקי עולם הזה והצלחת הבא. ויבאר תועלת מצות לולב. טעום שמחת החג:
בשער השמונה וששים יבאר כי הנפשות נבדלות בקבלת אור האלהי. כהבדל הגופים בקבלת אור השמש:
בשער התשעה וששים יבאר התועלת המגיע ממספר הסבובים קטנים אמצעיים וגדולים ומשמירת מצותיהן כל אחד לפי ענינו:
בשער השבעים יבאר למה ייעדה התורה השכר הגשמיי. וירבה מחלוקת על זה עם הפילוסוף. ובעלי הדתות ועם בעלי התורה האלקית:
בשער האחד ושבעים יבאר כי עקר האנושיות תלוי בהצנע לכת עם אלקיו. כי עשות משפט ואהבת חסד כבר ישותפו בו בצד מה הב"ח ג"כ:

בשער השנים ושבעים יבאר היות הדגלים וחנייתם לימוד נפלא ליחד לבם אל אביהם שבשמים:
בשער השלשה ושבעים יבאר היות האדם בטבע לוחם מלחמות השם ומה הם ראשי צבאיו. ויתן עצם להיותו תמיד נוצח במלחמתו:
בשער הארבעה ושבעים יבאר כי השלום הוא חוט של חסד החורז הנמצאות ומעמידן. ויבאר תועלת זאת הברכה וסגולותיה:
בשער החמשה ושבעים יבאר איך יצדק מאמר יבא טוב וכו' ולפי המסופר יראה שכל אחד גרע חלקיו ויבאר כוונת המתאוים:
בשער הששה ושבעים יבאר כי כמו שמדרגת הנביאים נבדלת מכלל האנשים. כן מדרגת נבואת מרע"ה נבדלת מלהקות הנביאים. בשער השבעה ושבעים יבאר כי המרגלים והנמשכים אחריהם לא את הארץ מאסו כי אם אליה ממעל. ויבאר טעם מצות ציצית.
בשער השמונה ושבעים יבאר עוצם חטא קרח. ויבאר בהכרח עצם האנשים החטאים ודרך הנצוח אשר לקחו למחלוקתם. ואיך עלה בידם הפך כוונתם:
בשער התשעה ושבעים יבאר ענין הפרה בשני פנים אם בענין הסתרה. ואם בענין הגלותה. וידבר בענין סגולתה טומאתה וטהרתה:
בשער השמונים יבטל דעת החושב שמשה רבינו לא חטא: ויבאר ענין החטא ומהותו:
בשער האחד ושמונים יבאר טעמים נכבדים למה שצריך בענין השלום יותר מבשאר מדות מעולות:
בשער השנים ושמונים יבאר כי לא נאמר נבואה על אחד מהאומות עכו"ם כי אם בהשאלה. ויבאר מאמר אבל באומות קם:
בשער השלשה ושמונים יבאר כי מדרך הדבר השלם להיות אחד אף שיחובר מחלקים:
בשער הארבעה ושמונים יבאר כי הכשרון האומה הוא תקפה וגבורתה: ובהסתלקו ישארו קרחים מכאן ומכאן:
בשער החמשה ושמנים יבאר שההשתדלות בענינים הזמניים לצורך הגופים הוא הכרחי אמנם המוציא כל זמנו בזה. אולת תחשב לו ויתן משל הכבש:
בשער הששה ושמונים יבאר כי שעור האשם המושב לכל חוטא יהיה כפי שהודע אליו ראשונה חטאתו. ויבאר טעם זכרון ערי מקלט בכמה מקומות:
בשער השבעה ושמונים ידבר בהתקשרות הנמצאים כולם וקיומם באור פני מלך שהשלום שלו. ויבאר איך יתואר לו ית'. שמחה עצב ובכיה:
בשער השמונה ושמנים יבאר עסקנו עם אלקינו פעם בחזקה פעם בבקשה ופעם באונאה. ויתן תשובה נצחת על הטוענים עלינו מאורך הגלות:

בשער התשעה ושמנים יבאר שכל ישראל שמעו עשרת הדברות מפי הקב"ה. ויבאר מאמר אנוכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום:
בשער התשעים יבאר תועלת תחבולת הזכרון אצל המצות התוריות. ויבאר שתי סגולות האחרות:
בשער האחד ותשעים יבאר שהתורה ועבודת האדמה הם כשתי צרות: האחת צנועה. והשנית פרוצה. ודבר המלך שלא ליקר הפרוצה על פני הצנועה:
בשער השנים ותשעים יבאר ענין היראה ומאמר וכי יראה מלתא זוטרתא היא. ויבאר כי היראה סוד האמונה ויסוד כל התורה:
בשער השלשה ותשעים יבאר שלא תושלם הבחירה במעשה האדם אם לא תהיה לו בהם ידיעה שלמה:
בשער הארבעה ותשעים יבאר במאמר כי אהבת ה' ית' לצדיק קודמות לצדקתו קדימת סבה הוא אמת מצד כלל הבריאה אך שקר מצד חלקיה:
בשער התשעה ותשעים יבאר שהנהגה הטבעית והיותר נאותה להפיק רצון ההשגחה האלהית היא הנהגת המלך. ויבאר טעם מעשה העגל:
בשער הששה ותשעים יבטל דעת האומר שמדה טובה היוצאת מהקב"ה על פי נביא אינה חוזרת:
בשער השבעה ותשעים יבאר שהמלחמות המפורסמות הם למוד אל המלחמות הנסתרות כי הם היותר מסוכנות:
בשער השמונה ותשעים יבאר שההשתעבד וההכנע למי שיאות לו האדנות הוא עצם החפשיות. ויבאר ענין תפלין ובכורים ופרשת הברית:
בשער התשעה ותשעים יבאר איך היו כל ישראל מושבעים בשמירת התורה והלא אין אדם מוריש שבועה לבניו:
בשער המאה יבאר ענין התשובה וסודה. בשער המאה ואחד יבאר שיש חיים וחיים טובים וכן מות ומות. ושראוי שיבחר האדם החיים הטובים ויבדל מהמות הרע בשער המאה ושנים יזכור ארבע אבות נזיקים המטרידים האדם משלמותו. אשר לסלקם כוונה התורה במצות הקהל:
בשער המאה ושלשה יבאר בהסרת המבוכה מאמונה ידיעתו ית' העתידות: בענינים האפשריים והתלויים בבחירה האנושית:
בשער המאה וארבעה יבאר כי ברבות הטובה על השלמים כן ירבה וכן יפרוץ על זולתה ושעת המיתה היא מסוגלת:

בשער המאה וחמשה יבאר למה לא ניצל מרע"ה מהמיתה הגופיית כמו שניצל אליהו וחנוך:
בנעילת שערים ידבר באושר אשר בו סיים משה אדונינו את תורתו באשר הוא התכלית הנכסף לשלמים המגיע בסוף המעשים כלם:

הקדמת המחבר

הלא בהיות הנפש ההוללה. משתוקקת אל טוב מפעלה. כאשר יוסד לה מפי נורא עלילה. נודע בשערים בעלה. כי ימצא איש ממלאכה נמבזה או מעולה. גבוהה או שפלה. תקון נפשו בשעמום הבטלה. ותקל בעיניה עול סבלה. אף גילת ורנן בעמלה. פועלת היתה או פעולה. וכי יפנשהו עת ופגע לטורדה ולהבהילה. ותזנח מטוב יגיעה וסבלה. אשר שפרה לה אף נחלה, אז תחרץ לפנות לימינה או לשמאלה. על איזו עבודה קשה או קלה. יקרה או נקלה. עד תמצא לידידות טיולה. ולחשק פעלה. אחרי נמכר גאולה. ויש אשר חשבה לרעה חולה. ותוכחת מגולה. והאלהים חשבה לטובה ורפואת תעלה. במילתא דתליא במזלא כי הוא יתמוך גורלה. להפיל בנעימים חבלה. למען יהיה לו העתקו מחשקו לכם ולתהלה. ומנוסו מחפצו לפליטה גדולה:
ועתה הן אני יצחק ב"ר משה ב"ר מאיר בן עראמה נב"ת [ר"ת נפשו בטוב תלין] מנעורי גרסה נפשי לתאבה. אל מלאכת האלהים לקרבה. ולא אצתי מרעות אחרי רז"ל המה הגבורים אשר בדורנו. יצאו לפנינו. חלוצי צבא. למלחמת חובה. האוכלים למעדנים בשרא שמינא אפתורא דדהבא. המעמיקים שקלא וטריא בהויות אביי ורבא. עד היסוד בה. ואם המלאכה מרובה ורחבה. ואינני כדאי לאסיקי בגוה. כמה דמסיק תעלא מבי כרבא. מה לעשות ואין טעם באהבה. אמרתי גרמי יבישא דנפל בחולקי טבא. מבית מלא זבחי הבהבה. ואחריהם החזיקו בידי חברים מקשיבים לקולי ואם אינה ערבה. ערבה להם לחם יבש ופת חרבה. בצק שבסדקי עריבה. גם אני קשרתי עמם אהבה ואחוה. והוספתי בם שמחה וחדוה. והכינו לה' יושב המרכבה. בחזקו נקח לנו קרנים לאגחא קרבא. במלחמת תורה ומצוה. לא נזיז מינה כל ימי עלומינו וגם עד זקנה ושיבה. ולא תזוז מינן לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. עוד מעט והכל הולך לעומת שבא ונרוץ הגלגל ונהפכה מסבה ורוח ה' נשאתני ממקום חפצי. ומקום רבצי. סמור"ה יפה נוף ירכתי צפון ויביאני הנה נוה שאנן ומלכות ארגו"ן והעמים אשר באתי בהם בתחילה הנאה והמעונגה טרג"אונה. והקרובה אליה העירה ברג"ה דמיתיה בת ציונה פרשתי להם כפי ואליהם דרכי תצורנה. כי המה היו במלכות הזה קדומות לאלהים. ומלפנים ישבו בם. עם

קדוש ורם. עוסקים בתורה ובמצות לשמם. ועוד היום עמד בם ריחם וטעמם. מעשיהם מוכיחים ולבם נכון עמם. הזלים זהב מכיס להביא ממרחק לחמם. אמרתי הפעם ישמח לבי ותעלוזנה כליותי. אספור ירחים תמלאנה משאלותי. נדרי ליי' אשלם וכל מוצא שפתי. והנה מצאנו ראינו הארץ אשר עברנו בה לשבת בקרבה. לא מקום מקנה היא והמחוז בלתי למוד ואמוד. לקבוע בו בית תלמוד ויושביהן עמוסים מכובד המסים. ולא נסו לשקול שקלים ולתרום קופות. שיאספו שם מרעה בעלי אסופות. ומעט אשר היו לפני אשר באו לרגלי ולא מצאו די צרכיהם. וכאשר כלו לאכיל את השבר אשר בכליהם. הלכו להם אל אשר ימצאו איש שקל כסף דרכמון או אגרטל. ונמצאתי יושב ובטל. אך עשרתי מצאתי און לי כי עם ה' אלה אשר התגוררתי אתם. בתורת ה' חפצם ותאותם. ולשמוע דבריה עם פירושיה ומדרשיה. שמו תשוקתם. ובהבנת הפירושים. ישנים גם חדשים. נתני עיני בחינתם. גם לשאול ולדרוש טעמים נעימים. בדברים סתומים. כוונו לבם ודעתם. וכה היה מבטם יומם ולילם חגם חדשם ושבתם. ופניתי אני להפיק רצונם ולהשלים חפציהם. מתוך ספרי התיירים הגדולים ההולכים לפנינו במאורות פרושיהם ומדרשיהם. ולא עצרתי כח לספק צרכיהם. במושג אלי מהם על פי שאלותיהם. כי עמנו זה עם בינות הוא ובתוך עם עמקי שפה ואנשי לשון הוא יושב. באשר הוא שם בין אומת אדום העדינה. בכל עיר ומדינה. חכמיה שרים בכל חכמה ותושיה כהניה ושריה אליפים לראש הפלוסופיא. בשתופה עם אלהותם. עשו ספרים הרבה הגה מפיהם דורשי רשומות. במקהלות ברבבות ברוב הימים ימצאוהו. ופום ממלל רברבן על דתם ואמונתם יום יום מן ינצרוהו גם מתמול גם משלשום תצאן הקריאות בקריות. תקראן לעם לשמוע מפיהן מיטב דבריהם נדרו ושלמו. ובני ישראל בזו בתוך הבתים ושמעו אמריהם כי נעמו נתאוו להם להרים דגל כמותם. אומרים אמור היו יהיה חכמיהם ומביניהם שואלים ודורשים במדרשיהם ובבתי תפלתם ונותנים טעם לשבח על התורה ועל הנביאים ככל חכמי הגוים לאומותם שלמה תהיה התורה האלהית בכל ספוריה ודבריה כעוטיה על עדרי חביריה ותלמידיה. ואם יש דת ונמוס. אליו גוים ידרושו בסבר פנים נעימות. ובשום מדה טובה: בי"ג מדות התורה נדרשת מק"ו ומגזירה שוה:

ואולם מפרשי ספרי תורתינו לא באו בזה הסגנון אשר הכל יכספוהו. כי שמו מגמתם לפרש דקדוק המלות ופשטי הספורים והמצות. ולא פנו למלאת חסרונינו. ולנשוא פני תורתינו. לעיני בני עמנו. לתת להם פאר והדור בפניני עניני ספוריה. מצותיה וחוקותיה: כאשר יאות לערוך אותם לפני אנשיה: אנחנו אלה פה היום בקצת מה שנתנו לקוצר דבריהם ולמיעוט דעתינו. הלא הוא כמוס עמם ונסתר מנגד עינינו. גם קצורנו גרם לנו

למצוא בפירושיהם דברים מגומגמים ומסופקים. וסובלים כמה דחוקים. לא ינעמו לחכי מחכי ממתקים: מדברי תורתינו. האמנה כי האלהיים חכמי המשנה והתלמוד. באו על התורה על זה האופן מהלמוד. כמו שנתפרסם מאז: דברם מדרשים יקרים מזהב ומפז. אבל מה נדבר ומה נצטדק מהעולה מכונתם מכמה מאמרים הבאים בהגדה ובמדרש. כי לא פורש. גם כי לא דברו כי אם בדברים מצויינים וענינים מיוחדים וראשי פרקים. לקחו הכללים והניחו הפרטים. שהם מקומות עיוננו. יען כי אור אבוקתם העצומה. גדול מבוא במקומות הדקים. בחורים ובסדקים. שהמה היום בתי חצרינו וארמוננו. לבד זה מצאנו ראינו כי הנה הרב המורה ז"ל הוא היה שר וגדול ליהודים בחכמת התורה והמצוה. נשיא וראש על כל פלוסופי האומה. הוא החל לחבר ספר בשתוף שני העיונים ולרוץ מרוצת החריצות להסכימם בהסכמה. ויהי מה. ויאמר לבנות חומה גבוה לתורה ולתעודה. להכין אותה ולסעדה. בטעמי המצוה ובמיני ההשגחה והנבואה ובאופני התארים וכל הדרושים החמורים שבה. דבר קטן מעשה בראשית דבר גדול מעשה מרכבה:

אך אמנה המתפלספים הבאים אחריו השתדלו לבנות עליה סוללה להפיל אותה ולהרסה. והדבר הקשה כי אמרו שלא באו לחלוק על דבריו כי אם לפרש דברי הספר ההוא החתום לגלות סתריו. ורמזי חדריו. וכבר נמשך מענינם מדברי קצתם וחידותם שפשטה הסכמתם. כי מי שלא יבין מסודותיהם ורמזיהם דבר שינגד למה שקובלה אמתתו. לחכמי האומה מדברי הנבואה וספורי התורה. כי הוא לא בא בסודו ולא הגיע עד תכונתו. יהיה הדבר הגדה או מצוה נס או נסיון וכדי בזיון. ובאמת לא עליהם תלונותינו. כי אם על חכמי תורתינו. מנהיגינו ראשינו ופינות שבטינו שהסבירו פנים להם ואל ביאוריהם. ונתנו חנינה אל חבוריהם ושום שמו זכרון אליהם ואל דבריהם:

שומו שמי המחשבות על זאת. ושערו חרבו מאוד. כי לא כדעות המצריות העבריות. כי זרות הנה. כי הנה חכמיהם הכריחו הפיליסופיא אשר היתה להם טבעית והשיגו גבולה. להציב ולהרחיב גבול דתם ואמונתם ולהעמידה על תלה. וחכמינו אלה האמונים על חיק התורה. חזו לנו שוא ותפל להשיג גבוליה ולהרחיב גבולי החכמה אשר היתה להם לזרא. ויפרקו נזמיה וינצלו עדי עדים מעל שכמה. ויתנום על כתפות צרתה. גם כעס בעבור הרעימה. והנה על זאת הקנאה העצומה. מלאני לבי לחבר חבור קטן קראתיו חזות קשה. עלה במחשבה לשלחו תשורה בכל גבול ישראל. והיה רק זועה הבין שמועה. כימי הגבעה. סוף דבר עלה מהשתדלותם הפך הכוונה. והמלאכה לא היתה כדאי. שיוכלו שפתותינו לומר די. ועל דא ודאי היה לבי דוי. ועל אלה חשכו עיני. ובין כה וכה היה עול העבודה האמורה כבד עלי. ואלי היה רע ומר. קושי מצוא

דברי חפץ עם עצום ורב כמו שנאמר ובקנאתי באש תשוקתי. חלל לבי בקרבי. ויותר מכדי כחי להשלים מאויים נתאמצתי ולמלאות רצונם בכל עוז התאזרתי. גם את חצני נערתי. וצללתי בעמקי מי אפסי התושויות. אחרי הגדולים יורדי הים באניות. הבונים לתלפיות. גזרות ובנויות יפיפיות. והיה בנפול בתחלה היו בידי חוליות של זכוכיות. והרציתים לשולחנים בקיאים שבהם תקנום וזככום קראום מרגליות. כי בטוב טעמם ודעתם הנרחב. העלו יקר מחרשיהם ומעפרם הוציאו זהב. ויאמרו לי התרפס ורהב. כה תעשה וכה תוסיף הבהב. הפצירוני פתוני בנועם דברים ונפצרתי. חזקוני בשכל מליהם ונתחזקתי. חקרתי ודרשתי. מעוז שכלם בטעמי פשטי הכתובים יצאני מאכל בריאה. וממיץ לבם במנעמי הספורים הוצאתי נהרי נחלי דבש וחמאה. ומרוח בינתם בינותי לי בדרושים התוריים דעת פליאה. חלקם נתתי לפניהם כהלכתו ומשפטו סדר בסדרו לסדרי השנה. והיותר היה עמדי למנה צפונה. במשמרת יי' נאמנה. ועל זה האופן עבר העיון בספר התורה וחלקתיו צו לצו ק"ו לק"ו. ואלפי תהלות ורוב הודאות לאשר גמלני וזכני לשוב בדרך הזה בתקופות הימים. גם כי נשתנו עלי הענינים. ונתחדשו אלי הפנים. כי דורי נסע ובית מגורי נעתק אל קלע"אויס עיר גדולה של יקרים ונבונים. אנשי סגולה מיוחדים. ושם חזרה אלי סיעה מהתלמידים. אף רוחי בקרבי נעשה חדודים. ונפתחו לפני עוד חלונים שקופים. ואוסיף להביט עוד מראות וגוונים. פנים מפנים שונים. ובקרב שנים. חזרתי ותקנתי. גרעתי והוספתי. כפי אשר נאות. נפתולי אלהים וחבורים נפתלתי. וחברתי בלולאות. והנה עלה כלו קשור ומחובר בעבותות ושלשלאות. אות באות. ויטב הדבר בעיני. וישא חן וחסד לפני. עד כי העירוני רעיוני. ולבי גם הוא ראה וישמח בעמלי. ויורני ויאמר לי. הטוב לך כי תמאס יגיע כפך: ובעמלך אשר עמל בזיעת אפך. מה לך נרדם שימהו כחותם על לבך. הלא על ספרתך. ואל נא יאבד באבדך. וזכרו לא יסוף באסיפתך. וכי תשיב אמריך לאמר כי יראתי. כי אמרתי. פן אעלה על גליוני. מה שיגלה חסרוני: והיו ידי אמונת עטי. להעיד על קוצר דעתי. ותכון אתי מלאכתי. להביא בכליותי מכות המכים. וחצי המורים לעומת מחברתי. בחרבי ובקשתי. הנה לא צדקת אענך. אוכיחך ואערכה לעיניך. הלא יראתך כסלתך: תומתך היא גאותך. כי אם כן הוא כדברך. חסרונך נגלה לעינך. ומיעוט חזקתך לא נעלם מדעתך. הן הנה היו אזניך. מחסה ומסתור מפני מדותיך [נ"א מכותיך] כי השבח המגיעך בקצת הטוב הנמצא בפעולתך. יתר מאוד מן האשם המושב אליך על קוצר השגתך. והשנית למי אני משיאך ומבקש מלפניך. כי אם לעזר ולהועיל אנשים קצרי יד אשר כגילך. או פחות מערכך. אשר אתה בטוח ממכותם. ומקוה שכר מתועלתם. ולחוש על כבודך. למה תפקיע שכרך

וגמולך. חלילה לך מחטוא לך. ולכן אזור נא כגבר חלציך. הכון לקראת אלהיך. ואם השגתך קצרה וקטנה. הנה הודעתיך נאמנה. אם תשים לבך לעבודה לשמה. ותכוון אל הדרך הנכונה. כי הוא יתן חכמה מפיו דעת ותבונה: כתרוני דברי לבי השיגוני. מנוחה הדריכוני. הוכיחוני וילחצוני עד להצר. ייסרוני כליותי ואוסר. ואם המלאכה מרובה והדעת קצר. מעוזי אל אלהים כי טוב הוא וטוב יבשר. ה' האומר אלי קום התחזק במעוזך כי כל תוכל ולא יבצר:

בו בטח לבי ועזר. לחבר חבור על תורת האלהים יכלול שני חלקים. החלק הראשון בחקירת ודרישת עיוניה המיוחדים כפי מה שקדם מהכוונה. והחלק השני בפירוש דבריה. על דרך פשוטיה באשר היו לה דדים במקום בינה (ברכות י'). באופן שבכל ענין וענין יבאו שני מיני הדבור הדרישה והפרישה. והדרשה תדרש בבא איש מעיון אל עיון בכל דברי התורה. הגדותיה וספוריה. מצותיה וחוקותיה. דרך שערים יהיה כל עיון מהם שער בפני עצמו לבא בו אל דברי הפירוש. וגם אל השער הבא אחריו. וכן הענין משער לשער עד תום מספרם. ולא אחוש אל הפסקת הסדרים אשר קבעום למספר שבתות השנה רק אל הבדל הענינים ואל חלוף כוונתם. על הדרך אשר דרכו בו חז"ל במדרשותם. ואם לא אכוין אל הסך שחל להיות בחשבונם. וכל שער ושער יפתח במאמר אחד להם ז"ל מן המקום ההוא המיוחד. ופעמים מזולתו היותר מסכים. ובצירוף מאמרים אחרים מהדומים ומתיחסים אליו ונמשכים אחריו. בתת טוב טעם ודעת בדרוש ההוא המיוחד והראות תועלותיו. בשום תחלה על הרוב מאמרים קצרים בגבולים כוללים צורת הדרוש ותוארו בדרך מופתי. רובם על דרך הקש תנאי מתדבק. [1] כי הוא הנאות לזה מזולתו. ובסמוך אמות הקודם וחייוב הנמשך. ובירורו מדברי התורה והחכמה. כמחוייב לכל דרוש נעים ויקר. ובכלם פיה פתחה בחכמת המחקר:

[1] הקש התנאי וכו'. הקש התנאי המתדבק נקרא בפי חכמי ההגיון, (עיין מלת הגיון שער ח') אם נקדים בתחילת הקדמה ונאמר, כי אם יהיה דבר א יהיה בהכרח דבר ב ואח"כ נאמר, כי דבר א הוא באמת, איזט ווירקליך פאַרהאנדען, א"כ נמשך מזה כי גם ב ישנו, ד"מ אם נאמר, שאם השמש עולה על הארץ הוא יום, ונאמר אח"כ השמש עלה עתה, הנה יתחייב כי עתה היא יום, וזה יקרא הקש התנאי המתדבק המחייב, ואם נאמר בהיפך שאם לא יעלה השמש על הארץ אינו יום, ונאמר אח"כ, כי עתה לא עלה עוד, א"כ נמשך מזה שעתה אינו יום וזה נקרא הקש התנאי השולל, ובכל אלה נשפוט מחיוב או משלילות הקודם שהוא הסבה, על חיוב או שלילות המתאחר שהוא המסובב, ואם נשפוט בהיפך ונאמר עתה הוא יום, א"כ עלה כבר השמש, או אם נאמר עתה אינו יום, א"כ לא עלה עוד השמש, בשני אלה המשפטים נשפוט מחיוב או משלילות המתאחר שהוא המסובב, על חיוב או שלילות הקודם, והנה יען כי דרך הרב ז"ל בחלק הדרוש להקדים תחילה הקדמה פילוסופית, ולומר שאם יהיה ענין א אמיתי, יהיה גם ענין ב אמיתי, ואח"כ יביא ראיות ממקראי קודש ודחז"ל להורות אמיתת ענין א אשר ממנה נמשכת גם אמיתת ענין ב', ומבאר בזה ענין הפרשה והמדרש אשר עליהם יבנה יסוד דרושו, ע"כ אמר, כי רובם על דרך הקש תנאי מתדבק.

אמנם תורת חסד שמה על לשונה לתכלית ולעקר. ואגבן תתקשר ותתגלגל פרישת פרשה מהנביאים או מהכתובים או שניהם. מהנאותים להתגולל ולהתנפל מענין לענין ובאותו ענין. למלאת אותו לאמתו וליפותו לעומת פניו. והיה דבר דבור על אופניו. ועל דרך שאמרו ז"ל במדרש חזית (שיר א') שהיה בן עזאי יושב וחורז בדברי תורה מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים והיו הדברים שמחים ועריבים כנתינתם מסיני. עוד שם אמר ר"ל אית דידע למחרוז ולא ידע למקדח. ואית דידע למקדח ולא ידע למחרוז. ברם אנא הוינא חרוזא ואנא הוינא קדוחא ע"כ. ועם היות שגלוי וידוע שאין אני לא קודח ולא חורז. מכל מקום טוב הדבר ללכת בדרכיהם. ולצאת בעקבותיהם: וקראתי החלק המיחד זה הענין מאה שערים כי אם הוסיפו לא פיחתו. אמנם היה מספרם כפי חלוק הדרושים ששערה דעתי אותם לרגל המלאכה. כי בם צוה יי את הברכה. אמנם בקצת השערים יהיה שם פרק נפרד או פרקים הצעה או הצעות. יהיו ג"כ דרושים בפני עצמן כפי מה שחייב סדר הענין. מלבד מה שיבואו שמה שני דרושים. האחד בראשונה במבוא השערים ופתיחתם. והאחד באחרונה בנעילתם. ואסדרם אחר הספר א' לא' במספרם כמשפטם. והנה בבא לפני בכל שער ושער איזה דרוש מהדרושים הנרמזים. אשר עוותו עלינו המתפלספים את דרכם. וגרעו את חוקם. אם בעניני האותות והמופתים. ואם באופני הידיעה וההשגחה והנבואה. אשר בכלם דבריהם הם ענפים פורים ראש מדעת הקדמות: ובכל הענינים הדומים והנמשכים אליהם. הן אני אשתדל כפי היכולת לבטל את דעתם. ולהפר את משפטם. והנני סך את דרכם. ואציב ציונים לשוב בדרך הטובה והרחבה דרך יי' בהסכמת המעט אשר הושג אלי מדברי החכמה. ובביאור מה שקצרה יד החכמה להסכים עמה. כאשר חויב מעוצם מעלתה. וכמעט שעל דברים אלו תהיה לי תמיד עמם תוכחת מגולה. למה שהם דברים כוללים שהולכים ומשתרגים בכל התורה כלה. כי ראיתי לי בכל זה תועלת נפלאה. עד אשר אחשוב שציור וקבול כל הדברים האלה על זה האופן בדחיית המנגדים. הוא הכרחי מאדם להצלחת הנפש ונצחיותיה, ושלא יתרחק האדם ממנה כי אם לפי נטיתו מהם והתרחקו מקבלתם והשמעם:

והפרישה תתפרש בעורר תחלה הספקות חדשות גם ישנות הנופלות בפשטי הכתובים הבאים בחלק ההוא מהדרוש. גם בענינים לפי הנגלה מהם או לפי מה שהגיענו מפירושיהם. ואסדרם על מספרם ראשונה ואסמוך הביאור בהמשך הענין על דרך הישוב והנעימות כאשר תשיג יד הנודר. ובהסכמת מה שקדם מהדרוש. ועל פי דרש יתישבו יפה הכתובים על מכונם. והספקות עוד אינם. וקראתי החלק המיחד זה הענין באר אחרת היא הבאר אשר קראוה רעיונות רחובות בפשטי ספוריה ולא רבו עליה. אמנם

אשר מזה החלק אחלקנו עם כל שער ושער, א' מה שיאות אל הספור ההוא מחלק הדרישה. ולפעמים תוכלל הפרישה בתוך הדרוש. כמו שיהיה בעניני המשכן והקרבנות והנגעים והטומאות והטהרות ודומיהן. ובאלה וכאלה לא אחוש לסדר ספקותיהם כי הן עצמן עצם שאלותיהן. וכאשר יבואו לידינו ע"פ דרכנו. עקרים כוללים ומונחים לפנינו. מאבירי הרועים כגון מה שהניח הרב המורה ז"ל מסלוק הבחירה לעונש חטא או חטאים מהידועים אצל האל ית' (ה' תשובה פ"ו). או במה שאמר שכוונת המצוות לעצמן (מ"נ ח"ג פכ"ז). או כמו מה שקבל עליו ועל הבאים אחריו שמדה טובה היוצאת מאת הקב"ה על פי נביא אינה חוזרת (ה' יסודי התורה פ"י) והרבה ענינים דומים לאלו. בפגעי בם לא אסור מלברר וללבן הדברים ולפרש בהם היותר צודק לפי עדות הכתוב. בהשאיר השרשים התקועים לנו במקום נאמן משרשי התורה והאמונה. ואע"פ שמצאנו בהם דרך סלולה וכבושה החזיקו בה ראשוני המפרשים ונמשכו אחריהם דעות הרבים. לא אחוש אם יעוני ממנה הספקות הגדולות הנופלות עליה והראיית החזקות המחייבות חלופה. ואל יחשב לנו לעזות לאמר ידינו רמה בדרושים האלה מידי אבירי הקדמונים. חלילה חלילה כי תלמידי תלמידיהם אנו ומימיהם אנו שותים. ונהי בעינינו בכל אלה העיונים. כעניים ואביונים. העוללים אחרי הבעלים. כי טוב להם עולליהם מבציר הראשונים. ועל הכל עיני רואים תראינה ולאלהים ה' ולהם פתרונים. ובמקומות רבים דרך הפשט זכרתי גם כן קצת ענינים יקרים מחוץ. להיותם דומים ומתיחסים אל הענין אשר בו יהיה הפירוש בדרך ראיה או דוגמא. והנה עם אלו ההשקפות נמצא תועלת החבור הזה גדול מצד מה שיכלול על פירוש התורה הרבה מן הפרשיות החמורות שבמקרא וגם הרבה ממאמרי חז"ל הנעימים. ונגלו בהם כמה ענינים נחמדים שהיו בהם סודות סתומים וחתומים. גם ענינים רבים מדברי חכמי המחקר הנאותים לתורה מכונותיהם בטבעיות ואלהיות. גם מהפילוסופיא המדינית בפרט המפורסמת מהמדות אשר דבריה כלם נכוחים וישרים למולם נרות התורה הטהורה מאירים ומזהירים בדעות ומוסרים. וכבר יהיה הספר הזה כולל כל הדרושים התורנים גם עניני המצות והחוקים אשר הם נוהגים תמידים גם הווים והנמשכים לפי תקופות הימים וסדר זמנים לחדשים ולחגים ולמועדים. מלבד שבתות יי' ודקמי פסחא ודפורענותא ונחמתא ותיובתא וזולתם כפי מה שתכלול אותם התורה השלמה אשר לא יחסר כל בה כל מבקשם לא ייעפו בלכתם למצוא תועלתם. כל דבר ודבר בשער מקומו ימצאוהו כתוב ומפורש. וגם כלו הנה נדרש: וכבר התנצלתי במה שקדם שאין לספר הזה עסק עם הגדולים בחכמה ורמי הקומה. אך שהוא נותן ליעף כמוני כח ולאין אונים הדומה לי עצמה:

ואתה אנוש כערכי או נגרע ממני הרואה הספר הזה ומספר שעריו ופרקיו. אל תמאסהו בגובה קומתו. ואל תקוץ באריכתו אשר עד כה דברתי. ובשעריו לא חשתי רק התמהמתי. כי עתה שבתי לעולל עוללות כבוצר על סלסלות. בהניף חרמש ומגלות. לקטף מלילות כעורות. וזמורות ענבימו ענבי ראש ואשכלות מרורות. הן הנה הדעות הנפסדות המפילות על התורה ועל האמונה אבנים גדולות אבנים יקרות. גורמים בנזקי הגופית והצורות. צרות צרורות לא נזק צרורות. הסובבים בעיר מצאוני. ושומרי החומות פגעוני המה ראוני ולא עצבוני. גם בשאר הענינים היקרים אלי כפנינים. שבלי זהב תרומות לקטתי מבין עמרי גדולי המפרשים הראשונים. ולא ביישוני. ואף גם זאת שול השלו לי מן הצבתים בפשטי הכתובים פנים חדשים חשובים לפני כספירים ולא הכלימוני. ומה לעני המוצא עומר בגורן ולא ישוב לקחתו. גם בעיר עניו יביט לקט שכחה ופאה על פני השדה נטושים מכל עבריו. שיניחנו לאדם שיבא אחריו. ועל כל פנים אל אלהים הוא יודע ולבך גם הוא ידע כי לא כוונתי להרבות בו דברים רק ענינים. ושלא כתבתי בכל זה אך מה שתרבה בו שמחתי אם מצאתיו כתוב לזולתי. ואם המצא תמצא בספר הזה או בזולתו ממה שכתבתי שמצאתי דבר שקדמני בו אחר. לא יחשב לי לגנבה חלילה. כי בחי העולם לא ראיתי ולא שמעתי. ואתה תחזה כי קצת פעמים שהוזקקתי לזכור דבר לא המציתיו. תמיד אני מיחס אותו לזולתי. וגם אם אחר שחדשתיו מצאתי או נודע אלי שקדמוני בו. הנה הודעתי הדבר שם להקים עליו שם הבעלים הראשונים.

ומי שירגיל עמי כהרגלי עם זולתי מאנשי זמני ומאשר היו לפני. ישא ברכה מאת יי׳:

והנה כדי לקרב תועלת הספר הזה לכל דורש ומבקש ולהמציא לו כל הענינים הבאים מחוץ אם בתורה אם מנביאים וכתובים ואם ממאמרי החז"ל ואם מספרי החכמה ומדברי המורה ז"ל יש בדעתי להכין לפניו מפתח יפתח בו על שני פנים. הא' זכירת הענינים ההם כלם על סדר השערים. אם דרושים ואם ענינים. והשני זכירת המקומות והשערים על סדר המקרא תורה נביאים וכתובים. ושם זכרון מאמרי החז"ל ופרקי המורה. וספר המדות וכוונת הפילוסופים. באופן שיהיו הכל בנקלה מצואים ומזומנים. ודברי המפרשים ויתר החכמים האחרונים. יהיו נזכרים על מקומות העיונים והיו נכונים אם בחלק הדרישה ואם בפרישה כאשר זכרנו מלפנים וזאת שנית אידי דזוטרא אכתוב אותה בסוף הספר אחד זכרון השערים תועיל מאד לכל יבא לקחת דברים. וקראתי בשם הספר הזה הכולל שני אלה הענינים יחד עקידת יצחק והסכמתי בזה השם להיות המלות הללו שגורות ומורגלות בפי הכל וסובלות שיפורשו בפנים שונים. יודו על ארבע הסבות אשר ביגיעתם תדע אמיתת הנקרא ומהותו. ועל הראשונה ירצה עקידת יצחק כמשמעו.

והכוונה כי הנושא לעיון זה הספר אשר הוא במדרגת ההיולי לו הוא חבור מאמרים מתורה נביאים וכתובים וממדרשי חז"ל גם מקצת ספרי שאר החכמות אשר חברן וקבצן המחבר כמות שהן לפי התפשטות כוונותיו. והם עצמם הסבה החמרית. ועל השנית יהיו הרצון בו קשורי יצחק. למה שכוונת המחבר בזה היתה להמציא היופי והקשוט במאמרים ההם המקובצים. באופן שיוקשרו בהם שני מיני הדרישה והפרישה על צד היותר נאות לפי כחו. והיא ודאי הסבה הצוריית כי בתיקון וקשוט שני הענינים האלו. הנושאים ההם הנאמרים. כלם כעדי ילבשו ותקשרים. ועל השלישית הוא מה שיורה על הסבה הפועלת: לומר כי זה יצחק הוא הנעקד. רצוני אשר הונף ואשר הונע מפאת הפועל האל ב"ה לעשות זה הפועל ככלי ביד היוצר. ועל הד' שתורה על התכלית. תחלק בכאן לשנים. הא' והוא העליון מה שרצה בו דבקות יצחק. וזה כי התכלית העליון לכל בעל שכל אם מעט ואם הרבה להדבק ולהאגד במושכליו. אשר בזה ישאר נצחי נכח פני ה'. והשני מה שירצה בו תמורת יצחק. והכוונה מה שימשך גם כן ממנו להשאיר אחריו זכר ברכה שיהיה תמורתו. ולא ישכח מפי זרעו להיות לו שם ושארית בארץ. כמו שהיה הענין בשני פנים אלו אצל עקידת יצחק אבינו ע"ה. שהרי שהמלות הללו יסבלו ארבעה פנים שהם חמשה. ואלו הן עקידת יצחק קשורי יצחק. יצחק הנעקד. דבקות יצחק. תמורת יצחק. והסימן עקידת: והנה יצחק זה השם הצדק שלם בכללו ובכל חלפיו. ואחר שצדק עליו זה השם יתכן שהמפתח שזכרנו למעלה יחד יקרא הר המוריה. כי הוא ודאי זכר לעקידת יצחק. והנה גם כן שני השמות החלקיים הראשונים. נזכרו על חלקי פעולות יצחק אבינו אשר פעל ועשה בעוז שוכן מעונה ויברכהו ה'. ואחר הודיעי תולדות הספר והרוח אשר עברה על פני אבא אל פתיחתו ומבוא שעריו בשם ה':

יושב במרומי שחק. **ע**ומד עמק עכור:
צופהו גם ממרחק. **ר**וח לב חקור תחקור:
חסדך מנהו לא תמחק. **מ**שכרתהו בל תעקור:
קיים עקידת יצחק. **ה**אל אל זרעו תזכור:

מבוא שערים

בזה השער יבאר שהתכלית כל עוד שיתעלה יתעלו הפעולות המביאות אליו ויהיה בטוח בהגעתו:

[2]למה שהיה [תוכן כוונת הרב ז"ל, כי התכלית הנרצה מכל פעולה מיוחס ונערך אליה כיחס הצורה אל החומר. כי כמו שהצורה תכין תחלה את החומר להיות ראוי לה. כן יכין התכלית העולה תחלה בלב הפועל את הפעולות הנצרכות להשיג התכלית על ידם. וכמו שרק החומר הראוי והנכון יכול לקבל גם צורה נאותה וראויה, תחת כי לחומר עכור ונבזה לא תתחבר לעולם צורה נאותה. כן יושג תכלית יקר וטוב רק ע"י פעולות יקרות וטובות, ופעולות פחותות תביאנה לרוב רק תכלית שפל ונבזה, על כן אמרו חז"ל וכל מעשיך יהיו לשם שמים, כי מזאת ימשכו לך שתי תועליות. הא' כי בהיות תמיד התכלית היקר הזה לנגד עיניך יהיו גם מעשיך תמיד טובים ויקרים, והב' כי בהיות מגמתך תמיד לטובה ולְהֶרְצות פני עליון, יעזרך הוא יתב' אשר אין חקר ליכלתו להשיג חפצך, ובזה באר כמה פסוקים. ובהקדמה זאת באר גם מאחז"ל לעולם יסדר אדם שבחו ואח"כ יתפלל. ר"ל כי לפני התפלה יציג המתפלל לנגד עיניו גדל מעלת הי"ת, למען יבין גדל יקרת התכלית בתפלתו אשר יתפלל אל הי"ת הנשגב והנפלא על כל הנמצאים, כמאה"כ (בראשית ח) היפלא מה' דבר, ר"ל היש דבר נפלא יותר מהי"ת, הלא הוא לבדו נשגב ונפלא על כל, ובהעלותו על לבו באופן זה יקרת תכלית תפלתו, תהיה גם תפלתו בעצמה פעולה יקרה ונכונה מבלי תערובות מחשבות פגול.] שכל מלאכה וכל למוד וכל מעשה וכל בחירה אמנם יפנו אל הטוב הנכסף מפאת עושיהם. וגם אמנם לא כל איזה תכלית שיוכסף יתחדש ויתהוה מפעולות (נ"א מאי אלו פעולות) שיוקדמו אליו. אבל בחינת התכלית עם מה שקודם לו בחינת הצורה עם מה שהוא היולי לה. כי על כן שמו צורך ידיעתו להשגתו כמטרה לחץ. וזה כי כאשר הצורה המושכלת תמציא ותכין הדברים הנאותים לקבלת'. ומציאותם הפעליי יוציא הצורה ההיא אל הפועל. כן ציור התכלית בלב הפועל יזמין ויכין כל המעשים המתיחסים להגעתו. ומציאותם יוציאוהו אל הפועל. כי אל התכלית סגולה נפלאה להמשיך ולהישיר אליו את אשר יכספהו. ואם

[2]תוכן כוונת הרב ז"ל, כי התכלית הנרצה מכל פעולה מיותם ונערך אליה כיחס הצורה אל החומר, כי כמו שהצורה תכין תחלה את החומר להיות ראוי לה, כן יכין התכלית העולה תחלה בלב הפועל את הפעולות הנצרכות להשיג התכלית על ידם, וכמו שרק החומר הראוי והנכון יכול לקבל גם צורה נאותה וראויה, תחת כי לחומר עכור ונבזה לא תתחבר לעולם צורה נאותה, כן יושג תכלית יקר וטוב רק ע"י פעולות יקרות וטובות, ופעולות פחותות תביאנה לרוב רק תכלית שפל ונבזה, על כן אמרו חז"ל וכל מעשיך יהיו לשם שמים, כי מזאת ימשכו לך שתי תועליות, הא' כי בהיות תמיד התכלית היקר הזה לנגד עיניך יהיו גם מעשיך תמיד טובים ויקרים, והב' כי בהיות מגמתך תמיד לטובה ולהרצות פני עליון, יעזרך הוא יתב' אשר אין חקר ליכלתו להשיג חפצך, ובזה באר כמה פסוקים. ובהקדמה זאת באר גם מאחז"ל לעולם יסדר אדם שבחו ואח"כ יתפלל, ר"ל כי לפני התפלה יציג המתפלל לנגד עיניו גדל מעלת הי"ת, למען יבין גדל יקרת התכלית בתפלתו אשר יתפלל אל הי"ת הנשגב והנפלא על כל הנמצאים, כמאה"כ (בראשית ח) היפלא מה' דבר, ר"ל היש דבר נפלא יותר מהי"ת, הלא הוא לבדו נשגב ונפלא על כל, ובהעלותו על לבו באופן זה יקרת תכלית תפלתו, תהיה גם תפלתו בעצמה פעולה יקרה ונכונה מבלי תערובות מחשבות פגול.

יראה בתחלתו מפליג או נוטה בהישרתו ימין או שמאל. כאשר יקרה למי שיקשור ראש החבל במקום החפץ וראש השני יחזיק. עד שאם ימשכהו מצד הראש התקוע או אם יבא בעצמו דרך החבל אשר בידו תהיה אצלו ההגעה לשם נקלה מאד. אמנם אם יסכלהו איך יתיישר נגדו. חויב מזה שבהתחלף מדרגת התכליות. תתחלף לפיהן מדרגת הפעולות הקודמות אליהן. כי בהיות התכליות בשפל המדרגות הם ירדו לרגלם. ובהנשאם ינשאו לעומתם. על כן הטיבו אשר דברו (אבות פ"ב) כל מעשיך יהיו לשם שמים. בהמשך מזה שתי תועלות גדולות. הראשון כי בהיות התכלית נורא ונשגב על כל התכליות. הפעולות המביאות אליו גם המה יעלו עמו. והשני כי כאשר הוא ית' תכלית המעשה הוא בטוח ההגעה אליו על כל פניו. מה שאין כן לשאר התכליות. כי אם יישירו אל המעשים היותר נאותים אל הגעתם לא יחייבו הגעתם. שכבר יקרה שלא יושגו לסבות, וזהו מבואר. זה שאמר הכתוב (ישעיהו מ׳:ל״א) וקוי יי' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו. אמר כי השמים מגמת פניהם אל התכלית העליון ית' ישיגום שתי תועלות האלה. ועל הראשונ' והוא הבטחון על השגת התכלית על כל פנים אמר יחליפו כח. כי לא ימנע מהם ללאות ועמל ישיגום בשום צד. ועל השנית שהוא יקר תפארת מדרגת הפעולות אמר כי ברוב התשוקה ההיא יעלו אבר כנשרים. יעופו וישכונו על גפי מרומי העניינים העליונים ההם מעלה מעלה. ולזה סמך אמרו ירוצו ולא ייגעו. כי אע"פ שהם פונים בזה משפל מצבם אל רום המעלה הנשקף על פני הדרושים העליונים מהם במדרגה בלתי בעל תכלית. והיה מהראוי שישיגם היגיעה שתשיג למי שעולה מהשפלה אל רום ההר. עכ"ז ירוצו ולא ייגעו. ועל הבטחון על השגת תכליתם אמר ילכו ולא ייעפו. כי אף על פי שתתארך השגתו לא ישיגם הלאות המשיג למי שירבה לו הדרך. אבל ילכו עד השיג תכליתם ולא ייעפו: והענין עצמו הוא מה שכוון המשורר באמרו (תהלים קי"ח):

ברוך הבא בשם ה' וכו'. כי השם מגמת כל פעולותיו לשם ה' כמו שאמרנו ישיגוהו שתי התועלות אשר זכרנו. ועל הראשון והוא מדרגת פעולתו על שאר הפעולות. אמר שהוא ברוך ומבורך בין הבאים מבית יי'. כי זה יורה על מעלת התכלית ההוא מיתר הפעולות הנפעלות על ידי זולתו. ועל הבטחון בהשיג המבוקש אליו על כל פנים אמר, אל יי' ויאר לנו וכו'. אמר כי נכון לבו בטוח ביי' אשר הוא תכליתו שהוא עכ"פ יאיר ויישר אותנו דרך ישכון אור להשגתו. ועל דרך שאמר (תלים מ"ג) שלח אורך ואמתך המה ינחוני. והמשיל לזה המשל עצמו אשר הנחנוהו ראשונה. והוא שאם תאסור חג בעבותים עד קרנות המזבח. שהוא מקום החפץ והמכוון מתכלית הב"ח ההוא המובא בית ה'. הנה

לא ימלט מהגיע אל המקום אשר אליו נתבקש והוא המזבח. אם שיבא לשם דרך החבל או שימשיכוהו אליו. ואמר, אלי אתה ואודך אלהי ארוממך. על דרך שאמר משה אדונינו ע"ה (שמות ט"ו:ב') זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו. כמו שיתבאר במקומו ב"ה. כי זה וזה הוא טעם לומר שמהצד ההוא יש לכל מבוא לכוין אל עבודתו ולשומו תכלית אל כל פעולותיו. גם שלמה אמר על הדרוש הזה עצמו (משלי י"ח:י') מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב. כי על הגיעו על הכוונה על כל פנים אמר צדיק. כי הוא השלימות הקניני הכולל כל השלמיות. כמו שמבאר החכם תואר הצדיק בספר הה' מהמדות. ונשגב על עוצם מעלת הפועל כמו שאמרנו. ואמר בו ירוץ. על דרך שאמר הנביא ירוצו ולא ייגעו. ולפי שעוז המגדל לא יאות לענין המרוצה. סמך לביאורו. הון עשיר קרית עוזו וכחומה נשגבה במשכיתו (שם) לומר שמה שאמר מגדל לאו דוקא מגדל בנוי לתלפיות. אבל יאמר כן מהצד ההוא עצמו שהון עשיר הוא מגדל או קרית עוזו וכיושב בחומה נשגבה במשכיתו. כלומר כי שם ה' הוא חוזק ועוז ותעצומות ביד הקורא בו לרוץ ולהגיע אל המבוקשים הגדולים מבלי שום עיפות ויגיעה כלל. והנה להיות הדבר כאשר הונח היה דבר אדונינו דוד אל הפלשתי במעשה הגדול ההוא (שמואל א י"ז:מ"ה) אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל וגו'. היום הזה יסגרך וכו' הרי שכיון אל שני הענינים האלו. ועל הראשונ' אמר אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון. ביאר לו בזה החלוף הנמרץ אשר בין פעולותיה' במדרגה כי הוא בא בהשתדלות שפל ופחות במה שהוא מבוקש אנושי לבד. אמנם שהוא משתדל בעסק פועל מעולה מאד במה שהוא פועל אלהי מכוון לעבודתו ולקנאתו. ועל השנית אמר יסגרך יי' בידי. כי מאחר שאתה בא אלי במה שתבטח על בקיאותך בענין המלחמה ושמת מגמת פני תכליתך לקנות שם ותהלה. בהיותך עורר חרב כידון וחנית על קהל רב ועם עצום ואין מכלים. והנה הוא ידוע כי אם השקפת התכלית הזה הישירך להיות מלומד ומזורז במלאכה ההיא. עד שכבר נפל פחדך על מתנה גדול כיום הזה. לא יחוייב מזה שתנצח על כל פנים. שכבר איפשר שיערוך כנגדך איש גבור חיל גדול ועצום ממך ויהרגך. אמנם אנכי הבא בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל וכו'. כיון ששמתיהו תכלית לפעולתי וקנאת ה' צבאות תעשה זאת. לא די כי לבי סמוך ולא יירא מהנפיל' בידך. אבל אני בוטח בה' כי היום הזה יסגרך בידי וידעו כל העם הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה'. כי לה' המלחמ' ירצה כי לא יובטח המשים תכליתו הנצוח שינצח עכ"פ. אמנם מי שתכליתו ומגמת פניו הוא אל השם ית'. נעימות הנצוח בימינו תמיד. כי לה' המלחמ' עם מעלה ורוממות המעשה כמו שאמרנו: והענין הזה בעינו אמרו במקום

אחר באר היטב. אמר (תהילים כ׳:ח׳) אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר. וביאר שני הענינים הנמשכים. ועל ההבדל שביניהם במעלה ושפלות אמר המה כרעו ונפלו וכו'. יאמר שמצד בואם בסוסים וברכב המה יבואו במדרגה פחותה ושפלה. אמנם אנחנו כשבאנו בשם ה' קמנו ונשאנו נס של גדולה. וכמו שאמר ראשונה ובשם אלהינו נדגול. והיה זה המאמר שוה לאומרו אתה בא אלי בחרב וכו' ואנכי בא אליך וכו'. ועל בטחון הנצחון אמר (שם) ה' הושיעה המלך יעננו וכו'. דומה למה שאמר בכאן היום הזה יסגרך וכו'. וגם למה שסיים (שם) ימלא ה' כל משאלותיך. ויתר כוונותיו במעשה ההוא הנכבד ובפליאות מאמריו אשר לשם בפרשת נח יתבארו יפה תחזה ותשמח ביי׳: ובמדרש לרז"ל (ויקרא רבה כ"א) שעל הענין הזה יסד דוד מזמור ה' אורי וישעי וכו' (תהילים כ״ז:א׳). וע"ז היסוד אבארהו כפי אשר ירא' בעיני נמשך אל הכוונה ומסכים אל הכתובים. אמר כי כאשר ישים מגמת פניו בכל פעולותיו אל התכלית העליון ההוא. מי הוא זה ואי זהו אשר יפול פחדתו עליו בכל ענייניו מתחילתן ועד סופן. לא כאשר יתיעצו הקמים עליו בתחלת הענין. כי על זה אמר. בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי. והן הנה דברי הפלשתי עצמן לכה אלי ואתנה את בשרך וכו' כי אז צרי ואויבי והם מלך פלשתים וכל שריו כלם היו בעוזרי כאשר התנו בתחלה. ברו לכם איש וירד אלי אם יוכל להלחם בי וכו' כי אחר זה בנפול גבורם המה ג"כ כשלו ונפלו כלם יחד ולא היה להם פה להשיב. גם יצדק צרי ואויבי לי. לי לעבדים על פי תנאם. וזכר זה הענין המפורסם לראי' לשאר המעשים כי לא יירא ממחשבות האויבים ומעצתם בנפול עליו בתחילה. וגם לא בהחילם לעשות מה שיזמו לעשות. כי על זה אמר. אם תחנה עלי מחנה וכו'. וגם לא כאשר ישימוהו לפועל. כי על זה אמר. אם תקום עלי מלחמה. ואמר בזאת אני בוטח. כי בכל צד מאלו הצדדין הוא בבטחון גמור בזאת הכוונה שזכר באמרו ה' אורי וישעי. כמו שזכרנו: ויתכן שירצ' אחר שלא יירא לבי שתחנה עלי מחנה. זאת היא עצמה הבטחה שלמה שלא תקום עלי מלחמה. שאי אפשר מלחמה אם לא שתחנה מחנה תחלה: אחת שאלתי מאת ה'. כי בעצם ותמיד הוא פועל נכח התכלית הזה העליון. שאין צריך לומר בפועל הפרטי ההוא של הפלשתי שהוא הישיר נכחו למה שחרף מערכות אלהים חיים. כי אם בכל מעשיו ומלחמותיו יש לו השקפה תמידית אליו ית'. והוא שיבקש התגברות והתקוממות עליהם כדי שיהי' שליו ושקט לחזות בנועמו ולבקר בהיכלו ואין מחריד. מה שאין כן המנגדים אליו הנלחמים בו שאין כוונתם כי

אם אל המלחמה והנצוח מצד עצמן. הוא מה שביאר במקום אחר[3]אני שלום וכי אדבר המה למלחמה (תהילים ק"כ:ז'). [אני שלום. ר"ל כל תכליתי בהעריכי מלחמה נגד אויבי הוא רק לסבב השלום הבא לפעמים אחרי המלחמה, כי רק אותו אני אחפץ. המה למלחמה, ר"ל מה שאין כן אויבי כי כוונתם ותכליתם רק המלחמה בעצמה, ואותה לבד הם מבקשים בלבם הרע החפץ להרע לזולתם.] ירצ' אפילו כי אדבר קשות על עסקי מלחמות אין דעתי ודעת הנלחמים בי שוה. כי אני מכוין אל השלום וההשקט אשר יבואו אחרי כן והמה כוונתם למלחמה עצמה: כי יצפנני בסכה וכו'. אמר שכוונה זו תספיק לשיגין עליו ויצפנהו בסכה עד יעבור הוות האויבים ההם. כי תקראנה אותו כאלה. וגם עתה ירום ראשו על אויביו סביבותיו המבקשים את נפשו. בשיש לפעולותיו מעל' נפלאה על פעולותיהם: ואזבחה באהלו זבחי תרועה. היא ההכנעה וההשתעבד אליו ית' עם ההודא' והשבח שהוא ית' עושה כל להיות אליו מגמת פניו. כמו שאמר ראשונ' באומרו תהלים קי"ח) אלי אתה ואודך וכו' הודו לה' וכו'. ולזה אמר אשירה ואזמרה לה'. ואחר שהקדים זאת הכונה הנפלא' ערך לפניו ית' תפלתו המיוחדת אליו להצלחת נפשו. וסדרה על האופן היותר נאות שאיפשר. כפי מה שיתבאר בהציעי הציעה. קראתיה: עיון תפלה. אמרו חז"ל לעולם יסדר אדם שבחו של מקום תחלה ואח"כ יתפלל (ברכות דף ל"ב ע"א). והוא מה שהקדימו מסדרי התפלות פסוקי דזמר' קודם התפלה. גם בתפלה עצמה הקדימו אבות וגבורות וקדושות שהיא עצמו ענין האל הגדול הגבור והנורא.[4]לפי ענינו יתבאר עם האבות [לפי ענינו יתבאר עם האבות וכו', ר"ל כי ענין זה שהי"ת הוא גדול, גבור ונורא, נודע ע"י מקרי האבות הקדושים והנהגתו האלהית, אשר יחד להם הי"ת, ע"כ הוזכרו תארי הי"ת הנשגבים האלה, בברכת אבות, במקום אמרו אלהי אברהם וכו' כי כל אחד מהם הכיר אחד מתאריו אלה ית' יותר מזולתו, כי מאמר "היפלא מה"' וכו' המורה על גדולת הי"ת, והיותו נשגב ונעלה על כל, נאמר באברהם, ומאמר "קח את בנך" וכו' המורה על תואר גבור ר"ל שהוא ית' המלך הכל יכל, נאמר באברהם, ומאמר "קח את בנך' וכו' המורה על תואר גבור ר"ל שהוא ית' המלך הכל יכל, אשר יוכל לצוות כל

[3]אני שלום, ר"ל כל תכליתי בהעריכי מלחמה נגד אויבי הוא רק לסבב השלום הבא לפעמים אחרי המלחמה, כי רק אותו אני אחפץ. המה למלחמה, ר"ל מה שאין כן אויבי כי כוונתם ותכליתם רק המלחמה בעצמה, ואותה לבד הם מבקשים בלבם הרע החפץ להרע לזולתם.

[4]לפי ענינו יתבאר עם האבות וכו', ר"ל כי ענין זה שהי"ת הוא גדול, גבור ונורא, נודע ע"י מקרי האבות הקדושים והנהגתו האלהית, אשר יחד להם הי"ת, ע"כ הוזכרו תארי הי"ת הנשגבים האלה, בברכת אבות, במקום אמרו אלהי אברהם וכו' כי כל אחד מהם הכיר אחד מתאריו אלה ית' יותר מזולתו, כי מאמר "היפלא מה"' וכו' המורה על גדולת הי"ת, והיותו נשגב ונעלה על כל, נאמר באברהם, ומאמר "קח את בנך' וכו' המורה על תואר גבור ר"ל שהוא ית' המלך הכל יכל, אשר יוכל לצוות כל זולתו, כל אשר יחפוץ, גם כבישת רחמי אב הטבעיים על בנו, מורה ונאמר על יצחק, ומאמר "ושמרתיך בכל אשר תלך" המורה על השגחה פרטית וההנהגה הנסיית אשר בו ינהיג הי"ת את יראיו, אשר כל זה נכלל לדעת הרב ז"ל בתואר נורא, נאמר אצל יעקב.

זולתו, כל אשר יחפוץ, גם כבישת רחמי אב הטבעיים על בנו, מורה ונאמר על יצחק, ומאמר "ושמרתיך בכל אשר תלך" המורה על השגחה פרטית וההנהגה הנסיית אשר בו ינהיג הי"ת את יראיו, אשר כל זה נכלל לדעת הרב ז"ל בתואר נורא, נאמר אצל יעקב,] כמו שידוע לרבים. והנה זכרו הענין כלל ופרט. וראוי לערוך שבחים אלו תחלה כדי להישיר כוונת המתפלל אל מה שראוי לכוין אליו בתפלתו. וזה כי תואר הגדול יורה על היותו ית' סבת הסבות מקטנם ועד גדולם וגדול שבכלם. ומעתה אין דבר גדול ונפלא ממנו ית' שלא יוכל המתפלל לשאול עליו וכמו שאמר (בראשית י"ח:י"ד) היפלא מיי' דבר. ותואר הגבור יורה על יכלתו המוחלט ושאין מוחה בידו כמנהג מלכי האדמה מהשרים והיועצים וכמ"ש (קהלת ח׳:ד׳) באשר דבר מלך שלטון וכו'. ותואר הנורא יור' על שהוא משגיח ושופט צדיק וישר לתת לאיש כדרכיו אין לפניו עולה ולא משא פנים. ומזה יתישר המתפלל להצדיק עצמו בתפלה ולא ישאר דבר שלא כהוגן וכמ"ש שלמה ע"ה (מלכים א ח׳:ל"ט) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו. והכונה הזאת באלו התארים תתבאר להם ז"ל במס' יומא (ס"ט: ע"ש) באמרם משה אמר האל הגדול הגבור והנורא. אתא ירמי' ואמר עכו"ם מקרקרין בהיכלו איה נוראותיו אמר האל הגדול והגבור ולא אמר נורא. אתא דניאל אמר עכו"ם משתעבדים בבניו איה גבורותיו אמר האל הגדול והנורא. אתו אנשי כנסת הגדול' אמרו זו היא גבורותיו שכובש את כעסו ונותן ארך אפים לעוברי רצונו. זו היא נוראותיו שאלמלא נוראותיו אומה אחת איך יכולה לעמוד בין האומות: הנך רואה שירמיה מטעם היושר והמשפט היה מוציא והנורא. כי איך יתכן מצד יושרו שיהיו העכו"ם מקרקרין ושמחים בהיכלו כגוי אשר צדקה עשה. ועל זה פירשו רז"ל (סנהדרין צ"ו.) אמרו צדיק אתה יי' כי אריב וכו' מדוע דרך רשעים צלחה וכו' (ירמיהו י"ב:א׳). ודניאל הוציא גבורה מצד החולשה הנראית לעין מצד שעכו"ם משתעבדים בבניו והיא יושב ותוהה כאיש נדהם. וכמו שאמר הנביא בעלונו אדונים זולתך (ישעיהו כ"ו:י"ג). אמנם כנסת הגדולה החזירו הגבורה מהטעם עצמו. כי מאחר שהוא כובש את כעסו שהיה לו לקצוף עליהם ולייסרם והוכיח לבניו הוזקק שלא למחות במזיקין שלא כרצונו. וכמו שאמרו (ברכות ג'.) אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי. הנה הוא נוצח לגבור שבגבורים ואין זולתו. וגם החזירו והנורא מצד עוצם ההשגחה וההתבוננות בהעמדתם ביניהם בביטול מחשבותיהם ונכליהם. דסלקי ונחתי בהם בכל עת ובכל שעה. ולהיות העצה נכונה מאד התחיל בה מרע"ה באומרו (דברים ג׳:כ"ד) ה' אלהים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך וכו' אעברה נא ואראה. והדברים מבוארים לפי הכוונה: וזה הדבר בעצמו אשר כיוון אליו המשורר בסוף זה

המזמור שהיינו עליו. אמר שמע יי' קולי וכו' כי אחר שהקדים כל מה שאמרנו ראשונ' מהשבח כעין פסוקי דזמרה. עכשיו בעת התפלה חזר לסדר לו אלו הג' ענינים. וכלל ראשונה בזכרו שם יי' כי הוא השם אשר יכלול האל הגדול הגבור והנורא יחד בלי ספק. כמו שיתבאר זה יפה אצל: לכן אמור לבני ישראל אני ה' בגזרת ה'. והיה הכוונה באומרו שמע ה' קולי אקרא. כי הכל נזכר דרך כלל. אמנם פרטם יזכרם אחרי כן אחת לאחת. ואם שינה את סדרן: והנה על ענין הגבורה לענין שאלתו מיוחדת אמר. [5]לך אמר לבי וכו'. [לך אמר לבי וכו', ר"ל עליך ועל אודותיך הי"ת, אמר לבי לשאר כחות נפשו בקשו פני, ר"ל בואו עדי, ואני אביא כלכם אל התכלית הנרצה, כי את פניך ה' אבקש לבד, ואתה תישירני ותוליכני אל התכלית האמתי, ויען כי השגת הי"ת היא עמוקה מצד עצמה, ר"ל עומק המושג, ומצד האדם אשר ירצה להשיגה שהוא קוצר המשיג, ע"כ התפלל על הראשונה אל תסתר פניך ממני, ר"ל אל נא תהי השגתך נעלמת ממני, ועל הב' אמר אל תט באף עבדך קצר ההשגה:] ורוב המפרשים אמרו שהוא מאמר הלב אל עצמו שפניו יבקשו אל השם ית'. ואינו מתיישב יפה על הלשון. ולדעתי כאן ביאר הסבה שעליה היה מיחד התפלה אליו יתברך ובעבודה השתוקק תמיד לשבת בבית ה' ולבקר בהיכלו. והוא כדי שיושפע לו שם אצילות השפע האלהי ותנוח עליו רוח הקדש מאתו. להשיג אמתת העיונים והדעות מבלי שום שיח וסיג. ממה שישיגו לנמשכים אחר העיון הפילוסופי. לפי מה שיסדו השכל האנושי בחקירותיו ויחסוהו לשפע שכל הפועל המושפע עליהם. אבל שהוא לא היה מקוה ומיחל בהם שום תקוה ותוחלת לקבל בהם שום תועלת מזולתו ית'. ושהוא לבדו האל הגבור להצליחו ולהצילו מיד עושקיו כח, ולזה אמר כנגד השם ית'. עליך ועל השגת דבר מעניני אמתתך. אמר לבי לשאר כחותי בקשו פני. כי אלי אתם צריכים ואני אביאכם אל תכלית מה שיושג בזה על שלימותו. כי חשב לי משפט האמת והצדק בזה. והפך ממה שיגזרהו הוא שקר. אבל אני לא אמשך אחריו בדרושים עליונים כאלו כי את פניך ה' אבקש שתישרני באמתך ותלמדני. שהיא גבוהה גבוהה מהשכל האנושי רוממות בלתי משוער. וכמה אמת הדרוש הזה עצמו מפיו ית' אל שמואל הנביא כשאמר לו (א' ט"ז): האדם יראה לעינים ויי' וכו' כמו שיבא ביאורו יפה בתחלת פרשת ויצא ב"ה: אל תסתיר פניך ממני וכו'. הנה על צדקו נפשו בשאלתו

[5]לך אמר לבי וכו', ר"ל עליך ועל אודותיך הי"ת, אמר לבי לשאר כחות נפשו בקשו פני, ר"ל בואו עדי, ואני אביא כלכם אל התכלית הנרצה, כי את פניך ה' אבקש לבד, ואתה תישירני ותוליכני אל התכלית האמתי, ויען כי השגת הי"ת היא עמוקה מצד עצמה, ר"ל עומק המושג, ומצד האדם אשר ירצה להשיגה שהוא קוצר המשיג, ע"כ התפלל על הראשונה אל תסתר פניך ממני, ר"ל אל נא תהי השגתך נעלמת ממני, ועל הב' אמר אל תט באף עבדך קצר ההשגה.

כמו שראוי לעשותו מצד היותו ית' נורא. ושלא תחשב לו לעזות להיות השאלה קשה מצד המשיג והמושג. יאמר אל תסתר פניך וכו'. בקש מלפניו שלא יטרידוהו מבקשתו. זאת הסבות ההנה. ועל עומק המושג אמר אל תסתיר פניך ממני. ירצה שיקריב ויגלה אליו ההשגות העליונות המכוונות אל פניו ולא יסתרו ממנו מצד עליונותם. ועל קוצר המשיג אמר אל תט באף עבדך. ירצה שלא יחרה אפך בעבדך בקרוב לדרוש ולבקר במופלא ממנו. ונתן טענה וסבה לזה באמרו עזרתי היית וכו'. ירצה אחר שעזרתי היית מבטן אמי לתת בי שכל וצורה נכבדת פונה אל זאת התשוקה המעולה שזו היא התחלת שלמותי. יאות לך שמכאן ואילך אל תטשני ואל תעזבני וכו'. כי המתחיל בדבר מבקשים ממנו לגמור: כי אבי ואמי עזבוני וכו'. רחוק היא שיתרעם דוד מאביו ואמו שעזבוהו ומבקש מהשם ית' שיאספהו כי אין מאסף אליו. ומי יתן כל יתומי עם יי' כמוהו. וחכמינו ז"ל בקשו בו צדדים. אמנם יראה שכיון בזה למה שאמרנו מזכרון שבחו ית' מצד היותו האל הגדול שהכוונה שהוא סבת הסבות כלן. ושאין דבר גדול ונפלא אליו מעשותו. וזה במה שירמוז במליצתו זאת אל מה שכתבו החכם בסוף המאחר השני מהשמע. שמדרגת הדברים אשר קודם התכלית בפעולות עם התכלית לענין המעשה הם במדרגת ההקדמות לתולדה. כי כמו שהתולדה תמשך מההקדמות והם לה כמדרגות האב והאם. כן התכלית יצא אל הפועל כשיוקדמו במציאות הדברים הקודמים אליו כמו הלבנים והעצים לכותל. אלא שיראה הענין בהם מתחלף למה שהיתה התחלת המחשבה בלתי התחלת הוויה. ותכלית המחשבה בלתי תכלית ההוויה. ועל המשל והדמוי הזה בעינו אמר דוד ליחס לו יתברך הגדולה בפעולות כלן ובסבותיהן. הנה כאשר אסמוך בהשתדלותי להמשיך תכליות מבוקשים מהפעולות הראויות להקדים אליהם אשר הם לי בכל עניני במדרגת האב והאם. כלומר שהשכל האנושי יגזור עליהם שהם סבותיהם המחייבות אותם לפי טבעם. כבר יקרה שעל הרוב עזבוני ולא אשיג התכלית. כי תמצאן אותי או להן סבה מונעת גוברת עליהם. ושכלתם לא יולידו כאשר יחושב מהם ונשארתי עצור ועזוב. אמנם כאשר אשים מגמת פני תכליותי נכח פני יי' לא יבצר ממני ככל אשר בלבבי לעשות. וזהו אמרו וה' יאספני כי את אשר יבחר בו לתכליותיו קריב אליו הגעתם עכ"פ כמו שאמרנו:

ובאשר סיים לכלהו שבחי דמריה על הסדר הנאמר. רצוני כלל ופרט. התחיל בעקר השאלה ופרטיותיה ואמר הורני יי' דרכך וכו'. יבקש מלפניו ית' שיראהו התכלית הנכון וגם הוא ינחהו באורח מישור להגיעו אליו מבלי שיטה אל הימין או אל השמאל. והוא התכלית הטוב בלימוד. והישרה בהודיע המבוקש והדרכים המביאים אליו. והוא מה

שיגיע מסגולת זה התכלית הנפלא כמו שאמר הכתוב בכל דרכיך דעהו וכו' (משלי ג':ו'). כי הוא תועלת נפלא מסלק כמה ספקות כאשר יתבאר יפה בפרשת במדבר סיני שער ע"ב ב"ה. ולא סר מלהתפלל על שמירתו מהענינים המטעים או המטים האדם מהאמת והמביאים אל השקר. כי לזה אמר אל תתנני בנפש צרי כי קמו וכו'. חלילה שמלך הארץ יתירא מעידי שקר יעידו עליו עד חמס. אמנם האמת יורה דרכו שהוא נמשך אל מה שלמעלה ממנו. והוא שבבקשתו האמת והשגתו לא יעזבהו בידי המופתים האנושיים כי צוררים הם לו בנכליהם אשר נכלו לו בפחזותם ובשקריהם כמו שאמרנו והוא אמרו כי קמו בי עידי שקר וכו'. כדרך שאמר במקום אחר דרך שקר הסר ממני וכו' דרך אמונה בחרתי וכו' (תהילים קי"ט:כ"ט) אמר עידי שקר על משפטי הדמיון בדברים הכוזבים. ויפח חמס על הגזרות המופתיות המכזיבות האמת והחומסות אותו. כהשתברות ופריכת הרחים שהעמידו המכבדים וזולת זה זכרם הרב המורה פ' ע"ג ח"א. כי מזה המין יש בעקרי חכמתם דברים רבים מביאים לשרוש בענינים האלהיים בלי ספק. ולדעתי להלצה זו נמשכו החכמים ז"ל באומרם בגמרא סוכה (כ"ט.) על ד' דברים[6]מאורות לוקים [בענין לקוי המאורות, אמר כי זה דבר טבעי אשר ידעוהו לפני בוא חכמי הטבע ע"פ חשבון הליכת השמש והירח. וע"כ דברי חז"ל על ד' דברים מאורות לוקין אינם ע"פ פשוטן על לקוי שמש וירה. כי אם ד"מ על ד' הסבות המחשיכות שכל החוקרים בענינים אלקיים כמו שמבאר והולך.] על כותבי פלסתר ?) ועל מעידי עדות שקר ועל מגדלי בהמה דקה בארץ ישראל ועל קוצצי אילנות טובות. כי פשוטו הוא מבואר הביטול. ורש"י כתב שם בסמוך על מאמר הדומה לו אשר אזכרנו עוד. לא שמעתי טעם בדבר. ואמר זה לפי שפשוטו שקר מבואר. שהרי הלקיות הם מחוייבים שיחולו ברגע היום ההוא או הלילה היוצא על פי חשבון תנועות גלגלי המאורות הידוע משערי החכמה ההיא. ואינן נתלים בחטאת האדם וזכיותיו. ואין מתנאי התורני לקבל שקרים מפורסמים ולהעמיד דמיונות לקיים פשט דברי הנביאים או החכמים. וזה הענין בעצמו כתבו החכם אל"גזלי בתחלת ספר הפלת הפלוסופים עלמה שטענו על מאמר נמצא מפי מניח דת הישמעלים. וזה נוסחו. השמש והירח הם שני אותות מאותות האל יתב' שאינן לוקין רק בסבת מות אחר וחיותו. וכאשר תראו אותו גורו לכם והחזיקו בתפלה ובזכרון האל עד כאן: וכבר היה זה המאמר לסבה שאמרנו לשמצה בקמיהם. אמר זה לשונו. ומי שחשב שהויכוח בבטל את זה הוא מן האמונה כבר נשתגע באמונה ונחלש ענינו.

[6]בענין לקוי המאורות, אמר כי זה דבר טבעי אשר ידעוהו לפני בוא חכמי הטבע ע"פ חשבון הליכת השמש והירח, וע"כ דברי חז"ל על ד' דברים מאורות לוקין אינם ע"פ פשוטן על לקוי שמש וירח. כי אם ד"מ על ד' הסבות המחשיכות שכל החוקרים בענינים אלקיים כמו שמבאר והולך.

לפי שאלו הענינים כבר עמדו עליהם המופתים ההנדסיים המספריים וכו'. ואמר מי שיפקפק בהם לומר שהוא כנגד התורה לא יפקפק רק בתורה. וההזק הנמשך לתורה במי שעיין בה שלא כדרכה יהיה רב מההזק הנמשך ממי שיטעון ויחלוק עליה כדרכה: והנה זה הוא כמי שיאמר שהאוהב המשכיל הוא טוב מהאוהב הכסיל עד כאן דבריו: ואנו צריכין לקבל האמת ממי שאמרו ולדעת שאין כוונת הדברים האלה למניחיהן כפשוטן. רק להורות בהם ענינים נכבדים ע"ד הרמז יושגו למעיינים בהם בדברים יש קצת יחס להם עם נגליהם:

אמנם מה שיראה שכוונו בזה ע"ד החידה כמנהגם בכיוצא באלו הענינים. הוא להורות הסבות אשר בעבורם ילקו השכלים האנושיים. וילאו להשיג אור הצצת האמת ונשתבשו במושגיהם ויוציאו משפט מעוקל. האחד המשכם אחר כזבי הדמיון וגזרם מציאות והיות אל ענינים בטלים שאין להם שום מציאות ע"ד האמת. וירמוז לזה באמרם על כותבי פלסתר. ויאמת זה פי' רש"י ז"ל בהוראות זה השם שאמר שהוא ענין כותבי שטרות מזוייפים ומכתבי עמל לשום דופי על אדם לכתוב בשמו מה שלא צוה עכ"ל. וזהו ענינם ממש שגוזרים מציאות והיות לאשר לא צוה הממציא והמהוה ולא עלה על לבו: והשני המשכם אחר גזרות השכל ההיולני בדברים שהמוחש יגזור ביטולם. כמו שנודע מקצת החוקרים הקדמונים שהכחישום בזה החכמים האמתיים כמו שאמרנו. והוא אמרם מעידי עדות שקר: הג' על הודאת הקדמות אשר יראה פרסומם אמתי נאות ונמשכו מהם אחר כמה מופתים דעות נפסדות כוזבות. והיא הסבה הששית מההפך והסתירה שזכר הרב המורה (בהקדמת לחלק א'). ולזה אמרו מגדלי בהמה דקה וכו'. כי מצד עצמו אין רע ולא נאסר רק מפני הגזל הנמשך מהם: הד' על הכחישם ההנחות האמתיות המקובלות מצד התורה האלהית או בהפיל בעקר מעקריה ספק וחשד בשום פנים. וזה רמזו באומרם (ב"ר ו') קוצצי אילנות טובות. והוא לשון ידוע להם ז"ל לאשר זרחה במצחם רוח מינות. כאומרם (חגיגה י"ז) קוצץ בנטיעות היה זה פי' נאות ומתישב טל משליהם: וקרוב לענין זה אצלי מה שאמרו בסמוך באותו מקום עצמו על ד' דברים חמה לוקה על אב ב"ד שמת ולא נספד כהלכתו. ועל נערה מאורסה שצעקה ואין מושיע לה. ועל משכב זכור. ועל שני אחים שנשפך דם כמים (סוכ' שם): כי אב ב"ד שמת הוא הכח המדמה שהוא קרוב אל השכל שהוא הנשיא ומשנהו. שנתדמה אליו הפך האמת ולא הורגש. ובנה עליו מצודים גדולים: והנערה המאורסה שצעקה וכו'. הוא ההתרשלות הנופל בלמודים. כי אף על פי שימצאו אליו ההכנות ונקל לו להזדווג אל שלימותו והוא בעצלותו איננו מושיע. ונמצאת נפשו שוקקה וריקה ואין מושיע לה. והנכון שכוונו אל

צעקת התורה על קציצת נטיעותיה הנעימים: כמו שאמרו עליה במקום אחר אל תקרי מורשה אלא מאורס' (ברכות נ"ז.). ומשכב זכור הוא שימשך החוש אחר השכל הפך ממה שראוי להיות. כי השכל חויב להמשך בהתחלות אחר החוש. ושני אחים שנשפך דמם. הם השומר והזוכר שהם אחים תאומים. כמה דאת אמר זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו (ר"ה כ"ז). והוא שנשפכו ונמחקו הצורות המחוקות בם כמים הנגרים ואין מאסף. כלומר שאינם שומרים תמונתם. ולזה לא יוכל להשתמש בעיוניו בהקדמות האמתיות אשר כבר ידעם. וזו היא סבת נפילתם אל הסב' הששית שזכרנו. ובפרשת ויחי בשער ל"ב יתבארו עוד המאמרים האלו בפניסם אחרים נכונים וקרובים זה לזה: אפשר שיכוין הכל מהם. כמו שכתב הרב המורה בפתיחתו שכבר יהי' המשל האחד בעצמו משל לענינים רבים. ואם שתהי' כוונתו יותר רחוקה. אמנם מה שאמרנו הנה הוא היותר ראוי למה שהיינו עליו: ומה נכבד היה פירוש ה"ר יצחק ישראל ז"ל שפירש זה המאמר השני על לקות החמה כמו שהוא בפרק י"ז מהמאמר הג' מספר יסוד עולם. אלו היו ארבע' דברים הללו כל אחת סבה לעצמה ללקות ההוא. כי אז היה ראוי לסבול דוחק הלשון ולומר שהם מסתירים דבר. אבל מה טעם ליחס לסבה אחת ד' כנויים ולומר עליהם שעל ד' סבות אלו חמה לוקה. ועוד שהי' ראוי שיפרש לנו גם כן המאמר הראשון על האופן ההוא מה שלא יסבלהו כלל. והנה לפי מה שכתבנו כבר נשתתפו המשורר ע"ה וחכמינו ז"ל במליצת המשל הזה. כי הוא אמר כי קמו בי עדי שקר וכו'. והם אמרו על כותבי פלסתר ומעידי עדות שקר. וזהו מה שרצינו אליו מעקר כוונת שאלתו זאת הנפלא'. בשיצילהו וישמרהו מהם כי תמיד עומדים עליו לטרדו מלפניו. לולא שהחזיק באמונתו בדעות והשרשים התוריים. ועל אמונתו חיה יחיה. והוא אמרו לולא האמנתי לראות כו'. כי זה עקר ושורש התורה האלהית ויסוד שעליו בנוי כל הבנין. רצוני כי יש שם השארות ונצחיות הנפש אחר הפרד' מהגוף לראות בטוב ה' ולהתענג בזיוו. כי הוא התכלית המופלא אשר הכוונ' אליו תמשיכנו להגיע עדיו עכ"פ כאשר הנחנו ראשונ'. אמנם לזרז על חוזק זאת התשוק' וההשקפ' בה תמיד כדי שיתקומם וגם יוכל כנגד שני המונעים שזכרנו. אם מיוקר המושג ואם מכובד ודוחק מציאותו. חתם ואמר קוה ויאמץ וכו'. יאמר כי כשישים תכליתו התקוה בהשג' וההדבק אליו בתכלית החריצות. שני המונעים האלה לא יעמדו לפניו. כי ע"כ אמר קוה אל ה' שני פעמים לכוין אל שני העניינים. ועל דרך שאמר הנביא (ישעיהו מ׳:ל״א) וקווי ה' יחליפו כח כאשר בארנוהו: והנה בזה נשלם פי' המזמור הזה החשוב ונתבאר' הכוונה הרצוי' מתחלה. והיא שמסגולת התכלית להגיע עדיו אשר יכספהו. וכ"ש כאשר היה הנכסף הוא ית'. כי אין

שום מין מונע. גם כי יהיה בעל התשוק' רחוק מב' הצדדים בתחל'. מלבד מה שיסיע זה התכלית הנפלא לקיום ונצחיות המעשים. כי על זה אמרו המאושרים ז"ל כי כל כנסיה וכו' (אבות פ"ה) ולא עוד אלא שכל מחלקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים. כמו שיבא בפרשת קרח שער ע"ח בעזרת הצור. גם להישיר אל הדרכים המביאים אל הגעתו כמו שאמרנו. רק כשנתחזק מאד בידו תשוקתו יתעל'. גם כי ירבה תפלה ותחנה אליו: והנה אחר שהגיע רצוני אותי לבא במלאכ' רבה ועצומ' באיכות' וכמותה על דרך הנזכר בהקדמ'. והרגשתי בעצמי כי פעל אשר כזה נפלא ורחוק ממני משני הצדדים שאמרנו. כי הדבר יקר הערך מאד מאד. וערכי וייחסי הדל באלפי המעיינים ולעומת מחברתו כאשר לא הייתי אהיה. וגם מצד הכמות. כי היא באמת מלאכה מרובה והפועל עצל וכחו קצרה וחלושה להשלימ' על כן קדמתי לזכור בראשית אמרי ופתח דברי שני הגבולים אשר ביררתים מתוך פרשה ראשונה של תורה. לדעת ולהודיע כי אני בא אל המעש' הזה בשם יי'. כי כאשר נכוין אליו ית' בכל מעשינו. גם נזכירנו תמיד על דלת שפתינו ובפתח דברינו. כי הוא הנותן לנו כח לעשות חיל כנגד המונעים האלו אשר זכרנום כמו שבירנו ממה שהקדמנוהו. נמשך בזה גם כן למה שיסבול אמרו אדון הנביאים ע"ה (דברים ל':י"א) כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא וכו' לא בשמים היא וכו' עד כי קרוב אליך הדבר מאד וכו' ירצה אל יעצרך מדרגת הפעולות היותר מופלאות ממך. כי לא נפלאת היא ממך ולא היגיע' מהגיע אל התכלית אשר יראה רחוק אליך לפי רוב המעשה כי לא רחוקה היא. ועל רום המעל' אמר לא בשמים וכו'. ועל רוחק השגתה אמר ולא מעבר לים היא. וביאר הסבה אל הבטחון הזה ואמר כי קרוב אליך הדבר מאד וכו'. ירצה כי כשתהיה כוונתך אליו יתב' נכרת ומפורסמת. אם בזכירת הפה. ואם בכוונת הלב. יהי' הדבר קרוב אליו מאד. ויספיק בידך לעשות מבלי מונע וכמו שאמר (משלי ג':ו') בכל דרכיך דעהו וכו'. ובכן אבא בשם ה' אלהים. אכרע ואקוד ואשתחוה ולפני כבודו אתנפל ואתחנן. ומחסדו אבקש אצבע אלהים מבחר התכליות יורני. גם שם ידו תנחני. וימינו תחבקני. יחזיק בידי ולא ירפני. ידריכני באמתו וילמדני. ואל חדריו חדר בחדר יביאני. ואל אכשל לומר דבר שלא כרצונו ושלא כדעת החכמים המאמתים הבאים בסודו. ויהי' עם פי בעת דבורנו ועם ידי בעת מעבדי. כי אליו ית' כל מעייני. ולו נשאתי לבי ועיני. מתחלת המעש' עד סוף עניני. וזה החלי לעשות בשם ה': ?פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים. שאו שערים ראשיכם ושאי פתחי עולם ויבא מלך הכבוד. מי הוא זה מלך הכבוד יי' צבאות הוא מלך הכבוד סלה.

שער א

פרק א

יבאר כי עמידת המציאות בסבותיו הטבעיות הכרחי להכרת הסבה הראשונה יתעלה.

בראשית ברא אלהים

במדרש וענותך תרבני שמעון בן עזאי אומר בשר ודם תחלה מזכיר את שמו ואחר כך מזכיר את שבחו פלן אגוסטיל"א פלן פסטט"א . אבל הקב"ה אינו כן אלא משברא עסקי עולמו אחר כך הזכיר את שמו שנאמר בראשית ברא אלהים בראשית ברא ואחר כך אלהים (ב"ר פ"א):

[7]אם היות עמידת וקיום הנמצאות בסבותיהן העצמיות הכרחי להצלחת האדם ותכליתו. נחה שקטה שאלת למה פתח בבראשית ספר התורה הזה אשר זאת לבדה כוונתו: אמתת הקודם באמת מבוארת ליודעיה ולא נעלמה מעיני מבקשיה. הלא היא הנותנת סבה מחייבת לכל חכמה עיונית חקירת סבת דרושיה. אשר לצורך זה החוקרים בעוצם השתדלות עיונם דברו בהתחלות הנמצאות הטבעיות. גם ביררו להם היות סוג הסבות המקיימות והנותנות אמות מהותם במה שיושבו לשאלת מה, וממה, וממי, ולמה. במספר הד' המפורסמות אצל הפילוסופים כי המה ראו בטוב שכלם ורוח בינתם מציאות הסבות העצמיות לנמצאות דרך סדורם והשתלשלותם ואופני מערכותם וענין התאחזם והתלכדותם סולם מוצב ארצה וראשו מגיע ומפלש גבוה מעל גבוה. המה יעלו בו מהממשלה השפלה אל התיכונה ומן התיכונה אל השלישית. עד יגיעו באמצעותו אל אמתת מציאות הסבה הראשונ' לכל. הנה היא מלך הכבוד. כי זה כל האדם. רצוני

[7]תוכן דבריו בקוצר הוא כי בכל דבר נמצא מצטרכות ארבע סיבות להויתו. החומר והצורה הפועל והתכלית, על כן ישאל עליו השואל ארבעה שאלות, מה הוא על הצורה, ממה הוא על החומר, ממי הוא על הפועל, ולמה הוא על התכלית, אך בעבור היות הרבה נמצאים אשר מקצת סבותם אלה או כולן נעלמו ממנו, כמו בענינים האלקים הנעלים מכל דעת ומחשבת אנוש, והדברים הסגוליים, עד"מ משיכת המאגנטע את הברזל, והיות המחט הנעשה ממנו נוטה תמיד לצד צפון, וצבא השמים ומסילותם. גם בהרבה נמצאים בארץ מתחת, בדומם צומח חי מדבר עם תכונותיהם השונות נעלמו סבותיהם ממנו, ע"כ תעו הרבה מהחוקרים הקדמונים, ואמרו דרך כלל כי הכל נעשה במקרה, והכחישו בעבור זה במציאות הבורא ית', אך החוקר ארסטו הוכיח טעותם בשלשה מופתים, הא' כי הדבר הנעשה במקרה יקר ולא נמצא לרוב. הב' כי הנעשה במקרה אינו על הצד היותר נאות ומתוקן, כי כאשר ישפוך איש עד"מ שק מלא שעורים, הלא יפלו גרעיניו בלי סדרים אנה ואנה, אשר ע"כ ציוונו חז"ל באמרם תעשה ולא מן העשוי לעשות כל מצוה לשמה בכונה הראויה והמיוחדת לה ולא נסמוך במכשירי המצוה על מה שנעשה כבר מעצמו במקרה והזדמנות. והג' כי הנעשה במקרה לא יכון אל התכלית הנרצה, ואחרי היות הנמצאים בשמים ובארץ אין מספר לרוב וכלם הם באופן נאה ומתוקן, ומביאים אל התכלית הנרצה מהם, אי אפשר שנהיו במקרה, כי אם על ידי הי"ת פועל חכם בעל בלי תכלית. אך ארסטו גם הוא נגע רק בקצה האמונה האמתית, כי חשב שהעולם קדמון ונמשך מאז ומקדם מהי"ת אשר הוא קדמון, כשלהבת הקשורה באור הנר תמיד. אך הרמב"ם במורה ח"ב פ"כ-כ"ג הוכיח טעותם בזה, והניח ליסוד מוסד אמונתנו האמיתית בחידוש העולם אחר שלא היה כמא"הכ בראשית ברא וכו' להורות שהבריאה מאין תעיד על אלקותו, וע"ז העיר המדרש.

המוצלח. אמנם כי יפקד מציאות הסולם או שיהיה רעוע. כאשר יתקלקלו השליבות ונפלו המדרגות או נתק קשרם והתאחזם מרגליו ועד ראשו. מי יעלה בהר ה' וכו'. האינך רואה כי בדבר שאין לו סבה. כמו שהוא בעיונים האלהיים מצד מהותו ית'. או שלא נודעו סבותיהן כמו שהוא בענינים הסגוניים או ברוב מהשמימיים. שכלם גזרו אומר שעל אלה לא תפול ידיעה אמתית ועל אלו לא כלל. כי גם בהתמעט הסבות אל הדברים. או בלתי התקשרם והתאחזם בעצמות. כמו שהיא הענין בדברים הבאים על צד הקרי וההזדמן. כי לא תלו מראותו רק בסבה האחת מהד'. כמו שנדרו ענינו היותה סבת פועלת במקרה למה שיזדמן על המעט. הסכימו שלא תפיל על זה המין מהנמצאות שום ידיעה וחקירה בעולם. והוא מבואר מעצמו שכל הנמצאות אשר מזה המין לא ימצא להם סדר ולא מנהג ולא יפול בהם ההקשר. באופן יתנו עדיהן על מציאות הממציאם ומסדר אותן. וכל שכן על חיוב מציאות והפלגת חכמתו ועוצם השגחתו. עד שראיני בעינינו שקצת הראשונים לסכלותם סבות עצמיות להרב' מהנמצאות עליות ותחתיות. והיותם על האופן שהם כמו שהוא בהמצא בגרמי השמים מינים מתחנפים. מהם מאירים ומזהירים כשמש והככבים. מהם ספיריים שאור זולתה מתפלש בהם כעצם השמים בכללן. ומהם שאין לי לא זה ולא זה אבל הוא ממורט לקבל מאחר כגרם הירח. וגלגל אחד חלק ושאר הגלגלים מכוכבים וזה מרובה באוכלוסין. וכלן אין בהם אלא כוכב אחד וגם הגלגל הראשון קצתו מכוכב קצתו חלק. גם נמצאו בהשתבשות התנועות על חלוף המרכזים והפאות. גם במהירות ואיחור. וכמו כן בחלקי הארץ וצמחיה כפתוריה ופרחיה חלופים עצומים בלתי ידועה סבתם. ואין צריך לומר מציאות הבעלי חיים ופרטי הוייתם ומתכונתם בחלוף התמונית והטבעים. אשר לא יכילום מחשבה ורעיון. וגם בכל גוף וגוף עצמים מתחלפים ואברים משונים כלם עלומי הסבה הפועלת מדעת החוקרים. ובתכונת האדם ותמונתו סכלו ענינים רבים. כסבה בהיות שער הראש ארוך שוכב. וגבות העינים זקוף וקצר. והשינים רחבות והמלתעות חדות והטוחלות מרובעות. אשר לסכלותם סבה מיוחדת מחייבת כל דבר מזה וכדומה. נשתבשו בעיונם ונתבלבלה דעתם לחשוב שהכל בא מהכרח החמר. וכפי מה שנזדמן בעת ההויי' שלא תקיף על זה שום ידיעה. אלא כמו שיקרה כשישתפך צליל שעורים בארץ שתהיה שעורה זו מוטלת לארכה וזו לרחבה וזו אצל זו ואחרת אצל זולתה. כי לא נשאל למה היה כך לפי שכך נזדמן מפאת עצמו מזולת שתהיה שם כוונה כלל. כך גזרה מחשבתם הנפסדת בכל הוויות העולם. עד שיצאו לאפיקורוסות גמורה בבורא הכל ב"ה. וכבר נתפרסם ענינם ויצא שמם לקללה ושורשו מארץ החיים. אמנם החשוב שבחוקרים הידוע הכה

על קדקדם ולעג מהם בדברים נכונים במאמר השני מספר השמע. זכר קצתם הרב המורה פרק כ' חלק ב' אזכרם בפרשת החדש ב"ה. בהם עמד כנגדם ובטל סברתם זאת המקולקלת בשלש טענות חזקות. הראשונה מצד שההזדמן לא יקרה כי אם על המעט כמו שנתבאר מנדרו. גם החכם הסכים עמו במה שאמר אשת חיל מי ימצא וכו' (משלי ל"א). ירצה אחר שהמציאות בסבותיה העצמיות הוא רחוק מפנינים א"כ המציאות שהוא המציאות במקרה אשר ימצא על המעט למי תזדמן. והנה הנמצאות כלם יהיו על הרוב. שאו מרום עיניכם וראו רוב רובי רבבות מהמוני השמים וחיליהם צבאם ופקודיהם. גם רובי הנמצאות השפלות אשר ימצאו על זה האופן לרוב מאד משני מיני החכמה: והשנית שהדבר הבא בהזדמן אי אפשר שיפול על השלמות והיושר והכיוון הראוי אליו מכל צדדיו. גם זו הסכימה עליו הדעת התורני. כי על כן צריך לעשות המצוה לשמה. ואמרו תעשה ולא מן העשוי (סוכה י"א:). אמנם דברים כאלה ימצא להם זה השלמות על צד היותר שלם שאפשר. כמו שהורה על זה החכם בזכרו תועלות האברים והכוחות. והבין ממנו שאי אפשר שיהיה כל זה מבלי כוונת פועל חכם חכמת בלתי בעל תכלית. ואמר ישתבח היוצר מבחר היצורים: והשלישית כי ההזדמן לא תפול בו בשום צד ההשקפ' אל תכלית מהתכליות. שאם יפנה אל תכלית לא יקרא ההזדמן. גם הסכים בזה החכם כשאמר (קהלת ב') החכם עיניו בראשו וכו' וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם. וזה שאמר החכם עיניו בראשו הוא ודאי ענין השקפתו התכלית בכל פעולותיו. כי התכלית הוא נר מאיר לפניו לנחות הדרך כמו שאמרנו בהקדמ'. ומאמר. והכסיל בחשך הולך הוא ההפך כי לבלתי השקיפו אל תכלית הולך בחשך. ואמר שזה הפועל המיוחד אל הכסיל אשר יקרא מחמת כן מקרה. והיה מתרעם שיקרה מקרה אחד לשניהם. גם אמר ואמרתי אני בלבי כי מקרה הכסיל גם אני יקרני וכו' (שם). הנה נתבאר שהדבר המיוחד למקרה הוא שלא יכוון בו אל תכלית. אמנם הדברים האלה כלם הוא מפורסם שיביטו אל תכלית. כי אע"פ שסכלו סבת הוויתו לא יוכלו להתעלם מתכליתו ותועלתו. ואיך לא. והלא הם טבעיים כמו שכתב ג"כ במקום אחר. והנה המלאכ' הנמשכת אל הטבע תביט אל תכלית. כ"ש הטבע עצמו. והנה אם כן חוייב בלי שום ספק שכל אלו הנמצאות ימצאו מפאת ממציא יודע ומכוין אל שלמות מציאותם. וסכלותנו סבתם אינה ראיה להזדמנותם. כי אם הם מוסכלים ממנו הם מושכלים לקוניהם ב"ה.

והנה זה מעט מהרב' שכתבו החכם שם בזה הענין:

האמנה כי ראוי שלא יעלם מכל בעל דת שלא חייב שם ארסטו מהסבות הללו. רק שלא נפלו כל הדברים האלה על צד הקרי וההזדמן כמו שחשב אפיקורוס. אלא שכלם

חוייבו מסבותיהם המיוחדות מסבה לסבה עד שתכלינ' כל הסבות אל סבה אחת. היא עלת העלות וסבת הסבות. ממנה יתחייבו כל הנמצאות וסבותיהם על דרך החייוב. לא כמו החום מהאש או האור מהשמש שלא תצורף אליהם ידיעה והכרה במעשיהם. רק כמו השכל אל המושכל שידעם וישיגם והם נצחיים כנצחיותו וקדמונים כקדמותו. לא שחודשו אחר שלא היו. כל זה נראה מדבריו וממפרשי ספריו:

אמנם הרב המורה ז"ל ביאר בפירוש שלא הספיקה חקירתו זאת אל הדרוש ההוא. וכי לדעתו כבר נשארו כל השאלות הנזכרות בעינם. ושאין שום המלט ממבוכתם. רק כשנאמר שהיה הכל נברא ומחודש אחר שלא היה. ברצון רוצה ברא כל דבר ודבר מהם בכוונה מיוחדת עצומה שהיא מושכלת מהענינים כלם. כמו שהתפלסף על זה והתוכח עמו מתכלית העיון והדיוק בפרק כ' וכ"א וכ"ב וכ"ג מחלק השני למורה. אשר שם ביאר תכלית הביאור שהשלש' טענות הנזכרות הלקוחות משלשה סוגי הענינים הנזכרים. יספיקו גם כן לחייב האמונה בחידוש ולהכריע אותה משאר הדעות המודות במציאות האל ית'. וכן הוא האמת בלי ספק:

ועתה ראה כי כל ההתפלספות הזה בעינו עם כל מה שהוסיף בו הרב המורה ז"ל זכרו דוד המלך ע"ה ברוח קדשו במלות קצרות מאד כשאמר. מה רבו מעשיך יי' וכו' (תהלים ק"ד). וזה כי אחר שהזכיר במזמור ההוא המשובח איך ברא אלהים כל אלו הנמצאים העליונים והשפלים מגדולם ועד קטנם והודה לעושה את כלם. כמו שאמר (שם) ברכי נפשי את יי' יי' אלהי גדלת מאד וכו' עוטה אור כשלמה וכו'. המקרה במים וכו' עושה מלאכיו וכו' יסד ארץ על מכוניה וכו'. והאריך בפרטי הגדולות והנוראות אשר עשה בהראות תועלתם וטוב תכליותיהם. כמ"ש המשלח מעיינים וכו' משקה הרים וכו' מצמיח חציר לבהמה וכו' ישבעו עצי ד' וכו' עד יצא אדם לפעלו וכו'. כדי לגמור ההלל והשבח ולבטל כל הטענות אשר יחשבו הפך זה. אמר מה רבו מעשיך וכו'. והכוונה רבש"ע מי הוא זה ואי זהו אשר מלאו לבו לומר שאלה הדברים כלם נפלו במקרה והזדמן או שלא יי' פעל כל זאת אחר שלא היה בכוונה ורצון. יקם בו כחושו והוויתו תעיד בפניו פרסום שקרותו מצד שרבו מעשיך יי' רבוי מופלג ונשוא בשווי בהמונות צבאות נמצאות מעלה ומטה כמו שנזכר. וזו היא בעצמה הטענה הראשונה הלקוחה מצד שהמקרה יחודש על המעט. מצורף למה שהרבוי הנשוא בשווי יחייב הרצון המוחלט[8] ולא ההמצא

[8] ולא ההמצא שתי ההתחלות, ר"ל כי הנה קצת הקדמונים בראותם שיעשו ויקרו בעולם מעשים ומקרים טובים ורעים, ולא יכלו בעיונם עוד לדעת ולהבין, כי ע"י חכמת והנהגת הי"ת תסובנה גם הרעות לאחרית טובה, חשבו בטעותם ובקוצר דעתם לבאר זה באמרם, כי שני פועלים, או שתי התחלות, יש לעולם, התחלה טובה, והתחלה רעה, או פועל טוב, ומועל רע, והתחלה הטובה היא מקור כל הטובות שבעולם, כמו שהתחלה הרעה היא מקור

שם שתי התחלות חלילה. שנייה לה כי כלם בחכמה עשית. וזו היא עצמה הטענה השנית. כי יושר פעולתם וסדורי תכונתם והסכמת כל חלקי פעולותיהם על נכון יורה על עוצם חכמת הפועל אותם בכוונה עצומה. ובאומרו עשית, יורה על הרצון הגמור. כמו שבאר החכם בספר ההפלה בשאלות השלשה והארבע' שמי שלא יעשה ברצון לא יקרא לא עושה ולא פועל. ואל שני הענינים כיוון המליץ החכם בן גבירול (בכתר מלכות) כשאמר אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן. כפועל ואומן. ועוד בה שלישיה והיא כי מלאה הארץ קניניך. וזו היא עצמה הטענה הנזכר כי לפי הנראה בפרסום הגמור כל פעולות הנמצאים הנכבדים האלה בכללם ופרטם כלם יפנו אל תכליות מיוחדות. למה שהם מניעים היסודות ומחדשים בתנועותיהם הויית כל הווה. ושופעות בהם צורות נכוחות. יתקיימו בהם כל אישי הנמצאות שיעור מוגבל וישארו מיניהם באופן שתמלא הארץ אותם. והרי שהתכלית לכלם מה שאמר מלאה הארץ קניניך. והנה כשיהיה המעשה על זה האופן. רצוני מהשקפת התכלית. ג"כ על דרך הרצון. בטלו כל השאלות אשר אמרו למה היה זה בזה האופן ולא בזולתו. כי התשובה הנכונה לכל שהיה כרצונו כמו שכתב המורה שם פרק י"ג חלק ג'. ואחר שאמר הטענות החזקות האלה חזר וקיים מציאותם בספור רבוי הנמצאות והחכמה הנמצאת בהם ובטוב תכליותיהם. כמו שהוא מבואר מעצמו. עד שסיים הענין באומרו יהי כבוד יי' לעולם ישמח יי' וכו'. כלומר מעתה ימלא כבוד יי' את כל העולם מצד שנוכל לשיר ולומר ישמח יי' במעשיו. ויזכה כמי שזוכה במעשיו והוא שמח בהם ואין מוחה:

[9]והנכון שרצה להתיר בזה המאמר ספק אחד שפקפקו בו כנגד החדוש. והוא שאם היה העולם מחודש הנה כבר נאמר שהיו פעולותיו ית' ראשונ' בכח ובאופן חסר ואחר שבו בפועל ונשלם בהם. וזהלא יתכן בחוקו ית'. ולזה אמר שלא היו פעולותיו על זה האופן חלילה. אבל בפעולות המושפעות מבעל הקנין השלם שפעולותיו מושפעות מאתו. מבלי שיורו על חסרון קודם ולא על יתרון נוסף. ולפי שלא יבדל אשר לו אלה הפעולות בכח מבעל הקנין השלם אלא בשזה יפעל בעצב וזה בשמחה. כמו שביאר

כל הרעות, ע"כ יאמר הרב ז"ל פה בהיפך, כי בראותינו שכל הדברים הרבים הנעשים בעולם הם כולם באופן שוה, מקבילים ומסכימים זה לזה, עד שנראה שכולם נתנו מרועה אחד, זה יחייב אותנו להאמין שרק הרצון המוחלט של בורא ויוצר אחד, המציא הכל, ולא חלילה שתי רשויות או שתי התחלות.

[9]לדעת אריסטו יש ב' מיני פועלים, הא' מי שרוצה להשלים בפעולתו וחסרונו הקדום, מד"מ איש עני הבונה לו בית לשבתו למצוא מחסה מזרם וממטר החסר לו מקדם, והב' איש אשרי יש לו כל ואיננו חסר מאומה, ופועל פעולתו רק להתענג או לטובת זולתו, כמלך הבונה ארמון חדש לתענוגיו או לטובת עבדיו, וההבדל בין שני אלה, כי פעולת הראשון המורה על חסרוני הקדום איננה לו לכבוד, גם לא ישמח בה כי יותר טוב היה לו אם לא היה מצטרך לפעולתו זאת, משא"כ פעולת השני היא לו לכבוד, גם ישמח בה, ואחרי כי הי"ת היה שלם לבלי תכלית מאז ומקדם, ובכל זאת ברא עולמו לטובת ברואיו, בצדק יאמר הכ' יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו.

החוקר בתחלת המאמר השני מספר המדות. ואנחנו נבארהו מהכתוב בפרשת ראה אנכי בע"ה שער צ"ד לזה אמר יהי כבוד יי' לעולם. מבלי תלות בו יתברך החסרון שישוער בבעלי הכח כשיוציאו פעולותיהם אל הפעל. והוא כשנשכיל שהוא ית' תמיד שמח ומתענג במעשיו. אשר הוא התנאי החזק בהיות הפעולות אצלו תמיד בפעל ושלימות. והוא טעם נכבד להתיר זה הספק. אם שלא יספיק להיות סבה לחדוש אז לא קודם ולא אחרי כן. כי לא בא לתת סבת זה רק להסיר החסרון הנתלה בחדוש על האופן שזכרנו כמ"ש הרב המורה בכיוצא בזה פרק י"ח ח"ב. והנה בזה נשלם בו הענין לגמרי כפי מה שירצהו החכם והותר:

ומעתה כשנתבאר היטב שהבריאה הכוללת הזאת מאת יי' צבאות יצאה מבלי שום ספק. הרי הוא עומד לפנינו סולם אשר בינינו ובינו ית' עלה נעלה בו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית. וגם כשישארו לנו ספקות ומבוכות והמון נסתרות בהשגת סבות כל פרטי הדברים ומהותם לא מפני זה נפנ' אליו עורף ח"ו ולא נחלש בהכרתו והודאתו. אבל נכיר שהיה זה לקוצר דעתנו וללאות השגתינו לא זולת. וזהו אופן הלמוד שהודה בו איוב (י"ב) על זה כשאמר ואולם שאל נא בהמות ותורך וכו' או שיח לארץ ותורך וכו'. מי לא ידע בכל אלה כי יד יי' וכו'. ירצה אם תחקור מצד רבוי המינים ויושר טבעיהם על מתכונתם. הן מהבעלי חיים והצמחים ומבריות המים. ויתברר שימצאו בם השלשה ענינים הנזכרים אשר יכריחו היותם נמצאים מכח חכם יודע ומכוין אל הוייתם כמו שאמרנו מי לא יעלה לכלל דעת מצד הראיי' הלקוחה מכלליתם. עד שיגזור על כל חלק וחלק מהם כי יד ה' עשתה זאת אע"פ שיעלמו ממנו סבות חלקיותם. אם לא גבר עליו רצון ההפקר ושלוח הרסן ללכת אחרי שרירות לבו בהבלי העולם וחמודותיו הפחותות. אשר בעבורם יפרקו עול שמים מעליהם. והוא עצמו מה שאמר אדון המשוררים תחלה באומרו לה' הארץ ומלואה וכו' כי הוא על ימים וכו'[10]מי יעלה בהר ה' וכו' נקי כפים וכו' (תהילים כ"ד:ג') ירצה הנה באמת יש לגזור ולקיים כי לה' הארץ ומלואה שהם היסודות והמורכבים מהם דרך כלל. וגם תבל ויושבי בה והם בעלי הנפש וביחוד מין האדם. וזה נתברר לך ממה שראית בעיניך כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה. שהוא תכלית הכיוון וכנגד הטבע המשולח והרי הוא סולם ישר ונאמן מוצב לפניך לעלות ולראות את פני הסבה הראשונ' אשר לו הכל וממנו הכל. רק אם לא יעכב על

[10]מי יעלה בהר ה' וכו' נקי כפים וכו', ר"ל לא כן הרשעים הם לא יעלו בסולם הבריאת להשגת הי"ת המכונה בשם הר ה', כי יותר טוב להם להכחיש מציאות הי"ת, למען יוכלו ללכת בשרירות לבם הרע, מבלי מורא שמים כמאה"כ (תהלים י"ד) אמר נבל ר"ל ע"כ יאמר הנבל אין אלקים. יען כי השחית עלילותיו, ולא ירצה להאדיב נפשו ברעיון היות אלקים שופט בארץ ומשגיח על דרכיו,

ידיך מלא חפניך מפיח הבלי העולם וטרדת לבבך לחמודותיו. הוא מה שאמר מי יעלה וכו'. נקי כפים מתמוך בחמדת הקנינים המדומים. ובר לבב מהתאוות הגופניות. אשר לא נשא לשוא נפשו בהם להדמות אל הבהמות. ולא נשבע למרמה על הראשונות. כי ודאי אשר אלה לו עלה יעלה מבלי מונע להשתחוות להדום רגליו. כמו שנתפרסם הענין באברהם אבינו ע"ה. כי הוא אשר עלה בתחלה בזה הסולם הנפלא בתום לבבו ובנקיון כפיו. כאשר יצא מפיו צדקה (בראשית י"ד:כ"ג) הרימותי ידי אל ה' אל עליון וכו' אם מחוט ועד שרוך נעל. כי הוא באמת נוער כפיו מתמוך בחמדות הטפלות האלה. להאחז פני כסא לדעת ולהכיר גדולת המלך המרומם היושב עליו. כמו שכוונהו חז"ל במה שאמרו אצטגנינות גדולה היתי' בלבו של אברהם אבינו וכו' (ב"ב ט"ז:) ועוד אמרו אבן טובה היתי' תלויה לו. כמו שיבא ביאורם בשער ד' בע"ה. ואמר ישא ברכה מאת ה' וכו'. זה דור דורשיו וכו'. לומר כי הראוי לצאת שפע הברכה מאת הסבה הראשונ' יתי' שמו וצדקת פעולתו מאלהי ישעו. זה דור דורשיו וחוקריו ומבקשי פניו יוצאי חלציו העולים במדרגות הסולם הזה בחקירתם עד היותם שם מבני עליה במחיצתו יתי'. ויורדים אחרי כן במיטב השגותיהם. ומשיגים הדברים כלם בסבותיהם כמנהג הנביאים. אשר עליהם נאמר במחזה הסולם והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. ולזה ייחד זה הדבר המעולה לבעליו ואמר מבקשי פניך יעקב סלה. כי לו נראה תחלה סוד זה הסולם ולזרעו לבדו נתנה לנחלה. כמ"ש ונפלינו אני ועמך וכו'. לפי דעת חז"ל (ברכות ז'.). ואולם במקומו יתבאר בע"ה. והנה להשיגם בזה הענין המיוחד שאמרנו. והוא היותו יתברך לא לבד סבת הסבות כלם. כי אם היותו פועל הדברים כלם אחר שלא היו. בכוונה ורצון גמור. אשר לפי זה לא לבד יאות לו הגבורה והרוממות המחוייבים להודות לאשר הוא סבת הסבות כלם. כי אם הירא' והפחד המחוייבים למי שיש לו הכח והממשל' על כל הנמצאות להמציא ולהפסיד. לזה גמר מאמרו באומרו שני פעמים. שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא וכו' שאו שערים ראשיכם ושאו וכו'. והנה על מה שראוי שירגזו ויחולו כלם לפניו מפני הירא'. הכתוב הראשון כי על כן אמר בו והנשאו בלשון נפעל. כלומר אם תרצו הרי טוב ואם לאו תוכרחו מפאת מכריח. וביאר הדבר על דרך השאלה ואמר מי זה מלך הכבוד שינשאו השערים מהכרחיותו. והשיב יי' עזוז וגבור יי' וכו'. הרי עוצם יכלתו וגבורתו להאביד ולהרוס לבנות ולנטוע. ועל הענין השני אמר שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד. הכוונה שישאו מעצמם מבלי בחינת מכריח ומוראו ופחדו. והיא ההכנעה הטבעית מצד מה שהיא סבת הסבות כלם. ועל כן הית' השאלה מי הוא זה אשר מצד מה שהוא חוייב לו הכבוד. והשיב יי' צבאות

הוא מלך הכבוד סלה. כי השם יתברך מצד מה שהוא בורא צבאות מעלה ומטה הוא מלך הכבוד בטבע קיים. אמנם נשיאות השערים האלה המה השערים אשר יבא בהם החוקר משער לשער. עד יבא ויגיע לשלמות שני מיני ההכרה הזאת. שהוא תכלית מה שאפשר להשלים בהצלחתו:

מכל מקום כבר נתבאר מה שרצינו אליו מכוונתינו ומשפטנו אשר חרצנו בראשית דברינו. והוא היות הצלחת האדם והוצאת שלימותו אל הפועל תלויין בידיעת הנמצאות והגעת התועלות המגיעות מהן בסבותיהן העצמיות כי בהם ולא בזולת יוכל לראות האור האלהי אשר הוא מצד עצמו נסור תכלית ההסתר. וזהו אשר כוונו בן עזאי האלהי באותו מאמר שזכרנו ראשונ'. באומרו מלך בשר ודם תחלה מזכיר שמו וכו'. וזה כי לב האדם לאדם בהכרתו וידיעתו הוא תחלה אל עצמותו לבד מצד מה שהוא איש העצם ממינו כי הוא מה שיורה שמו עליו. ואחר כך יבא אל הכר מקריו ותואריו אשר ינשאו עליו ויתרבו בו מהאומניות או הקנינים והשררות ויתר הענינים המקריים. הוא מה שאמר דוד יעצותך תרבני (תהלים י"ח) כי מתחלה הוכר בשהוא דוד לבד. ואחר כך היה רועה לאביו ואחר מנגן לשאול ואחר משנהו ואחרי כן מלך. הרי שנתרבו בו הענינים הנושא והתוארים הנשואים על שמו אבל הקב"ה אינו כן כי אין שום מבוא להכיר אותו ולדעתו מצד עצמו ומהותו כי זה שמו לעולם. אמנם אנו מכירים מעשיו ועוצם נפלאותיו. והם יגידו ויעידו על אמיתת מציאותו כמו שאמרנו. והוא מה שהפליג להראות אמיתתו בפתח דבריו בתורה האלהית בראשית ברא ואחר כך אלהים. להראות כי אין לנו שום מבוא להכיר את יי' אלהים כי אם מצד שברא מעשה בראשית. אמנם מעשה בראשית הוא הסולם לעלות ולחזות בנועם יי' כאשר ביררנו. ולו חכמו חכמי האומות ישכילו זאת לא הוצרכו חכמנו לסרס ולכתוב להם אלהים ברא בראשית לשום הדבור על המנהג הטבעי ההגיוני כדאיתא במגילה (ט.) ודי בזה בביאור הקודם:

ואולם מה שהמשכנו מזה מצורך ספור מעשה בראשית בתורה האלהית הוא מבואר. אמנם אם קבלנו עלינו לאמת ויציב מה שהנחנו שם היות צורך התורה האלהית לבד אל הישרת האדם לסוף תכליתו והצלחתו. אלא שזה ממה שצריך מעט עיון. וזה שאם נקבל היות הענין כן כמו שתעיד על אמתתו. כנראה מדבריה וכמפורסם מכל יעודיה משפטיה ותורותיה. כבר חוייב שתהיה התורה במדרגה למטה מן האדם. אחר שהוא התכלית אליה ושמציאותה היה בעבורו. והוא מה שימאנהו השכל ולא יאבה לו. עם מה שהוא מקובל אצלנו שהתורה מושכלת לו ית' והיא כתובה לפניו מקדם במרום מכתב אלהים. וכלה שמותיו של הקב"ה הכוללים סודות מעשה בראשית ומעשה מרכבה אשר

בהם נבראו העולמות בצד ואופן אשר לא יכילהו מחשבה ורעיון. והנה לפי זה הוא יסוד הכל וסבתו והכל תלוי בה. וכמו שדרשו חז"ל (פסחים סח:) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיהו ל"ג:כ"ה). ועוד אמרו (ע"ז ג'.) אם ישראל יקיימו את התורה מוטב ואם לאו הרי אני מחזיר אתכם לתוהו. וכאשר היה הענין כן לא חוייב לתורה האלהית להמשיך אחר צורך העם ולא יוכרח מה שרצינו מספור מעשה בראשית ואם יועילם:

האמנה כי המבואר מעצמו שהתורה האלהית יש לה שני מיני מציאות. האחד המושכל הרוחני אשר בו כתובה לפניו[11] באש שחורה על גבי אש לבנה (שקלים פ"ו) כמו שאמרנו. והנה הוא עקר מציאותה ועצמותה אשר בו ודאי ראשיית ומעולה במדרגה על כל הנמצאות כמו שאמר (משלי ח':כ"ב) יי' קנני ראשית דרכו וכו' וכמו שאמרו אלפים שנה קדמה תורה לבריאת עולם (ב"ר פ"ח) עם שלהלן יבוא ביאורי בשער ה' ב"ה. אמנם המציאות השני הוא מציאות מוחש ומורגש מצד מה שהיא כתובה בספר ובדיו. ונתנה לפנינו ללמד אותנו ולהיישיר את מעשה ידינו. כי מציאות הענינים האלו לא היה כ"א בעבורנו ואנחנו הסבה אליהם. וכבר קרה לה מה שקרה לאדוניה יתברך שמו. כי עם שהוא ית' סבת הסבות והכל ברא לכבודו. הנה מה שנסה לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וכו' (דברים ד':ל"ד). או להגלות על הר סיני להשמיע תורה ומצות וכיוצא באלו מכל המעשים והתנועות הנאמרות על זה האופן. לא היו כי אם בעבור העם בלי ספק וכמ"ש (שמות י"ט:ט'). הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור וגו'. וכבר תהיה התורה אצלנו מזה הצד כמו הרעיה אצל הצאן. כי אם שהרועה הכללי [נ"א הכי] נכבד במינו ובאישו. הנה המעשה ההוא הפרטי הוא מפני הצאן והצאן הוא העקר בו. וכן ענין הנביא אצל העם. כי על זה האופן נסתפקו החכמים אם מעשה גדול או תלמוד גדול (קדושין מ':) כמו שיבא ביאורו אצל הנה אנכי שולח מלאך שער מ"ז ב"ה. ועם ששם נמנו וגמרו תלמוד גדול וכו' מכל מקום כבר היתה התורה אצלנו כיחס המלמד אצל התלמיד אשר מצד זה היחס חוייב ללמד אותו חק ומשפט כפי הצורך אחר שמציאותו אצלו אינו לענין אחר. ולזה הוצרכה התורה לפתוח בבראשית. להגיד ללומדיה כח מעשיו במעשה ההוא המופלא הנקרא מעשה בראשית ומספר המאמרות שבהם נברא העולם. למה שהוא כלל גדול לידיעות הסבות העצמיות לנמצאות כלן וסדר טבעיהם והשתלשלותם. עד שהיא עצמה תהיה עצם הסלם אלהית שאמרנו. וכמו שאמרו ז"ל (ב"ר פ' ס"ח) והנה סל"ם

[11] באש שחורה וכו'. יען כי כתיבת התורה המוחשת היתה ע"פ ה' בדיו שחור על קלף לבן, אמרו חז"ל ד"מ כי רוחניות התורה, ר"ל המושכלות והאמיתיות הנצחיות שבה היתה כתובה לפניו באש שחורה על גבי לבנה, כי האש כינוי לרוחני כמאה"כ (דברים ד':כ"ד) כי ה' אלקיך אש אוכלה הוא (עיין רמב"ם פ"ב מהל' יסודי התורה).

זה סי"ני חושבניה דדין כחושבניה דדין. כי בו יעלו כל אנשי לב לראות את פני האדון בורא הכל בחכמה בתבונה ובדעת. שזה מופת מוחלט שזה הבורא מחוייב המציאות מניע הכל בכח בלתי בעל תכלית שאיני בגשם ולא ישיגהו אחד ממשיגי הגשם. כי כל אלה הדברים והנמשכים אליהם הוא הדעת אותו יתברך שזו היא ראש הצלחות וסופן. גם כי לפי שהתורה האלהית מטבעה להנשא על הטבע המפורסם ולמשול עליו היא ויודעיה ואוהביה ועובדי עבודתה כמו שיבא. חוייב לה ראשונה שתעמיד ותניח ענין הטבע בהנהגה הכוללת לשריר וקיים. כי בקיום הטבע הזה והנחתו יודע מה שהוא כנגדו ולמעלה ממנו:

ולהאומר שיאמר אחר שהדבור בענינים הללו הוא הכרחי הנה אם כן יש יתרון לספרי הפילוספים על ספר התורה הזה. באשר הם חוקרין על אלו הענינים בשלמות ומבררים ענינם על נכון. מה שלא עשתה כן התורה האלהית ולא דברה בהם כי אם בדרך קצרה ונקלה. אף אתה אמור לו כן הוא באמת שהתורה לא דברה בענינם בשלמות. אבל לא היה זה ליתרון החכמות עליה אבל למעלתה עליהם. וזה שהיא מצד גודל מדרגתה ורוממות עיוניה האלהיים לא ייחדה בדברים כאלה ספרים וספורים לקטנם מערכה. אבל לא סרה מהראותם ולרמזם מתוך משכיות חמודותיה כתבן את הבר. כי באמת מה שעשו כל החכמית עטרת לראשם עשתה היא עקב לסוליתה. כמו שנתפארה עליהם בפי החכם (משלי ח׳:א׳) בפרשת הלא חכמה תקרא. יבא ביאורה בפרשת משפטים שער מ"ו ב"ה. ויחוייב לה כן מהיותה אצל כלם במדרגת התכלית עם הסבות הקודמות. וכמו שהתכלית הוא עליון על יתר הסבות ודורך עליהם בטבע כן היא עליונה עליהם במענה ודורכת על כלן. ואם שהדבר מובן מעצמו יאות לתת לה דוגמתו לקרב הגעתו. הנה בית אלהים בהבנותו ימצאו בהכרחיותו שלשה ענינים זה למעלה מזה. החומר. והצורה. והתכלית. והנה החומר תכינהו שפלת המלאכות המיוחדות לבא בנקרת הצורים לחפור פירות ללבון לבנים ולשרוף שריפה או למלאכת חרש חוצב עץ ואבן נחשת וברזל ויתר החמרים אשר יאותו לו. אמנם הצורה תושלם ע"י מלאכה עליונה עליה אשר אין לה עסק עם המלאכות השפלות ההן. די לה שתצוה ויביאו לפניה הנאותות מהנה והיא תתיחד בתקן וסדר החמרים ההם. באופן שיבא ויגיע צורת הבית ותכונתו בצלמו ותמונתו להיות הכל על מכונו וארמון על משפטו: ואולם התכלית הנה הכהן המשרת שם הוא המבקש אותו והמגיעו. והוא מבואר כי עם שהמלאכות הראשונות הן הכרחיות למלאכתו. הנה אין מצרכו להתבונן בהם רק לבא שם בהיכל ה' כאשר הוא ולעמוד לשרת בתפלותיו וקרבנותיו ויתר העבודות באופן יגיע שלמותו ושלמות עמו מאת האלהים השוכן בבית

ההוא כי הוא תכלית הכל. והוא הענין בעצמו מה שיהיה לתורה האלהית ויתר החכמות. כי הטבע היא המעיינת בחמר הראשון לנמצאות ושאר התחלותיהם ויתר סבותיהם. ובגשמים הפשוטים ובמורכבים מהם ומשיגיהם בתנועה והזמן והמקום וזולתם. שכלם הם חלקי המציאות באשר הם חמרים לו ומדרגתה אצל העיון הכולל מדרגת חרש העצים או האבנים אצל הבנין. כי על כן קראה החכם החכמה הפחותה. והחכמה אשר קראוה אלהית תעיין בענינים הכוללים בנמצאות מצד צורותיהם המיניות ותכונותיהן: אשר הוא במדרגת מלאכת הבניה הנותנת צורת הבית ותכונתו. עד אשר תעיין בצורה העליונה הקושרת כל הבנין. והיא הסבה הראשונה ית' שמו ובתואריו ובמחויביו עד מקום שידו משגת כי לזה ביחוד קראה החכם חכמת הרבנות. אמנם התורה האלהית ענינה ומגמתה להשלים האנשים בדעות אמתיות באל ית' בעניני הידיעה והנבואה והתבוננות בהנהגת המציאות כלל ופרט. מה שלא תשיג אותו יד הפילוסופיא היונית בשום פנים. כי בזה ולא בזולת יגיע תכלית האדם והצלחתו האחרונה. אשר הוא תכלית כל הנמצאות האלו וסוף כל החקירות והידיעות החלקיות. כמו שיתבאר בשער מתן תורה:

והנה מדרגת התורני אצל כל בעלי החכמות הקודמות מדרגת הכהן והמשרת עם שאר האומנים. זכר לדבר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וכו' (שמות י״ט:ו') ולזה התורני המבלה ימותיו בחכמת הטבע ובמלאכות ההרגליות. או בהרבה דרושים המכוונים לאל ית' אצל הפילוסופים. וכל שכן שיסמוך על חקירתם. ודאי יקרהו כמקרה הכהן הסכל שיצא מכהונתו ליעשות בשם או רוכל לדעת ולהכיר טבעי סמני הקטרת ומזגיהן. או ללמוד מלאכת חרש וחושב להכין חומר הבית ובנינו. או הוד אריגת בגדי כהונתו. עד שכלו שנותיו ונפסל לפי שניו ולא יעבוד עוד. כי ודאי אולת היא לו ורוח רעה. כי אחר שהדברים מוכנים לפניו אין לו כי אם להשתמש בהם ולדרוך על במותם. ומזה למדנו שאין מטבע התורה האלהית להאריך בהם ולעשות מהם עקר. ומכאן יצאה עקר שאלת למה פתח בבראשית. ומה שאמר ר' יצחק (תנחומא הובא בילקוט) לא היה צריך להתחיל התורה וכו'. כי הדברים האלה הם מיוחדים אל החכמות החיצוניות המשרתות לפניה ומכינות מלאכותיה:

אמנם מצד מה שכוונה להצליח האדם ולהגיעו אל תכלית שלימותו כמו שביארנו. אי אפשר לה שלא לדרוך על הדרושים ההם וליקחם לה בדרך הנחה בכל מה שיבא הצורך אליהם כמו שהם אצלה במושלם. מבלי שתעשה מהם עקר ועיון. כמו שיעשה המליץ אצל האותיות או הדקדוק. הלא תראה כמה נתפארה החכמה הטבעית בבירור ארבע הסבות אשר זכרנום. ומעלת התכליתית על כלם באשר היא נותנת מציאותה בנפש

הפועל. אשר כמעט זה כל פרי המאמר השני לשמע הטבעי. והנה בהזכיר התורה אי זה פועל שתרצה לא תחשבהו לחכמה אבל זכרה אותו כידוע ומושלם. דרך משל אמרה תורה ועשית מנורת זהב טהור (שמות כ"ה:ל"א) ראה שם נזכרים הפועל והצורה והחמר. ולפי שעדין חסר התכלית שהיא הסבה העקרית והנותנת מציאות שאר הסבות והמישירה לב האומן אל המלאכה כאשר אמרנו. לא סר מלבאר ועשית נרותיה שבעה והעלית את נרותיה וכו' כמו שביאר רש"י ז"ל באומרו שם עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים מוסבים וכו'. הורה כי לענין המעשה נאמר להודיע הסבה התכליתי' לישר האומנין אל תכן המלאכה אשר אי אפשר זולתה. והפירוש הוא מוכרח לפי שמצות ההדלקה כבר נתיחדה לאהרן ובניו בפרשת תצוה ובהעלותך. וכן הוא אצלי בפרשה עצמה והקמות את המשכן כמשפטו וכו'. כי כדי שיתישרו האומנים על פיו במלאכות הקודמות הראה לו בתחלה בהר המשכן מוקם כאשר הוא. ואם שלא למדהו סדר הקמתו עד סוף הספר. ובזה לא נצטרך למה שנדחק בו רש"י ז"ל לישב מלת הראית המורה על העבר. וכן בפרשת נח בצווי מעשה התיבה פרשה שלימה על זה האופן. והרבה כיוצא באלו. ומה לנו לקראת ראיות. והנה דרוש ההזדמן וכל הטענות אשר טען החכם מטבעי וסגולותיו על דעת הקדמונים הגוזרים שכל הדברים יפלו על ההזדמן אשר הפליג בהם מאד. סתם אותם המשורר ברוח קדשו שהיא אחד מענפיה. בכתוב אחד לבד כמו שביארנו ענינו היטב. וקרוב יבאו הרבה ענינים כיוצא בהם והקש עליהם לכל יבא ללמוד וללמד כי כן הוא משפט התורה ונביאיה וחכמיה בכל דרושי החכמה הדומים להם וגבוהים עליהם כמו שיתבאר בפירושיהם במה שיבא לפנינו בעזרת ה':

וכבר הותרה זאת השאלה. אמנם תעמוד על עמדה למתפלספי' מבני בריתה. הבלתי משאירי' ממנה דבר רק מה שהסכים עם הפילוסופיא. כמו שהרבתי על זה התלונה בחבור הקטן שקראתיו חזות קשה. כמו שזכרתי בהקדמה. ואחר שנתישב זה כבר נתבאר מה שכוננו אליו מזה השער. מצורך ידיעת מעשה בראשית להגעת ההצלחה וחיוב ספורו אל התורה האלהית שזאת היא כוונתה. עם מה שנמשך לזה מהראות מעלתה על כל החכמות במה שהיא המישרת אל התכלית שכלן פונות:

אמנם ראוי שנדע עוד כי מזה יחוייב ענין אחד נפלא מאד שכל הצלחת האדה תלויה בו. והוא הדעת את השם ויראה אותו. והוא כי מהידוע שאין שום מבא ליראותו יתב' אם הונח שהעולם קדמון וכל הדברים מחוייבים מסבותיהן. [12]כי לא נירא מהדברים הרעים

[12]כי לא נירא וכו': ר"ל יען כי היראה תבוא לאדם רק מהרעה העתידה לבוא לא מרעה שכבר באתהו, ע"כ אם הרעה המעותדת היא מחויבת בהכרח, ואין אפשרות להמלט ממנה, הרי היא כאילו כבר באתנו ולא נירא עוד ממנה רק נצטער עליה:

המחוייבים. אבל נצטער או נתעצב עליהם. ומה לנו שיהיו אפשריות מצד עצמם אם יהיו מחוייבות מצד סבותן כמו שיבא אצל ארדה נא וארא' שער י"ט. אמנם כשנקבל כי אחר שהיה העולם בכללו אפשר לצאת אל המציאות עלה ברצון האלהי שיהי'. הנה נדע באמת שהוא וכל ענייניו החלקיים הם תמיד אצלו על זה האופן. רצוני בשיש להם אפשרות להיות או שלא להיות. ומעתה תפול עליהם הירא' בלי ספק כמו שאמר האותי לא תיראו נאם יי' וכו' (ירמיהו ה':כ"ב) כמו שיבא אצל המבול שער י"ד ב"ה. וזה מה שיחייב לשום מאמר בראשית ברא אלהים תחלת התורה האלהית וראשיתה כענין שנאמר (משלי א':ז') יראת יי' ראשית דעת. ונאמר (תהילים קי"א:י') ראשית חכמה יראת יי' כי התורה האלהית היא החכמ' האמיתית בפי הכל. כמו שנאמר (דברים ד':ו') כי היא חכמתכם ובינתכם וכו'. ואחר שהיא החכמה בהחלט יאות שיהי' ראשית החכמה יראת יי' והוא הודעת חדוש העולם שבו ולא לזולתו תלויה היראה כמו שאמרנו: וזה טעם (שם י') מה ה' אלהיך שואל מעמך וכו' כמו שיבא במקומו שער צ"ב ב"ה. תדע שבדור המבול נאמר וירא יי' כי רבה רעת האדם וכו' ולא נתייחסו כלל לבלתי ירוא את יי' כמו שהיה הענין בחטאי עמנו. כי הנה כמו שלא יגונה העמוד הזה לבלתי ראות. כן לא יגונו על העדר היראה אלא מי שיש לו השרש שהיא תלויה בה והוא היותו יתב' מחדש העולם ועושה בו תמיד כרצונו. כמו שאמר הנביא (ירמיהו ה':כ"ד) ולוא אמרו בלבבם נירא את יי' ונו'. והטעם לתפוש עליהם שלא היו יראים מה שידעו שיש בידו לעשות או שלא לעשות. ושמא לא ישמור לנו את השבוע' אשר נשבע כי עוד כל ימי הארץ חקות זרע וקציר והשאר לא ישבותו. נראה באמת כי למי שאין להם אלו השרשים אין לתפוש עליהם מן הירא'. ולזה שמה החכמה האלהית עטרה לראשה וראשית' יראת ה' ומעתה כל מלאכתה והשקפת' בהישרותיה אינו אלא להגעת מה שיאות לאדם מחמת הירא' הזאת. כי על כן אמרו (אבות פ"ג) כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו', אם אין יראה אין חכמה וכו' (שם) כמו שיבא בשער ס"ד ב"ה. ואחר שנתיישב זה הנה נדע שנתחייב מכל מה שאמרנו באלו הענינים דבר שלישי מעולה מאד במעלת התורה האלהית. והוא היותה ג"כ ראשית ושולטת על כל הנמצאות הנזכרות במעשה בראשית בלי ספק. כי אחר שכלן לא היו אלא לצורך האדם הנברא בצלם וכלם הם מוכנות לעבודתו ונכנעות מפניו אם לקיומו והתמדתו ואם למען שכרו וענשו כמו שאמרו (ע"ז ג'.) תנאי התנה הקב"ה עם מעשה שמים וארץ. הנה ודאי המישיר ומסדר מעשה האדם הוא בטבע נגיד ומצוה על כל עניני העולם והוא מה שאמרו חז"ל (ב"ר א') בראשית ברא אלהים בשביל ישראל שנקראו ראשית וכו' ובשביל התורה שנקראת ראשית. כי באמת התורה וישראל

הם זה לזה כעין התלמיד והרב. והעולם הנברא לצורך התלמיד חוייב שימשך אל מציאות הרב וצוויו ויצדק תלונת מציאותו בכל אחד מהם:

ובמדרש (ב"ר פרק א') פתח רבי אושעיא רב' ואהי אצלו אמון. אמון אומנות אמרה תורה אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה בי נסתכל הקב"ה וברא העולם. בנוהג שבעולם מלך בונה פלטרין אינו בונה אותו מדעת עצמו והאומן בונה אותו מתוך דפטראות ופנקסאות שיש לו ששם רואה איך עושה חדרים ואיך עושה פשפשים כך הקב"ה נסתכל בתורה וברא העולם. ובידוע שזה המאמר לא כיוון להוציא דבה על התורה במה שמתפארת על אביה שבשמים בלי טעם מספיק. אלא שכיוונו בו מה שאמרנו שהדבר התכליתי אל המעשה הוא מנהיג ופטרון שלו ובבחינתו והשקפתו נמצאו כל הדברים אשר בעבורו. והנה אחר שהישרתה וטוב סדרה הוא מחוייב לאנשים כי רועה היא כמו שהונח. חוייב שהיא תהיה הפטרון והנמוס שעל פיה יבנה העולם כמו שיאות לצורך התלמידים ממחייתם ופרנסתם ענשם ושכרם וכל מלאכתם. וכמו שאמרו (ויקרא רבה פרש' ל"ה) אם בחקותי חקות שחקקתי בהם שמים וארץ חקות שחקקתי בם את הים וכו'. כמו שיבא ביאורו בפרשת נח שער י"ב ב"ה. והיא עצמה כוונת פרשת יי' קנני ראשית דרכו (משלי ח׳:כ״ב) כשתעיין להסכים הענינים יחד. כי באמת העולם כלו והתורה האלהית שתי שותפין וחברים נקשרים גם את זה לעומת זה ברא אלהים כל עניניהם מתייחסים ומתדמים בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו כי רות התורה באופנים עד אשר תראה כי לשתופם והתייחסם כבר קרה אליה שתתעלם מה שקרה לעולם בכללו. רצוני אשר להעלם הסבות והטעמים לקצת מצותיה מעין המעיינים. כי גבהו מהם דרכיה ומחשבותיה. והעכ"ום ויצר הרע משיבין עליה לאמר מה העבודה הזאת לכם. ומה טעם יש בה. גוזרין על כללותה שהיא מסודרת על צד הרצון המשולח מופשט משום טעם וסבה ויבזום בעיניהם כמו שכתב הרב המורה פרק כ"ו חלק ג' זה לשונו: כמו שחלקו אנשי העיון מבעלי התורה אם מעשיו יתברך נמשכים אחר חכמה או אחר רצון לבד. לא לבקשת תכלית כלל כן חלקו זאת המחלוקת בעצמה במה שנתן לנו מן המצוות וכו': עד שהוזקק אדון הנביאים ע"ה להראות בתחלת משנה תורה השלש טענות עצמן שזכרנום ראשונה לברר מתוכן שכל התורה כלה בכלליה ופרטיה היתה בכוונה גדולה מאתו יתברך ושלא נפל דבר ממנה על צד הקרי והזדמן: אמר (דברים ד׳:א׳) ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטים וכו' לא תוסיפו על הדבר ולא כו'. הנה כי במה שאמר חקים ומשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות זכר הטענה הראשונה. לומר שהוא תיקון כולל ונימוס שלם מספיק לכלל המעשים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בכל

עניני החיים. ומה שהוא במקרה לא יהיה כי אם על המעט כל שכן שלא יקיף כללותם. ונאם ה' [נ"א ובאמרו] למען תחיון ובאתם וירשתם וכו' ביאר היות המצות התוריות פונות אל תכלית ותכליות נכבדים מאד. והם שני מיני השלמות הנכספים לאדם שלמות ראשון ושלמות אחרון. מה שאין כן להזדמן שאינו פונה אל שום תכלית כלל. ובאמרו לא תוסיפו על הדבר ולא תגרעו ממנו הראה על עוצם שלמות אלו הפעולות ותכלית תקונן. וזה כי הדבר השלם והנכון בכל חלקיו וצדדיו הוא אשר לא יקבל תוספת וחסרון כלל. וזה הפך מה שיקרה לדברים הנופלים תחת ההזדמן כמו שנתבאר. ואמר עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור וכו' ואתם הדבקים בה' אלהיכם וכו'. לומר כי במה שנראה להם בחוש שיעור מה שיועילו ויצילו המצוות האלהיות לדבקים בו ית' ומה שיושג מהרע לסרים מהם ונוטים מעליהם יש ראיה חזקה עליה אין להרהר. ובמקומה תתבאר פרשה זו עם מה שלפניה ואחריה ב"ה:

אמנם נתבאר עכשיו כי מטעם הטענות הכוללות האלה רצה שיתקיימו בידם כל פרטי המצוות וחלקיותם כמו שהיה הענין במופתי הנמצאות כלן בכללות העולם. וכמה הישיר לזה הרב המורה פרק מ"ט חלק ג'. אמר (שם ל"ב) הצור תמים פעלו יאמר כי כמו שמעשיו בתכלית השלמות כן משפטיו בתכלית היושר אבל דעותינו קצרים מהשיג שלמות מעשיו ויושר משפטיו. וכמו שנשיג קצת נפלאות מעשיו באיברי הב"ח ותנועות הגלגלים כן נשיג יושר קצת משפטיו. ואשר יעלם ממנו משני המינים יחד הוא יותר מהנגלה לנו הרבה מאד עכ"ל. ראה כמה השוה שני הענינים על הדרך אשר זכרנוהו בעינו. ובזה נשלם מה שכוונו אליו בזה. אלא שראינו לחתום זה השער ולנעול אותו בענין נאות ומסכים מאד לכל מה שנדבר בו. כי מלבד מה שהוא קיום וקשור כל מה שכתבנו. הנה הוא מועיל מאד וראוי שיושם התחלת הדבור בתורה האלהית וראשית פירושה. יחדתיהו לחלק בפני עצמו וקראתיהו בשם

פרק ב

נעילת שער

יבואר בו בביטול דעת הסכלים המייחסים העולם והמצוות אל המקרה וההזדמן:

למה ששני הנמצאים המעולים אלו. רצוני התורה והעולם נתאחדו יחד במעלה והלול, והאחד תלוי בחבירו והוא הדפוס אליו כמו שכתבנו. אינו בלי טעם שישיגם ענין אחד בשוה. רצוני שיהיה הכרת האנשים בכל אחד מהם על ענין אחד. גם שיהיה הא' ראיה ומופת לחבירו. עד שדוד המלך ע"ה זיווגם וייחד לשניהם מזמור נכבד. כי לפי הנראה ממנו לא סר ימין ושמאל מהראות בשני דרושים הללו המופתים הנזכרים בכל אחד

מהם ועל האופן עצמו שיתבאר. והוא מזמור השמים מספרים וכו' אשר יראה זה ממנו הוראה כוללות. מצד מה שמתחיל הדבור בגרמים השמימיים שהם כלל סדור הנמצאות הטבעיים. והולך ומשבח עד אמרו ואין נסתר מחמתו. ומשם ואילך מתחיל בשבח התורה האלהית שהיא סדור תפארת המעשים האנושיים. ואומר תורת ה' תמימה עד תומו: ומעתה אתחיל בביאורו:

[13]השמים מספרים וכו' (תהילים י"ט:ב') זה הכתוב מעיד שהשמים והרקיע אינם דבר א' אבל שהם שני נמצאים נבדלים. אמנם שיהיה הרקיע מה שרצהו הרב המורה (ח"ב פ"ל) והנמשכים אחריו במאמר יהי רקיע וכו' לא יתכן שיאמר עליו מעשה ידיו מגיד הרקיע. אבל יתכן שיאמר כן על השמים בכלל כמו שאמר במקום אחר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וכו' (שם ח') ולזה יהיה מן הראוי שיאמר הרקיע עליהם בכלל שהם המורים לכל שהם מעשה ידיו. והשמים יהיה דבר אחר גדול ומעולה מהם. לו ייוחס הגדת וספור הכבוד העליון. אבל זה יתבאר בפסוק את השמים ואת הארץ בתחלת השער השני ב"ה. אמנם עכשו להמשך אחר היותר נהוג אומר כי השמים הם הגרמים השמימיים כלם שהם מספרים כבוד אל בתנועותיהה התמידיות. הן במה שהם רצים לפניו תמיד כעבדים ולא מרו את דברו. הן בענין המעלה והרוממות אשר יורו אליו למי שישים לב למה שיכוון בהמון שיריהם אשר בתנועותיהם. כמו שיבא עניינו בכנפי הכרובים שער מ"ח ב"ה. אמנם הרקיע הוא קערירות גלגל הירח כי עליו נאמר יהי רקיע בתוך המים כמו שיבא והיא היא המחיצה הדקה המבדלת בין מים למים כי הנמצאים העליונים הם המים אשר מעל לרקיע והתחתונים אשר מתחת. ועל קלישות זאת המחיצה אמרו שאין בין מים עליונים למים תחתונים רק כמלא נימא (חגיגה ט"ו.) כמו שכתב זה הרב ר' יצחק ישראל ז"ל בספרו גם שיבא ביאורו. ולפי שהמחיצה הזאת הדקה היא התחלת עולם ההויה וההפסד וכמו שאמר רב אסי התם כתרי גלימי דפריסי אהדדי. ועולם ההויות המתמידות הוא המעיד בבירור על מעשה ידיו מצד מציאותם המתהוה והמתחדש בכל יום תמיד וגם הוא לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו. ולומר כי היסודות האלו והגלגלים המניעים אותם ומניעי מניעיהם כלם מעשה ידיו הם כי גבוה מעל גבוה שומר וממילא שהוא ית' יכול לעשות כרצונו. ואלו הם שני מיני הכבוד והיראה שעליהם אמרו שני פסוקים שאו שערים ראשיכם אשר פירשנו ראשונה: יום ליום יביע אומר.

[13]השמים וכו'. לדעתו שם שמים כינוי לכל מה שהוא מגלגל הירח למעלה, אשר בו לא יפול שום הפסד, שינוי ותמורה, כדעת כל החכמים הקדמונים, ושם רקיע מורה על כל מה שהוא תחת גלגל הירח, ר"ל ד' היסודות וכל המורכב מהם, ההוים ונפסדים ומשתנים תמיד, ועל כן יראו בהם גם כן מעשי ה' ופעולתו תמיד יותר לעיני כל, וזה שאה"כ השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע:

אמר כי עדותיהן באלו הענינים נאמנו מאד למה שיום ליום יביע אומר ויגיד לפניו על זה וגם לילה ללילה יחוה דעת לבלי שיבא העדות מפי מגידים רבים או ממגיד אחד בארך הזמן. ומהראוי שיאמר יום ללילה ולילה ליום כי הם הקרובים והמצרנים זה לזה ועשוי שיספר זה עם זה בדרך המשל. אבל יום ליום או לילה ללילה איך יספרו והרי מפסיק ביניהם לילה או יומם. ואחשוב שיאמר זה על התאחזות הימים בימים של אחריהם באופקים הנכחיים כי הוא מבואר שהרגע עצמו שבו יכלה היומם ליושבים בקצה המזרח הוא עצמו שבו יחל היומם ליושבי קצה המערב וכן בכל הנקודות הנכחיות עד שאין רגע ביום שלא יהיה תכלית יומם והתחלתו ותכלית לילה והתחלתה. וכבר כוונו לזה יפה מסדרי התפלות באומרם המעריב ערבים בחכמה כי באמת ערבים רבים הוא מעריב בכל יום וכן הרבה פתחים הוא פותח להזריח בהם בכל היישוב כמספר העתים שהחמה מתגלגלת בהם על דרך סבובה כן מספר חלוף הזמנים מיום ללילה ומלילה ליומם. לפי שהאור מתגלגל אחר החשך והחשך אחר האור וזה דרכו תמיד באופן שהארץ תמיד חציה מאירה וחציה חשיכה. וזהו מה שאמרו גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור כמו שכתב זה ג"כ הרב רבי יצחק ישראל ז"ל בספרו והוא מובן מעצמו למתבונן מעט בצורת הכדור. ולזה אמרו כי היומם החולף עתה בזה האיקלים יביע אומר ליומם המתחיל מהרגע הזה באיקלים אשר כנגדו אשר האפק האחד משותף ביניהם וכ"ש שיוכל לדבר עם כל הימים של שאר האקלמים שכבר ישותפו בהם וכן הענין בלילה ללילה וכל זה להפליג מליצת העדות וחזקו ולפי דרכנו למדנו שהזמן המוכן להשיג הדעת הוא הלילה והיום זמן למודו ואמירתו לאחרים: אין אומר ואין דברים כו'. כתוב אחד אומר כן וכתוב אחד אומר יום ליום יביע אומר. ועוד שאם אין אומר ואין דברים מהידוע שלא נשמע קולם. אמנם הוא יכוין לפאר הגדותיהם וספוריהם שלא ישיגום מפחיתות ספורי האנשים בשבחיהם וחסרונותם. יש פוסל מעשהו במאמר גוזר ומתנשא לאמר אני אמלוך או אעשה כך וכך. יש מוסיף על מעשיו דברי שבח והתפארות אומרים הרבה ועושים מעט. ויש אשר בעת פעולתו מקשקש בפעמונים להשמיע במרום קולות צדקתם. וכל זה הפך מה שראוי שיתנהג בו האיש המעולה באלו הפעולות. ועל הענין הראשון אמר אין אומר. ועל השני ואין דברים. ועל השלישי בלי נשמע קולם כי אפי' בתנועתם לא יורגש שום קול ולא הברה כלל כמו שביאר זה החכם בספר השמים והעולם. ומה שאמרו ז"ל במסכת יומא סוף פ"ק (כ':) מפני מה אין אדם נשמע קולו ביום כדרך שנשמע בלילה מפני גלגל חמה שמנסר ברקיע כחרש שמנסר בארזים. שקבלו הרב המורה כפשוטו לפי ענינו שם בפ"ח חלק שני. הנה הוא באמת דרך משל להכרת בני

אדם ההומים בפעונותיהם ותנועותיהם בעוד שהחמ' על הרקיע ומדמימים ומשתיקין הקולות הקטנות מהן משא"כ בלילה שכלם יושבים בשתיק' ולכן נשמע הקול בדבר איש לרעהו וראיה גדולה לזה מה שאמרו שם. ת"ר אלמלא קול גלגל חמה נשמע קול המונה של כרך ?(רומי)?. ואלמלא קול המונה של כרך ?(רומי)? נשמע קול גלגל חמה. ומפורסם הוא שאי אפשר להיות דברים אלו ככתבם. אבל קול גלגל חמה הוא ודאי כקול המונה של כרך ?(רומי)?. והכוונה כי מפני שמלכות כרך ?(רומי)? בזמן ההוא היתה משתדלת בכל עוז להעביר ממשלתו יתברך מהעולם ולהשכיח שמו וזכרו כמו שנודע מדורות השמדות וכמו שאמר הכתוב (תהילים פ"ג) כי נועצו לב יחדיו וכו'. וזה במה שראו לבטל תורה ומצות אלהיות מהעולם. ולהמציא ולחדש אמונות נפסדות בהכחשת אלוה ממעל כי רבו אז האפקורוסים. בהפך מה שיתפרסם אמתתו מצד אלו הנמצאות כמו שאמרנו. לזה אמר שאלמלא קול גלגל חמה שמנסר ברקיע ומשמיע באזני כל בעל שכל אמתת מציאותו יתברך. וכמו שאמרו ז"ל על וידעת היום והשבות אל לבבך וכו' (ר"ה ל"ב.) כי בתנוע' היומית כדאי להכיר זה. וזו היתה המרגלית שהית' תלויה בצוארו של אברהם וכו' וכמו שיבא. היה ודאי נשמע קול המונה של כרך ?(רומי)? ונוצח לכל העולם ומהפכין אותו למינות. וכן אלמלא קול המונה של כרך ?(רומי)? שמבטלין ומפריעין אותם מהאמנת הדעות האמיתיות ואונסים אותם בכח הזרוע נקבל הנפסדות לא היה אדם שלא היה משיג השנה זו בשלמות מקול גלגל חמה. סוף דבר שיצדק מאד אמרו בלי נשמע קולם על עוצם פלאי מעשיהם. ויאות ג"כ שיאמר זה להשלים המליצה לפי הענין שאמרנו על יום וליום ולילה ללילה. וזה כי מהמחויב שיהי' בין המקום שיכלה בו היומם ברגע ידוע לבין המקום שיתחיל בו היומם באותו רגע עצמו אורך י"ב שעות שהוא כל אלכסון הארץ. וכן בין הלילות. והנה לפי המשל כשיביט יומם זה לאשר כנגדו או הלילה ללילה היו צריכין להרים קול גדול להשמיע דבריהם מקצה הארץ ועד קצה הארץ. וכמו שאמר ובקצה תבל מליהם ואמר בנועם מליצתו שאפילו הכי היו דברי עדותיהם מגיעים מאלו לאלו מאין אומר ואין דברים ומבלי שישמע קולם:

ובמדרש (ילקוט תהילים י"ט) א"ר יוחנן בשעה שהזקנים נכנסים לעבר את השנה נוטלין מן היום ונותנין ללילה ונוטלין מן הלילה ונותנין ליום כיצד ארבעה תקופית בשנה תקופת ניסן תקופת תמוז תקופת תשרי תקופת טבת. מתקופת טבת ועד חקופת ניסן הלילה פורע ליום. מתקופת ניסן עד תקופת תמוז היום לוה מן הלילה. מתקופת תמוז עד תקופת תשרי היום פורע ללילה. מתקופת תשרי עד תקופת טבת הלילה לוה מן היום נמצא בתקופת ניסן ותשרי אין חייבין זה לזה כלום ונוטלין זה מזה בפיוסין ופורעין

בפיוסין ואין שומע ביניהם ואין מדתם כבני אדם שפורעים חוב בעדים וב"ד אלא אין אומר ואין דברים (תהילים י"ט). הנה הפליגו משל ומליצה לשבח ולפאר אופן מעשיהם ולהבדילו מאופני כל הפועלים החסרים ודרכן של בני אדם שיצדק עליהם שאין ביניהם אומר ודברים מבלי שישמע קולם קול ענות של קנטורין או חרופין או באחת מהמינים שזכרנו. והנה הרב המורה פרק ח' חלק ב' הכריח מזה הכתוב שגרמי השמים הם חיים משכילים אחר שהתפלסף בפרק הקודם בכל מה שדברו בו החוקרים בזה הדרוש. וזה בשהניח שעקר ההלול והשבח הוא מה שצוייר ויושכל ממנו בשכל המשבח והמהלל אמנם הדבור בו אינו אלא ההודעה וההעברה אל הזולת. וכאשר אמר בכאן אין אומר ואין דברים. אמר שכוונתו לומר שהספור שאמר עליו השמים מספרים וכו' יום ליום וכו' הוא לבד מה שישכילוהו ממנו לא מה שילקח אל הזולת מפעולותיהם שהוא שוה לאומר או לדברים המגידים דברים שבלב. וכזה עצמו כתב הראב"ד ז"ל בספר אמונה רבה. ואני תמה מאד מראיה זאת כי יותר שהיה הפי' חריף וכבד על הלשון הנה הוא באמת בלתי מוכרח. ואין צריך לומר שאינו מוליד ההכרח שבקש ממנו כי הפשט נכר מאד שהוא מורה על ההפך. שירצה שמה שמספרים ומגידים מכבודו אין ספורם באומר ודברים ובהשמעת קולות כספור המפורסם אצלינו רק בפעולותיהם הנפלאות שבהם מכירים כל באי עולם את כבודו ואת גדלו. וכמו שבאר בסמוך בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל וכו'. גם מה שאמר שאין הלשון מטיל ספור והגדה יחד כי אם בבעלי השכל והרצון. לא ידעתי טעמו כי אחר שנמצא ועוף השמים ויגד לך. ויספרו לך דגי הים (איוב י"ב:ז'). מה המונע ליתן הכתוב בזה לזה. דכגון זה ודאי מה שיצדק נפרד יצחק מחובר. גם בחיי השמים ושכלם ובכל ראיותיהם יש לספק מאד כמו שיבא בשער הסמוך ב"ה: בכל הארץ יצא קום וכו'. אמר בבירור שעם שאין להם קול ודברים פרסום עדותיהן בפלאי מעשיהם יצא בכל הארץ עם קוי ניצוציהם הפועלים בהויות ומקצה תבל ועד קצהו תמיד לא יחשו מדבר וספר בהם ויודו ליי' השבח והתפארת והגדולה המחוייבים לאשר בראם שאי אפשר להכחישו מהשלשה טענות שזכרנו ראשונה. ולבאר זה הענין המיוחד אמר לשמש שם אהל בהם. ורצה כי להודיע זה בעולם ידיעה גלויה ומפורסמת נתן השמש בהם לאור יומם באורו יראו אור המשכילים כשיקחו ממנו אלו הראיות המאמתות שלא נפלו אלו הנמצאות לפי הקרי וההזדמן. ויהיה אומרו שם אהל בהם. רוצה לומר שם אור בהם כמו בהלו נרו (שם כ"ט) תהל אור (שם מ"א) וזה מפני שהשמש יותר נכר ומפורסם משאר הככבים. ולבאר אלו הטענות אמר והוא כחתן יוצא מחופתו וכו' וזה כי מפני היותו בכל יום תמיד כחתן יוצא מחופתו לא ייעף ולא ייגע ככחו אז בעת

הבריאה כחו עתה כגבור לרוץ אורח והאורח הוא דרכו הידוע לו הנקרא מסלול החמה שהוא יוצא במרכז. וכמו שאמרו במדרש (ילקוט שם) מלמד שעושה שביל לעצמו. והנה מאחר שהוא פועל כן תמיד מבלי נטות מהמרכז ומהמסלול ההוא הנה והנה מעיד כי לא היתה לו ההליכה בקו ההוא על צד הקרי וההזדמן שאם כן ישתנה ללכת במהלכים אחרים כפי המקרה ועל כל פנים לא יותמד. וזו היא הטענה הראשונה:

ובמדרש (ילקוט שם) מה חתן נכנס גבור ויצא חלש כך השמש נכנס גבור ויצא חלש מעינותיהם של בריות. והנה עם שדבריהם אלו הם הלצים ע"ד ולמוכיחים ינעם וכו' (משלי כ"ד:כ"ה). מכל מקום למדנו מהם פי' נאה לזה הכתוב והיא שהשמש כשהוא זורח על האופק עם היותו כחתן יוצא מחפתו מצד שכבר שמש באורו תחת האופק ההוא י"ב שעות עכ"ז ישיש עתה לרוץ על האופק ההוא כגבור לרוץ אורח י"ב שעות אחרות בלי שום ליאות ויגיעה וכן דרכו בכל יום. ומ"מ היא היא הטענה (הראשונה): ועל השנית אמר מקצה השמים מוצאו וכו' כי בכאן הור' על תכלית כיון ודיוק פעולותיהם אשר לא סר ולא נשתנה מעולם. וטענה זו לקוחה מזרוח השמש מקצה המזרח בתקופת ניסן שהוא אז בראש טלה ומנטותו משם ואילך מיום ליום דרך הגלילים עד תכלית נטייתם שהם קצות תקופותיו הדרומית והצפונית וחזרתם בדרך ההיא עצמה ועל אותו הסדר לעולם מבלי שתטעה ותשתבש להחליף גליל יום אל יום אחר ומבלי שתאחר או תמהר להגיע אל נקודות ראש טלה וסרטן ומאזנים וגדי מגלגל המזלות באחד אחד מד' תקופות השנה וכל זה מהפלגת החכמה והדיוק והכיון הנמרץ הנמצא בו מה שהוא נמנע להמצא בדברים הבאים מצד ההזדמן. ועל הג' אמר ואין נסתר מחמתו אמר כי הנטיות האלו לצפון ולדרום וגם היות השמש סובב באורח ההיא שהוא יוצא המרכז הוא נכר ומפורסם היותו לתכלית מיוחד מכוון ומועיל מאד לקיום המציאות והויית הנמצאות וקיומן והוא כדי שיגיע חום השמש לחלקי היישוב באותו השיעור הצריך לכל אחד מיושבי האיקלמים בהפשיר והשוות החום והקור בקירובו וריחוקו מחלק המיושב מצד נטותו אל הדרום והצפון דרך הגלילים עם שנוי מצבו ברומו ושפלו בגלגל היוצא מרכז. והיא הדבר אשר יגדל תועלתו לחיי הנמצאים איש על מקומו וזמנו כמו שידוע כל זה למתחילים בחכמת התכונה. ומהידוע כי ההזדמן לא יביט אל שום תכלית כ"ש אל רבים ונכבדים כאלה: ואחר שגמר הענין הזה מהסדור הכולל הטבעי אשר בגרמים השמימיים המכריח מה שיושכל מפרטיותם אחר מה שיושכל מכללם כמו שאמרנו נעתק לבאר התועלת המגיע מהעיון הזה בענייני תורתנו הקדושה המסדרת המעשים המשובחים לומר שראוי שנקח ראיה מהדרוש הראשון

אל השני הדומה לו ביחס ומדרגה ואמר תורת ה' תמימה וכולי עדות ה' וכו' פקודי ה' וכו'. ביאר הענין היותר מעולה ראשונה אדסליק מניה בדרוש הא' והוא היות לתורה האלהית לא בכללה לבד אבל לכל חלקיה תכליות נכבדות מיוחדות מה שלא יהיה דבר מזה בהזדמן. ולגדל ולחזק הראיה הפליא לעשות בזכור ד' זוגי מצות ממנה כנגד ד' סוגי הסבות הידועות אשר זכרנו. התכליתית. והצוריית. הפועלת. והחומרית. וייחד החלקים לכל אחד מהנה. ואמר כי החלק מהתורה האלהית שיוחלט עליו זה השם רצוני תורה על דרך האמת. והוא הישרתה אל הדעות הנבואיות ואל האמונות האמתיות בעיונים האלהים אשר הטעות והשבוש בהם מסוכן מאד ויפסיד הנפש שהוא הנושא להם. הנה באמת כשנקבלם ממנה בשלמות ותמימות ולא נפנה אל הבלי שוא ומדוחים המעורבים בעיונים היונים והנמשכים אחריהם כמו שזכרנו במבוא שערים הנה באמת תהיה התורה האלהית בזה משיבת נפש אל מקורה העליון והוא השכל אשר ממנה חוצבה אשר זה כוונת כל היישרות ותכליתן וכמו שאמר החכם (קהלת) בסוף ספרו והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. ואחר שזכר החלק המכוון בייחוד אל התכלית בכללו נעתק לבאר מה שבא בהן מכוון אל הסבה הצוריית ואמר עדות יי' נאמנה וכו'. אמר כי החלק ההגדיי ממנה נבדל מספורי שאר הדתות או ספרי החכמות במה שהיה מנהגם כשראו לעורר על ענינים עמוקים מהחכמה והתושיה יכוונו אל ספורים יפים וענייינים משמחים בדויים מלבם כמו שהיה בספרי משלי הקדמונים והמליצים הנודעים לחכמי האומות והנה הפתאים השומעים אותם ולקחום כמשמען נשארו בפתייותם ולא יועיל להם הלמוד ההוא כלל לצאת מבהמותם. אמנם ספורי התורה האלהית עם היות שהם רומזים אל ענינים נפלאים עמוקים מ"מ הספורים ההן כפשטן הן בתכלית האמת ומביאין ההמון אל שלמות נפשם בכל מה שיישירו אל השכר והעונש בכל הספורים אשר תעיד עליהם כחדוש העולם ודור המבול ואנשי הפלגה וסדום ובנותיה מצרים וקרח ודור המדבר וזולתם או ספורי האבות ושאר הצדיקים אשר יסופר מעניינם מה שלא יעלם. כי כל זה ממה שיביא חכמה ומוסר בלב הפתאים ויכניסם לברית ההבדל המיוחד לאדם שהוא להיות מדבר כלומר חי משכיל והיא עצמו מה שאמר מחכימת פתי. וזה אינו רק הסיבה הצוריית בעינה כי זה החלק הוא ממה שיחכם בו זה הפתי ויוציא צורתו לאמתתה. ואחר נעתק לזכור מה שהוא מיוחד אל הסבה הפועלת ואמר פקודי יי' ישרים וכו' אמר זה על חלק המצות הבאות בתורה להקנות לעושיהם תכונות שלמות וקניינים לפי המעל' כי על כן קראם פקודים כי המדות והקניינים נתונים נתונים המה בתורת פקדון בלבות האנשים. אמר ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך. את יי' אלהיך

תירא. ואהבת לרעך כמוך. לא תשנא את אחיך בלבבך. לא תאמץ את לבבך. ורבים כמו אלה אשר הם תכונות לביות כללות יסודרו מהם הפעולות השלמות המשמחות את לב עושיהם. כי מתנאי הקניינים השלמים שיצאו פעולותיהם בשמחה ובטוב לבב כמו שזכרנו למעלה בפי' ישמח יי' במעשיו. סוף דבר הלב הוא מפתח הפעולות כלם ומקורן כמו שאמר הכתוב (משלי ד':כ"ג) מכל משמר נצור לבך וגו'. והפקודים המשמחין אותו הם מושיבים ומחזיקים הסבה הפועלת או המה הם הסבה עצמה בלי ספק: ואחר נעתק אל החלק שהוא מיוחד אל הסבה החמרית ואמר מצות יי' ברה וכו' כי ידוע שהלב והעינים יתחלפו במה שהלב ישכיל הדברים מופשטים מחומריותם. אמנם העינים ושאר החושים לא ישכילום אבל ירגישום בחמריותם על דרך המישוש והפגישה על ידי אמצעיות או זולתו כמשפט ההשגות ההיולאניות. כי על זה אמר איוב (י) העיני בשר לך כמו שיתבאר בפרשת ייראו שער כ"א בע"ה. ועם זה ירא' בבירור שכוונתו לומר שהתור' האלהית לא לבד מביאה אל התכלית ומטיבה ומחזקת הצורה והפועל אלא שגם כן תאיר העינים שהם עקר הכלים הגשמיים ואחריהם כל השאר ימשוך לחוש ולהרגיש כל החמרים הפרטיים אשר יאותו היותם נושאים לפעולות המתוקנות שמהם יעשו הקניינים. והיות התור' האלהית כך ענייניה בהרבה ממצותיה הוא מבואר כי יקרא קן צפור וכו' כי תפגע שור אויבך וכו' כי תראה שור שנאך וכו' לא תראה את שור אחיך וכו' לא תחרוש בשור ובחמור וכו' כי תבא בכרם רעך וכו' וזולתם רבו מספר. מהם מיוחדים לעינים ממש ומהם לשאר ההרגשים וכמו שחלקם בעל עמודי גולה ומהם במורגשים. שהתור' בכלם היא זכה וברה ומאירת עיני עורים גם פקחים על כל פרטי המעשים ועל החמרים הנושאים אותם בפגעו בם יעשה מה שיתכן לעשותו לחיות בו חיי המדיניות חיים נאותים אם בחלק ההוא הפרטי ואם בענינים הרב' עד שכבר יכלול זה כל התור' כלה כמו שאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות יי' כו' כי בזה ודאי יושלם מה שאמר (דברים ו':כ"ד) לטוב לנו כל הימים לחיותינו כיום הזה. ובירו' דעירובין פ' בכל מערבין (הל' ב') מפני מה אמר מערבין בחצרות מפני דרכי שלום ומעשה באחת שהית' רבובה עם חברתה (פי' מתקוטטת). שלחה את עירובה ביד בנה נסתיה וגפפתיה ונשקתיה. אתא אמר לאמיה. אמרה הכי רחימת לי מתוך כך עשו שלום הה"ד (משלי ג':י"ז) דרכיה דרכי נועם כו'. הנה שנתעוררו אל מה שאמרנו כי המצוה ההיא הית' להם מאירת עינים במה שהיו סומות מתחלה והכינה החמרים הראוים להמצא להסכמת השלום ועם זה ראו שהתור' האלהית דרכיה הרחבים והעקריים הם דרכי נועם ההצלחה הנצחית אשר עליה אמר לחזות בנועם יי' וכו'. והנתיבות הקטנות היוצאות הנה והנה הם לצורך חיי

השלום וטוב המדיניות לחיותינו כיום הזה. והנה עם זה השלים לבאר איך נמצאו בכל חלקי התור' הסיבות התכליתיות המכונות מכל אחד מהחלקים אשר זה יורה על היות כלם מכוונת ממניח חכם בחכמה גדולה ובכוונה עצומה וזו היא הגדולה שבטענות. ולא עוד אלא שכבר באו בכונה נפלאה לכוין אל ד' הסבות המשלימות מציאות כל נמצא ומעמידות אותו על שלמותו והיא הענין היותר נאות שאפשר. ואחר שביאר הטענה הא' על השלמות נעתק אל השתים הנשארות. ועל הא' אמר יראת ה' טהורה אמר כי התור' האלהית הן מצד מצותיה המעשיות הן מצד האזהרות והמניעיות שנופלה עליהם מלת יראה ושמירתם תמשך בכל עת וזמן היא טהור' מכל סיג ושמץ המפסידות הדברים אשר הורכב בהם שום דבר רע. ומזה הצד היא עומדת לעד כי לא נמצאו בה דברים בטלים ולא מביאים אל הביטול נמשך למה שאמר במקום אחר (תהילים י״ב:ז׳) אמרות יי' אמרות טהורות כו'. כי כל זה סיבה חזקה על דרך המשל להשארותם והתמדתם לעד וזו היא הטענה השנית אשר בה תתבאר בלתי נופלם תחת ההזדמן כי אשר הוא כן לא יותמד זמן כ"ש שיהי' נצחי. [14]ועל הג' אמר משפטי יי' אמת כו' יאמר כי באמתיותם והצטדקם אלו עם אלו ועם האמת יורה היותם מכוונים בתכלית הכיוון וזה כי פעמים רבות יתחלף הצדק הנמוסי והדתי מהצדק הטבעי שהוא אמיתי חלוף נמרץ ואין שום מבא להסכמתם כי אם לו ית' לבדו כמו שאמר אדון הנביאים (דברים ל״ב:ד׳) אל אמונה ואין עול כמו שיתבאר בפ' יתרו שער מ"ג עם מה שראוי שילוה אליו בה' אופנים. זה ההצדק כבר. גלה עליו באמרו (שם י"ז) על פי התור' אשר יורוך כו' כי על פי עצתם יוכלו לדון דין אמת לאמתו ולא כאשר יזדמן. והיא אומרו משפטי יי' אמת כו' ירצ' כשתתחבר עמהם אמתת התור' ולא באופן אחר. ואחר שהשלים כונתו בשווי ודמיון ב' הדרושים והסכמת טענותיהם הכוללים שני מיני ההנהגות הגוזרות האמת והצדק בהם כמו שהונח אמר על כל החלקים התוריים אשר זכר הנחמדים מזהב ומפז כו' גם עבדך נזהר בהם כו'. יאמר שאם שמעצמם יש להם סבת השמירה וכל אדם יקיימם באהבה רבה מצד שתי הסגולות מתוך השלש. וזה כי מצד הקיום וההתמדה הנמצאים בהם הם נחמדים מזהב ומפז רב אשר מסגולותם להתקיים משאר המורכבים. ומצד יופי ונועם כיוונם והצדקם הם מתוקים מדבש ונופת צופים. ואני אשתתף עמהם בזה. אמנם גם אני עבדך נזהר ונשמר ומדקדק בהם יותר מאד מצד הסגולה השלישית שהיא היות כל חלק וחלק מהם

[14]ועל הג': צדק הנימוסי הוא מה שמיסדים וחוקקים המלכים שופטי ארץ לפי רצונם במדינותיהם (בל"א פאזיטיוועס רעכט) וצדק טבעי הוא המסכים אל השכל הישר אשר הטביע ד' בלב כל בני אדם (בל"א נאטוררעכט) ושני אלה סותרים לפעמים זה את זה אבל משפטי ה' הנתונים מאתו ע"פ חפצו ורצונו הפשוט צודקים ומסכימים יחד גם עם האמת והצדק הטבעי:

שומר עקב רב והיא ההמצא לכל אחד התכלית הנכבד המיוחד כמו שאמרנו. ולפי שאמר שנזהר בהם ביקש על החטא כשיהי' מבלי כונה ואמר שגיאות מי יבין כו'. וחלק השוגג לשנים. האחד הוא השוגג הגמור שאין חלק לכח השכלי בחטא כגון שהוא יודע שהדבר אסור אלא שנתחלף לו בהתר כי שגיאות כאלה אין לבינה חלק בהם כלל. והשני מה שיטעה בשקול דעתו כי נסתרה דרך האמת מעיניו לגזור על איסור מותר ועל זה אמר מנסתרות נקני. אמנם על המזיד רצוני ואם הוא לתאבון אינו מבקש שיצילהו ממנו כי על עצמו לינצל. אבל בקש שיצילהו מהזדים הרשעים האונסים את האדם לחטוא בו והוא אמר אל ימשלו בי אז איתם. וכמו שאמר במקום אחר (תהילים קי"ט:קט"ו) סורו ממני מרעים כו' ואמר ונקתי מפשע רב כו'. ירצה כי על המרד והוא הכונה לחטוא לא לזולת הוא נקי מעצמו כי חלילה לו מחטוא בו כלל: יהיו לרצון אמרי פי כו' לפי שהטענות שביאר במזמור הזה הם כנגד האפיקורסים אבל האיש הנאמן אל התור' ובעל ברית אלהים אינו צריך לשום טענה מאלו. לזה אמר יהיו לרצון אמרי פי אשר הוכחתי בהם אמות הדרוש שהוא מכח אלו הטענות אשר אני מתפלסף בהם במאמר פי לבד. אמנם הגיון לבי ומחשבתי לפניך גלוי וצפוי שאין לי שום ספק בזה זולתם. ולזה ראוי שתהי' אתה צורי וגואלי: כמו כן מפי ישמע ויושיעני ויצלני מכל חטא ושגיאה. וינקני מכל פשיעה. ויאיר עיני ולבי ללכת בדברי תורתו ואשר עד כה שגיתי באהבתה. ויספיק בידי מעושר מתנותיו למלאת חוקה ועונתה. כדבר שנאמר (שם קי"ט) הדריכני בנתיב מצותיך וגומר. ומעתה נבא אל השער השני בעזרת הצור:

שער ב

פרק א

שאין מן ההכרח שגרמי השמים יהיו חיים משכילים מתנועעים לתשוקת הנבדלים לא מצד השכל וכ"ש מן התורה ושאם היה כן ראוי לזכור מציאת המלאכים בפסוק הראשון לפי טבע המציאות:

את השמים ואת הארץ

במדרש פרשת החדש (ש"ר ט"ו) הרבה מעשים כתב משה סתומים ועמד דוד ופירשם, אנו מוצאים ממעשה בראשית שמאחר שברא שמים וארץ ברא האור שנאמר בראשית ברא אלהים כו' ואח"כ ויאמר אלהים יהי אור כו' ודוד פירש מאחר שברא האור ברא שמים שנאמר (תהילים ק"ד) עוטה אור כשלמה נוטה שמים כו':

[15]תוכן דברי הרב בקוצר הוא, כי החוקרים ובתוכם הרמב"ם וסיעתו חושבים כי אחרי שתנועת ד' היסודות היא רק על קו נצב וישר ממטה למעל', כתנועת האש והרוח, או מלמעל' למטה כתנועת המים והעפר, וכבוא' אל מחוז חפצה תנוח. מזה מוכרח כי כל תנועה טבעית ובלתי רצונית, היא רק על קו נצב ישר, ותכלה כבואה אל נקודת מנוחת', ואחרי כי אנו רואים כל צבא השמים והגלגלים מתנועעי' בלי הפסק ובסיבוב שפטו בדעתם כי הם בעלי נפש חיונית ושכלית. ולכל אחד יש מלאך ושכל נבדל המניעו והמנהיגו, וכעין זה נמצא גם במדרש וע"ז העיר הרב כי אין זה מופת חותך, כי נוכל לאמר, שגם הם גופים מתים כמו הד' יסודות, והי"ת הטביע בקרבם כח התנוע' הטבעית בסיבוב בלי הפסק, ואין צורך לשכל נבדל המניע אותם, והמלאכים נוצרו רק להנהיג עניני בני אדם, כאשר יצום הי"ת, וכמה מאמרי חז"ל נראים מסכימים לזה, (וכן גם דעת חכמי זמנינו, כי הכוכבים גופים מתים, ורק מחבור שתי כחות התנוע' המתנגדות יחד. אשר הטביע ה' בקרבם שהאחת מהן מושכת אותם למטה אל המרכז והאחת לצדדים להתרחק מן המרכז נולדה התנוע' השלישית הממוצעת ביניהם, והיא התנוע' הסיביבית) אך אחר כך אמר שבראותו כמה מאמרי חז"ל נוטים לדעת הרמב"ם וסיעתו בטל דעתו מפני דעתם, ובנה עליה דבריו בשער הזה:

הנה ידוע כי לפי דעת התוכנים הקדמונים כל מזל, קבוע בגלגל, העשוי מגשם שמימי, והגלגל הזה הולך סובב עם המזל הקבוע בתוכו ורוב הגלגלים סובבים באויר למעל' ממערב למזרח, קצתם מכוון על קו המשוה של הארץ, הקבוע באמצע, שהוא מרכז כל הגלגלים כולם וקצתם נוטים פחות או יותר אל הצפון או אל הדרום מקו המשוה הזה, ולמעל' מהם הגלגל היומיי, המסבב עצמו ועמו כל הגלגלים בכל יום ממזרח למערב סביב הארץ, שהוא ג"כ מרכזו, ולפ"ז חושב הרב, כי כמו שנטע הי"ת במחט המאגנעט התשוק' הטבעית אל נקודת הקוטב הצפוני, אשר ע"כ נוטה ויתנועע תמיד שמה, כן הטביע בכל חלק וחלק מהגלגלים ג"כ התשוק', אשר קראו הרב פה בשם האותות [משורש אוה, געליסטען.] להתנועע תמיד אל נקודה אחת ידועה, המשל בזה גלגל היומי, נניח, שקוטר תנועתו או קוטר גלגלו ממזרח למערב, הוא מהלך חמש מאות מילליאן פרסאות, הטביע ה' בכל חלק מחלקיו להתנועע תמיד אל נקודת האויר, המכוון ממש נגד קצה הקוטר המערבי, שהוא בסוף חמש מאות מילליאן פרסאות אלה לצד מערב, והנה בבוא חלק הגלגל האחד שמה היה נח, לפי שכבר כלתה תשוקתו בהשיגו מחוז חפצו, אך בעבור שגם החלק הקרוב לו מאחריו רוצה להתנועע שמה דוחה אותו ממקומו לפי ששניהם אינם יכולים לנוח בנקוד' האחת ההיא בעצמה, אך לא יוכל לדחותו יותר הלאה לאויר העולם לצד מערב הרחק מנקודת תשוקתו על קו השוה, לפי שהוא מתנגד לטבעו, ע"כ בהכרח ישתדל החלק לעשות מחדש כל אשר ביכלתו, לבא עוד הפעם שנית אל נקודת מערבית זאת, וזאת לא יוכל לעשות רק בהתנועעו תחלה מצד האחר אשר מאחורי הארץ ממערב למזרח, ואחר כך שנית על פניה ממזרח למערב, ומזה תולד בהכרח התנוע' הסבובית משני צדי הארץ שהיא המרכז, וכן עושים כל חלקים יחד וחוזר הדבר בכל יום חלילה, והגלגלים האחרים המתנועעים ממערב למזרח נקודת תשוקתם היא במזרח או מעט נוטה יותר לצפון או לדרום [בזויות מזרחית צפונית או מזרחית דרומית] - ובזה ביאר הרב גם כן מהירת ואיחור תנועת הגלגלים, כי לפי חוזק או חולשת כח התשוק' ואותות הזאת אשר הטביע ה' בגלגלים השונים, כן ימהרו או יאחרו תנועתם אשר אליה ישתוקקו כל חלקיהם. - אפס התוכניים האחרונים החושבים שהמזלות, סובבים מבלי גלגל רק באויר השמימי, וחחת תנועת הגלגל היומי של הקדמונים יאמרו שהארץ שהיא ג"כ כוכב לכת, מלבד שהתנועע בכל שנה סביב השמש, תתנועע ג"כ בכל יום על צידיה ושני קוטביה, ממערב למזרח, ומזה יתהוה היום באחד מצדיה, בהיותו נגד השמש, והליל' בהיותו אחורי השמש, ר"ל שלא כנגדה, ובארו תנועת' הסיבובית הזאת ע"י ב' כחות מתנגדות כח המושך אותה למרכז, וכח הדוחה אותה לצדדין, אשר מחבור שניהם תולד התנועה הסבובית הממוצעת בין שניהם (עיין בפירושי), ותנועת כל המזלות יחד, סביב השמש שהיא מרכזם בתוך, בארו ג"כ בשני כחות אלה. באמרם כי לכל צבא השמים ים ג"כ כח המושך זה את זה, וע"כ יש לכל אחד ואחד ג"כ ב' כחות אלה, כח המושך אותו אל המרכז שהיא השמש (אשר לפי גדלו או קטנו של הכח הזה יתקרב המזל יותר אל השמש או יתרחק יותר ממנו) וכח הדוחה אותו לצדדין לרחקי מהמרכז שהוא כח המושך של שאר צבא השמים, אשר הם משני צדדיו, ומב' מיני כחות אלה, ולפי גדלם או קטנם ביחשם זה אל זה, תולד התנוע' השבובית של כל כוכבי לכת סביב השמש בתמונות שונות, הדומות לעגול, מבלי היות עיגול שוה מכל הצדדין ונקראים , ולו היה כח המושך מכל צדדים שוה לגמרי, היו כל המזלות קבועים תמיד באויר מבלי התנועע אנה ואנה, כעמוד ברזל ד"מ הנחון בתוך בין ששה אבני מאגנעט השוים בכח המושך שלהם, אשר הם למעלה ולמטה ובארבעה הצדדים, אשר יהיה תמיד תלוי באויר מבלי התנועע הנה והנה, לולא שכח המושך אל המרכז של הארץ הגדול מכולם יכריעהו למטה, - והתוכניים האלה לא יוכלו לבאר סבת תנועת המזלות הסבובית כמו שבארה הרב ז"ל אחרי שלפי דעתם אין המזלות קבועים כלל בתוך גלגל.

[15]אם משמעות מלת שמים בפסוק זה הוא שמים ממש כמאמר ויקרא אלהים לרקיע שמים יראה באמת שהתורה האלהים אינה מסכמת לדעת הפלוסופים במציאות המלאכים. והוא שעם שמציאותם מפורסם מאד בתורה ובנביאים ובכתובים הנה התייחדם להיותם הם מניעי השמים והמשפיעים אותם זה לא נזכר בכאן ולא נמצא מפורש בשום מקום ויראה שנוכל להכחישו ולכפור בו בלי עון ופשע. כי הנה הפילוסופים לא חייבו מציאות המלאכים רק מצד התנועות השמימיות התמידות וחלופיהן. כי אמרו אם היתה תנועתם מהתחלה טבעית כתנועות היסודות יחוייב שינוח הגלגל בהגיעו אל מקומו הטבעי אבל מאחר שהוא מתנועע תמיד בחלקיו וממקום שיתנועעו אליו יתנועעו. חוייב שהתחלת תנועותיהם תהיה נפש שכלית בה יציירו הנבדל אשר בעבורו יתנועעו עם צירוף התשוקה התמידית להגיע אליו ולזה שמו מספר הנבדלים כמספר חלופי התנועות ואמרו שהנבדל מושפע ממנו נבדל וגלגל עד תום מספרם. כל אחד מהתכמים לפי מספרו אחד מרבה ואחד ממעיט. ואחר ייחסו התורניים זה הדעת אל הנביאים כהו שבא מדבריהם בפירוש המרכבות וזולתם: והנה אחר שלא סופר בכאן שהוא מקומו המיוחד וגם המה באו על הדברים האלו כאשר ימשש העור ובתורת אומדנא כמ"ש הרב המורה פרק ד' חלק ב' עם מה שכתב פרק ע"ב חלק א' אבל אם יש להם שכל שיציירו בו אין זה מבואר אלא אחר עיון דק. יראה שאין אנו חייבין לשמוע בקולם ולא לקבל השערתם: כי מי יאמר שלא יהיה ענין תנועות הגלגלים בהתחלה טבעית שמה בוראם יתברך בהם בה יתנועעו כל חלקיהם אל מקום מיוחד כאלו תאמר חלקי הגלגל היומי אל הנקודה המערבית וכל חלק וחלק מהגלגל בהיותו חוץ למקום ההוא יתנועע בטבע אליו כהתנועע האבן אל המרכז כשהיה חוץ ממנו ואולם לא יוכל החלק ההוא לנוח שם לפי שכל חלקי הגלגל מדובקים וכלם רצים גם הם להגיע אל המקום ההוא דרך סבובם. ובמרוצתם דוחים החלק המגיע שם ומכריחים אותו להעתק ממקומו ולהתרחק משם עד שישוב גם הוא דוחה כאחד מהם. וכן ילך הדבר בסבוב לעולם להשלים ע"י תנועותיהם תועלות המאורות ועירוב היסודות והמזגם כמו שאמרו הטבעיים לפי דרכם. וענין הדחיה הזאת נראה אותה במים היורדים במורד ואחר ירוצו בדחיית הבאים אחריהם דרך עלייה עד שתספיק תחבולת המלאכה להמשיך תנועתם בסבוב תמידי וחזרתם חלילה כמו שראינום פעמים רבות. והפלא מן הרואה תשוקת תנועת המגני"טס אל נקודת הקטב הצפוני איך יתפלא מהיות עוצם האותות החלקים הגלגליים אל המקום ההוא המיוחד על האופן הזה שאמרנו וכיוצא בו. ועל פי הענין הזה ימצאו יפה חלוף התנועות כי שמם הבורא בחלוף הטבעים כאשר

גזרה חכמתו לתועלת המציאות כמו שעשה ביסודות. והגלגל היומי יהיה מקום חלקיו הטבעי הנקודה המערבית עצמה כמו שאמרנו. ושאר הגלגלים קצתם הנקודה המזרחית ממש וקצתם אחרת נוטה ממנה קצת מעלות וקצתם נוטה יותר או פחות. והתחלפות תנועותיהם במהירות ואיחור יהיה ג"כ נמשך אל חוזק האַוִתות או חולשתו כי אשר יש לו האַוִתות חזק ירוץ אליו במהירות גדול יותר מאשר יש לו האותות חלוש כמו שהוא הענין בשוה בתנועת האש והאויר למעלה והמים והארץ אל המטה. וכבר יאות להם זה הענין מצד טבעם וזה כי כמו שיתחלפו אלה השמים מאלו היסודות להיותם עצם חמישי זולתם. והיו קצת היסודות מתנועעים אל המעלה וקצתם אל המטה הנה יהיו אלו מתנועעים לא למעלה ולא למטה רק אל אמצע הסבוב אם המזרחי או המערבי או מה שבין. והנה ודאי יאות השכל לזה ולא ימאנהו כמו שימאן להאמין היות נפש חיונית לגשם בלתי כליי כל שכן שתהיה נפש משכלת מתנועעת תמיד אל צד א' על אופן אחד בלי שום שנוי וחלוף כלל כמו שלעג על כל זה החכם בספר הפלת הפילוסופים בשאלות י"ד וט"ו ממנו זכור אזכרנו עוד בשער הכרובים בע"ה.

והנה מה שהכריח הרב המורה (ח"ב פ"ה) חיותם והשכלתם ממאמר השמים מספרים כו' עם אמרו אין אומר ואין דברים כו' כבר כתבנו בנעילת השער הקודם בפירוש המזמור מה שיבטל הכרחיותו לגמרי כמו שראית. אם מהוראת הלשונות ואם מהמשך הכתובים עד אמרו בכל הארץ יצא קום כו' נם מה שזכר מהמדרש (ב"ר פ"ב) שהארץ תוהה ובוהה לומר שמים וארץ נבראו כאחד התחתונים מתים והעליונים חיים. היא מבואר שעל היות העליונים קיימים כאיש והתחתונים נפסדים יצדק מאמרם זה וכיוצא בו. אדרבה מצינו בדבריהם זכרם לברכה מה שיעידו עליהם שהם מתים:

אמרו תניא כל מי שיש לו תולדות מת וכלה ונברא ואינו בורא. וכל מי שאין לו תולדות אינו מת ואינו כלה ובורא ואינו נברא. ר' עזרה בשם רבי כלפי מי [נ"א מעלה] הדבר אמור שכל מה שאתה רואה תולדות השמים והארץ הן שנאמר בראשית ברא אלהים כו' ונאמר אלה תולדות השמים כו' (ב"ר פרשה י"ב). יראה מדבריהם בבירור ששמים וארץ הנה הם מתים וכבר אמרו שהם חיים אלא שכוונתם שאף על פי שאינם נפסדים אינם חיים משכילים מרגישים אבל הם כיסודות הארץ שהם פגרים מתים. ומה שאמרו שהם כלים ירצו שהם בעלי תכלית כמו שאמר הכתוב שמים לרום וארץ כו' (משלי כ"ה:ג'). או שאמרו זה על דרך שאמר המשורר לפנים הארץ יסדת ומעשה ידך שמים המה יאבדו ואתה תעמוד (תהילים ק"ב:כ"ו-כ"ז). וגם במאמר הזה יראה שפסק הדין כדברינו כמו שנבאר בשער החמשי ב"ה. סוף דבר קצת עדי הרב אינם נכוחים וקצתם

מבוארי הדחייה והנה לא נעזר לא בנביאים ולא בכתובים ולא בחכמים. ולא ידעתי על מה סמך במה שכתב שם זה לשונו וזו ראיה תוריה לא יכחישה כי אם סכל או מתעקש. כי האל יודע אם לעקל או לעקלקלות כי אם על דבר אמת: ואולם מציאות המלאכים שהזכירה אותו התורה הוא ענין מעולה מאד מהיותם נפשות או מניעים לגלגלים הודיעה התורה מציאותם אשר המציאם בוראם להשלים על ידם הנהגת המציאות על דרך ההנהג' הפרטית והאישית כמו שתושלם ההנהג' הטבעית ע"י אלו השמים ותנועותיהם כמו שבא בכל מקום., הוא ישלח מלאכו לפניך (בראשית כ"ד:ז') והנה אנכי שולח מלאך כו' (שמות כ"ג:כ') כי מלאכיו יצוה לך כו' (תהילים צ"א:י"א) אלהי שלח מלאכיה וסגר כו' (דניאל ו':כ"ג) ויבאו בני אלהים להתיצב על ה' (איוב א':ו'). כי אם מיכאל שרכם (דניאל י':כ"א). גם להשלים נביאיו יתב' על ידם. ויקרא מלאך ה' אליו (בראשית כ"ב:ט"ו) וירא אליו מלאך וכו'. וזולתם מב' המינים רבו מספור. וזהו הטעם שלא נזכרו בפי' בריאתם במעשה בראשית כי לא נזכרו שם רק השמים והארץ ושאר סדרי הבריאה הטבעית כמו שנבאר. והנה זהו דעת תורני נכבד מאד ומסכים עם הכתובים שלא הזכירו תועלת הגלגלים והמאורות רק להאיר על הארץ ולאותות ולמועדים כמו שיבא. ובכל מקום אמר (בראשית כ"ד:ז') ה' אלהי השמים. הודו לאל השמים (תהילים קל"ו:כ"ו). סולו לרכב בערבות כו' (שם ס"ח). לומר שמכחו ית' ששם בטבעם האֲוִתות שאמרנו הם מתנועעים. והנה רז"ל יעידו על אמתת זה גם כן במה שאמרו תפוח עקבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה כו' (ויקרא רבה פרשה כ') כמו שיבא בביאורו בשער הנזכר בעזרת הצור:

אמנם אחר שהחכמים התורניים כלם בכל עת שנמצא מדבריהם נמשכו אחר הדעת הפילוסופי וקבלו היות המלאכים מניעי הגלגלים האלו על הדרך שאמרנו. ולא מצאתי לי בכלם עוזר וסומך בידי אל הדעת הזה. לבד זה מצאתי אחרי ראי כי החכם ה"ר יצחק בן לטיף ז"ל בספר שער השמים שלו נתעורר למה שכתבנו מענין התמדת התנועה השמימיית מכח דחיית החלקיים הכדוריים ושמחתי כי יש עוזר מבעלי החכמה. אמנם לחוש אל הרבים גם כי אראה קצת מאמרי חז"ל מראים להם פנים ויראה מדבריהם שהם נמשכים אל הדעת הזה כמו שיבא. גם שדברו על בריאותם וזמן חדושם מהכתובים אשר באו בבריאה ואין צ"ל אם מאמר הנביא (ישעיהו מ"ב:ה') בורא השמים ונוטיהם יכוין אל אלו הנבדלים שהם היו נוטי השמים ומשפיעים אותם כמו שאמרנו. ראיתי להסכים עמהם בכל מה שאכתוב בפי' פרשה זו בעזרת הצור: ומה שראוי שנשתדל בו תחלה הוא לדעת אם נבראו מתחלה כאשר יאות אל הסדר הטבעי או אחרי כן. וזה מהכרעת דעת

חכמינו האלהיים הנמצאים במדרשיה' ז"ל. ונאמר כי עם היות שיש מחכמי המדרש מי שאמר שלא נבראו המלאכים עד שנבראו שמים וארץ (ב"ר פ' א' וג') ונתנו הסבה כדי שלא תאמר מיכאל היה מותח בדרומו וגבריאל בצפונו כו'. מ"מ רובם הם מחזיקים למה שיתכן מסדר הבריאה ולמה שקיימו כל החכמים האלהיים מהיות הגלגלים מושפעים מהשכלים הנבדלים:

ונראה בעיני שזה הדרוש הזכירוהו חז"ל במדרש (ב"ר פ' ג') על דרך מחלוקת ואח"כ סתם שהלכה כסתם והוא מה שנמצא בפרשת יהי אור. רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר האורה נבראת תחלה. משל למלך שבקש לעשות פלטין והיה אותו המקום אפל מה עשה הדליק נרות ופנסין לידע איך קובע תלמיוסין [פי' יסודות] כך האורה נבראת תחלה. רבי נחמיה אומר העולם נברא תחלה ואח"כ האורה משל למלך שבונה פנטין ואח"כ מעטרו בנרות. מבואר הוא שהאור שנחלקו עליה אלו החכמים אינה אורה שהיה לבעל המלאכ' צורך בה ח"ו אבל הדעת מחייב שהאור הזה הוא כנוי אל השכלים הנבדלים אשר הם אורות באמת ומאורם המושפע אליהם מיוצרם נתמלא כל העולם אורה. ורבי נחמיה ראה לבאר הכתובים אל הסדר שנכתבו בראשית ברא אלהים את השמים וגו' ואח"כ יהי אור וגו'. ויסמוך על הלמוד ההמשליי שכך בונה המלך פלטין ואחר כך מעטרו בנרות. והיה זה לסיבה שזכרנו להורות דלא לאורן הוא צריך לעשות המלאכ'. אמנם רבי יהודה הנה מכריע הענין מטבע הבריאה שהיו האורים האלו ראויים להמצא תחילה כדרך המלך הבונה פלטין במקום אפל כו' כי כן הוא יתעלה בורא עולם במקום אפל ונעדר מאלו הנמצאות והיה ראוי או מחוייב בדרך הטבע להקדים הסבה אל המסובב ולזה ברא אור המלאכים תחלה אשר באורן יראו אור הנמצאות כלם. זה ענין המחלוקת. אמנם ענין הסתם הוא מה שזכרוהו שם בסמוך א"ר ברכיה בשם רבי יהודה ברבי סימן לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר יי' וכבר שמים נעשו. אוף הכא ויאמר אלהים יהי אור וגו' והיה אור אין כתיב כאן אלא ויהי אור שכבר היה: ויש לדקדק עליו מי לא ידע שאין עמל ויגיעה לפניו יתעלה. אלא שנראה שהוא כיון לייחס פועל אלו הנמצאות כלם אל האור הנברא ביום ראשון לפי מדרשיהם כי הבורא יתעלה נתן כח באותו האור להשפיע את כלם והכוונה במה שברא הקב"ה המלאכים ראשונה כביכול לא היה צריך עוד להיות יגע ועמל בשאר הנמצאות כי לא בעמל ויגיעה בראם אלא בדבר והדבר הוא השפע המושפע מאתם ברצונו יתברך לבד. וזהו מה שדקדק והיה אור לא נאמר שיובן לעתיד כשימצא כל דבר ודבר מהנמצאות בעתו אבל אמר ויהי אור שמשמע לעבר להגיד כי משעה ראשונה שנמצא אור המלאכים

כבר היה כאלו אור הנמצאות כלן נמצא. והנה כבר נזכר זה הענין הנכבד להם בלי חולק. אמנם לקיים זה הדעת האמתי ולחזקו לא סרו מהזכירו שם על דרך השאלה עם פסק התשוב' גם הביאוהו במדרש תילים (מזמור ק"ד). הט אזנך ושמע דברי חכמים: (ב"ר פ' ג') רבי שמעון בן יהוצדק שאל לרבי שמואל בר נחמני בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה כיצד ברא הקב"ה את האורה. אמר נתעטף הקב"ה בשמלה והבהיק את העולם כלו באורו. הוא קאמר בלחיש'. אמר ליה ולא מקרא מלא הוא עוטה אור כשלמה (תהילים ק"ד:ב'). אמר לו כשם שקבלתי בלחישה כך אמרתי בלחיש'. קדמוי מה היו אומרים, ממקום בית המקדש נבראת האורה לעולם. הדא הוא דכתיב והנה כבוד אלהי ישראל וגו' והארץ האירה מכבודו מכבודו (יחזקאל מ"ג:ב'). ואין כבודו אלא בית המקדש שנאמר כסא כבוד מרום מראשון וגומר. (ירמיהו י"ז:י"ב):

ועתה ראה כי למה שכבר קבלו עליהם האלהיים שאור מציאות הנבדלים נברא תחלה אשר בו הושפע מציאות כל הנמצאות כמו שאמרנו וכמו שהוא שגור בפיהם כביכול שאין הקב"ה עושה דבר עד שמסתכל בפמליא שלו שהביאו הרב המור' פ"ו חלק ב'. הנה הם היו שואלין ודורשין כיצד ברא הקב"ה זאת האור' כי היתה שאלה גדולה ועמוק' אצלם לפי שכבר יפלו תחתיה שתי ספקות קשות וגדולות הערך: האחד מצד מציאות זאת האורה בעצמה. וזה לדעת אם היו אלו הנמצאים הראשונים מושפעים ממנו על דרך החיוב כדרך המסובב מהסבה וכענין המושכל מהשכל עד שיחוייב מזה דעת הקדמות שהאמינוהו רוב הפלוסופים ולא יהיה לנמצאות א"כ סדר זמני כלל. או אם היו מרצונו יתעלה אחר שלא נמצאו כמו שיעידו על זה פשוטי התורה האלהית: והשני כי לפי שהנמצאות האלו המושפעות מזאת האורה הנה המה רבות במין הרבוי הנשוא בשווי והיה מחוייב שתהיינ' להם ג"כ התחלות על זה התואר רצוני שתהיינ' ההתחלות ג"כ רבות בזה המין מהשווי. ואם יפול זה התנאי עד התחלת ההתחלות יתברך שמו יחוייב אחד משני ענינים אם שההתחל' ההיא תהיה ג"כ על זה התואר חליל' או שיקש' לנו איך יושפעו מהתחל' אחת פשוט' מכל צד התחלות רבות שוות במהות ומציאות. ולפי קושי השאל' הזאת ועמק' בעיונים האלהיים הלך לו אצל החכם שהי' אצלם בקי בהגדות כמו שאמרו אם רצונך להכיר למי שאמר והיה העולם לך אצל הגדות (ספרי פ' עקב). והיתה התשוב' נכונה מאד לעומת אלו השתי ספקות הנכללות בשאל' במה שאמר נתעטף הקב"ה בשמל' והבהיק את העולם כלו באורו. והוא משל נמרץ ומתייחס מאד אל השתי הכוונות מב' הבחינות. האחד להיות הלבוש קנין הלובש ומחדשו לו אחר שהיה לו מציאות זולתו ובזה יגזור על היות אלו הנבדלים רואי פניו ית' הקרובים

אליו כשמלה זו של עטוף נבראים ברצונו ית' ונמצאים לו אחר שלא היו כענין הלבוש שאמרנו. ומעתה אין העולם קדמון ולא מחוייב ויש לו סדר זמני בלא ספק. והשני מצד שהלבוש הוא דבר שהלובש מתכסה בו ומסתתר תחתיו. [16]ובזה ביאר השאלה השנית מהמצא מאתו יתברך הדברים הרבים ברבוי הנשוא בשווי ויאמר שזה יתכן להיות במה שימצאו המלאכים ראשונה כי במציאותם נמצא בהם תחלת הריבוי הנשוא בשווי במה שכל אחד מהם איפשר מצד עצמו מחוייב מצד סבתו ומהרבוי ההוא נמשכו כל מיני הרבוי הנשוא בשווי בכל מיני הנמצאות הרבים והמתחלפים והנה לא סר בזה מהטעם עצמו אשר זכרוהו חכמי האלהות כמו שזכרם כל זה החכם בתחלת המאמר הה' לאלהייות. והנה עם זה כבר יוחסו לו ית' כל הנמצאות הללו עם רבוים וחלופם כמסתיר פנים ממנו רצוני במה שהוא האור השופע ראשונה על אלו השכלים וממציאם בעטוף ההוא הנזכר ואנו מייחסים הנמצאות אליהם וכאלו הוא יתב' נעלם ומסתתר בהם מענייני הרבויים וחלופיהן. כי לא יאמר הריבוי רק מצדם. והוא באמת ענין ההתעטפות אשר הראה בו חכמתו ובקיאותו שעליהם אמר לו בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה כנזכר. וכל זה ממה שיחייב גם כן המצא המלאכים תחלה. שאם לא כן אי אפשר להמצא רבוי חלופי הנמצאות אם בטבעם ואם בתנועותיהם. שהרי אי אפשר שהתנועות המזרחיות והמערביות תהיינה עלולות מעלה אחת פשוטה אלא שימצאו מצד הרבוי הנמצא ראשונה בעלות. וזה עצמו טעם ר' אליעזר הגדול אשר צעק ממנו הרב המורה פרק כ"ו ח"ב זה לשונו. ראיתי לרבי אליעזר הגדול דברים בפרקיו (פ' ג') המפורסמים לא ראיתי מעולם יותר זרים מהם בדברי אדם מהנמשכים אחר תורת מרע"ה וזה שהוא אומר דבר שמע לשונו. שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה לקח ונטה כשלמה והיו נמתחים והולכים שנאמר עוטה אור כשלמה כו'. הארץ מהיכן נבראה משלג שתחת כסא הכבוד לקח וזרק שנאמר כי לשלג יאמר הוא ארץ (איוב ל"ז:ו') זה לשון המאמר הנאמר שם. עוד כתב ואני תמה זה החכם מה האמין אם האמין כי הוא מן השקר שימצא דבר לא מדבר ואי אפשר מבלתי חמר יתהוה ממנו מה שיתהוה ולזה בקש מהשמים והארץ מהיכן נבראו. אי זה דבר הגיע מזה המענה כי יתחייב שיאמר לו ואור לבושו

[16]ובזה ביאר השאלה השנית, ר"ל איך מעצם הי"ת האחד בתכלית האחדות התהוו הברואים הרבים והמתחלפים זה מזה? ולבאר זה אמר שהי"ת ברא תחלה המלאכים במדרגות שונות במעלתם זה למטה מזה, וזה אחר זה באופן שכל אחד ע"פ ה' סבה לחבירו (כמו שבאר זה הרמב"ם בפ"ב מה' יסודי התורה הלכ' ה') ובהיות א"כ המלאכים במדרגות שונות נמשכו מהם אח"כ על מי ה' ג"כ כל הנמצאים הרבים והמתחלפים, אף כי הי"ת אשר הוא יסוד כלם הוא אחד בלי תכלית, ואעפ"כ לא הושפעו השמים וכל הנמצאים מאלו השכלים הנבדלים בדרך החיוב ובהכרח, כי אם מרצונו ית', כמאה"כ יהי רקיע, יהי מאורות וכו' ובעבור היות ענין זה עמוק מאוד, ואין שכל כל העם יכול להבינו מל אמיתתו ויוכל לבוא לידי הרהור וטעות אמרו לו בלחיש'.

מהיכן נברא וכסא הכבוד עצמו מהיכן נברא כו'. כמו שתצטרך לראותו משם. ומאד מאד יש להפלא מחכמתו ז"ל כי ממקום שבא היה לו למצא טענה בעד האומר. וזה כי אחר שראה שבתשובה זו נפסקו השאלות היה לו לחתוך הדין שלא היתה כוונת השאלה מה שכתב מצורך היות דבר מדבר חלילה לו. אמנם במה שאמרנו יתברר שלא נראה כמאמר ההוא לשבח ועלוי. וזה כי אחר שנתברר לו ע"ה אור הלבוש איך נברא על דרך העיטוף שביארו בעל הגדה הנזכר. והוא נתינת מציאות השכלים הנבדלים על דרך הרצון אחר שלא היו כמו שהונח למד דעח את העם האיך הבהיק את העולם כלו באור ההוא והוא ההשפע מהם עולם הגלגלים כי כללם שם שמים לפי הפרסום. ואמר שמים מהיכן נבראו והשיב כי מאור לבושו זה שנתייחסו אליו השכלים הנבדלים ממנו נמצאו השמים והוא דבר נכון ודעת שקבלוהו וקיימוהו כל האלהיים כמו שאמר שהשכל הנבדל מצד השכילו עצמו הושפע ממנו הגלגל כמו שזכרו החכם בתחלת המאמר הנזכר. ולזה הפליג המליצה כי מאור לבושו לקח ונטה כשלמה והיו נמתחים והולכים כי כן היה הדבר לפי דרכם כי מהאור ההוא הושפעו והיו נמתחים והולכים עד שנגמר במספרם כפי רצון הבורא יתברך. וכבר אמרנו שאפשר שזו היא כוונת הכתוב במה שאמר בורא שמים ונוטיהם (ישעיהו מ"ב:ה'). כי אמר ונוטיהם על המשפיעים אותם וימתחום על מספרם כרצונו יתעלה. ואין זה מדרך הסיוע במלאכה שאמרו מיכאל היה מותח בדרומו כי על זה האופן המלאכה היא לפניו וכלה שלו. כי הוא יתעלה ברא השמים במה שברא נוטיהם תחלה וזה מבואר. ועל זה הענין אמר ג"כ שהארץ ותולדותיה הושפעו מהשכל הקרוב אלינו ואשר תחת גלגל הירח אשר יחסו אל היסודות ואל המורכבים מהם יחס שאר השכלים אל גלגליהם ויחס שכלנו אליו יחס נפש הגלגל עם מניעו כמ"ש הרב המורה פ"ד ח"ב. ולזה המליץ משלג שתחת כסא הכבוד לקח וזרק כלומר שהנמצא הדק והזך שתחת השמים שהוא הכסא האלהי שנאמר (ישעיהו ס"ו:א') השמים כסאי, זרק המציאות ומשם יפרד לכל בעלי הפירוד. והוא באמת מאמר שלם בתכלית האמות ויושר האמונה מלבד מה שדקדק בשני הענינים באומרו לקח ונטה לקח וזרק בדעת תורני נפלא מאד והוא לומר כי אעפ"י כן לא הושפעו אלו השמים מאלו הנבדלים על דרך החיוב כי אם ברצונו יתברך כאשר רצה להשפיע עליהם שפע שבע רצון שיושפעו מהן אלו הנמצאות כמו שנמצא אומרו ביום הב' יהי רקיע וגו'. ויבדל וגו'. יהי מאורות וגו'. וכן בנמצאות השפלות נמצא מציאותן בזה אחר זה כאשר רצהו יתעלה. ולזה אמר לקח ונטה לקח וזרק, והנה א"כ לא נשאר תרעומת על זה החכם המופלא במאמר הזה רק למי שיאמין שיגדל הכח האלהי כשיעשה הכל חוץ מטבעו

והפך סדור מציאותו ויפול אל פחת הקרי וההזדמן שרצו המהבילים. ואולם כבר ביררנו שענין ספור מעשה בראשית הוא לבטל דבריהם ולהראות סדר נכון וטבע קיים בשרשי הנמצאות הוא הסולם האלהי לעלות תחתונים למעלה בהשאיר היכולת האלהי על הכל לבטלו ולשנותו ושאין מקום לשנוי הטבע כי אם בהנחתו כמו שיתבארו עוד ענינים אלו במה שיבא ולא נמצא שום תורני שיחלוק על זה. וכבר נתרעם הרב ממאמרים אחרים כיוצא באלו ויבא באורם לפי דרכנו בשער ג' ב"ה:

ואחר שנתבאר זה המאמר בהסכמת מה שהיינו עליו מהמאמר הראשון נשוב להשלמתו באומרו אמרה לו בלחישה כי עם שהכתוב זכר אותה היה עושה בסיפורו סימן ההעלם למה שהיו החכמים מסתירים אלו הענינים מההמון כדי שלא יבואו לידי הרהור רק שיקחו הדברים כפשוטן כמו שהמה בכתובים במעשה בראשית אי שלא לפרסם בריאת המלאכים תחלה לסבה שאמרו שלא יאמרו מיכאל מותח וגו' והכוונה שלא ית״יחסו הפעולות בלב העם רק אליו ית' כי הוא מה שיאות להם כדי שלא יעלה על טפשות לבם שיש דבר נעלם ממנו כלל. האמנה כי במה שזכרו הכתוב כן נתן מקום להשכילו ולומר אותו בלחישה בין החכמים. ולפי שכוונתו באחד מהעניני' אשר עליו היתה עקר השאל' היה לבטל דעת הקדמות כאשר אמרנו: אמרו קדמוי מה היו אומרים ממקום בית המקדש. והכוונה כי בהמצא הכבוד חוייב האור להמצא כהמצא האור מהשמש או המושכל מהשכל שנאמר והנה כבוד אלהי ישראל והארץ האירה מכבודו כי אין כבודו זולתו והוא המקדש וזהו דעת חצוני עם שסמכו אל הכתוב. ואפשר שירצה כי הראשונים להעלם אלו העניינים מהם לא היו נותנים טעם בשאלה זו מצד הנמצאות העליונות אבל דברו בנמצאות אלו השפלות היותר רחוקות מהיחס אל העלה הראשונה ית' אם מצד מהותם ואם מצד הפסדם ועליהן שואלין ודורשים מהיכן אור מציאותם יוצא והיו מיחסין אותם אל תנועות השמים ומערכותיהם וזה ממקום בית המקדש משם יצא אור לעולם כמו שאמרנו. והוא מה שנתבאר להם היטב מראותן והארץ האירה מכבודו. ירצה שייחס הכתוב הויות הארץ ותולדותיה ואור מציאותם אל כבוד אלהי ישראל והוא הכבוד הנברא המניע אלו הגופים הנוראים אשר בהם יתבונן העולם האמצעי הנקרא בית המקדש בעצם וראשונה כמו שנתבאר מאומרם כסא כבוד מרום מראשון וגו'. מ"מ למדנו שכוונת כל החכמים האלהיים בעלי אלו ההגדות לבאר הכתובים לפי הסדר הטבעי לא לפי סדרן ולגזור שהמלאכים נבראו תחלה כמו שחוייב להיות לשימצאו כל הנמצאות כלן על הסדר הנכון: והוא מה שבארו לנו בפירוש המאמר שזכרנו ראשונה שהוא כלל גדול בזה וכיוצא בו והוא במה שאמרו הרבה דברים כתב משה סתומים. והפלא ממאמר

זה שהרי משה לא כתב דבריו סתומים אבל בפירוש אמר תחילה בראשית ברא אלהים את השמים וגו' ואח"כ ויהי אור וגו'. והיה להם לומר ובא דוד והפכם. אלא שבאו להורות וללמד כי דברים אלו של משה בכאן אינן כמשמען ואי איפשר שיפורשו כן על דרך האמת. כי אם שמים שמים כפשוטן אי אפשר להם שיבראו קודם האור אם היה מה שפירשנו ענינו. ואם לא היה האור זה ענינו הנה העקר חסר מספור סדר הבריאה ממה שלא זכר מציאות השכלים הנבדלים הנמצאים ראשונה בסדר. אבל האמת שהם כתובים סתומים לא נודע לנו פירושם עד שבא דוד ופירשם באומרו עוטה אור כשלמה נוטה שמים וגו'. שהכוונה שבתחלה נברא מציאות אור המלאכים ומהאור ההוא היו השמים נמתחים והולכים כמו שנתבאר על פי המאמרים הראשונים. ומעתה למדנו שיש עלינו לפרש הכתובים באופן שיבא כלו על הסדר. והנה עם זה נגמר הדין על בורייו ונפסקה הלכה מפי נביא אדון המלכים והמשוררים ואין לפקפק:

על כן על כל דברי האמת והצדק אשר כן ביררנו והוכחנו על הדרך שנתבאר אני אומר כי כוונת הכתוב באומרו בראשית ברא אלהים את השמים וגו'. הוא ללמד סדר הבריאה ולומר שבתחלת הכל הוציא מהאין המוחלט שמים וארץ. האמנה כי במלת שמים כיוון אל שני ראשי הבריאה לפי שעקר המלה תורה על עליוני הנמצאים רצוני העולם הרוחני שהוא הראוי שיברא ראשונה על הסדר הטבעי וכולל גם כן [17] היולי גרמי הכדורים שהוא הראש הקרוב אליו נסדר ואין למאן בזה הפירוש שכבר כתב הראביע טעם השמים גובה ומעלה וכו'. גם הרד"ק ז"ל כתוב שמי השמים יש מחכמינו שפירשו עליוני השמים ולדבריהם יהיה זה מה שאינו גוף ומה שאמרנו עליוני במדרגה ולא במקום והוא עולם הנשמות ויהיה פירוש והמים אשר מעל השמים ג"כ בלתי גוף והוא צורת הצורות שממנה יוצאות הצורות ועליה נאמר גם כן ובין המים אשר מעל לרקיע וגו' עד כאן. הנה ששולח להם זה השה י"ל מה שרצינו אליו. וכן נראה פירוש הכתוב באמרו ושמים לא זכו בעיניו (איוב ט"ו:ט"ו-ט"ז) כי הוא מאמר נרדף לראש הכתוב שאמר הן בקדושיו לא יאמין וגו'. שהענין בעצמו כאמרו, הן בעבדיו לא יאמין וגו' ובמלאכיו ישים תהלה אף כי שכני בתי חומר וגו' (שם ד'). וכן הן עד ירח ולא יאהיל וגו' (שם כ"ה). כלן סופן ממין ראשן. והנה הרב המורה בפי"ג ח"ג כתב בפירוש כי מאמר ובמלאכיו

[17] היולי גרמי הכדורים, ר"ל חומר הכובבים והגלגלים הראשון, כי הילי בלשון יוני מורה על החומר הראשון. - והנה, החוקרים דמו הארץ והד' יסודות אל המרכז, והגלגלים אל הקו הסובב בעיגול, וחשבו כי כמו שאין המרכז קודם הקו הסובב בעגול כן מוכרח לומר שבריאות גרמי השמים קדמה לבריאת הארץ והד' יסודות, אשר מהם נמשכו, או לפחות נתהוו שניהם כאחד, כנרא' ממאמר הכ' (ישעיהו מ"ח:י"ג), אף ידי יסדה ארץ, וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו, והרב דחה דעה זאת, ואמר כי אחרי שרק ברצון ושפע אלקי החפשי מבלי הכרח נברא הכל אפשר לומר שקדמה היות הארץ להוית השמים או בהפך.

ישים תהלה הוא עצמו מאמר ושמים לא זכו בעיניו והכריחו מהכתוב. ואם כן כבר יקרא המלאכים שמים כמו שיקראו השמים מלאכים וכן באמרו יי' אלהי השמים אשר עשית את השמים (נחמיה ט':ו') לרוכב בשמי שמי קדם (תהילים ס"ח:ל"ד) אין ספק שכל הכתובים האלו ודומיהם יכללו השמים ומניעיהם בשוה ודי ראיה. וכ"ש במקום שכוונה התורה לדבר בלחישה לסבות שכתבנו. וגדולה מזאת הורגלה בפי החכמים כלם (אבות ב') וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ויהא מורא שמים עליכם (שם א') ואם יתעקש המתעקש ישמע דברי הרמב"ן ז"ל שכ' על ויקרא אלהים לרקיע שמים, זה לשונו, אבל יותר נכון לפי פשט הכתוב שנאמר כי השמים המוזכרים בפסוק ראשון הם השמים העליונים אינם מכלל הגלגלים אבל הם למעלה מן המרכבה כעין ודמות על ראשי החיה רקיע (יחזקאל א':כ"ב) ומהם נקרא הש"י (דברים ל"ג:כ"ו) רוכב שמים ולא ספר הכתוב בבריאתם דבר כאשר לא הזכיר המלאכים וחיות המרכבה וכו' ועוד כ' שם ומזה אומרים החכמים לקבל עול מלכות שמים (ברכות י"ג:) והכתוב אומר די שליטין שמיא (דניאל ד':כ"ג) ויש להם מדרש נפלא כמו שאמר ואתה תשמע השמים (מלכים א ח':ל"ב) וכל זה יראנו רמוז בפסוק ראשון הזוכה לו כל אלו דבריו. הנך רואה כי הרב ז"ל דבר גבוהה במלת השמים ממה שכוונו אליו לפי חכמתו והשגתו בעניינים האלדיים המקובלים אליו. אמנם מה שכתבנו הוא הנכון והקרוב אל הפשט ודרך המצוע הראוי להודות לו מק"ו ומאמר ויקרא אלהים לרקיע שמים קיים זה הפירוש כמו שיבא ב"ה. והרי זה הקצה העליון מהבריאה אמנם הראש הג' השפל והפחות ממנה כללו באמרו ואת הארץ והיא תכלול שאר היסודות הנטפלים עמה. ולא הוצרך לפרט אותם כמו שלא פרט חלוק הנכללים במלת שמים גם הכתוב לא עשה מאמר מיוחד לא מהנמצאים העליונים הבלתי נראים אלינו ולא מהשפלים המוחשים בלתי שלמי המציאות כמו שאי אפשר לשני הענינים שיוכללו במאמר אחד כמו שקדם:

והנה בזה גלה לנו סוד נפלא מסודות המציאות והוא שגרמי שמים לא הוצרכו לתת המציאות אל אלו היסודות ושכבר נמצאו במה ששופע על הנבדלים שפע האצילות ההוא עם היותם חמרים מורגשים כמו שהודו הכל ממציאות הגשמים הכדוריים. אבל צורך הגרמים היה אחרי כן לאלו היסודות בתנועותיהם התמידיות ולערבם ולמזגם להתמדת אלו ההויות ההוות והנפסדות. וכבר יצדק זה עם מה שכתבנו מענין חיותן והשכלתן בפתח השער. ועם זה לא יעמד לפנינו ספק בשיברא המרכז קודם הקו הסובב כי אין עלינו הכרח להאמין מצורך המרכז אל העגולה או ההפך כמו שחשבו קצת ממאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו (ישעיהו מ"ח:י"ג) וכבר דחה הראב"ע ז"ל ראיה זו

כמו שכתב בפירושיו. גם הרב המורה פי"ג ח"ב כתב. ואין רחוק עלינו ג"כ מאמר אומר שנתהוו השמים קודם הארץ או שנתהווית הארץ קודם השמים או היות השמים מבלתי הכוכבים או מין ב"ח בלתי מין אחר כי זה כלי בעת הויית זה הכלל כמו שב"ח בעת הויותו היה הלב ממנו קודם הביצים כמו שיראה לעין וכו' זה כלו יצטרך ג"כ אליו אם ילקח הכתוב כפי פשוטו עד כאן לשונו. וכ"ש שלא ירחק כל זה עלינו ברדפנו הסכמת פשוטי הכתובים עם הסדר הטבעי בבריאה. ואולם קודם שנבראו הגרמים השמימיים היו אלו היסודות חסרי המציאות אם בעצמן ואם במצבן ולא היה אפשר להגיע השלמם מה שכוון מהם הוא מה שביאר בכתוב הסמוך והארץ היתה תוהו וגו'. לומר שלא היתה הארץ ותולדותיה הם הארבעה יסודות עדין במציאות מה שיספיק שתקרא בריאה. אך היתה תהו כלומר כאלו לא נמצאת ועל דרך שאמר לא תהו בראה (שם מ"ה) ובהו שאינה כדאי לדבר של תועלת ממה שכיון ממנה כי בהו אחי תהו וכמ"ש הראב"ע ז"ל. גם חשך ישוף על פני תהום עירוב היסודות יחד יקרא כן ואמר שעדין לא היה מתפשט מהעולם הרוחני שכבר נברא אור זרוע על זולתו כי לא נמצאו עדין ג"כ הכדורים אשר הם נצבים עליהם ומתנועעים ברוחניותם אך היה הרוח האלהי ההיא שזכר בשם שמים מרחפת על פני המים הם כללות הנמצאות שהוא הפירוש האמיתי באלו הכנויים כמו שיבא מבלי שום מסך מורגש מבדיל ביניהם. או שירצה ברוח אלהים מאמר אלהים והוא הנכון כי בהיותם על זה השיעור מהחסרון רצה האל יתעלה לרחף עליהם במאמרו לצוות ולהוציא אל הפועל כל הנמצאות השלמות הראויות להקרא מאמרות כמו שהתחיל מיד ויאמר אלהים יהי אור וגו' במאמר ההוא השלים חסרון החשך כמו שבשני ובשלישי וברביעי השלים שאר החסרונות שזכר כמו שיבא ביאורו ב"ה. זה מה שיראה נכון וישר בפירוש ב' הכתובים האלו הראשונים במה שהוא נאות ומסכים למה שהקדמנו אליהם בזה השער ולפי דקדוק הלשון ויישוב העניינים ועל פי דרכנו הותרו שלש ספקות שנופלות בהם:

א במלת בראשית. שאם רצה בה בראשונה וללמד על סדר הבריאה ולומר כי בראשית הכל ברא את השמים ואת הארץ. אם כן מה ברא אחרי כן הרי הכל בכלל. ואם המלה הזאת סמוכה כאומרו בתחלת ברוא אלהים שמים וארץ. הנה וא"ו והארץ היא יתירה כמו שסבלו אותו רש"י וראב"ע ז"ל. והרי אעיקרא דדינא פירכא:

ב מה טעם היות הארץ תהו ובהו וחשך על פני תהום. ומים מהיכן נבראו שהיתה רוח אלהים מרחפת על פניהם. והאומר שבפסוק זה סדר היסודות שכללה אותם מלת הארץ. נשאלם למה לא קרא אל יסוד האש בשמו המפורסם כי שם אור לחשך. גם כי האויר

ודאי אינו נקרא רוח אלהים בכתוב. ולא עוד אלא שנשתבש בו סדרם. וכבר חתרו לתקן העוות וברב דברים לא יחדל:

ונוסף עוד על פירוש הרב רבינו משה בר נחמן ז"ל שאמר שבפסוק הראשון נזכרו החמרים הראשונים ובפסוק השני הפרדתם. כי איך יתכן שתודיע התורה ענין החמר הראשון והיותו תהו ואחר בהו במציאות הצורה הגשמית ואופן הפרדת היסודות וכיוצא באלו העניינים הדקים בטבע היצירה ואחר תחדל כמו שהוא עצמו כתב כי להגיד מעשה בראשית על אופנו אי איפשר:

ג מה טעם לא נזכר בראשונה בריאת המלאכים. שהם שלישו של עולם והמשובח ממנו. ולא עוד אלא שהיא ראשית הבריאות ועיקרן במה שהם מניעי השמים לדעת כל החכמים. אמנם לפי מה שכתבנו הכל מתיישב כהוגן. והנה לפי שהבריאה הזאת שנזכרה לא היתה שלמה כמו שנתבאר לא נמנית אל מאמר בפני עצמו. כי לא נמנה בכלל מאמר טבעי רק מה שהיה לו מציאות גמור וטבע קיים כמו שיבא. גם כי אין שום ענין למאמר א' שישתתפו בו עליונים לפי היסוד המונח. אבל היא התחלה למה שיבואו עליה עשרה המאמרות שבהם נשלם העולם. ועם זה נשלם זה השער. ומעתה נבא בשם יי' אל השער אשר יתבארו בו:

שער ג

פרק א

יבאר בו שאי אפשר המצא הבחירה אם לא תמצא ההנהגה הטבעית אשר במאמרות העשרה:

ויאמר אלהים יהי אור וכו'

[18] תוכן כוונת הרב הוא, כי עשרה מאמרות במשנה דאבות פ"ה כינוי לעשר' מושגים, אשר ישיג השכל מכל נמצא בעולם התחתון. והם עצמותו, כמותו, איכותו, מקומו, זמנו, מצבו, הצטרפותו לשאר דברים זולתו, פעולתו, וקבלתו פעולת אחרים, וקנינו אשר לו (עיין מלת הגיון פ"י) ואמרו בעשרה מאמרות נברא העולם להורות שהי"ת ברא עולמו באופן זה, בכדי שיתנהג תמיד כמנהגו בקשר הסבות והמסובבות (ור"ל מלבד הנסים אשר יצאו לפעמים מדרך הטבע הנהוג בהשגחת הי"ת הפרטית על ישראל) כי בהתנהג העולם תמיד באופן נאות ומתוקן, זה המורה על חכמתו והשגחתו הכללית על כל יצוריו, נתן יד ומקום לצדיקים ולרשעים להכיר מזה את בוראם היוצר כל בחכמ' ומנהיגו בתבונתו, גם בהיות רוב מקרי תבל הרעים והטובים מגיעים לרוב ע"י הנהגת העולם תמיד לפי מנהגו וטבעו הקיים והמתמיד, לרעים ולטובים בלי הבדל ובלי השתנות בהשגח' פרטית כפי צדקתם או רוע מעלליהם, הלא נתן הרשות והבחיר' החפשית לכל אדם להטיב או להרע מבלי הכרח מצד השכר והעונש הכרוך בעקב המעשה, אחרי שפתגם מעשה הרע והטוב לא נעשה מהרה על הארץ, וע"כ אם בכל זאת לא יכירו הרשעים את בוראם ובבחירתם החפשית ימרו עיני כבודו, יענשו על עונם במשפט, תחת כי הצדיקים העולים בסולם בחינתם בהנהגת העולם הזה לפי מנהגו להשיג כבוד ה' הנצב עליו. ומטיבים דרכם ברצון חפשי מבלי

[18]בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד הומר והלא במאמר אחד יכול להבראות כו' (אבות פ"ה מ"א).

למה שהיה תכלית התורה האלהית להיישיר האדם אל ההצלחה האנושיות כמו שקדם בשער הראשון. והיתה הצלחתו תלויה במעשיו הבחיריים המיוחדים אליו כמו שיבא במאמר הח' מזה השער. והיתה הבחירה בלתי אפשרית מבלי המצא אל שרשי הנמצאות טבע קיים כמו שיתבאר היה מהמחוייב כי כמו שהוכרחה הגדת מעשה בראשית להכיר אמיתת מציאותו של יוצר בראשית כי הוא מה שבא אמותו בשער ההוא הנזכר כן תוכרח להניחו ולהודיעו לגלות ולפרסם מציאות זאת הבחירה וטבעה. לקיים אמתתה ולדחות מעליה אי זו תואנה שיבקשנה האדם המשולח והלהוט אחר תאוותיו וירצה לבטלה במה שיטעון עליה ממראה עיניו אשר יראה מבלתי הסכים הנהגת העולם לפי ענינה. ומעתה האיש הנלבב ישאר קיים עומד בעצמו נכסף להמשך אחר אנושותו ומעשה תקפו. ויהיה על יושר מחזיק בתומתו. וצדיק באמונתו. ואולם היות הבחירה נמנעה מבלי מציאות זה הטבע וקיומה במציאותו. הוא מה שיורה עליו השכל הוראה חזקה: אמנם לפי שמצאתי לפי עיוני כי זאת ולא זולת היתה כונת חכמי המשנה במאמר הזה הנכבד. רצוני לגלות את אזנינו על זה הענין הנפלא. יהיה מה שאומר אותו בזה מסודר על פירושו. והוא מה שראוי שיהיה שער מיוחד לבא אל פירוש העשרה מאמרות שבהם נברא העולם. ואזכור ראשונה מה שכתבו עליו המפרשים ז"ל והספקות הנופלות על פירושיהן. כדי שיהיה מה שיקובל ממנו מזה הענין הנכבד חזק האמות או הכרחי בכוונתם:

פירש"י ז"ל בעשרה מאמרות תשעה פעמים ויאמר, ובראשית נמי מאמר הוא, שנאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהילים ל"ג:ו'). שמאבדים את העולם וכו' שטרח הקב"ה לברא בעשרה מאמרות עכ"ל. והנה הרשב"ם ז"ל נכדו נמשך אחריו והאריך יותר וכתב בעשרה מאמרות בר"ה (ל"ב.) מפרש מאי ניהו. ט' ויאמר שיש במעש' בראשית. ובפרקי רבי אליעזר (פ"ג) ובפסיקתא משלימין מאותן הכתובים אצל יצירת האדם אע"פ שאינם עם מעשה בראשית לפני ויכלו איתיה ומה תלמוד לומר ויאמר ויאמר הללו מה אנו למדין מהן והלא במאמר אחד יכול להבראות. אלו אמר יתקיים כל העולם כלו ברצוני זהו במאמר אחד. ומה טעם לא בראו במאמר אחד. ומפרש כדי ליפרע מן הרשעים פרעון קשה וגדול. שמאבדים את העולם שטרח הקב"ה כל כך לברא אותו בעשרה מאמרות.

הכרח, העונש שאינו ממהר לבוא על מעשה הרע יקחו בצדק משכורתם השלמה, ואח"כ מבאר והולך בכל השער איך כל מאמר הי"ת מורה ביחוד על א' מעשרה המושגים שהזכרנו למעלה.

וליתן שכר טוב וכו' עכ"ל. ותמהני מאד על הסכמת רש"י ז"ל במספרי העשר' מאמרות עם בראשית. כי לפי מה שכתב בפי' התורה הוא מבואר שהספור נמשך אל ויאמר אלהים יהי אור. ושלא בא הכתוב להורות סדר הבריא' ולומר ששמים וארץ קדמו. והרמב"ן ז"ל כתב שם והנה לדעתי לא נברא ביום ראשון רק האור והוא מבואר. והנה אם כן חוייב לו שמאמרות הבריא' יתחילו מן ויאמר אלהים יהי אור. ובפירוש המאמר גם לשניהם קשיא טובא. ראשונה טורח זה מה טבו כי מה טורח יגיעו לו ית' מברוא אותו בעשר' מאמרות מברוא אותו במאמר אחד. ובורא עולם ה' לא ייעף ולא ייגע. שנית כי מה טעם שיכוין הש"י בתחלת בריאת העולם לברא אותו בעשר' מאמרות כדי להגדיל עונש המאבדים אותו. ואין זה ממדת הטוב והמטיב. והכתוב צווח עולם חסד יבנה (תהילים פ"ט) שלישית אם נאמר שסבת עונש הרשעים הוא מפני שטרח בבריאת העולם בעשר' מאמרות. הנה לא יתחייב מזה שיוסיף ליתו שכר למקיימו. אדרב' כי אם רבוי המאמרים יחייב עונש להורסים עולם בנוי בטורח גדול. היא עצמה הסבה אשר לבעבור' אין ראוי שיוחזק כל כך טובה למקיימים. לפי שאין כל כך טורח לקיים מה שיש לו סבות חזקות לקיימו: והנה הרמב"ם ז"ל כבר נטה מפירוש זה ואמר היה יכול לספר הבריאה במאמר אחד שיכול לומר ויאמר אלהים יהיו שמים ויקוו המים וכו'. ואמנם ייחד מאמר לכל אחד להודיעך גודל כח המציאות וטוב סדרו. וכשמפסידו יפסיד דבר גדול וכאשר יתקנו יתקן דבר גדול וכו': ואחריו נמשך הרמ"ה ז"ל. ואם שכבר יצאו מידי הספקות שכתבנו במה שאמרו שלא באו לתת צורך לגופן של מאמרות. כי ודאי נברא העולם בעשרה לצורך העולם ותועלתו. אבל דרשו יתורי הכתובים שהיה יכול לקצר ולכלול הספור כלו במאמר אחד. עם כל זה איננו שוה לי. כי לא יסכים לשון המאמר אל פירושם. שהיה להם לומר והלא במאמר אחד יכול לאמרה. אבל כשאמרו והלא במאמר אחד יכול להבראות. נראה בבירור שכוונתם היא לתת טעם אל עצם הבריא' היותה בעשרה מאמרות. לא אל האמירה או הכתיבה:

ולזה אני אומר שהכוונ' להם בזה מה שאמרנו מהראות צורך העשר' מאמרות בבריאת העולם. כי על ידם ישאר מציאות לפעולות הבחיריות אשר להם ימשכו השכר והעונש כמו שאבאר. ותחלה אומר, ואם שאין עיקר הדרוש תלוי בזה. כי המשנה הזאת לדעתי היא מיוסדת על ההיא דפרקי רבי אליעזר ודפסיקתא. שהם מונין אלו הי' מאמרות, מאמרו' ממש מויאמר אלהים יהי אור עד סוף כל המאמרות הנזכרים בפרשת הבריאה קודם ויכלו. להוציא מדעת המונה בכללם ויאמר אלהים לא טוב היות האדם וכו'. מפני שהוא אחר ויכלו. וגם מפני שהוא דבר נכלל במאמר הח' בלי ספק. כי זה הדרך מהמספר

הוא הראוי והנאות מצד טבע המאמרות עצמן כמו שיבא. ואפילו שנודה כי באומר בראשית ברא וכו' להורות סדר הבריאה בא כמ"ש הרמב"ן ז"ל ושרמז שם אל שני מיני ההיולי אשר נעשו מהם אחר כך עליונים ותחתונים כנזכר בפירושיו. הנה אין לומר כי העשר' מאמרות הללו נאמרו אלא על הנמצאות המורגשות שיש להם ממש בעצמותם אחר שנעשו מההיולי ההוא הנברא מהאפס המוחלט ולא אחד בהם שיאמר על החמר הראשון אחר שהחמר ההוא אינו דבר נמצא לא בפועל ולא בכח. אבל שמוהו ממוצע בין הכח ובין הפועל. ישיגהו הכח לקבל הצורות בזו אחר זו כמו שכתב החוקר בראשון מהשמע. וכבר נראה שהסכים עמו הנביא בתאר אותו בזה התאר עצמו. וזה, כי אחר שאמר הלא ידעת אם לא שמעת אלדי עולם כו' (ישעיהו מ׳:כ״ח). הזכיר תחלת הבריא' והוא ההיולי הזה שאמרנו וענין משך ההויות ממנו. ואמר נותן ליעף כח וכו' (שם) וקרא להיולי יעף למה שהוא חלוש המציאות מאד כיון שהוא לא נמצא לא בכח ולא בפועל.[19] ואמר שהוא יתברך נותן בו הכח לקבל הצורה הראשונ' היסודית והוא התהלת ההכנ'. שעליה אמר הפילוסוף ישיגהו הכח לקבל הצורות. והצורה היסודית הזאת עם שכבר יש לה מציאות וממש בעצמו עדיין לא תתחזק להרבות ההוויות ממנה. עד שיתרכבו היסודות אלו באלו ויתהוו מהם אלו הנמצאות הרביות. ועל זה אמר (שם) ולאין אונים עצמה ירבה. ירצה על ידי תנועת הגרמים השמימיים כמו שמוזכר שם. או ירצה שאפילו לאין אונים כזה שאיני מקבל מהמציאות כי אם הענין הממוצע ההוא, עצמה ירבה, כי הוא לו הדבר היותר עצם שאפשר לו לקבל באשר הוא שם. ולא נמנע מקבל מהשלמות חלק גדול מזה ללאות הפועל או לכולותו או סכלותו כמו שהקדים לומר (שם) אלהי עולה ה' בורא קצות הארץ כו' כמו שיבא ביאורו בפרשת שמיני שער ס' ב"ה. ואיך שיהיה הדבר שהוא על זה התואר מחולשת המציאות. איננו ראוי להקרא לא עצם ולא מקרה ולא שום נמצא מהנמצאות שנגזר עליו שם מאמר מהמאמרות האלו. שענין המאמר הוא טבע קיים ומציאות מתמיד שנמצא בדבר מורגש שנאמר עליו מאמר הש"י. וכ"ש שאין שום צד ליחד מאמר אחד אל היולי העליונים והתחתונים יחד בשום אופן:

אמנם ענין המאמרות הוא חלוקת המציאות כמו שחלקו אותו החכמים האלהיים אל העצם והמקרה. וחלקו המקרה אל ט' קראו אותם י' מאמרות. וכן המאמרות הנה: העצם.

[19] וקרא להיולי יעף, ר"ל שאל יחשוב איש שהחמר הראשון הנקרא הילי. והנברא תחלה לדעת החוקרים היה זמן מה לבדו, עצם בפני עצמו, עד שנוכל לייחס אליו מציאות וממש, כי אם מידי צאתו להויה קבל מיד הצורה היסודית וכן אמר ארסטו, כי חומר הילי איננו עצם ואין לו איכות וכמות: והוא לפי זה רק כעין רעיון מחשבי להורות על המעמד הממוצע בין הוית העולם בכח להיותו בפועל ולדעת הרב קראו הכ' בעבור זה ג"כ בשם עיף.

הכמה. האיך. האנה. המתי. המצב. המצטרף. שיפעל. שיתפעל. הלו. כי הנה בעמוד על הכתובים הבאים במאמרות הללו שבבריאה והתבונן בהם נרא' כמבואר שהם מכוונים שם. כמו שיבא עניינם אחד לאחד בשער הזה ב"ה. ולזה אמרו בעשרה מאמרות נברא העולם. רצוני שכלם היו ענינים נמצאים שנמצא להם ולכל א' מהם טבע קיים מתמיד שמהם כל אחד במינו וטבעו ימלא מציאות העולם והיותו. והלא במאמר אחד יכול להבראות. כי אפשר ויכול הוא יתברך שיחדש וימציא העולם במאמר אחד שיאמר. יברא העולם כרצוני כמו שכתב הרשבם ז"ל. אך הכונה שימצא העולם בצביונו ובקומתו רגע אחד מבלי שתהי' לקצתו על קצתו לא קדימה זמנית ולא טבעית. ויתחייב מזה שלא יהי' טבע קיים לכל מיני הנמצאות מסובב מסבותיהם הטבעיות כמו שהוא עכשיו בטבע העשרה מאמרות וכמו שיונח. רק כשיתנהג תמיד על מנהג זה הפלא מהבריאה. וכשיצטרך העולם בכלל או בפרט אל דבר ימציאהו לפי שעתו בזולת סבות מיוחדות קודמות כי אם ברצון לבד. כאלו אמר שיתנהג עם העולם בכללו על סדר הטבע המעולה אשר לפי ההשגחה האישיית אשר נזכרהו בשער הרביעי בעזרת האל. דוגמת מה שנהג עם ישראל כל ארבעים שנה שהלכו במדבר בכל הדברים שהוצרכו שם שספק צרכיהם שלא על המנהג הטבעי שנאמר (דברים כ"ט:ה') לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם. הוצרכו ללחם. המטיר להם לחם מן השמים. למים. בקע צורים ויזובו. לצל. הושיב להם צללי כבוד. לבשר הגיז להם את השלו: שמלתם לא בלתה ורגליהם לא בצקה. וזולת זה מהדברים היוצאים מההקש הטבעי. כי מי יעצור בידו יתברך לעשות כמעשים האלו תמיד לכלל העולם: אמנם אם היה תמיד ענין המציאות בכללו על זה האופן לא היה שום מקום אל מציאות הבחירה האנושית אשר היא יסוד האדם ולא שום מבוא אל השכר והעונש שהיא סוד תכליתו כמו שיתבאר. וזה שלא ימלט הענין מאחד משני עניינים. אם שתהי' הנהגת העולם ופרנסתו על צד ההזדמן והקרי. או על דרך ההשגחה האישיית. ואם היתי' על צד הקרי וההזדמן. הנה נא נפלנו בפח האפקורוסות והכחשת מציאות מנהיג אשר היא סבת כל הסבות וראשיתן. כי מאחר שאין השתלשלות הסבות נמצא. אין מציאות מחוייב לסבה ראשונה כלל. וזה מבואר:

ואם שתהי' על דרך ההשגחה האישיית. לא ימלט גם כן משיהי' הענין על א' מב' פנים. אם שתהי' ההשגחה האלהית שוה על כל בני העולם. לתת לכל נמצא ונמצא די פרנסתו ולכל איש ואיש די מחסורו כצדיק כרשע. מבלי בחינה בין עובד אלהים לאשר לא עבדו. והנה אז תבטל לגמרי זאת הבחירה. לפי שזאת ההנהגה תהי' לעדה שאין הש"י מבחין בין טוב לרע. או שאין הרשע רע אצלו. אחר שהכל נסקרין לפניו בסקירה אחת. ויחייב

מזה רוע הבחירה ולומר שוא עבוד אלהים. ועל כיוצא בזה אמר הנביא למה תתענו ה' מדרכיך וכו' (ישעיהו ס"ג:י"ז) ואם תהי' בפנים שניים. והוא שתהי' עין ה' על יראיו לבד להציל ממות נפשם ולחיותם בכל מיני צרכיהם. ומהרשעים יסתיר פניו וימותו ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל. היא מבואר שיהיו כלם טובים על צד ההכרח הגמור. לא על דרך הבחירה. כי איככה יוכל ויראה שום רשע שאם יחטא ואשם באחת מכל מצות ה' וכו' שתיכף ומיד ימנע הטוב ממנו. או ישוב גמול רע על ראשו ויחזיק ברשעתו. צא ולמד מדור המדבר כמה ימרוהו ויעציבוהו שם. ועם כל זה לא מנע המן מהם. כמו שדרז"ל על זה הענין עצמו ולחמי אשר נתתי לך סלת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לרח ניחוח ויהי וכו' (יחזקאל ט"ז:י"ט) אע"פ שנתת אותו לפניהם לא נמנע מהיות (ש"ר פ' מ"א ע"ש) וזה לפי שאין אונס והכרח גדול מזה. והנה הוא מבואר כי לפי צד מאלו הצדדין לא נשאר מקום להעניש את הרשעים על כפרם מציאות העלה הראשונ'. וחשבם שכל הפעולות נופלות במקרה הגמור ונמשכות מהכרח החמרים מבלי שום כוונת מכוין כלל ואין אבדן עולם גדול מזה. רצוני לחשוב אדם כדגי הים ובהמת השדה. ושומם כל הדברים המשיגים אותו בין טוב ובין רע למקרה ופנע וכאשר יזדמן. וגם לא ישאר שום מקום עיון בו יוכלו השכלים האנושיים לקיים מציאות הש"י והשגחתו. שהיא מבוא וסבה ראשונ' אל הגעת הצלחתם שבה יתקיים העולם בדרך מציאות הסולם ועלייתם בו כמו שאמרנו בשער הראשון. כי היא ההכנ' והסבה העצמית לפקוח עינים עורות לדרוש ולקבל שכר. אמנם כאשר נברא על האופן הזה מקיום הטבע אשר יכללוהו העשר' מאמרות האלו. ונתן אותו לטבע מיוחד לכל החמרים שיקבלו צורותיהם המיוחדות. כאשר יוקדמו לכל אחד ואחד סבותיהן העצמיות לפי טבעם ומזגם. כמו שחוייב פרסומו מסדר המאמרות בזה אחר זה במספר הימים המור' על סדר הקדימה והאיחור הזמניים אשר היה לקצתן על קצתן בשעת בריאתן כמו שיתבאר. כבר נתן מקום להפרע מן הרשעים. שעם הרגישם זה הסדור הנפלא היותו על האופן מהשלמות שיכללוהו העשרה מאמרות אשר היא הסולם המוצב לעיניהם. ולא שתו אל לבם לעלות בו לקיים בשכלם מציאות אל עליון אשר הוא עושה כל ולא קבלו עליו אלהותו בהיות פתח העיון פתוח לפניהם. וכמו שאמר מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת (איוב י"ב:ט') וכאשר נתבאר. וגם כי בהיות על זה האופן כבר יש להם לדעת שעל ידי זה הטבע שהוא כאפוטרופו של עולם איפשר ויכול להיות פעמים הרבה שהמקבלים את הטוב אין בידם טובם לזכות מעשיהם הטובים ואת הרע לא יקבלו ג"כ מצד רוע דרכיהם. מבלי שייוחס לבורא הכל מזה שום עול כלל. רק מצד מה שימשך מזה הטבע אשר עליו יסודר

זה המציאות. וכמה הפליג שלמה המלך ע"ה להורות בחכמתו זה הענין הנפלא בספר קהלת. אשר בכלל דבריו אמר (קהלת ח') אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע. אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו. וטוב לא יהי' לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא לפני אלהים. אמר כי למה שלא נעש' ברשעים פתגם מעשה רעתם מהרה. וטובם נשאר בידם זמן מה. הם חושבים כי הטוב ההוא אשר עמהם בא ונתחדש להם חלף רשעתם ולזה מלא לבם אותם להתמיד ברעתם לחשבם כל עושה רע טוב בעיני המנהיג. ואין הענין כן אלא שכבר יהי' חוטא עושה רע מאת ומאריך לו. אם מפני שידע ליזהר מפגעי הייסורים הממשמשות לבוא עליו. ואם שחטאיו עדין לא גברו על הסבות המקיימות. כי על זה אמרו מאריך אפיה וגבי דיליה (ב"ר פ' ס"ז) אבל לא שהטוב ההוא נמצא ונתהוה בעבורו חלילה. כמו שהוא הענין אצל הצדיק. כי יודע אני כי לא לבד יאריך לו. כי גם אשר יהיה ויתחדש הטוב ליראי האלהים בעבור אשר ייראו מלפניו. ולא שנמשך להם במקרה מצד הנהגה אחרת. אמנם מציאות הטוב וחדושו לא יהיה לרשע. ולא יתחדש אליו בשום פנים. וגם אם לא נעשה בו פתגם מעשה הרעה מהרה למנוע טובו ממנו. הנה לא יאריך ימים עליו. כצל שדרכו להתארך. מיום ליום ברגע חצות היום. רצוני מהיום היותר ארוך עד היום היותר קצר בכל האפקים הנוטים. כלומר שלא ימשך אליו הטוב רק מעט מזער. וכל זה מפני שאיננו ירא מלפני אלהים. והכוונה שהרע הזה המגיעו בעצם מפני רשעתו. לא כמו שחשבו הטועים. כך פירשתי הכתובים האלה בפירושי לקהלת. והוא ענין נכון מאד להשקיט תלונות כאלו אשר יקרו יום יום ביושר הטבע והצדק המדה. והנה לפי זה הרשעים כי תצליח דרכם ולא פנו ולא שתו לבם לאמר מה זאת עשינו להוסיף רשע יום יום. עד אשר יחרה אף השם וקנאתו עליו ויטה ידו על הטבע הזה העומד עלינו. וכשל עוזר ונפל עזור. הנה הם חייבים משני אלו הצדדים לקבל את העונש. לפי שמאבדין את העולם עם היות שנברא באלו העשרה מאמרות. המלמדים אותם דעת ומרחיקים כל השבושים האלו מהם. וגם מזה הצד עצמו יתן מקום למתן שכרן של צדיקים. כי המה יראו כנגדם סולם העשרה מאמרות ופתח פתוח לרוחה לבא להורות מציאות האל ית' וקבלת אלהותו כמו שאמרנו. ומזה הצד הם טורחים ומסגפין עצמם בהתרחקם מהדברים הזמניים ומההנאות המדומות לקנות עולמם הרוחני. עם היות שי דעים שאף על פי שיחטאו באחת מהנה לא יחסר כל להם מכל צרכיהם בפתע. כי יש לאל יד הטבע להעמידם ולקיימם זמן מה. כי הוא המנהג שנזכר ברשעים. והם לא יסמכו על זה. אבל מטילים אימת בוראם על פניהם מצד הטוב

והישר. וגם בהגיע להם קצת רע לא ייחסו אותו לבלי סדר המשגיח. כי אם אל הסדר הטבעי הלזה אשר לא הספיקה זכותו לבטלו כמו שנתבאר הענין הזה אצל רבה ורב חסדא (מ"ק כ"ח.) כמו שיבא בשער כ"ב ב"ה:

והנה הם ודאי דורשין היטב ומקבלין שכר טוב. וכל זה לא באו אליו מזה ומזה אלא מפני שנברא העולם בעשרה מאמרות: וזה הדרוש הנכבד יראה שהנביא בעצמו הודיע אותו בצורתו באותה פרשה שזכרנו למעלה. אך שתפורש על הדרך שיתבאר. אמר למה תאמר יעקב וכו' הלא ידעת וכו' נותן ליעף כח וכו' וייעפו נערים וכו' וקויי ה' יחליפו כח וכו' (ישעי' שם מ'). ירצה למה יאמר איש מיעקב ומזרע ישראל לאמר נסתרה דרכי מה' מצד רוע הסדר ומיעוט ההשגחה. הלא ידעת. אם לא שמעת אלהי עולם ה' וכו' כי לא ייעף ולא ייגע ואין קצה לתבונתו. ומטעמים אלו יכול לבראת את העולם במאמר אחד ואין מעכב. ומפני מה ברא על האופן שנברא. רצוני ברבוי המאמרים ומספר הימים שנמשכה בהם המלאכה כמישהוא יגע ולואה בה ומניחה ליום אחר או מחרתו. אלא לפי שבהיות על הענין הזה הוא נותן ליעף הדעת כח ולאין אונים בהשכל עצמה ירבה. להבין ולהשכיל מתוך אופני הבריאה מה שיגיעהו להצלחתו בהכרת העשרה מאמרות כאשר אמרנו. ומעתה הנערים הבוערים בעם הבלתי מתבוננים בהם בינה המה ייגעו וייעפו ויכשלו בפורענותם. אמנם קווי ה' הזריזים הרואים את מראה הסולם בי' מדרגותיו ומכירים את טעמו. המה יחליפו כח לעלות בו ויעלו אבר לעופף ברום המעלות ירצו וילכו בלי שום יגיעה ועייפות עד שיקבלו שכרם הטוב בעמלם. הנה זה הוא פירוש נאה וטוב נמשך יפה אל כוונת המאמר הנפלא שעמדנו עליו. וגם מה שיתבאר בפרשה זו יתבאר בפרשת שמיני כנזכר הוא דרך ישר וקרוב לזה איזה מהם שרצה הנביא או שניהם או יותר הם ענינים נכבדים לקוחים מצדדי הבריאה. ועל כל פנים המשנה הזאת יקרת הערך בסבת הגדת מעשה בראשית על זה האופן מהמאמרות אשר כן נבראו בהמשך הימים ההם להודיע כי אי אפשר לעולם להתקיים כי אם על פי שתי ההנהגות יחד. רצוני הטבעית וההשגחיית. וששום אחת מהם לבדה אינה כדאי להתקיים בה העולם כפי טבע האדם שהוא הפועל לפי הבחירה כמו שנזכר. ונראה שהיא חולקת ממש על דעת הרב המורה והרלב"ג ז"ל שכתבו בזה הענין כמו שיבא כי ענין והלא במאמר אחד יכול להבראות הוא כעין מה שתראה כוונתם בזה. וכבר ראית שנדחה להם זה האופן של הבריאה בדברים של טעם הכרחיים במה שתדחהו כוונתם גם היא הקרובה אליה. ויש פנים אחרים אשר בעבורם נתן מקום לפורענות הרשעים ושכר הצדיקים בהיותו על זה האופן מהעשרה מאמרות תכלול אותו ג"כ זה המאמר יבא עניינו בפרשת נח

שער י"ב ב"ה. אמנם עכשיו יספיק מה שאמרנוהו לפרש המשנה הזאת כתקנה ונתבאר מתוכה מה שרצינו אליו מצורך ספור מעשה בראשית בתחלת התורה כי הוא דבר מתייחס ומתייחד לה מצד שמציאות הטבע על זה האופן הוא נמשך אל טבע הבחירה והשכר והעונש הנועדים בה ואלו ואלו דברים נכוחים וישרים. ומה מאד הפליג רבי יצחק להורות הכוונה הזאת בעצמה באמרו לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה וכו' ומה טעם פתח בבראשית וכו' וכבר בארנו בשער הראשון טעם השאלה כי אחר שהתורה היא ראשיית על כל החכמות וכי דרך שמושה בהנה הוא דרך הנחה לבד למה פתח בבראשית כמו שעושה עקר מהענינים הטבעיים. אמנם בענין התשובה לא לבד להתנצלות ארץ ישראל כוון כי אם אל כללות התועלת שאמרנו שהוא עקר הכל והוא שזכירת מעשה בראשית בראשונה הוא כהקדמת ראיה מופתית על שלא נפלו הדברים באדמה על דרך ההזדמן אשר יעשה איש הישר בעיניו בדינא דכל דאלים גבר רק שבראה וכוננה בתחלת הבריאה בחכמה בתבונה ובדעת בכל מלאכת העשרה מאמרות הוא עדות ברורה שעיניו יתברך פקוחות על כל המעשים אשר יעשו בה וכשנטלה מזה ותבא לזה אינו בזולת חפץ ורצון ישר ונאמן. וכאשר יובן המאמר הזה על היות מצות החדש כוללת העשרה מאמרות אלו כלם. תהיה גם כן כוונתו לדייוש תוספת הביאור ובלתי סמכו על הלמידה מהכללות כמו שיבא ענינו בפר' ההיא שער ל"ח בעזרת הצור. זה מה שראיתי לבארו הנה. והניחו דרך השער ליכנס אל ביאור זאת הפרשה החמורה רצוני מה שיכלול ממנה אלו העשרה מאמרות של יצירה המתחילים מויאמר אלהים יהי אור אחר שביארנו שני הפסוקים הראשונים בשער הקודם. אמנם קודם שנתחיל בביאור אעורר הספקות הנופלים בה כמו שייעדנו בהקדמה:

א ויאמר אלהים יהי אור. מה טעם שיברא האור בראשונה מאחר שלא היו עדיין נמצאים צריכים לו והוא יתעלה היוצר אור ולאו לאורה הוא צריך. ולמאמר (ב"ר) האומר שנרמזו כאן המלאכים כבר כתבנו בשער הקודם שהיה ראוי בטבע היצירה שיוקדמו לכל. רצוני קודם שיאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. והארץ היתה תוהו וכו':

ב אמרו ויהי אור וירא אלהים את האור כי טוב. למה לא אמר ויהי כן וירא אלהים כי טוב בסתם כמו שעשה כן בכל שאר המלאכות. או למה יאמר כי טוב בשום אחד מהן וכי לא ידענו שהמציאות הוא טוב מאי קא משמע לן:

ג אמרו ויבדל בין האור ובין החשך אחר וירא אלהים את האור כי טוב היה לו להפך המאמרים. ודרך המדרש כתבה רש"י ז"ל:

ד מה טעם אומרו ויהי ערב ויהי בקר איפכא מבעי ליה ויהי בקר ויהי ערב שהרי הערב אינו רק מה שחוייב מהשקע אור היום תחת הארץ ובא בצלה:
ה וגדולה היא אצל הכל איך נמצאו ערב ובקר מיום ראשון שני ושלישי כיון שעדיין לא נתלו המאורות ולא נמצאת התניע' שאליה נמשך הזמן:
ו מה טעם נאמר ביום הראשון יום אחד ולא נאמר ראשון כמו שאמר שני ושלישי וכו' וגם על זה דברו חכמינו ז"ל והמפרשים ז"ל:
ז מה טעם אומרו ויהי מבדיל בין מים למים כי אחרי אומרו יהי רקיע בתוך המים ידוע שהרקיע ההוא יהי מבדיל בין מים למים גם יש לדעת מה הם אלו המים אשר על הרקיע שדברו עליהם רבים:
ח מה טעם שיאמר אחר מאמר יהי רקיע וכו' ויעש אלהים את הרקיע שהוא מאמר שהרעיש עליו בן זומא את העולם (ב"ר פ"ד):
ט מה טעם אומרו ויקרא אלהים לרקיע שמים. אתר שכבר נאמר בראשונ' ברא אלהים את השמים. ורש"י ז"ל תירץ על פי המדרש (ב"ר) שבראשון נגלדו ובשני נקרשו. אמנם לדברי הרמב"ן ז"ל לא הוי תיובתא:
י מה טעם לא נאמר ביום שני כי טוב וביום השלישי נאמר שתי פעמים. גם למה נאמר בו ויהי כן:
יא מה טעם לא נאמר יהי מאורות סמוך למאמר יהי רקיע וכו' כי השמים והכוכבים קודמים בסבה ומציאות ליסודות ולמה שיתהוה מהם. וכל שכן לשיטת הרב המור' והנמשכים אחריו שאמרו שמאמר יהי רקיע וכו' היא על הוית המטר כי ודאי נשתבש מאד סדר הבריאה שהיה לו להקדים לו תליית המאורות שהיא ודאי קודמת בטבע להוית הגשם. וגם הוא ז"ל נשמט מזה המאמר בבא זכרונו לפניו כמו שיבא גם יזכר להלן מה שחסר בזה הרלב"ג ז"ל:
יב מה טעם נאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים וכו'. אחר שנאמר ישרצו המים שרץ וכו' וכן בששי נאמר ויעש אלהים את חית הארץ וכו' אחר שנאמר תוצא הארץ וכו' ולא נאמר כן אחר תדשא הארץ אשר ביום שלישי. גם שלא נאמר בו ויהי כן:
יג מה טעם לא נברא אדם ביום בפני עצמו אחר שנבדל במהותו מכל הנמצאים הבדל רב ממה שהובדלו שאר הנמצאות אשר נפרדו בימי מציאותן:
יד מה טעם אומר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו כאלו היתה הרדי' מעצמות הצלם והדמות ומתנאיהם:

טו מה טעם שלא נאמר על בריאת האדם כי טוב שכיון שאמר על הכל וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כבר יכול לומר על כל אחד כי טוב ויכלול זה גם כן ליום השני: עוד יש בכלל הפרש' הזאת ג' ספקות ואלו הן:

טז למה היה לפניו יתעל' לחלק הבריאות על ששה הימים יום אחר יום כאדם היגע במלאכתו ונלאה להשלימ' ביומה ומשאירה למחרתו. יתעלה הבורא מזה וכיוצא בו:

יז אחר שחדוש העולם היא פנה מפנות האמונ' וכמעט שהכל תלוי עליו למה לא נברא אדם ראשית כל כדי שירא' בעיניו עולם חרב ובנוי וירגיש הרגש גמור בהתחדש הכל ויספר לבאים אחריו. ועכשיו שנברא באחרית הכל עדיין ישאר אצלו שום הרהור ורעיון אם היה כן לעולמים או שנולד על ידי זולתו ממינו והלכו להם:

יח למה הוזכר שם אלהים בכל מעשה בראשית והם כי לא להזכיר בשם ה' שהוא השם הנודע שמורה על ההויות עד אחרי כן בפסוק אלה תולדות השמים והארץ וכו' כי אז הוחל לקרוא בשם יי' שנאמר ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים. ונהוג זכרון אלו השמות ביחד עד שגירש האדם מגן עדן. ונשגב ה' לבדו משם ואילך בכל ספורי הפרש'. ועתה אחר זכרון אלו הספקות נבוא אל ביאור המאמרות בעזרת הצור האמתי יתעלה שמו:

פרק ב

המאמר הראשון

ויאמר אלהים יהי אור וכו'

[היתר ספק א'] אחר שיצאו מהאפס המוחלט אל המציאות שתי קצות הבריא' אשר נקראו שמים וארץ לפי פירושנו. מה שלא היו ממין שיקרא שום אחד מאמר ממאמרות היציר' אם השמים להיותם בלתי מוחשים כי אם בלבות הנביאים והארץ לחסרונותי' שזכרן בפסוק השני. וכל שכן שאין שום צד שיוכללו שני העניינים יחד במאמר א' כמו שאמרנו. החל רוח ה' לפעם ולרחף על פני הנמצאות ההם החסרות. להוציאן אל הפועל השלם הטבעי אשר יכלול העשר' מאמרות והתחיל בהשלמת חסרון החשך שזכר. ואמר יהי אור כי אז נתן לנבדלים כח ואצילות שיהא אורם וזיום מתפשט על הנמצאות גם להשפיע ולהמציא גופי המאורות לקבל אורם אע"פ שלא נתלו עד יום רביעי [התר ספק ב'] ואמר ויהי אור כנגד מה שאמר ראשונ' שהיה חשך על פני תהום להורות כי בזה המאמר נשלם מציאותם והיה אורם שלם כי על כן אמר וירא אלהים את האור כי טוב כלומר שכבר הגיע מציאות שלם למי שהיה חסר ממנו. אשונ' כמו שיתבאר בכלן שיבוא על זאת הכוונ'. אמנם אמר את האור כי טוב ולא דבר סתם לומר וירא אלהים כי טוב

כשאר המאמרות לומר כי את האור לבד ראה כי טוב אמנם המאורות המקבלין אותו עדיין היו חסרים מתלייתם ומתנועותיהם.

א[20]ואולם היתה הוית האור המאמר הראשון לשתי סבות עצומות. האחת כי הוא מה שיור' בעצם וראשונ' על מציאות מוחש ונתהוה שנתחדש אחר ההעדר. כמו שהאור הוא הפך החשך. מצד שהאור הוא קנין והחשך הוא ההעדר. וכמו שאמר החכם וראיתי אני כי יש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך (קהלת ב':י"ג) והוא מה שראוי שירא' ענינו ראשונ'. והשני מפני שמצורך הבריא' שימצאו הימים אשר בהם נתיחדו המלאכות ליעשות על הסדר דבר יום ביומו. והיה היום בלתי נודע ענינו כי אם שיאמר על חלק היומם שבו. כמו (בראשית ל"א:מ') הייתי ביום אכלני חורב. או על מה שיכלול לילו עמו ויהי ערב ויהי בקר יום א'. או על המשך רב מאלו הימים והיה ביום ההוא. הנה שאי אפשר לקריאת יום אם לא מצד החלק המאיר שבו. ד' ולזה היה מחכמתו הנפלא' כי אחר עבור מהתחלת הבריא' החסר' שבנמצאות השפלות שעור מההמשך מה שנזר' חכמתו שיהיה זמן הלילה. אמר יהי אור ויהי אור. כדי שימשך שיעור ממנו כשיעור הראשון. ושני השיעורים יחד יהיו יום אחד. שהוא צורך גדול להגבלת מלאכת יום ראשון והשערת הבאים אחריו כמו שיבא. ג' והנה במציאות האור הזה נמצא מעצמו שהבדיל הבורא בין האור ובין החשך כמו שחויב מכדוריות כללות הארץ ותולדותי' המעורבים יחד. שעליהם אמר וחשך על פני תהום. לפי שמחציתם והם הפנים הפונים אל האור יהיו מאירים. ומחציתם והוא הפנים הנסתרים מהאור תשאר בחשכת'. והנה טבע הענין ומהותו הבדיל ביניהם הבדלה מקומית להיותם מקבילים:

ובמדרש (ב"ר פ' ג') כך דרשו שני גדולי הדור רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש ויבדל הבדלה ממש (משל) למלך שהיו לו ב' סטרטיגין (פי' מושלים) א' שליט ביום וא' שליט בלילה והיו שניהם מדיינין זה עם זה אומר ביום אני שולט וזה אומר ביום אני שולט קרא המלך לראשון ואמר פלוני יום יהא תחומך וקרא לשני ואמר ליה פלוני לילה תהא תחומך. והכוונה להם כי לפי שאם יובן מאמר ויבדל הבדלה ממש. ולומר כי כמו שהאדם מבדיל ומפריד דבר מתוך דבר שהיה מעורב בו כדי שיהיה כל דבר

[20]ואולם. כוונת הרב כי אחרי ברוא הי"ת הבריא' הראשונה ר"ל הד' יסודות שחסרו עוד השלימות ע"י הרכבתם זה עם זה (מה שנעש' רק אח"כ בימים הבאים), הניח לעבוד זמן מה כמדת לילה בחסרון האור והיה אז חושך עוד על פני הבריא' כלה, ואח"כ צוה ויהי אור ויאר משך זמן כשיעור הלילה שקדם, ועל שני אלה זמנים שוים אשר חלפו מהתחלת הבריא' נאמר ויהי ערב ויהי בקר יום א', להורות כי חיבור שני זמנים אלה מכ"ד שעות יקרא תמיד יום אחד, וע"כ לא אמר הכתוב יום ראשון. וסחר בזה גם דעת האומרים כי מושג הזמן נתחדש אחרי בריאת הגלגלים, והמאורות, כי באמת אינו כן, ורק חשבון זמן היום והליל' ע"פ תנועת גלגל היומי נתחדש כבריאתו, אפס מושג הזמן ומדידתו ע"פ שאר התנועות, והויות הנבראים בקדימ' ואיחור וזה אחר זה נתחדש כבר בהתחלת הבריא' לפני בריאת הגלגלים כמו שישיג האסור במקום לא יראה אור בכל זאת מושג הזמן על ידי תנועותיו ופעולותיו:-

בפני עצמו. כן הבדיל הש"י את האופל וגרשו מתוך האור והשאירו זך ונקי. אם כן היה לו להקדים מאמר ויבדל למאמר וירא אלהים את האור כי טוב. כי אחר ההבדלה ודאי יראה טובו ויופיו. ולזה אמרו קצת הבדילו לצדיקים לעתיד לבא (שם) אמרו שאינה הבדלת דבר מדבר ולא מתוך דבר רק שמירת הדבר וגניזתו לזמן נועד. לזה אמרו אלה שני גדולי הדור כי לעולם היא הבדלה ממש. אבל שהיא הבדלה והרחקה של דבר מדבר. כמבדיל ומרחיק המתקוטטים זה מזה. ומעמידן על משמרותיהן לגזור ולומר לזה יום יהא תחומך ולזה לילה תהא תחומך. אמנם ענין ההתקוטטות הוא מה שנודע מטבע ענינם שהוא להתגלגל תמיד האור סביב הכדור ויעשה כאלו רודף אחרי החשך לגרשו מחלקיו באשר הוא שם לשבת תחתיו. כמו שאמר גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור. ודומה כאלו כל אחד מהעברים רוצה לשלוט באור. והיתה ההבדלה ביניהם שאף על פי כן לא ישיגו זה לזה ולא יקרב זה אל זה. אבל לעולם יהיו כל אחד בתחומו על תכלית ההרחק. כי זה תמיד מהצד האחד וזה מהצד האחר שכנגדו. והוא עצמו מה שאמרנוהו שטבע המציאות הבדיל ביניהם הבדל מקומי בתכלית ההרחק. במה שהגביל לאור העבר שהוא בו ולחשך העבר שהוא נכחו. והוא מבואר מהתבוננו' הענין ונעימות המשל. כי הוא פירוש נפלא למאמר ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. וכבר נתבאר מזה גם כן כי בהבדלה הזאת נתן מהות היום והלילה והורה על צורתן. אחר שהיום הוא המשמש בעבור ההוא שבו ישכון אור כמו שהלילה משמש בעבר אשר הוא החשך. ולזה סמך הודעת השמות המיחדים כל אחד מהחלקים. ויאמר ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה. אמר כי קרא לאותו שיעור שגזרה חכמתו ממה ששמש אז האור יום. ולשיעור ששמש החשך קודם לכן כמו שאמרנו קרא לילה. ועם זה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ומה טוב טעם קדימת הערב לבקר בהסכימו אל מה שהיה במציאות כמו שנתבאר. ו' ומה נעים טעם יום אחד ולא ראשון. שהכוונה לומר כי במה שנמשך מזמן החשך שקדם ובמה שנמשך האור שנברא אחריו נברא ונגמר יום אחד שלם. והוא פירוש נפלא. ומה שכתב הרמב"ן ז"ל שאמר אחד לפי שלא היה עדין שם השני היה טעם יפה אם היינו צריכים אליו ה' ואמנם מה ששוערה מדת ימים בראשון ובשני ובשלישי. אף על פי שלא נמצא עדין התנועה הגלגלית אשר בה נתחדש הזמן לפי דעת הטבעיים. זה יתכן משני פנים. האחד כשתוכחש סברתם זאת במה שאמרו שאין מציאות לזמן כלל בלתי זאת התנועה. וזה בשנודע שהזמן ימצא על שני פנים. אם הזמן השלם והוא מה שישוער בסבוב השלם מהתנועה היומית כמו שכתב החוקר בסוף המאמר הרביעי מהשמע. אמר אין הזמן שלם בלחי היום והלילה. ואם הזמן בלתי

שלם והוא הלקוח בהנחה משאר התנועות. וכמו שאמר שם שהאנשי' האסורים במערה מילדותם. עם שלא הרגישו הזמן הטבעי מצד שלא הרגישו בתנועות הגרם השמימיי. הנה היה מורגש אצלם בתנועותיהם על דרך ההנחה. והנה עם זה כאשר היתה הבריאה אחר ההעדר המוחלט אם שלא נתחדש עדין הזמן השלם הטבעי הלקוח מבחינת תנועת השמש בגלגל היומי עד יום רביעי. הנה נתחדש ונתהוה הזמן אשר תשערהו הנפש בכל דבר שימצא שאיפשר שישוערו ברשומיו הקודם והמתאחר. והוא הלקוח משאר התנועות בדרך הנחה. כי במה שהיה אחר הבריאה מה שלא היה קודם הנה כבר נתחדש עמה מספר הקודם והמתאחר ממנה. והוא הוא אמתת הזמן. ואם כן התחלת הבריאה והתחלת הזמן נמצאים כאחד. ויצדק על זה בראשית ברא אלהים בתחלה. כמו שכתב הרב המורה שם (ח"ב פ"ל). ולזה כבר נמצא הזמן במה שישוער המשך הערב והבקר של אלו הימים הראשונים אע"פ שלא התנועעו הכדורים. וכבר הודה הרב ן' חסדאי ז"ל מציאות הזמן קודם הבריאה בהשערת ההמשך לבד כמ"ש בהקדמה הט"ו מהקדמות המורה ז"ל. וכל שכן שנודה מציאותו אחר הבריאה כמו שכתבנו:

וזה יראה מה שכוונוהו חז"ל בזה במה שאמרו הן מאורות שנבראו ביום ראשון ולא תלאן עד יום ד' (חגיגה י"ב.) לומר שאע"פ שלא נתלו בגלגליהם שיתנועעו בהם עד יום רביעי. הנה מה שיספיקו לשנשער במציאותם בדרך הנחה מה שישוער בסבובם אחרי כן בטבע. ולזה נשער בהם הימים הראשונים כי לא נגרע דבר מהכרתם כי הנה בהיות הראשון ערב ובקר בזה אחר זה. גם שכבר היה ההמשך הראוי לכל אחד מהם. הנה שוער היום ההוא יפה. ומעתה אחר שבשני ובשלישי נמצאים גם כן ערב ובקר. אע"פ שנמצאו תמיד זה מצד אחד וזה מהצד השני ולא נתגלגלו סביב הכדור. בהמרת המקומות כמשפט הימים. מכל מקום כבר צוייר ענין היום ומהותו שהוא ערב ובקר גם השערת המשכו. ולמה נגרע מקרוא אותם ימים שלמים אף על פי שלא נתלו המאורות. כמו שיהיה הענין אחר תלייתן. ויסבול שכוונו לזה במאמר אחר שאמרו שם. אורה שברא הקב"ה ביום הראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו. לומר שאף על פי שלא נמצאו עדין הגלגלים ולא תנועותיהם. הנה במציאות ההוא לבד ישער המשער זמן שאין לו סוף כמו שאמרנו. והנה הענין הזה בהזכרת אלו הימים נאות מאד. והשני שאע"פי שנודע שלא יצוייר הזמן בלא תנועה גלגלית כלל. הנה לא מפני זה ימנע הכתוב מלשערו על שם העתיד. כי האלהים ידבר ומשה כותב. כדרכו בהרבה מהשמות הנזכרים בתורה טרם היותם. כי למה שהזמן השלם הוא מצוי בחכמתו יתברך ומצוייר אצלו בכלל כל

הנמצאות הזכירו הכתוב ושיערו טרם המצאו כמות שיהא שיעורו אחרי מציאותו השלם ומה המונע. ולדעתי שתי אלו הדעות בעצמם זכרום בעלי המדרש על הענין הזה בעינו: [21]אמר ר' יהודה בר' סימן יהי ערב אין כתיב כאן אלא ויהי ערב מכאן שהיה סדר זמנים קודם. אמר רבי אבהו מכאן שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן עד שברא את אלו ואמר דין הניין לי יתהון לא הניין לי (ב"ר פרשה ג'). הנה שרבי יהודה גזר מהכתוב הזה אמות המשפט הראשון. והוא שאין מן ההכרח שתמצא התנועה הגלגלית למציאות הזמן עד שנאמר שיהיה זמן הערב והבקר בלתי נמצאים עד שתמצא התנועה הגלגלית. אבל האמת שכבר יצויר הזמן זולתה. כי במה שהתחילה הבריאה והמצאו ברשימה הקודם והמתאחר. ודאי ישוער זמן ומדת ערב ובקר. מזולת שיהיו בפועל על ידי התנועה היומית. ובאמרו קודם לכן יכוין אל הענין שישערו בו הטבעיי' כלומר קודם מציאות זאת התנועה היומית. ואמר כי מאמר ויהי ערב שמשמע שכבר היה הערב מלמד שכבר היה סדר זמנים קודם שנחשב מציאותו בתחלת המחשבה והוא ממש קודם שנמצאת זאת התנועה אשר בה ישוער הזמן לפי הפרסום. והוא ע"ד שאמרנו מהיות הזמן לקוח בהנחה מהשערת הקודם והמתאחר מהתחלת הבריאה. והיא כונה נאותה מאד במאמרו. לא כמו שחשב הרב ן' חסדאי שייחס אל זה המאמר מציאות הזמן קודם הבריאה כמ"ש במקום הנזכר. כי בפירוש זה לא יצא לגמרי מענין הקדמות כמו שכתב הרב המורה על כיוצא בו פי"ג ח"ב. וגם שלא נתיישב לו מאמר רבי אבהו שהוא היותר זר בזה ולא דבר בו כלל. ולפי דרכנו רבי אבהו אמנם תפש הדעת השני ואמר כי אף על פי שנודה שאין מציאות לזמן בזולת התנועה הגלגלית. לא מפני זה ימנע משער הזמן השלם ההוא בחכמתו ית' אשר הכל מצוי אצלו ומצויר בדעתו כמו שהוא נאות אצל כל אומן חכם. כל שכן לחכם חרשים הבורא האל ית' כי לא אשר יצא אל הפועל לבד הוא מצויר אצלו כי אף כל הצדדים שאיפשר שימצאו עליו. אלא שבחר בטוב לפי צורך הנמצא ותועלתו. כמ"ש החכם בתאר הרצון בטענה השביעית מהמאמר השלישי מאלהיות. ז"ל שהמציאות איפשר על חלקים. ושהיותר תמים והיותר שלם מכלם הוא אחד. ומה שזולתו חסר בהצטרף אליו. והאריך בזה במשל כף היד. והמשיך דבריו ואמר אך יחס ידיעתו אל שאר ההנחות אחד. אבל השגיח בזאת ההנחה והבדילה משאר ההנחות לפי

[21]הרב מבאר מאמר ר' אבהו מכאן שהיה בונה עולמות ומחריבם וכו' שר"ל שהשקיף הי"ת בחכמתו על שאר הצורות האפשריות והאופנים האחרים מבריאת העולם השונים ומתחלפים מתכונתו הנוכחית, ורק בעבור היות כלן בלתי מסכימות ונאותות לתכלית הנרצה לפניו פנה מהן, ובראו באופן היותר טוב ונאות אל התכלית מכלן כמו שבאלנת הוא עתה לפנינו, (ודעת חז"ל הישרה הזאת מסכמת לדעת הפילוסופים האחרונים הנקראים בל"א , ר"ל החושבים גם כן כי העולם הזה הנברא הוא היותר טוב באפשרות כי לולא זאת הלא בראו הי"ת המטיב לברואיו באופן האחר היותר טוב).

שהטוב והשלמות בו וכו'. הנה שביאר שצריך שנדע שלא היוצא אל המציאות בלבד הוא ידוע אצלו. אבל שהיוצא והבלתי יוצא מכל הצדדים שאיפשר שימצא הם ידועים אצלו בשוה. אלא שהכריע המציאות היותר נאות לפי תועלת הנמצא. וזה אצלי דעת חז"ל (כתובות ח'.) בכל מקום שאמרו בתחלה עלה במחשבה כך ואחר כך עשה כך כמו שיבא בשער הזה ב"ה. וזה עצמו מה שאמר ר' אבהו שהקב"ה היה בונה עולמות ומחריבן. כי ידיעתו בכל הצדדים ההיא יקרא בנייה. והכרעתו אל הצד שעלה במציאות המשובח היא הריסת שאר הצדדים. ותכלית הביאור ביארו במ"ש דין הניין לי יתהון לא הניין לי. כי האותות והבלתי האותות הוא הוא ישובן וחורבנן. לא זולת. ואם כן מה המונע מלכתוב בתורה האלהית ויהי ערב ויהי בקר יום א' ויום ב' וג'. ואם שלא נמצאו בפועל. אחר שעניינם וזמנם הוא נמצא ומצוייר אצלו ית' בכל אופניהן וצדדיהן אין חסרון דבר. והנה בזה נתבאר זה הענין יפה ונמצא טוב טעם ודעת באלו המאמרים אשר חשבם הרב המורה גם הה לזרים. וגזר עליהם גזר דין של שבועה היות החכמים האלה ממאמיני הקדמות חלילה להם מה'. ולשרי ליה מריה למר. ועלה בידנו ידיעת הצורך הנפלא בקדימת האור ראשית המלאכות כלם. כי הוא אינו רק תת מציאות הזמן והגבלת ערב ובקר שהוא מדת היום השלם. כי היא מלאכת היום הראשון אשר בה ישער ויגביל המלאכות כלן בשאר הימים. והנה הרב המורה ז"ל נתן הסיבה לקריאת הימים הראשונים במה שפירש מאמר החכמים ז"ל שאמרו כל מעשה בראשית בקומתן נבראו וכו' (חולין ס'.). שירצו שהכל נברא בשעה ראשונ' של בריאה על תכלית שלימותו. ושלא נזכרו סדרי הנמצאות על סדר הימים. רק להבדילן במדרגותיהן ולהודיע סדרן הטבעי. והיה זה אצלו סוד גדול מסודות מעשה בראשית. כמו שיבין המבין ממנו בפרק ההוא (פ"ל ח"ב) שייחד אל הספור הנפלא הזה אמנם הרלב"ג פרסמו והאריך בו ועשה ממנו הצעה כפי הפרשה כמו שכתב שם ובמאמר החדוש שלו. וה' יודע מה בלבם מצדדים אחרים. אמנם אם לא כוונו בזה רק להתיר זה הספק. רצוני מזכרון מספר הימים הראשונים. הנה באמת יצא שכרו בהפסדו מפני כמה דברים. האחד שהוא ביאור בפרשה שאין הכתובים סובלים אותו. לפי שסדר הקדימה הטבעית כבר איפשר שתבא הוראתו במה שיסדר פרשיותיה בזו אחר זו אחר שכללה בפסוק ראשון. ולמה יאמר ששה פעמים ויהי ערב ויהי בקר ויום כך וכך. במקום שלא היה בקר וערב כלל ולא מספר יום או ימים. חלילה לו משוא ודבר כזב. והשנית כי הרב המור' ז"ל כבר הגביל בפרק ההוא מדרגות הנמצאות בשהם ששה כמספר ששת ימי המעש'. הראשון האור והחשך. השני הויית המטר. השלישי הויית המחצבים. הרביעי הויית הצמחים. החמישי הויית

הבעלי חיים. והששי האדם. והוא מבואר כי הסדר הזה ומספרו הוא בלתי מסכים לסדר ששת הימים ומספרה כמעט כלל שהרי המחצבים והצמחים נזכרו בכתוב ביום אחד והוא חלקן לשתי מדרגות. וכן הענין עצמו בבעלי חיים והאדם. שהכתוב חברן ביום אחד והוא חלקן כל אחד לעצמו וההפך בבעלי חיים אשר במים ובבעלי חיים אשר בארץ. כי הכתוב חלקן לשתי מדרגות והוא חשבן לאחת. ובלבול גדול מזה שבריאת המאורות או תלייתן לא באה לו לפי סדר כלל. גם הרב השמיטו מסדרו כמו שכתבנו בספקות הנה הוא מבואר כי נמצא בסדר הזה הפך מה שגזר שם בסיום דבריו על זה. וזה לשונו. וכן בא הכתוב במעשה בראשית על זה הסדר בשוה לא חסר דבר מזה עד כאן. והנה ודאי יש שם יתר וחסר ובלתי סדר מה שנתבאר: והשלישי הענין הזה מצד עצמו אי איפשר להלמו. שהרי הקדימה הטבעית תחייב גם כן הקדימה הזמנית בהרבה מהנמצאות. כי היסודות הפשוטים אי איפשר שלא יוקדמו במציאות אל המורכבים מהם. כי אם נאמר שנברא העולם בכללו כאיש אחד שנמצא רגע אחד כאשר הוא בדעתו בצביונו ובקומתו. הנה אי איפשר שנאמר שחלקיו בפשיטות והרכבה נמצאו כאחת. וכן שנאמר שהיסודות בפני עצמן והמורכבים מהם נמצאו יחד ושנמצא לכל אחד מציאות בפני עצמו. הנה זה בטל כי הוא קרוב לאומר שהביצה והאפרוח הטיפה הזרעיית והנוצר ממנה או שהאב ובנו ימצאו יחד. כי על זה האופן ודאי אין שום קדימה לאחד על השני לא זמנית ולא טבעית כלל. ומזה שהמים קדמו בזמן לשירוצם. והארץ לצמיחותיה. ואין צריך לומר להוצאת הבעלי חיים וכל שכן לאדם. ואיך לא. והנה הרב המור' ז"ל הוצרך שם לתקון והשלמת סדרו לומר דבר זה לשונו. וממה שצריך שתדעהו שהחכמים כבר ביארו שהעשבים והאילנות אשר הצמיחם השם מן הארץ אמנם הצמיחם אחר אשר המטיר עליה. ושאומרו ואד יעלה מן הארץ אמנם הוא ספור הענין הראשון אשר היה קודם תדשא הארץ דשא עשב וכו'. ולזה תרגם אנקלוס וענא הוה סליק מן ארעא. ומבואר זה מן הכתוב האומר וכל שיח השד' טרם יהי' בארץ וכל עשב וכו' הנה נתבאר זה עד כאן לשונו. הנה שכבר הוצרך להניח שהית' למדרגת הויית המטר שהיא מעשה יום שני לדעתו קדימה זמנית על מדרגת הצמיחה שהוא מעשה יום שלישי. וביארו על פי הדבר והוא מה שלא יסופק בו כלל. והתימה שהוא קבל עדות כתוב אחד האומר וכל שיח השדה טרם יהי' בארץ. עם היותו בלתי מוכרח כמו שיבא במקומו ב"ה. ואומר שלא נקבל עדות כמה כתובים שמכריזים ואומרים ששה פעמים בסדר הנמצאות וזמנם ויהי ערב ויהי בקר יום כך עד תומם. זה לא יתכן בשום פנים: אמנם הענין הברור הוא מה שכתבנו. ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא בכל מה שיור' על הקדימה

הזמנית כמו שאמרנו כי בזה הורה על בריאת הזמן וחדושי בשני מיניי כמו שנתבאר. מלבד מה שלא סייע על ידו המשל ההוא שהביא מדבריהם ז"ל לזורע זרעים רבים כאחת ואחר כך צמחו כל אחד ליומו. כי המשל ההוא באמת יסתור דעתו ויאמת היות ראשונ' נמצאים החמרים הראשונים אשר בהם היו בכח כל הנמצאות. והיא הזריעה בבת אחת. ואחר כך יצאו אל המציאות כל אחד ביומו המפורש לו. אמנם אמרו שכל מעשה בראשית נבראו בצביונן ובקומתן לומר שלא היה ענינם בתחלת בריאתם אופן הזריע' והצמיחה והגדול אשר היו בהרגלו אחרי כן. אבל שנבראו שלמים לגמרי. והיה זה להם לבטל שאלת אם היה הזרע קודם הפרי או הפרי קודם הזרע. או האפרוח קודם הביצה או אחריה וכל כיוצא בזה [22]וכבר כתבנו ראשונ' כי דעתם זה אשר יאמרוהו מהיות העולם בצביונו ובקומתו רגע ראשון של בריאה הנה סתרו אותו החכמים ז"ל בשתי ידים. כי עליו ולא על זולתו אמרו (אבות פ"ה) והלא במאמר א' יכול להבראות ומה תלמוד לומר אלא וכו'. וזה שהם הודו ואמרו שכבר היה היכולת האלהי עליו רצוני לעשותו על האופן ההוא. כלומר שימצא כלו בצביונו ובקומתו בעתה. אבל שאם היה על האופן ההוא לא ימצא טבע קדימה ואיחור לנמצאות. וכבר יהי' כל דבר שיזדמן מאי זה דבר שיזדמן. ויפול שבוש וטעות בלבות האנשים במציאות הסבה הראשונ'. ויהרס טבע הבחירה ויפול השכר והעונש. כמו שכתבנו בשער המאמרות האלו. והיא ענין נכבד מאד תדחה בו המצאתם זו אשר המציאו לתת טעם למאמר יום א'. יום ב', יום ג'. כמו שפרסמו מדבריהם. ואם באולי כוונו לתת טעם למספר ששת ימי המעש' להתיר מה שעוררנו עליו מן הספק הששה עשר היות זה לבלתי צורך למי שלא ייגע ולא ייעף הנה באמת תהי' הכוונה יותר נאותה. (ט"ז) אלא שתשובה זו עומדת בצדה. כי אחר שהנחנו שרצה האל יתברך לברא העולם בעשרה מאמרות אלו לתת טבע קיים אל הסדר הטבעי בנמצאות. והית' כל הויה לפי טבעה המשך אל שינוי. וכל שינוי הוא תנועה מהענין שהי' בו אל הענין שיעתק אליו. וכל תנועה תמשך אל הזמן. כי הוא הגבלת הקדימ' והאיחור אשר בתנועות ההן היה מהמחרב שתעש' הוראה מפורסמת גלויה. תורה קדימת הסיבות למסובבים בכללות הבריאה ופרטיה שאם לא כן יראו הדברים על

[22]הרב דוחה דעת התושבים שמאמר חז"ל כל מעשה בראשית בצביונם ובקומתם נבראו מורה כי הכל נעשה ברגע אחד, ורק להורות על קדימת הטבע, אשר לקצת הנבראים על זולתם, כי קדימת הדומם הטבעית עד"מ לצומח, והצומח לחי, והחי למדבר, חלק הכ' ספור הבריא' לששה ימים, כי זה אינו, ואף שהי' זה ביכולת הי"ת כמאמרם ז"ל והלא במאמר אחד יכול להבראות בכל זאת לא היה כן, ואין המקרא יוצא מידי פשוטו, כי הנמצאים כולם נבראו בששת ימי הבריא' בקדימ' ואיחור זמני, להראות בזה כי כן ינהג העולם תמיד כמנהגו להקדים הסבה אל המסובב בזמן, ולא ישנו את תפקידם למען תהי' אפשרות הבחיר' החפשית ביד כל אדם להטיב ולהרע מבלי הכרח השכר והעונש הכרוך בעקב מעשהו כמו שכתב למעל'.

ענין הפכי ממה שכוון. והוא השמירה ממחשבת ההזדמן. והנה אין דרך נכונה בזה כי אם לחדש מעשה בראשית יום אחר יום כדרך שספר אותו הכתוב. כי כן יהי' ענין בריאות הששת ימים הוראת הקדימה הטבעית שיש לכל מה שנברא ביום זה על כל מה שנברא למחרתו. ואיחור מה שנברא ביום זה ממה שנמצא באתמולו. ושהיה נמנע כפי המנהג הטבעי אם לא בקדימתו ואיחורו כמו שסודר בעשרה מאמרות בזה אחר זה. כי כל הקודם בזמן הוא קודם בטבע ובצורך כמו שיתבאר בענינם ובפרט בה' ובח' מהם. והנה היה עם זה מציאות הזמן המפורסם בפועל: כי כמו שהית' התחלת מציאותו בתחלת הבריאה כן היה תשלום מציאותו נגמר והולך בכל המשך המעש'. ומהתימה מאלו הרבנים ז"ל. כי מאחר שהם הודו ואמרו שחלוק הבריאות במספר הימים היה להראות זה הענין מקדימת טבעי הנמצאות קצתן לקצתן. מה הרויחו באמרם שכל העולם כלו בכלליו ופרטיו בצביונן ובקומתן נברא במאמר האחד. כי ידוע נדע שאם רצה הבורא יתברך יכול לעשות כן וכמ"ש והלא במאמר אחד יכול להבראות. אבל התור' זכרה איך רצה ואמרה שברא כל דבר ודבר ביומו. ולמה נשבש הכתובים. ועוד שהקדימ' הטבעית כבר תחייב הזמנים בהרבה מהנמצאות כמו שכתבנו. וקדימה כזו עקר הראותה הוא בפועל לא במאמר. ואם לא נמצאת על התואר ההוא בשעת המעש'. אבל כל הדברים סבות ומסובבים מוקדמים ומאוחרים היו בעתה. איך תספר התור' אחרי כן. מה שלא היה אלא אם נאמר שאחר הבריאה שם בהם הטבע ההוא והוא בטל מלבד הבטולים האחרים שזכרנו סוף דבר שהפליגו בעוצם היכולת האלהי בפלאי הבריאה בדבר גדול ונפלא שאין אנו צריכין אליו. וה' יראה ללבב:

ואחר שנתישב כל זה על אופנו. הנה מצאנו ראינו שכבר יצא אל המציאות המאמר הא' והעקר אשר חשבוהו האלהיים בענין המציאות. והוא מאמר העצם. כי אחר שיצא. אל המציאה הראשונה הדברים אשר לא היה ראוי לעשות מהם מאמר מיוחד מאלו העשרה לסבות שכתבנו. התחיל המציאה השלימה ממציאות האור שבו נמצא עצם היום הזה הא' ומהותו. והנה היה המאמר ההוא מורה הוראה אמתית על מאמר העצם וכמו שאמרנו אם נבראו אז המאורו' עצמן כי בכמה מקומות בתורה ובמאמרי חז"ל תארו ההיות ועצמות המציאות או המציאו' העצמי אל האור כמו שתארו העדרו ואפיסתו אל החשך. אמר הנביא שמים חשך לאור כו' (ישעיהו ה':כ') יוצר אור ובורא חשך וכו'. (שם מ"ה): ומאחר שהחשך אינו זולת ההעדר מהידוע שמה שהוא מקביל ההעדר הוא המציאות. ויהיה מאמר יהי אור ויהי אור כאומרו יהי מציאות ויהי מציאות. כי ידיעת ההפכים אחת. והוא מה שראוי שיוקדם במציאות. כי העצם קודם המציאות קדימה

טבעית לכל המקרים. ו' ובבחינה זאת יתכן שיאמר עליו יום אחד ולא יום ראשון להיותו המיוחד שבמאמרות ואין שני לו. כי כלם הם מקרים נשואים עליו ויש להם מספר בפני עצמן. אמנם יהיה אמרו אחר כן שני ושלישי וכו' בבחינת המספר לא בבחינת עצמן. ב' וג"כ יצדק עליו אומרו וירא אלהים את האור כי טוב ולא בסתם כי ראה השם יתברך את המציאות כי הוא טוב מצד שהוא מציאות. והבדיל בין המציאות אשר היה אחר הבריאה ובין ההעדר אשר היה קודם לה כהבדל הטוב מן הרע:

ויתכן שלזה עצמו כוונו באותו מאמר שזכרנו למעלה. אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו. כי ענין המציאות הוא על זה התואר שכולל אל קצוי העולמות. ואמרו שגנזו לצדיקים לעתיד לבא על דרך להנחיל אוהבי יש (משלי ח':כ"א). כי היש אינו רק עצם המציאות המשובח שגנוז להם. ומה נמלצו דברי האומר מזה הכתוב שהמלאכים נבראו ביום ראשון גם האומרים נשמותיהן של צדיקים כי מן הידוע כי האור ההוא השכלי מדרכו שיצפה ויביט אדם בו מסוף העולם ועד סופו. גם כי הנמצאים הנכבדים האלו הם עצמים רוחניים מופשטים מכל סוגי סוגי המקרים התשעה ומיניהם ומהנמשך להם הרחק מאד. ואולם רבי יהודה בר רבי סימון שדקדק והיה אור לא נאמר אלא ויהי אור מלמד שכבר היה כמו שכתבנוהו למעלה. הפליג להורות כי בשעה שנאמר ויהי אור בכתוב כבר היה האור ההוא קודם לכן. והאור ההוא לדעתם הם הנבדלים כמו שביארנו בשער הקודם. ואימתי היו אלא במה שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ והוא אמתת מה שכתבנוהו בזה. סוף דבר כי הוא מבואר שהמאמר הראשון ממאמרות הבריאה הוא ממש מאמר העצם אשר זכרוהו האלהיים:

פרק ג

המאמר השני

פה יבאר ענינים חמורים נאותים תורניים בחלוף מה שכתבו הראשונים:

ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים וכו':

וכבר נבוכו המפרשים כלם במהות זה הרקיע גם המים המתמצעים בו. ונאמרו בו ענינים רבים הזכירם הרב רבי יצחק ישראל בפרק ראשון מהמאמר השני לספר יסוד עולם. והיותר קרוב אל הדעת ואל ישוב הכתובים הוא מה שכתב הוא שם שהרקיע הזה הוא כמשמעו נאמר על שטח קערירות גלגל הלבנה שהוא המבדיל בין הנמצאות העליונות ממנו. ובין הנמצאות אשר תחתיו. והנמצאות האלו כנה אותם הכתוב בשם מים כמו שנמצאו הכתובים הבאים בלשון הזה על ענינים רבים. וממי יהודה יצאו (ישעיהו מ"ח:א'). מי הנהר הרבים (שם ח') המים הזדונים (תהילים קכ"ד:ה') כל צמא

לכו למים (ישעיה נ"א) שתה מים מבורך (משלי ה':ט"ו) מקולות מים רבים (תהילים צ"ג:ד') אלא שעמד לפניו ייתור ויעש אלהים את הרקיע ויבדל וכו' שאינו מוסיף ענין במלאכה כמו שהיה הענין במאמר יקוו המים כלו למפרשים היות זה הרקיע האויר אשר אנו בקרבו המבדיל בין המים המיניים למים אשר בכח כמו שיבא. ואני הנני מחזיק בפירושו כי הוא היותר נאות מצד עצמו ומצד הלשון כמו שאמרנו אלא שאוסיף להורות כי מאמר ויעש אלהים את הרקיע וכו' הוא עצם המאמר הזה ועקרו אשר לא כוון החכם הנזכר אליו. ואומר כי אחר שהשלים בהויות האור מה שהספיק למלאת החסרון שזכר ראשונה באומרו וחשך על פני תהום. רצה להשלים ולתקן מה שחסר מהיות שם גשמים מתנועעים בתמידות בתנועותיהם יניעו היסודות האלו לערבם ולמזגם להיות מהם ההויות כלם ולהתמידם. כי על חסרון זה אמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים כמו שכתבנו. וזה במאמר יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים כי בו צוה כי מההיולי ההווה השמימיי יבראו גרמי השמים כלם רצוני שיושפעו מהמלאכים שנבראו ראשונה ויתנועעו מרוחניותם (ז). והגרמים האלה הנכללים בשם רקיע הם מבדילין בין מדרגות היצירות רצוני בין המים העליונים המכונים לשמים בפסוק הראשון ובין התחתונים הנכללים בו בשם הארץ שהם הד' יסודות וכל מה שהורכב מהם אשר אלו ואלו שם המים יכללם בכנויי התורה והנבואה כמו שקדם והוא אומרו ויהי מבדיל בין מים למים. ואולם על הערת הכנוי הזה במים העליונים זירז רבי עקיבא לתלמידיו כשאמר (חגיגה י"ד:) כשתגיעו למקום אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים דכתיב (תהילים ק"א:ז') דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. אמר כי באמרם מים ממש על מה שתחת הרקיע לא יכזבו אחר שיש שם מים בפועל ומים בכח אבל בהגיע מחשבתם אל הנמצאות היקרות אשר מעל לרקיע שהם אבני שיש טהור יותר מאותם שכנה הכתוב (שמות כ"ד:י') באמרו ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכו'. אם יאמרו מים מים ממש יכזבו בלי ספק ולא יכון לנגד עיניו לפי שמגשימים במקום שאין שם גשמות כלל. ואולם בתחלה היה הרקיע הזה רקיע מבדיל לבד כמ"ש ויהי מבדיל בין מים למים. רצוני שהיה דק וחלוש עד שלא היה בו אלא כדי הבדלה ממש. אמנם אחרי כן ספר שהרקיע הזה נעשה ונשלם להיות מלאכה בפני עצמה ושלימה וזה במ"ש ויעש אלהים את הרקיע וכו'.

(ח) והכונה שתקנו ושטחו ועשו ממנו שליש הבריאה והוא מה שיכלול כל גרמי השמים משטח גבנינות הגלגל החלק עד שטח קעירות גלגל הירח והוא ממש מה שאמר מאור לבושו לקח ונטה כשלמה והיו נמתחים והולכים עד שגער בהם (פר"א פ"ג). והוא ענין ההגבלה שגזרה חכמתו בהם אם במספרם ואם בשיעורם. ואמר ויבדל בין המים אשר

מתחת לרקיע ובין המים וכו' כי הגרמים האלה בכלל היו מבדילים במעלה בין העליונים בהחלט ובין התחתונים בהחלט:

ובמדרש בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטרין מקרה בעצים ובאבנים ובעפר אבל הקב"ה לא קירה עולמו אלא במים הדא הוא דכתיב (תהילים ק"ד:ג') המקרה במים עליותיו (ב"ר פ"ד). הנך רואה בכאן שלשה מיני מים אשר מהם נשלם מספר העולמות. מים העליונים אשר מעל לרקיע במעלה והם עולם השכלים. והמים התחתונים אשר מתחת לרקיע והם עולם ההויה וההפסד. והמים האמצעיים הוא הרקיע הכולל כל גרמי השמים ושהוא תקרתו של עולם בלי ספק כמ"ש הבונה בשמים מעלותיו (עמוס ט':ו'). וכמה אמתי חכמי האמת זה הפירוש במ"ש רבי יעקב בשם ר"ש ב"ר סימון אומר בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים הוגלדה הטיפה האמצעית ונעשו השמים התחתונים ושמי השמים העליונים (שם). הרי שביארו היטב שבמאמר זה הוגלדה והוקרמה הטפה האמצעית והוא כנוי נאות להיולי השמים שאמרנו שנברא ראשונה אמצעי בין קצוות הבריאה ושממנה נעשה הרקיע מבדיל ושהרקיע הזה הוא כולל משטח גבנינות הגלגל העליון עד שטח קעירות גלגל הלבנה כמו שאמרנו. אלא שלפי דרכנו הוא פירוש ויעש אלהים את הרקיע והוא נכון. (י) ואמר ויהי כן כי על זה האופן נשלם חלוק הג' עולמות כל אחד בגבולו ומקומו במדרגתו: ויקרא אלהים לרקיע שמים (ט) ביאר בזה ב' דברים. האחד שהרקיע הנאמר הוא מה שיכלול כללות הגלגלים כלם אשר קראם שמים והם השמים המפורסמים בזה השם. והב' שכבר הורה שקרא אותם בשם שהיה עצמי וראשונה לדבר אחר. וכן הוא האמת שכבר העתיק להם השם עצמו שקרא ראשונה למניעיהם והם הנמצאים העליונים כמו שאמר. והוא השם אשר נתקיים להם אחרי כן. גם כי זה השם נאמר בכלל על השמים והמגיעים. ה' אלהי השמים (בראשית כ"ד:ז'). הודו לאל השמים (תהילים קל"ו:כ"ו). ובייחוד מכאן ואילך על אלו השמים הנזכרים. והוא הדרך שדרך בו הרב המורה בענין אלו השמות. והנה בהמשך ב' מלאכות אלו. האחת הרקיע שהיה המציאות הראשון החסר. והשנית עשייתו במה שנמתח ונעשו ממנו השמים ושמי השמים נשלם שיעור המשך ערב ובקר יום השני. והמלאכה החסרה יוחסה לערב והשלימה לבקר כמו שהיה כן ביום הא' ויהיה בשאר הימים כאשר יתבאר. ומה שלא נאמר במלאכת הזאת כי טוב כלם חשבו הטעם מפני שלא נגמרה מלאכתם אם מפני שעדין לא נתלו המאורות או שלא התנועעו או מפני טעמים אחרים מתחלפים כל איש הישר בעיניו יעשה כמו שיבא. (י) ואני כבר גליתי דעתי את אשר היתה עמי רוח אחרת בזה בהפך. וזה כי לא נאמר כי טוב כי אם במלאכה

שנמצאת ראשונה. מציאות חסר ונגמרה בו ביום כי אז נשלם טובו אשר היה חסר ממנה ראשונה כמו שהיה הענין באור שכתבנו ויהיה בארץ וצמיחותיה כאשר יתבאר. אמנם הנמצאים האלו האמצעיים הגלגלים אשר כן נעשו ביום הזה לא נבראו עדיין כלל. ועכשיו שנבראו בקומתן ובצביונן נבראו לא חסרו דבר ומי יאמר שלא התנועעו כלן דרך סבובן. ותליית המאורות הגדולים הוא דבר זולת שלימות הגלגלים:

ובמדרש מפני מה לא נאמר בשני כי טוב ר' יוחנן תני לה בשם רבי יוסי בן חלפתא לפי שבו נברא גיהנם שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיהו ל׳:ל״ג) יום שבו אתמול ולא שלשום. ר' חנינא אמר לפי שבו נברא המחלוקת שנאמר ויהי מבדיל בין מים למים. א"ר טביומי ומה מחלוקת שהיה לתקון עולם וישובו אין כתיב כאן כי טוב מחלוקת שהוא לערבוב העולם על אחת כמה וכמה. א"ר שמואל ב"ר נחמן שלא נגמרה מלאכת המים. מטרונה אחת שאלה לרבי יוסי למה לא כתיב בשני כי טוב אמר לה אעפ"כ חזר וכללו בסוף וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. אמרה לו אמשל לך משל למה הדבר דומה לששה בני אדם שבאין אצלך ואתה נותן לכל אחד מנה ולאחר אי אתה נותן ואתה חוזר ונותן לכלם מנה לא נמצא לכל אחד מנה ושתות ולאחד שתות. חזר ואמר לה כדא"ר שמואל בר נחמן לפי שלא נגמרה מלאכת המים (ב"ר פ"ד). ועתה ראה כמה דוחקים סבלו בזה לפי שקבלו שמה שלא נאמר כי טוב היה לחסרון המלאכה עד שרב טביומי תמה על זה בקל וחומר שדן על זה כשיובן ענינו. והיותר קרוב הוא מה שאמר ר' שמואל בר נחמן כי לפי הפרסום השמים יתנו רביבים כמ"ש (דברים י״א:י״א) למטר השמים תשתה מים. יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים וכו' (שם כ"ח) וכתיב כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ (בראשית ב׳:ה׳) וזה טעם שלא נאמר כי טוב וכל אלו הם עניינים דחוקים. אמנם ר' יוסי נראה שמסכים לדעתי במה שהשיב את המטרונה כהוגן ראשונה במה שאמר לה שהמלאכה ההיא לא לחסרונה מנע הטוב ממנה אדרבה שהיא נכנסת בכלל. והנה טוב מאוד. אלא מפני שאלצתו עיד דחה אותה בקנה כדאמר ר' שמואל בר נחמן נראה דליה לא סבירא ליה. מ"מ נראה כי לפי דרכנו בטלו השאלות כולן: אמנם הרב המורה והנמשכים אחריו פירשו מאמר זה רצוני יהי רקיע בתוך המים. בדרך רחוקה מאד מהוראת הכתובים ואמרו שהרקיע הזה אשר כן נאמר במאמר הב' המבדיל בין מים למים הוא האויר הקרוב אלינו שהוא מבדיל בין אלו המים המיניים אשר בכאן בפועל ובין המים אשר בכח אשר מדרכן שיתהוו על זה האויר. ושאלו המים אשר בכח הם אבני שיש טהור שהזהיר עליהם ר' עקיבא לתלמידיו אל תאמרו מים מים כלומר שלא יגזרו עליהם שהם מים בפועל שאינם אלא בכח והביא ראיה מאמרם ז"ל הוגלדה

הטפה האמצעית והשמיט סוף המאמר ההוא שאומר ונעשו השמים התחתונים ושמי השמים העליונים לפי שהוא סתירת פירושו לגמרי. כי זה מורה אמיתת מה שכתבנו בלי ספק. ואמר כי זה הרקיע אם אינו עצם השמים נאמר ויקרא אלהים לרקיע שמים כמו שנקרא השמים האמיתיים רקיע דכתיב ויתן אותם אלהים ברקיע השמים ונסתייע מאד במה שלא נאמר במלאכה הזאת כי טוב לפי שראה בחסרונותיה מה שיחייב זה ושבח מאד מאמר האומר לפי שלא נגמרה מלאכת המים אשר זכרנו כבר. והוא גם הוא נתן במה שלא נאמר כי טוב במלאכה ההיא שני טעמים לפגם. הא' מה שיש במאמר הזה מהבלבול והשבוש אם יובן כפשוטו ומן ההעלם וקושי ההבנה אם יובן כצורתו. והב' מצד שההוייה ההיא אינה מכוונת לעצמה כי אם לצמיחת האדמה ושדבר אשר לו תוארים אלו אין לומר עליו כי טוב. ומה מאד נפלא דעתם זה בעיני כי תלו פרשה נפלאה ועקרית ממעשה בראשית בענין נקל וחלוש שכמעט אין בו ממש בערך אל פלאי הבריאה כמו שהורה הרב בעצמו בטעמים אנו. גם כשתתבונן בכוונתם אין מאמר יהי רקיע בתוך המים וכו' רק מאמר יקוו המים בעצמו אחר שזה וזה אינו אלא הפנאת חלק האויר הזה אשר אנחנו שוכנים בקרבו שהוא הרקיע המבדיל בין אלו המים אשר בפועל למים אשר בכח כדי שיהא פנוי לשבת על פני האדמה והנה באמת א"כ בדין לא נאמר כי טוב:

האמנה כי מה שיראה שסייע על ידם מדברי חז"ל. ואם לא הזכירו הרב ז"ל הוא מה שנמצא פ"ק דתענית (דף ט':) תניא רבי אליעזר הגדול אומר כל העולם כלו ממי אוקינוס הוא שותה שנאמר ואד יעלה מן הארץ והשקה וכו'. א"ל רבי יהושע והלא מי אוקינוס מלוחים הם א"ל ר"א ממתקים הם בעבים ור' יהושע אמר כל העולם כלו מהמים של מעלה הוא שותה שנאמר למטר השמים תשתה מים (דברים י"א:י"א). ומה אני מקיים ואד יעלה מן הארץ מלמד שענני כבוד מתגברות ועולות למעלה ופותחים פיהם כמין נאד ומקבלים מטר שנאמר כי יגרע נטפי מים יזוקו מטר לאידו (איוב ל"ו:כ"ז) עוד שם (י'.) כמאן אזלא הא דתניא מים העליונים במאמר הם תלוים ופירותיהן גשמים שנאמר (תהילים ק"ד:י"ג) משקה הרים מעליותיו וכו'. כמאן כרבי יהושע ורבי אליעזר כיון דסלקי להתם כמאן דאתו מהתם דמו. עוד שם כמאן אזלא הא דתניא משקה הרים מעליותיו א"ר יוחנן מעליותיו של הקב"ה כמאן כרבי יהושע ור' אליעזר. והנה לכאורה נראה שדעת רבי יהושע קאי כוותייהו. אמנם כשנתבונן בדבריהם לא נטה רבי יהושע ימין ושמאל מכל מה שאמרנוהו. וזה כי רבי אליעזר הגדול סובר שספוק העולם כלו מהמטר לצורך ההויות השפלות לא יעשה רק הנמצאים (נ"א עם המים) התחתונים כי

מטבעם ע"י חום האש היסודיי אשר תחת הגלגל יעלה אד קר ולח ויתפשט בעננים ברום האויר ויהיו גשם על פני כל הארץ וכמ"ש החכם אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו (קהלת י"א:ג') והוא מה שיראה לו מאומרו ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה. ירצה כי יעשה זה מבלי צורך אל סיוע תנועות הגרמים השמימיים כלל ומה שאמרו הכתובים למטר השמים תשתה מים משקה הרים מעליותיו הוא על שם עליית האד ההוא המימיי לעליוני האויר אשר הם לצד השמים להתפזר על הארץ. אמנם ר' יהושע סובר בזה מה שיסברוהו המאמתים מן הפלוסופים הטבעיים בזה והוא שתנועות הגרמים השמימיים עם רוכביהם יניעו חלקי היסודות ויכריחום להדחות ולצאת ממקומם לעלות כבדים למעלה ולרדת הקלים למטה אשר עם זה ישתנו מזגיהם ויתהוו מהם מיני האידים כלם אשר מהם נעשו אותו השמים ואחד מהם הוא הקר והלח אשר בעלותו אל גבול ידוע מהאויר יושלם לקבל שם צורת מים ויהי הגשם על הארץ כמו שמבואר זה מספריהם. ולהיות ר' יהושע זה דעתו וראה שבזולת תנועות אלו השמים אי אפשר לגשם להתהוות כמו שנתבאר אמר שהעולם שותה מהמים של מעלה והם המים העליונים עצמן שכתבנו בפי' המקרה במים כי עליהם אמר בפירוש למטר השמים תשתה מים שמים ממש כמ"ש ויקרא אלהים לרקיע שמים לפי הפי' האמתי. והוא מה שנגמר פירושו בתניא אידך משקה הרים מעליותיו ואמר ר' יוחנן מעליותיו של הקב"ה. שיש לשאל אלא עליותיו של מי עלה על דעתנו. אלא שכיון לאמת שהם השמים ממש המכונים אליו ית' שנאמר (תהילים קט"ו:ט"ז) השמים שמים לי'. אמנם אמר הכתוב ואיד יעלה מן הארץ והשקה וכי' להורות על אופן ההויה והוא מה שביארו במליצה נאה מאד באומרם שענני כבוד מתגברות וכו'. וזה כי האידים ההנה בתחלתן הן קצת חלקי הארץ והמים המתפזרים בכח התנועה הנזכרת ומתאחזים באויר ובעלותם עד גבולם בפגוש אותם חלקי האש היורדים לקראתם יותך מהם שם עפריותם ועבים וישארו ספוגיים בענינם ומקבלים שם צורת המים. ולזה דמה אותם לענני כבוד על שם כבדותם וכשיסתלק מהם כבדותם יסתפגו ונעשו כנאדות לקבל צורתם השלימה והוא מה שלמדו יפה מהפסוק כי יגרע נטפי מים וכו' ירצה כי יגרע מגסותן ועביין וישארו נטפי מים כי נעשו ספוגיים כמו נאדות כי מלת יזוקו הוא נאד בלשון התלמוד בע"ז (ס'.) האי זיקא בין מליא בין חסרה. חמת מים (בראשית כ"א:י"ד) תרגום ירושלמי זיקא דמיא. ולזה אמרו דאזלא כותיה הא דאמרי מים עליונים במאמר הם עומדים ופירותיהם גשמים אי בעית אימא גשמים ממש כפי שאמרנו. ואיבעית אימא שכיון על כל הגופים הטבעיים המתמזגים ומתהוים בסבוביהם תחת השמים. כמו שאמר מפרי

מעשיך תשבע הארץ (תהילים ק"ד:י"ג) כי ארץ לא שבעה מים לבד אבל מכל הנמצאות שבה תשבע ותתמלא דכתיב לה' הארץ ומלואה (שם כ"ד) ונאמר מלאה הארץ קניניך (שם ק"ד). כן נראה שהוא פירוש המאמרים האלו וכיוצא בהם להודיע ענינם האמיתי ושלא יהיו המעדת רגל להכריח בהם דברים מדומים אשר אין להם שחר במקום הזה הנכבד והנורא. וכמה ידחה דעתם זה מ"ש שם מעשה נס יש בדבר אדם כובר בכברה חטים או תבן על שלא ירדו שתים או ג' אצבעות מתערבין ואלו מהלכין מהלך כמה שנים ואינן מתערבין (ב"ר פרשה ד'). ואמרו עוד כגבהו של רקיע כך עביה של ארץ שנאמר (ישעיהו מ':כ"ב) היושב על חוג הארץ (שם). ומהידוע שאם כדבריהם אין מהרקיע עד לארץ מהלך שעה גם אין גבהו כטובי הארץ. אבל לפי מה שאמרנו ודאי שיערו הגובה אשר עד הרקיע כעובי הארץ ואף על פי שאינן יורדים כל השיעור ההוא מהגובה מ"מ כיון שמשם הם מושפעים נחשב כאלו משם יורדים ולישנא דקרא נקט למטר השמים תשתה מים (דברים י"א:י"א) לחם מן השמים (שמות ט"ז:ד'):

ועתה אחר שנתיישב כל זה כדי לחזק ולאמת כל מה שכתבנו בשני אלה המאמרות והתקשרם במה שהוא עקר כוונתם אזכור מה שאמרו בהם חז"ל (חגיגה ט"ו.):

ת"ר מעשה בר' יהושע בן חנניה שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית וראהו בן זומא ולא עמד לפניו א"ל מאין לאין בן זומא א"ל צופה הייתי בין מים עליונים למים תחתונים ואין בין זה לזה אלא ג' אצבעות שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים כיונה שמרחפת על בניה נוגעת ואינה נוגעת. אמר להם ר' יהושע לתלמידיו עדין בן זומא מבחוץ מכדי ורוח אלהים מרחפת אימת הוי ביום הראשון והבדלה ביום שני הוא דהואי דכתיב ויהי מבדיל בין מים למים. וכמה אמר רב אחא בר יעקב כמלא נימא. ורבנן אמרי כגודא דגמלא. מר זוטרא ואי תימא רב אסי אמר כתרי גלימי דפריסי אהדדי ע"כ. הנך רואה כי בן זומא היה חושש לגזור דין הבדלת מים עליונים מתחתונים מהכתוב שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים וסובר כי רוח אלהים הוא תנועת הגלגלים בכח הנמצאים העליונים הרוחניים שהיתה מרחפת על פני המים התחתונים שהם היסודות ומפני שאמר מרחפת משמע שאינן נושקין זה בזה. אבל שהיה ביניהם רוחק מה והוא מה שרמזו. יפה בשלשה אצבעות מספר הג' הרחקים והיה מצטער למה שחוייב משם הרקות או איזה דבר שלא יובן עניינו. אמנם ר' יהושע אמר כי עדיין הוא מבחוץ ותפס עליו מלמדו מהכתוב ההוא לענין הבדל' כלל כי אדרב' כוונת הכתוב שם לומר שלא היו נבדלים מים עליונים ותחתונים כל ערב ובוקר של יום ראשון כמו שפירשנו. אמנם אם סדר הבדלות הוא מונה ילמוד אותו מיום שני שנאמר בו יהי רקיע בתוך המים ויהי

מבדיל. והכוונ' כי בו יספר ממה שהשלים מה שחסר ביום הראשון בזה ומה שהובדלו העליונים והתחתונים ומשם אין המעדת רגל לענין הרקות כלל כי אין ללמוד משם רק מה שחוייב מכח ההבדל' שהוא כמו שפירש רב אחא כמלא נימא והוא השטח שאין לו שיעור כלל. אמנם מי שאמר כגודא דגמלא שירצה כחיבור הלוחות או כתרי גלימי כיוונו לשלא יהיה השטח ההוא משותף לשני הגשמים כענין הגשמים המתדבקים. הנה זהו פירוש נכון לאלו המאמרים החמורים והם מכריעים הכרע' גמור' לכל מה שכתבנו בשתי פרשיות אלו והוא הנכון ביישובי הכתובים ודברי חכמינו האלהיים וזה מה שרצינו בכאן. והנה הוא מבואר שהרקיע הזה מצד שהוא רקיע מבדיל אינו דבר אחר אלא הגבלת המעל' והמט' להיות מקום העליונים למעל' ומקום התחתונים למטה כמו שאמר בפי' ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים וכי' לומר שהרקיע הזה היא ההגבל' המקומית הזאת אשר בין מים למים. והנה ודאי זה הוא עקר מציאות האנה שזהו ממש ענייננו והוא אחד מהתשע' מאמרות הנקרא להם כן מאמר האנה וזה לשון החכם באלהיות. ואולם האנה הוא היות הדבר במקום כמו היותו מעל ותחת והוא התחלת סדר העצמים מצד מה שישיגים המקרים. ואפשר כי אע"פ שעיקר מה שנתחדש ביום השני הוא בריאת עצם השמים כלם כיון שנתחדש במאמר הזה בתחתונים ענין האנה שהוא ראשית כל התנועות והתחלתן וכל תנועה תורה על חסרון המתנועע מצד מה שהוא מתנועע כמו שהמנוח' תורה על שלימותו והגעת תכליתו כמו שיבא בפרשת ויכלו שער ד' ב"ה. (י') לזה גם כן לא תאות שיאמר עליה כי טוב וזה כשנמשך אל דעת הראשונים. אמנם כבר כתבנו שהנכון הוא שלא יאמר לפי ענין המלאכה:

פרק ד

המאמר השלישי

ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים וכו'.

אחר שכבר היו עליונים ותחתונים כל אחד דרך כלל על מקומו קצר הכתיב בבריאת חלקי העליונים כמו שאמרו להגיד מעשה בראשית אי אפשר (עיין רמב"ן פ' בראשית) ונעתק לספר בהשלמת התחתונים והוצאתם מכלל תוהו ובוהו שאמר שהיה בו ראשונ' כי לא תוהו בראה לשבת יצרה. ולזה אמר שיקוו המים אשר מתחת השמים שזהו כלל מה שהיה תהו ובהו אל מקום אחד ויתגל' וירא' מקום לשבת בו יבש וחזק כמו שיאות ליישוב הבעלי חיים ולהחיות זרע על פניו ויהי כן. ויקרא אלהים ליבש' ארץ אמר שייחד לזה החלק הנרא' מהיבש' השם עצמו שקרא מתחל' לכלל הנמצאות השפלות כמו שכן עשה בשם שמים שהיה מתחל' כולל אל המניעים ואח"כ ייחדו למושפעים מהם. אמנם

למקוה המים קרא שם נגזר מהם והם ימים. ואמר וירא אלהים כי טוב לעמת מה שבתחל' היתה תהו ובהו ולא נגמר טובה כמו שהיה הענין עצמו אצל האור כמו שאמרנו. והנה לפי שבזה המאמר ראת' חכמתו של אלהינו לתקן מצב המים והנחתן באופן שתרא' היבש' וזה במה שרצה שיתקבצי משטיחתן ויאספו אל מקום אחד כאדם שהוא מקבץ עצמו בפאת מטה ומאסף רגליו וכל חלקיו אל מקום מיוחד ממנה. והוא מבואר שזה אין עמנו זולת ענין המצב וההנח' שהוא יחס חלקי הגשם קצתם אל קצתם כמו שכתב החכם שם. ויתבאר שהוא עצמו חדוש המאמר אשר קראהו האלהי' מאמר המצב. וזו היא קצת מלאכת היום ההוא. אמנם בו ביום השלים מלאכת זאת הפעול' במה שהוציא תכלית' אל הפועל. והוא ענין:

פרק ה

המאמר הרביעי

ויאמר אלהים תדשא הארץ וכו'.

כי אחר שנראת' היבש' נתן בטבע' להוציא שלימות' אל הפועל והוא שתעש' צמיחותי' על האופן היותר נאות שאפשר משלש' מיני צמחים. האחד הוא הדשא שהוא צמח שאין לו זרע כלל והוא צומח מאליו כמ"ש הכתוב מצמיח הרים חציר (תהילים ק"ד:י"ד) כציץ תשדה כן יציץ (שם ק"ג). השני עשב מזריע זרע כגון מיני תבואות וירקות מאשר לא יצמח כי אם ע"י זריע' וגזעם מחליף בכל שנה. השלישי הם מיני האילנות נושאי פרי שהוא נאכל והגזע נשאר ימים רבים ושנים. כי שלשתן ביאר באמרו דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עושה פרי למינו אשר זרעו בו וכו'. ויהי כן. (יב) והנה לפי שהמלאכ' הזאת היא מיוחדת אליה מצד טבעה מבלי סיוע דבר אחר מזולתה רצוני להוציא לחם מן הארץ ונתנה הארץ את יבול' ועץ השדה יתן פריו לזה נאמר ותוצא הארץ דשא עשב וכו' כי היא עשתה מאלי' מה שצוות' לעשות. מה שלא היה כן אצל שירוץ המים והוצאת הארץ נפש חיה. כי אע"פ שנאמר ישרצו המים וכו' תוצא הארץ וכו' נאמר אחרי כן ויברא אלהים את התנינים ויעש אלהים את חית הארץ וכו' ואלו וישרצו המים ותעש הארץ לא נאמר. אמנם בכאן אמר תדשא הארץ ותוצא הארץ כי בורא הכל צוה עליה שתעש' ותפעל כן וכן עשתה ואת דברו לא מרתה. ולזה הוא מבואר כי במאמר הזה המציא הדבר האחד שיאמר עליו שיפעל ויעשה דברים אחרים כפי אשר יאות והוא עצמו מאמר שיפעל: (י) וירא אלהים כי טוב. לפי שכבר הלכה לה הארץ בשני המאמרות האלה מהלך התכלית והשלימות במציאות' נאמר כי טוב בכל אחד. וזה כי בהראות היבש' יצאה מכלל תהו ובהוצאת צמיחותי' יצאה מכלל בהו והוא הוצאת כחניות אל הפועל השלם. גם מפני

היות שלשת מיני הצמחים האלו שזכר במלאכ' הזאת במדרגת השלימות אלו לאלו כי לא נשלמה המלאכ' כי אם בשלשתן וכל אחד בפני עצמו היה חסר הבריא' אמר על כללות' וירא אלהים כי טוב כי מה שחסר זה השלים זה ומכלם נשלם הענין. והנה לפי שכבר היו ביום ההוא שני מאמרות אמר שיוחד המאמר האחד אל המשך הערב והמאמר השני היותר שלם אל ההמשך המיוחד לבקר ועם זה ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי. כמו שכן היה הענין בשני ובראשון:

פרק ו

המאמר החמישי

ויאמר אלהים יהי מאורות.

הנה הרלב"ג הפליג דבריו בתת טעם לסדר תליית המאורות אחר יקוו המים ואחר תדשא הארץ ואמר שאם היה נזכר ענין בריאת הככבים קודם הגלות הארץ היה אפשר לחושב שיטע' בזה ליחס הראות הארץ אל פעל הככבים כמו שחשב הפילוסוף והנמשכים אחריו. ואמר עוד כי לפי שזכר הגלות הארץ והיה הענין בלתי מכוון בעבור עצמותו אבל בעבור הוית ההוים הוכרח שיזכור עמו הוית הצמחים. ועוד נדחק בתירוצים אחרים להתיר הספק הנזכר גם לתת טעם למה לא נתלו המאורות אחר שנראית היבשה וקודם שתדשא הארץ דשא כמו שהוא במאמר החדוש מספר מלחמותיו. ואעפ"כ המאמר הזה הפר מחשבתם במה שאמר שלא נזכר חלוק הימים רק להורות הקדימ' והאיחור אשר אל הנמצאות אצל הטבע כמו שזכרנו למעל':

ואולם לפי מה שכתבנו בתחל' מכוונת סיפור מעשה בראשית בתורה והוא להגיד ולאמת כי הכל נעשה בחכמ' ובכוונ' עצומה כפי אשר יתכן אל סדר הנמצאות ערכם ותכונתם לא יפול בזה שום ספק. כי הנה הוא ית' אמנם הקדים כל מה שראוי להקדים ואחר הראוי לאחר כל אחד בהשקפת צרכו וטבעו וכוונה שלמה מאד. וזה כי אחר שנברא האור בלי מתנועע ביום האחד להוציא מציאות היום כמו שנזכר. והשמים ביום השני. ואחר שיצאה הארץ מכלל תהו ובהו ביום השלישי. היה מן הראוי שתעשה צמיחותי' מיד קודם שיתלו המאורות כי לאו לאורם אשר ע"י תנועותיהם היא צריכה למלאכ' ההיא. (יא) אמנם כשבא להתחיל במלאכת החי שחום המאורות לו הכרחי להעמיד חיותו כי אין קיום לחומו הטבעי זולתו וגם שהוא הכרחי לו להשתמש בחושיו להתנועע לאורם אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת להתקרב אל הנאות ולהתרחק ממזיקיו. מצורף למה שיצירת הנפש החיונית היא בהתחל' קרובה ליצירת האדם להיות נפש החיונית במדרגת ההיולי לנפש המדברת לכל זה חוייב להקדים לתחלת הויית החי תליית

המאורות אשר תועלתם הראשונ' להאיר על הארץ סביב סביב בתנועותיהם כדי שיאותו לאורם כל החלקים בשוה ואין נסתר מחמתו והוא צורך החי בכלל ונוסף גם הוא מה שיוחד בו האדם מהיות לו לאותות ולמועדים וימים ושנים כמו שיבא. והרי הוא נכון בסדר אין מוקדם ומאוחר בו. ואולם ענין המאמר הזה הוא תלית שני המאורות והככבים כלם בגלגליהם כל אחד במקומו המיוחד. ולזה לא נאמר יהי מאורות ויהי מאורות אבל נאמר יהי מאורות ברקיע השמים שכבר נבראו במאמר יהי אור כמו שפירשנו ועד עתה לא היו נתלין לסבה שקדמה ועתה רצה שיתחילו הגלגלים להתנועע בהם לצורך החי הנברא למחרתו כנזכר. והמלאכ' הזאת היא רבה מאד ראוי שנבא אל תכונתה ואופן הנחתה בתחלה כדי שיובנו התועלות הנזכרים בכתובים ודרך הגעתם. והנה לסדר הימים הנאמרים רצוני שבכלם קדם בהם הערב לבקר חוייב שמלאכת כל יום ויום תתחיל מתחלת ערבית ונניח שאותו יום שבו נתלו המאורות היה ד' לניסן ובתחלת ערבית ממנו קבע המזלות כלן בגלגל שלהם מע"ק גד"ד בחצי הגלגל התחתון טש"ת סא"ב בחצי הגלגל העליון והיה ראש טלה מהם אז בקצה הנקודה המערבית כאלו אז יתחיל להשקע תחת האפק. ואז קבע השמש והירח וכל שאר הככבים בגלגליהם כל אחד במקומו הראוי לו נכח המזלות בהתיחס אל יום ראשון בריאת עולם שהיה ראוי שיהיו כלן אז בנקודת ראש טלה שהיא ראש המזלות דוגמת מה שדקדקו חכמי העבור במה שהניחו מולד בהר"ד. שהיא מולדתהו כמבואר בדבריהם. והנה לפי זה תלה בתחלת ליל ד' השמש בגלגלו והעמידו נכח ראש המעלה הד' למזל טלה כאלו כבר התנועע בג' ימים שלשה מעלות דרך קירוב והוא אז במקום מבואו שהיא הנקודה המערבית כמ"ש והיא התחלת שקיעתו תחת האפק. ועל זה הדרך היה לו לתלות הירח בתחלת המעלה העשירית למזל שור לפי שתנועתה בגלגלה כלפי המזרח היא י"ג מעלות בקירוב והית' אז קודם שקיעתה מ' מעלות שהם כשתי שעות בקירוב. ועל זה האופן כל שאר ככבי לכת לפי יחס תנועותיהם בכל יום אל נכח המזלות. ובהיות כל הגלגלים מצויירין על זה האופן צוה אל הגלגל העליון החלק שיתנועע בכלן התנועה היומית המיוחדת אליו כלפי המערב ונמצא שהשמש נסע ללכת ראשונה תחת האופק לסבוב תחת הארץ ראשונה עד אשר הופיע לעלות מפאת המזרח ושמש על הארץ באחרונה כמנהג הערב והבקר כל ימי עולם. כמו שצורת זה היום יצאת אל המציאות באור שנברא ביום ראשון מבלי תנועה שבו ישוערו הימים הראשונים כמו שאמרנו. ומעתה כבר יש הבדל ניכר ומפורסם בשיעור התנוע' החולקת הזמן ההוא לחצאין באפקים השוים. והנה חוייב כי בשוב השמש אל מקום מבואו שנית כבר היה בראש המעלה החמישית

לטלה. ובשלישית בשישית. וכן בכל יום ויום מעלה אחת. וכבר צריך הגלגל היומי להוסיף מעלה בכל יום על סבוב שלם להשקיע אותה מעלה שהלך השמש בתנועתו היום ההוא כלפי המזרח כמו שנודע ממקומו. ומהידוע כי מאלו המעלות אשר הלך לו השמש על זה האופן תוקח מדת השנה שהיא שס"ה ימים בקירוב שבהם הלך השמש אחורנית כל שס"ה מעלות שבגלגלו והיא מדת השנה הכתובה בתורה לשדות ולבתים לשמטות ויובלים. ועל זה האופן עצמו תוכר בירח מדה חדשה כי בפעם השנית הנזכר כבר תהי' הירח עליונה על האופק המערבית יותר מהיום הראשון י"ג מעלות ובקירוב שהיא נוסעת בתנועתה יום יום כלפי המזרח. ובזה יודע כי תנועתה בגלגלה המיוחד תושלם בכ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים והרי הוא מדת המדש הנזכר בתור' לקביעות המועדים בחדש הראשון באחד לחדש בי"ד לחדש גם במה שתראה בכל לילה ולילה שהיא מוסיפה אור יוכר שאין לה אור מעצמה כי אם מאור השמש הנוסף ונגרע בה כפי מה שתתקרב נכחו או שתצדד מפניו. וידוע כי כאשר היא בעת דבוקה תחת השמש לא יהי' לה אור לעינינו כלל ובתחלת נטותה מהדבוק ההוא יתחיל האור בה. והי' לה כעת הלידה וזהו עצמו סימן חדוש החדש שנזכר בתור' החדש הזה לכם ראש חדשים (שמות י"ב:ב'). והנה אחר שנדע כל זה יובנו הכתובים הבאים בזה המאמר כפשטן ובצביונן. אמר יהי מאורות ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והוא התועלת הראשון הנמשך מהתנוע' היומית לבד כמו שנתבאר. ואמר והיו לאותות על התועלת הנמשך מצד תוספת הירח וחסרונו כי הוא האות שנתן לו למשה בענין הזה כאמרם ז"ל הראה לו לבנה בחדושה ואמר כזה ראה וקדש (ר"ה כ'.). ואמר ולמועדים על התועלת הנמשך מתנועת הירח כי ממנו תלקח מדת החדש שהוא צורך קביעות המועדים כמו שהוא מפורסם. ואמר ושנים על התועלת הנמשך מתנועת השמש בגלגולו בשס"ה ימים. ואמר עוד תועלת מפורסם מאד והזכירו בפני עצמו והוא לקוח מצד מציאותם בעצמם ואמר והיו למאורות ברקיע השמים להאיר וכו' כלומר עד הנה ספרנו התועלות אשר מצד התנועות אמנם מצד עצמם והוייתם יהיו ג"כ למאורות ברקיע השמים כי עד הנה למה שלא היו תלויין ברקיע השמים לא היה אורם מתפשט בכל הארץ כמו שזכר ועל הכל אמר ויהי כן לומר כי מיד היה הכל על עמדו כמשפטו וכמתכונתו כאשר צוה. אמנם על פעולת תנועותיהם והמשך כל הענינים הנאמרים על האופן הנזכרים אמר ויעש אלהים את שני המאורות וכו' כי נעשתה התנוע' ההיא ובה נעשו שני המאורות הגדולים שרים ומושלים בכל מלאכת השמים. המאור הגדול לממשלת היום כי הוא המיוחד אליו. והמאור הקטן והככבים עמו לממשלת הלילה וכמ"ש (ב"ר פ"ו) לפי שהמעיטה הרבה

צבאיה. וזה ממה שהיה נכר בהם מיד השמש הוא מבואר מעצמו והירח בתוספת אורה על ימי מלואה כי אז אורה משמש כל הלילה על האפק. וענין קיטרוג הלבנה ופיוסה יבא בפרשת החדש שער ל"ז ב"ה. ואמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ ולמשול ביום ובליל' כענין ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז':א'). ראה נתתי אותך על ארץ מצרים (בראשית מ"א:מ"א). יראה שנתן אותם שרים ומושלים ברקיע השמים הן לענין האור בכלל כי הם הנקראים מאורות בהחלט הן לענין ממשלת היום והליל' לכל המשפטים הככביים. הן להבדיל בין היום ובין הליל' שהיא האור והחשך. על הכל שם משטרם וממשלתם וכל הככבים הם נמשכים אחריהם וטפלים אליהם. ואחר שהשלים ענינם תכונתם ותועלותיהם אמר וירא אלהים כי טוב כי עתה בתלייתן ותנועתן נגמרה מלאכת המאורות ועד עתה היה האור טוב לבד לא המאורות ועכשו כבר היה הכל יפה וטוב וכבר היה הערב והבקר בפעל הגמור כמו שאמרנו מה שלא היה עד הנה והוא אומר בכאן ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי לא לחילוף הפעולות כשאר הימים. והנה הוא מבואר כי במלאכה הזאת בייחוד יצא אל הפועל מציאות הזמן המפורסם הדבק בתנועה היומית ראשונ' על הדרך שגדרוהו החוקרים שכבר זכרנו עניינו במה שאמר בפירוש יהי מאורות וכו' והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים ירצה כי בתנועתם יתחדש מציאות בפעל אל הגבלת זמן היום והליל' אשר הוא הזמן השלם כמ"ש החוקר אין הזמן השלם בלתי היום והליל'. והיא המדה הראשונ' לכל הזמנים חדשים ושנים והנה לפי זה עקר מה שנתחדש בזה המאמר הוא ענין הזמן והוא הוא מאמר המתי אשר לא יאמר באמת כי אם בבחינתו:

פרק ז

המאמר הששי

ויאמר אלהים ישרצו המים וכו'.

הנה אחר שהדליק את הנרות להאיר על פני כל הארץ לצורך כל בעל נפש חיה. צוה הבורא יתברך אל המים שישרצו שרץ נפש חיה ועוף יעופף וכו' כי אלה הבעלי חיים הם בלתי שלמי היצירה אשר היה מהכרח סדר הבריאה הטבעית להקדים לשאר הב"ח ההולכים במהלך הצורה והשלמיות כמו שיבא. והנה בזה גלתה התור' האלהית סוד עצים מסודות המציאות. והוא כי ממלאכת התנועות הגלגליות היה הנעת היסודות וערובם והכנת החמרים בהוית גיפי הב"ח לבד. אמנם תת בהם הרוח החיוני וזרוק נשמות לפגרים היה דבר מיוחד לאלהי הרוחות לבדו ולו נתכנו ולא זולתו. (יב) ולזה אחר שנאמר שצוה שישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף וכו' נאמר ויברא אלהים

את התנינים הגדולים ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהם ואת כל עוף כנף למינהו. יאמר בבירור כי לא היתה כח במים להמציא הנמצא בשלמות חיותו ואם הוא היסוד העקרי שבו ואשר אליו יוחסו מזולתו. אלא המים המציאו חומרי אלו המינים בלבד והוא יתברך גמר על ידם כמו שהי' הענין מכאן ואילך בכל בעלי הנפש. נאמר תוצא הארץ נפש חיה למינה וכו' אחר נאמר ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת כל רמש וכו'. וכן נאמר ויפח באפיו נשמת חיים כמו שיבא. והנביא אמר נותן נשמה לעם עליה וכו' (ישעיהו מ"ב:ה') ונאמר כי רוח מלפני יעטוף ונשמות וכו' (שם נ"ז) יורו כ' הוא המיוחד לו יתברך:

ואמות זה הדבר נתברר מהמרא' הגדולה אשר ראה יחזקאל (ל"ז) במתי הבקעה נאמר שם כה אמר יי' אל העצמות האלה הנה אני מביא בכם רוח וחייתם ונתתי עליכם גידים והעלתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח וכו' הורה בכתוב הזה תחלה וסוף שהתחייה על זה אופן היא מיוחדת לו ית' ומה שבין הכל היה צורך הכנתם לקבלה: וזהו מה שנתברר באומרו ויהי קול בהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות עצם אל עצמו וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם וכו' (שם). הורה כי מה שהיה בכח נבואתו לא הספיק רק להניע היסודות או מניעיהם להכן החמרים לקבל הרוח החיוני כי הוא הרעש הנזכר על ידי הנביא עצמו במעש' מרכבה ואשמע אחרי קול רעש גדול (שם ג'). אמנם אל צורך הרוח החיוני אמר ויאמר אלי הנבא אל הרוח הנבא בן אדם כה אמר יי' מארבע רוחות בואי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו. ונאמר והנבאתי כאשר צוני ותבא בהם הרוח כו' (שם ל"ז.) וההפרש מבואר בין אמרו למעלה כאשר צוויתי ובין אמרו עכשיו כאשר צוני כי הראשון יורה על כח נבואיי קודם אליו וזה על דבר פרטי אז לצורך השעה ההיא. הלא תראה כי אלישע הנביא כשבא לעשות את כל הגדולות אשר עשה בהשפעת השמן אשר באסוך וריפוי הנזיד אשר בסיר וריפוי המים והצפת הברזל וכיוצא לא נזכר בהם שהוצרך אל התפל' והתחנ' אבל עשה בכח נבואתו מה שרצה והצליח. אמנם כאשר בא להחיות בן השונמית נאמר ויסגור הדלת בעד שניהם ויתפלל (מלכים ב ד':ל"ג) כי הוא המיוחד אליו ית'. ואחשוב כי אל זה הענין הנפלא כשייעד אלישע לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן (שם י"ד). עם היות שאין זה ענין נתינת הרוח לכתחל' אלא מפני שהוא דבר שימשך אליו אמרה אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך ואחר כך השאלתי בן מאת אדוני הלא אמרתי לא תשלה אותי (שם). וכאלו אמרה שידעה שאין בידו כח לעשות כי מפתח חיה ותחיה הם בידו ית' ולא נמסרו לשליח (תענית ב'.) עם היות שיצורף אליה ספק אחר בדבר יבא בפרש' וירא אליו שער

י"ט ב"ה. והוא ג"כ מה שלא נתקרר' דעתה במה שילך גחזי ומשענתו בידו. אמנם הוא חשב שהיה עלוף מה ושיספיק זה. והכתוב העיד וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין עונה עד שנאמר ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת מושכב וכו'. ומעש' אליהו רבו ז"ל קיים כל זה תכלית הקיום כי הנה כאשר אמרה לו האשה הצרפית חי יי' אם יש לי מעוג כי אם מלא כף וכו' (מלכים א י"ז:י"ב) היתה תשובתו אך עשי לי משם עוגה קטנה וכו' כי כה אמר יי' כד הקמח לא תכלה וכו' ולא הוצרך לשום תחנה ותפלה. אמנם בבואו להחיות את בנה נצטער מאד על מיתתו כמ"ש הגם על האלמנ' אשר אני מתגורר עמה וכו' ולא יכול להחזיר נשמתו אליו עד שהרב' והפציר זעקה ותפלה נאמר ויתמודד על הילד שלש פעמים ויקרא אל יי' וכו' ונאמר וישמע אלהים בקול אליהו ותשב נפש הילד וכו'. הודה בבירור שנתינת החיות אינה ביד זולתו. ועתה ראה נפלאות מדברי האשה ההיא החכמ' שאמר' לו עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר יי' בפיך אמת (שם). כי יש לדקדק בדבריה אלה שני ענינים האחד שכבר ראתה פליאת כד הקמח וצפחת השמן הכתוב למעלה מזה בסמוך ובו יודע לה כי איש אלהים הוא. והשני דמאי קא אמרה ודבר יי' בפיך אמת הרי לא ייעד לה על הדבר ההוא כלל אלא לקח את הילד מחיק' והעלהו על מטתו והתפלל עליו ויחי. אמנם דבריה הנעימים חוזרים אל הענין הראשון וזה כי לפי שהרבות הקמח בכד והשמן בצפחת היה מחלק מלאכת הצמיח' ומהויות היסודות והתהפכן זה לזה או לדבר מורכב וממוזג מכלם ואפשר שיעש' בפתע באחת מתחבולות הטבע ועבודת האדמ' הנכריות אשר לא תיעשנ' רק על המעט. לפי זה הענין ההוא רופף בידה אם מהש"י היה הדבר ההוא כמ"ש כה אמר ה' כד הקמח לא תכלה וכו'. או אם היה מפליאות הטבע ותחבולותיו והוא תלה הדבר בו ית' לגדלו. ולהוציא' מידי זה החשד והשיבוש מנביאי האל סבב יתברך פני הדבר כדי שישאר איש האלהים בחזקתו והאשה ההיא תשא את עונה בצער'. כי כשראת' שהחי' את בנה שהוא הדבר המיוחד לו יתברך. ואין שום תחבול' וכח זולתו מספקת, אמרה עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה וכו' ירצה בזה הענין האחרון ידעתי נאמנ' כי איש אלהים אתה ודבר יי' אשר אמרת בפיך כה אמר יי' כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר היה אמת כאשר דברת. ועתה ראה כי היא האשה אשר הוכיח יי' על ידה הוכח' גמור' על זה הענין הנפלא. וכדי היא לזה לפי שכלה וטוב טעמה הנראים אליה בתחל' עם אליהו ז"ל עת בואו אליה. אך יובן ענינם באופן שאנו עתידין לפרשם בפרשת אליעזר ב"ה. מ"מ למדנו סוד הסבה האמיתית שעליה נאמר בשני אלו המאמרים אחר שנאמר ישרצו המים וכו' תוצא הארץ וכו' חזר ואמר ויברא אלהים וכו' ויעש אלהים וכו' כי לו לבדו יאתה מלאכ'

זו בתחל'. ועליה אמר וירא אלהים כי טוב כי במעשהו נאמר שהיה טוב ושלם ולא בראשונ' על ידי הטבע לבדו. ואחשוב כי לחסרון החמר הזה אשר לא נשלם בו התמזגות הד' יסודות כמו שנשלם בחמרים אשר בארץ ולחולשת מציאותו או להמנעו כי אם תחת המים. (יב) לא נאמר בו ויהי כן כמו בשאר ההויות שכמעט הם כלא היו. וכאשר הית' הבריא' הזאת על זה האופן רצוני כי המים לא פעלו אלו הפעולים זולתי אלהינו יתברך. לזה הוא שלא יהיה מאמר זה שיפעל אבל יראה בבירור שחודש בו מאמר הכמה כאומר את התנינים הגדולים ואת כל נפש החיה הרומשת להורות על חדוש הדברים אשר ינשא עליהם הכמה בשני סוגיו. על המתדבק אמר התנינים הגדולים כי הוא אשר יתואר בגודל וקוטן. ועל המתפרק אמר ואת כל נפש החיה וכו'. גם הוא עצמו ענין השווי והבלתי שווי שהוא סגולה לו כי מאמר התנינים הגדולים יורה על השווי בכמה כמו שאמרו ז"ל על המאורות הגדולים קודם הקיטרוג לא זה גדול מזה. ומאמר כל נפש החיה הרומשת כלל הבלתי שווי כמו שנאמר שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדולות (תהילים ק"ד:כ"ה). גם אמר ויברך אותם אלהים ויאמר פרו ורבו והוא שנתן בהם כח ההולדה לפרות ולרבות להשאיר מינם והותר לספק מהם מזון לכל והוא מה שאמרנו שהוא עצם הכמות הרביי והרי הוא מבואר בזה מאמר הכמה בשני סיגיו ובסגולותיו אשר זכרום החוקרים. (י"ב) ואפשר כי לייחוד זה המאמר לזה הענין לבד לא נזכר בו ויהי כן. ויהיו ב' טעמים בדבר: ואמר ויהי ערב ויהי בקר יום חמישי שכבר היתה שם מלאכ' נתיחד' לערב והוא בריאת שני המינים האלו ומלאכ' לבקר והיא הברכה אשר ברך אותם לפרות ולרבות כמו שנזכר. כי היא היתה אחר שאמר כי טוב:

פרק ח

המאמר השביעי

ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינ' בהמה ורמש וכו'.

אחר שעשה המין הראשון מהחי בלתי שלם היציר' הנברא מהמים ומהרקק המציא הב"ח שהם שלמי היציר' בהמה ורמש וחיתו ארץ המתחזקים ללכת על פני האדמ' לפי שלימות מזגיהם מהשואת כל ארבע יסודות בהם והוא טעם אמרו ויהי כן בהויה זו מה שלא נאמר באשר לפניה. וכבר נתבאר במאמר שקדם גם כן טעם ויעש אלהים את חית הארץ וכו' כי היא הסבה שנאמר בהם וירא אלהים כי טוב. והנה אחר שהאל יתברך הוא הפועל והמשלים על ידי הארץ באלו הב"ח הנה באמת היא והם קבלו התפעלות והוא הוא מאמר שיתפעל. והנה עם זה נשלמ' מלאכת הערב מהיום ההוא. אמנם במלאכת הבקר נאמר:

פרק ט

המאמר השמיני

ויאמר אלהים נעש' אדם בצלמנו וכו'.

אמר כי אחר שברא הש"י כל אלו הנמצאים עליונים ותחתונים והגבילם עליונים למעל' ותחתונים למטה והיה הצורך לקיום אלו הנמצאות השפלות שיקושרו בנמצאות העליונות כדי שיתאחד העולם כלו להיותו כאיש אחד מתדבק החלקים שיעמידו קצתם לקצתם ויתקיימו קצתם בקצתם כי הוא הראוי והנאות לכללות הנמצא המושפע מבורא אחד כמו שכתב הרב המור' פרק ע"ב ח"א. וזה לא יהיה כי אם במציאות נמצא אחד ימצאו בו שני הטבעים שיתמצע ביניהם ויתחבר בעליונים בכח החלק העליון אשר בו ויתחברו בו התחתונים בכח התחתון כמו שהוא דרך הדברים הרחוקים בטבעם להתחבר ולהדבק בדבר גם משותף לשניהם כענין העצל או העצב המתמצע בין העצם והבשר בתכונת גופי הב"ח וזולת זה. לזה היה מחכמתו ית' לברא את האדם בתואר הזה עצמו שעל החלק התחתון נאמר וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמ'. ועל החלק העליון סופא דקרא ויפח באפיו נשמת חיים מה שלא נאמר כן לכל נוצר כמו שיבא. ומעת' לא יבצר ממנו מה שכוון בו מענין החבור להיות העולם אחד מתדבק נקשר קצתו בקצתו. והוא הדבר שביארוהו חז"ל:

במדרש אמרו כשברא הקב"ה את האדם נמלך במלאכי השרת ואמר להם אם אני בורא אותו מן העליונים יחיה ולא ימות ואם אברא אותו מהתחתונים ימות ולא יחיה. מה אעשה אברא אותו מן העליונים ומן התחתונים שאם יחיה ימות ואם ימות יחיה (ב"ר פ' ח' ע"ש). והכוונ' נכונה מאד לפי מה שאמרנו כי הרצון היה לקשר בנמצא הזה כללות הנמצאות ושלזה חוייב שאם יהיה בו ממין כח העליונים לבד יתקשר בעליונים החיים הקיימים עד שיהיה כאחד מהם ולא יתחברו השפלים המתים כלל וזהו יחיה ולא ימות כלומר ידבק בחיים ולא יהיה לו דבקות במתים. ועל דרך זה אם יהיה בהפך ימות ולא יחיה כי לא יהיה לו חלק עם החיים העליונים ההם ובין זה וזה ימצא העולם נפרד ובלתי מחובר ומקושר ולא תגיע הכוונ'. ולזה הסכים לחבר בו שני העניינים כדי שהוא יקשר חלקיו אבל בהטיל על עניניו תנאי ראוי ומחוייב והוא שאם יהיה החלק התחתון בעצת העליון אע"פ שיחשב לו לכאור' למית' ולצער נפלא הוא את נפשו יחיה. רצוני שיחיבר אל העליונים וימשך תמיד הקשר אמיץ בין העליונים והתחתונים כאשר כוון. ובהיות הדבר בהפך שהחלק העליון ימשך אחר התחתון עם שמתחל' יראה לו שיחיה ויתענג היא בעונו ימות ויושקע עם שוכני עפר ויותר הקשר בין הנמצאים האלו ויופסד העולם

כמו שהיה בימי המבול. והוא מה שאמר בתור' האלהית ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב (דברים ל':ט"ו) כמו שיתבאר שם ב"ה. הנה שביארו ענין זה האמצעיות וחיבורו יפה. ועוד ידובר בו בפרשת בשלח שער ל"ט ובזולתו ב"ה. והנה לזה אחר שעשה בערב סיום ההוא המלאכ' הנזכרת על הסדר הנזכר. עוד הוסיף ידו באשמורת הבקר לקרות ולברא האדם אשר הוא הסבה הצוריית והתכליתית לכלם כמו שיבא אחר זה השער. ולזה ייחד לו מאמר בפני עצמו והבדילו בו מכל שאר הנמצאות בחמש' ענינים של חשיבות ומעל' כללם כלם במאמר נעשה אדם בצלמנו וירדו. האחד במה שייחד המעש' הזה כלו לעצמו יתברך באמרו נעשה אדם ולא הטילו על זולתו ולא חלק ממנו לא עשה כן לזולתו. נאמר תדשא הארץ דשא וכו' ישרצו המים שרץ נפש חיה תוצא הארץ נפש וכו'. אמנם באדם כמו שנאמר אחרי כן וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה וכו' הוכח שכבר היה חומר האדם אצלו במדרגת צורות הב"ח הלם שנאמר בהם ויברא אלהים את התנינים וכו' ויעש אלהים את חית הארץ וכו' כמו שכתבנו למעל': והב' במה שתור' עליו אות הנו"ן כאלו במעש' הזה הוצרך להמלכ' ועצה מבני עצתו משאר כל המעשים: והנה על המלכה הזאת דברו חכמי המדרש גדולות ובצורות (ב"ר פרשת ח' עיי"ש). ר' יהושע בן לוי אומר במלאכת השמים וארץ נמלך. למלך שהיו לו שני סנקליטין ולא היה עושה דבר חוץ מדעתם. רבי אומר בלבו נמלך. למלך שבנה פלטין ע"י אדריכל ראה אותו ולא ערבה לו על מי היה לו להתכעס לא על האדריכל הוי וינחם ה' כי עשה את האדם ויתעצב אל לבו. רבי חנינא אומר לא כן אלא בשעה שבא הקב"ה לברוא את האדם הראשון נמלך במלאכי השרת א"ל נעשה אדם בצלמנו אמרו לו מה טיבו של אדם זה א"ל צדיקים עומדים ממנו. הה"ד כי יודע ה' דרך צדיקים (תהילים א':ו') ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי אומר עם נפשותיהן של צדיקים נמלך וברא את העולם דכתיב המה היוצרים (ד"ה א' ד') על שם וייצר ה' אלהים את האדם. יושבי נטעים. על שם ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם. וגדרה על שם אשר שמתי חול גבול לים (ירמיהו ה':כ"ב). עם המלך במלאכתו ישבו שם. עם מלך מלכי המלכים ישבו שם נפשותם של צדיקים שבהם נמלך וברא את העולם. וכמה ערבים ומתוקים כל דבריהם אלו ואלו וכלם פונים אל מה שאמרנו מענין העצה וההמלכה על זה הנמצא מכל זולתו אלא שנתחלפו ארבעתן בענינו בהתחלפות ארבע סבותיו וכל אחד דן דין המלכה זו מאחת מהנה. והנה ריב"ל בא על זה מפאת הסבה החמרית אשר עליה נאמר וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה. ועל זה החלק החמרי אמר שנמלך במלאכת שמים וארץ כי הם שני פקידים אשר לא יעשה דבר ממלאכת החמר ומעשהו שלא מדעתם כמו שכתבנו למעלה מהנעת

הגרמים השמימיים היסודות והכין אותם לקבל צורתם והוא ענין אומרו להם נעשה אדם כלומר נתנה לבנו ודעתנו להשלים אותה כי היא המעולה שבמלאכות נמלך שאינו חותם חותמו עד שיכתוב הסופר או עד שיעשה הנייר. אמנם רבי בא מפאת הסבה הפועלת כאשר נאמר וייצר ה' אלהים את האדם וכו' ואומר בלבו נמלך הוא כאלו אמר בעצמו נמלך ושלא נמנע הלשון מהטיל ענין ההמלכה על מה שמסכים בעצמו ולהתרעם מעצמו כמו שיתרעם על האדריכל אשר עשה על ידו. וכן הוא אומר ויתעצב אל לבו (בראשי' ו') כלומר ויתעצב אל עצמו כי לב האדם הוא האדם. והוא עצמו טעם ויאמר יי' אל לבו (שם ח') לא אוסיף עוד להכות וכו' כאלו אמר ויאמר אל עצמו והוא הפי' הנכון כמו שיבא במקומו ב"ה. ועכ"פ הרי נזכר בזה חומרת העיון וההמלכה מזולתו. והנה רבי חנינא למה שראה שאלו החכמים תלו דבר העצה בענינים רחוקים אמר שאין כאן עצה על דרך האמת כי אם הודעה לבד כמי שמודיע לעבדיו ובני ביתו שהוא בונה בית לדירתו או נוטה שדה לפירותיו ואומר להם נעשה כך וכך ומי יאמר לו מה תעשה וזהו מיוחד מצד הסבה התכליתית כי הודיע צורך המעשה בטוב תכליתו כמ"ש צדיקים יוצאים ממנו. ולזה אמרו לפניו אדם זה מה טיבו כאלו הם אינם יודעים מאומה רק מקבלים ההודעה לבד. ומ"מ הוא ענין מעלה במעשה הזה מזולתו. ואולם רבי יהושע דסכנין בשם ר"ל בא לו מפאת הצוריית ופי' הוראת הריבוי עליה כאלו נמלך ונתיעץ עמה ולזה אמר עם נפשותיהן של צדיקים נמלך כי הן הנה אשר ראוי להשקיף אליהם ולהתבונן במהותן לבנין החמרים הנאותים להם. וכמדבר עם הצורה אומר נעשה אדם כי הפועל יתבונן בצורה לענין הגוף וטוב תכונתו ויופי תמונתו והדר דמותו ושלימות כליו החיצונים והפנימיים וכל אשר יעשה להם למלאכת עבודתם כפי אשר יאות לשלימות צורתם וכמ"ש במקום אחר מלמד שנמלך על כל אבר ואבר (ב"ר פי"ב.) והוסיף עוד ואמר שלא היתה השקפה זו בחומרו המיוחד לו אבל שחוייב שימשך אל כללות הבריאה בכל הנמצאים הנבראים בשבילו ולזה אמר שנפשותן של צדיקים היו שם עם המלך במלאכתו ובשם נמלך וברא את העולם. ועל הדרך עצמו שאמרו שנסתכל הקב"ה בתורה וברא את העולם כמו שביארנו בשער הראשון. והענין הזה באמת מעלה נפלאה באדם ובכללה מה שאמר ריב"ל במלאכת שמים וארץ נמלך ועכ"פ היא המעלה השנייה והג' במה שייחד המעשה הזה לאיש א' מאישיו באומרו נעשה אדם וכן נעשה. כי לא נמצא שיאמר תוצא הארץ סוס או חמור או ישרצו המים נשר או צפרדע וכדומה. אבל נאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה וכו' תוצא הארץ נפש חיה וכו' ויעש אלהים את כל חית הארץ וכו' והם יצאו למיניהם. ויורה אל גודל שלימות האדם אם בכללו ואם מצד

אישיו להודיע שכל אחד מהם אם יזכה ישוה אל כללותו וכי בהשקפה אל כל אחד ממנו נברא וכמ"ש (ברכות ס"א: עיי"ש) כל העולם לא נברא אלא בשביל חנינא בני וכו' ואמרו מאי כי זה כל האדם (קהלת י"ב) כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה (ברכות ו':) וזו היא מעלה שלישית. והד' מה שיורה עליו בפרסום אומר בצלמנו כדמותנו שהוא ודאי תואר הצורה העליונה המלאכיות. ומאמר בצלמנו כדמותנו שיעורו אצלי נעשה אדם בצלמנו רצוני כדמותנו שהכוונה שיהיה לזה הנמצא דמיון מה מהתארים המעולים המיוחסים אליו ית' מצד עצמות מציאותו לא שיהיה בצלם ההוא עצמו. גם שלא ידמה אליו בהחלט רצוני שיוכלל בדמות ענין המציאות והאחדות והנצחיות וכיוצא. כי מי בשחק יערוך וידמה אליו בדבר מזה אף כי נתעב ונאלח רק שידמה לו במה שימצא לו ענין הצלם השכלי. וזה הפי' הוא מוכרח בדברי רבי יעקב אמר כל המבטל פריה ורביה כאלו ממעט את הדמות שנאמר ואתם פרו ורבו (בראשית ט':ז') וסמיך ליה כי בצלם אלהים (יבמות פ"ג:) נראה באמת שצלם ודמות כי הדדי נינהו והדמות נאמר על מה שידמה אליו מהצלם. מ"מ הוא פי' נאה באלו שתי המלות מבלי שיבא בם הכפל או המותר מה שלא הקפיד עליו הרב המורה ז"ל. וכוונה אחרת נכבדת יש גם כן למאמר זה מתיחסת אל נו"ן שבמלת נעשה אכתוב אותה על צורת הכרובים שער מ"ח ב"ה: והה' מה שאמר וירדו בדגת הים וכי' (י"ד) כאלו נברא האדם למשול ולרדות בכל הנמצאות זולתו והוא ענין אמתי מאד. וכמ"ש כל הנברא אחר חבירו שליט בחבירו (ב"ר פי"ט) ועל חילוף זה יתלונן הנביא באומרו ותעשה אדם כדגי הים וכו' (חבקוק א':י"ד) והוא סוד נפלא מסודות המציאות אשר מטבעו יתחייבו ענייני האותות ומופתים הנעשים כנגד הטבע ובבחינתו תגלה ותראה גדולת חכמתו ועוצם יכלתו של יוצר בראשית בכל אופני ההנהגה. אמנם זה הענין הנפלא איחדהו ואבאר אותו בפרשת נח על מאמר ומוראכם וחתכם יהיה וכו' שער ט"ו ב"ה. הרי חמשה מעלות במה שנודעה בהם סבת הנמצא הזה ומדרגתו על שאר הנמצאים כלם ואין ספק שאלו הה' פני מעלות בדמותם וצלמם נתיחדו לאומה הישראלית מכל האומות עכ"ום כמו שנתיחד בהם המין האנושי משאר המינים: והן הנה שקטרג עליהם בלעם הרשע כשבא לטרדם ולא סר שבט הש"י מעליו עד אשר בעל כרחו הודה על כלם אחת לאחת כי היא עקר וסוד כל נבואותיו כמו שיתבאר בפרשתו שער פ"ב ב"ה. (י"ג) ואולם לא ברא אותו ביום בפני עצמו כדי לזרז אותו ולהודיע העצה העמוקה אשר ראתה החכמה האלהית כמ"ש אברא אותו מן העליונים ומן התחתונים שאם ימות יחיה ואם יחיה ימות (ב"ר פ"ח) כי ידע כי הוא וכל הנמצאים ההם הפחותים מהב"ח הבלתי מדברים נבראו ביום אחד והם יושבים

אצלו ורואה בפחיתותם וגריעות סופם ויתחזק להשתמש מהכח הבחיריי שבו שהוא עקר מהותו כמו שיבא כדי לעמוד על נפשו ולהפרד ולהתרחק בשכלו ומעשיו מכל הנמצאות ההם כי ידוע ידע שאם לא יזכה הרי הוא כאחד מהם ופחות ממנו וכמ"ש החכם על כיוצא בזה כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל (קהלת ג׳:י״ט) ולא יחשוב שהוא כבר נפרד ונבדל ממנו בטבעו ובמהותו עד שא"א שיהפך אליהם כמו שהוא הענין בשאר הנמצאות הנפרדות בטבעם וזהו מ"ש בפי' באומר וירדו בדגת הים ובעוף השמים וכו'. וכמו שביארו אותו חז"ל זכו ירדו לא זכו ירדו (ב"ר פ"ח) וזו הערה נפלאה לו לתועלתו ודי לו מעלה בשנבראו כלם בערב והוא בבקר כמו שאמרנו: ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים וכו' בכאן כלל סוד האדם ומהותו ושני מיני זיווגיו אשר עליהם אמרו חז"ל כאן בזיווג ראשון כאן בזיווג שני (סוטה ב'.) אמנם כל זה יתבאר יפה במה שיחזור הכתוב לפרט ולבאר ענין זאת הבריאה וטעמה בשערים הבאים ב"ה. ושם תראה נפלאות מענין הזיווג והתועלות הנמשכות מהיותו על הענין הנפלא שהסכימה בו הדעת העליונה. ואולם מהעצה היעוצה לכל נושא אשה להקדים לו תחלה מה שראוי להקדים על סדר אלו יו"ד מאמרות כמו שהם בסדר מציאותו זה יורמז אצל הזיווג המבורך בפרשת ואברהם זקן שער כ"ב ב"ה. ומהידוע כי התוארים האלה שנזכרו בבריאת האדם רצוני בצלמנו כדמותם הם הם מהותו והם הם איכותו כי על דברים כאלה הטילו החכמים מאמר האיך כמו שנזכר להם שם. ומאמר כדמותנו קיים הדבר [23]כי הסגולה המיוחדת לו הוא הדומה ובלתי דומה וכן הכוונה כדמותנו ולא כדמות נחש או שאר הב"ח שנבראו ביומו כמו שאמרנו גם מה שנזכר בו ולא בזולתו זכר ונקבה ברא אותם הוכלל זה הענין פה. מ"מ בכאן נתהוה מאמר האיכות בלי ספק: ואמר שנעשה עוד ביום ההוא מה שיכללהו:

פרק י

המאמר התשיעי

ויאמר אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכו'.

אחר שבראם זכר ונקבה צוה אותם שיפרו וירבו ע"ד הבחירה ורצון השלמת המצוה במה שיהיה צרכו לפרות ולרבות לא זולת. ולא נאמר זה להם בתורת ברכה [כתובות ה'.] כמו שנאמרה ברכה בדגים כי שם נתן בהם כח חזק להולדה וכאלו אין מציאותם אלא לענין ההוא מה שלא יאות כן לאדם כ"א בתורת מצוה והוא דבר הגון. ועל השנות ענין

[23]כי הסגול' המיוחדת לו הדומה וכו' ר"ל כי באמרו כדמותנו ולא כדמות שאר בעלי חיים, יורה לנו סגולת ואיכות האדם למי ידמה ולמי לא ידמה, כי ידמה בצלמו למלאכי עליון ואינו דומה לשאר בע"ח שנבראו עמו ביום אחד.

הרדיה והכבישה הזאת פעמים יורה כי נכון הדבר מעם האלהים ודבר גדול דבר כמו שיתבאר במקום הנועד ב"ה. והנה עם שכבר זכר במאמר הקודם שנתן בטבע איכותם ומהותם הממשלה הזאת כמ"ש וירדו בדגת הים וכו' הנה ייחד אליה המאמר הזה הנפרד להזכיר מאמר המצטרף בפני עצמו עם תולשת מציאותו. כי מהידוע שהאדנות והעבדות הממשלה והשעבוד הוא ענין ההצטרפות והיותר מפורסם ממנו:

פרק יא

המאמר העשירי

ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל וכו'.

במאמר הזה השלים המאמרות כלן בהרשות את האדם על מה שראוי שיהנה ממנו למזונותיו למזונות הב"ח הנטפלים אליו ועוסקים במלאכתו ובכלל לכל בעלי החיים. ובזה הורה ג"כ הבדל מדרגותיהם כי לב"ח ייחס המין הא' מהג' שנזכרים במאמר תדשא הארץ דשא והוא כל ירק עשב הצומח מאליו ולאדם שני המינים האחרים והם מיני הזרעים הנזרעים במלאכה ופירות האילן והרי הוא לו מעלה יתירה. ובפרשת נח יתבאר למה לא התיר לו מיד הבשר. האמנה כי המזון המיוחד לאדם במה שהוא אדם יתבאר בפרשת המן עם מאמר (דברים ח׳:ג׳) כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם וכו' שער מ"א ב"ה אבל עכשיו הוא הלחם אשר נתן להם על הדרך הפרסום לאכלה והוא המכוון בזה המאמר. רק בעיניך תביט שלא חסר מכל המאמרות אשר הזכירום החוקרים כי אם מאמר הקנין. והנה השלימו בביאור במה שאמר הנה נתתי לכם וכו' כי בו הקנה לאדם את כל אשר תוציא האדמה דרך כלל גם הקנה לב"ח את כל ירק עשב והנה עם זה סיים במאמר הלו [שהוא כמאמר הקנין] כשיוקח בבחינה ששית שנזכרה בספר המאמרות. והוא היות הדבר נקנה לו כאמרך לו אשה ולו בית וכדומה. ואם שכבר נזכרו שם ענין או ענינים יותר מיוחדים מ"מ זאת היא הבחינה המפורסמת אשר נשתמשה בה התורה לפי רוב דעות בני אדם שיראה להם שהדבר שהם מושלים עליו הוא שלהם. ועל קיום זה המאמר ומעשה תקפו נאמר ויהי כן כמו בשאר המאמרות כלם רק אם יהיה על צלמו ודמותו כאשר אמרנו וכמו שיבא עוד. והנה בזה נשלמו העשרה מאמרות במספרם כמשפטן ובהסכמת מה שאמרו החוקרים האלהיים באלו העניינים כי לא ימשך ממנו רק טוב. והנה כל מפרשי התורה הסכימו כי מה שלא נאמר בבריאת האדם כי טוב הוא לפי שבהווייתו לא נשלם טובו כאחת הנמצאות אבל הוא נשלם ונגמר על ידו ועדיין לא נודע סופו עד יום מותו וכמ"ש חכמינו (ב"ר פ' צ"ד עיי"ש) אין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם משום שנאמר הן בקדושיו לא יאמין וכו' (איוב ט"ו:ט"ו) ולדעתם זה

יתכן שלזה אמר ר' מאיר והנה טוב מות (שם פ' ט') לומר שטוב בריאת אדם ושלימותו לא יגמר עד יום מותו וכמו שאמר ויום המות מיום הולדו (קהלת ז׳:א׳) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו (תהלים קי"ו). אמנם אין הטעם הזה מספיק בעיני כי אחר שברא אלהים את האדם בצלמו כדמותו ועלה בידו בדעתו ובקומתו ובצביונו באותו שלימות שכיון שימצא אליו להשגת תכליתו למה לא יאמר עליו כי טוב שהרי נמצא אתו הטוב הראוי להמצא אז אליו ומשם ואילך אם לא זכה הוא מנע את הטוב מעצמו ואיך לא והלא כללו בע"ד במאמר והנה טוב מאד:

ואני הנה ראיתי כי בבריאת האדם לא נאמר כי טוב כשאר הבריאות אבל נאמר עליו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. (ט"ו) וזה כי אחר שאמר בבריאת הנפש החיה הנבראת בו ביום וירא אלהים כי טוב בעבור שלימות הצורה שהקנה לחומר ההוא ההארציי אשר היה חסר ממנו ראשונה כמו שעל הדרך הזה נתבארו כלם הנה כשסיים להזכיר בריאת האדם וכל מה שנעשה עמו כבוד וגדולה מכל זולתו ואם בברכו אותו והקנותו כל הנמצאות בידו אשר בזה היתה בריאתו הולכת מדרגת השלימות והצורה אצל צורות הב"ח הקודמים אמר עליו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד שכבר קבלה זאת היצירה אשר נבראת מהארץ ביום ההוא מהשלימות בזה אחר זה שיעור שאין ראוי לומר עליו שהוא טוב לבד כראשונה אבל טוב מאד. ולא היה כן ביום הג' כי ב' הענינים הנבראים בו לא היה השני הולך במדרגת שלימות הצורה לראשון כזה ולזה נאמר על כל אחד מהם שהוא טוב ולא נאמר על השני והנה טוב מאד. וזהו פירוש נאות ונמשך ביאורו לכל הפרשה כמו שכתבנו ראשונה. אמנם כל החכמים מסכימים כי מאמר זה רצוני והנה טוב מאד הוא נאמר על כל הנמצאים כלם לומר כי בהם ובכללותם נכלל ונגמר המציאות על צד היותר טוב והיותר שלם שאיפשר. וכבר ישיגם הספק ההוא ששאלה המטרונה לרבי יוסי (ב"ר פ' ד') שכתבנוהו במאמר השני ומן התימ' כשהשיב לה לפי שלא נגמרה מלאכת המים למה לא חזרה בפקיחות' לשאל מהאדם שלא נאמר בו כי טוב. ואם אבחר דרכם הייתי אומר כי מאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד יבא להבדיל המעשים ההם אשר נעשו בששת ימי הבריא' מכל המעשים אשר יעשו אחרי כן בהבדל נכבד מאד והוא שההויות האלה כלם שנבראו באלו הימים נתהוו מבלי העדר צורה קודמת משום נמצא שיהא שלם בהרכבתו ושלימות צורתו כמו שהיה אחרי כן בכל מה שברא אלהים לעשות ולזה ראוי לומר על מציאות כאלו והנה טוב מאד כלומר טוב שלם מבלי שום עצב עמו מה שלא תפול גזירה זאת על שום הויה אחרי כן מצד הפסד הצור' הקודמת בהיולי כי הנה אם היה טוב מצד המציאות לא מאד מצד

ההעדר ההוא. והרב המור' כתב פרק י' חלק ג' שלזה כוון רבי מאיר באומרו (ב"ר פ' ט' ע"ש) והנה טוב מאד והנה טוב מות כי אפילו זה ההעדר הנמשך מההוי' הוא טוב כיון שהוא מתנאי ההויה. והיה זה הפירוש נכון לפי מה שגדלנו עליו מדעות הראשונים. אבל מה שכתבתי ראשונ' הוא הנכון בעיני. ושם נאמרו ענינים אחרים על זה הפסוק ואולם מה שאמרו (שם) והנה טוב מאד זה יצר הרע יתבאר בשער ח' ב"ה:

י"ח ואולם מה שעוררנו עליו מהזכיר שם אלהים בכל פרשה זו ולא להזכיר בשם ההויה הוא גם כן מבואר מצד מה שאמרנו שכלל אלו המאמרות אינו רק ענין המנהג הטבעי וסדורו הנוהג תמיד כמשפטו וכמו שאמרו עולם כמנהגו נוהג (ע"ז נ"ד:) ולזה יוחס לשם אלהים ואין אלהים בכל מקום אלא דיין (מכילתא פ' יתרו) כי הוא המנהיג והמסדר אלו הנמצאות בשורת הדין הטבעי. ולזה מה שנשמר בכל סדר הבריאה ענין הקדימה והאיחור הטבעי כמו שפירשנו בכלם. (י"ז) וזאת היתה' לסבה עצומה שלא נברא האדם ראשונ' כי אם נברא בעל הנפש המדברת קודם הדומם והצומח ושאר החי היה נמצא הפך הענין הטבעי בעקר הבריא' והיא קדימת המסובב בפעל לסבותיו ההיולאניות הפך מה שכוון. ולזה חוייב שיוקדם המוקדם ויתאחר המתאחר לפי הטבע. ומזה חוייב שיהי' האדם אחרון לכלם. ויספיק להכרתו חדוש העולם בשנמצא הוא לבדו ובן ואח שכן קרוב או רחוק לא היה לו וגם לא שום בנין ועבודה ולא דבר מצרכי האדם מה שהי' נמנע אם לא בשחודש אז העולם גם כי יראה הויית אשתו וחדושה עצם מעצמיו ובשר מבשרו כמו שהעיד עליה ווהי' זה אחד מהטעמים אשר נבראת על זה האופן והשאר יבאו בשער המיוחד לו ב"ה. מכל מקום למדנו כי הן כל אלה הם מפעלות אלהים המנהיג העולם במנהג אחד תמיד בלתי משתנה והוא חיוב המסובבים מסבותיהם המיוחדות כמו שקדם. אמנם בסוף הכל נאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם וכו' [24]כלומר אלה הם תולדות השמים והארץ מצד טבעם הפשוט אשר נתן בהם בהבראם לתועלות שכבר נכפל זכרם אבל כאשר יבא הצורך לשנות בהם דבר כפי אשר חוייב להנהגה ההשגחיית התקון הזה יעשה על פי ה' אלהים כי השם הגדול הזה ישנה וישדד הכח הטבעי הנברא בשם אלהים כאשר יבוא הצורך ויהי' אומרו ה' אלהים כענין גדול ה' מכל האלהים (שמות י"ח:י"א) כי ביום עשות זה התקון הראה גדולת זה השם על שם אלהים

[24]כלומר אלה, כוונת הרב כי הכ' מודיענו במאמר זה שעד עתה ספר רק הוית השמים והארץ בהבראם בדרך טבעי אשר בו הראה הי"ת רק אלוקיתו, ר"ל יכלתו וגבורתו וחכמתו לבלי תכלית, אבל ביום עשות (ה' אלקים) ארץ ושמים ר"ל כבוא העת הראוי לשנות הטבע לעשותו ולתקנו באופן היוצא ממנהג הטבע לטובת המושגחים מאתו בהשגח' פרטית, יראה עצמו לעיני כל, כה' אלקים המשדד ומהפך מערכות הטבע להטותם ברחמיו לטובת בחיריו כאילו כתוב ביום עשות ארץ ושמים הוא ה' אלקים וזש"א המדרש בתחל' עלה במחשב' וכו':

ויחוייב זה להיות כל אלו הנמצאות לתועלת האדם וצרכו כמו שיבא וכבר יהי' זה טבע שני מעולה וחכם מהראשון אשר ייוחד ענינו אל האומ' הישראלית להשכיר ולהעניש בו על פי התור' ומצותיה כי על כן קבע להם ראש חדש ניסן לסימנו כמו שהוקבע ראש חדש תשרי לתחלת מציאות הטבע ועקרו (ר"ה י"א) כמו שיבא במקומו:

ובמדרש בתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין ראה שאין העולם מתקיים בכך ושתף עמו מדת רחמים דכתיב בראשית ברא אלהים ואח"כ ביום עשות ה' אלהים (ל' רש"י מב"ר פי"ב) הרי שקיימו בדבריהם אלו כל מה שאמרנו וייחסו המנהג הטבעי הראשון אל מדת הדין היא האלהים כי אין משפטו אלא בו. וייחסו הטבע המעולה השני אל מדת רחמים והוא שם יהו"ה הגדול אשר הנהגתו היא לפי היכולת המוחלט. וזהו אצלי הרצון בכל מקום אשר יזכיר ה' הוא האלהים (מלכים א י"ח:כ') ירצה כי שידוד המערכות הטבעיות יעיד ויפרסם כי הוא ה' עשה לנו את הטבע הזה המכונה אל אלהים ושאין שם רשות אחרת חלילה. אמנם צריך שיובן זה שאמרו בתחלה עלה במחשבה כן ואחר כך עשה כך וכיוצא בזה על הדרך שכתבנו למעלה בפירוש בונה עולמות ומחריבן אצל ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. (י"ח) והנה אחר שהוחל לקרוא בשם ה' אלהים לצורך השתוף הנזכר כבר יגזור הדעת שימשוך זה השתוף בכל ספור ענין האדם מנטיעת הגן והכניסו בתוכו וזיווגו וצוותו והענישו עד שגורש מגן עדן כל אלו הם ענינים נמצאים ומסודרים לפי מה שיאות לדון את האדם על פי מעשיו כמו שיבא: (יח) אמנם אחרי כל זה רצוני שגורש מגן עדן וקבל ענשו אז הוחל לקרא בשם ה' לבדו כאומרו וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון (שמות ל"ג:י"ט) שכוון שקבל עליו את הדין ואין צריך לומר אם עשה תשובה ראוי הוא אל רחמים פשוטים. והנה נתישב הכל יפה ובאנו לכלל מה שרצינו אליו מביאור זאת הפרשם החמורה ונתישבו היטב כל הענינים והותרו יפה כל הספקות אשר העירונו עליהם בכתובים וברוך המלמד. הנה עלה בידינו בה פי' נאות מאד מכל מה שהורגלנו עליו בכל ענינים כלליה ופרטיה ולפי דרכנו הוצרכנו לבאר הרב' מאמרים לרז"ל יקרים מפנינים שהיו מתחלה חשודים בעיני חכמים ופתחנו פתח לכל כיוצא בהם הנמצאים להם ז"ל בזה הדרוש וזולתו ועליך לדרוש ולחקור מה שאמרוהו בכל אלו הענינים ואתה תבחר. וזהו כלל מה שבידינו לכתוב במעשים אשר נעשו באלו ימי המעש' עד סוף יום הששי שהוא עת גמר המלאכה כמו שיור' על זה ההודעה (פי' יום הששי בה"א הידיעה) כלומר היום האחרון מימי המלאכ'. ומעתה נבא אל השער הבא אחריו:

שער ד

פרק א

יבאר איך שביתת המעשים ביום השבת הוא מופת חותך על אמונת החדוש מהאפס המחולט ברצון גמור וצורך זה המופת:

ויכולו השמים:

תני רבי שמעון בן יוחאי אמרה שבת לפני הקב"ה לכל נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג. אמר לה כנסת ישראל היא בן זוגך. וכיון שעמדו ישראל על הר סיני אמר להם היו זכורין לאותו דבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל היא בן זוגך הה"ד זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ:ח') (ב"ר פרשה י"א וע"ש).

[25]למה שהיה העיון במציאות אלו הנמצאים הרבים והעצומים וטוב סדרם ועוצם כיוונם בכל מה שיורו עליו סדר המאמרות אשר קדם זכרם מועיל מאד לכל בעלי הזריזות חכמי

[25] עד כל שומר שבת וכו' תוכן כוונת הרב בקיצר ותוס' ביאור הוא, כי למוד עשות הטוב והישר בעיני אלקים ואדם אשר ילמד איש לרעהו יוכל להיות על ב' אופנים, אם בתתו מופת לו במעשיו ובדרכיו הישרים או בדברי תוכחתו ומוסרו אשר ידבר באזניו, וחוקר אמר כי כאשר יסכימו דברי המורה צדק עם מעשיו הטובים אז יאמנו ויקויימו דבריו על ידי פעולותיו ויעשו רושם חזק בלב זולתו, אבל אם לא יסכימו יחד יבזו השומעים דברי מוסרו וכחשו בפניו יענו לאמר אם אתה לא תעשה כדברך, מדוע נעשה כן אנחנו? והנה באאע"ה היו שני אלה חוברים יחד הלמוד המעשיי והלמוד המאמרי, ויען כי מקור כל המעשים הטובים הוא הלב כמאמר ר"א פ"ב דאבות שלב טוב הוא הדרך הטוב שידבק בה האדם. והכ' (משלי ד':כ"ג) אמר מכל משמר נצור לבך, כי ממנו תוצאות חיים. שר"ל כפי תכונת לב האדם כן יהיו ארחות חייו ומעשיו עלי ארץ, ע"כ אמר התנא על אאע"ה אצטגנינות תלוי' לו בלבו להורות על למוד המעשיי כמו שאמר רשב"י אבן טובה תלויה לו בצוארו מקום כלי המבטא והדבור להורות על למוד המאמרי, וכל חולי הגוף והנפש היו מתרפאים ע"י למודיו לדעת את ה' ולבטוח בישועתו, וכשנפער נשאר לבני אדם רק ההסתכלות מהבחינה בברואים להכיר על ידם מציאות הי"ת ורחמיו על כל מעשיו וזש"א נטלה הקב"ה ותלא' בגלגל החמה (כינוי פרטי לכל הבריא' בכלל כמאה"כ וידעת היום והשבות אל לבבך וכו' ר"ל כשתתבונן על היום בעצמו ותראה פליאת הבורא איך יתנועע אור השמש לאט לאט ממזרח למערב על פני כל כדור הארץ באופן שיקדם להאיר להקרובים לצד מזרח ויאחר ליושבים יותר לצד מערב עד שבכל רגע ורגע יהיה יום במקום אחד ולילה במקום אחר, וע"ז רומז הכ' (תהילים י"ט:ג') לפי פירוש הרב בשער א' באמרו יום ליום יביע אמר וכו' שר"ל התחלת יום במקום זה, יביע גבורות וחכמות ה' להתחלת היום במקום שאחריו בקרוב לו לצד מערב, וכן ליל' לליל' אז תכיר בוראך ותבין אל אמתתו ואולם השלמים הראשונים ובתוכם אאע"ה בתחלת עיונו אשר הכירו מזה בוראם, חשבו רק שהכל נמשך תמיד משפע אלקים, בלי התחל' והפסק כאור המושפע מהשמש, והעולם קדמון כקדמות הי"ת, וע"כ כנוהו מלכי צדק ואאע"ה הנמשך אחריו תחלה רק בשם קונה שמים וארץ לא בשם בורא ועושה, עד אשר הוציא הי"ת את אאע"ה מעיונו זה, כמאחז"ל וא"ל צא מאצטגנינות שלך, כי הכיר עתה ע"י הבטחת זרע לזקוניו, שהוא דבר יוצא ממנהג הטבע, שהי"ת הוא בורא ומחדש עולמו, וע"כ יש ביכלתו לשנות טבעו לפעמים לטובת המושגחים מאתו בהשגח' פרטית, והאמין בד' ויחשבה לו צדקה ר"ל חשב כי נתינת זרע לבן מאה ולבת תשעים תהיה רק צדקה מאתו היוצאת מגדר הטבע, והנה האות המורה לנו על אמונת החדוש הוא יום השבת המורה על מנוחת ושביתת והפסקת הי"ת לברוא עוד, כי אין מנוחה כי אם אחרי כלות המלאכ', ולדעת מאמיני הקדמות אין מקום למושג ורעיון מנוחת הי"ת ושביתתו, ונמשך מזה, כי אם בכל ימי המעשה יצאו דברים רבים מן הכח אל הפועל כעין תולדות הבנים מזיווג אבותיהם זכר ונקבה תצא מיום השבת ההשגה היקרה מחידוש העולם והיות היכולת ביד מחדשי הית' לשנות הטבע, לבני ישראל המאמינים בה' ובתורתו, וזה שאמר המדרש ד"מ אמרה שבת לכל נתת בן זוג, ולי לא נתת וא"ל כנסת ישראל יהיה בן זוגך, ר"ל אם לכל יום נתתי כח בריאתי להוליד תולדות שונות, עתה תוליד השגת האמת על ידי ישראל שהוא בן זוגך:

קדם אשר מעולם וזה החלם לעלות במדרגות הסולם להודות בהכרח במציאות הסבה הראשונה אשר ממנה הושפעו כל אלה הנמצאות על סדר ההוא הנכון. הנה הספיק זאת ההתחלה להם לגרש מפניהם הדעות ההמוניות הסכלות שנתפשטו בהמוניהם לסבת עטיו של נחש המתחלקות למחלקות. מהם שיאמינו שבוש ההזדמן והכחישו מציאות שום דבר ומנהיג בעולם. ומהם שהאמינו ברבוי האלוהות כמספר הנמצאות והם עובדי הצורות והככבים והמזלות וכהמה גדלו ביניהם כמה שבושים למיניהם. וכבר נתפרסם זה הענין מדורו של אברהם אבינו בהיותו בבית אביו. כי בפילוסופות העיון הזה ולא בזולתו התחיל לחלוק על הדעות הרעות ההן והיה משתדל לבטלן ולסותרן כמו שהפליגו חכמינו ז"ל להראות זה הענין הנכבד במה שאמרו במסכת ב"ב פ"ק (ט"ז:) ר' אליעזר המודעי אומר אצטגנינות גדולה היתי' לו לאברהם בלבו שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו. רבי שמעון בן יוחאי אומר אבן טובה היתה תלויה לו לאברהם אבינו שכל חולה שראה אותה מיד מתרפא. ובשעה שנפטר אברהם אבינו נטלה הקב"ה ותלאה בגלגל חמה. אמר אביי היינו דאמרי אינשי אידלי יומא אדלי קצירא עד כאן. זה כי לפי שההישרה המגעת מהשלמים לזולתם היא על שתי מדות. האחת מה שילמדו מהם מצד מנהגיהם ומעשיהם הטובים וישרים כי זה אשר יקראוהו שמוש חכמים. כי הזוכים להיות עמם במחיצתם רואים בהם תמיד ולומדים מהם ועושים כמעשיהם כמו שאמר ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימוש מתוך האהל (שמות ל"ג:י"א) גם באלישע אשר יצק מים על ידי אליהו (מלכים ב ג':י"א). והשנית אשר לא זכו לשמושם וזכו לשמוע מפיהם דברים נכוחים ומוסרים נעימים ודברי תוכחות וכבושים כדרך הדרשנים שיצא שמם בעולם. ומהמבואר שהדרך הראשון הוא יותר חזק בהישרה הרבה מאוד מהשני כי יותר ממה שילמוד האדם מהדבור ילמוד ויתפעל ממראה עיניו אשר יראה מעשים בכל יום וכמ"ש גדולה שמושה של תורה יותר מלימודה (ברכות ז':) וכל שכן אם לא יסכימו המעשים עם המאמרים כמו שאמרו על בן עזאי כשהיה מגנה המבטל פריה ורביה יש נאה דורש ונאה מקיים וכו' (יבמות ס"ג:). והחוקר פרק ב' מאמר עשירי מספר המדות אמר וזה לשונו. כי הדברים אשר בפעולות ובמעשים המאמרים פחות יאמנו מהפעולות ואם לא יהיו מסכימים לדברים המורגשים יבזום ויכחישו האמת וכו' ע"כ: והנה כנגד שני אלו הענינים דברו אלו החכמים כי רבי אלעזר המודעי אמנם אמר שאברהם אבינו היתה אצטגנינות העולם בשכלו ובדעתו ומפני היותו יודע ומסתכל בזה הסדור הנפלא נתרחק מהפקר שאר האנשים בעניניו ובמנהגיו והיה נרתע בעצמו מאימת מלכות הסבה הראשונה שתתעלה והולך בהצנע לכת בענוה וצניעות והיה פורש

מדרכי העולם ונוהג בעצמו מדות אלהיות כמו שחוייב מעיון האצטגנינות ההוא על הדרך שאמרנו. ולזה כל מלכי מזרח ומערב היו נכספין אליו ומשכימין לפתחו והם האנשים הבני חורין המושלים ביצרם וכמו שאמרו חכמינו מאן מלכי רבנן (גיטין ס"ב.) אשר נגע בלבם התחלת מה מזה האצטגנינות כי על כן ייחסום למזרח ולמערב ולזה באים להשתתף עמו ולעמוד לפניו ללמוד ממנהגו ומיושר מעשיו כי ישרו בעיניהם והוא למוד נאה ומיוחס אל אלו האנשים הדורכים מהלך השלימות. אמנם ר' שמעון בן יוחאי אמר כי לא היה לבד נאה מקיים במעשיו ותועלתו מוגעת לאלו האנשים המכונים במלכים אבל שהיה גם כן נאה דורש ומכריז ומפרסם האצטגנינות ההוא אשר בלבו לכל בני עולם ובאזני האנשים ההמוניים יחד כסיל ובער כדי ללמדם ולהישירם. בטענותיו החזקות ולהודיע לבני אדם מה שעלה בעיונו כמה שאמר הרב המורה פרק י"ג חלק ב'. והעיון הזה המפורסם על פי דבורו היא היא המרגלית שהיתה תלויה בצוארו ועל דרך שאמר החכם. כי לוית חן הם לראשך וכי' (משלי א':ט') ודאי ההסתכלות בה יסיר כל נגע וכל מכה אשר יהיו בנפש החולים מחוסר האמונה במציאתו יתב'. וכשנפטר אברהם וחדל ההסתכלות ההוא מצוארו נטלה הקב"ה ותלאה בגלגל חמה כלומר שנשאר העיון הזה בעצמו לכל בעל שכל שיקחהו מהמקום עצמו אשר לוקח משם: כי גלגל חמה נאמר בכאן במקום השמים בכלל כמאמר החכם (קהלת) תחת השמש בכמה מקומות. גם שהוא היותר מפורסם מצבאות השמים. והכוונה כי אחר שנשתמש בה על ידי למודו של אברהם אבינו תלאה במקום שמצאה שם ומכאן ואילך כל הנשוך מנשיכת האפיקורוסות וראה אותו וחי. וכמו שאמר ז"ל (זהר ח"א י':) על וידעת היום והשבות אל לבבך כי יי' הוא האלהים (דברים ד':ל"ט) שידיעת היום וסבתו בתנועת הגלגל עם החמה תועיל מאד לדעת מה שישיב אל הספקות אשר יתילדו בלבו על זה הדרוש. וזהו מאמר אדלי יומא אדלי קצירא. וסוף דבר כך היה דרך השלמים הראשונים אשר היה אצטגנינות זה להם למופת נפלא על אמתת מציאות האל יתברך וכי הוא סבת הסבות ועלת העלות כלן. אמנם עדיין הוקבע בלבם שהשפע המושפע מאתו יתברך מהמצאות אלו הנמצאות היתה ע"ד החיוב כאור מן השמש וכמושכל מן השכל שהשפע ההוא לא סר בשום זמן בעולם כי מה המונע מההשפעה הזאת. ומזה חוייב להם לומר שמציאות העולם היה שוה למציאותו וקדמון כקדמותו אין הפרש ביניהם רק באשר יתברך הסבה והוא המסובב. וכבר נמצא למלכי צדק עם היותו מאלו החכמים הבאים באצטגנינית זה להכרת מציאותו יתברך שתאר אותו על זה האופן באומרו ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ (בראשית י"ד) לא אמר בורא ולא יוצר ולא עושה כלשון הכתובים לפי שאלו

הלשונות יורו על הפעולה הנעשין בבחירה ורצון כמו שהורה החכם בשאלות ג' וד' מהפלת הפילוסופים אבל אמר קונה לרמוז אל אופן בא השפע מאתו ואמר שהוא דרך קנין שהקנין הוא דבק לבעל הקנין ולא יפרד ממנו. והנה אברהם אבינו נראה שנמשך אחריו ג"כ בתחלת עיונו אמר הרימותי ידי אל יי' אל עליון קונה שמים וארץ (שם) והיה זה להם לחכמה ושלימות בערך אל הסכלים הרבים ההם שלא ראו האצטגנינות ההיא ולא נסתכלו במרגלית וכחשו בהתחלה הראשונה ויאמרו לא הוא. ועלה מעיונם שהזאת הסבה הראשונה עם שהיא מחוייבת המציאות וסבת הכל אעפ"כ אין מטבעה לעשות דבר שלא כמנהג הטבעי ושאי אפשר להשתנות סדר הנמצאות לא בכללם ולא בפרטם כמו שאי אפשר להשתנות בעצמו. ולזה לא היה מבקש מלפניו בתפלה כמנהג הצדיקים. אמנם מכל מקום חוייבו לרומס ולגדל זאת הסבה ולהורות לו האלהות ולהכין עבודות לשמו לפרסם זכרו לא לשכר זולתי להודאת האמת בעצמה לא לבקשת רצונו או לברוח מכעסו כי אין מדרכו להתבונן באלו הענינים האינושיים. עד היות דבר יי' אל אברם וכו'. ושם הבטיחו על הזרע אשר גזר לפי אצטגנינותו שהוא עירי גבר מטבעו ואמר לו הבט נא השמימה ואמרו חכמים ז"ל (שבת קנ"ו.) שהעלהו למעלה מהכיפה ואמר לו צא מאצטגנינות שלך. והאמין ביי' ויחשבה לו צדקה (בראשית ט"ו:ח') ולא על המנהג הטבעי. ושם שאל במה אדע כי אירשנה שכבר בא לכלל דעת שהבורא ברא העולם ברצונו אחר שלא היה. ומזה הי' יכולת בידו ליטול מזה ולתת לזה וכמו שאמרו ז"ל (ב"ר פ"ח). ולמה פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (תהלים קי"א) ומנהו והלאה נפרד הוא וזרעו המיוחס אחריו אתו באמונה זו מכל העמים אשר על פני האדמה כמו שנודע זה מענין התורה האלהית מצותיה וחוקותיה ומספרי הנבואות כלם. האמנה כי אח"כ לאור תורתינו ראו אור רוב העולם ומעט מעט כמעט הכל יצאו מאצטגנינותם לבוא להודות ולהאמין בבורא העולם אחר שלא היה בחיוב אלא ברצון מוחלט כי על כן המציאו להם תורה ומצות להכין לבם ביראה ועבודה. ואולם חכמי פילוסופי עמנו התאחזו באלו הדעות המקולקלות ומשורש הנחש הקדמוני יצא להם צפע פורה ראש לאחוז באמונת הקדמות מהם שאמרוהו בפרסום ומהם שלוחשים אותו בלט ובחשאי. ואם לחצתם התורה האלהית בזה וביתר הענינים העיזו פנים כנגדה וגלו שוליה על פניה שלא כהלכה ובאו עליה שלא כדרכה. כי עם המלך בביתו ישבו שם לכבוש את המלכה ולפתותה ולכפותה שתצפצף דעות הפילוסופיס בלשונה ולא תסור מאחריה אפילו כמלא נימא עד שכבר היו מגוריהם מי שהקדיחו תבשילם ומלא לב אותם לומר שהחדוש הנזכר בתורה הוא משל היות העולם בהיות חלקיו וחדושו

הנצחי בחדושו הזמני. וגם הפכו דברי חכמים ולשון המקראות לומר שעל זה הדרך תקנו מסדרי התפלות. המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. כי ההתמדה בנמצאים תקרא בצד מה חדוש כמו שעל כן אמר הכתוב תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה (שם ק"ד). והיה להם לצור מכשול ולאבן נגף דברי הרב המורה פ' כ"ה חלק ב' שאמר שאם השכל יכחיש החדוש כמו שיכחיש הגשמות שיחוייב שיפורשו הכתובים המעידים על חדוש העולם כמו שפי' המורים על ההגשמה אמנם אחר שהשכל לא יכחישוהו אבל יאות אליו יותר ממה שיאות אל הקדמות ראוי הוא שישאר הכתוב כפשוטו וכצורתו. והם נטלו רשות לעקור את הכל והפכו דבריו או פירשו מהם מה שלא רצה לפרש כמו שעשו בדברים אחרים ימחו ויכרתו דעותיהם אלו וכיוצא בהם מן העולם:

ועתה ראה כי להוציא מלב כל בעל דת אפיקורוסות הקדמות הלזה הן בכללו הן בהמצא חומר או שום התחלה קודמת אבל שיאמינו אמונה שלימה ואמיתית שחדוש העולם היה בריאה חדשה לגמרי יש מהאין המוחלט. לזה העיד הכתוב שקבע הש"י על המעשה מנוחה לעצמו כמו שאמר וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו וכו'. ונאמר כי בו שבת מכל מלאכתו וכו'. והנחיל מנוחה זו לעם קדשו ועשה המנוחה להם זכר המעשה. וכל כך למה כדי ללמוד וללמד עדות התורה האלהית שכבר היתה מלאכת הבריאה והחדוש מלאכה שהוא יתברך שבת ממנה מששת ימי בראשית ואילך ולא הורגל בה עוד כי אם בדרך מופת ונס. ושהחדוש המתמיד הנמצא לכל הנבראים מאז ועד עתה ההיא תקרא שביתה בערך מה שהיתה עליו בששת ימי המעשה. הנה למדנו שהיה חדוש מוחלט מאפס ותהו הגמור. ראה זה חדש ונפלה שכבר תהיה זאת השביתה ואם היא ענין של בטלה והעדר הפעולות כלן משנה את טעמה להיותה הפועל היותר שלם שאפשר להעיד ולהגיד לנוחליה אלהים לברי לבב אמתת זה הענין הנכבד והנפלא אשר לסגולה הזאת דקדקו אנשי כנסת הגדולה וכל הגאונים אשר מעולם בכנוי זכרון השבת לומר את יום המנוח הזה [זו נוסח ספרדי במוסף של שבת] ולא יאמרו את יום השבת הזה כמו שיבא ענינו יפה בשער נ"ה ב"ה אשר הוא ענין נכבד מאד אשר אי אפשר לאדם להגיע להצלחתו זולתו:

וזהו מה שיראה פשוטו של מאמר רשב"י שזכרנו ראשונה אמרה שבת לפני הקב"ה לכל נתת בן זוג וכו' וזה כי לפי שכל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראו רצוני אם שיהיה עלה ועלול או שיהיה פועל ומתפעל כי הכח הפועל הוא במדרגת הצורה שהוא הזכר והכח המתפעל במדרגת החמר שהוא הנקבה. וכן הוא עצמו ענין העלות כי היותו עלה הוא במדרגת הזכר והיותו עלול הוא במדרגת הנקבה וזה הענין הוא מבואר

בכל הנמצאים מגדולם ועד קטנם. והוא מה שכוונו בו ז"ל כשאמרו מבלתי יכול לא נאמר אלא מבלתי יכולת. אמר לפניו רבש"ע תשש כחך כנקבה (ברכות ל"ב וע"ש.). אך כמו שיתבאר במקומו ב"ה: והנה לפי ששביתת השבת הוא העדר הפעולות וביטול המעשים כלם הוא מבואר שענין מציאותה יראה חלוש מאד כי השביתה אין בה מכח המתפעל כ"ש שימצא בה כח הפועל. ואף שימצא לו שום מציאות אחר שענינו אינו רק ההמנע מעשות דבר הרי הוא חסר הכח הפועל לגמרי והשלימות הוא בפעל לא בבטלה כי הבטלה מביאה לידי שעמום (כתובות נ"ט.) והאושר שמו גדרו פועל הנפש כפי המעל'. גם במעמד הר סיני נתקיים זה הגדר באמרם נעשה ונשמע (שמות כ"ד:ז') כמו שיתבאר שם ב"ה. ולזה היתה תלונת השבת חזקה מאד כאלו מתרעמת על חולשת מציאות' ואומרת כי לכל הנמצאי' נתן הכח הפועל לעשות שום דבר של שלימות או אם הוא מתפעל שיוציא ההפעלות ההוא אל הפעל והוא תאר הבן זוג ע"ד האמת. ולי לא די שלא עשיתני פועל אבל לא נתת לי בן זוג שיוציא אל הפעל דבר בי והרי אני יושבת בטלה. אמנם היתה התשובה נכונה מאד כנסת ישראל יהיה בן זוגך יאמר שיהא מוטלת על כנסת ישראל שמירת השבת ושביתתו עד שלא יהא ענינה ביטול ושבית' לבד כי גם מעשה ופעל שלם וכמו שאמר בפירוש ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת (שמות ל"א:ט"ז) קרא שביתת השבת ושמירתו מעשה גמור. וזה להיות קונים בשבית' זו הידיעה הנפלא' שאמרנו מהיות העולם נברא ומחודש ברצון גמור אחר שהיה נעדר לגמרי כי הוא היה פועל שישבות ממנו אחרי כן כמו שאמרנו. כי זאת האמונ' היא הכרחית לכל בעל דעת ודת. ולזה אמרו כי כשהיו במעמד הר סיני אמר להם זכורין היו לאותו הדבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל יהיה בן זוגך לומר שאם לא יזכרו זה הענין אין שום מבוא לקבלתם התורה המיעדת השכר והעונש על המצות בסדר עניני העולם והנהגתו אם לטוב ואם למוטב כפי מעשיהם. ואיך יתכן זה אם לא במה שנאמין אמונה שלימה במה שהקדימה בפתח דבריה בראשית ברא אלהים וכו'. מבלי שום גלוי פנים של דופי ודעת בטל. הה"ד זכור את יום השבת לקדשו (שם כ') בכניסתו [לפי הש"ס פסחים ק"ו] ובהמשכו בתפלה בתורה ובתענוג על יי' כי בזה ימצא שהשבת יהיה לה בן זוג שיפעיל' כבן זוג לזוגתו וכמו שאמר אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה כל שומר שבת מחללו וכו' (ישעיהו נ"ו:ב'):

ועתה ראה כי עם שמה שכוון ר"ש בן יוחאי בזה המאמר הנכבד לפי עקר כוונתו, עדיין אכתוב אותו על כנו בסוף השער, מכל מקום חומר פשוט מסכים מאד לזה הענין הנפלא שהיינו עליו, מהיות השבית' היא הסימן החזק לדעת ולהכיר אמתת הבריאה ומהותה.

ושהיא ההוראה העצמית על החדוש המוחלט יש מאין ושהוראתו לא נשלמה אלא בה. וזה דבר מחודש לא ראיתיו בשום מפרש. לבד זה מצאתי בביאור הראב"ע ז"ל לעשרת הדברים שתקן בפני עצמו במהדורא שלישית וזה לשונו זכור את יום השבת הנה הדבור הזה קרוב ממעלת נשיאות השם לשוא והטעם שחכמי יון אומרים כי לעולם הוא השם בורא והנה כל עושה מלאכ' מכחש בריאת בראשית ע"כ. הנה שיסבלו דבריו זה הענין המעול' ואמרתי אולי כוון אליו. ועכ"פ זהו התועלת הנפלא שעליו נאמר בכל מקום כי ששת ימים עשה יי' וינח ביום השביעי (שמות כ׳:י״א) וביום השביעי שבת וינפש (שם ל"א) והוא מה שתקנוהו מסדרי התפלות (ביוצר של שבת) לאל אשר שבת מכל המעשים וביום השביעי נח ונתעל' וישב על כסא כבודו. כי ממה שיור' עליו המנוח' הוא מתעל' בו והוא אמרם תפארת עטה ליום המנוחה וכו' עד ויום השביעי משבח ואומר מזמור שיר ליום השבת (תהלים צ"א). כי השבת בעצם וראשונ' הוא המעיד על החדוש בלי שום ספק ובלי שום קושיא ממה שעמדו עליו הפילוסופים כמו שכלל המשורר באותו המזמור כאשר יתבאר יפה בפ' ויהי בשלח שער ל"ט ב"ה. ואם שרוב ההמון לא הבינו ענין זה על דקדוקו המשכילים הבינו. וכלם שוים בקיים על עצמן אמונת החדוש בלי ספק שהוא הפרק הראשון העקרי מפרקי ספר הזכרונות אשר עשה ה' ללמד בו האומ' הנבחרת הזאת אנשיה ונשיה וטפיה על סדר זמני' ומועדיה חגה חדשה ושבתה. כמו שאנו עתידין לבאר אותה בשעריהם בפרשת אמור בע"ה. ואולם זה כענין הנפלא שזכרנו. הנה הפרש' הזו הקטנה בכמות וגדול' היא אלי באיכות תבאר אותו היטב ותעיד עליו עדות ברורה כשיושכל היטב ענינה ונדקדק על כוונתה. כי על כן חתם בה ספור זאת המלאכה הנפלא'. כי יסכר פי דוברי שקר המפירים בריתה וגורעים את חוקה ומראים עצמם מאנשי ביתה מפרשי דבריה ושוכבים בחיקה אך נתעורר תחלה אל הספיקות הראוים שיעויינו בה:

א אומרו בפסוק ראשון ויכלו השמים והארץ וכו' כי מה טעם וייכלו שלא נזכר שם פועליהם ונרא' שנעשו מאליהן:

ב כי הוא מותר גמור אחר שאמר להלן ויכל אלהים וכו':

ג אמרו ויכל אלהים ביום השביעי והלא בששי כלה (עיין ב"ר פ' י') דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי וסמוך לי' ויכלו:

ד הרי שני הכתובים מכחישין זא"ז כתיב ויכל אלהים ביום השביעי וכתיב וישבות ביום השביעי:

ה אומרו ויברך אלהים את יום השביעי וכו' כי הענין הברכה הוא שפע רצון וחפץ וענין הקדוש הוא הביטול והשביתה ממצוא חפציו וכמו שאמר ממצוא חפצך ודבר דבר (ישעיהו נ"ח:י"ג):

ו אומרו כי בו שבת מכל מלאכתו ואחר שאמר ויכל אלהים ביום השביעי למה לא אמר כי בו כלה כי הוא עקר המעש' אשר צריך לזכרונו:

ז אומרו אשר ברא אלהים לעשות יספיק כשיאמר אשר ברא אלהים:

ח למה לא נאמר בו ערב ובקר כשאר הימים:

[26]ואחר זכרון הספקות כד לבאר אותה כתקנה נאמר. [כי] הוא מהמבואר שבריאה זו לא תושלם ענינה כי אם בהמצא בה שלשה מיני מציאיות גדולים ועצומים. האחד הבריאה הראשונ' מהאפס המוחלט והוא הוצאת החמרים הראשונים המשותפים מההעדר הגמור אל היש. ואם שיש זה אשר כן נברא אינו יש מוחלט רצוני נגמר המציאות כמו שכתבנו בשער הקודם הרי הבריא' הזאת היא יותר נפלאה מצד היותה מהאפס הגמור והשני היא בריאת עצם מה מזה ההיולי שהוא הוצאת יש נגמר ונשלם מהאין הבלתי מוחלט. ואם זאת לא נפלאת כהראשונ' מצד שהיא הויה מיש מה אבל היא יתרה ממנה מצד שהנברא או ההווה הוא דבר נשלם. והשלישי היא הוית עצם מעצם על ידי המרת הצורות כמו שהוא הענין בהויות ההוות בעולם הביצה מהטפה והאפרוח מהב צ' וכדומה. והנה זאת עם שאין בו מהפלא כמו בראשונות הנה היא מעולה משתיהן למה שהיא הית' העקר בכוונת שאר הבריאות כי הכל לא נעשה רק כדי שימצא זה הטבע המתמיד הויות העולם ויישובו והכל לא נברא אלא בשבילו. הלא תרא' כי במעשה המשכן נמצאו שלשת הענינים האלה בהוייתן. ראשונ' נאמר כל נדיב לבו יביאה את תרומת יי' וכו' (שמות ל"ה:ה') הרי הזמנת החמרים למלאכה. אחרי כן אמר (שם) ראו קרא יי' בשם בצלאל וכו' וכל חכם לב בכם יבואו וכו' (שם). כי מהחמרים האלו הם בחכמתם עשו ותקנו חלקי המשכן וכל הכלים אשר ישרתו בם. ואחר שגמרו מעשיהם איש איש ממלאכתו נאמר ותכל כל עבודת משכן אהל מועד (שם ל"ט) הנה עדיין

[26]כוונת הרב ז"ל. כי פעולת הי"ת בבריאתו נתחלק' לג' מחלקות, האחת הוצאת החומרים מן האפס אל היש. בערב יום א' בעוד הי' חושך והעדר הצורות על פני תבל, הב' נתינת הצורות לחומרים אלה מהוצאת כל הנמצאים שהיו בכחם אל הפועל, וזה היה מעשה ששת ימי הבריא' וכלה בסוף יום הששי כמאה"כ ויכלו השמים והארץ. הג' ההפסק' מברוא עוד חדשות, ונתינתו הכח לכל הנבראים להיות מעתה נוהגים והולכים במנהג טבעי ע"י קשור הסבות והמסובבים, ורק היא המביא' אל התכלית הנרצה. וע"כ היא היותר טובה מכלן כמאמר החוקר כי הפועל האמיתי לא יקרא העושה והמתנועע תמיד, כי אם הנח אחרי תנועתו למען השיג התכלית הנרצ' בפעולתו הקדומ', ועונג השגת התכלית הזה מושג רק במנוח' אחרי התנועה, וזאת נהיתה רק ביום השבת כמאה"כ ויכל אלהים ביום השביעי, וע"ז אחז"ל לא היה העולם חסר אלא מנוחה, באה שבת באה מנוחה, כי שם מנוחה פה יורה על הנהגת העולם מעתה רק כפי המנהג הגובע לבד. -

העקר חסר והוא הקמתו וההשתמש בו וסדרי עבודתם שבתם וקימתם כי הוא הית' עקר הכוונה ותכלית כל המלאכה ואליה עשו השמח' וכבוד החנוכ' כמו שיתבאר שם שער כ"ו ב"ה. וכן הענין עצמו בבריאת העולם הכללי נאמר ראשונ' בראשית ברא אלהים וכו' והיא מה שיאמינו מאמיני האמת שיאמר שזה בהתחלת הבריאה בנדבת לבי וגודל רצונו הוציא החמרים הראשונים לעליונים ולתחתונים מהאפס המוחלט. ואחרי כן בכל העשר' מאמרות שבהם נברא העולם בששת ימי המעש' (אבות פ"ה) הוא מה שעשת' חכמת אומנותו יתברך כל הנמצאים השלמים מהחמרים הראשונים ההם אשר כן נבראו בראשונ'. אמנם הענין השלישי והוא הוית עצם מעצם ע"י המרת הצורות היא במדרגת הקמת המשכן וחנוכת עבודתו. ועל כן הוא עקר הבריאה ותכליתה אשר עליה אמרו על דרך האמת המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. גם אמר תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה (תהילים ק"ד:ל') לא כמו שאמרו המכחישים והוא מה שכוונו רבי יהושע במה שאמר לאותה מטרונה שמאותה שעה ואילך הוא יתעל' מזווג זיווגים וכו' (ב"ר פ' ס"ח) אלא שהיא לא הבינה ממנו אלא דבר חיצוני וגם אותו לא עלה בידה. ותחלת זאת המלאכה העקרית והעצומה היא שהתחילה מתחלת יום שביעי והלאה. והרי הן שלש מלאכות נפלאות מכוונות בזו אחר זו ומיוחסות כל אחת לזמנה המיוחד לה. הראשונ' לערב היום הראשון של בריאה כמו שביארנו במקומו. והשני' מתחלת בקר יום ראשון עד סוף יום הששי והשלישית מתחלת ליל יום שביעי ואילך (התר ספק א' ב'). והנה להיות כל הנמצאות כבר נגמרות ונעשות מצד מה שיאות אליהן בעצמן כמו שהיו חלקי המשכן וכל כליו נגמרים ונשלמים על שלמותם החלקי ההוא קודם ההקמה נאמר עליהם תכף סוף יום הששי ויכלו השמים והארץ וכל צבאם כמו שעל זה האופן עצמו אמר ותכל כל עבודת וכו' לומר שהן מצד עצמן כבר הושלמו ועמדו בגמר מלאכתם כל אחד ואחד ממנו כפי מה שהוא לא מצד החבור הכללי וההשתמש בו:

ובמדרש ויכלו השמים והארץ וכו' שנעשו כלים (ב"ר פ' י') אמנם תכלית הכל ועיקרו היא במה שהתחיל לשמש הכל במלואו מתחלת יום השביעי ואילך כמו שעקר מלאכת המשכן שמשה מתחלת יום ראשון לניסן שהוקם בו והלאה. (ג) וזה מה שהפליג ביאורו באומרו אחריו ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וכו' כי הנה עם זה ביום השביעי שמשה עקר המלאכ' והתכלית המכוון בה והרי הוא מעשה גמור בלא עבודת מלאכה והוא מה שסמך בכתוב עצמו ביאורו באומרו וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה. (ד) יאמר שעל דרך האמת בזה הית' השלמת המלאכה אבל שזה לא היה דרך מעש' אלא בשביתה ומנוח' משני מיני המלאכות אשר עשה משני מיני הבריא'

הראשונים אשר זכרנו. כי לכלול את שתיהן אמר מכל מלאכתו ולא אמר מלאכתו סתם. וכמו שכתב החוקר פרק ט"ו מאמר ו' מהמדות כי אמנם לא יהי' הפועל בתנועה לבד כי אם במנוחה כי העונג יותר הוא במנוחה מאשר הוא בתנועה. והוא האמח הברור כי עונג מציאת התכלית לא יהי' כי אם במנוחה וכ"כ זה והוסיף עליו הפרק י' מהמאמר העשירי כמו שיבוא בשער נ"ה ב"ה. (ה) והנה לפי שנמצאו ליום הזה על זה האופן שניאלו הענינים ההפכיים שמצד אחד נמצאה בו עקר המלאכה ומצד אחד נמצאות בו הבטלה והשביתה. לזה כנגד הענין הראשון נאמר ויברך אלהים את יום השביעי כי אין ברכה גדולה מהגעת החפץ בהמשך ממלאכה אשר כוון בה. אמנם כנגד השביתה וההמנע מעשות דבר אמר ויקדש אותו כי קדשו והבדילו מעשות בו כל מלאכת עבודה. (ו) וכמה הפליג לבאר טעם שני הענינים האלה ומציאותם יחד מצדדים מתחלפים במה שאמר כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא וכו' ירצה כי על דרך האמת בו שבת מכל מלאכת עבודה ולא עשה כלום. (ז) אמנם מצד שהמלאכה ההיא לא לתוהו בראה אבל יצרה כדי שתהא הולכת ועוש' היא מעצמה משם ואילך. לזה הוסכמו בו שני הענינים המעש' והשביתה גם הברכה והקדוש כמי שרוצה להסיר פקק מעין חתום כדי שיקלחו מימיו והוא מכה עליו עד ערב שבת עם חשכה ובמכה האחרונ' הסיר הפקק ויצאו מים חיים. כי הנה באמת בהכנסת שבת התחילה עקר המלאכה והיא הולכת ועיש' והוא לא חטא בה. והרי הפירוש הזה טוב בעצמו ונחמד מאד להשכיל אופני הבריאה באימות מה שכתבנו מהיות שסימנה וחותמה ענין זאת השביתה כאומן חכם שעשה מלאכה מפוארה וירא שיאמרו שמצאה עשוי' או שהיא נעשית מעצמה בלא כוונה ולא רצה לסיימה עד שיחתום בה חותמו המעיד עליה בלי תואנה וזה סימן החותם הוא השביתה אשר הכתיב לעצמו ובה סיים המלאכ'. עד שיסבול כי מאמר ויכל אלהים וכו' וישבות ביום השביעי וכו' יהי' האחד פירוש לחבירו ושיעורם ויכל אלהים כלומר וישבות ביום השביעי כמו שפירשנו בצלמנו כדמותנו כי הגמר מיום השביעי הוא השביתה לא דבר אחר. (ח) ומפני זה לא נזכר בשבת ויהי ערב ויהי בחר כי אחר שהעתות האלו יעידו על הזמן כמו שאמרנו במקומן והזמן יעיד על התנועה ולא נמצאו זה זולת זה איך יאמר המשיג המיוחד אל התנועה ביום שהוא הורא' עצמית על המנוחה לא זולת:

ובמדרש שייליה לרבי ישמעאל ברבי יוסי א"ל שמעת מאביך מהו ויכל אלהים ביום השביעי. אתמה'. אפשר שהוא נעשה בשביעי. אמר ליה כזה שהוא מכה בקורנס על הסדן הגביה' מבעוד יום והוריד' משתחשך. אמר ר"ש בן יוחאי בשר ודם שאינו יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו הוא מוסיף מחול על הקדש אבל הקב"ה שהוא יודע

עתיו ורגעיו ושעותיו נכנס בו אפילו כחוט השער'. גניבא ורבנן. גניבא אמר משל למלך שעשה לו חופה סיידי' וכיידי' מה היתה חסרה חופה זו כלה שתכנס לתוכה כך מה היה העולם חסר שבת. ורבנן אמרי למלך שעשה לו טבעת מה חסר' חותם שלה כך העולם מה היה חסר אלא שבת. וזה אחד מהדברים ששנו לתלמי המלך ויכל אלהים ביום הששי וישבת ביום השביעי (ב"ר שם) עתה ראה איך עמדו אלה השלמים על זאת השאל' החמור' שהיא היתה עקר מה שעמדנו עליו מזאת הפרש' הקטנ' ומה ראו עליה ומה הגיע מתשובותיהן מהאמות אל כל מה שכתבנו בה. כי הנה רבי ישמעאל ברבי יוסי כפי שנרא' שהסכימ' דעת אביו לא הפיל דבר מכל דברינו כמו שהמליץ בהמשל ההוא הנמרץ כמו שהוא מכה בפטיש וכו' כי מהידוע שהגבהה בקורנס הוא עצם המעש' ועקר הטורח והעבוד' כי הוא מגביהו כנגד טבעו בכח זרועו אבל ההורד' אין בה טורח ויגיע' כי היא נעשית מעצמ' ובטבע'. אמנם יש בה כוונה והיא העקר מצד מה שהיא מלאכ' והיא היתה תכלית ההגבה'. וכן היה באמת כי מתחלת הבריא' עד סוף יום הששי היה הבורא יתברך פועל כנגד טבע הנוהג בכחו האלהי וממציא מצואים משני המינים שזכרנו כמה פעמים והוא ממש כענין הגבהת הקורנס שהוא עצם הדבר שצריך אל כח הפועל ומעשהו אמנם מתחלת יום השביעי שבת מהמלאכות ההם אבל העולם לא שבת אלא מעתה הנהיג לנהוג מנהגו והולך כי הוא עקר המלאכ' כמו שזה המכה בקורנס וכשהורידו אינו יגע בה אבל מכל מקום ההורד' הוא עקר כונתו מצד אומנתו והוא מה שאמרנו ממציאות זאת המלאכ' שלישית ומסגולת'. וזה החכם הכין משל בעצה עמוקה להוציא לאור תעלומ'. אמנם רשב"י וגניבא לא קבלו השאל' ודחו אותה בפנים לקוחים מדרכי החכמה בעבורם לא ימנע הכתוב מיחס זה הגמר ליום הז' מבלי בחינת שימצא בו שום מלאכ' כלל. ורשב"י בא מפאת טבע הזמן כי אחר שהעת ההוא תכלית הזמן החולף והוא עצמו התחלת העתיד[27] כמו שהנקוד' היא אינה חלק הקו אבל היא התחל' ותכלית לו לזה מה המונע שיאמר ויכל אלהים ביום השביעי וכו' כלומר שהשלים באותו רגע שהיה סוף הששי ותחלת הז' שהרי הוא לא היה צריך להוסיף מחול על הקדש מפני הספק: וגניבא דחה אותה מטבע המלאכ'. וזה כי כל דבר מלאכותיי או טבעי כל עוד שימשך אל התנוע' עדין לא נגמר. ומהו חסר להשלמתו הוי אומר שינוח

[27] כמו שהנקוד' וכו', ר"ל כי הנקודה ההנדשית אין לה שיעור וגודל וכל כך קטנה שנחשבה שלא תוכל להיות עוד יותר קטנה, ובכל זאת לא תחדל מהיות נקודה, וע"כ לא תושג למראה עיננו כי אם ברעיוננו, כאשר נחשוב אותה כהתחלת או סוף הקו ההנדסי אשר יוכל ג"כ להיות מבלי שיעור רוחב מה (עיין מזה הרב המגיד ה' שבת הלכה י"ב) וכעין זה נקודת התחלת או סוף הזמן כזאת נעלמת מהשגתנו אבל לא מהשגת הי"ת וזש"א התנא כי באותו נקודת הזמן שהית' סוף יום הששי מהתחלת השביעי כלה מלאכתו, וע"כ כתוב אחד אומר יום הששי ויכלו, וכתוב א' אומר ויכל אלהים ביום השביעי.

הפועל מתנועתו כזה שמכה בקורנס כל עוד שמכה אין מלאכתו נגמרת עמד מהכות כבר נשלמ'. ולזה כל עוד שנמשכ' התנוע' בששת ימי המעש' לא היה פועל שלם שכל עוד שהוא בתמידות התנוע' הוא במציאות חסר כמ"ש הרב המורה פ' ל"ד ח"א. ולזה אמר מה היה העולם חסר לשיקרא שלם רק שתפסק זאת התנוע'. באת שבת ונפסק' זאת התנוע' והרי הוא השלמת המלאכ' במנוח'. כמו שהוא עצמו היה ענין החופה עם הכלה כי מעשה החופה והזמנת' הוא התנוע' והשנוי הצריכין להגיע הכלה ובעוד שאין הכלה בא לא ינוחו מהתנועות. ובבואה הנה באה מנוחה לרגלה. אמנם רבנן קבלו השאלה כמו שקבל' ר' ישמעאל והשיבו עליה מצד הענין ההוא הנפלא שחדשנו בה. רצוני מהיותה סימן הבריא' וחותמ'. ואמרו כי העולם בלא שבת כטבעת בלא חותם [ע' שבת נ"ט:]. כי אם שהוא כבר נברא ונעשה אבל לא נחתם בחותם האומן להודיע איך היתה הבריא' ולהסיר הספק מהמגמגמים בפירוש' אם היתה יש מאין או המשך והתמד' עד שחתם עליה בחותם המנוח' כי הוא באמת החותמת והמטה להכות על קדקדן להורות כי בה עדות יי' נאמנה שהיתה הבריא' בריא' שלמה מהאפס המוחלט והיא מה שכבר שבת ממנה מאז ולא הורגל בה רק על המנהג הטבעי כמו שאמרנו. ומעתה לא נשאר פקפוק להוציא דבה מתוך דבריה. והפלא ממה שאמרו שזה א' מהדברים ששנו לתלמי המלך וכו' שירצה שתלמי ושאר מלכי האומות וחכמיהם מאמינים בתורה וסומכין על עדותה והנה חכמי פלוסופי עמנו שומעים את דברינו ומהפכין אותם לשרירות לבם. אמנם בהתבונן בזה הענין הנפלא יוסר כל פרי ראש ולענה כי מעתה אין לוותר בד"ת יבחרו הודאה או כפירה ולא יבאו בפשר'. ואל יקל בעיניך התבוננות בזה הענין החמור כי הוא באמת יתד שכל הצלחת האדם תלוי עליו. ולז"א המאושרים (ירושלמי נדרים סוף פ"ג) שקולה שבת כנגד כל המצות כי אם יאמינו בזאת המנוח' ובמה שהיה סימן לו הנה ודאי יש תורה ומצוה ומתן שכרה בצדה ואם יפקפקו בזה הכל בטל מלב המפקפקים ואם יאמרו מהם אין פיהם ולבם שוים. ובזה תכיר תועלת זה העיון בזאת הפרש'. ועם זה כבר נתבאר מה שכוונו אליו בזאת הפרש' היקר' פרשת ויכלו השמים. ומה שהוא ראוי שיהא סמוך וחתימ' לעשר מאמרות הבריא' להכין אותה ולסעדה על מכונת' והתרנו ספקותי':

ומזה נדע למה היתה זאת השבית' אצלנו מצוה נפלא' וחמור'. שאם לא כן יספיק בשתבא המצוה לעשות כל ימים העולם סבובים משמת ימי לזכור כי ששת ימים עשה יי' וגו' כי המעש' הוא עיקר ומה טעם השבית'. אלא כדי שיתפרסמו אל המוננו הדברים הנפלאים האלה המספיקות לגרש מבינותנו הדעות הארורות המתגוררות עמנו המבטלות ממנו כל שום יראה ועבוד' ותשאר בידינו האמונ' השלימ' עם אלהינו אשר נתן לנו תורה

ומצות להנחילנו בם העולם הגנוז הנקרא בפי החכמים שבת הגדול (עיין של"ה מס' פסחים פ' תורה אור) ואשר שמו ערכו אצל המשך ימי עולם ערך היום הזו' עם ששת ימי המעש' כמ"ש שיתא אלפי שני הוי עלמא וחד חרוב (סנהדרין צ"ז.) והכוונ' כי באלו הו' אלפים ימשוך תגבורת היצר בעולם עד שעיקר השתדלות האנשים יהיה בבנינו אמנם מתחלת הז' והלא' בהמול השם לבבם יהיה כל כוונתם לבנות את עצמם ולעזוב את העולם חרב רצונו שלא יקפדו עליו וכברכת החכם לתלמידו יהי רצון שיחרב ביתך וישתכלול אושפיזך (מ"ק ט':). וכמשפט הזה יעשה לכל איש ואיש בפני עצמו כשיעריך ימי חלדו שהם ימי שנוי ותנוע' אל העולם הבא אחריו שהוא שבתו וזמן מנוחתו:

[28]ולהיות השבת הגדול הזה הוא תכלית הכל והטוב המקוו' מכל הפעולות אז"ל באגד' אמר ליה הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני רוצה ליתנה לישראל בוא והודיעם (שבת י':) וענין ההודעה הוא מה שימסור להם מיד זה השבת המפורסם שיהיה סי' בידם אל השבת האחר הצפון תחתיו. משל למטרונה שמסר לה המלך מפתחות גנזיו שהוא סימן בידה שישליטנה על ההון הרב הצפון בם וכמ"ש הכתוב מה רב טובך וגו' (תהלים ל"א) והוא מה שאמרו (שם י':) ואף עלגב דשבת מלתא דעבידא לגלויי מתן שכרה לא עבידה לגלויי כי באמת השבת הגדול הזה הוא מתן שכר השבת הראשון והתכלית אליו. והנה חכמים ז"ל מתקני התפלות הפליגו לבאר זה במ"ש בתפל' ראשונ' דשבת. אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ עשית אותי תכלית ממש. ואיך תהיה השבת סבה ותכלית למעש' בראשית אם לא על זה האופן. ונרא' שהם פירשו מלת ויכל אלהים מלשון זה של תכלית שרצינו בו והוא פירוש נחמד העיד עליו התרגום הירושלמי שאמר וחמיד ה' לשון נכסף' וגם כלתה (תהילים פ"ד) כי הוא התכלית והנכסף. ולדעתי אל זה השבת הגדול והקדוש כיוון האלהי רשב"י בעצם המאמר ההוא שזכרנו ראשונ'. ועם שכבר פירשנו פשוטו על זה השבת המפורסם ועוצם תועלתו ודאי תרוייהו איתנהו ביה כי המקיים זה יזכה לזה. והכוונה בו כי לפי שזה השבת הטהור והקדוש הנקרא עולם הבא (ע"א ג'.) אינו נקנה לשום אדם כי אם לאשר הוא חי בחיים המעולים והטהורים מכל רע והנקיים מסוגי

[28]פה יבאר המדרש שהחל בו באופן אחר, כי רומז אל השבת הגדול ר"ל העונג הרוחני בעה"ב הנקנה לצדיקים רק ע"י מעשיהם הטובים והרחקתם מתאות המותרות. ותשוקות גיפניות, כמש"א חז"ל לרמז ע"ז סרס את הזכר והרג את הנקבה ומלחה לעתיד לבא, והעונג הרוחני הזה אשר יקראהו החוקר בשם צורה ההילנית ר"ל הרוחני וההשכל' בכח היוצאת אל הפועל רק ע"י מעשה הצדיק, אמר ד"מ "אל כל שאר שלימיות הרוחניות והגופניות יש בעלים המזדווגים ומחברים אליהן כי ההשכל' העלמותית מבלתי קנוי' למלאכים ושכלים נבדלים התנוע' התמידית לגלגלים, כח הגידול לצמחים, וכן כלן הן תמיד עם בעליהן לעצם אחד ומי יזדווג לי להקנות אותי לו לאחוזה ?יי וא"ל הקב"ה ישראל יהא בן זוגך אשר יקנה אותך לו לאחוזה להיות עמך לעצם אחד.-

התאות הגופניות והרחוקים ממותרות והתשוקות הזמניות כמו שאמרו האלהיים אם ימות יחיה ואם יחיה ימות (תמיד ל"ב.). ואמרו סרס את הזכר והרג את הנקב' ומלח' לצדיקים לעתיד לבא (ב"ב ע"ד:) הורו כי הסעוד' המתוקנת לצדיקים לעתיד היא נעשית מסירוס קצת התאוות והריגת קצתן כמו שיתבאר בפ' שמיני שער ס' ב"ה. והנה לזה היה תרעומת זה השבת הגדול גדולה בפני הקב"ה לומר לכל נתת בן זוג וכו'. וזה כי לכל השלמיות ומיני האושר המדומים נתן בני זוגים ובעלים ידועים יתחברו בהם וישתדלו במציאתן והעמדתן. כאלו תאמר ההשכלה לנבדלים. ההגעה וההתנועעות המתמידית לגלגלים. הגדול לצמחים. החיות לב"ח. הדבור למין האדם. גם החכמ' לחכמים. והגבור' לגבורים. והעושר לעשירים. אין כל דבר שלמות שלא ימצא בעליו אצלו מתחבר אליו ומקיימו. אמנם השבת הזה הקדוש הנו נצב בפני עצמו ויותר הוא לבדו ואיש אין בארץ שיתן אל לבו לבא עליו כי הכל רצו איש לביתו ואיש לארצו ואיש אל עבר פניו ילכו מתשוקות הבלי העולם וחמודותיו ואין איש שם רסן ההגבל' והפרישות על פניו כמו שיאות לו להדבק בזה השבת ואם נרצה להולמו בלשון מתפלסף נאמר כי לפי שכבר נתבאר בחכמ' שכל הצורות הנבדלות העליונות ימצא שלמותן בפועל עד זאת הצורה ההיולאניות שהיא נמצאת ערומ' מהפעליות וכאלו היא בטלה ממלאכת' מצד עצמה עד שתתלבש עצמות נבדל בהשתדלות האדם הנושא אותה אשר בבחינת זה תקרא הכנה כמו שנתבאר בג' מספר הנפש וכמו שיבא בארוכ' בשער הו' ב"ה. לזה אמר כי אמרה זאת הצור' ההיולאנית אשר כן היא שובתת משלמות' כמו שאמרנו לכל נתת בן זוג וכו' כלומר לכל השכלים ימצא להם האיפשריות והיכולת על השלמות שהוא במדרגת הקבול וגם הפעליות שהוא במדרגת הגעת המתנה מהנותן זולתו שלא נמצא אתו רק הכחניות משולל מהפעליות. ובאת התשובה כהוגן כנסת ישראל יהי בן זוגך כי ודאי להם נתנה בייחוד הוצאת זה הכח אל הפועל בהישרות התור' האלהית אשר בקבלת השבת נזדווגו שניהם וכמו שאמרו ז"ל (ירושלמי נדרים פ"ג) מן התור' מן הנביאים ומן הכתובים שקולה שבת כנגד כל המצות כמו שיבא בשער נ"ה ב"ה:

והפעליות הזה אשר כן אמרנו אינו דבר רק הצלחת הנפש והשארותם לחיי העולם הבא אשר הכל מואסין בה כאשר אמרנו. כי באמת מכח ההגבל' התוריית לכל מעשה האדם והיישרותי' אל חיי הפרישות והקדוש' ואל קנין הדעות האמתיות יזכו מקבלי' להיות כלם צדיקים כמ"ש ועמך כלם צדיקים (ישעיהו ס':כ"א) כי מזה חייבו חז"ל מה שהחליטו ואמרו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא (סנהדרין צ') אך כמו שיתבאר בשער הנזכר ב"ה. והוא ממש קיום זה הזיווג שייעד אליה בלי ספק. והוא מה שאמר כי

בשעת מתן תורה אמר להם (שמות כ׳:ח׳) זכור את יום השבת לקדשו כלומר היו זכורים מיום השבת הגדול הנעלם והצפון שאמרתי שתהיו אתם בן זוגו כי זה לא יתכן רק במה שתתקדשו במה שיכלול אותו ענין המעמד הזה. לכן זכרו אותו לקדשו בתורת קדושים ממש ואתם תירשוהו כבעל היורש את אשתו והוא הלשון הנהוג בפי החכמים מנוחלי ע"ה (פסחים קי"ג.) ע"ד שאמר הכתוב זאת נחלת עבדי השם וצדקתם (ישעיהו נ"ד:י"ז) וזהו ענין נכבד ומליצ' נפלאה לכל אחד משני הענינים שנאמרו בו:

וראיתי מי שביארו על תלונת השכל הפועל מפני שעמדה השתלשלות השכלים הנבדלים אצלו ולא הושפע ממנו נבדל כיוצא בו כנבדלים הראשונים והיתה התשובה שנפשות השלמים מכנסת ישראל יהיו בן זוגו שישפעו ממנו ויזכו ויחיו לפניו. ובאמת מוסף על שהדרוש הזה הוא רחוק מאד מבעל זה המאמר ומהנמשכים אחר התורה והנביאים לסבות יזכרו במקומות אחרים הנה ג"כ אינו יכול להולמו בלשונו. כי לפי זה היה להתרעם על בת זוג ולא על בן זוג. גם היה לו לומר כנסת ישראל תהא בת זוגך שהמושפעים הם במדרגת הנקבה בלי ספק. ועוד מה לו לכנסת ישראל והלא לפי דעתם ממנו הושפעו כל הצורות שבאלו הנמצאות השפלות. ועוד שמאמר זכור את יום השבת לקדשו שהוא נועם מליצת ההמצאה כלה אין בו שום טעם כלל אם לא בקדש אשה לאיש. ומה שכתבנו הוא הנכון לפי האומר והנאמר והמקום שנאמר ממנו. וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה השער מענין זאת השביתה הנזכרת לו יתברך בזאת הפרשה אשר היינו בה: ואולם תשלום מה שראוי שיאמר בה מצד מה שהיא מצוה אלינו. והתועלות הנמשכות ממנה והעקרים התלויים בה הנה הנם כמוסים ורמוזים בפרשת אך את שבתותי תשמורו הבאה בסוף מלאכת המשכן שהיא חמורה מאד בענין הזה אך בשאעתיקנה אל הפרשה הסמוכה לה מקום אשר הגיעה משה לישראל בפרשת ויקהל באמרו אלה הדברים וגו' ששת ימים וגו'. ושם נשלים זה הדרוש בשער נ"ה ב"ה:

שער ה

פרק א

יבאר בו שאין ההכרח שהגלגלים יהיו יקרים מהאדם ולא שיהיו חיים משכילים:

אלה תולדות השמים

במדרש (ב"ר פ"ט) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד. אמר ר' לוי בשם ר' חנינא בר חמא מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הסתר דבר מכאן ואילך כבוד מלכים חקור דבר (משלי כ"ה:ב׳):

משרש דעת קדמות העולם ומגזע אמונת מציאותו ע"ד החיוב שזכרנו יצאו כמה[29] צפיעים כצפעונים משחיתים אחד מהם צפע וענף עץ עושה פרי רע ומר כל אוכליו יאשמו והוא כי אחר שהם יאמינו שהעולם היה מחוייב על דרך ההשתלשלות וחיוב הסבות הנה חוייב להם להאמין שהסבות כל עוד שיתקרבו אל הסבה הראשונה יהיו במעלה יותר עליונה ובמדרגת הכבוד והחשיבות על האחרונות מהם עד שיחוייב להם מזה שהאדם שהוא הנברא האחרון במדרגות המציאות יהיה היותר פחות במעלה מכל הנמצאות כלם ושצורתו ונפשו אין לה עם הגלגל שום ערך וייחס כלל. ומזה הרחיקו מאד שיהיה האדם חשוב ונכבד עד שיהיה הוא הסבה התכליתית לנמצאים השמיימים. ויחזיקו החושב זה לסכל ופתי מאמין שיהא החשוב הנכבד היקר הערך מסובב מהפחות הנקלה והשפל כמו שנודע זה מספריהם. והחכם זכר זה באלהיות במאמר בגרמים השמיימים טענה שלישית:

[29] תוכן דבריו בקוצר הוא, כי מאמיני הקדמות חשבו שכל עוד שיתקרבו הנמצאים אל סבתם הראשונה שהוא הי"ת הם יותר נכבדים מהיותר רחוקים ממנו, ואחרי היות האדם הטבעת האחרונ' בשלשלת הבריא' הוא ג"כ פחות מכל הנמצאים, וא"כ רחוק הוא לחשוב כי הוא התכלית מהנמצאים כלם, ומהגרמים השמימים הנכבדים ממנו, ואחריהם נמשכו גם רבים מחכמי ישראל מאמיני החידוש לחשוב ככה מארבע סיבות, הא' יען כי האדם נוצר באחרונ', והב' מצד פחיתות ערכו ומהותו ממהות הגלגלים וצבא השמים, והג' מצד מצבו בשפל בארץ מתחת, והמה בשמים ממעל, והד' כי הם קימים באיש, ר"ל שאין גם אחד מהם נופל תחת ההעדר וההפסד תחת כי מין האדם רק בכללו קים ונשאר תמיד, אבל אישיו הפרטים מתים והולכים זה אחר זה, והמחבר ס' בחינות עולם המליץ עוד על זה באמרו כי היה זה נגד חכמת הבורא, כי מי זה הפועל החכם אשר יכין עד"מ כלים יקרים משקלם עשרת אלפים ככר כסף למען עשות בהם רק מחט ברזל אחד ? והרב המורה אף שדחה זה באמרו כי כמו שלא תחשב לאולת הכנת כלים כאלה לעשות בהם זמן רב מחטים כאלה לאין מספר כמו כן היינו יכולים לחשוב כי צבא השמים והגלגלים נוצרו לתועלת מין האדם כלו אשר אישיו הפרטים לאין מספר בכל דור ודור, אם היה ההבדל ביניו וביניהם רק בבחינת הגודל והקוטן, אבל בהיות הבדלם גם ביקרת המעל' והמדריג' רחוק הוא לחשוב שנוצרו היותר מעולים ונבחרים לתועלת השפל מהם, כמאה"כ מה אנוש וכו' וע"כ באר הכתוב להאיר על הארץ כי אין הכונה להורות בזה על תכלית בריאתם, שנועדו אליו כי אם להודיע טבעם שיועילו גם בזה שיאירו על הארץ דומה למאה"כ ביצירת האדם וירדו בדגת הים, שהכונה רק שזה טבעו ונתן ביכלתו, לא שזה תכליתו שנועד אליו. אך הרב ז"ל דחה דבריהם באמרו, שמקדימת בריאת הנמצאים השמימים אין ראיה ליקרת מעלתם על האדם אחרי ראותנו שבריאת הדומם הצומח והחי הפחותים בערכם בלי ספק ממנו, קדמה ג"כ לבריאתו, גם שאר דבריהם מפחיתות מהות האדם, שפלות מצבו. ואבדן אישי מינו, הם רק בבחינת גופו. ועליו לבד מורים ג"כ הכתובים המדברים מפחיתות האדם. אבל נשמתו יקרה מאוד במהותה להיות' נבראת בצלם אלקים, ומקורה מגבהי שמיו, וקימת ונשארת לעד אחרי מות הגויה, וכן אמר גם החוקר כי רק האדם המעיין רק בדברים האנושיים הוא פחות המעל'. אבל האנשים המתבוננים בדברים אלקיים יקרים עד מאוד, ואמר עוד כי כערך גודל יקרת שכל האלקי משכל האדם, כן גודל יקרת חיי האדם האלקיים בערכם אל חייו האנושיים. ואם האדם בקוטן השיעור הוא בבחינת גופו, הלא בכח ויקר מעלת נפשו מאוד נתעל', ואמר עוד כי האדם הפועל כפי השכל האלקי אשר בו, הוא מוכן נבחר לקבלת המעלות האלקיות וא"כ מדוע לא נוכל לאמר כי הגרמים השמימים נוצרו בעצמותם לתכלית ולתועלת האדם האלקי כזה ואח"כ אמר שאף כי המלאכים נכבדים ויקרים מאדם, הלא נראה בכל זאת, כי נעשו לפעמים שלוחים לעניני בני אדם, והם בבחינתם כבחינת הרועה אל צאנו, שאף שהוא נבחר בעצמותו מהם, בכל זאת בבחינת היותו רועה אותם הוא פחות מהם, אחרי כי שמירתם תכלית יעודו, ומדוע לא נוכל לאמר, כי גם המלאכים ככל צבא השמים נוצרו בעבור האדם להפיק רצון בוראם ית' החפץ בטובת האדם השפל ממדרגתם, ונדמו בזה לשרי המלך ועבדיו אשר ילווהו בלכתו לצור ציד חיה ועוף, כי לא נגרעו בעבור זה מחיתו יער, כי רק לכבוד אדוניהם המלך החפץ בזה, יעזרוהו לצוד ציד.

הנה חכמינו הפילוסופים נמשכו אחריהם וקבלו דעתם כמו שתראה לרב המורה פ' י"א חלק ב' ופ' י"ג ופ' י"ד ח"ג. גם הרלב"ג ז"ל בספריו. ומצאו להם סמך מהכתובים מה אנוש כי תזכרנו (תהילים ח׳:ה׳) אדם להבל דמה (שם קמ"ד) אף כי אנוש רמה (איוב כ"ה:ו׳) וכיוצא באלו הכתובים. והשתדלו בקיום זה הדעת וגערו במי שיבין הכתובים האומרים והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ. גם והיו לאותות ולמועדים ושנים. וכיוצא בהם כמשמעם. עד שהמליץ הידוע בבחינת העולם פ' י"ב כשזכר פלאי מעשי אלו הגרמים ותועלותיהם בהנהגת זה המציאות בכל הדברים הצריכים אליו לפי טבעו ומנהגו נזהר מזה מאד. ואמר לא שלכך נוצרו לעבוד יצורים אובדים שהמה נכבדים מהם וגבוהים עליהם. חלילה ליוצרם להכניע היקר לזולל והעומד לאובד. ולא יחשב פועל חכם להכין כלים משקלם עשרת אלפים ככר כסף לעשות מחט ברזל אחד. אבל יצרם בתכונה ותבונה לא ידעה בלתו. אשר דרך סבובם ולכתם לעשות מלאכתם הוחן להם וכו' יוקח להם מיטב השפע ראשונה וכל המלאכה נמבזה ונמס השליכו ארצה ותבל ובניה תחיה בנותר: הנה שהליץ עליהם בהורות על מדרגתם. אם מצד מהותם שהמה נכבדים מהם. ואם מצד מצב מקומם וגבוהים עליהם: ואם מצד חכמת הפועל חלילה ליוצרם וכו'. גם הליץ מצד שאלו קיימים באיש וזה בלתי קיים. והם אלו הטענות שזכרום הראשונים בספריהם אשר לקטם אחת לאחת. והנה באמת מלבד שהדעת הזה הוא מפיל חומת התורה ומפריז על דבריה. ובסברא זו יתבזה צלם האדם ותתמעט דמותו. אני הנה ראיתי שאינה יכולה להתקיים בעצמה מפני כמה דברים. אחת כי לפי דעתם זה יחוייב שיהיה האדם פחות המדרגה מהב"ח והב"ח פחות מהצמח והצמח מהמחצב והמחצב מהיסוד הפשוט והיסוד הפשוט פחות מהחומר הראשון. ויהיה אחרון אחרון פחות במעלה מאשר לפניו אחר שהם היו ראשונים אליו בסדר הטבעי הפך מה שנראה מהחוש וממ"ש כל הנברא אחר חבירו שליט בחבירו (ב"ר פ' י"ט) וממ"ש הכתוב נעשה אדם בצלמנו וגו' רק אם יאמרו שמעלת הסדר להיות ראשון ראשון יקר וחשוב נמשכה עד גלגל הלבנה לבד ומשם ואילך נתחלפה השיטה להיות אחרון אחרון חביב וזה דבר שאין לו שחר. והב' כי הנה לפי סברתם זאת חיוב להם לבקש כוונה ותכלית לפעולות אלו הנמצאים היקרים ולתנועותיהם התמידות זולת אלו הנראים אלינו. ונלאו בכל צדדי החפוש עד שקצתם אמרו שהתנועה הזאת היא מצד חשק זה הגרם שיהיו כל חלקיו בכל מיני המצב שהוא שגעון נפלא כמו שלעג עליהם בזה החכם בשאלות י"ד וט"ו מספר ההפלה. ומהם שחסמו פיהם ואמרו מה שאמר המליץ אבל יצרם בתכונה ותבונה לא ידעה בלתו וכו'. ובאמת נמצאים גדולים אשר כאלו חוייב שיודע לחכמים עיקר תכלית

פעולותיהם. וקשה עוד מזה כי עדין לא נתברר להם שהם חיים משכילים כ"א מצד תמידות תנועותיהם וכבר כתבנו בשער הב' שהעענה ההיא אינה מחייבת הדרוש כלל והרי נשארו בו במבוכה רבה לא יצאו ממנה לעולם:

אמנם אנחנו עם ה' מאמיני החדוש הנכלל בעשרה המאמרות הבריאה ע"ד אשר הונח בשער הקודם אחר שאמונתנו בה שהיתה זאת הבריאה נעשית ברצון הבורא בהחלט אחר שלא היה לא על צד החיוב. יש לנו להאמין כי ברא הכל כפי מה שגזרה חכמתו ושהקדים המוקדמים ביצירה לא בבחינת מעלתם במדרגת המציאות רק לפי צורך הנמצאים אחריהם כמו שהוכחנו במאמר הח' מהשער הג' במה שנמצא שהקדים מאמר יקוו המים ותדשא הארץ למאמר יהי מאורות. והנה לפי זה יהיה הכל נמשך לצורך האדם ותועלתו כמו שיעידו הכתובים עצמם באמרו בנכבדים מהם והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ. והיו לאותות וגו'. כמו שאמרנו. כי זה באמת לא יוכלו לכפור בו הנקראים מבני התורה האלהית. והנה הרלב"ג ז"ל במאמר החדוש מספר מלחמותיו אמר שלא נזכר ענין בריאת הככבים מיד אחר הגרם השמימיי כדי שלא יטעה אדם לחשוב שמציאות הככבים היה בעבור עצמם ושהתועלת המגיע מהם לאלו הנמצאות הוא על הכוונה הב' כמו שהוא הענין בגרמים השמימיים לפי שאין הענין כן אלא שבריאת הגרמים נשלמת בזולת ככבים במה שיצטרך אל עצמותם והככבים לא נבראו אלא לתועלות אשר זכר לבד ע"כ. הרי שהודה שגופי הככבים כלם נעשו לתועלת השפלים לפי שראה שהכתובים מעידים על זה וגם שם הוכרח לו להניח שכל תנועות הגרמים עצמם אינם אלא לתועלת אלו הנמצאים השפלים ושלסבה זו לא התנועעו עד שנתלו המאורות כדי שלא יתנועעו לבטלה. והנה באמת אחר שהודה בגופי המאורות והככבים כלם שהם רוב ענין ולא עוד אלא בתנועותיהם אשר מצדם ולא מצד אחר שמום בעלי נפש שכלית ואמר שכל זה נעשה לצורך השפלים ותועלתם לא ידעתי מה המונע שיודה בכל. אמנם הרב המורה כדי שלא יתפס ברשת זו הנראית לעינים אמר בפרק י"ג הנזכר ז"ל. ולא יטעך אומרו בככבים להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה ותחשוב שענינו כדי לעשות זה כי אינו רק להגיד טבעם אשר רצה שיבראם כן ר"ל מאירים מנהיגים כאומרו באדם וירדו בדגת הים שאין ענינו שנברא לכך רק להגיד טבעו אשר הטביעו השם עליו ע"כ ועוד אמר שם בקרוב ולפי זה הענין צריך שנפרש כל פסוק שנמצא פשוטו מורה על היות דבר נכבד נעשה מפני הפחות ממנו ונאמר שענינו התחייב הדבר ההוא מטבעו ונשקוד להאמין שזה המציאות כלו מכוון ממנו ית' לפי רצונו ולא נבקש לא עלה ולא תכלית כלל וכו'. ראה כמה נדחקו באלו הענינים ובחרו לסבול עוות

הכתובים וסכלות התכליות לאלו הנמצאים הנוראים לאהבת דעות הפילוסופיא וקיום שרשיה. וגם במה שנעזר מאומרו וירדו בדגת הים וגו' כבר כתבנו במקומו שהוא מתנאי הצלם והדמות בלי ספק. וכן יתבאר בפסוק (בראשית ט׳:ב׳) ומוראכם וחתכם שער ט"ו בע"ה. ומה שנתקשה להם מהטענות אשר זכרום ממעלות אלו הנמצאים השמימיים על השפלים כבר כתב הרב בפרק י"ד הסמוך בלשון שאלה על הפילוסוף שאלו אמרנו שהיו אלו הגלגלים להנהגת איש מבני אדם או אנשים רבים על דרך משל היה שקר לפי העיון הפילוסופי אבל בהיותנו חושבום שתכליתם הנהגת מין האדם אין המשל בזה רק לאומן שהכין הכלים האלו הנכבדים לעשות מחט אחר מחט ככרים מהמחטים אין תכלית למספרם כי יהיה מעשה הכלים חכמה וכו' ואמר שכבר ימצאו כתובים עוזרים לזה הדמיון ע"כ ענינו. והנה באמת היתה שאלה חזקה אלא שהוא טען בעד הפילוסוף במה שהשיב עליה שאם לא היה בין אלו הכלים הנכבדים ובין השפלים חלוק אלא מצד הגודל והקוטן הנה תהיה השאלה בעומדה. אמנם כשהיה ביניהם מעלת העצם הוא רחוק מאד שיהיה המעולה כלי למציאות הפחות השפל:

והנה באמת אני תמה מאד מהרב איך חשב כזאת על עם ה' ולא ישא איש אלהים נפש מנפשות חסידיו ועבדיו כי מות ימותון וכמים הנגרים וגו' (שמואל ב י״ד:י״ד) ח"ו. כי הנה באמת כל מה שיאמרו מזה הענין בבחינת הגופים הארציים מודים אנחנו להם ולא נכחד מהם דבר כי מי לא ידע בכל אלה. ובבחינה ההיא באו הכתובים כלם המורים על פחיתותם ושפלותם ומיעוט ערכם אצל הנמצאים הקיימים. אבל אנחנו לא נאמר כי אם בבחינת הצורה הנכבדת העליונה אשר עליה נאמר שנברא האדם בצלם ודמות אלהים כי בבחינתה בטלו כל טענותיהם מצד שהצורה הנכבדת הזאת פשוטה רוחנית ומדרגתה מדרגת השכלים הנבדלים או קרובה להם. וחלילה לומר הנקלה לנכבד כי נפש איש נפש יקרה היא. וגם לח הנכבד לנקלה כי כן נאמר לכן שמח לבי ויגל כבודי (תהילים ט״ז:ט׳) בקהלם אל תחד כבודי (בראשית מ״ט:ו׳) וגם לא העומד לאובד כי כן נאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים (שמואל א כ״ה:כ״ט) ומושבה מושב אלהים מרום מראשון שנאמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהלת י״ב:ז׳) ואינה גם כן מחט ברזל אחד אבל הם אין חקר כלי יקר אין זהב נחשב לנגדם למאומה שכן כתיב ולי מה יקרו רעך אל וגו'. אספרם מחול ירבון וגו' (תהילים קל״ט:י״ח.) ומהפלא שארסטי קברניטי"ן [פירוש רב החובל] כשדבר על הענין הזה בפ"ה מהמאמר הששי מספר המדות בהבדילו בין התבונה המעיינת בעיונים האנושיים ובין המעלה המעיינת בחכמות הכוללות הנה הוא לא שם שם מדרגת האדם שפלה מהנמצאות הנכבדות ההן

אלא בבחינת הענינים האינושיים. אמנם שם זכר אנשים אלהיים אשר מאסו בענינים האלה ובחרו להם העיון לחושבם היותם אלהיים ומעולים כאלהים יודעי טוב. עוד בפרק י"א מהמאמר העשירי כתב על מדרגת האדם ושלמותו דברים נאותים מאד זה לשונו: הנה אלה החיים אמנם הם יותר טובים מהחיים אשר הם כפי אשר הוא אדם כי זה לא יהיה כפי אשר הוא אדם כי אם כפי דבר אלהים אשר הוא בו כי אמנם כמה זה נבדל מהמורכב בזה תבדל פעולתו מהפועל אשר הוא כפי המעלה האחרת כי כפי ערך השכל האלהי אל האדם כן הדברים אשר בפי החיים האלהים אל החיים האנושים וכו' עד אומרו אם הוא קטון בשיעור הנה בכח וביקר יותר מאד יתעלה אמנם יראה כי כאשר הוא זה ר"ל השכל כי הוא היותר מייחד והיותר טוב וכו' כל אלו דבריו ועוד האריך ומזה המשיך המליץ הנזכר מה שכתב בתחלת מליצתו (בחינות עולם פרק א') זה חלק אדם מאל וחלק אלוה מעולמו וכו'. לא ידעתי איך יסכימו דבריהם. גם בפרק י"ג מהמאמר ההוא כתב ז"ל. אמנם הפועל כפי השכל ואל זה מזמותיו הנה הוא מוכן נבחר ויראה שהוא אהוב מאד לאל ית' כי אמנם קצת מחשבות האלהיים הוא על דברת בני האדם כמו שהוא נראה באמת היה ראוי שישמחו הם בדבר הנבחר בם ואשר הוא דומה לאל והנה זהו השכל ע"כ. והאריך עוד בענין ההשגחה:

ועתה ראה כי לא על זה החכם תלונותינו כי לפי דבריו אלה ורבים כיוצא בהם לא נגרע מנהאמין שנבראו השמים לצורך האנשים האלהיים אשר הם בצלם אלהים ודמותו כמו שיורו על זה הכתובים ולא עוד אלא שנרא' בכל מקום המלאכים נעשים שלוחים לבוראם יתברך על דברת בני האדם החשובים. אם להשפעת הנבוא' כמו שנאמר וירא אליו מלאך ה' בלבת אש (שמות ג':י"ג) ורבים אשר אתו. ואם לשמיר' והנהגה הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך וגו' (שם כ"ג) כפי הפירוש האמתי אשר הוכיח עליו אומרו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו (שם) ובמקומו יתבאר בע"ה. ונאמר כי מלאכיו יצוה לך וגו' (תהילים צ"א:י"א) אלהי שלח מלאכי' וגו' (דניאל ו':כ"ג). ודבש רותח תחת לשון הראב"ע אשר שלח יד לשונו בגרון על זה ככתוב בפירושיו בפרשת ואלה המשפטים. כי הנה באמת אע"פ שהמלאכים מצד עצמם יהיו נכבדים ומעולים בטבעם מטבע האנשים מכל מקום מצד מה שהם שלוחים אליהם ועושים מלאכתם הנה באמת האנשים הם עקר כמו שהיו הצאן אצל הרוע' מצד מה שהוא רועה כמו שכתב החכם בטענ' הג' מהמאמר הד' מאלהיות ז"ל. ואם נאמר הנה אם היה מה שירצ' לזולתו יותר פחות מאותו הזולת הנה יהיה הרוע' יותר פחות מהצאן והמלמד מהתלמיד והנביא מהאומה כי לא יהי רצון הרועה אלא לצאן והמלמד לתלמיד ולא הנביא אלא להישיר

האומ'. נאמר אולם הרוע' הנה הוא פחות מהצאן מצד שהוא רועה ויותר נכבד מצד שהוא אדם ואנשיותו בו בלתי דרושה בעבור הרוע' לבד ואם לא יבחן ממנו אלא תואר היותו רועה הנה הוא בזאת הבחינ' יותר פחות מהצאן ככלב השומר לצאן כי הוא יותר פחות מהצאן בהכרח אם לא יהיה לו תואר זולתי היותו רועה כי היה בא ממנו הציד כי הוא באלה הפנים אפשר שיהיה יותר נכבד מהם וכו' ואמר מהמלמד והנביא וכו'. והרי שיש פנים לדברי הגאון ז"ל ולדומים אליו. ואלמלא דמסתפינא הוה אמינא שהודאתנו במעלת המלאכים על מעלת נשמותיהם של צדיקים וחסידים ונביאים לא תמנע אותנו לומר שכל העולמות לא נבראו אלא בשבילם כי אם נניח שהעולם האמצעי נברא לצורך התחתון כמו שהוכיחו הכתובים והודו בקצתו קצת המתפלספים נוכל לומר שמציאות המלאכים אין צריך לומר אם לא נמצאו להניע הגופים השמימיים כמו שהעירונו עליו בתחלת השער השני אלא אפילו שנודה שתנועתם היא על ידם כמו שרצו הפילוסופים לא מפני זה יאמר שהם פחותים מהתחתונים אבל נאמר שכאשר עלה ברצונו יתברך לברא זה העולם לתועלת השפלים והיה הטוב והנאות לרומם שם כבודו ולגדל כסא מלכותו שאלו הגופים לא יתנועעו מכוחו ית' או שלא יושפעו נביאיו ממנו כי אם ע"י אמצעיים רבים ונכבדים שאין זולת זה כבוד מלכות. הנה באמת ראוי לו ית' שימציאם ויבראם לזה ואם מפני שנבראו בעבור שנברא האדם הנה עקר מה שנבראו לא היה לצרכם כי אם לכבודו לבדו בראם ולתפארתו ורוממותי יצרם אף עשאם. משל למלך היוצא לצוד ציד חיה או עוף ויצאו עמו שריו וגדוליו כי לא להיותם במעל' פחות' מהציד יצאו כמו שהוא הענין בכלבים ובכלי הנשק רק להרבות ביקרו של מלך כי לו יאתה. והנה באמת המעריך מדרגתם לא יערכנ' עם הנשר והפרס גם הארי והדוב הנצודים אבל יערכנ' עם המלך אדוניהם והוא דבר מבואר אצלי בשכל. סוף דבר שאין טענתם טענה להמעיט צורת האדם ולהבזות צלמו כמו שחשבו ראשוני הפילוסופים והנמשכים אחריהם מבני תורתנו ושם אצל הנה אנכי שולח מלאך שער מ"ז יתבאר עוד זה ב"ה.

[30]אך אמנם הדרוש הזה ראיתיו במחלוקת חכמי מדרש ובילמדנו (פ' תזריע) אמר אחור וקדם צרתני (תהלים קל"ט) ריש לקיש אומר אחור למעש' בראשית וקדם למעש' יום

[30]כוונתו אחרי כי העולם האמיתי החל להיות לדעת חז"ל רק שני אלפים שנה אחר הבריא' כאשר נתנה התורה, כי הזמן הקדום כאשר חיו רוב בני אדם (מלבד איזה יחידי סגולה כאאע"ה ודומיהו) מבלי תורה ומוסר היה העולם כאלו אינו כמאז"ל שיתא אלפא הוה עלמא, ב' אלפים תהו, ע"כ בצדק אחז"ל כי אלפים שנה קדמה התורה לבריאת עולם, יען כי כל תכלית בריאה היה רק האדם המקיים התורה אשר הוא לבדו הנבחר והאהוב להי"ת יותר מכל הברואים, וכן ארז"ל בשביל התורה הנקראת ראשית ברא אלקים וכו', והתכלית העולה תחלה על רוח הפועל החכם יקדם תמיד אל המעש', וא"כ אותן אלפים שנה של תהו קדמה התורה לבריאת העולם האמיתית שנעשה רק ע"י נתינת התורה בפועל וקבלתם מבני ישראל כהתכלית הקודם תמיד למעשה:

ראשון רבי אלעזר בן פדת אומר אחור למעש' יום הששי וקדם למעש' יום הששי. הנה באמת יראה שריש לקיש אומר כי האדם עם שנברא הבריא' הפעליית אחור לכל הנמצאים השפלים שהוא אחור לכל מעשה בראשית קדימת מחשבתו היתה אפילו למעש' יום ראשון כלומר שהכל נברא לו ולצרכו ותחלת המחשב' סוף המעש' וכאלו הוא קדם למעשה יום ראשון וכל ששת ימי הבריא' וע"ד שאז"ל (ב"ר פ"ח) אלפים שנה קדמה תורה לבריאת העולם שנבוכו רבים בכוונתם. ואמנם יראה שירצו שכיון שהעולם לא נברא אלא בשביל התור' כמו שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ וגו' (ירמיהו ל"ג:כ"ה) ואמר (ב"ר פ"א) בראשית בשביל התור' שנקראת ראשית. הנה כל אותו הזיין שנמשך מבריאת עולם עד אברהם אבינו שהוא החל לקיים התורה הזאת ומציותי' כמ"ש הכתוב אשר שמע אברהם בקולי וגו' (בראשית כ"ו:ה'). כל הזמן ההוא היה העולם כאלו אינו למה שעדין לא הגיע תכליתו וכמ"ש ז"ל תנאי התנה עם מעשה שמים וארץ שאם ישראל יקבלו את התור' מוטב ואם לאו הרי אני מחזיר אתכם לתהו ובהו (ע"ז ג'.) ולסבה זו קראוהו חז"ל לזמן ההוא תהו באומרם שתא אלפי הוי עלמא שני אלפים תהו שני אלפים תורה וכו' (סנהדרין צ"ז.) כי הזמן הזה היה בסך ההוא בקרוב מעט וכאלו התחיל להיות הויה אמתית מסוף האלפים והלא'. והנה ע"ד האמת התור' כל הזמן ההוא כבר קדמה למה שמאז התחיל להכין הדברים הצריכים לפרסום' ולקבלת'. וכן הענין עצמו באדם כי הוא נמצא במחשב' משעה ראשונ' של בריא' והעולם כלו לא יצא כמעט מכלל תהו עד סוף יום ששי שנברא תכליתו. אמנם רבי אלעזר בן פדת היה אומר שלא היה האדם קודם במחשב' למעשה יום ראשון באשר נמצאו בו הנמצאים העליונים אבל שקדם למעשה יום ששי וזה כי לפי שבששי נבראו הב"ח אשר בארץ שהיא הבריא' היותר נכבדת שבשפלים זולת האדם לזה אמר שקדמ' מחשבתו למעשה יום הששי ואין צריך לומר לכל זולתו מהשפלים אשר נבראי לצורך הב"ח כמ"ש מצמיח חציר לבהמה וגו' (תהילים ק"ד:י"ד) ולא בא למעט אלא תקדימ' ליום ראשון והשני שבהם נבראו הנמצאים העליונים ולא רצה לומר אחור למעשה יום הששי וקדם למעש' יום השלישי כי לא נאה לדרוש כן אלא או אחור וקדם אל יום ראשון או אל כללות הימים. ואולי שלא כוון למעט אלא בריאת יום ראשון לבד בעבור שבו נבראו המלאכים כמו שפירשנו. ואולם נמצאו הרבה מאמרים לרז"ל במה שיחליטו בהם היות דעת ר"ל הוא הנכון מפירש בארוכ' במדרש (שוחר טוב תהלים קל"ט ע"ש) וחותם וכן הוא אומר אחור וקדם צרתני אחור שבו גמר וקדם שבו התחיל ועל כן פירשנו שהגרמים השמימיים נבראו בעבור האדם:

ושהאדם במעל' יתירה עליהם נרא' במדרש ויקרא רבה פרשת אחרי מות (פ"כ) רבי לוי בשם רבי שמעון בן מנסיא אומר [31]תפוח עקבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה קלסתר פניו על אחת כמה וכמה. ואל תתמה בנוהג שבעולם אדם עוש' שתי דסקרין אחת לו ואחת לבן ביתו של מי הוא עושה נאה לא שלו כך אדם הראשון נברא לתשמישו של הקב"ה וגלגל חמה לתשמיש הבריות. הנה שזה החכם בשם רבו הור' בבירור מעלת מין האדם בעצמותו על מעלת הגרמים השמימיים שגלגל חמה הגדול שבהם וזה במה ששמו סבת מציאות האדם גבוהה גבוהה לאין שיעור מסבת מציאות גלגל חמה שהוא המאור הגדול ואין צ"ל לאשר למטה ממנו והוא במה שהיה סבת הגלגל הזה ותכליתו לשמש הבריות שהאדם הוא הראשון ותכליתן וזה השמוש כבר אפשר שיהי' מבלי נפש משכלת ודעת את בוראה רק בהתחלה מה טבעית כתנועות היסודות כאשר כתבנו בשער ההוא. וכבר יספיק בזה לתועלת העולם כמעש' הרחים וכלי השעות ודומיהן. אמנם האדם סבת מציאותו הוא לשמש את בוראו במעשים נכונים מדעיים. וזה א"א מבלי נפש משכלת יודעת את בוראה ומסכמת לדעתו ומשתתפת עמו. ומזה חוייב כי זוהר וזיו פני הנמצא אשר כן תוארו יכהה כל אשר תחתיו ממדרגת הנמצאות כמו שמדרגת היתוש במה שהוא בעל נפש היא גדולה לאין ערך מהצומח והדומם אשר תחתיו ואם יהיו כל עצי עדן וכל אבן יקרה. מזה שתפוח עקבו של כל אדם מאלה שהוא כנוי אל השכר המקווה לו חלף עבודתו על דרך שאמר עקב תשמעון (דברים ז׳:י״ב) עקב אשר שמע וגו' (בראשית כ״ו:ה׳) ואצרנה עקב (תהילים קי״ט:ל״ג) שיכהה גלגל חמה והוא כנוי להכנעה ולהשתעבדות למה שיאות לעשות לשירות זה כענין שמש בגבעון דום (יהושע י׳:י״ב) או חזרת השמש דאחז (ישעי' ל"ח) וכדומ'. ואמרו קלסתר פניו לא כל שכך לומר שאם למעש' עבודתו הוא משועבד ונכהה מפניו לעצמו מצד מעלת שכלו ממש לא כל שכן. הנה זה המאמר נכבד מאד מור' על מדרגות הנמצאות כפי אמתתן ונוטה בו מעל דעות הפילוסופים ומהנמשכים אחריהם האומרים שהגלגלים הם עצמים מדברים משיגים בנפש משכלת כמו שאמרנו. ועוד יש מאמרים רבים לרז"ל פוסקין זה הדין על דעת ר"ל כאותו שזכרנו תנאי התנה הב"ה עם מעש' שמים וארץ וכו' (ב"ר פ'

[31]תפוח עקבו וכו' הכוונה כי העקב ר"ל השכר הבא בעקב מעשה האדם הפועל בנפשו המשכלת בבחיר' חפשית גדול משכר מעשה גלגל תמה ושאר הגרמים השמימים אשר פעולתם היא אפשר רק מוטבעת בקרבם כתנועת ד' היסודות בלי רצון חפשי ובלי נפש משכלת אשר ע"כ נמצא כי שמעה השמש בקול יהושע איש האלהים להכנע למצותיו כעבד, השומע בקול אדוניו, וזש"א התנא, אם מעשה האדם יקר ממעשה הגלגלים ומכהה אור מעלתם, אף כי קלסתר פניו ר"ל דו ואור שכלו הנחצב ממקור עליון:

ה') ומ"ש כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל חנינא בני וכו' (ברכות ס"א:) מאי כי זה כל האדם כל העולם לא נברא אלא בשביל לצוות לזה (שם י':) וזולתם:

ואולם להתאמתות זה הדרוש וחתימתו אזכור מה שנמצא בפי ראש המלכים וגדול המאמינים דוד אדוננו ע"ה אם מה שאמר ברוח קדשו כדבר המושלם בידו ואם מה שחתכו למשפט גוזר אחר זכרון הטענות החולקות כראוי למלך ושופט בדבר גדול אשר כזה. אמנם מ"ש כבמושלם הוא אומרו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי בדור דורים שנותיך לפנים הארץ יסדת ומעש' ידיך שמים המה יאבדו וגו' בני עבדיך וגו' (תהילים ק"ב:כ"ה-כ"ז) כי יש לשאול מה טעמו בשאל' אל תעלני בחצי ימי כי מי יאמר לו שיכרת בחצי ימיו ואף כי ידע כי כן תהי' זאת בקשת נערות ורכות הלבב. כי הנה האדם אשר ימות הוא אשר ימלא את ימיו והן לא הנסה שום אדם ממשרתי המלך ילידי ביתו וחניכיו כאשר יקר' לבא עמו למלחמותיו שימנע עצמו מביא בדמים לסבת נערותו ורכות שניו. לא עשה כן בצאתו אל הפלשתי כשאמר לו שאול לא תוכל להלחם עמו כי נער אתה והוא איש מלחמה מנעוריו (שמואל א י"ז:ל"ג) אבל נסתכן בעצמו כמ"ש יהונתן עליו וישם נפשו בכפו וגו' (שם י"ט) ועוד מה טעם אומרו ובדור דורים שנותיך הלקח מידו מאומה: אלא לפי שהוא ברוח הקדש שעליו היה רוא' לאדם שני זמנים הא' ימי הגוף וזמנו. והב' ימי הנפש וצבאה וזמן הגוף הוא כלה. אמנם זמן הנפש לא יתום לעולם כמו שביאר במקום אחר אנוש כחציר ימיי יגו' כי רוח עברה בו וגו' וחסד יי' וגו' (תהילים ק"ג:ט"ז). יור' כי בכלות זמן גופי הרשעים ברדתם שאולה אז יתחיל הזמן הנפשיי לכל בעלי הנפש יראי יי' וחושבי שמו כאלו הם שני עולמות ממש בזה אחר זה וזהו סוד העולם הזה והעולם הבא המוזכר בכל מקום כמו שיתבאר זה בתוך מזמור צ' פרשת שמיני שער נ"ט בעזרת השם. ועל שני הזמנים האלה אמר במקום אחר הודיעני ה' קצי וגו' (שם ל"ט) קרא הקץ אל הזמן הנפשיי אשר הוא נעלם ממנו מצד מהותו ומדת ימים אל הזמן הגופיי אשר לא נעלם ממנו רק מדתו ואמר שהוא שואל על מדת ימיו כדי שידע כמה הוא חדל ונמנע מהקץ ההוא הנפשיי. כי לא ימנע הטוב הנפשיי אשר הוא בעולם הבא ההוא רק כל זמן שימשך העולם הראשון אשר לגוף ולזה היה מתפלל לפניו ית' שיסלק מלפניו הטרדות והמונעים המרחיקים אותו משלמותו שלא יתנהו בידם באופן שיעלה ויסתלק מהעולם בחצי ימיו לבד והוא הזמן הגופיי שהוא חצי השני זמנים במספר וכמ"ש החכם [32]ההתחלה היא יותר מחצי הכל כי לפי שההתחלה ומה שאחר

[32]ההתחל' היא יותר מחצי הכל, ר"ל יען כי התחלת הדבר היא הקשה מכל, בעבור רוב המונעים אשר יעמדו נגד כל מתחיל לעשות דבר מה כמאחז"ל (ילקוט יתרו) כל התחלות קשות, וע"כ מי שהסיר המונעים האלה, והחל לעשות דבר מה יחשב כאלו כבר עשאו לתצאין, כי בסור המונעים יקל מעשהו מעתה, וכמו כן יקראו חיי האדם

ההתחלה יחשבו לשני חלקים כבר יקרא כל חלק מהם החצי מבלי השקפת היותו החצי המשובח או הפחות. והיתה בקשתו זאת לפי שאינו נכסף אלא אל הזמן הנצחי אשר הוא חיי הנפש והדבקה באלהיה בעולם ההוא ולא תפרד לעולם. ולזה אמר בדור דורים שנותיך כלומר שהמות לא יפריד ביניהם: ולבאר גודל המעלה אשר היה מתפלל עליה אמר לפנים הארץ יסדת. אמר שהדברים הנצחיים אצלנו שהם שמים וארץ הם אצלו ית' כדברים הנפסדים אצלנו כענין המלבושים שאנו מבלים אותם כי הם יאבדו והוא יתברך יעמוד לעולמי עולמים והוא פירוש בדור דורים שנותיך. ולכן היה מתפלל בני עבדיך ישכונו כי לעבדיו ולבניהם ולזרעם אחריהם יש להם יחס עמו יתברך לזכות ולחיות לפניו חיים אלהיים נצחיים שלא יאבדו לעולם ולא ישוער בהם האפיסה כמו השמים והארץ שזכר: הנה שפירש היטב כי לנפשות החסידים יש להה מעלה ונצחיות טבעי על הנמצאות כלם עליות ותחתיות רצוני שמים וארץ כמ"ש ומזה שרוח קדשו אומרת שהשמים אינם בעלי נפש אבל הם יסוד חמישי מבלי נפש כשאר היסודות ואם בעלי נפש הם עבדיו השלמים הנם יקרים מהם:

אמנם מה שגזר דינו אחר זכרון הטענות הוא מה שיראה מבואר ממזמור ה' אדוננו (שם ח'). אמר כמה אדיר שמך וזכרך במה שאתה חכם ויודע ומחשבותיך משוטטות בכל הארץ עם היות שנראין הודך והדרך על השמים בייחוד. וזה הדעת האמתי נתפרסם בעולם מצד עדות ה' נאמנה הבאה בתורתינו הקדושה שהיא מחכמת הפתאים העוללים והתינוקות של בית רבן ההוגים בה. ומהבל פיהם יסדת עוז ותעצומות למען כחש צורריך המכחישים השגחתך ויכלתך בעולם. להשבית ולבטל טענות האויב הזה אשר הוא אויב לעצמו ומתנקם מנפשו אשר לא יוכל אויבו עשוהו. כמה שהוא גוזר על עצמו בטענותיו אשר יטעון הבילוי וההפסד המוחלט. והתחיל לזכור הטענות ההם הקרובות אל הטענות אשר זכרנו בשם הפילוסופים או המורם מהם. ואמר כי אראה שמיך וגו' מה אנוש וגו'. יאמר אתה הוא אדוננו הנה הוצרכת להאיר עינינו בתורתך צורך נפלא. כי בזה חשכת לי גם אנכי מחטא לי ומנפול אל פתח הטענות ההם וכיוצא בו. וזה כי כשאראה שמיך מצד חומרם הזך והנפלא וכי גבהו שמים מארץ תכלית הגובה.

עלי ארץ, בערכם לחייו הנצחיים בשם חצי ימיו, אף כי באמת מעטים המה בבחינת אורך חייו הנצחיים, יען כי הם כהתחלה להם. ובזה יוכרח להסיר כל המונעים אותו משלימותו, למען הקנות לעצמו ע"י מעשיו הטובים פה בארץ את חייו הנצחיים כמחז"ל (אבות פ"ד מט"ז) התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין. וזה שהתפלל דע"ה אל תעלני בחצי ימי, ר"ל הסר ממני המונעים למען אזכה להקנות לי ע"י מעשי פה חיי עוה"ב ולא יהיו לי רק חיי עלי ארץ אשר הם רק חצי ימי, לבד למנה, אחרי שנבראתי בצלמך וראוי לי להדמות כפי האפשרות אליך, אשר בדור דורים שנותיך, ואם גם הארץ והשמים, ר"ל הטבע כולה אשר לפנים יסדת, ר"ל לפני יצירת האדם, כלבוש תחליפם, ויאבדו, בני עבדיך ר"ל הצדיקים, אשר לחיי עד לוצרו לעולם ישכונו, כי להם מעלת הנצחיות יותר משאר נמצאי הטבע כולם.

ושהם מעשה אצבעותיך שיורה על עוצם גדולת עצמותם מצד מהותם ועל הפלגת דקות אומנות מלאכתם. וגם ירח וכוכבים שהוא כולל המצב אשר לירח וגם כל צבא השמים מאורות [נ"א מאפודת בל"א גירטעל. והוא האזור אשר יושבים הככבים הקיימים בו, פיקסשטערנע בל"א] הככבים הקיימים אשר במזלות. או עם הככבים הנבוכים אשר השמש היותר מפורסם מהם. אשר כוננת אותם להתמיד פעולותיהם תמיד בסדר נפלא וקיים אשר לא ישתנה ולא יתחלף לעולם. ואחר תעוף עיני בהשקפת הנבראים השפלים אשר האדם הוא הנכבד שבהם. וראיתי שכל אלו הענינים נמצאו בו בהפך ממה שנמצאו בעליונים. אם מצד חומרו וגסות הרכבתו ואם מפחיתות עצמותו ואם משפל מצבו ואם מבלבול מעשיו ושנוי עניניו המופלגים. הנה באמת נתמעט' מדרגתו בעיני עד שאמרתי מה אנוש כי תזכרנו. אפילו שיהיה לזכרון לפניך לבד, כל שכן שתפקדנו בפקודת השגחה ממעונך. וקל וחומר שיעלה על הדעת שיהיו אלו הנמצאים הנוראים שזכרנו נזכרים ונעשים לעבודתו. כי הוא דבר שלא יסבלהו הדעת וכמ"ש (המליץ ב"ע י"ב) חלילה ליוצרם להכניע היקר לזולל וכו'. אמנם כשאתבונן בתורתך וראיתי אשר בה גדלתו וכבדתו ועשיתו ראש היצורים כלם ותכליתם ותחסרהו מעט מאלהים וזה שכבר ידעת מ"ש הרב המורה פרק ס"ט חלק א' שהטעם אשר בעבורו קבעו הראשונים לכנות שמו ית' עלה או סבה ולא פועל כמו שרצו קצתם. היה מפני שמלת עלה כוללת יותר ממלת פועל. כי פועל לא יכלול רק שהוא הסבה הפועלת. אמנם עלה כוללת היותו הסבה הפועלת והצוריית והתכליתית[33]. והוא ית' הוא הסבה והעלה לכל המציאות בשלש מיני הסבות האלו כמוזכר שם. ויראה שעל שלשה אלה כוון הנביא כשאמר כל הנקרא בשמי וגו' (ישעיהו מ"ג:ז'). על התכליתית אמר ולכבודי בראתיו. ועל הצוריית יצרתיו. ועל הפועלת אף עשיתיו. והנה מבואר כאשר יעויין באדם במה שסופר מיצירתי בתורה האלהית באומר' נעשה אדם בצלמנו. ושהוא נעשה אחרית הכל. גם כי השמים והירח והככבים שזכר הביא תחת עול עבודתו. כמו שנאמר בפירוש והיו למאורות ברקיע השמים וגו'. והיו לאותות וגו'. ונאמר את המאור הגדול וגו'. ולהבדיל בין האור ובין החשך (בראשית א':י"ח). הנה נראה שהאדם הוא סבה תכליתית לאלו

[33] היותו הסבה הפועלת והצוריית והתכליתית, והטעם בזה יען כי הוא ית' פעל ועשה החומר הוציאי מן האין אל היש, ונתן לכל נמצא גם הצורתו המיוחדת, וכל זה רק לכבודו עשה להראות גדלו טובו ורחמיו על כל מעשיו, אפס האדם חסר רק מעט מאלהים בעבור היותו בעולם רק סבה צוריית ותכליתית לא הפועלת, כי אין ביכלתו להוציא אף גרגיר חול אחד מן האפס אל היש, אבל בכל זאת הוא יכול לשנות צורת הנמצאים, בכשרון תכמתו ומלאכת מחשבתו, והוא גם הוא תכלית כלם, כי לתועלתו נבראו, וזש"א דע"ה שבתחלת עיונו חשב כי נתינת הוד ה' היא רק על השמים אשר הם הברואי' היותר נבחרים, ורק אח"כ ע"י הוספת עיונו בתורת ה', והסתכלותו בחכמת הבריא' הכיר כי אדיר שמו בכל הארץ, ע"י האדם מבחר היצורים כלם.

הנמצאים העליונים וכ"ש לתחתונים. ומזה יחוייב שהוא יהיה הסבה הצוריית. כי בדברים הטבעיים הצורה והתכלית הם ענין א' בנושא עם שהם שנים במאמר. ועל זה אמר יפה ותחסרהו מעט מאלהים כי כבר יהיה האדם בלתי חסר רק היותי הוא הסבה הפועלת בנמצאות וכמה הפליגו חז"ל להורות על זאת הכוונה כשאמרו על מאמר הנחש והייתם כאלהים, יוצרי עולמות (ב"ר פ' י"ט) כי זה לבד אשר חסרו מאלהים. ולפרש מה שנתנו לאדם ממספר אלו הסבות תרי מגו תלתא. אמר תמשילהו במעשה ידך. כי הנה על הצוריית אמר תמשילהו במעשה ידך מלשון ותמשילני ונדמה (ישעיהו מ"ו:ה') כלומר עשית אותו דמיון וצורה למעשה ידך. ועל התכליתית אמר כל שתה תחת רגליו. כי הוא סבה להם וכלם נבראים לעבודתו. והם שני הענינים הנכללים במאמר הבריאה. על ענין הצורה אמר בצלמנו כדמותני. ועל התכליית אמר וירדו בדגת הים וגו'. כמו שחתם בכאן צנה ואלפים כלם צפור שמים וגו'. ואם שברדייה לא נכללו רק התחתונים. הנה בענין התכלית הכל בכלל כמו שנתבאר. ולזה חתם דבריו באומרו ה' אדונינו וגו' להורות כי אחר התבוננותו הטוב יראה כי חוזק מעשיו ואדירות שמו הוא באדם על הארץ. מה שלא יחשב כן בתחלת הענין כשגזר אשר תנה הודך על השמים: הנה נראה הדרוש הזה בעינו נדרש מאדון המשוררים ועל פיו אנו חיין:

ומעתה לא היה לנו לזרה להאמין במה שכתוב בתור' בפירוש שהשמים ושמי השמים ותנועותיהם נמצאו לצורך זה העולם ותועלתו אשר האדם הוא ראשו ורובו. וכמו שאמרו המאושרים כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה (ברכות ו':) האמנה שכבר איפשר להסביר להם פנים ולהודות שיהיה להם בתנועותיהם תכלית אחר מצורף לזה. והוא היות אלה הכדורים הגדולים ככלי שיר וזמר ביד המלאכים המניעים אותם. אם היה הדבר כן. להודות ולהכריז בתנועותיהם המפורסמות והתמידיות שאין סוף וקץ לגדולת רוממות הבורא אותם ית' שמו. ושהרודף אחר השגת ההדמות אליו רודף אחר דבר שלא ינוח בו לעולם. ועל דרך שאמר אדון הנביאים אשירה לה' כי גאה גאה (שמות ט"ו:א'). יאמר כי ענין השיר הוא לומר כי גאה גאה על כל מיני הגאוה והרוממות. וכבר תראה זו כוונת היות הכרובים פורשי כנפים למעלה (שם כ"ה). כאשר יתבאר במקומו שער שמונה וארבעים ב"ה:

והנה על היסוד הקיים והפנה האמתית אשר כן יסדנו תתבאר היטב פרשה קטנה זו. רצוני אלה תולדות השמים והארץ. עד ייפח באפיו נשמת חיים. שיש להתקשות בפירושה כי עז ובכוונת ישוב פשוטה כי קשתה מפני כמה דברים: א אומרו אלה תולדות השמים והארץ בהבראם וגו'. שהוא חבור מאמרים קשה ההתכה כי מה טעם

בהבראם. וחכמינו ז"ל הוצרכו לומר בה"א בראם באברהם (פ"ר פי"ב): וגם מה טעם שיהיו התולדות ביום עשות ה' וגו'. ועוד [עיין ב"ר ס"פ א'] למה לא הקדים שמים לארץ בכאן כמו שעשה בפסוק הראשון: ב מאמר אלה תולדות השמים היכי קאי. שאם יחזור למלאכת ששת הימים שהזכיר ראשונה. לומר כי כל מה שהזכיר בספור ההוא הוא תולדות השמים והארץ אשר יולדו בימים ההם על הסדר ההיא. הנה מאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים יכחישהו: כי יורה שעל מה שנברא ביום ראשון יספר. ואם יחזיר למה שיספר עכשיו מענין הוית השיח או צמיחת העשב. ולומר כי אלו הם תולדות השמים והארץ אשר ברא ראשונ'. מה טעם קשר הסיפור באותה וא"ו הטוטפת [עיין ב"ר פ' י"נ]. זה לא יתכן בשום צד: ג כי בין כך ובין כך מה טעם שיודיע הכתוב מה שלא היה קודם שהמטיר. ולמה היה לו להמטיר ולהצמיח אם אדם עדין אין לעבוד את האדמה לעתיד. שהרי לצורך שעתו לא הוצרך שכל מה שנברא במעשה בראשית במלואו נברא: ד כי אם לפי שלא היה אדם עדיין לעבוד לא המטיר יי' אלהים. למה יעלה אד מן הארץ להשקית את האדמ'. כל שכן שמדרך המנהג הטבעי המטר ימשך ויתהיה מן האד העולה. כמי שביארנו במאמר יהי רקיע בשער השלישי: ה כי לפי אמתת שמוש מלת טרם בכל המקרא הנה באמת יחסר בכאן עקר משפטה. כי לא סופר מה שהיה טרם יצמח או טרם יהיה בארץ. על דרך טרם ישכבו ואנשי העיר וגו' (בראשית י"ט) טרם כלה לדבר והנה רבקה וגו' (שם כ"ד) טרם אענה אני שוגג (תהילים קי"ט:ס"ז) וזולתם. ורש"י ז"ל התחכם לתקן זה במה שפירש ענינה עדין לא. והוא ודאי אונאת דברים כי חלוף גדול יש מאומרו עד לא או עדין לא. כי עד לא היא תרגום של טרם. כלומר קודם שיהיה כך. אבל עדין לא אם שהוא קרוב אליו באותיות הוא רחוק מאד ממשמעו. שהוא לשון עד עתה לא. והנה ההטעה הא מבוארת אלא שהכרח הרב לומר כן לפרש זה הכתוב גם ידעתי כי טרם תיראון (שמות ט':ל'). ועם שהראב"ע ז"ל והרמב"ן ז"ל חלקי עליו ביתר המקומות. הנה בכאן לא ענו אותו דבר ויראה שהם מודים לו בזה על ידי הדחק: ו כי על כל פנים יראה כי בלעגי לשון ובשפה נכרית ידבר בענין הזה. כי היה לו לומר וכל שיח השדה טרם ימטיר לא היה בארץ. וכל עשב השדה טרם יגשים לא צמח ואדם אין וגו'. ואין אחד מהמפרשים שיסכים עם הרב המורה ז"ל (ח"ב פ' ל') בשיהיו מאמרי טרם יהיה בארץ וטרם יצמח נמשכים אל ואיד יעלה מן הארץ. וללמד על מאמר יהי רקיע שביום השני שעל הויית המטר ידבר כי הוא דרך זר וקשה מכל הטעמים החזקים שכתבנו במקומו:

והנה אחר שנתברר אצלנו מה שנתברר מזה העקר יראה בבירור שאין פירוש פרשה זו וישוב פשוטה בלי שום ספק ודוחק זולת זה הדרוש עצמו המועיל מאד אל הישרתנו והצלחת נפשנו. והשתדלה בכל עוז לבנות ולנטוע בדעתנו זה הענין הנכבד אשד מאסו בו הבונים מקצת חכמינו ושמו עליו לנתוץ ולהרוס. אמנם עצת ה' היא תקום ואמונת תורתו השלמה תבנה ותכונן לעולם: ב ויהיה מאמר אלה תולדות השמים והארץ נמשך למה שיקושר סדר דבריו עד אומרו וייצר יי' אלהים את האדם וגו' ויהי האדם לנפש חיה ויטע יי' אלהים גן וגו' עד לא טוב היות האדם לבדו. ואליהם יכוין ויאמר אלה תולדות אשר יזכרו ויפקדו הם עקר תולדות השמים והארץ בהבראם א כלומר אע"פ שנבראו קודם שימצאו התולדות בפועל. והוא עצמו דעת ר"ל שאמר [ילמדנו תזריע וב"ר פ"ה] וקדם למעשה בראשית. וכן אמרו חז"ל בעבור ישראל שנקראו ראשי' (ויקר' ר' פ' ל"ו) והוא מה שפי' יפה באומרו ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים כי בו ביום קדמו התולדות. וזה טעם קדימת ארץ לשמים בכאן כי הקדים בזכרון הבריאה המיוחד לשבת האדם. כמו שהקדים ביצירתו העפר לנשמת החיים. ומזה הטעם עצמו שתף עמו מדת רחמים (ב"ר פ' י"ב) באומרו יי אלהים. כי הוא השם הנזכר על דברת בני האדם (שם) כמו שכתבנו בסוף שער ג': ומה טוב ומה נעים טעם עטיפת מאמר וכל שיח השדה וכל עשב השדה: שיעורו אלה תולדות השמים והארץ אשר היו עקר המחשבה ביום עשות יי' ארץ ושמים. ב וטרם יהיה כל שיח השדה בארץ יטרם יצמח כל ירק עשב. עם היות שכל אלו קדמו בפועל אל התולדות. והראיה על זה כי לא המטיר יי' על הארץ שעם שקדם מציאותם לא נתן להם עדיין שלמות פעולותיהם אם מהצמח ואם מהמטר ג כי למה ימטיר הש"י ואדם אין לעבוד את האדמה שהוא הנמצא החשוב אשר הוא תכלית לכלם. וכן לא אדוני ועבדיך באו וגו' (בראשית מ"ב:י') ירצה לא אדוני כדבריך ואיך נהיה מרגלים ועבדיך באו וגו'. והוא שמוש נאה ודבור צח בלי ספק. ואחר שביאר מדרגתו מהנמצאות ביאר מהותו ואיכות בריאתו ואמר ואיד יעלה מן הארץ וגו'. וכמו שכתב בזה רש"ל ז"ל לענין ברייתו של אדם הראשון העלה התהום והשקה את העננים לשרות העפר וכו'. ד הורה הכתיב כי חומר גופו הורכב מכל ארבע היסודות אשר לסבה זו נתהוו בו הארבעה ליחות אשר מהה הוגלם ונבנה. ומזה הצד חוייבו אליו ההתכה וההפסד. ועם כל זה נתן בו כח ואיפשרות להשאר השארות נצחי כאשר יתבאר. והארבעה יסודות נמצאו בבריאה זו בהכרח. כי האיד הוא אויר קטורי לח עולה בכח חום השמש. ובזה יתערבו שלשתם הרוח והאש והמים. וכשהשקה את פני האדמה כבר נתערבו ארבעתם. ולזה אמר וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה. כי בה

נתמזגו כל היסודות וממנה נוצר. וכבר כתבנו במלת נעשה אדם כי חבה יתרה נודעת לו במה שייחס יצירתו הראשונה החמריית לו יתברך. כמו שייחס לו צורת כל שאר הבעלי חיים. וזה מה שיחייב היות נפיחת הנשמה בו ענין מעולה ממנו וזולתו. אמנם היה זה היחס למה שראה חכמתו החמר היותר שוה ויותר נאות לקבל הצורה ההיא העליונה. וכמו שאמר המשורר גלמי ראוי עיניך וגו' (תהילים קל"ט:ט"ז) והוא מה שאמר האומר בנשמותיהם של צדיקים נמלך (ב"ר פ' ח') כמו שכתבנו שם. ואל יעמוד כנגדנו אומרו להלן וייצר יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה. כי שם לא בענין יצירתם ידבר אלא לענין קריאת השמית. ואין שם מקום הודעת החבה. וגם תראה ההבדל הגדול שיש בין אומרו וייצר יי' אלהים את האדם ובין אומרו וייצר יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה וגו' כי באומרו שיצר מן האדמה אלו הנמצאים יורה שצורתם אינה דבר יוצא מחמר האדמה תתהווה בהווייתו ותפסד בפרודו. אבל באמרו שיצר את האדם עפר מן האדמה יורה שיש מציאות לאדם זולת העפר. אלא שעשה חמרו מעפר האדמה והחמר הזה הוא נמשך אחריו ועשוי לצרכו. והוא מה שדקדקו חכמינו ז"ל ממלואה של תיבה ודרשו שתי יצירות (ב"ר פ' י"ד) ועד כאן כלל חמרו. ומכאן ואילך יספר במהות נפשו וענינה שהוא החלק המעולה המשלים יצירתו. אשר הוא כדאי לפתוח שער לעצמו. ובזה נתבארו אלו הכתובים החמורים כפי הראוי והנאות לפי אמונת שרשי התורה ועקריה. ונתבאר כי מכאן ואילך יפרש הכתוב טעם מעשה בראשית אשר סתם אותו מתחלה. ויבא על תוכן ענינו וסוף הכוונה והתכלית:

[34]והוא מה שרצו אותו באותו המאמר (ב"ר פ' ט') שהנחתיו בפתח השער יושב ראשונה. האומר על מאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הסתר וכי' (משלי כ"ה:ב'.) וזה שאם יובן כחמר פשוטו לומר שעד כאן הוא סוד מעשה בראשית הנתן להסתיר ולעסוק בו בחשאי כדתנן (חגיג' י"ג:) מכאן ואילך נתן לדרוש ולפרסם. שתי תשובות עצומות יש בדבר. האחת כי הסתר דבר וחקור דבר אינם מאמרים מקבילים. כי יתכנו שניהם יחד חקור והסתר. והיה לו לומר עד כאן בל יחקר מכאן ואילך חקור עד כאן הסתר ומכאן ואילך גלות. וזה מבואר. והשנית שהרי כל הפרש' הזאת שהוא מתחיל בה מעניני יצירת האדם ובת זוגו ונטיעת הגן והצמחת

[34]כוונתו שאחרי היות האדם האמיתי רצוני לומר המשכיל והמעיין בענינים אלהיים. ומשלים חפץ ה' בכל מעשיו, התכלית הנרצה מכל הבריא' ע"כ ספר הכתוב תחילה בריאת שאר הנמצאים אשר הם רק בבחינת האמצעים, רק בדרך כללי וסתום ורק אחרי בריאת האדם שעליו נאמר כאשר נשלמ' הבריא' עמו, וירא ה' את כל אשר עשה, והנה טוב מאד, בעבור היותו התכלית, שהוא הטוב האמיתי והנרצה בכל פעולה, החל לספר בפרט כל מה שנברא לכבודו ואיך הוא מגיע לתועלת האדם, וזש"א ז"ל מתחילת הספר ועד כאן כבוד אלהים הסתר דבר, מכאן ואילך כבוד מלכים חקור דבר.-

אילנותיו והנהר היוצא הנפרד לארבע' נהרות והכנסת האדם בו ומעשה הנחש וחטאו של אדם וגרשו מגן עדן וענין להט החרב והכרובים הכל היה בימי המעש'. והכל הוא עקר מעש' בראשית הנקראים סתרי תורה ובפירוש אמרו חכמינו ז"ל עץ הדעת שאכל ממנו אדם הראשון לא גלה הקב"ה אותו אילן לאדם ולא עתיד לגלותו (ב"ר פרש' ט"ו). ואיך לא. והנה הרב המור' עשה מכל אלו הענינים ומהיותר מפורסמים מהמסופרים אחריהם עקר סוד מעש' בראשית והסתרו כמו שנרא' בו בפרק שלישי חלק ב' המיוחד אליו לזה. ואיך יאמרו מכאן ואילך שלא יוכלל בהסתר דבר. אמנם הכוונ' להם בזה היא כי עד שלא נגמר' מלאכת האדם שעליו נאמר והנה טוב מאד כמו שפירשנו, היה כבוד אלהים ורצונו לספר נפלאות הבריא' בהסתר דבר. כלומר מבלי תת סבה וגלות כוונה למעשיו ולא היה החוקר יכול לדעת מה טיבן של מלאכות אלו ומה תכליתן. אמנם אחר בריאת האדם שהוא היה הטוב מאד במה שהוא התכלית. היה כבוד אלהים ורצונו לספר בהם בחקור דבר. והוא לשומו סבה לכל ותת בו סבה למה ולמי ולמה נעשו כל אלו הבריאות. כי הוא עצמו ענין חקור דבר. כמו שהתחיל מיד באומרו אלה תולדות השמים והארץ בהבראם וכו' וכל שיח וכו'. ואיד יעלה וכו'. וייצר יי' וכו'. ויטע וכו'. כי ודאי כל אלו הבריאות הם אשר נעשו ראשונ' אלא שיפרש טעמם וסבתם כמו שפירשנו. וכמו שתרא' הענין מפורש מבואר בספורים הנמשכים בעזרת האל. כי הכל הוא פירוש וגלוי דעת המעשים הסתומים אשר נעשו ראשונ': ודי בזה למה שרצינו אליו בזה השער:

שער ו

פרק א

יבאר שההפק הנופל במהות הנפש הוא מונע להצלחת האדם כמו שכן הענין בכל תכלית. גם ידבר בגדר הנפש התורני:

ויפח באפיו נשמת חיים וכו'

בהגדה (ברכות י') אמר רבי יוחנן משום רשב"י פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה (משלי ל"א:כ"ו). [וכי יש תורה שאינה של חסד (סוכה מ"ט:)] אלא פסוק זה כנגד מי אמרו שלמה כנגד דוד אביו שדר בחמשה עולמות ואמר שירה, דר במעי אמו ואמר שירה שנא' ברכי נפשי את יי' וכל קרבי וכו' (תהלים ק"ו). יצא לאויר העולם ונסתכל בככבים ומזלות ואמר שירה שנאמר ברכו יי' כל צבאיו וכו' ברכי נפשי את ה' וכו'. ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה שנאמר ברכי נפשי את יי ואל תשכחי כל גמוליו (שם ק"ו) מאי ואל תשכחי כל גמוליו שעשה לה דדים במקום בינה. מאי היא

אמר רבי אבהו כדי שלא יסתכל בערוה. רב יהודה אמר כדי שלא יינק ממקום הטנופת. ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה שנאמר יתמו חטאים מן הארץ וכו' וברכי נפשי וכו' נסתכל ביום המיתה ואמר שירה שנאמר ברכי נפשי את יי' יי' אלהי גדלת מאד (שם ק"ד):

[35]למה שהיה מחולשת טבע ההזדמן והגדול' שבחסרונותיו היותו משולל מההשקפ' אל התכלית. כי על כן תארו פעולותיו בשלא תמצאנ' כי אם על המעט. כמו שזכרנו בתחלת השער הראשון. חוייב מזה שכל דבר שלא נתברר' מעלתו או שתעלם כוונת תכליתו.

[35]תוכן דבריו בכלל ובקוצר היא, כי כל בעל שכל המתנועע מבלי אשר ידע וישיג תכלית תנועתו והתועלת אשר יגיע לו ממנה, או בהסתפקו באפשרות הגעתו אל מטרת חפצו היא מתנועע בעצלות ובכבדות, עד כי לפעמים יחדל להתנועע כלל, ורק היודע תכלית ומעלת דבר מה, אשר אליו יתנועע, וחושב להגיע אליו באפשרות הוא מתנועע ג"כ בשמחת לב ומשוש נפש בהשתדלות ובחריצות, כמו שהדבר הנעשׂ' במקר' הוא רק בעבור זה חסר השלימות, יען לא היתה בעת העשותו השקפ' אל התכלית, תחת כי הדבר הנעשׂ' בכונה והשקפה אל תכליתו יעשה בשלימות יותר, ואחרי כי נודע מדברי החוקרים ובתוכם הרב המורה, כי כפי גודל ידיעת בעל שכל, כן תגדל הכרתו לדעת ולהכיר חסרונו, ומדרגת סכלתו להשיג הי"ת שהוא הסבה הראשונ' לכל הנמצאים, כמאמר החכם תכלית שנדע הוא שלא נדע, ומלאכי שרת אשר ידיעתם גדלה מאד. אחז"ל בעבור זה, כי יתנו שבחם להי"ת רק בדרך סתום וכללי במאמר ברוך שם כבוד מלכותו, אשר היא בתכלית ההסתר בלי פירוש וביאור, מכל זה נמשך כי נוכל לאמר שע"כ יאחרו הגופים השמימים היותר עליונים את תניעתם מהתחתוניים מהם כגלגל היומי לשטת הקדמונים המהיר מאד בתנועתו (מה שהשתדלו החוקרים לבאר סבתו באופנים שונים) יען כי לדעת הרבה חכמים הגלגלים הם בעלי נפש ושכל כמש"ל בשער ג' ע"כ כפי גודל מעלתם השכלים כן תגדל הכרתם שאין באפשרותם להתקרב אל הסבה העליונ' אשר אליה יתנועעו, וע"כ תקטן ותמעט תשוקתם לה ותתאחר תנועתם יותר אחרי הודעם כי לעולם לא ישיגו מחוז חפצם, והתחתונים אשר לחסרון ידיעתם האמיתית יחשבו שבאפשרותם להשיג מחוז חפצם יהמרו בעבור זה גם תנועתם אליה, ואחרי ההקדמה הזאת אמר הרב ז"ל שבהיות ידיעת התכלית מוכרחת אם תהי' פעולת הפועל וכל תנועותיו ומעשיו בשמח' ובלי עצלות, ע"כ חובה לנו להשתדל ג"כ בידיעת תכלית האדם כפי האפשרות, והנה הגוף שהוא כלה ונפסד לא יוכל להיות התכלית כי אם הנפש הקימת והנשארת לעד, וע"כ מביא דעת החוקרים במהות נפש האדם, ודוחה אותם אחת לאחת בעבור הספיקות שיעיר אליהן, כי לדעת קצתם שחשבו שנפש האדם תתהוה רק בהוית גופו, יקשה כי לפ"ז תכלה גם בכלות הגויה כאבוד נפש הבהמ' באבדן גופה כמאה"כ ומותר האדם מן הבהמ' אין, כי הכל הבל, ר"ל אם אין מעמד לנפש מבלעדי הגוף הלא יהי' מותר האדם מן הבהמ' אין, ולדעת החושבים כי נפש האדם תנתן לו מלידה ומבטן במעלת שלימותה, יקשה למה יגרע גורל קצת הנפשות מגורל זולתן, עד שינתנו אלה לצדיקים אשר שם מנוחתן כבוד, בלכת בעליהן באורח מישור וצדקה, ואלה ינתנו לרשעים לחרפות ולדראון עולם כי ע"י מעשיהם הרעים תפולנה גם הן ממדרגתן היקר', ויכהה אורם הזך אשר הי' להן בהיותן עוד שכלים נפרדים מהגוף ? ועל כן גלה אח"כ דעתו שהיא כממוצעת בין שתיהן, אשר תוכן ענינה הוא שכמו שנתן הי"ת לכל הנמצאים כחות שונות במדרגתם זו למעל' מזו עד"מ כח הדומם גרוע מכח הצומח, ונפש החיונית שבבעלי חיים יקרה מנפש הצומחת, ונפש הקוף עולה על גביהם כי היא דומה בקצת כשרוניה לאדם, כן נתן הי"ת לאדם הנפש היותר יקרה ובעלת הכשרון יותר מכל נפשות שאר בעלי חיים, אפס נפשו זאת, איננה עוד במעלת ומדרגת שכל נבדל כבואה אל האדם מלידה ומבטן כי אם ע"י ההרגל האדם כאשר יגדל את עצמו במעשים טובים וישרים, ובעיונים שכליים, אז ישפיע עליו הי"ת שפע אלהי להתחזק בתקון מעשיו ובקנין מושכליו העיונים ע"ד מאחז"ל (יומא ל"ח:) הבא לטהר מסייעין אותו וכו', עד אשר יתחבר כח נפשיי אשר נתן בו בעת הולדו עם שפע אלהי זה, שנתוסף בו אח"כ והיו לעצם אחד, ועל זה רמז הכתוב באמרו (ישעיהו מ"ב:ה') נותן נשמה לעם עליה, ורוח להולכים בה, וכן (שם נ"ז) כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי, כי בשם רוח יקרא הכח הנפשיי הנתן לאדם תחילה, ובשם נשמה יכונה אחרי התחברו בשפע אלהי, והי' עמו לעצם אחד, וע"כ הבדילו חז"ל בין נשמותיהם של צדיקים, ונשמות ורוחות שעתידין להבראות, וקראו לשלש מדרגות רוחניות האדם האלה בשם נפש רוח ונשמה, ולפי זה רק נשמת הצדיק הנתהוה על ידי הרגלה בפעולות טובות ועיונים אלהיים לרוח אלהים, תשאר כשכל נבדל אחר המות לנצח, לא כן נפש הרשעים, אשר נשאר' רק בתכונת' הראשונ' להיות רק כח והכנה חיונית כנפש שאר בעלי חיים, כי היא תאבד, ותכרת במות הגויה כנפש הבהמ' האובדת.

אם שלא יתנועע המתנועע בבחיר' אליו כלל. או אם יתנועע תהיה תנועתו אליו בעצל' ובכבדות. ויהיה שיעור הכבדות והעצל' כשיעור העלם הסבה וסכלות התועלת או המצא הספק בו. הלא תרא' שר צבא ישראל כאשר צוהו דוד מלכו למנות את העם והוא לא ידע שום תכלית טוב למעשה ההוא כמ"ש ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה (שמואל ב כ"ד:ג'). הנה נתעצל בדבר והיה מסרב ולבסוף לא השלימו. דכתיב ולוי ובנימין לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך את יואב (דה"י א' כ"א) גם מה שפקד מהם נמצא הבלבול בחשבונו כמו שיבא בפרשת והיה כי תבא ב"ה. גם ההפסד שנפל במעשה שאול במלחמות עמלק לא בא אלא מסכלותו התכלית, וחשב שהכוונ' לכבוש הארץ ההיא ולשלול שללה. כמ"ש שמעתי בקול יי' ואלך בדרך אשר שלחני יי' ואביא את אגג מלך עמלק ואת עמלק החרמתי ויקח העם מהשלל וכו' (שמואל א ט"ו:כ'-כ"א): והכלל כי מי שיסכל תועלת התכלית לא ימנע מהשתבשות הפעולות או מהמניע' מהם או מהעצל' והכבדות בהם. וכבר אפשר תהיה זאת סבה עצומ' להיות הכדורים בעלי הגופות העליונים מהם מתנועעים בכבדות גדולה לפאה האחת מאשר תחתיהן. לדעת הפילוסופים השמים בהם שכל ורוח חיים, אשר נתבלבלו מאד בענינם כמ"ש החכם בכלל השלישי מספר השמים והעולם. וזה שהוא ידוע שכל מה שיתחכם האדם יותר מחבירו יכיר יותר היותו יתברך רחוק מהשגתו. כי הנה הפתי הסכל יחשוב כי הוא קרוב לאל יתברך וכפשע בינו וביניו. אמנם החכם כל עוד שיתחכם יותר עוד יוסיף להכיר עוצם הרחקתו ממנו. וכמ"ש החכם (ב"ע פ' י"ג) תכלית מה שנדעך שלא נדעך. ותכלית מה שאמר לו האל יתברך למשה באותו מעמד הנורא הוא מה שהודיעו בתורת לימוד והישר'. לא תוכל לראות פני וכו' (שמות ל"ג) וכבר חשב משה מתחלה שהיה זה אפשר כי על כן אמר הראני נא את כבודך וכו' (שם). גם בתחלת ענייניו נאמר לו אל תקרב הלום וכו' (שם ג') וכבר ביאר הרב המור' פרק חמשים ותשע' חלק ראשון כי לא יתחלפו החכם והכסיל בידיעת הש"י רק בשהחכם יפליג בשלילות והרחקות כשיעור חכמתו. ואחר שנתישב זה נאמר כי הנה הנפש השכלית המניעה גוף גלגל המזלות בתשוקתה. אחר שהית' סבת התנועה הנראת התשוקה לרדוף ולהשיג להדמות אל הסבה הראשונ' הנה בהשכילה יותר מכל זולתה משאר הגשמים השמימיים בעלי הנפש ממעלת בוראה ותרגיש הרגש עצים תכלית ההרחקה אשר ביניהם מכל זולת' עד שתדע שהפועל ההוא הנעש' בעבור ההדמות הוא לבטלה. הנה חוייב שבשיעור ההוא שתשכיל בזה יותר מכל שאר הנפשות אשר למטה במדרגה בו עצמו תתעצל בפועל ההוא ותכבד תנועתה. עד שלזה הית' תנועתה בכבדות עצומה וכאילו אינה. אמנם הגשמים אשר למטה ממנו כל

מה שתקצר נפשם משיעור זאת ההשגה יתמעט בציורם עוצם ההרחק'. וכפ"ז תתרב' התשוקה ותקל התנועה. וימשך זה הענין בזה אחר זה עד גלגל הלבנה. ויהי' ערך חלופי תנועותיהם כפי חלופי השכלתם. והרי יהי' זה טעם מספיק להעריך כבדות וקלות אלו התנועות ממה שאמרו שם שהיה להכרח התנועה היומית המהירה בהחלט. שכל מה שהיה הכדור קרוב אליה תתעכב בעבורה תנועת' העצמית. שכבר הקש' על זה מהיות זה הענין בלתי נמצא בהם על סדר וערך. ואף כי השתדל לתקנו הנה הרב המור' דחה אותו תקון בפ' י"ט וכ"ב מחלק שני. אמנם כשיתלה זה בהשכלתם הנה לא יקשה דבר ולא יעמד לפניך מהירות התנוע' היומית העליונ' מכלן. ותאמר שהיא הית' ראוי' להיות היותר כבדה לפי זאת הסברא. כי על כן קדמתי להתנות ולומר מהכדורים בעלי הגופות. והנה הגלגל הזה אינו בעל גוף בעובי רק מה שיקביל השטח לבד כמ"ש עליו כעין הקרח הנורא (יחזקאל א׳:כ"ב) ותשוקה מה תספיק להניע התנועה ההיא אשר אין לה שום מעכב. אמנם שאר הכדורים הם בעלי גופות עצומים כאשר דברו חכמים בעוצם עבים. ואמרו שעובי כל גלגל ת"ק שנה (חגיגה י"ג.) והרב המור' שקד על דבריהם בפרק י"ד חלק ג'. נוסף על זה היות מגלגל היומי חלק ואין בו ככב כלל והגלגל הסמוך אליו נושא כל המון הככבים. והשאר כל אחד נושא הככב המיוחד לו. כי זה מה שיחייב הכבדות והקלות בתנועות. כי לפי זה אמרו שהגלגל הגדול שכחו עצום יניע גשמים רבים בתנועה אחת. והקטנים יניע כל אחד ככב אחד ובגלגלים רבים. גם אמרו שאם היו ככבים רבים בשאר הגלגלים שהיה משיג גלגל הגדול בהנעותם לאות ויגיעה מהצד ההוא אשר יתבאר לשם. ועל פי הדברים האלה הוא מבואר שאחר שלתנועת הככבים היה צריך עוצם הכח לפי מה שהם אחד או רבים. כאשר יהי' הגלגל העליון אשר הוא עצום הכח מכלם מבלי עובי הגשם כנזכר ובלתי סובל שום ככב. תהי' מרוצתו במעט סבה היותר מהירה שאיפשר. והנה זאת סברה נכונה באלו הענינים תדמה מצד מה למה שחדש האיש המרעיש במהירות ואיחור התנועות הגלגליות על הסדר. אשר שבחוהו כל האחרונים והיו מחזיקים בידו אם היה גומר כל ענייני התכונה. וזה כי הנה הוא מצא שהכבדות אשר נרא' בהם לפי הפרסום הוא היה עוצם המהירות לפי האמת כמו שנודע מסברותיו. ואני כמו כן הנה ראיתי שהכבדות באלו הגשמים יור' על עוצם השכלתם אשר היא מה שתחייבם לבלתי צייר תכלית תועלתם בתנועתם לענין הנכסף. והם מתנועעים תמיד להורות על התשוקות בהשלמת מה שחסר להם מהשלמות בערך אל בוראם יתעל'. אמנם מתנהגים בכבדות להורות על מה שישיגו מהמניעה והוא עצם השבח והמהלל המובן מהם כמו שכתבנו בשער העבר. דומה למה שאמר המשורר לך

דומי' תהלה (תהלים ס"ה). כי מצד אחד הוא משבח ומצד אחר אומר שאינו יכול. אלא שכל אחד מהן יוסיפו בזה הענין מהמהלל כפי מעלתו. ואחשוב כי הוא אחד מהטעמים אשר בעבורו אז"ל שהשבח המיוחד אל מלאכי השרת הוא אומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (רבות פ' ואתחנן) כי לא ראינו כמוהו בכל השבחים אשר בפינו בתכלית ההסתר וההעלם לכנות בו. אם מצד עצמו יתב' ואם מצד מעשיו שהם כבוד מלכותו. אלא שהורו בו זה הענין הנפלא. והוא כי לפי עוצם ההשגה היה עוצם ההעלם וההסתר. והוא נכון בעיני עם היות שאפשר תהי' הכונה אחרת. אכתוב אותה בפרשת יום הכפורים שער ס"ג בעזרת הצור:

והנה להיות הענין כאשר נתישב. מהיות הכרת התכלית והתועלת בפעולות הכרחי לשיתנועע האדם אליהם. היה מהשתדלות החוקר לתקור על מהות האושר ולשבח ענינו ולפרסמו לשומו לנס נכר ומבואר לכל. יראו רבים וישתדלו בכל עוז להשגתו. ובפ' אם בחקותי שער הע' יתבאר שיעור מה שהתחכמה ממנו התור' האלהית בזה. אבל מה יועיל ההשתדלות בהכרת האושר והחריצות בהודעת ההצלחה כאשר היה העקר חסר מציורנו ונעלם מדעתנו. והוא במה שנסתר ונעלם מנגד עינינו ושכלנו עקר מהות ומציאות העצם הנושא לזאת ההצלחה. כי הגוף הנרא' לעינים הנו לעינינו נכרת ונפסד והוא לקברות יובל. והנפש המשכלת אשר שמוה תורה נביאים וכתובים וכל חכמי לב במאמינים לנושא קיים ונאמן אל זה הענין הנפלא, מי יתן איפא ונדע מה היא לו. ואם היא כדאי להשאר אחרי הגוף לעת ההיא. כי באו בעיון זה כמה ספקות ובלבולים כפי מה שהעמיקו אצלו החוקרים זה אומר בכה וזה אומר בכה. ובכל מה שנזכר מדעותיהם לא יצאנו מידי מבוכה אדרבה העמיקו שחתו. עוד הוסיפו פקפוק ובלבולים למה שמופתי וראיות בעל הדעת הראשון הם ביטולים וסתירות לזולתו. ומופתים וראיות זולתו ביטולים וסתירות לעצמו. וזה וזה לא נתקיימו בידינו. ונשאר מהות הנפש פורח באויר. והתכלית למציאותינו מוסכל ממנו. והתועלת בכשרון המעשים מסופק מאד. וישאר האיש הנלבב משתומם על מציאותו. משתאה מחריש על תכליתו. מתעצל טומן יד ומתרפה במלאכתו: כי לא ידע מה אחריתו. וכמו שאמר איוב בתומתו: תם אני לא אדע נפשי אמאס חיי (איוב ט':כ"א). ירצ' שעם שהוא אינו נעקש דרכים נפסד התאוות. אבל מטבעו להלוך בתמימות לקראת הצלחתו. הנה סכלותו באמתת מהות נפשו הנושאת לזאת ההצלחה. תחייב להחליש לו התשוקה המחוייבת להשגת החיים האמתיים. והוא אומרו אמאס חיי. כי ההתרשלות ממה שראוי שיאהב יורה על המיאוס בו. ואין ספק כי זהו פתח פתוח והתר רצועה לכל עושי רשעת. ונמצא האדם כדגי הים

בלתי קיימי המציאות לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. ואולם מפני שהתשוקה היא נמרצת מאד לכל בעל שכל אם מעט ואם הרבה. לעמוד על נפשו להתבונן במהותו ולהתאמץ בכל כחו בהכרתה. עד יגזור במציאותה ענין עצמי וממשיי מספיק לשיסכים הדעת על קיומו כשיעור שיהיה לו תכלית ידוע והצלחה נכרת. ישקוד בכל עוז על השגתה. מה שלא יעשה זה בדבר שאין לו שום השערה. ראיתי ליחד שער לזה הדרוש הנפלא. אזכור בו קצת הספקות הנופלות עליו ראשונה. הנה באו בספריהם וחדשות אני מגיד. ומה שראוי שיקבלהו הדעת בו בהסכמת התורה וחכמי החקירה והאמונה. כי הוא מה שיאות שיחובר בזה לחמר הדרוש ומעלתו. אמנם הספקות והבלבולים אשר זכרום חכמי העיון בזה הדרוש הנה הנם בספריהם הראשונים והאחרונים. אם מחכמי האומות. ואם המתפלספים מאומתינו. ואבחר הקיצור במה שיספיק לכוונתנו. וזה שלא תמלט משתהיה זאת הנפש כח והכנה בלבד הווה בהויית הגוף ומתחדשת בחדושו כמו שחשבוה רוב המעיינים. או שתהיה עצם נבדל עומד בעצמו בלתי הווה עמו אלא שמתחבר אליו הקשר מציאות בהווייתו כמו שחשב זה טמעט"יוס וסיעתו. ואם היתה על הענין הראשון הנה למראית העין הוחלט עליה האבדון וההפסד במות הגוף כי עמו הוָוה וכאשר ימות תמות ועמו תקבר. כמו שיחוייב מההקדמה האומרת שכל הווה נפסד. והנה לפי זה אין הפרש ממנה לנפש א' הבעלי חיים וכמו שנראה מאמר החכם ומי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. ואמר ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל (קהלת ג':י"ט). ואם נניחה על הענין השני הנה ישיגונו בה ספקות עצומות ממה שזכרום. שיאמרו שאי אפשר לעצם נבדל אשר כזה שיעתק אל זה החומר מחוץ. שכבר התבאר שכל מתנועע הוא גשם. וגם לא שהצורה ההיא תהיה נסתרת ומכוסה בחמר ההוא עד הזמן שתראה בו. שאם כן יתחייב שתהיה כן בחמר אשר נתהווה זה החומר ממנו. וכן באותו שנתהוה ממני הראשון עד לבלתי תכלית. ויתחייב שיהיו כל החמרים ההוים והנפסדים בעלי שכל אנושי. וכענין הזה נאמר בהפסד האדם אם הצורה אז היא נעתקת ממנו או נחבאת ומכוסה בחמר. ויגזרו על שזה וזה מבואר הביטול. גם אמרו קצת לו היתה הנפש נמצאת קודם לא תמנע אם שתהיינה הנפשות אחדות או רבות. וכאשר לא היו חמרים ומקרים בם יפול החלוף. הנה לא יצוייר החלוף גם לא האחדות לפי שהיא בגופות רבות:

אמנם המיוחד אלינו אנחנו בעלי ברית התורה ובני ביתה הוא שנשגיח בזה מצד תכלית זאת הבריאה ותועלתה. כי אם הונחנו העצם הזה נבדל משכיל מעצמו ונמצא מזולת חמרו. איך גזרה חכמת בוראו לתת תחת ידו מכשלת החברה הזאת או העירוב או

השכונה עם זה החמר הנתעב והנאלח. אשר הוא פונה תמיד אל כל דבר פשע אשר ממנו תפתח הרעה לו ראשונה. ולו הכין כלי מות הפסד מוחלט בחברתו לבא באחת הפחתים. אשר עליהם ועל כל אחד מהם הועד העונש מאצלו. והאבדתי את הנפש ההיא מלפני (ויקרא כ"ב כ"ג) הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה (במדבר ט"ו:ל"א) ואמר ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע (שמואל א כ"ה:כ"ט). ונאמר ועסותם רשעים כי יהיו אפר וכו' (מלאכי ג':כ"א). ואמרו רבותינו ז"ל אלו פושעי ישראל בגופן שגוען כלה ונשמתן נשרפת (ר"ה י"ז.). הלא טוב לה שבת מושב אלהים כראשונה שלוה ושקטה. מהתחפש ובא אל מערכת המלחמ' שכמעט כל באיה לא ישובון. ודרך כלל נוח לו לאדם שלא נברא משנברא (עירובין י"ג:) וקשה עוד מזה כי זאת הנפש אשר כן הנחנוה נמצאת קודם הויית הגופים. לא ימלט משיהיו שמה אוצרות מתחלפים למספר האומות אשר אליהם נפרדו חלוקי האמונות. מאוצרות מתחלפים יוקחו נפשות מתחלפות לאומה אומה מהן. או שתהיה מהות הנפשות כלן ענין אחד בלתי מתחלף. ולעג הוא שיהיו על הענין הראשון. שאם כן יהיו הדעות והאמונות טבעיות והכרחיות אשר אי אפשר ההפך מזו לזו. הפך ממה שנראה מהנסיון בכל זמני הדתות. ומה שייעד הנביא כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם וכו' (צפניה ג':ט'). וגם היה מהנמנע שימצא אדם בלי דת ואמונ' בשום זמן מעולם. יתחייב אם כן שתהיינ' הנפשות על הענין השני. ותשאר התלונה רבה לאמר איך הסכימה חכמתו וצדקתו ית' שתהיינה הנפשות הזכות והשרות אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון. כמו שיתחייב זה מהנתן אלו לפלשת וציר עם כוש. וליתר העמים אשר לא ראו אור הישרת התורה האלהית ולא שמעו את שמעה. ואלו לעם הקדש אשר תורת יי' בלבם. ואין ספק שדעת כל אומה מהאומות שאמונת זולתה בטלה ומקיימה אין לו חלק ונחלה בהצלחה האנושית כלל. ואף באומה האחת לבדה לא ימלט מהמצא עול בחק נותן נשמה לעם עליה חלילה. וזה בשאלו תהיינה נפשות לזכרים המושלים ברוחם ובעצמם ובכל אשר להם. ויש ספק בידם לבקש שלמותם ולהגיע עדיו מאין מוחה. ואלו תהיינה לנקבות אשר הן חלושות במזגן בכל הפעולות השלמות עם הכנעם והשתעבדם אל העבודה והשירות התמידי לזולתם. אשר הם סבות עצומות להרחיק מהם כל שלימות והצלחה הרחק מאד מאדם. כמו שנראה לסבה זו תפטור אותן תורתנו הקדושה (קדושין כ"ט.) ממצות עשה שהזמן גרמא:

הן אלה מעט מהרבה מהספקות אשר ראוי לשום אליהן לב כל בעל דעת. אם בתורת מעיין ואם בתורת בעל דת. אשר מצדן יגיע הספק והבלבול אשר לא יעלם. והאדם אינו ניצול מזה כי קרוב הוא. והוא ממשש בו בינו לבין עצמו כאשר ימשש העור. וירא

לדרוש ולחקור עליו עם זולתו ברבים אשר עמו. פן תצא כאש ומצאה קוצים כסוחים ופשה תפשה מספחת הפקפוק. ותהפך לנגע הייאוש וצרעת המינות וההתפקרות. ובין כה וכה נופל במה שאמר איוב (ט') תם אני לא אדע נפשי אמאס חיי. לפי פשוטו כי איננו מוצא קורת רוח לנפשו. והעצה היעוצה לתקונו שישקוד על זה בתכלית עיונו גם שיוציא בשפתיו להשמיע לאזנו. והעולה לו והמתיישב על לבו יגידנו בלשון קולמוסו להועיל לזולתו. ויבטח בייי' אשר אליו מגמתו. כי הוא אשר יסכים על ידו. כמו שזה הענין בעצמו מצאנוהו כתוב לאדננו דוד ע"ה על הדרוש הזה בעינו מזמור ל"ט שנתעורר על זה הענין מצד אחר. והוא כי אחר שזה התכלית המשובח בלתי נקנה רק בהשתדלות רב. הנה יחוייב שימצא לכל אדם זמן קצוב בטוח בו יוכל להשתדל להגיע עדיו. כמו שאמר (שם) אמרתי אשמרה דרכי וכו'. נאלמתי דומיה וכו'. חם לבי בקרבי וכו'. הודיעני יי' קצי וכו'. הנה בכתוב הרביעי הודיע ענין שאלתו ובקשתו היותה זאת עצמה אשר עמדנו עליה: אמנם בראשונים הקדים להודיע צערו באשר הוא שם בצרת נפשו. ואשר אמר בלבו להשמר מחטוא בו בהגדת לשונו. וכל שכן שיוסיף ההשמר בעוד רשע לנגדו. שמתוך דבריו ילמוד לפקר. ושאם נאלם דומיה לבלתי דבר בו אפילו בדבור פנימי ישאר עם הספק בעצמו ויחשה מהטוב המקווה לו. ויהיה עם זה כאבו נמכר. והנה עם זה נמצא רחוק משני הצדדין. שאם יחשה לגמרי חם לבו בקרבו מהשרפה אשר שרף הספק ההוא בקרבו ואינו יוצא לחוץ. ואם יהגה אותו לזולתו לדעת מה בפיו גם הוא ירא פן יבער כמעט אש ההתפקרות ואין מכבה. ולצאת מזה ומזה היה מסכים לדבר בלשונו להשמיע לעצמו לבד. כי ברית כרותה לשפתים להאיר הדברים. ואחר שזכר זה החחיל לזכור ענין השאלה ואחר כך חלקי הסותר אשר יעמדו לו בה. ועל המבוקש אמר הודיעני יי' קצי ומדת ימי מה היא וכו'. התחנן לפניו יודיעהו סוד קצו ותכליתו אשר יעלה לו ממדת ימיו כדי שידע מה חדל הוא. כלומר מה הוא בעולם הזה אשר נוצר בו. וזה אינו רק התשוקה לעמוד על נפשו. כי היה רואה בענינו עיונים הפכיים. ועל הא' אמר (שם) הנה טפחות נתת ימי וכו'. ירצה הציקתני שאלתי זאת לפי שלא ראיתי בחיי זמני ומדת ימי הגופיים דבר קיים וראוי לסמוך עליו מהזמן מה שיורה שיש לו לאדם דבר מוגבל לעשותו להשלים עסק תכליתו. אך ראיתי שנתת מספר הימים מעט מעט יום אחר יום. כאדם המקבל דבר משוער בשיעור רב טפח טפח ומוציאו. כי לא ימלא את נפשו ולא ישמח בו כי איננו רואה את כל מאומה בידו. ובזה הענין אלו חיה אלף שנים פעמים לא תשבע נפשו. כי מעולם לא הובטח על יום המחרת ולא על הבאים אחריו לכוין להשלים בהם המעשים הנאותים לשלמותו. וזהו שאמר (שם) וחלדי כאין נגדך וכו'.

ירצה אין צריך לומר שיצדק זה לפי חלדי וחלד כיוצא בו שכבר הוא כאין נגדך כלומר נגד עיניך. כי אתה הרואה ויודע ועד לפי קוצר הימים שבזמנינו. אך כל הבל כל אדם נצב סלה (שם). ירצה שאפי' אל כל אדם שהיה בעולם מאותם אנשי השם שהאריכו שנים רבות בימים הראשונים קרה להם כל זה ההבל שאמרתי. וזה מה שיחליש מציאות התכלית ההוא המקווה מאחר שלא נמצא זמן בטוח וקיים בעולם הזה להשגתו. ואחר שזכר החלק הסותר מציאות זה התכלית זכר החלק המקיימו. ואמר (שם) אך בצלם יתהלך איש וכו'. ירצה זהו אשר יעמוד כנגד זה הדרוש אך הנה ראיתי סותרו מצד כי הוא הרואה ויודע במין האינושי דבר מיוחד ומסוגל בלתי יכול להכחישו. והוא מה שבטבעו להתהלך בצלם אלהים ודמותו, ושמהתחלת יצירתו יש לו כח והכנה להשכיל כאחד מצבא המרום. וכמו שאמר (בראשית ט':ו') כי בצלם אלהים עשה וכו'. שמזה הצד יחוייב שימשך לכל אחד מהם מזמן החיות מה שיספיק להשגת תכליתו. אך מה שיתחלף מהיות על זה האופן הוא מצד שהבל יהמיון בכל עסקיהם. כי אינם פונים בכל עסקם והמייתם כי אם לצבור כסף וזהב וכיוצא מהבלי העולם. והפתי ההוא ההולך בדרך הזה יצבור ולא ידע מי אוספם אל כלל האנשים. והכוונה בזה אחד משני ענינים או שאין איש מהם שם על לב כי מפני רעתם נאספו. ושהם הם המאספין את עצמם ולא ידעו. או שלא נתנו את לבם ענין סופם ותכליתם. ומי הוא המאסף אותם האסיפה הכתובה בתור' ויגוע ויאסף אל עמיו (בראשית מ"ט:ל"ג) כמו שיתבאר בפרשת רדי שרה שער כ"ב ב"ה. וזהו כענין שאמר שלמה לברם האלהים ולראות שהם בהמה המה להם (קהלת ג':י"ח) כמו שיבא. ומה מאד הפליג המשורר במזמור תפלה למשה (תהילים צ':א') וכו' להורות כי בלתי ספוק הזמן להשלמת האדם הוא לאשמתו יתבאר זה שער נ"ט ב"ה: ואחר שזכר הטענה החזקה הסותרת בנין הספק הראשון כפי שנתיישב בלבו. אמר (שם ל"ט) ועתם מה קויתי ה' וכו'. מכל פשעי הצילני וכו' נאלמתי לא אפתח פי וכו'. הסר מעלי וכו'. בתוכחות על עון וכו'. שמעה תפלתי וכו'. השע ממני וכו'. ירצה ועתה אחר שהטענה החזקה מקיימת אמתת התכלית החשוב ההוא לאדם אשר עשית אותו בצלם אלהים כי לא לחנם היה זה. כי לא יחשד פועל חכם בזה וכיוצא בו. מה קויתי ה' בעולמי זולת זה. ולכן תוחלתי לך היא להתענג בזיו כבודך. ואם חטאתי לבוא בחקירה זו הצילני מהעונש ואל תשים עלי עון וחרפת נבל אשר נמצא בקרבו רוח מינות. וכמ"ש אמר נבל בלבו אין אלהים (שם י"ד) כי הדברים קרובים. כי מה שעלה בדמיוני בזה נאלמתי לא אפתח פי עוד. אחר שאתה עשית את כל אלה בכוונה עצומה ובחכמה נפלאה. אמנם מה שיבקש ממנו שיסיר מעליו נגעי העונשין והייסורין לבל יכלה מתגרת

ידו. כי מדרכו להוכיח וליסר את האדם על עונותיו. ובזה נמס כעש חיותו שהוא הדבר היותר חמור אליו. והוא הסבה להיות הבל כל אדם סלה (שם ל"ט). ולזה שמעה תפלתי יי' וכו'. כי ידעת כי גר אנכי עמך בארץ הזאת. אמנם מצד הנפש הריני תושב ככל אבותי הקדושים אשר חלקם בחיים. והנה בסוף דבריו כלל הכוונה כלה. לומר שחיות האדם נשאר או לא נשאר הכל תלוי בידו. והוא אומר (שם) השע ממני ואבלוגה. ירצה הרף ממני הצרות והטרדות בימי חלדי. באופן שאוכל להתחזק ולהתאמץ למצוא תכלית הוייתי בטרם אלך בלא חמדה ואינני. כי ישאר קרח מכאן ומכאן. והוא באמת עקר כל הדרוש הזה ותכלית סודו כמו שיתבאר ב"ה:

ועתה כמו כן קויתי יי' יהיה עם לבבי. בעתות מחשבי. קותה נפשי יערב עליו שיחי. דברה לשוני בחכי. ולדברו הוחלתי יסכים על ידי. והיה אמונת עטי כי אעלה על ספר זה הדרוש הנכבד. לתועלתי ולתועלת אשר כגילי:

ותחלת דברי יודע איפה כי מה שאומר אותו לא המציתיו ממחשבתי ולא בדיתיו מלבי. אבל ביררתיו מדעות מתחלפות ועיוניה מרבים חכמים אשר אתנו. העברתים במסורת הברית. לטהר אותם כאש מצרף וכבורית. והעולה מזה לא יהיה דבר זר ומחודש. אבל חבור וסדור ממה שנמצא מפוזר ומפורד בספרים. וגם אמנה קצת גלוי ופרסום הנאמר בלט ובחשאי מפי הראשונים בסמיכות הדעת הוא הטוב והישר בעיני האלהים. כי ראיתי כי מה שרגילים לפרסם בזה אמות החלוקה השנית אשר זכרנו ראשונה. אם הוא דרך אמונה לרבים והן לא יאמינו בה. גם כי אינו דבר של קיימא מפני רוב הספקות הנופלות בה. ואמנם החלוקה אשר לכאורה חשבוה לזרה. היא אשר יאמינוה וחשבוה לטובה. והם כחדוה תחת לשונם ולא המתיקו אותה וקראו לה מרה. והיה זה סבה עצומה כי זו וזו לא נתקיימו ביד עם ה' אלה מבקש אמת ואמונה. לזה אמרתי טוב הדבר כי יזדרז אדם להשתדל בה למרק אותה ולזככה. להכין אותה מדרך השכל ולסעדה מהכתובים ולקיימה מדברי חכמי האמת האלהיים. באופן שיצא הפסד גלויה לרבים בשכר עוצם התועלת המגיע להם. כי ידעו וישכילו אשר בידם טובם. וה' אלהים הוא הנותן להם כח לעשות להם את הנפש הזאת:

ואומר כי הנאות והנראה מחוייב אצל הדעת לצאת מידי מבוכה זו שזכרה המשורר ומכל המבוכות והספקות שזכרנו ושלא זכרנו, הוא שנקבל בדעתנו שהנפש הזאת האנושית המימית היא הצורה הראשונה המתחדשת ונמשכת אל הרכבת החמר ההוא האנושי ושוויי מזגו. והוא דבר נלך ממנה מדרגת ההיולי. וזו היא הנכבדת שבכל הצורות ההיולניות. כמו שהחמר הזה הוא על המזג היותר שוה והיותר נכון שבכל החמרים. כי

כמו שהצורה הצומחת נתעלתה מהצורה המחצבית מצד עילוי מזג נושאה מנושאה. וכן הצורה החייונית נתעלתה מאד מן הצימחת לסבה הזאת עצמה. עד שכבר העלה אותה בוראה למעלת ההרגש והחיות והבחינה להתקרב אל המועיל ולהתרחק מן המזיק. מה שלא היה כח ביסודות על זה כמו שכתבנו אצלם בשער הג'. וגם בהרגש ובבחינה ההיא נמצא הבדל ויתרון לקצת המינים על קצתם. לפי ההבדל שימצא בדקות חומרו ובטוב מזגו בהתקרבו אל השיווי. עד שכבר נמצאו מינים מהב"ח שהם מסוגלים בתכונות נאותות דומות למדות טובות כמ"ש החכם מלפנו מבהמות ארץ וכו' (איוב ל"ה:י"א) לפי דרש חז"ל (עירובין ק':). כמו שנמצא בהם מרגישיים ומפקחים במלאכות הדקות ובהרבה תחבולות המיוחדות להם בטבעם הפלא ופלא מזולתם. ועוד נמצא להם ערמומיות טבעיות דומות למחשביות. בהם יכניעו קצתם לקצתם ושיעבדו להם כמו שכל זה הוא מפורסם. ולא נתחייב זה רק ממה שהוא מבואר כי לפי דקות החמר ההוא ושווי כך גזרה חכמתו ית'. בתחלת היצירה להלבישו צורה יותר שלימה. והשפיע עליו הרגש גדול ונפש יתירה עד שכבר הגיע זה אל שימצא מין הקוף שהוא מופלג בזה הענין עד שיקביל מזגו כדמות התמונה האינושית. וכמעט היות יהיה כמוהו במה שנתפרסם ממנו מן החקויים. ולזה שמוהו ממוצע בין הנפש החיונית והמדברת. כמו שאמרו מהאלמוג (קאראללע בל"א ע' רמב"ם כלים פ"ג ותבין) והאספוג הימיי שהם ממוצעים בין המחצב והצומח ובין הצומח והחי. כן בהיות החמר האינושי היותר שוה והיותר נכבד מכל החמרים. עד שכבר שולח עליו שם מזג שוה בבחינת שאר המינים. היה מחכמתו יתברך שהצורה המתחדשת בו והנותנת בו השלימות תהיה היותר שלימה והיותר זריזה בכל פעולותיה מכל הצורות ההיולאניות בזה. רצוני בהמצא בטבעה טוב הבחינה בהתרחק מן הרע והמזיק ולהתקרב אל הטוב והמועיל, באופן יותר שלם ממה שתמצא בחינה זו בכל הבעלי חיים. ונוסף לו כח אחר נכבד מזה והוא הרצון או המניעה בבחינת הטוב והרע. וזה כי האדם כבר ימאס בטבעו בטוב או בערב המתדמה אליו בתחלת המחשבה מפני בריחתו מהרע או הנזק הנמשך לעתיד. או יבחר הרע לרצותו אל הטוב הגדול המקווה ממנו. אשר זה הענין תקרא בחירה שהיא רצון שכלי. מה שלא נמצא כן לשום אחד מהב"ח הבלתי מדברים. כמו שנודע מספרי החכמים והביאו החכם בטבעיות במאמר בנפש האינושית. והנביא העיד על זה כשאמר בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב (ישעיהו ז':ט"ז) יעיד שבתחלת ענינו תמצא בו סגולת הבחיר' לעשות מעשיו לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב. כמו שהביא לדמיון חמאה ודבש יאכל (שם). כי עירוב שניהם למאכלו יהיה למאוס ברע המגיע לגוף מאכלו כל אחד

בפני עצמו. ולבחור בטוב המזון המועיל והערב המגיע משניהם יחד. גם מטוב מזגו ועוצם שוויו תמצא אותו בתחלת ענינו סגולת המושכלות הראשונות ופקחות השכל בעניניו. אשר בזה נשתמשו להשלים צרכיהם ההכרחיים והנאותים. כמו שהוא הענין בהמציא המלאכות העמוקות כלם הצריכות להם לכדי חייהם למאכל למשקה ולבוש. מה שלא ימצא זה לאחד מהב"ח. ואם שתמצא מלאכה מה למין אחד מהם ומלאכ' אחרת למין זולתו. וגם בפקחות וערמימות בעניני המשא ומתן הנמצא ביניהם. וטוב ויושר התכונה לאהוב הצדק ולשנוא העול והחמס ולגרשו מבין כתותיהם לחיות החיים המדיניים הטבעיים אליהם. עד שיוכרח להם מזה הצד להמציא הלשון והכתב להגיע כוונותיהם הנפשיות קצתם לקצתם אשר לא ישוער מציאות קיומם זולת זה כמו שכתבו החוקרים. והאדם יראה לעינים. והנה הצורה הזאת ההיולאנית אשר כן תארנוה היא הצורה המיניית המשותפת למין האדם בכללו. ואשר יקבלו אותה כל אחד וא' מאישי המין באותה מדרגה מהשלמות אשר יאות לו לפי הכנת המזג ההוא המיוחד שמקבל' בשעת ההויה. ואתה קרא אותם שכל היולאני או כח או הכנה או באיזה שם שתרצה, ואני הנני קורא אותה בשם כח מקבל התעצמות נבדל במעשה ועיון. וזה כי בתחלת ענינה והוא בהיות' על התואר שאמרנו כבר יצדק עליה שם הכח. והוא התואר שתארו' קצת הפילוסופים כאלכסנדר וסיעתו שאמר שאינ' דבר בפועל זולתי הכנה. והוא האמת הגמור כי זאת היא התחלה והכנה ושלמות ראשון לקבל שלמיות אחרות בזה אחר זה עד שתושלם לגמרי. וזה כי כאשר יורגל זה הכח באותו השלמות הראשון שהוא טבעי אליו. עם החריצות והזריזות בכל דבר שיצטרך אליו. וביושר המעשים והפעולות בכל עסקיו. וטוב התכונ' בכל עניניו. וישתמש בכח הבחיריי ההוא המוטבע לבלתי נטות אל המדות הרעות והפחיתיות אשר הוא אפשר עליהם כמו כן. ולא יתעצל לטמון יד מהשיג מה שהוא בחוקו להשיגו במושכלות הראשונות והשניות. ובכל מה שנמסר לו מהתבונן בעצמו על מעלתו משאר הנמצאות השפלות. אבל יתן אל לבו לדרוש ולתור בעניני המציאות כאשר תמצא ידו לפי הקיצור אשר תמצא אז ידו. ויתרבה לו הכוסף והתשוק' לצאת מהמחיצ' ההיא לעלות במעלות החכמה והמדע. אז יבקע כשחר אורו, לחדש עליו כדמות הויה שנית רוחנית. ויושפע על הכח ההוא אשר אמרנו רוח ממרום. ואתה קרא המשפיע ההוא כבוד נברא או שכל הפועל או כמו שתרצה. ואנחנו בשם יי' אלהינו נזכיר ואליו יתברך מיחסים הכל כמ"ש נותן נשמה לעם עליה וכו' (ישעיהו מ"ב:ה') ונאמר כי רוח מלפני יעטוף ונשמות וכו' (שם נ"ז). ירצה כי הוא הנותן על ידי ההרגל הנאמר בשלמות הראשון ליעף הזה כח יתר ולאין אונים ירבה עצמה. לחדש

בו רוח נכון להתחזק בתיקון המעשים הנכבדים בשיעור יותר גדול. ולקנות תכונות מעולות בנפש ולהתאמץ בעיוניות הנכספות אליו. עד אשר יתעצם הכח ההוא הראשון עם זה השפע האלהי המחודש אליו התעצמות רב. והוא הולך ומתחזק עד היותו עצם רוחני נבדל בלתי נפסד בהפסד הגוף כלל. מה שלא היה זה אפשרי בכח ההוא כמו שהיה ראשונ' אצל החמר ההוא כלל. כמו שכתב זה החכם בטבעיות. אמר שהגשם כבר נתבאר שלא יהיה סבה לחדוש דבר כ"ש למה שאינו גשם. אבל בסבת נותן הצורות והוא עצם שכלי וישאר העלול כהשאר העלה, ואותם העצמים הנשארים. ע"כ סוף המאמר הרביעי בנפש. וכבר תהיה הנפש הזאת על התואר שתארה תמסטיו"ס והנמשכים אחריו שחשבום שסכלו בתואר' שהיא עצם נבדל בלתי הווה ונפסד. ועם שכבר יהיה זה ההתעצמות וחדוש אלו המושכלות ומציאותם בשכל האנושי הויה באופן מה. אבל כבר נתבאר בפי' בטבעיות והביאה החכם בספר המלחמות כי על זה האופן אינו נמנע בנבדל שיהא הווה. ואתה קרא ההתעצמות הזה בשם שכל נקנה אם תרצה. כי הענין הוא שכבר נתחדש בכאן מציאות עצם נבדל שלא היה כן מתחלה כאשר הנחנו. ואין להפלא אם בריאה יברא ה' אותה על זה האופן. יותר ממה שנפלינו אם היא ברואה ועומדת משׁשׁת ימי בראשית כמו שחשבו ההמון. אבל הוא יותר קרוב אל הדעת מטעם כל הספקות שזכרנו. ועכ"פ יצדק בה מאמר המשורר באומרו נאלמתי לא אפתח פי וכו' (תהילים ל"ט:י') כמו שכתבנו. ומ"ש במקום אחר על הנפש הזאת וידעו כי ידך זאת אתה ה' עשׂיתה (שם ק"ט) כמו שיבא. והנה אז יעלו פעולות הנמצא הזה הנכבד אל מדרגה עליונה מאוד מהראשונ' בבחינות פעולותיו הבחיריות. והוא שכבר יהיה הרצון בהם או המניע' מהם בבחינת הטוב והרע הנפשיי. כמו שהיו בתחלה בבחינת הטוב והרע הגופיי והזמני לבד. וזה הענין מהבחינ' במעשים נתייחד לאומה הישראלית בפעולות התורניות כמו שיבא. ואולם כאשר הורגל' הנפש בשלמות הזה השני הרגל נמרץ ויעלה בפעולות אל מעלת החסידות והזריזות והענוה ובהפלגת העיון אל השגת האמתיות בנמצאים. כפי מה שיסבול חק המדרג' ההיא ולא עצרהו לאות או עצלות או הסת או פתוי אל הבלי העולם ודמיונותיו מבוא עד סוף מה שיכול עליו. ויוסיף לו אז תשוקה על התשוק' הראשונ' שיתגלו אליו הסודות העמוקים והדרושים האלהיים הנשארים והנסתרים מפניו. בעת ההיא יוסיף ה' שנית ידו להשפיע על הנפש הזאת שפע יותר נכבד רוחני בשיעור גדול ועצום מן הראשון. עד שיתעצם התעצמות יותר יקר ונעלה. ויהיה קורבתו אל העלה הראשונ' בשיעור יותר מופלג. עד אשר יעלה אל מעלת הנבואה ויחדש אותות ומופתים בשמים ובארץ, יהיה המוכן ההוא איש או אשה [ילקוט

שופטים רמז מ"ב] אלא שהשלמות בכמו זה השיעור נמצא בנקבות על המעט ובחולש'. אשר המדרג' הזאת מהשלמות נתיחד' לאומתנו הקדוש' ולא לזולתה מהאומות. כמ"ש אדון הנביאים ונפלינו אני ועמך מכל העם וכו' (שמות ל"ג:ט"ז.) אך כמו שיתבאר בפרשת פקודי שער נ"ו ב"ה. ובהגיע הנפש ממדרג' אל מדרגה אל זה השיעור מהמעל', כבר תתואר באותו תואר שתארוה חז"ל כשהורגלו לומר עליה שהיא אלהית ושהיא חצובה מכסא הכבוד. ושמה תשוב בסוף כמ"ש החכם בפי' והרוח תשוב אל האלהים וכו' (קהלת י"ב:ז'). ועל זאת המדרגה שמו חז"ל נשמותיהן של צדיקים סבה לכל הנמצאות כמו שביארנו בשער הקודם. עד שאמרו כל העולם כלו לא אברי אלא בשביל חנינה בני וכו' (ברכות ס"א.) וביארו בהבראם בזכות אברהם (ב"ר פ' י"ב). כי ודאי זה וכיוצא בו מזרעו יעצור כח בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. ומי בכל צבא השמים אמר ואם בריאה יברא יי' ופצתה האדמה וכו' (במדבר ט"ז:ל'). או מי זה אמר ותהי שמש בגבעון דום וכו' (יהושע י':י"ב) או אשר מלאו לבו לומר חי יי' אם יהיה טל ומטר (מלכים א י"ז:א') ורבים כמו אלה אפי' כחכמי התלמוד וחסידיהם שעלו במעלות מעלה ויקם להם. וכמה הפליגו חז"ל (חגיג' י"ב:) לספר בשבח זאת הנשמה במ"ש ערבות שבו נשמותיהן של צדיקים ונשמות ורוחות שעתידין להבראות אך כשיובן על הפירוש הנכון שפירש הרב המורה פרק ע' חלק א'. אמר ומה נכבד ענין זה למי שיבינהו כי הנשמות הנשארות אחר המות אינה הנשמה ההווה באדם כשיתהוה. שזאת ההווה בעת התהוותו היא כח ההכנ' לבד. והדבר הנבדל אחר המות הוא הדבר המתקיים בפועל. ולא הנשמה ג"כ ההווה היא הרוח ההווה. ולזה מנו (רבות סוף ואתחנן) להויות נשמות ורוחות. אמנם הנבדלים הם דבר אחד לבד. וכבר בארנו שתוף רוח וביארנו עוד בספר המדע (יסוד התורה פ' ד') מה שנפל באלו השמות מן השתוף ע"כ. ראה דבריו דברי אלהים חיים מכוונים לכל מה שאמרנוהו הנה. כי הוא נתן הבדל מפורש בין הנשמות הברואות לבין העתידין להבראות. ואמר כי הברואות והטובות בשלמותן הן הנה הנשארות אחר המות. ואשר ייחסו חז"ל מושבם במדרגת גלגל ערבות (חגיג' י"ב:) שהוא המניע הנבדל הנמצא ראשונה לכל הנמצאות. כמו שהוא ג"כ בהנעתו מסייע בהויות הנשמות. רצוני לתת נפשות ורוחות בגופים שהם להם ההכנה הראשונה כמו שאמרנו. ואמרם ז"ל שהם בו כלומר שמציאותם תלוי בו כפי אשר הפקד עליו מאת הבורא ית' שמו. ראה כונת הרב טובה באלו הענינים שהם עקר מציאות האדם וחלילה לשמוע על זה פירוש אחר. והנה במה שאמרנוהו הנה אצל שלמות נפש האדם כבר באנו בקרוב אל מה שאמרוהו הפילוסופים הנקראים בפי האומות אלהיים. במה שנמצא מהם ומרמיזותיהן שיעור

מה שכללו הספר הידוע הנקרא חי בן יקטן כמו שנרא' מבואר מעניני. אמנם הסכמנו עם המתפלספים מחכמי אומתינו כשהניחו במהות הנפש ג' מדרגות. השכל ההיולאני והשכל הקנוי ושכל נאצל. אלא שלא ראינו מאמריהם על זה האופן שהנחנוהו. אמנם רבותינו בעלי הקבלת ירא' מאד מהם שמחזיקים הדרך הזה. כי הם אשר שמו שמות בארץ לחלקי נפש האדם נפש ורוח ונשמה כנגד כהנים ולוים וישראלים באומה. וכנגד השלש' עולמות בכלל המציאות (רבות סוף פ' ואתחנן). ואמרו שהנפש היא אשר תמצא עם האדם בתחלת ענינו בהיותו על התכונה הראשונ' מהבחינה בעניניו. ואחר בואו בקצת הימים ופקוח עיניו יותר בדרכי התור' והמצוה יתגבר שכלו ותנח עליו הרוח. וזה שכבר התעצם העצם ההוא להיות רוחני נבדל כמו שאמרנו. וכשיוסיף אומץ בהרגל אדם עצמו בזאת המדרג' בתכלית הזריזות והתשוק' לעלות ולראות אל פני אלהיו. תבא בו הנשמ' שהיא השלמה שבמדרגות. כמו שאמר נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה (ישעיהו מ"ב:ה'). ירצ' שהנשמ' תנתן לעם אשר יש להם מעלה ושלטנות על הארץ. כענין שנאמר ומלאו את הארץ וכבשוה (בראשית א':כ"ח). ורוח להולכים בה לא שהם משועבדים אליה. ואפשר כי שתי מעלות הנבוא' שהאחת נקראת רוח הקדש והשנייה נבואה בסתם. הם מיוחדות כל אחת מהן למדרגה מדרגה מאלו השתים. רצוני רוח ונשמ'. כי בהיות האדם על צד השלמות באות' מדרגה שנקראת אצלם רוח. יושפע עליו שפע אלהי בו ישיג מדעים רוחניים אלהיים לשיר שירות ותהלות ולהגיד בעתידות. תקרא תשגה זו רוח הקדש. להיות' על זה החלק הנקרא רוח. וכמו שנאמר רוח ה' דבר בי (שמואל ב כ"ג:ב') ורוח קדשך אל תקח ממני וכו' (תהילים נ"א:י"ג) ואמלא אותי רוח אלהים (שמות ל"א:ג'). ועל זה הכח אמר פרעה על יוסף הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו (בראשית מ"א:ל"ח) ולהמצא לדניאל (ה') זה השלמות תארוהו ברוח אלהין קדישין. והנה בהיותם במדרגה הזאת אף על פי שהיא גדולה מאד בערך אל הראשונ'. עדין אין בהם כח לעלות אל מדרגת הנבוא' עד שיעלו אל השלישית הנקראת אצלם נשמה. זה שפירוש דניאל בעצמו באומרו והיך יוכל עבד אדוני זה לדבר עם אדוני זה ואני מעת' לא עמד בי כח ונשמה לא נשאר' בי (שם י') אמר כי מצד שעדיין לא יפה כחו בשימצא אתו יתרון ומעלת הנשמ'. לא היה בו כח למעלת הנבוא' כי אם לרוח הקדש: ויהי' אומרו לא נשאר' בי כמו לא נותרה בי כלומר לא נתוספה בי כאומר ושאר רוח לו (מלאכי ב':ט"ו) שירצ' תוספת ויתרון רוח לו. וממה שיאמת זה הדעת הוא שאפילו קצת החכמים מחכמי ישראל אמרו עליהם שהיו משתמשין בכח הזה. עם שלא נמצא עמם כל כך בקבע. אמר בעירובין (ס"ד:) מעש' בר"ג שהיה רוכב על החמור והיה הולך מעכו

לכזיב והיה ר' אלעאי מהלך אחריו ראה גלוסקא בדרך א"ל אלעאי קח גלוסקא זו מן הדרך. ראה עכו"ם א' א"ל מגבאי קח גלוסקא זו מאלעאי. נטפל לו רבי אלעאי אמר ליה מהיכן אתה. אמר לי' מעיירות של בורגין אני. אמר לי' מה שמך. אמר לי' מגבאי שמי כלום הכירך ר"ג מעולם. אמר לי' לא. מכאן למדנו שכוון ר"ג ברוח הקדש ע"כ: אמנם כשתתעצם הנפש במעל' השלישית של תוספת ויתרון הנשמ'. יעלו למעלת הנבוא' סתם ובה יתנבאו כל אחד מן הראויים אליה לפי מעלתם. אם לתועלתם אם לתועלת הרבים כשיסכימו הדברים אשר מחוץ. כמו שאמרו חז"ל עשרים מהם ראויין שתשר' עליהם שכינה כמשה רבינו ע"ה אלא שאין הדור ראוי לכך (סוכ' כ"ח.). ברוך המשפיע ומאציל מחכמתו ומזיו כבודו ליראיו:

ועתה כדי לקרר ולישב דעת כל תורני בענין התעצמות נפש האדם על זה האופן כמו שנתקררה דעתי בו. אחר שאלצני עוצם המבוכה עליו כאשר כתבתי. ראיתי לכתוב הנה מהמדרש הנעלם מה שיאמתהו אצלו בלי שום פקפוק. הלא הוא כמוס עמדי בפרשת תוצא הארץ נפש וכו' ע"ז הדרוש עצמו.

מדרש הנעלם (בראשית פ"ד). תנינן במתניתא דר' אליעזר ב"ר שמעון בן יוחאי זימן למארי מתניתא למיכל בסעודה רבה דעבד להו וחפא כל ביתא במאני דיקר ואותיב לרבנן בהאי גיסא והוא להאי גיסא והוה קא בדח טובא. אמרו לי' מאי בדיחותא דמר יומא דין משאר יומין אמר להו דיומא דין נחתא נשמתא קדישא עילאה בד' גפין דחיותא לרבי אליעזר ברי ובהלולא דא יהא לי בדיחותא שלימתא וכו'. והאריכו שם מאד בזה הענין ולקצר אני צריך ואזכור מהם לבד זה (שם פסקי תנו רבנן) ת"ר אמר רבי יוסי בן פזי דמנא חדא הוינא אזיל באורחא וארענא בההוא טורא דכפר קרדו והוו גברי בדיחי בחולקהון. ובאית תמן ליליא דשבתא ונפקי שבתא וחזית לאושפיזאי דהוה בעי למשכב עם דביתהו. קם האי מהאי גיסא וצלי וקמת היא מהאי גיסא וצלת אמרית להו מאי צלותיכון בשעתא דא אמרו לי עדנא דידן לזווגי משבת לשבת ומצילנא צליתנא קמי קב"ה דיהב לן בר למפלח פולחני' בר דחיל חטאי בר דיעבד פקודיו ולא יסטי מאורחא דאוריתא לימינא ושמאלא. אמרית להון יהא רעוא דיהא לכון בעותכון דהא לשום שמים קא עבידתון. אמר רבי יוסי אחזי אפי שכינה דלבתר יומין ארעית תמן ואשכחית ההוא ברא דאתיליד להו והוא בר שבעה שנין חמא לי בביתא ולא צבי למללא עמי. אמר ליה אבוי זיל לקמי' גברא רבה דא. א"ל מסתפינא לאשתעויי בהדי' ולאתקרבא עמיה דלא ידענא אי אית ביה נשמתא קדישתא אי לאו. דהכי אוליף לי מורי יומא דין דכל מאן דלית ליה נשמתא קדישתא אסיר לאשתעויי בהדי' ולהתקרבא עמיה. אמר ליה חס ושלום

דגברא רבא חכימא דדרא הוא. קריב גבאי ולא ספיק למללא עמי. אמר לי אנא חכימך דנשמתא חדתא היא בך מיומין זעירין ולא אזדקיקא בך מיומא דנפקת לעלמא. אמרית ליה כך הוא דרווק הוית כדלעית דאיתהבת בי נשמתא. אמר לי ידעית נפש חיה דאמר קרא דהוא מן ארעא והא משמע נפש חיה למה. אמרית אימא ברי. אמר הכי אמר לי מורי דהיא נפשא דאפיקת לארעא ומן ארעא איתגזירת אבל היא חיתה להתנענעא לכאן ולכאן כמא דעבדין בעירא ורחישא אבל לית בה סכלתנותא וחכמתא בפולחנא דקב"ה. דלא איתברי אלא לבעירתא ולחיתא לאתנענעא בהבלא סכלתנו ולאשתצאה כד תפוק בהאי הבלא דפומא. אמרית ליה מאן רבך אמר לי רבי אלכסנדראי. אמרית ומה לעית יומא דין. אמר לי האי קרא דכתיב ראשית חכמה יראת ה' (תהילים קי"א:י') כך אמר ר' אלכסנדראי מהו חכמתו של הקב"ה וכו' עד אומרו לכל עושיהם (שם) לעוש' המצות ביראה בתחלה עד שירגיל עצמו לעשות מאהבה. אמרתי לו מה שמך. אמר לי אהבה. אמרתי לו מאי אהב' וקראתי עליו אהבת עולם אהבתיך (ירמיהו ל"א:ג') ואנא חמית וזכינא למחמי לרב אדא בריה וסחינא ליה האי:

ועתה ראו כמה כללו אלו המעשים הנפלאים כל מה שכוונו אליו מהדרוש הזה ממציאות זה הנפש באדם בכלל על האופן הנזכר ואחר התעצמה בשלמים מהם באותו ענין מההתעצמות אשר תארנוהו. ועם שלא הוזכרו בכאן כל שלשה חלוקים על הדרך אשר הנחנו אין ספק שזכרום במקומות אין מספר :

ויתכן כי אל שלשת המדרגות האלו כוון הנביא לומר על השלמים שבבריאה האנושית כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וכו' (ישעיהו מ"ג:ז'). ויהי חלוף הלשונות כפי חלוף המדרגות במעלתן והנה מבוארות מעצמן. והנה אחר שהית' הנפש האנושית על התואר הזה שהנחנו כבר. יחוייב שכל אותן האנשים שיתעצלו וישאירו עצמן באותו מציאות החלוש שיש לה בתחלת ענינה. לבלתי התאמץ לעלות אל גרם המעלות על הדרך אשר זכרנו. כי אין להם שום מבוא אל ההצלחה האנושית ואל ההשארות הנצחי כלל. כי הצור' ההיולאנית היא הווה בהוייתו ונפסדת בהפסדו ככל שאר הצורות ההיולאניות. וכמ"ש ההוא ינוקא בשם רביה בהאי הבלא דפומא. ולזה כל האנשים שהם רקים משלמות מעצמן וגם לא קבלו הישרה אלהית להשלמתם לא נמצא בהם איש מוצלח ומאושר כי אם בזרות ועליהם נאמר כל הגוים כאין נגדו וכו' (שם מ') וכמו שביאר הן גוים כמר מדלי (שם). כי כמו שהטפה שנופלת מהדלי בשעת הדלייה היא לבדה אשר תושב אל מקורה ומקומה הראשון. וכל המים אשר בדלי הם מוצאים להספיק צרכיהם להשקות הבהמה או לגבל טיט או לאיזה דבר אשר יעשה מהם לכל מלאכה. ואינן חוזרין

שם לעולם. כן הוא יחס שלמי האומות אשר יש להם חלק בהשארות הנצחי אל כלם. כי השבים מהם אל המקום אשר משם חוצבו הם מעט מעט. וכמעט בטל במעוטו כערך הטפה הנופלת מהדלי אל הבור אל רוב המים אשר בתוכו. וההולכים לאבדון ולהפסד הם רבים במאד מאד. כערך המים אשר בדלי עצמו אל הטפה הנופלת בתוך הבור. ואמר (שם) וכשחק מאזנים נחשבו שאינו מעלה ומוריד דבר בערך הנשקל בהם. וסיים הן איים כדק יטול להורות שהם במדרגת המותר והפסולת הנמצא בתבואות שא"א זולתו ועל אלו וכיוצא בהם ועל מעשיהם אמר החכם הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים וכו' מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל וכו' (קהלת א׳:ב׳-ג׳) כי כל פעולותיהם לארבעת רבעיהם שזכרם החכם בתחלת ספר המדות. אם המלאכה והלמוד אשר לחלק השכל. ואם המעשה והבחירה אשר לחלק החמרי. כלם הם הבל הבלים. ולזה כפל שתי פעמים לומר הבל הבלים. כי כל אחד משניהם הוא הבל מצד סוגו והבלים מצד שני מיניו. וזה מצד שכל ענינם ותכליתם הוא תחת השמש (שבת ל׳:). אמנם כאשר העביר העיון על מקום שלמות האדם. והוא מצד המעשים אשר הם למעלה מן השמש. והן אותן שתעשינה בעלותו במדרגת האצילות שאמרנו. מצא שאינן הבל הבלים על הדרך ההוא. אבל שישוב העליון למקומו הגבוה והמעולה והשפל למקומו אשר בו. כמו שפסק הדין בסוף דבריו וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח חשוב אל וכו' (שם י"ב). ולזה סמך לשם בחתימתו הבל הבלים אמר קהלת וכו'. ולא כפל ההבלים כבראשונה. לומר כי אז כשהיו כל המעשים על זה האופן לא יהיה הבל ולא הבלים רק שני מיני הפעולות אשר לחלק העפרי לבד. כי החלק השכלי והפעולות הנמשכות ממנו שכלם הם למעלה מן השמש יש להם אחרית ותקוה בלי ספק. כך נתבאר לנו כל זה שם בפי' קהלת. ארמוז קצתו עם הנלוה אליו ממינו בפרשת אחרי מות שער ס' ב"ה:

ולחתימת זה הענין פקח עיניך וראה איך כוונו אליו מתקני התפלות. בבקר יעירו לנו אזן לשמוע סדר תקונם בתחלת התפלה. מה אנו מה חיינו וכו' [והוא מתנא דבי אליה פ' כ"א ע"ש]. וימי חיינו הבל לפניך ומותר האדם וכו'. הנה ביארו לנו היטב כי מצד הצורה ההיולאנית המשותפת לכל המין האנושי ומצד פנייתם אל הטוב והרע הכולל ההוא אנו ומעשינו וכחנו וגבורותינו וחכמתינו הכל הבל ומותר האדם מן הבהמה אין. כי עם שאמרנו שיש בו נפש יתירה במה שהיא הצורה היותר שלמה שבמורכבים. עם כל זה אחר שהכל הולך אל מקום אחד המותר הוא אין מוחלט. ולזה לא אמר שאין מותר לאדם מן הבהמה. אלא שמותרה הוא אין. רצוני כאלו אינו אחר שאינו מוציא שלמות אל הפועל. וכמ"ש לברם האלהים ולראות שהם בהמה להם. כי מקרה

האדם ומקרה הבהמה מקרה אחד לכל וכו' (קהלת ג':י"ח-י"ט). אמנם היתרון אשר ימצא לנו אשר נפלינו בו משאר העמים הוא כי אנחנו עמך בני בריתך וכו'. זרע יצחק עקידתך וכו'. עדת יעקב בנך בכורך וכו'. וזה כי בעוצם השתדלותם וחריצותם של אלו האבות הקדושים לעלות במעלות הנזכרות. נתעצמו בעצם וזכו את הבנים לקבל דת אלהית. אשר בה נתמלאו הרקים שבהם מצות אלהיות כרמון (חגיגה כ"ז.) הפונות אל ההצלחה האלהית. אשר בם נמלט מעצבון ההבל ההוא ומצער ההפסד כמו שנתבאר בכמה מקומות מהתורה. אשר לפי זה החליט המאמר (דברים ל"ג) אשריך ישראל מי כמוך וכו'. כאשר יתבאר בפ' יתרו שער מ"ד ב"ה. וגם חז"ל אמרו (סנהדרין צ'.) כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. אך כאשר יתבאר בפ' שמיני שער ס' ב"ה. ועל הענין הזה אמר מי שאמר מחכמי המדרשות שהנשמות נתונות מאוצרות מתחלפים. כי הנפש הנתונה לכלל המון העמים היא אותה נפש חיה והבלא דפומא שאמרנו. אמנם לשרידים אשר עמדו על נפשם נתוסף בהם רוח אחרת ונפש יתירה מאצילותו ית' המושפע אליה יום יום. כאשר הונח בזה הדרך הישר והנכון שכתבנו. וכמה הפליג ישעיה הנביא להראות באצבע כל הענין הזה אשר כתבנו ממהות הנפש ועצמיותה ואופן התעצמה ומדרגת הפועל אותה ית' שמו ואופני הפסדה ובטולה בפרשה שלמה מיוחדת לזה. הוא אומר כי כה אמר יי' רם ונשא שוכן וכו'. כי לא לעולם אריב ולא לנצח וכו'. בעון בצעו וכו'. והרשעים כים נגרש וכו'. אין שלום אמר יי' וכו' (ישעיהו נ"ז:כ'). בין תבין את אשר לפניך מכל מה שאמרנו ותראה איך אמת שהאל ית' הנצחי והמרומם רצה לחלוק מנצחיותו ורוממותו את דכא ושפל רוח. והם ב' הבחינות הראשונות אשר זכרנו בהויות האדם. ושכאשר יתעצל האדם או יטה ימין ושמאל מהגיע אל הג' לא יריב עמו ולא יטור לו לדחותו לעולם אבל יישירהו אל הדרך. וביאר הטעם כי רוח מלפני יעטוף וכו' (שם). ביאר שהרוח יעטוף מלפניו כדי להגיע אל מעלות הנשמות אשר עשאם להתפאר. והיה זה לפי שבעון בצעו קצפתי עליו ואכהו בייסורים פעם הסתר פעם אקצוף עד שחזר בו. וילך שובב בדרך לבו כלומר שנלחם עם שרירות לבו ונצח ויכהו ויפול תחתיו. כי אז דרכיו ראיתי וארפאהו מהמכים אשר הוכה במה שציער עצמו בתשובה. ואנחהו אל שלמותו ואשלם נחומים לו ראשונה ולכחותיו שנתאבלו עמו כי יהיה להם שכר טוב בעמלם. ושעם זה מי שברא ניב שפתים והוא הממציא הכח הדברי שהיא הצורה האנושית המדברת. השלים כונתו בהמציא שתי מדרגות השלמות אשר עליהם אמר שלום שלום לרחוק ולקרוב (שם). כי ודאי האחת רחוקה והאחת קרובה כמו שאמרנו. אבל הרשעים הממאנים ללכת בדרך טובה. כמו שהם כים נגרש בכל מעשיהם בלי סדר

ושווי כן לסוף יגרשו מימיו רפש וטיט. כי אין שלום אמר יי' לרשעים. ירצה אפילו המין הא' משני השלמות אשר זכר באומרו שלום שלום וכו'. והוא עצמו המאמר שאז"ל (כתובות ק"ד.) שמלאכי חבלה מסבירין פניהם בו בבואן לעולם עונשן אשר נדונין שם לדורי דורות (ר"ה י"ז:) כמו שבא בקבלה האמיתית (ישעיה ס"ו). וזה כי כמו שהמעשים הטובים לפי השכל והדת מעצמין נפש האדם התעצמות נכבד להיות לה מהלכים בין העומדים הקיימים כאשר אמרנו. כן המעשים הרעים המפירים חק השכל והתורה נותן לה מציאות והתעצמות רע ומקולקל נכון ומעותד לקבל העונש והצער המזומן לרשעים במקום דינם. והוא שאז"ל לב טהור ברא לי אלהים וכו' (תהילים נ"א:י"ב) מכלל דאיכא טמא (סוכה נ"ב.) והכוונה כי כמו שהמישר דרכיו ונתחדש בקרבו לב טהור ורוח נקייה. להיות לו בה עצמיות נבדל וקדוש נשאר לעד. כן כאשר יהיה ענינו בהפך נברא בו לב טמא ורוח רעה מזוהמת. בו יקבל עונש גיהנם המר הערוך מאתמול לו. כמו שכתב כל זה החכם וחתם דבריו במ"ש והוא הנפש עצם קיים בעצמו אינו גשם ולא הוא מוטבע בגשם ולא יכלה בכלות הגוף. אבל ישאר חי נצחי לנצח אם מתענג ואם מצטער ע"כ. והוא עצמו מה שכוונו אליו בכל מה שאמרנו בזה:

והנה עם זה נשלמה התכת הגדר לנמרי כי באמרנו כח. היתה הכוונה להמלט מכל הספקות המשיגות למי שיניחנה ענין שלם מתחלתו אשר כבר זכרנום. ובמה שתארנוהו מקבל התעצמות כוונו להבדילו משאר הכחות ההיולאניות אשר לא נמצא להם אחרי המצאם שלמות זולת ענינם הראשון. ובמה שאמרנו נבדל כוונו לתאר אותה במציאות הקיים והנצאי הראוי לתת לה כפי היותה השלמות המין האנושי. ובאמרי במעשה בעיון היתה הכוונה לשתף לבעלי המעשה התוריי בשלמות הזה. וכל שכן למה שהוא מבואר לכל בעלי שכל שהמעשים התוריים הם נמשכים מהחלק העיוני בלי ספק. כמו שנבאר באותו שער שרמזנו עליו בפרשת אחרי מות ב"ה. ואולם כוונו לשני מיני התעצמות ההפכים שאמרנו כי ודאי זה וזה נקנה על ידי מעשה ועיון אם טוב ואם רע. עד כאן ראיתי להאריך להניח הדעת בזה הדרוש. והייתי מאריך יותר ממקומות רבים בתורה ובנביאים ומדרשי חז"ל יורו באצבע על אמתתו. אם לא שיראתי פן יקיץ נפש השומע העומד נגד נגעו ובלתי חולה למחלתו. גם כי זה יספיק להשקיט רוב הספקות הנופלות בו. ולהאומר שיאמר אדרבא שכאשר הונחה הנפש על זה התואר. רצוני שהיא בתחלת הענין כח והכנה לבד ואח"כ נתעצמה לעצם רוחני נבדל על ידי מעשה ועיון כמו שאמרתי כבר. ישיגוך כל הבטולים המשיגים לב' הכתובים והנמשכים אחריהם. רצוני בטולים וספקות מי שהניחה כח והכנה לבד ובטולי מי שהניח' עצם נבדל וגם בטולי מי שהניחה הווה

למי שיאמין שכל הווה נפסד. ואומרה אליו כי עם שעל דרך האמת בטולים כאלו וכיוצא בהם אין ראוים לנו להחריד מהם ולהזדעזע מפניהם בשום דבר מכל מה שהניחה התורה האלהית. כל שכן בדריש הזה שרוב בלבולם והפלגת מביכתם בו הוא עדות ברורה אל קוצר השגתם באמתתו. כי על כן יאמר בספר מלחמת יי' להרלב"ג ז"ל שהוא ראוי ומחוייב לכל בעל דת ואמונה שיעזוב העיון בכל הדברים שיגזור גזירה מה כנגד מה שקבלו מפנות האמונה ההיא וימשך אליה בכלן. ובזה חתם במאמר ההוא מסכים למאמר הנביא וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב':ד'-ה') כי החכם עיניו בראשי וראה כי בנפשו דברו הוית. עם כל זה נאמר שכבר הותרו או נחלשו בהניח' על מכונתה זאת הרבה מהספקות והיותר עצומות שבזה הדרוש וכמעט כלם. וזה שמצד הניחנו נושא זה העצם ראשונה היולאני. הנה למי שלא השתדל להתעצם העצמות הנבדל שזכרנו. ישיגנו הכליון החרוץ בהפסד הגוף ככל שאר הצורות ההיולאניות שבשאר מיני הב"ח. ומזה הצד לא יקשה גם כן ההעתק וההסתר אשר טענו בהוייה וההפסד על מי שמעמידה עצם רוחני נבדל. כי אין שם דבר צריך הסתר ומחבוא בחמרים הראשונים אשר מהם נתהווה זה המתעצם וגם בהפסדו. מי אם ייטיב נשארה נפשו השארות עצמי נבדל ואם לא תטיב אם שתאבד ולא תשאר כלל אי שתשאר מצטערת לעד. ומזה הצד יפול הרבוי בעצמים האלה עם היותם מין אחד. שמצד היותם כח יקרה בהם הרבוי האישיי הנמשך אל התחלתם ההיולאנית. אמנם מצד היותם עצם נבדל לא יקרה בהם רק הרבוי המיניי. כאשר יפול על השכלים הנבדלים. אשר כל אחד מדרג' בפני עצמו ואין השגה זו ממין זו. כמו שיורו על זה שניות הכרובים (שמות כ"ה) כאשר יתבאר בהם שער מ"ח בע"ה. וכן כתב זה הרלב"ג בפ' י"ג מהמאמר שזכרנו. והוא אז"ל משה מחיצה בפני עצמו אהרן מחיצה בפני עצמו (מכילתא פ' יתרו פ"ד) כי השגת כל אחד ואחד מתחלפת במין להשגת זולתו. וכמ"ש מלמד שכל אחד נכוה מחופתו של חבירו (ב"ב ע"ה.) יורו מה שאמרנו שאין מדרגה נוגעת בחברתה כענין ריבויי האישיי כלל. ומזה נתבטל דעת מי שאמר שאין שם השארות רק התעצם המושכלות אשר בזה השכל בשכל הפועל שיזכור את אשר שם וישכח את אשר הנה. מלבד מה שהוא דעת בטל מעצמו מכמה הרחקות שאין צורך לכתבם. ומצד התעצמה אחר כך להיותה עצם רוחני נבדל לא ישיגה הפסד וכלה בהפסד הגוף אע"פ שנודה שכל הווה נפסד. לפי שההוייה בכאן נאמרה בשתוף השם לבד. כי זה העצם הנבדל לא נתהווה הויה מוחלטת. אבל נתחדש הנה האצילות האלהיי ונתעצם זה הכח בו ונשאר התעצמות הזה בעצמו. ולזה לא יפול תחת ההפסד. כל שכן שכבר נתבאר לחכמי תורת יי' מאמיני חדוש העולם שאין מהמחוייב להודות

שכל הווה יחוייב ליפסד כמו שכתב הרב המורה פרק כ"ז חלק ב' ומזה הצד תשאר קיימת לקבל השכר והעונש כפי אשר יגזרו כל בעלי הדתות ומקבלי תורת יי' בראשם. ומה נפלא מאמר חז"ל (זוהר פ' אחרי) תנא והיתה נפש אדוני כו' (שמואל א כ"ה:כ"ט) נשמת אדוני מיבעי ליה אלא כמא דאמרן זכאה חולקהון דצדיקייא דכלא אתקשר דא בדא נפש ברוח ורוח בנשמה ונשמה בקב"ה אשתכח הנפש היא צרורה בצרור החיים: ואולם אם תתקשר הנפש ההיולאנית בעצם ההוא הנבדל להשאר בחיים את יי' הוא מה שרצוהו באמרם יעקב אבינו לא מת (תענית ה':). כי הנה גם הוא להיותו האב הכולל זאת האומה ולא זולת. נמצאו לו ג' שמות כנגד אלו הג' נפשות כמו שיתבאר זה הענין בפרשת ויחי שער ל"ב ב"ה. ומהצד הזה ג"כ נפלו כל הבטולים המשיגים למי שהניחה כח והכנה לבד. כי אם לסבה זו יקרה שתתחזק ההשגה בו בהחלש הכחות הגשמיות בהפך החושים אשר הם כחות היולאניות. וגם מזה הצד היה השכל משיג הדברים הכוללים וגוזר גזירות בכתב בהפך הכחות והחושים ההיולאניים שאינם מקבלים מה שיקבלוהו אלא קבול פרטי. כגון זה השטח וזה הצבע וזאת התמונה. ומצד זה ישיג זה השכל איזה מושג מבלי שיתרבה המושג ההוא במספר. מפני שהמושכל הוא הטבע הכולל הנמצא לדברים והטבע הכולל לא יתרב' בשום מספר. אמנם מה שיושג בכחות ההיולאניות ההשג' היא זולת המושג במספר. כי המראה אשר בכח הרואה בעת השיגו הנראה איננו המראה אשר בדבר הנראה בעינו. כי איך יעמד המקרה הא' במספר בשני נושאים וכ"ש בזמן אחד. ומזה הצד יקרה בהשגת השכליות שבהעתקו ממושכל עמוק אל מושכל נקל שישיגהו בקלות נמרץ. הפך ממה שהיה ענינו בחושים ההיולאניים. שכאשר הבטנו בשמש ואחר כך נעתק אל מוחש אחר לא נשיגהו כהוגן. ומזה הצד נתעצם בנפש הזאת להיותה הבדלנו המיוחד מה שלא יהיה כן אם תהיה זולת עצם כי אם אינה עצמה עצם איך תשים זולתה עצם. ועל זה האופן נדחו מעל הנחה זו כל הבטולים האלה שהם היותר עצמיים והנשארים יפלו מאליהן כשיעויין בטוב. ותשאר נפשנו בצרור החיים זקוקה ועומדת:

ועתה אחר שעלה הכל כהוגן ונתבאר כי האדם הוא אשר עשאו אלהים בצלמו. אמנם אשר ימלט את נפשו ויסייע בפדיונו הוא אשר יהיה לו שכר טוב בהויותו. ישיש בבאו ישמח בצאתו. כמו שהיה מדרך השלמים השמחים במציאותם ומתענגין בנפשותן וכמ"ש אדון המשוררי' ונפשי תגיל בה' תשיש וכו' (תהילים ל"ה:ט') אומר שזה הענין עצמו הוא מה שנראה מכוונת חז"ל (ברכות י'.) במאמר ההוא שזכרתי ראשונה וזה שהיה מקלס שלמה החכם נבואת דוד אביו ע"ה שפתחה פיה בחכמה עצומה. במה

שסדרה בשיר ותהלה תורת החסד והחנינה שנתחסד הש"י עם האדם בענין הוייתו וגמר מצואותו היותו על האופן אשר זכרנו. אשר יזכור אותם על סדר הה' עולמות שהרגיש במציאותם ויגל מאד. עד שאמר שירה על כל אחד מהם: העולם הראשון הוא מה שדר במעי אמו. והתבונן היותה היותר שלמה מכל אמות הב"ח במה שלא לוקחה מהארץ כהם ויהיה סבה למה שנוצר ונתהווה שם מהחמר היותר שוה והיותר נכון ומזומן לקבל צורה יותר שלמה מכל הצורות ההיולאניות. וכמו שאמר אודך על כי נוראות נפלאתי כו'. לא נכחד עצמי ממך וכו'. גלמו ראו עיניך וכו' (שם קל"ט). והוא ענין הראשון אשר עליו ראה לשיר שירה ואמר ברכי נפשי את ה' וכו': העולם הב' מה שיצא לאויר העולם ונסתכל בככבים ומזלות. והוא מה שנמסר לאדם שיתחיל בו בצאתו לאויר העולם. רצוני כי בפקחותו ובכחו אז יתחיל להבדל מאישי הב"ח אשר פניהם כלפי הארץ ואת פועל ה' לא הביטו. והוא מסתכל ומתבונן קצת בהנהגת המציאות הנפלא ויושב ותוהה ומסדר מעשיו על הצד היותר נאות שאפשר לו. כמי שמרגיש על עצמו מעלה ושולטנות מזולתו ואמר שירה. ואמר ברכו ה' כל צבאיו וכו'. ברכי נפשי את ה' וכו'. כי ידע שראוי להודות ולהלל על השנה זו ואם היא ההתחלה הראשונה. העולם הג' הוא מה שינק משדי אמו ונסתכל בדדיה וכו'. והוא מבואר שאם דברים ככתבן היה להם להקדים היניקה ליציאה לאויר העולם להסתכל בככבים וכו'. אלא שהיא מבואר שהוא משל מפורסם מאד אל למוד התורה האלהית כמ"ש החכם אילת אהבים ויעלת חן דדיה וכו' (משלי ה':י"ט.) ואמר שנסתכל בדדי התורה האלהית היא האם האמתית כמ"ש (שם ב'). כי אם לבינה תקרא [ברכות נ"ז.] ונסתכל בהם ובתועלותיהם וראה שכבר יתחיל להתעצם בלמודה כמזון הזה שיתעצם בו הנזון ואמר שירה ואמר ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי וכו' והוא מה שפירשו בתכלית הביאור כשאמר מאי היא שעשה לה דדים במקום בינה. והוא מה שיתעצם האדם בה בדעות אמתיות ותכונות ישרות כי זה כל האדם. וכמו שביארו החכמים ההם. זה אומר כדי שלא יסתכל בערוה והוא כנוי אל הדעות המקולקלות באלהות כי ע"א מכונה לניאוף בכל מקום. וזה אומר שלא יינק ממקום הטנופת והוא ענין המעשים הפחותים. אשר בשתים אלו יבדלו המתעצמים בנפשם מהבלתי מתעצמים בלי ספק. וזהו באמת התחלת ההתעצמות ותוכן ענינו. והכתוב עצמו בכלל הפרשה יתבאר בשער מ"ו ב"ה. העולם הד' הוא מה שראה במפלתן של רשעים. והוא מה שיוסיף עוד האיש השלם להוסיף בהתעצמותו עד שירגיש לעצמו מציאות עצמי נבדל נקנה בחריצות השתדלותו ומושפע עליו בהשגחת בוראו. שחוייב מזה שהרשעים שאינם חרדים לעמוד על נפשם שהם יפלו בנופלים בלי ספק. וכי טבע הוייתם חייבה זה

על כל פנים אם אינם ממלטים את נפשם. וכי תחת התרשלם והתאוותם ללכת בשרירות לבם נתנבאו כל הנביאים במפלתן. וזה אמר יתמו חטאים מן הארץ וכו' וברכי נפשי וכו'. ירצה שהכליון וההפסד הבא למין האדם הוא מצד רשעתם ועוצם חטאתם לא מצד הכרח טבע בריאתם: העולם הה' שנסתכל ביום המיתה ואמר שירה. והוא מה שנתאמת לו מעצם מציאותו בסוף ענינו שהוא יום המית' והוא ענין נכבד מאד. וזה כי אחר שהוא הרגיש בענינו מדי עברו מעולם ועד עולם בד' עולמות שקדמו וראו כי עיר פרא נולד ממעי אמו. ושאחרי כן מיום אל יום נתלוה אליו שלמות מוחש בשכלו עד שכבר נתחזק ענינו ונתהווה אצלו עצם שני נכבד מאד ומרום מראשון. והוא נבדל ממנו בעצמותו ולא יוכל להכחישו ולכפור במציאותו. כי הוא המלמדו והמנהיגו על פיו חונה ועל פיו נוסע. והוא הנותן לו חכמה ודעת בכל אשר יעשה וכבר נמצא זולתו. כי זה אשר יחייב לו לדעת כי האדם אשר ימות בסוף הימים הוא אשר נולד ובא לעולם. אמנם אשר כן נעשה מאליו ונתעצם מאצילות הבורא ית' הוא הנשאר בלי ספק. אוי לו מי שבא לכאן ונמצא ערירי גבר בשעת פטירתו כי האחד מת ואין שני להקימו. והוא מ"ש כי נסתכל ביום המיתה והשכיל בזה הענין הנפלא ואמר שירה ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת וכו'. כי זה מה שיראה גודל פעולותיו ועומק מחשבותיו בבריאת האדם אשר לא יראה פועל ריק. כמו שהקשה על זה לשאול החכם מה יתרון לאדם בכל עמלו וכו' (קהלת א׳:ג׳). והתיר הענין יפה כמו שבארתי שם. ויהיה מאמר גדלת מאד לפי כוונתם כמו והנה טוב מאד טוב מות (ב"ר פ"ט). וכבר נתעלה זה המשורר כי נתן זמירות על חמשה דברים שרבים מתרעמים מהם בדבר תואנות כמתלהמים והם ירדו חדרי בטני הכפירה והכחשת ההשגחה. כמו שנעורר אליו יפה בחלק השני מהשער הכ"ה ב"ה. וברוך ה' אלהי ישראל אשר עשה לנו את הנפש הזאת על זה האופן מהבריאה והיצירה והעשייה. לחלוק מכבודו וחכמתו ונצחיותו לבשר ודם החרדים אל דברו ובאים בבריתו לשום שפלים למרום ולהשכין שוכני עפר וכפים משכנות מבטחים להתהלך לפני ה' לאור באור החיים. ודי בזה במה שכוננו אליו בזה השער לבא בו. אל כוונת הכתוב שעמדנו עליו. הוא ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה. כדי לסלק ממנו הספק הגדול שמצאו בו כל המפרשים אשר השתדלו בהתרתו. ולקיים ממנו כל מה שאמרנוהו מענין נפש האדם ועצם אמתתה. וזה כי לכלם עמד מאמר ויהי האדם לנפש חיה לקורה בעין. וכמו שכתב רש"י ז"ל והלא אף בהמה וחיה תקרא נפש חיה. ואנקלוס תרגם והות באדם לרוח מללא. ונראה שכוון למה שכתב הרמב"ם ז"ל (בשמונ' פרקים פ"א) בשנפש האדם כלה אחת אלא שמתחלקות ממנה כחות מתחלפות. ממנה ניזון ממנה מרגיש ממנה

מדבר. אלא שנראין פעולותיה בחמר ההוא יום יום כפי תמות החמר ויתרון שלמותו. ולזה אמר כי מזאת הנפיחה היה האדם לנפש מדברת. לא שבאת לו ראשונה הצומחת לבדה ואחר החיונות ואחר המדברת. והראב"ע ז"ל כתב וטעם לנפש חיה שהלך מיד כמו החיות ולא כתינוקות. והרמב"ן ז"ל פירש שמכח הנשמה ההיא היה האדם כלו לקנין הנפש המשכלת להיות לה כל כחותיו טבעיות וחיוניות למשרתים עושים רצונה לעבודת אלהיה:

ובמדרש הנעלם (בראשית פ' ויפח) תא חזי מה דעבד בר נש דא דקב"ה יהיב ביה נשמתא קדישא לאחיא יתיה בעלמא ואיהו איתהדר בחובתיה ואתהפך להוא נפשא דבעירא דאתמר עלה תוצא הארץ נפש חיה: ועתה ראה שהמדרש הזה לבדו יפרש מאמר ויהי האדם לנפש חיה כלשון נפש חיה למינה. לתלות בו אותה תלונה שכתב החכם באומרו אמרתי אני בלבי על דברת בני אדם לברם האלהים ולראות שהם בהמה המה להם (קהלת ג':י"ח) כמו שכתבנו למעלה. אמנם כל שאר המפרשים יפרשו אותו בענין התואר כמו שכתב רש"י ז"ל אלא שזו של אדם הראשון חיה שבכלם אלא שכל אחד פירשו לפי ענינו. אמנם לפי מה שקדם מכל הדברים והאמת אשר בשער יובן הכתוב הזה יפה. ויתבאר שהוא כולל כל טבע יצירת האדם ומהותו הכל כמו שהונח. וזה כי ביתור וייצר יי' אלהים את האדם עפר וכו' תאר יצירת החמר ושלמות תקונו ומזגו מכל שאר החמרים כי על כן יחסו אליו ית' מה שלא עשה כן לשום אחר זולתו כמו שכתבנו בסוף השער שקדם. ובאומרו ויפח באפיו נשמת חיים ביאור ענין הצורה הראשונה אשר איננה עומדת בעצמה אלא נשמת רוח חיים בעלמא. כד"א (בראשית ז') כל אשר נשמת רוח חיים באפיו וכו' ופי' רש"י ז"ל נשימה של רוח חיים. ויהיו שניהם מענין אחד. כי זאת הצורה היא אשר תאות אל החמר התוא המיוחד לזה תלאה בנפיחה. כלומר כי ברוח שפתיו לבד יספיק להלביש זאת הצורה אל החמר הזה הראוי לה. וענין זה הוא אליו במדרגת ההתחלה. אמנם תכלית גמר מעשהו והשלמתו הוא מה שנאמר ויהי האדם לנפש חיה. לומר כי האדם הנברא בצלם הוא אשר יהיה מעצמו מכח ההתחלה הזאת לנפש. כלומר קיימת ושלמה על ידי ההתעצמות הנדרש ממנו והמושפע עליו יום יום כמו שאמרנו. עד שיהיה מה שעשה האל ית' בו הוא אפשרות תואר החיות ההוא המיוחד לו לבד. אמנם האדם הוא מה שישימהו בפועל עד שיתלבש בו ויתואר ממנו. כמו האומן שעשה האבוקה מהשעוה שהוא מהדומם ונותן הפתילה לתוכה מהצומח להכין אותה אל קבלת אור האש הנאחז בה. ואחר יבא האדם וידליק אותה להאיר אל עבר פניו אשר הוא תכליתה. ועל דרך שאמר נר יי' נשמת אדם וכו' (משלי כ':כ"ז).

ותשלום זה המשל הנכבד יבא בפרשת וישמע שער מ"ד ב"ה. והרי בכאן הרוח החיוני אשר ביצירה ראשונה כאחד הב"ח ונשמת חיים הנוספת בה ונפש חיה מסכים למ"ש ז"ל (חגיגה י"ב:) ערבות שבו נשמותיהן של צדיקים ונשמות ורוחות וכו' כאשר זכרנו למעלה בפי' הרב המורה ז"ל. ואולי שאל זה כוון רש"י ז"ל באומרו אלא שזו של אדם חיה ביותר שנתוסף בה דעה ודבור. והוא מה שכוונו הראשונים במה שלא נאמר כי טוב בבריאת האדם עד שנלוה אליו שלמותו אשר זולתו אינה אלא כנפיחת רוח או הבלא דפומא. אלא שאנחנו כבר אמרנו שם שהיות זה הנמצא על זה האופן מהמציאות והיות אפשרות שלמותו תלוי ועומד בחריצותו ובכח בחירתו הוא הטוב מאד וכמו שאמרו שם חז"ל והנה טוב זה יצר הטוב, מאד זה יצר הרע (ב"ר פ"ט). והנה כאשר יהיה האדם מעצמו ע"י הכח המסור אליו מהכנת אותו החמר הנוצר מיד היוצר ית' ומשלמות נפיחת נשמת חיים אשר באפיו לנפש חיה קיימת ומתעצמות בעצמה מיד ויטע יי' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם וכו' כמו שיבא:

ובמדרש (ב"ר פרשה י"ד) אחד מגדולי צפורי מת בנו. אית דאמרי מינאה הוה ואית דאמרי מינאה הוה יתיב גביה. סליק ר' יוסי בר חלפתא למיחזי ליה אפין. חמתיה יתיב ושחיק אמר ליה למה את שחיק. אמר ליה אנן רחיצין במרי שמיא דאתחמי ליה לעלמא דאתי. אמר ליה לא מסתיא להההוא גברא עקתיה אלא דאתית מעקא ליה. אית חספין מתדבקין. לא כן כתיב ככלי יוצר תנפצם (תהילים ב׳:ט׳). אמר ליה כלי חרס ברייתו מן המים והכשרו מן האור כלי זכוכית ברייתו מן האור והכשרו באור. זה נשבר ויש לו תקנה וזה נשבר ואין לו תקנה. אמר ליה ע"י שעשוי בנפיחה. א"ל ישמעו אזנך מה שפיך מדבר. ומה זה שהוא עשוי בנפיחתו של בשר ודם יש לו תקנה. בנפיחתו של הקב"ה על אחת כמה וכמה: ראה כי המין ההוא היה רואה אישי המין האנושי לנבלי חרש ושכיון שנשבר אין לו תקנה. והוא דעת האפיקורוסים האומרים כי הכל נמשך אחר הסבה החמרית והמאמין בהשארות הנפש הוא מהבלי התפלות. אמנם רבי יוסי אמר לו שזה יהיה בשאר בעלי חיים שתולדתן מן היסודות הגרועות. כי אף על פי שחיותן הוא מאור פני מלך שנאמר ויעש יי' אלהים את חית הארץ וכו' כמו שביארנו שם. הנה לסוף הכל בא מן העפר והכל שב אל העפר ככלי חרס שאין לו תקנה אחרי שברו. אמנם מין האדם אינו דומה אלא לכלי זכוכית שנתקן חמרו ונתמזג יפה בתחלתו על ידי האור כמו שסוף הכשרו הוא ע"י האור. כלומר שכמוהו באדם זה וזה נעשה ע"י יוצר הכל ב"ה כמ"ש על הא' וייצר יי' אלהים את האדם עפר וכו' ועל הב' ויפח באפיו וכו' ולזה נותן לו ג"כ תקון אחרי נפלו. והוא השיב לו כי התקון ההוא אינו בא מהיות התחלתו באור

רק מפני שגמר מלאכתו הוא על ידי נפיחה. והפה אשר נפח בו ראשונה הוא שיפח בו באחרונה. ומצד זה יקבל התקון כשיותך אחרי השבירה והוא השיב שמעו אזניך וכו' כי האדם ג"כ גמר מלאכתו היה ע"י נפיחתו יתברך כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים. וע"י כן הוא חוזר לתקונו אחרי מותו כמ"ש מארבע רוחות בואי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו (יחזקאל ל"ז:ט'). והוא הדין והוא הטעם אל השארות העולם הבא אחר שבירת גופו והפסדו דתחיית המתים ועולם הבא בשם אחד נקראו אצלם דתניא רבי יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה ומתן שכרן בצדה שאין תחיית המתים תלוי בה. כבוד אב ואם ושלוח הקן דכתיב בהו אריכות ימים. והרי שא"ל אביו עלה לבירה וכו' היכן אריכות ימים של זה וכו' אלא לע"הב שכלו ארוך. כמו שהוא בקדושין (ל"ט:) והדבר הוא מבואר והמשל נאות והענין מתוקן כפי מה שאמרנו:

והנה לפי שמכלל מה שאמרנו יוצא שטבע היצירה האנושית הלז היא הית' סוף כל היצירות וחתימתן אשר ברא אלהים לעשות תמיד מהיום ההוא ולעולם. אמנם ענין האצילות האלהי המושפע עליה תמיד אשר בו תתעצם כמו שאמרנו איננו מורגש בחוש ונשאר פתחון פה לכל מתפקר להכחישו כמו שהיה מכחיש המין ההוא שזכרנו. ויאמר שהיא צורה היולנית בטלה מאליה בהפסד נושא' ולא יי' עשה בה דבר של קיימא. ומרבים על זה חבילות של טענות מהנזכר למעלה. וזורקים מררית המינות בעולם. ראיתי לחתום הדרוש הזה במה שנמצא לדוד הע"ה שהי' דורש הפרעון והנקמ' מהם במזמור שייחד לזה. הוא אלהי תהלתי אל תחרש (תהילים ק"ט:א') שחשבו רבים שתקנו לקלל איש את אחיו או את רעהו כאשר יקרה ביניהם ריב ומדון וחלילה לו. אבל היה מקלל אויבי יי' האוהבים הקללה לעצמם והיא תבואם אלהי תהלתי אל תחרש. כלומר אלהי נפשי כי הנפש הוא המהולל שבאדם ואחר תהלל בה אלהיו באומרו כל הנשמה תהלל יה (תהילים ק"נ:ו'). ובקש שלא יחרש משמוע עלבונ' מהמבטלים אותה בפיהם ובטענותיהם. כי פי רשע ופי מרמה כו' כי מהן טענות רשע ואפיקורוסות גמורה כמו אותו המין דפקר טפי. ומהם שהם דברי מרמה בהראות עצמם שהם שמים הנפש דבר של ממשות וכשתהפוך בדבריהם תקוץ והנה רקה. ודברו עלי שקר כי מהם גם כן שקר מבואר כאלו שמניחים בג"ע נהרי נחלי דבש וחמא' ושבעה היערות הראויות לתת לה וכו' ויתר התעתועים הנאמרים בה (עיין כוזרי מ"א סימן ק"ד). דרוש וקבל שכר אם בעל נפש אתה. ודברי שנאה סבבוני כו' שיאמרו כי משנאת ה' את מין האדם ולנקמה ממנו בראו ונלחם בו על לא חמס עשה. כמ"ש הרב המור' פרק י"ב חלק ג' שטעו בדעת זה קצת הקודמים. ותחת ששמתי אהבתי בו יתברך היו לי לשטן לדחותו ממציאות הנפש

או בבטל אותה. ואני אם כן מה אני עומד ומתפלל על נפשי הרי זו תפלת שוא. וישימו עלי רעה שהאלהים חשבה לטובה ושנאה תחת אהבה. ואחר שאמר ענין תלונתו עליהם חלק להם הקללות הראויות לתת לאיש ואיש כפי רשעתו. ועל הרשע המפורסם אשר זכר ראשונ' אמר הפקד עליו רשע כי'. ועל המדבר בשפתי מרמה כבא בתורת חקירה וישפוט שפוט אמר בהשפטו יצא רשע כו'. ואף כי ירב' תפלה לגגוב דעת הבריות תהי' לחטאה. ומפני שכלל מה שיוצא מעיון הפיקורוס הוא ההפקרות בחיים וכפירת עולם הגמול. לזה קלל אותו שימות בקצרות שנים ויניח אשתו ועולליו על הפתחים ולא יהי' להם גומל חסד. גם שיהי' אחריתו להכרית כמו שגזר הוא עצמו על נפשו. רק במה שיזכר תמיד עון אבותיו אל יי' שהוא גנאי ודופי כי הם יהיו נגד יי' תמיד אף על פי שיכרת מארץ זכרם. ולפרש סבת הקלל' וטעמה אמר יען אשר לא זכר עשות חסד. והוא שפרסם שאין שום תועלת ושכר בעשות חסד. אשר בזה ירדוף עני יאביון שלא ימצא מי שיחמול עליו. ועל דרך שאמר אליפז לאיוב הלא רעתך רבה היא כי תחבול אחיך חגם וכו' לא מים עיף תשקה וכו' אלמנות שלחת ריקם וכולי (איוב כ"ב:ט') והכונה כי הכופר בהשגחה ובשכר הנפשות יגרום כל זה בלי ספק: והתנצל בקללו אותו. ואמר ויאהב קללה ותבואהו וכו'. כי הוא עצמו שנא בברכה אשר ברכו יי' והבדילו מכל הבעלי חיים כמ"ש ויברך אותם אלהים ויאמר להם פרו ורבו וכולי ובחר שיהי' מקולל כנחש ופחות ממנו. ואומר שהקללה שקלל אותו תתלבש בו כמדו וכו' כלומר מדה כנגד מדה כמו שזכר. ולכן שתבא כמים בקרבו ותהי לו כבגד יעטה וכו'. ואחרי כן ביאר כל התרעומת ואמר זאת פעולת שוטני מאת יי'. כי הראוי והנאות שהשוטנים את האדם משלמות נפשם יצא יי' להם לשטן פגע רע להנקם מהם ותקולל חלקתם בארץ. ואתה יי' עשה אתי למען שמך כי טוב חסדך הצילני מהם ומטענותיהם. כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי כצל כנטותו וכו' ברכי כשלו מצום וכו'. ואני הייתי חרפה להם כי יתלוצצו עלי לאמר שכל זה הוא פועל ריק. כי לסוף יהי' קרח מכאן ומכאן. עזרני יי' אלהי וכו' וידעו כי ידך זאת אתה יי' עשיתה. כי במה שתעזרני ותהי עמי ועם שאר עבדיך ידעו כל העמים כי מידך זאת הנפש אשר בנו מתחלת הוייתה. וגם אתה יי' עשית אותה יום יום על דרך האצילות שאמרנו. ומה נכבד טעם המפיק בה"א. וזה יהי' במה שתברך אתה למה שיקללו המה. כי אז יבושו וילבשו כלימה ועבדך ישמח. וחתם גם כאן בעצמיות הדרוש ואמר אודה יי' מאד בפי כו' כי יעמוד לימין אביון וכולי. והוא מה שפתח באומרו אלהי תהלתי אל תחרש. כי כאשר ישמע ויקבל תפלתו יודה אותו מאד בפיו ויהללנו בתוך רבים לאמר בפרסום כי הוא אשר יעמוד לימין החלוש והאביון להושיעו מאלו החומסים

נפשו להוציא עליה משפטים מעוקלים. זהו שיעור מה שהתפלל המשורר להתישר ולהעזר מאת האלהים לאבד ולבטל הדעות הנפסדות בענין הזה הנמרץ. ולקיים ולפרסם הדעת האמתי הנכון אשר בו נושע. זהו מה שרצינו אליו עתה בזה העיון והתהלה לאל:

שער ז

פרק א

יבאר בו מעלת ספורי התורה על כל שאר הספורים והספרים. ואיך הגן ועציו וארבע נהרותיו יורו על מהות האדם וחלקי כחותיו ומיני פעולותיו. והמה מישרים מאד להצלחת הנפש:

ויטע יי אלהים גן בעדן מקדם וכו'

במדרש הנעלם (בזוהר פ' בהעלותך), אמר רשב"י ווי להההוא בר נש דאמר דהאי אורייתא אתיא לאחזאה ספורין לעלמא ומילין דהדיוטי. דאי הכי אפילו בזמנא דא יכלין אינון למעבד אורייתא במילין דהדיוטי בשבחא יתיר מכולהו. דאפילו אינון קפסירי דעלמא אית ביניהו מילין עלאין יתירי אי הכי ניזיל בתרייהו ונעביד מינייהו אורייתא. אלא כל מילין דאוריתא כי האי גוונא עלמא עילאה ועלמא תתאה בחד מתקלא אתקלו. ישראל לתתאה מלאכי עילאה לעילא. מלאכי עילאי כתיב עושה מלאכיו רוחות וכו' (תהילים ק"ד:ד') הא באתרא עילאה בשעה דנחתון לתתאה מתלבשין בלבושא דהאי עלמא. ואי לא מתלבשין בלבושא דהאי עלמא לא יכלין למיקם ולא סבל לון עלמא. ואי במלאכי כך באורייתא דבראה להו וברא עלמין כלהו וקיימין בגינה כיון דנחתא להאי עלמא אי לא מתלבשא בהנהו לבושיה דהאי עלמא לא יכיל עלמא מסבל. ועל דא האי ספור דאורייתא לבושא דאוריתא הוי. מאן דחשיב דההוא לבושא היא אוריתא ממש ולא מלה אחרת תפח רוחיה ולא יהא ליה חולקא לעלמא דאתי. ובגין כך אמר דוד ע"ה גל עיני ואביטה וכו' (שם קי"ט). תא חזי אית לבושא דאיתחזי לון שפירא ולא מסתכלי יתיר. חשיבו דהאי לבושא גופא חשיבו דגופא נשמתא. בהאי גוונא אוריתא אית לה גופא מילין דאוריתא דאיקרון גופי תורה האי גופא מתלבשא באינון ספורין דעלמא. טפשין דעלמא לא מסתכלי אלא בההיא לבישא דאיהו סחור דאוריתא. אינון דידעין יתיר לא מסתכלי בלבישא אלא בגופא דאיהי תחות ההוא לבושא. חכימיא עבדו דמלכא עילאה אינון דקיימי בטוויא דסיני לא מסתכלי אלא בנשמתא דאיהו עיקרא דכלא אורייתא ממש ולעלמא דאתי זמנין בנשמתא דאוריתא. תא חזי הכי נמי אית לעלמא לבושא וגופא ונשמתא ונשמתא דנשמתא. שמיא וחיליהון אינון לבושא. כנסת ישראל דא גופא

דמקבלא לנשמתא דאיהי תפארת דאיהי אוריתא ממש, נשמתא דנשמתא עתיקא קדישא דכלא אחיד דא בדא ווי לאינון חייביא דאמרין דהאי אורייתא לאו איהי אלא ספור בעלמא ואינון לא מסתכלין אלא בלבושא דא בגין כך אורייתא לא בעי להסתכלה אלא כמה דאית תחות לבושא. ועל דא כל אילין מילין וכל אילין ספורין לבושא אינון:

[36]שמעו ותחי נפשכם דברי פי חכם קדוש מפיק מרגליות עם היות שעניניו הם עד מאד עמוקים והדברים עתיקין. כמה וכמה אזן וחקר והפליג לתקן משלים אמתיים ונחמדים לפקוח עינים עורות בעניני פירושי דברי תורתנו הקדוש' העמוקה והרחבה. ולהוציא ממסגר השכל האנושי האסור במחשכי מסכי חמריותו לעלות מהמדרגה האח' אל התיכונה ומן התיכונה אל הג'. ודעו נא וראו הסבה אשר זכר להיות התור' האלהית מיוסדת על זה האופן והמשלים אשר חבר בענינים ההם אשר רצה להודיע טבעם בעולם. והתבוננו בם בינה כי על פיהם יור' כל בעל שכל בכל דבריו ולא יפיל צרור ארצה. והאריכות בביאורם יהיה מותר:

לכן אנשי לבב עם תורת יי' בלבם בראותם או בשמעם פירוש איזה פסוק או פרשה על דרך החקוי והצורה בו יוציא המפרש ממנה תועלת מושכל מאיזה עיון שהיה בה נסתר ונעלם. ישמרו להם פן יעלה על לבם דבר בליעל לשום שום ספק בשום דבר ממה שיעידו עליו פשוטי הכתובים חלילה. כי כמו שהמכיר בגוף לא יוכל הכחיש מציאות הלבוש ואמתתו. והמכיר בנפש בלתי יכול ג"כ לכחש את הגוף כי כלם הם אמתיים ונראין לעינים. כן הענין בסתרי התורה האלהית שהמכיר בגופי ההלכות והדינין היוצאין

[36]תוכן דבריו בקוצר הוא, בתחל' באר כי כל חכם לב יודה שסיפורי התור' כלם אמיתים בבחינת נגליהם החיצונ', כי ככל מה שסופר בה, כן הי' וכן קרה באמת, אבל בכל זאת נכללים בהם גם שאר אמיתיות ומצפוני חכמה אשר יבינם רק מי שחננו ד' דעה יתירה ומפיו דעת ותבונה חלק לו כמש"כ המדרש הנעלם. ואח"כ החל על פי זה לבאר סיפור גן עדן, ואמר כי אמת הדבר לפי פשוטו, כי הי"ת נטע גן נחמד בטבור הארץ במקום היותר טוב, והיותר ראוי לגדל הצמחים והפירות היותר משובחים, ויושב שם אדם הראשון אשר יצר, אך בפנימיות סיפור זה נכלל גם הרעיון השכלי האמיתי, כי העולם בכללו הוא כגן עדן שמתעדנים בו כל החיים, ואותו נטע ה' מקדם, בבחינת הזמן, ר"ל לפני יצירת האדם, ובעבור היות האדם בטבעו, בעבור רוח חיים הנתון לו ביום הולדו מצטרך אל הנאות הגוף ההכרחיות, כאכיל' ושתיה, ומשתוקק ג"כ אל הנאות בלתי הכרחיות המסבבות לו רק תענוג ועדן יתרים, ע"כ למלאות חפצו גם בזה ובלתי חסר בעולמו מאומה נטע בו כל עץ נחמד למראה להתענג בו, וטוב למאכל למלאות מחסורו ההכרחי כמו שתקנו חז"ל בברכ' שלא חסר בעולמו כלום (ועיין גם בתו' ברכות ל"ז ד"ה בורא) ובזאת השלים צרכי רוח חיים אשר באדם הנקרא בפי הרב ז"ל שכל המעשי, ולמלאות גם תשוקת נשמת האדם להתבונן בכל, לבחון ולהבדיל בין האמת והשקר שהוא השכל העיוני נטע בגן גם עץ החיים, ר"ל הכח והכשרון להקנות לעצמו ידיעת האמיתיות והמושכלות האלהיות שהן החיים האמיתים והנצחיים לאדם, ועץ הדעת טוב ורע רומז לדעתו להשכל המעשי שיש לו כשרון להכיר בכל הדברים את הטוב לבחור בו, והרע למאוס בו, ואותו נטע אצל עץ החיים להורות, כי ראוי לאדם שלא ישתמש בשכלו המעשי בקנית צרכי זמנו, רק באופן שישתלם ג"כ בבחינ' מוסרית לקנות לו החיים האמיתים והנצחיים, ויען שהדבר עוד בספק אם הגן רמז לכל מה שהוכן בעולמו לטובת השכל המעשי, והעדן לשכל העיוני, ולפ"ז הגן טפל לעדן, או בהפך, נחלקו בצדק חז"ל, אם גן גדול (ר"ל במדרגת מעלתו) מעדן, או עדן גדול מגן.

מספורי התורה, כגון פרשת נחלות שנאמר ע"י בנות צלפחד (במדבר כ"ז:א') והלכות פסח שני ע"י האנשים אשר היו טמאים (שם ט') וכיוצא באלו. אינו מכחיש פשוטי הספורים ההמה שהם הלבוש לאלו הגופים הנכבדים. אבל מאמין אותם כהוייתם. עם שלא תועיל מאוד ידיעתם דמאי דהוה הוה. ועל זה הדרך היו רוב ספורי התורה הדומים להם שלא יוכחש נגליהם לקיום נסתרים חלילה. והנה כל ספר בראשית כפי מה שכתבוהו חכמינו ז"ל (ב"ר פ' מ') וכפי מה שיורה האמת עליו. עם שהוא ספור מקרים ומעשים שארעו לאבות כלם. היו סימן לבנים לעתים קרובים ורחוקים. ושעבוד מצרים והגאולה ממנו הכל היה רמז אל גאולת הנפש האמתי. ועל זה היסוד בנה הרמב"ן ז"ל הרבה ממה שכתב בעיונים ההם. וכבר כתבו ששת ימי בראשית עם השבת הם רמז לימות העולם הזה והעולם הבא. ובאמת כי לא יוכחש בזה דבר ממה שאירע לאבות והשעבוד והגאולה וגם לא מבריאת שמים וארץ: אבל הכל רשום בכתב אמת שהקליפות והתוכות לא נתחלפו בענין האמות כלל רק בגלוי והסתר. כי הקליפות נראות לעין כל והתוכות למי שחננו השם דעה והשכל לתור לדרוש מה שתחת הקליפה עד ימצא הפרי המתוק אשר בתוכה. וכענין שנאמר גל עיני ואביטה וכו' (תהלים קי"ט). וזה הענין בעצמו ביארו מרע"ה בסוף דבריו וחתימתם עד שאמר ועתה שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצום וכו' (דברים ל"ב) ירצה השמרו לכם פן יפתה לב משכיליכם לאמר כי התורה הזאת לרוב מעלתה שמה מגמתה וכוונת תכליתה אל פנימי הדברים וסודותם לא אל חיצונם כמו שהיה הענין בקצת חבורי חכמי האומות שנעשו על דרך המשל והחידה שהמכוון מהם הוא הפנימי לבד והחיצוני הוא דבר שאין בו ממש. כי לא כן הדבר בענין הזה אבל ראוי לכם לשום לב אל כל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום. הן מספורי הענינים ההורם מבריאת עולם עד הנה הן מהמצות והמשפטים שלמדתי אתכם אשר תצוום את בניכם לשמור לעשות אותן כפשוטן ומשמען. כי לא דבר רק הוא. החיצוני מהם. מכם, כמו החבורים ההם שזכרנו. ולא עוד אלא שבדבר הזה תאריכו ימים וכו' (שם). וזה היתרון הנפלא נמצא לתורה האלהית על כל חבור ספרי שאר החכמות והנמוסים. כי מהם שיכוונו אל מה שיאמר בהם ולא על זולתו. ומהם שיכוונו אל הפנימי שבהם והחיצוני הוא דבר רק שאין בו ממש. וזאת התורה החיצוני והפנימי ממנה הכל אמת ומכוון מאתה. והוא ענין נפלא לא יאות כלל אלא אל יכולת החכמה האלהית לבד. כי הנה שלמה כבר חבר ספרים שהחיצוני מהם דברי מוסר ודרך ארץ והפנימי הוא דבר חכמה ודעת כמ"ש הוא בעצמו תפוחי זהב במשכיות כסף וכו' (משלי כ"ה:י"א) וכמו שפירש הרב המורה ז"ל (בפתיחה). אמנם שיהיה החיצוני

הגדות וספורים אמתיים ממה שהיה ונברא בעולם או מצות ומשפטים ויחיו בהם בעודם. והפנימי ענינים נפלאים מסודות המציאות והצלחת האדם. הוא דבר שלא נתן איפשרותו כי אם לו ית' לבדו. והוא מה שהפליג הוראתו מרי רזין דנא (במ"נ): והנה להיות הענינים הנפלאים הבאים בפרשה זו בלי ספק מעקר מה שיצדק בהם המאמר הזה וכ"ש מה שתתחיל עתה בהם אשר חוייב שיטה המעיין בם אל זה האופן מהעיון כדי להוציא התועלות האלהיות המקווה מספירים כאלו לפי טבעם. על כן קדמתי לזכור בתחלה זה המאמר המופלא עם מה שנמשך אליו מהראיות. להיות זכרונו למופת ולאות והישרה נכונה למשגיחים בחלונות ולמציצים מהחרכים להביט נפלאות מתורתינו. ולמחסה ולמסתור מהמון העם או מחכמיהם המתיהדים מאד המכחישים באלו הסתרים. ומהראוי היה שלא יסופר ולא ידובר באלו הענינים רק מה שנמצא מקובל באומה מפי ספרים או מה שיקבל אדם מרבו פה אל פה, כמו שהיה מנהג החכמים הראשונים שלא היו נזקקין לומר דבר שלא שמעו מפי רבם (סוכה כ"ח.) אבל בעונותינו ובעונות אבותינו אנחנו בעומק גלותנו חשכו עינינו אבדה חכמתנו. וזה כמה נסתמו מעייני קבלתנו. ואם האדם לא ידבר ולא יחבר רק ממה ששמע מפי רבו בכמו אלו הענינים, כמעט שכנה דומ' נפשו ולא ישאר רק מה שנכתב מפשוטי הכתובים וגלמי המאמרים, ולזה משום עת לעשות לה' ראו כל החכמים מהמחברים והמפרשים האחרונים אשר הגיעונו דבריהם שכלם השתדלו בפרישות כפי מה שעלה ברעיוניהם ועשו ספרים הרבה מפרי עיוניהם. ואני בתומי ובקיצר דעתי אמרתי אעלה בתמרות שרשי התורה האמתיים המונחים בה. אוחזה בסנסני האמונות האמתיות המקובלות ממנה. ויהיו נא אשכלות אמיריה כענבי הגפן ומאמרי סעיפיה בספוריה כתפוחים. להוציא מהם מאכל מתוק ומשקה מרפא ומבריא. בו יתחזק האדם להגיע אל הדרך הנכונה היא דרך אמת. וי' אלהים אמת יעשה עמי אות לטובה וינחני בדרך אמת. ואף גם זאת כי עקר ושורש כל מה שאומר אותו באלו הענינים מזה המין לא אחדשהו מעצמי. כי הנה הרב המורה ז"ל בסיפורו במעשה בראשית (ח"ב פ"ל) דבר על פרשה זו ובקע בה חלוני שקופים אטומים. גם כל החכמים ההולכים לשטתו לפניו ולאחריו כלם הסכימו להיות בכאן רמוזים ענינים נסתרים מסוד הבריאה האנושית ויסודות החומר והצירה וחלקי כחותיהם ותועלת שתופם וחברתם ותכליתם. אלא שנתחלפו אלו מאלו במקומות הוראתם ולא אחד בהם שיושיב הדברים הנרמזים בהמשך הכתובים בענין שיהיה דבר דבור על אפניו. כאלו הם מנבי דברים ולחמם לחם סתרים. ואני באתי לישב פרטי הענינים על חלקי הכתובים כלל ופרט. כי ראיתים דברים נכוחים ובהכרחיים מועילים לחיים כמו שחוייב לכל ביאור ופי' שלם.

ולא אחוש אם אתחלף להם במכוין חלקי הכתובים ופרעיותן. כשאבארם על צד היותר נאות לפי ענינם ויותר מסכים לפשוטן. אחר שעקר הדרוש בכללו והשרש המכוון מהם בזה הוא עצייו התל שאנו פונים אליו:

ומעתה אתחיל ואומר כי אל היות משלמות התורה האלהות שתתעלה על כל שאר הדתות והנמוסים וכל ספרי החכמות. שמספוריה האמתיים והנאמנים כוונו עשות ספרים אין קץ למעלתם להשכיל ענינים נכבדים עמוקים מועילים מאד לתקון האדם ושלמיותיו. כמו שכך דרכה בהרבה מהמצות כאשר נבאר בפרשיות המשכן והקרבנות וזולתם ב"ה. וכמו שיעיד על זה האלהי רשב"י כן באמת בענין הספור הזה שאמר ויטע יי' אלהים גן בעדן וכו'. עם שהיא מספרת בזה הענין האמתי אשר למציאות הגן הזה בטבור הארץ אשר אי אפשר להכחישו. אם מהעיונים אשר לחוקרים האמתיים ומקיימים המצא מקום באמצע הארץ. הוא הקו השוה שטבעי ומזגו לגדל הפירות על המזג היותר נאות שאפשר. ושהניזונין מהם יהיו על האופן היותר שלם מהבריאות והחוזק ממה שימצאו בזולתו מהמקומות. גם שיהיו שם מוכנים מצד דקות האויר וזכותו וטוב מזג המזונות ורוחניות אל ההשכלה וההתחכמות בכל אשר יפנו בשיעור נמרץ. עד שמסכימים בדעתם ובעיונם ובחקירתם אל מה שסופר הנה מהגן והעצים אשר בתוכו. והנה חכמי המתפלספים הנמשכים אחרי החקירה קיימו וקבלו עליהם אמתת זה הענין למפורסם עדותיהם נאמנו מאד עם שהוא דבר שאין צריך חזוק. כי צורת העולם המפורסמת בידי כל עוברי ארחות ימים מכרזת ונהרות נשאו קולם מקצה הארץ ועד קצה הארץ כי משם מוצאם. וכבר האריך בזה הרמב"ן ז"ל בשער הגמול. והנה אין ספק כי אגב נאמנות עדותה בכל אלה הענינים הלא היא מחכמת הפתאים ומעוררה לב האנשים ומגלה את אזנם בדברים יועילו למו להישירם אל שלמותם ואל השגת תכליתם. באומר כי מקדם. רצוני בעת יצירת האדם או קודם לה. נטע השם יתברך הגן הזה בצירת העולם בכללו. כדי שישכיל האדם בנמצאים אשר הזכיר שהמציא שם וידע שאין בכלל אלא מה שבפרט. כי הוא הראוי והנאות לו כדי שיתן אל לבו ולא יטעון טענה של סכלות או העלם כמ"ש שלמה בחכמתו את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף (קהלת ג׳:י״א-י״ב) ירצה כי בשעת הבריאה כוון לעשות דבר יפה בעתו. והוא לגלות אוזן אנשים כי נתן העולם בכללו בלבם בהרבה ענינים מהמציאה אשר מכללם ענין זה הגן כדי לסייעם בהשכלתם. מבלי שימצא להם עוד טענה לומר שלא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. כי ודאי אם ישים את לבו אל זה הפרט יודע לו העולם בכללו

ומה שיכוין ממנו מבוראו יתברך לתועלתו והשגת תכליתו. והנה לפי שכללות העולם נקרא עדן בפי כל מושלי משלים מצד שכל החיים המדומים מתעדנין בו כמו שיראה מכל דברי הקדמונים מחכמי תורתנו ויתר האומות. יאות שימשך הספור אל זה המשל ואמר שנטע מקדם זה הגן החלקי בתוך העדן הכללי ובאמצעיתו. לומר כי הוא המרכז אשר עליו תסוב כל העגולה המקפת העולם בכללו. ושם בגן הזה את האדם אשר יצר כדי שיתבונן שם בצורך בריאתו ותכליתו. וכי העולם כלו לא נברא אלא לצרכו וכדי שיקח ממנו די ספוקו להביאו אל חיי שלמותו והיותר יחרים. ויהיה דוגמא ולמוד מועיל לכל אדם ובכל מקום. ויצמח יי' אלהים מן האדמה וכו'. לפי שהיתה זאת הבריאה האנושית כוללת ב' חלקיה הראשונים. שהאחד הוא הכח ההיולאני הנקשר בחמר והוא נפיחת נשמת חיים שזכר. והב' הצורה השכלית המתעצמת בו לנפש חיה על האופן שהנחנו. והיה החלק הא' נחלק לשני מיני פעולות. האחד המעש' המשולח מהרצון הנוטה אל החמר לגמרי. והשני הפועל המוגבל מהנטייה אחר הדעת הנקרא בחירה כמו שכתבנו בענינו בשער הקודם. והחלק השני גם כן נחלק לעיוני בהחלט ולשכל מעשי המשקיף בענינים הנפעלים. הנה היה מההכרח שימצאו במציאות הדברים הנאותים אליו מד' רבעיהם אלה. ולזה הורה כי כל פעל יי' למענהו בתכלית הכיוון. כי הנה לצורך הכח החמרי והכרחיותו. אם אל הדברים ההכרחיים מהמזון וספוק יתר הצרכים לעמידת החי. ואם אל אשר הוא לו במדרגה היותר טוב להשביעו כל טוב ע"ד שאמר הכתוב (תהילים קמ"ה:ט"ז). משביע לכל חי רצון. אמר שהצמיח לו שם כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל. הקדים מה שהוא על צד היותר טוב מפני מעלתו. כי מהידוע שהדבר אשר כזה היא מעולה מהנמצא לו על צד ההכרח כמי שכתב החוקר פ' א' מהחלק במדות על האהבה. אמר ואינו דבר הכרחי לבד אבל גם הוא דבר טוב ולהלן יגיד עליו רעו מן הנהרות כמו שיבא. וכן הדברים הנחמדים למראה מתוספת המזונות וחלופיהן משנוי הטעמים ומיני ערבותם. וכן בשאר הענינים מהמלבוש והדירה וזולתם היותר נאותים לאנשים לבלות ימיהם בטוב ושנותם בנעימים. ועל הצורך ההכרחי אמר וטוב למאכל. כי זה מה שיכלול המזון ושאר הצרכים ההכרחים אשר אי אפשר להתקיים זולתם כי כלם הכרחיים כמוהו. ויבקש אותם האדם בטוב בחירתו והוא לשון חכמינו ז"ל כשאמרו לפרנס את עצמה (כתובות נ"ז.) ולפי שב' מיני אלו הצרכים הם מצד החלק החמרי כללם בזכרון עץ אחד ואמר כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל כי היו לאחדים. והזכיר אצלם ויצמח יי' אלהים מן האדמה לומר שהם לצורך הכח הארציי מה שלא אמר בשני האחרים אבל אמר ועץ החיים בתוך הגן וכו'. וכן עשה בנהרות כמו שיבא. ואולם לצורך החלק

השכלי המוחלט הצמיח לו עץ החיים אשר בתוך הגן והוא אשר יחזיק הכח השכלי והנותן בו כח לעמוד על אמתת המושכלות להורות ולהבדיל בהם בין האמת והשקר ולהדבק תמיד בחיים הנצחיים כי הוא חלקו ועץ חיים הוא למחזיקים בו למען ייטב לו וכן באמת הורהו ה' עץ החיים אשר הוא מזון הכח השכלי וקיומו בלי ספק וכמו שאמרה התורה על עצמה כי מוצאי מצא חיים (משלי ח׳:ל״ה) ואמר שהוא בתוך הגן כי כן יסבוב עליו הגן כלו כמו שהעולם כלו יסבוב על הגן כאשר אמרנו. והוא מה שיעיד נאמנה כי הוא תוכיות הכל ועקר הכל ותכלית הכל. אמנם לצורך התבוננות מהשכל המעשי אשר הוא בהשכל או אינו שלא בהשכל שהוא אצל הנאה והמגונה ושאר הדברים האפשרים בכל מה שיצטרך אליו לחיות אדם קצת עם קצת חיים נאותים אנושיים אשר בו יסדר המלאכות והדתות ויישוב המדינות והנהגתם כי הוא המחוייב שישתלם בו השכל האנושי להגיע אל החיים השכליים בהחלט. והוא הענין שהשתדלה בו התורה האלהית בשיעור נפלא וכבר חוברו לחכמי האומות אשר לא זרח שמשה עליהם ספרים הרבה אין קץ הביאם הטבע להשלים צרכם זה בכל כחם ראה אלהים והצמיח אצל עץ החיים אשר זכר עץ הדעת טוב ורע הורה כי מסגולת זה העץ הוא כי בשמוש בו ובמראהו ובריחו ומגעו ואולי בטעימה ממנו לבד כמו שיבא בשער הזה נקנה לאדם רוח דעת טוב ורע בכל אלו הענינים כי הידיעה הזאת לא תשתלם כי אם בידיעת שניהם הטוב להדבק בו והרע למאוס אותו ובדעת יודעו שניהם ולא באופן אחר. ולזה כשיהיה האדם על זה האופן מהידיע' נאמר עליו שיש בו מדעת בוראו ומדעת מלאכיו הקדושים אשר עליהם נאמר הן האדם היה כאחד ממנו וכו'. והייתם כאלהים יודעי טוב ורע. והתקועית אמרה אל דוד כי כמלאך האלהים כן אדוני המלך לשמוע את הטוב ואת הרע (שמואל ב י״ד:י״ז.) כי מאמרה זה לא יסבול פירושים ושבושי טעמים כראשונים אשר ביארום המפרשים. והנה היה עץ הדעת אצל עץ החיים להיישירו אל מה שראוי ממנו להגיע אל החיים האמתיים שהוא הטוב לא שישתקע בו ויחשב לו לתכלית כי הוא הרע והנאסר עליו כאשר יתבאר והיה זה על הדרך שנאמר בתורה האלהית. ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וכו' (דברים ל׳:ט״ו). תורה כי הם שני ענינים קרובים ומצרנים לא יתפרדו רק ליודע להשתמש בו כהוגן ידבק בחיים והבלתי יודע ידבק במות. ורוב התורה או כלה אינו אלא לסדר זה הטוב המגיע האדם אל החיים וכן אמר המשורר ג"כ מי האיש החפץ חיים וכו' נצור לשונך וכו' סור מרע ועשה טוב (תהילים ל״ד:ט״ו). והנה עם זה כבר צייר וחקק במעשה הגן הזה צורת העולם בכללו ואגבו צורת העולם הקטן שהוא האדם וכל מיני חייו אשר אליהם יבדלו כתותיו ותשוקותיהם. מהם שחשבו לתכלית

חיי המאכל והמשקה ומציאת העניינים ההכרחיים. ומהם בקשת המותרות והתענוגים ומהם העניינים המפורסמים בחיים המדיניים. ומהם החיים המחשביים שכליים. וכל אחד מראה פני הראות לדעתו כמו שיבא בפ' נח שער י"ב ב"ה עד שכבר יאמר באמת שהגן הזה ג"כ הוא צורת האדם ותמונתו ושהוא עולם קטן (אדב"נ ל"א) נטוע בתוך העדן שהוא העולם הזה בכללו כמו שאמרנו. אלא שהיותר נכון לפי ענינו שיאמר העדן על השכל העליון הכולל והגן הוא השכל הזה החלקי המושפע ונאצל מאותו העדן השופע עליו תמיד כי על כן יאמר שהוא נטוע בו ויך שרשיו למעלה ראש כעץ שתול במקום טהרה וקדושה עליו. וזה ענין כל הנטעים והגנים והפרדסים אשר דברו בהם הכתובים ובפרט בשיר השירים גן נעול אחותי כלה וכו'. שלחיך פרדס רמונים וכו'. באתי לגני אחותי כלה (שה"ש ד' ה'). כי הכל רמז למיני ההשפעות מספרם ומדרגתם המושפעות מהעדן הכולל אל הגן אשר הצמיח בו מן האדמה אשר ממנה לוקח כל הכחות האלו אשר יאמר עליו זה אם בכללות האומה ואם ליחידי סגולותיה ויישוב הכתובים בזה קרוב למוצאי דעת וכן אמר (שמות ט"ו:י"ז) תביאמו ותטעמו וכו'. וכנה אשר נטעה ימינך וכו' (תהילים פ':ט"ז). לא לחנם היה תרעומת הנביא (ירמיהו י"ב:ב') נטעתם גם שורשו וכו'. אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שרש בארץ גזעם וכו' (ישעיהו מ':כ"ד). ומה שזכר דוד בקללת דואג (תהילים נ"ב:ז') ושרשך מארץ חיים וכו'. כי האיש השלם הוא הגן הנטע והנשרש בעדן בלי ספק. אמנה כי לפי חלוף אלו שני מיני החקויים הנאמרים בענין העדן יאמר שיהיה הגן עקר לעדן או טפל אליו שאם נאמר שהעדן הוא כנוי לעולם השפל הנה יהיה הגן שהוא תמונת האיש אצלו גדול במעלה וסבה עם היות שהעדן קודם לו בטבע ומציאות ואם נאמר שהוא כנוי לעולם השכלי הנה באמת יהיה הגן טפל לו ונמשך אליו:

ובמדרש (ב"ר פ' ט"ו) רבי יהודה ורבי יוסי. רבי יהודה אומר גן גדול מעדן שנא' ויקנאוהו כל עצי עדן אשר בגן אלהים (יחזקאל ל"א:ט') ואומר, בעדן גן אלהים (שם כ"ח) ור' יוסי אומר עדן גדול מגן שנאמר ויטע יי' אלהים גן בעדן מקדם. והכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. מתמצית בית כור תשתה תרקב על דעת רבי יהודה כפיגה זו שהיא נתונה בגינה ומשקה את כל הגינה והא ר' יהודה יש לו שני מקראות ורבי יוסי אין לו אלא אחד אמר רב חנן דצפורי האיר הקב"ה עיניו של ר' יוסי ומצא לו מקרא אחד מכריע על גביו ואיזה זה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי' (ישעיהו נ"א:ג'):

הנה שהם חולקים בזה הענין הנכבד שאמרנו. רצוני אם יוחס העדן בכתוב הזה אל העולם השפל או אל העולם השכלי כי רבי יהודה סובר שהחקוי הוא בשפל ומצא לו

עזר מהכתובים שגן גדול מעדן וכוונת הכתוב לפי דעתו ויטע יי' אלהים גן בעדן לומר שנטע ה' יתברך האדם בתוך העולם הזה אשר ברא אותו לכבודו ולצרכו דכתיב ונהר יוצא מעדן וכו' והרי הגן גדול מהעדן כמו שאמרנו. אמנם ר' יוסי סובר שהחקוי הוא בעולם השכלי וכוונת הכתוב שנטע זה הגן בתוך העדן הכולל העליון אשר ממנו ישפע תמיד. ולפי שהפירוש הזה הוא היותר נכון לפי טבע הענין ודחקוהו הכתובים המורים שהגן הוא הגדול אמר שהאיר הש"י עיני רבי יוסי והראה בהכרח מתוך הכתוב מה שיוכרע בו האמת בדרוש והוא ענין מאד נכבד. והנה אחר שזכר ענין הגן הנפלא הזה וכוון ד' ערוגותיו אשר הוא סוד האדם וחלקיו על דרך שנתבאר נעתק לרמוז בארבע נהרותיו המפורסמים במציאותם ולומר איך הוא משתמש בענינם אך יהיה ביאורו על פי החקוי הזה אשר האיר הש"י עיני רבי יוסי להראות על אמתתו שיהיה הגן צורת האדם ותמונתו והעדן אשר ממנו נהר יוצא להשקות אותו ואמר ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וכו'. בנהר הזה ובארבע ראשיו רבו דעות הראשונים והנה בעל הפרדס כתב בשם הראב"ע ז"ל וכמבאר אותו שהעדן הוא השכל העליון וד' נהרות הם השכל הפועל עם הג' שכלים אשר הניחום באדם. הראשון הכח בלי מפעל. והב' היוצא אל הפועל והוא הנקרא חלק. והג' הוא הנקרא כל הדבק בכל כי ארבעתן הושפעו מהעדן העליון. ושקרא אל השכל הפועל פישון הוא הסובב לפי שהסובב הוא סבת הדבר המסובב וגם שממנו פרה ורבה השפע על שלשת מיני השכלים הנמצאים במין האדם שהן כנגד שלשה הנהרות הנשארים. עד כאן. והנה כל זה מסכים אל מה שכתבנו בשער שקדם ממהות נפש האדם ואצילותיה ממדרגה למדרגה. אמנם ברמז הזה אינו צודק אומר והיה לד' ראשים כי לפי דבריו הראש הוא האחד לבדו הג' מושפעים ממנו בהשתלשלות ואין שום אחד מהם שיהא ראש בפני עצמו וגם שלא ביאר טעם שאר השמות על הרמוזים בהם: והרד"ק ז"ל בקונטריס שלו פירש העדן והנהרות על השכל האנושי ובטני המוח אשר בהם הדמיון והמחשבה והזכרון כמבואר שם ויתר דברים נאמרו לא אאריך בזכרונם:

[37]ואולם מה שיראה לי יותר הגון מצד עצמו ויותר מתישב על סדר הכתובים ומתקשר יפה עם מה שכתבנו במהות הגן הוא כי העדן הוא השכל העליון כמו שהונח בפי' האחרון שם. אמנם הד' נהרות הם הד' כחות שיכללם שם האדם המכונה בגן, ב' מצד ההיולי וב' מצד השכל כמו ושנתבאר אצל עצי הגן. ואמר כי השפע נמשך לכל ארבע

[37]השכל המעשיי באדם מתחלק לשתי כתות, הכת המשתוקק אל ההכרח, והכח המתאוה לחמדת התענוגים, והשכל העיוני יש לו ג"כ ב' כחות, כח התשוק' אל ההתבוננות הרוחניות, וכח התשוק' להשקיף ולהתבונן בדברים הנעשים והנפעלים תחת השמש, ועל ד' כחות האלה רומזים לדברי הרב פה ד' הנהרות המתפרדים מהנהר היוצא מעדן:

הכחות האלו מהעדן העליון כי משם יצא השפע האלהי הכולל על השכל החלקי להשקות את כל חלקיו כדי שיקח כל אחד ואחד הראוי לי לפי צורך הגן. ומשם יפרד וכו' ראה כי אחר שהושפע על השכל הזה בכללו להיותו נשוא בחמר יחוייב שיפרד משם ויחולק לד' ראשים נפרדים כל אחד בפני עצמו:

שם האחד פישון הוא הסובב את כל ארץ וכו' קרא בשם פישון לאותו הכח המיוחד אל הענין אשר ייחס אותו בעצי הגן נחמד למראה והוא ההמשך אחר הרצון בתענוגי העולם וחמודותיו למה שהוא אשר יפרה וירבה בעולם מאד מצד מה שיכלול בקשת ההנאות והדמיונות המותריות והאנשים רדפו אחריהם לאלפים ומאות כמ"ש החכם ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני אשר יעמיד תחתיו (קהלת ד':ט"ו). כי הנה באמת אע"פ שזכרו בכאן בראשונה לסבה שכתבנו הנה הוא משנה לראשון ממנו בבחינת ההכרחיית כי הוא הסדר אשר יזכרנו החכם כמו שיבא להלן בילדי האדם שער י"א ב"ה. ואמר היא הסובב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב. למה שהארה ההיא ידועה בהמצא שם הזהב על שפת הנהר ההוא ואמר כי יצדק זה עם מה שיקרה שהרודפים אחר זה החלק הוכרח להם לרדוף אחר הממונות כי בהם יושגו כל חפציהם. וזהב הארץ ההיא טוב וכו'. אמר כי הזהב המבוקש מהם הוא לבדו הראוי שיקרא טוב בבחינת מה שיעזרו בו האנשים השלמים להכין צרכיהם לעשות להם רב ולקנות חבר ולהכין ספר ובית המדרש ויתר הדברים ההכרחיים עד שיקנו החכמה היקרה אשר לא יערכנה זהב וזכוכית ושוהם יקר וספיר:

במדרש אשר שם הזהב אלו דברי תורה שהם נחמדים מזהב ומפז רב. שם הבדולח ואבן השוהם מקרא משנה ותלמוד תוספתא ואגדתא (ב"ר פט"ז). ואם שהם דורשים שם הנהרות הללו לענין המלכיות מכל מקום הוראת הדברים הללו תועיל לפי דרכנו:

שם הנהר השני גיחון הוא הסובב וכו'. אמר כי הכח השני אשר עליו אמר בעצי העדן וטוב למאכל הוא היותר שפל שבכחות האנושיות אשר לא ישתתף עמו דבר טוב זולתי הכרחיות המזון כאחד מב"ח ולזה קראו גיחון מענין כל הולך על גחון (ויקרא י"א:מ"א-מ"ב) כי בו ישתתף האדם עמו בלי ספק והוא תאות המאכל ומשקה ושאר הצרכים ההכרחיים להקרא חי לבד ואמר הסובב את כל ארץ כוש כי מלאכת כושית לקח והוא אשר הורגלו לכתוב החכמים שחוש המשוש חרפה הוא לנו (מו"נ ח"ג מ"ט) ולזאת הסבה לא הקדים זכרו לא בעצי הגן ולא בנהרות. אמנם ייחס שניהם אל הארץ הסובב את כל ארץ החוילה הסובב כל ארץ כוש מה שלא עשה כן בזולתם מפני היות שני הכחות האלו ופעולותיהם כלם פונים אל הענינים הארציים החמריים כמו שכן עשה

בזכרון העצים שאמר ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל כמו שזכרנו כבר:

ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההולך קדמת וכו' הנה לכח השכלי העיוני אשר קרא ענינו למעלה עץ החיים בתוך הגן רמזו הנה בשם חדקל לפי שפעולותיו יוצאות בחדות וקלות מופלג. והמריץ המליצ' באומרו היא ההולך קדמת אשור כי הוא הכח אשר ישיג בו האדם האושר הקדום במחשבה ואשר הוא תכלית מציאות האדם או שירא' שצופה ומביט להדבק באותו עדן מקדם שאמרנו שהוא מושפע ממנו או שהוא מכין אשוריו וצעדיו אליו כי הכל ענין אחד. והנה דניאל איש חמודות עד נאמן בזה שאמר ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל ואשא את עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגורים בכתם אופז [נ"א אופיר] וגויתו כתרשיש וגו' (דניאל י:ו'). הנה שכנה הכח הקרוב לעמוד על המרא' המעול' ההיא אל היותו על יד הנהר הזה עצמו ההולך קדמת אשור כמו שאמרנו:

והנהר הד' הוא פרת. אפשר שלהיות זה הכח אחד מחלקי השכל ועצם מעצמיו כללם בפסוק אחד ואיך שיהי' אמר שהשכל המעשי שנאמר עליו ועץ הדעת טוב ורע הוא פרת כי ג"כ מימיו פרים ורבים. והענין כי כמו שהחלק הא' מהכחות החמריות נקרא פישון על שם שרבים יצאו מידי שיוויו וטעו בו להחשיבו ביותר נאות מהשני כן טעו בחלק הזה האחרון שבכחות השכל למה שסכלו הראשון וחשבוהו לתכלית מציאותם לסבה שזכרנו ולזה קצר ואמר והנהר הד' הוא פרת יורה כאלו הוא כבר ידוע אצלנו ובמה יודע איפה כי אם במה שכוון אליו בשם פישון שהענין בהם אחד ומדרגת זה במינו היא עצמה מדרגת זה במינו ואין הפרש ביניהם במלה רק שזו יהודית וזו ארמית. ועם זה ירא' שנתבאר ענין אלו הנהרות אשר בגן יפה כי הם הוראה לד' הכחות הראשיות אשר בהם ישתמש האדם בכל אחד מד' מיני החיים המשיגים אותו מצד חלוקי הרכבתו הנרמזות בעצים אשר בו והם ודאי ענינים מסכימים ויחדיו היו תמים. ואחר שהשלים להורות חלקי הגן והעבודות המיוחדות אל חלק חלק ממנו אשר מכללם שצריך העיון והשמירה בהנהגה בהם אמר ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן וכו'. יראה כי לקח את האדם הזה הכולל כל אלה הכחות והטיל עליו משמרת זה הגן שיהי' תמיד סמוך לעדן ושלא יתפרד ממנו וזה כשיתנהג בהם על צד היותר נאות להמשיך אליו השפע האלהית. וראיתי מי שכוון שמלות לעבדה ולשמרה בלשון נקבה תהיינ' מוסבות אל נשמת חיים ונפש חיה שהזכיר בראש הענין ויפה כוון דתרוייהו איתנהו שאין משמרת עבודת הנפש רק עבודת ושמירת הגן על הדרך שזכר ולזה היישירו וזרזו בו והתרה בו בכל מה שצריך

אליו במלות קצרות. ואמר ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן וכו'. הנה התיר אליו להשתמש בכל ד' הכחות שהזכיר במה שהוא צריך לקיומו והעמדתו. ולזה צוה עליו ומרשה אותו שיאכל מכל עץ הגן הכולל כל עץ נחמד למרא' שהוא החיות בענינים הצריכים אליו לבקשת הערב וטוב למאכל שהוא על ההכרחי לעמידת החי. וכל שכן שצריך להשתמש בעץ החיים אשר בתוך הגן שהיא הענין השכלי בהחלט. אמנם מעץ הדעת טוב ורע אמר לא תאכל ממנו כי ביום אכלך וכו'. הנה שם העץ מוכיח עליו שהיא טוב ושהאוכל ממנו יפקח עיניו לדעת טוב:

ויש לתת לב למה ה' והוא הטוב ימנע הטוב והרמב"ן ז"ל כתב ואם היה עץ הדעת טוב לאדם למאכל ונחמד אליו להשכיל למה מנעו ממנו האלהים והוא הטוב. ומי יתן ישיבני ואם הוא רע ומר ובלי תועלת למה זה בראו האלהים ושמו בראש עצי עדן אצל עץ החיים להיות לאדם לפיקה ולמכשול למהר לשלחו משם פן ישלח ידו ואכל וכו'. וגם אם הוא רע איך ייחס הכתוב סגולתו אל האל יתברך ולמלאכיו בכל הכתובים שזכרנו למעלה. והנה הרב הנזכר כשמצא עצמו דחוק בין אלו המצרים כתב כי האכילה מזה הפרי תוליד הבחיר' והרצון להרע או להטיב בין לו בין לאחרים ושזו מדה אלהית מצד אחד ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה על הענינים אשר מתחלה היה פועל הראוי בטבעו הישר כאשר יעשו השמים וכל צבאם שהם פועלי אמת וקרא על זה הענין מה שאמר הכתוב האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים וכו' (קהלת ז׳:כ״ט) והיושר הוא שיאחוז דרך אחת ישרה. והחשבונות הם מה שבקש ענינים משתנים בבחיר' הכל כמו שהיא בפירושיו: ודבריו תמוהין מאד בעיני כי הנה כל כונתו ית' לעשות האדם בעל בחירה והיא היא עצם אנושותו כמו שכתבנו במאמר נעש' אדם בשער הג' והענין הבחירייי הוא הטוב שבו כמ"ש והנה טוב זה יצר טוב מאד זה יצר הרע (ב"ר פ' ט'). לומר שכל שלמותו הוא תלוי במציאות הבחירה אשר אי אפשר לו כי אם בהמצא לו שני הענינים האלה רצוני הטוב והרע וכמו שיבא אמותו בשער הבא אחרי זה אצל לא טוב היות האדם לבדו ב"ה. ואם כן איך יסבול הדעת שכוון הש"י שיהי' האדם נעדר החפץ והבחירה ויעש' מעשיו כדרך הנמצאים הטבעיים וימנע ממנו אכילת הפרי שיולד בו הכח הבחירייי הלזה שהור' שהיא מדה אלהית ? ועוד מה פשעו ומה חטאתו במה שאכל ממנו הרי נתעצם באינושותו וברוך הוא שאכל משלו ואם יונח שמרד ופשע בזה עתה אומר שצדק מאמר האומר כי בעבור שמרד הושם כוכב בשמים (מ"נ ח"א פ"ב) אחר שהכח הבחירייי והאלהי הזה הוא תכלית שלמותו מצד שהוא אדם ולא היה ראוי שיגיעהו זה הטוב בעונש מרי בין שהודיעו ענין הען ההיא או לא הודיעו כמו שכתב הוא

ז"ל מלבד שלא יסבלו הכתובים הפירוש ההוא וגם שהמאמר שכתב שבאת בו המניע' באומרו ומן העץ אשר בתוך הגן לא תאכל ממנו הנה יכלול גם אל עץ החיים אשר בלי ספק היה הרצון שיאכל ממנו ויחי' לעולם:

[38]אמנם מה שזכרתי בפירוש ויצמח יי' אלהים הוא האמת והנכון כמו שמשלים כוונתו בכאן וזה כי בענין הדעת טוב ורע יש ג' מדרגות כמו שהיא הענין בכל המעלות, מי שיסכלהו לגמרי. ומי שידעהו כהוגן. ומי שידענו בשבוש. ומהידוע כי מי שלא ידע אותו כלל הנה הוא נמשל לבהמות אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו. והוא יהי' פרא לא אדם כמו שאמר הכתוב ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע (דברים א'). והנביא אמר בטרם ידע הנער בחור בטוב ומאוס ברע (ישעיהו ז':ט"ו). וברזילי אמר על חולשתו בעצמו האדע בין טוב לרע (שמואל ב י"ט:ל"ו): ואשר ידע אותו כהוגן ומשתמש בו כראוי הוא האיש הנולד בצלם אלהים כאשר העיד הקדוש ב"ה על עצמו הן האדם היה כאחד ממנו וכו' בכתובים שזכרנו למעל': אמנם מי שידעני בשבוש הוא המשתקע בו ומתעצם בעצמיותו ומשתמש בו שלא כדרכו ושם אותו לתכליתו כמי שעשו בוני המגדל כמו שיתבאר בשער י"ד ב"ה כי היה טעות בידם ונשאר ביד הנמשכים אחריהם והם רוב בנין העולם. והאמת כי אינו רק שער קרוב להגיע בו אל בית החיים הסמוך אליו כי לזה שמם שכנים מצרנים בתוך הגן כמו שסמכם ותיוכם הכתוב באומרו ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות וכו' (דברים ל':ט"ו) ובשאר הכתובים הדומים אליהם שזכרנו. ועל כן היו בשמוש זה העץ ג' ענינים כנגדם. הא' מי שלא ירגיש בו כלל הוא יהי' עיר פרא נשאר בפתיותו המוחלטת כבהמת השדה אשר אין לו דבר עם אדם. אמנם מי שהרגיש בו והורגל אצלו ונהנ' באוירו ובהבטתו בו ומשתמש במשמושו ובריחו כענין רוב עצי הבשמים שכך הוא דרכן יועיל מאד להיטיב הפקחות ולדעת ולהשיג הכרת הטוב והרע על שוויו להיותו כאלהים יודע טוב ורע. ואחשוב כי גם הטעימה ממנו לבד אם שלא תועיל לא תזיק דטעימה לאו מלתא היא כמו שאמרו ז"ל לגבי תענית (ברכות י"ד.) והחוקר בפי"ד מהג' מהמדות הסכים לזה כי על כי לא ייחס חרפת התענוגים רק אל חוש המשוש לבד כמו שהוא באכילה הגמירה והמשגל כי אמר שהטעם אינו רק משפע הטעמים והוא דעת נכון מאד לכוונתינו. והנה הרב המורה

[38]פה יבאר שעץ הדעת הרומז להשכל המעשי תועלת המוסרי הנמשך ממנו לאדם נקנה לו, רק כאשר ישתמש בו בהשתמשות ממוצעת, אבל ב' הקצוות ר"ל העדר כל ידיעת טוב ורע מצד אחד, ומצד השני רוב ההשתמשות בו, עד שישתקע האדם בו, לסור תמיד אחר שכלו ודעתו, יביאוהו לרוב אל הטעות, לנטות מדרך עץ החיים האמיתיים הנטוע אצלו רק בעבור זה להורות לו, כי רק בהתחבר עץ החיים אל עץ הדעת, טובים השנים כאחד, אבל לא בנטות הדעת מהחיים האמיתיים, ושמוש האמצעי הזה נקרא טעימה אשר הותרה לאדם, והשמוש לרוב נקרא אכילה, והיא לבדה שנאסר' לו כמאה"כ לא תאכל ממנו:

בזה במה שאמר שהמרי היה ההשתקעות בו הנה יורה כי השמוש בלי השתקעות הוא טוב. וזה באמת היתה סבת מציאותו וצורך היותם שם בג"ע אצל עץ החיים כדי שיגיע למשתמשים בו כראוי התועלת ההכרחי ההוא שאמרנו שאי אפשר זולתו. ומה שתרגם אנקלוס דאכלין פירוהי חכמין וכו'. לא כוון להכחיש זה רק תקן להמון שלא יחשבו שהעץ ההוא היה בעל נפש יודע טוב ורע כמו שתקן הרמב"ם ז"ל באמרו לא תאכל ממנו שהוא כמו בעצבון תאכלנה. ואכלו איש את גפנו וכו' (ישעיהו ל"ו:ט"ז). אמנם האכילה לגמרי וספוק המזון ממנו עד שיתהפך הנזון אליו הוא לבדו אשר נאסר לו מפני רוב היזקו אשר אין רע ממנו והוא ענין ההשתקעות שאמרו. והוא אומרו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי האכילה הוא ענין נוסף על שאר השמושים הנזכרים וכאלו בלשון הזה עצמו יתירם או יצוה עליהם כרופא זה הנותן ביד החולה תפוח מרקחת מעשה רוקח לפקחו בעוצם רחניותו או להעטישו והזהירו שלא יאכל ממנה פן תזוקנו דלאו לאכילה קאי. וזה היה מקום המעדת רגלי חוה, אמרו בויכוחה לפני הנחש כמו שיבא בשער ט' ב"ה. והודיעו כי ביום שיסתפק מהענין ההוא בזה השיעור המכונה לאכילה גסה עד שיחשוב שזולת החיים המפורסמים הוא הבל. בו ביום יחוייב להמנע ממנו החלק העצמי השכלי שהוא עץ החיים ואין המות האמתות זולת זה הבאה ליומה גם יפסק ממנו חוט החסד המושך עליו החיים התמידים כנגד טבעו בדרך ההשגחה שכר עמידתו על המצוה ויחוייב לו המות הטבעי הכרוך בעקבות הייתו אשר אין המלט ממנו למתפרד מהרצון האלהי כי כן הוא חק כל דבר התלוי בזכות שבהסתלק הסבה מסתלק ההשגחה האלהית וישאר הענין לטבעו ופחות ממנו כטעם והיה כאשר תריד ופרקת כו' (בראשית כ"ז). והנה הסרת המלכות משאול תחת כי לא שמע את דבר ה' כמו שיבא בפרשת עמלק שער מ"ב. וירידת ישראל למצרים בעלילת כתונת פסים. גם גזירת מתי מדבר בדבר המרגלים כלם ענינים דומים ונאותים זה לזה כמו שיבא כל אחד מהם במקומו ב"ה ונוסף שתהיה האכילה הזאת סבה להפסד החברה וקלקול חיי הישוב כמו שהיה בענין קין והבל כאשר יבא בשער י"א. והנה א"כ יהיה ענין מות תמות, מות ע"י ב"ד של מטה תמות ע"י ב"ד של מעלה, ובמדרש מיתה לאדם מיתה לחוה מיתה לו מיתה לדורותיו (ב"ר סוף פ' ט"ז):

אמנם למה שהשמוש בשני הכחות החמריים הנרמזים בעץ נחמד למראה וטוב למאכל צריך מאד לקיום החי ועמידתו באופן נאות מצורף להיות נקל מאד העמידה על ההכרח שאינם תכלית המין האנושי כי הטענות המקיימות אותם הם חלושות מאד ובטלות מעצמם והבטולים אשר ישיגום הם חזקים ומפורסמים כמו שנתבאר כל זה בחכמה

המדינית באר היטב. לזה לא אסר מהם האכילה כמו שאסר אותה מעץ הדעת כי די בשלמותו הראשון בשיכיר זה ואיש בער לא ידע וכסיל לא יבין כו' (תהילים צ"ב:ז'). מה שאין כן הענין בעץ הדעת כי רבים מהנחשבים חכמים טעו בו והטעו זולתם כמו שאמר מצורף אל הקושי העצום הנמצא בציור האנשים מציאות הטוב ההוא העליון הרוחני אשר עין לא ראתה זולתי אלהים וכבר השלים בזה לגלות אזן אנשים בכל מה שראוי להם לעשות בכל ימי חייהם בהשתמש בכל כחתיו הנמצאים בו לפי טבעו והרכבתו להגיע אל תכליתו והוא תשלום מלאכת הגן האלהי וצמיחת עציו והמשך נהרותיו וצוואותיו ואזהרותיו כמו שראוי שיובן מאלו הענינים הנפלאים הנקראים גופי תורה והנסתרים תחת לבושה האמתי כמו שהאיר עינינו בזה האלהי רשב"י במאמר אשר זכרנוהו ראשונה עם היות שהנפש והנשמה נשארו לו ולחביריו והנם מועטים וכמו שלמדנו מאחת מל"ב מדות שהתורה נדרשת בהם [נעתקים אחר מבוא התלמוד בגמ' ברכות] שכל הספורים האלו והבאים אחריהם כלם אינם אלא פרטו וביאורו של מאמר ויברא אלהים את האדם שסתם אותו ראשונה כמו שיבא ביאור זה יפה בשער הבא אחרי זה ב"ה. כי הוא חזוק גדול לכל מה שכתבנו. והנה היה בזה דרכנו במסלה אשר כבשוה רבים ונכבדים ברמזותיהם כאשר אמרנו בתחלה רצוני במה שאמר מהרעה הנמצאת מנטיית האדם אחר המפורסמות וההשקע בהם. האמנה כי כאשר נתתי את לבי בסבה הראשונה אשר ממנה נמשך זה ההשתקעות המתפשט בעולם אמרתי כי הפרשה הזאת העצומה אשר תדבר במהות האדם וכל חלקי פעולותיו על זה האופן ותצוה על הדרך המועיל מהם ותזהיר על המזיק בכמו זה השיעור אי אפשר שלא תתעורר על זאת הסבה החזקה אשר היא הגרמה בכל הניזקין. ולכן נראה אלי בה דרך נכון וישר יש בכללו כל מה שכתבנו הנה בלי ספק והוא ליחס כללות החכמה אל הפרדס החשוב שבה כמנהג החכמים האומרים ד' נכנסו לפרדס כו' (חגיגה י"ד:). וחלקי החכמות אל חלקי העצים אשר הצמיח יי' בו עד שיהיה כל עץ נחמד למראה כנוי לחכמות הלמודיות אשר תכליתה לראות בחמדת מראות הככבים ועיוניה הם נקראים חוזים בכוכבים והכתוב אומר ויותר לרואי השמש (קהלת ז':י"א) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה כו' (ישעיהו מ':כ"ו) וטוב למאכל אל החלק הטבעי המעיין בעבודת האדמה להוציא בר ולחם ומזון ועץ החיים אשר בתוך הגן הוא השפע האלהי הנבואי אשר הוא תכלית הכל ולמעלה מהשכל האנושי הפלא ופלא והוא ההישרה האלהית התוריית כי עץ חיים היא ובזכותה אפשר שימשכו החיים התמידיים בדרך החסד על המחזיקים בה. ועץ הדעת טוב ורע הוא השכל הפילוסופי העיוני שהוא ודאי כלל שני ההפכים רצוני שהוא טוב במה

שיספיק להוציח בעליו מידי הדעות הנפסדות המכחישות מציאות הסבה הראשונה או המגשימות אותה או מטילות בה שום רבוי וכיוצא מאלו הענינים שתסכים עם הדעות הנבואיות. אמנם הוא רע ומר במה שיכחיש אותה כמו שהוא בענין ההשגחה והשרות הנבואה והשכינה ונתינת התורה וכל הדברים הנמשכים אל זה וכן השכר והעונש וזולת זה. ולזה היתה האזהרה חמורה מאד כי ביום אכלו ממנו ויחשוב שאין עוד מלבדו מות ימות כמו שעל דרך האמת האכילה וההסתפקות ממנו גרם מיתה לאדם ולכל דורותיו. וד' הנהרות הם הכחות המיוחדות לאדם אל כל אחד מהם. כי פישון הסובב את כל ארץ החוילה הוא יהיה השכל הלמודי המעיין בגשמים הסובבים את הארץ המגידים ומספרים כבוד אל תמיד אשר שם השמש והירח והככבים הנמשלים אל הזהב הטוב והבדולח וכל אבן שהם יקר וספיר. והנהר השני הוא גיחון הוא הכח המיוחד אל החכמה הטבעית המשתדלת בעבודת האדמה אשר קראוה החכמה הפחותה כמו שאמר הוא הסובב את כל ארץ כוש. והנהר השלישי חדקל ההולך קדמת אשור כי הוא חד וקל מכל הכחות הסכליות. וכבר נמצא זה הנהר מיוחד אל הנבואה כמו שכתבנו. והנהר הרביעי הוא פרת הוא הדעת הפילוסופי המתעסק באלהות אשר בו הטוב והרע כמו שנזכר ונקרא פרת לפי שרבים שתו ממנו ממה ששתו ממי חדקל ושכרו מיינו והשחיתו התעיבו עלילה והוא מה שכלנו בימים הראשונים ומה שרמה לנו עד הנה כי מיין זה העיון המחקרי שתו חכמינו גם שמריו שתו אנשינו עד אשר נפתה לב העם בכלל לגרש האמונה האלהיית מלבם ולהחליש בה כחם יותר מכל העמים אשר על פני האדמה אשר לאורני ראו אור בתחלה ועתה עינינו רואות וכלות כי לקנאה זו חברתי חבור קצר קראתיו חזות קשה בו סדרתי זאת התלונה על מכונתה בשנים עשר שערים ובעשירי מהם יחדתי ביחור זאת הפרשה והשלמתה על זה האופן. ואע"פ שנרמז הנה יבוקש משם כי הוא בעיני עקר כל מה שיאמר בה. וכמה העירו חכמינו ז"ל על זה בפירושם צוואה זו כמו שפירשוה באומרם. ויצו יי' אלהים אמר ר' לוי (ב"ר פ' ט"ז) שצוהו על ששה מצות. ויצו, על עבודת עכו"ם כמו דאת אמרת כי הואיל הלך אחרי צו (הושע ה':י"א). יי', זו ברכת השם כד"א ונוקב שם יי' (ויקרא כ"ד). אלהים. אלו הדיינין כד"א אלהים לא תקלל (שמות כ"ב:כ"ז). על האדם, זו שפיכת דמים כד"א שופך דם האדם (בראשית ט':ו'). לאמר, זו גלוי עריות. כד"א לאמר הן ישלח איש את אשתו (ירמיהו ג':א'). מכל עץ הגן, צוהו על הגזל. הנה שיאמרו בבירור שאין ענין זאת הצואה רק להזהירו מהמינות בדעות הנפסדות במהותו יתעלה והוא ענין הטוב הנמצא בעיון ההוא ולהרחיקו מהרע הנמצא בו מצד הכחישו בהשגחתו ית' כי על כן יזהירנו מכל הפעולות המגונות אשר ישמר

האדם מהנה מיראת העונש והוא מבואר ויועיל זה הגלוי לשתובן כל הפרשה על זה הדרך. ומכל מקום לא אמנע מרמוז אל השלמת הדרך הנכון הזה בכל מה שיבא ודי בזה למה שכוונו אליו בזה השער ויבא אחריו מה שיורה על הסבה העצמית אשר בעבורה לא עמד אדם על מצותיו ולא נזהר באזהרותיו והיה מה שהיה ממנו ומזרעו אחריו כי הוא הראוי להודיע ולהודע:

שער ח

פרק א

יבאר ענוני הזווג הראשון מעניני הזווג השני.

ויאמר יי אלהים לא טוב היות אדם לבדו וכו'

בהגדה (סוטה ב'.) א"ר שמואל כי פתח ריש לקיש בסוטה אמר הכי, אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו שנאמר כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים (תהלים קכ"ה) אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן וקשה לזווגן בקריעת ים סוף שנאמר אלהים מושב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות (שם ס"ח). כמוציא אסירים בכושרות איני והא אמר רב יהודה אמר רב ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יצאת ומכרזת בת פלוני לפלוני. לא קשיא כאן בזווג ראשון כאן בזווג שני,

[39]להיות המיוחד שבדרכי החקירה והלמוד הוא להורות וללמד בדברים הידועים על הבלתי ידועים, יחייב על הרוב להקדים בלמודים העניינים המאוחרים אצל הטבע אל המוקדמים והידועים אצלו ראשונה להיותם אצלנו בהפך כמו שכתב זה החוקר בתחלת ספר השמע ובראש ספר המדות. והוא דרך ישרה דרך בה כל הבא בשערי החכמה והלמוד וכן היא דרכן של נביאים בכל מה שהודיעו עניני האלהים וגבורת נפלאותיו

[39]כוונת הרב ז"ל להורות בתחילה, כי כמו שכל החכמים ברצותם ללמד לזולתם איזה ידיעה נשגבה מדרכם לבאר אותה ע"י משל או דמיון לקוח מדבר ידוע ומפורסם כמו שדמו הנביאים גבורת הבורא ויכלתו בדמות אריה, וחמלתו על יצוריו בדמות רועה המנהל עדרו עד שאחז"ל על זה, גדול כחן של נביאים, שמדמין הצורה ליוצרה, והחכם (קהלת ט':י"ד) דמה את האדם לבית כאשר דמוהו שאר החכמים לעולם קטן, כי כמו שיש בעולם בכלל ובכל בית בפרט מנהיגים שונים ומונהגים מהם, כך יש באדם כחות שונות המנהיגים זא"ז, אשר ע"כ אמר החוקר כי רק בענין זה נוכל לומר, שהאדם יעשה עול, אם לא יתן לכל כת מכחותיו את הראוי לו, וישלוט עד"מ תשוקתו החומרית הראויה להיות מונהגת משכלו להיות לו מנהיג, כן ברצות הי"ת לרמוז על חבור החומר והצורה באדם, ספר לנו ענין חבור האיש והאשה וכל הנאמר פה ממנו ע"פ פשוטו, יאמר ג"כ ד"מ ורמז מחיבור וזיווג החומר והצורה, ובאר בזה גם דברי ד"ה ע"ה (תהלים מ"ה) וחיבור צורת השכל עם החומר נקראו לדעתו בפי חז"ל הזיווג הראשון, ועליו מכריזין קודם הלידה, כי לפי ערך מזג האדם וליחויותיו אשר הם מורשה לו מלידה ומבטן, הטובות הנה בערך וביחס שוה או רעות, כן תהיה ג"כ מדרגת שכלו העיוני והמעשי, אפס הזיווג השני והוא חיבור האיש עם אשתו, הטובה תהיה, או רעה, הוא רק לפי מעשיו, כמא"הכ מצא אשה מצא טוב, ר"ל אם יש איש שמצא אשה יקרה, ודאי רק איש טוב מצאה, ובהפך אמר הכ' שוחה עמוקה פי זרות, זעום ה' יפל שם, ובזה באר הרב כמה ספיקות שהעיר עליהן.

עם שהוא הסיבה הקודמת לכל הנמצאות בדברים שברא בעולמו. אריה שאג מי לא ירא וכו' (עמוס ג':ח'). כרועה עדרו ירעה (ישעי' מ') ודמו תואריו לתוארי האדם וייחדו הפעולות אל הכלים המיוחדים אליהם. כתובים באצבע אלהים (שמות ל"א:י"ח). שמיך מעשה אצבעותיך (תהלים ח') ובכלל ארז"ל (במדבר רבה פי"ט) אמר רבי יודן גדול כחן של נביאים שמדמין כח הגבורה של מעלה לצורת אדם שנאמר ואשמע את קול אדם כו' (דניאל ח') ר' יהודה בר סימון אמר מהכא ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם (יחזקאל א':כ"ו) וכבר היה זה המאמר יותר נאות למה שרצהו הרב המורה בפ' מ" ח"א מהמאמר שהביא הוא זה לשונו שם (ב"ר פ' כ"ז) והוא גדול כחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה עם שזה וזה יתבארו יפה אצל והאיש משה ענו מאד שער ע"ו ב"ה. וכבר אמרו החוקרים הנקראים אלהיים שרוב מה שלמדו בחכמה האלהית הוא לקוח מהענינים הידועים מדברי הנפש האנושי כנזכר באלהית במאמר התוארים ובחתימתו. והאלהיים על דרך האמת אמרו מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא (ברכות נ"ח.). ואמרו תבא הנפש שיש בה ה' דברים הללו ותשבח להקב"ה שיש בו ה' דברים הללו (שם י'.) כמו שיתבאר זה אצל הדלקת הנרות שער ס"ח ב"ה. ומזה המין מה שהמשילו העולם הבא הצפון מעין כל במעדני העולם הזה וענייני תענוגיו והעדן הרוחני האלהי בעדן הגשמי כמ"ש המאושרים. והביאה הרמב"ן ז"ל בפירושו (פסוק ועתה פן ישלח) הביאני המלך חדריו אל חדרי גן עדן מכאן אמרו כמעשה הרקיע כן מעשה גן עדן. והנהרות כנגד ארבע מחנות שבמרום כו'. ומזה המין מה שהודיע העולמות זה בזה רצוני העולם הגדול הכלול בעולם הקטן החלקי שהוא איש האדם להורות וללמד מהידוע מהאחד אצל הפרסום למה שנעלם ממנו מהשני מבלי השקפת איזה מהם קודם אצל הטבע. וכבר המשיל מהות איש האדם בעיר קטנה ואנשים בה מעט כו' (קהלת ט') להיות עניני העיר שריה ומנהיגיה וחלוקי דעותיה וכתותיה וכל הקורות אליה במלחמותיה ונצוחיה מפורסמות אצל האנשים ממה שידעו את עצמם. וכבר כתב זה המשל עצמו החוקר בסוף המאמר החמישי מספר המדות כי על כן אמר שיפול באדם המאמר בשהוא עושה עול לעצמו בשכבר ימצא בו מי שהוא במדרגת מנהיג ומי שהם במדרגה מונהגים מצוה ומצווים וכיוצא בזה ונמשך לזה אמר החכם ג"כ עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצור לרוחו (משלי כ"ה:כ"ח) וכבר המשיל האדם הפרטי לסבה זו עצמה אל הבית המלאכותיי אמר בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלף הבית (קהלת י':י"ח). וזה מפני שעניני הנהגת הבית המלאכותיי הוא יותר מפורסם עם שההנהגת הבית הטבעי שלו שהוא עצמו היא קודם אליו בטבע והוא מה שרצהו באותה פרשה שזכר תחת שלש

רגזה ארץ כו' תחת עבד כו' תחת שנואה כו' (משלי ל׳:כ״א). כמו שיתבאר בשער צ״ה ב״ה. וכבר הקריב המשל והלמוד בהמשילו החבור הטבעי הראשון אשר חובר בהוית האדם הנכלל באומר וייצר יי' אלהים את האדם עפר כו'. שהוא חבור החומר והצורה אל הזווג המאוחר אצל הטבע המפורסם אצלנו כי יקח איש אשה כמו שהיה מנהגו בכל ספר משלי בדברו מהאשה הזרה והנכריה וגם מאשת חיל עטרת בעלה עד שהפליג בשבחיה פרשה אחרונה כאשר יתבאר אצל ואברהם זקן כו' שער כ״ב ב״ה כי באמת שני החבורים האלה יש להם קירוב גדול ודמיון נפלא והם נאותים מאד ללמוד זה מזה. והתועלת המגיע מזה הלמוד עצום מאד למי שהוא מסתכל בעצמו וחס על מציאותו וחס על כבוד קונו כחס על הנר נר יי' נשמת אדם אשר נפח באפו כחס על השמן שמן משחת קדש התורה האלהית אשר תורק עליו להאיר על ראשו כחס על הפתילה הוא חיי גופו אשר חובר אליו צמיד פתיל בימי חלדו בכל מכל יפקח עיניו להועיל לעצמו ולהיטיב אחריתו. ולסבה זה הענין המהנה והמועיל מאד לדעתי יסדו בני קרח מזמור מיוחד כללו בו ענינים נפלאים ממהות החבורים האלו ותועלתם כפי מה שאבארהו להגיע הנאתם:

למנצח על שושנים לבני קרח משכיל שיר ידידות (תהילים מ״ה:א'). יראה שראו לנצח השיר הזה על דוגמת שושנים לפי שהדרוש אשר כוונו אליו בו יתדמה אליהם בענינו וזה כי כמו שהשושנה היא נחמדת מאד למראה ותאוה היא לעינים. אמנם כאשר יקחה האדם בידו ויקריבה אליו ירגיש בה הנאת הריח הטוב הלביי אשר הוא תועלת נפלא מהראשון במה שהיא מחזקת כחות הנפש כן הדרוש הזה במה שנראה ממנו לעינים מהזווג המפורסם יועיל מאד אל האיש ואל האשה במה שיתן הסדר הנאות והמועיל בהנהגת הבית על צד היותר טוב שאפשר. אמנם כאשר ישקוד המתבונן בעיונו בכוונת דבריו והתכת חלקיו כמו שיחוייב למאמרים כאלה ימצא בו תועלת אחר נכבד מאד ירגיש בו השכל תענוג נפלא מהראשון מצד היותו רוחני ונפשיי בהשכלתו ומגיע התועלת לעקר עצמיותו וזה טעם משכיל שיר ידידות יכוונו אל שני מיני הזווגים שנזכרו: רחש לבי דבר טוב כו' [ע' קהלת בפי' הרב על פסוק ראיתי את כל המעשים] לחכמי החקירה במקומות המיוחדים אל זה העיון ובפרט במאמר הו' מספר המדות נתבאר שהשכל נתחלק לעיוני ולמעשי. ושהפועל המיוחד אל העיוני הוא השכל בדברים ההכרחיים הנצחיים לבד שפעולותיו נשארות בעצמו ובלתי יוצאות ממנו. והשכל המעשי גם הוא יתחלק לחלק אשר בו יתבונן להמציא הטובות האנושיות בדברים האפשריים וקראו אל זה החלק תבונה ואמר שהוא קנין אמתי נעשה בהשכל בכל טובות

האדם והרעות והכוונה גם כן שפעולותיו נשארות בעצמו בלתי יוצאות ממנו. אמנם חלק ב' מהמעשי יקראו אותו מלאכותיי והוא מסוג הדברים הנפעלים אשר הפועל יוצא אל הפעול ומקנה לחמר צורה או תמונה מלאכותיית ובעבור זה קראוהו קנין נפעל בהשכל האמתי. על פי הדברים האלה אומר אני שג' אלה חלקי הפעולות אשר הם כל האדם הם אשר כוונו אליהם המשוררים בכתוב הזה אשר הניחוהו להתחלת זה השיר הנכבד אשר כן תארו ענינו ובו התפישו על דרך הכללות הדברים אשר בביאורם ובחלוק פרטיהם ימשך המזמור כלו. והנה על הראשון והוא פועל השכל המוחלט הנשאר בעצמו אמר רחש לבי דבר טוב ייחוס הדבר אל הלב ותוארו בטוב כי שלמותו בעצמו ולא יוצא ממנו כמו שהטוב הוא נרצה לעצמו לא לזולתו. ועל החלק השני אמר אומר אני מעשי למלך כי בחלק המעשי הזה לפני מלכים יתיצב לסדר לפניהם משא ההנהגה הכוללת המוטלת עליהם וכל הדברים המועילים לחיים. ועל החלק השלישי אמר לשוני עט סופר מהיר ואמר זה על כלל האברים הכליים המזומנים להוציא אל הפועל כל מלאכת מחשבת להשלים רצון השכל האנושי על השלמות כמו שתוציא עט הסופר המהיר לחוץ מה שצוייר בנפשו מהענינים המושכלים על צד היותר נאות שאפשר. והמשיל הענין באבר זה, רצוני הלשון, כאלו ביאר הכוונה בדבר אשר בידו ואשר הוא לפניו לפי שעתו בהוציאו בשיר זה לחוץ הדבר הנכבד המצוייר בנפשו וזה להפליג מליצתו. ואחר שזכר בפסוק הא' שלשה חלקים האלה בדרך כלל נעתק לפרש ענינם ולבאר סגולותיהם ותאר החלק הראשון בשלשה תוארים נפלאים שהם מיוחדים אליו והוא נבדל בהם משאר החלקים והם עקר שלמות האדם וסוף מעלתו ולזה אמר יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך כו': [40]התואר הראשון הוא במה שפעולתו המיוחדת היא להתבונן בדברים

[40]התואר הראשון, ר"ל שהשכל העיוני יש לו שלש מעלות, הא' שהוא הכח היותר יפה, והנכבד באדם, והשגתו בדברים הנעלים מבני אדם בהשקפה הראשונה, והב' שרק בעבורו נתן לאדם כשרון הדבור החסר לכל שאר בע"ח, והג', כי רק בעבור תבונתו ושכלו העיוני הזה אשר על ידה יעש הטוב והישר בעיני אלהים ויעויין בעיונים אלהיים הוא נשאר וקיים לעולם אף אחרי הפרדו מהגוף, ועל שלש אלה רמז המשורר באמרו יפיפית מבני אדם, הוצק חן בשפתותיך, על כן ברכך אלהים לעולם, גם להשכל המעשי שהוא כח ?התבונה בדברים ארציים יש שלש תנאים, אם יהיה כראוי וכנכון, האחד, שיכוין בעליו בו רק אל מה שהוא טוב באמת, תחת כי השכל המלאכותי יקרא טוב בדרך העברה אם רק ידע להשיג חפצו, אף שחפצו זה בעצמו הוא רע, כמו שקרא הכ' עצת אחיתופל טובה בדרך העברה בעבור היותה מכוונת כראוי להשיג חפצו הרע להמית את דוד מלכו, הב' שישתדל לדעת החלקים הפרטים בכל דבר, ולא יסתפק בידיעת הכלל לבד, והג' שישתדל להגיע אל תכליתו ע"י אמצעים טובים ורק בדרך נכון, ולא בדרך עקש ופתלתל. ועל שלש אלה אה"כ אל השכל המעשי אשר קרא בשם גבור, צלח ורכב על דבר אמת, ר"ל כמו שהרוכב תמיד בחבור והצטרפות אל מרכבתו ובהמתו שהוא רוכב עליה כן תתחבר תמיד אל האמת ומעלת המדות להתרחק מכל פחיתות ודבר שקר לבלתי עשותם לאמצעים להשיג חפצך וזה הוא התנאי הראשון, ועל השני אמר חציך שנונים, ר"ל חצי שכלך יהיו שנונים לדעת ולהכיר כל החלקים הפרטיים והבדלם כי רק השכל השנון ישקיף על ההבדל בין הדברים הנראים כדומים, כמו שתרגם אונקלס בעלי חצים מרי פלוגתא ר"ל היודעים לחלק ולהבדיל בין דבר לדבר, ואיש כזה נקרא בלשון חז"ל שיננא ועל התנאי הג' אמר שבט מישור וכו' להורות כי ישתדל להשיג תכליתו תמיד רק בדרך ישר.-

העיוניים הרוחניים שהמה נכבדים ועליונים מאד מאדם. ולזה אמר שכבר נתיפה בזה בתכלית הנוי והיופי משאר הכחות שיעור שנתעלה מאד מאדם להיותו כאלהים לדעת. והתואר השני כי בעבורו ולא בעבור זולתו מחלקי האדם וכחותיו יקרא חי מדבר והוא אומרו הוצק חן בשפתותיך כי הדבור מיוחד זה לשפתים והחן המיוחד לאדם הוא בדבור כמו שאמר בשניהם נופת תטופנה שפתותיך כלה וכו' (שיר השירים ד':י"א): והתואר השלישי כי מצדו ולא מצד זולתו מחלקיו ימצא לו ההשארות הנצחי ולזה אמר על כן ברכך אלהים לעולם:

ואחר שהשלים בזה תארי השכל העיוני נעתק לבאר תארי השכל המעשי בשני פעולותיו. ואני טרם אשמיעך ביאורם אזכירך מה שאמרו חכמי החקירה מתנאי אלו החלקים ותארם כדי שיהיה לפנינו כשלחן ערוך להבנת הכתובים האלו וסדורם בזה אחר זה כשנשים אליהם לב:

הנה החכם במקומו הרמוז כאשר דבר על זה החלק הראשון מהשכל המעשי אשר קראו בשם תבונה שכבר ביארנו מהותו אמר שימצאו לו ג' סגולות מיוחדות בהם יובדל מזולתו אשר למעלה ולמטה ממנו:

הראשונה כשהוא כח דבק אל מעלת המדות לא יסור ממנה וזה כי מעצמות התבונה שתדבק עמה יושר השכל וטוב הרצון אל הענינים הטובים והנאותים לזה אמר שאינה צריכה אל מעלה אחרת כי בכללה כל המעלות כלן שאם יתבונן באלה הדברים זולת היושר לא יקרא נבון בשום צד. ובזה נבדל מהכח המלאכותיי כי לא יבוקש מבעל המלאכה מצד מה שהוא בעל מלאכה רק שידע את אשר יכוין אליי הן טוב הן רע והחוטא במלאכה הוא יותר טוב כשיחטא ברצון מכאשר יחטא בבלי דעת שאם כוון לעשות את הרע ועשה כרצונו הרי זה מבובח מצד שהוא אומן הוא מה שכתוב ויי' אמר להפר עצת אחיתופל וכו' (שמואל ב י"ז:י"ד) כי אם שהיה עצה יעוצה לכבות את נר ישראל (לשון הכ' שם כ"ב) מכל מקום כיון שהיה מכווין בה יפה לעשות את אשר אמר קראה טובה מצד שהיא מלאכה שלא תתחבר עם המלאכה מעלה כמו שתדבק עם התבונה ומזה נדע שאחיתופל ובלעם והדומים להם לרדוף הרעות בחכמתם כי לא נבונים המה בשום צד. וגם מה שאמרו רבותינו ז"ל ואלו נבונים אפילו בדורו של משה לא אשכח (עירובין ק':) לפי שהם קשי המציאות:

השנית שבעבור היות התבונה אצל הפעולות האנושיות, והפעולות הם אצל הפרטים החלקיים הנה שיצטרך הנבון אל ידיעתו החלקיים אשר אצל הדברים הנפעלים, יותר מידיעתו הכוללים, כי החטא בעצה יקרא יותר מצד הפרטי, ממה שיקרא מצד הכולל.

ומכאן מצא חושי הארכי מקום לבטל עצת אחיתופל. כמו שאמר לא טובה העצה אשר יעץ אחיתופל בפעם הזאת (שמואל ב י״ז:ז׳). יראה בפעם הזאת שלא יסכימו הענינים החלקיים אשר במעשה הזה עם שהורגל להיות בכיוצא בזה על הרוב. והוא אשר ביאר אותו בטוב באומרו אתה ידעת את אביך ואת אנשיו כי גבורים המה ומרי נפש המה כדוב שכול בשדה ואביך איש מלחמה ולא ילין את העם הנה עתה הוא נחבא כו'. והוא גם בן חיל כו' (שם). שכלם הם ענינים משונים יוצאים מההקש הרביי כמו שביארתי בביאורי במאמר ההוא והמשכיל יבין מעצמו: סוף דבר שחוייב לנבון שיהיה זריז ומהיר להכיר הענינים הממציאים הטובות האנושיות ואשר הם מונעים ומרחיקים אותם בידיעה חלקיית ופרטיית. לא כחלק העיוני המוחלט שהעיון המיוחד אליו הוא בכוללים לבד:

השלישית שבתנאי הנבון שבכל מה שיסדר פעולותיו להביא התכליות הטובות שיכוין להגיעם אליהם בדרך טוב ונכון שאם לא יעשה כן יקרהו כמו זה שמוליד תולדה אמתית מהיקש כוזב להיות הגבול האמצעי כוזב ולזה גומר החוקר ולכן לא תהיה בשום צד תושיה כי אם היושר אשר הוא מועיל גם אם תביא אל הדבר הראוי אם לא יהיה בדרך הראוי וזהו עצמו מאמר המשורר הורני יי׳ דרכך כו' (תהלים כ״ז). יראה שיורהו דרך להגיע אל מחוז חפצו ושינחהו אל הגבול ההוא באורח ישר ונכון. ואשר לא יכוין אל תכלית טוב בחכמתו או שלא ידרוך אליו בדרך הראוי לא יקרא נבון. אבל זה יקרא רשע ערום (ב״ב קל״ז.) וזה טדר וזובח משחת ליי׳ (מלאכי א׳:י״ד). שלש אלה קצות דרכי האיש הנבון הראשיות, תחתם יעמדו כל שאר תואריו וסגולותיו אשר נזכרו שם וזכרתי לך מעט מהרבה למען יהיה לנו לעינים לראות טוב כוונת המשוררים באלו הכתובים הבאים אשר סדרו בהם הענינים האלו בעצמם זה אחר זה אחר שנתנו גדרו ותוארו על הדרך שזכרנו בחלקו מהכתוב הראשון בהמשך אלו הענינים אמר חגור חרבך על ירך גבור הודך והדריך, והדרך כו', חציך שנונים כו' כסאך אלהים עולם ועד כו' אהבת צדק כו' (תהילים מ״ה:ז׳). למה שכבר אמרנו שפעולת השכל המעשי תתיחד לחשוב מחשבות לסדר הטובות האנושיות והוא קנין בנפש בלתי יוצא לחוץ רק שהוא נכון ומזומן לצוות ולזרז אל הכח המלאכותיי המוציא אותו החוצה כמו שהונח לזה דמה אותו לחגורת החרב בנרתקה על ירך גבור כי הוא יורה על הכחיות המוכן לצאת מהרה אל הפועל כשיבא הצירך. ולזה אמר אתה גבור והוא הכח המעשי שאמר הודך והדרך לחגור חרבך על ירך כלומר תארך המיוחד ובדרך האמתי הוא קנין אמתי נעשה בהשכל אצל טובות האדם בלתי יוצא לחוץ אבל הוא נכון ומזומן לצאת כמו שהוא החרב על

ירך הגבור שאם שאינה עדין יוצאה מתערה אבל היא נכונה מאד לצאת. ויהיה אומרו הודך והדרך כאלו אמר תארך ומהותך כי הדר ותואר שמות נרדפים או קרובים כאומרו לא תאר לו ולא הדר (ישעיהו נ"ג:ב'). ואחר שביאר גדרו בזה הכתוב נעתק אל השלשה תארים אשר אמרנו. על האחד אמר והדרך צלח רכב על דבר אמת וכו'. למה שיחוייב שתצטרף עם החלק הזה התבוניי המעלה המדותיי צרוף דבק לא תסור ממנו בשום פנים כמו שהונח לזה דמה אותו לרוכב שזה ענינו לגמרי כי כמו שהרוכב עם שהוא זולת המרכב ונפרד ממנו כמ"ש הרב המורה בפי' לרוכב בערבות (תהילים ס"ח:ה') פרק (ע') חלק א', מ"מ תואר הרכיבה לא יצויר בזולת מרכב עד שאם תאמר רוכב מדרך ההצטרפות יחוייב שיכלול המאמר המורכב ואף על פי שלא תפרש אותו בשפתיך כן כאשר תאמר נבון אין אתה צריך להוסיף שהוא ישר הרצון והבחירה כי הוא ודאי בכללו ולזה הפליג המליצה בשאמר והדרך צלח. יראה תארך הראשון אתה הגבור להצטרף עם דבר אמת וענוה צדק ושלא תפרדו זה מזה כמו שלא יפרד הסוס מהרוכב בבחינת התואר ההוא. וכמ"ש שהוא קנין אמתי נעשה בהשכל אצל טובות האדם ועם זה ודאי תורך ימינך מעשים מראים אשר יעלו בידך כי בהסכים השכל עם הרצון הישר יצאו כל פעולותיך שלמות ושכולה אין בהם. ואחר שתאר התנאי האחד ביאר השני ואמר (שם מ"ה) חציך שנונים עמים תחתך יפלו וכו'. והוא צורך זריזותו אל ידיעת הענינים החלקיים והקפת כל קצוי פרטיהם לפי שהוא אצל הדברים הנפעלים כמו שאמרנו. ולזה הפליג במליצתו לומר שצריך זה הגבור שיהיו חציו שנונים והוא כנוי אל ידיעת הדברים החלקיים, כענין שתרגם אנקלוס בעלי חצים (בראשית מ"ט:כ"ג) מארי פלוגתא, והוא הזרוז והחדוד בידיעת החלקים והקפת הפרטים כפי אשר יאות לכל עם ועם ולפי הזמן והמקום. ולזה אמר עמים תחתך כו' יראה שיהיו חציו שנונים אל אשר יאות אל הנהגת העמים אשר תחתיו. ולפי שהידיעה החלקית הזאת צריכה שתתפשט בדברים הממשיכים הטוב והעוזרים אותו ובהכרת הדברים אשר ימנעוהו וידחוהו ממנו כי ידיעת ההפכים אחד ושתיהם צריכים לתשלום התבונה כי איך ישמר האדם ממה שיזיק אם לא יכירהו. לזה אמר יפלו בלב אויבי המלך כי חצי הכרתו אלו צריך שיפלו ויגיעו בעצם הדברים המפסידים והמונעים מהגיע פעולות שכלו אל השלמות שהם לו כאויבים כדי שישמר מהם שהוא תכלית ההקפה כמו שאמרנו. ואחר שביאר זה התואר הב' נעתק לבאר הג' ואמר כסאך אלהים עולם ועד שבט מישור כו' (תהלים שם) ירצה שתכלית המכוון לו בכללי מעשיו אשר יעשה אותם בכח המלאכיי אשר עליו יכון כסא הוא האלהים שהוא מטיב התכליות כלם וגם המטה אשר יעשה בו את הדברים החלקיים

המביאים אל אלו התכליות צריך שיהיה שבט מישור והיא מליצה תמה ושלמה להיות התכליות בכל המבוקשים טובים ואל ההגעה אליהם בדרכים נאותים כמו שאמר:
הנה בזה נשלמו הג' תוארים שהקדמנו זכרונם עם נתינת הגדר בראשם ועתה נעתק לשבח זה החלק בהבדלו המיוחד במעלה וכבוד על שאר הכחות הנפשיות כמו שעשה ראשונה בהבדילו השכל העיוני על כל שאר כחות האדם כאשר ביארנו ולזה אמר אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים כו'. והכוונה כי לא משחו אלהים שמן גדולה וכבוד על עדרי חבריו שהם הכח הרוצה והכועס המאוה המואס וזולתם אשר הם תחת הכח המתעורר רק בסבת הענין המיוחד שבו שהוא לאהוב הצדק ולשנוא הרשע בכל מה שישכילהו ובכל מה שיסדר הפעולות היוצאות לחוץ ע"י אלו הכחות הגופיות והאברים הכליים. והנה עם זה השלים ענינו בתת סבת חשיבותו ומעלתו באומרו על כן משחך אלהים כו' כמו שהדברים האלה עצמם אמר בכמו זה אל השכל המוחלט על כן ברכך אלהים לעולם כמו שנתבאר: ואחר שהשלים תואריו העצמיים נמשך לפאר אותו ולקלסו מצד היותו חושב מחשבות לעשות בכל מלאכה כי לא נתחלל כבודו בזה כמשפט שכלי האנשים. ולזה סדר המלאכות החשובות והיקרות מאד המועילות תועלות גדולות לחיים הטובים והמאושרים ואיך הכחות הגופיות והאברים הכלים הם מזומנים לפניו לעבוד עבודתו כמשרתים עושי רצונו ועם זה כבודו מונח במקומו. ועל הענין הראשון אמר, מר ואהלות קציעות כל בגדותיך מן היכלי שן כו'. ירצה הנה הגיע משלמותך זה שתשכיל להמציא השמוש לך וכל אשר כגילך באלו הדברים הנחמדים למראה וטובים להשכיל ליקר עצמך מאריגת הבגדים היקרים אשר לכסף ואשר לזהב להיות לכבוד ולתפארת עם ריחניותם ובישומם במציאות הרכבות המרקחות בעלות הבשמים הרוחניים המעולים ובחרושת עץ לשבת בית בנוי לתלפיות כמנהג המלכים כי תצוה לעשות מאשר שמחוך מהם כלומר כאשר ייטב לך ואין מונע כמו שכבר הוצרכו כל המלאכות האלה למיניהם בבנין בית עולמים ובגדי כהונה ושמן המשחה וקטרת הסמים אשר בקש השם יתברך איש או אנשים כלבבו שיעשו אותם בחכמה ותבונה ובדעת כמו שנאמר ראו קרא יי' בשם בצלאל כו'. וימלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת כו' (שמות ל"ה:ל"א). ועל הענין השני אמר בנות מלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך כו' דמה זרוז והזמנת כחות האדם וכל כליו לעשות אלו המלאכות בדמיון הנהגת הבית המעולה אשר שמה ישבו האיש החכם המעולה והאשה המשכלת החשובה ושבע הנערות הראויות להיות לפניה לעבוד עבודתה וקרא לכחות האלו ולכליהם כלם בנות מלכים ליחס אותם אל שני חלקי השכל שזכר ראשונה ואמר שכבר היו מזומנות לבא

לפניו ולבקר בהיכלו לשמור לעשות כל היוצא מפיו. ועל הכח המתעורר בכלל אשר כלן הן לו לבנות אמר נצבה שגל לימינך בכתם אופיר שהכח החמרי הזה בכלל, והוא במדרגת הנקבה בחבור הראשון והידוע ראשונה אצל הטבע, היא שגל העומדת לימינו לשרתו בכל אשר יחפוץ להוציאו אל המלאכה. ובזה נתן כתר מלכות בראשה וכמ"ש אשת חיל עטרת בעלה (משלי י"ב:ד'). ועתה אחר שהשלים לבאר מהות זה החלק מהשכל אשר הוא בכל מה שזכר ממנו במדרגת הזכר השלם הנמצא בזווג הסב פניו כלפי השגל שזכר אשר היא עם חברת נערותיה פקודות על פקודת המלאכות כלן ועובדת עבודתן ודבר אליה דברים טובים דברי אלהים חיים מועילים הפלא ופלא בבחינת ב' מיני הזווגים ודברים קרובים ואמר שמעי בת וראי והטי אזנך כו' כוון להיות הנגלה מדבריו תוכחות מוסר אל האשה הידועה בזווג המפורסם וממנו יובן בקלות מה שצריך שיובן לשארו הקרוב אליו. והנה לפי שהאיש הזה המעולה בעל המעלה הזאת ימצאו לו ג' ראשי המעלות שזכרנו והם המעלה העיונית בהחלט והתבוניית והמלאכותיית לקח לו כנגדם במוסרה ג' לשונות אלו שמיעה ראייה נטיית אזן כי כל אחד מהם מיוחד לענינו כמו שיושכל מעצמו ואמר ושכחי עמך כו' שהמחוייב לאשה המעולה שלא יהיה בלבה דבר מכל אשר בבית אביה שתעורר בו קנאה או שנאה בבית בעלה שכבר יהיה זה סבה להפסיד אהבת חברתה ולקלקל שלום זווגם באופן שיתבטלו ממלאכתם המיוחדת לכל אחד מהם. ועקר זה הענין הוא נמצא תחלה אצל החברה הראשונ' כי מהידוע שהדברים הנפעלים ימשכו אחר ההנאה והעצב ובעבורם נשחתו או יושעו הפעולות כמבואר בפרק ג' מהמאמר הנזכר לספר המדות. והתורה פרסמה אמתתו באסור השחד ופיסול הקרוב והשונא בדין (ע' סנהדרין כ"ז:). ולזה הזהיר אותה לשכוח עמה ובית אביה כדי שלא יהא טבע משפחתה גורם ההפסד באלו הפעולות וגם שלא תפול העצלה והרישול במלאכות המוטלות עליה או למנוע אותו מהעיון שכל זה הוא בא מפאת החמר בלי ספק: ויתאו המלך יופיך כי הוא אדניך והשתחוי לו (תהלים שם). אמר כשתעמדי על הגבול הנזכר מההשמעות וההכנעה אליו יתאו מלכך זה יופיך ויקים אותך אצלו ולא ירחיקך מעליו כהרחיק שטן ויצר רע ונתן הטעם כי הוא אדניך ירצה שלא היתי תכלית חברתכם אל שתשתמש ממנו להנאתך רק שישתמש הוא ממך לשלמותו. ולזה ראוי לך לקבל אדנותו בסבר פנים יפות והשתחוי לו וכמה צודק זה המוסר המועיל בבחינת שתי נשיו. אמנם זה המוסר הוא מיוחד בבחינת ענינה בעבודת בעלה במה שיאות אליו להשלמת השכל העיוני. אמנם למה שיאות לומר אליה בבחינת מעלת התבונה אמר (תהלים מ"ה שם) ובת צור במנחה פניך יחלו וכו' כל כבודה כו'. בשר אותה כי מצד שבעלה זה

הוא פלא יועץ בכל הדברים הגדולים אשר יעשו בין עם לעם ובין ממלכה לממלכה עם היותו מתבונן בתקון סדור הנמוסים והדתות למדינות רבות הקרובות והרחוקות יחוייב ששרים רבים ונכבדים הסוחרים מצור וצידון וזולתם ישכימו תמיד לפתחך ויקדימו פניך במנחות ותשורות באשר את אשתו. וזרז אותה שראוי אז לה להתנהג בהצנע לכת כמשפט הנשים הצנועות המכינות מושבן חדר בחדר וכל באי שער עירה לא יראו פניה כי אם על דרך הזרות והוא אומרו כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה. והוא כנוי לכלל הצניעות בכל הדברים הראויים לה מבית ומחוץ. אמר שתנהג בזה הצניעות אע"פ שלא יחסר לה כל מהבגדים היקרים וממשבצות הזהב והתכשיטין כיד המלך וזה עצמו ענין האשה הראשונ' אצל הכח הזה התבונייי שהיא נהנת ממנו במעלת הכבוד והעושר הנמשכים: אמנם מדרכ' להיותה נסתרת ומכוסה במעשים האלו במה שהוא קנין בנפש בלתי יוצא לחוץ. אמנם על מה שיאות לה מהחלק המלאכותיי אמר לרקמות תובל למלך בתולות אחריה כו' תובלנה בשמחות כו'. יכנה החלק המלאכותיי הזה אל מעש' הרקמה כמנהג המליצים החשובים הבונים שיריהם בגבולי היופי והנעימות כי היא חשובה שבמלאכות והראוי' ליחס הכבודה בת מלך ונערותי' לעשות מעשה רוקם בזהב ובתכלת ובארגמן. וגם מפני שהיא מלאכ' שריית וראשיית על מלאכות רבות אשר תחתיה ובזכרונה יוכללו כל המלאכות כלן ואמר שאחר שעקר זווגה עמו היה בשביל זה העסק המיוחד התלוי בה שצריכה להשתדל בו על צד הזריזות המופלג. ושיעור הכתוב לרקמות תובל זאת האשה לפניך המלך כדי שתזדרז היא ראשונ' ובתולות אחריה רעותיה הנזכרים כלם מובאות לך כי כל אותן מלאכות אשר המה עושות לך הן ולהנאתך. וכמו שזרזה בזה מהעצלות הוסיף לה מוסר מצד המעל' ואמר תובלנה בשמחות וגיל כו'. זרזה שלא תרע עינה בבואנ' עמו להיכל מלך לעשות מלאכתן ע"ד שאמר אין אשה מתקנא' אלא בירך חבירתה (מגלה י"ג.) רק שתוביל אותם בשמחות וגיל עד שתבואינה בתמידות בהיכל מלך אל החצר הפנימי לשרת שם ואין מכלים. וזה עצמו ענין האשה הראשונ' כי הכח המתעורר הוא הפקיד הממונ' להוציא כל המלאכות המחושבות אל המעש' ע"י שאר הכחות ההולכים לרגלו לעשות מלאכתו כענין הנערות ההנה וכלן ראוי שתבאנה ותלוינה אלוו בשמחות וגיל כי אין שום פועל טוב יוצא לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות:

ואחר שהשלים לבאר כל אלו הענינים והושיב אותם איש על כנו סיים השיר הזה בהראות התועלות הנמשכות מזה החבור ויחד כל אחד מהם למי שהיה עצמית לו ואמר (תהלים שם) תחת אבותיך וכו'. אזכיר' שמך כו'. על התועלת אשר מפאת הנקב' כוון

הדבור עם המלך המעול' אשר עמו ידבר מראש ועד סוף ואמר הביט' וראה כי לעזר השגל הזה הנצבה לימינך ישתלשלו המשפחות ויהיו בניך תחת אבותיך ויותמד נצחיותיך במין העולם כמו שהוא ענין כל הב"ח ונוסף עליהם כי תשיתמו לשרים בכל הארץ והוא האדנות והשררה המיוחדת למין האנושי על כל שאר המינים כמו שיחוייב גודל יחס המולידים על יחסם. כי הוא אומרו פרו ורבו ומלאו את הארץ כו'. אמנם מצד מעלת האיש ביחוד אמר אזכיר' שמך כו'. ירצ' כי מצדו ישאר לו הנצחיות באיש עד אשר יזכר שמו המור' על האשיות בכל דור ודור כלומר לעד לעולם וכמו שביאר באומרו (שם) על כן עמים יהודוך לעולם ועד. ירצ' כי על כן יהודוך עמים כלם כמאמר לעולם ועד כלומר שהכל אומרים עליך שאתה נצחי וקיים לעד. או שיאמר כן על מה שיודו הכל חסדו המושג להם מצד זה החלק המלאכותיי והכל מקבלים תועלתו. ויהי' אם כן השלמת השבח וסיומו בכל אחד מהם בשוה כי במעלת העיוני חתם על כן ברכך אלהים כו'. ובמעלת התבוניי אמר (כולו שם) על כן משחך כו'. וכן על המלאכותיי אמר על כן עמים יהודוך. והנה עלה כלו כהוגן זהו מה שראיתי לבארו בזה המזמור החשוב להיות הענין יקר בעיני לתועלת האדם הנלבב והיא ראוי שיאמר על פי המשוררים האלה ונרא' כמחוייב מכוונתם ולמדנו מה שרצינו אליו מהיות הענין מוסכם בלשונם ובאמריהם ללמד על החבור הטבעי באדם עם שהוא קודם אצל הטבע מן החבור השני המתאחר אצלו להיותו יותר מפורסם אם במהותו ואם בכל ענייניו. ועם זה יובן בנקל המאמר ההוא אשר זכרנו פתח השער אשר אמר ריש לקיש כי פתח בסוט' ונסתכל בגנאים המשיגים אותה מהדופי ומכשול האסור הנטפלים אליה אשר טוב לפני האלהים ימלט ממנ' וחוטא ילכד בה גזר ואמר שא"א שדבר כזה אשר הוא כל כך קרוב אל הצלחתו האמתית לקרב או לרחק שתהי' לו רק מצד מעשיו המיוחדים אליו מצד בחירתו אשר הצלחת האדם דבקה בהם ולזה אמר רבה בר בר חנה וקשה לזווגן כקריעת ים סוף. ירצ' שכמו שקריעת ים סוף והדומה לו היא ענין נסיי עשאו האלהים כנגד המנהג הטבעי להשכיר ולהעניש לבעלי הבחירה כן הוא מהראוי להכריח איזו התחלה טבע או מזל שימצא בענין הזה להושיב יחידים ביתה כפי מה שיחוייב מפעולות הבחירה על דרך השכר והעונש אם להמציא הטוב אל הראוי אליו או למנעו מהבלתי ראוי. וזהו דבר שלא יספיק עליו שום בעל שכל כלל. ומכאן סתירה גדול' למאמר האומר. מ' יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ומכרזת בת פלוני לפלוני שאיך יתכן שדבר אשר כזה ימשך כפי מה שיזדמן בעת התולד' ולא יועיל לו מעשיו או יזיקו וגם במה שתרץ באומרו כאן בזיוג ראשון כאן בזווג שני למה תהי' כזאת בשום זווג מהם דמה לי ראשון ומה לי שני

ומי שלא נשא אלא אשה א' הנה יקבל בזה עול גמור. ועוד שהרי אז"ל כל שמתה אשתו ראשונ' בימיו כאלו חרב בית המקדש בימיו ופסיעותיו מתקצרות ואור חשך באהלו ועצתו נופלת (סנהדרין כ"ב.) וכלהו ילפי להו מקראי כמו שיתבאר בשער כ"ב ב"ה אלמא הראשונה עקר. ועוד אמרו לכל יש חליפין חוץ מאשת נעורים (שם) ויותר ראוי שיאמרו כל זה על השנייה המזווגת לו לפי מעשיו הטובים אשר היא ראוי' לו באמת והלא באברהם ושרה כי היו הזווג המשובח נאמר הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קראתיו וכו' (ישעיהו נ"א:ב'). וביצחק ורבקה נאמר היא האשה אשר הוכיח ה' (בראשית כ"ד:מ"ד) נרא' כי הוא ית' המזווג אותם והמחברם והנה לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם על פי מעשיהם הטובים ותפלתם זכה וכמ"ש על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא זו אשה (ברכות ח'.) ואם הגזרה אשר נגזרה בעת היצירי' אמת הוא חריצות המעשים שקר ותפלת הצדיקים הבל וריק חלילה חלילה. רק כונתם במה שאמר כאן בזווג ראשון כאן בזווג שני היא אל ב' מיני הזווגים אשר היינו עליהם כי הקודם מהם אצל הטבע והיא חבור החמר אל הצורה הנמצא בכל איש ואיש שעליו נאמר זכר ונקב' בראם ויקרא את שמם אדם הוא אשר קראוהו זווג ראשון. אמנם הזווג המפורסם אצל האנשים אשר יעש' במלאכה כי יקח איש אשתו הוא הזווג השני כי הוא המאוחר אצל הטבע ואשר הוא שני לכל אדם בלי ספק וזהו אשר נאמר עליו שהוא נעשה בבחירת האדם ושיזמינהו לו האלהים כפי מעשיו. אמנם הראשון הוא אשר יחוייב מטבעו שיעשה כפי מה שיזדמן בו מכח הענינים שנתחברו בהויתו הן לטוב הן למוטב והוא אשר מכריזין עליו קודם יצירת הולד לפי שההכנות וההזמנות הפועלות בו אז הוא זמנם ואם יזדמנו להיות טובות מכל צדדים הרי הוא זווג טוב ונחמד מאד כמו שכתב החוקר פ"י מהמאמר הג' מספר המדות זה לשונו. ואשר כפי האמת יתאוה הטוב יהי' מולד טוב ואשר יהיה לו בטבעו במולדו יהיה זה דבר גדול וטוב מאד כו'. עד אומרו וע"כ באמת שלם מאד ואמתי יהיה מולד הטוב ע"כ. ובמאמר הי' פרק י"ד אשר הוא בטבע גלוי הוא כי אין היכולת בנוי כי אם לאיזו סבה אלהית וזהו כאשר הם טובים המזל והיא מאמר שלמה אשת חיל מי ימצא כו' (משלי ל"א:י'). ואם יזדמנו אז סבות רעות ומזיקות כפיהם יהיה הזווג ההווה אז רעוע ומקולקל וכמו שאמרו ז"ל האי דבצדק יהא גבר צדקן האי דבמאדים יהא גבר אשיד דמא כו' (שבת קנ"ו). ואולם הביאור כשלא יוכרח האדם על פעולותיו לפי זאת התולדה אבל שהבחירה לעולם נשארה חפשית בידו וכמ"ש הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות ל"ג:) זה יתבאר אצל זווגו של יצחק שער כ"ב ב"ה:

סוף דבר ב' הזווגים הללו את זה לעומת זה עשה אלהים ועקרם בפרשה הזאת אשר היינו עליה ועל כל אחד מהם יבא ביאורה בכל מה שיאמר בה אמנם בתחלה נבאר אותם לפי הזווג החיצוני והמפורסם בהתר הספקות הנופלות בספור אשר אזכרם:

א אומרו לא טוב היות האדם לבדו. פשיטא והלא מהכרח הוא שיהיה לו עזר להשאיר מינו ככל שאר המינים:

ב איך חוייב מלא טוב היות האדם לבדו שתהיה האשה על האופן ההיא שעשאה רצוני מן האדם. יעשה אותה בפני עצמה כשאר הנקבות.

ג מה טיבן של בריות אצל יצירה זו שנאמר וייצר יי' אלהים מן האדמה את כל חית השדה. ומה טעם וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו כי נפש חיה הוא השם הכולל לכלן ויספיק לכל שם זה לבד ומאי קאמר ויקרא האדם שמות:

ד איך אמר ולאדם לא מצא עזר כנגדו ואיך אפשר למצוא לו עזר בהם:

ה אומר ויבן יי' אלהים את הצלע למה לא אמר וייצר כמו שהורגל בשאר היצירות:

ו מאמר אדם זאת הפעם עצם מעצמי כאלו היה לו ראשונה אשה בלתי מהוגנת וכבר דברו בה הראשונים (ב"ר פ' י"ח):

ז למה אמר לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת היה לומר "אדמה" כי מאדם לוקחה זאת כשאר המינים שנקראו על שם מינם:

ח מה שאמרו ז"ל אצל זה השם מכאן שנברא העולם בלשון הקדש (ב"ר פי"ח) כי מה ראיה של הבל היא דמאן אמר לן שלא הועתקה מלשון אחרת מאחר שמקבלות ההעתק' ואינם כמו אדם ופלג וקין וכדומה:

ט אומרו על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו והלא האב והבן יש להם חבור טבעי וקשר חזק ממנו מצד מה שהם מחמר אחד מה שאינו כן איש ואשתו שהם נפרדים במשפחות ולפעמים בממלכות ואקלמים:

י באומרו ויהיו שניהם ערומים וכו' ולא יתבוששו ומה שבח יש בזה והלא משלמות האדם לכסות בשר ערוה. אלו הן הספקות אשר ראיתי לעורר בזה החלק מהספור הזה שהיינו עליו ואחר זכרונם נבא אל הביאור בהקדים תחלה מה שראוי להציע אותו מהענין ההכרחי אל מציאות הזווג החיצוני המפורסם אשר לפי דרכו יתבאר ראשונה כמו שאמרנו. קראתיו

פרק ב
פרק החבור

הכונה בזה להורות שהאהבה והחברה השלמה יתחזק בין האוהבים והחברי' כפי דמיונם או שווים או ההפך:

[41]קצת הקדמונים חשבו שהאהבה תתהוה מצד ההפכיות הנמצא בטבע הנאהבים. אמרו כי הארץ היבשה תתאוה אל המטר ואם ימלאו השמים היקרים גשם על הארץ יריקו. אמנם השנא' תתהוה בין הדומים כי יאמרו כל היוצרים שונאים זה לזה ודרך

[41]בו הביא תחלה דעת קצת הקדמונים, שחשבו שאהבה תמצא רק בין הבלתי דומים בטבעם ותכונתם, כי אז ישתוקק כל אחד אל מה שחסר ממנו, ויש במי שכנגדו, ובזאת יתחברו ויתאחדו יחדיו, תחת כי הדומים מתפרדים זה מזה, כמו שנרא' שהיבש' תתאוה לגשם, ומטר השמים משתוקק לרדת טל ארץ היבשה, ובהפך נראה כי כל אומן שונא בני אומנתו, אפס החוקר סתר דעתם ואמר בהיפך, שהאהב' אינה רק בין הדומים בתכונתם ומהותם, ולפי רבות הדמיון תגדל גם האהב' ביניהם וכן אמר הכתוב "ואהבת לרעך כמוך," ר"ל לרעך שהוא כמוך, ודומה לך במהותו, או בעבור שהוא כמוך נוצר בצלם אלהים, וע"כ לא יתכן לאמר בלה"ק על דברים דוממים או אברים פרטים באדם, שהם בעצמותם חסרי שכל, שהם נאהבים מהאדם אשר הוא בעל שכל ותבונ', ומאה"כ כאשר אהבתי (בראשית כ"ז ד') מוסב רק על הפעל עשיית המטעמים, ר"ל ועשה לי כאיש אשר אהבתי (המכוון לכבדני) מטעמים, ותשוקת היבשה למטר השמים הוא רק דבר טבעי, ובשם אהבה לא תקרא אשר אינה באפשרות אצל חסרי דעת כאלה, גם שנאת בעלי אומנות אחת היא רק בעבור הנזק או מניעת הריוח אשר יסבבו זה לזה, ועבור מציאת האהב' רק בין בני אדם הדומים במעלתם, התאוה יונתן להיות משנה בהיות דוד מלך למען לא תשבת אהבתם אם יתרחקו יותר זה מזה במדרגת מעלתם המדינית, ונמשך מזה, כי בהיות שזיווג האדם אינו כזיווג שאר בע"ח, לפרות ולרבות רק עלי ארץ, כי אם גם למען היות לאדם שהוא מדיני בטבעו חברה אנושית הבנויה על אהבה אמיתית אשר תמצא רק בין אישים שוי המהות והתכונ', ע"כ כאשר הבין אדה"ר במהות שאר כל בעלי חיים שאין אחד מהם נאות לטבעו לכרות עמו ברית האהב' האמיתית, בעבור היותם חסרי הדעת ושוים אליו רק בדרך כלל שיווי מיני להיותם ממין החי כמוהו, לא שיווי המהות בבחינ' פרטית כמאחז"ל מלמד שבא אדם הראשון על כל בהמה וחיה ולא נתקרר' דעתו, שר"ל שהעל' בדעתו, אם אפשר לו להשיג תכליתו בהזדווגו להם וראה שאין אחד מהם נאות וראוי לאהבתו, אז לקח הי"ת אחת מצלעותיו לבנות' לאשה, אשר תהי שות הטבע והמהות עמו, עד שיוכלו לכרות יחדיו ברית אהבתם האמיתית, וליסד עליה חברתם האנושית. אח"כ הוסיף ואמר, כי בעבור היות זיווג הבע"ח רק לפרות ולרבות ולהוליד מיניהם בדמותם וכצלמם, ותכלית חבור האדם עם אשתו אינו לבד בזה, כי אם גם ליסד יחד חברה אנושית ומוסרית הנוסד' על אהבתם האמיתית, ע"כ נראה גם באופן בריאתו הבדל עצמי מבריאות שאר בע"ח, כי בהם נבראו הזכר והנקב כאחד בזמן אחד, להורות כי להשגת תכליתם הגופני הם שווים יחד במדרג' בלי הבדל אחר, רק שאחד זכר והשני נקבה, וע"כ שוים הם לרוב גם בשמם רק בהוספת ה' לסימן נקבה, כמו פר פרה, לביא לביאה, כשב כשבה, אפס האיש ואשתו אף שהם שווים ודומים בתכונתם המוסרית, בכל זאת בבחינת פעולתם להשגת התכלית הנרצה מחברתם האנושית גדול האיש אשר הוא רב פעלים במדרגתו מהאש' אשר היא לו בענין זה, רק עזר כנגדו, ר"ל עזר מקביל ונעריך לפי טבעו ומהותו, ולהורות על יתרון זה של האיש במעלת חברתם יצרו הי"ת ג"כ תחלה, ורק אח"כ יצר מצלעותיו את האשה, וע"כ לא נקראת בשמה, אישה רק אשה בדגש השי"ן משרש אשש הדומ' רק לשם איש, אף שאינו משרשו, וזהו שקראו חז"ל לשון נופל על לשון, ועליו רומו הכתוב ג"כ באמרו לזאת יקרא אשה (לא אישה) כי מאיש לקחה זאת, להורות בזה, שרק ממנו נגזר אח"כ אבל לא נוצרה עמו כאחד, ועל כן הוא העיקר והיא הטפל לו לעולם בחברתם האנושית. וזה שאחז"ל על כתוב זה "לשון נופל על לשון, ומכאן שנברא העולם בלה"ק" כי כן דרך לה"ק שרק הדברים השווים מכל הצדדים שוים גם בשמותם והבלתי שוים אף נגזרים זה מזה, שמותיהם ג"כ שונים מעט זה מזה, כשם "נח" "מן ינאמנו" ושמואל מן "שאול"י ולהורות על עוצם האהב' והאחדות הראויה להיות בין איש לאשתו אמר הכתוב על כן יעזב איש את אביו וכו' ר"ל כאשר יגדל ותתחזק צורתו העצמית יפרד מאבותיו אף שחומרו נוצר מהם, יען כי הוא עצם בפני מצמו השונה מהם והם רק חומר והילי לו, ודבק באשתו ליסד עמה חברה אנושית חדשה, כי לתכלית זאת נוצרו שניהם, וזש"א והיו לבשר אחד. ר"ל בבחינה מוסרית לא גופנית, ויען כי כוונת הי"ת בחבור וזווג האיש ואשתו נשלמה באופן היותר שלם באאע"ה ושרה אמנו, אמר הכתוב (ישעיהו נ"א:ב') הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה וכו' כי אחד קראתיו וכו' ר"ל שרק שני אלה היו אחד בתכלית האחדות כחפצי וכרצוני, על כן ברכתיו והרבתיו:

כלל כל אומן סני לחברי' (שוח"ט תהלים י"א.) אמנם ארסטו סתר דבריהם וחתך הדין שעל דרך האמת האהבה תתהוה מהשווי והדמיון אשר בין האוהבים כי הדומה ירצה בטבעו הדומה לו ולא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו (חולין ס"ה) ומתדמ' לו כמ"ש כל זה בפרק ב' מספר המדות. ולפי שהאהב' האלהית עם זולתו אינה לא מצד הדמיון ולא מצד ההתנגדות היו קצת מכחישין אהבתו אלינו בהחלט. אמר הנביא אהבתי אתכם אמר יי' ואמרתם במה אהבתנו כו' ואת עשו שנאתי (מלאכי א':ב') ירצה הנה באמת אהבתי אתכם ואתם מביאים הדבר הזה במצרף החקיר' לאמר במה אהבתנו אם בדמיון איני כאן, ואם בהתנגדות איני כאן, לפי טבע האלהות, כי כל מי שאינו בדמיון אינו בהפכו. ומה לכם כל זה רק מה שאתם רואים בעיניכם כי אם שאח עשו ליעקב והיו לפי יחס האבות כאלו הם שוים בהצלחה אהבתי את יעקב ואת עשו שנאתי ואשים את עריו שממה כו'. ואין ראיה גדולה ממוחשות. אמנם מין האהבה הזאת תתבאר בפרשת שמע שער צ' ב"ה. אמנם אמות זה המשפט פרסמו מאד טבע המציאות ונמשכה אליו הישרת תורתינו האלהית בלי ספק והוא מה שנראה בחוש שכל עוד שנתדמו הנאהבים בענינים רבים לפיהן תרבה אהבתם ותתחזק מדת החסד והרחמנות ביניהם ולפי מעוט ההדמות לפי כן תתמעט. הלא תראה שבהיות לכל עץ נחמד למאכל קצת דמיון לאדם בנפש הצומחת באומרו כי האדם עץ השדה כבר יפול חנו בעיני האדם להביט אליו בהשקפת השמיר' ממה שישקיף על המחצבים. וכבר באה ההישר' האלהית לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן וגו' כי האדם עץ השדה (דברים כ'.) והנה הבעלי חיים להיותם מתדמים בצומחת ובחיונית. נתחזק בהם זה הענין עד שכבר יפול בהם צד חנינה ורחמנות וההצטער מצער ב"ח כמש"ד ורחמיו על כל מעשיו בפ' השוכר (ב"מ פ"ה.) והנה התורה הזהירה על זה בחוזק ושור ושה אותו ואת בנו כו' (ויקרא כ"ב:כ"ג) וצער ב"ח דאורייתא (ב"מ ל"ב:) ואין צריך לומר שחוייב ההשמר מזה בשיעור יתר מאד במין האדם ואע"פ שלא יהיה לו עמו שום ברית ודת כמו שנמצא בטבע האנשים הרחוקים והנכרים כמ"ש החוקר בפ' א' מהמאמר ההוא זה לשונו. אמנם יראה זה הרואה בתועים בדרך כי כל אדם הוא רע ואוהב לאדם. והנה התורה האלהית בעבד הכנעני לשתופו עם אדוניו במין נהגה בו בענין הרחמנות כמו שיתבאר במקימו ב"ה (שער מ"ו). וגם במין האדם עצמו יתאמץ קשר אהבה לפי התרבות הדמוי אשר להם כי אשר הם ממלכות א' כאשר נמצאו באחת האיים הרחוקים יתחברו יחד ויאהבו מזולתה ויותר אם הם מאפרכיא אחת או ממדינה אחת ויתחזק עוד זה כשיהיו ממשפח' ומבית אב אחד עד שאדם עם עצמו הוא תכלית האהבה ומדתה ולזה היה

מהחכמ' התוריית לשער בה כל האהבות והוא אומרו ואהבת לרעך כמוך (שם י"ט) כי הנה בזה כוונה לכל מה שדקדק החוקר במה שגזר שהאהבה לא תפול בשום פנים רק באותו שהוא עמו בגדר א' אמר בפרק י"א מהמאמר הנזכר. אמנם האהבה אינה לבלתי בעל תכלית ולא הצדק וגם לא אל הסוס ואל השור ע"כ. ועם היות שהחוקר בפרק ב' ממנו אמר שלא יאמר אומר שהוא רוצה טוב היין אם לא יהיה שרוצה לשמרו למען ימצאנו הנה הכתוב הטיל בהם לשון רצון דכתיב כי רצו עבדיך את אבניה כו' (תהילים ק"ב:ט"ו) כי הנה ברצון הזה נחום ונחמול על הדברים שהם חוץ ממינו כמו שזכרנו אבל מ"מ לא נאמר שנאהב היין ולא הבשר ולא המטעמים אבל נרצם ומאמר ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי (בראשית כ"ז) הנה האהב' תסוב לעושה כלומר כאיש אשר אהבתי כד"א ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו (שם כ"ה) וה"ה אומרו כאשר אהב. ולא עוד אלא שאפי' בחלק מחלקי האדם לא תפול לשון אהבה כי לא נאמר שנאהב יד פלוני או אזנו או עינו אבל נרצה אותם ונאהוב אותו בכלל שלמות צורתו כמו שדקדק על זה שלמה באומרו רצון מלכים שפתי שקר ודובר ישרים יאהב (משלי ט"ז:י"ג) הנה שיחס הרצון אל החלק והאהב' אל הכלל והוא ממש טעם ואהבת לרעך כמוך. ולא בלבד צריך שיהיה בגדרו ממש כי אם אף בגדר שלמותו כדי שתתיחד ותתקיים האהב' מצד הדמיון והשווי לגמרי כמו שיתבאר זה בשער כ"ג ב"ה. עד שמזה יתבאר שאין האהב' כי אם התיחדות האוהבים כאלו הם עצם אחד כי על זה נאמר את בנך את יחידך אשר אהבת (בראשית כ"ב). יי' אלהינו יי' אחד, ואהבת את יי' אלהיך (דברים ו':ד'-ה') כמו שיבא במקומו. הנה הוא מבואר כי בהתיחד הנאהבים בענינם תתחזק האהבה ותקשר חבת החברה ביניהם ובהפרדם תפרד. ומזה הטעם אין מדרך האהב' שנרצה לאוהבינו שיהיו מלאכים או מלכים שאין מטבע הדבר שיסודרו ממנו פעולות שיבטלוהו או יפסידוהו כמו שתתבטל האהבה ביניהם כשיסור הדמיון והשווי מביניהם כמו שכתב זה החוקר בפרק ז' מהמאמר הנזכר ומזה נזהר יהונתן כשאמר לדוד ואתה תמלוך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה (שמואל א' כ"ג). ירצה כי בחפצו שיעלה דוד אהובו למעלת המלכות לא ירצה שתאבד ותפסד האהב' אשר ביניהם שכבר יהיה לו למשנה ויהיה להם יחס קרוב שומר תמונת אהבתם כי מהמאמר הכתוב ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל (שם כ') יראה שכבר התמיד דוד לבכות על יהונתן אחרי מותו מהאהב' אשר אהבו כאשר בכה יהונתן על דוד בחייו עד זמן שדוד הגדיל עד למעלה כי אז בהסתלק השווי והיחס נחלשה האהבה ולא יוסיף לבכות עוד. וכן יראה מענינו עם מפיבושת (שמואל ב י"ט:כ"ו) בנו ויהיה הגדיל בכאן בודד, כמשפט האמין, האזין, וזולתם. וכן כי הגדיל

לעשות (יואל ב׳:כ׳). ולהיות הענין כן היתה מהשגחת הש"י ליחד בעמו הנבחר בברית ישר שהוא שווי והדמות חזק נתיחדו בו האומה הישראלית כמו שאנו עתידים לבאר עם יתר התועלות הגדולות הנלוות אליה בפרשה מילה שער י"ח ב"ה. ותורה אחת ומשפט אחד בית אחד כהן אחד כדי שיוחדו כלן ויתאחזו בחבה ואהבה יחד מכל שאר האומות כי בזה יתקשרו אלו באלו ויעזרו אלו מאלו להשלמת צרכיהם הרבים המוטלים עליהם מצד התורה והמצות אשר מטבעם וצרכם להעשות בחברה ואגודה נוסף על היותם מדיניים בטבע כיתר העמים. והנה כאשר יהיה ביניהם סבות האהבה והשלוה ודברים מחוץ יבטלום אין זה כי אם רוע לב כאומנים שהם ממלאכה אחת ששונאים איש את אחיו בסבת התועלת שהוא דבר חצוני למלאכ' עם שנמשך ממנה. ועל תוכחת כיוצא בהם אמר הנביא הלא אב א' לכלנו הלא אל אחד בראנו ומדוע נבגד איש באחיו (מלאכי ב׳:י׳) אמנם טעם בלתי השוות הרשעים באהבתם עם השוותם ברשעותם יתבאר אל נכון בפ' נח שער י"ב ב"ה. והנה אחר שנתבאר בזה הפרק שהמין האנושי בכלל צריך אל חוזק האהב' לסבות שזכרנו ונתבאר שהאהבה נמצאת במציאות השווי וההדמות היה מהחכמה האלהית להשגיח בהוייתו ולשנותו במציאות לטוב מכל שאר הב"ח אשר בזה תובן כוונת הכתובים הבאים בספור הזה הנפלא המספר מהוית האדם וטבע מהותו ומעתה אחל בביאורו:

ויאמר יי' אלהים לא טוב היות האדם לבדו כו' [והתר ספק א' וב'] למה שהיתה חברת הזכר והנקבה במינים הבלתי מדברים בלתי הכרחית רק לענין החיות זרע על פני האדמה כי לזולת זה לא תצטרך חברתם זה לזה לא לעזר ולא להועיל לזה יספיק שיברא כל אחד מהם בפני עצמו ויהיה לזכר עם הנקבה יחס מיניי לבד כי אותו היחס יחדם וחברם בטבע לענין ההוה שהוא השארות מינם. אמנם זה האופן מהחבור והזווג לא יאות ולא יתכן למין האדם כי לפי טבעו הצורך אשר לו לחברה הוא גדול לספק צרכיו לאכול ולמכסה ויתר הענינים מצורך השאיר מינו כי הצרכים ההם הם הכרחיים לחיות עצמותו והשאיר מינו הוא צורך טבעי מכוון לבוראו אשר צוה אותו בו וכמו שאמר החוקר פי"ב מאמר ח' מספר המדות כי לא לבד להוליד בנים הם שוכבים יחד כי לכל שאר הדברים אשר הם לצורך החיים. ולזה ראתה חכמתו יתברך שלא יהיה זווג האדם ואשתו על היחס המיניי ההוא לבד כשאר הב"ח אבל שיהיה להם יחס אישיי מיוחד הוא יחזק אהבתם וחברתם להעזר זה מזה בכל ענייניהם עזר גמור ושלם כאשר יאות להם. והוא מה שאמר לא טוב היות האדם לבדו כלומר שיהיה כל אחד מהזכר והנקבה בפני עצמו כשאר הב"ח הרועים על ידיהם שאינן צריכים לחברה זה לזה. אמנם יתכן שתהיה לו

חברה נאותה ומשותפת לו כפי צרכו ולזה אעשה לו העזר הראוי והנאות לו שהוא עזר כנגדו כלומר כנגד צורכו ושוה לו או שתהיה מלת היות מורה על הזווג והחבור ממש כאומרו ואם היו תהיה לאיש (במדבר ל׳:ז׳). והית׳ לאיש אחר (דברים כ״ד:ב׳) ובלשון חז"ל מקיש הויה ליציאה (קדושין ה׳.) יאמר לא טוב היות חבור האדם משימצא כל א׳ מהם לבדו ולזה אעשה לו עזר כנגדו. ג׳ והנה להורות זה הצורך הנפלא סמך וייצר יי׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה וכו׳ עד ולאדם לא מצא כו׳ יאמר כי כל מה שנברא מן האדמה בלי נפיחת נשמת חיים שהם המינים הבלתי מדברים כלם הביאן אל האדם שיתבונן בהם בחכמתו ויעיין בטבעיהם ומהותם כדי שיגבילם בגדריהם לקרא בשמותם עלי אדמה. וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. והכוונה שכל אלו הב"ח כבר נקרא שמם הסוגיי משעת היצירה שנאמר תוצא הארץ נפש חיה אבל הובאו לו שיקרא להם השמות המיוחדים והמבדילים אותם עדר עדר לבדו כלומר גמל סוס חמור שור או כשב או עז וכדומה. ואמר זה לפי שהתבוננות בהם על זה האופן יביאהו לשער מה שכוון מזה לענין העזר הנזכר. וכבר הפליגו חז"ל (ב"ר פ׳ י"ז) לומר מה שיש מהחכמה הרבה בזה ושהוא ענין יתר על מה שיתוארו בו המלאכים כמו שיבא עם ביאורו אצל הן האדם היה כא׳ כו׳ כמו שיתבאר שער י׳ ב"ה. ואיך שיהיה אמר הכתוב כי בבואו בחקירה זו כבר הסכימה דעתו לדעת קונו ולמין האדם לא מצא גם הוא עזר כנגדו. ד׳ והכוונה שלא מצא שיהיה לו ולנגדו שום מין מעזר כזה אשר מצא בכל הב"ח רצונו שיהיה כאחד מהם נפרד לעצמו אבל ראה והכיר כי למין האדם צריך העזר יותר מיוחד ויותר דבק כמ"ש. וזו היא כוונתם ז"ל באמרם שבא אדם על כל בהמה חיה ועוף ולא נתקררה דעתו בהם (יבמות ס"ג.). ירצה שבא בדעתו וטוב התבוננותו עליהם ועל טבעם ולא נתקררה דעתו שיהיה זווגו וחבורו כזווג וחבור שום אחד מהם לסבה שקדמה. והנה אחר שבא לכלל הכרה זו מיד ויפל ה׳ אלהים תרדמה על האדם ויישן. וכבר אז"ל שהיתה תרדמה זאת כדי שלא תתבזה בפניו אם יראה הויתה בעיניו (סנהדרין ל"ט.). גם יתכן שהרדימו כדי שלא יכאב עליו בשרו בפרק חבוריו. והנכון שעשה כן כדי שתבא לו בהסח הדעת כענין מציאה פתאומית וישמח בה מאד כענין שנאמר בדברי הימים וישמח חזקיהו וכל העם על ההכין האלהים לעם כי בפתאום היה הדבר (ד"ה ב׳ כ"ט) יראה שנמצא רוב חדוה בהרגשת הדבר המשמח פתאום ע"ד שאמר שהכאב הוא הרגשת המנגד פתאום ולזה התחייב שם מזה הצד השמחה כמו שתחוייב השמחה ג"כ למה שהרגיש תחלה בחסרונה כי על כל אחד משני אלי הענינים נקראה האשה מציאה וכמ"ש מצא אשה מצא טוב (משלי י״ח:כ״ב) לעת מצוא לעת נשוא אשה (ברכות ח׳.) לומר כי מצא מה

שבקש בעת שלא חשב למצאו ושני הענינים יחד מרבים השמחה בלב המוצא וזהו עקר ושרש שמחת חתנים. ויקח אחת מצלעותיו. הנה בלוקחו אחת מצלעותיו לעשות ממנה האשה השלים מה שכוונו הש"י להבדילו משאר המינים כפי מה שחוייב ממה שנתברר בפ' החבור שהקדמנו כי להיותם צריכים אל הדבוק וקשר האהבה מזולתם מהחיים ראתה חכמתו יתברך לחזק הסבה מאד ביניהם במה שימצאו זה מזה ושיעשה האחד מהאחר כדי שיהיו מעצם א' ולא יתפרדו כי כפי התיחדם והתדמותם תתחזק האהבה והחברה ביניהם. ועיד שימעט בזה החלק העפרי במינם מכל הב"ח שכל א' מהם רצוני זכר ונקבה הראשונים לוקחו מהאדמה. ה' אמנם הפליא להראות כוונת הענין במ"ש ויבן יי' אלהים את הצלע. והוא שלא הזכיר בה לא בריאה ולא יצירה שאלו היה כן כבר יורה על היות הא' כענין ההיולי לחבירו אשר לא ישאר שמו עליו אחר בא הצורה כמו שהוא ענין הטפה אל הביצה או הביצה אל האפרוח ולא יתדמו ולא יתיחסו באותו היחס המכוון. אמנם אמר לשון בנין להורות שלא נעשה זה רק בענין מלאכותיי וכשהחמר הוא א' להם ושמו הראשון ישאר בשניהם כנגד זה שנמסר בארז ועושה ממנו כסא וממנו ספסל שאין הפרש ביניהם רק בתמונה מלאכותיית בלבד וזה וזה יקראו עץ ארז תמיד: ויביאה אל האדם כמו שהביא כל הב"ח בפעם ראשונה כדי שיראה ויכיר וישמח במוצאו העזר שבקש: ו' ויאמר האדם זאת הפעם כבר מצאתי עזר כנגדי כי הוא עצם מעצמי ובשר מבשרי והוא העזר הראוי והנאות לי כי אין לה עמי יחס מיניי כענין הב"ח המובאים לי בפעם הראשונה עם נקבותם אבל יחס אישיי מיוחד המשאיר השם הראשון על שנינו יחד והוא מה שביאר באומרו לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת אשה מאיש. ז' להורות על האחדות באישיות ממש והשוותם בשם כי שם איש הוא המיוחד אל האיש הרמוז מהמין והוא ענין נפלא מאד לא יובן ענינו אם יאמר שקראה אדמה כי לוקחה מאדם כי השם ההוא היה מורה על היחס המיניי לבד כמו פרה מפר לביאה מלביא ושאר המינים כמו שאמר. גם הגדיל תושיה בגזירת זה השם להורות על טבע זה העזר ומהותו שהוא להיות שמוש ועזר הגון לו ותשלום צרכו ושמושו לא שהיה האיש צירך העזר הזה והשלמתו והוא במה שלא הטיל יו"ד בשם אשה ובמה שהדגיש השי"ן כי אלו היה מטיל היו"ד אז היו איש ואשה ממש כשם פר ופרה כבש וכבשה לביא ולביאה שאלו השמות יורו על חלוף הזכריות והנקביות לא על שיהיה לזה על זה שום קדימה כמו שכן היה הענין בבריאתם שלא היה האחד קודם לחבירו ולא שרש והתחלה אליו כאשר אמרנו. אמנם בששם שמה אשה שהוא מזולת שרשו של מלת איש כענין אשו הגדולה (דברים ד':ל"ו). ואשם לא תכבה (ישעיהו ס"ו:כ"ד). הרי

היא הוראה עצומה שהוא שם נגזר מאחר שהוא ראשון אליו כמונח מינחמנו ושמואל משאול וזולתם (ש"א א'.) והוא מה שיורה הוראה עצומה על מה שאמר כי מאיש לוקחה זאת להורות כי הוא הנמצא ראשון וממנו לוקחה. ולזה חוייב שתהיה בטבעה נופלת על הסכמתו תמיד כמו שהשם הוא נגזר מענינו וטפל עליו וזאת היא חכמה נפלאה ממנו בהכרת העזר הזה ומהו לו. וכמה הפליגו להורות על זה במדרש (ב"ר פרשת י"ח) והביאו רש"י ז"ל בפירושו אמר לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת לשון נופל על הלשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש. ומההכרח להיות כוונתם ז"ל מה שאמרנו שאל"כ מאי קאמרי שהוא לשון נופל על הלשון והלא לשון אחד ממש הוא כמו פר ופרה כבש וכבשה. ועוד מי הגיד להם שלא היו מהלשונות המועתקים מלשון אל לשון כמו שכתבנו בספקות. ח אלא שהם ראו שזה השם הוא נגזר מאיש ואם אינו משרשו וענינו להורות על האשה בנפילת הלשון בלבד כנח ושמואל והדומים ואלו השמות וכיוצא בהן לא יסבלו ההעתקה מלשון אל לשון אלא אם נשתבשו בהבנתם וזו ראיה עצומה שנברא בלשון הקודש. וכבר הביא הראב"ע ז"ל לראיה זו אדם וחוה גם קין ופלג ודומיהם לעדים אמנם בכאן טרח לתת טעם לדגשות השי"ן ואמר שהוא לחסרון היו"ד. ואחשוב שאם נתן אל לבו למה שנתנו בו חכמינו ז"ל את עיניהם אז טוב לו, ויביא ראיה מכאן. ומה שאמר (ב"ר שם) רבי פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון שמעת מימיך אומרים גיני גיניא אנטרופי אנטרופא גברא גברתא אלא איש ואשה למה שהלשון הזה טפל על הלשון. הכוונה שהמורגל והנשמע בכל השמות כשהנקבה והזכר הם מגזרה אחת הוא בשלא יתחלפו אלא בסימני הזכרות והנקבות לבד בכל אחד מאלה שזכר. ולזה מה שנתחלפו איש ואשה בזולת זה כמו שאמר יורה על שהוא נפילה על השם לבד ולהורות שהעולם נברא בלשון הקדש וכענין זה אמר אצל עשה לך תיבת עצי גופר (בראשית ו':י"ד) ויעש משה נחש נחשת (במדבר כ"א:ט') מכאן שנתנה תורה בלשון הקדש. רבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון אמרי כשם שנתנה תורה בלשון הקדש כך נברא העולם בלשון הקדש שמעת מימיך גיני גיניא וכו' אלא איש ואשה למה שהלשון הזה נופל על הלשון (ב"ר פרשת ל"א) הרי שביארו היטב שנחש ונחשת גפר וגפרית ואיש ואשה נפילתן זה על זה היה בענין א' הנה שהוא פי' נכון ומוכרח כפי כוונתינו. אמנם אחר שכבר הוחזק זה השם לנקבות האיש על הדרך הנזכר כבר הורגלו המעתיקים להעתיקו בלשון עם ועם בשם איש או אדם כשיאמר על המין בכל למה שאי אפשר להעתק הוא מזולתו בשמירת שרשי הלשון בשום צד כי ע"כ הוא ראיה ברורה על קדימתו כמו שהונח. סוף דבר כי שמו אשר יקראו יורה עליו כי הכיר הטוב והחסד אשר גמלהו המזווג האמתי

ברוך הוא לזווג לו עזרה הראוי' וההוגנת לו לפי עקר שלמותו. אמנם מצד צרכה אל השארות מינו כיתר הב"ח הניחו לה בסוף באומרו ויקרא את שמה חוה כמו שיבא בשער הסמוך בעז"ה: ט על כן יעזב איש את אביו ואת אמו כו'. יאמר כי להיות האשה בנויה מהאיש וחלק מחלקיו מבלי היות לו ביניהם חלוף רק מלאכותיי כמ"ש יחוייב שיעזוב איש אביו ואת אמו שעם שנוצר מזרעם כבר היה אחד מהם היולי לחבירו ובבא צורתו נסתלק רושם ההיולי ההוא ולא נקרא עוד בשמו כמ"ש כאשר נתבאר בתחלת אלהיות ולזה תפול עליהם הפרדה מה מהפרדת הב"ח. אמנם האיש והאשה כשנלקחו זה מזה הנה נשארה מהותם בעינם גם לא ישתנו בשמותם. ולזה ישארו יחד ודבקו זה בזה כי כאשר היתה תחלת מצוא האשה לאיש על זה האופן כבר נשאר זה הטבע קיים לכל איש ואשה הבאים אחריהם בעולם ולא ישתנה ולא יתחלף זה הדבקות לפי שכבר הוטבע האחד בחבירו לעשות זה מזה כשני חתיכות מבשר אחד שיש להם יחם והדמות נפלא להדבק יחד וכן יאגדו שניהם באהבה ובשלוה לשבת בית ולמלאת כל חסרונות מה שלא היה אם היה מציאותם באופן אחר כמו שאמרנו:

[42]ובמדרש (ב"ר פרשה ח') אמר רבי שמלאי כל מקום שאתה מוצא פתחון פה לאפיקורוס אתה מוצא תשובתה בצדה. חזרו ושאלו לו מאי דכתיב נעשה אדם בצלמנו כדמותנו אמר לון קרון מה דבתרא ויברא אלהים את האדם. כיון שיצאו אמרו לו תלמידיו לאלו דחית בקש ולנו מה אתה אומר. אמר להם בתחלה נברא אדם מן האדמה וחוה מאדם מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו לא איש בלא אשה ולא אשה בלא איש ולא שניהם בלא שכינה: עם שכוונת רבי שמלאי בזאת התשובה השניה היתה להפיס דעת התלמידים ולומר שענין הכתוב הוא לדרשו ע"י סרוס. שיעורו ויברא אלהים את האדם בצלמו זכר ונקבה ברא אותם כל אחד בפני עצמו ומנהו והלאה לא יעשו עוד כי אם בחברת איש ואשה שיהיו מכינים החמרים והוא יתב' יתן הצורה. וזה כי מתחלה כשברא האל יתברך האדם הנה הוא עשה ופעל בו שלש מלאכות: האחת שהעלה העפר ממדרגת ההיולי המשותף אל החמר המיוחד אליו. והשנית שצייר בו התמונה האנושית הזאת. והשלישית שזרק בו נשמה שכלית. אמנם כשנבראת חוה הנה לוקח מהאדם החמר המיוחד אליה ונשארו לו ית' השתי מלאכות הנזכרות. ומכאן ואילך בנים יולדו מהם כל אחד מהם עושה מלאכתו האשה נותנת בו החמר ממותר דמה, וזרע האיש מצייר בו צורת תבניתו והאל

[42] ר"ל כי רק בתחלת היצירי' יצר הי"ת לבדו את האדם תחלה ואח"כ אשתו, אבל מאז והלא' לא יעשה כן. כי אם הי"ת ישתתף עצמו ביצירת האדם עם אביו ואמו. ויאמר להם כביכול, נעשה אדם בצלמנו כדמותינו, כי כל אחד ואחד משלשת השותפים האלה יתן לו מצלמו ודמותו, הש"י יתן לו צלמו הרוחנית שהיא הנשמ', והאב והאם מחומרם את נשמותו ר"ל גופו.

יתברך זורק בו הנשמה השכלית וכמ"ש חכמינו ז"ל ג' שותפין יש בו באדם אביו ואמו והקב"ה (נדה ל"א.). ועם זה על טבע ההויה המתמדת ידבר עם המולידים הנזכרים ויאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו שכל אחד ממנו נותן בו כדמותו כצלמו וכן אמרו להלן ר' ישמעאל שאל את ר' עקיבא אמר לו אתה ששמעת את נחום איש גם זו שהיה דורש אכין ורקין ממעטין אתים וגמים רבויין האי את דכתיב קניתי איש את ה' מאי אמר ביה אמר לו אלו נאמר קניתי איש ה' היה קשה לומר עכשו את ה' לא דבר רק הוא ואם הוא רק הוא מכם שאין אתם יודעים לדרוש אותו אלא לשעבר אדם נברא מאדמה וחוה מאדם מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו לא אשה בלא איש ולא איש בלא אשה ולא שניהם בלי שכינה (ב"ר פ' כ"ב) הרי דבר השותפות נראה לעין בלי ספק.

האמנה כי לפי שא"א שתעשה זאת ההויה בשלמות ושתגמר בה ענין זה השותפות האלהי כהוגן אם לא שתהיה התחלת מציאותה על האופן הנזכר מההתיחדות האישיי. לזה אמרו אלו החכמים ע"פ דרכם מה שיורה על צורך זה כי לתשובת השואלים היה לו לרבי שמלאי לומר שעם אדם וחוה ידבר לענין שאר התולדות או באחד מהדעות שאז"ל (ב"ר פ' ח') שנמלך הקב"ה במעשה הזה אשר כתבנום בשער ג' מאמר ח' גם ר' עקיבא לא הל"ל אלא לרבות את הקב"ה שהוא העקר בקנין ההוא או שיהיה את ה' כאומרו עם ה' אלא שהוא מבואר שהיה שגור בפיהם ז"ל זה הענין הנכבד והיו אומרים אותו כמות שהוא לתת טעם להיות זאת הבריאה על זה האופן שהיא היתה שאלה חזקת מאותן ששאלום מהם והיו אומרים שחוייב שיברא תחלה אדם מן האדמה ואח"כ ממנו חוה כדי שימשך משם שמכאן ואילך לא ימצא טבע איש בלא טבע אשה ולא טבע אשה בלא טבע איש ויהיה זה סבה עצומה לאהבתם וחוזק חבתם ההכרחיים להם לצורת חיותם אשר מזה חוייב שלא ימצאו מבלי שתמשך בהם הכוונה האלהית בהגעת תועלתם זה לזה. וכמ"ש ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך. ירצה שתשתוקק תמיד לעשות רצונו בכל צרכיו והוא ימשול בה להנהיגה ביושר וחסידות עד שימצאו ביניהם הטוב והמהנה והמועיל יחד כמ"ש החוקר בפרק י"ב מהמאמר הח' מספר המדות. שעל ג' אלה אפשר שכוון דוד באומרו נפלאת' אהבתך לי מאהבת נשים (שמואל ב א':כ"ו) כמו שיבא בתחלת שער י"ב ב"ה. ובהמצא ביניהם זה הענין הנפלא המכוון ממנו יתב' בשעת הבריאה יאמר על הזווג ההוא הנכון. מצא אשה מצא טוב (משלי י"ח:כ"ב) והכוונה שמצא בה הטוב המכוון בה באומרו לא טוב היות האדם לבדו כו'. אמנם כשלא ימשך נאמר ומוצא אני מר ממות את האשה (קהלת ז':כ"ו) והכוונה שלא מצא שם הענין המכוון בהם בזמן העבר מהבריאה אבל שהווה להם ענין אחר הפך הכוונה והוא

ההשקפה להנאת ההווה לבד. ולזה הענין, הראשון מצא בלשון עבר והשני מוצא לשון הווה וכן הורגל בפי החכמים: רמוז בההוא עובדא דברתיה דרבי עקיבא (שבת קנ"ו:) ולזה כאשר נזדמן לאלו החסידים שנעדר מזווגו לפי שהיתה אשתו מצערתו היה מסתפק בטוב והמועיל הנשארים ואומרים די לנו שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא כדאיתא ביבמות (ס"ג.) וזהו כלל מה שהפליגה ההשגחה האלהית לתקן בזווג הזה השני מאבינו הא' להגיע טובו ותקונו אל המין בכללו. ומהפלא כי דוגמת זה או קרוב הוסיף שנית ידו להטיב באב האומה הנבחרת לחדש הענין הזה ולחזקו והוא מה שנאמר הביטו אלאברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קראתיו (ישעיהו נ"א:ב'). כי לפי שהוא האדם הגדול והראשון אצל האומה הזאת אם שלא זווגם זה מזה ממש קרבם ודבקם עד היותה כמעט לבשר אחד כאומרו בפירוש וגם אמנה אחותי בת אבי כו' (בראשית כ':י"ב) והוא ענין נאות מאד וכמו שאמר ז"ל ענבי הגפן בענבי הגפן זווג נאה ומקובל (פסחים מ"ט.): ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו. כבר אמרו חז"ל כל מעשה בראשית בדעתן נבראו בקומתן נבראו (חולין ס'.) ועוד אמרו שאדם וחוה כבני כ' שנה נוצרו (ב"ר פ' י"ד) ולזה היה זה המאמר מעיד עליהם על ב' הענינים מב' חלקיהם אחד ליופי וא' לדופי ולחסרון אשר הוא ליופי הוא בטוב בנין גופן והדר תבניתם כי כליל הוא מכף רגל ועד ראש ולזה לא יתבוששו זה מזה בהיותם ערומים. וכמו שנאמר וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום (שמואל ב י"ד:כ"ה) וכן יוכלו לפאר זה לזה הנך יפה דודי. אף נעים הנך יפה רעיתי ומום אין בך. אמנם החסרון הוא מצד מה שלא נשלמה צורתם לדעת את הטוב ואת הרע כמו שיאות להם שהיא מדה אלהית כמ"ש. אשר בה היה להם להכיר שגלוי הערוה הוא גנאי לאדם שאפילו בבהמות הערים הטבע בחכמת בראו לכסותה והבושה בזה מחוייבת והעדרה פתיות ופחיתות נפלא כמי שעושה צרכיו או בא על אשתו לעיני כל העם וכאלו יאמר שכבר טעו במה שלא השתמשו ממה שהורשו להשתמש מעץ הדעת טוב ורע ונשארו בפתיותם כמו שאמרנו בשער הקודם ופיה ענה בה כמו שנאמר ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון. כי נשתבשה בלוקחה הקצוות ובורחת מן האמצעי וזה היה פתח פתוח לדברי הנחש כמו שיבא בשער הבא בעזרת הצור. ולזה לא הלבישם כתנות מיד עד שירגישו בצרכם כמו שכן היה הענין במציאות האשה: זהו שיעור מה שיגיד זה הספור אשר מהזווג הנגלה שהוא השני ע"ד האמת והוא במדרגת הלבוש העליון במשל האלהי רבי שמעון בן יוחאי

(ריש שער ז') ואולם מה שיאות אל הזווג הראשון אצל הטבע אשר הוא במדרגת הגוף יאמר אחר שאציע אליו ענין קראתיו:

פרק ג

פרק החבור הטבעי

הכוונה בזה לבאר ענין החבורה האנושית והבדלה מהמלאכיית:

[43]רבים חושבים שענין הבחירה הוא האפשרות שיש לו לאדם ליפול על הטוב ועל הרע בשוה וכי הוא הדבר שבו נבדל מהנמצאים העליונים ממנו ואשר תחתיו עד שיתהפכו להם יחד הבחירה והאפשרות. ואני הנה ראיתי זה סכלות גמורה במהות הבחירה כי הנה באמת היא והאפשרות שני ענינים מתחלפים ובלתי מתהפכים. רצוני שאם כל בחירה היא אפשרות אין כל אפשרות בחירה וזה שהאפשרות נופל על הטוב והרע בשוה. ונאמר שהאדם אפשר במעשיו על השווי ולא נאמר כן במלאכים ולא בב"ח. והנה הבחירה לא תאמר כי אם אל הטוב. היתכן למי שלקח לעצמו חלק רע שנאמר עליו שבחר בו. באמת לא יאמר (עליי) רק שלא ידע לבחור. אמנם נאמר בחור בטוב (ישעיהו ז':ט"ו) בחר לו יה (תהילים קל"ה:ד') ובחרת בחיים (דברים ל':י"ט): והשנית כי האפשרות על הרע באמת אינו טוב ומעלה באדם כמו שאפשרותו על המות איננו

[43]תוכן כוונתו בקוצר הוא ששם בחיר' יאמר לא על האפשרות לבחור בטוב או ברע, כי אם רק על הבחיר' בטוב לבד, כמאמר הכ' ובחרת בחיים, ובחור בטוב, וע"כ נוכל לומר רק כי יש לאדם האפשרות (לא הבחירה) להיות טוב או רע, כי הבחיר' היא רק הכשרון להכיר הטוב ולבחור אותו, אבל בחירת הרע לא תקרא כלל בשם בחירה, ורק בעבור היות האפשרות לאדם לעשות גם הרע, תחשב לו בחירתו בטוב לצדק', אבל המוכרח לעשות הטוב מסבה חיצונית המסלקת יכלתו לעשות הרע לא יקריא עוד בשם טוב אמתי. כמאה"כ מה' יצא הדבר (ר"ל וא"כ אין עוד באפשרותנו לעשות ההפך ונסתלק' בחירתנו, ע"כ) לא נוכל דבר אליך רע או טוב, כי גם הסכמתנו לא יקרא עוד טוב אמתי, אחרי שנעשה על כרחנו, וכן אמר הכתוב כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ר"ל לא הי' האדם ראוי להקרא בשם צדיק ועושה טוב, אם לא הי' ביכלתו גם לחטוא, וזש"א חז"ל והנה טוב מאוד זה יצר הרע, כי רק בעבור היות לאדם יצרו המסיתו לפעמים לעשות הרע יקרא טוב מאוד בעשותו טוב, וע"ז רמז הכתוב בסיפור זיווג האדם אשר במצפוניו רומז גם על חבור הטבעי בין צורת האדם שהוא שכלו האלהי ובין חמרו שהוא גופו המעורר תשוקתו אל תאות העולם כמש"ל לא טוב היות האדם לבדו, ר"ל כי אם היה השכל האלהי שהיא צורת האדם האמתי לבדו מבלעדי החומר אשר יסיתהו לעשות הרע, לא הי' נקרא בשם טוב בלכתו מישרים ועשותו טוב, אעשה לו עזר כנגדו, ר"ל אחבר עם צורתו גם החמר אשר יעזרהו לפעמים, ולפעמים הוא כנגדו, כמאח"ל זכה נעשה לו עזר לא זכה כנגדו, וע"כ אמרו ג"כ חז"ל נוח לו לאדם שלא נברא, ר"ל אלו לא נברא כמו עתה בהתחברות אל החמר המסבב אפשרותו להרע, הי' נח לו מצד אחד, שלא הרע לעולם בפעולתו, ועכשיו שנברא ר"ל שאפשרות עתה בידו לעשות רע, יפשפש במעשיו להטיב תמיד ולחדול מעשות רע, אז יהי' טוב אמתי בהכריחו יצרו אל הטוב, ויען כי גוף האדם וחמרו ביחסו אל הנשמ' והשכל שהן צורת האדם כיחס האשה אל אישה, רומז הכתוב באמרו ביצירת האשה ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן ויקח וכו', במצפוניו להורות כי רק בהיות שכל האדם נרדם ונשקע במצולת השינה, נתן יד ומקום לחמרו ויצרו להראות החוצה ולפעול פעולותיו הנוטות רק אל התאוות הגופניות כעצם בפני עצמו, לא בהקיץ השכל מתרדמתו לשמור דרכי ופעולות החומר לבלתי שטות מנתיבות הצדק והמישרים, וע"ז רמזו ג"כ מניחי לשון הקודש במה שהמל' אשר תורה בעתיד על הנוכח לזכר, עד"מ מלת תפקד או תאמר ודומיה תורה גם על הנקב' הנסתרת, להורות בזה כי בהיות הזכר שהוא שכל האדם נוכח תסתר הנקב', ר"ל תהי' פעולת החומר נעלמת מעין כל.

טוב לו או אפשרותו להפיל עצמו מהגג וכיוצא. אמנם הבחירה האלהים חשבה לטובה כששם אותה סגולה באדם כי הנה בראשונה נוצר עפר מן האדמה והיה על האפשרות אל הטוב ואל הרע עם קצת הכרעה יותר אל הטוב כמו שימשך מטוב מזגו ושוויי כמו שנתבאר שם במקומו שער ו'. ואח"כ נפח בו נשמת חיים הוא השכל האלהי הנותן בו עצה ודעת לבחור בטוב ובו נעשה חפשי מפחיתות זה החמר והכרעתו. ואולם כשישמע אל זה השכל ויעשה טוב עצתו הרי הוא זוכה בחפשיותו וכשלא ישמע וישאר בהכרעת אפשרותו הנה בטלה בחירתו אצלו. משל למי שהחפישו המלך וצוה שלא יעברו עליו בכל דבר אם לא כפי רצונו והוא מעצמו רצה לפרוע פרעות כי הנה לא עשה זה מצד זכות החפשיות אשר בידו אלא מצד שלא נשתמש ממנו. ונשאר כאחד העבדים. כן האדם כאשר יחטא ואשם הנה לא נשתמש מהכח הבחיריי במעשה ההוא אבל נפל אל הכרעת האפשרות אל הרע ונמשל כבהמות. אמנם כאשר יעשה הטוב הוא משתמש מזכות בחירתו. והוא טעם הראשונים האומרים שפועלי הטובות הם רצוניים ופועלי הרעות בלתי רצוניים. כי גזרו שמה שתפול עליו הבחירה הוא רצוני ומה שלא תפול עליו אינו רצוני. ואינו כן כי הרצון יותר כולל הוא מהבחירה. ואע"פ שלא תפול הבחירה על הרע הנה תפול עליו הרצון שהוא משותף אל הבחירה והנה הרצון ההוא אינו מכריח את האדם שכבר נתן בידו זה הכח הבחיריי להטותו ולהכניעו כמו שכתב שם החכם פרק י' מאמר ג' מספר המדות: הנה מכל זה נתבאר כמה טובה מעלת הבחירה ושלא יאונה אליה רעה רק אם יאמר על דרך ההעברה או כמו שיאמרו שבוחרים ברע במיעוטו לפי שהרע המעט בערך אל הרב הוא טוב כמו שנתבאר בפרק ב' מאמר ה' מהמדות וגם החוקר שמה בכלל המעלה ולקחה בגדרה באומרו המעלה קנין נבחר כו'. ועוד גדר הבחירה בשהיא תאוה לקוחה בעצת השכל והנה הרע לא יעשה בעצה שכלית ולא יכנס בגדר המעלה כלל. ובתחלת המאמר הוא ביאר איך הבחירה היא התחברות השכל עם הרצון הישר עד שהיא אינה אלא רצון שכלי או שכל רצוני. והנה על מעלת זאת הבחירה ויתרון חשיבותה הנמצאת על זה האופן באדם נאמר נעשה אדם בצלמנו כו' כי היא תכונה אלהית מלאכיית. כי הנה המלאכים ונפשות השמים לא יתוארו באפשרות על מעשיהם אבל מתוארים בשהם פועלים בבחירה תמידית לעשות רצון קוניהם מבלי שיהיה להם אפשרות לצאת מבחירתם זו לעולם כי על זה יאמר להם (סנהדרין מ"ב.) פועלי אמת שפעולתם אמת. ואולם היה זה ההבדל בין הבחירה המלאכיית אל הבחירה האנושית כי הנה המלאכים לא נבראו לקבל שכר או הפסד כי מיום שנבראו הנה שכרם אתם ופעולתם לפניהם בהיותם משרתים מתמידים את פני האדון ה' כאשר גזרה

חכמתו הנשגבה. ולזה אי אפשר להם ליפול על זולת שלמותם כמו שאמר הרב המורה פרק ח' חלק שני, אמר, אבל הגלגלים והשכלים משיגים פעולותיהם ובוחרים ומנהיגים אבל לא כבחירתנו והנהגתינו אשר היא כלה בענינים מתחדשים וכו'. עד אומרו אלא שאנחנו נעשה הפחות ויקדם להנהגתינו ופעולותינו ההעדר. אבל השכלים והגלגלים אינם כן אבל יעשו הטוב לעולם ואין אצלם כי אם טוב כמו שנבאר בפרקים וכל מה שיש להם הוא נמצא בשלמות ובפועל תמיד מעת שנמצאו, ע"כ. הנה שנתבאר שסגולת הבחירה היא הנפילה על הטוב שבדרכים בהשגת תכליתם שהוא הפקת רצון קוניהם והיא המיוחדת אל המלאכים בלי שום אפשרות אל התנגדות כלל מעשיהם. אמנם המין האנושי לא נברא אלא לקבל שכר חלף מעשיו וכמו שאמרו עליו שאם ימות יחיה (ב"ר פ' י"ד, ע' תמיד ל"ב.) כמוזכר בשער ג' אצל נעשה אדם. ולזה היה האפשרות אשר לו לעשות רע מטיב פועל בחירתו כי כאשר יבחר בטוב הוא יותר משובח מפני האפשרות ההוא העומד כנגדו כי מצד שהוא יכול לעשות רע יהיה הפועל ההוא הנבחר יותר טוב. לא שאם יפול על הרע יקרא בוחר כמו שאמרנו. וזה הענין הוא אשר אמר החכם באומרו אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז׳:כ׳). כי מאמר אשר יעשה טוב אינו דברי מותר כי אם תנאי הכרחי במעשה האדם במה שהוא אדם כמו שאמרנו. כי אותו אשר יעשה טוב הוא מי שהוא אפשרי לנפול על החטא והוא אשר גזר עליו שאי אפשר שלא יוכרח מצד אפשרותו אל צד חובה פעם אחת. אמנם האלהי הגמור שכבר בטלה אפשרותו ליפול על הרע אם ימצא והבהמי אשר אי אפשר לו ליפול על הטוב כבר יאמר עליהם שלא חטאו וזה עצמו טעם מאמר לא נוכל דבר אליך רע או טוב (בראשית כ"ד:נ') שנדחק רש"י ז"ל (שם) בפירושו. ירצה מאחר שמוי' יצא הדבר ואין לנו אפשרות להכריע אל הרע הנה בהמנע ממנו הרע ימנע ממנו שם טוב הבחירה כי אע"פ שנבחר במעשה לא תקרא אצלינו בחירה טובה כלומר שלא נשתבח בעבורה. וכל זה הענין אמתי ונכון ממנו יצא לנו פירוש נפלא אל המאמר שהיינו עליו. והוא לא טוב היות האדם לבדו. לפי הזווג הא' שאליו כוונתינו:

ירצה כי טוב האדם המיוחד לפי טבעו אי אפשר שיהיה לו בהיות השכל בפני עצמו שא"כ מה שיעשה מהטוב יהיה ענין בחיריי מלאכיי אשר לא יהיה לו שכר בעמלו והנה לא יתחדש שם הנמצא שהיתה הכוונה אצלו כמו שכתבנו. ולזה אעשה לו עזר כנגדו. והוא שנחבר בו ענין ודבר שהוא כנגדו והוא חבור ההיולאניות עמו שמצדו יהיה לו האפשרות על הרע והוא גמר ושלמות תכונתו היותו יודע טוב ורע שעם זה יעזר להיות הבחירה אצלו פועל טוב. וכמה הפליג בזה רבי שמואל בר נחמן באותו מאמר שזכרנו

בשעבר והנה טוב זה יצר טוב מאד זה יצר הרע (ב"ר פ' ט'). וכי יצר הרע טוב הוא. הורה בבירור שהטוב מאד שנאמר באדם הוא מצד זה החבור אל החמר הוא יצר הרע אשר מטבעו לפנות אחרי חמדת האשה והבנים והבית והממון ולהעזב מהענינים הנפשיים כי באשר ימשול בו השכל ויעמוד כנגדו למחות בו ולהכניעו תחת עבודתו אז טוב לו והוא שלמות ענינו מצד שהוא אדם. ובפ"ק (דעירובין י"ג:) שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה אלו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא ואלו אומרים נוח לו שנברא משלא נברא נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו וי"א ימשמש במעשיו. וזה שמצד שהאדם אין מהותו רק אפשרותו על הרע והכרעתו אל הטוב כמו שאמרנו הנה מצד אפשרותו על הרע היה אומר שנוח לו שלא נברא משנברא שודאי העדר הרע טוב ממציאותו. ומצד כח הכרעתו על הטובה היה הענין בהפך. אמנם הית' הסכמתם שאף אם נקבל שמצד אפשרותו על הרע היה נוח לו שלא נברא יתכן שיברא על זה האופן כי בזה נשלם גדרו ומהותו שהוא לפשפש ולמשמש במעשיו ולבקר בין טוב לרע ולבחור בטוב ועל דרך שאמר אם ימות יחי' ואם יחיה ימות כמו שכתבנו. הנה אם כן שצדק מאמר חכמינו ז"ל שאמרו זכה עזר לא זכה כנגדו (יבמות ס"ג.) שהכונה שאם זכה הוא לו עזר מצריו ואם לא זכה ינצח הצר. וכל הפרש' כלה כשנעמוד על דבריה נמצאם סובבים על זה הקטב רצוני לפרש באיז' ענין הוא עזר ובאיזה ענין הוא נגדו: וייצר ה' אלהים. כמו שהיה הענין בהכרתו של אדם אצל הזווג השני שהוא היותר נאות כמו שאמר כן יאמר אצל זה הזווג הראשון שהוא מושג אצל השכל האנושי שבכל טבעי הנמצאים כלם לא ימצא חמר נאות וצורה ראוי' לקבל זה האפשרות שהוא הצור' האנושית הראשונ'. כי על כלם יגזור שהם נפש חיה בטבעם לא זולת ושאין להם אפשרות כי אם על הרע כי הוא המחוייב להם. אמנם לאדם כלומר לטבע האדם לא מצא בהם עזר כנגדו על האופן שאמרנו. לזה ויפל ה' אלהים תרדמה כו'. תאר מהות נקבת זה הזווג הראשון וענינה. וזה כי הצור' ההיולאנית אשר היא השלמות הראשון אל החמר הוא כדמות כח מכחות השלמות האחרון שהוא השכל המתעצם להיות קנוי או נאצל כאשר הונח בשער הששי וכאלו הוא ניצוץ מניצוצו. ולפי זה אמר כי הפיל תרדמה על האדם ויישן. ויקח צד אחד מצדדיו כלומר שפע קטן ממנו ושם אותה הצור' אל החמר הזה אשר כן הורכב מארבע' יסודות על זה האופן שנתהוה ממנו זה הבשר היותר שוה המזג שבכל המורכבים וזהו ויסגור בשר תחתנה כלומר שהשלים זה החמר הבשריי ונתנו תחתיה והכונה שיהי' נושא אותה והיולי לה. והיא מליצה נאה לחקור זה מענין יסגרך יי' (ש"א י"ז). והחמר הזה בקבלו הצור' ההיולאנית הזאת היא האשה

הנזכרת בכל הפרש'. וכאלו אמר שאין האש' דבר רק תרדמת הכח השכלי שהיא האדם והסתרי. וכן הוא לפי האמת. כי בהיות השכל שהיא הכח הזכריי נמצא בשלמותו הנה הכח הנקביי שהוא החמר הוא מסתתר ובלתי נמצא אמנם בהסתרו ימצא. והסוד הזה רמזו מניח הלשון בהניחו לשון הזכר הנמצא הוא עצמו לנקב' הנסתרת אשר אמרו קצת המדקדקים שלא ידעו טעמו והוא לומר שכל עוד שזה נמצא חבירו מסתתר והוא ענין נכבד. ועל כל פנים עליה אמר ויבן יי' אלהים את הצלע שאותו הכח אשר לקח מהאדם על האופן אשר זכר בנאו ותקנו ויבא אל האדם וכל זה במה שהכין החמר בעל הצורה הזאת למשכן ומושב השכל הקנוי או לאשר הוא למעל' ממנו כי זה כל האדם הנאמר הנה לפי הדרך הזה. וזהו הקשוט שכוונו אליו חכמינו ז"ל בכאן כשאמרו שהקב"ה מקשט כלות (ב"ר פ' ח'). ולזה היתי' הוראתו זאת הפעם עצם מעצמי כו' שהשכל יגזור שאותו החלק הנפשיי המושפע על החמר הזה ראשונ' הוא עצם מעצמותו וגם הבשר הוא הראוי להיות בשרו ולא אחר מכל החי מכל בשר. ויהי' אומרו ובשר מבשרי כמו ושמחתים בבית תפלתי (ישעיהו נ"ו:ז') וחביריו. והגיעה מדרגת השגתו בזה עד שכבר קרא אותה השם הראוי והמתיחס אליה ג"כ מצד זה הזווג הראשון והיא אומרו לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת והכוונה כי אם שנשתתפו בה שני הענינים הנה ההבדל המיוחד לה הוא לקוח מהצד השכלי העצמי לא מהבשרי. לזה אמר לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת. ירא' לזאת הסבה יקרא זה החבור אשה כי מאיש לוקחה זאת הצור'. והיא ממש הגדר שגדרוהו בו החוקרים בחי מדבר שכבר תארו החי בדבור כמו שתאר זאת הנקבה באישיות והוא הגדר הנכון מצד שהוא משכיל ומזה הצד היא עזר: אמנם מהצד אשר הוא כנגדו יתחיל בביאורו ויאמר על כן יעזוב איש כו' אמר שישיג זה השכל או שרוח הקדש אמר כן כי מצד התיחסות שבין האיש והאשה הנזכר יאותו מאד זה לזה. ועם שהית' הכוונה אל העזר והמועיל אל האיש כמו שהונח גם כן תהי' היא הסבה עצמה שבעבורה ישמע האיש אל האש' ויטה אחר עצתה וירדוף אחריה עד שידבק בה והיו לבשר אחד. ובזה ביאר הסבה הגורמת מה שהיה מאומרו ותתן גם לאישה עמה. והוא גם הוא אמר האשה אשר נתת עמדי וכו'. ועתה ראה כי נזכרו בזה הענין המיוחד ג' שמות נפרדים. אדם. איש. בשר. ויאמר האדם על כן יעזוב איש וכו' והיו לבשר אחד.[44]

[44] ג' שמות נרדפים, אדם, איש, בשר, שם אדם יורה לדעתו על הצורה הנבחרת, ר"ל על השכל האלהי הנקנ' לאדם רק על ידי מעשיו הישרים ועיוניו האמתים, וע"כ יאמר ביחזקאל תאר בן אדם על הנביא, גם חז"ל יחדו שם אדם רק לשלמים ולהולכים בתורת ה' התמימ' באמרם אתם קרוים אדם וכו'. ושם איש יורה על השכל ההיולני, ר"ל כח השכל הנתון בכל אדם מליד' ומבטן ובשר יקרא רק מצד חמרו כמאה"כ בשגם הוא בשר, ויזכור כי בשר המה.-

ושם אדם נתיחד אל המין האנושי מצד הצורה האלהית הכוללת שנאמר נעשה אדם בצלמנו כו'. וירדו כו'. כי הצלם האלהית נקרא כן דכתיב ועל דמות הכסא דמות כמרא' אדם עליו כו' (יחזקאל א׳:כ״ו). ולזה נקרא הנביא ואתה בן אדם (שם ב'). ונאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם (שם ל"ד) ואמרו ז"ל אתם קרואין אדם ואין העכו"ם קרואין אדם (ב"מ קי"ד:) ולזה לא ישאל זה השם לזולתו מהמינים אשר תחתיו כמו שהיה הענין בשם איש. איש בתרו (בראשית ט״ו:י׳) שבעה שבעה איש ואשתו (שם ו') חוברות אשה אל אחותה (שמות כ״ו:ג׳) וזולתם. ואיש הונח לאדם מצד אישיותו להיותו שכל חלקי היולאני. אשרי האיש אשר לא הלך (תהילים א׳:א׳) אשרי איש ירא את יי' כו' (שם קי"ב) והאיש משה ענו מאד (במדבר י״ב:ג׳) וזולתם. כי מזה הצד הושאל לשמושים שזכרנו לזולתם. אמנם בשר הוא שם למין האנושי מצד חומרו אשר עליו אמר ובשר מבשרי וכולל כל מיני הב"ח עמו שנאמר פי השחית כל בשר (בראשית ו׳:י״ב) ובשר כי יהי, בו נגע (ויקרא י״ג:י״ח) כי הנגע הוא בבשר לבד. כי מי כל בשר אשר שמע וכו' (דברים ה׳:כ״ג) כי התימה אינו אלא בשגם הוא בשר (בראשית ו׳:ג׳). והנה עם זה ראה כוון הדברים ויאמר האדם והוא השם המיוחד לשכל בהחלט שכבר הכיר שזה הכח או השלמות שקבל זה החמר זאת הפעם ראוי שתקרא אשה להיותו מתיחס אל החלק ההוא האנושי אשר עליו נקרא השכל איש פרטי. אמנם כי מצד ההתיחסות וההאוותות אשר ביניהם יקרה שיעזוב זה האיש ההמשך אחרי אביו ואמו הם המקורות העליונות אשר מהם הושפע כי האל יתברך הוא במדרגת הזכר ומשפיע ובלתי מושפע וזולתו כולם מושפעים ומשפיעים עד זה השכל החלקי שהוא מושפע ובלתי משפיע ועם זה ידבק באשתו כי לא לבד ירד ממדרגת אדם למדרגת איש אבל שיהי' לו בהפך ממה שהיה עליו ראשונ'. וזה כי מתחל' נקראת היא אשה על שמו והיא מתיחסת אליו ועתה יקרא הוא על שמה כאומרו ודבק באשתו. ולא עוד אלא שלא ישקוט מתשוקתו זאת עד שירד למדרגה היותר שפלה שבאפשרותם. והיו לבשר אחד. שוה למה שאמר ואדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו (תהילים מ״ט:כ״א). ואז היא כנגדו: ואחר שנתן הסבה לקוצר ההשגה וההעזב מהשלמות אמר איך נמשך כן בפועל ואמר ויהיו שניהם ערומים וכו'. יאמר כי כמו שהתרשלותם מהשתמש מעץ הדעת טוב ורע במה שהורשו ליהנות ממנו היה סבה שהיו חסרים מהכרת רוע גנאי מערומיהם כן היה הבלתי דעת אותו סבה למה שהיו שניהם שלולים מבלי שוללים וערומים מאותו שלמות המקוה מהם שיתעצמו בו כמו שביארנו במאמר ויהי האדם לנפש חיה. וזה ידוע בלי ספק כי הדעת טוב ורע על נכון הוא קודם בטבע לידיעת המושכלות והכרחי אליו כי על כן הוא מצוין (נ"א מצרן)

אליו בעצי העדן כמו שהוכחנו בשער הקודם. ועד שלא נשתמשו ממנו כלל היו שניהם חסרים מצד החסרון כמו שאחרי אוכלם יצאו אל היתרון. ואמר ולא יתבוששו כי לא הרגישו בחסרונם ולא ידעו הכלם והיא תכלית הפחיתות. סוף דבר כי ההשתמש בזה הכח כהוגן בא להם בקושי ובעמל והוא ענין תרדמת זה הכח אשר אמרנו. והוא שיעור מה שרצינו בזה החלק המספר מאלו שני זווגים אמנם לקיים את דברי זה הזווג הראשון בכל תוקף אזכור מה ששנינו בבריתא דרבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי והביא' רש"י בפירושו (בראשית ב׳:ח׳) על גן בעדן מקדם) ז"ל בשלשים ושתים מדות התור' נדרשת וזו היא אחת מהן (מדה י"ג) כלל שאחריו מעש' הוא פרטו של ראשון. ויברא אלהים את האדם זהו כלל סתם ברייתו מהיכן וסתם מעשיו. חזר ופירש וייצר יי' אלהים כו' ויצמח לו גן עדן ויניחהו בו ויפול עליו תרדמה. השומע סבור שהוא מעש' אחר ואינו אלא פרטו של ראשון. ראה נפלאות ממדרש מדה זו כי לא אמר שהיה זה הספור פרטו של ויברא אלהים את האדם כו' זכר ונקב' ברא אותם. אשר סתם בו ראשונ' ועכשו יפרש כיצד נבראת אלא פרטו של ויברא אלהים את האדם לבדו לומר כי ספור וייצר ונטיעת הגן והצמחת עציו והמשך נהרותם וההנח' בו והתרדמה אשר נפלה עליו על אותו ענין הכל הוא פרטו וביאורו של בריאת האדם לבד. וכמה נפלא זה המדרש להחזיק כל מה שכתבנו בזה בשני אלו השערים ובכל מה שיבא ממינו בשערים הבאים והוא באמת זוהר מניצוצות המאמר הקדוש רשב"י אשר שמנוהו שם (ריש שער ז') לדגל ונס אליו כל בעלי שכל ידרושו בכל מה שיאמר מזה הענין בזה וכל כיוצא בו. ומעתה נבא אל השער הפונ' דרך נחש הנושך עקבי סוס להפיל רוכבו כאשר לא יתחזק לעמוד על מרכבו בשני הזווגים עד שיודעו שמות האשה לפי עניניה בכל אחד מהם:

שער ט

פרק א

יבאר שתשוקת הטבע המורכב מאלו ההפכים אל החטא וההפסד בתשוקת האשה המנאפת אל הזנות. וסוד חטא האדם ע"י חוה ושניהם ע"י הנחש. וקלקלתם ותקנתם.

והנחש היה ערום:

במדרש (במדבר רבה פ' פ"ז ע"ש) אתה מוצא כשאמרו ישראל נעשה ונשמע (שמות כ״ד:ז׳) מה עשה הקב"ה הביא מלאך המות לפניו ואמר לו כל העולם ברשותך חוץ מן האומה הזאת שבחרתי לי שכך יעץ הקב"ה על אומה זו שיהו חיים וקיימים שנאמר ואתם הדבקים בד' אלהיכם וכו' (דברים ד') וכן הוא אומר והמכתב מכתב אלהים הוא

חרות על הלוחות (שמות ל"ב) אל תקרי חרות אלא חירות חירות ממלאך המות חירות מן המלכיות חירות מן הייסורין ובשקלקלו בעצת מרגלים אמר להם הקב"ה ותפרעו כל עצתי (משלי א':כ"ה) אני אמרתי שתהיו חיים וקיימים כמותי שאני חי וקיים בעולם ובקשתם המות הדא הוא דכתיב אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אכן כאדם תמותון וכו' (תהלים פ"ב) שצויתי לו מצוה אחת כדי שיחיה לעולם שנאמר הן האדם היה באחד ממנו והוא חבל מעשיו ובטל גזרתי ואכל מהאילן ואמרתי לו כי עפר אתה ואל עפר תשוב:

[45]דברי פי חכם פ' י"א מאמר ט' מספר המדות אמנם הוא מבואר כי חיות בעל חי הוא בכח החוש. אמנם באדם בחוש ובשכל. אמנם הכח יושב אל הפועל. והעקר בכח הוא לחיות. והעקר הוא להרגיש או להשכיל. אמנם לחיות הוא מהדברים אשר הם טובים

[45]תוכן דבריו בכלל הוא כי חיות הבהמ' ר"ל כל תנועותיה ופעולותיה אשר הם מבלי כונה מיוחדת בדעת והשכל, ובלתי מוגבלות ומיוחדות כראוי, הן תמיד נתונות רק אל המקר' וההזדמנות, כי לא חלק ה' לה בבינה לבחור פעולותיה, והמשל בזה בעת רעבונ' תאכל מה שתמצא ותחשוב לפי מראה עיניה ראויה לה להשביע' מבלי בחינה אם נאות לה באמת, ובהתעורר כח תשוקת' תתחבר אל בת מינה אשר תפגע מבלי הבדל, ובבית איש אשר יקרה מקרה תתלונן, וכן כל שאר פעולותיה התלויות רק בחושיה הגשמים לא כן חיות האדם פעולותיו ותנועותיו התלויות בשכלו ובדעתו, כי הוא יבחר ויתבונן כל אשר יחפוץ לעשות, יאכל וישתה רק מה שנאות לטבעו באמת לפי דעתו השכלית, ישכון רק במשכן אשר יכין לו לשבתו, ויתחבר רק לאשתו אשר בחר לו בבחירתו השכלית והחפשית, וכן כל מעשי האדם המשכיל כל עוד ישים רסן לתשוקתו בבחירתו השכלית והחפשית' כי בהיות לכל אדם החומר יש לו גם מצד מה לפחות קצת מחיות הבהמ' וטבעה, ואם לא ישליט האדם את צורתו השכלית על תשוקתו הבהמית הזאת, הלא יחי' רק חיות הבהמ' ונמשל כמוהו, וכל זה יקרהו בהניחו את חמרו שהוא אליו כיחס האשה אל בעלה לשטות מאחרי אישה, ר"ל לנטות משכלו ולזנות אחר טבעה הבהמית כאשה המנאפת את זרים, וע"ז העיר החכם באמרו כי כדרך הנשר בשמים, שלא יוכל איש להגבילו ולהכירו על נכון, יען לא ישאיר רושם אחריו באויר, וכדרך נחש עלי צור הקשה אשר נ"כ לא ישאיר רושם הלוכו עליו אחריו, וכדרך אניה בלב ים, אשר גם עקבותיה לא נודעו, וכדרך גבר בעלמה, אשר לא יוכל איש להגביל וליחד העת אשר יתחבר עמה כאשר תתעורר תאותו לה, כן דרך אשה מנאפת, ר"ל חומר איש הבלתי מונהג משכל בעליו. כי הוא משתוקק תמיד רק למלאות חפצו הבהמית מבלי גבול ערך ויחס, אשר יוכל רק השכל להגביל וליחד, לא החמר הנוטה מאחריו לסור אחר עיניו. אח"כ אמר כי ארבע' אלה רומזים גם לד' כחות האדם המונהגות בלי סדרים בשטות החומר מאחרי השכל. הא' הוא כח פעולת חושיו החמש'. אשר היותר נכבד והיותר מהיר שבהם הוא הראות, ועליו רומז הנשר חד הראות למרחוק. והב' הוא כח המתעורר המרומז בשם נחש, בעבור היותו המסית הראשון אשר הסית את האש' והכח המתעורר גם הוא מסבב כי ישתוקק האדם אל כל תאוותיו. והג' כח הדמיון אשר מטבעו להרכיב ציורים שונים ונפרדים לציור א' כמו שיצייר לפעמים סוס בעל כנפים, ועליו רומז בשם אניה בלב ים, כי גם היא כציור מחובר מדומם חסר התנוע', ומבעל חי מתנועע, כי לכל אשר יחפוץ בעליה יניעוה הרוח והמים. והד' כח השכל הנכבד מכלם כגביר לאחיו, ופעולתו להשקיף בדברים הנעלמים מעיני חושיו, ועליו רומז בשם גבר בעלמה. והורה בכל זה כי בהיות החומר כאשה המנאפת ישטו כל אלה הכחות מגביל הצדק והמישרים ולמען שמור אותנו מכל אלה, נתן לנו הש"י תורתו להנהיגנו בדרך השכל האלהי, וע"ז רמז המדרש באמרו כי לו שמרו ישראל מה שהבטיחו לאמר נעשה ונשמע, ר"ל שכל מעשי גופני יהי' רק כפי משמע אזנינו את דבר ה' והכרת שכלנו, היו חיים חיים האמתים, והיו כאלהים ר"ל כשכלים נבדלים אשר חייהם מוגבלים ומיוחדים תמיד ע"פ חוקי החכמ' העליונ' והם שומרים תמיד את תפקידם לבלתי סור מהם, וע"כ אה"כ לישראל, ואתם הדבקים בה' (ר"ל לו הייתם דבקים בה' ובתורתו, הייתם תמיד) חיים כלכם היום. אפס כאשר קלקלו במרגלים ושאר חטאתם, ונפלו ברשת תשוקתם הבהמית ונהפכ' חיותם לחיי הבהמה הבלתי מוגבלים ומונהגים מהשכל האלהי נקנס עליהם המיתה וזה שאמר הכתוב אני אמרתי אלהים אתם וכו' אכן כאדם תמותון.

כפי עצמם ומהנים והוא מוגבל. ומבואר הוא כי המוגבל הוא מאשר בטבע כו'. ירצה כי החיים אשר לפי החוש והדמיון הם חיות חמרי מושלח לפי הכח. כי הכח דבק בחמר והוא בלתי מוגבל. אבל משותף לרבים כמו החמר הראשון. והוא חיות הבעלי חי אשר הוא להרגיש לבד איך שיהיה. אמנם החיות לפי החוש והשכל הנה הוא חיות צוריי מוגבל כפי הפועל הנותן בו השלמות. והוא המיוחד לאדם להרגיש מצד שהוא אדם או להשכיל. הנה אם כן האדם אשר יחיה לפי החוש המשולח. הנה הוא יוצא מטבע אנושותו ונמשל כבהמות נדמו. ואולם החסרון הלזה אין האדם ניצול ממנו ברב או במעט מצד טבע החמר ההוא הלקוח בזיוגו. כי לא לבד ישיגהו בעבורו אסון המות וההעדר הידוע הכרוך בעקבו אשר לא יוכל להמלט ממנו בסופו. כי גם כל מעשיו אשר יפעל יהיו חסרים ונפסדים בעבורו. מצד מה שיקרה לנקבת הזווג הראשון ההוא הנסתר מה שיקר' לנקבת הזווג המתאחר הנגלה בעינו. וזה שכבר נראה כי האשה הרעה המנאפת תחת אישה לא לבד תחטא ואשם בעצם הניאוף ההוא אשר הוא עון פלילי. כי גם כל מעשי' אשר פעלה לו הם רעים וחטאים. יוצאים משווים אל השתבשות אם בעצלה אם בתוספת ואם בחסרון. כי רוע התשוק' ההיא אשר עמה הכה אותה בשגעון ובעורון וינהיגה בסכלות ובתמהון לבב. ומקרני ראם ועד פת לחם תפשע. וכבר יפלא האדם עליה להיות' בחזקת בריאה בדעת' ואברי' והוא לא ידע. ונשתבש סדרם בידיהם וינצו שניהם וירגנו באהליהם. וכן הוא באמת בזווג החוה הראשונ' כי להיות' מטבע' בלתי קיימת עם הצורה אשר עמה במדרגת הבעל ומשתוקקת תמיד אל המרתו, לא היה חסרונ' לבד בענין ההוא מההמר' ואם שהוא חסרון אין דומה לו. כי גם כל הפעולות הנתלות בה כלם או רובם יצאו נשחתות ונפסדות בעבור'. כי הפחיתות ההוא הכולל יתן מום בכל הכחות ההיולאנות לבלתי השמע אל עצת השכל המגביל כח החוש והמנהג אותו. ויפול בהם השתבשות אם מהעצל' אם מחסרון ההגבל' עד שתפסד כל המלאכ'. והנה הענין הזה בעינו נראה שתאר אותו החכם שלמה עליו השלום בצלמו ובדמותו באומרו שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים דרך הנשר וכו'. ודרך נחש וכו'. דרך אניה וכו'. דרך גבר בעלמ' כן דרך אשה מנאפת וכו' (משלי ל׳:י״ט-כ׳). כי הנה הוא ישים הזיוג המפורסם למשל אל הנסתר כדרכו בכל הספר ההוא הן לטוב הן לרע. ואמר כי כמו שנמצאו בעולם ענינים מפורסמים בלתי מוגבלים מטבע נושאיהם. עד שאי אפשר אפילו לחכמים שבבני אדם להשיגם ולדעת אותם. כמו שהוא דרך הנשר הפורח על פני רום האויר, כי מצד דקותו לא ישאיר שם שום רושם גם אין לו שם דרך סלולה וידוע' בה ילך אבל דרכו בלתי מוגבל כלל. וכן דרך נחש על פני הקשה שבאדמ'. כי מי יוכל לדעת

איזה דרך ידרוך הזה או זה כי הכל לפניו שוה. וכן דרך האניה בהיות' בלב ים. היודע במים רבים שבילה ודרכ' הלא כל הים לפניה ואפי' החכמים שבספנים אם שמכוונים אל הפאה או אל המחוז אבל דרך סלולה וכבושה לא ידעו. ואמר בלב ים כי בהיות' אצל הנמל או קרוב אליו כבר יודע שדרכה הוא על קו היושר. כי הוא היותר קצר אם אין מעכב. וכן דרך גבר בעלמ'. כי דרך האיש באשתו הנעימה והאהוב' אליו אינו מוגבל לעונות ידועות. אבל כאשר יעלה בדמיונו וברעיון תאותו כפי שלהבת האש היסודי אשר בערה בו. ודרך כלל כל אלו הם פעולות בלתי מוגבלות מצד היסודות המיוחדות אשר בהם נעשו. אלא שנפלו במקר' וכאשר הזדמן. כן דרך האשה המנאפת כל פעולותי' הם נשחתות ובלתי מוגבלות. כי כל עצמה ודעתה על זנותה ולא ידעה אתו מה בבית כי אם אותו לחם זנונים אשר היא אוכלת ומסתתרת ולכן בביתה לא ישכנו רגליה בדרך סלולה וידועה לשום מעשה ממלאכותי' רק כאשר יעלה מזלג דמיונה וכאשר יקרה לפי ההזדמן ותהיין מורת רוח על בעלה והיא לא תרגיש ואם יוכיחוה עליהם תכחש ותאמר לא פעלתי און ויען זאת יפול בהנהגת ביתה ההשתבשות ההוא אשר סמך באומרו שם תחת שלש רגזה ארץ כו'. וזה כי מבלי משים לב על מלאכות הבית ההוא ומשרתיו יקרה שהעבד הראוי לעבוד ימלוך ויתבטל ממלאכתו. וגם הנבל הראוי להתראות רעב תמיד ישבע כלומר שהממונ' על משמרת מכלת הבית מתרא' שבע וימאס במלאכותו ולא יחסן ולא יאצר. גם שתבעל השנוא' מהיות גברת ולא עוד אלא שתירש גבירת' עם היות' פחותה הימנה וכל זה אבדן הבית וביטולו לדעת האשה הזאת וסכלות' לבלתי תת עיניה ולבה על דרכי' כאשר יבא ביאור כל זה היטב בפ' שופטים שער נ"ה ב"ה. ואולם הנמשל המכוון אליו בזה הוא הזווג הטבעי הראשון אשר אנו צריכין אליו ולומר שכבר יפול עליו זה השיעור מהחסרון אל הסבה הזאת עצמה כי בהיות הנקב' ההיא משתוקקת תמיד אל ניאופי' ואל המרת צורותי' הבאים עליה בתמידות היא משחתת את כל דרכיה והשמוש בחושיה ובכחותיה הוא בלתי מוגבל ונפל בו ההשתבשות אל היתרון וחסרון מה שיספיק להשחית תכלית כוונת זווגם והוא מה שירמזהו בשלש' דרכים שזכר שנפלאו ממנו ובארבע שלא ידע. כי אמר דרך הנשר בשמים על ההשתבשות והקצור הנופל בשמוש החושים המשיגים הדברים החצוניים, ובפרט באותם שטבעם להביאם ממרחק כמו שהוא הריח והשמע והראות. ובייחוד הכח הרוא' שענינו לשוט בתכלית המרוצה כאשר ידאה הנשר, וכמו שיחד לו זה הכנוי במקום אחר מזה הספר התעיף עיניך בו ואיננו (שם כ"ג). גם אמר כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים. כי על כח הרוא' אמר שאפילו בזה השיעור שתעוף לראות הממון איננו כי יאבד בענין רע. ואיך

שיהיה יאמר שכבר יארע במה שיושג אל החוש ההוא מהקצור והשבוש וחסרון ההגבל' בהרב' ענינים ממבטיו אם באיכות אם בכמות עד שישבש השכל בעבורם לשפוט כזבים ושקרים אשר נפלא ממנו ההמלט מהם כמו שכתבוהו החכמים והוא מבואר מעצמו. ואמר דרך נחש עלי צור על הכח המתעורר אשר הוא רוח החיה הזאת ומנהיג' כי זה שמו אשר יקראו בוראו בתחלת הבריא' והוא הנחש הקדמוני אשר דרכו ושבילו על זה החלק הקשה מה אדמ' אשר לוקח משם ועקבותיו לא נודעו בדרך סלולה וידועה רק כאשר יעלה על רצונו מבלי שום סדר והגבל' ולכן נסתר' דרכו מלב כל בעל שכל. ואמר דרך אניה בלב ים על הכח המדמ' אשר בפגעו בו יפעל לפי שתכונת זה הכלי לא לוקח' רק מהכח הדמיוני שמדרכו להרכיב עניני הנמצאים הנפרדים ולדמותם היותם נמצאין יחד כהדמותו גמל בעל כנפים או הר פורח ועל זה האופן הרכיב בית מושב עם תנועת ב"ח והוציא מציאות' על פני המים ומנהגו לקבץ בדמיונו הרבה מהענינים הבדוים והכוזבים אשר ישבשו השכל בשלא ירגישן בכזביהם ולא יגבילו מציאותן להפריד ולפרק הרכבתן עד שיבררו האמתי מהמדומ'. ואמר דרך גבר בעלמ' כי מזה מה שימשך ההפלא וההסתר בענין הרביעי והוא דרך השכל בכל הכחות האלו היולאניות הנכללות בעלמ' הזאת כי חוייב בלי ספק כי מהשתבשות הפעולות הקודמות ימשך שבוש וקוצר השגה במושגיו ורוע הסדר וחסרון ההגבל' יסלק הסדר וההגבל' הראוים להם. ואחר שזכר אלו החסרונות כלם אשר בעבורם לא תקיף הידיעה על הענינים המעוינים נתן הסבה לכלם ואמר כן דרך אשה מנאפת ירצה כי כן חוייב מהיות הנושא לאלו הכחות זאת האשה אשר מטבעה להיות בלתי מוגבלת כלל אבל תמיד היא מנאפת ונשארה על תשוקתה ומזה חוייב שכל פעוליתיה כמו כן יהיו על התואר ההוא בלתי מוגבלים וחסרים בעצמם עד שתהיה זו סבה עצומה להשחתת בית הנפש אשר היה להם למשכן במלוך בה העבד הנמכר לעבוד עבודת עבודה מן הבטן ושבוע מלחם השכל והמוסר מי שהיתה הכוונה שינבל עצמו עליהם כלומר שיתאוה אליהם תמיד כמו שהוא רעב וצמא להם וכמה שנאמר (משלי ל׳:ל״ב) אם נבלת בהתנשא ואז"ל אם נבלת עצמך על דברי תורה לסוף תתנשא (ברכות ס"ג:) ואמר במקום אחר והוי שותה בצמא את דבריהם (אבות פ"א). וכן בענינים המעשיים יפסד הסדר כשתבעל השנואה לפני אלהיה ויאהבו מעשיה והשפחה המקולקלת תטול את השם ותחשב לשרה ובשפלות הידים יפול הבית ההוא כמו שכן יקרה בהפסד הגוף עצמו להשתבשות הפקודים הממונים עליו מתחלת היצירה והתהפך ענינם להתגבר המתפעלים על הפועלים וכמו שאמר החכם עצמו ביום שיזיעו שומרי הבית ויתעותו אנשי החיל (קהלת י״ב:ג׳) כאשר בארתי במקומו. וכאשר

היה זה הענין כלו כאשר נתבאר מטבע הזווג הזה הראשון מצד האשה אשר הוכיח ה' בו אשר אי אפשר מבלעדיה לתקן עותתה בא האלהים בהישרת התורה והמצוה המחזיקים ידי בעלה להנהיגה על הדרך הנכונה וללמדה ולהישירה בהגבלת מעשים צדיקים אשר לא נסתה כף רגלה זה ינחמהו ממעשה ידיה ומעצבון העדרה והוא מה שביארוהו ז"ל באותו מאמר שזכרנו ראשונה כי כאשר אמר נעשה ונשמע בסיני והוא שקבלו הגבלת המעשים על פי התורה מיד ביטל מעליהם כח הנחש הקדמוני שגרש אבינו הראשון מגן עדן בביטול סדרו והגבלתו במעשים אשר על זה נקנסה עליו מיתה ועל תולדותיו והיא עצה עמוקה לו ית' להפריד זאת האומה מכל האימות וכמו שנאמר (שמות י"ט:ה') והייתם לי סגולה מכל העמים כמו שיתבאר במקומו בעזרת הצור. ולזה החליט עליהם חיים כלכם היום. ואמר כי בקבלם עול התורה ההיא נשארו בני חורין על דרך האמת חירות ממלאך המות הרי החיות והנצחיות הנפשיי. חירות מהמלכיית הרי השררה והכבוד ויתר הפסוקים הנאותים אל החיים האנושיים אשר תכספה הנפש הרגזנית. חירות מהיסורים הרי ספוק הענינים אשר הם שומרים הבריאות ויתר המקרים אשר תדרשם הנפש החיונית מצד הכרחיותם אליה. אמנם כשקלקלו במרגלים וימאסו בארץ חמדה אשר כל עקר הכוונה בה בשיחיו באיה החיים המוגבלים בכל ענינהם כי כגן עדן הארץ ההיא לפניהם כמו שיתבאר בה תכלית הביאור בעזרת הצור שער ע"ז מיד נקנסה עליהם מיתה וקרא עליהם אני אמרתי אלהים אתם כו' (תהלים פ"ב) כי פעולות הנבדלים והנמצאים העליונים הם המוגבלות בהחלט מצד היותם כלם בפועל והפועל יבדל בזה מהכח ההיולאני הבלתי מוגבל בטבעו כמו שכתבנו מפי החוקר בתחלה. אכן כשלא רציתם באלו החיים המוגבלים הנה כאדם תמותון שהוא חטאו ממש המסופר עליו אשר בעבורו נקנסה עליו מיתה וגורש ונאמר לו כי עפר אתה ואל עפר תשוב כמו שיבא הפירוש אחר שהקדמנו זה כמו שער לבא לביאורו ואחר שנתעורר תחלה אל מה שראוי לתת לב אליו במה שידובר בו בזה החלק החמור:

א אומרו והנחש היה ערום מכל חית השדה והלא יראה שהיה ערום מן האדם ואשתו אחר שנצחם בטענותיו: ב מה טעם הכנסו באף כי אמר כו'. וטענותיו ותשובת האשה: ג אומרו ותרא האשה כי טוב העץ וגו' נחמד העץ להשכיל מה ראתה או איך ראתה: ד אומרו וידעו כי עירומים הם היה לו לומר ויתבוששו כי עירומים הם כנגד מה שאמר תחלה ולא יתבוששו. וכן ואירא כי עירם אנכי היה לומר ואכלם או ואתבייש: ה שכיון שעשו להם חגורות לכסות בשר ערוה הרי אין כאן לא בושה ולא יראה: ו אומרו מי הגיד לך כי עירם אתה המן העץ הייטב בעיני ה' שלא יבא לכלל דעת בושה שהוא דבר הכרחי

לאדם כמי שביארנו בשער הקודם: ז בטעם הקללות המיוחדות לכל אחד משלשתן: ח בטעם קריאת שם אשתו חוה. ט באומרו ויעש ה' אלהים כתנות עור ולמה לא עשאם תחלה. כי גלוי וידוע לפניו שהוא הראוי והנאות: י מה שכתוב בספרו של ר' מאיר כתנות אור (ב"ר פ' כ') ובתרגום של אנקלוס לבושין דיקר. ומעתה נבא אל הביאור בהמשך על שני מיני הזיוגים כאשר התחלנו ונתחיל מן המפורסם:

והנחש היה ערום א הכתוב העיד כי זה הבעל חי היה בטבעו ערום מכל שאר הבעלי חיים וכאלו הוא אמצעי ביניהם ובין המין האנושי בענין הידיעה ושכבר בא אל זה העסק מצד קנאה בחשבו נכלים וערממיות לדחות פעמי האדם ואשתו בהיותם בתום לבבם. אמנם אם לוקח ממנו זה הדעת בקללתו אותו או לא יתבאר בבירור הזווג הראשון בעזרת הצור. והיה ראשית דבריו אף כי אמר אלהים פרש"י ז"ל שמא אמר לכם והרב ר' אברהם ן' עזרא ז"ל כתב כי זה היה סוף ספור כי דבר דברים אחרים ולבסוף אמר ק"ו שאמר אלהים כו'. ב והנכון בעיני שהאשה נכנסה לתוך דבריו כמשפט הנשים הנמהרות ושדבריו של נחש היו כן אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן כי ביום אכלכם ממנו מות תמותו לא מות תמותון כי יודע אלהים וכו'. אלא שלא הספיק לגמור אלא עד לא תאכלו מכל עץ הגן עד שהאשה קפצה להכחיש אותו ואמרה מפרי עץ הגן נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו כו'. ואז גמר הוא דבריו ואמר לא מות תמותון. וסופר על זה האופן להודיע שיעור ערמימותו בדבריו ושכבר הגיע ממנו מה שכוון אליו והוא שתקפוץ האשה מיד לדבר דבר תתפש בי מהר, וזה שהוא הוסיף על האזהרה ואמר לא תאכלו מכל עץ הגן מה שלא היה כדי שתמהר להשיב גם היא לצד האחר דרך הפלגה דבר שתלכד בו וכן עשתה באומרה ולא תגעו בו והיה זה תחבולה גדולה לנצוחה כי כשיתברר שהנגיעה אינה ממיתה יחשב להם שכבר נתברר שהאכילה לא תזיק. אמנם הטענה אשר המציא להטותה מהדרך היא מה שיש בה פני הראות וזה כי אחר שאסור אכילת עץ הדעת אינו אלא מפחד נפילת אל פחת המותר כמו שקדם בשער ז' הנה מהטעם ההוא יאסרו כל פירות שבגן כי המותר בהם ג"כ הוא רע ומזיק מאד והיא אומרו אף כי אמר אלהים לא תאכלו ולא הפריש ביניהם ההבדל הגדול שביארנו שם אף היא תשיב אמריה לו בתחלת הענין ותתאמץ לנגדו ואמרה לו ע"פ דרכנו אין הדבר שוה כי מכל עץ הגן נאכל מבלי שימשך לנו מזה נזק והפסד עצמו אמנם מעץ הדעת טוב ורע למה שימשך האדם אחריו בטבעו עד שיפסד מכל וכל מן הטעמים שכתבנו במקום הצואה אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו כי גזרה דעתה שעל דרך ההרחקה הנגיעה גם כן אסורה וכבר פירשנו מה שכללה בזה מהטעות

אם מצד האמת בעצמו ואם במה שיאות לה אל הויכוח אשר עמו. ויאמר הנחש התחזק עליה מצד ההנחה ההיא הכוזבת וביטל אותה בטענות חזקות לא תוכל להכחישן והוא שההכרה והידיעה בו המכונים אל הנגיעה לא לבד היא רשאית אליהן אבל מחוייבת ושהוא התועלת המגיע מזה העץ ומציאותו בתוך הגן והמשיך זה המשפט עצמו באכילה כיון שהושוו לה שני הענינים באיסור. וזה אומרו כי יודע אלהים כי ביום אכלכם כו'. יראה כי יודע אלהים וישראל גם הוא ידע שאם הנגיעה מועילה ומחוייבת שהאכילה לא כל שכן שתועיל לכם להיות כאלהים כו':

ובמדרש (ב"ר פ' י"ט) כשראה אותה עוברת לפני העץ דחפה ונפלה עליו אמר לה כל כמה דלא מיתת במקרבתיה כן לא תמית במיכליה: הורו כי נתפשה בדבריה ברשתו אשר טמן ונפלה ואין מקימה ג וגזרה משפט מעוקל לאמר מה הנזק הנמשך מאכילה זו. אם מהיציא' אל התאוות הגופניות ממותרי המאכלות היוצאות אל הזוללות מפני שהוא טוב למאכל הרי התיר בעצי העדן כל עץ טוב למאכל ולא חשש לזה. ואם היה האסור מצד שהוא תאוה לעינים כי אוכליו יאשמו ביציאה אל מותרי התשוקות המדומות שהאדם הולך בהם אחרי מראה עיניו בתענוגי העולם וחמודותיו הרי התיר כל עץ חמד למראה. מה יש עוד בו כי הוא נחמד להשכיל וזה נראה שהרגישה בו מההתקרב אליו ואל אוירו ואל רוחו כמו שאמרנו הנה אין שום טענה לומר שהשכל הוא רע. ולזה ותקח מפריו ותאכל כו' הנה שזכר הכתוב בזה הנצחון שתי סבות. הראשונ' מה שהיו פני הראות בטענתו שהיא טוב. והשנית מה שהערב ההוא המדומ' יפעלהו לשעתו ואין כח לדחותו מפני הרע העתיד. והן הנה הסבות העצמיות שזכרם החוקר בג' מח"ז מספר המדות יבא ביאורו בפרשח נזיר שער ע"ג בעז"ה. ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירומים הם. לא אמר שנתבוששו ממערומיהם כי זה אין רע ולא בא אליהם מהאכילה כמו שאמר. אבל הבושה והידיע' הם שני ענינים נבדלים וזה כי הבושה הוא ענין הכרחי לאדם יגיעהו במה שהורשה עליו ליהנות בעץ הדעת מזולת האכיל'. אמנם ענין הידיעה הוא דבר נוסף על זה מהענינים המותריים הבאים מהאכיל' גסה וזה שכבר נתפקחו עיניהם להסתכל בענינים בגאוה וגודל לבב ד וידעו כי חרפה הוא להיותם ערומים מבלי לבוש יקר ונעים בו יתפארו לעיני רואיהם ולזה השתדלו מהר לתקן מן הבא בידם ולתפור עלה תאנה ולעשות להם חגורות ה חשבום לנוי ולהדר בהם יבדלו משאר ב"ח. ולזה לא נזכר שעשו כן לכסות מבושיהם כי הוא ענין אחר אצלם בלי ספק. ולזה כששמעו את קול ה' אלהים לא נאמר ויתבייש או ויכלם האדם אלא ויתחבא כי ירא להראה לפניו מפני שעבר על מצותו והוא מה שפירש באומרו את קולך שמעתי בגן

ואירא אלא שכחד חטאו תחת לשונו ותלה יראתו בהיותו ערום מבלי לבוש יקר עומד לפניו יתברך וכאלו היה תואנה נכונה לשאול ממנו בגד ללבוש לכבוד ולתפארת. והוא מה שהשיב לו יתברך מי הגיד לך וכו' המן העץ כו'. ויאמר לו שההתפקחות על בקשת זה הענין מהמותר לא היה אפשר לבא להם כי אם מאכילת העץ ההוא אשר אסרה עליו כי במה שהורשה ממנו לא יגיע לו רק מה שיאות לו מענין הבושה לבד וכאשר יכסו בשר ערותם בדבר נקל המעשה כמו שעשו בענין החגורות יספיק להם ולא ירגישו במערומיהם: ויאמר האדם האשה אשר נתת עמדי. הנה כפל חטאו במה שתלה אותו באשתו לומר שכיון שנתנה לו כבר חוייב להשמע אליה ולהלוך אחר עצתה. וכן הושב מפיו יתברך כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ כי מתחלה לא בא עליו אלא באחת ועכשיו האשימו בשתים וזה לדעתי מה שאמר (חולין ס'.) אמר רב יהודה אמר רב שור שהקריב אדם הראשון קרניו קודמות לפרסותיו שנא' ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס (תהלים ס"ט) מקרין ברישא והדר מפריס. שהפיוס והריצוי המגיע מהאדם לאלהיו על חטאתו אשר חטא ההוא יקרא שור קרבנו או פרו לעת ההיא כמ"ש קחו עמכם דברים כו' ונשלמ' פרים שפתינו (הושע י"ד:ג'). וכשהפיוס והריצוי הוא כהוגן בדברים נאותים נקיים מהאשמה והכפל החטא אז ודאי שור פרו הוא מפריס כי הפרסות לו סימן טהרה. ובלשון חז"ל מפריז על המדה (נדה ד':) אבל כשהפיוס הוא מרומה ובטענות נפסדות המוסיפות כעס לפני קונו הנה אז באמת שור פרו הוא מקרין ונוגח כי הקרן הוא כלי מפצו ומשחיתו. ולהנצל מזה בקש המשורר אהללה שם אלהים בשיר ואגדלנו בתודה ותיטב לה' משור פר וכו'. ומפני שראה רב יהודה שהפיוס וההתנצלות שנתנצל אדם על חטאו באומרו האשה אשר נתת עמדי כו' היה מזה המין אמר כי ודאי פר השור אשר שלמו שפתיו על חטאתו היה כמו זה שהמליץ עליו המשורר שקרניו קודמות לפרסותיו או לפחות שבאו כאחת כענין כלמעשה בראשית שנבראו בצביונן ובקומתן (חולין שם) וכה"ג אמר רב יהודה בתחלה קרן אחד היה במצחו (שם) דהזקו יותר מצוי ונכר. ובזה האשם נפלה האשה גם כן באומרה הנחש השיאני כו': ויאמר יי' אלהים אל הנחש כו' לפי שהוא סוף חקירה לא שאל ממנו דבר אלא שקללו במה השכניע טבעו וקומתו למטה מכל ב"ח המה שהיה מתחל עהל כלם ז ולפי שהשיא את האשה לאכול מה שנראה אליה טוב למאכל ונחמד למראה והשכיל קללו בשיהיה עפר לחמו ולא עוד אלא שתהיה מלחמה ערוכה ואיבה נפלאה ביניהם ובין זרעם לבקש נקמה זאת תמיד וזה במה שיהיה טבעו לשוף עקב כדי שישופנו הוא בראש וימיתנו: אל האשה אמר הנה קלל אותה בכל ענייניה המיוחדים לה וזה כי בתחלת זיוגה בשיעברו קצת ימים והיא

לא תתעבר יצטערו שניהם לפחד העקרות. אמנם צער האשה מרובה כי ירא לאמר, כי עתה יאהבני אישי, כי שמע יי' כי שנואה אנכי, והוא אומרו הרבה ארבה עצבונך כי עצב שלך יהיה מרובה על של בעליך. והרונך. על צער ההריון ממש. בעצב תלדי בנים. הרי צער הלידה. הנה שקללה מלידה ומבטן ומהריון ועם כל זה ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך לענין תשמיש. וכמו שאז"ל זו מדה נאה באשה שעם שתשוקתה לבעלה הוא התובע ולא היא (ערובין ק':) וטעם הממשלה הזאת הוא לפי שהדבר הזה הוא הכרחי לזכר כי עליו מוטלת חובת השארות מינו לא עליה גם לשאר תועלות גופיות שאין הנקבה שוה בהם ואופן הויתם קיים בהם הטבע כי האיש נמצא תחלה וממנו הנקב' להורות שהנקב' לצורך האיש ואין האיש צורך הנקב'. ומזה יחוייב שימצא לאיש טבע חזק לבקש צרכיו ממנ' אמנם הצרכים אין מטבעם לבקש אותם אלא הצריכים אליהם והיא מה שאמרו ז"ל (נדה ל"א:) דרכו של איש לחזור על אבידתו ואין דרכה של אביד' לחזר אחר בעליה. ומזה נמצאה זאת התאוה בחולשה אצל הנקבות על הרוב ממה שנמצא בזכר. ומזה הטעם אין מטבע הזכר להתבייש מהמשגל כבשת הנקבה כי עם שהיא תאוה בשריית בהמית מיוחדת אל חוש המשוש שהוא חרפה לנו כבר בא אליה האיש לצורך הכרחי ודומה למי שגונב להכרח חיותו שנאמר לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב (משלי ו'). אמנם האשה דומה למי שיגנוב למלא נפשו יותר מכדי שבעו ואע"ג דאינהי לא חזן טבען קא חזן בחכמתא דמרי': ולאדם אמר כו'. (ז) לפי שהיה מהמחוייב לאדם אחר שנוצר ונופח באפיו נשמת חיים שיהיו כל מסעיו פונות אל ההתעצמות ההוא הנרמז באומרו ויהי האדם לנפש חיה כאשר פירשנו עניני שם והוא לא כן עשה אבל קלקל דרכיו והפסיד תנועותיו.[46] לזה קלל אותו בכל ד' מאמרות

[46] ר"ל כי לדעת החוקר יש ד' מושגים להודיע בתנועת האדם, הא' מושג האנה, ר"ל לאיזה מקום הוא מתנועע, הב' מושג האיכות, ר"ל איך הוא מתנועע במרוצ' ומהירות או בעצלות ואיחור, והג' מושג הכמה, ר"ל אם מתנועע מרחק רב או מעט, והד' מושג העצם, כי לפעמים תסבב התנוע' גם שינוי העצם לעצם אחר. וכל אלה הד' נמצאו גם בכתובים, מושג האנה לך לך מארצך וכו', מושג האיכות הלוך ילך ובכה, מושג הכמה במי המבול הלוך וחסור הולך וגדול, ר"ל מרחיבים או מקצרים גבול תנועתם והתפשטותם. מושג העצם הולך למות, כי המת משתנה לעצם אחר. ואדם הראשון קולל לדעת הרב בד' אלה, בזעת אפך תאכל לחם, ר"ל בתנוע' ויגיע' הנעשית בעצבון, וזה מאמר האיכות. עד שובך אל האדמ', מקום תכלה תנועת גופך. וזה מאמר האנה, כי עפר אתה ואל עפר תשוב, מאמר הכמות והעצם, כי יעד לו שעצם גופו ישתנה לעפר, ותחת היותו תחלה גוף א' שהוא כמות מתדבק מאיברים שונים יהי' עתה לעפר שהוא כמות מתפרד מחלקים שונים הבלתי מתדבקים ורק קרובים יחד, וכן נאמר לדעתי גם בקללת קין, הן גרשת אותי וכו', ממאמר האנה. ומפניך אסתר ר"ל אהי' מוכרח להתנועע מבלי השגחתך עלי לטובה, ממאמר האיכות, והייתי נע ונד בארץ ממאמר הכמות, כי תנועתו תמידית ולא תכלה בכל הארץ, והיה כל מוצאי יהרגני ממאמר שינוי העצם, שינוי החי למת.
אחר כך מבאר הרב ז"ל איך כל הכתובים בספור חטא האדם רומזים גם כן על חטא כל בני אדם בכלל בשמעם לקול החומר והכח המתעורר להסיתם אל התאוות, ואמר כי מאמר ואיבה אשית וכו' יורה על האיבה התמידית שיהי' בין השכל האלהי והכח המסיתו לרע, ומאמר בעצב תלדי בנים יורה ד"מ ג"כ על רוב העמל והיגיע' אשר

מפנות ענינו אשר התנועה תנשא אליהם והם האנה והאיך והכמה והעצם כמו שכתב החוקר מהשמע. ובטבעיות נתן החכם טעם כי הוא מליצ' מהאנשים שיאמרו הליכה מתואר אל תואר והתור' תסכים עמהם. במאמר האנה מפורסם מאד לך לך מארצך כו' וילך אברהם הלוך ונסוע (בראשית י"ב). ומאמר האיך הלוך ילך ובכה (תהלים קכ"ו) הולך וחזק מאד (שמות י"ט). במאמר הכמה הולך וגדול (אסתר ט':ד') הולכים ודלים (שמואל ב ג':א'). במאמר העצם כי הולך האדם אל בית עולמו (קהלת י"ב:ה'). הנה אנכי הולך למות (בראשית כ"ה). שהמיתה היא ודאי תנועה מעצם אל עצם כמו ההוייה שהמת והחי מתחלפים בעצמיותם. ולזה אמר כי שמעת לקול אשתך ארורה האדמה וכו' תחלה קלל האדמ' בעבורו כלומר לצרכו בשתוציא פירותיה בקושי ובעצבון ושיטענה חטים ותוצא קוצים ודרדרים ושימעטו פירותיה עד שיאכל עשב השדה כי הוא נתן עיניו במופלא ממנו ולא ישבע מאשר תחתיו. ואחר קלל אותו מד' רבעיו ואמר בזעת אפיך תאכל לחם כי באכלו בעמל ידיו ובזעת אפיו כבר ישתנה מהיותו נח ושמח אל היותו עצב ויגע והוא במאמר האיכות. ובאומרו עד שובך אל האדמה זכר תנועתו המקומית באנה כי הוא נוסע מעל פני האדמה אל תוך בטנה. ובאומרו כי עפר אתה רמז אל תנועתו מעצם אל עצם שכבר יהי' גוש עפר כאשר בתחלה. ובאומרו ואל עפר תשוב רמז אל התנועה בכמה שישתנ' מהיות גוף אחד דבק שהוא מהכמה המתדבק וישוב עפר שהוא חלקים רבים נפרדים שהוא מהכמה המתפרד גם משיעור גדול אל שיעור קטן מאד. וכזה תמצא בקללות חוה אם תשים אליה לב. ויקרא האדם שם אשתו חוה. בראשונ' כשראה אותה עצם מעצמיו ובשר מבשרו גזר עליה האפשרות להשתתף בשלמות האנושי כאחד האדם וקרא אותה אשה. ח אמנם אחר שראה מה שנמשך לו בחברתה מהרע והקללה חזר ונקבה בשם אחר המור' על הנקביות לבד והיא חוה כמו שפירש ואמר כי היא הית' אם כל חי כלומר שאין עקר כוונתה באשר היא אשתו רק להשאיר המין כשאר הב"ח אבל בעניני השלמתם הכל מוטל עליו לבדו. והנה בשני השמות האלה נתבאר שכבר יש לאשה שני תכליות. האחד מה שיור' עליו שם אשה כי מאיש לוקחה זאת וכמוהו תוכל להבין ולהשכיל בדברי שכל וחסידות כמו שעשו האמהות וכמה צדקניות ונביאות וכאשר יור' פשט פרשת אשת חיל מי ימצא כמו שיבא שער כ"ב ב"ה. והשני ענין ההולדה והיות' כלי אליה ומוטבעת אל הלידה וגדול הבנים כאשר יורה עליה שם חוה כאשר היא הית' אם כל חי. והנה תהי' האשה כאשר לא תלד לסבה מהסבות מנועה

לשכל להוליד תולדות אמתיות הרחוקות מטעות ודמיונות שוא- וכתנות עור כינוי לתורה אלהית אשר היא לבוש יקר ללומדיה ולתומכיה:

מהתכלית הקטן ההיא אל מציאותה ותשאר להרע או להיטיב כמו האיש אשר לא יוליד כי בהשלים עצמו באותו התכלית המיניי המשותף להם נאמר ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש ונאמר ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות (ישעי' נ"ו) כי ודאי עקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים ע"כ חרה אף יעקב ברחל כשאמר' הבה לי בנים כו' (בראשית ל') לגעור בה ולהשכיל' בזה הענין הנכבד והיא שהיא אינה מתה לפי התכלית המשותף באשר מנע ממנה פרי בטן כמו שיהי' בו הענין גם כן אם לא יוליד. אמנם מה שאמרו שהוא כמת (נדרים ס"ד:) הנה הוא להקרא בשמותם עלי אדמות. וסוף דבר השם האחד נתקיים לה מצד שהיא עזר אמנם מצד מה שהיא כנגדו נטל ממנה השם ההוא ונשארה בשם השני והוא מבואר. וע"כ משך ספור קריאת השמות שזכר תחלה ועכ"פ כאשר בין כך ובין כך הרגישו במערומיהם וכבר בקש אדם על הלבוש כאשר ביארנו היה מחסדו יתברך לעשות להם כתנות עור ולהלבישם לכסות את כל בשרם ויתכן שיהי' זה על ידי הפשטת קצת מהב"ח שהיו קרוב לצורתם כי הוא היותר מוכן שלא יהיה מחוסר נפוץ טויה ואריגה וכן כתבו קצת: ט וכבר נהג בזה המנהג הראשון אשר אצל האשה שלא בראה עד שהרגיש בחסרונה ובצרכה. ובזה נשלם מה שראוי שיאמר לפי הזווג המפורסם:

אמנם מה שראוי שיאמר לפי הזווג הראשון אשר הוא העקר בזאת הפרשה ואשר יסמוך אל השטר אשר הקדמנוהו הוא מה שיתבאר. וזה כי אתה רואה אצל האדם ג' שמות אדם אשה נחש. אדם מצד ענינו המיוחד שעליו נאמר נעש' אדם בצלמנו כדמותינו. וכדאמר ועל דמות הכסא דמות כמרא' אדם עליו מלמעל' (יחזקאל א׳:כ״ו). אמנם מצד היותו בחמר והדבקו בו באופן שישאר על חסרון היולאניות לזאת יקרא אשה. וכשיגבר עליו הכח הדמיוני להמשך אחריו לגמרי יתיחס אל הנחש הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו. כי הנחש הוא אשר ידבר על לב האשה מפני שהוא עצם מעצמיה ובשר מבשר'. והאשה אל האדם שהיא מרכבתו. והם כנגד ג' שמות שזכרנו בחלק הקודם. אדם. איש. בשר. סוף דבר כי הכח המתעורר המנהיג זה החמר ע"פ דמיונו וכאשר נזדמן הוא הנקרא הנה נחש בזה הזווג כי הוא באמת נחש עלי צור כמו שקדם. ולזה תארה אותו התור' כשהוא ערום מכל חית השדה אשר עשה יי' אלהים לומר שהכח הדמיוני שבאדם יש לו יתר שאת על הכח הדמיוני שבכל הב"ח והוא שכבר ישתמש בעשות הקשים ומופתים והוליד תולדות דומות לאמתיות מה שלא ימצא כן בזולתו מכולם. ואמר שתחלתו של חטא הוא שתעורר זה הכח ויפגוש בדמיונותיו האומרות לו קום ועשה כן ויחשבם לאמיתיות ובפתע יפעל. והנה הטענות אשר בם יכנס אל זה הויכוח הם עצמם מה שביארנום כבר

ביניהם כי הם טענות שיתדמ' אמתתן בשוה בשני מיני המתוכחים מלבד מה שהוא מיוחד אל הכח הזה המשולח. כי כשנאסר עליו חלק הדבר הנכסף אליו יתדמ' לו כאלו נאסר על כל הדברים ולא יכול לסבול שום הגבלה כלל כי כל העולם כלו אינו כדאי לו בערך הדבר המעט שאינו יכול עליו. כמאמר המן הרשע וכל זה איננו שווה לי בכל עת כו' (אסתר ה'). ולזה היתי' התחלת דמיונו אף כי אמר אלהים כו' כלומר לא את עץ הדעת לבדו אסר אלא אף כלם אסר כי לא נתקרר' דעתו בכלם מאחר שנאסר זה וזה עצמו ענין סרוב ההגבלה האנושית אשר ביארנו הכרחיות' כי הוא יטה אות' על שתשתקע באלו הענינים המדומים ותקבלם לתכלית חייה ולא תחוש לענין אחר והוא אומרו כי יודע אלהים ונפקחו עיניכם. והייתם כאלהים. ואז"ל יוצרי עולמות (ב"ר פי"ט) והכוונה שתנהיגו הבתים והמדינות כמו שהמלאכים מנהיגים העולם אשר אין תכלית למעלה ממנו:

ובמדרש אמר רבי יהודה ברבי סימון אמר לה כל מה שנברא אחר חבירו שליט בחבירו שמים ביום א' כו' עד אתם נבראתם אחר הכל לשלוט בכל קדמו ואכלו עד שלא יברא עולמות אחרים והם שולטים בכם (שם). ועתה ראה כי עם שדברים אלו נראין דברי סכלות הנה הוא הסית והדיח אותה בדברים אמתיים מאד והוא כי אם לא יאכלו הנה ימשך להם מציאות עליון אשר ישלוט על מה שנשארו הם עליו והוא החיות הרוחני השכלי אשר הוא מושל על כל שאר מיני החיים אמנם האכילה מן העץ תמנעם ממנו ותשאירם על הענין אשר היו בו ולא נמצא עליון ממנו והוא הדבר הנאהב לזה הנחש ולצורת ההיולאנית היא האשה הקרובה אליו וגם מה שאמרו ז"ל שאמר מן העץ הזה אכל וברא העולם (שם) הוא אמת מצד כי אל השקפת זה המין מההנהגה ברא העולם רק שתוקח לדרך להגיע אל תכלית אחר למעלה ממנו: ותרא האשה כו' ראתה טענותיו ונפתחה אל הדמיונות עצמן שכתבנו וקפצה ואכלה ונמשך שהשכל עצמו נתפתה אליה ויאכל עמה ובזה נתקיים מה שאמר למעלה על כן יעזב איש כו' כי האותות חברתם ושתופם יגרום לשיסכים השכל האנושי על דמיוניהם ויחשבם לאמתיים וכל שכן במה שיש לו פני הראות שיהיו אלה החיים תכלית הבריאה וזהו מינות וכפירה גמורה. כי המודה בכך כל שכן הרודף אחריו כופר בשכר והעונש הרוחני והוא קרוב מאד להכחיש אלוה ממעל כי זה לא יבא לו כי אם לבלתי חושבו מציאות רק לדברים המורגשים אצלנו אשר על דרך האמת הוא המציאות היותר פחות שאפשר וכבר הפליגו רז"ל לספר בגנות החטא הזה. י"א מין היה. וי"א מושך בערלתו היה. וי"א כופר בעקר היה. (סנהדרין ל"ח:) וסברות אחרות ובפרשת בוני המגדל אמרו אשר בנו בני האדם וכי בני חמורים או

סוסים. אלא בני אדם הראשון (ב"ר פל"ח) וחטאתם בפיהם הגידו לא כיחדו שלא היה זולת זה שאמרנו כמו שיתבאר שם שער י"ד בע"ה:

ובמדרש הנעלם (בראשית פ' וישמעו) דבשעת פטירתו של ר' שמעון בן יוחאי אתו לותיה תלת מאה נשמי דצדיקין ועילא מנהון אדם הראשון דהוה יתיב גביה והוא ממלל עמיה ובעא דלא אתגלי חוביה לעלמא בר מההוא דאמר אוריתא בגיני ואתנסי בההוא אילנא דגנתא דעדן. ולשון הרב המורה בפ' ל' ח"ב וממה שצריך שתדעהו אמרם ז"ל עץ הדעת לא גלה הב"ה אותו אילן לעולם ולא עתיד לגלותו (בראשית רבה פ' ט"ו) וזה אמת שטבע המציאות כן חייב, עד כאן. והכל הולך אל מקום אחד שלא אכל מעץ ידוע אבל אחזו בולמוס ובלע כפיפה מלאה מכל המטעמים שבעולם וזה במה שחשבו שאין תכלית לאדם זולת אלו הענינים המפורסמים אשר נשתקעו בהם אמנם לענין פרדס החכמה שכתבנו בסוף שער הגן הנה באמת היה ויכוחם ומקום עיונם בענין קרוב לזה וראשון אליו בלי ספק אשר בכלל דבריו כל הדברים האלו אשר כתבנו והוא כי הנחש יפתה ויאמר שיד העיון הפילוסופי תשיג וגם תוכל לשפוט האמת בחכמת האלהות בשלמות ושזולת מה שיגזרוהו בו הוא שקר. והאשה בתחלה אמרה שאינו כן ושכבר באה האזהרה שלא להסתפק ממנו ולא ליגע בו כלל לענין השגת האמתיות באלהיות כי אין ידו משגת למעלה מהטבע כלל. אמנם הוא נצח אותה מצד שהכינה החלק הטוב שבו במה שיאמת מציאות הסבה הראשונה ואחדותו והרחקת גשמותו. ולזה נתפתה לו לקבל החלק הרע שבו בהכחשת ההשגחה והנבואה התוריית והשכר והעונש וזולת זה מאשר תניחהו הדת האלהית ואופני ויכוחם ומופתיהם כבר נכתבו בחבור ההוא שרמזתיו בשער הנזכר. והנה באמת שני הטנינים האלו הם נאחדים ושני הדעות האלו לא יסורו זה מזה לעולם: ותפקחנה עיני שניהם. לפי דרך הראשונים היה ההתפקחות הזה כענין האבוקה שהיא דולקת בחצי היום כי בעוד השמש על הארץ אינה כדאי אמנם אחר שתחשך השמש נתמלא הבית ממנה אורה וכן בהלו נר השכל עלי אהלם והוא קודם שחטאו הנה הכח הזה המכיר בנאה ומגונה לא היה נחשב כלל ולזה לא הכירו במערומיהם אמנם אחר שנסתתמו עיני הבחינה האמתית וקבלו שאכילת עץ הדעת טוב ורע הוא הנאות להם ונשתקעו אחריו הנה נדעך ונחשך אור השכל ונתפקחו עיני הבחינה המדומה וידעו כי עירומים הם ויתפרו עלה תאנה. אמנם לפי דרכנו דרך התורה אשר לא העידה השלמות הראשון רק מה שיכלול מאמר ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו שנראה חסרון אליהם כמו שביארנוהו בסוף השער שקדם. וגם כי חכמינו ז"ל כבר אמרו כי היצירה והצואה והחטא והגרוש הכל היה לבו ביום שעה אחר

שעה (סנהדרין ל"ח:) הנה זה הכתוב יורה על שלמותם הראשון אשר היתה יד שניהם שוה בה אין לאדם מעלה בו על האשה כלל והוא ההתפקחות בענינים המפורסמים מצד המעשה ובעיון הפילוסופי מצד העיון אשר בשניהם יחד עלה בדעתם וגזרו אומר כי המה ערומים משלמות אחר נפשיי נשאר אחר המות עד אשר לא ראו הבדל בזה בינם ובין הב"ח כמו שנאמר לו בתחלה כי ביום אכלך ממנו כו' ולפי שזה מה שיקשה מאד על הדעת כמו שעליו הקשה לשאול החכם פעמים מה יתרון לאדם בכל עמלו כו' (קהלת א':ג') כאשר פי' במקומו היו משתדלים לבקש הבדלים מה מענינים חלושים ונקלים כמשפטם זה אומר שיובדלו במה שהם חיים חיי הכבוד והמעלה וזה מתנשא בחיי העושר וזה מתפאר בהשארות השם על פני ארץ והמעולה שבכלם מה שיאמרו מהדבק השכל בשכל הפועל וזה וזה דברים שאין בהם ממש לפי הכוונה. והוא מה שהמשילו יפה במה שהשתדלו לכסות מערומיהם לתפור עלה תאנה לעשות להם חגורות כי המה היו בגדים פחותים וחלושים לא יועילו ולא יצליחו לצנה גם חום:

ובמדרש משל לבן מלכים שקלקל באחד משפחותיו טרדו המלך מפלטרין שלו חזר על פתחי כל השפחות ולא קבלוהו ואותה שקלקלה עמו פתחה לו דלת וקבלתו. כך כשאכל אדם הראשון מאותו פרי טרדו הקב"ה מג"ע חזר על כל האילנות ולא קבלוהו מאי אמרי ליה אמר רבי ברכיה האי גנבא דגניב דעתא דמריה. אל תבואני רגל כו' (תהילים ל"ו:י"ב) לא תסב מינן עלה. עד שבא אצל התאנה אותה שקלקל עמה וקבלתו הה"ד ויתפרו עלה תאנה (ב"ר פ' ט"ו). והכוונה כי הנה הוא חזר על כל עניני האילנות אשר נזכרו בגן שנאמר כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל הכוללים כל מיני החיים מהתאוה והעושר והכבוד וזולת זה לראות אם ימצא הבדלו משאר הב"ח מצד מה שישתמש בהם על צד יותר נאות מכלן ולא קבלוהו ומאי אמרי ליה האי גנבא וכו'. והיא מליצה נכבדת מאד כי באמת כיון שעקר ושרש האמונה חסר ממנו והוא מה שרצה בוראו להשאיר נפשו אחרי מותו הנה כל השתדלות ועיון אחר אופני שלמותו והתחסרותו בזה הוא גנבת דעת עליון לא זולת ולזה אמר ויד רשעים אל תנידני (תהלים שם) לא תסב מינן עלה כי השערת ההשתמשות בהם לא תועיל אלא למי שאינו כופר בעקר וכמו שנאמר וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב':ד'). אמנם אותה שקלקל עמה קבלתו כי ממקום שבא אל החטא היה לו לשוב ולזה ויתפרו וכו' כי נתנו לב לתפור את אשר קרעו ולמצא להם שום תיקון אלא שלא נזדמן להם מבלי הערה אלהית: והנך רואה בעיניך שכל זה חוייב מהיות היועץ הבליעל הנחש הקדמוני אשר בעפר יסודו ובאות נפשו ישאף המרת הצורות בתמידות ולא יחוש להמיר רע בטוב או טוב ברע כי הכל שוה בעינו והוא תכלית הפחיתות

ושכרות הזנות והניאוף אשר הוא טבע הכליה וההפסד וההעדר המתמיד ובהמשך האשה אחריו ושמוע בקולו אף היא תקרא אשה מנאפת הן בסוף התשוק' הן בכל מעשי' אשר תעשה בלי שום יושר והגבלה שכלית רק כפי מה שתעל' בדמיונ' וכל משפטי' אשר תגזור כלם ימשכו אחר זה הטבע המקולקל עד שנפתה אליה לב בעלה והטתו ברוב לקחה אל אשר תחפוץ ושניהם יבערו ויכסלו ויחדו שלשתן יכליון כמו שתאר כל זה החכם באותה פ' שזכרנו בדברים ראש השער אם מחסרון פעולותי' ואם מפחיתות תשוקותי' ואם מהטעת דמיונותי' וסכלות בעלה בהמשך אחריה וההפסד המתחייב להם מזה ואין מציל זולתי מפאת המישור האמתי החפץ שלום נמצאיו ודורש שלמותם וטובותם כי לזה בעמוד האדם ואשתו על חקירת ענינם בהיותם כואבים במבטם נאמר וישמעו את קול ה' אלהים. ויקרא ה' אלהים אל האדם כו'. יזכיר תחלה השבוש והקצור שהיו בו מצד דעתם ועיונם המפיל אותם במהמורת ההפסד המוחלט אשר להצילו ממנו בא האלהים והוא כי סוף מה שהשכילו מצד עיונם ואות נפשם הוא ששמעו את קול ה' אלהים שהוא מתהלך בגן הוא העולם ומנהיגו לרוח היום כלומר מצד מה שמניע הגלגל היומי לא מאופן אחר מההשגח' החלקית ולזה ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלהים כו' ירצה שלא שערו שהיה למין האדם ולא לאיש מאישיו שום מעלה בזה משאר הנמצאות השפלות כי הכל נסתר מנגד עיניו והיה זה להם ג"כ מצד התחבאם והשתקעם בתענוגי עצי הגן אשר שם כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים מפאת האדם שהוא הקרוב אליו שנאמר ויקרא יי' אלהים אל האדם הנה בזה הורה על השגחתו בו באישו ביחוד כל שכן במינו ושאל אותו אם ידע איזה מקומו ומדרגתו בין הנמצאות שגזר על הכל משפט אחד. והוא השיב את קולך שמעתי ואירא כו' והוא ודוי חטאו והודאת קצורו משלם כמו שפירשנו: ויאמר מי הגיד לך כי עירום אתה ירצה איזה רוח עבר לדבר אותך כי ערום אתה על האופן ההוא שגזרת א"א שתשבש בכמו זה הדעת הנפסד אלא במה שאכלת מן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו שכך הזהרתיך כי ביום אכלך ממנו מות תמות והוא הערום שהרגשת כי ערום יצאת מבטן האדמ' וערום תשוב שמה. והוא השיב כי אמת הוא שאכל אבל כי מהכרח היולאנות האשה אשר נתן עמו חוייב כן. ולזה אמרו שהיה כפוי טובה (ע"ז ה':) והיא גם היא אמרה שהכל נמשך מההיולי עצמו כמו שכן היה האמת מטבע ענינו כמו שאמרנו: ויאמר יי' אלהים אל הנחש כו' כמו שהוכה האדם מהנחש דרך העקב כן הוכה הנחש דרך הראש כי על יד האדם תגיעהו זאת התוכח' השכלית ואמר כי עשית זאת כי ודאי כי מידך הכל וממך יצאה עצה נבערה זאת כמדומה לך שאתה עקר ועתה ארור אתה מכל

הבהמ' והיא האמת הגמור כי אחר ששב הכח הזה מאחרי הפעולות המיוחדות לשלמות השכל ישאר יותר גרוע מהב"ח כי הם לא יכזבו ולא ישקרו מהדמיונות המוכרחות או הצריכות להם לפי טבעם והוא נמצא בודאי ושקרן בהרבה מדמיונותיו הכוזבות אשר יוכרע בהם אל פחיתות למטה מטבעו גם מזונם וספוקם נכון לפניהם ואין להם מחסור כל דבר אמנם הוא ימצא נעור ורק מהשלמות העצמי ועיף ויגע אחר בקשת צרכיו וצרכי ביתו המוטלים עליו אשר יכללו מהצער והדאג' והטרדה מה שלא יעלם ונוסף עליו מה שיחוייב אליו מפאת העונש האלהי וכמו שאמר רבי אלעזר (ירושלמי סוף קדושין) מימי לא ראיתי לא ארי סבל ולא צבי קייץ ולא שועל חנוני ולא זאב מוכר קדרות והלא דברים קל וחומר ומה אם אלו שלא נבראו לשמש את קונם הרי הם מתפרנסים שלא בצער אני שנבראתי לשמש את קוני אינו דין שתהא פרנסתי שלא בצער מי גרם לי להיות פרנסתי בצער הוי אומר אלו חטאי לפי שהרעתי מעשי קפחתי את פרנסתי. ראה כי רע ומר היות האדם מתפרנס ומספיק צרכיו בצער גדול ויגיעה רבה מבלי שיתנחם ממעש' צערו ומעצבון יגיעה במה שישאיר אחריו ברכה. והאנשים האלה טובים מהם בהמות השדה וחיתו ארץ אשר לא יחסר להם דבר ולא עמלו בו ולא גדלוהו וכל שכן כאשר נלוה אליהם רודפים אחרי המותרות מהעושר והכבוד והשרר' הדמיונות אשר טרחם גדול ומשאם כבדה מאד נלאו שאתו: על גחונך תלך. בהשתדלו באותו הכח המכונ' בשם הנהר השני גיחון וזה כי אפילו המאכל והמשקה הראוי לו לא יגיעהו אלא על ידי הצער המופלג: ואיבה אשית וכו'. יאמר כי בכח ההישר' האלהית שהוא עתיד לפרסם בעולם כמו שיבא ישים איבה גדולה בין זה הכח הדמיוני והאשה ובין זרעם כי המפורסם ממצות התוריות לכל בעלי דת הוא ההתרחק מהטובות המדומות ושנוא אותם תכלית השנא' גם כי השכל יכזיב הדמיון ברוב מה שישכילהו ויפרסם כזביו. הוא ישופך ראש המחשבות הדמיונות ואתה אם תשופנו יהיה בעקב וכמעט ממנו: אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך כי בסורה מעל השכל העליון אשר בהשפעתו תתעצם להיות אדם והדבקה אחר הכחות הדמיונות האלו עצם שניהם לקצור השגתה אמנם בכל עצב הפסד המגיע מזה יהיה לה מותר כי היא המוטבע' בהפסד: והרונך. כי צריך להשיג מושכליו במופתים גדולים בנויים מהקדמות רבות עד שיכלו אל המושכלות הראשונות או המוחשות או המפורסמות והמקובלות אשר כל אלה הם במדרגת ההריון אל התולדות הדרושות מהם וכל זה היה מקצור ההשג' במושכלות האמתיות והעדר השפע האלהי בהם. בעצב תלדי בנים כי אחר זה ההריון יוליד בצער ובקושי במה שיש לו להשמר מההטעאות הלקוחות בהם או לשקרות ההקדמות או שתוף הגבולים אם מצד חמר ההקש או צורתו או לזרות

הדרוש או לזולתם מהסבות אשר בעבורם יקרה להרבה מהמעיינים הרה עמל ויולד שקר: ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך. כי הכח העיוני הזה אשר נתן באשה תהיה תשוקתו אל בעליו והוא השפע האלהי הנבואיי והשכל הנבואיי ימשול בו להכחישו במה שישכילהו שלא כדין ולהביאו בכפל רסנו להישרתו כי זאת היא כוונת התורה האלהית לא זולת. ולאדם אמר קראו כן מצד השלמות אשר בפועל הנמסר עליו כי בהיותו על עמדו ועל תוכן משאו הנה הוא ברוך לאל עליון וברוכה האדמה בעבורו כמו שאמר הכתוב עקב תשמעון את המשפטים האלה וכו' וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך כו' (דברים ז':י"ג). אמנם כשלא ישמע את קול השכל העליון ודבק באשתו לשמוע בקולה לאכול מן העץ אשר הוזהר ממנו בכל אחד מבחינותיו הנה יופסק ממנו החסד האלהי גם בעבורו האדמ' חתה ותקולל חלקתו בארץ כמוזכר בכל דברי התוכחות גם כי מה שהיה לו לחלק הארציי לעלות עמו ועתה לא די לו שלא עלה אלא שירד מטה. ובעצבון תאכלנ' שכבר פרקה עולך מעליה ולא תוכל להפריד כחותי' מעסקיה הפחותים ואותו המעט שתשיג על ידם יהיה רב הפסולת ומעט הסלת: בזעת אפיך כו' תחת שהיה לו לאכול לחם אבירים כמו שאמר וחי לעולם לא יאכל אלא מהלחם הנמצא והמתהוה בזעת אפיו ובצער ההריון ובקושי הלידה שזכרנו כי הדעת מאס וימאסהו מהיות לפניו נשאר נצחי כאחד מצבא המרום במרום וישוב בבשתו אל האדמה כי ממנה לוקח: כי עפר אתה ואל עפר תשוב הנה המקרא הזה מתמר ועולה עדות נאמנה על אשר כתבנו בשער הששי שהשכל האנושי בתחלתו אינו אלא הצור' ההיולאנית ההווה מכח ההרכבה ההיא אשר בחמר האדם ושעל ידי טוב בחירת' ויושר ההנהגת' היא מתעצמת יום יום להיותה עצם רוחני נבדל ואם נתעצל' מהיות על זה התואר או אחר היותה עליו פשטה את כתנתה מעליה והפסיק' חוט החסד המשוך אליה בהגביר' כח התאוות החמריות וחמדתם והמשכה אחר הדמיונות הנה אז תשוב לקדמותה ותתבטל כי עפר היא ואל עפר תשוב. נוסף על זה שאם חטא בעבירות התוריות יעמידוהו לדין ויקבל העונש הקצוב לעולם הבא כפי אשר זכרו חכמינו ז"ל (ר"ה י"ז) וכמו שכתב החכם אבל ישאיר חי נצחי אם מתענג ואם מצטער כמו שכתבנו שם וע"כ נמשך הספור מענין העזר הזה אשר לאדם מצד מה שהוא עזר ומצד מה שהוא כנגדו. ומעתה כאשר הגיע אל האדם זה השיעור מגלוי הדעת מהרע אשר ימשך אליו בהשענו על האשה הזאת ובבטחו בה כסבור שהיא אשתו הקרובה אליו כי מאיש לוקחה הנה הוא יחזור לקבוע לה שם מיוחד חוה על שם הנחש הכרוך בעקבה בלשון ארמי כלומר שיש לו להשמר מחברתה כמו מהנחש עצמו רק במה שיצטרך אליה לצרכים ההכרחיים לעמידת החי כי היא היתה

אם כל חי בעוד בחיי חיתו וכבר בא להכרת מה שארז"ל זכה עזר לא זכה כנגדו (יבמות ס"ג.) וזהו ממש הכרת החטא ועניין התשובה הגמורה כמו ששנינו במסכת (עירובין י"ח:). אדם הראשון חסיד גדול היה כיון שראה שנקנסה עליו מיתה ישב בתענית ק"ל שנה ופירש מן האשה ק"ל שנה והעלה זריזין של תאנים על בשרו ק"ל שנה. והרי כאן שלשה מיני תשובה מיוחסין לשלשה חלקים הנקראים אדם אשה נחש אשר לשלשתן יחסו השלשה מיני חטאים הנזכרים למעלה. כי התענית הוא מיוחד אל השכל המוחלט אשר יתגאל בפת בג שאר החלקים ויין משתיהם אשר בעבורם יצא למינות, והרחקת האשה מה שנזהר להשמר ממנה ומהמשך אחר עצתה המדרכת אל הכפירה. והזריזים אשר על בשרו הוא ממש מה שיאות אל החלק הבשריי המושך בערלתו כי נכונו ללצים שפטים וכל זה ממ"ש שיכשירוהו להשפיע עליו שבע רצון לשלחו בדרך טובה כמו שסמך ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור כו'. ראיתי לבעל הפרדס שכתב כמבאר דבר הראב"ע ז"ל זה לשונו. והנה יהיה רמז כתנות עור אבדן האדם מגן עדן ולפיכך זכר החכם תכף אמרו ומה סוד גן עדן וכתנות עור כי זה הפך זה עכ"ל. וחלילה לאל ית' מעשות זאת כי מהרסיו ומחריביו ממנו יצאו ולא ה' פעל. והיותר ראוי שיובן שיהיו אלו הכתנות תקון לכסות ערות נפשם לפי הזווג הנסתר כמו שהיו תקון למערומיהם לפי הנגלה. וזה שאחר שהוכה האדם מכת השגעון והעירון וכשלו בם הוא והבאים אחריו בחשך וחלקלקות וכמ"ש דרך רשעים באפלה וכו' (משלי ד':י"ט) רצה בוראם להצמיח להם שמש צדקה ומרפא בו יאורו עיניהם לגלות מעליהם חרפת עירום וחוסר כל מה שהופקד אותו לעשות ולהצילו מהשבתו אל העפר כשהיה ויחוייב כן מחכמתו יתברך כי העושהו יגש ויקרב לו תקנתו ויכין לו דרך בה ישוב אל נכון כשיפרד ממנה שאם לא כן טוב מזה ומזה אשר עדין לא היה ומאי רבותיה דיוצר בראשית ולזה חתם כל זה הענין בשעשה ותקן השם יתברך בחסדיו לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. והכוונה כי כמו שהלבוש הזה הוא מתיחס ונאות לגוף מכל זולתו כי עור בעד עור מהני טפי ומעלי כן אור התורה האלהית והישרותיה והערותיה מצותיה ואזהרותיה הנה הוא להם כסות עינים לכל אשר אתם מהחסרון בהפסד שלמותם במה שהיא כלה מראש ועד סוף אינה אלא תקון מה שעווה עלינו הנחש הקדמוני וחזרת הדעת טוב ורע לשיעורו ואל מכונו אשר תספוק להחיות האדם ותולדותיו מהמות שנקנסה עליהם באכילה הגסה ההיא אשר היה להם לזרא כאשר אמרנו והוא מה שאמר בפירוש ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא י"א) כמו שתרגם אנקלוס ויחי בהון לחיי עלמא כי הוא פשוטו של מקרא כשיוסב אל המיתה הראשונה הכתובה בתורה שנקנסה

על האדם לאמר ביום אכלך ממנו מות תמות והוא ממש אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וכן בכל מקום נאמר לחיותנו כהיום הזה (דברים ו׳:כ״ד) כי היא חייכם כו' (שם ל״ב) לפי שהוא מבואר שבשלמות הישרותיה יושלמו חיי הנפש ומרפא העצם להשיב שבותם כבראשונה כי על זה נאמר תורת ה' תמימה משיבת נפש (תהילים י״ט:ח׳). ירצה משיבה אותה אל חיותיה ובריאותה שתסור. וכמו שאמרו חז"ל כשבא נחש על חוה וכו' ישראל שעמדו על הר סיני פסקא זוהמתן מהם וכו' (שבת קמ"ו.) הנה שביארו היטב שתקון זוהמת זה החטא היה בזאת התורה האלהית כמו שהיה תקון מערומיהם הכתנות האלו עד שמי שלא זכה ללבוש מעיל זה נשאר בחסרונו ואבד שמו ולא יקרא בשם אדם כמו שאמר (יחזקאל ל״ד:ל״א) אדם אתם, אתם קרואים אדם ואין עכו"ם וכו' (ב"מ קי"ד:) וכן אמר באותו מאמר שזכרנו ראשונה על אותם שמיאני בהגבלות התורה והארץ אני אמרתי אלהים אתם וכו' אכן כאדם תמותון וכו'. אמנם לאמרם נעשה ונשמע ביטל כח מלאך המות מהם וזה מבואר מאד. אמנם כנה אותם לכתנות עור למליצה נפלאה כי נוסף על מה שאמר מהצדק זה השם. עוד ירמזו להיות התורה האלהית נכתבת על גויליו של עור (במדבר רבה פ' ט"ז). ומה טוב ומה נעים מדרשו של ר"מ שכתוב בתורתו כתנות אור (ב"ר פ' כ') על דרך כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו׳:כ״ג) וגם אנקלוס תרגם לבושין דיקר כי באמת בעור זה נראה אור וכבוד וששון ויקר לכסות מערומנו ולאסוף חרפתנו ולהלבישנו שני עם עדנים ויהיה אומרו וילבישם על דרך ורוח לבשה את עמשי (ד"ה א' י"ב) והוא הוא התעצמות הרוח והתלבשותו אשר זכרנו בשער הנפש הנזכר והוא הלבוש המיוחד אל האדם השלם ולאשתו עמו בנוח עליהם הרוח ועל זה נאמר צדק לבשתי וילבשני (איוב כ״ט:י״ד) והלבש אתך מחלצות (זכריה ג׳:ד׳) ועל זה התקון השלם שנעשה בכבוד זה הזווג הראשון בבגדי כהונה אלו יהיה שש ומתעלס מאד הנביא באומרו שוש אשיש בה' תגל נפשי וכו' כחתן יכהן פאר וכו' (ישעיהו ס״א:י׳) הודה שתקיף התורה האלהית במה שכללה מדעותיה והישרותיה מה שיספיק לתקון החתן והכלה שהוא עצם הזווג הזה הראשון אשר היינו עליו במה שיביע לכל אחד מהם שיעור מה שיושע בו החתן ומה שתצדק בו הכלה בכל מעשיה. וביאר כל הענין ואמר כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה. כי החתן שלמותו בעצמו בבגדי כהונה הראויים לו להתלבש זה על גב זה מהידיעות והחכמות הנרמזות בהן והכלה מלאכתה להעדה כליה ולהזמינם בזריזות ונקיות לשמשו. ומהידוע בלי ספק שכך היא דרכה של תורה להישיר ולהאיר עיני שניהם בכל אשר יעשה להם והוא מה שאמר שם במדרש אלו בגדיו של אדם הראשון שהיו כעין פנס רחבים מלמטה וקצרים מלמעלה. יצחק רביא

אומר חלקים היו כצפורן ונאים כמרגליות. והכוונה כי הבגדים הנאותים לאדם מצד מה שהוא אדם להשלמת חסרונו ראוי שיהיו כעין פנס שהאור נתון בתוכו ומתוך האור הוא מבהיק מבחוץ כי הוא עצמו תואר התורה האלהית שעצמותה היא נר מצוה ותורה אור אמנם גלויי ספוריה והם הלבוש המכסה עליה כאשר אמר האלהי רשב"י אשר זכרנוהו בראש שער ז' הוא אומר הפנס שהוא גם הוא מצחצח ומבהיק באור הפנימי. והוא טעם אומרו רחבים מלמטה כי הענינים האלהיים אשר למטה מן המלבוש הם רחבים מאד כד"א רחבה מצותך מאד (תהילים קי"ט:צ"ו) ורחבה מני ים (איוב י"א:ט'). אמנם העליונים והם הספורים החיצוניים הם קצרים מאד באיכותם ובבחינתם. ואולם יצחק רביא תארה בסגולה אחרת ואמר שאע"פ שיראה מקצתם שהם חלקים כצפורן כלומר שאין בהם שום תועלת כגון ותמנע היתה פלגש וכו' (בראשית ל"ו:י"ב) ודומיהם עם כל זה הם מאירין מתוכן כמו המרגליות וע"ד שנאמר תפוחי זהב במשכיות כסף וכו' (משלי כ"ה:י"א). והכל הוא מכוון במאמר זה האומר ויעש יי' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם כי העור אין לו שעירות הצמר אבל הוא חלק. ופי' של ר"מ הוא גומר הכוונה באומרו כתנות אור כמו שפירשנוהו. ועוד אני אומר בלי שום ספק כי כאשר יושכל כל הספור הזה יראה כי כלו נמשך לענין חתימה זאת כדי להראות לנו צורך התורה האלהית ושעליה השלכנו מרחם שאלמלא היא לא נברא האדם ודי ויותר מדי מעלה וגדולה וכבוד לנו שיוכן לפנינו דרך ישועה והצלחה יושטו ויוצלחו בהם החפץ בהם. ואשר לא שת לבו להמלט עם ראותו מחתרת התורה לפניו בה יראה אור הוא רשע בעצלותו ובאכזרותו על עצמו ימות ומי יחמול ויכסה עליו וכל זה קיימו וקבלו חז"ל בשאמר בראשית ברא אלהים בעבור התורה שנקראת ראשית (ב"ר פ"א) ואמר שהתורה קדמה לעולם (שם) וכבר קדם הביאור בשער הה'. ועוד אמר תנאי התנה הקב"ה עם מעשה שמים וארץ (ע"ז ג'.) ואפשר שיורמז זה עצמו באומרו עוטה אור כשלמה נוטה שמים וכו' (תהילים ק"ד:ב') שאחר שעלה במחשבה שיעטה כתנות אור התורה לאדם ולאשתו להפשיט עור הנחש מעליו והסיר חלאתו אז נטה שמים כיריעה שאם לא כן חוקות שמים וארץ לא ישים. וזה באמת דבר שאין בו שום ספק אבל יקיימוהו כל החכמים ויסכימו בו נביאים חוזים וצופים והדברים עתיקים ומתוקים מדבש ונופת צופים וזה שיעור במה שיאמר בזה השער:

שער י

פרק א

ידבר בחלוף הידיעות, ואיזה ידיעה תתייחס לה'. ואיזו למלאכים. ואיזו לאנשים. ואם המלאכים יודעים טוב ורע. והכרובים ולהט החרב:

ויאמר יי אלהים האדם היה כאחד ממנו וכו':

במדרש ויחכם מכל האדם (מלכים א ד) מאדם הראשון ומה היתה חכמתו אתה מוצא שבשעה שבקש הקב"ה לבראת את האדם נמלך עם מלאכי השרת ואמר להם נעשה אדם בצלמנו בדמותינו אמרו לפניו רבונו של עולם מה אנוש כי תזכרנו (תהלים ח) אמר להם אדם שאני רוצה לבראת יש בו חכמה מרובה יותר משלכם מה עשה כנס כל בהמה חיה ועוף אמר להם מה שמותם של אלו ולא ידעו כיון שברא הקב"ה את האדם א"ל מה שמותם של אלו אמר לזה נאה לקרוא שור ולזה נאה לקרוא סוס ולזה גמל ולזה חמור ולזה נשר שנאמר ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולכל עוף השמים כו'. א"ל ואתה מה שמך אמר אדם שנבראתי מן האדמה. א"ל הקב"ה ואני מה שמי א"ל אדני א"ל למה. א"ל מפני שאתה אדון כל הבריות. זש"ה אני יי' הוא שמי (ישעי' מ"ב) הוא שמי שקראני אדם הראשון והוא שמי שהתנתי ביני ובין בריותי (במדבר רבה פ' י"ט):

[47]כונת הרב, כי בעבור היות האדם מורכב מגוף ונשמה, שהם שני עצמים שונים יש לו ג"כ ב' מיני השגות, השגת החושים הנקראת בכלל בשם הכרה, והשגת השכל הנקראת ידיע' וההבדל ביניהם, כי כל השגות החושים הן רק בפרטים מיוחדים, תחת כי השגות השכל הן בענינים הכוללים, המשל בזה האדם יראה בעיניו רק האילן הא' העומד לפניו עם כל תואריו ומשיגיו, אבל לא שאר האילנות שאינם עומדים לפניו, אף שדומים לו, אבל השכל מדי יתבונן על גדר ומהות האילן בכלל יכיר וידע מהות כל האילנות שהם ממין אחד. ושוים יחד בעצמותם ותאריהם הכוללים. והחוקר אמר. כי בעבור היות הענינים הכוללים ידועים יותר מהמיוחדים והפרטים, ומדרך כל למוד לעלות תמיד מהידוע אל האינו ידוע, ע"כ מהראוי שכל למוד יחל תחילה בדברים הכוללים, ומהם ירד אח"כ אל הפרטים, ולמוד זה נקרא מן הקודם אל המתאחר בל"א המשל בזה, תחילה ילמד אדם לבנו גדר החי בכלל, ורק אח"כ יוכל לבאר לו מיני החי השונים. אפס כאשר נרצה להביא מופת על אמיתת דבר מה צריכין אנו ללכת במשפטנו מהמתאחר אל הקודם, ר"ל מן המיוחד אל הכולל, המשל בזה למען הראות במופת, כי האדם המיוחד העומד לפנינו הוא מרגיש נאמר תחילה זה האדם העומד לפנינו הוא ממין האדם בכלל, ומין האדם נכלל בסוג החי וכל חי מרגיש א"כ כל אדם מרגיש, וכן גם זה העומד לפנינו מרגיש.

והנה אצל האדם תקדם תחילה הכרתו המיוחדת לידיעתו הכוללת, כי כאשר יגדל הילד יחל להשתמש תחילה בחושיו החמש', להכיר על ידם הדברים הפרטים הנרגשים מהם, ורק אח"כ כאשר יתחזק כח שכלו יעלה למעל' להתבונן גם הענינים הכוללים, ולדעת גדר ועצמות הדברים אשר ראה והרגיש הכוללים (ועל סדר זה רמז לדעתו גם הנביא ע"ה (ישעי' ו') באמרו תחלה פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע שהם השגות חושיות בענינים פרטים, ואח"כ "ולבבו יבין" המור' על השגת שכלית שהיא ידועה כוללת), אבל אצל הי"ת שהוא בעצמו השכל העליון ועצם החכמ' תקדם ידיעת הענינים הכוללים, ורק על ידם ידע גם את הפרטים, וע"ז רומז הראב"ע באמרו "כי הכל ידע כל דרך כל, לא דרך חלק ור"ל שהי"ת שהוא הכל. ידע כל הדברים הפרטים, ע"י ובאמצעות ידיעת הכללים, וזה "דרך כל" אבל לא הכללים ע"י ידיעת החלקים כמשפט בני אדם וזש"א לא דרך חלק, והשכלים הנבדלים, ר"ל המלאכים ידעו בשכלם רק הענינים הכוללים אבל לא הפרטים, לפי שאין להם כלי חושים להכיר כל דבר מצד פרטותו, וע"כ

[47]לפי שהוית האדם אינו רק מציאות שתי קצוות הבריאה וחבורם יחד כמו שנתבאר בשערים הקודמים הנה היתה השגתו הדברים על שני פנים אם על דרך הידיעה ואם ע"ד

דמה המדרש דרך משל את האדם ליושב בחושך ורואה באור, ר"ל מצד ובעבור חמרו החשוך והעכור יכיר תחילה רק האישים הפרטים, ורק על ידם ישיג אח"כ גם הענינים הכוללים, שהיא הידיע' האמיתית, אשר תכונה בשם ראיה באור. והמלאכים דמה ליושבים באור, ואינם רואים בחושך, ר"ל באור שכלם משיגים רק הענינים הכוללים שהם ענינים שכלים לא הפרטים שהם גשמים חושיים וחומרים חשוכים. אבל הקב"ה יושב באור ורואה בחושך, ר"ל באור שכלו, שהוא לבלי תכלית מכיר גם האישים הפרטיים על ידי הענינים הכוללים:

ועל יתרון זה שיש לאדם על המלאכים להכיר גם הפרטים ולקרוא לכל אחד מהם השם הראוי לו לפי תכונתו מהותו ואיכותו הפרטית לא רק לפי גדרו המיניי והכללי רומז מאמר הכתוב וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, ר"ל מין הבע"ח כולם הי' נודע בתחיל' לשכלים הנבדלים רק בשם הכולל נפש חיה על פי גדרם ועצמותם הכללית שהיא החיות. ורק האדם הבדיל ביניהם לפי מהותם ואיכותם הפרטית וקרא למין זה סוס, ולמין זה גמל, אשר הוא שמו האמיתי אחרי שבאמת הם נבדלים זה מזה ובבחינה זאת צדקו דברי המדרש שאמר הקב"ה למלאכי השרת, אדם שאני רוצה לברוא, חכמתו מרובה משלכם.

אח"כ אמר, כי בהיות מושגי הטוב והגאה, גם בענינים הכוללים הידועים למלאכים ובידיעתם יודע להם גם מושגי ההפכי מהם, ר"ל מושגי הרע והמגונה, א"כ מדוע לא נוכל לאמר שמאה"כ "והייתם כאלהים יודעי טוב ורע" מובב על המלאכים? והרמב"ם והנמשכים אחריו מאנו בזה רק בעבור שחשבו שידיעת המלאכים נופלת רק בגדר האמת או השקר שהם מושגים תמידים ובלתי משתנים, והמשל בזה משפט השכל שב' פעמים שלשה הוא ששה הוא לעולם אמת, והמשפט שב' פעמים שלשה הוא ח' הוא לעולם שקר, אבל מושגי הטוב והרע שהם לפי דעתם כוללים רק מושגי הנאה והמגונה, הנקראים בל' הפלוסופים האחרונים בשם מפורסמות הן משתנים לפי המקום והזמן, עד"מ כסוי הראש והפה אשר בקצת המקומות, באייראפא לעזות יחשב בעמוד איש נקלה ככה לפני הנכבד ממנו יחשב לפי מנהג ארץ קדם לצניעות וכניע' (וכן הי' לימוד חכמת הניגון והריקוד במחול, נאה לאיש חשוב ונכבד בעיני היונים הקדמונים, ומגונה בעיני הרומיים) ובענינים כאלה הנופלים תמיד תחת השינוי לא יתכן הידיע' למלאכים הבלתי משתנים. ועל דעתם זאת השיב הרב שאם רק מושגים כאלה יכונו בלה"ק בשם טוב ורע, איך נמצא במקראי קודש שתיוחס לפעמים ידיעת הטוב והרע אל הי"ת אשר לא ישתנה לעולם? ועוד כי יש גם רע וטוב מוסרי, אשר לא ישתנה לעולם, והמשל בזה כיבוד האבות, והידור הזקנים. ועשית משפט וצדקה בארץ הם דברים הטובים תמיד ולעולם, תחת כי פעולות גנב רצוח ונאף הן רעות לעולם ? וכן אמר החוקר, כי החקים והנימוסים בדברים כאלה הם שוים בכל העמים וקיימים תמיד בכל המקומות והזמנים, אף שאינם כל כך קיימים כדברים האלהיים והטבעים כשריפת האש הדברים הנשרפים, וליחות המים אשר הן סגולות תמידיות להם, וחקים אלה דומים לפי דעתו לחוזק יד ימין, אשר הוא ברוב בני אדם, ובכל זאת נמצא לפעמים איש אטר, אשר יד ימינו כהה, כן גם הרגש הצדק והיושר מוטבע בלב רוב בני אדם, ומה שהוא צדק עתה הי' ויהיה כן מהעולם ועד העולם, ורק על צד הזרות יקרה לפעמים שיחייב השכל לבלתי עשות מעשה שהיא בכל שאר העתים אך טוב וצדק עד"מ, איש אשר יפקיד ביד רעהו חרבו, ויבקש ממנו אח"כ שישיבנה לו, והאיש יודע שרצינו להרגו בו, הלא יחייב הדין ומשפע השכל הישר שימנע מעשות עתה פעולת הצדק הזאת שהיא השבת הפקדון למען הציל נפשו ממות ואת רעהו מבוא בדמים ? גם מה שחשבו כי תאר טוב ורע לא יאמר רק בדברים גשמיים ופעולות גופניות לא בדברים עיוניים דחה הרב באמרו כי גם כאשר יצדק השכל לחייב או לשלול דבר מה כאשר הוא באמת נקרא משפטו זה המחייב או השולל טוב, ובהפך אם יש טעות במשפטו נקראהו רע, אף שמשפט השכל הוא רק דבר עיוני, (כמו "לא תהי' אחרי רבים לרעות," שהכונה לבלתי נטות אחרי רבים הטועים במשפט מעוקל, או בהכרעת דין אחד לחובה לפי דחז"ל) וע"כ פי' כאלהים יודעי טוב ורע כפשוטו, ר"ל שיהיו כמלאכים, המכירים בשכלם את הטוב ואת הרע מבלי שיהי' להם האפשרות להרע, ואם נשאר בגן עדן ושלח ידו ואכל מעץ החיים לקנות לו גם חיים בלתי נפסקים כחיי השכלים הנבדלים היה שוה אליהם מכל צד, והי' זה נגד כונת הבורא אשר רצה בחכמתו העליונה לברוא במין האדם בריאה חדשה השונה בזה מטבע השכלים הנבדלים בהיות לו לבדו האפשרות והיכולת להרע ולהטיב, כמו שאמרו ז"ל "אם אברא אותו מן העליונים יחיה ולא ימות" ע"כ שלחו מגן עדן, והכריחו לעבוד האדמ' בזיעת אפו ובזה יוחלש כח שכלו בעבור עשקו בעניני החומר ותהיינה ההשגות האלהיות נשגבות ממני ויהיה חסר ממלאכי מעלה במדרגת השגתו מצד עומק המושג וקוצר המשיג כמאמר הכ' פליאה דעת ממני. ר"ל מצד עומק המושג, נשגבה לא אוכל לה, ר"ל מצד קוצר המשיג. וע"ז רומז גם הכ' במאמר וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים.

ההכרה. הידיעה היא מה שנשכיל בקצה העליון שהוא השכל. וההכרה היא מה שנרגיש בקצה השפל שהוא החוש. אמנם מה שנשכיל אינו מה שנרגיש ומה שנרגיש הוא זולת מה שנשכיל. כי ההרגש החושיי הוא בדבר המיוחד כמו זאת הארץ הרמוזה וזה האיש הרמוז אליו אשר ירגישהו מצד מקריו ויכירהו ברשמיו. אמנם מה שנשכיל אינו אלא טבע הארץ או האיש המשולח הכולל הנמצא בנפש והוא ידיעת עצם הדבר ומהותו כלומר גדר הדבר הכולל מינו כלומר כי השכל לא ירגיש הפרטים אשר בהם יפרד האיש ההוא בחמרו הרמוז אליו. כמו שהחוש לא ידע הענינים הכוללים המהותיים. וזה דבר שביארו החוקר בתחלת ספר השמע כי כשאמר שהטוב והנאות שילך בלמוד בנמצאות הטבעיות מן הדברים הכוללים אל החלקיים אמר שם ז"ל. ואמנם היה זה לפי שהדברים היותר כוללים ידועים אצלנו מן המיוחדים כמו שהמורכבים יותר ידועים אצלנו מן הפשוטים. והכוונה לו שעם שכבר הקדים לומר שבדרך המופתים ילך מהמתאחר אל הקודם עכ"ז בסדר הלמוד הנה הוא יתחיל מן הכוללים הקודמים אצל הטבע ויותר ידועים אצל השכל וילך מהם אל המיוחדים לפי שזה וזה הוא ממש ההליכ' מן הידוע אל הנעלם כי יש לנו להקדים בלמוד הענינים הכוללים הידועים תחלה אצל השכל אל המיוחדים המתאחרים אליו. כמו שבעמידה על המופתים הנעשים בדרך החקיר' נלך מהמורכב המתאחר אשר הוא ידוע ונכר אצלנו בחוש אל הקודם הפשוט הנודע בסוף אצל השכל. כי המורכב הכללי הנמצא חוץ לנפש הוא באמת ידוע אצל החוש מפשוטיו. כמו שהשמות הנפרדים המורים על האדם והסוס דרך משל הם ידועים יותר מהגדרים המורים על חלקי כל אחד מהם וקבוצם יחד. זהו תוכן כוונתו שם. והנה אם כן הנמצא כל אשר יהיה יותר כולל יהיה יותר נודע אצל השכל וכל אשר יהיה יותר מיוחד ורמוז אליו יהיה יותר מורגש בחוש. ויחוייב מזה שהשגת האנשים תהיה ראשונה בנמצאים המורגשים הנמצאים בחמר וממנה יעלו אל ידיעת הדברים הכוללים הנמצאים בשכל כמו שהאל ית' ויתעלה השכלתו ראשונה היא בנמצאים הכוללים הידועים בעצמם ומשם תחוייב הכרתו וידיעתו אל המיוחדים הרמוזים שידעם בידיע' עליונה נפלאת בלתי ידועה אצלנו. אבל יחייב הדעת תכלית החיוב כי אחר שהשכלתו אותם זו היא עצם מציאותם שלא יפלא מהיוצר דבר ממלאכת החמר ומעשהו כמ"ש היוצר יחד לבם כו' (תהלים ל"ג) וכמ"ש המשורר אם יוצר עין כו' (שם צ"ד) יתבאר בפרה אדומה שער ע"ט ב"ה. והוא מאמר ראב"ע ז"ל כי הכל ידע כל דרך כל לא דרך חלק. כוונתו אצלי כי הוא הפך האדם שידיעת החלק הוא דרך לו לידיעת הכל אמנם הוא ית' יודע הכל דרך כל יראה כי החלקים ידועים אצלו מפני ידיעתו הכל ובמקומו יתבאר ב"ה. אמנם הנבדלים

די מדרהון עם בשרא לא איתוהי הם משיגים הדברים הנודעים אצל השכל והם מהויות הנמצאות ועצמיותיהם מצד שהם דברים כוללים מושכלים אם הסוגים ואם המינים. אמנם אין מטבעם להכיר הדברים המיוחדים המורגשים בהם בחושים ההיולאניים במקריהם וברשמיהם. ואין שום טענה במה שידעם ב"ה אחר שהם עלולים נבראים לא בוראים וממציאים אלו הדברים. והנה א"כ יש בכאן שלשה חלוקי השגות. מי שידועים אצלי בעצם וראשונה הכוללים ומפני זה לא יעלמו ממנו המיוחדים הרמוזים והוא האל ית'. ומי שמורגשים אצלו בעצם וראשונה המיוחדים הרמוזים ומזה ישיג מה שישיג בהשכלת הכוללים והוא האדם. ומי שישכיל הכוללים ולא ירגיש במיוחדים הרמוזים והוא המלאך. וזה בעיני מה שכוונו אותו חז"ל (תנחומא פ' תצוה) באומרם אתה מוצא מי שהוא בחשך רואה מי שהוא באור ומי שהוא באור אינו רואה מה שהוא בחשך אבל הקב"ה הוא אור ויושב באור ורואה מה שהוא בחשך שנאמר ידע מה בחשוכא כו' (דניאל ב') מוסף על מה שיתבאר פשוטו בשער כ"ט ב"ה. הנה שחלקו המשיגים לג' חלוקים האחד הוא השגת האדם שהוא יושב בחשך מצד חשכת חמרו והמיוחד אליו הוא ההרגש בחוש לבד ועכ"ז רואה ומשיג מה שהוא באור מההשגות השכליות הכוללות מה שישיג מהם. אמנם המלאך הוא יושב באור מצד הפשטתו מחשכת החמר וממשיגיו ולזה אינו רואה ומשיג מה שהוא בחשך מאלו הדברים הפרטיים המורים עליהם אלו השמות והרשמים. אמנם הקב"ה אע"פ שהוא אורו של עולם והדברים כלם ידועים אצלו במדע כולל מושכל הנה לא נעלם ממנו דבר מכל אשר הוא בחשך ההרכבה מצד מה שהוא יוצר הכל בידיעה נפלאה מושכלת מהותה ממנו ומשארת אותו על יחסו הנבדל מהם הבדל בלתי בעל תכלית. וכבר שמענו מי שפי' בכאן כי האדם השכלתי אור הנמצאות באמתת גדריהם הוא מצד היותו בחשכת החמר ומכיר אותן בהרגשיהם תחלה אמנם הקב"ה אינו כן אבל מציאותם בחמר ימשך מהשכלתו אותם ראשונה כמ"ש. והדרוש הוא אמיתי בלי ספק אבל לא יסבלהו לשון המאמר. כי למה יאמר ומי שהוא באור אינו רואה מה שהוא בחשך. ואשר כתבתי הוא הנכון לפי הלשון והאמיתי בעצם הדרוש אשר היינו עליו ואשר תאמתהו התורה בכללה. ומה נפלא מאמר החכם בזה אתה ידעת לבדך את לבב בני האדם (מ"א ח'). והנביא אמר עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו אני ה' חוקר לב כו' (ירמי' י"ז) יורה שאין כמוהו בכל העליונים ישיג באלו הדברים המיוחדים הרמוזים אליהם ויבא עוד בשער י"ד ב"ה. והנה מכל מה שאמרנו יתחייב שכל מה שיהיה ענינו הכרה והרגש אישיי הוא הדבר אשר יוחד יותר אל השגת האדם. וכל מה שתהיה השגתו ענין כולל נמצא בשכל הוא אשר יוחד אל הנבדל. אלא

שנבדלו שניהם במה שלאדם יש לו מהלכים בין הידועים הכוללים עד מקום אשר תשיג יד שכלו. אמנם הנבדלים אין להם מבא באלו הענינים המורגשים הרמוזים אליהם. וזו היא כוונת המאמר ההוא שזכרנו האומר שיש לו לאדם חכמה מרובה מהמלאכים כי הנה המלאכים טענו על האדם באומרם מה אנוש כו' כי מצד שהוא אנוש בן אדם וילוד אשה מיוסד בזה החמר הנתעב מחוייב שתהיה השגתו חסרה לחולשה באלו ההשגות אשר הם ידועות בעצמן והם הענינים הכוללים כמ"ש שהם להם לזרה מצד טבעו. והנה האל ית' הליץ בעדו כי גם מהצד ההוא עצמו תמצא לו השגה מה שלא תמצא להם. והוא ההכר' והשפעה בין פרטי אלו הנמצאות המורכבות הנבדלות במקריהם לבד. עד שיספיק להבדילם בשמות נרשמים פרטיים לקוחים מצד מה שירגיש בחלופיהן יבדלו בהם כל כת וכת מהם. ואם הם כאלו תחת מין א'. מה שלא תיוחס ידיעה זו אל השכלים העליונים שאם הם ידעו והשיגו המינים הכוללים מצד כוללות צורותם כמין החיה או מין הבהמה או העוף הנה לא ישיגו פרטי חלקיותם לתת הבדל בין הגמל והסוס והחמור או בין הארי והזאב והדוב או בין הנשר והפרס והעזניה וכדומה. כי הבדליהם לקוחים מענינים חלקיים תלויים בחלוף חמריהם ותמונתם קרוב להבדל אשר בין כלבי הרועים או כלבי הציד או כהבדל אשר בין פרד המשא לפרד הרכיבה. והוא מה שאמר לזה נאה לקרות סוס ולזה גמל ולזה חמור ולזה נשר. וזהו פירוש ויקרא אדם שמות לכל הבהמה כו'. כי השמות אינם הגדרים הכוללים כמ"ש. ובפירוש אמר הכתוב וכל אשר יקרא לו האדם כו' יאמר כי אלו הנמצאים כלם אשר יקרא להם האדם אלו השמות הפרטיים כבר היה שמו מתחלה נפש חיה שהוא גדרו הכולל הידוע אצל המלאכים כמו שכתבנו במקומו. וביארו הדבר לגמרי במ"ש ואתה מה שמך אמר אדם שנבראתי מן האדמה כי לא על השם המורה על מהות האדם וגדרו אמרו אלא על ענין רושם חלקי לקוח מדבר חיצוני ממהותו. והוא עצמו מ"ש אדני מפני שאתה אדון כל הבריות שזה אינו מעצמות השם הנכבד והנורא רק מענין חיצוני ממנו. כי באלו הענינים השכליים המלאכים הם ראשונ' מצואין אצלם. והוא מה שביארו הקב"ה בעצמו באומרו הוא שמי שקרא לי אדם הראשון והוא מה שהתנתי ביני ובין בריותי ירצה שהוא השם שלקחו אדם הראשון מצד היחס אשר לו ית' עם בריותיו. לא שהוא השם העצמי וכבר כתב על זה השם הרב המורה זה הענין עצמו פרק ס' חלק א'. והתבונן באומרו אדם שאני רוצה לבראת יש בו חכמה מרובה יותר משלכם ולא אמר חכמה יתירה או מעולה או גדול' כי בזה דמה אותו אל עובד האדמ' שנעשה חכם ויושב בשבת תחכמוני שיאמר עליו שהוא יודע ידיעה מרוב' מכל בני החבור' לפי שיודע להציב הדרבן ולכוין התלם או להבחין בין טעם הפולין

לטעם העדשים מה שלא ידעו הם והיא באמת יתרון בענין הכמות לא באיכות. והענין מבואר מעצמו. ועתה כאשר נתישב זה והיו בכאן קצת דברים כוללים נשואים על מין האדם מצויירים בנפש רצוני מושכלים לא מורגשים כמו שהוא ענין המעלה והחכמה והכבוד וזולתם מהדברים הידועים בגדריהם אצל החכמים אשר הן לפי כן מושכלים אצל הנבדלים ומשיגים אותם במהיותיהם בלי ספק והיה הטוב והנאות כל אחד מהם דבר מושכל מוגדר אצל החכמים בשהוא אשר יכספוהו הכל וכאשר היה הטוב מושכל חוייב שיהיה הרע כמו כן אשר ימאסוהו הכל כי ידיעת ההפכים אחת. גם התורה תראה אותה בידיעה בכמה מקומות. עץ הדעת טוב ורע. כאלהים יודעי טוב ורע. הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע. כמלאך האלהים לדעת את הטוב ואת הרע (שמואל ב' י"ד). א"כ למה נגרע מיחס אל השכלים הנבדלים ידיעת הטוב והרע שנראה שברחו כל החכמים מיחס אותם אליהם כבורח מן הסכנה העצומה. וזה שכלם פה אחד אשר ראינו דבריהם נלחצו ונדחקו בו בשיעור מופלג. והרב המורה ראש הפלוסופים התורניים דחק ופירש ז"ל. הן האדם היה מיוחד בעולם הזה כשהוא ממנו כלומר מעצמו ומחשבתו יודע טוב ורע ועושה כל מה שהוא חפץ בין טוב ובין רע ועתה פן ישלח ידו כו'.

והרב רבי שמואל ן' תבון ז"ל תלמידו תקן כי מלת היה מושכת אחרת עמה ושיעורו הן האדם היה כאחד ממנו והיה לדעת טוב ורע. ור' דוד קמחי ז"ל בקונטריס שלו כתב הן האדם היה כאחד ממנו מצד שכלו והתיר עצמו לדעת טוב ורע. והראב"ע ז"ל כתב וטעם הכתוב כמו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע או פירושו על מחשבתו אלו דבריו ובעל הפרדס ביארם ואמר כי החכם הזה יסבור שיש מצבא השמים יודעים טוב ויש יודעים רע ושזה הענין הוא סוד גדול נעלם מארסטו וסיעתו וכי אליו רמז במלת כרובים כי הם המלאכים המורים על הטוב ועל הרע ואשר הם תחת ממשלתם אין בידם לעשות תשובה כי אין מידם מציל ע"כ. והיותר נאות פי' רש"י שאמר הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים מהו יחידותו לדעת טוב ורע. והרמב"ן ז"ל השמיט עצמו מאלו הכתובים זולתי מה שהודה שהדעת טוב ורע היא מדה אלהית כמו שנתבאר בשער ז'. ואין אחד מכל אלה וזולתם אשר שמענו שמעם שהתיר עצמו לפרשו כפשוטו. ואני בער ולא אדע משתומם ונבהל לומר מי הכניסם אל הצרה הזאת ומה מאד קשה בעיני מה שנראה מן המתפלספים שבהם שהכרה הדרוש הניעם לזה מצד מה שיאמרו שהמלאכים אין להם בחינה רק במה שיפול תחת האמת והשקר אשר הוא בהשכלת הדברים ההכרחיים הנצחיים שמשיגים אותם מצד מה שמשיגים את עצמם אמנם שהבחינה אשר היא בין טוב לרע אין להם שום מבא בה לפי שהיא נופלת בדברים האפשריים המשתנים והוא

טבע הנאה והמגונה אשר התחלות הבחינה באלו הענינים ומופתיה יוקחו מהפרסום ומנהגי האנשים אהר אין להם התחלה קיימת וטבע עומד רק הכר משתנה ומתמוטט בהשתנות והתמוגג ההרגל עד שכבר נתחלף הנאה לקצתם במגונה לקצתם וההפך. ולזה אמר שהוא חסרון גדול לשכלים הנבדלים ליחס להם השגת דברים אשר כאלו. ומזה הטעם עותו לנו את כל הכתובים בכל מה שיבא העדות בהפך סברה זו ולא ידעתי איך ירחיקו מיחס למלאכים מצד חסרון דבר שחוייב לנו להודות שיש לאל ית' הקפה עליו בלי שום ספק עם האמיננו שהוא ית' וידיעתו דבר א' בלתי משתנים ומתחלפים בשום זמן וענין. ואם יצויר חלוף זה עמודי האמונה ירופפו ויסודות התורה כלה יתפלצון שרוב מצותיה עדותיה ומשפטיה סובבים על קטבי הטוב והרע כמ"ש ועשית הטוב והישר (דברים ו׳:י״ח) ואמרו ואהבת לרעך כו' (ויקרא י״ט:י״ח) זה כלל גדול בתור' ואידך פירושא היא (שבת ל"א.). וכל אלו ההישרות באומר סור מרע ועשה טוב (תהילים ל״ד:ט״ו) ובמאמר התור' ראה נתתי לפניך היום כו' (דברים ל׳:ט״ו) וזה מבואר מאד מאד. והנה אם יודו בידיעת הש"י ובחינתו בכמו אלו הענינים מה שאינן יכולין להכחיש איך יאמרו שההשגה הזאת היא חסרון בחק המלאכים אחר שהיא מהענינים הכוללים הידועים בנפש כמו שביארנו. וכבר שאלתי על זה לקצת חכמי דורנו המקבלים זה הענין במושכל ראשון ולא השיבו לי דבר. והיותר קשה בזה שנרא' שמסכים לדעתם אנקלוס האלהי ע"ה שתרגם הא אדם הוה יחידאי בעלמא מיני' למדע טב וביש ותרגם והייתם כאלהים יודעי טוב ורע כרברביא ושמחו בדבריו כל בעלי זה הדעת וחשבוהו כמוכרח למה שיצא מפיו. אמנם הספק העצום אשר זכרנו הוא בעיני מכריע את כלם ואלמלא מפומיה אמרה לא נשמעינה ואם שמא יליזו עלינו ממה שאמרו (שבת י"ב:) מלשון הארמי שמפני גריעותו אין מלאכי השרת מכירין בו ועכ"ז הוא יתברך יודעו ומכירו הנה בפרשת צו בשער נ"ח ב"ה תתבאר כוונתם באופן שאין הנדון דומה לנדבר מה לתבן את הכר. ועוד אני רואה את דבריהם מגדל גדול אשר בעפר תחוח יסודו וברוח מצויי' יפול ונופל. וזה שאפילו נודה להם בקצת הענינים הנופלים תחת הידיע' הזאת שאין בהם טבע קיים והתחלת ידיעה נצחית שתגזור בכל זמן ומקום בלי שום חלוק ושנוי הנה לא נוכל לכפור שרוב יסודותיה ועקריה הם קיימים ונצחיים בלתי משתנים כלל כמו שהוא הענין בכבוד אב ואם והדור פני שיבה ועשות משפט וצדקה וחסד וכיוצא מהשרשים המדיניים שאין שום מבא לשום עם אומה ולשון לשום חלופם על המנהג הראוי וההפך ברצוח וגנוב ונאוף ודומיהם ועד זה הוא רוב הדברים אשר הטוב והרע יקיפם, ואם ימצאו דברים קלים מסתעפים מאלו בלתי נאחזים בזה השיעור מהקיום וישתנו לפי

מנהגי המדינות והאיקלמים כמו שבמקום זה יכסו הראש דרך ענוה וצניעות ובזולתו יהי' להם לעזות או שינהגו לכסות הפה כמסתיר ערוה וכדומ' אין בזה בית מיחוש אחר שמדת הענוה והצניעות הכל מודים בה ומקיימים אותה כל אחד לפי הסכמתו. והשרש הזה אמתהו ארסטו ראש הפלוסופים בפ' ט' ממאמר ה' מספר המדות ששם יחלוק על מי שחשב היות כל הדינים אשר תתנהג בהם הדת המדינית בלתי טבעיים לפי שלא נמצא בהם החוזק והקיום אשר לדברים הטבעיים כמו האש ששורפת בכאן ?ובפרס בשוה ודומ' לזה. ואמר כי ירא' שאינו כן שעם היות שהדברים האלהיים הם קיימים וחזקים בהחלט מה שאין כן הדברים אשר אצלינו כי היותר קיימים שבהם ישתנו לפעמים מ"מ לא מפני זה יאמר עליהם שאינם קיימים בהחלט. ונתן סימן לדבר כמו הימין שבטבע הוא חזק אע"פ שיקר' שיהי' האדם ימיני בשני צדדיו. וכן הדברים השרשיים הכוללים שבדינים הם בלתי משתנים כי אם במקרה ועל הזרות כמו שאמר שאם הפקיד אדם חרב ביד זולתו ורוצ' עתה לקחתו להרוג את רעהו שיהי' אז הצדק שלא להשיב' אליו עם שהשבת פקדון הוא מהדברים הקיימים. אמנם שכבר ימצאו פרטים משתנים כפי טבע הזמן והמקום כמו שישתנו מדות היין והחטה כי במקום שיש שם הרב' הם גדולות ובמקום היוקר הם קטנות עד הנה תורף דברי פי חכם חן חן לו. ראיתים וישמח לבי למה שהם אמתים תורניים קבלתים וחשבתים סוללה להפיל המגדל הזה אשר בנו בני האדם הנמשכים אחריו כי לא נשאר להם בו פתחון פה עוד ולסבה הזאת הונחי רוב עקרי המדינית למצות אלהיות וכ"ש שיש לימר כי כבר תפול על הטוב והרע בכלל גזרת האמת והשקר באופן מה כמו שיפול על האמת והשקר טוב ורע. וזה שכשנאמר שההנהגה באות' דרך ישרה המונחת מהדתות המסדרות החיים האנושיים היא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם יאמר שהגזר' הזאת היא אמת. ואם נאמר שעבור אלה והפר ברית ותור' היא נאה יאמר על זה שהוא שקר. כמו שבחלק העיוני ההצדק בחיוב ושלילה הוא הטוב והבלתי צדק היא הרע. כמו שנתבאר כל זה תכלית ביאור ג"כ לארסטו במה שאחר הטבע ובפרק א' מהמאמר הששי מהספר הנזכר עד שגמר אומר אמנם הטוב והרע אשר לשכל העיוני ולמעשי הם האמת והשקר כי אמנם הם בכל דבר שכלי פועל המעשי אמנם השכלי הוא האמת המתחבר עם הרצון הישר ע"כ. והנה להיות הדברים האלה מבוארים בעצמם ירא' שלא הביאם לנטות מעליהם גם מעל פשוטי הכתובים רק כי ממה שראו שמנע הש"י מהאדם אכילת עץ הדעת טוב ורע גזרו שהדעת ההוא הוא רע לבריות וכ"ש שהוא רע לשמים והשתדלו להרחיקו מעל השם יתעל' ומלאכיו כהרחקת הגשמות וכיוצא בכל מקום והסבה היא חלוש' מאד לקעקע כמה בנינים שכבר ביארנו

יפה יפה שהדעת טוב וההכרה בינו ובין הרע הוא הכרחי לחיים מבלי ספק כי על כן שמהו סמוך ומצרן אל עץ החיים אלא שההפסד והרע בא מצד יציאתו ממה שהוזהר והשתקע בו ואין רע יורד מלמעל' וחלילה שיהי' חסרון בחוקם מה שהוא מעלה אצל בוראם ית': והנה לא נבדל המלאך מן האדם בשהאדם ידע בטוב וברע והמלאך לא ידע ולא יבין, רק בשהאדם יש לו בחירה ואיפשרות ליפול על כל אחת מהנה ותמצא שלמותו בנפלו על הטוב וחסרונו בנפלו על הרע והמלאך אין באפשרותו ליפול כי אם על הטוב כמ"ש המור' פרק ז' חלק ב' וכמו שכתבנו היטב בפרק נפרד בשער ח'. וכן היה ענינם אצל המושכלות שתחת האמת והשקר כי כבר חוייב שישיג המלאך שהפך מה שישכילהו מהם הוא שקר אמנם אין בטבעו לדעת את השקר ושיהא אצלו קנוי במושכל כסבור שהוא אמת כמו שיהי' זה אפשרי באדם. וזהי העולה על דעתי בדרוש הזה וקבעתי בו מסמרות כי לא מצאתי קורת רוח בכל מה שנמצא בו לראשונים עם שאני חושד את עצמי בהבנת כוונתם. האמנם שמה שתרגם אנקלוס בכתוב הזה כוון בו לדבר ראוי לשום אליו לב זולת מה שחשבוהו ממנו ואחשוב שאליו כוון רש"י ז"ל והוא שפשוטו של כתוב זה צריך תקון כמנהגו להרים מכשול מעיני ההמון כי אומרו הן האדם היה כאחד וכו' לא ימלט משידבר הש"י אל עצמו כאומרו ויאמר ה' אל לבו או שידבר עם זולתו ואם ידבר אל עצמו הרי הוא מביא אל הרבוי ואל הדמוי המשנים או המשלשים חלילה לנו. ואם אל זולתו כבר ירא' שהוא יתברך ואותו הזולת אשר עמו ידבר היו שוים בידיעת הטוב והרע וזה מגונ' ודבר שא"א. וקשה עוד שיאמר שיהי' האדם בזה שוה להם. והוא תקן הכל בתרגומו בזה כי יסכר פי דברי שקר ודבר כזב בדברים האלה כמו שעשו הזקנים במאמר נעשה אדם וכיוצא (מגלה ט'.) והנה לא חשש אנקלוס אליו כמו שלא חשש אל השאר מה שחששו הם למה שלא היה בהם הגנאי כל כך מפורסם ועוד שתשובתו בצדו להמון העם באומרו ייברא אלהים כו' כמו שכתבנו בשער ח' ועל זה הענין ההמוני נזהר בתרגומו עץ הדעת טוב ורע כמו שכתבני בשער ז'. אמנם מה שתרגם והייתם כאלהים ותהויין כרברביא אחשוב אחד מב' ענינים אם שהוא משלח שם זה על המלאכים והוא הנכון ממה שמצאנוהו שתרגם כראות פני אלהים (בראשית ל"ג:י') כחזו אפי רברביא. ומהידוע כי על המלאכים שנאמר עליהם ויפגעו בו מלאכי אלהים (שם ל"ב) מדבר. אמנם תרגם כי ראיתי אלהים פנים אל פנים (שם) חזיתי מלאכיא דה' כי ראה לתרגם שם אלהים על השם הנכבד ושיחסר מלת מלאך משיתרגם אלהים לשון רבים על המלאכים לפי שלא ראה אז אלא אחד ועליו קרא שם המקום פנואל. ואין צ"ל

שלא יתכן לתרגם שם אלהים סתם על המלאך כי לא נסה.[48] ואם הונח שנתיחד לו זה הלשון רצוני רברביא לכוין בו אל זולת המלאכים אומר שכוון בזה אל ענין יותר עמוק והוא שידוע שאין ליחס לשום מדבר מאמר רק מה שיש לו צד ידיעה או הכרה בו או שום ציור ודמוי יוכל לציירו ולדמותו בצד מהצדדים ואפי' חולמי החלומות לא יראו להם דברים רק שיהיה אל החולם ההוא שום השערה בהם אם במציאותם כמות שהם או ע"י ערוב או הרכבה מדברים נודעים או נכרים אצלו קצתם בקצתם. אבל מה שלא צוייר לו בשום ציור והשערה לא יתדמה אליו כלל כמו שכתב החכם בטבעיות ז"ל ואין לו שיבנה צורה מבלתי משל קודם ע"כ. ומהידוע ג"כ שהמלאך לא יושג ולא יצייר רק בציור שכלי ממש וכמ"ש אליפז התימני יעמוד ולא אכיר מראהו (איוב ד':ט"ז) כי לא ישיג בדמיונו ולא בשום כח היולאני זה המלאך המדבר בו וכ"ש שהוא נמנע בכל תנאיו שישיג אותו הב"ח הבלתי מדבר ושתיוחס השגתו אליו בשום ענין. צא ולמד מאתונו של בלעם שהרי נטתה מפני מלאך ה' הנצב לקראתו וחרבו שלופה בידו וכשדברה התנצלה מאדוניה במה שלא הורגלה לעשות כן ואמרה הלא אנכי אתונך (במדבר כ"ב:ל') ולא נתנצלה בשראתה את מלאך ה' שהיה לה התנצלות נפלא וזה שאם נתן לה כח להרגיש ענין מאיים ומבהיל יותר ממנו הנה הורע כחה משער שום השערה שכלית כלל ולזה לא הזכירה מלאך ה' בפיה. ומטעם זה עצמו הוקשה בעיני אנקלוס שיאמר הנחש והייתם כאלהים יודעי טוב ורע שיורה שהנחש היה משיג ומשער מהות המלאך או ענינו ושהוא מכיר בו שהוא יודע בין טוב לרע וגם כשילקח הנחש כפי הזווג הראשון שפי' בשער הקודם לא יתכן לו זה כי לא יתיחס השגת המלאך רק לנביא בהשגה נבואיית או למי שיוכל להשכיל בו שום השערה שכלית מצד שהוא בעל שכל לבד. ולא תקשה מאומרו אף כי אמר אלהים. כי יודע אלהים. כי זה היה מאמר לפי מאמר האומר לבד לפי שהאשה היתה אומרת שהאכילה מהעץ ההוא נמנעה להם מפאת האלהים. וכמוהו מה דבר ה' דבלק (שם כ"ג). ואומרו ויאמר ה' אלהים אל הנחש. יגיד עליו ויאמר ה' לדג (יונה

[48] ואם הונח שנתיחד לו וכו', כונתי שע"כ הוכרח אונקלס לבאר ולתרגם מלת כאלהים במאמר הנחש כרברביא, ולא כמלאכי', יען כי הנחש אף שהית' אז לו מעלה וכשרון הדביר לא השיג בכל זאת ציור ומושג המלאכים שהם שכלים נבדלים ורוחניים ואיך יתכן לחשוב שתאמר, והייתם כמלאכים, הלא בעבור היות הדבור רק לבוש המחשב' ומעטה הרעיון והציור השכלי, לא יוכלו גם בני אדם להוציא דבור מפיהם, אם לא השיגו תחלה במחשבתם אותו הרעיון והציור השכלי אשר עליו יורה הדבור ההוא (וע"כ קראו הפילוסופים את האדם חי מדבר כי כשרונו לדבר יורה בעצמו על כשרונו לחשוב מחשבות, לצייר ולהשיג ציורים ומושגים שכלים) וע"כ לא התנצלה אתון בלעם כאשר נטתה מן הדרך בראותה את המלאך, אף שנתנה לה אז בדרך נסיי, ולפי שעה היכולת לדבר, יען לא השיגה מושג המלאך וציורו הרוחני, ולא מצאה יד לצייר בדבורה מה שראת' ולא השיגה. -

ב׳:י״א) והוא על ההכנעה אשר הוטבעה בו משם ואילך כמו שפירשנו. ואיך שיהיה באלו הענינים הנה לא כוון אנקלוס אל מה שיעקור בו שרשי הדת והאמונה חלילה לו: ואחרי הדברים והאמת נבא להמשיך כוונת הכתובים כפי מה שיעדנו ראשונ' בביאור טעם מאמר הן האדם היה וכו' וטעם גרוש האדם מגן עדן וענין הכרובים ולהט החרב המתהפכת כי הם דברים שראוי שיתישבו לפי ענינם וכבר כתבנו (שער ז') מפי עדים נאמנים שהמקום הזה הנכבד הוא הגן עדן ועץ החיים ועץ הדעת ושאר עצים טובים למאכל ונחמדים למרא' וארבע נהרות לא נאמרו בתורה למשל ומליצה לבד אבל הכל נמצא שם בלי שום ערעור ופקפוק וכבר נשאו נהרות קולם ודכים להעיר על אמתתו בכל קצות הארץ שאין ג"כ לספק כי עץ החיים אשר בתוך הגן לטוב מזגו ושווי טבעו תהיה מסגלתו אשר כל אוכליו יאריכו ימים רבים או יחיו לעד כמו שכתב הרמב"ן ז"ל ואיך יפלא זה בעינינו והן הרואות חכמי הטבע אשר בכל דור ודור מתאמצים בכל עוז להוציא להם מים מצור החלמיש מהעצים והאבנים והעשבים ואומרים שאם תושלם המלאכ' בידיהם יהיו להם המים האלה למים חיים ירחצו בשרם בהם וישובו לימי עלומיהם ולא ישימו ספק בזה אבל יקיימוהו בכל עיוניהם ומי לא יאמין הגן אשר נטע ה' ימצא בו נקי החיים שתהיה לו זאת הפעול' אם בטבע אם בסגול' כדי שיקבל האדם תועלת' כאשר יתנהג כראוי בשמוש עץ הדעת הסמוך אליו על הדרך שביארנו. והנה אחר שקלקל האדם באכלו ממנו ולא היה ראוי לאכול העץ החיים הלא הוא ית' כחוזר אל מאמר הנחש שאמר כי ירדע אלהים כי ביום אכלכם ממנו כו' וכמדבר עם אותם האלהיים אמר הן האדם כו' קודם שיאכל מעץ הדעת היה אפשרי לדעת טוב ורע ולבחור בטוב כאחד מצבא המרום. ועם זה היה אז מהראוי לו שישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם שהם ענינים קרובים וסמוכים זה לזה כמו שהוכיח שם. ועתה אחר שכבר אכל ממנו ונשתקע בענינים המפורסמים בשיעור עצום ורב מהמכוין לא נאוה לו להשמש בו וליהנות ממנו וחושש אני פן ישלח ידו במה שלא הורש' מפאת זכותו ולקח גם מעץ החיים להיותו מצוי אצלו ואכל וחי לעולם בין זכאי בין חייב ולזה הראוי שישולח מגן עדן כדי שלא יגיעו אלו החיים אלא למי שלא נשתקע באכילת עץ הדעת כמוהו. ולזה וישלחהו ה' מגן עדן לעבוד את האדמ' אשר לוקח משם כי הוא הדעת מאס ונתלוו אליו בטולים אחרים כנגדו במה שיטרד בבקשת הענינים הזמניים להספיק לו אכל להשיב נפש ושאר צרכי חיותו:

ובמדרש הן האדם היה כאחד ממנו. דרש רבי פפיס כאחד ממלאכי השרת. א"ל רבי עקיבא דייך פפיס א"ל מה אתה מקיים הן האדם היה כאחד ממנו א"ל שנתן לפניו שני

דרכים א' של חיים וא' של מות ובירר לו דרך אחרת (ב"ר פכ"א). הנך רואה כי לפי שלא חשש פפים למה שחשש אנקלוס מהכלל המלאכים עמו ית' על ענין א' ופי' הדברים כפשוטן הקפיד עליו ר' עקיבא ואמר דייך פפיס שאין ראוי להכריז הדבור בענינים האלו ברבים רק שיאמרו סתם. אמנם רצה שיובן ממנו שעל השלמת הכרתו והשארו בטוב הבחיר' נאמר הן האדם היה כאחד ממנו אשר עזבה ולקח לו דרך אחרת והוא כלל מה שאמרנוהו וזהי הפי' שהעיד עליו המשורר באומרו אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אכן כאדם תמותון כו' (תהלים פ"ב). האמנם כי הרשות ביד כל אדם להחיות את נפשו כי יחם לבבו בכתנות עור החמודות אשר עשה להם למחילת חטא ולסליחת עון כאשר פירשנו בשער שקדם. וגם לפי דעת המפרשים ז"ל. יראה שיתכן שיפורש אומרו הן האדם היה כאחד ממנו כו' ע"ד התימ' וכי היתה הכוונה בעשות אדם בצלמנו כדמותנו לשיהיה יודע טוב ורע לבד ודאי לא היתה הכוונ' מתחל' לזה ואחר שנטה אל הידיע' הזאת ובחרה לתכלית לעצמו ראוי שיוקח מג"ע כדי שלא ישלח ידו ואכל וחי לעולם ואם לא אכל ממנו היה משתמש משניהם מזה בידיע' לבד ומזה באכיל' אחר שאכל מהאסור לו יאסר לו מה שהותר והוא ג"כ פי' נאה ומסכים לדעתם שלא יוסב דעת טוב ורע אל המלאכים. ושוב מצאתי להרלב"ג שכתב כזה אמנם גמר פי' בשאמר ועתה שמרה והחטיא כונתי האם יש תוחלת שישלח ידו ויקח גם מעץ החיים עם זאת ההשגה אשר ישתמש בה ולקח ממנו ואכל לעולם שהוא תכלית המכוון בו זה בלתי אפשר שהשגתו בטוב וברע תמנעהו להשתדל בזה כל מה שיתמיד להשתמש בה ובהיות הענין כן הנה לשוא נשאר בהשתדלות השלמות הסכל אשר בו מתחלת הענין כמו שקדם ולזה שלחו ה' מג"ע לעבוד את האדמה אשר לוקח משם עד שישתדל שיגיע לו ממנה מן החוש כל המוחשות הצריכות לו בהגעת המושכלות עכ"ל. ואם כדבריו למה יגרשהו מג"ע לעבוד את האדמת על הספק היה לו להניחו שם שאם יועיל יועיל ואם לאו לא יזיק: וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב כו'. בענין הכרובים יראה שנמשך רש"י ז"ל למה שרמזנו אליו בפסוק הן האדם בשם בעל הפרדס לפי שכתב מלאכי חבלה להט החרב המתהפכת ולה להט לאיים מליכנס. והראב"ע ז"ל כתב המלאכים הידועי' ובידם חרב יש לה להט ולה שתי פיות. והמפרשים כי על השמש ידבר אינו אמת.[49] ובעל

[49] ובעל הפרדס וכו', זה נמשך לדעת הקדמונים, אשר חשבו, כי באמצע כדור הארץ כ"ג מעלות וחצי למעל' מקו המשוה לצד צפון, וכן למטה לצד דרום הנקרא כעת בל"א , לא יוכלו בני אדם לדור בעבור רוב החום הנמצא שם, יען כי השמש הנצב בשמים כמעט תמיד לעומת המקום הזה שולח קרניו כמעט נוכח לראשו, אבל זה כארבע מאות שנה נסעו שמה קצת מיושבי אייראפא, ומאז נודע בנסיון. כי גם שם יסד ה' בחכמתו, שיתקרר האויר ע"י הרוחות הנושבות שם הנקראות בשם עד היותו ראוי לשבת בני אדם השוכנים שם בטח ושאנן בהשקט ונועם.

הפרדס אחז בלהט החרב זה הפירוש וכתב בין השוכנים באקלמים הצפוניים כמונו היום ובין קו משוה היום מפסיק המקום אשר רחבו כ"ד מעלות כי כשהשמש במקום ההוא עד שיגיע אל רוחב כ' מעלות שהם מזלות תאומים וסרטן יהיה השמש מתעכב לשם תמיד ושורף כנגד ראשם ולסבה זו אין יכולת לשום בריה לעבור לשם. ולפי הנסתר כי המלאכים הנסתרים הם בעלי הלהט הזה המתהפכת. כל אלו דבריו:

אמנם הנראה אלי יותר נכון בזה לפי חמר הנושא ויוקר הענין המסופר ושלמותו כי בשלשה פסוקים אלו חזר וכלל בדרך המשל כל מה שהיתה כוונתו ית' ביצירת האדם ונתינת מהותו ושיעור השגתו והמדרגה אשר יעמוד אצלה בין הקיצור וההשגה על פי הרוב והסבות המביאות לכך כי הוא מה שיתכן שיחתום בו זה הדבור הנפלא כי הוא יהיה הערה יועיל מאד מאד לעורר ולזרז כל בעל שכל להתקומם ולהתגבר ולהתאפק לכל המונעים הנצבים עליו עד יכונן ועד ישים לנפשו שארית ופליטה בארץ החיים. ולזה אמר הן האדם היה שכלי כאחד ממנו לדעת טוב ורע ואם יאכל מעץ החיים יהיה מטבעו חי ונצחי והנה אין כאן בריאה חדשה וכמ"ש אם אברא אותו מן העליונים יחיה ולא ימות (ב"ר פ"ח) והיתה העצה היעוצה לגרש אותו מאצל עץ החיים כדי שישאר על שני הענינים שכלי מצד ועובד אדמה מצד. ויהיה על בחירתו שאם יחיה ימות ואם ימות יחיה כי זה כל האדם. והוא עצמו ענין לא טוב היות האדם לבדו כמו שפי' שם ויהיה וישלחהו ה' מגן עדן ע"ד למחיה שלחני אלהים (בראשית מ"ה:ה') אשר שלחך היום כו' (שמואל א כ"ה:ל"ב) כי הוא ית' סבב פני הדבר במה שראתה חכמתו שא"א להמצא האדם בזולת זה האופן וכמוהו וישלח אותם משה על פי ה' (במדבר י"ג:ג'). ואמר כי הנה מזה היה מה שהיה מהמצאו על הרוב מגורש מעדן. והוא ממש מאמר על כן יעזב איש את אביו ואת אמו כמו שפירשנוהו שם ותאר ענין גרושו משם בשני התארים המיוחדים אליו השגורים בפי כל החכמים. הא' רוממות ומעלת הדרושים השכליים אשר אצלם ימצא השלמות שהמה רחוקים ונפלאים ממנו כפי טבעם הפלא ופלא. והשני חולשת ענינו ורפיון השגתו מצד עצמו באשר הוא כח היולאני. וישיגוהו עוד המונעים הגדולים אשר השתוקק אליהם מצד השתקעו באלו הענינים המפורסמים המחוייבים אל אכילת העץ ההוא ונמצא עם זה משולל מאלו השני פנים אשר עליהם כוון המשורר באומרו פליאה דעת ממני כו' (תהילים קל"ט:ו') ירצה אם בהשקפת עצמו היא פליאה ואם מצדה לא אוכל לה. וזה אומרו במשל קרוב מאד וישכן מקדם לג"ע את הכרובים כו', הנה על מעלת המושגים ורוממותם אמר שכבר השכין והניח מקדם כלומר מעת היצירה לשידבק הגן החלקי בעדן הכולל צורך וחיוב השגת האדם במושכלות העליונות

כנמצאים הרוחניים האלהיים הנקראים כרובים או מלאכים וחשמלים אשר השגתם והשכלתם קשה מאד מצד רוממותם מהם. ועל תאר קצורו מצד עצמו אמר ואת להט החרב המתהפכת וזה שכבר השיב צור חרבו הקשה והחזקה אשר נתנה בידו להתחזק ולחתוך בה גזרות אמתיות בכל אלו העיונים ובלהט שלה המתהפכת לצדדיה לחולשה נחושתה הניף עליהם ותחללם כמו שחוייב לשכל ההיולאני בהפרדו מעל שלמותו והתהפכו לכמת צדדים ממבוקשיו המדומים שכאשר יחזור על העיון תתהפך חריפותו וחדודו לגסות וטפשות ולא יהיה לו כח גוזר וחותך על האמת והשקר במושכליו בדברים הקלים והקטנים כ"ש בענינים הקשים האלהיים. ויקרה לו כמי שרוצה לחתוך עמוד של שיש בחרב הבדיל או העופרת שתהיה להט שלה מתהפכת ולא תחתוך. ואולי שלזה כוון הרב המורה ז"ל במה שכתב בהקדמה ואפילו האור ההוא הקטון אשר יזרח עלינו אינו תדיר אבל יציץ ויעלם כאלו הוא להט החרב המתהפכת: ואיך שיהיה. בזה הענין נשמר מאד דרך עץ החיים כי הן הנה הסבות העצמיות והראשונות אשר לא יושגו החיים האמתיים לבני אדם אחרי אכלם מעץ הדעת טוב ורע זולתי למעט מבני עליה אשר ראוי לכסות עצמן באותן כתנות האור בגדי ישע ומעיל צדקה המפארים חתן וכלה ומעמידין אותן על שלמותם כי אלה הם אשר נפרדו מכל אלו הענינים החיצוניים ונתעצמו במשכלות התעצמות נמרץ ונכנסו לפרדס הוא העדן הנאמר בכאן ואין שטן ואין פגע רע שימחה בידם אבל נכנסו בשלום ויצאו בשלום ועם ה' כלם צדיקים. ודי בזה למה שרצינו בזה השער:

שער יא

פרק א

יבאר ספור תולדות בני אדם ומלאכותיהם וכל הקורות אותם והתכת השמות המונחות לו ראשונה ודרך אבדון:

והאדם ידע את חוה וכו'

במדרש א"ר אלעזר ב"ע שלשה פלאים נעשו בו ביום, בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוציאו תולדות א"ר יהושע בן קרחה עלו למטה שנים וירדו שבעה קין ותאומתו והבל ושתי תאומותיו (ב"ר פרש' כ"ב):

[50] תוכן דבריו בקוצר הוא, כי בכל מלאכת מחשבת, אם תהיה נגמרת בשלימות צריכין הפעולות השייכין אליה, להיות בלי תוספת ובלי מגרעת, כי שניהם יחד אינם מביאים אל התכלית הנרצ'. וע"כ פוסל בקרבן מום יתרון אבר כחסרונו, וכן אחז"ל גם בטרפות "כל יתר כנטול דמי." וכן השתדלו החוקרים לתת לכל נמצא אשר ירצו

[50]מצורך איזו מלאכה שתהיה ושלמותה שיהיו כל פעולותיה משוערות ומוגבלות בלתי מקבלות לא התוספות ולא החסרון. כי כמו שהחסרון מהצורך הוא מבואר הנזק כך התוספת עליו הוא מבואר המום. וסמני המומים הנזכרים בקרבנות ובמקריבים יוכיחו. וכמ"ש חז"ל כל יתר כנטול דמי (חולין נ"ח:). והנה להיות הטבע הוא אבי אבות כל המלאכות אשר תעשנה השתדלו החוקרים להעמיק בעיונם ולעמוד על כל החלקים המקובצים בנמצא נמצא מהטבעיים להכניסם בעצמיותו ועקרי מהותו והוא ענין הסכמת הגדרים המורים על מהות הדברים ועצמיותיהן כי הנה הקו דרך משל שמוהו בעל ארך שאם לא כן יהי' נקודה וכן השטח בעל ארך ורוחב כי זולת זה יהי' קו והגשם בעל ג' הרחקים שזולתם יהי' שטח וכן גדרו הצומח בשהוא גשם נזון כי בזולת ההבדל יהי' אבן או מחצב וכן החי בניזון מרגיש להוציאו מכלל צומח לבד ועל זה האופן גדרו האדם בשהוא חי מדבר כי בזולת הדבור יהי' כאחד הב"ח. וכן על זה הדרך ראו כל הענינים המקובצים בנמצא נמצא מהם שהם עקר עצמיותו לשום אותם בגדרו לפי שאם יחסר אחד מהם או נוסף עליו כבר יצא מכללו ויכנס לכלל אחר זולתו והוא מבואר.

לבאר, גדרו המייחד אשר עליו איך להוסיף וממנו אין לגרוע אם לא ישוב לעצם אחר, והמשל בזה לבאר גדר החי אמרו שהוא עצם נזון ומרגיש, ואם תחסר ממנו תאר ההרגש' לא יהי' עוד בגדר בע"ח, כי אם צומח שהוא עצם נזון לבד, ואם תוסיף עליו מהות הדבור, ישוב להיות אדם, שגדרו בשלימות עצם נזון חי מדבר, וכן בחכמת ההנדסה גדר הנקודה הוא להיות בלי אורך ורוחב מוגבל והשטח, בעל אורך ורוחב, והקו ממוצע בין שניהם, כי הוא אורך בלי רוחב ואם תשלול ממנו גם האורך ישוב להיות נקודה, ואם תוסיף עליו הרוחב ישוב להיות שטח, והגשם נוסף על שלשתם, כי הוא בעל ג' מרחקים ר"ל אורך ורוחב ועובה, וכן גדר האדם לפי דעת הרב בשעריו הקודמים הוא אדם, איש, אשה או נחש, ור"ל כי בעבור חלק הגשמיות שבו שהוא גופו וחמרו יכונה בשם אשה בכלל, או חוה בפרט בעבור הצטרכות ותשוקת החומר תמיד אל הצור' כתשוקת האשה לבעל' או בשם נחש בעבור דמיונו לנחש הקדמוני בבחינת הסתתו את האדם לרעה, כנודע שרק התשוק' החומרית והגופנית תסבב כל חטאת האדם, ובעבור חלקו השכלי אשר יעשהו מכשר לעשות כל פעולותיו בהשכל ובדעת ולהודיע מחשבותיו לזולתו בדבור פיו יקרא איש ביחוד להבדילו משאר בע"ח חסרי השכל המעשיי הזה אשר כל פעולותיהם רק על פי חוקי הטבע שהוטבעו בקרבם, ורק ע"צ העברה והשאלה יאמר עליהם (בראשית ז':ב') איש ואשתו: ובעבור מעלתו הרוחנית ושכלו העיוני אשר לו הכשרון לעיין ולחשוב במושכלים אלהיים ורוחניים יקרא אדם בבחינה אמיתית, אפם מעלתו זאת נסתרת ובלתי מושגת מההמון, גם הרבה חכמים לא הזכירוה ושמו לגדר האדם רק המלות "חי מדבר" שתואר מדבר יאות לו גם לפי שכלו המעשיי לבד, ורק אריסטו העיד עליה, באמרו שנקש האדם מתחלקת לשני חלקים, הא' יודע, ר"ל משיג המושכלים הרוחניים האלהיים, והב' מדבר, ר"ל הוא רק בעל כשרון הדבור ושכל המעשיי, ועל היות רק חבור ג' אלה, ר"ל החומר, השכל המעשיי, והשכל העיוני ברוחניים יחד טוב ונעים תחת כי לא טוב היות השכל המעשיי, ואף כי הנפש הבהמית באדם לבד, רמז קהלת באמרו "יש אחד, ואין שני לו וכו', טובים השנים וכו', והחוט המשולש וכו'", כמו שהולך ומבאר הרב ז"ל. גם על כל זאת רומז לדעתו סיפור קורות קין והבל והנולדים מהם, כי מקורותם הפרטיות אשר קרו באמת, יודעו ג"כ קורות כל בני אדם בכלל בכל המקומות והזמנים, ויאומת הענין הנכבד הזה, כי מה טוב ומה נעים חבור ושבת הגוף השכל המעשיי והעיוני באדם כאחים גם יחד, והפרדם רק רע ומר כל היום. - אח"כ אמר כי השכל המעשיי המצטרך לאדם להנהגתו הגופנית, והביתית והמדינית, מתחלק גם כן לב' כוחות. כח המקבץ קניני העולם, ועליו רומז עד"מ שם קין, וכח השומר הקנינים האלה הנקבצים כבר, ועליו רומז בשם הבל, שהיה רועה ושומר הצאן, שהזכיר הכ' תחילה באמרו ויהי הבל רועה צאן וכו' בעבור מעלתו על המקבץ, אף שהוא הראשון וקודם אל השומר, כמו שהרועה נכבד מהצאן אף שלהם תיוחס פעולתו ומשמרת עבודת.-

ואחר שנתבאר בשערים שעברו שבעצמות האדם יחוברו ג' ענינים אשר במקום אחד נקראו בשם אדם. איש, אשה, ובמקום אחר אדם. אשה. נחש. כמו שנתבאר היה מהראוי שיודע איפה איך הוכרח מציאות שלשתן בחבורו בבחינת כל אחד מהם וענינו הראוי לו להשלמתו ושזולת כל אחד מהם אי אפשר להתקיים כי בזה יודע שלמות חכמת האומן ומעלת מלאכתו. גם יכיר וידע כל פעול מה השם נותן את לבו ובמה ימלא את ידו יהי' צורך ההודעה בזה לפי עוצם השבושים הנופלים בה וגודל הסכנ' הנמשכת מהעדרה. וזה כי החלק הנקרא אשה או חוה או נחש כמו שהקדמנו בשערי ח' ט' הוא מאד ידוע ונכר נכל כי הוא הגוף הניזון המרגיש אשר לא נכחד עצמו מעיניהם גם החלק הנקרא איש לא נעלם מציאותו כי הוא הבדלו וצורתו המיוחדת באשר הוא מדבר ותועלתו מבוארת מאד אשר בה נבדל מכל ב"ח בבקשת ודרישת הענינים האנושיים בדרך מעולה ורמה ממה שיבקשוה כולם מלבד בקשת הטובות האנושיות כעושר והגבורה והחכמה והכבוד וכיוצא אשר לא ישתתף בהם זולתם כלל. אמנם החלק המעול' באשר הוא הנקרא אדם שהוא השכלי בהחלט והוא ודאי למעלה ממדבר הלא הוא כמוס במציאותו ונסתרה תועלתו מהפרסום עד אשר יכחישוהו רבים מעמי הארץ ויאמרו לא הוא ולא עוד אלא שהחכמי' עצמם העלימוהו בתתם גדר האדם חי מדבר עם הודאתם יש חלק מעול' ממדבר במעלה כמ"ש החוקר פרק א' מאמר ו' מספר המדות ז"ל אמנם יאמר כי מחלקי הנפש האחד הוא יודע והאחד אמנם מדבר כי קחת עצה ודבר דבר אחד הוא, הנה ביאר בפירוש כי החלק המעולה מהנפש הוא אשר יעיין בענינים המושכלים ההכרחיים כי הוא הראוי להקרא יודע בהחלט אמנם יש חלק אחר נקרא מדבר והוא השכל המעשי המתעסק בדברים האפשריים בעצת זה השכל העליון כי לזה נקרא מדבר כי קחת עצה ודבר דבר א' הוא. וכן אמר שם ראשונ' ונניח שנים אשר להם השכל אחד אשר בו יעיין הדברים אשר לנמצאים אשר התחלתם מהם הם הכרחיים לא כפי ההזדמן והאחד אשר בו יעיין הדברים אשר להווים הם האפשריים כפי ההזדמן. גם פרק ה' מאמר ראשון אמר על שני אלו החלקים ואם פועל האדם הוא פועל בהשכל או אינו שלא בהשכל הנה כי הם מודים על מציאותו אשר א"א זולתו ולא הזכירוהו בגדרו מפני העלמו. והנה להיות עוצה התנועה אל בקשת הדברים כפי עוצם התשוק' אליהם ועוצם התשוקה כפי הכרת התועלת כאשר כתבנו בשער הששי היה מה שהי' מרפיון בני האדם מלכת אחריו כי לא ידעו מה הוא והאנשים רדפו מהר אחרי דרך השנים הראשונים כתות כתות כפי מה שהכירו בהם ואשר ישרו בעיניהם ודרך הג' שמוהו שומם. וראה כי על זה הענין עצמו הפליג שלמה התלונה והרב' בתוכחת מגולה במשל מבואר על ענין שלשתם כאלו הם

ג' ילדים נפרדים במהותם וידבר מטבעם וסגולתם ואיך יתנהגו האנשים עם כל אחד מהם ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם וזה בספר קהלת (ד') באומרו ושבתי אני וארא' הבל תחת השמש יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו גם עינו לא תשבע עושר וכו' טובים השנים מן האחד וכולי. כי אם יפלו. גם אם ישכבו שנים. ואם יתקפו האחד. טוב ילד מסכן וכו'. כי מבית האסורים. ראיתי את כל החיים. אין קץ לכל העם וכו'. להיות מציאות השני חלקים הראשונים וחברתם יחד גלוי' ומפורסמת ולהיות האחד נפרד מהם במהותו ונעלם מעיני רואים הפריד אותו בשכלו ואמר שהיה רוא' הבל תחת השמש והוא כי יש חלק אחד במהות האדם ואין שני שיצורף אליו בטבעו והכל נתנו לו לעבדים גם בן ואח אין לו שהקורבה מהאחים והבנים איננ' רק מצד השנים החלקים הראשונים והיה ענין ההבל בשל אשר יעמול זה האחד בתת כל עיוניו על קבוץ הממון ולבסוף שכר אין לו מכל עמלו כי הוא מצד עצמותו לא יהנ' ממנו גם יורש אין לו ולזה חוזר להוכיח לנפשו ואומר ולמי אני עמל בחלק העקרי שבו ומחסר את נפשי מטובת' המיוחדת גם זה הבל וענין רע היא בלי ספק. ואחר שזכר החטא העצים הנופל על זה החלק המיוחד התחיל להתאונן עליו ולהרבות אשמתו בהצדיקו השנים הראשונים הפחיתים ממנו הנמסרים אליו עבודת מתנה ואמר טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם מה שלא הגיע לו מעמלו כנזכר. והשכר היא בג' ענינים גלוים שיבארם בזה אחר זה, האחד כי אם יפולו מטוב מצבם ובריאותם הנה באמת כל אחד מהם יקים את חבירו כי הנפש הטבעית תסייע לחיונית והחיונית לטבעית בפעולותיהם המיוחדות כאשר יקר' שום פגע ומחלה בהן ויעזרו זה לזה עד שישובו לבורים. ואילו האחד שיפול ואין שני להקימו כי אחר שהוא יחיד אין שני ממינו אם יפול לא יוטל כי אין עוזר וכמ"ש אם אין אני לי מי לי (אבות פ"א). והשני כי יעזרו זה בזה בהוציא פעונותיהם כמו שיהי' בהשארת מינם ויתר דברי תשוקתם שהיא מבואר הענין בהם והוא אומרו (קהלת שם) גם אם ישכבו שנים וחם להם ולאחד איך יחם כי אין שני עומד לצדו ואיך יחם לבדו. ועל הג' אמר ואם יתקפו האחד השנים יעמדו נגדו, ירא' כי גם אם יקרה שזה האחד והמיוחד שבהם יכוף פעם אל השנים לנטות אליו בענין התבודדות העיון או אל פרישות עניני העולם וכדומ' השנים יעמדו כנגדו כל אחד בטענותיו המיוחדות לו מצד טבעו וינצחוהו בלי ספק. והחוט המשולש במה שיעזרו זה מזה בשלשה פנים אלו לא במהרה ינתק להפר האחוה מביניהם ולשום אותה עם זה האחד. או ירצ' כי מה שיקר' מהחולשה והרפיון בשלמות האדם הוא לסבת זה החלוק וההפרדה אשר ביניהם. אמנם אם יתחברו יחד להעזר שלשתם זה מזה כאשר הית'

כוונת מחברם באמת לא במהרה ינתק. ואם תאמר ואיך יוכל האחד לעמוד נגד שניהם ואם הוא רך ויחיד ביניהם לזה אמר טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל. אמר שאם הוא ילד מצד איחורו להתעורר בזמן ומסכן כי הוא כעני זה היושב לבדו הנה הוא טוב מהם כי חכמתו עמדה לו לנצח חבור השנים אשר יתקבצו בו הזקנה והסכלות הזקנ' מצד הכח הבשרי הנולד תחלה והכסיל הוא הכח המתעורר אשר יבא אחרי כן אשר לא ידע להזהר ופי' טעם פחיתותו ואמר כי מבית האסורים יצא למלוך כי גם במלכותו נולד רש (שם). וזה כי ענין הטבע החמרי הזה בשני חלקיו לא היה ולא נברא כי אם להיותו עבד בעבודת אדוניו שהוא הראשון הנזכר אלא שהוא ברשעו מרד במלכו ויצא למלוך תחתיו ולזה לא נמצא אתו דעת מלך כי אם הרגש העבד ולא עוד אלא שגם במלכותו הם הדברים הפחותים אשר בטבעו למלוך עליהם ממלכה שפלה נולד רש מהדעת בהם אלא אם ישכילהו האחד כי על זה אמר החכם שנקרא מדבר על לקיחת העצה כמו שאמרנו. ואחר שזכר טבע ג' בנים אלו ומעלת האחד על השנים על זה האופן אמר כי היה רואה כלל האנשים שבעולם נחלקים למחלקות. החיים שבהם כלומר הפקחים מצד מה שמכירים פחיתות הכח הבשרי ובהמיותו הנה הם אינם רודפים אחריו כמו שגם כן הם נעזבים מהילד הג' המיוחד למה שאין מכירין אותו אבל הם נמצאים אצל הילד השני אשר יעמוד תחתיו והוא החלק המעשי המסדר ענייניהם האנושיות בהשמעות השכל ועמוד תחתיו בהנהגתם כי זה אשר חשבום לתכלית להם ולא זולת והוא אומרו ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני אשר יעמוד תחתיו. אמנם שראה שאין קץ למספר שאר העם אשר בחייהם קרואים מתים הנמשכים אחר הכח הראשון הבהמי הפחות ממנו אשר היו לפני שתי הכחות וקודם להם בזמן כי על כן קראו זקן כמו שקדם. והוא אומרו אין קץ לכל העם אשר היה לפניהם וסוף אלו הוא ידוע כי הוא לבלע ולהשחית. אמנם על ההולכים אחר השני שזכר אמר גם האחרונים לא ישמחו בו כי גם זה הבל ורעיון רוח. כי עם שהראשונים רדפו אחרי ההבל. בענין האחרונים גם כן יש הבל ולא נתוסף להם עליהם רק במה שיש בהשתדלותם רעיון רוח שיש בו ממש. מה שאינו כן אחר שחשבו העסק ההוא לתכלית ראשיי ועד השלישי לא באו. ועתה אחי. שנתישב כל זה נשכיל ונדע ממוצא דבר צורך פרשה זו ושיעור תועלת' המשלחת אמרי' ומארכת ספורי' בהגדת לידת קין והבל ומלאכתם ומנחתם וששעה ה' אל הבל לא אל קין וחרונו ופיוסו והריגת איש אחיו ותוכחתו ותשובתו ופחדתו והבטחתו והאות אשר נעשה לו ותולדותם בשמותם וענין למך ונשיו ובני עדה יבל יובל ובני צלה תובל קין ואחותו נעמה וזכרון אבות המלאכות ותוכחת למך לנשיו וכל דבריו כי ספורים כאלו

לא תספיק אמתת מציאותם בהוייתם להיות נזכרים ונשמעים מפי התורה האלהית, אשר כל דבריה ואותיותי' שמות הקדש וקדש הקדשים, כ"ש שיושמו עטרה לראשה, אם לא שיהיו כהקדמות והצעות הכרחיות לקבלת שרשיה ולהמשך כוונותי' ותועלותי'. וכ"ש למה שהיו כל הדורות ההמה בטלים מן העולם אשר לא נשאר להם שרש וענף. כי כל מעשיהם תוהו וימי חייהם הבל נדף. ואם להודיע תארי העולם וימי חדלו לאמות חדושו די במה שתספר מהעשר' דורות מאדם ועד נח בשלשלת האנשים המיוחדים ההם ומספר ימי חייהם. אמנם ממה שנתבאר מצורך הודעת ענין עצמות המלאכ' האלהית בכל חלקיה אשר חוברו בה, מצורף למה שחוייב להאמין מהיות ספורי התור' האלהית כענין הלבוש והגוף והנשמ'. כאשר השרישו בידנו האלהי רשב"י, והוא שתספר בענינים אמתיים מפורסמים ותכוין אל ענינים רוחניים מושכלים. ואלו ואלו דברי אלהים חיים (מדרש הנעלם) כמו שנתבאר בתחלת השער הז'. ולזה הוא מבואר כי כמו שעם חוזק התאמתות מציאות האדם ואשתו וגן עדן וארבע נהרות וכל המוצאות אותם בפרטיותן. הנה לא סופק מכל בעל דת שירמזו אל דברים נכבדים כוללים אל המין בכלל. שכן הדין עצמו בזה, שלא מפני היות כל מה שסופר מקין והבל ותולדותיו עד הילד הג' הנברא בצלם. הכל על הויתו בצביונו ובקומתו ישאר רק ממה שבעצם ויחדל לרמוז אל ענינים נכבדים מועילים מאד להמשיך המתבונן בהם אל התכלית העליון המכוון ממנה. והמשכילים יזהירו לזולתם אשר לא ישימו לב אליהם, עד שיתפשט התועלת אל הכלל כמו שאמרנו שהיה הענין בהרבה מספורי האבות. שעליהם אחז"ל שהיו סימן לבנים (ב"ר פ' מ"א.) וכמו שנראה מכל דבריהם דברי האמת והצדק. וזה עצמו מה שתראה כוונת האלהי ר' אלעזר ב"ע במאמרו אשר כתבנו ראשונה שאמר ג' פלאים נעשו בו ביום כו', כי יש לדקדק עליו מה צורך שיעשו פלאים אלו והלא כבר שלמו מעשה בראשית דכתיב ויכלו השמים והארץ כו'. ומכאן ואילך לכל זמן ועת דכתיב אשר ברא אלהים לעשות כאשר נתבאר שם. ועוד שפשט הכתוב לא יורה על זה כלל. כי אמר ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי כו' ותוסף ללדת כו'. שנראה כל אחד בזמנו ובימי עבורו ומה ראו על ככה. אמנם הכוונה לו ע"ה לומר שהספור הזה הוא מטבע הספור שקדם והכל הוא בכללו. והוא כי כמו שכל הענינים ההם המסופרים בו כלן נבראו בצביונן ובקומתן וככחן אז בעת הבריאה כחן עתה אחרי כן בכל מה שנרמז בהם להמשך הימים ואחריתם. כמו שנתבאר מבריאת אדם וחוה והנחש וכל הדברים הנלוים עמם, כן הוא הענין בהויית הבנים האלו. אם בענין עבורם ואם בהוצאת תולדותיהם כי הכל היה לבו ביום כענין בריאתם, כלומר שתולדותיהם כיוצא בהם מכלל פלאי מעשה בראשית המה

ופירושו של ויברא אלהים את האדם כו' כמו שביאר באומרו זה ספר תולדות אדם כמו שיבא. כי כלם הם ענינים מעולים שמגידים על מציאות הבנים ומכוונים להשיב לב על האבות. והוא עצמו נראה שכוונו גם רבי יהושע בן קרחה באומרו שנים עלו למטה וירדו שבעה כי האמת דכלהו איתנהו בהו כי הם השרש לכל אשר נמשך מהם לתולדותם למשפתותם, ומה שהחלו לעשות הוא המוטבע חקת עולם לדורותם. ומעתה נבא אל הביאור בהראות הצורך הנפלא בכל הדברים אשר זכרנו. ועוד יודע טעם הזכיר בלדת קין והבל שם אשתו חוה ובילד הג' הס כי לא להזכיר. גם טעם מה שחזר בסוף לימר זה ספר תולדות אדם זכר ונקבה בראם כו' וטעם הזכיר מיתה בכל האנשים הרשומים ההם ושאר ענינים אשר יבאו לפי דרכנו. ובכל זה יהיה מה שיאמר מדבר בספור הנגלה אשר הוא הלבוש לפי המשל המונח. ורומז אל מה שתחתיו מגופו של ענין. כי מה שיאמר באחד הוא נאות לחברו וקרוב לענינו אין הפרש ביניהם, רק במה שזה יצדק לפי חבור החלקים המחוברים בקבון האישיי הנקרא בפי החכם עיר קטנה (קהלת ט׳:י״ד) וזה יצדק לפי אנשים נפרדים הנמצאים בקבוץ הכולל המפורסם היא העיר הגדולה ויהיה ההבדל לבד כפי המחשבה. ויוכלל בזה החלק מה שנזכר בסוף הפרשה מענין הנפילים אשר היו בארץ וחטאם וגזר דינם לק"כ שנה. וטוב טעם מאמר וינחם ה' כי עשה את האדם גם ענין ויתעצב אל לבו. הכל עד ונח מצא חן בעיני ה' (בראשית ו׳:ח׳). כי כל זה הוא דבר אחד בעצמו מגופו של ספור ראשון וחתומו: והאדם ידע את חוה כו' אמר כי כשידע את חוה כי הוא השם המונח לה אחרי אכלם מעטיו של נחש ילדה שני בנים הבכור מהם פנה אל עבודת האדמה והוצאת פירותיה. והיא גם היא קראה את שמו קין לאמר קניתי איש את ה'. כי גזרה בדעתה כי זה כחו לאלוהו אליו יותר מכל הב"ח כדי שיפקח לקבוץ על יד מאלו הקנינים החמריים שבהם יוכל למלא נפשו מאלו התענוגים המכונים לכל עץ נחמד למראה וטוב למאכל מעצי העדן להמצא להם פני הראות בהם. זכרום החוקרים כמו שיבא בשער הבא אחר זה ב"ה. ואחריו ילדה בן שני אשר היה רועה צאן והיא מלאכה מעולה מהראשונה אם מצד בחינת הנושא וגם במה שהיא תחלה וראש. גם משל ודמיון לרעותה הטובה ממנה אשר היא ההנהגה והסדר אל החיים האנושיים כמ"ש מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו (תהלים ע"ח) ורבו כמו רבו הכתובים הממשילים העם לצאן והמנהיג לרועה עד שלא סר להכתיב לעצמו ית' כרועה עדרו ירעה בזרועו כו' (ישעיהו מ׳:י״א). וזהו החלק המעשי מהשכל הנרמז בעץ הדעת טוב ורע. ונאמר בו ותוסף ללדת את אחיו את הבל. כי הוא דבר נודע וניכר שהוצרך תוספת האח הזה להשלים חסרון הראשון בסדרו והנהגתו ע"פ עצתו. וראה

נפלאות בענין השם הזה כי כוונה בו כוונה אמתית שלא לשמה. וזה כי אחר שענינו של קין הוא העקר בעיוניה והשני אינו אלא לשירותו לסדר ענינו ולהתמידם הנה הוא להבל דמה בעיניהם. והוא השם שהסכימה עליו הכוונה האלדית. אך במה שהוא אינו נראה לעצמו כ"א להיותו דרך ומבוא לאותה ההנהגה העליונה שזכרנו. והנה הוסכם השם הזה ולוקח בשתי בחינות לסבה אחת בעצמה, אלא שהאשה חשבתו טפלה לפחות ממנו עד"ה. והתורה לאשר הוא מעולה עליו. והנה עם שני בנים אלו יושלם לפי דעתם תכלית האדם שהוא קבוץ הקנינים והנהגת בעליהם בסדר מדיני. זה הקונה אותו ומקבצו וזה השומר אותו ומקיימו. והוא טעם ויהי הבל רועה צאן וקין היה עובד אדמה. והקדים הבן השני לראשון למעלתו בעצמו. כמו שהרועה הוא נכבד מהצאן עם שהצאן סבת הרועה ותכליתו מצד מה שהוא רועה: ויהי מקץ הימים ויבא קין כו'. זה מה שיורה כי כשהסתכל בעסק ההוא וראה מה שיהיה בו מעומק המלאכות וסודות העבודות גם רוב ההצלחות שראה אותו כדאי לתכלית מציאותו עד שכבר ראה לגמור ההלל לה' כי זאת תכלית חסדו אליו. ובהגדה שזרע פשתן הקריב (תנחומא פ' בראשית). אולי כוונו לזה לפי שמלאכתו קשה ועבודה רבה עד גמר שלמותו. עוד אמר שם האחד פישון שהוא מגדל פשתן (ב"ר פט"ז) וכבר אמרנו שהוא הנהר המכונה אל עץ נחמד למראה אשר ייחדנוהו למלאכת קין: והבל הביא גם הוא מבכורות כו'. ירצה שגם זה חשב מלאכתו זאת תכליתית למציאותו שכבר היה בה מקום הערה מצד מה שהיא שכלית בצד מה. וראה שמלאכתו זאת מגדלת אנשים מעולים בחכמה ושררה. ומזה הטעם אם ששתי המלאכות לא ישרו בעיניו להיותם לא אחת מהם תכלית לאדם כמו שזכרנו מפי החכם באומרו ראיתי את כל החיים כו' עד אומרו גם האחרונים לא ישמחו בו (קהלת ד':ט"ז) עם כל זה כבר שעה אל הבל קצת פנייה מה שלא שעה כלל אל קין ואל מנחתו: ובמדרש וישע ה' אל הבל. נתפייס ממנו. ואל קין ואל מנחתו לא שעה. לא נתפייס ממנו (שם כ"ב). וענין השעיה הוא מה שיגיע לרועה מחיי המנוחה וההדור במלאכתו יותר ממה שיגיע לעובד האדמה. וכ"ש כי בהתעסקו בתת יותר הסדר בעבודה ההיא מסודר בהשכל או אינו שלא בהשכל כמו שאמרנו. יגיעהו מהשררה והממשלה עליו מה שלא יעלם. ועל זה ויחר לקין מאד מפני הקנאה שיהא זולתו מנהיגו ומונעו מבולמוס תשוקותיו המיוחדות אליו. גם נפלו פניו מפני הבושה שיהא אחיו הקטן ממנו בעיניו הולך קוממיות והוא קודר שחות בפניו:

ובמדרש (שם) [51]שלשה הם שהיו להוטים אחר האדמה ולא נמצא להם תועלת קין נח עוזיהו. קין דכתיב וקין היה עובד אדמה. נח דכתיב ויחל נח איש האדמה עוזיהו דכתיב כי אוהב אדמה היה (ד"ה ב' כ"ו): יראה שהמאמר הזה הוא מיוחד על מה שאמר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם (אבות פ"ד) כי אלו השלש תכונות רעות נתיחדו לאלו השלשה אנשים. לקין הקנאה כמו שאמרנו. לנח התאוה הגשמית כמו שנאמר וישת מן היין וישכר ויתגל כו' (בראשית ט':כ"א). לעוזיהו הכבוד הבלתי נאות במה שבקש לכהן בבית ה' ונאמר לו ולא לך לכבוד מה' האלהים (ד"ה ב' כ"ו). ובהיות הצד השוה שבהם היותם עובדי אדמה יראה דבכל אחד מהם איתנהו לכלהו: ויאמר ה' לקין למה חרה לך על הענין הראשון. ולמה נפלו פניך על השני. הלא אם תיטיב לעיין בעצמך ותכיר מדרגתך לא יפלו פניך מפני הבושה אבל תוכל שאתם אשר תתחבר עמו לאכול לחם בכבוד על שולחן אחד וחברת שניכם תהיה נאה ומוצלחת. ואם לא תיטיב עיוניך על זה לא די שיפלו פניך אבל תהיה אתה חטאת רובץ אל פתח ההכרה וההתבוננות בחיי האדם. באשר אתה ראשית דרכו ותחלת עסקיו. מצורף אל מה שתהיה תשוקתו מצד צרכו ההכרחי אל מלאכתך ותמשול עליו מזה הצד ויהפך לבו אליך להקל עול הנהגתו וסדרו מעליך ותאבדו שניכם מהר ודם שניכם על ראשך: ויאמר קין אל הבל אחיו. נראה דמעיקרא סבר וקביל ויאמר להבל אחיו שהדברים מתישבים בלבו והצהיב לו פני האהב' והכבוד. אמנם אח"כ בהיותם על עסקי שדה וכרם חזרה הרעה לאיתנה וימאן לקבל על הסדר וההנהגה ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו וישאר הוא לבדו עושה עושר ולא במשפט:

ובמדרש על מה היו מדיינין אמר נבא ונחלוק את העולם אחד נטל את הקרקעות וא' נטל את המטלטלין דין אמר ארעא דאת קאים עלה דידי הוא ודין אמר לבושא דאת לביש דידי הוא דין אמר חלוץ ודין אמר פרח מתיך כך ויקם קין וכו' (שם) הפליגי להראות כי הצדק והיושר המעמידים החברה והשתוף הוא מה שחסר מביניהם וזה דבר הרוצח והנרצח: ויאמר ה' לקין אי הבל אחיך. המסדר אותך והמדריכך בדרך תלך כי מעתה תהיה כצאן אשר אין להם רועה. ויאמר השומר אחי אנכי. כאלו הוא העקר ואני השומר לבד והלא אני הוא העקר והוא אינו אלא כשומר לפרי. הכי קרא שמו הבל שאין להקפיד על אבידתו כשישמר העקר כי עדין לא ידע שמציאותו תלוי בו. ואפשר שירצה וכי חייב

[51]שלשה הם וכו', כוונתו, כי רק האדם הנמשך אחר חמרו שהוא עפר מן האדמה נקרא עד"מ עובד אדמה, ר"ל עבד נמכר לה, או איש אדמה ואוהב אדמה, ורק בו תצמחנה שלש אלה מדות הרעות, הקנאה, והתאוה והכבוד, או לפחות אחת משלשתן, המוציאות בעליהן מן העולם, כמו שנראה בקין שהוציאתו הקנאה באחיו, ותאות היין את נח, ואהבת כבוד הכהונה את עזיהו משלימותם ומעלתם המוסרית הקדומה.

אני לשמוע בקולו ולשמור משמרתו על דרך ושמרתם את המצות: ויאמר קול דמי אחיך צועקים כי'. כלומר קול מיתת אחיך וחסרונו צועקים אני מפאת בני האדמ' הנואקים כי אין משפט: ועתה ארור אתה מן האדמ' כו'. כי תעביד את האדמ' כו'. ירצה עתה תראה ברע אשר ימצא אותך מהפסדו כי תקולל חלקך באדמ' אשר יחדת לעצמך אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך ולא שמרה את משמרתו כי זה וזה לא תתקיים בידיך כי תעבוד את האדמ' לא תוסף תת כחה לך כי כשלא ישמר הצדק והיושר יגיעם הרע וההפסד הכולל כמו שאמר הנביא עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו כו' (ירמיהו י"ז:י"א). כי הוא עוזב תורה כמי שכתב החוקר פרק ג' מאמר ה' מהמדות והנה עם זה נשאר קרח משני צדדיו והוא אומרי נע ונד תהיה בארץ שתתבטל ממנו מלאכתו והבטל' תביאהו לידי שעמום (כתובות נ"ט:). וסוף דבר אמר לו כי הריגת אחיו היתה לו שוה כהריגת עצמו:

ובמדרש מחטא של הבל נהרג קין. משל לשני אילנות שהיו סמוכים זה לזה פכרה הרוח את אחד מהם ונפל על השני ועקרו (שם פכ"ג). והרי בכלל דבריהם כל מה שדברנו בזה: ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא הן גרשת אותי כו'. יראה מפשוטו של מקרא כי באומרו נע ונד תהיה בארץ דנו דין הורג שלא בצדיה שחייב גלות ואיני שמתוך קטטה הרגו והיה הבל ראשית מדון:

ובמדרש (ב"ר פ' כ"ב) אמר רבי יוחנן הבל גבור היה מקין שאין ת"ל ויקם אלא מלמד שהיה נתון תחתיו אמר לו שנינו בעולם מה אתה הולך ואומר לאבא נתמלא עליו רחמים מיד עמד עליו והרגו: וא"כ ירצה באלו המאמרים רבון העולמים יודע אני שגדול עוני מנשוא אותו לגמרי כי ההורג נפש לא ינקה. אבל אחר שחייבתני גלות הייתי בטוח שפטרתני מן המיתה כדין הכתוב בתורה. והנה עכשיו כשאסתר מפניך והייתי נע ונד בארץ הנה כל מוצאי יהרגני והריני סובל גלות ומות ותרתי לא יכילנא וחלילה לאל. ואולם לפי דרכנו המאמר הזה ג"כ מאמץ בידינו שיורה שלא יפסד סדר ההנהגה ויושר הצדק כ"א מחמת רפיון המנהיגים וחולשתם הנותנין יד לפושעים ואחר ישוב עמלם בראשם וכן אמרו רבותינו ז"ל כל המחניף את הרשע לסוף נופל בידו (סוטה מ"א:) ויהיו נא דבריו אלה תכלית העמידה על אשר חטא ועוצם ההשקפ' על אשר דקר בהרגישו הרעה אשר ימצא אותו כי מעתה נלכד ברשתו והנה הוא מת ברעתו והוא אומרו ידעתי ה' כי גדול עוני מנשוא כי בזה גרשתני מעסקי האדמה אשר בחרתי לי וגם מפני הנהגתך אסתר והייתי נע ונד ומשובש במעשי וישיגני רוע ההנהנה והפסד סדרה עד שיתפשט השלוח ביניכו להרוג איש את אחיו ואיש את קרובו. וזה הכתוב יעיד עדות ברורה שקין

לעתיד ידבר שעכשיו אין איש בארץ זולתו וגם הוא לא היה ירא מאביו ואמו. ויורה בזה שכבר נברא האדם על תכונה שאע"פ שיחטא ואשם מדרכו הוא להכיר חטאו ולשוב מאליו על כנו. ולזה ויאמר ה' לכן כל הורג קין שבעתים יוקם. כי קרא ה' להורגים ואמר כמדבר אתם לכן כל הורג קין תדעו כי שבעתים יוקם. וענין ההבטחה הזאת מהפלגת הנקמה הוא עצמו מה שהגיע לו מההכרה בחטאו ושאי אפשר למדיניות בלי סדר והנהגה עליהם יחיו. לסלק הפסד השלוח מביניהם. ושחוייב שהטבע הכולל ישמר בהם שיסודרו להם ממנו פעולות המעמידות אותו. ואין הבטחה למעלה מהטבעית. והוא טעם וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו. כי נקל הוא לשכל האנושי לגזור על זה אות ומופת חותך. רצוני שלא יאותו האנשים לחיות על זה השיעור מהשילוח כי על כן אמר לבלתי הכות אותו כל מוצאו ולא אמר לבלתי הכות אותו סתם. כי השלוח על המעט לא הובטח וכמה הוא דומה האות הזה לאות הברית אשר נתן לנח כמו שנבאר שם שער י"ד ב"ה. וזהו הלמוד אשר הוא הישרה ראשונ' לאדם להטותו מהדרך העקומ' לדרך הישרה ונכונה:

ובמדרש [52]וישם ה' לקין אות. רבי יהודה אומר הזריח לו גלגל חמה. א"ל ר' נחמיה וכי לאותו רשע הזריח גלגל חמה אלא הזריח עליו את הצרעת שנאמר והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון (שמות ד':ח'). רבי אבא אמר כלב מסר לו. אבא יוסי אמר קרן הצמיח לו. רב אמר אות לרצחנים. רב חנן אמר אות לבעלי התשובה. רבי לוי בשם רבי שמעון בן לוי אומר תלאו ברפיון ובא המבול ושיטפו (שם פ' כ"ג) ועתה ראה את שבע הסברות האלו הבאות בענין האות הזה כי הנה לפי שההערה הזאת היא התחלת אורו להגיע לסוף ההכרה והידיע' כי יש למעל' ממנו גדולות ובצורות אשר לא ידעם. המשילו רבי יהודה לזריחת אור גלגל חמה שהולך ואור עד נכון היום. ועל דרך שאמר הכתוב ונתן אליך אות או מופת (דברים י"ג:ב'). אמנם למה שעדיין לא הגיעה השקפתו אלא למלאכת הרעייה וההנהגה המדינית אמר רב נחמיה כי אינו נכון בעודו בעוורונו יאמר עליו שזרח' לו חמה אלא שהאות הראוי לו הוא הייסורין על דרך ושבט לגו חסר לב

[52]וישם ה' לקין אות וכו', כוונתו כי אות זה רומז למוסת החותך המוטבע בשכל כל אדם, כי אין שום אפשרות לבני אדם לחיות יחד אם לא ישימו רסן ומתג לזדון לבם ומחשבות אונס לבלתי הכות כל גבור ואיש זרוע מהם את החלש ממנו, וכן ינהגו באמת רוב בני אדם בכל המקומות והזמנים ע"פ חוק טבעי זה אשר יסד ה' בקרבם, ורק לפעמים מעטים ימצאו איזה בני אדם היוצאים מגדר וחוק טבעי וזה להכות באגרוף רשע, ולשפוך דם נקי, כי הבטחת הי"ת בענין שמירת החוק הטבעי הזה היתה רק על הרוב ועל הכלל לא על הפרט והמיעוט, כאות ברית של נח היתה ההבטחה בו רק דרך כלל שלא תשחת עוד כל הארץ מפני מי המבול, אף כי לפעמים ישטפו עוד המים עיר ויושביה, ואות קין זה הנטוע בשכל כל אדם ע"פ יוצרו סבותיו שונות, כי יש מבני אדם יחדול מעשות עולתה להרוג נפש בעבור אור חכמתו שתעירהו על רוע מעשה כזה, ויש אשר יחדול מעשותו בעבור יראת העונש והיסורים או בעבור הרגש המוסר והצדק, וע"כ כנו החכמים אות זה דרך משל בשמות שונים כמו שמבאר והולך.-

(משלי י:י"ג). כי הייסורין מביאין לידי תשובה. ורבי אבא אמר שמסר לו כלב כסומא זה שממשמש ובא אחר הכלב שבידו והוא משל נמרץ מאד כי כמו שהכלב הזה עם שהוא אחוז ונקשר ביד הסומא ואינו יכול להפטר ממנו עם כל זה הוא מנהיג אותו ומוליכו הנה והנה ומזה הצד היא הנהגה פחותה וחסרה כן היתה הישרתו זאת שע"פ השכל היולאני הנקשר ונאחז בטבע חמרו ובלתי זז ממנו כלומר שהיתה בלתי נשלמת כיון שעדין לא הושפע' מהשכל העליון. ואבא יוסי אמר שהצמיח לו קרן ישועה בו יתחיל לנגח הסברות הנפסדות ולחתור מחתרת בה יוכל לראות אור. ורב ורב חנן חולקים בענין הקרן הזה ומהותו הא' אומר שהוא אות לרצחנים הנמנעים והנרתעים מפני העונש והשני אומר אות לבעלי תשובה החוזרים מפאת התשובה עצמה ויהיה לפי כוונת שניהם וישם ה' לקין אות כאומרו וישם ה' קין לאות והוא דבר נכון מאד כי באמת הוא האות והמופת לעתיד. ולפי שהשיעור הזה מההערה וההכר' היה חסר למה שלא הגיע אלא להבחין בצורך הסדר המדיני להעמיד הענינים האנושיים לא זולת כמו שאמרנו לזה א"ר לוי שתלאו ברפיון כאות הזה המונח באופן שהוא קל הנפילה והיא היתה הסבה שבא המבול ושטפו כמו שיבא בדברי למך וכל אלו הם סברות נכונות מאד: ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד כו' אמר שכבר יצא מלפני ה' בדעת אחרת ממה שהיה ראשונ' אמנם עדין הוא טועה וסר מדרך קדמת עדן במה שהוא חושב שהמדיניות הוא עקר:

ובמדרש ויצא קין מלפני ה'. רבי הונא בשם רבי חנינא בר יצחק אמר יצא שמח כדכתיב הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד':י"ד) פגע בו אדם הראשון אמר ליה מה נעשה בדינך אמר ליה עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל מטפח על פניו כו' (שם). והנה ענין הפשרה הוא מה שהודה במקצת. ומעתה וידע קין את אשתו אשר נולדה עמו ותהר ותלד בן כיוצא בו. ויהי בונה עיר. והוא באמת חזרת מלאכתו של הבל למקומה וקרא שמו חנוך כי חנך בו בנין הערים וישיבת המדינות בסדר ויושר אשר א"א זולתו. ויולד לחנוך את עירד ועירד את מחוייאל והוא את מתושאל והוא את למך:

ובמדרש (ב"ר פכ"ג) אמר ר' יהושע בן לוי כל השמות הללו לשון מרדות הן עירד עורדן אני מן העולם. מחוייאל מוחן אני מן העולם. מתושאל מתישן אני מן העולם. ועל הדרך הזה אני אומר שהשמות האלו יורו על אופן בוא המלאכות בידם בתחלה בטורח ויגיעה עד שהזמן הספיק לגמור אותם ויאמר כי לחסרון התחבולות היה להם השמוש בתחלת ענינם בטורח גדול עד שהיו יגעים בהם ותשלם המלאכה בידם ולזה ויקח לו למך שתי נשים שם האחת כו'. ותלד עדה את יבל הוא היה אבי יושב אהל ומקנה. ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תופש כנור ועוגב וצלה גם היא ילדה את תובל קין לוטש כל חורש

נחשת כו'. הנה היה למך נכבד וחכם מכל אשר לפניו ועל ידו נשלמו אלו המלאכות הנכבדות ואמר שלקח לו שתי נשים כדרך זקנו שהניח לאשתו שני שמות. אשה. חוה. כאשר פירשנו:

ובמדרש (שם) ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון אמר כך היו אנשי דור המבול עושין. אחד מהם לוקח שתי נשים אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לפריה ורביה היא יושבת כאלמנה בזויה וזו שהיא לתשמיש הוא משקה אותה כוס של עקרין שלא תלד והיתה יושבת ומתקשטת כזונה הדא הוא דכתיב רועה עקרה לא תלד ואלמנ' לא ייטיב (איוב כ"ד:כ"א-כ"ב). תדע שכן דכתיב ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה ושם השנית צלה. עדה נטולה מעליו. צלה שהיתה יושבת בצלו: ומהתימ' שהרי כתיב וצלה גם היא ילדה וכו'. וצריך שיאמרו ששתתה ולא הועיל. אמנם יורו שדרך האנשים ההם לקחת שתי נשים האחת מצד השארת המין כי על זה נתיחד שמה של חוה והיא עדה וסורה במדרגת'. והשנית נתייחד' לו שיהיה בצלה לכל הדברים. המיוחדים אליו מצד שהוא איש ולזאת יקרא אשה. וכבר שתתה כוס של עקרין שלא תתעסק בזולת זה. ואמר כי אותה עדה ילדה את יבל אשר היה אבי יושב אהל ומקנה ואחיו יובל היה אבי כל תופש כנור ועוגב. אשר שני העסקים האלו יתוארו בעצי העדן כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל. אמנם צלה גם היא ילדה את תובל קין לוטש כל חורש וכו'. והיא מלאכה מעולה מהראשונות הפלא ופלא כי היא מלאכת הפרשות והנהגת צבא המלחמ' אשר היא ראשיית על המלאכות האינושיות כמו שנתבאר בפילוסופיא המדינית. עד ששמו כולן תחתיה ולצרכ'. ושם האומן מסכים עמהם שכל הקנינים מובאים אליו ונמשכים אחריו. וזהו החלק המעשי מהשכל אשר ייוחד לעץ הדעת טוב ורע. ומזה הפליג להורות באומרו ואחות תובל קין נעמה. כי אחותו הקרובה ומצרנית אל זה הכח הוא מה שנאמר עליו ועץ החיים בתוך הגן שהוא תכלית הנעימות וההצלחה. וכמו שאמר תודיענו אורח חיים. וסוף נעימות בימינך נצח (תהילים ט"ז:י"א). ואין ספק שהנפש המוצלחת המתעצמת בשלימות המושפע עליה כמו שאמרנו ראוי שתקרא בשם נעמה:

ובמדרש (שם) א"ר חייא בר אבא נעמה אשתו של נח היתה. ובאמת היא האשה אשר הוכיח ה' לצדיק תמים כמוהו: ומה שיהיה בזה הערה גדולה הוא אומרו ושם אחיו יובל ואחות תובל קין נעמה. מבלי תלות אותם באבותם רק באחיהם כמו שעשה ביבל ותובל קין שהזכיר לידתן וזה יורה על היות כל אחד מהענינים ההם נמשך מהראשון הקודם אליו. כי עם זה יתכן להיות אחיו של יבל יובל מבלי שילדתו אמו ואחות תובל קין נעמה ושלא ילדה אותה מימיה. ומהראוי שיושם אליו לב שכל אלו הבנים נקראים בשם א'

יבל ויובל ותובל שענינם ההבא' וההמשכ' מזה לזה. שבנה של עדה יבל שמוביל את השני והשני יובל אליו. ובנה של צלה תובל שתובל נעמה אחותו אצלו. ומה נכבד טעם יובל לזכר ותובל לנקבה וכל זה עולה כהוגן: ויאמר למך לנשיו עדה וצלה כו'. הנה בעת זקנתו של למך אחרי אשר כלה שנותיו באלו העסקים האנושיים התחיל לספק בעצמו אם שמא קצרה ידו בהשתדלותו על מה שראוי לך לשלמותו ושמא ישיגוהו לו ולזרעו הקללות הכתובות בקין אביו ובאדם זקנו ואחר עיונו עלה חרש בידו וראה להבטיח את עצמו ולהשען במשענת קנה רצוץ וקרא לשתי נשיו ואמר אליהן עדה וצלה וכו' כי איש הרגתי כו'. ירצה אם איש הרגתי לפצעי והוא בנה של צלה המיוחדת לו מצד שהוא איש. וילד לחבורתי והוא הילד הראשון בנה של עדה כי יחשב להם שהרגם. אם אולי יולדו להם לריק ולבהלה מצד שלא תובל להם האחות הנעימ' אשר עדין לא נולדה. הנה על זה לא יחרד לבבי ויתר ממקומו. כיון שכבר נתן אות לקין כי שבעתים יוקם והוא ההבטח' הטבעית שכתבנו. וכל שכן שיובטח למך המצרף גם כן מעשה הבל ומחזירו ליושנו כפלי כפלים מהבטחתו. והנה הוא ק"ו שאין עליו תשובה בהשקפה אל העיון הטבעי. אבל בבחינת ההשקפה האלהית אשר עליה נברא העולם הנה לא בדעת ידבר: ובמדרש (שם) [53]קין הרג מזיד ונתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי מזיד אינו דין שיתלה לי ע"ז דורות. רבי אומר הרי זה ק"ו של חשך א"כ מהיכן היה גובה שטר חובו. ראה כי הוא יסד הק"ו מטעם שלא הרג מזיד שכבר נאסר זה השלוח אשר הרג בו קין. אמנם בטלוהו מטעם ההשגח' הנפרעת מהמקצרים מההכרחי להם. וסוף דבר שכבר נשארו למך וכל זרעו אתו שהם משפחות קין ודורותיו בלי תכלית ואחרית רק לשטף מי המבול אשר יבא עליהם ושטף ועבר ואין מציל לקיים מה שכתב החכם על שני הילדים אשר כתבנו בשער, אין קץ לכל העם כו'. גם האחרונים לא ישמחו בו כי גם זה הבל ורעיון רוח (קהלת ד':ט"ז): מה כתיב אחריו וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן כו'. כי אחר שנתברר שאין די לעולם בשני הבנים שקדמו ושלא נגמרה בהם הכוונה האלהית ידע

[53]קין הרג וכו', כוונתו כי מיתת הבל וזרע של קין במי המבול שבאו אחר כך אף שהם מקרים קרו באמת, רומזים ג"כ ד"מ על אבדן האדם בכלל, בהיותו מתנהג ע"י תשוקת חמרו שהוא הילד הראשון, אם גם בהתחברות עם השכל המעשי שהוא הילד השני, כי חלק כל אלה רק בבית חומר, ודבר אין להם עם הרוחני והאמת הנצחי כ"א גם בחיבור העיוני המסתכל בענינים אלהיים ורוחניים ומסבב לבעליו ההליכה בדרכי ה' הישרים והנכוחים שהוא מקנה לנפש האדם ההשארה לנצח. ועליו רומז שם שת הבן השלישי, אשר בימיו החלו בני אדם כבר לקרוא בשם ה' ולפנות מהגשמי אל הרוחניי, וממנו הושתת כל העולם כלו, וע"כ רק מדי החל הכ' לספר מתולדות שת, אשר הולידו אדם כדמותו וכצלמו האלהיי הנבחר יאמר זה ספר תולדות אדם, ר"ל האמיתי תחת כי הנולדים שקדמו נקראו רק בדרך העברה בשם אדם ולהורות ג"כ, כי מן אז והלאה השקיף אדם ראשון רק אל התכלית היקר המושג, רק בהיות תשוקתו אל העיון הרוחני הבלתי נראה לחושים לא רק אל הגופני הנרא' לבד כבתחיל', וע"ז רומז המדרש באמרו לשעבר אם לא הי' רואה לא היה מתאוה, עכשיו בין רואה בין אינו רואה מתאוה, ר"ל בתחיל' התאוה רק לענינים ותענוגים חושיים הנראים, ועתה מתאוה גם לתכלית רוחני הבלתי נראה.

אדם עוד את אשתו המשכלת שמה' היתה לו. ואלו שם חוה לא נזכר כבראשונ' וכבר ילדה בן ג' אשר קראה שמו שת. כי ראתה שממנו יושתת העולם והוא אשר יחזיר הצלם האלדית לעולמו כמ"ש להלן ויולד בדמותו כצלמו ויקרא את שמו שת. הרי ששניהם הסכימו בזה השם כי ראו שעל ידו יושלם החסרון הקודם בשני הילדים במציאות הילד הג' העולה על גביהן. ואומר כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין יהיה כאומר תחת אשר הרגו קין להבל. ויותר נכון שיעיד הכתוב שעדין לא הוסכמו שניהם על ענין א' כי הנה היא כוונה להשבת מעשה ההבל והוא מלאכת הרעיי' למקומו באופן יותר חזק ממה שהושב על ידי קין בנה כאשר אמרנו. והוא אומרה כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו כו'. אמנם הוא כוון להשבת הצלם והדמות שנתמעטו על ידם. ולזה אמר ויולד בדמותו כצלמו ויקרא את שמו שת. והראוי שיוכללו בו שני הענינים ומה יפו דברי חז"ל כי נתעורר אדם לזה מויכוחו של למך עם נשיו שתבען לתשמיש ולא היו נשמעות אליו כי אמרו למחר המבול בא ונהיה פרות ורבות למאר' אמר איתא וניזיל גבי אדם אמר להם עשו את שלכם והקב"ה יעשה את שלו א"ל אסיא אסי חבורותיך כלום פירשת מחוה הרי ק"ל שנה אלא כדי שלא תעמיד בן ממנה. כששמע נזקק לה ויצאו מהם תולדות. הה"ד וידע אדם כו' (ב"ר שם). הנה שכוון לתקן בזה מה שלא הגיע תקונו ע"י כלם כי מעתה יולדו להם בנים בעלי שכל ודעת לכוין מעשיהם באופן שיהיה להם מצד השתדלותם שארית בארץ ופליטה גדולה מאבדן נפשם לעולם הבא מה שלא עלה על לבם עד עתה:

ובמדרש (שם) וידע אדם עוד את אשתו נתוסף לו תאוה על תאותו לשעבר אם לא היה רוא' אינו מתאוה עכשיו בין רוא' בין אינו רוא' מתאוה. ומהידוע כי טבע האנשים הם בהפך כי כל עוד שבאו בימים תאותם מתמעטות. אמנם כוונתם פליאה כי עד עתה הית' תשוקתם אל הדברים המורגשים מההנאות הגופיות והקנינים המדומים הנרא' להם בחושיהם אבל לא היו משתוקקים אל הענינים השכליים ואל ההצלחה הנפשית אשר אינם מורגשים בהרגשיהם. ומעת' כבר ישתוקקו אל הענינים המושכלים הבלתי נראים למורגש כמו שישתוקקו למורגשים כי אפשר שזה וזה יתקיימו בידם וכן ראוי שימצא זה הטבע בבן הזה שהושתת ממנו העולם כלו וממנו נשתלשלה שלשלת האנשים מוצלחי הנפש כמו שנרא' משפט הכתוב האומר ולשת גם הוא יולד בן ויקרא את שמו אנוש אז הוחל לקרוא בשם ה'. יאמר כי בימים ההם כבר החלו קצת בני אדם להכיר את יוצרם ולכוין מעשיהם לשמו ולפרסמו בעולם ושזה החל בימי אנוש ומאנוש לקינן וממנו למהללאל ולירד עד שבא עדות ברורה בחנוך שפירש עצמו מעסקי העולם עד שלקחו

הש"י לעצמו ואחריו מתושלח שפרסמו חכמינו ז"ל (ילקוט בראשית רמז מ"ב) צדקתו ובנו למך אשר הוליד את נח ואמר זה ינחמנו הור' בזה רוב תשוקתו להמלט מקללת עבודת האדמ' אשר נתקללו בה הדורות הראשונים ומה נמלצו דברי חכמינו ז"ל שאמרו שהכין להם כלי מחרישה (תנחומא). והכוונה שהקל עבודת משאה מעליהם שהיא ודאי נחמה שיש עמה מנוח' כמו שיאות משתי הוראת השם. ואולי שאמר כן כי ידע שעל ידם תנוח דעתם ויתנחמו מקללות המבול להשאיר להם נין ונכד. וכבר נמשך מהתפרסם מציאות השם ית' וקריאת שמו בפי השרידים האלה כמו שנזכר מה שדרשו חכמינו ז"ל (ב"ר פ' כ"ג) כי אז הוחל ג"כ לשתף דבר אחר ושם שמים יחד בענינים אשר טעו בדמיונם להורות להם שום אלהות מה שלא עשו כן תחלה ולא עלה על לבם כי כחשו אלוה ממעל. והנה כאשר נולד זה הבן הג' אשר קראו שלמה ילד מסכן וחכם כבר נשלמ' הבריאה המכוונת מתחלה ושבה צורה לכוונת יוצרה ולזה מה שחתם זה הספור באומרו זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו זכר ונקבה כו': ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו כו'. יאמר כי זה הספור כלו מתחלתו ועד הנה שנולד הבן הג' הזה הוא ספר תולדות אדם ומהותו ומה שיכוין ממנו ביום ברוא אלהים אותו וראה לזווג יחד זכר ונקבה כדי שישלים זה מה שחסר זה כי הוא סוד האדם לפי מה שכוון אליו בוראם ביום הבראם וכל מה שקדמו מהתולדות הבטלות וקורותיהם והעתים אשר עברו עליהם הכל היה מהכרח שיוקדמו על האופן ההוא כדי שיהא האדם בעל נסיון והכרה שכלית לבא אל תכליתו זה אשר אי אפשר בענין אחר. ואולם מפני שרוב הבנים דומים לאחי האם. בהמה ורמש וחיתו ארץ והרב' מהם נשארים בדמוי הבן הראשון ורובם בשני ובני עליה אשר באו עד הג' מועטים מאד היה מה שהיה כי בתוך אלף קנ"ו שנים מתחלת הבריאה אשר בזמן ההוא נשתלשלו כל הדורות שזכר עד נח ובניו אשר נשארו בעולם אחר המבול במקום אדם ובניו אלה כמו שיבא במקומו. אמנם איך נפסד זרעו של שת לסבת זרעו של קין ולהדבקם בו הוא מה שאמר ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה כו'. והכוונה לפי פשוטו כי בתחלת הימים כשלא נמצא אלא נקבה אחת לזכר כמו שהיה הענין באדם וחוה וקין ותאומתו והבל הביא גם הוא שתי תאומות כדעת חז"ל מריבוי את אחיו את הבל (ב"ר כ"ב) הנה לא היו יכולים לרוב מהיכן יתחיל לרוב כשנולדו להם בנות בפני עצמם והיה כל אחד יכול לקחת הרב' נשים ואמרו זה להגיד שתחלת מפלתם היה להיותם שטופי זמה:

ובמדרש (ב"ר פ' כ"ו) וייראו בני האלהים. למה קורא אותם בני האלהים. רבי חנינא ורשב"ל תרוייהון אמרי שהרבו ימים בלא צער ובלא ייסורין. רבי יוסי בר חנינא אמר

כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות ועל המזלות. הנה שהראשונים אמרו שקראם בני האלהים להיותם כל ימיהם שקטים כאלהים יודעי טוב ולא רע. אמנם ר' יוסי סובר לפי שהרבו ימים כאלהים כדי לעמוד על אלו החכמות האלהיות אשר אי אפשר הגעתם רק בנסיונות גדולות ועיונים ארוכים מאד כמו שנודע מספריהם כי באורך זמנם של ראשונים נתארך זמן חיי האחרונים ואם נראה שהוא קצר מאד וכמ"ש שכבר היו האחרונים כנער אשר הוא רכוב על כתפו של ענק[54] והוא מה שאמר משה איש האלהים ימי שנותינו בהם שבעים שנה ורהבם עמל ואון כו' (תהלים צ'). כי זמן זה יספיק להוצאת שלמותם על מה שהוציאו הראשונים כמו שיתבאר במזמור ההוא בפרשת שמיני שער נ"ט ב"ה. ויאמר כי גם אלה ביין סכלותם שגו ובשכר תאותם טעו ושתו ולעו ונסתכלה עצתם ונסרחה חכמתם והיו כלא היו אנשי השם שבהם במה שראו את בנות האדם כי טובות הנה. ויקחו וכולי הכונה שבחרום לטוב עצמיי ונרצה מצד עצמו כמו שהוא מתנאי הטוב המוחלט ולזה כל ישעם וכל חפץ לקחת מכל אשר בחרו אשות הזמה בעלות חן וכשפים יפיקו בם רצונם לכל אשר תבקש נפשם המתאוה מהיופי והקישוט ושאר ההזמנות וגם הנה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם מצורף אל גודל מעלתם בעושר וכבוד ולא ימאנו להם. אמנם הנכון בעיני כי האנשים החשובים מזרעו של שת הוא קורא בשם בני האלהים כי הם בני האיש הנברא בצלם אלהים וכן קרא אותנה בנות האדם להיותן מזרע בני הארור אשר כבר נתמעט בהם הצלם והדמות כמו שקדם וזה טעם ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה ובנות יולדו להם כי על זרעו של קין דבר זה. והנה מפני שהיו טובות ויפות למלאת תאותם כמו שנזכר או[55] מפני שראו אותם

[54] והוא מש"א משה וכו', ר"ל לפי מה שביאר לקמן שער נ"ט, כי עתה, אחרי שכבר נודעים לנו הנסיונות וההמצאות שנסו והמציאו הדורות הראשונים אשר האריכו ימים על ארץ ראה הי"ת, כי די לנו אם תהיינה שנותינו רק שבעים שנה, ואם בגבורות שמונים שנה, כי אנחנו בבחינת הראשונים כננס הרוכב על גבי הענק הרואה יותר למרחוק מהענק בעצמו (כמש"כ הרמב"ם בהקדמתו לספר המצות שלו) וזש"א הכתוב ורהבם עמל ואון כי גז חיש ונעופה, ר"ל אם היו ימי חיינו עתה רבים יותר משבעים או שמונים שנה, הלא היה רק לעמל ואון לריק וללא הועיל, וכצל יעופו גם הם מהר חיש מבלי השאיר רושם מועיל לחברת בני אדם אחריהם, ופי' הרב מלת ורהבם כמו ורובם, בחילוף אותיות אהוי, ואפשר כי גם שם רהב המורה על הגאון, הוא מלשון רוב, כי המתגא' יחשוב, כי רבה מעלתו וגדול כבודו וערכו, וטעם היותנו כננס על גבי הענק הוא מפני שיסודות חקירותינו והמצאותינו בנויות על נסיונות והמצאית הראשונים.-

[55] מפני שראה אותן רמות הקומה, ר"ל שבני שת אשר אצלם היתה גוברת צורתם האלהית ומעלתם הרוחנית על חמרם, אשר ע"כ נקראו בני האלהים היו חלושי המזג ושפלי קומה, תחת כי בנות האדם הנולדות מזרע קין הנכנע לחלק אדמתו וחומרו, אשר בהן גברה יד טבע חמרם על צורתן הרוחניות היו טובות המרא' ובריאות בשר רמות הקומה וחזקות המזג, כאשר יורה גם עתה הנסיון, כי בעלי השכל והמדע הם לרוב חלושי הגוף והמזג, יען כי אצלם יד השכל הרוחני גוברת על חמרם תחת כי החזקים בטבעים וגבורי כח הגוף כמו הכפריים עובדי האדמ' ודומיהם הם לרוב קצרי השכל והמדע, יען כי בהם יד החומר וכוחותיהם הגופניות שולטת על צורתם הרוחנית וע"כ כאשר בחרו בני אלהים בבנות האדם לבוא אליהן הראו בזה כי גם הם נפלו וירדו כבר ממעלתם הרוחנית לראות בזיווגם יותר על יופי וחוזק הגוף הבהמיי שהן מעלות החומר, מעל יקרת ומעלת השכל והצור' הרוחנית

רמות הקומה וחזקות הבנין מזולתם ובחרום להוליד מהן ילידי הענק גדולים וחזקים וירע בעיני ה' אשר עשו מרודפם אחרי אלו התענוגים הבשריים ואם בהתחברם אל הזרע הארור ההוא אשר נגזר עליו הכליה וההפסד: ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם כו'. ירצה לא ישפוט רוחי תמיד דין של זכות באדם בטענת אשר הוא גם בשר ע"ד ויזכור כי בשר המה (שם ע"ח) כמו שעשיתי לקין אשר נשאתי לו לסבה הזאת אחר שאלו האנשים היו במדרגת אלהיים וחזרו להיותם בהמיים ומה אוחיל מהם טוד ולזה חתם גזר דינם לסוף ק"כ שנה וכאומרו אני אמרתי אלהים אתם כו' אכן כאדם תמותון כו' (שם פ"ב). והיה האריכות הזה להם עד שימותו אנשי השלשלת כלם אשר נקבו בשמות מאדם ועד נח כי עם שלא היו ראויים להנצל כנח אשר היה צדיק לפניו בדור ההוא מ"מ לא היו ראויין לידון כי לא השחיתו את דרכם כהמוניהם. וזה טעם שנאמר בכל האנשים האלה ויהיו ימי פלוני כך וכך וימות מה שלא נאמר כן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם לומר שמתו כלם מיתת עצמם קודם המבול. ולזה עצמו נאמר בשנת שש מאות שנה לחיי נח והמבול היה כו' (בראשית ז':י"א). להגיד שאפילו מתושלח שהאריך ימים יותר בא יומו בעת עון קץ וכבר אז"ל כי לימים עוד שבעה זה אבלו של מתושלח (סנהדרין ק"ח:) וברוך הנאמן בדברו שהקדים ההודאה ק"כ שנה אולי ישובו בנתים. הנפילים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם כו'. להודיע טבען של האנשים האלו וכדי שלא יטעו בהם שהם בני אלהים ממש אמר כי הם הענקים אשר היו בארץ בימים ההם. וגם אחרי המבול נמצאו בדמותם בצלמם אשר הולידו אותם האנשים הגדולים והחזקים הראויים להקרא בני האלהים כמו אלה. כי אב אחד לכלם מאשר יבאו אל בני האדם. ואפילו מהמדבריות וההריות הדומות אל הבהמות כאשר יראו אותן גסות הגופות וחזקות הבנין כאשר סופר מרבים מהם כך שהיה מנהגם להוליד גדולים ועצומים כיוצא בהם והמה הגבורים אשר מעולם שנזכרו ונודעו בשמותם בספורי התורה והנביאים וזולתם מספרי הזכרונות. וכבר נקראו בני שת בדור הפלגה בני האדם על הבחינה הזאת עצמה שאמרנו בבנות. ואפשר שיאמר הנפילים אשר היו בארץ בימים ההם על הזמן הראשון קודם שנולד שת וגם אחרי כן אשר יבאו כו' על מה

וזה החילו לעשות הרע בארץ תחת כי הי' להם לבחור תמיד להזדווג עם אישות החיל יקרות המעלה המוסרית כמשאחז"ל (פסחים מ"ט:) לעולם ימכור אדם כו' וישא בת תלמיד חכם, ועליהם רומז הכתוב אני אמרתי אלהים אתם וכו' אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו, ר"ל כי כאשר נוצרתם יעדתי אתכם להיות כאלהים ובני עליון בעלי מעלה רוחניית. אפס בימי חייכם עלי ארץ השחתם דרכיכם ואתם אשר הייתם ראויים להיות שרי הבריאה כולה בבחינה מוסרית נפלתם על ידי מעשיכם ממעלתכם היקרה הראשונה עד שבבוא עתכם למות הנכם מתים כלכם כאדם פחות הערך ושפל המדרגה.-

שהיה מזרעו אחריו. והראשון נכון בעיני[56] וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ כו'. הנה החוקר בי' מהמאמר הז' מהמדות כתב שהחוטא במעשה לבד מאחר שיש לו התחלה בריאה שהוא השכל כבר אפשר לקבל רפואה כי בו יושע. אבל הרשע שלא לבד המעשה הוא מקולקל בידו כי גם התאוה והשכל הם נפסדים שהם התחלות מעשיו אין לו עוד תקנה כי מה יושע אדרבה יוסיף רשע תמיד והוא מ"ש בכאן כי ראה השם אותם שכבר יצאו מכלל חוטאים במעשיהם לבד ובאו לכלל רשעים גמורים אשר התאוה והשכל הכל יפסד בהם. ועל הענין הראשון אמר כי רבה רעת האדם בארץ. ועל השני וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום והוא ברור. וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ. עם שא"א שלא להשתמש בכתוב הזה וכיוצא בו ממה שאז"ל דברה תורה כלשון בני אדם (קדושין י"ז:) מ"מ אני רואה שלשון הזה הוא יותר נאות ליחסו לו יתב' ממה שחשבוהו קצת וזה שענין התנחמות הוא שינוי המחשבה מבלי השתנות הענין אשר היתה עליו והוא שאם תדור להטיב לזולתך בחשבך עליו שיהיה נאמן אהבתך ואחר כך נהפך לך לאויב כשלא תקיים לו דברך לא תקרא חוזר בדבורך ומתנחם מנדרך שעדין לבך עליך להיטיב למי שיאהבך אבל סכלת בידיעתך מה שבלבו לעשות. אבל אם ידעת שהוא עתיד לחזור מאהבתו וע"מ כן נדרת כשמנעת ממנו הטוב בחזרו בו הנה יצאת מכלל סכלות אבל באת לכלל ההתנחמות והחזרה בדבור והוא דופי גדול באנשים כי לא לאדם להנחם וכבר יבחרו להם הסכלות למחסה ולמסתור לחסרון מעשיהם כמ"ש הידוע נדע כי יאמר הורידו כו' (בראשית מ"ג:ז'). ובלעם אמר חטאתי כי לא ידעתי כו' (במדבר כ"ב). אמנם האל ית' א"א לתלות בו חסרון הידיעה בשום צד מהצדדים כלל שאם יחשוב אדם כן לא נשארה בידו אמונה כלל באלהיו. ולזה ראתה חכמתו להכתיב לעצמו ההתנחמות לפי שהוא מקיים הידיעה במעשה בשוה תחלה וסוף אשר בה יקויימו כל שאר השלמיות במעט התבוננות מה שלא יהיה כן בהפך וכבר כתב על זה בסוף דברי התורה פ' שלימה שזו היא לבד כוונתה והוא מה שאמר למשה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם כו' עד אומרו וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו כי ידעתי את יצרו אשר

[56] וירא ה' וכו' כוונתו, כי לדעת החוקר האיש החוטא רק במעשיו בעבור נטות תאותו לעשות הרע, ההוא יכול עוד לשוב כאשר תגבר יד שכל הבריא אשר לא נפל עוד בפח הטעות והקשי שוא וכזב על תאותו, עד"מ לעת זקנתו כאשר יתקרר דמו וחומו הטבעי. אפס החוטא בעבור טעות שכלו אחרי הבלי שוא ומדוחים ודעות כוזבות ונפסדיו' הוא לא יוכל להרפא עוד, כי יום יום הולכים ומתגברים עליו מחשבותיו הרעים ודעותיו הנפסדות כמאחז"ל על הכתוב כל באיה לא ישובון זה מינות ועל שני אלה מיני חוטאים רמז הכ' פה. כי על חטאם במעשה אמר וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ, ועל רוע המחשב' אמר וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, ר"ל מבלי היות עוד תקוה להטבתם ולרפואתם המוסרית וע"ז רומז גם מאמר הנביא ע"ה השמן לב העם וכו' פן יראה בעיניו ולבבו יבין ושב ורפא לו, ר"ל כי הפסיד בזדון פעולת שכלו וכלי הרגשותיו למען לא יהי' האפשרות עוד להשכיל ולהטיב ולרפוא מחלתו המוסרית.-

הוא עושה היום בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי (דברים ל"א:כ"א). כי שם ראה לקיים הדבר היותר מסוכן כמו שיבא שם ביאורו ב"ה. וענין ההתנחמות בזה הוא מה שהודיע שלא נשתנה הענין אשר עליו היתה המחשבת הראשונה חלילה אבל מה שהיה הוא מה שידע שהוא עתיד להיות בלי שום חדוש ושנוי מדע אלא שגלוי וידוע לפניו שאין בכח הבריאה הזאת אשר בעפר יסודה לבא אל השלמות המכוון ממנה אם לא בשיתגלגלו עליהם כל אלו הגלגולים וכולי האי ועדין לא נמצאו בהם אלא שנים ג' גרגרים לחיות מהם זרע על פני כל הארץ אשר עליהם אז"ל (שוח"ט א') כי יודע ה' דרך צדיקים כמו שיבא בשער הבא אחרי זה ב"ה. ואין לתמוה מזה כי עינינו הרואות בכל יום אדם נוטע עץ עושה פרי ועמל בו וגדלו קצת שנים ע"מ לקצץ את כל גופו וליקח ממנו שנים או שלשה בדים קטנים להבריכם בגזעו או בגזע זולתו וכאשר עשה זה הנה לא נשתנתה מחשבתו ומדעו אבל נשתנו מעשיו שעד עתה היה טורח להצמיח ולגדל ועכשיו קוצץ ומאבד ויראה כמי שתוהא על מעשיו הראשונים ואינו כן וענין זה יתבאר יותר אצל המבול ב"ה שער י"ג. וזהו עצמו ענין ההתנחמות הנאמר בכאן ובכל מקום על האל יתברך. ולזה מ"ש וינחם יי' כי עשה את האדם נחמתי כי עשיתים לא אמר שנחם על מה שברא אותם אלא על מה שעשה אותם וגדלם כי במעשה לבד יראה ענין ההתנחמות כמו שאמרנו והוא ענין נאות מאד בעיני: ויתעצב אל לבו. טעמו אצלי ויתעצב אל עצמו וכן ויאמר יי' אל לבו כמו שיתבאר בפרשה הבאה ב"ה שער י"ד והוא טעם מי שאמר בלבו נמלך (ב"ר פ"ח) כלומר עם עצמו נמלך שכבר יתרעם האדם מעצמו כמו שיתרעם מזולתו היועץ אותו. אמנם ענין העצבון עצמו הוא באמת כנוי מיוחס להפסק השפע המושפע מאתו כמו שעל המשכו והתפשטו בשפע יאמר ישמח יי' במעשיו (תהלים ק"ד) עוז וחדוה במקומו (ד"ה א' ט"ז). ובפ' דברים שער פ"ז יתבאר כל זה ב"ה ושם תראה הפלגת מליצתם ז"ל באומרם מקום יש לו להקב"ה ששם בוכה ומסתרים שמו (חגיגה ה':) וכוונת מי שאמר כאן בבתי בראי כאן בבתי גואי (שם). והכל להורות איך יאמר בו ית' זה וכיוצא בו ומעתה לא תשומם באומרו ויתעצב אל לבו כי הוא כמו והמה מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעיהו ס"ג:י') ואלו וכל הנלוים אליהם ענינם מה שכתבתי. אמנם אמר כי מעתה ישנה מעשיו כנגדם וימחה את כל האדם אשר ברא מעל פני האדמה מאדם עד בהמה כו' כי כלם שוים. ולא עוד אלא שהאדם באשר יש לו התחלה שכלית נפסדת הוא יותר רע מהב"ח כמו שכתב החוקר פ"ז מהמאמר הזה שזכרנו. כי נחמתי ממה שעשיתם והפרתים וחשבתי מחשבה אחרת עליהם להרוס ולאבד רק מהם אקח גזע אחד עם ג' בדים לבד להשתיל העולם על ידם אשר יחשבו זכאים לפי דורם והוא

אומר ונח מצא חן בעיני יי' ורוב ההודאות לו יתברך כי מצאנו חן בעיניו לכתוב שיעור מה שרצינו אותו בפרשת האלהית הזאת והחמודה שהיא כדאי להיות ספר וחבור בפני עצמו להיותה כוללת הי"א שערים עם הקדמותיהם וקצת פרקים נפרדים:

ואתה המעיין אם מצאתי חן בעיניך פקח עיניך וראה את כל אשר כתבנו ועבור עיונך משער לשער באהבתך ובחמלתך על עמל זולתך ואם ישרו כן בעיניך וימתקו לחכך נעים כי תשמרם בבטנך ויכונו על לבבך ואל ימעטו לפניך תלאות שלשת הבנים האלו אשר בשער הזה אחד חכם ואחד רשע ואחד תם אשר בהם למדתנו התורה האלדית תורת האדם וזולתה ותכונתו ואופני השגתו מיום ליום ומחדש לחדש מדי עלותה בסדר מדרגותיו כי בהשקפה זו תכיר ותדע כי לא לשוא ולתוהו נבראת ושלא כוון בוראך רק לטובתך ולהנאתך אחר שחכמתו המציאתך באופן שיש ויש כח והתחלה בצורתך האנושית לעשות חיל בהשגת שלמותך והצלחתך ושבכשרון המעשים וההתבוננות יאצל עליה שפע עליון בו יהיה לך מהלכים בין העומדים הקיימים והנצחיים באישיהם אשר הוא הדבר אשר יכספוהו הכל ושכאשר יעכבוך המון המונעים ורגשת המעכבים מינים ממינים שונים העומדים לנגדך למנוע הטוב מנפשך לא מפני זה יחוייב הפסדך ותוכרח מפלתך כי הזמן יספיק להוציאך מכור הברזל ולשבר נחושתך ולהקל מוטות עולו מעל צוארך ולקץ הימים הדעת והנסיון יוליכו אותך קוממיות למחוז חפצך ומלכת בכל אשר תאוה נפשך וכאשר תתן את לבך כמה חללים רבים ועצומים נפלו ביד הרפיון וברשת היאוש להמלט על נפשה לחסרון הבחינה הזאת אז יהיו דברי אלה כמוצאי שלום בעיניך ואם ארכו לי שם ואז תצליח את דרכך וחזקת והיית לאיש. והתהלה לאל אשר עזרנו. והתפלה לפניו ית' לא ימנע חסדו ואמתו עד יוציא כנוגה אור כוונתנו לגמור כל ???לום אמן:

שער יב

פרק א

יבאר בו חלוק כתות חיי האדם והפרדתם כפי רשעתם וצדקתם גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם אשר על פיהם העולם נידון:

במדרש (שו"ט תהילים א׳:א׳) אשרי האיש אשר לא הלך זה נח. בעצת רשעים זה דור אנוש. ובדרך חטאים לא עמד זה דור המבול. ובמושב לצים לא ישב זה דור הפלגה. כי אם בתורת ה' חפצו. אלו שבע מצות שנתנו לו. ובתורתו יהגה יומם ולילה שהבין דבר מתוך דבר. אמר למה צוה הקב"ה להביא מן הטהורות ז' ז' אלא להביא מהם קרבן.

והיה כעץ שתול על פלגי מים. ששתלו הקב"ה בתבה על פני המים. אשר פריו יתן בעתו זה שם. ועלהו לא יבול זה חם. וכל אשר יעשה יצליח זה יפת. לא כן הרשעים זה דור המבול. כההיא דתנינן דור המבול אין להם חלק לעולם הבא. כי יודע ה' דרך צדיקים אלו נח ובניו.

[57]פעולות האנשים כפי חלוקת הרכבת המין הראשונ' יתחלקו אל שני מינים. המין הא' הוא אשר ימשך אל צורתו והם הדברים אשר יפנו בהם אל איזה תכלית מהתכליות שיראה להם טוב ואם לא יקפידו אם כן הוא ע"ד האמת. והמין השני הוא אשר ימשך

[57]תוכן כוונתו, כי בני אדם יתחלקו לשתי מחלקות, האחת אשר כל אנשיה יכונו בפעולותיהם להשיג תכלית ידוע אשר יבחרו להם, והם מתפרדים לג' ראשים. הראש האחד יפנה רק אל הטוב המוחלט והאמיתי הנרצה בעיני ה'. ואנשיי מעטים ומתי מספר המה, ומהם אמרו חז"ל, ראיתי בני עליה והמה מעטים". הראש השני הוא ההפך מן הראשון, כי הוא יפנה תמיד רק אל הטוב הגופני והחומרי לבחור תמיד את הערב אל החושים, אף כי רע מוסרי ומר באחריתו ואנשיו רבים מאנשי הראש האחד, והם נקראים בהמיים. יען כי נטייתם הבהמית גוברת על שכלם אשר היה מהראוי לשלוט עליהם. (ועליהם נוכל לאמר מאה"כ "הן רבים עתה העבדים המתפרצים מפני אדוניהם.") והראש השלישי ישים לו לתכלית בכל מפעליו חבור הטוב עם הערב וישתדל לשחר כפי יכלתו הטוב המוסרי עם טובתו הגופנית, והוא הנקרא המועיל. והנה בלקיחת איש אשה מחוברים שלש אלה יחד, השגת התכלית והטוב המוחלט הנרצה בעיני ה' והוא השארת המין, המועיל, בתיקון חברת בני אדם יחד אשר לא יתכן זולת הזיווג הזה שהוא מקור ויסוד לבני משפחה אחת, אשר יעזרו איש את רעהו בכל צרכי גופם, ומקיבוץ משפחות כאלה תולד החבר' האנושית בכלל המתוקנת כראוי בהנהגת' הביתית והמדינית, ומחכמת השי"ת חבר עם הזיווג הזה הנרצה בעיניו בעבור השגת הטוב המוסכי והמועיל הזה, גם עריבות והנאת החושים, למען יבחר כל איש גם האחוז רק בחבלי הנאות הגופניות לבד, לקחת אשה ולהושיב בית, ועל חבור שלש אלה מיני הטוב, המוסרי, המועיל, והערב, אה"כ "מצא אשה מצא טוב, "והמחלק' השנית כוללת כל בני אדם אשר בחשיכ' יתהלכו בכל מעשיהם מבלי השקפ' אל שום תכלית ידוע, ונוטים רק אחרי הרע בשרירות לבם, ורצונם החפץ רק בשלוח והפקרא, וע"כ הם בוחרים פעם אחר פעם בשני הפכים וב' הקצוות אשר שניהם רעים, המשל בזה פעם נוטים אל הכילות, ופעם אל הפיזור למען עשות רק מזמתם הרעה, אף שב' אלה המידות מתנגדות יחד, ומהם אה"כ "השמחים לעשות רע, יגילו בתהפוכות רע" ואנשי המחלקה הזאת יתפרדו ג"כ להרבה כיתות כמו שהולך ומבאר הרב דברי יותם הרומזים עליהם, ולתאר המחלקה הראשונה עם שלשה ראשיה ולהורות להם איך יתנהגו, אחז"ל "איו תשוקת אשה אלא לבעלה" שמו בזה גדר וגבול חל תשיקת הערב שלא תפרוץ גדר השיווי, ועל תשוקת המועיל לישוב העולם ותיקון החברה אמרו "ואין תשוקת שמים אלא לארץ" להמטיר מים עליה להצמיח חציר לבהמה, ולחם לבני אדם, ועל התשוקה אל הטוב המוחלט אמרו "אין תשוקת הקב"ה אלא לישראל" שהכוונה גם בהיפך, שישראל משתוקקים להתקרבות אלהים בעשותם הטוב הנרצה בעיניו, ועל המחלקה השנית המשתוקקת רק אל הרע אשר מיניו רבים כמספר הפעולות הרעות השונות אשר יעשו אנשי המחלקה הזאת, אמרו ד"מ "ואין תשוקת יצה"ר רק לקין וחביריו," אח"כ אמר, כי בעבור התאחדות הטובים בזה הענין שישקיפו תמיד אל תכנית אחד, אף כי יבחירו באמצעים שונים להשיגו, הם גם אוהבים זה נזה, כי שיווי התכלית, . תסבב אהבתם כמשפט כל אהבה הנוסדת תמיד על שווי אמיתי בענין מה חסר בין האוהבים, וידמו בשינוי פעולותיהם האמצעיות להשגת תכליתם, רק לשני אנשים אשר האחד מהם מבני קדם והשני מיושבי אייראפא אשר בבואם יחד לראות פני מלך ושר אשר ירצו שניהם לכבדו ולהראות כניעתם לפניו, יכסה הראשון את ראשו, והשני יסיר מצנפתו מעליו, שהם מתאחדים בבקשת התכלית לכבד המלך והשר, אף כי שונים הם בבחירת האמצעי לזה. ולרמוז על שינוי בחירת האמצעים המסבב בתחילה פירוד לבותם, והתאחדות התכלית ופעולות הטובים המסבבת באחרונה אהבה אמיתית ביניהם, אחז"ל ד"מ "אפילו האב ובנו שעוסקים בתורה נעשו אויבים זה לזה, ואינם זזין משם עד שנעשו אוהבים וכו'," ואמרו "הללו מטהרין והללו מטמאין וכו' אלו ואלו דברי אלהים חיים," אפס הרעים בעלי מחלקה שניה, אשר רק כפי העולה על רוחם ישתדלו לעשות רע, בלי השקפה אל שום תכלית ידוע הם גם בלתי מתאחדים יחד ושונאים זה את זה כמאה"כ "אין שלום אמר ה' לרשעים," ואה"כ "נפש רשע אותה רע ובכל זאת לא יותן בעיניו רעהו, ואחז"ל "אוי לרשע אוי לשכנו," כי אין אהבה בינותם, ואמרו "כנוס רשעים רע להם ורע לעולם."-

אל חמרם והם אשר לא יפנו בפעולותיהם לשום תכלית ידוע ומוגבל רק למה שיגיעם רצונם פעם אל דבר ופעם אל הפכו כמנהג הב"ח. אמנם אלה אשר יפנו אל תכלית יתחלקו תכליותיהן ג"כ לפי טבע החלוקה המחוייבת מהרכבתם כי חוייב שימצא בו האפשרות באופני פעולותיו על ג' פנים. הא' אשר הוא חי חיי החלק השכלי בהחלט והם האנשים האלהיים אשר יתמעט מציאותם כמאמר החכם ראיתי בני עלייה והנם מועטים (סנהדרין צ"ז:). והשני ההפכיים להם והם אשר יחיו חיי החלק החמרי בהחלט והם אשר יקראו בהמיים כמ"ש החכם בראשון מהמאמר הז' מהמדות. אמר ובעבור העדפת רשע בקצת אנשים נקראים כן בהמיים. ואם שמדרכם להמצא על המעט כמין הראשון המקביל אליו להתפשטות הרשע הן רבים עתה. והג' הם אשר יחיו חיים מורכבים משני החלקים האלה והם חיי הרצון והשכל מחוברים יחד והוא הפעל אשר יפעלהו המתעורר עם השמעות השכלי הנקרא פעל בחיריי קראהו החכם שכל רצוני אי רצון שכלי. וזאת תורת האדם. רצוני שהמין הזה מהפעולות יתיחד אליו על הרוב מצד שהוא אדם. וכשתתבונן באלו החלוקים הנה הנם הטוב והערב והמועיל אשר זכרו הפלוסופים המדיניים כי הנה הטוב הוא פועל החלק הראשון והערב פועל השני אשר כנגדו והמועיל המורכב משניהם. ושלשתם כאחד טובים ונכספים כי עם היות שהכוונה האלדית בבריאת האדם הוא שיפנה אל הטוב המוחלט כמו שבו נאמר והנה טוב מאד כאשר ביארנוהו שם. וכן לא יעשה כי אם בהנזר מעסקי העולם וחמודותיו כי על כן פי' האלדי והנה טוב מאד והנה טוב מות (ב"ר פ"ט) עד שאמר שאם ימות יחיה (שם ח') מ"מ לא מנע מהמציא אליו עסקי הערב והמועיל להעזר מהם להוצאת הטוב המיוחד ההוא אל הפעל עד שכבר יהיו לו שלשתן למנה. ושלשתן נזכרו בעצי העדן כי במקום שנאמר עץ החיים ועץ הדעת טוב שם נאמר כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל כי האחד הוא הערב והשני הוא המועיל וחסרונן ודאי יכנס בכלל לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו. כי האשה שהיא הזוג הנגלה שם טבע ענינה לכלול את שלשתן כמ"ש החכם בפ' י"ב מה"ח מהמדות אמר אמנם יראה כי אהבת האיש והאשה וכו' וחתם דבריו באמרו ובעבור זה ירצה בזאת האהבה המהנה והמועיל ותהיה ג"כ בעבור מעלה אם הם חסידים כי תהיה מעלת שניהם וישישו בה ע"כ. ואל שלשת התועלות האלו כיון החכם באומרו מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מיי' (משלי י"ח:כ"ב) ולכלול את שלשתן אמר האוהב הנאמן נפלאת' אהבתך לי מאהבת נשים (שמואל ב א':כ"ו) דכלהו איתנהו ביה דעם זה לא יחלוק חלק מחלקו באהבתו כי יאהבהו בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו והחוט המשולש לא במהרה ינתק כאשר כתבנו אצל הזווג שער ח' והכוונה

שחוזר למה שאמר ראשונ' על שאול בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכן (שם). וזה שכל הנשים יתנו יקר לשאול בעבור המהנה והמועיל שמגיעים ממנו אליהם ויספדו עליו שכבר אבדו. אבל שנפלאתה עוד אהבתו ליונתן מאהבת הנשים לשאול שתכלול ג"כ הטוב שהוא יסוד האהבות ועקרו: אמנם המין השני הבהמי אשר מצד החומר הנה הוא אינו מקבל שום חלוקה מוגבלת. כי הוא נחלק מצד עצמו ובלתי מקבל שום הגבלה וגדר יען כי לא יתנועעו אל תכלית ידוע טוב או רע כי אם אל כל מין הפסד ופחיתות שידומ' להם ואף כי יפלו פעם אל קצה אחד מהפחיתות ופעם אל קצהו האחרון ולא יזוזו כמו שעליהם אמר החכם השמחים לעשות רע יגילו בתהפוכות רע (משלי ב') ירצה שהשמחים אל הרע במה שהוא רע יגילו בו אפילו בהפכו שלא יקוץ הכילי בפיזור אע"פ שהוא הפך טבעו אבל יגיל בשני ההפכים מצד ששניהם רע כמוהו ואלה הם האנשים אשר לא יועילו למו וכ"ש שלא יועילו ליישוב העולם כי הם לא יעזרו זה מזה גם לא יעזרו בעצמם כי הם בתכלית הרוע והרע מפסיד את עצמו דכתיב יגמר נא רע רשעים (תהילים ז':י'). ומזה התאר הנפסד המליץ יותם בן ירובעל עם אנשי שכם באותו מעמד שאמר להם הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך (שופטים ט':ז'-ח') כי באמת הוא היה איש חכם ונבון לפי מה שיראה מאומץ לבבו וקיום גזרתו עליהם וכשתדקדק על דבריו יראו שאינם נכונים מצד שהמשל אינו דומה לנמשל כי הם לא הלכו לבקש מלך וגם לא נמצא איש שסרב מהיות להם למלך. אדרבה אבימלך הוא שהשתדל והתנכל למלוך עליהם. והנה לא צדק מהמשל רק מ"ש בסוף דבריו ועתה אם באמת ובתמים כו'. ולזה אני אומר כי כוונת האיש לפי חכמתו וגודל לבבו לא היתה רק לתאר אותם במשל הזה באותה החלוקה מהאנשים הפחותה אשר זכרנו עד שלפחיתותם ומיעוט תועלתם לא ימצא מי שירצה בחברתם ויקבל שררתם אלא אם יהיה נבזה וחדל אישים כמותם. מצורף למה שכיון להמשיך לב העם בדברי מליצותיו כדי שלא יבהלו להשיב לו דבר או לרדוף אחריו עד תומם. ועל הכת הזאת הפחיתה אמר הלוך הלכו וכו' כי דרך הכתוב להמשיל האנשים בעצים כי האדם עץ השדה (דברים כ':י"ט). הן אני עץ יבש (ישעיה נ"ח). הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש (יחזקאל י"ז:כ"ד) וזולתם. אמנם לא כוון אל עץ עושה פרי אשר בו נמשל האדם שיש בו קצת שלמות כמ"ש כתפוח בעצי היער כו' (ש"ה ב'). רק אל עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא בלי ספק והזית והתאנה והגפן לעדים כי לא היו בתוכן. ולזה לא מצאו להם מנוח עד באם אל גרן האטד כי הוא ממינם. ואמר כי הכת הזאת הנפסדת ונעדרת משום תשוקה אל עניו מוגבל כמו שאמרנו בקשו להם ראש וקצין

ינהיגום על פי שגעונם כי בזה יהיה כח הצדק גדול מאד. כי אפילו הנשחתים במעשיהם וילכו הלוך על כל הר וגבעה לגנוב ולרצוח יבקשו להם דבר צדק מה כמו שנמצא זה במאמרי הפילוסופים. גם שלמה אמר לכה אתנו נארבה לדם כו' גורלך תפיל בתוכנו כו' (משלי א':י"א). ואמר כי הלכו ראשונה אל הזית והם כת רודפי השררה והכבוד המבקשים שתהיה להם בין האנשים סגולת השמן המגביהי לשבת על כל המשקין גם כי בעל השררה והכבוד נמשח בשמן המשחה. והיתה התשובה להם החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים כו'. ראה כמה הפליג המליצה בדבריו אלה אמר שעם היות שתשוקתו זאת אינה אהובה אצל החכמים והשלמים לראותם שאינה עד"ה תכלית החיים האנושים כמו שנתבאר בפלוסופיא המדינית עכ"ז להמצא להם תכלית ידוע ומונבל אשר ידומה היותו היותר נכבד שבתכליות המדומים מצד מה שנראה שנשתתפו בה אלהים ואנשים והן הנה פני הראות בעלי הדעת הזה כמו שביארוהו שם שמפני זה אין ראוי להעזב מהפועל הזה ללכת לנוע כשכור על העצים היבשים הנעדרים משום פרי. והנה כאשר מיאנה זאת הכת להתחבר בהם נטו להם אצל הכת אשר למטה ממנה במדרגה ולזה ויאמרו העצים לתאנה כו'. והם רודפי תאוות המאכל והמשקה למלא בטנם והיתה תשובתה להם החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה והלכתי כו'. ירצה כי עם היות שאינו התכלית המוסכם לחכמים כנזכר עכ"ז אחר שנמצא בו דבר כזב והוא היותו מתוק לחך וערב לגוף ודברים כאלו נדרשים לעצמם כי לא נשאל מפני מה נתענג שאין להם להעזב ממנו לנוע ולחוג כסכלים על לא תכלית כלל. ואחריהם החזיקו ביד רודפי התענוגים הבשריים המתאוים ללכת אחרי שרירות לבם ואחרי מראית עיניהם. כי למה שהוא התכלית היותר גרוע חשבו שלא ישיבו פניהם ולזה ויאמרי העצים לגפן כו'. כי הגפן הוא משל אל כל התענוגים אשר מזה המין כי זנות יין ותירוש ינובב האנשים וירגילם לערוה ואל כל מיני התענוגים הנלוים אליה וכמבואר מכמה מקומות. והיתה תשובתו החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים. וזה כי עם היות אינה תכלית מעולה אצל המעולים מ"מ נמצא בה דבר משותף לאלהים ואנשים שהשמחה נתייחסה לו ית' כאומרו שהשמח' במעונו (כתובות ח'.) עוז וחדוה במקומו (ד"ה א' ט"ז) גם האנשים ירדפוה והוא פני ההראות אשר בה ולזה שלא יעזב ממנה ללכת לנוע על העצים אשר אין להם פרי ולא ריח כלל. והנה לבלתי השמע להם שום בעל פועל מוגבל הלכו להם אל האטד אשר הוא נעדר הפרי והנה עלה כלו קמשונים ואדם יגע בהם ימלא ברזל וכאשר יסמוך איש עליו ובא בכפו ונקבה והוא ג"כ בליעל לפחיתותו קבל עליו זאת החבר' הפחותה אף כי לא יאמין בה עד שאמר אם באמת ובתמים וגו' באו חסו

בצלי. כי באמת החוסה בצלו בצל הקצף הוא חוסה. ואם אין תצא אש מן האטד כו'. כי הנזק וההפסד קרובים לבא אל הפחותים כשמתחברים זה לזה. והכוונה לפי מגמתו מובנת מעצמ' כי אמר כזה וכזה אירע לכם בלי שום חלוף כי אם שאתם במדרג' הזאת הפחות' שבמדרגות מי האיש מכל רודפי שאר המבוקשים המדומים יעזוב דרכו מלכת אחריהם להתחבר אליכם להיות לכם לראש ולזה הטיבותם אשר עשיתם כאשר בחרתם באיש נעור ורק מכל שלמות כי הוא הראוי לכם ואתם לו, ואם באמת ובתמים כוונתם אל פרנס שינהיג אתכם לשום תכלית אע"פ שלא מצאתם טוב ממנו בואו חסו בצלו אולי תקבלו ממנו צד תועלת. ואם אין אתם פונים אל תכלית רק לעשות העולה על רוחכם טוב או רע סוף שבהתחבר רעה אל רעה בערה כאש ואין מכבה. והנה זאת הכת הפרוצ' והפחותה כבר עלתה רעתה להרוס שאר הכתות בהתפשט בהם השלוח לבלתי השמר בתשוקתם היחס המכוון אבל ירדפו בכל לבבם ובכל נפשם אחר המועיל והערב כאלו כל א' מהם הוא הטוב המוחלט גם הטוב כשיבוקש מקצתם אינו מוגבל בעצמו רק יבוקש לתכליות אחרות כמו שאמרו חכמינו ז"ל הריני למד תורה על מנת שאקרא כו' (ספרי פ' עקב). או שיהרסו בעיון ברב או במעט עד שנוכל להמליץ על ענין הכתות האלה דוגמת מה שאמר גוברין תלתא רמינא לגו נורא מכפתין והא אנא חזי גוברין ארבע' שריין מהלכין כו' (דניאל ג׳:כ״ד). כי הכוונה האלהית היתה להמציא שלש מיני תשוקות לבד שהיו כפותין ומוגבלין הגבלה חזקה לבל יעברו את חוקם ואנחנו רואים בעינינו שמשתמשין בני האדם בארבעה וכלם בלי שום קשר של הגבלה וצמצום. ברם ריויה די רביעאה הוא בתכלית השלוח והקלקול. וכמה הפליגו חכמינו ז"ל להראות זה הענין בעינו במה שאמרו בהגדה (ב"ר פ' כ') ארבעה תשוקות הן אין תשוקת אשה אלא לבעלה שנאמר ואל אישך תשוקתך (בראשית נ'). ואין תשוקת גשמים אלא לארץ שנאמר פקדת הארץ ותשוקקה (תהילים ס״ה:י׳). ואין תשוקת הקב"ה אלא לישראל שנאמר אני לדודי ועלי תשוקתו (ש"ה ז') ואין תשוקת יצר הרע אלא לקין וחביריו שנאמר ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו (בראשית ד׳:ז׳) ועתה ראה איך כוונו לגלות אופן השמוש הנאות בשלשה התשוקות האלו מהטוב והמועיל והערב וצורך הגבלתו ופיסול הענין הרביעי לגמרי אשר כלו או מקצתו פגול הוא לא ירצה. והנה על תשוקת הערב אמרו אין תשוקת אשה אלא לבעלה. ירצה שהגבלת התשוקה הזאת להשיג המכוון ממנה היא בשלא תתפשט אלא במה שצריך לקיום האדם לבד. כי הוא צורך זווג אשה לבעלה לא בניאוף ובאופנים אחרים מהמותריים והקש על כל מיני הערבות של משלים באשה בכל מקום כמו שאמר ואל אישך תשוקתך. ועל תשוקת המועיל אמר

ואין תשוקת הגשמים אלא לארץ כלומר כי כמו שתשוקת הגשמים וצורכן אינה אלא לארץ כמו שנאמר והולידה והצמיח' (ישעיהו נ"ה:י') וכמו שאמר פקדת הארץ ותשוקק' כן ההצלחות המדומות מקניני העושר הנמשלות אל גשמי השמים כמ"ש מטל השמים מעל וכו' (בראשית כ"ז:כ"ח) אין תועלתם לאדם רק להתפרנס מהם כל הימים אשר הוא חי על פני האדמה. והנה המתעסק בהם לזולת הכוונה הזאת הנה הוא הורס ההגבלה המחוייבת ונמצא טורח על עולם שאינו שלו. אמנם על תשוקת הטוב אמר ואין תשוקת הקב"ה אלא לישראל והיא תשוקת הקב"ה באמת לא נתנה רק לישראל אשר הישירם בתורה האלהית על הטוב והישר במה שהוא טוב וישר. לא שיבחרו הנראה טוב והוא רע בבחינת דברים אחרים כמו שנוהגין שאר האומות. כי לזה אמר אני לדודי ועלי תשוקתו כי עלי לקבל אופן תשוקתו המוגבלת אל הטוב מצד עצמו ולא על דרך השלוח. ואחר שהגבילו שלשה מיני התשוקות האלו על השערתם וגבולם האמתי אמרו על הענין הרביעי הבלתי מקבל ההגבלה אין תשוקת יצר הרע אלא לקין וחביריו כי קין לא בא אל המעשה ההוא בתשוקה מוגבלת אל דבר רק ברצון מוחלט ובבולמוס משולח. כן האנשים הנמשכים אחריו אין כוונתם לבחור בדבר ולא למאוס בדבר. רק שמטבעם הוא השלוח והעדר ההגבלה והיא תשוקת יצר הרע כמ"ש ואליך תשוקתו. והיא כוונה טובה להם בזה הענין. ועם זה שאמרנו נודע איפה טעם החלוף הנמרץ הנמצא בין רעים וטובים והוא שכבר נשאל בין הפילוסופים בשיאמרו אחר שהדמיון יוליד האהבה בנאהבים כמו שנתברר לנו בפרק החבור אשר בשער השמיני אשר לזה היו הטובים והישרים כלם אהובים להשתתפם והדמותם בטוב וביושר הנדרשים מהם. והרשעים עם היותם דומים ושוים בתשוקת חיי התאוות הרעות אין שלום אמר יי' לרשעים אבל תמיד הם שונאים זה לזה ומתגרים זה עם זה. והיה זה הענין כפי מה שאמרנו. וזה כי הצדיקים והישרים הם מתאחדים בדבר מוגבל ביושר וסדר. כי הגבלת היושר ההוא תיחדם ותשים אותם שותפים ודומים אשר מזה תמשך אהבה ואחוה ביניהם מבלי פרוד עצמי. ואם יראה לפעמים ביניהם מחלוקת הסברות ושמי דעות הנה לא יצאו מההגבל' ההיא אשר בה השתוף. אבל הם ענינים נכנסים בתוכה ומקיימים אותה מצדדים מתחלפים כל אחד לפי סברתו. לא יספיק החלוף ההוא החלקי להפרידם אדרבה יוסיפו אומץ בהתאחדם אל עצם ההגבלה ההיא. משל לשני חכמים העוברים לפני המלך. האחד יכסה את ראשו. והשני יסיר את מצנפתו. כי עם שנתחלפו במעשיהם החלקיים כפי מה שחשב כל אחד מהם כי הוא דרך הכבוד. הנה נשתתפו בהסכמה אחת כי החלוק הכבוד למלך הוא הראוי והנאות וכמה הפליגו חכמינו ז"ל להורות זה במה שאמרו פרק קמא

דקדושין (ל':) מאי כי ידברו את אויבים בשער אמר רבי חייא בר אבא אפילו האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקים בתורה בשער אחד נעשו אויבים זה לזה ואינם זזים משם עד שנעשו אוהבים זה לזה שנאמר את והב בסופה אהבה בסוף. וזה כי בהתחלה כשיעשו דברים מתחלפים או יאמרו דעות מקבילות יראה שהם מתנגדים לגמרי כמו שיהיה הענין באלו האנשים שאמרנו. שלכאורה יראה שהא' חפץ ביקרו של מלך והשני לא כן ירצה. אמנם כשישאו ויתנו בדבר ויודע טעם כל אחד מהם ימצא לסוף כי הכבוד אשר ידרוש האחד הוא עצמו מה שידרוש השני והוא הדבר אשר ייחדם. והוא טעם אמרם ז"ל הללו מטהרין והללו מטמאין הללו מכשירין והללו פוסלין הללו מזכין והללו מחייבין ואלו ואלו דברי אלהים חיים (חגיגה ג':) כי כוונת כלם להעמיד התורה והמצוה על הצד היותר שלם שאפשר ולהפיק רצון האלהים שהנחילה לנו. ולזה היו כל הסברות ההם נכנסות תחת גדר ההגבלה ההיא ומקיימין אותה כמו שאמר על זה כלם נתנו מרועה א' (קהלת י"ב:י"א). ומזה הטעם אמרו כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים כו' (אבות פ"ה). והוא כאשר יהיה כמחלוקת בית שמאי ובית הלל. שהוא מזה האופן שהענין הכללי אשר ירצה האחד הוא אשר ירצה חברו ולא יתחלפו כי אם בענינים החלקיים הפרטיים. הלא תראה דבר זה מפורש במקרא והוא כשבנו בני גד ובני ראובן את המזבח אל גלילות הירדן אל עבר בני ישראל (יהושע כ"ב:י"א). כי הנה בתחלה כאשר חשבו שכוונתם למרוד בה' עלו עליהם לצבא ואמרו להם מה המעל הזה אשר מעלתם כו'. אמנם כשהשיבו להם דבר לאמר חליל' לנו ממנו למרוד ביי' ונאמר נעשה נא לנו לבנות את המזבח לא לעולה ולא לזבח (שם). והכוונה כי אדרבה הית' כוונתם להרחיק שמץ ההסרה מעל השם בהיות המזבח ההוא שם יושב ובטל מהקריב עליו עולה וזבח כי זה יהי' עדות מפורסם שהביטול ההוא יהי' לקיים מה שנאמר בתורת משה השמר לך פן תעל' עולותיך כו' כי אם אל המקום כו' (דברים י"ב:י"ט). כי בזה יקרא שם ה' עליהם וזכרו לא יסוף מזרעם. ויהי' אומר לא לעולה ולא לזבח כמו ללא עולה וללא זבח כמו שפירשוהו באומרם בסמוך כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דורותינו אחרינו לעבוד את ה' לפניו בעולותינו ובזבחינו ובשלמינו ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו. הנה שהודו שהמזבח הזה בהיותו בטל היא מורה על מצות ה' עליהם שלא תהי' העבודה בקרבנות רק לפניו בבית המיוחד אשר נקרא שמו עליו והוא מה שפירשוהו עוד לגמרי והיה כי יאמרו אלינו ואל דורותינו מחר ואמרנו ראו את תבנית מזבח ה' אשר עשו אבותינו לא לעולה ולא לזבח כי עד הוא בינינו וביניכם. מ"מ כשגלו את דעתם הנה אז נהפכה להם המלחמ' לשלום ולאהב' רבה כי נמצאו כלם נכנסים תחת כוונה אחת וכמו

שאמרו היום ידענו כי בתוכנו ה'. שכולם נתכוונו לעבדו שכם אחד ונעשו אוהבים ולא אמרו לעלות עליהם למלחמה. וכן היה הענין עם משה רבינו ע"ה עמהם בתחלת ענינם כאשר יתבאר במקומו בפרשת מטות ב"ה. לא כן הרשעים כי למה שתכליתם הוא הרע והרע היא בלתי מוגבל אבל הוא נפרץ על דרכים רבים אין שום דבר שישתפם כי אפי' הרע ההוא שיכללם אינו אחד משותף לכל כי כל אחד הולך לבצעו זה ירדוף אחר שלוח תאות המאכלות וזה אחר הזמה וזה אחר העושק והמרוצה וכאלה רבות בלתי בעלות מספר עד שלא ימצא רשע דומה לחברו. לזה א"א שתמצא אהב' קיימת ביניהם רק קצת רצון וחברה הכרחית להגיע אל מבוקשיהם הפחותים הוא מה שאמר החכם נפש רשע אותה רע לא יוחן בעיני רעהו (משלי כ"א:י') ירצ' שאע"פ שישתתף רשע עם רשע בסוג הרשע בכלל עם כל זה לא יוחן בעיניו רעהו להיות לו עמו שום אהב' לפי שלא נשתתפו בדבר מיוחד יגבילם אחר שאין רשעו של זה כרשעו של זה ועל זה ימצאו ביניהם תמיד המריבות והקטטות ויופסד קבוצם ויתפשט ההפסד לקרובים אליהם כי אוי להם ואוי לשכניהם. ומזה חוייב מ"ש בסנהדרין פרק בן סורר ומור' (ע"א:) כנוס לרשעים רע להם ורע לעולם, כי כל כנסיה שאינה לשם שמים אין שום דבר יקיפה ויקבצה להיות אחד אבל רוב תכליותיהם או פחיתיותם יפרידום ויחלקום לכמה פאות ואין מקבץ כמו כנוס הצדיקים שהוא מקובץ ועומד:

[58]ועתה אחר שנתישב זה וזכרנו מעט מהרב' מהתכונות הנכללות בינינו ומהפעולית הנקבצות בקבוצנו בצירוף מה שנזכר בפילוסופיא המדינית באלו הענינים המועילים מאד לידיעתנו. הנה בכל מה שכתבנוהו בשערים שעברו בכל מה שסופר מאבינו הראשון ושלשת בניו שהם היו תחלת יישובו של העולם הכולל וחקוי צורתו של קין יודע איפוא כי הוא עצמו אשר נעתק במה שסופר מנח ושלשת בניו אשר מהם הושתתו

[58] יאמר כי תכונות ג' בני נח היו מקבילות לג' ראשי מחלקה ראשונה, ויורו ע"ז ג"כ שמותם. שם. אשר ממנו נולדו האבות הקדושים, ועם בני ישראל מאמיני האחדות ומקבלים תורת אל חי, נקרא כן בעבור השקפתו תמיד אל הטוב המוחלם הנרצ' בעיני הש"י ולקנות שם טוב על פי מדותיו ופעולותיו הישרות. חם, אבי כנען ומצרים ושכניהם יושבי אפריקא אשר תועבותיהם בימי קדם נודעות לרועו וגם עתה יתמכרו רק לפעולות בהמיות ודבר אין להם עם מלאכת מחשבת ועיון שכלי, נקרא כן בעבור חום טבעי ורתיחת דמו המסבבים לו נטיתו אחר החומר להשקיף תמיד אל הנאות גופו ותשוקותיו הבהמיות. ויפת. אבי יון ושאר יושבי אייראפא המשקיפים תמיד אל המועיל ומשתדלים בתיקון החבר' על צד היותר טוב להתנהג תמיד בכל מעשיהם על פי הרגש היופי והנועם כנודע מיושבי ארץ יון והרומיים הקדמונים, נקרא בשם יפת משרש יפה כמח"ל "יפיפיתו של יפת" מלשון יון היפה והערב להשמעות אזנים. גם המעשה אשר קרה לנח עם בניו רומז לדעת הרב אל מה שיקר' בכל העתים, כי רק חם, ר"ל התשודך אל החומר בעבור חום הדם היא תמיד סבת הרע, ורק שם ויפת, ר"ל התשוקות אל המועיל, והטוב הנרצה מונעות תמיד עשות הרע מן האדם בשומם עול הירא' והמוסר על שכמם, ומאז ועד עתה נועד חם וכנען שרומזים על התשוק' החמרית, אף שהיא הכרחית לקיום העולם להיות עבד עבדים ונכנע תמיד אל אחיו שם ויפת, ר"ל תחת יד תשוקות המועיל והטוב המוחלט הנרמזות במלות שם ויפת.

ב' העולמים שנית. כי הנה באמת נח הוא האדם שנמנו וגמרו עליו החכמים לאמר נוח לו לאדם שלא נברא משנברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו וי"א ימשמש במעשיו (עירובין י"ג.). כמו שביארנו כוונתם בשער שמיני. אמנם המעשים אשר ראוי שנפשפש בהם או שנמשמש בהם הם אותם אשר יורו עליהם שלש הבנים לפי מה שקראו בשמותם כל אחד ואחד על ענינו המיוחד לו. כי שם. הבכור למעלה זה שמו אשר יקראו יור' עליו שכתר שם טוב עלה עליו והיא אשר נמשח בשם ושמן טוב תחת שת הנברא בצלם אלהים. לאחוז בחלק השכלי הרודף אחר הטוב בהחלט אשר עליו נאמר טוב שם משמן טוב (קהלת ז'). אמנם חם והוא הצעיר במדרגה שמו מוכיח עליו שהוא הממלא מקום קין אשר חם לבבו ויותר מדאי אחר הערב בתאות הבהמיות אשר לאהבתם יבער כמעט אפו להרוג את הרועה המנהיג אותו והמגבילו בהם. והנה יפת הנה שמו יורה עליו שהיא אוחז בפעולת הראשון אבל שמיפה אותה בעצת השני והנהגתו והוא הוא ענין המועיל בעצמו. וכאלו חזר מעש' הבל לאיתנו. והנה נמצאו ב' החלקים האלה זה אצל זה להאחז יחד לתקן את אשר עותו החלק הג' ההוא הנוטה מהם אל קצה תאותיו. כמו שהיה הענין בעצי הגן שנמצאו עץ הדעת ועץ החיים סמוכים ומצרנים זה לזה כמו שאמרנו שם כי על הבחינ' הזאת אפשר שיכוין החכם באומרו טובים השנים מן הא' אשר יש להם שכר טוב בעמלם (שם ד') במה שיעזרו זה לזה בכל אותן ג' הענינים שזכרן שם באומרו כי אם יפולו וכו'. גם אם ישכבו שנים כו': גם אם יתקפו כו' (שם). והאחד יהי' זה הנפרד מהם המיוחס אל חם. והפירוש על זה האופן מובן במעט התבוננות אלא שמה שאמרנו בו בשער הקודם היא היותר ראוי מצד ויכוחו עם החלק הגדול שבהם אשר הוא ראוי לתוכחה עם סמיכותו אל מאמר יש אחד ואין שני כו'. כי הוא הבכור בלי ספק והנה זה הענין הנפלא מהעזר משני כחות אלו האחים והתחברם יחד להנצל מפחיתות האח הקטן והנבזה יורה על אמתתו וההישרה אל הודעתו מה שסופר ממעש' שהיה להם עם אביהם בזה. נאמר ויחל נח איש האדמ' ויטע כרם וישת מן היין וישכר כו'. וירא חם כו'. ויקח שם ויפת את השמלה כו'. ואמר כי כאשר נח איש האדמ' כלומר הנכנס תחת האדם הראשון חטא כאביו לנטות אחר חמרו ויטע כרם ושתה מיינו וישכר ויתגל בתוך אהלו. כי הנה חם בנו בא וראה אותו כי טוב הוא ובוחר בו ורוצ' להשתקע בענינו כי הראיות המוזכרות בענין הם על דרך ראיתי אני בלבי (שם ב' וה') רואה אני את דבריו (ראש השנה כ"ה.). ואמר כי בהשתוקקו לזה יצא חוץ למחיצתו ויגד לשני אחיו הנכבדים ממנו והוא ענין הפתוי. כי כמוהו יטעמו מכוס התרעלה גם שמריה ימצו ישתו. והם שומרים משמרתם ואומרים לא נשתה. ועתה ראה כמה הישיר הכתוב בהזכיר איך

דקדקו מאד לעשות מעשה זה על דרך הצניעות תכלית מה שאפשר. דכתיב ויקחו את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחורנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחורנית וערות אביהם לא ראו. וזה שהם שמו השמלה על שכמם והלכו כל גופם אחורנית אך כדי שיוכלו לכוין לכסות ערותו חזרו פניהם אחורנית כלפי אביהם לראות קצת גופו. וזה אופן מההבטה המצומצמת למה שרצו בה שאע"פ שירצו לפשט הראייה לכל מקום לא יכולו. ועל זה האופן יכלו לכסות ערות אביהם מבלי ראות ערות דבר. וכל זה הישרה עצומה למה שראו שיעשה מהפרישות המופלג כשירגיש אדם עצמו נוטה אל הקצה מהרוע כי אז טוב לו לישא על שכמו ועל חלקת צואריו עול הפרישות והסייג אשר הוא מסך מבדיל בינו ובין ערות אביו וינזר אחור ממה שכבר היתה בו ההתחלה. אמנם לפעמים יחזיר פניו לבד אל רצונו המאוה. אפס קצהו יראה לצורך החי וללקיחת קצת תענוג עד שימצא נהנה ונשכר וערות אביו לא יראה. והנה זה א"א לעשותו כי אם בהסכמת שני האחים קטן וגדול כי חבורם והסכמתם יחד הוא מה שנתיחד בכאן אל יפת כאשר אמרנו ולזה כאשר הקיץ נח מתרדמתו ונתעורר אל העצה הנכונה היוצאת מהסכמת שניהם אמר ארור כנען עבד עבדים יהי' לאחיו כי עם שהכח ההוא המיוחס אליו הוא הכרחי לחיי האדם לכדי חיותו אבל שראוי לו שיהי' כעבד נכנע משרת לעבודת אחיו ולשירותם ובמקום שקלל את הרשע ברך את ה' אלהי שם שהוא החשוב ונתנו לו גביר וכאלו אמר כי היותו על זה האופן מהעבודה והשירות בעצת השכל ותועלתו הוא עצמו מה שנתיחס אל יפת. ולזה אמר יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם. אמנם זה לא יהיה רק בשיהיה כנען עבד למו:

והנה אחר הדברים האלה במעט עיון תתבאר כוונת חז"ל באותו מאמר ששמעו פתח השער אמרו אשרי האיש זה נח. כי האושר נתן לנחלה אל השם הזה הכולל והמקיף אלו העניינים בכלל כענין שם האדם שאמרנו ולהיותו שלם בכח השכלי המכונה בכאן אל שם הנה לא אחז דרכו בעצת דור אנוש שנשתבש שכלם אצל האלהות ועבדו ע"א אבל בחר בטוב במה שהוא טוב ומטובו ייטיב לכל יתברך שמו. ובהיותו שלם בכח המכונה אל חם הגבול עצמו אצל הערב ולא עמד במנהג דור המבול אשר השחיתו את דרכם בזה עד לכלה. גם בהיותו על מתכונתו בכח ההוא המכונה ליפת לא ישב בלצנות בוני המגדל שלא היה ענינם רק חושבם שחיי התועלת הם עקר החיים כמו שיבא שער י"ד ב"ה. כי אם בתורת ה' חפצו אלו שבע מצות כו' זכרו שלמות החלק המעשי. ובתורתו יהגה כו' שהבין דבר מתוך דבר כו'. זכרו החלק העיוני שכל עצמו הוא להפליא העיון ולהגדיל התושיה בהכרת מעלתו יתב' וטובתו על כל נמצאיו והתיחד אליו בתפלות ורוב

ההודאות כי הוא ענין הדבקות האלהי אשר לשכל הזה כמו שעיין הוא מטעם הבאת הב"ח והביא קרבן וירח ה' את ריח הניחוח. והיה כעץ כו' ששתלו הקב"ה בתבה כו' הוא ענין מתן שכרו בצדו. אשר פריו יתן בעתו כו'. יאמר כי איש שלם כזה אשר כן נשרש בשלשת השרשים האלו יחוייב שיצאו תחתיו משפחותיו לתולדותיו כיוצא בהם ויהיה שם עקר. הוא עקר הפרי אשר בכחו זה לא הלך אחר עצת דורו של אנוש. ועלהו לא יבול. הוא חם אשר הוא אצל האדם כעלים אצל הפרי ובכחו לא עמד כדרך אנשי המבול: וכל אשר יעשה יצליח. זה יפת המורכב משניהם אשר בעבורו לא היה בדור הפלגה אשר עשו ולא הצליחו כי הוא עושה ויי' מצליח: לא כן הרשעים. זה דור המבול כי בשלשתן נפסדו ובשלשתן לקו כי השחתת בשרם ושארם שהוא נושא הערבות וכל קניניהם שהם כלי המועיל כלם ספו תמו מהכתוב האומר וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה כו'. אמנם החלק השכלי שבהם שלא נתבאר בביאור תנינן דור המבול אין להם חלק בעולם הבא והרי הן נשחתין לגמרי: כי יודע יי' דרך צדיקים. אלו נח ובניו הפליגו להורות בזה על מה שכתבנו בסוף השער הקודם אצל וינחם יי' כי עשה את האדם כי הכל היה ידוע אצלו מתחלה ועד סוף ועל מנת כן ברא העולם ועשאן וגדלן אע"פ שעתידין ליאבד כל הדורות האלו כי היה יודע יי' דרך צדיקים אלו נח ובניו כי הם אשר ישארו לסוף אלו הדורות לחדש בהם העולם. כי כן יאות לפי טבע הענין דוגמת המשל שהמשלנו והוא ענין נכון מאד כשתצרפהו יחד וזה שיעור מה שרצינו אליו הנה. אמנם כשנוסיף לחבר אליו עוד פרק נפרד לאות מאד למה שיסופר בזה החלק מהספור. קראתיו:

פרק ב

נגון עולם

יבאר בו שהעולם הגדול והקטן הם כשני כלי נגון הנערכים על יחס אחד:

[59] כוונתו, כי כמו שחכמת המוזיקא המשתדלת להוציא קולות ערבים למשמע אזן נוסדה רק על השתוות והסכמת הקולות השונים היוצאים מכלי זמר השונים, והתאחדותם בערך שוה ומקביל בין גבוה לנמוך, כן גם יסד ה' בעולמו, כי מקרי התבל ופגעיו יהיו תמיד מסכימים יחד עם מעשה בני אדם להרע או להטיב למו בהטיבם או בהשחיתם דרכם עלי ארץ, ואף כי באומה הישראלית המתנהגת תמיד לא לפי מערכת הכוכבים וטבעי הנמצאים כי אם על פי השגחת הי"ת על מעשיהם הטובים והרעים כמאה"כ והיה ביום ההוא אענה וכו' (כי הסכמת הקולות יחד תקרא בלה"ק עניה כמו קול ענות אנכי שמע ר"ל קול בני אדם המנגנים בקולם יחד בערך שוה) וכן אמרו חז"ל "אם בחקותי תלכו, חקות שמים וארץ וכו'," ר"ל כי חקות הטבע תהיינה תמיד בבחינתכם מסכימות אל לכתכם בחקותי או לא, ולא לבד בדרך כללי כי אם גם בדרך פרטי אחז"ל שעבירות מיוחדות מסבבות לעולם, ואף כי לישראל המונהגים בהשגת' פרטית. מקרים ופגעים מיוחדים, גם מאה"כ "במיתרין תכונן על פניהם" מורה לדעת הרב על מקרי התבל אשר כמיתרי כלי נגון יהיו מסכימים יחד עם מעשיהם הרעים. אח"כ אמר כי מחסד הי"ת ברא העולם בטבעים וחקים שונים. ולא בטבע וחק אחד השוה מכל צדדיו כי באופן זה הי' העולם נפסד כלו כרגע מדי

[59]יסוד מוסד ומקובל אל דעת אמונת השכר והעונש הזמנים אשר תורתנו הקדושה והאלהית היא ראשית דרכם. כי יחס גדול וקשר אמיץ יש בין הפעולות אשר יפעלום כתות האנשים מטוב ועד רע ובין טבע המציאות בכלליו ופרטיו. עד שיאמן כי בתקון ויושר פעולותיהם בכלל יתקיים ויתחזק טבע כל הנמצאות. ובקלקולם והפסדם יתקומם ויתקלקל גם הוא. וזה הענין הנפלא יתחייב מהיות הבנין האנושי הזה כעין בנין העולם הכולל אשר זה נקרא עולם גדול וזה עולם קטון. לפי היחס אשר לשניהם בכל דבריהם כלליהם ופרטיהם כמו שהוא מוסכם מכל החכמים. ולזה יתכן שימצא בין שניהם יחס גדול ממין היחס אשר אמרו חכמי הנגון שימצא בין שני כלי זמר השוים והנערכים על ערך א' ויחס א' לגמרי. כי בהניע טור מהאחד יתעורר אל קולו הטור שכנגדו בכלי השני מפני היחס השוה אשר ביניהם. ואולי שעל זה היחס היה כנור דוד מנגן מאליו ומתעורר אל ערבות קולו ונועם שיריו כמו שדרשו חכמינו ז"ל (ברכות ג':) על אומרו עורה כבודי (תהילים נ"ז:ט') כי כדאי היה נעים זמירות ישראל לכוין במלאכת המוזיק"א זה השיעור. והנה בני העולם הכולל הוא כעין הכלי הראשון אשר יש לו סדר וערך קבוע בכל מערכותיו עליונים ותחתונים לגמור על ידיהם מלאכת פרנסות העולם ומעשהו. לעומתם יהיו נערכים ומסודרים טורי סדרי בנין העולם הקטן החלקי לקבל פעולותיהם על נכון. אולם בהיטיב הכלי הקטון סדור מערכותיו יתדותיו ומיתריו לפי הערך הראוי ומתיחס אל סוד המציאות וטבעו בכללו וחלקיו הנה באמת בהניע אותם יתעוררו לעומתם טורי העולם הגדול ומיתריהם. ויוסכמו שניהם יחד זה לפעול וזה להפעל באופן שיושלם על יד שניהם הנהגת המציאות על הצד היותר נאות שאפשר כי כן יסד מלכו של עולם שיהיה כל העולם כלו קטון וגדול כאיש אחד קצותיו מתיחסים לקצותיו וחלקיו נענין אל חלקיו כענין שהם עליו כל חלקי הב"ח לתועלת כלל כי בזה האופן יכונו יחד לקבל השפע מאתו יתברך והוא עצמו מה שביארו יתברך על יד הנביא באומרו והיה ביום ההוא אענה נאם יי' אענה את השמים והם יענו את הארץ והארץ תענ' את הדגן ואת התירוש ואת היצהר והמה יענו את יזרעאל (הושע ב':כ"ג-כ"ד). אמר שהאל ית' הוא העונה ראשונה לקול שירי הכלי הקטון וטוב נגונו על דרך שאמר והיה טרם יקראו ואני אענה (ישעיהו ס"ה:כ"ד). והוא יתן טוב מענה את השמים שהם הטור העליון והיותר

החלו בני אדם להרע מעשיהם, אבל עתה שנברא בחקים וטבעים שונים יופסד לפעמים רק לאט לאט ובבחינה פרטית, לפי ערך ויחס מעשה בני אדם הרעים הפרטים ולא בדרך כללי, גם באופן זה יוכלו הצדיקים בהורותם לזולתם הדרך הטובה והישר', להגן יותר על נקלה על העולם מהפסדו החלקיי והפרטי במה שהיו יכולים למנוע ההפסד הכללי אם היה נמשך כרגע מרוע מעללי בני אדם, אנו היה נברא על פי חק טבעי אחד: וע"ז רמזו חז"ל באמרם "בעשרה מאמרות וכו' כדי להפרע מן הרשעים וכו' וליתן שכר טוב לצדיקים וכו'."

כולל בהשפיע שפע שבע רצון והם יענו בו את הארץ שהוא הטור השני בהסכים עמה בטוב ניגונה גם היא. והארץ תענה את הדגן שהוא הטור השלישי. והמה יענו את יזרעאל שהוא הטור הרביעי. והם האנשים הזורעים על בטחון האלהים וענייתו על הדרך הנזכר. והנה באמת ילך הדבר בסבוב כי הם המנגנים בראש והנענים בסוף על דרך אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (תהלים פ"ה). וכמה כוונו חכמינו ז"ל במדרש (ויקרא רבה פרשה ל"ה) אם בחקותי אמרו מאי אם בחקותי חקות שחקקתי בהם שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיהו ל"ג:כ"ה) חקות שחקקתי בהם את הירח דכתיב כה אמר יי' נותן השמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה (שם ל"א). חקות שחקקתי בהם את הים שנאמר בשומי לים חקו (משלי ח':כ"ז-כ"ח). חקות שחקקתי בהם את התהום שנאמר בחקו חוג על פני תהום (שם) חק וחוג לגזרה שוה. רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר חקים שהם חקוקים על יצר הרע שנאמר הוי החוקקים חקקי און (ישעיהו י':א'), אמר ר' לוי מקום שהוא משובש בגייסות הושיב בי המלך קוסטנדיי"נוס אחד בשביל לשמרו כך אמר הקב"ה התורה אבן ויצר הרע אבן. התורה אבן דכתיב ואתנה לך את לוחות האבן והתורה (שמות כ"ד:י"ב). ויצ"הר אבן דכתיב והסירותי את לב האבן מבשרכם (יחזקאל ל"ו:כ"ו). אמר רבי יצחק בר אלישיב חקים שהם מביאים את האדם לחיי העולם הבא: הנה שהורו על כל מה שאמרנו והוא בהודיע לנו כי כל טורי מערכות השמים והארץ כלם נסדרו ונתיסדו ע"פ התורה האלהית אשר בה נסתכל וברא את העולם כמו שכתבנו בשער ראשון עיין עליו. ומצותיה וחקותיה הם חקוקים על סדרי העולם שהוא הכלי הגדול גם על לב האדם שהוא העולם הקטון אשר בו נחקקו נרי מעללי איש ופקודותיו. וכאשר נתנה התורה האלהית ביד העם הנבחר הנה נמסר בידם סוד הניגון הזה וסדר עבודתו לתקן בו תחלה טבע יצר לבבו שהוא מטבעו משובש בגייסות. כל קביל די אתגזירת אבן דלא בידין לרכך ולפיצץ קשי לכו וחזקו שלא יחבל און ולא ילד שקרים כמנהג אישי העכו"ם כמו שפירש להם ביום הקהל ועתה אם שמוע תשמעו כו' והייתם לי סגלה מכל העמים כו' (שמות י"ט:ה'). כי בתקן האדם עצמו תחלה על זה האופן ודאי יתייחסו עמו סדרי העולם הכולל. להיות שמים וארץ שהם הטור הראשון. והמאורות שהם הטור השני. והים הטור השלישי. והטור הרביעי שהוא התהום שהם החלקים העקריים. ואשר שאר הטורים יתנועעו בעבורם ויתפעלו מהם כלם עומדים על משמרתם ונותנין השפע זה לזה תמידין כסדרן ונוטלין זה מזה כהלכתן עד שיושלמו בזה שתי הצלחות האדם על צד היותר נאות לו. כמו שיעדה שם התורה האלהית על השלמות ולזה אמר אם בחקותי תלכו כו' ונתתי

גשמיכם כו' (ויקרא כ"ו) כל הפרשה ההיא. ולא אמר אם תעבדו את האדמה היטיב כמנהג העמים לפי שאין הדבר תלוי אלא בשמירת יחס הניגון המשותף לשני הכלים אלו וכמו שיתבאר שם שער ע' ב"ה. ולזה כאשר האיש השלם איש חיל ויודע נגן יקרא צדיק יסוד עולם להיותו שומר סדר וחק כל הענינים האלה על מתכונתם כן הבלתי סדר הנמצא ברשעים יקלקל סדר זה המציאות ויפסידהו. אלא שבהיות ההפסד והקלקול חלקי בקצת הפעולות יהיה הרע המגיע להם חלקי גם כן באותם הדברים המתיחסים לקלקולם והפסדם כי אין ספק כי כמו שהונח שיש לכל הפעולות יחס עם טבע המציאות בכללו כן יש להודות יחס לחלקי הפעולות עם חלקי המציאות. וזה דבר נתבאר לרז"ל בכמה מקומות שאומרים על עבירה פלונית יגיע עונש פלוני ואמרו ז' מיני פורעניות באין לעולם על ז' גופי עבירות כו' (אבות פ"ה) וזולתם רבו מספר. ועל זה הדמיון עצמו אמר המשורר תמצא ידך לכל אויביך כו' תשיתמו כתנור אש כו' פרימו מארץ תאבד כו' כי נטו עליך רעה כו' כי תשתמו שכם במיתריך כו' (תהילים כ"א:י"ב). ירצה כי כאשר יהיו על זה השיעור מהמרד וקלקול סדר מעשיהם גם הסדר הכולל יקלקל בחציו עד שיראה שישים אותם לחלק אחד ובמיתריו בטורי סדרי המציאות אשר היה מנגן עליהם ילחם אתם כי יתהפכו להם למיתרי קשתות ויכוין לנגדם עד שישמיד חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם והצדיקים הנשארים ישישו וישמחו באבדן ויתחזקו בניגונן הטוב כמו שנמר רומה יי' בעוזך נשירה ונזמרה כו' (שם). אמנם בהיות הכלי סדר כולל ונוגע בכל טורי המיתרים אשר לכלי הקטון יהיה אז הקלקול וההפסד מגיע לכל פנות הבנין ונפל כלו בכללו ואין סומך, כמו שנתבאר זת מהספור אשר היינו עליו באומרו וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר כו'. כי בהיות רעתם כוללת. הנה טבע המציאות היה הולך ומתמוגג ולא היה להם על מה שיסמוכו. ולזה עצמו הוא מה שאמר בפרשת התוכחות אם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה ואם בחקותי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי כו' (ויקרא כ"ו). ופירשו חכמינו ז"ל לא לומד ולא עושה מואס באחרים העושים שונא את החכמים מונע את אחרים כופר במצות כופר בעקר (תו"כ פ' בחוקתי פ"ג) וכוונת הכללות כי בהרבות הקלקול וההפסד בכל חלקי פעולותיהם כן יתקלקל כנגדם הסדר הכולל ויאבדו בכלל. מה שלא יעשה כן כשיהיה הפסדם וקלקולם חלקי כמו שאמרנו. ויתכן כי באומרם חכמינו ז"ל בעשרה מאמרות נברא העולם והלא במאמר אחד כו' (אבות פ"ה). תוכלל כוונה זו בכלל מה שביארנו עליו בשער הג' כי הכל הוא דרך אחד וענין אחד. וזה שאפילו יונח שיכול להבראות על טבע וענין אחד כאשר ישר בעיני היוצר לעשות עם כל זה גזרה חכמתו

לברוא אותו על זה האופן מהחלוף והחלוק כמו שיכללוהו עשרה מאמרות הבריאה הכוללים העצם והתשעה מקרים שכתבנו וזה להשקפתו לתועלת היצורים ולטובתם וכאלו אמר לפי הדמיון והמשל שהנחנו שרצה להשלים מלאכת נגון העולם ומעשהו עלי עשור ועלי נבל בשיהיו טורי מיתריו אלו העשרה מאמרות המחלקים הנמצאות למינים ממינים שונים וטבעים מטבעים מתחלפים ולא ראה להשלימו דוגמת כלי נגון של טור אחד אחד לבד אפילו אפשר כן כדי ליפרע מן הרשעים לאט להם מעט מעט כשמאבדים את העולם שנברא בעשרה מאמרות בהפרע מהם מאמר מאמר לפי יחס חטאם עמו מבלי שיתקומם הכל ואף כי ירבו לפשוע ויופסד כללות מעשיהם עד השתנות עליהם כל סדרי בראשית לא יושלם עונם בכמו זה השיעור עד דורות הרבה וידחה הרע וההפסד כל מה שאפשר לדחותו בכל מה דאפשר מתקנינין וגם בזה עצמו יותן מקום לצדיקים לקיים את העולם ולהגין בעדו לבל יענש כלל דוגמת הענין הראשון מה שסמכו לומר יו"ד דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין לפניו עד שהביא עליהם את מי המבול (שם) יורו כי ענין העשרה מאמרות הוא עצמו ענין האריכות אפים שבה האריך את הרשעים כל הדורות ההם העשרה אשר האריכו בהם ברעתם עד שנתמלאה סאתם ולא יוכלו עוד עמוד. אמנם הענין הב' הוא מה שאמר בסמוך עשרה דורות מנח ועד אברהם כו'. כי אע"פ שהיו הדורות ההם מקלקלין הוא היה מתקן באופן שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שהעיר ממזרח צדקתו של אברהם אבינו ומלט הוא את העולם כלו: וזה שיעור מה שכוונו אליו בזה הפרק אשר אחרי השער אשר בהקדמתם יחד נבא לביאור מה שהיינו עליו מזה הספור. האמנה בשיעור תחלה הספקות הנופלות בה:

א מה שיראה כפל ומותר בזכרון תולדות נח במספרם ושמותיהן אחר שעבר הזכיר בפרשה ראשונה ויולד נח את שם את חם ואת יפת. וכפל השם באומרו נח נח איש צדיק כו'. וטעם את האלהים התהלך נח: ב המותר והכפל שיפול בזכירת עון דור המבול באומרו ותשחת הארץ כו'. וירא אלהים כו'. ג והקימותי את בריתי אתך כי לא נודע עדין שהיה ברית עמו וחכמינו ז"ל נדחקו לומר שצריך ברית על הפירות שלא ירקבו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור (ב"ר פל"א): ד למה נענשו דור המבול אחר שלא הוזהרו בדת אלהים ואם תאמר שהדת הטבעית תחייבם מיתה אם כן למה נשנו מצות כאלו בתורה האלהית הרי הוא מותר. ועוד מה ראה לדונם במבול של מים מזולתו מהעונשין: ה מה שנמצא כפול אומרו ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ ויבא נח ובניו כו'. מפני מי המבול מן הבהמה כו'. עד כאשר צוה אלהים את נח במה שחזר אחר כך

לומר דברים כהוייתן בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני כו'. בעצם היום הזה בא נח כו'. המה וכל החיה למינה כו'. כי הכל מותר גמור שלא העלו בו המפרשים דבר הגון. מלבד מה שיראה שסותרין הכתובים זה לזה באמרם על זמנים מתחלפים שנכנס בהם נח אל התבה מפני מי המבול. וכבר נדבר במה שקדם מה שיספיק שכרותו של נח וסכלותו של חם ומה בא לראות כי יצא לחוץ לדבר וקללתו של כנען וברכת שאר הבנים ואחרי זה נבא אל הביאור.

אלה תולדות נח. למה שהיה נח בדורו אכן כאדם בדורו כי כמוהו היה האב הראשון לכל המין האנושי כמו שהקדמנו היה מהראוי שינתן בו ובעניניו ובבניו סימן אל החיים האנושיים המכוונים בבריאתו ואופן התישרם אל שלמותם והשגת הצלחתם האחרונה עד שתהיה פרשה זו כראשונה בכל הדברים האלה כפי מה שביארנו. א ולזה אחר שהודיע ראשונה מציאות נח ותולדותיו כאחד א' מאבות השלשלת שקדמו חזר עתה לזוכרם מצד מה שהיה האב עם תולדותיו אלה ראשית עריסה לעולם כאב הראשון ולזה זכר שמותם ומספרם שנית לעורר אותנו שנרמז בהם הענין עצמו הנרמז בג' בני אדם. אמנם אמר ראשונה אלה תולדות נח נח איש צדיק כו'. להעיר על ענין נכבד מאד והוא כי לפי שפעולות האדם יתחלקו אל מה שיפעלם מצד מה שהוא חי ואל שיפעלם מצד מה שהוא אדם בהחלט כמו שזכרנו בתחלה בחלוקה הראשונה. כי פעולות כחות ההרגש והחיות לא יפעלם רק מצד השתוף שיש לו עם הב"ח. אמנם פעולות השכל והמעלות יפעלם מצד צורתו. כמו שהאריה דרך משל אוכל ושותה ומוליד מצד שהוא חי ומתגבר ביתר עז מצד מה שהוא אריה. ולזה אמר כי תולדות נח מצד מה שהוא נח כלומר האדם מצד מה שהוא אדם הוא להיות צדיק תמים וכמו שאמרו עקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים (תנחומא פ' נח). ואומרו צדיק תמים. ירצה צדיק בכל דרכיו לא בדבר הצדק המיוחד בחלוק הממון לבד שהפכו הוא נבל: אלא הצדק הנאמר על מי שהוא שומר התורה בכללה שהוא כולל כל המעלות ומתמים אותם והפכו הוא הרשע העוזב תורה. כמו שכתב החוקר בשני ממאמר ה' מהמדות. ולפי שבענין הזה יתקרב האדם אל האלהים והוא הדבר המיוחד שבו יתמעט הריחוק אשר בינו לבינו יתברך אמר את האלהים התהלך נח כי בכל כחו שנס את מתניו לרוץ המערכה בדרכי הש"י על דרך שנאמר ויתהלך חנוך את האלהים (בראשית ה':כ"ב). האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו (שה מ"ח) ודוד אמר אתהלך לפני ה' כו' (תהילים קט"ז:ט'). אמנם טעם אומרו בנח בתחלת ענינו צדיק כו' את האלהים התהלך נח הוא מה שנאמר לאברהם בסוף התהלך לפני והיה תמים (בראשית י"ז:א') עם היותו שלם ממנו במעלה כמו שיבא בפרשת

מילה. וכוונת חכמינו ז"ל בהבדל אלו המאמרים תתבאר יפה בתחלת ספורו של אברהם שער ט"ז ב"ה: ויולד נח כו'. אמנם נח לבד לא מצד מה שהוא נח הוליד שלשה בנים אלו הנקראים בשם על שם מעשיהם שם וחם ויפת כמו שקדם ענינם. אשר ממציאותם והרכבתם נפלגה הארץ להיות על האופן שהיא בהמצא בה מכל חלקי חיי בני האדם ומיניהן בסדר והגבלה מה על הדרך שכתבנו באורך בשער שקדם. ותשחת הארץ כו'. ספר שכבר היו כל בני האדם הנמצאים על החלוקה הרביעית המקולקלת שזכרנו שהם בלי שום הגבלה אבל הם נשחתים לגמרי כאשר ייחסו אותם חכמינו ז"ל לקין וחביריו (ב"ר פ"כ). אשר תשוקת היצר הרע תרדפם ותבהלם כנוע עצי היער מבלי השקפת שום תכלית אשר חרף אותם יותם בן ירובעל ופתר חלומותם באומנו תצא אש מן האטד כו' (שופטים ט׳:ט"ו). כי באמת המנהיג אותם לא ישיב ידו עד השמידו אותם והוא לא ימלט והמחוייב ממה שכתבנו בפרק הנגון כי בהשחית כלל מעשיהם ובקלקל כל טורי הכלי אשר בידם לנגן יתבלבלו ג"כ טורי הכלי הגדול הנערך לנגדו ויפסד נעימותו ויהפך עליהם שירו לבלע ולהשחית. ב הוא מה שאמר וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כו'. יאמר כי ראתה חכמתו ית' כי נשחתה הארץ ולא תוכל שאת מחמת כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ כו'. והוא מה שאמר הש"י לנח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם. ירצה שבא קצם ונעשם כפי מה שראויים ליעשׂ מפני החמס המגיע לארץ מפניהם והנני משחיתם ומסיר אותם מעל פניה. אמנם אתה ששמרת יחס הנגון להיותך צדיק תמים ראוי שישמרו לך סדרי העולם כלו עם נגונו ורני פלט יסובבוך סלה. לכן עשה לך ולהצלתך תיבת עצי גופר כו': ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ כו'. ד כי הוא העונש היותר נאות והיותר צודק לפי ההשגחה האלהית וזה כי טבע המים לכסות הארץ ואינם עומדים רק שמאמרו ית' המצוה תמיד לעמוד על מצבם ושלא יהרסו לצאת מגבולם כמ"ש המשורר כי ישר דבר ה' וכל מעשהו באמונה אוהב צדקה כו' כונס כנד מי הים כו' ייראו מה' כל הארץ כו' (תהילים ל"ג:ח'). וכמו שאמר הנביא האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים כו' (ירמיהו ה׳:כ"ב). והכוונה כי הכל תלוי ועומד באמונתו יתב' מבלי שום חיל וחומה יעכבו להם כאשר יתבאר בשער הבא בע"ה. אמנם זה הברית וקיום האמונה זו לא יעמדו כי אם עם השומרי' אמונתם וחק הגבלתם במעשיהם. אבל עם העוברים חקם ומפירין בריתם אף אני אסלק את בריתי ואמונתי וחסדי אפיר להם ואסיר גבולות ימים וישוב טבע המים לאיתנו ושטף ועבר ואין מציל. ג אמנם אתה ששמרת בריתך ועמדת על הגבלת חייך חסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט: והקימותי את בריתי זה אתך ובאת אל

התיבה אתה ובניך ואשתך כו'. ומכל החי מכל בשר כו'. והנה הודיעו מי ומי העתיד לבא בה לשני טעמים. הא' להודיעו כי מכלם ישאר לצרכם שארית בארץ ולא יחסר להם שום אחד מהם. והשני כדי שיתישר מדעת תכליתה ורוב מיני הנמצאים הנכנסים בה וכל מה שיצטרך להם למאכלם בכל הזמן ההוא אל מעשה התיבה ואל תוכן צורתה במחיצותי' ומדורותיה אשר א"א לכוין להם באופן אחר אשר על זה הכיוון נאמר ויעש נח ככל אשר צוהו ה'. כענין ויעש כן אהרן כו' (במדבר ח':ג'). ואז"ל מלמד שבחו של אהרן שלא שנה (ספרי פ' בהעלותך). ד ומעתה יודע איפה למה נענשו דור המבול ואם לא נזהרו כי הם גמלו לנפשם רעה כלה ונחרצה וגם הוא יתברך חיבם ויבא מעל ראש רשעים בהניח מוסדות עולם על טבעם זאת ועוד שאפילו תמצא לומר שלא היה ראוי להענישם בבחינת החוטאים לסבה זו מ"מ חוייב לבערם בבחינת החטא עצמו משל לעושה אוצר חדש בתוך ביתו לאצור בו תבואה ועוד מעט נתעפש עפרו וירם תולעים ויבאש אשר לא מצא שום תקנה להעביר הרמה ממנו כי אם להדליק בו האש יום או יומים להעביר בתוכו אמת המים כי לא יעשה זאת להעניש התולעים רק להשיב האוצר אל כנו כמשפט הראשון שעלה במחשבתו. וכמ"ש כי לדעת רז"ל (סנהדרין נ"ז.) אתורה ואמצות עברו ונענשו שהרי אדם הראשון קבל מצות שנאמר ויצו יי' אלהים על האדם כו' (בראשית ב':ט"ז). וכבר כתבנום בסוף שער הז'. והנה בני נח גם בני אדם אזהרתם זו היא מיתתם (סנהדרין שם). ואם חזרו ונשנו למשה בסיני לאו קושיא היא כי החלוף מהם רב ועצום מאד אם מפני הגבלתם והשערתם הנפלאה ואם לחייב עליהם בבית דין של מטה ואם לחלוקי העונשים איזה לקרבן איזה למלקות איזה למיתה איזה לדין שמים מה שלא היה כן במצות בני נח רק העובר בקטנה או בגדולה אחת דתו להמית. כי חכמה נפלאה היא להשמר בהתחלה בג' ענינים. האחד למעט את המצות שלא יכבדו עליהם. והשני שלא להטריד דעתם בחלוקי דינים והבדלי עונשים. והשלישי להחמיר את העונש כדי שלא יהיו מצות קלות בעיניהם. וברוך הוא כי אין כמוהו מורה ויודע פשר דבר: ויאמר יי' לנח בא אתה וכל ביתך אל התיבה כו'. מכל הבהמה הטהורה כו'. אחר שעשה את התיבה בצביונה ובקומתה כאשר צווה ולא נתעצל להיות דבר רחוק ונפלא אשר לא נהיה כמוהו מימות עולם הוסיף שנית לומר לו שכבר יוכל לבא הוא וכל ביתו אל התיבה כי לימים עוד שבעה יבא המבול אשר אמר לו בתחלה ובתוך ז' ימים יאספו אליו כל הבאים להחיות זרע. ועוד הוסיף לצוות אותו כי מאותם שיבאו שנים שנים כלומר זוגות זוגות יקח לו מכל הטהורים ז' ז'. גם מעוף השמים הטהור ז' ז'. וזה הוא פלא גדול שתהא התיבה קולטת כל אלו המינים המשובעים עם היות שלא

עשה נח התיבה מתחלה אדעתא דהכי והרי אז"ל שזה אחד מהמקומות שהחזיק מועט את המרובה (ויקרא רבה פ' י'). גם הרמב"ן ז"ל בלאו הכי חשבו לנס ופלא: ויעש נח ככל אשר צוהו ה'. ה עוד הוסיף לספר בשבחו כי גם בזה לא פקפק ולא הרהר שמא לא יהיה הדבר ולא יבא בעת ובעונה ההיא עם היות דבר נפלא מאד אשר לא נשמע כמוהו אבל התחילו לבא הוא וביתו אל התיבה ולהכניס לתוכה כל הבעלי חיים ההם וכל צרכי מזונותיהם והן נכנסין ויוצאין להשלים מעשיהם בחריצות גדולה כאלו היה רואה בעיניו את מי המבול באים עליו והוא אשר ביארו הכתוב בפירוש באומרו ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים כו' ייבא נח ובניו וכו' מפני מי המבול. ירצה כי עם היותו בן ת"ר שנה שהזמן הארוך ההוא יספיק להודיעו מצד הנסיין כל הקורות המתרגשות לבא ולא עוד אלא שהמבול אשר כן נאמר לו היה מים על הארץ שהוא דבר שהיה לו מבוא לידע טבע הגשם הראוי לבא מצד התחלותיו הטבעיות אם מהסיבות הארציות ואם לשום חבור מהככבים אשר יתחדש להם עכשיו וכבר בקשו חכמי הדור ההוא שום סבה למבול ההוא המיועד ולא מצאו ולזה לא האמינו ויקשו את ערפם. אמנם הוא ירא את ה' והאמין לדברו ובא הוא ובניו ואשתו אל התיבה כאשר צוהו ה' מפני מי המבול ירצה כאלו כבר ראה המבול בעיניו והוא דבר שיש לו זכות בו ואוכלי המן יוכיחו אשר לא היו מאמינים מה שנא' להם מפלאי המן עד שראו בעיניהם. ואמר שנשתדל בכל עוז באותן שבעת ימים שנתן לו להיות בתוכה המה וכל החיה וכל הבהמה כו'. עם שהיו נכנסין ויוצאין לעשות מצוה כתקנה. אחרי כן ספר לענין מעשה ויהי לשבעת הימים ומי המבול כו'. בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני כו'. ויהי הגשם כו'. בעצם היום הזה בא נח כו'. וזה עדות ברורה כי בראשונה לא כוון לקבוע זמן המבול מצד עצמו ולזה לא הזכיר לא היום ולא החדש גם עכשיו אמר כי כשבאו נח ובניו כו' וכל החיה וכל הבהמה כו' כאשר צוה אותו אלהים ויסגור ה' בעדו כי עד הנה היה נכנס ויוצא ועדין לא הוסגר. וכבר כתבנו בסוף שער י"א כי צורך זה המספר היה להודיע נאמנותו יתב' במ"ש והיו ימיו מאה ועשרים שנה והוא נכון. זהו שיעור מה שרצינו אליו בזה החלק המספר מנח ותולדותיו ותוכן טבעם והשחתתם ואבדנם. אמנם עדין יש לדעת מה טיבו של ספור זה ותועלתו אשר תספר אותו התורה האלהית סמוך למעשה בראשית וזה מה שיתבאר בשער הבא ובחלק הספור הנאות אליו ב"ה:

שער יג

פרק א

שהמבול הוא מופת חותך לחדוש העולם ולקיום הנסים המפורסם על ידי ידיעת ההפכים. וביאור שמש בגבעון. וחזרת השמש.

ויהי המבול ארבעים יום

עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין לפניו עד שהביא עליהם את מי המבול (אבות פ"ה):

[60]עם היות שידיעת ההפכים אצל החוקרים במופתיהם אחת היא עם כל זה כבר יישלם חוזק המופת כשיבחן בשני הפכיו. המשל כי כשנדע שהיובש מקבץ החלקים יודע איפה שהלחות יפרידם כי חוייב שימשכו מאיכיות הפכיות פעולות הפכיות. ואם אמר הכתוב מזרה ישראל יקבצנו (ירמיה ל"א) זה יהיה על דרך נס ופלא כמו שיעידו עליו דבריו באומרו שמעו דבר ה' גוים והשמיעו באיים ממרחק (שם) ואמר מזרה ישראל כו'. שנראה שמיעד דבר זר ונפלא והוא שמסבה אחת בעינה ימשכו שתי פעולות הפכיית מה שלא יעשה כן על המנהג הטבעי בשום פנים. או שיאמר כן על דרך הסבה הרחוקה

[60]כוונתו בקוצר, כי כל דבר יתאמת אל המשכיל יותר בהתבוננו בו בבחינה מכופלת. ר"ל אם יבחין הדבר בעצמו ובהפכו ד"מ אמתת המשפט שכל משולש יש לו שלש צלעות יתאמת לנו יותר אם נבחין אותו מצד עצמותו שגדר משולש הוא מרחק מוגבל משלשה קוים שהם ג' צלעותיו, וגם מצד הפכו, כאשר יודע לנו שמשולש בעל פחות או יותר מג' צלעות הוא דבר נמנע, על כן אמתה לנו התורה הקדושה אמונת החדוש ג"כ משני צדדים אלה, כי ספרה לנו תחלה סדר הבריאה הנכון והמתוקן כראוי המורה לנו מצד אחד אמיתת אמונת החדוש, ואח"כ ספרה לנו ג"כ חרבן העולם והפסד כל חקי הטבע במי המבול, שהוא כעין ההפך מהבריאה, להורות לנו ג"כ מצד אחר לא לבד אמונת החדוש ברצון הי"ת (כי לפי אמונת הקדמות שהוית העולם נמשכת תמיד מהוית הי"ת לא היה אפשרות לאבדן העולם ע"י המבול בבחינת צורתו הקדומה,) כ"א גם שהטבע כלו ביד הבורא תמיד, ולפי מעשינו הטובים והרעים ישנה וירחלוף חקיה לפעמים, ובזה יותן יד ומקום לאמונת האותות והמופתים והנסים המסופרים במקראי קודש ובדחז"ל, ופה מצא הרב מקום לחלוק על קצת מחכמי ישראל ובתוכם הרלב"ג אשר השתדלו לבאר הנשים המסופרים האלה בדרך טבעי, והניעם לזה מה שחשבו שאם ילוקחו הדברים לפי פשוטם יהיו הנסים שנעשו ע"י שאר הנביאים כהעמדת השמש והירח ע"י יהושע, ועצירת טל ומטר והחיות בן הצרפית והשונמית על ידי אליהו ואלישע, והחזרת צל המעלות ע"י ישעי' יותר גדולים ונפלאים מהנעשים ע"י משה אדון הנביאים כלם, ודחה מאמרם זה בשתי תשובות, האחת, באמרו כי לו הביא הצורך וההכרח את משרע"ה לעשות נסים כאלה ועוד יותר נפלאים מהם מה נקל הי' לו לעשותם, ולא לחסרון ופחיתת מעלה נחשבת לנביא שלם זה, מניעת עשותי נס, שלא הי' בזמנו הצורך אליו, והשנית כי נוכל לאמר שהנס הנעשה ע"י שינוי הברואים התחתונים ותכונתם בעת אשר ישארו כחות העצמים העליונים המניעים הכל על פי חקי הטבע על מתכונתם, יותר גדול ויותר נפלא מהנס הנעשה ע"י שינוי הגרמים השמימים, וכחות העליונים בעצמן, כנודע לכל מבין, שהסרת המסובב בהשאר סבתו עוד, יותר נפלאת מהסרת הסבה בעצמה, כמו שנקל יותר למנוע סבוב המים המניעים את הרחים, מעצירת הרחים בעצמן, בעת יסבבו המים עוד את גלגל הרחים, וע"כ היתה סגירת פי האריות לבל יזיקו לדניאל, נס יותר גדול מאלו המיתם הי"ת. מלבד זה גדול גם בזה כח מרע"ה משאר הנביאים, שהמופתים שנעשו על ידיהם נעשו רק אחרי הפצרת תפילותיהם משא"כ משרע"ה, אשר בקלות ובמהירות עשה כל מופתיו, ונדמה בזה לשר נכבד משנה למלך אשר שרביטו בידו לעשות כל אשר יחפוץ, וע"כ נקראת רק מדרגת נבואתו, ידיעת ה' פנים אל פנים.-

כמו שהוא הענין בהויה וההפסד שעם שהם הפכים שניהם נמשכים מטבע ההויה הכוללת. והוא מה שביארו באומרו ושמרו כרועה עדרו. כי הרועה פעם מזרה הצאן ופעם יקבצם ושני הענינים יהיו מסדר הרעיה וטבעה. כן האלהים פעם יזרה ליסרם ולהוכיחם ופעם יקבצם והכל מכח ההשגחה בהן להיטיבן. אמנם מסבה אחת קרובה לא יתכן זה. ולזה כשנדע פועל ההפך האחד כבר חשבנו שידענו פועל הפכו. אמנם כשיבחן הדבר משני צדדיו כבר יסולק כל ספק שישוער בלמוד זה. אם מצד ההנחה עצמה שמא היתה אצלו דמוי לבד או אם שמא היה כן במקרה לא בעצם וכדומה. צא ולמד מה עשה גדעון בן יואש כשרצה שיתאמת אצלו המופת בהחלט בקש נסיון הגזה משני הפכיה. כי בתחלה גזר עיונו שהמנהג הטבעי לארץ לפי קרירותה שיתקיים בה הלחות זמן יותר ארוך מהגזה אשר לחומה הטבעי תיבשהו. לזה שאל בהפך זה ואמר אם טל יהיה עלהגזה לבדה ועל כל הארץ חורב כו' (שופטים ו':ל"ז). אמנם כאשר היה לפי דברו עלה בלבו ספק כי שמא היה כן לפי המנהג הטבעי במה שנמשך החורב אל יובש הארץ אשר בטבעה. ושרפיון הגזה וספגיותה העמידו בה הלחות ואמר אנסה נא רק הפעם בגזה יהי נא חורב אל הגזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל (שם). ובזה נתאמת לו ענינו ולא נשאר לו שום פקפוק במופתו. וכזה וכזה קרה לחזקיהו המלך כשבא אליו ישעיה הנביא במלאכות ה' ואמר לו זה לך האות מאת ה' כי יעשה ה' את הדבר אשר דבר הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות ויאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הצל אחורנית עשר מעלות (מלכים ב כ':י'). והכוונה לו בזה כי לא רצה שיהיו לו חייו תלויים מנגד במופת מסופק ומפוקפק. ולזה שאל מופת חותך שלאי פול עליו שום גמגום. אמנם איך היה זה הנה באמת לא דברו בו המפרשים דברים של טעם כמו שאזכור דעות המפורסמים מהם להבא. ואולם מה שיראה לי בו דרך ישרה ונכונה ביישוב הכתובים והתרת הספקות הנופלות עליהם בהודאת אמתת האות והמופת המפורסם מדבריהם. הוא כי צוהר היה לחזקיהו בארמונו מעשה מלאכת חרש וחושב במלאכת החכמה התכוניות. בו יבא השמש ויקיף דרך המעלות המכוונות ומסומנות לשם לכוין בהם שעות היום. ומהידוע כי נצוץ השמש אשר יכנס בדרך חלון או ארובה שיגבילהו הצל פנים ואחור. והנה כל עוד שמתנועע ניצוץ השמש ההוא כלפי פנים. הצל אשר לפניו מתהלך לאטו הלוך ונסוע על פי דרכו כאלו הוא בורח מפניו. וכן ועל הדרך הזה הצל אשר לאחריו רץ לרגלו וידביקהו כאלו הוא רודף אחריו. ולזה כשאמר לו הנביא הצל הלך עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות. הנה חזקיה אמר לו שחזרת הצל אפשר שתאמר על שני פנים. אם על הצל המתנועע לפני השמש מבלי

שישוב עמו אותו הצל אחורנית לשמש. או שישוב ג"כ עמו הצל ההולך ובא אחורי השמש. והנה חזרת הצל אשר לפני השמש לבד היא אפשרית מבלי שיחזור גוף השמש אחורנית בתנועת גלגלו כלל. כי נקל מאד הוא שיתכסו פני השמים במקום ההוא החלקי בעב קטנה אשר ינטו צלליה אל המקום ההוא ויראה כאלו שב הצל. ובאמת אינו כן כי השמש הולך לדרכו. אמנם כאשר יחזור גם כן הצל האחורנית לשמש עשר מעלות. א"א בשום פנים כי אם בחזרת השמש עצמו בתנועת גלגלו ממש שאין סבה מהסבות החיצונות שתוכל להזריח השמש על הצל כמו שיכול להמצא צל על השמש. ולזה אמר חזקיהו מה שאמרת שישוב הצל אחורנית לא יהיה מהמין הראשון אשר אמרנו כי נקל מאד להמצא במקום ההוא צל מעט כמו שראינו בכל יום קצת צל על פני האדמה לעומת איזו עב קטנה והנה זרחה השמש על פני כל הארץ. וכאשר יקרה כן לא יהיה שם חזרה על דרך האמת כי אם צד נטייה שינטו צללי הענן לשם. אמנם האות האמתי הוא שישוב ממש הצל אחורנית ושיהיה כן כדברך בלי הטעאה. שזה לא יתכן רק בחזרת השמש ממש אחורנית כמו שאמרתי. ואין למפקפק שיאמר שכבר אפשר שקדם להתיצב על המקום ההוא עב הענן תחתיה עמד אותו הצל האחורני. ועתה כשנעלה הענן ונסע נגלה שם ניצוץ השמש הנסתר מבלי השבת תנועתו. כי זה א"א מבלי שיורגש הרגש חזק בשיעור רוחב הניצוץ הנכנס באותו חלון שחוייב שיהיה שוה לאותו חלון או יותר כ"ש שיתקצרו ממנו עשר מעלות. ולזה היתה שאלתו מופת מוחלט. ואחר שהוסכמו באופן המופת מיד ויקרא ישעיהו הנביא אל ה' וישב את הצל במעלות אשר ירדה במעלות אחז אחורנית עשר מעלות (שם). והתבונן בזה כי לא אמר במעלות אשר בא או אשר הלך שאז היה משמעו אל מעלות השמש אשר לפניו אשר הוא הולך ובא אליהם שישובו. והוא האות המסופק כאשר אמרנו. אמנם אמר במעלות אשר ירדה כי המעלות אשר המה דרך ירידתו הן הנה אשר נשארו לאחוריו כשמתנועע והולך והוא המופת המוחלט באמת. וראה איך נתבאר זה ביאור שלם בספר ישעיהו אמר הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחורנית ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה (ישעיהו ל"ח:ח') כי שם בספרו ביאר את אשר יהיה עם לבבו כאשר אמר הלך הצל כו'. והוא כי ישוב הצל במעלות אשר ירדה והם הם הנשארות לאחוריו אשר א"א זה בלא חזרת השמש בתנועתו ממש כמו שאמרנו. וכי לשתוף הלשון הזה הקפיד עליו חזקיהו עד שהוצרך לבאר לו כי הענין הוא שישוב השמש ממש. ושיעור הכתוב הנני משיב את הצל במעלות אשר ירדה במעלות אחז. אשר א"א זה אלא בחזרת השמש עצמו וכן היה כי שב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה. ואפשר כי בתחלה כאשר אמר

ישעיהו וזה לך האות מאת ה' כי יעשה ה' את הדבר אשר דבר הלך הצל כו'. לא היה דעתו לעשות לו זה המופת על זה השיעור מהפלא. אלא שישוב הצל לכסות עשר מעלות מן המעלות אשר לפני השמש שכבר ברח מהמה כמו שאמרנו. וכבר יהיה אות ודבר מתמיה מב' פנים אם במה שיתהוה לפי שעה כנגד אותו מקום הענן אשר יכסנו מבלי סבות טבעיות. ואם מפני שיהיה הצל ההוא משוער עשר מעלות לא פחות ולא יותר. וחזקיהו אמר אליו נקל לצל כו'. שכבר אפשר שיזדמן כך בדרך המנהג הטבעי ולא יהא מופת מוחלט אלא בשישוב ממש השמש כמו שאמרנו. ולזה אמר ויקרא ישעיהו הנביא אל ה' כו' דמשמע שנתחדש לו אז הצורך שאליו הוזקק להשיב שולחו דבר. ומ"מ באומרו הנני משיב את צל כו' לא כוון אלא על ההסכמ' האחרונ' כי לא נזכרו שם דברי חזקיהו כלל. זה הנרא' לי טוב ויפה לפי פשטי הכתובי' ויסודו' התור' והאמונ' ומתקבל על הדעת במעט ציור ועיון. למדנו מתוכה שהמבקש אמתת איזו גזרה או מופת צריך שיסתלק מכל מיני הספק והפקפוק שאפשר שישוער לשם. עד שיתאמת אצלו שההנחות אשר יקחם במופתיו הם אמתיות ועצמיות. ולזה שצריך החקירה מכל צדדי הנושא אשר יחקר בו. והוא מה שרצינו אליו ללמוד וללמד כי על הבחינה הזאת באמת היה תועלת הספור הזה מענין המבול רב ועצום מאד. וזה שאם כבר נתבאר מספור מעשה בראשית שבפרשה ראשונה שאמתת חדוש העולם ומציאותו על האופן שהוא עליו מסדור העשרה מאמרות. יורה על אמתת מציאות ממציאו בחכמה ותבונה עצומה אשר הוא יסוד הראשון שעליו נבנה שלמות האדם והצלחתו. אשר משם יתבאר על הדרך הטבעי כי העושו יגיש חרבו כאשר יעלה על רצונו לבטלו ולהחריבו ולהחזירו אל האפס אשר היה בראשונה. כי ידיעת ההפכים היא אחת בעצמה. עכ"ז לא סר מלבאר בספור הזה ענין המבול אשר כלל מהאפיסה וההעדר לשלישו של עולם בכללו מה שכלל ושנשתנו בו סדרי מערכות השמים כמו שנראה מפשט הכתוב באומרו עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחרף כו' (בראשית ח') מכלל ששבתו כל הסדרים ההם ובפרט תנועת השמש בכל הזמן ההוא כי לבטולה בטלו ימים ולילות וכל תקופות השנה. אמנם נשארה התנועה היומית לבדה אשר על ידה יחשבו ימי גבורת הגשם ועמידתו וירידתו עד סוף שנה שלמה. ובמסכת (ר"ה י"א:) רבי אליעזר אומר אותו יום י"ז במרחשון היה שמזל כימה עולה ביום ומעינות מתמעטות ולפי ששנו מעשיהם שנה הקב"ה עליהם סדרי בראשית ונטל שני ככבים מכימה והביא מבול לעולם. ר' יהושע אומר אותו היום י"ז באייר היה שמזל כימה שוקע ביום ומעיינות מתגברים ומתוך ששנו מעשיהם כו': הנה שלדעת שניהם נשתנו להם סדרי מערכת השמים ובטל מצבם להביא את המבול.

והנה שנמשכו מהספור לפי זה שני תועלות גדולות והם הסרת שני מיני הספק שזכרנו ראשונה. האחד כדי שתתאמת אצל באי עולם פנות החדוש אם יפול להם שום ספק עליה לבלתי היותו מפורסם לעיני רבים יבאו ויעידו לבניהם אחריהם לפי שלא יסבול כן טבע החדוש כמו שביארנו בסוף שער הג'. ועכשיו כשהיה הענין הנפלא הזה לעיני נח ובניו ואשתו ונשי בניו אשר כלם כא': או עולם בנוי חרב ובנוי. כבר יקיימו אמת חדושו למפרע בלי שום ספק כי אי אפשר שיביא עליו זה ההפסד הכולל רק מי שהמציאו מן האפס. ויורישו אמונה זו כלם לבניהם אחריהם ויהיה להם זה מהדברים המפורסמים שאין שום אדם יכול להכחישם והשני להשלמת המופת משני קצותיו כי ספור מעשה בראשית יאמתהו מצד מה שתכלול הבריאה מהמציאות והקיום אשר לכלל הנמצאות וטבעיהן כמו שבארנו בשער הראשון והשני וזה הספור יאמתהו מצד ההעדר והאפיסה אשר ישיגם וכבר נתבאר החדוש מצד האפיסה כמו שתתבאר האפיסה מצד החדוש מלבד מה שנתברר כל אחד בפני עצמו. והוא המופת השלם אשר לא יפול עליו שום ספק וכל זה מה שיחזיק האמות בלב האומה המקבלת עול מלכותו ובלב כל איש מאישיה. כי נקל לה' לשנות סדרי מערכות מעלה ומטה ולחדש אותות ומופתים בשמים ובארץ כענין שמש בגבעון דום וצל חזקיהו וזולתם מהנסים אשר באו בתורה האלהית כי בזה יטו ויכריחו לבם להכנע לעבודתו לתקות גמולו ועוצם מוראו. אמנם אם יצוייר בלבם קיום המנהג הטבעי למערכות השמים והארץ כמו שהיו חושבים הפילוסופים הקדמונים כבר תפול התרשלות גדולה בעבודה האלהית ויבחנו עבודת מלאכת השמים וכל צבאם גם עבודת האדמה כמלך אשר במלכותו נולד רש. ונמסרה הנהגת המלכות ביד השרים והסגנים ואין בידו לעשות קטנה או גדולה בלא רצונם. כי עם הארץ הולכים לרגלם ועובדים עבודתם ויותר הוא לבדו נקלה ואין עבד לו. והנה בחיי נפלאו קצת מחכמי ישראל האחרונים בזה מכל חכמי העמים אשר על פני האדמה. שהמה משתדלים בכל עוז להעמיד ולקיים שם ושארית לדברים אשר הניחום לנסים ונפלאות אשר אמרו שנעשו להם לקיום דתם ואמונתם והמה מבטלים וסותרים כל יסודות החכמה וממאנים בכל מופתי פילוסיפותם בכל מה שיעמדו כנגדם או כנגד שום דבר מפנות דתיהם. כמו שידוע זה מחכמי האומות והישמעאלים אשר אנחנו בקרבם. וחכמינו אלה בכרתם ברית עם הפילוסופיא היונית משתדלים בכל עוז לבטל נסים ונפלאות אשר העידה התור' האלהית עליהם עדות ה' נאמנה. עם פרסומם מקצה השמים ועד קצה השמים עם היות קיום אמתתה בלתי תלוי בהם. לא כן עשו חכמי הקדש בעלי התלמוד והמדרש שהם מעוררים אותנו בכל מקום על נסים ומעשים נפלאים שלא ספרה אותם התור' בפירוש

כמנהגם בכל מקום שאומרים מעשה נסים נעשו שם. דרשו מעל ספריהם וקראו כי רבו מספור. והני פילוסופי עמנו הם משתדלים בכל עוז לעות עלינו את הכתובים להחזיר תהו ובהו המופתים היותר מפורסמים אשר נתפארו בהם הנביאים ע"ה. כאשר עשה לנו הרלב"ג והנמשכים אחר דעותיו. באומרם השבת הצל אשר זכר והשמש בגבעון דום (יהושע י׳:י״ב). וכדומה אשר אמרו בהם דברים שאסור לשומען. אבל אי אתה שומע להאמינם אבל אתה שומע להבין ולהורות ביטולן ולשמוח במפלתן. וזה כי הוא כתב על מאמר חזקיה נקל לצל כו' (מלכים ב כ׳:י׳) זה לשונו. הנה זה הפסוק קשה מאד בפירושו וזה כי הוא ידוע כי נטיית הצל תהיה מנטיית השמש ולפי תנועת השמש מעט מעט יטה הצל מעט מעט וזה מבואר מעצמו. ובהיות הענין כן מה זה שאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות איך חשב חזקיהו נקל מה שהוא אות מופלא מאד לא ראינו כמוהו בביאור אפילו למשה אשר לא קם כמוהו לכל האותות והמופתים אשר עשה כי המופתים ההם היו לשנות סדר אלו הדברים השפלים והוא יותר נפלא לאין שיעור מה שישתנה בו סדר הגרמים העליונים. ובהיות הענין כן הנה המאמר הזה מחזקיהו בתכלית הסכלות. ואיך ראוי שנחשוב זה עליו עם שלמותו הנרא' בדבריו כל זה לשונו. והנה הספק הזה באמת יספיק לבטל פירוש המפרש כונתו של חזקיהו על האופן ההוא כמו שפירש הרד"ק ז"ל זה לשונו. פיר'. הלך השמש ענינו ילך כי ישעיהו אמר שימהר השמש תנועתו עשר מעלות בפתע פתאום והוא אמר כי נקל לו לעשות זה אלא שישוב השמש או הצל עשר מעלות אחורנית ע"כ. ולבאר כונה אחרת בו. אבל איננו כדאי לבטל את המופת מעקרו כמו שביטל בביאורו שאמר שהמופת הזה לא היה מצד תנועת השמש בעצמו כי אם מצד הענינים אשר מנהגם כשיתנועעו תחת השמש להביא ניצוץ השמש אל זולת מקומו. והנה ישעיהו אמר שיחדש לפי שעה אידים מתנועעים לצד ההוא אשר יביאו שמה ניצוץ השמש במהירות נפלא. ולפי שראה חזקיהו מתנועת הרוח אז וקצת האידים שהיו תחת השמש שנקל להם בתנועתם המהירה להשיב הצל עשר מעלות לאותו צד שהית' תנועתם בקש ממנו שיהי' הענין בהפך זה כדי שיוכר לו מופת השם ע"כ. והנה מלבד שהפירושים האלו לא יכילם לשון הכתובים ולא יסבלם הדעת. הנה זה שכתב הרלב"ג יכחישנו הכתוב בפירוש באומרו ותשב השמש עשר. כי הכתוב יזכור בפירוש השבת גוף השמש והוא תלה האות והמופת בדברי רוח אשר אין לסמוך עליו בשום פנים. כי מבואר הוא שנקל הוא שיתנועעו הענינים אל כל צד אשר יהי' שמה הרוח ללכת. ומי הוא שליט ברוח לכלוא אותו עד אשר יתברר לו בלא שום ספק שלא יניע שום איד או ענן מהעננים ההמה אל הצד ההוא. באמת לא ידעתי איזה הרוח עבר

לפתות אותו לומר כדבר הזה אשר אין לו שחר. ומפני כי המופת הזה על האופן שהניחו בלתי מורגש אלא לעצמו הוצרך לכתוב על מה שנתבאר פרסומו בספר דברי הימים שנאמר וכן במליצי שרי בבל המשלחים עליו לדרוש המופת אשר היה בארץ (ד"ה ב' ל"ב) שהיה זה על חיל סנחריב שמתו כלם בזולת ידי אדם שאם יאמר על מופת השמש לא היה בארץ לבד אך בכל העולם. והנה הוא עושה (בזה) סניגרון לדבריו כי אדרבא אין לשון שיהא בוקע ועולה משמעו בכל העולם זולת זה וכמוהו בפר' רבו מספור. את המבול מים על הארץ. הנני ממטיר על הארץ. יבשה הארץ. ומלאו את הארץ. וזולתם בכל כתבי הקדש אין מספר. והדרישׁ' הזאת הכתוב פירשה בספר מלכים (ב' כ') שנאמר בעת ההיא שלח בראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו כי שמע כי חלה חזקיהו וזהו אשר נאמר בדברי הימים שהלך לדרוש את המופת כי בא לו האות והמופת. ותמה עליו ואמרו לו שנעשה על חליו של חזקיהו ושלא לדרוש ולתור אמתת הדבר ממקומו: וגם מה שהניח מהולכת העננים את ניצוץ השמש אל זולת מקומו שהוא דבר נראה לחוש. באמת לא נודע מי יחוש בזה חוץ ממנו. וסוף דבר שאין בכל דבריו אלה קורת רוח. ויותר מגונה מזה מה שכתב בשמש בגבעון. והנה הוא בקש שם תואנה במ"ש שמש בגבעון דום וירח וכו' (יהושע י':י"ב) כי אמר שזה יעיד שלא היה הדבר כפשוטו שא"כ לא היה לבד בגבעון ובעמק אילון כי אם בכל העולם. אלא שאמר כן על ענין הנקמה הגדולה שהיה לשם במעט מהזמן והוא באותה חצי שעה שנראה השמש כעומד בעברו על אופק חצי השמים. כי זהו מה שרצה באומרו וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו. ואמר שהוא מה שפירשו הכתוב באומרו ויעמוד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים (שם) כי היה זה למה שדרכו של שמש להיותו העומד בחצי השמים ובלתי אץ להתנועע כאשר הוא בתמימות היום שהוא עת עמדו בסוף עלייתו. כמו שכתב כל זה בפירוש נביאים ובספר מלחמות. והנה באמת תלה המופת הנפלא הזה ג"כ בדמיון ורעיון רוח. אמנם הדמיון במה שנתדמה אליו שתנועת השמש לשם בחצי השמים תקרא בכתוב עמידה עם היותו אז בכוחו אץ בתנועתו כבכל שעות היום. ואולם הרעיון במה שחשב מאמר וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו כאלו אמר ויקום גוי אויביו עם דום השמש ועמוד הירח. והו דברים שאין מוצאם מפשט הכתוב כמו שיבא. אמנם התואנה אשר בקש באמת הוא סניגרון שני כראשון וזה שאין לכתוב לשון אחר לפי הכוונה בלי ספק. וזה שכוונת יהושע היתה שתעמוד השמש בחצי השמים שם בגבעון מקום המלחמה לפי שהוא המצב והמקום מהאופק שבו יכירו הכל בנס ההוא יותר משיהיה בזולתו מהעליה או הירידה. וגם כדי שיהא לב הלוחמים סמוך ובטוח ולא ירפו

ידיהם בראותם כי פנה השמש לערוב. כמו שאמר הכתוב ויעמד השמש בחצי השמים. ולזה חוייב להיות מאמרו שמש בגבעון דום כו' לומר שיעמד באותו מקום שהוא מיוחד לאפקו של גבעון ממש. ואין זה רק בשיהיה בנקדת נכח ראשו שאם יהיה השמש בזולתו מהמקומות לא תהיה עמידתו ממש בגבעון. כי אם באותו מקום שהשמש אז נכח ראשו. והוא הטעם עצמו בירח בעמק אילון. כי לא רצה שישתבשו מהלכי המאורות רק שישמרו יחסם זה עם זה ולפי שראה שהרגע שיהיה השמש בחצי השמים בגבעון היא עצמה שבו תעמוד הירח בחצי השמים של עמק אילון לזה צוה על שניהם. ויתכן שלא על הירח לבד אמר כי אם על כל צבא השמים הנמנים בממשלתה שנאמר את הירח וכוכבים לממשלת בלילה כו' (תהילים קל"ו:ט'). ואיך שיהיה מזה הכתוב אמר שהיה כדברו ולא אץ לבוא השמש אל מערבו כיום תמים וכל זה דבר מבואר לא יכחישנו שום בעל שכל משולל מהרצון הנוטה: ולפי דבריו כבר השתדל הכתוב בספור זה להסתיר זה הנס ושלא ירגישהו רק מי שיעמוד על הדמיון ההוא אשר עמד הוא עליו ולומר כי מדי עברו כחצי השעה בחצי השמים נשלמה הנקמה. ואין דרך הכתוב להסתיר הנס במקום אשר בא לפרסמו. או שנאמר שכוון הכתוב לשבש המון העם בשיבינו ממנו מה שלא היה והוא יותר מגונה ואלו ואלו כלם דברי הבאי: ואולם מה שטען ממאמר ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמוע ה' בקול איש (יהושע שם) ואמר שבא הכתוב להודיע כי לא היה הנס זולת מה ששמע ה' בקול יהושע על ענין הנצחון, ח"ו. אבל הכוונה היא נפלאה מאד והוא להודיע כי מהנסים אשר נעשו ע"י התפלה והתחנה לא נמצא כמוהו לפניו ולאחריו להוציא הנסים והנפלאות אשר לא נעשו ע"י התפלה רק במלאכות השם או מרצונו כענין המבול שעמדנו עליו. או כמעשה משה במצרים ועל הים ובסיני. וכענין אות צל המעלות ששלח ביד ישעיהו וכדומה. כאשר יתבאר עוד בפ' בלק שער פ"ב ב"ה אצל ומנו בלעם. והנה א"כ לא נשאר לו שום סמך לא מהשכל ולא מהכתובים. והנה הרב המורה ז"ל (ח"ב פל"ה) למה ששם אחד מהבדלי מופתי משה רבינו ממופתי שאר הנביאים הפרסום הנפלא שהיה בהם כמו שנתברר לו ממאמר הכתוב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה כו' לכל האותות כו' (דברים ל"ד) וחתם אשר עשה משה לעיני כל ישראל. הוצרך להתחכם בכאן ולדקדק במה שאמר ביהושע ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום כו' ולא אמר לעיני כל ישראל. והוזקק לומר שעמידת השמש לשם לא היה רק קצת שעות והוא שנתארך היום ההוא בגבעון עד שהיה כיום הגדול שבימי הקיץ שם. והוא פי' כיום תמים כלומר כיום היותר שלם לשם. ודבר כזה כבר ירגישוהו קצת ולא כלם מה שא"א שלא ירגישוהו אם היה הנס עומד כיום תמים ממש כמ"ש כל

זה פרק ל"ה חלק ב'. והנה באמת לא מיעט בזה הנס ההוא ולא סופק לו בו כלל ולא הכריח הכתובים להוציאם מפשוטם כמו שעשה הרלב"ג. אמנם מפרשי דבריו חפאו עליו דברים אשר לא כן כמו שנראה בביאוריהם המפורסמים. והתלונה הגדולה על הנרבוני שכתב עליו ז"ל קשרו בשני קשרים אצלם שם. והנה באמת לפי כוונתו אין שם קשר רק של תפילין. כי שני הגבולים ההם הם מגבילות כוונתו לשם. כמו שיראה מדבריו ומהם אין לגרוע. אמנם הוא קשר קשר אמיץ ברבו בזה ובכל כיוצא בו. שהשתדל להטות דבריו הנקיים אל צד החשד ומיעוט האמונה. והנה בכל דבריו אשר דבר שם שם אור לחשך לא יאמרו כי אם שהם דברי עצמו. והרב המורה ותורתו נקיים בזה. ואולם הסבה הפנימית אשר הניעה החכמים האלו לשבש הכתובים ולבטל האותות והמופתים היא אשר נתמעטה דמות האדם בעיניהם ובפניהם צלמו יתבזה. באומרם כי איך יתכן שיכנעו הנמצאים העליונים השמימיים וכ"ש הנבדלים המניעים אותם לצרכי זה הנמצא השפל והפחות שתחלתו זמה וסופו רמה. וחלילה ליוצרם מהכניע היקר לזולל כו'. כמו שכתבתי דבריהם וביטולם בשער הה' עיניך שים עליו. כי שם נתבאר שא"א להתקיים סברא זו בידם ולא עליה הסכימו הכתובים. וגם שאין דעת חכמי התלמוד והחקירה נוחה מהם. אמנם מה שהתחכמו אליו להעמיד דעתם זה הוא אשר יאמרוהו למזמה. ויקנאו למשה במחנה הנביאים לאמר מי לנו גדול ממנו אשר ישלח ידו במרומיו לחדש אותות ומופתים בשמים ממעל ובצבאותיהם. כי הנה הוא ע"ה עם היותו רבן של נביאים כלן לא סופר עליו ששנה טבע הנמצאות כי אם בארץ מתחת. רצוני ביסודות השפלים ובמורכבים מהם. ואיך יאמן שתלמידו ותלמידי תלמידו יעלו שמים במעלת השגתם. זה יאמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון. וזה יקרא הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות וכדומה לזה מיעקב אבינו ונקדימון בן גוריון (תענית כ'.) וזולתם. והתורה אמרה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי' פנים אל פנים לכל האותות כו'. ואיך יקובל שהנביאים אשר אחריו הגדילו לעשות ממנו פלאי פלאות. זהו שרש סברא זו והיתד אשר זה הדעת תלוי עליה. ואני בעניי לא ירדתי לעומק כוונתם גם היא נפלאת בעיני. והיתד הזאת ג"כ ראיתיה תקועה במקומות לא נאמנו. כי מהנראה מבואר שלא תגדל מעלת איש על זולתו בשיביאהו צרכו או צורך העם ההולכים לרגלו לשנות סדרי הטבע לספק צרכם ההכרחי או להצילם מרעתם. רק בשיוכל עשוהו כאשר יהיה דבר מאלו בא אליו. הלא שנינו במסכת שבת (נ"ג:) ת"ר מעשה באחד שמתה אשתו והניחה לו בן להניק ולא היה לו שכר מיניקה ניתן ונעשה לו נס ונפתחו דדיו כשתי דדי אשה והניק את בנה ואמר רב יוסף עלה בא וראה כמה גדול אדם זה שנשתנו עליו סדרי

בראשית א"ל אביי אדרבה כמה גרוע אדם זה שנשתנו עליו סדרי בראשית: ועתה ראה כי למה שלרוע מזלו לא היה לו שום תקון על המנהג הטבעי בצד מהצדדים כי אם בשישתנו עליו סדרי בראשית אמר עליו אביי שהוא גרוע מאד. וכ"ש שלא תגדל מעלת האיש להצטרכו לזה. אמנם כבר יהיה לו מעלה וכבוד כי אחר שהורע כחו כשלא יושלם תקונו כי אם בשנוי גדול כזה. שיפה כחו בשלא ימנע ממנו בהצטרכו אליו. ואל בחינה זו אמר רב יוסף שהיה גדול המעלה, וזה וזה נתקיים. והנה באמת על הענין הזה היתה מדרגת הנביאים והחסידים אלו עם אלו דרך כלל. הלא תראה כי שובחו ר"ש בן יוחאי ורבי יהושע בן לוי וקצת קדושים אשר בארץ מפני שלא נראתה הקשת בימיהם (כתובות ע"ז:) כי לא הוצרך העולם לכך ולא נשתבחו בשנעשו עמהם מעשה נסים. כי מהידוע שבבא הצורך ליד איש מהם יעשה וגם יוכל מה שלא הוצרך אליו גדול הימנו. תדע שהרי יעקב אבינו ויגל את האבן הגדולה אשר נאספו שמה כל העדרים לגללו (בראשית כ"ט:ג') ולא ספר הכתוב כי משה אדון כל הנביאים יעשה כדבר הזה. אבל נאמר וידי משה כבדים ויקחו אבן כו' (שמות י"ז:י"ב). וגם יהודה גבר באחיו ולו נתנה הגבורה והמלכות על כל שאר אחיו ולא נמצא שנתגבר הוא על עיר שכם כמו שעשו שמעון ולוי אשר לדעתם בא לידם חיוב זה. ועוד תוסיף להביט כי יהוא מלך ישראל אשר נאמר עליו רק חטאי ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל לא סר יהוא מאחריהם עגלי הזהב אשר בבית אל ואשר בדן (מלכים ב י':כ"ט) כבר מלא בית הבעל פה לפה מכומרי ע"א והרגן מה שלא עשה כן אדוננו ראש המלכים משיח אלהי יעקב. אמנם נהרגו על ידו ולסבתו כל כהני השם אשר בנוב. והקש על זה מכל הדברים אשר לא בא צרכם ליד הנביאים והמלכים או האנשים גדולי המעלה ובא ליד קטנים מהם. והמפליגים בכבודו של משה רבינו ע"ה במופתי השמים מה יעשו לו בארץ כי אליהו ז"ל עצר את השמים אשר לא יהיה טל ומטר כי אם לפי דברו והחיה את בן הצרפית (שם א' י"ז) ואלישע תלמידו החיה אחד בחייו ואחד במותו ונתן אל השונמית העקרה בן לזקוניה (שם ב' י"ג). ולא סופר ממשה ע"ה שעשה את כל הגדולות והנוראות האלה. ולא עוד אלא שאלישע אמר תן להם ויאכלו (שם ד'). ונאמר ויאכלו ויותירו כדבר ה'. ועוד אמר למחר סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון (שם ז'). ומשה לא די שלא עשה כזה אלא שאמר שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו כו' (במדבר י"א:כ"א). ואף לפי דעת הרב רבי לוי בן גרשון כבר השיגה ידו של יהושע עוז ותעצומות להנקם גוי מאויביו בשעה קלה ממשה רבו אשר הוצרך במלחמ' קטנה של עמלק להתיצב ראש הגבעה ומטה האלהים בידו ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד בא

השמש (שמות י״ז:י״ב) ואחר כל הטורח והצער הזה והיה כאשר יניח ידו וגבר עמלק (שם). ולפי דעתם תהיה גם כן מדרגת יעקב אבינו בנבואה גדולה ממדרגתו של משה ע"ה. כי ביעקב נאמר וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו (הושע י״ב:ה'). והוא אשר העידה התורה האלהית עליו באומרו שלחני כי עלה השחר (בראשית ל״ב:כ״ז). והכי קרא שמו ישראל כי שרה את אלהים. ולא סופר בכתוב שמשה נתאמץ להאבק במלאכי עליון ויכול להם. אמנם נאמר ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' כו' (שמות ד':כ״ד). והרי כל אלו הדברים וזולתם ממינם אשר לא נכתבו הנה כדי שלא להאריך. הנה לדעתם יפה כחם מכחו של משה אשר לא עשה דבר מאלו. ועוד אשוב אתפלא בי מדבריהם כי לא ידעתי כוונתם בענין מעמד הר סיני הגדול והנורא יום אשר עמדנו לפני ה' אלהינו ביום הקהל. שכבר יחייב השכל שהענין ההוא היה למעלה מכל מה שנתחדש לפניו ולאחריו מהאותות והמופתים בשמים ובארץ בערך בלתי משוער. וכמו שאמר כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים כו'. השמע עם קול אלהים כו'. אתה הראית כו'. מן השמים השמיעך את קולו כו' (דברים ד':ל״ו). ובמקום אחר כי מי כל בשר אשר שמע כו' (שם ה'). הנה שהפליג באלה הדברים וזכר אותם לפי שאין ספק כי מה שירד ה' עליהם ברכב אלהים רבותים עם בריאת הקולות וחדוש הדברות האלהיים והמאמרות הרוחניים אשר דבר ה' בם לעיני כל העם באמצעות משה אדון הנביאים שנאמר הנה אנכי בא אליך כו' (שמות י״ט:ט') אנכי עומד בין ה' וביניכם (דברים ה':ה'). הנה היה ענין נפלא ומעולה על שנוי סדרי מערכות השמים כמה מעלות טובות. ואם כן כל שאר הנסים היו טפלים אל השגת משה אדון כלם בלי ספק. וקשה עוד מזה כי לפי זה הדעת כבר נתחייב להסיח הדעת ממאמר הנביא ונתתי מופתים בשמים ובארץ וכו' (יואל ג':ג'). ומשיפקוד על צבא המרום במרום בשום זמן מהזמנים. כי אם על ידי משה רבינו ע"ה לא נשתנו מערכות השמים. וגם אי אפשר לשום נביא שיבא אחריו לחדש דבר שלא חדשו רבו. כבר נמנעו מצאת אל המציאות על ידי שום נביא בעולם. והנה אין מבוא לניסים שיעשו אלא על נביא המשמיעם באזני העם והמאמין בהם דבריו כפי אשר ראינו בעינים. אמנם האמת הברור בענין הזה כי הנביאים אשר מעולם כלם שמשו בכל האותות והמופתים הצריכות לפי שעתם. ואם התלמידים חדשו ענינים נפלאים ומפורסמים מרבותיהם כפי צרכם לא המעיטו בזה מעלתם. כי מעלת הנביא תגדל בשיעשה זה כאשר יבוא הצורך לא בשיצטרך אליו כאשר אמרנו. אדרבה גדולה ורוממות כי מעשיהם אלה מוכיחים עליהם שאם באו לידי צורך יגדילו לעשות מהם כפי ערך מעלתם עליהם. ולא עוד אלא שהמעשים הנוראים ההם יחשבו להם כיון

שהם תלמידיהם ונאצלים מאצילות. כמו שנראה בבירור שהפלא הגדול שנעשה ליהושע בשמש בגבעון הנה הקב"ה בעצמו ייחסו למשה רבו באומרו בתשובת מה שבקש מלפניו ונפלינו אני ועמך מכל העם כו' הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ כו' (שמות ל"ד). כי אין ספק ששם בישרו על הנפלאות הגדולות אשר נעשו ליהושע ולכל ישראל בכניסתן לארץ ובכבישתה במעברות הירדן (יהושע ג') והפלת חומת יריחו (שם ו') והשליך אבנים גדולות מן השמים במלחמת גבעון ועמידת השמש והירח. אשר נאמר עליהם ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום כו' וידם השמש והירח עמד כו' (שם י'). והנה לא מצינו בכל התורה זכר לפרסום נסים ונפלאות אשר תצדק עליהם הפלגת אלו היעודים זולתי אלה. וגם כי משה לא נכנס לארץ. אבל יורה באמת כי מה שעשה יהושע שם בשליחותו של משה רבו עשה. וכל אשר נעשה לו בהם הוא היה עושה וכמו שאמר הכתוב בסוף כל מלחמותיו כאשר צוה ה' את משה עבדו כו צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה (שם י"א) נראה ששלוחו של משה היה יהושע ובשרביטו היה עושה כל המלחמות ההנה להשלים עם ישראל מה שנמנע ממנו לחטא מי מריבה. והוא עצמו מה שהעיד הכתוב על אמתתו במה שאמר משה בעצמו ואתחנן אל ה' כו' ה' אלהים אתה החלות כו' את גדלך ואת ידך החזקה כו' אעברה נא ואראה כו' (דברים ג':כ"ד) כי זהו מה שאמר לו נגד כל עמך אעשה נפלאות כו' (שמות ל"ד) כמו שאמרנו. ומזה הטעם היה שואל ממנו לעבור את הירדן כי שם מקום הנפלאות ההם, ואמר ויתעבר ה' בי כו', ויאמר ה' אלי רב לך עלה ראש הפסגה כו' וצו את יהושע וחזקהו כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם כו' (דברים שם). ביאר לו כי אותם פלאות אשר ייעד בידו לעשות את העם ההוא הם אשר תיעשינה על ידי יהושע תלמידו ולא יכזב דבריו. כי בזה יתקיים מה שאמר אשר אני עושה עמך (שמות שם) והוא מה שאמר שם הלא היא כתובה על ספר הישר (יהושע י':י"ג) אלא כי לפי שעדין לא נגזר עליו שלא יעבר את הירדן הוא ית' אשר הכל גלוי וצפוי לפניו דבר אותו בלשון משותף. לפי שכל מה שיעשה על ידי יהושע תלמידו הרי היא כאלו יעשה עמו וכ"ש שכל מה שעשה יהושע בפרנסות העם היה זיו רבו עליו שנאמר ונתת מהודך עליו (במדבר כ"ו) ונאמר ויתמוך משה את ידו עליו (שם) וחז"ל אמרו עליהם שכל המניח תלמיד הגון אינו מת דכתיב כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון (דברים ל"א:כ"ט) והלא כל ימי יהושע לא השחיתו דכתיב ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע (שופטים ב':ז') מכאן שתלמידו של אדם חשוב עליו כגופו וכל זמן שיהושע חי. נראה לו למשה כאלו הוא חי. וענין החשיבות הוא זה שכל מה שיעשה על ידו יחשב כאלו עשאו

רבו והוא גדולה וכבוד לו. ואין צריך לומר שלא המעיט מעלתו. והנה אם כן אין טענתם זו טענה לעיולי פילא בקופא דמחטא בפירוש הכתובים המעידים בתורה על האותות והמופתים המפורסמים שנשתבחה בהם אומתנו החכמה לעיני העמים. במה שנעשו על ידי איזה נביא מהנביאים אשר נקראו שמם עליהם. כי אם הותר לבאר קצת פשוטיה ולהראות פני שתופיה בכל הדברים אשר הוצרכו לומר עליהם חכמינו ז"ל דברה תורה כלשון בני אדם. הנה לא הותר לעקור שרשיה ולהרוס שתותיה עד היסוד בה. וגם מה שהניחו שהנסים הנעשים ע"י הגרמים השמימיים הם גדולי הערך מהנעשים בנמצאות השפלות. אין לנו ערבות על אמתתו שכבר יש פני הראות אל ההפך. והוא מה שהמשדד טבע הנמצאות השפלות בעוד כח המניעים אותם מגרמי השמים עומד עליהם בתקפו וגבורתו. הנה הוא כחו גדול מאשר ישדדם בהסיר כח המניעים ההם. משל למעכב בכח הזרוע תנועת גלגל הריחים בעוד אמת המים עוברת בו שהוא כח עצים ונפלא ממה שיעכבה על ידי הסרת המים והטותם אל מקום אחר. והוא דוגמת מה שאמר לו דניאל לדריוש אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני (דניאל ו׳:כ״ג) שענין זה הוא גבורה נפלאה מהמית האריות כמו שיבא ענינו אצל פסח מצרים שער ל"ח ב"ה. וברוך היודע מה בלבם בכל זה כמו שארמוז שער ט"ו ב"ה: ואולם אשר טענוהו ממאמר ולא קם נביא עוד בישראל כו' לכל האותות כו' (דברים ל"ד) שידמה שיעיד הכתוב שלא ישוה אליו עוד נביא לחדש אותות ומופתים וכ"ש לא יוסיף. הנה באמת הוא בידם סניגרון שלישי כי בידוע שאין כוונת הכתוב לכך כלל. אבל הכוונה האמתית שלא קם נביא כמוהו אשר תבא אליו ההתאמתות הגמור' באותה מדרגה מהנבואה המכונה בלשון פנים אל פנים בקדימת ההודעה לכל עיני האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים שהם המיוחסים והמיוחדים אליו מצד עוצם מדרגתם אשר בהיותם על זה האופן לא נפל בהם שום ספק או שום השערה אחרת זולתי אמתת הענין אשר ייעדהו. כמו שיקרה לשאר הנביאים בעקרי מופתיהם המיוחדים אליהם שבכלם באו ע"י התפלה והצעקה. וכבר סופק להם מתחלה אם תיעשינה כמשפט כל מתפלל וספורי מעשיהם והפצר תפלותיהם יוכיחו עליהם. לא כן עבדו משה כי הוא היה יוצא ובא ושרביטו של מלך בידו לעשות כל אשר יצווה מבלי שום ספק ושום השערה אחרת לא בתחלה ולא באמצע ולא בסוף. אמנם היות ענינו של מרע"ה וענין כל הנביאים על האופנים שאמרנו והראיה שעל הפירוש האמתי הזה סמכו חכמינו ז"ל מאמרם הנפלא בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ומנו בלעם (במ"ר פרשה י"ד) הכל יבא בשלימותו כמשפטו ומעשהו בפרשת בלעם שער פ"ב ב"ה. ושם יאורו עיניך לראות שיעור מה שספרו בגנותו

של בלעם הגנאי והדופי המתיחס אליו דרוש אותו משם ולבך מה יגל מאד. ומה אאריך עוד מדברים האלו כי כלם נכוחים למבינים אותם ולישרים בלבותם:

[61]והנה אחר שנתבאר זה המין מהתועלת הלקוח מעצמיות המבול ומהותו. רצוני מצד היותו מעקר מעשה בראשית לפי טבע זה ההפכיות שאמרנו. עוד נשוב ונאמר כי יש במעשה הזה וספורו הוראה נפלאה על חדוש העולם בבחינת זמן הוייתו הויה נכונה מאד. וזה כי הנה הוא ידוע שהעולם בכלל הוא כאיש אחד כמו שכתב זה הרב המורה (פרק ע"ב חלק א') והנה עם שהוא לא כוון שם אלא לענין כללותו והתקשרו בחלקיו וכח הנעתו וסדורו. הנה חכמינו ז"ל דברו ג"כ בזה הדמיון בבחינת זמנו בכללו וחלקיו. והוא כן כמו שעל שנות האדם על דרך הכללות נאמר ימי שנותנו בהם שבעים כו' (תהילים צ':י'). כן נאמר במעשה בראשית כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ כו' (שמות כ':י"א). והוא ע"ד כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כו' (תהלים שם). אמרו שתא אלפי שני הוי עלמא וחד חרוב (סנהדרין צ"ז.) כלומר חרב מעסקי העולם ודמיונותיו והנה הרמב"ן ז"ל בפרשת ויכלו חלק כל מעשה ימי בראשית על אלפי העולם אחד לא' עד האלף השביעי שכלו שבת כנזכר בפירושיו. והנה הוא מבואר כי עשיריות שנות חיי האדם שהוא העולם הקטן אינם שוים אליו לפי שכלו ומעלליו. כי הנה העשור הראשון וחצי השני או רובו כולו הולך בהבל ובבהלה בגידול ושעשוע הילדות ותעתוע הנערות אשר אי אפשר בענין אחר מהכרח התולדה. וכמ"ש החכם גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו (משלי כ':י"א). ירצה שאם זך וישר פעלו הנה הוא מתנכר ומשתנה מטבעו. אמנם משם ואילך הנה השכל הולך ומתחזק והוא משתנה בעצמו ונהפך לאיש אחר ויבוש ממעשה ילדותו ותעתועיו. וכן באמת היה ענין העולם הכללי בלי ספק. כי הנה האלף הראשון ורוב השני היה העולם נעור ורק ממוסר השכל

[61]כוונתו, כי שנות האדם שהם על פי רוב שבעים, יחלקו לשבעה מחלקות של עשר עשר שנה, ויצר האדם הרע בתולדתו יתוקן תמיד יותר ויותר בהתחזקות כח השכל והבחינה בו, ועל זה רמזו חז"ל באמרם כי שבעה שמות נקראו לו ליצה"ר, כי בכל עשר ועשר שנים מחיי האדם יוחלש כחו יותר ויותר וישתנה תמיד שמו לטובה, וכן הוא לפי דחז"ל בבחינת העולם בכללו שגם לו נתנו שבעה זמנים מאלף שנים. , כאמרם שיתא אלפא הוו עלמא וחד חרוב, ר"ל שבכל אלף ואלף משנות תבל יתוקן העולם יותר ויותר עד שבאלף השביעי ישתנה לגמרי מצורתו הקדומ', ויצר לב האדם הרע בימים האלה קראו יואל "צפוני" להורות שאז בעת הגאולה יוחלש כח היצר לגמרי, עד שיהא נטמן ונצפן, וכל זה בעצמו מופת חדש על חדוש העולם, כי לולא זאת לא יובן אפשרות רוע מעשי בני אדם באלף הראשון ורוב השני כמעט עד לאין מרפא עד שחויב להם האבדון ע"י מי המבול, ותיקונם לאט לאט אח"כ, כי לפי אמונת הקדמות אין מקום להבין שנוי והבדל זמן אחד משאר הזמנים בתהלוכות בני אדם המוסרית, : - וע"י אמונת החדוש נבין ג"כ מדוע נתן הש"י בחקי הטבע כי יתעצמו תמיד להשאיר ברואים כלם ובני אדם בכללם, נגד כל המונעים ולשמרם מהפסד ואבדון, אף כי לפעמים נחשוב כי מעשיהם הרעים יחייבו הפסדם והשמדם מעל פני האדמ', כי בהיותם כלם מעשי ידיו יחוס וירחם עליהם כרחם אב על בנים כמאה"כ בשמו "את חסת על הקיקיון, ואני לא אחוס על נינוה וכו'.-

ולא היה להם כח לעמוד על טוב החיות לא עם עצמם ולא עם זולתם כי קשר הדבר לעמוד על כך בתחלתם. ולזה היה מה שהיה מהשחתתם הנזכרת בשער הקודם וכמו שאמרו ז"ל עליהם שני אלפים תוהו (סנהדרין שם:). ומזה חויב אל המגדל בנים והמישר אותם להסיר מהעולם חטאת נעוריו ופשעיו המונעים הטוב מהזמנים הבאים מניעה הכרחית. ולעשות כענין הנוטע האילן וקוצץ ענפיו הנשתתות כמו שכתבנו בסוף שער י"א. כדי שיהיה העולם משם ואילך למדרגת הבחרות ובהתמידו בהמשך התיקון יגיעו שנים אשר יאמר אין לי חפץ בהם בסכלות כלל. והוא טעם ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם כו'. ירצה על האדם בכלל כי טבע העולם חייב כן מצד נעוריו. אמנם אחרי כן בהמשך הזמן בושת עלומיו ישכח ויגער בו טבעו בלי ספק. באופן שלא ישובו לכסלה עוד דרך כלל. וזה עקר הברית שכרת אתם שלא להביא עוד מי המבול כמו שיבא בשער הסמוך המדבר בתועלת הנפלא המגיע מזה המאורע גם כן מצד ההכנעה וההרתעה הכללית כמו שיבא. וכמוהו הורו חז"ל על זה הענין המעולה במה שאמרו שבעה שמות נקראו לו ליצר הרע. הב"ה קראו רע שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו (סוכה נ"ב.) כי הנה הוא בבחינת הנערות אשר בו ידבר הנה הוא רק רע כל היום ואין אומר השב. אמנם משם ואילך כבר נתפשרה דעתו ומשתנה ענינו לטוב. שנויים שמספר כלם שבעה כנגד שבעה העשרות שזכרנו. והנה משה קראו ערל ודוד טמא ושלמה שונא ישעיהו מכשול יחזקאל אבן יואל צפוני. ירצו שנחלש כח היצר הרע ונתקן ענינו יום יום עד היום האחרון שבו נצפן ונטמן לגמרי. כמו שנאמר עליו ומל יי' אלהיך את לבבך ואת לבב וכו' (דברים ל':ו'). ונאמר בימים ההם ובעת ההיא נאם יי' יבוקש את עון ישראל ואיננו כו' (ירמיהו נ':כ'). כמו שיבא ביאור כל זה התקון בפרשת כי תצא למלחמה שער צ"ז ב"ה. והנה הוא מבואר שזה הענין בכלל יורה הוראה עצומה על חדוש העולם ונערותו. שאם לקבל דעת הקדמות תעמוד לנו שאלה עצומה שאין עליה תשובה כלל והיא כי איך יתכן שהעולם בכלל נפל על זה השיעור מהרוע בהסכמה אחת מה שלא היה כן לפניהם ולאחריהם. כי הנה עניני העולם הטבעיים לפי סבת הקדמות יתחייבו לחזור בסבוב על דרך שאמר מה שהיה הוא שיהיה כו' (קהלת א':ט'). ואם תאמר כבר היה אמרי כן אלא שעמדה להם ברית הקשת. הנה יעמוד על זה ספק עצום מאד נזכור אותו בתחלת השער הסמוך הנזכר. ומ"מ השאלה אצל הראשונים אשר לא היה להם ברית לא זורה ולא חובשה. אמנם האמת יורה דרכו כי הנה היה זה להם להכרת היעודים המעידים עדות ברורה על חדוש העולם כמו שאמרנו. עד שיהיו אלו השני ענינים מתאחדים וצודקים יחדיו להעמיד ולקיים אמונת

זה החדוש על צד החפץ והרצון בבחינות מתחלפות כמו שהונח. ועתה אחרי הדברים האלה והאמת אשר הגיענו אליו טבעו וקנאתו בתלונתנו על חכמינו ואלופינו אשר לרוב חשקם בפלוסופיא היונית והתפארם בדרכי מופתיה וגזרותיה לא נסו בתפארת הנסים הנתלים בפנת החדוש ובשפלות ידים ירימו רגליהם לעיני כל ישראל כמו שהיה אצל שני הפלאים שזכרנו ראשונה. עוד נוסיף ונאמר כי יש עוד תועלת רביעי גדול מאד בספור הזה נמשך ומצורף אל הודעת החדוש בכל הדרכים שזכרנו והוא לקוח מענין הכבדות והקושי אשר נמצא, בו בא האלהים להביא פורענותם של אלו כי זה מה שיודיענו קצת דרכיו ומדת טובו בהנהגתו העולם ומה שישקיט המיית האנשים המתאוננים רע באזני השם ומתלוננים עליו לאמר למה לא תשחת הארץ בעון פלוני הרשע ולמה לא תשומם ביתו עליו או תבלענו ארץ וכדומה מאלו התעתועים היוצאים מפי האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה כו'. והיה לבבם זה להם לצור מכשול בשרש ההשגחה ויבחרו ההפקר לעצמם. ואולם אחר שנקבע בלבנו שהעולם ומלואו כלם מעשה ידיו הנה חוייב רחמנותו עלינו כרחם אב על בנים או האשה על פרי בטנה כמו שהיה זה מופת חותך על האשה אשר נכמרו רחמיה על בנה לאמר תנו לה את הילד החי והמת אל תמיתוהו, כי היא אמו (מלכים א ג׳:כ״ו). ולזה היה שם ההויה יתברך שמו הוראה על הרחמים. והנה אם להאריך לרשעים אולי ישובו ואם למטע הרע מהזכאין הנלוים אליהם כאשר א"א שלא ימשך להם רע מרעתם יחוייב לבא אצל אלו הפורענות בקושי גדול כמו שבטענה זו בא אברהם אבינו באומרו האף תספה צדיק עם רשע (בראשית י״ח:כ״ג). והיא אשר הודה בה יתברך באומרו ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבוא אדם כו' (יונה ד׳:י״א). כמו שבא ביאורו שם שער י"ט ב"ה ולא עוד אלא שזכר. ובהמה רבה על דרך אם אדם חטא בהמה מה חטאה (יומא כ"ב:) הן כל אלה סבות ריוח והצלה לפניו יתברך להגין על מעשה ידיו עליהם:

אמרו במדרש (ב"ר פ' ל"ג) אדם ובהמה תושיע יי' (תהילים ל"ו:ז') אדם בזכות בהמה תושיע יי'. אדם עם בהמה תושיע יי'. אדם מפני בהמה תושיע יי'. זכרו שלש סבות. אם בטעם זכות כמו שיגינו הצדיקים על הדור. או כדי שלא יענשו עמהם זולתם. או שינצל החוטא להגין על זולתו. וכל אלו דרכי חסד ורחמים בעבורה היה רצונו יתברך שלא להתמיד ענינים אלו כפי אשר יעלה על דמיון האנשים הסכלים האלה. וזאת היתה התשובה הראשונה אשר השיב השם יתברך לאיוב על מה שהפליג תלונתו בענין רשע וטוב לי אמר מי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת אזר נא כגבר חלציך אשאלך והודיעני איפה היית ביסדי ארץ כו'. מי שם ממדיה כו'. על מה אדניה הטבעו כו'. ברן יחד ככבי

בקר כו'. ויסך בדלתים כו'. ואשבר עליו חקי כו'. ואומר עד פה תבא כו', המימיך צוית בקר כו'. לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה תתהפך כחומר חותם כו'. וימנע מרשעים אורם כו' (איוב ל"ח:י"ג-י"ד). והפירוש מי הוא זה ואי זהו אשר מלאו לבו להחשיך ולהאפיל עצתי זאת אשר יעצתי אני להאריך לרשעים ושלא לשנות בכל יום תמיד מעשה בראשית על כל דבר פשע אשר יפשעו בי כי האומר כן באמת לא בדעת ידבר ולכן אזר נא כגבר חכם בעוז הויכוח אשאלך והודיעני ערך מלאכת העולם אשר דברת עליה ועומק המחשבה והחכמה הנפלאה אשר בהמצאתה. כי אינך מקפיד על קיומו יותר מביטולו בכל עת שיעלה על לבך אמור נא איפה היית ביסדי ארץ כי באמת אז היית רחוק מהמציאות יותר מכל שאר הנמצאים למה שאתה היותר מאוחר אל הטבע. ולזה א"א לך להשיב אם לא בשתדע בינה ותשכיל דבר מתוך דבר. או שתאמר מי שם ממדיה כי תדע ארכה ורחבה על נכון או מי נטה עליה קו המדה שבה ישערו כל מדותיה או איזו חכמה תספיק להטביע אדניה על בלי מה או מי ירה בדעתו ותבונתו אבן פנתה אשר עליה הושתת העולם והוא נקודת המרכז אשר סביבותיה יתנועעו גלגלי הכוכבים המתהלכים בעגולה כדרך המרננים מזמרים ומפזזים בעגול. ועוד אשאלך מי הוא זה אשר הפליא עוד לעשות ויסך ים בדלתים ובריח ממה שהיתה לו יציאה טבעית והכרחית כוולד זה היוצא בכח מרחם אמו כי ימלאו ימיה ללדת אשר לזה עשיתי לו כדרך שעושין המילדות אל הוולד בשעת הלידה שמעטפים אותו בבגדים ומחתלין אותו בחגורות וחובשים אותו היטב כדי לישב איבריו עליו. ומהידוע כי הענן והערפל הם מצרנים סמוכים אל ים אוקינוס וכאלו מי הים מחותלים בהם והם לבושם. ועם שהחק אשר נתתי בטבע המים הוא שיעלו על הארץ עם כל זה אשבור עליו חוקי זה ואשים בריח ודלתים שלא יעברוהו. ועוד אוסיף לשאל לך המימיך צוית בקר. לדעת ולכוין חלוף הגלגלים אשר יעבר בם השמש יום יום לסבת נטיותיו. ואם אתה ידעת כל שחר ושחר מקומו הנכון. אשר ראוי לזרוח ממנו כפי מה שיאות לתועלת החיים אשר בכל ענין וענין יש מנפלאות החכמה ועומק המחשבה מה שלא ישוער. ועל דעתך שיסבול טבע זה המציאות אשר על זה האופן מהיוקר מצד עצמו והסדור המופלא והמכוון בכל אלו ההויות ועוצם תבונתם והתאחזם והתקשרם קצתם בקצתם לאחוז בכנפות הארץ כמי שיאחוז בכנפות השמלה המלאת לה עמיר לנערו מתוכה שכן ינערו רשעים ממנה על זה השיעור מהקלות כאשר ידמה לך ואל חסרי הדעת אשר כמותך. או שיהיה זה נקל בעיניך כמי שמהפך החותמות באיזה חמר שתיעשנה שהוא מעביר צורה וחותם צורה אחרת בנקל. או כמי שמחליף לבוש בלבוש אחר או כמי שמעביר אבוקה המאירה

מפניהם שישארו בחשך או כמי שמשבר זרוע רמה מבלי שיפסד הגוף שכל זה ממה שיעשה מבלי קושי גדול. הנה לך זה באמת שבוש הדעת ובלבול השכל ולא מחכמה באת עד הנה. כי מהראוי והמחוייב לכל בעל דעת להודות שאין לבטל כל אלו הנמצאות ולא קצתם לעונש רשעים בעוד יש בהם שום תקוה אבל לעשות כל מה שאפשר להדיח מעליהן את הרעה. ואפשר שלזה נתלו עיינין של רשעים הנזכרים בפסוקים אלו להורות כי זה מה שאמר בכאן הוא על הרשעים שאינם גמורים אלא שהם רשים ממעשים טובים ועדין לא נחתמו לאבדון אבל הם תלויין ועומדין לראות אם ייטיבו מעשיהם אם לאו. אמנם לרשעים הגמורים אין דבר עומד בפניהם, כמו שהיה הענין בזה ובזה בדור הרע הזה שנשטפו במי המבול. כי אחר שארך להם קצם מאה ועשרים שנה ואחר שצוה במעשה התבה שהיתה מלאכתה והזמנת כל הדברים הבאים והמובאים אליה מכל החי מכל בשר ומכל צרכי חיותם לשנה תמימה. אשר כל זה ראוי שיעשה רושם נפלא וחרדה עצומה בלב כל באי עולם זולת מה שיזהירם ויזרזם נח איש צדיק תמים כל הימים הרבים מפי הקב"ה. ובכל זאת לא שבו מדרכם הרעה ומהחמס אשר בכפיהם די ויותר מדאי התנצלות בזה לאב במה שאבד את בניו. וכמו שאמר יתברך, קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס כו'. ומלבד מה שפירשתי בו בשער שעבר עוד תשוב תראה כוונה נכונה לפי כוונתנו יראה במה שיורה על חסידותו ית'. ועל ויתורו על עוברי רצונו כאשר לא תקטרג מדת הדין הקשה בטענה חזקה שאין עליה תשובה. וזה כי מאומרו ותשחת הארץ לפני האלהים יורה כי היו רעים וחטאים לה' להתנהג בכל הטומאות והטנופים אשר בהם השחיתו את דרכם אשר שנא ה' והמה תועבת נפשו. ומאומרו ותמלא הארץ חמס יורה שהמה גם כן רעים לבריות כי אינם שומרים משמרת הנהגת הקבוץ המדיני והיו מתקוממים זה על זה כל דאלים גבר בכלי חמס ומטה רשע לעשוק אהב. ואמר הכתוב כי השם ית' היה עדין מוותר להם ומאריך עונשם עוד על אשר לו ושלא נתמלא סאתם כי אם על מה שחטאו אלו לאלו. ושיעור הכתובים וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר. ועם כל זה אמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם. ולא מפני מה שנשחתה הארץ לפני האלהים להודיע כמה ארך אפים לפניו כדי שלא להשחית מעשה ידיו. ועדין המציא להם ריוח והצלה במצות מעשה התבה אם ישמעו ואם יחדלו. ויתכן כי זהו מה שכוון באומרו קץ כל בשר בא לפני כי ירצה אחר שהקץ אשר נתתי להם רצוני הק"כ שנה כבר בא ולא שבו וראוי להשחיתם. עשה לך תבת עצי גופר כו' וזה המעשה כלו יהיה להם זמן שני ואם לא ישובו ימותו ברעתם כי טוב מותם מחייהם. וכל זה הוא ענין נכבד מאוד לקוח

מטבע המציאות ומעצם אמתתו ומשקיט ההרהורים הקשים הנופלים בלבות בני האדם המביאים אותם אל ההפקר כמו שאמרנו. ולהיות ענין המבול כולל אלו השלש תועלות אשר באמונת ענינם וקבלתם יקובל עול מלכות שמים משלם. אמר המשורר ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם (תהילים כ"ט:י'). כי להיות ענין נאות וצודק מאד במה שהמלך כובש וקונה לעצמו ממה שימליכוהו על עם רב ועצום אשר לא עמל בו ולא גדלו כמו שהוא מבואר מעצמו. לזה היה המבול במה שהורה על אמתת חדוש בפנים שונים מורה מאד על אמתת מלכותו וכמו שאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי כו'. ואת כל אלה ידי עשתה (ישעיהו ס"ו:א') והרבה דומים לו. והנה מצד שהיה המבול פורענות לרשעים הורה על עוצם יכולתו כי מעתה כל העולם כלו חל מלפניו והוא ודאי הוד מלכותו ותפארתו לענין השכר והעונש המוכרח לקיום העולם. אמנם באופן הגעת הפורענות על צד הקושי והכבדות שנזכר הורה ההמצא בו תנאי המלכות השלם אשר אין מענינו להשקיף מונהגיו על דרך העריצות כי אם בהשגחת רחמנות כמו שכתב החוקר פ"י מהמאמר ח' מספר המדות. אמר כי חבת האב על הבנים הוא בצורת המלכות כו'. ולזה נמשכי המלכים השלמים. אמר דוד לכו בנים שמעו לי כו' (תהילים ל"ד:י"ב). שמעוני אחי ועמי (ד"ה א' כ"ח) (ואמר) חזקיהו בני אל תשלו (שם ב' כ"ט). אמנם שלמה הורגל בזה מאוד בספרו אמר שמעו בנים מוסר אב (משלי ד':א'). ועתה בנים שמעו לי (שם ה') והוא ביאר הענין באומרו מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות כו' (שם כ"ט) והוא מבואר. הנה כי בשלשה ענינים אלה יכון כסא להקרא מלך לעולם:

ושלשת הענינים האלו יוכללו במעט התבוננות במאמר הקצר אשר הנחנו פתח השער כי אחר שאמרו בעשרה מאמרות נברא העולם כו' (אבות פ"ה). שהמאמר ההוא היה במדרגת ספור מעשה בראשית להכיר מאופן החדוש והמציאות שיש אלוה ממציאו ומחדשו בחפץ ורצון סמכו אליו המאמר השני הזה אשר יספר בענין המבול והוא המין השני מהראיה שאמרנו שהוא התועלת הראשון. ובאמרם שכל הדורות היו מכעיסין לפניו עד שזה היה סבה לשימשך להם זה השיעור מהפורענות בהביא עליהם את מי המבול. כללו בזה על השלמות התועלת השני והוא אמונת השכר והעונש. ואומרם להודיע כמה ארך אפים לפניו יאמת התועלת השלישי מאופני ההשגחה האלהית, בהביא הפורענות על עוברי רצונו בקושי גדול כמו שחוייב לכל פועל וממציא לבלתי מאוס ביגיע כפיו ורחמיו על כל מעשיו הם עדות ברורה על אמות ההנחה כמו שאמרנו. ואולם במה שתתקשר משנה זו עם אשר לפניה ולאחריה כבר כתבנוהו בשער הקודם:

ומעתה נבוא אל ביאור חלק הספור הזה המדבר בעקר המבול והשחתתו אשר היינו עליו ונעיר ראשונה ספקותיו:

א הוא מה שהיה עקר הכוונה להתירם במה שכתבנו בזה השער מצורך זכרון ספור המבול בתורה האלהית כי הנה על ספור מעשה בראשית נצטערו הראשונים ואמרו (ב"ר פ"א) שלא נכתב אלא משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם כו' (תהילים קי"א:ו'). ואחר שהגיד למה יחזור ויגיד דברים שאינם מצורך התורה והמצוה אם האלהים היה ירא שנשאל לו חשבון הראשונים ממשפחות קין ודור אנוש וחבריהם וכ"ש כי באה הקפדה בספורו בהודעת זמנו ביומו וחדשו ואין צריך לומר שנת התחלתו וסופו וזמני התגבורת והנחת התיבה והראות ההרים ושלוח העורב והיונה ויבושת המים וחורב האדמה הכל שלא לצורך אם לא כפי מה שאמרנו:

ב במבוכה הגדולה הנופלת בחשבונות המבול לפי מה שהובן מפשוטי הכתובים על דרך המדרש וראשוני המפרשים ז"ל עד שהוצרכו לפרש כי ראשית החשבון ואחריתו היו ליצירה והחשבונות אשר ביניהם. פעם להפסקת הגשמים שהוא כסלו שבכ"ז יום שלמו הארבעים יום ופעם לירידת הגשמים שהוא מרחשון. והוא דבר זר מאד. וגם לדברי הרמב"ן ז"ל שהשתדל לתקן ולהסכים כל המנינים לחשבון העולם עדיין נשארה רגלו אחת בחוץ למצוא התבה מנוח לכף רגלה יום י"ז לחדש השביעי שהוא יום סוף התגבורת לדברי כלם עד שנדחק לומר כי ביום ההוא עצמו העביר אלהים רוח על הארץ וחסרו המים מעתה כל הט"ו אמה אשר גברו על כל ההרים הגבוהים או פחות מעט ותנח התיבה. ואחר בעשירי באחד לחדש שהם ע"ב יום נראו ראשי ההרים וכל זה הפך מה שהניח ראשונה לדבר ידוע שמדרך המים כשיחסרו בתחלה אמה אחת לארבעה ימים יחסרו לבסוף ארבע אמות ליום וכן הדבר מוכרח מהחסרון הזה ודאי והוא פלאי. וכ"ש למה שכתב שהרי אררט הם בשפל הכדור כמו שמוכיח הספור מהיותם קרוב לבבל אשר שם בנו המגדל יוצאי התבה שיצטרך לומר שאותו היום עצמו סוף התגבורת חסרו לפי שעה כל הגובה המופלא ההוא אשר מט"ו אמה למעלה מכל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים עד שיכלה התבה לנוח על ראש ההרים היותר שפלים ואח"כ יחסרו מעט מעט. ראה זה זר ונפלא רק בדרך נס גדול שלא הוזכר. ומה שחזר וכתב בסוף ואמר ואולי נאמר שהיה החסרון בשבעה עשר יום לחדש השביעי גדול מאד מט"ו אמה וקודם לכן נראו ראשי ההרים הגבוהים לא הרי אררט. ויקר מקרה התבה שהיתה בהרי אררט בחדש השביעי ותנח כו' היה נכון. אבל לא ידעתי איך יסבלהו מה שקדם לו מהפי' בפסוק ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום וכ"ש למה שהיה לו לראיה

עצומה מה שלא אמר הכתוב ויחסרו המים בחדש פלוני ויהיו המים הלוך וחסור עד החדש השביעי ותנח התבה כו'. כמו שכתוב בפירושיו:

ג ממה שאמר הכתוב ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום. ויזכור אלהים את נח כו'. ויסכרו כל מעינו' תהום רבה וארובו' השמים ויכלא הגשם מן השמים. והלא לסוף הארבעים נסכרו ארובות ומאז כלה הגשם ואפילו לפי דבריהם הק"נ יום ימי תגבורת היו. ימי גשמים לא היו. ובכל זה יש להשתדל אם אפשר לישב המקראות על פשוטן אם שהדרשה תדרש כמ"ש הרמב"ן ז"ל:

ד כי נאמר וישלח את היונה לראות הקלו המים כו'. ולא נאמר כן בעורב ששלחו יומים קודם אלא וישלח את העורב ויצא יצוא ושוב כו'. וכאשר היה יוצא ושב למה לא שלח ידו להשיבו אל התבה כמו שעשה אל היונה כי דבר זה ראוי לתת אליו לב בפי'. ואם שאינו מעקר הדרוש. ואחר זכרון הספקות נבא אל התרתן בדרוש הפרשה כאשר יעדנו:

ויהי המבול ארבעים יום כו'. ויגברו המים וירבו מאד כו'. הנה אחר שזכרנו צורך הספור הזה הנפלא בכללו ראוי לנו לישב ספורו אולי נוכל לצאת מידי המבוכות ההם אשר זכרנום. (א) ואני טרם אענה אני שוגג ואומר כי סבת כל המבוכות והבלבולים שנפלו באלו החשבונות בפירושי הראשונים והאחרונים הוא מאמר הכתוב ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום שהבינו כלם ממנו שהמים היו הולכים ומתגברים או עומדים בגבורתם הראשונה עד היום ההוא. ופירשו ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום שאז התחילו לחסר. ומזה חשבו כי מה שאמר בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים על אותם ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים שזכר ראשונה אמר. ולזה לא ראו למנות הק"נ ימים אלו מתחלת הירידה אחר שאי אפשר שתנוח התבה בחדש השביעי ליצירה בשבעה עשר בו שהוא יום ששלמו הק"נ יום כי הוא יום התגבורת עצמו וכבר כתבתי בספקות הספק הגדול שישיג להרמב"ן ז"ל במה שדחק עצמו להניח כן. וכבר היה אפשר להם לומר שההתגברות עצמו היה סבת מנוחת התבה להתרוממה בו על ההרים הגבוהים. כי הט"ו אמה שגברו המים עליהם הוצרכו להגביה מה שהיתה משוקעת במים כשליש קומתה כמו שאמרו חכמינו ז"ל (ב"ר פ' ל"ב) ובזה יעלו אח"כ כל החשבונות יפה לבריאת עולם. אלא שראו שאי אפשר לומר כך שאם כן היה לו לכתוב מנוחת התבה אצל התגבורת ויגברו המים כו'. על הרי אררט. המים גברו כו'. ויכסו כל ההרים הגבוהים כו'. חמש עשרה אמה כו'. ותרם התבה ותנח אבל הכתוב צווח ואומר כי לא מחמת תגבורת נחתה כי אם מחמת חסרון אמר ויזכור אלהים את נח כו' ויעבר אלהים כו' וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב ויחסרו המים מקצה חמשים

ומאת יום ותנח התבה כו'. ועוד אחרת כי מהידוע שלא נחה התבה על ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים רק על הרי אררט שהם קרובים לבבל העמוקה לכל הארצות כמו שהוא במפורסם. והקושיא הזאת עם שנראה שלא חשו אליה חכמינו ז"ל גדולה היא אלי ובעבורה נדחק הרמב"ן ז"ל אל קצת מה שנאמר אנחנו בו אלא שמיחה בו מה שקדם לו מהפירוש בכתוב כמו שנזכר. ומ"מ כבר נדחו מעל זה הפירוש לסבה שקדמה לפי מה שאחשוב. והנה לא ראו ג"כ למנות מחדש ירידת הגשמים ולומר שנשלמו הק"נ יום בי"ז לחדש ניסן ושנחה התבה בי"ז לחדש אייר שהוא ז' לירידה כמו שחשב הרמב"ן ז"ל לתקן שא"כ מיום שהתחיל החסרון עד שנראו ראשי ההרים בראשון לחדש אב שהוא עשירי לירידה היו ק"נ ימים ולא נשארו עד סוף השנה שנאמר בו בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ רק שני חדשים וזה לא יתכן בשום פנים כ"ש אם נחשוב המ' יום וכ"א יום של שליחות היונה מיום שנראו ראשי ההרים שכבר כלו בהם השני חדשים. ועוד מפני זה בחרו להם למנות החדש השביעי הזה מחדש ההפסקה הוא כסלו ולומר שנחה התבה בי"ז לסיון שהוא ז' להפסקה ולפי שכבר היו מתחלת הירידה עד היום ההוא ז' חדשים ואע"פ שיהיו א' מלא וא' חסר יעלו לר"ו ימים הוצרכו למנות מ' יום של גשמים לחוד וק"נ של תגבורת לחוד שהם ק"צ והיו העודפם הם מספר הימים שחסרו המים שנחה התבה ומכאן למדו כמה הית' משוקעת ואמרו שנראו ראשי ההרים יום א' לחדש אב שהוא עשירי לירידה. והנה עם זה לא היו מתחלת החסרון עד היום ההוא רק ס' יום ומשם ואילך היו הלוך וחסור בס' יום עד שחרבו פני האדמה והנה היה החסרון נערך בצד מה זהו תורף אלו הפירושים וענינם. והאמת אל המחוור שבהם ישיגהו הרודף בין המצרים (ב) ואולם אם נתכוין כראוי בכוונת הכתוב האומר ויגברו המים על הארץ ק"נ יום הנה יהי' לנו העקוב למישור והרכסים לבקעה. וזה שאין הכוונה בו לומר שהיו המים הולכים וגוברים ולא שעמדו בגבורתם הראשונה עד היום ההוא חלילה רק אמר שעד היום ההוא היו גוברים על הארץ בענין שלא יכול שום דבר המשוטט על פניהם לנוח ואין ספק שבסוף המ' היו גבוהה גבוהה הפלא ופלא יותר מיום ששלמו הק"נ יום דכתיב ויהי המבול מ' יום על הארץ וירבו המים כו'. ויגברו המים וירבו מאד על הארץ. והמים גברו מאד מאד על הארץ. ויכסו כל ההרים הגבוהים כו', חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו ההרים ויגוע כל בשר כו'. עד וישאר אך נח כו'. כי מהידוע כי במ' יום נדונו כמו שאז"ל משפט ימי יצירת הולד (ב"ר פל"ב). ולמה תהי' כזאת מלפניו להעמיד המים בגבורתם ק"נ ימים אחרים ללא צורך כלל לא לשבט ולא לארצו. אלא ודאי יום מ' הוא היום שגברו בו המים ט"ו אמה על ההרים הגבוהים אשר

תחת כל השמים כדי לשטוף כל אשר על פני האדמה גאה ורם נשא ושפל (ג) ומיד התחילו לחסור מעט מעט בטבעם. ומ"מ עד שעברו יותר מק"נ יום מהחסרון עדין נקראו גוברים על הארץ כיון שעדין לא יכלה התבה לנוח באותו מחוז אשר היתה בו מחמת גבורתם ואם שכבר מקודם לכן הרבה נראו ראשי ההרים הגבוהים ההם שזכר. אמנם מהיום ההוא והלאה שכבר נחה שקטה על הרי אררט שהם בשפל הכדור כבר יאמר שאינם גוברים על הארץ אבל היא גברה עליהם. והנה עם זה יתישב הכל יפה יפה ולא יפלא פירוש הכתוב הזה רק בעיני הממאנים באמת ובלתי נושאים פניה. כי אין ספק שאם תאמר כך וכך ימים או שנים גברה ידו של פלוני על זולתו שאין הרצון שאותו פלוני הולך וגובר תמיד בכח ומעלה כי גם אם יעלה וירד אם עדין ידו תקפה עליו יאמר באמת גובר וכן בכאן בשלא אמר ויגברו המים ק"נ יום סתם רק ויגברו המים על הארץ וגם לא אמר מאד ולא מאד מאד כמ"ש בימי התגבורת. יראה שהם גוברים על הארץ עם שכבר חסרו מאיתנם הראשון. ויישוב הכתובים ופשוטן ושיעורם לפי זה כך הוא ויהי המבול כו' והמים גברו כו' ט"ו אמה כו' ויגוע כל בשר כו' וימח את כל היקום כו' עד וישאר אך נח ואשר אתו בתבה ויגברו המים על הארץ ק"נ יום והנה בזה השלים ספור ענשם ודינם ואמר עוד כי מכח תגבורת המים בארבעים היום נמשך שגברו על הארץ עוד ק"נ יום בענין שלא יכלה התבה לנוח במחוז מושבה ואם שחסרו מאיתנן כמ"ש: ומכאן ואילך חוזר להזכיר מתחלה איך נכמרו רחמי הש"י על העולם ושב מחרון אפו להמציא לו פליטה ושארית ואמר ויזכור אלהים וכו' ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים. וזה היה מיד כששלמו ימי הארבעים כי מאז נסכרו כל מעינות תהום וארובות השמים ויכלא הגשם מן השמים ומאז והלאה וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב עד שחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום באופן שביום ההוא יום י"ז לניסן שהוא חדש השביעי לתשרי שהיה להם ראשון לחדשי השנה נחה התבה על הרי אררט שהם שפלים הרבה מאותן שנזכרו ראשונה והמים היו הלוך וחסור תמיד כבתחלה עד שבאחד לחדש העשירי הוא תמוז שהוא עשירי לתשרי נראו גם ראשי ההרים ההם שזכר באומרו על הרי אררט שירא' שהיו הרים רבים והיא נחה על הגבוה שבהם ועתה נראו השפלים ממנו והנה נשארו שלשה חדשים שהם צ' יום כשתוציא מהם מ' יום שנאמר ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח כו' וא' ועשרים יום של שליחות היונה עדין נשארו קרוב משלשים יום. בהם חרוב נחרבו בטוב פני האדמה. (ד) ולדעתי כי שלוח העורב לא היה לראות הקלו המים שלא זכר הכתוב כן אלא שלפי שהיו עסקיו רעים כאז"ל ת"ר ג' שמשו בתיבה חם ועורב והכלב וכלן לקו (סנהדרין ק"ח:) הנה כשפתח חלון התבה מקצה ארבעים

יום שנראו ראשי ההרים וראה שכבר היה אפשר לעורב לחיות על פני ההרים שלח אותו החוצה להפרידו מזוגתו ושמא זכר ונקבה שלחם וקרא שמם עורב כמו מי יכין לעורב צידו (איוב ל"ח:מ"א) ואת כל עורב למינו (דברים י"ד:י"ד). (ד) ואמר כי היה יוצא ושב ולא קבלו והתמיד כן עד יבושת המים מעל הארץ. אמנם לחם ולכלב לא היה להם עדין מעמד על פני חוץ ולא יוכל לשלחם. אמנם כשעברו שבעה ימים שלח את היונה והית' כעין שליח מאתו לדעת הקלו המים מעל פני האדמה. כי שם היתה מקננת ושוכנת עם בני האדם ולה נתן משפט הבחינה בזה. וכל זה השתדלות וחריצות מחוייב לכל בעל דעת לפקח על צרכיו כי בזה יעורר עצמו אל קבלת שפע ההישרה בהם מפאת מעלה כי האדם הנואש מהדברים לא יפקד ולא יזכר וכמה העירו חז"ל על זה באמרם על יעקב איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים עכבוהו כו' כי יהב דעתיה למהדר קפצה ליה ארעא (חולין צ"א:). והוא ענין נכבד יתקיים בידך מכמה צדדים אם תשים אליהם לב ועכשיו אין להאריך. וכן בכאן מיד וידבר אלהים אל נח לאמר צא מן התבה אתה ואשתך כו' כל החיה אשר אתך כו'. ויצא נח ובניו כו' כל החיה כל הרמש כו' ויבן נח. הגיד הכתוב כל זה להודיע לבני האדם גבורותיו יתברך ואמונתו וחסדו בבריתו שלא נפקד מהם איש באדם ובבהמה ומכל החי מכל בשר אשר באו בתבה בשנה אחת תמימה ושכבר עלתה בדעתו של נח מחשבה נכונה להעלות עולות לאלהים לזבוח זבח תודה על כל הטובה אשר עשה עמהם להפליא. וירא ה' וייטב בעיניו. זהו שיעור מה שיאמר בזה החלק ודרך חשבונותיו אשר זכרנו הוא הישר בעיני ולא מצאתי בו חסרון רק בלתי הסכימי אל דברי הראשונים זצ"ל. אמנם הם אמרו (סנהדרין ל"ד.) דברי תורה נדרשים לכמה טעמים. והדרשה תדרש והמקרא יתישב על פשוטו. ותהלה לאל אמן:

שער יד

פרק א

יבאר איך יהי' הקשת הנראה בענן ביום הגשם לפי טבעו נאמן בבריתו וקיים במאמרו שלא להביא עוד מבול וכל מעשה תקפו וענין דור הפלגה:

וירח ה' את ריח הניחוח ויאמר כו' את קשתי נתתי כו':

במדרש (ב"ר פרק ל"ה) והיתה הקשת בענן בין אלהים ובין כל נפש חיה בין אלהים זו מדת הדין של מעלה ובין כל נפש חיה זו מדת הדין של מטה מדת הדין של מעלה קשה ומדת הדין של מטה רפה (במס' ברכות נ"ט.) א"ר אליכסנדרי אריב"ל הרואה הקשת

צריך שיפול על פניו שנאמר כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב כו' ואראה ואפול על פני (יחזקאל א׳:כ"ח) לייטי עלה במערבא משום דמתחזי כמאן דסגיד לקשתא אבל ברוכי ודאי מברך מאי מברך בא"י זוכר הברית. במתניתא תאנא רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר נאמן בבריתו וקיים במאמרו:

[62]כמי שלא יתואר האל ית' בשהוא יכול להתגשם או לברוא כמותי כי לא יסבלהו כלל ענין אלהותו כן לא יתואר בשהוא יכול לעשות עושק ונלוז לשום נמצא מנמצאיו כי לא יסבלהו חק שלמותו. כי כמו שהענין הראשון יהיה סותר ומכחיש טבע האלהות כן הענין השני יהיה סותר ומבטל חק השלמות. הוא מה שביארו אדון הנביאים בשלמות באומרו כי ה' אלהיכם היא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד עושה משפט גר יתום כו' (דברים י'). יורה כי כמו שמאמתת

[62]תוכן כוונתו בקוצר הוא, תחילה הניח ליסוד מוסד, כי כמו שיתנגד רעיון התגשם הי"ת אל אמיתת גדר עצמותו האלהית, כן יתנגד רעיון עשותו עול חלילה לזולתו, לשלימותו הבלתי בעלת תכלית, וע"ז רומז מאה"כ "כי ה' אלהיכם וכו' האל הגדול וכו' אשר לא ישא פנים וכו'." ואח"כ אמר, כי א"כ הדבר, יקשה עלינו להבין מדוע הבטיח לבני אדם אחר המבול שלא יוסיף עוד לקלל וכו' כי אחרי שהי"ת לא ישתנה לעולם, א"כ יקשה אחת משתי אלה, אם עונש בני אדם בכלל מתנגד לצדקתו מדוע הענישם כן תחילה, ואם איני מתנגד, מדוע הבטיחם שלא יענישם כן לעולם וע"ז השיב הרב ז"ל באמרו, שאף שמצמות וצדקת הי"ת לא תשתנה לעולם בבחינת עצמותם, בכל זאת לפי השתנות המקבלים ישתנו פעולותיו, וע"כ רק לפני המבול בהשחית כל בשר את דרכו על הארץ בכלל, הי' גם ענשם הכללי להחבידם לצמיתות, מסכים אל משפטו הצדק, אפס אחר המבול אשר מצד אחד השאיר אחריו רושם חזק בלב כל אדם להשביע בקרבם, תכונה נפשית יותר טובה ומוסרית מבראשונה, עד שלא יוכלו עוד לשוב לכסלה בדרך כלל כלפנים, ומצד אחר הי' תולדות כל בני אדם אחר המבול מג' בני נח אשר היו שונים מאד במרותם ואיכותם הנפשית כמש"כ למעל', ומזאת נסיבה כי גם בניהם יתפרדו תמיד בכל הזמנים והמקומות לג' ראשים, בעלי טבעים ותכונות שונות אשר יתכוונו תמיד בעבור זה גם לתכליות שונות, עד שאין עוד באפשרותם להתחבר יחד ולהיות לאגודה אחת להרע באופן כללי כמו קודם המבול, אשר יחדיו נאלחו, ואין עושה טוב אין גם אחד, ועל שנוי טבעם זה לטובה אחר המבול, אה"כ ד"מ "וירח ה' את ריח הניחוח," וע"כ אמר אל לבו "לא אוסיף עוד לקלל וכו'." וע"ז מורה לדעתו גם אות הקשת, כי כמו שאין אפשרות להראותו בענן, רק בהיות חלק אחד מהאויר צח וחלקו האחר שכנגדו מעונן (אשר ע"כ אחז"ל בשבח רשב"י וריב"ל ושאר חסידים [אשר בזכותם גושמה כל הארץ תמיד, מבלי היות חלקה אחת אשר לא תמטר אליה] "כי לא נראת' קשת בימיהם") כן יהי' תמיד, מזמן המבול והלאה מאז החלו בני אדם להטיב דרכיהם כמשכ"ל, קדרות שכל בני אדם, וחשכת בערותם המוסרית רק בחלק פרטי מהעולם, כמו שנמצא אח"כ בסדום ובנותיה ודומיהן, לא בכלל העולם, לחייב כבראשונ' ע"י זה גם העונש הכללי במבול מים או שאר מקרים כאלה המשחיתים כל הארץ, וע"ז רומז גם מאה"כ "כי מי נח זאת לי וכו'," שהכוונה כי מעתה ברית כרותה למין האנושי, ואף כי לאומה הישראלית, שלא ישחיתו עוד דרכם בדרך כללי בעבור זכרם תמיד עונש המבול אשר הי' בדרך נסיי ויוצא ממנהג הטבע ושומם תמיד על לב הנשים והמופתים שנעשו בארץ, ויהי להפך, כי האמונ' האמיתית והחליכ' בדרכי הי"ת תהיינה נמצאות תמיד עלי ארץ לפחות בקצת יחידי סגולה זעיר שם זעיר שם, ע"כ כמו שנשבע לבלתי הביא עוד מי מבול נשבע ג"כ שלא לקצוף ולגעור עוד לעולם, כי בהסרת הסבה, והיא ההשחתה הכללית בבחינה מוסרית, יושר מעצמו ע"פ משפטי הצדק גם המסובב, והוא העונש הכללי על ידי המבול ודומיהו, וקצפו התמידי. ובעבור היות הקשת האות המעיר כל משכיל להחזיק בתמותי, ולהשאר תמיד על טבע אנושתו לבלתי השחית דרכו לצמיתות כאנשי דור המבול. אמרו חז"ל כל שלא חס על כבוד קונו, ראוי לו שלא נברא זה המסתכל בקשת," ר"ל אם אינו חס על כבוד קונו אף שהוא מסתכל בקשת המזכירו תמיד בחובת האדם ותעודתו עלי ארץ, ובכל זאת סר כולו ואין צד טוב בדרכיו הבלתי מכוסה בענן השכלות והבערות ובעב החטא והעון נח לו שלא נברא, כי העדר איש כמוהו הנפסד לצמיתות בבחינה מוסרית טוב ממציאותו.

עצמיותו שהוא היותו ית' ה' אלהיכם יחוייב להיות אלהי האלהים ירצה סבת הסבות כלם מה שכבר נתבאר שזה א"א שיהיה גשם ולא כח בו וא"כ נמנע בחקו להתגשם על כן יחוייב משם שהוא אדוני האדונים. אשר זה מה שיקיים הנמנע להיות אחר כמותו ושוה לו. כן מהיותו ית' בעל שלמיות אשר יזכר קצתן באומרו האל הגדול הגבור והנורא חוייב שלא ישא פנים ולא יקח שוחד לעשות שום עול בהנהגתו העליונה אבל הוא עושה משפט גר יתום ואלמנה בלי שום נטיה מהיושר כלל. וזהו חוזק מאמרו של אברהם אבינו חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה וכו' (בראשית י"ח). כמו שיתבאר במקומו ב"ה כי ידע כי הוא נמנע מנד חק שלמותו. ולזה נמשך איוב באומרו חלילה לאל מרשע ושדי מעול (איוב ל"ד:י'). והוא מאמר ירמיהו באומרו צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע כו' (ירמיהו י"ב:א'). יאמר שהוא יניח צדקתו ויושרו ליסוד מונח וקיים אמנם שהוא שואל כתלמיד לדעת דרכיו בהם. וזה הדרוש מהצדק והרחקת העול יתבאר עוד אצל קושי לב פרעה שער ל"ו ב"ה. והנה כמו שהיה העול המסולק והמרוחק ממנו ית' הוא אשר יוכלל בצדיק ורע לו רשע וטוב לו להיותו עול מפורסם אשר צעקו ממנו שלמים וכן רבים כן לא יתואר הוא יתב' בשימנע משום נמצא כל אותו הטוב שאפשר לקבל מאתו ית' ואפילו על צד החסד הגמור כי אחר שיש ספק בידו לעשות הנה אם יגרע טוב ממנו הלא יהיה הכילות בחוקו ית' חלילה. ולזה אמר המשורר צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו (תהלים קמ"ה). ירצה עם שהוא ית' הניח מדת הדין לנהוג בו העולם אלו עם אלו עם כל זה בכל מעשיו אשר יעשה הוא עמם הוא מחזיק במדת החסידות לעשות עם כל נמצא ונמצא לפנים משורת הדין בכל מה שיוכל לקבל מן הטוב כפי טבעו וחוקו ולכן השואלין למה לא עשה מהנמלה נשר או מהנשר גמל וכיוצא הנה הנם כשואלים למה לא עשה מרגל האדם ראש או מהשער עינים כי כלם יחד יבערו ויכסלו כי הוא ית' חנן לכל בריה ובריה הצורה היותר שלמה שהיה אפשר לקבל בחוקה וזה צודק אפילו ביותר חסרה והוא מאמר הנביא באומרו הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו נותן ליעף כח כו' (ישעיהו מ':כ"ח-כ"ט) כמו שכתבנו בשער ג' ויבא שלמותו בפרשת שמיני שער ס'. וכן הוא בהטבת האנשים אם להיטיב אותם במדת החסד יותר ממה שהם זכאין בו או להאריך להם כל מה שיסבול טבע העון ההוא או החוטא בו הכל הוא בא ונמשך ממידת החסידות אשר לא סרה מחק אלהותו ית' ולא תסור לעולם וכמו שפירשו הוא ית' ע"י הנביא ירמיהו לוא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם (ירמיהו ג':י"ב). ומה נאריך עוד בראיות ושלש עשרה מדותיו

יוכיחו. ועתה הנה מכל זה יצאו לנו שאלות חזקות במה שיכללהו זה החלק מהספור אשר אנו בביאורו מענין קרבן נח והריחו אותו וההבטחות הבאות בעבורו שלא להוסיף עוד לקלל את האדמה כאשר עשה ובברית הקשת הבא על זה לאות ברית כמו שאסדר אותם בזו אחר זו עם שאר הספקות אשר ראוי לעורר על הבנת הכתובים כדרכנו. האמנה כי מה שראוי שיאמר במאמר ומוראכם וחתכם עם הפסוקים הנמשכים אליו איחד אותו לשער מיוחד אחרי זה כמו שייעדתי אותו בשער הג' מאמר ח' כי הוא ענין נכבד מאד ראוי להחשב בפני עצמו:

א אומרו וירח ה' את ריח הניחח ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף לקלל כו'. וכי החפץ ליי' בעולות ולריח ניחוחם נתעורר עכשיו לדעת את לבות האדם אשר יצרם רע מנעוריהם ושמעתה הוא ראוי לישא להם באופן שלא יאבדו כלה עוד ולמה לא חשב כזאת על עם ה' בתחלה ואם כדין הענישם למה לא יעניש כן בכל עת וזמן בלי שום ויתור כאומרם ז"ל כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו מעיו (תנחומא פ' כי תשא). ואם ראה להגין עליהם במדת חסידותו למה לא עמדה מדה זו לראשונים וחלילה לו ממנוע מהם טובו וחסידותו כמו שאמרנו.

ב איזה זכות עמדה להם שהוזקק בעבורו לתת להם אות ברית הקשת הנפלא אשר ייעד וזכותו של נח לא הספיק להגין על דורו ואיך יספיק להגין על הדורות הבאים עד סוף העולם גם לא ראינו שהוחזק לו על זה שום טובה בפי האנשים כלל:

ג מענין ברית הקשת הזאת כי חכמי הטבע צווחים ואומרים שהוא דבר טבעי מתהוה מהפוך ניצוץ השמש באויר הלח כמו שראינו אותו מתהוה כאשר הוא מזלוף המים על ניצוץ השמש כעגולו ומראיו כלם גם הנביא אמר בפי' כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כו' (יחזקאל א':כ"ח). הנה אם כן אין כאן חדוש ברית:

ד אומרו וראיתיה לזכור ברית עולם חלילה שיצטרך אל סימן שיזכירנו שום דבר שהרי אין שכחה לפני כבודו. וכמה תמוהין דברי הרמב"ן ז"ל שכתב שהיה הקמת זאת הברית דומה לעד הגל הזה ועדה המצבה (בראשית ל"א:נ"ב). וכמו את שבע כבשות תקח מידי (שם כ"א) כי כל דבר הנראה שיושם לפני שנים להזכיר דבר נדור ביניהם יקרא אות וכן במילה אמר והיה לאות ברית (שם י"ז) ע"כ. כי לפי הנראה ענין הקמת ברית בכל מקום אינו אלא שהיא מבטיח ומאמת לקיים דבר לא שיזכירנו הנשכח ועוד אפלא לשומו אות ברית מילה שוה לאותן שזכר כי הנה הברית בעצמו הוא הזכות העומד לנו לפניו והוא ענין הזכרון כמו שתקנו ז"ל על כן בשכר זאת אל חי חלקנו צורנו צוה כו' (שבת קל"ז:) ומ"ש הכתוב והיה הדם לכם לאות (שמות י"ב:י"ב-י"ג) כבר אמרו שדם הפסח

ודם המילה שהיו מתבוססים בהם (מכילתא פ"ב) הם הם הזכרון והזכות ולזה אמרו לכם לאות ולא לאחרים לאות מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים (שם בא פ"ו) וכן הוא מאמר ותקעתם בחצוצרות וכו' והיו לכם לזכרון וכו' (במדבר י':י'). כי זכרון המצות והעבודות הוא הזכות העומד להם בהם. והכא מאי זכות איכא:

ה כי לפי זאת ההנחה הנה לא היה האות הזה נכון ולא בטוח כי אחר שטעמו הוא לזכור דבר אמת ושבועה בין שנים שכאשר ישכח הדבר מאחד מהם יד העדים תהיה בו להזכירו כלומר חזור בך א"כ הוא, היה מהמחוייב שיראה בעת וזמן שיהיה העולם ירא וחרד על הדבר אמנם מהידוע שהקשת אין מענינו להראות רק בזמנים שבני העולם בטוחים מאד מהיות מבול על הארץ והוא בהענין ענן על קצת הארץ ועל קצת יזרח השמש כמו שיבא וא"כ מה נעשה כשילבשו השמים קדרות בכללם ושק הושת כסותם ועל הארץ כלה תשכן עננם כי אז נירא בהמיר ארץ ואותותינו לא ראינו:

ו טעם אומרו ויאמר יי' אל לבו לא אוסיף וכו' ולמה לא יוציאנו בדבור אל נח ואל בני והעומדים בבריתו והבוטחים בו:

ז ממה שאמר הנביא אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ (ישעיה נ"ד) ואנחנו ברית ראינו אבל שבועה לא מצינו. והנה חז"ל למדו מכאן דתרי זמני הן או תרי זמני לאו הוה שבועה (שבועת ל"ו.) והוא דרך חומרא אלו הן הספקות הנופלות בזה הענין. ואחריהם נזכור מה שראוי לעורר מהספקות העומדות בספור בוני המגדל אשר הוא ענין שראוי שיצורף אל הבטחת העולם ואל ברית הקשת אשר נתנה להם כמו שיבא:

א בכוונתם בבנין ההוא וכי שוטים היו לבנות מגדל לעלות שמים להלחם בם כמ"ש קצת (סנהדרין ק"ט.) ואם לא היתה כונתם רק למה שפרסמה אותו התורה האלהית באומרם ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ מאי איכפת ליה להקב"ה ומה נמצא בהם עון אשר חטא בזה:

ב ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים כו'. ותהי להם הלבנה לאבן וההחמר כו'. מה בא להודיענו בכל זה ידענו גם ידענו כי הבונים חרבות למו יכינו החמרים המזדמנים להם ועכ"פ הוא דברי מותר דמאי דהוה הוה:

ג כי יש להשתומם ממאמר הש"י הן עם אחד ושפה כו'. ועתה לא יבצר מהם כו'. כאלו היה פחד אלהים נגד עיניו ומצטער על הדבר חלילה:

ד כי אין סופו מסכים עם תחלתו באומרו הבה נרדה ונבלה שם שפתם כו'. הנה היתה החרדה גדולה והתקלה נקלה מאד:

ה אם אלו האנשים חטאו ביוצרם ופשטו ידם בעקר כמו שאמרו ז"ל (שם) למה לא נענשו על זה עונש עצום כבני סדום וכדומה. אמנם היה עונשם לטובתם וקלקלתם תקנתם. ומעתה נבא אל הביאור:

וירח יי' את ריח הניחח וכו'. עתה אתה המעיין ברוך יי' תראה נפלאות בקיום כל מה שכתבנו עד הנה מענין בריאת האדם ותדע ותשכיל כי בכל מה שסיפר עד הנה לא השיב ידו מספר ממלאכת יצירתו והוא מעיד שלא שלמה ולא עלתה בידו עד הנה. וזה כי בהביא המבול על העולם לעיני אלו האנשים הרואים נתקן ונגמר טבע המין האנושי ויצא מההפסד השלוח שהיה בו מתחלה משני פנים זולת מה שכתבנוהו בשער הקודם מטבע הנערות. האחד מצד הרושם החזק והנפלא הנשאר בזכרון האנשים מהפורענות הקשה והנורא אשר עשתה יד הבורא למכעיסיו אשר בו הוקבעה יראה והכנעה והרתעה טבעית בהם ובתולדותיהם לדורי דורות לדעת כי כל האיש ההולך בשרירות לבו השמידו ה' מפניו. והשני מצד היות הדורות והמשפחות מכאן ולהבא מסתעפות מג' ראשים אלו השוים במראה הגדול ההוא אשר מטבעם שימצא ביניהם תמיד ההתחלפות והעדר ההסכמה על ענין אחד אם טוב ואם רע ולזה יהיה מהנמנע שיתיחדו כלם להיות על השיעור ההוא מהרוע שהיו עליו בני האדם כי אב אחד היה לכלם ושרש פורה ראש אחת להם. (א) והנה באמת התקון הזה המוטבע בהם מצורף אל הקודם הוא הריח ניחח אשר בא לפניו ית' ובעבורו אמר אל לבו לא אוסיף לקללם כי גלוי וידוע לפניו טבע תכונות האדם ומה שקבלו בזה מההכנעה וההרתעה הטבעית והמוסר המוטבע ביצירתם עד שיספיק זה לשלא יבאו עוד להפסד כולל כמו הראשונים אשר אחזו מעשי אבותיהם בידיהם ונמחו מעל פני האדמה. ולזה ידע כי לא יקלל עוד את האדמה בכלל בעבור האדם ונתן הטעם ואמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו, והכוונה כי יצר לב האדם הכולל לסבת חטאו של אדם הראשון היה רע ומר בתחלת העולם ובנעוריו כמו שקדם. ומעתה לא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי שכבר נתחדש להם מזג חדש ורוח נכון בלתי מקבל ההפסד הכולל. ויתכן שירצה כי ידע יצר לב האדם מכאן ולהבא לא יהיה רע רק מה שיחוייב לו מנעוריו רצוני להעדר השלמות בו לפי שניו ושלא יתחבר אליו עון אבותיו ורוע טבעם ומזגם הנטפלים עמו עד עכשיו עד יום מותם אבל כשיושלם האדם בזמן הראוי לו יתקן עצמו לחיות חיים אנושיים על הרוב הפך ממה שנאמר על הדורות הראשונים וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ ויצר מחשבות לבו רק רע כל היום (בראשית ו':ה'). (ז) ואין ברית של שבועה גדולה מזו וראה כי כנגד מה שאמר (שם) ויתעצב אל לבו לפי שלא הגיע עדין מעשה יצירה זו אל שלמותו ואמר אמחה את האדם כנגד זה

אמר עכשיו ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף עוד כו'. (ז) כי אין זה דבר שראוי שיאמר לזולתו שאין הכוונה לו רק לומר שכבר נתקררה דעתו במלאכה ההיא ועלתה בידו כמו שהיה בלבו לעשותה וכמ"ש בלבו נמלך (ב"ר פ' ח') וכאשר פירשנו שם וגם מפני שהגזירה הזאת היא לקוחה מטבע דעות האנשים ויצר מחשבות לבבם שהוא ענין בלתי גלוי וידוע רק לו לבדו ית' הנותן נשמות לפגרים כמאמר המשורר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (תהילים ל"ג:ט"ו). כי זהו מ"ש הנביא עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו אני ה' חוקר לב כי' (ירמיהו י"ז:ט'-י'). ירצה כי אחר שמחשבות האדם ותחבולותיו יש להם התחלות הפכיות כי מצד חמרו הוא עקוב מכל על דרך שנאמר והנחש היה ערום מכל (בראשית ג':א') ומזה הצד כל ענייניו הם נשחתים אמנם מצד שכלו הוא אנוש וחזק ההכרה ויהיו ענייניו מתוקנים מגזרת אשרי אנוש יעשה זאת (ישעיהו נ"ו:ב'). והבחירה היא בידו להכריע לאחד מהנה מי ידענו זולתי שאני חוקר כו'. וכן אמר המשורר אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר הלא אלהים יחקר כו' (תהילים מ"ד:כ"א-כ"ב.) ירצה כי כאשר היה נגלה האדם ענין אחד ונסתרו דבר אחר אין מי שידע זה זולתו והוא מה שידע שלא שכחנו שמו בלבנו עם היות שבנגלה פירשנו כפינו לאל זר וכמ"ש לא נסוג אחור לבנו כו' (שם) שהכוונה עם שנטתה אשורנו מני ארחך בפועל. ושלמה ביאר זה בתכלית הביאור כשאמר בתפלתו ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם (מלכים א ח':ל"ט) והנה להיות ההנהגה ההשגחיית נמשכת אל הכרה זו בלי ספק יוחדה לו יתברך גם כן כמי שהוא מבואר בכל מקום כמו שבאלו המקומות כלל שני הענינים יחד אני ה' חוקר לב כו' לתת לאיש כדרכיו כו' ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו. וירמיהו גם הוא אמר גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם כו' (ירמיהו ל"ב:י"ט). סוף דבר יש הנה שתי סבות למה שנאמר בכאן ויאמר ה' אל לבו כו'. מצד שהיא גזרה לא יסבול ענינה לשתף בה זולתו, כולל רק הענין, לומר שעתה נגמר תקון עיסתם באופן שלא יקבלו עוד בטבעם הפסד כולל והוא אומרו לא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי. והנה כדי שלא יובן הבטחון הזה על דרך החלקיות גם כן. ביאר ואמר עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו. ירצה שלא יובן מאומרו להכות את כל חי שום חי כמו לא תעשה כל מלאכה (שמות כ':י') וכדומה. אמנם הכוונה שלא יתבטלו עוד סדרי העולם בכללו כיון שהסבה המחייבת ההפסד כבר בטלה. אמנם אם ירעו וישחיתו השחתה קצתית שזה אינו מהנמנע אבל הוא אפשר שיסכימו עיר או ממלכה על רוע הסדור והפסד ההנהגה כענין סדום ובנותיה וזולתם, ודאי ענוש יענשו כמו שיבא עדות

המקרא בענינם. והנה הביאור הזה יתאמת לגמרי כאשר נעמוד על כוונת ברית הקשת והבנת ענינו והתר ספקותיו גם הוא כי הוא הדבר הראוי לסמוך לזה. וזה כי אחר שבירך את נח ואת בניו והשליטם על כל הנמצאות והתיר להם הבשר וצוה עליהם שבע מצות כמו שיתבאר בשער בפני עצמו אחרי זה בעזרת האל. הנה חזר לענין הבטחתו זאת ולפרש ענינה בטוב. ויאמר אלהים אל נח ואל בניו אתו לאמר ואני הנני מקים את בריתי אתכם כו' ואת כל נפש החיה אשר אתכם כו' והקימותי את בריתי אתכם כו' ולא יהיה עוד מבול כו'. זכר שהיה הדבור אל נח ואל שלשת בניו לפי שהאחד מעקרי ההבטחה הוא להיות מעתה הדורות משתלשלים מג' ראשים אלו כמו שאמרנו. ולזה אמר ואני הנני כו' ואת זרעכם אחריכם. כי מעתה אי אפשר גם כן להתיחד כולכם על קלקול הטבע כראשונים וזכר להם מכל יוצאי התבה לכל חית הארץ לזכור העקר השני כי כדאי היה ההמצא בפורענות הגדול ההוא להכניע הלב ולחדש מזג אחר. (התר ספק ספק א' וב') ולזה אחר שכבר נתקן מזגכם וטבעכם בשיעור שא"א לכם להשחית דרככם עוד דרך כלל גם אני אתחייב להקים ולקיים לכם ברית עולם באופן שלא יכרת כל בשר דרך כלל עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לעולם כולו. כי מדת הדין היא שלא להביא עונש כולל כשלא יהיה החטא כולל. ונתן דוגמת הדבר להם ולדורות ואמר זאת אות הברית, את קשתי נתתי בענן כי'. הנה הרמב"ן ז"ל נתפרסם מגדולי המאמינים וכתב על ברית הקשת ז"ל. ואנחנו על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדת כי בכלי המים לפני השמש יראה כמראה הקשת וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כך. כי יאמר את קשתי נתתי בענן ולא אמר אני נותן כאשר אמר זאת אות הברית אשר אני נותן. ומלת קשתי תורה שהיתה לו קשת תחלה עכ"ל. הנה הודה בהכרח על האמת המפורסם מהנסיון וגם אשר יאמתהו הנביא באומרו כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם (יחזקאל א':כ"ח) כמו שאמרנו בספקות והוא המוסר הישר אשר כתבנו בפתיחה מפי החכם בספר ההפלה שכתב על ענין הלקיות מהנזק המגיע אל התורה מהליץ בעדה שלא כדרכה ממה שיחלוק עליה כדרכה. ולזה אחר שאין בזה נדנוד עבירה כי הכתוב לא הניח זה לאות נפלא גם לא לבריאה חדשה. אלא ששם אותו לאות שלא יביא עוד מבול. מוטב שיפורש באופן שיהיו האות והברית הזאת יותר קיימים ובטוחים לשמור בהם המכוון. ואז יהיה הפירוש יותר שלם. והנה קודם שנבא אל פי' הכתוב. אכתוב הנמצא אצל הדעת בהסכמת קצת החכמים במהותו וסבת הוייתו. ואומר כי הוא מה שיתהוה מחיוב ג' הקדמות:

האחת שכל גשם מלוטש משולל הגוונים מקבל תמונת כל דבר העומד אל נכחו:

השנית כי כשהגשם ההוא יהיה אורו ובהירותו מתפלש מעבר אל עבר הנה אז לא יראה בו דבר וזה הוא דבר ברור ומפורסם:

[הקדמה] השלישית כי כמו שעל הרוב מי שהוא בריא הראות יראה יותר מהחלוש כן יקרה לפעמים שהחלוש יראה מה שלא יראה הבריא רצוני מאלו התמונות הנראות דרך המאורות וזה מבואר מסובלי חולי העינים שרואין סביבות הנר בלילה תמונות אשר לא יראו לבריאים כי לסבות הלחות המותרי אשר בעיניהם תתהוה להם נגדם ענן לח ובלטישת האור המכה בו נעשה כעין מראה מלוטשת יתחקו בו התמונות ההם ומזה חוייב שהענינים ההם הנראים להם, על הרוב אינם ענינים אמתיים. רצוני שימצאו חוץ לנפש כמותם כמו שנמצא בצקת חולי העינים שיראו תמונת צורתם כאלו הוא איש הולך לפניהם תמיד אבל הם ענינים שמתהוים ומתרכבים שם מהפוך הניצוצית לשם עם חולשת ראותם כמו שנראה מבואר באותה תמונה שאמרנו שנראית להם סביב הנר שהיא תמונת עגולה שלמה בעלת גוונים כמראה הקשת עצמה בדמותם עצמם כמו שכתב אלו הענינים החכם בספר האותות ואין חכם כבעל הנסיון ואני כאחד מהם ראיתי אותה על כרחי פעמים רבות:

ואחר זכרון אלו השלש הקדמות אומר כי להכרח ההקדמה הראשונה חוייב כי בהתיצב נכח השמש אויר עב מעונן ומזולף כי אז יהיה האויר ההוא במדרגת מראה מלוטשת ויקבל מתמונת השמש מה שאפשר שתתחקה בה מהרשמים לעיני המביטים כמו שיבא. אמנם תהיה קבלת התמונה באותה העגולה מהאויר המקבלת לאותה אשר בה תעמוד תמונת השמש עצמה בעת ההיא אשר עגולתה כעין גלגל המישור הגדולה מפרשת ביניהם. ולזה נראה כי כשנראתה הקשת קרוב לחצי היום כשעה וחצי או שתי שעות אז תהיה מראה הקשת גדולה מאד לפי שתתחקה דמות השמש נכחו כעגולה הקויית אשר תהיה אחותה תאומה לאותה עגולה הגדולה שמרשם גרם השמש בכדור השמים בעת ההיא. וכאשר יתרחק המקרה הזה מחצות היום יותר ויתקרב השמש אל האופק תהיה הקשת יותר קטנה לפי שאז תתחקה התמונה ההיא נחכו באותה העגולה השוה אל העגולה אשר תתרשם מגוף השמש במקום ההיא השפל אשר הוא שם עד שכאשר נראתה בהיות קצת השמש שוקע במערב יהיה אז מראהו קטנה מאד בקצה המזרח וכבר ראינוהו בעינינו קרוב מאד לחצות היום בזמן החורף והיה השלג פושר והגשם דק והשמש מתחזק והאויר עב ומזולף והיה הקשת נראה על פני הארץ באותו אויר העב המקביל אל גוף השמש בעת ההיא והיה מבריח מקצה המרחק אל קצהו לרחבו וכאלו נוכל לאחוז מקצותיו מהחלונות וכל מראיו זולתי הארגווני. והיה זה לפי

שהאויר המקבל לא היה על פני רקיע השמים כי אולי מהבטת העין בזוהר הרקיע יתילד זה הגוון. ואחשוב שעל כיוצא בזה כתב החוקר בטבעיות. ופעמים לא יראה המראה הממוצע וקראו ממוצע בבחינת המראות החיצונות והנה מפני שאין דרכו בכך לא נמצא כן בדברי ארסטו כמו שכתב הנרבוני ורבים ראו ותמהו מהמראה ואני ראיתי ושמחתי כי נחברר לי הלא כה דברי כי לסבה שזכרתי בהיות השמש קרוב לרומו שאז הוא מקבל לשטח הארץ אין לו שום ענין להראות על פני הרקיע כאשר הודו בו כל הטבעיים. אמנם אפשר שיראה במקומות הלחים כאשר תזדמנה הסבות כלם והנה לא תראה כל העגולה השלימה כמו שאנו רואין כל גוף השמש מפני שהתמונה ההיא מתחקה ונרשמת בכללות שטח העננים האוריים הקרובים אלינו וכאשר זה השטח בלתי נראה לעינינו רק מה שנראה ממנו על עגולת האופק יחוייב שיסתר ממנו החלק השפל מהקשת כמו שיהיה הענין בעצמו במראה הזכוכית אם יהיה קצתה נסתרת ומכוסה שתראה המראות המחקות בה לחצאין. ומזה יתבאר שא"א שתהיה הקשת קצותיה למעלה בהיותו נראה על פני הרקיע וזה מבואר בעצמו. אמנם מההקדמה השנית חוייב שלא תתחקה ולא תראה תמונה זו כלל רק בקצוות האויר ההוא הלח הנמצא אצל יסוד האש החשוך אשר אצל הרקיע אשר נכחו לפי שהאמצע ספירי מפולש עד זוהר הרקיע ולזה א"א לקבל בו צורה מהצורות רק הצורה הרקיעית ההיא. אמנם נראית אל סביבותיו הרחוקות מקום אשר שלט עליהם חשכת היסוד ונסתבך באויר הלח שהקדרות ההוא לשם הוא כעין העופרת אשר באחורי הזכוכית או בעובי עצם הברזל והנחשת הממורט כמו שנראה לחולי העינים או לאבוקה שזכר ארסטו עגולה שלימה כמראה הקשת סביבות הנר מרחוק אבל לא לפניו. וזה לפי שהאויר ההוא אשר יתמצע בינו ובין הנר או בין האבוקה הוא מפולש לאורו ולא מקבל שום צורה אחרת אולי נדחו המראות ההם אל האויר הראשון החשוך אשר אצלו כי בו ובלחות המותרי אשר בעיניו יושלם ענין המראה כמו שאמרנו. ומזה יראה שאין שום ענין לקשת שתראה באויר אשר בינינו אל השמש כמו שהוא בעגולת הירח לפי שא"א קבלת הצורה על אופן המראה רק בשימצע דבר ממשיי יסתבך בספיריי בו יכו נצוצי קוי הדבר הנראה על הדרך שאמרנו. אמנם עגולת הלבנה הנראית אל הצד ההוא עצמו לא זה ולא אותו. שהדבר ההוא אינו רק כמי שיראה דבר בהיר אחרי המסך וענין גודלה הוא אם מראיית הקבול אל סביבותיה לסבה שאמרנו או להיות הקויי זה יותר קרוב אלינו ונראה כמו שהיא שם כי הוא גם כן טעם גודל הקשת למראה עינינו מגוף השמש. וגם תראה שהאויר אשר ימצע בינינו ובין גוף הירח ממש אינו מקבל זאת התמונה אבל הוא נראה כמין עגולה סביבה וזה שאמרנו בירח

הוא טעם קרוב ממה שכתב החכם בטבעיות ויותר מקובל אל הדעת. אולם מה שכתב ארסטו שענין הראות הקשת בצד ההוא בחלוף עגולת הירח הוא על דרך הקבלה אל האויר הקרוב ההוא אשר בו נראה ראשונה כענין שתי המראות המקבילות זו לזו אלא ששם לא נראה אלינו מפני הזוהר הנראה שם בינינו לשמש אבל נראה באויר המקבל כענין שתי מראות. והביא ראיה מכלי המים שנראה בהם הקשת בהיותו נוכח השמש ואם אינו נראה לעינים. הנה באמת פעמים רבות באנו על גבים ועל כל כלי המים ובדקנו הדבר ולא מצאנו והדבר רחוק מאד שיתרשם באויר הנכחי התמונה שלא נראית לשם למראה העינים. האמנה כי מציאות שתי הקשתות יתכן שהם על זה האופן ולפי דברינו אין שום טעם שתמצא רק ע"ד מציאותה בלי ספק. אמנם הגוונים אשר יראו בקצוות התמונה ההיא הן מחיוב ההקדמה השלישית והוא לחולשת הכח הרואה המביט בדיוקנו של שמש כענין שאמרנו בסובלי חולי העינים הרואים אותם בדמותם כי כל בני העולם הם חולים לגבי ההסתכלות בדיוקנו של שמש ואין ספק שיתהוו מהרכבת הענינים המשתתפים מהאור והאויר והלחות. וכבר דברו החכמים בהם ולא העלו דבר שיש ערבות על אמתתו. והנה החכם שם בטבעיות כתב ויסתבך אותו האור באיד הלח ויולד ממנו קשת קזח ר"ל בעל דרכים ולו ג' מראים כו'. ולא גלה טעמם נראה שסמך על הנסיונות המראים אמתת מציאותם ולא רצה להאריך על הצדדים אשר בהם היה אפשרותם כי הם רבים ומסופקים. ועכ"פ נתברר בלי שום ספק כי מראה הקשת הוא ענין טבעי נכר ומפורסם לעינינו בהזדמן הסבות, אשר א"א לספק בו בשום פנים. ואומרם ז"ל שהיה מהדברים שנבראו ערב שבת בין השמשות (אבות פ' ה' משנה ו') יתבאר טעמו אצל אילו של יצחק שער נ"א ב"ה. (ג) ועתה ראה את מעשה ה' כי נורא הוא בתתו אות אמת וברית קיימת לא יעבור לעד לעולם כעין הדבר והענין עצמו שעליו ינתן וכאלו ימנע אפשרות ביטולו בשום פנים. וזה שמהידוע שהקשת הזה בל יראה ובל ימצא לעולם רק בהיות העננים על הארץ חלושים וחלק העולם מעונן ובקצתו השמש הולך ואור בגבורתו עד כי לזה אמרו הטבעיים שהראות הקשת אחרי הגשם הוא סימן להפסק המטר ואם אחר היום הצח הוא סימן להתחלת המטר. וזה הענין ודאי יתחייב להתחלפות טבע המקומות ההם כי בחלק הראשון מהארץ היו מזומנות הסבות ההנה המולידות האידים והעננים אשר בהם יתהווה המטר ועל החלק האחר לא תתפשט הסבה ההיא ולזה נמשך להם הענין מפאת מעלה גם כן חלקי והוא שחלקה אחת תמטר וחלקה לא תמטר והוא דוגמת הענין אשר יהיה מכאן והלאה לכל הבאים אחריהם מתולדותיהם שכבר אפשר מתוך מה שקנו מהמוסר וההכנעה שלא יבאו לידי צורך העונשים הכוללים לא

כלל העולם ולא חלקיו ואם אמנם לא יהיה זה עכ"פ לא יגיע ענינם אל שיתפשטו ענני חטאתם וקדרות רעתם בכל העולם כמו שהיה בדור המבול אמנם כבר יהיה קלקולם ועונשם חלקי באקלים או ממלכה או עיר כמו שזכרנו מסדום ובנותיה וזולתה. כי אז ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ואורח צדיקים כאור נוגה ולא עליהם יהיה גשם שוטף. ואין אות ברית גדולה מזו כי ברית כרותה לעולם עם שופט כל הארץ יעשה משפט אמת. וכי לא ירעו ולא ישחיתו בכללם לא ישלחם כלה מעל פניו אמנם משמים יביט ה' מי אשר חטא לו איש או אשה משפחה או שבט וימחנו מספרו והנשארים יקיימם ויחיו לפניו. (ה) והנה עם זה ענין האות והברית הזאת ומהותו הוא עצום ונפלא ומחוייב לסמוך בנאמנותו בלי שום פקפוק כי הענין הטבעי הוא קיים מאד בענינו ולא יושאל אות רק בבוא הייעוד כנגד הטבע וזה מבואר. וכבר כתבנו כדומה לזה על מאמר וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו (בראשית ד׳:ט"ו) והענינים מסכימים וצודקים יחדיו. והוא אומרו את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ביני ובין הארץ ואמר כי ענין טבע הקשת אשר נתן בענן הוא יהיה ממש דוגמת אות הברית אשר בינו ובין הארץ. ופירש הענין ואמר והיה בעננ ענן על הארץ ונראתה כו'. ירצה בעננ ענן קצתי על הארץ אשר אז נראתה הקשת בענן מה שא"א זה בהיות כל הארץ מעוננת. וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם כו'. (ד) כי לפי שיהיה הענין אצלכם על זה האופן. רצוני לבלתי הענן עליכם ענן חטאתיכם בעת תאשמו דרך כלל. הוא יהיה הברית אשר אזכור אתכם ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר. וחזר ואמר והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכר כו' לפרש טעם הברית נאמר. כי מה שתהיה הקשת בענן הקצתי על האופן הנזכר הוא מה שיראה לאות ולזכרון של זכות אשר זה יהיה ברית מלח עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ כי הוא הברית החזקה מאת השופט האמתי כמ"ש. ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית אשר הקימתי כו' חזר והודיעו שאין הבטחת זאת הברית כי אם אל הכלל לא על הפרט דומה למ"ש למעלה לא אוסיף עוד להכות את כל חי כו': זהו מה שנראה לי הטוב והישר בברית הנפלא הזה ביישוב הכתובים והתר כל הספיקות הנופלות בו. וכשתתבונן היטב הברית הזה אינו אלא חזוק וקיום הברית הראשונה שהיתה מתחלת הבריאה לעולם אלא שהיתה חלושה מצד האפשרות אשר היה להם להשחתת דרכם דרך כל. אמנם בהתחזק טבעם והתאמץ אנושותם עד שכבר היה להם זה בחק הנמנע נתחזק זה הברית ונתקיים קיום חזק א"א להבטל. ואולי שאל הערבות הזה נתכוונו חז"ל כשאמרו על המסתכל בקשת כל מי שלא חס על כבוד קונו נוח לו שלא נברא (חגיגה ט"ז.) כי מי שאינו עומד על טבע אנושותו למען היות

מאותן שהבטיח הש"י עליהם שלא יהרסו עוד מצבם עד שכבר ישים לאל מלתו כנגד חלקו הנה הוא נוח לו שלא נברא והעדרו טוב ממציאותו. ולא תקשה עלינו מאומרם ז"ל (כתובות ע"ז:) כי בדורו של רשב"י ורבי יהושע בן לוי ושאר חסידים לא נראתה הקשת כי זה אפשר משני פנים. האחד להורות כי בימיהם לא ניצל העולם מטעם התקון הכללי שאמרנו לבד כי אף שיהיו על רשעתם הראשונה היו ראויין להגין על דורם כלומר שזכו הם בדורם למה שלא זכה נח בדורו. ולהורות זה נעשה נס שלא נראתה כל ימותם. והשני, כי אחר שאין מטבעה להראות כ"א כאשר יבאו הגשמים מהסבות הטבעיות לפי מה שהוכנו במקומות בחלוף מקומות כמו שאמרנו עד שכבר יהיה זה המקרה סימן למעוט ההשגחה כמו שעל זה אמר הנביא חלקה אחת תמטר (עמוס ד':ז') וחלקה לא תמטר ובימיהם היה העולם מתפרנס מכח ההשגחה האלהית הגמורה ובתורת חנינת האהבה הנה היו הגשמים בעתם כוללים כל הארץ ולא היה שום מבוא לשתראה אז הקשת כלל: ואל יקל בעיניך ענין הברית הזאת ומעשה תקפו על האופן אשר הנחניהו כי אין הבטחה גדולה ממנה והוא ענין יותר קוים ויותר חמור מכל שבועה ונדר שבעולם ועל זה עצמו ולא על זולת אנחנו סמוכים ובטוחים באל יתברך בכל מה שאנו מקוים ישועתו מהגליות והמשך הטובות וההצלחות הנצחיות אחרי כן. כמו ששני הענינים יחד ביארם ישעיה הנביא בפירוש באומרו באותה נבואה שמפטירין על זה הברית כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי כו' (ישעי' נ"ד). וזה כי לפי שהאשה שנתגרשה מבעלה פעמים ושלשה כשמבשרין אותה שעוד ישוב בעלה זה לקחתה לא תשמח שכבר היא מלומדה לסבול אחרי שמחה תוגה אבל תוסיף להתעצב בזכרה ימי עניה ומרודיה. ולזה כשאמר לאומה המדומה אליה רני עקרה כו' הרחיבי מקום אהלך כו' כי ימין ושמאל תפרוצי כו' (שם) שכל זה בשורת חזרתה אל אהבת בעלה ואל כבודה הראשון הוצרך לומר לה אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי ירצה להבטיחה שלא תעזב עוד לעד לעולם וירצה בבשת עלומיך בשת חטאת נעוריך ועם זה חרפת אלמנותיך כו'. ודבר לה דברים טובים דברי ניחומים ופיוסים באומרו כי בועליך עושיך כו'. כי כאשה עזובה כו'. ברגע קטון כו'. בשצף קצף כו' (שם) כמו שהוא ראוי לבארם יפה על הענין. אמנם כדי להבטיח אותה לגמרי ושלא תאמר עדין אעקרא דדינא פירכא. כי במה אדע שלא אשוב עוד לכסלה ושיתאמת מה שאמרת כי בשת עלומיך תשכחי כי הוא יתד שהכל תלוי עליו לזה הזכיר זה הענין עצמו מהבטחת העולם אחר המבול ואמר כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח כו' (שם) ירצה שבכל הנחמות שזכר לה אין הכוונה בהם שיוותר אצלה האל ית' שום דבר מחטאתיה אך שיהיה הענין ההוא מהטיב מחוייב מאליו ומדין

היושר חיוב גמור כעין החיוב עצמו שנמשך ממי נח. וזה כי מה שנשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ אין הכוונה שמחמת השבועה אני מוותר להם שום דבר רק שחוייב כן מצד ההכנעה והיראה שהוטבעה בלב תולדות האדם ואשר פתחה אזנם משם והלאה מקולות מים רבים ואדירים אזי שטפום עד כי תמנע עוד מהם הסבה המחייבת להביא המבול כי במקום שאין חטא אין עונש וזהו ענין השבועה ההיא ואין זולתה. וכן על הדרך הזה אהיה מושבע ועומד מקצוף עליך ומגער בך. וזה כי בימים ההם ובעת ההיא מצד ההכנעה העצומה וההרתעה הנפלאת אשר יתפעלו מהם מזרם שטף התלאות ואדירים משברי ימי הצרות אשר יעברו עליהם בכל הזמן הארוך הזה אשר הם קשים ממבול עם שנאמר עליהם וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם כו' ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירותי את לב האבן מבשרכם כו' (יחזקאל ל"ו:כ"ו.) כי מכמה הרפתקי דעדו עלי דהני. וממראה עיניהם אשר יראו מהפלגת הנסים והנפלאות וחזרת השם ית' אור פניו אליהם אחרי הורישם מפניו לאורך ימים. יוטבע טבע אמונה ויראה בלבם בשיעור שלא ישאר להם שום אפשרות אל הכרעת רוע הבחירה וכאלו בטל מהם יצר הרע וכמו שאז"ל ימים אשר אין בהם חפץ אלו ימות המשיח (שבת קנ"א:) כפי מה שפי' הרמב"ן ז"ל אצל ומל יי' אלהיך את לבבך כו' (דברים ל':ו'). תהיה אז ברית כרותה חזק' ועצומה לכל טובתם והצלחתם בכללם ופרטם כמו שהיתה ברית הקשת חזקה וקיימת אצל הדבר ההוא הכולל שהוא ענין הברית הראשונה לתקון העולם כמו שהונח. כי על שני מיני הבריתות האלה אמר יחזקאל וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך כו' (יחזקאל ט"ז:ס'). ויתאמת לך היות זאת כוונתו במה שסמך וזכרת את דרכיך ונכלמת כו'. והקימותי אני את בריתי אתך וידעת כי אני יי' למען תזכרי כו' (שם). יבאר היטב כי חוזק הברית ההוא ותקפו הוא מה שישיגה מהבושה וכלימה על מה שחטאה ושלא תחטא עוד והוא עצם הברית אשר זכר ירמיה באומרו וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית כו' (ירמיהו ל"א:ל"א-ל"ב). והנה על עוצם הבטחת הברית הזאת ועל תכלית מניעת האפשרות מהפכו אמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה כו' (ישעי' נ"ד). יאמר כי זה החסד שעשה עמם בראשונה לתקן את מזגם בכלל על ידי המבול וברית שלומי אשר חדש וייחד להם בפרט על ידי הגליות כי הם ענינים קיימים וחזקים בטבעם שלא ימושו ולא יתמוטטו לעד לעולם. ועל זה הסמך הבטיחו הנביאים ההצלחה המתמדת לעד לעולם כמאמר יחזקאל וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו בה אבותיכם וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם ודוד עבדי נשיא כו' (יחזקאל ל"ז:כ"ה). על הדרך עצמו שאמר בברית הקשת לא

אוסיף עוד להכות את כל חי כו'. אלא שהאחד היה שלמות ראשון וזה שלמות אחרון שאין למעלה ממנו והכל שריר וקיים:

ועתה כאשר תשכיל תראה כל מה שאמרנו מזה הענין הנפלא במאמרים אשר זכרנו פתח השער וזה כי בדברי המדרש יורו כי מאמר והיתה הקשת בענן בין אלהים ובין כל נפש חיה הוא מלמד על הפשרה והמיצוע אשר נעשית על ידי המבול בין מדת הדין הקשה לפי יושר בית דין של מעלה אשר אין לפניו עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ובין מדת הדין של מטה אשר תאות להיות רפה וחלושה לפי פחיתות טבעם עד שתצא ממדת הצדק באמת והיו מתחלה רחוקות מאד ואי אפשר להן להזדווג ומעכשיו כבר תהיה ביניהם פשרה והסכמת ברית שאפשר לעמוד יחד וכאלו אמר כי עכשיו בזה נגמרה הויית האדם כמו שאמרנו ראשונה באומרו ויאמר יי' אל לבו כו'. אפשר כי מאמר ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה (בראשית ב') הוא מפלש ובא עד כאן כלומר כי הויית האדם לא נגמרה עד עכשיו שנאמר והיתה הקשת בענן בין אלהים ובין כל נפש חיה:

ואולם מאמר התלמוד יורה מאד על זה כי הנה ריב"ל אמר שהרואה הקשת צריך ליפול על פניו כי המסתכל בו ובענינו מכיר גדולתו ית' ועומק חכמתו במעשה בריאת האדם שבו נגמרה ונשלמה מלאכתו כי בו תגלה ותראה מראה כבוד יי' באשר הוא הממציא והמהוה אותו בשלמותו המספקת להוציאו מכלל תוהו ולהעמידו במציאות שלם. אמנם לייטי עלה במערבא משום דמחזי כמאן דסגיד לקשתא. והכוונה כי למה שהיה בענין הנפיל' ההיא סיוע לשבוש הסברא ההמונית החושבים שהוא דבר נברא בפני עצמו על דרך הפלאים המתחדשים בזמן הגלותם ושיורה על זה הנפילה ההיא אל הדבר הנברא או אל הבורא אותה לשעתה אין ראוי ליפול. אבל שיאמרו ברוך זוכר הברית לומר כי ענין מציאותו לא נתחדש עתה אבל היא אות וזכרון של זכות כמו שאמרנו. אמנם ר' ישמעאל אמר נאמן בבריתו וקיים במאמרו כלומר זאת ועוד אחרת כי הוא יתברך זוכר זכות העולם אשר לא ירעו ולא ישחיתו בכלל הנרשם על ידי הקשת כפי שנזכר ועוד מה שהוא קיים במאמרו שאמר אל לבו לא אוסיף עוד להכות את כל חי כי הוא דבר שתלוי ועומד במאמרו לבד ועל דרך שאמר המשורר כי ישר דבר יי' כו' אוהב צדקה ומשפט כו' כונס כנד מי הים כו' יראו את יי' כל הארץ כו' כי הוא אמר ויהי כו' (תהילים ל"ג:ז'). ירצה שאחר שהמים הם תלויים ועומדיך חוץ ממקומם הטבעי במאמרו יתב' המכריחם לעמוד שם בל ישובון לכסות הארץ ואין לנו עליהם שום חוזק רק אמונתו יתברך הנה הוא ראוי לירוא ממנו בתכלית היראה וכמו שאמר הנביא האותי לא תיראו

נאם יי' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים כו' (ירמיהו ה':כ"ב) רצוני שלא שם עליהם שום חיל וחומה רק חול שהוא מחיצה בלתי עומדת בפני רוח מצויה כמו שכתבנו בשער הקודם. אמנם להפליג אופן האמונה וצורך היראה אמר כי הוא אמר ויהי כו'. וזה כי להמשך המציאות וקיומו צריך שיותמד מאמרו ית' שאמר יקוו המים אל מקום אחד ושיצוה עליו תמיד שיהיה על המצב ההוא. אמנם לאבד העולם ולבטלו אינו צריך לא פועל ולא דבור רק השתיקה מהמאמר לבד או העמידה מהצווי והוא מבואר כי השתיקה היא נקלה מאד מהדבור וזה ממה שיפליג הפחד והחלחלה התמידית בלי ספק וזאת היא היראה המחוייבת מאמונת החדוש הכתוב בראשית התורה כמו שכתבנו בשער הראשון ויבא עוד אצל מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה כו' שער צ"ב ב"ה. ולזה מה שאומר וקיים במאמרו שלא ישתוק מהמאמר ההוא אשר בו אמר ויהי ולא מהצווי אשר בו צוה ויעמד. ויותר נכון שכוון אל שתי הבריתות שזכרנו ראשונה מפי הנביאים. האחד, הברית ההוא אשר בימי נח. והשני, אשר יקויים לעתיד בסוף הימים. אז יעבור על נפשנו המים הזדונים כמו שביארנו: עד כאן ראיתי לכתוב בזה הענין למה שראיתיו חדש ונפלא בעיני להוציא מלב החושבים כי מאמר לא אוסיף לקלל עוד את האדמה כו'. ולא אוסיף להכות את כל חי כו'. שהוא ויתור וחפוז מדותיו חלילה לו יתב' שיעשה כן במדת החסידות וימנע אותו מהראשונים וגם כי להצדיק דינו אין ראוי לוותר כי כל דרכיו משפט ואף שיהיה הקשת במציאותו והראותו על האופן שחשבהו על כל פנים תהיה הסבה לקיומו והעמדתו כמה שכתבנו כי לא יחשד דיין האמת להיותו בעל ברית לעולם מלא רשעים וחטאים חלילה לאל מרשע אבל בעבור נסות אותם בא ובעבור תהיה יראתו על פניהם לבלתי יחטאו עוד כמשפט הראשון ועל הכל צדיק הוא וצדיק דינו יתברך שמו אמן:

[63]ועוד תראה כי לא סרו פני הספור מהראות באצבע מה שהונח ממציאות זה התקון המזגי בעולם בענינים שנמשך ספורם. האחד. אמר ויהיו בני נח היוצאים מן התבה שם וחם ויפת כו' שלשה אלה בני נח ומאלה נפצה. ויחל נח איש האדמה כו' וירא חם כו' ויקח שם ויפת כו'. יאמר כי אחרי צאת שלשתן מן התבה לא נמצא שהתאחדו עוד להרע

[63] תוכן דעתו בדור הפלגה הוא, כי בראותם שהם כולם שוי הכשרון והרצון כמאה"כ "ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים" חשבו כי מחובתם ג"כ להשקיף תמיד אל תכלית אחד, וטעו רק בזה שחשבו שטוב להם קבוצם המדיני בבחינה גופנית, ר"ל בשבתם יחד במקום אחד, וע"כ רצו לבנות להם עיר ומגדל, אפס לא כן יעץ הי"ת כי לתקון בני אדם המוסרי לא טוב שבתם יחד, כי אז ירב השוד החמס והזמה ושאר תועבות ביניהם, ויותר טוב להם הפרד קצתם מקצתם בבחינה גופנית ביחס אל מקומות מושבותם, והיותם בכל זאת מתאחדים בבחינה מוסרית, בהשקיפם תמיד אל התכלית האחד הנרצה בעיני ה', והוא לעשות תמיד הטוב והישר, ונמשך מזה כי כמו שהבאת המבול היתה לסבב תיקון העולם המוסרי כן גם הפיצם על פני כל הארץ הי' לשחר אשרם האמיתי כי מאתו לא תצא רע.

שלשתן על דעת אחד אבל מהם נפצה הארץ על ענינים נפרדים ומזה היה מה שהיה אצל שכרותו של נח כי חם אבי כנען הוא ראה וישמח ויגד לאחיו בחוץ אמנם שם ויפת נפלגו ממנו וחלקו עליו והכריעו לזכות כמו שכתבנו פירוש המעשה בתחלת ענינם בשער י"ב באר היטב. אמנם ענין השני (ר"ל ענין דור הפלגה) מה שהמשיך אחר ספור תולדותיהם ואיך נפרדו משפחות אלו הבנים כל אחד לענינו וגמר בסוף דבריו אלה משפחות בני נח לתולדותם בגוייהם ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול. כמו שאמרנו סמך ענין מצויין. שקרה להם בימי פלג הנולד שבע וששים שנה אחר המבול כמו שהוסכמו בו כל הדעות אבל שכבר בחרו להם הטוב שבעסקים המדומים וכאשר היה להם פני הראות לטעות בו בצד מצדדי הדעת לא כמו שהוסכמו ראשונה בהשחתת מעשיהם וקלקול דרכם לגמרי כראשונים. והתחיל ספור זה באומרו ויהי כל הארץ שפה אחת כו'. ויהי בנסעם מקדם כו'. אמנם היה ענינם כמו שאבאר. והוא כי למה שהיה אחד מאופני החקירה על תכלית הנמצאות ותועלתם העמידה על הכרת תכונותיהם ופעולותיהם המיוחדות. כמו שנשפוט שתכלית מציאות יסוד האש ותועלתו למזג בו הקרירות והלחות מצד מה שנמצאו בו פעולות החום והיובש. וכן הענין ביסוד האויר ידוע למה שנמצאו בטבעי הלחות והחום וכן מתמונת הכלי וצורתו יוכר תכליתו ומעשהו. ועתה כמו כן ספר כי אנשי הדור ההוא למה שהרגישו בעצמם המצאם על שפה אחת כלם גם ברצון מוסכם על דברים וענינים אחדים. (א) גזרו בדעתם שהתכלית המיוחד להם הוא הקבוץ המדיני בשיותן הסדר בו לשתמשך ביניהם השתוף והחברה על הצד היותר נכון שאפשר ושזה המעולה שבתכליות האנושיות ומצאו סמך לדעתם במה שנשאו עיניהם השמימה והכירו כל מערכות השמים וכסיליהם כלם זריזים במעשיהם המתמידות אשר לא ימצא להם שום תכלית אחר רק שבסבובם ולכתם נותנין סדר נכון בהתמדת אלו הנמצאות ההוות והנפסדות ואמרו מה יזכה ילוד אשה כי אם בשיפליא עצת דעתו ויגדיל תושית שכלו להדמות למעולה ממנו והקרוב אליו במעלה ולזה אמר ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער כו'. יאמר שהם לא חטאו במה שחשבו זה (א) אלא במה שישבו שם וראי זה העסק תכלית לעצמו ולא שמוהו דרך אל תכלית גדול ממנו שהוא עסק ההצלחה הנפשיית כי האחד נתלה בעץ הדעת והמעולה ממנו בעץ החיים ובבנים אל שת ואל הבל או אל שם ויפת כמו שאמרנו ולזה אמרו חכמינו ז"ל בנסעם מקדם מקדמונו של עולם (ב"ר פ' ל"ח). ירצה כי בזה הסיחו דעתם מהסבה הראשונה יתב' שמו ולא הגיעו עדיו בעיונם אבל עלו אצל הגרמים השמימיים ושם עמדו ולקחו מהם ראיה כמו שאמרנו ולזה כשמצאו להם הבקעה ההיא ארץ טובה ורחבה ונאותה

מאד לשבת בה בחרוה לישיב' משאר המקומות ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה כו'. (ב) הודיע הכתוב הדברים האלה להורות וללמד שכבר נזדמן להם בפעולותיהם החיצונות הענין עצמו אשר היה בפנימיות מחשבותם במעשים האלו וזה שהוא מפורסם שהבקעה ההיא אינה ארץ הרי מחצב שיוכל לחצוב מהם אבנים שלמות אבנים יקרות אבני גזית אל בנין כמוהו וכבר אמרו חכמינו ז"ל והיתית אבן חדא ושומת על פום גובא (דניאל ו'). וכי יש אבנים בבבל אלא שקמתה מארץ ישראל ובאת וישבה על פי הבאר (במדבר רבה פ' י"ד). אמנם היו נמצאים שם חלוקי נחל ואבנים סלעיים אשר לא יאותו לזה הבנין אם מפני קטנם ואם מפני שאינן מקבלות הכתית' והגזיזה. ולזה הוכרח להם לעשות מהעפר לבנים ולשורפם שיהיו להם תחת האבנים ולשרוף' מהאבנים הסלעיים ההם לעשות מהם סיד והנה בעקר הבנין נזדמן להם דבר פחות ממה שהיו צריכין כמו שהוא ידוע שהאבנים היו יותר טובים להם מהלבנים אמנם בחמר אשר בו יבנו הבנין נזדמן להם יותר ממה שהיו צריכין כמו שהחמר הוא הסיד הוא יותר חזק ועז מהחמר הנעשה מהאבנים הגדולים כי על כן בחרו הבונים החמר לבנין האבנים והחומר הוא לבנין הלבנים החזק לחזק והרפה לרפה אבל הם נזדמן להם החמר החזק תחת החמר הרפה כמו שבפנימיות מחשבותם נתחלף להם התכלית העליון הנפשיי אשר הוא העקר. לתכלית פחות ממנו והוא ההצלחה המדינית וגם נשתמשו בתכלית הפחות ההוא בדבר היותר יקר שנמצא בהם שהוא השכל העיוני כי גזרו שאין לו עסק אחר זולת זה. סוף דבר שיעורו ופירושו ותהי להם בקשת המפורסמות מקום המושכלות והשכל העיוני הוה להם מקום השכל המעשי והוא מה שנאמר ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל כו'. כי ראו שעקר שלמותם הוא בהיותם בוני עיר גדולה ובה יתקיים הקבוץ המדיני והשלמתו כמו שראה קין זה הענין עצמו ויהי בונה עיר (בראשית ד') כי חשבו שהמעש' ההוא יצרפם ויקריבם לשמים במעלה כי כמו הם יעיינו תמיד בסדור אלו הנמצאים והשלמת פעולותיהם בכל מה שקצרה בו יד סדור הגרם השמימיי להשלימו עד שנמצא ראשו של זה בעקרו של זה. ולחשבם זה התכלית העליון שבתכליות אמרו ונעש' לנו שם. כי התכלית העליון מיוחס אליו כמו שהוא בשער י"ב ואמרו פן נפוץ על פני כל הארץ כי לא ראו לבקש שאר התכליות שנזכרו שם שהם תחתיו וכ"ש שמאסו להם ללכת לנוע על העצים כמו שנתבאר כי הוא ההפסד המוחלט: וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל כו'. יאמר שירד לסוף דעתם ושנגלה לפניו מקום המעדת רגליהם ופירש אותם באומרו ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכלם כו'. כי מהמבואר אצל החוקרים שהסבה העצמית שתספיק לחדש דבר ולהמציאו מכ"ש שתספיק להעמיד

אותו ולקיימו ודומ' לזה אמרו חכמינו ז"ל מאי דלא הוה הוה מאי דהוה לא כל שכן (סנהדרין ע"א.). (ג) ולזה אמר הן עם אחד ושפה אחת וזה הענין הוא עקר התחלתם אשר ממנה הולידו זה המשפט אשר החלו לעשות ועתה בעוד הסבה הזאת קיימת ודאי לא יבצר מהם בכל אשר יזמו נעשות כי יותר נקל הוא להתמיד והמשך הדבר שכבר נמצא מלחדשו והמציאו. מאי תקנתיהו תבטל הסבה ויסתלק המסובב. (ד) ולזה אמר הבה נרדה ונבלה שם שפתם כו'. ועם זה יגזרו בדעתם ממקום שבאו שאין התכלית המיוחד לאדם הקבוץ המדיני ואם טוב הוא שכבר נתפרדה לשונם. אבל תכלית אחר נכבד ומעולה ממנו אשר התאחדו בו אע"פ שיפיצו על פני כל הארץ והוא הדבור השכלי הפנימי אשר הוא א' ושוה בכל העמים והלשונות. ולזה ויפץ ה' אותם כו' כדי שיתנו אל לבם זה התכלית המעולה המשותף לכל ולזה ויחדלו לבנות את העיר כי הרגישו בענין וחדלו להם ונפוצו בארצות. והוא מה שאמר כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' לומר כי כשבלבל להם לשונם נסתלקה התחלתם ומשם צמדו שהכוונה האלהית היתה שיהיו נפוצים על פני כל הארץ רק שיתאחדו בדבר שלא יפרידוהו הבדלי גוים וגבולות עמים. (ה) והנך רואה שלא היו חייבים אלו האנשים עונש אחר זולת זה והוא לקעקע היסוד אשר עליו היו בונים בנינם כסבורים שהיה יסוד חזק ונאמן ועם זה כבר סבב הדבר אשר אליו היתה מחשבתו הראשונה והוא א' מהשרשים אשר עליהם הושתת ברית הקשת והוא הנפוץ כאשר אמרנו. והרי ראית כי כמעט נטיו רגליהם בהסכמתם והתאחדותם הוא היה מקום המעדתם לולי ה' כי טוב וישר הוא ויורה חטאים ופושעים בדרך עיונם כמו שהוא מחוייב מדרך השלמות. ועל דרך שאמרו חכמינו ז"ל בא ליטהר מסייעין אותו (שבת ק"ד.) וזה הענין גם כן הוא דורך מהלך השלמות להויית האדם ושלמות צורתו כי על כן נאמר וירד ה' לראות כו' אשר בנו בני האדם לומר שעדין לא נגמרה צורתו עד הנפוץ הזה אשר יוציאנו משבושו הראשון:

ובמדרש וכי בני חמורים או סוסים הם אלא בני דאדם קדמאה (ב"ר פ' ל"ח): אמנם עוד מעט וזרח משלשלת שם בן נח אור צדקתו של אברהם אבינו ע"ה אשר בו נשלמה ההויה האנושית לגמרי והיא האבן הראשה שממנה ועליה נתיסד העולם והנה עם זה כבר יצא אל המציאות הדמיון והחקוי אשר אמרנו בשער י"ב כי בבנים האלו הראשונים נתחקה תמונת העולם בכלל. ובמעט עיון תוכל לראות כמה יתיחסו מקרי הבנים השניים אל הראשונים בכל מקריהם ובכל אשר יעשה להם ושכבר היו ספורי פרשת נח בכללה כספורי פרשת בראשית בכללה למה שהיתה השנית מספרת חדושו של עולם אחרי חרבנו כמו שהראשונה מספרת בחדושו הראשון. ועליך לתת לב על הדבר ומצאת כי

תדרשנו וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה השער. והנה אחר שהוזקקנו לחבר אל מאמר ויאמר יי' אל לבו לא אוסיף עוד כו'. ענין הקשת וטבעו ומעשה תקפי והנמשך אחריו מספור הבנים עד דור הפלגה למה שהם כלם דברים נמשכים זה אל זה ונאחזים זה בזה נחזור עתה לבאר ברכת הש"י לנח ובניו ומאמר ומוראכם וחתכם יהיה כו' והנלוה אליו כי למעלת מדרגתו ראיתיהו שיהיה נמנה בפני עצמו וייחדתי לו השער הסמוך בע"ה:

שער טו

פרק א

יבאר בו כי המחוייב בטבע הבריא' האלהית הוא מציאת הענינים הנסיים הנפלאים:

ויברך אלהים את נח וכו' ומוראכם וחתכם וכו':

דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ דאלו במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה כו' (ישעיהו מ"ח:י"ג) ואלו במעשה הצדיקים כתיב מקדש אדני כוננו ידיך כו' (שמות ט"ו) השיבו בכלי אחד ור' אחיה שמו ויבשת ידיו יצרו (תהלים צ"ה) ידו כתיב. והא כתיב יצרו אמר ר"נ בר יצחק יצרו אצבעותיו דכתיב כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך (שם ח') והא כתיב ומעשה ידיו מגיד הרקיע (שם י"ט). ה"ק מעשיהם של צדיקים מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר (כתובות ח'.):

[64]תוכן כוונתו, כי כמו שהחומר הקדים בזמן הויתו לצורתו שקבל אח"כ, היא גרוע מהצור' כן כל דבר הנברא קודם גרוע בלתי ספק במעלתו מהנברא אח"כ, ועכ"פ הנברא קודם נועד ומוכן לסבב תועלת וטובת הנברא אח"כ, ונמשך מזה כי האדם המתאחר ביצירתו מכל הברואים וזולתו, הוא באמת הנכבד מכולם והם נועדים לסבב תועלתי (ואפשר, כי על זה רומז מאמר המשורר, אחור וקדם צרתניי רצונו לומר ביצירתך אותי אחרון לכל יצירין שמתני קדום ונכבד במעל' לכולם, ותשת עלי כפיך רצונו לומר בזאת רמזת לי ד"מ באצבעיך, איך אתנהג כל ימי חיי, למען השג תכליתי, ולמצוא חן בעיניך) ומענין זה, ר"ל בעבור היות כל הבריא' כלה בשביל האדם שהוא תכליתה, והיא נכנעת ומשועבדת לו, נמשכת ג"כ הנהגת העולם, ע"פ ה' גם בדרך נסיי והשגחה אלהית, ר"ל כי יוכרחו לפעמים חקי הטבע להשתנות ממנהגם התמידי והפשוטי לפי תכונת מעשה בני אדם הטובים או הרעים, למען הטיב או הרע להם כפי גמולם, ומנהג זה קורא הרב ז"ל מנהג טבעי הפועל ברצון ובחינה שכלית, ר"ל בהשקפ' תמידית ד"מ על פעולת בני אדם, וע"ז רומז מאחז"ל "תנאי התנה הקב"ה על הים שיקרע וכו'," ומאמר ר' ירמי' בר"א "לא עם הים לבד התנה אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית וכו'," שכוונתם רק להורות בזה שהי"ת הכניע כל הבריא' כולה מראשית הייתה תחת יד האדם, יצוה אותה שישתנו לפעמים חקיה הפשוטים, בדרך נשיי לפי המתחייב מפעוליתיהם הטובות והרעות כמאה"כ אל מין האדם, "ורדו בדגת הים וכו'," שהכוונה ג"כ שהוא ימשיל בכל הברואים ולפי מעשיו יפעלו פעולותיהם גם בדרך נסיי, לא רק כפי מה שהוטבע בם בטבעם הראשון הנוהג לרוב על פי דרכי בלא שינוי ותמורה על אופן אחד תמיד מבלי דעת והשכל, ובזאת דחה הרב פי' הנרבוני שחשב שכוונת חז"ל והרב המורה הוא רק להורות, כי שם הי"ת בראשית היצירה חקים שונים בדברים הנבראים, להיותם נוהגים ברוב הזמנים במנהג טבעי אחד, ובזמנים מיוחדים במנהג טבעי אחר, והמנהג הראשון נקרא מאודיי, והמנהג השני מעטיי, והמשל בזה הים, שהטביע ה' בקרבו שיהיו מימיו נוזלים תמיד, ולעמוד כנד בצאת ישראל ממצרים, ומעלת הנביא ומופת נבואתו הוא רק בהודיעו מקודם הזמן הידוע שיתנהג בו המנהג השני המעטיי הזה, כי לפי דעת זה תשוב גם ההנהגה הנסית להיות טבעית ממש וכן הנשים ידמו רק למקרים יקרים, אשר יקרו לפעמים רחוקות בתבל:

[64]מפלאי הטבע ושרשי הבריאה הוא שיהיה כל המתאחר ביצירה גדול במדרגה לקודם אליו. כי אחר שהיה הקודם במדרגת ההיולי לאשר אחריו והמתאחר הוא לו במדרגת הצורה והיה מטבע הצורה לפעול וטבע החמר להתפעל חוייב שהמתאחר יהיה השליט והפועל בכל אשר לפניו וכלם מתפעלים ממנו כמו שאמר (ב"ר פ' י"ט) רבי יהודה ברבי סימון כל מה שנברא אחר חבירו שליט בחבירו עד שיתחייב מזה שתמצא לכל הנמצאות כלן הכנעה ושעבוד טבעי אל מין האדם למה שהוא במדרגת השלמות והצורה לכלן וכלן הם תחתיו בסדר מדרגותיהם והמה נכללות בו בהכנע או השמר החמר אל הצורה או המסובב אל הסבה עד שבהיותם על זה האופן לא ישאר כח לשום נמצא מהם פשוט או מורכב להרים יד להרע או להזיק לשום איש מאישי האדם כמו שאין כח בגדולי הבריות כעין הגמלים הבקר והצאן להתיצב בפני כפיר אריות קטן או נמר או דוב כי היה זה כן למעלת צורתם וסגולתם המוסכלת מבעלי החקירה אשר נלאו לתת הבדליהם הפרטיים וכבר אמרו חכמינו ז"ל מה רבו מעשיך יי' (תהלים ק"ד) כגון אריא כלבא וקנקנתא דהוו קיימי אהדדי יהוה אריא צערא דכלבא והוה כלבא צערא דקנקנתא והוה קנקנתא צערא דאריא ולא הוו מזקי להדדי (מדרש שו"ט מ' ק"ד). ראה כמה הורו מענין הכנע הצורות מטבעם זו לזו כי אע"ג שטבעם הוא בלתי ידוע אצלנו הנה הוא ידוע אצל

אפס כל הנבראים נכנעים ומשועבדים לאדם רק בהיותו אדם בבחינה אמיתית, ובשמרי תעודתו להתנהג תמיד כפי הראוי לעצם נברא בצלם אלקים, אפס בהיותו נמשך אחר טבעי הבהמיי יסור צלו פחדו ואימתו מהר מכל הנבראים זולתו, ואז יהי' כמטרה לחצם ע"פ מנהג הטבע הפשוטי, שהגבור יעוז על החלש, כי רוב שאר בע"ח חזקים יותר ממנו וע"ז רמזי חז"ל באמרם אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמ' וכו'," ומאמרם "לא עריד ממית וכו' אלא חטא ממית. וע"כ בחטוא דור המבול לעזוב משמרת תעודתם הנרצית בעיני ה', השחית לא לבד גם כל בשר את דרכו בייחסו אל האדם, לבלתי היות עוד נכנע מפניו, כ"א גם הארץ והמים אשר נבראו לתועלת בני אדם התקוממו נגדם ע"פ ה' להאבידם ולהשחיתם עד כי היו כולם לדראון, זולתי נח ובניו אשר שמרו עוד משמרת ה', אתם הוקם הברית אשר כרת ה' עם כל הנבראים בהבראם, להיות נכנעים ומשועבדים לאדם והמנהג הטבעיי השני הזה הפועל ברצון ע"פ השגחת ה' הנסיית, נהג מאז והלאה רק לעתים מיוחדים ומעטים בעת העשות האותות והמופתים הרבים לאומתנו הישראלית בכלל, וגם לפעמים לקצת יחידי סגולה כהצלת דניאל מפי אריות, וחביריו מתוך כבשן האש, ורק באחרית הימים עת ימלא יעוד הנביאים מ"ה לתקן העולם במלכות שדי ישוב מנהג טבעי הנסיי הזה להיות נוהג בתמידות כמאה"כ "הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה וכו' זאב וטלה ירעו כאחד וכו' לא ירעו ולא ישחיתו וכו'," אפס לפני בוא יום הגדול הזה בהיות רוב בני אדם אינם שומרים עוד תעודתם היקרה הזאת, הם נתונים תחת יד התקיף מהם בחיתו יער או בעריצי בני אדם ורק יחידי סגולה בכל דור ודור נפלים מהם בענין זה כמאה"כ לאומה הישראלית בהיותה הולכת בדרכי ה' "ופחדכם ומוראכם יהיה על כל העמים," ודוד עבד ה' האמיתי לא ירא מגלית הגתי, ואמר ממנו "אל יפול לב אדם (ר"ל האדם האמיתי השומר תעודתו האנושית) עליו," ובעבור היות האדם הבלתי אמיתי דומה לבהמ' אינו מן הראוי שישלוט על בעלי חיים זולתו בהיותו גם הוא בשפל מדרגתם כמאחז"ל מאיש נשחת כזה "עם הארץ אסור לאכול בשר," ע"כ לא הותר לדורות הראשונים עד אחר המבול שנתקן העולם יותר. לאכול בשר, גם קהלת אמר מבני אדם כאלה "איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכו' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו," ר"ל בעבור היותו חסר המדרגה המוסרית הראויה לאדם אמיתי לא נתן לו ה' השלגון והרשות להנות מנכסיו. ואם בכל זאת נהנה, חטא ואשם, ע"ד מאחז"ל "כל הנהנה מעולם הזה בלא ברכה כאלו מעל," ורק בעבור תיקון העולם המוסרי על ידי המבול כמשכ"ל עד שהיה האפשרות להרבה בני אדם לעשות הישר בעיני ה' הותר להם אחר המבול גם אכילת הבשר ונתנה להם הממשל' על שאר בע"ח.

עצמו והוא שומר את משמרתו ואע"ג דאינהו לא חזן טבע מזלייהו קא חזן וכל שכן שעל זה האופן חוייב ?להכניע טבע מזלות כל הנמצאות כלם בפני זה האיש שצורתו נכרת ונודעת במעלה ושלמותו המחייבת זאת הממשלה בלי ספק. במס' שבת פרק שואל בדף קכ"א: תניא ר"ש בן אלעזר אומר תינוק בן יומו חי אין צריך לשומרו מן העכברים ומן החולדה דכתיב ומוראכם וחתכם יהיה על כל (בראשית ט') כו'. כל זמן שאדם חי אימתו מוטלת על הבריות כיון שמת בטלה אימתי. הרי שקיימו כל הממשלה הזאת וטעמה כיון שתלו אותה בחיותו שהוא העמדת וקיום צירתי כמו שיבא כי היא לבדה היא המושלת ומותר האדם מן הבהמה. והנה כשיושכל ענין הממשלה הזאת ימצא באמת שהוא טבע נפלא מתחייב מעצמות הבריאה שיוכרח מציאותו לצורך ההנהגה ההשגחיית אשר רמזנו בסוף שער השלישי שעליה אמרו חכמינו ז"ל ראה שאין העולם מתקיים בכך ושתף עמה מדת רחמים (ב"ר פרשת י"ב) כי הוא טבע נכבד ומעולה וגם הוא חכם ומבחין בין צדיק לרשע ופעל בהם ובאשר להם ובכל הנמצאות כולם בעבורם לא כמו שנזדמן אלא כמו שיאות לפי מעשיהם כמו שאמר המשורר מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי יי' (תהילים ק"ז:מ"ג). וזה כי טבעי הנמצאות הנבראים באותה מדת החסד שנשתתפה למדת הדין שעליה אמר אמרתי עולם חסד יבנה (שם פ"ט) כי הוא החסד אשר מעל השמים כאומרו כי גדול מעל שמים חסדך (שם ק"ח) כמו שיבא בעניני אברהם אבינו שער י"ז ב"ה. הנה הם ודאי מתבוננים לפעול כפי המחוייב מההשגחה בכל הענינים המושגחים אשר זכר במזמור ההוא הכולל ארבע כתות שצריכות להודות ולפי זה הוא מבואר שנמצאו בעולם שני מיני טבעים. הראשון הוא המפורסם לא דעת ולא תבונה בו אבל נוהג על ענין אחד תמיד בלי השקפה למה ולמי ולמה ומתי כי הוא התנאי שהותנה עמו בעת הבריאה כמ"ש חכמינו ז"ל וישב הים לפנות בקר לאיתנו לתנאו הראשון (ש"ר פרשת כ"א) והוא שיהא נגר ונדבק כבתחלה. אמנם השני הוא הטבע הזה המעולה הפועל ברצון ובחינה שכלית אשר הוא גם כן התנאי שהותנה עמו על טבע הבריאה כמ"ש תנאי התנה הקב"ה על הים שיקרע ועל האש שלא ישרוף (ב"ר פ' ה') כו'. ומזה שכל מה שהוא נס לפי התנאי הראשון הוא טבעי לפי התנאי השני בלי ספק. ועל זה האופן ולח זה הטבע המעולה השני בכל האנשים ובכל הענינים אשר תמצא יד ההשגחה האלהית עליהם לפי מעשיהם ומה שנעשה אז שנוי גדול מהמנהג הטבעי קראוהו ההמוניים נס לפי הטבע המפורסם והנכר להם אמנם אצל המשכילים המתבוננים במעשה יי' כי נורא הוא הנה הוא טבע גמור באמת וזהו ענין נפלא אמתי מאד ביארוהו חכמינו ז"ל במדרש ב"ר פרשת יקוו המים. א"ר יונתן תנאי התנה הקב"ה

עם הים שיהא נקרע לבני ישראל הדא הוא דכתיב וישב הים לפנות בקר לאיתנו (שמות י"ד) לתנאו שהתנה הקב"ה עמו. אמר ר' ירמיה ברבי אלעזר לא עם הים בלבד התנה אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית הדא הוא דכתיב אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי (ישעיהו מ"ה:י"ב). מיד שנעו שמים כל צבאם צויתי. צויתי את הים שיהא נקרע לבני ישראל. צויתי שמים וארץ שישתקו לפני משה שנאמר האזינו השמים ואדברה (דברים ל"ב:א'). צויתי את השמש והירח שיעמדו לפני יהושע שנאמר שמש בגבעון דום וירח כו' (יהושע י':י"ב) צויתי את העורבים לכלכל את אליהו שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר בערב (מלכים י"ז). צויתי את האריות שלא יזיקו לדניאל שנאמר אלהי שלח מלאכה וסגר כו' (דניאל ו':כ"ג). צויתי את האור שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה שנאמר וריח נור לא עדת בהון (שם ג'). צויתי את השמים שיפתחו ליחזקאל שנאמר נפתחו השמים וארא כו' (יחזקאל א':א') צויתי את הדג שיקיא את יונה אל היבשה שנאמר ויאמר יי' לדג ויקא כו' (יונה ג'): הנך רואה הענין הזה בעצמו בפי שני החכמים האלה. כי מפני שהיה רבי יונתן מתאר ענין הנסים על הדרך המפורסם בהם רצוני שהטבע הגמור הוא שינהגו כמנהגם וענין הנס הוא שישתנה טבעו המיוחד בעת ההיא ואחר ישוב למנהגו וצורך התנאי מעת הבריאה היה לבד להתרחק מחדוש הרצון האלהי ושנויו באלו הענינים כמו שכתב הרב המורה פרק כ"ט חלק ב'. לזה אמר לו ר' ירמיה כי התנאי ההוא לא עם הים או האש לבד הותנה עד שנאמר שהוא דבר זר ומחודש אצל טבע הנמצאות כי התנאי הזה הוא טבע שני בפני עצמו כולל כל הנמצאות עד שלא ימצא נמצא מכלם שיבא הצורך אליו מצד ההשגחה שלא יהא נכון ומזומן לכל מה שיאות לו לעשות בהפך הטבע המפורסם. ושזה יראה מרוב ההשמעות והעניה שנמצא להם בכל אלו הענינים ממינים שונים שזכר עד שמהם הוא ראוי לפסוק ולגזור שכל מעשה בראשית היה נכנס בתנאי הזה וזה אי אפשר אלא כפי מה שאמרנו והוא במציאות הטבע החכם הכולל כל הנמצאות כשיתבוננו אלו אצל אלו הראוי להתבונן מצד מדרגות צורותיהם אשר המעולה מכלן ואשר אליו פונות כל הנמצאות במעלה וכבוד הוא האדם. ולזה תאר אותם במלת צווי כאלו הם מקבלות זריזות ומצוה שכלית כמו שאמרנו. רק השמר לך פן יפתה לבבך למה שכתב הנרבוני וייחסו אל הרב המורה בפירוש הפרק הנזכר שאמר שהעניין הנסיי הוא סעיף מדרך ההעברה שהניחו המדברים. חלילה לו מרשע כי הדעת המקולקל ההוא ענינו לפי דברו שאין בטבע דבר הכרחו אבל שיחלק אל מאודיי ומעטיי ושהגרת המים ודבקותם בדומה הוא טבען המאודיי וקריעתן הוא טבען המעטיי ושני הענינים שאין בכח מציאותם רק ברב או במעט והקש על כלן ושהמופת

אינו זולתי הודעת הנביא מתי יקרה זה הענין המעטיי כל אלו דבריו המקולקלות ורחמנא ליצלן מכסופיה דההוא גברא כי הנה הרב לא חשב כן אבל כ' בפי' עשרה דברים שנבראו ערב שבת (אבות פרק ה' מ' ו') זה לשונו כבר נזכר בפרק חלק שהם לא יאמינו בחידוש הרצון בכל עת אבל בתחלת עשיית הדברים שם בטבעם שיעשה בהם כל מה שיעשה יהיה הדבר שיעשה מאד והוא הדבר הטבעי או יהיה חדוש לעתים רחוקים והוא המופת עד כאן. וכוונתו בזה אל הטלת התנאים שדברו בהם חכמינו ז"ל לבד לא כמו שחשב זה האיש וחביריו המשתדלים בכל עוז להפיל חומת התורה ולהרסה כמו שכתבתי בשער י"ג. אמנם מה שכתבנו בזה הענין הוא האמת והצדק וחלילה שיהיה ענין הנביא הודעת זמן המקרה ההוא מחמת עצמו אבל ענינו הוא לדעת מי הוא זה ואי זה הוא אשר ראוי שיקרה בעבורו כמו שיבא ולכן שמרהו וזכרהו כי רוח המקום ורוח הבריות ובעלי חכמת התורה והמצוה נוחה הימנו כמו שנתבאר ממאמר ר' ירמיה והוא ענין נפלא ומחודש ממה שהבין ממנו הרב המורה בפרק ההוא עיין עליו וכל שכן שנטה מזה במה שכתב פרק י"ג חלק ג' זה לשונו. ולא יטעך אומרו בכוכבים להאיר על הארץ ולמשל ביום ובלילה ותחשוב שענינו כדי לעשות. זה אינו רק להגיד טבעם אשר רצה שיבראם כן ר"ל מאירים מנהיגים כאומרו באדם ורדו בדגת הים (בראשית א':כ"ח) שאין ענינו שנברא לכך רק להגיד טבעו אשר הטביעו השם יתברך עליו עד כאן. ואני אומר כי לפי הבחינה הנפלאת הזאת שאמרנו הגיד הכתוב מעלת טבע האדם אשר הטביעו עליו ואשר נוצר בעבורו שהוא הרדייה הזאת בלא ספק וגם בענין הכוכבים כבר כתבנו מה שראוי להשיב עליו בשער ה'. אך צריך שנדע כי כל הנעשה כמין הטבע המפורסם על יד המרכבה הראשונה היא השמים ושמי השמים וכל מניעיהם גבוה מעל גבוה שייחסם הרב המורה אל מעשה מרכבה בפרקי המורה ובתחלת החלק השלישי ממנו הנה הוא מה שיעשה בזה הטבע השני על יד האבות הקדושים ושאר הנביאים והחסידים אשר הם מרכבת המשנה אשר לו גלגליה ואופניה אשר על ידם יתניעעו כל הנמצאות לפי הטבע החכם אשר הוטבע בהם כמו שיתבאר מתוכן מספר השבטים וממאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמות כ"ד:י') שער ל"א ב"ה שהוא ענין נפלא. ולזה חייב לשמוש זה הטבע המעולה שימצאו שם בכל דור ודור אנשים מעולים שומרי תמונתם וצלמם שיניעו כל הנמצאות כסדרן והילכתן באותו היחס הנפלא שכתבנו בשער י"ב בפ"ק הנגין שעליו אמרו חכמינו ז"ל (ייקרא רבה פ' ל"ה) חקים שחקקתי בהם שמים וארץ והם מתי מספר ממין האיש המיוחד או האנשים שזכר ענינם הרב המורה בפרק נ"ז חלק ג'. אמנם כשלא ימצאו שם המניעים על זה האופן ודאי ישתבש זה הסדר הטבעי

הנכבד וישודד ויופחתו פעולותיו עד שיהפך אל הטבע הראשון הסכל או קשה ממנו. ועל זה האופן הוא מה שנמצא היום כי הטבע הראשון חזק מאד והנמצאות כלן כפי מה שחויב ממנו יתקוממו על מין האדם והאש שורפו והרוח דוחפו והמים יחנקוהו ויוכה באבן או באגרוף וימצאהו הארי והדוב והכהו נפש או נשכו זאב או שועל ואפי' קפופא וכל זה הוא נס גמור ושדוד טבעו המיוחד בעונש האדם על בלתי שומרו תנאי זאת הממשלה באומרו אדם בצלמנו כדמותנו כו' (בראשית א׳:כ״ו). שהכוונה שיהיה האדם שומר צלמו ודמותו המיוחדת במה שתהיה נפשי השכלית היא המולכת על כל חלקי הגוף וכחותיו ומכנעת אותם הכנעה גמורה בפניה עד שלא תהיה תקומה לשום אחד מהם כי אם לעבוד עבודתה ולשמור משמרתה להשיבה למעונה כמשפטה משל למלך שנצבים לפניו כל שרי המדינות הסגנים והפחות הנה כשהם נשמעים אליו ונכנעים מפניו ודאי כל המדינות יסורו אל משמעתו ויגורו ממנו ולא ימרו את דברו אמנם אם השרים הנצבים עליו יעיזו בפניו וימאנו דבריו כל שכן שיעשו כן עם המדינות אשר תחתיהן הרחוקות אליו וכן נפש האנושית היא המטרונה שיושבין לפניה ראשי הנמצאות כלן ושריהן כי כלם במדרגת החמר לה ואין צריך לומר שצורות היסודות והצומח נכללו בו כי גם כל הצורות החי. כי על כן נמצאו קצת אישי האדם נוטים אל טבע האריה וקצתם אל השור או דוב בתכונתם כמו שזכר הרב המורה פרק ה' חלק ג'. וכבר היה אומר הלל הזקן ביום שמחת בית השואבה אם אני כאן הכל כאן (סוכה נ"ג.) כי באמת האיש השלם כלהו איתנהו ביה ואע"פ שלא יהיה גדול כמותו. והנה כאשר תכבוש זאת הנפש זה החלק המורכב מכל מיני הנמצאות הנצב לפניה כאשר הונח והיא תהיה רשאה ושולטת על כל אלו הכחות הגופיות הנה כל שאר הנמצאות אשר תחתיהם ישאו קל וחומר בעצמם ויקבלו עול מלכותו וישתחוו לו איש ממקומו כי כן נגזר וירדו בדגת הים כו'. אמנם כאשר לא ישמור האדם מדרגת צלמו ודמותו על זה האופן ואוכלי פת בגו היושבים אתו במחיצתו ישברוהו וכל חברת כחותיו הגופיות. תמרוד באדוני ותפרוק עולה מעל צוארה לרפיון האדון ולחולשתו הנה אז כל הנמצאות הטבעיות פשוטות ומורכבות הרחוקות והקרובות יחשבוהו כאחד מהנה או פחות מהן וימרדו בו וירימו ידם עליו כנגד טבעם המוטבע בהם. וזה שאמרו במסכת שבת בפרק הנזכר אמר רב פפא נקיטינן ארי אבי תרי לא נפיל והא קא חזינן דנפיל ההוא כדרמי בר אבא דאמר רמי בר אבא אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה (שבת קנ"א:) שנאמר אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו (תהלים מ"ט). הנה שאביי היה אומר שעם שהטבע הזה הנכבד נחלש ושודד אצל כלל האדם מכל מקום עדין נשאר מהטבע

ההוא צד הכנעה ושעבוד עד שעל הרוב אריא לבי תרי לא נפיל. ולפי שהקשו עליו ממה שנראה לפעמים דנפיל אמר שזה יהיה כשהכח האנושי נשבר לגמרי עד שהאנשים כבהמות נדמו שאז יהיה הארי ביניהם ככפיר בעדרי צאן הנה שנפסק הדין שהממשלה הזאת ישנה כל זמן שהכח האנושי יחזק. ואיננה כל זמן שיחלש ונחת לפני כחתיו וכמו שאמר החכם אין בין שימלוך המלך על העם ובין שימלכו עליו אלא חוזק או רפיון. והוא מאמר השלמים בני גד ובני ראובן כשאמרו ליהושע כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע אל דבריך לכל אשר תצונו יומת רק חזק ואמץ (יהושע א׳:י״ח). וזה כי החוזק והאומן הוא שיתחזק בחזקת עצם אנושותו ולא יחת מאדם כי הוא התחזקות נפשיי נוסף על ההתחזקות הגופיי המפורסם ואשר הכל בו כי על שניהם זרזו השם ית' בפירוש. על הראשון אמר חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם כו'. ועל השני העקרי סמך ואומרו רק חזק ואמן מאד לשמור לעשות ככל התורה (שם). הנה הורה כי התחזקות הראשון הוא טוב אמנם שהשני הוא עקרי והוא אמת וכמו שאמרו חכמינו ז״ל (ב״ר פ׳ ח׳) זכו רדו לא זכו ירדו וכן נאמר ותעשה אדם כדגי הים (חבקוק א׳:י״ד) כלפי מה שנאמר וירדו בדגת הים. בין תבין את אשר לפניך מדור המבול כי לפי שהשחיתו צלמם ודמותם השחית כל בשר טבעו וסדרו ונתבלבלו כלם להרוס מצבם זה אצל זה עד שהארץ נשחתה להם והמים אשר נבראו לשמשם ואשר היו כפויים ואסורים תחתם נתקוממו עליהם והפרו את בריתם אתם והמיתום זולתי נח להיותו צדיק תמים וכל החיה והבהמה אשר אתו בתבה הנה לא כופר בריתם אתם אבל שמרו את משמרתו ולא הזיקוהו כמ״ש והקימותי את בריתי אתך (בראשית ו׳:י״ח) כאשר נתבאר שם וכמה נתיעד מפי ישעיה בתחלת נבואותיו וסיפן השבת תקין הטבע הזה למקומו בשלמות האנשים אמר הנני בורא שמים חדשים וכו' וגלתי בירושלם כו'. לא יהיה משם עוד כי'. עד זאב וטלה ירעו כא' ואריה כבקר יאכל תבן ונחש עפר לחמו לא ירעו ולא ישחיתו כו' (ישעיהו ס״ה:כ״ה). והנה באמת הטבע הזה המעולה בעצמו ואופן שלוחו הוא אשר זכרו דניאל לדרוש עת שאמר לו אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא ולא חבלוני כל קבל די כו' (דניאל ו׳:כ״ג). הנה שזכרו ואולם בסגולתו המיוחדת בשאמר כי אחר שהוא הי' שומר תמונתו והוא תנאי היצירה שאמרנו כי הוא הזכות אשר נמצא לפניו ית' במה שלא נתגאל בפת בג המלך וביין משתיו כי זה יורה שהוא המולך על כל כחות הגוף ופעולותיו והנה לו לעבדים בכל כיוצא. ואף גם זאת כי נשמר מחטוא אל המלך כאשר הוא רצון אלהי כמו שאמר החכם ירא את ה' בני ומלך (משלי כ״ד:כ״א) כי הירא את דבר ה' ייראַ מדבר המלך ודתו וצריך לבקש צדדים לצאת מזה ומזה כמו שנאמר ותיראן המילדות את האלהים

ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים כו' (שמות א':י"ז) אך כאשר אבאר במקומו שער ל"ד ב"ה. והנה לפי כן אמר שכבר נשארה לו הממשלה הטבעית אשר מעת הבריאה במקומה ובתקפה ומה הי' שואל אלהך דאנח פלח ליה היכיל לשיזבותך (דניאל שם) הנה הוא שלח מלאך בריתו אשר הוא שר ופקיד על זה הטבע המעולה החכם וסגר פום אריותא משעת הבריאה ולא חבלוני כל קביל די קדמוהי זכו כו'. והזכות הוא ודאי המלאך המליץ העומד לעזרו והראה לו שכבר תהיה פתיחת פי האריות האלו אצלו מופת ונס כפתיחות פי הארץ כי כמו שתפתח הארץ את פיה בדרך נס לבלוע האנשים החטאים בנפשותם כן תהיה פתיחת פי האריות כנגד הרשעים הפושעים כמו שהיה בגובריא אליך די אכלו קרצוהו דדניאל כמו שנתבאר שם. ולזה אמר רבי ירמיה באותו המאמר שזכרנו צויתי את האריות שלא יזיקו לדניאל כי הוא אחד מהתנאים שהזכיר שם ומלאך הברית הזה הוא אשר בא ונכנס תוך הכבשן להציל לחנניה מישאל ועזריה מגו אתון נורא יקדתא כמו שנאמר בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח מלאכה כו'. (שם ג') והענין הנפלא הזה כוונוהו חז"ל במס' פסחים קי"ח. אמרו בשעה שהפיל נמרוד את אברהם לכבשן האש אמר גבריאל לפני הקב"ה רבינו של עולם ארד ואצטנן ואציל את הצדיק מכבשן האש אמר הקב"ה הנה אברהם יחיד בעולמו ואני יחיד בעולמי נאה ליחיד להציל את היחיד ולפי שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אמר תזכה ותציל ג' מבני בניו. דרש רבי שמעון השילוני בשעה שהפיל נבוכדנאצר לחנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש עמד יורקמו שר הברד לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע ארד ואצנן את הכבשן ואציל את הצדיקים הללו מכבשן האש א"ל גבריאל אין גבורתו של הקב"ה בכך שאתה שר ברד והכל יודעין שהמים מכבין את האש אלא אני שר האש ארד ואקרר בפנים ואקדיח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס אמר ליה רד מיד פתח ואמר ואמת יי' לעולם הללויה (תהילים קי"ז:ב'). דע נא וראה כמה הפליגו להורות זה הסוד הנפלא בענינים הנסיים אשר לא עמדו עליו קצת שהשתדלו בביאורו וזה כי לפי שכבר יחשבו המון המעיינים שענין הנס הוא בכמו אלו הענינים לשדד כח הנמצא ולהפוך טבעו אל הפך מהותו או איכותו כמו שאמר שרו של ברד שיהפוך טבע האש הגדולה ההיא בעוצם קרירותו כלומר שיהפך כח האש אל כח הברד ויהיה הנס לשם הזמין לפי שעה צורת הקור מבלי חומר שינשא בו או בחומר האש עצמו לזה אמר שאמר גבריאל שר האש שאין כבוד מלכותו של מלך מלכי המלכים נכר בכך כי לא יורגש על זה האופן עוצם חכמתו גבורתו בהכניע טבע הנמצאים כלם אל הנמצא הנכבד הזה הנברא בצלמו ודמותו אבל שירד הוא במה שהוא שר האש ושומר בו שלמות צורתו

ובהיותו בתכלית חזקו בהכנעו לפני מלכו אשר בראו יכנע גם הוא לשומרי ברית צלמו ודמותו ועל זה האופן יקרר אליהם מבפנים בטבעו המעולה כי איך ירים ידו במלכו והוא טבעו הראשון אשר הוא נס אצל ההמון אמנם שיהפך טבעו זה וישנהו להקריר ולהקדיח מבחוץ לשרוף הרשעים המלשינין אותם אשר הוא נס גמור אצלו דכתיב וגובריא אלך כו' קטיל המון שביבא די נורא. וזהו ודאי הנס האמתי הידוע אצל הטבע עם שהיא הטבע הפשוט אצל הפרסים וזהו שאמר ואעשה נס בתוך נס כי שני הטבעים האלה כל אחד נס אצל חבירו ומה שיקדיח מבחוץ יהיה נס אמתי בתוך הנס המפורסם שיהיה בקררו מבפנים ולא ימלט מהיותו נס אמתי בתוך נס מפורסם או מפורסם בתוך אמתי. ולזה אמר ואמת יי' לעולם הללויה. כי מאמתת גדולתו וקיום אמונתו בטבע הנמצאות היתה זאת ואי אתה יכול לפרשו על קיומו מה שהבטיחו מימות אברהם תזכה ותציל מבניו שהרי לא זכה בשליחותו רק בחוזק טענתו. ומזה הטעם הפליגו לומר שהקב"ה בכבודו ובעצמו הציל את אברהם אבינו מצד יחידותו בעולמו לומר שאלו הונח שלא ימצא טבע הצלה זו בצורת האש והיתה האש מטבעה שורפת טובים ורעים הוא יתעלה למען עוצם זכותו אשר החל לפרסם אמתתו לעולם יצילהו בכחו המוחלט מבלי אמצעי רק בכבודו ובעצמו כמו שאמר אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים (בראשית ט"ז) אמנם זה הכח הנתן לשרו של עולם באלו הענינים הוא נשמר ועומד לשאר הצדיקים והשלמים אשר היו אחריו כדניאל וחביריו אשר זכרנו וזולתם הצדיקים היודעים שמו ית' כמו שנתבאר היטב בשיר של פנעים. כי מלאכיו יצוה לך כו' על כפים ישאונך כו' על שחל ופתן תדרוך כו' כי בי חשק כו' (תהילים צ"א:י"ג). הורה כי מלאכי הברית אשר הופקדו בידם טבעי כל נמצא ונמצא הם מצווים ועומדים תמיד לשמור את השלמים מכל נזק ופגע כי גם האבנים לא יגפו את רגלם כמו שאמר כי עם אבני השדה בריתך (איוב ה':כ"ג) גם בכל אשר תדרוך כף רגליהם על שחל ופתן. או כשירמסו כפיר ותנין הוא שוה לדריכתם על כל פני האדמה ואין מחריד. וכמו שהראה ר' חנינא בן דוסא לתלמידיו כשנשכו הערוד ומת והוליכו לבית המדרש ואמר ראו בני שאין ערוד ממית אלא חטא ממית (ברכות ל"ג.) כי החטא הוא הנותן כח למזיק להזיק. ראה מה כתיב ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכני נא וימאן האיש להכותו ויאמר לו יען אשר לא שמעת בקול ה' הנך הולך מאתי כו' (מלכים א כ':ל"ה-ל"ו) הנה באומרו אמר אל רעהו יראה שהאיש ההוא היה ג"כ מבני הנביאים או קרוב אליהם במעלה שאע"פ שהאריות מצויין אצלו לא היה ניזוק מהן כי לזה לא אמר ומצאך האריה כי לא דבר חדש הוא אצלו. אמנם כשחטא בדבר יי' נאמר כי כשמצאהו האריה הכהו לפי שכבר הותש כח גבורתו אצלו

וזהו עצמו ענין אז"ל שישראל מתישין כח גבורה של מעלה או מוסיפין (איכה רבתי פ"א) כמו שיבא ביאורו אצל מבלתי יכולת יי' ע"ז ב"ה ואצל עשה לך שרף ושים אותו על נס יתבאר כפי מה שאחשוב מה שכתבנו הנה מענין הנסים שער פ"א ב"ה:

ואולם לפי שכבר יחלוק זה הענין הנכבד אל מין האדם לשני חלקים. חלק אשר ישמור זה הצלם והדמות על האופן הנזכר וחלק ממנו והוא הרוב אשר לא ישמרהו. חוייב שיהיה קצת האדם אצל קצת כמדרגת הב"ח הבלתי מדבר אצל המדבר או פחות ממנו כמו שנתבאר מהתיחדות האומה הנבחרת משאר האומות מתחלת שורשם. והוא ענין הבכורה אשר נאמר עליה מפי הגבורה ורב יעבד צעיר (בראשית כ"ה:כ"ג). ואשר עליה אמר יצחק הוה גביר לאחיך כו' (שם כ"ז). גם נאמר ביצחק והקמותי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו (שם י"ז). שיראה שהברית הזאת תתחייב ממעלת סדרי הטבע אצל בריאת העולם וכל זה כשישמרו התנאי המושם בדבר כמו שנאמר במעמד הנכבד אם שמוע תשמעו בקולי כו' והייתם לי סגולה מכל העמים (שמות י"ט:ה'). ובפרשת הברית והיה אם שמוע תשמע כו' ונתנך יי' אלהיך עליון על כל גויי הארץ כו' (דברים כ"ח:א'). וכן בכל המקומות נתבאר כי בשמירתם זה התנאי יהיו כלם במדרגה שפלה מהם בסדר הנמצאות. והפלא כי כמ"ש במעלת האדם על כל הב"ח ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית כו' כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כו' (בראשית ט':ג'). כן נאמר במעלת האומה הזאת על זולתה מהמין האינושי לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יהיה על כל הארץ אשר תדרכו בה (דברים י"א:כ"ה). וכבר אמר בתחלת הפרשה ואכלת את כל העמים כו' (שם ז') ובמקום אחר יאכל גוים צריו כו' (במדבר כ"ד:ח'.) כי לחמנו הם (שם י"ד). וזולתם כמו שיתבאר בפרשת המן שער מ"א ב"ה. ובכמה מקומות יתבאר כי מסגולת התורה ומצותיה להכניע כל האומות תחת זאת האומה הנבחרת כהכנע כל הנמצאות כלן תחת האדם מטבע היצירה וכאשר אמרנו. וזה הענין הנכבד בעצמו הוא שעמד לדוד אדוננו בענין הפלשתי טרם יגלה אליו דבר יי'. ובעבורו היה נצוחו נקל בעיניו כמו שנתבאר ממאמריו אשר אמר פעמים שנים מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל ישראל כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (שמואל א' י"ז) כי הנה באמת בדברים האלה גלה גודל מעלת נפשו הוא היה אומר דברים אלה כתופס על הדבר וכמקנטר על הנודרים הנדרים ההם על הענין ההוא לאמר מה טעם שיעשה דבר כבוד או עושר לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז זולת הטוב והכבוד המגיע לו בהסירו חרפה מעל ישראל שהרי אין סכנה בדבר כי מי הפלשתי הערל הזה אשר יעמד לפני כל איש הבא להלחם עמו אחר שהוא

מחרף מערכות אלהים חיים והרי הוא עצמו בעכריו. ואם שהאנשים ההמה לא הבינו כוונתו כמו שנראה מתשובתם גם לא השניים הנה כשנשמעו הדברים לפני שאול ואנשי עצתי טעמו בהם טעם לשבח ויקחוהו אליו ופירש לו כוונתי על השלמות במה שאמר אל יפול לב אדם עליו עבדך ילך וילחם עם הפלשתי הזה (שם). ירצה למה תצטרך לתת מתנות קטנות או גדולות על זה הדבר עבדך ילך כו'. ואין ספק שכוון באומרו אל יפול לב אדם אל מה שנאמר ביצירה נעשה אדם בצלמנו. וכמו שאמרו ישראל קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם (ב"מ קי"ד:) ושעל חלופו נאמר ותעשה אדם כדגי הים (חבקוק א׳:י"ד). והנה כאשר אמר לי שאול לא תוכל ללכת אל הפלשתי הזה להלחם עמו כי נער אתה והוא איש מלחמה מנעוריו. אז ביאר לו הענין ואמר רועה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר ויצאתי אחריו והכתיו והצלתי מפיו ויקם עלי והחזקתי בזקנו והכתיו והמתיו גם את הארי גם את הדוב כו' (שמואל שם.) ביאר לו שכבר היה מורגל בשנשמר אצלי טבע הנמצאות עד שהיה מוראו וחיתיתו על פני היותר חזקים שבחיות היער כל מה שצריך להציל קנינו מהן ואם יקומו עליו למרוד בו יתחזק כנגדם וימיתם ושהוא בטוח שהפלשתי הערל ההוא אשר חרף מערכות אלהים יהיה כאחד מהם לפי שהערך אשר יש לכל בעל חי עם המדבר יש לחלק המדבר הבלתי שומר דמותו וצלמו עם אשר ישמרם וכ"ש כי שומר מצות התורה האלהית ולוחם מלחמתה לא ידע דבר רע והוא מה שאמר ה' אשר הצילני מיד הארי ומיד הדוב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה (שם). ירצה כי מי שנתן את הארי ואת הדוב תחת ממשלתו בסדר היצירה היא יתן באותו טעם עצמו את הפלשתי הזה תחת כפות רגליו ולפי שהיתה הממשל' הזאת עצמית לא בחרב ולא בחנית נזכר מה שהלבישו שאול את מדיו ונתן כובע נחשת על ראשו וילבש אותו שריון. ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כו' (שם) והאמת כי לא נסה להכות ולהמית את הארי ואת הדוב בהנה כי אם בכחו הנמצא בעצמותי לבד. והנה פליאות דבריו אשר דבר אל הפלשתי כלם מיסבות על זה הקטב עצמו כבר ביארתים בפתיחה דרוש משם. ואיני מסופק כי בהגיע זה האיש המוצלח אל היחס האלהי הזה שישיגהו בעצמו שנוי לשבח ותהלה בצלמו ודמותו ויתעלה מאיש מראהי ותוארו מבני אדם ויורגש זה הענין האלהי אל האנשים השלמים הקרובים אליו בכחו אל הענינים האלהיים עד יתנכר בעיניהם ויאמרו מי הוא וזה הענין קצת אמותו נלמוד משאול אשר נאמר עליו וצלחה עליך רוח ה' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר (שם א' י') וכמעט כלו ממעשה דוד הזה שזכרנו שנאמר בו וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר הצבא כו' ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם (שם א'

י"ז) כי בזה שאלה עצומה מאד כי זה האיש אשר הגיד עליו המגיד ראיתי בן לישי בית הלחמי יודע נגן כו' (שם י"ו). והוא אשר שלח אל ישי שישלחהו אליו גם שלח שנית שיעמוד לפניו כי מצא חן בעיניו. והכתוב מעיד ודוד הולך ושב מעל שאול לרעות את צאן כו' (שם י"ז). וכי זה דוד הבא היום אל המערכ' ואשר נשמעו דבריו לפני שאול ויאמר לו אל יפול לב אדם עליו עבדך כו'. ואשר השיב לו לא תוכל ללכת כו'. ואשר חזר וטען לפניו ממה שנודע אליו ממנו רועה היה עבדך לאביו כו'. עד סוף כל הדברים ההמה. והנה לא זזה ידו מתוך ידו ובצאתו מאתו לעשות מעשהו שאל עליו בן מי הוא וגם אבנר שר צבאו נשבע בחי המלך כו' (שם). וגם יש לדקדק לדעת למה לא שאל הוא עצמו או צוה שישאלו מצדו ואמר שאל אתה בן מי זה העלם וגם לא נמצא ששאל עליו כלל ואם קרה שנשתגעו כלם למה כתב דברי הבאי כאלה בלי שום טעם והנה חז"ל אמרו בהתר זה שענין שאלתו הוא לדעת היצלח למלוכה ושאל אם מפרץ קא אתי או מזרח קא אתי כדאמרינן ביבמות (ע"ו:) ולכאורה הכתוב מסייען במה שנאמר בן מי זה הנער ובן מי זה העלם. אמנם כשנבא עד קצו אין עוזר כי נאמר ובשוב דוד מהכות את הפלשתי ויקח אותו אבנר ויבאהו לפני שאול וראש הפלשתי בידו ויאמר אליו שאול בן מי אתה הנער כו' (שם) ונראה שלא חדש לו דבר מהשרש על מה שהוגד לו ממנו בתחלה כשנאמר לו מתחלה ראיתי בן לישי בית הלחמי כמו שאמרנו. אלא שעקר הענין הזה אצלי הוא גלוי הסוד הנפלא שאמרנו כי בהתלבש אדוננו דוד רוח עצה וגבורה מאת ה' ללחום מלחמת הפלשתי הלזה אשר חרף מערכות אלהים חיים כי הוא היה ענין נוסף על מה שהיה עמו תחלה בהלחמו עם הארי ואת הדוב לבשתו רוח ה' ונתעלה עילוי רב וזיו אפוהי אשתנו לכבוד ולתפארת בעיני שאול ובעיני אבנר אשר היו הגדולים בעם והיותר קרובים אל הרגשה זו עד ששממו עליו במחשבותיהם ונתעורר שאול ראשונה לשאול בן מי זה הנער כי עם שלא יצא ברעיוניו מכלל בחור ורך בשנים כבר השתוממו מזמותיו עליו בהרגיש בפניו רוח חן וגדולה דמי לבר אלהין בעבורו נסתפק בו ושאל עליו. גם אבנר הרגיש בדבר. ולזה אמר חי נפשך המלך אם ידעתי. ולפי שהיה שאול בוש מענין זה ההשתוממות היה משמיט עצמו מהשאלה ואמר לאבנר שאל אתה בן מי זה העלם ולסבה זו לא שאל אבנר דבר עליו פן יתפש על שאלתו משומעיו וכאשר הביאו לפניו עם ראש הפלשתי עדין היה ההשתוממות בלבם עד ששאל לו בן מי אתה הנער והוא לא אמר לו רק בן עבדך ישי בית הלחמי לומר כי הוא הנער הנצב לפניו ראשונה ואין זולתו. ואם תתבונן בכתובים תמצא פני הספור כלו מוכיחים על כל זה הוכחה עצומה וכלם מוסבות להגיד זה הענין הנפלא שאמרנו והוא במה שנמצא כי אחר שכתב כל הענין מהיות דוד

לפני שאול ואופן עבודתו עמו סמך ואמר ודוד בן איש אפרתי היה מבית לחם יהודה ושמו ישי כו'. יגיד כי זה שהגדנו עליו הוא הבא אל המערכ' היום ההוא והוא אשר עשה המעש' ההוא הגדול. וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי כו'. כלומר עם כל ההכרה וההרגל הזה המופלג התנכר אליהם בעת ההיא וכראותם אותו זה שאל עליו וזה לא ידע להשיב עד שאמר להם בן מי הוא. ואם לא כן היה לו לומר ויהי כראות שאול כו'. ועוד הבט נא וראה ודרוש סמוכים כי הנה לפי שכבר עשה יהונתן בן שאול תשועה גדולה בישראל מזה המין כמו שזכר בתחלת מלחמות שאול וכבר היתה לו סגולה זאת או קרוב אליה הוא מה שסמך אל זה הספור ואמר ויהי ככלותו לדבר אל שאול ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבהו יהונתן כנפשו (שם א' י"ח) אמר שכבר היו כעין נפש אחת בעצמה בשני גופים ולזה אהבת נפשו אהבו ואין שם אהבה אל הזולת. וזה הוא סוד מה שאמרו ז"ל אהבה שאינה תלויה בדבר זו אהבת דוד ויהונתן (אבות פ' ה'). כי לא היה שם רק אהבת האדם עצמו והוא מה שביארו באומרו ויכרות יהונתן ודוד ברית באהבתו אותו כנפשו וזה טעם נכבד למאמר ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט) כמו שיבא ענינו בשער כ"ג בעזרת הציר. והנה הענין נכון והרי עדיו מוכיחים מתוכו מלבד תוכן הענין וטוב טעמו המאיר עיני בעלי הדעת והדת בכמו הענינים האלו הנפלאים כלם הנמשכים מזה הטבע הנפלא הפועל כפי מדרגת מעלתו ומבטל כח הטבע המפורסם ומשדדו בשמירת תנאו עד שכבר ימצאו בו שתי הכחות יחד לעזר ולהועיל ליראי יי' וחושבי שמו:

והנה זה הענין כלו בדמותו וצלמו נרא' שכוונוהו חכמינו זכרונם לברכה באותו מאמר שזכרנו בראשונה שכתבוהו בשם בר קפרא האומר גדולים מעשה צדיקים כו' דאלו מעשה שמים וארץ נכתב ביד אחת ומעשה הצדיקים נכתב בשתי ידיו. והכוונה שמעש' שמים וארץ שהיא הסדור הטבעי המפורסם אינו אלא על דרך אחד בלתי משתנה מטבעו כלל. אמנם מעשה הצדיקים והוא הטבע השני המופלא החכם אשר נמצא אצל הצדיקים בכל המעשים המגיעים להם על דרך ההשגחה האישיית הנה הוא נכתב באמת בשתי ידים כי הדברים עצמן שנראין כנגד הטבע הוא עצמו הטבע האמתי המוטבע בהם בתחלת היציר' וע"פ התנאי שהתנה עליהם כמו שאמרנו ולפ"ז כבר תהיינה לטבע הזה המעולה שתי ידים זוכות כאחת. אחת לפי הנראה. ואחת לפי האמת. שעליהם אמר גבריאל (פסחים קי"ח.) אלך ואקדיח מבחוץ ואצנן מבפנים ויהא נס בתוך נס כמו שכתבנו. והשיב אותו הבבלי והא כתיב ויבשת ידיו יצרו כלומר מאי איריא מעשה צדיקים שהרי בטבע הפשוט נמצא שכתוב כן. והשיב ידו כתיב והיא תשובה נפלאה

לומר שכן הוא כדבריו שהוא טבע אחד אלא שבבחינת כלל העם טומן ידו הימנית ומשתמש באחת לבדה. אמנם אצל הצדיקים נמצאות לו שתי ידים ימינות ומשתמש בשתיהן ובידו אחת יקדיח מבחוץ ובשנית יקרר מבפנים והקש על זה בכל הענינים. וחזרו להשיב ממעש' ידיו מגיד הרקיע ולראות אם יעמוד זה הסי' הנפלא בתורה על זה הטבע החכם, והעמידו וקיימו כי על מטר שהוא ממעשה הצדיקים קאמר והיא הית' תשובה נכונה להעמיד ולקיים אמתת זה הענין הנכבד מהכתובים כמו שיאות לו ולאשר כמותו במדרגה ובתועלת:

זה שיעיר מה שראיתי לכתוב בכל זה כי ראיתיו דרוש מעולה וסוד נפלא מסודות הבריאה וסגולת הנפש השלמה והוא אוחז ומתפלש בכמה ענינים מתורתנו הקדושה מאשר רמזנום וזולתם והכל רשום בכתב אמת בחלק זה הספור אשר היינו עליו ובנעתקים בו מהקודמים אליו. וזה כי אחר שברך השם יתעל' את נח ואת בניו לאמר פרו ורבו ומלאו את הארץ כלומר כי מעתה לא תיראו חתת ליגע לריק ולילד לבהלה על דרך כלל כאביכם הראשון עד שתפסד ארץ ומלואה מרעת יושבי בה אמר להם ומוראכם וחתכם יהי' על כל חית הארץ כו'. ומהמבואר שאין כוונת הכתוב בזה לומר כי בהקבץ המון עם אלה ברכב ואלה בסוסים וברשפי קשת וחרב ומלחמה על חיות היער החזקות שיכבשום תחת ידיהם או בהתחכם לפרוש מצודות ומכמורות אל כל הבעלי חיים שיתפשום וירדו בהם לעשות בהם כרצונם כי הן כל אלה יפעלו האנשים איש באיש וממלכה בממלכה ונפלו איש ביד רעהו ואב לכלם ויאמר אדוני בזק שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים היו מלקטים תחת שלחני כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים כו' (שופטים א'). אמנם בלי ספק בכאן גלה לנו הסוד הנפלא שאמרנו מפלאי הבריאה ומסגולת הנפש האינושית ומעלתה על שאר צורות הנמצאות שהוא נעלם מרוב אנשי הזמן. והקב"ה זכרו בשעת מעשה אדם הראשון שתי פעמים אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו כו'. עוד אמר פרו ורבו ומלאו את הארץ כו'. (בראשית א') ועתה הושלש בדבור יותר חזק באומרו ומוראכם וחתכם יהי' כו'. הורה בכל זה שהרדייה והממשלה הזאת הוא תנאי בשלמות צורת האדם ומהותו עד שלחסרון זה נאמר ותעשה אדם כדגי הים כמו שאמרנו וכמו שכן העיר על זה המשורר באותו מזמור שדבר על הכרתו אשר חתם בו תמשילהו במעש' ידיך צנה ואלפים כלם (תהלים ח') והוא ענין המעלה הראשונ' אשר ממנה תמשך השניה אשר תמצא לקצת האדם על קצתם מהכרח שמירת הדמות אולם בשמירתו לא נפל דבר אחד מכל אשר אמרנו. והנה אחר שהזכיר הממשלה הראשונ' הצוריית אשר היא העקר זכר הממשלה הגופיית אשר היא לספוק

המזונות ויתר העבודות אשר היא טפלה אליה בלי ספק ואמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהי' לאכלה. ישתבח הצור תמים פעלו רוקע הארץ וצאצאיה נותן צורה לכל נעשה על הצד היותר שלם שאפשר כי לא גזרה חכמתו להפשיט ההיולי מצורה רק להלבישו מצורה יקרה ממנה. ולזה לא התיר לדורות הראשונים לאכל מבשר הבעלי חיים כי לא יחליפנו ולא ימיר אותו בהמה בבהמה וכ"ש שהיו יותר נשחתים ונפסדים מבהמות הארץ וחלילה ליוצרם מהוריד מהקדש ולא להעלות. ולזה הטעם אמרו ז"ל עם הארץ אסור לאכול בשר (פסחים מ"ט:) כי עם הארץ אשר דברו בו בזה הוא הבור אשר אמרו עליו שאסור ללוות עמו בדרך ושמותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת (שם) והיא מליצה גדולה מהם ודבר של הפלגה מהם וזה שההורג נפש ביום ההוא בהתראת איסור היום הנה הוא פטור על הרציחה כי דין הרוצח בהרג ודין ההורג בשבת בסקילה וקים ליה בדרבה מיני' ולזה אמר שהרוצח בו ביום שהוא פטור ומותר מדינו והוא הדין לכל אדם אלא שאמרו זה דרך צחות המליצה כאלו מתירין דם עם הארץ לפחיתותו. ויש אומרים גם כן שאין מכריזין על אבדתו (שם) כי איש כזה ודאי באכלו את הבשר ממעט את הדמות בהחליף בשר שור ושה בבשר חמור או עיר או פרא הפך מה שאמר' תורה ופטר חמור תפדה בשה (שמות ל"ד) ולזה לא נתן לו רשות לאכול ממנו. ואם אכל, אכל שלא ברשות. ועליהם אמר החכם יש רעה ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם איש אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד כו' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כו' (קהלת ו'). כי הנה בתחלת המחשבה אמרו ואיננו חסר לנפשו כו' סותר אומרו ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו. אלא שהכוונה שהיה רואה רעה רבה במין האדם והוא שימצא ביניהם מי שיש להם עושר ונכסים וכבוד ומשתמשים בהם כרצונם עם שלא ישליטם האלהים עליהם כלומר כי אם היו יכולין לעשות באמת לא היו רשאין מצד חסרונותם והמשתמש על זה האופן איש נכרי הוא אצלו אחר שאיננו ראוי לו וכמו שאמרו כל הנהנ' מן העולם הזה בלא ברכה כאלו מעל (ברכות ל"ה.) כי האוכל מבלי תת שבח והודאה על פרנסתו הנה הוא זר מועל בקדש אלהיו באמת והיא טעם נכבד נמשך למה שלא התירו הכתוב לאדם ודורותיו. ואשר יבארו הטעם מפני שאינם בקיאין על השחיטה וטעם אסור בטעם נמנע גם כן יוכלו לומר ע"ה אסור ללבוש ציצית או תפילין אלא תקנת כלם לילך אצל בקי:

מכל מקום אחר שבמעשה הנורא של המבול תמו חטאים מן הארץ ונתקן טבע האדם כמו שנתבאר בשער הקודם עד שחזרה הצורה האינושית לאיתנה ולהיותה אפשרית למשול על כל שאר הצורות ההוות ונפסדות באופן יותר חזק מבראשונה מכאן ואילך

הרשות נתונה ליזון מהב"ח כיון שהם מדרגה אחת תחתיהן כי מעתה מעלין בקדש ואין מורידין. ומכל מקום יש בחינה שכלית בעבורה יראה שהיתר אכילת הבשר גם הוא יהיה צד חסרון באדם כמו באכילת הצמחים לבדם וזה יתבאר היטב בפ' המן ב"ה. ואחר שהתיר להם הבשר הגבילם והבדילם מפתיות החיות הטורפות ואסר להם אבר מן החי והדם וסבת אסור הדם יתבאר בפ' אחרי מות שער ס"ד ב"ה. וגם הבטיחם לדרוש דמיהם מיד כל חיה שלא יחשוב שהתיר אותם להם כמו שהתיר להם אותם. יקרה נפשם בעיניו. ותקן עוד זאת לפניו עד שהזהיר וזרז קצתם תכלית הזרוז והאזהרה בהראות מעלת האדם על שאר מיני הבעלי חיים ואמר אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש כו'. ירצה הנה יהיה הדבר הזה בכם בהפך ממה שהוא בנפש כל חי שאמרתי כי בהם התרתי לכם הוצאת הנפש ואסרתי את דמם אבל אתם את דמכם לסבת נפשותיכם אדרוש לא בעבור הדם כי הנפש הוא העקר ולזה מיד כל חיה אדרשנו עם שהחיה הטורפת האדם אינם מבקשת ממנו את נפשו רק את בשרו ודמו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרוש בעצם את נפש האדם כי הוא המבקש את נפשו ממש לא בשרו ודמו. ואפשר כי באומרו מיד איש אחיו יכוין אל ההורג בלא עדים או שלא נגלתה האיבה ביניהם כי אז דינו בידי שמים. והנה עם זה כבר שם גבול על הבעלי חיים אשר לא יהרסו מצבם כנגד ממשלת האדם עליהם ואדנותם המחוייבת עליהם לפי טבעם ומעלת צורתם. אמנם הודיעם זה כדי להורותם וללמדם שתיקר נפשם בעיניהם כאשר יקרה בעיניו ולא ישחיתוה עוד כראשונים כמו שביאר באומרו שופך דם האדם כו' בצלם אלהים עשה את האדם. אמנם הכוונה באומרו שופך דם האדם באדם תראה שהיא כן, אע"פ שאמרתי שאדרוש נפש האדם מיד כל חיה לא מסרתי עדיין דבר זה לבית דין של מטה רק כשהיה שופך דם האדם באדם כלומר כשהיה השופך במין האדם אבל כשהיה השופך אחד הבעלי חיים תהיה דרישתו ע"פ בית דין של מעלה והשגחתו כמו שאמר מיד כל חיה אדרשנו. עד שתנתן התורה ותתחדש הלכה וימסר דינם לב"ד של ישראל כמו שנאמר סקול יסקל השור וכו' (שוות כ"א). וה"ה לכל בהמה חיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה. וכבר העידו על תרנגול אחד שנסקל בירושלם (עדיות פ' ו'). ואתם פרו ורבו כלומר מה לכם תדכאו קצתכם לקצתכם אלא אתם פרו ורבו ושרצו בארץ כו'. ואין ספק כי רבוי אחר רבוי לא בא אלא לרבות רביית הנפש והגדלתה. והנה עם מה שקדם בדבור הקשת ושכרות ?ע. ובנין המגדל. נגמרה זאת הפרשה המעולה השנייה למעשה בראשית במעלה. והתהלה לאל אמן:

שער טז

פרק א

יבאר איך הגיע אברהם דרך פילוספותו אל מה שהגיע ראשונה מהשלמות ומעלתו ושאר רוח לו להיישיר את כל בני דורו:

פתח רבי יצחק שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך (תהלים מ"ה) משל לאחד שהיה מהלך ממקום למקום וראה בירה דולקת אמר למי שהולך עמו תאמר שאין מנהיג לבירה זו הציץ עליו בעל הבירה ואמר אני הוא בעל הבירה כך אברהם הי' אומר כסבורין אתם שאין מנהיג לעולם מיד הציץ עליו הקב"ה ואמר אני בעל העולם הה"ד ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך כו' (ב"ר פל"ט):

[65] תוכן כונתו, כי כמו שראשית האדם והתחלתו, ר"ל המעלות והשלמיות הנכבדות המוטבעות בנפש האדם בכח מתחילת היותו, הן רק מיד הי"ת כי הוא לבדו יצר גופו ונשמתו והטביע בו כל אלה בכח, כן גם סופו ואחריתו, ר"ל הוצאת כל אלה השלמיות אל הפועל רק בעזר הי"ת, ורק האמצע ביד האדם, ר"ל ההשתדלות בכל עוז להוציא ע"י מעשיו ופעולותיו כחותיו ושלמיותיו אל הפועל, כי רק אז יעזרהו ה' על ככה ולא באופן אחר, כמאחז"ל "הבא לטהר מסייעין אותו." ובזה ביאר מאמר אגור בן יקה אשר אמר תחילה דרך כלל "בער אנוכי מאיש," ר"ל כי האדם מתחילת היותו חסר הבחינ' הנכונה בטבעו לבחור בטוב אמיתי ומאוס ברע המוחלט מפני רוע מזגו וחמרו העכור, "ואין לו בינת אדם" להשכיל במפורסמות, ולא למד חכמה ר"ל חכמת הטבע ואיך ידע דעת קדושים, ר"ל החכמ' האלקית אשר חכמת הטבע כסולם לעלות אליה (עיין מורה נבוכים ח"א פל"ד) והוסיף ואמר, מי עלה שמים וירד וכו' ר"ל כי ע"כ נפלאת השגת חכמת הטבע ממנו, יען כי יחסרו לו ההקדמות ההכרחיות שהן יסוד לכל הקש ומופת שכלי לדעת מהן התולדות הנמשכות וזש"א "מה שמו, ומה שם בנו כי תדע," וא"כ הדבר בידיעת הטבעים השפלים אף כי בענינים האלקיים, כי השגתם יותר נעלמת ממנו והמשל בזה להשיג באיזה אופן יחוברו שתי אלה יחד, ר"ל האמונ' כי ה' יודע כל אשר יעשה האדם מראש ועד סוף, והאמונ' כי הבחיר' החפשית והרשות נתונות לאדם לעשות כל אשר יחפוץ כל ימי היותו עלי ארץ, אשר ע"כ ישולם לו ג"כ כגמוליו הטוב והרע, וכבר העיר הרמב"ם בהלכות תשיב' ע"ז, ואמר כי הוא סוד ה', כי אחרי שידיעת הי"ת ועצמותו אחד אין להבין איכות ידיעתו כמו שלא נבין עצמותו, וע"ז רומז לדעת הרב גם מאה"כ "כל אמרת אלה צרופה," ר"ל ידיעתו את העתיד לבוא היא ברורה מבלי ספק, ובכל זאת נתנה הבחיר' לאדם ויש מקום לשכר ועונש וע"כ "מגן הוא לחוסים בו," ואחרי שביאר הכתוב באופן זה דרך כלל ופרט קוצר שכל האדם וחסרון יכלתו להשיג מעצמו כל אלה, בקש מהי"ת עזרו מקודש להרחיק ממנו "שוא ודבר כזב" ר"ל שני דברים המונעים העיון האמיתי וההשג' הנכונה, כי שוא הוא הכינוי אל הקיצור בעיון המסבב השגה חלושה ובלתי אמיתית, ודבר כזב כינוי אל הריבוי והפלגת העיון המסבבים הנטיה מדרך האמת, ושניהם יכנה ג"כ ד"מ בשם ריש ועושר, ר"ל מיעוט או רוב העיון פחות או יותר ממה שראוי, וכמו שבהנהג' הביתית והמדינית שני אלה הריש והעושר, ר"ל חסרון הקניני' או רובם. לא טובים המה, כן גם בבחינת העיון בדברי החכמ', הקיצור והרבוי פחות או יותר מדי לא יתכנו, ורק דרך האמצע טוב ונרצה בשניהם, וזה שהתפלל "הטריפני לחם חקי."

אח"כ מוסיף הרב לבאר האופנים איך יוציא האדם שלמיותיו מן הכח אל הפועל ואמר בד"ה "ועתה כי האמונ' האמיתית ב"ה בלי הסתפקות כלל וההליכה בדרכיו הטובים והנכוחים הנמשכת ממנה תקרא בשם חמימות, והאדם יכול לקנות' באחד משני אופנים אם מפי הקבל' וע"י לימוד נכון וראוי מאבותיו, או ע"פ חקירת שכלו והתבוננותו, והנה הראשונה קנויה לאדם ע"י התורה הקדושה אשר מתחילתה ממאמר בראשית ברא אלקים עד סופה לכל האותות והמופתים וכו' מלמדת אותנו האמונה האמיתית במציאות הי"ת והיות הכל נברא ומושגח ממנו (ובאופן זה מקביל ראש התורה אל סופה, כי רק ע"י שברא הי"ת את העולם מאין ליש, היה בכחו ג"כ לחדש אותות ומופתים ע"י משה נביאו נאמן ביתו), וע"כ נקראת התורה בעצמה תמימה כמאה"כ תורת ד' תמימה, בעבור הקנותה מדת התמימות ללומדיה ותומכיה הנקראים בעבור זה בשם תמימים כמאה"כ אשרי תמימי דרך ההולכים

[65]אם התחלת מציאות האדם וסוף שלמותו מיד הש"י המה ואי אפשר להגיע זולתו מה יעשה אדם לו לטובתו. ואולם היות התחלתו מאתו ית' הנה הוא מבואר מעצמו מהתחלת הויתו אם בפרטו ואם בכללו. אמנם היות שלמותו האחרון נמנע זולתו הוא מה שנתבאר מטבע השלמות עצמו כי הוא דבר אלהי בלתי אפשרי להגיע בהשתדלותו אם מצד גדול מהותו ואם מצד רוחב גבולו, וזה כי מלבד מה שישיגוהו בדרכו פגעים רעים מבקשת הצרכים ההכרחיים ורוע הבחירה על המותרים הנה ידביקוהו המון המונעים והמעיקים העצומים מקוצר המשיג ולאות כחותיו בכל מופתיו תולדותיו לבית אבותיו מהגיע אל האמת אם מצד העצלה ואם מצד ההשתבשות כמו שכתבנו בשער ט'. ורוב מה שישיגהו מהטעות והאונאה במה שיחשוב שישיג האמת בעיונו בדברים האלהיים. ואינו. לפי שאין אל השכל העיוני משפט בהם כלל כמו שהוא הענין בידיעת האל ית' וההשגחה ובאמתת השכר והעונש אשר בהם תתלה ההצלחה הנפשית כמו שכתבנו בשער שביעי אשר בכל זה והנמשך אליו ישאר האדם נעור ורק מהגיע אל אמתתם אם לא בשיערה עליו ממרום שפע שבע רצין להיישירו ולהקריבו אליו בתורת נדבה ומתנה וזה התורה:

והנה ראש החוקרים עם שלא ראה אור תורה ונבואה לדעת את אשר ידבר אלהים את האדם ושלחו בדרך טובה אמר בפרק ו' מהמאמר א' לספר המדות ז"ל. ואם יש דבר אשר הוא מתת אלהים לאדם טוב ונאה ומתקבל הוא להיות האושר אשר נתן מאת האלהים כי

בתורת ד', ועליו רומז גם מאמר דהע"ה ואהי תמים עמו, ואשתמר מעוני, ובאופן זה נקרא ג"כ נח שלמד וקבל האמונה האמיתית מאבותיו בשם צדיק תמים. אפס האופן השני, והוא קניית האמונה האמיתית הזאת רק ע"י חקירת והתבוננות השכל ע"פ מופתים והקשים שכליים, כמו שצוה דהע"ה את שלמה בנו לאמר דע את אלקי אביך ועבדהו בלב שלם, הוא התמימות היותר יקרה מהראשונה, והיא היתה לאברהם אבינו ע"ה למנה, כי הוא לא קבל האמונ' האמיתית מאבותיו אשר היו עע"ז, ורק ע"י חקירת שכלו הכיר בוראו, וע"כ נאמר בו רק אחרי שהשלים חקירתו זאת והאמין בד' באמונ' שלימה, ובעת שהי' כבר בן צ"ט שנה, התהלך לפני והיה תמים ובעבור זאת היתה מעלת שלימותו ג"כ יותר גדולה ממעלת שלימות נח כמו שהעיר על זה המדרש שבנח נאמר ע"כ את האלקים התהלך נח בעבור קבלתו האמונה האמיתית מלידה ומבטן מאבותיו הישרים אשר חנן אלקים אותו, אפס באברהם אבינו ע"ה אשר רק בחקירת שכלו השיג לאט לאט בעזר עליון החונן דעת את האמונה האמיתית נאמר "התהלך לפני, והיה תמים," וע"כ המשיל גם המדרש את א"א ע"ה לאדם שהי' מהלך וראה בירה דולקת, (ר"ל השמים עם מאור הכוכבים והגלגלים המאירים תבל ומלואה, והמתנועעים בחכמ' נפלאה מאד, ושפט מזה על מציאות מנהיג שהוא הי"ת, ובעבור זה נגלה אליו גם הוא למען הפליא לו חסיד זה, ולהבטיחו לעשותו לגוי גדול, ולברך אותו, אבל בתאר תמים לא קראו עוד כי עוד הי' מסתפק לפעמים בהשגחת הי"ת, והי' מתחכם עוד רק בתחבולות אנושיות למען הנצל ממקרי ופגעי הזמן, וע"כ לא נמצא ג"כ שהתפלל בראשית ימי חייו אל ה' בצרתה לו, כמו שעשה יעקב אבינו ע"ה, ורק אחרי עשותו מלחמ' עם ארבעה המלכים, וה' עזרו במתי מספר חניכיו, החל להתבונן באמיתת אמונת ההשגחה האלקית, אז חזקו ואמצו הי"ת באמונה זאת באמרו אנכי מגן לך, ולא בכחך ועוצם ידך עשית כל החיל הזה לנצח גבורי כח אלה, והבטיחו גם כן בפרי בטן לזקוניו, וזש"א חז"ל ע"ז הוציאו מאצטגנינות שלו, ר"ל מהתבוננותו עד עתה רק במנהג הטבעי הפשוטי, להוכותו גם דרכי השגחתו הנסיית על יראיו, אז האמין בה', ורק מן אז והלאה, נמצא כי התפלל אל ה' (על אודות ישמעאל, בראשית י"ז י"ח. בעד סדום ובנותיה שם י"ח כ"ד-ל"ב ועל דבר אבימלך, שם כ' י"ז) וע"כ נקרא ג"כ רק אח"כ בשם תמים.-

הוא הדבר הגדול והנבחר במין האינושי אבל זאת החקירה אולי היא יותר ראויה לידיעה אחרת נראה שאם אינו דבר שלוח מאת האלהים אבל הוא מצד המעלה או מהלמוד או מההשתדלות הוא דבר אלהי כי יראה שהוא ראש וסוף נבחר המעלה והוא אלהי ומאושר עד כאן. הנה שהורה שלא ימלט מהיות שלמות האדם מתת אלהים בהחלט או מגיע אליו בעזר אלהי. והנה אנחנו שלא נסתפקנו כי יי' יתן הטוב כמו שהודיע למשה באומרו וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (שמות ל"ג:י"ט) כבר יוחלנו המדע אצלנו בתכלית האמות שהאושר והצלחת האדם ושלמותו האחרון מתת אלהים היא כמו שאמר החכם גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו ולשאת את חלקו ולשמוח בעמלו זה מתת אלהים היא (קהלת ה':י"ח-י"ט). יאמר כי אשר יש לו אלו הקנינים וישליטנו האלהים עליהם מפאת זכותו בחלוף מה שכתב על זולתו ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי איש נכרי יאכלנו (שם ו') כלומר שאף על פי שהוא יכול אינו רשאי כמו שכתבנו אצל איסור הבשר לעם הארץ בשער שעבר וגם שישא חלקו עמו לעולמו הנצחי שישמח שם בכל עמלו זה באמת לא יגיע כי אם בתורת מתנה מאת האלהים. על זאת יתפלל החכם הזה בעצמו להתישר מאת האלהים על השגת זה השלמות מאתו בהקדים ראשונה החסרונות המגיעות אליו בכל דרכי השגותיו אשר מהם יגיעהו הקיצור בשני מיני החקירה אם בידיעת סבת הענינים הטבעיים ואם בדעות האלהיות וזה באומרו. דברי אגור בן יקה המשא נאם הגבר לאיתיאל, לאיתיאל ואוכל (משלי ל'). הזכיר תוארי המדבר שהוא משתדל לאגור החכמות וכן המקהל אותם ומעלת האופן אשר בו ידבר שהוא משא נבואיית וגם מדרגת האנשים אשר תאמר אליהם שהם איתיאל ואוכל אשר היו חכמים וידועים בדורו והם מתי סודו והם שלשה בחינות אשר בהם ישתלם כל דבור וכמוהו רחש לבי דבר טוב כו' (תהילים מ"ה:ב') גם אז ישיר משה כו' (שמות ט"ו:א') ולזכרון החסרונות אמר כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי ולא למדתי חכמה כו'. ירצה כי בער אנכי מהיות לאיש אפילו בבחור בטוב ומאוס ברע אשר זה יקרה מאד לרוע המזג. גם אין לי בינת אדם מצד צורתו להשכיל במפורסמות וזה יקרה מצד טרדת בקשת הצרכים. ולא למדתי חכמה לדעת הענינים הטבעיים וזה יקרה אם לבקשת המותרות ואם לחסרון מופתיה. ודעת קדושים אדע בתמיהה שהיא החכמה האלהית. ולהורות על הקיצור בחכמה הטבעית אמר מי עלה שמים וירד מי אסף רוח בחפניו מי צרר מים בשמלה כו' שאל לאיתיאל ואוכל שהיה מדבר עמהם התפארו עלי מאד לאמר סוד טבע הויית כל הנמצאים כלם שהוא מהרכבת ד' היסודות הפשוטים אשר ישתומם כל חכם לב אליהם מצד הכרחיותם להמצא בהפך מקומות הטבעיים להם

מבלי שיראה שם שום אונס ומכריח. ועל הראשון מהם במעלה אמר מי עלה שמים וירד. ירצה מי הוא זה אשר בטבעו המיוחד הוא לעלות שמים כמו שהוא הענין ביסוד האש מצד קלותו המוחלט ומצאנו אותו יורד ושוקע בתחתיות בעומק כאלו שם מקומו הטבעי וזה שנראה עמוד עשן ולפיד אש יוצא מהאבנים אשר מקומם הטבעי הוא בתכלית המטה וכן בשאר הנמצאים. ואחריו זכר יסוד האויר השני לו בקלות אשר מטבעו להיותו משוטט בכל מקום שהוא דק משאר הגשמים ובלתי תסגר ומתקבץ בשום מקום מבלי תחבולה וכבר נמצא אותו עומד בכל המורכבים ושומר שם מצבו ובלתי מתפשט הנה והנה. ולזה אמר מי אסף רוח בחפניו כי כמו שעוצר הרוח בחפניו ועוצר אותו לשם או מוליך ומביא אותו למקום חפצו שהוא נמנע כן הדבר הזה. ואחריו זכר היסוד הג' והוא הפחות כבד שהוא יסוד נגר ארצה ובלתי עצור מעצמו במקום גבוהה ומצאנוהו עומד ושומר מצבו בכל אחד מהמורכבים ולזה אמר מי צרר מים בשמלה. ואחריו זכר היסוד הד' והוא הכבד בהחלט שמצאנו אותו בוקע ועולה מתהומות הארץ שהוא מקומו הטבעי אל גבוה הצמחים וראשי האילנות ולרום העננים שמשם יורדות האבנים כאלו הוא יסוד קל עולה מאליו ועליו אמר מי הקים כל אפסי ארץ כלומר שמקים יסוד הארץ אשר באפסים התחתיים עד גובה אלו הנמצאות. מה שמו כו'. ירצה מי זה ואי זה הוא אשר עשה את כל הגדולות ואת הנוראות האלה אשר לא יכילם דעת ורעיון ואם הם הנקלות שבנפלאותיו ואם הוא בלתי נכר לנו מצב קדמותו הודיענו אותו מצד בנו או בן בנו אם תדע כמו שנדע היום הקדמונים מצד זרעם הנכון לפנינו. והנכון לפי דרכנו שירצה באומרו מה שמו ומה שם בנו מה הוא היסוד אשר יסמך עליו העיון בזה שהוא במדרגת האב ומה ענין התולדות הנמשכות ממנו שהם במדרגת הבן כלומר מה כחן שתדע מצדן את כל זה כי בידוע כי כל הקדמותיו ישא רוח ותולדותיהן כיוצא בהן ולא יספיקו להקנות את האדם ידיעה שלמה באלה הענינים אדרבא יכחיש השכל אותם אם לא שיראה רוב מציאותם והתמדתם בעולם. ולזה באה ההודעה בתורה האלהית כי העושה אותם ומחדשם הוא השם עושה כל, אשר אין לזולתו שום יכולת על זה כמו שבאר הנביא אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מיאתי (ישעיה מ"ד). מי אתי כתיב. ואם ככה הוא בזה המין מהעיון אשר באלו הנמצאים המורגשים כ"ש בעיון אשר הוא מהמין השני שהוא למעלה ממנו במעלה נפלאה והוא ההשגה בידיעה האלהית ועומק מחשבותם שאין לנו בהם שום הרגש לא חושיי ולא שכלי כי על כרחנו אנו צריכין בהן הישרה אלהית וזולתה הם נמנעים אצלנו לגמרי וזכר למשל ולמופת אחד מהדרושים אשר תקצר יד השכל האנושי מהשיג בו איכה הוא עם יודעו אותו

בלי ספק מפאת ההישרה האלהית והוא קבלת השכל הסכמה המונית ידיעת הש"י כל הדברים האפשריים העתידים לצאת אל המציאות על ידי בחירת האדם כמו שמתחייב מהיותו יתברך מסולק מכל מיני החסרונות עם אמונת היות כל אחד מחלקי האפשר בכל מעשיהם בשוה על אפשרותו כמו שחוייב מהנחת השכר והעונש בתורה האלהית. כי תכלית מה שהשיג בו השכל האנושי הוא שהיא ידיעה סגוליית נפלאה משארת טבע האפשר במקומו. ומהם שהכחישו חפשיות הבחירה לקיים הידיעה. ומהם שהכחישו הידיעה בקיום הבחירה כמו שעשה הרלב"ג בפירושיו אזכרם בפרשת סדום אצל ארדה נא וארא כו' שהוא המיוחד שבמקומות שנתפאר בהשגתו והנה הוא נפל בסכנה העצומה שהזהיר עליה האלהי בעצמו בפרשה המיוחדת באומרו ועתה כתבו לכם את השירה כו' וחתם וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי (דברים ל"א:כ"א) כמו שאבאר במקומו שער ק"ג ב"ה. וכבר עוררתי עליו על וינחם יי' בשער י"א. סוף דבר נפל הבלבול ועוצם הסכנה באלו הענינים למי שנמשך בהם אחר השכל האנושי וגזירת מופתיו. ולזה ראה החכם לקבץ שתי אלו האמונות והודה אמתתם אם שלא ישיג ענין הסכמתם ואמר כל אמרת אלוה צרופה מגן הוא לכל החוסים בו (משלי ל'). אמר כי כל אמרת אלוה צרופה ואמתית מזוקקת שבעתים בכל מה שיתואר ית' שהוא יודע כל הדברים ואין דבר נסתר ממנו מהעוברים וההוים והעתידים בשום ענין וזמן. ועם כל זה לא נאמר שהכרחיות ידיעתו בטל הגמול הטוב הראוי לעושה הטוב. כי בלי ספק הוא מגן לכל החוסים בו להוציא פעולת בחירתם אל הצד הנכון והישר מבלי שום צד הכרח. ולהודיע שאם יאמר החכם לדעת הסכמת אלו השתי אמונות לפי שכלו כי לא יכול למצוא אמר אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת. רצה אל תוסף בחקירת הסכמת שני דבריו אלה לפי שכלך פן יוכיח שכלך זה בזה הדרוש האלהי בהוכחות בדאיות הרגיל לעשות בך ובטבעך ונכזבת כי לא דרכיו ית' דרכיך ולא מחשבותיו מחשבותיך. והיא עצמה העצה היעוצה אל החוקרים המאמתים בענין הזה כמו שכתב החכם בחתימת המאמר הרביעי לאלהיות באר היטב. וכמה וכמה הטה הרב המורה אזנו לעצה זו בדרוש הזה עד שהכה על פי כל הפילוסופים אשר טעו טעות גדולה בחשבם להשיג אמתת ידיעתו עם היות ידיעתו ועצמותו אחד מכל צד ואשר לא שם לבו אל דבריו אלא צלל במים אדירים העלה חרם בידו כמו שיתבאר בקרוב במקום הרמוז ב"ה. והנה המשל השלם ששמהו הרב אצל דרוש החדוש מהיתום הנולד באחת האיים אשר אמר שבנאהו חומה גדולה גבוהה סביב התורה האלהית פ' י"ז ח"ב הוא מסכים מאד אל זה הלמוד

שהישיר אליו החכם באמרו פן יוכיח בך ונכזבת תקולע נפש המחזיק באבנים ובקלע לסקל נגד החומה ולהורסה נגד השמש:

והנה אחר שביאר הקצור המופלג אשר לשכל האנושי בכמו אלו העיונים נעתק אל דברי התפלה והתחנה שיתישר בכל עיונו והשגותיו ממנו יתברך אשר הוא המלמד האמתי מבלי טעות ומבוכה. ואמר שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות כלומר בטרם אמות מצערי וכמו שאמרה רחל ואם אין מתה אנכי (בראשית ל׳:א׳) ופירש שתי השאלות ואמר שוא ודבר כזב הרחק ממני והשוא הוא המגיע לאדם מצד קצורו ומיעוטו בחכמה אשר לסבת זה יפנה לבו אל דבר השוא והבטל לגמרי. ודבר כזב הם השבושים והשקרים אשר יעלו בלב המעיינים אשר יעמיקו בחקירתם יותר מהראוי במה שלא נמסר להשגתם כמו שאמרנו וביאר דמיונם בשאמר ראש ועושר אל תתן לי. וזה כי כמו שדבריו אלה כשיובנו על המשל המפורסם בו כפשוטו יהיה צודק מאד כי המרבה והממעיט בהצלחות הזמניות יטרידו את האדם מהצלחתו האמתית. וחיותו בהם על האמצעיות יעזרהו עזר גדול כמו שבאת בתורה האלהית ההישרה על זה ואכלת ושבעת וברכת את יי׳ אלהיך, השמר לך כו׳, וכסף וזהב ירבה לך. ורם לבבך כו׳ (דברים ח׳:י״ג). ואפילו למלך צוה וכסף וזהב לא ירבה לו מאד לבלתי רום לבבו כו׳ (שם י״ז). וכמה יקרו דברי החכם אלה לכל בעל שכל בבחינה זו עד שארסטו פרק י״ג מהמאמר הי׳ מספר המדות נתפאר בהם עד שאמר. אמנם מהראוי לחשוב כי להיות מאושרים צריך לדברים רבים וגדולים כו׳ אמנם שלמה אולי יקרא מאושרים לאשר הם אמצעיים בעושר בדברים החיצוניים כי יחשוב כי אלה יעשו דברים נבחרים ויחיו על יושר כי יקרה כי אשר להם דברים אמצעיים יעשו הראוי עד כאן. גם בפרק י״ד מן המאמר הז׳ אמר כי טוב ההזדמנות כאשר ירבה מאד הוא מונע האושר ואולי אינו טוב ההזדמנות המסיר הצדיק מהאושר אשר לו. וכן הוא הענין לענין הנמשל כי הריש והעושר הם מטרידים גדולים מהשגתו והאמצעיות הוא עוזר אותו אמנם הריש הוא הקצור והמיעוט בהשגה אשר לסבת זה יתפש כגנב במחתרת בהרבה מהדרושים אשר לא ידע יפה מוצאם ומובאם וימשש בהם כעור באפלה ויתפוש שם אלהיו כי לא ידע מה הוא. והעושר הוא שיגבה לבו בעיוניו עד להשחית וידרוש דברים עמוקים אשר כסום מהם התחלותיו ושרשיו כמו שעשו רבים מחכמי עמנו כמו שאמרנו בקצת אלו החקירות אשר באלהות אשר הטעות בהם סכנה עצומה והוא אומרו פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי׳. אמנם המיצוע הוא לחם חקו והוא כאשר יבא בחקירותיו עד מקום שידו משגת ומשם והלאה יסמוך

על הקבלה אשר נמסרה לנו על ידי נביאי האמת והצדק וכמו שאמר למעלה אל תוסף על דבריו כו' וזה מה שרצו אליו לפי כוונתינו:

ועתה ראה דברי החכם אלה טובים ונכוחים לברר אמתת הקודם. אמנם מתוכם תהיה תשובה מוצאת לענין השאלה הנמשכת מהן וזה כי הן האדם ואם שאין בידו לא תחלת הוייתו ולא סוף שלמותו הנה הכל הוא ברשותו כיון שהוא שליט על אמצעיתו כי ענין האמצעות הזה הוא עקר ושרש שלמותו שעליו נאמר בשעת נפיחת נשמתו ויהי האדם לנפש חיה (בראשית ב׳:ז׳) כמו שכתבנו במקומו (שער ו'). וזה כי אחר שנברא בצלם והוא השלמות הראשון השוה לכל המין הנה עליו הוא מוטל לאחוז בשלמות ההוא בטוב בחירתו הנתונה לו בטבעו ובפקחותו הנוסף לו על זולתו להשתדל בכל עוז להוציא אל הפועל כל מה שבכחו אז, אם במעשים מוגבלים כפי אנושותו ואם בדריכה להכרת בוראו עד מקום שישיג שכלו ובעוצם הכוסף והתשוקה להשיג מה שנראה ממנו השגתו כי אז ברית כרותה היא לו שלא תזוז יד השפע האלהי מיד שכלו ומשם יחזיק בידו ולא ירפנו עד שיביאנו חדר בחדר בגרם המעלות לחזות בנועמו ולבקר בהיכלו מבלי שיעכבו בידו הנמנעות או ההרחקות הנמצאות אתו. וזה הדבר בעצמו אשר ביארו אדון הנביאים בכלל סוף דבריו באומרו כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא כו' לא בשמים היא כו' ולא מעבר לים כו' (דברים ל'). אמר כי כלל המצוה הזאת ואם יש בכללה דברים עליונים נסתרים ועמוקים אינן בשמים באופן שהיא נמנעת ההשגה עד שחאמר מי יעלה לנו השמים ויורידה כמו שאמר החכם מי עלה שמים וירד. וגם אינה קשת ההשגה כדבר הצריך להעבירו מעבר לים. ובמה כי קרוב אליך הדבר כו'. והכוונה כי כשתכין עצמך להיות קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך אתה בעצמך תהיה הסולם להורידו מהשמים ואין צריך לומר שתהיה האניה אשר תעבירהו מעבר לים. ומכאן ואילך אין כאן לא נמנע ולא קושי השגה והוא נכון. והנה באמת בהתחזקות הזה נמצא לאברהם אבינו יתר שאת ויתר עז על כל אשר לפניו כי הנה בדורות הראשונים היו כלם משחיתים דרכם ועלילותם אפילו בכדי חיותם עד שספו תמו בחטאתם והשרידים תלה להם עד מותם אם שלא השחיתו כמו אלה אבל לא נשאו מרום עיניהם לראות ולהכיר מי בראם ולא השתדלו בו בחקירתם אבל היתה להם אמונתם בו ית' מצות אנשים מלומדה ומקובלת בידם לבד כמו שנמצא הדבר מבואר בנח אשר נאמר בו איש צדיק תמים היה בדורותיו (בראשית ו׳:ט׳) והכוונה שהיתה בידו אמונה מקובלת מלמך ומתושלח אבותיו בלי ידיעה שלמה מחקרית רק במתמימות לב לבד ועל הדרך עצמו שאמר הכתוב תמים תהיה עם ה' אלהיך (דברים י"ח). ירצה שיהיה שומע מפי נביא ומאמין מבלי

שיטריד נפשו בהשגות עיוניות אשר תקצר ידו בהם או אשר ישתגע או ישתומם בם כפי מה שפירש ואמר כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן כו' נביא מקרבך מקרב אחיך כמוני כו' כאשר שאלת מעם ה' אלהיך בחורב ביום הקהל כו' (שם) והוא אומרם שם דבר אתה עמנו ונשמע' (שמות כ׳:ט״ז) כנגד מה שאמר ראשונה וגם בך יאמינו לעולם כו' (שם י"ט) כמו שיתבאר שם ב"ה. יראה מבואר שהאמונ' המקובלת מפי הדת או מפי הנביא תקרא תמימות והיה הענין כן לפי שהחקיר' האמתית המגעת לאמות מציאותו ית' צריכה שתהיה על ידי מופתים שכליים אמתיים מחייבים האמת בה בלי ספק אשר העמיד' עליהם היא קשה מאד ומסופקת ולא עוד אלא שלא תשיג ידה רק מציאותו לבד כי קצור קצרה בהשגת אמתתו בידיעתו והשגחתו ויכלתו וגוזרת בהם דברים אשר לא כן ולכן התורה האלהית לא הטרידה מקבליה על זה האופן ההשלמות אבל שמה אמות מציאותו יתברך למושלם כמו שתחייבהו החקירה האמתית והתחילה ממקום סוף השתדלות' באומר' בראשית ברא אלהים כו'. לומר כי זה אלהים אשר תחייב החקירה מציאותו הוא אלהים חיים ומלך עולם. אמנם שאינו כמו שחשבוהו בעליה שהוא סבת הנמצאות כלן על דרך החיוב אשר מזה ימשכו דעות רבות נפסדות בענינים שזכרנו. אבל הוא יתברך אשר ברא שמים וארץ בחפץ ורצון והוא היודע והמתבונן במעשה כלם ומנהיג העולם דרך כלל ופרט על ידי השכר והעונש כמו שזהו עקר תורף כוונת התורה כלה. אמנם מופתיה בכל זה אינם הקשים שכליים אנושיים אבל המה היו האותות והמופתים המורגשים בחושים אשר נתפרסמ' בהם בסיומה שעשה משה לעיני כל ישראל. והנה לזה באמת צריכין נוחליה חוזק האמונה ביושר הדעת והתמימות אין באהלה נפתל ועקש כי על כן אמר המשורר תורת יי' תמימה משיבת נפש כו' (תהילים י״ט:ח׳). אשרי תמימי דרך כו' (שם קי"ט). ואהי תמים עמו ואשתמר מעוני (שם י"ח). והנה האמונ' הזאת אע"פ שהיא טובה ונכונה בעיני האלהים לפי קלותה גם שיוכלו להשתתף בה כלל האנשים. הנה באמת האמונה הבאה אחר החקיר' והמשלמת חסרונה היא היותר חזקה והיותר שלמה והמיוחדת אל השרידים בלי ספק. כמו שאמר ראש המלכים לבנו ע"ה ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר וגו' (ד"הי א' כ"ח). זרזו על הדעת אותו בלב שלם ועל עבודתו בנפש חפצה. ולזה נמצא שאברהם אבינו נתחלף לכל אשר קדמוהו בזה כי הוא לא בא תחלה באותו התמימות שבא נח להקרא בראשיתו צדיק תמים שלא היתה בידו אמונה זו מקובלת מאבותיו כי תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים כו' (יהושע כ"ד.) אבל הוא החל בתחלת ענינו לבא

בתורת חקיר' לבטל דעות אבותיו הנפסדות ולבער גלוליהם מן הארץ כמו שנתפרסם מהספורים שבאו עליו כמו שיבא. והנה אחר שהשלים חוקו בדרך מחקרו עד מקום שיד העיון משגת נעתק מדרך החקירה במה שתלאה השגתה כנזכר ובא לכלל אותה אמונה אשר הגיעה לראשונים דרך קבלה אבל באופן יותר שלם. והוא לדעת ולהאמין כי זה האדון אשר נתברר לו מפאת חקירתם שהוא סבת הסבות כלם הוא אשר ברא עולמו ברצון מוחלט והוא הרואה ומכיר בפרטי המעשים האנושיים ומשכיר ומעניש אותם על פי דרכם כמו שהוא מבואר מספרי הנבואות כלם. ואל זה הענין הנכבד נאמר לו אחרי כן והאמין בה' כו' (בראשית ט"ו). ובפרשת מילה התהלך לפני והיה תמים, לומר שהתמימות המוזכר בתחלה בנח באופן חסר נתבקש ממנו לסוף חקירותיו והיא האמונה אשר לא הגיעה אליה יד העיון כאשר אמרנו וכמו שיבא עוד במקומו ב"ה:

אמנם על הבדל שני מיני השלמיות האלו אשר בשני אלו האנשים הפליגו חכמינו ז"ל במדרש פ' נח. רבי יהודה ורבי נחמיה ר' יהודה אומר מלה"ד לאדם שיש לו שני בנים אחד קטון ואחד גדול, לקטן אמר בא והלך עמי ולגדול אומר בוא והלך לפני. כך נח שהיה כחו רע את האלהים התהלך נח (שם ו'). ואברהם שהיה כחו יפה התהלך לפני (שם י"ז) רבי נחמיה אומר למלך שראה את אוהבו שקוע במבואות האפלים ואמר לו עד שאתה במבואות האפלים בא והלך עמי אבל אברהם דומה למלך שהיה שקוע במבואות האפלים והיה אוהבו מאיר עליו בעד החלון והציץ עליו המלך ואמר לו עד שאתה מאיר אותי במבואות האפלים בוא והאר לפני בביתי. כך אמר לו הקדוש ברוך לאברהם עד שאתה מאיר לפני במיסופוטאייה וחברותיה בוא והאר לפני בארץ ישראל (ב"ר פ' ל').

הרי אתה רואה נפלאות ממאמריהם אלי כי הנה שניהם ז"ל כוונו למה שאמרנו אלא שזה הוסיף על זה במדרגה. והנה דברי רבי יהודה הם משל קרוב מאד להיות נח בא בתורת למוד וקבלה ולכן היה מתהלך בתומו אצל אביו והוא מחזיק בידו. אמנם אברהם היה מתחזק ובא בחקירתו לפניו ואחר נעשה תמים. והנה לפי שההבדל הזה ביניהם הוא במעלתם זה על זה הוסיף ר' נחמיה ושם הבדלם על צדקו נפשו אצל אלהיו בזה מה שהיה הפך זה בנח ואמר כי נח היה הולך חשכים בתומתו זאת אחר שהוא בידיעת בוראו והכרתו אותו כסומא בארובה ואם לא האיר לפניו יתברך באותה קבלה שהיה בידו כמעט כבה נרו במבואות האפלים ההם. אמנם אברהם היה בהפך שהאל ית' היה שקוע במבואות האפלים אחר שלא היה מציאותו נכר בעולם כמו שיחייבהו העיון המחקרי מטבע המציאות בלי ספק ועמד הוא ע"ה והאיר לפניו במה שבא בדרכי חקירתו להאיר עיני כל באי עולם. אלא שהיישירו האל יתברך שעד שהוא מאיר במבואות ההם אשר

לא נגמרה בהם שלמותו מצד מה שיחסרהו המחקרי העיוני משלמות האמונה בהשגתו ורצונו על קצת מעשים ומאוסו בקצתם. שיעתק משם וילך להאיר לפניו בארצות החיים עד שיגיע לכלל האמונה השלמה ההיא המשלמת עיוניו ומעטרת אותם לגמרי. הנה שהוא היה דורך דרך נכון במהלך השלמות והוא קרוב להצליח והקב"ה היה עומד ומשמר עליו לקבלו בשתי ידים להגיעו אל השלמות הראוי לו לפי טוב התחלתו והוא מה שפירש הקב"ה בעצמו באומרו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו כו' (בראשית י"ח). למען אשר צוה לא נאמר אבל אמר כי מתחלה כשידעו היתה הסבה ליודעו כי הוא היה עתיד לצוות את בניו ואת ביתו כו', לשמור דרך יי' המצוה לעשות צדקה ומשפט (שם) בהנהגה דתיית מה שלא עלה בעיונו כך בתחלה. וכ"ש מה שאמר למען הביא יי' על אברהם כו' (שם). כי החקירה האנושית לא תספיק לגזור על הגעת הטוב על האדם בשכר מעשים תוריים, והוא פירוש נפלא יעיד על אמתתו דקדוק הלשון בלי ספק. והנה זאת היתה סבה עצומה למה שלא נזכרו מעשיו הראשונים בתורה כי אין מדרך התורה האלהית לשבח ולגנות כ"א מצד המעשים התוריים הנבואיים אשר הם למעלה מהחקירה האנושית אשר הם ביושר האמונה כמו שאמרנו אפ"פ שהוא דרך להגיע אל השלמות התוריי יותר משלם האמונה כי לא סרה מהזכיר אותם למסתכל בהם היטב וזה במה שספרה איך נולד שתיל צדק זה ואחיו בארץ כשדים וכי מת האחד מהם על פני אביו שם בארץ מולדתו ושנתעורר תרח לצאת מארץ ההיא עם אברם ואשתו וכל בני ביתו ויבאו עד חרן וישבו שם ומיד ויאמר ה' אל אברם לך לך כו'. הנה באמת אם הוא מאמר קצר הלא בקצורו ירמוז יפה את כל המעשה ההוא הנירא אשר זכרו חכמינו ז"ל בויכוחים החזקים שהיו לו עם בני דורו אשר דרך משל היא המרגלית שאמרו שהיתה תלויה בצוארו (ב"ב ט"ז.) אשר כתבנו בשער הד'. וגם העידו עליהם ספורי האומות הקדומות כמו שכתב הרב המורה פרק כ"ט חלק ג'. והאמת יורה כי היא היתה התלאה אשר עליה מת הבן בחיי האב ועליה נגלה עליו דבר ה' להוציאו משם כמו שנרמז באומרו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים (בראשית ט"ו:ז'.) ובקבלה והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך כו' (נחמי' ט'):

וזה עצמו כוונת המאמר שזכרנו ראשונה משל לאחד שהיה מהלך ממקום למקום. כי אז היה אברהם הולך ממקום למקום והוא תואר החקירה והעיון החפושי אשר יעתק בו מדעת אל דעת וממדרגה אל מדרגה וזה הענין מהחפוש הוא אשר העלהו מאלו היסודות ומהמורכבים מהם ההווים הנפסדים אל עולם הגרמים וראה בירה דולקת והוא אור האצטגנינות הנזכר המאיר לכל באי עולם בתבונה ותכונה נפלאה וראה שהם מתנועעים

שלא יתכן לשום מתנועע שיהא הוא המניע לעצמו וגזר בדעתו שחוייב השתלשלות הסבות לכלות בסבה אחת היא סבת הסבות ועלת העלות וידע בידיעה מוחלטת כי הוא האדון שהיה מבקש לאדון ומלך כל העולמות ומזה הכריח אברהם להולכים עמו ומתוכחים אותו ומכחישים מציאות שום אלוה או שמודים אלהות אל היסודות השפלים או אל צבא השמים וכסיליהם או אל מניעיהם והוא מה שגזר מבלי שום ספק שיש מנהיג יחיד מיוחד לבירה והוא מה שיחייב שיושפע מיד בשפע האלהי להיות עליו יד יי' לאמר אני הוא בעל הבירה כלומר האמת הברור אתך והוא טעם ויאמר יי' אל אברם לך לך כו' ואעשך לגוי גדול כו' ואברכה מברכיך כו' מבלי קדימת זכרון שום מעשה של זכות הראוי להמצא למאמתים כאלו זולתי זה כמי שנמצא בנח שנאמר ונח מצא חן בעיני יי' (שם י') ועוד העיד עליו, נח איש צדיק תמים היה בדורותיו את האלהים התהלך נח. והאל יתברך אמר ליה בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אותך ראיתי צדיק לפני כו' (שם ז') והנה נתבאר טעם היות הספור ההוא הסתום מספיק לזכרון הזכות הגדול שעליו נתיחד השפע האלהי עליו לעיין בענינו ולהזכירו בדרך זו ילך והוא מבואר. ואולם היות אברהם אבינו בלתי בא לכלל שלמותו בבת אחת אבל שהיה שלמותו הולך ואור עליו בתוספת דעה ואורה בזה אחר זה הוא מבואר מענינו מאד כי בתחלה בא בכח אצטגנינות הנזכר להכיר שיש מציאות ראשונה לכל הנמצאות הוא הראו להקרא אלהי עולה. ועל אמתת זה נתווכח עם אנשי דורו ונעשה איש ריב ואיש מדון לכל הארץ עד שהושלך אל כבשן האש מבלי פנות אל שום תגמול רק שהיה בוחר במיתתו מסבול השקר ההוא המתפרסם ביניהם בהיותם חולקים על דעתו כמשפט לאוהבי האמת מצד שהוא אמת. אמנם כאשר ראה מעש' יי' כי נורא הוא להצילו מידם אז הוסיף לידע כי זה הנמצא העליון שכן גזר על אמתת מציאותו ראה און ויתבינן להרים דגל האמת ולנוססו. אבל עדין לא נתאמת בלבו אם ההשגחה והתבוננות הזה יהיו לבד בכמו אלו הענינים הנוגעים באמתת אלהותו יתעל' או אם יתפשטו בעניני האנשים ובחלקי פעולותיהם ולזה אע"פ שנגלה עליו מלך מלכי המלכים הקב"ה ואמר לו לך לך מארצך כו' ואעשך כו' עדין היה מתחכם בתחבולות וערמומיות אנושיות ביותר מדאי להנצל מהמקרים המעותדים להם בהתהלכם מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר. ועם שמצינו שהיה קורא בשם יי' בכל מקום שהיה שם ומכריז אמתת מציאותו יתברך לא נמנא שהתפלל אליו בשום צרה מצרותיו כמו שעשה יעקב אבינו בצאתו מבית אביו ובשובו לפי שעדין הוא בפילוסופיתו אשר בכח האצטגנינות ההוא אשר לא נתברר ממנו שהוא יתברך ברא העולם אחר שלא היה ברצון מוחלט שיתחייב מזה שיהי' העולם כלו בכללו בידו לעשות

ממנו הישר בעיניו למלאת רצון יריאיו כמו שכתבנו מטעם אומרו קנה שמים וארץ (שם י"ד) בשער ד'. אמנם כאשר יצא בשלום מהמאורעים ההם ויוכח עליהם מלכים הוסיף אומן באמונת ההשגחה האלהית להציל האיש הנאמן באמונתו מחזק ממנו. אבל עדין לא עמד בלבו אם יתבונן בכל עניניו בכל מה שיצטרך אליו מדי צאתו ובואו ובתת התקון והסדר בינו לבין אשתו או לבין נכסיו או אם יירשהו זה או זולתו שכל זה ירחקהו הדעת ההוא הפילוסופי כמו שנזכר עד שקרה לו ענין הארבעה מלכים שהיה נפלא מאד כי אחר שעליו היה דבר יי' אליו במחזה לאמר אנכי מגן לך כו' (שם ט"ו). והודיע שבאת לו ריוח מאתו וכחו ועוצם ידו לא עשו לו את החיל ההוא אז אמר לו מה תתן לי ואנכי הולך ערירי כו' (שם) ועדין לא אמר זה בדרך תפלה רק כמתלונן או מתאונן על רוע מזלו כי אז נענה לא יירשך זה כי אם בנך היוצא ממעיך כו' ואז הוציא אותו חוץ מאצטגנינות שלו ואז נאמר והאמין ביי' ויחשבה לו צדקה (שם) כמו שיתבאר להלן ולא זז משם עד שקבל שכר על האמונה והבטיח לו ולזרעו על ההצלחה הנפשיית הרמוזה בברית בין הבתרים אשר חתם בה ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (שם) ואז חזר להתחיל עמו כבתחלה ואמר התהלך לפני והיה תמים (שם י"ד) כמו שאמרנו. ואז בכרות עמו ברית המילה הוסיף מעלה ותוספת השגה. ופתח לו בת עוד חלוני אורה באופן השגחתי באלו הענינים הפרטיים וכבר הספיקה לו אח"כ קצת הערה בעניני סדום שנגש ללמד עליהם זכות ולבקש על הצלתם עד שתרא' אחרי כן במעשה אבימלך כבר אמר עליו האל ית' ויתפלל בעדך וחיה (שם כ') ושם נאמר ויתפלל אברהם אל האלהים והוא היה ראשית לשון תפלה שנמצא בו ע"ה כמו שיבא הביאור בכל אחד מהענינים במקומו ב"ה. וזה טעם צורך הנסיון בו עליו השלום מבשאר האבות ואנשי השם להודיע ולפרסם שכבר יצא לגמרי מאצטגנינות שלו ובא לכלל אהבה ויראה עד שעקד את בנו יחידו לשוחטו במצות קונו אשר כן לא יעשה בשום עצה והנהגת שכלית רק במה שידע שיגיע לו לשמוע בקול אלהיו שכר טוב מבנים ומבנות כמו שיתבאר ממקומו שער כ"א בעזרת הצור. ראה מה כתיב בסופי יי' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי כו' (שם כ"ד) הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם כו' וכן עבד נאמן ביתו אמר ברוך יי' אלהי אדוני אברהם כו' (שם). ירצה שכבר היה מובטח בחסד אלהיו ומתפלל אליו על מעשיו מה שלא היה עושה כן בתחלת עניניו כמו שאמרנו. ולא עוד אלא שבכל השלמות הזה אשר הגיע אליו עדין לא בא אל תכלית סוף השלמות האנושי כי הוא מבואר שכבר נתגלו ליעקב אבינו בתחלת ענינו דברים אלהיים שלא סופר שנתגלו לאברהם אבינו

כמו שנראה ממראה הסולם ומה שנא' שם כמו שפירשו הרב המורה ז"ל (ח"ב פ' מ"ה) וכמו שיבא במקומו:

ובמדרש (ב"ר פרשה ס"ג) רב הונא ורבי ירמי' בשם רבי שמואל בר יצחק אמרו אברהם לא ניצל מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב אבינו שנאמר כה אמר יי' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם (ישעי' נ"ט). משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון ויצא דונו לישרף וצפה אותו השלטון באס"טרולוגיאה שלו שהוא עתיד להעמיד בת שהיא נשאת למלך אמר כדאי הוא להנצל בזכות בתו כך אברהם אבינו יצא דינו מלפני נמרוד לישרף וראה הקב"ה שיעקב עתיד לצאת ממנו אמר כדאי הוא אברהם להנצל בזכות יעקב הדא הוא דכתיב עטרת זקנים בני בנים וכו' (משלי י"ד). הרי שהורו בביאור שלא היה אברהם אבינו בתחלת ענינו ואפילו בסופו באותו שלמות שהיה עליו יעקב אבינו וכל שכן הנביאים המגדילים עליו לפי שכן חוייב חל החקירה האנושית להשיג הדברים בתחלה חסרים וגם אחרי כן כשיושפע השפע האלהי על הראוי אליו יבא אליו השלמות בזה אחר זה ובהמשך הזמן תוספת השלמות. אמנם הוא היה עקר גדול כי הוא החל להיות גבור בארץ בענין הנפלא הזה אשר נעזבו ממנו אז כל באי עולם וההתחלה הוא יותר מחצי הכל:

והנה אחר שהקדמנו הראוי להקדים להיותו כמו שער לבא על פירוש כוונת הספירים הראשונים הבאים במעשיו של אברהם אבינו ומוצאו ומובאיו עד שנתחסד עם מלך סדום אעורר תחלה הספקות הנופלות בהם כמנהגנו:

א הזרות הנפלא המגיע מספור ויאמר יי' אל אברם כו' ואעשך כו' מבלי הקדים ספור זכיות ומעשים טובים ממנו ראויים שתשרה עליו שכינה ולהבטיחו בכל הגדולות האלה עד שמזה יראה שאהבת השם ית' היא הכרחית שתקדם לזכות כל שלם כמו שאמרו קצת. מה שהוא שקר מבואר כמו שיתבאר ענין זה יפה בפרשת עשר תעשר שער צ"ד ב"ה. ואולם כבר הותרה יפה יפה במה שאמרנו:

ב מה הטעם הצוואה להרחיקו עוד כיון שכבר יצא מן הסכנה:

ג מה טעם ואעשך לגיי גדול והלא מכל האנשים ההם נעשו גוים גדולים כמו שזכר בסוף פרשת נח גם מלוט יצאו שני גוים ומאי רבותיה גם טעם ואברכה מברכיך ומקללך אאור כאלו היה ירא שתקולל חלקתו בארץ:

ד כי אחר שנאמר וילך אתו לוט למה חזר לומר ויקח אברם כו' ואת לוט בן אחיו כו'. ולא עוד אלא ששלש בזה להלן ויעל אברם ממצרים כו' ולוט עמו הנגבה כו':

ה מה טעם והכנעני אז בארץ ולהלן והכנעני והפריזי שהרי מלכי צדק שהיה מזרעו של שם היה מולך בה והכנעני והפריזי בנו של חם הוא:

ו באומרו וירא יי' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ולמה דבר אליו במאמר קצר זה ולא האריך בהבטחה כמו שנאמר להלן ויי' אמר אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך כו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ושמתי את זרעך כו' קום התהלך בארץ כו'. או למה באו שתי ההבטחות על זה הענין קים ליה בדרבא מיניה.

ז למה לא קרא בשם יי' במזבח הראשון שבנה:

ח וגדולה היא אצל רבים מה ראה הצדיק הזה שלא ליכבד ושבת בביתו יושב ובוטח על הבטחותיו יתברך המצווהו לבא אל הארץ ההיא והמבטיחו על טוב מצבו וגדולת שמו. ולא עוד אלא שחשב להנצל מהמקרים בגנאים עצומים המתרגשים לבא מעצתו אשר יעץ בדבר שרי אשתו הצדקת לשומה למפגע לכל סכל אשר יבא לחטא בה. וכבר כתב הרמב"ן ז"ל שעל חטא זה נגזר גלות מצרים מה שלא יאמן כמו שיבא במקומו ב"ה. ולמה לא דבר אליו ה' ולא גלה את אזנו להוציאו מיד מבוכתו זאת והחרדה הגדולה אשר יחרד לבו והכתוב אומר הנה עין ה' אל יראיו כו' להציל כו' (תהלים ל"ג) וגם הוא לא התפלל על דבר זה. ולא על בקשת הזרע כמו שעשו יצחק ורבקה בתחלת ענינם. וקשה עוד מזה שחרדתו זאת תתן מוקש שהרי לא מצאם שום מקרה ופגע אלא מטעם אומרו אחותי היא. והרי היתה השערה נפסדת ואף חכמתו לא עמדה לו באומרו ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי כו' (בראשית כ'). וגם מזה יש לדעת מה הסבה אשר ספר ענין זה כאלו היתה צוואתו לעת ההיא כשבאו למצרים שנאמר ויהי כאשר הקריב לבא מצרימה כו':

ט באומרו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את ודברי הראשונים ידועים (ב"ב ט"ז.):

י אומרו והיה כי יראו אותך המצרים ואמרו אשתו זאת הראוי שיאמר לפי כוונתו והיה כי ישאלו אותך המצרים ותאמרי אשתי את והרגו אותי. ועוד כי מאמר ואיתך יחיו הוא מגונה שהוא מיצר על שיחיו אותה כמו על הריגתו. ואין מדרך השלמים בכך:

יא אומרו למען ייטב לי בעבורך שיראה באמת שעסקים כאלו הם אסורים בהנאה ובשום הטבה:

יב שלא נזכר בכתוב ששאלו דבר אם היא אשתו או אחותו אלא ויראו אותה שרי פרעה כו' ותקח האשה בית פרעה והרי בטלה עצתם כמו שזכרנו בספק השמיני. ומזה יצא ספק אחר איך נתנצל פרעה אחרי כן באומרו למה אמרת אחותי היא ויש לדעת למה

לא השיבו כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה כמו שהשיב לאבימלך עם היותו הוא וביתו יראי שמים כמו שאמר הגוי גם צדיק תהרוג (שם כ'):

יג למה הכניס מריבת רועי לוט ורועי אברם בספורי התורה האלהית בין עקר ספורי אברהם אבינו ומאי נפקא לן מינה ולא עוד אלא ששמו סימן לדבור השם באומרו ויי' אמר אל אברם אחרי הפרט לוט מעמו כו':

יד מה צורך ספור מלחמת ארבעה מלכים עם החמשה וזכרון סבתה ואם בשביל ענינו של לוט ומלך סדום היה לו להזכיר לבד ענין יציאת מלך סדום וחביריו למלחמה את כדרלעומר וחביריו ועמק השדים כי' ויקחו את כל רכוש כו' ויקחו את לוט כו'. וגם כי אחר שנאמר ויבא הפליט ויגד לאברם וכו' מה טעם וישמע אברם כי נשבה אחיו וכו'. היה לו לומר ויהי כי הוגד לאברם כי נשבה אחיו:

טו למה נכנס ספור ענין מלכי צדק וברכותיו בין אומרו ויצא מלך סדום לקראתו ובין שאלתו תן לי הנפש גם תשובת אברהם ולא תאמר אני העשרתי את אברם יראה שיש בה צד שתוף גאיה וגודל לבב. אלו הן הספקות אשר ראיתי לעורר אם בענין אם בלשון בחלק הספור הזה ועתה נבא אל הבאור:

ויאמר ה' אל אברם להיות שרש גדול אצלנו שהערלה היא מום גדול ודופי בצורת האדם כמו שנתפרסם מן הכתובים אמרו לא נוכל לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה כו' (שם ל"ד). הפלשתי הערל הזה (שמואל א י"ז:כ"ו). בנות הערלים (שם ב' א'). וכבר אז"ל על בלעם כי להיותו ערל לא היה בו כח לעמוד בפני שכינה (ספרי פ' וזאת הברכה). ונאמר בו נפל וגלוי עינים (במדבר כ"ד:ד'). והנה אברהם אבינו הנבדל ממנו כהבדל טהור מטמא מצינו בו שתי פעמים קודם שנמול ויפול אברהם על פניו ואחר שנמול נאמר וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב כמו שיבא הענין בשלמות בפרשת מילה שער י"ח ב"ה. ולזה אני אומר כי עם היות אברהם אבינו מכיר את בוראו בעודו ערל בשר שהוא ענין נפלא לא קדמהו אדם בעולם באותה מדרגה אשר לשבח זה לדעתי כוונו חז"ל באמרם בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו (נדרים ל"ב.) וסמכו אל הכתוב האומר עקב אשר שמע (בראשית כ"ו:ה') וכבר אמרו במקום אחר בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו (ב"ר פ' ס"ד) אלא שכוונו בזה להמליץ ענין הערלה במיעוט השנים לפי הכתוב האומר שלש שנים יהיה לכם ערלים (ויקרא י"ט:כ"ג) כי לפי ששלש שנים הוא זמן הערלה באילן הפנו הגזרה לומר שזמן הערלה יהיה שלש שנים כי האדם עץ השדה כדמותו וצלמו כמו שיבא שער כ"ח ב"ה. ויהיה אומרו בן ג' שנים כאומרו בעודו ערל והוא שבח ומעלה אצלו כי על קראו אותו תחלה לגרים (ירושל' ביכורים פ"א ה"ד)

והוא עצמו טעם אסור קריאתו בשמו הראשון (ברכות י"ג.) כי שמו הראשון יורה על עליותו כמו שיבא בשער הנזכר. וכבר חייבה הכתוב זאת לשתגלה עליו יד ה' להישירו ולהנחתו בדרך הנכונה כאשר אמרנו. מכל מקום כל האמירות הנזכרות וכל אופני ההראות האמורות באלו הספורים עד שנקרא שמו אברהם ועד שנמולו, כלם הן עניני גלוי שכינה והערה אלהית במדרגה אשר למטה מהנבואה השלמה אלא שהיה השפע הולך ונאצל עליו בתוספת מעלה לפי שלמיותיו הנוספות בו כמו שאמרנו. וכבר נמצאו האמירות רבות על מדרגות שהן למטה מזה הרבה ויבא אלהים אל אבימלך (בראשית כ׳:ג׳). ויאמר לו השמר לך מדבר עם יעקב כו' (שם ל"א) וכמה אמירות במעשה הגר וגדולה מכלן ויאמר יי' לדג (יונה ב') כמו שכתב הרב המורה פרק מ"ח ח"ב. והנה אחר שנתעורר אברהם אבינו מעצמו אל הכרת בוראו באותו שיעור מהחריצות שנתבאר ונסתכן עליה בפומבי כפי מה שנתפרסם (ב) העיר יי' את רוחו ואמץ את לבבו שילך לו מארצו וממולדתו ומכל בית אביו להתרחק מטבעם והרגלם ולמודם אל הארץ אשר יראהו שם גדולות ובצורות אשר לא ידע אשר יגיעוהו מצד הרחקתו מהדעות הנפסדות אשר שם בארצו ומצד הגעתו אל הארץ ההיא הנודעת בהכנף אצל השלמיות מזולתה לתוכן מצבה וטוב אוירה ומצד העם היושבים בה היותו יותר מוכן וקרוב לשמוע מפיו מהעם ההוא אשר הי' אצלם. והי' זה כי יושבי הארץ ההיא היו מזרעו של שם וכמו שנמצא שמלכי צדק הי' כהן ומלך בשלם בימים ההם. (ג) ואמר ואעשך לגוי גדול לענין נפלא שכבר כתב בפרשה שעברה ותהי שרי עקרה אין לה ולד. אמר לו כאן אין אתה מוליד אבל לשם לא די שתהיה מוליד אלא שתהיה לגוי גדול:

ובמדרש (ב"ר פ' ל"ט) כשאמר לו הקב"ה לאברהם ואעשך לגוי גדול. אמר לו ומנח לא העמדת שבעים אומות אמר לו אותה אומה שנאמר עליה ומי גוי גדול (דברים ד') אעמידה ממך. נרא' שחששו למה שחששנו ותקנו יפה. ואברכך ואגדלה כו' ואברכה מברכיך כו' (ג) כל זאת עדות נאמנה על מה שאמרנו ראשונה שהיו בני דורו מקללין ומבזין אותו והוא סובל על קדושת שם האמת והבטיחו שמכאן ואילך יקוללו המה והוא יבורך ולא עוד אלא שיתגדל בעיני הכל עד שיתברכו בו כל משפחות האדמה: וילך אברם כאשר דבר אליו יי' כו'. (ד) ירצה שבענין ההליכה עשה רצונו יתברך. אמנם בענין ההפרדה מארצו וממולדתו ומבית אביו לא השלימו לגמרי שהרי הלך עמו לוט ולא מיתה בו ולא עוד אלא שאחר כך רצה בחברתו שנאמר ויקח אברם את שרי אשתו כו' ואת לוט בן אחיו וגם כן הזכיר הכתוב שהיה מקפיד על ממונו דכתיב ואת כל רכושם אשר רכשו כו' (בראשית י"א): (ה) ויעבור אברם בארץ כו' והכנעני כו' אמר

כי עבר הוא וכל מחנהו זה בארץ ההיא הנכריה עד מקום שכם עד אלון מורה בשלום ובהשקט אין שטן ואין פגע רע עם היות שהיתה שעת חירום שהכנעני אז היה עולה. על הארץ ההיא והולך וכובש אותה מיד בני שם כמו שכתב רש"י ז"ל וליוצא ולבא אין שלום מבלעדיו וזה טעם וירא יי' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת כי משני הענינים האלה נתעורר בו דעת האלהים לעשות משפט ישר ואמתי מאד. (ו) וזה כי נראה אליו בעין כי האלהים הוא הפורש סוכת שלומו עליו להסתירו מרבים לוחמים אז בארץ ההיא ולא עוד אלא שהמלחמה ההיא המתעוררת אז לשם תהיה התחלה וסבה קרובה לשתבא הארץ ההיא ליד זרעו כי בזולת זה איך תצא מיד בעליה שהם כל בני שם ותנהן למשפחה אחת לבדה. אמנם כשיקחה מהם הכנעני בחזקה אשר לא כדת הוא קרוב לנוטלה הימנו ולתתה לו אחוזת נחלה על דרך שאמרו עמון ומואב טהרו בסיחון (גיטין ל"ח.). (ז) ולזה בנה המזבח ליי' הנראה אליו אמתת מציאותו והצלחתו בהדבקו בו. אמנם אל הסבה ההיא עדין לא היה לו מקום לקרוא לעם הארץ בשם יי' עד שנעתק משם ההרה מקדם לבית אל. אל עם שוקט ובוטח לפי שעה ויבן שם מזבח ויקרא בשם יי' (ח) ואולם לפי שעדין לא נפרד מחברת לוט כאשר היה עם לבבו ית' וחברת הפחותים תפגום מעלת השלם לזה הגיע אליו קיצור ההערה בהישרתו לדעת מה יעשה להנצל מהרעב ההיא אשר היה בארץ ולא נראתה עליו יד יי' על זה כמשפטו אל יראיו למיחלים לחסדו. ולזה היה מה שהיה בספור הנמשך. ויהי רעב בארץ כו'. (ח) כיון שלא היתה עליו יד יי' בזה לסבה שנזכרה הנה נשאר סמוך על בינתו לפי השכל האנושי וטוב עצתו לבד והוא אשר יעצהו לצאת משם כמו שאמרו חכמינו ז"ל רעב בעיר פזר רגליך (ב"ק ס':) כי היה לו העכבה לשם סכנה ודאית אם מפני כובד הרעב כי צריך לחם רב כי רבים לוחמים לו ואוכלי פת בגו. גם כי היצאות ממון הרבה לקנות ביוקר לעיני עם הארץ המתרוששים תסבב ההתקוממות עליהם להמיתם ולשלול שללם למלא נפשם כי תרעב כי על זה אמר יעקב אבינו לבניו למה תתראו (בראשית מ"ב:א') כמו שיתבאר שם ב"ה. אמנם פגעי הדרך אם שלא נעלמו אפשרותם ממחשבתו הנה לא היו ודאים בעיניו ואם אולי ימצאו חשב שמה שיצוה לאשתו על הענין ההוא כמו שיבא יספיק להצלתו והנה היתה לו העמידה לשם סכנה ודאית והסכנה אשר ביציאה ספק ספקא ואין ספק מוציא מידי ודאי. והיא עצה נכונה לפי השכל עליה סומכים רוב בני אדם להכנס אל סכנת המלחמות להצלת ממון מעט או כבוד. והנה כאשר אמרו המצורעים הרעב בעיר ומתנו שם ואם ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחינו נחיה ואם ימיתנו ומתנו (מלכים ב ז':ד') שאע"פ שאין רעה כנפילה ביד האויבים אבל

כשהיתה בספק בחרוה מהודאי ולישנא דקרא דיקא בשחזר ואמר וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ יורה כי כבדות הרעב הכריע כף מאזני המשפט ויצא: ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה כו'. (ט) אין ספק שקודם שבא לשם הקדים עם אשתו התנאים האלה וכמו שאמר בפירוש ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי ואומר לה זה חסדך כו'. אלא שהתנאי ההוא היה על זה האופן שהם ילכו על הסתם מבלי שיגידו אם היא אשתו או אחותו כי מה לו ולהם שישאלו להם דבר ודרך איש להביא אשתו עמו ואין מכלים ואם באולם פגע בהם איש מנוול ובליעל לעשות עמהם נבלה ולא נמנע באשר היא אשתו אז יאמרו אחי הוא כדי שלא ימהר ההריגה אבל עכשו שכבר נתחדשה לו הכרה באנשי הארץ ההיא בעבורה נתחדשה לו עצה ואם היא נראית נקלה הנה הוא חשבה לטובה ונכונה לפי הזמן והמקום וחמר הסכנה כי כזה וכזה ראוי שיעשה עד מקום שיד החריצות משגת. וראיה מדוד בגת (ש"א כ"ב כ"ז) כמו שיתייחד על זה הדבור בספור יעקב שער כ"ו ב"ה. וזה כי בקרבתם אל ארץ מצרים אשר אנשיה ידועים בשטופי זמה מזולתם. הנה הוא שיער בסתמם מה ששיער תחלה מהאיש האחד הפרוץ כי אחר שכלם רעים ופרוצים טרם ישאלו דבר יגזרו עליה שהיא אשתו ויהרגוהו וראה שהעצה הראויה כי גם בדרך אשר הם הולכים יאמרו לכל אחותי. וזה במה שיובן כן מכל ספוריהם ודבריהם בשתהיה אומרת עליו לכל דבריה אחי הוא והוא עליה אחותי היא באופן שהראיה והידיעה הזאת תבאנה כאחת. ויהיה שיעור הכתוב לפי זה. (י) הנה עכשיו ידעתי ונתחדש אצלי למה שאשה יפת מראה את כי בראות אותך המצריים יאמרו אשתו זאת (י) מבלי דרישה וחקירה ומיד יהרגו אותי ואותך יחיו להתעולל ביך כי ידע באותה צדקת שהיה לה רע ומר עזובה בחיים שאם ימיתוה לא תשום לבה. ולזה אמרי נא אחותי את ירצה מעתה ומעכשיו בכל דבריך וספוריך מבלי שישאלוך על זה. וכמה הפליגו חכמינו ז"ל לאמת זה באומרם והיא גם היא אמרה אחי הוא כו'. אפילו חמרייא וגמלייא וכל בני הבית אומרים כן (ב"ר פ' נ"ב) ירצו שכך היה מנהגם מהעת הזאת. ועל זה האופן פירש הרמב"ן ז"ל כה תאמרון לאדוני לעשו כמו שהוא בפירושו (בראשית ל"ב:ה'): למען ייטב לי בעבורך כו' יש לפרש שהמאמר השני הוא פירושו של ראשון כי אין שאלתו רק נפשו. (יא) והנכון פירושו של אנקלוס שאמר בדיל דיוטיב לי בדיליכי ותתקיים נפשי בפתגמייכי והכוונה כי האנשים הכשרים אשר לא יצאו נפשם אל שום זנות יכבדוהו וינשאוהו בעבורה כי תשא חן וחסד בעיניהם ואם יפגעו בהם אנשים חטאים רודפי זמה תחיה את נפשו במה שתכחיש אישותו ותאמר אחי הוא ולא ימות עליה כי תשא בעדו דברי חן ותחנונים. והנה על זה האופן היתה לו ההטבה בעצמיותה

והחיות בעבור דבריה ועל דרך האמת הכל הוא בגללה או בעבורה כלשון הכתוב: ויהי כבוא אברם כו' (יב) העיד הכתוב כי כבואם לשם בראות המצרים את האשה כי יפה היא מאד לא הוצרכו לשאול עליה דבר כי הקול היוצא מביניהם שהיא אחותו ונשמע בית פרעה וסמכי עליו ומיד ותקח האשה בית פרעה ולא מנעו הש"י כדי לפרסם שם גדולתו כמו שיבא בענין אבימלך: ולאברם היטיב יאמר הכתוב כי נתקיים מה שאמר למען ייטב לי בעבורך אבל לא מ"ש וחיתה נפשי בגללך. ובזכותו של פרעה הכתוב מדבר שאם היה יודע שהיא אשתו לא היה נוגע בה ולא היתה צריכה להכחיש אישותו כמו שאמר לו מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך היא כו'. וינגע יי' את פרעה כו'. אחר שכבר התחכם אברהם בכל מה שהיה בכחו לעשות היו עיני השגחתו ית' בצנעה להצילם שלא יבא תקלה על ידם מהתחכמותם ואין ספק שלקה בראתן שתשמיש קשה לו כדברי חז"ל (ב"ר פ' מ"א) כדי שיהיה הדבר מוכיח על חטאתו וכבר הכיר החטא מחמת המדה ואם לא הוגד לו ראשונה ולזה נאמר ויקרא פרעה אל אברם ויאמר מה זאת עשית לי כמו שנזכר. וגם פרעה לא הוכיחו על שלא פרסם אצל הכל שהיא אשתו כי גם הוא ראה שהיא עצה טובה בארץ ההיא אבל תפס עליו על בלי הגיד לו לבדו סתר לאמר כי היא אשתו ולזה דקדק באומרו למה לא הגדת לי כי אשתך היא. וא"ת היה לך לשאל ממני למה אמרת אחותי היא וסמכתי על הקול ההוא שהיתה אחותך ולא אשתך תדע שהרי חשבתי לקחת אותה לי לאשה ואין דרך המלך לקחת לעצמו אשה למולכת והיא בעולת בעל. (יב) ומפני זה נסתתמו טענותיו אצלו כי איך יאמר לו רק אין יראת אלהים במקום הזה וגם אתה כא' מהם פרוץ בעריות ולא ירא אלהים. אמנם אבימלך למה שלא היו אנשי הארץ על זה השיעור מהפריצות אמר לו דרך כלל מה ראית כי עשית את הדבר הזה כי לא היה צריך שם להכחיש האמת כלל לזה השיב כך שמשמעו כי מפני כלל העם אמנם מה שאמר שם וגם אמנה אחותי בת אבי היא (בראשית כ׳:י״ב) עם יתר הדברים יתבאר במקומו ב"ה: ויצו עליו פרעה כו'. כל זה יורה על פריצות אנשי הארץ ההיא כי צריכין שמירה לשם ושמא אם לא שהיתה עליהם אימת המלך יבואו לצורך האחוה ועדין אולי. ועל כל פנים כשנשים לב לפרשה זו ולכיוצא בה נצא מידי שתי דעות רעות אשר נכשלו בכל אחת מהם הרבה מדעות סכלות. האחת היא מה שיחשוב שכחו ועוצם ידו עושה חיל. והשני מה שחשב שכל חריצות שקר והגזירה אמת. כי הנה איתן זה השתדל בטוב החריצות ברוח עצה וגבורה ויותר מדאי. אמנם לא עמדו לו רק חסדי הש"י אשר שם עיניו עליו לטובה. והוא מה שירמזהו ישעיה הנביא באומרם מי בכם ירא יי' שמע בקול עבדו אשר הלך תשכים ואין נוגה לו כו'. הן כלכם קדחי אש כו'. שמעו

אלי כו' (ישעי' נ'). הנה שבכתוב הראשון יזכור דעת המתחזקים עצמם היותם עבדי יי' והמוטלים על השגחתו עד שיחדלו מעשות דבר לאמר יי' הוא הטוב בעיניו יעשה כי הוא בבטחון הזה על זה האופן הולך חשכים ואין נוגה לו. ובכתוב השני הוא זוכר הדעת השני החושבת כי בהתלהבות שלהבת חריצותם תלוי הכל. אמנם העצה הנכונה שמעו אלי רודפי צדק מבקשי יי' הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם. הביטו אל אברהם אביכם כו' (שם). והכוונה שיביטו באלו הענינים אל שרשם זה ואיך נהגו אברהם ושרה כשקראתיו לצאת מארצם על אשר לא ידעו בטוב העצה ועומק התושיה ואחר כך השם גמר על ידם. והדבר מבואר בעצמו דרוש וקבל שכר. ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו כו'. ספר הכתוב כי שב לדרכו בהצלחת קנינים רבים מהמדומים כמו שאמר ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב. אמנם שבהצלחות הנפשיות לא הרויח כלל די לו במה שחזר למסעיו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה ואל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונ' ואשר קרא בשם יי' ואמר וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר ואוהלים (יג) לומר שכבר נשתתפו שניהם באלה הקנינים ולא לכבוד הוא לו. והנה אחר שאברהם לא נתן אל לבו להפריד את לוט ממנו הוא ית' סבב סבת הפרוד במה שלא נשאה הארץ אותם. ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט. כי לא תאונה לצדיק עוד חברתו כאשר נצטוה מתחלה להתרחק מבית אביו לגמרי. ואמר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ כו' לומר שכבר נכנסו בעת ההיא שתי משפחות כנען בארץ ההיא וכבשו חלקם וישבו בה ועם כל זה היו הם בשלום כמו שאמרנו וזה יתדבק למה שיאמר להלן. וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך כו' כמו שיבא: ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה כו' ספר הכתוב בשבחו כי לא גבה לבו להשליכו מעל פניו כמו שראוי למעיז פניו ברבו ואלופו אבל הוא החל לקרוא בשלומו ולומר לו בלשון רכה ותחנונים אל נא תהי מריבה ביני וביניך ובין רועי ובין רועיך ירצה כי אף על פי שהרועים הם המריבים אי אפשר שלא יגיע עדינו אחר שאנחנו העקריים ולא תהיה כזאת בין אנשים אחים כמונו. ולא עוד אלא שנתן לפניו הבחירה להפרד אל אשר יבחר אם אל השמאל או אל הימין ושהוא יקח מה שימאנהו. והנה לוט הודה ולא ביש ובחר לו את כל ככר הירדן כי כלה משקה ולא הקפיד על שכונת אנשי סדום שהיו רעים וחטאים לה' מאד יותר מאשר ברחו מהם וזה הוא הגדול מאותות האיש האלהים המבזה הענינים המדומים ולא פנה אל רהבים בהיות עיניו ולבו משוטטים להשגת ההצלחות הנפשיות כמו שיבא ולזה נאמר ויסע לוט מקדם ויפרדו איש מעל אחיו כי נסע מקדמונו של עולם כמו שאמרו חכמינו ז"ל (ב"ר פ' מ"א). ועם זה נפרדו

זה מזה לגמרי זה לחרפות עניני העולם הזה וזה לחיי העולם העליון והעד הנאמן שזאת הפרידה היתי' לו לזכות גדולה אומר מיד וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך וכו'. כי את כל הארץ וכו'. ושמתי את זרעך וכו'. קום התהלך בארץ וכו'. והנה בהיות לוט עמו לא הושפע עליו רוח הבשורה הזאת רק בדרך קצרה באומרו לזרעך אתן את הארץ הזאת לבד. (ו) ועתה בהפרד לוט ממנו וגם בראותו שההתחלה שאמרנו מכבישת הכנעני היתי' הולכת וגוברת כי כבר היה ג"כ הפריזי עמו. (ה) היתה ?הרואה בהערה האלהית הזאת אם במתנה ואם במקבלים אותה בכמו זה השיעור. זאת ועוד אחרת כי בהיות אתו לוט לוקחה אשתו ממנו איך שיהי'. אמנם תכף פרידתו מעליו גברה ידו על ד' מלכים גדולים ויכם וירדפם וישב את כל הרכוש ואת לוט בן אחיו. (יד) ובמעלה הנפשיית לא היה בלבו עליו על מה שנתקומם כנגדו אבל שם נפשו בכפו כאלו היה אחיו ממש שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וכו'. ונוסף עליו מה שהיה מנדיבותו ברכוש סדום וזה טעם סמיכות אלו הפרשיות: ויהי בימי אמרפל וכו'. (טו) להודיע כמה כחו של אברהם אבינו גדול בנצחון הד' מלכים הללו בעיני קונו האריך בהודעת גבורתם שנצחו גם הם את החמשה מלכים אשר חברו להלחם בהם ולהודיע כח החמשה הנצוחים גם הם סופר שסבת המלחמה היתי' כי מתחלה היה כדרלעומר מושל בכל החמשה מלכים הנזכרים בפרשה ולסבת מרד חמשת המלכים שנתאמצו כנגדן נקשרו עליו י"ג שנים ובשנת י"ד למרדם בא כדרלעומר והג' מלכים הנשארים אתו ויכו את רפאים וכו' ואת הזוזים ואת האימים ואת החורי ואת כל שדה העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצון תמר וכו'. מפני שהיו אנשי שלומם של אלו המורדים ושמא בעזרתם מרדו. ולפי זה יצאו כנגדם החמשה מלכים המורדים בעם כבד וביד חזקה להלחם בהם בעמק השדים ונוגפו לפניהם כי מלכים אדירים מהם היו הד' ויפלו מלך סדום ועמורה בבארות החמר והנשארים הרה נסו: ויבא הפליט וכו'. הגיד הפליט לאברם העברי את כל דבר המלחמה ואיך לקחו הד' מלכים את רכוש סדום ועמורה ואת כל אוכלם וילכו ומשם הבין כי נשבה אחיו כי יודע היה מה שנאמר ולוט יושב בערי הככר ויאהל עד סדם (יד) ויהי' וישמע אברם כמו וישמע אברהם אל עפרון וישקול וכו' (בראשית כ"ג) שהכונה התבונן בדברו ומיד צלחה עליו רוח יי' ונתגבר בלבו וירק את חניכיו, או שיהיה וישמע אברם כמו כאשר שמע עבד אברהם (שם כ"ד). וכמו ומרדכי ידע (אסתר ד':א'). לדעת (שם): ויחלק עליהם לילה וכו'. כי חלוק העם המעט לשנים או שלשה ראשים עם הרדיפה אחריהם לילה להחרידם ולהבהילם בהיותם שוקטים מיגיעת היום ונואשין מהמלחמה הכל הוא מטוב ההשתדלות לשרות עליו הכח ההשגחיי בלי ספק: ויצא מלך סדום וכו'.

ומלכי צדק מלך שלם כו'. (טו) יאמר שעם היות שמלכי צדק מלך שלם הנודע לכהן עליון בימים ההם יצא לקראתו לקדם פניו בלחם ובמים וברכו וברך לאל עליון אשר מגן צריו בידיו שמשמע שהאיש הזה מפאת שהוא מלך כהן ונביא מבשרו שזכה בכל הרכוש והשבי ההוא מדין שמים ומדיני המלוכה ולזה נתן לו מעשר מכל כמי שמעשר את שלו הנקנה לו מחדש. ועם כל זה כשיצא מלך סדום לקראתו ואמר לו תן לי הנפש כו'. היתה תשובתו כיד אלהיו הטובה אשר עליו הרימותי ידי אל יי' אל עליון כו' אם מחוט ועד שרוך נעל. ירצה אם מחוט ועד שרוך נעל תפסיד. מכל השלל אשר לך ואם אקח מידך מאומה לשכר המלחמה זולתי אם תפסיד מאוכל הערים אשר לקחו מה שאכלו ממנו הנערים שאין ראוי להשיב וגם הוא יהיה דבר מועט וגם משכר המלחמה תתן מה שראוי לאנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא שהיה עול להם אם לא יקחו חלקם אם ירצו שאין לנדיב להתנדב מה שאינו שלו. והנה בזה יורה הוראה נפלאה מהראשונה שהוא פונה אל עושר אחר גדול ומופלג ממנו במעלה כמו שאמרנו וגם בפיו מלא לומר בפירוש ולא תאמר אני העשרתי את אברם. כי לא מגאוה וגודל לבב אמר. אבל הכוונה לא תאמר שאני ואתם שוים בבקשת העושר עד שזה העושר המעשיר אותך הוא מעשיר אותי שאינו כן שאתה גונז אוצרות למטה ואני נכסף לגנזן אותן למעלה שנאמר וצדק משמים נשקף (תהלים פ"ה) מה כתיב בסמוך אחר הדברים האלה היה דבר יי' כו' אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד, ומכאן אסמכתא גדולה לדרוש רשומות על תחלת דינו של אדם ומה ישיב האדם השלם על תוכחתו וזה כי תכף בוא האדם השלם מהלחם מלחמות יי' ומהתיצב כנגד כל המונעים והמטרידים העוטרים אותו והאספו אל בית עולמו יצא מלך סדום הוא המלך הממונה על שערי גיהנם לקראתו כסבור שהוא מנוצח במלחמתו ואומר לו אתה האיש שהשלכת נפשך אחרי גווך ומכרת אותה באלפי זהב וכסף אשר בקנינם יצאו ימיך על אדמתך הן לו יהי כדברך תן לי הנפש אשר מאסת בה והרכוש אשר אהבת אותו קח לך, והנה היא טענה נצחת למה שישאר בה האדם קרח מכאן ומכאן. אמנם אברהם אבינו ע"ה ותלמידיו ובניו ההולכים לרגליו כל איש מהם ישיבהו דבר לאמר הרימותי ידי אל יי' אל עליון כו' אם מחוט ועד שרוך נעל. כי יקרה נפשו בעיניו בחייו ולא ראה למכרה בבגדו בה ולזה לא נהנה מכל הרכוש אפילו באצבע קטנה כמו שהעיד על עצמו רבינו הקדוש בעת הפטירה (כתובות ק"ד.). בלעדי רק אשר אכלו הנערים הם נערי השכל ומשרתיו והם הכלים הגופיים המשמשים לפניו להשיג שלמותו וחלק האנשים היא הנאת הכחות הנפשיות ההולכים לרגלו כי בהיות הגוף וכחותיו נזונים כפי הצורך להעמדת בריאותם ואכלו את חקם תהיה הנפש וכחותיה

נכונות לקבל שלמותם והם יקחו חלקם, הוא מה שאמר שלמה בחכמתו גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו ולשאת את חלקו ולשמוח בעמלו זה מתת אלהים היא (קהלת ה'). והפירוש נכון וקרוב לבארו עם הסמוכים אליו להמשך הכוונה. זהו מה שראוי לבארו בזה החלק מהיות שלמות האדם נמנע זולתו יתב' ושהוא מגיע לו בוה אחר זה כפי תוספת שלמותו אשר זה יחייב שיגיע אברהם אבינו מכאן ואילך אל מדרגה עליונה מההצלחה מן הראשונות עם שאף היא איננה סוף מעלותיו והיא מה שתתברר בשער הבא בעזרת הצור:

שער יז

פרק א

יבאר שהמעלות לא תמצאנה נפרדות וכן המצות התוריות. ושנגלה לאברהם השכר הרוחני והאמין בד'.

אחר הדברים האלה היה דבר יי אל אברם:

במדרש (ב"ר פ' מ"ד) אל תירא אברם. רבי לוי אמר תרתי. ורבנן אמרי חדא, ר' לוי אמר תרתי כי' ורבנן אמרי חדא לפי שהיה אברהם מפחד ירדתי לכבשן האש ולרעבון ונצלתי ועשיתי מלחמה ונצחתי שמא נתקבלתי שכרי בעו"הז ולא יש לי כלום לעוה"ב. אמר ליה הקב"ה אל תירא אברם אנכי מגן לך. כל מה שעשיתי עמך בעולם חנם עשיתי עמך אבל שכרך תלוי ומתוקן הוא לעתיד. שכרך הרבה מאד כמה דאת אמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאך כו' (תהילים ל"א:כ'):

[66]תוכן כונתו, כי בעבור שלא תתכן ההצלח' הנפשיית האמיתית להמצא רק באיש אשר לו כל המעלות המדותיות כלם, כי כמרא' לטושה אשר יראו בה הדברים לנכח לה רק בהיותה זכה ובהירה כן נפש האדם המשכלת לא יוטבעו בה הציורים השכליים רק בהיותה טהורה ונקיה מכל חלאת המדות ונמשך מזה כי יקר מאוד, וכמעט ראוי להחשב כדבר נמנע למצוא איש מוצלח כזה בבחינה נפשיית, כי מי זה מבני אדם ילודי אשה וקרוצי חומר יוכל להתהלל ולאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי, ואף בנביאי עליון הקדושים נמצא הבדל רב במדרגות שלימותם לפי הבדל מדותיהם ומעלותיהם המוסריות, כמש"כ הרב המורה, יען כי כל חסרון מוסרי ופחיתות מדה כמחיצה מבדלת בינם ובין השגת שלימותם תחשב, וע"כ יקשה לנו בהשקפה הראשונה כי נמצאו בכל זאת רבים ונכבדים מיחידי סגולה כאעא"ה ודומיהו אשר אצלם היו כמעט כל המעלות כלם בחוברת יחד ? ולבאר ספק זה הביא הרב הקדמ' לקוחה מדברי החוקר, והיא כי יש ב' מיני מעלות, המין הא' אותן הנמשכות ונקנות לאדם מתבונתו והכרת שכלו, כי באלה יש חבור עצום וחזק עד שמי שיש לו אחת מהנה יש לו כולם, והמין הב' הן הנה הנמשכות רק מטבע האדם ותכונת מזגי, והן יכולות להיות נפרדות אחת מרעות', ע"כ נמצא כי יש אדם שיש לו מעלה טבעית אחת ולא האחרת, והנה לא לבני אדם רק לאל ית' אשר לו גלויות כל תעלומות לב, נודע תמיד על נכון, מי מאנשים בעלי המעלה קנה המעלות מצד תבונתו, ואותו יבחר ויקרב, ומי אשר הן בו רק טבעיות וחסרות השלימות, ובעבור היות כל המעלות התבוניות אחוזות ודבוקות יחד באדם השלם, אמר הכתוב על כל המצות המסתעפות ונמשכות מהן בכלל רק בלשון יחיד "כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון" ואחז"ל כל העושה מצוה אחת מטיבין לו, ואמרו כל המתחיל במצוה אומרים לו גמור, ר"ל כולן, כי בעשותו אחת מהנה עושה וגומר גם כולן, בעבור היות'

[66]אם ההצלחה הנפשיית לא תמצא מבלי שיוקדמו אליה כל המעלות, והמעלות כלן אי אפשר לשום אדם לכוללן הנה מה יקר או מה נמנע שימצא האדם המוצלח. הקטנה ביארה החכם בהקדמתו בהגיון כשאמר הצלחת הנפש תושלם בשני ענינים המירוק והזיכוך. אמנם הזיכוך הנה הוא הטהרה מפחיתות המדות והתקדשה מן התוארים המגונים כו' ואמר הנה הנפש מראה יוטבעו בה צורות המציאות כלו כאשר זוככה ולוטשה בהחלצה מפחותות המדות עד כאן. וזה הענין מהמראה כבר קדמו אדון הנביאים על צד יותר מעולה מאד באומרו רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך כו' (דברים ד') כי שם יאמר כי בשמרה מן החלאה ומן החלודה תכלית ההשמר ימצאו בה כל הענינים האלהיים אשר ראו עיניהם ביום הקהל הנכבד והנורא ויהיו מוצלחים ולא בזולת זה כמו שיתבאר זה הענין יפה בסוף אמור אל הכהנים שער ס"ח ב"ה. וזה מה שיחייב שיהיה הזיכוך שלם לגמרי לפי שההשאר בו צד או חלק בלתי מזוכך אינו רק ההמצא שם פחיתות או פחיתיות כפי הטנוף או החלאה הנשארת שם וימנעו השלמות ממנה כפי מספרם ואיכותם. וכמה שקד על זה הרב המורה בפרק ז' מהקדמת אבות בזה האופן עצמו עד שבכתות הנביאים חשב החסרונות החלקיות כאלו כמחיצות מבדילות בינם לבין שלמותם על דרך שאמר הכתוב עונותיכם היו מבדילים בינכם לבין אלהיכם (ישעיהו נ"ט:ב') וכמו שאמרו חכמינו ז"ל כל הכועס אם נביא הוא נבואתו מסתלקת כו' (פסחים ס"ו:) והקש על כלן: אמנם הגדולה ביארה החכם כאשר גזרה חכמתו איך אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז':כ'.).

דבוקות ואחוזות' יחד, ע"ד מצוה גוררת מצוה, כמו שגם המעלות אשר מהן תסובב עשיתן מחוברות ומתאימות יחד, אפס כל זה רק בעשותו המצוה להפיק רצון בוראו, ובעבור העלותו על רוח תבונתו, כי הוא ית' צוה וחפץ בהעשותה, אפס כאשר יעשה רק מצד הכרעת ונטית טבעו תהי' עשיתה אצלו רק כמעל' טבעית, ותדמה ד"מ לתנועת הגוף החזק' מבלי הישרת השכל, למען הגיע אל מטרה ידועה, אשר לרוב לא תהי' להועיל כי אם מסבבת הכשלון כמאחז"ל על הכ' "צדיקים ילכו בם" זה העושה פסחו לשם מצוה ופושעים יכשלו בם זה העושה לשם אכילה גסה והצדיקים האמיתים כאברהם אבינו עליו השלום ודומיהו ידמו בעשותם מצוה אחת לגלגל העליון היומיי, אשר לפי דעת התוכניים הקדמונים יניע עמו בתנועתו גם כל כדורי הכוכבים התחתינים, תחת כי האנשים הבלתי שלמים ידמו בעשותם אחת מהפעולות הטובות אל הכדורים התחתונים אשר לפי דעתם יתנועעו רק תנועה אחת או קצת תנועות.-

אח"כ אמר כי בעבור היות מדת הנדיבות, בל"ע מעלה נכבדה מאוד הכוללת הרבה משאר מעלות יקרות, כרחמנות, חסידות, וצניעות ודומיהן, יקראו גם השלמים האלה המחברים רוב או כל המעלות המדותיות בשם נדיבים, כמאה"כ נדיבי עמים נאספי, להושיבי עם נדיבים, וכן אחז"ל, כי האומה הישראלית היוצאת מחלצי אאע"ה נקראת בעבור זה "בת נדיב" ומדת הנבל' בל"א הכוללת בהפך הרבה מדות רעות תיוחס אל השפלים והפחותים בעם המשוללים מכל מדה טובה ויקרה, כמו עם נבל ולא חכם. אמר נבל בלבו, ודומיהם,

אח"כ אמר, כי בעבור היות האדם נשם בעל ג' מרחקים, האורך הרוחב והעובי הנושא כל המקרים שלו, ונפשו הצומחת הממהרת לבוא לו מרחם אמו, בעלת שלש כוחות ראשיות, הזן המגדל, והמוליד, ונפשו החיונית בעלת ג' כחות ההרגש, התנוע' וההתעוררות, ושכלו המשוטט בכל מרחבי התבל, כעוף המעופף על פני רקיע השמים נחלק לעיוני ולמעשיי, ע"כ צוה הי"ת ברצותו להבטיח לאברהם בן יוצא מחלציו לקחת לו עגלה משולשת. ועז משולשת, ואיל משולש, ותור וגוזל לרמוז בכל אלה על זרע אנשים.-

ואמר אדם אחד מאלף מצאתי (שם) והנביאים פה אחד נתנו בו תפלה. ואולם הנסיון קיים זאת הגזירה בכל הגדולים אנשי השם אשר מעולם אין צריך להזכירם לך זכרם בזכרון טוב מלפניך כי רבים ונכבדים הם. א"כ התולדה קיימת והשאלה חזקה מאד. ואולם תשובתה בצדה מוצאת ממה שנעמוד על ספק כיוצא בו העיר עליו החוקר בפ"י מהמאמר ו' מספר המדות אמר הנה הוא גלוי ממה שנאמר כבר כי א"א להיות טוב שלם בלי תבונה ולא מבין בלי מעלת המדות אבל תותר הקושיא כן. כי היה מקשה אחד כי המעלות יתפרדו אחת לאחת כי אין אדם נולד מוכן לכלם ועל כן ידע אדם אחת ולא יקח אחרת כלל. אמנם זה יקרה כפי המעלות הטבעיות אבל כפי אשר בהחלט יאמר טוב לא יקרה זה כי כלם יחד עומדות בתבונה כלם יהיו שוים. אמנם הוא גלוי כי גם אם תהיה בבלתי פועל תהיה. והכוונה ששם נתבאר שא"א להמצא שום מעלה מהמדות מבלי תבונה ושהתבונה היא כוללת כל המעלות כלן עד שא"א שימצא במין בלי מעלות המדות כלן ויחוייב מזה שלא תמצא בשום אדם מעלה נפרדה אבל אם תמצא אחת ימצאו כלן ואנחנו נראה בחוש שתמצאנה נפרדות לזה אחת ולזה אחת כפי מה שחייב טבע כל אחד ואחד מהאנשים. אלא שהתיר זה באומרו שהמעלה תאמר על שני פנים אם טבעית ואם מדותית. אמנם הטבעית היא אשר תמצא בה המעלה נפרדת כי אחר שהיא נמשכת אחר טבע האדם וטוב מזגו יש שטבעו הכינו למדת הגבורה ויש למדת הנדיבות ולא לזולתן. אמנם המעלה המדותית אינה כן כי אחר שהיא אינה בלי תבונה ואין תבונה בזולת המעלות כלן הנה באמת לא יתפרדו ובהמצא האחת ימצאו כלן ובלתי הראות כלן במעולה אינה ראיה להפרדתם כי המעולה הוא קנין תבוניי בנפש והוא יצא לחוץ כאשר יבוא הצורך לידו ואם לא יזדמן או שיהיה מונע מחוץ לא יצא אבל על כל פנים היו תהיה כי בהמצא האחת ימצאו כלן. והנה הם דברים נכונים מורים על אמתת הדבר ושהמעולים במדה אחת בפני עצמה לפעמים יקראו מעולים והוא כאשר תהיה המעלה מדותית תבוניית ולפעמים אינם מעולים ולא נכונים והוא כשתהיה המעלה טבעית אדרבא ביאר שם החוקר שיקרה להם כשלון גדול בשמוש המעלה כמו תנועת הגוף החזק בלא ראות כמו שיבא על אופן טוב בשערים ע"ח וצ"ה ב"ה. הנה שיש אונאה גדולה בזה בין האנשים וחכמה גדולה בהכרתם לא נתנה הבחינה הזאת כי אם לאל ית' אשר הוא לבדו יודע לב האדם והנה שלמה החכם דבר על ענין זה הספק ועל התרו בז' פסוקים רצופים בספר משלי ולהיות הדרוש יקר בעיניו סדר אותו במשל ומליצה על הצד היותר נאות כמנהגו בספר ההוא. אמנם לפי חשיבותו ועומקו יותר מזולתו הקדים אליו מאמר שלמה מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה (משלי כ').

לומר שהיה בלבו ענין נכבד ועמוק לא יבא בעצתו רק מי שיהיה איש תבונה והניח ענין הספק ואמר רב אדם יקרא איש חסדו ואיש אמונים מי ימצא. ירצה כי רוב האנשים יפלו בזה הטעות והוא שאיש איש מהם יכריז עליו חסדו. כלומר שמיחס עצמו לחסיד ומעולה מצד מעלה אישיית שנראית בו והוא טועה בזה כי ע"כ אמר איש אמונים רצונו שיהיה בעל אמונה ונאמן בדבורו כשהוא מעולה מצד המעלה התבוניית מי ימצא וכמה הפליגו חז"ל באומרם ואלו נבונים לא אשכח (עירובין ק':) מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו (שם) ירצה כי אשר יאמר עליו שהוא מעולה על דרך התמימות הוא אשר יחלט עליו שם צדיק עד"ה שכבר נתבאר בשני ממאמר ה' מספר המדות שהצדק מעלה תמימה כוללת כל המעלות כמו שיבא בפרשת משפטים שער מ"ו ב"ה. ובאומרו אשרי בניו אחריו ירצה הנה אם נמצא כזה אשרי בניו אחריו. כלומר שמציאותו קשה ולא יצדק זה השם בהחלט כי אם על השרידים הקרובים אל הש"י כמו אברהם אבינו וכיוצא בו מהבאים מזרעו והנה מועטים. ואחר שהניח ענין הדרוש וזרות מציאות זה האיש בכלל פי' הענין כלו בכתובים הנמשכים אחר זה ואמר מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם גם במעלליו יתנכר נער כו'. אזן שומעת ועין רואה כו'. והכוונה האלהים הוא מלך חכם יושב על כסא דין לשפוט משפט צדק בענין מדות האדם ומעשיו והוא היודע מי הוא השלם בהנה או החסר והוא המכיר מי שיש בידו מעלה אחת כשאין מסכימות עמה שאר המעלות וישנאה ומזרה אותה בעיניו כי מי יאמר לפניו ראה שאני טהור במדה או במצוה מה אם לא יטהר מכל חטא ופשע שיקרה ביתר המעלות כמו שהיות ביד האדם אבן ואבן איפה ואיפה רצונו מדה ישרה לפתח ביתו להראות צדקתו ומדה קטנה או גדולה בחדריו לאנות בהם הבריות הוא תועבת ה' גם שניהם רצונו גם הישרה היא שנואת נפשו לפי שהיא היתה סבת האונאה. כן הוא במי שקצת מדותיו ישרות בידו וקצתם מעוותות כי אלו ואלו הם תועבה לפניו כי איש כזה אינו שלם במדותיו וכמקרה הנער גם הוא יקרהו שכבר יתנכר הנער מנערותו כשימצא זך וישר פועל אחד מפעולותיו. עם שהנער נער ביתר המעשים והנה הדומה לו בזה הנה הוא חסר כמוהו כי הראוי שתדע כי כמו שאין פועל העין משתלם בפעולותיו כי אם במה שתעזר משמיעת האזן וכן שמיעת האזן תעזר מראיית העין ומשניהם יושלם עדותן כי על כן עשה ה' שניהם בכח משותף וכן הענין בשאר החושים המשתתפים ראשונה בחוש המשותף אשר משם נפרדו כל אחד למקומו המיוחד. כן הענין הזה שלא תשתלם מעלה אחת אם לא בהשתתף כלם עמה בכח התבוני הזה לפי שמדרגת הכח התבוני אצל המעלות כלן

מדרגת המשותף אצל החושים. והראוי שיודע שכל הענין הזה הנכבד מסכים מאד למה שיאות שיובן ממצות תורתינו הקדושה רצוני כי משלמות כל מצוה ומצוה ממנה הוא שתמצאנה אצלן כלן והוא טעם אומרם ז"ל כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין ימיו ושנותיו ונוחל את הארץ וכל שאינו עושה מצוה אחת אין מטיבין לו ואין מאריכין לו (קדושין ל"ט:) והנה הוא מבואר בעצמו כי איזה מצוה בלבד לא תספיק לכל זה השכר הגדול וכ"ש לנחול את הארץ שהוא תלוי בכל מצותיה או בע"א ששקולה כנגד כלן דכתיב השמרו לכם פן יפתה לבבכם כו'. ואבדתם מהרה כו' (דברים י"א:ט"ז) ופשיטא שאם אינו עושה שום מצוה שאין מטיבין לו כו'. אלא שכוונתם למה שאמרנו. כי העושה מצוה אחת כתקנה מטיבין לו כו'. וענין כתקנה הוא שתלוה אליה קבלתו כל המצות והזמנת עצמו לעשותם בלב שלם עד שלא יהיה הפרש בין זאת אשר בידו לבינם רק במה שנזדמנ' לו זאת ראשונה לסבה מהסבות שעל דרך זה כשעושה אותה כל המצות הוא עושה. וכבר הקשו עלה בגמרא (שם) מהא דתנן אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא כבוד אב ואם וגמילות חסדים דמשמע דהני דוקא ולא איזו מצוה שתזדמן ותרצו כל העושה מצוה אחת יתירה על זכיותיו מאריכין לו כו'. והנה שיסבול מאמרם מה שאמרנו כי בכלל המצוה האחת הן יתר הזכיות אצל כוונתו יתירה היא עליהם מה שנזדמנה לו לצאת אל הפועל מזולתה ואם רצו בזה הוא מאמר נחמד מאד. וזה הענין גם כן אמרו הכתוב באומרו כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות (שם ח') כי בבחינה האמתית כל המצות הן מצוה אחת ושתוף אחד לכלן כענין שתוף המעלות בכח התבוני ההוא כמו שאנו עתידין לבאר בפ' פנחס שער פ"ג ב"ה. ולפי זה בכלל אחת הן כלן ואמרו ז"ל המתחיל במצוה אומרין לו גמור (סוטה י"ג:). וכן הוא באמת כי העושה אותה כתקנה גומר את כלן. אמנם כאשר יעשה אותה האדם לא מצד שהיא מצוה אלהית רק מצד שיכריע עצמו לעשותה כענין המעלות הטבעיות שזכר החכם הנה אז היא באמת מצוה שלא כתקנה כי ההתחלה החזקה בדבר בלי הישרת שכל לא תועיל אבל תזיק כמו שנזכר שם שיהיה כמו תנועת הגוף החזק בלי ראות כי יהיה לו כשלון חזק ולזה אין מטיבין לו אדרבה אמרו ז"ל על כיוצא בזה וצדיקים ילכו בם (הושע י"ד:י'). זה העושה פסחו לשם מצוה ופושעים יכשלו בם זה העושה פסחו לשם אכילה גסה (הוריות י'.) הנה שקראום פושעים ונכשלים כשלון חזק ומוטב שלא יעשו וזה טעם אמרם אל יאמר אדם אי איפשי בבשר חזיר כו' אבל איפשי ואבי שבשמים גזר עלי (תו"כ פ' קדושים פ"ט). כי כאשר עשה משום טבעו לא עשה כלום של מצוה אבל הוא עושה ופושע. צא ולמד מה שהעיד על עצמו ר' עקיבא

כדאיתא במסכת שמחות (פרק ד') א"ר עקיבא זה היה תחלת תשמישי לחכמים פעם אחת השכמתי ומצאתי הרוג א' נטפלתי בו כ"ג תחומי שבת עד שהבאתיו למקום קבורה וקברתיו והבאתי דברים לפני חכמים אמרו לי ר' עקיבא על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעלה עליך כאלו היית שופך דמים שהרי מת מצוה קונה מקומו דנתי ק"ו בעצמי. הנה הוא מבואר אצל השכל כי התבוני הלמודי הוא המשלים המעלות והמצות וכאשר יעשה אחת מהנה כתקנה ומשום מעלת המצוה לא זו בלבד הוא עושה כי אם המעלות או המצות כלן והנה אל זה הענין הנפלא אמר הכתוב על אברהם אבינו ע"ה עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור כו' (בראשית כ"ו:ה'). והנה הוא ע"ה וכל כיוצא בו בכל מצוה ומצוה שיעשו דומים אל הכדור העליון אשר בתנועתו המיוחדת אליו מניע עמו כל שאר הכדורים למה שהם כלל בכללו. אמנם האנשים הבלתי שלמים בזה דומים אל הגלגלים אשר תחתיי שכל אחד יתנועע תנועה אחת או קצת תנועות וכן יחשבו לכל אחד ואחד כמעשהו תדע שהנדיב א"א שלא יוכללו תחת מעלת הנדיבות מעלות אחרות רבות ונכבדות כי הוא יהיה גבור מצד נדבת הוצאתו בדברי המלחמה והוא מסתפק מצד מה שנותן על הרוב ולוקח על המעט והוא צדיק כי הוא חונן ונותן כ"ש שאינו לוקח שלא במשפט. כי על כן אמר החוקר בפתח דבריו במאמר הרביעי למדות שהנדיב לא ישובח אצל המלחמה ולא אצל ההסתפקות וגם לא אצל המשפט כי אם אצל נתינת הממון והוצאתו כי הוא המיוחד לו מצד מה שהוא נדיב ולזה לא ישובח הנדיב במעלות ההן כלל לפי שמההכרח שתמצאנה בו. ואם יחטא בהנה יחטא בנדיבות בלי ספק. וכן ילוו אליו הרחמנות והחסידות והצניעות במתנותיו וזולתם רבים הנכנסות תחתיו ואם לא ישובח בהם. והנה לזה תארה התורה כלל המעלות והשררות בתואר הנדיבות. נדיבי עמים נאספו (תהילים מ"ז:י'). להושיבי עם נדיבים (שם קי"ג), מרכבות עמי נדיב (שיר השירים ג') וזולתם. כמו שהנבלה תכלול חטאים גדולים מתחלפים. כי נבלה עשה בישראל לשכב כו' (בראשית ל"ד:ז') כדבר אחת הנבלות כו' (איוב ב':י'), לעשות עמכם נבלה (שם מ"ב), אמר נבל בלבו אין אלהים (תהילים י"ג:ב'), כי נבל נבלה ידבר כו' (ישעיהו ל"ב:ו'). והנה באמת מעלה זו של נדיבות נתיחדה לאברהם אבינו כמו שנראה משני הספורים שבאו בו בשער הקודם מלוט ומלך סדום ומה שיתקיים בו ממעשה שלשה האנשים כמו שיתבאר שם שער י"ט ב"ה. וכבר בא בכתוב מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב (שה"ש ז') ואז"ל (חגיג' ג'.) בתו של אברהם אבינו שנאמר נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם (תהילים מ"ז:י'). והרי זו מעלה שנתבאר בענינה שתוף מעלות רבות אשר עמה להשלמתה והרי משל מבואר לשתוף המעלות כלן ולענין המצאן

בו על הדרך שאמרנו. והנה א"כ כבר יושלם אצלו הזכוך והיה מהראוי לצרף אליו ענין המירוק אשר עקרו הוא ציור אמתת עצמותו ואמות מהות הצלחתו ותכליתו אשר אליו ישתומם כל חסיד מבלי תת פיגה לרעיוניו ולא תדום חקירת עיוניו. ואין ספק כי זה האיתן אשר אנחנו בספורו עם היותו גוזר בדעתו שמציאות אלו הקנינים הזמניים אשר יגיעו לידו המה מהבל יחד לשישוו לשיברא האדם בשבילם ושיש לו הצלחה נפשיית עליונה מהם מאד מכל מקום עדיין לא נתקיים אצלו מהות זאת ההצלחה וציור אמתתה וגם כי א"א לדעתה רק בדרך הנבואה כי עין לא ראתה אלהים זולתו כו' (ישעיה ס"ד). ומהמחוייב אליו שתטרד נפשו על זה ויהיה לבו ירא וחרד לעמוד על אמתתו לדעת מה אחריתו ומה יעשה בו. ולזה ברמיזת הספורים שעברו המסדרים דבריו ומדרגותיו של אברהם אבינו במעלותיו כפי אשר פירשנו אמר אחר הדברים האלה היה דבר יי' אל אברם כו'. ומהראוי שנשים אליו לב הוא שנתחדש בכאן תואר מתוארי הנבואה הידועים והוא מלת מחזה כמו מחזה שדי יחזה (במדבר כ"ד:ד'), אשר חזה על יהודה כו' (ישעיהו א':א'). וכלם בכלל מאמר במראה אליו אתודע (במדבר י"ב:ו') לומר שכבר הגיע לו זה הענין במדרגה נבואיית למעלה מהמדרגות שהיה משיג בהן עד הנה כמו שביארנו בשער שקדם. וכבר ידעת שהמדרגה הראשונה ממדרגות הנבואה שחשב הרב המורה פ' מ"ה ח"ב היא הגעת הדברים בדרך משל והוא באמת הענין היותר מיוחד אל הבטת המראה הוא זה כי כמו שהנראה במראה הוא דמות המובט לא עצמו כן הנאמר במשל הוא דמות הנמשל לא עצמו כמו שיתבאר זה בכלל שאר דמיונותיו במקומו שער ע"ו ב"ה. והנה באמת רוב מה שנאמר לו בזאת המראה כלו הוא בדרך משל וחקור כמו שיבא. אמנם על הפחד והחרדה אשר בלב כל בעל שכל מההפסד והכליון החרוץ אשר ישיג למורכבים בכלות ימי הגבלתם אף כי יראה חכמים יחד כסיל ובער כמות זה כן מות זה אמר אל תירא אברם. ועל הסבות המטרידות ומכות אותו על קדקדו ומונעות הטוב מבעליו אמר אנכי מגן לך כו'. ועל הודעת מציאות זאת ההצלחה וגודל ערכה אצל שאר ההצלחות המושגות לאנשים בזה המציאות אמר שכרך הרבה מאד, ירצה הוא ענין נפלא משישוער לבלתי תכלית. וע"ד שאמר המשורר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהילים ל"א:כ') ואין לשון ודבור שיגבילהו ויתארהו זולת זה כמו שיבא בנעילת הספר כו'. וכגון דא ודאי צריך לאודועי ליה במחזה. והנה הוא ע"ה לעוצם תשוקתו ולהסיר כל ספק ופקפוק ממחשבתו ראה נבא לפניו עוד בעלילת ירושת הארץ שהגיעה לו ההערה האלהית זה פעמים שיתננה לו וזרעו יורישנה ואמר יי' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי כו'. ירצה מה תתן לי מתנה גדול כזו ואנכי הולך ערירי כי הרחקת מיודעי ממני

ומעמי ומולדתי אין איש אתי לפרנס את ביתי ולכלכל את שיבתי ולא עוד אלא שלא נתת לי זרע: שיירש נכסי אחרי מותי והנה בן ביתי יורש אותי שכבר היה נואש מהבנים ויש בעקר כוונתו לרמוז אל מה שאמר לו שכרך הרבה מאד שהיא המנוחה והנחלה באמת וכמ"ש להנחיל אוהבי יש (משלי ח׳:כ"א), לעולם ירשו ארץ (ישעיהו ס׳:כ"א), ובלשון חז"ל מנוחלי הע"הב (פסחים קי"ג.). ויאמר כי בהסתלק ממנו המבוכה והבלבול בענין הירושה הזאת יתקיים בידו לגמרי אמתת השכר הרוחני ההוא שהוא בחלק העצמי הנשאר אחרי מותו יורש עצר בבית המלכות ואולי שאליו כוון באמירה שנית שאמר הן לי לא נתת זרע כו'. כי באמת קשר אמיץ יש בין זאת הארץ הקדושה התחתונה ובין הארץ העליונה אשר על שתיהן אמר המשורר אתהלך לפני ה' בארצות החיים (תהילים קט"ז:ט'). והנה כמו שהיו דבריו של אברהם נדברים מן הצד מפרש ענין אחד חיצוני ומכוין ורומז אל הענין הפנימי המעולה ממנו השיב לו הקב"ה על האופן והצד ההוא עצמו והוא מה שכיון יפה בלשון הכתוב שאמר, והנה דבר ה' אל אברם לאמר לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך כו'. וזה יהיה לך סימן אל הירושה עצמית אשר רמזת כי עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים ובהם תתעצם צורתם הנכבדת לעצם נבדל רוחני הוא היורש העצמי והקיים לעולם ולקבוע לו מסמרות בידיעה זו ואמונתה נאמר ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה הנה הוציאו מאצטגנינות שלו ורמז אליו הככבים ברבויין וזוהרן וקיומן ואמר לו כה יהיה זרעך כי באמת מי שיתעצם מהם ברוב כחו בכשרון המעשה ועיון יחוייב לו הזוהר המצוחצח והקיום המתמיד כמוהם ע"ד שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים כו' (דניאל י״ב:ג׳). ועל זה הענין אמר אדון הנביאים והנכם היום ככוכבי השמים לרוב (דברים א׳:י׳) כפי דרש חז"ל (דברים רבה פ' א'). ויתר הדברים הנפלאים הנכללי' במאמר זה מבשורת מעלת הזרע וגודל ערכו ותוכן מצבו ביחס מערכות העולם בכלליו וחלקיו אשר עליו נאמר כה יהיה זרעך הנה הוא יבא בפ' ויגש שער ל"א ב"ה. והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. אמר שהאמין בה' מה שהודיע אליו במראה הזאת מענין שכר הרוחני וההשערות הנצחי אשר היה עקר כוונתו אליו ועל מה שהשיבו לו כהוגן ג"כ בשאלה החיצונה חשבה לו צדקה אמר שהאמין בה' מה שהודיע אליו במראה הזאת כי היה לו צדקה ותוספת טובה. ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים כו' לפי שהיה עכשו במדרגה עליונה מהנבואה מהראשונות חזר להודיעו בה כי הוא אשר הוציאו מאור כשדים בהשגחתו הנפלאה גם שכוונת ההצלה היתה מצד מה שהוא מוכן ומזומן לשינתן לו הארץ הזאת היא ארץ החיים לירושה אשר קבלתה הוא סימן מסור בידו לארץ העליונה שאמרנו כמו שמתנת השבת הוא סימן

מסור לשבת העליון שהוא הע"הב כמו שיבא במקומו שער נ"ה ב"ה. ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה. אחר שהאמין ביי' במציאות ההצלחה האנושית ואמתתה מצד עצמה בקש עוד על אמתת גנותה מצד המשיגים אותה כי ראה שהיא קשה להגיע אל האדם בשגם הוא בשר ויצר לבו רק רע נוסף על שאר המעכבים המשיגים אותו אשר זכרנום בשער שקדם, לזה שאל מאתו במה אדע בידיעה אמתית אשר למעלה מהאמונה כי אירשנה ולא אתגרש ממנה ברוע בחירתי או בעוצם מעיקי כי לא על עצמו בלבד היה מבקש כי אם על הזרע כלו כמו שלא על ירושת הארץ התחתונה לבד הוא מכוין כי אם לשתיהן כאחד, ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת וכו' כבר אחז"ל שהראהו סימן המלכיות ועל דעתיה דר' נחמיה הראה לו שרי ישראל (ב"ר פ' מ"ד) ומה טוב ומה נעים שיתקיימו דברי שניהם, והכוונה כי כל ע"א הנמשלים לפרים בני בשן אלים ועתודים אחריתם עדי אובד. אמנם הצפור הטהורה שהיא כנסת ישראל תהיה קיימת לעולם ועד שאמר הנביא כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואותך לא אעשה כלה (ירמיהו מ"ו:כ"ח) ויהיה וירד העיט על הפגרים, על הפגרים השלמים של תור וגוזל שהיו העופות הדורסות באין עליהן והיה מפריח אותן זכותו של אברהם אבינו. והנה עם היות דברים אלה טובים ונכוחים ודברי אלהים חיים הם פותחים לפנינו עוד דרך טובה והרחבה לחזק הידיעה בענין השאלה והוא ליחד סימני המראה הזאת אל אישי האדם בהראות לו שם תוכן בנינו וחלקי כחותיו טבעיות חיוניות ונפשיות אשר מטבע מציאותו והוייתו תתחייב הגעת שלמותו והיא ידיעה אמתית טבעית אשר בה יראה טבע אמתת הנפש והצלחתה ואופן הפרדתה בשלום מהיולאניותה וגם יראה שם אפשרות הגעתה מצד המקבלים אותה. והיה זה כי במראה אליו התודע צורת האדם ובנינו בדמותו וצלמו אשר הוא נחלק לג' חלקים של ג' ג' וחלק ד' נחלק לשנים. החלק האחד הוא חמר האדם וגלמו הנושא לנפש הצומחת והחיה והמדברת כי מצד מה שהוא גשם הוא בעל ג' הרחקים ואליו רמז באומרו עגלה משולשת אם מפני שהוא רוב בנין הנראה והמורגש מהאדם ואם שהוא הנושא לכל כחות האדם כעגלה זו המושכת המשא. והחלק הב' הוא הנפש הצומחת הבאה אליו ראשונה אשר תחלק לשלשה ראשים הזן והמגדל והמוליד בדומה והיא הנרמזת בכאן באומרו ועז משולשת למה שהוא הכח הראשון והממהר ביצירה כמו העזים שהם קלות בהליכתן ומקדימות לפני העדרים וכנה אותו בלשון נקבה מפני שהוא במדרגת החמר אל הכחות אשר יבאו אחרי כן. והחלק הג' הוא הכח החיונית שהוא במדרגת הצורה לקודמות אשר גם הוא יתחלק אל ההרגש והתנועה ולהתעוררות הרצון בפעולות והוא אשר קראו בכאן איל משולש כי הוא במדרגת זכר

מהב"ח המתנועעים ברצון והוא הולך לאטו בלתי ממהר כראשון. והחלק הד' הוא השכל האנושי אשר הוא צורתו המיוחדת הנחלק אל העיוני ואל המעשי אשר אליהם רמז בכאן ותור וגוזל מצד שהם קלי היצירה ודקי ההרכבה ולהנה כנפים לעוף בגובה השמים כענין השכל הזה אשר הוא דק רוחני ומעופף על פני ההשגות העליונות בשתי כנפי הציור והאמות אשר עליהם נאמר בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף (ישעיהו ו׳:ב׳) כאשר יתבאר בפ' קדושים שער ס"ה ב"ה. וכאשר הראה לו במחזה הזה צורת האדם וחלקי חבורו ובנינו על השלמות הראהו כי אלו הפגרים כלם הם אשר אפשר להם ההפסד והאבדון כמו שקבלו שם הפירוק והפירוד במה שבתר אותם בתוך ואף עליהם נאמר וירד העיט כו'. וישב אותם אברם לומר כי יש כח בזכות השלמים להעמיד גופותם עד עת קץ ולהחיותם אחר המות:

ובמדרש (ב"ר פרשה מ"ד) א"ר אסי הוה נסיב אברהם מכושא. והוה מכיש להון ולא מכתשין אעפ"כ וישב אותם אברם בתשובה. אמנם שהצפור שהוא כולל לשני המינים שזכר לא תקבל בטבעה הפרוד וההפסד בשום פנים ועם זה נתקיים לו במחזה מה שהאמינו ראשונ' מענין הצלחת הנפש ואמתתה. ואולם על השאלה השנית נאמר ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם כו'. וכל אלו הן סמני הצער והחרדה אשר יעמדו עליו בשאלה זו והיתה התשובה עליה ידוע תדע כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם כו'. כי לפי שעקר השאלה הזאת לא היתה כי אם על הזרע כמו שאמרנו אמר כי תקון הזרע ושלמותו לשיזכה לירושת נחלתו הוא הגלות וההשתעבד בארץ לא להם כי אז יכניע לבבם הערל ואז ירצו את עונם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול להתהלך לפני יי' בארצותיו אלה והנה המאמר הזה מתפלש ובא עד סוף כל הגלות. וכבר אז"ל (שם) רמז לו בכאן סוד הקרבנות הבאין מאלו הג' מינים שור וכשב ועז כלומר אם יחטאו בניך לפני הם יביאו את קרבנם ויתכפרו ולפי שלא נתקררה דעתו של זקן לזמן שאין בית המקדש קיים הראהו לו שעבוד מלכיות ואמר לו ידוע תדע כו'. ונתרצה אברהם אבינו בזה כמ"ש (שם) שר' חנינא בר פפא אמר בירר לו אברהם המלכיות ר' יודן אמר ר' חמא בר חנינא משום זקן אחד הקב"ה בירר לו המלכיות הה"ד אם לא כי צורם מכרם ויי' הסגירם (דברים ל״ב:ל׳-ל״א) כי צורם מכרם זה אברהם אבינו ויי' הסגירם שהסכים לדבריו. ועצת שניהם עצת שלום עליהם להחיותם לעד לעולם. וזה תכלית מה שאפשר שיראהו לו שם באמות שני הענינים האלה. ואתה תבא אל אבותך בשלום כו'. הובטח לשם שהוא וכל הבאים בעקבותיו לא יהיו צריכין לבא במשעול הייסורין ובכור העונשים אלא שיבואו אל בית עולמם בשלום וישובו אל אחוזת אבותיהם בשיבה טובה וכמו שנאמר יבא שלום ינוחו

על משכבותם כו' (ישעיהו נ"ז:ב'). אמנם לבנים הצריכים לפקוד בשבט הגלות פשעם ובנגעי הייסורין עונם אמר ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם כו'. כי יש לפניו יתב' קצבה למרק בה האנשים ולברר וללבן עונותיהם או להכין אותם ולסעדם שיהיו ראויים לקבל את הטוב ובשרו שם שהבנים אשר בקש עליהם יהיו ראויים לבא לרשת את הארץ הזאת לסוף ד' דורות כי בזה ישמור ג"כ הצדק למלאת סאתם של אמוריים אשר באו בה עתה מחדש ובהגיע הזמן בא תבא גאולתם ולא תאחר ומשם הבטחה להם ג"כ כי לעולם יירשו ארץ. והנה בענין שוב הנפש אל מעונתה ואל המקום אשר היה שם אהלה יש אצל החכמים סוד נעלם רמזוהו במדת פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים (שמות ל"ד) אפשר שיורמז בכאן באומר ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם כו'. והוא נכון: ויהי השמש לבא כו'. מצורף למה שהיתה הכוונה שיעברו אלו המראות האלהיות בין הבתרים לקיים כל דבר ממה שיכללהו המחזה כי הוא קיום הצלחת שני העולמים ירמוז ג"כ לפירוד הנפש המשכלת מן החלקים ההיולאנים אשר זכר והיא כמראה לפיד אש ועשן אשר עבר בין הגזרים האלה אל מחוז חפצה לשלום: ביום ההוא כרת יי' את אברם ברית לאמר לזרעך כו'. כמו שע"פ הברית הזאת אנו חיין לבא אל סוף המנוחה והנחלה לעתיד לבא כי לא באה נחלתינו אלינו לרשת ארץ עשרה עממים הממוצרת בכאן עד ימות המשיח. כן תעמד לנו זאת הברית להנחילנו לקץ הימים נחלה טובה אשר התחלתה ממצרי העולם הזה ונמשכת עד הנהר הגדול היוצא מעדן להשקות את הגן שמימיו פרים ורבים וכמ"ש והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר כו' (ישעי' נ"ח). והנה עם זה נתראה ענין המחזה הזה הבא אליו להגיעו אל המירוק בציור ואמות הדברים היותר צריכים אליו במהלך שלמותו ואשד בהם תנוח דעתו ותשקוט מחרדתי בלי ספק והוא עצמו מה שכוונו ממנו חז"ל במאמר ההוא שזכרנו בפתח השער כי הנה ר' לוי פירש צורך הבטחון ההוא שאמר אל תירא אברם אנכי כו'. אם לפחדתו שמא חטא בהריגת האוכלוסין שמא היו בם קצת טובים ויראי שמים אמר אל תירא כו' אדרבה שכרך הרבה מאד כי פועלים הייתי שוכר לבערן או אם שמא יחזרו ויתכנסו להלחם עליו וכל זה איננו שוה לרבנן כי ראו מבין ריסי הדבור שהוא ראוי לפתור אותו בדבר גדול מזה ומזה והוא הענין הגדול שאמרנו שהיה מסופק ומפחד שמא השכר המיוחד לצדיקים הוא ההשגחה על עניניהם בעוה"ז ולהצילם מהפגעים כמו שעשה לו בכל מה שזכרו מעניניו אבל שאין לו כלום לעולם הבא שאין פחד וצער גדול מזה עד שהבטיחו בזה אל תירא אברם אנכי מגן לך כמו שפירשנו ובאומרו שכרך הרבה מאד יורה באמת שיכוין אל שכר וריוח מופלג שאין למעלה ממנו כד"ח מה רב טובך כו' (תהלים ל"א) שהם תיבות מגבילות

הטוב שהוא תכלית הכל ועקר הכל שאינו נאחז בשום תואר אחר לרוב גדלו וחשיבותו וכל הענינים שהם לתועלת העולם הזה והצלחותיו אמרו שהם כעין תוספת ומתנת חנם עם העקר. והנה בזה אמרו כל מה שכוונו אליו מתחלה ועד סוף. והנה עם זה כבר הגיע אברהם אבינו מתחלת טוב בחינתו במכרו בהבלי הפתאים המשתחוים למעשה ידיהם ומיאונו אחרי כן בהסכמת סכליהם העובדים למלאכת השמים ומניעיהם לידע ולהכיר אשר הוא ית' סבת כלם ומושל עליהם ושהוא ג"כ מנהיג את העולם ומתכוין במעשיהם עד כי באורו ית' השיג אמתת הצלחתו הנפשיית אם בדרך אמונה או מטענה אשר ראה ושמח בה שמחה גדולה מכל אותו העצב והצער שהיה לו בתחלה. סוף דבר הגיעו בזה מה שזכרו המשורר במה שייחד לזה הענין הנפלא אשר למעלת דרושו קראו מכתם לדוד. כי הכתירו משאר המזמורים מצד גודל השמחה שהשיג בענינו כמ"ש בו לכן שמח לבי כו'. כי לא תעזוב נפשי כו' (שם ט"ז). וזה כי מתחלה סבב פני הדבור אל נפשו ואמר אליה את נפשי עם שכבר בחרת באלהותו ית' מכל זולתו בטענות רבות שהיו בידך עדיין היית אומרת לו בלבך טובתי בל עליך כי חשבת שמצד גדלו אין לו עסק בדרישת שלומך וטובתך אבל שהם מוטלים על הגרמים השמימיים ומניעיהם אשר הם קדושים אשר בארץ המה משפיעים כחותיהם כשיצורף אליהם השתדלות האדם וחריצותו כי הם סבות חזקות להוציא חפצי האדם אל הפועל והוא ואדירי כל חפצי בם. והנה הוא מבטל דעתה בזה ובזה. וכנגד מערכות השמים אמר ירבו עצבותם אחר מהרו כו' בל אסיך נסכיהם מדם כמו שסופר באליהו ז"ל (מלכים א' י"ח) ושם אלהים אחרים בל אשא על שפתי. אמנם על ההשתדלות האנושי אמר שלא ימלט משיהיה זה הכח ההתעמלות כשכיר יקוה פעלו. או על דרך ההזדמנות והמציאה. או בדרך חכמה ועומק העצה. והנה על זה הענין הראשון אמר יי' מנת חלקי וכוסי כי מאחר שהוא נותן לו כח לעשות כשיתנו לו שכר על עמלו הוא ודאי מנת חלקי. ועל השני אמר אתה תומיך גורלי כי הדבר היותר מיוחד אל ההזדמנות הוא הגורל ויתאמת לי זה מצד שפעמים רבות נפלו לי חבלים בנעימים והמקרה לא התמיד. ועל הג' אמר אף נחלת שפרה עלי אברך את ה' אשר יעצני לבחור אותה ולהכיר את טובה ואף כי לילות יסרוני כליותי על זה במחשבה עמוקה ולזה כבר הגעתי למעלה גדולה במה שהכרתי באופני השגחתו עד ששויתי ה' לנגדי תמיד בידוע כי מימיני בל אמוט אבל מכל זה לא הגיע לי שמחת לבב במה שהוא ירא וחרד על עקר מציאותו. לכן שמח לבי ויגל כבודי שהוא עקר מציאותי אף בשרי הכואב עלי בצערי ישקוט וישכון לבטח במה שהגיעה לי מהידיעה כי לא תעזוב נפשי לשאול כו'. כי הוא עקר הכל ותכלית הכל ולכן אחר שהודעתני אמתת מציאות

החיים הנצחיים תודיעני דרך זו אלך להשגתה כי בזה יגיע ג"כ שובע שמחות את פניך ע"ד שאמר ישמח ה' במעשיו (תהילים ק"ד:ל"א) שיגיע נעימות בימינך ממעשה ידיך נצח: ועתה ראה גם ראה אם נפל דבר ה' מכל הדבר הטוב הזה שלא נפל עליו אברהם אבינו מתחלת עניניו ועד עתה כמו שפירשנו. ובפרשת בחקותי שער ע' ב"ה יתבאר למה לא נתברר הענין הזה הנפלא ביאור רחב כמו שעשו מניחי שאר הדתות ותראה כי אין מטבעו לדבר ממנו רק על זה האופן. וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה השער אשר בבירור המחזה הזה על הדרך שנתבאר התרנו בו כמה ספקות אשר אזכרם בזה אחר זה עם מה שלא הותרו עדין. ואחר נבא אל ביאור מה שיסבול בו הפי' כפי פשוטו עם מה שילוה אליו מהספור עד לדת הגר את ישמעאל:

א במאמר במחזה לאמר כי למה הוזכר זה התנאי בזה אשר לא נזכר עד עתה:

ב ממי ייירא ועוד אומר שכרך הרבה מאד והלא אין אדם מתירא ממיעוט השכר אבל מתירא משום דבר רע. ומה שכר ראוי לתת לו אל היותו יוצא לעזרת בן אחיו:

ג תשובתו מה תתך לי ואנכי הולך ערירי וכי אין דבר חשוב בעיניו רק מה שיוכל להורישו ליוצא חלציו והלא הטוב האמתי הוא לו לבדו וכמו שאמרו ז"ל (ב"ב י"א.) ולך תהיה צדקה. ועוד שיראה שמראה בעצמו צער שני למה שהיה בן משק ביתו דמשק אליעזר. וגם שהוא שונה בדבר באומדו הן לי לא נתת זרע כו':

ד במאמר והנה דבר יי' אליו לאמר לא יירשך זה שנראין דברים באין מן הצד והיה לו לומר ויאמר יי' אל אברם או ויהי דבר יי'. וכבר עמדו על זה במדרש (ב"ר פ' מ"ד):

ה למה המתין האל ית' מתת זרע לאברהם אוהבו עד עת קץ. רצוני מאה לאברהם ותשעים לשרה. היה לו לחונן אותם בנעוריהם כדי שיחיו בטוב ימותם ויבלו שניהם בנעימים ולפחות יבשר אותם מיד ויקוו את דברו:

ו באומרו והאמין ביי' כו'. מה היתה האמונה שהיה חסר ממנה אשר חשבה עכשיו לצדקה. והיותר קשה כי אחרי כן חזר ואמר במה אדע כי אירשנה:

ז מה תשובתו לזה באומרו קחה לי עגלה כו'. וכבר דברו בזה חז"ל (תענית כ"ז.) והמפרשים ז"ל ולמה נכנס פסוק ואתה תבא אל אבותיך כו' בין הגזרים ההם היה לו להשלים ענין הבנים ראשונה:

ח באומרה הנה נא עצרני יי' מלדת בא נא אל שפחתי כו'. וכיון שראתה העוצר למה לא ראתה שהוא המוליד ותדרוש ממנו בקשת הבנים כמעשה האמתות ושאר צדקניות וכמו שבקשה על הגר ישפוט יי' ביני וביניך:

ט אחר שלסוף היה עתיד ליתן נשרה הריון למה הסכים הש"י במה שנתנה שפחתה לאישה כמו שנראה ממאמר המלאך אליה שובי אל גברתך והתעני כו'. וקראת שמו ישמעאל כי שמע יי' אל עניך. ומה צורך שיראה לה המלאך כמה פעמים. ומה רצתה באומרה הגם הלום ראיתי אחרי ראי:

אחר הדברים האלה, כבר אחז"ל שהנותן מתנה לזולתו צריך להודיעו כדי שיחזיק לו טובה (שבת י':). ועל זה האופן עצמו הוא מ"ש שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים (יבמות ס"ד.) כדי שיכירו וידעו מה שמתחסד עמהם ולא יחשבו שהדברים מגיעים מפאת המזל או השתדלות או מדין זכותם. שאע"פ שכל המגיע לאדם מכל אלו הצדדים ואפילו על ידי הזכות שהוא הדרך היותר חזק על הכל ראוי להודות לו יתברך כי הכל בא מאתו בתורת מתנה כי איך ישאל אריסו של מלך או עובד אדמתו בתבואתו שכר בעד איפת השעורים אשר יקח ממנו וכמ"ש המשורר ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו (תהלים ס"ב). לך יי' חסד בשתשלם לאיש שכר טוב כמעשהו כאלו הוא אינו חייב לך כלום ממקום אחר וכאלו אינו חייב העובד לאותה עבודה מזולת זה השכר. והנה לפי זה הצדיקים לעולם שואלין בתורת חסד ומתנת חנם אמנם הוא ית' מתחסד עליהם ואינו מבקש שיוחזק לו מהם טובה במה שיגיעם מכל האופנים ההם רק במה שיטיב עמהם יותר ממעשיהם או כנגד הטבע או למעלה ממנו הוא מ"ש המשורר כי גדול מעל שמים חסדך ועד שחקים אמתך (שם ק"ח). ירצה מה שאתה מתאר אותו בחסד הוא הענין אשר הוא גדול מעל מערכות השמים. אמנם מה שידובר מההשתדלות מהטבע המביט עד סדרי השמים הוא אצלך בתורת צדק ואמת לא זולת. (התר ספק ה')

והנה אם היה הש"י פוקד לאברהם ושרה בתחלת ענינם לא ידעו ולא יכירו אם נעשה כן לפי הטבע או בדרך ההשגחה ולזה היה יתב' מצפה שיכירו בחסרונם ויתפללו עליו והנה עדין לא נמצא שנתעוררו על זה כלל ועכשו כשהוא לא נתן אל לבו לבקש על הדבר הנה הוא יתברך סבב פני הדברים בהיות לו אחר דבר המלחמה דבר ה' במחזה לאמר (ב) אל תירא אברם מד' מלכים שנצחת שמא יחזרו להלחם עמך כי אנכי מגן לך ואל ירע בעיניך מה שהשיבו נפשות מלך סדום ואת כל רכושו (ב) כי שכרך עלי ליתן לך הרבה מאד מעושר גדולה וכבוד וכגון זה פתח פיך לאלם הוא למה שהשיב לו מיד (ג) ה' אלהים מה תתן לי גדולה וכבוד ואנכי הולך ערירי ומעתה אין איש אתי שישמור משמרתי זולתי עבדי שמפרנס ביתי וכאלו דואג על לוט שנתרחק מעליו גם העושר למה לי כי הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי (ד) והנה דבר ה' היה מזומן להשיב לו דבר לאמר לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך. אך דע נא וראה שזה יהיה

כנגד הטבע שהרי אתה עקר מתולדתך ותקטן זאת בעיני וארבה את זרעך במאד מאד שנאמר ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא כו'. ומה נפלאו דברי חז"ל באומרם הוציאו חוץ לעולם והגביהו על הככבים והמזלות כו' (ב"ר פ' מ"ד). והוא ודאי שהראה לו כי גדול מעל שמים חסדו אליו בענין הזה: (ו) והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. ירצה האמין בו במה שייעד לו מהזרע ומרבויו עם היותו הוא ואשתו כבר באים בימים ויחשבה לו צדקה. שראה והכיר כי בתורת צדקה וחסד עשה עמו וכן ביאר זאת המלה הרב המורה עם שהסב הצדקה לאברהם: ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים כו'. במה אדע כו' עד סוף, כבר נתבאר מה שיתכן בה לפי פשוטו: ושרי אשת אברם לא ילדה לו ולה שפחה מצרית כו'. ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה' כו'. אחר שהזכיר מה שנתעורר אברהם אבינו משאלת הבנים. עתה מחדש הזכיר כי שרה אמנו ג"כ היה לה לב אשה מצירה בחסרונה עד שאמרה לאברהם הנה נא עצרני כו'. בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה ובכל זה לא נתנה לבה גם היא לדרוש את ה' להבנות ממנו כמו שעשו שאר האמהות. ולא עוד שהיה שם שמים שגור בפיהם מאד בכל הדברים וכל זה מה שיעיד עדות נאמנה מה שאמרנו בשער הקודם כי השלמים האלו היו מכירים אלהותו ית' שהוא סבת הסבות כלם אבל לא נגמר בידם אם היה בידו להפוך את טבעם. ולזה אמרה הנה נא עצרני ה' מלדת כי הוא ית' עושה כל מה שהוציאו הטבע מההויות (ח) אבל לא ראתה עדין שהוא יתב' פוקד עקרות ואל תתמה שאפילו בסוף הוכיחה אלוה על זה באומרו למה זה צחקה שרה כו'. היפלא מה' כו' (בראשית י"ח). וכ"ש אם היתה התוכחה לשניהם כמו שיבא שם ב"ה:

ובמדרש (ב"ר פרשה מ"ה) הנה נא עצרני ה' אמרה יודע אני מהיכן מכתי לא כשהם אומרים קמיע היא צריכה. יורו שחשבה שהש"י עצרה באופן שלא יועיל לה לא לחש ולא קמיע והנה העצירה טבעית כמו שאמרנו. ולזה לא נזקק להם האל ית' והניחם ביד מחשבתם כדי שיזדככו עוד שניהם בשלמותם ובין זה וזה תקבל שרה צערה מעלבונה אל הגר ותהיה לה לתחלת תוכחה עד שתבא לומר עליה ישפוט ה' ביני וביניך שכבר הודת בזה השגחתו ית' בכמו אלו הענינים כמו שהיתה בזה תחלת הודאה וללמוד לאברהם מה שהודיעו מענין סדום כמו שיבא כי בזה וכיוצא אמרו כי הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים (יבמות ס"ד.) (ט) וגם ירצה בעצתם לגמור הריון ולדת הגר את ישמעאל לפרסם ההבחנה בין הזרע שנזרע בקדושת מילה והרצאה למה שנזרע זולתה:

ובמדרש (ב"ר פ' מ"ו) כתיב לכל זמן ועת לכל חפץ כו' (קהלת ג'). זמן היה לו לאברהם אבינו שנתנה לו מילה שנאמר בעצם היום הזה נמול אברהם כו' (בראשית י"ז). ימול

בן מ"ח שנה בשעה שהכיר את בוראו אלא שלא ינעול דלת בפני גרים. ימול בן ע"ה שנה בשעה שדבר עמו בין הבתרים אלא כדי שיצא יצחק מטפה קדושה. ימול בן פ"ו בשעה שנולד ישמעאל אמר ריש לקיש קנמון אני מעמיד בעולם מה קנמון זה כל זמן שאת מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות כך דמי מילה משבטל יצרו משביטל תאותו. הנה שהורו שכשם שלא צוה לו לימול תחלה כדי שלא ינעול דלת בפני הגרים שכשרואין שצריכים לימול ימנעו מהתגייר, כן אחרי כן במראה בין הבתרים אע"פ שהיה לו להוליד נמנע מצותו עליה כדי שיצא יצחק מטפה קדושה הנזרעת תכף למצותה בענין שתהיה הכרה גדולה בינו לבין ישמעאל הנולד ראשונה. ולזה ויבא אל הגר ותהר ותלד הבן אשר הועד מפי המלאך הדובר עליו והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו ועל פני כל אחיו ישכון. והמה אלה תכלית שלמותיו כלן. ואז"ל (ב"ר פרשה מ"ה) כתיב הכא ישכון ולהלן נפל (שם כ"ה) בעולם הזה ישכון ובעולם הבא יפול לא כן נאמר בבשירת יצחק אך והקימותי את בריתי ביני ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (שם י"ז) וכאלה רבות והוא מבואר: ותרא כי הרתה ותקל גברתה כו'. אל דעות ה' ולו נתכנו עלילות להביא אותה אל מצרף ההכרה כמו שנהג עמו הכל כמו שביארנו: וימצאה מלאך ה' על עין המים במדבר על העין בדרך שור ויאמר הגר שפחת שרי כו'. אמר שמצאה במקום נאות אם מצד היותה על עין המים במדבר ואם מצד היותה למראית העין בדרך שור כי קרוב הוא והרי היא בטוחה שלא תסתכן ועם כל זה שאל ממנה אי מזה באת ואנה תלכי כלומר תני לבך בתנועתך אל מה שממנו התנועה ואל מה שאליו אם את נוסעת מהטוב אל הרע או בהפך. והיא השיבה מפני שרי גברתי אנכי בורחת כלומר יודעת אני ומכירה בשבוש תנועתי זאת שהיא מהטוב אל הרע אבל מה אעשה ואנכי בורחת והבורח לא ישקיף אל מה שאליו התנוע' כי אם אל מה שממנו. ויאמר לה מלאך יי' שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה יעץ לה שתעשה מה שממנו ולא מה שאליו אך כשתקבל עליה הענוי אשר תברח ממנו כי הוא מה שראוי לה ולכל כיוצא בה כי לא ימשך מזה רק טוב: ויאמר לה מלאך יי' הרבה ארבה כו' ויאמר לה מלאך יי' הנך הרה כו': (ט) להודיע שלא הי' חסרון הזרע הזה לרוע תכונת השפחה ופחיתיתה ספר הכתוב כל הענינים האלה אשר היו בין המלאך ובינה ושכבר הגיע משלמותה וזכות רעיוניה אשר הורגלה בהם בבית אדוניה להיות לה דבר המלאך למנוח' והשיבה אל בית גבירת' ולדבר על לבה דברים טובים דברי נחומים עד ד' פעמים והפלא שכבר היו כמספר הדבורים אשר נמצאו בכתובים שבאו לאברהם אבינו עד ביום ההוא. וכמעט שהיו המאמרים בענין אחד ודברים אחדים כל אחד לפי

הבדל מדרגתו וזה כי שני המאמרים אשר שאל אותה אי מזה באת ושצוה אליה שובי אל גברתך והתעני כו', הוא שוה אל המאמר הראשון שנאמר לאברהם לך לך מארצך וממולדתך כו'. אל הארץ אשר אראך כו'. כי זה וזה הוא ההתישר אל המקום הכשר והראוי לקבל בו את הטוב מאת האלהים. והמאמר אשר אמר הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרוב הוא כעין שני המאמרים שנאמרו לאברהם ע"ה אחד קודם הפרד לוט מעמו שנאמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת. ואחד אחר הפרדו שנאמר שא נא עיניך כו' כי את כל הארץ כו' ושמתי את זרעך כו'. והמאמר האחרון שאמר לה הנך הרה ויולדת בן וקראת כו' והוא יהי' פרא אדם כו' הוא ממש כמרא' אשר הראה אליו במחזה כי שם בשרו בזרע ובמה שיהא בסופו כמו שנמשך הדבור עד ויאמר לאברהם ידוע תדע כי גר יהי' זרעך כו'. הרי מבואר שאע"פ שהמדרגות אינם ממין א' מההשג' מ"מ הם דומות בעניניהם והיא גם היא באת אל אלו ההשגות ממדרגה אל מדרגה כמשפט באלו העניינים האלהיים. כי המאמר הראשון הוא הערת שאלה לאב. והשני כבר הי' לה עצה טובה לשוב. והשלישי הודעת את העתיד דרך כלל. והד' ההודע' הפרטית המיוחדת. ולחלוק אלו המדרגות הי' לכל אחד אמירה ולכל אמירה מלאך. ולפי שהרגיש' בעצמה זה הענין הנפלא נתעורר רוח בינתה לקרוא שם יי' הדובר אליה אתה אל ראי כי גזרה בדעת' שההערות והשגות האלו על זה האופן אי אפשר שתהיינה אלא מפאת האלהים המשפיע באדוניה ובכל ביתו והוא מה שנתבאר ממנה במ"ש הכ' כי אמרה הגם הלום ראיתי אחרי ראי. (ט) ירצה ראתה כי יי' הוא הדובר אליה ומאתו יצא הדבר כי אמרה הגם הלום ראיתי ההשגות האחרונות אחרי רואי הראשונות הראויות להקדים. והנה כוונה יפה והאמת מסכים מכל צד אל כל מה שאמרנו בדרושים הקדומים והנה מעלת השפח' תעיד במעלת גברתה כי הכל הוא בעבורה להיישירה לתועלת' כמו שאמרנו. ועל זה הענין יש לרז"ל מאמר נכבד מאד אמר רב שמואל בר נחמן משל למטרונה שאמר לה המלך עברי לפני עברה לפניו והיתה מסתמכת על שפחת' וצמצמה פניה וראתה שפחת' המלך והיא לא ראתה (ב"ר פ' מ"ה). הנה שהפליג להורות ההבדל הנמרץ שבין השפח' הזאת אל גברתה ושהיא העקר בהעבר' ואשר הצניעות המחוייב אליה מאדנות' גרמה לצמצם עצמה ושהשפחה גם היא הכירה בסבת השגתה באומר' הגם הלום ראיתי אחרי רואי וכן הגבירה סבה ראשונה בראיות' עם שהיא עדיין לא ראתה והוא נכון מאד. ואחרי שנתבאר כל זה השיעור מהאותות זאת השפח' וטוב תכונתה והשכלתה יתבאר שפסול הזרע ההוא יהי' מצד הולידו אותו בבשר ערלתו. ומעתה יודע לכל כי הזרע אשר

יהי' לו מהגבירה אחרי המולו יתקדש מלידה ומבטן ומהריון ואולם עם כל זה לא הגיע אברהם אבינו עד תכלית שלמותו עד שנבא בשער הסמוך אליו:

שער יח

פרק א

ידבר מתכלית זה המציאות אשר נבוכו בו רבים ותועלת המילה אשר בה נשלמה הבריא' האנושית:

ויהי אברם בן תשעים ותשע שנה:

רבי אלעזר בן עזריה אמר מאוסה ערלה שנתננו בה רשעים שנאמר כי כל הגוים ערלים (ירמי' כ'), ואוסר והיה הפלשתי הערל הזה (שמואל א' י"ז). ואומר פן תעלוזנה בנות הערלים (שם ב' א') ר' ישמעאל אומר גדולה מילה שי"ג בריתות נכרתו עליה. ר' יוסי אומר גדולה מילה שהיא דוחה שבת החמורה. ר' נחמיה אומר גדולה מילה שדוחה את הנגעים. ר' יושע אומר גדולה מילה שלא נתלה לו למשה עליה אפי' שעה אחת. רבי מאיר אומר גדולה מילה שכר המצות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל שנאמר התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני ובניך דבר אחר גדולה מילה שאלמלא היא לא ברא הקב"ה את עולמו שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמי' ל"ג). רבי שמעון אומר גדולה מילה שהיא שקולה כנגד כל המצות שבתורה שנאמר (שמות כ"ד) הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה (נדרים ל"ד).

[67]השלמות הדעת מהפילוסופים שיבקשו תכלית אחרונה לכל זאת המציאות ואין להפלא עליהם כי הוא הנכסף אצל הכל. אמנם בעיני יפלא במה שהשתדל הרב המורה לבטל זאת הבקשה בין לדעת האומרים בקדמות ובין לדעתנו אנחנו המאמינים בחדוש. כי הנה ארסטו וסיעתו כולם האומרים בקדמות הם המשתדלים לבקש סבה תכליתית

[67]תוכן כונתו, אחרי שאמר שהפילוסופים כולם השתדלו בצדק לחקור על תכלית הבריאה כולה, כי אף שבלתי ראוי הוא לחקור על תכלית כל פרט ופרט, לשאול ד"מ מדוע נתנה מראה ותמונה זאת לפרח או צמח זה, ולא אחרת, וכדומה משאלות כאלה, כי דבר זה אף שגם סיבתו נודעת להי"ת הבורא כל, היא נעלמת מכל שכל אנושי, אבל על תכלית הכלל כולו רשאי ומחויב כל משכיל לחקור ; הוסיף לאמור, כי לפי דעת חז"ל נברא הכל בשביל האדם האמיתי המכיר בוראו ועושה רצונו, ואף שהי' ביכולת הי"ת לברוא האדם בלי הקדמת בריאת שאר הברואים על האופן שנבראו, בכל זאת בלתי ספק ראתה חכמתו העליונה היות תיקון האדם יותר נאה ויכלתו להשיג תכליתו, יותר נקלה, אחרי שנבראו שאר הברואים על תכונתם שיש להם עתה מאילו לא נבראו באופן זה, וקצת החכמים מאנו לאמר כן, כי האדם העובד את הי"ת הוא העיקר ובעבורו נברא הכל, רק בעבור חשבם, כי קצת הברואים זולתו כשמים וכל צבאם הם יותר יקרים ונכבדים ממנו, ואיך נחשוב שנבראו לתועלת הנקלה והשפל מהם ? אבל טענה זו כבר דחה הרב בשערים הקודמים.

לכל נמצא טבעי וזה כל פרי פילוסופותם. ואיך יתכן שכלל המציאות לא תהי' לו סבה גדולה ומעולה על כלן תהיה מדרגתה אצל שאר התכליות כמדרגת הכלל אצל החלקים. והנה קיצורם מהשגה או לאותם מהסכימם עליה לא ימנעו מציאותה ההכרחי יהי' טבע ההויה עצמה היותה על המציאות היותר משובח שאפשר או סבה אחרת זולתה. וכ"ש אצלנו המאמינים בחדוש העולם אחר שלא הי' כי זה מה שמחייב שהי' החדוש ההוא בכוונה. ואמנם הכוונה תחייב המצא שם התכלית אשר בעבורו יפעל כמו שהניח הוא שם פ' י"ג ח"ג בתחלת דבריו שחויב ג"כ בתכלית החיוב שתמצא שם סבה נפלא' בגללה עשה בלי ספק ואין לנו לפסוק השאל' במה שנאמר בכל דבר כך רצה האל ית' כי העמיד' בזה תהי' נאותה בכמו זה הגוון בזה הפרח או זאת התמונה בזה הב"ח או זה העלה ארוך וזה עגול וכיוצא אבל בתכלית המציאות כלו לא די בשיהי' ידוע אצלו ית' אלא שיהא ידוע ומפורסם או לפחות נודע אחר ההתבוננות ומהתימ' עוד ממה שערך עצמו לבא בעקיפין על האומרים שתכלית המציאות בכללו הוא מין האדם לבדו לעבוד את הש"י ושכל מה שנעשה אמנם נעשה בגללו כמו שיובן מהרבה מהכתובים ואמר שירא' טעותם במה שישאל להם אם הבורא יכול להמציא זה האדם מבלי אלו ההצעות כלם או א"א שימצא אלא אחריהם ושאחר שהמחוייב שנאמר שהוא יכול להמציאו זולתם הנה תשאר השאל' בתכלית אלו הנמצאות כלם אחר שלא חוייבו למציאות האדם. וגם כי נאמר שחוייבו כלם להמצא בעבור האדם והאדם לעבוד הש"י עדין נשאר לשאול מה בצע כי נעבוד את ה' ולמה נהיה על זה המציאות עד שנשיב בהכרח כך רצה האל ית'. וזה שהראוי להאמין זה בכל הנמצאות שכלן מכוונות לעצמן כמו שעלה ברצונו מבלי שנחשוב שהיו בעבור האדם ורצה להעזר מאומרם אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך (בתפילת נעילה) לומר שאפילו במציאות האדם לא ידעו סבה אלא שכך רצה ואין מי יאמר לו מה תפעל. והנה באמת כל זה הוא תואנה ועלילות דברים להעמיד סברתו ודעתו הגוזרת בפחיתות האדם ושפל מדרגתו אצל הנמצאות כמו שנתפרסם מדבריו ומהנמשכים אחריו בהרבה מקומות. וזה כי אנחנו נאמין כי האל ית' יכול לברוא האדם בלי שמים וכוכבים ובלא אלו הצמחים והב"ח אבל לא תהיה מציאותו כל כך נאה ומשובח כמו שהוא על האופן שנברא והוא ית' ראה להמציאו במציאות היותר שלם ומשובח כמו שברא את האדם בשתי עינים ובשתי אזנים ובשתי זרועות ושתי ידים אצבעותיהם חמש וחמש ואין ספק שיכול לברוא אותו בצדדים רבים מתחלפים אבל בראו על הצד היותר משובח וכן כל הנמצאות כלן. וכבר זכר זה החכם באלהיות והאריך בו לכף היד ממש כמו שכתבנו

בפירוש בינה עולמות ומחריבן בשער הג' ואין ספק שהגרמים השמימיים נבראו לשמש בזה העולם כמו שנראה מהכתובים וכבר באה ההודאה מבעל הדין בחלק גדול מהטענה יוכרח בעדו להודות בכללה כמו שהוכחנו עליו הוכחה גמורה בשער ד' המיוחד אליו ואין טענה זו מספקת לעצמה וכ"ש לתלות בה המניעה מבקש התכלית למה שא"א זולתה. וממה שראוי להפלא עוד הפלא ופלא הוא כי במעט התבוננות נמצא כי לא מראש בסתר נדבר מזה התכלית כי באמת לפי ראות עיני כל בעל דת כל התורה כלה גם הנביאים והכתובים פה אחד דברו בו ולא בזולת ויתבאר זה בשנניח תחלה משל נאות אל הענין:

הנה היה מלך גדול וחכם ומשל ממשל רב ויהי בונה עיר גדולה לשם ותהלה ויבן מגדל בתוכה וארמון על משפטו גדול למראה לכבוד ולתפארת על גפי מרומי קרת ויקח את בנו בכורו ויתן לו אשה בת מלך פנימה ויבאם אל תוך הארמון הלז ויתנהו להם במתנה וייחדו להם לבית מושב ודירה וישבו שם ימים רבים ואחר בא מלך עריץ ולקח מיד הבן ההוא הארמון פעמים והנה המלך הגדול ברוב כחו השיבו לו והעמיד את בנו על כנו עד שחזק יד המלך הערין על הבן והשליכו ממנו וישרוף את הארמון באש ויחר אף המלך הגדול ההוא על הדבר וישבע בחיי ראשו שלא ישב על כסא ממלכתו עד נקמו את נקמתו והשיב את הארמון לבנו כמשפטו הראשון. ועתה ראה אם נשאל על הסבה אשר בעבורה בנה המלך זאת המדינה הגדולה הוא מפורסם לכל שהיה דירת הבן ההוא וישיבתו בארמון המפואר ההוא שבנה. וכן הענין בלי ספק בבריאת העולם כי הנה התורה האלהית בתחלתה העידה בפיה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואחר ספרה מבריאת האדם והמשך דורותיו ועד נח ומנח ועד אברהם והמשך הספור ליצחק וליעקב בנו בכורו ואיך הוא ובניו ירדו מצרים ולא זזה ידו ית' מתוך ידם עד שהוציאם ממצרים והביאם אל הר סיני וזווגם שם כלה נאה וחסודה זאת התורה וייעד להכניסם לארמון ארץ ישראל צבי היא לכל הארצות ולא עזבם עד שהושיבם שם בכח גדול וביד חזקה ויהיו שם בהשקט ובבטחה כמה שנים ואח"כ קם עליהם מלך בבל והוציאם משם והוא החזירם וכמה מלכים נתקוממו להשחיתם ויצילם מידם עד שבא טיטוס באחרונה ולקח הארמון מידם ופזרם וגרשם לארבע רוחות העולם. והנה האל יתברך אחר כלות חמתו בם נשבע שלא יהא השם שלם ולא הכסא שלם (תנחומא כי תצא) עד יקום גוי אויביו ועד תשוב הארץ לחזקת בעליה. וזה ולא אחר הוא ענין כל הנבואות העוברות וההיות והעתידות ולא נמצא בהם עסק אחר מראשן ועד סופן. והנה מכח זה המשל הרשום בכתב אמת שאי אפשר להכחישו נכיר ונדע לא לבד מה

שאמר שהעולם נמצא בעבור מין האדם אבל שהכל נברא ונמצא בעבור זאת האומה שעסקי הנבואות כלם נתייחדו אצלה לבדה או בזולתה בעבורה ועל כן צדק מאמר האומר שנברא בעבור האדם כשנצרף אליו מ"ש ז"ל ישראל קרויין אדם (ב"מ קי"ד:) כי ודאי זה כל האדם הנבחר לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו ושכל מה שנעשה אמנם נעשה בגללו:

[68]האמנה שאם נחזור לשאל ומה תכלית לו יתברך שימציא זה האדם לעבדו ואם יצדק מה יתן לו והלא הוא מספיק בעצמו שאז תהיה התשובה שכן עלה ברצון חכמתו לא מפני צרכו אלא מצד חסידותו וגדולת נדבתו אשר רצה להמציא מצואים שישתלמו בהכרת מציאותו ועוצם פלאיו אשר יודו לשמו ולזכר קדשו אלא שכבר יאמר עליהם קצת צורך על דרך ההעברה בבחינת השלמתם בהן מצד חסידותו וכמו שאמרו ז"ל בפרק קנין תורה (אבות פ"ו משנה ט') ה' קנינים קנה הקב"ה בעולמו. תורה קנין אחד, שמים וארץ, אברהם, וישראל, בית המקדש, והלא כבר נאמר מנאה הארץ קניניך (תהלים ק"ד). ומה נשתנו אלו מאלו ואם תאמר לפי שנזכר בהם לשון קנין הדרא קושיא לכתובים המזכירים ועוד שבשמים וארץ ובאברהם לא הזכירו שם קנין ובישראל זכרו קנין והוצרכו לכתוב אחר. וכבר נבוכו המפרשים בענינם אלא שהכוונה להם ז"ל שאלו הה' קנינים קנאם הקב"ה להשלים בהם מדת חסידות ונדבת חכמתו בעולמו והיו ראיות הכתובים להורית שנברא כל א' מהם כדי להיות לו ולצורך כוונתו זאת. רצוני להיות כלי אומנותו בידו לקיים אמתת מציאותו ולפרסם שמו הגדול כי הוא תכלית חסידותו עמהם וזה נתבאר בתורה שנא' ה' קנני כו' (משלי ח'). כי להיות מציאות' מראש קדם מפעליו יורה שקנאה לעצמו ולשעשועיו כי הוא המורה על אמיתתו וגדולת מעשיו ועוצם מדותיו ושמים וארץ להיותם כסאו והדום רגליו יורו שהם שלו ולצורכו כי הם מורים על גדולת יושב על הכסא דכתיב השמים מספרים כבוד אל כו' (תהילים י"ט:ב'). ואברהם גם הוא

[68]תוכן כונתו, שאף שהי"ת לא הי' צריך לברוא האדם וכל העולם כולו לצורך ותועלת עצמותו, כי הוא שלם לבלי תכלית לא יחסר כל, ולא יצטרך לכל בכל זאת רצה רק מחשדו וטובו שיהיו בעולם השפל הזה נמצאים בעלי שכל יחידי סגולה המכירים כפי יכלתם את בוראם ומקנים בזה לעצמם שלימות נפשית ואמיתית בהכרתם אותו, וכאשר יפרסמו שמו ותאריו הנשגבים בכל העולם לשאר יושבי תבל, ולהשגת תכלית זה הנרצה בעיני הי"ת בחר לו חמשה אמצעים, והם, אברהם אשר הי' הראשון להכיר אמיתתו יתברך, וישראל עם בחירו יוצאי חלצי השלם, שמים וארץ, אשר כל רואה ובוחן אותם בהשקפ' שכלית מכיר ומבין, כי יש אלוה ממציאם ומנהיגם, והם ילמדו האמיתיות הנצחיות ממציאות הי"ת, חסדו וטובו, והשגחתו התמידית לכל באו עולם, התורה המלמדת בדבריה באר היטב את האמיתיות האלה על פי הקבל', ובית המקדש מקום משכן שמו, ואשר שם יעבדו את ה' כל הבאים להשתחוות שמה לו, שם ישפך רוח דעת ויראת ה' עליהם, ונשרשה האמונ' האמיתית, וההשפע' האלהית בקרבם, ועל חמשה אמצעים אלה שבחר הי"ת לו להשיג על ידם תכליתו הנרצ' שהוא פרסום שמו ואמונתו בעולם. אחז"ל בפ"ו ממס' אבות "ה' קנינים קנה הקב"ה במולמו וכו'," כי שם קנין זה הנאמר פה מושאל מקנין האדם, ר"ל עושר ונכסים שיש לו שהם אמצע להשגת תכליתו שהוא להמציא לו כל מחסוריו ולהנעים חיתו עלי ארץ,-

ודאי היה כהן לאל עליון ללמד בהם דעת את העם כמ"ש אצטגנינות גדולה היתה בלבו כו'. מרגלית טובה היתה תלויה בצוארו כו'. (ב"ב ט"ז:) כמו שכתבנו בשער ד'. ומהידוע שזאת היא הוראה למ"ד לאל עליון (בראשית י"ד) בלי ספק. וישראל הם היו מלומדי אביהם זה ראשונה ועל ידם נתפשטה ההכרה בעולם ולזה אמר שקנאם לעצמו אמנם להשלים בם חפצו ורצונו דכתיב לקדושים כו' ואדירי כל חפצי בם (תהילים ט"ז:ג'). ובית המקדש אשר נקרא שמו עליו הנה הכתוב הראשון אמר שהיה מכון שבתו ולצרכו כמו שאמרנו. והשני שהי' קנינו כמ"ש הר זה קנתה ימינו (שם ע"ח). ועל דרך האמת ככל להשלים ולהטיב את עולמו לא לצורך עצמו. והנה מאמר אתה הבדלת אנוש מראש כו' קיים כל זה אשר חשב הרב להעזר ממנו והנה הוא יורה בחצים נגדו שהרי אמרו כי מראש הבריאה כלה הבדיל את האדם וכוונו לתכלית האציאות בכללו. והכירו לעמוד לשרתו ולברך בשמו. אלא שאם ישאל שואל ומה תועלת יגיע לו ית' בפעולתו זאת אחר שאם יצדק לא יתן מאומה. נשיב כי אין לו תועלת אחר רק שפעל כרצונו הנדיבה מה שאפשר לעשו' שאין מי יאמר לו מה תפעל מבלי שיגיעהו תועלת מזה כענין האנשים שאם לא יפעלו לסבב הטוב או הנאה או המועיל לעצמם יחזיקום לסכלים אבל פעולותיו ית' הם בהפך שא"א שתהיינה רק לצורך הזולת והשלמתו לא לצורך עצמו כלל וכל זה הוא מבואר.

והנה אחר שנתישב זה ונתברר מפאת כל הכתובים בכללם שהאומה הזאת היא תרומה לעולם כלו כאשר נתפרסמו על ידיה עקרי האמונה השלמה שהם אמתת מציאותו ועוצם השגחתו ותוקף יכלתו ואברהם היה יהי' עקר האבות אשר מצא ה' אותו כלבבו ליסד אותו עולם אמונתו כאשר הוא יסד האבן הראשה מהם ופרסמה בעולם ולא קדמהו אדם בה ולא בזולתה. כי הנה נח בדורו עם שנתפרסם בו עוצם יכלתו וגבורתו הנה לא כוונה החכמה האלהית לזכותו. רק לתת פליטה ושארית בארץ אשר א"א זולתי זה וכמו שאמר בפירוש בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אותך ראיתי צדיק לפני כו' (בראשית ו':י"ט) יראה כי הוא לבדו יותר צדיק מכל בני דורו ולזה ראוי להשאר יותר ממנו והוא אומר תמים היה בדורותיו כמו שנתבאר זה בפרשת לך לך שער ט"ז:

[69] כוונתו, כי האמונה האמיתית שנתפרסמ' ע"י האומה הישראלית כוללת ג' עקרים, האמונה במציאות הי"ת, בהשגחתו על בני אדם, ובעוצם יכלתו להרע ולהטיב לרעים ולטובים כפי גמולם ומעשה ידיהם, ושלשה בני אדם יחידי סגולה בחר הי"ת לפרסם שלש עקרים אלה, אאע"ה פרסם האמונה במציאות ה' כי כל מדרך כף רגלו למד אותה לזולתו, ויקרא שם בשם ה', ודוד המלך ע"ה פרסם ע"י שיריו הנעימים והיקרים אשר שר לכבוד הי"ת, האמונה בהשגחתו על בני אדם, וישראל עם קדושו אשר הם כאיש אחד חברים בכל התלאה אשר מצאתם מאז היו לגוי, פרסמו ע"י הנסים והנפלאות שנעשו להצלתם יכולת ותוקף הי"ת כמאה"כ, ולמען ספר שמי בכל הארץ,

ובמדרש (ב"ר פ' כ"ט) [69]אמר רבי סימון ג' מציאות מצא הקב"ה בעולם. אחת ומצאת את לבבו נאמן לפניך (נחמיה ט':ח'). שנית מצאתי דוד עבדי (תהלים פ"ט). ג' כענבים במדבר מצאתי ישראל (הושע ט':י'). מתיבין חבריא ונח מצא חן בעיני ה' (בראשית ו') אמר ליה ר' סימון נח מצא אבל הקב"ה לא מצא. ראה כי ייחד ג' מציאות לג' עקרים אלו כי אברהם מצאו לפרסם אמתת מציאותו ובו הוא עקר נאמנותו כמו שהוכיח ראש הכתוב (נחמי' שם) והוצאתו מאור כשדים. אמנם על אמונת השכר והעונש מצא לדוד כי הוא פרסמו יותר מכל אשר היו לפניו ולאחריו כי לא נמצא מי שדבר בשכר העולם הרוחני כמוהו כמו שנתבאר במזמור מכתם לדוד (תהילים ט"ז:א') שכתבנו בשער שקדם וברבים אשר עמו. ואולם היכולת המוחלט נמצאו אליו ישראל שעל ידם נתפרסמה גבורתו בעולם אם במצרים ואם על הים ואם בכבוש ארץ שלשים ואחד מלכים וזולתם. ולזה אמר כענבים במדבר מצאתי ישראל כלומר שנמצאו לו בהסח הדעת כאלו היה נואש מהם שיזכו לכל הגדולות האלה כענין וימצא דואים (בראשית ל':י"ד). אמנם מציאות דוד נאמרה בו כענין המציאה שבאה אחר הבקשה כי בקש ומצא שנא' בקש ה' לו איש כלבבו (שמואל א י"ג:י"ד). אמנם מציאת אברהם היתה כמציאה הבאה אחר הצירוף כמאמר צרפתני בל תמצא (תהילים י"ז:ג'). והרי ג' מיני מציאות לג' ענינים מחחלפים. מתיבין חבריא ונח מצא חן כו'. והכוונה שגם על ידי נח נתפרסם יכלתו ית' בגבורות הגרמים והצלתם מהם והרי קדם זה הענין לו ולמה ייחסו לישראל. והשיב שאעפ"כ הנה לא כוון הש"י בהצלתו להראות את כחו רק לתת לעולם שארית אלא שמצא חן שיהי' הוא מזולתו אבל הקב"ה לא מצאו לזה להודיע גבורתו כמו שנא' בישראל ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אותותי ואת מופתי כו' (שמות ז':ג').

המורה כי רק להשגת תכלית זה נעשו האותות והמופתים למו, ואף כי שגם הצלת נח ובניו מפני מי היובול היתה נס ופלא גדול, בכל זאת לא נמצא בכתוב שהיתה תכלית הבאת המבול לפרסם האמונה הזאת בעולם. כי אם למען העניש הרשעים בהאבידם מן העולם, ואף שבאמת נראתה בזאת, וע"י הצלת נח ובניו תוקף ועוצם יכולת הי"ת להרע ולהטיב, היה כל זה רק מסובב מוכרח, ונמשך מעצמו לא התכלית בעצמו, אחרי שכל בני אדם בעלי השכלה נסחו אז מן הארץ, ונח ובניו אשר נשארו לבדם היו גם בלא זה מאמינים בהי"ת ועוצם יכלתו, וע"ז רומזים ג"כ דברי חז"ל ג' מציאות מצא הקב"ה, אברהם, דוד, וישראל, ור"ל להיות שלשתם אמצעים קרובים לפרסם שלש עקרים אלה, ועל נח אמר ר' סימון, נח מצא, אבל הי"ת לא מצא, ר"ל הוא מצא חן בעיני הי"ת, והצלתו היתה רק פעולה צדדית, לא התכלית בהבאת המבול, והוסיף הרב עוד לבאר כי ג' מציאות אלה היו על ג' דרכים ואופנים שונים, כי יש מציאה שהיא ע"פ מקרה ובלי הכנה או שום בקשה, וכן נמצאו ישראל במדבר לפני מתן תורה בלי הכנה עוד להשגת שלימותם שהשיגו רק אח"כ בהגלות כבוד ה' על הר סיני לתת להם חקים ומשפטים צדיקים, כמאה"כ כענבים במדבר מצאתי ישראל, ויש מציאה שתמצא רק אחרי ההשתדלות והבקשה למצוא ולבור את הנרצה והמבוקש בין נושאים וגופים שונים, וכן נאמר בדוד, מצאתי דוד עבדי אחרי שבקשו הי"ת עד"מ ובחרו מכל זולתו כמאה"כ בקש איש כלבבו, ושם מציאה יאמר גם כן לפעמים רק על התגלות מהות ואיכות דבר מה שהי' נסתר מתחילה ובלתי נודע כלל כאברהם שנתגלה רק אחרי הנסיון תום לבבו ועוצם אמונתו בה' מה שהיה בתחילה נסתר ונעלם מבני אדם, וע"כ נאמר בו, ומצאת את לבבו נאמן לפניך, ולפ"ז יתכן גם בבחינה זאת לאמר ג' מציאות וכו'.-

כי אני הכבדתי כו' למען שתי אותותי אלה בקרבו כו' ולמען תספר כו' (שם י'). ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי כו' (שם ט'). וחזקתי את לב מצרים כו'. ואכבדה בפרעה כר (שם י"ד). יורה בכלם שכבר היה אפשר להצילם בזולת זה ולא רצה כי אם להתכבד בהם ולהראות גבורתו בעולם הוא שנתבאר שאברהם אבינו הוא האדם הראשון שהקדים פני בוראו במעשה שלם וחשוב שראוי לישא פניו בו. ולזה חוייב שיהיה הוא אצל זאת האומה המיוחדת לו לפחות כנח בדורו אצל שאר העולם וזה כי כמו שהעמיד לנח ברית הקשת לקיומו ולקיום הנמצאים בכלל כן יעמיד ברית חדשה אל זה האיתן הנבחר לקיים בכל תוקף אותו השלמות המיוחד לו ולאומתו מיתר העמים והוא אשר יעמידם בטבעו באותו מצב מהשלמות כמו שהיה ברית הקשת על האופן ההוא כמו שביארנו שער י"ד. ואולם איך יהיה זה ביארו אותו חז"ל במאמרים מיוחדים לזה אשר אזכרם אחרי הודיע מה שראוי שיובן תחלה. [70]וזה כי הוא מהידוע כי שלמות האדם ימצא בג' ענינים הכרחיים. הראשון הוא התחלת כל שלמות והוא הנטיה והרצון לשמוע דברי דעת ומוסר מהמלמדים אותו כי דברי חכם הם בתחלת ספר המדות אמר אשר מעצמו לא ידע ולא ישמע לקול מורים זה האיש אשר לא יועיל. והשני שיהיה לו השכל הראשון שקראוהו החכמים הכח הדברי אשר בעבורו יתואר לחי מדבר רצוני השכל המעשי כי קחת עצה ודבר דבר א' הוא כמ"ש החכם בתחלת המאמר הז' לספר הנזכר וכבר זכרנוהו בתחלת שער י"א. והשלישי בשלמות השכל המוחלט והוא העיוני כי שלמותו הוא האחרון. ולא ישתלם האדם רק בהיות שלשתן נאגדין אגודה

[70]וזה כי הוא מהידוע וכו', ר"ל כי ג' כשרונות נתן הי"ת לאדם למען יקנה לו שלימותו על ידם, הא' כשרון השמיע', ר"ל הלימוד והקבל' מזולתו לדעת הנסיונות שנסו מי שקדמוהו, המחשבות והמושכלות שחשבו והשכילו הם בשכלם, למען יוכל לעשותן ליסודות בחינת שכלו ומחשבותיו, והב' כשרון שכלו לחשוב מחשבות חדשות ולהמציא מושכלים חדשים בנוים על הקדמות נשמעות ומקובלות מזולתו, וכל עוד אשר תהי' פעולת הכשרון הזה רק בדברים גופנים יקרא שכל המעשיי, או כח הדברייי, כי רק בעבור כשרון האדם לחשוב מחשבות יש לו גם כשרון הדבור, כמ"ש למעל' סוף שער י'. והג', הוא כשרון האדם לחשוב גם מחשבות חדשות בדברים רוחניים ואלהיים, וכשרון זה נקרא שכל עיוני, והנה לכל כשרון מג' כשרונות אלה מיוחד אבר אחד ידוע באדם, האוזן לשמוע, והלב לחשוב מחשבות עיוניות, ואם יהי' האדם שלם כראוי צריך להשתלם בג' אלה הכשרונות יחד, כי התיקון הפרטי רק באחד מהם מלבד שלא יסבב שלימותם הכללית לא יועיל גם כראוי לאותו הכשרון בעצמו, בעבור היותם מחוברים ומקבילים יחד כאיש אל אחיו, ורק בתיקון שלשתם כאחד יוכל כל אחד לפעול פעולתו המיוחדת לו בשלימות, והנה ידוע כי עורקי ועצבי כל האיברים, מתאחדים יחד בעורקי ועצבי אבר ההולדה אשר ע"כ יהי' המסורס חלוש גם בכל שאר איבריו, ע"כ ברצות הי"ת לשום אות התיקון המוסרי והשלימות בעם אשר בחר לו לנחל' ולהגול' מכל העמים צוה למול בשר ערלתם, כי התיקון הנעש' בו יחשב כאילו נעשה בכל שאר האיברים, מה שלא הי' כן, אלו נעשה תיקון כזה באחד משאר האיברים וע"ז רומז מאמר המדרש מהיכן ימול, אם מהאוזן אינו יכול לשמוע (ר"ל אעפ"כ לא הי' יכול לשמוע בשלימות כראוי, ולא הועיל התיקון הפרטי הזה לו כראוי) אם מהפה אינו יכול לדבד, אם מהלב אינו יכול לחשוב, מהיכן ימול, וישמע וידבר ויחשוב (ר"ל איך הי' האפשרות לעשות תיקון כללי לכל שלש כשרונות האדם האלה, ולאיבריהם הפרטים המיוחדים להם) הוי אומר זו ערלת הגוף.-

אחת כמ"ש החכם והחוט המשלש לא במהרה ינתק (קהלת ד׳:י״ב) וקרוב לזה נתבאר ממנו בשער ההוא. ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו ומדרכו לפרוע פרעות בכל אחת מאלה כמו שנודע מטבעו ומדברי הנביאים המתלוננים מהעם על כל אחת מהנה זיל קרי, היה מהחסד האלהי לתקן בהתחלתו מה שעוותו זה הטבע לתת כח ממשלה בידו להכריע קמיו תחתיו לאזרו חיל במלחמת שלמותו בתת לו זאת אות הברית אשר יהיה לו תקון לשלשתן יחד כי זהו הפועל השלם אשר במעשה אחד ימשכו תועלות רבות אשר התיקון בכל אחד וא' יהיה קשה המציאה ואחר המאמרים אשר יאמר זהו מה שנמצא במדרש (ויקרא רבה פרשת כ"ה) נגדא אומר כתיב ובן שמונת ימים ימול מהיכן ימול אם מהאזן אינו יכול לשמוע אם מהפה אינו יכול לדבר אם מהלב אינו יכול לחשוב מהיכן ימול וישמע וידבר ויחשוב הוי אומר זו ערלת הגוף. רבי תנחומא אומר מסתברא דנגדא שנאמר וערל זכר. וכי יש ערל נקבה אלא ממקום שהוא נכר אם הוא זכר או נקבה. ומהנגלה ששאלות אלה אין להם שום טעם קצתן בלתי אמתיות וקצתן הם נמנעות. ואם הוא אפשר ליעשות יעשו שלשתן ולא תקשי ליה מידי. אלא שזה החכם אזן וחקר ולמד דעת לאמר לאלדים מה נורא מעשהו בהיות המעשה הזה כולל כל שלמיות האדם ההכרחי לפי שאם נניח שיושם התקון הזה בשום א' מכחות האדם העקריים כמו השמיעה והדבור והמחשבה השכלית שזכרנו כי זה כל האדם הנה יהיה התקון מעט מזער מצד היותו בלתי כולל ולא עוד אלא שאפילו לאותו חלק עצמו לא יועיל כי כשיתוקן כח השמיעה לבדו מה ישמע אשר לא ידבר ולא יבין כראוי והיה אם יתוקן הדבור מה ידבר מי שלא שומע ולא מבין וגם בתיקון המחשבה מה יחשוב הבלתי שומע ובלתי מדבר. וזה מהפלגת המליצה לומר שאם החלק המתוקן עצמו לא קבל מזה תועלת איך יעבור התועלת לזולתו. וזהו המום שהזכירו שם במדרש שיפסול כהונתו של אברהם אבינו אם ימול מהאזן או מהפה או הלב כי המילה כנוי אל התקון בכל אלו החלקים ואם כן מהיכן יתוקן שיהא התקון כולל לכל חלקיו ימול מהגוף שהוא נושא כל הכחות כלם ובתקונו יתוקנו השמיעה והמחשבה והדבור וכל הפעילות המסתעפים מהם. והיות הברית הזה זה ענינו הוא מבואר ממקומו המיוחד אשר הוא גוף האילן ועקרו מצד היותו אבר עקרי הנקרא ראש הגויה עומד במקום חזקו ותקפו של אדם ואליו שפכו כל עורקי הגוף כמו שראוי שיהיה למלאכת ההולדה כי הטפה הזרעית נקבצת ממיטב הגוף כל נתח טוב ירך וכתף וע"ד שאז"ל שעפרו של אדם הראשון היה מכונס מכל העולם (סנהדרין ל"ח.). ומזה יתחייב שהנוגע בו כנוגע בכל חלקי האדם וכחותיו והמחסר את כחו התיש כח כלם. הלא נראה שהמסורס או המחותך פניו משתנות ושערו

נופלת וקולו גם כל פעולותיו מתדלדלות וכל תאותיו מתמעטות מה שלא יהיה כן אם יחתך שוקו ידו או זרועו והוא מבואר. ולזה מה שאמר ר' תנחומא מסתברא נאמר וערל זכר כי הראוי שימול ממקום שיספיק להעמידו על הבדל הראוי והנאות אשר בין הזכר לנקבה כי בזה ודאי יש כח באדם לעמוד על כח אנושתו לבלתי היות לו דרך נשים להתפתות אל הכח החמרי כי על זה אמרו אוי לו מי שבניו נקבות (ב"ב ט"ז:) והוא אומרו ממקום שהוא נכר אם זכר אם נקבה. ודוגמת זה הענין בעצמו אמר בגמרא שבת (ק"ח.). ומנין למילה שהיא מאותו מקום נאמר כאן ערלתו ונאמר להלן ערלתו את פריו (ויקרא י"ט:כ"ג). מה להלן מקום שעושה פרי אף כאן מקום שעושה פרי. ואימא מלבו דכתיב ומלתם את ערלת לבבכם (דברים ו') ואימה מאזנו דכתיב הנה ערלה ?? ולא יוכלו להקשיב (ירמיהו ו':י'). דנין ערלה תמה מערלה תמה ואין דנין ערלה תמה מערלה שאינה תמה ?? יראה באמת שכוונו בזה אל מה שאמרנו במאמר הראשון ללמד ולהודיע כי באה המילה בזה המקום ?מה שהוא האבר העושה פרי במה שיגיע תועלת לכל חלקי הגוף ועושה פרי גם לזולתו שיהיה ? האילן הזה שרש למטה ועושה פרי למעלה בכל חלקי פעולותיו. ולזה אמר ואימא מלבו ואזנו שהם אברים חלקים ויהיה למוד הגזירה שוה משום ערלה לבד ולאו דוקא מערלתו את פריו והיתה התשובה דמן ערלה תמה כו', כי הכתוב הקפיד למלת ערלתו ממש ולא ילפינן אלא מערלתו את פריו שהיא מילה תמה ושלמה בעינה לפי שיובן ממנה ענין מעשה הפרי אשר יתפשט תועלתו אל הלב ואל האזן שהם אברים ראשיים בפעולותיהם הנכבדות שיש להם מבוא גדול בשלמותו מה שלא יהיה כן בתקון כל אחד מהם כמו שאמרנו. ומזה הטעם עצמו היה תועלת גדול שתקדם המצוה הזאת ותנתן לאברהם אבינו קודם שיהיה לו הבן הטהור אשר בו יקרא לו זרע שהוא השרש והעקר לכל האומה הקדושה כמו שנאמר הביטו אל צור חצבתם כו' (ישעיהו נ"א:א'). כדי שיתפשט התקון והשלמות בטבע בכללה:

ובמדרש עוד, אברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח אדם מהול מישראל לירד לתוכה (ב"ר פ' מ"ח). וזה כי בתקון הראשון של מילה ובתקון אחרון של תורה יהיו נצולין מדינו של גיהנם בלי ספק כמו שחוייבה הירידה לשם לכל הגויים אשר לא טהרו לא בשמיעה ולא בדבור ולא בהשכל כי לגלות חרפתם בזה א"ר אלעזר בן עזריה באותו מאמר שזכרנו בתחלה (נדרים ל"א:) מאוסה הערלה שנתגנו בה רשעים שנאמר כי כל הגוים ערלים והוא פחיתות הכח הדברי הנמצא בכללו ואומר והיה הפלשתי הערל הזה כו', והוא פחיתות הכח השכלי כי אם שלא היה חסר בדבור היה חסר מהשכיל והבנה אל האל ית' כי על כן בא לחרף מערכותיו ואומר פן תעלוזנה בנות הערלים והוא פחיתות הסירוב

והמיאון לשמוע לקול מורי מוסר ודעת. כי הוא המיוחד לבנות עכו"ם לפי האמת. ומזה הטעם היתה הערלה מום גדול בגוף האדם אשר בעודה בו אי אפשר להגיע אל שלימותיו המיוחדות שלא תשרה עליו שכינה בשלמות כמו שאמרנו כי כמו שהמרגלית תפעל כל פעולותיה כשישמר בה התנאים הראוים למקום מושבה אשר לכסף לכסף ואשר לזהב לזהב כן הנפש הזכה תמנע מפעולותיה והיא לא תצלח רק בהיות מושבה אל מבחר הגופים הנעשים בחכמה בתבונה ובדעת כי על כן אמרו שנמלך הקב"ה בפמליא שלו על כל אבר ואבר (ב"ר פ' ייב) שנאמר הוא עשך ויכוננך (דברים ל"ב:ו'). ומאמר שאם יסתם אחד מהם. או אם יפתח אחד מהם אי אפשר להתקיים (ברכות ס':) יוכיח על זה שזהו תואר המלאכה הדקה הנעשית מעוצם החכמה שעמידתה תלויה בכל חלקיה וכמו שאמר ראשונה (שם) אשר יצר את האדם בחכמה שאם יחסר ואם יגרע כמלוא נימא יחסר מכוונתה ויתבטל התכלית. ומטעם זה נפסל הבעל מום מכהן ליי' כי המום ההוא אשר בגופו יפגום הנפש ואין ראוי להיות אמצעי להשפיע הטוב העניון על האומה הנבחרת אמנם מקדש הקדשים ומן הקדשים יאכל כי לא נדחה לסבת עון אשר חטא ולא היתה בו התחלת פחיתותו כמו שיבא במקומו. והנה באמת הערלה הבשריית היא חרפה וגנאי ומום באדם ופוסלת בכהונה כאחד האברים השרועים והרי היא בכל אדם כזולתה מהמותרות המוטלות עליו לתקן עצמו מהם כמעי הטבור וגדול השער והצפרנים שיש בהם מהזוהמא והלכלוך מה שנודע וזה הדבר ביארו על השלמות רבי עקיבא האלהי (תנחומא פ' תזריע). שאל טורנוסרופוס את ר' עקיבא איזה מעשים נאים של בשר ודם או של הקב"ה אמר לו של בשר ודם אמר לו השמים והארץ אתה יכול לעשות אמר לו ר' עקיבא לא תאמר בדבר שהוא למעלה ואין הבריות שולטות עליו אלא בדברים שהם מצויין בבני אדם. אמר לו למה אתם מוהלים אמר לו אני הייתי יודע כי על דבר זה אתה שואלני ולכך הקדמתי לך שמעשה בשר ודם נאים הביא לו גלוסקאות ושבולים אמר לו אלה מעשה הקב"ה ואלה מעשה בשר ודם מי מאלו יותר נאים. אמר ליה הואיל והוא חפץ במילה למה לא נולד הוולד כשהוא מהול ממעי אמו אמר ליה ר' עקיבא למה שוררו יוצא לו תחתיו ואמו חותכתו ועוד שלא נתן הקב"ה המצות לישראל אלא לצרפן בהם שנאמר כל אמרת אלוה צרופה כו' (משלי ל':ה'). ראה כי תשובתו הראשונה היא עצמה מה שאמרנו מהיות הערלה עצמה כטבור או איזה דבר שרוע הנולד ממותרי החמר שהוא גנאי באדם והוטל עליו לסלקו להסיר חרפתו ממנו וכמו שאמרו השלמים עליה כי חרפה היא לנו (בראשית ל"ד:י"ד). ובזה נדחה לגמרי מה שכתב הרב המורה פרק מ"ט חלק ג' זה לשונו. וכבר תשבו שזאת המילה היא

השלמת חסרון היצירה ומצא כל חולק מקום לחלוק ולומר איך יהיו הדברים הטבעיים חסרים על שיצטרכו להשלמה מחון עם מה שיתבאר מתועלת העור ההוא לאבר ההוא ולא נתנה מצוה זו להשלים חסרון היצירה רק להשלים חסרון המדות ע"כ. הנה באמת במ"ש שיש בה תועלת המדות הישרות הוא מבואר מכל מה שאמרנו כי בהסיר חרפת הערלה מעליו יתוקנו המדות כלם והוא מה שרצהו ר' עקיבא בתשובה שנית שאמר ועוד לא נתן הקב"ה כו' ירצה להיותה מום חוייבה הסרתה עכ"פ ובמה שאמרת שישלימהו הטבע תדע כי מדרך הטבע הוא בכך ועוד שאם נולד מהול לא ימשך החועלת המגיע בהסרת' אחר שנולד בהחליש האבר ההוא ולזה חויב שיהי' מעשהו בידי אדם כשאר המצות אשר נתנו לצרף בהם הבריות. אמנם במ"ש שלא נתנה מילה להשלים היצירי' אנחנו נשמע לדברי רבי עקיבא דאמר מלתא בטעמא ולדברי ר' אליעזר בן עזריה שאמר מאוסה ערלה שלא אמר שהיא רעה לבד אלא שהיא מאוסה עד שתלוי גנאי הרשעים בה כהתלות נתלות ביתר המומים עד שיהי' שוה אימר הפלשתי הערל הזה לאומר הפלשתי המאוס וכדומה. והנה אל הקישוט והנוי המגיע בהסרתה א"ר מאיר גדולה מילה שכל המצות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם כי אם עליה שנאמר התהלך לפני והיה תמים (נדרים ל"א:) והוא מבואר כי התמים הפך הבעל מום כי בהיותו בעל מום לא היה כח בנפש לפעול פעולותיה בשלמות מצד פיסול מקום מושבה כמו שהיכחנו אמנם מכאן ואילך יזדכך הכח הנפשיי לעלות אל מעלת הנבוא' הגמור' כמו שיבא:

ובמדרש (ב"ר פרשה מ"ו) רבי לוי אומר משל למטרונה שאמר לה המלך עברי לפני עברה ונתכרכמו פניה אמרה תאמר שנמצא בי פסולת אמר לה המלך אין בך פסולת אלא צפורן אצבעיך קטנה, גדולה קימעא תעביר אותו ותבטל המום ממך כך אמר הקב"ה לאברהם אין בך וכו' התהלך לפני והיה תמים. ביארו שכוונתו רצויה בכל מעשיו וששאור שבעיסה מעכב קימעא ובהסירו יושלם תקונו. והנה רבי אלעזר בן עזריה ורבי מאיר אמרו דבר אחד אלא שרבי אלעזר דבר בגנות מציאותה ורבי מאיר ביופי והקישוט המגיע בהעדרה והנה זהו התועלת הנפלא המגיע מאות הברית הזה מצד חומרו:

אמנם יש ויש תועלות אחרות גדולים מצדדים אחרים אשר מצד מציאותה ואם מצד מהותה ואם מצד זמנה ואם מצד עשייתה ומקומה יהיו כלם שבעה יעלו בין כלם למספר הז'. והראשון הנה בא. אמנם התועלת השני אשר מצד מציאותה באשר בו כל בני ברית אשר יהיה להם בו אות ורושם נפלא בכללם להתקשר כלם בקשר אהבה נוספת על כל זולתם בו יעזרו זה מזה לכל צרכי חייהם אשר זהו הטוב וההכרחי לאדם בכל כחותיהם כמו שנתבאר במאמר הט' מספר המדות, אם לעשירים לשומרם מפחד מקנאים ורגשת

המדנים. ואם לדלים להצילם משוד עניים מאנקת אביונים. ולנערים להוציאם מסכלות הינקות וחטאת הנעורים. ולזקנים לעזרם ולסמכם בחולשת הישישות וצער הזקונים. והנה לפי שרצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל ולהרבות להם תורה ומצות אשר לקיומם צריכין מאד להעזר אלו מאלו נוסף על יתר הענינים היה מהחכמה האלהית לסקרם בסקרא אחת אלהית תהיה סבה עצומה להוסיף האהבה ולתווך השלום ביניהם להיות לב אחד לקרוא כלם בשם אלהיהם אשר הוא בעל בריתם ונושאים חותמו וישמרו ברית שלום זה לזה ולא יבגדו זה בזה כמו שאמר הנביא ע"ה הלא אב אחד לכלנו ומדוע נבגד איש באחיו (מלאכי ב'). והיות הדמיון והיחס מהוה האהבה וכ"ש שומרה כבר דברנו הראוי בשער השמיני בפרק החבור. ומזה הענין כבר דבר הרב המורה בפ' ההוא שזכרנו אלא שהוספנו על דבריו. [71]ועל זה התועלת המיוחד רמז רבי ישמעאל באומרו גדולה מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות שעם שהמספר הזה הנמצא בה הזכרת הברית בפרשת מילה יפליג להורות לכל בעל שכל כי להיותו דבר שכל הבנין תלוי עליו הרבה לחזק יתדותיו בי"ג מסמרים חזקים כבר יורמז בלשון הזה שנמצא בו מתועלת האהבה והשלום בין כורתי ברית זה עלי זבח שיעור שראוי שיאמר עליה שנכרתו עמה י"ג בריתות והוא הפלגת האהבה הנוספת ביניהם יותר מזולתם. אמנם התועלת השלישי והוא מצד מהותה וזה כי העור המותר ההוא מרבה מאד התאוה ?ומעורר בעליו בהפלגה אל פועל הזמה אם מצדו ואם מצד הנקבה וכמו שאז"ל שנבעלת לעכו"ם קשה לפרוש (סוטה ג':). ואחריה ימשוך כל התאות החמריות כלן אמנם כשיוסר זה העור המותר ישאר הכח על שוויו אם מצדו ואם מצד הנקב' ויועיל ולא יזיק והוא מה שרמז אליו ר' יוסי (נדרי' ל"א): באומרו גדולה מילה שהיא דוחה שבת החמורה כי עם היות שהדין הוא כן שלגודל מעלתה מילה בזמנ' דוחה את השבת מ"מ רמז ביופי מליצתו שהמילה דוחה ריבוי הכוסף והערבות לתאוות החמריות ובפרט אל תאות המשגל ובאמרו שבת החמורה ירצה העונג והתאוה הנוספת כי השבת יום העונג הוא ודכוותה אמרו שבת ותשמיש מעין העוה"ב (ברכות נ"ז:) התועלת הד' מצד המהות עצמה וזה כי עם היות שהעור הזה יועיל תועלת מה לשמירת האבר ההוא כמו שזכר הרב מ"מ הוא סבה גדולה לבוא בו אל האיכול וההפסד לסבת החמום המופלג ועפוש הזרע המתקבץ בו עד שכמה

[71]ועל זה התועלת, ר"ל כי אחת מתועליות מצות המילה היא שתתהוה ותתחזק על ידה האהב' בין כל בני ישראל יחד, השוים כולם באות זה, אשר הושם בבשרם להבדילם מכל זולתם כנודע שמוסדות כל האהב' בנויות רק על השווי שבין האוהבים יחד (ולהורות על זה אפשר שכונו גם בני יעקב באמרם אל יושבי שכם "אך בזאת נאות לכם, אם תהיו כמונו להמול לכם כל זכר" ומאמר חז"ל גדול' מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות, מלבד כונתו הפשוטית, שנזכר בפרשת מילה י"ג פעמים שם ברית רומז גם בכונתו הפנימית על גודל האהב' וברית האחוה והרעות אשר יסובבו על ידה בין בני ישראל יחד.-

פעמים הוצרכו לימול הרבה ערלים שלא לשמה ומילה בזמנה בלי ספק מצלת מכל נגע ומחלה. והוא מה שרמזו ר' נחמי' (נדרים שם) באומרו גדולה מילה שדוחה את הנגעים עם היות שהדין כן הוא שהצרעת הפורחת בערלה קוצצה ואינו חושש ללאו האמור בה באומרו השמר בנגע הצרעת (דברים כ"ד) ואז"ל שלא תקוץ בהרתו (שבת קל"ב:) ועכ"פ בכלל דבריו דברינו והרי מצד אחר עצמו היו אלו השני תועלות כי מהצד שסרה תוספת התאוה נדחו ג"כ הנגעים. התועלת החמישי הוא לקוח מצד זמנה והוא מה שאמרנו למעלה שנתנה לאברהם אבינו קודם שיוליד את יצחק כדי שיהא תקונה מושרש ומוטבע בקדימות כל הדורות ההם כדי שיהיו הבאים אחריו כלם אמונים בחיק שלמותו ולזה לא נתנה מצוה זו בכלל כל המצות שנתנו בסיני. וזהו מה שהמריץ דבריו ר' יהושע (נדרים שם) באומרו גדול' מילה שלא נתלה לו למשה רבינו עליה אפי' שעה אחת ועם היות שכבר נודע מה שקרה לו למשה עליה לולי זריזות צפורה אשתו מ"מ יומלץ מכלל דבריו שלא המתין שתנתן על ידו כשאר המצות אלא מיד כאשר הגיע עת הולדת את יצחק מיד נתנה לי בלי שום איחור כי משם התחילה הקדושה: ומהטעם הזה עצמו היותה מצותה בשמיני שהוא היום הראשון להולייתו שבו יצא מכלל ריסוק אברים כדי שיקדימהו זה התקון כל ימי חייו מלבד שיגיעהו אז ממיעוט הצער למיעוט ההרגש כמ"ש הרב ז"ל (מ"נ ח"ג פ' מ"ט). התועלת הששי הוא בבחינת עשייתת וזה כי מבלעדי כל התועלות המיוחדי' שנזכרו יש תועלת גדול מצד היותה נעשית במצות הבורא כאחד מכל המצות אשר הורה בה שלא נעשית לתכלית מהתכליות האנושיות אשר יעשם האדם לרצון שכלו או בחירתו כי אע"פ שנמשכו ממנה כל התועלות הנזכרים לא מפני זה יתעורר האדם כלל לעשותה אם לא מפני היותה מצוה אלהית אשר לזה נאמר בה התהלך לפני והיה תמים כמו שיבא. והוא מה שאמר בו (נדרי' שם) גדולה מילה שאלמלא היא לא ברא הקב"ה את עולמו לומר שהיא בבחינת עשייתה מכלל המצות אשר היו סבה לבריאת שמים וארן דכתיב אם לא בריתי יומם כו'. ואמר אם יקבלו ישראל התורה מוטב ואם לאו כו' (שבת פ"ח.). והוא בכלל מאמר ר' עקיבא לצורף את הבריות: ואולם התועלת הז' יגיע מצד מקומה והוא מה שנתבאר מהמאמרים הראשונים מצד שהתקון הנעשה בשרש הגוף יועיל לתקן כל הכתות הגופיו' כי מן הבאר ההוא ישקו כלם ומשם עדר הכחו' הנפשיו' ונמצא עם זה שהמצוה הזאת סבת קיום כל המצות האלהיות כי היא מכינה אותו להיותו נשמע לכלן וזה עצמו מה שאמר ר' שמעון (נדרים שם) גדולה מילה שהיא שקולה כנגד כל המצות שנא' הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם על כל הדברים האלה. ואע"פ שפשוטו בדם הזבחים הנזרק עליהם שם הכתוב מדבר מכל מקום כיון

שהדבר נכון ואמת דרשו על דם הברית הזה וסמכו אליו, ומכאן ומכל הדומה לו תשובה למי שישיב עלינו ע"פ כוונת אלו החכמים באלו המאמרים שכיון שהוא דבר נכון והגון ראוי הוא שנסמכהו אליהם כל שכן שכבר יאמן שכוונו לזה במליצותיהם הנעימות ולא להרבות דברים אלו על אלו מבלי טעם מחודש. ואני הנה ראיתי כל שבעה התועלות האלו מסודרות אחד לאחד בברכת אשר קדש ידיד מבטן (שבת קל"ז:) אם יגלו לעיניך בהערה זו דרוש וקבל שכר. והנה אחר שבאנו עד הנה בביאור צורך המילה ותועלותיה ולמדנו שמי שאינו נמול עכ"פ צריך תקון והשלמה וכבר התרנו לפי דרכנו ד' שאלות שנופלות עליה האחת מעקר מצותה. והשניה ממקומה. והשלישית מקדימתה מזמן אברהם. והרביעית מהתאחרה עד ימי זקוניו:

ועוד אוסיף לעורר שאר הספקות הנופלות בחלק הספור כמנהגנו ואחר נבא אל ביאורו בעזר העוזר. הארבעה כבר באו: ה לומר לו בן תשעים ותשע שנה ואחר שמצא את לבבו נאמן לפניו וכרות עמו ברית בין הבתרים התהלך לפני והיה תמים. ועם שכבר דברנו בו עוד תתבאר כוונתו: ו אומרו ויפול על פניו ב' פעמים בספור הזה מה שלא נזכר כן בשום מקום. וכבר נדבר בזה אבל ידובר עוד: ז באומרו אני הנה בריתי אתך והיית לאב כו' שהוא לשון מיותר אחר שאמר ואתנה בריתי כו'. ובלתי מובן שלא יתבאר ממנו מה כוונתו שלא דבר אלא בהווה וכ"ש במה שחוזר ומשלש והקימותי את בריתי כו': ח אומרו תחלה והיית לאב המון גוים ואחר אמר והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך כי נפל בו הכפל הוראה: ט אומר ולא יקרא עוד את שמך אברם כו'. למה אמרו שהקורא את אברהם אברם עובר בלאו ועשה ולא כן אמרו ביעקב אלא שלא יעקר ממקומו כדאיתא בברכות (י"ג.). ועוד איך יתכן להיות זה השנוי אם היה לו להקהיל עם ולשנות את שמו או באיזה אופן: י מה שירא' הכפל והמותר המופלג בכתובים הבאים אחריהם אמר קודם שיזכור את הברית ואתה את בריתי תשמור ואחר שאמר זאת בריתי אשר תשמרו כו'. חזר ואמר ונמלתם את בשר ערלתכם כו'. ושוב יאמר המול ימול כו' והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם כו' ועוד וערל זכר אשר לא ימול כו'. אין ספק שהיה יכול לצמצם זה הענין בשלוש הלשון לפי הנרא': יא אומרו כי שרה שמה ומנין היה שרה שמה אם לא שיקראה כן עכשו: יב מאומרו ויפול אברהם על פניו כו'. היפלא מיי' דבר כו' והיותר קשה בזה שלא הקפיד עליו השם ית' כמו שהקפיד על שרה. ולא עוד אלא שאמר וקראת את שמו יצחק כאלו היה הצחוק דבר הגון או שום זכות. ודברי המבדילים (תרגום אונקלוס) בין צחוק אברהם לצחוק שרה אינם נכנסים באזני כי לא נראה ששינה הכתוב בספור דבריהם כלל כי אם בדברי התוכחה לבד: יג אומרו הלבן מאה שנה יולד

והנה בדורות ההם אין פלא כזה והלא עוד מעט בשנים שהוליד מהגר וקרוב לארבעים שנה מלא אשפתו מבני קטורה ולא הוזכר לפלא: יד אומרו לו ישמעאל יחיה לפניך ומי אמר לו שימות: טו מה טעם יאריך הכתוב בזכרון הצלחת ישמעאל וזרעו: טז טעם אומרו ויכל לדבר אתו ויעל אלהים כו':

ויהי אברם בן תשעים שנה עם היות שכבר היה אברהם קרוב למאה מהשנים אשר הלך בהם מהלך השלמות ממדרגה אל מדרגה עד שעוררו במחזה להגיעו אל מה שלא הגיע מתחלה כמו שאמרנו הנה באמת עדין היה חסר העקר (התר ספק ה') והיא מה שלא הורגל לעשות בהשפעת בוראו על שכלו רק הדברים אשר יציירם השכל האנושי: אמנם היוצא מההקש השכלי הנה הוא עדין עליו על מנהג הפילוסופים החושבים שלא יושפע מאתו יתברך דבר כנגד שכלם והיא המחוייב להם אמותו מדעתם הגוזר היות המציאות על דרך החיוב כמו שכתבנו בשער רביעי, וכבר התחיל בספור שקדם להוציאו מאצטגנינות זה כמו שנתבאר שם. ועתה הוסיף שנית ידו במה שיצוה לו על מצות המילה כי הוא דבר אשר לא יגזור עליו ההקש השכלי כלל וכ"ש במה שישלש לו מענין העקידה כי יהיה בבחינת השכל האנושי סכלות גמורה כמו שיבא שם. כי כל זה מה שקיים היות העולם מחודש ברצון מוחלט והיות היכולת בידו ית' להטיב ולהרע לאדם על פי מדותיו כפי מה שיתחייב מהשמע אליו או עבור על רצונו כי הדעת הזה הוא שיתמים את האדם עם אלהיו וזולתו אי אפשר להשתלם והוא מה שאמר לו עכשו אני אל שדי התהלך לפני שהוא שם מורה על המכון כי שדי מצאנוהו שגיא כח על המערכות הטבעיות לחונן ולרחם כאומרו ואל שדי יתן לכם רחמים כו' (בראשית מ"ג:י"ד). אני אל שדי פרה ורבה כו' (שם ל"ה). והיא טעם וארא אל אברהם כו' באל שדי (שמות ו':ג'). כי בשם זה הצילם והיה עמם בכל אשר התהלכו עם שהיו נסיהם נסתרים כמו שכתב הרמב"ן ז"ל שם. וגם ליסר ולהעניש. כי חצי שדי עמדי (איוב ו':ד'). ושדי הרע לי (רות א':כ"א) וזולתם מזה ומזה. והכוונה תדע שאני אל שדי לכן התהלך לפני ותתנהג לפני הישרתי והיה תמים עמי ואל תתחכם יותר להשען על חכמתך ולסמוך על חקירתך כמו שבא טעם זה בשער הקודם. ואתנה בריתי ביני ובינך כו'. (ו) והנה באמת לפי שבאו בכאן פנים חדשות ויתרון מעלה במעלות הנבואה וחסרון ערלתו איננו מניח לו לעמוד בפני שכינה בהשגה זו כמו בראשונות נאמר ויפול אברהם על פניו שתי פעמים בתחלה ובסוף כמו שיראה כי נכנע ונרתע מפני הכבוד הגדול אשר לא היתה כזאת אתמול שלשום. או שנאמר שנפל כן בכל פעם אלא שנאמר כאן לסמוך מה שנזכר אחרי המולו וירא אליו ה' כו' והוא יושב. כמו שבא ויבא:

ובמדרש (ב"ר פ' מ"ז) רבי פנחס בשם רבי לוי אומר שתי פעמים נפל אברהם על פניו וכנגדן נטלה מילה מבניו אחת במצרים ואחת במדבר. במצרים בא משה ומלן. במדבר בא יהושע ומלן. הנה הורו שהנפילה סימן ורמז להעדר המילה. שלא נזכר נפילה אלא כנגד הפעמים שבטלה מישראל ונסתלקה שכינה עד שמלו והוא נכון. ולזה מה שחזר לדבר אתו בשובה ונחת וא"ל אני הנה בריתי אתך כו'. (ז) ירצה אני הנה יש לי ברית אתך ממראת בין הבתרים (ח) ובעבור הברית ההיא תהי' לאב המון גוים בלי ספק כמו שהבטחתיך שם אמנם עכשו בגדולה מזו אני בא אליך ומעלה יתירה ממנה אני מבשרך וזהו לא יקרא עוד את שמך אברם כו'. כי מעתה תהפך לאיש אחר במעלה וכבוד. (ט) ואפשר ששם הש"י בפי הבריות לסימן והנכון כי משם למד מה שנעתק משם אחר המילה ארצה הנגב כמו שיבא שם. ועכ"פ זה השנוי יורה על תוספת הגדול' מבראשונה שנאמר והפרתי אותך במאד מאד ממה שהיה בברית הראשונה ולא תהי' לאב המון לבד אבל נתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו. (ט"ו) ולזה מה שנ' בישמעאל שנים עשר נשיאים יוליד לומר שלא היו בהם נושאים הוד מלכות כמו שהיה בזרע יצחק (ז) והקימותי את בריתי אתך מחדש לא כברית הראשונ' אשר היתה ביני וביניך לבד אבל זאת תהי' ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית. עולם לא לבד לענינים הזמניים כי אם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כי זה יהי' באמת השלמות הנפשיי. אמנם לא יהי' זה חסר מהטובות הזמניות עד שיהי' הגדלת השם בלי מתנה חשובה כמנהג מלכי האדמה שמגדילין שם השרים מבלי שום מתנה אחרת אבל לך יהיה גדולה עם מתנה ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך כו'. ומ"מ שנוי השם הזה הוא צורך המילה אשר יצוהו כי בשתים יתחתן לו היום להיות לפניו גר צדק באמת. והנה המעלות האחרונות פוסלות את הראשונות בלי ספק. כי השם הראשון היה שם ערליותו ואין ראוי לזכרו עתה. (ט) ולזה היה הקורא אותו בו עובר בלאו ועשה (ברכות י"ג.) מה שאינו כן ביעקב שעם ששם ישראל היה עקר לא נעקר הראשון ממקומו כי שניהם כאחד טובים ושוים ביהדות אלא שהשני מורה על השררה הנוספת כמו שיבא במקומו. ואולם אחר שהקדים לו את כל זה בא להודיעו מהות הברית שזכר וכלל בהודעתו כל התועלות ההנה אשר זכרנו. והנה על תועלת הקדימה בה מזמנו שעליה אמרו שלא נתלה לו למשה עליה כו'. אמר ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך כו'. (י) ירצה ואתה בעצמך אע"פ שזקנת ושבת תשמור את הברית הזאת כדי שיהי' התקון מוטבע בזרע הבא אחריך לדורותם. ובאומרו זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם כו' המול לכם כל זכר הודיעו מהות הברית ההיא שהוא להסיר הערלה ההיא אשר בזכרות אשר היותר ידוע מענינה הוא החליש כח התאוה אל

פעולתו המיוחדת ואל שאר העניינים החמריים שהוא דחיית השבת החמורה ברמזינו. ובאומרו ונמלתם את בשר ערלתכם כוון להודיע גנאי הערלה בשהיא מום באדם ודבר חרפה להסירו מפאת גויתו וכמה שכתב מאוסה ערלה כו'. ושאברהם לא נשלם עד שנמול ונקרא תמים כלומר מבלי מום. ובאומרו והיה לאות ביני וביניכם כוון לומר כי במה שיסורו הגנאי הזה מהם ימשך להם תועלת שני שהסרתו ע"פ מצותו יהי' לאות זכות בנו כאחת המצות הנתונות בברית התורה והמצוה. שבבחינה זו אמר שאלמלא היה לא נבראו שמים וארץ. ובאומרו ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כו' כון אל כוללת תועלתה אשר בתקונה יתוקן הדבור והשמיעה והמחשבה ומשם כל הכחות הטבעיות. הנרמזים יפה בכל יליד בית ומקנת כסף מכל בן נכר אשר לא מזרעך הוא והוא מה שנאמר עליה שהיא שקולה כנגד כל המצות. ובאומרו והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם כוון אל תועלת האהבה ותיווך הבראת המוטבע בין כורת הברית הזאת עד שתהיה בין מקיימיה תמיד ברית שלום לעולם כי זה נרמז באומרו שנכרתו עליה י"ג בריתות. ובאומרו וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו כו'. כוון אל התועלת המגיע ממנה בהרחיק הנזק המגיע לבעלי הערלה מערלתם מהאיכול והנגעים עד כי יקרה להם כי אשר לא ימול לשם רפואה ונכרת מעמיו בלא עתו כי על זה אמרנו שנדחה כאומרם שדוחה את הנגעים. ולזה הועד הכנת הגופיי והנפשיי על המילה דתרויהו איתינהו בלי ספק דכתיב ונכרתה הנפש ההיא מעמיה משני העמים אשר בשני העולמות. והנה בזה הושלמו כל החמשה תועלות הנזכרות והלשון מתישב בהם יפה:

אמנם אחרי הודיעו את כל אלה חזר הדבור אליו באותה מדה עצמה ואמר לו כי כל הטוב ההוא הנוסף עליו מעתה יהיה בשיתוף אשתו הצדקת שאף היא עתידה להתחדש כמותו ושלזה לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה כי מיד עולה היא עמך בגדולה כמו שקרה לאחד מהנסיכים להקימותו למלך שקמה אשתו עמו לשתקרא מלכה מה שלא יהיה כן בהשתרר האשה בעד עצמה אם קרה שהיה כן הנה מצינו שאמר הנביא ואקרב אל הנביאה (ישעיהו ח׳:ג׳) ולא נמצא שיקרא בעל חולדה הנביאה ונזכר זולתה נביא:

ובמדרש (ב"ר פרשת מ"ז) לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה. כתיב אשת חיל עטרת בעלה (משלי י"ב). א"ר אחא בעלה מתעטר בה והיא אינה מתעטרת בבעלה. והכוונה כי האיש הוא עצם הזווג ועקרו אמנם האשה כלי צריך לגמר תקונו וכשהיא הגונה חוייב מה שאמר הכתוב כי בגדולת האיש תגדל העטרה מעצמה. מה שלא היתה כן אם היתה היא משתררת לפי שאין האיש נמשך עמה עד שתהיה היא העקר והוא העטרה שיתגדל עמה. והוא עצמו מה שרצינו עם היות כי לכאורה נראה ההפך מדבריהם: וברכתי אותה

וגם נתתי ממנה לך בן והיתה לגוים כו'. הודיעו שאותם ההבטחות המיוחדות אשר הזכיר למעלה מתוספת הזרע בהוד מלכות לא יהיו אלא ממנה: ויפול אברהם על פניו. כבר פירשנו הסבה יפה: ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה כו', אם באנו בעקבות הראשונים להפריש בין צחוק לצחוק אולי אמציא קצת טעם לדבריהם ממה שאמר הלבן ולא אמר הבן מאה שנה יוליד וגם ממה שאמר לו ישמעאל יחיה לפניך ומאן אמר לו שימות אלא שיראה כמודה על רוב הטובה והוא שמחכה ואמר האם כבר היה אפשר להוליד לבן מאה שנה זרע רב ע"י ישמעאל בני לקיים מה שנאמר אב המון גוים נתתיך למה זה מצאתי חן בגדולות ונפלאות מהמנהג הטבעי עד ששרה בת תשעים שנה תלד שמא הוא ידוע לפניו שישמעאל לא יחיה ולא יאריך ימים ולזה הוצרך לבקש ממקום אחר (יז) ולזה אמר לו ישמעאל יחיה לפניך. אבל שרה היא בעצמה פירשה דבריה שהיה הדבר זר ונפלא בעיניה כמו שאמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה כו' (בראשית י"ח): אמנם לדעתי אין לדחוק בכל זה רק שיפורשו הכתובים כפשטן ובדבר הזה נמצא בו ג"כ ע"ה שמץ עון ומיעוט אמונה על דרך שאמר מרע"ה הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם (במדבר י"א) כפי דעת המדרשים (תנחומא פ' ואתחנן) היה לו להוכיחו בפניו אלא שהיום ההוא יום בשורה הוא לא יום תוכחה ופקודת עון כי בו נתנה לו מצוה רבה של מילה לו ולבניו אחריו לדורותם שהיא שקולה כנגד יום מתן תורה. ואמרו חכמינו ז"ל (שבת ק"ל.) מצוה שקבלוה ישראל בשמחה דכתיב שש אנכי על אמרתך (תהלים קי"ט) וכבר אירע כענין הזה ביום מתן תורה עצמו שנאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו (שמות כ"ד). ואז"ל מכלל דהוו בני שליחות יד אלא כדי שלא לערבב שמחתם וסלקה ליום אחר כו' (ויקרא רבה פ' כ'). (י"ב) וכן הדבר בכאן בשוה כי לא רצה הש"י להעציבו ולהחרידו בדברי תוכחות ביום חתונתו ושמרו לו ליום ג' למילתו יום פקודת שרה כי גלוי ידוע לפניו כי כמקרה הזקן גם היא יקרה ודי לו אז געֹרה במבין במה שהוכיחה על ידו כמו שנאמר ויאמר יי' אל אברהם למה זה צחקה כו'. היפלא מיי' כו' (בראשית י"ח). ובלאו הכי למה לא יוכיחה על פניה בינו לבינה והלא געֹרה בפני בעלה בדבר יותר מגונה ממה שאמרו שנזהר בחלוף הדברים מפני דרכי שלום (ב"מ פ"ז.) וזו היא דרך ישרה וסלולה נדחו בה כמה ספקות משתי פרשיות אלו. הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד בשער הבא אחרי זה ב"ה. (י"ג) והנה לפ"ז תהיה הכוונת הלבן מאה שנה יולד ויסבול זה טבע המציאות ואם שרה הבת תשעים שנה תלד שהוא יותר רחוק ונפלא והן הנה דברי עצמה אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדוני זקן (בראשית י"ח). והיתה תשובתו יתב' אבל שרה אשתך יולדת לך בן כי היא ראויה שתשתתף בטובות הגדולות שהבטחתיך והזרע

ההוא ששמתיהו בעל בריתי לדורות עולם היא אמו. וקראת את שמו יצחק. (יב) לזכרון שצחקת עליו להיות דבר נפלא בעיניך וזו היא תחלת תוכחה. ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אותו בשתהיה אב המון גוים ושנים עשר נשיאים יוליד כמו שאמרנו. אמנם את בריתי החדש אקים את יצחק אשר תלד לך שרה כו': (ט"ז) ויכל לדבר אתו כו'. זה יורה הוראה גמורה מה שאמרנו מהיות זאת הנבואה ממדרגה עליונה מהראשונות אשר לא נזכר כן בהם כי זה היה גלוי שכינה כמנהג הנביאים הגמורים וכמו שהיה לו אחרי כן רק שהפעם הזאת נפל על פניו ואחרי כן לא נפל כמו שאמרנו פעמים, וכן נאמר להלן וילך יי' כאשר כלה לדבר (שם) כמו שאמרנו ולזה היה מהירות אברהם אבינו לעשות אותה בעצה היום ההוא כי בהרגישו תוספת המעלה והחסרון אשר הוא עומד עליו אצלה לא איחר הזקן אפילו רגע אחד. ועם זה נתבאר שהספור הזה מכלל סדרי בראשית הוא כי עד הנה לא נשלמה תמונת האדם ולא נגמרה עשייתו לעשותו הגון להוליד זרע כשר. ועם נברא יהלל יה. וכמו שאמר רבי ברכיה ואשימך ואתנך לגוי גדול לא נאמר אלא ואעשך כשאני בוראך בריאה חדשה תהיה פרה ורבה (ב"ר פ' ל"ט) וכבר היה הברית הזאת בקשתו של אברהם אבינו וזרעו אחריו תקון מוסיף על ברית הקשת הנתן לנח על קיום העולם בכללו כמו שהיה ברית הקשת ההוא תקון נוסף על ברית העולם אשר עליו נאמר לנח והקימותי את בריתי אתך (בראשית ו') כי הוא אשר בו שם גבול לים כמו שפירשנו שם. ועל בריתות אלו אמר ירמי' כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חקות ירח וככבים כו' אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל כו' (ירמי' ל"א). והנה על חק הבריאה הראשונה אמר נותן שמש לאור יומם חקות ירח וככבים לאור לילה כי הם עקר הבריאות הראשונות אשר נתן להם חק וטבע קיים ועל הבריאה השנייה הנעשית בימי נח על הדרך שזכרנו אמר רגע הים ויהמו גליו (שם) כי בצאת טבע המים מגבולו היה הענין הנפלא ההוא אשר בעבורו הוטבע באדם טבע יותר נכון ומזג חדש, ואמר כי כאשר לא ימושו שני החקים והבריתות האלה מלפניו מהיות כל אחד מהם מעמיד ומקיים המכוון ממנו כן יהיה ענין הברית השלישי הזה אשר כרת עמם להיות לו לעם והוא יהיה להם לאלהים קיים לעולם ולא ישבתו מהיות גוי מסויים בעולם כל הימים כי לא יספיקו חטאתם מעתה להשליכם כלה מעל פניו והוא אשר אמר אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל נאם ה' (שם). ירצה כמו שהשמים והארץ ואם הם בעלי תכלית ושיעור כמו שבא המופת על המנע מציאות גשם בלתי ב"ת אמנם אין ממנהגם וטבעם להיות נמדדים ומשוערים בפועל משום מודד ומשער בעולם כן אע"פ שטבעם לא ימנעם מחטוא לגמרי שכבר נשארו

בבחירתם ובאפשרותם לחטוא אבל כבר תהיה נטייתם במעשיהם על אופן שתתכן להם המחילה אחרי התוכחות והייסורין באופן שלא אמאס ולא תגעל נפשי אותם על כל אשר עשו והוא ממש ענין ברית הקשת אלא שהוא בתוספת טובה וקורבה אל האלהים עד יבא ויגיע הייעוד הנאמן שייעד אדון הנביאים, והביאך ה' אלהיך אל הארץ כו'. ומל ה' אלהיך את לבבך כו' (דברים ל'). כי אז תהיה הנטייה אל הטוב בכח חזק כאלו סרה הבחירה מהרע לגמרי וזה לפי שהתקון יהיה במקום הצורך עצמו ולא יגיע אליו על דרך ההמשך מאחר כמו שאמרו מהיכן ימול כו', ונאמן הוא בעל מלאכתנו שיקיים לנו דברו הטוב וזהו מה שרצינו בזה החלק מהספור:

שער יט

פרק א

יבאר הפרש בין הנבוא' אשר הניחוה קצת הפילוסופים ובין מה שהורו עליה המדברים התורניים. ויבטל דעת הרלב"ג במנין ידיעת האל העתידות. ומי ומה הביא קצת חכמינו להחליט על כל הענינים המסופרי' שהם במראה הנבוא'. ויבאר באי אלו הדברים ראוי לומר כן:

וירא אליו

במדרש (ב"ר פ' מ"ח) הלך צדקות זה אברהם שנאמר ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ודבר מישרים זה אברהם שנאמר מישרים אהבוך (שיר השירים א':ד') מאס בבצע מעשקות זה אברהם שנאמר אם מחוט ועד שרוך נעל (בראשית י"ד): נער כפיו מתמך בשחד. זה אברהם שנאמר הרימותי ידי אל ה' (שם): הוא מדומים ישכון. רבי יהודה בר סימון ורבי חנן בשם רבי יוחנן אמר העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע הוא שאמר לו הבט נא השמימה (שם ט"ו) ואין אומרים הבט אלא מלמעלה למטה: מצדות סלעים משגבו. אלו ענני הכבוד. לחמו נתן. ואקחה פת לחם. מימיו נאמנין, יוקח נא מעט מים. מלך ביופיו תחזינה עיניך (ישעי' ל"ג) שנאמר וירא אליו ה'.

[72] תוכן כונתי בקוצר, תחילה הביא דעת הרלב"ג, וסיעתו שחשבו שמעלת הנבוא' היא רק טבעית, ותיוחס, ותהי' למנה לכל חכם העולה בסולם החכמות והמדעים ממדרגה למדרגה עד הגיעו להשגת הענינים האלהיים בשכלו, ואז נאמר ממנו, כי מחזה שדי יחזה ואף כי כנוח עליו רוח הנבואה לא תתחדש לו ידיעה אחרת בענינים האלהיים מה שלא ידע תחילה על פי מופתיו והקשי שכלו. בכל זאת תוסף הנבוא' עונג ועדן בהשיגו אז הכל יותר על בוריו, ונדמה בזה לעור, אשר בכל זאת ידע על פי ההרגל כל מבואי העיר אשר כהפקח עיניו אח"כ לא יראה חדשות ונצורות לא ידעון מלפנים, ובכל זאת יתענג בהכירו עתה יותר אל נכון, מה שידע מלפנים רק באופן בלתי ברור, ודעה זאת דחה הרב ז"ל כמתנגדת אל אמונתנו הקדוש', ואמר, כי אם לא תוסף הנבוא' לנביא שום ידיע' אשר הי' מלפנים נעלמת מאתי מה תתן ומה תוסיף לו, והתענוג המחודש בדברים גופניים המיוחס אל ההרגש, לא יתכן

[72]על פי התנאים שהתנו חכמי הפילוסופיא במציאות הנבואה קויים ונתאמת מה שאמרו חכמינו ז"ל אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר (נדרים ל"ח.) ושאינו דבר שהגיע על צד הקרי וההזדמן כמו שחשבו הפתאים שכבר איפשר שישכב על מטתו בער מאיש והיה בבוקר והנה הוא נביא בגזרת האל. גם הפשרה שהטיל הרב המורה בין שתי אלו הכתות פרק ל"ד חלק ב' קיימה והחזיקה מה שאמר עוד שאין הנבואה שורה בעכ"ום (ברכות ז'.) כמו שיובן מבקשת משה אדון הנביאים ונפלינו אני ועמך וכו' (שמות ל"ג:ט"ז) כמוזכר. וזה כי מאחר שהוא מצריך הרצון האלהי על מציאות ההכנות הנה הוא מבואר שרצונו ית' לא יסכים בזה השפע ההוא האלהי רק על ידי זכות

לנפש המשכלת בדברים העיוניים, אם לא תתוסף לה גם ידיע' חדשה אשר היתה נעלמת ממנה מלפנים, וחכמים אלה חשבו ככה רק בעבור שחשבו שהכל נהוג בעולם רק כפי חקי הטבע הנטבעים והקבועים מקדם קדמתה, ולפי דעתם אין מקום להאמין בידיע' מחודשת לנביא בדרך נסיי היוצא ע"פ הי"ת ממנהג הטבע הנהוג. -

אח"כ כתב, כי על החושבים ככה רומז הכ' באמת "דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך" ר"ל בעבור חשבם, כי הכל מחויב ומוכרח להם ע"פ השתדלותם בחקירת שכלם, יקלו בכבוד אביהם שבשמים אחרי שלא יצטרכו לפי טעותם לשפע עליון ממעל, וגם את אמם, ר"ל טבעם המוכן מלידה ומבטן ע"פ יוצרם לקבל ההשפע' האלקית כמאה"כ בירמי' בטרם תצא מרחם הקדשתיך וכו' לא יברכו ולא ישבחו, יען כי יאמרו רק כח שכלנו ועוצם יד השתדלות חקירתנו לבדם עשה לנו כל החיל הזה להקנות לנו ידיעותינו הרמות. גם יקרא אותם "דור טהור בעיניו" לפי מחשבתם ע"י השתדלותם בקנית החכמ' אף כי "מצאתו לא רחץ" ר"ל מיצר לב מחשבות אדם הרע מנעוריו בטבעו ומתשוקתו אל הנאות הגוף אשר בעבורה שמעו גם אדם וחוה לקול הנחש המסית אותם, אשר כל זה נקרא בפי החכמים ע"ד משל ומליצה זוהמתו של נחש עד כי יובא במים חיים מי התורה האלקית אשר ע"י שמירת מצותיה יוסר שלטון היצר הרע מעל האדם, ותוחלש התשוק' החמרית מאליה, וקראם גם "דור מה רמו עיניו" בעבור כי יחשבו כי עיניהם ישאו השמימה להשכיל בעצמם ומבלי עזר עליון בעינים האלקיים הרמים והנשאים, אף כי באמת הם קצרי ראות "ועפעפיהם ינשאו" למעלה רק בעזר האלקי ושפע עליון המאשר אותם בדרך נכוחה, תחת כי בהפך השלמים האמיתיים היו ענוי ארץ ושפלי רוח להקטין ערכם ומעלתם "כמו שקרא אברהם עצמו, "עפר ואפר," ודוד "תולעת ולא איש" ומשה ואהרן אמרו "ונחנו מה." והוסיף החכם ואמר כי אם גם הם בעצמם בעבור היותם בעל שכל ומדע הולכים בדרך המוסר ע"פ הכרעת משפט שכלם בכל זאת ע"י הפיצם מחשבות נפסדות כאלה לסלק אמונת השגחת הי"ת ובחירת האדם החפשית אצל המון העם, אשר טח לבם מהשכיל לימודי המוסר והמישרים בעצמם מסבבים אצלם גם העדר יראת אלקים והשחתת מדותיהם ועלילותוהם, וע"כ ראוי לקרוא אותם "דור חרבות שיניו" וכו' "לאכול עניים מארץ" וכו', ואח"כ אמר החכם כי על כל אלה יענשו כראוי במדה כנגד מדה, כמו שמבאר והולך הרב ז"ל:-

אח"כ האריך הרב לבטל דעת הרלב"ג מה שכתב על אופן ידיעת הי"ת, והסכים בסוף לדעת הרמב"ם בהל' תשובה, ובפי' המשנה שלו, כי אף שלא נוכל להשיג על נכון אופן ידיעתו ית' כמו שלא נוכל להשיג אמיתת מציאותו כפי מה שהיא כמו שכתב כבר למעל' בשער ט"ז, בכל זאת נדע דרך כלל כי ידיעת הי"ת אינה מתנגדת לאפשרות בחירת האדם, ושתיהן מתאימות יחד כמאמר התנא שם פ"ג ממס' אבות "הכל צפוי, והרשות נתונה" ר"ל כל הנעש' בארץ נראה מקודם מעיני ה' המשוטטות בכל, ואעפ"כ הרשות, ר"ל היכולת והבחיר' החפשית נתונה ביד כל אדם לעשות מה שירצה, או לחדול מעשותו, ועל דבר זה, ר"ל חיבור שתי אלה יחד, ידיעת הי"ת ובחירת האדם יוכל לשפוט רק השכל הנקי מכל חלאה ופחיתת הטעות שהוא המבחר וטוב העולם כולו, וזש"א התנא, "ובטוב העולם נדון" ויען כי לא נוכל להכחיש שכמה פעולות יעשו בני אדם לא לפי בחירתם החפשית רק כפי ההכרח ע"פ השגחת הי"ת אשר יחפוץ להביא עליהם ע"י הפעולות ההכרחיות האלה את הטוב והרע המגיע להם כפי גמולם, אמר "והכל לפי רוב המעשה" ר"ל רק רוב מעשי בני אדם אבל לא כולם יעשו בבחירתם החפשית.-

אח"כ הביא עוד דעת הרמב"ם בנבוא', וסיים ענין זה בהבאת דעתו הכללית, כי הנבואה היא למעלה משכל האדם והשגתו האנושית והיא רק שפע אלקי ודבר רוחני כמאה"כ כי לא מחשבותי מחשבותיכם ומאה"כ הלא כה דברי כאש וכו',

המעשים וההשתמש במעלות הג' על צד היותר טוב שאיפשר וזה לא יתכן כי אם ע"פ ההנהגה האלהית אשר נתייחדה בה האומה הזאת כמו שיתבאר כל זה היטב בפרשת ומשה היה רועה שער ל"ה שנתייחד לזה ב"ה:

אמנם קצת הפילוסופים הקדמונים שגזרו על מציאות הנבואה הנה הם תארוה לפי דעתם ושמו מדתה משוערת למדתם וזה כי האדם הנבון המפרח על צד היותר גאות במעשים התבוניים אשר אצל הדברים האיפשריים יקרא אצלם נביא בענין ההנהגה וכשיתיישר במעלות השכליית אל השגת המושכלות והידיעות בענינים הכרחיים יקרא להם נביא בהשכלה ולזה כאשר יעלה חכם מהם בלמוד מהדקדוק אל ההגיון וממנו אל ההנדסה והתשבורת ומשם אל חכמת התכונה וממנה אל הטבעית ומשם יעלה אל מה שיקרח אצלם החכמה האלהית כבר יחשב לאיש ההוא. שעלה אל הר ה' ושעמד במקום קדשו וכאשר נתקיים להם ציור אלו העיונים שהשיגום ובפרט בענינים האלהיים כשעלו בידם עיונים דקים דמייניים חשבום לאמתיים כבר יאמרו שראו מראות אלהים ושבמחזה שדי חזו כל מה שיושג להם מהעיון. והיה מהם מי ששם משלם לעור שמצד הרגלו וטוב הרגשו ידע כל מבואות העיר רחובותיה ומובאיה ואחר נתפקח כי אז ראה בעיניו אמתת כל מה שידע בתחלה ולא נתחדש לו רק תוספת ביאור ותענוג כמו שכתב זה החכם בהקדמת אגרת חי בן יקטן. והנה המאמר הזה ומשלו אם יאמר על חקירתם הוא מבואר הביטול שאם הנביא לא ישיג בנבואתו רק מה שיודע אליו ראשונה בכח עיונו מה הוסיף כח האלהי ומה תועלת יש בהם. ומ"ש מתוספות הביאור והתענוג זה ודאי יצדק במשל שנוסף לו דעת והכרה במראות והגוונים אשר היתה לו בהם עד הנה השערה חסרה בלי ספק גם התענוג שנהנה הנאה חושיית אשר למראה עיניו, אבל בנמשל לא יצדק כלל שהדברים הידועים השגה שכלית באמתת גדריהם ובמשיגיהם העצמותיים אשר אין להרגש חלק בהם מה יוסיף ומה יתן תענוג בהן עוד הכח הנבואיי ואין דעת יותר מדעת: באמת דעת זה הוא נצר משורש נחש הקדמוני וענף עץ הדעת טוב ורע כל אוכליו יאשמו מבלתי תת שום מציאות אל הרצון האלהי על מציאות העולם והנהגתו זולתי ע"י הטבע הקדום המרוייב מצד סבותיו ושלא להיות שום דבר רק מה שיגזור השכל אפשרות מציאותו מצד עיוניו ולזה כחשו בכל הספורים הבאים בתורה ובנביאים מהניסים והפלאים היוצאים מההקש הטבעי כי אמרו שא"א לצאת אל הפועל רק מה שביד החכמים לעשותו אם מפלאי הטבע ותחבולותיו או ע"י הקסם או הדמיון וכיוצא כמו שנודע מדבריהם ולא בחרו בעצמם רק המציאות החמרי לבד כמו שיבא אצל העגל שער נ"ג. ואלה אשר השחיתו את העולם בדעותיהם המקולקלות והם אשר

חשכו המון העם מלכת אחרי אלהיהם כי גרשו האמונה בו ובהשגחתו מכתותיהם. ועל ההצלה מהם ומשבושיהם בקש שלמה בתפלתו שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני וכו' ואמר ראש ועושר אל תתן לי וכו' (משלי ל') כמו שכתבנו ביאורו שער ט"ז לפי שראה שמהם נפרדו הארבע כתות המקולקלות שסמכם שם באומרו אל תלשן עבד אל אדוניו פן יקללך ואשמת. דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך דור טהור בעיניו וכו' (שם). אמר שרעות הכתות האלה וקלקולם אין ראוי להלשינם אל אדיניהם שבשמים כי אחר שגלוי וידוע לפניו ית' הנה לא יגיע מההלשנה רק קללת העבד המולשן לא זולת. וזה צחות מליצה להראות בה עוצם פרסומם ברשעתם. והנה מצד היותם גוזרים היות עניני המציאות כלם ע"ד החייוב כמו שאמרנו אמר עליהם דור אביו יקלל וכו' כי הם לא יחזיקו טובה לאביכם שבשמים במה שימשך מרצונו דבר מכל צרכיהם ושוה בעיניהם שיברכוהו או יקללוהו כי לא יגיע מזה ריוח ונזק רק אם יזהרו מזה מדרך המוסרי גם את אמו שהוא טבעם הנאות מכל הב"ח לא יברכו ולא ישבחו מאחר שלפי דעתם א"א להם לקבל שכר אלהי על טוב מזגם ויושר בחירתם. ועל חושבם שכבר הכינו עצמם למעלת החכמה בזיכוך שמריהם וטוהר מדותיהם ומחשבותיהם שזכרו בספריהם אמר דור טהור בעיניו ומצאתו לא רוחץ (שם) כי עדיין פחיתות דעותיהם המוטבעות בהם מזוהמתו של נחש הקדמוני הם מוטבעות בדור ההוא הרע ועוד טומאתו בו אשר לא יכול להטהר כי אם יובא במים החיים מי התורה האלהית המסירה והמפסקת הזוהמא ההיא ולא זולת. אמנם על השתגעם בחשבם שכבר עלו במעלות הנבואה וראו גדולות ובצורות במראות אלהים אמר (שם) דור מה רמו עיניו ליחס לעצמם גדולות ונפלאות מהם עם היותם בלתי רואים אם לא שעפעפיהם ינשאו ע"י זולתם כאלו האנשים שעפעפי עיניהם גדולים מאוד ונפל בהם רפיון העצבים ולא יכלו לראות אם לא שינשאו על ידי אחרים והם קרוב מאד לסומים והנמשל דומה למשל מאד כי העיון האנושי היא נמנע להשיג האמיתות בעיון האלהי אם לא בהישרה אלהית כמו שביארנו בשער הנזכר. והם לא הרגישו אבל חשבו שמה שלא הושג להם אין לו מציאות ולזה הם מתפארים כסבורים שהגיעו אל תכלית השלמות כמו שיחשוב העירוני העשיר מה שלא ראה אותו בעירו אין לו מציאות. ולזה הוא משתרר בעצמו בחשבו שכבר הגיע אל תכלית המעלה האנושית ומזה נשתגעו גדוליהם. זה יאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון (ישעיהו י"ד:י"ד). וזה השמים אעלה למעל מכוכבי אל ארים כסאי (שם) וזה לי יאורי ואני עשיתיני (יחזקאל כ"ט:ג') וכאלה רבות, וזה סכלות נפלאה הוכיח עליה האלהים ע"י עבדיו לא' מהם באומרו זדון לבך השיאך שכני בחגוי כו'. ועוד אם תגביה כנשר וכו' (עובדיה) אומר

כי זדון לבו השיאו לחשוב מחשבות נפלאות ונפסדות שאין להם שום סמיכות וזה כי הוא דבר של תימה שמי שהשכינה בחגוי סלע הוא תכלית רום שבתו ואינו יכול לעלות משם אפי' אמה אחת יהיה אומר בלבו מי יורידני ארץ ומה יעשה אם ישכון באויר או בגובה השמים אבל תדע שאין צ"ל עכשיו שאתה שקוע בארץ ואתה ירוד מעצמך כי אם תגביה כנשר ברום האויר וגם אם בין כוכבים שים קנך שהם למעלה מהגלגלים משם אורידך נאם ה' (שם) זה חלק האנשים אשר רמו עיניהם לבלתי הכיר את עונם וגוזרים על עצמם מעלות וגדולות לא להם, לא כאלה חלק אנשי השם אשר גדלו בבית המלכות ששמה ישבו כמה מעלות מהשרים והכירו את עצמם והקטינו שעורם בערכם כמו שהיה ענינו של אברהם אבינו כשעלה למעלת הנבואה והיו לו מהלכים בין הנמצאים הנבדלים אמר ואנכי עפר ואפר. דוד אמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וכו' מה אנוש וכו' (תהילים ח׳:ד׳). ואמר ואנכי תולעת ולא איש (שם כ"ב) ומשה ואהרן ונחנו מה (שמות ט"ז:ז׳) וזולתם. סוף דבר כי זדון לבם וקיצורם השיא אותם בפלוסופותם להקרא נביאים וחוזים עם שהם רחוקים מהמעלה ההיא. אמנם על היותם בדעותיהם אלו משחיתים את העולם ומגרשים האמונה מכתותיו ומבטלים יראת שמים ומשלחים רשעי האנשים אלו באלו באומרם לית דין ולית דיין אמר (משלי שם) דור חרבות שניו והוא מבואר שהם הגורמין ודמם להם יחשב. ואחר שזכר ד' כתות ודעותיהם זכר ד' שפטים הרעים אשר עשאם האלהים להפרע מהם ע"פ מדותם ואמר לעלוקה שתי בנות הב הב שלש הנה לא תשבענה וכו' שאול ועוצר רחם ארץ לא שבעה מים וכו' (שם). אמר כי אל הנקמה וההפרע מהם יש לו עלוקה א' בת שתי פיות וכל אחת מהנה אומרת הב הב וא"כ הם ד' והוא ממש כפי רשעתם שלמאמרם בהקדמות יחוייבו להם שני סכליות. הא' חיוב המציאות ממציאות סבתו. והשני סלוק ההשגחה הרצונית. והנה מהסכלות הראשון נמשכו להם ב' שבושים הא' מה שאמר דור טהור בעיניו וכו' והשני מה שאמר דור מה רמו כמו שאמרנו. ומהסכלות השני נמשכו להם השנים הנשארים והם דור אביו יקלל ודור חרבות וכו'. והוא מבואר. ואחרי כן באר השפטים ההם בעצמם. כנגד הראשון אשר אביו יקלל וכו' אמר שאול, כי דור שאביו ואמו יעזבוהו לפי דעתו מי יאספהו כי אם שאול מתחת והארץ אשר היתה אם כל חי תפתח את פיה ובלעה אותם בלא זמנם וזהו פורענות המגפות המתרגשות לבא בעולם ומכלות אותם. וכנגד הדור השני אשר היה טהור בעיניו וכו' אמר ועוצר רחם וזה כי האיש והאשה כשנזדווגו להוליד כבר חשבו שלא חסרו מכל צרכיהם כלום אבל אינו כן כי מפתח ההריון ביד הש"י (תענית ב'.) ופעמים יעצור בהם וכן ישלח באלו שכבר חשבו שהכינו עצמה ושזככו חומריהם

ושאינם צריכין דעת אחרת להשלמתם עוצר רחם אשר לא יולידו ולא יצלחו. וכנגד דור מה רמו עיניו וכו' לחשבם היותם מכתות הנביאים אמר ארץ לא שבעה מים כי יעצור להם את השמים ולא יהיה מטר ויראה אם יש ממשות בנבואתם להמעיר על הארץ בכחותיהם הנבואיות או בתפלותיהם כמנהג הנביאים הנזכרים בתורה ובנביאים או בחסידי האומה האלהית. וכנגד דור חרבות שניו אמר (משלי שם) ואש לא אמרה הון כי ימטר על רשעים המטים עקלקלותם המשולחים בהנהגתם אש וגפרית ורות זלעפות וכמו שנזכר בסדום ובנותיה. ויי' המטיר על סדום ועל עמורה וכו' וכן בקרח על זה הענין עצמו ואש יצאה מאת ה' (במדבר ט"ז:ל"ה) כי באש ה' נשפט בכל האנשים המשחיתים ההנהגה הכוללת. וכן כל דבר המפסיד ומכלה יכונה באש. ואחר שדבר בכל חלקי הכתות ומשפטיהם קלל אותם בקללה משותפת לכולם לפי הענין המשותף בהם והוא אומרם לאל סור ממנו כי טובתינו בל עליך. ואמר (משלי שם) עין תלעג לאב וכו'. וזה כי העורב אין לו עמל בבניו רק ההולדה לבד כי אחר כך הם מתנכרים אליהם ועוזבים אותם על רחמי שמים דכתיב לבני עורב אשר יקראו. (תהילים קמ"ז:ט') ונאמר מי יכין לעורב צידו (איוב ל"ח:מ"א). אמנם הנשר הוא ידוע שהוא מתעמל על בניו יותר מדאי כמו שאמר הכתוב כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף (דברים ל"ב:י"א). ואז"ל מוטב שיכנס בי החץ (מכילתא יתרו מ"ת פ"ב). ולזה אמר כי עין הרשעים האלו הלועגת לאב וכו' באומרו דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך. שזהו סבת כל רשעתם עם היותם מולידים אותם ומספיקין צרכיהם ראוי שיבאו עורבי נחל לנקר עיני האנשים האלה ולהם המשפט מצד ההולדה לבד, אבל לא יאכלוה לגמרי אלא בני נשר כי הם הראויים לתת נקמת ה' על שני הענינים יחד על ההולדה ועל יתר הספוקים:

הן אלה קצות דברי פי חכם הקורא תגר על אלו הכתות המקולקלות המאבדות העולם בדעותיהם כי בא כל רעתם לפניו יתברך והתפלל לבלתי התפתות בהם בדרכי עיוניה' אם בקציריהם ואם בגובה לבם אשר יחס אותם מתחלה אל הראש והעושר כמ"ש בפי' פן אשבע וכחשתי או פן אורש וכו' כמ"ש בשער ההוא (שער ט"ז). ואשר לא שם לבו אל דברי זה החכם ולא קבל מוסרו הטוב מחכמי בני עמנו נמשכו אחריהם והחזיקו בידיהם ונתפתו בדעותיהם ושמעי אמריהם כי נעמו לחכיהם ולפי שלחצם פרסום התורה המכחישם והמבטלם השתדלו לפרש נסיה ונפלאותיה על דרכים רחוקים להקריב אותם אל הטבע כמו שביארנו בשער י"ג. כי לא ראו שהיה כח בנביאי השם וכל קדושיו לחדש אותם הדברים הסופרים יותר ממה שהיה ביד פילוסופים הקדמונים וגם לא להגיד העתידות למרחוק רק במה שיגזור הדעת לפי טבעם וענינם ותיקר עוד

זאת בעיני קצתם ועל אל אלהים ידבר כדבר איש אל רעהו וישוו תהלה בידיעתו הדברים האפשריים כמו שעשה הרל"בג שנתפאר שהגיע לו מידיעת השם יתברך הדברים דבר נפלא מאד נעלם מכל הקודמים שהגיעיו אלינו דבריהם. אמר בפרשה ארדה נא וארא כי מה שידע השם יתברך מהפעולות אשר בזה העולם השפל הוא דבר זולת מה שיעשוהו האנשים וזה שהוא ידע מעשי האדם הראויין לפי מה שהוכן להם ביום הבראם מפאת הגרמים השמימיים ששם הש"י אותם משגיחים השגחה כללית באישי המין האנושי והנה הבחירה האנושית מושלח על זה הסדור המסודר בפעולותיהם מפאת הגרמים השמימיים ולזה יתכן שיהיה מה שיעשוהו האנשים זולת מה שידע הש"י מסדור פעולותיהם וזה כי הוא ידע פעולותיהם על הצד אשר איפשר בהם הידיע' והוא מצד מה שהם מסודרות ומוגבלות. ואולם הצד שהם בו אפשריות לא תתכן בו הידיעה שאם הנחנו שתתקיים בהם הידיעה לא יתקיים שתהיינה אפשריות. ולזה אמר דרך משל שכבר יראה הש"י אם עשו אנשי סדום ועמורה מהרעות כמו מה שידע מהם לפי שכבר יתכן שיהיה מה שיעשוהו זולת מה שידע מהם הש"י וכבר בארנו זה הענין בג' מספר מלחמות ה' וביארנו שם במה שאין ספק שזה הדעת הוא מחוייב מצד התורה ומצד העיון. כל אלה דבריו בפרשת וירא אליו בתועלת ט"ז בדעות ומי יתן ולא יזיק. וכבר הרבה להתפלסף בספר מלחמותיו לה' במאמר שזכר בהראות הטענות שזכרו פילוסופי האומות אשר לא עמדו בסוד ה' הכופרים בהשגחה האלהית ומכחישים ידיעתו באלו הדברים הפרטיים וכ"ש שמסלק ממנו ידיעתו בדברים האפשריים הנתלים בבחירה והשתדל לפשר בינם לבין התורה האלהית פשר מה רחוק מהשכר וקרוב להפסדים רבים והתחכם לחלוק על דעת הרמב"ם ז"ל (תשובה פ"ה,) השומע אמרי אל ועצת החכם בדרוש הזה עצמו שאמר כל אמרת אלוה צרופה. אל תוסף על דבריו וכו' (משלי שם) כמו שביארנוהו יפה שם בשער ההוא הנזכר והוא לא בחר בזה אלא שגזר שא"א להיות מה שלא ישיגהו שכלו כמנהג הפילוסופים הקדמונים. וכבר הכה הרב ן' חסדאי על קדקוד עיונו בצאתו לישע הרב המור' ז"ל ויישר כחו אלא שגם הוא חשב להעלות ארוכה אל זה הספק במה שהסכים אל דעת הפילוסוף אשר כתב באלהיות בחלוקה השמינית לנמצא ואמר שטבע האיפשר נמצא בדבריו בבחינת עצמם ובלתי נמצא בבחינת סבותיהם והנה לפי זה יאמר כי מה שנודע לאל ית' הוא מצד חייוב הסבות וזה גם כן יגזור בו החכם בטענה החמישית אשר במאמר הג' אשר בתארים והודה כי פרסום הדעת הזה הוא מזיק להמון למה שיחשבהו התנצלות לעושי הרעה ולא ירגישו שהעונש נמשך

מהעברות בהמשך המסובב מן הסבה וכו' כמו שכתב בספרו בפרק ג' מהכלל החמישי מהמאמר השני:

ואני אין אני רואה בו דבר שיש בו ממש לפי הכוונה רק במאמר לבד כי הדבר שהוא מוכרח בהמצא סבותיו או נמנע בהמנעם כשנניח שמציאות הסבות או מניטותם הוא ידוע אצלו ית' מי יתן אדע אי זה איפשורות ישלם לדבר מצד עצמו שבו יהיה איפשרי עליו האם סכלות הסבות יקרא אפשרות. וסוף דבר אלו ואלו הם ראויים להסתירם שלא להשמיעם כי לא די שלא יצאו מידי ספקם הכולל וגרמו כמה נזקים אלא שלא הועילו כלל לתקון הכתוב ההוא אשר הם בביאורו והוא ארדה נא ואראה וכו'. כי לפי דעת הרל"בג מי יתן ידענו איך איפשר לו לירד לדעת מה שעשו אם לא עשו מה שהוטבע להם מטבע המערכת שהרי אמר שהצד אשר הם בו איפשריים לא תתכן בו הידיעה ואפי' אחר המעשה א"א לו לדעתם שא"כ כבר יקנה הש"י ידיעה מהדברים המתחדשים הרמוז אליהם והוא בטל כמו שכתב בסוף פרק ה' מהמאמר ההוא. וגם לפי דעת הרב ן' חסדאי שלא תתכן ידיעת הש"י על האפשר מצד עצמו אלא מצד חיוב הסבות איך נסתר מנגד עיניו את אשר כבר עשאוהו עד שיאמר ארדה נא וכו' אם לא שיוכרח לומר דברה תורה כלשון בני אדם וקשה מזה עוד אומרו כי דעתיו למען אשר יצוה וכו' כי אם ידע זה מצד מה שיסודר מהסדר השמימיי אין ראוי להחזיק לו טובה על זה. וכמה נפלאתי נוראות איך לא העבירו חכמים אלו עיני בחינתם בפרשה שלמה שפירשה הקב"ה בעצמו באשר ראתה חכמתו הנפלאה מראשית אחרית הבלבולים והמבוכות האלו אשר יולדו להם ולנמשכים אחריהם בדרוש הזה אשר לא השאיר בו שום ספק ופקפוק בידיעתו יתברך אלו הדברים האפשריים הנתלים בבחירה האנושית עד שאמר לנביאו נאמן ביתו וזרזו מיד ולדורות יכתוב בחתימת ספרו המחודש דברים הללו ועתה כתבו לכם וכו' כי אביאנו וכו' עד אומרו וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו וכו' ויכתוב משה וכו' (דברים ל"א:כ"א) הרי שהודיע מראשית כל מה שהיה עתיד לצאת אל המציאות מחלקי האפשר התלויים בבחירה בכל הענינים הגדולים והרבים ההם ולא נפל דבר אחד מכל אשר דבר בעונותינו ובעונות אבותינו. ואם היה זה הייעוד וההודעה מצד מה שנודע לו יתברך מפאת סדור המערכת כמו שהניח הרל"בג שאי איפשר לו הידיעה באופן אחר הנה לא ימלט הענין מאחד משני בטולים, אם שיהיו מוכרחים ליפול על הסדור ההוא תכלית ההכרח ותתבטל הבחירה לגמרי והכל הודו שאי אפשר לכפור בה. או שיהיו אפשריים לצאת אל המציאות בזולת מה שסודר מהמערכה ולא ימשכו

הדברים כמו שיעד וימצא שקרן בדבריו אלה אשר צוה לכתוב בספרו הנורא למען יעמדו ימים רבים למופת ולאות. חלילה לאל מזה ומזה:

אמנם האמת הברור מה שגזר בזה הרב המורה (ה' תשובה שה) על עצת החכם אשר זכרנו פעמים והוא שהוא יתברך יודע אלו הענינים בידיע' סגוליית נפלא' משארת טבע אפשרותם מבלי שיצטרך האדם להוסיף על החקירה זו פן יתבלבל בה. ואולם מה שעלה בדעתי על אלה הענינים יבא בקרוב אצל הידיע' בכלל אצל העקידה ב"ה שער כ"א ויושלם בפירוש הפרש' שנזכר שער ק"ג ב"ה. אמנם זה הדרוש קימו אותו חז"ל על זה האופן בכמה מקומות אם במ"ש עשרה דברים נבראו ערב שבת בין השמשות (אבות פ"ה) כמו שיתבאר בשער הנזכר אצל אילו של יצחק ב"ה. ובמה שאמרו המלאך הממונה על ההריון לילה שמו (נדה ט"ז:) כמו שיבא פ' חיי שרה שער כ"ב ב"ה. אמנם מי שביאר בו בברור במלות קצרות ושלמות ענין הוא ר' עקיבא האלהי שאמר הכל צפוי והרשות נתונה וכו' (אבות פ"ג) אמנם היותו גוזר על עצם הדרוש באמרו הכל צפוי והרשות נתונה כבר פרסמוהו הראשונים (הרמב"ם אבות שם). ואני רואה כי בשאר דבריו השלים תוכן הענין ואמתתו. וזה כי ענין הסכמת שתי אלו הגזרות הנראות הפכיות אמר שלא ינתן משפטו אלא בטוב ומבחר העולם שהוא השכל הנקי השוקל הדברים בכף מאזנים ומכריח אל צד היושר והאמת. והנכון שיכוין אל השכל האלהי הנבואיי המכשיר אותנו ויהי מאמרו שוה למאמר שלמה החכם אל תוסף על דבריו כמו שאמרנו. גם אמר כי זה הענין מחפשיות הבחיר' לגמרי אינו אלא לפי רוב המעשים אשר יעשו אותם מין האדם כי ודאי יש מעשים רבים אשר יעשום האנשים לא לפי בחירתם אלא שיוכרחו בהם מפאת השגחה האלהית ע"ד השכר או העונש כמ"ש ידעתי ה' כי לא לאדם דרכו (ירמיהו י':כ"ג) כמו שאנו עתידין לבאר בפרשת וישלח שער כ"ו ב"ה. האמנה כי תשאר הבחירה האנושית חפשית לגמרי בכל חלקי המעשים האנושיים עם היות קצת ענינים כוללים ונמשכים מהם מיועדים מפאת החפץ האלהי הנה זה יתבאר היטב בספורי מכירת יוסף וזולתו בשער כ"ח שהוא המיוחד לזה ב"ה. והנה שנמשך לנו הדבור בלתי מה שנמשכו קצת חכמינו אחרי דעות פילוסופי האומות הקדמונים אשר לא משכו בעול דת האלהית כלל וספור מה שנפרד מהם הרב המורה בזה הענין המיוחד. האמנה כי במה שאמר מענין הנבואה אינני רואה אותו יוצא מכללם וזה במה שיובן ממנו מהוראת דבריו אשר בנבואה כי הוא כבר תאר אותה ותלה חייוב מציאותה בסבות טבעיות. מכללם אמר זה לשונו תדע כי כשיהיה איש מהאנשים עצם מוחו בעקר בריאותו על תכלית שיוויו בזכות חמרו ומזגו המיוחד בכל חלק מחלקיו ובשיעורו והנחתו ולא

ימנעוהו מונעים מזגיים מפני אבר אחר ואח"כ האיש ההוא למד והתחכם וכו' (מ"נ ח"ב פ' ל"ו) ושכבר יהיו מעלות הנבואה כפי שלמות הנביא בזה ושאר הדברים אשר מהם ירצה מ"ש כמו שנבאר עוד בשער ל"ה אשר ניחדהו לדבר בענין הנבואה כנזכר ב"ה. ויותר מזה נראה מתלותו הרבה דברים מספורי התורה היותם במראה הנבואה מהם שביארם ומהם שתלאם בסימנים ורמזים בפרק מ"ב ופרק מ"ו חלק ב' ירצה בזה שאלו הענינים הנפלאים לא נמצאו רק בדמיון הנביאים שאם הונחו נמצאים כן בפעל הנה לא תסכים הנבואה המסופרת בתורה עם הנמצאת אצל הפילוסופים וכבר אמר עליו מפרש דבריו כי הוא קולעו אל נסיון העקידה הנזכר בפ' זו וכבר הייתי מליץ בעדו ממה שאמר בפרק כ"ד חלק ג' מתועלות העקידה וגם במה שכתב בפרק מ"ה חלק ב' ז"ל. המדרגה הי"א שיראה המלאך ידבר עמו במראה כאברהם בשעת העקידה וזה אצלי העליונה שבמדרגות הנביאים אשר העיד הספרים בענינם ע"כ. שכל זה מה שיורה היותו זה הענין בהקיץ ופועל אותו בשלמותו אמנם יש עדין דברים בגו משאירים הדבר בספק. וברוך היודע מה בלבו וכל זה יוצא להם בהמשך אחר הפילוסופים הממששים באלו הדברים האלהיים כאשר ימשש העור כמ"ש. כי האמת הברור שהנבואה היא למעלה מהשכל האנושי כמו שהשכל הוא למעלה מהחושים כמ"ש הש"י לשמואל כי האדם יראה לעינים וכו' (שמואל א ט"ז:ז') כמו שיתבאר בפרשת ויצא שער כ"ה ב"ה. והנביא אומר כי לא מחשבותי מחשבותיכם וכו' (ישעיהו נ"ה:ח') הלא כה דברי כאש (ירמיהו כ"ג:כ"ט). ואחשוב שאלו הן דעות נביאי השקר אשר היו בימיהם ההם אשר עליהם אמר הנביא אשר אתו חלום יספר חלום (שם) וכיוצא. אמנם דבר ה' הוא אשר יאיר ויזהיר בהגיד גדולות וברורות אשר אינן בחק האדם להשיגם. והנה בדעות המונחות בתורה האלהית יצדק מאד משל העור ששמו הפילוסופים כי אותם הדעות יקבלם בעל הדת לאמונה ויקבעם בלבו מצד הרגלו בהם. אמנם כשיזכה לעלות לראות במחזה אלהים הנה יראם בעין שכלו וידעם ידיעה אמתיית שלא ישער אפשרות חלופם ואז באמת יתקיים בידם מה שידעו מאמתית העיונים בתוספת אמתות ותענוג וע"ז אמר הכתוב והולכתי עורים בדרך לא ידעו וכו' (ישעיהו מ"ב:ט"ז). כי לפי שהוא מיעד לעתיד לפקוח עינים עורות על הדרכים אשר יפרש בכתוב אמר כי אין כל חדש שאלה הדברים כבר עשאם בימי הנביאים שהרגילם על זה האופן תחלה כעורים היודעים בהרגל ואחר כך בפקוח עיניהם ולבן שלא יעזוב מעשות בהם. והנה בשער י"ג בטלנו דעות המחלישים הנסים והנפלאות בדבור מספיק. אמנם במ"ש על הרבה מעשים המסופרים בתורה לסתם מעשה, שהיו במראה הנבואה, חלילה חלילה כי זה לא הטיל הכתוב להכרת שום חכם

ומשער כלל אלא עדות ה' נאמנה בכל מה שספרה מהם כי אחר שנדע שאין מעצור לה' לצוות ולעשות ברב או במעט מי מעכב שיהיה הדבר כן ואסור לשמוע מפיהם דבר מהם רק במה שיעיד הכתוב במראה, שהוא במראה כמ"ש (ביחזקאל ח׳:ג׳) ותבא אותי ירושלמה במראות אלהים ולסבה זו אני רואה שספור הג' אנשים הבאים אל אברהם סמוך למילתו קרוב הוא שיהיו במראת הנבואה לא מהטעם שכתב הרב המורה ז"ל (שם) והנמשכים אחריו כמה שכתב אלא מפני שנראה בעיני שהכתוב עצמו אומר כן פעמים האחד באומרו וירא וירץ לקראתם שהוא מיותר אליבא דכ"ע אלא אם רצה לומר שהיה רואה שרץ לקראתם לא שרץ בפועל. והשני מה שחתם באותו ספור ואברהם עודנו עומד לפני ה' יאמר בפירוש כי עם היות שנראה שנעתק משם והלך הנה והנה הכל היה ספור מה שנראה אליו בעומדו שם לפני ה' ואם זהו פי' הכתוב הרי הספור הזה הוא אצלי כמאמר והנה סולם וכו' (בראשית כ"ח:י"ב) כי כמו שספר שהסולם ההוא היה בחלום ספר שכל זה היה במראה כענין וארא בחלום והנה העתודים כו' (שם ל"א) וכדומה. והנה הרמב"ן ז"ל כ' על הרב המורה שדברים אלו אסור לשומעם מפני שבא בטעות כללותו כמ"ש. ואני מתירו לעצמי מפני שטענתי חזקה ונכונה מלבד מה שאמר באומרו בתחלה וירא אליו יי' ולא נזכר על מה נראה ומה דבר כלל רק מה שאמר וישא עיניו וכו' יראה שהוא כלל ופרט כמאמר ר"ח. ולא ננעלו שערי תשובות נכונות אל הספקות אשר ערך כנגד זאת הסבר' כמו שאומר. ראשונ' אמר ואם במרא' לא נראו אליו רק אנשים אוכלים בשר איך אמר וירא יי' אליו כי הנה לא נראה לו הש"י לא במראה ולא במחשבה. הנה לפי דבריו לא ראה אברהם לא בחלום ולא בהקיץ מלאכים אחר שראה אותם אוכלים בשר. כמה נפלאו דבריו אלו בעיני ואיך לא זכר הרב אומרו וירא מלאך ה' אליו בלבת אש וכו' (שמות ג׳:ב׳) כי איך נראה אליו מלאך ה' והוא לא ראה ולא כיון אלא אל סנה בוער וכן ביעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים (בראשית ל"ב:ל"א) והוא לא ראה ולא הרגיש תחלה אלא איש מהאנשים מתאבק עמו וכן בזה נאמר שנראה אליו ה' בשראה במראה ג' אנשים נצבים עליו שראה שהיה רץ לקראתם מביאם ומסעידם ואוכלים עמו ושואלים על אשתו ומבשרין אותה להיות לה בן כעת חיה והכל במראה הנבואה. שנית אמר והנה א"כ לא לשה שרה ולא עשתה עוגות וכו' וא"כ בא החלום הזה ברוב ענין כחלומות השקר כי מה תועלת להראות בו כל זה. באמת אין להודות לו על זה כלל אדרבא בא חזון ברוב ענין ותועלות גדולים יותרו לפי דרכו הרבה ספקות הנופלות בענין:

התועלת האחד לשלם גמול טוב לאברהם אבינו עקב אשר שמע בקולו ולא אחר לעשות הדבר כמשפט לאוהביו שומרי בריתו ועדותיו וכמ"ש ז"ל אם זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו אברהם שמל את עצמו לשמי כ"ש שאני בא אצלו ומברכו (ב"ר פ' מ"ח) הה"ד וירא אליו ה', נצבים עליו. בהיות המראה ע"י רבוי המלאכים כמו שכתב הוא ז"ל באנשים יורה על מדרגת השגתו בהגיע במעש' ההוא אל שכבר נעתק מכלל בני אדם ועסקיהם האנושיים אל היות עיניו משוטטות בנמצאים העליונים וכבר היו לו שם מהלכים בין העומדים הקיימים:

ובמדרש (שם) אמר אברהם עד שלא מלתי היו בני אדם עוברים ושבים ובאים עלי משמלתי שמא לא יבאו אצלי אמר לו הקב"ה עד עכשיו היו בני אדם ערלים עכשיו אני ופמליא שלי נגלים עליך. הנה שיורו על העתקו משם ואילך ממעלה למעלה עצומה ממנה והענין מבואר:

התועלת השני הוא מפורסם מאד כשיראהו במרא' ההוא הפרי היוצא מעוצם הזריזות במעלת החסד אשר גדל בה עם רוב הנדיבות וגודל הענוה ישמח צדיק כפרי מעלליו יעשה לו ולזה נרא' אליו שבאו שלשה אנשים יחד ושהשתדל עמהם השתדלות נפלאה כשרץ לקראתם ואל הבקר רץ בכבודו ובעצמו וימהר לעשות אותו ושמהר לזרז לשרה מהרי שלש סאים וכו' שאם לא כן באמת יראה שלא היה צריך לזרז לשרה על זה וליתן לה הקמח במשורה. ומה שנצטער לאמר הנה לדבריו לא לשה שרה ולא עשתה עוגות וכולי שנראה שירע בעיניו ויצר לו על המנע מהם זה הפועל בהקיץ הנה אנכי על זה לא אחרד בו או אתעצב כי באמת יותר יורה ענין המרא' הזאת על היות כך מנהגה תמיד ממה שיורה כשיאמר שעשה כן בפועל כי אז לא יעיד הכתוב אלא על פעם אחד ועגור אחד לא יעשה קיץ אבל עכשיו הורה הכתוב אותם בדמותם וצלמם המורגלת אצלם כמי שמחקה בקיר צורת מלך וכלי אומנותו בידו כגון החרב או שבט או ספר וכיוצא כי הוא המור' על עסקו בכל ימי חייו. הלא תראה שלא הודיע הש"י ליחזקאל הנביא מנהג בני ישראל וחיותן על הפעולות המגונות ההנה רק פעם אחד במרא' הנבואה כמו שנא' ותבא אותי ירושלימה במראות אלהים וכו' ואשא עיני צפונה וכו' (יחזקאל ח':ג'). והיה זה עדות נפלאה על כל מעשיהם והוא מבואר ומה שאמר מענין הצחוק הוא באמת:

התועלת השלישי. והוא גדול בעיני לבא על אברהם בתוכחת מסותרת מאהבה מגולה על מה שצחק ביום הבשורה ויאמר בלבו הלבן מאה וכו' כי לא רצה להוכיחו אז כמו שאמרנו שם ואכולהו איתא ולא ויתר עמו דבר ואחר עבור ג' ימים הראה במראה הנבואה כי באמור לו המלאך והנה בן לשרה אשתך היתה שומעת פתח האהל ותצחק בקרבה

לאמר אחרי בלותי היתי לי עדנה וגו' אשר הם הדברים בעצמם אשר אמרם הוא באומרו הלבן מאה וכו' ושהיה מקפיד הש"י לאמר לאברהם למה זה צחקה שרה היפלא מה' וכו'. וכמו שאמרנו שתהי' תוכחה לעצמה. אמנם אומרו ותכחש שרה ויאמר לא כי צחקת. להורות שהיה חטא ששרה הית' משתדלת להנצל ממנו ולא שוה לה. ומ"מ שלא יתעצב יותר מדאי שלא נתכוון לצערו רק לזרזו. ולזה היו הדברים כלם עמו ולא עמה הוכיח אותה על פניה עם היותה נביאה כי על דרך האמת שלות השקט היה לה ואין מכלים דבר, וזהו תועלת וצורך נפלא אל המרא' על פי דרכו יותרו יפה כמה ספקות הנופלות בזה הספור בלעדי רק אשר אכלו המלאכים וגם כשהיה הענין בהקיץ ימשך תועלת התוכחה כאשר יתבאר בפרשה:

התועלת הרביעי הוא ג"כ נפלא מאד לגלות את אזנו שם במראה ההיא על משפט סדום ובנותיה להודיעו שם אמתת ההשגחה בעניני בני האדם וכתותיהם מה שלא נודע לו על האופן ההוא מתחלה גם לפתוח לו פתח לעמוד עליהם בתפלה לפניו אשר לא נסה בו עד הנה כמו שכתבתי בשער ט"ז גם כי תועיל תפלתו להציל מה שאפשר להציל מהם כי זהו מה שיאות לו מצד שלמותו ויקבל עליו שכר והיה זה במה שנרא' אליו שם כי אחר שהשלימו האנשים דבריהם עמו בבשורת שרה קמו משם והשקיפו ללכת דרך סדום ושהיה הוא הולך לתומו עמם להלוותם בדרך וכאלו היו נמנעים לדבר בעצתם על מה שרצו לדבר מפניו עד שאמר השם יתברך להם המכסה אני וגו' כלומר למה יגרע מדבר על עסקי משפט סדום בפניו כי אין ראוי לכסות ממנו מהטעמים שנתבארו. אם כן נדבר ואם ישמע ישמע ומיד ויאמר לבית דינו הנזכר זעקת סדום ועמורה וגו' שעל דרך האמת לא היה צריך לכך כלל שהכל גלוי וידוע לפניו ית' כמו שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם וכו' (בראשית ו') אלא הם דברים הנאמרים במרא' הנבואה כדי להעיר את אברהם על הבקשה על אנשי סדום כמו שהיה ולזה נאמר ויפנו משם וגו'. ואברהם עודנו עומד לפני ה' ירצה כי עד הנה נמשך ענין מראה הנבואה מעת שנאמר וירא אליו ה' ומכאן ואילך כאשר הרגיש אברהם במעש' סדום עמד בהקיץ בתפלה עליהם שנאמר ויגש אברהם. ויתכן שיצא חוץ מאהלו או על פני השדה לעמוד שם בתפלה הזאת ואולי שבחר מקום שמשם יוכל להשקיף על פני סדום כדי להיטיב הכונה אליהם כי על זה נאמר אחר התפלה ואברהם שב למקומו גם אח"כ נאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם וישקף על פני סדום וכו' וכל זה הוא דבר הגון מאד ולא נצטרך אל תקון סופרים (ברש"י פסוק כ"ב) אך אם קבלה נקבל. והנה הדרך הזה נכונ' מאד

לישוב הכתובים כמו שיבא בזכרון הספקות ובביאור. ועתה ראה כי יש במראה הזו כמה תועלות נפלאות ולא בא חלום ברוב דברים בטלים כאשר אמר הרב:
עוד כתב שלישית והנה לדעתו זאת יצטרך לומר כן בענין לוט כי לא באו המלאכים אל ביתו ולא אפה מצות ויאכלו אבל הכל היה מראה ואם יעלה לוט אל מעלת הנבואה איך היו אנשי סדום רעים וחטאים נביאים כי מי הגיד להם שבאו אנשים אל ביתו וכו' עד וישאר לוט בסדום. הנה לפי דרכנו לא קשיא ולא מידי שכבר הפסיק הכתוב במאמר ואברהם עודנו עומד לפני יי' בין מה שהיה במראה ההיא ובין מה שהיה בהקיץ וכל המעשה ההוא אצל לוט היה כמלאך הנראה אצל יוסף בהיותו תועה או כמלאך הנראה למנוח ואשתו בתחלה או כמלאכים שאמרו ז"ל שפגעו בהם עשו וסיעתו (ב"ר פ' ע"ח) כשאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי (בראשית ל"ג:ח') או במקומות אשר אמרו עליהם מלאכים ממש בכלם הם ענינים נמצאים בעתות ההם מבלי שיעלו הרואים אותם למראה הנבואה. וכמה הפליגו באמרם כשהיתה שכינה עמהם קראם אנשים וכשלא היתה שכינה עמהם קראם מלאכים (ב"ר פ' נ') לומר שכל מה שימשך הספור בהגדת המראה ההיא קראם אנשים ולא מלאכים כי כן נדמו לו לאברהם במראה הנבואה. אמנם כשלא היה הכתוב מספר ענין של מראה נבואה קראם לפעמים בשמם האמיתי עם שכבר נדמו ללוט ולאנשי סדום כאנשים כמו שנדמו אצל אברהם כשנניח שראם בהקיץ. והוא עצמו מה שא"ר לוי אברהם שהיה כוחו יפה נדמו לו כדמות אנשים לוט שהיה כוחו רע נדמו לו כדמות מלאכים (שם) וזה כי אברהם שראה אותם בכח יפה של נבואה תיאר הכתוב אותם אצלו בשם אנשים כמו שנדמו אליו, אמנם לוט שלא ראם אלא כהדיוט כנה אותם הכתוב כשמם וכל זה הוא דרך נכון וישר מאוד ואין לנטות. וגם הרב המורה כבר השתדל הרבה בפ' ההוא ובזולתו לתת סמנים רבים ועצומים בדבורים המורים על היותם במראה הנבואה ובתנאים ההכרחיים לזוכים אליה בהם יובדלו ויוכרו הספורים הנבואים מזולתם עד שאמר בסוף הפ' ההוא זה לשונו. וממה שהקדמנוהו מצורך ההזמנה לנבואה וממה שזכרנו בשתוף שם מלאך תדע שהגר המצרית אינה נביאה ולא מנוח ואשתו נביאים כי זה הדבור אשר שמעוהו או עלה בדעתם הוא בדמות בת קול אשר זכרו חז"ל תמיד (סנהדרין י"א.) והיא ענין אחד ילוה לאיש שאינו מזומן ואמנם יטעה בזה שתוף השם והוא העקר הדוחה רוב הספקות אשר בתורה. והתבונן אומרו וימצאה מלאך יי' על עין המים (בראשית ט"ז:ז') כמו שאמר ביוסף וימצאהו איש והנה תועה (שם ל"ז) ולשון המדרשות כלן שהוא מלאך יי' ע"כ. וכ"ש שתלקח משם ראיה אל הספור הזה מלוט ואנשי סדום מכל הצדדים אשר זכרם לא

ידעתי למה העלים הרב עיניו מדבריו אלה. הנה שנתבאר יפה זה הספור על זה האופן ברשות התורה עצמה וע"פ דבורה והוכחותיה גם כי הוא ענין יותר מעולה ונשגב ממה שיהיה בענין אחר כמ"ש וכן ראוי לעשות בכל מה שתעיד היא עליו היותו כן. אמנם המפרשים כן מה שלא בא עדותה עליו הנה באמת יורו כי הוא קשה בעיניהם שיעשה כן אל הסבות שזכרנו אשר הם חרפה לנו ועון פלילי. והנה באמת הספור הזה כלו של אברהם אבינו הוא יורה הוראה נפלאה על עצם זה הדרוש ואמתתו כי הנה בראשיתו היה אברהם מנביאי האומות בהנהגה ואח"כ היה מנביאיהם בהשכלה ואחר עלה ממדרגה למדרגה עד שקרבו הש"י והסיר את מומו ותקנו לקבל הנבואה השלמה והיא המראה אשר ראה מיד ותכף לעשיית המצוה אשר לא נזכר עמה לא פועל ולא דיבור רק אמר בעצם היום הזה נמול אברהם וכל אנשי ביתו וכו' (שם י"ז) וירא אליו יי' וכו'. יורה כי זה כל פרי המעשים הקודמים כלם והוא מה שכוונו אליו. והוא מה שביארוהו ז"ל במאמר שזכרנו תחלה אמרו כי תחלה היה אברהם הולך צדקות אשר הוא שלמות בהנהגה כמו שנתבאר מאומרו ושמרו דרך יי' לעשות צדקה ומשפט. ואח"כ היה דובר משרים והוא מעלה אחרת מנבואה אצלם אשר היא בהשכלה אשר למד דעת את העם כמו שביארנו מענין האצטגנינות והמרגלית. אבל אמרו כי אף על פי שיהיה מוחזק לנביא ביניהם עדין היה מכלל מי שנאמר עליהם דור טהור בעיניו כו' (משלי ל׳:י״ב) כי לא נגמר לו הזכוך הראוי לנביאה האמתי' כי היה לוט עמו כמו שנתבאר שם. אמנם אחרי הפרד לוט מעמו וכבר מאס בבצע מעשקות במה שהשיב רכוש מלך סדום שעשקוהו ממנו ואח"כ עשקו מעושקיו כח ולא עוד אלא שהזיר עצמו מאד בתורת שבועה לה' באמרו הרימותי ידי אל ה' וגו'. הנה בגמר הזכוך ההוא כבר באה אליו המדרגה הראשונה מהנבואה במחזה אשר שם עלה מהמדרגה המורגלת אצל הפילוסופים אל מדרגה אמתית מהנבואה. ולזה אמרי שהעלהו השם למעלה מכיפת הרקיע כי עד עתה עסק נבואותיו היה לשמור תכונת הענינים הטבעיים אבל משם ואילך כבר הוציאו מאצטגנינות שלו כמו שנתבאר שם (שער ט"ז). ומעתה כל פעולותיו היו עולות עמו משלמות אל שלמות גדול ממנו שכבר נהפך לאיש אחר במעלת הכבוד והגדלת השם כמו שנאמר (בראשית י״ז:ה׳) ולא יקרא עוד את שמך אברם וגו' כי אב המון גוים נתתיך. ודי לו בזה עניני כבוד וגם היו מעשיו יותר שלמים ומתפרסמים כמו שאמר ואקחה פת לחם וגו' יוקח נא מעט מים כמו שיבא כי לא סופר ממנו זה עד שבא לכלל שלמות זה. ותכלית הכל מלך ביפיו תחזינה עינך שנאמר וירא אליו ה'. הנה שביארו השלמים פרשה זו בשלמותו של אברהם ומדרגת שלמותו מדי עלותו מהמדרגות המדומות לנבואה אצל חסרי השלמות אל המדרגות

האמתיות וכי זאת המראה הנראה אליו אחרי המולו היא מדרגה של נבואה שלמה שלא קדמה אליו כיוצא בה ושיהיה הוא שלו ושקט אצלה:

ובמדרש עוד ותתן לי מגן ישעך (תהילים י״ח:ל״ו) זה אברהם. וימינך תסעדני שהצילו מן הכבשן ומן הרעבון ומן המלכים. וענותך תרבני ענוה הרבה לו הקב"ה לאברהם שבא אצלו והוא יושב ושכינה עומדת, הה"ד וירא אליו ה' והוא יושב: ואחר עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה (איוב י״ט:כ״ו) אמר אברהם אחר שמלתי את עצמי הרבה גרים באו לזאת הברית ואילולי כן מהיכן הקב"ה נגלה עליו. הה"ד וירא אליו ה' (ב"ר פ' מ"ח). הרי שביארו כי אחר שמל נגלה עליו השם מה שלא נגלה עליו בחק ההוא עד הנה וגם מה שאמרנו מהמצא הכח בו אז לעמוד או לישב בפני שכינה מה שלא היה כן קודם המילה וזו היא הענוה האלהית הנמצאה לשם. וזה שיעור מה שרצינו אליו בשער הזה לבא בו אל פי' הספור אחר זכרון ההפקות הנופלות בו בין מה שהותר כבר לפי דרכנו בין מה שיותרו במה שיבא מהפי':

א אומרו וירא אליו ה' על מה נגלה כי לא נזכר. וכבר בקשו חכמינו ז"ל ולא מצאו רק לבקר את החילה (סוטה י"ד.) ומה טעם אומרו שנראה אליו שם ואם הוא יושב פתח האהל או עומד:

ב אחרי אומרו וירא והנה שלשה אנשים מה טעם וירא וירץ לקראתם. וכבר דברו בו הקודמים (ב"מ פ"ו:):

ג למה יאריך כל כך בדברי אברהם ופרטי אופני פיוסו אותם כי מהידוע ששפתי צדיק ידעון לרצות עד שיחפצו בו. ומה טעם שפתח ביחיד וסיים ברבים. גם יש להתעורר אל התעסקו בעצמו כאלו אין איש בביתו. גם באומרו מהרי ג' סאים וכו'. שכל אלו הן דקדוקין שאינן ראויין אצלו. וכן הענין בלוט למה יזכור עת הגעתם שם ומקום מושבו בעת ההיא ושאר דבריהם:

ד מה טעם אמר במלאכים והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו:

ה במאמר ויאמרו אליו איה שרה אשתך, ואומרם שנקוד על איו ללמד ששאלו לשרה על אברהם (שם פ"ז.) ואם לא ראו אותה איך שאלו ממנה. ולמה לא ננקדה הלמ"ד וישאר איו:

ו למה הוצרך שליחות זה לבשר את שרה ולמה נפלאתה בדבריה והלא הוגד לאברהם קודם שנמול ולא יתכן שלא הגיד לה כי למה יכחד ממנה דבר זה:

ז כי הם שאלו עליה ואחר כך הסבו פני הדבור אל אברהם באומר, שוב אשוב אליך:

ח למה הקפיד השם על שרה באומרו למה זה צחקה ולא הקפיד על אברהם עם היות דבורם שוים עד"ה. ואם עשתה שלא כהוגן למה לא הוכיחה המלאך על פניה שהי' יותר נאות משיגננה בפני בעלה שהוא יותר מגונה מאומרה ואדוני זקן ועכ"פ לא היה לו להעלים ממנה ויאמר הדבר לשניהם. ועוד שהיה לו לומר שוב אשוב אליה כי ממנה היתה התלונה וההוכחה. וקשה מזה איך הכחישה הצדקת אל מלאך הש"י לפי שיראה והלא מתוך היראה לא היה לה לכחש. והרמב"ן ז"ל הקשה זה והשוה אותה לאשת מנוח בהכרת המלאכים ולא יתכן זה ק"ו מהגר. וכבר אמרו ז"ל שהיתה שרה עקר בנבואה ואברהם טפל לה (ש"ר פ' א') שנאמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה (בראשית כ"א:י"ב):

ט וה' אמר המכסה אני וכו' והלא לנח גלה משפט דור המבול מבלי שיתן טעמים כאלו ומאי רבותיה דאברהם ומה טעם כי ידעתיו וכו' כי נתרשלו בו המפרשים. ועוד שאחר שעם אברהם ידבר למה לא נאמר ויאמר ה' אל אברהם זעקת סדום ועמורה וכו' ויען אברהם ויאמר וכו' אלא ויאמר ה' וכו' ויגש אברהם ומאין נגש והלא הוא מדבר עמו. ורז"ל אמרו הגשה לתפלה (ב"ר פ' מ"ט):

י טעם אומרו ארדה נא ואראה וכו' ודברי חז"ל והמפרשים (תנחומא ס"פ נח) ידועים. וחלילה לנו לשום לב אל דברי הרלב"ג בזה וכיוצא בו אף כי ירבה דבריו כמו שכתבנו. ודברי הראב"ע ז"ל שתלה עצמו בהן יתבארו היטב לפי דרכנו. גם שמאמרים אלה אינם מסכימים שמתחלה אמר זעקת סדום וגו' שירצה שידע מהם שנתמלאה סעתם ואח"כ אומר ארדה נא וגו' ומאי שנא מדור המבול שנאמר וירא ה' כי רבה רעה האדם (שם ו') מבלי צורך אל ירידה:

יא אומרו ואברהם עודנו עומד לפני ה' מבואר הוא שעמו היה מדבר ולא זז ידו מתוך ידו עד הנה. וגם במה שתקנו בו סופרים לומר וה' עודנו עומד לא תקנו דבר זה:

יב בתפלתו של אברהם כי בתחלה אמר האף תספה צדיק עם רשע שנראה שהיה מבקש על הצלת הצדיקים שלא יסופו עם הרשעים ואחר כך גמר באומרו האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה וכן נפל הכפל והבלבול במאמרו באומרו חלילה לך מעשות וגו' והיה כצדיק כרשע חלילה לך:

יג למה נפל על שאלת מספר החמשים לכל כרך כמו שיובן מפשוטו והוא האמת לדעתנו כי מי שפירש עשרה לכל כרך לא יסבליהו הכתובים האומרים אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר כו' ונשאתי לכל המקום כו'. ולפי דעת קצת המפרשים למה שאל על עשרה שנים לכל כרך ולא פחות כי מה טעם שיצילו שנים את העיר יותר משיציל אחד ולפי

דבריהם למה לא הציל את סדום כיון שנמצאו בה שנים צדיקים ויותר ועכ"פ יש לדעת למה התחיל החסרון בחמשה ואחר מיוד ליוד:

יד אומרו אחר כמה דבורים הנה נא הואלתי לדבר אל אדני. ולמה שנה השם בזה. ולמה היה נוטל רשות בפעם זולת פעם:

טו כי לא לכבוד היה לו לאברהם שיספר הכתוב את כל תוקף התפלה והתחנה הזאת אחר שלסוף לא הועיל ולא כלום ובמעט דברים נשא פני לוט לבלתי הופכו עיר אחד. ואחר זכרון אלו הספקות נבא אל הפירוש אשר בו יותרו מה שלא הותרו במה שקדם או שיותרו גם כן על פי הדרך המפורסם:

וירא אליו יי'. הלב גומר כי כאשר צווה אברהם מהש"י לימול הוא וכל ילידי ביתו ומקנת כספו ולא נשאר בביתו איש שולף חרב חשש אולי תמשך לו ולביתו סכנה כי ירגישו המלאכים אשר נלחם בם או קצתם ובהיותם כואבים יבאו עליהם בטח ויכום ולא עוד אלא שלא ישאר לו שום איש שיהא זריז ומהיר לשרת אותם בעודם חולים ושעל דבר זה נמלך עם ממרא בן בריתו והסכימה דעתם שיטה אהלו אצלו וילוו שם וישרתוהו וגם איש לא ירים את ידו כנגדו כי ידוע כי ענר אשכל וממרא בעלי ברית אברהם וראיה קצת לזה כי לא נזכר בכל המעשה בית לאברהם רק אהלים כאשר המה ואין ספק שהיה לו לאברהם בית קבע בנוי לתלפיות וכמ"ש ז"ל פתחו של אברהם היה שכל העינים צופות אליו (סוטה י'.). (התר ספק א') ולזה אמר כי כשנמול והיה ראוי שתשרה שכינה עליו במדרגה שלמה מהנבואה מבראשונה שנגלה עליו (א) במקום אשר נטה שם אהלו באלוני ממרא עם היותו בלתי מיושב בבית תלמודו הקבוע לו והוא יושב פתח האהל ולא זע ולא נרתע כפעם בפעם מב' פעמים שנזכר ראשונה שנפל על פניו כמו שאמרנו ובדברי חז"ל יום ג' למילתו היה ובא לבקר את החולה (ב"מ פ"ו:) וישא עיניו וירא. (ו) ראה אלהים שתתבשר שרה במשלח מלאכים אלו להורו' ולהודיע צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. וכמ"ש הכתוב גדול העצה ורב העלילה וגו' (ירמיהו ל"ב:י"ט) והכוונה שבדרך עצמה שהאדם הולך בה אם טובה אם רעה בה ישלם לאיש כדרכיו כלומר שבדרך עצמה נשלם לו שכרו או תפרע ממנו וכן היה אצל אלו הצדיקים כי דרך נדיבותם במעשה הצדקה וענין האכסניא לכל עובר ושב שלמו אלהים שכר טוב בשתתבשר הצדקת על ידי אלו האורחים האלהיים. (ג) ולזה רצה שתכתב צדקתו זאת בספר תורת האלהים כלל ופרט ולא יפול דבר מכל דברו הטוב אשר דבר ומכל המעשה הגדול והקטן אשר עשה בקבלתם. ולהורות על כללות הרגלו ועוצם התמדתו בזה ושלא היה במקרה או לעתים רחוקות באו אליו במספר ההוא המורה על הכללות כמו שהוא

מבואר בתחלת השמים והעולם. ומה נאמנו דברי חכמים ז"ל שאמרו אחד לרפאת את אברהם ואחד לבשר את שרה ואחד להפוך את סדום (ב"מ פ"ו:) ושהצלה ורפואה אחת הן לומר שאם היה מעשהו בזה הנדיבות העצום פעם או פעמים היה בא האחד לבדו כי יספיק לו הזכות ההוא לרפאתו ממחלתו לא זולת גם אם היה עושה כן לפעמים ולא על צד ההרגל התמידיי היו באים שנים כי יספיק זכותו להצליח גם אשתו עמו ויבשר את שרה אבל עכשיו שהיה הרגלו כלול ומעשהו שלם כבר יספיק זכותו גם להציל קרובו שאר בשרו ע"י גלוי אזנו על סדום כמו שיבא. וירא וירץ לקראתם מפתח האהל (ב) ירצה עם שכבר יוכל להמלט מהם להיותם רחוקים ממנו והוא גם הוא טרוד במילתו ועכ"ז רץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה כמי שמבקש מהם חסד ולא כמי שעושהו עמהם. אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור. (ג) יחס ענין ההעכבה לשם אל היחיד כדי שלא יהא חצוף בבקשתו שיתעכבו שם בעבורו שלשתן שנראה אצלו דבר גדול וקשה לשאול ויובן מאמרו לכל אחד או שיעמדו השנים בשבילו והוא מוסר ויתרון לבעל הלשון והנקודה עשתה זה השם קדש להורות על מה שאמרו ז"ל שהיתה שכינה עמהם (ב"ר פ' נ'). אמנם דבר האכסניא דבר בה לשון רבים כי הוא דרך כבוד: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם למעט הסעודה בדבריו אמנם אמר וסעדו לבכם להורות שהלחם ההוא הוא מהמסעדים הלביים וכמ"ש חכמינו ז"ל מן התורה מן הנביאים מן הכתובים פתא סעדתא דלבא (שם פ' מ"ח) והוא מזון מועיל לחזק הכחות הרוחניות כולן שכיון שהוא מחזיק את הלב ממנו תוצאות חיים ללמד ששיחתו צריכה תלמוד: כי על כן עברתם וכו'. ירצה הסעודה תהיה קטנה נקלה ולא תתעכבו בה כי ידעתי זה חפצכם כי על כן עברתם על עבדכם היושב פה במדבר ולא אביתם לבא בעיר או לבית מושב כי זה משפט ההולכים בחפזון. וכבר אמרו ז"ל (סוטה י'.) שהיה לו לאברהם אבינו בית אכסניא בפרשת דרכים במדבר דהוה אמר להון פתא במדברא מאן יהיב לך כופרא במדברא מאן יהיב לך בשרא במדברא וכו'. וכ"ש שיצדק זה לשעה שהיה שם אהלו באלוני ממרא. וע"פ דבריו השיבו לו כן תעשה כאשר דברת שיהיה דבר מועט לסבה שזכר. אמנם ראש הנדיבים דבר מעט ועשה הרבה (ג) ונזדרז למעט העכבה במהירות. וימהר אברהם, מהרי ג' סאים. ואל הבקר רץ וימהר לעשות. והיה מנדבת לבו לשחוט בן בקר אחד לצורך ג' אנשים אשר יספיק להם טלה חלב או כבש א' וכ"ש לדברי חז"ל שאמרו ששחט ג' להאכילם ג' לשונות בחרדל (ב"מ פ"ו:) וכוונו בזה להורות גודל לבו שעשה כן להשוותם במנות שלא להטיל קנאה ביניהם כי לא הכירם נוסף על היותם מזומנות מיד אחר שחיטה מבלי הפשט ונתוח והוא הטעם שצוה למהר ג' סאים קמח

סולת שהוא ג"כ המדה היותר גדולה שבמדות היבש שהיא האיפה (ג) כי אומרו מהרי ג' סאים הוא שוה לאומר מהרי ג' איפה אלא שמדה הזאת בלשונם קרויה כן ותרגום אנקלוס יוכיח שמתרגם עשירית האיפה חד מן עשרה בתלת סאין ומעתה לא תצטרך טעם לרבוי הקמח במדות: ויקח חמאה וחלב לכבוד ותענוג. והוא עמד עליהם וגו' זאת האכילה דחקה המפרשים עד שקצתם הוצרכו לומר שהיה במראה הנבואה וקצתם בעבורה ובעבור ומצות אפה ויאכלו אמרו שהיו נביאים שולחו מאת השם לבשר את שרה עם היות אברהם גדול הנביאים בימים ההם כמו שכתב הראב"ע ז"ל בפירושיו. והרלב"ג ז"ל כתב כי יען לא היה חזון נפרץ הוצרכו שלשה כל א' לשליחותו ואנן אהא סלקינן ונחתינן אם ימצאון שם נביאים אם לא במה שקדם מהדברים אשר בשער והנה באמת הרבה עדים יש בספור שמראה עליהם היותם מלאכים מדבריהם ומעשיהם כמו שהוא מבואר מעצמו (ד) וגדול שבכולן בעיני הוא אומרו והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו ומצות אפה ויאכלו כי למה יזכיר שאכלו והלא ממילא משמע אלא שאע"פ שהיו מלאכים שאין דרכם לאכול אכלו אצלם. וכמ"ש בשמו של רבי מאיר עילת בקרתא הליך בנמוסא (ב"ר פ' מ"ח) למעלה שאין אכילה ושתיה עלה משה ונתדמה להם שנאמר ויהי שם עם יי'. לחם לא אכל ומים לא שתה (שמות ל"ד:כ"ח). אבל למטה שיש שם אכילה ושתייה נאמר ויאכלו. אמנם באכילתם זו כוונו לדעתי אל הסעודה הרוחנית דוגמת הנעשית אל הנפש השלמה אשר בה תתקיים אצל הגוף עם היותה בלתי נקשרת עמו. וזה כי כמו שהגוף נזון מהמזון ההוא המורגש כן הנפש נהנה מהענינים המחשביים שבסעודה כמו ההזהר על איסור המאכלות והכשירן מכל צדדיהם וברכותיהם לפניהם ואחריהם וטוב הכוונה בלקיחתם כי חכם לב יקח מצות למזון נפשו ובו היא תתקיים אצלו כמו שיתבאר זה יפה בפרשת ויחי שער ל"ב ב"ה. וזו היא סעודת המזבח אשר בה תתקיים השכינה עם ישראל שנאמר בה את קרבני לחמי לאישי (במדבר כ"ח:ח') ואז"ל אשה ריח ניחוח ליי' נתת רוח לפני שציותי ונעשה רצוני (ספרי פרשת פנחס). וכן בכאן אמר שאכלו המלאכים אצלו ונהנו בשבע רצון הזרוז והעבודה הנכונה אשר היה לרצון להם כי כוונתו הטובה ורוב זריזותו וחריצותו לעשות בכבודו ובעצמו והיותו עומד עליהם לשמש היו לברות למו כי הוא באמת מאכלם הטבעי להם והנה עם זה היה דומה ממש אכילה של משה לאכילתה כי משה נראה שלא אכל שם בהר אבל עד"ה כיון שהוא נזון משם מכח האכילה שאכל מתחלה שהיתה מתברכת במעיו כענין שנאמר באליהו ז"ל (מ"א י"ט) הרי הוא נזון ואוכל ולזה אמר עלה משה ונדמה להם שאינו אוכל אבל אכל הוא עד"ה וכן המלאכים עם שנראה שאין דרכם לאכול כאן אמר

הכתוב ויאכלו למה שאכלו מה שדרכן לאכול למעלה: ויאמרו אליו איה שרה אשתך. (ו) אחר שחרדו אליהם את כל החרדה ההיא שאלו אליו לאמר איה שרה אשתך. (ה) וחז"ל דרשו מהנקודה ששאלו גם עליו (ב"ר פ' מ"ח). והוא מה שיורה הוראה גדולה למ"ש מענין התוכחה שהיו צריכים שיהיה שם אברהם לדבור ההוא כדי שימצא לענין התוכחה (ה) אמנם מה שלא ננקדה הלמ"ד הוא שא"כ היתי' הלמ"ד כאלו אינה ונדרוש איו לבד כי כך המדה כשהכתב רבה מהנקודה כאלו אינה (שם) ונאמר ויאמרו איו איה שרה אשתך וכו' וכאשר הנקודה רבה נדרוש שניהם הכתב לפשוטו והנקודה למדרשו והית' שאלתם עליה לבקש פתח על ענין הבשורה כי למה לא יצאה לעמוד על הסעודה שמא יש לה צער או עצב או כל דבר המונע אשר יוכלו הם לתקנו. וע"פ דרכן השיבן הנה באהל, כי אין לה בן יצא לפניה כמנהג הנשים ומדרכם להסתר: ויאמר שוב אשוב וכו' ולשרה בן. ומכאן למד אלישע כשראה אשר חידשה אותה אשה גדולה לעשות עליית קיר קטנה וכו' לצוות לומר לה הנה חרדת אלינו ומה לעשות לך (מלכים ב ד':י"ג) וכאשר השיבה בתוך עמי אנכי יושבת חזר ושאל לגחזי ומה לעשות לה שא"א שלא תכוין אל דבר עד שא"ל בן אין לה ואישה זקן ואמר למועד הזה וכו'. אלא שיש להפלא ממנה איך לא שאלה היא מהנביא על דבר גדול כזה ולא עוד אלא לסוף אמרה אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך שיראה שהיא חשבה שדבר כזה היה מוטל עליו לדעתו ולהתעורר מעצמו כי נביא הוא ומלאך כמו אלו ואחר שלא ידע חשבה שלא היה בידו לעשות. ולזה כשאמר לה גחזי משמו היש לדבר לך אל המלך השיבה בשאט נפש בתוך עמי אנכי יושבת כלומר שהדבר ההוא אינו כדאי לה וגם כשאמר לה גחזי אבל בן אין לה ובשרה עליו השיבה כן כי היא מסתפקת בו לכן לסוף אמרה השאלתי בן מאת אדוני הלא אמרתי לא תשלה אותי סוף דבר אירע לה כן מתוך יושר מעשיה כמו שהיה הענין לשרה וכאשר נתבאר: ושרה שומעת וכו' כי בשמעה ששאלו עליה נתנה לבה והטתה אזנה אל פתח האהל אשר היה אחר המלאך לראות מה ידבר בה: ותצחק שרה בקרבה וכו' (ו' ז' ח') כבר פירשו זה הענין על ג' פנים אם בשהיא לבד חטאה או שחטאו שניהם או שחטא הוא לבדו וזה הג' מה שיתיר כל הספקות משלם והב' אחריו כי אם עדין לא הספיק אברהם להגיד לה את דבר ה' מהטעמים אשר בקש הרמב"ן ז"ל או שירצה שתשמע גם היא מפי עליון או לסבב פני הדבר שתשמע שרה ותצחק בקרבה ויוכיח על ידו הנה ה' שמר את הדבר לעת הזאת ואחת ידבר אל ושתים זו ישמעו ויתישבו ג"כ כל הכתובים: (ח) אמנם אומרו ותכחש שרה וכו' לפי שני הפירושים הראשונים היה ללמד מוסר נאה והוא כי הנוכח מהגדול ממנו על כל דבר פשע מן המוסר הוא להתבייש ולומר

לא עשיתי זה לא כאומר לא חטאתי רק כמודה שעשות דבר כזה הוא חטא גדול לאפוקי ממה שכתוב עליהם וחטאתם כסדום הגידו לא כחדו (ישעיהו ג׳:ט׳). ולזה אמר הכתוב שזאת הצדקת לכאור' כחשה ואמרה לא צחקתי כי יראה מדין שמים. אמנם כשהשיבה לא כי צחקת שתקה ללמוד כי כאשר יקרה זה אין להעיז ולשנות בהכחשה. אמנם אל הפי' השלישי אין אנו צריכין לכל זה כמו שראית במה שקדם מהשער. ויקומו משם האנשים. (ט) כבר פירשנו כי הם נפרדו ממנו והיו רוצים לדבר על עשקי סדום והיא היה הולך לתומו עמם להלוותם כסבור שאינו מטריח עליהם והרי הם מתעכבים לדבר בעבורו עד שאמר המכסה וגו' נדבר אנחנו ואם ישמע ישמע: (י) ואברהם היו יהי' לגוי כי ידעתיו ורצה בשני תנאים יוכשר הנצב בקרב אלהים בדין אשר כזה אם שיהי' כבעל הדבר הנשפט כאב בבנים או כמלך בעבדים. והב' שיהי' ישר ואוהב משפט כי מצד הראשון יעביר להם מה שראוי להעביר. ומצד הב' ייסר מה שראוי ליסר. ואמר דתרויהו איתנהו ביה אם הא' כי הוא אב המון גוים ורוצה בקיומן והוא אומר ואברהם היו יהי' ועל השני אמר כי ידעתיו למען אשר יצוה לעשות צדקה ומשפט. וספר הכתוב כי בא הש"י אל ההתבוננות הזה ממנו למען הביא יי' על אברהם את אשר דבר עליו כלומר שאם לא ידע הוא ית' ממנו זה הזכות העצים לא היה מבטיחו כל ההבטחות הגדולות שהבטיחו שמא לא יזכה ונמצא מבטיח ואינו עושה. וזה סותר מה שכתב הרלב"ג ז"ל בידיעה. (ט) ובמאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וכו' הגדיל תושיה כי האל יתב' אינו מכיר אבל יודע כי ההכר פועל החוש והידיעה פועל השכל. ומה נכבד טעם למען אשר יצוה כו' כלומר שיודעו מצד תוארו וגדרו המקיף את כל זרעו והיא ידיעה מיניית וזאת הידיעה עצמה נאמר אצלו ית' אפילו אצל האישים והוא ענין נפלא כמ"ש ראה קראתי בשם בצלאל וכו' (שמות ל"א:ב'). ואתה אמרת ידעתיך בשם (שם ל"ג), כמו שיתבאר הענין יפה במקומם ב"ה: ויאמר ה' זעקת סדום וכו' ירצה שהיו העשוקים מהם צועקים צעקה גדולה ומרה ואין מושיע ותעל שועתם אל האלהים ולא יכול לשאת. אמנם על ענין זה יש שאלות איחד אותם לשער סדום אשר אחרי זה ושם יודע ענין עוצם וכובד חטאתם: ארדה נא ואראה. כבר דברנו בגנות סברת האומר שצריך הש"י לחקור ולדרוש את אשר עשו כפי בחירתם כי הוא דבר שאסור להעלותו על לב. אמנם רש"י ז"ל כתב למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה כמו שפי' בפ' הפלגה ד"א ארדה נא לסוף מעשיהם הכצעקת' של מדינה הבאה אלי עשו והם עומדין במרדן כלה אני עושה בהן ואם לאו שלא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להם ליפרע מהם ביסורין וכו'. והוא עצמו פי' אנקלוס אם לא תיבין וכו' שיחסו תליית הראיה הזאת בתשובתם כלומר

הכצעקתה הבאה אלי יתמידו לעשות אעשה עמם כלה וכו' והענין שעדין הם תלוים ועומדים בתשובתן והוא נכון. והרמב"ן ז"ל כתב והראב"ע ז"ל אמר בו סוד מילדי נכרים יספיקו בו ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת וכו' ואלו ואלו הם דברי סתר לבד זה ידעתי שהרלב"ג ז"ל כתב בסוף המאמר שזכרנו בדברים אשר בשער אצל אופן ידיעת הש"י אלו הדברים הפרטיים זה לשונו. וידמה שהראב"ע ז"ל מזה הדעת כי הוא בפירושו לתורה אמר והאמת שהוא ידע כל חלק על דרך כל לא על דרך חלק. וכבר כתבתי שא"א להיות זה פירוש הכתוב כי איך יאמר אדעה על דבר שאם לא ידעו עד הנה א"א לו לדעתו כלל. ולכן לבבי לא כן ידמה בכ?? רק מה שיראה שרמז אליו הרמב"ן ז"ל בשהוא סוד לקוח מילדי הפילוסופים האומרים שהוא יתעלה יודע הנמצאות בכללותם לא באישיהם אלא שהראב"ע לא כן יחשוב אלא שהוא יודע גם החלקים רק שידיעתו אותם הוא בהפך ידיעת האדם וזה שהאדם מצד השיגו והכירו בחלקיים תחלה יגיע אל ידיעת הכללות השכלית. אמנם הוא יתב' יודע החלקיים המורגשים מצד יודעו הכוללים המושכלים כמו שכתבנו זה הענין בשער עשירי אצל הן האדם היה כאחד ממנו לדעת וכו' והוא מה שאמר הראב"ע כי הכל יודע כל חלק דרך כל [73]והכוונה שידיעתו הכל הוא כדרך לו לדעת החלק ולא ההפך ואמר שזה הסוד נרמז בכאן באומרו הכצעקת' הבאה אלי עשו וגו' לומר שאם היו הכל ברעה הזאת או קצתם ארדה לדעת אותו כי הכל גלוי וידוע אצלי וענין הירידה לדעת הוא מה שיודע החלקיות מידיעת הכללות לא זולת והוא מ"ש במאמר האף תספה צדיק לומר שלא היה מקום העיון אם עשו אם לא אלא על כללם או חלקיותם ואם לכך כיון הוא דעת נכון וישאר הרלב"ג לבדו. ואולם הנראה בישוב הכתוב וכוונתו כבר כתבנוהו למעלה בתועלות המראה הכוללת ואף גם זאת שתהיה מראה בפני עצמה כבר יהיה ענין פשוט איננו צריך לעמוקות גדולות כאלה והוא סוד הנסיון הבא בכתובים. אלא שהרמב"ן כתב ודע כי הש"י צדיק יבחן כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו ויצוה עליו בנסיון ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו והנה כל הנסיונות שבתורה לטובת המנוסה ע"כ. ואני הנה ראיתי אומר הנני ממטיר לכם וגו' למען אנסנו ונו' (שם ט"ז). וכבר חטאו אנשים אשר הניחו ממנו עד בקר ונתרעם מהם גם שיצאו ללקוט בשבת, וכן למען נסותך התשמור מצותיו (דברים ח':ב') ולבסוף לא שמרו, וכן כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת וגו' (שם י"ג) ולבסוף טעו בשמוע את נביאי

[73]באר דברי הראב"ע שהביא כבר למעל' בשער י' שכונתו שבעבור היות ידיעת ה' בחלקים ובאישים הפרטים רק ע"י ידיעתו הכללים. ורק מהם תרד ידיעתו ד"מ אל החלקים למטה, כי הכללים בבחינת החלקים הם כעליון בבחינת התחתון, ע"כ כנה הכ' ידיעת הי"ת וחקירתו ד"מ לדעת אם חטאו כל אנשי סדום או רק מקצתם במאמר "ארדה נא ואראה, וע"ז אמר הרב, כי אם לזאת כוון הראב"ע מסכמת דעתו לאמונתנו האמיתית,

השקר. ולזה אני רואה כי ענין הנסיון נוהג עם כל ובפרט כשהגיע שעה ליגמר דינם והיה כצדיק כרשע עד האלהים יבא דבר שניהם להביאו במצרף הנסיון בו תתמלא סאת הטוב לטובים ואיפת הרע לרעים כמו שעשה לפרעה ולמצרים וזולתם מהמורדים והנסיון אשר בכאן הוא מה שהסכימה חכמתו שירדו שם המלאכים האלה וע"י מעשיהם אשר יעשו עמהם יגמר רע רשעים להמטיר עליהם פחים אש וגפרית כי הכל גלוי וידוע לפניו וזה שאמר ארדה נא ואראה כי ירידתם לשם יהיא ירידתו ית' ושם אראה הכצעקת' הבאה עלי עשו האנשים האלה יגמר דינם לעשות עמם כלה ואם לא אדעה מה לעשות: ואמר עשו לשון עבר על שעת גמר הנסיון כמו ראה כל המופתים אשר שמתי בידיך (שמות ד׳:כ״א) אשר הראת בהר (שם כ"ו) על דעת רש"י ז"ל. והיה אומר כן כי יודע כי המליץ בינותם ולמשמע אזניו יתעורר להליץ בעדם רנה ותפלה כמו שעשה אז מה שלא נסה תחלה כמ"ש לאשר מזה ימשך לו זכות גדולה ותבא ג"כ ריוח והצלה ללוט כמו שיבא: ויפנו משם האנשים וגו' כבר ראית מה שיעיד הכתוב באמתת הפי' שנזכר בשער הספור. אמנם לפי זה הדרך ירצה. (יא) כי הלכו משם האנשים ואברהם לבדו עומד לפני ה' וכשומעו את דבריהם על דבר סדום ויגש אברהם כי מאחר שהסכימה דעת עליונה לדבר בפניו מצא עצמו מחוייב להליץ בעדם (יב) ואמר האף תספה צדיק עם רשע שפתי צדיק ידעון רצון וראה ללמוד סניגוריא על כל הערים ההם בעלילה חזקה ואמר מארי דאברהם האף וחימה תגרום להמית צדיק עם רשע וזה לא יתכן כי הוא עול מפורסם. ואם כן מזה יחוייב שלפעמים תשא עון הרשעים כאשר במותם חוייבה מיתת הצדיקים עמהם וזה כי האדם הצדיק היושב במדינה הרעה ומסתפק בכל צרכיו בעיר ההיא וחי בהם חיים הכרחיים ודאי אם ימותו כלם וישאר הוא לבדו ימות גם הוא ליומו ואם יום או יומים יעמוד הנה לא יעלה לו שבתו או חדשו וכמ"ש הקב"ה בעצמו ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה וגו' (יונה ד׳:י״א) כי שם נשא את האבות החטאים בעבור הקטנים ויונקי שדים שלא חטאו שלא ימותו במות אביהם ויהי האבות כצל הקקיון והבנים ראשונה כמו שכתבנו אצל המבול שער י"ג. ולזה אמר אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה ודאי לא יעשה כן שאם הצדיקים האלו אינם חייבים מיתה הנה כשתמיתם כמות זולתם כבר יקבלו עול גמור דמה להם שתמיתם בעצמם או שתגרום המיתה בידים סוף סוף נדונו כרשעים ובמשפט אחד. (יב) והוא מה שהפליג הגזירה באומרו חלילה לך מעשות כדבר הזה הראשון והוא להמית צדיק עם רשע כי הוא היותר מפורסם בעול ואחר כן שיהיה כצדיק כרשע נדונים אלו עם אלו חלילה לך ג"כ השופט כל הארץ לא יעשה משפט ישר בשלא יסבלו עונש

מי שאינן ראוים לסבלו והיא טענה חזקה וסניגיריא גדולה (יג) אמנם נתחכם לשאול על זה המספר רצוני חמשים לכל מקום לפי שהיה צריך לבקש ממצוע שימצאו בו שני ענינים יחד. האחד שיהיו קשי הנסיעה וההעתק משם כדי שלא יושב שילכו להם על אשר ימצאו. והשני שלא יוכל לסבול הישיבה יחד להעזר קצתם מקצתם. והנה מספר החמשים יש בו שני הענינים כי הם קשי הנסיעה וקשי העמידה כי לא תתישב העיר או המדינה בזה המספר להיות שמה המלאכות הכבדות הצריכות לחיים או להעמידם אם היו שמה ואפס עצור ועזוב מהערים אשר סביבותיהם כי כלם היו בהפרדה וימותו ברעב ובצמא ובערום ובחוסר כל. והנה כל עוד שתרבה המספר עם היות שיהיו יותר קשי הנסיעה כבר תהיה העמידה יותר נקלה להעזר אלו מאלו כמו שבמעוטו יהיה הדבר בהפך. (יד) אמנם כשראה שהודה לו הש"י על השאלה הראשונה חשש שלא ימצאו שם על המספר ההוא המחייב ההצלה מצד הדין כמ"ש הנה נא הואלתי לדבר. ואנכי עפר ואפר כי מעתה אבקש לפנים מן השורה וזה כי אולי יחסרון מן חמשים הצדיקים חמשה התשחית באותן חמשה שחסרו ותאמר שכבר יוכלו להסיע ישיבתן משם ואע"פ שיהיו יותר קשי העמידה תהיה זו טענה להשחתתם ויאמר לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה והריני מודה בהם אף על פי שהם יותר קלי הנסיעה. ואח"כ בקש על האופן הזה על מספר הארבעים לומר שלא יהיה חסרון הה' דוקא והודה לו. אמנם להיות מספר השלשים יותר מבואר בשהוא נקל ההעתק חזר ליטול רשות ואמר אל נא יחר לאדני ואדברה אולי וגו' וכן עשה לעשרים עד מספר העשרה שאמר אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם שכבר היו קלי הנסיעה משם מאד עם היות שהם היו יותר נמנעים הישיבה ועל פחות מעשרה לא בקש שהוא מפורסם שאין ראוי לשמוע בקולו מאחר שיוכלו ללכת להרחיק נדוד בלי עמל וטורח גדול. תדע שכאשר לא נמצא בסדום רק לוט ואשתו ושתי בנותיו לא נצלו בעבורם אבל אמרו לו המלאכים עוד מי לך פה וגו' כי משחיתים אנחנו וגו' וכן אמר להלן קומו צאו מן המקום, הורו שאין ראוי לישא את הרשעים אשר במקום כל עוד שהצדיקים אשר בו יהיו במספר שיוכל לצאת משם בנקל וללכת על אשר ימצא בדרך קרובה או רחוקה. (טו) ואח"כ לא בקש על הצלת צוער אלא מטעם הלא מצער היא ותחי נפשי כלומר כי לפי הערך העיר ההיא הקטנה היתה קרובה להנצל או על ידי צרופו עם הצדיקים אשר בקרבה כמו שיבא (יד) ואולם טעם ההפך ממדה אל מדה רצוני משם אשר היה הספור אל מלת אדני אשר הזכיר הוא עד כאן הנה הוא ענין נכבד מאד יתבאר אצל אם נח מצאתי חן בעינך אדני ילך נא אדני בקרבנו (שמות ל"ד:ט') שער נ"ד ב"ה. ומאמר ואנכי עפר ואפר קיים מאד מ"ש היותו

ע"ה על המדרגה עליונה מן הנבואה ממה שהיה בה ראשונה כי לזה היה ממעט עצמו בערך ההשגות העליונות האלהיות היוצאות עליו הפך האנשים החסרים אשר במעוט השגתם המה רואים עצמם נביאים ומדעתם היותם בעבי שחקים כמו שביארנו בשער הספור הזה על מאמר דור מה רמו עיניו כו' (משלי ל':י"ג): וילך יי' כאשר כלה כו' גם זה יורה על מה שאמרנו כמו שנאמר כן בפרשת מילה ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם (בראשית י"ז:כ"ב) כי נסתלקה ממנו אז לשעה הענין האלהי ההיא אשר הופיע אז עליו. אמנם נביאי השקר לא יהיה להם כדבר הזה כי כל השעות שוות אצלם זו היא דרך ישרה וסלולה נכונה מאד בכל זה הענין והתר כל ספקותיו. והנה המפרשים ז"ל פנו איש לדרכו בסדר שאלותיו אלי כמו שהוא בספריהם. האמנם כי מה שכתב הרמב"ן ז"ל על פי' רש"י ז"ל ודרך פשט הכתובים סלולה שאמר בתחלה חמשים לתת חשבון של עשרה לכל אחד וחזר ופחת כמו שיכול להציל הכל היה אומר ולא ידעתי מי הכניסו לרב בענין שאמר ע"כ. ולי נראה שהכרח הרב גדול הוא לפי דרכם וזה שאם כשהתחיל לחסור ה' ה' שתי פעמים הראשונות להצלת כלם היה מכוין להמצא בכל אחד ט' או ח' למה שנה את טעמו לבלתי לכת הלוך וחסור אחד לאחד למצא חשבון ז' או ה' לכל כרך כי דלג מח' אל ו' ומו' אל ד' ומד' אל ב'. ועוד למה לא שאל על פחות מי' עד שיהא צדיק א' לכל עיר כי מה טעם שיצילו השנים מן האחד כמו שזכרנו בספקות. ומזה הוכרח הרב ז"ל לומר כי בפעם הראשונה שאל חמשים בהמצא י' לכל כרך ואח"כ בקש על ט' ע"י צרוף וכיון שהודה לו על זה שאל בחסרון בכל פעם ובמיעוט המקומות בפחות מי' ע"י צרוף לא בקש כי לא שער כי בפחות מהמנין ההוא יספיקו להציל זולתם. והרמב"ן ז"ל אומר כי אינם דומים רבים העוסקין במצוה למועטים. והנה במה שכתבתי יסולק כל זה הבלבול ויותר כל שאר הספקות העומדות על אלו הפירושים:

ויביאו שני המלאכים סדומה בערב. (טז) סדר הכתוב ספור הפכת סדום ובנותיה להודיע שכבר הועילה תפלת האוהב הנאמן להציל אחת הערים ע"י צרוף לוט עם הצדיקים אשר בקרבה כמו שנאמר ויזכור אלהים את אברהם וישלח וגו' כמו שיבא ולזה סבב ע"י הדברים באופן יזכה לוט במעשיו נקבל ההצלה על זה האופן. (ג) אמנם נתבאר בספירו ההפרש העצום אשר היה בין אברהם אבינו במעש' ההוא וזה שספר שכבר הגיעו שלי המלאכים סדומה בנשף בערב יום ולוט היה יושב אז בשער ההוא מזומן ולא יוכל להתעלם ויקם לקראתם וכו' משמעו וירא לוט שלו משפט האכסניא ההיא ואין עוד ויקם וכו'. מה שסופר בשבח אברהם בהפך זה שהאנשים עברו ממנו כמלא עיניו והוא כחום היום שעה שהכל מחזיקין בדרכם והוא טרוד במילתו וגם שכינה עמו ולא

פטר עצמו מהקבלת פניהם אבל וירץ לקראתם. וגם בדברי הזמנתם נמצא הפרש גדול כי הוא אמר סירו נא אל בית עבדכם ולינו וגו' ואלו אכילה גדולה וקטנה לא הזכיר להם ואולי שלא היה בלבו רק הלינה אלא שמתוך תשובתם שאמרו לא כי ברחוב נלין למד שני דברים. הא', ההפצר שכבר ענו בפיהם שאם לא יבאו אל ביתו שאין להם שום מקום ללון רק ברחוב ואיך יוכל לעזוב אותם על פני חוץ ולזה ויפצר בם מאד ויבאו אל ביתו. והשני, הוא הזמנת המשתה לפי שיש בכלל דבריהם שאם על הלינה לבד הוא אומר שכבר יספיק להם הרחוב ולזה נאמר ויעש להם עשתה ומצות אפה ויאכלו כי הרגיש בטוב טעמם ותפס דבריהם וכיון לתקן במעשיו את אשר עותו במאמרי. אמנם אל דעות ה' והוא סבב וצדד פני הדברים כדי שלסוף יצורף טוב מעשהו עם תפלת הצדיק ולא תשוב ריקם. וכבר דברנו בתחלה על ענין אכילת המלאכים בזה השליחות ואין להאריך עוד: זה שעור מה שראינו לבאר מזה הספור בזה השער ונבא אל השער הסמוך:

שער כ

פרק א

יבאר חטאת סדום ההפוכה כמו רגע מה היתה. ובענין הזכור ובמה נשתנו מבעלי הגבעה **ואנשי העיר וכו'**

שנינו באבות (פ' ה') ארבע מדות באדם שלי שלי ושלך שלך זו מדת בינונית ויש אומרים זו מדת סדום, שלי שלך ושלך שלי עם הארץ, שלי שלי ושלך שלי רשע, שלי שלך ושלך שלך חסיד:

[74] תוכן כונתו, כי בארבעה אופנים יוכלו בני אדם להשתמש בהונם ורכושם וכל קניניהם, האופן האחד הוא שישאיר כל אחד לעצמו מה שיש לו מבלי תת ממנו לאחרים אף שהם עניים ואביונים המבקשים מתת ידו, ויסתפק גם הוא בשלו וישנא מתנות זולתו ואף כי יחדול משלוח יד בשל אחרים בעושק ובגזל, ויהי' גם נפרד מהם, ולא ישא ויתן עמהם להחליף שלו בשלהם ומדה זאת קרא התנא פ"ה מאבות בשם מדה בינונית מטעם שיבואר למטה, ויש אומרים שהוא מדת סדום, כי גם מהם לא נמצא בכתוב ששלחו בעולתה ידיהם ונאמר מהם רק "ויד עני ואביון לא החזיקו" והאופן השני, שיחליף לפעמים איש את שלו בשל אחרים, בהיות האחד מצטרך אל מה שיש לחבירו למותר ויתן לו תחתיו מה שיצטרך הוא ויש לו למותר, והפעול' הזאת נקראת בל"א (טוישהאנדעל) אשר הי' אופן המסחר הראשון בין בני אדם עלי ארץ, ומדבר זה מגיע תועלת לשניהם, ובעל מדה זאת יתן גם לפעמים משלו לאחרים המבקשים עזר ומתנת חנם למלא מחסורם אשר יחסר למו, ולא יבוש בהיפך לקחת גם לפעמים חנם את המצטרך לו מיד מי שנותנים לו ברצון חפשי, וזו מדת עם הארץ, כי באופן זה ינהגו רוב יושבי הארץ, ואופן זה נאות וטוב מאוד לחברת בני אדם וישוב הארץ בבחינה מדינית, (ויען כי שני אופנים אלה נהוגים ברוב בני אדם קרא התנא את הראשון מדה באמרו "שלי שלי, ושלך שלך זו מדה בינונית וכו' להורות על כללותה והיותה מנהג הרבה בני חדם ועל השני אמר "שלי שלך, ושלך שלי, עם הארץ" המורה ג"כ על הרבוי והכלל כי שם עם בעצמו מורה על קיבוץ הרבה בני אדם) והאופן הג' הוא שיניח אדם את אחרים ליהנות משלו, ויתן צדקה לעניים ואביונים, ובכל זאת ימאן לקחת מזולתו את המצטרך לו וחסר ממנו, כי אם יסתפק תמיד בחלקו אף כי מעט הוא, וזו מעלת חסידים ואנשי מעשה (ויען כי הם מעטים עד שכמעט רק אחד מהם בעיר ושנים במשפח' דבר התנא

[74]ההשתמש בממון בבחינת הבעלים יחלק על דרך החלוקה ההכרחית על ארבעה פנים וזה כי כבר ישתמש האדם בשל עצמו ולא בשל זולתו כלל. או ישתמש ג"כ בשל זולתו וזה יהי' אם שלא ברצונו רק בעושק ונלוז מאתו או מדעתו ורצון נפשו. ואם ברצונו אם שיתנהו לו במתנה או על דרך המכירה והחליפין. והנה המדה הראשונה היא אשר חייבה אותה שורת הדין והוא הראשונה שזכרוה בזאת המשנה. ואשר היא על דרך התמורה והחלוף היא אשר זכרוה שניה לה והנה ייחדו אותה לעם הארץ מפני שהוא הדרך הנאות והמורגל לישוב הארץ. והשלישית, הנה תלו אותה ברשעת המחזיק בה שא"א זולת זה. והרביעית, שעל דרך הנדיבות והויתור יחסו אותה אל מדת החסידות. והנה המפרשים כלם הסכימו כי המדה הראשונה ההיא תקרא מדה בינונית לפי שאשר לו כן הנה הוא ימצא מרוחק מהטוב והרע בשוה כי אם מצד היותו על מדת שלי שלי ימנע מקיום המצות המוטלות עליו כמתנות עניים והלואות נדרים והקדשות וכל מידי דאית ביה חסרון כיס: הנה מצד חוסו על שלו לא ידבק בידו גם הוא מאומה מזולתו על

מהם רק בלשון יחיד באמרו "שלי שלך ושלך שלך חסיד,") והאופן הד' הוא ההפך מזה, שישאיר איש כל קניניו לעצמו, ואין לאחרים אתו מאומה, גם מתת צדקה לעני יקפוץ ידו ויאמץ לבו, ובכל זאת יחזיק הוא בעולתה גם בשל אחרים לגזול ולעשוק מהם את קנינם (ויען כי אנשים כאלה הם רק מעטי' בחברת בני אדם המטים כל כך עקלקלותם מנתיבות המוסר והירא' דבר גם מהם התנא רק בלשון יחיד באמרו "שלי שלי ושלך שלי רשע"). ולבאר הסתיר' הנראית בין מתמר התנא הקורא האופן הראשון בשם מדה בינונית אשר בהשקפ' הראשונה הכונה בה שהיא ממוצעת בין שתי קצוות, וראוי להחזיק בה כמו בכל דרך ממוצע הנבחר תמיד, ובין מאמר הי"א שזו מדת סדום הראוי להתרחק מכל איש מוסרי ? כתב הרב. כי באמת מדה זו אינה ראויה להחזיק בה. כמ"ש החוקר, כי מחובת האדם לתת תמיד משלו את הראוי לאיש מחסור הראוי למתנתו, ובהפך יוכל גם לקבל בעת הצורך מה שיתנו לו אחרים, והוא חסר ממנו, ורק בעבור זאת קרא אותה התנא בינונית לפי שהיא ממוצעת בין מדת החסיד הנותן רק ואינו לוקח ומקבל מזולתו. ובין מדת הרשע הלוקח רק בחזקה משל אחרים ואינו נותן מאימה משלי לזולתו, ופה מצא הרב מקום להבדיל בין ממוצע אמיתי לפי משפט ובחינת השכל החושב. ובין ממוצע שהוא רק האמצעי לפי בחינת הדבר בעצמו . והמשל בזה, חמדת כל הון בעולם הוא הקצה האחד, והעדר כל חמדת כסף אף ההכרחי והיותר מצטרך למו היא הקצה האחר, ושניהם בלתי טובים והממוצע בין שניהם בבחינת הדבר הוא חמדת חצי הין כל העולם שהוא באמת ג"כ רע, ואין ראוי להחזיק בו, וממוצע כזה קרא הרב רק ממוצע מספריי, אפס הממוצע האמיתי לפי בחינת השכל החושב הראוי ג"כ להחזיק בו הוא להתאות רק אל ההכרחי והמצטרך ולעזוב את כל המותר. אפס אף שהמדה הזאת שהחזיקו בה אנשי סדום הוא מגינה ובלתי ראויה להחזיק בה, בכל זאת יקשה להבין מדוע נענשו עליה בעונש רע ומר כל כך להמטיר עליהם גפרית ואש מן השמים ולהאביד זכרם מעל הארץ ? אחרי שנמצא, כי פעמים רבות חטאו ישראל באופן יותר רע מהעדר החזקת יד אביון כמאה"כ ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ובכל זאת לא נענשו כמוהם לרוע, אף אנשי גבעה אשר חטאתם כסדום היתה כנודע לא נענשו בכל זאת בעונש מר כזה ? ולבאר זה הביא דברי החוקר שהבדיל בין החוטא רק בעבור תאותו אשר ינחם לפעמים על מעשהו בסור תאותו הרעה ממנו, ובין הרשע אשר יחטא בעבור נטית שכל' אל הרע, כי היא לא ינחם על מעלליו גם כאשר יתקרר חום דמו ותשקוט תשוקתו הרעה, והנה אנשי סדום היו רעים וחטאים לד'. לא בעבור תאות לבם מתשוקתם כי אם בעבור נטית שכלם אל הרע, וע"כ קבעו להם כפי המסופר מהם במדרש חקים ונימוסים רעים, והאחד מהם שלא יעשה איש מהם שום אכסניא, וכאשר בא להם דרך מקרה עובר אורח הרעו לו מאוד לא למען מלאות תאותם הרעה רק למען הרחיק כל איש נכרי מגבולם, ועל לוט שהכניס המלאכים חרה אפם מאוד בעבור הפרו חוק ועברו התקנ' שקבעו להם לבלתי תת איש לבוא אל עירם, וזש"א לו "האחד בא לגור. וישפוט שפוט" שפי' חז"ל בב"ר "דין שרצו ראשונים אתה בא לאבד," וע"כ ר"ל בעבור חטאם רק מרוע נטית שכלם ודעותיהם הנפסדות גדל גם ענשם למאוד, אפס החוטאים זולתם אשר מהם ספר במקראי קדש חטאו רק בעבור נטית תאותם ובסור תשוקתם הרעה מהם נחמו על מעשיהם, ע"כ הוקל גם ענשם:-

צד הגזל והעושק שגופי כל העבירות או רובם נמשכים מהם ואמרו שעל דעת יש אומרים זו מדת סדום כי כן נאמר בהם בפי' הלא זה היה עון סדום אחותך גאון וגו' ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל ט"ז). והנה לפי זה הוא ראוי להפלא מאד על משפט אנשי סדום הנזכר בזה הספור כי אחר שהעיד עליהם יחזקאל הנביא כי עצם חטאתם הוא אשר נקרא בפי החכמים מדה בינונית וגם הוא אשר קיים עליו דעת יש אומרים כי לפי הכלל התלמודי (הוריות י"ג:) הוא ר' נתן שהיה אב ב"ד לישראל איך האנשים המחזיקים במדה הבינונית המשובח בפי הפילוסופיא המדינית יחשב להם לחטא משפט מות. ועוד כי לפי מה שכתב החכם בתחלת המאמר הרביעי מספר המדות שהמדה האמצעית אצל ההוצאה היא כאשר יתן האדם מאשר לו הראוי לראוי כראוי ובזמן הראוי גם כשיקבל מאחרים על זה האופן עצמו והם דברים של טעם בלי ספק איך יאמרו כי שלי שלי ושלך שלך היא מדה בינונית והלא אינה מדה כ"ש שתהיה בינונית שהוא הקצב הישר לכל המדות וזה לשון החכם בפרק השני ואלה יחסרו בנתינה אבל לא יתאוו של אחרים ולא ירצו לקבל מהם. אמנם בעבור מעט יושר ומיראת הכעור ירצה או יאמר כי הם נשמרים מזה כי לא יוכרחו לפעמים לעשות דבר מגונה ומהם יקרא מוכר כמון והנה זה יקרא בהעדפתו בשלא יותן דבר לאדם ומאלה אמנם ימנעו מלקבל מאחרים בעבור יראה כי אינו נקל לקבל של אחרים כדי שלא יתן שלו לאחרים ע"כ. והנה הפליא לבאר כי כמו שמדת שלי שלי היא מבוארת הפחיתות עם מה שכבר יקרא שתהיה מדה זו לפעמים באדם מצד שמץ יושר כי אומרים ששומרים את שלהם כדי שלא יצטרכו לשלוח בעולתה ידיהם ומזה חסים על ממונם עד שלא יתנו אפילו כמון א' זולתי במחיר כי כן הוא בעצמו פחיתות שלך שלך כי אינו מרחיק הקבלה רק לפרסם גנותה כדי שלא יקבלו ממנו. הנה א"כ אחר שהגנות עצמו הנמצא בשלי שלי ההוא ימצא בשלך שלך ואיך יקרא קבוץ ב' הגנאים יחד מדה בינונית. גם במה שחשבוה מדת חסידות לא הסכימו עמהם כי עם שנתבאר שם שהנדיבות הוא יותר אצל הנתינה מאצל הקבלה לפי שיותר נקל הוא קבול טוב מעשות טוב אבל עכ"פ משניהם כאחד תיעשה המעלה ונתן לזה ב' סבות. האחד, שהשונא מתנות על זה האופן כבר יחשד עושה כן לבלתי השיב גמול מה שקבל כי הוא דבר שנאוי בעיניו. והשני, שאם יתן בהתמדה מבלי שיקבל מאחר יעזבנו הממון וימנע מתת וא"כ שיהיה מפועל הנדיבות מה שישחיתהו. והנה א"כ אם שלא יפול בחשד הכילות שכבר יאמרו שלי שלך מ"מ יוכרח ליפול בהפסד הנדיבות ואין מציל וכל זה הריסה עצומה לחזק המדה הבינונית שאמרו. אלא שהתר המדה הזאת של חסידות הוא קרוב בשכונתה היא שהחסיד הנוהג בה לא ימנע עצמו מהקבלה לגמרי אבל שכאשר

יעשה לא יהיה בלבו לקבל שום פרס כמו אותם שדנו חכמים במדתם אל עם הארץ והם האומרים שלי שלך ושלך שלי והם אשר כתב החכם עליהם בפרק י"ג מהמאמר הח' מהספר ההוא שיש אנשים שהם מראים עצמם שהם חיים לפי מעלת הנדיבות בתת משלהם אבל בלבם ישימו ארבם לקחת שכר מתנותיהם ומשערים אותם בנפשם. וכאשר לא תשוה הקב"ה אל הנתינה יבאו ביניהם המריבות וזה נקראים עמי הארץ בבאו תחלה בתורת מעלה וחזרו אל המדה הראשונה אמנם החסיד אל המתנה יכוין לא אל תכלית שום גמול ולזה אמר שלי ושלך שלך כי יתן לראוי משלו יעשהו חפשי מהתשלום לגמרי אמנם אם בא לקבל מהראוי לא ימנע הענין מקבלתו כמו שהיה מנהג אברהם אבינו כמו שנבאר. אמנם הקושיא הראשונה עדין היא במקומה ואף גם זאת שיובן הבינוניות הנאמר הנה ע"ד אשר כתב החוקר בפרק ד' מהמאמר הב' מהספר ההוא שמצוע בדעות או בפעולות יאמר על שני פנים האחד המצוע העומד באמצע המדה לפי המספר. והשני הוא בערך אלינו. אמנם המצוע הראוי להיות בכל המדות הוא אשר ישפוט אותו השכל הישר לפי ערך אלינו לא המיצוע הראשון דרך משל שאכילת י' ככרות הוא רב ואכילת ככר אחד הוא מעט לא יחוייב שאכילת ה' ככרות שהוא האמצעי המספריי הוא הראוי כי אם לפי מה שהוא אדם וכבר אפשר שהיו ב' או ג' או יותר פחות. וכן אצל חמדת הממון אם חמדת כל העולם כלו הוא קצה היתרון והבלתי חומד מפרוטה ומעלה הוא קצה החסרון לא נאמר שהאמצעות הוא חמדה חצי העולם. ומזה תדע שהמצוע המספרי בין לוקחו ממון זולתו ובין נותנו לזולתו את אשר לו הוא שלא יתן ולא יקח ובזאת הבחינה יתכן שקראו החכמים זאת המדה בינונית שהיא עומדת באמצע שתי הקצוות בשוה לא שהיא הבינונית לאדם בערך אליו. ומצאתי בפי' רבינו שמואל ז"ל שאמר אין גורסין זו מדה בינונית אלא מדה בינונית ויראה שכוון לזה שלא יחשב שזו היא המדה הידועה הנדרש מעצת השכל להיות עליה להיותה האמצעית רק שהיא בינונית בין שתי הקצוות כמ"ש ולפי שאינה ראויה להתישב העולם בה בשום צד י"א שהיא מדת סדום ההפוכה כמו רגע, הנה עדין יש להקשות שכל זה איננו שוה לשידונו בדין החמור ההוא כי כמה פעמים חטאו ישראל בבלתי השוות מדותיהם ביותר קשה מזה מגזל וחמס ומכל מיני משחית אשר צעקו מהם הנביאים עם היותם מלמדים ומוכיחים אותם יום יום ולא נענשו על זה האופן והנביא עצמו אומר ויגדל עון בת עמי וגו' (איכה ד') והוא פלאי. וקשה עוד מזה איך לא זכר יחזקאל מסדום מה שנתפרסם מעוצם גנותם בספור הזה ותלה ענשם באשר לא זכרו עשות חסד. ועוד יש לי להפלא וכי משוא פנים יש בדבר מה נשתנו בעלי הגבעה (שופטים י"ט:ט"ז) מאנשי סדום שאלו נענשו במידת הדין

עזה וקשה ואלו לא די שלא נענשו אלא שנענשו ישראל על ידם. והנה הרמב"ן ז"ל הליץ בעדם טענות רבות להצילם מרעתם. אמנם פשט הכתובים משוה אותם לגמרי שאם אלו כלו רגל מהשוק גם באלה כתוב ואין איש מאסף אותם הביתה. בסדום לא אסף אותם כי אם איש נכרי אשר בא לגור ובגבעה והנה איש בא ממעשהו בערב והאיש מהר אפרים והוא גר בגבעה וגו' וישם עיניו וירא וגו'. וגם שם נאמר רק ברחוב אל תלן כמ"ש בסדום ברחוב נלין. באלו נאמר טרם ישכבו וגו' ובגבעה והנה אנשי העיר נסבו את הבית וממשמעות הכתוב שלא נפקד מהם איש. באלו נאמר איה האנשים ובגבעה הוצא את האיש ונדענו. באלו ויאמרו גש הלאה ובגבעה ולא אבו האנשים לשמוע לו. ולא עוד אלא שאלו לא הספיקו לחטא ואנשי הגבעה חטאו והרשיעו לעשות. ואולם בעבור זאת באמת גדול עון בת עמי מחטאת סדום כי הסדומיים היו ראשונים לעבירה ובעלי הגבעה ראו בקלקולם הכתוב בתורה ולא לקחו מוסר. וגם במה שכתב הרב כי שלא כדין עלו עליהם למלחמה הוא דבר מתמיה כי מן הדין היה לבערם מן העולם וכללות השבטים ובית דינן הגדול הם שופטים על אחד מהשבטים כמו שהסנהדרין הם השופטים על כל בתי דינין שבישראל. ואם שלא כדין עלו עליהם הנה כדין עמדו בני בנימין על נפשם ונתן להציל עצמם בנפשם של רודפם ולא נתנה המלחמה לשעורים וא"כ למה נגפו בני בנימן לפניהם כלל. ואם נאמר שהעון ההוא המגונה לא היו עושין אותו בעלי הגבעה לשם העבירה המגונה ההיא רק למנוע עוברים ושבים מביניהם ושבאו עדיה במקרה ובשגיה. הנה זה עצמו נוכל להליץ בעד אנשי סדום כי לא נזכר מהם דבר הנבלה הזאת רק באנשים הבאים מחוץ באותה שעה כמו שהיה הענין בבעלי הגבעה. אל כל זה ראוי לתת לב ולמצוא בו טעם לשבח כי ישרים דרכי יי' ואין לפניו לא עולה ולא משוא פנים וכבר התרה בו האוהב הנאמן פעמים ג' באומרו האף תספה צדיק עם רשע חלילה לך וגו'. אמנם ישוב הענין הזה כלו והתר ספקותיו הוא בשנשים לב אל מה שכתב החוקר בפרק י' מהמאמר הז' מספר המדות בהבדל אשר בין החוטא והרשע. כי החוטא אשר ענינו הוא בלתי כובש את יצרו הוא אשר התאוה בו לבד היא נפסדת אמנם שכלו אינו נפסד והרשע הוא שהתאוה והשכל בו נפסדים. אשר מזה יתחייבו עוד שני הבדלים גדולים. הא' שהרשע בלתי מתנחם לעולם מרעתו כי אין לו שכל שיעוררהו על זה כי גם הוא בעקר המרד. אמנם החוטא כאשר יעבור ההפעלות ההוא הגובר על שכלו הנה השכל ההוא ישוב לאיתנו ומתעצב ממעשהו ומעצבון ידיו. והשני כי החוטא ששכלו שלם אפשר לקבל רפואה כי יש התחלה בריאה ממנה יבא הבריאות. אמנם הרשע אין לו שום דבר ממנו יותחל הבריאות ולזה אין רפואה למחלתו כמו שנתבאר לו שם בא'

ובח' מהמאמר הנזכר. ואולם זה לשונו פרק י"ב מאמר ז' אמנם הבלתי ישר כמ"ש לא ינחם כי הוא קיים בבחירה. אמנם החוטא מתנחם בכל ובעבור זה לא יהיה הספק אשר אמרו כן זה יוכל להרפא וזה לא יוכל להרפא הרשע דומה לחולי הקשה אידרושיפישי"א או טישי"שא אמנם החוטא לחולי הנופל זה תמידי וזה אינו תמידי ובכלל אמנם החוטא והרשע אינם מסוג אחד כי אמנם הרשע נסתר אמנם החוטא אינו נסתר. הנה שיכלול ההבדלים שאמרנו ואמר כי בענין ההתנחמות לבד לא יספיק להבדילם עד אשר לא ישאר הספק ששם ראשונה אם הם דבר אחד כ"ש שיש בו הבדלים אחרים כמו שזה בלתי מקבל רפואה בחלאים ההם שזכר וזה מקבל רפואה לפי שעם היותו מגונה בשעת מעשה עוד מעט ישוב לבוריו כענין חלי הנופל וזה למה שנשאר שכלו בישובו ועוד שהחוטא איננו נסתר כאורב לחטא בשלמות דעתו אמנם הרשע ישב במארב ובמסתרים מתנכל בכל מחשבותיו לחטוא בהנה ושלכל זה אין שום רפואה למכתו. וכבר אמר זה עצמו שלמה המלך ע"ה עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו (משלי כ"ה:כ"ח). ירצה כי כמו שהעיר אשר אין לה חומה עם היות שמרעת יושבי בה לבלתי שית לבם לחילה עשו פירצות בחומתה הנה יש לה תקון כי בבוא קול פחדים באזניהם בנקל ישימו לב לגדור פרצותיה ולקומם הריסותיה ותוכל לעמוד במצור ותושע. אמנם אשר אין לה חומה כלל ודאי אין לה תקומה, כן האיש בעוד חומת שכלו על תלה אע"פ שתהיה התאוה פרוצה הנה הוא נקל להתנחם ממעשיו הרעים ולהרפא. אמנם איש אשר אין מעצר לרוחו כי נפלה חומתו ונפסדה התחלתו במה יושע איפה. והנה כלל בזה כל מה שכתבו החכם שם. וכבר הבאנו כאן העיר הזאת לעדה ובאת ללמד ונמצאת למד כין דין האיש הזה אשר אמרנו הוא עצמו משפט המדינה ותהיה הכוונה כי כאשר היתה העיר מוקפת חומה סביב מהחק הטוב והדתות הישרות המונחים מהזקנים והמנהיגים הטובים מלפניהם אף על פי שלפעמים יעלו שועלים ויפרצו גדריה וישביתו חקיה הנה נא העיר הזאת קרובה לקבל תקנה ולהרפא כי יקום אחד מעיר ושניים ממשפחה להוכיח אותם בחוזק נמוסיהם אשר בידם והטוב והיושר נעזרו מכל צד ויעלו לה ארוכה. אמנם אם אין לה חומה לא מדת ולא מתקנה ולא משום מנהג ישר הנה היא כאיש ההוא אשר אין מעצר לרוחו שאין לו שום התחלה במה שישוב אל בוריו. ומה גם עתה אם יש לה חומה גבוה של נתשים ועקרבים רצוני חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם המונחות לפניהם ממנהיגים הרשעים והעריצים. וכבר עשה החוקר למוד מהמדינה אשר היא על זה התואר אל זה הענין עצמו בפרק ב' מהמאמר הנזכר אמר החוטא דומה למדינה אשר בה כל הדברים ההכרחיים ובה אמנם דתות טובות ולא תרגיל באחת מהן

כמו שאמר הפיליסוף אנקש"נדריש. והרשע הוא דומה למדינה אשר בה דתות רעות תרגיל אותם. והנה באמת זה היה חטאת סדום ובנותיה כי הנה הם לא חטאו בחטא התאוה לבד כערים אשר יש להם חוקים ומצות טובים ועושים אינם אותם גם לא היה די להם בשהיו עיר פרוצה אין חומה משום דת ונמוס ישר אבל כבר נפסדה התחלתם בתכלית ההפסד עד אשר הקימו להם דברים רעים ומגונים לחוקים ומשפטים טובים וישרים וקבעו בהם מסמרים בקנסות ועונשים שלא יעברו מהם לעולם והעקר אשר שמו כל מגמתם הוא לשמור ממונם בתכלית השמירה ולזה בחרו באותה מדה של שלי שלי ושלך שלך באותו בינונית שאמר שהיא מדת סדום לא בתורת מדה אלא בתורת דת ונמוס אחת דתו להמית המהנה לזולתו אפילו בזה נהנה וזה אינו חסר כי על כן אמרו חכמינו כופין אותו על מדת סדום (ב"ב י"ב), וההנחה הזאת בתורת נמוס תחייב אותם לצאת אל הקצה האחרון בכל דרכי הרשע והחמס. תדע כי תורתנו התמימה הפליגה להזהיר במאד מאד על היותנו מהנים מממונותינו ומגופותינו זה לזה בנתינת הצדקה וההענקה וההלואות ויתר המתנות והעזר בפריקה וטעינה או בהשבת אבדה ובכל דבר שיצטרך אל חבירו שמטה ידו עמו עד שכבר תשים צד שתוף בכל אשר לנו עם חבירנו ושכנינו וכל אנשי שלומינו ועם כל זה מעט מזער אשר היו בכל דור ודור אשר ישמעו וישיתו לב לקיים את תוקף הצוויים ההם ויותר מהמה כמה רובי כמו פתן חרש יאטמו אזנם הממאנים לתת מאשור להם דבר גדול וקטן ורוב רבי רבבות אשר יכספו להיות על מדת שלי ושלך שלי ויבקשו להם כמה תחבולות ועלילות לקחת כל ממון חבריהם החביב עליהם מאשר להם. ומה גם עתה אם תהיה ההנחה הדתית שיחזיק כל אחד בשלו ושלא יהנה לזולתו כי אז תמצא התר רצועה לכל דבר פשע ויקל בענינו לעמוד ללסטם את הבריות כעושה מצוה. ולפי שהיתה לסדומים התשוקה הפחותה הזאת באו לקבוע דת וחוק שלא יעשה איש מהם שום אכסניא לשום עובר אורח כדי לכלות רגלי האנשים הנכרים מביניהם ולהרחיק הנאתם ולהיות הדבר הזה יקר מאיד בעיניהם לפי רוע מזגיהם התירו ביניהם לעשות הנבלה ההיא לכל הבאים שמה כדי שישנאו מעבור ביניהם לא שרצו בפועל המגונה ההוא מצד עצמו שלא נזכר שהיו נוהגין ביניהם אבל שלא מצאו דבר יותר מגונה להבריחם מעליהם:

ובמדרש (ב"ר פרשה נ') האחד בא לגור וישפוט שפוט דין שרצו ראשונים אתה בא לאבד. רבי מנחם בשם רבי ביבי אמר כן התנו אנשי סדום ביניהם אמרו כל אכסנאי שהוא בא לכאן נהיה בועלים אותו ונוטלים את ממוני. אמר לו אפי' אותו שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה (בראשית י"ח:י"ט) אנו בועלין אותו ונוטלין ממונו. הנה

שכל עצמן היה לבטל האכסניא מביניהם ושלא יבאו לשם משום מקום בעולם וזה הוא מה שהעיד עליהם הכתוב האומר ואנשי סדום רעים וחטאים (שם י"ג) עם פי' אנקלוס בישין בממוניהן וחייבין בגופיהן. הנה כי עקר רעתם היה בענין ממונם כי הוא מה שרצו בעצם אמנם מה שנבלו עצמם לחטוא בגופן בדבר הנבלה הזאת יחסו למלת חטא למה שהוא אינו להם אלא במקרה ובמשנה. וכן ג"כ מאמר זעקת סדום ועמורה וגו' (שם י"ח). כי עקר הצעקה הוא אשמה רבה ואף מה שהוא להם במדרגת החטא ההוא גנאי כבד מאד והוא מאמר ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום (איכה ד') והוא נכון. והנה עם זה נתבאר כונת יחזקאל ע"ה באומרו זה היה עון סדום אחותך וכו' ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל ט"ז:מ"ט). והכונה ששמו להם כן לחוק ולנמוס. אמנם לא זכר את דבר הנבלה אשר נוהגין בה לפי שהיא עם שמתירין עצמם לעשותה אינה מחקותיהם ואינן נוהגין בה ביניהם אבל כל קלקוליהם היה בדבר הממון. ומזה המין נמצא לרבותינו ז"ל (סנהדרין ק"ט.) כמה עלונים מוכיחים אמרו ערום הלכו כו' חמור יתומים ינהגו דאית ליה תורא מרעי חד יומא דלית רעי תרי יומי ההוא יתימתא בר ארמלתא הוה ליה תורא למרעי אזיל שקלינהו וקטלינהו אמר דיינא דאית ליה תורי נשקול חד משכא דנית ליה תורי לשקול תרי משכי א"ל האי מאי א"ל סוף דינא כתחלת דינא מה תחלת דינא דאית ליה תורא מרעי חד יומא דלית ליה תורא מרעי תרי יומי אף סוף דינא נמי דאית ניה תורי נשקול חד דלית ליה נשקול תרי. דעבר במברא ליתב חד זוזא דלא עבר במברא ניתב תרי. דמחי לה לאינתתיה דחבריה ומפלה אמרי יהבה ניהליה דלעברא לה. דפסיק ליה לאודנא דחמריה וכו' דפרע ליה לחבריה וכו' דעבר אארבא יהיב ד' זוזי דעבר בימא יהיב ח'. זימנא חדא הוה ההוא כובס איקלע להתם אמר הב לי ד' זוזי אמר להו אנא בימא עברי אמרי ליה א"כ הב ליה תמניא זוזי קם פרעיה אתא לקמיה דיינא אמר ליה זיל הב ליה ד' זוזי דשקל לך דמא וח' דעברת במיא. אליעזר עבד אברהם איתרמי להתם ואירע ליה הכי פרעיה איהו לדיינא א"ל מאי האי א"ל אגר אית לי מינך הב ניהליה להאי. וכאלה רבות עמם בדינים המפורסמים שלהם ודייניהם המובהקים ושהכל נמשך מהפסד השורש יקלקול ההתחלה וכמו שאמרו מצעקתה של ריבה אחת שפרנסה לעני וכו' (שם). והנה הלילה ההוא נהנו כמנהגם ונגדשה סאתם. כי מלאה מקדם מכל מיני חטא ופשע אשר כאלה המחייבים כלייה. ומכאן אתה מוצא תשובה נכונה לאנשי הגבעה כי אם נהגו כמנהגיהם בשני העינים רצוני בכלות רגל העוברים והשבים ובהתר הנבלה הזאת כמוהם הנה לא היה זה להם דבר מזה בתשומת דתית ולא הותר להם לעשות כן מדיניהם חלילה אבל היו כמדינה שחקיה טובים ועושים אינם אותם ולזה

לא יקשה לנו למה לא המטיר עליהם גפרית ואש מאת ה' מן השמים אבל היה עליהם מדיניהם על זה עון פלילי והיו שופטי העיר או השבט חייבים לבערם מן העולם ובמה שראו ולא מיחו בידם או העלימו עיניהם מן מה שעשו בפרהסיא היה החטא ההוא מוטל על כל השבטים והיה מאת הש"י להפרע מכלן אחרי מלאת יד התובעים את דינם. וכן הוא הדין בכל מה שחטאו היחידים בכל צבור וצבור בפרוץ באחד מהאיסורים שבתורה כגון ביין נסך או גבינה של עכו"ם או שעטנז וכיוצא שהעלם עין השופטים והמנהיגים מתיר אותם כאלו הם מותרים מן הדין שכבר הפכו בזה חטאות היחיד אל חטאות הצבור מכללם. וכמה פעמים נתחבטתי על זה על אודות הנשים הקדשות שהיה אסורן רופף ביד שופטי ישראל אשר בדורנו ולא עוד אלא שכבר יאותו בקצת הקהלות ליתן להם חנינה ביניהם גם יש שמספיקין להם פרס מהקהל כי אמרו כיון שמצילות את הרווקים או הסכלים מחטא אסור אשת איש החמור או מסכנת הגויות מוטב שיעברו על לאו זה משיבאו לידי אסור סקילה או סכנת שריפה. ואני דנתי על זה פעמים רבות לפניהם ולפני גדוליהם והסברתי להם שהחטא הגדול אשר יעבור עליו איש איש מבית ישראל בסתר ושלא לדעת הרבים וברשות ב"ד חטאת יחיד הוא והוא שבעונו ימות ע"י ב"ד של מעלה או מטה וכל ישראל נקיים כמו שהיה עון פילגש בגבעה אם היו ב"ד שלהם מוסרין האנשים הרשעים ההם לבדם ביד ישראל. אמנם החטא הקטן כשיסכימו עליו דעת הרבים והדת נתנה בבתי דיניהם שלא למחות בו הנה הוא זמה ועון פלילי וחטאת הקהל כלו ולא נתן למחילה אם לא בפורענות הקהל כמו שהיה בבני בנימן על השתתפם בעון והוא היה עון סדום כמו שביארנו שהם ובתי דינין שלהם הסכימו שלא להחזיק יד עני ואביון. ולכן הוא טוב ומוטב שיכרתו או ישרפו או יסקלו החטאים ההם בנפשותם משתעקר אות אחד מהתורה בהסכמת הרבים כמו שאמר בזה שעשתה בו פרשה בפני עצמו לא תהיה קדשה וכו' (דברים כ"ג:י"ח) כמו שיתבאר שם ב"ה. ומי שלא יקבל זה בדעתו אין לו חלק בבינה ונחלה בתורת אלהית. אמנם מה שנגפו על זה ישראל פעמים עם שכבר למדו ז"ל מסכימות הספור טעם מספיק והוא עון פסל מיכה אשר לא מיחו (פרקי רבי אליעזר פ' ל"ח). עדיין יש לומר כי מזולת זה היה להם להתקדש ולמלאת את ידם בטהר עצמם מכל פשעיהם לכל חטאתם קודם שיבאו למלחמה עם אחיהם ומלחמת עכו"ם תוכיח נאמר בפרשת שופטים מי האיש הירא (דברים כ') ואמרו ז"ל מעבירות שבידו (סוטה מ"ד.) קל וחומר להלחמם אלו עם אלו וגם היה ראוי ליפול רשות להמלך בגבורה תחלה והם לא חששו ולא נתנו את לבם לדבר מזה אבל כל שאלתם ובקשתם היתה מי יעלה בתחלה למלחמה כי הקפידו על סדר מעלותיהם מדי צאתם

ובואם והנה הושב להם יהודה בתחלה. ודי להם הערה במה שלא אמר יעלה כי לא יובן אם יעלה או ירד בתחלה ולא שתו לב ולזה נתנם להרע עמהם כדי שירגישו בעצמם כמו שעשה במלחמת העי. ועדין בפעם השנית ששאלו לא באו עד תכלית הכוונה אך חשבו כי שמא חטאו לערוך מלחמה עם שבט אחד מישראל על כל דבר פשע שיהיה כי אנשים אחים הם כלם. ולזה אמרו האוסיף לגשת עם בני בנימן אחי (שופטים י"ט). ולפי דבריהם השיבם עלו אליו, כי אין חכמה ואין עצה וגו' (משלי כ"א:ל'.) ובדבר שיש חלול הש"י אם בבנו ובאחיו כלומר אין טעותכם בזה. וכאשר ראו שנגפו בפעם שנית אז באו לכלל דעת וירדו לסוף הכוונה האלהית וימלאו את ידיה בבכי ובצום ולענות עולות ושלמים לכפר בעדם מכל חטאתיכם לפני ה' ואז דקדקו בשאלתם השלישית ונתנו לבם ליטול רשות על המלחמה ואמרו האוסיף עוד לצאת אל המלחמה עם בנימן אחי אם אחדל. ירצה אם אצא עמו למלחמה עם היותו אחי או אם יש טעם אחר שאחדל בעבורו הורני ולא אסור ימין ושמאל ולזה היתה אז התשובה שלמה עלו כי מחר אתננו בידך. וזהו בזה לדעתי דרך נכון. ואם כדברי הרמב"ן ז"ל לא הוצרכו אל השאלה הג' ולא חדשו בה דבר. ועתה ראה כי אחר שזכר הכחוב זה החטא העצום אשר נפלו עליו אנשי סדום הרעים בממוניהם במה שאחזו באותה מדה פחותה שקראוה מדת סדום והיא אשר הביאה אותם אל שתוף המדה המקולקלת שבכלם שהיא שלי ושלך שלי אשר בה מלאה הארץ חמס כדור המבול עד שקבלו בה את פורענותם כמ"ש הנה יסדר אחריו ספורים אשר יראה מתוכם שדרך המעולים הוא להיות על שאר המדות הנשארות רצונו שלי ושלך שלך או לפחות על דרך החליפין לתת אל הזולת מה שיראה לו ולקבל ממנו הראוי בבא עתו ומקומו וזה יהיה בשני ספורי אבימלך עם אבינו אברהם כמו שיבא ואחר שנתישב כל זה וכבר התרנו כל הספקות הנופלים בעקר זה החטא ועונשו ובעונש בעלי הגבעה הדומה אליו למראה עינים נזכור ג"כ שאר הספקות הנופלות בו ובספורים הנמשכים אליו:

א מה שכבר נתבאר מחקור על כוונתם של אלו העיירות ברשעתם זו ומה הסבה אשר הביאה אותם אליה ואם כדברי יחזקאל בגנותם למה נענשו על זה הדין החמור ואם כדברי הספור הזה למה לא נענשו בני הגבעה ולמה נגפו בני ישראל עליהם. ב אחר שנתבאר שכוונתם לעשות הגנאי והקלון הזה לכלות מביניהם רגלי נכרים איך אמר להם לוט הנה נא לי שתי בנות וכו' והלא לא אותן הם מבקשים. או מה טעם אומרו כי על כן באו בצל קורתי והוא הדבר אשר זרה עליהם לפי נמוסיהם: ג אומרם האחד בא לגור וישפוט שפוט והלא בתחנונים ידבר עמהם: ד במאמרו ויאיצו המלאכים. ויתמהמה.

ויחזיקו. ואנכי לא אוכל. הנה נא העיר. הנה נשאתי פניך. מהר המלט שמה. מי הביאם לכל זה הדחק מוטב שימתינו לו להתנהל לאטו להמלט נפשו מאשר ישא פניו לבללתי הפכו את העיר אשר יצוה ה' להפוך באפו ובחמתו: וגם מה המונע לבלתי הפכו את העיר עד בואו שמה. כשיצא מן העיר די: ה מה טעם ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט. והנה המלאך א"ל הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה: ו מה עלה על דעת בנות לוט כי עשו הנבלה ההיא לפחדן איש אין בארץ ועיניהן הרואות שלא נחרבה צוער אשר יצאו ממנה אחרי ההפכה: י בספור הסמוך האומר ויסע משה אברהם ארצה הנגב למה נסע משם עם היותו שלו ושקט סמוך למילתו וקרוב לבשורת זרעו ואיך לא נמלך בשכינה ולא עוד אלא שהרחיק נדוד עד ארץ אשר לא ידעוהו ולא נזכר שמו ונא שמעו את שומעו כמו שנראה מלקיחת אשתו כסבורין שהיא אחותו כאשר היה להם בתחלת ענינם במצרים: ח למה לא בא הש"י אל אבימלך מתחלה כדי שלא ישלח לקחת את שרה ויצילם מצערה או למה הוזקק אליו לדבר כדברים ההם רק שינגע אותו ואת ביתו כאשר עשה לפרעה: ט באומרו הגוי גם צדיק תהרוג הלא הוא אמר לי וכו' והלא כיון שלא קרב אליה טוב לו לומר שלא עשה משיאמר שעל פי דבריהם עשה גם מאמר ואבימלך לא קרב אליה יראה שאינו במקומו: י אחר שאמר לו הנך מת על אודות האשה והוא השיב הלא הוא אמר לי כו' למה הוצרך לומר לו אחר כך ועתה השב אשת האיש וכו'. ואם אינך משיב דע כי מות תמות וכו': יא למה אמר אברהם אל אבימלך כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה מה שלא אמר כן לפרעה. ומי הזקיקו לומר אליו וגם אמנה אחותי בת אבי. וטעם אשר התעו אותי אלהים גם מאמר ולשרה אמר הנה נתתי: יב ומה טעם ויתפלל אברהם אל האלהי' גם מאמר ויתפלל בעדך וחיה ואולם בספור הסמוך יהיה הספק. יג באומרו מי מלל לאברהם הניקה והלא היא שאמרה האף אמנם אלד וכו' וישמעו אזניהם. יד מה טעם לצדקת זו לגרש את בן האמה בעבור שהיה מצחק עם יודעה אהבת אביו אותו ולא עוד אלא שהסכים הש"י אל דעתה: טו מה טעם הראות המלאך אל הגר על דברי ישמעאל והנס הנעשה להם על ידו גם כי לא נזכר שצעק הנער ולא שנשא את קולו ואיך אמר וישמע אלהים את קול הנער: טז בספור אבימלך ופיכול שר צבאו כי שם נאמר את ז' כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי ואח"כ נאמר על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם הנה המיר עצם הנקרא והחליף סבת השם. אלו הספקות אשר ראיתי להזכירם ומעתה נבא אל הביאור:

טרם ישכבו ואנשי העיר, איה האנשים הוציאם אלינו ונדעה אותם. מאמרם מעיד שהכונה לבזותם ולנבלם כדי שישמע פתגם מעשה רעתם ולא יבאו זרים בארצם שאם

לא כן לא יזכירו הזמה ההיא עד עשותם ויצא אליהם לוט הפתחה והדלת סגר אחריו כדי שלא ישמעו דבר הנבלה הזאת ויאמר אל נא אחי תרעו הנה נא לי. (התר ספק ב') הנה לוט הוכיח להם לומר שאין דינם אלא עמו באשר הוא אחד מהעם והוא אשר הפר הנימוס ולא הם ולזה חייב עצמו באשר יוציא שתי בנותיו אשר לא ידעו איש ולא ישא עול וחרפת זולתו כאשר הוא ראוי להיות. (ב) לאשר באו בצל קורתו אשר לא כדת ולאנשים ההם אל תעשו דבר אחר שאינן מבני העיר ואין אחריות גזרתם עליהם: ויאמרו גש הלאה ויאמרו האחד בא לגור. האמירה הראשונה היא לשון דחיית דבריו והשנית טעם הדחייה (ג) ירצו מי שם אותך שר ושופט אם הם ראויים לידון כבני העיר או לא. עתה שאמרת כן לא נחדל מהרע להם כמשפטנו וגם נרע לך מהם כמשפטיך אתה חרצת שהדין מוטל אליך יותר מהם. אמנם האיש הזקן אשר בנבעה לא בא מהטעם הזה רק שבקש לפייסם בבתו ופילגשהו ולזה לא השיבוהו האחד בא לגור וישפוט שפוט כי לא במשפט בא עמהם כמו שנראה מדבריו שם: וישלחו האנשים ויאמרו האנשים אל לוט עוד מי לך פה כי משחיתים אנחנו. אחר שיצא כח הנסיון אל הפועל אשר עליו נאמר ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כמו שפי' וכלם כאחד עשו ועשו עד שאפילו חתני לוט לוקחי בנותיו לא שמעו לקולו ולעגו עליו נחתם גזר דינם להשחית ולכלה: וכמו השחר עלה וכו' עד המלט על נפשך (ד) הנה דחק אותו יותר מדאי כדי להצריכו לבקש על פלטת צוער לקבץ הסבות אשר בעבורם יוכל להמלט בתפלת אברהם ואמר אל תביט אחריך כדי שלא ישתומם ויעמוד שם אפילו רגע או שלא זכה למה שנאמר רק בעיניך תביט ושלומת רשעים תראה (תהלים צ"א) ולזה נאמר ותבט אשתו מאחריו כלומר למה שלא נזהרה ממה שצווה הוא שלא להביט אחריו ולזה ותהי נציב מלח: הנה נשאתי פניך גם לדבר וכו'. (ה) כי מה שיספיק לשאת פניך להצלתך ג"כ יספיק להציל את העיר ההיא ע"י צרופך כמו שהתפלל אברהם לכן מהר המלט שמה כי לא אוכל לשלוח יד בערים האלו עד בואך שמה ותהיה עם שאר הצדיקים אשר בתוכה למחסה ולמסתור על כן קרא שם העיר צוער כי הצדיקים אשר בה היו מועטים ולא הושלם המנין רק עם לוט. ולזה נאמר השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה שכבר נתרבה עמו: וה' המטיר על סדום וכו'. וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם וכו'. ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם. העיד הכתוב כי למחר בבוא אברהם על שכרו במקום אשר עמד שם לבקש על הערים האלה היה כן שלא נמצאו צדיקים בסדום ובנותיה שינצלו לפי תנאם (ה) אבל בזכור אלהים את אברהם ואת תפלתו שלח את לוט מתוך ההפכה כדי שיצטרף עם הצדיקים אשר בה נצל שמה ובזה טעו בנות לוט

כי כשעלה לוט מצוער כי ירא לשבת שם (ו) חשבו שכיון שלסבת היותם שמה נמלטה שבצאתם ממנה תהפך ועוד חשבו שהיה ההפסד ההוא כולל כל העולם כמבול והן לא ידעו כי כבר כלה זעם ושאין מדת הדין פוגעת בתר ריתחא כשעת ריתחא. וספר הכתוב מעשה בנות לוט להודיע קורבת שתי האומות ההנה עם ישראל להטעים מצות לא יבא עמוני ומואבי וכו' על דבר אשר לא קדמו אתכם וכו' (דברים כ"ג). וגם שנדע שורש שתי פרידות טובות שיצאו משם. ויסע משם אברהם ארצה הנגב. בעלי המדרש (ב"ר פ' נ"ב) בקשו טעמים לנסיעה הזאת. מהם אמרו שברח לו מפני שחת ה' את סדום ובנותיה כי ירא שימנעו הולכי אורחות ותתבטל אכסניא מביתו. ומהם כי נתרחק משמצת לוט ובנותיו. (ז) ואני אומר כי זה ההעתק למד מאומרו ית' ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם (בראשית י"ז) כי שנוי השם על זה האופן לא יתכן אלא עם שנוי המקום בארץ אשר לא נודע שמו. ולזה כשעברו ד' ימים למילתו מיד אחז תמים דרכו ללכת אל ארץ רחוקה אשר לא ידעוהו וקורא לו שם חדש אשר פי ה' יקבנו: ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא ויפלח אבימלך וכו'. זאת היתה לה להודיע כי אחרי בלותה היתה לה עדנה ואם שמא חטאה בדבר תקבל צערה. (ח) ואולם לא מיחה הש"י ביד אבימלך שלא לדבר אותם מטוב ועד רע לפי שרצה שתתפרסם על ידי כן מעלתם בארץ ההיא ביום בואם שם ויתגדל שמם ביניהם ויודע לכל כי הוא ואשתו וכל אשר לו מחנה אלהים הם כמו שהיה ענינו עמהם ברדתם למצרים. אמנם נזקק הש"י לבא לאבימלך מה שלא הוזקק אל פרעה לשתי סבות. הא', שאבימלך היה יותר הגון מפרעה כמו שנאה מדבריו. והשנית, שאברהם היה עכשיו במעלה יתרה מהנבואה ממה שהיה אז בבואו למצרים כמו שכתבנו שם ועכשיו היה מכיר בחסד ההוא אשר הוא ית' עושה עמו כי נביא הוא וידע את כל המעשה אבל בעת ההיא עדין לא הגיע למדרגה שידענו ולזה די לו במה שימנע הנזק על ידי הנגעים וממאמריו ית' נלמוד שנאמר ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא וידע את כל המעשה. אבל בעת ההיא ויתפלל בעדך וחיה כבר אמרנו שמתחלה לא נמצא לו שום תפלה כלל כי זה חודש לו מברית בין הבתרים ואילך: הנך מת על האשה וכו'. כי בני נח אזהרתם זו היא מיתתן (סנהדרין נ"ז.) ואבימלך לא קרב אליה. יאמר כי אבימלך לא קרב אליה. (ט) וכבר היה יכול לומר שלא נמצא שם עון אשר חטא והרי שלו שלם לפניו ולא אמר כן אלא שהתנצל עליו כאלו כבר עשה מעשה על פי דבריהם שהוא והיא אמרו שהם אחים שממשמע דבריו שכיון שבתום לבבו ובנקיון כפיו עשה מה שעשה עשוי והקולר תהיה תלויה על צוארם שהתעוהו: ויאמר אליו האלהים גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואם חטאת לא חטאת

לבריות אבל חטא לשמים. ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי דוקא כדי שתהיה נקי לשמים ולבריות כי על כן קדמתי לדבר אותך כדי שלא תגע בה. (י) ועתה לא יעלה על לבך מה שחשבת. והשב אשת האיש כי נביא הוא וכבר ידע שלא תגע בה שתאסרה עליו ולפיכך לא גלה אזנך והוא יתפלל בעדך על שגגתך ואם אינך משיב דע כי מות תמות כי מעתה תהי' מזיד בדבר: ויקרא אבימלך לאברהם וכו' ויאמר אבימלך מה ראית כי עשית וכו'. במאמר הראשון הפליג החטא הגדול שהביא עליהם אמנם בשני שאל על הסבה המניעה אותו לעשות דבר גדול כזה כלומר שלא ידע סבה שתספיק לזה: (יא) ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים ואין דבר שעומד בפני פקוח נפש אמנם לפי שהיה ירא שיאמר לו כפרעה למה לא הגדת לי כי אשתך היא ולא תספיק התשובה הראשונה. (יא) אמר וגם אמנה אחותי בת אבי היא ושמשם מצאו מענה להקרא בכל אשר יבאו שמה אחים ובכלל דבריו שכיון שהיה אפשר לבני נח להיות אשתו ואחותו היה לו לשאול ולדקדק עליה ואחר שלא שאל הנה הוא הביא החטא עליו, (יא) ומאמר כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי הוא כאומרו כאשר הפליגו והרחיקו אותם כי כל הולך באשר לא ידע אע"פ שילך בדרך ידועה וסלולה יאמר עליו כן. ותלך ותתע במדבר (בראשית כ"א). תעו במדבר בישימון דרך (תהלים ק"ז). והנה תועה בשדה (בראשית ל"ז). כלן הם מפליגים בדרך אשר תכליתו לא הושג עדין: ואנקלוס שתרגם כד תעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב ה' לא שמר דרך הטעמים: ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחות ויתן וכו'. הרי שלי שלך ושלך שלך וזה הוצרך לעשותו למה שתפש עליו לבלתי דרוש אותו אם הוא אח ובעל וגם שצריך לפייסו כדי שיתפלל בעדו: ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך. (יח) לפייסו. אבל באמת אחיך זה הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך וכו'. הנה שהוא מעורו עיני דעתך לתתך חשודה לכל אשר אתך בפה כל הבריות ואע"פ שעדות השמים בינו לבינך מי יגיד להם נקיותך. והכונה לומר לה מכאן ואילך שימי עיניך על דרכיך ולא תוסיפי לעשות כדבר הזה עוד. והכתוב העיד שקבלה הצדקת התוכחת הזאת בסבר פנים יפות ונוכחת ממנו ושמה על לבה להשמר מכל שמץ דבר בעיני אלהים ואדם. או שיראה באומרו הנה נתתי אלף כסף. אף על פי שהייתי נותן על זה אלף כסף לאחיך לא היה לך לקבל עורון כזה להביא עליך חשד לכל אשר אתך ואת כל: ויתפלל אברהם (יב) זו היא תפלה ראשונ' מעצמו שנמצאת לו על זה. ובמדרש (ב"ר פ' נ"ב) ויתפלל אברהם א"ר חנינה מתחלת הספר וע"כ לא נאמר כלשון הזה כיון שנתפלל אברהם הותר אותו הקשר כמה יתבאר בזה כל מה שכתבנו ממדרגותיו ע"ה ותפלת סדום מן השמים הורוהו על זה כאשר אמרנו: וה' פקד את שרה

כאשר אמר. בתת לה הריון. ויעש ה' לשרה כאשר דבר למועד אשר יעד לה וזה שביארו בכתוב הסמוך ותהר וכו' למועד וכו': ואמר שכבר קרא שם בנו הנולד לו יצחק כי הוא הענין אשר צחק עליו באומרו ואם שרה הבת תשעים שנה תלד כמו שנתבאר וסמך שמל אותו למועד אשר צוהו להגיד שהוא טעם למה שנתעכב זה הזרע הטהור עד עתה כמו שנזכר במה שעבר: צחוק עשה לי אלהים. בפי הכל שילעיגו לומר ראו זקנה בת תשעים תבקש עת דודים אמנם איני חוששת כל השומע יצחק וכוונה שיוכלל זה בקריאת השם או שאמרה כל השומע יצחק וילעיג לי על מה ששחקתי אני להרהר אחר דבריו. מי מלל לאברהם וכו'. כתב הרמב"ן ז"ל לשון שבח וחשיבות הוא ראו מי הוא וכמה הוא גדול שומר הבטחה ומבטיח ועושה לשון רש"י ז"ל ולא מצאתי מלת מי בערך כזה למעלה וכבוד רק לבזיון מי אבימלך ומי שכם (שופטים ט'). מי דוד ומי בן ישי (שמואל א' כ"ה). והנכון בעיני כי אמרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי. למלאת פיו ברנה יצחוק בפלא הנעשה לי כי מי בכל השומעים ששמע שאמר לאברהם מתחלה תניק בנים שרה אין בעולם שיאמר לו כן אפילו לנחמי כי לא עלה זה על לב מעולם כל אלו דבריו. ואני תמה איך לא זכר הרב מי ברא אלה (ישעי' מ'). מי ילד לי את אלה ואלה מי גדל (שם מ"ט). מי זה בא מאדום (שם ס"ג). מי זאת הנשקפה (ש"ה ו'). שכל אלה וזולתם כלם הם למעל' גדולה וכבוד (יג) והנכון בעיני שתאמר מי יתן והיה מאמר מי שמלל לאברהם על זה שתניק בנים רבים שרה כיון שכן נתקיימו דבריו כי ילדתי בן לזקוניו וכל זה הפלגת מליצה לשבח והודאה ויעש אברהם משתה גדול וכו' ותרא שרה וכו'. (יד) יראה שמתוך מזמוטי שמחת המשתה היה מצחק ולועג עליה שילדה בזקנותה בן שימעט את נחלתו וחרה לה ולזה אמרה גרש את האמה. כי לא יירש וכו' ומדרך מוסר אמרה בן האמה לומר כי מצד היותו בנה אומרת כן לא מצד היות בנו. אמנם נאמר וירע הדבר בעיני אברהם על אודות בנו עד שא"ל האלהים אל ירע בעיניך כל אשר תאמר אליך שרה אם לשלח אותה ואם לגרש את בנה ואם לסלקו מהנכסים שמע בקולה כי מאתי נהי' הדבר והטעם כי ביצחק יקרא לך זרע ולא בשום אחר:

ובמדרש (ש"ר פ"א) למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות. וזה כי נרא' אליה בכח נביאותה מבלי מונע שהזרע שאחר המילה הוא העקר. אמנם אברהם אהבת בנו היתי' מעכבת דבר מה: וגם את בן האמה וכו'. כמו שנתבאר בפרשת מילה: וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וכו'. לומר שנשמר במה שאמרה שרה כמו שצוהו הש"י. ולזה לא נתן להם כסף וזהב ולא שום דבר רק ההכרחי ליומם עד שהיה מה שהיה מעיפותו ונתיאשה ממנו עד שהשליכתו: ותשב מנגד ותשא את קולה ותבך וישמע אלהים את קול הנער.

כמו קול דמי אחיך צועקים. והוא ששמע את צער הנער ורוב דחקו. (טו) ולזה אמר המלאך מה לך הגר אל תיראי וכו'. ירצה למה תבכי ולמה תרימי קולך שמע אלהים את קלו הנער ואם אינו מרים קולו רק באשר הוא שם יושב בדוחק בצער אלא קומי שאי את הנער והחזיקי בו כלומר אל תתיאש ממנו כי לגוי גדול אשימנו. וכבר סופר בזה בשבחה של הגר אשר נזקק לה המלאך והדבור כמו שהיה לה בראשונ' להורות כי עקר פסול זרעה הוא מפני שנזרע בערלה כמו שאמרנו שם וגם נזכר כי היה אלהים עם זה הילד: ויגדל וישב במדבר ויהי רובה קשת. להגיד מעשהו ומלאכתו אשר היה בה מתפרנס אחרי צאתו מבית אביו אשר שלחו בלא כלום: ויהי בעת ההיא וכו' אלהים עמך. יגיד כי היה מוחזק בעיניהם כי יד ה' היתי עמו מג' ענינים גדולים שתפול עליהם מלת כל כמו שכתוב בחכמה הטבעית האחד נצחון המלכים. והשני הצלת אשתו משני מלכים בכבוד ותועלת. והג' היות להם זרע לעת זקנתם להמשך שמם וזרעם. ונזה בא לבקש מאתו על שלומם ושלום זרעם וארצם עמו כי ידעו כי אלהים עמו בכל מעשיו: ויאמר אנכי אשבע. הכוונה כשירא' שהוא ראוי לישבע אמנם נאמר והוכיח אברהם וכו' כי לפי שראה שעבדיו גזלו מאתו את הבאר ההוא והוא לא מיחה בידם חשב שמא הוא היה במעל וחליל' לו להיות בעל ברית למלך מקשיב על דבר שקר ולאויבי השם יאהב ובחן אותו בנסיון התוכחה לראות היהי' מכלל אל תוכח לץ פן ישנאך אי מכלל הוכח לחכם וכו' (משלי ט':ח'). והנה הוא קבל התוכח' והשיב אליו כהוגן. וזה שהמשפט יעשה לכל א' מג' בחינות, אם ליסד העול העושה אותו. ואם לנקמת הנחבל ופיוסו ואם מחיב השופט למלאת את ידיו. והנה הוא התנצל מצד שלשתן. על הראשונ' אמר לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה שאעש' בו משפט. ועל השנית אמר וגם אתה לא הגדת לי שאשתדל לנקום אותך או לפייסך. ועל השלישית אמר וגם אנכי לא שמעתי עד עתה שאצא ידי חובתי. והנה כששמע אברהם תשובה נכונה להתנצלותו וגם שנשמע מכללה שיהי' לו אשר לי ויעשה לו כרצונו ויקח אברהם צאן ובקר וכו' ויצב אברהם וכו' לפי שהיה בלבו לנטוע שם אשל אצל הבאר ההיא לקרוא שם בשם ה' כמו שיבא. כדי לסלק כל עורר וטוען מעל הבנין ההוא שעקרו הוא באר המים רצה הנדיב לעשות בחכמה סימן נכר שהבאר הוא שלו ושיודע בו לעיני הכל שעבדיו חפרו אותו ושלא קבלו כמות שהוא כי אז יוכלו לחזור ולעורר עליו. ועשה זה במה שיחד ז' כבשות לתת לו בחלופו שהוא קרוב למחיר השדה אשר נחצב בו כאלו הי' הבור חצוב שהי' מחירו גדול יתר מאד. והנה לפי שאין מן המוסר לשאת לתת עם מלך עם הארץ בדבר מועט כזה נתן לו צאן ובקר הרבה כיד המלך רק הציב ז' כבשות הצאן לבדהן כדי שיורגש הדבר אשר

הוא חפץ (טז) ולזה שאל אבימלך מה הנה ז' כבשות וכו' ויאמר בעבור תהי' לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת ושלא לקחתי ממך רק מקומה בקרקע כי מעתה יסולק כל מערער כי בידוע שהכורה בור ברשות הרבים יזכה במים. על כן קרא למקום באר שבע לפי שכבר הי' לו לאברהם שם הבאר ההיא אשר ראוי שתקרא בעצם וראשונה באר שבע לפי שקנה אותה בז' כבשות (טז) קרא המקום כלי בשם המיוחד לבאר כדי שיזכרו שני הענינים בשם ההוא ויהיה זה סימן להסכמת שניהם בדבר מה ומה הוא הדבר כי שם נשבעו שניהם. והנה בזה כבר באו אלו המעולים במדה השנית בענין חליפין שני שלך ושלך שלי על אופן נאות שתשוה אל תורת הנדיבות כמ"ש. והנה אחר שנתקיים לו קנין הבאר ההוא על זה האופן אמר ויטע אשל בבאר שבע:

במדרש (ב"ר פ' נ"ד) רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים ל' שאל מה אתן לך (מלכים א ג':ה') וחד אמר פונדק לאכסניא. רבי עזריה בשם רב יהודה אומר אשל זה סנהדרין כד"א ושאול יושב בגבע' תחת האשל (שמואל א כ"ב:ו'). ומה טוב ומה נעים שיתקיימו דברי כלם כי עשה קרוב לבאר ההוא ארמון וגנת בביתן בית מקדש מלך עם פרדס רמונים וכל מיני מגדים להיות שם בית ועד תאוה לעין כל באי עולם לבא אליו לדרוש אלהים והוא מה שאז"ל פתח שכל העינים צופות אליו (סוטה י'.) ואמר שהתמיד הישיב' בארץ פלשתים בהיות על זה האופן מהעבוד' האלהית ימים רבים ולפחות היו עד עקידת יצחק שהיו ל"ח שנים אם יהיה שאז מתה שרה כדברי חז"ל (ב"ר פ' נ"ח) וזה מה שרציתי בזה החלק:

שער כא

פרק א

יבאר בעניני הידיע' האלהית ואיך תהי' ידיעתו בעבר והווה ועתיד מבלי שיגיע חדוש ושנוי וחלוף בידיעתו יתברך.

ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה וגו'.

במדרש כתיב נתת ליראיך נס להתנוסס מפני קשט סלה (תהלים ס') נסיון אחר נסיון גדלון אחר גדלון בשביל לנסותן בעולם בשביל לגדלן כנס הזה של ספינה וכל כך למה מפני קשט סלה מפני שתתקשט מדת הדין בעולם שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה מעשיו למי שהוא רוצה ממליך אברהם כשרצה עשאו עשיר כשרצה עשאו מלך יכול אתה להשיבו ולומר לו יכול אתה לעשות כמו שעשה אברהם אבינו והוא אומר לך מה

עשה ואתה אומר לו בן מאה שנה מל ואחר כל הצער הזה אמר קח נא את בנך וכו' ולא נעצב. הוי נתת ליריאך נס להתנוסס (ב"ר פ נ"ה):

[75]תוכן כונתו, כמו שהוא בהכרח שהחי חיים גופנים ירגיש הדברים המורגשים, כי כשרון ההרגש, הוא הלך מגדר החיות עד שזולת ההרגש אין חיות כמשפט השכלי הנודע לכל, כל חי מרגיש, כן בהכרח שהחכם שהוא חי חיים שכלים ידע ויבין הענינים, אשר ביכלתו ואפשרותו לדעת ולהבין, כי ידיעה זאת היא מגדר חכמת החכם, ואם נשלל ידיעה זאת ממנו יסור ויחדל מהיות עוד חכם, כמו שבהעדר ההרגש יחדל החי להיות חי, ויען כי רעיון היות המות המביא את האדם אל החיים הנצחיים יותר טוב מחייו הגופנים מושג רק מהחכם היודע אמר הכתוב, ממנו," "באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו" ר"ל רק החכם החי גם פה בבחינה אמיתית חיים שכליים יבין רעיון זה, ונמשך מכל זה, כי הי"ת שהוא החכם בלי תכלית בהכרח שתהי' גם ידיעתו בלי תכלית ומתפשטת על כל הדברים זולתו, כי זולת הידיעה הכללית הזאת אין מקום להיותו חכם לבלי תכלית, וע"כ הושוו כל המחקרים בזה שהי"ת יודע הכל, אך באיזה אופן ידענו נשתנה דעותיהם, כי יש שחשבו שהי"ת שהוא בלתי משתנה ידע רק הכללים השומרים את תפקידם ותכונתם לעולם אבל לא ידע את הפרטים המשתנים בכל עת כמאה"כ מהם "ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלקי יעקב. ר"ל כמו שלא נוכל לחשוב שיראה הי"ת בעין גופני הדברים הפרטים כן גם לא יבין למו בידיע' רוחנית בעבור התחלפותם התמידית. ויש שאמרו שהי"ת יודע את עצמו, ובהיותו הסיבה הראשונה לכל מה שזולתו ידע הכל על ידי ידיעת עצמותו והמשל בזה, ידע, כי מעצמותו יסובבו סבות קרובות, ומהם יסובבו סבות אחרות הרחוקות יותר, וכן עד סוף כל הסיבות, ומהסבות האחרונות יסובבו בהכרח האישים הפרטים, ולפ"ז לא ידע האישים, מצד עצמותם האישיית , רק מצד היותם מסובבים בהכרח מסיבותיהם המסובבות כולן ממנו, גם אמרו, כי ידיעת הי"ת לא תתחדש לרגעים כידיעת בני אדם המתחדשת ומתוספת יום יום עד שידעו היום מה שהי' נעלם מהם אתמול, אבל ידיעתו כללית, כי בידיעה אחת יודע בכלל את כל הנעשה בכל הזמנים ובכל המקומות. ומאותם האנשים השוללים ידיעת הפרטים מהי"ת אמר הכ' אשר ימרך למזמה, ר"ל שהם מנסים אותך לתתך עליון ונעלה מידיעת האישים השפלים ומעשיהם רק למען יוכלו לעשות מזמתם הרעה מבלי מורא ענשך. והנה הם מביאים חמשה ראיות לחזק טעותם, האחת, כי רק בני אדם חסרי השלמות ישתלמו ע"י ידיעת האישים הפרטים, משא"כ הי"ת, אשר בעצמותו שלם לבלי תכלית איננו צריך להשתלמות כזאת ע"י הפרטים, והשנית, כי ידיעת הפרטים תעשה רושם רק בשכל האנושי היודע, וצורתם תתחקק בקרבו, עד שהאדם היודע, והדבר הידוע ממנו יתאחדו ד"מ, ויהיו לעצם אחד, והמשל בזה, נער ועלם, אשר לא ראה מעולם פיל או קוף, לא יוכל לצייר בשכלו צורתם הגופנית, ואם לא ראה מעולם איש עושה עולתה לרעהו, לא יהי' לו עוד מושג שכליי מעשות עול איש לרעהו, ורק בראותו כל אלה יתחקה הציור הגופני או השכלי הזה בשכלו עד שיהי' עתה רב המושגים מאשר הי' בתחיל', אפס הי"ת, אשר חכמתו וידיעתו לבני תכלית מאז ומקדם לא יצטרך להוספת מושגיו לידיעת הפרטים, ואף כי לא יתכן לאמר עליו שיתעצם ויתאחד עם הפרטים האלה, ועל שתי אלה אמר איוב, אשר בימי עניו ומרודו דרך בעקבות החושבים האלה המכחישים בידיעת הי"ת את הפרטים "אם כראות אנוש תראה," ר"ל היש לך חסרון להשתלם, או הצורך להוסיף מושגיך, כמו שיש לאנוש עד שתראה גם אתה כמוהו ? והשלישית, אחרי כי ידיעת האישים הפרטים תהיה ותושג רק באמצעית חושי אדם הגשמיים, איך ידעם הי"ת הנעלה מאיברי ופעולות הגוף, וזש"א איוב "העיני בשר לך," והרביעית, אחרי כי האישים הפרטים ומקריהם מתחלפי' תמיד ונופלים תחת הזמן, איך ידעם הי"ת הנשגב מכל זמן כי הוא הי' ויהיה מהעולם ועד העולם ? ועליה רומז איוב באמרו שם הכימי אנוש ימיך, אם שנותיך כימי גבר, והחמישית הנראית להם כמופת חותך הוא מה שנרא' לנו לפי קוצר ידיעתנו מרוע הסדר וההנהגה עלי תבל אשר יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים, ובהפך יש רשעים, שהם רגעי ארץ, ושלוי עולם השגו חיל, אשר מזה ישפוט כל נמהר לב, כנסתרי דרך בני אדם מעיני הי"ת, כי לולא שם עבים סתר לו לא הביט און ועמל כזה עלי ארץ מבלי שנותו (ע' רמב"ם מורה נבוכים ח"ג פ' ט"ו שדחה כל הראיות האלו), ועל טענם חמישית זו רמז איוב באמרו שם הטוב לך כי תעשוק, כי תמאס יגיע כפיך, אח"כ אמר הרב ז"ל תחלה דרך כלל, כי כל מה שאמרו בארבע' טענותיהם הראשונות הוא אמת רק בידיעת האדם אפס בידיעת הי"ת הנעלמת מאתנו בבחינת מהותה איך נעיז לחקור עליה ולהתוות לה גבול ותאר, הלא גם הטבע הפנימית מיתוש או צמח קטן לא נוכל לדעת אל נכון, ואיך נדע אופן ואיכות ידיעת הי"ת, וע"כ די לנו אנחנו עדת מאמינים להאמין רק כי יש דעה בעליון גם בבחינת הפרטים מבלי הוסיף לחקור עוד על מהותה ואיכותה הנעלמות מאתנו קצרי ראות. - והוסיף לאמור כי השופט מידיעת אנוש הקצרה והחסר' על ידיעת הי"ת אשר היא לבלי תכלית נדמה למי שידמה ראית איש חלוש עינים רק על ידי זכוכית, לראית איש שלם בחוש הראות בעיניו

[75]כל חכמי לב מעולם כלם אמרו. שהידיע' בחכם מחוייבת ההרגש בחי: כי כמו שהחי ההיולאני מהכרח החיות הוא שירגיש הדברים המורגשים ואם אינו מרגיש אינו חי כן החכם החי החיים השכליים חוייב שידע וישיג הענינים הידועים ואם יחסר מזה אינו חכם: ולשתוף זה הנה כשרצה החכם שלמה לדבר דבר שאינו מושג כ"א בחכמ' כמו שהוא הענין באמות שהמות טוב לאדם מהחיים מצד היותו סוף דרכו להגיע אל תכלית שלמותו אמר והחי יתן אל לבו (קהלת ו') כלומר החכם יודע בסגולתו המיוחדת כמו שירגיש החי בחיותו. והנה מפני היות הראשון הוא יתברך החי בהחלט והחכם על כל והמשלים כל אשר בו רוח חכמה הנה הי' מהמבואר תכלית הביאור שהוא יודע. אמנם מה יודע ובאיזה צד מדע. היו ביניהם דעות. יש מהם שיאמר שאם נניח שהוא יתברך ידע כל הדברים כמו שזה החי מרגיש כל הדברים הפרטיים המתחלפים אשר ישיג בחושיו הנה זה ישוב לחסרון בו יתברך לפי שאלו המושגים המתחלפים ישתנו ויתרבו בהם הידיעות וכל זה הוא מסולק מן הראשון יתברך האחד בתכלית הפשיטות שהוא וידיעתו דבר אחד ולזה שמו כי הידיע' המחוייבת מציאותה אליו היא ידיעתו את עצמו לבד כי זה מה שלא יפיל שום שנוי ושום רבוי שידיעתו בעצמותו אינה נוספת על עצמותו והיודע והידוע הוא דבר אחד בעצמו אמנם שום דבר זולתו לא תתכן לו ידיעתו כי כבר יתרבו הידיעות אצלו כמו שיתרבו המוחשים אצל החוש. ועל אלה אמר המשורר ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב (תהלים צ"ד). ירצה כמו שאי אפשר לו שירא' באלו החושים ההיולאניים אשר בהם יתרבו ויתחלפו הידיעות כן לא יבין בהם לסבה ההיא עצמה. ומהם שאמרו שאי אפשר ולא יתכן שאלו הנמצאות המופלאות מהשכלים הנבדלים וגרמי השמים וכל צבאם ואלו היסודות וכל הנברא מהם יעלם ממנו ית' ושלא ידע מהם דבר ואמרו שהוא יתב' יודע מיני הנמצאות כלם וסוגיהם ולא בנמצאים ההכרחיים והנצחיים לבד אלא שג"כ הוא יודע כל הדברים האפשריים המתחדשים בכל מיני החלוף והסדור שאפשר אבל שידע זה כלו מצד יודעו את עצמו. וזה כי אחר שכל הדברים האפשריים אצלנו הם מחוייבים מצד סבותיהם וכל הסבות כולם יכלו אל הסבה הראשונה שהוא עצמו הנה בידיעת עצמותו יודע הכל בידיעה כוללת אחת נצחיית בלתי מתרבה ובלתי מתחלפת לא מצד רבוי הנמצאים והשתנותם ולא מצד חדושי מקריהן

לבד, או הליכת פסח על משענתו להליכת איש בריא ברגליו, גם אמר, כי אף שידיעת הדברים האפשרים והאישים הפרטים לא תוכל להוסיף שלימות הי"ת השלם בעצמותו לבלי תכלית, בכל זאת העדר ומניעת הידיע' הזאת הלא לחסרון יחשב בחיק הבורא יתברך, כמו שגם בבחינת האדם יש דברים אשר ידיעתם לא תוסיף לו מעלה, ובכל זאת מניעות ידיעתם תחשב לו לסכלות, ואם כן הדבר אצל האדם חסר השלימות, אף כי אצלו יתברך השלם לבלי תכלית, וע"כ נמצא בתנ"ך, כי תיאר הכתוב ידיעת ה' בכמו אלה הרבה פעמים רק בשלילת העדר הידיע', אשר יהי' חלילה חסרון בחיקו ית', כמו "היפלא מה' דבר" וכן "לא יפלא ממך כל דבר" ודומיהם.

בזמן לפי שהוא לא ידע זה האיש ולא זה המקר' כי אלה הדברים האישיים הם מפועל החוש לא מפועל ההשכל' אבל הוא יודע כי להכרח הסבות יחוייבו להיות כל אלו הענינים הרבים המתחדשים ואי אפשר שיתהוה דבר מהנמצאים ע"י הטבע ברוב או על המעט שהוא לא ידע שחויב להיותו כן. לא שידע אותו הדבר עצמו מצד אישיותו הפרטי כי הוא מה שישתנה ויתחלף אבל מצד כללותו כי בהמצא כך וכך מהסבות ימצא כך וכך מן המסובבים. וכן יאמרו כי בהתחדש דבר בזמן מהזמנים לא תתחדש לו מדע כלל כי אמרו שהדבר המתחדש הנה הוא ידוע אליו בג' זמניו רצוני העתיד וההווה והעבר בידיע' אחת מקפת כל הזמנים בענין אחד וזה שהוא ידוע אצלו דרך משל שכל מה שיהי' השמש קודם חק המרחב הנה הוא עתיד שילק' וזמן העתידות הוא בכל עת כפי הדקים או הרגעים שהוא רחוק משם וכשהוא בחק המרחב עצמו שאז הוא זמן הלקות וכשיעבור ממנו שאז כבר עבר הלקות. וזאת הידיע' היא אצלו תמיד ידועה ונגלית בידיע' אחת כוללת כל מצבי הגלגל בלתי משתנה כלל. והנה בהיות השמש על כל א' ואלו המצבים הנה הגיע אל מה שנמצא בידיעתו בכל אחד מהם וכן בכל הענינים המתחדשים עד שעם זה יהי' הזמן וקורותיו נחשבים אל ידיעתו יתב' הנצחית לא ידיעתו אל הזמן. והקש על זה בכל הענינים הנראים אפשרים אצלנו הנה כלם היו כפי מה שהי' ידוע אצל חיוב כל אחת מהנה מצד סבותיהן בכלל בידיע' אחת נצחית וכוללת לא שהוא יודע אלו הדברים האישיים ההוויים והנפסדים מצד עצמם כלל:

הנה אלה הם קצות דברי אלו החכמים בתכלית הקשוט אשר באו בו ליחס לו הידיעה באופן לקוח ממנו ידיעות רבות אשר עליהם אמר המשורר אשר ימרוך למזמה (שם קל"ט). כי הנה הם מורים שהם נזהרים בתארו באופן שמקנאים לכבודו ותמידות גדולתו והנה באמת כוונתן להשאיר לעצמן חפשיות המעשה ושלוח ההפקר לאמר מי יודענו ומי רואנו או מי יכריחנו לעשות קטנה או גדולה אשר לא מלבו:

וכבר חשב איוב לפטור עצמו מן הדין בטענותיהן אלו עד שאמר הטוב לך כי תעשוק, העיני בשר לך, הכימי אנוש ימיך, כי תבקש לעוני (איוב י':ה') זכר ה' טענות שבהם הכחישו אלו המכחישים הידיעה באלו הענינים האפשריים. האחת כי יתתייב מזה שיושלם בהם כמו שיושלם היודע בידוע כי הדעה הוא בידוע והוא שלמות היודע. והשנית שאחר שהידוע יתעצם ביודע עד שיהיה היודע והידוע דבר אחד אם היה שידע השם אלו הדברים המורגשים חוייב שיתעצם בהם וזה וזה הוא מבואר הבטול. רצוני לא שישתלם השלם בפחות ולא שיתעצם בו: והג' שאלו הדברים ההיולאניים לא יושגו רק בכחות ההיולניות כגון כח הדמיון ושאר החושים שכבר אמרו שחוייב המצא היחס

בין הידוע והיודע כמו שכתב החוקר בפ"א ממאמר ו' מספר המדות ולזה חוייב כי מי שאין לו זה היחס לא ישיגם. הד' שהדברים האלה האפשריים הם המתחדשים באמצעות הזמן והם מוגבלים בין זמני העתיד וההווה והעבר וידיעתו ית' לא תתלה בזמן בכלל וכל שכן בחלק מחלקיו הנה א"כ וכו'. החמישית והיא אשר חשבוה למופת חותך וראיה לכל הראשונות והיא רוע הסדור הנמצא בעניני המין האנושי כי יש צדיקים שמגיע להם כמעשה הרשעים וההפך וראו שמוטב שיאמרו שהוא אינו יודע באלו הענינים ולא משגיח בם משיאמרו שהוא יודעם ומסדרם על זה השיעור מהעולה ואלה הטענות חמשתן זכרם הרב המורה פרק ט"ז חלק ג' ודחה אותם. אמנם קצת המעיינים נכנסו באזניהם והודו במקצת כמ"ש במאמר ארדה נא ואראה וכו' שער י"ט. אמנם איוב קבצן כלם לסלק ממנו ההשגחה בפרטיו באומרו שאם תיוחס אליו הידיעה על זה האופן הנה חוייב שיוחסו אליו אלו החמשה ענינים המגונים ויחסי בהם הוא גנאי הנה הידיעה בהם א"א. והנה על רוע הסדר אמר הטוב לך כי תעשוק וכו' ודאי לא. ואחר שאינך עושק אינך יודע אלו הדברים אשר תפול בהם עשוק ונלוז. ועל ההשגה בכחות ההיולאניות אמר העיני בשר לך. ועל ההשתלש במושג או בידוע או התעצמו בהם אמר אם כראות אנוש תראה שכח הרואה בכל איש משתלם במוחש המתחקה בבבת עינו והצורה ההיא כאלו מתעצמת בה. ועל התלותם בזמן אמר הכימי אנוש ימיך אם שנותיך כימי גבר והכוונה היתכן שימצאו אליך כל אלה הענינים מהחסרון כי תתבונן ותשגיח לבקש לעוני ולחטאתי תדרוש אשר יפלו בו כל החסרונות והפחתיות האלו וזולתם. אמנם המשפט האמתי כי כשם שלא נמצאו אצלך אלו החסרונות כך אינך מבקש לעוני ולחטאתי ולא השיגוני אלו הרעות מצד היושר רק במקרה הוא קרה לי. והנה באמת כל זה איננו שוה במה שיאות לאדם הגעת אמתתו לא מצד מה שחויב מצד מציאותו ועצמותו ולא מצד מה שחוייב בחוק הבורא יתב' אשר הוא השלם בתכלית השלמות כי הנה הידיעה על זה האופן אשר שמוה באלו הנמצאות כלם הנה בטוב התבוננות היא ידיעה חסרה וחוזרת לתכלית אותם הדברים ועם שזה יצדק ג"כ בנצחיים אמנם נדבר מהאפשריים כי מה בצע שידע שיצאו אנשים צדיקים ורשעים ובינוניים גם חכמים ונביאים בכל דור ודור כפי חיוב הסבות הידועות לו והוא לא ידע מי הוא הצדיק או הרשע או זה החכם וזה הנביא גם לא ידע מתי יתנבא ולא שום מקרה ממקריו וכן בכל דברי העולם. והנה קרוב לאותה ידיעה יגיע לאיזה חכם טבעי ומשער בטוב בחיוב הסבות וידע שיתכן שימצאו בזמן כך אנשים מספר מהעיון או שיתאחדו בנבואה או בענינים אחרים מבלי שידע מי הם ובאיזה ענין מן הענינים המעויינים. וכן בענין חדוש הזמנים נראה בבירור שצללו

בו במים אדירים והעלו חרש בידם וזה כי א"א שלא נייחס לו יתב' בו חדוש ידיעה או סכלות וזה שהרי בכל מה שיש לו התלות בזמן יש לו ב' מציאיות האחד המציאות הכולל אשר בנפש. והשני המציאות הפרטי אשר בפועל. והנה באמת במציאות הכולל העבר והעתיד וההווה יודעו בידיעה אחת כמו שאמרנו. אמנם במציאות ההוא אשר בפועל באמת כבר נשתנ' אל חלקי הזמן כי הלקות ראשונ' היה עתיד ואחר הווה ואחר עבר וחוייב לו ית' אם שידע עתה כשלקה ידיעות חדשות והן כי מה שהיה עתיד היה כבר הווה ואח"כ עבר או שיסכל כל זה והוא מגונה מאד וכבר הלין החכם בהפלת הפלוסופים ע"ז הדעת בשאלה הי"ג ואמר שכבר אפשר שנאמר שהעתיד וההווה והעבר בזמן בדברים אינם מעצמיות הידיעה בהם עד שיחייבו חלוף בעצמות הידיעה או בעצמות היודע אבל שהם ענינים צרופיים כענין האיש שיעמוד פעם אל הימין ופעם אל השמאל ואל שאר הצדדים כי השנויים ההם הם באיש המשתנה ולא יספיקו לחייב חלוף בעצמות הדעת אותה:

אמנם אנחנו עדת ה' עם תורתו בלבנו אין לנו להתאפק בכל אלו הדעות הזרות ומה לנו ולהם בכל אלו הטענות וכי עובדי פסילים או חכמי חרשים אנחנו לפסול ולעשות בחרושת אבן או בחרושת עץ כרצוננו היעשה לו אדם אלהים כאשר עם לבבו ומחשבתו ואנחנו אין לנו כח לעמוד על נפשנו ולא עוד אלא אפילו על יתוש קטן בריאה דקה מן הדקה שבכל נבראיו או על עלה קטן שבצמחיו. ואיך נעמוד בעזות פנים ובזדון לשער ידיעתו ית' לידיעתנו ולמדוד מדותיו כמדותינו עד שיעלה בלב קצתם שזולת מה ששערוהו באמונת מציאותו הוא נמנע המציאות ומכחישים במציאותו וכופרים בו. חלילה לנו ממנו כי הנה התורה האלהית לא הניחה לנו אלו הענינים למה שיעלה דעתנו בהם בעיונו ולא למה שתשיג בהם יד שכלנו כי איך ישיג הנברא את בוראו ואיך תצרף הפעולה את פועלה הלא היא השימה לפנינו אמתת מציאותו וחדושו העולם ידיעתו והשגחתו ויכלתו, למושכלות ראשונות אשר אין לנו רשות לפקפק ולעורר עליהם שום ערעור ושום פקפוק אבל חייבין אנחנו לקיים בתחלה הנחתם וכי הוא ית' יודע אלו הנמצאים כלם הנצחיים עם רוב חלופיהם לסוגיהם ומיניהם וכל הדברים האפשריים המתחדשים לא ע"ד הכללות והחיוב מסבותיהם לבד כי אם ג"כ ע"ד האישיות המעויין וכל הדברים המתחדשים מפעולות האדם ומחשבותיו כלם בעתותם ורגעם בהשאיר טבע אפשרותן על עמדו. וזה מה שהחלה הודעתו במצות המילה לאברהם אבינו כמו שבא בשער י"ח ונתחזקה מאד בענין העקידה שאלו הן מצות כפעולות מיוחדות שלא היו תלויות בחיוב הסבות הקודמות בשום צד כי אין לשום פילוסוף כשף וכשדאי

שיאמר שטבע המציאות והכרח הסבות הביאו אל דבר מזה ואף כי נאמר שכבר יגיע האדם אל שיעור מהאהבה אל אלהיו עד שיסכים בדעתו לשחוט את בנו לעבודתו הנה יש לשאול מה העבודה הזאת עליו ומה מידו יקח. ואם שמא יאמר שהיא עבודה מצד יוקר ענינה הנה מה טוב מאד שיסכים להרוג עצמו ועוד אם כך עלה בלבו למה נמנע מעשותו ומעיקרא מאי סבר מעשותו ולבסוף מאי סבר מהמנעו. ולזה הוא מה שיתבאר תכלית הביאור כי כל זה הוא מה שלא נתעורר אליו מעצמו ולא נמשך משום סבה רק מהרצון האלהי המוחלט אשר בחר בזה האיש המעויין משאר האישיים וראה שיחודש בו זה הענין הנפלא אשר הגיע בו אל סוף שלמותו שעליו נאמר עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כ"ב:י"ב) כמו שיבא וכמ"ש שא"א שיחייב טבע המציאות כל מה שהיה לישראל במצרים מהאותות והמופתים אשר בהם נתבארה הידיעה הפרטית האישיית ובדקדוק הזמנים מהחדש והיום והשעה והרגע תכלית מה שאפשר אשר בזה אין לספק לשום בעל דעת. וכן בכל היעודים הבאים בתורה על אלו ההנחות. אמנם בחקירת איך יהיה זה מבלי שיעמוד אל שכלנו שום ספק בו כבר אמרנו מה שיעיין בו החכם שלמה באומרו כל אמרת אלוה צרופה וכו' אל תוסף על דבריו וכו' (משלי ל':ה') כמו שזכרנוהו בשער י"ט. והנה הרב המורה אשר הוא קדש שם שמים ברבים כשמוע עצה וקבל מוסר והודה ולא בוש תכלית קצורנו באלו העיונים וכי כאשר גבהו שמים מארץ ע"ד ההעברה כי ע"ד האמת שמים לרום וארץ לעומק. כן גבהו דרכיו מדרכינו ומחשבותיו ממחשבותינו עד שלא ?יתחלפו בפחות ויתר כלל רק שלא יכנסו תחת סוג אחד או מאמר אחד. ושכל מה שאמרו לא יספיק לגזור שהאל ית' אינו מבחין באלו הענינים אבל לגזור ולדעת שאין אנו יודעים איך ידע כמו שביאר כל זה בפ"ב ח"ג. והנה היא עצה נכונה והצנע לכת עם אלהינו באמת. אמנם במחילת שמים ונטילת רשות מחכמי האמת והצדק נאמר שעדין יש בידינו דבר מעין התפלספותם יספיק לבטל טענותיהם הנזכרות או רובם ולקיים בו הידיעה האלהית על האופן שחניחה התור' וחייבה השכל ואין צריך לומר שלא ינגדה כלל. וזה שכל טענותם כשיובנו ישובו לשלשה מינים. האחד במה שיאמרו שהוא ית' בלתי משיג אלו הענינים האישיים למה שהם מפועל ההרגש ולא מפועל ההשכל. והשני במה שאמרו שאם היה שישיגם היא ית' משתלם בידיעתם או מתעצם מהם. והג' שכבר יתרבו ויתחדשו הידיעות בהתרבות אלו הדברים המורגשים מצד מקריהם והתחדשם בזמניהם שישוב הרבוי והחדוש ההוא אל עצמות הידיע' אשר הוא עצמותו ית'. והנה על הענין הראשון אני אומר כי מאמרם הוא מבואר הבטול מעצמו שוה אל חלוש הראות הבלתי רוא' כי אם בזכוכית וסובר כי מי שאין

לו זכוכית לא יוכל לראות או הקטע ברגליו או הפסח ההולך על משענתו וחושב שמי שאין לו משענת הקנה לא ימיש ממקומו שזה וזה סכלות נפלאה. כי ודאי אלו ההשגות שאנו משיגים בהרגשותנו הם שלמות אלינו נמשך ומושפע משלמות השלם המוחלט כמו שהראות בזכוכית אל חלוש הראות הוא קצת שלמות מהראות השלם וגם ההליכה על המשענת הוא חלק מההליכה שלמה. אבל הוא מבואר שאין הראות מושפע בעצם מהחוש החומרי אבל הוא כלי יועיל לקבל בו הנמצא ההיולאני זה הכח כמו שהזכוכית אינו פועל הראות אבל יועיל לשירא' בו חלוש הראות. וזה מבואר כי ההמצא בנו אלו הכחות החסרות יעיד עדות ברורה שימצאו בעצם וראשונ' על השלמות בפועל ומשפיע אותם אלא שבו ימצאו בזולת אלו הכלים ושאר החסרונות ובנו לחסרוננו א"א להמצא אלא בהם כמו שבאיש הבריא ימצאו הראות וההליכ' זולת כלים חצוניים ובחסרי הכחות לא ימצאו אלא בם וכל כיוצא בזה והוא מבואר האמות והברור שאם לא תאמר כן הנה זה הנמצא החמרי יהי' יותר שלם מהפועל הראשון ית' שמו כי היא ית' לא ידע אלו הנמצאים ולא ישיגם כמוהו. וכבר לעג זה המשורר באומרו בינו בוערים בעם וכו' הנוטע אזן וכו' (תהלים צ"ד) כמו שיתבאר בפרה אדומה שער ע"ט ב"ה: ואחשוב שאל לעג זה כיון המשורר במאמריו אלה במקומות אשר ידבר בם. ואצל השירה שער מ' ב"ה יתבאר זה. גם החכם בשאלה ששית מספר ההפלה לא השיב ידו מחרף וגדף על זה הענין אזכרנו עוד בדבור על התארים שער נ"ד ב"ה. והכלל כי הנה טענתם זו אינה טענ' רק לשלא ישיג הש"י אלו ההשגות בדרך השגתנו אבל חויב שישיגם הוא ית' באופן יותר שלם ובהשגה משובחת ומעולה אשר אין ערוך אליה כלל. וזהו ולא זולתו טעם חז"ל בכל מה שאמרו על זה דברה תור' כלשון בני אדם וכבר הסכים לזה הרב המור' במה שכתב על התוארים חלק א' פרק נ"ב ונ"ג אמר ז"ל ויהי' כל תואר בספרי האלהיים הוא תואר פעולתו לא תואר עצמו או מורה על שלמות מוחלט, ובחתימת הפרק אמר זהו אשר צריך שיאמן בתוארים הנזכרים בספרי הנבואה או שיאמן בקצתם שהם תוארים יורו בהם על שלמות על צד הדמיון בשלמיותנו המובנות אצלנו כמו שנבאר ע"כ. והוא מה שיבארהו מענין הי"ג מדות בפרק הנמשך ודי בזה לעניין הראשון שאמר מענין ראותו ית': אמנם על מה שיאמרו מהתעצמות או השתלמות באלו הנמצאות השפלות או התרבות הידיע' או חדושה. אומר שמהידוע שהידיע' אצלנו תאמר על ב' פנים. האחד אשר תהי' בהשגת הנמצאות ההכרחיות הנצחיות וידיעת המושכלות אשר לא ישתנו. והשנית אשר תפול על הדברים האפשריים ההווים והנפעלים. אמנם המין הראשון הוא אשר יהי' ידיעה על דרך האמת והשגתה הוא שלמות המשיג וחסרונה או חסרון קצתה יחשב קצור וחסרון

אצל החסר או המקצר. אמנם המין השני הנה באמת לא תפול עליו שום ידיע' מצד עצמותו כי אם מצד מציאותו. המשל כי זה האיש שארס אשה או נטע כרם או בנה בית ופעל ועשה זולת זה מהענינים האפשריים מה יוסיף ומה יתן שלמות השגה וידיע' ביודע ומשיג בעניניו זולתי מה שלא תגיעהו חסרון הסכלות במציאותם. ואם כן הוא מבואר שלא יאמר על האדם כשידע אלו הדברים בעצם שיודע אלא שאינו סכל ונעדר מהידיעות ההם. וכן הנביא כשידע אלה הדברים בעת היותם או קודם היותם הנה הוא באמת אינו יודע דבר בעצם אבל הוא בלתי סכל באלו המקרים ההווים וכמו כן השגת אלה הדברים המקריים לא תשלים המשיג ולא תתעצם בו כי ההעדר אינו משלים דבר ואינו מתעצם בדבר. וגם בהתחדש דבר באלקי הזמן לא יתחלף זה התואר השולל אצל העבר והעתיד וההווה מהזמן כי הוא צודק עליהם בשוה בכל הזמנים כי כמו שעכשיו אינו נעדר הידיעה מכלל מה שהיה כן היה בראשונה ומה שלא ידע אז שכבר היה הדבר לא היה בו חסרון אדרבה היה שוא ודבר כזב כמו שיהיה עכשיו אם ידע שהוא עדין עתיד להיות וכן הדבר אצל הראשון בעצמו כי הנה באמת אשר תקרא ידיעה בעצם אצלו הוא לבד מה שידע את עצמו לא זולת כי בידיעה ההיא ישתלם בעצמו ויתעצם בעצמו ולא יתרבה ולא יתחלף כמ"ש ראשונה אמנם בידיעת כל שאר הנמצאות ואף ההכרחיות הנצחיות הנה בהכרח יש להם לומר שאינם לו ידיעה עצמית שא"כ תתרבה לו ידיעתו ותתחלף בהתחלפות ורבוי אל הסוגים והמינים והמקרים הכוללים אשר אין תכלית להם אבל הידיעה מהם הוא מצד מציאותם לבד שלא יתכן לא שיסכל מציאות דבר מה שיצא אל הפועל כי כל סכלות הוא חסרון כ"ש וכ"ש כזה בכל אלה הדברים האפשריים שאע"פ שלא תפול עליהם ידיעה עצמית מצד עצמם הנה לא יתכן שיסכלם מצד מציאותם בהיותם או קודם מציאתם מצד שהם עתידין לצאת אל המציאות ולזה לא יאמר שיתעצם ולא שישתלם בהם שהוא לא ידעם ע"ד האמת אלא שלא יסכלם. וכן הדין בבחינת הזמן לא נתחדש אצלו דבר כי לא נתחלף ולא נשתנה אצלו זה התואר השולל במה שיתחלף העבר מן העתיד או ההווים מן הזמנים כמו שאמרנו. והנה ע"ז האופן תפיל בהם התורה לשון ידיעה בכל מקום. וכשהוא אומר שהוא ית' יודע אלו הדברים האישים ומשתבח בהם כאומרו ראה קראתי בשם בצלאל וכו' (שמות ל"א:ב') ושהוא יודע לבות וכליות ויודע הנסתרות והנגלות וכל כדומה לזה. ירצה שלא נעלמו ממנו מציאותם וכמו שסדרו מתקני התפלות הלא הנסתרות והנגלות אתה יודע אתה יודע רזי עולם וכו'. והפי' שענין הידיעה בכמו אלו הענינים הוא שאין כל דבר נעלם ממנו וכו'. וכן נאמר הממני יפלא כל דבר (ירמיהו ל"ב:כ"ז) היפלא מיי' דבר (בראשית

י"ח) ועל זה הענין נאמר במעשה העקידה עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ירצה הנה עתה שהגעת אל זה הגבול מהמעשה בפועל כמו שיבא הנה לא נעלם ממני מה שהגעת אליו כבר מהשלמות כמו שבראשונה גם כן לא נעלם ממני השלמות שהיית עליו או מה שעתיד להגיע לך. ועל זה האופן עצמו לא נמנעה התורה מלכתוב שהוא ית' מנסה את האנשים כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים (שמות כ':י"ז). כי מנסה ה' אלהיכם אתכם (דברים י"ג:ד'). והאלהים נסה את אברהם. ושהגיע מהנסיון מה שלא היה ראשונה וכבר נתחדש לו שום ידיעה. אלא שנרצה בידיעה בלתי העלם ירצה שלא נעלם ממנו מה שנתחדש אצל המנוסה מהשלמות בזה הנסיון מה שבראשונה לא היה בלתי נעלם כי מה שאינו אינו נעלם ולא בלתי נעלם עם שגם כן לא נעלם ממנו שיהיה כן. ועל זה האופן נאמר שידיעתו ית' העתיד באחד משני קצות האפשר במעשים הבחיריים היא נמשכת ממה שיצא מהם אל המציאות לא מציאותם ממה שידעם. כי אחר שלא תפול בהם אלא שלילת סכלות או העדרו למה נגרע מיחס התלות את השלילה או ההעדר במציאות הפעולות ההן כי מה שיצאו או יצא מהם אל המציאות לא נעלם ממנו ית' בשום ענין ועם זה לא נצטרך אל הידיעה הסגוליית שזכרו הראשונים בזה כמו שיבא אצל הדרוש בעצמו שער ק"ג ב"ה, זהו הנראה נאות וטוב באלו הענינים ואשר בו יתישבו אלו הדרושים לפי השכל למי שרוצה להתפלסף מעט עם שע"ד האמת אין לנו עדת ה' אלא דברי בן עמרם. כי הם העקר והעולים באמת והצדק על כל מחקר. ועתה אחר שהקדמנו מה שחויב להקדים מענין הידיעה אל פי' זה המעשה הנפלא עוד אציע שתי הצעות מועילות לדעת עניני הנסיון ותוכן המעשים השלמים לכל יבא ובהן תתבאר יפה מדרגת זאת העקידה ומעשה עבודתה:

בזאת ההצעה יבאר אופני הנסיונות ובאיזה אופן נאמר והאלהים נסה את אברהם.

[76] תוכן כונתו, כי הנסיון יש לו ג' מיני תכליות שונות, האחת והיא הנהוגה לרוב בבני אדם היא, למען ידע המנוס' איכות דבר המנוסה שנסתפק בה בתחילה, כרופא המנס' בחכמת הכעמיא טבע צמח מה לדעת אם הוא מועיל או מזיק לחולי ידוע, והב' בהיות התכלית רק בבחינת האדם המנוס' ר"ל שהמנס' יודע כבר מהות המנוס' הפנימית ורוצה רק להמציא אל האדם המנוס' יד ומקום להראות ולחזק טבעו הפנימיי ע"י עשותו פעולה חיצונית, המשל בזה האב היודע טוב לב בנו ושולח לו איש עני ואביון אשר יוכל ליתן לו צדקה ממעט כספו אשר קבץ לו למען הרגילו בעשות טוב ולתת לו מקום לחזק טוב לבו בפעולת נתינת הצדק' החיצונית, ומאופן זה הי' נסיון הקב"ה את אברהם במצות העקיד', כי אף שידע מתחלה ישרת לבו ותומתו נתן לו המצוה הזאת למען יחזק ישרו ויראתו הפנימית ע"י פעולה חיצונה יקרה כזאת לשמוע בקול ד' אף נגד הכרעת השכל, ומבלי הרהור על אמיתת הבטחת ה' "כי ביצחק יקרא לך זרע, אשר לא תושלם אם יעלהו כליל לעולה. ומזה האופן כל הנסיונות שנמצאו בתנ"ך בבחינת הי"ת, והג' הוא בהיות כונת המנסה שיודע מהות ואיכות המנוס' גם לשאר בני אדם אשר לא ידעוהו מקודם, ומזה המין מאמר הכ' שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו שר"ל שהרא' בזה לכל העולם עוצם אמונת בני ישראל ובטחונם על הי"ת. והנה בנסיון העקיד' נתאחדו יחד ג' תכליות אלה, כי אף שהי"ת המנסה ידע

[76]הצעה ענין הנסיון יאמר בג' בחינות. האחת בחינת המנסה עצמו ולצורך השלמתו כמי שלא ידע אם יש שום צמח מרפא הכפיה והיה מנסה והולך עד שפגע בפיאוניאה או ששמע מסגולתה ויבא לנסותה ומזה המין ויואל ללכת כי לא נסה (שמואל א' י"ז). אנסה נא בגזה (שופטים ו') ותבא לנסותו (מ"א י') והדומים. והשנית בבחינת המנוסה כגון שזה יודע שזאת הפיאוניא היא טובה והוא מוציא לפועל ומרפא בה כדי להחשיבה וליקרה לפי ששלמות כל דבר הוא בפעולתו כי אז נקרא הדבר שלם כשנשלם פעולתו ומזה המין כי לבעבור נסות אתכם וכו' (שמות כ'). למען ענותך וכו', (דברים ח'). והג' כשיעשה זה בפני רבים להודיע להם פליאת הטבע כי אין הכוונה במעשה ההוא רק לעשות אותם בעלי נסיון בידיעת הדבר ההוא ומזה המין שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו (שמות ט"ו) כי מנסה ה' אלהיכם כו' (דברים י"ג). כמו שפי' הרב המורה שהוא כמו להודיע וכן לנסותך לדעת את אשר בלבבך וכו' (שם ח'). ולכאורה נראה שהנסיון הזה שאנו בביאורו שנאמר בו והאלהים נסה את אברהם כמו שהוא נראה בפרסום אינו מהמין הראשון כי הוא לא נעלם ממנו דבר מהעתיד לצאת אל המציאות כמ"ש וכן ג"כ אינו מהמין הג' כי זה היה בלתי אפשר בשיהיו כל העם הרואים נביאים ידעו וישיגו כי מפאת מצות אלהים היה מוזהר ועושה וגם מפיו ישמע וחדל לעשות כי מה נעשה יקר וגדולה בראותם אותו בונה מזבח ועוקד את בנו עליו ושולח יד לשוחטו ועוד מעט משיב חרבו אחור וישובו לביתם לשלום ואפי' יאמר להם ע"פ נביא זולתו עדין יחשבו אולי הוא דבר קנוניא ביניהם להגדילו בעיניהם. ועם זה נתבאר שסכל השואל למה לא נעשה זה בפרהסיא. ואולם ישאר שהוא מהמין השני והוא כדי שיוציא המנוסה שלמותו אל הפועל ויושלם בו שכלו ודעתו משאר פניה. האחד מצד הענין המצוה ההיא הכללית והוא שיוציאהו בה לגמרי ממדרגת פילוסוף טבעי למעלת תורני אלהי כי בדרך הפילוסופים אין סכלות גדולה מזו והוא מבואר שלא יעשה האדם כך עד שיקיים בנפשו חיוב השמיעה אל עצה ומצוה עליונה למעלה מהשכל האנושי באהבתו ויראתו כי הממאן והמסרב בה יגיעהו מהעונש רע ומר ממות ומשכל. אשר לא ישוער זה בחק השכל העיוני הפילוסופי כמ"ש ראשונה וכמו שכבר התחיל זה עמו במצות מילה כי על כן אמר התהלך לפני והיה

מתחלה כבר יושר לב אברהם הפנימי בכל זאת מדרגת שלימותו אשר קנה אברהם ע"י פעולת העקידה' נתחדש' עתה ונתחדש ע"י זה גם אצל הי"ת תאר צרופיי חדש, ר"ל היותו הוא ית' המנסה והמשלים אותו, ומלבד התכלית השני שהושג ע"י הנסיון הזה כמו שביארנו הדבר הושג ג"כ התכלית השלישי, כי אף שבשעת פעולת העקידה' לא היו בני אדם זולת אברהם יודעים, כי רק ע"פ מצות הי"ת יעשה מה שעשה, בכל זאת עתה אשר נכתב סיפור זה בתורתנו הקדושה ע"פ ה' יכירו הכל וידעו, כי רק למען שמוע בקול ה' רצה אברהם לשחוט את בנו, והכל מכירים מזה גודל אמונתו בד' ועוצם יראתו. ועיין ביאור לנתיבות השלם על פסוק והאלקים נסה, כי דבריו שם לקוחים מדברי הרב אלה.)

תמים (בראשית י"ז) כמו שאמרנו שם. השני מצד ענינו המיוחד אצלו שכבר נתן לו מקום להרהר על מה שהובטח לו מזרעו של יצחק והוצרך להתגבר בשכלו ולהתאמץ בדעתו לעשות מצות קונו בגמור בלבו א' משני ענינים. האחד אם שמא אחר שהובטח בזה גרם החטא לשיהפך דינו כי רגע ידבר וכו'. ורגע ידבר וכו' (ירמיה י"ח). ועם שהוא אינו מרגיש בעצמו. ושלא לחנם צוה להעלות אותו עולה כליל ושיהיה פרי בטנו חטאת נפשו וקבל בסבר פנים או שהיה הרצון האלהי ליעבד ממנו על זה האופן וגמר בלבו לעשות לא כמספר בהבטחותיו אבל כגומר בלבו לעובדו בהנה כמלך שהבטיח לאוהבו נאמן ביתו יעשה לבנו בית נאמן ויגדל שמו לפניו עוד מעט אמר לו צו את בנך ויבחר לו אנשים ויצא להלחם עם מלך פלוני הנה האוהב שמע דבר מלכות וימהר לעשות אותו והוא בזה לא נתן תפלה בדבריו הראשונים לאמר ואם ירד בני במלחמה ונספה מה יהיו כל הבטחותיו אבל סבר וקבל ובאותה שעה לא עבד את המלך בבנו לבדו כי אם בו ובכל ההצלחות המקוות שיבאו עליו והנה לכל אחד תראה אמונתו הקיימת על אמתת הצלחת הנפש הרוחנית אשר היא למעלה מכל ההצלחות המדומות שאם לא כן איך יסכים לתת נפש בנו יחידו חטאת נפשו כמו שחוייב מהצד הראשון או מה יוסיף לו, או מה יתן לו הש"י עונש גופיי בכל מיני העונשים על בלתי השמעו לא שישוו לשחיטת בנו כמו שימשך מהצד השני. אלא שהוציא אל הפועל ולצרוף מעשה חוזק האמונה השלמה אשר עם לבבו שאין שום דבר נערך עם השלמת רצונו והוא שלמות הנסיון אשר הוא בבחינ' המנוסה בלי ספק. אמנם כשיוסיף להביט בזה המין מהנסיון נמצא שנכללו בו כל שלשתן. וזה כי בהיות הוא ע"ה המנוסה הנה הוא ית' היה מנסה כלומר שעשה אותו בעל נסיון כי אין ספק במה שנתחדש עתה בזה המעשה שלמות למנוסה נתחדש אצלו ג"כ תואר צרופיי והוא היות מנסה ומשלים אותו כי בטל הוא שנאמר שקודם זה השלימו בו. אמנם זה התואר המחודש בו ית' הוא מהמין אשר הנחנוהו בדברינו האחרונים אשר בשער שכאשר לא ימצא לא היה אצלו ית' שום חסרון בהעדרו שנאמר שהושלם במציאותו לפי שהדבר הזה וכל כיוצא בו ובכלל כל הדברים האיפשריים לא יפול עליו שום שלמות מצד שהוא מדע והשכל המשלים יודעו מצד עצמו כלל. אבל יפול על סכלות מציאותם חסרון. והתואר המיוחד לכל אלו הדברים הוא השולל רצוני הוא שאינו בלתי יודע כי זה התואר השולל לא נשתנה בהתחלף חלקי העתיד והעבר כמו שהנחנו, והנה באמת אחר שנכתב נסיון זה בתורה האלהית לעדות ה' נאמנה וכלנו שוים בכלל המסופר בה כאלו ראינוהו בעינינו דכתיב וגם בך יאמינו לעולם (שמות י"ט) הרי הוא כאלו נעשה זה הנסיון לעיני כל ישראל העוברים וההווים והעתידים איש

לא נעדר אשר לא ראה במראה נבואיית אמתית גודל הנסיון הזה ומעשה תוקפו ועוצם אמונתו אשר בזה הוקבעה אמתתו בלב כל בני העולם כלו לא הפיל בו אדם מהאומות שום ספק מעולם. אבל בעונותינו כבר נפרצו קצתנו למלא לבם אתם לומר שהיה זה הנסיון במראה הנבואה אשר לא דבר ה' ולא עלתה על לבו. וכבר כתבתי זה והסבה אשר הניעם. בתחלת הפרשה שער י"ט. מ"מ למדנו שהיה זה נסיון לכל ג' מיני הנסיון שאמרנו ויתכן שלזה כיונו חז"ל במאמר שזכרנו בתחלת השער באומרו נסיון אחר נסיון גדלון אחר גדלון והוא הרמוז במלת להתנוסס אשר יחד ענינו לזה הענין המיוחד כמו שיבא פירושו בסוף הביאור ב"ה:

בזאת הצעה השנית יבאר באיזה אופן יקרא כל מעשה שלם:

[77]הצעה שנית. באשר גמר אומר החכם בתחלת המאמר השני מספר המדות שאנחנו נקבל המעלות כשנרגילן תחלה כמו שהוא בשאר מלאכות הנה הוא בפ"ג ממנו העיר על עצמו ספק זה לשונו. אמנם ישאל אדם איך נאמר כי היא ראוי שפועלי היושר יעשו ישרים ופועלי הצדק יעשו צדיקים כי אם הם עושים הצדק והיושר כבר הם צדיקים וישרים כמו שהוא בדקדוק ובמוזיק"א כי הם מדקדקים ומוסיקים. והכונה שהוא יותר ראוי לשפוט ההפך והוא שמהיות ישרים וצדיקים יעשו פעולות היושר והצדק כמו שמהיות מדקדקים ומוסיקים יעשו בטוב הדקדוק והמוסי"קא: והנה היתה עקר תשובתו בזה במה שהורה ההפרש שיש בין המלאכה והמעלה. וזה כי במלאכה לא נדרוש איכות הפועל אלא תוכן הפעולה איך שתעשה אמנם במעלות הוא בהפך כי לא נדרוש בהן הפעולה אלא איכות הפועל אם הוא יודע מה עושה ואם הוא בוחר במעשה ובעבור זה ואם הוא בקנין קיים בלתי משתנה ואל זה אני דורש במלאכותי כי הבעל מלאכה כאשר יפעל טוב איך שיהי' החושב חכם יחשב. אמנם במעלה אינו כן עד שירגיל היושר מאד לעשות לו שם קנין. ראה זה משפט ישר ודעת נכון הסכימה בו דעת אלהית בכל מ"ש חז"ל תמיד מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעש' (קידושין מ'.) כי הנה לפי שאצל

[77]כוונתו בקיצר הוא, כי לדעת החוקר יש הבדל בין כשרון מלאכה גופנית, ובין מעלה מדותית ומוסרית, כי בראשונה יראה רק על שלימות הפעולה וטוב המלאכה בעצמה מבלי שום לב על מחשבת הפועל, והמשל בזה. אם נראה שחרש חכם יעשה מלאכתו באופן נאה ומתוקן נהללנו ונשבחנו מבלי חקור תחילה, לדעת מה שחשב בעת עשותו מלאכתו, אפס בשניה, ר"ל בכל מעלה מוסרית נראה יותר על איכות הכונה הטובה היא אם רעה מעל הפעולה החיצונה (ועל דרך זה אחז"ל, גדולה עבירה לשמה וכו') ואותו ההבדל יש לדעת הרב גם בין פעולת הטוב והרע, כי המחשב לעשות טוב, אף שלא הוציאו אל הפועל יחשוב הי"ת זאת לו לצדקה כמאה"ב יען כי היה עם לבבך לבנות בית וכו', ואחז"ל מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, אבל במעשה הרע יראה רק על ההיזק וההפסד המסובב ממעשה הרע בפועל כי הגניבה והניאוף ושאר מעשים רעים יותר קשים ומשבבים רע ונזק יותר לחברת בני אדם מאילו ימצא רק החפץ והרצון לעשותם בלב החוטא מבלי אשר יוציאם החוצה אל הפועל, ע"כ יעניש הי"ת רק הפועל, ואף החוטא בשגגה ובלי רצון צריך כפרה, אבל לא המחשבה הרעה לבדה, ומאחז"ל הרהורי עבירה קשים מעבירה כונתו רק על התחברות המחשבה הרעה עם המעש':

המעלות שהמחשבה הטוב' היא אצלם הטוב שבהם הוא יותר בפועל מבפעולה כמו שאמרנו הנה באמת כאשר היה כן במחשבה כבר נשלם עקר הפועל וכמ"ש יען כי היה עם לבבך לבנות בית וכו' (מלכים א' ח'). ולסוף נקראת על שמו דכתיב ראה ביתך דוד (שם א' י"ב) מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (תהלים ל') כדאיתא במדרש (מדרש שוח"ט תהלים ל'). אמנם למה שהיה החטא אשר המחשבה רעה היא אצלו הוא כענין המלאכ' אשר בו ראוי להשקיף יותר הפעילה שהוא מבואר כי הגניבה והניאוף והרציח' בפועל הם יותר קשים אצל ההנהגה המדינית ממציאותם במחשבת החוטא הפך מה שהיה זה אצל המעלה כי טוב המדינות ביותר הוא במעלה אשר בלב הנדיב (דרך משל הוא) מאשר במתנה אשר יקבל ממנו האיש עני. ולזה הוא ראוי לתלות הדבר במעש' עכ"פ כי על כן ענשה התור' במעשה גם בלא דעת אם בקרבן ואם בגלות שכיון שהמעש' הוא העיקר אין ראוי שיצא ממנו נקי. ולא אמרו הרהורי עביר' קשים מעבירה (יומא כ"ט.) אלא כשהיו שם שניהם הרהור ומעש' כי הנה אז נתלה החטא יותר בנפש המחשבית כי הוא החלק היותר נכבד כמו שכתב הרב המור' פרק ח' ח"ג. גם התור' נמשכה לזה בפטור השוגגים והבלתי מכוונים מהעונשים החמורים במעשים כי לא עשו מדעתם. וכבר האריך החכם בפרקים הראשונים מהג' מהספר הנזכר בביאור שפועלי הטוב והרע לא יגונו ולא ישובתי רק בהשקפת ידיעת המעש' אשר המה עושים בכל תנאיהם כי זולת זה רצוני אם יפעלו לפי הדמיון או הכעס או הרצון הפתאומי לא יקראו פועלים ע"ד האמת ולזה הוא מבואר שההרהור בעבירה הוא היותר קשה כי עליו הוא ענוש בעינש יותר חמור וגם שההרהור הוא נשאר עם החוטא אחר העש' ומרגילו אל החטא פעמים אחרות כמ"ש שם במסכת יומא וסימניך ריחא דבישרא (שם) וזה כי מריח הבשר יתעורר האדם אליו עד שיאחזנו בולמוס אל תאותו יותר מאשר יתעורר מהבשר עצמו וכן ההרהור הוא ריח החטא או טעמו אשר אליו יתעורר ולכן הוא קשה משני פנים. אמנם כשאין שם המעש' ודאי המהרהר אע"פ שחטא אין מצרפין אותו למעש' זולתי כשהוא בהרהור עכו"ם לפי שעקר עבודתה היא בנפש כדאיתא בקדושין (מ'.) ולזה צדקו מאד במאמרים אלו כי הדבר אשר בו תלוי עקר המעש' בכל אחד מהם הוא הראוי לצרפו אל המעש' בלי ספק והנה זה יהיה בדעות במעשה ממש כמו שהיא במלאכות כי המחשב' אינה עקר בהם כמו שהונח. ואולם במעשים הטובים המחשבה השלמה עליהם היא עקר העש' כמו שגזר החכם. והנה באמת הדרוש הזה הוא גדול הערך מאד בהכרת אמתת המעשים ובחירתם בכלל להודיע שכבר יעשה מעשה מה ולא יקרא עשוי לחסרון התנאים הצריכים אליו וכבר לא יעשה ויקרא עשוי למציאותם. ומה נפלא המופת זה

להבחין עקר ויסוד מעשה זאת העקידה ותוכן פעולתה וסוד כל האריכות הבא בספורה כמו שיבא ביאורה אחר שאזכור הספקות הנופלות בה:

א והיא מה שכבר נתבאר ממה שקדם מענין המצוה הזאת וטעמה שנרא' שהוא צווי זר מאד בעיני אלהים ואדם. ומאומרו והאלהים נסה את אברהם עם היות הכל גלוי וידוע לפניו ית'. ומה טעם זה הנסיון שיהא בינו לבין עצמו. ומהתימה מהרב המור' (ח"ג פ' כ"ד) שפי' עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה כאלו אמר עתה הודעתי כי הוא דבר שלא נודע לזולתם. וכבר נתבאר כל זה. גם כי הנסיון הזה יביאהו לידי הרהור על הבטחותיו כמו שזכרנו: ב אומרו קח נא את בנך וכו'. והלא יצחק לא היה יחיד רק לאמו ומכאן פתחון פה לטועים שאומרים שהעקידה נעשת בישמעאל שהיה יחיד גם לאביו קודם שנולד יצחק: ג באומרו על אחד ההרים אשר אומר אליך ולמה לא פירש לו ההר כמו שאמר לו לך לך אל ארץ המורי'. וחז"ל אמרו ליתן לו שכר על כל דבור ודבור (ב"ר פ' נ"ה). גם מאמרם ז"ל במסכת תעניות (ד'.) אשר לא צוותי זו עקידה יצחק והלא בא עליה הצווי החמור הזה: ד המותר המבואר הבא בספור הזה במה שיזכור ויחבוש את חמורו ויקח את שני נעריו אתו ויבקע עצי עולה וישם על יצחק בנו ומ"ש אל נעריו ומה אמר לו יצחק ומה ענה אותו וזולת זה שיכול לקצר ולומר עקר הנסיון. גם למה יזכור שני פעמים וילכו שניהם יחדו: ה בשומו עצי העולה על יצחק בנו ולוקחו בידו את האש ואת המאכלת מהראוי שהיה לו לחלוק המשא בשוה: ו והוא ספק מפורסם דברו בו כל המפרשים הוא מאמר עתה ידעתי וכו' אלא שהם עמדו עליה מצד מה שירא' שנתחדשה לו ית' עכשיו ידיעה וכבר דברנו בענינה ואני בא עליה בהפך זה והוא שכבר נתפאר בשידע במה שלא היה ולא יהי' לעולם שמאחר שלסוף לא שחט אותו איך יאמר עליו עתה ידעתי שכבר עשית כמו שיובן מאומרו עתה ידעתי וכו'. ולא חשכת וכו'. ועוד אומרו יען כי עשית את הדבר הזה וכו' והראוי שיאמר בהם ולא תחשוך. ואם יאמר כן על מה שלא מנעהו ממנו מתחלה בטענה או באי זה צד עכוב משעה ראשונה דסבר וקבל היה יכול לומר כן ולמה ימתין עד שישלח ידו אל המאכלת וכבר הועילה ההצעה השנית להתיר זה הספק כמו שיבא: ז מאומרו עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וכי עד עכשיו לא היה ירא אלהים ולפי שעשה המעש' הזה פסל את הראשונים. ח מה טעם כל צווי זאת העקידה היה מפי הב"ה בעצמו ומאמר זה היה במלאך: ט למה לא השלים המלאך דבריו בפעם הראשונ' עד שהוצרך לקוראו שנית מן השמים. ולא עוד אלא שחזר לו לומר עקב אשר שמעת בקולי וכו' אחר שאמר לו בראשונה יען אשר עשית את הדבר הזה וכו': י למה ייחס הכתוב לאברהם נסיון עקידת יצחק עם היותו בן ל"ז שנה באותה

שעה. ולמה נתיחס כל המעש' הנורא הזה אל העקידה משאר כל המעשים אשר נעשו קודם וגם אחרי כן: יא במאמר וירא והנה איל אחר וכו'. כי היא קשה ההבנה ותרגום גם שאר הפירושים יוכיחו: יב טעם חז"ל באומרם שהאיל הזה עם שאר הדברים הנלוים אליו נבראו ע"ש בין השמשות (אבות פרק ה') גם אומרם שחמורו זה של אברהם אבינו הוא חמור של משה ושל משיח וכו' (פרקי דר' אליעזר פ' ל"א). ואחר זכרון אלו הספקות נבא אל השלמת הביאור על מה שנאמר בשער שקדם ובהצעות:

ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה. יאמר כי אחר המשך הדברים הקודמים ממילת אברהם ולדת יצחק והרגלו בדרך ההוא שאמר לו התהלך לפני והיה תמים זה ל"ח שנה בא האלהים עוד לנסותו ולגדלו בזה הצווי המופלא מאד מהשכל האנושי ומההקש הפילוסופי הרחק מאד מהראשון כמו שביארנו. וכבר דברנו בלשון הנסיון ובירורנו היותו בבחינת המנסה ית' ובבחינת המנוסה ע"ה ובבחינת עם ה' אלה הרואים את כבודו ואת גדלו יום יום כמו שנתבאר בהצעה הראשונ'. ויאמר אליו וכו'. יען כי רוב מה שיעשה אותו האדם יפעלהו איך שיזדמן רצוני אם ברצון המשולח או מחמת יראה או אהבה או כעס או במעט ההתבוננות או יתר הדמיונות אשר התעורר האדם לעשות בהנה ויתנחם מה שלא יקרא מעשה על דרך האמת כמו שביארנו בהצעה השנית, סופר בנסיון הזה כי נתקבצו בו כל הבחינות וההשקפות אשר לפיהן יקרא זה פועל שלם באמת ושדוגמתה אע"פ שלסוף לא עשה הקב"ה מצרפהו למעש' גמור בלי שום ספק. והנה להרחיק מכאן ענין הטרד' והבהל' לא נאמר אברהם כמו שעשה בסוף וכמו שנאמר ביעקב ומשה ע"ה שעם שאמרו (ש"ר פ"ב) ביורה ענין חבה אין להמלט משיהיה ג"כ לשון חרדה ומהירות. ובמדרש (ב"ר פרש' נ"ה) שלא יאמרו ערבבו הממו ולא היה יודע מה לעשות. ולמעט ענין האונס והירא' אמר קח נא כי בא אליו בלשון נחת ובקשה שהיה נח לו להשמט בשום טעם או לבקש עליו רחמים כמו שעשה על סדום ולא עשה: את בנך את יחידך וכו'. הנה החוקר פרק ו' ממאמר ח' מספר המדות בפתח דבריו אמר לא יקרה להיות א' אוהב רבים כפי האהבה השלמה כמו שלא יעשה לאהוב הרבה דברים יחד כי זה דומה להעדפה. ואמנם זהו טבעי להיות לאחד. ובפ' י"ב מהתשיעי החל ג"כ האם ראוי עשות אוהבים רבים וכו'. וביאר כי לפי שהאהבה השלמ' היא מה שתיחד האוהבים להיות בעצם אחד שנאמר ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט:י"ח) הנה א"א להיות האדם אוהב לרבים כי איך יתעצם האחד עם הרבים וכבר יקרו להם ענינים הפכיים יחוייב שיקבצו בו השמח' והעצב יחד וכדומ' מה שא"א. אמנם שתהיה האהב' השלמ' בלתי משותפת רק שתנתן לסגולות הנמצאות מבני עליה והנם מעטים. והנה באמת הסכימה

אל זה הדעת האלדי כי הוא השם אהבתו באברהם אבינו שנאמר זרע אברהם אוהבי (ישעיהו מ"א:ח') להיותו אחד מיוחד כמ"ש בביאור עליו א' היה אברהם (יחזק' ל"ג) כי אחד קראתיו (ישעי' נ"א)וכן בחר בגוי א' בארץ אשר אהבתו עמהם להיותם סגולה מכל העמים וכמ"ש ששים המה מלכות וכו' אחת היא יונתי וכו' (שיר השירים ו':ח') וכמה הפליג להורות אמתת זה באומרו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואהבת את ה' (דברים ו':ד'-ה') וגו' כמו שיבא שם שער צ' ב"ה. (היתר ספק ב') והוא ממש טעם את בנך את יחידך אשר אהבת כי היחידות יקשר עם האהבה ירצה בנך המיוחד בסגולה בלתי משותפת עם אחיו אשר בעבורה אהבת אותו שלמה הנתנת ליחיד והוא פירוש נכבד לשני ענינים יחד. אמנם זכר כל אלו התארים להבדילו מאד מענין יפתח כשאמר היוצא מדלתי ביתי החוצה (שופטים י"א:ל"א) דאלו יהיב אליביה שתצא בתו ועוד בהיותה יחידה לו ועוד אהובה מאד אצלו לא היה נודר. ואמר בסוף את יצחק כי הא עקר הנסיון במה שכבר יהיה זה סותר מאמרו כי ביצחק יקרא לך זרע כאלו ירמוז שיטעון זה ולא טען אבל קבל בסבר פנים מהטענות שזכרנו בהצעה הראשונ':

ובמדרש (ב"ר פרשה נ"ו) אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא רבון העולמים גלוי וידוע לפני כסא כבודך בשעה שאמרת לי קח נא את בנך וגו' היה לי להשיב אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו אתה אומר לי קח נא וכו'. ח"ו לא עשיתי אלא כבשתי רחמי לעשות רצונך כן יכבשו רחמיך: ולך לך אל ארץ המוריה. כדי להפליג ממנו המהירות המביא לידי חרטה הרחיב לו דרך ג' ימים בהם יוכל להפך בכל צדי המעשה וידע מה לעשות והוא מה שרצהו ג"כ הרב המורה באלו הענינים כמו שכתב פרק כ"ד חלק ג': והעלהו שם לעולה. במדרש (שם נ"ג) כשאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע לא איש אל ויכזב (במדבר כ"ג) כשאמר ליה קח נא את בנך את יחידך וכו' ההוא אמר ולא יעשה (שם). משמע מדבריהם שפיו ולבו שוים בדברים האלה אלא שלא עמד בהם. אמנם רש"י ז"ל על מה שאמר (תענית ד'.) ולא עלתה על לבי זו עקידת יצחק הכי גרס זה יצחק בן אברהם ע"כ. והכוונה שאם צוה על העקידה לא עלתה על לבו שחיטתו אלא שכיון שיובן כן מדבריו. והרבי יונה המדקדק כ' בספרו ובדק מה שמצא בזה שני מיני התחכמות שהתחכם בהם האל ית' לנסות בם את אברהם מבלי שימצא שנוי במאמרו ית'. האחד מצד הצווי שלפעמים יבא הצווי לשיתגולל על העשיה לא שיעשוהו על כל פנים כמו והשקית את הרכבים יין (ירמיהו ל"ה:ה'-ו') ויהיה אומרו והעלהו שם לעולה לפי זה התגולל והתעסק בהעלות העולה לא שירצה עשייתה בפועל וזהו המכוון אצל הש"י לא מה שהבין ממנו אברהם. והשני מצד אומרו לעולה כי שמוש הלמ"ד יבא לשני ענינים.

האחד כשתבא על הפעולים כאומרו ויעלהו לעולה תחת בנו. והשני כשתבא במקום תחת כמו ותהי להם הלבנה לאבן וגו' (בראשית י"א). והנה כונת הש"י שתהיה העליה שם על אחד ההרים תחת עולה כלומר חשוב כקרבן עולה רצה שיבין ממנו אברהם הענין הראשון והוא שיעשהו עולה. אלה הן תורף דבריו ואם הוא האריך בהם ובהפליג ערכם והתפארו שלא קדמו אדם בהרגש זה:

ואני קודם ראות דבריו נתעוררתי להתר ספק זה ומצאתי לו תשובה פשוטה מאומרו והעלהו שם לעולה על אחר ההרים אשר אומר אליך (ג) כי הוא לא צוה שיעלהו לעולה רק על ההר שיאמר אליו בפי' זה המקום אשר אמרתי לך ושם תעלה עולתך וכל עוד שלא יאמר לו כן אינו מצווה עליו. ולפי זה הגירסה נכונה שאפילו עקידתו לא עלתה על לבו אלא שהוא ע"ה בתם לבבו ובחריצתו לעבודת בוראו הבין מדבריו שיעלהו על א' ההרים מארץ המוריה אותו שיראה אליו שחונה שם כבוד יי'. ולפי מחשבתו זאת נאמר וירא את המקום מרחוק וכבר אז"ל שראה ענן קשור על ההר (ב"ר פ' נ"ו) אמנם אומרו ויבואו אל המקום אשר אמר לו האלהים הוא מה שאמר לו ולך לך אל ארץ המוריה, והנה עם זה היה הנסיון גדול ונצח ישראל לא ישקר ולא יכזב כלל: והנה אחר שסדר כל התנאים המשלימים המעשה מצד דברי המצוה נעתק לסדר אותם שמשלימים אותו מצד המצווה עצמו אמר וישכם אברהם בבקר וכו'. כבר יסבול דעת קצת לעשות דבר קשה מאד רק שיעשהו בפתע פתאום פעם א' ולא ישנה לו כמו שמפיל עצמו מהגג או שיטבע במים או שיפול על החרב או שיתלה מהאילן וכדומה אמנם לא יסבול לעמוד על המעשה ההוא בהכנת הסבות והדרכים המביאות אליו זמן ארוך מבלי שיחזור בם וכל שכן שיקשה זה על בנו יחידו החביב עליו כפלי כפלים מנפשו שיקבלו עליו לשחטו ולא עוד אלא שישתדל בהכין לו מטבח ב' או ג' ימים והוא יושב לבטח אתו והנה על זה הדמיון עצמו אומר האב הרחמן יתב' רגע א' אעלה בקרבך וכליתיך (שמות ל"ג:ה') ואכלה אותם כרגע (במדבר ט"ז:כ"א) כי לא יתאפקו בבקר רחמיו לעסוק ברעתם זמן נמשך: (ד) ועל כן בא בספור הזה זכרון כל אלה הדברים הפרטיים להגיד כי ישר ונאמן לבו ליי' לא ישוב מפני כל ולזה נאמר ראשונה שהשכים בבקר והיה בזה מהיר במלאכתו אבל לא נמהר לקום בעוד לילה כמי שאינו בוטח בעצמו והוא עצם הזריזות: ויחבוש את חמורו. במדרש א"ר שמעון בן יוחי ולא היו לו כמה עבדים אלא אהבה מקלקלת השורה (ב"ר פ' נ"ה). והנה באמת פשוטן של דברים אנו מוכיח על תוכיותן כי כל זה יגיע מכבישת החלק החומרי שהוא באמת חבישת החמור על קרוב הענין ומשלו וזה מה שיחייב מהיות האדם בחלקיו דוגמת העולם הכולל וחלקיו כי השכל ראוי שיהיה כעין חלק השכלים

הנבדלים המניעים לכל שאר הנמצאים מבלי שיתנועעו הם לא מעצמם ולא מזולתם. ובכחו המתעורר ראוי שיתדמה אל עולם הגלגלים המתנועעים מכח עולם השכלים אשר עליהם ומניעין היסודות אשר למטה מהן כי כן ראוי שיקבל העצה וההנהגה מהשכל ועל פיה יניע כל אברי הגוף וכחותיו אשר תחתיו. וכן בכל כלי הגוף ואבריו הוא דומה אל זה העולם השפל שהוא מקבל ההתנועעות ואינו מניע לזולתו. ועל זה האופן כבר יתדמה ממש לרוכב על הסוס המושך העגלה כי האדם מניע ולא מתנועע והסוס הוא מתנועע מכח האדם ומניע את הקרון והקרון הוא מתנועע ולא מניע. והנה כמו שבהיות הסוס ההוא בלתי נמשך אחר רצון הרוכב או שיהיו עסקיו רעים ומקולקלים וע"י כן לא תושלם ההמשכ' ההוא או שתיעש' בזולת מה שיכוין מהרוכב ויאמר אז שנהפכה המרכב' להיות הרוכב למטה והסוס למעלה כן כל בני אדם שירומם חלקי נפשו העבדים והעבידו החפשי מהם החשוב באמת הוא עולם הפוך מסדרו הטבעי. ועל זה הענין עצמו נזכר בפרקי רבי אליעזר (פרק י"ג) כעת במרום תמריא תשחק לסוס ולרוכבו (איוב ל"ט:י"ח) משל למה הדבר דומה לאדם שיש בו רוח רעה כל מעשים שהוא עושה וכל דברים שהוא מדבר מדעתו הוא עושה ומדבר והלא אינו עושה אלא מדעת רוח רעה שיש עליו כך הנחש כל המעשים שעשה וכל הדברים שדבר לא עשה ולא דבר אלא מדעתו של סמאל ועליו הכתוב אומר ברעתי ידחה רשע (משלי י"ד:ל"ב) הנה שזכר ענין המרכבה ההפוכה על הדרך שאמרנו. אמנם המרכב הזה לוקח בתורה ובפי החכמים על משל החמור שהוא יותר נכנע אל טורח משא המלאכ' כמ"ש הכתוב יששכר חמור גרם וכו' (בראשית מ"ט:י"ד). גם אל המשא הזאת ואל רביצתו תחתיו כיון הכתוב באומרו הלא אם תטיב שאת וכו' (שם ד'). ירצה שאם ייטב ישא עול סבלו לשאת משאו ואם לת ייטיב לפתח חטאת ירבץ תחת משאו, והנה לזה כשכבש אברהם אבינו רצונו ושעבד תשוקותיו וחמדותיו הגופיים בהסכים על הריגת בנו יחידו לקיים מצות השכל המחייב לשמוע מצות בוראו ההיא יקרא באמת חובש חמורו ורוכב עליו בלי ספק. (יג) ועל זה האופן היה הוא עצמו חמורו של משה כשראה להביא את אשתו ואת בניו אל מקום הגלות במצות קונו והוא עצמו מבוקש שם ליהרג וכמה צדקו הזקנים שאמרו וירכיבם על נושא אדם (מגילה ט'.) כי החומר הזה הוא הנושא אל הכח השכלי שהוא צורתו והוא עצמו חמורו של משיח כשילבש רוח ענוה ושפלות להושיע כל ענוי ארץ סלה ואוי להם לסכלים המלגלגים על דברי רבותינו הנאהבים והנעימים. לו חכמו ישכילו זאת יבינו כי לאו אלה בלבד הם הרוכבים על החמורים כי כל גבור הכובש יצרו הוא רוכב על חמור. כמ"ש על חמורו של רבי פנחס וכו' (ב"ר פ' ס'):

ועל הפלגת חבישתה תחתיו אמר מה אעשה והיא מחמרת על עצמה יותר מדאי (שם) כי הוא משל נכבד מורגל בפיהם. אבל הרשעים המסורים ביד לבם החמור רוכב עליהם ולזה נאמר בבלעם והוא רוכב על אתונו (במדבר כ"ב:כ"ב) שהוא עצמו במדרגות החמור הנשוא באתון שהוא החלק הבשרי השוה כמעט לכל ב"ח והוא מנהיג אותו ע"פ תאוותיו הבהמיות אשר לא ירבה מהנה רק לכשלון הכח הגופיי וחולשתו ולזה נראה שהיא מנעתו מחטוא עוד ולא הגיע למדרגת מי שנאמר בו ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי (בראשית כ':ו'). ומדברי תוכחותיה נלמוד שאמרה הלא אנכי אתונך וכו' (במדבר כ"ב:ל'). העידה שהיו שוים בזמן הוייתם. ודי בזה הערה לענות פי כסיל המלעיג על דברי חז"ל: ויקח את שני נעריו אתו. לפי שכבר יבא אדם לידי חרטה בצרוף אל אחרים לומר שאלו הם נכרים לי חלקם בחיים ובני האהוב למיתה לזה אמר כי לא נכמרו רחמיו לומר כן. ויבקע עצי עולה. שמא לא ימצאו במקום ההוא או להכשירן שהיה פוסלן אם התליעו כמו שכתב הרמב"ן ז"ל: ויקם וילך אל המקום כי בכל זאת לא נפל לבו ולא נחלש כחו אבל קם ללכת לדרכו בזריזות דרך שני ימים: ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. כי גם בראותו בעיניו המקום ההוא אשר חשבו הוא מקום העבודה לא נרתע ולא נסוג אחור לבו אבל נזדרז יותר אל המעשה וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו המעשה בשום צד ולזה ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור (ד) כי חשש שמא יעכבו על ידו וימנעוהו מלשחוט את בנו והפקידם על החמור כדי שלא ירגישו: ויקח אברהם את עצי העולה מעל החמור וישם על יצחק בנו. (ה) להעמיסו בהם שמא יברח כשירגיש ויתכן שחזק עליו המשא בקשר אמיץ: ויקח בידו את האש ואת המאכלת לשמור האש שלא תכבה והסכין שלא תפגם וכל זה מרוב אונים: ויאמר יצחק וכו'. (ד) מי האיש ירא ה' שומע בקול דברי בנו יחידו ואהובו האומר אליו כדברים האלה ולא ימס לבבו אמנם זה הזקן מלא רחמים כבש אותם והשיב אלהים יראה לו השה לעולה בני שהנגלה מדבריו שהאלהים יזמין להם שה לעולה והמכוון ממנו הוא אלהום יראה בני השה לו לעולה וברוך ה' אשר הקים דבר עבדו אשר מלא בשפתיו. וילכו שניהם יחדו (ד) כי בכל זה לא נרתע ולא זע. ויבאו אל המקום אשר אמר לו אלהים. לפי מחשבתו ויבן שם אברהם את המזבח. אמרו ז"ל המזבח הידוע אשר העלה עליו אדם הראשון (פרקי דר"א פל"א) ולפי דרכנו אין צורך כי בהפלת שבחו הכתוב מדבר יאמר כי בתוקפו וגבורתו בא מעצמו אל המקום ובאומץ לבו בנה את המזבח אשר יעלה עליו את בנו ולא סר הכתוב באומרו גבורות לבבו באומרו ויערוך את העצים ויעקד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח. ולא השיב את ידו עד שהחזיק במאכלת לשוחטו. לולי מלאך ה' שקרב לו

משמים בחריצות גדולה אברהם אברהם כדי שיתעכב מעט כדי לומר לו אל תשלח ידך וכו'. ראו אתה מי שעשה את כל המעשים האלו החשוב אחור ימינו מהולכת הסכין או הבאתו בפתע על צוארו. והנה להיות מה שעשה במעשה הזה הם הפעולות אשר יעשה אותם האדם בשיקרא מעשה על שמו דלא הניח אלא הדבר אשר אם יעשהו לבדו לא יקרא שמו עליו לז"א אליו מלאך ה' אל תשלח ידך וכו': כי עתה ידעתי. ראה כמה נמלצו דבריו אלה לפי הענין (ו) יאמר אחר שבמעשה הזה אין הכונה השחתת הנער ומיתתו בעצם כמו שהוא אצל המלאכה רק להודיע בשחיטתו טוב כוונתך בעבודת בוראך והוא איכות הפועל. הנה א"כ אל תשלח ידך אל הנער כי עתה מבלי שתשחיתהו ידעתי כבר כי ירא אלהים אתה ולא חשכת בפועל הגמור את בנך את יחידך מאחר שעשית את כל המעשים האלה ולא נשאר מעשות רק מה שיעשוהו האנשים בקלות הדעת ולא יקרא מעשה כמו שאמרנו ראשונה שהמעלה תדרוש יותר הפועל לא הפעולה. (ז) אם כן לא היתה כונת המלאך שידע עכשיו מה שלא ידע תחלה אבל נתפאר שידע כבר באמות מה שלא נעשה כאלו נעשה לגמרי והוא ענין אמתי ונחמד בעיני. אמנם מה שאמר לו שעתה הוא ירא אלהים כבר בארנוהו ראשונה בהצעה:

ח אמנם היות זאת הקריאה על ידי מלאך ה' הנה נתבארה הסבה היטב ממדרגת הנבואה אשר זכרם הרב המורה פרק מ"ה ח"ב שכמו שהיה זה הדבר והסמוך אליו בהקיץ אי איפשר שירחיב הדבור אליו ית' כי זה לא נמצא רק לרבן של נביאים ע"ה וזו היא המדרגה אשר שיערה הרב הגדולה שבמדרגות שזכרנו שער י"ט. ואולם בפרשת תולדות יצחק שער כ"ג ב"ה יתבאר טעם מה שלא נמצא בכל ספורי יצחק הזכרת שם ה' עד עתה והנה גם כן נתבאר מכל מה שאמרנו למה לא נתיחס זה הנסיון ליצחק עם היותו הוא הקרבן וכבר היה בן שבע ושלשים שנים לפי מ"ש שבו בפרק מתה שרה (תנחומא פרשת וירא) (י) וזה כי הוא לא בא אל זה המעשה בכל הבחינות הנזכרות אשר עליהם נקרא שם הפועל אבל הלך שם לתומו עד ששאל איה השה לעולה ובפתע נשמע אל דברי אביו וסבל העקידה ואחר שנעקד הנה לא היה בידו לשוב (י) והוא הטעם עצמו במה שנקרא זה הענין כלו עקידת יצחק כי העקידה לבדה הוא הפועל המיוחד אשר ראוי שתחשב ליצחק. אמנם הזקן הוא אשר קבל הנסיון כלו מתחלה ועד סוף מלבד מה שנתבאר בשער ט"ז שהנסיון לא הוצרך אנא לזה הזקן להוציאו מאצטגנינות שלו ולזה לנסות לאברהם בא האלהים במה שהגיע לו ממנו נסיון ואע"פ שיגיע ג"כ מזה נסיון ליצחק לא היתה הכינה אליו בעצם וראשונה: וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל. הקים ה' את דבר עבדו אשר דבר אלהים יראה לו השה למען לא יראו פניו ריקם מן

המעשה והמזבח ההוא ימלא דשן שמור ומזומן תמיד לזכרון זכות ואות ברית לזרעם אחריהם עד עולם. והנה בפי' הכתוב כתב רש"י אחר שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראהו שהוא נאחז וזהו תרגום של אנקלוס וזקף עינוהי בתר אלין ולפי ההגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה וטענות של אברהם עכ"ל. וזה אינו מתישב על הלשון יפה. והרלב"ג ז"ל פי' שהוא ראה ב"ח רץ ואחר שנאחז בסבך בקרניו הכיר שהוא איל ואיני מרגיש טעם שיאמר הכתוב זה. (יא) והנכון שיהיה אחר נאחז כפשוטו אחר כן נאחז כמו אחר כן תעבורו וירצה כי נשא אברהם את עיניו וירא והנה איל ואחר שראהו נאחז האיל בסבך בקרניו ומזה התבונן שלא נזדמן שם אלא להעלותו לעולה תחת בנו כמו שהוציא בשפתיו באומרו אלהים יראה לו השה לעולה בני ואלו לא היה כן כיון שראהו אסור או מותר לא היה נותן אל לבו להקריבו שמא יש לו בעלים הניחוהו לשם. וכמה המליץ זה הפי' בעל הטעמים בהטעים איל בזקף קטן אחר בזקף גדול. וברוך אל דעות ה' שכבר ברא לו בעולמו מששת ימי בראשית מזומן ובא לעת כזאת יבחר ויקרב אברהם אוהבו את בנו יחידו לפניו ויבא זה תחתיו להשלים חובתו והיה הוא תמורתו, וכמה ערבים דברי דודים שאמרו שאילו של יצחק עם חביריו הנמני' לשם נבראו ערב שבת בין השמשות (אבות פ' ה'). וכבר פי' הרמב"ם ז"ל טעם זאת הקדימה בכלל אמרם תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית על הים שיקרע וכו' (ב"ר פרש' ה') לומר שלא נתחדש לו מדע אחרי כן. אמנם לא פי' לנו מה נשתנו אלו העשרה מכל מעשה בראשית להיות בריאתם או תנאם בע"ש בין השמשות שהוא דבר שחויב לשום אליו לב בלי ספק. והנה מה שיראה מאלו העשרה הוא ודאי שהם אינם בכלל הדברים הטבעים שהוטל עליהם תנאי בשעת בריאתם שישמשו בהם לשעתם ואח"כ יחזרו לתנאם הראשון אבל כל א' מהם הוא נמצא מיוחד לעצמו בראו הקב"ה לבדו ושמו משומר ובא לעת צורכו כל אחד מהם הוא מין בפני עצמו כמו שיבא במן שער מ"א ב"ה. (יב) אמנם מה שכונוהו באומרם שנבראו ע"ש בין השמשות הוא לב' ענינים נפלאים. האחד לומר שנבראו אחר בריאת האדם במה שיורו על מעלתם והיותם יוצאים מכלל הדברים הטבעיים שנבראו קודם האדם והנה באים בכלל ענינים מעולים שנמצאו לגמור מלאכתו והולכים עמו מהלך השלמות כי לא היו אלא להשלמת ענינים נפלאים לקדושים אשר עלי בעבורם. [78]והשני

[78]והשני לייחסם אל אחרית הערב. - כונתו כי רק הדברים הטבעים הנועדים להיות מתנהגים והולכים תמיד נבראו בששת ימי הבריאה להורות בזה כי כבר נסכמו על מתכונתם ושלימותם, אפס הדברים הנסיים היוצאים אל הפועל רק למועדים ידועים ומעטים הם כדברים הבלתי שלמים בעצמותם המצטרכים ליציאתם אל הפועל לסיבות ידועות המתחדשות כפי שעתם ומסבבות רצון הי"ת לעשות הנסים האלה, ע"כ אמרו חז"ל ד"מ שנבראו ערב שבת בין השמשות להורות על חסרון שלימותם ככל דבר הנעשה בחפזון מבני אדם בערב שבת בין השמשות מיראת מהירת כניסת יום הקדוש.

ליחסם אל אחרית הערב והוא בין השמשות כלומר מלאכה בלתי נגמרת לדוחק השעה שהשבת מפסיק ואינו מניח לגמור אותה עד אחר השבת והוא ענין נפלא מורה על ענינם ואמתת צרכם וזה שכן אלו נבראו מקדם ונשארה השלמתן תלויה ועומדת עד צאת אל פועל א' משני קצות האיפשר בבחירת איש איש מכל אותם אשר נעשה בשבילו הן לזכות הן לחובה שאלו לא בחרו בהם לא יצאו ואין לומר שלפי זה ראוי שתהיה הטלת התנאי בדברים הטבעיים בע"ש בין השמשות שהרי התנאי לא נתן להטילו אלא בשעת מעשה הדבר עצמו שעליו הוטל. ואולם אמרו שנבראו כן מתחלה לא לסלק חדוש המדע לבד כי אם לסלק חדוש יש מאין שזה נתיחד אל זמן הבריאה לבד אבל משם ואילך ברא אלהים לעשות (ר"ל יש מיש) כי הוא עקר השבת וטעמו כמו שכתבנו שער ד':

והנה טעם הקשת הוא טעם המזיקין לפי דעת י"א שסובר שכיון שהם אינם נמצאים שלמים מורכבים מד' יסודות ואינן מתקיימין על ענין א' שהם משתנים לכמה שנויים ובלתי נראים כי אם לחלושי הדעת הנה הם ראויים להתיחס למעשה ע"ש בין השמשות הבלתי נשלם וזהו ענין הקשת לפי טבעו שאינו דבר נמצא קיים על טבע א' אבל הוא מתהוה לסבת חולשת הראות בערך אל ניצוץ השמש בעיני הרואים המראות ההם בהיות השמש במצב מיוחד מול הענן אשר יקבילהו ובזמן מיוחד וכן הוא משתנה לכמה מקומות ובכמה כמיות. וראוי באמת מזה הצד שיאמר עליו שהוא בריאה בלתי שלמה כענין הלהט וכיוצא. אמנם מצד שהוא נצב לאות ברית בינו ית' ובין כל נפש חיה כו' הנה הוא באמת מן המין הראשונים התלויים ועומדים בבחירה שאלמלא לא יתקן העולם על השיעור ההוא לא נתן להם היות הברית ההוא כלל כמו שזכרנו שם שער י"ד. וכמ"ש אצל פי הארץ אילימא למיברייה ממש והא כתיב אין כל חדש תחת השמש (קהלת א׳:ט׳) אלא לקרובי פתחא (במדבר רבה פ' י"ח). והכונה שלא נתחדש אז רק הסבה הקרובה אל הענין והיא שיהא החטא ההוא בעיניו ית' אשר עליו ראוי שיצא הפתח ההוא אל הפועל והיא כונה רצויה באמת. ויקרא אברהם שם המקום כו'. לפי שלא גמר המעשה ההוא כאשר עם לבבו והיה חושש אם שמא לא יחשב לו כאלו עשה קרא למקום ההוא על שם מה שהיה בלבו לעשות והכונה ה' יראה אשר הייתי אומר בלבי ובפי לעשות לולי שמנעני המלאך. ואולם המחשבה הטובה ויושר לבבי היום בהר ה' יראה לעולם כי שם בניתי את המזבח ועשיתי כל המעשים האלה. והכונה כי המקום ההוא יהיה עד נאמן לפרסם בעולם עוצם האמונה האלהית המחייב האדם השלם לשחוט את בנו בעבורה כאלו עשהו אשר זה ישוב לאמונת הצלחת הנפשות בעונג הנצחי כמו שכתבנו. (ט) ועל כן היה דבר המלאך אליו שנית בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית

את הדבר הזה ולא חשכת וכו'. שיתפרסם גודל שכרו והפלגת הצלחתו בעולם עד שהכל ידעו ויכירו כי יען אשר עשה הדבר זה הגיעו הכבוד הגדול הזה כאלו עשאו ממש כי לז"א יען אשר עשית וכו'. כלומר עקב אשר שמעת בקולי בכלל זה שימשך משם התועלת המבוקש אל ענין האמונה וכן היה באמת כי לא הוכחש ולא סופק המעשה הנורא הזה משום אומה ולשון בעולם: וישב אברהם. שב אל מקומו הנכבד אצל האשל אשר הכין לו לחיות שם חיי אושר והצלחה אלהית וכבר נתבאר בזה היטב מה שאז"ל במאמר ההוא שזכרנו בתחלה מפרסום המעשה הזה הגדול אשר בו תתקשט ותצטדק מדת הדין בעולם לומר שהרים נסו מעלה מעלה בעושר וכבוד למה שעמד לפניו בנסיונות גדולות והוא מה שכונוהו במליצת נס להתנוסס כי נתן אותו לנס עמים להתנוסס הוא בעצמו כלומר לעמוד הוא בנסיונותיו אלה אשר זכרו שם המילה והעקידה והם עקר המעשים המורים על צאתו מידי אצטגנינות הקודמת ובואו במדה התורנית האלהית אשר היא למעלה ממנה מאד מאד כמו שביארנו ויהיה אומרו נסיון אחר נסיון לומר שנמשך רום נס דגלו לעומדו בנסיונותיו אלה או שירמזו לשתי הנסיונות וכבר אמרנו כי בעקידה עצמה היו שלשה מיני נסיונות אשר אחד מהם הוא הפרסום הנפלא המורה לכל כי העושה מעשה כזה ירומם וינשא כמוהו וכ"ש שיהיה זה מוסר למול לבבם ולהעקד עצמם לפני בוראם על האופן הזה עצמו ובל יאמר אדם אלו יצוה הש"י אותי לעקוד את בני זה לפניו הייתי עושה כאברהם אבינו ע"ה כי העקידה הזאת כל אדם מצווה ועומד עליה ואלו מזדרז בה נחשבת לו כאלו עשאה כמו שלמד מיכה הנביא ע"ה באומרו במה אקדם ה' האתן בכורי פשעי, הגיד לך אדם מה טוב וכו' (מיכה ו'). ירצה כי עקידת הבנים ושחיטותם אינה נרצת לפניו ית' רק ההכנעה וההשתעבד וכמ"ש ולא עלתה על לבי זו עקידת יצחק (תענית ד'.) ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט כאברהם שנאמר בו למען אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח:י"ט). ואהבת חסד כאברהם שהיה גומל חסד לכל העולם וכמ"ש חסד לאברהם (מיכה ז':כ') והצנע לכת עם אלהיך כאברהם ששמע למצות קונו והלך דרך שלשת ימים בהצנע לכת להעלות בנו לעולה בלי שום הרהור ומחשבה פוסלת ובזה נחשב לו כאלו עקד את בנו כי הנה שמוע מזבח טוב. וכבר הפליגו חז"ל לבאר זה באמרם תקעו לפני בראש השנה בשופר של איל כדי שאזכור עקידתו של יצחק ואני מעלה עליכם כאלו עקדתם עצמכם לפני וכו' (ראש השנה ט"ז.) כי ההכנעה הנמשכת מבחינות התקיעות אל לבות האנשים והחרדה והזרוז אל העבודה השלמה היא עצמה העקידה שנעקד יצחק ע"ג המזבח כמו שנתבאר והנה זאת ההוראה והלמוד הראוי להמשך מזה המעשה הוא אחד מהתועלות הגדולות אשר זכר הרב המורה בפרק

כ"ד חלק ג'. ואולם השני הוא מה שיקיים בלבנו חוזק התאמתות הנבואה אצל הנביא מבלי שום ספק וחולשת השערה עד שישחוט אדם את בנו יחידו למה שנצטוה עליו בנבואתו וכבר נתבאר כל זה והכל רשום בכתב אמת: ויהי אחר הדברים האלה ויוגד וכו'. רחוק הוא שנקבל שהוגד לאברהם בפעם א' כי חלה גם ילדה מלכה את בניה אלה ושלא ידע עד עתה. אבל הקרוב כי כשנפקדה שרה נפקדה אחותה מלכה עמה כמ"ש ז"ל (ב"ר פ' נ"ג) וכבר ידעו זה בבית אברהם כמשפט האחים אלא שמאמר ויהי אחר הדברים האלה נמשך עד ואברהם זקן ונקשר עמו יפה. ושיעורו ויהי אחר הדברים האלה וכבר הוגד מקדם לאברהם כי ילדה מלכה גם היא כאחותה בנים לנחור אחיו את עוץ וכו' ואת כשד וכו' ובתואל ילד וכו' עד שכבר היתה שם משפחה גדולה ממולדתו ומבית אביו לזה היה מה שהיה כשהשביע אברהם את עבדו על זווגי בנו אמר לו כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך וכו'. ושם יתבאר שהשבועה הזאת אף על פי שנזכרה שם אין שם מקומה רק שזכרה לענין מעשה. אמנם בסדר הספור הקדים ענין מיתת שרה וקבורתה לפי שלא נזכרה בנשואי בנה ולא בהכנסת הכלה הצדקת ואף כי אמר בסוף וינחם יצחק אחרי אמו (בראשית כ"ד:ס"ז). והוא דרך נכון בזה בטוב הבחינה ואין זולתו וזה מה שיאות לזה החלק:

שער כב

פרק א

יבאר איך תשאר הבחירה חפשית אף כי עקריו תלוים במזל:

ואברהם זקן

בהגדה (נדה ע"ז.) דרש רב חנינא בר פפא אותו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו שנאמר והלילה אמר הורה גבר (איוב ג') נוטל אותה טפה ומעמידה לפני הקב"ה ואומר לפניו רבש"ע טפה זו מה תהא עליה חכם או סכל עשיר או עני גבור או חלש אבל צדיק ורשע לא קאמר כדאמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנא' ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וכו' (דברים י').

[79] תוכן כונתו, בתחלה אמר כי צדקת איש ורשעתו תלויות לרוב במהות ואיכות חמרו הטוב הוא אם רע, אף כי הוא בעבור קבלו פעולת השכל, ביחסו אליו כיחס האשה אל האיש, עד שבבחינה מה יוכל כל חוטא להצטדק בזיווגו עם חומר רע, ולאמר כמאמר אדה"ר אחרי עברו על מצות הי"ת "האשה אשר נתתי עמדי וגו', כי רק היא הסבה חטאו אשר חטא, ומרוע הזיווג הראשון הזה יולד לאדם גם לרוב רוע מעשיו, ואף כי בהתחבר אליו אח"כ בזיווגו השני גם אשה רעה המסיתה לבו בחלקת אמריה לתאות והנאות גופניות כאשר נמצא בשמשון אשר הי' נזיר אלקים מבטן אמו, ובשלמה החכם מכל אדם, כי את שניהם, רק נשיהם הטו לבבם לרעה, ועל שתי אלה יחד,

ר"ל על חומר רע ואשה רעה אמר הכ' "ומוצא אני מר ממות את האשה "ואחרי כי נודע ג"כ שמהות ואיכות חומר כל אדם תלוי לפי דחז"ל, בעת וזמן הולדו, ונמשך אחר תנועת וממשלת מזל ידוע בעת ההוא, כי המזלות פועלים כנודע ג"כ על התמזגות הגופים אשר תחת השמש, אשר ע"כ אחז"ל האי מאן דנולד במזל מאדים וכו', ונודע ג"כ כי העושר והגבור' אשר לאדם יצילוהו לפעמים מנפול ברשת החטאים אשר יפלו בה רק העניים והאביונים או חלושי כח, וקנינים גופנים אלה יהיו ג"כ לאדם למנה או יעדרו ממנו לא ע"פ מעשיו הטובים או הרעים, כי אם ע"פ מזלו כמאחז"ל חיי, בני, ומזוני "שהם הקנינים היותר יקרים ונכבדים לאדם" לאו בזכותא תליא "אלא במזלא" א"כ בהצטרפות כל אלה הקדמות, הלא יקשה לנו להבין מאחז"ל "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" כי אחרי שהסבות, ר"ל מהות החומר וכמות הקנינים שיהיו לאדם, קצובות בידי שמים הלא בהכרח נמשך שגם המסובב, והוא היראה או מניעת היראה יהי' קצוב וגזיר מפי עליון? וע"ז אמר הרב, שהחוקר יישב ספק זה, באמרו שאף שמי שנולד במזג וחומר טוב הראוי לקבלת השלימות, הוא נוטה ונכסף בטבעו אל הטוב המוסרי במדותיו ובמעשיו או אל בקשת החכמה הנראית לו כטוב עיוני, בכל זאת איננו מוכרח לעשות הטוב או לבקש החכמה, כי לפעמים יחדל מזה בעבור מאסו ברוב הטרדות, והתלאות המוכרחיות לו בעשיית הטוב ובקשת החכמה, כמו שבהיפך איש הנוטה בטבעו אל הרע יחדול לפעמים מעשותו בעבור מאסו באמצעים המצטרכים לבצע המזימ' הרעה, כחתירת בתים בלילה לגנוב הון ורכוש זרים, והאריב' על הדרך כמשפט השודדים והרוצחים ואחרי כי כן הוא תלויה עשיית הטוב והרע רק בבחירת האדם באמצעיה המביאים אל הרע או אל הטוב אף שלא הי' מוכרח רק נוטה מטבעו יותר לזה או לזה, ודעת החוקר בזה מסכמת א"כ לדחז"ל הכל בידי שמים וכו', כי האדם שליט ברוח תבונתו להטות טבעו אל הטוב או אל הרעה אף נגד נטות חמרו ומזגו, ומזה ימשך ג"כ כי יש אדם שיהיו לו טובות עודפות על מה שקצוב לו לפי מזלו בזכות ושכר מעשיו הישרים, וזה הוא רק ע"פ השגחת הי"ת הפרטית כמאה"כ "אם בחוקותי תלכו וגו'," ויש אדם אשר לפי מזלו היתי' מגיעה לו רעה יותר ממה שהגיע' אליו, ורק מעשיו הטובים הטיבו גורלו מעט, ולהורות על זה אחז"ל "שלש מפתחות ביד הקב"ה של תחית המתים (אשר בה נכלל גם חיי אדם) של לידת הבנים (ביציאתן ממדרגת דומם מת אל גדר החיים) ושל גשמים, (המצמיחים מזון לבני אדם, כי מריבוים או מהעדרם נמשך תת הארץ אוכל למכביר או מניעת' לתת את יבולה, ולחם לשובע) ושלש אלה דומים זה לזה, כי ירידת הגשמים המחיה הצמחים היבשים אשר כמעט מת גזעם, דומה ללידת הבנים ולתחיית המתים, אשר ע"כ קבעוה חז"ל בברכת מחיה מתים, (ע' ברכות דף ל"ג ע"א) כי על כל אלה ישים הי"ת עין השגחתו הפרטית להטיב או להרע גורל איש וחלקו בהם לפי גמול מעשיו אף כי שלש אלה שהם "חיי, בני, ומזוני", במזל תליים מצד עצמותם, כי תנועת הכוכבים והמזלות במסילותם פועלת לא לבד על מזג לחיות בני אדם לסבב אורך או קוצר ימיהם, והיותם פרים ורבים או עקרים ומשכילים כ"א גם על מזג האויר לחותו או יבשותו, ורדת הגשמים המצמיחים מזון לבני אדם, אפש יש מקצת השלמים כר' אלעזר בן פדת, אשר לא יחפצו לקחת חלקם ונמול מעשיהם הטובים, גם בטוב ארציי עלי אדמות, כי טוב להם להשאר במעמד ענים הראוי להם ע"פ מזלם למען לא יגרע מגורל נחלתם בעולם הנצחי בקחתם קצת משכר פעולתם הטובה בארצות החיים העוברים והחולפים האלה:

אח"כ אמר כי מאחז"ל בנדה מלאך הממונה על ההריון וכו' רומז ע"ז, ור"ל שאמת הוא שמלידה ומבטן בהכנת מהות חומר כל אדם נמשך טבעו ונטיתו להיות חכם או סכל, עשיר או עני, גבור או חלש, אבל בכל זאת אינו מוכרח להיות באמת כל מה שטבעו מטה אליו, כי אחרי שהיותו צדיק או רשע איננו קצוב ותלוי רק בבחירתו יוכל ג"כ לפעמים להמעיט או להרבות ע"י מעשיו הטובים או הרעים גם קרני עולמו הגופנים להיות עשיר או עני, והוסיף ואמר, אבל צדיק ורשע לא קאמר ר"ל שאף מהיותו עשיר או עני גבור או חלש, חכם או סכל, לא ימשך בהכרח שיהי' צדיק או רשע, כי הבחירה נתונה ביד האדם להטיב או להרע מעלליו בכל אופני מעמדו בהיותו עני חלש וסכל, או עשיר גבור וחכם, ונמשך מזה כי בתחלת הוית האדם דברים אלה תלוים חתומים ונעלמים עוד, כי מי זה ידע מהולד הנוצר במעי אמו מה שיהי' לאחרונה ע"פ בחירתו, החכם יהי' או סכל, עשיר או עני, גבור כובש את יצרו, או חלש, צדיק או רשע ? כי כל אלה תלוים בצד מה מבחירתו כמו שאמרנו למעל', ע"כ בצדק אחז"ל ד"מ להורות ע"ז כי מלאך הממונה על ההריון, לילה שמו ר"ל כי באישון לילה ואפילה כסוים עוד בעת ההריון מהות ואיכות הבן העתיד להולד.

אח"כ אמר, כי הזיווג הראשון, ר"ל חיבור החומר עם הצורה, שהיא ביד ד' יוצר האדם יוכל לתקון ע"י מעשיו בבחירתו החפשית, ועל ידי זיווגו השני בקחתו אשה יראת ד' כמו שבהיפך יקולקל לפעמים זיווגו הא' הטוב על ידי זיווגו השני הרע, וזאת היתה סבת השתדלות האבות הקדושים לקחת אשה כשרה לבניהם, ועל שני זיווגים אלה מבאר הרב והולך דברי החכם אשת חיל וגו':

[79]אם מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים טבעו ודרכו של איש לחזר אחרי האשה אשר דרכיה עקשים איככה יוכל להמלט מפח יוקשים ולו שתי נשים אחת היא הטבעית הנשאת עמו מיום הולדו אשר עליו נאמר זכר ונקבה בראם (בראשית ה׳:ב׳) לזאת יקרא אשה בכל כתבי קדש ע"ד המשל הקרוב. שניה לה כאשר ישא אשה מחוץ כדרך כל הארץ שהם שני הזווגים אשר נתבארו היטב במאמר לא טוב היות האדם לבדו שער ח' והנה הוא ידוע כי הענין בשתיהן הוא אחד כי בהיות הזכר שטוף אחר חמדת הנאת כל א' מהנה הרי הוא כרוך אחריה ושומע בקולה ולבסוף יעשה חפצה ולזה הוא מבואר כי בהיות הראשונה בלתי הגונה הנה היא לא די למכשול ולפוקה ומה עתה בבא עליו רעה על רעה כי ודאי לא יעצור כח להמלט מידה. צא ולמד משמשון עם שתי נשיו שעם שהתחיל עמהן בגבורת איש לסוף האחת הציקתהו והשנית הציקתהו ואלצתהו עד שקצרה נפשו למות ונפל בידן. ומי לנו חכם מכל כשלמה אשר נאמר בו נשיו הטו את לבבו (מלכים א' י"א) ואחאב גם כן אשר הסתה אותו אזבל אשתו (שם ט"ז). ואב לכלנו אמר האשה אשר נתת עמדי וכו' (בראשית ג׳:י״ב). והוא מבואר כי בכלן יד אשת נעוריו היתה במעל ראשונה אשר היא תמיד עמו ולא זזה ממקומה כי על זה אמר החכם ומוצא אני מר ממות את האשה וכו' (קהלת ז'). הורה כי הסכנה היא עצומה ושצריך סיוע להמלט מידה. ומכאן מודעא רבה לשלמות האדם וחיותו על בחירת הטוב והרע והנה שכרו אתו גם עונשו עוד אינם. וזה כי אם שלמות האדם הוא דבק בטובת שתי נשיו אלו ואיכותן הוא בידי שמים כמו שהראשונה הנה היא מבוארת מעצמה שהיא תלויה במולד הטוב וכשרון המזל או הפכו כמו שכתב החכם פרק י' מהמאמר הג' מספר המדות זה לשונו. ואשר כפי האמת יתאוה הטוב יהיה מולדו מולד טוב ואשר יהיה לו זה בטבעו במולדו יהיה זה דבר גדול וטוב מאד וכו'. עד אומרו וע"כ באמת שלם מאד ואומר יהיה מולד טוב ע"כ. ובמאמר הי' פרק י"ד אשר הוא בטבע גלוי הוא כי אין היכולת בנו כי אם לאיזו סבה אלהית וזהו כאשר הם טובי המזל. והשניה גם היא כבר אמרו עליה מ' יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ומכרזת בת פלוני לפלוני (סוטה ב'.) וא"כ שלמות האדם ופחיתותו הכל הוא תלוי במזלו לא בידו ובחירתו. וקשה עוד שכבר הניחו זה חז"ל להנאה אמיתית אמרו האי דבמאדים יהא גבר אשיד דמא האי דבצדק יהא גבר צדקן וכן בכל כוכבי לכת וכן אמרו האי דבחד בשבא יהא כך וגו' וכן כלם. ולא עוד אלא שדקדקו לשם אי מזל יום גורם אי מזל שעה גורם. וסוף דבר אמרו שש מזל מחכים אי מעשיר ויש מזל לישראל כדאיתא בסוף שבת (קנ"ו.) גם במועד קטן (כ"ח.) אמר רבא בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מלתא אלא במזלא תליא

מלתא. והרי הם שלשה ענינים כוללים כל עניני האדם ומבוקשיו ומה יש לו עוד. ולא עוד אלא שנראה כמביא מופת ראיה לקיים הדבר. אמר (מו"ק שם) דהא רבה ורב חסדא תרויהו רבנן צדיקי הוו מר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי ואתי מיטרא, רב חסדא חיי ע"ב שנין, רבה חיי מ' שנין, בי רב חסדא שיתין הלולי, בי רבה שיתין תיכלי, בי רב חסדא נהמא דסמידא לכלבי ולא מיתבעי, בי רבה נהמא דשערי לאינשי לא אשתכח. והרי זה המאמר קשה מאד בתוך הבאים כנגד פעולות ההשגחה ומחוביה בלי ספק. גם המאמר שהתחלנו הוא הולך כדרכן והוא נפלא בעיני מצד קיומו הדעת הזה וגם כי הוא סותר את עצמו. וזה כי מאחר שהוא גוזר על החכמה והעושר והגבור' או על הפכן אשר מציאותן הוא הכרחי להצלחת האדם ושלמותו כמו שאמרו אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר (שבת צ"ב.) ולא עוד אלא שאמרו אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד (אבות פ"ב) ומהידוע שהעושר והגבורה כתריס (הוא כלי זיין) לפני כמה מונעים ומעיקים הנמצאים לו לאדם מבית ומחוץ אשר בהמצאם יוכל להצליח ובהעדרם הוא נמנע. הנה א"כ איך אמר שלא גזר על צדיק ורשע הנה באמת הגוזר באלו הוא גוזר בכל ואיך אמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ועוד אם דברים אלו ביד הגזרה ולא נשאר ביד האדם לבד היראה ואותה מידו יבקש איך אמר מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וכו' ומה יש לו עוד. הנה שהמאמרים האלה והדומים להם כלם חברו לשפוך סוללה על חומת אמונת הבחירה האינושית ואמות ההשגחה השלמה אשר כל התורה עומדת עליהם. אמנם עקר זה הספק השתדל בהתרו החכם בפרק הנזכר אחר שסדר תואריו שזה תרפו. אם כל אחד יכסוף הנראה לו טוב לפי עיונו ואין אדם שליט על דמיונו להטותו מעליו כמו שאינו שליט על החוש שיראה אלא כמו שהוא בטבעו. יחויב מזה כי אשר לא זכה להולד במזל טוב ובמזל ישר יהא מוכרח במעשיו הבלתי הגונים אשר יפעלם לפי דמיונו ואם כן הרשע תמיד הוא בלתי רצונו ואנוס על מעשיו הרעים ולא יגונה עליהם. ולא ישאר היותו רצונו כי אם על הטובים. אמנם היה התרו במה שערך כנגד המקשים כשאמר שאם כמאמרם גם פועלי הטובות יפעלו כפי דמיונם והנה אין להם שכר בעמלם. והוא הפך המוסכם מפאת הכל. ואמר שאם יאמרו שפועלי הטובות יקראו רצוניים בבחינת הפעולות המביאים אל התכלית שאינן נכספות לפי הדמיון. כי עול התושיה וחיי הצער אינם נכספים כי אם לאוהבי החכמה כי על כך סרו מעליה רבים, ואם יכספו להיות חכמים מדניאל. כמו שאמר החכם מתאוה ואין נפשו עצל (משלי י"ג:ד') כלומר מתאוה אל החכמה ואין מתאוה אל הדברים המביאים אליה על כן יעזוב ממנה. ולזה מי שטרח ומצא יקבל שכר. הנה כן באמת יאמר אצל הרעות

כי חתירת הבתים והאריבה במדברות לחורב ביום ולקרח בלילה באמת אינם נכספים לנואפים ולחמדנים. והנה הנם רצוניים עליהם לא הכרחיים. וכמו שאמר הנביא גה המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה (ישעי' ס"ו). וא"כ מקרה אחד לצדיק ולרשע ולמה יאמרו שהצדיק רצוני והרשע בלתי רצוני. וגזר את הדין בשאמר כי ודאי אם יש לדמיונו נטיה בפעולות מפאת הגרם השמימיי או מפאת המזל לא יחוייב שיהיה כן על כל פנים. וזה שהגרם השמימיי לא ישלים פעולותיו רק במה שיכינו בני האדם הסבות הצרוכות ויזמינום כפי הצורך. כמו שכתב החכם בטענה הששית אשר במאמר הרביעי לאלהיות. והביא למשל כל זרע זרוע אשר יזרע וכדומה. וכן אומר ארסטו כי המזל אינו שליט להכריח האדם במעשיו לא טוב ולא לרע. אבל לעולם יצרו מסור בידו להוליכו לכל אשר יחפוץ בעצה וגבורה ומחשבה נכונה. אם להשלים עם המזל ואם להלחם כנגדו באופן שיהיה מזלו תחת ידו. וזה שלא עשה כן ונמשך אחריו בהתחלתו עד שבהמשך הרגלו נמשך תחת יצרו ורוע מזלו הוא הגורם רעה לעצמו ברצונו ובחירתו כמו שאמר החכם מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון (משלי כ"ט:כ"א). והנה עם זה כבר היו התכליות והמעשים המביאים אליהם מהתחלה אחת והיא הבחירה. לא שיהיו התכליות נתלים במזל והמעשים המביאים אליהם בבחירה כי הוא מה שלא ירצה השכל בלי ספק. וזהו הפירוש הנכון לזה הפרק לפי כוונתו ולשונו עם שהמבאר נטה מזה. וכבר כתבנו שם בביאור מה שישיגהו מהקושי בדבריו גם שלא יצא מידי ספקו לפי ביאורו. (יראה מזה שהמחבר עשה פירוש לספר המדות לארסטו):

אמנם דבריו אלה לפי מה שכתבנו הם דברי אלהים חיים ואשר על פיהם הותרו כל הספקות אשר במאמרים הנזכרים. שכלם מורים על האמת בהיות אל ממשלת המערכת ולכח המזל יד ושם על מולד האדם והוייתו להיות לו נטיה אל אחת המעלות או הפחיתיות מצד טבעו. אבל כי יד האדם תהיה תמיד על העליונה להתנהג כפי שכלו ועל פי חפשיות בחירתו הן לשבר הוראות המזל ההוא בלי ספק לגמרי. או שיהפוך הוראתה אל צד וצדדים שלא תזיק או שתועיל מעט או הרבה. כמו שאמר רב אשי שם על מה שאמרו האי דבמאדים יהא אשד דמא או גנבא או אומנא או טבחא או מוהלא (שבת קנ"ו.). יורה כי אינו בהכרח שיהיה גנב ושופך דמי נקיים אבל שיש כח בידו להתנהג על פי השכל והוראת המלמדים הטובים לשנות רוע הוראתו בשלא ירע ולא ישחית כמו טבחא או שיועיל לרפואת הגופות כמו אומנא או שיוסיף עוד תועלת נפשיי במלאכת שמים ויהיה מוהלא. וכן אמר רבה אנא במאדים הואי. אמר ליה אביי מר נמי עניש וקטל (שם). והוא עצמו טעם מזל מחכים ומזל מעשיר שיש להם כח בזה בלי ספק

ואפי' בישראל. אמנם מאותותיהם אל יחתו על פי ההכרח שכבר נמסרה התורה בידם אשר הוא רשאה ושולטת על הכל. שנאמר אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם (ויקרא כ"ו). וכל שאר היעודים. ואם יש די זכות תורה ומצוה ביד האדם ודאי הוא ישלוט על מזלו. אם לבטלו לגמרי או להחליש תקפו וגבורתו. ומפני זה יקרה ג"כ שהאדם יבאו לו מפאת מזלו טובות עודפות על זכותו כאשר לא תעכב חובתו. והוא עצמו מה שאמר רבא חיי בני וכו' (מ"ק כ"ח.). ירצה שאע"פ שלא יהיה זכות האדם מספקת להם יגיעוהו אם הם במזלו ובלבד שלא יעכב עון. שהרי רבה ורב חסדא בני חד זכותא הוו ולא היה הבדל ביניהם רק מצד המזל כי לפי שהאחד היה מזלו עולה בהם יפה ומעשיו אינם מעכבים אבל עוזרים היו לו בשפע. ואידך היה מזלו בהם רע מאד מאד והזכות שהיה בידו הספיק להלחם כנגדו ולנצחו במקצת. ולא הספיק להטיב אותו באופן יגיע לו יותר מהשיעור שהגיעו. ובלא ספק כי אם לא מפני זכיותיו לא היו לו חיי שעה וגם לא חלק בפרנסה ולא בשום זרע של קיימא. משל לשני שרי המלך שהם שוים בחשיבות ועלה על האחד הגורל להיות שר צבא בים ועל השני להיות שר צבא בארץ רחבת ידים. כי ההבדל אשר ישיגם מספוק הצרכים ומן צער הים הוא ידוע שלא יהיה מצד הבדל זכותם וקורבתם אל המלך כי אם מצד הבדל מזל גורלם. וגם הוא מבואר ששר צבא הים לחשיבותו וקורבתו למלכות ימציא לו שם ספוקו וימעט צערו יותר מאשר יהיה זה שם לזולתו. כמו שחברו יהיה לו טוב המצב יותר מכדי קרבתו מצד היותו בארץ הטובה ההיא. וכל הענין עצמו באלה החכמים וכיוצא בהם שתשלוט בהם יד המזל מבלי שתסתלק מהם יד הזכות והשגחת המשגיח כלל. תדע שכן שהרי אלו הג' דברים עצמם הם מה שאמרו ז"ל שלא נמסרו מפתחותיהם ביד שליח תחיה ובנים ופרנסה אלא שהם ביד הקב"ה עצמו (תענית ב'.) וכולהו מקראי. ואיך אמרו דלאו בזכותא תליא והלא הוא יתברך אינו פותח וסוגר כי אם על פי הזכות והחובה. אלא שהכוונה שעם שתהיה יד המזל בהם ראשונה הנה הוא ית' על פי זכות האיש הוא משנה כח המזל ההוא ומביאו בכפל רסנו אל כל אשר יחפוץ. צא ולמד מאברהם אבינו שהיה עקר לפי מזלו אמנם זכותו הגדול הספיק להוציאו מאצטגנינות שלו וכמ"ש מאי דעתיך דקאי צדק במערב וכו' (שבת קנ"ו.), וכן נאמר ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו וכו'. וכו כלם. והא דאמרינן בתעניות (כ"ה.) שאמר ליה לרבי אלעזר בן פדת ניחא לך דאיחרב עלמא והדר אבריה ואולי דאברית בשעתא דמזוני. הוא כדי שיהא לו מפאת מזלו ושלא יהא צריך ליעול שכרו כשישנה לו הטבע בכל יום. כי הידוע מהם שלא היה רצון החסידים ההם לאכול עולמם בחייהם כמו שנתבאר מהרבה מעשים שנזכרו להם. והוא גם כן הטעם למה

שסבל רבה בענינים ההם הדוחק שסבל כדי שעקר שכרו יהיה לו שמור לעולם הבא דעקר שכר מצות בהאי עלמא ליכא (קדושין ל"ט:). ולפי שבג' ענינים אלו נמצא החלוף מפורסם בין החכמים ההם אמר בני חיי ומזוני וה"ה לכל שאר הענינים. ומה שאמר רבי עקיבא זכה משלימין לו (יבמות נ'.) לפי שהוא סובר שהטוב האמתי הוא מטיב לכל וגוזר לכל נמצא בתחלת הוייתו קצב החיים שהם כדאי להשלים מציאותו ושאין צריך זכות רק להעמידו על קצבתו וכן כל שאר המאמרים כלם יסובבו על זה הקטב בלי ספק: ואולם מאמרנו אשר זכרנו בפתח השער הוא מה שיור' על אמתת זה תכלית ההוראה בשתובן כונתו. וזה שדרש רבי חנינא כי אע"פ שיש מלאך ממונה על שעת ההריון והוא מזל המולד שנוטל אותה הטיפה ומעמידה לפני הקב"ה ושם נאמר מה תהא עליה לפי הכח שמסר הש"י ביד המלאך ההוא מהתחלה הבריאה ומשם תהי' לה כח על כל אחד מהתוארים ההם אם למעלה ואם לפחיתות. הנה לא יפה כחו בהם בשיהיו כן עכ"פ אבל ישאר האדם יכול ורשאי בהשתדלות שכלי וחריצות אנושי להדיח מעליו רעת הוראתו ויקבל את הטוב מאת האלהים עד שיהפך מזה מצד אל צד אם מעני אל עשיר כמו שנאמר ויד חרוצים תעשיר (משלי י':ד') ואם מפתי אל חכם כמו שאמר הולך אל חכמים יחכם (שם י"ג) ומחלש אל גבור כמ"ש וטהר ידים יוסיף אומץ (איוב י"ז:ט'). ולפחות יהי' לאל ידו לעמוד כנגד אלו ההוראות עד שלא יכנע צדקו מפניהם. כמו שיש כח ברוע בחירתו וקלקול דרכיו להפוך אותם לרעה עם היות הוראתם עליו לטובה. וזה אומרם צדיק ורשע לא קאמר. כלומר אבל אלו הגזרות לא ימשלו על האדם באופן שבעבורם יהי' צדיק ורשע בהכרח אבל הכרעתם היא חלושה עד שהצדיק והרשע המה ימשלו בהם. והנה באמת היה מאמרם זה שוה למה שאמר ר' עקיבא הכל צפוי והרשות נתונה (אבות פ"ג) ורמז גדול רמז רבי חנינא בקריאת המלאך ההוא ליל' וגם שלא נזכר שם לשון גזירה כי אם שאלה לבד אמר טיפה זו מה תהא עליה וכו'. וזה שזמן הליל' שהוא החשך הוא מסוגל בשני דברים. האחד במה שאין ענינו רק העדר ושלילת האור. השני שהוא זמן תקוה ותוחלת כמו שאמר משומרים לבקר (תהלים ק"ל). והנה באמת המלאך הממונה מלפנים על ההריון על האופן שזכרנו ראוי שיקרא בשם הזה לפי שכבר יפלו בשאלה זו ענין הליל' וסגולותיו. וזה כי השאלה הזאת ודאי היא עמוקה וחשכה כחשכה של לילה אצל השכל האנושי שלא יסבול היות דבר גזור בהשאר טבע הבחירה קיים ביד האדם כמו שכתבנו בשער י"ט. גם כי מסגולתה שלא יהי' שם רק העדר ההכרח אל אחד הענינים מאחר שנשאר' חפשיות הבחירה בידו. וגם הסגולה השנית להיות הכל תלוי ועומד עד שידון כפי מעשיו והרי הגזרה היא בתוחלת ממושכה עד הזמן ההוא. ולזה

באמת בהיות הירא' בידו הנה הכל בידו הפך מה שהובן מהמאמר הזה תחלה נצטדק מאד באמרו מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך וכו' (דברים י'). כי במה שיעבוד ביראה לבד הנה יזכה בכלם. הנה שנתישבו כל המאמרים יפה ויועיל ביאורם לכל מה שיבא מהם על זה הדרוש וכיוצא בו. ובשער כ"ו יתבאר בשלמות תועלת ההשתדלות בכל אחת מחלוקות אשר ימצא האדם עליהם אצל המזל ואצל המעשים הבחיריים. ושם זכור במה תשקוט הנפש בזה ההתבוננות מתלונת צדיק ורע לו רשע וטוב לו. עיין עליו כי הדרושים קרובים והיו לאחדים:

והנה הספק הראשון אשר זכרנו מנטות האדם אחרי נטויו הרי הותר במה שאמרו חז"ל שאין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו (סוטה ב'.). ואע"ג דאמרינן התם לא קשיא כאן בזווג ראשון כאן בזווג שני. שהכונה שהזווג אשר מהאשה הראשונה אשר נולדה עמו היא אשר הית' על פי הכרוז הנזכר ע"י המלאך הממונה על ההריון. אמנם הזווג השני אשר הוא לעת מצוא כמו שאמרו רז"ל בן שמונה עשרה לחופה (אבות פ"ה) הוא הנעש' על פי מעשיו כמו שביארנו שם בשער הח' הנזכר. והנה הזווג השני כבר נתבאר שהיה על פי זכות האדם כמו שרצונו. אמנם הראשון יש לו שני מיני תקון. הא' הרשות הנשאר ביד האדם להכריע כח המזל כמו שאמרנו. והשני מה שיעזור אל תקונו השגחת הזווג השני וחריצות ההזהר בו. כי מטבע שני אלו הזווגים להתגלגל זה על זה ולהמשיך זה אל זה הן לטוב הן למוטב כמו שהיה הענין הזה בעצמו באבות הקדושים עליהם השלום. שאין ספק שזווג הראשון של אברהם אבינו ע"ה היה במזל נאה ומזל טוב עד כי ליושר מעשיו המפוארים הנמשכים מטוב טבעו ויושר שכלו זבדו אלהים זבד טוב הראוי לעלות בגורלו. ומשם נמשך שימצא בזרע הנולד מהם כושר הטבע ושלמות הבריאה עד שהיה נבחר לעולה תמימה. וחוייב מזה שיזדקק לו האל ית' להמציא לו מנה יפה ההוגנת לו עד שבכל זה יהי' תמיד הטוב נוסף בהם. עד שבא יעקב אשר היה זה הענין אצלו על השלמות יותר מכלם כי על כן הית' מטתו שלמה. ולא סר מהמשך תוספת הטוב הזה לכל הדורות. רק לבלתי הזהר בשמירת הזווגים השניים כמו שנרא' מבני משה רבינו ע"ה וזולתו מאשר נזכרו בכתובים. וכמו שאמר כי בת אחאב הית' לו לאשה (מלכים ב ח':י"ח). ואל התחלת ההשתלשלות הזה רמז אברהם בתפלתו באומרו ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי כו' הוא ישלח מלאכו לפניך כו'. ירצה ה' אלהי השמים אשר הכריז עלי בשעת יצירתי אשר בה קדשני ממעי אמי ומאז לקחני ובחרני מבית אבי והבדילני ממזג אנשי ארץ מולדתי. שכל זה הוא ענין הזווג הראשון. והיא היה סבה לשיהי' לי זרע כשר ראוי לשיאמר עליו לזרעך אתן את הארץ הזאת (בראשית

י"ב:ז'). יתכן שהוא ישלח מלאכיו הממונים על הזווגים הנעשים לאיש ואיש כדרכיו וכפרי מעלליו ולקחת אשה לבני ליצחק שתהיה ראויה והגונה אליו לפי זכותו. כדי שישתלשל משם והלאה שלשלת טהרה וקדושה. ומשם עצה טובה והכרחית לבדוק האדם עד מקום שידו משגת עד ימצא זווג כשר וטהור בכל מה שאפשר. ואל ימעט לפניך ענין אלו הזווגים שאמרנו. כי הן הנה היו התחלת שלמות האדם והצלחתו. ובהנה תתלה הגעת תכליתו וכל טובו בשני העולמים. כי הנה האשה הראשונה היא הנפקדת בעצם וראשונה על עסקי השכל להביאו אל חיי העולם הבא עולם ההצלחה האמיתית. ואגב ארחא תתעסק גם היא בענינים הצריכין לחיי שעה. כמו שהשניה בעצם וראשונה היא מופקדת על צורכי העולם הזה וכל מלאכת עבודתו בכל המלאכות אשר האשה עושה בבית בעלה והנהגתו. ולפי דרכה תסייע עזר רב למלאכת חבירתה. כי על כן נאמרו שתיהן בדיבור אחד בכל כתבי הקדש. להיות האחת משל לחברתה הטובה היא אם רעה. גם נקרא שם ה' עליהם ליחס אותן לעצמו אעשה לו עזר כנגדו (שם ב') זכר ונקבה ברא אותם (שם א'). ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה. וכמו שאמר החכם ומה' אשה משכלת (משלי י"ט:י"ד). וכמה הפליג החכם להורות זה היחס אליו יתב' בשתיהם בקחתו האשה המפורסמת למשל והראשונה לנמשל. ודבר אליהם ובסדר התועלות הגדולות הנמשכות מהן עד הגיע לאדם אל סוף שתי ההצלחות על צד היותר שלם שאפשר: וזה בענינים נאותים מאד וכמעט משותפין לשתיהן. ובסדר אלפא ביתא כדי שיהא מסודר ומלומד בפי האנשים להיות תועלותיהן שגורים בפיהם יאמר: אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה (משלי ל"א:י'). קרא לאשה הכלולה בכל המעלות שיזכור אשת חיל על דרך שאמר ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל (שמות י"ח:כ"ה). והם אשר נכלל בהם כל התוארים אשר זכרם יתרו באומרו יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע (שם) ומזה אמר בועז לרות יודע כל שער עמי כי אשת חיל את (רות ג':י"א) וכאומרו במקום אחר אשת חיל עטרת בעלה (משלי י"ב:ד'). ואמר שאשה כזאת א"א להמצא לאדם מצד הקרי וההזדמן על דרך מציאה. כי הנה על דרך החריצות ורוב ההשתדלות הוא רחוק מציאותה יותר ממציאות הפנינים היקרים אשר אינם רק בהיכלי מלך ובאוצרותם. ומהידוע שהדבר שמציאותו הטבעי או המורגל הוא רחוק. שמציאותו על צד הקרי הוא נמנע או קרוב לו. והנה לפי שעניני האדם לא יושגו רק באחד משלש' דרכים אם בחריצות ההשתדלות. או בטוב ההזדמנות. או בחפץ אלהי. וסימנם בשלש' כתובים רצופים. ויצא יעקב. ויפגע במקום. ויחלום וכו' (בראשית כ"ח:י"א). אמר שאחר שא"א שתמצא על דרך ההזדמנות כי מי ימצא. וגם על דרך החריצות רחוק מפנינים

מכרה. הנה לא יתכן שתהי' לו רק מתת אלהים וכמו שקיים באומרו ומה' אשה משכלת (משלי י"ט:י"ד-ט"ו). והוא עצמו דעת החוקר שאומר כי הטובות העליונות המה ראויות שינתנו מאת האלהים אם הונח שממנו יבואו טובות לאדם. ואפי' אם הונח שיבא מצד ההשתדלות הוא דבר אלהי. אמנם לפי המקר' לא יתכן שתמצא שום הצלחה אנושית גם כי דבר בליעל יצוק בו שהדבר הגדול והנבחר יבא מהצלח' מקרית. אלו תורף דבריו בשביעי מהראשון מספר המדות. וזה מה שאמרנו מהתיחס זאת המתנה אליו יתב' ולא לזולתו וכ"ש שיצדק כל הכתוב הזה באשה הראשונ' כי היא רחוק שיהי' או נמנע שימצא עד תכלית השווי וההאותות וכמאמר החכם. כי זה לא יהי' רק במולד טוב ומזל טוב כמו שזכרנו ראשונ'. ולנו אין להתיחס רק לאל ית'. והנה אחר שגזר על היות מציאותה דבר אלהי חייב אמתת גזרתו מצד רבוי פעלים הכוללים והחלקיים. והתחיל בדברים ההכרחיים ואמר:

בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר. אמר כי בעל אשה זו סמוך לבו בה שתשמור קניניו וכל אשר אתה בבית. ועם זה לא יחסר מהביא עוד שלל רב מחוץ. כי שני אלו הענינים הם הכרחיים להצלחת הבית. ואפשר שירצה שהיא גם היא תקנה ותוסיף כיד אלהיה הטובה והנה לא יחסר בעלה כל בה. והנה הענין הזה הוא קרוב מאד למה שיאות למלאכת השכל בעיונו ולמודיו:

גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה. אמר שיגיע מחריצות זאת האשה וטוב טעמה לעשות כל מעשיה על צד היותר טוב מבלי שיצטרף מאומה רע בהם כמו שהוא על הרוב בכל הפועלים. או שירצה והוא הנכון כי בעבודתו תשמור לי חסדו וטובו שעשה לה ותגמלהו ולא תזכור לו דבר רע אם קבלה ממנו בשום צד. ולא היה זה בימי הבחרות והילדות לבד כי גם כל ימי חייה. וכמה יצדק זה באשה הראשונה שתגמלהו הטוב. והמכוון מעץ הדעת טוב. ולא היה הרע הסמוך אליו שהמה הדברים המתיחסים על זה החלק ובהם יפול עיקר שבחו וגנותו:

דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה. אמר שהבטלה והשעמום שנואות אליה עד שתחרד לדרוש צמר ופשתים לעשות בחפץ כפיה. ותלה החפץ בכפים להפליג באלו הידים שיש בהם חפץ ותשוקה הפך מה שנאמר תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות (משלי כ"א). וזו מליצה נאה למלאכת האשה הראשונה לדרוש ולהרהר בקצת מצות אלהיות שהיצר הרע משיב עליהם. שהוא הענין בלבישת שעטנז צמר ופשתים יחדו וכדומה. ועם כל זה לא סרה מעשות מצות קונה בחפץ כפיה. ראה משל נמרץ לוקח מהיותר מיוחדת ממלאכות האשה. כמו שהרהור הזה הוא היותר מיוחד אל זה החלק:

היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה. אמר כי לא תספיק לה להכין צרכי ביתה דרך הסבות הקרובות לבד. כי אף בדרך הסבות הרחוקות על דרך הסחורה ובשעת הזול. לפי שההשקפה כזה הוא חצי הספוק. ויצדק זה מאד במלאכת הנפש. כי בעשות בחפץ כפיה כמו שאמר. היתה חברת זה הגוף אל הנפש כענין האניה אשר יבאו בתוכה עוברי ארחות ימים להביא ממרחק לחמם ונכנסו בשלום ויצאו בשלום. ונמשך בזה אל מה שאמר המשורר זה הים גדול ורחב ידים וכו'. שם אניות יהלכון (תהלים ק"ד). כי העולם הוא הים גדול ורחב ידים יעברו רוחות החיים מקצה אל קצה על ידי אלו הגופים הנתנים בתוכם. ואמר לויתן זה יצרת לשחק בו. על זה החבור המיוחד שבאדם שהוא לבדו אשר נברא לשחק ולשמוח בו. ואשרי מי שבא לשם ולחם חקו בידו:

ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה. אמר כי בטוב שכלה מכוונת בחריצותה לקום בעוד ליל העולם ובה תטרח לשני ענינים מעולים. האחד לתת במלאכת ההיא טרף חוקה. והשני כדי שישאיר זה המנהג למוסר לחק לנערותיה. והוא מה שיכון מן הראשון'. כי תקום בעוד ליל העולם הזה לקנות טרף לבית עולמים ראשונה. ואח"כ חק לנערותיה ההולכים לרגלה בעולם הזה. והנה היא עושה מהעקר עקר כמו שאמרנו ראשונה:

זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטעה כרם. אמר שלא יספיק לה מה שהתחילה לפרנס ביתה בדרך מקח המזונות ואף כי יהיו בשעת הזול. אלא שזממה לקנות שדה להיות לה פרי תבואה לאכול לשבעה ולמכסה ותקחהו מיד. ולא עוד אלא שהערימה לקחתו חלק. ואחר כך מפרי כפיה נטעה כרם חמד באשר ייטב לה. שעל זה האופן יעמוד לה בדמים מועטים. וכל זה מהענין אשר אמר ממרחק תביא לחמה. ואמר נטע לפי שכבר יש לה עם זה טעם איש. ובמלאכת האשה הראשונה אמר כי עם שמעשיה והשגותיה הם במדרגת השדה החלק. מפרי כפיה ועזרתה נטע בעלה כרם חמד המשומר בענביו. ובזה ודאי יש אם למסורת:

חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועותיה. כי מאחר שהספיקה ביתה על זה האופן בו מן הבטחון. מעתה כבר היא חגורה בעוז מתניה ותאמץ זרועותיה לעשות חיל. כי לא יהיו עוד עיניה ולבה תלויים על ספוק הבית. וזה מה שיצדק מאד במלאכת עבודת הנפש שחגרה בעוז לאמץ זרועות עולם בתושיית התורה והעיון:

טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה. אמר כי כמו שבתחלה זרזה עצמה מפני צורך ביתה. כן עתה אחר שטעמה תועלת יגיעתה הנה אז הרבתה ההתעמלות עד שלא יכבה בלילה נרה. וזה הענין מיוחד מאד לאשה ראשונה. שכיון שטעמה בקצה המטה

אשר בידה כי טוב סחרה ואתננה. חוייב כי גם שיחשך השמש ביום המות לא יכבה נרה בלילה ההוא. וכמו שאמר המשורר לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח (תהלים ט"ז). ואפשר כי לכן כתיב ליל לומר שלא יהיה לה חשכו של לילה:

ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך. אמר כי בשעת הפנאי מלאכת הטוייה המיוחדת לנשים לא נבזית בעיניה. או שאומר כן על רוב חריצותה כי במצוא אלו הכלים שהם שובתים ממלאכת הנערות שהיא משלמת מלאכתן כדי לזרזן ולסייע במלאכה. ובמלאכת הנפש שהחזיקה במלאכותיה להכין לפניו צרכי עניני השכל המעשיי שהוא במדרגת הכישור. ועם זה כפיה תמכו פלך והוא השכל העיוני. וכמה המריץ למשל הזה ודמיונו להמלא הכלי הקטן הריקן מהמלא הגדול. כי היא משתדלת תמיד שישפע המעשה מהעיוני ויתמלא ממנו אורה וזיוה. כמו שבמלאכת הטויה כל עצמה וכוונתה למלא הכישור מהצמר אשר בפלך או בפשתים:

כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון. אחר ששבחה בהשגחת צרכי ביתה אמר כי לא תשכח צרכי עניי מקומה וגם בהם נהגה בחכמה. וזה כי העני והוא אשר לא מלא כפו די צרכו ובא לשאול מאתה דרך שאלה ומתנה לא תקפוץ את ידה אבל פרשה כפה ונוטל. אמנם לאביון שהוא נכר בעניותו וחסרונו היא שולחת אליו שתי ידיה ואינה ממתנת עד שישאל. והנה באמת כן היא דרכה של האשה להוציא בעלה זה מידי עניות ודלות בהשגותיו בטוב שרותה בעבודת הפלך שזכר. ולדמיון זה פירשו קצת השר מיכאל שהוא השכל האנושי שהוא מך בערך גבריאל שהוא השכל הפועל:

לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים. אמר שנא נסתרו מננד עיניה חלופי הזמנים וילדי הימים. כי על כן הקדימה להלביש ביתה לבושים כפולים. או שיאמר על צבע השני שהוא מועיל אצל הקור מזולתו מהמראות. והנכון שיאמר שהגיע מזרזותה להלביש אנשי ביתה ונעריה מהצמר אשר הוא בן שנתו. לפי שאינו יפה לבגדים הנעשים לסחורה כי אלה יעשו מהצמר השלם. וזה הפירוש הוא נאות. והנמשל בו נכבד מאד על דרך שאמרו חז"ל אוכל אדם פירותיהם בעולם הזה והקרן קיים לעולם הבא (פאה משנה א'):

מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה. יאמר שאחר שהקדימה הדברים ההכרחיים ליישוב הבית ולצורך אנשי ביתה. השתדלה בדברים אשר הם לשם ולתפארת לעשות מרבדים לביתה ולחדרי משכבה. ושש וארגמן לבושה לכבוד בית אביה ושבח משפחתה. וזה גם כן הוא נאות מאד לענין הנמשל. שאם עשתה עשתה לה על דרך

מונבז אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי (ב"ב י"א.) שנאמר ולך תהיה צדקה (דברים כ"ד:י"ג):

נודע בשערים בעלה. יאמר כי בעלה זה יודע במעלה ושלמות על כל בני גילו. והיה זה מצד העזר הנאות שהיה לו ממנה יותר מהן. וגם כי בשבתו עמהם ישב בטח בדד ולא יחרד לבבו לבא אל ביתו לעשות מלאכתו. נוסף על מה שיהא ניכר בטכסיסי מלבושיו ובנקיותם או בבריאותו ויופיו. דכלהו איתנהו ביה. ולענין הנמשל הוא מבואר כי בעל האשה השלמה נודע בשערים, הם שערי צדק צדיקים יבואו בם לעולם החיים:

סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני. אמר כי מה שעלה בידיה משפע מלאכתה שאינן צריכין לביתו. הנה היא מוכרת אותם אם על ידי סוחרים. או שיאמר וחגור נתנה לכנעני על דרך שאמרו ז"ל מותר לחלוק קליות ואגוזים לנערים להרגילם לחנות (ב"מ ס'.) אך לעצמה הטוב והמובחר שבעסקיה. והוא אומרו

עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון. שבחרה בטוב דעתה וטעמה הבגדים שיתחברו בהם היופי והחוזק ותתכבד בהם ימים רבים ושנים. ותצחק ליום אחרון לשמושה מהם שתמכרם בדמים יקרים ותחליף חדשים לבקרים:

פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה. הוציאה מכלל הנשים הדברניות. כי זאת החריש תחריש בכל עת ובכל שעה ודבר תדבר במשקל ובמשורה. והנה היא זאת לה מדה גדולה. וזה מה שפתחה פיה בחכמה ותורת גמילות חסדים לבד היא המרגלת על לשונה, כדת הנשים הצדקניות מצד שהם תמיד מצויות בבית, תמיד להתנהג בה, ולא על זאת אמרו המלמד לבתו תורה כאלי מלמדה תפלות (סוטה כ'.)

צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל. שהגיע מזריזותה שבהיות כל מלאכות י' נגמרות בידה לא יחסר כל בביתה, הנה עומדת ומצפה בו אנה ואנה בכל אשר ימצא שם בדק לתקן אותו ולחזקו או לשנותו לטוב. והיה זה לה כי לחם עצלות לא תוכל לאכול. אבל היא פועלת תמיד לפי המעלה. והנה באמת הארבעה פסוקים אלו תכופים ורצופים הנה הנם בעצם וראשונה באשה הראשונה, כי היא אשר עשתה סדין ותמכור וחגור נתנה לכנעני מצד שהן סחורות נקלות ופחותות. אמנם עוז והדר לבושה אשר בחרה לנפשה ותצחק ליום אחרון. יום ששאר הגופות יבואו לבאר שחת ודרכן למרר בבכי. והנה היה זה לה למה שנתאמת על פי הנגלה בכל עסקיה כי שם ביתה העקרית אשר בנתה אותו לתפארת. משל לנער קטן ששמע מבית אביו שהיה לו בעיר אחרת רחוקה אחוזת נחלה בית מישב נחמד ופרדס גדול למראה. ורואה ששולחין שם יום יום הוצאות גדולות להתבונן ולצורר עמידתן. והוא גם הוא כשקם תחת אביו שואלין ודורשין ממנו ממון

הרבה לתקון הבית והפרדס וכל כלי עבודתם. והוא נותן תמיד בעין יפה ומצוה עליהם תמיד, כי חפץ מאד בתקונן ובישובן. והנה האיש הזה אם היה שיצוה לו המלך להעתיק מושבו מהעיר אשר הוא יושב בה אל המדינה ההיא אשר שם ביתו הגדול ופרדסו הנאה באמת לא ירע בעינו כי ידע נאמנה יש לו שם בית המנוחה ומשכנות מבטחים, אשר על ישובן ובנינן היה לבו תמיד. אבל ישמח שמחה גדולה כי נכסוף נכסף אליו. וכל שכן אם ישים אל לבו פחיתות העיר ההיא אשר הוא גר בה וחולשת ענינה ורוע ישיבתה. והוא הטעם שאמרו חכמינו ז"ל מת מתוך שחוק סימן יפה הוא לו (כתובות ק"ג:) כי השלמים בזכרם בעת ההיא מה שהוציאו זמנם וממונם בבנין בית עולמים ישישו כאשר יעתקו אליו ונפטרין מתוך שמחה ופנים צהובים. לא כן הרשעים אשר לא הרגישו בזה כלל ולא חשו אליו ולא השתדלו בו. כי בנסעם מקדם יתר לבם ויחרד. כי איננו רואה את כל מאומה בידם. ולזה ימותו ולא בחכמה ולא בשמחה. אבל מתוך הבכי והעצב הגדול והוא ודאי סימן רע להכיר בו רוע חיותם ומיעוט שלמותם. ונתקיים על כל אחד מהם כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכוסה (קהלת ו':ד'). הפר מה שאמר המשורר גם כי אלך בגיא צלמות לא אירע רע (תהילים כ"ג:ד') הוי ותשחק ליום אחרון. ונתן הטעם כי פיה פתחה בחכמה לדעת ולבקר כי שם עיקר הדירה. ותורת חסד על לשונה לצוות תמיד על תיקון ענינה ויופיה והדרה. ולזה אינה יושבת כסומא שאינה רואה מקום דרכה ושבילה אשר היא הולכת שם. אבל צופיה הליכות ביתה:

[80]זה ימים שאלוני קצת המחשבים ארחותם לאמר, אם העולם הבא הצח והבהיר המוצלח הוא נכון ומזומן לאנשים אחרי מותם. למה לא הופיע עליהם ניצוצי אורו בהיות באלו החיים חיתם או סמוך לפטירתם. עד שתרגיש נפשם שמץ מנהו ותשמח ללכת

[80]זה ימים וכו', כוונתו כי אור השכל באדם המישרו ללכת בדרך הנכוחה נדמה לאור השמש המאור הגדול, והכח החיוני ר"ל הכח הבהמיי המתעורר בקרבו להשתוקק תמיד רק אל ההנאות הגופניות ומחסורים ארציים, נדמה לאור הירח המאור הקטן, כי כן רצה הי"ת שיהי' באדם יחם כחו הגופני אל תשוקת שכלו הרוחני, כיחס הירח אל השמש המשפיע' אורה תמיד עליו, וכן הוא באמת אצל השלמים, ויען כי ע"כ לא ישקע בהם אור שכלם הרוחני לצמיתות גם בעוד בחיים חייתם, ע"כ בבוא עתם להערב שמשם הגופני מיד יבקע להם אור העולם הרוחני כאשר יבקע בכל יום לעת עלות השחר אור השמש היימי, אשר גם בלילה לא שקעה אורה לצמיתות, כי אם נסתר מנגד עינינו יושבי חלק הארץ המזרחי תחת כי נראה בחלק העולם אשר מתחת לרגלינו בארצות אמעריקא אשר במערב העולם, וע"ז רומזים דחז"ל אשר אמרו מהחכמים האמיתיים, כי ראו עולמם (האמיתיים. ר"ל הרוחני) בחייהם, בעודם מתכסים בשמלת גויתם הארציית. אפס האנשים הפחותים המגדילים בחייהם רק האור הקטן, ר"ל כח גופם ותשוקת גויתם, בהשתמשם תמיד רק בהם, אצלם נשקע פה אור שכלם הרוחניי הנדמה לשמש כמעט לצמיתות, ע"כ גם בקרוב עתם למות לא יבקע להם כשחר אור העולם הרוחניי. ורק על גוף השלמים אשר הוא חומר מזדכך תמיד יותר ויותר גם פה עלי ארץ, ונדמה בעבור זה לאשת חיל אמר החכם ד"מ צופיה (ר"ל פה בעולם הגופני רואה וצופיה כבר) הליכות ביתה (האמיתי שהוא העולם הרוחני, וע"כ) ותשחק ליום אחרון, ר"ל לא תירא ולא תחת מקרבת יום המיתה, שהוא האחרון לחיים גופניים, ומביא לחיים נצחיים, וזש"א חז"ל, "מת מתוך שחוק סימן יפה לו" כי זה יורה באצבע, שגם פה עלי ארץ כבר הלך בנתיבות הצדק והמישרים לאור באור החיים האמיתיים.

לדרכה. ואני שמחתי בשאלה כדי שיקבלו תוכן התשובה האמיתית. אמרתי האמת אתכם כי כן ראוי וחוייב שהטוב הגדול ההוא ינצץ אורו ויאיר טרם בואו. כמו השחר עלה טרם צאת השמש בגבורתו. אבל שזה לא יתכן להראות רק לאנשי השם מתי מספר אשר נגע אלהים בלבם. כמו שחוייב מטבע זה הענין הנפלא. וזה כי הש"י יצר את האדם בחכמה דוגמת עולם קטן וברא בו כעין שני המאורות אשר בעולם הגדול. המאור הגדול הוא השכל האלהי לממשלת ביום הוא עולם ההצלחה וכל הנלוה אליו, ואת המאור הקטן הוא הכח החיוני המתעורר לממשלת בלילה. הוא לצרכי העולם האפל הזה הנפסד. והיתה הכוונה האלהית להיות המאורות האלו משמשין כל אחד על עבודתו ועל משאו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו. רצוני שיהיה תמיד השמש השכלי הלזה הולך וחזק מאד מאיר ומזהיר בעניניו המיוחדים שבעתים כאור הלבנה המשמשת בעסקי העולם ואודותיו. אמנם כאשר ישתדל האדם בהחזיק המאור הקטן כל עוד שהוא הולך ואור כיחלש וכן יכבה אור המאור הגדול. וכל עוד שיחלש וימעט אור המאור הגדול השמש השכלי כן ירבה וכן יפרוץ אור המאור הקטן השפל בלי ספק. תדע כי ככבות האור השכלי מאבינו הראשון ואשתו בעת חטאם כתוב אחריו ותפקחנה עיני שניהם וידעו כו' (בראשית ב') כפי מה שפי' הרב המורה (ח"ב פ"ל) וזולתו. וההפך אצל האבות הקדושים כי בהתחזק בידם האור השכלי יום יום נאמר בעת זקנתם ויהי כי זקן יצחק ותכהן עיניו מראות (שם כ"ז), ועיני ישראל כבדו מזוקן (שם מ"ח), וכן בעלי (ש"א ג') הרק אך במשה נאמר לא כהתה עינו ולא נס ליחה (דברים ל"ד:ז'). כי הוא לבדו זכה להיות שני מאוריו גדולים כמו שנא' עליו ודבר יי' אל משה פנים אל פנים ושב אל וכו' (שמות ל"ג:י"א). ולזה כל האנשים השלמים אשר בעודם בחיים חייתם מתחזקים בהכין להם שמן זית זך וטהור ופתילות נקיות להזהיר ולהאיר בכל עוז אור המאור הגדול והוא עומד עליהם בתוקפו וגבורתו. המאור הקטן הוא חלוש ורפוי בידיהם. והנה לעת בקר הוא עת פטירתם מזה העולם כמו שאמר הכתוב וירדו בם ישרים לבקר (תהילים מ"ט:ט"ו). הנה טרם הערב להם המאור ההוא הקטן המשמש בעולמם זה כבר הופיע וזרח עליהם עמוד השחר העולה מהמאור הגדול הבהיר והצח הבא אליהם. כמו שהוא הענין טרם צאת השמש יום יום. ויחוייב להם שישמחו לקראת אור הגדול ההוא ולא יחושו לכבוי האור הקטן כלל כמו שלא יחוש העולם לכבוי הירח בצאת השמש על הארץ. כי על זה אמר המשורר נפשי לה' משומרים לבקר שומרים לבקר (שם ק"ל). וכן אמר על עצמו לכן שמח לבי ויגל כבודי וכו' כי לא תעזוב נפשי לשאול וכו' (שם ט"ז). וכן סופר לחכמינו ז"ל (ב"ר פ' ס"ב) מאותם השלמים שראו עולמם

בחייהם לוי בן זבדי ור' יוסי בן פטרוס ור' יהושע בן לוי. הא' אמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך וכו' (תהילים ל"א:כ'). והשני על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (שם ל"ב). והשלישי כי בו ישמח לבנו (שם ל"ג). הנה שנרא' להם בעת פטירתם אמיתת עולמם כל א' כפי מה ששיער במאמרו הנפלא והוא מה שיחייב אותם שיפטרו מתוך שמחה וצהלה כמו שאמרנו. אמנם האנשים הרקים אשר היה עולמם זה להם לעקר ומגדילים מדורת המאור הקטן והוא הולך ומתחזק בידיהם. הנה האור הגדול היה להם הולך וכלה עד שנשאר כדמות ככב אחד מהחשובים. ולזה לעת הערב אורם הגדול ההוא אשר בה גדלוהו לא זרחה להם שמש צדקתם ונשארו בחשך ובאפלה מנדח. וזה מה שיחייב להם הצער והעצב וירקון הפנים עד מלאת ימי משפטם, אשר בם תעלה חלודה מעל נפשם ויופיע אורה עליה מעט מעט. והנה באמת זה טעם אמיתי ונכבד כיון אליו החכם באלו הכתובים האומר ותצחק ליום אחרון. ובאומרו צופיה הליכות ביתה. כי האשה הזאת החשובה ממקום מושבה היא צופה ורואה הליכות ביתה הליכות עולם אשר קותה למו אשר תאכל מה שטרחה ולא לחם עצלות ועצבות כמו שאמרנו: קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה. אמר כי גדול בניה על תוכן המוסר והענוה וחיות בעלה חיי הנעימות והאושר הם קמים להפליג באושרה ומהללה אין אומר ואין דברים. רק שמציאותם תעיד בם שיאמרו עליה הכל: רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה. ירצה כי על הרוב מרבות הבנות יעשו חיל כי יתקבצו בהן המעלות אחת הנה ואחת הנה. אבל את עלית על כלנה במה שתמצאנה כלם במקום אחד מבלי שימצא שם חסרון כמו שחוייב במי שאינן שלימות בהם: שקר החן והבל היופי. למה שלא זכר בה תוארי החן והיופי כמנהג בשבחי הנשים התנצל במה שהם שקר והבל. כי ע"ד האמת עקר הקילוס הוא ביראת השם לבד. ולא הוזכר זה באמהות רק לצורך הספור. או שירצה שקר והבל המה החן והיופי שמקלסין הבריות לשום אשה, יפה ובעלת חן. כי עקר הקילוס הוא מה שהיא מתהללת מעצמה מצד שמעשיה מוכיחין עליה. וזה אומרו: תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה. ירצה אם כי נא להזכיר דברי קילוסים לומר כמה נאה או כמה יקרה וכדומה. רק שיזכירו מעשיה כמות שהן והמעשים עצמם יהללוה בשערים והוא תכלית הקילוס והשבח: וענין אלו הארבע' כתובים גם כן הוא מבואר היות עיקרן בבחינת הנמשל. כי כאשר תתנהג האשה הראשונ' על זה האופן מהשלימות שזכר. הנה באמת חוייב שיקומו בניה והם המעשים הטובים המיוחסים לה ויאשרוה. כי האושר הוא פועל הנפש כפי המעלה. אמנם בעלה יגמור הלל אשר הוא למעלה מהשבח, כמו שכתב החוקר פרק י' מהמאמר הראשון מהמדות. אמר כי לא יהיה זה השבח לדברים

יותר מעולים. אבל יהיה להם דבר יותר גדול. כמו שנראה כי נהלל האלהות ונאשרם וגם נהלל האנשים האלהיים כמו שיתבאר זה בפרשת ויהי בשלח פרעה שער ל"ט ב"ה. והנה השכל למה שימצא אתו השלמות הגדול יוכל להפליג ההלול בערך אליו והענין ההלול המיוחד שרבות בנות עשו חיל בזווג השני. אמנם זאת האשה הראשונ' עולה על כלנה כי היא עקר הבית המושלת בכל מיני חיי האדם. ושאר הנשים דרכן להשתבח בחן ויופי. אמנם זאת אין מדרכה להתפאר רק כי ביראת ה' כל היום. ולזה אין ספק שינתן לה מפרי ידיה. כי היא באמת תעלה עמו ותזכה לעלות בגורלו. כי תתעצם בבעלה ולא תתפרד לעולם כמי שיתבאר אמות זה במאמר יעקב אבינו לא מת (תענית ה':) בסוף הספר ויבא. להלן שמץ מנהו. ואז יהללוה בשערים העליונים מעשיה: הרי שנתבאר תכלית הביאור כמה נאה אשה נאה. כל שכן כששתיהן כאחד טובות והתועלות העצומות הנמשכות מהן בהוצאתן אל הפועל. כל מה שאמרו המשוררים בני קרח מטבעם ומפעולותיהם במזמור על שושנים (תהילים מ"ה:א') שכתבנו בשער ההוא הח' כי על כן נתיחסו אליו יתב' כי ?אם לו להתיחס ולא לאחר כמו שקדם. ואולם בהיותם שלא כתקנם ודאי יקדיחו תבשילו ותהפך המרכבה כמו שאמרנו בשער הקודם ויפסידו מעשיו וישחיתו תכליתו כמו שסופר מהאנשים ההם אשר זכרנו בתחלה. האמנם כי הכל תלוי בענין האשה הראשונה כי אם היא מחזקת בתומת' ידה בכל ויד כל בה.[81] אמנם בהפסדה יפסד הכל כמו שעל זה גנה אותה זה החכם בכמה מקומות בספר ההוא. וחז"ל אמרו עליה בלי ספק כל שמתה אשתו ראשונה בימיו כאלו חרב בית המקדש. רבי אלכסנדראי אומר עולם חשך בעדו. רבי יוסי אומר פסיעותיו מתקצרות רבי אבהו אומר עצתו נופלת (סנהדרין כ"ב.). ורחוק שנאמר זה על הזווג השני שאם טובה היא מה לי ראשונ' מה לי שניה. אדרבא השניה היא צרה צרורה מפני שבאה על צרה ראשונ'. אלא שבאמרם שמתה אשתו הראשונה כיונו אל אותה שקראנוה בשם זה בזה הדרוש. ומיתת האשה היא מליצה מאומרם רשעים בחייהם קרויים מתים (ברכות י"ח:) וכמו שאמר החכם תאות

[81] בהפסדה וכו', כונתו, כי רק בהיות החומר, שהוא ד"מ אשתו ראשונה של אדם טוב, יותר נקל לו, להטיב דרכו עלי ארץ, תחת כי החומר הרע ימנעהו לרוב מהשיג השלימות האמיתית, ויניעהו ללכת ארחות עקלקלות, והחומר הרע הזה המסבב בעליו להרשיע נחשב כמת, יען לא יפעול עוד הפעולה הראויה אשר בעבורה נוצר האדם החי, כמאחז"ל "רשעים בחייהם קרוים מתים" וע"כ הפליגו חז"ל לתאר גודל הרע המוסרי המסובב לאדם מחומר רע באמרם ד"מ "כל שאשתו ראשונה מתה, כאלו חרב בית המקדש בימיו, או עולם חשך בעדו" וכדומה, ועל היות חומר א"א ע"ה טוב בעצם, חי תמיד בבחינה מוסרית, ומת רק בבחינה גופניות בבוא העת והמקרה שיתפרדו חלקיו אשר מהם הורכב, רומז הכתוב לדעת הרב במאמר "ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון" אשר מלבד כונתו הפשוטית לספר כי מתה שרה אשת אברהם רומז גם על חומרו שהיא אשתו ראשונה הנקראת ג"כ שרה בעבור היותר שלטת במעלותה הטובה על חומרי שאר בני אדם מאנשי דורו, ולעת מות השלם הזה מתה גם היא רק מיתה טבעית לא מוסרית "בקרית ארבע היא חברון" ר"ל במקר' ד' היסודות אשר מהן הי' מחובר החומר שלו:

עצל תמיתנו כו' (משלי כ"א:כ"ה) כי כשמת' בחייו ואינה פועלת פעולותיה המיוחדות אל הדרך שזכרן החכם הנה באמת חרב בית מקדשו ובטלה העבודה המיוחדת אל החלק השכלי והיא מעשה המדות המעולות והמעשים התוריים ומזה שחשך אור השכל באהלו הראוי להאיר אחרי זכוך המעשים וכן בעניני העולם פסיעותיו מתקצרות כי לא יעזר ממנה כראוי אל השלמתן וכן עצתו הראויה להמצא בהם היא נופלת. הנה שגזרו על ארבע פעולות שנים בחלק השכלי ושתים בחלק המעשי וכל אלו אסמכום אקראי כי נכון הדבר מעם האלהים. הנה שעלה טעם שני הזווגים יפה ואיך נמשך האדם אחריהם ולבסוף ישמע בקולם ויעשה חפצם כמו שאמרנו ראשונ'. אמנם שלא הספיקו להכריחו ולהוציאו מחפשיות בחירתו שאין צריך לומר שהזוג השני נעשה תמיד על פי מעשיו כי אף הראשון גם כן מעשה ידי אדם הוא בהכשיר הסבות כמו שעשו האבות וזולתן או בהפך ואף גם זאת כי לא תהיה ידו כן בתחלה הנה באמת תהיה ידו עליו בסוף למשול עליו ולרדות בו ולהביאו בכפל רסן שכלו כמו שאמר ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו (בראשית ד':ז'), ואל האשה אמר ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך (שם ג'). ומעתה הצלחת האדם וכל הדברים הנתלים בה כלם הם מאתו ובידו ואין לו טענת אונם מצד מולד או מזל לעשות או למנוע יכריחוהו בידים ואפילו בידי שמים. והנה יועדו שני הזווגים האלה בשני ספורי פרשה זו אשר לפנינו. אמנם הזווג השני הוא מה שתספר בזיווג יצחק ורבקה. אמנם הזווג הראשון הוא במה שידבר במיתת שרה הספדה וקבורתה כי עם שהוא מה שגלויו במיתת האשה השניה הנה הוא גם כן ראוי שיובן על האשה הראשונ' כשיתבאר בשני פנים בעיון פרשת הבריאה להיות האחד הלבוש והשני גופו של דבר כמו שאמר האלהי ר' שמעון בן יוחי כמו שזכרנו בשער גן עדן הוא השער השביעי. ובדין הוא כי כמו שנתבאר ענין מציאותה והיותה עם בריאת האדם יתבאר עכשיו מה יהיה בסופה ומה יעשה בה כאילו הזכיר עכשיו מיתת אשת האדם הראשון וענינה וכאשר נתבונן בה בינה הנה הוא מה שסופר בסוף ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ויאסף אל עמיו (שם כ"ה) ונאמר אגב ריהטא מה שיתכן שיובן ממנה מזה הענין קודם שנבוא אל ביאורה:

ויהיו חיי שרה

הנה באמת זאת האשה אשר לא מתה בחיי בעלה אבל חיתה והחיתה את בעלה אשר נתעטר בה. ואם מתה במלאת ימיה במיתתה קרויה חיה. והכתוב הגביל מיתתה שלא היתה רק בקרית ארבע היסודות אשר נתחברו בה ונתפרדה מהם. וזה מה שדקדק הרלב"ג בשמש בגבעון דום (יהושע י':י"ב) אלא שזה הדקדוק הוא ירא שמים.

במדרש הנעלם (זוהר חיי שרה) חיי שרה ולא חיי חוה דהא איתת חיים לעלמא וכו'. ותמת שרה בקרית ארבע ולא בנחש. ועל דא כף זעירא דכיון דלא שליט בה חויא אלא בקרית ארבע היא חברון לכך אזער בביתא הנה שביארו היטב מה שאמרנו מהיות המיתה חלקית רצוני לבד ליסודות. אמנם בה עצמה אינו אלא הסתלקות והסתר פנים להאסף אל מקום גניזתה והוא מה שביארו הכתוב באומרו באברהם וביתר הצדיקים ויגוע וימת ויאסף אל עמיו. ותוכן הענין הוא כי הנה האדם ביצירתו ואופן תמונתו הנה ידמה לבנין הבית ותכונתו כאומרו ויבן ה' אלהים את הצלע (שם ב'). והאמהות אמרו אולי אבנה ממנה (שם ט"ז). והחכם אמר בשפלות ידים ידלוף הבית (קהלת י':י"ח). מבית מלא זבחי ריב (משלי מ"ז), והרבה מהכתובים המורים על זה. ולכן אמרו באבדן גופות הרשעים, יהרסם ולא יבנם (תהילים כ"ח:ה'), וכן בית גאים יסח ה' (משלי י"ז). וכמו שבנפילת הבית יקרו בהכרח שני ענינים. האחד האכול והכליה לקצת חלקיו ונמיסת הקשרים אשר הבית נכון עליהם. והשני הריסת מצבו ונתיצת תמונתו אשר בעבורו יקרא החבור בית. ויש שם ענין שלישי אפשר שיקרה בפנים שונים והוא מצד השוכנים בתוכו שאם לא ירגישו בעניני הנפילה תפול עליהם הבית וימיתם או שירגישו ומהרו לצאת ממנו ויחיו את נפשם. כן הוא הענין בעצמו בהגיע קץ האדם הטבעי וסוף חייו ישיגהו תחלה רבוי החום הטבעי ואכול הלחות השרשי שהם שני יסודות הבית העקריים אשר עליהם אמר החכם עד שיזועו שומרי הבית (קהלת י"ב:ג'). ונמשך אליה ענין שני והוא בטול הכחות הנפשיות החצוניות והפנימיות אשר הוא כעין הריסת הבית ובטול כל אופני שמושיו אשר לדעתי אל אלו שני הענינים נאמר בתורה לדעתי ויגוע וימת כשבאין שניהם רצופים כי המיתה היא ביטול כל הכחות והרגשות כמו שהוא מבואר מעצמו אמנם הגויעה הוא הענין הראשון שאמרנו כי על כן אמרו אין גויעה אלא בצדיקים (ב"ב ט"ז:) לפי שהם אינן מתים רק מהכרח בלוי החומר ואפיסתו והוא הכלח הנזכר באומרו תבא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו (איוב ה':כ"ו). וכתיב את מספר ימיך אמלא (שמות כ"ג:כ"ו). הפך הרשעים שנאמר בהם ושנות רשעים תקצירנה (משלי י':כ"ז), אשר עלימו אבד כלח:

ובמדרש מה בין מיתת נערים למיתת זקנים רבי יהודה אומר הנר הזה בשעה שכבה מאליו יפה לו ויפה לפתילה ובשעה שאינו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה (ב"ר פרשה ס"ב). עוד אמרו כל מי שנאמר בו גויעה מת בחולי מעים (שם). יורו כי הגויעה היא אפיסות הכחות והליחות כמו שאמרנו. ודע כי במשה רבן של נביאים ואבי אבות הצדיקים כלן לא נאמרה בו גויעה רק וימת שם משה עבד ה' (דברים ל"ד:ז'). וזה למה

שהכתוב מעיד שבמותו לא כהתה עינו ולא נס לחה שהם ענייני הגויעה עצמה כמו שאמרנו. והם והדומים אליו בזה היו בכלל ממתים ידך ה' ממתים מחלד וכו' (תהילים י"ז:י"ד) ומה שיורה על אמיתת זה מה שלא נמצא לשון גויעה יוצא לפי שאי אפשר שיעשה רק מעצמו לא כן המיתה שכבר ימית האדם לזולתו. הנה זאת תהיה הוראת מלת גויעה כשתבא מחוברת אל המיתה אלא שכבר הושאלה להוראת המיתה עצמה בבואה לבדה. כל אשר בארץ יגוע (בראשית ו':י"ז) ולו גועגו בגוע אחינו (במדבר כ':ג') בעיר גועו (איכה א':י"ט) וזולתם. אמנם הענין הג' אשר מצד השוכנים הוא שכבר יקרה לרבים מעמי הארץ אשר בהתעסקם בהבלי העולם לא יפנו אל תוכן הבנין וענינו ואפשרות נתיצתו או שירגישו וידעו והתעצלו להנצל על נפשם מבלי קדימת הגויעה תבא רוח קדים מאת ה' ויגע בד' פנות הבית ותפול על יושביו ולא נשאר להם שום שארית רק לרע כמ"ש המשורר על דואג האדומי גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה (תהילים נ"ב:ז'). ובזה יכלול כל מיני ההפסדים שיחולו עליו כשתדקדק מעט בדבוריו. אמנם האנשים השלמים המה יביטו יראו תמיד בעצמם ויחושו אל פירוק חבור האיפשרי לבא עליהם יום יום ועיניהם תמיד על אודות הפרדת הבית והריסתו והם עומדים נכונים ומזומנים להנצל ממנו אל בנין טוב וחזק ממנו לשכון בו משכנות מבטחים אשר בהם יחיו לחיי עולם. והנה באמת על שלשה הענינים יחד נאמר ויגוע וימת ויאסף אל עמיו להורות שהשכל האלהי השוכן במחנותיו בבית ההוא. ?שר כן גוע ומת באותו רגע נמלט משם ונכסף אל מכון מושבו להיות בין עמו ומולדתו הרוחניות כי אין לו עוד ישיבה בבתי כנסיות של עמי הארץ כמ"ש רות הצדקת עמך עמי (רות א':ט"ז) ונאמר לדוד והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך (שמואל א כ"ה:כ"ט) כי שם היא מקום אסיפתן באמת. ואחשוב כי אל שלשת הענינים הללו אז"ל מאי והחי יתן אל לבו (קהלת ז':ב') דברים של מיתה מאן דיקבר יקברוניה מאן דיספד יספדוניה מאן דדלאי ידלוניה (מו"ק כ"ח:). שעם שכבר יבנו מדבריהם דברי מוסר שהחי יתן אל לבו שהמיתה גלגל הוא שחוזר על הכל והקובר היום למחר הוא בחבר ומתוך כך ישים עיניו על דרכיו או שיתן אל לבו מדת הגמילות כי מי שיגמול היום יגמל מחרת. יתכן גם כן שכוונו שהחי יתן אל לבו אז שלשת החלקים האלו הנכללים בבנין האדם. האחד הוא החלק החיוני הכולל כל הכחות וההרגשים וכל פעולותיו כלם כי הוא אשר יתבטל לגמרי והוא הראוי לספוד עליו להפסדו וביטולו והשני בנין הגוף עצמו אשר נשאר לפניהם כאשר הוא והוא הנתן לקבורה אל התועלת שיזכרו בסמוך. והחלק השלישי הוא הראוי לינשא ולהעלותו אל מקום גבוה ומרומם בית מקדש מלך. כי בתתו לב על

שני הענינים הראשונים יועיל לו הרבה להשגת השלישי בלי ספק. והנה לפי שראו חז"ל שלשה לשונות אלו עצמן בישמעאל, אמרו שעשה תשובה (ב"ב ט"ז:). ואם קבלה נקבל ואם לאו כבר אפשר לומר כי גם האיש אשר לא טהור וטמא ראש נזרו כשתמלא את ידיו יאסף גם הוא או עם טמא הדומה לו ושם יקבל עונשו הוא מה שאמר דוד אל תאסוף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי (תהילים כ"ו:ט'.) אבל זה יודע מהאיש אשר יאמר עליו. עוד הוסיף באבינו הזקן לומר וימת בשיבה טובה זקן ושבע. כי פרוק האהל והריסתו לא צערו כלל. אבל היתה לו מיתה מתוקה כמו שנתבשר תחלה ואתה תבא אל אבותיך בשלום וכו' (בראשית ט"ו:ט"ו). וכל זה מה שיוכלל במאמר ותמת שרה ?בקרית ארבע היא חברון כפי מה שהורו בכוונתו במדרש הנעלם שכתבנו ומכל מקום יתכן לבעל האשה הזאת שיחרד ויצטער מדת ימים להפסד הנושא אשר בו תמצא התחלתו ראשונה ובהתפרדם זה מזה כי חויב שבשרו עליו יכאב שנפשו עליו תאבל. והוא צער יום המות אשר אי אפשר להמלט מעטיו של נחש ומזה הצד חוייב מה שאמרו חז"ל (שבת קנ"ב:) תניא כל שנים עשר חדש הגוף קיים ונשמה עולה ויורדת ולאחר שנים עשר חדש הגוף בטל והנשמה עולה ואינה יורדת. כי הנה בעלי הנפש הדברית יחלקו בזה לב' כתות. הכת האחת אשר בהמה המה להם בחייהם על פני האדמ' ובמותם לא נפרדו כי כמות זה כן מות זה ומותרם אין כמו שכתב החכם שלמה עליהם (קהלת ג':י"ט). והכת השנית הם אשר בחרו להם לחיות חיי האדם בנר מצוה ותור' אור ודרך חיים תוכחות מוסר והם אשר נשאר להם נשמה אחרי מותם כמו שנאמר עליה ויהי האדם לנפש חיה (בראשית ב':ז') כאשר ביארנו שם. ואולם באלה מדרגות יש בפחות ויתר כי אשר תתקשר נפשו בגופו יותר והיא קשת ההפרדה מאותה אשר תתקשר מעט אם לסבת חזקתה עליו ואם לחסרון זכוכ' המחייב אליה לשובה למעונה ולזה יחוייב שתעלה ותרד זמן מה בתכפיות וזמן שתעלה ותרד לפרקים עד שלסוף זכוכה תעל' ולא תוסף לרדת עוד. וכל הענין הגדול הזה ירא' שהוא נרמז ונחתם בשלוח העורב והיונ' מהתיבה (שם ח') לסוף ימי היותם שם מדת ימים כימי היות נשמת האדם בתוך המצודה. כי הנה העורב הטמא הוא סימן בכל אנשי רשעה אשר טמאים המה להם ואמר שבשלוחו משם לא נעתק מעל התיבה אבל יצא יצא ושוב והנה לא הלך ולא חזר כמו שנפש רשעי הכת הזאת הקשורה בבשרם לא נשאר' אצל גופם ולא נפרדה כי במותם בטלה כהאי חבלא דפומא כאשר כתבנו בשער הו' ומה נכבד מאמרם ז"ל שלא רצה להפרד מבת זוגו (סנהדרין ק"ח:). אמנם הצפיר הטהור' היא סימן האנשים המעידים על עצמם לאמר אלהי נשמה שנתת בי טהור' וכו' (ברכות ס'.). אך בתחלת צאתה לא מצאה היונ' מנוח

לכף רגלה ותשב אליו מיד ובעוד שבעת ימים הוסיף לשלחה ולא שבה עד עת ערב והנה עלה זית טרף בפיה להודיע כי עדיין לא הבשיל שמן זית כתית למאור להעלות נר ה' נשמת אדם אל מקום זיוה ואור' לשבת שם. אמנם עוד מעט שלח אותה ולא יספה שוב אליו עוד שכבר בטלו עניני הגוף מאצלה לגמרי ולזה עולה ואינה יורדת כי י"ב חדשים יספיקו לזה כמו שיזכר בשער ס"ט ב"ה:

והנה על כל הדברים האלה והאמת נאמר ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה כדאמר ליה רב לרב שמואל בר שילת אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא (שבת קנ"ג.) ומיד נתעסק בעסקי קבור' ואמר תנו לי אחוזת קבר עמכם וכו' כי בהיות האיש והאשה השלמים על זה התואר מהאחדות כמה שאמרו במדרש הנעלם (זוהר פ' ויקרא) דכר בלא נוקבא פלג גוף הוי ופלג לא נקרי חד כמו שיבא בשער פ"ג ב"ה הנה לא יתכן שיקברו במקומות מתחלפים וזה השתדלות האבות להתיחד בקבורה עם זוגותיהם כמו שנאמר שמה קובר אברהם וכו' ושמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את לאה (בראשית מ"ט:ל"א). אמנם בצורך הקבור' ותועלתה יש ענין גדול אצל הנפש לא כמו שסכל אחד מפקחי האומות שחשב שהתחכם בשאמר הקבור' לא ימנע אם שירגיש בה המת או שלא ירגישנה אם לא ירגישנ' מאי איכפת ליה שתהי' או לא ואם ירגישנה אין צער גדול ממנה. לא כאלה חלק יעקב אבל הקבורה יש בה ענין גדול מלבד שני התועלות המפורסמים אשר זכרם הכתוב באומרו לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו יכו' כי קללת אלהים תלוי ולא תטמא את אדמתך וכולי (דברים ל"ד:ו'). שתהי' תליית הנבלה או הלנתה שם בזיון האנשים הנכבדים המכינים בכתוב אל האלהים וכל שכן שיהי' זה בהיות הגופים אשר עליו מוטלים ככלבים או כחמורים על פני הארן סחוב והשלך כי ודאי בעיר צלמם תתבזה ואין לך חרפה גדולה מזו. והשני כדי שלא תעל' באשם וצחנתם לטמא הארץ ולעפש האויר להמית בני אדם בחלאי' ובדבר. השלישי מה שמיחדים קבורה מזולתה לכבוד בית האבות כשאמר קברו אותי וכו' וזולת זה. והענין הוא שהמית' אינה רק השבת החלקים המחוברים בו אל מקומם כמו שפירש הכתוב וישוב העפר אל הארץ כשהי' והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנ' (קהלת י"ב:ז'). גילה לנו בזה שאי אפשר השבת הנפש למקום מנוחת' כי אם בהשבת הגוף אל עפרו לגמרי וכאותו שזכרנו למעל' כל י"ב חדש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת. לאחר י"ב חדש הגוף בטל ונשמה עולה ושוב אינה יורדת. וזה לא יתכן כי אם בקבור'. והמקום היותר משובח הוא אשר בו יותך הגוף ויושב אל עפרו במעט זמן וכבר היו קצתם שורפין אותו וראינו בספרי מנהגי האיים שיש אומה שנוהגין הקרובים לאכול אותו ויש שמאכילין

אותו לכלבים או לעוף השמים וכל זה צד עכו"ם. ולזה היה טוב והנבחר להרחיק כל אלו המנהגים לצוות על הקבורה כי בה יגיע הרצון באכול הבשר בזמן הראוי להושיב הנפש כעת עדנה. ואין ספק כי הצורך הזה הוא הנקרא קבורה כי קבור' הוא כנוי לענין זה לא לקבר והוא טעם מצבת קבורת רחל (בראשית ל"ה:כ') כמו שיתבאר שם והיא אומרו וקברתני בקבורתם (שם מ"ז). ולא אמר בקברם ויתכן שזה עצמו אשר הודיעו הכתוב אצל קבורתו של משה רבינו ע"ה. כי הנה הוא מבואר שהיא לא נעשתה לשום אחד מאלו הג' צרכים שזכרנו שהרי הוא ע"ה היה נגנז ונסתר באחד המחבואים שבהר ההוא מבלי שירא' בפני הבריות כי לזה נאמר ויקבור אותו בגי (דברים ל"ד) ואין צריך לומר שלא היה מקום ראוי לחוש לעפושו וצחנתו כי הוא בארץ מואב ומאי איכפת ליה לקב"ה. וגם שלא היה לכבוד המקום כי הנה הוא מול בית פעור. למדנו שלא נקבר אלא לטעם אחר רביעי שהיה נעלם ונסתר מדעת הבריות עד הנה והוא ודאי מה שאמרנו מענין ההפרדה ההכרחית. וטעם לא ידע איש את קבורתו וכו' (שם) שלא ידע שום איש אמיתת צורך קבורת עצמו עד היום ההוא שבו נכתב בדמע זה הכתוב (ב"ב ט"ו.) והוא טעם השמחים אלי גיל וכו' (איוב ג':כ"ב) גיל ממש וזה ענין נכבד מאד יתבאר עוד ענינו עם טעם סלוקו של אליהו ז"ל במקומו שער בפני עצמו ב"ה. והנה זהו טעם ואקברה את מתי וכו' שיהי' החומר גנוז במקומו הטבעי לו עד מהרה ישוב לאדמתו ודו פרצופין אשר הוא עקר האדם ועצמיותו יתאחדו יחד להיות דבקים בה' וחיים לעד ולדעתי זהו שנרמז בהגדת רבי בנאה (ב"ב נ"ח). שאמר אליעזר קאי אבבא דמערתא ואברהם דגני בכנפא דשרה כי העבד נפרד מהם והיא החומר אשר עליו נאמר ויהי כנען עבד למו (בראשית ט':כ"ו). אמנם אברהם ושרה נסמכין זה על זה ונאחזין ומתעצמים לעצם א' דיצר הרע בההוא עלמא ליכא והנה במדרש הנעלם שזכרנו (זוהר חיי שרה) המשיכו פרש' זו גם הסמוכה לה בפרוק החבור הזה הראשון והלוכו אל בית עולמו לרמוז אל הקורות אותו עם כתות כחותיו בחייו ובמותו והכל יראת שמים. וגם אני הנה ראיתי שהסיפור הזה קרוב ההעתק מאד להורות על אופן העתקת החלק השכלי מהיולאניותו ואל חזרת ארבעת רבעיו כל אחד אל יסודו באמצעות יסוד העפר אשר יקבלהו ראשונ' במערה שניה וכפולה. על מה שהיה בו כל ימי עולמו ונמצא עם זה שהעפר עזר במציאותו תחלה וסוף. ראשונה בהבנות ממנו. ובאחרונה בקבל מתנו והתכתם אשר בזה תהי' לנפשו מנוחה שלימה והנשאר לבארו כענין הזכוך המוגבל לנפשות בני התור' האלהיית כאשר קובל לחכמיהם ז"ל ונסמך לדברי קבלה. מקץ היות לה כדת הנשים י"ב חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהם ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי

הנשים ובזה הנערה באה אל המלך ובחלוף הנערות כלם ממה שנאמר באסתר המלכה (אסתר ב׳:י״ב-י״ג) אזכור בה ענין נכבד בזה בחלק ב׳ שער כ״ה שלא יתכן שיאריך הכתוב בדברי הבאי כאלו אלא לפי שנלמוד משם לענין הדומ׳ לו וקרוב אליו וגם ברמז התור׳ בענין בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו (ויקרא כ״ה:י״ג) ובענין ממכר בית אומר ימים תהי׳ גאולתו (שם) כמו שיבא שם כנזכר ב״ה. עיין עליו גם בפרשת שמיני שער נ״ט יזכר מה שאז״ל משאר הפקידות ג׳ לבכי ז׳ להספד ל׳ לגיהוץ ותספורת (מ״ק כ״ז:) כי כל המעשים האלו יועילו למה שאמרנו. והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. זהו מה שראיתי לכתוב בחלק זה מסוף הזווג הראשון כי הוא המסור אל לב כל איש הירא וחרד מהיים ההוא אשר אין לו מנוס להמלט ממנו אמנם תועיל ההשקפה להנצל מרעתו ולהאסף בשלום אל עמו ובזה נשלם מה שרצינו אליו בזה הדרוש המעולה בהוראת אמיתת חפשיות הבחירה ביד האדם כמו שיתחייב מיסודות התור׳ האלהית ויעודה בהסכמת השכל וכל המאמרים אשר היה נרא׳ מהם הפך זה כי הכל מסכים אל האמת כי האדם שליט בעולמו ואין מעכב בידו כלל לא הזוג הראשון ולא השני ולא שום ככב ומזל רק אם יחזק במעוזו יעש׳ שלום לו שלום יעש׳ לו׃

ומעתה נבא אל ביאור החלק הראשון בזכרון הספקות ראשונה׃

א בטעם אומרו ויבא אברהם לספוד לשרה וכו׳ שהרי הוא ידוע מדרכן של בני אדם. ועוד אומרו ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת כי מסתמא יהי׳ כן ולא איכפת לן אם היה באופן אחר׃ ב באומרו גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחוזת וכו׳ למה לא פי׳ להם מתחלה בכסף מלא גם שהיה רצונו לבקש מעפרון השדה והמערה אשר בו׃ ג בתשובתם שמענו אדוני כו׳ כי משם ואילך לא פסק לשון שמיעה מפיהם. שמעוני ופגעו לי. לא אדוני שמעני, אם אתה לו שמעני. אדוני שמעני. ולסוף וישמע אברהם אל עפרון. כאלו נעשו הכל כחרשים׃ ד באומרו ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת לכל באי שער עירו. שאחר שאמר ועפרון יושב בתוך בני חת נודע שהוא עונה בשער ההוא. גם בכפל דבריו השדה נתתי לך והמער׳ אשר בו לך נתתיה לעיני בני עמי נתתיה לך׃ ה כי גם בכל דבור ודבור אשר יצא מפיהם הזכירו ענין הקבור׳ ואקברה מתי מקבור מתך וכן כלם גם כל לשונם מוסב אל העבר. השדה נתתי לך. לך נתתיה. נתתיה לך׃ ו אומרו לאברהם למקנה לעיני בני חת בכל באי שער עירו. ודרך כלל למה בקש פומבי כזה ולא שאל בינו לבינו כי לא ישיב פניו והכסף יענה את הכל. אלו הספקות אשר סדרנום אל זה החלק הראשון ואחר ביארו נבא אל החלק השני המדבר בזיווג המפורסם׃

ויהיו חיי שרה במדרש (ב"ר פ' נ"ח) כתיב וזרח השמש ובא השמש (קהלת א') אמר רב כהנא וכי אין אנו יודעים שזרח השמש ובא השמש אלא שלא השקיע הקב"ה שמשו של צדיק עד שתזריח שמשו של צדיק חבירו. קודם שמת ר' עקיבא נולד רבינו הקדוש וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש ועד שלא מת רבינו הקדוש נולד רב אדא בר אהבה ועד שלא מת רב אדא בר אהבה נולד רב הממונא וכו' וקראו עליו וכו' וכן עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה דכתיב הנה ילדה וכו' ובתואל ילד את רבקה (בראשית כ"ב:כ"ב-כ"ג) וסמיך ליה ויהיו חיי שרה:

[82]והכוונה כי כמו שהעולם בכללו במה שהוא טבעי מתקשר ומתחבר על ידי תנועותיו הדבקות והרצופות יום ליום ולילה ללילה כן יחוייב שיתקשר זה העולם הפרטי אשר מצד ההשגחה בהמצא בו שרשרות גבלות קושרין אותו קצתו בקצתו שלא ינתק והיה זה בחמלת יי' עליו ומשומרו את ברית הקשת וטבעו על הדרך שכתבנו במקומו ואל זה נתעוררו חז"ל במשל הזה הנמרץ מב' פנים. הא' מצד דבקות התנועות המורגשית למאור הגדול לממשלת היום אשר יזרח השמש ובא השמש כל ימי עולם ועל דרך שאמר יודע יי' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה (תהילים ל"ז:י"ח) שכבר דרשוהו ג"כ על זה האופן (ב"ר שם) והשני כי כמוהו כמוהם במציאותם יאיר אורה של עולם ובהעדרם חשכה גדולה נופלת עליו. והנה מפני שאלו הצדקניות אשר זכרום וכיוצא בהן היו גם כן מכלל השלשלת החזקה הזאת נזכרו בכתוב על זה האופן מן הסמיכות שדרשו בזה המדרש ואולם שהן הנה הזווג השני אשר הוכיח יי' לשומרי בריתו על פי מעשיהם השלמים להזמין להם כל הטובות הנכללות בהן אשר בם תושלם הצלחתם כמו שאמרו במסכת שבת (כ"ה:) איזהו עשיר כל שיש לו אשה נאה במעשי'. וזה כי אשר לו כן לא יחסר לו כל טוב מהטוב והעזר והחומ' והתור' והשלום שיחסו אליה חכמינו ז"ל (יבמות ס"ב:) על פי הכתובים דכלהו איתנהו בה כמו שנתבאר וכאשר המות יפריד בינו ובינה הלא ישאר עשוק וגזול מכל קניינו רגע אחד וכמו שאמרו שרוי בלא טובה בלא עזר בלא חומה בלא תורה בלא שלום הנה תהיה פרידת' קשה עליו מאד ורע מר ממות ימאן הנחם. ולהיות זאת האשה נצבת על ראש המעלות כלך חויב לבן זוגה השלם להחרד אליה ולעורר

[82]והכונה, ר"ל כי כונת חז"ל להורות שכמו שיסד הי"ת בעולמו שלא יחסר לי אף יום אחד תנועת השמש התמידית המסבבת השתנות היום והלילה, באופן שלכלל עולם כלו לא יחסר אור השמש לצמיתות אף רגע אחד, כי מדי יבא השמש בחלק כדור הארץ היותר מזרחי כן יזרח ויאיר להחלק ממנו היותר מערבי. וכל זה עשה הי"ת למען לא יחסר לעולם כלו אף רגע אחד אור השמש אשר מרפא בכנפיה בבחינ' גופניות, כן יסד בחכמתו שגם בבחינה מוסרית לא יחסר לעולם אור החכמ', אשר תהי' למנה לקצת יחידי הסגולה למען האיר והפיץ קרניה על כל שאר בני אדם ללמדם דעת ויראת ה', וע"כ מדי ימות איש חכם וצדיק אשר באור חכמתו האיר על בני דורו, יולד איש חכם וצדיק אחר הממלא מקומו ללמד בני דורו דיעה בינה והשכל בדרכי ד' ותורתו.

על פרידתה הספד גדול ולמרר בבכי. ולעורר לזה נזכר בראש הזווגים השלמים ותמת שרה וכו' ויבא אברהם לספוד לשרה וכו'. (התר ספק א') ירצה שנתעורר ובא במר נפשו ומה גם עתה כשיובן על הזווג הראשון אשר אמר כל שמתה אשתו ראשונה וכו' כמו שביארנו. ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר וכו'. (א) מלבד מה שידענו שאין רשות לאונן להסיח דעתו מעסק הקבורה עד שיסתום הגולל יראה שהגיד עומק מחשבתו של צדיק שלא דבר על עסקי מערה זו רק בשעת הצורך כדי שלא ירגישו עם הארץ במעלתה וימנעו ממנו. אמנם בבוא עתו חשב מחשבות לבלתי תדחה ממנו על הצד היותר נאות שאפשר. והראשונה במה שקם מעל פני מתו לדבר להם שהשעה מסייעת לישא פניו. גר ותושב אנכי עמכם שפתי צדיק סדרו בשאלתו ג' דברים המקריבים למצא חן וחסד טוב. האחד שאל ע"מ להשיב גמול והוא אומרו גר ותושב אנכי עמכם כלומר עם שאני צריך לקבל הנא' מכם כגר בארץ מ"מ לענין הפרעון והשבת הגמול הריני תושב והוא מאמר דוד כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי (תהילים ל"ט:י"ג.) ירצה עם היות שאני גר עמך לקבל תמיד משאות פניך הריני תושב ככל אבותי לגמול הראוי לעבוד את פני אדוניו לעובדו בשלו וזהו מה שביארו תכלית הביאור על הנדבה הגדולה שעשה לבית עולמים אשר עליה אמר כי ממך הכל ומידך נתנו לך אמר כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו (ד"ה א' כ"ט) והוא מבואר. אמנם טעם מידך נתנו לך יתבאר במאמר עשר אעשרנו לך וכו'. והב' למעט השאלה תכלית מה שאפשר שאין אדם עשוי לסרב בכלם בדבר מועט והוא מה שכיונו באומרו תנו לי אחוזת קבר כי לא שאל אחוזת נחלת שדה וכרם. (ה) והג' בהראות צורך השאלה ודחקה כי הוא ענין נתן אלהים לבני אדם לענות בעת צרה תשובה נכונה ממה שיענו כי היתה הרוחה והוא מה שכוונו באומרו ואקברה מתי מלפני כי אין צורך גדול מזה. (ב) והנה אברהם אבינו חשב כי בשמעם דבריו ישאלוהו לאמר להם מה שבלבו ויאמר להם אבל הם טעו בדבריו נתשוב שהיה שואל מהם מתנת חנם שאם לא כן למה בא בהקהל עם. וגם כי אמר תנו לי. ולזה היתה שם תשובתם שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו וכו'. (ג) כלומר הטה לבך ושמע תשובתנו כי באמת נשיא אלהים אתה בתוכנו שיש במשמע שאין לאיש אלהים כמוהו לקבור מתו בקבר בני העם רק לעשות לו שם מקום קבר מצויין לכבוד נשיאותו עכ"ז אם שמא תרצה בכך אמרו במבחר קברנו הכללי קבור מתך ואם אתה מכוין אל קבר מיוחד כתושב הארץ איש ממנו את קברו לא יכלה ממך וכו' והוא מבואר כי האומר אם תקחהו לא אמנע ממך לאו נותן בעין יפה הוא. (ב) גם אומרם מקבור מתך ביארו שצורך הקבורה יכריחם לענות כך לא המחוייב והנאות. והנה אברהם אבינו הבין דבריהם מתחלה ועד סוף והשתחוה על

גלוייה. אמנם השיב אותם על פי דרכם ואמר אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני שמעוני וכו'. (ג) ירצה אע"פ שצורך קבורת מתי עלי לא מפני זה אשאל שלא כהוגן. אמנם אנשי לבב שמעו לי כי אין דעתי אל קבר כללי ולא מיוחד משום איש מכם כמו שחשבתם אלא בקשתי הדבר בפומבי כדי שתפגעו לי כלכם בעפרון בן צוחר שיתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו ואחר כך אקבור את מתי לא שאקחה אני לתקות שלא יכלה ממני גם במה שאמרתי תנו לי לא כוונתי אל מתנת חנם חלילה רק שיתננה לי בכסף מלא אלא שמדרך המוסר חשבתיה למתנה אע"פ שימכרנה בדמים יקרים. ואמר לאחוזת קבר לומר כי כן יאות שיהיה הענין כמו שהובן מדבריהם. הרי שכלל בתשובתו למתבוננים בה שלשה דברים. האחד מה שהרגיש בכוונת איש ממנו את קברו לא יכלה ממך. והשני מה שפירש באומרו בכסף מלא. והשלישי מה שבקש שיפגעו לו בעפרון: והנה להיות עפרון יושב בתוכם ראוי שתאות לו התשובה ושלא יקוה הפגיעה והוא השיב כנגד השלשה דברים. (ד) האמנה כי האחד תהיה הבנתה מיוחדת לאברהם לבדו. ואחת תכנס גם באזני בני חת והם הרשומים שבמעמד. ועוד אחת לכל באי שער עירו. והוא מה שאמר ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת וכו' והוא אומרו לא אדוני שמעני השדה נתתי לך. והנכון שהוא היה ג"כ המדבר בתחלה ואמר לא כן אדוני כמו שאמרת (ג) אבל שמעני ודקדק על דברי כי באומרו איש ממנו לא יכלה ממך לא כונתי אל מה שרמזת כי השדה מאז (ה) נתתי לך בעין יפה ואם אתה רוצה במערה לא אשוב ממנה כי לך נתתיה ולא בכסף מלא שאמרת והוא הדבר המובן לכל. ועל מה שאמרת ופגעו לי וכו' איני רוצה בפגיעתם בזה אבל לעיניהם נתתיה לך ואין אני נותן להם כלום שהנותן מתנה לרבים הפסידה. ובכאן רמז לו לבדו הפרעון ואמר ליה (ה) קבור מתך מיד ואחר כך נתפשר לאיטנו. והנה הוא ע"ה עם שמעו כל מה שידובר בו השתחוה לפני עם הארץ כבתחלה על פרסום המאמרים. וידבר אל עפרון באזני עם הארץ לאמר אך אם אתה (ג) לו שמעני כמו שאני שומע אותך (ה) נתתי כסף השדה קח ממני כי גם אנכי משעה שאמרתי תנו לי אחוזת קבר נתתי כסף שדה במחשבה וגם אל מה שרמזת לי באמרך נתתיה לך אני אומר קח ממני שאין רצוני להרויח בעבורם כלום (ה) ועם זה ואקברה את מתי מלפני ולא באופן אחר. ואחר שנתפשרו ברמיזותיהם למכור בדמים התחיל עפרון לפרש לו הסכום בלשון לועז שלו ואמר אדוני (ג) שמעני ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא וכ"ש בשעת הצורך כלומר תן (ה) ואת מתך קבור. והנה דבר על אוזן שומעת שנאמר (ג) וישמע אברהם אל עפרון וישקול וכו' ואחשוב כי מפני שהשעה דחוקה להתעכב במשקל הכסף או בבדיקתו או שלא יתבייש

עפרון על קבלתם ועל דקדוקם העבירו אברהם לסוחר ידוע בעיר כמנהג הסוחרים והוא אצלם הפרעון היותר משובח שבפרעונות בין סוחרי הארץ ועשיריה עד היום: ויקם שדה עפרון אשר במכפלה וכו' לאברהם למקנה לעיני בני חת לכל באי שער עירו. (ו) בכאן נתבארה כוונתו בבקשו לאותו פומבי שהיה לקיים דבר המכירה ולסלק מעליה כל ערעור וטענה המתרגשות לבא אם מפאת היחיד ואם מפאת הרבים בשום זמן כי ידע כי שם ביתו התמידית והוא משכן לגופות הזווגים הנכבדים ואם יעשה הפרסום הזה באותו שיעור מההשתדלות בזמן אחר אולי יתנו לב לדבריו ולא תעלה בידו. וברוך הוא יתברך אשר לו נתכנו עלילות. ובקבורת יעקב אבינו תמצא פי' כמה הועיל זה הפרסום עם יתר החזוקים לסלק כל עורר וטוען כמו שיתבאר שם ב"ה. ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת וכו' לא רצה לקברה עד אחרי כל זה. ויקם שדה עפרון כו'. כי אחר שקנה אותו בכסף ובחזקה קם לו קיום גמור לאחוזת קבר גם מאת בני חת שהקנו לו זכות הרבים וכו' וקורא אני עליו ע"ה בכל זה מחשבות צדיקים משפט (משלי י"ב). ועל עפרון סופיה דקרא תחבולות רשעים מרמה. והוא כי החריפות וההתחכמות אל דקדוק הדברים הוא נכון כשהוא אל תכלית טוב כענין תחבולות שלמה במשפט השתי נשים (מלכים א ג׳:א׳). ואם להביא תכלית רע ההוא יקרא מרמה. ולזה תרגם אנקלוס בא אחיך במרמה (בראשית כ״ז:ל״ה) בחכמתא וכבר דרשו ז"ל (ב"ר פ' נ"ח). נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו (משלי כ"ח) על עפרון שחסרו לו אות אחת משמו מפני שהשתדל מאד בגניבת הדעת והוא הפך אברהם שיתר אות אחת על שמו כי החסר יחסר והשלם יושלם. ע"כ שיעור ההשתדלות החרוץ אשר עשה אבינו הזקן לכבוד אשתו הצדקת החביבה עליו כגופו עצמו ולא רצה שיפריד המות ביניהם כמו שלא ירצה האדם לחלק וליקבר בשני מקומות. וכבר אמרנו שאי אפשר שלא יסתכך בזה הספור דבר מענין הפרד אלו החלקים ואופני פשרתם לעיני בני עמם להושיב כל א' מהם על מכונו ואיש על מקומו יבא בשלום:

ומעתד נבא אל הספור השני אשר הוא בזיווג המבורך אשר שקד הכתוב בהספור והזכירו פעמים שלשה כמו שאמרו ז"ל במדרש (ב"ר פ' ס') אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי בתי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשתו של אליעזר כפולה והרבה גופי תורה לא נאמרו אלא ברמיזה:

להיות ענין הזיווגים הדבר היותר מאוחר שבספור היצירה. למדנו דרך ישרה שיבור לו האדם בשישים זה הזווג השני סוף ההשתדלות בעסקי עצמו כמו שלמדו חז"ל מפרשת שוטרים בית כרם אשה (סוטה מ"ד.) וכמו שאמר החכם אחר ובנית ביתיך (משלי

כ"ד:כ"ז). לא ככסילים הממהרים את קצם ומחליפין הסדר על דרך שכתוב בתוכחות שמתחיל אשה תארש (דברים כ"ח:ל'). כי מזולת שהוא סכלות עצומה להטיל על עצמו עול האשה והבנים מבלי שיוקדם לו ספוקם הנה הוא אולת לו וכלימה מצד שבזה ימנע עצמו מהשלמות בעסקי שלמותו כמו שאמר רחים על צוארו ויעסוק בתורה (קידושין כ"ט:) וישאר בלא זכות לפני מזווג הזיווגים ויעשו מעשיו על פי דרכו אמנם בשומו זה הזווג השני סוף עסקיו ואחרון לשלמותו כמו שיורה עליו הכתוב ביצירתו באומרו בצלם אלהים ברא אותו זכר ונקבה ברא אותם ויברך אותם (בראשית א':כ"ז-כ"ח). יגיד כי בקדימת שלמות הצלם אל זה הזווג המפורסם שם צוה ה' את הברכה להשגיח עליהם ולהישירם בכל מעשיהם. גם אם יתן האדם הנלבב עינו על עיונו בפרשת היצירה הנה ימצא בה פתח פתוח ודרך מצויין יורה באצבע להגיע בו בהמשך ימיו מהיותו חסר מתחלת בריאתו הלוך ונעתק משלמות אל שלמות עד סוף שלמותיו על דרך המשך העשרה מאמרות שבהם נשלם העולם מיום אל יום עד הגיעו אל מאמר יצירת האדם ומעשה זווגו כי קרוב הוא אצל כל בעל דעת לזווג זווגים ולדמות הענינים הנמצאים יום יום בשלימיות האדם אם במדות אם בדעות או בלימודים העיונים המחוייבים אליו בזה אחר זה עד שלא ימצא האדם פחות משתדל אצל עצמו ממה שנמצא העולם הכללי מזמין ומכין לצורך מציאותו. והנה אז יחוייב שהש"י יהיה עמו וישלח עזרו משמי קדשו ולא יגרע מצדיק כל מה שיאות אליו לקרב הסבות ולתקן הדרכים המגיעים טוב חפצו ומאויי נפשו כמו שהיה הענין בזה הזווג המבורך שנשמר בו זה התנאי בלי ספק שנאמר ויצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה וכו' (שם כ"ה). כי מה המונע שלא לקח קודם לכן רק שכיון אל שלמות עצמו ראשונ' והמתין עד שנת הארבעים כי הוא זמן הבינה. וכבר בא על שלמות הצלם והדמות. וכבר בא אליו זכות הזיווג הטוב והברכה. וכבר אמרו ז"ל (ב"ר פ' ס"ה) שעשו עשה כזה להראות עצמו כשר ירצה שזה הענין היה ידוע ומפורסם אליו. ולהיות התנאי הזה נשמר בעיני יצחק אבינו היה מה שהיה מהשגחת הש"י עליו לזווגו על פי מעשיו ולהישיר העבד המשכיל בכל העולה על רעיוניו עם תוכן דבריו אשר אליהם כוונו חכמינו ז"ל באותו מאמר שזכרנו כמו שיתבאר מתוך זה הספור אך אחר שנזכור הספקות כמנהגנו:

א אומרו ואברהם זקן בא בימים והלא ארבעים שנה קודם לכן נאמר ואברהם ושרה זקנים באים בימים היה לו לומר ואברהם זקן מאד ומה שאמרו ז"ל כאן זקנה שיש בה לחלוחית כו' (ב"ר פ' מ"ח). הנה אח"כ הוליד ששה בנים ואיך נס לחה גם מה שכתב הרמב"ן ז"ל כי מלת באים תורה על ההווה ובא מורה על העבר אינו נכון כי מה המונע

שיהיה לשון באים מענין בא איך שיהיה: ב אומרו וה' ברך את אברהם בכל ויאמר אברהם כו' מה ענין ברכתו אצל זה העסק יותר היה לו לומר ואברהם זקן בא בימים. ויצחק בן ארבעים שנה ולא לקח לו אשה ויאמר אל עבדו כו'. ועוד כי איך ברכו בכל עם היותו טרוד על זווגו ולבקש לו אשה הוגנת ואינו יודע מאין תמצא. ובמדרש (ב"ר פרשת נ"ז) ויהי אחר הדברים האלה הרהור דברים האלה לשם ומה הרהר אברהם: מהרהר אם היה יצחק בנו נשחט לא היה נשאר זרע ממנו והיה רוצה להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא באותה שעה ויוגד לאברהם לאמר הנה ילדה וכו'. והמבורך בכל אינו ראוי שישב במבוכות הללו: וענין האטגנינות והמרגלית כבר פירשנו בפרשת ויכולו. שער ד': ג ואשביעך בה' אלהי השמים וכו'. למה יצוה כך אל עבדו והנה יצחק בן ארבעים שנה והוא ידע את אשר יעשה. וקשה עוד מזה מה שהזהירו שלא ישיב את בנו שמה והלא בעוד בחיים חיותו הוא יעכב על ידו. ואם היה ירא שמא בפתע יבא יומו היה לו לצוות כן את יצחק בנו כי לא יחל דברו כמו שצוה יצחק ליעקב. וגם כי הוא נביא כמוהו עצת יי' תנחהו ולמה ימשול העבד בבן חכם: ד למה פתח העבד פתח של קלקלה באומרו אולי לא תאבה האשה ללכת וכו' היה לו לילך ואם יקרה כך ישיב שלוחיו דבר והם ידעו מה יעשו ולמה יאמר ההשב אשיב וכו': ה איך התיר אברהם בנקלה לקחת אשה מבנות הכנעני השנואות שעליהם אמרה רבקה אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים היה לו לצוותו ללכת אנה ואנה. ועוד שאומרו רק את בני לא תשב שמה הם דברי מותר כי לכך הותרה השבועה. ולא עוד אלא שמלת רק לאו דוקא לפי מובנה בקשר דבריו דוק ותשכח. ועוד מי הכניס השבה בכלל השבועה שהיה צריך להוציא'. ולמה לא נשמע מפי העבד דבר מאזהרה זו על ההשבה בבית בתואל: ו באמרו ה' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום וכו' מאי דעתיה דאליעזר אי קסבר שהטובות הגדולות כאלו לעבדיו עושי רצונו ית' מתת אלהים הן כמ"ש והוא מה שיובן ממנו בזוכרו ה' אלהי אדוני מה טעם הקרה נא לפני יתפלל אליו יכין לו הדרך לגמור דברי שליחותו כהוגן ויחדל לו מלכת בקרי. ועוד איך סמך הענין הגדול הזה אל ההזדמנות עם היות הדרך הרחוק אל האושר ואל הדברים הסמוכים אליו כמו שכתבנו ראשונה מפי החוקר: ז אם נניח שלא הלך אליעזר בענין הזה לקראת נחשים מה זה שאמרו ז"ל (חולין צ"ה:) כל נחש שאינו כנחש אליעזר עבד אברהם ויונתן בן שאול אינו נחש או מה הוא ששאל שלא כהוגן אחר שנראה מהכתוב שלא נתקררה דעתו עד שידע בת מי היא: ח אנכי נצב וכו' והיה הנערה וכו'. מה הבחינה הזאת הנה רוב הנערות עושות כן לבחרם בבטלה ולשעות בדברי רוח עם עוברים ושבים. צא ולמד

מה שאמרו חז"ל (ברכות מ"ח:) מנערות שאול אדרבה אם אמת מוסר יולדיה עליה לא תשקוט ולא תנוח עד מהרה תרוץ לעשות שליחותה ולשוב. ועוד כי מה טעם שיאמר הנה אנכי נצב על עין המים כי כבר נודע שהיה שם יושב ומצפה. גם כי הניחוש ההוא לא נתקיים בעינו שהוא אמר ואמרה שתה וגם לגמליך אשקה והיא לא אמרה רק שתה אדוני. ואחר שכלתה להשקות אמרה גם לגמליך אשאב. ודי בזה לבטל דברי נחושים ולמה שמח בו: ט בתשובתה בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור נראין דברי מותר וטפלות. כי מה טעם שתיחס הנערה הזאת את אביה לאמו. וגם כי יהיה בעיר בתואל אחר למה אמרה אשר ילדה לנחור די בשתאמר בן נחור. והוא גם כן מה שספר העבד באומרו ותאמר בת בתואל בן נחור אשר ילדה לו מלכה נראה הרגיש בדברי האלה ויש לדעת מה טיבן: י למה יזכיר העבד בבית אחי אדוניו וה' ברך את אדוני מאד ויגדל ויתן לו צאן ובקר וכו'. ותלד שרה וכו'. והלא גלוי וידוע היה טבעו של אברהם אבינו ורוב עושרו בעולם וכי נולד לו בן לזקוניו וכ"ש שהיה זה ידוע בארצו ומולדתו ובבית אחיו זה להם ימים רבים כמו שכתבנו אצל בני מלכה. ועבד משכיל למה יגלגל לידת הבן ביום חתונתו: יא מי הזקיקו לעבד לומר וישביעני אדוני לא תקח אשה וכו' אם לא אל בית אבי. כי לבסוף אמר אז תנקה מאלתי כי תבא אל משפחתי כו' לשתוק מזה ומזה. גם כי העבד כחש להם בכל מה שאמר ממשפחתו ומבית אביו כמה פעמים כי הנה אברהם לא הזכיר לו אב ומשפחה כלל רק ארצו ומולדתו. גם אומרו ואבא היום אל העין לא נודע מה טעמו. וחז"ל אמרו היום יצאתי והיום באתי (סנהדרין צ"ה.). גם נמצא ששנה העבד את טעמו בקצת דברים ממה שהיו במעשה כגון ותאמר שתה וגם גמליך אשקה ואומר ואשאל אותה וכו' ואשים וכו': ורש"י ז"ל כתב כדי שלא יתפשוהו בדבריו ונראה שמוטב שיאמר כדי שלא יחזיקוהו לפתי או שוטה. וסוף סוף הכתוב האומר ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על ידיה הוא מקרא קצר היה לו לומר וישם הנזם על אפה ושני צמידים על ידיה כמו שאמר בסוף: יב בכפל פרשת אלייעזר בכתוב עד ארבעה פעמים שהרי היה יכול להיות מקצר ועולה כמנהג ומה יופין ומה טובן שאז"ל יפה שיחתן של עבדי בתי אבות וכו' (ב"ר פ' ס'): יג באומרו מיי' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב וכי מפני שמיי' יצא ננעלו מהם שערי התשובה כל שכן שהרי השיבו כהוגן באומרם הנה רבקה לפניך וכו' ותירוץ רש"י ז"ל ידוע ויישוב המקרא אני מבקש: יד באומרו וישא יצחק את עיניו וירא והנה גמלים באים ולא נזכר שדבר או עשה ולא כלום ומאי קמ"ל: טו בטעם רבוי הלשונות שנזכרו במיתה באומרו

ויגוע וימת ויאסף אל עמיו ולדעת מה טיבן. ואם זה כבר נתבאר. ואחר זכרון הספקות נבא אל הביאור:

ואברהם זקן בא בימים וכו' (א) שיעור הכתוב ויהי כי זקן אברהם. ועת בואו בימים הוא הזמן שאמר הכתוב ואברהם ושרה זקנים באים בימים (ב) ואז ברך יי' את אברהם בכל במה שנולד לו בעת ההיא הבן החשוב אשר טרם הולדו נאמר יי' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי. (ג) והנה בראשית תולדתו כסבור שימות בטרם ידע הנער בין טוב לרע אמר אל עבדו זקן ביתו המושל מאז בכל אשר לו. שים נא ידך תחת ירכי ואשביעך ביי'. וכבר חשב למלאת ע"י אפטרופוס מה שחייב להשלימו בחייו מהשיא אשה הגונה לבנו. ועתה כשהאריך ביראת ה' ימים ושנים והגיע הבן הנבחר לעת דודים על ידי שהיה צריך לספר השתדלות העבד הנאמן המתחיל מויקח העבד עשרה גמלים וכו' ולהלן ספר מה שהיה ראשונה מענין השבועה ההיא ואזהרותיו על זה לפי שהענין ההוא זרוז בשעת מעשה. ואמתת זה הפי' נתבאר תכלית הביאור ע"פ העבד באומרו עבד אברהם אנכי וה' ברך את אדוני מאד ויגדל וכו' ותלד שרה אשת אדוני בן לאדוני אחרי זקנתה וכו'. וישביעני אדוני (י) הכוונה כאשר ברך את אדוני בכל והוא מה שגדל בעושר וכבוד ושילדה לו אשתו בן לזקוניו (יא) אז וישביעני אדוני כו' ספר להם הענין להודיעם כי מיום לדתו היה בלב אדוניו לקחת מאתם אשה לבנו כדי לפייסם ולדבר על לבם כדרך שעשה באומרו כי אם אל בית אבי תלך כמו שיתבאר. (יא) והוא אומרו ואבא היום אל העין כלומר עוד היום כשבאתי אל העין אני מצווה ועומד על זה ולכך התפללתי ואמרתי יי' אלהי אברהם וכו'. וזהו דרך ישר הותרו בו ג' הספקות הראשונים גם העשירי. ואשביעך ביי' אשר לא תקח כו' הנה זה הזקן המעולה זרז עצמו לתקן גזעו ולהשלים זרעו אחריו בשני מיני הזווגים הנמשכים זה מזה כמו שאמרנו בדחיית הרוע המזומן להם שם והמצאת הטוב האפשרי כמו שנתבאר. אולי לא תאבה האשה כו' ההשב אשיב כו' אמר לו כן (ד) לפי שראה שחרדת זה התנאי יתן מוקש בדבר. לפי שאם לא יקפידו על צאתו מארצו הנה האשה אשר תחפוץ בו כבר תקפוץ לבא אצלו קודם שיצא הוא לקחת ממקום אחר. אמנם אם ידעו ממנו שא"א לו לצאת כל אחת ואחת תאמר כמו שאני איני רוצה לבא אצלו כך לא תרצה זולתה ואם הוא מוכרח לצאת יצוא יצא אלי או ישב עד שילבין ועם זה הוא נטילת רשות או עצה כענין: ויאמר אליו השמר לך כו' (ה) עכשו כלל בשבועתו ההשבה לשם כי מיום צאתו בדבר יי' אלהי השמים אשר לקחני וכו' וכבר קדם פי' הכתוב הזה קרוב לפשוטו: ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך וכו', ירצה ואם תרגיש הסרוב שאמרת באשה ולא תאבה ללכת אחריך מטעם

שאמרת (ה) ונקית מחומר שבועה זו של השבה לענין שתוכל לומר שאינך מושבע עליה שיפה דקדק. אבל לא לענין מעשה (ה) והוא אומרו רק את בני לא תשב שמה. וכמה יאמתו דברי העבד זה הפי' באומרו וישביעני אדוני כו' כי אם אל בית אבי וכו' ואומר אל אדוני כו' ויאמר אלי ה' אשר התהלכתי וכו' אז תנקה מאלתי כי תבא אל משפחתי ואם לא יתנו לך כו' הודיעם שאם לא יתנו לו הוא נקי מאלתו כדי שיחשבו ממנו שהותר לגמרי כי שפתי חכם יזרו דעת ובגמור ביניהם התנאים וישם העבד וכו'. ואחר שספר מה שהיה בימים הראשונים כמו שביארנו נמשך לספר מה שהיה עכשו בשעת מעשה ואמר ויקח העבד כו'. כי אח"כ בבא עתו אדוניו צוה לו מחדש ושלחו בדרך טובה ומלא ידו מעושר מתנותיו וילך אל ארם וכו'. ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים כו'. כדי שיהו מזומנים שם למה שיאמר, ה' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני כו'. (ו) הנה זה העבד יודע שאין מזווגין לאדם כשר כזה אשה טובה כי אם מאת ה' ועל פי מעשיו, כיוון לבקש מלפניו שישגיח עליו בזה הענין ושהוא יח' יקרה לפניו (ז) סימן טוב להשגחתו בדבר הבא בידו באשר הוא שם. והוא במה שתהיה העלמה היוצאת אשר אומר אליה זריזה בשני הענינים ששניהם יחד הם תורת האדם. האחד טוב הדעת וחריפתו לדעת מה יעשה. והשני הזריזות והחריצות להוציאו אל המעשה. אמנם מפני שמעלת האדם תבחן לפי הסבות שיזדמנו בו אם אל העשייה או המניעה עד שכבר תחשב הודאת שאלה קטנה עם מציאות סבות מניעתה לגדולה ממנה עם מציאות סבות עשייתה. לזה סדר בחינתו זאת לפי שהיה בדבר קטן באופן שימצאו שם סבות המניעה ולא תעשה אם לא כשתהיה המעלה אצלה בקנין גמור. ולזה אמר הנה אנכי נצב על עין המים כו'. (ח) וזה כי בהיותו נצב על עין המים ונקל לי לכפוף קומתי ולשתות לשובעה או לשאול ממנה כדה לשאוב ולשתות ולא כן אעשה אלא אומר אליה הטי נא כדך ואשתה שיראה שמגאוה וגודל לבב אני בא לזה ולא לצורך ובלא פיוס והיא לא תסרב אבל תשמע אל חריצות המעשה ואמרה שתה מבלי שום עצלה. ועוד תשיב אל לבה ותתבונן בעצמה לאמר זה האיש אשר הוא נצב על עין המים ואינו שותה מעצמו אבל טמן ידו ונלאה להשיבה אל פיו לא ימלט משימנע אם מפני גודל מעלתו כי לא נסה או שיש לו שום חולי או כאב המונע אותו או מפני כובד עצלותו. ובין כה וכה תחמול על גמליו שימותו בצמא כי מי שלא יספיק לעצמו מק"ו שלא יספיק להם. ואם בעלת שכל נכון היא חוייבה שתאמר גם לגמליך אשקה. והנה בשתים אלה ראויה היא להחתן בבית אדוני. והוא אומרו אותה הוכחת לעבדך ליצחק. ובה אדע, היא תפלה במה שיסכימו בה שאר התנאים כמו שפרש"י ז"ל. וכמו שיבא. והראוי שיאמן שהאנשים אשר היו

עמו הלכו אנה ואנה או שהראו את עצמן שאינן אנשיו: ותרד העינה ותמלא כדה ותעל, העיד הכתוב כי לא פנה לבה אל דברי הבטלה כמשפט הנערות אשר כגילה רק שמהרה לעשות שליחותה כי בהגיעה לשם ירדה העינה ותמלא כדה ותעל בזריזות ותלך לדרכה עד שהוצרך העבד לרוץ אליה במהירות. וירן העבד לקראתה אחשוב כי מפני שהיה לו לומר וירץ אחריה אז"ל שראה שעלו המים לקראתה (ב"ר פ' ס') ירצה שרץ העבד לסבת מקרה. אמנם ע"ד הפשט יתכן שהוא היה מבריך הגמלים קרוב לבאר ההוא או לצד האחר מן העיר כלומר שהיה הבאר בינו ובין העיר ושם היה מחשב במורשי לבבו והיה סבור שאחר שיבריכם ויניחם במקומם ילך לאט לו להתיצב על עין המים. והכתוב אמר ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת וכו' לזה הוצרך לרוץ ממקום הגמלים אל העין לקראתה בעוד שהיא באה כדי שתמצא אותו נצב על עין המים כאשר זמם. וא"כ ותרד העינה ראוי להיות מאוחר ואין בזה בית מיחוש כי כן דרך הכתוב. הגמיאיני נא וכו' יש במשמעו שתגיע היא המים אל פיו וכבר נאמרה הסבה: ותאמר שתה אדוני הנה היא כוונה היטב ממה שחשב הוא. וזה שאם תשיב על שני הענינים יחד כדבריו כבר איפשר שתבא התשובה ההיא בפתע בלא התבוננות או בשפת יתר לזה ספר כי בתחלה לא אמרה רק שתה אדוני. אמנם בעוד שהשקתה חשבה ברעיונה שהאיש שלא מלא ידו להשקות את עצמו מק"ו שלא יוכל להשקות נמליו כמו שאמרנו. ולזה אמר ותכל להשקותו ותאמר גם לגמליך אשאב לומר כי בטוב העצה והמתנות אמרה. והנה שכוונה יפה ממנו וייטב בעיניו עם שהוצרך להסכים הדברים בספורו בבית אביה כדי שלא יערערו בענין הניחוש כי אנשי הארץ ההיא אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו. והנה לפי זה נבדקה העלמה הזאת בדבר קטון ונמצאה שלימה לפי הסבות הנמצאות עמו. וכבר ראה בזה סימני הצלחה. וראיתי אני בדיקה כיוצא בה שעשאה אליהו ז"ל כשאמר לו הש"י קום לך צרפתה וכו' (מלכים א י"ז:י') מה נאמר בסמוך ויבא אל פתח העיר והנה שם אשה אלמנה מקוששת עצים. ולפי שספק אצלו אם היא האשה אשר הוכיח ה' לכלכלו שם אם לא, נסה אותה לשאול לה מים לשתות כמו שנאמר ויקרא אליה אליהו ויאמר קחי לי מעט מים בכלי ואשתה אחשוב כי לפי שעדיין לא נבדקה אצלו אם היו כליה קדש אמר בכלי שיראה הכלי ההוא שהוא שלו שהוא טהור כי כהן הוא. והנה האשה נזדרזה לעשות מאמרו והיא הולכת להביא והוא קרא אותה מיד כלומר אינך צריכה לילך כי הנה נא ידעתי מה שרציתי ממך הוא מה שנאמר ותלך לקחת ויקרא אליה ויאמר לקחי נא לי פת לחם בידך אחר שנגמר בידו נסיון המים חזר ונסה אותה בלחם. אמנם אמר בידך כי ידע שאם תתן לו, על פי שני עדים יקום דבר והיא כשרה

וידיה טהורים. ובתשובתה לזה נשלמה הבחינה בטוב דעתה ועוצם בינתה וחסידותיה כמ"ש חי ה' אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת. והנני מקוששת שנים עצים ובאתי ועשיתיהו לי ולבני ואכלנוהו ומתנו (שם). הלא זאת האשה בחכמתה הזכירה לו דבר הלכה כהא דאמרינן (ב"מ ם"ב.) דרש בן פטורי שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים אם שותין שניהם מתים ואם שתה אחד מהם מגיע ליישוב מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד במיתת חברו. בא ר' עקיבא ולמד וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חברך. וכוונתה לומר שאין לו למנוע מסעוד מאותו כד קמח שהיה לה מפני שהוא דבר מועט בלתי מספיק להם וכאלו אמרה אליבא דבן פטורי לא תבעי לך דודאי מחייבנה אלא אפי' אליבא דרבי עקיבא כי קאמר ר' עקיבא הני מילי כשיתקיים האחד ודאי אבל בודאי מת אי לא מתרחיש ניסא אימא כיון דצריך רחמי נס לאחד נס למאה. זהו טעם ואכלנוהו ומתנו, ראה דבריה טובים ונכוחים ברוח דעת ויראת ה'. והנה הוא כשראה יושר לבבה וזכות שכלה נתברר אצלו כי היא האשה אשר דבר ה'. ואמר לה אל תראי בואי עשי כדברך אך עשי לי משם עוגה קטנה בראשונ' והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרונ' כי כה אמר ה' כד הקמח לא תכלה וצפחת המים לא תחסר עד יום תת ה' גשם על פני האדמה (מלכים שם). ירצה היטבת לראות דבכי האי גוונא ודאי לא מיפטרת לכן בואי עשי כדבריך אך עשי לי בעוד מעט עוגה קטנה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרונ' כשירבה הסלת ותוכל לעשות לשבעה. כי כה אמר ה' וכו' ותלך ותעשה כדבר אליהו ותאכל היא והוא וביתה ימים. הנה אם המקרא תוכיח שקדמה היא לאכול ושלא שאל הקדימה רק לגמור הצירוף ההוא אשר נמצאה בו שלמה גמור'. ומה שאירע לה מענין בנה וטוב טעמה בהכרתה אותו באומרה עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר ה' בפיך אמת נתבאר יפה בשער הג' מאמר ו'. וכבר ירא' שהסכימה דעת אליעזר עבד אברהם לדעתו של אליהו ז"ל בענין שאלה זו בלי ספק והיא דבר הגון: והאיש משתאה לה מחריש כו'. כיון שראה תחלת דבריו מתקיימים השתומם כשעה מחריש לדעת ההצליח ה' דרכו בהסכמת שאר התנאים יש לדעת אם היא מזרע כשר ומשפחה הגונה אשר הוא עקר הכל ומכל מקום למצוא בה הסימנים מטוב מדותיה ונועם שכלה נתן לה הנזם והצמידים שאם תפול בחלקו הרי טוב ואם לאו תקח לה חלף עבודתה. ולא סר משאול לה בת מי את הגידי נא לי אם יש בית וכו'. ותואנה הוא מבקש לדעת את אביה ואת בית כבודו. והנכון כי בראותו שנתקיימו סימניו הוציא הנזם והצמידים אבל קודם שנתנ' לה שאלה בת מי את וכאשר אמרה בת בתואל אנכי וכו' שם הנזם על אפה והצמידים על ידיה ותרי קראי דייקי כי

בראשונ' נאמר ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים כו' ולא נזכר איך נתנם לה עד שבארו בסוף. ואשאל אותה ואומר בת מי את ותאמר בת בתואל אנכי וכו' ואשים הנזם על אפה וכולי. ומשני הכתובים יחד תובן תוכן הענין: ותאמר בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור. (ט"ו) יתכן שהיה לה למלכה זו בן מאיש אחר ושמו גם כן בתואל ולא היה חשוב כמו אותו בתואל אשר ילדה לנחור וזה שאמר יעקב הידעתם את לבן בן נחור ולא אמר בן בתואל כדי שלא יצטרך לפרש על איזה מהם אומר והכתוב מסייענו שאמר הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך דמשמע שכבד ילדה בנים לאיש אחר והיה זה לה טוב טעם ודעת להשיב על מקום הלינה שנשאלה לומר שיש בית בתואל אביה גם תבן גם מספוא רב שהוא צורך הלינה ועיקרה גם מקום לגמלים כי היה עשיר ונכבד מאד. ואולי לא היה כן בבית בתואל האחר ואף שימצא אתו היא אינה מגדת רק מה שבבית אביה כמו שנשאלה והוא מה שלא נשכח מפי העבד כשאמר ותאמר בת בתואל בן נחור אשר ילדה לו מלכה ואשים וכו'. לומר כי באלה הסימנין כלם נתן כי עם זה ידע שהית' בתו כמו שיבא. והיה איפשר לדחוק שמאמר בן מלכה אשר ילדה לנחור יהי' מאמר הכתוב לא דברי עצמה אלא שדברי העבד מכחישין: ויקוד האיש וישתחו לה'. כי מעתה קרוב דרכו להצליח כיון שהסכימה טובת משפחתה עם טוב מדותיה והוא אומרו אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני. אמנם כשבא לבית והכיר טוב מצבם וכבוד מעלתם והנערה מתחזקת בשלמותה אמר ברוך ה' אשר הנחנו בדרך אמת לקחת את בת אחי אדוני לבנו. אבל עדין היה הדבר תלוי ברצונם כמ"ש ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת וכו', וכשהשיבו לו מה' יצא הדבר וכו' הנה רבקה לפניך וכו' אז הודה על גמרו של דבר שנאמר ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה' ויוצא העבד כלי וכולי הנה נרא' מכל זה בבירור כי אליעזר לא סמך כלל על הניחוש: (ז) ולא אמרו חז"ל ששאל שלא כהוגן (תענית ד'.) אלא מפני שכבר היה איפשר שתצא שפחה או ממזרת וישאל אליה ואע"פ שלסוף לא תעלה בגורלו כי לא תנוח על גורל הצדיק מ"מ כבר תהי' פגע רע. והקב"ה זמן לו כהוגן ובענין שלא יהיו דברים בטלים. ומ"ש כל נחש שאינו כנחש אליעזר וכו' (חולין צ"ה.) לא אמרו אלא על הסומך בכה"ג לחוד. אמנם אליעזר ויהונתן לא סמכו על הנחש חלילה אבל לקחום לסימן יפה והתחלה הגונה לבא אל תכליתם בבחינותיהם הראויות כמו שביארנו מאליעזר וכן יהונתן לקח לסי' טוב שיאמרו עלו אלינו (ש"א י"ד) מפני שנוסף אל טוב ההזדמנות יורה על מורך לבם ושאין בהם כח וגבורה להתקומם על זולתם כענין מעש' גדעון (שופטים ו'). ואין ספק שלא היה סומך לעלות אליהם על אלו דברים שיזדמנו כמו שלא היה אליעזר עושה מעש'

ע"י נחש לבד כי הוא אסור ומדרכי האמורי ולזה אמרו שכל נחש הנעשה בעלמא שאינו כהם לומר אם יהי' כך אעשה כך אינו נחש אסור. להוציא בית תנוק ואשה וכדומה ששם האדם אותם לסימן יפה ואינו עושה מעש' על פיהם שהוא מותר כדאיתא פרק גיד הנשה וזהו דעת הרמב"ם ז"ל שכתב פ' י"א מהלכות ע"א וכן המשים לעצמו סמנים אם יארע לי כך וכך אעש' דבר פלוני ואם לא יארע לי לא אעש' כגון אליעזר עבד אברהם וכל כיוצא בדברים האלה הכל אסור. ותמהני ממה שהשיג עליו הראב"ד וכתב אמר אברהם זה חדוש נפלא שהרי דבר זה מותר היא ואולי שהתעהו הלשון שראה כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם אינו נחש והוא סבור שלענין איסור נאמר ולא היא אלא הכי קאמר אינו ראוי לסמוך ואיך חשב על צדיקים כמותם עבירה זו ואי הוו אינהו הוו מפקי פולסי דנורא לאפי' ע"כ. ואני איני מבין דבריו שהרי הרמב"ם ז"ל לא אמר שאליעזר ויהונתן עשו שלא כהוגן אלא שהמשים סמנים כהם ועושה מעשה על פיהם הוא אסור אבל הם לא עשו מעש' כמו שאמרנו וכן כתב הרב רבי' משה מקוצי במצות לא תנחשו. גם מ"ש אלא ה"ק אינו ראוי לסמוך. לא ידענא מאי קאמר דהתם לאיסור לא חשי' ליה לרב אי הוה דלא אכיל מההוא בשרא משום ניחוש. ועכ"פ הוא מבואר שהצדיקים הללו עשו כהוגן ומה שהגיע אליהם כמעש' הצדיקים להתחיל כעין נחש ולגמור ע"י בדיקה ובחינה הנה דמותר: ולרבקה אח וכו' ויהי כראות כו' חרד לקראתו לפי הוראת מעשיו על מעלתו: בא ברוך ה'. אחר ששאלת בית לינה בוא תבא ולא תאחר כי אנכי פניתי הבית מאז והכינותי בית זבול לאנשים הגדולים העוברים עלינו ומקום לגמלים: ויבא האיש כו' לא אכל עד אם וכו' כיוון לעשות מעשהו בעוד חבת ביאתו חדשה לשם שמא תתקרר דעתם אח"כ כמו שהיה כי אחר שאכלו ושתו ויתן להם מתנות וילינו למחר אמר לו תשב הנערה אתנו ימים או עשור וכבר אמרו הנה רבקה לפניך קח ולך עד שהוצרך לומר להם אל תאחרו אותי וה' הצליח דרכי אפילו לפי דבריכם שאמרתם מה' יצא הדבר וכו' ועם כל זה הוצרכו לומר נקרא לנער' וכו' ואלמלא שאמר' אלך היו מעכבין מ"מ חשב מחשב' טובה לכוין השעה כמו שהפליג בכיוון דבריו עמהם כמו שבא ויבא: ויאמר עבד אברהם אנכי וה' ברך וכו' ותלד וכו' וישביעני וכו' עד ואבא היום אל העין. כבר פירשתי אלו הכתובים יפה בתחלת זה הספור ואצל אולי לא תאבה האשה וכו'. (יא) האמנה כי מה שזכר היא בדבריו כי אם אל בית אבי תלך ואל משפחתי ולקחת אשה ממשפחתי ומבית אבי אז תנקה מאלתי כי תבא אל משפחתי מה שלא זכר זה אברהם בצואתו כלל זה הוצרך להוסיף למה שנתחדש אליו זה ההזדמנות הנפלא מהיות העלמה היוצאת ממשפחתו כי ראה שיאות מאד שיבינו ממנו שלא הזהירו מבנות

עם ארצו למואסו בו מיתר העמים רק לחזור על משפחתו ובית אביו ראשונה כמשפט המעולים. ולזה היה מה שזכר תמיד משפחה ובית אב ולא אמר ארצי ומולדתי כאשר אמר אדוניו גם הודיעם שאם לא יתנו לו הוא נקי מאלתו כדי שיחשבו שהכל מותר אח"כ כי כל זה הוא ערמימות נכונה להביאם אל חפצי שמים כמו שאמרנו: ואומר ה' אלהי אדוני כו' הנה אנכי נצב כו'. הנה בכאן הוצרך ג"כ לשנות בדברים שבינו לבינה שלשה ענינים האחד מ"ש שתה וגם גמליך אשקה לסבה שקדמה. והב' אומרו ואשאל אותה כו' ותשובתה קודם ואשים הנזם על אפה וכו' וזה לפי שכבר הטעים דבריו שהוא לא בא לשם בשליחותו רק להקדים כבוד משפחת אברהם ובית אביו בנישואי בנו לכל שאר העמים. ואם יאמר שקודם שידע בת מי היא נתן את הנזם על אפה וכו' יכחיש דבריו הראשונים שהרי לא יהיב אינש זוזי בכדי וכיון שנתן לסתם אשה לא ינתן אלא לשם נישואין כי לא יאמינו שיתן מתנה כזו חלף עבודה מעוטה. (יא) וזהו שכתב רש"י ז"ל שמא יתפשוהו בדבריו. והג' כי הוא אמר בלבו אנכי בדרך נחני יי' בית אחי אדוני כלומר שהיה לו סימן טוב לבד ועכשיו אמר שאמר הנחני דרך אמת לקחת את בת אחי אדוני לבנו והכל כדי לחבב הענין יותר ולהקריב הוייתו ולהמשך זה הענין אמר ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת כו' ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין כו' כיון שיבינו ממנו שהנה כל הארץ לפניו לארכה ולרחבה לקחת מאשר אפשר יבחר כמו שאמרנו וכשיצורף כל זה למה שכתבנו ראשונה ששנה בדברי אדוניו התבאר חכמתו ופקחותו של עבד נאמן זקן ביתו של אברהם אבינו להוציא לאור ענין שליחותו כי כל ערום יעשה בדעת ובזה יבדל מפעולות הב"ח כי הדברים אשר יעשה האדם בסבותיהם והחמריות לבד כעובד האדמה ובונה הבית וכיוצא כבר ישתנו למה שיפעלו הדבורים בדבש ותולעת המשי וכיוצא ופחות מהם אמנם במה שיעשו ע"י המחשבה התבוניית אם ברבוייהם או במעשיהם או ברמיזותיהם לצדד כל הדברים והענינים המביאים ומיישרים אל התכלית על צד היותר נאות הנה בזה יתדמו לפעולות האלהיות אשר עליהם נאמר יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו (משלי ג':י"ט-כ'). ועל זה הענין עצמו אמר הכתוב יש אדם שעמלו בחכמה בדעת ובכשרון (קהלת ב':כ"א). ואז"ל גדול כחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה (במ"ר פ' י"ט) כמו שיתבאר בשער ע"ו ב"ה וכאשר אז"ל על זה העבד החשוב זקן ביתו זקן ויושב בישיבה היה (יומא כ"ח:) וכל זה מה שכונוהו באותו מאמר שזכרנו בתחלה לומר כי בקיאות וזריזות העבד הזה אשר בתבונת לבו וטוב שכלו סבב פני כל דבריו הן במה ששינה קצת דברי אדוניו והסתיר קצתם ואם בחלוף הדברים אשר בינו לבינה שעשה הכל בתבונה ודעת כמו שביארנו שהיה כל זה

נמנע להודיעו (יב) רק בהכפל אלו הפרשיות על האופן שנכפלו ללמוד ענייני חלופיהם וזו היתה חבת פרשה זו לפני המקום וסבת כפילתה לעורר כל עבדי בתי אבות שהם החלק המעשי שבאדם אשר נתן לעבוד ולשרת הבן האהוב השכלי שידעו ויבינו כמו כן לסבב פני דבריהם ועניניהם אל השגת מבוקשיהם להגיע שלמות אדוניו וטוב תכליתי. לא עשה כן להרבה מגופי תורה שהם המיוחדים לבנים עצמם שאין מענינם להודיעם על דרך ההכפל ויספיק להם רמיזה לבד. כענין שאמר וירש אותה (במדבר כ"ז) מכאן שהבעל יורש את אשתו (ב"ב קי"א:) קידושי כסף תלמוד לומר אין כסף (קידושין ג':) וכדומה בהרבה מהענינים אשר עקר תועלתם להישיר בעניני הממונות אמנם אשר הוא בהוראת דרכי האמונה בהשגחה ואופני הישרתו יתב' אל הגעת חפציו אוהביו ומשרתיו עושי רצונו ושומו עינו עליהם לטובה בכל אשר יפנו זה אי אפשר להטעימו רק על בוא הכפל בענינים כמ"ש. והנה כל אלו הם דברים הגונים וישמחו בהם המבינים מעצמם וקשי הדעת וכבדי לב לא יבינו. ולהיות תועלת זה הכפל נראה לחכמים לא זכרו הרב המורה בפ' נ' ח"ג אצל שאר הספורים אשר זכר שם להורות תועלותיהם לא כמו שכתב הנרבוני שאמר שלא זכרם לפי שלא יסבלו אותו תקון ואמר שמזה המין היו כפל קרבנות הנשיאים ומספר מפקד שלל מדין והנה בכל מקום מהם יתבאר ענינם שם שעד"ה כל התורה כלה בעין צלותה דדוד שאמר גל עיני ואביטה נפלאות וכו' (תהילים קי"ט:י"ח): ויען לבן ובתואל מיי' יצא הדבר כו' בפרשה לא טוב היות האדם לבדו פירשתי יפה כי לא יאמר מעשה טוב ורע באדם כי אם במי שאיפשר עליו בב' קצותיו בשוה: (יג) ולזה השיבו על נכון אחר שמיי' יצא הדבר ולא נוכל דבר אליך רע שהוא המיאון בו הנה הטוב שהוא הרצון גם כן אין בידינו, הנה רבקה לפניך כו' כי הוא יעץ ומיפר ועל זה האופן הזכיר העבד בכל אלו הענינים אם ישכם עושים כו' אשר הנחני בדרך אמת ע"ד שאמרו (סנהדרין מ"ב.) בגרמים השמימיים פועלי אמת שפעולתם אמת ולא אמרו פועלי טוב לפי שאין בידם לעשות רע כמו שכתבנו שם עם יתר הראיות. ואחשוב שלהיות לבן יותר חריף בדקדוקים אלו תלה עיקר התשובה בו כמו ותדבר מרים ואהרן במשה (במדבר י"ב:א':) ויהי כאשר שמע כו' וישתחו ליי'. ויוצא העבד כלי כסף וכו'. כי רצה לגמור הענין מיד ולתת לה סבלונות ולכלם מתנות קודם שיאכל לדחות מהענין כל עכוב וערעור ועם כל זה כבר אמר שלמחרת התחילו לעכב באומרם תשב הנערה אתנו ימים או עשור ומכל מקום לא נזכרו הדברים ההם רק בשם אחיה ואמה בחשבם שיקשה עליה לעזוב בית אביה ואמה בפתע כי בתואל לא אדם הוא להנחם כלל וזה יורה ממה שאמר וישלחו את רבקה אחותם כו' וחכמינו ז"ל אמרו שמת (ב"ר פ' ס') מפני שרצה

לעכב ואם קבלה נקבל: אחותינו את היי לאלפי רבבה כו' רוח יי' דבר בם כי הם הדברים עצמם אשר נאמרו מפי המלאך בעת העקידה כשאמר לו כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך וכו' וירש זרעך כו' (בראשית כ"ב:י"ז) והתפללו שבה תתקיים הבטחה זו ולא בזולתה מנשי אברהם ולא מבניו. ותקם היא ונערותיה אמר שעם היותה קטנה נתאמצה וקמה בעצמה ונערותיה עמה ותלכנה כו'. אמנם לפי רכות ימיה אמר ויקח העבד את רבקה וילך: ויצחק בא מבוא כו' (יד) אמר שבצאת יצחק לשוח בשדה לעת ערב קרה כן שנשא עיניו ונסתכל מרחוק מול באים ולא ראה רק גמלים באים רצה שלא השיג ראותו מהרוחק ההוא להכיר העבד ואנשיו ולא את האשה ונערותיה רק שראה גמלים באים ושמהרוחק ההוא עצמו נשאה עיניה רבקה ותרא את יצחק עם שהוא שם לבדו ואינו יוצא ברוב כחתן לקראת כלה ובזכות ראותה הכירה בקלסתר פניו היותו איש מעולה מיוחד ובטוב שכלה שיערה כי קרוב הוא שיהיה אישה. ותפול על פניה מהרוחק אשר היתה בו באשר היא שם על הגמל ונתעוררה בגודל לבה לשאול לעבד מי האיש הלזה וכו'. וכשאמר לה הוא אדוני ותקח הצעיף ותתכס וכל זה להגיד שבחי האשה הזאת מזריזותה ואומץ לבה ודקות הרגשה וטוב השערתה ורוב מוסרה וצניעותה. שכל אלה הם סמני שלימות וחוזק וכשרון בכחותיה הגופניות והנפשיות והסכמתם יחד למלאת בידה המעלות המכוונות ממנה הנכללות בפרשת אשת חיל אשר ביארנו להיות לבעלה לעזר ולהועיל: ויספר העבד כו' לפי שספר העבד ליצחק את כל אשר קרהו והזכיר שהיסכמו בזווג ההוא ענין ההשתדלות וטוב ההזדמנות ועוצם ההשגחה מצורף למה שהכיר בה ממעלותיה מצד הספור ההיא הביאה האהלה שרה אמו כי ראויה היתה למלאת מקומה ומנשים באהל תברך. ויוסף אברהם וכו' אמר שעם שכבר הוליד אחרי כן ו' בנים לאהבת החתן והכלה נתן לכלה מתנות וישלחם מעל יצחק בנו מיד בעודני חי קדמה אל ארץ קדם כדי שישמחו בו והוא גם הוא ישמח בהם ובשמחתם לא יתערב זר ועם זה ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע וכו'. (טו) וכבר נתבאר זה הכתוב כתקנו עם מיתת שרה וקבורתה בענינים אשר בשער. ומה נאריך עוד. ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו אל מערת שדה המכפלה כו' אמר כי בהסכמת שניהם קובר אברהם עם שרה אשתו במקום ההוא הנבחר לזווגם יחד ולחבר המשכן להיות אחד ושאר נשיו היו כלא היו: ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים כו' לומר שנדבקה השגחתו בו ונכנס במקום אביו לכל הברכות אשר ברך אותו. ובשער הבא יתבאר זה הכתוב יותר. זאת נחלת עבדי יי' וצדקתם מאתו בנפול בהם מתחלה הסכמה נאותה ועצת שלום בין שני הזווגים הנזכרים בפירש פרשה זאת הנמשכים זה מזה ע"ד שזכרנו אשר לפיהן נדבקה

ברכת ה' בהם כמ"ש ויי' ברך את אברהם בכל. ומה נכבד מאמר רבי לוי שאמר מאי בכל שהשליטו ביצרו (ב"ר פ' נ"ט) כי זה סבת הכל והתחלת כל הטובות. ואולי זאת היתה כוונת האומר (ב"ב ט"ז:) שלא היתה לו בת שלא היה אתו צד נקבות והנה ודאי נמשכו אליו הטובות ורוב הברכות ממוצא דבר הוא דבר יי' הטוב אשר דבר כי כאשר ירד הגשם והשלג כו' (ישעיהו נ"ה:י') ירצה כמו שהגשם והשלג ירוו הארץ ויכינוה לשתוציא תולדותיה ואח"כ הצמיחה בפועל עד שתתן זרע לזורע ולחם לאוכל שהם שתי תכליות עבודתה כן יהיה דברי כמה שדברתי להצליח אתכם לא ישוב ריקם. עד אשר יכין החומר והוא תקון הזווג הראשון אשר יכריזו עליו מן השמים. והלידה הוא הסכמת הזווג השני הבא בהשגחת הש"י וע"פ מעשיו. והצמיחה הוא תיקון מעשים. ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל הם הצלחות העולם הזה והבא. ומזה ימשך כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון כו' תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס (שם). כי על הדרך הזה ימשך הטוב להם לתוספת טובה ומעלה עד שתהיו לה' לשם לאות עולם לא יכרת:

שער כג

פרק א

יבאר הגנאי והדופי המשיגים אל מפר האחוה וכבא עליה בעקיפין. ויתן טעה ללקיחת הבכורה מעשו בשעת דחקו וצרכו אליה:

במדרש (ב"ר פ' ס"ג) מה ראה יעקב שנתן נפשו על הבכורה דתנינא עד שלא הוקם המשכן הותרו הבמות והיתה העבודה בבכורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות והעבודה בכהנים אמר יהיה רשע זה עומד ומקריב. לפיכך נתן נפשו על הבכורה:

[83]תוכן כונתו, יען כי התנועה היומית, ר"ל תנועת הגלגל העליון היומי עם כל הכוכבים ממסילותם ממזרח למערב לדעת הקדמונים, או תנועת הארץ סביב קוטרה ממערב למזרח בכל יום לדעת האחרונים המסבבת חלוף היום והלילה, היא התנועה הראשונ' המושגת מכל אדם, ע"כ אחר שחלק היום והלילה לכ"ד שעות, וכל שעה לס' רגעים וכל רגע לס' חלקים מודד בהם ובתנועה המסבבת אותם גם גודל המשך כל שאר התנועות לאמור ד"מ האדם הולך ומתנועע עשרה פרסאות ביום שהוא י"ב שעות, או שבין מקים זה למקום אחר מהלך עשרה ימים, שר"ל שלתנועת איש ההולך ברגליו ממקום זה לזה, יצטרך זמן כפול עשרה ממה שמצטרך בתנוע' היומית. וכן נאמר ג"כ שהשמש תסבב הארץ לפי מראה עינינו בשס"ה ימים. ר"ל שתצטרך לתנועתה זאת זמן כפול שס"ה פעמים מזמן התנועה היומית, ודומיהם. והטעם בכל זאת לפי שהתנועה היומית נודעת ומורגשת לכל, ומדרך האדם למדוד כמות וגודל דבר הבלתי נודע לכל. במדה שכבר ידועה לכל, כמו כן גם אהבת האדם את עצמו שהיא ההרגש והטבעי בכל אדם, ראויה שתהי' חבל המדה למדוד בה גם אהבתו לרעהו. וזש"א הכתוב ואהבת לרעך כמוך, ואם החובה עלינו לאהוב רעינו כנפשינו אף כי אחינו בשרנו, ונמשך מזה, כי יגדל עון המפיר ברית אחים עד מאוד, אשר ע"כ החמיר הכ' ג"כ בעונש הקרוב המסית קרובו לעבוד אל נכר, ושולל בזה ממנו אשרו הרוחני והמוסרי, גם הורגי איש בושת הכו על עונם באכזריות חמה בעבור היותם קרוביו מבני בנימין כמוהו, וא"כ הלא מאוד יקשה לנו לפי זה להבין אופן התנהגות יעקב אע"ה עם אחיו בענין מכירת הבכור' ולקיחת ברכתו, כי שתיהן

[83]ממה שאמר הכתוב ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט) למדנו כלל גדול בהרגל האהבה ושמושה וזה כי כמו שהתנועה היומית היא הראשונה ומשערת כל שאר התנועות אם בה בעצמה כאשר היא ואם בכללה או בחלוקה. כן אהבת האדם עצמו היא ראשונה ומדה משערת כל האהבות יהיה מציאותם אצל זולתו כפי קירובו אליו או רחוקו עד שיהא חק הריע או האח הקרוב אליו כחוקו עם עצמו כמו שנאמר בתואר האהבה השלמה הבלתי תלויה בדבר זולתו, ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד (שמואל א י"ח:א'). ויאהבו יהונתן כנפשו. ונאמר באהבתו אותו כנפשו (שם). ועוד כי אהבת נפשו אהבו (שם כ'). שהכוונה בכלן שהיה אוהב אותו כנפשו ממש כי מליצת נפש נרדפת לעצם בעניינים האלו כמי שנתבאר זה יפה בשער ט"ו בלי ספק שזה ענין ואהבת לרעך כמוך. וכבר זכר החוקר במאמר הט' פ"ד מהמדות בשהוא מוסכם מהכל שהאוהב הוא החפץ בחיי אוהבו כחיי עצמו ורוצה לאוהבו הטובות אשר ירצה לעצמו וישמח ויתעצב עמו. והנה באמת אלו התנאים נמצאו ליהונתן עם דוד בכל ענייניו כי יקרה נפשו בעיניו כנפשו כנזכר שם. והיה ירא וחרד על סכנתי כסכנת עצמו כמו שנתבאר מעניינם בדברים אשר ביניהם בפעם ההיא שנמלכו על גלוי דעת אביו. ויאמר יהונתן חלילה לך כי אם ידוע אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבא עליך ולא אותה אגיד לך. ויאמר דוד אל יהונתן ומי יגיד לי או מה יענך אביך קשה (שם). ירצה מי יגיד לי מה שתדע ממנו מכלוי הרעה שמא לא יהא לך פנאי או מקום מיראתו או שמא לא תשער יפה הדברים שיובן בהם כי כלתה אלי הרעה ממנו כי אולי תשפוט שלום מהם ואין שלום. וזה כי אף על פי שלא יצוה בבירור להמיתני אלא שירע בעיניו פרידתי וכיוצא יהיה בעיני סימן לכלות הרעה וכמ"ש ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה הרעה וכו' (שם). ולזה אמור מעתה מה יענך אביך שיהא בעיניך תשובה קשה. וכל זה השיעור הוא האיש הנלבב להקפיד בכל כמו זה דחמירא סכנתא. אבל האוהב הנאמן השיב לו כפי אהבתו אותו כנפשו ולא הקל הענין אבל החמיר עליו יותר ממנו. וכה אמר. ה' אלהי ישראל כי אחקור את אבי כעת מחר השלישית והנה טוב וכו' כה יעשה ה' ליהונתן וכה יוסיף כי ייטב אל אבי את הרעה עליך וגליתי את אזניך ושלחתיך והלכת לשלום (שם) אמר ראה כמה יקר בעיני נפשך וכמה חמורה בעיני סכנתך כי באלהי ישראל נשבעתי כי אף שאחקור את אבי

לפי הנראה הן פעולת עול ובלתי נכוחות בחיק האיש השלם הזה? ואח"כ הולך ומבאר ספק זה ותוכן דעתו הוא - כי רק על אהבת איש הולך מישרים ושומר מצות הי"ת נטטוונו, לא על אהבת איש פורע מוסר ומשליך אחרי גוו חקי אלקים והטבע, כמו שהי' בלתי ספק עשו (כאשר יעידו ע"ז דבריו "יקרבו ימי אבל אבי, ואהרגה את אחי" ומאמר הקצר הזה לבדו יפיץ אור על כל מצפוני לבבו הרע, אף כי לא גלה לנו הכ' יותר מרוע מעשיו ותכונת נפשו) ומאה"כ ואהבת לרעך כמוך יורה לדעת הרב רק לאהוב כל רע שומר מוסר והולך מישרים לעשות רצון בוראו, כמוך, ר"ל לרעך שהוא כמוך.

כעת מחר ומחרתו והנה טוב אל דוד לפניו עדיין לא אז אשלח אליך וגיליתי אז אזנך. כי לא אסמוך על זה עד שאחקור עליו יותר ואבוא עד תכונתו בלי שום ספק מה שיהיה הדבר בהפך כשלא אמצא הטוב לפניו כי כה יעשה ה' לי וכה יוסיף כי אע"פ שלא ידבר הוא את הרעה עליך אלא שישמע הרעה מפי אחרים עליך ויטב לו להצהיב אליה פניו יהיה בעיני כמוצא מר ממות ומיד אגלה אזנך ושלחתיך והלכת לשלום דחמירא עלי מאד סכנתך. ויהי ה' עמך כאשר היה את אבי. ולא אם עודני חי ולא תעשה עמי חסד ה' ולא אמות. ולא תכרית את חסדך מעם ביתי וכו' זה דומה למה שא"ל אח"כ בחורשה ואתה תמלוך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה כמו שפירשנו בפ' החבור שער ח' אמר לו ודאי ידעתי כי ה' יהיה עמך ותצליח למלוכה אבל בזה לא תופר האהבה והאחוה אשר בינינו בהגיעך למלכות. כי לא יתכן שתמלוך בהשגחת הש"י אם עודני חי ולא תעשה עמי חסד ה' ולא אמות על ידך. כי המפר ברית ה' אינו ראוי לגדולה אבל ודאי ידעתי כי ה' יהיה עמך להמליכך א"כ בזאת אדע כי לא תכרית חסדך מעם ביתי עד עולם כי אשאר משנה לך ותתקיים האהבה ולא בהכרית ה' את אויבי דוד איש מעל פני האדמה ויכרות יהונתן עם בית דוד ובקש ה' מיד אויבי דוד ירצה ולא עוד אלא שבהכרית ה' מעצמו את אויבי דוד מעל פני האדמה וידך לא תהיה בהם כיון שכרת יהונתן ברית עם בית דוד מעתה לא אירא כי יבקש ה' מיד אויבי דוד וישמור את אוהביו ועכ"פ תהיה תמיד האהבה קיימת. והרד"ק פי' אלו הכתובים בענין אחר ואמר ובקש ה' מיד אויבי דוד הוא כנוי אל דוד כענין שבועת האלה, ומה שכתבתי עקר. ויוסף יהונתן להשביע את דוד באהבתו אותו וכו'. כי החמורה מכל השבועות היה לו שבועת אהבתו אותו כי אהבת נפשו אהבו. וכל איש צדיק תמים לא ישא לשוא נפשו ויותר נכון שפי' הכתוב כי כל אלו ההשבעות לא זכרם יהונתן רק בתורת האהבה אשר ביניהם כלומר שלא תופר כאשר ימלוך וכמו שפי' אומר ואנכי אהיה לך למשנה והוא פי' מעולה ואחר שהשיב לו כהוגן על חומרת אהבתו שהוא העיקר השיב לו דבר על ענין ההגדה. ומה שנתחכם בדבר החצים כדי שלא יורגש עם שלא הסכים המציאות אח"כ עם אלו המחשבות למה שהיה דבר המלך מפורסם וגם שכבר יצא לבדו ולא היה שם מונע שידברו שניהם כמו שנתבאר מהענין ולא הוצרכו יריית החצים כי אם להעביר דעת הנער שלא ירגיש כמ"ש הרב המורה פרק כ"א ח"א. גם נשמר בסימניו כדי שלא יתקומם דוד לצאת ולבא או לחשוב שלום ואינו. מ"מ למדנו משפט האוהבים הנאמנים אשר אי אפשר להיות מהם אלא א' כמו שביארנו בפרשת העקידה שער כ"א. ואולם שאר כל האוהבים כפי ריחוקה וקירובם ולפי הבחינה הזאת ישיג הגנאי והדופי למפר ברית האהבה והשלום בכ"א

ואחד מהם. וכבר כתב החוקר שכח הצדק והמשפט בזה הענין היה כפי כח הקורבה והאהבה לשם אמר בפ"ט ממאמר ח' מספר המדות ז"ל כמו ששלילת הממון לאשר הוא רגיל אצלו והוא מאנשי ביתו הוא יותר קשה מאשר לאיש אחר מהמדינה ובלתי עוזר לאחיו מאשר לאחר והכות האב מהכות האחר כי אמנם בטבע הם נוספין יחד האהבה והצדק כי הם דברים אחדים וראויים לאהבה ע"כ. ועוד האריך. הנה שהעול המגיע מהקרוב והאח הוא יותר רע ומגונה מהנעשה בין הרחוקים כי על כן שמו מסדרי הדתות העונשים יותר קשים לחוטאים אצל הקרובים כל הקרב הקרב לכן אמרה תורה כי יסיתך אחיך בן אמך או בנך או בתך וכו' או רעך אשר כנפשך בסתר לאמר וכו' לא תחמול ולא תכסה וכו' (דברים י"ג). וכמה הסכים לזה מה שנמצא בדוד על זה במשפט אותם האנשים אשר הרגו את איש בשת בן שאול כי לפי מה שנאמר בהם ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול שם האחד בענה והשני רכב בני רמון הבארותי מבני בנימין הורה כי היו משבטו וקרובים אליו כאלו הם הוא ממש לזה החמיר עליהם במה שנאמר ויצו דוד את הנערים ויהרגום ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם וכו' (שמואל ב ד':י"ב) יורה כי לפי קורבתם הוסיף להם עונש על ההריגה. וגבי דוד אמר חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת ואת הכבשה ישלם ארבעתיים עקב אשר עשה את הדבר הזה ואשר לא חמל (שם י"ב) כי במקום החמלה והחנינה תהיה רעדת הנקמה ייתר ולזה חייבו מיתה נוסף על תשלומי ד'. ומזה הטעם יתחייב האדם מאד שלא לעוול את עצמו בהחטיא נפשו בדבר כי אם האדם יקרא צדיק להיותו הוא האמצעי בין אנשי הריב עם היותו בלתי נוגע בדבר כ"ש שיתחייב להצדיק עצמו כי יהיה ריב בינו ובין זולתו כדי לסלק עצמו מהגזל שהוא חטאת נפשו וכ"ש כי יהיה דבר בא אליו בינו לבין עצמו כי יתחייב לעשות דין לנפשו ולהצילה מיד עושקיה רבים אשר אתו שזה יכלול כל מיני החטאים ותולדותם כי על זה יכלול שם הצדיק והעול שמירת התורה בכלל או עזיבתה כמו שכתב החוקר פ"ג ממאמר ה' מהמדות. והנה על זה השרש האמיתי יסד החכם שלמה מוסר מעולה ומועיל מאד באלו הענינים באומרו בני אם ערבת לרעך כו' נוקשת באמרי פיך כו' עשה זאת איפה בני והנצל כו' (משלי ו':ב'-ג'). כי לכאורה מאי קמ"ל. היינו מחזיקין לו טובה אם ילמד אותנו להפטר מהדין. ועוד מה לי שיהיה החוב בערבות או בהלואה או פקדון: אלא שהוא דבר בדרך משל ומליצה כמו שייעד בראש הספר ולכוין אל הענין הזה אשר אמרנו אמר בני אם קרה הענין שערבת לרעך ובשבילו תקעת לזר כפיך אשר זה לא עשית מדרך החיוב רק שנוקשת באמרי פיך לומר לו שתכנס בערבותו ולזה נלכדת בהם ונכנסת בפועל במאמר לבד ג"כ כמו שהוא הענין מדין ערב ועכ"ז יש עליך לפרוע

שאל"כ תחמוס לזר ההוא שהוציא ממונו ע"פ דבריך א"כ עשה זאת ההשקפה איפה בני בענין עצמך והנצל מהגנאי והדופי המגיע לך ממה שבאת בכל מעשיך אשר תעשה בכף ורשות רעך אשר כנפשך והוא השכל אשר בך כי על כן באת בכפו ונשתעבדת לו לעשות מעשהו באמת ובאמונה ומק"ו ממה שאתה מחוייב להשלים עם הזר אשר לא חייב אותך רק המאמר לבד כמו שאמרנו תתחייב ללכת להתרפס ולחזור ריעך זה אל גדלו ורותב מעלתו אשר האמין ממך ולזה אל תתן שינה לעיניך וכו'. הנצל כו'. לך אל נמלה כו' (שם) הנה נתבאר מעט ממה שחוייב האיש המעולה לשמור מאד מלפשוע במה שחוייב לשמור אותו בדרך האהבה המווחדת לכל איש ואיש כפי מדרגתו ויחסו עמו ויותר מהמה אל כל שאר בשרו אשר האח הוא המדרגה הראשונה הקרובה אליו אשר עמו חוייב בעצם וראשונה מאמר ואהבת לרעך כמוך אשר לסבה זאת ייחס הכתוב כל ענייני הסיוע ומעשה העזר בלשון אחוה כמ"ש כו ימוך אחיך כו' (ויקרא כ"ה:ל"ו), וחי אחיך עמך כו' (שם), ומך אחיך עמו וכו' (שם), לכל אבידת אחיך (דברים כ"ב:ג'). כי כמו שייחס אהבת הרע אל אתבת עצמו יחס אהבת הרחוקים אל אהבת האח כי קרוב הוא כמו שיבא בפ' בהר סיני שער ס"ט ב"ה:

ומכאן תפיסה עצומה על יעקב אבינו ראש יחסנו ועיקר שרשנו אשר בו נתפאר, שונאיו ילבשו בושת אשר על פנינו יוכלו לחרף ולגדף ולומר מי הוא זה ואי זהו אשר מלאו לבו להפר ברית אחים ובראותו אחיו הבכור עיף ויגע ישיגהו בין המצרים ותרע עינו עליו מלתת לו לחם ונזיד עדשים עד ימכור לו זכות בכורתו ולא ישיב ידו עד שבא עליו במרמה שניה לקחת גם את ברכתו והרהורי עבירה שנתחכם אליהם בכל זה קשים ורעים ואיה אפה תמימותו אשר נאמר עליו ויעקב איש תם וכבר דרשו חז"ל (מדרש שוח"ט מ' כ"ד) עליו מזמור מי יעלה בהר ה' זה יעקב כו'. ומי יקום במקום קדשו זה יעקב כו'. נקי כפים זה יעקב כו'. ובר לבב זה יעקב כו' (תהילים כ"ד:ג') עד סוף. ולכאורה יראה כי הכל הוא בהפך כי מי יקום יעקב בהר קדש ה' באומרו עשיתי כאשר דברת אלי ונאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני (שם ק"א) וכמה גנה החכם פ' י' מהמאמר הד' מספר המדות המדבר כזב להרויח ממון. ואיפה נקיות כפיו כשהלביש אליהם עורות גדיי העזים ואיזהו בר לבב כאשר אמר אנכי עשו בכורך ואם כיוון אל ההפסק אשר בטעמיה הנה לא היה בר לב. העל כיוצא בזה נקרא האדם איש תמים וגם באמת נשא לשוא נפשו ומסרה אל הסכנה לבטלה אם בעד ריוח פי שנים בנכסי אביו גרם משטם בינו ובין אחיו הגדול עד שהוצרך לברוח מפניו ולהיותו גולה כמה שנים ולבסוף לפזר ממון הרבה לבקש שלומו וגם כבר יש בה צד נדנוד שבועה לו לכיוצא בו בקיומו ג'

פעמים דברים אשר לא כן ומן התימא שאיש כזה ישא ברכה מאת ה'. והנה הלעז והגנות הזה לא לו לבדו יהיה כי אם לכלנו אנחנו הבאים משרש יעקב:

ואולם יש עוד ספק גדול ועצום מצד המעשה בעצמו כי איך שתהיה השקפת אבינו יעקב בזה אצל המעלה לא יצאנו מידי מבוכה וזה שאם היתה כוונתו לרשת בנכסי אביו פי שנים כמשפט הבכורות הנה נוסף על האשם המושב אליו כמו שאמרנו כבר היתה עצתו ועצת אמו עצה נבערה להשתדל בענין שיחייבהו להתגרש מבית אביו ולהתיאש מכל נכסיו כמו שהיה נגלה מעצמו. ואם היה מסתכן על הבכורה יותר היה לו להסתכן על התכלית ולשמור ימי אבל אביו לשבת אצלו לרשת פי שנים בנחלתו. וגם שלא נזכר שנמשך ענין זאת הירושה על זה האופן כלל. ואם היתה כוונתו בזה לקנות עמה הברכות הרוחניות האלהיות המיוחדות אל האומה הזאת הנבחרת הנה יהיה הספק יותר עצום כי למה זה לו בכורה והלא אין מעצור לה' לברך רב או צעיר ובכל מקום אשר יזכיר את שמו שם יצוה את ברכתו כקטון כגדול כמו שהיה הענין בבני אדם ונח:

ועוד ספק שני גדול כי מה ראה יצחק לברך את בנו והלא לא בירך אביו אותו ואחר שרצה לברך גם כי נתפתה למטעמי עשו ואת צידו למה לא יברך גם את יעקב כי מי שיש לו שני בנים ושניהם כאחד טובים בעיניו למה יברך האחד לבדו והלא היו בני יעקב שנים עשר ולכלם איש כברכתו ברך אותם (בראשית מ"ט:כ"ח). והנה באמת ראוי להתישב ולתת לב אל התר אלו הספקות באופן שיסולק החשד מהם ויהי להם לחכמה עוצם השתדלותם בזה ובזה:

ואולם מה שנתחייב לקבל בזה מבלי שום ספק הוא שלא היתה כוונת יעקב בבכורה ולא כוונת שניהם בברכה אל ירושת הנכסים ולא אל הכבוד הנוהג בבן הבכור כי זה הדבר וכיוצא בו נבזה ונמאס היה בעיניהם. אמנם היתה הכוונה אל קניית הטובות האמתיות התלויות בברכות האלהיות. ואולם מה שעמד בפנינו מצורך הבכורה לזה הנה באמת אם נעלם ממנו טעמו וסודו הנה לא יסופק לנו אמותו כי בעינינו ראינו שהברכה והבכורה הם ענינים נמשכים זה מזה ונאחזים זה לזה שהרי לא נתפייס יצחק מכל אותה חרדה אשר חרד על הברכה אשר ברך את יעקב עד שאמר עשו בצעקתו את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי כי אז אמר לו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים וכו'. עד שאמר עשו הברכה אחת היא לך כו'. ועוד כי אחרי כן קיים לו יצחק הברכות בסבר פנים יפות ועשה ממנו עיקר הזרע והזהירו שלא ישא מבנות כנען כמו שנזהר אביו וכו' למה שנאמר בו כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כ"א) ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך וכו'. ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארן מגוריך

אשר נתן אלהים לאברהם. מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר. אלא שמעיקרא סבר שהיה צעיר בניו ולבסוף ידע כי הוא הבכור. והנה המופת החותך שאין עליו תשובה הוא מה שהסכימה בזה דעת עליון כי אין ספק שכל מה שהם עושין הוא היה עושה עוד במה שנראה שהוא קיים לו בכורתי כמי שנאמר ביד משה ואמרת אל פרעה בני בכורי ישראל ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכורך (שמות ד'). ואחר שאין לנו פה להכחיש מה שנתברר מצורך שני הענינים להזדווג יחד בזה השלמות לעשות מה לנו כי אם להפליא עצה ולעשות פלילה ולמצוא שום סבה ועלה לזה. ולבאר מה שנתישב בלבי על זה ראיתי לחוד חידה ולמשול משל בו יתחקה הענין יפה. הן עם אחד וממלכה גדולה היתה בארץ האיים והיה משפטם להמליך עליהם מלך את בן טבאל ולא היה הבן זוכה לכסא אביו מזולתו כי תמיד יבחרו הטוב והישר בעיניהם והמשך המלכים הרבים נקרה למלוך עליהם חכם חסיד וישר מאד וגם הוא היה גבור חיל מכל אשר היו לפניו ויצא לפניהם ונלחם מלחמותיהם והרחיב גבוליו ובימיו הגדילו והצליחו מאד וברוב אהבתם אותו ובשמחתם בו לגמול לו את החסד אשר עשה אתם נקהלו ועמוד על נפשם ואמרו לו מטעם המלכות וגדוליו משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך מעתה ועד עולם וישבעו לו על הדבר הזה כדת מדי ופרס אין להשיב וימת המלך בשיבה טובה וימלוך בנו הבכור תחתיו ותהי להם לחוק משם והלאה. ויהיו הימים ויולדו למלך ב' בנים אחד מהם הבכור היה איש מנוער מאד מדעת ותמונה משחת מאיש מראהו. ומשנהו היה נחמד במראה וטוב כתואר בני מלך וירע בעיני השרים והסגנים ממליך עליהם פרא אדם ויחתרו להסב המלוכה אל הקטון ולא יכולו כי הוא הבכור ולו משפט המלוכה כי השבועה הגדולה היתה עליהם ויועדו חכמיהם ויועציהם לעשות לו משתה ושמחה כאשר אהב ובטוב לבו יפתוהו בפיהם ובלשונם ימליצו לו להעביר מעליו עבודת משא המלכות כי רבה היא ולעמיס אותה על אחיו הקטון ממנו והוא יהיה איש מנוחה שקט ושאנן אוכל על שלחנו תמיד מעדני מלך ואין מחריד הבכור השוטה שמע לנועם מליהם ונכנסו באזניו ונתפתה אליהם כי ישרו בעיניו ויואל לתת המלוכה בלב שלם ונפש חפצה לאחיו הטוב ממנו וכל העם שמחו עד למאד וימהרו ויאמרו יחי המלך ולא הלכו איש לביתו עד אשר הסכימו מלך ושרים ובטלו הנימוס ההוא והפרו את חקו וישיבו שופטיהם כבראשונה ומלכיהם כבתחלה כי לא רצו להמליך עליהם רק טוב. זהו תוכן המשל אשר לוקחו ממנו חמשה כללים נאותים מאד אל הנדון אשר לפנינו. הראשון מה שהיה משפטם בתחלה להמליך עליהם הטוב והישר למלוכה יהיה מי שיהיה. השני מה שנתנה המלוכה אחרי כן ביד אחד ממלכיהם במשפט אחוזת נחלה. השלישי מה

שכבר קרה להולד בזרעו בכור פגום למלוכה. הרביעי העצה היעוצה אשר ראו לקנות ממנו משפט נחלתו. החמישי מה שחזר מנהגם אל חקו ומשפטו הראשון:

והנה הכללים האלו חמשתם כלם נתיחסו היטב אל הנדון אשר לפנינו כאשר יתבאר. וזה כי השכל יחייב שלא היתה הכוונה מתחלת היצירה האינושית אל שתתלה הצלחתו בבכורה ולא בשום דבר שאין התחלתו ביד אדם וזה נתבאר מבני אדם גם בני נח נאמר ויולד בדמותו כצלמו ויקרא את שמו שת (בראשית ה׳:ג׳). יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם (שם ט׳). וזהו בירור הכלל הא׳ אמנם אחר שזרח שמשו של אברהם אבינו הוא היה גבור חיל לפני יי׳ ללחום מלחמותיו ועשה והצליח והגדיל לקדש שמו ולפרסמו מכל אשר היו לפניו חייב מהגמול האלהי לגדלו ולהרימו על כל שאר האנשים. ומהאהבה אשר אהבו ומהשמחה ששמח בו נטל ההצלחה האינושית ונתנה בידו להיות לו ולזרעו אחריו לרשת אחוזת עולם כמו שירצה להנחילנה אותם כמ"ש ואעשך לגוי גדול וכו׳ (שם י"ב.) ובפרשת מילה ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך לאחוזת עולם והייתי להם לאלהים (שם י"ז) וכבר אמרו ז"ל על והיה ברכה עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי מכאן ואילך הרי הברכות מסורות לך למאן דאת אהב לברכה ברך (ב"ר פ׳ נ"ט). והיה זה הענין ממה שנאמר עליו לכו וראו מפעלות אלהים נורא עלילה על בני אדם (תהילים ס"ו:ה׳) כי מהפעולות האלהיות ומנוראות עלילותיו על האנשים השלמים לצרף ולזקק אותם ואת טוב חריצותם בהראות להם כאלו משלים להם נפשם ועצם שלמותם מנגד וכפשע בינו ובין הפסדו והם ישתדלו בטוב דעתם וכח גבורתם בעוצם אהבתם אותו להחזיק בו ולהחזירו אליהם ולהושיבו על כנו כמשפטו הפך מהאנשים החסרים שהיה להם למקנה ומאבדין אותו בידים כמו שיתבאר זה הענין היטב מזה הספור אשר בזה לא ירוחק כלל היות מסירת הברכות ביד אברהם על הכוונה הזאת הנכונה. ומזה נודע טעם אשר לא ברך אברהם את יצחק כמנהג האבות כי הוא היה נביך בדבר כמו שהזכירו חז"ל במדרש (ב"ר פ׳ ס"א). משל למלך שהיה לו פרדס ונתנו לאריס והיו בו כל מיני אלנות כרוכים זה בזה אחד של סם המות ואחד של סם חיים אמר האריס אם אני משקה של סם החיים זה של סם המות יחיה עמו ואם אין אני משקהו היאך זה של זם חיים חי. וחזר ואמר אותו אריס לשנה זאת אני משלים אריסותי והולך ומה דלהנייה למריה דפרדסא עביד כך אמר אברהם אני איני מברך ליצחק לפי שעכשיו בני ישמעאל ובני קטורה מתברכים אמר אני בשר ודם היום בחיים ומחר בקבר ומה דבעי עביד בעולמו כיון שמת אברהם נגלה הקב"ה על יצחק בנו וברכו שנאמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו (בראשית כ"ה:י"א). ראה כמה הפליגו להראות

מה שאמרנו כי יש לעיין במ"ש שאם יברך את יצחק היו מתברכין בני הפלגשים ולמה אלא שדבר זה יתחייב מהמתנה שנתנו לו בדרך אחוזת נחלה והיה הזקן חפץ שיקבל הברכות שאינן מקבלות חלוקה, הראוי לקבלן מבלי שישא עליהם חטא כי הוא היה רואה בבניו לפחות שני בכורות כל א' פטר רחם. והנה ישמעאל היה ראשית אונו ומצד אחר נאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כ"א) ולא היה רואה מצד מדתו מדת החסד שיהיה ראוי שיהיה נותן לזה ונוטל מזה. אלא שאם הוא יברך בפיו שחייב לעשותם שוים. ולזה הסכימה דעתו להניח הדבר לבעל הפרדס. והוא יתברך נתן הברכות ליצחק ובירר כי עליו ולא על זולתו נאמר לו והיה ברכה (שם י"ב) והוא נכנס תחת אביו להוריש הברכות האלה על פיו בתורת נחלה ומשפט בכורה כמו שנתבאר. וזהו ענין הכלל השני שאמרנו: ואחר שנולדו בבית יצחק אבינו שני בנים ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער שהם ודאי סמני הרריות שהעיד הכתוב הגיע מענינו להיותו בטבעו מתגורר עם בהמות השדה וחיתו ארץ ואין מעלתו עליהם רק מה שיתחכם מהם ויתנכל אליהם לחרוך רמיה צידו. והנה איש כזה כבר יצאת צורתו מכללה אל ענין שיתוף או החקוי לבד כמו שכתב הרב המורה בפרק ילד (פ"ז ח"ר) זה לשונו. וכבר ידעת כי כל מי שלא תגיע לו זאת הצורה אשר ביארנו ענינה אינו איש. אבל בהמה על צורת איש ותבניתו אבל יש לו יכולת על מיני ההזק וחדש הרעות וכו'. והנה הוא מבואר שבכור כזה אינו ראוי ליירש בבית אביו כי בעל צורה אחרת הוא אשר לא תסבול נחלת הברכות האלה. וזהו הכלל הג' אשר הנחנו: והנה מפני שכבר היו הברכות ביד יצחק בתורת נחלה והיה יצחק באבות מיוחד למדת הדין עצמה כמ"ש ופחד יצחק היה לי (בראשית ל"א) ועם שהיסוד הזה מוסד מונח לחכמי האמת אינו צריך ראיה הן אני חפשתי ומצאתי עדות גדולה בכתובים הבאים בספרו שלא הוזכר בענייננו שם זולת אלהים שהוא מדת הדין בכל מקום והפלא שאם היה מספר בזולתו מהענינים הוא מדבר בשם יי'. וכשנעתק הספור אליו מזכיר שם אלהים ובהעתק ממנו נשתנה השם ובשובו אליו ישוב עד הגיעו להכנעת העקידה אשר שם נהפכה מדת הדין לרחמים באומרו ויקרא אליו מלאך יי' מן השמים (שם כ"ב.) צא ולמד כי בכל ספור פרשת לך לך ובמראה האחוה ובין הבתרים לא נזכר שם אלהים עד שנעתק לדבר בבשורת הבן הזה באומרו וידבר אתו אלהים לאמר כו' (שם י"ז) להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (שם). ויאמר אלהים אל אברהם אבל שרה אשתך יולדת לך בן וכו' (שם). וכן כלם עד סוף הספור שנאמר ויכל לדבר אתי ויעל אלהים מעל אברהם (שם). וכשנעתק אל ספור אחר נאמר וירא אליו יי' באלני ממרא. היפלא מיי' דבר וכו' (שם י"ח). כי זה לענין התוכחת נאמר לא לענין הבשורה. וכן בכל

ספור סדום ואבימלך והפלא שהתחיל ויי' פקד את שרה ויעש יי' לשרה כאשר דבר (שם כ"א.) כי זה היה לגבי פקידתה כלפי מ"ש היפלא מיי' דבר וכשדבר בלידת הבן אמר ותלד שרה בן לזקוניו למועד אשר דבר אתו אלהים. וימל כו' כאשר צוה אותו אלהים צחוק עשה לי אלהים וכן לא זז זכרון זה השם בכל ספוריו עד העקידה כלה עד שנאמר ויקרא אליו יי' מן השמים כי משם ואילך יי' יראה אשר יאמר היום בהר יי' יראה (שם כ"ב). והמלאך בי נשבעתי נאם יי' כי משם ואילך כבר נשתתף עמו מדת רחמים אמנם עיקרו ושרשו היא הדין הגמור והמשפט החתוך ומזה הטעם לא היה רואה להעביר תורת נחלה בשום צד כי היה עון אשר חטא וכמו שאמר לו שמואל לרב יהודה שיננא לא תהא באעבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא (ב"ב קל"ג:) וכ"ש אם לא היה מוחזק אצלו כרשע מוחלט יהיה סבור שיסבול התקון עד שישאר כל א' מהם על מתכונתו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו כי הוא הטוב והנכסף לכל שלם. על כן על כל אלה הדברים נתאמצו עמודי עולם נתיעצו גם גברו חיל להשיב דבר אמת על כנו כי ידעו לא טוב בעיני יי' שיתברך ברכות שמים ממעל רק הטוב בעיניו ושהחריצות וטוב ההשתדלות נתן אלהים לבני אדם לצרפם לעתות כאלה כמו שאמרנו. והנה יעקב נתחכם להסיר מעניו קיטרוג הבכורה בקנותם לו מהאיש החסר הלזה בלחם ונזיד עדשים הראוי לו לפי אכלו כדי שיחולו הברכות על ראשו על פי אביו ובהסכמת דין מדתו ואמו הצדקת השלמה בצדד הצדדים המביאים אל גמר המעשים מבלי הגיד ליצחק אביהם דבר כי ידעו תיצר לנפשו מאד מבשורת פיסול בנו בכורו יחששו פן יהי' אסון מתת לאחד מהם שום ברכה ודעת עליון הסכימ' כי גם הוא העלים ממנו כמו שיבואר. ובזה וזה אין שום חטא כלל אדרבה הוא זהירות וזריזות להיות קרוב אצל עצמו להקריב אליו הטובות האמתיות בכל מאמצי כחו וכמו שאמר ז"ל וחי אחיך עמך (ויקרא כ"ה) חייו קודמין (ב"מ ס"ב.). כי בדברים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם חיי עולם ראוי להקדים אהבת עצמו לאהבת זולתו. ויהי מה. ולא ישיגהו בזה הגנאי שמגנים לרודפי אחרי הטובות הזמניות בשיקראום אוהבי עצמם כי אחר שהטובות ההנה אינם אמתיות הרודפים אחר קנינם אינם אוהבי עצמם כי אם לפי דמיונם.[84] אמנם אשר במעשיהם יאהבו עצמותם

[84] אמנם אשר במעשיהם וכו', ר"ל ע"פ דברי החוקר, כי כמו שיגונה המקנא בזולתו רק כאשר יקנאהו בעבור קניניו המדומים כהון ועושר, או כח גופני, ויופי, יען כי הקנאה הזאת מלבד שהיא בעבור דבר שאיננו טוב וקנין אמיתי, תסבב לפעמים לבעליה גם השתדלות רעה לקנות קצת מאלה כהון ועושר, גם בגזל וחמס ועול ומרמה, או לשלול מזולתו כל אלה בענין רע, ע"ז סיבוב נזק והפסד הכה ופצוע, אבל המקנא בחכמת ישרת לב וצדקת זולתו הלא ישובח, כי עי"ז ישתדל גם הוא להיות כמוהו חכם ישר לב, וצדיק, ומי יתן כל עם ד' נביאים או תמימי דרך ההולכים בתורת ד', וכן אחז"ל "קנאת סופרים תרבה חכמה" כן גם אהבת אדם את עצמו לא תגונה, רק בהשתדלו בעבור זה להקנות לעצמו רק כבוד מדומה בל"א ושאר קניני עולם החולפים, אשר קנייתם תהי' לרוב רק ע"י

על דרך האמת הם אשר ישובחו בפי כל חכם וישר הדעת. וזה מה' שבררו החוקר בפנים מה שאמר בט' מספר המדות בהגבילו אהבת אדם לעצמו אמר אמנם אשר יתעסק תמיד לעשות צדקה וומשפט והדברים הישרים ושאר הפעולות אשר הם מהמעלות ובכלל תמיד יבקש הטוב אין אחד שיקראהו אוהב עצמו ולא יחרפהו. אמנם ירא' כי אשר הוא כזה יותר הוא אוהב עצמו כי יתן לעצמו הדברים הנבחרים והיותר טובים ויוסיף תת לחלק המיוחד לו לעצמו וכל חלקי הנפש הם נשמעים לזה. והאריך עוד דבריו בתת טוב טעם ודעת שלא יגונה האדם במה שישתדל באהבת עצמו רק מפני שהוא מחליף שנאה או פחיתות תחת אהבתו וחתם דבריו. הנה ירא' כי בכל הדברים המשובחים המעולה נותן יותר לעצמו וע"כ ראוי לקראו אוהב עצמו כמו שנאמר מה שאינו ראוי להיות כן לרבים. הנה שנתבאר שהזירוז וההתחכמות בקנות המעלות והטובות העצמיות היא זוכה על כל בעל נפש וחז"ל אמרו קנאת סופרים תרבה חכמה (ב"ב כ"ב.) שעם שהקנאה הוא הפחותה שבמדות כשהיא לבקשת דבר טוב הנה היא טובה ואמר ותקנא רחל באחותה (בראשית ל') קנאה במעשיה (ב"ר פ' ע"א) סבבו קנאתה מהיות חטא עצום להיות' זכות גדול גם כי היות המדות התוריות האלהיות מתחלפות אל האנושיות בקצת אלו העניינים יתבאר יפה אצל מעשה דינה שער כ"ז ב"ה. ואם תאמר כל זה יתכן כשיועיל לעצמו מבלי שיזיק לזולתו אמנם בהזק זולתו כל שכן אחיו ושארו כבר עבר משום ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט:י"ח). ואז"ל ודעלך סאני לחברך לא תעביד (שבת ל"א.) עשה אזנך כאפרכסת אל דברי החכם ההוא ופתח פיך לצוף אמרי נועם אשר דבר בפ"ד מהמאמר ההוא כאשר הגביל מעשה האהבה לנאהב כי משם נלמוד פי' יקר ונעים במאמר ואהבת לרעך כמוך מסכים מאד לשרשי התור' האלהיית ואל דעת חז"ל וממנו נמצא תשובה שלימה לשאלתנו. וזה כי כשהזכיר שם הסכמת הראשונים בגדרם פעלות האוהב בשיחפוץ בחיי אוהבו כחיי עצמו ושירצ' לאוהבו הטובות אשר ירצה לעצמו כמו שכתבנו ראשונה הנה הוא ערער על זה המשפט ואמר שאם כמשמעו הנה יקרא לכלל האוהבים כאמות הסכלות שאוהבות בניהן על זה השיעור טובים היו או רעים מה שלא יתכן זה במעולים כי אם לאהוב את הטוב ולשנוא את הרע וכמו שאמר המשורר הלא משנאך ה' וכו' (תהלים קל"ט). ואמר הנביא הלרשע לעזור ואת אויבי

פעולות בלתי ראויות ונכוחות, ובעליה מבזים לרוב את כל זולתם, ואינם משתדלים כלל לשחר טובם ואשרם, ומדה זו תקרא (בל"ע ענאיסמוס, אייגענליעבע), אבל בהיות אהבת האדם את עצמו רק סבה לשמור נפשו מכל רע כפי היכולת, מבלי סבב נזק בעבור זה לאחרים, ולהשתדלותו לקנות לעצמו שלימיות אמיתיות ומתמידות, מעלות ומדות טובות, אשר בעליהן משחר בלתי ספק גם טובות זולתו ככל אשר תמצא ידו, הלא תתהלל גם היא ותתפאר כמעלה יקרה ונכבדה ונקרא' בפי המחקרים החדשים בשם (זעלבסטליעבע).

ה' תאהב (ד"ה ב' י"ט). אלא שהוא העמיד דבריהם במה שביאר מליצת עצמו האמורה אצלם בזה ואמר ז"ל ובעבור עצמו רצה לומר בעבור החלק השכלי כי זה כל האדם. ירצה שבכל מקום שאמרו שהאדם החסיד יפעול פעולות המעלה בעבור עצמו ושהוא רוצה לאוהב החיות והטוב אשר ירצ' לעצמו זה אמנם צריך שיובן בעבור החלק השכלי ממנו שזה לבדו עצמיותו של אדם והחיות והטוב הנרצים לו הם הצלחת החיים לעולם שכלו טוב. ועם זה כבר יתבאר ג"כ תואר הריע והחבר אשר חוייב עליו לאהוב אותו בזה השיעור שיצדק עליו שהוא רעהו כנפשו כלומר כעצמו וכמ"ש חז"ל עם שאתך בתורה ובמצות (ב"מ נ"ט.). שמי שאינו כמוהו בזה החלק אינו ריע ועמית ואין לאהוב אותו אלו הטובות העצמיות. וכמו שאמר שם אמנם לאחרים כפי אשר יחשבו היותם כן. ולא עוד אלא שאם הונח שהוא עצמו יתחלף מטוב לרע לא ירצה לעצמו הטובות האלו ואלו דבריו בזה. ואם ישתנה ויהי' אחר לא יבחר שיהיו כל הטובות לזה אשר נעשה כי האל ית' הוא עתה טוב והוא תמיד אשר הוא ע"כ. והכוונה כי כמו שהאל ית' לא ישתנ' בחפצו היום בטוב ומחר ברע כן זה חלק אדם מאל והוא השכל אי אפשר לו להשתנות לרצות הטוב למי שאינו טוב. ואם קרה לו שישתנה לרע כבר היה אחר ולא היה הוא עצמו אשר בחר לו הטובות. ועל זה האופן קיימו חז"ל לאלישע בן אבויה השם אשר חדשה לו האשה כשאמרה לו אין אתה אלישע כי איש אחר אתה (חגיגה ט"ו.). ראה מה נמלצו דברי זה החכם ומקביו דקדוקי דבריו אשר בהם תתבאר הכוונה האלהית במאמר הזה שהיא כלל גדול בתורה ובמדות. רצוני ואהבת לרעך כמוך שירצ' ואהבת לאותו שהוא רעך ועמיתך כמוך כלומר כמו לעצמך האמתי שהוא החלק השכלי אשר בך עד שעצם שניכם הוא אחד ממש. כי איש כזה הוא בעל ברית אל השלם לרצות לו הטובות העצמיות כרצותם לעצמו אמנם האח הרע הבליעל איננו כעצמו ואיננו קרוב אליו ולא דומה לו ולא יקרא אדם רק בשתוף השם לבד כמו שאמרנו ומצוה להתנכל אליו לתת את הראוי לפי טבעי ולקחת ממנו מה שלא יהי' טוב לו לפי הכרתו ויושלם בו השלם בזה והנה זה אינו חסר. והנה עם זה כבר יאמר עליו יפה נקי כפים ובר לבב (תהילים כ"ד:ד'). כי הוא לא כיון אל שידבק בידו מאומ' מהטובות החיצונות אשר נחנף אוהבי עצמם אצלם. אמנם היה בר לבב לכוין אל ההצלחה הנפשיית ולא נשא לשוא נפשו כי אם אל דבר גדול לבלתי תכלית וגם כי החליף דבריו ותהי לו לחכמה לא למרמה כמו שאמרנו אצל אברהם ועפרון וכבר אמרו הראשונים שהחרב והכזב והשם כל אחד מהם ביד הסכלים הם מחתת גופות האנשים אמנם ביד החכמים הם צרי לנפש ומרפא לעצם. ושלמה החכם הסכים ואמר אומר לרשע צדיק אתה וכו' ולמוכיחים ינעם ועליהם

תבא ברכת טוב (משלי כ"ד:כ"ה). ואם כן ישא ברכה מאת ה' כי ה' שם היה והסכים עמהם כמו שיבא ולא עוד אלא שתחשב לו לצדקה מאלהי ישעו. וחתם זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב כו' (תהלים שם). כאלו מדבר נכח עמו. יאמר כשידרשו חכמי כל דור ודור בזה ויבקשו מגמת פניך יעקב יכירו וידעו כי לא נמצא עולתה בך. וזהו תכלית הכלל הרביעי אשר הנחנו והם חיוב ההשתדלות והחריצות להחזיר מעלת השלמות אל יד הטוב והישר כמו שיאות ומנהו והלאה נחלש כח הבכורה הזאת ונתבטל חזקה. ולא הספיקה עוד למנוע טוב ה' והצלחתו לראוי אליהם לא מצד היושר ולא מצד הדין ונתרשם זה הענין מאד בכל מה שסופר אחר זה ממשפטיה שאפי' בבני יעקב שלא היתה אצלם רק לכבוד לבד נטלה הבכורה מהבכור ונתנה ליוסף צעיר הבנים וגם בבני יוסף שכל הזקן את ידיו כי מנשה הבכור ואמר שאחיו הקטן יגדל ממנו (בראשית מ"ח:י"ד). וגם ביהודה ראש מלכות ישראל נאמר ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וכו' (שם ל"ח). והפלא שאף בפרץ וזרח בניו היתה' ביטול הבכורה כי זרח נתן יד ראשונה ואחר פרץ עליו פרץ (שם) הוא אבי ישי אבי דוד וגם בבני דוד לא מלך הבכור ואולי שלסבה זאת בחר לו יעקב ברחל הקטנה ולקח צעירה בפני בכירה כי לא חפץ בבכורה וישנאה ולהיות ביטול הבכורה נוהג משם ואילך נאמר כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים (במדבר ח':י"ז) שאם היה משפט הבכורה נוהג על הענין שהיה בימי יצחק הנה קודם לכן כבר היו לו הבכורות. אמנם לפי שכבר נתבטל זה כמו שנזכר חזר וקנאן במכת בכורות עד שסרו מהר לאבד זכותם במעש' העגל ונטלה מהם ונתנה לאותן שקדשו שם שמים איש בבנו ובאחיו לתת עליהם היום ברכה (שמות ל"ב:כ"ט). וזהו עצמו הכלל החמישי אשר הנחנו במשל: ועם זה נתישב כל הענין כאשר היה עם לבבנו ואומר כי לפי הנראה הוא המכוון לרז"ל במאמר שזכרנו פתח השער מה ראה וכו' אלא שיש לנו לתת לב תחלה אל מה שאמרו בתשובתם עד שלא הוקם המשכן הותרו הבמות והיתה העבודה בבכורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות והעבודה בכהנים אמר יהיה רשע זה וכו' והלא הוא הטעם עצמו שלא היה לו להמסר עליה שאחר שעבודה זו מתכונה הולכת מהבכורות מה לו ולה כ"ש שלא היה לו להסתכן עליה. ולא עוד אלא שנראה בבירור שלא הועילה לו אפילו בימיו כלל לענין הקרבנות. כי לא נזכר שהקריב יצחק שום קרבן על ידו ואם היה משמש בכהונה איך לא הרגיש אביהם הימים הרבים ההם בכל עת שהיה מקריב ואיך הוחזק לו עשו לבכור עד שאמר לו בעת זקנתו את בכורתי לקח. ועוד מה ענין זכרון היתר הבמות ואיסורן לענין היתר זה הספק. אלא שנראה שהכוונה להם ז"ל לעורר על זה המעשה מהצדדין עצמם אשר זכרנו שאם בא אליה לצורך הנכסים היה

דרך עקש ומגונה. ואם לצודך ההצלחה האלהית הנה היתה סבת צורכה מוסכלת הכל כמו שנתבאר. והשיבו בענין אחר שהוא דומה לו ויהיה תשובה לזה בקירוב הענינים ואמר שמהידוע שהנתן עבודת הקרבנות ביד הבכורות קודם הקמת המשכן לא היה ענין נאות. רק היה צורך שעה לחסרון התיחדות משפחה או שבט הגונים לזה כמו שהיה אז נוהג התר הבמות לבלתי היות שם מקום מועד לבית אלהים ולזה כשהוקם המשכן נאסרו הבמות גם הכהנים הנגשים אל ה' נתקדשו. וינזרו הבכורות מהעבודה. והנה לפי שראה יעקב באספקלריית שכלו שכבר קרה בענין הברכות או בענין הזה עצמו שלסבות שקדמו היה זכותם מסור במי שאינו ראוי לו ורוח המקום אין נוחה הימנו כמו שאמרנו קנא הוא קנאת ה' ואמר איך יהיה רשע זה עומד ומקריב עצמו זה אי אפשר כי לא לפניו חנף יבא אם לא אמהר לעמוד להסב אלי הטוב האלהי גם לי גם לו לא יהיה. לפיכך נתן נפשו על הבכורה וביטל אותה והשיב פני ההצלחה האלהיית אל כל המקום אשר יוזכר שמו תהלתו. והנה הפירוש הזה נראה שהוא מוכרח גם הוא נכון ומסכים אל כל מה שאמרנו ולמדנו בו כמה צריך אדם לזרז עצמו בכל יכלתו אל המרצת ההשתדלות להביא עליו מה שאפשר מהשלמות האמיתי ולהדיח מדיחיו ומעיקיו מעליו בכל מאמצי כחו כי כל אלו הענינים עשאם האלהים וגלגל הוייתם לנסות בהם זרוזו וחריצותו של אבינו יעקב ולצרפו ולזקקו כזהב וככסף ולצרף כח תשוקותיו הטובות אל הפועל כי אלו הם דברים שיועילו מאד להפליג מעלתו ולהגדיל שכרו לפי רוב המעשה. עד כאן שיעור מה שראיתי להקדים בסוגיית ספור בכורה זו וביאורה ומה שעלה על לבי בזה בשקול דעות וסברא. ועתה נבא אל פירוש הספור עם מה שלפניו ולאחריו עד עת תת הברכה בהקדים הספקות ראשונה:

א אומרו אברהם הוליד את יצחק שנראין דברי מותר וגם לפירוש הרמב"ן ז"ל היה לו לומר ואלה תולדות אברהם אברהם הוליד את יצחק ודברי המדרש ידועים: ב אומרו בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות וכו'. כי הכל הוא מיותר. ואם רצה להזכיר יחסה במקום הזה יספיק בשיאמר בת בתואל מפדן ארם: ג אחר שהתפללו שניהם לפי פירוש הראשונים למה נאמר ויעתר לו ה' היה לו לומר ויעתר להם: ד מה ראתה ההשגחה האלהית שתלד הצדקת הזאת תאומים מזולתה מהאמהות כי אין ראוי שיהיה עניינם ותולדתם לפי ההזדמן. ועוד אומרו ויהי בעת לדתה והנה תומים בבטנה כאלו לא נודע לה מקודם לכן: ה למה הוזכרו בעשו סימני הגוף בשהיה אדמוני ובעל שער וביעקב לא זכר אלא רושם המעשה: ו ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו. וכי עקב שוחד מאכל אשר יאכל יאהב את אשר שנא ה': ז אומרו על כן קרא שמו אדום והלא יותר

ראוי שיקרא כן על שם ויצא הראשון אדמוני ועוד שלא עשה ולא דבר דבר משונה במה שקרא לאדום אדום ולא עוד אלא שהוא רחוק שיתפרסם זה השם ממה שדבר בינו ובין יעקב אחיו כ"ש שלא יאות ליעקב להזכירו כדי שלא יזכר ענין הבכורה: ח והוא אשר זכרנוהו מענין לקיחתו הבכורה. אם מצד אכזריותו עליו. ואם מצד צורכה הן שיהיה לתועלת הנכסים הן שיהיה לצורך ההצלחה. וכבר הקדמנו התירם. ועוד טעם מכרה כיום השבעה לי כיום ובאומרו ויאכל וישת ויקם וילך וכי לא היה לו לזוז משם כל ימיו: ט אומרו מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וכי עלה על דעת שהיה זה הרעב שהיה זה מאה שנה: י אחר שירד יצחק אל מלך פלשתים גררה למה לו להזהירו אל תרד מצרימה. ועוד שאמר לו שכון בארץ אשר אומר אליך ואחר גור בארץ הזאת שהם כפל דבר ומלות שונות. גם אומר שתי פעמים לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל: יא אומרו אחותי היא והלא עוד מעשה שהיה מה שהיה מדבר שרה עם אבימלך. ולמה הוצרך לזה וגם כי היה כך למה יזכרנו הכתוב אחר שלא לוקחה רבקה. גם כי מאמר ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף אינו נכון כי מה ענין אורך הימים אצל ההשקפה ואיך יתכן שהיה משמש יצחק לפני חלונות המלך הלא משגה הוא: יב מה טעם ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו ומה טעה קריאת השמות האחרות עשק ושטנה כי לא לכבוד ולא לענין אחר הוצרכו ומאי נפקא מינה. וחז"ל דרשו בהם כמה דברים (ב"ר פ' ס"ד): יג באומרו מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי שנראין דברי עברה וזדון גם אומרם ראו ראינו כי ה' עמך וכו'. ומעיקרא מאי סבור: יד מאמר ויקרא אותה שבעה על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה והלא באברהם כתיב על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם וכך נתקיים שמו אחרי כן וכמו שנאמר בכאן ויעל משם באר שבע קודם זה. אלו הן הספקות שראיתי לעורר עליהם בזה החלק ועתה נבא אל הביאור:

ואלה תולדות יצחק וכו'. לפי שביצחק ובזרעו הנבחר ממנו ולא בזולתו יקרא זרע לאברהם אבינו בא עכשו להודיע שגם הזרע ההוא אין לו להתיחס לשום אב מהאבות הקדמונים לו רק לו לבדו. (התר ספק א') ולזה אמר אברהם הוליד את יצחק ויהי יצחק וכו'. לומר שלא יקראו על תולדות תרח ולא אל שם ונח ואין צריך לומר אל תולדות אדם כי זקן הוא ונשוא פנים זה הוא האב הראשון להם וממנו יתחיל שרשם כמו שאמר הנביא הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם (ישעיהו נ"א:א'-ב') כלומר כשתביטו אל שרשיכם ואל ראשי יחסכם אל תביטו אלא אל אברהם ושרה לבד כי כל הדורות הקודמים זרע עכו"ם ואין אבות לעכו"ם. ואמרו חכמינו ז"ל עכו"ם שנתגייר כקטן שנולד דמי (יבמות כ"ב.). שהכוונה שהוא יהיה

תחלת יחסו והדורות הראשונים יפלו. ואפשר כי אומרו אלה תולדות יצחק יחזור אל הראשונים מענין לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי (בראשית מ"ג:ז') יאמר כי שרש יצחק ועקר תולדתו לא היה רק מאברהם. וכמה יוכיח על זה בספר דברי הימים (א' א') שאחר שהתחיל מאדם ופגע באברהם ובניו ואמר בני אברהם יצחק וישמעאל ועבר אל ישמעאל ובני קטורה ותולדותיהם המתיחסים לבני נח חזר והתחיל ויולד אברהם את יצחק. בני יצחק עשו וישראל. לומר כי אברהם הוא ראש זה היחס ולא זולתו מכל אשר קדמוהו כמו שהוא באחרים. ובמדרש עטרת זקנים בני בנים וכו' (משלי י"ז:ו'). האבות עטרה לבנים והבנים עטרה לאבות. האבות עטרה לבנים תפארת בנים אבותם. והבנים עטרה לאבות עטרת זקנים בני בנים הוי אברהם הוליד את יצחק (ב"ר פ' ס"ג). יראה שהם מבארים אותו כלומר כבוד הוא ליצחק שהוא בן אברהם וכבוד הוא לאברהם שהוליד את יצחק: ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו וכו'. כתבנו בהקדמה בענין זווגו כי הראוי לשלמים להקדים השגת מעלותיהם לנשואיהם על סדר מאמרות היצירה לא ככסילים ההופכים את הסדר. בת בתואל הארמי מפדן (ב) יאמר שבתואל נקרא ארמי להיותו מפדן ארם אמנם לבן מצד עצמו הוא ארמי כלומר רמאי ומתחבל ואמר זה לומר שמצד זה לא היתה ראויה להבנות ממנו עד שנעתר לו ה'. ורז"ל אמרו שהיה כן להוציא מלבן שנתרבה מכח ברכתם שאמרו אחותינו את היי כו' (ב"ר פ' ס'). גם תועלת הודעה זו למה שנמצא מהרשע בעשו בנה ורוב התחבולות וההתחכמיות בענייניו של יעקב גם קצת מדות יוצאות מהשווי בבניו אשר עליהם נתגלגלו וירדו למצרים כי זאת הכוונה לדעתי באומרו ארמי אובד אבי וירד מצרימה (דברים כ"ו) כמו שיבא שם ב"ה. גם אפשר כי מהשגחת השם נתעכב להוליד עד שנת הששים כדי שיעבור תגבורת הבחרות ותכבה רתיחת כח התולדה ויהיה אז החומר יותר נכון לקבל הצורה ההווה והכתוב העיד בכוליה האי ועדיין נתעברה מתאומים וכמעט האחד יצא מטבע האדם כמו שאמרנו: ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו וכו': [85](ג) אמר שתפלתו היתה מכוונת

[85] ג אמר וכו', כונתו, כי שם נוכח מורה בלה"ק על הדבר המכוון שוה בשוה לעומת דבר אחר בלי שום נטיה לצדדים כשתי נקודות חיצוניות מקו הישר המכיונות זו לעומת זו בלי שום נטיה ועיקום וע"כ הושאל שם נוכח להורות גם על הכוונה המיוחדת לדבר המכוון לבד בלי שום פניה אחרת, וע"ז רומז מאה"כ "עיניך לנוכח יביטו," ר"ל תמיד תכון בכל מעשיך רק להשיג התכלית הנרצה מאת הי"ת ופניה אחרת לא תהיה לך בכל מעלליך כמאחז"ל "וכל מעשיך יהיו לשם שמים" ויצחק ידע כי בעבור היותו נבחר מתחלה מהי"ת להיות עולה תמימה, וקרבן לד', הוא בלי ספק שלם בגופו ובנפשו, ואין בו מום גופני או מוסרי, וא"כ הוא נמנע שיהי' עקר שאין לך מום גופני גדול מזה, וע"כ רק מאשתו שהיא עקרה מנע ה' פרי בטן, ע"כ יחד כונת תפלתו רק אל אשתו, וזש"א הכ' "ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו" וכן "ויעתר לו ה'" (ולא לה) בעבור היות רק תפלתו כראוי בכוונה מיוחדת לדבר הנרצה, שהיא לפתוח את רחמה. (ד) אח"כ אמר, כי בעבור היות גוף וחומר הדורות הראשונות עוד מעורב מסוגים שונים הנקראים בפי חז"ל "זוהמא ועטיה של נחש" מסיבה כי הי' עוד באשי הדורות האלה כמה מדות רעות ומגונות, ועתה רצה הי"ת, כי ביצירת יעקב אע"ה בחיר האבות אשר ממנו יצא עם סגולתו יזדקק תחלה החומר העכור

נכח אשתו ולא נכחו כי היא היתה העקרה ולא הוא שהרי הוא עולה תמימה. ומלת לנכח דוקא להורות על התיחסות הכוונה בתכלית היחוד שהנכח הוא הגבול הצר כמו הנקודה שהרי הנכחיות לא תפרד מהנקודה במחשבה כמי הזוגיות אל השנים והוא ענין הכיוון המיוחד כמאמר החכם עיניך לנכח יביטו (משלי ד') והוא האות הדק אשר יכוונו אליו וכיוון שהטיב הכוונה ויעתר לו יי' ותהר רבקה אשתו: ויתרוצצו הבנים בקרבה: (ד) ירצה שראה הש"י שיהיה זה ההריון מתאומים למהר זיקוק החומר וצירוף טבעו המקולקלו' מעטיו של נחש אשר לא הטהרו ממנו בכל הדורות שעברו ושיהיה ענייני בבטן הצדקת הזאת כהתוך כסף נמס בתוך כור כדי שיפרדו סיגיו אל עבר אחד והחלק השני ישאר מעט הפסולת ויצלח למלאכה וזהו הריצוץ שאמרו שהיה על נחלת שני העולמים (ילקוט בשם מדרש אבכיר) כי התחלפות החומרים יחייב התחלפות הצורות בלי ספק על פי ריצוצם יצטער בטן המלאה מהם ובצער הזה אמרה אם כן הוא מתמיד הענין ראוי לתת לב למה זה אני חוששת ומרגשת זה יותר מכל זולת ובהתמיד לה כן. ותלך לדרוש את ה'. לדעת מה זה ועל מה זה וכל זה מטוב זריזותה ושלא נתפעלה בפתע כמשפט הנשים: ויאמר יי' לה שני גוים וכו'. הודיעה שחוייב לה השנוי ההוא להיות בבטנה שני גוים נפרדים וחלוקים בתכלית הריחוק בטבעם מלידה ומבטן וסבה שנית כי לא יוחלט האומץ לשום אחד מהם שתשקוט בעבור זה הניצוח ביניהם אבל לאום מלאום יאמץ ירצה שכל אחד מהם יתאמץ על חבירו זה זמן אחד וזה זמן אחד ואש הנצוח תוקד ביניהם תמיד עד שתהיה ההסכמה נמנעת ביניהם בשום זמן ועוד מצד שהיתה בכח ובחוזק הנולד ראשונה הוא אשר תהיה הכוונה שיעבוד הצעיר והחלש ממנו כי האחד ימשול לפי החומר והשני לפי הצורה וזה מה שימנע ההסכמה ביניהם כי בהרים השכל ידו וגבר ישראל ובהניח ידו וגבר עמלק לפי טבעו: ויהי בעת לדתה והנה תומים בבטנה (ד) כי עדין לא נתברר לה אם היה ההריון מעובר א' משונה בתולדתו אשר ממנו יפרדו השני גוים או אם היו שנים או יותר עד שילדה וראתה שהם תאומים: ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער כו'. (ה) הרי הם שני סימנים מתחלפים בטבעו

המעורב הזה, למען יהי' הנוצר מחומר הזך לבדו שהוא יעקב, שלם במעלתיו ומדותיו, אשר רק להשגת אושר רוחני ישים מגמתו, ומסיגיו יוצר עשו איש שדה אשר רק קניני העולם הארציי יחמוד ויחפוץ, אשר בעבור זה גם מדותיו הרעות היו גוברות על מעט מדותיו הטובות, כי לפי הנודע והנאמר כבר, יוצרו צורות מתחלפות מחומרים נבדלים ומתחלפות, ולפי טוב או רוע החומר כן תהי' גם הצורה אשר יקבל טובה או רעה, וזיקוק החומר הזה, והבדל הסיגים מתוכו הוא אשר הסב לה צער וכאב גדול, ועליו נאמר "ויתרוצצו הבנים בקרבה" ורק מבשורת הנביא "שני גוים בבטנך" נודעת לה סבת כאבה, והתנחמה עליו אחרי הודעה, כי הוא אמצע להשגת תכלית יקר ונשגב מאוד, וזאת היתה ג"כ הסבה שאהבה את יעקב אחרי לידתו, וע"כ לא הוצרך הכ' עוד לפרש אח"כ סיבת אהבתה אותו, ואמר סתם "ורבקה אוהבת את יעקב."

ומזגו. האחד האדמימות הייורה על תגבורת האדום'. והשני רבוי השער הבא מהאידים השחוריים. ומהסימן הראשון הי' כשגדל איש יודע ציד כי מטבע בעלי האדום' להיות דקי המחשבות והתחבולות ולזה הי' הוא יודע ציד לצודד נפשות אדם ובהמה ומהסימן השני הי' איש שדה ושונא חברת בני אדם כמשפט האנשים השחוריים ההרריים. ומהידוע כי שרו של עשו הוא המושל על כל ארץ גזירה ומליחה לא תשב. אמנם יעקב לא נרשם בסימני תולדתו שיכריחנו על מה עסקיו אבל יעשה מה שחוייב מהחלק השכלי שבו ולזה נאמר ויעקב איש תם יושב אהלים והוא הנרמז במעשהו הראשון שנאמר בו וידו אוחזת בעקב עשו לומר שאחז תמיד לנחל' לו הדברים שעשו דש בין עקביו כמו שהי' הבכור' והנלוה אליה שנאמר ויבז עשו את הבכורה. ועל זה אז"ל הרשעים מסורים ביד יצרם (ב"ר פ' ס"ז) שנאמר ויאמר עשו בלבו ויאמר ירבעם בלבו (מלכים א י"ב:כ"ו). והצדיקים יצרם מסור בידם שנאמר ויאמר יי' אנ לבו (בראשית ח'). וחנה היא מדברת על לבה (שמואל א א':י"ג) והוא ענין אמיתי מאד מתבאר מאד מהתולדות האלו שהרשעים נמשכים אחרי רוע טבעם ולא יוכלו למשול עליו אמנם הצדיקים אינם נמשכים אחר טבעם אבל מושלים בו כמ"ש צדיק מושל ביראת אלקים (שם ב' כ"ג). והוא מה שביארנו אמותו בשער הקודם. ואין ספק שכל אלו הגליות והשמדות שעברו עליו כלם חשבם יי' לטובה להתיש ממנו זה הכח החמרי מה שלא נכנע ונחלש מכח התורה והמצוה וכמו שפירש באומרו והי' כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקלל' וכו' ושבת עד יי' ושב יי' אלהיך כו'. וסוף ומל יי' אלהיך את לבבך וכו' כל הפרש' (דברים ל':ו'). שלא נשלמה המילה המחוייבת אל החומר הזה עד הימים ההמה אשר יאמר כל איש אין לי חפץ אל החטא:

ובמדרש (ב"ר פ' ס"ג) שאל הגמון אחד את ר"מ בבית סלוא מי תופס המלכות אחרינו הביא נייר חלק ונטל קולמום כתב ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו אמר ראו דברים ישנים מפי זקן חדש. ויש לדקדק למה כתב לו די שיאמר לו כן או למה יזכור הביא נייר חלק וכו' בידוע שעל הנייר חלק הוא כותב בקולמוס וגם מה ראה בתשוב' זאת מהפליא' שאמר שהיו דברים ישנים אלא שהוא כיון למה שאמרנו כי לפי שההגמון נתכוין להכעיסו כלומר מי יקום יעקב לתפוס אחרינו אחר כל הימים הרבים שנתחזקה המלוכה בידו אף הוא הקהה את שיניו בהביא לפניו נייר חלק וכו' להראות לו כי כמו שהכתיבה הבאה על נייר חדש וחלק היא מתישבת יפה ואינה נמחת לעולם וכמו שאמרו הלומד תורה לילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש (אבות פ' ד') כן יהי' ממשלת זרע יעקב אחר עבור ממשלת עשו כי בעברו בכור התלאות ובמצרף השעבודים עד ינקה

ויזוקק באופן שמאז ואילך ירד כמטר על גז השפע האלהי עליו שיעור שלא יעבור מהם לעולם ואל התחכמות הרמיזה בזה אמרו ראו דברים ישנים כי באמת הדברים עתיקין שכן עלו במחשב' מעת הבריאה וזה החכם חדש זכרונם ברמיזותיו. ומהידוע כי הרבה מתשובותיהם אל הרשעים היו על צד רמיזות כדאיתא פרק קמא דחגיגה (ה':) רבי יהושע בן חנניה הוה קאי בי קיסר אחוי ליה ההוא גברא עמא דאהדרינהו מאריה לאפיה מיניה אחוי ליה נטויה עלינו אמר ליה קיסר לרבי יהושע מאי אחוי לך אמר עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מיניה אנא מחוינא ליה ידו נטויה עלינו אמרו ליה מאי אחוית ליה אמר עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מיניה ומאי אחוי לך לא ידענא אמרו גברא דלא ידע מאי מחוו ליה במחוג יחוי לקמיה מלכה אפקוה וקטלוה וכזה וכזה נזכרו שם הרבה: ויאהב יצחק וכו'. (ו) ירצה שנמשך ממה שהוגד לה מפי יי' שאע"פ שאהב יצחק את עשו לפי שהי' מכבדו מאכילו ומשקהו רבקה אוהבת את יעקב למה שהוגד לה שהצעיר עיקר וגם מעשיו מוכיחים עליו: ויזד יעקב נזיד וכו'. יתכן שהי' יעקב פורש לתלמודו והי' עושה נזיד עדשים לעצמו לאכול אחר לימודו כדרכה של תורה וכאשר בא עשו מן השדה לא היה עת האוכל בבית אביו ולא חשבו שיבא בעת ההיא ולזה לא הי' להם דבר מזומן כפי צורך עיפותו ולזה אמר לו הלעיטני נא וכו' כי אין פנאי לאכול אלא ע"י לעיטה. על כן קרא שמו אדום לדעתי על שם התבשיל יאמר וזה כי הוא אמר הלעיטני נא בידך מן האדום האדום הזה כי עיף אנכי ואין לי כח להשיב ידי אל פי. (ז) והכתוב אמר כי לסיבת עצמה קרא שם התבשיל אדום כי לא היה לו השעירה להבחין בהכרת התבשיל ולקרוא אותו בשמו רק בגוונו הנראה לעינים וזהו על כן קרא שמו אדום ויבא בסגול כמו בצע אמרתו (איכה ב':י"ז) אשתך כגפן פוריה (תהילים קכ"ח:ג'). או מצד היותו סוף פסוק כמו אחת אל אחת (שמות ל"ו:י'). יפול באחת (משלי כ"ח:י"ח). או כמנהג בהכפל השמות. או שמלת הלעיטני תהי' כמו ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב':ו'), הנני מאכיל את העם הזה (ירמיהו ט':י"ד) יאמר הלעט נא מן התבשיל האדום את האיש האדום הזה כי עשו עצמו כנה אליו זה התואר למה שהוא אדמוני ועל כן קרא שמו אדום שהוא עצמו קורא את שמו כן: מכרה כיום כמדומה לי שהית' הבכורה אצל עשו כענייני הנפשיים באותו עיון רוח שהוא היום אצל המון בני עמנו כענין סעודת לויתן המקוה שלא תפיל אמותו בלב קצתם. אמנם המשכילים יבינו ויאמינו עד שכבר הגיע מענינם לעשות ממנו סחורה המבהילים ימכרו בדבר מועט והמאמינים קונים אפילו בדמים יקרים (ח) והנה להיות ענין הבכור' והטוב המקוה ממנה יקר בעיני יעקב אבינו והרגישו דמלתא זוטרתא היא לגבי עשו ודבר האבד בידו הותר לו ודאי לסבב מכירת'

לו בבוא יומו מהטעמים שהקדמנו. (ח) אמנם נתן טוב טעם לשאלתו בעת ובעונה הזאת כמו שאמר מכרה כיום את בכורתך לי, כלומר פן תקרה לך כיום הזה סכנת העייפות פתאומית ועמך תמות בכורתך וגם לי גם לך לא תהי' ויש במשמע גלוי דבריו שלא רצה בה רק לשמא ימות באלה בחייו לא יקפיד שיהי' לו אשר לו וכל זה כדי שימכור בעין יפה והוא השיב הנה אנכי הולך למות כו' הודה בפיו היות עקר הבכור' אצלו לתועלת ירושת פי שנים בקנינים הזמניים ולזה אמר כי אחר שהולך למות למה זה לי בכורה שאם לתועלת הנפשיי אם לא עכשיו אימתי ויראה שמכאן אז"ל שכפר בתחיית המתים (ב"ב ט"ז:). השבעה לי כיום לפי שלא הי' דבר הנקנה באחד מדרכי ההקנאה שאל השבוע'. ואמר (ה) כיום על הכוונה שאמרנו במכיר' או שיאמר שהשבועה תקיים המכר כאלו כבר הי' הדבר הנקנ' בא לעולם היום ההוא: ויעקב נתן לעשו כו'. אם שהיו הם מחיר הבכור' או דבר אחר עליו (ח) מ"מ העיד הכ' שאכל ושתה והטיב לבו ויקם משם וילך לשוטט הנה והנה וכבר הי' לו זמן ומקום לאמלוכי ביה ובכל זאת לא נחם ולא שת לבו לומר מה עשיתי ולא עוד אלא שבזה אותה לומר לקונה אמרתי מהולל ומעתה אין פתחון פה כלל לומר מאונס הרעב עשה כי הבלתי התנחמות ממה שנעשה באונס או בבלי דעת עושה אותו רצוני לגמרי כמו שנתבאר בפ"ג מהמאמר הג' מספר המדות:

ובמדרש (ב"ר פ' ס"ג) בבא רשע בא גם בוז ועם קלון חרפה (משלי י"ח:ג') בבא רשע זה עשו שנאמר וקראו להם גבול רשעה בא גם בוז שבא הוא ובזיונו עמו ועם קלון חרפה שנתלוה לו קלונו של רעב ואין חרפה אלא רעב שנאמר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים (יחזקאל ל"ו:ל'). כוונו למה שאמרנו שאף אחרי המעשה לא נסתלק ממנו הדעת ההוא הנפסד אשר בו מכר בעלילת הרעב אלא שזה נתלוה עמו תמיד והוא בזוי הבכורה בעיניו כי אחרי אכלו ואחרי שתו ואחרי לכתו לכל מקום שהולך ובא בזיונו עמו ומכאן ואילך אין עליו שום תרעומת. וכל זה עדות שלמה למה שכתבנו למעלה. ויהי רעב בארץ מלבד כו', אחר שסידר לידת אלו הבנים ואיך נמשך ענינם על פי הכללים אשר הונחו במשלים נעתק הספור ללמד דרך כלל כי היו חיי יצחק חיי עושר והצלחה בכל אשר הנך. ואמר שבימיו היה רעב בארץ כנען מלבד הרעב הראשון אשר היה כו'. (ט) ואמר זה לפי שא"א שלא היו במאת השנים ההם קצת שנות רעב אבל שזה לבדו היה כבד כמו אותו שלכבדותו הוצרך אברהם לצאת מהארץ דכתיב וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ כנען ושלזה הוכרח ללכת אל אבימלך מלך פלשתים גררה. (י) אמנם לפי שכבר היתה לו הירידה למצרים נקלה דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא אם יקניטוהו הפלשתים כמו שהיה לזה הקדים להראות אליו לאמר אל תרד מצרימה. שאין

לך התישבות לשכון בטח בדירת קבע רק בארץ אשר אומר אליך. וכמו שאמר לאביו אל הארץ אשר אראך (י) ורק עתה התגורר בארץ הזאת אשר אתה בה ושם אהיה עמך ואברכך (י) והטעם שאני מתיר לך הגרות בארץ הזאת ולא למצרים מפני כי לך ולזרעך אתן כל הארצות האל והקמותי כו'. והרי אין אתה יוצא חוצה לארץ. אמנם לעתיד אני ארבה את זרעך כככבי השמים ואז אתן להם את כל הארצות האלה לנחלה ואז יתקיים צדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה (תהילים ל"ז:כ"ט). ונתן הסבה עקב אשר שמע אברהם בקולי כו'. שאם היה מתחיל באמונה נחשב לו כמסיים וכמשלים כמו שכתבנו במראה המחזה שער י"ו ולמדנו שאין לתלות בכיוצא בזה רק במעשה האבות והבנים ישמעו ויוסיפו אומץ: (יא) וישאלו אנשי המקום לאשתו וכו'. שאע"פ שלא היו אנשי המקום שטופי זמה שהרי שאלו על אשתו והוחזקה בעיניהם כאחותו ולא דברו עמה דבר לא מפאת העם ולא מאת המלך. עם כל זה סבב הש"י שימשך ממאמרם תועלת וכבוד כמו שנמשך לאביו זה פעמים: ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף כו'. כתב רש"י ז"ל מעתה אין לידאג מאחר שלא אנסוה עד עכשו ולא נזהר להיות נשמר ע"כ. הנה שהתחכם להסב פני האריכות אל הבלתי הזהר לא אל ההשקפה לפי שההשקפה אינה צריכה אורך ימים כמו שכתבנו בספקות. (יא) ואני אומר כי מצד שארכו לו שם הימים בישיבתם יחד בד בבד שלא כדרך האחין השתדל להשקיף בעד החלון אם על ידי הדחק או שעשאו בביתו נכח חלוני חדרי משכבו לדרוש על הדבר וכשנתאמת לו אמר לו אך הנה אשתך היא ואיך אמרת וכו'. כמו שנודע הדבר בודאי. ועל פי הדברים האלה הודה מיד ואמר כו אמרתי פן אמות עליה כלומר חששתי אפילו לחשש רחוק דחמירא סכנתא. והוא האשימו מפני שעצתו זאת תתן מוקש לעשות מה שלא יעשה בלתה ולזה הוציא כרוז מלפניו כל הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת הכוונה שידעו הכל שהיא אשתו כי ידע שיזהרו הכל בה וכאלו צורך הכרוז אינו אלא שלא יזיקום שום נזק וכבר נמשך לו מזה תועלת וכבוד: ויזרע יצחק כו'. יאמר שכבר נשתדל יצחק בעבודת האדמה והצליח מאד ויקנאו בו פלשתים כסבורין שהיתה הצלחתו ע"י משא ומתן עם אנשי הארץ ושזה נהנה ואלו חסרים עד שאמר לו לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד ירצה שעצמת במה שאתה נהנה ומשתעבד מאנשי הארץ יותר ממנו עם היותנו אדון הארץ: וילך משם יצחק ויחן בנחל גרר קרוב להם ושם חפר בארות המים אשר חפרו עבדי אביו אשר ספר שסתמום פלשתים (יב) וקרא להן שמות כשמות שקרא להן אביו שיהא מפורסם לכל שעם שכבר סתמום חזר ופתחם וקראם בשמותם כלומר אלו הם אשר היה עליהם ערער ונשארו עמו וזה ודאי הוא לו גבורת לב מאת האל ית' המשגיח עליו באשר הוא עמו. וכן הוא אצל

קריאת הבארות אשר יספר בסמוך שנאמר ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים אחשוב שהבארות הראשונות לא היו רק גומות גדולות שמתכנסין בתוכם מים רבים להשקות העדרים ולפי שלא הוצרכו להם סתמום פלשתים וימלאום עפר שלא יתקלו בהם ולזה אמרו שעתה הפעם מצאו מים חיים: ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לאמר לנו המים אלו אמרו לנו המים כיון שחפרו הבאר כי משפט הכורה בור בר"ה שיזכה במים ובנזקיהם כמו שכתוב אצל אברהם. ורועי גרר אומרים לא כי לנו הארץ וכל תולדותיה. ועכ"ז נשאר הבאר עם עבדי יצחק (יב) וקרא שמה עשק לומר שהתעשקו עמו ונצח אותם. וכן היה בבאר אחר אשר רבו עליה גם כן ונצח אותם (יב) וקרא אותה שטנה לומר שיצאו לו לשטן ולא יכלו לו. גם במה שנעתק לחפור באר אחרת אשר לא רבו עליה קרא שמה רחובות לומר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ כלומר אפילו בעל כרחם וכל זה גודל לב כמסתר פנים אשר עד כה גדלו הש"י. ולזה מה שנראה אליו ה' ואמר אנכי אלהי אברהם אביך אל תירא כי אתך אנכי יאמר שיתחזק ויעשה ויצליח כי אין מכלים או שמא עלה משם לבאר שבע ליראתו מאנשי הארץ מפני הדברים ההם. ויבן שם וכו'. ויכרו שם וכו'. ובין כה וכה ואבימלך הלך אליו מגרר וכו' ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי כו'. כבר נוכל לפרש שהפליג לדבר בדבר ענוה מדוע באתם אלי כאלו באתי אני מאצלכם ברצוני ועל אפכם והרי אינו כן כי אתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם וכל זמן שתתנו רשות לי אשוב לכם ולא הייתם צריכים רק לשלוח נער קטן. (יג) אמנם לפי הלוך הפרשה יתכן שדבר אתם קשות כמו שראוי לפי כבודו כי ה' אתו (יג) והוא מה שהשיבו ראה ראינו כי היה ה' עמך כי בכל אשר אתה הולך הוא מצליח בידך ועל זה יצאנו מהחשד אשר בלבנו שהיית מתעשר מממון אנשי הארץ ובאנו להפיס דעתך במה שפשענו כנגדך ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך ברית שלום. אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכו' ירצה שאינם מבקשים ממנו אלא שלא יעשה עמם רעה כמו שהם לא נגעו בו אע"פ שערערו קצת וגם חלף מה שעשו עמו רק טוב במה ששלחוהו בשלום שהיה סבה שנתברר אצלם שעתה הוא ברוך ה' והוא קבלם ועשה להם משתה ובבקר נשבעו איש לאחיו וכו'. וביום ההוא באו עבדי יצחק להגיד כי מצאו מים בבאר אשר ספר שכרו אותו ויקרא אותה שבעה על שם אותה השבועה ויתכן שהיה בפניהם. (יד) ואמר על כן שם העיר באר שבע כלומר על כיוצא בזה היה שם העיר באר שבע מימות אברהם כמו שנאמר ויקרא שם המקום באר שבע כי שם נשבעו שניהם (בראשית כ"א:ל"א). ובמדרש (ב"ר פ' ס"ד) יש שדורשין ארבעה

בארות רמז לארבעה דגלים ויש אומרים חמשה כנגד חמשה חומשי תורה. והרמב"ן ז"ל הביא כנגד המקדשות. ואשר כתבנו הוא לפי הפשט:

שער כד

פרק א

יתן תמונת כללות הטובות הזמניות וטוב הראותם בתחלה וחיוב אבדנם בסוף ע"פ משלי חכמינו ז"ל ומדברי שלמה. ויבאר הברכ' אשר ברך יצחק ליעקב:

ויהי כי זקן יצחק

דרש רב חיננא בר פפא רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו (תהלים מ') כל נפלאות ומחשבות שעשית לא עשית אלא לטובתינו ולמה כהו עיניו של יצחק אבינו אלא כדי שיבא יעקב ויטול הברכה (ב"ר פ' ס"ה).

[86]תוכן כוונתו, הנה ידוע כי לכל הקש שכלי משאי יצטרכו שתי הקדמות אשר מהן תצא התולדה, המשל בזה, התולדה "כל אדם מרגיש" יוצאת משתי הקדמות, האחת. "כל אדם חי" והשנית "כל חי מרגיש" ונמשך מזה, כי "כל אדם מרגיש," והנה במשפט הקשיי הזה, שם אדם הוא הנושא, ותואר מרגיש הוא הנשוא, וההקדמה "כל אדם חי" אשר נושאה היא גם נושא התולדה תקרא ההקדמה הקטנה, וההקדמה "כל חי מרגיש" אשר נשואה גם נשיא התולדה. תקרא ההקדמ' הגדול' והנה למשפט והקש שכלי, אשר יביא פה הרב, כי האושר הנוסד על קנינים גופניים, ודברים חיצונים לאדם. אינו מתמיד כי אם הולך לאבדון, יש ג"כ שתי הקדמות, האחת, כי כל דבר הנוסד על דבר בלתי קיים, גם הוא עדי אובד, יען כי רק דבר הנוסד על דבר קיים ומתמיד יוכל ג"כ להתקיים תמיד וזאת ההקדמ' יקרא הרב "הקטנה" וההקדמ' השנית והיא "הגדולה" היא: "כי הטובות הזמניות, והקנינים הגופניים חסרים ואובדים, ולזה נתן הרב ג' סבות. האחת, בעבור שהן רק טובות לפי הדמיון, ובבחינת האדם חסר השלימות ובעל מחסור אשר יצטרך להם, לא ע"פ האמת, המשל בזה, ההון והעושר אינם טובים מצד עצמותם, רק בעבור היותם אמצעים לאדם לקנות בהם כל מחסוריו, וכן כל המטעמים ומעדני המלך אינם טובים רק למי שירעב לאוכלם, ואחרי כי הרעבון בעצמו וכל מחסורי האדם הם רק פחיתיות לו, כי יצטרך להן רק בעבור היותו הולך לאבדון אם לא יאכל, או לא ימלא שאר מחסוריו, א"כ האמצעים המביאים רק לתכלית הנוסד על הפחיתות, גם הם פחותים ומדומים רק לקנינים טובים, וזש"א החכמים, כי ההון והעושר אשר הנאתם ותכלית תועלתם היא רק בהוצאתם, הלא זאת בעצמה תעיד עליהם, כי העדרם טוב ממציאותם, והסב' השנית, אחרי כי הקונה קצת מקנינים אלה לא ישמח אף לא יסתפק במה שיש לו מהם כבר, כי נפשו תערוג ותחמוד תמיד לקנות עוד יותר מהם, כמאמר הב' "אוהב כסף לא ישבע כסף" וא"כ איך נקרא אותם קנינים אמתיים, אחרי שלא ישמחו נפש קוניהם, ויסביבו בהיפך להם עצבון וצער על מה שלא השיגו מהם עדינה ? תחת כי קנין השלימות האמיתיית ישמח נפש קונהו, ואף שגם אין לה קץ ותכלה ובכל זאת הנפש תשמח ותגל במה שהשיגה כבר ממנה (ואפשר שגם ע"ז יורה מאה"כ בקהלת "החכמ' תחי' את בעליה") והסבה השלישית יען כי מציאות קנינים אלה אינה מתמדת אצל בעליהם, כ"א על נקלה ילכו לאבדון מהם, תחת מסבות הזמן המתהפכות תמיד, כמאה"כ באיוב "עשיר ישכב ולא יאסף, עיניו פקח ואיננו" ר"ל שעושר אדם לפעמים בין לילה הי' ובין לילה אבד, וע"כ אמר החכם היוני זאלאן, כי אין אדם בחייו יוכל להקרא מאושר, פן יעזבהו עוד אשרו לפני מותו, ורק אם מת באשרו, נוכל לומר אח"כ שהי' מאושר, והחכם אריסטו חלק ע"ז, ואמר, כי בשם מאושר לא נוכל לקרוא רק מי שהוא עתה מאושר בעוד בחיים חיתו, וא"כ אחרי שאין אדם בחייו מאושר בהחלט, יען כי הפחד ויראת העתיד עיד לבא עליו ממקרי ופגעי הזמן לפני מותו, יבעתיהו תמיד, גם אחרי מותו לא נוכל לקראו בשם מאושר למפרע, בעבור קניניו החיצונים שהיו לו מלפנים, והוא עתה משולל מהם. אחרי כי לא ירד אחריו כבודו, ורק על מה שהיינו יכולים לומר בזמן מה, שהוא הווה, נוכל לומר אח"כ שהי' כבר, אבל מה שלא היינו מעולם יכולים לומר עליו שהוא הווה, לא נוכל לומר עתה שהיה: והנה התולד' היוצאת משתי הקדמות אלה היא, כי ברכות יעקב הנוסדות רק על קנין הטובות הגופניות

[86]הוא הדבר אשר יתקיים אשר יוסד ויתמך אל דברים קיימים אבל הטובות החיצוניות הם חסרים ואובדים הנה האושר הסמוך והנוסד עליהם גם הוא עדי אובד:
הקטנה היא מבוארת מעצמה כי ע"כ תארו לאל יתברך שהוא צור העולמים ומקומו של עולם לסמכו ולקיימו על יסוד קיים ועומד לנצח נצחים ולא יצוייר העמידה והקיום לכל נמצא כי אם בעודו נשען וסומך על ידו ועוצם כחו ית' כמו שנאמר אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני אלהיך אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי (ישעי' מ"א). ונאמר ה' אלהיך הוא ההולך עמך לא ירפך ולא יעזבך (דברים ל"א:ו') וכאלה רבים. אמנם בהחליש והרפות הכח ממנו מיד היא כלה ואבד כמ"ש ויי' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור ויחדו כלם יכליון (ישעי' ל"א). כי בהתמוטט היסוד על פי רצונו ית' מיד כל הסבות הקרובות והרחוקות ומחוייביהם ומשיגיהם כלם יאבדו מהר הפך ממה שאמר אלהים בקרבה בל תמוט (תהילים מ"ו:ו'). אמנם הגדולה היא על ג' פנים. האחד במה שהוא ידוע שהטובות החצוניות אינם טובות לפי השכל כי אם לפי הדמיון והדבר המדומה הוא חסר המציאות וא"א לנסמך עליו שיהי' שלם להיותה לפי הדמיון ולא ע"ד האמת. הוא מבואר בפי כל חכם לב כי ע"כ קראם קניינים מדומים וכבר דברו בגנותם עד שאמרו שהם עצמם מעידים שהעדרם טוב ממציאותם. וזה שכל המעלות משמשות לאדם בהמצאם בו והעושר אינו משמש רק בהוצאתו א"כ ההוצאה בו טוב מהקבוץ. הפך הטובות האמתמת שימצא השלימות בקבוצן והדבק בהן אמנם שלמה ע"ה על זה הענין עצמו אמר במשלי חכמתו מה שיזהר בו מאד כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך. ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה אל תתאו למטעמותיו וכו'. אל תיגע להעשיר וכי'. התעיף עיניך בו ואיננו וכולי (משלי כ"ג). ירצה אתה בן אדם אם נקרא נקראת לאכול את מושל הוא יצר הרע המושל בך. כי תשב ללחום עמו מלחם תאותיו ויערוך לפניך שלחן מפת בג חמודותיו ויין משתיו אל תתפתה לו ואל תמהר

אינן אמיתיות, רק חסרות ואובדות , וא"כ הלא יקשה לנו להבין, מדוע חרדו עליהן אבותינו הקדושים כל החרד' הגדול' הזאת ? ולבאר זה השתדלו חז"ל להשב באמת הברכות האלה על השגת קנינים רוחנים ואמתיים, כמ"ש רז"ל "מטל השמים זה מקרא" וכו', והרב ז"ל ביאר זה באופן זה, כי עיקר ברכת יצחק היתה באמת מתחל' על השגת קנינים רוחניים ושלימות אמתיות, ועליה מוסב מאה"כ "ויברכהו" ורק בעבור היות גם האושר הזמני טוב בחבורו עם האושר הרוחני, ועל שניהם יחד נוכל לקרוא מאה"כ "מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד" ע"כ ברכו גם בהשגת קנינים גופניים, ואמר "ויתן לך וכו'," ואולי כי על ענין זה רומזים דחז"ל שאמרו "יתן ויחזיר ויתן" ר"ל מתחל' יתן לך קנין האושר הרוחני, ואח"כ גם קנין אושר הזמני.
אח"כ אמר, כי רק האיש השלם ובעל האושר הרוחני יחשב האושר הזמני לו לברכה, בעבור השתמשו בו כראוי, תחת כי לאיש חשר האושר הרוחני פורע מוסר ובער מחכמ' ודעת, יהי' כל הון ורכוש גופני אך למחסור, כי כאשר ירבה הונו כן תרבה וכן תפרוץ גם תשוקתו, אשר לא תשבע ולא תאמר הון, ותחת כי ישמח בחלקו, יתעצב תמיד על מה שלא השיג עוד, וברעיון זה ביאר הרב ב' מאמרי רבה ב"ב חנה הקשים להבין, לפני כמה מחכמי עמים וגדוליהם וישרו דברי חז"ל בעיניהם עד שנתקדש ונתכבד ש"ש על ידו ברבים.

לאכול מאכליו רק בעיניך תביט ובלבך בין תבין את אשר הוא נותן לפניך. ובידוע כי תשים סכין בלועך לבלתי אכול ממנו אם בעל נפש מרגשת אתה כלומר כל מה שאמרתי לך במליצה זו שלא תתאו למטעמותיו שהוא לחם כזבים ירצה לחם לפי הדמיון או לפי מראית העין ולא לפי האמת ומה בצע כי תאכל ולא לשבעה ותשתה ולא לשכרה. ואחר שתקן המשל ביאר הנמשל ואמר אל תיגע להעשיר מבינתך חדל. ירצה כל מה שאמרתי לך הוא להזהירך שלא תיגע להעשיר יותר מכדי הצורך שכתב החוקר בפ"ו מהי' מהמדות כי הוא ודאי לחם הכזבים והמדומה שאמרתי ולזה מבינתך הראשונ' אשר לך בו ובקבוצו חדל אבל בין תבין היטב פעם אחר פעם בחסרונו כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל מה שאמר הנביא למה תשקלו כסף בלא לחם ויגיעכם בלא לשבעה. שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (ישעיהו נ"ה:ב'). הנה שביאר היות אלו הקנינים מדומים ונכזבים מה שיחייב היות שכל הנסמך עליהם היו יהי' כמו אכזב. אמנם הפנים השניים הוא מה שיחוייב מזה הענין הראשון וזה כי מצד היותם מדומים ולחם כזבים חוייב שלא תשבע הנפש הרודפת אחריהם מהם כלל כמו שאמר החכם אוהב כסף לא ישבע כסף (קהלת ה':ט'). כי כאשר יחלום הרעב והנה אוכל מכל מאכל אשר יאכל והקיץ ורקה נפשו או כאשר ידמה הצמא שהוא שותה כל משקה אשר ישתה וסר דמיונו ממנו ולשונו בצמא נשתה כך הדבר ההוא ולא עוד אלא שכל מה שמוסיפין לאסוף מהם אסופות נתוספה להם תאוה על תאוה כאלו המבוקש ההוא מסוגל לספות הרוה את הצמאה. וכבר אמרו ז"ל על זה אבר קטן יש בו באדם משביעו רעב מרעיבו שבע (סנהדרין ק"ז.) ולדעתי על הלב או העין יצדק זה כי העין רואה והלב חומד וכל אחד מהם הוא אבר קטן מחזיק כל תאות שבעולם כמו שאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם כו' (במדבר ס"ו). ואמרו עינא וליבא תרי סרסורי דעבירה (ירושלמי פ"א דברכות ה"ד). ואין ספק שהמרעיב עצמו מתת לאחד מהם אשר יתאוה הנה הות מקצר תאותיו. אמנם המשביעו הוא מלמדו לאוות וכמו שאמר שאול ואבדון לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה (משלי כ"ז:כ'). וכבר כתב זה החכם על ההשתדלות המדיניות בפ' י' מהי' מהמדות. ובמסכת תמיד (ל"ב:) זכרו חז"ל ענין נכבד קרה לאלכסנדר מקדון בשובו מאיי הים אמר כי שקיל ואתי יתיב אההוא מעיינא וקא אכיל הוו בהדי' גלדני מליחי בהדי דמחוורי להו נפל בהו ריח אמר שמע מינה האי מעיינא מגן עדן קא אתי. אית דאמרי שקל מיני' מייא וטרא באפי'. ואית דאמרי אדלאי כוליה עד פתח ג"ע רמא להו קלא פתחו לי בבא אמרו ליה זה השער ליי' צדיקים יבואו בו אמר להן אנא מלכא אנא מחשבי חשיבנא הבו לי מידי הבו ליה גלגלתא חדא אתא תקליה לכולי כספא ודהבא

דילי' בהדיה ולא הוה תקיל אמר להו לרבנן מאי היא אמרו ליה גלגלתא דעינא דבישרא ודמא הוא דלא קא שבע אמר להו ממאי דהוא הכי שקיל קליל עפרא וכסיה לאלתר תקיל דכתיב שאול ואבדון לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה. ראו מוסר נפלא ונאות מאד לאיש ההוא אשר נאמר עליו לפי בולמוס תאותיו אחר אלו ההצלחות הזמניות אשר קצר ימיו בהשגתם. ועל דרך זה אמר אבא שאול שנשקע עד חוטמו בגלגל עינו של אבשלום (נדה כ"ד:) כמו שיבא עניינו בשער פ"א ב"ה. ומסגלה זאת אמרו אין אדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו (מדרש קהלת פ"א) לפי שכל עוד שיוסיף לקנות עושר ונכסים לפיהן ולשיעורם יוסיף תאותיו וכן לכל שאר תשוקות כאלו לא הגיעו במה שקנה מהם רק הידיעה וההכרה אל מה שיכסוף ממה שאין לו כי על זה עצמו אמר החכם שלמה ע"ה לעלוקה שתי בנות הב הב שלש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון (משלי ל':ט"ו) כי העלוק' הזאת היא בריה קטנה מאד דומה למה שאמרו אבר קטן יש באדם ואמר שיצר לב האדם הוא דומה לה וקצת המפרשים אמרו שהוא כמו עקולה שמתעקלת והולכת וכן הוא עקוב הלב ונפתל מתולדתו של נחש ואמר שמתחילה עשה אלהים את האדם ישר בשת היה לו תאוה טבעית משוערת לפי צרכו אמנם כשהתחיל להתעקל ולהתעקש הנה נתוסף לו רצון ותשוקה שנית אל הדברים המותריים ועוד מעט תהיינה שלש כי לא תשבענה. וגם בזאת לא יעמוד עד שיוסיף עוד סרה בקרית ארבע וכולי' האי ועדין לא אמרה הון כי אחר שהיו תאוותיו במספר היסודות אשר ממנו חובר עוד יותר רסן השלוח עד שימצאו לו תאוות חדשות מורכבות מזו ומזו ויעלו לאין מספר ואיך ימות בלי חמדה. וכל זה יחויב היותם ענינים בלתי אמתיים רק דמיונים כוזבים כמו שאמרנו ראשונה כי לזה תתם החכם הענין הראשון ההוא במ"ש התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים (שם כ"ג) ירצה אם תתיר לעיניך לעוף בגובה החמדה הנה כל עושר שבעולם לא יהי' נחשב לכלום כי עשה יעשה לו הממון ההוא לחומד כנפים להגביה עוף על רום התאוות כלם כנשר יעיף השמים וסוף דבר שהיא תאוה ותשוקה אין לה סוף ותכלית והדבר אשר הוא כן לעולם הוא חסר וגרוע וכל הסומך עליו יחויב לו פחיתות גריעותו:

והפנים השלשיים הנה חוייבו מהיות הטובות ההמה טובות ההזדמנות אשר מזה הצד הם מזומנים ומעותדים למסיבות הזמן ותהפוכותיו אשר בין לילה היו והיום או למחר עוד אינם כמו שקרה לרבים ונכבדים ממלכי האדמה אשר מלאו בתיהם טוב ולעת זקנתם יפלו במחשכים כאשר יסופר מפי החוקר פרק ח' מהמדות כי ע"כ היה אומר שולי"ן החכם שאין ראוי שיקרא שום אדם מאושר עד נראה מה אחריתו ונדע אם נורש

בחייו אם לא. גם ארסטו אמר לפי דרכו כי אף אחרי מותו לא יהיה שום אדם מאושר לפי שהאושר הוא פועל הנפש לפי המעלה ואחר המות אין שום פועל. וכבר אמרו ז"ל היום לעשותם ואיך מחר לעשותם (ע"ז ג'.) ואף כי ירצה שולי"ן כי במותו יוכר ויודע שהיה מאושר בחייו אמר שא"א לגזור שהיה דבר לשעבר אם לא בשנניח שבזמן מה היה הווה ומה שלא היה בשום זמן הווה איך נאמר עליו אח"כ שהיה. ועוד שאי איפשר שלא יגיע למתים רושם דבר מטובות הבנים והאחים ושאר הקרובים או רעתם וגם כי ירד המת בשלום שאולה בשרו עליו יכאב באשר הוא שם בקברו ונפשו עליו תאבל בהיות בבית מנוחתו ולא יהיה במתים חפשי מתהפוכות כאלה ואם הטובות האלו הם מעותדות אל אלו ההפוכים מה שא"א להכחישו הנה האושר הסמוך עליהם גם הוא לא יעמוד. וכ"ש בהתחבר שלשת הפנים האלו המעידים עליה עדות נאמנה ומורים חסרונם וחולשת מציאותם וקלות הפסדם. אשר הכל כללו חכמים ז"ל בפרק המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג:) בהגדה תמוהה מאד בתחלת ענינה. אמנם בטוב ההשקפה היא בכלל רעיתיה המובאות שם הם מהמופלאות והנוראות שבדברי חכמים וחידותם בזכרון כוונתנו הנה בדרך משל נאות וחקוי קרוב אל השכל וזה נסחה אמר רבה בר בר חנא לדיני חזי לי ההיא אקרוקתא דהוה כי אאקרא דהגרוני יאקרא דהגרוניא הוה כבת שתין בתי ואתא ההוא תנינא ובלעא ואתא ההוא פשקנצא ובלעי' לההוא תנינא וסליק ויתיב על גב אילנא תא חזי כמה נפישי חילי דההוא אילנא אמר רב פפא בר רבי שמואל אי לאו דהוה תמן לא הימני. והוא כי זה החכם בטוב דעתו ושכלו אמר שנראה אליו תוכן העולם הזה ומיני טובותיו ואופן שמוש בני האדם בהם וסופם והודיעו למשכילים במה שחדה להם חידה ואמר לדידי חזי כו'. המשיל לכל קניני העולם וחמודותיו אל הצפרדע. לפי שמלבד שהוא על הרוב מזון מוכן ומורגל אל התנין אשר בו יושלם המשל הנה היא מתדמה ומתיחסת להם מכמה צדדין. האחד בקרקורה הידוע והמיוחד אליה אשר עליו קראו שמה אקרוקתא. כי פיה תמיד מלא שירה ולשונה ערב ובקר רנה כמו שהטובות האלו הם משמיעים תמיד קול רנה וישועה באהלי הבעלים עם שזה וזה הוא שיר של פגעים. השני כי שטח עורה הוא מנומר עקודים נקודים גם עיניה טרוטות כספירים כמו שטוב העולם מתראה לבעליו טלוא ועקוד עם נקודות הכסף בהבר פנים וטוב רואי. השלישי שהיא קלת הדילוג והקיפוץ מזן אל זן כמו שמדרך הקנינים האלה לדלג על המפתן ולקפוץ מבית לבית ומרשות לרשות וכמו שאמרו חז"ל גלגל הוא שחוזר בעולם (שבת קנ"א:) אבל אמר שראה אותה גדולה כעיר בת ס' בתים לומר שזאת הבריה ואם קטנה היא תכלול כל עניני קניני העולם הזה כלליהם ופרטיהם כמו שמספר הס' הוא

כולל כל חלקי המספרים כי על כן ישתמשו בו כל בעל החשבונות ואמר שזאת העיר שכן היא כלילת יופי שראה שבא תנין א' ובלע אותה בכמותה ואיכותה גם יכול לה והוא באמת משל נכון וקרוב אל עוצם הכוסף והחמדה האינושית הבלתי משוערת אל אלו הקנינים העולמיים אשר הרחיבה להם נפשה ופערה פיה לבלי חוק כמו שאמרנו ואחר שאפה כתנין רוב רובי רבבות מהם נכספה וגם כלתה כפלי כפלים מבראשונה כמו שאמר שאול ואבדון לא תשבענה ועיני האדם כו' (משלי כ"ז:כ'). כאשר יתבאר. וזה התנין הוא בעצמו הנתש הקדמוני אשר השיא ופתה אם כל חי לפתוח פיה ולבלוע תפוח או פגה או איזה פרי שהיה אשר באמת לא היתה הצפרדע הזאת בדמותה בצלמה ומ"מ כבר נזכר זה התנין במשל העלוקה שזכרנו. ואמר כי עודנו באבו וכל קניני העולם בקרבו עוד מעט בא עורב אחד יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו. הנה באמת העורב הזה מקול נהי קריאתו גם מקדרות כסותו נכר שהוא שטן הוא מלאך המות אשר שולח בו גם כי הקדרות והשחרות סימן אל החשך המורה על ההעדר הכרוך בעקבי כלנו מצד שהוא ערב להחזירו לאפיסתו ויורה כי המות יכלה ויפסיד כל טוב העולם הזה המדומה בכל מעשה תוקפו וגבורתו, הנה כי העורב מוכן לפרוע פרעות ולנקום נקמת הצפרדע מיד התנין כי ע"כ נשתמשו בשניהם הרבה בהגדות ההמה בכיוצא. הנה שכלל החכם עד הנה כל מה שאמרנו מדמוי אלו הטובות וכזביהם ומבולמוס רעבונם ומקלות הפסדם. וכמוה יש לרז"ל אגדה אחרת דימה לזו וסמיכה לה אמר רבה בר חנא זימנא חדא הוה אזילנא בספינתא וחזינא להההוא ציפרי דהוו קיימי עד קרסולייהו במיא ורישייהו מטו לרקיעא וסברינן דלא נפישי מיא ובעינן לקרורי נפשין נפקת בת קנא ואמר לן לא תחותו דהא שבעין שנין דנפל חצילא דבר נגרא ולא מטא לארעא ולא תימא דנפישי מיא אלא דרדפי מיא (שם) יאמר כי ברודפם אחרי קבוץ חריצות הממונית כדרך אניה בלב ים היה רואה הכנות שהיו קרסולי השתדלותם שקועים במי ים ההצלחות והיה כזה מדמים להגיע ראשם אל במותי עב ושהוא וסיעתו היה בלבם להדמות אליהם ולרדוף אחריהם כסבורין שהם ענינים שיש להם סוף ותכלית. עד שיצתה בת קול מעצת השכל האלהי ואמרו הזהרו מהם ומדרכיהם כי באמת כל שבעים שנה שהם שני חיי האדם יוצאים בעסק זה ועדין לא הגיעו לסוף התאוה והחמדה וכמו שאמרו אין האדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו כמו שאמרנו. ולהורות שאין הזמן יוצא בהם מפני חשיבותם וממשותם אמר ולא תימא דנפישי מיא כלומר לא מפני כמותם ואיכותם רק מפני רוב הטירוף והבהלה אשר לאנשים אחריהם והנה באמת זה הענין הנכבד הנרמז באגדה זו על זה האופן אינו רק זירוזו של ראשון המחוקה בראשונה עד המקום שביארנו ממנו:

האמנה כי מכל מה שזכרנו מהם ומזולתן מהראיות הנכוחות יש להפלא מאד על אלו הברכות שבירך יצחק את יעקב באומרו ויתן לך האלהים מטל השמים וכו'. יעבדוך עמים וכו'. שלפי הנראה כלם ירוצו מרוצת העושר והכבוד שהם עניינים מדומים בלתי אמיתיים וחיצונים מבעליהם כמו שנתבאר וגם יתבאר מענין הכבוד כמו שאמרו ז"ל איזהו מכובד (אבות פ"ד) שער ס"ה ב"ה. ואם כן על מה חרדו אבות כל העולם את החרדה הגדולה הזאת בשיתולו על ראש הראוי כל אחד לפי כוונתו. והיותר קשה כי אחר שנתנם ליעקב בו ביום חזר ונתנם לעשו באומרו הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל ועל חרבך תחיה וכו'. והרי הם שני שטרות היוצאים ביום אחד ודי קטטה ואיבה עולה ביניהם:

ובמדרש (ב"ר פ' ס"ו) מטל השמים זה המן שנאמר הנני ממטיר לכם לכם לחם מן השמים וכו' (שמות ט"ז:ד'). ומשמני הארץ זה הבאר שהעלה להם מיני דגים שמנים. ורוב דגן אלו הבחורים. ותירוש אלו הבתולות וכו'. ד"א מטל השמים זה ציון שנאמר כטל חרמון וכו' (תהילים קל"ג:ג'). ומשמני הארץ אלו הקרבנות. ורוב דגן אלו הבכורים, ותירוש אלו הנסכים. ד"א מטל השמים זה מקרא. ומשמני זו משנה. ורוב דגן זו תלמוד. ותירוש זו הגדה. ראה שהם חתרו בכל כחם להסב פני אלו הטובות מהיותם טובות זמניות מדומות וקלות אל היותם טובות אלהיות קיימות ושלימות ונפשיות וכל זה להתיר זה הספק העצום שהיינו בו. ואולם אני רואה כי אות אחד בלבד של פרשה זו מבארת כל הענין הזה כלו ומישבת אותו על תוכן אמתתו. וזה שהחכם בפרק ההוא שערך בו הספקות שכתבנו ע"ד שולין והוא לא יוכל להכחיש רוב החליפות והגלגולים אשר יקרו לאלו הטובות התיר זה הספק בשאמר הן אמת שהאושר הוא צריך לאלו הטובות והם עוזרות ומיפות אותו כמו שזכר ג"כ בפרק י"ג מאמר י'. גם הזכיר החכם שלמה טובה חכמה עם כו' (קהלת ז':י"א) וחכמת המסכן בזויה (שם ט'). אבל שמ"מ אין רבוי אלו הטובות מצרכו אדרבה הם מזיקות אותו כמו שזכר בפרק הנזכר ובפ' י"ד מהמאמר הז' אשר כתבנוה בשער ט"ז וגם אינם מעצמיותו ואינם מתקשרות עמו בקשר כל כך אמיץ שיתקומם האושר לעומתם עד שיהיה האדם לסבתם מאושר פעם ורש פעם הנה הטובות הגדולות לא יאבדו מהם ואף כי יאבדו קצתם הנה הנשאר יהיה בידו ובו יעשה חיל לפי ערכו ואף כי יאבדו ממנו כלם לסוף לא יורש כי הנה שלמיותו אתו והיה מחנה שכלו וטוב מעלותיו לפלטה. ועוד שאמרו חז"ל דעת קנית מה חסרת (תנחומא פרשת ויקרא). וגם כי יקרה על דרך הזרות הנפלא הנה הזרות לא יקומם האושר האינושי מטבעו כי לא טבע אלהי הוא שלא לקבל שום שנוי וחלוף כלל. וכבר

הסכימו חז"ל לדעתו באומרם אין הקדוש ברוך הוא מיחד שמו על הצדיקים בחייהם (שוחר טוב תהלים ט"ז) שנאמר הן בקדשיו לא יאמין וכו' (איוב ט"ו:ט"ו) והכוונה להורות כי הקיום אשר לו יתברך לא ימצא כלל אצל זולתו מהנמצאים. אמנם על קיום האושר בעצמו והאיפשרות הרחוק אשר בהתקוממותו ע"ד שכתב החכם מצאנו ראינו אותו במה שהודיע הב"ה חיבתו ופרסם אהבתו על הקדושים אשר בארץ המה במשפט שכלי שלא ישובו אחור: וגם מהשלמי' אשר לא באו כתובים נמצאו על הזרות כיוחנן כ"ג (ברכות כ"ט.) ואלישע אחר (חגיגה ט"ו.) כי על הזרות יהפך המאושר תחת מסבות הטובות החיצונות העוזרות והמשרתות: וכל זה הוא מבואר נגלה בוא"ו של ויתן לך האלהים שחשבוה מיותרת עד שדרשו בה יתן ויחזור ויתן (ב"ר פ' פ"ו). אבל האמת שיורה שעקר הברכה האלהית והרוחנית כבר נאמרה אשר עליה היתה הכוונה כלה אלא שהוסיף בה אלו הברכות הזמניות העוזרות והסומכות אותה. וכן הוא האמת הברור ממה שתמצא שתי פעמים ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות ויברכהו כו' וירח את ריח בגדיו ויברכהו וגו'. הנה שסתם הברכה בלשון ברכה סתם כי אין הפה יכולה לפרש כי עין לא ראתה אלהים זולתך כמו שיבא בשער ס"ז בפ"ז ממנו. ואחרי כן טפל אליה הברכות אשר אל הטובות החיצוניות ואמר ויתן לך האלהים מטל המים. יעבדוך עמים וכו'. הוה גביר לאחיך. כי אם שאינם מעיקר הברכה הם עוזרות ומיפות אותה כי בהתחבר השררה והכבוד אל המדות המעולות הנה הוא נאה ומשובח גם העושר היא עוזרת החכמה כדי שלא תתבזה בעיני ההמון. והוא מה שביארו המשורר באומרו הנה מה טוב ומה נעים כו' כשמן הטוב כו'. כטל חרמון כו'. (תהילים קל"ג:א') יאמר כי כאשר יזדווגו הטובות החיצוניות אל האמתיות יהיה הדבר טוב ונעים יחד ? ועל השררה והכבוד אמר כשמן הטוב על הראש שהוא כנוי הכבוד שיורד על הזקן זקן אהרן שיורד ע"פ מדותיו כי ודאי כבוד תפארתו מחובר ונלוה אל מעלות מדותיו הוא טוב ונעים וכן אמר על העושר המכונה לטל חרמון כמ"ש ויתן לך האלהים מטל השמים כשיורד ומתחבר אל הררי ציון שמשם תצא תורה ודבר ה' הנה גם כן הוא טוב ונעים יחד אשר בחבור אלו הענינים יחד שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם. כי הנוסף על הטוב יהיה ודאי טוב ונעים וזה עצם כונת מאמר ויתן לך האלהים כו' כמ"ש. ואם כוונו לזה חז"ל במ"ש יתן ויחזור ויתן הנה מה טוב. והנה אחר שנתישב כל זה ראה איך כללו רבה בר בר חנה בסוף ההגדה ההיא שהיינו בביאורה כי אמר שראה שהעורב ההוא ברוב גדלו וכובד משאו בשהיה טעון התנין אשר בלע הצפרדע הגדולה ההיא בא ושכן על גב אילנא ואמר תא חזי כמה נפישי כו'. והכונה לרמוז אלינו כי כל אלו הטובות הרבות

והמשונות לא נבראו אלא להצליח ולהשכיל בעץ החיים אשר זכרו החכם בפי' באומרו עץ חיים היא למחזיקים בה כו' (משלי ג':י"ח), אשר בעסקו ועיונו יוצג עץ החיים הידוע בעדן מקדם והעץ הזה אשר הוא ישא את כל טובות העולם והוא סובל אותם אחר שלא נמצאו אלא לצרכו ולעבודתו ובכחו יתקיימו ולא בזולתו כי הוא תכליתן והכל נברא לכבודו. והוא אומרו תא חזי כמה נפיש חיליה דהאי אילנא והיא דבר נכונה כי ענף אחד ממנו נושא את הכל והוא ממש מה שאמרנו מענין אלו הטובות ותכליתן מפי הברכה הזאת. ולהורות שאין ראוי לתת לב לפשוטן של דברים כמו שהוא בקצת ההגדות. נענה רב פפא ואמר אי לאו דהואי תמן לא המניה. כלומר אם לא ראיתי כונת זה הענין הנפלא והייתי עליו מעצמי כמוהו כמו שההסתכלות הזה הוא מחויב לכל מי שעיניו בראשו לא הייתי נותן לב לדבריו והוא מאמר שלם מאד. והנה באמת כאשר נשוב נתפלא בו מצאנו ראינו כל החזון הזה אשר נתחכם אליו זה החכם בדברי שלמה המלך ע"ה לא סר ממנו ימין ושמאל. זולתי במה שזכר תחלת ענין ותועלתה וסדר אחריו בליעת הצפרדע ע"י התנין ושאת העורב אותו. וזה כאשר אמר בחכמתו הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות ולראות חובה בכל עמלו שיעמול תחת השמש מספר ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי הוא חלקו גם כל האדם אשר נתן האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו ולשאת את חלקו ולשמוח בעמלו זה מתת אלהים היא כי לא הרבה יזכור כו' (קהלת ה':י"ח-י"ט). הנך רואה כי זה האיש אשר ידבר בו אינו רק היודע לבחור טובה לעצמו ושום שכל להשתמש ברשות באלו הקנינים הנחמדים ותעל הצפרדע בפיו בכלי טהור ומאכל כשר ומותר לרצונו לפני ה'. ואיש כזה באמת שרי ליה עורבא כי כבלעו כך ישא אותו וסליק ויתיב באילנא דחיי והוא ישא והוא יסבול אותו ואין מתת אלהים גדולה מזו. והנה כאשר זכר ענין המימינים בזה הענין ואם הם מעטים סדר אחריו ענין המשמאילים שהם על הרוב והוא רוב גופו של משל הצפרדע ואמר יש רעה אשר ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי איש נכרי יאכלנו זה הבל וחלי רע. אם יוליד איש כו' אמרתי טוב ממנו הנפל כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכוסה גם שמש לא ראה (שם ו) אמר כי רוב מה שיפלו עליו בני אדם הוא להיות הצפרדע לצבות בטן ולא לשבעה ואז ודאי אינו יפה לאכול ולשתות אבל הוא נהנה מהם דרך הלעטה ובליעה שלא ברשות הבעלים והוא באמת תואר בליעת התנין כאשר אמרנו כי אין לך תנין גדול כמי שאינו חסר לנפשו ליהנות מכל אשר יתאוה מכל הקנינים ההם עם שלא ישליטנו האלהים לאכול ממנו ואינו מרשה אותו עליהם לבלתי

תתו אל נפשו חוקה כאיש הראשון אשר זכר וכמו שפירשנו זה אצל התר הבשר לבני נח שער ט"ו. ולזה הפליג המליצה באומרו כי איש נכרי יאכלנו כי ודאי אינו איש ובעל אלו הקנינים על דרך האמת אבל הוא איש נכרי אצלם. או נאמר שהוא איש נכרי כלומר תנין בצורת איש או איש בדמות חמת נחש כאשר אמרנו על עשו בשער הקודם כמו שתאר זה החכם אנשים כאלו במאמר סמוך להנהו אווזי דמשטמטי גדפיהו משמנייהו (ב"ב שם) כמו שיבא ביאורו בשער פ"ה ב"ה. ואמר כי זה האיש גם תנין אם יוליד ק' ורוב שיהיו ימי שניו בתמידות המלוי והבליעה ונפשו לא תשבע מן הטובה ההיא כי לא השלים את חוקה וגם קבורה לא היתה לו כלומר שלא תכיל אותו הארץ ממיאוסו הנה טוב ממנו הנפל אחר שיומו יבא ואם יתמהמה לא יאחר כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכוסה והוא עצמו ענינו של עורב הנושא אותו כי שק הושת כסותו וחשוכא עמיה שרי והכונה כי איש אשר כזה שם ימות ושם יקבר ואז יתום ומשם ואילך הוא בבל יראה ובבל ימצא בארץ החיים: ועתה פקח עיניך וראה כי לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב והנפלא שזכרו הנה החכם אשר לא כללו בעל ההגדה הזו בחידתו רק כאשר נחרוש בעגלתו. ועוד תוסיף להביט כמה יקרו דברי חז"ל ומה עצמו חידותם ויהיו נא דברי אלה ראיה על כל זולתם אף אם נמצאו בה קשות וזרות מבא לאחריתן. תפח נפשן ורוחן הדוברים עליהם עתק וכבר נתקדש על ידינו שמם וזכרם ע"י מאמרים אלו בבא תוכחה נגדנו עליהם מחכם אחד נוצרי נגד גוים רבים מחכמיהם וגדוליהם כי השיבונו עליהם כדברים האלה והודה שהם דברי חכמים ודברים עתיקים: ועכ"פ כבר באנו אל מה שחוייבה החקירה עליו בזה הספור מה הנה שפע הטובות אשר תחת הברכה הזאת אשר עליהן כוונו אלו עמודי עולם ומדרגת הטובות החיצוניות אצלם וצרכם ובאיזה אופן נזכרו עמהם ונמנו בכלל ברכה זו אשר בעבורו אפשר שישותפו בה הבנים בהם מה שאי איפשר רק בטובות העצמיות:

ועכשו נבאר על פי המאמר שזכרנו ראשונה מה שהיתה יד ה' במלאכה הזאת וסיע בה באופן שיתכוונו חסדיו ויתגלגלו רחמיו עד יבואו ברכותיו ויחולו על ראש צדיק והוא מה שדרש רב חיננא בר פפא רבות עשית אתה ה'. וזה שבהיות חוש הראות שלם באדם הנה רחוק או קרוב לנמנע שיטעה האדם מכוון אל אשר תחזה בו כונתו. אמנם בחסרון זה הכח אע"פ ששארו שאר הכחות בשלמותם כבר אפשר להטעותו או להביא ספק ומבוכה במחשבתו עד שינוצח כמו שיבא. והנה לפי שכבר היתה כונת יצחק אבינו לפי מדתו מה שלא תאות לכונת האל ית' בדבר הזה כמו שהקדמנו עמנו בשער שעבר היו מחשבותיו ונפלאותיו אלינו ולתועלתינו לכהות עיניו של יצחק וענין הפלאות בזה הוא

כי אע"ג דק"ל אין רע יורד מלמעלה (תנחומא פרשת תזריע) ואין ממדותיו ית' למנוע טוב מבעליו אדרבא משמיא יהבי ולא שקלי אמנם ההעדרים ימשכו מהכרח החומר ומרוע בחירת הסובל אשר יסתר מלפני הטוב והמטיב כמ"ש הלא על כי אין אלהי בקרבי (דברים ל"א:י"ז). וביצחק אבינו לא נמצאת סבה אחת מהנה אמר שהיה פלא גמור שיכהו עיניו בהשגחת השם ית'. וברצונו המיוחד כדי שימשך משם טוב גדול כללי והוא שיקבל יעקב הברכות ההן ותבאנה ותלונה אל האומה הזאת בכללה. כי על זה האופן כבר היה הרע ההוא טוב גמור ראוי ליחסו אליו ית'. כי על זה הדרך אמר הקב"ה למשה מי שם פה לאדם אי מי ישום אלם (שמות ד') ולעבדיו חרשים. והנה להיות רחוק בעיני חז"ל שיהיה כהות עיניו אלא מטבע זקנתו כשאר האנשים למה שחוברו בו סבות טוב ההולדה ע"צ היותר נכון שאפשר כמה שאמרנו שער כ"ב חזרו אחר סבות שנתחדשו בו אחר הויתו ואמרו שם עוד (ב"ר פ' ס"ה) ותכהן עיניו כו'. בשעה שעקד אברהם את יצחק על גבי המזבח בכו עליו מלאכי השרת שנאמר מלאכי שלום מר יבכיון (ישעיהו ל"ג:ז') ונזלו דמעות מעיניהם אל תוך עיניו ונתרשמו עיניו וכהו עיניו. עוד שם ותכהן עיניו מראות באותה שעה שנעקד על גבי המזבח תלה עיניו והביט בשכינה. משל למלך שהיה מטייל בפלטין שלו וראה את בן אוהבו שהיה מציץ עליו אמר אם אני הורגו עכשו אני מכריע את אוהבי אבל אני גוזר עליו שיסתתמו חלונותיו. אמנם מה שאחשוב שכוונו בחלוף הסבות האלה. הוא למה שראו שכבר נתמצעו בזה הענין אצל יצחק אבינו ג' מיני העלמים. האחד כהיות העינים. והשני קצור המחשבה ואמדן הדעת כי האדם השלם יראה ללבב. והשלישי קיצור הכח הנבואיי כי ה' העלים ממנו ולא הגיד לו. והנה רב חיננא דבר בכהיית העינים לבד. אמנם הדרש השני נתן סבת הקצור המחשביי ואמר שבשעת העקידה בכו המלאכים והוא כינוי לקצור השפע היורד מהשכלת האמצעים וזלגו לתוך עיני בחינתו והועיל זה הקצור לעת כזאת כדי שלא יעבור אותו זכות לעשו. אמנם הג' נתן סבת הקצור הנבואיי המושפע מאתו ית' ואמר כי מאותה שעה הציץ ונפגע והגיע לו מזה השפע הנבואיי ומאותה שעה נסתמו חלונותיו לעת כזאת להעלים ממנו כדי שלא יצר לנפשו וירע בעיניו ויתפגם הברכה כמ"ש בשער הקודם. והנה לפי שני אלו המדרשים האחרונים יהיה מאמר ותכהן עיניו מראות סבה לויקרא את עשו כו'. כי מצד קצור בחינתו בו והעלם נבואתו במה שיהיה אחריו היה טועה בו ורוצה לברכו בכל לבבו ובכל נפשו וה' סבב את פני הדברים סבות עליות סבות תחתיות כדי שתבא הברכה על ראש המתברך בלב שלם ובנפש חפצה כמ"ש ואחר שהקדמנו מה שראוי להקדים בענינים אלו ראוי לבא אל ביאור המעשה בזכרון הספקות:

א ותכהן עיניו מראות ויקרא אל עשו כו'. אי זו כהיית עינים תספיק לשלא יכיר בו וברשעתו ואם לא יראה בעיניו בלבבו ובאזניו ישמע ותקח נפשו שמץ מנהו. ואם שכבר התרנו זה לפי המדרש מקרא אני מפרש: ועוד למה יאמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי שאין מצורך הברכות שיהיו סמוך למיתה עד שאם היה יודע יום מותו יתאחר מברך אותו: וגם מה טעם אלו המטעמים ואריכות הדברים לומר שא נא תליך די שיאמר עשה לי מטעמים כאשר אהבתי: ב כי הוא אמר בעבור תברכך נפשי בטרם אמות ורבקה אמרה ואברככה לפני ה'. ועוד כי היה לו לומר ותשמע רבקה ותאמר רבקה: ג באומרו אולי ימושני אבי למה לא חשש יעקב אל טביעת הקול שהוא דבר שאי אפשר להנצל ממנו וחשש שמא ימושהו אביו: ד אחר שספר בלבול יצחק ומבוכתו בהכרתו את יעקב באומרו הקול קול יעקב כו' למה חזר ואמר ולא הכירו כי היו ידיו כו'. ולמה שאל לו שנית לאמר האתה זה בני עשו. ועוד שנה לו ואכלה מציד בני למען תברכך. ועוד כי פתח בנשיקה גשה נא ושקה לי וסיים בריח וישק לו וירח. ראה ריח בני. ה וכבר חשבנוהו לגדול הוא התחלת הברכות האלה בוו העטף ויתן לך האלהים ויותר קשה מהיות כלן הצלחות זמניות. ועוד שנתנן לזה וחזר ונתנן לזה. וכבר הותר כל זה בהקדמה ועוד ימשך בביאור: ו בחרדה גדולה אשר חרד יצחק אבינו בתחלה עם אומרו גם ברוך יהיה הנה באמת יראה שגם ידו היתה במעל ואיך אמר בא אחיך במרמה. ז בחלוף תשובותיו של עשו ראשונה אמר ברכני גם אני אבי. בשניה הלא אצלת לי ברכה. בג' אמר הברכה אחת היא לך אבי. ולמה אמר יקרבו ימי אבל. ולא אמר יבואו. ח מאמר רבקה וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב כו'. והדר אמרה עד שוב אף אחיך ממך. והרי הוא כפל ענין בדברים אחדים: ט אומרה למה אשכל גם שניכם יום אחד. ואם יהרוג עשו את יעקב כאשר יראה מי יהרוג את עשו. והיה לה להפחיד בסכנת נפשו לבד: י דברי רבקה את יצחק אם לוקח כו'. והלא עת צרה היא ליעקב ולא עת מצא אשה ולמה לא הגידה לו דברי המשטמה כמו שכבר ידע סבתה. וטעם מאמר הכתוב אל לבן בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו שכתב עליו רש"י ז"ל לא ידעתי מה בא ללמדנו. אלו הן הספקות שראיתי לעוררן הנה לצורך הביאור:

אמנם הרלב"ג העיר בעצם הברכות האלה ספק גדול אצלו וזו היא צורתו אם היה אלו הברכות באופן הודעת העתידות לבא על המבורך ובלתי מתיחסות לרצונו איך אמר יצחק בא אחיך במרמה כו'. ואם היו בענין תפלה ובקשת רחמים להביא עליו מההצלחה והטוב מה שתרצה אליו נפש הנביא מי מנעו לברך את עשו בברכות עצמן שברך את יעקב וכ"ש שלדעת עשו ברכן. והתיר הוא זה הספק במ"ש שחויב להתקבץ בזה

ובכל כיוצא בו ב' הענינים יחד וזה שהנביא לא יברך רק לאיש אשר כברכתו. ירצה שכשידע מצד הנבואה שזה המבורך מוכן מצד המערכת או ההשגחה לאי זו הצלחה מיוחדת יברכהו ברצון נפשו מענין הברכה ההיא ותתחזק לו בסבתה ההצלחה ההיא בשפע גדול ממה שהיה מוכן עליה מצד עצמו ומטעם זה תועיל ההנאה שנהנ' המברך מהמקבל אם במאכל אם במתנה גדולה או קטנה כי בזה תפנה מחשבתו אליו לדעת אי זו ברכה ראוי' לו ובברכו אותו בברכה ההיא עכ"פ בא תבא. ובזה האופן תהי' הברכה בהודעת עתידות. ונתאמת לו זה מברכות השבטים אשר נאמר בהם איש אשר כברכתו (בראשית מ"ט:כ"ח) וממאמר יעקב ידעתי גם הוא יהי' כו' (שם מ"ח) ומפני זה כאשר נהנה יצחק ממטעמי יעקב וראה בהשגתו הנבואיית שהוא מוכן להתברך מעין אותם הברכות ברכו מיד ואמר ויתן לך כו'. יעבדוך כו'. הוה גביר כו'. אוררך ארור כו'. והנה כאשר היו הברכות האלו באופן מה קללה לעשו וחויבה הגעתם עכ"פ כבר היה בלתי אפשר שיקבל עשו ממנו הברכות שהיה אפשר לקבלן מתחלה מצד הכנתו גם הוא ולזה אמר בא אחיך כו'. וחזר אחר ברכות שלא יחלוק בהם על ברכות יעקב כמו שנרא' מהענין. זהו תורף הספק והתירו ואם הוא האריך הרבה. ומהתימא הנפלא מה שהניח כי ידע הנביא במה שנהנה ממטעמי עשו לפי דעתו הברכות הראויות לבא על ראש יעקב כאלו מסגולת המאכלים ההם להביא ההודעה על בעליהם מבלי שידע הנביא מי הוא זה ואי זה הוא כענין המלחשים שמביאין להם אזור או רצועה שלוחשין עליהן כל שכן כשיאמר לו שהוא זולתו והוא בעיני רעיון רוח: אמנם במה שאמרנו ראשונה נסתלקו המבוכות האלו מעיקרן. ותדע ותשכיל שאין עקר ברכות אלו מקבל החלוקה ולא ההתפשטות אל הבלתי ראוי. אבל היו צריכות דעת הבעלים אשר כבר זכו עליהם מן הדין ובידו לתתן למי שירצה. והוא ענין אלהי דק מאד ירוץ מרוצת הצרוף והזקוק ע"ד ההשגחה המיוחדת בכמו אלו הענינים כמו שביארנו. אמנם הברכות אשר קבלו החלוק כבר נתנן לשניהם וידו חלקתן להן בק"ו ולא עליהם היתי' חרדתם כמו שיתבאר עוד בפי' ב"ה. והנה אחר ערוך השלחן בכל מה שנאמר בזה הדרוש היקר מעתה צפה הצפית אל ביאור דבריו:

[87] ויהי וכו', כוונתו היא, יען כי ההשגות החושיות הן מקור כל ההשגות השכליות, כי רק על מה שיראה האדם בעיניו ובאזניו ישמע או ישיג בשאר חושיו, יבנה השכל יסודות משפטיו והקשיו, ע"כ יכונו בלה"ק גם השגות השכל בפעלים המורים בהנחתם הראשונה על השגות חושיות, ובעבור היות בפעולתו חוש הראות יותר חזק והולך מהר למרחוק, מחוש השמוע', וחוש השמיע' מחוש הריח, וחוש הריח מחוש הטעם, וחוש הנועם יוחר נכבד מחוש המישוש, אשר בו ישתמש האדם רק בהיותו עור או באישון לילה ואפיל', והוא ג"כ החוש הגס והעב מכולם עד שממנו אמר החוקר כי חרפה לנו, (יען כי על ידו אנו נופלים ברשת התאוה, אשר אש היא עד אבדון תאכל

[87]ויהי כי זקן יצחק ותכהן עיניו מראות לפי שההשגות הפנימיות לא יושגו כי אם באמצעות החושים החצוניים כמו שזכר בטבעיות והיה כח קצתם יותר חזק בזה מקצתם לפי מעלתם ודקותם וזה כי לחוש הראות יש כח חזק בבחינת העינים והכרתם עד שלזה הורגלו בכתבי הקדש ליחס אליו ההשכלה באומרו וראיתי אני בלבי (קהלת ב׳:י״ג), כי לא יראני האדם (שמות ל״ג:כ׳), ואראה את ה׳ (ישעיה ו׳), ולמטה ממנו חוש השמיעה על האמת. שלזה ג״כ הורגל בו יחס ההבנה והכרה השכלית. שמע ישראל (דברים ו׳), הסכת ושמע (שם כ״ז), שמע בני (משלי א׳:ח׳) וכדומה. ולמטה ממנו חוש הריח כי ידמה להם בהשיג המושג מבלי הפגישה בו. ולזה כבר נאמר מרחוק יריח מלחמה (איוב ל״ט), בהריחו אש (שופטים ט״ז:ט׳), והריחו ביראת ה׳ (ישעיהו י״א:ג׳). ואמרו ז״ל מכאן שמריח ודאין (סנהדרין צ״ג:) ולמטה מהם חוש הטעם כי זה לא יפעל רק בפגישת המוטעם אמנם לפי שהטעימה לאו מילתא חמרית לגמרי היא אבל היא משפט הטעמים כמו שביארנו אצל עץ הדעת בשער ז׳ וט׳ מצינו טעמו וראו כי טוב ה׳ (תהילים ל״ד:ט׳), ותהי בפי כדבש למתוק (יחזקאל נ׳), כי אמת יהגה חכי (משלי ח׳:ז׳). כי הכרת הטעם יש בה דקות והשערה מדעת. ולפי שהכח אשר במישוש הוא למטה מכלם בזה עד שאין לו מבוא כי אם בבחינת הרכות והקושי בשעירות או בחלקות קרירות או חמימות והוא ענין חמרי ממשיי לזה לא יוחס לו בכתוב שום התבוננות אבל יוחסו לו הסכלות באומרו והיית ממשש בצהרים (דברים כ״ח), וכאין עינים נגששה (ישעיהו נ״ט:י׳). וכבר ביאר החכם בפרק י״ד מהמאמר הג׳ מספר המדות ענין אלו החושים כלם אצל ההשתמש בהם בהנאות הגופניות וביאר שלא יוחס חטא בהנאה מהם בעצם זולתי בחוש המשוש חרפה הוא לנו. וזה לפי שלא נתלו אליו בחינה והכרה שכלית במשפטים והנה לפי שבהיות חוש הראות שלם לאדם היה קרוב לנמנע שיטעה האדם במה שיראה בפניו אף על פי שיהיה הפסד שאר החושים לזה היתה עצה יעוצה מאת הש״י שיכהו עיניו של יצחק לעת כזאת כדי שימשך ממנו מה שכוון אליו מענין הברכות כמו שאמרנו. אמנם מהספור הזה תראה נפלאות איך נשתדל הזקן להעזר משאר חושיו וטוב בחינותיו למלא חסרון החוש ההוא וכמה התחכם יעקב עד שנתפש בו והוא ענין נכבד מאד. (התר ספק א׳) ויקרא את עשו בנו הגדול. אם כהו עיני בשרו הנה לא כהתה לגמרי

ועצומים כל הרוגיה) ע״כ תכונה מדרגת ההשגות הראשונה הכוללת ההשגות היותר ברורות ונכונות בפעל ראה, כמו "ואראה את ד׳" המדרג השניה בל׳ שמיעה, כמו "הסכת ושמע ישראל" והשלישית בל׳ ריח, כמו "והריחו ביראת ד׳," והר׳ בלשון טעם, כמו "טעמו וראו כי טוב ד׳" ובלשון מישוש הפועל ורק בעוד הגוף המוחש קרוב אליו עוד ונוגע בו לא תכונה שום השגה שכליית שהיא דבר רוחני ולא גופני, ואמר עוד הרב, כי בעבור היות חוש הראות חזק מכולם, לא על נקלה יטעה איש במרא׳ עיניו להחליף אישים שונים זה בזה, וע״כ ברצות הי״ת כי ברכת יצחק יחולו על ראש יעקב היותר ראוי להם סבב שתכהינ׳ עיני יצחק, ולא יוכל להכיר בין זה לזה.

עין בחינתו מראות בדרכי עשו בנו שלא היה ראוי לאותה ברכה אז מצד עצמו ולזה התחכם לזכותו וראה להרבות לו מצות ולסדר לפניו מעשים טובים אשר בהרגילו בהם ובהזדרזותו עליהם יהיה לו לזכות לפני האל יתברך ויסכים שיתברך הבכור כבכורתו. ולפי צורכו אל אלו ההזמנות המשך זמן. אמר לו (א) הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי ואם תקפוץ עלי המות לא יהיה פנאי לזה. ועתה טרם יחשיך שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי ציד כו'. הכין לפניו בזה דרך ה' בבלתי שלמים לקבל הטוב לפי שעתם כמו שעשה בדם פסח ומילה וזולת זה שבאו בכתובים. כי כאשר ישא איש זה את כליו במצות אביו החמורה כלי ה' הוא נושא וכאשר יחזיק בחצים ובקשת את קשתו הוא נותן וכשיוצא השדה במאמרו לפני ה' הוא יוצא וכשהיא צודה את צידו הוא היה גבור ציד לפני ה' וכשיעשה המטעמים להביא לחם ה' הוא מקריב. והנה בזה באר הענינים בשיורגל בהם עד שיושלם רצון הזקן בהם לפי חפצו ומאויי נפשו אשר מדרכו שזה לא יהיה רק בפעמים רבות יש ממשות ליפות כח המקבל גם להטיב נפש הנותן שתתדבק במבורך ויושלם בזה וזה מה שחסר מצד עצמו. (ב) ולזה עצמו אמר בעבור תברכך נפשי בטרם אמות כי יודע היה שאם לא יברכהו בחייו מהכח המסור אליו על האופן שהקדמנו בשער שעבר כי אחר מותו לא יזכה אליה כמי שזכה הוא אחרי מות אביו שנאמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק (בראשית כ"ה:י"א). ולא אמר ואברכך לפני ה' כי לא ראה לברכו רק מפאת הכח המסור אליו במדה"ד כמו שאמרנו. וכמה נתאמת זה במ"ש ויתן לך האלהים כו' כי מלפני ה' הוא בורח: ועתה ראה נפלאות ממאמריו האחרונים. ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'. והוא דרך תימא שהרגיש ביעקב שהיה בו ריח שדה הנעבד ומוכן לקבל ברכת ה' ולזה ויתן לך האלהים כו' מה שלא חשב כן על עשו שאמרנו. ויהיה מאמר כאשר אהבתי מוסב אל העושה כלומר כאיש אשר אהבתי דכתיב ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו וה"ה בכאשר אהב. וזה מפני שהאהבה לא תפול על דברים כאלו כמו שכתב' בשער ח' עיין עליו: ורבקה שומעת בדבר יצחק כו'. (ב) יראה מדקדוק הלשון שלא היתה דעת יצחק נוחה שידעו בדבר הזה לא יעקב ולא רבקה אמו אלא שהוא כבר חשב שאין שומע אותו. והנה רבקה שומעת בדבר וכו' ואמר כן לפי שאם ידע שהיא שמעה לא תספיק שום תחבולה להוציאו מידי ספקו כי ידע שיד אמו היתה עם יעקב באהבתה אותו: וילך עשו השדה לציד ציד להביא. יגיד הכתיב כי לא הרגיש עשו בטוב כוונותיו של יצחק ולא כיון את מעשיו על הענין ההוא שאם היה מכוין היה אומר הכתוב ויעש כן עשו וישא את כליו את תליו וקשתו ויצא השדה כו' כי כן דרכו בענינים כאלו ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה (במדבר ח':ג')

ואז"ל מגיד שבחו של אהרן שלא שנה (ספרי פרשת בהעלתך) וזולת זה. אמנם זה האיש לא הרגיש ולא דקדק בכמו אלה הענינים כי לא נסה: ורבקה אמרה אל יעקב בנה וגו'. גם לשון הכתוב הזה נותן טוב טעם ודעת למה ששנתה רבקה אמנו בטוב שכלה ממה ששמעה למה שאמרה. (ג) וזה שהוא כבר תלה בדבריו קבלת הברכות האלו בהשלמת כל המצות ההנה ע"פ דבוריו וממילא משמע שמי שלא יצווה על זה לא יקבלם. וכמו שאמר גדול מצווה ועושה וכו' (ב"ק ל"ח.) ורבקה אמרה בענין אחר והוא שלא הזכירה רק הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואוכלה ואברככה לפני ה' כאלו לא יבקש רק מה שיועיל להטיב הנפש בלבד: (ג) וגם הוסיפה באומרה ואברככה לפני ה' לפני מותי להטעימו דבזכותא תליא מילתא ולזה אמרה ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה כו' כיוונה גם היא להרבות לו זכות במה שיכוין לעשות כל מה שיעש' במצות אמו הצדקת כדי שיוסיף זכות על זכיותיו כדי שלא תפגע בו חמת אביו וכמו שאמרה בסוף עלי קללתך בני אך שמע בקולי ולך קח לי. והנה הוא שמע וכיון המשפט לשומרי מצוה כמו שאמר וילך ויקח ויבא לאמו מלמד דסבר וקביל. הן עשו אחי כו' אולי ימושני כו' אחר שנאמר הקול קול יעקב למדנו שהיו נפרדים בקולות. (התר ספק ג') ולא חשש לטביעת קלא לפי שהיה יודע לכוין לשנות קולו לקולו של עשו. כי יש אנשים רבים בקיאין לדבר בקול איש ואיש ולזה לא חשש רק שמא בשמשו לפניו בצרכי הסעודה בפגעו בו הוא ימושהו וירגיש בחלקת בשרו שאינו עשו ויהיה בעיניו כאיש אחר שהוא מתעתע בו ומשנה קולו לרמותו ויביא עליו הקללה המחוייבת לצאת מפיו על האיש הלזה ולא הברכה המכוונת ממנו. ותאמר לו אמו עלי קללתך בני אך אם תשמע בקולי ותתנהג על הסדר שאשים לפניך: וילך ויקח כו' ותקח רבקה את המטעמים כו' ואת עורות כו' בג' פסוקים אלו תראה איך כוונה בחכמתה לעשות מעשיה כתריס לפני הקיטרוג העתיד לבא מפאת שלשת ההרגשים הנותרים. המטעמים כאשר אהב, אל הטעם. ובגדי עשו בנה החמודות, לענין הריח שנאמר וירח את ריח בגדיו. ואת עורות גדיי העזים, לענין המשוש. והיה כל זה להם בתכלית הצורך למה שלא היה בידם לכוין שיעור הזמן הראוי להביא הסעודה שאם ימתינו לשיעורו יקדמנו עשו בצידו וכוליה האי ועדיין נאמר ויהי אך יצא יצא יעקב וכו' ועשו אחיו בא מצידו. ולזה הוא היה הפתח שבו נכנס יצחק לכלל החשד כמו שאמר מה זה מהרת למצוא בני. ומלת החמודות תרגם אונקלוס דכייתא. כלומר בלתי מזוהמות במלאכת הציד נראה שקשה בעיניו שהיו לו בגדים חמודות לבא בהם לפני אביו ולא כאלה חלק יעקב אמנם עשתה מה שעליה לעשות והטילה השאר על מי שבידו לגמור:

ובמדרשו (ב"ר פ' ס"ה) ותתן את המטעמים ואת הלחם אשר עשתה וכו' לותה אותו עד הפתח אמרה ע"כ הייתי חייבת. מכאן ואילך בוראך יקום לך: מי אתה בני. תמה למהירות בואו ולזה שאל עליו אם היה הוא אשר יצא לצוד ציד וכשבאת אליו תשובת יעקב באהבה אנכי עשו בכורך עשיתי כאשר דברת אלי קום נא וכו' הנה הוא בזכות חושו נתן אל לבו לדקדק בטביעות קולו אמנם לפי שהיה זר בעיניו שיהי' יעקב מתנכר אצלו חזר לשאול לו מה זה מהרת למצוא בני עד שבאה תשובתו שנית כי הקרה ה' אלהיך לפני ובין זה וזה הוסיף הכרה בקול שהיה קולו של יעקב אבל במה שכבר חשב לעשות לו בזה מופת חותך במישוש אמר ליה גשה נא ואמושך בני האתה זה בני עשו אם לא והנה כשנגש וימושהו אמר הקול קול יעקב והידים ידי עשו כי חוש השמע לא נתאנה ועמד בעצמו אמנם חוש המישוש לגסותו לא הבחין בין שעירות עשו לשעירות גדיי העזים ונתאנה: ויראה שגם בשעירות ההוא התחכמו לתקנו באופן שידמה לשעירות עשו (ד) הוא שאמר הכתוב ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות כלומר שעירות כשעירותו. ומכל זה למדנו מה שאמרנו מהיות חוש השמע קרוב אל חוש הראות בחוזק בחינותיו. ומה שאמרו שלא גזר עליו כן רק מפני שאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני לפי שלא היה שם שמים שגור בפיו של עשו (שם) הוא דרך דרש כי לא יתכן לפי מנהג הדבור היות מאמר הקול קול יעקב דומה לקול אביו ולקול אמו (דברים כ"א:י"ח) וכיוצא והנה עם זה כבר היה נבוך בין גזרות שני החושים האלה שהיו זה לעומת זה. (ד) ולזה חזר לשאול לו אתה זה בני עשו כדי שיוסיף להרגיש בקולו בדברי תשובתו. אמנם בן חכם הבין כוונתו וקיצר בתשובתו ואמר אני. (ד) ולזה נעתק להבחין מפאת הטעם ואמר הגישה לי ואוכלה מציד בני למען תברכך נפשי ולפי שראה זה הכרעה גדולה אם לא יסכים הטעם שכבר יהיו תרי סהדי לגבי חד אמר למען תברכך נפשי כלומר הברכה תלוי בזה: ויגש לו ויאכל כו'. עם שחלוף טעם המטעמים יראה ראיה מופתית על שאינו עשו הנה הסכמתם לא היתי' ראיה גמורה על שהוא עשו כי היתה שם רבקה שהית' בקיאה בהם ומצויה אצל שניהם ולזה עם הרגישו בהם טעם אחר ממש עדין נשאר במבוכה הראשונ'. או שראה להעזר עוד מצד חוש הריח ואמר גשה נא ושקה לי בני (ד) והיתה הכונה אל הריח ואם לא פי' וכן נאמר ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו. והנה חוש הריח לא כזב אבל גזר משפט צודק. והנה עם זה כבר הסכימו ג' חושים כי חוש הריח והמשוש העידו עליו והטעם לא קטרג וחוש השמע נשאר לבדו ולזה נטה אחרי רבים ושפט שהוא הוא כאלו ראהו בעיניו. ולזה שתף לשם חוש הראות ואמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'. וכבר אמרנו כי במלת ויברכהו נכללה כל הברכה ההיא

המיוחדת לשם אשר לא נתנה לפרש ואין לשון יכולה רק בלשון ברכה סתם כמו שאמר ויברך את יצחק בנו וכמו שאמר ויתן לך את ברכת אברהם והיא ברכה כלולה כוללת כל הטובות האמיתיות ועל דרך שאמר המשורר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהילים ל"א:כ'). אמנם להיות הטובות הזמניות עזר גדול לחיי ההצלחה אם להגיע הדברים הנאותים ואם לדחות המונעים והמעיקים העוטרים האנשים מימינם ומשמאלם כמו שכתבנו באותם ראיות אשר בשער לזה צורף אליו אלו הברכות הזמניות בתוספת ואמר (ה) ויתן לך האלהים מטל השמים כו' כלומר ויתן לך עוד מטל השמים ומשמני הארץ והוא חבור הטפל לעיקר וכבר נצטרף לו טעם תמיהת ראה ריח בני כו' כמו שכתבנו למעלה. אמנם הזכיר בכאן אלהים שהוא דיין בכל מקום להורות שלא נתנו הברכות רק אל הטוב בעיני האלהים כי הטובות האמתיות לא נתנו כי אם בחלוף עבודות אמתיות. (ה) אמנם הטובות החיצוניות אשר נתן אח"כ לעשו לא הטיל עליהם תנאי זה של מדת הדין כמו שעשה שלמה באמרו ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כו' אמנם בנכרי אשר לא מעם ה' הוא אמר ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי (מלכים א ח':מ"ג): הוה גביר לאחיך כו'. יראה שנתכוין שאפי' יהיה יעקב כאשר חשש יחולו עליו הברכות שאם לא כן למה יאמר הוה גביר הרי הוא מעצמו הבכור והגביר. ולסבה זו חתם אורריך ארור ומברכיך ברוך כלומר תהיה מי שתהיה כיון שהטוב בעיני ה' לברך אותך המונע הטוב ממך ענוש יענש. וזאת הסבה עצמה שחתם כן בלעם בברכותיו (במדבר כ"ה) שהענין דומה מאד לברך מה שלא היה בדעתם מתחלה לברך ואם הוסיף בלעם במה שבקש לקלל: ויהי כאשר כלה יצחק כו' ויעש גם הוא כו' ויחרד יצחק כו' (ו) להזדמן כל אלו הענינים על כיוון הזמן וצמצומו שלא חסרו ליגע זה בזה כמלוא נימא תמה תמיהא גדולה יאמר מי איפה הוא הצד ציד. ירצה שעדיין איפה עמי ורז"ל אמרו שנסתר אחרי הפתח כאשר פתח אותה עשו לבא זה נכנס וזה יוצא שנאמר אך יצוא יצא כו' (ב"ר פ' ס"ו) והיה הענין פלא גדול בעיניו שיצוד יעקב ציד ויביא ויאכל מכל לשובע נפשו ויברכהו כאשר עם לבבו בטרם יבא עשו וגזר כי מאת ה' היתי' לו להסב הברכה אליו וחתם גם ברוך יהי'. ואפשר שחתם כן כדי שלא יובן מחרדתו שהוא מתנחם ועובר על מה שכבר יצא מפיו אורריך ארור כי חפץ בברכה ותבואהו: כשמוע עשו את דברי וכו'. הכתוב מעיד שעקר מה שצעק עשו על אודות הברכות לא היה מצד הרגשו בתועלתם רק לשמעו דברי אביו וראותו בחרדתו הכיר שהם דבר גדול (ז) ועדיין היה חושב שהיו טובות זמניות כי על כן אמר ברכני גם אני אבי שאם היה יודע סודן היה מכיר שהטובות ההנה לא נתנו לחלוקה בין שני אנשים כהם בשום פנים כמו שביארנו כבר בהקדמה

והוא מה שפתר לו אביו באומרו בא אחיך במרמה ויקח ברכתך אמר זה על הברכה הסתמית הראוי' לבכור אשר עליה אמר ויברכהו. הכי קרא שמו יעקב לפי שהיו דברי אביו מוכיחים שהסכים אל דעת יעקב התריס כנגדו ואמר הכי קרא הזקן הזה את שם בנו זה יעקב שיורה הוראה שלימה על הפועל העתיד כמו כי כל אח עקוב יעקב (ירמיהו ט':ג') לפי שהיה עתיד לעקבני זה פעמים שאם בשביל וידו אוחזת בעקב די בשיגזור השם מהלשון מבלי שיורה על עבר או עתיד כמשפט כל השמות הנגזרים וזה יורה שהוא ידע בכל זה ועושה עצמו כאלו אינו יודע וכבר היה לו מקום לתלונה זו מזה הצד כי על זה הענין נרא' שנתכוונה רחל בשם יוסף (בראשית ל"ו) לכלול בהוראתו שיוסף ה' לה לעתיד בן אחר. מ"מ אחר התלונה גמר דבריו באומרו הלא אצלת לי ברכה (ז) כלומר יודע אני בודאי שאליו נתכוונת. אמנם אי אפשר שלא הפרשת לי ברכה מה בשביל כמה סעודות שהסעדתיך: ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך וכו'. הנה האב החכם כבר רמז אליו אמתת הענין באמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך. וכסיל לא יבין את זאת וחזר בשאלתו הלא אצלת לי ברכה לזה הוצרך לבארו לגמרי ואמר הוי יודע שענין הברכה הזאת היא להיות המתברך בה עקר במין האנושי עד שיהיו שאר כל ההצלחות טפלות אליה ומזה הטעם הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתיו לו לעבדים שהוא מין אחד מגדולי מיני ההצלחה והוא השררה והרדיה בכל אשר יקווה מהם שום מניעה ועכוב להגעתם. והוא מה שכיוון במאמר וירדו בדגת הים וכו' (שם א') ומוראכם וחתכם וכו' (שם ט') כמו שכתבנו הטיב בשער ט"ו. וגם דגן ותירוש סמכתיו שהוא מין שני מההצלחה המחוייבת להמצא אליו לעוזרו ולסומכו בה כדי שלא יחסר לו די ספוקו ולא יטרד בבקשתם ומהפלא בלקחו לשון סמכתיו שיורה על שהם סמך לדבר גדול ממנו כלשון החכם עצמו שאלו הטובות עוזרות וסומכות הטובות האמתיות וכמו שבזה הלשון עצמו נשתמש הנביא בכיוצא בזה באומרו וחמתי היא סמכתני (ישעיהו ס"ג:ה') כמו שיבא בפסוק אחלקם ביעקב שער ל"ג בעזרת האל. וחתם ולכה איפה מה אעשה בני כי הנה הברכות כלן הן ענין אחד והראוי והנאות שלא יפרדו אלו מאלו ואחר שלא זכית לעקר מה אעשה לך: ויאמר וכו' הברכה אחת היא לך אבי ברכני וכו'. (ז) הנה הבן הסכל אמר ליה שאינו מהמחוייב שיתאחדו הברכות כלן להיות כענין אחד עד שלא יתפרדו כמו שאמר אבל שיחלקם ויפרידם ואם לא זכה אל הברכה העקרית שיתן לו מהברכה אשר הוא קורא אותה טפלה כי הוא חשבה לטובה ועקרית, ולזה השיב אליו הנה משמני הארץ יהיה מושבך וכו'. ואפשר שעשו אחר שנענה על מה שאמר הלא אצלת לי ברכה חזר מפנים אחרים מהעזות ואמר חזקה שאין אדם נותן כל אשר לו

בחייו וישאל על הפתחים שעל היסוד הזה אמרו כל מתנות חולים שאין בה שיור אינה מתנה (ב"ב קמ"ו:) ולזה אם לי לא אצלת ברכה הלא אצלת לך ברכה אחת לפחות בדרך שיור כדי שיתקיימו דבריך והנה מאותה ברכה ברכני גם אלי אבי: וישא את קולו ויבך למה שחשב שנטרד לגמרי מהטובות הזמניות ולא היה הענין כאשר חשב כי מיד ברכו כמו שנתבאר. ולדעתי שלא ברך יצחק את עשו כלל רק שפירש לו עניין ברכות שבירך ליעקב ואמר כי במה שאמר לו ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ שלא יובן ממאמרו שלא יהיה לו ג"כ כי כבר אפשר לו לשבת בארץ שמנה ומוצלחת וגם שתהיה מושפעת מברכות שמים מעל. וגם מה שאמר יעבדוך עמים וכו' הוה גביר לאחיך אין הכוונה שיהיו לו כעבדים נמכרים נושאי סבל אלא שיהיו עם בפני עצמו תופשי חרב ועושי מלחמה וכובשי ארצות רק שיהיו לו למס עובד כמו שהיה הענין בימי רוב מלכי בית ראשון ובקצת מלכי בית שני. וגם שהברכות הללו מטבען שתהיינה תנאיות והוא כי בכל זמן שיהיו עושין רצונו של מקום תהיינה על עמדם אבל באופן אחר כבר יש לו מקום ורשות לפרוק עולו מעל צוארו כמו שפירש לו באומרו והיה כאשר תריד וכו' כתרגומו. ומ"מ כבר היה עויין יעקב על זה שמא נטלה ממנו זאת הברכה של טל השמים ומשמני הארץ כי על זה אמר משה בברכותיו וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש (דברים ל"ג:כ"ח) וכן יתבאר שם: וישטום עשו את יעקב כו' יאמר כי דבר המשטמה לא היה על הברכה שכבר נתפייס במה שא"ל אביו. אבל היה על מה שברכו אביו על ידי תחבולותיו: ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל כו'. (ז) כלומר אע"פ שאירע שיקרבו ימי אבל אבי מפני הצער לא אמנע מהרוג את יעקב אחי: (ח) ויוגד לרבקה וכו' ועתה בני וכו' וישבת עמו ימים אחדים וכו'. הנה רבקה בראות שנאת עשו באיבה גדולה ורבה משטמה ובהרגישה כי מכח עצת הבכורה הוא מתמרמר אליו יותר כמו שאמר את בכורתי לקח וגם עתה לקח ברכתי שאם לא היה כן כבר היה מתפייס לאמר אולי מקרה הוא. (ח) לזה פירשה לו מה שאמרה לו שילך פדנה ארם וישב שם עד אשר תשוב חמת אחיך ושכח את אשר עשית אתה לו שלא מעצתי ואולי שלא ידעה גם היא במעשה ההוא כמו שלא ידע אביו עד העת ההיא וגם זה חכמה מאתה להודיעו שלא נמשך לו דבר רע מעצתה: (ט) למה אשכל וכו' כוונה דבריה בחכמה להכריחו אל הבריחה וזה שאין צריך לומר שאם יפחד שיפול הוא ביד עשו שהבריחה היא הכרחית אלא שאפילו הונח שיפיל הוא את עשו הנה הוא לא ימלט מיד בניו ויחוייב אז השכול משניהם: (י) ותאמר רבקה אל יצחק קצתי כו' גם זה יורה על רוב בקיאותה בדרכי החיים והיא שסיבבה פני בריחת יעקב וצאתו מבית אביו לענין לקיחת אשה ממשפחתו לא שילך כדמות בורח

לפי שהיציאה לכוונת בריחה יבעיר לב אחיו לרדוף אחריו או לשמור עברתו נצח. ולזה דברה אל יצחק שידבר אתו ויצוה עליו על זה כדי שיראה שמצות אביו תכריחהו והוא שנאמר בסוף וישלח יצחק את יעקב וילן פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו. (י) יאמר שהלך במצות אביו וגם שהמקום אשר הלך שם היה שוה לשניהם כי הוא בית אחי אמם ומזה לא ניכר שהוא בורח כמו ההולך למקום שאין יד שניהם שוה בו והוא מה ששלח לו בפתחו לו בדברי שלום עם לבן גרתי ואחר עתה (בראשית ל"ב:ה'). והכתוב מעיד שהועילה עצתה דכתיב וירא כי ברך יצחק את יעקב ושלח אותו פדנה ארם וכו' וישמע יעקב וכו' וירא עשו וכו' וילך עשו וכו' שנראה שכבר הסיח דעתו מהענין הראשון אל הענין השני המחודש. ועם זה פנה זה אל הימין וזה אל השמאל ויפרדו איש מעל אחיו ונמצאת הברכה דבקה במבורך בהסכמת בית דין של מעלה עם בית דין של מטה שהיה מקטרג בראשונה ולבסוף הודה ונתן בעין יפה זה שלש רגלים. והועיל לזה זירוזו העצום אשר מסר עליה נפשו מתחלה ועד סוף: ועתה יקום יעקב ויגל בחלקו ישמח ישראל ויזכה במקחו ואיש איש מבניו ישיש בנחלתו. לא עתה יבוש בקנות מפי הגבורה לו משפט הבכורה:

שער כה

פרק א

יבאר כי כמו שחויב להכזיב הרבה מהדמיונות מפני מופתי השכל כן חויב להכזיב המופתים השכליים מפני ההוראות הנבואות:

במדרש (ב"ר פ' ס"ח) אמר רבי אבהו משל לבן מלכים שהיה ישן בעריסה והיו הזבובים שוכבים עליו כיון שבאת מניקתו ושהתה עליו והניקתו ברחו מעליו כך בתחלה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו כיון שנגלה עליו הקב"ה ברחו מעליו הוי והנה ה' נצב עליו:

[88]תוכן כוונתו: הנה ידוע שכח המדמה אשר לאדם יצוייר לו בדמיונו רק מה שכבר השיג בחושיו, ויש לו גם הכשרון לחבר ציורים נפרדים בגופים שונים, ולעשותם לאחדים בידו, כמו שיצייר לפעמים סוס בעל כנפיים ע"י שיקח בדמיונו ציור הכנפים מבעלי כנף, ויחברהו לציור הסוס אשר ראה, אף כי בטבע אינו בעל כנפים, (אך בתנאי שיהיו שני אלה ציורים אינם מתנגדים זה לזה, עד שחיבור שניהם אינו מן הנמנע, והוא עכ"פ בגדר האפשרות,) אבל זאת אינו ביכלתו לצייר לו דמיון וציור ממה שלא ראה מעולם כלל, ובכל זאת יחייבהו לפעמים משפט והקש שכליי והמופת האמיתי אשר עליו, להודות במציאות ואמיתת ציורים אשר לא ראה מעולם, ואף כי בהשקפ' הראשונה ימאן להאמין באמיתתם, והמשל בזה, כאשר יסופר לאיש המוני מגודל גוף הכוכבים, אשר יראו למרא' עיניו כקטנים מאוד, או כי יאמר לו כי ישבו בני אדם ושאר בע"ח סביב כל כדור הארץ, באופן שרגליהם מכוונים אלה לעומת אלה מבלי אשר יפלו ממנה, כי כח המושך, אשר לכדור הארץ באמצעיתו, מושך כל הברואים אשר

יתהלכו עליו מכל סביביו, מבלי אשר יפול אחד מהם לתוך האויר, וכן כי יאמר איש ליושבי הארצות החמות מאוד, אשר שם לא יהי' לעולם שלג וקרח, כי יש ארצות אשר שם יקפאו המים הנוזלים עד כי יהיו לאבן, ועל גביהם ישאו ויתנועעו גופים כבדים מאוד, הלא כמעט יהי' המגיד הזה כמצחק בעיניהם, וכחשו בפניו יענו, יען כי לא יוכלו לצייר זאת בדמיונם אחרי שלא ראוה מעולם, אך מדי יחל להסביר זאת להם, ע"פ חקי הטבע, ואף כי יבוא להם מופת שכלי על זאת, הלא יוכרחו להודות לו על אמיתת דבריו, כן הדבר אצל השכל האנושי המורגל רק בדברים טבעיים, כי הוא לבדו לא יספיק לאדם להשיג על ידו כל הדברים והמושגים אשר חוצה לו, ואף כי אם יוגד לו דבר היוצא חוץ לגדר הטבע המורגל, והנעל' מגבול השגתו, הלא בהשקפ' הראשונ' יכחישהו ע"כ טובה גדולה והכרחית היא לו, כי יערה עליו רוח אלקי ממרום לפעמים, אשר ישלים ויוסיף השגתו, לא לבד בדברים טבעיים, כי אם להשיג מה שלא השיג עד עתה גדולות ונצורות מענינים רוחנים, ודעות אמיתיות מתארי הי"ת אשר עד עתה היו נשגבות ונעלמות משכלו המשוטט רק בכל אשר סביביתיו בארץ מתחת, כמו שאמר המשורר מעיונים כאלה (תהילים קל"ט:ו') "פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה" וע"ז מורה לדעת הרב מה שאמר יעקב אע"ה אחרי אשר הקיץ משנתו "אכן יש אלקים במקום הזה ואנכי לא ידעתי" הורה בזה תמיהתו שעל פי שכלו האנושי לא יוכל להבין איך יצומצם שכינת כבוד אלקים במקום ידוע ומוגבל כזה, כ' רק גוף גשמיי ינוח במקום הזה, ויעתק לפעמים אח"כ ממנו למקום אחר בהצטרכו להתנועע לדבר המועיל לו, או להתרחק מדבר המזיק לו, אבל הי"ת הנעלה מכל אלה, איך תצויר לו מנוחה במקום ידוע או תנועה והתעתקה, ורק השפע האלקי ורוח הנבואה אמרו לו כי כן הוא, כמו שנמצא ג"כ בהרבה מקומות ממקראי קודש, כי הי"ת חפץ למען צדקו, כי השגחתו הפרטית תדבק באנשים השלמים האמיתים, ובכל מקום אשר ילכו שכינת כבודו והשפעתו עליהם מתהלכת עמהם,

והנה לסבב כל הטובה הגדולה הזאת, שתחול ההשפעה האלקית הזאת על האדם יועיל מאוד השתמשו תחלה בהשגת הענינים והמושגים השכליים, והרגלו בעיוני החכמה, כמו שעשה יעקב אע"ה שהכין עצמו תחלה לקנות לו עיונים שכליים הבנויים על אדני הקדמות לקוחות מחכמות למודיות טבעיות ואלקיות, ורק אח"כ חלה עליו לדעת הרב ז"ל, רוח הנבואה ושפע האלקי ממרומים, וע"ז רומז הכ' "ויקח מאבני המקום" אשר מלבד כוונתו הפשוטית שלקח האבנים האלה להניח ראשו עליהם כדרך כל איש, שישים כר וכסת או דבר אחר מראשותיו, מורה גם לדעת הרב, על אופן השגתו העיונים השכליים, כי לקח הקדמות חכמה ליסוד בנין הקשיו השכליים, ויען כי כל אחת מהקדמות ההקש המופתי (הבנוי כפי הנודע על שתי הקדמות) מצטרכות אל ההקש, כמו האחרת, אמרו חז"ל ד"מ רק בבחינה המוסרית הזאת "שהיו האבנים מריבים זה עם זה, זה אמר עלי יניח צדיק את ראשו" וכו' להורות בזה רק, שכל אחת מהקדמות ההקש מצטרכת לו, ואמרה ד"מ בצדק ובמשפט שעליה יכון יסוד בנין ההיקש השכלי, ואח"כ אחז"ל כי כולם נעשו לאבן אחת, להורות בזה, כי באמת כולם מצטרכות לו, ועל כולם ינוח בנין ההיקש השכלי כנודע, ולהרחיב המשל הזה ולבארו יותר אמר תנא אחד, כי היו ג' אבנים, ותנא אחד אמר כי היו רק ב' אבנים, יען כי הראשון חלק ההקדמות העיוניות לג' מינים, ללימודיות , לטבעיות . ולאלקיות , וערעהו חלקן רק לב' מינים, לטבעיות (הכוללת גם הלמודיות. יען כי הן היסוד וההתחל' לידיעת הטבעיות, אשר הן בלעדי הלמודיות כספר חתום) ולמה שאחר הטבע, ר"ל האלקיות, ורק אחר שהכין עצמו לזה זכה יעקב אע"ה לשפע האלקי אשר נח עליו.-

ויען כי החקיר' השכלית תלך תמיד מהקדמות לקוחות מחכמת הטבע ע"י השגות חושיות מעלה מעלה מהמסובב אל הסבה. עד בואה להשיג באופן זה גם מושג הי"ת שהוא הסבה הראשונה, ורק אחרי ההכנה הזאת יחול על קצת מהשלמים אמיתיים רוח הנבוא' אשר על ידה ישיגו עוד מושכלות אלקיות אחרות מהסבה העליונה ותארי הי"ת הנשגבים, אשר לא ידעו עוד מלפנים מבלי אשר יצטרכו עוד לעזר ההקדמות השכליות והקשים מופתים כבראשונה, והשגתם זאת תקרא בעבור לכתם אח"כ מהסבה אל המסובב שהוא מהקודם אל המתאחר, תחת כי ההשגה השכלית הראשונה שהיא מהמסובב אל הסבה תקרא א פאסטעריארי, ר"ל מהמתאחר אל הקודם, (ואף כי אמיתת מציאות הי"ת לא תושג לעולם משכל האנושי מהקודם אל המתאחר אם גם יופיע עליו אור שמש הנבוא' כמו שפי' הרמב"ם במ"נ ח"א פ' נ"ה הכתוב "וראית את אחורי ופני לא יראו" בכל זאת ישיג הנביא הרבה השגות אלקיות מתארי הי"ת היותר קרובית אל האמת באופן זה הנקרא א פריארי מה שלא יוכל להשיג השכל האנושי בלי עזר שפע נבואיי כמאה"כ על מרע"ה "ותמונת ד' יביט)" ועל השלמים האלה אשר עליהם יגה שביב אש הנבוא' יאמר הכ' פה לדעת הרב "ומלאכי אלקים עולים ויורדים בו' ר"ל תחלה משיגים השגה שכליית ועולים בה למעל' מהמסובב אל הסבה, ואח"כ יורדים בהשגתם הנבואית מהכזבה אל המסובב.-

וע"ז רומזים גם דחז"ל החולקים יחד, מ"ד "והנה ה' נצב עליו" מוסב על הסולם, ר"ל שהכ' מורה על השגה שכליית, שבה הסבה הראשונה, ר"ל הי"ת, המדרגה העליונ, אשר ישיג החוקר בהשגתו. ומ"ד "עליו" על יעקב, שהוא מתקיים עליו, ר"ל שכונת הכ' פה על השגה נבואית שהית' ליעקב שבה החל מהי"ת שהוא הסבה הראשונה, וממנה ירד להשגת המסובבים.-

[88]כמו שחוייב אל הכח המדמה להכזיב הרבה מדמיונותיו מפני מופתי השכל וגזרותיו, כן יתחייב זה השכל להכחיש קצת משפטיו ודיניו מפני ההוראות האלהיות הנאצלות עליו. הקודם יתבאר תכלית הביאור מהרבה דברים זכרום החוקרים שהמדמה נתפש עליהם כי להיותו כח חמרי משותף אל כל הב"ח הוא עלול מאד אל ההשתבשות בקבלת צורות שלא נמצאו נפרדות אך מקבל הרכבתם מזה אחת ומזה אחת וימציא במחבורם מה שלא היה: גם ימאן לקבל את אשר לא ראה מהמה ואם הם אמתיות כמו שהוא הענין בשערתו קטרי המאורות הגדולים ויתר הכוכבים או במצב האנשים על שני קצות הקוטר העובר על חוג הארץ איש נכחו וכפות רגליהם מקבילות זה לזה וכדומה לאלו אשר על כרחו יש להודות הפך ממה שנראה לו כי אין לו פה להשיב דבר כנגד המופתים המוחלטים הבאים עליהם מפאת השכל אשר עליו להכזיב כזביו ובדיותיו כמו שכתב החכם בטבעיות:

הנה כמו כן יקרה אל השכל האנושי כי כל מה שישלים עיוניו ויקיף בדעתו הנמצאות הכוללות ויתעצמו השגותיו בכל מה שאפשר לו ההשגה עליו כבר יוצץ עליו הרוח האלהי ויעזרהו לדעת גדולות לא יחשוב ולראות נפלאות לא חשב ולא ידע וייישירהו אל הכרת אמתת עיונים וענינים חשבם בהפך ראשונה אם בעיוני אם במעשי. ואם שהדבר הוא ברור ומועד מפי רוב ספורי תורתנו הקדושה בעדות נאמנה עכ"ז לא נחדל מהביא ראייה מפרסומי הענינים הנעשים והקימונו עליו לעדים נאמנים שלשה נסיכי אדם. והם שמואל ונתן ומיכיהו בן ימלא נביאי ה'. הלא תראה כי שמואל הנביא להמשכו אחר מה שינזרהו שכלו מהנתן שבט מלכות אל איש יפה תואר ובעל קומה כמו שכבר היה ענינו של שאול שנאמר הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמוהו בכל העם (שמואל א י:כ"ד).

והנה השפע הנבואיי הזה שחל על יעקב לא הי' בתחלה ברור יזך, כ"א מעורב ובלול עוד מהשגות בלתי אמיתיות, ע"כ הי' תחלתו בחלום רק בחזיון לילה, שהוא לדעת המורה ח"ב פמ"ה התחתונ' שבמדרגת הנבוא', ורק מעט מעט נתחזקה אח"כ השגת נבואתו עד שראה כאשר הקיץ, הטוב בעין שכלו אופן השגת הי"ת והנהגתו את העולם כולו, והשיג ההבדל אשר בין חלקיו הפרטיים אשר הם לפעמים רעים קצת, לכללו של עולם שכולו טוב, ורק על הידיעה וההשגה הברור' הזאת רומז מאה"כ "כי שם נגלו אליו האלקים" וכו' וזה שאז"ל במדרש, כי בתחל' הי' דומה לתינוק בעריס' אשר זבובים שוכבים עליו, ר"ל המושגים הבלתי נכונים אשר עוד התערבו בהשגתו הבאה לו בחלומו "כיון שנגלה עליו אלקים, ברחו מעליו" ר"ל אחרי השיגו הנבוא' האמיתית סרו ממנו השגות הבלתי נכונות, ועל היות השגת יעקב מהשגת הי"ת על מין האדם השלם בכל הנבראים. יותר ברורה מהשגת אבותיו אחז"ל כי המקום אשר ישכון עליו כבוד ה' והשגחתו הפרטית, ר"ל מקום המקדש קרא אברהם "הר," ויצחק קראו "שדה." ויעקב קראו "בית," ר"ל כי אברהם דמה אותו רק להר, אשר עליו לא יושפע משפע הטל מעל, כמו על הארץ הנעבדת, ויצחק שהשיגו ייתר דמהו לשדה, אשר בו יפעל שפע הטל מעל יותר לברכה, ויעקב דמהו לבית, להורות כי יחס השגחת הי"ת אל השלימים חושבי שמו ומכירי אמיתתו, כיחס בני בית זה לזה, הקרובים יחד באחוה ורעות, וזש"א אברהם "בהר ד' יראה, וביצחק נאמר "לשוח בשדה" וביעקב "אין זה כי אם בית אלקים," אף כי באמת מקום העקידה', ותפלת יצחק, ומשכב יעקב שלשתם היו לדחז"ל במקום אחד, בהר המוריה אשר שם נבנה בהמ"ק. -

לזה בראותו אליאב נצב הקומה וייף בעיניו למלוכה גזר ואמר אך נגד ה' משיחו (שם ט"ז) אמנם הושפע עליו הכח האלהי ואמר אליו אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיהו כי לא אשר יראה האדם כו' אמר אל תבט אל ענין יופי המראה וגובה הקומה שכבר מאסתי למלוכה ענין אלו התוארים מיום בחרי בשאול בעבורם והיה מה שהיה. והודיע כי לא אשר יראה האדם בשכלו הוא אמת עכ"פ אבל מה שיראה השכל העליון וישפוט עליו וגזר הגזרה עצמה שאמרנו ואמר כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב כלומר כמו שמחק האדם בטוב שכלו הוא שיראה וישפוט על העינים ושאר החושים כאשר יפול הטעות בהם לסבה מהסבות כהטעות בעוות המטה אשר ביאור שזכרו (ר"ל שהמטה הישר נראה עקום במים) וכיוצא כן הוא מחק השכל האלהי לראות ולשפוט להישיר מה שיטעה לבב האדם במושכליו. והנה הפי' הזה מלבד שהוא נאות לפי ענינו הוא מוכרח כשתעויין היטב כוונתו: אמנם נתן הנביא כאשר אמר לו דוד המלך (שמואל ב ז׳:ב׳) ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה מה נאמר ויאמר נתן הנביא אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך. הנה שגזר בעיון שכלו מה טוב ומה נעים לבנות בית אלהים ומי כדוד נאמן לה' לבנותו והסכים בדעתו שהוא ית' יהיה עמי עד שהיה דבר ה' אליו בלילה ההוא לך אל דוד לאמר כה אמר ה' צוה שיאמר לו זה בלשון תמיהא כלומר ראה כמה נתרחק דעתך בזה ומשפטיך אשר אתה חרצת בעומק עיונך ממה שיגזרהו השכל העליון. ואחשוב שלא עשאו שליח רק כדי שתהא לו תוכחה עצומה על מה שהחליט בדבר מבלי המלך בגבורה. וכמו שאמרו חז"ל (ספרי פ' דברים) על אומר אנכי הרואה (שם א' ט') כי לעצם השליחות כבר נאמר בדברי הימים ויהי עלי יד ה' לאמר דם לרוב שפכת ומלחמות גדולות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת כו' הנה בן נולד לך כו' (ד"ה א כ"ב). כי דברים כאלו לא אמרם אלא בינו לבינו כי לא נמסרו לשליח. אמנם סתם הדברים ושלחו בהם כדי שיהיה לו לתוכחת מוסר: ומיכיהו גם הוא כאשר אמר לו אחאב (מלכים א כ״ב:ט״ו) הנלך אל רמות גלעד אם נחדל עם שהקדים לומר לשליח חי ה' כי את אשר יאמר ה' אלי אותו אדבר הנה מתחלה טרם יהיה יד ה' עליו לפי שראה בטוב בחינת שכלו שטוב ויפה הוא שתשובנה ערי ישראל עליהם ע"י המלך המולך בעת ההיא כי זה וכיוצא בו היא סבת הקמותו עליהם לזה אמר לו עלה ותצלח ונתן ה' ביד המלך אמנם אחאב עם היותו רשע במעשיו למוד היה בענינים האלו וידע ההבדל שיש בין שיאמר מפאת השכל האינושי לבד ובין מה שיאמר עוד הנבואה והוא כבר הקדים ההודעה כי לא ידבר עליו על הדרך הנבואיי טוב כי אם רע. ולאמת דבריו אלו אל יהושפט אמר לו עד כמה פעמים אני

משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה' ולזה נאמר בסוף ויאמר מלך ישראל אל יהושפט הלא אמרתי אליך לא יתנבא עלי טוב כי אם רע וזהו מה שרצהו אחאב יותר מדעת האמת, והמעשה העיד. מ"מ כבר קרה לו למיכיהו בזה לגזור בדעתו דבר וכאשר נתעורר לדברי אחאב להתבודד ולכוין אל הנבואה הוכחש זה הדעת וידע שלא יצליח ולא יתן ה' ביד המלך כמו שאמר כי הוא ית' ובית דינו יעצו עליו רעה כמו שנזכר שם: הנה שעדות שלשתן מכוין למה שאמרנו מצורך התישרות השכל האנושי באלהי העומד עליו כי על זה היתה עצת יתרו נכונה בשאמר וצוך אלהים ויכלת עמוד (שמות י"ח) ואמרו ז"ל לך המלך בגבורה (מכילתא פ' יתרו). ואם כן איפה בדברים אלו המעשים אשר מדרך השכל האינושי להתגבר עליהם בחוזק יד כ"ש בידיעות העליונות הרוחניות ובהשגת אמיתות העיונים האלהיים ודעת דרכיו ומצוא חפציו שהם עליונים נעלמים נסתרים ונפלאים ממנו כמו שאמר המשורר פליאה דעת ממני נשגבה וכו' (תהילים קל"ט:ו'). ורבן של נביאים בקש עליהם. אפס קצהו תראה וכלו לא תראה. שהשכל האינושי יש להכנע לאלו ההוראות הנבואיות לבטל דעתו ולסתור גזרותיו מפניהם כמו שאמר בפירוש כי לא מחשבותי מחשבותיכם וכו' (ישעיה נ"ה). וזה אם להכחישם ממש כמו שקרה לאלו הג' רעים נאמנים. אם לתת לב ולהעמיק להשגת דברים והכרת ענינים אשר לא שערום ולא ציירו מציאותם מתחלה כמו המראות האלהיות אשר נזכרו לישעיה ויחזקאל וזכריה. וזולתם מהנביאים שהשתוממו עליהם בדבריהם. או כשנתוסף אליו מדע והשכל והשגת ענין מה והכנתו היותו על אופן אחר ובפנים שונים עצומים ונפלאים ממה שחשב והשכיל מהם ראשונה כמו שהיה הענין ליעקב אבינו במראה הנפלאה אשר יסופר עליה בתחלת פרשה זו אשר ביאר בדבריו שבאת עליו ההערה האלהית להשכילו ולהודיעו והעלותו במדעו שיעור מה שהיה בתחלה זר ונפלא בעיניו וכמ"ש בפי' אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. והיה ענין תמיהתו לפי שההנחה הזאת רצוני ליחד לאל יתברך קביעות דירה ובית מושב אהל ומשכן כאשר תיחד אותם התורה האלהית בכאן ובעיקר ספוריה הנה היא תניח ביטולים גדולים לפי ההצעות השכליות ובפרט תחייב שלשה שקרים עצומים. הראשון שיהיה הוא ית' בעל שיעור כמשפט כל מתקומם במקום. והשני שיהא מתנועע ונעתק ממקום למקום בנסוע המחנות. והשלישי שיהא לו שום צורך אשר לו יתנועע. חלילה לאל מאלו החסרונות וכיוצא בהם כלל וחלילה שיסכים השכל העיוני עליהם אמנם באת כנגד זה ההערה האלהית והרחיבה בו ספריה וספורים לא לבטל גזירות השכל באלו הגזירות והמשפטים וכיוצא בהם שהם תקועים במקום נאמן אבל לעוררו ולזרזו לדעת מתוך ההנחות האלו דעות ועיונים שהיו

מתחלה רחוקים בעיני שכלו ולהקרבם וזה במה שישכיל בכל מה שיאמר מזה המין כי חפץ יי' למען צדקו לרשום ולצייר בלבנו אמיתת השגחתו ועוצם עיונו ותכלית הדבקו באנשים השלמים החפצים לשמוע בקולו ולדבקה בו שיעור מה שלא יושכל אל הדעות הפלוסופיות. כי אם יספיקו לגזור קצת גזרות אמיתיות במציאותו ואחדותו ופשיטותו יתב' הנה באמת יחסרו מהשכיל עקר מה שצריך השכלתו להצלחת האדם ושלמותו כמו שביארנו הוטב אצל פי' עץ הדעת טוב ורע שער ז' וכמו שיושלם ביאורו בכמו אלו העניינים על מעשה המשכן שער מ"ח ב"ה. וכוונת זה התועלת הנמרץ ביארה ישעיהו הנביא באומרו כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי (ישעיה ס"ו) הנה במה שאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי ייחס לעצמו הגדולה והגבורה באופן שלא יסבול שום חסרון מהג' אשר זכרנו כי מי שהשמים כסאו הוא והארץ שרפרף שלו הנה כבודו מלא עולם והנה הוא בלתי בעל תכלית ואשר הוא כן לא יתקומם ולא יתנועע כי הוא מאמר שוה לאומרו (ירמיהו כ"ג:כ"ד) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא והנמצא העליון הכולל אשר בזה אינו צריך לזולתו כי הכל שלו שנאמר כי לי תבל ומלואה (תהלים נ'). ואם כן איזה בית אשר תבנו לי שאבא לדור ולהתקומם בתוכו ואיזה מקום מנוחתי שאנוח בו מהרוגז והעצב שיש לי מחסרון דבר ואיך תחשבו שאני נעתק ממקום למקום לבא ביניכם כאחד מכם שמתנועע בכלים גשמים ועל ידם עושין כל צרכיהם שהרי אין מציאותי על זה האופן ואין מעשי נעשין על הדרך ההוא בשום פנים. שאם נקראתי בורא ויוצר ועושה ואת כל אלה ידי עשאה. רצוני השמים והארץ שהזכיר וכל צבאם. לא היתה הבריאה ביד ולא בשום כלי גשמי כלל רק ויהיו כל אלה נאום ה' כלומר במאמר לבד וכמו שאמר בדבר ה' שמים נעשו (שם ל"ג) כי הוא אמר ויהי (שם) וכמו שנתפרסם בעשרה מאמרות נברא העולם (אבות פ"ה) ועניך המאמר הוא הרצון האלהי לבד. ואם כן למה בחרתי בעיר וצויתי לבנות לי בית מקדש לשכון בתוכם ודאי לא לצרכי רק לצורך השכנים ותועלתם כמלך שמעתיק ישיבתו מארץ טובה ועיר ממלכה לעיר קטנה וארץ גזירה להטיבה ולהצליחה להוציאה מעמלה ועניה על ידי רוב הברכות וההצלחות אשר יבואו לרגלו והיה הטוב ההוא מה שכוונתי להעיר אזן קצרי השגה ומשתוקקין אל השלמות ומשתדלין אל הגעתו ולזה אמר ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי. ירצה כוונתי לשום עיני לטובה על השכל האינושי אשר הוא מתחלתו עני ונקצר יד מהשיג אמיתת העניינים העמוקים אשר אמרנו אך כשימצא לו תנאי שני והוא שיהיה נכה רוח. כלומר מרגיש בקוצר השגתו ומתעצב בה כי אל השמח בחסרונו או שאינו מרגיש בה אין לו שום תקנה ועוד צריך תנאי שלישי שיהא חרד מאד ומשתדל לקראת

השלימות ובחריצות גדולה וכמו שאמר (שמואל א ט"ז:ד') ויחרדו זקני העיר לקראתו, הנה חרדת אלינו כו' (מלכים ב ד':י"ג) כי ודאי איש אשר אלה לא יועילו מאד אלו ההערות להצלחתו. ואולי כי רצה באומרו ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה כו' ואל זה אביט כו' כי את כל אלה צבאות השמים והארץ אשר זכרתי עשתה ידי ויהיו כל אלה נמצאים ועומדים לפני מזומנים למצותי ואין אתי חסרון כל דבר ועם כל זה לא אביט לשכון שכינתי כי אם אל עני ונכה רוח וחרד על דברי ועל דרך שאמר ע"י משה הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים, רק באבותיך חשק ה' וכו' (דברים י':י"ד) וזה וזה הוא דרך נכון. וכל אלו הענינים ומה שילוה אליהם כפי כוונתו כלם יבואו על נכון במקום המיוחד בשער הנזכר ב"ה: ועתה ראה איך קרה לו ליעקב אבינו ע"ה זה הענין רצוני שכבר היו לו עיונים רבים ונכבדים בנויים לתלפיות על הקדמות שכליות אמיתיות במציאות האל יתב' ואחדותו ופשיטותו ואופן השגחתו והנהגתו זה המציאות שיעור מה שאפשר אל השכל השגתו. ושלמותו זה הביאו לשהערה עליו רוח ממרום להשיג ולהשכיל גדולות ונפלאות אשר לא ידעם ושחשבם בעיונם היותם בענין אחר. וזה מה שיורשם מאד בספור זה במה שחוזר לזכור יציאת יעקב מבאר שבע ומגיד פגיעתו במקום ההוא ולינתו בו. ומזכיר שלקח מאבני המקום ושם מראשותיו. ובשכבו שם חלם החלום הנכבד והנורא ההוא אשר עליו אמר בהקיצו אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי ויירא ויאמר מה נורא כו' ושלסוף לקח את האבן אשר שם מראשותיו וירימה מצבה וכל הענין ההוא המגיד גודל המושג לו שם ועוצם מעלתו כי לא יתכן שדברה תורה לשון הבאי בזכרון פרטים כאלו אם לא יועילו דמאי איכפת לן אם שם מראשותיו מאבני המקום או ששמה על כרים וכסתות. וגם לא דברו חכמים לשון הבאי כשאמרו שהאבנים הללו היו מריבות זו עם זו (חולין צ"א:) לומר עלי יניח צדיק זה ראשו עד שנעשו אבן אחת דכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשותיו. וגם כמו שאמר שם וחזר ונשנה במדרש שוחר טוב בשיר של פגעים (תהלים צ"א) רבי נחמיה אומר שלשה אבנים היו אמר אם האל מיחד שמו עלי כמו שיחד על אבותי יעשו שלשתן אחת ועמד ומצאן אחת. ואני הנני רואה אותו מתפרש היטב כשיהיה הכל פונה אל התל שהיינו פונים אליו: ויצא יעקב מבאר שבע כו' להיות הקורות אותו בדרך הזה ענינים נפלאים עקריים ושרשיים לשלמות האדם והצלחתו וראויין ליסמך אל קבלתו הברכות מפי בית דין של מעלה ומטה כמו שאמרנו בשער הקודם חזר ליחד להם ספור בפני עצמו וכבר נודע מה שאמרו חז"ל שנטמן בבית שם ועבר ארבעה עשר שנה (מגילה י"ז.) כמו שהוכיחו ממספר שניו והוזכר בפרש"י זכרונו לברכה (ס"פ תולדות) אשר מזה נמשך כי בצאתו

משם באוצר בלום מלא חכמות עיוניות היה מוכן לשתקראנה לו נוראות כאלה והוא אומר ויפגע במקום כו' ואם שפשוטו במקומו עומד וזה המקום אשר נקרא שמו יתברך עליו כמו שיתבאר כבר נודע ממקרי האבות שעם היות דברים קורין אותם לשעה גם כן היו רומזים לענינים גדולים ונפלאים אם להווה אם לעתיד לזה הוא נכון לומר כי ויפגע במקום ירמוז אל העיון באלהיות על דרך שאמרו ז"ל ברוך המקום (שבת י"ג:) ולהיות הדרוש הזה זר ונפלא מאד מהשכל האנושי הוא מה שנאמר בו ויפגע במקום שהוא כנוי אל הקצור בהשגה וכמו שאמר הציץ ונפגע (חגיגה י"ד):

ובמדרש (ב"ר פ' ס"ח) ויפגע במקום מלמד שבקש לעבור ונעש' לו העולם ככותל הנה רמזו אל תשוקתו אל השגת אלו האמתיות ועמידת המונעים ההיולאניים לפניו עד שפגע במקום לפי הענין השני שדרשוהו ז"ל (ברכות כ"ו:) מל' תפלה כי על זאת יתפלל כל חסיד לנותן השלמות ב"ה. ובהכינו עצמו בעיון ובמעש' מן השמים ירחמו ויסייעו בשלמותו עד אשר ישיג המשיג בפתע את אשר נתאוה אליו והוא הענין הג' אשר דרשו חז"ל (חולין שם) ויפגע במקום מלמד שקפצה לו הארץ דכלהו אתנהו ביה. ואמר וילן שם כי בא השמש כי מתחל' באה שמשו ולא זרח עליו אור אלו האמתיות עד הנה. ויקח מאבני המקום כו'. אמר שהזמין עצמו אל אותו השלמות במה שכבר לקח מאבני המקום והם ההקדמות האמתיות וההנחות הצודקות אשר הם אבנים שלמות אבנים יקרות שעליהם הוסד הדרוש הנפלא ההוא המכונה בכאן במקום לפי מנהג חז"ל. וישם מראשותיו שהשכיל אותם כלן והוליד מכללן אמיתת מה שאפשר להוליד וראה שכלן צריכות אל הלימוד ההוא ואם אחת מהנה יפול מהבנין והוא אמרו ז"ל שהיו מריבות זו עה זו וכו' כי על זה הדרך כבר אפשר לכל אחד מהם ליטול את השם ולומר שעליה תבנה ותכונן הבניה והגזרה ההיא אבל בבחינת הדרוש עצמו בכללו כולן מופת אחת הנה ולזה אמרו שנעשו כלן אבן אחת ע"פ הכתוב שאמר ויקח את האבן אשר שם וכו' הלא תראה שחכמי הפילוסופיא הוצרכו אל כ"ז ההקדמות שזכרן הרב המורה בתחלת חלק ב' וכלן לבאר מציאות השם ית' אחדותו ופשיטותו וכלן מתקשרות יחד להעשות מופת חותך אל אלו הדרושים כמו שנתבאר שם וגם מי שאמר ג' אבנים היו כיוון אל ג' חלקי החכמ' לימודית טבעית ואלהית המעיינות בג' חלקי המציאות אשר בהסכמתם יחד במופתיהם יתקיים השכל במושגיו. ורבנן אמרי מיעוט אבנים שתים ועמד ומצאן אחת (שוח"ט שם) כוונתן לחלוק החכמ' לפחות אל הטבע ואל מה שאחר הטבע והכל הולך דרך אחת. ואיך שיהי' אמר כי במה שקנה מהחכמ' על זה השיעור. וכאשר שכב שם במקום ההוא בהיות מחשבותיו משוטטות לפניו ורעיוני לבביה על משכביה סליקו.

ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו וכו' יאמר שנרא' אליו שם הסלם האלהי הכולל שהוא מדרגת הנמצאות וסוד השתלשלותם כי הוא מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והוא אשר בו יקושר עולמות שלשתן יחד. וראה עוד שמלאכי אלהים והם השלמים מהמין האנושי בזכות מחשבותם ועיונם משתדלים לעלות משפל מצבם בדרך עיונם במופתי ראייה אשר הוא הלימוד מהמתאחר הידוע אצלם אל הקודם היותר ידוע אצל הטבע עד שכן עלו מעיון אל עיון אחר מעולה ממנו עד הגיעם אל ראש הסולם אשר הוא ית' נצב עליו וזה הלימוד הוואשר יקראוהו חכמת הטבע המכוני בפי דעת קצת למעשה בראשית אמנם בהיותם על זאת המדרגה מהשגה מיד הושפע אליהם אור השכל האלהי עד ישיגו בזוהר שכלם ורוח בינתם הנבואיית אמתת הנמצאות ודרך השתלשלם מהסבה אל המסובב שהוא ענין נפלא מאד מהראשון כי על כן כנה אופן השגתם וידיעתם זאת דרך ירודה כי בם הולכים מהנכבד אל אשר תחת ממנו וזה הלימוד הוא למכונה המעשה מרכבה וכבר דקדק הרב המורה ענין העליה הקודם ליריד' בפרק ט"ו ח"א אבל על ענין אחר. ואמר שתכלית מה שהשיג בזה העיון הנפלא והנה ה' נצב עליו ואמר במדרש (ב"ר פ' ס"ט) רבי חייא רבא ורבי יוחנן חד אמר עליו על הסולם וחד אמר עליו על יעקב מאן דאמר עליו על הסולם ניחא ומאן דאמר עליו על יעקב שהוא מתקיים עליו. והתבונן בדברים האלה האלהיים כי לפי שמדרגות הסולם ההוא הנראות לשלמים בעין שכלם הם מדרגות הנמצאות כלם אשר בכללם הנמצאים השמימיים והרוחניים גבוה מעל גבוה עד הסבה הראשונ' ית'. שמו הנצב עליהם במדרגה אין למעל' ממנה לזה אמר כי למ"ד על הסולם ישולח זה הל' עליו ירצה על העולם בכלל כמו ששולח על המדרגות הקרובות אליו אשר הם הפשוטים מחומר שהוא מבואר שהוא התיצבות מעלה לא התיצבות גשמי. אמנם למ"ד על יעקב איך ישולח זה הלשון עליו עד שיאמר שיי' נצב עליו שזה לא יופשט מהגשמות חלילה ותירץ שהוא מתקיים עליו ירצה שאין הכוונה באומרו נצב על המצב הגופיי. רק שהוא תואר מורה על הקיום והנצחיות כי השיג במרא' זו כי ה' אשר הוא העומד הנצחי והמתקיים בעצמו הוא עליו וכמ"ש חז"ל האבות הן הן המרכב' (שם פ' מ"ז). ואחשוב שמכאן הוציא הרב המורה מ"ש בפרק ההוא וגם מה שלמד שמלת עליו לבד הוא הנשוא בזה המאמר כי הוא הפי' הנכון לדבריו שם לפי דעתי:

ובמדרש (ב"ר פ' ס"ח) רבנן פתרי ליה בסיני והנה ס"לם זה סי"ני בגימטריא. מוצב ארצה. דכתיב ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י"ט:י"ז). וראשו מגיע השמימ' דכתיב וההר בוער באש עד לב השמים (דברים ד':י"א). והנה מלאכי אלהים אלו משה ואהרן. עולים ויורדים. דכתיב ויעל משה אל הר סיני (שמות י"ט:י"ד) וירד משה מן ההר אל העם

(שם) ועלית אתה ואהרן עמך (שם) והנה ה' נצב עליו דכתיב וירד ה' על הר סיני (שם). הנה אמרו שנגל' אליו שם ענין מעמד הר סיני הצודק בכל חלקי הספור כמו שנזכר לפי שהמעמד ההוא לפי האמת כך הי' הענין בו לכל המזדמנים שם. ואמרו עוד (שמות רבה פי"ב) ששם בטלה הגזירה ונתן רשות לעלות תחתונים למעל' ולרדת עליונים למטה מה שלא הי' נוהג כן ראשונה וגם שם נתבאר' העליה והיריד' על הדרך שאמרנו שנאמר תחלה ומשה עלה אל האלהים ואח"כ וירד משה מן ההר אל העם כמו שיתבאר כלו שם במקומו שער מ"ד ב"ה. ועתה אם היות שכל אלו הן דברים נכונים וקרובים למה שנאמר על זאת המרא' הנורא' מהרבה מהראשונים הנה בהתבונן האדם על מה שנמשך מזה הספור מהתיחד שם בית אל ושער השמים לתפלה ועבוד' ומה הפלא הוא ע"ה יראה באמת שנתגל' אז אליו מה שהי' רחוק בעיני עיונו תחלה והוא היות מקום מיוחד בית זבול לו ומכון לשבתו עולמים כמו שהפליג על זה שלמה ע"ה באומרו כי האמנם ישב אלהים על הארץ וכו' (מלכים א ח':כ"ז):

תאני בר קפרא ויחלום אין חלום בלא פתרון והנה סולם זה הכבש. מוצב זה המזבח שנא'. מזבח אדמה (שמות כ':כ"א). וראשו מגיע השמימה אלו הקרבנות שריחן עולה עד השמים. והנה מלאכי אלהים אלו הכהנים שנאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יי' צבאות הוא (מלאכי ב':ז') עולים ויורדים בו בכבש והנה ה' נצב עליו שנאמר (עמוס ט':א') ראיתי את ה' נצב על המזבח. (ב"ר פ' ס"ח). הנה הורה שכבר הי' המקום ההוא מעולה כולל הבית והעליה שהוא בית המקדש של מטה כנגד בית המקדש של מעלה ושכבר הי' הסולם מוצב ארצה מזה לזה לשתף השימוש ולצרכיו יחד וגם כי היו בני הבית בני אלהים עולים ויורדים בו כעבדים הזריזים והמהירים לשמש את הרב משרתיו עושי רצונו. והנה ה' נצב עליו כאדון הנצב על הבית ועל כל היושבים בו. ויתכן עליו על הסולם יורה שהוא מעותד ומזומן לרדת ולהשכין שכינתו למטה במקום ההוא הנבחר: ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק וכו' עם שלא נגלתי עליהם בזה הסיגנון דע כי אלכי אנכי הוא והארץ אשר אתה שוכב שם לסבתה כי עליה נתגלגלו לך הדברים עד באך לשכב במקום הזה לך אתננה ולזרעך כי כבר רצה האלהים את מעשיך אשר בינך ובין אחיך, ותדע ותשכיל ממוצא דבר שאופן השגחתי הוא בשיעור נמרץ ממה שחשבת והוא אומרו והי' זרעך וכו' והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמ' הזאת כי לא אעזבך וכו'. ומהידוע שלא נדבר בזה השיעור לשום אחד מהאבות עד הנה ואין ספק שהבטחות הללו לימים רבים הוא מבטיח ולכל האומה בכלל' היתה הכוונ' וקרא דוקא באומרו לך אתננה ולזרעך שהרי

לא נתנה לי אבל באומרו לך אתננה כיוון אל ישראל בכלל כמו ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל (ירמיהו ל׳:י׳). ובאומרו אל זרעך הורה אל זרעם אחריהם שעתיד להחזירם להם אחר שיגורשו ממנה כיום הזה ויאמר שאם היו עתידים זרעו להיות כעפר הארץ לדוש בין האומות לפרוץ אל ארבע כנפות הארץ בגליות הוא יהי׳ עמהם בצרתם ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם ישמרם בכל אשר ילכו ועם שירחיקו נדוד ישיב אותם אל האדמ׳ הזאת בלי ספק ואם יתמהמה ויתאחר זה הקץ לא תירא ולא תחת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את זה אשר דברתי לך הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. וגם יודיע אותו כי זאת הארץ החלקית אשר הוא שוכב עליה הוא עיקר הארץ ומעמד כפות רגלי הסולם אשר אליה תהי׳ הירידׁ והשכינה ממנו ית׳ כמו שנזכר. ולזה ויקץ משנתו ויאמר אכן יש ה׳ במקום הזה ואנכי לא ידעתי. ירצה מהמרא׳ הזאת נרא׳ שיש שייכות לאל יתב׳ עם מקום זה וכאלו נתיחד לו לשכינתו מקום ממקום ואנכי לא ידעתי עד הנה שיהי׳ כך ענינו בשום פנים. ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה חויבה לו הירא׳ הזה לפי שראה עצמו מוכרח לקבל מה שראה במרא׳ הנבוא׳ ומצד אחר לא ראה להפיל מכל המופתים האמיתיים אשר יעשה השכל בהרחקת זה המתקוממות עד צרור ונתירא מאד לנפשו מהכשל בדרוש הנורא הזה ובמחשבתו הנכונ׳ הזאת היתׁ עליו יד ה׳ וגזר על האמת המוחלט ואמר אין זה כי אם בית אלדים וזה שער השמים. ירצה אין ענין מראה זו להפיל ולהרוס דבר ממה שיגזרהו השכל בזה ההתקוממות כלל אבל הכוונ׳ לנלות אוזן אנשים שיש שם בית אלקים כל מבקש ה׳ יבא שמה לשרתו ולברכו בשמו וזה השער לה׳ צדיקים יבאו בו להכיר ולידע שיעור השגתו ועוצם התבוננותו ודבקותו אל עבדיו ומשרתיו עושי רצונו שהוא באותו שיעור מן העוצם וההתפשטות אשר לא נודע מקודם לכן. ולזה וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותה מצבה וכו׳. כי האבן הראשה אשר שם מראשותיו תחלה היא עצמה אשר שם אותה אחר כך מצבה אלא שיצק שמן על ראשה במה שהאירו עיני שכלו כשמן זוהר האור האלדי להשכיל בה שיעור נמרץ ממה שהשכיל ראשונה ואליו רמזו ז״ל באומרם שאותו השמן ירד מלמעל׳ (ב״ר פ׳ ס״ט). לזה ויקרא את שם המקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר לראשונ׳ לקבוע מסמרות במה שהושג לו בזה, אמר שקרא שם המקום בית אל כי הוא ענין נתחדש לצורך האנשים מחודשים מזרע האבות הללו ואם הי׳ מקום המיוחד לו יתברך מצד עצמו חלילה לא יתכן שהי׳ מקדם מקום לזולתו בשום צד. וקבע יראה למקום ההוא ג״כ ואמר מה נורא המקום הזה. ויתכן שרמז אל שלשה מחיצות הבית הגדול והקדוש אשר היו כנגד השלשה עולמות. ועל בית קדשי הקדשים אשר ישכון שם

כבוד ה' בין כנפי הכרובים אמר מה נורא המקום הזה. ועל ההיכל אשר שם כלי הקדש השולחן והמנורה ומזבח הקטרת אמר אין זה כי אם בית אלהים לומר שאין קדושתו כקדושת הראשון אבל הוא כקדושת בית אלדים. ועל החיצון אמר וזה שער השמים כי הוא המקום המיוחד לקרבנות הנעשות על מזבח העולה והוא באמת השער אשר בו יעלו לרצון לפניו יתב' וגם הוא מקום תפילותיהן של ישראל שנאמר בהם ואתה תשמע השמים (מלכים א ח':ל"ב). ולחיבת הענין הזה השכים בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותה מצבה כי מאז הוחל לשום אבן על אבן בהיכל ה' ויצוק שמן על ראשה לרמוז אל המנחות והנסכים וקרא אותה בית אל. ולבאר שהכוונה לא להיותה בית אלדים ולא אותה בית אל שהיתה בגבול יוסף אמר ואולם לוז שם העיר לראשונה ובכלל זה ג"כ שלא היתה זו העיר אשר נקראת אחר כך לוז בכתוב (שופטים א') רק שכבר היה שם בשנים קדמוניות עיר ששמה לוז ולא נתקיים ישוב העיר ההיא והוא אומרו ויקח מאבני המקום שכבר נחרב המקום ההוא וגדר אבניו נהרסה ומאלו האבנים עשה המרזב אשר שכב שם ויודיע כן לומר שבהשגחת השם יתברך לא נתישב המקום והובדל לבית אלהים. והנה גם הפי' הזה נמשך יפה עד הנה אמנם הוא קשה להמשך למה שיבא אחרי זה מהספורים מפני חמש ספקות עצומות: /הא' כקיאחר שאמר לו שם והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכו' איך אמר בסמוך אם יהיה אלהים עמדי ושמרני וכו'. וכי אדם הוא להנחם והרי לחלוחית הדיו עדיין קיימת השני בשיורה שהוא שמש על מנת לקבל פרס ושיאמר שאם יעשה אלהים לו כל הדברי' ההם אחת לאחת ולא יפיל דבר יהיה לו לאלהי' או שישים האבן ההוא בית אלהים ואם לאו שלא יעשה דבר מעבודה ומעשר ומכל מה שנדר והנה הוא מגונה מאד שהרי על כל פנים הוא מחוייב לעמוד לשרת ליי' הנראה אליו שם: השלישי מה שנמצא ליעקב מהפחד הנמרץ והמורא הגדול בכל הדרך אשר הלך ולא בטח לבו ולא נסמך על דבר ממה שהבטיחו האל יתב' שם כמו שנראה מאמר ויירא יעקב מאד וייצר לו וכו' וכל הפרשה ההיא: הרביעי כי לא הזכיר זאת ההבטחה כלל בתפלתו ובקשתו על צרת עשו רק ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך והוא מה שאמר לו בחרן ועליה אמר קטנתי מכל החסדים ומכל האמת כו' הצילני נא כו' ומה שאמר אחר כך ואתה אמרת היטב אטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים וכו' כתב רש"י ז"ל שלא כיוון אלא למה שאמר לאברהם הרבה ארבה את זרעך כככבי השמים וכחול אשר על שפת הים (בראשית כ"ב:י"ז). וא"כ לא הזכירה כלל רק במה שרמז במאמר אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק כמו שכתב בפירושיו. ואפילו תמצא לומר כי אל מה שנא' לו במראה הזאת ושמתי את זרעך כעפר

הארץ היה מכוין שם יתבאר בטעמים מספיקי' שלא הזכיר כן רק לתת טעם אל יראתו כי לא מצא בכל דבריו מה שיספיק לסלק פחדתו ממנו. ואף כי יחשוב המראה הזאת לנבואה גמורה ובטחון קיים והוא פירוש נכון מאד כמו שתראהו משם. אמנם הספק החמישי הוא מה שעכב יעקב לשלם נדרו עם היותו ראש ואב לכל הנודרים דכתיב נדר לאביר יעקב (תהילים קל"ב:ב'). ולא עוד אלא שאמר לו בחרן אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא וכו' (בראשית ל"א:י"ג). והוא לא עשה ולא כלום עד שחזר לומר לו אחר מעשה שכם (שם ל"ה) קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך. ובאמת כן לא יעשה לשום אדם כ"ש לאיש כמוהו:

ואולם מכח אלו הספקות ומטעם הכוונה אשר נכנסנו בה בזה הדרוש אני אומר שנתבאר בכאן ענין נפלא מענייני הנבואה וממה שיקראה מהקיצור למתחילים בה והספקות אשר יפלו להם בין מה שהושרש עמם מפאת עיוניהם ובין מה שנתחדש להם עמה בהתחנכם בנבואה כ"ש כשילוה אל זה ג"כ חסרון ההכנה מצד מהצדדים שהרי אמרו אן נבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר (נדרים ל"ח.) שהם הנאים הכרחיים כמו שבא בתחלת השער הי"ט וכמו שיתבאר בהקדמת שמות ב"ה. שהרי יעקב אבינו לשעה ההיא לא היה מוכן לגמרי אל מדרגת הנבואה הגמורה שאם היה חכם וגבור עשיר באמת לא היה כי הוא הולך ונטרד מבית אביו בעירום ובחוסר כל ותפלתו נשמעת בהתחננו ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. ולזה היתה המראה ההיא אשר ראה אז בחלום הלילה ומתוך שינה עמוקה כמו שנאמר בתחלתו ויחלום והנה סולם וגו' ובסופו ויקץ יעקב משנתו וכו' מה שלא אמר כן במקומות אחרים שנזכרה נבואה בחלום או במראות הלילה שאע"פ שהיה בהם תחלת הענין בחלום כבר תתחזק המראה ותתפשט אל שירגיש הרואה שאינו חלום רק נבואה ממש אבל כשאמר ויקץ יעקב משנתו יורה שמתחלה ועד סוף לא הרגיש החולם כי אם חלום וכמ"ש ויקץ פרעה והנה חלום (בראשית מ"א) שאע"פ שראה בחלומו ענין אמיתי קרוב לנבואה כמ"ש את אשר האלהים עושה הראה את פרעה (שם) הנה יקיצתו משנתו תעיד עליו שהוא חלום גמור וכמה הורה זה בר קפרא במ"ש עליו ויחלום אין חלום בלא פתרון. והנה סולם מוצב ארצה וכו' כמו שכתבנו למעלה. והנה הרב המורה בפ' מ"ה חלק ב' הכריח היות ענין שלמה המלך למטה ממדרגות הנבואה הגמורה למה שנאמר בו ויקץ שלמה והנה חלום (מלכים א' ג') מהטעם שכתבנו היה כן אותו משפט עצמו בכאן באומרו ויקץ משנתו אלא מפני מה שכתב זה לשונו. וכאשר נתעורר מחלום הנבואה ההוא לא אמר שזה חלום אבל פסק ואמר אכן יש ה' במקום הזה

ואמר אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען (בראשית מ"ח:ג') ופסק שהוא נבואה. אמנם בשלמה נאמר ויקץ שלמה והנה חלום וכו' ע"כ. ואתה רואה כי מאמר אכן יש ה' במקום הזה אינה טענה וכ"ש בסמוך אליו ואנכי לא ידעתי כמו שיבא אמנם הראיה השנית היתה ראיה גמורה אם לא קפצה לו הארץ לרב. שהרי לא אמר אל שדי נראה בלוז אלא על מה שנאמר לו שם בשובו שנאמר ויבא יעקב לוזה (שם ל"ה) ושם נאמר אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים וכו' והוא מה שאמר ויברך אותי ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיך וכו'. והוא מבואר והנה אנחנו נקבל מדברי הרב ההכרחי והוא מה שיגזור ענין השינה והקיצה כי השאר קצתו נראה כי הוא זולת מה שחשב וקצתו בלתי מוכרח. וכבר זרז אותנו שם שלא נטעה באלו המדרגות במוצאנו בספרי הנבואה שבאתהו הנבואה בצורת מדרגה אחת ויתבאר בו עצמו שבאתהו באחרת וא"כ ראייתינו נכונה כמה שאמרנו ולזה כאשר הקיץ משנתו העיד הכתוב שנסתפק במראה הזאת אם היתה נבואה מושפעת מאתו יתעלה כמו שיורו ענייני המראה או אם היה חלום לבד כמו שחוייב מחוסר הכנתו וזה הדבר הוא שבו היתה השגתו אז חסרה מנבואה גמורה שהנביא שתגיע לו נבואה שלימה לא יסופק לו כלל נבואתו אם דבר ה' הוא שאם יסתפק לא יעשה על פיה דבר שיש בו פקוח נפש וא"א החזרה כמו שעשה אברהם במעשה העקידה כאשר כתב הרב המורה שם פרק כ"ד חלק ג'. אמנם כשלא תגיע על השלימות לסבה מה לא די שיכול להסתפק בה אלא שכבר ישתבש ויחשוב בה זולת מה שהוא ע"ד האמת כמו שנראה הענין מפורש בתחלת ענינו של שמואל שקרא אותו השם ית' בשמו פעמים שלש וחשב שעלי קראו. ומהידוע שקרה לו כן מפני היות הפעם הראשונה לנבואתו כמו שביאר הכתוב (שמואל א ג':ז') ושמואל טרם ידע את ה' וטרם יגלה אליו דבר ה'. וכבר הודה הרב ז"ל בזה בפרק הקודם אלא שלא כיוון לכך ולמה לא יקרה ליעקב כזה בנבואה הראשונה שהגיעה לו ולא יקרה לו שום טעות בזה אחר שהוא הרגיש בו גם שהכתוב הזכיר אופן השגתו ומדרגתה וטעם הסתפקו בה כי על זה האופן אין בזה בית מיחוש. וכבר בא מאמר ירמיהו בענין חנמאל בן שלום ואדע כי דבר ה' הוא (ירמיהו ל"ב:ז'). והנה על צורת זה הספק אמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. ירצה לפי עניני החלום הזה הנפלא יראה שיש שפע נבואיי מאת ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי שיהיה כן בלי ספק כי חולם הייתי ועדיין לא נתחזק בנביא ומ"מ חשש לחלומו שנאמר ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים והכל במחשבה גוברת לא שיגזור על כך בלי שום ספק. ועל דרך שנאמר אין זה כי אם חרב גדעון (שופטים ז':י"ד). ולזה הסכים בבקר ולקח את האבן אשר שם מראשותיו וירימה מצבה וכו' וקרא שם המקום ההוא

בית אל וידר שם נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וכו' והכוונה כי לצאת מידי ספקו בענין ההוא הנפלא הנה הוא תלה אמתתו במה שימשך מקיום המאמרים שנדברו לו שם שאם יתקיימו בו כלם על הדרך שהובטחו אליו ויוחלט אליו האמות שהיתה משאת נבואה גמורה נמשכת לו שם משלמות המקום עם היותו בלתי מוכן לגמרי ותחול עליו יראת המקום ההוא וכיבודו ואם לא יתאמתו אצלו ידע שהוא ענין חלום בעלמא ושיעור מאמריו אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים כמו שנראה אליו לגמרי וצירף בדבריו ונתן לי לחם לאכול וכו' למה שחוייב שהאיש הנראה אליו ה' במראה הנבואה לא יחסר כל. וע"ד שאמר שלמה ריש ועושר אל תתן לי וכו' (משלי ל׳:ח׳). והנה כאן רמז אל הג' העניינים המוטלים עליו יתברך לאומה זו כדרך הבעל לאשתו והם שאר כסות ועונה. אמנם העונה היא התיחדות האלהי עמה והדבוק התמידי בבית אחד כי על זה אמר ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים. כי עתה אין השעה הגונה לזה הדבוק וההתיחדות. ואולם בשובו נאמרו שם דברים מעידים על ההויה וההתיחדות הזה כאשר תראה משם נפלאות מתורתנו שתתפלא. והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה ג"כ ודאי בית אלהים כי מתוך זה יהיה הקיום למאמרים הללו רצוני מצד שהיה מקום מוכן לנבואה. ואם כן חוייב לקבל עליו ועל זרעו להביא שמה המעשרות לצורך מכלת הבית ההוא ולעובדי עבודתה כמו שאמר הנביא הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי וכו' (מלאכי ג׳:י׳) גם כי זה ענין מיוחד אל קבלת האלהות לגמרי ושיכיר שכל טובות האדם והצלחותיו אינם רק מפאת השגחתו כי על כן חוייב להפריש מכחם לה' המעשרות והתרומות ושאר המתנות. ובאומרו וכל אשר תתן לי וכו' למדנו ענין נפלא מחסידותו ית' אצלנו וזה שאין צ"ל שהוא מתפייס ממנו בלוקחו בתורת עבודה מעט מזער מהרבה אשר הוא נותן לנו כמו שהוא הענין במעשר אלא שעדיין לא בא לידינו ואנחנו עובדים אותו בו כמו שאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו וכו' והוא מה שהודה עליו דוד באומרו (ד"ה א' כ"ט) וכי מי אני ומי עמי כי נעצור כח להתנדב כזאת כי ממך הכל ומידך נתנו לך. אמנם באומרו ממך הכל ולא אמר שלך הכל כיוון אל ענין נכבד מאד זכרו החכם בטענה הד' אשר במאמר התוארים באלהיות במשל שהניח שם מן המלך שיש עמו מפתחות אוצרות ממונות אנשי הארץ והוא לא נהנה לא בזהב ולא בכסף ולא יקחהו אבל ישפיעהו על האנשים וכל שיש לו זהב יהיה ממנו לקוח ובאמצעות מפתחו וכו' וכן הראשון יתברך אצלו מפתחות העולם ממנו יקווה הדעת כו' עוד אמר והעני אשר לוקח ממנו זהובים רבים יקרא עשיר בבחינה שהזהובים בידו

והמלך בבחינה שהזהובים מידו ובהקנאתו ומי שיושפע ממנו העושר על הכל איך לא יקרא עשיר ע"כ. השתדל מאד להרחיק יחס אלו הקנינים המדומים ממנו יתברך ונשמר מאד מהפיל עליו לשון שיורה על שהם שלו או בידו בתורת קנינים כלל אולם שם הגעתם אל מי שיקניאם מהאנשים בהשפעת הטוב מעצמותו ית' שהוא הטוב והמטיב ושעל זה האופן יקרא עשיר מצד שהעושר מושפע ממנו ית' לא מצד שיש לו ובאוצרותיו דבר נוסף על עצמותו כלל כמו שבנמשל נקרא יודע לפי שממנו נקנית כל ידיעה לא שיש לו מדע נוסף והוא עצמו מה שנזהר ממנו דוד באומרו כי ממך הכל וכו' וזה כדי להורות שבכל מקום שנאמר שלו הכסף והזהב ושאר הקנינים הכוונה כי הם נקנים לאשר ישר בעיני חסידותו משפע עצמו ית' כמו שאמר במקום אחר והעושר והכבוד מלפניך (שם) ואם אינו בידך מידך ומכחך עשינו לנו חיל לתתו לפניך כיום הזה. והנה זה הענין עצמו יראה שכוון התנא במסכת אבות פ"ג בשאמר תן לו משלו כי אתה ושלך וכו'. ירצה כי במה שאמר משלו אין הכוונה ליחס אליו אלו הקנינים המדומים חלילה רק מפני שאתה בעל הקנינים והאדם מצד צורתו הוא שלו שכן קראו הכתוב בצלמו ולכך יאמר על הקנינים בהעברה שהם שלו וכן בדוד נמצא דקדוק זה באומרו ממך הכל ומידך נתנו לך (שם). והוא פי' נכבד ומחוייב למה שלא אמר שנאמר ממך הכל וכו' והוא מה שראוי שיובן מאמרו וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך והכוונה שאם יתברר לו ע"י הבטחות הללו שהחלום ההוא מראה של נבואה היתה אז יתחייב בכל מה שתשיג יד נדרו לעתיד ובאופן אחר יספיק למה שעשה מהעבודה וההודאה בשעה ההיא. ולהיות הדבר תלוי ועומד בעיניו לזה לא נסמך לבו בצרותיו על ההבטחות ההם וגם לא הזכירם בתפלתו ולפי שהשיגוהו אחר המראה הזאת צרות לבן וצרות עשו וצרת הבת לא נתברר אליו אמתת מה שסופק בו שהרי בעיניו לא נשמר בכל הדרך אשר הלך כמו שרצה. ולזה היה נראה אליו שלא חל עליו חובת הנדר כי לא הוחזק לו המקום לבית אלהים ואף כי אמר אלהים אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך לא חוייב לו מהמאמר ההוא שחל הנדר ושהיה חייב לקיימו כי כן הוא שנדר לה' על התנאי ההוא אבל לא נתברר אליו קיומו כי לא אמר לו דבר שיתברר ממנו ספקו עד שאמר לו אחרי מעשה בתו בפירוש קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך. כי אז הודיע לו משפט החלום ההוא כי ודאי היה מראה של נבואה והוא האל יתברך הנראה אליו שם כי המקום מלא חסרונו ואם כן חל הנדר וחייב לקיימו ומשם למד שכל מה שהשיגוהו מהצרות לא היו כדאי לבטל מה שאמר לו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך כי

הם דברים נשכלים לכל בעל דעת. והוא עצמו מה שהודה ואמר ונקומה ונעלה בית אל ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי (בראשית ל"ה:ג'). וכן מזמר בסוף שני פעמים ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים בכרחו מפני אחיו (שם). ועל מלאכי האלהים הנזכרים שם העולים ויורדים בסולם הוא אומר. ואח"כ נאמר ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל וכבר היה יכול לומר אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען וכו' אלו היתה כוונתו על הדבור ההוא כמו שנתדמה לרב ז"ל אלא שהוא מבואר שלא היה מזכיר רק מה שאמר לו אחרי כן שם כמו שאמרנו. ואיך שיהיה על פי כל אחד מהדרכים האלו יתברר שנגלו אליו עכשו גדולות ובצורות אשר לא ידעם ולא שערם תחלה אם באופני ההשגחה בהנהגת העולם וההבדל אשר בין כלליו ופרטיו והוא ענין נכבד מאד במדרגות השלמות האנושי׳:

והיא אחת מכוונת חז"ל במאמר ההוא שזכרנו פתח השער. משל לבן מלכים המוטל בעריסה והיו זבובים שוכבים עליו שעד הנה עם שהיה מכיר את בוראו דרך עיונו משיג השגות מה בהשגתו ובהנהגת העולם עדין היו קצת זבובי מות המתילדים מעפושי השכל האינושי ועיוניו שוכבים עליו ומבדילים בינו ובין האמיתות בהם והיו מיחסים אותם למלאכי אלהים עולים ויורדים בו לפי שהמחשבות העיוניות בכלל ראוי ליחסם כן וכן אמר בפנחס באותה שעה בקשו מלאכי השרת לדוחפו אמר להם הקב"ה הניחו לו כו' (סנהדרין פ"ב:) כי במעשה הזה ודאי הדעות השכליות היו מונעים אותו ואפי' בא לב"ד לימלך אומרים לו שלא יעשה (שם) כי עקר ההתקוממות ההוא חוייב להיות מעצמו כמו שיבא במקומו שער פ"ג ב"ה. עד ששהתה עליו מניקתו אשר היא ההישרה הנבואית האלהית אשר עליה אמר המשורר ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו (תהילים ק"ג:ב') שעשה לו דדים במקום בינה מאי היא א"ר אבהו כדי שלא יסתכל בערוה ר' יהודא אמר כדי שלא יינק ממקום הטינופת (ברכות י'.) כמו שביארנו אלו הענינים בשער ו' הוא שער הנפש כי שם למד שהשכל האלהי הנבואיי הוא למעלה מהשכל האינושי והוא המישיר אותו בכל מה שמדרכו לטעות והמעלה אותו למקומות שאין מחוקו לעלות שם והוא מה שנאמר והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' וכו' אשר מכלל המראה והדבור הנפלא מה שהעיר את לבו ואזנו על יחוד הבית הגדול והקדוש ובחירתו אותו מהיות לו מושב אלהים לקבוע דירה בתחתונים כדרך בעל הבית עם בני ביתו כי ודאי לא שוערה ולא נהיתה כזאת מלפנים עד מקום הזה כמו שביארו המשורר באומרו (תהילים קל"ב:ב'-ג') אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב. אם אבא באוהל ביתי

אם אעלה על ערש יצועי. עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב. נראה בפי' שהוא היה האב הראשון לזה הענין הנפלא ומלפנים אותו גלה אליו והוא אשר נשתומם על זה ראשונה כמו שאמרנו (ילקוט ישעיהו ב':ג'. מפסיקתא) משל למלך שהיו לו שלשה אוהבים ובקש לעשות לו פלטרין הביא הראשון ואמר לו ראה המקום הזה שאני רוצה לבנות אותו פלטרין אמר לו זכור אני שהיה הר תחלה הניחו. בא לו אצל השני אמר לו מבקש אני לבנות פלטרין במקום הזה אמר לו זכור אני שהיה שדה תחלה הניחו. בא לו אצל השלישי ואמר לו מבקש אני לבנות פלטרין במקום הזה אמר לו זכור אני שהיה פלטרין תחלה. אמר לו חייך על שמך אני בונה אותו כך אברהם יצחק ויעקב היו אוהביו של הקב"ה אברהם קראו הר שנאמר בהר ה' יראה (בראשית כ"ב:י"ד-ט"ו). יצחק קראו שדה שנאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' (שם כ"ז). יעקב קראו פלטרין שנאמר אין זה כי אם בית אלהים. אמר לו הקב"ה אתה קראת אותו בית עד שלא נבנה חייך על שמך אני בונה אותו שנאמר (ישעיה ב') אל בית אלהי יעקב. והכוונה להם בזה להראות שיעור מה שנתבאר לו ליעקב אבינו אצל אלו הענינים מאשר לפניו כי הנה אברהם אבינו מפני היותו המתחיל בדורותיו לבא אל הכרת מציאות הבורא יתברך מצד מה שנתחייב בשכלו המצא סבה אחת פשוטה לכל הנמצאות כלן עם שהשיג בזה יותר מכל זולתו הנה הוא לא הספיק לשיתברר אצלו זה השיעור מההשגחה ואופני הנהגתו בחלקי נבראיו כי הוא דבר נקנה בנסיונות גדולות ובהתפשטות העניינים באורך הזמן ויציאתו למצרים מפני הרעב וחרדתו על אודות אשתו כל החרדה ההיא קצת הוכחה עליו עם שכבר דברנו שם מה שיאות לפי הענין. וכבר היה אצלו המציאות היותר שלם אל מין האינושי ותכלית קרבתו אל האלהים כמדרגת ההרים מהארץ כי אע"פ שהם מושפעים בצד מה מטל השמים מכל אינם במדרגת השפע המושפע על הארץ הנעבדת ולזה כשבקש שירא' זכות העקידה לזרכו הבא אחריו ושיושגחו מהאל ית' בעבור' אמר ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה: הנה שייחס להם זה השם ועליהם אמר בהר יי' יראה. אמנם יצחק למה שכבר הראה עליו האל יתברך יותר פרטי השגחתו אם במה שצוה לגרש את האמה ואת בנה לפי שלא יירש עמו ואם במה שנתאמת אצלו שיעור מה שהוזקק לו בהמצאת בת זוגו וגם במה שהיה עמו בארץ פלשתים לעזר ולהועיל כמו שביארנו שער כ"ג. כבר ידע והשכיל שהשגחת הש"י יותר קרובה אל השלם שבמין ושהוא אצלו במדרגת השדה הנעבד אשר עין בעליו דורשת אותו תמיד. ולזה אמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' קרא כן אל השלם שבמין כי באמת שם צוה ה' את הברכה. וכבר נאמר ויצא יצחק לשוח בשדה. אמנם יעקב כאשר הוחל לברר אליו עוצם

ההשגחה בשיעור נמרץ משניהם מצד מקריו עם אחיו על הבכורה והברכה אשר ביארנו והושלם לו הענין במראה הגדול הזה שבו השיג והכיר שהשלם שבמין הוא אצלו כבן בית וכאלו יתברך דר עמו בשכונה אחת כי הוא עקר מה שנתגלה אליו שם כי לזה אמר אין זה כי אם בית אלהים ירצה אין זה כמו שחשב תחלה מענין ההר או השדה אבל הענין ודאי כמו דירת בית קבע אשר השגחת בעל הבית והתבוננותו בה הוא תכלית מה שיצוייר. ולסבת האמות הזה אשר הגיע אליו יעקב אבינו מזולתו מהאבות היא מה שאמר בשני האוהבים הראשוני' שהניחם שעם שהיה כל אחד מהם אוהב למה שקצרה השגתם לתאר זה הענין הנפלא בפחות ממה שהיה לא נתישבה דעתו בו עד שפגע במי שהשיג האמת בזה וגזר דעתו עליה והסכימה עמו דעת עליונה לומר יפה דנת באומרו ואל בית אלהי יעקב. ירצה הבית שהושג עניינו ראשונ' ותכלית כוונתו אצל יעקב ואם כדברי מפרש ההגדות מה פשעם מה חטאתם של האבות שהניחם ועוד שהמשל הפך הנמשל באמת. שהרי ההר יותר מפורסם מן השדה והשדה מהבית שמציאות הבית אינה רק למחסה ולמסתור והיא מבואר. אמנם מה שביארנו הוא מה שהיה טבעי אצל המשל והנמשל בלי ספק ובמדרש עוד (תנחומא פ' מקץ). והנה ה' נצב עליו אין אדם עומד על שדהו לא בשעת חרישה ולא בשעת זריעה אלא בשעה שעומד בקמותיו. וכן באברהם נאמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וכו' (בראשית י"ג:י"ז). וביצחק ויזרע יצחק בארץ (שם כ"ז). וביעקב והנה ה' נצב עליו וכו'. והנה שייחסו שלימות האבות הראשונים אל החרישה והזריעה שהם התחלות המלאכה ושלמות יעקב אל הבאת התבואה שהוא התכלית והוא הנכון לפי טבע הענין ולשון מאמרי חז"ל. ולפי שעקר מה שהתחדש אליו שם הוא ההפרד הוא וזרעו אחריו מיתר העמים בענין ההשגחה עד שלא יהיו נכנסין בכללם תחת הנהגת מערכות השמים וכסילהם אבל שהם נשארים חלק ה' ונחלתו להשגיח עליהם השגחה אישיית כי לזה היה צורך ייחוד הבית הנזכר שם ומכון שבתו בתוכם שעל זה אמר והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו כמו שכתב הרמב"ן ז"ל הוא מה שרצו בכלל כוונתם לומר משל לבן מלכים המוטל בעריסה והיו הזבובים וכו' כי אע"פ שמלאכי אלהים הם העולים והיורדים בסולם ההוא להמשיך ההשגחה הכוללת הרי הם כחגבים וכזבובים בערכו ית' והנה הם לפי מחשבתו כבר היו להם מהלכים עליו ועל זרעו לעלות ורדת על עסקיהם עד ששהתה עליו מניקתו והיא ההשגחה האישיית אשר עליה נאמר והנה ה' נצב עליו. ועל דרך שנאמר בקבלה מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי (שיר השירים ח':א'). כי אז ברחו אלו הזבובים מעל בן המלך ונשאר אמון בחיק מניקתו שהיא השגחת האל ית'. ושתי הכוונות קרובות ונכונות

במאמר הזה. ועוד יתכן בה כוונה אחדת תודע בראש החלק שני אשר בזה השער: ועתה אחר אשר ביארנו החלק הזה מהספור עד הנה כפי מה שיאות אליו בבחינת ענייניו והתרנו הספקות אשר העירונו עליו וקצת שלא זכרנו הנה אשלים הביאור עד הגיע אל תחלת עבודתו של יעקב עם לבן וזה בזכרון שאר הספקות הנופלות בחלק הזה ראשונ' על החמשה שזכרנו:

הספק הששי מאמר וישא יעקב רגליו. כי לא הורגל. גם טעם זכרון מה שראה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליו וכו' דמאי דהוה הוה והיה לו לקצר ממנו: ז אומרו והאבן גדולה על פי הבאר כי למה תהי' להם אבן מעמסה על פי הבאר להלאות אנשים בכל עת שישקו העדרים ומה טעם והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה די בשיאמר והשיבו את האבן למקומה. ועוד אומרו עד אשר יאספו וגו' וגללו את האבן הוה ליה לומר ונגל את האבן אחר שכלן צריכין לה לפי הנראה: ח למה לא נדבה אותו רוחו לגלל האבן בראותו כל העדרים צחה צמא עד שראה את רחל ואת צאן לבן. ומאמר כי רועה היא שהרי מעשיה מוכיחים עליה: ט כי מאמר אך עצמי ובשרי אתה הוא מאמר בלתי מבואר ענייניו. י אומרו הגידה לי מה משכורתך שהרי בתחלה היה לו לידע ממנו אם רצונו להשכיר עצמו ואחר ישאלהו מה משכורתו. יא בשאלה אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה. ולמה בקש לשנות הסדר אחר שהיו שתיהן צדקניות והלא שקר החן והבל היופי. גם הפגיעה בה ראשונה להחליף מנהגו של עולם בין השלמים. יב כי מאמר טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר אינה תשובה הגונה וגם כי הכל לפי שהוא אחר. ואחר זכרון הספקות נבא אל הביאור:

וישא יעקב רגליו וילך ארצה וכו' (ב"ר פ' ע') רבי אחא אמר חיי בשרים לב מרפא (משלי י"ד:ל') כיון שנתבשר בשורה טובה טעין ליביה לרגלוהי הדא אמרה כרסא טענה רגליא ואני אומר שזה הכתוב בא על דרך ויסע משה את ישראל מים סוף (שמות ט"ו:כ"ב): ואמרו חכמינו ז"ל הסיעם בעל כרחם (מכלתא פרשת בשלח שם). והטעם מוסב אל ספור של מעלה (התר ספק ו') כי למה שהרגיש במקום ההוא מהשלמות לא היה יכול לזוז רגליו משם עד שנשאם על צד ההכרח המוטל עליו וללכת לדרכו אשר צוה עליו מפאת אביו ואמו יולדיו ואשר צוה להקדים ענייניו ליעודים אשר באו לו שם: וירא והנה באר בשדה כו'. (ו) להודיע איך נזדמנו לו מהר מבוקשיו כי הקרה ה' אלהיו לפניו אמר כי מדי הגיעו אצל חרן ראה באר בשדה והנה שם ג' עדרי צאן כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים ולזה האבן גדול' על פי הבאר כי כך ראו כל בעלי העדרים. (ז) שהאבן אשר יניחו על פי הבאר תהי' גדולה כדי שלא תהא נוחה להתגולל ולהשקות כל מי שירצה

עד שיאספו שמה כל העדרים וגללו אותה לצדדיה אל אחת הצדדים לגלות פי הבאר באופן שיוכלו לשתות הצאן ושתהי' נקלת החזרה לשם כמו שאמר (ז) והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה כי היא על פי הבאר היתי' אלא שמשיבין אותה למקומה ממש. והיה זה לפי הנרא' כי לא היו שם המים בשפע ולזה הוצרכו שתהי' זאת הבאר גל נעול מעין חתום. ולזה מה שהקפיד באומרו ונאספו שמה וכו' והשיבו את האבן כו' שאם לא כן מה לו להזכיר בכאן צורך ההשבה. ולזה כאשר אמר להם יעקב כסבור שהם רובצים להאסף הן עוד היום גדול כו' השקו הצאן ולכו רעו. השיבו לא נוכל שאין אנו רשאין לגולל את האבן מעל פי הבאר כי חק ותנאי הוא בינינו שלא לפתוח הבאר עד אשר יאספו כל העדרים ואז וגללו האבן האנשים אשר ירצו לגוללה והשקינו הצאן: עודנו מדבר עמם ורחל באה כו' כי רועה היא והם כבר גלו דעתם שהיו מצפין אותה כי לא יוכלו להשקות עד בואה כאחד הרועים. (ח) ולזה כאשר ראה אותה ואת הצאן אשר בידה וכבר נתן רשות לגולל את האבן ולהשקות קדם וגלל אותה וישק את צאן לבן אחי אמו וישק לבתו כי מאהב' אשר אהבה ומשמחתו אשר שמח בה נותרה בו נשמה ותחל רוח לפעמו לגולל את האבן בכח גדול וביד חזקה. וישא את קולו ויבך. לבלתי בוא בדרך כבוד כעבד זקנו וכדי שלא תרע עינה למה שנשק אותה שלא כמנהג אמר ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא כי אין בזה שמץ דופי וכמו שאמר מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבוזו לי (שיר השירים ח׳:א׳):

והנה חז"ל להגדיל מעלת הספור הזה ולצרף ענינו למראה הנראית לו ראשונה בצאתו ראו לדרוש אותו על פני' רבים כלם שומרים תמונתו אזכור מהן שנים ג' ואקצר (ב"ר פ' ע') וירא והנה באר בשדה. זה ציון. והנה שם שלשה עדרי צאן זה שלש רגלים, כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים. שמשם היו שואבין רוח הקדש. ונאספו שמה כל העדרים באים מלבא חמת עד נחל מצרים. וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו הצאן שמשם היו שואבין להם רוח הקדש. והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה לרגל הבא. וירא והנה באר בשדה. אלו בתי כנסיות. והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה. אלו שלשה קורין בתורה כהן לוי וישראל. כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים. כי משם שומעים את התורה. והאבן גדולה על פי הבאר. זה יצר הרע. ונאספו שמה וכו'. כששומעין את התורה יצר הרע מתגלגל ומתפוצץ. והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה. שכשיוצאין משם יצר הרע חוזר למקומו. רבי יונתן פתר לה בסיני. וירא והנה באר בשדה זה סיני. והנה שם שלשה עדרי צאן. כהנים לויים וישראלים. כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים, שמשם שמעו עשרת הדברות. והאבן גדולה על פי הבאר זו שכינה. ונאספו שמה כל העדרים.

ר"ש בן יהודה איש כפר עכו אמר משום רבי שמעון שאלו היו חסרים אפילו אחד לא היו כדי לקבל עשרת הדברות. וגללו את האבן מעל פי הבאר. שמשם שמעו עשרת הדברות. והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה. אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שמות כ':י"ט). ראו דבריהם טובים ונכוחים ורבים כמו אלה הנדברים שם כלם ממין אחד וקרובים ומצרנים אלו שדרשו על מראה הסולם וכפי הפנים אשר ביארום והנה הכל עולה יפה: ותרץ ותגד לאביה ויהי כשמוע לבן את שמע כו'. נראה שכבר שמע שומעו מקודם לכן ועתה נכסף לראותו. ולזה רץ לקראתו ויחבק לו וינשק לו ויביאהו אל ביתו. אמנם החכם עיניו בראשו. וכדי שלא ירבה בשבילו יותר מדאי כסבור שיש בידו במה שיגמלהו הגדיל לספר לו את כל אשר קרהו כי סבה חזקה לבוא בידים רקניות: ויאמר לו לבן אך עצמי ובשר. וכו'. (ט) כלומר אע"פ שתבא באפס דמים ומ"מ עצמי ובשרי אתה ולא אוכל להתעלם וישב עמו חדש ולפי הנראה היה מטפל בצאנו ויאמר לו לבן הכי אחי אתה ועבדתני חנם ירצה בשביל שאחי וקרובי אתה ויש גנאי להשכיר עצמך אצל אחרים מפני הכבוד יתכן שתעבוד עמי חנם הגידה לי מה משכורתך. (י) ויש במשמע דבריו שכבר הורגל לבא בשכר בשכיר והוא שואל מה משכורתו הנהוג אצלו ואם יתכן אליו יתנהו ואם לאו יחדל. ועל זה הענין אמר לו אחרי כן נקבה שכרך עלי ואתנה והנה יעקב הקפיד בדבר והשיבו בענין שיבין ממנו שאינו רגיל בכך וגם עתה לא יעבוד עמו כי אם לפי כבודו. והוא מה שאמר הכתוב וללבן שתי בנות כו' ועיני לאה רכות כו' ויאהב יעקב את רחל ויאמר אעבדך שבע שנים ברחל כו'. (יא) ירצה אני לא הורגלתי בכך וגם עכשו לא אעבוד עמך כשני שכיר בקצב דמים. אמנם אעבדך שבע שנים ביפה שבבנותיך ואם היא הקטנה כי היא ישרה בעיני. וזה לא יחשב לי לגנאי. כי אהבה מקלקלת השורה. וכן תראה שהקפיד כשאמר לו נקבה שכרך וכו'. אמר לו לא תתן לי מאומה אם תעשה לי הדבר הזה כמו שיבא שם: ויאמר לבן טוב תתי אותה לך מתתי אותה כו'. (יב) גם הוא על פי דרכו השיבו כלומר לא תחשוב שאני מקפיד על מה שאמרת שתעבוד ביפה שבבנותי כי טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר. לכן שבה עמדי ואתנה לך. ואולי שבעבור שהיה מחליף את השטה לשאול הצעירה לפני הבכירה אמר שאם היה לו להודות על זה טוב לו שתהיה הודאתו אצלו מלאיש אחר לפי שהכל יודעים שהוא בן רבקה שיש לו שני בנים והכל יאמרו הגדולה לגדול והקטנה לקטון ולא יהיה בזה גנאי כמו שיהיה אם יתן אותה לאיש אחר ומ"מ הם דברים סתומים לא יובן מהם שהודה לו עליה בפירוש אלא שאם היה לו ליתן יהיה הוא קודם לאחר וכל זה רמאות דברים כדי שלא ירגיש בדבריו לתת הצעירה לפני הבכירה. וכבר כתבנו

בספורים שעברו כי יעקב אהב ברכה ותבואהו ולא חפץ בבכורה כי שנאה וכבר השתדל לבטל את כחה והנה עם זה כבר היה משתדל בקיום מצות אביו שאמר לו וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים. וזהו מה שרצונו לבארו בזה החלק הראשון מהספור ועתה יבא החלק השני אשר בשער הזה אחר אשר אקדים מעט אשר ראוי להקדימו לפי ענינו:

פרק ב

החלק השני

יבאר שחרינות המשתדל על הדברים היא ראיה גדולה על גודל ערכה בעיניו וכן ההפך. ויפרש כונת עוצם חריצות יעקב באלו הקנינים:

ויעבד יעקב ברחל

[89]משל לבן מלכים המוטל כו'. גודל ההשתדלות ורוב החריצות בעסקים הוראה גדולה על טוב תכליתם ותועלתם וזה מבואר שהרפיון והחולשה בפעולות יורה על פחיתות התכלית או על חולשת דעת הפועל בהכרתו. ולזה העצל לא לבד מוחזק ברפיון הכח וכובד התנועות אבל בחולשת הדעת ומיעוטו, אמר החכם (משלי ו':ו'-ז') לך אל נמלה

[89]תוכן דעתו. כי הפועל החכם ירבה או ימעיט השתדלותו להשיג דבר מה, לפי גודל או קוטן ערכו בעיניו, כי להשיג דבר יקר יעמול יותר ממה שיעמול להשגת דבר פחות הערך, ועל כרחך בראותנו איש בלתי חרוץ להשיג דבר מה, נוכל לשפוט אחד משתי אלה, אם כי הדבר ההוא קל הערך, או כי האיש עצל או סכל בלתי משיג ערך הדבר ותכליתו היקר', וכאשר נראה כי יניח אף יגיע' מעטה וקטנה, אשר בה יוכל להשיג הדבר היותר יקר בעיני כל, הלא זה יורה לנו, כי טח לבו מהשכיל, ולהכיר יקרת ומעלת הדבר ההוא, והוא העצל בשכלו ובמעשיו היותר גדול, ע"כ אחז"ל במדרש, ד' עצלים הן, ועצלן של משה, (ר"ל אותו המתעצל בלימוד התורה, אשר עליו אמר "לא בשמים היא" וכו' "כי קרוב אליך בפיך" וכו') גדול מכולם, כי התורה והחכמ' האלקית יקרה מפנינים, וכל איש ישראל יוכל עתה להשיגה במעט עמל, אחרי שכבר קבלוה אבותיו והוא נתגדל בה, ואם בכל זאת יתעצל להשיגה מורה בזה כי הוא בער ולא ידע ולא יבין יקרת התורה הנודעת לכל.- וכן בהיפך אם יצטרך להשגת דבר מה עמל רב ויגיעה גדולה, ובכל זאת נראה בני אדם משתדלים להשיגו, הלא בהכרח נשפוט, כי הדבר ההוא, יקר הערך והמעל', וזה שאז"ל ברכות דף ה' "ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, וכולן ע"י יסורים, תורה, א"י, ועוה"ב," ר"ל כי אבותינו לא היו ראוים לקבלת התורה רק אחרי סבלם עוני ותלאות רבות במצרים, אשר על ידן נזדכך חומרם, גם א"י כבשו רק אחרי לכתם במדבר מ' שנה במלחמות רבות, והעונג הרוחני בעוה"ב נשיג רק אחרי הלחמנו ממלחמות היצר ונסבול תלאות חיינו, כל ימי התהלכנו עלי ארץ, וכל זה יורה על מעלת יקרת, שלש אלה המתנות, אפס בראותנו איש מתיגע למאוד, למען השיג קנין נבזה ופחות הערך, הלא זה יורה על היותו חסר לב ותבונות, וזה שאה"כ "אל תיגע להעשיר מבינתך חדל" ר"ל אם איש תבונות אתה, חדל לך מהרבות יגיעה רק למען קנות קנין הון ורכוש שהם הבל ורעות רוח, ונמשך מכל זה, כי בראותנו רוב השתדלות יעקב בלקיחת נשיו, ויגיעתו לאסוף הרכוש המצטרך להחיות אותם ואת בניהם אשר ילדו, ואחרי הודענו, כי הוא היה איש חכם ושלם אמיתי, הלא בהכרח נשפוט מכל זה, כי מחוז חפץ ותכלית יעקב אע"ה בכל זה היה יקר ונכבד מאוד, והוא לבנות בית ישראל ולהעמיד אומה קדושה המכרת בוראה ומלמדת בכל הזמנים והמקומות ידיעתו ויראתו לכל באי עולם, עד כי תמלא הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, ובאופן זה האריך המחבר למען הוכיח והראות לעיני כל, כי יעקב אע"ה היה שלם אמיתי והולך מישרים בכל פעולותיו, ואין שום אופן לתת בו דופי, או ליחס לו מדה או פעולה רעה, כמאחז"ל "כיון שנגל' עליו הקב"ה ברחו מעליו," (ר"ל כל הזבובים, שהן כינוי למדות ופעולות רעות), ובצדק הסב המדרש מאמר הכ' "מי יעלה בהר ה' וכו' נקי כפים וכו' " על יעקב, כי בו לבדו התאחדו כל המדות הטובות והיקרות האלה.

עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין וכו'. ירצה שעם שאין לה קצין שוטר ומושל שיישיר אותה או שייסרנה כאשר תטעה פעולותיה הנה היא מעצמה מתישרת להכין טרפה בעתו וכ"ש למי שיש לו דעת שיש לו לתת לב על זה ודי לו בזיון שילמד דעת מבריה קטנה כזו. ובמקום אחר אמר אוגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש (שם י'). ירצה שהבעל שכל בעוד זמן הקיץ שהוא הזמן שבו מתבשלת התבואה בשדות כבר הוא משתדל לאגור ממנה די ספקו אע"פ שעדין לא בא עת הקציר. אמנם העצל המביש כבר בא הקציר שהכל מכניסין תבואתם בבתיהם והוא נרדם הדעת וההשתדלות. ולהיות ממדת הפתי הסכל שלא להרגיש בפתיותו אמר חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם וזה כי הוא מבקש טעמים רבים להשיב לכל התופשים עליו איש בטעמו וכמ"ש אמר עצל שחל בדרך כו' (שם כ"ו). וזה הענין אשר אמרנו יצדק מאד במלאכת הנפש כי בענינים הגופניים הזמניים כבר הופלג החריצות על כל בני אדם גם בני איש ויותר מדאי. אמנם בטוב המוסכל והנסתר מנגד עיניהם הנה באמת לחולשת האמונה בו רבה העצלה והרפיון במלאכתו כמו שכתבנו בתחלת שער ו'. ולהיות האמת כמו שהונח שם החכם העצלה עד ממהר לענות על קוטן האמונה המסותרת בלב האנשים כמו המודה במקצת בתוך דבריו. וזה שהמתלונן תמיד על הפעולות האלהיות ומתרעם על סדר הנהגתו ית' כאלו האומרים למה עשה את האדם מטפה סרוחה ומנדות האשה ע"ד שאמר איוב אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז (איוב י"ד:א'). ולמה עשאו פחות מהגרמים השמימיים ולא עוד אלא שמסרו תחתיהם ע"ד שנאמר כי אראה שמיך וכו' מה אנוש כו' (תהילים ח':ד'). או למה מסר מזונותיו בקושי וכ"ש שלמותו הראשון שהוא קשה מאד ההשגה. טוב ממנו הב"ח הנולד בשלמיותו וכ"ש שאר המקרים ולאנשים אשר אלה להם למה ישאלם במשפט כמו שאמר איוב שם אדם ילוד אשה כו' ואלה צפנת בלבבך ואותי תביא במשפט עמך והגדולה מכלן מהמיתה כי בה יורו כי כמות זה כן מות זה. ועל כולן הודה המשורר לאל יתברך שהם על צד היותר טוב שאיפשר כפי מה שאמרנו ז"ל (ברכות י'.) כנגד דוד אביו אמרו שדר בה' עולמות ואמר שירה ששם שבח והודה על חמשה מיני תרועמת אלו שזכרנו שבמעט עיון יוכל המעיין ליחסם אליהם עם שכבר בררנום בצד אחר קרוב לזה בדבור הנפש סוף שער ו'. כי הנה האיש השלם נותן זמירות תמיד לאלהיו על כל הטובה אשר קבל אמנם הבלתי מאמין בלבו בהתלוננו בהם ובזוכרו אותם הנה הוא נותן תפלה לאלהים וכמתלהלה יורה זקים לומר שבטלה ההשגחה אלא שהוא ירא לאמר בפירוש יכמו שאמר אמר נבל בלבו אין אלהים (תהילים י"ד:א') וכן הוא עצמו ענין ביטול הפעולות כי כמוהו יורה בשב ואל תעשה שהוא אינו מקוה שכר טוב

לפעולתו והוא מה שאמר בשני כתובים סמוכים דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית (משלי כ"ו:כ"ב) והענין מבואר. אמנם השלמים אנשי אמונה הם מצדיקין דין שמים תמיד גם משתדלים בכל עוז להגיע אל טוב תכליתם עד שיוכר ברוב חריצותם טוב תוחלתם. והוא מה שאמר המשורר (תהילים ל"ג:כ"ב) יהי חסדך ה' עלינו וכו' התפלל שיהא חסדו עלינו באותו אופן ושיעור שתורה עליו תוחלתנו אליו וזה כי המקוה ומיחל לדבר מהזמן רב וסובל בתוחלתו שיעור גדול מהרע והצער וגם תמצאן אותו צרות רבות ורעות והוא תמיד מיחל הנה כבר יראה ממנו שהדבר ההוא המקווה גדול הערך מאד מאד. כמו שהוא הענין בטוב הכללי המקווה ממנו זה כמה אשר סבלנו עליו כל תלאות הגליות והשמדות אשר סבלנו גם אנחנו גם אבותינו וכמו שהוא ראוי ומחוייב לכל איש ממנו בבחינת הטוב הנפשיי ועוצם תועלתו.

וכל זה מה שיורה על הפכו העצל המתרפה במלאכתו כמו שאמרנו:

ובמדרש (דברים רבה פ' ח') רבנן אמרין ז' עצלים הם ועצלן של משה גדול מכלן הוא שאמר שלמה חכם עצל בעיניו מז' משיבי טעם (משלי כ"ו:ט"ז) אמר לו לעצל לך למוד תורה מעיר לעיר אמר להם שחל בדרך. אמרו לו קרוב אליך בעירך אמר בתוך רחובות ארצח. אמר לו הרי הוא בשכונך אמר ארי בחוץ אמר לו הרי הוא בתוך הבית ולואי שתשכים ותעריב והוא לא כן עשה ועליו נאמר עד מתי עצל תשכב אמרו לו לא תצטרך לקום אלא בזריחת השמש הדלת תסב על צירה ועצל על מטתו. אמר לו קום כשתרצה אבל פשוט את ידיך וקח את המגלה טמן עצל ידו בצלחת. ואע"פ שמניחין בידו דבר מאכל נלאה להשיב אל פיו אמר משה אני איני אומר לך שתלך ותלמוד מעיר לעיר ולא משכונה לשכונה ולא מחצר לחצר ולא מבית לבית אלא קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך (דברים ל') מפיך ללבבך מלא סיט:

ראה דבריהם טובים ונכוחים לומר כי מלבד שהעצלה היא רעה ומגונה לכבדות פעולותיה הנה עקר רעתה הוא מה שתורה על דברים הרעים שבלב כי הוא לא יבין ולא יאמין דבר טוב שיגיעוהו אל אחת מהפעולות ההמה עד שכבר תמנעהו אי זה רעה ורעות רוח ושעל זה היה תופש משה בדבריו כלומר אין המום בך מצד שאין אתה הולך ומתנועע אל הפעילות אבל עיקר המום והשמץ הוא למה שהדבר קרוב אליך מאד בפיך ובלבבך כי נגע הצרעת תעמוד תחתם. והנה באמת נתברר מה שהנחנו שטוב ההשתדלות וסבול הדחק והצער בפעולות יורה הוראה אמתית על גודל התועלת וטוב תכליתו והוא מה שאמר רשב"י (ברכות ה'.) שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל ולא נתנן להם אלא ע"י יסורין. תורה, ארץ ישראל, ועולם הבא, כי תכליות עצמיות

כאלה מדרכן שלא יושגו אלא ע"י רוב ההשתדלות וסבול הייסורין והצער בהשגתן. ורמז גדול רמז הכתוב עליה במה שנמצא בכלי הקדש ג' כלים שנצטוו לעשות מעשה מקשה, כרובים (שמות כ"ה:ל"א), מנורה (שם), וחצוצרות (במדבר י'), כמו שיתבאר זה הענין בפרשת מרגלים שער ע"ז ב"ה. והנה הוא מבואר כי כמו שחוזק המעשים ורפיונן במלאכת הנפש יורה על ענין האיש ומהותו בדברים האלהיים כמו שאמרנו כן החוזק והרפיון במלאכת העולם ודמיונותיו הוא מופת על האיש ההמוני ומהותו. כי לפי רוב התעצמו בהם כן הוקבע בלבו ענין ההמונית בדרכי העולם ודמיונותיו והוא מתרחק מהענין האלהי. ולפי מיעוט העסק בהם והרפות ידו מהם ימעט ממנו הענין ההוא ההמוני ויתקרב אל האלהים כי על פי הדברים האלה היתה עצת החכם (משלי כ"ג:ד') אל תיגע להעשיר מבינתך חדל. וכבר דברנו הצורך בזה בשער הקודם שער הברכה:

ועתה כשנשים לב אל כל המעשים אשר עשאם אבינו יעקב אשר יזכירום אלו הספורים מתחלה ועד סוף שכלם באו בתכלית החריצות. אם במה שסופר במה שעבר בהסתכנותו עם אחיו בבכורה ובברכה אשר על זה ברח שדה ארם ואם בכובד העבודה אשר קבל על עצמו שם כמו שאמר ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן ואומר הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה וכו'. ואם ברוב הזמן אשר נמשכה לו שם וגם בהתחכמות הנמרץ בהרבות לו שכר הצאן כמו שיתבאר. ואם שכבר ביארנו שענין הבכורה והברכה לא היה לבחינת אלו הטובות הזמניות הנה כל מה שסופר מאלו הספורים הכל יראה שהיה לקנות לו נשים ועבדים ונכסים כמו שאמר בפיו זה לי עשרים שנה בביתך עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך הנה באמת כבר יורה זה על אחד משלשה ענינים אם שהיה איש המוני מאד קשור בחבלי הבלי העולם וחמודותיו או שהוא אינו מבחין בין הטובות ומחשיב המדומות לאמתיות או שיהיו אלו הקנינים אשר השתדל עליהם על זה האופן טובות אמתיות כמו שחשבם. אמנם שיפול יעקב על שני הענינים הראשונים רצוני אם החסרון או הסכלות הוא בטל לפי שכבר העיד עליו בוראו יתברך שנאמר כי יעקב בחר לו יה וכו' (תהילים קל"ה:ד'), ואוהב את יעקב (מלאכי א':ב'). יעקב חבל נחלתו (דברים ל"ב:ט'), ורבים כמו אלה. נשאר אם כן בהכרח הענין הג' והוא היות אלו הענינים אשר מסר עליהם עוצם ההשתדלות, טובות אלהיות מהמין אשר אמרנו שעוצם החריצות בהם הוא ראיה מופתית על טוב תכליתם ועוצם פעולתם. וכמו שנתבאר זה מצד החקירה כן נתפרסם אמותו למראה העין כי הנה הנשים הוא מהמבואר שלא היה דעתו וכוונתו בהם כי אם לבנות את בית ישראל מי"ב שבטים כדוגמת העולם הכללי וכמ"ש (רות ד':י"א) אשר בנו שתיהן את בית ישראל. ובמדרש

(ב"ר פ' ע') וללבן שתי בנות כשתי קורות מפולשות מסוף העולם ועד סופו זו העמידה אלופים וזו העמידה אלופים זו העמידה מלכים וזו העמידה מלכים כו' ותועלת זה הבנין על אלו העמודים ועל התמונה הכללית יתבאר בחלק בפני עצמו בספור ויגש אליו יהודה שער ל"א ב"ה:

והנה באמת ענין כוונה זו תכילהו כוונת המדרש אשר זכרנו ראשונה בתוך שאר כוונתיו אמר משל לבן מלכים שהיה מוטל בעריסה והיו הזבובים שוכבים עליו עד ששהתה עליו מיניקתו והניקתו וברחו מעליו. וזה כי בתחלת המחשבה האנושית בפרסומן של דברי יעקב ומעשיו כבר היה להם מקום לדבר עליו תועה והנה אלו המחשבות נקראת מלאכי אלהים שהם המלוים לאדם מימינו ומשמאלו והם עצמם הזבובים הפורשים כנפים. מלמעלה ובאו ונחו מכל מה שימצאו לשום שום דופי באיש השלם כמו שרבים תופשים על יעקב מכל אחד מאלו המעשים וגם נקראו מלאכי אלהים כי הם משלחת מלאכי רעים בהשגחתו יתברך בקצת הפעמים לצרף את הבריות ולנסותם ונתן להם רשות עד שתחפץ אמנם בהגלותו הוא יתברך והתיצבו עליו להניקו מזיו כבודו והדרו להקרא שמו עליו. הנה מעתה ברחו הזבובים המבאישים מעליו ובא תחתם כל טוב ה' והדרו ויקר תפארת גדולתו ומכאן ואילך כל לשון תקום לבאר ענייניו אלה תצלח ותשכיל במה שתדרשם לשבח ותהילה. וחלילה לפשט הכתוב לתת לאלהים תפלה ובמלאכיו ישים תהלה ומעתה נזכור הספקות הנופלות בספור זה כולו:

א אומרו ויעבד יעקב ברחל שבע שנים כי מלבד מה שכבר הותר מטעם העבודה איך אמר שהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה אדרבה שהתוחלת ממושכה למה שישתוקק האדם מאד הוא צער גדול ועמל מכאיב. וכבר נתבאר בחכמה הטבעית כי למה שהזמן הוא מקרה דבק בתנועה יחוייב שכל מי שירגיש יותר בתנועה ירגיש יותר בזמן ואין מי שירגיש יותר בתנועה כמי שסובל דברים מכאיבים. ולזה יאריך מאד הזמן בעיניהם מה שיהיה להם בהפך בנפול על ענינים מענגים. וכבר הסכימו על זה חז"ל (ש"ר פ' א') ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים (שמות ב') אמרו לפי שהיו ימים של צער קורא אותם רבים וכן ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים (ויקרא ט"ו:כ"ה) אמר ימים שנים רבים שלשה (תו"כ מצורע ס"פ ו'). ולפי שהיה לה ימי צער קורא אותם רבים (ש"ר שם). ואם כן כבר היה לו לומר ויהיו בעיניו כאלף שנים באהבתו אותה כמו שנראה מדבריו באומרו הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה: ב כי מאמר זה חצוף מאד כמו שהעידו עליו חכמים ז"ל (ב"ר פ' ע') במה שאמרו למי שנאמר בו ויהי בבקר והנה היא לאה וכו' ולמה רמיתני. גם איך יתכן שתהיה עמו כל הלילה ולא יכירנה בטביעות

קולה או בשום דבר עד אור הבקר. גם מאמר לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה הוא סכלות גמורה והלא תנאי מבטל הלכה ומנהג: ג אם היו האמהות עקרות כי חפץ הש"י בתפלתן למה היו רחמי ה' אכזרי אצל רחל כי מה פשעה ומה חטאתה בשיאהבה אישה העל זאת לא יפקוד אותה כאחותה. ומה חרי האף הגדול אשר חרה ליעקב עליה בשאמרה הבה לי בנים: ד אומרה דנני אלהים כו' איזה דין דן אותה לזכות או לחובה שקראה על שמו את בן שפחתה. גם מאמר נפתולי אלהים נפתלתי הוא קשה הביאור וטעם קריאת השם גם הוא בעבורו: ה מה ראתה לאה כי עמדה מלדת לתת את שפחתה לאישה וכי חשוכת בנים היתה. ומה טעם קריאת שם בנה גד. ומה טעם המסורת שכתב בגד, ולמה יאשרוה הבנות על בן השני מפני שקנאה במעשיה להרבות בנים לשפחתה על פני אחותה והיא יושבת עקרה ושוממה. וקשה עוד מכל זה מה שקראה שם בנה הנולד לה אחרי כן ישכר על שם נתן אלהים שכרי כי נתתי שפחתי לאישי כאלו עשתה דבר של מצוה ומי בקש זאת מידה: ו מה טעם המעט קחתך את אישי ואם לא ישכב עמה בלילה ההוא תמתין עד לילה אחרת ולמה יעשו נשיו סחורה בו והוא יושב ושותק: ז באומרו הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו כי מה הזבול הזה אשר יזבלה. ועוד אומרו כי ילדתי לו ששה בנים וכן אמרה בלוי כי ילדתי לו שלשה וגם הזכיר הכתוב בן חמישי בן ששי ולא נזכר זה וזה בזולתם מהבנים: ח במה שהרכיבה רחל שם יוסף אחרי רכשי אסף אלהים את חרפתי יוסף ה' לי בן אחר. ומה טעם זאת החרפה: ט ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וכו' למה לא המתין עד שתושלם מטתו בבנימין ומה צורך היה לו לומר תנה את נשי ואת ילדי והלא הנשים נשיו והבנים בניו: י מאמר לבן אם נא מצאתי חן בעיניך וכו' כי ודאי לא יפול מציאת חן על מה שכבר היה. ועוד כי אחר שהוא הודה שנחש ומצא שברכו ה' בגללו למה יחזור יעקב לומר אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך ואת אשר היה מקנך אתי כי מעט אשר היה לך לפניו יפרוץ לרוב ויברך ה' אותך לרגלי נראה שכל אלו הן דברי קשות וללא תועלת: יא כי אחר שאמר לו לבן נקבה שכרך עלי ואתנה מה ישיב אותו יעקב דבר ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי והלא השכר ההוא יהיה לביתו. ועוד מה אמר לו לא תתן לי מאומה אם תעשה לי הדבר הזה ואם יעשה לו הדבר ההוא הרי נתן ונתן: יב באומרו וענתה בי צדקתי ביום מחר כו' שהרי גמר בגנות באומרו כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים גנוב הוא אתי ואפילו שלא ימצאו אותו רק נקוד וטלוא וחום מה עשה שתחשב לו לצדק: יג מענין תחבולת המקלות אשר פצל ושם בשקתות המים כי מי יעשה כדבר הזה להציל אליו כל המקנה כפי רצונו ואחר יאמר ויצל אלהים את מקנה אביכן ויתן לי ואם כה

התנו ביניהם הנה יש להפלא על לבן איך לא ידע שיש כח התחבולות טבעיות לעשות כזה וכזה. ועוד אומר ואשא עיני וארא והנה העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים כי ראיתי כו' והלא הכתוב מעיד את אשר הוא עושה מהתחבולות: יד אומרו והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן אל עקוד וכל חום בצאן לבן וישת לו כו' שאם הפריד את אשר לו מהוליכן לפני העדר הנה לפי פשט הכתוב ולדרך פרש"י והראב"ע ז"ל לא היה בכשבים עקוד כי לא היה שכרו מהם רק החום ואיך אמר ויתן פני הצאן אל עקוד גם לא נזכר למעלה שנולד שום חום ואיך יאמר עליהם כל חום. ואם על הכשבים הנקודים והטלואים אשר היו ללבן אמר כן למה הפרידן יעקב מוטב שיהיו בין העדר ויוליך את אשר לו לפניהם. ואם כדברי הרמב"ן ז"ל שהפריד הכשבים מהעדר כלו לתת פני הכשבים אל החום ופני העזים אל עקוד הנה היה לו לומר והכשבים הפריד יעקב ויתן פני העזים אל עקוד והכשבים אל כל חום. ועוד שהרי צריך לדחוק ולומר כי וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן כו' יאמר על החום והעקוד אשר זכר שהרי על הנפרדים שהזכיר ראשונה אי אפשר שהרי הצאן צאנו. וגם למה הפסיק בזה ספור ענין המקלות היה לו לאמר ראשונה והיה בעת יחם הצאן כו': טו במענה רחל ולאה העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו כו' הלא נכריות כו' כי כל העושר וכו' כי יש למצוא בדבריהם טעם שיהיה בו יראת שמים כי לא כנשים המצריות העבריות: טז אומרו ויגנוב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כו'. וכי מי שלא הגיד מצפוני לבו לזולתו הוא גונב את לבבו וגם כי לא היה לומר רק כי הולך הוא שאם היה מגיד לא היה בורח וכן מה שאמר מה עשית ותגנוב את לבבי ותגנוב אותי: יז למה הזהיר הש"י ללבן מדבר אליו טוב כי ה' הוא הטוב ולא ימנע טוב וגם כי לא נזהר לבן במצותו שהרי דבר אתו רעות בתחלה ואחר כך דבר אתו טובות ודברי שלום: יח באומרו ולא נטשתני לנשק כו' עתה הסכלת עשו. שאם העביר דרך המוסר בזה הנה לא נפל בו סכלות ושבוש הדעת שיצדק עליו זה המאמר. רצוני עתה הסכלת עשו. וסכלות גדולה ממנה עד"ה הוא מה שאמר הוא ליעקב ואלהי אביכן אמש אמר אלי השמר לך כו' כי היה לו לטמון דבר בחבו כדי שלא ליפות כח יעקב כנגדו. ועוד שלא היה לו לומר יש לאל ידי שהרי הוסר כחו היה לו לומר היה לאל ידי וגם כי וא"ו ואלהי אביכן הוא במקום אלא והוא דחוק: יט איך נתפתה לבן אל מה שאמרה רחל אל יחר בעיני אדוני כי לא אוכל לקום מפניך וכו'. לבלתי חוש ממנה ולבלתי חפש במקומה בדבר שכל כך החמיר עליו עם היות החשד אצלה יותר מזולתה ולמה לא נכנס באהלה תחלה: כ אריכות דברי יעקב בתוכחתו עם לבן וזכרון כל אשר עשה עמו ואופני עבודתו וזכרו הזמן שהיה עמו פעמים ושאר דקדוקים

בדבריו: כא מאמר לבן הבנות בנותי והצאן צאני ולבנות מה אעשה כו'. והנה שכח מה יעשה בצאן. כב באומרו עד הגל הזה ועדה המצבה למה הוצרכו שניהם. ועוד כי מלבן ליעקב לא הונח לעד רק הגל ומיעקב ללבן הגל והמצבה. ושאר כפל דברים אשר יבואו בדברי לבן אמר הנה הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי וכו'. ואחרי כן חזר עד הגל הזה ומדה המצבה וכו' וזולתם. וטעם ויפגעו בו מלאכי אלהים. אלו הן הספקות. ועתה נבוא אל הביאור:

ויעבד יעקב ברחל שבע שנים וכו'. (התר ספק ה') אמר שעבד כל ז' השנים ההנה עבודה שלימה ונאמנת בכל מאמצי כחו כאלו היה התנאי לעבוד בה ימים אחדים ולא לבלתי הרגישו העמול והיגיעה רק שלאהבתו אותה נראה לו שלקחה בזול והלוקח בזול יפרע בעין יפה. ויתכן שיהיה באהבתו אותה כאומרו עם אהבתו אותה שהיה ראוי שיהיו בעיניו ימים רבים ושנים כמו שאמרנו בספקות. הבה את אשתי כי מלאו ימי כתרגומו ורש"י ז"ל לא חלק עליו בענין אלא שהשתדל ליחס מאמר מלוי הימים אל עצמו כמאמר הכתוב כי מלאו ימי וזה אם בששלמו הימים שקבל על עצמו ממצות אמו או שמלאו לו ימי בחרותו. והרמב"ן ז"ל חשב שהיה חולק על דברי אנקלוס ונתבלבל בענינו: (ב) ואבואה אליה כי יהיה לי עמה דירה מיוחדת אשר אבא אליה כבואי מן השדה ולמה אהיה כאורח נטה ללון בבית נכרי: ויאסוף לבן וכו'. ויהי בערב ויקח את לאה בתו וכו'. (ב) הדעת נותן כי כשהכניסה אצלו בלילה נטלו פנס מלפניהם בדרך צניעות כשבעל בעילת מצוה פירש מיד כדין ויצא מאצלה. וכבר נתן לה לשמשה בעת בואה אליו את זלפה שהיתה צעירת השנים כדי שיסמוך לבו שהיא הקטנה. והי בבקר ראה והנה היא לאה בתכשיטי כלה אשר היתה לאיש ושפחתה זלפה לצדה ורחל היתה יושבת ומשמשת בבית כנערה בתולה אשר לא אורשה והכיר שרמה אותו בה ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך וכו'. וזאת עדות ברורה שכבר שלמו ימי העבודה שאם לא כן הרי הוא רמה את עצמו: ויאמר לבן לא יעשה כן במקומנו וכו'. (ב) יש במשמע דבריו שהוא לא הודה בפירוש שיתן לו את רחל אלא שטוב לתתו לו מתתו אותה לאיש אחר ואף שיתננה לו לא יעשה כן לתת הצעירה בפני הבכירה לא לו ולא לאחר וכאלו אמר לו הנה הפשרה לא היתה כי אם על הסדר המורגל ושקודם שתנשא את רחל תנשא אחותה הבכירה לך או לזולתך. ואחר שנשאת אותה אם ישרה בעיניך מלא שבוע חופה של זאת ואתנה לך גם זאת אחריה בעבודה אשר תעבוד עמדי עוד שבע שנים אחרות וכבר אטיב עמך בהקדים נתינתה לעבודה ויעשו כן. כל זה היתה הסבה מאת הש"י כדי שיקח אלו השתי נשים צדקניות עם שפחותיהן אשר

ארבעת אמהות אלו תשלחנה פארותיהן לבנות את בית ישראל ד' רוחות העולם כמו שנאמר ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה והוא סימן למצב הדגלים וכמו שאמר בלעם (במדבר כ"ג:י') מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל וכתרגומו של אנקלוס (ג) וגם עקרותן של אמהות כלן היה מהשגחתו יתברך להודיע חבת הבנים אצל הקב"ה שכלן היו מאתו ובידו להשמע אל תפילתן של צדיקים וצדקניות שהקב"ה מתאוה להם. (ג) אמנם כבר יראה צד עון אשר חטא ברחל משני צדדים אשר בעבורם נתמעט ונתעכב הכוונה. הראשון כי היתה לאה שנואה בעיני אישה והוא קובע דירתו אצלה ולא נזכר שהיא השתדלה להביאה ולקרבה אליו כמו שחוייב לאשה כמוה והוא מה שנאמר וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה והשני כי בראותה שלא נפקדה לא נזכר ששבה עד האלהים כמו שהזכירו חז"ל (ב"ר פ' ס"ג) על רבקה וכמו שעשתה חנה (ש"א א') אבל נאמר ותקנא רחל באחותה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי. הטילה עליו ההשתדלות על דרך הרפואות או על צד אחר בדרך געגועי הנשים וכמו שעשתה אחרי כן בדודאים והוא מה שגער בה באומרו התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן. רמז אליה שתשפוך שיחה לפני המוליד ועוצר ב"ה. וכבר הועיל לשנתעוררה לעשות לה כמעשה שרה לתת את שפחתה כדי שתלד על ברכיה ותבנה גם היא ממנה. ובשער הט' אצל כי היא היתה אם כל חי כתבתי. (ג) טעם נכון על חרון אפו של יעקב באומר' הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי דרוש משם. וכבר הצדיקה דין שמים על שני העניינים האלה השמות לשני הבנים אשר היו לה מן שפחתה כי בראשון אמרה דנני אלהים וגם שמע בקולי. (ד) הכוונה דנני אלהים במה שלא קדמתי פניו בתפלה כמשפט העקרות וגם שמע בקולי למלאת קצת משאלות לבי על דרך כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם (בראשית כ"א:י"ז) ועל כל פנים לא יצאתי ריקנית ויתן לי בן על כן קראה שמו דן כי מדת הדין גוברת. (ד) ועל השני אמרה נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי גם יכולתי הודת ואמרה עקשיות אשר באו לפני האלהים נתעקשתי עם אחותי גם יכולתי לה והית' עלובה ממני. (ד) ותקרא שמו נפתלי שתהיה חטאתה נגדה תמיד. אמנם לאה נוסף על מה שראה ה' בענייה ועלבונה נמצא בה דבר טוב זה בתכלית השלימות והיא היותה מיחסת כל דבריה ועניניה אל ההשגח' האלהית כמו שנרא' מקריאת שמות בניה דרך כללי ותמיד נותנת לבה על דרכיה אם שמא יגרום לה החטא למנוע ממנה שום טובה. וזהו מה שיעיד עליה הכתוב באומרו ותרא לאה כי עמדה מלדת ותקח את זלפה וכו', (ה) והוא כי בראותה עצמה בחורה ובריאה וכבר נזדווגה לבעלה ולא קבלה ממנו הריון כפעם בפעם והיא הית' מצפה עוד לבנים לכוונה

שכבר התחילה לבא כפי מחשבתה כמו שיתבאר אצל הבן הששי אמרה בלבה הלא דבר הוא ושום עון מעכב (ה) ולזה נכנסה בלבה מחשבה טובה ונכונה והיא בראות' כי שפחת אחותה כאשר ילדה ליעקב שני בנים כבר יצאה מכלל שפחות וזכתה לימנות מעיקר הבית הגדול והקדוש וזכרה שזלפה שפחתה היא הית' ראוי לזה מתחלה כי היא הית' הקטנה כמו שהוכיחו חז"ל (ב"ר פ' ע"א) מהכתוב, ומהידוע שהשפחה הקטנה תנתן לבתו הקטנה לולי הבגידה שבגד אביה ביעקב להחליף את משכרתו אשר בעבורה הוכרח ג"כ להחליף השפחות וחשבה זה לעבירה בידה שתהא עניה זו יושבת ומתאוננת ע"ז ויש בידה לתקן ולזה כאשר ראתה שפגעה בה מדת הדין ותעמוד מלדת ותקח את זלפה שפחתה ותתן אותה ליעקב לאשה והוא מה שנתבאר היטב ע"פ כמה עדים. הראשון במה שנאמר ותאמר לאה בגד (ה) כי בזה הגידה טעם הדבר וסוד המעש' כלו כי המסורת רמזה אל אביה שבגד ביעקב והוא היה הסבה שהכריחה לזה וקראה שמו גד להסתיר בגידת אביה כי לא לכבוד יהי' לה והוא עצמו טעם הקריאה שתפסיק אותו לב' מילין. והשני מה שאמר בקריאת השם השני באשרי כי אשרוני בנות (ה) כי באמת ראויות כל הנשים לאשרה ולהללה על השקפתה בזה להסיר עלבון מעל שפחתה ולא תרע עינה להעמידה לצרה. והעד השלישי מה שנפקדה אחרי כן בחזרתה להריונה זה פעמים. הרביעי מה שאמר בבן הראשון (ה) נתן אלהים שכרי כי נתתי שפחתי לאישי שנרא' שיש בידה בזה זכות או מצוה. ודמיון עד חמישי מצינו בפרשת ויחי בסדר זכרון השבטים כי שם ראינו שהכניס אל גד ואשר בני זלפה בין דן ונפתלי בני בלהה להורות כי הם היו ראויין להולד ראשונה כמו שיתבאר שם. אמנם אחשוב שהוצרך שם שכירות הדודאים לפי שכשראה יעקב שלאה עמדה מלדת כסבור שפסקה לגמרי ולא יהיו ביאותיו עמה לשם מצוה היה מייחד משכבו אצל רחל שהית' בחורה ממנה ועדין לא ילדה ומצפה שיהי' לה הריון (ו) וזה טעם המעט קחתך את אישי ומאמר לכן ישכב עמך הלילה כאלו היא זכתה בו מהטעם ההוא. והנה לפי שמדרך הצנועות הוא שיבא לאכול ולהתיישב אל המקום אשר ישכב שם יצאת לקראתו לומר אלי תבא ואל אהלי כי שכור שכרתי לינתך בדודאי בני אמנם לא חשבה היא לה לצדקה רק מה שנתנה שפחתה לאישה כאשר אמרנו. ואחר שלפי דרכנו נתן טעם לשמות רוב הבנים נמשוך הביאור אל השאר ואל המשך הפרשה. ותאמר לאה זבדני אלהים וכו'. לפי שהיו יודעות שהוא עתיד להוליד שנים עשר שבטים שמהן יוכלל קהל עדת ישראל אשר יתחלקו לארבעה דגלים וכל דגל משלשה שבטים כאלו היה כל דגל ודגל בית בפני עצמו שיש בו ג' דיורין ובית המקדש יוכיח שהוא חצר ודביר והיכל (מ"א ו') כנגד כהן לוי וישראל. ולפי זה

יבואו לכל אחת מארבעתן שלשה בנים. והנה כאשר הגיעה למספרם אמרה עתה ילוה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה בנים ולא תחסר ממה שראוי אליה בדרך החלוקה השוה וחשבה שלא תלד עוד אמנם כאשר ילדה הבן הרביעי וקבלה יותר מהראוי אליה לפי הנזכר אמרה הפעם אודה את יי' כי הוא העודף על חלקה. וכבר יש בו התחלה לדגל אחר והית' עויינת אליו אם תוכל לכפול דגליה כמי שמגביה קירות הבית לבנות עליות על מחיצותיה כולן ולפי שלא נמשכה אז כוונתה אמר הכתוב ותעמד מלדת ולזה חרדה את כל החרדה ההיא ולזה כשחזר לה הריון אמרה נתן אלהים שכרי וכו'. והשכר גדול מאד כי קרובה מלאכתה להשתלם אחר שכבר נכפלו שני השבטים ולא חסר אלא א' לכפילת שלשתן והיא כוונת הכתוב באומרו (ז) ותלד ליעקב בן חמישי גם באומרו ותלד בן ששי ליעקב מה שלא נזכר כן בשאר הבנים כי המספר ההוא היה מעויין ומכוון ממנה אחת לאחת והוא עצמו מה שכוונה באומרה זבדני אלהים אותי זבד טוב וכו' הנה האלהים ראה בעלבוני הראשון ועשה אותי עצמי בית זבול טוב ונאה בנוי לתלפיות. ופירשה הענין ואמרה (ז) הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו ששה בנים שהם שני דגלים כמספר מחיצות הבית והעליה שמהן נעשה הזבול ותקרא שמו זבולון. וכמה מוכיח זה מה שלא זכרה היא מספר הבנים (ז) רק בשלישי ובשישי והנה זבדני וזבד ויזבלני הכל ענין אחד הוא שיש אותיות ד"טלנת מתחלפות כמו שנמצא (דניאל ב') אזדא כאזלא והדומים והחליפתם לפי שלא נאה לה לומר זבדני אלהים זבד טוב ואם כפי' אנקלוס דאמר חולק טב לפי שהחלק הגדול שבדבר שישאר אחר כמותו הוא החצי. וכי חלק טוב הוא שיהיו לה כנגד כלן: ויזכור אלהים את רחל וישמע וכו'. עם שקולות תחנוניה וצעקותיה לא הרעישו אמות הסיפים להזכירה לפניו. הוא יתעלה מעצמו זכר אותה ואת מעשיה הטובים וישמע אליה אלהים למלאת את אשר בלבבה ויפתח את רחמה הורה שעקרותה מצד צרות פי הרחם ובספרי הרופאים שהאשה אשר לה כן לא תתעבר ואם תתעבר תקש בלדתה והנה האל ית' בפעם הראשונה היה המפתח בידו ופתח ואין סוגר עד שנכנס ההריון בשלום ויצא בשלום. אמנם בפעם השנית הניחה על טבעה כי נתעברה ואחר ותלד רחל ותקש בלדתה. וברוך הוא אשר לו נתכנו עלילות מצעדי גבר אשר כיוון שתקבר שם בדרך אפרת ותהיה עזרה לבניה כמו שנרמז מהכתוב (ירמיהו ל"א:כ"א) על דרך שכתב הרמב"ן ז"ל (בראשית ל"ה). ותאמר אסף אלהים את חרפתי כבר נתבאר בפרק י"ד מהג' מהמדות שחוש המשוש לבד הוא אשר עליו יהיה האדם מסתפק ובלתי מסתפק אשר מזה כתב הרב המורה בכמה מקומות (ח"ג פ' מ"ט) כי חוש המישוש חרפה הוא לנו. והנה חרפת המשגל יסתירוה החשובים כאשר לא יכוונו

ממנה רק ההשתדלות על השאר זרעם וכמו שבאה מצות התורה עליו. (ח) ולזה כשלא נמשך ממנו זה הענין אצל רחל היה לה לחרפה ולמותר. אמנם כשילדה אמרה בחכמתה מעתה אסף אלהים את חרפתי והנה כוונה עד נכון וכבר תספיק לה שיהיה השם נגזר מאסיפה מבלי שיורה על עבר ועתיד כמשפט השמות הנגזרים. אמנם חבר עמו ההוראה על העתיד כדי שיוכלל בו מה שכוונה בו לאמר יוסף יי' לי בן אחר וכבר זכרנו זה אצל הכי קרא שמו יעקב שהוא כיוצא בו: ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר וכו' (ט) כי הבן הנולד לו מהבת הקטנה הוא העקר בעיניו יעמוד כנגד בכורתו של עשו ולזה אז"ל (ב"ר פ' ע"ג) שנולד שטנו של עשו ולזה לא ראה להתעכב עוד ונטל רשות מלבן לאמר תנה את נשי ואת ילדי ואלכה. (ט) כי ירא שמא יאמר לו דלאו אדעתא למיסב ולמפק נתן לו הבנות. ולזה אמר אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך כלומר שלא עבדתיך בהן כמי שמוסר עצמו להתגורר בארץ לא לו רק כמי שקונה לזולתו להוליכו עמו לכל אשר ילך והוא מה שביאר לו בסוף באומרו כי יראתי כי אמרתי פן תגזול את בנותיך מעמי. וכאן רמז שהיתה עבודתו עבודה מבורכת מאת יי' ושבעבור זה אין לו לערער על בנותיו שכבר עשה בהן חיל גדול. והנה לבן השיב אליו על זה אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני ה'. וכו' (י) אין נא לשון בקשה אבל יאמר אם עכשו מצאתי חן בעיניך במה שאבקש ממך שתשב עוד עמדי הנה בדבר הזה (י) נחשתי שצדקת בדבריך ויברכני יי' בגללך ואם אין אחשוב שמזלי גרם לי להתברך ואמר זה כדי שיתפתה יעקב ממנו לשבת אצלו מכאן ואילך כשני שכר שכיר כי חפץ בו מאד לפי שרואה ברכת הש"י לרגלו ולזה סמך נקבה שכרך עלי ואתנה. והנה לזה זכר לו בדבריו שני ענינים שלא ישרו בעיני יעקב האחד מ"ש שלא נתברר לו עדיין שנתברך ביתו לרגלו. והשני שירצה ליתן לו בשכרו דבר קצוב. והנה על הראשון אמר לו אתה ידעת את עבודתי וכו' ואת אשר היה מקנך אתי וכו' כי מעט וכו' (י) ויפרוץ לרוב לסבתי ולבאר זה אינך צריך ללכת לקראת נחשים (יא) ועתה מתי אעשה גם אנכי לברכת ביתי אמנם על מה שאמר לו מה אתן לך כנזכר (יא) השיב לו לא תתן לי מאומה דבר קצוב כמו שאמרת נקבה שכרך וכו' כי הנה אין ברכה שורה על דבר המנוי (תענית ח':). (יב) ולא עוד אלא שכל זמן שתרצה לערער ולהשטין עלי תוכל לבא על שכרי ולדקדק עלי אם יש בידי מאומה משלך יהיה הרשות בידך. דרך משל תאמר כמה אני נותן לשנה כך וכך היה עמי שנים או שלשה שנים עולה חשבונו כך הוציא במזון או בלבוש כך הנה נשארו בידו כך וכד אם ימצא לו יותר מזה הלא הוא גנוב אתו ודי בזיון וקצף שיהיה מעותד לדברים כמו אלה. ולזה אין אני חפץ בכך אמנם אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה

צאנך אשמור והוא אעבור בכל צאנך היום הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל שה חום בכשבים וכו' והיה שכרי אשר יולד לי משם והלאה מאלו המראות המוסרות אם מעט ואם הרבה וענתה בי צדקתי ביום מחר כי תבא על שכרי לפניך כאשר תבא לערער עלי ולדקדק להכיר לך מה עמדי כמו שאמרנו כי הנה באמת כל אשר איננו וכו' גנוב הוא אתי. אבל על השאר לא תהיה לך עלי שום טענה: ונכון הוא שירצה גם כן להשיב עוד בזה על הראשונה ולומר שאם כדבריו כן הוא שברכת ה' לא באה לרגלו הנה בתנאי הזה לא יתן לו מאומה משלו כי הנה כשיסיר מהעדר כל שה נקוד וטלוא וכו' שהוא יותר מהרוב וממעט הצאן הפשוטו' אשר ישארו בידו יהיו עקודים ונקודים וטלואים לרוב יותר ממנהגו של עולם וממה שיהיו מכל העדרים אשר ביד בניו אז תענה בו צדקתו כי תבא ותעיד לפניו עדות ברורה כי ברכת ה' באה לרגלו בלי ספק וכבר יהיה זה הענין בירור שכרו לעתיד וראיה לדבריו לשעבר והנה עם זה דעת שפתיו ברור מללו. אבל לבן לחשבו כי על זה האופן יצא ממנו בשכר מועט קפץ ואמר הן לו יהי כדבריך כלומר מי יתן ותהיה איש מצליח כברכת ה' אשר אין לה קצבה כדבריך ולזה איננו רחוק שיתנו ביניהם שיוכל להעזר בזה מכל מה שחננו השם מחכמה ומדעת ותבונה ובכל מלאכת וכולי האי ואולי ואף גם זאת לפי דקדוק הכתובים לא עשה דבר אשר לא יעשה אפילו בלא תנאי (יג) וזה שהוא לא שם המקלות האלו אשר עשה בצאן לבן רק בהתחלה כדי להחיות שם זרע מה מאלו המראות אשר לא נשאר שריד ופליט מהם. אמנם מיד כשילדו הצאן מעט מזער עקודים נקודים וטלואים מיד הבדילן לעצמו ועשה מהם עדר לבדו. ומשם והלאה לא היה משים המקלות בצאן לבן אמנם היה משים לפני העדר שלו כדי שלא יולדו לבנים שהרי התנה עמו כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים גנוב הוא אתי והיה צריך שלא יתהפכו אליו ואף בהם נזכר ובהעטיף הצאן לא ישים שאפילו מעדר יעקב היה מוותר ממה שהיה יכול לעשות והיו העטופים ללבן והרי הוא מדת חסידות. (יג) ולזה הוצרך עזר אלהי בעתודים העולים על הצאן והנה הכתוב האומר והיה בעת יחם הצאן המקושרות ושם וכו' ובהעטיף הצאן לא ישים והיה העטופים ללבן והקשורים ליעקב ויפרוץ האיש מאד מאד וכו' יורה על אמיתת זה הוראה עצומה יאמר שאף על פי שצמצם יעקב עצמו על זה השיעור עד שלא נהג מהתחבולה ההיא כי אם בעדר שלו ובמקצתו ולא כלו עכ"ז ויפרוץ האיש מאד מאד וכו'. וכבר תענה בו צדקתו על האופן אשר הניח ראשונה מהמצא ברכת ה' לרגלו והוא פי' נאה מאד מלבד מה שספר לנשיו שכבר נעזר לשם ברשעותיו של לבן כי כאשר יהתל בו כן ירבה וכן יפרוץ אם כה יאמר וכו'. ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי הורה שלא היה תנאם

זה ולא מנהגו עמו כדאי להרבות לו שכרו על זה השיעור רק במה שראה אלהים רוע לבבו והיה עוזר לי. (יד) אמנם טעם והכשבים הפריד יעקב שנתבלבלו בו המפרשים לדעתי יתישב יפה כשידבק אל הכתוב אשר למעלה ממנו יאמר על העזים ותלדנה הצאן עקידים נקודים וטלואים אמר בסמוך והכשבים הפריד לו כי הנולדים לו עקודים נקודים וטלואים וגם הכשבים החומים אשר לו הפריד יעקב עמם והוליכם לפני העדר לתת פני הצאן אל עקוד ואל כל חום אשר ליעקב שנמצאו בצאן לבן ולכן שתם עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן ואמר והכשבים סתם כי ממה שכתוב אחריו ויתן פני הצאן אל עקוד וכל חום הוא מובן מעצמו שעל החומים ידבר והרי הכל כפשוטו ולפי דעת הראשוניה: וישמע יעקב את דברי בני לבן וכו'. לפי שהתחכם יעקב להיותו מוכר מהצאן ולקנות עבדים ושפחות וכל מאי דאקרו נכסי כדי שלא ירע בעיניהם רבוי הצאן הנה הם חשבו שלקח יעקב מאת אביהם כסף וזהב לרוב שנתנו לו שלא מדעתם ושמאשר לאביהם עשה את כל הכבוד. אמנם יעקב לא חשש אל דברי הבנים אבל הרגיש דבריהם אל פני לבן שהוא איננו עמו כתמול שלשום וכמ"ש (סוף מסכת סכה) שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאמא. ומהנראה שבזמן ההוא עלתה לו שנה אחרונה משכירותו ולקח לבן את צאנו מידו ויותר יעקב לבדו עם מקנה קנינו: ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך וכו'. כלומר שלא תטפל עמו עוד לקחת את צאנו ולא יתברך בית רשע זה בשבילך וכמו שאמר ראשונה מתי אעשה גם אנכי לביתי: וישלח יעקב לרחל וללאה וכו'. ספר להן כל הענין ההוא כדי לפייסן ולדבר על לבן שיצאו עמו מהארץ ההיא שהוא צריך להוציאן מדעתן וחפצן כי לא פירש בתנאם. ואביכן התל בי וכו'. אם כה יאמר וכו'. ואם כה יאמר וכו'. זה לא נזכר בשעת מעשה אבל בסמוך אהימנותיה דידיה ואשא עיני וכו': ויאמר אלי מלאך האלהים וכו'. (יג) אמר להן כי הנה הוא עלה בדמיונו וגברה מחשבתו שלפי תחבולותיו והתוליו עמו הנה הוא לא היה אפשר להצליח שם ברוב השתדלות רק אם היה שם סיוע אלהי ושאחרי כן נתאמת אליו בדרך נבואה שכאשר עלה במחשבתו כן היה: ותען רחל ולאה וכו'. (טו) ירצה טוב הדבר אשר דבר ה' לעשות ואנחנו לא נסור מאחריך לשום טעם או סבה וזה שכבר ימאנו הבנות להתרחק מאביהן לאחד משלשה טעמים. האחד, בשביל נכסין שמצפות לירש מבית אביהן. והשני כדי שלא לצערו ולהכאיבו בצאת בנותיו האהובות מעמו יורידו שיבתו ברעה שאולה או אם אולי יש לו זכות עליהם או על מה שבידם מהעושר והכבוד ואין להם ללכת בלא רשותו. ועל הראשונה אמרו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו כי במקום בנים ודאי אין נחלה וגם יודעות אנחנו שלא יתן לנו בתורת מתנה חלק כלל. ועל השנית אמרו הלא

נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ואין לו עמנו קשר אהבה שיצטער עליו. וענין המכירה הוא מה שנתן בשרות הבנות ויחסן במקום הנדוניא הראויה לצאת מבי נשא ולא עוד אלא שלקח מחיר בעדן מיד הבעל ואכלו. ואמר ויאכל גם אכל את וכו', כי לא איש הוא להנחם מזרת מעשהו כי ככחו אז כחו עתה תמיד אוכל והולך ואם כן מצד צערו אין עון אשר חטא. ואם בשביל הנכסים אשר עמנו כבר אמרת ויצל אלהים את מקנה אביכן ויתן לי ועלך קא סמיכנא כי כל העושר אשר הציל אלהים מאבינו באמת לנו הוא ולבנינו אחרינו ואין כאן משום גזל כלל. ועתה כל אשר אמר אלהים אליך עשה, ויקם יעקב וישא את בניו ואת בנותיו וכו'. ירצה שמשם נסעו ולא הלכו אנה ואנה כדי שלא יורגש הדבר אפילו בשום רמז ולקיחת התרפים כבר קדמה ולישנא דיקא ולבן הלך לגזוז את צאנו ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה: ויגנוב יעקב את לב לבן הארמי. (יו) יאמר שהספיקה חכמתו וערמימותו אשר עשה מעשיו בלט ובפתע לגנוב את לב לבן שאפילו לבו לא הגיד לו שמץ דבר כי בורח הוא עם היות שפעמים רבות שלב האדם יגיד לו ואליו דבר יגונב מהמכוסה ממנו כענין שאמרו חז"ל (מגילה ג'.) אף על גב דלא חזא איהו מזליה קא חזא וכ"ש כשיקרה זה למנחשים כמוהו שיש להם סימנים רבים שמעוננים בהם ולזה תמה מאד ואמר מה עשית ותגנוב את לבבי כמו שיבא. ויוגד ללבן וכו'. בג' ימים שהלך המגיד ובז' שרדף היה יעקב מתנהל לאטו לרגל המלאכה אשר לפניו ולרגל הילדים והלך דרך ז' ימים והשיגו ביום הז' לרדיפתו וזה דרך הפשט והדרשה תדרש: ויבא אלהים אל לבן הארמי וכו'. (יז) העיר עליו בכח הנהוג אצל אנשים כאלה שלא ידבר עמו באופן שימשך לו מטוב דברותיו רע כלל כמנהג הרמאים שלא יתכנו עלילותיו עמו וכ"ש שלא יעשה עמו רע מפורסם אמנם לא ימנע טוב להולכים בתמים: וישג לבן וכו'. ויאמר לבן אל יעקב מה עשית ותגנב את לבבי וכו'. ירצה מה הדבר אשר עשית או אי זה תחבולה נהגת אשר בה גנבת לבבי וחסמתו על פניו שלא יגיד לי מזה דבר גדול או קטון עם שכבר נהגת את בנותי עם מחנה גדול בנים ועבדים ובני בית ומקנה לרוב בעצם היום בפרסום וביד רמה כשביות חרב שא"א למחנה כבד אשר כזה לנסוע בהחבא למה נחבית לברוח ותגנוב אותי. שאל, יודיעהו מה ראה להחבא ממנו עד שהוצרך אל זה השיעור מההתחכמות לגנוב אותו ולמה לא הגיד לו הדבר בבירור שאין לו אליו כ"כ צורך שישתדל לעכבו אדרבה ימהר לשלחו בשמחה ובשירים כי ירא לשבת אצלו שמא יגלגל לקחת כל אשר לו. ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותי עתה הסכלת וכו'. איך סכנות גדולה כהסיר מסוה הבושה מעל פני האויב הנסתר כשידו תקפה לעשות רע כי הוא נותן חרב בידו להרע עמו בגלוי ורעות רבות שלא היה כח בידו

לעשותה מתחלה מפני הבושה. ולזה אמר לו אחר שנגנבת ממני בשיעור זה עד שלא נטשתני לנשק לבני ולבנותי כדרך הנפטרים זה מזה הנה פרסמת אצל הכל שחשבתני לאויב לך. והנה בזה ודאי הסכלת עשו בשפתחת לי פתח שהיה סגור מתחלה (יח) כי מעתה יש לאל ידי לעשות עמכם רע בשכבר הוסר מסוה הבושה מאהבה מסותרת אשר ביניכם ואין אשם על החשוד שיעש' מה שנחשד עליו. (יח) תדע שכן הוא שאפילו אלהי אביכן שהוא קרוב אצליכם אמש אמר אלי השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע כי גלוי וידוע לפניו כי בעשותך כן הותר לי לעשות עמך רע בלי ספק: והנה בזה דבר נכונה ולא נפל דבר א' מכל דברו מדרך ישר ותוכחת מוסר. וכדברים האלה אמר שמשון כשנתנה אשתו למרעהו אשר רעה לו (שופטים ט"ו:ג') נקתי הפעם מפלשתים כי עושה אני עמם רעה אשר עד הנה מדרך המוסר לא אוכל. כיוצא בדבר אמר אבנר לאיש בושת בן שאול כשא"ל מדוע באת אל פילגש אבי השיב הראש כלב אנכי אשר ליהודה היום אעש' חסד עם בית שאול אביך וכו'. כה יעשה אלהים לאבנר וכה יוסיף כי אשר נשבע ה' לדוד כן אעש' לו להעביר הממלכה וכו' (שמואל ב ג':ט'-י'). כי מלבד שהכתוב הזה הוא קשה הביאור יש לדקדק בדברי אבנר. מה ענין הממלכה אצל עון האשה כי העונש ראוי להיות מעין החטא ודומה לו אלא שבא עליו בטענת לבן עצמה וזה שהכתוב אמר ויהי בהיות המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד ואבנר היה מתחזק בבית שאול ולשאול פילגש וכו' (שם). אמר הכתוב שבהיותם במצב ההוא אשר היה אבנר עיקר קיום בית שאול היה סכלות גדולה לדבר עמו אז מעון האשה ולא מדבר אחר מטוב עד רע כי לא יום פקודה היום ההוא והיה לו ליזהר כמו שנזהר דוד כשאמר לו אבישי התחת זאת לא יומת שמעי והשיב מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן היום יומת איש בישראל וכו' (שמואל ב י"ט:כ"ג). אמר כי היא סכלות גדול' לעורר דברי ריבות גדולות או קטנות על שום אדם בזמן שהכל תלוי בו ולזה כשמוע אבנר את דבריו לא חשבו לסכל גמור שיהי' אז בלבו ענין האשה ההיא כי עת צרה ונאצה היה להם על עסקי המלכות לא עת תוכחה על דבר כזה אבל גזר עליו שהיה חושדו שאינו נאמן עמו במלחמות ההם וכי תואנה הוא מבקש לגלות אליו לבו שהוא לא יסמוך עליו בשעת מלחמה. ולזה אמר הראש כלב אנכי אשר ליהוד' וכו'. ירצה החשדתני היותי ככלב הזה שהולך לדרכו וראשו נסוג לאחוריו ואמר כלב לפי שהוא מסוגל מזולתו מהב"ח בהנעת הפרקים אשר בשדרתו ובצוארו עד שתראהו הולך למזרח וראשו הפוך לגמרי למערב והולך על זה האופן הרבה, החשבת שכן אנכי עמך מתראה שאני יושב עמך והולך בעזרתך והרהורי ראשי ולבי נסוגים כלפי יהודה ולעזרתם, היום אעשה חסד וכו'.

ירצה אין לספק שהית' זאת כונתך כי הזמן והמצב אשר בו דברת דברים אלו מוכיחים בלי ספק וזה כי היום הזה אתה תלוי ועומד בי שאעש' חסד עם בית אביך עם שאול ומרעהו ושלא אמציא אותך ביד דוד ואיך הסכלת לפקוד עלי עון האשה כיום הזה אם לא שנכנסה בלבך רוח חשד הבגידה ובקשת להרחיקני מעליך כדי שלא אבגוד בך ביום קרב. והנה אחר שחשדתני בזה כבר נתת לי מקום והתרת לי רצועה לעשות מה שלא הייתי עושה מתחלה מפני כלימת הבגידה. ולזה כה יעשה אלהים לאבנר וכה יוסיף אם לא כאשר דמית כן אעש' וכו' להעביר הממלכה כי מעתה חף אני בלי פשע ודמך מידך יבוקש והוא מאמר לבן כמו שאמרנו: ועתה הלוך הלכת כי נכסוף נכספת וכו'. ירצה אם מצאתי טעם למה שהלוך הלכת והוא כי נכסוף נכספת לבית אביך כמנהג הנערים או כדרך נשים אבל למה גנבת את אלהי לזה לא ידעתי סבה רק שידעת כי נחש ינתש איש אשר כמני להרגיש בבריחתך או שיאמר אחר שהלכת לפי שנכספת לבית אביך למה גנבת את תרפי כי לא יטיפו על בית יצחק ולא כאלה חלק יעקב: ויען יעקב וכו'. אמר כי כל הסתרו וגנבת לבבו היה למה שהיה ירא פן יגזול את בנותיו מעמו בטענה שזכרנו למעלה. אמנם כי אשר לקח את אלהיו לא יחי' וקלל בקללה נמרצת לחשדו כי מי שימצא אתו לבבו פונה אחרי אלהים אחרים. ולזה אמר ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם שאלו ידע כן לא היה מקלל כי יודע היה שלשם שמים נתכוונה להפרישו מע"א ואם חסר לך דבר זולת זה נגד אחינו הכר לך מה עמדי וקח לך ולנו בושת הפנים. ואפשר כי אומרו לא יחיה הוא כמו אם בהמה אם איש לא יחיה (שמות י״ט:י״ג) שיחפש בכל מחנהו ואשר ימצא אתו שימיתוהו כדין גונב נפש: ויבא לבן באהל יעקב וכו'. ספר הכתוב חריצות לבן וחיפושו אחר התרפים ההם והסבה אשר בעבורה לא מצאם וזה שהוא נכנס ראשונה לאהל יעקב כמ"ש לו הכר לך מה עמדי ובקש לבא ממנו אל אהל רחל אלא שראה אותה יושבת ומצנעת כדרך נשים באהל כמו שהוכיח להלן ולא נכנס ויבא משם לאהל לאה כי שני האהלים אשר לרחל וללאה היו על פני ארך אהל יעקב ופתח פתוח הי' לו לאהלו לכל אחד מהם ומהם לאהלים אשר לשתי האמהות אשר היו סמוכות אצלם וגם אהלי האמהות היו פתוחות זה לזה כדי שיעזרו בשירותם ולזה קראם הכתוב אחד אמר באהל שתי האמהות מה שלא היו כן אהלי הגבירות. והא לך צורת ישובן שהיו מפולשים זה לזה כי לכן הזכיר ביאת לכלהנה. וכאשר לא מצא היה לו לבא מאהל בלהה לאהל רחל אלא שעמדה לפניו הסבה שקדמה. ולזה נטה לו לשוב בדרך אשר בא לו לחפש שנית באהלים ההמה כסבור שמא ימצאם שם ולא יצטרך להרגיז את רחל ממעש' צניעות' עד שיצא מאהל לאה לאהל יעקב. ולזה אמר ויצא מאהל לאה

ובראותו שגמר החפוש ולא מצא הוכרח לשוב ולבא מאהל יעקב לאהל רחל דרך פתחו שאם לא כן הי' לו לומר ויבא מאהל לאה אל אהל רחל ולא יזכיר יציא' ואח"כ ספר הכתוב כי הסבה עצמה אשר בעבור' הסב את לבו עד הנה מאהל רחל הספיק' להטעותו בה עד שלא ימצא אותם ואמר כי רחל לקחה את התרפים ותשימם בכר הגמל ותשב עליהם: וימשש לבן את כל האהל ולא מצא כי לא ראה להניד אותה ממקום' עד שימשש על פני כל האהל. (יט) וכשראת' שכלה אליו החפוש ולא נשאר רק מקומה והיא יראה שיצוה לה אביה לקום לחפש תחתיה הנה היא בחכמת' סבבה פני צורך הקימה אל כבוד אביה כאלו לא נתנה אל לבה שצריכ' לקום לחפש מקום מושבה וזה ממה שהורה על נקיות' ותמימות לבה בבקשתו מצורף למה שהתנצל' בדבר שהוא חרפה ובושה לה בעבורו לא תוכל לקום מפניו והוא כי דרך נשים לה ודמה שותת כל ג' ימים הראשונים והעמיד' קשה להם מאד וגם כי חויב לאדם מדרך המוסר להתרחק אז ממנה לגמרי ועם זה נדחה לבן מפניה ויצא: ויחר אף יעקב וירב בלבן וכו'. (ב) אחר שחפש ולא מצא וחשב שלא נגנב ממנו דבר אלא ששם לו עלילה לרדוף אחריו חרה אפו. וירב בו לאמר מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי. ירצה שאף ע"פ שנטיתי מדרך המוסר במה שלא הגדתי לך ולא נטשתיך לנשק לבניך ולבנותיך מ"מ לא הי' פשע וחטאה שעליה הי' לך לדלוק אחרי כי הרדיפ' תתכן באופן מה על אחד ששה סבות מהם מספיקות ומהם תואנות ועלילות:

האחד אם הייתי מביא דבר משלך אבל זה אינו שכבר ששת את כל כלי ומה מצאת מכל כלי ביתך:

השנית לעלילת הפסד מלאכתי שאף על פי שלא יהיה בפשיעתי כבר ישאר לך פתחון פה אולי מזלי גרם לך וזה לא היה כי זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו אפילו על ידי מלאך המות וא"כ לית דין עסק ביש:

השלישית אם הייתי נהנה מנכסיך לאכול ולשתות יותר מדאי כבר תוכל להתאנות לי להשיב לך העודף אבל אני אילי צאנך לא אכלתי:

הרביעית שאם הייתי פושע במלאכתי אז ודאי היה ראוי שתרדפני עד שאשלם לך כדיני השומרים אבל אני טרפה לא הבאתי אליך שאם נטרפה אנכי אחטנה כלומר ממני היא חסרה וגם מידי תבקשנה בין שתהיה גנובת יום וגנובת לילה ומהכל נפרעת ממני דבר יום ביומו. אמנם אנקלוס תרגם דהות שגיא ממנינה מן ידי את בעי לה יראה שירצה שאף על פי שאינה חסרה עד"ה רק שהיית טועה בחשבון וחסרה ממנו היית מבקשה מידי עד שכוונתי החשבון יפה:

החמישית שאם היתה מלאכתי קלה ונוחה כבר תוכל לבא בעלילת צרות עין לאמר כי היה השכר גדול לטורח מועט ואני הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה וכו':
הששית אם עדיין לא היה בינינו חשבון פסוק ומבואר כי אז ראוי שתרדפני לשוב לכוין חשבונינו בלי ספק אבל אין בינינו דבר בזה כי זה לי עשרים שנה בביתך עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ומה חשבון יש לי עוד עמך שתצטרך לדקדקו ולכוונו עוד. וכבר אמרנו למעלה שעלה להם זמן השכירות ועדיין נשאר לי עליך תרעומת הרבה מצד מה שהחלפת את משכורתי עשרת מונים וא"כ לא נשארה סרה בשום צד רק שכונת לגזול את אשר לי על לא חמס בכפי כי לולי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני וכו' ראה אלהים ויוכח אמש אותך על רוב כוונתך להציל עשוק מיד עושקו לא כמו שאמרת שאמר לך כן לראות רוע לבבי: ויען לבן וכו'.
(כא) ירצה זכרת טענות רבות ושכחת טענה עיקרית עצומה עליה ראוי לבא אחריך כמה ימים והיא לקיים בינינו התנאים והחזוקים הנאותים ביני וביניך כדי שתזכנה בנותי ובניהן אשר ילדו בכל העושר אשר עשית בביתי ולא יסוב אל נשים נכריות ואל בנים זרים ילדו והוא אומרו, הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני (כא) כלומר מה תנאים וחזוקים אעשה לאלה הקנינים היום כדי שיהיו לבנותי או לבניהן אשר ילדו אחריהן ועתה לכה ונכרתה ברית אני ואתה על זאת. והנה ענין כריתת הברית הזאת לעד ביני וביניך. והנה יעקב אע"פ שיש לו לטעון שהנכסים ההם הם שלו ובעבודתו קנאם ובידו לעשות מהנשים ומהם כרצונו. עכ"ז קבל דבריו בסבר פנים יפות ויקח הוא בעצמו אבן וירימה מצבה כדי שתהא לו לאות ברית וצוה לו ללקוט אבנים ולעשות גל כדי שיאכלו שם עליו. (כב) אמנם לבן ראה שיהיה ג"כ הגל ההוא לצורך הברית לקום עליו בשני עדים וקרא לו לבן בלשונו יגר שהדותא ויעקב קרא לו גלעד ויאמר לבן הגל הזה עד ביני וביניך היום על כן קרא וכו'. ירצה כי למ"ש לבן (כב) עד הגל הזה ביני וביניך לזה קרא לו יעקב גלעד כי לא כיוון לכך ראשונה: והמצפה אשר אמר יצף ה' וכו'. היא המצבה אשר זכר ראשונה והיא שתהיה לעד צופה ומביט ביניהם לענין הבנות שאמר אם תענה את בנותי וזכר צורך שני העדים שנאמר ויאמר לבן אל יעקב הנה הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני וביניך עד הגל הזה ועדה המצבה, את הגל הזה וכו'. (כב) שיעורו עד הגל אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה ועד הגל הזה ועדה המצבה אם אתה לא תעבור אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה והכוונה שהגל הוא העד למה שיש לו ליעקב על לבן ברית שלום ואהבה ביניהן ובין זרעם אמנם שיש לו ללבן על יעקב שני דברים הברית הזה עצמו ועוד שבועתו על דבר נשיו ונכסיו:

במדרש (ב"ר פ' ע"ד) אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו וכו'. אלהי אברהם קדש אלהי נחור חול, כיוון לברור דיינים משתי הכתות מזה אחד ומזה אחד אמנם יעקב השמיט עצמו מענות אותו כאולתו: וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. ויזבח יעקב וכו'. וישכם לבן וכו'. ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים. (כב) יאמר כי כשנסתלקה ממנו הטרדה וההתעסקות בקניני העולם ונפרד משכונתו וחברתו של לבן הארמי מיד חזר למה שהיה עליו ראשונה בשבתו על אדמתו שסופר ממנו ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וכו'. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. והם אלו המלאכים המלוין אותו בארץ כי שם דעתו מיושבת ונכונה להשיג מראות אלהים וקרא שם המקום ההוא מחניים כי שם נפגעו שתי המחנות אראלים ומצוקים להדבק יחד בדרך חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו (תהלים פ"ה). ואולי כיון בפגיעה זו למה שאמרו ראשונה (ב"ר פ' ס"ט) לבן מלכים המוטל בעריסה והיו הזבובים יושבים עליו כי עתה כמו כן פגעו בו מלאכי אלהים ושלוחי השגחתו בשתי מחנות וציערוהו והם שרו של עשו והוא עמו וגם שכם בן חמור אשר טמא את דינה בתו והיה יושב ומצטער עד שנגלה אליו שנית שהוא נצב עליו לשומרו דכתיב וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם וכו' (בראשית ל"ה:ט'). והנה עם זה נתבארו ספורי פרשה זו על נכון ונתברר שלמותו של יעקב אבינו בכל דרכיו וחסידותו בכל מעשיו ולא נשאר מקום להיות הזבובים ולא שום צפור כל כנף פורשי' כנפים למעלה ממנו להטיל דופי בקדשים כי הנה ה' נצב עליו יושב ומשמר ומבריח אותם ופיהו תענה על צדקתו מראש ועד סוף. ובמדרש (שוח"ט תהילים כ"ד:ג') מי יעלה בהר ה' זה יעקב שנאמר קום עלה בית אל (בראשית ל"ה:א'). ומי יקום במקום קדשו זה יעקב שנאמר ויפגע במקום. נקי כפים זה יעקב שנאמר אנכי אחטנה מידי תבקשנה. ובר לבב זה יעקב שנאמר כי מששת את כל כלי וכו'. אשר לא נשא לשוא נפשו של לבן ולא נשבע למרמה שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. ישא ברכה מאת ה' (תהלים שם) שנאמר וירא אלהים אל יעקב ויברך אותו (בראשית שם). ברכות אבינו זה גברו על ברכות הוריו אלו ואלו תבאנה ותאתנה על ראש זרעו אחריו. יראו עינינו מה שראו עיניו במראה הסולם וישמח לבנו כי יפתר לנו החלום אשר חלם וברית שלומנו אשר הציב לו שם לא ימוט לעולם:

שער כו

פרק א

יבאר עד היכן יד החריצות צריכה להשתדל בקירוב המועיל ודחוית הנזק. ושהחסרון בזה יביא חסרון בחוק ההשגחה' האלהית עליו:

במדרש (ב"ר פרש' ע"ו) אמר ר' פנחס בשם רבי איבו שני בני אדם הבטיחם הקב"ה ונתיראו בחור שבאבות ובחור שבנביאים, בחור שבאבות זה יעקב דכתיב (תהילים קל"ה:ד') כי יעקב בחר לו יה והבטיחו הקב"ה דכתיב (בראשית כ"ח:ט"ו) והנה אנכי עמך ושמרתיך וכו' ונתירא דכתיב וירא יעקב מאד וכו'. בחור שבנביאים זה משה דכתיב (תהילים ק"ו:כ"ג) לולי משה בחירו וכתיב (שמות ג':י"ב) כי אהיה עמך. ונתירא שנאמר (במדבר כ"א:ל"ד) ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו למי אומרים אל תירא אלא למי שהוא מתירא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה:

[90] תוכן דעתו, כי השכל האנושי והתור' האלקית, והנסיון התמידי, שלשתן יחייבונו להאמין שהפעולות אשר יפעול האדם ומנת גורלו אשר תגיע לו על ידן בהצלח' הזמנית, אינן מוכרחות ותלויות לבד מהשגח' האלקית הפרטית, גם לא ממצב הכוכבים, ומערכתם זה לעומת זה הפועלת בשינוי האויר וטבעי הדברים והגופים אשר תחת השמש, לבד (כעין מה שיאמינו הישמעאלים אמונת הפאטאליסמוס, ר"ל בגזיר' עלאה מכרחת אשר אין צד לנטות ממנה ימין ושמאל), גם אינן נתונות לצמיתות ביד בחירת האדם והשתדלותו ככל העולה על רוחו וחפצו לעשות אף לא במקרה והזדמנות לבד, כי אם תלויות במקצת ובבחינה מה בכל אחת מאלה, כי השכל ישפוט במשפטו הצדק שהי"ת אשר הוא שליט בכל, בלתי ספק ישלוט גם בבחינה מה על רצון ומעשה בני אדם, ומצד אחר ישפוט ג"כ בצדק, כי הבחיר' החפשית נתונה לאדם, כי זולת זה הלא לשוא נתן השכל בלב אדם, וללא הועיל נפלינו אנחנו בעלי השכל מכל החי אשר על פני האדמה, גם הדת שהיא האמונה בתורה האלקית ומקראי קדש, תחויב שתי אלה יחד, כי פעם יאמרו, כי ד' לוכד חכמים בערמם (איוב ה':י"ג) וכן "אין חכמה ואין תבונה נגד ה'" ומצד אחר מורים כל מצותיה ואזהרותיה על היות הבחיר' ביד האדם, כי לו הי' מוכרח בכל מעשיו, איך יצוה על מה שיעש' או יחדל מעשותה ? גם בתתה לפעמים עצה טובה להנצל מהפגעים הרעים, כמאה"כ "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר" לבלתי הנגף ג"כ במכת בכורי מצרים, ומצות עשית מעקה לגג, לבל יפול הנופל ממנה, הלא תורה למדי, כי האדם חפשי, כי העצה לא תועץ כ"א למי שהחופש בידו לעשות או לחדול מעשות מה שירצה, גם הנסיון יורה לפעמים שהחריצות וההשתדלות תועיל לאדם להרבות הצלחתו, כמו שיורה לפעמים בהיפך, כי שוא יגיעת האדם, ואם ה' לא ירצה דרכו לבצע מזימתו, יעמול לשוא ולריק יכלה כחו, גם זאת לא נוכל לחשוב, כי המקרה וההזדמנות תנהיג את כל, כמו שהאריך הרב כבר בשער הראשון לסתור ולהכחיש זאת, ולבאר כל זה אמר הרב, כי הענין כן הוא, בהיות פעולות האדם ומעשיו הבחיריים טובים ונכוחים, אז יהי' בלתי ספק איש מוצלח מאוד בקניני הזמן, אם הוא ג"כ בעל מזל טוב, כי אז תתחבר ההשגח' האלקית אליו. לחזק מזלו הטוב, לשלם לו אך טוב לפי פעלו, וגם בהיות מזלו רע או בינוני, תספיק יד זכות מעלליו הטובים להמציא לו עזר אלקים ממרומים, להטיב במקצת גורלו הרע הקצוב לו ע"פ מזלו לבד, כמאמר הכ' הנה עין ה' אל יראיו להציל ממות נפשם וכו', וכן אמרו חז"ל שאמר הקב"ה לאברהם אשר לפי טבעו ומזלו לא הי' עוד ראוי להוליד בן משרה. "צא מאצטגנינות שלך" ולאיש כזה ר"ל בעל מזל רע או בינוני המטיב פעלו תועיל גם חריצותו והשתדלותו, והוא מצווה ג"כ עליה, כמשאחז"ל "יברכך ה' בכל אשר תעשה" אה"כ, לא שיהיה יושב ובטל".-

ובהיות פעולות האדם הבחיריות בינוניות וגורל מזלו ג"כ בינוני או רע, יותר הוא מצטרך לחריצות ולהשתדלות, כי מעשיו לבד לא יספיקו להטיב גורלו ומנת כוסו, ורק לאנשים כאלה הכרחיות כל עצות הכ' מעשית המעק' והכנת המלחמה ודומיהם, כי בלעדם יוכלו על נקלה להיות נכונים לפגעי הזמן הרעים ע"פ מזלם, אשר לא יוכלו במעשיהם הבינוניים להפוך לטובה, ע"כ רק בחריצות והשתדלות יתירה יוכלו לקנות קצת טוב, אבל לא בהיותם

[90]אחר שהפעולות האנושיות לא ימלטו משתהיינה. אם מההשגחה האלהית האישיית או מפאת המערכת השמימיית. או ע"י השתדלות אינושי או על צד ההזדמן והשכל והדת והנסיון כולם יחייבו שלא יהיו בדרך אחד מהם לבד הנה א"כ יחוייב. שתיעשינה ע"י כולן. אמנם השכל כי עם שהוא יראה שהיכולת האלהי הוא ראוי ומחוייב שיהא שליט על כל המעשים לעשות בהם כרצונו הנה מ"מ יגזור כי לשוא יהיה השכל נתון באדם אם לא תהיה בידו בחירתו וחלילה ליחס בפעולות האל ית' שוא ותפל. אמנם הדת שאם התפארה בכמה מקומות שהוא ית' לוכד חכמים בערמם ומבטל את דעתם ומהפך כוונתם אל כל אשר יחפוץ ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם להחטיא ממנו כחוט

מתעצלים ונרפים מעשות מאומה, לשחר טובם ואשרם הזמני, ובהיות מעשי איש ומעלליו רעים בהחלט, אף מזלו הטוב לא יצילנו מעונש אלקי אשר ישדד אשרו, וישליך נזר הצלחתו ארצה, כי הי"ת מפר אותות בדים אשר רק ע"פ מצב המזלות יגידו האותיות לאחור, גם כל השתדלותם לריק תהי' ועצת חכמיהם ויועציהם לא תועיל למו, כי ה' יסבב שלא ישמעו עליהם למען הדיח עליהם הרעה בענשם המגיע להם, ואבשלום אשר לא שמע לעצת אחיתופל הטובה לעד על זה. ונמשך מזה, אשר יוכל להיות שני אנשים השוים במזלם, ובכל זאת שונים בהצלחתם הזמנית, אם בעבור השתנות מעשיהם הטובים הם או רעים "או בעבור חלוף חריצותם והשתדלותם, ומחובת כל איש לחשוב נפשו כבינוני ע"פ מעשיו, ומזלו רע, וע"כ יהי' תמיד חרוץ במלאכתו, והולך בדרך הישר' למען סבב לעצמו הצלחה זמנית על יד שתי אלה, כי אז ישגיח אלקים עליו לטובה ויצליח חריצותו האנושית, אך תמיד ישים אל לבו, כי חריצותו בלי עזר אלקים היא ללא הועיל כמאמר הכ' "וזכרת כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" ובזה דחה דעת הרמב"ן החושב שאף שנתן רשות לרופא לרפאות לא נתן רשות לחולה לקבל רפואתו, אלא יקוה אל הי"ת כי הוא ירפאהו, כי אחרי שנמצא בהרבה מקומות בתנ"ך שחריצות והשתדלות האדם להסיר הנזק ולסבב לו טובה מותרת לו, ואת שמואל צוה הי"ת לקחת עגלת בקר ולאמר "לזבוח לה' באתי" בלכתו למשוח את דוד למלך, למען הנצל מכף שאול אשר בלתי ספק רדף אחריו, אלו ידע סבת לכתו אל בית לחם, ומדוע לא יותר לחולה לקבל רפואה מרופאו אם רק יבטח בה' ג"כ שיאיר עיני הרופא לתת לו הרפוא' המועלת. ורק זה הי' עוץ אסא המלך כי בטח בחליו לבד ברופאים ומן ה' סר לבו, וכן נהגו תמיד גם אבותינו הקדושים כי לא הרפו ידיהם מעשות חיל לשחר טובם ואשרם במעש' ידיהם כפי יכלתם, אף שהיו יודעים כי מושגחים הם מהי"ת. כי ראו בעיניהם, שכמו שבעבור היות הגוף והנפש קשורים ואחוזים זה בזה יחלש כח השכל בחלות הגוף, ובהפקד אחד מחושי האדם הגופניים יחסר ויפקד ג"כ כת מושכלים אחת, אשר מקורם השגת החוש הנחסר ההוא, ורק בשלימות הגוף וכחותיו הטבעיים משתלם גם פעולת השכל בהשגותיו, וזה שכ' הרב "שהצור' ההיולנית וכחותיה היא בסיס [בסיס, באזיס בל' יון Basic גרונדלאגע.] ובית מושב אל הצורה השכליית, ר"ל ששכל האדם לא יוכל להשיג מושגיו, רק ע"י השתמשו בהשגותיו החושיות הנקראים בכלל "הצורה החומרית או ההיולנית" כן לא תנוח ההשגח' האלקית הפרטית בתכלית השלימות, כי אם על מי שהשלים צורתו השכלית (כמו שאחז"ל כעין זה על הנבוא' שאינה שורה אלא על חכם עשיר וגבור שפי' הרמב"ם ביסודי התורה פ"ז על מי שהשלים נפשו במעלות שכליות ומדות יקרות) ע"כ השתדלו אבותינו הקדושים להשלים ע"י חריצותם כפי יכלתם לא לבד ידיעתם והשגתם, כ"א גם לא הרפו ידיהם מהטיב ענייניהם הגופניים והצלחתם הזמניות כפי היכולת, למען יוכלו אח"כ להיות בטוחים יותר שהי"ת יהי' בעזרם להטיב גורלם בהשגחתו הפרטית עליהם, ואחרי ההקדמה הזאת נבין ג"כ יותר לדעת הרב מדוע לפעמים נראה צדיקים ורע להם בבחינת הצלחתם הזמנית, כי מלבד סבות אחרות אשר יש לזאת, נוכל ג"כ לתלותם ברוע מזלם וחסרון השתדלותם וחריצותם, עד שגם זכות מעשיהם אינה גדול' כל כך להספיק לבד להשלים החסרון הזה, ולהפוך מזלם הרע לטוב, כמו שנרא' בהיפך, רשעים שלוי עולם, בעבור שרשעתם אינה גדולה כ"כ להפוך מזלם הטוב הנעזר והנשען עוד מחריצותם, לרע, גם נבין עי"ז הרבה כתובים בתנ"ך המורים כי טוב ונרצה לפני אלקים שישתדל החכם ההולך מישרים במעשיו ותחבולותיו לסבב לנפשו טובה זמנית או להתרחק מרעה וסכנ', וכן נרא' גם בפרשתנו איך הרבה יעקב תחבולות להתרצות אל עשו אחיו להסיר חרון אפו ולכפר פניו במנח', אחרי אשר התפלל תחלה אל אלקיו ושם בו כסלו ומבטחו, כמו שראינו בפ' ויצא חריצות מפעליו לקנות עושר ונכסים בעזר אלקים ובחמלת ה' עליו.-

השערה הנה היא גם כן שמה הבחירה לעקר בכל מה שצותה על אנשיה ובני בריתה כל מצות עשה ולא תעשה אשר הטילה שכר ועונש עליהם ואם האדם אינו מושל על מעשיו אבל מעשיו מושלים עליו הכל הוא עול' בחקו ית' חלילה. מלבד מה שנראה התורה בכמה מקומות משתדלת להשיא עצה טובה להנצל מהמקרים המתרגשים כענין שנאמר (דברים כ"ב) ועשית מעקה וכו' (שמות י"ב:כ"ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וכו'. ופרשת שוטרים וזולתם רבים כמו שיבא. וכבר התבאר בפלוסופיא המדינית שהעצה לא תועיל רק בדברים שהם בידו לעשות והוא מבואר. אמנם הנסיון אף ע"פ שיראה ממנו כי פעמים הרבה תשוב ההשתדלות בידים ריקניות וכמ"ש ז"ל (נדה ע:) הרבה עשו ולא הועילו ולא עוד אלא שכבר נהפך חריצותם להם לרשת פרושה להלכד וליפול במה שברחו ממנו כמו שהיה הענין באחי יוסף ובכל מה שנמשך ביניהם. וכמ"ש (סוכה נ"ג.) רגלוהי דאיניש אינון ערבין ביה כו'. הנה באמת לא ישוב אחור ידו מהעיד על מה שהוא נראה בעין שההשתדלות הראוי יועיל על הרוב בכל מעשי האדם והדברים שהם על הרוב הם מה שהם בעצם וראשונה. ולזה יבחרו המלכים והשרים הגדולים להפקיד על בתיהם ומלאכתם אנשים נבונים וידועים חרוצים כמ"ש (משלי כ"ב) חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב וכו'. וכמ"ש (שם י') יד חרוצים תעשיר. וכמשפט הזה יעשה בין ההשתדלות האינושי והגזרה השמימיית כי שלשה העדים הנזכרים כלם כאחד יעידון יגידון כי עם שיש בה ממשלה גדולה בענייני המציאות מ"מ הבחירה האינושית תשאר רשאה ושלטת עליה להרע או להטיב כמו שביאר זה הפילוסוף מטעמים שכליים הכרחיים בפרק העשירי מהמאמר השלישי מהמדות. וכבר ביארנו זה משלם בשער כ"ב מה שיתברר בו אמיתת זה מטעם העדים שלשתן. ואין צריך לומר שכלם יודו הודאה גמור' שההזדמן אין בו כח לפרנס הנהגת המציאות כי מציאותו במקרה ועל המעט כמו שנתבאר בשער הראשון. הנה א"כ חוייב הנמשך והוא שישמשו כל ארבעת מיני הפעולות האלו בפעולות האנשים ועניניהם אבל איך יהיה זה אמנם הוא כפי מה שאומר וזה שלא ימלט אם שיהיה האדם אצל ענייניו במולד טוב ובמזל מצליח או שיהיה בהפך או בענין בינוני. ובכל אחד מאלי הצדדים לא ימלט משתהיינה פעולותיו הבחיריות בינו לבין אלהיו טובות או רעות או בינוניות. והנה כשיהיה מזל האיש טוב ומוצלח והפעולות טובות ונכוחות הנה אז ודאי תתחבר אליו ההשגחה האלהית לחזק טוב מזלו ולהעלותו אל שישכיל ויצלח בדברים גדולים מאד וכמעט שאיש כזה אינו צריך אל חריצות ההשתדלות אבל ענייניו כאלו נעשו מעצמן על דרך שאמר המשורר (תהלים ל"ז) מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ. וכן כשתהיינה פעולותיו הבחיריות

רעות ומקולקלות הנה באמת לא יעמוד לו טוב מזלו כי יד ה' היה על העליונה ליתן פניו בו לשבור את גאון עוזו ולשדד את תוקפו וגם להפכו כנגדו וגם כי ישתדל להעזר מחריצותו הנה הוא יהיה בעכריו ותם לריק כחו כמ"ש (ישעיה מ"ד) מפר אותות בדים וקוסמים יהולל משיב חכמים אחור ודעתם יסכל. ויי' אמר להפר את עצת אחיתופל הטובה לבעבור הביא ה' על אבשלום את הרעה (שמואל ב י"ז:י"ד) וכן כל כיוצא בזה המעיד כי לא לאדם דרכו ולא לאיש הולך והכין את צעדו כי באמת דרך רשעים יעות להפילם במהמורות בל יקומו. וכמ"ש (תהילים ה':י"א) ברוב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך. ומה גם עתה אם היה מזלו בינוני או רעוע לגמרי כי משמים נלחמו ואין עוזר. אמנם כשיהיה ענינם במעשים הבחיריים על הבינוניות ולא יכריעו להגיע עליו שיעור מההשגחה שיספיק להניע הענינים ולהכריעם אל הטוב או אל הרע וטוב המזל הלא הוא מסור ביד פעולות בחירתו כאשר נתבאר הנה אז באמת יועיל טוב ההשתדלות ועיון החריצות בכל המעשים כי כל אשר יתישרו אל נכון יעזרו אל טוב המזל ויצליחו ע"ד שאמר ויד חרוצים תעשיר וכאשר יתעצלו ויתרשלו בהשתדלות ויתבטלו ממנו יחלש כח המזל וימעיטו הצלחתו וכבר יגיע מרפיונם והתרשלותם עד שיקלקלו אותו כמו שעל כיוצא בזה נאמר (משלי י"ט:ג') אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו. וכ"ש שיהיה זה בשיעור יותר חזק אם יהיה המזל רעוע או בינוני והוא מבואר. ואולם בהיות המזל כן רעוע או בינוני ומעשי האדם הבחיריים טובים ונכונים מאד הנה באמת ג"כ תספיק יד הזכות לשתהיה יד אלהיו עמו והוא יהיה בעוזריו לבטל כח המזל הרע ההוא ולהדיח רעותיו מעליו בהוציאו מאיצטגנינותו ולהחזיק טובותיו אצלו כמו שהיה הענין עם אברהם אבינו וזולתו מהאנשים אשר מזלם ינגדו אותם לגזור עליהם צרות ותלאות כמ"ש (תהלים ל"ג) הנה עין ה' אל יראיו וכו' להציל ממות נפשם ולהחיותם ברעב. אבל באלו כבר יועיל יותר ההשתדלות וטוב החריצות כי העדר ההשתדלות וחסרון החריצות במקום הצורך הוא עון אשר חטא כמו שיבא וכמו שביארו ז"ל (שוח"ט תהלים כ"ג) באומרו יכול אפי' יושב ובטל ת"ל בכל משלח ידך בכל אשר תעשה (דברים ט"ו:י"ח) כי לא יאמר אגרה בשינה וכו' ויי' הטוב בעיניו יעשה וזה ביותר שלם שבאנשים כאבות והנביאים ודומיהם, ורוב שיהיו האנשים במעשיהם על הבינוניות או פחות כי אז צריך בלי ספק לפקח עיניו על מעשיו בתכלית ההשקפה והחריצות כי מזלם הוא רעוע והזכות לא תספיק להכריע אותו ולשדדו לגמרי כ"ש להפכו אליו לטובה. והנה הם נשארים ביד עצתם ועוצם חריצותם והחולשה והרפיון בהם יפילום ברעות ונזיקים רבים וה' לא רצם כי על זה היישירה תורתו האלהית בעצות טובות ונכונות ע"ד הכללות במלחמות ובכל

העסקים כמו שנזכר ראה מה כתיב (שם כ"ב) ולא תשים דמים וכו'. לפי שהנפילה היא איפשרות לו משני פנים אם שתהיה בלי רצון השם ואז תקרא נפילה או מפאת ההשגחה ואז תקרא הפלה או השלכה כי על שני עניינים האלו נאמר (תהלים ל"ז) כי יפול לא יוטל לזה אמר שיועיל המעקה כדי שלא יפול הנופל ממנו מעצמו כי מי שראוי שיושלך מפאת ההשגחה לא יוכל להנצל בשום פנים והוא פשוטו של מקרא, הנה שיועיל ההשתדלות לכמו אלו העניינים כשהמזל הוא רעוע אצל האדם והזכות אינו מספיק לתקנו לגמרי כמו שהונח. והנה על זה האופן יתכן שימצאו שם אנשים שוים במזלם ובלתי שוים בהצלחתם. וזה יהיה לחלוף זכיותיהם וגם השתדלותם כמו שימצאו מי שישוו בזכיות ולא יהיו שוים בהצלחתם וזה יהיה להתחלפות מזלם כמו שהיה הענין ברבה ורב חסדא (מו"ק כ"ח.) כאשר ביארנו בשער הכ"ב שזכרנו. ועל זה הענין יש חלוקים רבים אשר הם מבוארים מהכרח החלוקה מכל הצדדים. אמנם העצה היעוצ' על כל איש לבוב ובעל דעת להחזיק עצמו כבינוני במעשיו ושמזלו רעוע כי אז צריך להחזיק בשני הענינים יחד אם בכוין מעשיו ולישרם לרצון תמיד לפני ה' ואם במה שיפקח בעניניו תכלית מה שאיפשר ושלא יעזוב מהחריצות וההשתדלות כמובטח על הזכות אי כמתיאש אבל יעשה עד מקום שידו מגעת ולא יקוה אשר יגיעו לו מאויי נפשו כ"א ע"י החפץ האלהיי אשר בידו הכל והכל בו וכמ"ש החכם (משלי ט"ז:ט') לב אדם יחשב דרכו וה' יכין צעדו. והוא מה שלמדו מרע"ה אל עם תורתו בלבם (דברים ח':י"ח) וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל כיון שהצלחת כללותם רצוני איש איש מהם היא תלויה בשני דברים. האחד בשיתעורר אל ההתחלות התלויות בהשתדלות כפי כחו. והשני בשהוא ית' יהיה עמו לעוזרו ולסמכו על דרך יושר המעשים ותכן התפלה והתחנה בבקשה מאתו כי זה מה שיועיל לכל אדם מאיזו כת שיהיה מהחלוקות הנזכרות. והנה כאשר יעשה כל אשר בידו א"א על הרוב שלא יהיה לו שכר טוב בעמלו. ואם אולי שכר לא היה לו גם חכמתו לא עמדה לו בעת צרתו הנה כבר עלה בידו דעה ובינה כי הדין דין שמים אם על דרך העונש או הייסורין או הנסיון אי זה מהאופנים אשר ישפוט שהוא יותר קרוב לעצמו לפי מדותיו ואיך שיהיה מהם יסבלהו ברצון ויקבל בסבר פנים. אמנם אם מתחלה פתיותו או סכליתו ושפלות ידיו יעזבוהו וימסרוהו ביד הפגע ההוא אשר מצד המקרה או המזל על בלי התאמץ למחות בו בכל מה שבידו למחות איפשר הוא שהרע מידו היה לי ויי' לא צוה הלא ידעת כי אם איש יבא ושאלך לאמר תן לי הנפש או תאסר בבית משמרתי בכלי ברזל הנה ודאי תמאן ולא תשמע אליו ותשמט ממנו במאמצי כחך. ואם יאספו אליו אנשי חיל לעוזרו הנה תמהר להסתר מפניו ותבא בחדריך ותסגור

בעדך ואם הוא ואנשיו יחזקו כנגדך ויגישו לשבור דלתיך יצא תצא במחתרת או בעד חלון להמלט על נפשך אל בית מבצר אחד משרי העיר אשר הקדמת עבודתו ואם האיש ההוא בוא יבוא אחריך שאל ישאל האיש אדוני הבית לאמר מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לבוא לקחתו מבית מקלטו אשר לא כדת. ואם כה יאמר כי הוא שונא לו ובאיבה יהדפנו להרוג אותו או לקחתו לעבד עולם הנה ודאי יחזיק בידך ולא ירפך ולא יעזבך בידו אבל יגרשהו משם וילך בפחי נפש ואם כה יאמר אני שר צבא המלך שלוח מאתו לתופשו וחותמו בידו, השר ההוא היכול יוכל דבר מאומה באשר דבר מלך שלטון הלא הוא יקחך בציצת ראשך ויסגירך אליו ולא תמלט מידו. ועתה ראה שכבר תתישב נפשך ולא ריבך לבך לפי שכבר עמדה פקחותך והשתדלותך כנגד כל משטין ומעיק זולתי מאותו אשר הסבל אליו הוא מחוייב וההכנעות אליו הוא הכרחי עכ"פ ואשר ההשתדלות על המלט וברוח מפניו הוא מרד ואשמה וסכלות גמורה. וכן הוא הענין בכל אחד מהתלאות הבאות על האדם מפאת המערכת או משליח משלוחיו דרך משל אם רואה אדם דבר בא לעיר ח"ו כי ראוי לו לבא אל ביתו להחבא בחדריו וכמ"ש ז"ל (ב"ק ס':) דבר בעיר כנוס רגליך כי למה יעמוד בחוץ והמלאך עומד בתוך רחובות לרצח ואם ראה יראה שהרע הולך ומתחזק בעיר ימהר לצאת משם אל מקום שוקט ובוטח ואם בא יבא אחריו והכהו שם בעיר מקלטו לא ישקוט האיש מעמוד על נפשו בכל מיני התרופות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בהסכמת בוראו ועל הרוב יועילו אלו ההשתדליות ויעמדו לפניו להצילו מרעתו. ואם אולי זה וזה לא יעמדו לפניו כבר יצא ידי חובתו להנצל מכל מה שההצלה היתה איפשרית לו על ידו וידע בלי ספק די אלהיה שלח מלאכים למשקל ערבוניה מיניה ואין מנוס ומה לעשות לו כי אם להצדיק דין שמים ולמהר לנפשו מנות הזכות והקישוט הראויות לתת לה מלפניה להשיבה אל אלהים אשר נתנה. והקש על זה בכל המקרים והפגעים המתרגשים לבא בעולם הן כלליות או פרטיות. וזה הדרך ישכון אור צדיקים ילכו בה בכל המעשים אשר יעשו והוא המסיר העצב והדאגה מכל סובלי התלאות כאשר ידעו נאמנה כי לא יד המקרה ומדת הרישול נגעה בה זולתי רצון הבורא אשר אליו יתפלל כל חסיד לעת מצוא וכמו שהפליג לומר ע"ז המשורר רצונך אשאלה רגע ואגוע ומי יתן ותבא שאלתי. ומכל זה דחייה עצומה למה שכתב הרמב"ן ז"ל שאם נתנה רשות לרופא לרפאת דכתיב ורפא ירפא (שמות כ"א:י"ט) לא נתנה רשות לחולה לקבל רפואתו אלא שיקוה אל השם השם מחלה בקרבו כי הוא יהיה רופא כשיושלם עונו וגו' כמו שכתב שם פרשת אם בחקותי כי מי ישמע אליו על הדבר הזה והלא כל אדם חייב להראות עצמו מהבינונים אשר השתדלותם תועיל להם

כמו שאמרנו ומי כמוהו שומע אמרי אל אשר אמר לשמואל (שמואל א ט"ז:ב') עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי שלמדו חז"ל ממנו אל סולם רעוע דנפיש הזיקי (חולין קמ"ב) ויתר התחבולות שסדרה הערמה האלהית במלחמות ואם בשוב הבית כאשר אמרנו ויאמר בדבר הזה מלבד שלא יסבול שום דעת שיהא הרופא רשאי לרפאות והחולה אסור להתרפאות וכבר ניתן בזה רשות על ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא י"ט:י"ד) ולא יאמן ק"ו ממה שאמרו (ב"מ ה':) אנן חיותא לרעיא היכי מסרינן והא כתיב ולפני עור לא תתן מכשול ובן בנו של ק"ו מאיסור משא ומתן עם הגוים סמוך ליום חגם (ע"א ב'.) וזולת זה, וראייתו מאומרו (ד"ה ב' ט"ז) וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים אינה ראיה שכבר אמרנו שאין לאדם לסמוך על השתדלותו בלי בקשת רחמי שמים והראוי ומחוייב להקדים הבקשה והדרישה מאליו וכמוהו בשאול וימת שאול במעלו וכו'. וגם לשאול באוב לדרוש ולא דרש ביי' וימיתהו (שם א' י) כמו שכתב' בפרשת קדושים תהיו ולזה אין לפקפק כי אשר כתבנו הוא הראוי והנכון לנהוג בו. ועל המנהג כזה נהגו האבות הראשונים והנביאים הקדושים בכל עסקיהם הזמניים עם היות שהיו מושגחים מאת האל יתעלה ומובטחים מאתו כי ראו שהרישול והרפיון במה שבידם להעזר בדעתם ויכולתם יהיה חטא עצום בידם כבר אפשר שעל ידו יחלש כח הבטחון ההוא וזה כי כאשר בשלום תגוף ובריאותו ותכן פעולותיו הטבעיות יהיה שלום לכח השכלי להתעסק בפעולותיו המיוחדות ובהפקד אחד מהנה יפקד גם הוא מהמושכל ממושכליו ע"ד זה בהיות הנפש המשכלת מתחזקת ומתאמצת בפעולותיה המיוחדות ומשלמת אותן בכל עוז ימשך אליה חוט החסד המשוך אליה מאת הש"י והשגחתו המיוחדת עד שיושלמו כל עניניו בתכלית השלימות וכפי אשר יחסר ההתחזקות על השלמתן יחסר השפע האלהי גם הוא מהגיע עדיו כי טבע המדרגות האלו לבא בזו אחר זו עד שתהיה זאת הצורה השכלית ופעולותיה הכנה לקבל ההשגחה האלהית האישיית כמו שהצורה ההיולאניית וכחותיה היא בסיס ובית מושב אל הצורה הזאת השכנית ומי לנו גדול ומשוח מלך ואהוב לאלהיו כדוד אדונינו אשר היה מובטח מפי נביא נאמן לה' ולכל ישראל ועכ"ז לא סר מהשתדל בכל מאמצי כחו להנצל מכף כל אויביו ומכף שאול. ולא סמך על הבטחותיו כי ידע כי ישועת הש"י והבטחותיו לא יחולו רק על ראש המשלים את חוקו בפעוליתיו האנושיות כל אשר תספיק שכלו וכאשר יחסר ממנו כבר יפול בו מום העצלה והרישול ויותש כחו מלקבל העזר והתשועה האלהית והוא מה שחייב אותו לשנות את טעמו להתעולל ולהוריד רירו על זקנו (ש"א כ"א). כי עם שהוא ענין של מיאוס ובזיון ורחוק אצל הנפש כיון שהיה באיפשרותו לעשוחו והוא אופן

מאופני ההצלה ואם הוא מגונה אם לא יעשה כבר יהי' חסרון בחק השתדלותו ויגרוס להדיח מעליו תשועת ההשגחה' האלהית וכמ"ש שם דרשתי את ה' ועננני ומכל מגורותי הצילני (תהילים ל"ד:ה'). יאמר כי אחר שנותו את טעמו ועשותו כל מה שבידו דרש את הש"י על הצלתו ואז ענה אותו והצילו מכל מגורותיו מה שלא היה ראוי שיעשה כן אם לא ימלא את ידו בהשלמתו כל מה שבחקו לעשות והוא עצמו מה שביארו בהיותו במערה בכל דברי תפלתו ובפרט בסוף דבריו הבט ימין וראה ואין לי מכיר אבד מנוס ממני וכו' זעקתי אליך ה' אמרתי וכו' (שם קמ"ב). אמר שכבר פנה לבו הנה והנה להעזר בשום השתדלות מהמעשים האינושיים ולא מצא לא על צד ההמלט אצל שום אוהב ורע כי אין לו מכיר ולא להמלט את נפשו כי אבד מנוס ולא על דרך הפיוס והבקשה כי אין דורש לנפשו וכאשר כלתה אליו איפשרות ההשתדלות מה נשאר לו רק צעקתו ותפלתו. ולזה אמר (שם) הקשיבה אל רנתי וכו'. הוציאה ממסגר נפשי וכו'. והוא מבואר ג"כ משאר דבריו ותפילותיו באומרו (שם ל"א) ואני אמרתי בחפזי נגרזתי וכו'. כי שמעתי דבת רבים וכו'. ואני עליך בטחתי ה'. וזולת זה מכל צרותיו. ועתה פקח עיניך וראה כמה נתעצמה בידו זאת התכונה השלמה ואיך הסכימה עמו דעת קונו בה במלחמת אכיש מלך פלשתים עם שאול וכל ישראל (שם כ"ח) כי הוא כבר היה שם בצרה עצומה בעיני לא ראיתי כמוה בכל הבאות עליו מיום היותו לאיש לפי הראוי והמחוייב מדרך השכל והוא כי אכיש שקרא לו ללכת עלו למלחמה כי עם שאול מלכו ונזמיו ועם עם ה' כלו היוצאים עמו ואוי לו אם יודה לבא עמו ואוי לו אם לא יודה והוא כבר קבלו בארצו ומקומו בברחו מפניו וגמל עמו חסד ואמת. ואין לומר שהיה בדעתו להלחם עם עם ה' אלהיו ולא ג"כ ליהפך אל האויב כי תהיה בגידה גדולה. והנה הוא ע"ה קבל עליו לבא עמו בהשענו על אלהיו יסבב פני הדבר אל אשר יהיה הישר והטוב לעשותו וכן עשה כי עיני ה' אל צדיקים ולא יאונה להם כל און ונתן בלב עבדי אכיש שיחזיקוהו בבוגד ויאמרו לאדוניהם במה יתרצה זה אל אדוניו הלא בראשי האנשים האלה (שם) והמלך על כן צוה לו לשוב וכבר הפציר בו דוד ולא קבלו. וכבר הוציאו האל ית' משני הענינים. ואחשוב שלזה נתנבא באומרו אל שאול מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך (שם כ"ד) לומר כי מן הרשעים האלו עבדי אכיש יצא רשע החשד הזה וימנעוני מצאת עמהם למלחמה אשר תפול בה. ויראה כי לזה כוון במה שאמר בדברי הימים (א' י"ב) וממנשה נפלו על דוד בבוא עם פלשתים על שאול למלחמה ולא עזרום כי בעצה שלחוהו סרני פלשתים לאמר בראשינו יפול אל אדוניו שאול. וזו היא מדה שלימה בכל כיוצא בזה כשיגיע האדם אל סוף מה שבידו לעשות יבטח בשם ה' וישען באלהיו יגמר בעדו ע"י

התפלה והתחינה אליו ית' והוא בהשגחתו ישמע בקולו ויגמר בעדו כמו שנגשה לדוד בזה שהצילו מנפול בידי חטא ובגידה ולא עוד אלא שהשלים עמו עוד במה שהעיר את לב העמלקי לבא על צקלג להשחיתה ולשורפה ולבוז את כל שללה והנשים והטף כדי שיהיה לו במה שיתעסק בעוד הפלשתים נלחמים בישראל ויהיה עמהם בצרה צרורה כמו שאמר הכתוב (שמואל א ל׳:ו׳) ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו כי מרה נפש כל העם איש על בניו ועל בנותיו. ומעתה טרדה זו תצילהו מהתפס למה שלא בא לעזרת ה' מאויביו נוסף על מה שנמשך מהענין ההוא לצאת דבר מלכות מלפניו להביא לב כל ישראל להמליכו עליהם כאשר יעץ ה'. וזה מג' פנים. הראשון במה שהציל הכל כמ"ש (שם) ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק ואת שתי נשיו הציל דוד ולא נעדר להם מן הקטון ועד הגדול ועד בנים ובנות ומשלל ועד כל אשר לקחו להם הכל השיב דוד וכבר היה זה דבר גדול ונפלא מפרסם השגחתו ית' עליו. והשני במה שהביא מהמלחמה ההיא שלל גדול מהמקנה בקר וצאן כמו שאמר (שם) ויקח דוד את כל הצאן והבקר נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד אשר בו ישלמו לו שני ענינים מפרסמים מעלותיו לפני הכל. הראשון מה שנצטדק בחלוקת השלל בין יוצא המלחמה ובין שומר הכלים כי ישר הדבר בעיני אלהים ואדם ולזה נאמר וישימה לחק מן היום ההוא ומעלה (שם) והרי הוא דת וחק מלכם. והשני במה שנתכבד ונתגדל בשלחו מהשלל בכל גבול יהודה כיד המלך לשלש עשרה ערים (שם) שפרסם בזה מעלתו ונדבת לבבו הראויה למלך. והנה בזה נודעה יד ה' את עבדיו ונתבאר לענין המאורע ההוא וטעמו וסוף דבר זה מנהג השמים האלה בענין ההשגחה וקל וחומר לכל אשר הוא למטה ממדרגותיהם כי יש לו להזהר מגרוע את חקו בכל כיוצא בזה וכל שכן אם אולי בפתייתו וסכלותו יבא הרעה על עצמו שאין להתלונן מזולתו וכמו שאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו (איכה ג׳:ל״ט). כי ההתרשלות במה שיש לו להשתדל בו ודאי חטאת הוא בידו כמו שאמרנו. והנה באמת השקפת אלו הענינים שכתבנו מלבד מה שתועיל להנעת האדם אל מבוקשיו הנה באמת תשקוט מאד הנפש בה ותנוח מתלונת צדיק ורע לו רשע וטוב לו כי יש לתלות בקיצור ההשתדלות וחסרון ההשתכלות ובהצלחת המזל וגריעותו כמו שאמרנו. ובדבר הזה הפליא עצה הגדיל תושיה החכם שלמה בספר קהלת (ח') במה שאמר מי כהחכם ומי יודע פשר דבר וכו'. אני פי מלך שמור וכו'. שומר מצוה לא ידע דבר רע וכו'. כי לכל חפץ יש עת ומשפט וכו' את כל זה ראיתי ונתון את לבי וכו'. כשיובן כמו שנתבאר בפירושינו אל הספר ההוא. וכמה תתבאר הפנה הזאת האמיתית מזה הסיפור אשר אנו בביאורו בכל מה שהשתדל השלם יעקב אבינו להנצל מיד אחיו

מיד עשיו השוטם והמשטין אותו באופן שלא ישאר עליו שום ערעור ופקפוק להבטחות הש"י אשר הבטיחו מפאת התרשלותו כי ודאי כל מעשיו ועשתנותיו מסודרות על זה היסוד האמיתי כמו שיבא וחלילה לנו מדבר ביעקב רק טוב כי הנה ה' נצב עליו להעיד על שלימותו כמו שאמרנו בשערים הקודמים ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני לבאר אותה ולישבה בהסכמת זאת ההנחה בזכרון הספקות הנופלות בחלק הזה כמנהג ראשונה ולסוף נבאר המאמר ב"ה:

א אחר שהיה השליחות מתוך פחד ומורך לבב כי על זה תפשו עליו קצת חז"ל (ב"ר פ' ע"ה) ואמרו מחזיק באזני כלב וכו' (משלי כ"ו:י"ז) למה לא החזיק השם בידו לומר אל תירא יעקב כי אתך אני כמו שהבטיחו לאברהם ואמר לו (בראשית ט"ו:א') אל תירא אברם אנכי מגן לך וכו'. וכן ליצחק בעת הרעב אמר לו (שם כ"ו) אנ תרד מצרימה שכן בארץ וכו'. וגם אל יעקב עצמו ברדתו למצרים אמר ליה (שם מ"ו) אל תירא מרדה מצרימה אנכי ארד וכו'. ואין ספק שהצורך בשעה הזאת היה גדול מכלן וכל שכן שיצא לדרך הזה על פי מאמרו ואמר לו (שם ל"א) שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך. וקשה עוד מזה כי אף אחרי כן בהצר לו מאד והפיל תחנוניו לפניו במר נפשו לא ענהו לא בחלום ולא בהקיץ ולא בפנים אחרים. וכבר דברנו בסבת היראה והפחד בזה השער ובשער הקודם בפנים שונים: ב בדקדוק דברי השליחות אומר כה תאמרון לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב כי היא הכנעה יתירה שלא בפניו ומה טעם הגדת עם לבן גרתי ועוד אומרו למצוא חן בעיניך מוטב שיאמר למען ייטב לך: ג למה לא ספר הכתוב איך עשו המלאכים שליחותם ומה ראו על ככה שאמרו וגם הולך לקראתך כי הליכת איש לקראת רעהו הוא דבר שבלב ומה טעם החלוק שבין החכמים אם היו מלאכים ממש או לא (ב"ר שם): ד טעם מחצת המחנות והלא לסוף הראשונים שקדמו פניו היו הנשים וילדיהם. ועוד במאמר והיה המחנה הנשאר לפלטה לפי מה שפרש"י ז"ל כי אלחם עמו התקין עצמו וכו'. והלא גבורה גדולה היא זו לכל המורא הגדול שהיה עמו ואם היה בידו להלחם עמו למה לא ילחם על הכל: ה למה חלק דבר תפלותיו בהזכרת שתי שמות באומרו אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק ואחר כך אמר ה' האומר אלי וכו'. עם שדברי רש"י ז"ל טובים ונכוחים. ואומר ועתה הייתי לשתי מחנות והלא ע"י הצורך חצאם כמו כן יכול לחלקם לעשרה או מאה מחנות: ו למה חצה הזכרת הבטחותיו לב' מחנות כי ראשונה אמר ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואטיבה וכו'. והמשיך שאלתו ובקשתו באומרו קטנתי מכל החסדים וכו'. הצילני נא מיד אחי מיד עשו וכו'. ואחר כך חזר ואמר ואתה אמרת הטיב אטיב עמך למה לא סדרם תחלה כלם כאחד. ז

מאי קא סבר בהבטחות הללו אי קסבר שיש בכללן הצלתו מיד עשו יראתו למה. ואי קסבר שאינם בכלל מה תועלת בהזכרתה. ועוד למה לא זכר בכאן מה שהבטיחו במראה הסולם שהיו הבטחות גדולות שהוא נדר עליהם ואמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה וכו' ושבתי בשלום אל בית אבי והאבן הזאת וכו' (בראשית כ"ח:כ"א). והיה לו לעשות עקר מהם וכבר הותר זה בשער הקודם: ח אומרו וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו וכו'. מה ענין הלינה אצל הדורון או למה לא עשה זה קודם שילין. ולמה סדר הדורון בכיון הזכרים לעומת הנקבות בכל מין ומין וכי להחיות מהם זרע על פני הארץ היה צריך: ט אומרו ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך מאין ידע שישאל לו כן כי סדר תשובותיו על פי הדברים האלה. ולמה חלק צואותיו אל עבדיו לגזרים לומר ויצו את הראשון וכו' ויצו גם את השני גם את הג' היה לו לומר ויצו את עבדיו ההולכים וכו'. ולמה חזר ואמר ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו שכבר אמר לראשון והנה גם הוא אחרינו. ולמה לא שם מאמר כי אמר אולי אכפרה פניו וכו' בפי הראשונים: י אומרו וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב וכו'. הנה נראה כאומר וירא כי לא יכול לו והרגו. ועוד מה טעם שלחני כי עלה השחר לא אשלחך כי אם וכו'. לאיש אשר היה נגוע ומוכה ממנו: יא מה טעם המלאך שאמר שלחני כי עלה השחר וכי גנב הוא וכו' כמ"ש ז"ל (חולין צ"א:) וטעם שירה שלו (שם). ומה טעם שישאל על שמו של יעקב שהיה לו לומר לא יעקב יאמר עוד שמך וכו'. כמו שאמר לו הש"י אחרי כן. וגם שאלת יעקב שם המלאך והסתירו ממנו: יב אומרם ז"ל (ב"ר פ' ע"ח) ויזרח לו השמש לצרכו כמו דאת אמר (מלאכי ג':כ') שמש צדקה ומרפא והכתוב הכחיש זה כמו שאמר ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל והוא צולע על ירכו: יג באומרו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך כי באמת מה שפרש"י ז"ל אתה לא טרחת עליה אני טרחתי בהבאתה אינו לא מוסר ולא ריצוי: יד בעיון דברי יעקב ועשו זה אומר יש לי וכו'. וזה אומר כי חנני אלהים וכי יש לי כל. כי מה ענין דברים אלו אצל נתינת הדורון וקבלתו. ומאמר נסעה ונלכה וכו'. ותשובתו אדני יודע כי הילדים וכו'. יעבר נא אדוני וכו'. ואחר זכרון אלו הספקות נבא אל הביאור:

וישלח יעקב מלאכים לפי שהספק היותר עצום שבמעש' זה הספור הוא מה שהסתיר הש"י פניו מבית יעקב בעת צרתו אחר שיצא על פיו מבית חמיו כמו שזכרנו אמרו קצת הראשונים (ב"ר פ' ע"ה) דלא עביד קב"ה בלא דינא ובקשו ולא מצאו בידו רק בדבר זה השליחות כי אמרו שאין רוח המקום נוחה הימנו אם מצד שיש בזה צד קוטן אמונה ואם שהוא טעות בעסק הענין עצמו כי למה לו להחזיק באזני כלב לעורר למי שאינו נותן אל

לבו ואמרו (שם) משל לארכי לסטים שהיה ישן בפרשת דרכים עבר חד ושרי מעיר ליה אמר ליה קום דבישא שכיחא הכא קם שרי מקפח ביה אמר ליה נער בישא אמר ליה דמיך היא ועוררתיה כך אמר הב"ה לדרכו היה הולך וכו'. נרא' שזה ראה ה' וירע בעיניו והסתיר פנים ממנו עד שיענש אם בגופו ואם בממונו אמנם לפי מה שכתבנו בדרוש אשר בשער ביררנו אמותו וטעמו מכמה ראיות אין למובטח בשום בטחון אלהים להעזב מכל מיני השתדלות ועוצם החריצות אשר יראה אותו השכל האנושי בשום צד כמו שלא יספיק להבטיח הגבור לזולתו שיעזרהו במלחמה ויצילהו לשיבא שמה ערום מכלי מלחמתו והוא מבואר גם הוא נגלה לכל בעל שכל כי הבלתי גלות מסוה הבושה מעל פני השונא הנסתר אשר בידו להרע לו הוא עצה נכונה כי על הסירו אמר לבן (בראשית ל"א:כ"ח) עתה הסכלת עשה כמו שביארנו שם בעדים אחרים נאמנים ולזה שליחותו אצלו לקדם בדברי שלום להראות שאינו שונא לו מתמול שלשום כמו שיראה מהסתר פניהם כל השנים שעברו ולהודיעו הסבה אשר בעבורה לא הקדים שלומותיו הנה היא עצה שלימ' מאד כי מעתה אם יעבור בארצו או סמוך לו לא ינתן חרב השנאה והסתר דרכו בידו לרדפו בו:

ובמדרש (ב"ר שם) פתח ר' יהודה ברבי סימון מה תאמרי כי יפקוד עליך ואת למדת אותם עליך אלופים לראש (ירמי' י"ג) אמר הקב"ה עשו לדרכו הוא הולך ואתה שולח לו כה אמר עבדך יעקב לא מלאכים היו אלא שלוחי בשר ודם ורבנן אמרו מלאכים ממש היו ומה אליעזר עבד אברהם נזדווגו לו בדרך כמה מלאכים יעקב אהובו של בית על אחת כמה וכמה. הנה שר' יהוד' ברבי סימון הוא מהדעת הראשון ולזה אמרו כי המלאכים היו בשר ודם כלומר שאין רוח המקום נוחה בשליחותם ולכן נענש עד שהיה בנין אב לאותם שנאמר עליהם זה הכתוב. אמנם רבנן אמרין שהית' עצה נכונה לו ליעקב בזה המקום מעצותיו של אליעזר בדרך ההוא אשר הלך. ושלזה ודאי השליחות ההוא כדאי ליעשות ע"י מלאכי אלהים וברוח אלהין קדישין והנה דעתנו מסכמת אל דעת הרבים מהטעמים הנזכרים (התר ספק א') אמנם לפי דרכנו יתבאר למה לא נרא' אליו הש"י ולא שלח מלאכו עד ליל המחרת ויהי' הענין הזה עדות ברורה למה שאמרנו מצורך החריצות וההשתדלות. כה תאמרו לאדני לעשו וכו'. (ב) נרא' שדבר עם עבדיו על זה האופן להורות להם שיש לו עליו אדנות טבעי כמשפט האח הגדול ושהיא הית' הסבה אשר קדמו בשלומותיו וזה כדי שלא ירגישו מורך לבבו ממנו כי ראוי היה להסתיר הדבר מכל בני ביתו בעוד שאין צורך: עם לבן גרתי וכו'. (ב) ראה שיאמרו לו כן להודיעו שלא היה הסתר פניהם עד עתה בענין בריחה ממנו והמלט אל מקום שלא תשיג ידו

אותו שהרי כל הזמן ההוא היה מתגורר בבית לבן אחי אמם והוא שוה לשניהם כמו שהוא יכול לבא שמה כמו שירצה והוא מה שרצה באומרו בעת ההליכה ולך פדנה ארם וכו' אחי רבקה אם יעקב ועשו (בראשית כ"ח). ולפי שכבר ימשך מהסבה הזאת דבר שבשבילו היה ראוי לו מן המוסר שלא לשאול בשלומו ולהתקרב אליו כי לא לכבוד היה לו להיות אח לאיש כזה אשר היה כל זה הזמן כתושב כשכיר אצל לבן לזה צוה שיאמרו לו ויהי לי שור וחמור וכו'. והכונה שכבר קנה מהקנינים המדומים שיעור שאין ראוי להרחיקו עוד ולהתנכר אליו וזה אומרו ואשלחה להגיד לאדוני (ב) למצוא חן בעיניך שתחפוץ באחוותי ויש במשמע שזו היא הסבה שאחר דברי שלומותיו עד הנה: וישובו המלאכים וכו'. לדעתי מכאן ראו חז"ל שהיו מלאכים ממש שהם שבו מעצמם קודם הגיעם אליו וגם שהיו יודעים את אשר עם לבבו וכי הוא הולך לקראתו וכיוונו לעורר את יעקב למלאת ידו בכל מה שצריך מהתפלה והדורון. וכיוצא בזה אמרו במדרש (שוח"ט תהלים י"ח) ומלאך בא אל שאול (ש"א כ"ג) ר' אומר מלאך מן השמים היה שנאמר (שם ב' כ"ב) ישלח ממרום יקחני. רבי יודן אומר שליח היה א"ל רבי פנחס וכי שליח יועץ הוא שאמר ליה (ש"א שם) מהרה ולכה כי פשטו פלשתים על הארץ הנה שלא נתנה עצה לשלוחים אלא למלאכים ומזה הטעם אמרו (ב"ר פ' כ"ד) שהאיש אשר נזדמן ליוסף היה מלאך שאם לא כן מי הגיד לו שנסעו מן האחוה לפי דבריהם (שם) ואם בני אדם כבר הערה עליהם רוח מרום לדעת את אשר יעשון:

ובמדרש (שם פ' ע"ד) ויקרא את שם המקום ההוא מחנים. א"ר איבו נטל מאלו ומאלו ושלח פרוזבין לפניו הדא הוא דכתיב וישלח יעקב מלאכים יראה שהם מסכימים לשנצנצה רוח אלהים בשלוחיו ועם זה היו מאלו ומאלו כמו שכתבנו למעלה שמלת מחנים תרמוז אל שני המחנות ועל כל פנים יראה מפשט הכתוב שהוא לא העירו לצאת אליו כי טרם הגיעו אליו המלאכים יצא לקראתו כי שמע שמעו. וכבר הועילה השתדלותו לדעת את אשר יעשה בפגעו בו. והתופשים עליו לומר לדרכו היה הולך וכו'. הוצרכו לומר כי השלוחים עשו שליחותם ואם לא נזכר ושהם עוררוהו לצאת לקראתו וזה אומרם באנו אל אחיך אל עשו ודברנו לו את אשר צויתנו ולא די שלא נתפייס בדברינו אלא שנתעורר לשנאתך וגם הולך לקראתך. והרמב"ן ז"ל פירש שכונתם באומרם וגם הולך לקראתך כשם שאתה הולך אליו כן הוא הולך ומהר תפגשו זה בזה או שבאו עדיו ויחפרו כי לא נתן לב אליהם מרוב גאונו וזדונו והם שאלו במחנה וידעו כי לקראתו הוא הולך ולפי דרכינו אין צורך לכל זה: ויירא יעקב מאד וכו'. בהיותו שם עם כל מחנהו ונשיו ובניו אשר מסר נפשו עליהם מאין הובטח לו שלא יפול משערת ראש

אחד מהם ארצה שהרי אפשר שיפלו קצתם ועצת ה' לעולם תעמוד והוא מה שביארו היטב אחר כך באומרו פן יבא והכני אם אל בנים. וכבר כתבנו בשער הקודם טעם נכון למה שלא סמך על ההבטחות שהובטח מעמו ית' באומרו (בראשית כ"ח:ט"ו) והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכו'. וגם למה שלא זכרן הנה: ויחץ אח העם אשר אתו (ד) כדי שלא להטיל מום הרישול והעצלה במעשיו שיהיה סבה שלא תחול עליו ההשגחה האלהית כאשר אמרנו ראה הצדיק הזה תחלת כל דבר לחצות העם אשר עמו רצוני עקר העם שיכלול בו נשיו ובניו וקצת אנשי המלחמה אל מחנה אחת ומקנה הבקר והצאן עם הרועים ומקצת אנשי המלחמה במחנה שנייה והיא ההולכת ראשונה. והכוונה אם יבא עשו אל המחנה האחת כלומר שלא יהא בדעתו להכות רק מחנה אחת לשכך חמתו הנה באמת בתנאי הזה (ד) ודאי יהיה המחנה האחת לפליטה ואם היו כלם יחד יכם במחנה אחת וכבר היתה לו עצה עמוקה להשאיר לו פליטה אמנם לא סמך על זה אבל כשהשלים לעשות זה התחיל לשפוך שיחו לפני אלהיו: ויאמר יעקב אלהי אבי וכו'. ה' האומר אלי וכו'. כבר כתב רש"י ז"ל שסדר תפלתו בשני התארים האלו להזכיר סימני הבטחותיו והוא נכון. (ה) ואפשר שירמוז כי מצד זכות אבותיו היה מבקש קרוב לצד הדין כי אין ראוי שהאבות אשר התהלכו לפניו אברהם ויצחק ילדו לריק ויגעו לבהלה. אמנם מצד עצמו היה מבקש מצד החסד הגמור והוא מדת ה' האומר אלי וכו' והוא מה שסמך קטנתי מכל החסדים וכו'. ירצה כי הוא מעצמו קטון מהכיל שיבקש משורת הדין כי זכור היה כי במקלו עבר את הירדן הזה ולרש אין כל לולי חסדי השם והשגחתו אשר היה עליו עד שהיה לשני מחנות והם מחנה הנשים והבנים שהם עצמו ובשרו כי רב הוא ומחנה העבדים והמקנה שהם קנינו. ואולי רמז אל מה שכתבנו במלת מחנים כי לא יתכן שיאמר כן על מה שחצה אותם לשני מחנות כמו שאמרנו בספקות. ואם עליהם אמר יתכן שיהא מאמר זה תחלת הבקשה יאמר קטנתי בעיני לשאהיה ראוי לקבל כל הטובות אשר עשית את עבדך וענין הקטן הוא כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה ה' אלהי כבר עשיתי מה שעלי לעשות (ה) וחציתי את העם אשר אתי לשתי מחנות לשמא יבא עשו אל המחנה וכו'. ומעתה עשה אתה בחמלתך מה שבידך לעשות: (ו) הצילני נא וכו'. ירצה כי מצד היותי כאן שטוח על פני השדה כאם על בנים אי איפשר אם נבוא לידי מלחמה שלא יפקד אחד מהם או יותר ולא ימנעו מלהתקיים הבטחותיך בנשארים: (ז) ואתה אמרת היטב אטיב עמך וכו'. ירצה ואתה התרת רסן היראה על פני הבטחותיך כי לא אמרת שלא יגיעני שום רע אלא שתטיב עמי גם שלא הבטחתני כי אם בלשון עמך שהוא כינוי יחידי כאלו עמי לבדי אתה מדבר כי בבית אל אמרת והנה

אנכי עמך ושמרתיך וכו' (בראשית כ"ח:ט"ו). ובחרן שוב אל ארץ אבותיך ואל מולדתך ואטיבה עמך (שם ל"א). ולכן תחוייב לי היראה על הנשים והטף ואף על פי שאמרת ושמתי את זרעך כחול הים כבר אפשר שאשאר אני לבדי או קצת הבנים ויתקיים זה על דרך שאמר (שמות ל"ב:י') ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך וכו'. והנה כאשר כלו תפלותיו חשב בלבו שיענהו השם בעת ובצרה ההיא במראה או בחזיון לילה ויחזקהו ויגיד לו את אשר יעשה. (ח) ולזה ספר הכתוב וילן שם בלילה ההוא שהכין עצמו אל שיראה אליו שם במראות הלילה כמו שעשה ביציאתו מבית אביו. (ח) אמנם לא נגלה עליו ולא חזק אותו לפי שעדיין לא השלים מה שבידו לעשות מההשתדלות כי עד עתה הכל היה מבלי חסרון כיס והוא יתברך הסתיר פניו ממנו עד שישים אל לבו ויעשה, גם שרצה שיפרע יעקב בעד הבכורה דבר חשוב כדי שיודה בה בסבר פנים יפות. כי עד עתה לא נתן אליו אלא לחם ונזיד עדשים. (ח) ומזה נתעורר הזקן אל מה שהשכים בבקר ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו כי זה מה שיגזרהו השכל שיועיל מאד לבטל השנאה מעליו: עזים מאתים וכו'. (ח) זווג הזכרים עם הנקבות כמספרם ומשפטם היה לו לחכמה עצומה והיא כדי שיראה עשו זה וירצה שיהיה הדורון תמיד בפני עצמו לכבוד ולתפארת כי לא יצטרך לערבו עם מקנהו ומתוך כך יהיה לרצון לפניו תמיד לאות ולזכרון ברית אחים כי יסתרו איש מעל אחיו. ואיפשר כי מה שצוה את עבדיו וריוח תשימו בין עדר ובין עדר כיוון אל שיהיה לו שהות להתבונן בזווג ההוא כדי שתמשך כוונתו מה שלא יהיה כן אם יהיו כלם בערבוביא מצטרף למה שישנן על האופן ההוא כדי שביעת עין (ב"ר פ' ע"ו): ויצו את הראשון וכו'. ושאלך לאמר למי אתה וכו' (ט) הנה הוא בחכמתו שם בפיהם דברים שיסבלו היותם תשובה לאיזו שאלה שישאלו מהם על זה הענין. וזה שאם ישאלם למי אתה תהיה התשובה מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו. וכן אם ישאלהו אנה תלך. וכן אם ישאל למי וכו'. שהם השאלות הקרובות שיושאלו בזה. והכוונה שידע כן עשו עכ"פ טרם שיראו פנים ויהיו וא"ו ואנה תלך ולמי אלה לפניך כוא"ו ומקלל אביו ואמו (שמות כ"א:י"ז) והדומה שהיא מושכת הפועל עמה ומקלל אביו ומקלל אמו. וכן ושאלך למי אתה ושאלך אנה תלך וכו': והנה גם הוא אחרינו. אמר אל הראשון שיאמר זה כדי להגדיל את הדורון שכבר יחשוב שהדורון יהיה זה לבד. וכאשר יראה העבד השני יהיה לו למנחה חדשה. וכן השלישי וכן כלם יהיו לי לתוספות וחדושין והוא אומרו ויצו גם את השני גם את השלישי גם את כל ההולכים וכו'. ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו (ט) כי כל אחד ואחד מהם יזהר על שני ענינים אם על היות התשובה מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו והוא מה שכיוון באומרו כדבר

הזה תדברון אל עשו וכו'. ואם אל מאמר והנה גם הוא אחרינו שזכר ראשונה. ולפי שבאה הקפדה הגדולה בסדר הדורון ובדברי המוליכים אותו הוצרך הכתוב לגלות את טעמו ולומר כי הקפיד כל זה השיעור למה שראה שהוא צריך לכך ועדין כוליה האי ואולי (ט) והוא אומרו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני בטרם נתראה פנים ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני כי הרגיש שהמשטמה רבה עליו וכל זה לזכור חסדי השם כי רבו להביאו בכפל רסנו להשיב אפו ממנו: ותעבור המנחה על פניו וכו'. כיוון שיקדים הדורון הזמן ההוא לסבה שקדמה וכמו שנאמר בסוף מי לך כל המחנה וכו'. ויאמר למצוא חן בעיני אדוני. ויקם בלילה הוא. ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו ואת אחד עשר ילדיו ויעבר את מעבר יבק ויקחם ויעבירם את הנחל. אמר שהוא בעצמו עבר את הנחל עמהם שלקחם והעבירם אחד לאחד או שנים שנים ואחר חזר להעביר את אשר לו במאמר כי הוא צוה ויעבורו ואז נותר יעקב לבדו: ויאבק איש עמו עד עלות השחר ראה נפלאות מרמיזות סיפורי תורתינו כי הנה בהטרד יעקב אבינו אחר הטפל יותר מדאי כמו שאמרו ז"ל (חולין צ"א.) שחזר על פכים קטנים הנה נשאר לו שם יעקב לבדו והוא המורה על כחניות שלימותו כמו ששאר השמות יורו על פועליותו כאשר יתבאר בפרשת ויחי ב"ה. ומצד זה ויאבק איש עמו עד עלות השחר והוא שרו של עשו המקטרגו והמנגדו (ב"ר פרש' ע"ז). (י) אמנם הוא לא יכול לו כי זכותו עמדה לו גם כי מיד ישוב לאיתנו אבל זה הענין עצמו הוא שהספיק ליגע בנחשלים אחריו מיוצאי ירכו אשר חטאו בזה לגמרי כמו שהיה בעמלק ובכל דורות החרבן והשמדות והוא מה שאמר ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו כי בפועל נתקיים בהם והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צואריך (בראשית כ"ז) ונפל זרעו ביד בני עשיו: ויאמר שלחני כי עלה השחר. (יא) לפי הפשט אמר ליה כן למה שכבר הגיעה שעה ליעקב ללכת לדרכו עם מחנהו אחרי מוליכי המנחה ועצה טובה השיאו שלא יתעכב עוד והוא השיב אליו עכ"פ לא אשלחך כי אם ברכתני:

ובמדרש (שם פ' ע"ח) אמר ליה הגיע זמן קילוסין לקלס אמר ליה יקלסון חבריך. אמר ליה איני יכול. למחר אני בא לקלס והם אומרים לי כשם שלא קלסת אתמול כך לא תקלס היום. יש לקבל לפי זה מ"ש שפקודת כל ימי השנה נמסרה ביד מלאכים ממונים עליהם איש יומו ובראש השנה נמסר לכל א' מלאכת ימיו וכאלו הם מקבלין הריון לילד המעשה ההוא דבר בעתו. כי על זה תקנו היום הרת עולם. והנה המלאכים הממונים על הימים כל אחד קרוי יום הדא הוא דאמר (משלי כ"ז:א'-ב') כי לא תדע מה ילד יום. והמלאכים הממונים על הלילות כל א' מהם קרוי לילה. כמו שאמרו (נדה פ"ב דף ט"ז

ע"ב) המלאך הממונה על ההריון לילה שמו דכתיב (איוב ג׳:ג׳) והלילה אמר הורה גבר. ואין פקודה נוגעת בחברתה כמלא נימא. ומכאן אמרו (ברכות י"ט. וע"ש) אם ראית ת"ח שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה כי ודאי עשה תשובה. כי חזקה על חכם שיודע סתרי הענינים האלו ולא ירצה ששר היום או הלילה יכתוב עליו שטנה כי קשה הדבר אח"כ לתקן את אשר עוותו. וזה טעם יפה תענית לחלום כאש לנעורת. ובו ביום ואפילו בשבת (שבת י"א.). (יא) והנה לפי שעשה זה המלאך מה שמוטל עליו לעשות בלילה ההוא שמכללו ההתאבקות שזכר אמר שלחני כי עלה השחר והגיע זמני לומר שירה כי כן משפטם שמשרתי הלילה אומרים שירה ביום כמה שאמר (איוב ל"ח:ז׳) ברן יחד ככבי בקר וכו'. ומשרתי היום אומרים שירה בלילה. וע"ד שאמר (תהילים מ"ב:ט׳) יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי. וכנגדן אמר (שם קל"ד) ברכו את ה' כל עבדי ה' וכו'. ואם לא יקלס ביומו הנה בטל קרבנו. וכבר תתחלף שיטתו ולא יהיה לא מהמשרתים ולא מהמשוררים (י) ואולם באומרו שלחני כי עלה השחר גלה לו כי לא היה יכול לזוז מהאבקו עמו כי אם ע"פ רצונו כי כן צווה מאת שולחו. והוא ההכרח שסמך עליו באומרו לא אשלחך כי אם ברכתני ודומה לזה (שמות ל"ב:י׳) ועתה הניחה לי וגו' ואז"ל (ש"ר פ' מ"ב) וכי תופס הייתי בך וכו'. ויאמר אליו מה שמך וכו'. ויאמר לו יעקב כו'. למה שתקף עליו על זה האופן ברצון האלהי ומאמרו לזה שאל לו מה שמך (יא) כלומר מה שמך ותארך אשר בו נצחתני. והוא השיב שלא הרגיש בעצמו שום מעלה אחרת זולתי מצד מה שהוא יעקב כמו שאמרנו כדרך החסידים להמעיט את עצמם. והמלאך השיב לו לא יעקב כו' כלומר גם אני כך חשבתי מתחלה שמך כי על כן יצאתי לקראתך דכתיב ויותר יעקב לבדו וכו'. וכאשר נתבאר. אבל עתה כאשר נפתלתי עמך נפתולי אלהים ולא יכולתי הוי יודע כי לא יעקב לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל המורה על הוצאת שלמותך אל הפועל כי בזה שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל. ובזה נתבשר על הבטחון הגמור ועל ההצלה השלימה: וישאל יעקב כו'. הנה יעקב שאל למלאך גם הוא את שמו. כדי שידע כח מי שנגע בכף ירכו מצד עצמו ומהותו. והשיב למה זה תשאל לשמי שהרי אין אני כחני על מעשה כמוך. (יא) ואחר שידעת שאני מלאך ומנעוריך היו לך מהלכים בין העומדים האלה הנה לא נעלם ממך כי שם המלאך המיוחד הוא נסתם ומכוסה תחת שם מלאכת שליחותו המפורסם. כי הוא שם גדול במעלה ומסתיר את הקטון כמו שיהיה שם העצם של שאול ודוד וחזקיה וזולתם מהשמות אשר יקראו בהם גם כן ההדיוטים נסתר ומכוסה תחת שם תואר המלכות עד שרבים לא ידעו מהם שם אחר זולתי מלך. והכוונה בזה שאין ליחס שום פועל מאלו

הפעולות לשליח כי אם למשלח. ולפ"ז אין להם שום חניכה זולתי מלאך. ולהיות כל זה נודע אצלו לסבה שקדמה לא אמר ליה רק למה זה תשאל לשמי בדרך תמיה. אמנם למנוח כי לא ידע כי מלאך ה' הוא וגם לא היה מורגל באלו הענינים כמ"ש שם ומפליא לעשות הוצרך לומר לו למה זה תשאל לשמי והוא פלאי (שופטים י"ג:י"ח) כי באה לו שאלה בהודעת מניעתה: ויברך אותו שם. כענין קח נא את ברכתי והוא בשורת גדולתו לפני ה'. וחז"ל אמרו (ב"ר פ' ע"ח) שהודה לו על הברכות והוא הוא. ועתה ראה אמתת מה שאמרנו ראשונה כי הנה אחר שהשלים כל מה שבידו לעשות מההשתדלות מענין הדורון מיד גמרו על ידו מן השמים ונזדווג אליו מלאך האלהים. ואם היות שמתחלה צערו הנה לסוף חזקו ובשרו וקיים ברכותיו בידו. והוא עד נאמן לכל מה שאמרנו: ויזרח לו השמש כו' והוא צולע כו'. (יב) ירמוז כי לעצמו זרח שמש צדקה ומרפא. אבל שנשאר צולע על ירכו מצד שיוצאי ירכו נשארו עלולים מזה ההתאבקות כאשר אמרנו וכמו שיאמר עוד. וע"ד הפשט אמר כי כשזרח השמש כבר היה יכול ללכת על ירכו והוא צלע כי עד עתה לא היה יכול לזוז ממקומו כדרך מי שנתקעקעה ירכו הוא מ"ש ז"ל (שם) ויזרח לו השמש לצרכו כד"א (מלאכי ג':כ') וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה: על כן לא יאכלו בני ישראל כו'. לפי שהמקטרג הזה שרו של עשו לא מצא בו מקום להזיקו רק משם נתאמת שהחלק ההוא נוטה לצד חטא ושמץ טומאה. ולכן נזהרו ממנו בני ישראל והרחיקוהו ואסרוהו בהנאה והשומן שלו ג"כ אז"ל (חולין צ"א.) ישראל קדושים הם ונהגו בו איסור וכל זה להודיע שאין מזיק גורם אלא חטא גורם. ושראוי להרחיק קושי הלב וחוזק העורף כמ"ש (ישעיה מ"ח) מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה. וכל הדברים הנלוים והמחטיאים כדי שלא יתקיים בהם מה שנאמר ותקע כף ירך יעקב כו'. וגם אחר שנתקיים יועיל מאד להעלות ארוכה למחלתו ומרפא לצלעותו הוא מש"ה (מיכה ד':ו'-ז') ביום ההוא נאם ה' אספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי. ושמתי את הצולעה לשארית והנהלאה לגוי עצום ומלך ה' צבאות בהר ציון כו'. ושמעתי מפי רבים שנמצא במדרש הנעלם (זוהר פ' וישלח) מאמר זה לשונו על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה כו' את לרבות תשעה באב. ותמהו ממנו כי לא נודע להם טעמו ונשאלתי עליו והשתוממתי בשעה וקפץ לפני ענין נאות. אז אמרתי אם המאמר הזה ישנו במציאות. הנה הוא מפואר מאד וזהו פירושו. כי בכתוב הזה נרמזו ארבעה צומות השנה אשר נמשכו אלינו מצד קעקוע הכף הזה ומלת הנשה כמו הפוך השנה כלומר על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד השנה ג' ג' בתשרי. י' עשרה בטבת. גי"ד כלו שבעה עשר בתמוז. את לרבות תשעה באב. והם עצמם. אשר

אמר הנביא (זכריה ח':י"ט) כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום ה' וצום השביעי וצום העשירי יהי' לבית יהוד' לששון כו' וישא יעקב עיניו וירא והכה עשו בא כו'. כיון שנתבשר על הצלתו הוסיף אומן ושנה את הסדר שחשב ראשונ' ולקח לו שטה אחרת והוא שישאר כל המחנה במקומו גם הצאן והבקר וכל המקנה יוצג שם כדי שלא ישלוט בו עינו של רשע. ורב כופר אל יטוהו להרע לו. ויחץ את הילדים על אמותם כדי לפזר מהם עיני ההבטה. והקדים הוא עייהם להראות לו אחר הדורון כי ראה כי הוא הנכון: ובמדרש (ב"ר שם) אמר רבי לוי הארי כעס על הבהמה ועל החיה אמרי מאן אזיל ויפייס יתיה אמר ליהון הדין תעלה איתון לי דאנא ידענא תלת מאה מתלין ואפייס יתי' אמרי ליה אגמיה אזיל צבחר וקם ליה אמרי ליה מה דין אמר לון אנשיית מאה אמרה ליה אית במאתן ברכן הלך צבחר וקם ליה אמרי ליה מה דין אמר להו אנשיית אף מאה אמרה ליה אית במאה ברכן כיון דמטן אמר אנשיית כולהון אלא כל חד וחד יפייס את נפשיה כך אמר יעקב אבינו יש בי כח לסדר את התפלה יש בי כח לערוך את המלחמה כיון דמטא ויחץ את הילדים אמר כל איניש ואיניש זכותיה תקים ליה. וכמה מסכים זה המאמר הנכבד לכל מה שנתבאר בזה הסיפור והוא עבר לפניהם וישתחו כו'. כי ראה להקדים ראיית פניו ראשונ' ואח"כ ישא עיניו ויראה אותם: ותגשנה השפחות כו' ותגש גם לאה כו'. ואתר נגש יוסף ורחל כי'. סימנא מילתא היא שכל השבטים השתחוו זולתי בנימן שלא היה עדין מצוי והיא אשר נתיחד להיות בית המקדש בחלקו שנאמר (דברים ל"ג:י"ב) ובין כתיפיו שכן. כי מהצד ההוא נשארה השרר' ליעקב לשלוט בהצלתה הנפשית ולא ימשול בה זר לעולם. וכבר היה סימן זה לשיהיו מפלות עשו וזרעו על ידו כמו שהיה על יד שאול שהחרים את עמלק במטאטא השמד רק בדבר אגג אשר חטא (שמואל א ט"ו:א') ומרדכי היהודי שב כבוצר על סלסלות להשמיד להרוג ולאבד הזרע ההוא הרע והוא מ"ש לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החילות לנפול לפניו וכו' (אסתר ו':י"ג). והכונה אם מרדכי הוא מאותו זרע של היהודים אשר כבר החילות לנפול לפניו בשנים קדמוניות והוא שבט בנימין שהיה שאול מזרעו לא תוכל לי כי נפל תפול לפניו בלי ספק שהרי לא נכנע בקטנותו מפני זקנך כשאר השבטים שהשתחוו לי ביום המעשה: מי לך כל המחנה הזה וכו'. לא ראה ממחנותיו עדיין רק הדורון וסבור כי כל אשר לאיש יתן כפר נפשו ולמצוא חן בעיניו ולזה השיב יש לי רב אחי יהי לך אשר לך ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך וכו'. הודיעו כי לא כאשר יחשוב שהמנח' ההיא חלק מאשר לו היא ושכבר נשא נפשו לעבדו בה בראיית פניו כמנהג בראות פני אלהים בעולת ראייה וכמ"ש (חגיג' ב'.) הראיון שתי כסף. ולזה

אמר ותרצני שיתרצה במעט וישע' אל מנחתו כדי שיהי' לו סימן טוב לשלומו ואהבתו וכפי זה נאמר קח נא את ברכתי אשר הובאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל. (יג) ירצה אל תמנע מקחת ברכתי אשר הובאת לך למנחה כי זולת זה חנני אלהים וכי יש לי כל. (יד) והוא שכבר יש לי מכל מין ומין העדר הכללי אשר ממנו לוקח החלק ההוא אשר ראית. ובבחינה זאת ודאי יאמר שיש לו ליעקב הכל ולעשו החלק ונתפצר ולקח. ואפשר שאמר אשר הובאת לך לפי שלא הביא אותה לביתו כמנהג בדורונות אבל הוא נותן אותה בידו שיביאה אל ביתו וכבר ימצא מקום להשיב את פניו. לזה אמר כי גם מתמול גם משלשום הית' מוכנת ושלוחה וכבר הובאת לך מדרך יום כה. ואם קרה מקרה שפגעת בה אינה טענה שתשיב את פניה. ויתכן גם כן שבמצפוני לבו כיוון להבדיל בין הקדש ובין החול והוא כי מאמר קח נא את ברכתי יובן זאת אשר הובאת לך עכשיו לא הברכה אשר לקחתי מאבי כי אותה אשר בחר לנחלה לו. ועליה אמר כי חנני אלהים וכי יש לי כל. והיא עצמה ברכת אברהם שנאמר (בראשית ט"ז) ויי' ברך את אברהם בכל ואמרו (ב"ב ט"ז:) בת הית' לו לאברהם ובכל שמה. ויפצר בו ויקח. כי ראה לקנות ממנו במנא דכשר למקניא. ויאמר נסעה ונלכה כו' ויאמר אליו אדוני יודע וכו'. אחרי שהודיעו שיש לו כל ידבר עליהם כאלו ראם. ואפשר שכבר הגיעו מחנותיו. ועכ"ז בקש שיעבר לפניו משום אל תלך בדרך אתם (משלי א':ט"ו) ואין ספק שסוף הספור הזה מוכיח ומפלש עד אחרית הימים והוא כשא"ל נסעה ונלכה ואלכה לנגדך הראה מדבריו שכבר היה איפשר שיהי' ענינם על מצב שוה או קרוב אליו והוא הטעות שטעה בעת הברכות כמו שכתבנו והוא רמז בתשובתו אל פתרון העקר אשר היו מתרוצצים עליו מבטן אמם ואמר אדני יודע כי הילדים רכים מאד עדין לגבי הגעת תכליתם כי גדול הוא ורחוק מהשיג והנהגת צאנם ובקרם מוטלת עלי שאין גדולם במקרה וכאשר יזדמן כשאר מקנה גויי הארץ. וכמ"ש הכתוב ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל ל"ד:ל"א) ואמז"ל (יבמות ס"א.) אתם קרויין אדם וכו'. ואם ידפקום יום א' למהר את הקץ טרם יחפץ ומתו כל הצאן. כמו שקרה לכל העמים אשר מהרו למצוא להם מנוחה מאשר מצאו ועברו על השבועות האמורות בקבלה (שיר השירים ב':ז'). השבעתי אתכם בנות ירושלים וכו' אם תעירו ואם תעוררו את האהב' עד שתחפץ. ולזה יעבר נא אדני בענין ההצלחות הזמניות והגדולות והשררות לפני עבדו ויקבלם ראשונה כענין שנאמר בסוף ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל. מלבד רוב השרים והאלופים שנזכר לפניהם. ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכ' הרבה אשר לפני ולרגל הילדים אשר לא יגיעו להשלמתם רק בשלמיות שכליות ופעולות אלהיות ובבואם בכור הנסיונות ומצרף

הייסורין והגליות פעמים שלש עד תזדכך נפשם לקבל הטוב הרוחני. ולהיותם סגולה מכל העמים. להיות לעד שקטים ושלוים ואין מחריד אשר ימשך בזה מהזמן שעור רב מאד. והוא עד אשר אבא אל אדוני שעירה. דכתיב (עובדי') ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והית' לה' המלוכה. ושם ישפט מכל החמס אשר בכפיו והשיב את הגזלות אשר גזל מהדורונות והמסים והארנוניות אשר לקח. ובמדרש (ב"ר פ' ע"ח) חד עמא דארעא א"ל לר' אושעיא אין אימא לך מלה טבא אמרת לה משמי בצבור א"ל מאי היא אמר ליה כל אותן דורונות ששלח יעקב אבינו לעשו עתידים אומות העולם להחזירן לימות המשיח שנאמר (תהילים ע"ב:י') מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו יביאו לא נאמר אנא ישיבו א"ל מלה טבא קאמרת אנא אמינא לך משמך: ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי: נזרקה בפיו דברי הנבוא' שנתנבא זכרי' הנביא באומרו (זכריה ח':כ"ג) כה אמר ה' צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו י' אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם. והוא השיב כענין למה זה אמצא חן בעיני אדני והוא מה שנתבאר מפי שלמה באומרו (שיר השירים ו':א') אנא הלך דודך היפה בנשים אנא פנה דודך ונבקשנו עמך מה כתוב אחריו אני לדודי ודודי לי כו'. כי כאשר ישוב הש"י לשוש עלינו לטוב כאשר שש על אבותינו לא יתערב זר בשמחתינו. ואף בימים הראשונים אז"ל (יבמות כ"ד:) לא קבלו ישראל גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה ואמר מר (קדושין ע':) קשים גרים לישראל כספחת בבשר החי דכתיב ונספחו על בית יעקב ואף ע"פ שנאמר (צפני' ג') כ" אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ?הי לעבדו שכם אחד. מדרגות מדרגות יהיו שמה בלי ספק כמ"ש הנביא כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן ה' אלהים יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים (ישעיהו ס"א:י"א). ירצה כמו שיש הבדל עצום בין הצמחים שתצמיח מאליה הארץ אשר לא עובד בה ולא יזרע לזרעים הגדלים בגנה הנעבד' והנזרעת כן יהיה השפע והטוב מאשר יצמיח השם צדקה ותהלה על עמו זה נגד כל הגוים. הנה נתבאר זה הסיפור לרגל המלאכה אשר לפנינו הוא הסכמת מה שהקדמנו בדברים אשר בשער ממה שהוא ראוי לכל בעל שכל להתנהג בכל מעשיו באותו שיעור מהשלמות שיספיק להוריד עליו השפע האלהי. ונתבאר שלא טעה יעקב אבינו לא בשליחות ולא ביראה ולא בדורון כלל. והעד הנאמן כי לא נראה אליו האלהים לבשרו עד שהתקין עצמו לכל זה. ולזה שבחו חז"ל במאמר שזכרנו פתח השער לשני גדולי עולם אל הבחור שבאבות והבחור שבנביאים שהובטחו ונתיראו לומר כי לא מצד קוצר בטחון וחסרון אמנה באו עד הנה כי אם מפני שחוייב משלימות פעולותיהם לעשות כן. ותמה אני ממה שלא

שלשום בבחור שבמלכים שנאמר (תהילים ע"ח:ע') ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן. כי ידענו שהיה ירא תמיד מכלם. ובודאי הוא מה שזכרנו ממנו להחשבו מכלם. ואולי שהיה זה לפי שלא הובטח מפי הגבורה כמותם רק מפי נביא ומצד שמשחו למלך. איך שיהיה הנה הוא שלימות ומעלה בהם. ומכאן נמנו וגמרו שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה כי מתנאי הצדיק שלא יפילהו הבטחון בחטא העצלות ובפשע הרישול. כי בזה יחסר חקו מקבל את הטוב מאת האלהים. הלא תראה נאמר למשה (שמות ג':י"ב) כי אהיה עמך וזה לך האות כו'. ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו (שם ד'). ולולי חריצות צפורה אשתו שלקחה צור ותכרות את ערלת בנה כמעט שכנה דומה נפשו. וכאשר עשתה כן וירף ממנו (שם) וכן כל כיוצא בזה ודי בזה עם מה שהקדמנו בדברים אשר בשער:

שער כז

פרק א

יבאר דרך התורניים האלהיים להקדים יסוד האמונ' ועל פיה מנהיגים תוכן המדות. הפך הפלוסופים הממשיכים עיונם על תוכן מדותיה קדמו להם:

ויבא יעקב שלם

במשנה (אבות פ"ג) כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין הרוח בא ועוקרתו והופכתו על פניו שנאמר (ירמי' י"ז) והיה כערער בערב' וכו'. וכל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מעטים ושרשיו מרובין שאפי' כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו שנאמר (שם) והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חם והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי:

[91] תוכן דעתו, כמו שעץ פרי מורכב משלש' חלקים הגזע, הענפים, הפרי, והעיקר משלשתן הוא הגזע, כי רק בהיות טוב יוכל להיות, כי ירבו ענפיו וישא פרי טוב, אף שאינו מוכרח ומחויב להיות כן עכ"פ, יען כי הרבה סבות ומונעים חוצה לו יוכלו למנוע זאת, כעצירת גשמים או מניעת העבוד' ונקוי העץ מתולעים, ושאר מזיקין הצמחים, כרוח סועה וסער ודומיהם, אפס בהיות הגזע רע אינו באפשרות העץ עוד להרבות ענפים ולשאת פרי תנובה, כן מורכב גם האדם בבחינ' מוסרית משלש' חלקים, הא' הדומה לגזע העץ הוא טבעו החומרי עם כל כחותיו תכונותיו ומדותיו, והב' הן הם ענפיו, ר"ל החכמות והידיעות, אשר יקנה מכל הנמצאים אשר סביבותיו, המתחלקות לחכמת לימודיות, טבעיות ואלקיות, הג' הוא הפרי, והיא ההכר' האמיתית מהי"ת ותואריו הנשגבים (עד שגם בבחינה הזאת יתאמת מאה"כ "כי האדם עץ השדה והנה האדם השלם במדותיו הוא בעל גזע טוב, ובכל זאת אינו מחויב ומוכרח שיושלם במושכלת ובהשגותיו, ותגיע לו הכרת הי"ת האמיתית והאמונ' השלימה, כי לפעמים תמנע זאת מאתו בעבור שלא קבל מאבותיו הדת האלקי ולא נתפלסף עליה מעצמו (כאשר קרה לחכמי עמים הקדמונים) אבל בכל זאת היכולת והאפשרות הן בידו להשיג החכמ' האלקית, אפס כאשר יחסרו לו שלמות

המדות והתכונות הטובות, לעולם לא יגיע לקנין השלמות האמיתית שהיא הכרת הי"ת, כי המדות הטובות הן כסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, ומי יכול לעלות אם לא יציג רגליו תחלה על המדרגות התחתונות? והרב ביאר זאת עוד יותר מג' סבות, האחת, בעבור שרוע המעשים וקלקול המדות מכהים אור שכל האדם, והנשקע בתאות גופניות יועם נוגה תבונתו על נקלה, ואיך יבין נצורות חכמה ? השנית, כי אם קצרה ידו לקנות לעצמו המדות הטובות הנקנות על נקלה רק בהרגל תמידי, איך תשיג ידו להשיג החכמ' האמיתית אשר רק ביגיע' רבה תמנא ? כי מי שלא יוכל לכבוש יצרו וללחום נגד פיתויי חומרו לזכות מדותיו ואורח מוסרו, איך יוכל להגביה שכלו עוף ולהתנשאות על על השגות שכליות ורוחניות המופשטות מחומר ? והשלישית, אחרי שכל מושכלי הנפש בנוים (כמו שאמרנו כבר בשערים הקודמים) על אדני השגות חושיות, הלא ימשך מזה כי מי שיחסר לו חוש אחד, יחסרו לו גם מושכליו המסובבים ממנו, או ישתבש ויתעה בהם, ואיש אשר איננו בעל מדות ישרות ומשתמש בחושיו נגד חקי המוסר והמישרים, הלא בלתי ספק יחליש לפעמים גם קצת מחושיו או יאבדו ממנו בענין רע לצמיתות וע"כ בצדק אר"א שכל שחכמתו מרובה ממעשיו וכו' ר"ל ממעשיו הטובים אשר יעשו רק ע"פ מדות טובות ונכוחות, הרוח בא ועוקרתו, וכל שמעשיו מרובים מחכמתו וכו' אפי' כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו, והנה ראשי המדות הטובות הן לפי דעת החוקר ארבע, האחת מדת סבלנות, לשאת בנקל ובלי תלונה כל פגעי הזמן ומקריו הרעים, ונמשך מזה כי ההתרגזות וההתעצבות בעבור רעה שכבר קראת אותנו מבלי אשר נוכל עוד להדיח' ולהסיר' מעלינו, היא מדה רעה ומגונה, הב' מניעת הסתרת השנאה לאויבו (כי אף שהשנא' בעצמ' מדה גרועה היא וביחס איש לרעהו אנו מוזהרים עליה במאה"כ "לא תשנא את אחיך בלבביך." בכל זאת פעמים יכריחנו טבעו לשנוא איש העומד עלינו לכלותינו ולבקש נפשנו, ואזי יחוייב גם חק המוסר והמישרים, והמשפט הצדק, כי נלחם אתו לעמוד על נפשנו) וראוי הוא ע"פ חקי המוסר כי נראה שנאתינו בגלוי נגד איש ריבנו, למען יוכל גם הוא להשמר ממנו כפי יכלתו או ללחום נגדנו (וכן הושם מני אז לחק בל יעבור כי בטרם יחלו עמי הארצות השונות להלחם יחד, יודיע זאת תחלה הצר הצורר במכתב או באופן אחר אל העם אשר יחפוץ להלחם אתו,) ורק איש פורע מוסר מראה עצמו בגלוי כאוהב לכל, ובקרבו ישים ארבו להכות אויבו במסתרים באופן שלא יוכל להזהר ממנו, וכן אמר החוקר, כי רק המפחד מפני אויבו מסתיר שנאתו אליו בסברתו ההמונית , למען יוכל באופן זה לנצח אויבו בנקל, תחת כי איש חיל המבזה גבורת אויבו הוא אויב מפורסם, וראוי לאיש לשקוד על האמת (ר"ל שלח להכחיש ולהסתיר שנאתו מפחד מתנגדו) יותר מעל סברא המונית (אשר תיעץ לו להתחפש במעיל האהב' למראה עין אויבו למען כחש,) ומאמר הזה אמר החוקרי יוכל להתהפך בנושאו "הוא מפורסם (ר"ל יש איש מפורסם בשנאתו לזולתו) יען כי הוא מבזה (גבורת איש ריבו) והוא מבזה (ר"ל הכל יודעים שהוא מבזה אויבו) אחר שהוא מפורסם (בשנאתו) ומה שגינה החוקר בבחינה מדינית , גינו חז"ל בבחינה מוסרית באמרם במדרש תנחומא על הכ' "ולא יכלו דברו לשלום" מתוך גנותם אתה יודע שבחם דבלבא בפומא "ר"ל שלא הסתירו שנאתם ממנו, כ"א כמו שחשבו רע עליו כן דברו ג"כ בפיהם. השלישית מניעת מדת הנבלה והרשעות והרחקתם מלב בכל מאמצי כח, וההבדל בין שתי אלה לדעת החוקר הוא זה, שהחפץ לקבל מזולתו יותר ממה שרוצה לתת לאחרים משלו בעת אשר יצטרכו לו ויבקשוהו ממנו, יקרא נבל, ומדתו תקרא נבלה , אבל הנוטל בחזקה בעול ובחמס הון ורכוש זרים יקרא רשע ועריץ, ומדתו תקרא רשעות או רשע, והמדה הד' היא מניעת ההסתכנות ללא צורך ולבלתי השליך נפשו מנגד ללא הועיל, כי אף שאינו ראוי לאיש חיל לירא מרעה או לפחוד מאויב, בכל זאת חובה עלינו בהיפך לשמור נפשינו ולבלתי הכניס' בסכנה ודאית, אם לא יחייבהו ההכרח לשחר בזה טוב ארצנו ועמנו, כאנשי צבא היוצאים בקרב מבלי אימתה ופחד להציל ארצם ועמם מכף אויב. ואחרי כל הדברים האלה הלא יקשה לנו להבין מדוע לא נמצא בבני יעקב השלימים אחת ממדות טובות אלה הארבע', ההכרחיות לכל איש שלם אמיתי ברצותו לעלות באורח השלימו' מעלה מעלה? כי תחלה אמר הכ' מהם ויתעצבו האנשי' מאוד ויחר להם" מאמר מורה על התרגום על הרעה אשר באתם, ועל העדר מדת הסבלנות אצלם, והיותם באים במרמה על אנשי שכם ויהרגום. ויבוזו את כל העיר ואת כל שללה ולא יראו מנקמת הערים אשר סביבותיהם, הלא תורה כי גם שלש מדות אלה האחרונות, שהן מניעת הסתר השנא'. מניעת הרשעות והנבל', ומניעת ההסתכנות בלא צורך, היו זרות למו.

ולבאר זאת אמר הרב, כי רק בשאר בני אדם אשר לא עליהם נגה אור השפע האלקי ממעל ולא עמדו בסוד ד' ורק ע"פ שכלם וחקירתם האנושית יתנהגו וילכו מעלה מעלה, עד הגיעם אל הכרת הי"ת שהיא המדרגה העליונה מהשגתם, בהם נצטרך קנין המדות והתכונות הטובות להיות תחלה כשרש וגזע אשר מהם יצאו אח"כ הענפים והפרי, אבל אצל איש התורני, ר"ל אשר מנעוריו נתגדל על ברכי התורה והאמונ' האמיתית כמצות חז"ל "כשתינוק יודע לדבר אביו מלמדו תורה" אצלו תהי' הכרתו הי"ת ואמונתו השורש והעיקר אשר ממנו יסתעפו אח"כ ענפיו ופריו, ר"ל כל מעשיו מדותיו ותכונותיו אשר יסכימו ויתאימו עם חקי התורה והמצו'. והי' כנוח עליו רוח אלקים משפע עליון ממרומים אשר יעירהו ויציקהו בקרבו לעשות מעשה מה, לא נוכל לתמוה עליו, אם המעש' הזה

[91]הן האדם לפי הסכמת חכמי השם אשר מקדם היה בדמותו וצלמו כאחד מעצי השדה עושה פרי למינו. וזה כי כמו שהאילן הלזה עם שהוא גוף אחד ימצאו בו חלקים נבדלים בבחינותיהם. החלק האחד הוא הגזע המושרש בארץ וסמוך אליה. והשני הענפים העולים ומשוטטים הנה והנה על פני האויר. והשלישי הפרי אשר לוקח ממנו לאכלה. כן יש באדם גזע ושרש הארץ הוא החלק החמרי וכחותיו ומדותיו ותכונותיו אשר בהם יחיה ככל הדברים הארציים הזמנים. והענפים הם החכמות השכליות אשר ישלח פארותיהם הנה והנה על פני חלקי עיוני הנמצאות אשר יתחלקו להרגליות למודיות טבעיות ואלהיות כמו שזכרם החכם (משלי ט׳:א׳) חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה שלחה נערותיה תקרא וכו׳. והפרי היוצא מהכל הוא ההכרה האלהית והאמונה האמיתית אשר הוא תכלית הכל. והיה מבואר להם כי בהיות הגזע מושרש על נכון כבר יתכן כי בשלומו וחזקו יהיה שלום וחוזק לענפים להרבות פארות ולשאת פרים. כמו שהוא על הרוב עם היות שאינו מחוייב. שכבר אפשר להיות הגזע יפה ושימעטו הענפים. וילקה הפרי לסבות קצובות כמו שיקרה לפעמים לא מעט. אמנם בהיות הגזע חסר בחקו ויגרע מחוקו היצלחו הענפים או אם יתנו פרים זה אי אפשר. וכן הוא מבואר כי הן בהיות האדם שלם במעשיו האנושיות המיוחסות אל הגזע והשרש כמו שאמרנו

נראה בהשקפ׳ ראשונה לעין בחינתינו בלתי מסכים כי אם מתנגד אל חק המוסר והמישרים, אחרי כי עושהו יחשבהו למחויב ע״פ הדת והאמונה, ולא יעשהו למען בצוע בצע כסף או למען השיג שאר קנין גופני ומדומה כ״א לכבוד ה׳ ולאהבת הטוב והישר בעיניו, והמשל בזה יחזקיהו המלך שגרר עצמות אביו אחז אשר עבד את הגלולים והקל בזה במצות כבוד אב, ויואש המלך שהרג את זקנתו עתלי׳ המרשעת, ובני לוי שלא חסו איש על אחיו ועל בניו ואבותיו אשר המירו כבודם בתבנית שור אוכל עשב, הנוכל לומר כי כל, השלמים האלה היו פורעי מוסר ועושי עול ? הלא כל מחשבתם וכוונתם היתׄ׳ לתת בזה אות לבני מרי לבל יזידון עוד לעשות כמעש׳ אלה החטאים בנפשותם, וכמו שלא יגונה השופט המדיני , בעיני כל משכיל בכל העמי׳ והמדינות, בצוותו להרוג איש פריץ שופך דם או מעול וחומץ או שאר עושי רשעה נגד שלום עמם וארצם, ואף כי שנגד כל זולתם, השופט ההוא איש רחמן וטוב לב (וכבר שבחו כותבי דברי הימים לרומיים מעשה השופט איש חיל ברוטוס שמו אשר דן דין שני בניו להמית בעבור שרנו להסגיר עיר מולדתם רומי ביד האויב, ולא זכר רחמי אב על בניו,) כן לא יגונה מעשה כל השלמים האלה אשר רק בעבור קנאתם לאמונה אשר כשלהבת יה להטה בקרבם עשיהו, כפנחס אשר קנא לאלוקיו ויהרוג זמרי. אשר למרות עיני כבוד ישראל הקריב אל אחיו את המדינית, ורק בעיני ההמון אשר עין בחינתו אינה חודרת אל תוך מחשבת שלמים כאלה, נראים לפעמים מעשיהם מתנגדים לשיקול דעתם, ויחשבום לבלתי נכוחים ומסכימים עם חקי השכל והמישרים, כמו שהי׳ באמת מאמר ההמון בימי הושע הנביא "אויל הנביא משוגע איש הרוח," וכן הענין פה בפרשתנו בבני יעקב השלמים, כי רק לקנאת אמונתם האלקית, כבוד משפחתם וטוהר מדותיה, ולמען הסיר חרפת הנבלה אשר נעשתה בישראל, עשו מה שעשו אף שנרא׳ כמתנגד נגד הצדק והמישרים בבחינת שאר בני אדם, ולהורות ע״ז נתן הכ׳ בהזכירו פעולותם אלה הטעם והסבה בצדם, למען דעת מדוע עברו כפי הנרא׳ בהשקפ׳ ראשונ׳ גבול המדות הטובות, כמו שאמר "ויתעצבו האנשים וכו׳ כי נבלה עשה בישראל, ויענו בני יעקב וכו׳ במרמה, וידברו אשר טמא את דינה אחותם, ויבוזו העיר אשר טמאו אחותם", וכאשר הוכיחם יעקב על חרפם נפשו ונפשם למות באמרו "עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ, השיבו להתנצלותם "הכזונה יעשה את אחותינו," ובבחינת השלימים האלה העושים רק המעש׳ המסכים עם האמונ׳ האלקית, וזולתו פגול הוא לא ירצה בעיניהם, יובן מאמר התנא "כל שמעשיו מרובים מחכמתו וכו׳ לא על המעשים הנכונים רק ע״פ מנהג ונימוסי העולם ומשפט שכל בני אדם, כי אם על המעשים המסכימים עם חקי הדת והתור׳ האמיתית.

לא יחוייב לו שיושלם במושכלות וגם שתמצא לו ההכרה והאמונה השלמה לסבות הרבה. כמו שקרה להרבה אנשי מדות מאשר לא קבלו דת אלהית ולא נתפלספו מעצמם בחכמות. אבל ג"כ לא יחוייב להם החסרון אבל היה איפשרי להם השלמות בחכמה ובאמונה לפי שכבר היה השלמיות הראשון ההוא להם כסולם מוצב ארצה במדרגותיו יעלו העולים אל השלמיות האמיתיית. אמנם כשיחסרו לו המעלות הראשונות ונפגמו המדרגות יהיה הסולם פגום או רעוע ולא יתכן לעלות לגדולות ונפלאות ממנו. וזה מבואר לשלש סבות. האחת שרוע המעשים וקלקול המדות הוא המטריד היותר עצום להשגות החכמות וכל שכן לקבלת עול האמונה כי סובא וזולל יורש וקרעיה תלביש נומה (שם כ"ג). והשנית כי מי שקצרה ידו אצל השלמות הקטון הנקנה בהרגל כל שכן שלא יספיק אל שלמות גדול הנקנה בתושית העיון וההרגל. וכבר דברנו מרעת העצלה בחלק השני משער כ"ה שקדם. השלישי כי מי שנפקד אותו חוש מחושיו או שנשתבשה בידו מדה ממדותיו הנה הוא בלי ספק יפקד מושכל ממושכליו או ישתבש בהם כמו שכתבנו בשער ח'. והנה לפי זה יחוייב כי כמו שהצלחת האילן ומעשה תקפו הוא ראוי שיראה יותר בזה החלק הראשון מכל חלקיו להיותו הוא מקבל ההזנה ראשונה ושאר החלקים נזונים ממנו כן יהיה האדם תמיד מושפע בזה החלק מהמדות יותר מבשאר השלמיות כי זהו הענין הטבעי וכנגד הטבע הוא שיהיה האדם מושפע אצל החכמה מאשר יושפע אצל המדות. ולזה לא ימצא ואם ימצא לא יעמוד. כמו שא"א שהאילן אשר יהיה חלוש אצל הגזע וכ"ש אם יהיה שם נגוע ומוכה שיהיה מוצלח אצל הענפים והפרי. ואם יקרה שיצלח יום או יומים לא יעמוד. והוא הנראה מכוונת האלהי רבי אלעזר בן עזריה במשנה שזכרנו כי לפי הסוד הטבעי יחוייב שתהיינה המעלות המעשיות מרובות מהמושכלות ושיהיה האדם חזק ומושפע אצלם ביותר כמו שעל המנהג הטבעי האילן ראוי שיהיו שרשי גזעו מרובים מענפיו שאז אפילו כל רוחות שבעולם וכו'. והנמשל מבואר. אמנם כשהיסוד הוא רעוע והאדם יחלש בהשתדלות או השגת המוטבע אליו ראשונה אף שיקרה שירבה בחכמה הנה הוא באמת נוח ליפול לאיזו סבה מהסבות וקל ההסרה. והנה החכמים ההמה לראותם זה הענין ההכרחי והצורך הנפלא אשר על זה השלמות הראשון שזכרנו ושזולתו לא יתכן מציאות שלמות גדול ממנו השתדל מאד לסלק את הדרך ולישר הנתיבות ויסדו להם ספרים הרבה בהנהגת חיי האדם והיתה כמה מפוארת אצלם הפילוסופיא המדינית ושמוה ראשיית ומעולה על כל זולתה מהחכמות להיותה מישרת ומכינה הדרך אל תכלית האדם והצלחתו והמעולה שבכלם הספר שחובר במדות האדם עצמו הוא ספר המדות לארסטו שהוא רגיל אצלנו בספר

הזה. כי הוא המדבר במה שישתלם האדם בכל מעשיו בבחינת עצמו אשר בו נמצא שלם עם כל זולתו. אשר זה יביאהו אל המצא השלום בינו לבין קונו אשר הוא תכלית הצלחתו. ועם שאלו הענינים כלם ימצאם המתבונן מפוזרים בתורה ובנביאים ובכתובים ובדברי חז"ל כמו שאנו רגילין לבאר אותם בכל מקום שנזכירם מ"מ יש להחזיק טובה למחברים אותם כסדרם ומתפלספים בהם נתת טעם שכלי לכל דבריהם ומכללם למדנו ד' מדות באדם שחשבום למדות משובחות ראוי לכל אדם שלם לישמר מחטוא בהנה בכלל המון המדות המעולות. ויש לנו סמך להם מהמקראות ראיתי שיאות זכרונם אל דברי הסיפור שאנחנו בביאורו:

המדה הראשונה הנה החכם בפ"ח מהמאמר האחד מהמדות כתב ז"ל יסבול בנקל רעות רבות וצרות לא לבלתי הרגשת הכאב כי אם להיותו איש אמין הלב ע"כ. יאמר שמתנאי השלם שלא להראות צערו ועצבונו באופן שיורגש בו שהדבר כבד ממנו ולא יוכל שאתו עד שכבר יחשבו הפתאים שהוא בלתי מרגיש ואיננו כן כי חי חי הוא ומרגיש יותר מזולתו. רק ששלמות דעתו ואומץ לבו יחזיקו בידו לבלתי הראות בו דבר רע. וכמה נתאמתו דבריו אלה במה שסופר מאדוננו דוד אשר לבו כלב אלהים לדעת טוב בענין הילד הראשון אשר ילדה לו בת שבע נאמר (שמואל ב י״ב:ט״ז) ויבקש דוד את האלהים בעד הנער ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה ויקומו זקני ביתו עליו להקימו מן הארץ ולא אבה ולא ברה אתם לחם ויהי ביום השביעי וימת הילד ויראו עבדי דוד להגיד לו כי מת הילד כי אמרו הנה בהיות הילד חי דברנו חליו ולא שמע בקולנו. ואיך נאמר אליו מת הילד ועשה רעה וירא דוד כי עבדיו מתלחשים ויבן דוד כי מת הילד ויאמר דוד אל עבדיו המת הילד ויאמרו מת ויקם דוד מהארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלותיו ויבא בית ה' וכו'. הנה נלמוד מדבריו הראשונים כמה היה מרגיש בצער ההוא וכי גדל לו הכאב מאד ומהאחרונים אומץ לבו בגבורים ושיעור התחזקו להתאפק ולסבול בנקל ולדחות העצב במה שלא יועיל עד כי נפלא הדבר בעיני עבדיו ויאמרו לו (שם) מה הדבר הזה אשר עשית בעוד הילד חי צמת ותבך וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם ירצו אם עד שלא מת הילד הרגשת צער העדרו בשיעור מופלג עד כי בהשערתך עת מותו כי רע ומר צמת ותבך ולא יכלת להתאפק איך יתכן בבוא העת ההיא ינוסו יגון ואנחה והלא גזירה אמתית היא שהמשים דבר בתאר מה ימצא אתו התואר ההוא בעצם וראשונה. ובאמרם בעוד הילד חי רמזו לו שכבר נתן פתחון פה לחשוב שלא היה מצטער ראשונה כי אם בעבור שהוא חי. והאות התאפקותו אחרי מותו. והנה הוא השיב להם בחכמתו וגובה לבו בדרכי ה' ואמר אין הדבר כמו שחשבתם כי לא בכיתי וצעקתי אל הסבה אשר

זכרתם רק כי בעוד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מי יודע וחנני ה' וחי הילד ועתה מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי. הורה ממש מ"ש הפילוסוף שההצטער וההתרגז אל הדבר כל עוד שיהיה לתוחלת הישועה ודחיית הנזק הוא נכון. אמנם באפס תקוה הוא סכלות גדולה אצל השלמים. והנה הילדים האלה בני יעקב אשר אנחנו הולכים לרגלם יראה שהאשימם הכתוב במעשה שכם במדה הגרועה הזאת באומרו ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד, ואם זאת הקטנה מהתפיסות הבאות עליהם בזה הענין ואף כי רבה ונמבזה היא בעיני ההמון רבה היא אצל המבינים וגדולה היא לאנשים כאלו. ואם קרה לאנשים האלה כמקרה האנשים ההמוניים בהתעצב והתרגז יותר מדאי לא לעזר ולא להועיל למה פרסם זה הכתוב ואף כי אמר אליהם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי אין מדרך הנקראים אנשים לעשות כן:

השנייה כתב החכם בפרק ו' מהד' מהספר הנזכר הכרחי הוא להיות שונא מגולה כי הסתר דבר הוא למפחד וישקוד על האמת יותר מעל סברה המונית ויהיה אומר ועושה בגלוי כי הוא מפורסם בהחלט יען הוא מבזה כי זה יתהפך במשא הוא מפורסם יען כי הוא מבזה והוא מבזה אחר שהוא מפורסם ע"כ ביאר שממדות איש החיל שלא לבא על האויב בהתיל וגנבת הדעת כמנהג השועלים שזה לא יבא רק מפחיתות הלב אמנם גדול הלב אשר בגורל לבו יבזה בעיניו כל אשר יוכלו לעשות כנגדו ודאי יהיה מפורסם בשנאתו. ואמר ששתי המדות האלו מתהפכות זו לזו כי מצד אשר הוא מבזה כח האויב הוא מפורסם אצלו ומצד שהוא לו אויב מפורסם יאות לו לבזות כחו ויכלתו ולהתיצב נגדם. הלא תראה הענין הזה עצמו מבואר בכתוב במעשה נחש מלך בני עמון כשאמר לאנשי יבש גלעד בזאת אכרת לכם בנקור לכם כל עין ימין ושמתיה חרפה על כל ישראל (שמואל א י"א:ב'). הורה כי הוא מבזה בהחלט עד שהיה נקל בעיניו לשלוח יד בהם לבדם וראה לחרף ולגדף לכל ישראל בשיתפרסם בזה שלא יוכלי להושיע לאחיהם. ובטענה זו עצמה נצחו אותו אנשי העיר במה שאמרו (שם) הרף לנו שבעת ימים ונשלחה מלאכים בכל גבול ישראל ואם אין מושיע אותנו ויצאנו אליך. ורצו אחר שאתה מבזה חוייב לך מחק הפרשות להיות מפורסם. ואם אתה חפץ בנסיון העם אשר איננו פה לא יהיה לך לכבוד רק שתודיעם שאין חבין אותם שלא בפניהם והוכרח להודות להם על זה שלא ליפול בחרפת הפחיתות. ואם לא יושכל ממנו שהיה אפשר קרוב להיות מה שהיה מתשועתם:

והנה באמת הילדים האלה נפלו ברשת זו טמנו להה בבואם על אנשי שכם בסתר וגנבת הדעת גם בהתולי דברים דכתיב ויעט בני יעקב את שכם ואת חמור במרמה וידברו. ואיה פה אנושותם ויושר לבבם ותקפו אשר התחכמו להתל ולדבר אתם כזבים. כי באמת היה להם לשקול בשקול דעתם ובמאזני בינתם אם הדבר ההוא אשר הית' עליו השנאה הוא כדאי להראות עליו יפרסמוהו וילחמו עם אויביהם בגלוי וימסרו עליה נפשם כמו שחוייב לאנשים שלמים כהם. ואם אינה כדאי להתפרסם עליה ישליכוה אחרי גיום ולא יבקשו הנקמה בהתולים כי לא לכבוד ולתפארת יהי' להם וכ"ש אחר שעשו תשובה בקבלם את אשר צוום ויאותו להם להיות לעם אחד:

השלישית כתב החכם פרק א' מד' מהמדות אמנם ניחד הנבלה למשתדלים אחר הממון יותר מהראוי ובפרק שני אמר והנה הנבלה היא על פני' רבים כי בעניינים רבים יראה שתהיה הנבלה אבל נכלל' היא בשני ענינים בהעדר הנתינה והעדפת הקבלה אבל לא תהיה שוה בכל. אבל לפעמים תתחלף כי אלה יעדיפו בקבלה ואלה יחסרו בנתינה אבל לא יתאוו של אחרים ולא ירצו לקבל מהם. ובסוף אמר ואשר יקחו דברים גדולים ממה שאינו ראוי ולא הראוי לא נקראם נבלים. כמו העריצים משוממי המדינות ושוללי המקדשים. אבל נקראם רשעים וחטאים ע"כ. מכל זה יתבאר כי מפחיתות האנשים והיותר מפורסם להיות נבהל להון והיות חומד של אחרים ואשר לו כן אם יהיה בדברים האמצעיים יקרא נבל ואם בגדולים רשע עריץ וכמה הרחיקה התורה לקחת ממון אחרים שלא מרצונו בכל האופנים והצדדים מהגזל והחמס העושק או הגנבה או האונאה או באי זה צד שלא יהיה מרצונו ודעתו: ולהיות החמדה בנין אב לכל העבירות היתה חתימת עשרת הדברים (שמות כ') לא תחמוד כי הוא הכולל את כלם וכמה נתבאר זה הגנאי מהרבה ספורים שבתורה. וכבר נמצא תפארת הנדיבות אצל אברהם אבינו וידיעת ההפכים אחת ואצל בני גד ובני ראובן אמרו (במדבר רבות פ' כ"ב) נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך (משלי כ'). אמנם יספיק זה לתפוס על אלו האנשים אשר נאמר עליהם ובני יעקב באו על החללים ויבוזו העיר את צאנם את בקרם את אשר בעיר ואת אשר בשדה לקחו ואת כל חילם ואת כל טפם ואת נשיהם שבו ויבוזו ואת כל אשר בבית והרי זה מגונה מאד שאם הרגו אותם לנקמת הנבלה את אשר נעשה אתם היה להם לעשות כמו שעשו בימי המן אשר נאמר בכלן (אסתר ט':י') ובבזה לא שלחו את ידם. וגם כי ישרפו את העיר ואת כל שללה כליל היו פורקים יותר מעליהם דבת החמדה ואשמת הבלתי מסתפק בממון. בעפקות האלה ארבעתן ראיתי לתפוס במעשה הזה על אלה האנשים השלמים אשר השנים מהם היו עקר המעשה אמנם השאר לא מיחו

בידם ולא נמצא שהאשימו אותה כמו שהאשים אותם אביהם וחלילה לילדים האלה ולא לקצתם להיותם ילדי פשע לחטוא בהנה לא אחת ולא שתים אף כי לפרוש ולעבור על שלשים ועל רבעים כמו שיראה מהם בתחלה אשר החסרון בהם יעיד על חסרון שאר המעלות הנכללות בשלמות הראשון אשר כבר הנחנו חיוב מציאותו על השלמות לשימצא השלמות האמיתי והתכלית האחרון:

הרביעית כתב החכם בפ' י"א מהג' מהספר הנזכר הגבור לא יבעת באשר הוא אדם כי ירא מהדברים אשר הוא ראוי לירוא מהם ואשר יסבול להיות אדם זהו תכלית המעלה ויהיה ביראה פחות ויתר וכו'. עוד כתב שם ולכן הסובל הראוי ובעבור מה וירא בראוי ומתי הוא ראוי ובזה אמנה הוא מתאמץ הוא גבור כאשר כפי הראוי פועל וסובל הוא גבור. כי משלמות האדם להיותו אומד עצמו ומשער הדבר אשר הוא יכול להתקומם בו לפי מה שהוא ולבלתי הסתכן בנפשו בזמן ומקום שהסכנה קרובה מאד והנצחון הוא רחוק או נמנע וכי הירא לנפשו במקום הכרח סכנה הוא גבור ויתחייב להנזר מהמלחמה וכמ"ש בפ' י"ג וכאשר יהיה לו שלמות המעלה ויותר יהיה מאושר יהיה יותר נעצב אל המות כי הוא יודע כי הוא יותר ראוי לחיות ויותר יהיה משולל מן הטובות. אמנם זהו כבר נעצב אבל עכ"ז לא יחסר מהיות גבור אבל אולי יותיר יען כי יבחר בטוב אשר במלחמה קודם לשאר הטובות. הנה שיבאר שהאדם המעולה הוא ראוי לחוס על עצמו יותר מזולתו ושלא יבחר סכנת המות כי אם על דבר שטוב מותו מסבול אותו כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין ע"ד.) גילוי ערות עבודת אלילים שפיכות דמים יהרג ואל יעבור. ויבא ענין זה בשער פ"ג ב"ה. וכמה הפליגו חז"ל להזהר מן הסכנה כי אין הפרש בין המאבד עצמו לדעת ליכנס בדעתו בסכנה שאין ממנה המלט כי אם ע"י הנס. זכור תזכור את אשר עשה דוד אדוננו כשהלכו שלשת הגבורים לשאוב מים מבור בית לחם אשר בשער בהיות שם מצב פלשתים למלאת תאות דוד אשר כלתה נפשו אליהם ככתוב ולא אבא לשתותם ויסך אותם ליי' ויאמר חלילה לי ה' מעשותי זאת הדם האנשים ההולכים בנפשותם ולא אבה לשתותם וגו' (שמואל ב כ"ג:י"ז). הנה דמה המים ההם אל דם האנשים ההם כי דם יחשב למה שנסתכנו עליהם ודן אותם כדין דם האדם שפירש שהוא אסור והטעם כי נפש האדם היא פקדון אלהיו בידו כמ"ש הכתוב (איוב י':י"ב) ופקודתך שמרה רוחי ואין לנפקד להשיב פקודת אדוניו עד שיקחה ממנו כרצונו כמ"ש אליהו ז"ל קח נפשי וכו' (מלכים א י"ט:ד'). ובעוד שלא יקחה חייב להשתדל בכל עוז בשמירתה שאם לא כן למה היה בורח אליהו מפני איזבל הלא היא תמלא רצונו בלי ספק. והוא פשט מ"ש איוב לאשתו כשאמרה לו ברך אלהים ומות שמפני שהיתה כוונתה שימסור נפשו למיתת ב"ד

של מעלה או מטה בשיברך אלהים וכאשר ימיתוהו אז טוב לו אשר לא יראה עוד ברעתו. השיבה על שני הענינים על נכון כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב נקבל וכו' (איוב ב'). במה שהתרת לברך אלהים באמת היא נבלה עצומה איש כי יקלל אלהיו. גם מה שיעצת לגרום המיתה לעצמי כדי שלא לסבול אלו הייסורין הרעים היא עצה נבערה וכי את הטוב נקבל מאת האלהים ונרצה החיים לקבל ואת הרע לא נקבל אם ירצה שנקבלוהו ונשליך נפשנו מנגד כדי שלא למלאת רצונו חלילה כי חייבים אנחנו לשמור נפשנו בקרבנו לקבל הטוב והרע המגיע ממנו כל ימי חלדנו. האמנה כי בהקדמת פירוש איכה פירשנו בו כוונה אחרת עמוקה מזו. אבל זאת מה שיראה מפשוטו ואשר תאות לכונתנו. וכמה נעזר יוסף בן גוריון הכהן מזאת הסברא בהיותו במערה עם ארבעים הגבורים עם שרידי חרב הנשארים אתו מארבעים אלף שהיו ראשונה כשרצו לצאת ולהלחם עם מחנות הרומיים עד שהשיאם עצה לאמר שטוב שיהרגו הם את עצמם ושיטלו להם גורלות זוגים זוגים עד שנשאר הוא ובן זוגו באחרונה לא רצה לקבל המיתה כהם ויצא ונמסר לטיטוס ותכן דבריו וטענותיו הנכונות הלא המה כתובים שם בספרו בארוכה (יוסיפון ח' ששי). ודי בזה להרבות אשמה על אלו האנשים אשר אנחנו בעניינם שהשיא לבם אותם להשמיד להרוג ולאבד על לא חמס עשו עיר ואם היושבת בתוך עמים רבים ועצומים אוהביהם ובעלי בריתם שהיתה הסכנה מפורסמת מאד כמ"ש הזקן עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפריזי ונאספו עלי וכו'. וכבר היה נמשך זה הענין אלא מפני מה שנאמר ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב ויש חוטאים חומסי נפשם גדולים מזה:

ואולם התר כל זה ותוכן אמתתו רוא בשנזכיר בצורת האילן שאמרנו ראשונה ונעמוד על אמתתו. וזה כי הדמיון ההוא שזכרנו הוא ודאי צודק בכלל האדם אשר לא עמדו בסוד השם באותו המעמד הנפלא ולא שמעו את דבריו משמי קדשו כי הם אשר חוייב להם להכין לפניהם יושר התכונות ותוכן המעשים כפי אשר יגזרם שכלם ראשונה ואשר יחטא מהם בהנה יחסר בתכלית שלמותו כמו שנזכר ונתבאר מצורת האילן ודוגמתו. אמנם האדם האלהי אשר עמד שם את פני ה' הנה הוא באמת הפך שאר האילנות. כי הנה הוא בשמים גזעו ושם מקום נטיעתו וכלפי מעלה ישלח שרשיו וצורתו מעידה עליו ששרשיו בראשו וענפיו נוטין לצד הארץ. ולזה כמו ששאר האנשים נוסדו יחד על המעשים הארציים המדיניים כי הפכו צורתם בשומם שם גזעם ושרשם לעלות משם אל הענפים והפרי. כך הענין אצל האיש התורני כי יסודו ושרש גזעו הוא הפרי בהכרת מציאות האל יתברך ואמונתו השלימה אשר בה יתחיל כל בעל דת בעודו בקטנותו

וכמו שאמרו ז"ל (סוכה י"ב.) כשידע לדבר אביו מלמדו שמע ישראל כו'. וכן כל שאר האמונות האלהיות אשר עליהם חיה יחיה שנאמר (חבקוק ב':ד') וצדיק באמונתו יחיה. ואלו הן ההנחות אשר חוייבו להם להניחם ראשונה. והאמונה ההיא היא אשר תסדר ענין החכמות ולמודם והצודק בעיוניהם הוא מה שיסכים עמה לא זולת כמו שביארנו בשער י"ט וכ"א. וכן המעשים הנאותים אינם רק מה שיסכים עליהם הדעת האלהי הנבואיי כמו שביארנו בשער כ"ה. והנה כאשר ישכיל האדם וידע החפץ והרצון האלהי במה שחננו מהמצות וההערות האלהיות אין לו להמשך בהם אחר עקבות שכלו האנושי. אבל חוייב להמשך אחר המצוה וההערה ההיא אע"פ שיחטא ואשם חטא מפורסם ומגונה אצל המונח מהפילוסופי' המדינית דעותיה ומנהגיה כמו שעשה אברהם אבינו בהשתדלותו על הריגת בנו יחידו. ויעקב בקנותו הבכורה מאחיו בנזיד עדשים בשעת רעבונו כמו שכתבנו במקומו עד שלפי זה הוחזקו הנביאים בעיני ההמון למשוגעים כמ"ש אויל הנביא משוגע איש הרוח (הושע ט':ז'). וכן נאמר (מלכים ב ט':י"א) מדוע בא המשוגע הזה אליך. הלא תראה אין מדה טובה וחשובה בעיני אלהים ואדם כמדת החמלה והרחמנות. והנה לא נטרד שאול כי אם על אשר חמל שנאמר (שמואל א ט"ו:ט') ויחמול שאול וכו'. והנה הרמת יד איש על רעהו והוא רשע גדול כמו שדרשו ז"ל (סנהדרין נ"ח.) מאומרו ויאמר לרשע למה תכה רעך. כמ"ש (שמואל א כ"ו:ט') כי מי שלח ידו במשיח ה' ונקה. והנה כאשר אמר הנביא אל רעהו (מ"א כ') הכני נא וימאן להכותו מה נאמר יעך לא שמעת בקול ה' הנך הולך מאתי והכך האריה וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו. ונטל שכר אשר מלא את ידו בו הכה ופצוע. וכן אין דבר שנוי למעלה ומטה כמו ההקל בכבוד ההורים וחז"ל דרשו (סנהדרין י"ז.) נבזה בעיניו נמאס זה חזקיהו מלך יהודה שגרר עצמות אביו במטה של חבלים. ואפשר שאל זה וכדומה לו כיון במ"ש בתפלתו אנא ה' זכור נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי (מלכים ב' כ'). ירצה שלא ידינהו בדיני ההמון אשר יחשבוהו בזה וכדומה לחייב מיתה כי הוא כבר עזב מדותיהם ומנהגם להתהלך לפניו ולעשות הטוב בעיניו בכל לב ובכל נפש ולא חשב אנוש. והנה יואש גם כן הרג את זקנתו (שם י"א). וכל בני לוי איש את אחיו ואיש את קרובו (שמות ל"ב:כ"ז). וכבר נענש מלך ישראל על אשר נתפתה למאמר מלכי בית ישראל מלכי חסד הם ונאמר (מ"א כ') יען שלחת את איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו וכו'. כמו שיתבאר בפרשת עמלק שער מ"ב ב"ה. והכלל כי אין חכמה ואין תבונה ואין וכו' (משלי כ"א). וזה הוא באמת הטעם האמיתי אשר אליו כווני חז"ל במאמר שזכרנו ראשונה כל שמעשיו מרובין

או מעוטין מחכמתו למה הוא דומה כי על המעשים התוריים הנתלים באמונה אמרו כי הם אשר יאותו להיותם ראשונה באדם כי הם המחוייבות מגזע שרשיו והם אשר הם ראויים להיותם בשפע לפי טבעם כי האדם הוא אילן נטוע במקום טהרה וכל עוד שיתרבו שרשי אמונתו החכמה אשר תבא בקרבו תהיה טהורה ונקייה ויראת ה' עומדת לעד וכל המעשים יהיו לשם שמים ויתקיים עליו והיה כעץ שתול על מים וכו'. כי הוא באמת עץ שתול על מי התורה האלהית. אמנם כשלא הושרשו שרשי האמונה ויבקש למצא חכמה אשר לא תסכים עמה. הנה היא תכזב ברב משפטיה. ואשר היא כן אין מטבעה להתקיים אצל רוח מצויה כ"ש אצל רוח גדולה וחזק לא כראשונה שאפילו כל רוחות שבעולם אין מזיזין אותו ממקומו. והנה מפני שהאנשים האלה בני יעקב אבינו בל שורש בארץ גזעם אבל הם זרע מבורך ומטע ה' להתפאר והם גדלו מלידה ומבטן על שרשי האמונה האמיתית ונהירן להו שבילי דשמיא בראשונה וידעו והשכילו כי הבדל הבדילם אלהים מכל עמי הארצות כתרומת גורן. ומיום אשר כרת ה' את אברהם ברית המילה לא יבא בם עוד ערל וטמא. ונוסף עוד מה שנתברר להם את כל הטורח אשר טרח אברהם זקנהם כדי שלא יקח יצחק אשה מבנות הכנעני והאמורי (בראשית כ"ד:ג'). וגם מה שצוו יצחק ורבקה את יעקב אביהם (שם כ"ח) והאל יתעלה גמר עמהם והשלים עמו למלאת אשפתו כלו זרע אמת בי"ב שבטים אשר לא באת ביניהם רק נקבה אחת אשר מכל זה ידעו כי ההתחתנות בהם הוא דבר נמאס בעיני האלהים מאד כל שכן שיעשה בבשר קדש הקדשים אשר כזה את דבר הנבלה הזאת. והנה במקום שיש חילול השם ותועבת נפשו לא ראו לחלק כבוד לחקי דתי המדיניות ונמוסיות כי הם שנו מעשיהם וישנו את טעמם בכל אחת מאלו הארבע המדות כדי שיודע בגוים על ידי המעשה ההוא הרצון האלהי בטהרתם וקדושתם כאשר יודע אם לא אירע המעשה ההוא והותר. וראה בעיניך נפלאות מתורתנו הקדושה איך היא מורה בגלילי אצבעותיה אצבע אלהים בכל מקום ומקום מארבעה ספקות אלו הסבה העצמית אשר עליה עברו חק המדה והנמוס המדיני. וזה כי בזכרו ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד שהיא הקטנה שבתפיסות אמר כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכו'. ובתפיסה השנית שאמר ויענו בני יעקב את חמור ואת שכם במרמה וידברו נאמר אשר טמא אחותם. וכאשר נזכר ובני יעקב באו על החללים ויביזו העיר שהיא התפיסה השלישית נאמר ויבוזו העיר אשר וכו'. וכאשר האשימם הזקן בתפיסה הרביעית הוא הסתכנות נפשם ונפש כל אשר אתם באמרו עכרתם אותי וכו'. הם השיבו בעדם הכזונה יעשה את אחותנו. והנה באמת יורו דברים אלו על אמתת זה הענין מאד כי לכלם נתן הסבה הראויה והמחייבת להם ולכל

בעל שכל להפר ברית הפרסום ולבטל חקי הנמוסים האנושיים אשר עליהם חיו יחיו: ומפני זה לא נזכרה ולא נפקדה טומאה זו בכל הספור זולתי במקומות האלו הנזכרים מלבד מה שזכר בשעת מעשה ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו הוא מהכרח המאורע.

ואחר שנתישב זה אעורר שער הספקות הנופלות בזה הספור כדי לבא אל הביאור:

א אומרו ויבא יעקב שלם שפירשו בו (שבת ל"ג:) שלם בגופו שלם בממונו. ושמוש זה אינו ממנהג הכתוב. וגם שאם כן לא הוזכר בכל הפרשה שם העיר אשר היה בה זה המעשה כי עיר שכם הרי היא כעיר דוד (שמואל ב ו':כ'), עיר סיחון (במדבר כ"א:כ"ז): ב אומרו ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב וכי היתה שם דינה אחרת בת אשה זולתה או ילדה לאה זולתי ליעקב. ודרך המדרש ידוע (ב"ר פ' פ'). גם מאמר ויקח אותה וישכב אותה ויענה הלא המה דברי מותר והכל בכלל ויענה. ועוד הזכירו ותדבק נפשו בדינה בת יעקב ועוד מעט הזכיר שם אביה ואמה ומה יוסיף עוד להודיע. וכן כשאמר ותדבק נפשו בדינה הנה הוא מבואר במה שאמר ויאהב את הנערה כל אלה דברי מותר: ג באומרו ויצא חמור אבי שכם אל יעקב וכו'. וסמך ובני יעקב באו מן השדה כשמעם וכו'. ואחר כך חזר לומר וידבר חמור אתם לאמר. הנה היה לו להקדים ובני יעקב באו וכו' לויצא חמור. כיון שהוא לא דבר אלא עם כלם יחד ועוד כי היה לו לומר ובני יעקב שמעו את הדבר ויתעצבו וכו'. שלא יתכן שלא נתעצבו כשמעם עד שבאו העיר. והנה כל זה הוא מסורס וכבר נזכר ספק העצבון והתרו. עוד אומרו לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה פשיטא שלא נתפשט המנהג לשכב את בת יעקב: ד בדברי חמור והתחתנו אותנו בנותיכם תתנו לנו וכו'. יפייסום על מה שעבר תחלה ואחר כך יבקשו על העתיד ודיה לצרה בשעתה. גם שכם הוסיף הרבו עלי מאד מהר ומתן וכו': ה אומרו ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וכו'. כי מלבד מה שהוקשה כבר והותר. יראה שאין לכנות לדבורם זה שם מרמה כי לא היה שם עומק מחשבה רק התול גדול: ו אמרם לא נוכל לעשות את הדבר הזה לתת את אחותנו וכו'. כי מה הדבר שהיה להם לעשות זולתי נתינת אחותם ואיך תהיה הערלה חרפה למי שאינה לו. וכן הם דברי מותר באומרם אם תהיו כמונו להמול לכם כל זכר. כי די שיאמר אך בזאת נאות לכם וכו'. וכן בדברי חמור להמול לנו כל זכר כאשר הם נמולים: ז אחר שהיה בלבם להתל בהם למה יאריכו בהרבות תנאיהם ואמרו ונתנו את בנותינו לכם ואת בנותיכם וכו'. כי כרובם כן חטאו אחרי כן בהפרתם. ואיך עלה בלבם שיקיבלו חמור ושכם להמול להם או שיקבלו מהם אנשי עירם ומה ראו בני העיר שקבלו לתועלת לא להם. ומה טעם אמרם להם האנשים האלה שלמים הם אתנו והרי לא הוחזקו להם לאנשי ריב: ח אומרו ויהי ביום השלישי

בהיותם כואבים כו'. מה היום מימים ואם לפי שהיה יום השלישי למילתם כבר אמרו (ב"מ פ"ו:) שביום השלישי למילת אברהם בא הקב"ה לבקרו ובו ביום היה פתח האהל והכניס האורחים ורץ אל הבקר וימהר לעשות מעשים הרבה שלא נכתב עליהם שהיו בנס. והדעת תחייב שהטרדה היא גדולה ביום הראשון משאר הימים: ט במה שנסתכנו במעשה הזה וכו': י במה ששללו שלל ובזזו בז. כי הי' להם להיות שונאי גזל בעולה. וכבר נזכרו ופתחנו פתח להתרתם. ויושלם הענין בביאור ועל ידי כן נתבאר צורך הזכרת הטומאה ההיא כמה פעמים. ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו וידברו אשר טמא את דינה אחותם ויבוזו העיר אשר טמאו אחותם. ולבסוף הכזונה יעשה את אחותנו ודי בזיון במה שהזכיר כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב ולמה יפרסם עוד: יא באומרו קום עלה בית אל וכו'. ולמה הוצרך לכך. הטוב לראש הנודרים לאחר את נדרו. וכבר הותר זה יפה במקום הנדר שער כ"ה. ונתבאר טעם אומרו ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי ויהי עמדי וכו'. וטעם אומרו כי שם כנלו אליו האלהים בברחו מפני אחיו: יב מה המה אלה אלהי הנכר אשר עליהם אמר הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו כו'. ומה ענין דבורה מינקת רבקה לשם: יג אומרו ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ. כי הנכון שיאמר הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך ולזרעך כו'. ומאמר ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר כו'. אשר כתב רש"י ז"ל לא ידעתי מה בא ללמדנו: יד אומרו ותאמר לה המילדת אל תראי כי גם זה כו'. כי ודאי נראין דברים שלא יועילו דבשלמא גבי אשת פנחס (שמואל א ד':י"ט) הוזכר כן לומר כי מדאגת הלקח ארון האלהים ומות חמיה ואישה לא ענתה ולא שתה לבה: טו אומרו ויהי בשכן ישראל בארץ ההיא כי הם דברי מותר אחר שנאמר ויט אהלה מהלאה למגדל עדר: טז למה כלל בפסוק אחד וישכב את בלהה פלגש וכו' ויהיו בני יעקב שנים עשר. וטעם זכרון תולדות עשו ואלופיו בכתוב ובזה המקום. אלו הן הספקות אשר ראיתי להעירם בזה ומעתה נבא אל הביאור:

ויבא יעקב שלם עיר שכם. הנה לא מצאנו בכל המקרא עדות ברורה שהיתה שכם אותה העיר שהיה בה זה המעשה אבל נמצא מה שיורה סותרו. שהרי עכשיו רחוקים היו הרבה מאד מיצחק והנה כאשר בא יעקב אל אביו ממרא קרית ארבע הוא חברון היו שם קרוב לשכם כי שם היו רועים בניו את צאנו. ושמה שלח ליוסף את שלום אחיו ואת שלום הצאן שנאמר (בראשית ל"ז) הנה אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך אליהם ונאמר (שם) וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה. ומהידוע שלא שלחו אלא דרך יום או פחות. ועוד אם היתה היא עיר הדמים הנה כל סביבותיה פחים להם ולזרעם כמו שאמר הזקן

עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ וכו' ואיך היו הולכים שם לרעות. ואם הם היו מתעברים ובוטחים איך שלח הזקן ליוסף שם להרבות עצים על האש. לכך אני אומר כי שם העיר הזאת אשר בא אליה יעקב עכשיו אינה שכם. אבל אומרו עיר שכם הוא כמו עיר דוד עיר סיחון והיא עיר אחרת אשר היה בה זה המעשה ואותה החריבו. (א) ויתכן ששמה שלם ויהיה אז ויבא יעקב שלם כמו כאשר בא יעקב מצרים (ש"א י"ב) כבואנה בית לחם (רות א'). ושלם זו היא עיר שכם. לא שלם של מלכי צדק. והנה הירושלמי (ת"י ריש ויגש ולפנינו שם גי' אחרת) מסייענו באומרו מה דעבדו תרין אחונא בקרתא דחמור אבוהי דשכם גם במדרש (ב"ר פ' צ"א) ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם ולא אמרו ששכם היה שם העיר. ומה שאמרו (סנהד' ק"ב.) מקום מוכן לפורענות בו ענו את דינה בו קלקלו השבטים ושם נחלקה מלכות בית דוד על השם לבד הקפידו כי שני העניני' היו אצל שכם והאחד בעיר שכם תדע שלא קלקלו השבטים רק בדותן (בראשית ל"ז). ואולי ששכם העיר ג"כ היתה משכם ומחמור אביו כמו שמוכיח לכאורה בספר שופטים (ט') מדברי געל בן עבד. האמנה שאין שם הכרח כמו שיובן מדבריו עם הכתובים אשר לפניו ולאחריו. והנה אמר ויבא יעקב שלם עיר שכם כי היא עיר קצה הגבול אשר פגע בו בבואו מפדן ארם ועדיין הוא רחוק מבית אל אשר נצטווה ללכת שם אחר מעשה דינה ומהידוע כי בית אל רחוק מאד מחברון אשר היתה קרובה לשכם. ויחן את פני העיר ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו. ויהי בשלם סכו ומעונתו. כאשר קרה לו המעשה אשר יספר. ותצא דינה בת לאה. (ב) אומר אני שבשבח הנערה הכתוב מדבר שלא היתה בלבה מחשבה פוסלת ביציאה זו ושלא יצאת ממחיצת אביה ואמה נבקש דבר רע אלא שנתכוונה לדבר אחד ונזדמנה לה זאת התלאה. והעד מוכיח באומרו ויקח אותה וישכב אותה ויענה. (ב) לומר שלא היה לרצון לא בתחלה ולא בסוף כמו שיקרה בקצת האנוסות שתחלתן באונס וסופן ברצון. ואמרו בגמ' (כתובות נ"א:) מ"ט יצר אלבשה: וירא אותה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ לכבודו של יעקב אבינו ייחס אותו כן: ויקח אותה וישכב אותה ויענה. (ב) הגיד הכתוב שלש פעולות אלו למה שהם שלשה גנאים מתחלפים הנופלים בדבר זה. האחד הוא הקלון המגיע אל אביה ואל אחיה ולכל משפחתה בהלקח מאתם נערה זו בלא רשותם ואפילו לשם נישואים. והשני הפגם שמגיע אל הנערה עצמה במה שנפגמה מהיות עוד עליה חן הבתולות. והשלישי הצער המגיע לה במה שהוכרחה שלא כרצונה. ומטעם הראשון חייבה תורה האונס בדמי הבושת. מטעם השני בדמי פגם. ומטעם השלישי חייבה תורה בצער (שם ל"ט.) ועל הראשון אמר (ב) ויקח אותה כי הלקיחה לבדה בלא רשות והסכמת אביה

וקרוביה היא אשמה רבה וקלון אליהם. ועל השני אמר וישכב אותה. שכיון ששכבה תשאר פגומה ושנואה. ועל השלישי אמר ויענה והוא מבואר: ותדבק נפשו בדינה בת יעקב וכו'. (ב) הגיד הכתוב כי לא נפגמה הנערה הזאת בעיניו בשום אחד מאלו הענינים. ועל פגם משפחתה אמר שנדבקה נפשו בדינה בת יעקב כי כבוד בית אביה ותפארת משפחתה הנה עמד בעיניו. ועל פגם גופה אמר ויאהב את הנערה כי היתה חשובה אליו כבתחלה ולא קרה לה כמקרה אמנן (ש"ב י"ג). ועל צערה דבר על לבה דברים טובים כשישלם לה שכר גדול וייטיב עמה ועם אביה ואחיה טובות גדולות תחת אשר ענה. ולשון הכתוב מוכיח במה שהזכיר בראשונה בת יעקב ובשתים הנשארות הנערה לבד: ויאמר שכם אל חמור וכו'. ויעקב שמע וכו'. ויצא חמור וכו'. ובני יעקב וכו' וידבר חמור וכו'. (ג) בהתנצלות יעקב אבינו הכתוב מדבר לומר שלא היתה מאתו גדולה וקטנה מכל מה שעשו בניו. שהרי נאמר שהיא שמע בדבר והחריש מבלי דבר עליו טוב ורע עד בואם וקודם בואם יצא חמור לדבר אליו ועוד מדבר עמו באו. הנה שלא היה להם שום פנאי להתיעץ. והוא מת שאמר הזקן (בראשית מ"ט) בסודם אל תבא נפשי וכו': ויתעצבו האנשים וכו': לא יתכן ששמעו הדבר בשדת ובאו ואחר כך נתעצבו כי העצבון חוייב להיות תכף השמיעה כמו שאמרנו. (ג) ולזה אני קורא ובני ישראל באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים. כי הם באו מן השדה לתומם וכשמעם את דברי חמור אשר היה מדבר עם אביהם על זה נתעצבו וחרה להם מאד כי נבלה עשה בישראל וכו'. ויהיה כשמעם ויתעצבו כמו (הושע י"ג) כמרעיתם וישבעו. כרפאי לישראל ונגלה וכו' (שם ז'). כשמוע עשו וכו' (בראשית כ"ז). ושוב מצאתי במדרש חזית גבי ישקני מנשיקות פיהו (שיר א') חמשה כתובים שאין להם הכרע. אמר רבי תנחומא אית לי אחרי ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים אי כשמעם ויתעצבו. או בא מן השדה כשמעם. ראיתי וישמח לבי שהרי רבי תנחומא ראה שהענין מכריע לקרוא כשמעם ויתעצבו. ולפי שבעל הטעמים הכריעו למה שלפניו נשאר לו מכלל שאין להם הכרע וכבר אמרנו שעל הדבר הזה הותר או חוייב להם העצבון הנמרץ וכמו שסמך כי נבלה עשה וכו'. (ג) ואפשר שיליץ בעדם ממקום אחר והוא וכן לא יעשה. והנה חוייבו להעצב ולהחרד לגדור את הפרצה הזאת שלא יעשה כזה עוד: וידבר חמור וכו' (ד) יראה מדבריו שבקש לתקן את אשר עותי בנו מהג' צדדים שאמרנו. וכנגד פגם עצמה אמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם. וכנגד קלון המשפחה אמר והתחתנו אותנו בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם. ויש במשמע שאם הם ירצו ליקח בנותיהם על זה האופן עצמו לא יקפידו בכך. ועל צער הנערה אמר ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם כי הוא אדוני הארץ

ויכבשה לפניהם עד שיקבלו עמהם התועלת והריוח כל מה שירצו בתמורת צערה ומוהר בתוליה. ולזה חזר ואמר שבו וסחרוה כלומר אף על פי שלא תודו לדברי ההתחתנות מעתה שבו וסחרוה והאחזו בה לפרעון הנזק העשוי: ויאמר שכם אמצא חן וכו'. מפני שעל הרוב ישא אדם אנוסתו או מפותתו לעשות טוב עמה ועם משפחתה לכסות בשר ערוה אחר שהערה בה כמ"ש הכתוב (דברים כ"ב) ולו תהיה לאשה וכו'. או מפני שאין לו ממון לפרוע צערה ופגמה וקנסה יבחר לקחתה לו לאשה ולהפטר. או לבלתי הפזר ממון רב במוהר ומתן הראוי למצא בתולה אחרת. ולזה כיוון דבריו באופן שיובן ממנו שהוא לא בא אל הזווג הזה לשום צד מאלו. ועל הראשון אמר אמצא חן בעיניכם. ועל השני אמר ואשר תאמרו אלי אתן: (ד) ועל השלישי הרבו עלי מאד מהר ומתן וכו'. והדברים מבוארים וכל זה כבוד גדול ליעקב ובניו שעם היותם אדני הארץ נצטדקו עמם כל זה השיעור אחר שהחלו לעשות הרע: ויענו בני יעקב את חמור ואת שכם במרמה וכו'. כבר אמרנו שהכתוב סמך הטעם למה שהתירו אלו האנשים לעצמם לרמותם. (ה) אמנם הכתוב כיוון ענין רמאותם בכל דבריהם כמו שיתבאר הענין. האחד באומרו וידברו אשר טמא את דינה אחותם. וזה שכבר התחילו לדבר עמם קצת קנטורין על אשר טמא אותה. ולסוף באו עמהם בפשרה. ובזה נתאנו שחשבו שכבר שקטה חמתם בזה וסמכו על דבריהם מה שלא יעשו זה אם לא ידברו על הענין ההוא כלל או שיענו טובות. כי החשד הוא קרוב שהיה בלבם דבר מר. והענין השני שהם כוונו כל דבריהם מראש ועד סוף באופן שכשיתבונן האדם בהם ימצא שלא הפילו דבר אחד מכל דבריהם ארצה והנה לא הפירו בריתם ולא שקרו באמונתם והם מעצמם נתאנו ונתפתו בפתיותם. ולזה תרגם אונקלוס בחוכמתא כי מחשבות צדיקים משפט תחבולות רשעים מרמה (משלי י"ב). הנה אמרו לא נוכל לעשות את הדבר הזה לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה וכו'. (ו) כוונתם לומר שלא יוכלו לעשות דבר הפיוס הזה להמשך ממנו לתת את אחותם לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לנו מחילת הענין הזה באמת. והם הבינו מאמרם כאלו לא אמרו רק לא נוכל לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה וכו' וייחסו החרפה אל הערלה ונתאנו ברצונם: אך בזאת נאות וכו'. גם בזה נשתבשו הפתאים ולא ירדו לסוף כוונתם. כי הם אמרו אך בזאת נאות לכם להתחתן בכם כמו שאמרתם אם תהיו כמונו להמול וכו'. (ו) שהכוונה שיהיו כמותם ממש להמול בהוצאת דמים וקבלת מצוה שבזה כבר יהיו בעלי ברית ויהיה אז ההתחתנות ביניהם למחילת חטא ולסליחת עון בלי שום חרפה. אמנם אם לא יהיו כמותם ממש אף על פי שימולו לא יצאו מידי חרפתם. והם נתאנו מעצמם במה שהבינו מהם שיהיו כמותם בענין המילה לבד וכמו שאמר חמור באזני

יצאי שער עירו בהמול לנו כל זכר כאשר הם נמולים. וגם טפש כחלב לבם מהבין אמרם ונתנו את בנותינו וכו'. (ז) כי הם בחכמתם פירשו עצמם מדבר בייחוד בענין דינה ודברו בעניינים כלליים. לומר שאם יהיו כמותם ממש להמול כבר יותר להם להתחתן מצד הדת כמו שאמר להם חמור. ולא הוציאו דבר בלשונם שיורה על הודאתם לתת לו את דינה אפילו ע"י שום תנאי. אמנם אמרו בבירור ואם לא תשמעו אלינו ולקחנו את בתנו והלכנו. והם בפתיותם הבינו דבורם הכולל עם תנאי מיוחד לדבור חלקי בתנאי אחר. ולזה הטיב אשר דבר וייטבו דבריהם בעיני חמור ובעיני שכם בן חמור שהרי האב והבן נתפסו בדבריהם כחמורים. שהיה להם לברר וללבן הדברים ולהתנות עליהם בתנאי בני גד ובני ראובן (במדבר ל"ב) ומתוך כך ירדו לסוף דעתם (ז) אמנם השלמים דברו בחכמה כי ידעו שלא יעשו מה שמכוונים אותו. ואם אולי ישכילו ויעשו כבר תהיה זכות גדולה להם ולאחותם להכניס עם אחד תחת כנפי השכינה ולא ימנעוה ממנו. ולא אחר הנער לעשות הדבר וכו'. יאמר שאף על פי שהוא חפץ בבת יעקב היה ממהר בזה מפני הכבוד שראה עצמו בזה נכבד מכל בית אביו. או שיאמר כי מפני היותו הכי נכבד שמעו בקולו ולא אחרו וכו': האנשים האלה שלמים הם אתנו וכו'. כדי שלא יאמרו להם האיש אחד יחטא ועל כל העדה הוטלו התשלומים. (ט) לזה היה פתח דבריהם שהאנשים ההם כבר נתפייסו להם והשלימו עמהם ושאינן מבקשים מהם לצורך הפיוס כי אם לתועלת המדינה לדרוש שלומה וטובתה שהם צריכים מאד לאנשים כאלה כי ראה אותם פקחים וזריזים כמו שיאות לשבת אותם ולסחור את ארצם שהיא רבת התבואות ויושביה קצרי יד לצאת ולבוא בהנה. והארץ הנה רחבת ידים לפניהם למרעה מקניהם ולאכלם והותר. ולא ידחקו לכם והרי יהיה בזה תועלת גדול מבלי הפסד. וגם אמר שתהיה עצה הגונה להתחתן יחד כדי שישתקעו ביניהם הם וזרעם: אך בזאת יאותו לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד בהמול לנו כל זכר כאשר הם נמולים. יאמר שלא יאותו להם אם יהיו מתחלפים במנהגיהם עד שאלו יהיו נמולים ואלו ערלים כי זה מה שיוליד קטטה ביניהם תמיד ואחר שאי אפשר לנמולים שיעשו ערלים יאות להם להמול כאשר הם נמולים: מקניהם וקרינם וכו' אמר להם אם תאבו ושמעתם מקניהם וקנינם וכל בהמתם הלא לנו הם כי את הכל נקח מאתם במחיר שדות וכרמים או במחיר סחורות ותבואות אך נאותה להם וכו': וישמעו אל חמור וכו'. כי יקרה בעיניהם הצלחת המדינה ותועלתה. ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים וכו' ממה שזכרנו בספקות שיעמוד כנגד המורגל (ח) אומר לי לבי שיום שלישי זה שלישי לשבת הוא והוא ראשון למילתם שכבר יכנעו לככב מאדים שהוא משרתו אשר כוחו ירוצו וימהרו לשפוך דם (ט) ואין ספק שההוראות האלו יש

להם כח גדול בכמו אלו המעשים אשר לא יעשו בצווי אלהי. ואולי שחשבוה לסבה אלהית אשר הסב את לבם אחורנית כדי שיקחו נקמתם מהם להודיע לעולם כי אלהי ישראל וזה העם אשר בחר בו שונאי זימה הם. ולזה הוסיפו אומץ ובטחון באלהיהם ויעשו כרצונם והצליחו: ובני יעקב באו על החללים וכו'. (י) אחר שהותר להם להשמיד את הזכרים יען אשר טמאו אחותם הוכרחו לקחת להם הנשים והטף כדי שלא להשאיר שריד ופליט להגיד בערים אשר סביבותיהם. ומעתה מה בצע כי יהיו מקניהם נעזבים על פני השדה לאבדון גם כי מן השמים זכום בהם בטענת הקנס והפגם וכו': ויאמר יעקב אל שמעון וכו'. תפס עליהם אביהם על ההסתכנות הנפלאה אשר שמו נפשם בכפם עליה ולא הזכיר שאר העניינים שחטאו בהם כמו שנזכר דחמירא סכנתא והית' תשובתם מה שתכלול כל הענינים כלם באומרם הכזונה יעשה את אחותינו (ט) לומר כי על כיעור זה היו מחוייבים להמסר אל המות כי המות הראוי בעיניהם הוא טוב מחיי החרפה והקלון. וזו ג"כ מהמדינית היא וראי' עצומה על טוב כונתם בכל זה ממה שירא' שהסכימה לדעתם דעת עליון אשר לא כהה בהם אבל הית' בסמוך מצות הש"י על יעקב שילך מהארץ ההיא ואמר קום עלה בית אל ושב שם וכו' כלומר ששם ישב לבטח מכלל שהארץ ההיא אינה בטוחה להם רק על ידי ההשגחה התמידית. והוא מה שנתבאר באומרו ויסעו ויהי חתת אלהים וכו'. וחכמינו זכרם לברכה אמרו (ב"ר פ' פ"א) שרמז לו כי מפני שאחר נדרו נתבקר פנקסו (יא) וכבר כתבנו בשעת נדרו שער כ"ה טעם נכון למה שלא נתאמת לו שהית' עליו שם יד ה' במדרגת הנבואה ושנתחייב בנדרו עד עתה שאמר לו ועשה שם מזבח לאל הנרא' אליך וכו'. ולזה אמר ונקומה ונעל' וכו'. לאל העונה אותי וכו'. וכן ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים. והוא נכון מאד בעיני: ויאמר יעקב וכו' הסירו את אלהי הנכר וכו'. (יב) כיון לטהר אותם מאלהי הנכר אשר ימצאו בתוכה מהשלל ויטהרו ויחליפו שמלותם וכו' ממגע ע"ח שמטמאה במגע (שבת פ"ב:) שנאמר (דברים ז') שקץ תשקצנו וכו' ובכלל דבריו שיזהרו מהתכונות הרעות אשר המה אלה אלהי הנכר אשר בקרבם. ועל דרך שאמרו (שבת ק"ה:) לא יהי' בך אל זר זה יצר הרע: ושלא יורגלו בהם רק שיטהרו מהם ויחלפו שמלותם. וכמה שאמרו (שם קי"ד.) אי זהו חכם היודע בחלוקו להפכו. ועם זה ונקומה ונעל' בית אל וכו'. ואם לא מי יקום יעקב. ואמר לאל העונה אותי ביום צרתי על יום שפגע בו עשו אשר ענהו על ידי המלאך אשר ברכו ובשרו לעתיד כמו שביארנו בשער הקודם: ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי. אף על פי שחשבתי שעזבני ביד עוני במעשה לבן ועשו ודינה לא היה כן שכבר נתאמת אלי שאלמלא שהיה עמי ושמרני לא נשאר שריד ופליט והנה הבנים בניו

שמעו לקול אביהם ויתנו אל יעקב וכו' ויטמון אותם וכו'. כי הכל טעון גניזה. אמנם המדות היוצאות מהשווי אין ראוי להוציאם מהטמנתם כי אם בשעת הצורך ועל דבר כבוד שמים כיום הזה ומיד ויסעו ויהי חתת אלהים וכו' ברית כרותה לעושים רצונו של מקום שאין כל אומה ולשון יכולין לשלוט עליהם: ויבא יעקב לוזה לא נשתכח עדין שם העיר אשר הית' שם לראשונה כמו שפירשנו שם: ויבן שם מזבח וכו' כי שם נגלו אליו האלהים, כלומר שנתבאר לו כן כמו שפירש אמנם דבר בלשון רבים על מלאכי אלהים אשר ראה שם עולים ויורדים בסולם (בראשית כ"ח): ותמת דבורה. (יב) אמר שלא יצאו נקיים ממעשה זה כי אחר שעשו תשובה ובאו לבית אל ועשה שם מזבח נהפכה כל רעתם וצערם במיתת דבורה מינקת רבקה הבאה עמהם. או ששלחה רבקה כמו שאמרו ז"ל (רש"י בשם ר"מ הדרשן) ובכו עליה בכי גדול כי אשה חשובה הית'. ובזה נפטרו מדיני שמים או ממערכותם אם הית' כנגדם. וירא אלהים אל יעקב וכו' לא יקרא עוד שמך יעקב לבד כי גם כן ישראל יהיה שמך וכמו שאמרו ז"ל (ברכות י"ג.) שיהי' שם ישראל עקר ויעקב טפלה אליו: וכבר דברנו הטעם בענינו של אברהם ולזה כוונו חכמינו ז"ל (תענית ה':) באומרם יעקב אבינו לא מת כמו שיתבאר בפרשת ויחי שער ל"ב בעזרת הצור: ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה וכו'. הבטיחו שלש הבטחות גדולות. האחד בהרבות זרעו ברבוי וגדולה ועל זה אמר פריה ורבה. והשנית כי הוא ולא אחר מבני אברהם ויצחק יהי' יורש את הארץ אשר נתנה להם (יג) והוא אומרו ואת הארץ הזאת אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה. והשלישית שזרעו אחריו כלם יהיו צדיקים ויירשו אותה לא יפסל שום אחד מהם כמו שנפסלו קצת בני האבות הראשונים. ולזה חזר ואמר ולזרעך אתן את הארץ משמע לכל זרעך כי לסתימת כח הכוללת בדרך הדבור. והיה זה בהפך ממש שנאמר (בראשית כ"א) כי ביצחק יקרא לך זרע דמשמע ביצחק ולא כל יצחק (סנהדרין נ"ט:) ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו. ירא' שיאמר כן (יג) לומר שלא קרה לו כמנהג התלמיד ששומע הלכה מפי רבו ונוטל רשות ונפטר ממנו והרב נשאר במקומו כמו שהוא מנהג הנביאים אבל שנסתלק הכבוד והלך לו והוא לבדו נשאר עומד שם במקומו. וזהו רמז גדול שיתן את לבו לעשות במקום ההוא דבר ומשם למד שהמקום אשר נשאר בו הוא המיוחד לעבוד את ה' ולזה אמר ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך וכו'. ועוד כתיב ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל והוא קרוב למה שנאמר (בראשית י"ז) ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם כמו שפירשנו שם שער י"ח וכאן נשלם הנדר כמו שאמרנו כבר ובמקום הזה נשלם מה שאמר בנדרו (שם כ"ח) ושבתי בשלום

אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים כי מאז קבל ענין האירוסין וייעד ענין הייחוד והיות לו לעם והוא יהי' לו לאלהים מל' (במדבר ל') ואם היו תהי' לאיש לכשיבא בשלום אל בית אביו כי הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה (כתובות ק"י:) ולזה היה כל הדבר הזה ייחוד החופה ודברי פריה ורביה, מכאן אמרו חכמינו ז"ל (ב"ר פ' פ"ב) שהאבות הן המרכבה והוא ענין נכבד יושלם ביאורו בפרשת תרומה שער מ"ח בעזרת הצור: ויסעו מבית אל וכו'. ויהי עוד כברת ארץ וכו' ויהי בהקשותה וכו'. (יד) אמר כי לפי שבתחלת הקשותה היתה המילדת מחזקת אותה לאמר אל תראי כי גם זה לך בן היה מענינה כי בצאת נפשה כי מתה לפי שכבר ידעה שהוא בן זכר קראתו בן אוני עם היות שלא היה לה פנאי לשאול עליו. ואולי יגיד הכתוב בו דבור המילדת ובשורתה היו פשיעה בה לסייע במיתתה כי על כן נזהרו המילדות הבקיאות שלא להגיד ליולדת אם בן אם בת טרם תשלום חבליה והמליטה גם שליתה היוצאת מבין רגליה לפי שהתקוממות לבה אם לעצב ואם לשמחה יסיח דעתה מחבליה ותסתכן. ויצב יעקב וכו'. עשה לה את כל הכבוד הזה לשם תפארת תחת היותה עמו במערה. והרלב"ג ז"ל כתב קבורתה כמו קבורה וכן ולא ידע איש את קבורתו (דברים ל"ד). שלא יתכן שיציב מצבה על פועל הקבורה. ושזה הוא אצלו מה שכתב הראב"ע ז"ל קבורתה וקברה שוים. ויותר נכון בעיני שיהיה כפשוטו כי הקבורה ענין זולת הקבר וטעם על קבורתה כמו על עולת התמיד (במדבר כ"ח), על אזניך (דברים כ"ג), ורבים כמוהם. ירצה כי על כל מה שנשתדל בעסק הקבורה הוסיף עוד להציב עליה מצבה לאות עולם וכמה יאות זה הפירוש על ולא ידע איש את קבורתו כמו שכתבנו בקבורת אברהם שער כ"ב. ועוד יתבאר במקומו בעזרת הצור: ויהי בשכון ישראל בארץ ההיא. (טו) יאמר שלא היה בבית כאשר עשה דבר זה אבל שהיה שוכן בארץ ההיא עם רועיו ומקנהו. ושם שמע את אשר נעשה והודיע בזה שני דברים. האחד צד הקל באשמת ראובן שאם היה האיש בביתו ודאי לא יקים בפניו לעשות כן כי היה מוראו וכבודו על פניו. והשני שכבר היה הדבר קשה בעיני בלהה ובעיני בניה עד שהלכו וצעקו להשמיעו לאביהם באשר הוא שם: ויהיו בני יעקב שנים עשר. מצאתי כתוב שעם זה היו שנים עשר מה שבזולת זה היה ראובן נחשב לשנים כמשפט כל בכור והיו שלשה עשר. ובחללו יצועי אביו נטלה ממנו הבכורה והיו שנים עשר לבד עד שראה יעקב לתת אותה ליוסף. ורש"י ז"ל כתב שחוזר לענין ראשון משנולד בנימין ונשלמה המטה. (טז) והנכון בעיני לפי שטת הכתוב שלענין טהרת וקדושת זרע קודש ברוכי ה' כיוון בזה המאמר והוא כי למה שייחס לראובן חטא שכיבת פלגש אביו בין שיובן ממני חלול היציע או דבר אחר מכל מקום המעשה הזה איך שיהיה לא פסל

ולא פגם תולדותם שכבר היו בני יעקב שנים עשר שלמים ולא נולד מהם איש בשום חשד פסול ואולי שכוונו לזה חז"ל באומרם (שבת נ"ה:) מלמד שכלם היו צדיקים ושוים שלא חטא ראובן וירצה שחטא ראובן לא העיל שום פגם בהם ויהיה אם כן וישכב לשון כבישא כדאמר (אסתר ז') הגם לכבוש את המלכה וכו' כמו שיבא אצל שוכב אשת אביו שער צ"ח ב"ה. וכמה הקפיד הכתוב על זה ביחס כל זרעם במספרם כמשפטם לתולדותם למשפחותם לבית אבותם באמור להם עם ה' אלה המיוחס כל אחד למשפחתו המיוחדת אשר הפליג ההודעה בזה באומרו בכל אחד מהם (במדבר כ"ו) לפלוני משפחת הפלוני כי שם עלו שבטים במצרף הזקוק והזכוך ונמצאו שבטי יה עדות גדולה לישראל כי לא נמצא בהם שום פסול רק אחד מיוחד שפלטה אותו מחנה הקדש מתוכם דכתיב (ויקרא כ"ד) ויצא בן איש ישראלית והוא בן איש מצרי מתוך בני ישראל וכבר היה המעשה ההוא לפרסם פיסול הפסול ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור כי אינם זוכים לקבל פני שכינה ולא ליכנס תחת כנפי התורה והמצוה רק הזרע הכשר המתיחס אל אבותיו בלי שום ספק ופקפוק עד שלזה הזקיקו חז"ל לאשה להמתין שלשה חדשים בין בעל ראשון לשני להכרת אבי הולד כדאמרינן התם (יבמות מ"ב.) מאי טעמא אמר ר' יהודה אמר שמואל אמר קרא להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כדי להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של שני. ופרש"י ז"ל שאין השכינה שורה אלא על הוודאין שזרעו מיוחס אחריו והכי נמי קיי"ן בנדרים (כ':) וברותי מכם המורדים והפושעים בי אלו בני ערבוביא. ולהעיד על הטהרה והקדושה הזאת בשרשי היחס אמר ויהיו בני יעקב שנים עשר (יו) ועל הדרך שנתבאר יאמר שהיה בהם בזה הפך ממה שסופר בסמוך מתולדות עשו נשיו ובניו ואלופיו שהכל היו מתחלתם בני ערבוביא וממזרות כמו שתכף נודע למתבוננים בהם כי שם תמצא לאהליבמה אשת עשו שני אבות לפי מה שהעיד הכתוב באומרו אהליבמה בת ענה בת צבעון שהיה לו לומר בת ענה בן צבעון כי כן כתוב ואלה בני צבעון ואיה וענה אלא מגיד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאה אהליבמה מבין שניהם (ב"ר פ' פ"ב) והיה ענה מוחזק בן צבעון על דרך האמת וכן הוא ענה אשר מצאניהו אח ובן לצבעון בן אמו כמו שנאמר, אח דכתיב ואלה בני שעיר יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה וכן אליפז בא על אשת אביו וילדה את קרח ולכן נחשב מאלופי עשו ומאלופי אליפז. אלה ראשי בית אבותם ובשאר הבנים הילודים אחריהם מה עשו. ובמדרש (שם כגי' הילקוט) ואהליבמה ילדה את יעוש ואת יעלם ואת קרח. הה"ד (ירמיה מ"ט) כי אני חשפתי את עשו. אמר רבי שמעון קליפת בצלים וכל כך למה גליתי את מסתריו בשביל לגלות את הממזרים שבו וכמה ממזרים

העמיד. רב אמר ג' לוי אמר ד'. אמר רבי בנימין בר לוי הדין קרח דהכא ממזר הוא. הנה שהורו בבירור שכוונת הכתוב בספור תולדותם ויחסהו היתה לגלות חרפתן ופסולתן כמו שאומר ויהיו בני יעקב שנים עשר בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה וכו' בני רחל יוסף ובנימין ובני בלהה וכו' ובני זלפה וכו' אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם הכל נזכר לתאר המשפחות וכשרותן כי מכאן ואילך לא יבא אלא מהטמא טמא ומהטהור טהור. ויבא יעקב וכו' ויהיו ימי יצחק ויגוע וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים אע"פ שלא הגיעה עתו להפטר עד שנים עשר שנה אחרי שנמכר יוסף כמו שנברר לראשונים ממספר שנותיהם סמך מיתתו לכאן להגיד שלא נפטר מן העולם עד שמלא ימים כנפשו שובעו מה שהספיק לראות בו את בנו אהובו העומד במקומו בשלשלת הקדושה כי זה כמה היה מיחל עת בואו וכבר זכה לשמוח בו כי ראה כי היה ה' עמו ונתקיימה בו ברכתו וברכת אמו כי משולל נפטר ממנו ובמקלו עבר את הירדן ועתה היה למחנה גדולה מאד לאלהים אשר לכבדות תנועתו אחרו פעמי מרכבותיו עד הנה כמו שאמר ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים ועוד ראה בניו בהסכמה ובשלום שנרמז באומרו ויקברו אותו עשו ויעקב בניו. ועם זה ועם מה שאמרנו בקצרה בתולדות עשו ואלופיו נשלם מה שרצינו אליו בזה החלק מהספור:

שער כח

פרק א

יבאר שהכוונות האלהיות בהגעת הענינים הכוללים לא יכריחו הפעולות החלקיות אשר מ"י האנשים עם היות שאין בכלל אלא מה שבפרט:

פרשת וישב יעקב

במדרש (ב"ר פ' פ"ה) רבי שמואל בר נחמן פתח כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אני חושב עליכם נאם ה' (ירמי' כ"ט) השבטים עסוקים במכירתו של יוסף יעקב ויוסף עסוקים בצערם יהודה עסוק בלקוחי אשתו והקב"ה עסוק לבראת אורו של משיח הוי מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה (שם):

[92] תוכן דעתו, הנה אף שיתנה הבחיר' החפשית לאדם, הלא בכל ואת נודה כי לפעולות בחירתו יש קץ וגבול אשר לא יוכל לעבור, והפעולות הבחיריות מתחלקות לג' מחלקות, האחת הכרחיות, והב' האפשריות, והג' הנמנעות, המשל בזה, בקרב ביתו עירו ושכונתו הוא בהכרח שיעש' כל אדם הרבה פעולות בחיריות, למען הכין לנפשו על ידיהן כל מחסוריו ומחסורי בני ביתו, כמאכל ומשק', מלבוש ודירה, כי אם יתעצל ויטמון ידו בצלחת לבלתי עשות פעולות אלה, הלא ימות לשחת, הוא ובני משפחתו, ופעולות אלה אף שמוכרחיות הן בכל מקום, הן בחיריות, כי כל אדם יוכל לעשותן באופן ובעת שירצה, זה מתפרנס במלאכ' זו, וזה באחרת, זה בונה לו ארמון גדול ומשכן

שרים, וזה בונה לו עלית קיר קטנה, כל א' וא' עושה ככל העולה על רוחו החפשי, ויש פעולות בחיריות אחרות אשר האדם אינו מוכרח לעשותם רק הם ביכלתו ואפשרותו לעשותם, המשל בזה ללכת מגבול עירו החוצה לערים אשר סביבותיו, לעשות שם מסחר וקנין או שאר מעשים הבחיריים, והם נקראים בפי הרב ז"ל אפשריים קרובים, אבל לנסוע אל ארץ אפריקא התיכון , מקום אשר שם הרים גדולים וגבוהים מאוד המחשיכים אור השמש ולא יתנוהו לרדת לעמקים אשר ביניהם, אשר ע"כ בחברת האבק הרב אשר יעלה הרוח שם, מסבבים כי חושך ואפיל' ישכנו שם (והרים אלה נקראים בפי חז"ל במס' תמיד דף ל"ב בעבור זה בשם הרי חושך לפי דעת החכם ראפאפורט) או לנסוע לאיי הים הרחוקות בים אטלאנטי או בים הודו הדרומי למען עשות שם מעשים אשר ירצה, אלה וכדומה נקראים אפשריים רחוקים, לפי שהוצאתם אל הפועל רחוקה מאוד ותלוי' בהרבה יגיעות ותלאות לאין מספר, וכת שתי מיני פעולות אלה נקראות בכלל אפשריות, והג' היא פעולות בחיריות הנמנעות לצאת אל הפועל לעולם, והמשל בזה ברצות איש לעלות השמימ' או לעוף על כנפי רוח הלא עשיית פעולות בחירתו זאת נמנעת, ואין אפשרות כלל לעשות', ובכל זאת מי זה בער ולא יבין כי בעבור זה לא נשלל' הבחיר' החפשית מבני אדם, ורק מוגבלת היא מצד מה בבחינת הפעולות הנמנעות, כן יאמר הרב לא תושלל הבחיר' החפשית, אם נאמר כי הוא רק בחלקי העולם אבל לא בכללו. ר"ל שיש לאדם רק הרשות והיכולת לשנות ע"י מעשיו הבחיריים את הדברים הפרטיים הנתונים תחת ידו מתכונה לתכונ' אחרת, לנתוש ולנתוץ לבנות ולנטוע, אבל לא באופן שיוכל לעשות בזה שינוי רצון אלקי בכלל הבריא', ולמנוע הטוב הכללי המכוון מאתו ית"ש, כי אם גם ירבה להרע במעשיו הפרטים, יהפוך ה' באחרונ' גם רעותיו הפרטיות לטובת הכלל, עד שיושג בכל זאת התכלית הטובה הנרצה מאתו יתב', ואל יחשוב אדם שאם כן הדבר, שע"פ יוכרח לצאת הטוב הכללי אל הפועל, הלא מוכרח האדם גם במעשיו הפרטיים לעשותם על אופן שיגיעו לטוב הכללי, וסרה א"כ בחירתו החפשית ? זה אינו, כי אחרי שהרב' שלוחים למקום, וע"י אמצעיים שונים יוכל להשיג הטוב הכללי הנרצה מאתו, הלא עוד נשאר' הבחיר' לכל בני אדם לבחור בין הפעולות והאמצעים השונים המביאים כולם אל התכלית הנרצה, המשל בזה, אם יחפוץ הי"ת שיעשיר איש ידוע הנותן מלחמו לדל ומטיב להרבה בני אדם, הלא יוכל להשיג חפצו הכללי בזה, אם על ידי שיהי' האיש ההוא חרוץ במלאכתו או במסחרו לקנות על ידו הון ועושר, או כי ילך דרך מקרה בבחירתו החפשית ברחובות קריה, במקום אשר שאר בני אדם אבדו כספם בעבור עצלותם בהעדר שמירתו וימצאהו, או כי יאכלו קרוביו העשירים יותר מדי שבעם, או ילכו בקור או חום עד כי יחלו וימותו ויעזבו חילם לירושה לאיש הזה, הלא בכל הפעולות השונות האלה פעל כל אחד רק בבחירתו החפשית ולא הי' מוכרח במעשהו, כי התכלית הנרצה מאת הי"ת הי' עכ"פ יכול להיות מושג ע"י פעולה ואמצע אחרים, וכן כאשר הי' רצון הי"ת שאברהם יקנה עושר ונכסים, לא היו עוד פרעה ואבימלך מוכרחים לקחת אשתו ולהטיב לו בעבור', כי אם גם חדלו מעשות זאת. הלא נקל הי' להי"ת להעשירו ע"י אמצע אחר, ויותר מזה חשבו קצת הפילוסופים לומר באדם אחד בעצמו, שאם גם יש לו מצד טבעו ומזלו תשוק' הכרחית אל אחת מהמעלות להשיגה, ד"מ להיות חכם בחכמת התורה או בחכמת התכונ' , ואינו עוד ברשותו שלא להיות כן, בכל זאת הוא בעל בחירה בקניית אותה המעלי', לפי שיוכל לבחור באיזה אמצעי שירצה שיעזור לו להשיגה, שיוכל ד"מ לפי בחירתו החפשית ללמוד חכמה זו בעיר זו או באחרת אצל חכם זה או אצל אחר, וע"ז חלק אריסטו ואמר שאם הי' האדם מוכרח בכלל ענייניו הי' מוכרח גם בפרטיים, ר"ל ד"מ אם הי' מוכרח ע"פ טבעו ומזלו להיות חכם בחכמת התכונ', הי' ג"כ נגזר עליו אצל מי ובאיזה עיר ילמדנה בהכרח, אבל הדבר בעצמו אינו כן לדעתו, שאין מזל מכריח את האדם להיות מה שיהי', ורק בבחינ' כללית, מודה אריסטו ג"כ שאף שהתכלית הנרצה בכלל העולם אין ביד כל אדם לשנות'. מ"מ הוא בעל בחירה בבחינת מעשיו הפרטים, ואמר כן ברשע הכללי, ר"ל אם נגזר ד"מ לפי הכונה הכללית שראובן יהרג, בכל זאת לא הי' שמעון מוכרח להרגו, כי יוכל להיות נהרג ע"י זולתו או לפול מגג או לנהר ולמות, אף אם לא שלח שמעון ידו בו, ובזה כתר דעת קצת הפילוסופים אשר ברצותם להצדיק טבע האדם אמרו, שהוא בוחר תמיד רק בטוב, ואם עושה לפעמים רע כגון שיהרוג רעהו, לא ברצונו עושה זאת, כ"א בהכרח לפי שנגזר שרעהו זה יהרג, ועל זה אמר שזה אינו, לפי שהי' יכול להיות נהרג גם בלעדו, ומה שהרגו הוא לדעתו ובבחירתו עשהו, (ודעת זו מוסכמת לדעת התורה הקדוש' כי לולא זאת לא הי' הדין נותן להעניש איש הורג רעהו).

והוסיף הרב לבאר יותר דבר זה, בהמשילו בחירת האדם לאיש נתן בסוהר רחב ידים אשר בו יוכל ללכת אנה ואנה לארכו ולרחבו ככל אשר תאוה נפשו, מבלי מונע ומכלים זאת ממנו, ובכל זאת אין לו רשות וחופש לצאת מקיר הסוהר וחוצה, והוא א"כ נסגר בכללו. כן יש לאדם הבחיר' החפשית לבחור רק במעשים הפרטים, אבל בכל זאת הוא מוכרח להגיע על ידם באחרונ' אל התכלית הכללית הנודעת מהי"ת, וע"פ החקיר' הזאת נבין ג"כ כי אף שגם פעולות אנשי עול מגיעות בסוף ע"פ הנהגת הי"ת בחכמתו העליונ' אל הטוב הכללי, בכל זאת ענוש יענשו עושי רשע, יען כי רק בבחינתם הרעו מעשיהם, מבלי היותם מוכרחים לזה, כי אם גם שנו פעולותיהם הפרטיות והטיבו מעלליהם, הי' בכל זאת התכלית הטובה הכללית יוצאת אל הפועל באופן אחר, והמשל בזה אחי יוסף

[92]כמו שהאדם עם שהוא רשאי ללכת כאשר יתהלך בחלקי העולם כפי רצונו הנה אין לו יכולת ורשות לצאת מכללו כן עם היות שבחירת האדם הוא משוטטת בכל חלקי המעשים כאשר עם לבבו הנה היא אינה יכולה להטות המשפט האלהי הכולל מאשר

אף שע"י קנאתם ושנאתם אותו עד שמכרוהו לעבד לישמעאלים הורד מצרימ', ויהי שם לפליטה גדולה להחיות עם רב, לא יוכלו בכל זאת להתנצל בזה, כי היו מוכרחים לעשות מעשיהם אלה, למען יצא הטוב הכללי הזה אל הפועל, כי אם גם אהבוהו כאחים נאמנים ולא הרחיקוהו מבית אבותיו, הי' הי"ת יכול להוציא התכלית היקר הזה אל הפועל לפדות ברעב ממות כל יושבי מצרים ושאר ארצות, וכעין זה אמר המדרש על המות אשר נגזר על האדם באכלו מעץ הדעת, כי גם לולא זאת, הי' הי"ת מסבב סבות אחרות, שימות האדם (יען כי רק עי"ז יושג הטוב הכללי כמאחז"ל "והנה טוב מאוד" זה המות, שר"ל שגם מיתת כל בני אדם מוכרחת, למען סבב על ידה טוב העולם בכללו) והמשיל ע"ז משל למי שבקש לגרש אשתו וכו', ותלה הדבר באופן מזיגת' את הכוס, באמור לה "הרי זה גיטך וצאי מביתי שמזגת לי כוס פשור" אף שבאמת גם לולא זאת הי' בדעתו לגרש' שהרי כתב לה גיטה קודם לזה, וכמו כן אמרו במיתת אדם "שכבר נכתב בתורה שקדמה לבריאת עולם, "אדם כי ימות באוהל" וכו'.
אח"כ אמר הרב כי פרטי הספור במכירת יוסף והורדתו למצרים לא הי' מן הצורך לספר, לולא שרומזים במצפוניהם גם על מקרי עם ישראל בכלל (אשר בשם יוסף יכונה) ביחסו אל שאר האומות, כמו שהעיר כבר המדרש ע"ז, באמרו, "כל מה שאירע ליוסף אירע לציון" (כי שם ציון רומז לפעמים על האומה הישראלית בכלל, ובאופן זה יובן לדעתי מאה"כ "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" לא לבד על המקום ר"ל עיר ציון וירושלים, כי אם גם על עם וכנסת ישראל בכלל, אשר בשם ציון וירושלים יכוני, כי הם נועדו מהי"ת להפיץ דבר ה' ואמונתו האמיתית בכל מקומות תפוצתם) כי כמו שיוסף בנערותו רעה את אחיו בצאן ואביו אהבו מכל בניו, והוא הביא את דבתם רעה אליו, כן עם ישראל בראשית היותו לעם היו רועים במדבר בגבול אחיהם בני עשו, ובעבור קבלם את התור' אהבם הי"ת מכל בניו ר"ל שאר עמים שהם ג"כ מעשי ידיו, ומזה נסיבה גם דבה רעה להם אצל אביהם הי"ת, בעבור שלא רצו לקבל האמת, וילכו אחרי ההבל ויהבלו, וכמו ששנאת האחים וקנאתם את יוסף היתי בעבור יתרונו באהבת אביו ועשיית לו כתונת פסים, כן שנאו העמים הקדמונים את ישראל השוכן אתם רק בעבור היותם עם סגולה ומקבלי התורה האמיתית כמאחז"ל "למה נקרא שמו סיני שמשם ירדה שנאה לישראל" וחלום יוסף הראשון מקומת אלומתו והשתחוות שאר אלומות לה, אשר הוא בדברים ארציים וקלי הערך, רומז על גדולת ישראל בבחיני' מדינית, והכנעת העמים אשר סביבותם תחת ידם בימי דוד ושלמה, אשר עליה התנבאו גם משה אהרן יהושע ושאר נביאים הראשונים. ועל הצלחתם הזמנית הזאת חרה אף שכניהם אלה, עד שהוסיפו שנוא אותם עוד, וחלומו השני מהשמש והירח וכוכבי השמים שהם הנמצאים היקרים והיותר קיימים, רומז על גדולת ישראל המוסרית, שהיא ללמד ולהורות כל עמי הארצות הכרת הי"ת האמיתית עד כי יהפך לכולם שפה אחת ברורה לקרוא בשם ה' ולעבדו שכם אחד, מה שיהי' רק באחרית הימים בימי המשיח, גם התנכלות אחיו להמיתו, והשלכתו אל הבור רק אין בו מים, ומכירתו וירידתו למצרים רומזות על כל מה שקרה לאבותינו במצרים אשר גם ממנו אה"כ "גם אני שלחתי אסיריך מבור אין מים בו," ומאה"כ "וישבו לאכול והנה אורחת ישמעאלי' באה" רומז כי מדי יחל עם ישראל לשבת בטח בארץ אחוזתם יגלם נבוזראדן בבלה, אשר שחט הרבה משרי ישראל ושפך דמם כמים, אשר עליו יורה שחיטת האחים שעיר עזים להטביל כתנתו בדם, והיות יוסף איש מצליח בבית אדוניו, מורה על היותם גם בארץ אוביהם לפעמים מוצלחים ונכבדים בעיני המלך, כדניאל, מרדכי ונחמי' הוא התרשתא, כמו שהסתת אשת פוטיפר אותו לחטוא, ומניעתו לשמוע בקולה, והנחת בגדו אצלה רומז להמן וצוררי יון אשר בקשו להשכיח את ישראל תורת ה' ולהעבירם על חקיו, והם לא שמעו אליהם, והניחו אצליהם בגדיהם וכלי תפארתם, שהם חסידי העם אשר מסרו נפשם על דתם, ומתו תחת ידם, והיות יוסף נשכח בתחל' משר המשקים, עד אשר הוזכר לפני המלך ויתנהו לראש, רומזת גם על היות ישראל נשכחים ימים רבים בארץ גלותם, עד שיזכיר אלקים מלכם את בריתו אתם להוציאם לחפשי ולתתם עליון עד שיראה באחרונה, כי כמו שאצל יוסף היו המקריים הפרטיים הרעים, אשר קרוהו מגיעים באחרונ' ע"פ הי"ת לטובתו הכללית, לשומו אדון לבית פרעה ומושל בכל ארץ מצרים, כן גם פרטי מקרי בני ישראל הרעים בכל העתים והמקומות יגיעו בסוף בעזר עליון לטובתם הכללי, וע"ז רומז מאמר המדרש "השבטים עסוקים במכירתו של יוסף וכו' והקב"ה עסוק לברוא אורו של משיח" ר"ל אף כי כל אחד מאלה נראה עסוק בעניניו הפרטים בבחירתו החפשית, בכל זאת הי"ת חשב לסבב אותם אף שנראים רעים בתחל', לטובה, וכן יעשה גם במקרי עם ישראל הפרטים הנראים רעים, ואשר עליהם רומזים מקרי יוסף לסבב אותם לטובה, לשחר על ידם ההצלח' המוסרית בימי המשיח, וזש"א "לבראת אורו של משיח," והמאמר מורה גם על הצלח' הזמנית של יוסף גם על המוסרית של ישראל.

גזרה חכמתו. ביאור זה כי כמו שיש לאדם מהלכים הכרחיים כאשר הוא הענין בביתו ושכונתו ואפשריים קרובים בארץ אשר סביבותיו ואחרים אפשריים רחוקים בהרי חשך ואיי הים וזולתם נמנעים בצאת מחוג הארץ ועלות השמימה כן על זה האופן יש מעשים ופעולות הכרחיים לאדם והם הצריכין לכדי חייו ואחרים אפשריים קרובים שיחשבם ויעשם על צד הטוב והנאות וזולתם רחוקים וזולתם קרוב לנמנעים או נמנעים ממש. אמנם היותר נמנעים מכולם הם שיוכל האדם למנוע מהגיע הרצון האלהי בכל הענינים הכוללים אשר גזרה חכמתו מציאותם בעולם אשר אליהם כיוון בתחלת הוייתו וכמו שאמר המשורר בפירוש (תהלים ל"ג) כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד. ה' הפיר עצת גוים כו'. עצת ה' לעולם תעמוד וכו'. ומכאן קצת טענה לבטל הבחירה מהאדם כי אחר שהענינים הכוללים הם הכרחיים והכוללים לא יגיעו כי אם על ידי החלקים לפי שאין בכלל אלא מה שבפרט הנה אם כן הכל הוא הכרחי וכבר חשבו רבים כן אצל הגזרות השמימיות שכבר בטלנו סברתם במה שעבר בבאר ששכל האדם הוא על הכל ושאין המזל כדאי להכריחו אדרבה המזל נמסר ביד השכל לתקן או לעות כמו שכתבנו על נכון בשער כ"ב. אמנם הספק הזה הוא רב ועצום ממנו לפי שהיכולת האלהי ורצונו הוא על כל השכלים וה' צבאות יעץ ומי יפר ואין חכמה ואין עצה ואין תבונה נגד ה'. כי הוא משיב חכמים אחור ודעתם יסכל כמו שכתבנו בשער כ"ו. והרי היא טענה לכל אדם לומר מה אעשה וה' גזר. אלא שבטוב ההתבוננות אינה טענה שהרי הוא מבואר שהרצון האלהי בכמו אלה הענינים אינו מכריח הרצון האנושי החלקי בשום פנים וזה שאם האלהים דרך משל גזרה חכמתו להעשיר את פלוני הנה זה יתכן שיהיה בפנים מפנים שונים אם בחריצות זה האיש או על ידי ההזדמן שימצא מציאה או מטמון או על ידי מתנות גדולות או על ידי מיתות קרובים רבים ונכבדים וזולת אלו מהסבות קרובות או רחוקות הנה באמת כל אחת מהנה אינה הכרחית על זה האיש ולא על זולתו. וכבר יהיה לו ולהם רשות לעשות מה שירצו בכל אחת מהן ואם יבחנו להם להתרחק מכלם לא תחסר סבה זולתה ולא עוד אלא שההתרחק ההוא לפעמים יהיה הסבה להגעת הכוונה האלהית כמו שהיה הענין באחי יוסף וזולתם. היתכן שנאמר כי למה שהיתה הכוונה האלהית להעשיר את אברהם אבינו שהיו פרעה ואבימלך מוכרחים לקחת אשתו להטיב לו בעבורה וחוייבו המלכים ההם לעשות מלחמה ולנפול החמשה ביד הארבעה וזולת זה ממה שסייעו בהצלחתו. או אם הונח שחפץ הש"י בהתעשר א' מסוחרי הארץ שיהיו כל הנושאים ונותנין עמו מוכרחים במעשיהם. חלילה כי כוונתו יתברך בענין הכולל אינה מכרחת חלקי המעשה הפרטיים לאנשים אבל כל אחד הולך

לתומו ועושה כפי חפצו ורצונו ואם יחדלו אלה מעשות לא ימנע מפני זה הגעת התכלית על יד אחרים. וכבר חשבו קצת הפילוסופים לומר כדבר הזה באיש אחד בעצמו וזה שאף על פי שתהיה לו לאדם תשוקה טבעית והכרחית מצד טבע מזלו ומולדו אל אחת המעלת הנה הוא לא ימנע מהקרא בחיריי עליה בעבור המעשים החלקיים המביאים אליה כלומר שאם התכלית ההוא בכלל הוא טבעי אליו הנה המעשים החלקיים אשר בהם יעשה התכלית הוא בחיריי עליהם לפי שעל הרוב אלה החלקים אינם מסוג התכלית ולא ממינו. והנה ארסטו חייב זה המשפט עצמו ברשע הכללי עם המעשים החלקיים המביאים אליו עד שסתר בזה מה שיאמרו שהאדם רצוני על הפועל הטוב ובלתי רצוני על הרע. ואולם עם היות ששם גזר ארסטו שהמוכרח בכלל מעשיו הוא מוכרח בפרטיותם אלא שהוא ביאר שם שהמזל אינו מכריח לאדם כלל לא במעשים הכוללים ולא בחלקיים כמו שכתבנו בשער הנזכר. הנה באמת אין לחלוק ולפקפק במה שאמרנו שהמשפט הכולל האלהי אינו מכריח מעשה האדם החלקיים כי הוא דבר אמת בלי ספק וכבר הורגל לומר על כיוצא בזה רצוני בבחינת המערכת שהדבר אפשרי מצד עצמו הכרחי מצד סבותיו והוא באמת מאמר בטל בעיני כי הדבר המוכרח מצד סבותיו מה אפשרות נשאר לו וכי סכלות הסבות יעשה אותו אפשרי ומוטב שיאמרו עליו שהוא ענין הכרחי מוסכל הסבות וכבר כתבנו זה אצל ארדה נא ואראה שער י"ט. אמנם הראוי שיאמר הנה בבחינת הרצון האלהי שהתכלית הכולל הוא הכרחי אמנם הדברים החלקיים המביאים אליו הם אפשריים כי כלם אפשר שיהיו על אופנים רבים בלתי משיג ההכרח לשום אחד מהם כלל כמו שאמרנו. וכ"ש כשנקח הדברים יותר כוללים כמו שהוא להצלחת עיר אחת או חרבנה שזה אפשר להיות בפנים רבי המספר מאד אשר לא יכריחו את יושבי העיר בכלל לשום אחת מהנה. וכל שכן שלא יגיע ההכרח לשום איש מאישיה ואין צריך לומר אם נקח זה הכללות על אומה אחת או אל כלל האומות בכלל אשר הסבות המגיעות תהיינה בלתי בעל תכלית שאי אפשר לשער שיגיע שום הכרח לשום עם מהם ולא לרצון איש ואיש כאיש שנתן לו המלכות כלו, למאסר כי אם הוא נמנע לצאת מכללו הרי הוא מתהלך בבחירתו בכל אשר ירצה לארכו ולרחבו. והנה זה הענין הנפלא הוא מה שנתבאר תכלית הביאור בתורה האלהית על ידי ספורים רבים ובייחוד מאלו אשר החלו מענינו של יוסף אשר נתבאר בהם שעם היות כל אחד מהפועלים אצלם עושה מה שרצה על ידי חפשיות בחירתו בכל המעשים החלקיים הנעשים שם הנה נקבץ מכלל מעשיהם ענין כלל גדול ונפלא כוונו האלהים בכל כוונותיו האלהיות והגיעו לקץ ימים ושנים רבות אשר לא ישימו אליו לב הפועלים

אותם ואלו לא עשו אלה האנשים אלו המעשים החלקיים לא בעבור זה תמנע הגעת התכלית ההוא ע"י זולתם מהסבות כי הרבה פתחים ושלוחים לכל ענין מהענינים אין אונס. ומטעם זה ענוש יענש כל עושי רשעה שעם היות שיגיע הרעה לסובל אותה על פי רצונו יתברך מכל מקום ישלם לעושה הרעה כרעתו כי אם חפץ שיקבל זה החוטא זה הרע איננו חפץ בעושה אותו שיעשנו כמו שהיה הענין אצל פרעה שאף על פי שגזר על ישראל שיגלו בארץ לא להם (בראשית ט"ו:י"ג) לא גזר על פרעה שיעשה כך כי הרבה צדדים יש במה שיוכל זה להתקיים זולתו וכן בכל כיוצא בזה. ומטעם זה אין שום המלט להנשים האלה בני יעקב במה ששנאו את יוסף אחיהם ויקנאו בו ומכרוהו לישמעאלים כי עם שהאלהים עשה חפצו בהם ושתק והסכים לדבריהם ולא הראה בהם מ"מ לא היו מוכרחים במעשיהם אבל היו בחיריים לגמרי בלי שום ספק. ובמדרש (תנחומא פ' וישב) אמר רבי יהושע בן קרחה מאי דכתיב (תהלים ס"ו) לכו וראו מפעלות אלהים נורא עלילה כו' אף כשאתה עושה נוראת לי אתה בא בעלילה עלי. משל למי שבקש לגרש את אשתו יצא וכתב לה גטה ונכנס ומבקש ליתנו לה אמר לה מזוג לי את הכוס מזגתו ונתנתו לו אמר לה הרי זה גטיך וצאי מביתי שמזגת לי כוס פשור. אמרה לו וכי אתה היית יודע שאמזוג לך כוס פשור שכתבת את הגט מתחלה. כך א"ל אדם להקב"ה והלא בתורתך שקדמה לעולמך כתוב (במדבר י"ט) זאת התורה אדם כי ימות באוהל. והנה מלאך המות תחלה למעשה בראשית שנאמר (בראשית א׳:א׳-ב׳) והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום זה מלאך המות שמחשיך פניהם של בריות ואתה תולה העלילה בי וכן במרגלים כו' (במדבר י"ד) וכן ביוסף איפשר שבשביל לשון של ארגמן שהוסיף לו אביו על שאר אחיו גזר הקב"ה הגלות על זרעו אלא בקש הקב"ה לקיים מה שאמר ליה לאברהם בין הבתרים (בראשית ט"ו:י"ג) ידוע תדע כי גר וכו' ותלה העלילה בהם הוי! נורא עלילה על בני אדם. הנה נתבאר במדרש היקר הזה ענין נפלא זה מנפלאות תמים דעים והוא כי אפילו המחשבות הנוראות הכוללות אשר גזרה חכמתו שיהיו בעולם על כל פנים דוגמת אלו הג' שהזכיר הנה הוא תלה אותם במעשה בני אדם כלומר שמעשיהם סבבו אותם עד שזה ממה שיביא לטעות ולומר שכשם שהענינים ההם היו הכרחיים כן סבותיהם היו מוכרחות כמשפט כל דבר הכרחי שאי איפשר לתלותו באיפשרי. והנה יהיה האדם אם כן מוכרח במעשיו. ולזה אמר האל יתברך בנעימות אזהרת: לכו וראו מפעלות אלהים כלומר שאו לבכם קדש ולא תטעו בזה כי זה היחס שהוא מיחס אלו הענינים אל פעולות האדם דרך עלילה בעלמא הוא שהמחשבות האלהיות ההן עכ"פ בוא יבאו ולא יסבו בלכתם מבלי שיוכרחו מחמתן האנשים בחלקי פרטי מעשיהם כלל כמו

שהאשה ההיא לא הוכרחה למזוג בפושר או צונן מפאת מחשבת בעלה שכון לגרשה וענין מזיגתה בפושר היתה עלילה ממנו לבד שאם לא נזדמן כך לא תחסר סבה אחרת או הרבה וכלן היא אפשרי' עליהן כמו שאמרנו. והנה היה זה הענין מבואר ביותר מירידת יעקב ובניו מצרימה כי הנה היא היתה מחשבה קדומה מכוונת מאתו ית' מאז דבר אותה אל אברהם אבינו בין הבתרים אל כוונה שיבא זכרונה בתחלת ביאור פרשת ואלה שמות ב"ה. והנה לא הוכרחו השבטים בדבר ממה שעשו אצל יוסף אבל הכל עשו ברצון נפשם וחפשיות בחירתם וכפי מה שעלה מעצתם נכוין פרטי כל מעשיהם אל תכלית מה חשבוה לטוב בעיניהם כמו שיבא מבלי שיצורף להם שום אונס והכרח מפאת הענין הכולל כלל. ומה שאמר איפשר שבשביל לשון של ארגמן וכו' אין הכונה לומר שלא היתה זאת הסבה שהרי עינינו ראו שעל דבר זה נתגלגלו הדברים וירדו למצרים אלא שלא היו הם הכרחיים עליה וגם לא הספיקה אלמלא לא היה כן בחפץ האלהי. כן בכל א' מהג' ענינים שזכר. וכל זה מטוב ה' ורוב חסדיו שהוא יושב ומשמר מציאיות הדברים האלו הנוראים ההכרחים שיצאו אל המציאות על ידי הפעולות האנושיות הנאותות להם מבלי שיוכרחו הפעולות ההם לצאת מידי תנאי אנושותם והוא חפשיות הבחירה כמו שגדולה מזאת יש לנו לקבל אבל בתורת אמונה מוחלטת בידיעתו יתברך בדבר הפרטי העתיד להיות אם מכרחת אותו אם לאו כמו שהתחלנו ענינו בשער י"ט ויעדנו תשלומו לפרש יעתה כתבו לכם וכו' שער ק"ג בע"ה. ותקטן עוד זאת בעיניו וידבר אל בית עבדיו למרחוק כי מעתה גלה כוונתו העמוקה שהיא משוטטת ומפלשת במעשים האלה עד סוף כל הדורות וכאלו היה הספור הזה הוא השאור לכל העיסות אשר תעוגינה אחרי כן לעיני כל העמים גם אל העיסה הכוללת כל האומות אשר על פני האדמה לפי מה שנתאמת זה אצל חכמינו ז"ל (תנחומא פ' לך לך) באומרם כל מה שאירע לאבות סימן הוא לבנים ועינינו ראו ולא זר אמות המשפט הזה בכל מה שעבר עלינו עד הנה. וכמה השתדל הרמב"ן ז"ל מכלל ששת ימי בראשית לברר הענין הזה בכל ספורי האבות או רובם כי חשבו לסבה נכונה לזכירתם ולא יאות זולת זה לפי מעלת התורה האלהית. גם אנכי הנה ראיתי המשך זה הענין הכללי בכל מה שסופר בפרשה זו ממקרי יוסף ותלאותיו ממה שישפטהו הדעת על חלומותיו ועל דבריו מצערו ומכירתו על ידי אחיו והיותו בבית אדוניו ומעשהי עם אשתו ועם סריסי המלך חלומותיהם ופתרונם כי עם שהיו הספורים האלה מועילים מאד להודיע השגחה האלהית על עבדיו נאמניו מכל מקום כבר נמצאו בהם דברים רבים אשר מצד ייתורם מכריזים ואומרים למתבוננים בהם דרשונו וחיו. כי מה בצע בהזכיר שני חלומותיו אחר שענינם אחד או שיאמר

וישלחהו מעמק חברון או שטעה בדרך וימצאהו איש וכו' ואם מצאם בשכם או בדותן וכי אמרו הנה בעל החלומות וכו' ועתה לכו וכו' וטענות ראובן ויהודה ומה היו הגמלים נושאים וכיוצא באלו הדברים אשר נתנו לעלות ולקצר וכמו שהוא הענין במעשה יהודה ותמר ודברי פשרותם ובירור ערבונם ויתר הדברים אשר לא יועיל זכרונם רק להמתיק שנת הקורא בהם חלילה לבא כל דברים אלה בלי כוונה גמורה כמו שחוייב לתורה האלהית אשר כל שמותיה קדש קדשים. ולזה אני אומר שכל העניינים האלו מתחלה ועד סוף דורכים מהלך הרמז והסימן לזכור ימות עולם וראשונות הנה באו עדותיהם נאמנו מאד על אמתת האחרונות אשר עליהם נקוה בלי ספק ואעבור עליה על הדרך הזה אך בשתתיחם האומה הכללית על שמו של יוסף כמה שאמר (תהילים פ׳:ב׳) רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף. אולי יחנן ה' אלהים צבאות שארית יוסף (עמוס ה׳:ט״ו), ולא נחלו על שבר יוסף (שם ו'), עדות ביהוסף שמו (תהלים פ"א). כי היה זה למה שנמשכו העשרת שבטים אחרי ירבעם שהיה מבניו. (מ"א י"ב). והנה בהמשך הספור הזה על הדרך שאמרנו ישמש על זה הענין כי על כן יאמר אלה תולדות יעקב יוסף כי אין בכלל רק מה שבפרט ויהיו אחיו במקום שנאתם וקנאתם ורודפם אותו מקום יתר האומות אשר שנאונו ורדפונו עד הנה וכמו שאמר (שיר השירים א׳:ו׳) בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים:

ובמדרש (תנחומא סוף פ' ויגש) כל מה שאירע ליוסף אירע לציון. ביוסף כתיב וישראל אהב את יוסף. ובציון אוהב ה' שערי ציון (תהלים פ"ז). ביוסף כתיב וישנאו אותו. ובציון נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה (ירמיהו י״ב:ח׳). ביוסף והנה אנחנו מאלמים וכו' בציון נושא אלומותיו (תהלים קכ"ו). ביוסף המלוך כו' ביוסף ויחלום כו' ביוסף להשתחוות לך ארצה. בציון אפים ארץ ישתחוו לך כו' (ישעיהו מ״ט:כ״ג). ביוסף ויפשיטו את יוסף כו'. בציון והפשיטוך את בגדיך (יחזקאל כ״ג:כ״ו): וכתבו שם מאלה הדמיונים הרבה וקצרתי למה שלא היתה הכוונה בזכרונו רק להודיע שכבר נדרש על זה הענין לחכמי ההגדה מלפנים גם שמו את שני השבטים משל בגוים. ומעתה אין כל חדש: יוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה כו'. כך היה מעשה לתולדותם בכלל כי בזמן נערותן ובתחלת לכתם אחריו במדבר היו רועים שם קרוב לגבול אחיהם בני עשו ושם קבלו התורה שנאמר (דברים ל״ג:ב׳) וזרח משעיר למו. ובזה הביא דבת כל שאר האומות רעה אל אביהם שבשמים שחזר עליהם ולא קבלו כמו שדרשו ז"ל (ע"א ב׳:) על ה' מסיני בא אבל ישראל שעמדו על הר סיני היו אהובים לפניו שנאמר (הושע י״א:א׳) כי נער ישראל ואוהבהו וממצרים קראתי לבני. זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך כו' (ירמיה ב')

הוא מה שנאמר וישראל אהב את יוסף מכל בניו כו'. ולו מסר מסורות התורה והחכמה ועשה לו כתונת פסים כי בחר לו לעם סגולה לעשית לפניו משכן וכלי שרת ובגדי כהונה ולעמוד כהן לשרת בכתנת בד קדש בעבודת יום הכפורים: ויראו אחיו כו' וישנאו אותו הוא עצמו מה שאמרו ז"ל (שבת פ"ט:) למה נקרא שמו סיני שבו ירדה שנאה לאומות העולם כי סבת כל שנאתן עלינו הוא התורה והמצות שנתנו לנו שם וכמה שאמר משה (במדבר ל"א:ג') לתת נקמת ה' במדין על פי חז"ל (תנחומא פ' מטות): ולא יכלו דברו לשלום. על דרך שאמר המשורר (תהילים ל"ה:כ') כי לא שלום ידברו, רבת שכנה לה נפשי עם שונא שלום כו' (שם ק"כ): ויחלום יוסף כו'. החלום אחד משישים בנבואה (ברכות נ"ז:) וירמוז שבזמן נערותם ובהמשך חוזק אהבת אביהם היתה יד ה' תמיד על נביאיהם והנבואה היתה מצוי בהם וחזון נפרץ בשרידיהם ואז יהיו נביאיהם הראשונים והם משה ואהרן ויהושע והזקנים אשר האריכו ימים אחריו אשר התנבאו בהצלחותיהם הראשונות הרמוזות באומרו והנה אנחנו מאלמים אלומים כו'. שהכוונה שיעשו ויצליחו על כל האומות אשר ישמעו את שמעם וישתחוו להם איש ממקומו וכן היה הענין כל זמנם עד המשך ימי דוד ושלמה עד שהיה דבר קשה בעיני האומות ומלכיהם לאמר המלוך ימלוך עלינו אם משול כו' כמו שעשו העמלקי והכנעני ואדום וסיחון ועוג וכל מלכי כנען ויוסיפו שנאה יום יום. ויחלום עוד חלום אחר כו'. ירמוז בזה הנבואות האחרונות הקיימות אשר אין להם הפסק כי לזה בא חלומו על הנמצאים הנכבדים הקיימים ואמר והנה השמש והירח ואחד עשר ככבים כו'. והוא סוף הישועות וההצלחות כלם אשר עליו נאמר (צפניה ג':ט') כי אז אהפוך על עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' וכו' כי המאורות הגדולות שהם רמז למלכות אדום וישמעאל שהאחד מונה לשמש והאחד מונה לירח וכל י"א מזלות שהם ממשלות כל האומות זולת מזל ישראל הם משתחוים וכורעים לפניו והוא מאמר הנביא בעצמו (ישעיה כ"ד) וחפרה הלבנה ובושה החמה כו'. ועל הממשלה הגדולה הזאת אשר תהיה אז לאומה הנבחרת ואת דוד מלכם[93] אמרו חכמים ז"ל (תנחומא פ' תולדות) מי אתה הר הגדול (זכרי' ג')

[93] אחז"ל מי אתה הר הגדול, זה משיח וכו' תחלה דחה הרב פי' בן בונט שאמר שר"ל שמשיח יהי' גדול מדרבנן (הנקראים בעבור עשותם פה עלי ארץ רצון הי"ת ופקודתו בשם מלאכי שרת) במעלת העיון, וממשה בסיפוק צרכי עמו, ומאברהם בנדבת לבו, על זה אמר הרב והמאמרים פחות יאמנו מהפעולות, ר"ל כי כל התוארים הנאמרים מאיש ידוע צריכים עכ"פ שיאמנו ע"י פעולותיו, והמשל בזה כי לא נוכל לקרוא איש ידוע, גבור, עניו או נדיב, אם לא הראה לנו כבר בפעולותיו שיש לו כל המדות הטובות האלה, וא"כ אחרי שלא נמצא מפורש בכתובים שיפעול פעולות אלה איך נאמר שהכ' רומז ע"ז, ע"כ פי' הרב המדרש הזה, כי רומז על האומה הישראלית בכלל, אשר באחרית הימים בימי המשיח ועל ידו תרום ותגבה על כל שאר העמים, בנ' מעלות היותר יקרות והם האמונ' האמיתית, השגת התורה האלקית, והצלחת' המדינית, כי שלש אלה כבר היו לה מתחל', מדת האמונה בד' כמאה"כ "ויאמן העם" "ויאמינו בד' ובמשה עבדו" וזאת היתה להם למורשה מאברהם ראש המאמינים, כמו

זה משיח ולמה נקרא שמו גדול שיהיה גדול מהאבות דכתיב (ישעיהו נ"ב:י"ג) הנה ישכיל עבדי ירום ונשא. ירום מאברהם, דכתיב ביה (בראשית י"ד:כ"ב) הרימותי ידי אל ה' אל עליון וכו'. ונשא ממשה. דכתיב ביה (במדבר י"א:י"ב) כי תאמר אלי שאהו בחיקיך וכו'. וגבה מאוד ממלאכי השרת, דכתיב בהו (יחזקאל א':י"ח) וגובה להם ויראה להם. והמאמרים פחות יאמנו מהפעולות כמו שכתב החוקר פרק א' מהי' מהמדות וזו תהיה תשובה כוללת לכל המאמרים. הנה כוונת המאמר עצמו היא רחוקה מאד מהענין ההוא כאשר תובן כראוי: וכבר ביאר אותו החכם ן' בונט ז"ל ואמר, מאן מלאכי השרת רבנן ופירוש שיגבה מהם במעלת העיון. וממשה בספוק הצרכים. ומאברהם. בנדיבות. ואין סמך לדבריו אלו לא מן הכתובים ולא מן הסברא כי הראוי שיוחס לכל אחד מהם הדבר שנתיחד אליו מצד התורה ופרסום ענינם וגם כי הכתוב האומר וגובה להם ויראה להם בצבא השמים ממש הוא מדבר אמנם המכוון מהם לפי דעתי להורות על הרוממות וההתנשאות והגובה שיהיו לאומה הזאת בזמן ההוא בכל אחת מהמעלות המפורסמות שנתעלו בהן מכל שאר האומות שהם ג' ראשים:

האחת האמונה האמיתית בה' כמה שאמר (שמות ד':ל"א) ויאמן העם וכו'. (שם י"ד) ויאמינו בה' וכו'. ובדברי תוכחה (דברים ל"ב:כ') בנים לא אמון בם. לומר שחסר מהם הענין אשר עליו נקראו בנים אם שישיגם כן במשמע מה שדרשו חכמינו ז"ל (ספרי פרשת האזינו) מכל מקום בנים הם כלומר קוטן אמות הבנים רחבה ונסבה למעלה מאמונת היותר מאמינים שבזולתם. ומהידוע שראש האמונה להם והאב שהמציאה ופרסמה לעולם היה אברהם אבינו וכמו שאמר (בראשית ט"ו:ו') והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. ועל האמונה הזאת כרת אתו ברית המילה שנאמר (שם י"ז) והקמותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך כו':

שאמר "הרימותי ידי וכו'" שהרא' בו אמונתו ובטחונו בד' ומאסו כל קניני הזמן אם לא מיד עליון יהיו לי למנה, אשר ע"כ לא רצה לקחת מאומה מהון ועושר ורכוש מלך סדום, ובימי המשיח תגדל עוד מדת אמונתם, כי תחת אשר בתחלה נמול רק ע"פ מצות הי"ת לאברהם בשר ערלתם, להכחיש בזה תאותם ולעשותם עי"ז יותר מוכשרים לבטוח בד' בכל מצבי ועניני חייהם, כי לפי קוטן התאוה והחמד' לקניני העולם באדם המאמין בד', כן יגדל בטחונו בו, עתה באחרית הימים, ימול ד' לבבם, ויברא להם לב טהור בלי שום אמצעי , אשר הוא יותר שלם ממה שיעשה רק ע"י אמצעי , ואף כי ע"י אמצעים רבים, וכן המדה השנית שהיא קבלת התורה והשגתם האמיתית שהית' להם בתחלה ע"י משה שלמד אותם והורה להם את הדרך ילכו בה, תהי' להם אז ג"כ בלי אמצעי, כי הי"ת בעצמו יאיר עיניהם בתורתו, כמאה"כ "נתתי תורתי בקרבם, ועל לבם אכתבנה," ותחת כי הצלחתם, המדינית והזמנית, היתה להם בתחל' לרוב רק ע"י כחות הטבע והמלאכים הנצבים עליהם בפקודת הי"ת להנהיגם, ורק לפעמים ולפי שעה יצאו בהצלחתם מגדר הטבע וסדור מערכת השמים, יהי' באחרית הימים רוב הצלחתם בעניניהם הכוללים והפרטיים יוצא חוץ לגדר וגבול הטבע כמאה"כ "הנני בורא שמים חדשים" ולהורות על השתלמות שלש מדות אלה בימי משיח אחז"ל על המשיח בעצמו אשר על ידו יסובבו כל אלה "ירום מאברהם ונשא ממשה, וגבה ממלאכי השרת." -

השנית קבלתם התורה והמצוה אשר תאותו לו בם מכל זולתם כמו שאמרנו. אשר על זה נאמר (דברים כ"ו:י"ח) את ה' האמרת היום וה' האמירך היום וכו' ונאמר (תהילים קמ"ז:כ') מגיד דבריו ליעקב כו' לא עשה כן לכל גוי. והנה ראש המעלה הזאת היה משה אדוננו ע"ה דכתיב (דברים ד':מ"ד) וזאת התורה אשר שם משה כו'. והנה לזכותם בשתים אלו הכתירם:

בשלישית והיא שנתן בידם שבט מלכות לרדות בו את כל העולם כלו דכתיב (דברים ב':כ"ה) היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים אשר ישמעו שמעך ורגזו וחלו מפניך. מכלל שהכוונה שתמשך התחלה זו תמיד כמו שאמר (שם י"א) פחדכם ומוראכם יתן ה' אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו כו'. וכן העידו הכתובים שנמשכה בימי יהושע דוד ושלמה. הנה זאת הממשלה נתן האל יתברך ביד מנהיגי ישראל ורועיהם הכשרים ויבחר ביהודה וישימהו לראש עליה ומסר שבט מלכות בידו דכתיב (בראשית מ"ט:י') לא יסור שבט מיהודה וגו' בכל בניו בחר בדוד עבדו להיות לו רועה נאמן ומטה האלהים בידו יתן לפניו גוים ומלכים ירד כמו שאמר (תהילים ק"י:א') נאם ה' לאדוני שב לימיני וגו' מטה עוזך ישלח ה' מציון וגו'. ובשלמה כתיב (ד"ה א' כ"ט) וישב שלמה על כסא ה' למלך להגיד כי מלכות אלהים בידו ובו רודה ומושל על כל העולם כלו וזה ימשך בזרע ההוא לדור דורים כמו שנאמר (יחזקאל ל"ד) ודוד עבדי נשיא להם לעולם. ואין בעיני שום ספק שנרשמו ג' ענינים האלו במעשה יהודה וחמר כמו שאמרנו. וזה כי חלילה לצדקת ליהנות במעשה ההוא ולכוין בו כי אם להקים שם בישראל ולעשות חיל כפי מה שהעידה עליו רוח הקדש אשר סייע במעשיה בלי ספק:

ובמדרש (ב"ר פ' פ"ה) אמר רבי יוחנן בקש לעבור זימן לו המלאך הממונה על התאוה אמר לו היכן אתה הולך יהודה מהיכן מלכים עומדים מהיכן גואלים עומדים. והוא הדבר שהכריחו לומר הבה נא אבא אליך עם היותם דברים זרים לאיש כמוהו לאשה חשבה לזונה. והיא גם היא עם שכבר כוונה לכך מתחלה פיה פתחה בחכמה ורוח הקדש על לשונה לברר וללבן התועלת המגיע מהמעשה ההוא והוא אומרה מה תתן לי כי תבא אלי. והנה נצנצה בפיו רוח הקדש ואמר אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן והכוונה כי מהזרע ההוא יצא מושל ורועה את צאן ה' אשר ירעה אותו דעה ובינה ויגרש ממשלת האיש השעיר מצאנו והוא נפילת זרעו של עשו האדמוני כלו כאדרת שער (בראשית כ"ה:כ"ה) ביד האדמוני עם יפה עינים וטוב רואי (שמואל א ט"ז:י"ב): ותאמר אם תתן ערבון עד שלחך. הנה היא שמחה בדבריו שהם מכוונים אל חפץ תכליתה אמנם השיבה כענין ואמרה שהשלוח והגירוש ההוא לא יתכן לו היכולת עליו רק ברצות ה'

דרכיו והוא יחזיק במעוזו לעשות כן ושלזה צריך ערבון עד שלחו והוא צורך קדימת שתי המעלות הנזכרות משלמות האמונה וקבלת התורה ומצותיה כמו שכתב בפרשת המלך (דברים י״ז:י״ט) וכתב לו את משנה התורה וכו' והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' וכו' וחתם ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו וכו'. יבאר ששבט המלכות וקיומו הוא תלוי בקדימת יראת האל יתברך שהיא האמונה ושמירת המצות כמו שאמרה הצדקת והוא מה שביארה באומרה חותמך ופתילך ומטך אשר בידך על שלמות האמונה אמרה חותמך שעליה קבל ראש המאמינים חותם ברית בשר כמו שאמרנו, ועל שמירת התורה ומצותיה אמרה ופתילך כד"א (במדבר ט"ו:ל"ח) ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת ואמרו ז"ל (מנחות מ"ג:) ששקולה ציצית כנגד כל המצות שנאמר (במדבר ט"ו:ל"ט) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' כי אחר שתושלם בשתים הראשונות תוכל להשתרר בשבט מישור ומלכות אשר בידך שבו תגרש השעיר שאמרת. ויתכן שתאמר שגם כן הוא צריך להמסר אל האלהים ולעבדו תחלה במטה אשר בידו כי מזה ימשך אליו העוז והחוזק האלהי כמו שהיה כן הענין ההוא בדוד כי בתחלת הצלחתו נותן עוז למלכו ונתן נפשו בכפו במלחמת הפלשתי וזולתה ואחר כך הרים קרן משיחו:

ובמדרש (ב"ר שם) נצנצה בה רוח הקדש חותמך, זה מלכות, דכתיב (ירמיהו כ״ב:כ״ד) כי אם יהיה כניהו בן יהויקים ?לך יהודה חותם על יד ימיני. ופתילך, אלי סנהדרין, דכתיב ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. ומטך, זה משיח, דכתיב (תהילים ק״י:ב׳) מטה עוזך וכו'. שרצו מה שרצינו אלא דמדידן עדיפא. ובהסכמת רוח הקדש נאמר ויתן לה ויבא אליה ותהר לו. ולהיות הערבון יקר הערך מאד החזיקה בו ולא מצאה רעהו לקחתו ממנה כי אין חפצה בגדי העזים. ולזה נזרקה האמת בפי אנשי המקום שאמרו לא היתה בזה קדשה כלומר לא היה במעשה הזה שום קדשות ולא שום נדנוד עבירה וגם יהודה אמר תקח לה לקיים כל דבר. אמנם בעכוב קבלת הגדי נרמז עכוב שלוח איש השעיר עד שישולח ביד שעיר בניו המקווה שיבא בשני ולסוף כיון בעומק מחשבתה וכיון דבריה כאשר אמרה הכר נא למי החותמת והפתילים והמטה כלומר למי הם למנה שלשת הדברים האלה ומהענינם זה אצל זה ולהכרתו האמיתית נאמר ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כי אז הרגיש מה היה תחת מאמרו אשר דבר אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן וכי הם דברים צדיקים נצנצו בפיו אמנם שצדקה היא ממנו במה שאמרה שצריך שיתן ערבון עד שלחו וגם במה שפירשה ענין הערבון וגזר בדעתו כי למעלת הענין ההוא היתה נסבה מאת ה' לבלתי תת אותה לשלה בנו כי חפץ בו, ואחרי הדברים והאמת תראה

ותכיר למי החותמת והפתילים והמטה האלה על האופן היותר שלם שאפשר כי אם למלך המשיח אשר קוינו לו ויושיענו במלאכות ה'. וכנגד שלשתן אמרו שירום מאברהם ונשא ממשה וגבה ממלאכי השרת[94] והכוונה להם נכונה מאד לבאר מה שיגיעו העקרים ההם בתכלית שלימותם בעת ההיא וזה כי הוא מבואר כי כל טוב ושלמות שיגיע לשום נמצא בלי אמצעי הנה הוא יותר חזק ויותר קיים מאשר יגיע על יד אמצעי וגם כל מה שירבו האמצעיים יותר יחלש חוזק הטוב ההוא ויהי' נוח לאבד והנה הלב והאברים הקרובים אליו בענין החיות יוכיחו על זה הוכחה שלמה כי הלב למה שממנו תוצאות חיים הוא יותר חזק בחיות והוא היותר מאוחר במיתה ויתר הדברים כל הקרב הקרב ידמה אליו בזה וכל אשר יתרחק יהי' הענין בהפך והוא מבואר וכן הוא הענין בתכונות הנפשיות כי בהיות הנפש שלמה בהן מעצמה יהי' השלמות ההוא חזק וקשה ההסרה אמנם בהיות מגיע שלמותה על ידי הכנות מענינים חוצה לה הנה יהי' שלמותה יותר חלוש וקשה לעמוד. ותהי' החולשה והקושי לפי רבוי האמצעיים או מעוטם. והנה לפי שהחותם ההוא אשר קבל אברהם אבינו לאות ברית היה ענינו צד תחבולה ותקון באבר ההוא בהתיש והחליש הכח התאוה הנמצא באותו אבר אשר באמצעות זה יגיע תועלת גדול אל הכח המתעורר בכלל אשר מושבו הוא בלב כמו שהוא מבואר ואע"פ שכבר הגיע מתקון האבר ההוא תועלת אל הלב הראשיי בענין האמונה מה שהספיק להבדיל זרעו בו משאר האומות דרך כלל אבל להיות התועלת ההוא מגיע ללבם על ידי אחר נמצא שהיה תמיד עקר האמונ' הזה רופף בידם מתחלתם ועד סופם עד שסבלו בעבור

[94] והכוונה וכו', ר"ל כי כמו שבמדות ותכונות נפשיות תהי' אותה מדה אשר תוכל להיות מושגת בלי אמצעי, או במעט אמצעי, יותר יקרה ונכבדת מהמושגת רק ע"י אמצעיים רבים, ולפי רבות או מעוט האמצעיים אשר תושג על ידם, כן יגדל וכן יקטן יקרה ומעלת', כמו שביאר בזה הרב תחלה מאמר המדרש על המשיח "ירום מאברהם" וכו' כן הדבר גם במושכלות ר"ל השגת שכליות, כי אותה ההשגה אשר תושג בלי צורך הקדמות רבות לה, היא היותר יקרה והיותר אמיתיית, ועי"כ המושכלות הראשונות הנטבעות בלב ושכל כל אדם מדי יחל לבחון בין טוב לרע הן היותר אמיתיות והיותר קלות להבין, והיותר קשות לאבדן, ד"מ המושכל הראשון, כי הכל גדול מהחלק, הוא אמת בלי ספק עד שאין חולק עליו וקל להבין מכל בן דעת, וקשה גם לאבד ממנו, כי כל עוד שכל אדם בריא בקרבו לא ישכח מושכל זה, גם לא יכחישנו, אבל כל מושכל אשר לאמתו, נצטרך תחלה להקדמות, הוא במעלתו ובמדרגת אמיתתו למטה מהמושכל הראשון המוטבע כבר בשכל כל אדם, כי לפי רבות ההקדמות וחילופן המצטרכות להשגת משפט מה, כן תקטן מדרגת מעלתו ואמיתתו, וכן אמר החוקר, כי המופת המחייב יותר יקר מהמופת השולל, ד"מ אמרנו "כל אדם חי, כל חי מרגיש, א"כ כל אדם מרגיש, הוא מופת מחייב, והוא יותר אמיתי, ונוח להבין, בעבור כי ב' הקדמותיו מאיכות אחת, ר"ל ששתיהן מחייבות ומתחלפות רק בכמות, כי ההקדמ' הגדולה "כל חי מרגיש" אשר בו יובנו כל בעלי חיים. כוללת אישים ופרטים יותר הרבה מההקדמ' הקטנה "כל אדם חי" הכולל רק אישי בני אדם לבד, אפס אמרנו "כל נברא אינו מחויב המציאות" , ד"ה כל גשם נברא, א"כ אין גשם מחויב המציאות "הוא מופת שולל, ושתי הקדמותיו מתחלפות בכמות ובאיכות, כי ההקדמ' הגדולה "כל נברא אינו מחויב המציאות" היא שוללת, וכוללת כל אישי הנבראים יחד, וההקדמ' הקטנ' "כל גשם נברא" היא מחייבת וכוללת רק אישים גשמים לא המלאכים שהם עצמים רוחניים ונבראים ג"כ ע"כ הוא לדעת החוקר במדרגת אמיתתו פחות מהמופת המחייב אשר ב' הקדמותיו שוות באיכות החיוב, ואינו ג"כ נח להבין כמהו בעבור זה.

רפיונם וחולשתם בו כל מה שסבלו מהרעות והגליות. אמנם בזמן מלך המשיח תהי' הברית הזאת יותר חזקה וקיימת לעת כי תהי' האמונה קבועה בלב עצמו קביעות נמרץ ותהי' ברית המילה בו ממש מבלי אמצעי כמו שאמר בפירוש (דברים ל':ג') ושב יי' אלהיך את שבותך ורחמך וכו' אם יהי' נדחך בקצה השמים וכו' ומל יי' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את יי' אלהיך וכו'. והנה רוממות הברית הזאת על זה העקר הוא נכר ונגלה על מה שהיה בידם בתחלה על ידי אברהם אבינו הנאמר בו הרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארן. ועל הפתילים אמרו ונשא ממשה. והכונה כי הענין שאמרנו אצל הכחות והתכונות הנפשיות הנה הוא מבואר הצדקו אצל המושכלות והוא כי כל דבר שיושג ויושכל במעט מההקדמות אמנם הוא יותר חזק האמתות ויותר נוח להשיג ויותר קשה לאבד ולזה המושכלות הראשונות או ההקדמות הידועות בטבע תסוגלנה בשלשה הענינים האלה כמבואר בספר המופת אמנם כל מה שירבו ההקדמות ויתמצעו הלמודים להגיע אל הדרוש או המושכל יהי' הדבר בהפך. רצוני שיהי' חלוש האמתות וקשה להשיג ונוח לאבד. והפלא שעל זה החליט החכם שם שהמופת המחייב יקר מהשולל. וזה שהמופת השולל יבנה על ההקדמות מתחלפות בכמה ובאיך. והמופת המחייב לא יבנה כי אם על חלוף הכמה והוא מספר הקדמותיו. אמנם כבר היו שתיהן מאיכות אחד והוא החיוב וענין היוקר שלו הוא במה שיתן האמת יותר ממנו כמבואר שם. [95]וזה הטעם שהמשפטים אשר מהתמונה הראשונ' מההקשים הם יותר חזקי האמות מזולתם כי אין צריך להחזירם אל זולתה מן התמונות כמה שהן צריכין לשוב אליה וזה מבואר. והנה לפי שמשה קבל תורה מסיני כתובה על שתי לוחות אבן והתור' כלה נתנה ליכתב על הגוילים ותורה שבעל פה לא היתר רק למסור אותה פה אל פה לאנשים הראויים לקבל אותה ולהמשיך השלשלת מדור אל דור וגם סודותיה ומצפוניה לא נתנו כי אם לבני עליה שבהם ואם היו מועטים בערך אל כללות' והיה בזה מהקושי המבואר ללמוד וללמד עד שנמשכו זמנים רבים שוטטי רבים לבקש את דבר ה' ולא מצאו וגם מה שמצאו להיותו תלוי בכמה אמצעיים ומפה אל פה כבר יחלש האמות וירבו הספקות וכל זה מה שיחייב השכחה והעזיבה מהם אשר לסבתם היה מה שהיה וכו'. אמנם בזמן המוצלח יוסרו כל אלו האמצעיים ויהי' הלמוד האלהי מושפע בשכלם מבלי מסך מבדיל בינו לבינם כמו שאמר הנביא (ירמיהו ל"א:ל"א) בפירוש הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי

[95]וזה הטעם שהמשפטים וכו', ע' מלת הגיון שער ז' עם הביאור שם, והדברים ארוכים אין צורך להביאם פה, אחרי שכונת הרב ז"ל בכלל נודעת מלבד זה.

את אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם נאם ה'. כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם ה' נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה כו'. ולא ילמדו עוד איש את רעהו וכו' דעו את ה' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה' כו':

ובמדרש חזית (שיר א') אמר ר' יודן בשעה ששמעו ישראל אנכי ה' אלהיך (שמות כ') נתקע תלמוד תורה בלבם והיו למדין ולא היו משתכחין באו להם אצל משה ואמרו משה רבינו תעש' אתה שליח ופרוזבין בינותינו. דבר אתה עמנו ונשמעה כו' ועתה למה נמות וכו' (שם). ומה הנאה יש באבדה שלנו חזרו להיות למדין ושוכחין אמרו מה משה רבינו עובר אף תלמודו עובר חזרו ובאו להם אצל משה אמרו לו משה רבינו ולואי שיגלה עלינו פעם שנית הלואי ישקני מנשיקות פיהו (שה"ש א') הלואי יתקע תלמודו בלבנו כמו שהיה אמר להם אין זו עכשיו אבל יהי' לעתיד לבא שנאמר נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה. ירצה כי בהיות לבם שלם לא יהיו כמו עד עכשיו כי להיות למודם מזולתם כמו שיבחרו להם המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם נאם ה' כלומר הכרחתי אותם בכח אדנות ולזה לא נתקיימו אבל מאותה שעה ואילך יחזרו למה שהית' אליו כוונת האל יתעל' ראשונה ולא ילמדו עוד איש את רעהו וכו' כי כלם ידעו אתי כו' וכמ"ש במקום אחר אבל לעתיד לבא נאמר (ישעי' כ"ה) ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו כו' כמו שיתבאר זה יפה סוף שער ל"ט ב"ה. ובמקום אחר (תנחומא ס"פ אחרי) אבל לעתיד לבא אני בכבודי ובעצמי אושיע אתכם ושוב אין אתם חוזרין ומשתעבדין דכתיב (ישעי' מ"ה) ישראל נושע בה' תשועת עולמים כמו שיתבאר זה יפה בשער מ"ב בכמה צדדין אחרים דרוש משם כי קרוב הוא ונאות מאד למה שעמדנו עליו. ראה כמה כלל זה המאמר הנכבד כל מה שאמרנו בזה הדרוש וכמה שרצינו ממנו בכאן. גם בדרוש אשר לפניו נמצא שם בסמוך (חזי' שם) ר' נחמיה אומר בשעה ששמעו ישראל לא יהי' לך (שמות כ') נעקר מלבם יצר הרע באו אצל משה וכו' מיד חזר יצר הרע למקומו חזרו אצל משה ואמרו משה רבינו יגלה עלינו פעם שנית ולואי ישקני מנשיקות פיהו כי טובים וכו'. אמר להם אין זו עכשו אבל יהי' לעתיד לבא הוא דכתיב (יחזקאל ל"ו) והסירותי את לב האבן מבשרכם. ראה דברים נפלאים ומבוארים משני הענינים שקדמו ועל המעיין למלא ביאורם כפי דקדוקם. ומזה נודע טוב כונת רבי יוחנן בן זכאי (אבות פ"ב) באומרו רואה אני את דברי ר' אלעזר מדבריכם כי בכלל דבריו דבריכם. כי ודאי במה שאמר לב טוב יכלול כל דעת חביריו שהיו סיוע והכנה להטיב הלב והוא מבואר. מ"מ נתבאר מה שכוונו

חז"ל באמרם ונשא ממשה כי הוא ענין נפלא מאד ביארוהו מאומרו כי תאמר אלי שאהו בחיקך וכו'. וזה שהוקשה להם כי הכתוב ההוא לאו רישי' סיפי' היה לו לומר האנכי הריתי וכו' כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא איש את בנו ולמה יתחיל באב וסיים באומן אלא שלא על ספוק צרכי המאכל והמשק' כוונתו כמו שחשב מבאר ההגדות רק אל המשל אל ההוראה והלמוד המיוחדים לו כמו מלמד תורה לעמו ושיעור הכתוב כך הוא האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילידתיהו הוא שתאמר אלי שאהו בחיקך ללמד להם תורה ולהנהיגם במצותיה כאשר ישא האומן את היונק כלומר את מי אורה דעה כגמולי מחלב ואת מי אבין שמועה כעתיקי משדים החרשתי שאם הוא דבר קשה הנה יכולני לסבול. אמנם להטיל עלי טורח ומשא האב על הבנים לכדי פרנסתם זה לא אוכל שאתו כי מאין לי בשר לתת לכל העם הזה. הנה זה הפירוש הוא כמחוייב ועליו נמשך זה המדרש לסמוך אליו למוד התורה והמצוה המיוחד למשה רבינו. וגם איפשר שלא כוונו רק למצוא לשון שבו תפול מלת ונשא על משה כמנהגם כי די הדבר שיובן מעצמו בלי ספק. ואומר כי על זה השלמות המקווה אלינו מהגלות לנו סתרי תורת משה ומצפוניה אשר נעלמו מבעליה לסבות הנזכרות הוא מה שבאה עליו הגדת תאנא דבי אליהו (סנהדרין צ"ז.) שתא אלפי שני הוי עלמא. שני אלפים תהו. שני אלפים תורה. שני אלפים משיח. ובעונותינו שרבו יצא מהם מה שיצאו. כי נבוכו רבים בפירושו וגם נלחצו בו מבעלי מחלקתם ביום תוכחה ונאצה באמרם כי לדעת בעל הגדה זו כבר בא הגואל מיום שהתחילו שני אלפי משיח. ועד"ה מה שכוונוהו לא זה ולא אותו ומליצינו פשעו בו כי לא מצאו ידיהם ביום קרב ועם שכבר אמרנו ראשונה שהוא סכלות גמורה נבקש עזר הדת מדברי מי שהוא כופר בה במעשיו ולא יחיה עליה. וכבר תהיה זאת תשובה כוללת לכל המאמרים. אמנם לא נמנע מבאר כוונתם הנכונה בזה על הדרך שאמרנו וזה שהם כוונו אל זה השיעור הנפלא משפע החכמה והצלחתה המקוה לבוא לאומה הזאת על ידי איש שלם מאד ודבק לאלהיו בימיו יותר ללמד את הרבים סתרי תורת משה וסדור פרשיותיו וטעמי מצותיה והפלגת סודותיה כמסורת קבלת מצפוני השמות הקדושים והצרופים הנוראים שהיו בהם גדולי הנביאים וחסידי החכמים אשר מעולם משני סדרי בראשית כיד אלהיהם הטובה עליהם ושיהיה הלמוד ההוא חזק וקיים בהם לא ינתק לעולם. והיו משערים שכמו שהמשך זמן אלפים שנה שהיו מבריאת עולם עד שנתנה תורה על דרך קירוב כי הם האלפים שנה שאמרו (ש"ר פ"ח) שקדמה התורה לבריאת עולם מפני שכלם נחשבו לתהו כמו שכתבנו בשער הה' הספיק להכין את זרע אברהם לקבלתה ולהוציא העולם מכלל תהו כך יספיקו אלפים אחרים מלמודה והרגלה להכין

בעליה לקבל זה השפע האלהי ע"י זה המשיח המקווה אשר יתקיים זה הייעוד על ידו. ולזה אמר כי אחר שני אלפים תורה ראוי שיבאו אחריהם שני אלפים משיח לתשלום השבוע אלא שכבר היה דואג האומר הזה ממה שלא צדקה השערתו זאת ממה שראה שכבר עברו בימיו יותר משלש מאות שנה מהאלף החמישי ועדיין לא ראה שנתפשט זה האור השכלי המקווה בעולם. ומעתה לא כוונו בענין זה המשיח אל הגואל העתיד להשתלח לפדות אותנו מגלותנו ולקחת לו גוי מקרב גוי כמו שחשבו:

תדע כי להיות המלך חזקיהו איש שלם מאד ואהוב לאלהיו ואוהב התורה והחכמה מכל אשר היו לפניו כי על כן נקרא פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום (ישעיהו ט':ה'). וחז"ל הפליגו להרבות בשבחו ואמרו (סנהדרין צ"ד:) שהמון בני דורו ונשיהם וטפם כולם היו בקיאים באיסור והיתר וטומאה וטהרה בקיאות נפלאה לזה אמר רבי הלל בגמרא (שם צ"ח:) אין להם משיח שכבר אכלוהו בימי חזקיהו כסבור שעליו נאמר (ישעיהו י"א:ב') ויצא חוטר מגזע ישי וכו'. ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' והריחו ביראת ה' וכי על בני דורו נאמר (ישעיהו י"א:ב'-ג') כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים ואינו כן כי לפי דעת החכמים כלם לא נתפשט האור האלהי ההוא ולא נמשך כמו שיקוה על מלך המשיח העתיד כמו שאמרנו אמנם על הקירוב או הדמיון ההוא אמרו (סנהדרין צ"ד.) בקש הקב"ה לעשות משיח לחזקיהו אלא שאכלתו פגה כלומר שעם שהיה הוא שלם על זה השיעור הנה הדור עדיין לא היה ראוי לכך. ועתה ישמעו החרשים ועורי לב יביעו לראות שלא כוונו החכמים במאמרים האלה אל המשיח המיועד מפי הנביאים להוציא אותנו משעבוד מלכיות שהרי בימי חזקיהו לא נעקרו מעל אדמתם ולא היה לישראל אז פה לאכלו. ואם על עשרת השבטים אמר הרי לא אכלוהו מעולם. אבל הכוונה בלי ספק אל מה שאמרנו: והנה אחר שרבו כמו רבו השנים ויצאו כמה שיצאו מהזמנים ולא די שלא הספיקה זכותנו להביא אותנו אל זה השלמות אלא שנתחייבנו אחרי כן גלות שלמה והתערבנו בגוים הרבים ולמדנו ממעשיהם אשר כל זה סבה עצומה להתרחק השלמות הזה ממנו יום יום. ואי אפשר לקבל זה השיעור מן ההצלחה הנפשית הרוחנית מבלתי שתוקדם אליה גאולת הגופים ושחרורם גם הזמנת צרכיהם וספיקם על הדרך היותר נאות הוצרכנו שיבא המשיח המקווה ג"כ להושיענו תחלה מאלו השעבודים והוא מה שייעדו עליו כל הנביאים אשר דברו בגלות ובגאולה מהם וכן אז"ל (ברכות ל"ב:) כל הנביאים כלן לא נתנבאו אלא לימות המשיח וכו'. וזה כדי שנוכל לקבל אחרי כן ההצלחה הנפשיי' אשר כוונו בשלשה המאמרים שזכרנו ויחדו אותו אל המשיח הוא מה שביאר ויעד אדון

הנביאים היטב באומרו ראשונה (דברים ל׳:ג׳) ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה. אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך. והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והטיבך והרבך מאבותיך: ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך. והוא עצמו מה שאמר ירמיה (ל"ב) הנני מקבצם מכל הארצות אשר הדחתי' שם באפי ובחמתי ובקצף גדול והשיבותים אל המקום הזה והושבתים לבטח והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להטיבי אותם ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי וששתי עליהם להטיב אותם ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי. ויחזקאל הנביא (ל"ו) לא נטה מהדרך הזה באומרו ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם. ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם. וישעיהו (נ"ו) גם כן מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך וכו'. כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל. וסמוך ליה הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד. והנת כל הנביאים האלו וזולתם מאשר לא זכרנו כלם פה אחד יעידון על הכרח שתי אלו הישועות ושגאולת הגופים תחוייב להיות ראשונ' אמנם סוף כל ההצלחות היא אותה שחתמו בה בכל מאמריהם ואשר כיונו אליה בזה שאמרו עליו ונשא ממשה:

ואחר שנמשכנו אל מה שהביא אניו הענין והצורך הנפלא לידיעתו נשוב אל העקר הג' אשר עליו אמנו וגבה ממלאכי השרת והוא היותר מבהיל והוא הממשלה הרמוזה בערבון במטה אשר בידו וזה כי הוא מבואר כי כל האותות והמופתים אשר נעשו מעולם הנה אין מטבעם שיעשו כי אם על ידי היכולת האלהיי המושל על כל הנמצאים העליונים המנהיגים היסודות והרקיעים כי הנהגת המציאות כלה סבה אל נפשות הגלגלים ומניעיהם והיכולת הזה הוא נמסר לשעה ההיא ביד הנביא או השליח העושה האות והמופת והוא רודה בשבטו עליהם ואין ספק כלל שהוא אז לשעתו יגבה בפועל ההוא ממלאכי השרת הן שיקראו כן הכחות הטבעיות כפי מה שכתב הרב המורה פרק ו' חלק ב' או שיהיו מלאכים ממש הנצבים עליהם ושומרים תמונתם. והנה להמצא אז זה

הענין הנסיי בשפע או בתמידות כמו שיבא דברו חכמים בלשון מליצה נאה מאד ואמר שאין צריך לומר שהמלך ההוא המקווה יגבה מכל המלכים אשר מעולם מבית דוד אביו אבל שיגבה ג"כ ממלאכי השרת וזה כי בכל מה שעשו והצליחו כלם לא הוציאו מערכת השמים מטבעה וסדרה כי אם לפי שעה. אמנם היה השנוי בהם בא על הזרות ובעתים רחוקים ומיד חזרו העניינים ההם והמלאכים הממונים עליהם לאיתנן: אמנם בזמנו יהיה רוב מה שיעשה בהנהגת האומה הזאת והצלחותיה בכל ענייניה כלליה ופרטיה חוץ מהמנהג הטבעי עד שכמעט לא ישובו עוד למנהגם כמו שאמר למעלה וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות שלא יהיה כמו שהיה בשמש בגבעון דום וירח בעמק אילון (יהושע י':י"ב-י"ג) ששבו מיד אל יכלתם וגבורתם אבל שישארו בושים ונכלמים כאלו הוסרו מפקודתם. וזה הדבר ביארו ישעיה (ס"ה) תכלית הביאור באומרו באחרית נבואתו כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב כי אם שישו כו'. וגלתי בירושלם וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה לא יהיה משם עוד עול ימים וכו' ובנו בתים וכו'. לא יבנו ואחר ישב וכו'. כי כימי העץ ימי עמי ומעשה ידיהם וכו'. והיה טרם יקראו וכו'. זאב ועלה ירעו כאחד וכו'. לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי וכו'. והרי כל זה הוא מה שיורה שתוסר הממשלה ממערכות השמים ומניעיהם לבלתי משול בענייני העולם כאשר בתחלה ותמסר ביד רועה ישראל ומנהיגן בעת ההיא אשר יגבה כחו עליהם בזה אם מצד תמידיות סדורם ואם מצד כוללות ממשלתו על כל אחד מהם שכל אחד מהם יש לו ממשלה ידועה כפי אשר חלק ה' אלהינו אותם לפי אקלמים או טבעים כמו שזכרו חכמי התכונה אמנם עליו נאמר (תהילים ע"ב:ח') וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ. והכוונה שמלכותו בכל משלה ואין מחיצה מפסקת ביכולתו כלל כמו שמפסקת אלהי העמים. וכבר חשבו עבדי מלך ארם כזה על אלהי ישראל כשאמרו אלהי הרים אלהיהם על כן חזקו ממנו ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם (מלכים א כ':כ"ג). אמרו שזה האלוה אין כחו אלא על הדברים הגדולים כמו שהם ההרים הרמים בארץ או המלכים באנשים לא בעמק ולא באנשים דומים אליו והמופת להם בזה מ"ש (שם) ואת הדבר הזה עשה הסר המלכים איש ממקומו ושים פחות תחתיהם. ואתה תמנה לך חיל כחיל הנופל מאותך. וסוס כסוס. ורכב כרכב. ונלחמה אותם במישור אם לא נחזק מהם. יאמרו כי כשיהיה הכל בשוה כמו שהיה במלחמה הראשונה זולתי התחלף ההר במישור והמלכים בפחות וימשך להם הנצחון יתברר שהסבה היא מה שזכרוה לא זולת. והנה השם יתברך אשר הכל שוה לפניו בקנאתו לסכלותם אמר יען אשר אמרו ארם אלהי הרים ה' ולא אלהי

עמקים הוא ונתתי את כל ההמון הגדול הזה בידך וידעתם כי אני ה' (שם): סוף דבר להנתן הכח הכולל והתמידי הזה ביד משיח צדקו כמו שאמרנו. אמרו וגבה ממלאכי השרת והיא מליצה נכבדת מאד. גם בעיניך תביט כי להיות מלך המשיח מזרע דוד המלך אשר נתנה בידו זאת הממשלה לא יתכן שיאמר וגבה מדוד כמו שאמר וירום מאברהם ונשא ממשה אבל דעדיפא מיניה ודאתא מחמתיה נקטי והיתה הראיה נכונה באומרו במערכות השמים ומניעיהם וגובה להם ויראה להם ועל זה אמרו ז"ל (תנחומא פ' וארא) שעתיד ללבוש עטרה וכו'. וע"ד שנאמר (שמות ז':א') ראה נתתיך אלהים לפרעה כמו שיבא במקומו בשער ל"ח ב"ה. והוא הדבר הנפלא והכולל שאמרנו שנרמז בחלומו של יוסף או ברמז הנבואות הכוללות באומרו והנה השמש והירח ואחד עשר ככבים משתחוים לי. ולפי מה שהבין אבינו הזקן את הדברים האלה וידע כי לעתים רחוקים נבא עם שגער בו בבחינת פשוטן נאמר על נסתרם ואביו שמר את הדבר. והוא עצמו מה שראה דניאל (ז') בנבואותיו הכוללות על הענינים עצמם כשאמר ומלכותא ושלטנא ורבותא די מלכות תחות כל שמייא יהיבת לעם קדישי עליונין וכל שלטניא ליה יפלחון וישתמעון. עד כה סופא דמילתא אנא דניאל שגיא רעיוני יבהלונני וזיוי ישתנון עלי ומילתא בלבי נטרת ראה דבריהם נכונים ויחדו היו תמים וירמוז ג"כ שאבינו שבשמים שמר את הדבר לקיים אתו בשעתו ובבוא יומו. ואחר שזכר דרך כלל את אשר יהיה באחרית הימים נעתק לרמוז בקורותיהם אל כל מה שישיגום מהבלבולים והגלגולים עד אשר יבא ויגיע לכלל יישוב זה. ואמר וילכו אחיו לרעות וכו' הנה בפעם הזאת גם אחיו בכלל לרמוז אל ירידתם למצרים לרעות עצמם וצאנם כמו שאמר (בראשית מ"ז:ד') לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן וכו'. וזה שאמר (סוטה י"א.) וישלחהו מעמק חברון מעצה עמוקה של צדיק הקבור בחברון שנאמר כי גר יהיה זרעך. והנה תועה בשדה ונתפס בידם ויתנכלו אותו בנכלי עצות ומחשבות עד אשר השליכו אותו אל הבור. והבור רק אין בו מים כמו שתעו הם בבטחונם על שלום פרעה ואהבתו עם יוסף ואחר נתנכר להם והתחכם כנגדם שנאמר (שמות א':י"ד) הבה נתחכמה לו וגו'. וימררו את חייהם וכו'. והפלא מה שנאמר על גלוח מצרים (זכריה ט':י"א-י"ב) גם את בדם בריתך. שלחתי אסיריך מבור אין מים בו: וישבו לאכל לחם והנה ארחת ישמעאלים. יאמר כי עוד מעט שהיו יושבים בארץ לאכול מפריה ולשבוע מטובה הנה צרה אחרת היא באה והוא גלות בבל אשר ביד נבוזראדן רב טבחים אשר שחט את שרי יהודה ואת בני צדקיהו לעיניו ורוב רובי רבבות אשר שופך דמים כמים והוטבלו בגדי העוברים בדם כמ"ש (איכה ד':י"ד) נעו עורים בחוצות נגואלו בדם וכו'. סורו טמא וכו', והוא מה שחרד

הזקן כל החרדה הזאת כשאמר כתונת בני חיה רעה אכלתהו טרף טורף יוסף והוא מלך בבל שנאמר בו (יחזקאל י״ט:ג׳) וילמד לטרף טרף אדם אכל וכל הנביאים מנחמים אותם ולא קבלו תנחומין והיא עניה סוערה לא נוחמה ויבך אותו אביו כד"א (ישעיהו כ״ב:י״ב) ויקרא ה' וכו' ביום ההוא לבכי וכו': ולסוף בראות אותו חי יתנחם כמו שתאמר (אונקלוס בראשית מ"ו ל') הדא זימנא מתנחם אנא כד"א (ישעיהו נ״א:י״ב) אנכי אנכי הוא מנחמכם: ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר וכו'. הזכיר מה שהיתה השגחתו ית' עם הכנסיה ברדתה שמה ונטה אליהם חסד ורחמים: ויהי איש מצליח. כמה דאת אמרת (דניאל ו׳:כ״ט) ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש וכו'. ומרדכי בשער המלך ונחמי' הוא התרשתא. סוף דבר נתקיים בהם (ויקרא כ״ו:מ״ד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וכו': ויהי אחר הדברים האלה ותשא וכו'. כי טרם יצאו מהגלות ההוא וטרח תחזור עטרת בית דוד ליושנה קמו עליהם צרים צוררים כהמן בזמנו והיונים בזמנם אשר בקשו לשכחם מהתורה ולהעבירם מברית המילה וחדש ושבת שהם קרוב לעקרים שזכרנו למעלה ולא שמעו אליהם בדברם יום יום. וכבר נתפשו בבגדיהם בהניחם אצלם הרבה גדולים וחסידים מישראל שהיו כלי תפארתם ובגדי קדושתם כמה שאמר (יחזקאל ט״ז:ל״ט) והפשיטו אותך בגדיך: ויקח אדני יוסף אותו. והוא תוקף הגלות אשר עוד העיב באפו לתתם ביד הרומיים וארך לו שם עד שנתלה בשר המשקים ולסוף לא זכר אותו וישכחהו עד עת בא דברו לפני המלך בכבוד גדול כמה שהיה בזה הגלות הארוך כמעט אבדה תקותינו והנביא אמר (איכה ה׳:כ׳) למה לנצח תשכחנו. עד אנה ה' תשכחנו נצח ולבסוף ייקץ כישן ה'. להביא זכרוננו לטוב באותו עת וזמן הגנוז אתו כמו שאמר (ישעיהו ס׳:כ״ב) אני ה' בעתה אחישנה. ואז מבית הסורים יצא למלוך מלכות שלמה ולא נהיה עוד לחרפת רעב וצמא לא רעב ללחם ולא צמא למים גם לשמוע את דבר ה' כמו שביציאת יוסף מבית האסורים נפדו העולם מרעב ובא שבע לעולם. והנה שם בבית הבור בחלומו שר המשקים והאופים ופתרוניהם, ורמזו הדברים ההם אשר נתנבא עליהם דניאל עודנו עצור בגלות בבל כמו שנראה מחלומותיו ומראותיו:

ובמדרש (ב"ר פרשה פ"ח) "בחלומי והנה גפן לפני. גפן זה ישראל שנאמר (תהילים פ׳:ט׳) גפן ממצרים תסיע. ובגפן שלשה שריגים אלו משה ואהרן ומרים. והיא כפורחת שהפריח גדולתן של ישראל. עלתה נצה. שעלתה גאולתם של ישראל. הבשילו אשכלותיה ענבים. גפן שהפריחה מיד הנצה. ענבים שהניצה מיד בשלו. וכוס פרעה בידי. מכאן קבעו חכמים אנבע כוסות רב הונא אמר כנגד ארבע גאולות ר' יהושע בן לוי אמר כנגד ד' כוסות של תרעלה שהקב"ה משקה את העולם וכו'. וכנגדן משקה

את ישראל ארבע כוסות של ישועה שנאמר (שם ט"ז) ה' מנת חלקי וכוסי. ונאמר (שם כ"ג) כוסי רויה (שם קי"ז). כוס ישועות אשא. ישועה אין כתיב כאן אלא ישועות אחד לימות המשיח ואחד לעתיד לבא. א"ל בשרתני בשורה טובה אף אני אבשרך בשורה טובה." אמנם השני רמז לו כל הרע המגיע לו בהיותו בשעבוד מלכיות ובפרט ירמוז אל מלכות אדום הוא עם תליתאי ושהעם הזה יהיה בידו. והעוף אוכל אותם וכו'. נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים וכו' (שם ע"ט). ואם על כלו ממונם (שם י"ד) אוכלי עמי אכלו לחם. ולזה פתר להם בחכמה עצומה לזה השיב על כנו לקיים הנרמז בחלומו מטוב האומה הזאת ושוב שופטיה כבראשונה ויועציה כבתחילה וארמון על משפטו כימי עולם. ולזה תלה ג"כ פתרונו מראשיתו וראשו יוכיח על סופו. וזה כלל מה שרצינו אליו בביאור איך יוכללו באלו הספורים האלהיים ענייניים כוללים נפלאים וכוללים מכוללים עד שיוכללו בהם כל העניינים העוברים והעתידים עד סוף כל המעשים המיועדים בתורה ובנביאים אשר עיני הש"י משוטטות בהם ומחשבותיו העמיקות עוברות ומפולשות מראשן ועד סופן והוא עומד עליהם יושב ומצפה להראות טוב אחריתן ותועלתן אמנם הכל צפוי ממנו ית' והרשות נתונה לכל איש ואיש משפחה ומשפחה שבט או אומה הנמצא אצל המעשים האלו הכללים מבלי שיהיה לו שום הכרח ואונס לשום פועל חלקי מכל אשר יעשה להם ועבדו כמו שביארנו בתחלה:

והוא עצמו מה שביארו ז"ל במאמר ההוא שזכרנו ראשונה. כי אנכי ידעתי את כל המחשבות אשר אני חושב עליכם נאם ה'. כי עם שהשבטים עסוקים בכל השתדלותם במכירת יוסף לפי מה שעלה מעצתם ותוכן מחשבתם בחפשיות דעתם ורצונם כמו שיתבאר. ויעקב ויוסף עסוקים בצערם שהוא מבואר שהעסק ההוא נמשך להם מעסק השבטים כמו שעושים כל מי שקפץ עליהם בענין הזה שלא נקראו מוכרחים במעשיהם אבל הם רצוניים בהם לפי מה שגזרה דעתם וחייבם ואין צ"ל בענייני יהודה שהיה עסוק בזווגו וזיווגו בניו שהוא מבואר בתכלית הביאור שהיו פעולות חפשיות מכל מין הכרח. אלא כפי מה שעלה מדעתם ורצונם הנה מכל אלו העסקים הנפרדים והנבדלים הפונים איש לענייניו ורצונו הנה הוא יתעלה חושב עליהם מחשבות כוללות ומקבץ מעסקי המכירה והצער ממנה סבות מגלגלות ובאות להביא מחשבתו הכוללות אצלם והוא הירידה למצרים ומהעניינים הנוראים ההם הכוללים ומעסקי יהודה בזיווגי אשתו יקבץ סבות והתחלות למחשבות היותר כוללות והוא לבראת אורו של משיח הזורח בסוף כל הקורות מכשרות המולידים האלו ומהזכות המתקבץ לאומה מקבלת התורה אחר השעבוד הראשון ומסבל הגליות כלם הוי מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם

אחרית ותקוה וכמו שאמר יוסף בעניינו ואתה חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה למען עשה וכו' (בראשית נ׳:כ׳). יאמר שעם שהפעולות החלקיות תתחלפנה אל העניינים הכוללים חלוף הפכי כמו שהיו פעולותיהם הנמשכות ממחשבות רעות אליו אשר זה עדות נפלאה שאינם מכוונות אל הכללות האלהי אשר מגמתו אל הטוב עם כל זה מחשבת השם הכוללת לא תסור מהמשך הטוב ההוא אל העם הרב אשר צריכים אותו. והנה דבר נכונה בענין זה הדרוש הנפלא ונתברר עם זה כי אלו המאורעות הראשונות אשר לאבות הם באופן יצירה או הויה לעניינים הנמשכים כלם כי על כן קראו זה הספר ספר יצירה רמוזה לראשונים ז"ל (רמב"ן בפתיחה לס' שמות) כענין שנאמר בסנחריב (ישעיהו ל"ז:כ"ו) הלא שמעת למרחוק אותה עשית מימי קדם ויצרתיה עתה הבאתיה: ועל זה אמר המשורר (תהילים צ"ב:ו') מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך: ואחר שכבר נתבאר זה הענין הנפלא עם כל הדברים הנלוים אליו אשר נמשך הדבור והעיון אליהם. ראוי שנבוא אל ביאור אלו הספירים לפי פשוטן ולהתנהל אט לרגל הילדים האלה כדי שלא להחזיקם בתכלית הסכלות והרשע אשר יראה מהם בתחלה לרדפם בחרב אחיהם הקטון הנאהב מאביהם ומכרם אותו בשצף כסף והוריד שיבת אביהם אל תכלית היגון והדאגה ימים רבים שכבר יעברו בזה ברית ויפרו חק כל דת וכל נימוס כמו שכתבנו אצל לקיחת הבכורה בשער כ"ג: אבל ראוי למצוא להם שום טעם וסבה ראויה לבני אדם כיוצא בהם אחר שנתברר שבחפצם ורצונם עשו כל מה שעשו. וזה יהיה בעורר כל הספקות הנופלות במעשה מצד עקר כוונתם ותכליתו ואחר כך מצד הדברים החלקיים המביאים אליו עם קצת דקדוקי הכתובים אשר יבואו בספורו וגם בספורים הסמוכים אליו מיהודה ובניו. וירידת יוסף למצרים לפי הסדר שנזכרו בכתוב עד חלומות הסריסים:

הספק א' הוא אשר זכרנוהו כי אין איש בארץ אשר יחטא חטא רע ומגונה כזה מבלי שום תועלת כי מה פשעו ומה חטאתו במה שיאהב אותו אביו כמשפט צעירי הבנים. וגם לא בעולה על דמיונו בתנומות עלי משכב. עם היות עיקר בידנו דברי חלומות אינן מעלין ואינן מורידין (גיטין נ"ב.): ב' שאחר שעלה בלבם לעשות הרע הזה ליראתם מלוך ימלוך עליהם או משול ימשול בם איך סוכלה עצתם והוסג דעתם אחור לתת לו שארית בארץ בהשתאר אפשרות מגורותם במקומה הרי זה באמת רשע כסיל בענין אחד: ג' למה הוצרכו להמיתו בתחבולות וערמומיות שנאמר ויתנכלו אותו להמיתו ועתה לכו ונהרגהו באחד הבורות. ואמרנו חיה רעה וכו'. היה להם להמיתו בסתר ולקוברו. ולא עוד אלא שנראים קלי הדעת וקרובים לקבל כל טענה. בתחלה אמרו ועתה לכו ונהרגהו

ונשליכהו ונשליכהו באחד הבורות וכו'. ותוך כדי דבור קבלו עצת ראובן שאמר אל תשפכו דם השליכו אותו וכו'. עוד מעט שמעו בקול יהודה שאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו ולכו ונמכרנו לישמעאלים וכו'. ועוד מה בצע יבקשו מזה רק להנצל ממגורתם: ד' וגדולה היא אלי בכל כיוצא באלו העניינים והיא שלא נמצא בתורה עונש מפורש על חטא זה כמו שחוייב מפרסומו. ולא עוד אלא שכבר אמרו ז"ל (ב"ר פ' פ"ד) שהוא יתעלה סייע על ידם ושלח מלאך להכין לו הדרך להגיעו לידם. וגם הפליגו לומר (תנחומא וישב) שכללוהו עמהם בחרם כביכול וכסה עליהם. וכבר נתקיים בהם אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. אשרי אדם לא יחשוב יי' לו עון וכו' (תהילים ל"ב:א'-ב'.) ולא עוד אלא שנתגלגל להם מזה הרבה ריוח והצלה כמה שאמר (בראשית מ"ה:ז') וישלחני ה' לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה. והנה נמצאו חוטאים נשכרים. וזה ממה שיביא לטעות ולומר שהיו מוכרחים במעשיהם להגיע הכוונה הכוללת כמו שאמרנו אלא שכבר נתבאר שלא יפול שום הכרח בכמו אלו הענינים והוא מבואר שאם יחשב כן יתבטל הבחירה לגמרי בכל פעולות האנשים בהבטל הבחירה ותבעל מהות האדם ואנושיתיו שאינו זולתה. אלו הן הספקות הכוללות הטפלות בעקרו של מעשה. ומעתה נזכור הפרטיות על סדר הכתובים המספר: ה' אומרו אלה תולדות יעקב וכו', והוא ספק מפורסם אשר דברו בו רבים. ועוד איך היה רועה את אחיו בצאן אם הוא בן זקונים לו מצוי אצלו תמיד ולומד לפניו ולזה שנתו לראות את שלום אחיו. גם הכתוב יורה שהיתה זאת הפעם ראשונה ותעייתו בדרך ראיה: ו' אומרו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. אם את אשר יראה יגיד כפרש"י ז"ל למה אמרו ז"ל (ב"ר שם) שנענש על זה. באמת היה לו לקבל שכר כי גלה אזן אביהם שירחיקם מהגנאי ומהעבירה ואם לא חטאו בהנה היה לו לומר ויוצא יוסף את דבתם רעה: ז' אומרו וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום כי הזכיר השנאה זה שלש רגלים. אחת תחת אהבת אביו. ושנים על החלום הראשון ועל שברו. והנה על החלום השני ופתרונו שהוא העקר לא נזכרה השנאה רק ויקנאו בו אחיו. גם אומרם אם מלך תמלוך אם משול תמשול הוא כפל ענין בדברים קרובים: ח' הנה אחיך רועים בשכם לך וכו'. מה היום מימים שישלח לבקרם. ולמה יזכיר הכתוב מה שתעה בשדה ומה ששאלו האיש ומה שהשיבו דמאי דהוה הוה: ט' מה היתה כוונתם במה שחשבו לומר חיה רעה אכלתהו ישליכוהו על פני השדה ויאמרו לסטים הרגוהו ויקברוהו. ומכל מקום לא צוה יעקב אח"כ לחפש אחריו אם ימצא עצם מעצמיו ובשר מבשרו ויזכה לקבורה: י' מה היתה כונת ראובן אצל אחיו באומרו אל תשפכו דם השליכו אותו וכו'. כי מ"מ לא יצאו משפיכות דמים.

ואיך אמר באזניהם הילד איננו ואני אנה אני בא שכבר גלה בזה שדעתו היה להצילו מידם להשיבו אל אביו ומה היתה כונת רש"י ז"ל באומרו רוח הקדש אומרת כן פשיטא ופשיטא. וגם בעצת יהודה היה להם לדעת שאם יחיוהו הישמעאלים הנה בעל החלומות הלזה יעמד חי ואם ימיתוהו לא יצאו מכלל שופכי דמים. ובלבול השמות פעם יקראם ישמעאלים פעם מדינים: יא אומרו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני וכו'. והלא הסירוב בהתנחמות עון פלילי ויש בו משום קריאת תגר ורז"ל אמרו (מו"ת כ"ז:) אין מתקשין על המת יותר מדאי וחלילה לו כי היה לו לומר ולא יכול להתנחם שנראה המר גדול: יב למה הפסיק הסיפור במעשה יהודה ותמר. ומה ענין אומרו וירא שם יהודה בת איש כנעני וכו'. ולמה נזכר שם אביה. ומה טעם בשמות ער ואונן ושלה. והיותר קשה אומרו והיה בכזיב בלדתה וכו': יג במה שנראה שבני יהודה נכרתו בעון השחתת הזרע והלא בן נח אינו נזהר בכך ובמקום שאין אזהרה אין מיתה. ומה ידיעה היה יודע אונן כי לא לו יהיה הזרע אשר בעבורה שחת ארצה: יד אומרו עד יגדל שלה בני כי אמר פן ימות גם הוא והלא מטעם זה היה לו לדחותה לגמרי ולמה יתן לה לשלה אף אחר שיגדל: טו מה ראתה תמר כי עשתה כן ומנא ידעה שיתבענה יהודה והלא אנשי המקום אמרו לא היתה בזה קדשה. ואחר שכוונה לכך איך נתיקרה אליו כל השיעור ההוא בענין המחיר ובערבון ממנו כי קרוב היה שיקשה בעיניו זדון מאמריה וילך לו ויהיו מעשיה בטלים. טעם היות תאומים בבטנה. וזכרון שנתן האחד יד ראשונה ואחרי כן יצא וכו': טז מה זה שהפליגו חכמינו ז"ל (סוטה ז':) בשבח יהודה במה שהכיר ואמר צדקה ממני שאמרו הודה ולא בוש וגם אונקלוס תרגם (בראשית מ"ט ח') את אודיתא ולא בהיתתא. וזה שאם היתה הקדשה מותרת בימים ההם כאשתו של אדם אחר מתן תורה כמו שכתב הרב המורה פרק מ"ט חלק ג' או אם הותרה לו מדין יבום כאשת אחר מתן תורה מאי רבותיה שיודיע שבא על אשתו וקיים את המצוה ואם היתה לו אסורה כאחר מתן תורה היה לו חרפה גדולה שבא על הקדשה מדעתו או על הערוה שלא מדעתו מיפטר את תמר מן השריפה שחטאה והחטיאה את חמיה אם הוא שגג הנה היא חטאה במזיד הגמור. גם יש לדעת מי עשאו שר ושופט בדבר הזה שצוה מהר הוציאוה ותשרף והרי גם כן אין קרוב נעשה דיין וכל שכן שיעשה דין לעצמו: יז במעשה יוסף עם אשת אדוניו כי מי הכריחה לפרסם הדבר ולפגום את עצמה היה לה לשתוק ואם לא מצאה אז עת דודים שמא ליום אחר תשוב תפתנו ולכל אשר תחפוץ תטנו. וטעם הנחת בגדו אצלה ויתר הדברים. ואחר זכרון אלו הספקות נשוב אל הביאור:

וישב יעקב וכו'. מה שאמרו חכמינו ז"ל (ב"ר פ' פ"ד) בשעה שהצדיקים מבקשים לישב בשלוה השטן מקטרג ואומר לא דיין מה שמתוקן להם וכו' שהרי יעקב אבינו בקש לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף. תתבאר כוונתם בתחלת שער שלשים בע"ה. אמנם לפי פשיטו למה שזכר למעלה שנתישבו עשו ובניו ואלופים בהר שעיר הוא אדום אמר הנה דרך כלל כי נתיישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען שאליה נשא את נפשו בכל עמלו כי באה נחלתו אליו מברכת אברהם ויצחק גם לענין שזכר למעלה תולדות עשו וקצת טבעם ותכונותיהם ומעשיהם ואשר מצא להם אמר עכשו אלה תולדות יעקב יוסף וכו'. (ה) כלומר אלה הם בתכונותיהם ועניניהם יוסף בן שבע עשרה שנה וגו'. ותראה מה שנמשך ממעשיהם ומקריהם. ותהיה מלת אלה בכאן מורה על האיכות לא על המציאות. וכן מבנות חת כאלה (בראשית כ"ז). לא כאלה חלק יעקב (ירמיהו י':ט"ז) וזולת רבים כמו אלה. ומזה הענין דרשו חכמינו ז"ל (ב"ב קי"ז.) לאלה תחלק הארץ: היה רועה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו וכו'. כמו (במדבר י"ד:ל"ג) ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה. יאמר כי מצד שהוא נער ורך לפני אביו לא הטיל עליו משא משמרת הצאן כאחד מבניו (ה) אמנם הוא מעצמו היה רועה עמם במדבר כשהיו קרובים לעיר על דרך הטיול והשעשוע ושם משמרתו על בני בלהה ועל בני זלפה ישימו עיניהם עליו מידי צאתו ובואו. ומתוך שהיה רגיל עמהם על זה האופן נאמר ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם (י) מה שיראה לפי פשט הפסוק הוא שאנשי הארץ נתנו עיניהם בכת של בחורים נחמדים אשר כאלו ויקנאו מהם ויזהרו בהם מנשותיהם וידברו עליהם כזבים כנוהג שבעולם ומתוך העתירם דבריהם יעלילום ומתוך אומנותם ודקדקו עליהם בהנהגתם עם אחיהם והיו מרננין כך ביניהם ומושכין קול דברו במחנותם. והנה יוסף לא די שלא השתיקם והכחישם אלא שהיה מביא הדבה ההיא שהיא מתפשטת ביניהם אל אביו כאלו הוא מאמת אותה:

ובמדרש (ב"ר פ' פ"ד) ויבא יוסף את דבתם רעה וכו' ר' מאיר אומר חשודין בניך על אבר מן החי. רבי יהודה אומר מזלזלין בני השפחות וקוראין אותם עבדים. רבי שמעון אומר תולין עיניהם בבנות הארץ. ולא אחד בהם שיאמר שיוסף העיד עליהם כך אלא שהיו חשודין על אלו הדברים כמו שאמרנו ולא ידעתי מאין לו לרש"י ז"ל מה שכתב כל רעה שהיה רואה וכו': וישראל אהב את יוסף וכו'. ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם וכו'. הכתובים האלו מגלים טפח ועוד בטעם השנאה וסבת כל המעשה ההוא אשר עשו. וזה כי יעידו שאף על פי שהיו נוהג עמהם במדת נערות ומביא דבתם אל אביהם לא על זה שנאוהו כי ידעו שהיא מדת של נערות וכי יזקין יסור ממנה אבל כאשר ראו כי אותו

אהב אביהם לבדו מכל בניו (א) שהכוונה שלדעתם אינו אוהב מכלן אלא אותו לבד כי מ"ם מכל בניו כמ"ם מעשר מכל (בראשית י"ד:כ'). הנה עלה על לבם כי הוא היה העקר אצלו ולו משפט הבכורה והברכה כי הוא הבן הבכור לאהובה ושאחיו כלם אצלו כבני הפלגשים וכבר חשבו שיקרה להם כמו שקרה לישמעאל ובני קטורה עם יצחק ולעשו עם יעקב וכל הימים אשר הוא חי על האדמה לא יהיה להם חלק באלהי ישראל ולא להם יהיה הזרע אשר נאמר עליו ברכת אברהם ויצחק להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך וכו' (שם י"ז). ונתאמתה להם מחשבה זאת כי ראו עד עתה לא זכה בברכה זו כי אם אחד מבני האבות לבד וגזרו כי זאת היא סבת האהבה אשר אהבו והכבוד אשר כבדו במה שעשה לו כתונת פסים וכו'. ועם מה שאמרו ז"ל (שם) שכל מה שלמד משם ועבר מסר לו. והנה באמת אם היה הדבר כפי אשר חשבוהו היתה שנאתם וקנאתם אותו מצוה או זכות מחוייבים על זה והיה להם להתנכל בכל יכלתם עמו ועם אביהם לתת עליהם ברכה כמו שהשתדל יעקב ורבקה עם עשו ויצחק כי הענין היתה להם אחד כמה שאמרו ז"ל (שם) זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכו'. כי הסבה אחת בעינה כפי מה שחשבוהו. והנה עם זה נתן הטעם למה שהותר ביניהם קשר אהבת האחים וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום וכו'. והנה עם זה יהיה מאמר ולא יכלו דברו נשנום פירוש וישנאו אותו כלומר שהשנאה ההיא הראשונה לא היתה שנאה גמורה אלא שלא יכלו דברו באותו שלום המחוייב לאחוותם אבל עדין לא הופרה ביניהם אהבת עולם אשר עליה נאמר (ויקרא י"ט:י"ח) ואהבת לרעך כמוך: ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו (א) כשהוסיפו להתחזק במחשבתם זאת מזריזות שכלו ואופן מחשבותיו בחלומותיו אלו הוסיפו עוד השנאה ובטלו מדרגה שנייה מהאהבה. וכאשר אמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי והנה אנחנו וכו' בראותם אומן לבו וחוזק דבריו אלה לא נשאר אצלה שום ספק על מה שחשבוהו ממנו ואז הוסיפו לשנא אותו תכלית השנאה ומעתה לא נזכרה עוד שנאה בספור אבל נאמר ויקנאו בו אחיו וכו'. (י) והוא שנתנו את לבם להרע עמו בכל אשר יכלו להדיח מעליהם הרעה כי כל לשון קנאה הוא כאדם המתחרה לנקום נקמת דבר. וכבר קרה להם בזה מה שקרה לשאול עם דוד בראותו אותו מצליח בהריגת הפלשתי שנתיירא ממנו שימלוך תחתיו (ש"א י"ח): והנה אנחנו מאלמים וכו'. ראה בחלומו כי על ידי תבואה ישתחוו לו ואולם באומרו והנה תסובנה אלומותיכם ותשתחוין לאלומתי נרמז מה שהיה כי בפעם הראשונה גם בשנית הם לא השתחוו לו כי לא הכירוהו אבל השתחוו לאלומתו ולצורך התבואה אשר הביאם שמה אבל אחר שהכירוהו כבר השתחוו לו כמו שנרמז בחלום השני שאמר משחחוים לי:

המלוך תמלוך עלינו וכו'. למה שהתחזק עליהם באומרו שמעו נא החלום הזה וכו' כאלו הכריחם לשמוע בחוזק (ז) אמרו לו המלוך תמלוך עלינו כמו שאתה חושב מענין חלומך הנה זה יהיה לעתים רחוקים כי לא יתכן הכרת מלכות עד אשר נרבה ותמלוך ברוב עם אבל בין כך אם משול תמשול בנו בעצמנו שתכריחנו לשמוע הבלי חלומותך על כרחנו וזה טעם ויוסיפו עיד שנוא אותו על חלומותיו ועל דבריו. ואיפשר שישאלו ממנו בדרך לעג אם יהיה פתרון החלום שמלך ימלוך עליהם ממש או אם יהיה המשל והדמיון בהם לרמוז על ממשלת אחרים ותהיה תשובתו להם דבר המוסיף רעה ולתרגום אנקלוס שאמר המלכו את מדמי למלך עלנא כו'. יראה שיאשימוהו על דמיונותיו המשובשות והנסות שמביאות אותו לחלום כך כמו שאמרו (ברכות נ"ו.) הרהר וחזא: ויחלום עוד וכו'. בהשנות החלום נתבאר עקר הנדולה כמו שאמרנו (ו) ומשם ואילך ויקנאו בו אחיו: וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם וכו'. כיון שהותר להם להרע עמו או שחוייבו בכך כמו שאמרנו חשבו מחשבה בהמסר בידם במקום רחוק מאביו ויעשו בו כרצונם והיא מה שהלכו לרעות את צאן אביהם בשכם כדרך יום ביניהם כי ידעו שילך שם יוסף כמנהגו שהיה רועה את אחיו והוא מה שדקדקו חכמינו ז"ל (ב"ר פ' פ"ד) מנקודות מלת את ואמרו לרעות את עצמן כי זאת עיקר כוונתם והוא מה שאמר הזקן הלא אחיך רועים בשכם לך ואשלחך אליהם וכו'. (ח) שנרא' שנתחדש אז הענין ההוא שלא הורגל ביניהם אמנם לרצונו שלא יתעכב לשם רק שישוב ליומו או מחרתו להיות עמו זרזו שישיבהו דבר גם לוה אותו עד עמק חברון ושלחו בשלום: וימצאהו איש והנה תועה וכו' (ד) לא רצה האל יתעל' לדחות זה המעשה ולהרחיק תקלתו מעליהם אדרבא הזמינו לפניהם אם זה האיש כמדרשו (שם) או נתנו לעשות אם הוא כפשוטו להודיע לבני האדם גבורותיו יתברך בכל מה שכתבנו בעניינם אשר בשער והוא כי הענינים הכוללים אשר חשבם חכמת האל יתברך לא יסבו בשום פנים ואף כי ישתדלו האנשים לנגדם ולדחותם בכל יכולתם לא יוכלו שאפי' המעשים המנגדים וסייעו הגעתם וכמה שאמר (בראשית נ':כ') ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה כאשר פירשנו. ולפי שהיה ענין התעיה שהיה יוצא מהדרך הסלולה לבקש אותם אחר ההרים כמשפט הרואים שאלו האיש מה תבקש כי דרך מבקש לו ומשם חשב יוסף שהאיש ההוא היה מכירו והשיב את אחי אנכי מבקש שמק"ו היה מכיר את אחיו הגדולים ממנו והמפורסמים במלאכתם ואמר הגידה נא לי איפה הם רועים כי לרוב מקניה' והתפשטות העדרים חשב שאי איפשר שלא יראה בבואו אצל שום הר או גבעה: נסעו מזה וכו'. אמר לו אחשוב שאותם שאתה מבקש כבר נסעו מזה הגבול כי שמעתי רועים אומרים נלכה דותינה ודאי הם

אחיך אשר אתה מבקש. ולדעתי למה שתלה הנסיעה משם בהליכתן לשום מקום וכן לא יעשה וכל שכן בייחוד מקום מצויין והוא ידוע שכל מקום שיתנועעו אליו זולתו יהיה סבת הנסיעה מאשר הם שם. לזה אמרו חכמינו ז"ל (רש"י וכ' רא"מ מב"ר ולפנינו ליתא) הסיעו עצמן מן האחוה: כי שמעתי אומרים נלכה דותינה וכו'. כי הנה בזה נתלה המסובב בסבתו העצמית ומזה שהיה מלאך שאם לא כן מי הגיד לו סודותיהם. והרמב"ן ז"ל נתן טעם לדבריהם ואמר שכיון שהוא מלאך למה ידבר כמסתפק ואין טעם לדבריו כי ידבר דרך גבר בעלמא כי כן נראה לו וכמו ששאלו מה תבקש: ויראו אותו מרחוק וכו'. ויתנכלו אותו וכו' הנה כל האחים היו מסכימים לדעת אחד להשתדל בכל עוז לדחות מעליהם הרעה ההיא אשר חשבוה אמנם בענין ההשתדלות היה ביניהם חלוק דעות (ג) מהם היה דבר קשה בעיניהם להרגו מפני אביהם כי ישמע ויעש' רעה גדולה ומרה ולא ישקוט כל הימים מרדוף אחר בקשת ההורגים לקחת נקמתו מהם ויכריח אותם לזה קל וחומר ממה שעשו במעשה דינה. וקצתם היו מפקפקים ויראים לנפשם אולי הית' דעת עליון מסכמת עם דעת אביהם במה שחשבו ממנו ויתחייבו לשמים (ב) והיה רובם חושבים מחשבות ונכלים להמיתו באופן שיצאו מזה ומזה ודוגמת זה נאמר בירמיהו (י"ח) לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא. לכו ונכהו בלשון ואל נקשיבה אל כל דבריו. ירצה נחשוב מחשבות איך נוכל אליו מבלי שיבוקש דמו מידנו מפני היותו כהן ותורה יבקשו מפיהו ומבלי שיאבד עצה מחכם ודבר מנביא אם נצטרך אל שום דבר מאלו ממנו. ועתה הנכון בזה הוא שנלך ונכנו בלשון. ירצה נשים עליו דופי מצד לשונו ונאמר שהוא איש טמא שפתים מוציא דבה על האנשים ומדבר עליהם רעה ועם זה יתבזה בעיני ההמון ולא ישמעו אליו ואנחנו חשבנוהו להקשיב ממני מה שיישר בעינינו ומה שלא נרצה בו גם בעיניהם לא יאמן והוא מה שאמר (שם) הקשיבה ה' אלי ושמע לקול יריבי הישולם תחת טובה רעה כי כרו שיחה לנפשי זכר עמדי לפניך לדבר עליהם טובה. ירצה כחסדך זכר לי אתה שאין מדרכי לומר לך רע מהרשעים כמותם כ"ש מזולתם. וכן בכאן אחר התיעצם והתנכלם אליו מאלו הצדדים אמרו ועתה לכו ונהרגהו וכו'. אמר שיצאו מעצתם זו שלשה עניינים כל אחד מכוין אל השקפת תכליתו מאלו השלשה דברים שזכרנו. וזה כי למלט נפשם מאשר יזמו הסכימו בהריגתו ולצאת מידי אביהם אמרו ונשליכהו באחד הבורות וכו': כי זה מה שיכריחהו להתנחם ממנו ולהתייאש מהנקמה כי אחר שלא נמצא ממנו דבר רק הכתנת בידוע שלא הרגוהו לסטים שא"כ היו נוטלים הכתונת הפסים אשר עליו ועוזבים את הנבלה (ט) אלא חיה רעה באה ובלעתהו כמות שהוא רק הכתונת שנפלה

מעליו בטרפה אותו ומעתה אין דורש ואין מבקש והנה בזה כוונו היטב כי כר עלה בלבו של אביו שנאמר ואומר אך ערף עורף ולא ראיתיו עד הנה. והנה לצאת מידי שמים אמרו ונרא' מה יהיו חלומותיו וכו'. ירצה וגם לפי דרכנו (י) נראה אם יש ממשות בחלומותיו אם לא כי אם מאת אלהים המה הנה אין מעצור לו להושיעו מידנו ומיד חזקים ממנו על ידי סבות וגלגולים מדעתנו ושלא מדעתנו וכדבר שנאמר (תהילים כ"ב:ט') גול אל ה' יפלטהו וכו'. והלא יתכן לו יתברך לעשות כן למנוע אותנו מבוא בדמים אחר שאין אנו מכוונין להכעיסו ואם אינו מושיע הנה אין בחלומותיו ממש ואהבת אבינו אתו ורצותו בו על השיעור ההוא הנה הוא חמס אלינו והוא גם הוא סבב על עצמו הרעה ודמו בראשו ואנחנו נקיים והנה בזה גם כן לא נטו מאד ממה שהיה וכבר דחה הרמב"ן ז"ל זה הפירוש מפני מאמר חכמינו ז"ל (ב"ר פ' פ"ד) רוח הקדש אומרת וכו'. אמנם לדעתי זה היה העקר ועל דא סלקי ונחתי ככל אשר יתיעצו מכאן ואילך למען אשר לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם: וישמע ראובן ויצילהו וכו'. כבר ביאר הכתוב כונת ראובן שהית' להצילו ולהשיבו אל אביו (י) ואולי היה בדעתו לדבר עמו על הענין ההוא כי הוא יסיר המשטמה והשנאה מביניהם אמנם הוכרח לדבר עמהם לפי דרכם ואמר אחר שרצונכם לראות מה יהיו חלומותיו אין לכם להכותו נפש בידים כי אם אתם בוחרים לשפוך דם נקי ליתנו עליכם מי ימנע אתכם מבוא בדמים הנה הוא באסונו ימות ואת דמו מידכם יבקש כהורגים במקדש כהן ונביא ולאו בכל שעתא מתרחיש ניסא ליתן כעפר חרב ההורג או לעשות שיש צואר הנהרג אמנם הראוי לכם לעשות כדי שתתנו מקום לשום הצלה אם תזדמן מאת השם יתברך שתשליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר אשר אין בו מים לא אל הבורות ההמה אשר אמרתם שהם עמוקים מרפש וטיט הרבה מאד ויד אל תשלחו בו כי בזה תהי' ההצלה אע"פ שהיא רחוקה אינה נמנעת מצדו ומצדיכם: למען הציל אותו וכו'. (י) כתב רש"י ז"ל רוח הקדש אומר כן והכונה לו שדברי רוח הקדש נמשכין מתחלת הפסוק לסופו אמר להם ראובן אל תשפכו דם השלוכי אותו וכו'. למען הציל אותו כי אין בכתוב רק הדבר וסבתו שאם הי' הדברים הראשונים ספור המעש' היה לו לומר ואחרי כן למען הציל אותו וכו'. והוא מבואר אם יושם אליו לב. ואולי שרצה לדידי אידי ואידי שפיכות דמים הוא אבל אם על כל פנים לא תרצו להסתלק מוטב שתשליכו אותו אל הבור וכו'. והוא אשר אמר אחרי כן (בראשית מ"ב:כ"ב) הלא אמרתי אליכם לאמור אל תחטאו בילד ולא שמעתם: וישאו עיניהם וכו'. (י) יאמר שמצד משאם הכירו מרחוק שהיו ישמעאלים דרך כללי שכן היה דרכם להוריד הסחור' ההיא למצרים ומצד זה הית' עצת יהוד' לכו ונמכרנו לישמעאלים.

אמנם כשהגיעו אליהם הוסיפו בם ידיע' מיוחדת שהיו מדינים שהית' משפחה מיוחדת או במקום מיוחד מהם והם ישמעאלים ומדינים. ולזה יצדקו הכתובים כלם ולא נצטרך לפשרת הרמב"ן ז"ל שהיו הסחורות מהמדינים והגמלים מהישמעאלים כי הוא דבר זר וגם שלא נתן ליכתב בספור: מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו (ג) אחר שהסיע אותם ראובן מההריגה בידים ויהודה לא ידע שכונתו להשיבו אל אביו יעצם לפי דרכם ואמר כיון שהשלכנו אותו במקום שימות בלי ספק מה בצע במה שנהרוג אותו על זה האופן וכסינו את דמו כלומר שנכסה את דמו שלא ישפך לעינינו סוף סוף אנו הורגים אותו בידים ולא יצאתם מידי שמים. אמנם אשר אראהו אני לכו ונמכרנו לישמעאלים וידינו אל תהי בו כלל כי אחינו בשרנו הוא. ואין לגלגל עליו המיתה בשום פנים. ומעתה אם מאת ה' היו חלומותיו הרבה ריוח והצלה לפניו והטוב בעיניו יעשה. ואם רוע יצרו הסיתו בנו כבר יתהפך דמיון ממשלתו ומלכותו לשפלות ועבדות עולם אשר הוא תכלית ההרחקה. וישמעו אחיו כי היתה עצה הגונה ויעברו אנשים וימכרו וכו'. וכבר עמדו על העצה הראשונה כענין אביהם כמו שאמר ויקחו את כתונת יוסף וישחטו וכו': וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו (י) לפי שהמוסכם מדעת כלם לתת לו שארית ופליטה מה. ויעבור והנה איננו חרד בפניהם חרדה גדולה שמא בפתע נאכל מחיות רעות ואולי שחשדם עליו. וישלחו את הכתונת וכו' ויכירה ויאמר וכו' יעיד כי כאשר חשבו כן נתדמה אליו וגזר כתונת בני זה מה שיחייב שחיה רעה אכלתהו וכו' כמו שאמרנו. (ט) ולזה נתייאש מהבקשה והחפוש אחריו כמו שרצו. הוא דכתיב ויקרע יעקב שמלותיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ומים רבים דמאימתי מתאבלים על ההרוגים משנתייאשו מהם (שמחות פ"ב ה' י"א) ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וכו' למה שנתרחק זה המעשה ממה שיסדו דוד באומרו (שמואל ב י"ב:כ"ג) ועתה מת למה זה אני צם וכו' כמו שביארנוהו בשער הקודם לזה אמרו ז"ל (תנחומא ויגש) שלא היה מתאבל אלא על עצמו שהיתה קבלה בידו שאם ימות אחד מבניו בחייו שירד לגיהנם. ועל זה אמר כי ארד אל בני אבל שאולה. ומזה הענין וצורך מציאות כל השבטים יחד להיות בנין בית ישראל על מכונו ידובר בשער ל"א ב"ה: ויש שאמרו (ב"ר פ' פ"ד) שלא נגזרה גזירה שישתכח מהלב רק המת ממש. אבל לא על החי כסבור שהוא מת. (יא) והנכון בעיני גם כן כי מצד יראת שמים לא קבל התנחמות ממנו. כי ראה שבעונו מת בנו ואם יתאפק מצערו ויסירנו מלב יצטרך להוסיף לו מכה רבה על זאת כדרך שעושים למי שמכין אותו מכת מרדות ולא יוסר בא' שמכין אותו עוד. והוא מה שפירש הכתוב באומרו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה. ירצה כי מיאונו להתנחם

היה לפי שרצה לרדת באבלות בנו זה שאולה ולא יצטרך לחדש עליו אבל אחר בטרם ימות. וזה אינו קריאת תגר אבל היא כוונה רצויה ומדה שלמה והעושה בהפך זה הוא כפורע שטרו ואינו קורעו וכו'. וזה עצמו אמר איוב אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה יגורתי כל עצבותי ידעתי כי לא תנקני (איוב ט'). והכוונה רצויה והפירוש מבואר: והמדנים מכרו אותו וכו'. יאמר שכבר נגמרה כוונתם במה שהורידוהו למצרים מקום מלא כשפים שאין עבד יוצא משם לעולם. אמנם שכבר היתה עליו שם יד ה' במה שבא אל יד פוטיפר סריס פרעה וכו' אשר היתה סבה ראשונה למלאת דבר ה' בחלומותיו אשר סיפר להם. אמנם לפי שעברו עליו ימים ולא שמעו ממנו דבר נתייאשו ממנו ולא היה עוד דעתם אליו. וגם כי באו אחר כך מצרים מפני הרעב לא זכרו ולא שתו לבם שחשבו שהישמעאלים מכרוהו או הוליכוהו לארץ רחוקה מאד וה' העלים מהם למען הקימו מזימות לבו להורידם לצורך הצירוף והזקוק להיות ראויין לעבוד את ה' בצאתם משם כמי שכתב בתורה האלהית בראש עשרת הדברים (שמות כ':ב') אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכו' כי הוא היה המקום הראוי והנאות לכל האותות והמופתים אשר יעשו שם לפרסם שמו ית' בעולם. (ד) וזהו מה שכוונו ז"ל באומרם (תנחומא וישב) שכללו האל יתברך עמם בזה המעשה ושנכנס בחרמותם כביכול שאלמלא לא החרימו הם על הסוד היה לו יתברך להחרים לקיים עצתו הנפלאה עם היות שלא היה מהכרח שתעשה על ידם ועל האופן ההוא כמו שאמרנו והנה לזה שכונתם לשם שמים לא היו ראויין לעונש כלל אבל היה להם שכר טוב בעמלם. ויהי בעת ההיא וירד יהודה וכו' (יב) אחר שהראה בספור הראשון זה השיעור מזה הענין הנפלא רצוני מהגיע הכוונות הכוללות ממפעלות אלהים עם שלוח הבחירה האנושית לגמרי סמך זה הספור השני אשר יתבאר זה ממנו ביאור יותר חזק ומבואר וזה שאין ספק שהיתה מחשבה כוללת אצלו יתברך להוציא מיהודה ותמר הזרע אשר יצליח לעשות מלוכה בישראל כי היא היתה הגונה לזה אם מצד עצמה ואם מצד היותה בתו של שם כמו שאמרו ז"ל (ב"ר פ' פ"ה). והנה בעת שרצה יהודה להפרד מאחיו כי לא יוכל לראות ברעה אשר ימצא את אביו בימי אבלו הניע לבו אותו לנטות עד איש עדולמי ושמו חירה וכבר נתחדשה בזה סיבה קרובה לקחת לו את תמר לאשה כי שם ביתה. (יב) אמנם נתרחק הענין לנטות יהודה אחר רצונו ביופי ובממון כמו שמשמע באומרו וירא שם יהודה בת איש כנעני ושמו שוע ויקחה ויבא אליה כי ראה אותה יפה ובת איש מיוחס מסוחרי הארץ ולזה היה מה שהיה מהיות בניה רעים וחטאים לה' מכל מקום כבר חזרה מחשבת הש"י להקרב כשראה יהודה ליקח אשה לער בכורו ושמה

תמר אמנם מחשבתו של ער ובחירתו הרעה התנגדה לזה אשר מנע ממנה פרי בטן בצד מהצדדים כמו שיובן מהענין עצמו וכמו שקיימו חכמינו ז"ל (יבמות ל"ד:) (יג) והנה בן נח המבטל פריה ורביה חייב מיתה שהרי היו מצווין על פריה ורביה ואזהרתם זו היא מיתתם ולזה וימיתהו ה' ועם היות שכבר נתרחקה בזה מחשבתו יתברך לא הקפיד ולא נשאו פנים וכבר חזרה המחשבה האלהית להקרב כשאמר יהודה לאונן בוא אל אשת אחיך ויבם אותה וחזרה ונדחת לבחירת אונן הרעה גם הוא דכתיב וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע והיה אם בא אל אשת אחיו כו'. (ג) ואחשוב שענין שבושו היה שחשב שלא חלה מצות פריה ורביה על זקיקת יבמים כיון שהזרע אינו לעצמם אלא להקים שם לאחיו ושהוא אינו מצוה לפרות לזולתו ולזה שלא ימות גם הוא כאחיו שהשחית הזרע שהיה לו והנה טעה בזה. ועוד שכבר היה לו אשת אח שלא במקום מצוה וחייב מיתה מדינם שהיו מצווין על העריות. (יד) ומעתה נדחית מחשבה זו מדעת יהודה עד יגדל שלה ואין כונתו לשיהיו לו שלשה עשר שנים ויום אחד רק שיגדל ויבא בימים ויקנה דעת ויראת שמים לבלתי יחטא במה שחטאו אחיו וימות כהם וזאת היתה דחיה שאין לה גבול דסבר כיון שנדחית נדחית והרי היא השטאה בטענה. והנה שמות הבנים האלו הוכיחו על סופן. ער. כלומר כתבנו את האיש הזה ערירי גבר. אונן כי נפשו עליו תתאונן ותאבל. (יב) ושלה גם המקום אשר ילדתו אמו בו מסכימים למה שבו השלה וכזב יהודה אביו בתמר באומרו שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני והיה בכזיב כמו שאמרנו. ובמדרש (ב"ר פ' פ"ה) ער שהיער מן העולם. אונן שהביא אנינה לעולם. שלה פסקת. ואשר אמרנו הוא הנכון. והנה עם זה כבר היתה יושבת תמר שוממה בית אביה עד שנאמר וירבו הימים ותמת בת שוע אשת יהודה כו' ויוגד לתמר כו' ותסר בגדי אלמנותה כו' לפי שלא הבינה תמר ממה שאמר לה יהודה עד יגדל שלה בני רק הענין הראשון וראתה שכבר הגיע זמן ולא נשאו וחשבה שמא שכחה מלבו (טו) לזה הסכימה בדעתה להסיר בגדי אלמנותה מעליה ולהתכסות בצעיף נאה ולהתקשט ולהזדמן לו במקום קרוב לעירה שהוא על דרך תמנתה כדי להתראה לפניו ביום נחמתם ושמחתם אולי תשא חן וחסד לפניו ויצוה אותה ללכת עמהם ומתוך מזמוטי השמחה יתננה לו לאשה. והנה זאת באמת היתה עצה טובה והגונה אלא שנמשכה באופן אחר שנאמר ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה לא שכסתה פניה לשם זנות כי כאשה צנועה ועצובת רוח באה לשם והנה היא כסתה פניה כמנהג הנשים הכשרות כסבורה שכשיבא שם יהודה או אתר מהבאים עמו יגשו אליה וישאלו אותה מי את או אנה תלכי ואז תשיב אמריה לו ויכירוה וימשך מה שעלה על לבה אמנם כסוי פניה זה היה סבה שלא הכירה

וחשבה לזונה מצד מקומה ובלי שום שאלה וחקירה מיהר לומר אליה הבה נא אבוא אליך כי לא ידע כי כלתו היא והנה היא בשומעה את דבריו שנשתנה הענין אל מה שלא עלה על לבה ראשונה ולפי שכבר היה הדבר ההוא מותר בימיהם למצות ייבום בחרה בודאי של חמיה יותר מספק של בנו והשיבה לו דבר על פי דבריו ותאמר מה תתן לי כי תבא אלי כדי לקבוע בלבו מה שחשבה לזונה ולא יתן לב להכרתה וגם להמציא סימנים נזכרים ונעשים ביניהם להיות עדות בידה לעת הצורך והוא כי לכל זונות יתנו שכרה לאחר מעשה וזו שאלה קודם ולא עוד אלא שלא האמינה בו בשישלח הגדי בלא ערבון ועוד העזה פניה לקחת מאתו החותם והפתילים והמטה וכל זה ממה שיורה ספורו שלא היתה כונתה רק מצות הייבום ולהקים זרע מהאיש החשוב ההוא ולבנות ממנו בית מלכות בישראל וכמו שנאמר ויתן לה ויבא אליה ותהר לו. וכבר דברנו בראשונה ברמזים הנוראים שהכניסה רוח הקדש תחת דברי פשרתה וכבר השתדל יהודה הערבון מיד האשה כדי שלא ימצאו כלי תשמישיו בידה מפני הגנאי וכשלא מצא אמר תקח לה פן נהיה לבוז מצד פרסום הבקשה ואם מצד אמות דברו כבר שלחתי הגדי הזה שהוא טוב ובידך שאתה איש חשוב ולא מצאתה ומה יש לי עוד: ויהי כמשלש חדשים וכו'. לפי שהיתה שומרת יבם היתה במיתה אצלם ואולי שהיה מנהגם להחמיר על האשה בשריפה והודיעו הדבר ליהודה אם אולי בא אליה הוא או שלה בנו כי לשניהם הותרה בזמנם ונפטרה מהמיתה. והוא אמר הוציאוה ותשרף (טז) כלומר אנחנו לא קיימנו בה מצות יבום לפיכך עשו מה שתרצו ולזה היא מוצאת וכו'. והראשונים (רמב"ן וישב) למדו מכאן שהיה יהודה שר ושופט בארץ. ואין צורך. אלא שכיון שאמר יהודה שלא היתה ידם בה היו מוציאים אותה לשריפה בדינם ורבותינו ז"ל אמרו כי היתה בתו של שם והיה כהן לאל עליון ודינה בשרפה כמו שאמר הכתוב את אביה היא מחללת באש תשרף. ואיפשר כי היה זה בדינם כמה שאמרו המושלים מי שאש התאוה להבתו מהר תעבירו באש וטהר: והיא שלחה אל חמיה מצד אחר שלא ידעו השופטים לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה וכו' הכר נא וכו' וכשהכיר הדבר והודה שהיה ממנו פטרו אותה מדינה כי לה הצדקה ולו בושת הפנים אם במה שכבר שאלו את פיה וכחשה ואם במה שנתפרסם שכיון בה לביאת הפקר כאחד הרקים. וזה שאמר צדקה ממנו (טז) ירצה אף על פי שצדקתי במעשה הזה כיון שנזדמנה לי אשתי אבל היא צדקה יותר שנתכונה לשם שמים וכמו שאמר רב חייא בר אשי אנא מיהא לאיסורא איכווני (קדושין פ"א.) ולזה נחשבה לו הודאה זו למצוה כמה שאמרו ז"ל בכמה מקומות (סוטה י':). והנה על צדקת האשה הזאת ויושר לבבה במעשה הזה שהיה ברגלה ממנו שמץ דבה אמרו

הזקנים בשער בית דינו של יהודה כאשר לקח לו בועז את רות המואביה לאשה אחרי אשר באת אליו אל הגורן בעוד לילה ושכבה בחיק ואמרה (רות ג׳:ט׳) ופרשת כנפך על אמתך כי גואל אתה כסבורים שיש לו עליה שום חשד של פריצות אמרו לו יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה וכו' ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה וכו' (שם ד'). ירצה לא תחשוב עליה שום דופי על זה כי מאת הש"י היתה זאת ויתן ה' אותה עם שהיא מעצמה באה אל ביתך לשכב בחיקך כרחל וכלאה אשר יצאו גם כן בצד מה מדרך י׳צניעות לקיים זרע מהצדיק זאת אומרת (בראשית ל׳:א׳) הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי וזאת אומרת (שם) אלי תבא כי שכר שכרתיך והיתה צדקתם עומדת לפניו יתברך עד שבנו שתיהן את בית ישראל ועוד יהיה ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה ע"י שישבה בפתח עינים על הדרך ומסרה עצמה לחמיה כסבור שהיתה זונה וכבר רוח הקדש העידה שממנו יתברך יצאו הדברים (מכות כ"ג:) שנאמר צדקה ממני. והנה הביאו דוגמתה אם במעשה ואם ביחס שכלן היו ראשונות לקרבתם תחת כנפי השכינה וכבר כתבנו זה בפירוש המגלה ההיא. ולא יסף עוד לדעתה לפי שיהיה עול אצל שלה בנו שמנעה ממנו ולקחה לעצמו: ויהי בעת לדתה והנה תאומים בבטנה (טו) גם זה נראה מהשגחת הש"י במעשה הזה שתתעבר בביאה ההיא משני בנים להקים שם לשני אנשיה המתים ואע"פ שזקיקת יבם אחד אמרה תורה ולא זקיקת שני יבמים (יבמות ל"א:) אפשר דבמקום יבום האב וזמנו שאני. והעד המוכיח על זה מה שתחשוב התורה בכל מקום (במדבר כ"ו) בני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח וימת ער ואונן בארץ כנען כי מה תועלת בזכרון המתים שכבר מתו זה כמה שנים מבלי שהיה בזכרונם שום טעם כבני אהרן שהיו נזכרים (שם) לפי שהגיע לכלל כהונה ולהודיע למה נתכהן אלעזר תחת אביו והוא כי מתו נדב ואביהו ובנים לא היו להם והפלא מה שכתב בפר' פנחס בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני יהודה למשפחותם לשלה משפחת השלני לפרץ וכו' הורה שעקר בני יהודה ותולדותיו היו ער ואונן והוא בסוד הייבום. ואולי שלסבה זו נתרוצצו הבנים בעת לדתה כי לכל אחד מן המתים היה דין קדימה אל הייבום בצד מה כי ער הבכור כבר זכה ראשונה אלא שנתרוקנה זכותו אחרי כן לאונן להיותו אחרון. ואצל בכירת יעקב כתבנו שמשם ואילך לא היתה בכורה בלי שום תגר. והנה קשרה המילדת השני על ידי זרח כסבורה שהיא נותנת סימן על הבכור כדי שלא יתערבו ואחר היה סימן לקטון:

והנה עם זה נתבאר גם כן מתוך הספור הזה איך היו כל הפעולות החלקיות או רובן מנגדות אל הכוונה הכוללת האלהית לבראת אורו של משיח ועם היות שכלם היו

באפשרותם והמה בחרו בדרכם ועשו כרצונם ולסוף סוף עשה ה' אשר זמם בתחלת זה הענין הנפלא. ואחר שסמך הספור הזה אל הראשון לסבה שקדמה חזר להשלים עניינו של יוסף להורות גם כן איך נמשך לבא הדבר אשר דברו ושכבר נתגלגלו לו ענינים עוזרים וענינים מעכבים לפי מה שנזדמן ממקריהם ומענייניהם הרצוניים הבחוריים ולסוף נעשתה עצתו: ואמר ויוסף הורד מצרימה ויקנהו וגומר. יאמר שכבר היתה סבה אלהית להצלחתו מה שקנהו פוטיפר וכו' ועוד מה ששם אותו משרת בביתו ולא נתן עליו עבודת שדה וכרם שהם מלאכות נעשות בחוץ וזה כדי שיראה אדוניו כי ה' אתו וכל אשר הוא עושה מצליח בידו:

ובמדרש (ב"ר פ' פ"ו) ויהי ה' את יוסף אמר ר' יהודה משל לבהמי שהיו לפניו שתים עשר בהמות טעונות יין נכנסה אחת מהן לחנותו של עכו"ם הניח אחד עשר והלך אחריה אמרה ליה מה אתה מניח י"א והולך אחר אחת אמר ליה אלו ברשות הרבים הם איני חושש שלא יעשה יין נסך אבל זו שנכנסה לחנותו של עכו"ם אני חושש שיעשה יין נסך כך אלו גדולים וברשות עצמם אבל זה הוא קטן וברשותו של עכו"ם לפיכך ויהי ה' את יוסף. וברוך ה' אשר לא עזב חסדו ואמתו מאת כל איש כפי מה שיאות לו. וכבר קפץ עליו ענין מנגד אשר היתה סבה להסירו מגדולתו ולהשפילו והוא נמשך מהרצון הנפסד של אשת אדוניו ומטוב בחירתו שהכל היו רשאין עליהם כי היא נצחה מיופיו ואמרה לו שכבה עמי והוא עומד בתומתו ותשב באיתן קשתו וימאן ויאמר וכו' הן אדוני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי איננו גדול בבית הזה ממני וכו'. ירצה אין איש בארץ אשר יחטא בכדומה לזה רק למלא נפשו באי זה דבר מהמועיל או הכבוד או הערב ואני לאיזה מהם אתכוין אם אל המועיל הן אדוני לא ידע אתי מה בבית וכו' ואם אל הכבוד איננו גדול בבית הזה ממני וכו' ואם אל הערב ולא חשך ממני מאומה מכל אשר יתאוה כי אם אותך ובאשר את אשתו לבד ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים. ירצה אם ימשך שום תכלית מאלו הנה יהיה המעשה מכוון אליו בעצם וימשך החטא במקרה ואע"פ שיהיה פועל רע לא יהיה רע בהחלט אבל כשלא ימשך שום תכלית מהפועל זולתי החטא לאלהים הנה היא רעה גדולה שאין לה שום טענה של מחילה ואין להסכים עליה בשום פנים. הנה הוא השיב אמרים נכוחים וישרים אבל לא ערבו לחכה כי עזה כמות אהבה: ויהי כדברה אליו יום יום ולא שמע אליה קרה מקרה שבאחד הימים שהיתה מפתתו בבואו אל הבית לעשות מלאכתו לא היה איש מאנשי הבית שם בבית המיוחד אשר היו שניהם וכאשר נתייחדו שניהם תפשתהו בבגדו והחזיקה בו כדי שלא תצא ריקה מאתו והנה הוא לא ראה צד אחר להמלט רק

להשמט עצמו מן הלבוש ולהניחו בידה ולצאת החוצה במקום אשר יראוהו אנשי הבית ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה משולל מבגדו העליון שלא כמנהגו (יו) חשבה בלבה שהוא יגיד הדבר לתת טעם לצאתו כדמות בורח ולזה קדמה וקראה בקול לאנשי הבית ואומרה ראו הביא לנו וכו'. והנה מפני שמציאות הבגד בידה היא ראיה גדולה אל האמת לזה נתנה אמתלא לדבר באומרה ויהי כהרימי קולי ואקרא וכו'. הטעימה בדבריה כי בעבור שיהיה קל לנוס עזב בגדו אצלה אבל לא אמרה ויעזוב בגדו בידה כי אם היתה היא האנוסה בגדו בידה מאי בעי: ותנח בגדו אצלה וכו' כי רצתה לטעון עליו מהטענה עצמה שהיא בבגדה וזו היתה ערמימות מאתה וגם להטעים טענתה לאנשי ביתה תחלה כי אחרי כן יהיו לה לראיה ולזה נאמר ויהי כשמוע אדוניו את דברי אשתו וכו' ויחר אפו ויקח אדני יוסף אותו ויתנהו אל בית הסהר וגו'. ועם שזה הענין היה מנגד לגדולתו של יוסף. לסוף לא הספיק למנוע הטוב כי מבית הסורים יצא למלוך כי קרה גם כן מהפעולות האנושיית אשר יעשה אדם לחטוא בהנה אם מפאת הרצון או רוע הבחירה שחטאו משקה מלך מצרים והאופה וכו' ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם וכו' ויחלמו חלום וכו'. וכבר הגיע משלמות שירותו וזריזותו שהיה מסכים לבקר אותם בבקר בבקר לדעת מה יעשה להם עד שהיום ההוא ראה והנם זועפים ושאל להם מדוע פניכם רעים היום ולהיות דעתם קרובה אליו לסבה שנזכרה החשיבוהו לומר לו את אשר בלבבם ולהודיעו את צערם. ויאמרו אליו חלום חלמנו ופותר אין אותו כלומר שבעבור היותם אסורים שם אין פותר מצוי להם כמו שהיה אם היו ברשותם שהיו מבקשים מחכמי מצרים וחרטומיהם. ואז נמצא מקום לחזור הכוונה האלהית למעמדה ולעמוד לו בעת צרתו להושיבו עם נדיבים עם נדיבי עמו. וזה שעור מה שרצינו אליו בזה החלק אשר בו נתבאר הדרוש האלהיי שזכרנו. ואחר זה נבוא אל מה שנעזר מהשפע האלהי בענין החלומות ופתרונם ונכלול בחלק אחד חלומות הסריסים ופתרונם וחלומות של פרעה ופתרונו שהעניינים נמשכים זה לזה ולגבי יוסף חלום אחד הוא גם כי מה שיחקר מהם ראוי להיות דרוש אחד כמו שיבוא:

שער כט

פרק א

יבאר הבדל בין האור המגיע מהישרת בעלי העצות ופותרי חלומות למגיע מהשפע' הנבואיי:

הלא לאלהים פתרונים וגו' בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה.

פתח רבי שמעון בן יוחאי שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב (משלי ט"ו:כ"ג) שמחה לפני הקב"ה הנקרא (שמות ט"ו:ג') איש מלחמה. כשאמר יהי אור ויהי אור, דכתיב (משלי י"ג:ט') אור צדיקים ישמח. ודבר בעתו מה טוב (שם ט"ו) שנאמר (בראשית א':ד') וירא אלהים את האור כי טוב (ב"ר פ' ג'):

[96]תוכן דברי הרב ז"ל, הוא כי בעבור היות האור מצטרך בהכרח להשגת הדברים הנראים, כי במקום חושך ואפילה לא יוכל איש להביט הדברים אשר סביבותיו, אם גם עיניו פקוחות ובריאות וחוש הראות באדם לא יוכל להוציא פעולתו מכח אל הפועל, כ"א באמצעות עצם האור , תחת כי שאר החושים פועלים פעולתם מבלי הצטרכות עוד דבר ואמצע אחר (מבלעדי האויר המצטרך לחוש השמע והראות גם יחד) ע"כ הושאל שם אור להורות גם על החכמ' בכלל, ועל העצה הנכונה, ועל כל דבר המסבב לזולתו ידיעת דבר מה על נכון, או עשות פעולתו כראוי להשגת תכליתו הנרצ'.

אח"כ מבאר הרב כל זה יותר, באמרו, כי כמו שכל מראה מתכת, או מראה זכוכית אשר פניו לטושים ואחוריו מכוסים היטב בכסף חי שחלקיו דבוקים יחד, עד שקרני האור לא יעברו בתוכו כ"א חוזרים לאחוריהם , אשר ע"כ ירושמו בו הדברים העומדים לעומתו המשליכים קרני זהרם עליו, וחוזרים לאחוריהם אל עין הרואה העומד לנגדו, כן יצר ה' את בת עין האדם, כי יהי' בעצמו חושך ואופל ובלתי מעביר לאחוריו חוצה, קרני האור מהדברים שחוצה לו, אל תוכו, ובעבור זאת יעברו תחלה דרך כמה לחיות זכות אשר בעין וישתברו פעמים רבות, ר"ל שתשתנ' נטיתם מאשר היתה בתחל', ואח"כ ירושמו ציורי ותמונת הדברים הנראים, אשר מהם נפלו קרני זהרם אל תוך העין על העור הפנימי שבו, הנקרא דיא נעטצהויט, ועי"ז ישיג אותם השכל אשר מושבו בעורקי ועצבי המוח, המחוברים עם עצבו העין. וע"ז מורים ?לדברי דחז"ל באמרם "מי שהוא בחושך רואה באור ומי שהוא באור אינו רואה בחושך" כי בת העין אף שהיא חשוכה ואפיל' רואה הדברים המוארים מאור שמש ואור נר אבל בהיות הדבר בחושך ואינו משליך קרני זהרו לעין הרואה, אינו נראה ממנו אף שהרואה בעצמו הוא במקום האור, ונמשך מזה כי הי"ת אשר איננו רואה בעיני בשר, ולא יצטרך לקרני האור היוצא מדבר הנרא' כמאחז"ל "וכי לאורה הוא צריך," רואה גם מה שהיא בחושך, ורק ד"מ וקירוב אל השכל אה"כ על מה שאינו ראוי שיושגח מהי"ת בהשגח' פרטית, שהוא בחושך כמחה"כ "הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים" מאמר מורה, שהעמים אשר עוד לא יכירו אמיתת הי"ת אינם ראוים להיות מושגחים מאתו, אבל באמת לא יראה הדבר שהוא בחושך, רק לעיני בשר, אבל אצל הי"ת גם חשך לא יחשיך ממנו, וכן אחז"ל ד"מ שכמו שהמלך הרוצה לבנות וליסוד יסודות ארמונו במקום אופל במעב' האדמ', צריך להדליק נרות תחלה, כן ברא אלקים ג"כ את האור תחלה, אין כוונתם שהי"ת הוצרך אל האור במעשהו, כ"א להורות שבראותו הכרחיות האור לבני אדם ולכל בעלי חיים בכל מעשיהם, בראו תחלה לפני בראו חותם.-

אח"כ אמר הרב כי בעבור היות השכל ההיולני ר"ל כשרון האדם לקבל המושכלות ולהשיגם, ביחסו אל החכמה המודיע' איתן לו, כיחס הדברים הנראים, אנ האור אשר על ידו לבד הם מוארים ונראים, ע"כ נקראת החכמ' ג"כ בשם אור כמאה"כ "וראיתי אני כי יש יתרון לחכמה וכו' כיתרון האור מן החושך" ואף כי התורה האלקית אשר תאיר עיני שכל האדם ומישרת את תומכיה ללכת בדרך הישר, עליה נאמר "כי נר מצוה ותורה אור" ר"ל כי כל מצוה פרטית המישרת ומלמדת לאדם לרוב רק מדה טובה אחת או שתים דומה רק לנר, ואור מלאכותי הזורח רק במקום אחד ועל גבול קטן, אבל התורה בכלל מישרת והמטיב' כל מדות ותכונות האדם דומה לאור שמש אשר אין נסתר מחמתו, גם העצה הנכונה קרויה אור, והיועצים הטובים המוליכים זולתם בדרך הישר' והנכונ' להשגת חפצם נקראים בשם עינים, כמו "והיית לנו לעינים" והסנהדרין נקראים "עיני העדה" כי כקרני האור המאירים הדברים אשר יפלו עליהם, כן חכמת היועצים האמיתיים" וכח המשער אשר להם, חודרים בתוך כל דבר וענין לדעת ולהבין האופן היותר ראוי להשתמש בהם למען סבב והשיג התועלת הנרצה מהם, וזאת היא ג"כ פעולת הפותרים, החודרים רק בעין שכלם האנושי אל תוך דברי החלום, להבין מתוכו האמת על מה שיורה, ובכח המשער שלהם יבררו העיקר מן הטפל, כי החלום יבוא תמיד ברוב ענין מעורב מדברים בטלים אשר לא יורו מאומה, והנה לדחז"ל יש חלומות צודקים עד שאחז"ל, "החלום אחד מס' בנבוא'" וכל בני אדם יחד גם אשר נגה עליהם אור האמונ' האמיתית יחלמו לפעמים חלומות צודקים כמו שנרא' בפרעה ובעבדיו, כי כאשר נפתר להם כן הי', ואשר אלקים עושה הראה להם בחלום תחלה למען סבב בזה הטוב הכללי.-

ופה מצא הרב מקום להעיר על מה שאחז"ל בחלומות שהכל הולכים אחר הפה, ר"ל אחר דברי הפותר אותם, הלא

[96]להיות האור הכרחי להשגת המובטים. כל המושל עליו ימשול הדברים הדומים בכללים ובפרטים. סבת הקודם נתבארה בספר הנפש וזולתו והיא להיות בת העין כמרא' מלוטשת נעדרת המראות והגוונים כלם ולכן תקבל כל מראה וכל גוון שתעמוד לפניה. ומזה יתחייב שאם הדבר המובט יהי' נסתר בחשך לא יראה במראה כי אז אין לו גיון ולא שום תמונה. אבל כשהמובט נרא' ופניו צהובים באי זה מין מן האור הנה אז יראה בה מיד הן שהמראה תהי' באור או בחשך אין הפרש בזה כי הדבר תלוי בהיות המובט זרוח ובהיר וכמו שאמרו ז"ל (תנחומא פ' תצוה) אתה מוצא כי מי שהוא בחשך רואה מה שהוא באור ומי שהוא באור אינו רואה מה שהוא בחשך. אמנם המרא' הגדולה והנוראה הוא אורו ועינו של עולם ית' שמו אינו צריך לאורה זו כי עינו הטובה לא תראה מצד היות' נעדרת מהצורות כעיני האדם אבל מצד היות כל הצורות נמצאות בו בעצם וראשונ' בהשגתו עצמו ישיג הכל. ולזה אין דבר נסתר מנגד עיניו גם חשך לא יחשיך ממנו מהשיג כל הנמצאים הנעלמים והנסתרים כמו שחתמו אותו מאמר (שם) אבל הקב"ה אור ויושב באור ורואה מה שהוא בחשך דכתיב (דניאל ב') ידע מה בחשוכא ונהורא עמה שרא. והפירוש נכון מאד עם שבשערים זכרנו אותו על כוונה אחרת. והנה על פי הדברים האלה שם הנביא זה הענין למשל באשר אינם ראויים להראה לפניו יתב' מצד חסרונם.

דבר זה מתנגד אל טבע החלום הצודק, כי אם הוא מורה על דבר ידוע מה שיהי' איך יוכל הפותר לשנותו ולהפכו לדבר אחר? וביאר זאת הרב באמרו, כי באמת כל הדברים העיקרים והצודקים בחלום יגיעו כולם אל הפועל, רק הפותר ישים לפעמים עין בחינתו וכח המשער שלו, רק אל קצת חלקי החלום, ועל האחרים לא ישקיף, ונמשך מזה כי גם החולם אשר נפתר לו החלום, לא ישים עין השגחתו רק לראות אם באו דברי הפותר וכאשר פתר כן הי', או לא, אבל על שאר דברי החלום ועל מה שיורו לא ישים לבו, יען כי יחשבם כמו הפותר רק לדברים בטלים הבאים מעורבים בכל חלום עם הדברים העיקרים, ובעבור זה יחשוב ג"כ, כי רק מה שפתר לו מפורש באר היטב בא, אף שבאמת גם שאר חלקי החלום יושלמו, ר"ל שיבא כל מה שיורו עליו, רק הוא אינו מרגיש בבואם, יען כי לא הוגד לו הפתרון מהם תחלה, ומזה נמשך ג"כ כי חלום אחד יוכל להיות נפתר מכמה פותרים על אופנים שונים, כי זה ישים עין בחינתו על קצת חלקיו, וזה על האחרים, ובאמת יבאו כולם, יען כי על כולם הורה החלום, אפס כל זאת רק באיש הפותר רק לפי בחינתו וכח המשער אשר לו, כי הוא פותר רק לפי מה שיבין ענין החלום, ולפי מה שיחשוב מוונו לעיקר או לדבר טפל, אבל האיש אשר עליו יערה רוח הנבוא' ממעל, הוא ידע העתידות מעצמו וע"כ יוכל על נקלה לשפוט על נכון מה הוא הטפל בדברי החלום ומה הוא העיקר, ואיך יורו דברי החלום על זאת, וידע ג"כ על נכון לבחון בין האמת והשקר, בדעתו מה זה העיקר ומה הוא הטפל בדברי החלום, ע"כ נבוכדנאצר שהרגיש שבחלומו נסתר ונטמן ענין אלקי, ואשר יהי' באחרונה רוצה האלקים להראות לו, רצה לנסות חרטומיו ואשפיו אם ידעו לפתור חלומו ע"פ רוח אלקי המגל' מצפונות למו או רק יפתרו לו כחכמים טבעיים בכח המשער שלהם את חלומו, ע"כ בקש מהם שיאמרו לו ברוח נבואתם אם נוסכה בקרבם, גם את אשר חלם, כמו שהגיד לו דניאל באחרונ', יען כי נחה עליו רוח אלקים, והנה השפע האלקי הזה אשר גלה ליוסף ולשאר השלמים, ענין מציאות ומקרה הזמן העתיד יקרא אור גם כן, כי גם בו יוכלו להשתמש לשחר תמיד טובם והצלחתם ולסבב על ידי זה גם אושר הכללי, כמו שהיה הענין ביוסף, כי פתרונו חלום פרעה הי' לפלטה גדולה להחיות עם רב בשבע שני הרעב, אשר באו על ארץ מצרים וסביבותיה, ועל זה מורים דברי המדרש "שמחה לפני הקב"ה כשאמר יהי' אור" וכו', ר"ל יען כי לא לבד אור הטבעיי טוב לכל הברואים, כי אם גם דבר רוחני המכונה בשם אור כחכמ', עצה, ותורה, והשפע אלקי אשר יושפע על קצת השלמים, טובים לבני אדם ומשחרים אשרם והצלחתם הזמנית והנצחית, ע"כ שמח ד' בבריאתו, יען כי חפץ חסד ואושר ברואיו כולם, הוא.-

ואמר כי הנה החשך יכס' ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכו' (ישעי' ס'). אמר כי כלל האומות עכו"ם ישארו אצלו כביכול בטבע הנמצא אצלנו בענין המובטים עד שלא יראו לפניו מפני היותם בחשך ובאפלה. אמנם בהשקפת האומ' הזאת ישתמש יתברך משלימותו זה המיוחד אשר מפאת אור עצמותי הזורח על כל מובט ישיגהו הן שיהי' המובט באור או בחושך והוא אומרו (שם) וכבודו עליך ירא'. כי הכבוד הזה לא יראה על אומות העכו"ם לפי המשל כאשר אמרנו. אמנם יראה על זה שירא' באור כבוד עצמותי המיוחד אע"פ שיהיו במחשך מעשיהם וכמו שאמר במקום אחר (מיכה ז':ח') כי אשב בחשך ה' אור לי. והנה על פי המשל הזה הקדים האל יתברך למעש' בראשית מאמר יהי אור ויהי אור כמו שאמר במדרש (ב"ר פ' ג') ר' יהוד' אומר האורה נבראת תחלה. משל למלך שבקש לעשות פלטרין והיה אותו המקום אפל מה עשה הדליק נרות ופנסין לידע איך קובע תלמוסין לכך האור' נבראת תחלה. כי עם שהוא יתברך ליל' כיום יאיר לפניו כאשר אמרנו הנה הורה הכרחיות האור לחיי האדם ולשלמות כל מלאכה כי על ידו יראה הרוא' ויבדל בין צורה לצורה ויבחין בין דבר לדבר והפלא מה שהכתיב זה לעצמו יתברך באומרו בגמר כל המלאכ' (בראשית א') וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כלומר כי כאשר ראה את כל אשר עשה הנה היה טוב מאד מה שלא היה כן בזולת זה כביכול. ולזה מה שאמרו ז"ל (פסחים ב'.) לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב. וכההוא עובדא דר' מאיר שנזכר במדרש (ב"ר פ' צ"ב) כי ראה אלהים את האור כי טוב והבדילו לצדיקים בכל מעשיהם דכתיב ואור צדיקים ישמח. ואורח צדיקים כאור נוגה (משלי ד':י"ח). וכתב הכא הבקר אור והאנשים שולחו. ואולם לפי שהשכל ההיולאני הוא על הדמיון הנזכר עצמו כי הוא בתחלה משולל מהמושכלות וע"י כן ישכילם וישיגם כמו שנתבאר בספר הנזכר הנה היה לו אור החכמ' כאור החמה להוציא כחו אל הפועל במדרגת האור אל המובט וכמו שכתב הרב המור' פרק י"א חלק ג'. וכן אמר החכם (קהלת ב') וראיתי אני כי יש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך. וביאר הענין באומרו החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך. ירצה כי החכם אף על פי שיהי' סומא מעיניו הנה עיניו האמתיים הם בהשכל אשר בראשו. לחזית הדבר המושג משרשי החכמ' המוקדמים אליו. אמנם הכסיל עינים לו ולא יראו שום מושכל כי כשאינו יודע הוא בחשך על דרך האמת. ולהיות התור' האלהית מסגלת לזה משאר החכמות אמר החכם כי נר מצוה ותור' אור (משלי ו') ירצה שכל מצוה ומצוה אל השכל היא כנר אצל העין להיישירו להוציא פעולותיו בעיונים ודרושים חלקיים אמנם התור' בכלל היא אור כולל להשלים אותו בכללות כמו שיבא זה עוד שער ס"ח ב"ה. והוא הטעם למה

שהועתק שם האור אל ההישרה הנכונ' אל תיקון המעשים על ידי העצה התבוניית כי כמוה היה אור ונר ביד האדם להגיע אל דבר חפצו והשגת תכליותיו. ובבחינה זו אמר משה ליתרו (במדבר י') והיית לנו לעינים. והסנהדרין נקראין (הוריות ה':) עיני העדה כי הם מנהיגים ומנהלים אותם גם כי יהיו בגיא צלמות באור מעולה ממאור העינים הפלא ופלא. תדע שהעיר הנה הוא ממלא בעצת שכלי חסרון עורונו אמנם חסרון השכל לא ישלימהו דבר כמ"ש במאמר החכם עיניו בראשו וכו'. ועל זה האופן ממלוי החסרון אמר איוב (כ"ט) עינים הייתי לעיר ורגלים לפסח אני. והוא מבואר מכמה מקומות. אמנם האנשים המסגלים להיותם אנשי עצה ותושיה להאיר עיני הסכלים או הפתאים הנה הם אשר ימצא בהם בשלמות הכח המשער על האופן אשר כתב הרב המור' פרק ל"ח חלק שני כי איש מהם בכחו זה יעבור מהם על סבות רבות מעניינים קודמים והווים ומתאחרים ויוליד ענין צודק בהם. אלא שהכח הזה הוא נפלא מאד אצל הנביאים. ולזה נמצאו אצל היועצים האלה עצות נכונות מאד ויוצאות אל המציאות כענין נבואה כמו שאמר באחיתופל: כאשר ישאל איש בדבר אלהים כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלום (שמואל ב ט"ז:כ"ג) יורה כי למה שהיה יודע ומכיר בהם ובענייניהם הקרובים והרחוקים היה כחו עצום לשער מה שימשך ממקריהם ולא יחטא כאלו שאל בדבר אלהים. וכמ"ש עצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור (תהילים ל"ג:י"א). ירצה כי מהמחוייב שעצתו יתברך תכון לעד אחר שמחשבותיו עוברות ומפלשות כל הדורות. והנה הנרבוני כתב כי בכח זה יתכן שהגיד שמואל לשאול את דבר האתונות וכדומה לאלו העניינים שלא יאות לייחסם אל מדרגות הנבואה הגמורה. והנה להיות טוב העצה מיוחס אל מאור העינים כאשר אמרנו. הנה אחרי עצת יוסף הנכונה אשר יען בפרנסת הארץ כמו שיבא כתיב וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי העם ההולכים בחשך בעצתי זאת ראו אור גדול. והנה לדעתי בכח המשער הזה הוא עקר מה שישתמשו בו פותרי החלומות ומגידי התעלומות על דרך שאמר הרב בפרק ההוא ובזה הכח הגידו בני אדם קצת עתידות עצומות ע"כ. לפי שחוזק ההשערה ההיא בחבור העניינים כולם הראוי לחבר אליהם בפתח יועיל מאד לשפוט בהוראות ההם משפטים ישרים צדיקים ויראו כמגידי פלאים אשר בהבנת זה יותרו כמה ספקות הנופלים בענייני החלומות ופתרונן ויתבאר הבדל פתרונות יוסף בחלומות אשר לפנינו מפתרונות זולתו מהנקראים פותרי חלומות ויובנו שני המאמרים אשר זכרנו ראשונה. האחד שאמר לסריסים הלא לאלהים פתרונים ומה שאמר למלך אלהים יענה את שלום וכו'. וזה כי המובן מדבריו הוא שפתרון החלומות הוא ענין אלהי לא תושג אמתתו רק אל איש אישר רוח אלהים

בו כמוהו. והנה חכמינו ז"ל אמרו מה שיראה מהם הפך זה משני פנים באמרם (ברכות נ"ה:) כל החלומות הולכים אחר הפה. האחד מצד מה שהחליטו המאמר על כל פותר יהיה מי שיהיה. והשני במה שאמרו (שם.) שהחלום הולך אחר הפתרון כי מן הראוי שיתחייב הוא הלוך הפתרון אחר החלום כמו שאמר הכתוב איש כחלומו פתר. כי כאשר יחלום החולם כבר נפל בחלומו ההצדק אשר יכילהו לפי עניינו ואיך תתחלף אחר כך הוראתו לחילוף דעות הפותר אותו כרצונו עד שכבר יראה מהם שיש ביד הפותר לפתור החלום אחד בעינו לשני אנשים אשר יחלמו אותו בלילה אחד לזה לטוב ולזה לרע כמו שנתבאר זה מעובדא דבר הדייא עם אביי ורבא (שם נ"ו.). ופלא גדול מזה מה שאמר רבי נהוראי (שם נ"ה:) עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלם והלכתי אצל כלם ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה וכולם נתקיימו, שיראה מזה היות זה הענין תלוי יותר בקרי והזדמן ממה שיהיה משום חכמה וידיעה אלהית עם שכבר תראה סתירת זה ממה שקבעו שם בפ' הרואה (ברכות נ"ז.) פתרונים ידועים להרבה מהחלומות ואם הכל הולך אחר הפותר הנה לא הועילו כלום. הנה במאמרים האלה ובזולתם המדברים בענין הזה יש הרבה מבוכות ובלבולים והיותר זר ונפלא לקבל, כי את אשר האלהים עושה יגיד לאשר יחפוץ בחלומות וחזיונים ואחר ישתנה בחפץ הפותר לדברים משונים מכמה גוונים עד שכבר יתחייב מאלו העניינים הפך מה שכיוון יוסף בדבריו הנאמנים, הלא לאלהים פתרונים:

ולזה אני אומר כי דבר החלומות וסוד פתרונם וסבת מבוכתן וחלוף כונתם וחלופי חלופם כלם זכרן אליהוא בקצרה למתבונן בו באמרו בתחלת דבריו בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב אז יגלה אזן אנשים ובמוסרם יחתום להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה (איוב ל"ג). הנה בכתוב הא' כלל ג' מיני מדרגות שבהם ראתה החכמה האלהית לגלות דעת האנשים ולהאיר את לבם להיישירם ולהודיעם את אשר יהיה בזמן קרוב או רחוק לעוררם אל מה שיאות להם להקדים או להכין אל המעשה ההוא. הראשונה היא מעלת הנבואה השלמה אשר עלו אליה כלל נביאי האמת ע"ה איש ואיש כפי מעלתו ועליה אמר בחלום חזיון לילה על דרך שאמר הקדוש ברוך הוא בעצמו (במדבר י"ב:ו') במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. והשנית היא מדרגת רוח הקדש אשר היא למטה ממנה שרוב עניינה הוא על ידי בטול הכחות הגופיות ותרדמתם כמו שנתפרסם אצל דניאל הנודע מאנשי רוח הקדש אמר (דניאל י') אדני במראה נהפכו צירי עלי ולא עצרתי כח. ואמר (שם) ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה. וגם הנביאים בתחלת עניינם תקראן אותם כאלה כמו שנמצא ביחזקאל (א'),

ובאברהם קודם שנמול נאמר (בראשית ט"ו:י"ב) ותרדמה נפלה על אברם וכו'. (שם י"ז). וזה היה כן לפי שעניינם אז היה קרוב לרוח הקדש. ועל מדרגה זו אמר בנפול תרדמה על אנשים. ושתי אלו המדרגות נתייחדו לאומה הנבחרת ולא נמצאו לזולתם כמו שאמר (שמות ל"ג:ט"ז) ונפלינו אני ועמך וכו'. אמנם יש מדרגה שלישית שפלה משותפת לכלל האנשים והיא כי בעת השינה בשכבם על משכבם חלומות יחלומון קצתם אין בהם ממש כמו שכתב החכם בטבעיות לסבת טרדת הכת המדמה ודפיקתו ברוב עניינים משונים אשר לא תנוח הנפש מהם בעת השינה וקצתם יש בהם ממש וכו'. אמנם בפחות ויתר. מהם שיש ענין מעט והרבה דברים בטלים מה לתבן את הבר ומהם שיש בהם גלוי דעת להרבה מהדברים העתידים אם ברובם אם בכולם כמו שאמרו ז"ל (ברכות נ"ז:) חלום אחד מששים מנבואה, ירצה שהוא ניצוץ מניצוצי הנבואה אלא שהיא היותר קטנה שבמדרגות וכבר לקחו זה המספר לדבר שהוא בטל במיעוטו אצל אחר גדול ממנו כאומרם (חולין צ"ז:) בטל בששים וקרוב לזה כתב הרב המורה פרק ל"ו חלק ב'. ועל זה אמר בתנומות עלי משכב. והנה בהיות זאת המדרגה אצל הראשונות גלוי מילתא בעלמא וענין משותף לכל האנשים אמר עליה אז יגלה אזן אנשים, ובאמרו ובמוסרם יחתום, כיוון אל כל מה שאמרנו מהמבוכות והחלופים אשר יבאו בהם אם מהרחקת החקויים והדמוים אם מעירוב העניינים אשר מצד החולם והנחלם, כי על הרוב יבא מה שיבא מהגלוי על זה האופן צרור וחתום במוסרותם של החולמים והעניינים עצמם כי לעירוב הדברים ההם הדמיונים אשר בדעתם והשוטט מחשבותם עליהם בבלתי סדר חוייב לבוא להם עניינים מעורבים ומבולבלים ואין מכיר מצורף לשדרכן לבוא ג"כ ברשומים זרים ורחוקים ואין מבין וכל זה היה סבה להסיר אדם מעשה כלומר שיוסר המעשה הרשום בו מהאדם החולם ולא ישתמש בדוגמת הענין ההוא ורוממותו יתכסה ממנו עד שיבא אצל חכם וידע פשר דבר. וכמו שאמר פרעה אל בעל החלומות, ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו. והנה בזה היא מבוארת הסבה אשר עליה יחוייב מה שאמרנו והוא שלא ימצא אצל מלאכה זו רק מי שיתחזק בכח המשער ההוא שזכרנו ויהיה בקי ומומחה בהשערת אלה הדברים וזריז לברור מהם דבר מתוך דבר כבורר אוכל מתוך אוכל או מתוך פסולת כפי מה שהוא חלום וכפי מה שהוא חולם ויחוייב החלוף בין הפותרים לפי חוזק זה הכח בהם או חולשתו. וכבר אפשר שישיג הפותר הוראה אחת מהוראות החלום לבד ויחשוב הנשאר לבטלה ויהיה לו אז הפסולת רבה על האוכל וזולתו מהפותרים יתחלף אליו ויכיר ממנו מה שלא הכירו הראשון ויעלם ממנו מה שידעהו. ועל זה הסוד אמרו רבותינו ז"ל כל החלומות הולכים אחר

הפה כי כאשר פתר לו ענין צודק החולם יתן לבו אל הפתרון והכיר בקיומו. אמנם שאר ההוראות אשר בתוך החלום אע"פ שיתקיימו לא יורגשו למה שלא קדמה ההודעה מהן. וכבר יפתר לו פותר אחד מצד אחר ויורגש הפתרון ההוא ולא זולתו וזהו מה שהולכין אחר הפה:

ובמדרש הנעלם (זוהר פ' וישב) רבי חייא ורבי יוסי הוו שכיחי קמיה דרבי שמעון אמרו הא דתנן כל חלמא דלא אתפשר כאגרתא דלא מקריא אי בגין דאתקיים ואיהו לא ידע או דלא אתקיים כלל אמר להו אתקיים ולא אתידע דהא ההוא חלמא תלייא עליה ואיהו לא אתידע או אתקיים או לא אתקיים. הרי מבואר שכוונתם זכרונם לברכה באומרם כל החלומות הולכין אחר הפה אינה בשיהפכו הפותרים החלומות לפי רצונם אלא שהגלוי והמפורסם ממנו הולך אחר מה שיפרסמוהו מפתרונם והשאר גם כן מתקיים ואם לא נודע. ועל זה האופן איפשר שיצדקו שני פותרים או שלשה או יותר בפתר כל אחד מהם מצד מתחלף לחברו לפי מה שנתחלף בקיאותו בהשערתו בזה מבקיאות חברו עד שיבאו בו פתרונים רבים וכלם צודקים כמו שהיה מעיד רבי נהוראי מאותן עשרים וארבעה פותרי החלומות שזכרנו. וכבר אפשר שיכיר חכם אחד כל אלו ההוראות וישכיל מה שיאות מחלקי החלום לכל ענין מהם וכן מה שיאות מהם אל החולם עצמו או מה שיאות אל זולתו כמו שהיה נראה לכאורה עניינו של יוסף והכרתו בחלומות אלו אשר עליהם אמר הלא לאלהים פתרונים פתרוני' רבים דוקא כי הוא הרגיש שהיה פתרון להם לפי שעה ופתרון לעתיד ופתרון לימות המשיח כמו שאמרו חכמים ז"ל במדרש שזכרנו בדברים אשר בשער הקודם וגם פתרון לעצמו כמו שיבא. והנה אין ספק כי מצורך השערת הפותר ועיקר בקיאותו הוא הכרת החולם ועניינו כי לא כל החולמים שוים במספר חלום אחד ושברו כי הלסטים מזויין שחלם שנתלה על הדקל לא יהיה פתרונו כההוא צורבא מרבנן שחלם כן כי כל אחד מהם פתרונו עמו לפי מעשהו ומלאכתו וזה פתרונו לצליבא וזה למעלה ושררה כדאיתא בסוף יומא (פ"ז:) רבי חנינא חזא חלמא דזקפי ליה אדקלא בבבל יכו' ואמרינן התם גמירי דכל דזקפי ליה אדקלא רישא הוה. ופשיטא דברבנן קאמר וזה הדבר ודאי יעלם מהסכלים המתפארים בזאת המלאכה כדאיתא במדרש איכה פסוק ראשון ונזכר גם כן בגמרא בפרק הרואה (ברכות נ"ו:) חד כותאי עבד נפשיה מפשר חלמין שמע ר' ישמעאל בר' יוסי ואמר ליה אנא איזיל ואחמי הדין טפשא דליכא כותאי דמפלי בברייתא אזל ויתיב ליה גביה אתא חד אמר ליה חמית בחלמי זיתא משקה משחא א"ל זיתא נהור ומשחא נהור את חמי נהור בנהור סגיא אמר ליה ר' ישמעאל ברבי יוסי תפח רוחיה דההוא גברא אמיה הוה חכים

פירוש שהיה בועל אמו כמה דאתמר (בראשית ד׳:א׳) והאדם ידע את חוה אשתו וכו' אתא אחרן אמר ליה חמית בחלמי עיני חדא בלעא חברתה אמר ליה ההוא כותאה ההוא גברא חמי נהור בנהור סגיא אמר ליה רבי ישמעאל תפח רוחיה דההוא גברא תרין בנין אית ליה וחד מנהון חכים לחבריה אתא אחרך אמר ליה חמית בחלמי ובלעית חד כוכב אמר ליה ההוא גברא חמי נהור סגיא כוכבא נהור ואת נהור הא נהורא על נהירא אמר ליה רבי ישמעאל תיפח רוחיה דההוא גברא יהודאה קטיל ומן הדין יליף רבי ישמעאל הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך (שם ט"ו). אתא אחרן אמר ליה חזית בחלמאי דהואה לי תלת עינין אמר ליה ההוא גברא חמי נהור סגיא אמר ליה ר' ישמעאל תפח רוחיה דההוא גברא אפויי הוא תרין דידיה וחד דתנורא אתא אוחרן ואמר ליה חמית בחלמי ארבעה אודנין וכל עלמא מצייתין למלוי אמר ליה את שמיע סגיא אמר ליה ר' ישמעאל תפח רוחיה דההוא גברא מגבב כיבין הוא וכד הוה טעין להון כל עלמא ערקין מן קדמוי אתא אחרן אמר ליה חמית בחלמאי דהוינא טעין חד פינקס כו' אמר ליה רבי ישמעאל תפח רוחיה דההוא גברא מרדעת אית ליה כו' הנך רואה מאלו העניינים כלם וזולתם שישנן שם כי החכם עיניו בהכרת החולמים ומעשיהם ומלאכתם כי משם יצא אורה לפתרונותם והכסיל בחשך הולך כי לא השגיח רק אל ענין הדבר הנחלם לבד תדע דלגבי בליעת הכוכב שלא למד מזה אמרו שלמד מהכתוב וכן אמרו שם גבי חד דאמרי ליה בחלמיה סק לקפוטקאה וכו' ומן הן יליף רבי יוסי קפוטקאה בלשון יון כו' וזהו בלי ספק שורש גדול בענין כמו שאמרו לשם ובשאר המדרשות (ב"ר פ' פ"ט) אמר רבי יוחנן כל החלומות הולכין אחר הפתרון חוץ מן היין יש שותה וטוב לו ויש שותה ורע לו תלמיד חכם שיתה וטוב לו עם הארץ שותה ורע לו. לכאורה נראה דהא גופא קשיא אמרת דביין אינו הולך אחר הפתרון והדר אמרת דהוא סימן יפה לתלמיד חכם וסימן רע לעם הארץ והרי זה פתרונו. אמנם הכוונה כי לפי שיש פתרונים נגבלים בהרבה מהחלומות ככלהו דפרק הרואה (ברכות נ"ז.) אמר רבי יוחנן כי כל החלומות שהן ממיני המשקין הולכין אחר הפתרון ההוא שנזכר שם חוץ מן היין שפתרונו משתנה לפי מה שהוא חולם. ושם בגמ' פרק הרואה תני תנא קמיה דר' יוחנן כל מיני משקין יפין לחלום חון מן היין שהרי יש שותהו וטוב לו דכתיב ויין ישמח לבב אנוש ויש שותהו ורע לו דכתיב ויין למרי נפש. אמר לו רבי יוחנן תלמיד חכם לעולם טוב לו שנאמר לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. הרי נתבאר שמהשערת הפתרון הוא הכרת החולם. והוא דבר שאין ספק בו ומזה יתבאר לך ענינו של בר הדיא עם אביי ורבא דאמרי התם (נ"ו.) בר הדיא הוה מפשר חלמאי מאן

דהוה יהיב ליה אגרא מפשר למעליותא ומאן דלא יהיב ליה אגרא מפשר לגריעותא כי לפי שהיה בקי בחכמה זאת ומכיר בחלומות ענינים מתחלפים הנה בשהיה החולם נותן לו שכר היה מבשר לו הטובה שבהוראות והיה מסתיר אי זו הוראה רעה שתהיה בו ולמי שאינו מעלה לו שכר היה עושה בהפך. והיתה זאת תחבולה גדולה להגדיל שכרו שהנפתרים חושבים דבאגרא תליא מילתא. ועל זה הצד היה מעשהו עם אביי ורבא בחלומות שוין כי שם נאמר דרבא לא הוה יהיב ליה מידי ואביי יהיב ליה מצורף למה שהכיר מרבא דריע מזליה וכי היה נכון למועדי רגל כמו שאמר איהו גופיה (מו"ק כ"ח.) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא נראה דמשום דהוה קשה יום אמר הכי. ולזה היה פותר חלומותיו לפי ענייניו ולפי העתים שעברו עליו תדע שכן הוא שהרי א"ל דוי"ו דפטר חמור גהיט בתפלך ועיין רבא ואשכח ואין לומר שנעשית כן מפני פתרונו וגם לא היה יכול לפתור כן לאביי אחר שלא נהיה ומאי דרתח עליה משום דאשכח בספרים כל החלומות הולכין אחר הפה לפי שכבר היה יכול לפתור לו מצדדים אחרים בלתי מבהילים ולזרזו על הרעות העתידות כמו שהיה לבו חולה עליו על דרך שאמר דניאל (ד') מרי חלמא לשנאך ופשריה לערך ואמר (שם) חטאך בצדקה פרוק וכו' וכמ"ש ז"ל (שבת י"א.) יפה תענית לחלום כאש בנעורת וכו' והוא לא עשה אבל הגיד לו את כל הרעות ההנה כאויב ומתנקם משום דלא יהיב ליה מידי ולישניה דבר הדיא דיקא דאמר גמירי קללת חכם אפילו בחנם היא באה וכ"ש דאנא צערתיה לרבא הרי שלא גרם לו אלא הצער לבד. ולסוף נדון על כיוצא בו גבי ריש עירזא דמלכא כדאמרו ליה אמטו לחד זוזא אפסדת שיראי דמלכא כפתוהו בשתי ארזי וכו':

והנה נתבאר ענין זה יפה מפתרונו של יוסף אל שר המשקים כאשר יושקף קשר כי אם זכרתני אתך עם אומרו ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היתה וכו'. וזה כי קרוב היה הדבר לפתור שני חלומות שלהם בשוה כי מה שהיה רואה שהעוף אוכל המאכלים מעל ראשו היה דימה למה שאמר המשקה ואתן את הכוס על כף פרעה כי המלך דומה אל הנשר גדול הכנפים וכו' (יחזקאל י"ז:ג') ונאמר (איוב ה':ז') ובני רשף יגביהו עוף. אמנם נמשך אחר מה שקדם לו מהכרתם ומההתחלפות שררתם והקורבה אשר להם אצל המלך ומהבדל החטאים אשר עליהם נתפסו וגזר זה למחילה ולזה לצליבא. והוא מה שביארו אל שר המשקים באומרו ונתת כוס פרעה וכו' כי אם זכרתני אתך וכו'. ירצה הטעם למה שראיתי לגזור על אמתת זה הענין כי ידעתיך איש חיל שר ורזש:וב: בעיני המלך עד שידעתי שאם זכרתני אתך בתורת סימן ורושם זכרון באחד מהדברים שייטב לך לעשות אותו אות זכרון בחותמך או בלבושך אז תוכל לעשות עמי

חסד שתזכירני אל פרעה והוצאתני וכו'. ואמר זה לפי שהזכרון הוא מהכחות הטבעיים אשר אין אדם שליט עליו. ואם ישכח מה יש לו לעשות ולזה יש לו להעזר בתחבולה כמו שיבא זכרונו בשער נ' ב"ה. ואמר הכתוב ולא זכר שר המשקים את יוסף. ירצה שלא שם לו סימן לזכרון כמו שאמר לו כי אם זכרתני אתך. ולזה וישכחהו כי לא נמשך מה שאמר והזכרתני אל פרעה והוא מה שהודה על חטאו אחר כך באומרו את חטאי אני מזכיר היום חטא פרעה וחטא יוסף שלא עשה התחבולה שבקש ממנו. ואנקלס תרגם ית סרחני. ולפי מה שכתבנו קרא דוקא. ואיך שיהיה יאמר שמצד חשיבותו רואה היא שמספיק לכך. ומזה הצד היה רואה בחלומו פתרון מה לעצמו כי ידע בו שיתגלגל זכותו על ידו וכדי שלא יחשב שכובד עונו יעכב עליו אמר כי גנב גונבתי מארץ העברים כו'. אמנם אל שר האופים השקיף אליו מצד רוע טבעו ומזלו והיותו במבט האיבה עם המלך לפי חטאתו וראה שהחלום מסכים עם הוראותיו אלו והסכימה דעתו אליהם. וזאת היא סבה ועילה כי לזה השיבו על כנו ואותו תלה. ועל זה הענין עצמו הוי האי (ב"ר פ' פ"ט) דההיא איתתא דאתת לגביה רבי אלעזר אמרה ליה חזית בחלמי דשריתא דביתא פקעה אמר לה ההיא איתתא ילדת בר דכר אזלת וכן הות לה. אתת זמן אחורן ואמרת ליה הכי. ואיהו אתיב לה הכי. אזלת זמן תליתאי אשכחת תלמידוי דיתבין בבית ספרא אמרין לה ההיא איתתא קברה בעלה. וזה כי בקיעת או שבירת קורת הבית יורה על שברון הגוף וחלחלה בכל מתנים ואם תחלים זה החלום אשה הרה או ראויה לילד הנה הוא מורה כי בעת לידתה יהפכו ציריה עליה והמליטה זכר לפי שילדת הזכר הוא בצירים חבלים חדים יותר מהנקבה. אמנם כשתחלום מי שאינה הרה או שנסתלקה יורה על שיאחזנה צירים וחבלים על מות אישה. ואם קרה לה שבפעמים הראשונים באת אצל פותר אחד ובאחרונה אצל אחר ידמה ששנוי הפותרין או הפתרונות גורם ואינו כן רק שהם לומדים ענין מענין כמו שאמרנו. ומה שאמר רבי אליעזר לתלמידיו אבדתון גברא לא כן כתוב ויהי כאשר פתר לנו וכו' לומר שלא היה להם לבשר רע והרי הוא חשוב כאילו הרגוהו וכמו שאמרו (מגילה ט"ו.) אין משיבין על הקלקלה והוא מוסר גדול אצל החכמים. הנה שנתבארו אלו הדברים כפי מה שיסבלהו הדעת להסכים המאמרים הנזכרים עם אלו ועם האמת ויועיל הנאמר בהם להסכים הבלתים נזכרים ויודע איפה כי אנשים כאלה הם הרואים אשר באורם יראו אור הולכי חשכים כי על זה נראה שנקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח כלומר מאיר ומגלה צפונות. והוא מענין השמוש בשם האור שזכרנו שכבר נמצאו אצל זה פתאים וסכלים מחזיקים עצמם לחכמים והם הולכי חשכים כמו שנתבאר מההוא כותי שזכרנו האמנה כי עדין נשארו

קצת ספקות בפתרונים הנאמרים מעין הספקות החזקות הנופלות על פתרונו של פרעה כמו שיבאו אחרי כן, ולכן אני רואה שענינו של יוסף באלו העניינים היה מעולה מאד מזה והוא האור האלהי הנבואיי השופע על השכל אשר ממנו תושלם הנבואה אשר בזה יהיה החלום נדון ונפתר כפי אשר יגזרהו השכל האלהיי העליון אשר בקרבו לא שילמוד הפתרון מתוך החלום וחלקי שברו. כי זהו גלוי הצפונות במעלה גדולה. אמנם תוכן הענין הזה יהיה כפי מה שאומר וזה כי מהידוע שפתרון החלומות והגדת הנבואות הם עניינים הפכיים בעניינם. והוא שהמשפטים הנגזרים במציאות בפתרונות הם לקוחים מהעניינים הפרטיים אשר בחלום המתהוים ומתחדשים מהדברים הדמיוניים אשר בנפש החולם כי מהם ומרמיזותיהם ישער המשער כפי כחו וישפוט בכל הדרכים אשר זכרנו. אמנם ההגדות הנבואיות הנה הם לקוחות מהגזרות הכוללות הנמצאות בסדור השמימיי או בדעת האלהיי הכולל אשר ברצונו יתעלה יושפע על שכל הנביא אמות מציאותם כמ"ש (עמוס ג׳:ז׳) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. ויתחייב מזה כי כאשר יבא בחלום עירוב דברים או עניינים נוספים כפולים או בטלים יתבלבל בהם מאד הפותר הבא בכח השערתו לבד כי ישתדל לבקש מציאות לדברים הבטלים ההם ולא יתיישב בהם דעת השומע גם לא יסכים עמהם המציאות והיה זה לו כי הוא לא ידע בענייני המציאות רק מה שהוא משער מצד ענייני החלום ופרטיו. אמנם כאשר יבא פתרון זה ליד הנביא או אשר ימצא אתו רוח הקדש הנה באמת הוא יודע ראשונה ענייני הנמצאות מצד עצמן ומשיג אמתותם. ומצד זה הוא שר ושופט על החלום ומכיר מהו הצודק ממנו והבלתי צודק ומהו הנכפל והבטל כי הוא על דרך האמת איננו פותר חלום כי אם את אשר האלהים עושה מגיד. והוא היה הטעם הנכון לנבוכדנצר למה שלא רצה להגיד חלומו לחכמיו כי הוא הפירוש הנכון לשם בלי ספק כמו שנתבאר מאומרו להן חלמא אמרו לי ואנדע די פשריה תחוננני (דניאל ב׳:ט׳) הורה כי היה מופת מאתו לדעת אם יגידו לו את דבר המשפט הנכון אם לא. וזה כי הוא ידע והרגיש מצורת חלומו ודבריו הנוראים שהוא היה ענין אמתי ומקיף בכלל המציאות ושאינו מכלל החלומות הפרטיים המורים על ענייני החלום ההוא הפרטי והסמוכים אליו:

ובמדרש (ב"ר פ' פ"ט) וכל הבריות אינן חולמין אלא חלומות המלכים של כל העולם כלו הוא והכונה שכל אדם חולם לעצמו הענין החלקי והפרטי המיוחד לו אמנם המלך הוא חולם חלומו של כל העולם כלו עד כי כאשר יחלום המלך יעשה כאלו חלמו כל אחד מהאנשים לעצמם והוא דבר שיאות למלך מצד שהוא כולל וכ"ש אם היה מהמולכים

תחת הכפה. ולזה גזר כי המשפט הכללי ההוא א"א שהחוזים בככבים או המתפארים בנבואה שלא ידעו ולא ירגישו באלו העניינים מזולת החלום. ולזה היה מבקש מהם שיגידו הם העניינים האלהיים ההם מעצמם במשל אשר ראם הוא בחלומו או קרוב אליו. ובזה ידע כי הם מדברים נכונה. משל לכשתשמע שמועה שבחצר המלכות נעשו משפטים נוראים מפורסמים משרים גדולים ועצומים כי אם איש יבא מעבדי המלך ומשרתיו אשר ידע כל יגיד העניינים ההם מתוך שידעם ולא הוצרך שיגידו לו השמועות אדרבה הוא יתקן השמועות ההם או יכזיבם במה שלא יצדקו אל המציאות. אמנם אם הוא יגיד להם החלום הנה הם ישתדלו לפתור אותו לפי השערתם ומתוך דבריו ילמדו לשקר ולומר דברים בלתי מסכימים אל המציאות כמו שאמר (דניאל ב׳:ט׳) ומלא כדבא ושחיתא הזדמנתון למאמר קדמי. והנה לפי שהם לא היו במעלה ההיא ולא עמדו בסוד הנבואה הוצרכו להודות ולומר (שם) לא איתי אנש על יבשתא די מלת מלכא יוכל להחויא כל קבל די כל מלך רב ושליט מנה כדנה לא שאל כל חרטם ואשף וכשדי ומלתא די מלכא שאל יקירה ואחרן לא איתי די יחונה קדם מלכא להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי. התנצלו כי לא היו רגילין אצל ידיעה זו למה שלא הורגלו המלכים לשאול כך. וגם המלכים לא עשו שלא כהוגן כי עניינים אלו אין יכולת על ידיעתם כי אם אל השכלים הנבדלים מחמר. וכבר הקדימו בזה מה שהיה לשם ותהלה אחרי כן לדניאל וחביריו. אמנם ג"כ כיון לשני העניינים דניאל כשאמר רזא די מלכא שאל לא חכימין אשפין חרטומין גזרין יכלין להחויא למלכא ברם איתי אלה בשמיא גלה רזין והודע למלכא וכו' (שם). ביאר לו בפירוש כי משפט הפתרון הוא לא יקחהו מרשמי החלום ומהוראותיו אבל מהידיעה העליונה האמיתית אשר על פיה ישפטו הרשמים וההוראות ההן הפך ממה שנהגו בו חכמי הפותרים ובקיאיהם והוא מה שהודה בו נבוכדנצר אחרי כן באומרו (שם) מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלהין ומרא מלכין וגלי רזין די יכלתא למגלא רזא דנא. והנה כזה וכזה קרה לו ליוסף עם פרעה שהוא באמת נסתייע ברוח הקדש שעליו. ומהידיעה הכוללת האמיתית בא אל המשפט ההוא החלקי. והוא מה שהשתדל להראות אותו הוראה אמיתית בדבריו אשר דבר אשר תחלתן היו בלעדי אלהים וכו'. כמו שג"כ אמר אל הסריסים הלא לאלהים פתרונים כמו שיבא כי ראה שהטוב והישר שיכירו ממנו זאת המעלה הברה והמצוחצחת שהיא מאירת עינים בהערת העניינים הכוללים האלהיים אשר היא למעלה מהאורות אשר זכרנו ראשונה. ומעתה יתכן להשתדל ביישוב אלו העניינים המעולים על סדר הכתובים ולבאר אמתתם אחר שנזכור ראשונה הספקות הנופלות בעניינם וגם במה שילוה אליהם מהספור. וכבר

פירשנו טעם הלא לאלהים פתרונים והתרנו הספקית הנופלים בענייני הפתרונות ואגבו נתבאר טעם כי אם זכרתני אתך וכו'. אם בסמיכות מלת כי ואם בכפל הזכרונות והכנסת החסד בין זכרון לזכרון:

א בפתרון חלומות הסריסים למה לא פתר יוסף מה שיורה ראותו בחלום והיא כפורחת עלתה נצה הבשילו אשכלותיה ענבים ואקח את הענבים ואשחט אותם על כוס פרעה. כי הנה לא נראה שפתר זולתי מה שראה שלשת השריגים שלשת ימים וכו' ונתת כוס פרעה וכו'. וכן בחלום האופה. ואם שכבר הותר זה הספק במה שהקדמנו הנה יש לכוללו בכלל מה שיתכן זכרונם בזה הדרוש הנכבד: ב מה היתה הסבה אשר בה נואלנו חכמי פרעה הידועים מקדם לחכמי חרשים ומפשרי חלמין לבלתי דעת מעט או הרבה בפתרון הזה עם היותו לפי הנראה הפתרון מתיחס אל החלום וקרוב אליו מאד. ומה נשתנו הוא והם אצל חלום זה מאצל שאר החלומות. ואין להשיב כך רצה האל להוציא את יוסף על ידם כי האמת כן הוא. אמנם האל יתברך יעשה הדברים על ידי גלגולי וסבות רחוקות וקרובות יתכן הוייתם בהנה כמו שהיתה תשועת ישראל בימי המן ע"י נדוד שנת המלך (אסתר ו׳:א׳) וכיוצא וכן ביוסף אפשר לו יתברך לשבר דלתות נחשת להוציאו ויכול הוא להמליכו על כל העולם. אבל סבב סבות בבואו אל בית שר הטבחים ובחלומות הסריסים ולא הכין חלומות של פרעה באופן שכל חכמיו לא יוכלו להגיד לו דבר גדול או קטן: ג בטעם שני החלומות האלה אשר חלם פרעה אשר זכר הכתוב שהיתה יקיצה בנתים. באמרו ויקץ פרעה וישן ויחלום שנית וכו'. וכן הקפיד בספורו ליוסף ואמר ומראיהן רע כאשר בתחלה ואיקץ וארא בחלומי וכו' ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי. והלא אמרו ז"ל (ב"ר פ' פ"ט) שאמר לו פתרונות הרבה שבע בנות וכו'. ושבע אפרכיות וכו': ד בדברי שר המשקים כי מה רצה באומרו איש כפתרון חלומו חלמנו ואח"כ איש כחלומו פתר כי הם ודאי דברים בטלים: ה מה ראה יוסף להתחיל הפתרון מאומרו חלום פרעה אחד הוא יראה שהיה לו להתחיל מעקרו הנה שבע שנים באות וכו' וקמו וכו' ולא יודע וכו' ואח"כ יתיך הכפל לומר חלום פרעה אחד הוא ועל השנות וכו'. וגם שכבר דבר זה פעמים: ו מה לו ליוסף לומר זה פעמים את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה כי מצד שהוא פותר יש לו לפתור לפי הוראות החלום ואם חלום צודק הוא יתקיים ואם לאו מי עירב אל לבו להגיד אותו במלאכת יי': ז כי ירצה ממנו השתדלות עצומה בהסכים השביעיות והשנות החלום אל דבר הפתרון לא עשה כן לכל חלקי עקר החלום ופתרונו רק בדרך ספור בעלמא אשר זו היתה נסבה למבוכת המפרשים ז"ל בהוראות חלקי החלום על הפתרון ואלו היה מפרט בטל מחלקת. גם כי

במה שאמר היה לו לענות ולקצר בדחיית מותר הדברים ויספיק בשיאמר שבע פרות הטובות שבע שנים הנה ושבע פרות הרקות וכו' ושבע השבלים שדופות הקדים שבע שנים הנה חלום אחד הוא אשר האלהים עושה כו'. הנה שבע שנים כו': ח אומרו ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם כו'. עד סוף כל העצה כי בזה ודאי הוא נדרש ללא שאלו. וכבר הקשה הרמב"ן ז"ל העל יועץ למלך נתנוהו. ואמר שהיה מכלל הפתרון. ועוד מה טעם יעשה פרעה ויפקד פקידים כי הוא מה שראוי שיעשהו האיש הממונה ההוא ועכ"פ הלשון הוא מיותר כי די בשיאמר יפקד המלך פקידים וחמש וכו': ט מה ראה פרעה ועבדיו קושט דברי אמת באמרי יוסף שנאמר וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו ולמה גדלוהו וירוממוהו על כל ארץ מצרים באותו שעור בטרם ידעו את מוצא דברו. ולא עוד אלא שגזרו היות רוח אלהים בו. גם אומרו אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת. כי ענין אחד הוא אשר הודיע אותו להם לבד: י והוא מה שראוי לחבר אל זה הספור והוא למה לא הודיע יוסף לאביו את כל כבודו שם כי יש לאל ידו להניחו מרגזו ומעצבו וכל שכן בשנות הרעב להציל ממות נפשו ולחיותו. ותמהני ממה שכתב הרמב"ן ז"ל שעשה כדי שיתקיימו חלומותיו כי מה תועלת לו בשיתקיימו ואף כי יהיה תועלת לא היה לו לחטוא כנגד אביו. אבל היה לחשוך עצמו מחטוא לו והחלומות העושה יגש פתרונם גם שתראה סכלות עצומה שישתדל האדם לקיים חלומותיו שהרי הם הדברים אשר יעשו שלא מדעת הבעלים: יא מה טעם הוזכר שנולדו שני בני יוסף בטרם תבוא שנת הרעב. ועוד כי לא נזכר במקומו והיה לו לסמכו לאומרו ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע כו': יב כי בא ספור התחלת הרעב ברוב דברים כפולים ומכופלים יספיק בשיאמר ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים ותחילנה שבע שני הרעב לבא כאשר אמר יוסף ויהי רעב בכל הארצות כו'. וכל הארץ באו וכו'. וירא יעקב וכו'. ולמה היזכר ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה כו'. וחזר אחר כך והרעב היה על כל פני הארץ. ואחר כך פעם אחרת ויחזק הרעב בארץ מצרים נראה שהכל מותר גדול. יג איכה היתה כל ארץ מצרים לשמה רגע אחד ולא נודע השבע ביניהם בשנות הרעב: וגם כי הכתוב אומר דבר והפכו במקום אחד נאמר ובכל ארץ מצרים היה לחם. וסמיך ליה ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם. ומהו זה שאמר להם פרעה לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. כי באמת היה לו לומר לכו אל יוסף ושברו ממנו אוכל. ודרך המדרש (ב"ר פ' צ') ידועה וזרה וגם כי לשון הכתוב קצרה מהכיל אותה. ועוד אומרו וירא יעקב כי יש שבר במצרים שמעתי כי יש שבר במצרים. ומאי חדוש ומי לא שמע כזאת ומי לא ראה כאלה. וטעם אומרו למה תתראו ומה היה להם להראות ובביתם אין לחם כלל

דכתיב ונחיה ולא נמות וכו'. אלו הן הספקות הראוים להעיר בחלק הספור הזה אשר יעדנו ביאורו לבירור כל הדברים אשר בשער והנלוה אליהם נבוא אל הביאור:

ויהי מקץ שנתים ימים וכו'.

יאמר כי מקץ שנתים ימים שהיה ענין הסריסים וכבר היה נשכח יוסף מלב שר המשקים היה סבת מאת יי' שחלם פרעה את החלום אשר יספר שנפעמה רוחו עליו לדעת הוראותיו לפי שכבר נראה לו שבא חלומו ברוב ענין עד שקרא לכל חרטומי מצרים וכו'. (התר ספק ב') והנה למה שנבדל החלום הזה משאר החלומות בשני ענינים. האחד מה שאמרנו מהיות עניינו כענין חלומו של נבוכדנצר שהיו הוראותיו ומשפטיו כוללות לארצות וממלכות רבות שלא כמנהג החלומות שאין משפטם יוצא מהחולם והעניינים הקרובים אליו אוהביו וקרוביו ומרעהו מצד מה שתשוטט מחשבתו ורעיוני דמיונו עליהם כמו שאמר רעיוניך על משכבך סליקו וכו' (דניאל ב׳:כ״ט) וחלומות יוסף והסריסים לעדים והב' במה שנשנה החלום ביקיצה בנתים כמו שיגיד הכתוב מעת החלום ובאומרו בשעת סיפורו ואיקץ. היה מה שהיה שנתבלבלו בהם חכמי חרשי פרעה שפותרים להם בדברי עצמו ובחלוק עניינים כמו שאמרו ז"ל ז' בנות אתה מוליד וכו' וז' אפרכיית אתה כובש. כי בענינים הכוללים לא נתנו את לבם כי אינו ממלאכתם ולא התודע להם. אמנם לב פרעה אשר ביד יי' לא שלו ולא שקט בהם. ואולי שראה בחכמתו שהדברים ההם היו רחוקים או נמנעו שיגיע עדיו: ולזה אמר ואין פותר אותם לפרעה וכמו שאז"ל (ב"ר פ' פ"ט). פותרין היו אבל לא לפרעה. והיותר נכון שנתדמה לו כאלו לא אמרו לו דבר. והדבר הבטל אינו כלום. ולזה אמר אח"כ ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי: וידבר שר המשקים וכו'. כבר אמרנו ראשונה שבכאן התודה על חטאו שגרם השכחה בענייני יוסף. אבל עכשיו מלא ידו עמו במה שספר עליו מחכמתו ובקיאותו במלאכה ההיא והוא אומרו ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא איש כפתרון חלומו חלמנו. (ד) ירצה שכבר חלמו שניהם בלילה ההוא איש כפתרון חלומו של חבירו. כלומר שכבר יסבלו שני החלומות פתרון אחד לפי קורבתם בענין כמו שכתבנו ועם כל זה הגיע מחכמתו להבדיל ביניהם ולפותרם כאלו הם חלומות נבדלים ונפרדים תכלית ההבדל איש כחלומו עד שלזה השיב על כנו ולזה תלה. ומה שאמר ושם אתנו נער עברי עבד וכו'. הנה היתי חכמה מאתו כדי שלא יחשוב המלך שהוא מליץ בעדו מפני קירוב דעתו אליו. וזה הענין שאמר מהגדת שר המשקים הוא שרמזו פרעה בפתח דבריו שאמר ליוסף ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו. כלומר שאתה תבין חלום אע"פ שנרא' ממנו שהוא ענין אחד לבד. לפתר אותו

בכל הצדדים שבו: ויען יוסף אל פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה. לפי שראה שפרעה החזיקו בפותר המוצא הפתרון ממציאות החלום והוייתו לבד לזה אמר אליו כי בלעדיו מצד מה שיחזיקהו בפותר. האלהים יענה את שלומו במדרגה היותר עליונ' ממנה כמו שאמרנו וכמו שיבאר בדבריו: וידבר פרעה אל יוסף בחלומי וכו'. הגיד הכתוב שהגיד לו את חלומו כאשר הוא ואשר הקיץ בסוף הראשון ונשנה לו חלום אחר כי הוא הדבר שנתבלבלו בו הפותרים המצריים לסבה שאמרנו. והוא טעם ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי. (ה) הור' הכתוב כי זהו א' מטעמי מבוכתם מצד היותם פותרים הוא מה שהתחיל דבורו של יוסף חלום פרעה אחד הוא את אשר האלהים עושה הגיד וכו'. בדבריו אלה הפליא עצה להודיע למלך שתי סבות אשר בעבורם לא נמצא בפותרים מי שיגיד ענין חלומו מה שיהי' התנצלות להם והגדלה אצלו כמו שהיה הענין בדניאל כמו שאמרנו אשר מזה יודע אליו שכל מה שיאמר בפתרון ההוא יהי' במעלה יותר נפלאה מפותר עד כי במעלה ההיא יוצא הוראות חלומו ממנהגיהם ויתבארו כפי מה שיחוייב להסכים עם הידיעה העליונ' ההיא. (ה) אמנם הסבה הראשונה ביאר באומרו חלום פרעה אחד הוא כמו שכבר אמרנו שהפרדת משפטו העלימה מהם פשר דבר. ועל השנית אמר אשר האלהים עושה הגיד לפרעה יאמר שאין הוראת זה החלום מהענייניים החלקיים הפרטיים המתיחסים אל חולם החלום ההוא ואל ענייניו וקרוביו על הרוב כי הוראתו היא מהענייניים הכוללים אשר האלהים עושה בעולמו ואין מדרכם להתגלות בחלומות מכח הדמיון רק ע"י הנבואה ורוח הקדש לאנשים השלמים הדבקים בשכל הכולל אלא שכבר יקרת בעיניו ונכבדת להיות בסודו להתפרסם על ידך את אשר הוא עושה בעולם ויש בכלל דבריו שאם לא בעבור שהיה הוא בהוד ה' יושב ראשונ' לא היה מכיר מעלת זה החלום והוא ממש מה שאמר דניאל (שם) לנבוכדנצר אלה רב הודע למלכא מה די להוא אחרי דנא ואחרי שאמר זה דרך כלל ביאר היטב שני הענייניים האלה. ואמר שבע הפרות הטובות וכו'. עם היות כי לפי משפט המלאכ' הזאת שבע פרות הטובות אשר בחלום הראשון הוראת שבע שנים הנה. ושבע השבלים הטובות אשר בחלום השני שבע שנים אחרות הנה תדע שחלום אחד הוא כמו שאמרתי ושניהם אינם אלא שבוע א' וזה הדבר הראשון אשר בו נבוכו כל חכמיך. ושבע פרות הרקות והרעות העולות אחריהן כמו כן ז' שנים הנה ושבע השבלים שדופות הקדים עמהם יהיו ז' שני רעב. ואינו דבר מיוחד לך כמנהג חולמי חלומות כי לא יוורש המלך ברעב אבל הוא ענין כללי לכל העולם והוא הדבר השני אשר בו נשתבשו ולזה אמר הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה מתחלה אשר האלהים עושה הראה את פרעה. (ו) כי מה

שהוא עושה להביא רעב בעולם הראה את פרעה כדרכו לגלות אזן עבדיו הנביאים או הקרובים אליו. ואחר שבאר עניינו אצלו ספר לו ענין החלום ושברו כדרך נביא המגיד עתידות ולא חשש להתיך חלקיי על הוראותיו ואמר הנה שבע שנים באות שבע גדול וכו'. וקמו שבע שני רעב וגו'. ולא יודע השבע וכו'. אמנם השתדל בסוף לתת סבה אל השנות החלום בהכפל המספרים ולהיותו בשני חלומות. (ו) ואמר שלא היה זה ההכפל להרבות עניינים נבדלים כמנהג פתרונות החלומות אבל לכוין המספר ולהורות דדוקא קאמר שבע שאם לא כן לא יוקח משפט מהמספר לפי שא"א שיהיו רק על מספר מה. וגם להורות שהדבר מזומן וממהר האלהים לעשותו. והיה זה לפי שהדבר העתיד כל מה שיקרב אל המציאות יתרבו הוראותיו ומופתיו במוכנים להם. כמ"ש הכתוב (יואל ג׳:א׳) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ינבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלומות יחלומון בחוריכם חזיונות יראו וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי. והנה כשהיו העניינים האלו רחוקי המציאות היה נעלם מכלם ואין חזון נפרץ וזה הענין גדול בזה מהסודות הנבואיות אשר לא יוכל לדעתו מי שלא יוצץ עניו זוהר הנבואה. ולזה אמרתי לך אלהים יענה את שלום פרעה. ועתה ירא פרעה וכו'. (ח) אחרי הודיעו שדבר קטון בעיניו היותו פותר ושכחו במדרגה אחרת גדולה ממנה לא סר מהודיע אשר היתה רוח אחרת עמו והוא עניין שלישי יקר מאד עם מלכים ויועצי ארץ והיא מעלת התבונה ויושר העצה הנהוגה ביניהם. כוון בזה שאם אולי למיעוט השקפתם לא ירגישו לשתי האותות הראשונות שזו למעלה מזו א"א שלא ישגיחו בזאת מצד שהיא יותר משותפת במה שיבא בה מסדור דבריו לפי הנחות החכמה ההיא.[97] כי הנה החכם בפרק ז' מהמאמר הג' מספר המדות אמר אמנם כל עצה היא שאלה וכל שהוא אחרון בחלוק הוא ראשון בפעולה עד כאן. והכוונה לפי שנתבאר היטב שם שהמצאת העצה והוצאתה אל הפועל הם מקבילים בסדר לגמרי והוא כי הלקוח בעצה ראשונה הוא אשר יוציאוהו אל הפועל באחרונה והלקוח באחרונה הוא אשר יעשוהו ראשונה ויועיל זה הענין למשל ולפי' כי הנה המלך יש לתת אל לבו להמלט ממכת

[97] ר"ל שכל יועץ מכוין תחלה בדבריו אל התכלית המושג באחרונה, ורק למען השיגו יועץ גם כן מה שיצטרך הנועץ, לעשות תחלה, והאמצעים אשר יבחר למען הביא התכלית הזה אל הפועל, וזש"א החכם "כי הלקוח בעצה בראשונה הוא אשר יוציאהו אל הפועל באחרונה" ר"ל כי הפעול' המוציא' את התכלית אל הפועל באחרונ' ומוקדמות במעשיה, כמו שהוא פה אצל יוסף, שהשתדלותו לשמור יושבי מצרים ושאר ארצות מרעב ומחסור בשבע שני הרעב שעלת' במחשבתו תחלה הושגה רק באחרונה אחרי עשות פרעה הפעולות האמצעיות להפקיד פקידים אשר יכריחו יושבי הארץ ע"פ פקודת איש חכם ונבון אשר יושת עליהם, לתת חומש תבואתם בשבע שני השבע לאוצר המלך, למען אסוף בר ואוכל למכביר אשר יהי' לפקדון לארץ, ואותן פעולות אמצעיות הקדים גם בדברו אל פרעה תחילה להשגתו התכלית שהוא נכלל במאמר "ולא תכרת הארץ ברעב."

הרעב ולהחיות עם רב שהוא התכלית המכוון ותהיה העצה הראשונה בזה שיהיה אוכל לפקדון לארץ וזה לא יתכן אם לא בשיתיעץ שיהיה האוכל תחת יד המלך וזה לא יגיע כי אם במה שיראו עוד שיקובץ האוכל אשר יותר משני השבע. וזה לא יאות רק במה שיתיעצו עוד לחמש את הארץ. וזה לא יעלה בידם כי אם בהפקיד פקידים להכריח את העם ביד המלך. ולא יושלם כל זה כי אם במה שיסכים להפקיד על כל איש חכם ונבון להיות על כל אלו הפקידים על פיו יצאו ועל פיו יבואו בכל המעשים ההם וזהו סוף העצה על סדר לקיחתה. אמנם לענין מעשה צריך להתחיל מזה הענין האחרון ולהמשך לפי הסדר עד שיגיע אל האחרון הקרוב אל התכלית כמו שביארנו. ולזה אחר שכבר זכר הרעה המזומנת לבא עליהם ברעב ההיא אשר יהיה בארץ, סדר דבריו בסדר המעשה כמו שאמר בפירוש יעשה פרעה ויפקד וכו'. והתחיל מההתחלה הראשונה עד הגיעו אל התכלית להורות כי אשר יעץ יי' הוא מגיד. והוא מנהג המלכים ואנשי השם כמו שכתב החכם בפ' ההוא מפורסם הוא גם מהקדמונים אנשי המדינות הקודמות והם אשר יגיד אמרם אשר המלכים היו בוחרים היו מגידים לעם. ירצה שהמלכים אינם מגידים לעם הענין על הסדר אשר בו יתיעצו שהוא ההלוך מהסבה התכליתית אל המסובבים ממנה עד היותה רחוק אבל לפי סדר המעשה שיצוו להם לעשות ראשון ראשון מה שנלקח בעצה אחרון אחרון. וכמ"ש את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה. וזה מה שנתבאר מכיוון דבריו. אמר תחלה ירא פרעה איש נבון וחכם וכו'. ואחר יעשה פרעה ויפקד כו'. ואחר וחמש את ארץ מצרים כו'. ואח"כ ויקבצו את כל אוכל כו'. ואחר ויצברו בר תחת יד פרעה כו'. ואחר והיה האוכל לפקדון לארץ כו'. ואחר כל זה יגיע אל התכלית ההוא ולא תכרת הארץ ברעב. (ח) אמנם באומרו ירא פרעה כו'. יעשה פרעה כו'. כיון לומר שהדבר הגדול הזה היה ראוי שיעשה ע"י פרעה עצמו לפי חכמתו ותבונתו אלמלא חשש כבודו וטרחו. ולזה חוייב שיבחר איש נבון וחכם ממלא מקומו וישיתהו תחתיו להיות ידו כיד המלך אם לכח ואם לחכמה. ומעתה יעשה פרעה ויפקד וכו'. כי כשיפקיד זה האיש פקידים וחמש את הארץ ויעשה כל הדברים הנמשכים הנה המלך הוא העושה, שהרי ידו כידו ופיו כפיו והכל ישמעו לחמש את הארץ שלא כמנהג, והתחילו עכשיו בהכרח, מה שקבלו אח"כ ברצון, דכתיב (בראשית מ"ז:כ"ד) ונתתם חמישית לפרעה וכו'. עד הנה הגיע להם מטוב טעמו ושכלו ולא חשש למה שאמרו הליועץ למלך נתנוהו כי מעט היה לפניו היותו יועץ. אבל כוונתו להגדיל תושיה בפניהם. והגיד הכתוב שהגיע כוונתו עד שנא' וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו. (ט) כי פרעה בחכמתו הכיר בעניינים הראשונים. אמנם כל עבדיו הכירו מעלתו ורוב בינתו בעניין העצה וסברא כי

לפני מלכים יתייצבו ויבחנו דבריו. והנה פרעה לשתפם עמו במה שהכיר ממנו. ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו (ט) אמר שכבר הכיר בו ענין מעולה יותר מהם והוא היות בו רוח אלהים לדעת את אשר יעשה בארץ בו הכריח דברי החלום לסבול את אשר ידעהו מהאמת ושלא נמשך אחר דברי החלום כאשר אמרנו. ויש בכלל דבריו דרך מוסר מההמלכה עמהם כמו שאמרו חז"ל (ברכות נ"ה.) אין ממנין פרנס על הצבור אלא א"כ נמלכין בצבור שנאמר ראה קראתי בשם וכו'. וזה מה שיחויב להם לקבל בסבר פנים. כמ"ש שם. א"ל הק"בה למשה הגון עליך בצלאל א"ל רבש"ע אם לפניך הגון לפני לא כ"ש. ואחר שדבר אל עבדיו על זה האופן חזר הדבור אליו וא"ל אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. (ט) כיון אל שלשת המעלות אשר הכיר ממנו אין נבון וחכם כמוהו לשית אותו על ארץ מצרים. ובאומרו נבון כיון אל מעלות המדות וחכם על מעלות השכליות. ואמר אתה תהיה על ביתי. כי הכירו שהוא יודע בטוב הנהגת הבית. ועל פיך ישק כל עמי. כי ראהו פלא יועץ בענינים הכוללים אל כל המדינות והיא מעלת מלכות. ולזה אמר רק הכסא אגדל ממך: ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אותך וכו'. לפי שהרגיש בו הוד מלכות ברוח הקדש שעליו. גם כי לפי הוראות החלום כל מלכותו ושאר הארצות היו צריכים לו צורך הכרחי חשש שמא יתנו עיניו בו וימליכוהו עליהם לזה אמר ראה נתתי אותך על ארץ מצרים ומידי תהיה לך זאת הגדולה והשררה ויסר את טבעתו מעל ידו וכו'. וילבש אותו וכו'. וישם רביד וכו'. כי כל זה הוא טכסיסי משנה המלך כמו שאמר וירכב אותו במרכבת המשנה וכו'. ולזה חתם בסוף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש וכו'. כי זה הוא ענין המשנה ממש והנה פרעה ראה כל זה לעצה נכונה מאד כדי לבטוח בו ולהשען בנאמנותו: ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח. למה שהיה להם לעינים להאיר עיני חכמיו בפתרונות ההמה לשום מחשך לפניהם לאור קרא אותו זה השם המורה על גלוי העינים וזריחת אורם כמו שאמרנו ראשונה. גם יוכלל בו אור העצה היעוצה להורותם דרך ישכון אור לשום אותם שארית בארץ ולהחיותם: וכבר יחד לי לזה בראשונה מאמר וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו כי העצה הנכונה היא אשר תטיב עיני הבחירה לצריכים אליה בשיעור נמרץ. וזאת היתה נסבה למה שנמשך אח"כ מהתנכרותו לאחיו כי לא נתפרסם שמה רק מזה השם: ויוסף בן שלשים שנה וכו'. (י) אחר שספר איך יצא יוסף מבית האסורים ואשר היה גדול מאד בעיני פרעה ובעיני כל מצרים אמר תחלה מה ששם מגמת פני הספור להציל אותו מן האשם על בלי הגיד לאביו את כל הנמצאות אותו עד שנמשכו הדברים מאיליהן והוא אומרו כי בן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ומהידוע שכל השלשה

עשר שנים שעברו לא לכבוד היה לו להודיע שהוא עבד ביד אדונים קשה שלא יתנהו לפדיון בכל ממון שבעולם מוסף על מה שיהיה הגלוי למסה ומריבה בין אביו ואחיו וגם עתה עדיין לא נתכשר הזמן כי כל כבודו היה תלוי ועומד בעיניהם עד עת בא דברו בענין הרעב כי הוא היה החדוש להם כמו שיבא. ולזה לא ראה לערער על עצמו שום דבר עד שיתחזק בממשלתו וגם כי היה לו עצה נכונה להמתין למה שיעשה מפאת עצמו כי ראה כי קרוב יומם לבא לפניו מפני זלעפות רעב ושם לבו להתעסק במלאכתו ולשמור משמרתו הוא כמו שאמר ויצא יוסף מלפני פרעה ויעבור בכל ארץ מצרים ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים ויקבץ וכו'. ויצבור יוסף וכו'. כלומר ועדין בכל זה לא היה לו פנאי ולא שעת הכשר להזכיר ולהפקיד בבית אביו עד שיתאמת דברו בבוא הרעב והוא ג"כ מה שאמר וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא וכו'. (יא) ירצה כי לפי שילדה אותם עד עת בוא דבר הרעב קרא שם הבכור מנשה שיורו על שהשכיחו השם מכל עמלו וגם כי עדין לא הגיע שעה שיזכור ויפקד בבית אביו והוא אומרו כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי ולהיות זה הענין צד עון אצלו אמר בבן השני כי הפרני אלהים בארץ עניי. ותכלינה שבע וכו'. ירצה וכן נמשך הזמן עד שכלו שבע שני השבע (יב) ותחילנה שבע שני הרעב לבא כאשר אמר יוסף כי הוא היה הענין המקווה להם לאמת דבריו ומעתה יזכיר איך נמשכו הדברים על צד היותר נאות שאיפשר. וזה כי לא יתכן בא אחיו אצלו עכ"פ כי אם בהיותו הוא לבדו המשביר אל כל עם הארץ. וזה לא יהיה רק כשתכלנה כל אוצרות ארץ מצרים ולא יהיה מוצא הלחם רק מתחת ידו ואמר שהיה זה בזמן קצר מאד על זה האופן: ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם ותרעב כל ארץ מצרים וכו'. (יב) אמר כי בתחלת הרעב היה רעב בכל הארצות הקרובות למצרים ובכל ארץ מצרים היה לחם מאשר אצרו עם הארץ בשני השבע. אמנם כשהוציאוהו מכל הארצות אשר סביבותיהם (יג) מיד ותרעב כל ארץ מצרים וכו'. כלומר שהרגישו עקת רעבון ממשמשת ובא עליהם מרוב השיירות שהיו מוציאות הלחם מכל עיר ועיר עד שצעק העם אל פרעה ללחם כלומר לתקון הלחם כי יצעקו אליו שיצוה להוציא כרוז בכל המלכות שלא יוציאו הלחם מארצם כמו שהוא מנהג המדינות תקראן אותם כאלה. (יג) ופרעה היה דוחה אותם באומרו לכו אל יוסף אשר יאמר לכם בזה הענין אותו תעשו כי הוא אפוטרופא שלי ועל פיו ישק כל עמי ויוסף לא עשה בזה כלום שהיה מכוין לתת מקום למהר זמן בו יבואו הכל אל תחת ידו ולזה נאמר והרעב היה על כל פני הארץ ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבור למצרים ויחזק הרעב בארץ מצרים. ונתחכם בזה מאד כי היה סבה שהם מעצמם הפקיעו השערים ומכרו ביוקר

גדול עד שמכאן ואילך כאשר ישבור להם לשער ההוא ועוד לא יהיה להם עליו פתחון פה אבל יקבלו בסבר פנים. ומעתה כל הארצות באו מצרימה לשבור אל יוסף כי חזק הרעב בארץ: וירא יעקב כי יש שבר במצרים אחר שנתפרסם בארץ כנען כי אין לחם בכל ארץ מצרים באה השמועה כי פתח המלך אוצרו והוא משביר לכל עם הארץ וכבר הביאו ממנו קצת (יג) לזה נאמר שראה יעקב כי יש שבר במצרים במקום מיוחד ויאמר לבניו למה תתראו עשירים מופלאים במה שתקוו לקנות תבואה מן השיירות ביוקר מופלא כמו שחוייב מהיות מוצא הלחם ממקום אחר, ונוסף עליו משא הוצאות הדרך הרב ההוא. שמעו שמוע אלי ורדו שמה ושברו לנו משם כמו שהם שוברים. ונחיה בהם ולא נמות על ידם, אם יחזיקו אותנו לעשירים ביותר כי כשתכלה פרוטה מכיסם יאספו עלינו והכונו. ומלת תתראו לפי שמוש ההתפעל תורה על שכבר יהיו מראין עצמן יותר עשירים ממה שהיו. כי המתהוה זולת המראה כאומרו (משלי י"ג:ז'-ח') יש מתעשר ואין כל מתרוששׁ והון רב. (יג) ואיפשר שכבר היו נמנעים הבנים היקרים לבוא שם מיוקר נפש וכדי שלא להתבזות ללכת לבקש אוכל להשיב נפש אל ארץ אחרת כאנשים קלים ופוחזים לזה אמר להם אביהם למה תתראו. (יג) כלומר שאין מההכרח שיראו עצמם בדרך אשר הם הולכים להודיע מי הם ומי אביהם. והוא מה שאמר להלן ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים וכו'. וירא יוסף את אחיו ויכירם ויתנכר אליהם שיראה כי מצד בואם על זה האופן שהוכרחו עליו כי כבד הרעב היה כן שבראות אותם יוסף התחיל להכירם. אמנם התנכר אליהם כי נסתפקו אצלו עד שדבר עמהם קשות וגמר הכרתו כמו שנאמר אחר כן ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו. וירדו אחי יוסף עשרה לשבור בתוך וכו' לפי שעקר הסיפור להגיע עד סוף מה שאמרו אחי יוסף ונראה מה יהיו חלומותיו לזה אמר וירדו אחי יוסף עשרה ולהודיע כי כל מה שיבא מספורם אירע לכל אחיו ולא לקצתם כמו שכלם נזדמנו בענינו תחלה זולתי בנימין כי כמו שלא היה עמהם כן לא שלחו אביו עמהם פן יקראנו אסון. והנה עם זה נשלם מה שרצינו אליו במספר החלום הזה ופתרו על נכון אשר בו נתבאר איך האור האלהי הזריח שמש צדקה רוח והצלה לכל הארצות האל ע"י זה הצדיק להחיות את נפשם. וכמו שאמר בסוף הענין (בראשית מ"ז:כ"ה) החייתנו נמצא חן וכו' ויותר מהמה לבני ישראל עם קרובו אשר על ידו נתגלגלו וירדו למצרים למצוא להם שה אובד הנבחר אשר נדח מהם זה כמה ולכלכל עצמם שם בניהם ונשיהם וטפם במעלה וכבוד גדול כמו שנאמר על זה (שם מ"ה) ועתה אל תעצבו וכו'. כי זה שנתים הרעב וכו'. מהרו ועלו אל אבי וכו': וכלכלתי אותך וכו'. וסוף והנה עיניכם רואות אשר מזה עם כל מה שנאמר ראשונה משמוש זה השם בכל

ארבעת שפטיו הטובים והמעולים אשר ישמש לכל מיני תשמישיו נהלל ונשבח לעושה אורים גדולים ברוח פיו כי לעולם חסדו:

כי הוא מה שרצוהו חז"ל במאמר ההוא שזכרנו ראשונה אמר שמחה לאיש במענה פיו וכו'. כי להיות ענין המציאות וקיומו והתמדתו הוא המשמח אלהים חיים ומלך עולם. ועל דרך שאמר המשורר (תהילים ק"ד:ל"א) ישמח ה' במעשיו כמו שנתבאר בשער הראשון. אמר שמחה לפני הקב"ה כשאמר יהי אור ויהי אור לפי שהענייניים האלה הנכללים במלת אור הם עיקרי פעולות המציאות עמודיו ואדניו בכל מה שיעשה להם ועבדו והוא מה שביארו בטוב במה שיביא ראיה מהכתוב האומר אור צדיקים ישמח וכו'. כי האור אשר יכלול כל העניינים הנזכרים הוא אשר ישתמשו בו הצדיקים בפעולותיהם המיוחדות אשר ביארנו למעלה כל אחד ואחד לפי ענינו והוא המשמח אלהים כאשר אמרנו ודבר בעתו מה טוב כי כל דבר ודבר נתבאר ממה שיצאה טוב פעולתו אל המציאות בעתו הנכון על יד הצדיק ההוא המיוחד אשר הוציאו והדומים אליו כמו שהיה למוד השמוש הראשון על יד הכתוב האומר הבקר אור והאנשים שלחו כו'. והשכמתם בבקר ואור לכם ולכו (שמואל א כ"ט:י') וכיוצא אשר מזה המין הוא מה שאמר אור צדיקים ישמח ונר רשעים ידעך. כי עין רשעים שמרה נשף וכמו שפי' ראשונ'. והענין השני ע"י יוסף ויתרו וזולתם המשתתפים בטוב העצה ויושר ההנהגה אשר נאמר עליהם (משלי ד':י"ח) ואורח צדיקים כאור נוגה אשר עליו נאמר. וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו כאשר כתבנו. והשלישי אשר יעלו למעלת טוב ההשערה למשרי קטרין ולפשר חלמין כמו שהיו כל החכמים החרטומים והפותרים ועילאה מנהון יוסף בדורו אשר נקרא שמו צפנח פענח. ודניאל בדורו די נהירו ושכלתנו אשתכח ביה. אשר אלה עלו למעל' מהחכמה ההיא אל רוח הקדש אשר אליה יצדק עליהם יותר זה השם המאיר והמזהיר כמו שנתבאר. והד' והוא מה שיזרח אור הצלה והרוחה לסובלי צרות התלאות וחשכן כמו שהיה גם כן על יד יוסף לאחיו אשר עליה נאמר והנה עיניכם רואות כנזכר. וכמו שבא על ידי מרדכי ואסתר בימי המן אשר שם (אסתר ח':ט"ז) נאמר, ליהודים היתה אורה וכו'. וכמו שהיה הענין בימי החשמונים אשר היו אנשים צדיקים ושלמים בהפיל תחת רגליהם היונים הארורים אשר עמדו ברשעתם להחשיך אורם ולהשקיע שמשם בנטל מעליהם הג' פנות המפורסמות אשר בית ישראל נכון עליהם. והם מילה חדש ושבת כי המילה היא עיקר ושורש האמונה האלהית כמו שכתבנו בשער י"ח והחדש הוא מורה על ההצלחה המקווה לאומה הזאת לימות המשיח שאף הם עתידים להתחדש כמותה כמו שעל זה נבאו כל הנביאים ושאר הדמויים אשר לאומה

הזאת עם הלבנה יתבארו יפה בפרשת החדש שער ל"ז ב"ה. והשבת הוא רמז אל התכלית העליון והוא הצלחת העולם הבא וכמו שאמרו ז"ל (ברכות ל"ד:) כל הנביאים כלן לא נתנבאו אלא לימות כמשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים וכו'. ועל התנכלם אלינו על ג' עניינים הללו אמר המשורר על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך (תהלים פ"ג) אמר שהם מערימים סוד על ענין האמונה שבעבור' יקראו עמך והם מתייעצים על שני העניינים הנשארים שהם צפונים ומקוים לעתיד כמו שאמרו (שוח"ט תהלים ד') על ימות המשיח כי יום נקם בלבי וכו' (ישעיהו ס"ג:ד') דאפילו ליבא לפומא לא גלי דעל עולם הבא נאמר (תהילים ל"א:כ') מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך. והוא אומרו ויתועצי על צפוניך וזהו טעם התקון שאמר' (בעל הנסים דחנוכה) לשכחם מתורתך ולהעבירם מחקי רצונך. כי במנוע מהם המילה ישכחום מתורתו באמת כי מי שאינו במילה אינו באמונת התור' ולא בנותנה כי על זה היו גוזרין שיכתוב כל איש מישראל על קרן שורו שאין לו חלק באלהי ישראל (ויקרא רבה י"ג) שכבר כיונו להשכיח עמו שמו ומצות חדש ושבת הם עניינים נסתרום ראוי שיקראו חקים לפי העלמם ועוצם פליאותם. והנה כשהביט יי' וראה רוע כונתם וזדונם ועמד בעת צרתם והעביר חשכתם והזריח אורם כי על כן באו בניו לחצרות קדשו והדליקו נרות של ישועה והצלחה. ועל דרך שאמר (תהילים ל"ד:ו') הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו. כי אלו הצדיקים הביטו אליו יתברך בליל חשכתם ובעוצם אפלתם ונהרו מאור הצלתו וישועתו ולא עתה פניהם יחוורו והיא עניין אור המנור' הטהורה אשר הראה את זכרי' הנביא כמו שבא פתרונה לסוף, זה דבר יי' אל זרובבל בן שאלתיאל. לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי כו' (זכריה ד':ו'). והנה עם זה נתבאר כי האור הזה המיוחד לצדיקים נתבאר כל דבר ודבר בעתו אשר קרה הענין ההוא על יד הצדיק או הצדיקים ההם כי על זה אמרו ודבר בעתו מה טוב. והנה לפי שבעת קץ הפלאות עתידות כל מיני ההצלחות האלו להתחבר ולחול על ראש האומה הנבחרת לזה הזריח עליהם הנביא במאמריו. כמה מאורות זה גדול מזה באומרו (ישעיהו ס':ב') קומי אורי כי בא אורך כו'. כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח יי' כו'. והלכו גוים לאורך ומלכים ננגה זרחך. הנה הנם כמספרם ועליך לתת את משפטם ולהיות כל המאורות האלו זורחים אז להם ומאירים עליהם תמיד בלי הפסק אמר הנביא (שם) לא יהי' לך עוד השמש לאיר יומם וכו'. לא יבא עוד שמשך כו'. לומר שלא יהי' השמש דרך משל משמש היום לבד ושוקע בליל' כמנהגו עד עתה אבל שישמש תמיד עד שיהי' כל הזמן שוה בענין האור ולא יבא עוד השמש כמנהגו וכל זה למה כי יי' יהיה לך לאור עולם וכו'. ועל זה המשל אמר (שם ל') ואור החמה יהי'

שבעתים כאור שבעת הימים כי כשישמש אור החמה יומם ולילה יהי' שמושו בז' הימים כפל ממה שהיה רגיל לשמש שכפל שבעה הוא שבעתים כמו שכפל מאה מאתים ולקח זה המספר כי הוא הסבוב הראשון אשר ממנו חוברו כל שאר הסבובים הגדולים וזה המשל הוא כענין אומרם ז"ל (ב"ב ע"ה.) פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה: ויתכן גם כן שאל אלו ההצלחות העתידות כיונו חז"ל באמרם שמחה לאיש זה הקב"ה שנקרא איש מלחמה כי בימים ההם ובעת ההיא ראוי ליקרא כן באמת וכמו שאמר (ישעיהו מ"ב:י"ג) כאיש מלחמות יעיר קנאה כו'. (זכריה י"ד:ג') ויצא יי' ונלחם בגוים ההם כו'. ואז יהי' סוף אשר נאמר עליה (שמות י"ז:ט"ז) כי יד על כס יה מלחמה ליי' בעמלק מדור דור. ואז ישיש וישמח עלינו לטוב באומרו יהי אור ויהי אור כי אור צדיקים ישמח ואז יהי' באמת דבר בעתו מה טוב. וכמו שאמר בסוף הפרש' שזכרנו (ישעיהו ס':כ"ב) הקטן יהי' לאלף והצעיר לגוי עצום אני יי' בעתה אחישנה וזה מה שראיתי לבארו בזה השער:

שער ל

פרק א

יבאר שהשלמים הם גרי הצדק אשר בארץ המה ימי שני מגורם והחסרים הם כתות ראשי עם הארץ התושבים בה ושזה יוכר במעשיהם ובדיבורם:

ויוסף הוא השליט וכו' ויבואו אחי יוסף וכו'

במדרש (תנחומא פ' ויגש) אמר רבי יונתן אמרו מלאכי השרת בואו ונראה לשור וארי מתוכחים זה עם זה החכמה תעוז לחכם יותר מעשרה שליטים אשר היו בעיר (קהלת ז'). החכמה תעוז לחכם זה יוסף שנאמר אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין חכם ונבון כמוך, מעשרה שליטים וכו' אלו אחי יוסף שנאמר וירדו אחי יוסף עשרה שהיו יכולין להחריב את מצרים והוא בחכמתו נצחם:

[98] תוכן דבריו, הנה נשמת האדם שהוא חלק אלקי ממרומים הוא פה עלי ארץ לוטה בשמלת הגוף והגויה כגר בארץ נכריה, וידוע לכל, כי הגר אם יחפוץ לגור על אדמת נכר בהשקט ובבטח' צריך לסבול במנוח' ובלי תלונה חרפת העוני לרוב, גם יוכרח לפעמים לעבוד עבודה קשה למען החיות נפשו, ואף כי ברצותו לקנות שם עושר ונכסים, גם יוכרח לחזק טבעו ולסבול שינוי הטבע והמזג אשר ליושבי הארץ ההיא, המתחלף לרוב מטבעי ומזגי יושבי ארץ מולדתו, גם רבת תשבע לה נפשו צער ועצבון רוח בעבור חלוף לשונו מלשון ושפת עם הארץ, ואם בכל זאת נראה בכל העתים ובכל המקומות, כי כמה גרים ישאו ויסבלו כל התלאות האלה. רק למען השיג תועלת גופנית לקנות שם קנינים זמנים החולפי' ועוברים, הלא מזאת יוכלו כל השלמים המתנוררים פה עלי אדמות, לקחת מוסר לשאת באהבה ובנחת כל עמל ותלאה זמנית, למען הקנות לנפשם על ידם השלמות האמיתית שהוא קנין רוחני ונצחיי, ואף כי בשומם על לב, כי מקרי הזמן ופגעיו האחוזים והדבוקים בחיי האדם עלי ארץ, הן הם בעצמם

[98]אם האיש האלהי הנו מתגורר בארץ הלזו. ראוי ונאות לו כי כמקרה הגר גם הוא יקרהו: הקודם הוא מבואר מצורת האיש עצמה וטבע תולדתה כי רחוקה היא משבת בארץ מאפליה אמנם מקומה הטבעי הוא עם אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי כי על זה אמר המשורר (תהלים קי"ט) גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך. וזה שכבר יסתיר אדם סודותיו מזולתו להיותו שפל בעיניו כי לא יאות להמתיק סודו כי אם לבן גילו ומרעהו כמ"ש (שם נ"ה) ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי אשר יחדו נמתיק סוד. ואם כן איך ימתיק האל יתעל' סוד מצותיו עם האדם השפל היושב על חוג הארץ ולזה אמר שכיון שהוא גר בארץ כי אין משם עקר תולדתו אבל הוא תושב אצל העליונים כבר הוא ראוי שלא יסתר ממנו מצותיו מפני ריחוקו כי קרוב הוא והוא מה שרצה באומרו (שם ל"ט) כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי, ירצ' אע"פ שבמעשי נעשתי גר עמך הנה מצד תולדת צורתי אנכי תושב ככל אבותי. וכן אמר במקום אחר (ד"ה א' כ"ט) כי גרים אנחנו

מזכים ומטהרים נפש הצדיק והשלם מחלאת מדותיו, למען יתוקן יותר לקנות השלמות האמיתית אשר תנחילהו נחלת עולם הנצחיי. כמאחז"ל "העולם הזה דומה לפרוזדור" וכו' "התקן עצמך בפרוזדור" ר"ל שכמו שכל הרוצה להכנס אל חדר בית המלך הפנימית להראות לפני המלך היושב שמה על כסא המלכות, צריך להתקשט ולתקן מלבושיו תחלה, בחצר החיצונה, כן יסבול האדם מקרי העולם הזה ופגעיו בשובה ונחת, ויחשבם רק לאמצעים לחקן נפשו ולישר תכונותיו ומדותיו, למען יכשר על ידם להיות מרואי ה' בעולם הנצחיי, ונמשך מזה כי השלם האמיתי אחרי דעתו זאת לא ירגז ולא יתעצב כאשר יקרוהו לפעמים מקרי הזמן הרעים, ורק מדי שכחו כי יחסו בעולם הזה בימי חיי הבלו, כיחס הגר בארץ נכריה, ויחשב עצמו לאזרח הארץ. אשר נטה שם אהלו לשבת לנצח, כמאה"כ מחסרי הדעת כחלה "קרבם בתמו לעולם משכנותיו לדור ודור (תהילים מ"ט:י"ב) הלא אז יכאב לבו ונפשו עליו תאבל, כאשר תבואהו שואה או מקרה רעה, וע"ז רומז הכ' באמרו "וישב יעקב בארץ מגורי אביו" טרם יחל לספר רוב הצער והיגון, אשר הי' לו באבדן יוסף בנו ממנו, להורות בזה, כי רק בעבור חשבו לשבת לבטח כאזרח רענן בארץ אשר אבותיו חשבוהו רק למגור לזמן קצר, התעצב על הרעה אשר באה לו לפתע פתאום באבוד יוסף אהובו ממנו, וזש"א חז"ל בסמכם על הכתוב הזה, "ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף" ר"ל רק בעבור שחשב ישיבתו עלי ארץ שלוה ושקטה התרגז והתעצב על האסון אשר קרהו כי טרף טרף יוסף, ע"כ גם מזה נוכל לקחת מוסר, כי מחובת השלם לחשוב תמיד את עצמו עלי ארץ כאורח נטה ללון רק בבית מלון, והעולם הזה דומה רק לפרוזדור ולחצר הבית, ומי זה יחפוץ שהבית שער והחצר החיצונה יהי' משכן מלך וארמון שרים. הלא לאולת וסכלות תחשב לאיש ההוא ? אח"כ הוסיף הרב ואומר כי יען שרוב פעולות האדם עלי ארץ יעשה באמצעות הדבור. אשר בו יוציא מחשבותיו החוצה לאחרים לבצע מזימתו. ע"כ הושאל שם דבור ולשון להורות גם על מנהג ואופן פעולות האדם כמאה"כ "ומדבר כלשון עמו (וכבר אמרו קצת החכמים שמלשון כל עם נודע מהותו ואיכותו המוסרית, אם הולך מישרים או פורע מוסר הוא) וע"כ כמו שלשון הגר שונה מלשון יושבי הארץ, כן ראוי גם לשלם האמיתי שיהי' דבורו, ר"ל מנהגו ומעשהו פה עלי ארץ שונה מלשון שאר יושבי הארץ אשר רק כמנהג הבהמות ינהגו, וכמו שכל אלה רק בתנועת גופם ואבריהם החזקים יודיעו תשוקתם הבהמית לזולתם. וזה היא דיבורם כן גם האנשים הפראים אשר רק בחחק יד ובכלי מלחמתם ישתדלו להפיק זממם, נדמה דיבורם זה, ר"ל אופן התנלות מחשבותם ותכונותיהם הרעות, כדבור בהמות שדי וחיתו יער. תחת כי החכמים האמיתיים אשר רק בחכמ' יעשו כל מעשיהם ודבריהם רק בנחת נשמעים. להם לבד ייוחס דבור האדם, שהוא דבור השכל המושל על התשוק' הבהמית, וע"ז רומז המדרש לדעת הרב בקראו דבור הראשון בשם דבור השור אשר רק על בלילו יגעה, ודבור החכם והשלם בשם ארי מלך החיות יכנה, להורות על דבור שכלי המושל על התשוק' הבהמית, ויען כי בספור פרשתני שכחו אחי יוסף מעלת שלמותם, והראו רק כח גבורתם הגופנית להרע לאחיהם החלש אשר נפל בידם, תחת כי יוסף הראה רק חכמתו ותבונתו ותומת לבו וצדקתו, אמר המדרש ד"מ "אמרו מלאכי השרת בואו ונרא' לשור וארי מתוכחים זה עם זה, והחכמה תעוז לחכם יותר מעשר' שליטים וכו' אלו אחי יוסף וכו'.-

לפניך ותושבים ככל אבותינו וזה הטעם הנכבד אשר יקראו בשם עם הארץ לכל שאינו בשלמות נפשו אם בתור' ואם במצוה כראוי כי הוא באמת אינו מחשיב עצמו כגר בארץ אבל הוא תושב מתאחז בה ומתדבק בעבודת' אמנם החכמים המחשיבים עצמם לגרים בתוכה ומכינים מושבם בעולם הרוחני לשבת שם עד עולם אינם מעם הארץ אבל מגרים כי זה הענין המעולה הודיע התנא כמו שאמר (אבוא פ"ד) העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא וכו'. כמו שיבא ודי בזה לביאור הקודם ואולם עם זה חויב הנמשך והוא שיש עליו לסבול קצת מקרי הגר ותלאותיו לפחות בשני ענינים שהם היותר מפורסמים הנמצאים בתיי הגרות, האחד כי הגר הגר בארץ רחוקה מאד מארץ מולדתו הנה הוא בלתי חושש על כבודו באשר הוא שם כאילו היה בתוך עמו וכבר יסבול שם חרפת העוני וכל המלאכה נמבזה ונמס על שכמו ישאנה כי לריוח הממון יבקש שם ולא לשאת בתם או אחותם וכמו שפירש במאמר למה תתראו בשער הקודם. ולפי שכבר ירא' שכל ימי היותנו בגלות היה האל יתברך בלתי חושש על דבר כבוד שמו המחולל בגוים אמר (ירמיה י"ד) מקוה ישראל מושיעו וכו'. למה תהיה כגר בארץ וכאורח נטה ללון. למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע. ואתה בקרבנו יי' ושמך עלינו נקרא אל תניחנו. שיעורו וביאורו למה תהיה כגר בארץ אשר אין מכירין אותו וכאורח נטה ללון לבד שאפילו שמי לא הגיד להם ולזה אין אתה חושש לתת כבוד לשמך ולזכרך ואתה בקרבנו אתה יושב מעולם ואינך גר ושמך עלינו נקרא יי' אלהי ישראל ואינך כאורח נטה ללון. הנה א"כ לא נשאר רק שיאמרו שאתה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע וכדי בזיון ולזה אל תניחנו. והוא מאמר משה אדוננו (במדבר י"ד) ואמרו. מבלתי יכולת ה' ומאמר המשורר (תהילים קט"ו:א') כי לשמך תן כבוד וכו'. ואיך שיהיה למדנו מה שאמרנו מדרך הגרים ומדתם אצל זה. ועל זה סמך מי שאמר (חגיגה ט"ז.) הרואה שיצרו מתגבר עליו ילבש שחורים וכו' וילך למקום שאין מכירין אותו כי באדם חשוב המחלל שם שמים במקומו הוא מדבר. והענין הב' הוא מה שסובל הגר אשר כזה צער חלוף הטבעים ושנוי המזגים אשר ליושבי הארצות ההם אשר המיוחד אל ההתחלפות ההוא הוא חלוף הלשון והדבור כי הוא לא ישמע שפת הארץ ההוא גם המה לא ישמעו אליו כי בלשון אחרת ידבר עמהם ואם היה לשונו גרוע מלשונם יבזהו ואם הוא יפה לא יכירהו ובין כה וכה יכבדוהו בפיהם ולא ידע יצערוהו במתג שפתם ולא יבין למו וכבר נכלל זה הצער בתוכחות על עון אמר (דברים כ"ח:מ"ט) ישא ה' וכו' גוי אשר לא תשמע לשונו והוא מבואר. והנה אם האיש האורח יבחר לסבול אלי העניינים הקשים לבקשת הממון אשר הוא מעותד שיקחוהו מידו בבואו בדרך וגם כי יגיע אל ביתו וצרור כספו בשקו

מי יאמר לו שיתקיים בידו כימות ענה עליו מה לעשות בגרות האנשים האלהיים אשר עמדני עליו כי כל עסקם ועמלם מקטנם ועד גדולם הכל הוא להם לכבוד ולתפארת כמו שהיה הענין ברבי אלעזר בן חרסים (יומא ל"ה:) וחביריו הגרים בארץ לא להם אשר מאסו הכבודות המדומות ועשו חיל מהדברים המיוחסים לגופותיהם. וכמו שאז"ל (ר"ה י"ז:) לשארית נחלתו שעשה עצמו כשירים וכו'. וגם לא ייראו שמא יגזלוהו מידו ולא לו יהיה כמ"ש (ב"ב י"א.) מונבז המלך ואני גנזתי לעצמי שנאמר (דברים כ"ד:י"ג) ולך תהיה צדקה. והחכם אמר (משלי ה':י"ז) יהיו לך לבדך וכו'. גם המשורר (תהילים מ"ט:י"ח) אל תירא כי יעשיר איש וכו'. כי לא במותו יקח הכל וכו'. אך כמו שיתבאר שער ל"ב ב"ה. גם הריוח ההוא לא יעתק ממנו לעולם כי הוא יעמד חי עמו לנצח נצחים. וכמו שאמר (דברים ו':כ"ד) לטוב לנו כל הימים. למען ייטב לך והארכת ימים (שם כ"ב) ואמרו ז"ל (קידושין ל"ט:) לעולם שכלו טוב לעולם שכלו ארוך. כי לכל אלו הסבות חוייב להם לסבול המין הראשון הזה מתלאות הגרות והוא להפרד מכלל האנשים תושבי הארץ בענין העסקים הגופיים ודמיונות העושרים והכבודות הנכריות אשר ההשקפה אל זה העולם ועל עסקי הצלחותיו וכל מבוקשיו תשביע בצחצחות הנפש הזכה ותשקיט כאב התלונות והתרעומות ולא ימצא אתו מחוסר כל דבר כמו שהעיד הכתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד והחכם נמשך אל זה הענין האמתי אמר את הכל עשה יפה בעתו וכו' (קהלת ג':י"א). וכאלו אמר שהיות כל ענייני זה העולם על השיעור ההוא מהחסרון אשר הם עליו הוא היותר נאות והיותר יפה שיתכן להיות להעיר על טבע מהותו שהוא אינו אלא כמו שתארו החכם במאמר ההוא שזכרנו שהוא כפרוזדור ובית שער לעולם הבא שהוא ההיכל לפנים ומעתה המתלוננים ממנו ויכרזו עליו תמיד לאמר כי קצר המצע מהשתרע להיות בו בכלאות נפשם אף כי רבו כמו רבו חסרונותיו תלאותיו וקורותיו, טפשות לבם וסכלותם גרמה להם את כל הצעקה והתלינה הזאת כי לא השכילו גם לא הכירו את אשר נלונו עליו שראתה שתבקש לבוא אל בית המלך ותגיע אל החצר אשר לפני שער הבית ושמה תבקש כסא כבוד ושלחן ערוך ומנורה מאירה על עבר פניה ומטה כבודה יוצע שש ורקמה תחתיה ולא תמצא לא על המלך ולא על ביתו תלונתך כ"א על פתיותך וסכלותך לחושבך לבית מנוחה מקום הבלבול והמבוכה אשר לא יעשה רק לצורך הכנסה והרכיבה ולעלות משם אל התיכונה ומן התיכונה אל השלישית. ואתה כאשר תבקש לך את כל הגדולות האלה אשר תשאלך נפשך התיצב והכן לך אל גרם המעלות להיות לך מהלכים בין העומדים בעלייה התחפש ובא עמהם חדר בחדר ולא תהיה שם כאורח והלך ושם תמצא שלחן ומטה וכסא ומנורה

כיד המלך. וכן הדבר באמת המבקש בעולם הזה חיי השקט ובטחה בלי יגון ואנחה ומרגוע מנוחה בלי עצב ודאגה הנה ישוה לו למבקש שהפרוזדור יהיה טרקלין. אמנם כשתחשוב אותו כאשר הוא הנה לא תיצר לנפשך על אשר יחסר שם מכל צרכיך. אבל תודה ותשבח למה שנזדמנו לך בו מהעניינים לטובתך ולהנאתך כמוצא מציאה במקום שאין דרכה להמצא ואם אח"כ נטלה ממך אין לך להתלונן על לקיחתה אבל להחזיק טובה וברכה על מה שהשתמש בה כמו שעשה איוב בהכירו את כל אלה אמר יי' נתן ויי' לקח יהי שם יי' מבורך (איוב א׳:כ״א) הורה שאין מדרך הפרוזדור שיהיה בו האדם ברוב הטובות ההנה כי אם בתירת מתנה וכאשר לקחם מאתו מדידיה שקל. ואם באמת ובתמים לחזות בנועם הטובות האמיתיות חשק לבם קום עלה בית אל ושב שם לבקר בהיכלו ושם תמצא מעדנים לנפשך ואכלת שם לפני יי' אלהיך כנפשך שבעך. וכמו שאמר המשורר (תהילים ל״ז:ד׳) והתענג על יי' ויתן לך משאלות לבך. הלא המה אלה דברי קושט ואמת המתבונן בהם תנוח נפשו מכמה טרדות ובהלות אשר עטרוה ותטיב פעליה ויאשרוה. וכל זה מה שרשמו התנא בכנותו זה העולם בשם פרוזדור אשר כיון בו אל שני העניינים יחד. האחת מה שאמרנו מהיות החיים בו חיי גרות ועראי כמו שהוא הענין בתשמישי הפרוזדור. והשני להבטיח על העולם העליון הרוחני הסמוך אליו אשר היא עקר מציאותו והצלחתו וזה מכח ההצטרפות כי הפרוזדור במה שהוא פרוזדור לו טרקל כמו שהטרקלין במה שהוא טרקלין לו פרוזדור והוא מבואר. וכן העולם הזה במה שהוא מקום הכנה והזמנה יחוייב שימצא הענין העקרי אשר הוא הזמנה אליו כמו שהענין האלהי ההוא במה שהוא תכלית האדם וסוף הצלחתו חוייב שימצא המקום אשר בו תושלם הכנתו. וכל זה מה שירחיק ההשתמש בו רק בכל מה שיהיה הכנה וסיוע להגעת טוב ההצלחה ההיא אף כי תהיינה הצלחות העולם הזה דבר שיהיה בהם צד ממשות כ"ש כי במעט עיון יתבאר שהמה הבל ורעות רוח. והנה אין אונאה לאדם להעזב מעסקי ההבל המוחלט להשתדל בעסקים שיהיה בהם ריוח גדול ואף כי יהיה על הספק כ"ש בעסקי חיי עולם שאין להם סוף הבטוחים מפאת השכל הישר ומכח ההצטרפות שאמרנו. וזו היא עצת ה' השלמה אשר אמר התקן עצמך בפרוזדור קודם שתכנס בטרקלין. ואתה תחזה מכל מה שהצענו כוונת חז"ל כמ"ש (ב"ר פ' פ"ד) אמר ר' אחא בשעה שהצדיקים מבקשים לישב בשלוה בע"הז השטן מקטרג ואומר לא דיין מה שמתוקן להם לע"הב אלא שמבקשים להם שלוה בע"הז. מניין אתה יודע שהרי ע"י שבקש יעקב אבינו שלוה בע"הז קפץ עליו רגזו של יוסף דכתיב וישב יעקב וכו'. אלה תולדות יעקב יוסף וכו'. וזה שהצדיקים כשמבקשים שלוה בע"הז הלא הם כמבקשים

שיהיה בית השער מקום מקדש מלך וכאלו הם מעבירין מעלת הטרקלין אל הפרוזדור והכתוב אומר (בראשית ט"ו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום (ישעיהו נ"ז:ב') יבוא שלום ינוחו על משכבותם וכו', כי אין שלום שלם אמר ה' רק בעולם ההוא ולזה מוצא המקטרג מקום לקטרג כנגדם במה שאותה נפשם ללחום במנעמי הפרוזדור ומטעין אחרים שיטלו ק"ו מהם ולזה הקב"ה מקבל הקטרוג ומגלגל עליהם ייסורים וטרדות עד שיהיה יישובם בעולם הזה דרך גרות ועראי כמו שאירע הענין הזה בעצמו ליעקב אבינו שאחר שראה עצמו ניצול מכל צרותיו וראה עשו אחיו שברח מפניו וילך אל ארץ אחרת הזיח דעתו עליו ובקש לישב בשלוה בארץ מגורי אביו כלומר במקום שאין ראוי לאבות רק להתגורר בו כמו שאמר כי גרים אנחנו לפניך וכמו שנתבאר לזה קפץ עליו רגזו של יוסף אשר סבל צרה צרורה מיום הלקח אותו מאתו כמו שאמר (בראשית מ"ד:כ"ח) ויצא האחד מאתי ואומר אך טרוף טורף ולא ראיתיו עד הנה. וכולה האי ועדין נכפלו צרותיו בצער הרעב ושלוח בניו מאתו וכל הקורות אותו כשאמר יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו עלי היו כולנה כל זה היה ממעשה הגרות ומטבע ענייננו כי עקר יישובו נכון לפניו בארץ החיים גם מה שנתחדש על הבנים מצער והעצבון על כל זה עם היות שנלכדו ברשת זו טמנו להם לסבה שנזכרה שם כיון שכוונתם היתה לשמים כמו שאמרנו היה ראוי שלא יאונה להם כל הצער ההוא אם לא מתורת הגרות הזה בסבלם התלאה הראשונה משתי תלאותיו שזכרנו כמו שהוא מבואר מעניינם. אמנם הענין השני אשר הוא סבל התחלפות הדבור הזר ולשון נכריה הנה גם הוא ענין נכבד מאד כשתשים אליו לבך. וזה ששפת כל הארץ אזרחיה ותושביה הלא הוא הדבור החיצוני המוציא תשוקתם הבהמית והמפרסמת לחוץ ודורש אותה תמיד בכל פה. אמנם דבור הגרים והנכרים בה הוא הדבור הפנימי השכלי אשר מעשיהם הטובים מוכיחים עליו גם לשונם הקדוש מסכימים עמו כמו שאמר החכם (משלי ט"ז:כ"ג) לב חכם ישכיל פיהו וכו'. וכבר ישתתפו אלו האנשים תושבי הארץ במה שיסכים דבורם עם רצונם הדמיוני עם מיני הב"ח שאין דיבורם רק מה שיסכימו פעולותיהם על טבעי בהמיותם. וזה כי כמו שטעם חוקי הב"ח ונימוסיהם ומעלת קצתם אל קצתם והכנעת קצתם אל קצתם אינו אלא בחוזק גופותם וכלי מלחמתם דכל דאלים גבר. כן האנשים האלה כל ישעם וחפצם הוא בזה הדיבור החיצוני ובמעשים המסכימים עמו והנמשכים אליו וכל מה שירצו דמיוניו הבהמיים. וכאשר לא יספיק להם הדבור גם המה כבהמות נדמו לריב ולהלחם בכובד גופם וחוזק איברים. כמ"ש החכם שפתי כסיל יבאו בריב ופיו למהלומות וכו' (משלי י"ח). אם שיהיה דבורם עצמו הוא המהלומות והמכות עצמם

כמ"ש (ירמיה י"ח) לכו ונכהו בלשון. או שיהיה דבורם בקשיו וחזקו קורא ומכין למכות ופצעים גדולים ועצומים. אמנם חקי האנשים האלהיים הגרים בארץ לא להם כאשר הונח וכל מעלתם ויחסם הנה הנם בדיבור הפנימי השכלי המעולה אשר בו הם עושים כל מעשיהם ובו נוצחים כל מיני מלחמותיהם. וכמ"ש החכם (קהלת ט') טובה חכמה מגבורה, טובה חכמה מכלי קרב. כי חוזק החכמה ונצחונה שהוא הדבור הפנימי הוא ענין אינושי שכלי וחוזק הכלי קרב והדבור המביא להם הוא ענין בהמי וכבר הועד במלאת הארץ דעה את ה' וכתתו חרבותם לאתים וכו' (ישעיהו ב':ד'). ירצה שלא ישתמשו עוד בכחות הבהמיות ובנמשך מהם האמנה שכבר הצריכה התורה להכות כסיל מאה או ארבעים ולהשמיד ולהרוג בכל מיני מכות ומיתות כי הוא אשר ראוי להם להחזירם לכלל אנושותם כאשר יצאו לגמרי. וכמ"ש החכם שוט לסוס מתג לחמור ושבט לגו כסילים (משלי כ"ו). ירצה כי לסכלותם וחוסר לבם ודעתם ישוו להם או יעברו מהם וצריך לנהוג בהם כמנהג הב"ח עד שיוסר הסכלות ההוא הגדול מהם כי בזה לא יוציאום ממשפטיהם כאשר ישתתפו עמהם אלא שידמו בזה אל הב"ח המייסרים אותם וזהו שסמך (שם) אל תען כסיל באולתו וכו'. ענה כסיל כאולתו וכו'. כלומר אין הכונה בשתענה כסיל באולתו להכותו בשוטי' ובעקרבים כדי שתשוה לו גם אתה להיות מכלל הב"ח שמשפטם וטעמם אינם אלא בכלי מלחמתם להכות ולפצוע. אבל ענה אותו על זה האופן פן יהיה חכם בעיניו לשפוט שבהמיותו הוא עקר ויתפשט הבהמות לרבים מעמי הארץ ויספיקו הייסורים להעמיד דבר חן ושכל טוב על מכונו והרי הוא פועל הדבור הפנימי השכלי ומסכים אליו זאת תורת האדם אם טוב ואם רע כגר כאזרח בשני אלו העניינים אשר זכרנו. וכבר נתבאר הענין הראשון מתוך הספורים האלה הנמשכים באלו השערים וזה האחרון יתבאר גם הוא בזה השער המיוחד בדברי הטענות והוויכוחים אשר עברו בין יוסף ואחיו עד שבא לכלל הדעת אותו כמו שיבא ואשר הוא היותר נגלה שבמאמר אשר זכרנו ראשונה אשר בו א"ר יונתן שאמרו מלאכי השרת בואו ונראה שור וארי מתווכחים זה עם זה. והנה עם היות שאלו הכנויים כבר זכרו אותם הכתובים בברכתם אל הטעמים שנזכרו שם מ"מ יראה שכיוונו בזכרם בכינויים ההם אל מהות זה הענין. וזה שכבר היה השור מלך בבהמות הטהורות ונושא בעול הסבל משאר הבהמות יורה על יוסף שהיה טהור המחשבות ומנעוריו נשא עול וחרפת אחיו ואחר כך טהרתו עמדה לו להיות ירא שמים בסתר עם אשת אדוניו כי על כן יודע לבות וכליות נתן לו שכרו להוציאו מבית הסורים למלוך כמ"ש הכתוב (משלי כ"ב:י"א) אוהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך. כי במדתו של הקב"ה השומר תורתו ומצוותיו במסתריו גם הוא

ישמור לו עניינים הנסתרים ממנו ומשלים אותם לפי כבודו הוא מה שאז"ל (שבת ס"ג.) כל המקיים מצוה א' כתקנה אין מבשרן אותו בשורות רעות שנאמר (קהלת ח':ה') שומר מצות לא ידע דבר רע וזה ששמירת מצוה כתקנה הוא כשיעשנה לשמה וזה מה שיחייב שיהיה נגלהו בה שוה לנסתר כי זהו שומר מצוה על דרך האמת. וכן הוא יתברך ישים עינו לטובה בעניניו הנסתרים ממנו ומשלימם לטובתו באופן שאין מבשרים לו מהם רק טוב כמ"ש הכתוב (תהילים קי"ב:ז') אשרי איש ירא יי' וכו' וסוף משמועה רעה לא ייירא נכון לבו בטח ביי'. וכבר היה השור הזה בטוהר רעיוניו וצחות דבריו טוען עם הארי ואחיו הנמשלים לשאר החיות כמוזכר בכל אחד מהם על המעשה אשר נעשה מהכח הרצוני המשותף לשאר הב"ח ומפעולותיו וכמ"ש (בראשית מ"ט:ו') וברצונה עקרו שור וכבר היה הויכוח הזה ראוי שמלאכי השרת המלוין לו לאדם יבואו ויסתכלו בו והוא מה שאמר החכם החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר כי השור הזה לא נצח במה שהוא שור בעל קרנים בהם ינגח רק במה שנאמר עליו אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך והם לא נוצחו ממנו כ"א מצד היותם משליטי העיר ומתושביה ומההמשך אחר טבעה ומנהגיה היא העיר אשר אמר עליה (קהלת ט) עיר קטנה ואנשים בה מעט וכו'. ואמרו ז"ל (נדרים ל"ב:) עיר קטנה זה הגוף וכו'. כי אלו מצד כחם וגבורתם הרגזנית היו יכולין להחריב את מצרים והוא בחכמתו ודבורו הפנימי נצחם. זהו שיעור מה שרצינו אליו בזה השער לבא בו אל ביאור מה שהיה ביניהם בכל ויכוחיהם וניצוחיהם עד בואם לכלל הכרה וישוב הדעת אשר הוא ספור החלק הזה אשר אנו בביאורו והוא מה שיאות אל הענין הראשון מענייני הגרות אחר שכבר נתבאר מה שיאות לו מהענין השני כאשר אמרנו ומעתה נזכור הספקות הנופלות בו ראשונה:
א מה שאמרו ויכירם ויתנכר אליהם כי מה התנכרות יש למי שאינן מכירין אותי. ולמה חזר לומר ויכר את אחיו והם לא הכירוהו ודברי המדרש (תנחומ' מקץ) ידיעים. וכבר נתבאר זה בסוף החלק הקודם: ב אומרו ויזכור יוסף את החלומות וגו' ויאמר אליהם מרגלים אתם מה ענין זכרון החלומות אצל מאמר זה הל"ל ויזכור יוסף את אשר עשו לו אחיו ויאמר להם וכו'. וכבר כתבנו בשער הקודם שההשתדלות לקיים החלומות שכתב אותו הרמב"ן ז"ל הוא בלתי נאית: ג מה ראה להכנס עמהם בעלילת מרגלים מזולתה. ומה ראו להשיב עליה כולנו בני איש אחד נחנו. ועוד בפעם השנית י"ב עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד. ואיך נמשך מדבריהם מה שאמר להם יוסף הוא הדבר אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם וכבר דברו בזה בעלי המדרשות (ב"ר פ' צ"א) והמפרשים: ואיך אמר יהוד' בפניו אדני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח ונאמר אל אדוני

יש לנו וכו' מה שלא היה. ד כי יראה חלוף רב בדברי טוען ונטענים וזה כי תחלה אמר להם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם שהם ב' ענינים נבדלים והם השיבו מצד הראשון לבד ואמרו לא היו עבדיך מרגלים. ומן ערות הארץ לא זכרו דבר. והוא חזר וטען לא כי ערות הארך באתם לראות ולא הזכיר להם מרגלים אתם. ואח"כ חזר ואמר הוא הדבר אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם ולא הזכיר ערות הארץ דכל דא ודאי צריך לאודועי ומה כיון יוסף שתהי' כוונתו אצל אחיו באומרו בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה כ"א בבוא אחיכם הקטן הנה ומה בחינה של כלום היא זו וכי בשביל שיהי' להם אח קטן יחדלו מהיות מרגלים ואיך הותר לו לישבע בחי מלכו על דבר שקר. ועוד איך לא היה חושש אל צער אביו ויגונו אשר ימצא אותו בהוריד בנו הקטן שם: ה כי בכל ג' הימים שהיו כלם במשמר לא ספר הכתוב שהאשימו את עצמם כלל וביום הג' בהוציאו אותם ואומרו להם זאת עשו וחיו וכו' אז התחילו לומר אבל אשמים אנחנו על אחינו וכו'. גם מה שאמר להם ראובן הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד ולא שמעתם והלא שמעו אליו במה שאמר (בראשית ל"ז:כ"ב) אל תשפכו דם השליכו אותו וכו'. ואם דברים אחרים דבר אליהם כמו שכתב הרמב"ן ז"ל למה יעלים אותם הכתוב ויי' חפץ למען צדקו שנאמר (שם) למען הציל אותו מידם כו': ו באומרו והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ בינותם כי לפי דעת המפרשים ז"ל (רש"י פ' זה) איך יתכן שבא יוסף לבית משמרתם לדבר אליהם את כל הדברים האלה רק ע"י מליץ ומוטב שיאמר והם לא ידעו וכו' כי אין המליץ בינותם: ז כי נמצא עירוב דברים במשאות האנשים האלה פעם יזכיר שקים ופעם אמתחות בענין אחד עצמו שנאמר ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמורו וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו. הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו וכו': ומה זה שאמר האחד הושב כספי וגם הנה באמתחתי כאלו היותו באמתחת הוא דבר מוסיף חרדה על השבתו. וגם כי כשמצא האחד כך ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו למה לא בדקו כלם אם היה להם כן. ועוד יש לדקדק בענין הזה כי בפעם השנית שבאו עם בנימין לא נזכרו במשאם שקים כלל רק אמתחות: ח איך לא קבל יעקב את דברי ראובן ואמרו לא ירד בני עמכם והלא גלוי וידוע לפניו את אשר יוכרח לו לעשות אחרי כן מפני הרעב ומה נתחדש לו בדברי יהוד' שאז אמר להם למה הרעותם לי להגיד לאיש העוד לכם אח ומאי שנא דמעיקרא לא רתח כולי האי. ומה זה שאמר ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין ואני כאשר שכלתי שכלתי והם שני הפכים. גם אומרו אולי משגה הוא והלא ודאי משגה הוא: ט למה הוזכר וישימו לו לבדו ולהה לבדם ולמצרים וכו'. כי לגבי ענין אחיו אין צריך להודיע מנהגם. וגם מאין היתי' התועבה ההיא אשר אמר

כי תועבה היא למצרים. גם אומרו וישבו לפניו וכו' ויתמהו האנשים איש אל רעהו ממה תמהו ואם כדברי המדרש (ב"ר פ' צ"ב) העקר חסר מן הספר שהיה לו לומר ויושיבם לפניו הבכור כבכורתו וכו'. י באומרו מלא אמתחות האנשים אוכל כאשר יוכלון שאת מה שלא נאמר כן מתחלה רק ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר. ובכאן נאמר ושים כסף איש בפי אמתחתו ואלו בראשונ' נאמר ולהשיב כספו איש אל שקו: וגם כי לא סופר מה נעשה מן הכסף הזה במוצאו הגביע כי ודאי היתי' טענה חזקה להם: יא אומרו גם עתה כדבריכם כן הוא אשר ימצא וכו'. וכבר נתחבטו עליו. הקדמונים ז"ל (רש"י פ' זה): יב אחר שאמר אשר על הבית ואתם תהיו נקיים למה חזר יהוד' לומר הננו עבדים לאדוני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו כי אין לו לוותר במקום סכנה כ"ש עם מי שתקיף ממנו. ועוד שהיה לו לומר גם אנחנו עם אשר נמצא הגביע בידו כי הוא היה העקר בעון והם טפלים אליו: יג אומרו ויגש אליו וכו'. אחר שנתחייב יהודה בפיו לאמר הננו עבדים לאדוני וכו'. ויוסף נתחסד לומר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר וכו'. שוב מה יאמר ומה יצטדק לפניו ואי זו תלונה תשאר לו עליו שיוכל עליה לגשת אליו: יד אומרו אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב וכו'. ונאמר אל אדוני יש לנו אב זקן וכו'. הנה ידענו בבירור גופא דעובדא היכי הוה וכי הוא לא שאל על זה האופן וגם הם לא השיבו כן ואיך בדה מלבו דברים אשר לא כן ותחלת דבריו תורה על כלן שהיו מזה המין וגם בעיני יפלא שיהיה יהודה מעיז פניו לדבר שקרים בפני אדני הארץ ואיך שיהיו הדברים ירא' שהכל דברי מותר וכפל ומאי דהוה הוה: טו כי לפי רוב המפרשים (רש"י פ' זה) שפירשו ועזב את אביו ומת איך סיים והיה בראותי כי אין הנער ומת וכו'. פתח בנער וסיים בזקן: טז מה טעם כי עבדך ערב את הנער אצל והורידו עבדיך וכו'. ומה טעם כי איך אעלה אל אבי אצל ועתה ישב נא וכו'. שיראה שלא נתכוון אלא ליותר נאות אליו וכן לא יעשה למי שיש לו עסק עם רב ועצום ממנו: יז אומרו ולא יכול יוסף להתאפק וכו'. כי לפי קצת המפרשים (רש"י פ' זה) היה לו לומר לסבול לכל הנצבים עליו. ולפי קצת (תרגום אונקלוס) להתחזק על כל הנצבים עליו. וההפרש יוכר היטב בפירושו ב"ה: יח מה טעם היה פתח דבריו של יוסף אני יוסף העוד אבי חי וגם שכבר הודיעו לו מתחלה ועד סוף כי הוא חי. ועתה אל תעצבו ואל יחר וכו'. כי מה עצב ומה חרי האף שיפול בזה היה לו לומר ועתה לא תבושו ולא תכלמו או לא ירע. וגם כי מתחלה אמר להם כי מכרתם אותי הנה ולבסוף סתר דבריו ואמר לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים עם שכבר יראו גם כן דברי מותרות אחר שאמר ויסלחני אלהים לפניכם וכו'. יט אומרו מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו וכו'. וכן כתיב ומהרתם והורדתם וכו' כי מה טעם אל המהירות

הגדול הזה ודברי חכמים בנחת נשמעים ונעשים. ולמה לא כלל ספור כבודו בדבור אחד כי התחיל בו באומרו כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמוד והפסיק באומרו וישבת בארץ גושן וכו' וכלכלתי אותך שם וכו' והנה עיניכם רואות וכו' ואתר כך חזר ואמר והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים וכו'. יסדר שבחו תחלה ואחר כן יבקש צרכיו. כ מה כח בטענת כי פי המדבר אליכם אם לפי פשוטו ואם לפי תרגומו וכבר נדחקו בו המפרשים ז"ל. וגם מה טעם לפרש ועיני אחי בנימין אחרי אומרו והנה עיניכם רואות. כא באומרו אמור אל אחיך זאת עשו טענו את בעירכם ולכו באו וכו'. ואח"כ ואתה צויתה זאת עשו קחו לכם עגלות וכו'. שנרא' כפל דברים בענין אחד: כב בטעם המתנות שנתן יוסף לאחיו לאיש חליפות שמלות ולבנימין שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות. וטעם אל תרגזו בדרך. אלו הן הספקות אשר ראיתי לעורר בזה הספור הכילל כל טענותיהם ודבריהם עד שיצאו לרויה לגמרי ונבא אל הביאור:

ויוסף הוא השליט ירצה שעם שהוא השליט על הארץ והיה בידו להפקיד פקידים על המלאכה ראה להיות הוא המשביר לכל עם הארץ לדעת היוצא והבא כי את אחיו היה מבקש, ויבא אחי יוסף וישתחוו לו אפים ארצה. ובזה נתקיים החלום הראשון אשר תסובינה אלומותיכם ותשתחוין לאלומתי (בראשית ל"ז:ז') כי עקת רעבון הביאם לשם כמו שכתבנו שם. ויכירם (א) ויתנכר אליהם כבר פירשנוהו בסוף פי' החלק הקודם שהכוונה הכירם אבל לא לגמרי כי זה לו עשרים שנה שלא ראה אותם. וידבר אתם קשות שאם אולי יקרה לשום אחד מהם כמוהו אצל הכרתו שיסיח דעתו ממני לתת לב להשיב על תוכחתו. ויאמר אליהם מאין באתם כי היא חקירה עצמית להשלים הכרתו בהם, וכאשר השיבו מארץ כנען לשבר אוכל נתברר אצלו שהם אחיו. (א) ולזה נאמר ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו מצד מה שנזהר מדבר דבר באופן שישימו אליו לב. אמנם היתה תשובתם כן כי למה שראו שהיה מדבר עמהם בקושי ושואל מה שלא הורגלו לשאל לזולתם בקינטור אמרו בלבם שמא חשבנו לאנשים באים בשליחות מה, לזה אמרו שאינם רק כשאר העם הבאים לשבר אוכל: ויזכור יוסף את החלומות וכו'. (ב) אחר שהכירם לגמרי ראה מעשה שכבר השתחוו לו כפי מה שהורה החלום הראשון ונזכר מהחלום השני שראה השמש והירח ואחד עשר ככבים משתחוים לי ורצה לדעת אם היה אפשר להתקיים וזה בשיודיעיהו אם עוד אביו חי ואחיו הקטן אשר כולם הוצרכו להשלים המנין. (ג) ולזה נתחכם לגלגל עליהם טענה ועלילה שעל פיה הוכרחו להתייחס אל אביהם ולמעלת משפחתם אשר לא נסו ללכת בה ומתוך כך יתפשטו דבריהם אל המכוון ועל זה ההכרה אמר יהודה אח"כ אדוני שאל את עבדיו

לאמר היש לכם אב או אח כי בעלילתו הכריחם לענות בו על כל פנים והוא מה שאמר להם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם. (ד) אמר להם כי הם מרגלים בתבונה ובקנין כלומר בקיאים ורגילים במלאכה ההיא. ועוד כי באותה שעה הם משתמשין באותו אומנות כי לראות את ערות הארץ באו והכוונה אומנין ומעשה אומנות בידם והנה השיבו על אחרון ראשון כי היא עלה יותר מסוכנת ויאמרו אליו לא אדוני כמו שאתה אומר שערות הארץ באנו לראות כי עבדיך באו לשבר אוכל וחמורנו ואמתחותינו וכל כלי משאינו יעידו עלינו. ועל מה שאמרת שאנו מרגלים מאומנותנו. כלנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו וכו'. (ג) ירצה מלאכה כזאת לפי ערמימותה ועוצם סכנתה אין דרכה להמצא כי אם בשנים מעיר ואחד במשפחה וכ"ש שימצאו עשרה מהם בבית אב אחד ואף כי ימצאון כן על צד הזרות איך יצוייר לשלחם כלם מאתו לזה הענין והלא אין אדם מוליך את בניו לסעודה מפני מראית העין כ"ש שיכין להם כלי מות להשכל מכלם יום אחד. ועוד כי אומנות כזו לא תמצא כי אם באנשים רקים ופוחזים אשר בהתהלכם ברחובות עיר וסביבותיה לא ישימו אליהם לב. אמנם לאנשים כנים וחשובים אשר כל העינים צופות עליהם ושואלים ודורשים מה טבם לא יתכן. ומזה תוכל לדעת כי לא היו עבדיך מרגלים, וכבר הוכרחו להשתמש בכתר מעלתם אשר עליה אמר להם אביהם למה תתראו כאשר פירשנו. מ"מ נתנו שתי כתי טענות לשתי עלות שגלגו עליהם: ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות. (ד) למה שראה דברים של טעם בפיהם והיה מכוער הדבר שיכזיבם בפניהם ממה שאמרו מיחסם וכושר מדותיהם אמר להם איני מקיים שאתה מרגלים מטבע אומנותיכם. אמנם לבי אומר לי שעכשו לא נזדמנתם כלכם יחד רק לראות את ערות הארץ וחמוריכם וכלי משאיכם כלם היו לכם לכסות עינים. וכל זה היה חכמה מאתו להביאם לדבר מאביהם ומענין ביתו מה שיכוין ממנו כמו שאמרנו מבלי שיפרש: ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו וכו'. (ג) השיבו לו בזה תשובה נצחת והיא שלא יתכן שתבא חברת אנשים לראות את ערות הארץ כמו שחשדם לבוא להלחם עליה לתופשה רק שיהיו איש א' איש א' למטה אבותיו כי כאשר יתחברו המה ואבותיהם למשפחותיהם יהיו עם עצום ורב אשר לרובם ולחזקתם אפשר להם להתעורר לתור להם מנוחה בארץ רחבת ידים או אם יהיו מתושבי הארץ ומאציליה שאז יעזרו אלה ואלה לעשות מלחמה. אמנם אנחנו תכלית כל פקודנו לכל מספרנו הוא י"ב אחים בני איש אחד כי לא יתוסף המספר מצד רבוי האבות והתחלפותם ואם כן אין לנו צורך ולא יכולת לרגל את הארץ. ועוד כי אנחנו גרים בארץ כנען לא מארץ כנען וא"כ על מי נפנה לעזרה או למי אנו נכנסין בדוחק וגם מהי"ב אחים הקטן את אבינו

היום ואין עדיין כח בו לצאת ולבא והאחד איננו ולא נשארנו רק אלה העומדים לפניך ומה לנו ולצרה הזאת: ויאמר אליהם יוסף הוא אשר דברתי וכו'. (ז) למה שלא נתברר לו עדיין מדבריהם מה שרצה מאביו ומאחיו לדעת העודם חיים כי הם אמרו הקטון את אבינו היום ויש במשמע ששניהם מתים. ועל כן אמרו שהוא עם אביו בלישנא דחיי כמו שאמר שמואל (א' כ"ח) לשאול ומחר אתה ובניך עמי. ודוד גם הוא אמר (שם ב' י"ב) על בנו המת, האוכל להשיבו עוד אני הולך אליו וגו'. או שמא כיוונו לומר כי הוא לבדו נשאר שם אצל קבורתו ויהיה האב מת והבן חי. לא רצה לשאול כדי שלא יכירו ממנו כלל שהוא יוסף עד שיחפץ. לזה התחכם לגלגל עליהם עוד בדרך רחוקה לדעת את אשר ירצה והוא ממה שאמרו שהם נכרים בארץ כנען אשר לא ארץ אחוזתם היא וגם שהקטון היה את אביהם והאחד איננו כי אלו העניינים ממה שיאמתו מה שטען עליהם ראשונה שהם מרגלים כי לפי זה לא יכלה ארץ מולדתם לשאת אותם והיא הסבה אשר לא שלח אביהם את בנו הקטון עמהם פן יקראנו אסון כי לא נסה עדיין והוא הטעם שהאחד איננו שעונותם ילכדונו. והוא אומרו הוא אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם ואם שלא נתברר לי שבאתם עתה לתור את הארץ: בזאת תבחנו חי פרעה וכו'. (ד) נראה שכוונת יוסף היתה גם כן בתחלה לבדוק בהם אם היו עדיין בשנאתם אותו או אם נחמו ממעשיהם והוא לא ראה שתתכן לו זה אם לא בשיבחנם על דבר אחיו בן אמו לראות מה יעשו כשיראו אותו בצער או בסכנה ולזה מיד חשב עלילת הגביע אלא שלא היה שם בנימן והוצרך להתעולל עלילות ולגלגל ביאתן לשם. (ד) ואע"פ שיגיע מזה צער מה לאביו לא חשש כי הנה הוא לא הקפיד בשיבואו כולם עמו עד שישאר גלמוד רק שיביאוהו אליו וכבר הי' אפשר שישארו קצתם או רובם אצל אביו להחזיק בידו ולתמכו בעוד שיבוא לברר אמתתם ויהיה להם אחרית שלום ואם שהם לא עשו כן אם מפני הכסף המושב ואם לצורך אוכל נפשם. וכבר שמו חז"ל ענין זאת ההבחנה בעלילת המרגלים ובדבריהם כמו שנודע מהמדרשים (ב"ר פ' צ"ג). ועל כל פנים היתה לו בזה מחשבה ועצה עמוקה. אמנם היתה כוונתו הנגלית אצלם כי למה שהוא קטן כדבריהם ממנו יוכל לדרוש ולחקור מי הם ומה מלאכתם ולמה הם באים כי כמוהו ראוי להאמינו כמסיח לפי תומו כי לא ידע להכין שקרים. אמנם כאשר ראה אותו עמהם אמר להם הזה אחיכם הקטון אשר אמרתם אלי כלומר גם זה יוכל לכוין שקרים כאחד מכם ותואנה זו אמר להם למען סור משאול לו דבר שיצטער בו כמו שיבוא. אמנם עיקר הכונה אצלו מה שאמרנו וגם לראות מה ישיבו אותו דבר על זה אם יאמרו שיביאוהו או שלא יוכל לעזוב את אביו וכיוצא מאלו הדברים שיתאמת אצלו בהם אם שניהם

חיים או האחד מהם. וכאשר לא השיבו דבר מזה חזר ואמר בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו בזה כי אם בבא אחיכם הקטן הנה. שלחו מכם אחד ויקח את אחיכם וכו'. והנה כאשר יביאוהו כבר יגיע לו כל מה שבקש מאחיו. אמנם לפי שעדיין היה הדבר מסופק מחיי אביו כמו שאמרנו. היה הדבר הראשון ששאל להם בביאם השלום לאביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי. כלו' מה שאמרתם הקטון את אבינו רציתם עמו בבית או אצל קבורתו ואז נענה מהם מה שבקש מאביו באומרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. (יח) אמנם מפני שחשש שמא אל הלקח בנו הקטון מעמו יקראנו אסון. אמר בעת הודעו אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי ועם זה יתכנו כל שאלותיו: ואם לא חי פרעה כי מרגלים אתם. קפץ להם בשבועה זאת כדי שלא יבקשו עוד להנצל מזה. ומכל מקום חלילה לו לישבע במלכו על שקר. אבל כשתדקדק בדבריו תמצאם הלא לאמונה. וזה כי הוא אמר ויאמנו דבריכם ואם לא חי פרעה כו' ירצה אם לא יאמנו חי פרעה כו'. אבל ודאי יאמנו אם כן אינכם מרגלים. והשומע ישמע ואם לא תביאו את אחיכם חי פרעה וכו'. וגם באומרו חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם יכו'. על כלם נשבע ולא המיר:

[99]ויותר נכון אצלי בזה (ד) כי מלת חי בצירי היא לשון סמיכות של חי: כמו שמלת חיי הוא לשון סמיכות של חיים. חיי אברהם (בראשית כ"ה:ז'), חיי שרה (שם כ"ג), וכמוהו די בער (ישעיהו מ':ט"ז), די עולה (שם), מדי (שמות ל"ו). ואם היה אומר חיי פרעה. ירצה חיים של פרעה והיה נשבע בחיי המלך. אבל באומרו חי פרעה, (ד) ירצה ח' של פרעה והיא מכוון אל איזה דבר שלו שהוא ממין החי כמו שתאמר סוסו או עבדו שהוא נשבע בו. ונראה שהוא נשבע במלכו. וכן וישבע בחי העולם (דניאל י"ב:ז'). בחי של עולם הוא האל יתברך ולא בחיי העילם עצמו כי חי העולמים וחי העולמים הוא דבר אחד. וכן מאמר חי נפשך (שמואל א י"ז:נ"ה) רמז אל הגוף שהוא חי בכללה. ותמהני ממה שכתב הרב המורה בפ' ב' מהמדע ובפ' ט"ו מהחלק א' וזולתו מהמירה כי חי פרעה וחי העולם הוא כאומר חיי פרעה. וחיי העולם. שהרי על כרחינו חי פרעה. הוא חי של פרעה. כמו שאמרנו. וחי אינו לשון חיים שאין ללשון הקדש בחיים שם נפרד. וכן הענין בחי העולם. וכן יכול לומר חי יי' שירצה חי שלו לא חייו אלא שהכוונה לישבע בחי

[99]ויותר וכו', כוונת הרב ז"ל כי משם נפרד חיים בלשון רבים נאמר בסמיכות חיי שרה, אפם משם נפרד חי הסמיכות חי, כמו וישבע בחי העולם ויתורגם שהוא כינוי להשי"ת, וע"כ אין הבדל בענין אם נאמר "חי העולמים", או "חי העולמים" , ששניהם כינוי להי"ת, ומה שנמצא "חי נפשך" הוא כינוי לגוף החי ע"י הנפש, ויתורגם "," וכן חי פרעה, ר"ל בבעלי חיים שלו כסוסו או עבדו, וא"כ לא נשבע יוסף בפרעה עצמו, כמו שנרא' בהשקפ' הראשונה. כי חיותו היתי' יקרה לו כאשר ראוי לכל עבד נאמן לאהוב את מלכו ואת אדוניו, ולאות לו כל טוב, ורק בדברים הטפלים לו נשבע, ועי"ז רמז ר' לוי במדרש משל לגדי וכו'.

העולם עצמו לא בשום חי מקניינו. וזה ענין נכון וביטלנו בו המיית רבים על מאמר חי העולמים או חי העולמים. ונקה יוסף מחשד זה הגנאי בלי ספק:

ובמדרש (ב"ר פ' צ"א) בשעה שהוא מבקש לישבע על שקר היה אומר חי פרעה. א"ר לוי משל לגדי שברח מן המרעה ונכנס לו אצל אשה אלמנה מה עשתה שחטתו והפשיטתו ונתנה אותו על המטה וכסתה עליו סדין אתיין בעיין ליה גבה אמרה כך תהא ההיא איתתא נתשה מבשריה דדין ואכלה אם אנא ידענה ביה. כך חי פרעה כי מרגלים אתם. ועתה ראה כי אין המשל דומה לנמשל כלל כי אם לפי דברנו זה. כי הוא היה מבקש שיהא נראה שנשבע במלכו ואינו כן אלא בזולתו עבדו שורו או חמורו כמו שהאשה הזאת היו סבורין שהיא נשבעת על בנה ועל דרך האמת אינה נשבעת אלא על הגדי: ויאסף אותם אל משמר כו'. כדי שיקבלו עליהם מה שיאמר להם לסוף שלשה ימים כי יבחרו הרע במיעוטו: ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי זאת עשו וכו'. אם כנים אתם וכו'. הנה זאת היא עצה דעת ויראת ה' לפתוח להם פתח להביא שבר רעבון בתיהם להחיות נפש בניהם ובנותיהם ושלא תהיה להם תקלה על ידו וגם להגיע את אשר חפץ כמו שאמר ואת אחיכם הקטון תביאו אלי ויאמנו דבריכם ולא תמותו: ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו וכו'. (ה) כאשר ראו שהאיש אדוני הארץ נכמרו רחמיו על בני ביתם וטפם על זה השיעור ולא מצד קורבה שתודע ביניהם ולא מצד ראותו צרתם בעיניו והבט אל עמל לא יוכל. ולא מפאת שום דורש ומבקש עליהם ממנו אלא הכל מצד עצמו ומעלתו. תמהו מאד ונתנו אז אל לבם להחטיא את עצמם בשכבר פשעו בשלשתם במה שהשחיתו רחומיהם אצל אחיהם עם המצא אתם שלשת הסבות ההנה אשר יחסרון שם. ולזה אמרו הנה האיש הזה חמל על אנשים זרים מארץ רחוקה. אבל אשמים אנחנו על אחינו בשרנו. והנה האיש הזה רחם על נפשות בנינו ובנותינו אע"פ שלא ראה אותם. ואנחנו בעינינו ראינו צרת נפשו. והאיש הזה נתעורר מעצמו מבלי בקשת שום אדם. ואנחנו בהתחננו אלינו לא שמענו והצדיקו עליהם את הדין ואמרו על כן באה אלינו הצרה הזאת. והכונה כי גם שלא הגיע לו מהמעשה ההוא רק הצער צדקה עלינו הצרה הזאת מדה כנגד מדה: ויען ראובן כו'. הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד וכו'. (ה) ירצה אני כשאמרתי אליכם אל תשפכו דם השליכו וכו'. לא היתה כוונתי אלא לשלא תחטאו בו כלל אלא שלא מלאני לבי לומר כך בפירוש מפחדכם ואתם כבר הרגשתם אלא שעשיתם עצמכם כאלו לא שמעתם לשוני. וגם דמו הנה נדרש ירצה כי לא יבוקש מהם עון האכזריות אשר האשימו עצמם עליו לבד כי הוא כבר רחם עליו והשתדל להצילו לפי שעה. אבל שהיה ירא שעקר דמו יהיה נדרש מאתם כי הילד מת ע"י כלם

אלו במה שמכרוהו ואלו במה שלא מיחו וכולם חטאים בדבר אין נקי: והם לא ידעו כי שומע יוסף וכו'. הנה יוסף בא עליהם לדבר אליהם בבית משמרתם על ידי המליץ כדרכו. אמנם כאמר כלה לדבר אתם ויוציאם מבית מאסרם קם המליץ מאצלו וילך הלוך בתוכם לדבר להם מלבו דברים טובים לנחם אותם מצערם. והיו קצתם עמו בזויות זו נושאים ונותנים על עסקיהם. וקצתם מאשימים עצמם בזוית אחרת הקרוב אל יוסף (ו) והם המדברים לא ידעי כי שומע יוסף כי המליץ אז היה בינותם כלומר מדבר עם קצתם ולא היה בין יוסף ובינם כפעם בפעם. ולזה לא נשמרו בדבריהם כי חשבו שאינו שומע רק ע"י מליץ: ויסב מעליהם ויבך וכו'. ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר וכו'. כיון בזה להקל צערם מעליהם בלכתם בדרך או בשבתם בביתם כי ירגישו שיש להם לפניו רוח חן ותחנונים. ותהיה להם תקות שלום. אמנם המה ואביהם קיימו בעצמם אשרי אדם מפחד תמיד (משלי כ"ח): וישאו את שברם וכו'. ויפתח האחד את שקו וכו'. (ז) להקל משא כל הבלבולים הנופלים במשאות האנשים האלה. ולייישוב כל הכתובים הבאים עליהם, יראה בעיני כי השקים הנזכרים בספור הם הגדולים אשר בהם יביאו את הבשר. אמנם האמתחות הם שקים קטנים אחרים שמכניסים בהם החבלים ומיתרים וכל כלי עבודת משאם. וגם בהם משמרים כיסם עם ממונם ומכניסים אותו לתוך השק הגדול לשמירה מעולה ואף בחזרתם נותנין אותם עם מה שנותר מן הממון בתוך התבואה אשר בשקים כתרים לפני השכחה והגנבה. (י) והנה מתחלה צוה יוסף למלאת כליהם בר ולהשיב כסף איש אל שקו ולא הקפיד אם יהיה בשק או באמתחת אמנם אשר על הבית שם הכסף איש בפי אמתחתו כי היה מה שנותר מכלי משאם בתוכם ונתן האמתחות בתוך השקים ומלא אותם תבואה ונזדמן לו באחד מהם שלא העמיק האמתחת בתוך השק אבל נשאר קרוב אל פיו. וכבואם אל המלון ויפתחו איש את שקו לתת מספוא לחמורו. פתח זה האחד וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו ויאמר אל אחיו. (ו) הושב כספי וגם הוא בפי אמתחתי כאילו הונח שם בכוונה. ויצא לבם ויחרדו וכו'. (ז) ואין ספק שבדקו איש את שקו עד מקום שידו מגעת ולא מצאו. ואולי שכל זה כוון מיוסף או מאשר על ביתו כדי שתהיה להם בדרך קצת ידיעה ולא יתברר להם עד היותם בביתם ולא ראו להריק אז התבואה כי היה עמל בלי תועלת. אמנם נאמר אחרי כן ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו כי היה באמתחת אשר בשק כאמרנו שאתה בעיר למה שאתה בבית אשר בתוך העיר וא"א לומר בענין אחר שהרי אמר יעקב ואת הכסף המושב בפי אמתחותיכם והם אמרו ונפתחה את אמתחותינו והנה כסף איש בפי אמתחתו: הן כסף אשר מצאנו וכו'. (י) והנה יוסף בפעם השנית כדי להקל הטורח

בחפוש הגביע צוה למלאת להם ג"כ את אמתחתם בר ושישאו אותם על השקים. וזה אמר מלא אמתחות האנשים אוכל כאשר יוכלון שאת ושישימו כסף איש כו'. ואת הגביע בפי אמתחת הקטן כי יהיה נקל להם להוריד האמתחות מעל חמוריהם ולשוב לעמוס אותם מה שלא יהיה כן במשא עצמה. וכן נאמר וימהרו ויורידו איש את אמתחתו. ונאמר ויעמוס איש על חמורו. אמנם בתחלה נאמר וישאו את שברם על חמוריהם דמשמע ע"י עזרת קצתם לקצתם. (ז) ולזה לא נזכר בכל מעשה זה שק כלל: ואחר שנתיישב זה נשוב אל עקר הספור ויבאו אל יעקב אביהם וגו' ויגידו לו וכו'. הודיעו לי ענין העלילה אשר עליה הוצרכו להגיד לו לתומם מיתר אחיהם את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה ומה שהונח האחד שם עד שיבוא אצלו אחיהם הקטן לברר כי כנים הם ושבזה ימצאו חן וחסד לפניו ואת הארץ יסחרו ולא הזכירו מה שאמר להם ויאמנו דבריכם ולא תמותו כדי שלא לצערו כל הצער ההוא בפתע ולזה לא חשש לדבריהם עד שהריקו שקיהם ומצאו איש צרור כספו בשקו וכו' כי אז פחדו כלם ואמר להם אותי שכלתם וכו' עלי היו כלנה שכלם הם בניו בשוה מה שאינם כן האחים אלו אצל אלו שהרי שמעון לא היה אח מאם רק לבני לאה ויוסף ובנימין לא לשום אחד מהם. ועל פי דברים אלו השיבו ראובן את שני בני תמות אם לא אביאנו אליך כלומר הרי הוא אלי ועלי על פי שנים מבן ואני מקבל מיתת שני בני בדיני שמים אם יגיעך בזה מות ומשכלת ומשמע מדבריו שאין שם חשש סכנה כלל ולזה השיב הזקן לא ירד בני עמכם כי אחיו מת וכו'. (ח) ירצה כיון שהדבר בטוח בעיניכם והאיש אדוני הארץ לא יקפיד על בואו שם בהכרח כמו שנראה מדבריכם אי אפשי שירד עמכם פן יקראהו אסון בדרך והורדתם וכו'. נטש הזקן יראת אדוני הארץ ודאג לסכנת הדרך. אמנם כשהכביד הרעב וכלו לאכול את השבר וצוה להם שובו שברו לנו מעט אוכל והודיע לו יהודה כי העד העיד בם האיש לאמר לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם ושא"א לרדת זולתו (ח) אז חרד חרדה גדולה כי ראה כי את הילד הוא מבקש ואמר להם למה הרעותם לי להגיד לאיש העוד לכם אח ומי הזקיק לכם לזה והנה לא מצא יהודה אז ידיו ורגליו רק בשנותו את טעמו ולבדות מלבו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמור העוד אביכם חי היש לכם אח וכו' ואולי שכיוון למה שהוכרחו להשיב ע"פ שאלותיו כמו שאמרנו שם: ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה וכו'. בא עליו בטענה חזקה מאד ואמר אליו אף כי יהיה לבך נוקפך על סכנת הנער בריא ושמא בריא עדיף שאם לא ילך עמנו מיתתו ומיתת כולנו היא הכרחית כי הרעב בעיר ומתנו שם ואיש מומת אתה שולח. וזאת היא עצמה הבחינה שבה נועץ מלך ישראל ויקחו נא חמשה מן הסוסים הנשארים אשר נשארו בה

הנה ככל המון ישראל אשר נשארו בה הנם ככל המון ישראל אשר תמו ונשלחה ונראה (מלכים ב' ז'). ירצה כי לפי סכנת הרעב אשר בעיר כל הנשארים בתוכה הנה הנם ככל המון ישראל אשר תמו כי כלם חשובים כמתים ואם כן כבר יהיה השליחות בלי סכנה ובשום תוחלת וכן אמרו אם אינך משלח כלנו מתים ואם יבא עמנו אין שם חשש אלא ממנו כמו שאמרנו שעל דרך האמת א"א להמשך מזה סכנה כלל כי מה לו אצלנו לא נשינו בו ולא נשה בנו השופט כל הארץ יעשה חמס: אנכי אערבנו מידי תבקשנו וכו'. אין אני מכניס בני בערבות זה כראובן אחי רק אנכי עצמי ערב בדבר ומידי תבקשנו אם לא הביאותיו אליך וכו'. כי יודע אני שהדבר בטוח מאד ואין לו עלינו טענה של כלום כי לולי התמהמהנו לסבתך כי עתה שבנו זה פעמים בשלום ובמישור: ויאמר להם ישראל אביהם א"כ איפה כו'. הזמין עצמו לדורון ולתפלה כדרכו. וכסף משנה וכו' אולי משגה הוא (ח) שמא שכחו שוגג וכבר נודע אליו שגגתו והוא מייחל ומצפה לכם לשוב לקחתו: ואל שדי יתן לכם רחמים ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין. באופן שלא יהיה עוד מות ומשכלת יותר מאשר שכלתי ראשונה מיוסף והוא שוה למה שנאמר עליו כי ארד אל בני אבל שאולה כמו שפירשנו שם: וירא יוסף אתם את בנימין ויאמר לאשר על ביתו וכו'. כשראה את בנימין שהוא חי חשב לעשות עלילת הגביע כדי לבדוק ע"י כן חיי אביו כי א"א שבהעלילו עליו שישאר שם לעבד לא יאמרו מהרעה אשר ימצא את אביו אם עודנו חי כמו שהיה ואיך מקום למצוא להם עילה זו כי אם בשיבאו לביתו לאכול עמו והמפורסם אצלם מעניינו שעשה כן לפייסם על מה שצערם ללא דבר וייראו האנשים כי הובאו וכו' לקחת אותנו לעבדים ואת חמורנו. לא שחמוריהם היו חביבים עליהם כעצמם כמ"ש הרב המורה פרק מ' חלק ג' רק היו אומדים דעת האנשים שנתנו עיניהם בכת של בחורים עם חמוריהם לעבוד ולמשא בבית אדוני הארץ בעלילת הכסף המושב. ועל פי דבורם זה אמר הכתוב להתנצלות האיש אדוני הארץ. והאנשים שולחו המה וחמוריהם: ויגשו אל האיש וכו' ויהי כי באנו אל המלון כו'. ראו כי טוב להודות לו הענין תחלה אבל מפני היראה שנו בספורם ממה שהיה באומרם כי במלון מצאו איש צרור כספו בשקו מה שלא היה כן כמו שנזכר אלא האחד לבדו. אמנם אמרו כן כדי שלא יאמרו לו למה לא חזר האחד להשיב את הכסף במצאו אותו מה שאיך כן לומר לכולם כי צריכים היו להביא שבר רעבון בתיהם ואין לאחד או לשנים לשוב דכגון דא כלם צריכים לעמוד להמלט על נפשם כדי שלא יחשדו שקצתם הסכימו בגניבה וקצתם מיחו. ומעתה העצה הנכונה להמתין עד שובם שם כלם. ולא אמרו שלא ראו הכסף עד בואם אל ביתם כי חשבו שלא יאמנו דבריהם. ואמרו כספנו במשקלו לומר

שהיא נפלאת בעיניהם שכבר נודע לו שהם השלימו אליו את כסף שברם ואיך אפשר שיזדמן להם כסף במשקל ההוא אם לא שיהיה בכוונת מכוין והוא אומרם לא ידענו מי שם כספנו באמתחותינו. ויאמר שלום לכם אל תיראו וכו'. הנה המפרשים ז"ל (ראב"ע פ' זה) טרחו לבקש להם צדדים איך נתון מטמון זה באמתחותם ולדעתי אין צורך כי לא אמר להם כך אלא להפיס דעתם ולהניח רוגזם והכוונה אחר שכספכם בא אלי אם נעשה לכם נס להמצא מטמן באמתחותיכם מה לי ולכם: ויכינו את המנחה וכו'. לא סרבו לגדול ונכנסו על פי השמועה לבד ועטרו המנחה בכלים נאים כמשפט. ויבא יוסף וכו'. ויביאו את המנחה וישתחוו לו וכו'. הרי נתקיים אחד עשר ככבים משתחוים לי אבל עדיין לא בא השמש וגם לא השתחוו בבחינת עצמו. וישאל להם השלום וכבר מצא מקום לשאול על אביו ואמר השלום לאביכם הזקן אשר אמרתם עודנו חי עד שיהיה אומריכם ראשונה והקטן את אבינו היום ששניהם שווים בחיים כמ"ש ונזהר גם כן במה שאמר אשר אמרתם כאלו אין לו בו שום הכרה רק מה שאמרו לו ואז השיבוהו דבר כנפשו ואמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. רואה אני שנזהרו גם הם בתשובתם על דרך שאמרו בפרק קמא דפסחים (דף ד'.) אבא קיים אמא קיימת כי הנה הוא שאל השלום לאביכם הזקן יש במשמע על זקנם יצחק והשיבו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי משמע שזקנם מת: וישא עיניו וירא את בנימין אחיו בן אמו וכו'. כבר פירשנו כי תואנה היא לו שלא לצערם עוד על השאלה הראשונה ולומר שעל פיהם הוא חי להאמין כי לא מרגלים הם כי כנים הם. ולזה לא אמר לו דבר רק אלהים יחנך בני: וימהר יוסף כו'. וירחץ כו'. וישימו לא לבדו כו'. כי לא נאה לשום אדם ללחום את מושל. (ט) אמנם אמר ששמו להם לבדם ולמצרים לבדם יזכר הסבה כי לא יוכלון המצרים לאכל לחם בחברת שום עם ולשון שיאכלו את תועבותם לעיניהם ולא ייחד את העבריים רק מפני היותם כן והיה הכל להגיד כי ישיבתם לבדה היתי' סבה לשישבו לפניו הבכור כבכורתו כי חלקו כבוד זה לזה על סדר תולדותם עד שהכירו האנשים המצריים האוכלים שם לבדם או משרתי הבית שהמה כלם אחים בני אב אחד (ט) ויתמהו האנשים הרואים את כבודם איש אל רעהו לאמר הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. ועוד כי לא ידעו מה טבן אצל אדוני הארץ אשר עשה להם את כל הכבוד הזה. ויצו לאשר על ביתו מלא וכו'. כבר פירשנו כי בפעם הזאת צוה למלאת להם גם את האמתחות והסבה לזה ושים כסף איש בפי אמתחתו צוה שישים להם לעיניהם בפי אמתחותיהם את משנה הכסף אשר הביאו ואת הכסף המושב לא כסף שברם. (י) אמנם לבנימין שישימו את הגביע שלא מדעתו ואת כסף שברו מדעתו לפי שבא על פיו לשם. וכבר ביארנו כונת עלילה זו ואפשר

שהשיב את כל כספם מדעתם כי נתחסד עמהם על מה שהרגיזם ומכל מקום לא נשארה להם טענה מהשבת כספם: הבקר אור והאנשים שולחו וכו'. כבר כתבנו בשער הקודם כי זהו שמוש האור שנוהגין הצדיקים בשמוש מעשיהם וכמו שאמרו לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב: המה וחמוריהם. כבר פירשנו: הם יצאו מן העיר לא הרחיקו וכו' והשגתם. בידוע שאם לא ישיגם לא יאמר להם דבר. אמנם אמר כן לזרזו שישיגם על כל פנים: ואמרת להם למה שלמתם רעה תחת טובה וכו' הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו. לפי הנרא' רוב כלי השתיה היה מזהב והוא אומרו ואת גביעי גביע הכסף תשים לומר שהוא היה רגיל לשתות בכסף לסבה מה אם לשום צער על אביו או לענין אחר. וכיון בזה כדי להעליל עליהה שלא משום מה ששוה הגביע הן שיהי' מכסף או מזהב הוא שולח אחריהם כי לגביה דידי' מילתא זוטרתי היא. ויותר מזה ויתר אצלם בהשבת כספם והדור כבודם אלא מפני שהוא נחש ינחש בו ירצה שכבר שמהו לנחש וסימן טוב להצלחתו ועל דרך שאמרו ז"ל (חולין צ"ה:) בית תינוק ואשה מותר לעשותן סימן ובלבד שלא יכוין מעשיו ואמרו (שם) אם אין נחש יש סימן ולזה אם יארע בו תקלה לא מסמנא ליה מילתא והוא אומרו למה שלמתם רעה תחת טובה וכו' הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו הרעותם אשר עשיתם. לומר כבר נזדמן בידכם דבר רע שלא נתן למחילה ולא לויתר: ויאמרו אליו למה ידבר אדוני וכו'. ירצה שאין צריך לו לתת טעם לרדיפתו אחריהם כי כן ראוי לעשות אפילו על שוה פרוטה אבל שהעיקר בטל כי חלילה להם מעשות זאת: הן כסף וכו'. הם צדקו עצמם מקל וחומר מג' צדדים. ועל האחד אמרו הן כסף כלומר שאין בו סימן: ועל השני אמרו אשר מצאנו שהיה דרך מציאה ממש. ועל הג' אמר בפי אמתחותנו שכליהם קונים להם. ועם כל זה השיבונו אליך מארץ כנען ואיך נפשע עכשיו בהפך שלשתן לגנוב מבית אדוניך כסף או זהב. וזה כי הגניבה הפך המציאה ומבית אדניך הפך בפי אמתחותנו והגביע שטוען עליהם הוא כסף שיש בו סימן והוא הפך הכסף המושב. אשר ימצא אתו מעבדיך וכו'. העניש את עצמם בזה לדעתם שאין בהם מי שישלח בעולתה ידו ואם אולי ימצא אתם לעלילה מה יודיעוהו כי יבחרו להיות עבדים נמכרים משוב עוד אל בית אביהם ואל ארצם אם יתפס שום אחד מהם כגנב ויש במשמע שלא יקבלו שום פשרה וחלוקה אלא שכלם פטורין או כלם חייבין: ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא וכו'. אין דבר זה מוסב אל מה שקנסו עצמם כמו שחשבו הראשונים ז"ל. אבל למה שצדקו נפשם בחזקת כשרותם מכח הג' טענות שזכרו (יא) ולזה אמר גם עתה אחר שקרה מעשה זה אע"פ שתמצא הגניבה ביד שום אחד מכם ויש מקום לומר שהורעה חזקתכם עם כל זה כדבריכם כן הוא ויספיקו

טענותיכם לשתהיו כלכם מוחזקים אצלי בכשרות ואנשי אמונים כבתחילה אמנם אשר ימצא אתו הגביע כבר הורעה חזקתו שהרי שור שחוט לפנינו ולזה הוא לבדו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים: וימהרו ויורידו וכו'. כבר כתבנו שלא שלחו יד בשקים ויקרעו שמלתם נצער הסכנה וללא טובה השמועה: הלא ידעתם כי נחש ינחש וכו'. לפי שלא יחזיקוהו למקפיד מאד על הממון כמו שאמרנו: ויאמר יהודה וכו'. באחד משלשה פנים יוכל אדם להצדיק עצמו בדינו אם בהודיע לשופט דברי זכיותיו אשר נעלמו ממם לשורת הדין או שיטעמנו דברים של טעם לדון בהם לפנים מן השורה או שיאמר שהוא צדיק במעשיו אלא שבאין עליו לחמסו. ועל האחד אמר מה נאמר לאדני להודיע איך היה תוכן המעשה והוא לא ידע ורמז לו בזה כי הוא יודע האמת ומאתו היתה זאת. ועל השני אמר מה נדבר כי אין לנו שום סדור דברים לצדד שום זכות לפניך משורת הדין או חוצה לו. ועל השלישי אמר ומה נצטדק אחר שנמצאה הגניבה בידינו: האלהים מצא את עון עבדיך הננו לך לעבדים, נחמתנו ! (יב) ירצה בזה שאתה בעינינו כאלהים שמצא את עון עבדיו להתנהג עמנו במדת החסד ושלא יענש הגנב במיתה כאשר חייבנוהו בתחלה כסבורים שלא ימצא בינינו גנב אלא שנהיה לאדוני לעבדים גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו. ויתכן שירצה זאת לא זאת רק האלהים בדק בפינקסו ומצא עוננו הגנוז ושפטנו כמשפטנו והיה רומז בלבו על מה שמכרו את אחיהם לעבד ולא חמלו ולזה אמר והיינו גם אנחנו עבדים כמוהו. (יב) גם אשר נמצא הגביע בידו שאע"פ שאין לו עון אשר חטא ילכד בחטאתנו ובין כה וכה יאמרו תמיד שלא יתפרדו זה מזה וכולם יהיו שם או את כלם ישלח: ויאמר חלילה לי וכו'. אמר אף על פי שמן הדין היה ראוי שימות הגנב חלילה לי מעשות זאת כי ביד השופט למחול הקנסות במקום שאינו חב לאחרים אדרבה מי שאינו מוחל הוא מדת אכזריות ולזה אין אתם צריכים לישאר לעבדים רק אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם. ואפלא ממה שהקשה הרמב"ן ז"ל על פירוש רש"י ז"ל מאומרו חלילה לי וכו'. כי על זה הדרך יתכן ודאי לאומרו כי הנוהג כן ממדת קונו יש בו שנאמר (תהילים קמ"ה:י"ז) צדיק יי' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו. ירצה שעם שהוא מניח משפטים צדיקים שינהגו בהם האנשים ביניהם משורת הדין הנה הוא חסיד ונכנס לפנים מן השורה בכל מעשיו והנה לפי שבאה תשובתו של יוסף שלא כרצונו במה שהיה מפריד בין אחים והוא הדבר אשר היו מרחיקים מאד בדבריהם תמיד ולזה נאמר:

ויגש אליו

כי בצער גדול היה מצערו של אביו כי בטח בערבותו (יג) ונגש אליו לדבר משפטים אתו מדברים בגו שהיו בטענותיהם ראוי שיובנו מכח דבריהם כי על כן אמר ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני ואל יחר וכו'. כלומר כי לא כמו פתן חרש יאטם אזנו משמוע המובן מכל דבריהם ואם לא אמרו בפירוש. ומפני שכבר אמר מה נאמר לאדוני מה נדבר וכו' שיראה שסתם טענותיו ולא יוסיף לזה חתם כי כמוך כפרעה. כלומר עשוי אדם לומר דבר ולהתנחם לחשוב מחשבה אחרת ואפילו לגדולי המעלה כמלכים והשרים ולא יתבוששו. וקרוב לזה הוא מה שאמרו ז"ל (ב"ר צ"ג) מה פרעה מבטיח ואינו עושה אף אתה כן. ויתכן שיוסב סופו לראשו. יאמר שוה הוא אצלי לדבר ולזעוק באזניך על צרתי כאלו אצעק לפני פרעה מלך הארץ ויש במשמע שבלבם להתרעם לפני המלך להודיעו כל המעשים ההם כי גבוה מעל גבוה ירא וישפוט עליהם. אמנם הדבר אשר ירצה לטעון הוא מהמין אשר ביארנו על אומרו מה נדבר כי רצה להוכיח בדברים נכונים וטעמים מספיקים ושמן הראוי והנאות חוייב לוותר את הדין אצל זה הנער אע"פ שימצא חייב בדבריו. וזה לשלש טענות יתבארו היטב מתוך דבריו האחת מפאת הנשפט והוא שכבר יחייב הדעת והוסכם ממניחי הנמוסים שלא להשוות כל עוברי דת בעונשין דרך משל שאם תשים הדת להכות הגנב מאה ויזדמן כי יגנוב נער ורך בשנים. או זקן. או אדם חלוש המזג. ודאי לא יכהו במספר ההוא, כי ימות. ומכות הענישוהו לא מיתה. ובזה הסמיכה התורה האלהית במה שבא בקבלה (מכות כ"ב.) מאומד הנלקה לפי כחו בשתי ידות או פחות ואמרו (שם:) אם נתקלקל ברעי פטור שכבר נקלה והטעם שכבר יורה שקבל מהעונש יותר מכדי כחו. השנית מפאת זולתו והוא שכבר ימנעו מהעניש את החייב אם יסובב מענשו נזק גדול והפסד עצום לאחרים רבים ונכבדים אשר לא חטאו. כמו אם החוטא היה חכם מופלג גבור או רופא מובהק ומהעדרו תקבל המדינה נזקים גדולים כי לא ימצאו תמורתו ואחשוב כי מזה הטעם היה ויתורו של דוד אצל יואב כל ימי חייו ואפשר שגם לשמעי נשא לחכמתו. ומזה הצד נתנו טעם קצת המחברים במה שלא נענש דוד בחטאו כשאול שאם יומת כבר יוסב העונש לכל ישראל שהיה להם מושיע ורב. ומזה הטעם עצמו אמרו (שמואל א י"ד:מ"ה) היהונתן ימות אשר עשה וכו'. והוא היה הבן הבכור הראוי למלוך תחתיו וגדולה מכלן נלמוד משאלת האשה התקועית (שמואל ב י"ד:ט') על אודות בנה אשר אמרה שרצח את אחיו וממה שענה אותה דוד המלך עם היותו מתואר לעושה משפט וצדקה בכל עמו. השלישית מפאת המשפט בעצמו וזה שאם יהיה לאיש חטא משפט מות או גלות אין ראוי להחליף משפטו ולהמיר אותו בפדיון ממון כי התורה חייבתו על זה דוקא כמו שאמר (במדבר ל"ה:ל"א-ל"ב)

ולא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת ולא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו וכו'. ולא תחניפו וכו'. אבל אם נתחייב למה שיגזור עליו המלך מיתה או ייסורין או עבדות עולם, ביד המלך או השופט לעשות הטוב בעיניו ולפדותו במה שירצה מהממון או מאיזו פשרה וכל זה הוא מבואר. ומשלשה אלו הצדדין בקש יהודה שיתחסד עמהם בדבר ישועה ורחמים לו הונח שחטא בנימין בענין הגביע מה שלא יאמן כמו שיראה מכלל דבריו. וזאת היא כוונת כל דבריו אשר התחיל. אדוני שאל את עבדיו וכו'. (יד) כבר אמרנו בספקות שכל דברי יהודה בכאן מראשן ועד סופן היו זולת מה שעבר מהן בשעת מעשה עם יוסף ואחיו וכי קשה בעיני ג"כ לומר שהיה מעיז להרבות שקרים בפני אדוני הארץ לזה אני אומר שאמתת הענין הזה הוא כי לא היו אותן הדברים כן בפועל. אבל שהיו שם בכח וראשן מוכיח על כלן וזה כי כמו שהשאלה הראשונה ותשובתה הוא מבואר היותם מזה המין בלי ספק כי עלילתו לומר להם מרגלים אתם היא במקום שאלת היש לכם אב או אח מטבע הענין כי על פי דבריו הוצרכו לומר שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד נחנו וכו' כמו שפירשנו שם. כן תשובתם זו וכל מה שנמשך מדבריהם ראוי שיובן מזה המין. ועל זה היסוד אמר אליו אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח שכיון ששמת עלינו עלילות ונתת אותני כמרגלים את הארץ אשר על זה הוכרחנו לומר בני מי אנחנו וכמה אנחנו הרי הוא כאלו שאלת אותנו בפירוש היש לכם אב או אח ולזה ג"כ תשובתנו באמרנו י"ב עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד היתה כאלו אמרו יש לנו אב זקן וילד זקונים קטן. כי מסתמא מי שיש לו י"ב בנים הוא אב זקן. ואחר שאמרנו בני איש אחד מכלל שאין אנחנו בני אם אחת. ובאמרנו הקטן את אבינו היום. מכלל שהוא בן זקונים לו. גם באמרנו והאחד איננו רמזנו שהם בני אם אחד. ומההכרח שהבן הצעיר הנשאר לבדו לאמו שיהיה ידיד נפש הזקן אביו. ותאמר אל עבדיך וכו'. ירצה עם כל זה היית כחרש לא שומע ולא חמלת ואמרת הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו. שהכוונה שלא תעשה לו שום רע רק שתראה בו אם כנים אנחנו ומאחר שלא הודינו לך בדבר ונאסרנו עליו היה לך להבין ממנו שהיתה סכנה באביו כאלו אמרנו שלא יוכל הנער לעזוב את אביו ועזב את אביו ומת. ועם כל זה עמדת בדבריך אמרת את אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם ולא תמותו והוא כאלו מנעת ממנו לגמרי לראות פניך בלתי אחינו אתנו וכל זה מה שיתבאר ממנו כי אין הראוי שישפט זה הנשפט בדין ההוא בשום פנים כי הנער אשר הוא בן זקונים אצל אביו ורך ויחיד לפני אמו אשר גדל בגעגועין ושעשועים איך יוכל לסבול משא עבודת עבד.

וכיון שהודיעוהו כן קודם מעשה ולפי המובן ממשמעות דבריהם הנה הוא ראוי שיאמנו בו יותר ממה שיאמרו אותו בביאור ובשעת מעשה חה מבואר מטבע הענין בלי ספק:
אמנם על הטענה השנית אשר מצד הזולת יאמר שכבר יגיע מזה העונש לאביהם ולהם נזק יותר גדול ועצום ממה שיגיע אליו. ועל מה שיגיע לאביהם שהוא העקר אמר ויהי כי עלינו אל עבדך אבי וכו'. יאמר כי כשעלו אליו מיד הודיעוהו את דבריו ואת מאסר שמעון עד בא בנימין שם. וכשהוצרך מעקת רעב לומר להם שובו שברו לנו מעט אוכל הם כבר שמו הדבר לנמנע עד שהחליטו לא נוכל לרדת. והטעם אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו כי לא נוכל לראות פני האיש וכו'. שידענו שלא יסכים הזקן בירידתו והתלוי בנמנע חשבנוהו לנמנע. ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם וכו'. ירצה שעם שהודיעוהו סכנת חמת מלך העומדת לעומתינו אם נראה פניך זולתו לא סר מבקש ממנו שנשים נפשינו בכפינו ונבוא בלתו. כמו שאמר לנו אתם ידעתם כי השנים האלו לבדיהם הם החשובים אצלי לבנים בבחינת אהבתי אליהם ואל אמם, ושיצא האחד מאתי ובשגגה שאמרתי אך טרוף טורף, פתחתי פי לשטן ולא ראיתיו עד הנה. וכ"ש שתהיה הדאגה יותר גדולה בזה אם תקחו אותו מאת פני לנער זה וקרהו אסון בודאי תורידו את שבתי ברעה שאולה. ובמדרש (ב"ר פ' פ"ד) אמר רבי חמא בר חנינא הדברים הללו היה יעקב אבינו נזכר ומעיו מתחתכין אמר יודע אתה שאחיך שונאין אותך ואמרת לי הנני ע"כ.
(טו) ומה גם עתה בלקחו את זה מאת פניו על מנת כן שאם ימשך לו אסון הוא ימות עליו בפתע ובנפש מרה וכבר ישיג הזקן העונש העצום והכבד על לא חמס עשה. אמנם על מה שישיג להם גם כן מהרע והנזק עם היותם פטורין מן הדין כמו שאמר ואתם עלו לשלום אל אביכם. אמר. ועתה כבואי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו והיה כראותו כי אין הנער וכו'. אמר איך נעלה אליו לשלום כי אין רע ומר ממות מאשר ישיג אותנו בהיות גורמים מיתת אבינו הזקן בידינו אשר אין לו שום המלט ממנה לפי אומץ הקשר ואהבה אשר ביניהם כי הם כשני גופים בנפש אחת והרי רעת העונש ונזקו יגיע לנו יותר ממה שיגיע אליו עשר פעמים וכבר יהיה יותר ראוי למחול לחוטא מהעניש את שלא חטא. ויתכן גם כן שהטענה אשר מצד אביהם תמשך עד ונפשו קשורה בנפשו. והיה כראותו וכו' תהיה הטענה אשר מצדם:
ואחר שזכר נופת טענותיו אשר מב' הצדדים וחשב אם אולי לא יכנסו באזניו. בא אל עוצם הטענה השלישית אשר מצד המשפט אשר היא חזקה מאד ואמר כי אחר שנגזר עליו עונש העבדות שהוא שווי ממון ואינו מהמשפטים הגופיים אשר לא יסבלו הפשרה וחלוף הסובלים הוא ראוי ומחוייב שיקובל בו כפר ופדיון כ"ש כשיהיה הכפר והתמורה

לתועלת האדון והנאתו ולזה אמר כי עבדך ערב וכו'. ועתה ישב נא וכו'. (טז) ירצה אחר שעבדך ערב את הנער מעם אביו ואני הייתי סבת בואו הנה מזולתו מכל אחי לי משפט הגאלה ולי נאה לישב תחתיו עבד לאדני. ומעתה אני מקבל עלי עול עבודתו והנער יעל עם אחיו. ואתה אדוני תתחייב לקבל אחר שלכל דבר אני יפה ממנו. (טז) וגם הוא דבר שיאות לי מאד כי מלבד היותי ערב בדבר אבחר בזה בלב שלם כי איך אעלה אל אבי לראות הרע והצער אשר ישיגוהו אשר לא אוכל להצילו מהם וטוב לי כי עונתי להיות עבד עולם מסבול הייתי כל יום עומד על דם אבי ואין מציל: והנה במאמר כי עבדך ערב הקדים הטעם למוטעם או הסבה למסובב וכמוהו רבים. ובאמת עוצם דבריו וחוזק טענותיו והפלגת התעצמותם עם הצלת אחיהם זה נכנסו באזניו ולא שבו ריקם כמו שסמך ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו וכו'. הנה בפעם הראשונה כששמע דבריהם שאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו וכו' ונכמרו רחמיו אליהם נאמר ויסב מעליהם ויבך וישב אליהם. ובפעם השנית נאמר וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות ויבא החרדה ויבך שמה. ואחרי כן נאמר וירחץ פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם. (יז) לזה אמר הכתוב כי הפעם הזאת נתמלא עליהם רחמים יותר מהראשונות. וכבר היה צריך להסב מעליהם או להסתר מהם לבכות שם ולהתאפק ולשוב אליהם כפעם בפעם כי לא היה יכול לעשות כן ולהתאפק לסבת כל הנצבים עליו כי היו שם רבים מאנשי הבית ומבית פרעה והיו עוטרים אותו פנים ואחור ולא יכול להסב מהם וכל שכן לבא החדרה מבלי שירגישו בבכייתו ולזה מהר לקרוא הוציאו כל איש מעלי כדי שיהא לו פנאי לכך והוא לא עצר כח מפני רכות לבבו ורחמנותו על אחיו והוכרח לתת קולו בבכי ובגעיית קולו אמר אני יוסף העוד אבי חי. וזה שאמר הכתוב ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו יאמר כי במה שקרה הענין כן נעשה מאליו שלא היה איש בהודעו להם שכבר יצאו ואם שיציאתם היתה לכוונה אחרת. (יח) והכוונה באומרו תחלת דבריו העוד אבי חי כבר כתבנוה ראשונה: וזה כי לא נודע לו מחיי אביו עד עתה וגם עכשו ממה שהפליג יהודה בצער אשר מצא את אביו בקחתם מאתו את בנימן חרד חרדה גדולה ואמר העוד אבי חי כי ירא אנכי אותו שמא הגיעהו מהצער שיעור שימות בו ולא אזכה ראות פניו. (יט) ולזה סיים דבריו מהרו ועלו אל אבי וכו' ולא יכלו אחיו לענות אותו על ענין בריאותו דבר גדול או קטון כי נבהלו מפניו ולשונם בבושה נשתה: ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא וכו'. צוה שיגשו אליו לאמר להם בחשאי אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה כי חרפה היא לכם. ועתה אל תעצבו וכו' לפי שהם בקשו להנצל מהשעבוד וההכנע אל אחיהם הקטן ולבטל

חלומותיו ע"י מכירתו ושולחו כלה על אשר לא ידעו והשיאו אותם על זה עון אשמת יגון אביהם וגודל צערו ולסוף לא עלתה בידם (יח) לזה אמר להם אל תעצבו ביחס המעשה המגונה ההוא לעצמכם עד שתאמרו שאתם עשיתם אותו ולא ה' פעל מצד שהיה רע ואין רע יורד מאתו יתברך גם לא יחר בעיניכם על שלא עלה בידכם. ושני העניינים כללה מליצתו באומרו כי מכרתם אותי הנה. כי עצם המכירה הוא הרע. אמנם היותה הנה ולא במקום אחר היה סבה לשנהפכה עצתם כי למחיה שלחני אלהים לפניכם כי זה שנתים וכו'. ירצה באמת הפועל ההוא לא היה רע בהחלט אבל צורף עמו טוב גדול ראויי ליחסו ג"כ אליו יתעלה ואתם הייתם התחלת המעשה לתכלית אחד והוא גמר אותו לתכלית טוב גדול והוא להחיות הארצות האל מהרעב ההווה והעתיד: וישלחני אלהים לפניכם וכו'. ירצה ולא הטוב הכולל הזה נמשך מהמעשה כי גם המיוחד לכם לשום לכם שארית בארץ בענין הפרנסה ולהחיות לכם לעולם הבא לפליטה גדולה וזה במה שיתפרסם משלימות האמונה בזרעכם בצאתם ממצרים אשר אי אפשר כי אם בירידתכם שם: ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים וכו'. (יח) ירצה ועתה שבאתם עד הנה בבחינת הטוב הגדול והנפלא המגיע לכם מזה אין ראוי לייחס לכם חלק מזה המעשה כלל על הדרך שאמרנו אבל המעשה כלו מתחלה ועד סוף כלו היה אלהי וה' הסגירני בידכם וצוריכם הוא מכרני הנה להשלים הטוב ההוא ואתם הייתם כלי מלאכתו לבד והוא אשר שמני לאב לפרעה ואדון לכל ביתו מושל בכל ארץ מצרים אשר כלם היו סבות עצמיות קרובות להגיע הטוב ההוא המכוון ממנו יתברך. ומכלל דבריו לפיוס אותם ולישב על לבם שפתרון חלומותיו וכל ממשלותיו היו על המצריים במצרים והמה היו אך למשל כמו שאמרו הם (בראשית ל"ז:ח') המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו לאחד הפירושים שפירשנו שם ועל דבריו אלה מהיות זה הפועל אלהי לגמרי סמכו אחיו באמרם אליו (שם נ') ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. ותשובתו אליהם כמשפט הראשון. ואתם חשבתם עלי רעה וכו'. ועתה אל תיראו כאשר יתבאר שם בעזרת השם עיין עליו: מהרו ועלו אל אבי וכו'. (יט) צוה שיאמרו אליו שמני אלהים לאדון לכל מצרים כי מעתה אין גנאי לו לבא אצל בנו גם כי יש לאל ידו להושיבו בטוב הארץ לכלכלו שם כי א"א באופן אחר לכלכל אותם ואת טפם ובהמתם כל הזמן הכבד ההוא: והנה עיניכם רואות כו'. (כ) לפי שסימני המכירה שמסר להם על שהוא יוסף אחיהם לא היו נכרים לבנימין כי הנער לא ידע מאומה ואין ספק שהיה משתומם על המראה עד שישוה אליהם בהכרתו לזה אמר שאחר שדבר אליהם הדברים ההם אשר כלל כל השיעור ההוא מידיעתו והכרתי בענייני בית אביו בכללו ופרטי בניו ובני בניו

ומקנה קניינו וכל אשר לו כבר יהיו עיני בנימין ועיני כלם שוות לדעת ולראות כי פיו המדבר אליהם. אמנם לדעת אנקלוס שתרגם ארי בלישנכון אנא ממלל עמכון ירצה ראו עתה כי אני אני הוא מבלי שתחושו שידעתי ענין המכירה ממקום אחר ורציתי להתעולל בכם עמה ומבלי שיסופק לבנימן אשר לא ידע בה כי פי המדבר אליכם בלשוניכם ולא הוצרכתי מתחלה לדבר עמכם על ידי מלין רק למעט הרגלי עמכם כי חששתי שמא תכירוני בהרבות ההבטה או בהרגל הדבור כמו שיחוייב בין האחים וזו היא אמתלה חזקה ושוה לכלם אשר הוא יוסף אחיהם. והיותר נכון בעיני שיהיה מאמר זה נקשר עם מה שלפניו וזה כי מפני שהוא לא הפליג בסדור דבריו לספר בכבודו ומעלתו ואת כל יקר תפארת גדולתו במצרים כמו שהיה ראוי להעיר רצון אביו למהר לרדת אליו רק אמר כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון וכו'. והוא כלל קצר בדרך ענוה שכבר יצדק מאמרו זה על היותו שם חכם או רופא קרוב למלכות אי משאר האומניות שהרבים צריכים להם לזה אמר והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימן עם שהוא אינו מכלל השליחות כי פי המדבר אליכם לאמר כה אמר בנך יוסף שמני אלהים וכו' ושאין לאדם מדרך המוסר להפליג בכבוד במדבר בעדו אמנם אתם שראיתם אותו תבואו אחרי ותמלאו את דברי. והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם כלל ופרט ועם זה ומהרתם והורדתם את אבי הנה ולא יעמוד: ויפול על צואר בנימין וכו'. וינשק לכל אחיו וכו'. הודיע הכתוב כי נודעת לי ממנו חבה יתיר' כנגד כלם או יותר כמו שעשה ג"כ בענין המנות ואפשר שעל הדרך הזה אמר והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין לפי הפירוש האחרון כי היה מחשיבו ומאהיבו כנגד כלם ואפילו בדבורו ואחרי כן דברו אחיו אתו שכבר הטיב לבם ועצרו כח לדבר אתו דברי שלום ורצוי אחים: והנה עם זה נשלם ענין נצוחם ויכוחם אשר עליו אמרו ז"ל והחכמה תעוז לחכם מעשר' שליטים אשר היו בעיר וגם אשר סבלו עמו כל הצער ההוא הראוי לסבול עם גרות הארץ לאנשים הטובים שאינם אזרחים עליה כמו שכתבנו ראשונ' ומעתה נמשך הספור לבואם לגרות מצרים אשר הוא הענין הכולל המחובר מכל אלו המעשים הפרטים: והקול נשמע וכו'. וייטב הדבר וכו'. ספר הכתוב בשבחו של יוסף כי היה גדול ואהוב מאד למלך ולכל שריו עד ששמחו ברוב אחיו ויעבר עליהם מה ממשא כובד עול מלך ושרים כי מבית האסורים יצא למלוך וייטב בעיניהם שתתפרסם מעלת בית אביו ומשפחתו כי רבה היא בעיניהם. ויאמר פרעה אל יוסף וכו'. ואתה צויתה זאת עשו וכו'. רצה פרעה שירגישו אחיו ובית אביו את האהבה אשר אהבו וכי הוא מוסיף להם יקר וגדולה כיד המלך על מה שיש בידו של יוסף לעשות (כא) ולזה אמר לו אמור אל אחיך שמעצמך ומהכח המסור לך

עד עתה אתה מצוה אותם שיטענו את בעירם ויבואו ארצה כנען וישאו את אביהם ואת בתיהם ויבואו אליך ויאכלו את חלב הארץ כי עד כאן הגיע שיעור מה שבידך לעשות אמנם שעשה אתה צוית מפאת המלך וטעמו לומר להם עוד זאת עשו קחו לכם עגלות לטפכם שאינן יוצאות רק בדבר המלך עצמו עוד ונשאתם את אביכם ובאתם ועיניכם אל תחוס על כליכם והוא כי המלך לא יקפיד רק על הנשים והטף לבד כי יש לאל ידו לעשות לכם חיל ולהעשירכם עושר גדול והוא אומרו כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא. ואל זה נאמר ויעשו כן בני ישראל. ויתן להם עגלות על פי פרעה, חוזר לשני העניינים: וגם צדה עשה להם לדרכם עד הגיעם אל אביהם: לכלם נתן לאיש חליפות שמלות. (כב) כי רצה שישנו לבושיהם לטוב כמו שעשה הוא כשיצא מן הבור כדי שישמח אביהם בהם ולבנימין שהיה נשאר שם נתן שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות והוא כענין שנאמר ראשונ' ותרב משאת בנימין ממשאות כלם חמש ידות כמו שפירש הראיב"ע ז"ל ואם יהיה ממשאות כלם כמשמעו יחשוב השלש מאות כסף לשווי מחציתן ומכל מקום לא נודע למה כיוון אל זה המספר ביתרון. ולאביו שלת כזאת עשרה חמורים נושאים מנות יפות מכל טוב מצרים ועשר אתונות נושאות בר ולחם ומזון נצורך בואם שם כדי שימהר הירידה לשם מבלי שיצטרכו להרגיז עצמם על צרכי הדרך כלל ויתעכבו בעבורו והוא אומר וישלח את אחיו וילכו ויאמר להם אל תרגזו בדרך (כב) כלומר בשביל צורך הדרך וזהו שיעור מה שראיתי לבאר בזה החלק:

שער לא

פרק א

יבאר איך נבנה בית ישראל על תכונת עולם העליון בכללו וחלקיו להיות מרכבת המשנה לו יתּ' להנהגת ההשגח' וצורך המצאם בשלמותם:

ויעלו ממצרים וכו' עוד יוסף חי וכי הוא מושל וכו':

אמר רבי יהודה ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל ובקולרין ועשה הקב"ה כמה עלילות כדי שירד שם שנאמר (תהלים ק"ה) לעבד נמכר יוסף ויקרא רעב על הארץ. וכל כך למה ויבא ישראל מצרים א"ר פנחס משל לפרה שהיו רוצין למשוך אותה למקוליס שלה ולא היתה נמשכת מה עשו משכו את בנה תחלה והיא רצה אחריו כך עשה הקב"ה כדי שירד יעקב אבינו למצרים שנאמר (הושע י"א) בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה (שוח"ט תהלים ק"ה).

[100]$מבוא
קורא נחמד! בטרם אחל לבאר דברי הרב ז"ל בשער הזה, צריך אני להקדים לך בקוצר מילין דעת התוכניים הקדמונים בציור העולם ומלואו, כי עי"ז תבין יותר דבריו פה ובשערים הקודמים ושיבואו, במה שדבר על ענין הגלגלים וד' יסודות ותנועותיהם.
הנה החכמים הקדמונים חשבו, כי הארץ היא באמצע העולם, וסביב לה יתנועעו כל גלגלי שבעה כוכבי לכת , הא' היותר קרוב לה הוא הירח, ולמעל' ממנו גלגל כוכב , ולמעל' ממנו גלגל נגה והוא הכוכב הנקרא כן בעבור זהרו ונועם אורו, למעל' ממנו גלגל החמה, ואח"כ הכוכב החמישי הנקרא מאדים בעבור אדמימות אורו, גם בעבור שפועל בעת ממשלתו לחמם דם בני אדם ולעשותם נוטים אל הרציח' ושפיכת דמים (כמאחז"ל האי מאן דנולד במזל מאדים וכו') ולמעל' ממנו גלגל כוכב הנקרא צדק הנקרא בעבור פעלו בעת ממשלתו ליישב דעת בני אדם, ולעשותם נוטים בטבעם לעשות צדק ומישרים (עיין מכל זה גם לקמן שער. ל"ד,) ולמעלה ממנו גלגל הכוכב השביעי שנקרא שבתאי בעבור שמקיף את הארץ לאט לאט בזמן יותר מכ"ט שנה, עד שנרא' כאלו הוא שובת ואינו הולך כלל, ולכל אחד מכוכבי לכת אלה ייחדו הקדמונים ממשלת יום אחד בשבוע
[עיין שבת דף קכ"ט ע"ב וברש"י שם שמשמע שגם בשעות כל יום ויום, מיום ד' שנחלו בו המאורות מושלים השבע' כוכבי לכת אלה זה אחר זה:] יום א' לחמה, יום ב' ללבנה, יום ג' למאדים, יום ד' לכוכב מערקור, יום ה' לצדק, יום ו' לנוגה, יום ז' לשבתאי, וכאשר יורו על זה גם שמות רוב ימי השבוע בלשון צרפת וקצת משמותם בל' אשכנזית, והנה תנועות והיקף כל ז' גלגלים אלה היא ממערב למזרח, רק יתחלפו בנטותם קצתם יותר לצד מזרחית צפונית, וקצתם יותר לצד מזרחית דרומית מלבד זה חשבו כי בגלגלי קצת הכוכבים האלה יש עוד גלגל קטן קבוע והכוכב בתוכו כזה ? וגלגל קטן זה שאינו מקיף הארץ, נקרא גלגל שאינו מקיף העולם או גלגל יוצא מרכז, ר"ל שאין הארץ מרכזו , [ומס' יד החזק' פ"ג מה' יסודי התורה יודע לך יותר מזה ע"ש] ולמעל' מז' הגלגלים אלה גלגל שמיני אשר בו קבועים לפי דעתם כל שאר הכוכבים הקימים במקום אשר נראה ברקיע השמים ולמעל' מכולם גלגל תשיעי שאין בו כוכב כלל והוא נקרא גלגל היומיי והוא מקיף בכל יום את פני הארץ בי"ב שעות היום ממזרח למערב, ובי"ב שעות הלילה יסוב לאחורי הארץ מצד אחר ממערב למזרח, ובהקיפו זה יכריח גם את כל הכוכבים והגלגלים האחרים הנמצאים בתוך גבולו, להקיף עמו את הארץ ממזרח למערב, ומסבובו זה הנעשית במהירות גדולה ומרוצה חזקה [עיין למעל' דף מ"ו ע"א כי שם באר הרב ז"ל סיבת מהירת מרוצתו זאת בעבור היותו רק גוף שטחי ענול וכל כוכב וגוף עב אין בתוכו.] יתהוו השתנות היום והלילה, וחילופם התמידי, ואותו גלגל היומי חלקו בהקיפו לי"ב חלקים, וקראו שם לכל חלק וחלק לפי תמונת הצורה שתראה תחתיו מחיבור כוכבי שבת הקבועים בגלגל הח', ואלו שמותם: טלה. שור. תאומים. סרטן. אריה. בתולה. מאזנים. עקרב. קשת. גדי. דלי. דגים. והשמש בהקפו את הארץ פעם א' בשנה, תשכון ותתעכב בתנועת' תמיד חודש ימים. תחת אחת הצורות האלה הנקראים בכלל בלשון אשכנז בשם, ולמטה מגלגל הירח יקיף הארץ יסוד האש הדק יותר מכל היסודות, ואחריו יסוד האויר, ותחתיו יסוד המים ויסוד הארץ למטה מכולם, ומארבע יסודות אלה מחוברים ומורכבים כל הגופים אשר למטה מרקיע, ואמרו עוד כי כל דבר שואף ומשתוקק לבוא אל מקורו ע"כ אם יזדוק איש אבן ושאר חלקי עפר או מים למעל', יפלו תמיד למטה, יען כי עם יסוד העפר והמים, שהם מקורם, ובהיפך יעלו תמיד האויר ושלהבת אש למעל', יען כי שם ישכנו יסוד האויר והאש. - אפס התוכניים האחרונים אשר ע"י כלי ההבטה הגדול', אשר המציאו החדשים מקרוב, נפקחו עיניהם לראות גדולות ונצורות, אשר לא נודעו לראשונים ממפלאות תמים דעים אשר פעל ועשה בעולמו שברא, חולקים על זאת, ואומרים כי ברחבי הבריא' הנעלמת מעין כל חי, יש כוכבים ועולמות אין מספר, אשר בראם הי"ת ביכלתו שהיא לבלי תכלית, ורק בגבול ראותינו לבד, ר"ל בחלק האויר השמימי הקרוב לנו והנרא' ממנו באמצעות כלי ההבטה, מצאו כבר עד עתה י"ב כוכבי לכת הסובבים סביב השמש שהיא מרכזם, וממנו לבד יקבלו אורם, כי כולם הם גופים עכורים (ורק בעבור זה ישליכו קרני השמש אשר יופיע עליהם מנגד, לאחור ויאירו לנו בנגהם (עיין מה שכתבתי מענין זה גם בביאורי לשער כ"ט), ולקצת מכוכבי לכת אלה, יש עוד כוכבי לכת קטנים אחרים המלוים אותם בסיבובם את השמש, ונקראים בעבור זה משרתים או ירחים , ואלו שמות י"ב הכוכבים האלה, וסדורם. הכוכב היותר וקרוב בהקיפו אל השמש הוא כוכב מערקור, המקיף את השמש בפ"ז ימים יכ"נ ורביעית שעה, ואחרי נוגה וועגוס וזמן הקיפו רכ"ד ימים ט"ז ושלש רביעית שעה, ואחריו הארץ אשר גם היא כוכב לכת , המקפת את השמש בשס"ה יום וששה שעות, ועמה הולך הירח המקיף אותה בכ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים, ואחרי הכוכב מאדים מארס, וזמן הקיפו שש מאות ופ"ו יום כ"ג שעות ומחצ', ואחריו יכלו כמעט במרחק שוה מן השמש חמשה כוכבי לכת קטנים, ואלו שמותם, לפי סדר קרבתם אל השמש, הא' כוכב שנתגלה בשנת ה' תקס"ז בי"ט לחודש אדר שני, הב' כוכב שנתגלה בט' כסלו

ה' תר"ד הג' כוכב שנתגל' בכ"ה אלול התקס"ד, הד' כובב שנתגל' בט"ז שבט התקס"א, והה' כוכב שנתגל' בכ"ד אדר שני התקס"ב, וזמן היקף וועסטא י"ג מאות וכ"ו יום, ושל אסטראא אלף תקכ"ד יום, ושל יונא אלף תקצ"ג יום ושל צערעם אלף תרפ"א ושל פאללאס אלף תרפ"ו יום ומחצה (גם בשנה שעבר' התר"ז נתגלה עוד כוכב אחד, אך שמו שהושם לו מהתוכניים וזמן הקיפו לא נודעו לי עוד,) ולפי דעת החכם התוכן היו כל ככבי לכת הקטנים האלה לפנים מחוברים יחד לכוכב אחד, ורק ברצון הבורא יתב' ומסבה בלתי נודעת לנו, נתפרדו והיו לכמה כוכבים. - אחריהם כוכב צדק יופיטער, המקיף את השמש בד' אלפים של"ב יום וי"ד שעות (שהוא כמעט י"ב שנה) ולו ארבעה ירחים אשר יסובבוהו בזמנים שונים, הראשון במ"ב שעות, השני בפ"ה שעות. השלישי בז' יום וד' שעות. והרביעי בט"ז יום וט"ז שעות. ומלבד הקפתם אותו יליווהו אותו ג"כ בהקיפו את השמש, ואחריו כוכב שבתאי. סאטורנוס, המקיף את השמש בכ"ט שנה ומחצה, ולי שתי טבעות דקות מסביב לו, ושבע' ירחים אשר יקיפוהו, הראשון בכ"ג שעות, הב' בל"ג שעות. הג' במ"ה שעות, הד' בשני ימים וי"ח שעות, החמישי בד' ימים וי"ב שעות, הששי בט"ו ימים וכ"ג שעות והשביעי בע"ט יום וח' שעות, ואחריו כוכב שנתגל' בשנת התקס"א ע"י החכם הערשעל, והוא מקיף את השמש בזמן קרוב לפ"ח שנה. וכן מצאו התוכניים האלה כי כמו שהארץ תסוב בכל יום פעם אחת סביב ציריה וקוטביה, אשר מזה ותהוה חילוף היום והלילה בכל חלק וחלק ממנה, כי בהיותו מכוון נגד השמש יהי' אור ויום לו, ובהיות אחוריו נגד השמש יהי' חשך ואפיל' לו, כן יסובו כל ככבי לכת סביב קוטביהם, בזמנים שונים, ורובם בזמן יותר קצר מזמן סיבוב הארץ, וע"כ תקטן מדת היום והלילה שלהם משלנו, וע"פ הדברים האלה תבין מעצמך, כי רק בבחינתנו יושבי הארץ, יקרא הירח אשר יאיר לנו בלילה יותר מכל שאר הכוכבים, בתורתנו הקדוש' גם בשם אור גדול, אף שבאמת מדת גופיו קטנה מרוב שאר כוכבי לכת, כי בכל זאת בעבור היותו קרוב אלינו מאוד יגדל אורו אלף פעמים מאור שאר הכוכבים להאיר לנו בלילה כשמש ביום, ואף שבאמת הוא רק גוף עכור המקבל אורו רק מהשמש ומחזירו לאחור מנגד עלינו, וע"כ כאשר רצה הכ' לספר בפרטות רק בריאת ותיקון הארץ מתחת וכל המגיע לה וליושביה מבלי שום בחינה אל שאר הכוכבים והעולמות שברא הי"ת ג"כ אז (אשר בריאתם הכללית נכללת רק במאמר "בראשית ברא אלהים את השמים" ובמאמר "ויכולו השמים והארץ וכל צבאם") אמר בצדק מהשמש והירח "ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים" וכו' (עיין ביאור לנתה"ש שם). ודע קורא נחמד! כי כל מה שאמרנו למעל' ממרחק כל כוכב מהשמש וזמן הקיפתו אותו וסיבוב כל אחד סביב ניריו וקוטביו נודע לתוכניים ע"י ראיתם בכלי ההבט' למרחוק וע"פ חשבונם וחכמת המדידה ד"מ בראותם כי בא' או בשני צדי השמש והירח וקצת משאר כוכבי לכת יש שינוי מקומות, תמונות ומראות שונות הנקראות בהרות אשר תראינה רק לפעמים בקצת שעות היום, או רק בימים ידועים מימי החודש, מזה שפטו בצדק כי כל אלה יסובו בלכתם סביב ציריהם. ע"כ אין אחד משני צדיהם מכוון ונרא' תמיד לנגד עינינו וע"פ זה מצאו כי גם השמש תקיף סביב קוטבה ממערב למזרח בכ"ה יום, והירח באותו זמן שמקיף את הארץ, והוא בכ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים, כוכב מערקור בכ"ד שעות בקירוב, כוכב נוגה בכ"א שעות וכ"א מינוטן. כוכב מאדים בכ"ד שעות ל"ט מינוטן, כוכב צדק בט' שעות נ"ו מינוטן, ושבתאי בי' שעות ומחצה, אפס מאורנוס הרחוק מאוד ממנו ומה' כוכבי לכת הקטנים מאוד והמכוסים לרוב בערפל ועלטה לא נודע עוד להם זמן הקפתם סביב קוטביהם, בעבור כי לא יוכלו עוד לראותם כראוי, וע"פ דעת התוכניים החדשים האלה שהשמש תשאר במקום' והארץ תסוב סביבה, צריכים אנו לומר כי פשטי הכתובים הנראים בהשקפ' ראשונה כמתנגדים לזה, כמאה"כ "השמש יצא על הארץ" וכמאמרי הכתוב "ויעמוד השמש בחצי השמים"(יהושע י') (אף שהנם הי' לדעתם בהיפך שהארץ עמדה בתנועת' כיום תמים והשמש האירה עליה,) ומאה"כ "והארץ לעולם עומדת" (קהלת א) יבוארו ע"פ מאמר חז"ל "דברה תורה כלשון בני אדם" אשר למרא' עיניהם ישפטו, כי הארץ תעמוד תחתיה והשמש תסוב סביבה.-

גם בבחינת ד' היסודות חלקו האחרונים, כי מלבד מש"כ כבר החכם ר' יצחק הישראלי בספרו יסוד עולם פ"א מאמר ב' וז"ל: "גם אני אחד מן המכחישים בגלגל האש הואיל ואין עד עליו," וכן גם דעת האברבנאל בפסוק יהי מאורות, מצאו חכמי הטבע החדשים ע"פ חכמת הכימיא כי גם ארבעה אלה ר"ל האויר, האש, הארץ, והמים, אינם עצמים פשוטים , כ"א מורכבים ג"כ מגופים וחומרים אחרים, האויר מגוף אוירי הנקרא ומגוף אווירי , והרכבת שני אלה בחכמת הי"ת. היתה הכרחית. כי בנשימת חלק האויר הנקרא לבדו, ימות כל בע"ח מיד, וע"י נשימת חלק האויר הנקרא לבדו הי' חי חיים נעימים מלאי שמחה וגיל, אבל רק זמן קצר לבד. כנר שמן הדולק היטב מאוד אשר יכבה נרו מהר, ורק ע"י חיבור שני אלה באויר הנשימה, יארכו חיי כל בע"ח לפי החק והגבול אשר נתן הי"ת לימי חלדו על הארץ, והאש מורכב מעצם החום והאור , והמים מורכבים מחומר הנקרא , ומחומר אווירי הנקרא [אשר ע"כ ג"כ רב התועלת המסובב משתית מים קרים (אשר עוד לא יצא מהם חומר זה ע"י החימום באויר) לחזק הגוף ולרפאות כמה חלאים פנימים או מדוים וכאבים חיצונים, פצעי הגוף וחבורותיו] והארץ הנה מורכבת מכמה מינים שונים, מחלקי גפרית, סיד. וחלמיש, וכל מיני מתכיות, וע"כ אמרו החכמים האלה כי לא

נוכל לקרוא ארבעה אלה בשם יסודות. אחרי שגם הם מורכבים, ובשם יסוד יקרא מה שהוא עצם פשוט אשר לא יפרד ע"י מלאכת הכימיא, וע"כ מנו בספריהם נ"ו דברים פשוטים כאלה אשר מהם הורכבו לפי דעתם כל הגופים עלי ארץ (ועיין בספרי חכמי הטבע שם כל אחד ואחד מנ"ו עצמיים אלו) מלבד עוד ארבע' דברים פשוטים והם האור והחום העלעקטריציטעט והמאגנעטיסמוס אשר ישנם גם בקצת גופים ארציים, מבלי אשר יוסיפו משקל הדברים אשר הם בתוכם ונקראים בעבור זה בל"א אונוואגבארע עלמענט. וטעם ירידת המים וחלקי העפר למטה, ועליית האויר ושלהבת אש למעל', הוא לדעתם, יען כי לכל דבר נתן הי"ת בטבעו כח הכובד להיות נמשך על ידו מעט או הרבה לפי גודל או קוטן כבדו זה אל מרכז הארץ, וע"כ חלקי העפר והמים היותר כבדים ירדו למטה, והאויר הקל מהם יעלה על גביהם ושלהבת האש הקלה מכולם תנשא על כנפי האויר והרוח למעל'. כמו שהשמן הקל יצוף למעלה על פני המים אם גם נתן בנר תחילה, ואחריו המים.-

ועתה נבוא לבאר דברי הרב ז"ל ההולך בעקבות הראשונים, ותומך על דבריו למעלה בשער ב' ועל דברי קצת המדרשים שהביא שם, שנרא' מדבריהם שכל גלגל יונהג ע"פ ה' משכל נבדל ומלאך אחר, וכן כל כוכב מהכוכבים הקיימים יושפע משכל נבדל אחר לפי מעלת הכוכב ההוא, ותוכן דעתו בשער הזה הוא לפ"ז כן: הי"ת ינהיג את התבל ויושבי בה בשני אופנים הא' בהנהג' טבעית, ר"ל ע"פ כחות הטבע אשר עליהם פועלים הכוכבים במסילותם ממעל, ובאופן זה יתנהגו כל באי עולם, וע"פ ההנהגה הזאת לבד יהי' כמקרה הצדיק כן מקרה הרשע, כי אם יתעפש ד"מ לפעמים אויר הנשימ' ע"י קרבת כוכב אחד מכוכבי לכת או כוכבי דשביט אל גבולו, ויולדו מזה חלאים ממיתים, הלא ע"פ ההנהג' הכללית הזאת לבד יהי' כצדיק כרשע, וכל מי שטבעו נוטה יותר לשאיפת האויר הנפסד הזה ולהשחתת לחיות גופו על ידו יחלה וימות, וכל מי שאין טבעו נוטה לזה ינצל מדבר באופל יהלוך, והיתה נפשו לו לשלל, אפס אופן השני הוא ההנהג' ההשגחיית, אשר בה יתנהגו רק השלמים הזוכים לה והם בני סגולה מאומתנו הקדושה המכירים ועובדים אלהים אמת, וכל מקריהם הטובים והרעים יהיו רק לפי מעשיהם וגמול ידיהם. עד כי ינצלו לפעמים מרעה בלכתם בדרך הטוב והישר, אף כי טבעם נוטה לנפול בשחת רשת הזמן ע"פ ההנהג' הטבעית הכללית, כמאה"כ "יפול מצדך אלף וכו' אליך לא יגש" וכמאמר הכתוב "לשוד ולכפן תשחק" וכו' (איוב ה) ובהיפך בעזבם ארחות יושר ללכת אחרי ההבל ויהבלו, יעצור הי"ת השמים ולא יהיה מטר, אף כי האדים ינשאו כמקדם למעלה מהימים והנהרות וכל אגמי מים, והי' ראוי על פי חקי הטבע, כי יזוקו למטר, ויפתחו ארובות השמים ולא יכלא הגשם, ובעבור היות שתי אלה ההנהגות זו לעומת זו, יהיו גם המסבבים אותם דומים ומסכימים אלה לאלה, כי ראשי ואבות האומה הנבחרת הזאת אשר למדו בניהם אחריהם לשמור דרך ה' ולעשות צדקה ומשפט בארץ, לסבב להם על ידי זה להיות מונהגים בהשגחה אלהית הפרטית, דומים בבחינה מה' להגלגלים והכוכבים העליונים המונהגים משכלים נבדלים, ר"ל מהמלאכים המניעים אותם, ועל פי ההנחה הזאת אומר הרב ז"ל כי אברהם אבינו ע"ה אשר כל השתדלותו ומרוצתו היתה' תמיד להתרחק מדרכי בני דורו (אשר עבדו לשמש ולירח, אשר ע"כ היו פונים תמיד למזרח כמאמר הכתוב מהפושעים והמורדים הפונים אל ה' עורף ולא פנים "אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה") ולהתקרב יותר ויותר אל הי"ת אשר שכינתו במערב לדחז"ל, אשר ע"כ אמר הכתוב עליו "מי העיר ממזרח" וכו' כי התרחקו מעניני העולם אשר עליהם יזרח אור השכל האנושי והתקרבותו אל הי"ת, אשר השגת אמיתותו לוטה בערפל ונעלמת מעין כל חי (כמאה"כ "ה' אמר לשכון בערפל" ומאה"כ "ישת חושך סתרו" המורים לדעתי גם לזה, כאשר יורה על זה לדעתי גם מאמרם "שכינה במערב") דומה לתנועה ממזרח למערב, ולא הסתפק בהכרתו לבדו הי"ת ולכתו אחריו, כי"א השתדל להכריח גם את בני דורו להתנועע עמו ולהתקרב אל הי"ת אשר שכינת כבודו במערב, ולהבטל עי"ז, מתנועתם העצמית להם, שהיתה רק להתרחק מהי"ת ולרוץ רק אל הנאות גופניות ולהיות מגמת פניהם קדימה, לעבוד להשמש ולכל צבא השמים, וע"כ נמשל גם אאע"ה לגלגל היומיי העליון על כל הגלגלים ומכריח אותם בתנועתו ומרוצתו החזקה בכל יום מן המזרח למערב, לסבב אתו בתנועה זאת, ומסבב גם בזה, כי לפי קרבת כל אחד ואחד מהם אליו, כן יוכרח להתעצל ולהתאחר בתנועתו העצמית לו שהיא ממערב למזרח. ע"י התנועה עם הגלגל היומיי הזה שהיא לאחור ממזרח למערב (אשר ע"כ כוכב שבתאי היותר קרוב אל הגלגל היומיי, תנועתו היא היותר מאוחרת, וכן תנועת צדק מאוחרת מתנועת מאדים, נגה, כוכב וירח, הרחוקים יותר מגלגל היומיי, כמו שהראיתיך כבר למעלה, במבוא שער זה. [עיין למעל' שער י' דף מ"ה ע"ב בביאורי טעם אחר לדעת הרב ז"ל בהתאחרות הנועת הגלגלים העליונים (חוץ מגלגל היומיי) יותר מתנועת הגלגלים היותר תחתונים:]) וכמו שע"י מציאות שכל נבדל שני, ר"ל מלאך אשר מדרגתו למטה ממדרגת השכל הנבדל המניע את הגלגל היומיי, יונהג גלגל השני שבו י"ב מזלות, ר"ל הכוכבים הקימים הקבועים בתוכו ונחלקים ע"י חיבורם יחד לי"ב תמונות הנקראות טלה שור וכד' השוות כולם במדרגת מעלתם, כן יצאו מחלצי יצחק ויעקב בחיר ה' י"ב שבטים השוים ביקרת מעלתם ושלימותם, וע"ז רומזים האחד עשר כוכבים בחלום יוסף המשתחווים לו שהוא הכוכב השנים עשר, (ולדעת האחרונים נוכל לומר, שרומזים על י"ב כוכבי לכת עם הכוכב שנתגלה מחדש מלבד הארץ) וכמו שנשלם בנין העולם והנהגתו הטבעית

[100]למה שחייבה החכמה האלהית שתושלם פרנסת העולם על ידי שתי ההנהגות. הטבעית, וההשגחיית, על הדרך ואל הסבה שכתבנו בשער השלישי. והיה ענין ההנהגה

ע"י ז' כוכבי לכת, אשר סימנם ממקום עמידתם מלמעלה למטה שצ"ם חנכ"ל, ר"ל שבתאי צדק מאדים, חמה נוגה כוכב לבנה, כן נשלם יסוד אומתינו הישראלית, לימודם וחינוכם להכיר הי"ת ולעבדו בכל לב, אשר בעבור זה זכו להיות מונהגים בהשגחה אלהית פרטית. ג"כ ע"י ז' עמודי עולם המוסרי הזה, והם יעקב, לוי, קהת, עמרם, אבות משה ואהרן, דוד, ושלמה, או אברהם, יצחק, ויעקב, משה, אהרן, דוד, ושלמה, אשר השפיעו מחכמתם האלהית על כל האומה בכלל, ושאר הנביאים והחכמים שבכל דור ודור אשר הפיצו חכמה ודעת אלהית, רק במקום מיוחד ומוגבל הקרוב להם, דומים לשאר כוכבים קימים העומדים תמיד במקום אחד מבלי לכת הנה והנה להשפיע אורם בכל המקומות כמאה"כ "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד והוסיף אח"כ ואמר, כי בעבור היות אאע"ה דומה לגלגל היומיי העליון על כל, אמרו חכמינו ז"ל במדרש לרמז על זה שהעלהו הי"ת למעלה מכיפת הרקיע" ר"ל שהגביהו על כל הגלגלים.

וכמו שיכונה הי"ת בעבור הנהגתו הטבעית אלהי השמים, ר"ל המניע כל הבריאה והמציאות כולה כרוכב המנהיג את המרכבה, אשר ע"כ יכונה גם בשם "רוכב שמים" או "רוכב ערבות" כן יקרא ג"כ בשם אלהי ישראל בעבור הנהגתו אותם בהשגחה פרטית, ויען כי האבות הקדושים הם ראשי האומה הזאת אחז"ל "האבות הן הן רגלי המרכבה" וע"ז רומז גם הכתוב "ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וכו' וכעצם השמים לטהר" ר"ל האומה הנבחרת הזאת היא תחת רגליו, כמרכבתו בבחינת הנהגתו השגחיית, בעבור טוהר אמונתם וטוהר מדותיהם (אשר על זה מורה מלת לטהר) "כמעשה לבנת הספיר (שהוא כינוי אל הטבע) וכעצם השמים," שהם מרכבתו בבחינת הנהגתו הטבעית, ויען כי רק במעמד הר סיני בעת הכירו אבותינו את הי"ת וקבלו עול מלכותו עליהם, נתחדשה להם ההנהגה ההשגחיית הזאת, נאמר להם רק אז "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני," ר"ל לא תחשבו כי תונהגו על פי ג"כ באמצעות השכלים הנבדלים המנהיגים הגלגלים, ר"ל בהנהגה הטבעית, כ"א תונהגו מעתה ממני לבד בהנהגה השגחית, וע"כ נאמר רק שם מאה"כ "ויראו את אלהי ישראל" וכו' כי רק אז השיגו השלמים שהוא "אלהי ישראל" והם מרכבתו, ואחר כך הוסיף הרב ואמר, כי כמו שלא תצויר הנהגת העולם הטבעית רק בהיות הנמצאים העליונים כולם בשלמות, כי כל חלקי הבריאה הם כטבעות השלשלת אחוזים ודבוקים יחד, ובהעדר אחד מהם יבטל הסדר והקשר אשר ביניהם, ההכרחי להשגת התכלית הנרצה מהם, כן גם לא תצויר ההנהגה השגחית בתכלית השלמות הנרצית, אם לא בהיות מספר כל י"ב שבטים בשלמות, ולא יחסר אחד מהם, וע"כ נתעצב יעקב מאוד בחשבו כי טרף טרף יוסף בנעוריו מבלי הניח זרע אחריו, ובטרם קנה עוד השלמות והחכמה האלהית ע"י לימודו וחינוכו, כי מעתה נאבד אחד מי"ב עמודים אשר בית ישראל נשען עליהם, ולהורות ע"ז אמרו חז"ל "סימן זה מסור בידו שאם לא ימות אחד מבניו בחייו לא יירש גיהנם" (כי כל עוד יחיה עמהם יוכל להורות כולם ללכת בדרכי הי"ת למען השיג התכלית הנרצה המכוון מאומה קדושה זו להכיר האמת, ולהפיצם ע"פ כל הארץ) ובעבור גודל העצבון הזה אחז"ל שנסתלקה גם כן הנבואה מאתו, יען כי אינה שורה על האדם אלא מכח שמחה (ובזה יבואר גם הספק אשר יתעורר בלב כל משכיל ע"י דברי הרב בשער הקדום, מדוע התעצב יעקב כל כך על אבדן יוסף ממנו אחרי שמחובת השלמים האמיתיים לסבול כל מקרי הזמן בשובה ונחת ? כי עתה נודע לנו שהיה ירא לאבד עי"ז השלמות האמיתית ממנו ומזרעו כל ימי עולם) וע"ז רומז גם מאחז"ל "לא היו ימים טובים לישראל כיום כפורים וט"ו באב" כי כמו שבצום הכפורים בשוב כל איש ישראל מחטאו אל ה' ונסלח לו, תשובנה הנפשות הנדחות מנחלת ה' עוד לקדמתן, לקנות להן שלימותן האמיתית ולהיות כלם כמקדם בני האומה הנבחרת שהיא עם סגולה לה', כן בט"ו באב שהי' חג לה' בשילה אשר בו נתנה ירושת פליטה לבנימין ולא נמחה עי"ז שבט מישראל כמסופר בשופטים כ"א, סרה הרעה הגדול' להפקד שבט מישראל, אשר בעבורה בכה כל העדה בכי גדול, ושב בנין האומה הקדוש' הזאת להיות חזק ושלם ונשען על י"ב עמודים יקרים כבראשונה, ובית ישראל זה השלם מבלי פרץ נהיה מוכשר כמקדם להשיג שלמותו ותעודתו עלי ארץ, ולהיות מונהג בהשגחה אלהית הפרטית כל ימי עולם, ועל כן יעדו כל הנביאים הצלחת ישראל המוסרית העתיד' למו באחרית הימים, גם כן רק על ידי התקבצם יחד מארבע כנעות הארץ להיות עוד לגוי אחד כמאמר הכ' והבטחתו "והיו לאחדים בידיך."-

ויען כי גם ע"י ירידת יעקב וכל בני ביתו למצרים אל יוסף הי' הקיבוץ הראשון מבניו ובני משפחתו יחד, אחרי הפרדם בתחיל' ע"י מכירת יוסף וירידת יהודה מאת אחיו, רחז"ל במדרש ד"מ כי גם לו ירד יעקב מצרימ' אסור בזיקים ובשלשלאות הי' טוב לו, אחרי שעי"ז השיג חפצו ומאויו, ורק הי"ת בחסדו ובחמלתו עליו סבב פני הדבר שירד שמה בכבוד גדול והשיג התכלית הנרצה ע"י אמצעים טובים, כי הורם קרן יוסף והושם לאב לפרעה ולמושל בכל ארץ מצרים, אשר על זה רומז המדרש במשלו מהפר' הנמשכת אחרי בנה, וזש"א ר' יהודה "ראוי הי' יעקב לירד למצרים בשלשלאות" וכו' ר"ל כי גם לזה הי' מרוצה. -

הטבעית במה שיסודר מהמערכה השמימיית על ידי התנועות הגלגליות עליונות ותחתונות והשפעת הכחות מהמאורות הגדולים וכל המון הככבים כמו שנתפרסם מעניינם. והיתה ההנהגה ההשגחיית מה שיסודר מהרצון האלהי מהטוב והרע לפי מעשי בני האדם והיה זה הסדר אשר לפי המעשים מעולה ומשובח מאד מהסדר הראשון מה שלא יעלם כמו שתארם המשורר (תהלים ק"ח) באומרו כי גדול מעל שמים חסדך ועד שחקים אמתך. כפי הענין ההוא האלהיי שכתבנו עליו בשער ט"ו והיה מהמבואר כי סדר המעשים ההם נתייחד אל האומה הנבחרת אשר נתנה להם למורשה התורה האלהיית הכוללת אמתת הדעות ויושר המעשים הנאותים להפיק הרצון ההוא האלהי כדי שתהיה היא ראשונה ואגבה כל העולם מתפרנסין בזה המין מההנהגה המשובחת אשר לפי רצונו יתעלה המוחלט. לזה ראתה החכמה האלהיית שיהיה יסוד ובנין זאת האומה הנבחרת אשר היא בעצם וראשונה בזאת ההנהגה המעולה בתכונתו ודמותו מתדמה ונערך אל הבנין הכללי השמימיי וצורתו עד שתתייחס בחלקיה וכללה אל גרמי השמים אשר הם עמודי העולם אשיותיו תאיו אליו ואלמיו ואל המוני כוכביהם עם גדולי מאוריהם בכל מחנותיהם לצבאותם איש עלדגלו. לאותותם למשפחותם לבית אבותם והיה זה מהראוי והנאות כדי שישתתפו שני כלי ההנהגה זה לזה ויסכימו זה לזה על ענין שני הכלים הנערכים על ייחס אחד במלאכת הנגון כמו שכתבנו זה הענין היטב בפרק הנגון אשר בשער הי"ב ואולם היותה על זה האופן נתבאר ממה שאומר:

וזה שכבר הוסכם מחכמי החקירה והביאו החכם בתחלת המאמר החמישי לאלהית כי מהעלה הראשונה יתברך שמו הושפע שכל נבדל אשר הוא הראשון והיותר נכבד אשר ממנו הושתת זה העולם בכללו אשר לסבתו נמצא הגלגל החלק, הראשון הוא לכל גלגלי השמים והוא לבדו מכלם המתנועע מחמתו תנועה רבה ועצומה בשנים עשר שעות מפאת המזרח אל פאת המערב והנה כמו כן הורגש בעינינו הרואות אשר היה אבינו אברהם ראשון לכל בית ישראל נאזר בגבורות הנמצא הראשון יתעלה שמו אשר אמר לו בתחילה (בראשית י"ב) לך לך מארצך וממולדתך וכו' ובסוף (שם י"ז) התהלך לפני והיה תמים. וישנם את מתניו וירא וירץ לפניו במרוצה עצומה זאת התנועה עצמה מכל אשר היו לפניו ולאחריו אשר להערה זו באו דברי הנבואה עליו. מי העיר ממזרח צדק יקראהו וכו' (ישעיה מ"א). כמו שבא פירושה מרוב המפרשים וממדרשי חכמינו ז"ל (ב"ר פ' מ"ג) ופרשה אשר בצדה (ישעיה שם) תוכיח ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אוהבי אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואומר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך. הרי שיחסו הכתוב בפירוש אל בעל התנועה הזאת.

רצוני שהוא מתעורר עצמו ממזרח לבא כלפי המערב בתנועה עצומה ונפלאה והענין המכוון בזה הוא כי כמו שהיו לכל אחד מגלגלי השמים עם כוכביהם תנועות מיוחדות כל אחד לפי זמנו אמנם הצד השוה שבהם שכלם יתנועעו בתנועות עצמם מפאת המערב אל המזרח בהפך מתנועת הגלגל העליון. כן ועל הדרך הזה עצמו הורגש מהתחלפות תנועת אברהם אבינו בכל מסעיו ומהלכיו עם אלהיו לתנועות כל הדורות ההם כי הוא רץ והם רצים הוא רץ בתנועתו העצומה הלוך ונסוע להתקרב אל האלהים ולדבקה בו בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו והמה פנו אליו עורף ולא פנים ורצים להתרחק ממנו בכל מאמצי כחם ומהידוע כי התנועה הזאת המערבית המיוחסת לו מעידה על זה עדות שלמה כמו שאמרו (ב"ב כ"ה.) אין עושין בורסקי אלא למזרח העיר. רבי עקיבא אומר לכל רוח הוא עושה חוץ ממערבה שאינו עושה כל עקר מפני שהיא תדירא ואסיקנא מאי תדירא תדירא בשכינה דאמר ריב"ל בואו ונחזיק טובה לאבותינו שהודיעונו מקום תפלה דכתיב (נחמיה ט') וצבא השמים לך משתחוים [מלמד ששכינה במערב] ואף רבי אבהו אמר שכינה במערב דאמר רבי אבהו מאי אוריה אויריה ופרש"י ז"ל אוריה בלשון פרס מערב:

ובמדרש (חזית שיר ב') הנה זה עומד אחר כתלנו (שיר שם) זה כותל מערבי וזה מבואר במראות יחזקאל הנביא (מ"ג) אמר וכבוד יי' בא אל הבית דרך שער אשר פניו דרך הקדים. והוא השער המערבי. ואם שכבר יכריח הדעת עם האומרים שם (ב"ב) שכינה בכל מקום וראיותיהם ראיות מ"מ הא ודאי מילתא היא לקבוע מקום לתפלה ולהתרחק מכל מחשבה מועלת כדאמר רב ששת לשמעיה לכל רוחתא אוקמן לבד ממזרח משום דמודו בה מיני. וסוף דבר הוא מקום קביעות תפלה לאברהם אבינו כי הוא לבדו ננש אל יי' ופניו אל היכלו ועל כלם יצדק מה שאמר יחזקאל (ח') על פושעי בני עמנו אחוריהם אל היכל יי' ופניהם קדמה והמה משתחויתם קדמה לשמש. כמו שאמר רב ששת דמודו בה מיני. וכבר כיון לקצת זה הרב המורה פרק מ"ו חלק ג' כמו שתראהו משם. ולא זאת בלבד אלא שכמו שנודע מהגלגל הזה העליון שהוא מכריח את כל אשר הגלגלים אשר בתוכו וכופה אותם השלים עמו התנועה המערביית הזאת יום יום עד שעל ידה לפי דעת כל החכמים הוכרח כל אחד מהם להתעצל בתנועותיהם העצמיות כל הקרב הקרב עד שהגלגל המסובב להיותו היותר קרב כמעט שבטלה תנועתו העצמית והשאר ימהרו לפי רחוקם ממנו כמו שכתב החוקר בספר השמים והעולם, כתבנוהו בשער הו' וחדשנו בו פנים, כן הורגש הענין הזה עצמו מאברהם אבינו שהכריח את כל בני דורו בכלל להתנועע בתנועתו ולהבטל מעוצם תנועתן הראשונה אחד המרבה ואחד

הממעיט, כמו שאמר (בראשית י"ב) ואת הנפש אשר עשו בחרן אלא שהקרובים אליו המיוחדים מיוצאי ירכו בטלו התנועה ההפכית ההיא לגמרי והלכו אחריו כמו שאמר (שם י"ח) למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי' וכו'. ואשר נתרחקו ממנו כפי ריחוקם כן נמצאו אצלם שארית התנועה הראשונה. והנה הדמיון הזה הנכבד נמצא גם כן בתורה האלהית וסגולותיה אשר תאר המשורר באומרו (תהלים ק"ג) יודיע דרכיו למשה וכו'. כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו (שם). אך לפי הפירוש הנפלא שנבאר אותו בכלל המזמור כלו בשער ס' ב"ה וכל זה בכלל מאמר מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו כי הוא ע"ה היה קורא הדורות מראש לקרוא כולם בשם יי'. והנה כמו שאחר זה במציאות הנבדל השני ולסבתו נמצא גלגל שני אשר בו אפודת חגורת י"ב המזלות הסובבים את כל העולם ולאישי כוכביהם וצבאות אין מספר. כן מיצחק אבינו נולד יעקב הוא היה אבי השנים עשר שבטים אשר מהם נבנה בית ישראל ואישי כל אחד מהם רבים מספור. וכן ראה בעל החלומות השמש והירח ואחד עשר ככבים משתחוים לי (בראשית ל"ז) שהכונה על י"א מזלות שהיו כנגד י"א אחיו וכמה הפליגו במדרש (במדבר רבה י"ג) שעל זה אמרו למה נכתב בקרבנו של נחשון (במדבר ז') וקרבנו קערת כסף אחת, אמר רבי ברכיה הכהן שאם בא להתגאות על אחיו ויאמר אני מכובד מכם שאני הקרבתי תחלה הם משיבים אותו ואומרים לו אתה שהקרבת אחרון שכן כתיב וקרבנו קערת כסף וכו'. והיא כונה נפלאה למה שכתבנו לפי שבסדר המזלות כך הוא על דרך האמת שאין מוקדם ומאוחר בהם כי בדרך סבובם בעלותם ורדתם אין שום אחד מהם שלא יבא אחר חבירו ולא אמרו שטלה הוא הראש אלא בהנחה. וכן כיון רבי ברכיה לקשר יחס השבטים ומספרם כאילו ראו דרך סבובם כסדר המזלות בתנועתם וכמו שישלם הבנין השמימיי עם גלגלי ז' כוכבי לכת הג' מהן למעלה מגלגל חמה וג' למטה על דרך שצ"מ חנכ"ל. כן נשלמה הגזירה והבנינה באומה הזאת ע"י שבעה אנשים שלמים מצויינין באומה הזאת אחרי יעקב אבינו, לוי, קהת, עמרם, משה, ואהרן, דוד, ושלמה. והנה היה משה אמצעי ביניהם כמו שהחמה אמצעית לככבי לכת וכמו שאמרו (ב"ב ע"ה.) פני משה כפני חמה. וכבר הורגלו לומר אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה והאמת יסבול הכל בקירוב הבחינות. וכבר היו כל חכמי ישראל נביאיהם ופרנסיהם וחסידיהם כלם כל אחד מהם בדורו ובזמנו כאחד משאר הככבים אשר בגלגל המזלות הוד וזוהר כ"א מהם כפי העלתו ושלימתו כמו שהככבים

הקיימים[101] מהם מהבכור הראשון, מהם מהשני, מהם השלישי עד סוף המדרגות. וכמו שאמר (דניאל י"ב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים כככבים. וסוף דבר על כללם אמר משה עליו השלום (דברים א') והנכם היום כככבי השמים לרוב. והנה לפי היות גדולת המלכות בין שאר כתות האנשים דומה למאור הגדול בין שאר הככבים נאמר על מלכות ישראל אשר לבית דוד (תהלים פ"ט) זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי: ועתה ראה כי המלך שלמה בחכמת ה' אשר עליו ראה להועיל פרנסת בית המלכות חדש אחד לשבט להיותו סובב כל השבטים בשנה אחד כמו שהחמה סובבת בכל י"ב מזלות על זה האופן בזמן ההוא בעצמו ולזה תחלת דבר ה' אליו (מלכים א' ג') הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך. ותכף משפט השתים נשים (שם). סמך זה הענין מספור מספר שריו ומשמרת משאם. ואמר (שם ד') ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל וכלכלו את המלך וכל ביתו חדש בשנה יהיה על האחד לכלכל ובבחינה הזאת עצמה נאמר עליו (תהלים פ"ט) כירח יכון עולם. כי במה שיכלכל כל אחד מהם חדש בחדשו ונמצא שסבב בכלן בחדש אחד כמו שהירח סובבת בכל המזלות בזה הזמן בעצמו אלא שמה שנופל לכל אחד מהם שני ימים ומחצה בכל חדש פורע אותו בפעם אחת שלשים יום ונמצא המלכות דוגמת שני המאורות:

ובמדרש פרשת החדש (ש"ר פרשה ט"ו) דוגמה נפלאה לממשלת מלכות בית דוד למשפחותיו ודורותיו עם ממשלת הירח למסעיו ולמחנותיו חסרונותיו ומלואותיו וגם אל כללות האומה בכללה ייחסוה יחס נפלא ושם יתבארו אצלי הרבה עניינים יקרים מאופני יחסיה ומקריה שער שבטה ושלשים ב"ה אשר בהם תראה הסבה אשר נתנה לנו עדת ישראל מצות קדוש החדש למורשה כמו שבאו הרבה מצות מהעקריות להורות על קשר אלו הנמצאות העליונות עם השפלות אם אל סוד שביעיות הככבי לכת ואם על עניינים אחרים הדומים כמו שכתב הנביא (ישעיהו נ"א:ט"ו-ט"ז) בפירוש ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסוד ארץ ולאמר לציון עמי אתה. ועל עברם עליהם אמר (שם) ותשכח ה' עושך נוטה שמים ויוסד ארץ. יורה על היות שני מיני הנמצאים האלו קרובים ביחס זה לזה בהפרתם וקייומם. ויתכן שהענין הזה עצמו נרמז לאברהם אבינו בין הבתרים כשנאמר לו (בראשית ט"ו:ה') הבט נא השמימה וספור הככבים אם תוכל לספור אותם וכו'. למה חזר וכתב ויאמר לו. אלא שהודיעו ב' עניינים. האחד שירבה זרעו מספור, ועל השני חזר ואמר לו הסתכל במצב השמימיי הזה בכללו

[101] מהם מהבכור הראשון וכו', ר"ל שהנהגת כל כוכב מהכוכבים הקיימים מושפעת לפי מדרגתו משכל נבדל אחר, והשכלים הנבדלים האלה נפרדים ג"כ לפי מעלתם עד שהראשון מהם במדרגת השגתו נקרא ד"מ הבכור ואחריו השני והשלישי וכן כולם. -

ופרטיו והתבונן בו ובצורתו בהמוניו וצרכיו וצבאיו. ודע נא וראה כי כה יהיה זרעך בדמותם וצלמם ויחס גדול יהיה ביני לבינם אשר לא יהיה כן לכל גוי זולתם. ויתכן שרמז לו שם גם כן סדר הדגלים ומעמדן אשר היה עתיד לסדרן על דמות המרכבה העליונה אשר שם הד' פנים אשר שמו אותותם אותות בהם כמו שיבא טעמו ועניינו שם ב"ה:

ובמדרש (ב"ר פ' מ"ד) ויוצא אותו החוצה (בראשית שם). רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי וכי מחוץ לעולם הוציאו אלא אחוי ליה שקקי שמייא כד"א (משני ח') עד לא עשה ארץ וחוצות ר' יהודה אומר העלהו למעלה מכיפת הרקיע הוא דא"ל הבט נא השמימה אין הבט אלא מלמעלה למטה. עתה ראה איך כללו החכמים האלה כל מה שאמרנו כי הנה הראשון כיון שהראה לו סדרי המזלות ותוכן מצבם על כל צבאותם וצורותם וענין כל כוכבי לכת במספרם כמשפטם עד דנהירן ליה שבילי דשמיא וא"ל כזה ראה והבט כי כה יהיה זרעך מיושב ומסודר על זה התוכן והאופן עד שיהיה נפלא ביניהם למעלה ורוממות מכל זולתם. ובכלל זה שהסב אותו בעיר אלהים הר קדשו בשוקים וברחובות והראהו חוצות ירושלם של מעלה מוצאיה ומובאיה וכל ענייניה וא"ל כה יהיה זרעך בונה ירושלים כמותה למטה בתכונתה ותבניתה כמו שנתבאר כל זה מתבנית המשכן וצורתו עם סדר עבודתיו ומשרתיו אשר הראה ה' את משה שהכל היה על צורת העולם העליון בכללו וחלקיו כמו שנתפרסם אמותו מדברי הקודמים וממדרשי חז"ל על בנין עיר הקדש והמקדש אמר דוד (ד"ה א' כ"ח) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית. ובמראות המראה אשר הראה אל יחזקאל הנביא (מ') על תבנית הבית והעיר לעתיד. וכבר אמרו (תענית ה'.) ירושלם של מטה מכוונת כנגד ירושלם של מעלה שנאמר (תהילים קכ"ב:ג') כעיר שחוברה לה יחדו כי באמת שני הבניינים האלו מכוונין זה כנגד זה ומסכימים זה לזה בין לטוב בין למוטב. והיינו דאמר ליה רב נחמן לרב יצחק מאי בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר (הושע י"א:ט') א"ל הכי א"ר יוחנן אמר הקב"ה לא אבא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלם של מטה. והוא עצמו מה שאמרנו תחלה מהיות ההנהגה העליונה מסודרת מהרצון האלהי על כל המעשים האנושיים בלי ספק אשר זה העניין מייחוד המקום הזה במיטב השפע ראשונה והתפשטו משם אל כל האקלים המשובח ואחר כך לכל קצות הארץ ביארוהו המשוררים יפה במזמור (תהילים מ"ח:ב') גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו. כמו שהוא מבואר בקצת עיון כי על זה חתם ואמר סובו ציין והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה וכו'. ירצה כיון שעד הנה הגיע שיעור מעלת זה המקום וסגולת בניינו ותוכן יישובו סבו אותה תמיד וספרו מגדליה ושיתו לבכם לחילה ופסגו ארמנותיה ותהי לכם חזות הכל במידה

במספר ובמשורה למשמרת למען תספרו לדור אחרון בנים יולדו אחר החרבן ימים רבים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו לימי עולמים ונבנתה עיר הקדש על תלה כנגד ירושלים וארמון על משפטו ישב כנגד ארמונו של עולם מרום מראשון וכל זה בכלל דברי ר' יהושע בשם רבי לוי:

אמנם רבי יהודה דקדק ג"כ מהכתוב וכיון אל אופן מצבו של אברהם אבינו ויחסו עם שאר כתות האנשים כפי העניין שאמרנו ולזה אמר שהוציאו למעלה מכל גלגלי כוכבי שמים והגביהו עליהם והוא עצמו מצב הגלגל החלק אשר הוא עליון על כל הגלגלים ומכריח את כלם ונוסע עמהם כלפי המערב. ויאמר לו כה יהיה זרעך נוסע על מסעך והולך לרגלך לקבל עול מלכות שמים בלב שלם ונפש חפצה שהוא ענין תמונת זאת התנועה אשר ממזרח למערב כמו שאמרנו ויש בכללו גם כן רמז גדול אל חריצות תנועת זרע ישראל כלו לעלות ולראות שלש רגלים בשנה אל פני האדון יי'. הנה זה עומד אחר כתלנו המערבית הלזה כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו אשר לא יועילו ולא יצילו ואנחנו דרך המלך נלך אשר דרך בה אברהם אבינו לא נטה ימין ושמאל ועל זה נאמר בקבלה מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב (שיר השירים ז') ואמרו ז"ל (חגיגה ג'.) כמה יפין רגליהם של ישראל בשעה שעולין לרגל כו'. בת נדיב. בתו של אברהם אבינו שנאמר (תהלים מ"ז) נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם. הרי שכוונו בזה אל אמתת ייחסו עם הגלגל הזה כי עם שכבר התנועעו שאר האבות זאת התנועה עצמה והנחילוה לבנים מ"מ הוא היה המניע הראשון אשר הכריח בה את כל באי עולם. והנה כל זה בכלל כה יהיה זרעך ועל הכל נאמר (בראשית ט"ו) והאמין ביי' ויחשבה לו צדקה. מצורף למה שכתבנו במקומו שער י"ז כי כל העניינים האלו באמת אינם רק דרך צדקה וחסד ומשם נתקיים זה הענין האמיתי בפי כל הנביאים כולם כפי מה שזכרנו קצתם וישעיה (ס"ו) אמר בפירוש כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ה' כן יעמד זרעכם ושמכם. וירמיהו (ל"א) כה אמר יי' נותן השמש לאור יומם חוקות ירח וכוכבים לאור לילה וכו'. אם ימושו החקים האלה מלפני נאם יי' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים. יאמרו כולם כי כמו שיתדמו אליהם ביחסם ומצבם יתדמו ג"כ בנצחיותם. ורבים כמו אלה מהכתובים. הנה נתבאר מה שהיה מהחכמה האלהית לבנות את בית ישראל על צורת העולם בכללו להיות כמוהו בלי ההנהגה לסדר על ידו כל העניינים הנעשים תחת השמש על אופן יותר משובח ממה שהוא על הסדר הטבעי הראשון כמו שאמרנו עד שיהיה ענייננו ית' בהקרא בשם אלהי ישראל לענין ההנהגה הרצונית האישית המשובחת בענייננו בהקרא בשם אלהי

השמים אצל ההנהגה ההיא הכוללת הטבעית כי על כן אמרו (ב"ר פ' מ"ז) האבות הן הן רגלי המרכבה ולא האבות בלבד הם גופה של מרכבה כי גם בניהם ובני בניהם וכל זרעם הנמשך אחריהם הם באמת מרכבת המשנה אשר לו יתברך בלי ספק. ולא עוד אלא אף כי העקרית. וזה כי כמו שתושלם ההנהגה ההיא הטבעית ע"י מעשה המרכבה הראשונ' הכוללת המניעים הנבדלים וכל מערכות גרמי השמים הרבים המתנועעים על ידיהם גבוה מעל גבוה עד הנעת היסודות השפלים וכל הגופים המורכבים מהם. וכלם בכח הרוכב בשמי שמי קדם ב"ה המניע לכלם בכח בלתי בעל תכלית כי עליה יאמר (שמות כ"ד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר בלא כ"ף הדמיון כענין יפלו תחת רגלי (תהלים י"ח), כל שתה תחת רגליו (שם ח'). כי בגבורת כוחו ועוצם יכולתו על במות עליונותיו ידרוך ומניע הכל דכתיב (שם ס"ח) סולו לרוכב בערבות ביה שמו. לרוכב בשמי שמי קדם (שם). והוא שוה לאומר ותחת רגליו השמים ושמי השמים להכריחם אל פעולותיהם הצריכות אל טוב העולם בהנהגתו ההיא הכוללת. כן מעשה המרכבה השנית הזאת לשלם ע"י, מציאות האבות הקדושים הקרובים הנגשים אליו ראשונה ואחריהם הנביאים והחסידים והחכמים שבדורות המאושרים וכל קדושים אשר בארץ הן המה אופני מרכבותיו וגלגל שמיו וצבאות כוכביו אשר נגלו עליהם אלהי מערכות ישראל כי בם יבא להגין לעמו ולהצילם מכל מיני פורעניות המתרגשות מהנהגת המרכבה הראשונה בין ע"י עמידתה כמו שהוא על הרוב בין ע"י בטולה כמו שהוא בכל מה שיצטרך אל ביטול כקריעת ים סוף ועמידת השמש וזולתם כי על כן סדרו מתקני תפילתינו לעקר גדול הזכרת זכות האבות והנביאים הראשונים והאחרונים ויתר החסידים בסדר רחמנא (תיקון ער"ח) וזולתו מהתפילות והפיוטים שהוא ממש כהנעת השמים ושמי השמים וכל צבאם למלאכת הטבע בלי ספק. ואולם אם היות שמציאות המרכבה הזאת השנית נתחדש מזמן האבות שנאמר (בראשית י"ז) ויעל אלהים מעל אברהם. (שם כ"ה) והנה ה' נצב עליו, (שם ל"ה) ויעל מעליו אלהים. וזולתם. אין ספק שתכלית קיומה ושלמותה היה בשעת מתן תורה כי משם והלאה נתבטל קיום טבע הראשונה ונתלה הכל בקיום מצות התורה וביטולה כי הוא מה שביאר להם מאומרו (שמות כ') אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וכו'. הורה להם כי הוא יתעלה מצד היותו אלהי מערכות ישראל על הדרך שאמרנו רכב שמים בעזרם ובא מצרים לשדד כח כל המערכות השמימיות ובהשקפת זכות האבות הראשונים והזכות העתידה להמצא להם כשיעבדון את האלהים על ההר ההוא ומשם ואילך הוציאם מעבדות לחירות. ולזה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שם) כלומר שלא יחושו לשום הנהגה זולתי זאת והוא

פירוש נפלא מאד יתבאר עוד במקומו ב"ה: והנה לפי שהשלמים שבעם ההוא המסוגל השיגו במעמד הקדוש ההוא ענין המרכבה הנפלאה הזאת אשר נתחדשה או נתקיימה להם שם כמו שאמרנו והשיגו בפנס כונתו יתברך במאמר אנכי ה' אלהיך על הדרך שנתבאר. העיד הכתוב (שם כ"ד) ייראו את אלהי ישראל. לא אמר שראו את ה' כמי שאמר ישעיהו (ו') וגם לא שנראה אליהם או עליהם כמנהג. אבל אמר שראו את אלהי ישראל והוא שהשיגו והכירו במזימות שכלם מן האצילית שנאצל אליהם שם היחס המיוחד שיש לו יתעלה עם קהל עדת ה' הנקהלים לעמוד שם לפניו להמליכו עליהם לענין הנהגת העולם בכללו עד שהוא יתי נצב עליהם והם תחת רגליו להנהיג המציאות במרכבה הזאת השנית במעשה לבנת הספיר ההוא והוא הגלגל החלק וכעצם השמים כלם לטוהר והוראת הודעת למ"ד לטוהר מעידה כי המלה תסובב אל המשל והנמשל כלומר לסבת הטוהר הנמצא באנשי המרכבה הזאת ואופניה וכל גליליה. סוף דבר ראו כי המרכב הזה אשר רכב עליו אלהי ישראל הוא כמעשה השחקים וכעצם השמים אצל המציאות כי בהיות בישורון מלך ובהתאסף ראשי עם על דגליהם לאותותם ובהמצא יחד שבטי ישראל על מתכונתם נשלמה ההנהגה המשובחת אשר אליה נקרא (בראשית ל"ג) אל אלהי ישראל. ודי בזה למה שרצינו אליו מזה הדרוש הנפלא וגם מה שיאמר בפרשת המשכן שער מ"ח וזולת זה:

אמנם המחוייב מכל מה שאמרנו כי שלא יצוייר שלימות כל הנמצאות בפרטיהם וכלליהם רק במציאות וקיום אלו הנמצאים העליונים כלם שהם עקרי העולם ויסודותיו ואם ישוער שיפסד או יבטל אחד מהם א"א שיתקיימו אבל יתחייב ביטולן והפסדן כמו שיאות מהיות הכל מלאכת הצור תמים פעלו אשר לא יפול בה מותר או בטל אבל הכל הוא מקושר זה בזה ומתקיים זה עם זה. וההפך על דרך שאמר הכתוב (ישעיה נ"א) כי שמים כעשן נמלחו וארץ כבגד תבלה וכו'. יורה שא"א בהפסד היסודות התחתונים אם לא יצוייר הפסד בעליונים וכבר הורגלו רבותינו ז"ל לומר (תנחומא בא) כשהקב"ה עשה משפט באומה תחלה עושה באלהיה ואצל המבול אמר (ר"ה י"ב.) נטל שני ככבים מכימה והביא מבול לעולם והכל שב אל ענין אחד, ככה ועל הענין הזה עצמו לא ישוער שימצא הטוב והשלימות לכל חלקי ופרטי האומה הזאת הנבחרת איש כמתנת ידו אם לא בהיות הדברים הכוללים והעקריים אשר הם עמודי ויסודותם מיתריהם ויתידותם עומדים על תלם ועל קיום מציאותם כענין האבות הראשונים והצדיקים והחסידים אשר הם כעצם השמים לטוהר לזה הענין עם המצות התוריות הבאות בארץ ובמקדש המקשרות העולמים אחד אל א' בהמצא שם כהנים בעבודתם

ולוים בדוכנם וישראל במעמדם כנגד הג' ממשלות הכוללות אותם. אמנם בהנוע אמות הספים ובהתפלץ העמודים אשר הבית נכון עליהם בביטול מציאות האבות הראשונים והאנשים המסויימים אשר היו פנות הבנין ויסודו ובהרוס מצב שום אחד מהענייניים העקריים האלו אשר זכרנו היתכן מציאות שלימותם בחלקיהם ופרטם כי מי אלוה עלי אהלם ומה גם עתה בנפול מהם בתחלה אחד מהענייניים היותר עצמיים והכרחיים לשלמות צורתם ומצבם והוא היות ראשי שבטיהם ועקר מספרם על מספר הי"ב מזלות אשר הוא המספר הראשיי המחוקה והמצויין בחגורת הגלגל השמיני שהוא עיקר העולם והגדול מיסודותיו אשר זכרנו כמו שבא רושם זה בקבלה באומרו שררך אגן הסהר אל יחסר המזג (שיר השירים ז'). יורה שתמונת בית ישראל ותיכן מצבו להיות על דמיון זה העיגול אשר אלו המזלות חקוקים בו מבלי שיחסר שום אחד מהם כי בזה יהיו ראויים ונכונים לקבל השפע האלהי מפאת השגחתו בכל אשר יעשה להם וענין זה מבואר ממעשה החשן במספר אבניו סגולותיהם ומראיהן ותיכן מצבם על משפטם בטוריהם כי לפי דעת החכמים כלם הכל בא מכוון ומסודר על יחס המזלות וטבעיהם ועל מספר שמות בני ישראל לשבטיהם להסכים עליונים ותחתונים יחד ולקשר חבוריהם כאחד ומלאת אותו מלואת אבן ארבעה טורים אבן טור וכו'. והטור השני וכו'. והטור הג' וכו'. והטור הד' וכו' (שמות כ"ח) ונאמר (שם) והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל שתים עשרה על שמותם פתוחי חותם איש על שמו תהיינה לשנים עשר שבט ועוד נאמר (שם) ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבאו אל הקדש לזכרון לפני ה' תמיד, להורות כי היותם על זה המספר המכוון כנגד צבאות של מעלה הוא סבה גדולה להורדת השפע הנבואיי עליהם ולהדבק בהם ההשגחה ההיא המשובחת בכל צרכיהם. הלא תראה במעשה אליהו ז"ל הנפלא נאמר (מלכים א' י"ח) ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך יורה כי שם ישראל לא יצדק על נכון רק למען היות השבטים אשר יכנסו תחתיו על המספר ההוא אשר עליו יקרא אלהי ישראל וזה טעם החרדה הגדולה אשר חרדו כל ישראל בפילגש בגבעה, שנאמר (שופטים כ"א) ויבא העם בית אל וישבו שם עד הערב לפני האלהים וישאו קולם ויבכו בכי גדול ויאמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד. היו מזכירין שם ישראל כמה פעמים לפי שבהפקד השבט יפקד זה השם המורה על הכלל. ולזה נדחקו ועמדו כנגד החרם לתת להם ירושת פליטה ושארית כמ"ש (שם) ירושת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל ואנחנו לא נוכל לתת להם נשים מבנותינו וכו'. ויאמרו הנה חג ה' בשילה וכו',

ואמרו ז"ל (תענית כ"ו:) לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב ויום הכפורים וזה כי כמו שהצום הגדול והקדוש ההוא וסדר עבודותיו וכפרותיו היה עמוד גדול והכרחי להשיב הנפשות הנדחות והנהרסות מתוך מצבם אל עניינן הראשון ולהעמידם על עמדם וזולתו א"א להתקיים לפי הכרח רוע הרכבתם וכמו שאמר (תהלים ק"ל) אם עונות תשמר יה ה' מי יעמוד ככה היה היום ההוא שנתן בו שארית פליטה לבנימין יום בשורה להשיב בניו האומה הזאת אשר כמעע נהרס ונותץ ממצבו, אל שלימות תוכן מצבו להקרא עליה שם ישראל שלם כבתחלה: ועתה כמו כן יודיע איפה טעם רוב צערו של אבינו יעקב כל הימים אשר היה נדח נדחו ממנו וענין אבלו הגדול אשר היה ?מתקרה בו יותר מדאי וימאן להתנחם שכל זה היה בתחלת הענין קשה מאד בעיני כל בעל שכל וכי דבר נפלא הוא להפקד אחד מבני האדם וכ"ש בהיות אב לאחד עשר ילדים זולתו. והנה אברהם אבינו שלח ידו לשחוט בנו יחידו ומי האיש אשר לא יצדיק עליו שם שמים על הרעה כמו שמברך על הטובה ולא עוד אלא שנראה לו חטא עצים בסבב עליו הסתלקות רוח הקדש ממנו כל הזמן ההוא עד ששמע כי הוא חי ותחי רוח יעקב כתרגומו. וקשה עוד מזה מה שנראה שהסכימה בכל זה דעת עליון שיראה שהיה יושב ומשמר יום בשורה זה להראה עליו ולא דבר לו ולא הוכיחו ראשונה. אלא שעל הדרך שאמרנו בהפקד שבט משבטיו אבל כבד הוא לו מר ממות מאנה הנחם נפשו כי ראה שבהבטל אחד מהם יתקעקע כל הבנין.[102] לפי שחסרון האחד מזה המספר שהיה בידו לא היה כחסרון האחד הכמותיי מאיזה מספר שנזדמן שהוא בלתי נרגש באחרים הנשארים רק כאחד הנחסר מן המספר היחסיי או הנערך כי בהחסר אחד ממנו יחסר היחס ההוא מכללו כמו שיהיה במספר השלם שחלקיו שוים לכללו או שכפליו שומרים תמונתו וכיוצא. או כחסרון האחד ממנין העשרה לכל דבר שבקדושה שהאחד שיפול בכל כמו אלו המניינים תפול צורת המספר כלו ולזה הטעם היה חושב שכבר אבד צורת המספר הנכבד ההוא אשר בבניו וגם לו גם להם לא יהיו היחסים הנפלאים אשר זכרנו עם כללות העולם וצורתו וגם את הטוב והשלימות הנמשכים אליו מהם לא יקבלו כי לזה אמר כי ארד אל בני אבל

[102] לפי שחסרון האחד מזה המספר וכו', ר"ל הנה שני מינים מספרים יש, הא' מספר יסודי כמו אחד שנים שלשה וכו' המורים רק על כמות ומספר הדברים הנמנים מבלי היות יחס ביניהם, ואם יחסר א' מהם יקטן רק המספר הכללי מבלי עשות רושם על הנשארים לשנות שמותם, ד"מ אם יקח א' מעשר' תפוחים ישארו ט' האחרים כל אחד ואחד בשמו הראשון, והשני הוא מספר סדורי כאשר ימנו הדברים שיש להם יחם זה אל זה בבחינה מה, כמו יום ראשון לחודש, יום שני שלישי וכו', ובהחסר שם אחד מהם ישתנה שם האחרים שאחריו, ד"מ אם נעלה על דעתנו חסרון השלישי, אז לא יקרא עוד היום הבא אחריו בשם רביעי כ"א בשם שלישי, כי אין רביעי בלא שלישי הקדום לו, וע"כ יאמר הרב כי י"ב שבטים מתיחסים זה אל זה כמספר סדורי עד שבהחסר אחד מהם יעשה רושם גם על האחרים לאבד מהם השלמות הקנויה רק לכולם בהיותם יחד מספר שלם, כמו שבהחסר אחד ממנין העשר' לא יצליחו ולא יוכשרו כולם עוד לכל דבר שבקדוש' שצריך עשרה. -

שאולה. והוא מה שאמרו ז"ל (תנחומא ויגש) סימן זה מסור בידו שאם לא ימות אחד מבניו בחייו לא יירש גהינם. והוא טעם ויבך אותו אביו (בראשית ל"ז) ירצה שבכה על עצמו. כמו ויקבר אותו (דברים ל"ד), יביא אותו (במדבר ו'). והשאר ולזה מה שנסתלקה ממנו הנבואה כי היה חשוב כמת כל כ"ב שנים שהיה יוסף לו בחזקת מת. וכמו שאמרו ז"ל (שבת ל':) אין הנבואה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות וכו'. והכונה כי כמו שהעצלות הוא חסרון מונע טבעי דרישת השלימות כן העצבון הוא מונע רצונו מבקשתו ויעדר ממנו עד שתיטב נפשו ותתעורר אל הדרישה כמו שהיה הענין באלישע ע"ה (מ"ב ג'). וכמו שהיה בכאן כי בנגן המנגן לפניו לאמר עוד יוסף חי והוא עת מצוא כל אבני חשבונו מיד הוסר העצב כי ידע לא ירד אל בנו אבל לגיהנם כמו שאמר אמותה הפעם אחרי ראותי וכו' כתרגומו ולזה מיד ותהי רוח יעקב אביהם. והנה אין ספק כי לצורך ההכרחיות הזה ייעדו כל הנביאים פה אחד כי להשיב שבות האומה הנבחרת הזאת אל מכונתה ולהחזיר נשמות הנבואה לפנרי אנשיה והחיות רוח הקודש בקרבם יקדים ה' שנית ידו להשיב יסודי הבנין לאיתנן ולקבץ נדחיהם לא ישאר אחד. אדון הנביאים אמר (דברים ל') ושב ה' אלהיך את שבותך כו'. אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך וכו'. והביאך ה' אלהיך וכו'. ומל ה' אלהיך את וכו'. עד כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך וכו'. ישעיהו (כ"ז) ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל, והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וכו'. ירמיהו (ג') שובו בנים שובבים נאם ה' כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון ונתתי לכם רועים כלבי ורעו אתכם דעה והשכל והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה נאם ה' לא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא יעלה על לב וכו'. בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים לשם ה' לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע. ירצה כי בקבץ אותם הקבוץ השלם שהזכיר ובהיותם רועים שם דעה והשכל יקנו מהשלמות שיעור רב ועצום עד שלא יעשו עוד ככל אשר היו עושים עד הנה. וזה כי בכל ימי הצלחתם היו פונים אחרי שרירות לבם והמה רצים איש לביתו ולכרמו ולשדהו וליתר עסקיו ומשליכים אחרי גוום מצוות ה' חוקותיו ותורותיו והטובים שבהם בנוח עליהם הרוח אומרים ברית ה' והיה עולה על לבם שמץ דבר טוב ומזכירין אותו מזמן לזמן או יפקידוהו מפקידה לפקידה ולא יעשה עוד דבר ממה שאמר או שעלה על לבם או ממה שזכרו ופקדו לעשות כי כל חסדם כענן בקר וכעל משכים הולך. אמנם בימים ההם ובעת ההיא תהיה האמירה והזכירה והפקידה תמידית מחוברת עם העשייה השלמה לא יפרדו מהם כלל ליפנות אחרי שרירות לבם הרע ולא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא

יזכרוהו ולא יפקדוהו באופן שלא יעשה דבר ממה שיזכרו ויפקדו ויעלה על לבם כי כאשר יקראו בפיהם לירושלם שהוא כסא ה' ומקום ארון הברית כן יוציאוהו אל המעשה עד שיקוו כל הגוים אליה בשם ה' ולא יכלו עוד אחרי שרירות לבם הרע. סוף דבר כל הנביאים פה אחד נבאו על צורך חזרת השבטים ויחידיהם אל מושבן והוא מה שכוונו אליו אלא שנמשך הביאור אל הכתוב הזה אשר נבוכו בו כל המפרשים ז"ל והוא נכון מאד. והנה יחזקאל (ל"ז) הפליג להורות זה הענין הנכבד ובייחוד בשבט הזה אשר אנחנו עליו כמו שאמר, ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתיב עליו ליהודה ולבני ישראל חביריו, ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חביריו וקרב אותם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך וכאשר יאמרו אליך וכו' כל הפרשה כלה. ועתה ראה כי להורות עוצם ההשגחה האלהית ותכלית ההקפדה אשר לו להשיב נדחי ישראל על כיוון מספרם מבלי שידיח מהם שום נידח. המשיל שתי המשפחות האלה אשר על שמם נקראו שתי בתי ממלכות ישראל לענין קיבוץ כל אישיהם אליהם מבלי שישאר בין העמים שריד לשני שותפים הנושאים ונותנים בהקפה שחולקין עץ אחד לשנים נכנס מכאן ויוצא מכאן באופן שא"א שיתואם עם שום אחד מהחצאין זולתי החצי ההוא ומתאימין אותם יחד וחורצים על מקום חבורם חריצים כמספר אשר ירצו ונוטל זה אחד וזה אחד ועושין כזה כל ימי האריך המשא ומתן ביניהם ובסוף פקודת חשבונם חוזרין ומתאימין אותם ומה שימצא חרוץ על שניהם הוא שריר וקיים ודוגמת זה צוה (שם) ליקח עץ אחד ולכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל המתחברים עמו כלומר זהו אשר לו ויקח עץ אחד ויכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חביריו כי הוא ישאר בידו גם הוא ושיקריב אותם אחד אל אחד לעץ אחד עד שיתואמו יחד להיות לאחדים בידו כלומר ראה זה אחד הוא וכאשר ישאלו מה אלה לו ישיב כה אמר ה' הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חביריו, כלומר אשר בו חקוקים כל השבטים המתחברים עמו וכל אישיהם אחד אל אחד ונתתי אותם עליו את עץ יהודה אשר בו חקוקים שבטיו ואישיו ג"כ ועשיתים לעץ אחד והיו אחד בידי להתאמץ ביחד וכאלו יברר על כל אחד מהעצים האלה כי הוא זה (שם) ודבר אליהם כה אמר ה' אלהים הנה אני לוקח את בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו שם וכו' ועשיתי אותם לגוי אחד וכו'. ומלך אחד יהיה לכלם ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד. הנה שנתבאר שסוף הישועות יהיה בתחלתן רצוני ע"י קיבוץ המפוזרים והשיב הנדחים כי על זה האופן הוא אפשר ולא בזולתו. ולהיות אבינו יעקב ממלא חסרונו בירידתו למצרים להקביל פני נדחו בשמחה ובטוב לבב אמרו ז"ל באותו מאמר שזכרנו ראשונה ראוי

היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל וכו'. והכוונה כי בהשקפת אלו התועלות העצומות אשר לפי שעה ובבחינת השלמיות המקווים לעתיד כמו שאמרנו הנה כשלא ירד אחריו כבודו אלא שיורידוהו שם בכבלי עוני ובשלשלאות של ברזל אז טוב לו. והנה נתחסד עמו הש"י שהורידו שמה בסבות יותר נאותות ובעלילות מצעדי הבנים בניו במכירתם ליוסף מצרים וירידתם אחריו כמו שאמר לעבד נמכר יוסף ויקרא רעב על הארץ וכל כך למה ויבא ישראל מצרים וכו'. וייחס הירידה הזאת וצרכה אל יעקב יותר משאר האבות מפני אשר ירד עליו הוא בעצמו ומפני היותו האב הקרוב אל קהל עדת הבנים אשר לא נמצא פיסול בזרעו והיה עליו מוטל להביאם לכלל שלימותם. וא"ר פנחס משל לפרה כו'. כי כמו שתכלית בעל הפרה בגדולה הוא להביאה אל מקולין שלה כי היא תכלית מציאותה אצל בוראה וכמו שאמר (ברכות י"ז.) סוף בהמה לשחיטה כי הוא סוף כשרונה כמו שאמרו (חולין ט'.) נשחטה בחזקת כשרות עומדת וכו'. ועם כל זה מקוצר דעתה והרגשה לא נמשכה שם לרצונו עד שמושכין בנה לפניה והיא רצה אחריו. כן אבי הבנים יתברך שמו הוא עשנו ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו והכוונה הראשונה מיום ברוא אלהים אדם היא להביאנו אל המעמד הנכבד והנורא ההוא הר סיני והנה לא נמשכו לבא שמה כי לא לאדם לבא בנקל תחת עול תורה ומצוה עד שהמשיכם ע"י הבן הנכבד הזה למצרים אשר שמה יקבלו הכחות הטבעיות והתאוות החמריות משנה שברון ובו יוכנו לקבל שתי השלימיות כמו שאמר (שמות ג') בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים וכו'. ולזה אמר בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה כי עם שנראו להם בתחלה סיבות ירידתם צירים וחבלי יולדה לסוף נמשכו עבותות אהבה כי הכל היה לאהבת יי' אותם ולשומרו את הברית ואת החסד ואת השבועה אשר נשבע לאברהם אוהבו בין הבתרים. וגם כי הסבות הראשונות מכתנת הפסים ומשנאתם אותו וזולתם כלם היו חבלי אדם דקים וחלושים אין בהם כח להמשיך את הפרה אל מקולין שלה. אמנם הוא ית' עשה אותם שרשות גבלות מעשה עבות שלא ינתקו עד הנציא כנוגה מחשבה למעשה כמו שאמר ועתה לא אתם שלחתה אותי הנה כי האלהים וישימני לאב לפרעה כמו שכתבנו הענין יפה בשער כ"ח. וזה שיעור מה שרצינו בזה החלק המספר בשמחות מציאות זה הבן והשבת הנבואה אל אביו על ידו וסיום הספור במה שימשך אליו מענייני הירידה לשם וישיבתם בארץ גשן ומה שנתברכה הארץ ההיא במציאותם שם כלם אחים גם יחד. אמנם נזכור הספקות ראשונה:

א מרוב הצער והאבל המופלג אשר היה לו ליעקב על אחד מי"ב בניו והסכמת הש"י עמו שלא להשרות נבואה עליו עד שנמצא והוא מה שהתרנוהו בעצם וראשונה בדברים

אשר בשער. וטעם ויפג לבו כי לא האמין להם שאם כפרש"י ז"ל יקשה אומרו ותחי רוח יעקב אביהם לפי פשוטו ואם הפי' הרמב"ן ז"ל קשה אומרו כי לא האמין להם שאם לא האמין לשמועה איך נתעלף אל שמחתה ועוד שאם מרוב השמחה נתעלף עד ביטול הרגישיו איך ירפא בזכרונה ומה תועיל הקריאה באזניו ואין קשב ואם היה מכיר ומרגיש כבר יצא מן העלוף ואין צורך: ב באמרו רב עוד יוסף בני חי כי לא יפלא מצד היותו עדין חי רק אם היה הזרות מרוב ימים: ג במה ששנה אנקלוס את טעמו בתרגומו אנכי ארד עמך אנא אחות עמך בלא כינוי כמנהגו וכבר דברו בו גאוני עולם (מ"נ ח"א פ' כ"ז) ועליהם נוסיף: ד אומרו וירא אליו ויפול על צואריו כי לא נתבאר יפה טעמו גם הרמב"ן ז"ל נדחק בו ולמה אמר אמיתה הפעם אחרי ראותי פניך כי אז ראוי לו לבחור בחיים: ה באומרו בעבור תשבו בארץ גשן כי תועבת מצרים וכו'. וכי משום שתועבת מצרים כל רועה צאן יבחרו להם הטוב שבארצם לשבת בו: ו מה רצה יעקב באומרו ימי שני מגורי מעט ורעים היה לו לומר ימי שני חיי כי מה טעם לייחס מספר הימים אל הגרות: ז במ"ש המצריים אל יוסף בשנה השנית לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני לא נשאר וכו'. כי באמת לא יפול חשד כחש וכחד כמה שאמרו שלא נשאר להם כלום. ח אומרו ולחם אין בכל הארץ וכו' למה חלק זה הספור לשנים היה לו להשלים ספור מצרים כשהתחיל בו ותרעב כל ארץ מצרים וכו'. ט מאמר יוסף הן קניתי אתכם היום ואת אדמתם לפרעה וכו'. שנראים דברי מותר לא יועילו רק לביישם. ועוד איך היו לשמה כרגע עד שבתחלת השנה השנית לרעב כבר תם הכסף ומקנה הבהמה ולא נשאר רק גויתם ואדמתם כמו שהוכיחו חז"ל (ב"ר פ' פ"ט) מפשט הכתוב האומר וינהלם בלחם בכל מקניהם בשנה ההיא ותתם השנה ההוא ויבואו אליו בשנה השנית ואם כדברי הרמב"ן ז"ל שפי' שנאמר כן על הששית והשביעית הנה א"כ לא הועילה להם ברכת יעקב כלל. וגם שלא יתכן שעל מזון שנה אחת יאמרו קנה אותנו ואת אדמתינו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתינו עבדים לפרעה ותן זרע וכו'. והוא גם הוא אמר הן קניתי אתכם וכו' שירצה שקנה אותם בדרך ישר לא בדרך עריצות כמו שאמרו בפיהם החייתנו נמצא חן נראה שעשה עמהם חסד אלהים ואמת: י למה הוזכר בכאן כל זה הענין מחק החמישית והעברת העם לערים וחק הכהנים מאת פרעה כי כל זה יאות ליכתב בספרי נימוסי מצרים לא בתורה האלהית:

ויעלו ממצרים ויבואו ארץ כנען אל יעקב אביהם ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכו'. כבר פירשנו מעלת זאת הבשורה וטעם רוב שמחתה אצל אביו ויפג לבו כי לא האמין להם (א) הנה הם בהזכירם אליו את יוסף בנו חמודו אשר נואש ממנו זה כמה נתעוררה

אנחתו ונהפך לבו בקרבו כי נתחדש יגונו עד שנחלש מאד מהצער כי לא האמין להם כי הוא חי כי את הרע יקבל ואת הטוב לא יאמין אמנם כשדברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר להם וכ"ש אם מסר להם סמנים כדברי חז"ל (ב"ר פ' צ"ד) וכראותו העגלות כי ידע שאינן יוצאות כי אם בדבר המלכות הוכרח להאמינם ותחי רוחו ונתחזק וישב לאיתנו כי למראה עיניו ולמשמע אזניו שמע שמועה טובה ושמח שמחה גדולה ונסו יגון ואנחה: ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי וכו'. (ב) לפי שאמרו לו עוד יוסף חי וכי הוא מושל וכו'. ואין ספק שהיו מאריכין בספור ממשלתו ורוב כבודו כמו שצווים והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים כו' והיתה תשובתו להם רב טוב לי במה שאמרתם עוד יוסף בני חי אלכה וארא‍נו בטרם אמות מבלי שאחוש אל כל הכבוד ההוא אשר ראיתם. אמנם רש"י ז"ל תיקן המליצה באופן אחר וכתב רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ויוסף בני חי הבדיל מלת רב מהסמוכה לה לסבה שכתבנו בספקות. ויסע ישראל וכל אשר לו וכו' לא יכול להתאפק כי אהבת נפשו אהבו וימהר לעשות אותו אמנם היה ירא לנפשו משני דברים. האחד שמא יטבעו בניו שם בין המצריים וישתקעו שם ולא ישובו עוד לארץ אחוזתם. והשני על דבר קבורתו אשר כרה לו. וכדי שיערה עליו רוח ממרום נטה לו בארה שבע מקום קביעות תפלת האבות ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק כי פחד יצחק היה לו ממדת אלהיו הוא ירא עד שנגלה אליו במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב וכו'. ויאמר אנכי האל אלהי אביך אשר אתה יגור מפניו אל תירא מרדה מצרימה ואל תחת מאלו העניינים אשר נצטערת עליהם. ועל הראשון אני מבטיחך כי לגוי גדול אשימך שם. ירצה שיהיה גוי נפרד ונבדל בפני עצמו ולא יתערב זר בתוכם וכמו שדרשו ז"ל (ספרי פ' כי תבא) ויהי שם לגוי גדול (דברים כ"ו) מלמד שהיו ישראל מצויינין שם. ועל הענין השני אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה יבטיחהו שלא יסתכן בדרך ויזכה לראות את בנו אהובו ואח"כ יעלנו משה ויבא. שלום וינוח על משכבו עם אבתיו וגם יוסף יעלה עמו ושם ישית ידו על עיניו בשוב עצמותיו בבית מנוחתו. [103]אמנם במה שתרגם אנקלוס אנא אחות עמך בלי שום כנוי כבר נודע מה

[103]אמנם במה שתרגם וכו', כוונתו, כי לדעת הרמב"ם במ"נ ח"א פכ"ז רצה אונקלס להרחיק רק ההשגח' מהי"ת, ע"כ הוסיף תמיד מלה בתרגומו ואמר יקרא או שכינתא דה' או מימרא ורק פה בעבור היות מאמר "אנכי ארד עמך" רק סיפור מה שנאמר לו בחלום לא חש לתרגמו בלא כינוי "אנא אחות עמך" או בעבור שמוסב פה רק על המלאך ולא על הי"ת, וע"ז השיג הרמב"ן ז"ל ממאמר "והנה ה' נצב עליו" הנאמר ג"כ בסיפור חזיון לילה, ובכל זאת תרגם אונקלוס "והא יקרא דה' מעתד עלוהי" ועוד השגות אחרות, ע"כ אמר הרב ז"ל כי אונקלוס כיון בתרגמו לבחינות רבות, פעמים להרחקת הגשמיות, ופעמים להרחקת הפעולות אשר לא יתכן ליחס אותן אל הי"ת בעצמו, ופעמים לדרך כבוד, ר"ל כמו שלא יאות מדרך מוסר לאמר: המלך או השר משה זאת כי אם כבוד או הדרת המלך או השר עשתה זאת כן לא יאות לתרגם בל' העם מאמר "ה' נצב עליו כפשוטו, כ"א בלשון יקרא ה' וכו' וכן עשה גם במקומות אחרות הרבה, אבל כמו שלא יתכן מדרך הענוה שיאמר המלך על עצמו כבודי או יקרי יעש' ילך

שכתב עליו הרב המורה פרק כ"ז חלק ראשון כי מפני היותו ספור מה שנדמה אליו במראות החלום לא ספור מה שנראה אליו בהקיץ ובנבואה גמורה לא נשמר מיחס אליו התנועה כמנהגו או מפני היותו מלאך וגם ראינו את תפיסות הרמב"ן ז"ל עליו כי רבו לפי הטענה הראשונ' ואולם החזקה שבהם מה שנמצא בחלום הסולם שכנה אנקלוס ואמר והא יקרא דיי' מעתד עלוהי (בראשית כ"ח) גם כי תרגם יי' אלהיך הוא עבר קדמך (דברים ט') שודאי אין עליהם תשובה נכונה לפי דעת הרב המור' מלבד מה שהשיג הוא על עצמו בפרק מ"ח חלק א' בתרגום של ראה שודאי נראין בו דברי הרמב"ן ז"ל. והנראה אלי בזה כי הנה אנקלוס לא תלה עצמו בכל אלה הלשונות על יתד אחת אבל כיוון אל בחינות רבות מתחלפות. יש להרחקת הגשמות. ויש להרחקת הפעולות. ויש לדרך כבוד. ויש להאותות הענין והתיחדותו. ובכל אחד מהם יתחלף מצד הצדדים אשר יאות לפי הפרישה כמו שיתבאר כל זה מהחלופים הנמצאים לו ואשר זכרם הרמב"ן ז"ל בפירושיו הנה:

ואני אומר שאם קבלה היא בידו מה שירמוז בהם נקבל ולא נטה ימין ושמאל ואע"פ שלא יבין איש אשר כמוני. ואם יש רשות לדבר בשקול הדעת באלו הענינים (ג) כבר נוכל לתת טוב טעם ודעת בתרגום הכתוב הזה והדומה לו מבלי שנתרחק משקול השכל וכיוצא בזה כשנתבונן בשלשה הכנויים הנוהגים אצלו תדיר וזכר אותם הרב המורה שהם יקרא דיי' מימרא דיי' שכינתא דיי', וטעמן מפורסם לפי שרשי הלשון ושמושן בלי התלות בסודות גדולים ונפלאים ממנו וזה כי הנראה מכללם הוא ליחס לו יתעלה הענינים הנסמכין אליו לכבוד ותהלה. אמנם כל אחד לפי ענייני והוא כי כשייחס הכתוב אליו ית' רצוני לעצמו דבר מהדברים כמו שבא ונרא' או נצב ועלה וכדומ' ירצה בהם יקרא דיי' יקרא דיי' מעתד עלוהי ויתגלי לכון יקרא דיי' (ויקרא ט'), ויסתלק יקרא דיי' (בראשית י"ז) ויראו את אלהי ישראל (שמות כ"ד). וחזו ית יקר אלהא דישראל וכן כולם כי הם כנוי אל עצמו ית' בדרך כבוד כנוהג בכל הלשונות בדבור עם הגדולים יודע לכבודך או למעלתך או לגדולתך הכל כפי מה שהוא איש שר או גדול. ע"ד שאמר הכתוב (שם מ') וכבוד ה' מלא, וישכון כבוד יי' (שם כ"ד), וירא כבוד יי' (במדבב ט"ז). וזה הכנוי לא ימצא בשום מקום במדבר בעדו והא יקרי בסעדך (בראשית כ"ח), או יקרי יחות עמך (שם מ"ו) וכיוצא. כי לא יתכן מדרך המוסר. ומאמר (שמות ל"ג) בעבר כבודי

כך וכך, כן לא היה יכול לתרגם פה "יקרי יחות עמך" ומאה"כ "בעבור כבודי" בפי הי"ת יפורש במקומו בענין אחר, ויש להתאותות הענין, ר"ל להגביל וליחד הענין , מל' והתאויתם לכם לגבול קדמה (במדבר ל"ד) וע"כ תרגם מאה"כ "ה' אלהיך הוא עובר לפניך" הוא עבר קדמך, להורות על השגחת הי"ת הפרטית שהוא בעצמו ובכבודו יעבור לפניהם להנחותם מבלי אמצעות שליח או מלאך: -

הוא ענין אחר מוסף למה שאמר (שם) הראני נא את כבודך. לא שיאמר בדרך כנוי כמו שיתבאר במקומו ב"ה. אמנם כאשר יבא בעניך ההשגחה ממנו יתברך יכנה בתרגומו מימרא דיי' וייחדה לזה כי במאמר ישגיח המשגיח על המושגח כמ"ש דוד (ש"ב י"ד) ואני אצוה עליך וכו'. ונאמר (תהלים ל"ג) בדבר יי' שמים נעשו וברוח פיי כל צבאם, כמו שתרגם לקול יי' אלהיך (שמות ט"ו), למימרא דיי' ותרגום לקדמות מימרא דיי' (שם י"ט). כי לקראת ציוויו ומאמרו יצאו ומזה אמר (בראשית כ"ח) והא מימרי בסעדך. אם יהא מימרא דיי' בסעדי (שם). מימרא דיי' בסעדיה דיוסף (שם ל"ט). ולזה תרגם (שמות ט"ז) ואתרעם עמא על מימרא דיי'. כי על הנהגתו נתרעמו כמו שאמר (דברים א') ובפתגמא הדין ליתכון מהמנין במימרא דיי' אלהכון. ומזה אמר (בראשית ל"א) מימרא דיי' סהיד וכו'. לומר שהשגחתו ועיונו בו יהי' העד הנאמן ביניהם לתת לאיש כמעשהו. וכן בין מימרי וביניכון (שמות ל"א) בין השגחתי וביניכון. וכן קיים לי במימרא דיי' (בראשית כ"א). שישבע לו באותה ההשגחה הנמצאת אתו כי דבר יי' היה יקר לו. אמנם כאשר יכוין בדבור התמדת אלו העניינים והמשכם בייחוד יכנה בשם שכינה כענין ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כ"ה), וכמ"ש יהונתן בן עוזיאל (יחזקאל ג') בריך יקרא דיי' מאתר בית שכינתי'. ומזה תרגם (שמות י"ז) היש יי' בקרבנו. האית שכינתא דיי' שריא ביננא. פני ילכו (שם ל"ג), שכנתי יהך. אם אין פניך הולכים (שם). אם לית שכנתך. ילך נא יי' (שם ל"ד), יהך כען שכינתא דיי'. לפי שהכוונה בכלן המשך ענין לא לשעה. לזה תרגם (שם ל"ג) לא תיכול למחזי אפי שכנתי. ואעבר יי' שכינתיה על אפוהי (שם ל"ד). כי על הענין עצמו שהיו דנין עליו עד עתה מהמשך אור השפע ההוא עליו היה מדבר: ואחר שביררנו אלו ההבדלים שיראה מהם שהם נכונים וכמעט יכלול כל העניינים האלו נקל הוא לתת טעם למה לא כנה אנקלוס במאמר הזה וכיוצא והוא כי באומרו אנכי ארד לא יוכל לתרגם אנא אתגלי כמו שתרגם וירד יי' (שמות י"ט) כי אין הכוונה עתה על הגלוי וההראות כמי שהיה בסיני ובזולתו מהמקומות כי אם על השמירה וההשגחה. ומזה הטעם לא יוכל לתרגם יקרי יחות עמך מלבד הסבה שקדמה גם אין לו לומר שכנתי תחות עמך שאין אז הכוונה על הבטחת ההמשך כי אם על ענין השמירה כמו שאמרנו. והלשון המיוחד לזה לפי מנהגו היה מימרי יחות עמך אלא שראה שאין ליחס העליה והירידה ולא שום תנועת העתק אל ההשגחה והמאמר כי הדיבור אינו עולה ולא יורד ושלא היה לו מקום לכנות שם במלה זו אלא אם ישבש כל הכתוב ויאמר מימרי יהא בסעדך כד תיחות למצרים ובמימרי אסקה וכו' וכבר יצא מכלל מעתיק. ולזה בחר בקצור וסמך בו על מה שסמך המקרא עצמו כמו שעשה בתרגמו ויראו את אלהי ישראל

וחזו כי לא היה לי לתרגם ואתגלי להון כמו שמדקדק הרמב"ן ז"ל שם במקומו שהרי אז היה מוסב לשון הראות אל אלהי ישראל הפך מה שכתוב ויראו את אלהי ישרחל ואין למעתיק לשבש הכתוב בזה השיעור וכזה הענין היה בתרגמו יי' אלהך הוא עבר קדמך כי הכוונה שם על ההשגחה והסיוע בייחוד והיה לו לומר מימרא דיי' אלא שלא לכנות ההעברה אל הדבור כמו שקדם גם לא אמר יקרא דיי' כי זה הכנוי לא יאמר רק בשיכוון אל עצמיותו ולזה הניחו בצורתו אמנם אמר הוא עבר קדמך מימריה אשא אכלה הוא לכנות אל ההשגחה המכוונת לשם כמו שאמר במקום אחר (דברים א') יי' אלהכון דמדבר קדמיכון ממריה יגיח לכון קרב. וראה כי לא אמר יקרא ולא מימרא ולא שכנתא ומזה הענין אמר (שמות ד') אנא אהא עם פומך. ואחשוב כי בזה וכזה יצדק בכל אלו העניינים מבלי שנצטרך להתלות בפלוסופיא גם לא בדברים סתומים וחתומים: ויקם יעקב מבאר שבע וכו'. משם נשא לבו את רגליו ללכת בהשקט ובטחה ממה שהיה חרד אליו בתחלה. וישאו בני ישראל עד ולכל זרעו אתו וכו' ואת יהודה שלח וכו', נהג בבנו המולך מנהג כבוד לשלוח לו את גביר אחיו ויאסר יוסף וכו' וירא אליו ויפול על צואריו (ד) אולי כי לפי שכבר היה יעקב בגשן בתוך הבית אשר פנו לפניו ואשר הכינוהו לו יאמר כי כאשר בא יוסף אליו קדם ויצא מחדרו להראות לו ונפל על צואריו ובכה או שיאמר כי מיד שנראה יוסף אליו נפל על צואריו ובכה להגיד שלא היה לו שום התנכרות בו כמו שהיה באחיו או יאמר שנראה לו כבודו הגדול אשר הוגד לו במה שראהו לובש בגדי שש ורוכב על סוס אשר רכב עליו המלך וכל טכסיסי מלכות ולזה היתה תשובתו אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי (ד) כלומר אין אני חושש לכל זה בערך נפשך. וכמו שאמר ראשונה רב עוד יוסף בני חי וטעם אמותה הפעם כבר נתבאר: ויאמר יוסף אל אחיו וכו'. והאנשים רועה צאן וכו'. והיה כי יקרא וכו'. ואמרתם וכו'. (ה) בחר להם הטוב והישר וישנא את הרבנות שאין ספק שאם רצה היה ממנה אותם שרי אלפים ושרי מאות על המלכות אבל רצה שיאמר שהם רועי צאן מנעוריהם גם הם גם אבותיהם עד שהמלאכה ההיא מוחזקת בידם מקדם ולא יוכלו לזוז ממנה וזה כדי שירחיקום משבת שם במצרים כי תועבת וכו'. וימשך מזה שישבו בארץ גשן וזאת היא כונת רש"י ז"ל וכשאין אתם בקיאים באומנות אחרת ירחיקכם מעליו ותשבון בארץ גשן אמר שיכוון מהמצרים ההרחקה בעצם והישיבה בארץ גשן במקרה. ואפשר כי אומרו תועבת מצרים כל רעה צאן יהיה כמו הן נזבח את תועבת מצרים (שם ח'), תועבת בני עמון (מ"ב כ"ג) ודומיהם והכונה שיהיו להם בחזקת אלהיים ויחלקו להם כבוד גדול יושיבום במיטב ארצם ועל פי דרכם למדנו דרך מוסר כי יוסף שם בפיהם

דבר כדי שיתנה להם המלך ולא מלא לבו אותו לתתה להם בלי רשותו ואפילו לשאל אותה מעצמו עם שלא היה דבר גדול אליו קל וחומר לשאר האנשים ובגדולות ונפלאות מהם: ויאמר פרעה וכו'. כאשר ראה פרעה עוצם ענותנותו ומוסרו הטוב השיב לו דבר לפי כבודו ואמר כיון שאביך ואחיך באו אליך כי ידעוך שר וגדול לפני אף אתה הראה להם את ידך הגדולה והחזקה כי ארץ מצרים כולה לפניך היא במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גושן כאשר שאלו ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על השרים שלי על המקנה היושבים בארץ ההיא וזה יעיד כי היו מנשאים ומנטלין כל רועה צאן: ויבא יוסף וכו' ויאמר פרעה וכו' ימי שני מגורי וכו' (ו) מפני ששאלו על מספר ימי שני חייו שלא כמנהג ויראה כי להחזיקו בזקן מופלג שאלו על כך, השיב כי מפני שלא היה ישוב חיותו במקום אחד אבל במקומות רבים מתחלפים שהיה מתגורר בכל אחד מהם זעיר שם זעיר שם על כן היו ימיו מחוברים ממעטים רבים אשר לא ישבע האדם בהיות על זה הענין ומפני היותם ימי הנדוד והטלטול היו רעים והיא הסבה שקפצה עליו זקנה בלא עתה: ויברך יעקב וכו'. ולחם אין בכל הארץ וכו'. (ח) חלק הכתוב זה הספור לסמוך אותו בכאן להידיע כי עין יי' אל יריאיו להחיותם ולשוד ולכפן ישחקו בארץ מגוריהם ולא עוד אלא שהתושבים נמכרים המה ואדמתם לעיניהם ואין פוצה פה ומצפצף. והיותר נאות ומסכים אל הדעת והכתובים כי בשנתים הרעב הראשונות אשר אמר יוסף לסבה שכתבנו בו בשער כ"ט לקטו מצרים כל כסף הארצות מפני היוקר המופלג עד אשר כלו השיירות ותרעב כל ארץ מצרים ואז הוצרך יוסף לשבר להם מתחת יד פרעה והוא מה ששמע יעקב כמו שפירשנו ובעוד הכסף מצוי במצרים היה כל מה שהיה ממעשה יוסף ואחיו ואל תחלת החמשה שנים אשר אין חריש וקציר יוסב מה שאמר הנה ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד וכלה ארץ מצרים וכו'. וילקט יוסף כו'. ויתם הכסף מארץ ומארץ כנען ויבואו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות נגדיך כי אפס כסף ויאמר יוסף הבו מקניכם לפי שהיה היוקר עצום מאד מהרו להוציא כל הכסף אשר לקטו משאר הארצות לקנות אכל לנפשם ואחר שאפס ולא להם היה מזון ולא למקניהם היתה עצת יוסף להם טובה מאד להסתלק מפרנסת מקניהם ולפרנס בהם עצמם הוא שאמר וינהלם בלחם בכל מקניהם בשנה ההיא כי ברחמיו ינהלם לתת להם שארית בארץ (ט) ותתם השנה ההיא הראשונה מאלו הה' שנים הנשארות אשר כן באו לפניו ויבואו אליו בשנה השנית ויאמרו לו לא נכחד מאדוני כי אם תם הכסף וכו'. (ז) העיד הכתוב כי בהרגישם אהבתו וחמלתו עליהם שהמה גם הם יקרה נפשו בעיניהם מקובלים בסבר פנים יפות עד שכבר המציאו

מעצמם ולא כחדו ממנו אופני פרעון באוכל אשר חוייב לתתו להם ככלב וכעורב והוא אומרו לא נכחד מאדוני אשר יש אתנו עוד וזה כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אצל אדני ולא נשאר בלתי אם גויתנו ואדמתנו ויש טענה בידינו לבקש חנם לאמר למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו לא נתיר עצמנו לזה ולא נכסה ממך כי עדיין יש בידינו לפרוע במה שתקנה אותנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתינו עבדים לפרעה ותן זרע כו'. ונהיה באדמתינו כעבדים לבד ובזה אנו בוחרים ממיתה עצמינו ושממון הארץ. ואף כי לא נכחד דבר זה מאתו היה לו לחכמה שלא יפתח להם בו אלא שיאמרו מאיליהן: ויקן יוסף וכו'. ויאמר יוסף הן קניתי אתכם וכו'. (ט) אמר אחר שקניתי אתכם ואת אדמתכם לפרעה כפי פשרתכם והרי האדמה אדמתו והעובדים אותה עבדיו ואין לעבד במלאכת אדוניו כי אם הלחם אשר הוא אוכל ואני לא אעשה זאת לכם אלא הא לכם זרע וכו'. והיה בתבואות ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידות יהיה לכם לזרע השדה שבכל שנה ושנה שיבואו להלן בשני חריש וקציר ולאכלכם ולאשר בבתיכם ולאכול לטפכם והנה עם זה הרי אתם כמעט כבעלי בתים ולא תתנו רק כפל המעשר שנותנין כל עובדי אדמה להביא אל אוצר אלהיהם ואין ספק שיש בכלל פשרה זו כל זמן שלא היה חריש וקציר כי מעתה מכרו גוייתם ואדמתם להיותם מתפרנסים מאוצר המלך. ולזה אמרו החייתנו נמצא חן בעיני אדוני ירצה החייתנו בהבטחה זו נמצא חן שתעשה כן ונהיה עבדים לפרעה כאשר דברת. והנה נגמרו התנאים הללו בתחלת השנה השנית אל חמש השנים היא השנה הרביעית לרעב בכלל ומנהו והלאה יתכן כי פקד ה' את הארץ לברכת יעקב אבינו כי עלה נילוס לרגלו והשקת האדמה או קצתה באופן שיוציאו כדי מחייתם ולהחיות סוס ופרד: וישם אותם יוסף לחק וכו'. רק הכהנים לבדם וכו'. (י) הזכיר בכתוב מה שראו בעיניהם והורגלו בו כל ימי היותם שם מהיות העם הזה כלו סובלים הגירוש וההעברה מעם עיר זו אל זולתה בכל גבול מצרים ומקבלים עליהם עול חק החמישית מכל אשר יוציאו מאדמתם ויאותו לכהנים שתהיה כל ארצם חפשית בידם בלא עול מלכות ועול דרך ארץ ולא עוד אלא שיהיו הם אוכלים ממנת המלך כדי שתהיה הוראה ותוכחה עצומה לאומה הזאת כמה שיבוא מעניינה כי יביאם השם יתעלה לרשת משכנות לא להם ועמל לאומים. והיה בתבואות לא יתנו רק המעשר אשר יותן לכהנים הלוים חלף עבודתם ושעל כן לא יותן להם חלק ונחלה בארץ כי מעתה אין שום בעל שכל שתרע עינו מתת ולא דבר רק הוא זה כי לא אבדה הארץ רק לבלתי שום זאת על לב ותותם הנביאים (מלאכי ג') אמר הביאו את כל המעשר וכו'. ובחנוני נא

בזאת וכו'. וישב ישראל וכו' ויפרי וירבו מאד. זה הוא מה שיספר אחר כך בתחלת הספר (שמות א') ובני ישראל פרו וכו' כמו שיבוא: וזהו מה שרצינו אליו בביאור זה הסיפור:

שער לב

פרק א

יבאר טעם עמידת הנפש השכלית בגוף ע"י המזונות ויאמר שההסתכלות בזה יביא האנשים לחבב העניינים הדמיונים יותר מהאמתיים ויחקור אם זאת ההתחל' ההיולאנית, הנמצאת באדם ראשונ' נתחבר' אל הגוף האובד כאשר היתה באמונ' או אל השכל הנקנה אשר נתחדש בה:

רבי נחמן ורבי יצחק הוו יתבי בסעודתא אמר ליה לימא לן מר מילי דאגדתא. אמר להו הכי א"ר יוחנן אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט בתר דסעוד אמר להו הכי אמר ר' יוחנן יעקב אבינו לא מת. א"ל וכי בכדי ספדו ספדיא וחנטו חנטייא וכו'. א"ל מקרא אני דורש ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שביים (ירמי' ל') מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים (תענית ה'):

[104] תוכן דעתו. אף שכבר מבואר למעל' בשער ששי שהנפש המדברת והמשכלת באדם היא הנפש היותר יקרה מכל נפשות שאר בע"ח, ותנתן לו מהי"ת מלידה ומבטן להתחבר עם גופו כל ימי היותו עלי ארץ, וכחותיה מתחזקות ומתגדלות תמיד עמו, ובהתהלכ' בדרך תמים לעשות הטוב והישר בעיני אלהים באמצעות הגוף, יאצל עליה רוח אלהים ממרום עד שתתחזק ותתקיים להיות לעצם נבדל העומד בעצמו אחר מות הגויה ונשאר קיים בעולם הנצחי כאחד משכלים הנבדלים, בכל זאת כאשר יראו קצת מבני אדם שכחות הנפש גדלות תמיד עם הגוף, וכאשר יתחזק הגוף באדם מיום הולדו עד היותו לאיש, כן יתחזקו ג"כ כחות נפשו ושכלו יום יום, ויראו ג"כ שבימי הזקנה יחלש הגוף מעט מעט ובכל יום נתך ונמס ממנו קצת ובלחיות אחרות, הנולדות בקרבו ממאכל ומשקה, לא יוכל בכל זאת להשלים הלחיות החיוניות הטבעיות וכחותו השרשיות, הנאבדות מעט מעט ממנו בכל יום, ודומה גוף האדם ונפשו החיונית, בבחינ' זאת לכוס מלא יין, אסר יוקח ממנו תמיד מעט יין, ויותן תחתיו מים אל תוכו, שאף שהכוס מלא תמיד, והמים קולטים קצת מטעם היין, בכל זאת כאשר ילכו המים תמיד הלוך ורוב, כן יחלש כח היין הנשאר עוד בכוס עד שיאבד טעמו לגמרי ויהפך למים, ע"ז רומז מאה"כ "כל עמל אדם לפיהו, וגם הנפש לא תמלא" ר"ל אף שיעמול אדם לפיהו לאכול ולשתות די שבעו למען הרבות לחיותיו בכל זאת לא ימלא ולא ישלים בזה חסרון כחות ולחיות נפשו החיונית, אשר תמעטינה ותלכנה הלוך וחסור יום יום, והם בראותם כל זאת ישפטו ויחשבו בסכלותם, כי גם הנפש המשכלת , תאבד מעט מעט מכחותיה עד אשר תשיב ג"כ לעפרה במות הגויה ומחשבת פגול זאת תסבב אותם לרדוף פה עלי ארץ כל ימי חיי הבלם, רק אחרי תענוגי הגוף כמאמר אשר שם הנביא (ישעי' כב) בפיהם: "אכל ושתה כי מחר נמות" או להשתדל לאסוף הון ועושר ושאר קניני הזמן בחשבם כי רק זה תכליתם ותעודתם עלי ארץ, והנה אחרי שכבר ביאר הרב למעל' בשער כ"ד כי קניני הזמן הם רק דברים חולפים ואובדים, מחויב ומוכרח מעצמו שיודה כל משכיל שתעודת האדם עלי ארץ לא תוכל להיות רק להשתדל לאסוף ולרכוש קניני הבל כמו אלה, או למען להתענג רק בתענוגי הגוף אשר בן רגע יהיו ובן רגע יאבדו, כ"א למען השאיר נפשו המשכלת בעולם הנצחיי ע"י קנותו פה עלי ארץ השלימות האמיתית, בלכתו בדרכי ד' לעשות צדקה ומשפט, כי לולא ההשאר' הנצחית הזאת העתיד' לנו, הלא לשוא וללא הועיל הטביע הי"ת בקרבנו כחות נפשיות יקרות ונכבדות אם יהי' כל תכליתו רק להשתמש בהם למלאות מחסורי גויתינו בקוצר ימי חיינו

[104]למה שכבר הוסכם מהתושיה העיונית כי הנפש המדברת הווה עם כל אחד מהאישים והיא גדלה עמו מפתו תאכל ומכוסו תשתה ובחיקו תשכב אלא שנתברר כי בטוב הנהגתה ויושר השכלתה נאצל עליה רוח אלהים יום יום עד שתתחזק ותתקיים להיות עצם נבדל עומד בעצמו כמו שנתבאר זה הענין כלו משקול הדעת ומאמתת דברי התורה והנביאי' ומאמרי חז"ל אצל ויפח באפיו נשמת חיים שער ו' שנתייחד לזה הענין הנפלא.

עלי ארץ (וזאת הראי' שאין עליה תשובה על השארת הנפש כאשר שר המשורר היקר רנה"וו באחד משיריו: "אם לשוא נבראנו, אם זאת חלקנו, רק אכל רק שתה עד בא קצינו, הלא טוב ממנו נפל כי ימצא קבר" ?) ולהורות על רעיון יקר זה אמר החכם האלהי התלמודי "יעקב אבינו לא מת" ר"ל נפשו הטהור' ורוח אלקים אשר נוססה בקרבו לא מת במות גופו כי אם נשאר קיים בעולם הנצחי, ולא לבד הוא כי אם כל נפשות השלמים האמיתיים הקונים להם ע"י מעשיהם הטובים ההשאר' הנצחיית, ורק למשל ולדוגמא כעין פרט תחת הכלל לקח החכם הזה את יעקב במאמרו, יען כי הוא הי' בחיר שבאבות, ובו נאמר והנה ד' נצב עליו לשמרו ולהשפיע עליו מרוחו, בעבור היותו יקר בעיניו ונחמד לו, כאדם העומד על שדהו לשמר' רק כשהיא בקמותיה כלילה בהדר' ונחמדת לעין כל רואיה כמו שהעיר ע"ז המדרש, ועל רעיון זה רומז ג"כ לדברי הרב ז"ל תחילת מאמר החכם הזה "אין משיחין וכו'" כי הקנה אבר הוצאת האויר מהריא' לחוץ, שהוא בעבור זה מקור כל דבור האדם, הוא כינוי לכל חכמה ומדע הנקנים לרוב ע"י הדבור והלימוד והמסבבים לאדם קנין שלימותו הנפשית, והוושט מעבר המאכל והמשק' הוא כינוי לכל הנאות הגוף ותענוגיו הגשמיים, ולפי"ז רומז החכם במאמרו "אין משיחין בסעוד' וכו'" כי בעבור הסעוד' והמזון הגופני המצטרכים גם לחיזוק כחות נפשינו כל עוד נחיה עלי ארץ, לא יעלה לא לבד על מחשבת כל משכיל, הרעיון, כי במות הגוף תכלה ג"כ הנפש, ולהכחיש בעבור זה יקר השלימות האמיתית הנקנית רק ע"י קנין החכמ' האלהית וההליכ' בדרכיה ויתרון מעלת' על תענוגי הבשר והנאות גופניות כי אם גם חלילה לו, כי יסיתהו לבו בספק "שמא יקדים קנה לושט" ר"ל כי יסתפק אם באמת קנין המדעים והשלמות הנפשיית יקדם במעל' לרדיפת תענוגי הגוף או לא, כי מחשב' כזאת לבד תספיק לסבב לו סכנה גדול' ועצומ' בבחינתם המוסרית, כי יתרשל בעבור זה לקנות לנפשו מדות ומעלות טובות, וללכת בדרכי ישרים וישתדל בהיפך תמיד להתענג רק בתענוגים גופניים, ויען כי לא הבינו תלמידיו רמז זה של דבריו הראשונים והודיעם הרעיון הוה במאמר "יעקב אבינו לא מת" אשר הבינו יותר על נקלה. אח"כ עורר הרב הספק (עיין למעל' דף נ"ב ע"א ד"ה ואולם ובביאורי שם תוכן שער ו) אם גש הנפש ההיולאנית ר"ל הנפש אשר תנתן לאדם מליד' ומבטן המוכנת כחומר (הילי) לקבל צורת השכל הנקנ' לו אח"כ ורוח אלהים אשר תנוח עליו בלכתו מישרים עלי ארץ. תשאר גם היא במות הגויה לנצח, או אם תשוב לאין כי תדבק עם הגוף בהפסדו ושובו לעפרו, ורק רוח אלהי שנאצל עליה מרומים ישאר ויתקיים לנצח ? וע"ז השיב הרב ז"ל, כי אחרי שנתחברו שנים אל היחד, ר"ל הנפש ההיולאנית ורוח אלהי אשר נחה עליה והיו לעצם אחד, אין עוד אפשרות לחשוב שישאר רק האחד והשני שנתעצם עמו יכלה ככלות הגוף גם באופן זה לא היתי' ההשאר' הזאת השארת נפש איש ידוע, אחרי שלא נשאר לא הוא בעצמו ולא דבר ממנו כי אם השארת רוח אלהי בכלל, ולפ"ז צריכים אנו לאמת כי גם הנפש ההיולאנית תתדבק עם רוח האלהי ותהי' עמו לעצם אחד נבדל. החי לנצח במות הגויה, ואף שדבר זה פלא ממפלאות הבורא, אין מקום להכחיש אמיתתו, וגם ע"ז רמז החכם התלמודי הנ"ל, כי הנה שלשה שמות היו ליעקב אבינו ע"ה, בתחלת הולדו בעת אשר נפשו ההיולאנית לבדה פעלה בקרבו נקרא בשם "יעקב" ואח"כ בקנותו השלמות במעלליו הטובים, ובקנין חכמתו האלהית, ונאצל עליו הרוח ממרום, והי' לעצם אחד עם נפשו הראשונ' נקרא בשם "ישראל" וכאשר קנה השלמות במדרג' היותר עליונ' שהיא השפעת הנבוא' אשר רק מעטים המה הזוכים לה, ונהי' עי"ז כאחד האלהיים, נקרא לפי דחז"ל בשם "אל" וע"כ אמר החכם הזה "יעקב אבינו לא מת" ר"ל לא לבד ישראל, שהוא הרוח האלהי אשר חובר אליו. כי אם גם נפשו ההיולאנית שנקראת יעקב, לא מת. וע"ז יורה גם לשון הכתוב "אל תירא יעקב ואל תחת ישראל" כי שניהם יחד נשארו לנצח ולא יכלו, וכאשר שאלוהו "וכי בכדי חנטו חניטיא וספדו ספדיא" ר"ל א"כ לאיזה צורך הספידוהו בכלות הגוף, ולאיזה צורך השתדלו להשאיר גופו ע"י החניט', אם האמינו כי בלא זה ישאר, אשר מזה נוכל לשפוט, כי חשבו כולם שאבד' עצמיותו, והמפורסם והמוסכם אצל רוב בני אדם הוא לרוב דבר אמיתי, כמ"ש גם החוקר "כי המפורסם וכו', ע"ז השיבם "מקרא אני דורש" ר"ל ומה שיאומת במקראי קודש הכתובים ברוח אלהים, לא יכחישנו הדעת הלקוח' רק מאמונת ההמון והרבה בני אדם, ואף כי שנוכל לאמר שבכו והתאבלו רק בעבור שנאבד מחברתם ולא עוד יתהלך בקרבם במעט' הגוף והגויה, והחניט' היתה רק להשאיר למו זכר גם מגופו שהי' אהוב ונכבד להם מאד.-

כבר היה זה הענין לפתח חטאת ומקום טעות לבוחרים בהפקר ובלתי חפצים בעול היראה והעבודה לטעון מזה ולאמר לנפשם תוב לעפריך. כי המה ראו כי אחר שהנפש והגוף הווים וגדלים יחד כמו שאין כח בשום תחבולה אנושית ולא בשום השתדלות להחליף מה שנתך מהגוף בלקיחת המזונות תמורה שתספיק להעמיד הלחות השרשי הטבעי על עמדו לפי שכבר היה ענין התמורה ההווה מלקיחת המסעדים כמו שישפוך מעט מים בכוס של יין שעם שהיין גובר על זה המעט מן המים ומשנהו אל יין מ"מ כבר יחסר מעט מכח היין עד שבהתמיד זה פעמים רבות יהפך היין כלו אל מים. וכן מיום אל יום הלחות השרשי ממיר כחי עד שיהפך כלו לגמרי ויחוייב אז המות ויש מי שכתב שאל זה היתה כונת החכם במה שאמר כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא. ככה על זה הענין ראו שאין תחבולה ולא כח לא בחכמה ולא במעשה להשאיר הנפש ולהתמיד מציאותה אחרי מיתת הגוף אלא שעל כל פנים חוייב לה להספח עמו אחרי כלות זמן שבתם הבית וכל ימי היותם על סיר הבשר ואוכלם לחם העצבים אשר עליהם יחיו. כי אחר גמר סעודתם בהגיע ימים כל אוכל תתעב נפשם שניהם רגע אחד ימותון ואל עפרם ישובון. ומזה גזרו שאין בכל הנמצאים למיניהם יותר פחות מהאדם למינהו וראו כל השתדלותם להציל נפשם ולקיימה שוא ודבר כזב. ואמר שכל השתדלות בזולת זה טוב הימנו. ומזה חזרו אחר מבוקשים אחרים והפליגו העיון והחריצות בהם ומהיותר חזק שבכולם הוא ההשתדלות באסיפת הממונות כי היה להם לתכלית מעולה מאד והוקירו פז מאנוש וכתם אופיר מאדם ובהשתדלות הזה לא מצאו בו שום חסרון כי ברוב סכלותם ופתיותם לא הביטו לאחריתם ושמו השארות הממון מקום השארותם וקיומו מקום קיומם כי אחר שהממון ההוא לא יאבד בידם לא יחושו במה שימותו הם בידו וברשותו. והנה באמת חולשת הדבר הנבחר מאתם ופרסום פחיתותו לכל מראה עיני הרואה בטוב בחינתו יורה על שבוש דעתם ומיעוט בחינתם בענין הראשון כי הנה הוא מבואר כי אחר שאין מדרך השכל לחשוב שאלה העסקים בעניינים המדומים יהיו בשום צד תכלית מציאות האדם כמו שביארנו אצל ברכות יעקב אבינו שער כ"ד והיה מהמחוייב שימצא לאדם איזה תכלית הנה באמת יחוייב שלא יצא ענין תכליתו לדבר פחות ממנו ועל כל פנים ישאר בעמידת עצמו וקיומו ולכאורה יראה שזו היתה כוונת החכם האלהי שאמר יעקב אבינו לא מת כי היא מליצה נפלאה לאמר שהשכל הזה הנקנה לאדם והמתעצם בו על הדרך שרמזנו באמת לא מת במות הגוף בשום ענין וראוי היה יעקב אבינו להמשיל בו זה השלמות הנקנה באדם למה שהיה השלישי באבות ועליו אמר (תנחומא פ' מקץ) אימתי נצב אדה על שדהו לא בשעת חרישה ולא בשעת

זריעה אלא כשהוא בקמותיו כך וכו' עד וביעקב (בראשית כ"ח) והנה יי נצב עליו וכבר כתבתיו בשער כ"ה:

ובמדרש עוד (ילקוט פ' ויחי) ויקרא יעקב אל בניו לא הוה צריך קרא למכתב אלא קרא אל בניו אלא אמר הכתוב (ישעיה ל"ח) כי לא שאול תודך מות יהללך, מי מודה שהוא חי ומשתחוה לחי שכן כתב (שם) חי חי הוא יודוך כמוני היום וכו'. הרי שדרשו ויקרא יעקב אל בניו כאלו אמר ויקרא חי אל בניו ועל דרך שאמר בכאן יעקב אבינו לא מת. ועתה ראה גודל כוונת האומרו כמו שאמר תחלה אין משיחין בסעודה כי עם היותו מוסר השכל ודרך חיים מ"מ הוא עצמו מה שיחייב לשתוק הימנו שם כי המאמר עצמו לשם היה שיחה של סכנה ונוח לו שיאמר מיד יעקב אבינו לא מת כי הוא מאמר יותר קצר. וקשה עוד מזה מה ענין עקר ההגדה שתאמר שם במקום סעודה המבלי אין הלכות או הגדות שגורות בפיהם מתייחסות לשמחת סעודתם הלך לו לדרוש אחרי אכלם ואחרי שתותם יעקב אבינו לא מת. אמנם מה שראיתי אני בזה שהמאמר הראשון אשר קודם הסעודה והמאמר השני אשר אחריה ענין אחד להם ומתייחס מאד לשם אלא שבראשון הפליג המליצה לומר אותו מכוסה ונסתר תחת כנפי העצה והמוסר להרחיק הסכנה הגופיית המתרגשת לבוא מחמת סעודה והכוונת הנסתרת לו ומעולה ממנה היא להרחיק הסכנה היותר עצמית מהנפש אשר רואים אותה החסרים וגוזרים אמותה מטעם הסעודה כמו שאמרנו. וזה אמרו אין משיחין בסעודה שמא יקדים וכו'. כלומר אין טוענין מטעם סעודה ולקיחת המזון לאדם על ענייני ומהותו לומר שכאשר יחסר לחמו ימות לגמרי שזה מביא לספק שמא יקדים הקנה שהוא עיקר כלי הנשימה אשר מכללם הוא הלב שבו נמסרו מפתחות החכמות והתחלות המעשים וגם שהוא כנוי קרוב אל השכל הנקנה קדימת מעלה על הוושט שהוא עקר כלי המאכל והמשקה אשר בהם יזונו ויסעדו כל החלקים ההיולאניים באדם ובבהמה כי ודאי המספק בזה יבא לידי גדולת הסכנות והוא שיתחייב בנפשו ויגזרם לכלה ונחרצה. והנה מפני שדבר ברמז סתום ולא הרגיש מהשומעים שהבינו כוונתו בתר דסעוד אמר להם בפירוש הענין עצמו אשר רמז אליו ראשונה והוא כי הנדמה אל יעקב אבינו בחלקי האדם לא מת. ואפילו שהאדם יתקיים ע"י אכילה ושתיה:

[105] תוכן דעת הרב ז"ל הוא לבאר אופן הזנת הנפש הרוחנית ע"י לקיחת הגוף את המזון הגשמיי. (עיין מזה גם במג"א א"ח סי' ו' ס"ק ד' מ"ש שם בשם כפר הכונות.) ואומר, כי כמו שלא ישיו כל איברי גוף האדם בהזנתם מהמזון, כי אם כל אחד מהם ניזון מחלק המזון היותר ראוי ונערך אליו, ד"מ האיברים הגסים, מחלקי מזון הגסים, והאיברים הדקים מחלקיו הזכים והדקים, ויש מהם שיתחזקו רק ע"י האדים, העולים מהמאכל והמשק', או

[105]ואולם תוקף הגזרה הזאת וחוזקה יתבאר מתוך סעודתן כי חזקתם שלא יסבו רק בסעודת מצוה וזה כי הוא מבואר שהמזון אשר בו יזון גשם כל חי הנה הוא לא נתחלק אל כל האיברים בשוה כי האיברים הגסים יוקח להם היותר עב מהמזון והאברים אשר תחתיהם בגסות ממזון הנערך אליהם והאברים הדקים מהיותר דק והיותר זך שבהם עד שיש אברים שמתהווים מהאידיות לבד ויש אברים יקרים נזונין ומתחזקים מהריח הטוב והבישום המשובח כן יהיה בלי ספק הזנת הנפש הזכה בענין היותר זך והיותר פשוט שימצא בלקיחת המזון. והוא הדבר המוחש מכוונת תכליתו ומהבחינות השמעיות המחוברות בו לפי הישרת התורה האלהית כי היא ולא זולת הוא המזון המסוגל והמיוחד אל הנפש אשר בו תתקיים כמו שאמר הכתוב בפירוש (דברים ח') כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. וכבר תהיה הנפש מתקיימת אצל הגוף על ידי אכילה ושתייה במקרה כמו שמצינו שתעמוד שכינה ותתקיים אצל ישראל בהתמדת הקרבנות המצווין בתורה האלהית כי מזון השכינה וקיומה אצלם אינו בחלב והדם ולא בריח שריפת הבשר חלילה. רק מה שאמרה תורה (במדבר כ"ח) אשה ריח ניחוח לה' ואמרו ז"ל (ספרי שם) נחת רוח שצויתי ונעשה רצוני ירצה שההכנעה וההשתעבד אשר להם למלאת דבריו יתברך היא אשר ירצהו מהם וכביכול הוא המזון אשר בו תתפרנס השכינה אצלם ותתקיים עמהם והוא מה שאמר הנביא (ישעיה נ"ו) עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי. כי אין לו מהם רק מלוי הרצון לבד על דרך ומשביע לכל חי רצון (תהלים קמ"ה) ובמקומו יתבאר זה יותר ב"ה. וכן יהיה הענין אצל בעלי הנפש הרוחנית שכל החלקים הגופיים יתפרנסו מחלקי המזון החומריים והנפש לא תמלא מהמזון ההוא ולא יאמר עליה שהיא אוכלת כי אם בהעברה כמו שנאמר במלאכים (בראשית י"ח) שני פעמים ויאכלו. אבל היא ניזונת מזון מחשביי לקוח מהכוונה והרצון אשר

מריחם הטוב, כן תיזון הנפש הרוחנית רק מהחלק הרוחני שהיא במזון, והוא השמח' שימצא בסעודת מצוה, או בכל סעוד' שיאכל רק להבריא גופו ולהעמידו על כנו בהעלותו תמיד על רעיונו בעת אכלו את מזונו, שימלא בזה רצון בוראו החפץ בעשיית המצוה הזאת, ובקיום גופו כל הימים אשר קצב לו עלי ארץ, וכעין זה אחז"ל על הכ' "אשה ריח ניחוח לה'," שהנחת רוח שנעש' רצון הי"ת, הוא המזון הרוחני כביכול אשר על ידו תשאר ותתקיים שכינת כבוד הי"ת על ישראל, ורק סעודה כזאת אשר יכוון בה האוכל למלאות רצון בוראו, נקראת "סעודה של ת"ח" שהוא כינוי אל השכל המתעצם, וממנה לבד אמרו ג"כ על הכתוב "יגיע כפיך כי תאכל וכו' אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא" כי מאכיל' כזאת ישבע לא לבד הגוף המתהלך ופועל בעולם הארציי, כ"א גם הנפש תשבע בצחצחות ועונג רוחני ממנה, להשאר על ידה אח"כ בעולם הנצחי, וגם ממנה אה"כ "אמרו צדיק כי טוב, כי פרי מעלליהם יאכלו, אבל שאר הסעודות הנאכלות מבעליהן רק למלאות בטנם וכריסם ממעדני הגוף, הן הנקראות בפי חז"ל "השולחנות אשר לא נאמרו עליהם דברי תורה," ומהן אה"כ "כי מלאו קיא צואה בלי מקום," ר"ל מבלי אשר מכל להבדיל עוד בין השולחנות עצמו, שהן רק מקום מצב המאכל, ובין המאכל עצמו הנצב ומתקומם עליהן, כי השולחנות עם המאכל שעליהן כולן יחד כקיא צואה וכדבר נבזה ונמאס בעיני כל משכיל אמיתי ואף כי בעיני הי"ת יחשבו.

לאוכל בסעודה ההיא כי אם היא סעודת מצוה המצוה ההיא תהיה חלק הנפש והמנה אשר בה תתקיים. והאיש הנלבב כל ימיו אוכל בסעודת מצוה שאין כוונתו בלחם אשר הוא אוכל רק להבריא ולהעמיד גופו נכון ומזומן לעבודת הנפש החכמה וכמו שנאמר (משלי י"ג) צדיק אוכל לשובע נפשו. והוא אמרם ז"ל (ברכות ס"ד) כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם מיסב בה כאילו נהנה מזיו השכינה. והתלמיד חכם היא השכל המתעצם באדם אשר אליו כיוון החכם באומרו כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך (משלי כ"ג) ירצה כי כאשר ישב האדם ללחום עם המושל תזה הנכבד אשר נאמר עליו (שם ט"ז) ומושל ברוחו מלוכד עיר בין תבין את אשר לפניך ולא תאכל כי אם הנאות לעבודתו ומה שיקובל ממנו עוד לשלמותו לא לעשות פימה ולצבות בטן כמו שסמך (שם כ"ג) אל תתאו למטעמותיו והוא לחם כזבים כי המאכל המפסיד כוונת הבריאה הוא בלתי זן באמת וכמו שעל הנזהר בענין אמר (שם י"ג) צדיק אוכל לשובע נפשו כן על הבלתי נזהר נאמר (שם) ובטן רשעים תחסר. והנכון שירצה כי תשב ללחום לצורך הכח המתאוה אשר הוא המושל בך כאומרו (קהלת י') אם רוח המושל תעלה עליך, בין תבין את אשר לפניך והוא השכל הזה וכשתתבונן בזה ושמת סכין בלועך שלא תאכל כי אם מהמותר לך לפי התורה והמצוה כדאיתא (חולין ו'.) רבי מאיר שלח לרבי אלעזר ברבי שמעון לאתויי חמרא מבי כותאי אשכחיה ההוא סבא אמר ליה ושמת סכין בלועיך וכו'. וגם מההתר לא תאכל רק די מחסורך כפי הנאות לו כמו שאמרנו. וזה שאמרתי שאם תבין את אשר לפניך תשים סכין בלועיך יהיה כן אם בעל נפש אתה שאז תהיה לפניך הנפש הזאת אשר אתה צריך להתבונן אליה ולכוין אל פרנסתה וקיומה שאם אין אתה בעל נפש אין לפניך כלום שתצטרך להשמר מפניו. ולזה אמר שהאוכל על זה האופן עם שהמאכל הוא חמרי יחשב לו לרוחני ונהנה ממנו כנהנה מזיו השכינה. ולזה הוא מבואר (אבות פ"ג) שהשלחנות אשר לא נאמרו עליהם דברי תורה או לא כיון בהם במאכל אשר יאכל בהם אל העבודה האלהית כמו שאמרנו יאמר עליהם (ישעיה כ"ח) כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום לפי שלא יכוונו רק אל מילוי הבטן אשר יורק דרך מעלה או דרך מטה. ואמר בלי מקום לומר שאין השלחנות ההם מקום אל הקיא או הצואה עד שיהיו נבדלית מהם כתנאי המקום שהוא נבדל מהמתקומם אלא שהמקום והמתקומם ענין אחד להם לא נפרדו בטינוף ולכלוך. אמנם המכוונים להעמיד הכח הדברי מה נאמר בהם (יחזקאל מ"א) זה השלחן אשר לפני ה'. ומכל זה תבין כי לא על לחם הסעודות האלו לבד יחיה האדם השלם כי על כל מעשה שלום וטוב אשר יצוהו השם יתברך ויתרצה בו יחיה. כמו שאמר הנביא בפירוש (ישעיה ג') אמרו צדיק כי טוב כי פרי

מעלליהם יאכלו. ועל זה הדרך נאמר (תהלים קכ"ח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. ואמרו ז"ל (חולין מ"ד:) אשריך בע"הז וטוב לך לע"הב. והנה אם כן כבר נתבאר שאין משיחין שום שיחה וטענה על סעודה זו שממנה יוקח ראיה על ביטול הנפש בביטולה אבל בהתמדת סעודות כאלו הן על ידי אכילה או זולתה תתעצם הנפש ותתקיים קיום עצמי שא"א להבטל בהבטל המעשים הגשמיים והנה אם כן טענת הסכלים על חולשת מציאות הנפש אינה טענה. אמנם אולתם אולת במה שיעזבו ומשלימות עצמם ונואשו מהצלחת נפשם לרדוף אחרי קנייני הממונות אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה בלי ספק. וכבר גברה מחשבתי שעל הדרוש הזה בעצמו נתייסד מזמור מ"ט שהוא חמור מאד בענייננו כפי מה שיעוררו עליו המשוררים בתחלת דבריהם ובנראה ממני יכוונו להוכיח אל פני הכתות המחזיקות בזה הענין השני המפורסם להראות הפסדו ושבושו ושמו למשל וחידה אל הענין הראשון המעולה והנעלם ממנו. ולפי שמה שנמצא מדברי המפרשים ז"ל עליו אינו מסכים עם מה שהועד בו מעומק העניינים הנרמזים באומרו פי ידבר חכמות וגו' אעה למשל אזני וגו' והוא דבר שיגונה מאד אפילו בכתב הדיוט כ"ש בדברים עמוקים הנאמרים ברוח הקדש אשר כאלה. ראיתי לבארו הנה על שני אופני הכוונות שאמרנו כפי אשר יורוני מן השמים כי מה שאומר אותו יהיה נאות כפי הדרוש שאנו בביאורו ולפירוש המזמור גם כי דברי אלה לא ינעלו דלת בפני באי שעריו. ואולי יהיה עזר מה לדפוק פתחיו לבא חדריו:

למנצח לבני קרח מזמור (תהלים מט). יאמר כי בהבנת כוונת המזמור הזה יוסיף כל משכיל אומץ נצח והוד לעמוד על שלמותו. שמעו זאת כל העמים האזינו כל יושבי חלד כי מה שידבר על דרך הפרסום הנה הוא מועיל לכלם. ואולי אמר חלד מענין חלודה כמו שאמרו רבותינו ז"ל על ממתים מחלד. והכונה שיסירו חלודת הטפשות. גם בני אדם וגו' כתנאי כל דבור שלם שיקבלו תועלת כל השומעים איש כפי כחו ובדברי חכמינו ז"ל עשיר בתורה ואביון בתורה. פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות ייעד כי מה שידבר בפיו יהיו דברי חכמה ומוסר מפורסמים. אמנם בהנות לבו ותוכיותו ימצאו תבונות נסתרות והוא הבנת דבר מתוך דבר כענין המשל והנמשל. אטה למשל אזני וגו' אמר זה לפי שהענין המפורסם בו אמר בדרך משל במה ששם קצת דברי המזמור משל לקצתם והכל יחד שמו לחידה לענין השני היותר נעלם. והנה על הענין האחד אמר אטה למשל אזני. ועל השני אפתח בכנור חידתי. ואחר שהקדים עניני השיר ומדרגתו התחיל בדרוש ואמר למה אירא בימי רע וגו' אמר שהכונה אשר הניעתהו היא לעורר לבות בני אדם ולגלות את אזנם שכל הרע המגיע אל המין האנושי במה שלא יגיע אחד מאלף אל כוונת תכליתם

הוא נמשך אל רוע בחירתם. והוא אומרו בדרך שאלה למה אירא בימי הרעה והוא זמן כליון הגוף והפסדו שהנפש והבשר יחדיו יסופו כמו שחשבו האנשים הפתאים. והשיב עון עקבי יסובני. כלומר אנכי סבותי לי את כל הרעה הזאת כי נרדפתי מעצמי והושגתי. ואם כן איפא מי ירחם עלי. הבוטחים על חילם וברב עשרם יתהללו. פתח להם בענין השני שאמרנו שהוא המפורסם שבסכליות והוא שום בקשת הממונות ודרישתם הדבר היותר מעולה שימצא באדם ובדבר עם העשירים הבוטחים על חילם ומתהללים ברוב עושרם להיותו הטוב העליון בעיניהם יאמרו אליכם עשירי עם אקרא היום אגלה חרפות האדון הזה אשר אתם מבקשים כי מלבד מה שהוא נודע ונכר לעין החכמים שהוא ענין פחות וחיצוני מהמבוקש יתבאר פחיתות מן הדרך אשר אתם משתמשים בו אם אצל הזולת או אצל עצמכם עד שתחייבו להודות שימצא לאדם ענין יותר משובח שהוא יהיה התכנית המבוקש. והעיון הראשון יתבאר בפנים הראשונים מהמזמור. והשני בפנים השניים. ובקטון מומיו החל ואומר אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם וגו'. ירצה לא די שלא יועיל הון ביום עברם למלט בעליו מיום מיתה אלא שימציא לו עוד חולי רע מצד רוע ההנהגה ברוע בחירת הבעלי' בהשתמש ממנו. וזה כי איש מה כי יראה את אחיו ביום אידו יום שבות זדים גופו ועבדוהו וענו אותו וכבר יאותו לשלח אותו חפשי במעט מהממון אשר ביד אחיהו איש. ותגדל אהבתו עם ממונו על אהבתו עם אחיו וחמלתו עליו על חמלתו עד שיניחנו בצרתו ופדה לא יפדה אותו ולא יתן בעדו אפילו כופר נפש המושת בתורה האלהית להנתן בפלילים ואם מעט הוא כ"ש שאם היה יקר פדיון נפשם כפי שוויו ממש יחדל מן הפדיון ולא יתן לא היום ולא לעולם. ויחי עוד לנצח וגו' ירצה ולא תאמר שיעשה כן לפחדתו כי ביום פדות אותו ימות מיד או קרוב לו ונמצא מאבד ממונו בלי הועיל שאף אם ידע בו שיחיה עוד לנצח ולא יראה השחת לא יפר אהבתו אשר עם ממונו ולא יוסיף ולא יתן את כל מאומה בעדו. כי יראה חכמים ימותו וגו' קרבם בתימו וגו'. אמר כי הסבה המביאה לו לידי עוורון היא כי יראה חכמים ימותו בענין אחד עם הכסיל והבער. ומאלו ואלו לא יראה שישאר דבר אחרי מותם רק מה שיותר מעזבון חילם וממונם ביד הקונה אותו לדורותיו. והקברים אשר הם בקרבם הם בתימו לעולם. ירצה שלזמן ארוך אומרי' זה קבורת פלוני העשיר ומשכנותיו אשר ישכנו בהם בעוד בחיים יקראו על שמם לדור ודור מה שלא ירצה זה הזכרון והשארית מחכמתם ומשאר השלימות. ואדם ביקר בל ילין וגו'. גזר אומר כי אדם אשר כזה שיש לו יקר העושר והנכסי' ולא ילין בו להשתמש ממנו כשיבא צורך גדול אשר כזה שזכר מפדיון האח הוא מפורסם אפילו להמון שהוא דומה לבהמות

הנושאות בר ולחם ומזון על כתפיהם ואין ברשותם לאכול מהם ומתו ברעב. ואמר נדמו כי הוא והם נדמו דמיון גמור לא כענין המשל לבד. ואחר שהראה הגנאי הגדול הזה על זה האופן זכר גנאי עצום ונפלא ממנו אשר אליו היתה כוונתו באלו הפנים הראשונים. וכבר שם הגנאי הראשון למשל או ערך אל השני אלא שהגנאי הוא יותר מבואר בנמשל ממה שהוא מבואר במשל הפך המנהג בכמו אלו העניינים. אמנם כיון לבוא אליו באופן זה להפליג. ואמר זה דרכם כסל למו ואחריהם בפיהם ירצו סלה: ירצה דרך הכסילות המפורסם אשר להם לחבב ממונם וליקרו על פני אחיהם זה דרכם כסל למו בעצמם ממש כי לא יוציאו אותו בשום פנים לפדות את נפשם מיד שאול כמו שחוייב לאנשי השלמים הקונים עולמם ועם היות שאחריהם בפיהם ירצו סלה כי תמיד תמצאם אומרים בפיהם שירצו בחיי העולם הבא ויבינו לאחריתם. אמנם יתרון אהבתם עם ממונם על הכל היא. או שירצה והראוי להיות להם אחריהם בפיהם ירצו אותו סלה. כלומר שלא נשאר להם מכל עמלם רק מה שראו אותו להיות אוכל לפיהם ובזה כצאן לשאול שתו מות ירעם וגו' ירצה שבזה הענין שתו עצמם כצאן טבחה אשר המות הוא הרועה אותם במה שינהגום במרעה דשן ושמן וירעום בכר נרחב כדי שתהיינה בריאות וטובות ליום מיתה ולא נשאר אחריהם כלום רק מה שנהני' הבעלי' מדמי בשרם ומעורן ומצמרן כן אלו הפתאים לא נשאר אחריהם מעצמיותם כלום. ולא ישלטו ליהנות מכל נכסיהם אשר עמלו בהם להטיב את נפשם וירדו בם ישרים לבקר עד צאת נפשם על דרך יכין וצדיק ילבש (איוב כז) שהפתאי' הללו האלהים אשר עשאם הסגירם וצורם אשר מכרם לגלות אותם השאול ולאבדם מזבול לו. אך אלהים יפדה וגו'. ירצה רחמנא ליצילן מדעת האנשים החטאים האלה בנפשותם הרודפים אחר הקניינים הפחותים אשר לא יועילו ולא יצילו אך אני אשוב מרדוף אחריהם להשיג המעשים אשר בהם יפדה אלהי' נפשי מיד שאול כי יקחני השאול להיות לו נפש לשלל סלה כנפשם. אל תירא כי יעשיר וגו' כי לא במותו יקח וגו' אחר שגינה פתויות האנשם האלה על זה האופן הסב דברו עם האיש המסתפק אצל הממונות. ואמר אתה האיש אשר הסתפקת באספך די ספקך מהממון ונשאת בעולמך זה עיל נאות העשיר וזדונו וחרפת תנופת הארץ אותו כי רב כבודו אל תירא שיהיה כן לעולם הבא הארוך והטוב אלא כמו שתראה בעיניך שלא במותו יקח את כל מאומה בידו כן לא ירד אחריו כבודו כי אין שם משוא פנים אל העשיר בעשרו כלל. כי נפשו בחייו יברך וכו' והטעם כי זה האוכל נפשו בחייו קלל ולא נשא ברכה במעשה הצדקה ומעשים עובים והוא ישא את עונו ואז הוא וחבריו הרשעים כמוהו יודוך כי תטיב לך לעצמך כל ימי חייך המה שיראו שם ויכירו בין טוב לרשע ובין עובד אלהי'

לאשר לא עבדו. תבא עד דור אבותיו וכו' ירצה לא יקרה לו כאשר יקרה לאיש השלם אשר נאמר בו (בראשית ט"ו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום וכמ"ש ושכבתי עם אבותי וגו' אך תבוא עד דור אבותיו ועמו אשר עמהם יאסף ותראה כי הוא והם לנצח לא יראו אור. אדם ביקר ולא יבין וכו' ירצה ויתר שהיה הסכלות הראשון מגונה מאד מהיות לו יקר עושר ונכסי' ולא ילין על אבוסם אפי' לצורך אחיו אשר כנפשו. ולזה נמשל כבהמה הנושאת משאת המזון ולא נהנית ממנו. עוד מגונה מאד זה האחרון אשר נתן לו מאת האלהים יקר השכל לדרוש הטוב לעצמו ולא יבין לאשורו כי באמת נמשל כבהמות אשר נדמו מבלי הדעת ובמותם אין להם עוד אחרית ותקוה. זהו שיעור מה שרצהו המשורר בחצוני ממאמריו אלה אשר יכוין בהם אל הכתות ההמוניות גם בני אדם גם בנו איש יחד עשיר ואביון. כי יש ויש בדבריו אלה מוסר השכל לכל, תוכחה לעשירים המנוולים עצמם אצל ממונם. עצה לאביונים שלא יסמכו עליהם בשעת דחקם. גלוי דעת את העם שעל הרוב המרבים בעושר וכבוד ימעטו כבוד במעלות עצמם והממעיטים בהם מרבים בכבודם וכבוד קונם:

אמנם מה שכיוונו על דרך החידה לדבר בו עם החכמים הוא הענין הראשון אשר אליו היתה כוונתנו בראשונה להודיע שבוש הסכלים המבזים צלמם לבלתי שאר לנפשם שום תקוה ואחרית אחרי מספר ימי אכלם ושתותם ואחרי כלות גופם ושארם. ולהראות להם כי עם שכליון הגוף הוא מהכרח החומר ומחיוב רוע התחלותיו ושלא יספיק כל הון להחליף ולהמיר הנתך ממנו יום יום כי אם טוב ברע כמו שאמרנו שאין לגזור כן על הנפש המשכלת בשום ענין. ולפי זה יתבארו דבריו על זה האופן למה אירא בימי רע כו' אמר מה היא הסיבה אשר אליה אירא בימי הרעה שהוא יום מיתת הגוף והנפש האנושית גם היא חשבה להשבר כי עון עקבי יסובני והוא חסרונות התחלתו ופחיתות היולאניותו כי מהכרחיותם מזורה הרשת מיום הולדו וכמו שאמר (שם ג') ואתה תשופנו עקב כי הוא הנושך עקב כל מרכב מבלי שום המלט. כי גם הבוטחים על חילם וברוב עשרם וחושבים שבו יוכלו לעמוד על נפשם כי תשיג ידם המאכלים הטובים והבריאים והמסעדים החזקים והמרקחים הלביים המאריכים ימיהם ושניהם בנעימים לסוף לא יועיל ממונם ורוב הונם לפדות את עצמם באותו הלחות ההווה והמתחדש בלקיחות ההמה עד שיהיה שוה למה שנתך ממנו ממש כמו שכתבמ ממשל היין המהופך אבל אותו המתחדש הוא באחיו הקרוב אליו אשר אמרנו במשל כי אח לא פדה יפדה איש. ובכל יום ויום מתמעטת הקרובה ומתרחקת האחוה עד שנעשה נכרי לגמרי והוא ענין המות ההכרחי. והוא אומרו לא יתן לאלהים כפרו כלומר שלא ישית כפר ותמורה אל

הכח ההוא הנתן מאת האלהים בתחלת הבריאה כי הפדיון ההוא יקר עד מאד ואי אפשר לשום אדם להמציאו. וחדל לעולם ירצה כי לעולם הוא הולך וחסר ונגרע מערכו ושלמותיו עד שיתבטל לגמרי. ואיך אפשר שיחיה עוד לנצח ולא יראה עוד השחת. ואמר שהגזירה הזאת אינה נמשכת לעצלת האדם והתרשלותו. ולא לקיצור ידיעתו כי יראה הרואה חכמים גדולים יודעי נפלאות בסודות הטבע יחד ככסיל ובער יאבדו ואין אחד מהם שלטון ביום המות ועזבו כחם וחילם לאחרים כי לא יכולו להשאירו בידם. כי קרבם וכרעם וכלי גופותם הפחותי היו למו לבית עולמם ומשכנותם לדור ודור. הוא לבד מה שיקראו בשמותם עלי מדת ימים. והרי הוא מבואר שהאדם אשר כן לו מהיקר והשלמות בתמונתה זו הגופיית ובתקון כל כלי עבודתם מכל שאר הנמצאים השפלים ולא ילין בו אחרי בואו אל בית עולמו ואחרי שכב אל אבותיו הוא נמשל כבהמות כדמו ואי זו היא החבה היתירה הנודעת לאדם הנברא בצלם אלהים כמו שיחייב השכל באמת זה אשר יחייב תכלית החיוב שהמעלה העקרית בשלמות הנפש ונצחיותה. כי על זה אמרו חז"ל (ברכות י'.) נסתכל ביום המיתה ואמר שירה שנאמר ה' אלהי גדלת מאד כמו שכתבנו בשער י' גם בשער כ"ב אצל ותשחק ליום אחרון דברנו בזה מה שיאות, זה דרכם המחוייב לגופותם מהכרח התחלותיו היה כסל למו כלומר ליחס אותו לעצמם ממש ולנפשם במה שהיא צורתם המיוחדת כי בחשבם כי כאשר תם זמן הסעודה יחד ושוב אינן סומכין על שלחן אחד כי כאשר מות זה כן מות זה ולו חכמו ישכילו מהות עצמם כפי מה שהאירה התורה האלהית עינינו וכפי מה שיחייב השכל כנזכר יבינו לאחריתם וידעו כי אין קיום צורתם העצמית תלויה באלו העניינים החמריים כדרך הגופים רק בעיונים מחשביים דקים שכליים אשר לא יפסקו לעולם כמו שאמרנו בסעודה של מצוה אדרבא כל עוד שמזקינין כח גבורת החכמה נתוספת בהם. ויש להפלא מדעתם זה הנפסד עם מה שימצא להם תמיד בפיהם גודל הרצון והחפץ להשארות אשר אחריהם אשר הוא ראיה גדולה לאמתתו כי לא לחנם נמצאה תשוקה זאת רק כשתוציא הדבר לפועל ככל התשוקות הנמצאות בכל בעלי חיים המוציאות תכליתם לפועל ברצון וחכמת בוראם. והנה הם עם דעתם זה האבד שמים עצמן כצאן טבחה אשר ברדתם שאול המות ירעם בשבט ברזל וככלי יוצר ינפצם והיסודות הפשוטים אשר הם ישרים במעשיהם ותנועותיהם הם הרודים בהם במה שישובו כל חלקיו איש אל יסודו ואל משפחתו תחת אשר היה מטבע מדרגתם לרדות ולמשול ממשלת מעלה ורוממות בכל הנמצאים השפלים בעלי התנועה הרצונית וצורתם תלך לחרפות ודראון עולם או שיאמר וכאור בקר יזרח שמש צדקה ומרפא לישרים ואותם שצורתם מבלה השאול ואין השאול

מבלה אותם מפני היותם מזבול לו ירדו באנשים החטאים האלה על דרך שאמר (מלאכי ג') ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עושה אמר ה' צבאות. אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול זה כי יקחני לעצמו וילמדני דעת ודרך תבונות לצאת מרשת סכלות האנשים האלה ומהתפש בפח יוקשם והם הבלתי רואים שום מציאות לעצמן בלתי אם גויתם בטעות זה הדרך השני ושרותם והשתעבדם כל ימי צבאם לפי הדרך הראשון. ויורני ויאמר לי אתה לא כן נתן לך ה' אלהיך עול מלכותם על צואריך אבל הגוף וכל קנייניו הנם לך לעבדים ומשרתים לפניך ואתה מושל בהם לעשות בהם כרצונך ולא תירא מפחד הסכלים האומרים כי כאשר יעשיר איש וכי ירבה כבוד ביתו כי לא במותו יקח הכל ולא ירד אחריו כבודו כמ"ש ועזבו לאחרים חילם אשר מזה היו מבררין שהאדם עבד למו כי ודאי בהוציאו ממונו בימי חדלו על פי הישרת התורה והשכל פרי הכל ותבואתו יקח בידו. ובלכתו אל בית עולמו הנה אתו שכרו והוא ילונו ולפני מלכים ינחנו ועם נסיכים יושיבהו וכסא כבוד ינחילהו כי איש כזה ברך נפשו בחייו בהשתמש בכל כחותיו הגופים ובכל מאדיות ממונו לשמוש נפשו המשכלת ולא זז ידו מתוך ידו. וכבר יושלם זה הענין יפה במשל נאות מאד בפרשת ראה אנכי שער צ"ג ב"ה. ואחר שהודעתיך זה אשאלך אם יודוך כי תטיב לך בעוצם השתדלותך אשר בו תלוי שלמותך זה כי האיש אשר איננו שומע תבוא עד דור אבותיו אשר אליהם יאסף ככלות ימיהם ותראה כי עד נצח לא יראו אור ואם כן האם יש להחזיק לך טובה בהעלותך את הנרות אל מול פניך בהם תזכה לאור באור ה' בארצות החיים. וחתם המאמר כי כמו שכבר גזר שהאדם שלא ילין אחרי מותו מאותו היקר הנתון לו לשלמות ראשון נמשל לבהמות נדמו כן האדם אשר יקר תפארת השלימות האחרון הזה בכחו ולא יתבונן אליו וישתדל להשגתו בכבוד שלא יחיה עוד אחרי נפלו ובעולם שאין בו לא אכילה ולא שתיה אין לו תקומה בו באמת חשב תועה על עושהו אשר הפליא במלאכתו ממלאכת כל שאר הבעלי חיים עם היותם שוים בתכליתם לפי דעתו וחלילה ליוצר בראשית מעשות זאת: והנה כלל מה שיקיפהו זה המזמור כפשוטו ומשלו וחידתו הוא מה שאמרנוהו ראשונה מכוונת החכם בעל המאמר שזכרנו בשני דבוריו אין משיחין בסעודה וכו' יעקב אבינו לא מת וכו' וכפי מה שביארנו עניינו וטעמו והוא ענין נאות מאד מצד עצמו. אמנם לא יספיק להיות הוא לבדו הנרצה אל בעל המאמר מפני שעדיין יש לדקדק בו ולספק ארבעה ספקות:

א שלא נתחוור יפה למה אמר יעקב אבינו לא מת ומאי קארי לה דפשיטא שכל הצדיקים במיתתן קרויין חיים (ברכות י"ח.): ב כי על כל פנים היה לו לומר ישראל אבינו לא מת

כי הוא השם הראוי ליחס אל העצם הנאצל הנשאר אחר המות. וגם שהכתוב שהביא מזכיר אותו דכתיב (ירמיה ל') אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל: ג אמאי הקשה המקשה ממאי דספדו ספדיא וכו' והלא מקרא מלא הוא ויראו אחי יוסף כי מת אביהם גם הוא עצמו אמר הנה אנכי מת ויוסף צוה שיאמרו כן לפרעה הנה אנכי מת בקברי וכו': ד מה טעם המשיב מקרא אני דורש כי לא נתבררה הראיה. וגם מה שפרש"י ז"ל שהוא עדיין בגוף ונפש ומאי דחנטו חנטיא וכו' אינו אלא שרדמה להם שמת ואינו כן הוא זר מאד. אם מפני הכרחיות המיתה הגופיות אשר אין המלט ממנה מעטיו של נחש כמו שיבא. אם מפני הפעולות ההמה אשר אין דרך הכתוב לזכרן על האופן ההוא כשלא היו רק בדרך דמיון:

ואולם מה שאחשוב שהיתה עקר כוונתו בזה הוא לפסוק ולגמור דין בספק אחד שנסתפק בדרוש הזה הנפלא שזה תוארו. אחר שהנפש ההיולאנית בתחלת ענינה הוא כענין הכנה והתחלה אל האצילות ההוא הנבדל המתעצם בו כמו שכתבנו ראשונה מי יתן ונדע אם ההכנה ההיא תדבק עם הגוף בהפסדו כאשר נתהוותה ונתקיימה באמנה אתו או אם תתדבק אצל העולם הנבדל אשר נתעצמה בו. וזה שאם נניח שתתדבק בעצם הנבדל ירצה שיתהפך הדבר ההוא מהיותו היולאני אל עצם נבדל רוחני והוא פלא. אמנם אם יונח שתתבטל הנה באמת יחלש מציאות השארות הנפש ההיא הנקנית משני פנים. האחד כי איך יתכן שישאר העצם ההוא המתעצם מזולת הדבר אשר הנחנו שנתעצם בו. והשני שכבר יהיה הענין הנשאר דבר אחר זולתי זה האיש הרמוז מאחר שלא יהיה הוא ולא דבר ממנו. והנה אחר שהיה זה בלתי אפשר כלל בחק זה הדרוש. חוייב אם כן אמות הענין הראשון והוא שהכח ההוא ידבק בעצם הנבדל וישאר עמו קיים נצחי כי הכח הזה על זה האופן אינו דבר מורגש חומרי שיהיה נמנע זה ההתעצמות בו כמו שנתבאר ענייננו היטב בשער ההוא הו' שזכרנו. שם בארנו השלש מדרגות אשר בהנה יעלה האדם אשר הראשונה מהם היא היותה על זה הכח. ומשם יעלה אל התיכונה והוא השכל הקנוי אצל החוקרים הנקנה. וממנו אל השלישית אשר קראוהו שכל נאצל. אשר אצלם ימצאו כל שלמיות האדם לפי מדרגותיהם והנה כלם מתעצמים יחד בחייהם ובמותם לא נפרדו כלל. ובמדרש הנעלם (זוהר פ' אחרי) מה שיספיק להאיר עיני החכמים בדרוש הזה הנפלא תאנא והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך (ש"א כ"ה) נשמת אדוני מיבעי ליה אלא כמה דאמרן זכאה חולקהון דצדיקא דכלא אתקשר דא בדא נפש ברוח ורוח בנשמה ונשמה בהקב"ה אשתכח דנפש צרורה בצרור החיים. ראה כמה הפליגו להראות ענין החקירה הזאת ואמות המשפט עליה אחר שלא נעלם ממנו

כי השמות האלו אשר הזכירום מנפש רוח ונשמה הם עצמם המדרגות עצמן שזכרנום הנה כמו שביארנו שם. וזאת היא עצמה כוונת החכם במאמר הזה שהיינו עליו באומרו יעקב אבינו לא מת לפסוק ולומר שהשלמות הזה הראשון המכונה אצלם בנפש הוא נשאר בלי ספק ואין משיחין ואין טוענין עליו מטענת הסעודה לומר שהוא היה ממש מן הכחות הסועדים ואיך ישאר אחר שתעקר השלחן מלפניהם שאין טענה זו טענה כי יספיק ההתעצמות ההוא להפרידו מההיולאניות ההוא וליקח אותו אליו. ולמה שהיה הענין ביעקב אבינו על זה האופן ממש. רצוני שכבר. היו לו שלשה שמות כנגד שלשה נפשות אלו תלה הדבר הנכבד הזה בו. וזה כי הוא נקרא יעקב בבחינת השלמות הראשון הנקרא אצלם נפש. ישראל אל שלמותו השני המתעצם כן הנקרא אצלם רוח. והשלישי מה שאמרו ז"ל (ב"ר פ' ע"ט) שנקרא אל שנאמר (בראשית ל"ג) ויקרא לו אל אלהי ישראל והוא כנגד השלמות האחרון הנקרא אצלם נשמה שהזוכים בו הנם מועטים. ולזה אמר בחכמה עצומה יעקב אבינו לא מת לומר כי זאת הנפש ההיולאנית אינה מתה בצדיקים אבל שהיא מתעצמת עם השכלים המתעצמים עמה ונשארת עמהם. והוא מה שדרשו היטב מהמקרא ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל כי שם הבטיח לו בשני שמותיו אלה המורים על שני אלו העניינים האיפשרים להמצא בהרבה מהאנשים. יאמר שימצאו שניהם חיים וקיימים ונשארים לעולם. וכמו שאמרו (ברכות י"ג.) לא שיעקר יעקב ממקומו. אלא שיהא ישראל עקר ויעקב טפלה לו והעקר והטפל אינם זזים זה מזה לעולם. ובשני שמות אלו הקישו לזרעו לומר מה זרעו בחיים אף הוא בחיים. וענין ההקשה הזאת וכח למודה הוא זה שאם יאמר הכתוב כי הנני מושיעך מרחוק ומארץ שבייך אז יובן ראש הכתוב האומר אל תירא עבדי יעקב וכו' עד סופו כלו על הזרע ככל המון הכתובים על זה האופן, עכשיו שחלק ואמר הנני מושיעך מרחיק ואת זרעך מארץ שבים. יראה שהוא עצמו נזכר ונפקד בישועה זו מלבד זרעו. ויראה שהוא אז בחיים בשמותיו אלו הנזכרים שם כמו שזרעו הנושע הם באלו החיים. ודוגמת כל זה ממש בספור אומרו אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אותי. ויאמר אלי וכו'. ועתה שני בניך וכו' כמו שנשאר שם ב"ה. והנה מפני ששמע השומע והבין כוונתו הקשה עליו בכדי אמאי ספדו ספדיא וחנטו חנטיא כלומר אם כדבריך כן הוא שהצורה ההיולאנית הזאת היא נקשרת ונשארה עם הנאצלת למה יבכו למת וינודו לו מאחר שלא נעדר ממנו האישיות עצמו אשר הוא עליו, מזמור שיר מיבעי ליה. והיה ראוי שימצא רושם אמתת זה הענין בפרסום המנהג אבל צערם והספדם יורה שכבר אבד ממנו דבר מעצמיותו עליו ראוי להספיד ולהתאונן. וכבר תקבל החכמה מופתים כאלה בקצת הדרושים כמו

שכתב החוקר פ' י"ד מאמר ז' מהמדות אמר [106]כי הדבר המפורסם אשר יפרסמו אותו עמים רבים פעמים רבות לא יאבד מכלי. והוא טעם מה שהקפיד שאול על המחוללות הכה שאול באלפיו וכו' (ש"א י"ח). והזכיר חנטו חנטיא וקברו קבריא כי הכל הוא ממין האבל וההפסד המיוחס אל הקוברים. והשיב מקרא אני דורש שנאמר ואתה אל תירא וכו'. שהיא תשובה נצחת לפי הענין כמו שאמרנו. וכדאי הוא המקרא הזה לבטל הדעת הלקוח מהמנהג והפרסום אשר בכל ההמון כי לא מחכמה עשו. רק אם היה על דרך בכו לאובדים ולא לאבדה (מו"ק כ"ה:) או שהבשר עליהם יכאב כמו שאמר (ברכות ה':) על שופרך קא בכינא וכו'. וזה דמיון ורעות רוח. ולזה הענין אפשר שכיון רש"י ז"ל באומרו ומאי דחנטו חנטיא וספדו ספדיא אינו אלא שנדמה להם שמת ואינו כן כי על דרך האמת אין לבכותו ולסופדו אחר שלא מת אמנם אמר על עצמו הנה אנכי מת ואלהים פקד יפקד וכו'. ונאמר ויראו אחי יוסף כי מת אביהם [107]לפי שגויעת הגוף היא הכרחית אף לקדושים אשר בארץ המה לאותו הכרח טבעי שכתבנו בפירוש המזמור אשר משם יפרד והיה לד' ראשים אשר יראה רמזום חכמינו ז"ל באומרם (סוכה כ"ט.) על ד' דברים חמה לוקה וכו'. וזה כי באומרם חמה לוקה או מאורות לוקין (שם) כוונו אל אסיפת המאורות הגדולים המה השלמים אשר מעולם אנשי השם כאומרו (יומא ל"ח:) וזרח

[106]דברי החוקר "כי הדבר המפורסם אשר יפרסמו אותו עמים רבים פעמים רבות לא יאבד מכלי וכו'," ר"ל שכל דבר שיסכימו עליו רבים ישאר תמיד בשכל רוב בני אדם שהוא כלי מחשבתם, מוטבע , כדבר מאומת שאין להכחישו אחרי שהסכימו עליו רבים, אשר לא יתעו על נקלה במשפט שכלם, כאשר יאמרו המושלים "קול המון כקול שדי" וע"כ חרה גם אף שאול על האנשים שאמרו "הכה שאול באלפיו וכו'," כי ירא שישאר מאמרם זה מאומת ומוטבע בלב ההמון, והי' לו לחרפ' עולמית, כי דוד עבדו הצעיר לימים גבור חיל יותר ממנו. -

[107]לפי שגויעת וכו', תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי גוית גוף הקדושים אשר בארץ המה ג"כ מוכרחת מארבע סבות טבעיות, האחת מהתכת וחסרון הלחיות השרשיות בכל יום אשר לא יוכלו להמנות ולהמלא , מלחיות המאכל והמשק' אשר יקחו לברות למו, השנית, אחרי כי בגוף האדם יש כחות פועלים וכחות נפעלים , ד"מ כחות החמש' חושים הם פועלים, כי הם מסבבים תנועת כל שאר האיברים, ד"מ בראות איש דבר מזיק לנגד עליו יסבב רגליו לנוע ולהתרחק ממנו, ובראותו מאכל טוב ומתוק לחיך יסבב ידיו לקחתו, גם פעולתם רק ברצון בעליהם, כי אם ירצו יעצמו עיניהם מראות ואזניהם משמוע. ובעבור זאת נקראים גם פועלים, כי שם פועל הונח רק על העושה דבר בלי הכרח, אפס כחות תנועת כל האיברים הם רק נפעלים, מכחות חמשה החושים, וכן כח המושך המאכל, וכח המעכל ושאר כחות ההזנה. , מלבד כי הם נפעלים ממהות והאיכות האויר החיצון, כי לפי יבשותו וקרתו או לחותו וחומו, כן יתחזקו או יוחלשו פעולתם בגוף האדם, הם גם פועלים פעולתם מבלי ידיעת ורצון בעליהם, כי אחרי שנתן האדם המאכל או המשק' לתוך פיו וגרונו, מוכרחים לפעול פעולתם אשר איננה תלויה עוד בידיעת ורצון האוכל, ולא יוכל עוד לעצור בעדה ולמנוע אותה, ורק בהיות האדם בריא יהיה היחס הראוי, בין שני אלה מיני כחות, אבל בחלותו יבטל היחס ההוא, ד"מ איש אשר יאחזהו השבץ, לא ידע מאומה מעצמו, ויבטלו פעולות כל חושיו החיצונים, ובכל זאת יתנועעו אבריו אנה ואנה בתנועות חזקות וזאת היא סבה שנית לגויעת הגוף, אם יחלה איש דרך משל בסבת עיפוש האויר והפסדו ויבטלו בו היחס ההוא, ויד הכחות הנפעלים הולכת וגוברת, והשלישית כאשר יפסד כח הזן באדם ולא יהפך עוד המאכל והמשקה לדם הנשפך אל הגידים והעורקים, כראוי להחיות נפש החיונית על ידו, והרביעית כאשר תשתוקק הנפש המשכלת לעזוב בית חומר ולשוב אל בית אביה כנעוריה, ועל אלה ארבעה סבות גויעת גוף הקדושים רומזים לדעת הרב דברי המאמר "על ד' דברים המאורות לוקים וכו'."-

השמש ובא השמש וכו'. עד שלא כבתה שמשו של עלי זרח שמשו של שמואל ונאמר (דניאל י"ב) ומצדיקי הרבים כככבים. ורמזו (סוכה שם) אל הסבות אסר מהנה תתחייב המיתה על כל פנים. וזה שאב"ד שמת ולא נספד כהלכה הוא מה שאמרנו מהלחות השרשי שנתך ולא נתחלף בכיוצא בו והוא דבר שאינו נרגש לשעתו. והשני כשיתחייב לסבה מה, שכנו אותו אל משכב זכור והוא תגבורת הכחות או היכולת המתפעלים על הפעולות ושבוש סדר הנהגת הגוף וקלקולו. והשלישי כשיפסד לסבה או סבות הכח הזן אשר ישפך עמו דם הכח החיוני שהוא אחיו תאומו כדבר שנאמר (תהלים ק"ז) כל אוכל וכו'. והרביעי למלאת ימי הנערה המאורסה היא הנפש הנכבדת לבוא אל בית חופתה אשר היה שם אהלה דכתיב (קהלת י"ב) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. ולפי שאין המלט מזה בשום פנים אמר שצעקה ואין מושיע לה. ואפשר שרצו בזה לומר שאם לא היתה הנשמה העליונה אנוסה בעולם הזה כלל מכח החומר ומעשהו שאפשר לה לחיות תמיד ולהחיות הגוף עמה כמו שהוא הענין באליהו ז"ל וזולתו כנזכר. אמנם מה שאמר במאמר הקודם (סוכה שם) על ד' דברים מאורות לוקין על כותבי פלסתר וכו' אחשוב שכוונו אל ד' סבות חצונות אל המסובב עצמו לקוחות מרוע אנשי דורם אשר לפיהם ראוי שילקו מאורותיהם ויאספו נגהם לעיניהם. ושלא יראו אור פני החכמים המזריחים נר מצוה ואור תורה בעולם. וכמו שאמר הנביא (ישעיה כ"ט) יען נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר וזה המאמר קרוב מאד למה שאמרו (סנהדרין (ק"ג.) ד' כתות אינן מקבלות פני שכינה וכו' כי כותבי פלסתר לפי מה שפירש רש"י ז"ל שכתב מכתבי עמל לשום דופי אל אדם לכתוב בשמו מה בלא צוה הן עצמן כת מספרי לשון הרע שמיחסים לאדם מה שלא צוה ולא דבר ולא עלתה על לבו, ומעידי עדות שקר הן הנה כת דוברי שקרים שהם ממציאים המצאות בדויות להעמיד ולקיים כוונתם המקולקלת בשקריהם ובפחזותם. ומגדלי בהמה דקה בארץ ישראל הוא משל נאות על כת לצים כי זאת לעגם בליצנותם כמתלהלהים ?ורו זיקים באזני שומעים ואמרו הלא משחקים אנו וברוב הזמן נמצא היזקם גדול כמו הבהמה הדקה יראה נזקה מועט ולסוף ימצא הנזק מרובה בארץ ההיא. וקוצצי אילנות טובות אלו החנפים שנושאים פני הרשעים בעלי הזרוע. והוא סבה עצומה למעט הצדיקים והשלמים ולגרשם מפניהם. וכמו שאלו הד' כתות הם נפרדות מפני שכינה שנאמר בהם (תהלים ה') לא יגורר רע. דובר שקרים לא יכון לנגד עיני (שם ק"א), משך ידי את לוצצים (הושע ז'), כי לא לפריו חנף יבוא (איוב י"ג), כך הם ראויים

ליטרד מלפני החכמים והשלמים. ומפני רעתם נכבו מאורותיהם לעיניהם. ואם שהם זורחים שם בבית מנוחתם. אמנם הם נשארים זולתם חשך ולא אור עד יכירו את ענשם והתודו את עונם ועליהם יזרח אור אחר ממינו כמה שאמרו עד שלא כבתה וכו'. וזה דבר נכון יסבלוהו יפה אלו המאמרים. ובפתיחת הספר אשר קראונה מבוא שערים פירשנום לענין סבות קיצור השכלים האינושיים בהשגותיהם גם נקל הוא ליחס אליהם הסבות אשר בעבורם יפלו האנשים בחטאים המגונים כי כל אלו הדברים הן קרובים ודרך אחד להם. ואיך שיהיה נתבאר טעם פירוש אמרם יעקב אבינו לא מת היותו כמו שביארנו וכבר נמצא בתלמוד מעשים מוכיחים וספירים מעידים על שיהיה כבר צד ענין הגוף עצמו עם זאת הנפש כענין הנפש עם הנשמה האצולה עד שכבר ימצא לו עמהם צד מה אל הקשור והעירוב שיספיק להעמידו על קיום מה משאר הגופים. ונניח עתה לאליהו ז"ל, ולריב"ל, לפי מה שסופר מחז"ל (כתובות ע"ז:) למה שנדבר בו בשער האחרון ב"ה. וגם לרבינו הקדוש ז"ל שסופר בפרק הנושא (כתובות ק"ג.) דכל בי שמשי הוה אתי לביתא שהוא ענין ההתלבשות הרגיל אצל החכמים אשר נדבר ממנו בפירוש פרשת בעלת אוב שער ס"ה ב"ה. אמנם נקח ראיה ממה שאמרו (בבא מציעא פ"ד:) שנתקיים רבי אלעזר בר"ש י"ח שנים אחרי מותו והיו שומעין מפיו הוראות כל הזמן ההוא וגם במסכת שבת (קנ"ב:) הנהי קפולאי דהוו קפלי בארעא דרב נחמן נחר בהו רבי אחא בר יאשיה אתו אמרו ליה נחר בן גברא אתא "אל רב נחמן מאן ניהו מר אמר אנא אחא בר יאשיה אמר ליה ולאו אמר רב מארי עתידי צדיקי דלהוו עפרא אמר ליה ומנו מארי דלא ידענא ביה והא קרא כתיב (קהלת י"ב) וישוב העפר על הארץ כשהיה א"ל דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי דכתיב (משלי י"ד) ורקב עצמותיו קנאה מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין כל שאין קנאה בלבו עצמותיו אין מרקיבין. כל אלו הענינים והדומים להם הם נפלאים מספור שאם כפשוטן הן הנה יצדק יותר מאמר רש"י ז"ל. והנה עם זה נתבאר מה שרצינו אליו בזה הדרוש הנכבד הראוי שידרש בו במקום אשר יספר הכתוב מחיי יעקב אבינו ופטירתו מן העולם כמו ששמוהו רז"ל לנושא במאמר הזה כוונו לביאור באומרם יעקב אבינו לא מת במאמר הנביא אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל. ויראה שאל זה הדרוש עצמו כיוון הנביא באומרו וכל בניך למודי ה' וכו' בצדקה תכונני וכו' הן גור יגור וכו' (ישעיה נ"ד). אמר ראוי שיהיו הבנים למודי ה' לעשות צדקה ומשפט ושיתרחקו מעושק כי הוא כלל גדול בתורה סור מרע ועשה טוב כי בזה לא יראו מעושק הממונות ולא ממחתת זאת הנפש ההיולאנית אשר יפוחד עליה שלא תחיה אחר מיתת הגוף כמו שאמרנו כמו שעל זה הענין אמר ואל תחת ישראל. ומפני קורבת זאת

הנפש אל הנשמה הנאצלת אמר (שם) וממחתה כי לא תקרב אליך. הן גור יגור אמר כי ענין היות כל הצורות ההיולאניות גרות בארץ דירת עראי וחזרתם אח"כ לאפס, מאותי היה שכן גזרה חכמתי שבהפרד תכונת נושאיהם תבטל גם היא. אמנם מי גר אתך עליך יפול אבל ענין הצורה ההיולאנית הגרה עמך לא יתבטל אבל עליך יפול וישכון וימצא במחיצתך: הנה אנכי בראתי חרש וכו' (שם) אמר כי הוא יתברך ברא הטבע על ענין החרש הנופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו. וזה למה שמוציא כל הוויותיו פירוש החום השמשי ואנכי בראתי משחית לחבל כי זה הטבע בעצמו הוא אשר יחייב הפסדם למה שחוייב הפשט הצורה בהתחדש זולתה. אמנם הענין הזה אל עצמותך לא יגש כי כל כלי יוצר עליך וכו'. וזה כנוי לכל הטענות שאפשר לעעון ע"ז הדרוש כגון זה שאמר החכם אין משיחים בסעודה ויתר הטענות אשר זכרנום בשער הו' כי מהם שידמו לכלי קרב מצד מה שמראים שום טעם בדבריהם. ומהם שאין בהם ממש רק אונאת דברים וגבורת לשון לבד. ואמר כי אלו ואלו לא יצדקו בזה כלל. זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאם ה' (שם) כי הטוב הזה הוא עצם השכר הנתן לצדיקים חלף עבודתם מאתו ואין זולתו במה שתודיע למין האדם חבה יתירה על שאר החיים. וזאת היא הראיה היותר עצומה שבזה הדרוש כמו שאמרנו[108] וכמו שאמר החכם (קהלת א') מה יתרון לאדם בכל עמלו וכו'. והוא ענין נכבד מאד בעיני. יראה שכוון הנביא לגזור משפטו כמו שכן הותר כוונת החכם בעל המאמר. ואחר שדברנו עד הנה נזכור הספקות הנופלות בזה הספור אשר אנו בביאורו כמנהג:

א למה זכר מה שחי יעקב בארץ מצרים אחר שכלל אותו אחרי כן בכלל כל ימי חייו: ב במותר הנופל בדברי יעקב אבינו בצואת הקבורה כי ראשונה אמר בלשון שולל אל נא תקברני במצרים ואחר כך בלשון מקיים ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם דהא ודאי האחת בכלל חברתה. גם יש להתבונן בצורך הקבורה שכל כך נעשה ממנה עקר בכתוב אצל האבות וזולתם: ג בסידור דברי יעקב אבינו אל יוסף שעם שכוונתו להודיע כי עוד לו ברכה בה יוכל להוסיף לו שכם אחד על אחיו עדיין יש לדעת מה ענין ברכה זו. וגם לדקדק מה טעם אומרו ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחוזת עולם שהרי לא היתה בכורת יוסף לענין חילוק הארץ כלל. גם מאמרו ויברך אותי נראה שהוא מותר יספיק כשיאמר אל שדי נראה אלי בלוז ויאמר אלי הנני וכו': ד אומרו ומולדתך אשר הולדת

[108] וכמו שאמר החכם "מה יתרון לאדם," ר"ל שהחכם בעצמו רוצה להביא בזה ראיה על השארת הנפש ואומר, כי לולא יקנה אותה האדם לנפשו על ידי מפעליו הטובים אשר יפעל פה בארץ תחתית, מה יתרון אחר היה זולת זה לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, ואם כן לריק ותהו היתה בריאותו ומציאותו עלי ארץ, מה שלא יתכן לחשוב מהבורא ית' אשר פעל ועשה הכל בחכמה להשגת תכלית נרצה,

אחריהם וכו'. וכי היה דבר ה' בפי הנביא ללעג מאחר שלא היו לו בנים אחרים עד הנה. וגם מה שתקן אנקלוס לא הועיל כלום אחר שלא היו לו אחרי כן. ומה שכתב הרמב"ן ז"ל שהיו לו ולא הזכירם הכתוב שאין צורך, לא יסבלהו הדעת כי צורך גדול הוא להודיע שהיו בנים רבים ליוסף הצדיק ושנתקיימו בו דברי יעקב אביו וכי לא עדיפי כשם בת אשר סרח (במדבר כ"ו:י"ט) או כהזכירו את ער ואונן בכל מקום שהזכיר תולדות יהודה (שם) ואלו שהיו בחיים הם ובני בניהם בכלל שבטי ישראל לא יזכרו ולא יפקדו לעולם: ה כי לפי פירוש רש"י ז"ל היה לו לומר ואני בבואי מפדן וכו'. בשעה שהשביעו לא בזכרו הסבות אשר בעבורם יוכל לברך כן את יוסף. ו אומרו וירא ישראל את בני יוסף ואמר מי אלה ויאמר יוסף וכו'. ואח"כ ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות ויגש וכו'. כי היה לו להחליף הסדר לומר ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות ויאמר מי אלה ויאמר יוסף וכו' ויגש אותם אליו וכו' ולמה לא סדרם יוסף מתחלה כרצונו כשהגישם אליו עד שהוצרך להוציאם מעם ברכיו וגם השתחואה זו אז למה. ועוד בשלמא נטילת הבכורה מראובן כמו שהעיד הכתוב (ד"ה א' ה') ובחללו יצועי אביו, אבל ממנשה לאפרים למה. ועוד אומרו את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל ודאי נראין דברי מותר כי ידוע הוא כי שמאל האדם נימין חברו העומד נכחו: ז אמרו שכל את ידיו כי מנשה הבכור שמזה הטעם לא היה לו לשכלם וגם שלא נמצא בדגוש כיוצא בו לפי תרגום אנקלוס: ח אומרו האלהים אשר התהלכו וכו' האלהים הרועה וכו' המלאך הגואל וכו' כולי האי למה לי: ט למה ירע בעיני יוהף בשעור ההוא בתת הבכורה לצעירו כי שניהם בניו ופועל ידיו וכבר התחיל הרמב"ן ז"ל להתיר ספק זה: י אומרו ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וכו' היה לו לומר ידעתי בני ידעתי כי זה הבכור שים ימינך וכו' כי מה היה יוסף יודע מה שעתיד להיות. וגם שיש לדעת מה היתה כוונתם ז"ל (ב"ר פ' צ"ז) באומרו ידעתי מה שעשו לך אחיך וידעתי כי זה הבכור כי מה ענין זה לזה. ומה טעם אשר לקחתי וכו' בחרבי ובקשתי. ומעתה נתחיל בביאור:

ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה וכו'. (א) אמר כי אותם י"ז שנה שכלכל אותו יוסף במצרים ושאר שני חייו כלם השוו לימנות לו מהחיים אשר נתן לו אלהים תחת השמש לומר שהכל מהשגחת הש"י על יראיו להצילם ולהחיותם ומה שעשה יוסף בשליחותו יתברך הוא עושה כמו שאמר (בראשית מ"ה:ח') ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים וכו' ומה יקר דקדק דורשי רשומות שאמרו על הרועה אותי מעודי ועד היום הזה מעודי בגימטריה ק"ל. הז"ה בגימטריה י"ז. כלומר היא הרועה אותי מעודי עד היום הזה: אל נא תקברני במצרים ושכבתי עם אבותי וכו'. למה שענין

התעצמות הנפש הנזכר אצל השלמים הוא ההדבק הכח ההוא ההיולאני באותו העצמות ההוא הרוחני הנקנה אליו יום יום היה מההכרח שישאר לגוף שייכות מה עמהם כמו שנתבאר בסוף דברי השער והיא הסבה אשר אמרו ז"ל (שבת קנ"ב:) כל שנים עשר חדש נשמה עולה ויורדת. ולזה הקפידה תורתנו הקדושה כל השיעור ההוא והיא שעמדה לאבותינו הקדושים ולכל החסידים המקפידים בשתהיה גם כן הקבורה במקום ראוי ונאות שתהיה לנשמתן הקדושה שמה מהלכים לפי טהרתה וקדושתה וגם לשוב העפר ההוא הנקי אל ארץ קדושה כשהיה. ואז הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. וכבר כתבנו ענין הקבורה ותועלותיה אצל קבורת אברהם ושרה שער כ"ב עיין עליו כי הם דברים נאותים לדעת. וזה הטעם אשר השביע יעקב את יוסף והקפיד הקפדה גדולה באומרו אל נא תקברני במצרים. (ב) שהכוונה שאפילו לפי שעה לא יקברהו שם על מנת להעלותו אתר כך כי ירא שמא ידחה הדבר אלא מיד כשאשכב עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם: ויאמר אנכי אעשה כדברך ואיני צריך לשבועה כי חמורה עלי מצותך. ויאמר השבעה לי וכו'. כי ירא שמא המלך יעכב על ידו ולסוף הוצרך לזה שנאמר אבי השביעני לאמר וכו'. ונאמר עלה וקבור את אביך כאבר השביעך. ואולי באומרו אנכי אעשה כדברך, ירצה שאותו יעלה מיד ולא ישימהו בארון במצרים כמו שיובן מאומרו אל נא תקברני במצרים ואבל לעצמי שיעשה כדבריו אשר היה ירא מפניהם. וישם שם בארון במצרים. עד יפקוד ה' אותם כמו שאמר ויחנטו אותו ויישם בארון במצרים ואפשר שעל הכל השביע אותו כמו שנרמז באומרו (שמות י"ג:י"ט) כי השבע השביע את בני ישראל וכו': ויהי אחר הדברים האלה וכו'. שנתוספה עליו חולשה ונפל למשכב הוגד ליוסף כי קרוב יומו ויבא לפניו עם שני בניו שיברכם נפשו בטרם ימות: ויאמר יעקב וכו' למה שרצה להעלות את בני יוסף למעלת השבטים ומספרם. ולכאורה היה דבר זר ונפלא אם יש לו מקום לעשות זה בירר הטעם והסבה אשר בעבורה יש ממש במעשיו. ואמר אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אותי ויאמר אלי וכו'. (ג) ירצה הנה למדתי מדבריו שני דברים. הראשון כי יש ענין לברכה זו עם היותו בארץ. והשני שהברכה ההיא נאמרת על עצמי ממש כמו שאמר ויברך אותי לא שכוונת אומרו הנני מפרך והרביתיך תהיה על הרבות הזרע לבד שאם כן לא היה לו לומר ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אלא ונתתי לך את הארץ הזאת ויובן הכל אל הזרע. אבל עכשיו שדבר עלי ועל זרעי יראה באמת שיש ברכה לי לעצמי וברכה לזרע בפני עצמם והוא טעם ויברך אותי. ודוגמת זה הוא מה שאמרו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים כמו שביארנו. ועתה שני בניך הנולדים לך וכו' אחר שמהטעם הזה יש לפתור אותה ברכה

שברכני בקהל עמים בעצמי ממש כלומר שיתוספו לי עוד בבני קהל עמים ואחרי כן לא נולד לי בן שיתקיים בו זולתי בנימן שעליו נאמר גוי כמו שפירש"י ז"ל. הנה מעתה ראיתי שיהא פתרונה כי שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה לי הם כי עליהם נאמר הנני מפרך והרבתיך כמו שאמרנו. וכדי שלא יובן מאומרו לי הם שיהיו לו כשאר בני בניו. ביאר. אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כי בהיות על זה האופן יתקיים מה שאמר ויברך אותי, ואמר עד בואי אליך כנגד מה שאמר נראה אלי בלוז בארץ כנען לומר שכבר נולדו לו בעודו בארץ וזכות זה יסייע אע"פ שנולדו חוצה לה. והנה צורך הברכה הזאת היה גדול מאד כי לפי שעתיד שבט הלוי ליבדל לימנות ליגיון לעצמו חוייב שיתוסף עוד שבט אחר למלאת מקומו בדגלים ובכל מקום להשלים מספר השנים עשר. וזה לא היה איפשר לו כי אם בחלוק שבט אחד לשנים והוא משפט הבכורה שהיה בידו לתתו לאחד מהם ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו וכו'. (ד) אמר כי בני בניו הנולדים לו אחריהם אחרי בואו למצרים הם יהיו לו. והכונה כי בני יוסף יהיו כבני יעקב ממש במספר השבטים. אמנם בני בניו יהיו לו ליוסף כאלו הם בניו ממש להקרא ראשי משפחות בישראל עד שיהיו שוים במדרגה אל חנוך ופלוא וחצרון וכרמי בני ראובן ואל יתר בני השבטים. ומזה תמצא שאפילו בני שלשים היו בהם ראשי משפחות מכח אומרו ומולדתך אשר הולדת וכו' כמו שאמר (במדבר כ"ו:כ"ט-ל') למכיר משפחת המכירי ומכיר הוליד את גלעד לגלעד משפחת הגלעדי אלה בני גלעד איעזר משפחת האיעזרי וכו'. מה שלא נמצא כן לשאר השבטים בבני הבנים ואם היו מיורדי מצרים. וזהו טעם אומרו ומולדתך אשר הולדת כי לא על הבנים הוא אומר כי אם על תולדותיהם. וכמו שאמר אחרי כן גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף. ויתכן כי לא נכתב וירא יוסף אל בניו בני שלשים רק להודיע כי דבר ה' זה אשר בפי יעקב לא ישוב ריקם כי אם הוליד והצמיח ועשה פרי למעלה. והנה תועלת הברכה הזאת למתברכים בה היא גדולה מאד גם כן כי בה יהיו שני הבנים האלו מכלל השנים עשר עמודים אשר בית ישראל נכון עליהם אשר אי אפשר להתקיים זולתם ובניהם ובני בניהם מכלל הכוכבים הגדולים בעלי הכבוד הראשון אשר כל זה היה מעקר כונת הבית ועצם צורתו כמו שביארנו בשער הקודם ושאר דברי הרב רבי לוי בן גרשום ז"ל בזה הם חלושים מאד וכ"ש מה שהתחכם לומר שאולי לא ידע יעקב שתהי' אחר כך חלוקת הארץ לגלגלותם כי לפעמים יעלם מהנביא דבר. וכמו שאמר (מלכים ב ד':כ"ז) וה' העלים ממני וכו' ונעלמה מיעקב מכירת יוסף וכדומ' ואני איני רואה הנדון דומה לראיה כי באמת הנביאים לא אלהים המה שידעו כל המאורעות

ההוות במציאות רק כשיגלה ה' סודו להם לתכלית מהתכליות וכאבר לא יועיל הגלוי או שיתכן ההסתר אז יהי' הדבר נעלם מהם כמו מהשאר אבל שיוגד להם דבר בנבואה והם לא ידעו ולא יבינו תכן אמיתתו חלילה לו ולהם כי באמת כשאמר ברוח הקדש שעליו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי אלו לא היה יודע למה יהיו כמוהם אם למנין השבטים אם לנחלה אם לענין אחר יהיה דבר ה' בפיו ללעג ולחרפה: ואני בבואי וכו'. (ה) ירצה והראיה האמיתית על שהברכה אשר כן נתברכתי בלוז זה פתרונה ולא בשיתוספו לי עוד בנים כי אני בבואי מפדן תכף ומיד שנאמרה לי מתה עלי רחל בדרך ההוא עצמו אשר שם קבורתה עד היום בדרך אפרת והנה לא הייתי מייחל להבנות עוד זולתי ממנה שהיתה אז בתחלת הריונה. שלאה כבר ילדה בת ופסקה. והשפחות לא נתנו לו רק להבנות הגבירות בהנה כי בנימן כבר נגמר ונעשה: וירא ישראל וכו'. ראה אנשים נצבים עליו ולא הכירם כי כהו עיניו משיבו ושאל מי אלה. ואמר לו יוסף בני הם אשר נתן לי אלהים בזה המקום כאשר אמרת הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי וכו' והביאותים אליך והצגתים לפניך כדי שיתקיים עליהם בפניהם הדבר. ויאמר קחם נא אלי ואברכם שיקרבם אליו יותר אולי יוכל לראותם וישום עיניו עליהם לטובה ולברכה כי הוא דבר מועיל בכמו אלו העניינים: ועיני ישראל כבדו מזוקן. (ו) לא יוכל לראותם כאשר חשב והגיש אותם אליו לנשקם ולחבקם כי יהיה לו בזה נחת רוח עמהם מקום הראיה כמו שעשה אביו באומרו (בראשית כ"ז:כ"ו-כ"ז) גשה נא ושקה לי בני ויגש וישק לו וכו' ויברכהו וכו'. והגיד שכבר הגיע לו מזה קורת רוח ומשיב נפש עד שאמר ראה פניך לא פללתי והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך. (ז) וכיון שראה אותו יוסף שמח וטוב לב הוציא אותם מעם ברכיו לכוונם אל הברכה הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו והשתחוה על מה שראה כי נכון הדבר מעם האלהים וכו': ויקח יוסף וכו' הקפיד כל ככה על סדורם למה שראה את אביו מקדים את אפרים בדברים אמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי וחשב שהיה טעות בפיו. והזכיר הכתוב מה שלקח יוסף את אפרים בימינו וכו' (ז) לומר שכך היתי' סבה מאת ה' שלא נחה על אפרים יד שמאל לא מיוסף ולא מיעקב כי הוא לקחם כן כדי שיביא לאביו להפך. ואמר וישלח ישראל יד ימינו וישת על ראש אפרים וכו' והוא הצעיר זאת אומרת כי צעירותו סייעה בדבר כמו שכתבנו בשער הבכורה ואולי בברכתו שנתברך בלוז ראה סימן זה במה שנאמר לו (שם ל"ה) אני אל שדי פרה ורבה כי שם אפרים קודם. וגם כאן זכרה יעקב ויאמר אלי הנני מפרך והרבתיך. ומשם למד אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. וענין הימין והשמאל הוא דבר מפורסם בכל אלו העניינים בפירוש אמר (משלי ג') אורך ימים בימינה בשמאלה

עושר וכבוד. ייחס העקר אל הימין אשר היא העקר בפעולת האדם והתחלת תנועותיו והטפל אל השמאל שהיא מסייעת. וכן אמרו ז"ל (תנחומא פ' מטות) לב חכם לימינו (קהלת י':ב') זה משה, ולב כסיל לשמאלו אלו בני גד ובני ראובן ובפרק העומר יתבאר זה עוד שער ס"ז בעזרת הצור: שכל את ידיו כי מנשה הבכור. (ז) לדעתי מלה זו ואם אינה סמוכה היא מלשון הסכלתי ואשגה (שמואל א כ"ו:כ"א), סכל נא את עצת אחיתופל (ש"ב ט"ו), וכבר באה מלת סכלות בשי"ן ובסמ"ך בשוה בספר קהלת (א' וב'). והכונה כי במה ששם הימין על הצעיר והשמאל על הבכיר הראה שסכלו ידיו ולא ידעו כי מנשה הבכור. ויברך את יוסף ויאמר וכו' למה שהמבורך באלהים אמנם יתברך בג' עניינים ראשונים לכל הברכות. הגדול שבכלן הישרה ההולכת למול ההצלחה האלהית הדבקה בנפש. והשנית המצלחת בעניינים הזיינים הצריכים לפי דרכו כדי שלא יטרד משלמותו לבקשתם והשלישי ההצלה וההגנה מכל הפגעים והמקרים המתרגשים מחוץ. וכאשר נשלמו ג' אלה לא ימצא עמו חסרון דבר. (ח) והנה על הראשון אמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. ועל הב' אמר האלהים הרועה אותי מעודי וכו'. יעל הג' אמר המלאך הגואל אותי מכל רע. ובאומרו יברך את הנערים יכוין את כל אחד מהתוארים האלו איש איש לפי עניינו: ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרוב וכו'. הוא מה שאמר ראשונ' כראובן ושמעון יהיו לי שיקראו בני יעקב בן יצחק בן אברהם בשוה כשאר השבטים לא כמו בני השבטים שיתייחסו אל אבותיהם כמו שפירשנו. ולפי שהעלה אותם במספר שבטים והיה ראוי שירבה מעניינם כשני שבטים שלמים לזה אמר וידגו לרב בקרב הארץ כי היא ברכה מיוחדת לזה. וירא יוסף וכו' וירע בעיניו וכו'. (ט) לא מפני שרעה עינו בצעיר בניו אלא שחשב שהוא אצלו בלבול וחולשת דעת ושמא זה וזה לא יתקיים בידו וכבר כתב זה הרמב"ן ז"ל אלא שראיתי לסמוך החשש בדבר מכירתו של יוסף כי הוא לא ידע וה' העלים ממנו והיה ירא דבתרתי הויא חזקה. ועוד כי איך יתכן שבמקום שיפה כחו של מנשה להעלותו אל מדרגת השבטים יורע כחו לינטל מבכורתו ולכל זה היתה תשובתו נכונה. (י) ידעתי בני ידעתי שתי ידיעות כנגד שני העלמים ומה יקרו דברי חכמינו ז"ל שאמרו ידעתי מה שעשו לך אחיך וגם ידעתי כי הוא הבכור וגם הוא יהי' לעם מטעם בכורתי וגם הוא יגדל לעלות במדרגת השבעים. ואולם בזה הענין רצוני בהחשב במנין השבטים אחיו הקטן יגדל ממנו להמנות ראשונה ולא הורע בזה כח הבכור מפני פחיתותו רק לגדולת מעלת אחיו ולפי חשיבות האנשים הראשיים העתידים לצאת ממנו. ויראה שנתפייס יוסף והוסכמו יחד בברכתם הוא שנאמר ויברכם ביום ההוא לאמר בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים

וכמנשה וישם את אפרים לפני מנשה. כי מאז החלה גדולת אפרים להזכר בפי הכל. ויאמר ישראל וכו' הנה אנכי מת כבר כתבנו באיזה אופן נאמר יעקב אבינו לא מת עם שהגויעה היתה הכרחית לסבות העצמיות שזכרנו שהם ידועות אל הטבע ורמוזות במדרשי חז"ל. והנה עם זה המאמרים האלה הם בלתי סותרים. ואני נתתי לך שכם אחד וכו' אשר לקחתי מיד האמורי וכו'. (י) זה ענין הבכורה אשר לקחה מעשו שנשא נשים חיתיות ואמוריות והיה זה ברוב חריצות וזריזות ששם עליה כמו שבא בספורו. והנכון בעיני שכוון אל שכם העיר. ובאומרו אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי יכוין אל ענין נכון אצל הגעת הדברים אל האנשים כי מהידוע שהמגיע מפאת ההשגחה הגמורה לא ייוחס אל השתדלות האדם וכחו וגבורתו כמו שבאה כל נחלת ישראל עליהם אשר עליהם אמר יהושע (כ"ד) ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך. והמשורר אמר (תהילים מ"ד:ד') כי לא בחרבם ירשו ארץ וכו' וגם החליט על עצמו (שם) כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני. אמנם כאשר יגיעו לאדם הצלחות או קניינים מה להמשך אחר רצונו ודעתו בלי הסכמת הדעת העליונה, ההוא יקרא על שמו והם קניינים חלושים אינם קיימים כמו אותם אשר הם על פי השגחת הש"י ועצתו. והנה לפי שלקיחתו את שכם לא היה בעצת הש"י ועל פי דבורו אבל נמשכה מצירוף עצת הבנים ומפחוזתם כמו שאמר עליהם שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם בסודם אל תבא נפשי וכו' ומהידוע כי לא היה אז בתכלית הדבוק עם השם לסבת אחור נדרו כי על כן מצאתהו רעת דינה כמו שאמרו ז"ל (ב"ר פ' פ"א) לזה אמר שהוא נתן לו את העיר הזאת אשר לקח בחרבו ובקשתו כלומר שאינם מכלל הארץ אשר יתן להם ה' לא בחרבם ולא בקשתם ושלזה יוכל לתת אותה אליו כמי שנותן דבר מנכסיו שיהא עודף על חלק אביו מבלי שיעשה להם עול בחלוקת הארץ. ועל זה הענין שאמר בכאן אבינו הזקן נסמך דוד לדעתי כמו שאמר בקינת שאול ויהונתן. ללמד בני יהוד' קשת הנה כתובה על ספר הישר (שמואל ב' א'). יאמר בדרך קינה ועגמת נפש, שכיון שאפסו השלמים ההם אשר בזכותם יהושיע ה' לא בחרב ולא בחנית ראוי לבני יהודה שהם שבט המלכות שילמדו קשת וחנית וכידון ולא יסמכו על זכותם ועל ברכת מלכם שנאמר לו שמע ה' קול יהודה (דברים ל"ג:ז'). והיה זה דבר אנינות לפי שהנצחון על זה האופן הוא בלתי בטוח וכמו שאמר (שמואל א ב':ד') קשת גבורים חתים וכו'. וכבר יראה ענין זה ממלחמת עמלק כי לפי שלא היתה יד ה' עמם לעזר ולהועיל משלם הוצרכו לעשות מלחמה מעצמם כמו שא"ל משה ליהושע (שמות י"ז:ט') בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק כי אז בחרבה ובקשתם ערכו כנגדם מה נאמר בסוף ויחלוש

יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב. כי לפי שהיתה המלחמה בחרבם היתה גבורתם חלושה ודבר זה יתבאר היטב במקומו שער מ"ב ב"ה. והנה להיות אלו העניינים נזכרים בתורה רצוני עניינו של יעקב אשר ביארו בזה המאמר וענין מלחמות עמלק וגם בכל מקום שנזכר בו מנצחון מלכי הארץ בכחו יתברך לא זולת. לזה אמר הנה כתובה על ספר הישר. ירצה כי צורך למוד בני יהודה קשת וטעמו והסבה המחייבת וחולשת עניינו הכל הוא כתוב על ספר התורה האלהית. והנה עם זה השלים מה שרצה לדבר אל יוסף לבדו מענין הדבר המיוחד אליו וגם אנו השלמנו בזה מה שרצינו ביאורו בזה החלק:

שער לג

פרק א

יבאר שיש פעולות יוצאות לחוץ מסודרות מהחלק השכלי העיוני מה שנעלם מארסטו וחביריו אשר אור התורה לא נגה עליהם, ואשר יחוייבו למעשים התוריים שני קצים נבדלים במהותם ואיזה גלה יעקב לבניו ואיזה נסתם ממנו וטעם סתומו והסתרו:

ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו וכו'

במדרש (תנחומא פ' ויחי) ויקרא יעקב אל בניו ולא אל הקב"ה לפיכך נסתם ממנו. לעבד שהאמינו המלך על כל אשר לו בא אותו העבד קרא לבניו לעשות אותם בני חורין ולומר להם היכן הוא דיאתיקי שלחם ידע המלך מה בלבו ועמד למעלה ממנו ראה אותו העבד והפליג את הדבר התחיל ואמר להם בבקשה מכם היו מכבדין לאדוני כמו שהייתי מכבדו כל ימי כך יעקב קרא לבניו להגיד להם אימתי הקץ מיד נגלה עליו הקב"ה ואמר לו לבניך אתה קורא ולי אין אתה קורא הוא שאמר ישעיהו (מ"ג) ולא אותי קראת יעקב? כיון שראה אותו יעקב התחלו ואמר בבקשה מכם היו מכבדין להקב"ה כמו שכבדוהו אבותי שנאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפני וכו' אמרו לו יודעים אנו מה בלבך כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד שנאמר (דברים ו':ד') שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

[109] תוכן דעתו הוא: אחרי שהניח תחילה ליסוד מוסד, כי משפט הצדק מחייב שכל העוסקים ומשתתפים בעשיית המצוה יקחו שכרם עליה, חקר לדעת מי ומי השותפים בעשיית מצות ה'? והביא תחילה דעת הרמב"ם בפ"ב מח' פרקיו, כי אין מעשה ופעולה אשר יצווה עליה כח השכל באדם , או יוזהר עליה, ורק להאמין בדעות אמיתיות, ושלא להאמין בנפסדות ובלתי אמיתיות, הוא אשר יוכל להצטוות ולהזהר, דאם , ד"מ להאמין במציאות הבורא ואחדותו והשגחתו עלינו, ושלא להאמין בשום שיתוף, ורק הכח המרגיש והמתעורר באדם, נצטוו לעשות קצת המעשים והפעולות, והוזהרו מאחרים, ד"מ לעצום עיניו מראות ברע, ושלא לפנות אל האלילים, ובהיפך שלא להתעלם מאבידת אח, וכן לאטום אזנו משמוע בדמים, ובהיפך לשמוע זעקת דל, וכן הוזהר החיך מטעום ואכול מאכלים אסורים, ונצטוה לאכול בשר הפסח על מצות ומרורים, וכמו כן נצטוו שאר החושים שהן כולם

בכלל כח המרגיש באדם, על קצת מעשים והוזהרו מאחרים, וכן הכח המתעורר הוזהר לבלתי שלוח יד בגזל וחמס, ובהיפך נצטווה לפתוח יד לעני ולתמכו בעת כי מטה ידו וכדומה, כן תוכן כוונת דעת הרמב"ם ז"ל, אבל הרב ז"ל חולק עליו ואומר, אחרי כי יש לא לבד הרבה עיקרי אמונה אשר נצטוה השכל להאמין, ואף כי לא יגזרם השכל האנושי מצד בחינתו לבד, ד"מ האמונה בהשגחת הי"ת הפרטית, וכי רוצה הוא בעבודת ברואיו ובתפילתם לו בעת צרתם, כ"א יש גם הרבה פעולות ומעשים, אשר נצטוינו בתורה האלהית לעשותם אשר לא יחייבם השכל לעשותם ורק בעבור האמינו בד' ויראתו אותו יסבב ויכריח אותנו השכל לעשות המעשים ההם והמצות הנקראות "שמעיות" שנצטוינו עליהם בתורתנו האלהית, וא"כ מקור המעשים ההם רק כח השכל אשר בנו, ויותר מזה יאמר הרב כי רק העושה מצות אלה יראה לכל כי הוא אדם אמיתי בעלי שכל אנושי המאמין בד' ועושה רצונו, אבל לא בעשותו רק המצות השכליות אשר הן פעולות המגיעות לטובו ולתועלתו, כי גם שאר בע"ח יעשו כל אשר ידעו ויכירו שהוא לתועלתם, אם להתרחק על ידו מהנזק או להתקרב אל המועיל, וע"ז רומז מאה"כ "את אלהים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם" ר"ל כי רק בזה יראה האדם מעלתו שהוא אדם אמיתי בעל שכל המכיר בוראו ועושה רצונו לכל אשר יצוהו, אף כי איננו מגיע לתועלתו הגופנית, וע"ז רומז גם מאחז"ל "גדול התלמוד" ר"ל הישרת השכל העיוני בלמוד התורה וקנין החכמה האלהות "שמביא לידי מעשה" המצות, כי בלעדו לא יעשה האדם על פי שכלו האנושי לבד, ומה שחלק הרמב"ם על זה הוא רק בעבור שנמשך אחר אריסטו שאמר, כי השכל העיוני המעיין רק בעיונים שכליים בל"א אין חלק לו במעשה האדם, ורק השכל המעשיי שלו הוא המסבב כל מה שיעשה האדם, למען שחר בו סדור הנהגתו הביתית ומדינית . אבל לא זכר שרק אריסטו אמר זאת בעבור שעליו לא נגה אור התורה והמצוה האלהית, אבל לנו בעלי הדת האמיתית הלא מדע כי עשיית המצוה התורית מסובת רק משכלנו העיוני הזה, המאמין באלהיו נותן התורה המצוה המעשים האלה, ולו לבדו הם מיוחסים כמו שיוחסו, כל מעשי האדם המדינים רק לשכל המעשיי המכיר תועלתם לשחר הטוב הזמני והאושר הגופני עלי ארץ, ואחרי כי כן הוא שהשכל העיוני והחומר, ר"ל גוף האדם משתתפים בעשיית המצות, כי השכל יחייב ויכריח את הגוף לעשותם בא' מאיבריו, יחייב ג"כ משפט הצדק שיקחו שניהם שכרם על זה, כאשר הוא באמת, כי שכר השכל העיוני הוא קנין השלמות האמיתית ולהתעלם בשובע שמחות ונעימות נצח בעולם הנצחיי, ושכר הגוף הוא אשרו הזמני כאשר יורה מאה"כ "וצוינו ה' וכו' לטוב לנו כל הימים" הרומז על שכר העולם הבא שאין לו קץ ותכלה, "ולחיותינו כיום הזה" המורה על אושר הזמני, והסבה שרמזה התורה רק בכלל על השכר הרוחני הזה, מבלי באר אותו בפרטות ולהגיד לנו איכותו ומהותו הוא, מפני שכל עוד שהאדם מתהלך עלי ארץ במעטה גופו יוכל רק להשיג בכלל, שיהנה בצאת נפשו מבית חומר בעונג רוחני לעוה"ב, מבלי אשר יוכל להשיג מהותו ואיכותו, אם גם היו מבוארת לו בדברים הרבה, כי אחרי שאינו יכול להשיג בעודנו עלי ארץ מהות נפשו בהפרדה מהגוף, איך יבין האופן שתתענג בו אז? ע"כ הרחיבה התורה רק בסיפור פרטי השכר הגופני, המובנים לכל, ומתגמול הנפש הרוחני נתנה רק רמזים קטנים וסמכה על טוהר לב המאמין האמיתי שיתרחב לו הענין מעצמו ע"י השכלתו, ואם יחשוב איש כי רק בעבור שקצרה התורה בהודעת ענין השארת הנפש נתנה יד ומקום לכופרים להכחיש בה, הלא נוכל להשיב לו כי אלה החטאים בנפשותם יכחישו גם אמונת השגחת הי"ת, רצונו וידיעתו, אף שדברים האלה נתפרסמו בתורה במקומות הרבה למדי, סוף דבר ישרים דרכי ה', ודברי תורתו, להולכי בתום לבם, ורק החפצים ללכת בשרירות לבם ובוחרים בהפקר המדות והמעשים מטים עקלקלותם, -

אח"כ אמר הרב ז"ל כי כל אדם חי שני מיני חיים, חי נפרדים, ר"ל הוא לבדו עם בני ביתו, וחיים משותפים עם בני עירו ומדינתו, והטוב אשר יעשה בחייו הנפרדים, הוא רק טוב נפרד וביתי, וגם בעבורו ישיג שכר כפול, שכר גופניי בחייו עלי ארץ, והרוחני רק אחרי מותו, ונבדלים שני מיני שכר אלה זה מזה, בבחינת זמן מציאותם אפס בעשות האדם הטוב בחיים המשותפים שלו בלי ספק ישתתפו גם אחרים בפועל הטוב הזה, כי כמעט אין אפשרות לאיש אחד לבדו לשחר הטוב המדיני הכללי, אם לא יעזרוהו אחרים, ונמשך מזה, כי גם השכר הכפול הבא עקב הטוב ההוא צריך להיות משותף לכל עושי הטוב ההוא, ובאופן הזה שכר הגופני הפוך ומשתנה משכר הרוחני לא לבד בבחינת זמן מציאותם, כ"א גם עוד בבחינה אחרת, והוא כי השכר הגופני יוכל להיות באופן שוה משותף לכל עושי הטוב ההוא, כי כולם יוכלו לחיות באותה הצלחה הזמנית גם יחד, שיהיו ד"מ כולם שלמים ושקטים, בעלי עושר ונכסים ויושבים בטח איש איש תחת גפנו ותחת תאנתו, אפס בשכרם הרוחני לא יוכלו להיות שוים יחד, כי הוא נערך ונקצב רק לפי טוהר מחשבת העושה הטוב, ושני עושי טוב אחד בעצמו, לא יוכלו להיות שוים לגמרי בטהרת כוונתם, ונמשך מזה, כי גם שכרם הרוחני או יקטן, לפי השתנות טוהר מחשבותם, וע"כ אחז"ל "שלכל אחד מהצדיקים יש לו מדור בפני עצמו בעוה"ב" להורות בזה ד"מ כי השכר הרוחני של כל אחד ואחד מהם שונה לפי ערכו ומעלתו ויען כי הרבה מצות אשר עשיתם נגמרת רק משיתוף כולם גם יחד, נצטוו ישראל וקימו אותם, כבנין בהמ"ק. והקמת מלך והעבודות ודומיהן, ע"כ חויב להם בעבור זה גם שכר משותף בהצלחה זמנית, המיועדת להם בתורה בהרבה מקומות כמאה"כ "ברוך תהיה מכל העמים וכו' ולתתך עליון על כל גויי

[109]למה שראתה החכמה האלהית לקבוע שכר טוב חלף עבודת מצותיה. חוייב שיהי' הגמול ההוא מתייחס לכל המונהגים בה ולמשתתפים בעבודותיה: כוונת זה שמאחר שהדת תצוה ותקח מצות ועבירות לשני חלקי האדם. אם לחלק השכלי להישירו בדעות ואמונות אמתיות. כגון שהוא האמונה בידיעת האל יתברך באלו הדברים הפרטים וענין ההשגחה והיראה והרצון בעבודה וכיוצא אשר לא יגזרם השכל ולא ישכילם מעצמו, ולא עוד אלא שיסידרו מהדעות השכליות ההמה כמעשים התוריים כלם כמו שאמר החכם סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם (קהלת י"ב): יורה כי הפעולות המסודרות מהקנין השכלי אשר בנפש אשר בו ייראה את הש"י לפי הישרת התורה האלהית הם שמירת המצות האלהיות והוא מבואר, ואמר כי זה כל האדם לענין נפלא מאד. וזה כי הוא כבר חקר על כל מעשה האדם וחלקי פעולותיו על הדרך אשר חלקם ארסטו באומרו כל מלאכה וכל למוד וכל מעשה וכל בחירה יראה שהוא לתקות דבר טוב לדרוש ולתור בהנה מה יתרון לאדם בכל עמלו אשר יעמול בימי חדלו. ולא מצא בו שום יתרון במה שהוא אדם כמו שהוא מבואר מפרשיותיו הראשונות עד שביאר כי אלו הפעולות התוריות אשר ימצאו בה מצד החלק השכלי המיושר מצד התור' האלהית זה כל האדם והוא ענין נפלא מאד נמשך בכל הספר ההוא כמו שביארתיו

וכו'," ושאר מקראות המורות כולן על הצלחת האומה בכלל באושר זמני, ואחרי כי על ידה יתישבו הלבבות, וחפשים מדאגה על מחסורי הגוף יוכלו על נקלה להתעסק אז יותר בלמוד התורה וקנין החכמות האלהית ועשות החקים והמשפטים נמשך מזה, כי ע"י זה תהיה גם ההצלחה הנפשית והמוסרית משותפים לכולם, אך במדרגות שונות איש איש לפי ערכו ומעלתו (ועיין מה שכתב הרמב"ם בפ"ט מהלכות תשובה מזה הענין ג"כ, שהצלחת אדם הזמנית תוכל לסבב ג"כ הצלחתו המוסרית והנצחית) ורק כאשר נפרד הקשר והשיתוף שהיה ביניהם בבחינת עשות המצות והעבודות הכלליות נאבדה ממנו ההצלחה הזמנית, עד שהיינו ללעג ולקלס לסביבותינו, ורק בחסד הי"ת ובהבטחת הנביאים אנו בטוחים. כי עוד ישיב שבותינו כמקדם, והנה שתי אלה, ר"ל ההצלחה הנפשית בעוה"ב וההצלחה הזמנית והמוסרית המחוברת עמה בימי המשיח נעלמות ונסתרות ממנו, אך ההבדל ביניהם הוא, כי זמן הגעת ההצלחה הנפשית נודע לכל שהוא אחרי מות האדם, ורק מהותו ואיכותו נעלמות ונסתרות ממנו, תחת כי בענין ימות המשיח הוא בהיפך, שמהות ואיכות הצלחתנו אז נודעות על פי יעודי הנביאים, אך זמן הגעתה שהוא הקץ והסוף לפיזור אומתנו לא נודע. והסבה שלא נודע יאמר הרב הוא, למען לא יכשלו רבים מהמון העם באמרם, אחרי כי עכ"פ יבואנו הטוב רק בזמן מוגבל לנו לא קודם ולא אח"כ, מה בצע כי נחם דרכינו וכי נעשה הטוב והישר, הלא גם אם בשרירות לבנו נלך לא יאחר הטוב המיועד לנו לבוא בזמן המובטח מהי"ת, כי לא איש הוא ויכזב, ובן אדם ויתנחם, ע"כ יותר טוב לנו בבחינתנו המוסרית, כי נסתם החזון, והנה יעקב אע"ה רצה להודוע לפני מותו שכר כפול זה לבניו, ע"כ אמר להם תחילה בבחינת השכר הרוחני וההצלחה הנפשית הצפונה להם "האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים" רק דרך כלל מבלי הודיע להם המהות אשר היתה נעלמת גם ממנו, אפס בבחינה ההצלחה הזמנית המשותפת העתידה למו בימי המשיח רצה לגלות להם הקץ, ר"ל זמן בואו ונסתם ממנו. למען לא יהיה הודעה הזאת למכשול ולפוקה לבית ישראל, כי ישטו עי"ז מדרך המוסר, וע"ז מודה המדרש שהביא הרב בתחילת השער, שאמר לו הקב"ה "לבניך אתה קורא ולי אין אתה קורא, ר"ל אתה רוצה לשמח בניך בהודיעך אותם זמן בוא הטוב העתיד למו, ולא תחוש בזה לכבודי כי עי"ז הלא יצאו רבים מהם מעבודתי ע"כ החל יעקב להזהיר לבניו לכבד הי"ת ולעבדו בלבב שלם, ונמשל בזה לעבד אשר נשאו המלך למעלה ורצה לשחרר בניו מבלי רשות ודעת המלך, וכאשר ירא אח"כ מחמת המלך שהרגיש בו, הזהיר אותם על כבוד המלך, וכאשר הרגישו בני יעקב בהזהרתו זאת, שהוא מסתפק בתומת לבם הבטיחוהו בחוזה אמונתם באחדות הי"ת והשגחתו. -

משלם בפירושי ת"ל. ואולם זה הענין נעלם מארסטו וכל הנמשכים אחריו אשר לא ראו אור התור' האלהית ולזה לא שמו שום פעל מסודר מהחלק השכלי העיוני. אבל שמו כל פעולותיו נשארות בעצמו כמו שיבא זה בשער ס"ד ב"ה וכמה תמהני מהרמב"ם ז"ל שנמשך אחריו בזה כמו שיראה מדבריו בפי' פרק כ"ז חלק ג' מספר המורה, ז"ל ושלמותו האחרון הוא שיהי' משכיל בפועל ר"ל שיהיה לו שכל בפועל. והוא שידע כל מה שביכלת האדם לדעתו מכל הנמצאות כפי שלמותו האחרון אין בו מעשים ולא מדות ובפרק שני מהקדמת פרקי אבות אמר אך החלק השכלי יש בו מבוכה. אבל אני אומר שיש בזה הכח מצוה ועבירה לפי אמונת דעת אמתי. אבל אין בו מעשה שיאמר עליו שם מצוה או שם עבירה סתם. ולזה אמרתי למעלה שבשני החלקים ההם ימצאו המצות והעבירות ע"כ. והשני החלקים שאמר הם המרגיש והמתעורר שזכר בתחלת הפרק:

ואני אומר כי ודאי האמת לחצתו ושמהו במבוכה אשר זכר כי מי יוכל לכחש שיש בו מצות ועבירות אם מצד עצמו אצל הדעות והאמונות. ואם מצד מה שסדרו ממנו אלו הפעולות המעולות. אלא שהוכרע אל הדעת הפילוסופי ונשמט ממנו הענין הזה הנפלא והוא שיהי' פועל מיוחד אל השלמות האחרון לאדם במה שימשכו ממנו המעשים התוריים אשר אין להם התחלה אחרת זולתו כי הכל מתחייבים מהאמונה אשר זכר וכמ"ש (שמות י"ט) וגם בך יאמינו לעולם, על הענין עצמו שנמשכו מהשכל המעשי שהוא שלמותו הראשון או מהכחות ההנה אשר זכר מיני המעשים הבחיריים ואיך לא יחוייב מאמונת מציאותו וידיעתו ויכלתו ורצונו אשר זכר שם בפרק כ"ח שהם מיוחדים אל השכל העיוני חיוב עשות מצותיו חקותיו ותורותיו כמו שיתחייב מהשכל טוב המדינות ותועלתו המיוחד לשלמותו הראשון המון הפעולות המסודרות להנהגת המדינה וטוב סדרה. זהו ענין יקר באלו העניינים אחשוב שאמתוהו חז"ל במה שנמנו וגמרו תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה (קדושין ע':) והנה יתבאר המאמר הזה יפה אצל נעשה ונשמע שער מ"ז ב"ה. הנה כי כן השכל הוא ראש המונהגים מהישרת הדת. אם בהשכליותיו הנאמנות ואם בסדור המעשים האלהיים אשר תיעשינה על פי התורה והמצוה. ואחריו החלק החמרי אשר הוא נכנס תחת המצוה אליבא דכוליה עלמא וזה אם לעשות כל המצות המסודרות מהאמונ' האלהית גם כל המעשים שיגזרם השכל מפאת עצמו אשר כלם תצוה שיעשו לשמה מה שיחייב שיגיע שכרה ותגמולה לכל אחד משני אלו החלקים כפי מה שהוא. אם שיגיע על השכל שפע הוד וזיו אלהי להתעלס בשובע שמחות ונעימות נצחי אל פניו יתעלה. ואם שיגיעו על החלק הגופיי הצלחות אלו העניינים הזמניים. וכבר ייעדה תורתנו האלהית תמיד שני אלו העניינים

על כן באומרו (דברים ו') ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כיום הזה. כי סוף הכתוב הוכיח על ראשו שזה מדבר בהצלחה הנפשית אשר היא נמשכת לכל הימים כלומר עד אין קץ, לחיותנו כיום זה בהצלחת הזמן המוגבל בעולם הזה וכן פירש הרב המורה ז"ל (ח"ג פ' כ"ז): האמנה כי שני אלו העניינים אשר כן נתנו לתגמול לשני חלקי האדם כמו שנתבאר עם היות שהם שוים באמת מציאותם הנה הוא מבואר שהם הפכיים בענינם. כי הנה הטובות הנפשיות הוא ידוע מציאותם כי הוא המושג לאדם אחר המות כי על זה אמר (תהילים קט"ז:ט"ו) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. ואמרו (עירובין כ"ב.) היום לעשותם ומחר לקבל שכרם. אמנם מהותם הוא ענין נסתר ונעלם מאד לאדם בעוד חייתו באלו החיים. כי אחר שהאדם אינו משיג נפשו נפרדת מן החמר איך ישיג ההצלחה ההיא אשר תשיג אחרי הפרדה אשר אין לה שום ערך ולא שום הדמות במה שיציירהו האדם מההצלחות או התענוגים כלל. ולזה חכמה התורה האלהית מאד במה שחדלה מהזכיר זה הגמול הנפשי בגדר ורושם ומהפר במהותו לפי שאין כח בשום לשון ומליצה רק להורות על העניינים אשר תכילם נפש המדבר או השומע כמו שעשו מניחי אלו הענינים משאר האומות ששמו בם דברים מורגשים או עניינים שאין להם מציאות בנפשם ולא ישאר מהם רק המאמר לבד. ולזה הוא שתורתנו הקדושה פרסמה הדברים אשר הם לפי ההצלחה הגופיית לאשר הם נודעים ומפורסמים ודברה בהם בכלל ופרט מה שלא יעלם: אמנם אשר הם תגמול לנפש המשכלת דברה בהם בחכמה עצומה כפי טבעם ברמזו על מציאותם לבד. והאיש אשר הוא טהור האמונות וזך הדעות ובדרך רע וזר לא היה בתאותיו ותשקותיו הזמניות עם מה שקדם עליו מחיוב השכל על אמתת במציאות זה הטוב הנה באמת יתרחב לו הענין מעצמו ויראה נפלאות מתוך דברי התור' לקיים כל מה שבלב הישר והנאמן בהגלות נגלות בכמה דפין. ומי שלא יספיק אליו זה הנה באמת לא יועילו לו רוב דברים ואורך משלים כי הנה הוא ישמע ולא יאמין וישאל וינסה ולא יאבה מה שלא תביא עליו מופת הכרחי מהמושכל הראשון או מהמוחש. וכמה אנשים הם כופרים ומכחישים אלוה ממעל בענין השגחתו יתברך ורצונו וידיעתו באלו הדברים עם היות שכל אלו העניינים נתפרסמו מאד מפי התורה והנביאים כולם: ולזה הסכימה בחכמתה לדבר באלו העניינים באזני חכמים וישרים בלבותם. והנה הרשעים המטים עקלקלותם לא יסורו מני הדרך הישר רק השיעור שבו הם נוטים מדרך האמונה ובוחרים בהפקר. והוא עצמו מאמר המשורר (תהילים י"ב:ז') באומרו אמרות ה' אמרות טהורות וכו'. אתה

ה' תשמרם וכו'. סביב רשעים וכו'. אלא שלפי שיובן כהוגן אברר אותו מתחלת המזמור כי כלו מענין המכוון. אמר
הושיעה ה' כי גמר חסיד וכו'. הנה המשורר כשנסתכל ברוח קדשו על הזמנים הארוכים שאומתנו גולה וסורה לבין העכו"ם. וקצתם טוענין עלינו שזאת התורה אשר בידנו לא תספיק להושיע נפשותינו כמו שלא יעדה גמול ועונש רוחני כשאר הדתות התפלל עלינו ואמר הושיעה ה' וענינו על חסדך ועל אמתך שכבר גמר חסיד מקרבנו אשר תעשה בו ובזכותו את האותות כימי עולם. ואמר כי פסו אמונים מבני אדם על כללות העולם אשר לא ישקיפו בכל ענייניהם אלא למה שיתמלא בו רצון תאותם ותשוקותיהם. שוא ידברו איש את רעהו וכו'. יאמר כן על רוב טענותיהם שהם מדברים שוא ובטל אלא שמחליקין אותו ביופי המליצה ונעימות תחבולות החכמות ועכ"ז בלב ולב ידברו כי אע"פ שמדברים בפיהם דברים שנראה מהם שהם מודים או חפצים ביראה ועבודה, לבם לא נכון עמם כי הם המחזיקים בעניינים המדומים הזמניים כאשר יוכלון שאת. יכרת ה' כל שפתי חלקות וכו'. מסר את הדין על שתי הכתות כת החכמים המחליקים לשונם בכל מה שיאמרו מטענותיהם כמו שאמרנו. וכת השרים הגדולים המחזיקים בידם בכח הזרוע ואומרים בפיהם זדונות ועל אל אלהיה ידברו נפלאות. ועל כלם אמר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו (שפתי חלקות) אתנו. וגם כח לגדל ולהחזיק כוונתינו מי אדון לנו וע"ד שאמר (איוב ט':י"ט) אם לכח אמיץ הנה ואם למשפט מי יועידני. משוד עניים וכו'. אמר כי משוד העניים החמוסים והעשוקים ביד עושקיהם ומאנקת אביונים העלובים בהבנת התורה האלהית עתה אקום יאמר ה' כי זה כמה שאני כישן וכשוכב בלב ים. אשית בישע יפיח לו ירצה בישועה שאושיע לכם אשית מי שיפיח לו כלומר שידבר לו ועמו מבלי יראה ופחד ויכחישנו באומץ לבו על מה שהניח עתה מן הדעות הדמיוניות או שירצה שיפיח בדבריו ויזרה אותם לרוח כדברים שאין בהם ממש. אמרות ה' אמרות טהורות וכו'. אמר כי לא כאשר יחשבו אלו הטוענים על התורה שהיא לא הישירה רק אל תועלת הגופים ואל הצלחת העניינים הזמניים וכי לא השכילם בעניינם הזכים והטהורים המופשטים מחומר אבל שאמרותיה כלם הם טהורות ככסף המזוקק שבעתים בעליל לארץ שהוא טהור מושג בהרבה עמל ויגיעה כמו שהטהור הזה התורני מושג על זה האופן. אתה ה' תשמרם וכו'. ביאר הסבה אשר בעבורה דברה תורה באלו העניינים על זה האופן מהקיצור והרמוז. ואמר אתה ה' נתתה המאמרות האלו משמר בתוך משמר ולא הרחבת בהם הדבורים והביאורים לנצור אותם ולשומרם מן הדור הזה וכיוצא בו אשר כל חפצם וישעם הוא בעסקי העולם כי אין ראוי שיושגו

ויורגשו רק אל מי שישכילם מעצמו ויבקש אותם בכל אות נפשו כמו שאמרנו ראשונה. סביב רשעים יתהלכון וכו'. ירצה כי הרשעים אשר לא יחפשו בתבונה לא יוכלו להגיע אל אמתת הדבר בזה אבל ילכו רחוק ממנו תכלית הרוחק כעין הקו הסובב אצל המרכז ונתן סבת ההרחק ההוא ואמר כרום זלות לבני אדם והכוונה שיהיה ריחוקם מהשגת האמת כשיעור מה שירום במחשבת' ובמעשיהם מה שהוא על דרך האמת זולות לבני האדם האמיתיים וזה כי הדברים הזמניים יש להם לזלזלם ולמאוס בהם וכאשר ירומם בעיניהם ולבם הראוי לזלזלו, יהיה מזולזל ובלתי מורגש אליו הראוי לרוממו. ולזה טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם. מ"מ נתבארה חכמת התורה וטוב טעמה במה שדברה באלו הטובות הנפשיות על זה האופן. ובפרשת אם בחקתי שער ע' יתבאר כל זה על נכון ב"ה. אמנם ההפכיות שאמרנו שנופל בינם ובין הטובות הזמניות מצד זמן מציאותם לא יהיה במה שיגיע מהם אל האיש הפרטי בפני עצמו כי מהידוע שהמגיע לו מהם בשכרו זמן מציאותו הוא בזה העולם כמו שזמן השכר הנפשי הוא בעולם הבא. אמנם הכוונה היא אל הטובות הכלליות המשותפות שהם עקר ההצלחות ותכלית למוד התורה והישרותיה. וזה שכל איש ואיש מוטלין עליו שני מיני חיים. האחד כאשר הוא חי חיים נפרדים רצוני כל אחד בעדו ובעד ביתו. והשני מה שהוא צריך לחיות חיי השתוף והחברה עם בני עירו ומדינתו. והוא מבואר כי לכל פועל מאלו החיים הנה שכרו אתו מיוחד ומתייחס אליו כי המעשים המשותפים יחוייב להם שכר משותף כמו שחוייב לנפרדים שכר נפרד. ומהידוע כי השכר הנפשיי לא יפול בו שום שתוף עד שנאמר שיוצלחו אנשים רבים בהצלחה אחת משותפת להם כי כל אחד ואחד מהצדיקים יש לי מחיצה ומדור בפני עצמו כמו שאמרו ז"ל (ויקרא רבות פ' כ"ז) ונחל עדניך תשקם (תהילים ל"ו:ט'-י') עדנך לא נאמר אלא עדניך מלמד שלכל צדיק וצדיק עדן נפני עצמו. ועוד הפליגו לומר (ב"ב ע"ה.) שכל צדיק וצדיק נכוה מחופתו של חבירו וזה כי מעלת כל אחד ואחד היא ממונה מבלי שתוף כלל. ואף כי יתעסקו רבים במצוה אחת כל אחד יש לו בה בחינה מיוחדת אשר שכרה מתייחס עמה[110] עד שבזה יחוייב שיכווה הגדול וירעץ מהמדרגה הקטנה ממנו כמו שיכוה הקטון מהאש הגדולה אשר באפר הגדול ממנו. והוא מאמר בלעם (במדבר כ"ג:י') מי מנה עפר יעקב וכו' תמות נפשי

[110] עד שבזה יחוייב שיכווה הגדול וירעץ מהמדרגה הקטנה ממנו וכו', לשונו זה דחוק קצת, ותוכן כוונתו רק שכמו שלא יאות שכר רוחני גדול לפחות הערך והמעלה המוסרית, כן לא יאות שכר הקטן לגדול המעלה ויקר הערך המוסרי, כ"א איש איש לפי ערכו ומעלתו תהיה משכורתו הנפשית בעולם הנצחי, וזה שאמר בלעם "תמות נפשי מות ישרים" בלשון רבים, להורות כי לפי שינוי מדרגת כל ישר וישר מהם ישתנה גם השכר הרוחני המגיע לו אחרי מותו, וע"כ התאוה להיות כאחד מהם, וזה שאמר "ותהי אחריתי כמהו."
נשלם ס' בראשית בעזהי"ת פה ק"ק טרעביטש יום ה' י' כסלו תרח"ל חיים יוסף בא"א מו"ה שבתי פאללאק ז"ל.

מות ישרים כו' במקום שהורה על מציאות הצלחתם הורה על היות חלקי מדרגותיהם שם כמספרם כמשפטם וכן הוא האמת בלי ספק. האמנה כי יש מצוות רבות בתורה שאין מטבען שיעשו רק בשתוף אנשים כגון בנין בית מקדש או הקמת מלך והעבודות והמעמדות והמלחמות וכיוצא לאלו אשר אין שוה מבוא ליחיד לעשותן בפני עצמו אשר יחוייב לפי הנחתינו שהשכר המיוחד בהנה הוא שיהיה הטוב המגיע ממנו ג"כ משותף וכללי וזה א"א ולא יתכן כי אם בטוב הזמני אשר ישתתפו בו בהצלחת העושר והכבוד והנצחון והממשלה והקיום התמידי אשר יתנשאו בהם על זולתם אם שהצלחת הנפשות נמשכת להם מיישובם וטוב מצבם. ולזה הרבתה התורה ליעד אלו הטובות הזמניות וההצלחות הכלליות בקיום אלו העניינים המשותפים אומר (דברים ז׳:י״ד) ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר וכו'. צדק צדק תרדוף וכו' (שם ט"ז) ואז"ל (ספרי שם) כדאי הוא מנוי הדיינין להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם. והוא מבואר כי מנוי השופטי' והסנהדרין מעקר המצות הכלליות הוא ומזה הטעם עצמו אמר (שם כ"ו) את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו וכו'. וה' האמירך וכו'. ולתתך עליון וכו'. יורה כי יהיה להם השכר הנפלא הזה המשותף לכל למעלה ולכבוד על כל הגוים תחת מה שנשתתפו כלם באהבה ואחוה לעבודתו עד שבעבור זה נגזר על כל העכ"ום ההפסד והאבדן הגמור. ועל זאת האומה הנבחרת הקיום והעמידה הנצחית כמ"ש הנביא (ירמיהו מ״ו:כ״ח) כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואותך לא אעשה וכו'. וכך אמר בלעם (במדבר כ״ג:ט׳) הן עם לבדד ישכון ובגוי' לא יתחשב כתרגומו. ובידוע כי להתפרד הקשר והשתוף אשר היה ראוי שימצא בינותינו בקיום אלו העבודות הכלליות נאבדו ממנו הטובות והצלחות הכלליות והמשותפות עד אשר שבנו היותר שפלים והיותר נבזים שבכל האומות אלא שאנו בטוחים על חסדי הש"י ישיב שבותנו כבתחלה ויחזיר גדולתינו למקומה ועטרה ליושנה בכמה מעלה טובה בכל מה שנתנבאו כל הנביאים כלם לימות המשיח. והנה באמת על אלו הטובות יצדק מה שאמרנו שיתחלפו בעניינם להיותם הפך הטובות הנפשיות וזה שעם שאלו ואלו יפלו תחת הסוד וההסתר המופלג כמו שעל שניהם אמר המשורר (תהלים פ"ג) ויתיעצו על צפוניך. כי האחד הוא ענין עולם הבא. והשני ענין ימות המשיח כמו שאמרנו בשער כ"ט. הנה היה ענין הסתרם והעלמם מתחלף כי הצלחת הנפש אשר לכל אחד מהאנשים הנה קצם הוא ידוע כאשר הוא סוף האדם בעולם הזה. אמנם מהותו הוא נעלם ונסתר מצד טבעו כי עין לא ראתה זולתי אלהים כמו שכתבנו. אמנם ענין ימות המשיח מהות ההצלחה ועניינה הוא ידוע כפי מה שביארוהו הנביאים כלם. אבל קצו וזמנו הוא נסתר

ונעלם כמו שנודע מנבואת דניאל (י"ב) וכמו שאמרו חז"ל (שוח"ט תהלים ט') יום נקם בלבי (ישעיהו ס"ג:ד') דלבא לפומא לא גלי. ואולם סבת זה הסתר וטעם העלמו הוא מבואר מצד טבע עניינו. והוא כי אין ספק שאורך הגלות הזה וכובד משאו כוון ממנו ית' לכלות פשע ולהתם חטאת באומה הזאת באופן יגיעו לה ממנו דוגמת התועלות שהגיעו ממוסר המבול. רצוני שימולו בו הלבבות להגעת התכלית האנושי כאשר הם נמולים אחר המבול לבלתי השחית השחתה כוללת כבתחלה. כי על זה נאמר (שם נ"ד) כי מי נח זאת לי וכו' כמו שביארנו היטב בענין המבול שער י"ד וכמו שאמר הכתוב (ויקרא כ"ו:מ"א) או אז יכנע לבבם וכו' ונאמר (דברים ל':ו') ומל ה' אלהיך את לבבך וכו'. וכאשר היה הגעת זה השיעור מהתקון האנושי דבר נמשך אל הבחירה הנמסרת במתנה גמורה ביד האדם ואין מדרך דעת עליון להתייחס אליה כמ"ש (ברכות ל"ג:) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, כאשר נתבאר יפה בשער כ"ב ובשער כ"ח לזה חוייב שיסתם הקץ הזה בפי כל הנביאים מזולתו מהקצים. כי עם שהוא יתברך יודע הכל לפי גדולת חכמתו ומ"מ לבא לפומא לא גלי כי היה הגלוי הזה בלתי נמסר לייעוד ואיננו ניתן ליכתב לפי שמוסף על מה שתהיה הודעת אריכותו הידועה אצלו יתברך לפוקה ולמכשול לפני כל רכי הלבב האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה. הנה היתה ההגדה הבאה לעתים רחוקים כאלה רבת הנזק מאד מצד מה שתהיה בלב ההמון כמעט הכרעה מחייבת שיקרו העניינים ההמה כלם בכל הזמן הארוך ההוא על האופן המיועד ולא בשום ענין אחר. ויהיה היתר רצועה בעיניהם הבלתי רואים שום תועלת בהיטיב את דרכם ולא שום רע בהשחיתה. אחר שבעיניהם כך נגזרה גזירה דלאו כ"ע דינא גמירי בענין חפשיות הבחירה אל כל אחד משני קצות האיפשר עם ידיעתו יתברך אשר יהיה מהם והם מקיימים הידיעה ומבטלים הבחירה ויולד להם מזה חפשיות משולח ופריקת עול מלכות שמים בכל המעשים כלם בלי ספק. מה שלא יהיה כן כשלא יגלה סוד זה הכמוס עמי יתברך. כי עם שלא ישתנו אצלו העניינים וככחו בדרך הראשון כחו בשני כבר יקובל אצל הדעת ההמוני אפשרות הבחירה וחפשיותה כמו שהוא הענין על דרך האמת ולא יעמוד זה הייעוד הארוך כנגדה ויודעים שבידם הוא לקצר את קצם ולמהר גאולתם וכמו שאמרו ז"ל (סנהדרין צ"ח:) היום אם בקולו תשמעו. והנה אין ספק כי שני המצפונים האלה היו עקר עשרו וטובו של יעקב אבינו הצפון לו ולזרעו אחריו אשר אליו נשא את נפשו מנעוריו ואשר עליו אמר (בראשית ל"ג:י"ד) יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני וכו'. ושני העניינים האלו היו בלבו לגלות לבניו בשעת פטירתו. אמנם הענין הנפשיי האלהי היה ענין גלויו מה שנפליג באומתו

ובהוראת עוצם עניינו דרך כלל כמ"ש הנביא הגדול (דברים ל"ג:כ"ט) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי'. וכן אמר המשורר (תהילים ל"א:כ') מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכו' כי אף על פי שהעירה עליהם רוח הקדש לפרסם את אשר השיגו בכח נבואתם או סמוך לעולמם לא נזדמן להם שום ענין באשר בו יוכלו לרשום ולהגיד מהות הטוב ההוא זולתי על זה האופן ועל זה הענין מההודעה והאמות נאמר שקרא לבניו ואמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים כי אחרית הימים הוא הזמן הקצוב לכל אדם לראות באור פני מלך חיים. וזה הדבר לא נסתם ממנו כי הם ז"ל אמרי (ב"ר פ' צ"ו) שנסתם ממנו הקץ. והנה הוא מבואר שאין קץ ההצלחה הנפשית נעלם משום מאמין. אמנם מה שהוא נעלם ממנו הוא דעת מהותו ועקר עצמיותו כמו שאמרנו. ואולם הקץ השני והוא סוף וקץ כל התלאות והצרות והשעבודים העתידות לבא על האומה הזאת. ותחלת פדיונם וצמיחת ישועתם ביד המשיח המקווה אשר עליו רמז גם כן באומרו (בראשית ל"ג:י"ד) עד אשר אבוא אל אדוני שעירה. ואשר אליו נתנבאו כל הנביאים. הנה מהות הטובות וההצלחות המקוות בו הם ידועות כמו שאמרנו. אמנם זמנם וקצם העלמו הוא הכרחי כמו שאמרנו. ואע"פ שהיה בלבו לגלותו ברוח הקדש אשר עליו בידיעתו אלא שראה שהטוב והישר הסתר דבר. והוא מה שיראה מהכתוב כי אמר הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם יראה שהיתה הכוונה על עניינים נפלאים אשר צריכין להטות אזנם ולשמוע מה שיקרה אותם מאלו העניינים גם כן באחרית הימים כי סוף הכתוב הראשון ישמש לשניהם לפי הגזמת דבריו. ולפי שנסתם ממנו חזר לדבר במהות הטובות ההנה אם במה שהיו עתידות לבוא בקרוב ואם לעתיד לבוא ובעניינים הנמשכים להם. והתחיל ראובן בכורי אתה וכו':

ועתה ראה כמה נפלאו דברי המאמר ההוא אשר זכרנו בפתח השער להורות על כל הכתוב בו מזה הענין במשל הנמרץ מאותו העבד שבקש לעשות בניו בני חורין ולהודיע היכן הוא דיאתיקי שלהם. והוא ענין גאולת וחירות הבנים מהשעבוד הכבד אשר יהיו בו בהודיע היכן הוא קיצם וסוף כל תלאותיהם. אמנם האדון ראה מה שימשך ממנו גם כן פריקת עולו מעליהם על האופן אשר אמרנו. ועמד עליו לבניך אתה קורא ולי אין אתה קורא כלומר שהוא חושש למה שיאות להם לדעת עניינם מוצאם ומובאם. אמנם שלא היה חושש למה שיזיק הידיעה הזאת בבחינת העבודה האלהית מהטעמים הנזכרים. ולזה שאין לעשות כן שאין משחררין את העבדים מעבודת אדוניהם מבלי דעתו ורשותו. כיון שראה יעקב כן התחיל ואמר בבקשה מכם היו מכבדין להק"בה כשם שכבדוהו אבותי והכוונה שלא ישים לפניהם מכשול לצאת מעבודתו בחשבם

היות הדברים נגזרים והכרחיים אבל שישתוק מהגלוי כדי שישארו תמיד בעבודת האלהים כמו שהתהלכו אבותי לפניו. ועל דרך שאמר (בראשית י"ז:א') התהלך לפני והיה תמים. וכמו שאמר החכם (קהלת ז':ט"ז) על כיוצא באלו העניינים אל תתחכם יותר למה תשומם. והנה הבנים בניו כשהרגישו שהיה חוזר לדברים זולת מה שהגזים בתחלת דבריו חשבו שמא מונעם מהם לפיסול מה מצא בהם באמונתם. ולזה אמרו יודעין אנו מה בלבך להגיד דבר גדול ממה שביארת בבקשה ממך אל תמנע ממנו לחשדנו בשום פיסול באמונת האלהים כי כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד. ואמרו שמע ישראל יי' אלהינו ה' אחד והגבולים האלו הם סוף קבלת עול מלכות שמים כשיובנו באמתתם כמו שיתבארו במקומם שער ס"ג ושער צ' בע"ה. פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. רמז להם שלא היה כונת ההעלם להיותם חשודים בשום ספק באמונת מציאותו ואחדותו ויכלתו יתברך חלילה רק כדי שתהא עליהם קבלת עול מלכות שמים שלימה לעולם ועד מבלי שום הרהור ומחשבה הגורמים לפרוק עולם בשום צד מהטעמים שאמרנו. וזה שיעור מה שראיתי ביחודו בזה השער. ומעתה נבוא אל ביאור דברי הסיפור במה שנזכור הספקות הנופלות בו ראשונה כמשפט:

א אומרו פעם אחת האספו ואגידה לכם וכו' ופעם אחרת הקבצו ושמעו בני יעקב וכו'. וכבר נתבאר זה עם טעם מה שאמרו ז"ל שנסתם ממנו הקץ ויתר דבריהם בזה. ב במה שאמר אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל. דבשלמא לוי הוא נפוץ אמנם שמעון לא נמצא בכתוב גם לא במקום ראוי לסמוך עליו: ג במאמר לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה וכו' כי אחר שעקר ממשלת השבט והמחוקק יהיה אחר בוא שילה הנה באמת לא כך הי"לל ולא ידמה למאמר (דברים ז':כ"ד) לא יתיצב איש בפניך וכו' עד כמו שכתב הר"לבג ז"ל בשם אביו ז"ל כי אחר השמידו אותם אין שום ענין אל ההתיצבות בפניו. וכן ג"כ באומרו (בראשית כ"ח) כי לא אעזבך עד אשר עם עשיתי וכו' כי באמת אחר שיעשה את אשר דבר לו כבר יכול להעזב ממנו מהשתדל בשמירותיו ויהיה ענייני אצלו בהתמיד הצלחותיו. וכבר פתח במאמר זה פתח של ערעור ועלה לומר שזמן המשך השבט והמחוקק לא היה רק עד כי יבא שילה כי מאז והלאה יפסיק כמו שטוענין עלינו האומות. אלא ג"כ תשובתם בצדם שאם כדבריהם ברכה זו לא נתקיימה שכבר סר השבט מיהודה כמה מאות מהשנים קודם בוא שילה לדעתם כי מהגלות הראשון אשר היה על יד נבוזראדן בטלו מלכות בית דוד כי בתחלת בית שני עמדו פחתים כזרובבל ונחמיה מעט ואחריהם מלכו החשמונים ומלכי בית הורדוס. וגם שהקושיא הראשונה תעמוד לה בעינה כי מאחר שייחסו המשיח ההוא אל דוד

מאז יהיה עקר ממשלתו ושבטו ואיך אמר כי לא יסור עד שיבוא: ד בסדר השבטים בקדימה ואיחור ובפרט בסדר בני השפחות שהכניס לגד ואשר בני זלפה שפחת לאה בין דן ונפתלי בני בלהה שפחת רחל: ה באומרו וירא מנוחה כי טוב. ויט שכמו לסבול כי הוא טעם לסתור: ו בטעם הנושך עקבי סוס ויפול רכבו אחור לישועתך קויתי יי': ז בטעם וישטמוהו בעלי חצים. וטעם אומרו בברכתו ברכות שדים ורחם גם ברכות אביך גברו וכו'. ויש דקדוקים אחרים בענין אלו הברכות. וקושי מליצתם יתבארו לפי דרכינו: ח ברבוי הסימנים אשר נתן יעקב במערה שנראים דברי מותר: ט באומרו ויגוע ויאסף אל עמיו ואלו מיתה לא נזכרה שם כמו בשאר האבות שנאמר בהם (שם כ"ה) ויגוע וימת ויאסף אל עמיו ואלו משום שאמרו (תענית ה':) יעקב אבינו לא מת היה להם להביא ראיה מכאן. וכבר דברנו בזה הענין בשער הקודם ועוד צריך לבאר: י באומרו רק טפם צאנם ובקרם עזבו בארץ גושן. הילכו הצאן והבקר לספוד לאדוניהם: יא אומרו וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד ויאמר אבל כבד זה וכו' מה תועלת לנו בהודעה זו בתורה: יב באומרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו כי הם דברי מותר: וגם מלת לו לא נמצאת אלא לשון מי יתן. והוא הפך הכונה והכלל שהיה לו לומר ויאמרו אולי ישיב לנו וכו': יג בכפל דבריהם אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך: יד בטעם אומרו כי התחת אלהים אני ואתם חשבתם עלי רעה וכו' כי יראו דברי קנטור במשמעו: טו טעם הזכירו וירא יוסף לאפרים בני שלשים גם בני מכיר בן מנשה יולדו וכו' דמאי איכפת לן אם יולדו על ברכיו או אחרי כן: וכבר ביארנו טעם זה בשער הקודם באומרו ומולדתך אשר הולדת אחריהם וכו'. ואחר זכרון אלו הספקות נביא אל פירוש הספור:

ויקרא יעקב וכו' (א) כבר פירשנו כי הכתוב תראשון ירמוז אל מה שיהיה לאדם מהצלחת הנפש באחרית ימיו. והשני שגיזם על קץ ימית המשיח. ואחר חזר אל הגדת העניינים העתידים לבוא עליהם איש אשר כעניינו וכברכתו ומהבכור החל ואמר: ראובן בכורי אתה וכו' אמר כי להיותו כחו וראשית אונו היה לו ליטול יתר שאת ויתר עוז במדות המעולות לא בפחותות והמקולקלות וזה כי ממשפט הבכור להיות לו פי שנים ביתרון כח וגבורה לעמוד כנגד הכח המאוה ולדוחפו בכל עוז לא שיטול חלק גדול מהפחזיות והמהירות בחטא בפרט בדבר שהוא עוות שאינה יכול לתקון כמים הנגרים ארצה מאין מאסף וזה כי כשעלית בפחזותך משכבי אביך אז פשעת בדבר שאין לו עוד תקנה כי אז חללת מי שיצועי עלה הן שיהיה האל יתברך או אביו כי הוא חלול שלא היה בידו למחול עליו. ויהיה כי עלית משכבי אביך לפי דרך חכמינו ז"ל (שבת נ"ה:)

יוצא כמו כעלות גדיש בעתו (איוב ה':כ"ו) כלומר כי סלקת משכבי אביך. והנה עם זה נתן סבת הלקח הבכורה מאתו ואם לא פירש בפירוש כמו שנאמר (ד"ה א' ה') ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף. ואיפשר שרמז בזה גם כן אל מה שחטאו בני ראובן אחרי כן לקחת בפחזותם לנחלה הארץ אשר הכה יי' בעבר הירדן לא הבינו לאחריתם וכמו שאמרו חז"ל (במדבר רבה פ' כ"ב) על זה נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך (משלי כ':כ"א) ואמרו (במ"ר שם) לב כסיל לשמאלו (קהלת י':ב') אלו בני ראובן וכו': שמעון ולוי אחים וכו' למה שהושוו מעשיהם כללם יחד ואמר כי אלה שנו לסבה הפכית מסבת ראובן טעות שוה לטעותו או גדול ממנו. וזה שכבר חטאו הם במתון העצה מה שחטא הוא בפחז ומהירות. והיה זה לפי מה שכתב החכם בפרק ט' מאמר ז' מהמדות וז"ל אשר הם חדים מאד ובעלי המרה השחורה לפיכך החטא אשר הוא בלתי נעצר הוא הנקרא מעופף הם חוטאים אמנם אלה בעבור המהירות ואלה אמנם בעבור הקושי לא ייחלו על דבר כי הם הולכים אחרי רואם עד כאן. ירצה כי בעל המרה האדומה אשר הוא בלתי נעצר מעשות העולה על רוחו במהירות גדול וגם בעל השחורה אם שהוא כבד מאד בתנועותיו. שניהם יפעלו כאשר נדמה להם ולא ישובו מפני כל. זה מפני קלותו לפעול. וזה מפני קשיו לצאת ממה שנדמה לו: וזה הענין עצמו יראה שכיוון אליו הזקן במה שעשו שני בניו אלה עם שכם שזה עשו בעצה מתונה שלא יכלו לצאת ממנה. אמנם במכירת יוסף כבר חטאו בפחז ומהירות כמו ראובן בחטאו. ואמר כלי חמם מכרותיהם כי מדרך המתינות שלא להוציא משפט מעוקל כמו שאמר (תהילים ע"ה:ג') כי אקח מועד וכו'. ואלה חמסו המנהג במה שאחר שהחמיצו הדין הוציאו דבר בלתי מתוקן כמו שהיה עניינם בשכם. בסודם אל תבוא נפשי וכו' הנה מה על שנתיעצו בהמתיק סוד על שכם אמר בסודם אל תבוא נפשי כענין (שם פ"ג) על עמך יערימו סוד. ועל ענין יוסף אמר ובקהלם אל תחד כבודי שלא עשו רק בהקהל רגשת עם אובד עצות העושים בפתע. ועל הראשון אמר כי באפם הרגו איש כי לא שב אפם מהם מעת הוסדם עליהם עד הקימם מזימות לבם. ועל השני אמר וברצונם עקרו שור כי פועל הרצון הוא הפועל המשולל מבלי קדימת עצה ובו עקרו השור הידוע בבכור שור הדר לו (דברים ל"ג:י"ז) מהיות בתוך אחיו ולפני אביו ימים רבים. או שירצה וברצונם עקרו שור כי בשכך חמתם בהריגת עיר שכם לקחם את צאנם ואת בקרם ואת כל אשר להם בשדה. ארור אפם כי מז ועברתם כי קשתה. בכאן זכר הזקן אלו המדות ותיארן באותם תוארים עצמן שתארן הפילוסוף כי על החדות והמהירות אמר כי עז וכמו שאמרו (כריתות ו'). כדי שתהא עזה כלומר חדה ועל הקושי אמר כי קשתה. (ב) וקלל שני העניינים כי

ראוי הוא לחסר אותם ושלא ימצאו על אותו השיעור במקום אחד והוא אומרו אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ירצה לאפם ועברתם שהזכיר. ודבר גדול הנביא דבר שכבר באר החכם בפרק י"ב מהג' מהמדות שהכעס והחמה עם שהם הפעולות פחותות הנה הם לפעמים יועילו. והוא להרים ולעורר בהם מעלת הגבורה והיו מאנשי השם אשר ביניהם שאמר הקצף תרים המעלה ואמר עוד דרך זירוז לגבורים אמנה שלחו שלהבת החום בנחירים והרתיחו הדם והוא סתם בזה ואמר אמנם הגבורים יפעלו בעבור טוב והקצף יעזרם לפעול. והמה אלה דברי הכתוב שאמר (ישעיה ס"ג) ותושע לי זרועי וחמתי היא סמכתני. הנה שירצה שאם הרב מהם הוא מזיק יש במעט מהם תועלת, בקצת העתים, כמו שביארו ממלאכת הנצחון. וגם הוא מבואר שיועיל בהנהגת הבית והמדינה השיעור הראוי. גם בלמוד החכמות אמר החכם (כתובות ק"ג:) זרוק מרה בתלמידים ודרך כלל אמר אל תהי מתוק פן יבלעוך. ולזה אמר הזקן החכם שהאף והעברה אשר נתחברו יחד בשמעון ולוי ראוי שיחולקו בכל שבטי ישראל וכלם יקחו חלקם הראוי להם לתועלת המעלה ועזרתה בכל מה שיצטרך להם והותר ולא יהיו במקום אחד פן תצא כאש חמתם ויאבדו מהר: יהודה אתה וכו' ירצה הנה שלשת אחיך אלו שקדמו רוב מה שחטאו היה בעלבון אחיהם וחרפתם ואתם לא כן נתן לך ה' אלהיך אלא ידך בעורף אויביך מהאומות לנקום נקמת אחיך ולעזרתם כמו שאמר דוד (שמואל ב כ"ב:מ"א) ואויבי תתה לי עורף. ולזה לא די שלא יהא להם תרעומת עליך אלא שישתחוו לך בני אביך. גור אריה יהודה וכו' להיותו מדביר לענין שבט המלכות אמר כי להיות מעלתו בחכמה וביישוב הדעת תהיה הצלחתי בהדרגה בענייניים הטבעיים. וזה כי מתחלה יהיה גור במלוכה ואח"כ אריה. כמו שהיו ענייני דוד וכפרש"י ז"ל לא כדרך הפוחזים הקופצים ראשונה בגדולה שבמעלות ואחר נזורו אחור והוא אומרו מטרף בני עלית כלומר מטירוף הדעת עלית אתה בני ולא נשתתפת עם אחיך בדברי פחזותם או שירצה אע"פ שאתה גור אתה עלית מטרף בני ולא נשתתפת עמהם בהשחתתו כמו שאמר (בראשית ל"ז:כ"ו) מה בצע כי נהרוג וכו' וישמעו אחיו. והנה אחר שזכר ענין המלכות וחזקתו בו גלה לו סוף ענייניו וקורותיו נפילותיו וקימותיו עד סוף ממשלתו אשר לא יוסיף לנפול עוד. ואמר כרע רבץ כארי וכלביא מי יקימנו ירצה שעם שיהיה גבר ומלך באחיו ושבט הממשלה בידו כאריה זה שהוא מלך החיות שכבר יקרה לו כמקרה האריה שהוא סובל חולי הרביעית. ועם כל מעשה תקפו וגבורתו הרבה פעמים הוא כורע ורובץ ואין לו כח לעמוד על חזקו. וכן גם הוא כבר יכרע וירבץ תחת משאו וישכב ויפול מגדולתו כנפילת מלכיו יוצאי חלציו ביד מלכי האומות כד"א (שופטים ה':כ"ז) בין רגליה כרע נפל שכב וכו'. המה

כרעו ונפלו. (תהילים כ׳:ט׳) כי בעוונותיהם המה כרעו ונפלו תחתיהם כארי וכלביא זה ביום חוליו ומפלתו. ואמר מי יקימנו על זה הגלות הארוך שנמשכה השכיבה והנפילה כל כך שיאמרו העכו"ם הנה צורו מכרו וד' הסגירו ומי יקימנו ויחיה והוא מה שאמר הנביא (עמוס ז׳:ב׳) מי יקום יעקב כי קטון הוא. ונאמר (שם ה') נעשה על אדמתה אין מקומה. ואמר שאפילו בזמן השכיבה והכריעה ההיא לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו. וכאומרם ז"ל (סנהדרין ה'.) אלו ראשי גליות שבבבל וראשי גליות שבכל זמן וזמן. ולזה לא אמר מלך כי גלוי וידוע לפניו שלא יעמדו מלכיהם תמיד (ג) ואמר שזה הענין מהכריעה והשכיבה על זה האופן ימשך להם עד כי יבא שילה. והוא הבן הקטון העתיד לצאת מבין רגליו לקץ ימים רבים כמו שתרגם אונקלוס ובשליתה (דברים כ״ח:נ״ז) ובזער בנהא. כי הוא אשר יקהל אליו כל הגוים וימלוך עליהם מלכות שלמה כמו שאמר (תהלים ע"ב) וישחחו לו כל מלכים וכו' משם ואילך לא יוסיף לכרוע אבל כלם לפניו יכרעו ויפולו דכתיב (שם) לפניו יכרעו ציים. והכלל שאף גם זאת בהיותו שח ושפל כי יפול לא יוטל כי ה' סומך ידו. וזהו עצמו מה שרצהו בלעם בלשון הזה. (במדבר כ״ד:ח׳) יאמר כשיהיה בתקפו וגבורתו יאכל גוים צריו ועצמותיהם יגרם וחציו ימחץ וגם כשיכרע וישכב כארי וכלביא אשר הרואה יאמר עליו מי יקימנו. מברכיו יהיו ברוכי ה' ומקלליו יכרתו וכן היה בלי ספק כי בכל דור ודור לא עזבנו אלהינו ולא מאסנו ולא געלנו אבל תמיד השאיר לנו שריד כמעט מהשבט ההוא. וכמ"ש ז"ל (מגילה י"א.) להפר בריתי אתם בימי רומיים שהעמדתי להם את רבו ואת כל חכמי הדורות. והם אשר נהגו נשיאות ורבנות וגאונות בכל הימים הרבים אשר נשמר זה הסדר ביניהם. וגם אחרי כן לא סר מהם שבט נוהג שררה ומנוי מלכות בקצת מקומות מושבותם וכבר זכר הרבי בנימין בעל המסעות שראה בעיניו במדינת בג"דאד עיר גדולה לאלהים ושמה כמה אלפים ורבבות מישראל וביום גינוסות מלכם היה רוכב נשיא מזרע דוד אצלו במרכבת המשנה אשר לו ויקראו לפניו בכבוד גדול. עשו דרך לבן דוד ובכל זמן וזמן יש כיוצא באלו בכל מקום שהם כפי מה שהוגד והועד לנו מפי מגידי אמת מהארצות ההם. ומאן אמר לן שהנשיאים והרבנים אשר הפקדו במלכיות אלו מפאת המלכים או יתר הרבנים אינם מהזרע ההוא כל שכן בהיות רוב גלותנו משבט יהודה. וכאשר לא יהיה רק מיעוט מן המיעוט. הנה על החולק להביא ראיה דאנן אהימנותיה דאבינו הזקן קא סמיכנא. והנה הפירוש הזה נכון מאד בזה הכתוב. והגבלת עד כי יבא שילה תבא על ההשפלה והכריעה אשר זכר לא על ההצלחה. ועם זה בטלו כל הפקפוקים. ושוב מצאתי אל החכם המקובל בעל קופת הרוכלים שכתב ז"ל יאכל גוים בימי דוד. כרע

בגלותא דבבל. שכב בגלות מדי. כאריה בגלות יון. וכלביא בגלות רומי. בשעתא דא מי יקימנו כד"א (איכה ב':י"ג). מי ירפא לך ע"כ נראה שלא נכנס בפירושו של אנקלוס כמו שראיתי קצת מתקדשים לבלתי שמוע זולתו. אוסרי לגפן עירו כו' דרכי אנקלוס הנה ידועים ויחכן שיאמר כי זה המלך הנקרא שילה אשר יאמר עליו (זכריה ט':ט') הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור וכו' שהוא כנוי על היותו צדיק ועניו בלתי מתגאה בנפשו כמו שמתגאה הרוכב על הסוס. כי הענוה הזאת המיוחסת אליו תחחבר ותצטרף אל האומה הזאת. אמנם אכזריות חמה וגובה לב יהיה לו על כל העכו"ם. ולזה אמר אסרי לגפן עירה שהוא ישראל כמו שנאמר (תהילים פ':ט') גפן ממצרים תסיע. ולשורקה בני אתונו. כמו דאת אמרת (ירמיהו ב':כ"א) ואנכי נטעתיך שורק. אבל עם הזולת כבס ביין לבושו ובדם ענבים סותו כמו שנאמר עליו (ישעיה ס"ג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה וכו' פורה דרכתי לבדי כו' ויז נצחם על בגדי כו'. וזה עצמו רצה באומרו תכלילי עינים מיין וכו' לאויביו ישקיף בעיני אכזריות ואינם ולעם מרעיתו יפן בעין החמלה ובדבור רך ובשמחה עד יראה להם לובן שיניו מרוב אהבה: זבולן לחוף ימים וכו'. (ד) בכאן ובזאת הברכה הקדים זבולון לישכר להיותו מחזיק בו ותומך לומדי חורתו והראוי לענין המעשה שתקדם הסבה אל המסובב וברך אותו שיהיה לחוף ימים מקום הריוח הגדול אשר יספיק לו ולהחזיק ביד אחיו ואמר וירכתו על צידון כי יהיה דורך על במות סוחרי צור וצידון אשר סוחריהם שרים כנעניהם נכבדי ארץ כי יהיו נושים בהם ממון הרבה ועבד לוה לאיש מלוה: יששכר חמור גרם כו'. הגביל בזה התארים הצריכים לעוסקים בתורה לשמה וזה מדרש דרש ר' אלעזר (זוהר פ' ויחי) וכי יששכר חמור איקרי אי בגין דאישתדל באורייתא אקרי ליה סוס אמאי חמור אלא בגין דחמור נטיל מטולא ולא בעיט במאריה כשאר בעירי ולא אית ביה גסות הרוח ולא חייש מדוריה למשכב באחר מתתקן. אף הכי יששכר דאשתדלותיה באורייתא ולא בעיט ביה ב"ה ולית ביה גסות הרוח ולא חייש ליקרא דידיה אלא ליקרא דמאריה והוא רובן בין המשפתים כד"א (ברייתא אבות פ"ו) על הארץ תישן וחיי צער תחיה: וירא מנוחה כי טוב כו'. (ה) אמר כי עשה כן למה שראה שהמנוחה השלמה והאמיתות היא הטוב וההצלחה המיועדת שעליה נאמר למען ייטב לך (דברים ו':כ"ד). לטוב לנו כל הימים (שם). אשריך וטוב לך (תהילים קכ"ח:ב'). כי בטובות הארציות הזמניות אין טוב אמתי בהם רק קצה נעימות ועריבות לבד ולזה עזב הנעימות ההוא והטה שכמו לסבול עול תושית התורה. ולהיות בכל כחותיו למס עובד לעבוד את נפשו להשיג אותה המנוחה הטובה והוא הדבר המיוחד לשבט הזה אשר כל בניו למודי ה': דן

ידין עמו וכו'. (ה) אחר שהזכיר כל בני לאה כתולדותם הזכיר הראשון שבבני השפחות ואמר כי עם שהוא מבני השפחה יטול שררה באחיו כאחד שבטי ישראל: יהי דן נחש עלי דרך וכו' נבא אל גבירתו של שמשון שלא היתה בהוד מלכות ושררה כשאר כל השבטים רק על דרך הנקימה והנטירה כנחש זה שהוא חורב להמית ואינו חושש אם ימות גם הוא עם המומת ולתאר ענין סופו כפי מה שהיה (ו) אמר הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור כי אם ישוך הנחש עקביו והם הרגלים האחרונים הנה הסוס יהיה נרתע ונופל לאחוריו בפתע ויפול ג"כ רוכבו אחור בהכרח. והנחש לא ימלט בעת ההיא מהדריסה אם מנפילת הסוס או הרוכב המזויין כי במקום שיפילו שם הוא בלי ספק. וכן היתה סוף גבורותיו של שמשון שעקר עקבי הבית ועמודיו והעיל רוכבו לארץ (שופטים ט"ז:ל') ולא חשש למה שימות גם הוא עם פלשתים הנופלים עליו. (ו) ולפי שהישועה שהמיתה בצדה אינה ישועה חזר הדבור נכח פני ה'. ואמר לישועתך קויתי ה'. וכמ"ש (דברים ל"ג:כ"ט) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' כי הנושעים בו יתברך יזכו לראות באור פני מלך חיים. גד גדוד יגודנו וכו'. לפי שכבר נמשך אחר המליצה בקצת השבטים לברך אותם מעין הוראת שמם. יהודה אתה יודוך וכו'. דן ידין עמו. הפליג בזה עד שכבר כלל בשמו כל מה שירצהו בענינו עם היותו מלה זעירא בת שתי אותיות והוא כי עם שיקרה לגד שגדוד יגודנו בתחלה כאשר הוגלה לאשור קודם שאר השבטים (ישעיה ח'). לסוף הוא יגוד עקב לאויביו וזה בזמן הישועה ההיא המקוה: מאשר שמנה לחמו. ירצה שיתחברו בארצו שני עניינים שעל המעט ימצאו כאחד והוא שובע הלחם לרוב. גם הפירות המעדנות אשר מדרכן להמצא בשולחן של המלכים. ואפשר כי בימי שלמה הועל על אשר לתת מעדני מלך לארוחת שלחנו ובענין הזה יתכן שהיה דשן ושמן בלחמה של תורה גם ימצאו עמו קצת החכמות שהותרו לקבל תועלתה בחצרי מלכים וטירותם. (ד) והנה הכניס לגד ואשר בני זלפה שפחת לאה בין דן ונפתלי בני בלהה שפחת רחל להורות על מה שכתבנו במקום לידתן כי ראויה היתה זלפה ליעבר מהם קודם שתתעבר בלהה מדן ונפתלי אלא שעכבה רמאותו של לבן. ולזה הקדימם לנפתלי. אמנם זכרם אחרי כן לתת סימן לשני מיני הקדימות והמשכיל ידרוש ויבין: נפתלי אילה שלוחה וכו'. כי מצד שתהיה ארצו ממהרת להביא פירותיה מזולתה (ב"ר פ' צ"ט) יוקדמו על ידה אמרי שפר והודאה לאל יתברך בורא כל. ואיפשר שימצאו בשבטו המליצים והמשוררים בעלי החן הנותנים אמרי שפר מזולתו מהשבעים. ואמר אילה שלוחה כי המשולחת היא נושאת חן בעיני רואיה מהביתית כי לא זרו עיני רואים ממנה. (ז) ואחר שזכר בני השפחות על הסדר הנזכר סדר יוסף ובנימין בני רחל כתולדותם ואמר בן פורת

יוסף וכו'. וימררוהו ורבו וכו'. (ז) אמר כי מצד היותו יפה פרי תואר כעץ הדר פורח עלי עין היה מה שהיה שמררו אותו וישטמוהו בעלי חצים והם העינים המטילים בו קוי ניצוצי הבטתם וחשבו להכותו ולטורדו מן העולם והוא מה שנאמר (בראשית ל"ט:ז') ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף וזאת המליצה עצמה מרגלה בפי המשוררים כלם ותשב באיתן קשתו וכו'. כנגד מ"ש וישטמוהו בעלי חצים כלומר רובי קשת אמר ותשב באיתן מהם קשתו כי גבורת כחו חזקה מהם ונחתה קשת נחושה זרועותיו וכן כתב רד"ק ז"ל. ויפוזו נתחזקו מפזז ומכרכר (שמואל ב ו':ט"ז) מתחזק ורוקד. והכח הנפלא הזה היה לו מידי אביר יעקב ועל דרך שאמרו ז"ל (יומא ל"ח:) בא ליטהר מסייעין אותו. משם רועה אבן ישראל. כי מהזכות ההוא זכה הבן לזון את בית אביו שנאמר (בראשית מ"ז:י"ב) ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו. וגם זכו הם להיות נזונים על ידו. ועתה ראה כי למיאונו לאשת אדוניו הורידוהו אל בית הסורים. ושם פתר חלומות הסריסים ומשם יצא למלוך ולפרנס את כל הארצות ההם הוי משם רועה אבן ישראל. מאל אביך תקבל שכר טוב ויעזרך ואת שדי יהיה כמוס זכותך ויברכך ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת שהם ממש דומים לברכות שדים ורחם. וזה כי כמו ששדי האשה עם היותם בעליונותה מתברכים ומריקים החלב מכח ההזרעה הנעשית למטה בתחתית הרחם. כן יתהוו הגשמים ויתברכו מערות שמים בעליונות האויר לסבת האידים העולים מהלחות המימיי אשר יהי' ראשונה בתחתיות הארץ. ברכות אביך אשר גברו על ברכות הורי במה שנתן לי רשות להעלות בני האחד מבני אל תאות מעלת הבנים שהם במדרגת גבעות עולם אצל שאר חלקי האדמה. וכן תארם בלעם באומרו (במדבר כ"ג:ט') כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו וכו'. אותן הברכות עצמם המיוחדות בזה הענין חהיין על ראש יוסף וכו'. והוא ממש מ"ש אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כמו שפירשנו בשער הקודם. ולקדקד נזיר אחיו. הוא יוסף שההרדפה מורגלת בכמו אלו הספורים ואגבו נתן הסבה למה שזכה לתוספת ברכה זו. והוא כי להיותו נזיר ומופרש מאחיו ע"י מעש' ההוא זכה מכלן אל הבכורה וכאלו נטלה מן הדין או בתורת פשרה או פיוס. אם מצד שסבל עלבונן. ואם מצד מה שהטיבן לסוף. אמנם לפי שעדיין לא נבדל שבט לוי. ולא יתכן להוסיף מספר שבטיו על י"ב שהוא המספר המסויים כמו שכתבנו בשער ל"א כלל ברכת אפרים ומנשה כברכת יוסף. וכן עשה משה רבינו ע"ה כי למה שהוכרח לזכור את לוי לכבוד הכהונה כמו שנראה משם הוצרך לכלול ברכה זו במ"ש (דברים ל"ג:י"ז-י"ח) בכור שורו הדר לו וכו' והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה: בנימן זאב יטרף וכו'. שם פרשה פתוחה לבנימן למעלתו על אפרים ומנשה בני יוסף וגם על יתר

אחיו הנזכרים ראשונה כמו ששם ליהודה בראש הדף (טוש"ע יו"ד סי' רע"ג) למעלתו על אחיו אשר נזכר אחריהם. וגם כי יהודה ובנימן נתיישבו שכנים והיו תמיד אחים גם יחד. ויאמר כי בהיות ירושלים עיר הקדש ובית הבחירה בחלקו של בנימן ובהמצא שם תמיד הכהנים הלוים יודעי תורת ה' ועובדי עבודתו יהי' סבה עצומה להיות כל בניו בנערותם רודפים אחר החכמה והמדות וטורפים אותם כזאבים מכהני ה' המקודשים ולערב הוא זמן ביאם באנשים לא יניחו ידם אבל הם יחלקו שלל ללמד לאחרים הנה שמספיקים בידם ללמוד וללמד והוא יסוד כל הברכות ושרש כל ההצלחות ועקרן: כל אלה שבטי בני ישראל שנים עשר. לומר שאע"פ שהעלם האחד למספר שנים אין הכוונה שיעלו מספרם יותר מי"ב ושלא מנו אפרים ומנשה לשנים אלא בהמנות לוי ליגיון בפני עצמו. וזאת הכוונה אשר דבר להן אביהם כשברך אותם מוסף על מה שבירכם איש כברכתו הראויה לו: ויצו אותם וכו', במערה וכו', שמה קברו וכו', מקנה השדה וכו'. (ח) לפי שזה להם י"ז שנה שירדו למצרים ועזבו את ארצם ונחלתם פחד יעקב שמא יהי' שום ערעור בדבר הקבורה כי אפשר שהחזיקו בה בעליה הראשונים או שום אחר כמו שקרה אל אשה השונמית אשר עזבה את שדיה ואת ביתה בימי הרעב (מלכים ב' ח'). וגם כי לא ידע איך יזדמנו הדברים אחרי מותו אם ילכו שמה בניו עם יוסף אם לא והם אשר ידעו בדבר יותר ממנו כי נער בן י"ז שנה יצא משם והוצרך להראות כל זכותו וסימניו באופן יסתלק מהם כל עורר וטוען. ולזה אמר קברו אותי אל אבותי אל המערה אשר בשדה עפרון החתי במערה אשר בשדה המכפלה אשר על פני ממרא בארץ כנען והרי השדה והמערה ממוצרים במצריהם, ואם אולי יערערו הבעלים הראשונים בטענה שלי או של אבותי היתה אמר אשר קנה אברהם מאת עפרון החתי. שמה קברו את אברהם וכו'. והרי טענה וחזקה עמה. אמנם שמא יערערו בני ישמעאל לומר כי באה להם בנחלה מאברהם אביהם אמר שמה קברו את יצחק וכו'. ולבטל טענת בני עשו בכיוצא בזה אמר ושמה קברתי את לאה ועם זה נפסק הדין כנגד כל היחידים אמנם אם אולי יערערו עם הארץ ויאמרו שאי אפשר שיהא בית הקברות לעם נכרי ביניהם אף על פי שירצה היחיד למכור שדהו אמר מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת, שכבר הודו בדבר וקיימו וקבלו עליהם, ואין ספק שלזה נתכוון אבינו הראשון הקונה אותו לדורותיו בשסבב שיהיה קניינו באזני בני חת לכל באי שער עירו כי החכם עיניו בראשו ומביט אחרית דבר מראשיתו, והנה אחר סלוק כל עורר וטוען יבוא שלום ינוח על משכבו ואין מחריד. ויכל יעקב לצוות את בניו וכו'. כמי שנפטר מחבירו ומצוה לו את כל אשר בלבו ובכלות את כל דבריו ילך לו ומזה יראה שפטירת הצדיקים היא ברשותן. והנה אצל אברהם

אבינו פירשנו שהגויעה ענינה אפיסת הכח הטבעי והמסתו, והמיתה ביטול הכחות שהוא כענין נתיצת הבנין והריסתו ופרוד חלקיו. והאסיפה היא הכנס הנפש אל בית גניזתה. והנה באבות הראשונים נזכרה המיתה (בראשית כ"ה) אמנם ביעקב לא נזכרה וצריכין אנו לומר כי יעקב אבינו לא מת בצד מה מהצדדים שאפשר לומר כן. (ט) ויתכן כי מפני שחנטו יוסף חנטה גמורה במלוי ארבעים יום כמלאת ימי המלכים החנוטים אשר בעניין ההוא אינן צריכים להוציא מוחיהם בלי מעיהם אבל הגוף נשאר תמיד קיים בכל קשריו ולא נתץ ונהרס וכאלו היו כלי החושים כולם כמלואם לזה לא הכתוב עליו שום מיתה הנאמרת על זה וראוי היה שידרוש מקרא זה מי שאמר יעקב אבינו לא מת אלא שכוונו אל דברים עתיקים ומעולים מזה המתבארים מהכתוב ההוא האומר (ירמיהו ל':י') ואתה אל תירא עבדי יעקב וכו', כמו שכתבנו בשער הקודם. ויצו יוסף אל עבדיו וכו', ספר הכתוב שהיו הרופאים עבדיו לשתי סבות. האחת, להודיע שהיה נוהג בטכסיסי מלכות לגמרי עד שהיו לו רופאים יודעים במלאכת החנטה אשר לא נעשתה רק למלכים, והשני, כי עם זה עשה אשר זמם בחנטת אביו רצוני שתהיה חנטה שלמה במלאת כל הימים הרבים ההם לסבה שאמרנו, וזהו וימלאו לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנוטים, ויבכו אותו מצרים שבעים יום. כי יראה שהחנטה הפשוטה שלשים יום אמנם השלמה והמלאה היא כשימלאו עליהם עוד ארבעים יום עד שיהיה זמן כל הכבוד והבכי שבעים יום: ויעברו ימי בכיתו וכו', מגיד מוסרו של יוסף שעד שעברו ימי הבכי לא התיר עצמו לדבר אפילו אל אנשי בית פרעה ואחר כך לא ראה לדבר אל המלך בימי אנינות אלא באזני אנשי ביתו הקרובים אליו: ויעל יוסף וכו'. (י) רק טפם וצאנם ובקרם עזבו בארץ גושן וכו'. ירצה שכשנפטר הזקן נצו הבנים להסתלק משם עם כל אשר להם ולא הניחום רק שטפם וצאנם ובקרם יוצג שכבר נתנו עיניהם להחזיק בהם וממונם למס עובד והוא מה שאמרו ז"ל ובראשית רבה פרשה צ"ו) למה פרשה זו סתומה מכל שאר פרשיות אלא לומר לך שכשנפטר יעקב אבינו התחיל שעבוד מצרים על ישראל כלומר שבשעה ההיא הרגישו שלא היה בלבם לשלחם לנפשם כאשר ירצו. וזהו שאמר יוסף ואלהים פקד יפקוד אתכם והעלה אתכם וכו'. הורה שכבר ידע שהיו צריכים כי יפקוד אל: ויעל עמו וכו'. כי נשתתפו עמהם רכב אלהים רבותים כמו שנאמר (בראשית מ"ו:ד') אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה: ויבאו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן וכו'. (יא) יאמר שכבר עשי הספד גדול ועצום שם בגורן האטד אשר בארץ הכנעני עד שרגזו וחלו אנשי הארץ מפניו כי לא לסימן טוב היה להם ויאמרו אבל כבד זה למצרים לומר כי הם המספידים ועליהם יהפך וע"כ קרא אותה יושב הארץ אבל מצרים

עד היום הזה עם היותם בארצם ונחלתם ולא הקפידו שתקרא על שמם: וישאו אותו ברו ארצה כנען וכו'. ירצה כי משם והלאה נשאוהו בניו על שכמם כסדר אשר צוה להם אביהם: ויקברו אותי במערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם וכו'. יראה שהזכיר כן לומר שהוצרך מה שהודיע להם מזכותו במקום ההוא. וכבר האריכו חז"ל (סוטה י"ג.) לזכור ערעורו של עשו. אבל בכתוב הנה לא נרמז רק מפאת אנשי הארץ. ואולי שסמכו דבריהם לדבריו של זקן כי לא היו לבעלה: ויראו אחי יוסף כי מת אביהם וכו'. יאמר כי אחר שמת אביהם ראו שהיו מעותדים לקבל תגמולם מאת יוסף אחיהם כי מעתה לא יסמכו על אור פני הזקן כי יהל עליהם. ובשאתם ובתתם בענין ראו במחשבתם כי על דרך האמת לא הרעו עמו אדרבא היו סבה אל הגיעו אל כל הגדולה אשר גדלו הש"י. (יב) ולזה אמר מי יתן והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו כלומר שלא ישיב עלינו רק טוב כמו שסבבנו לו. (יג) ולזה מה שאמרו אי צוו לאמר לו בשם אביו אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך. אמנם בשם עצמם אמרו ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך שאנחנו היינו כלנו משרתיו ועושי רצונו לסבב מה שיעץ עליך טובה כלומר שהיה ראוי שיחזיק להם טובה. ויבך יוסף בדברם אליו כי ראה כי מיראה באו על אלו העניינים וירך לבבו עליהם. גם המה נתפעלו לבכיתו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים מכל מקום. ויאמר להם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני. (יד) אמר להם ודאי אין אתם צריכים מחילתי והבטחתי ואין אתם ראויין לקבל שכר ממני כי התחת אלהים אני שאחזיק לכם טובה במה שסייעתם לבצוע את מעשהו ואתם חשבתם עלי רעה ולא כיוונתם כי אם להזיקני, אלהים חשבה לטובה, לא למעני לבד, כי אם למען הטוב הכללי, למען עשה כיום הזה עמכם ולהחיות עם רב מבלעדי. והנה אתם חייבים משני הצדדים. ומכל מקום ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אחכם ואת טפכם כאלו אתם ראויים לקבל שכר. ולפי שדבר אליהם כדברים האלה הוצרך לנחם אותם ולדבר על לבם דברים טובים לחזור ולישב את דעתם עמו: וירא יוסף לאפרים בני שלשים וכו'. (טו) כבר אמרנו בשער הקודם כי זה נזכר בכאן להראות שמאמר הנביא באומרו ומילדתך אשר הולדת אחריהם לא שבו ריקם כמו שחשבו המפרשים ז"ל: הנה אנכי מת ואלהים פקוד יפקוד אתכם. ירצה אע"פ שאני מת אל תעצבו להתיאש מטוב התוחלת כי אל חי בקרבכם לא להעמיד ולקיים אתכם בכאן בלבד כי אף להעלות אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאבותיכם ואחר כן השביע אותם כי בפקוד אלהים אותם יעלו עצמותיו אתם וימת יוסף ויחנטו וכו', לא היה חניטתו כחניטת אביו ועל כן יאמר בו שמת לפי מה שכתבנו בראשונה כי לפי שלא היה בלבם להעלותו מיד רק לשומו בארון

שם לזה הספיקה לו אותה חנטה, וגם שלא היה ספק בידם לעשות כמו שהיה ביד יוסף: ויישם בארון במצרים וכו'. כבר אמרנו שעל זה אמר אנכי אעשה כדבריך. ועד כאן הוא ספור הנמשך מאלו האחים עד שבאו הם ובניהם. ונאחזו במקום מוכן ומזומן למלאת שם את דבר ה' אשר דבר לאברהם אבינו בין הבתרים (בראשית ט"ו:א') אך על הדרך אשר כתבנו תכן הדברים האלה בשער כ"ח:

ובזה נשלם זה הספר הנפלא המתחיל בספור פלאי מעשה בראשית ונמשך בספוריו אל מה שהוא יסוד והתחלה ובמדרגת יצירה לכל מה שיבא אחריו מהענינים הפרטיים המסופרים מאומתנו ואשר יכלול גם כן מספור הדרושים היקרים אשר הם כמו הקדמות והכנות לכל הדרושים הבאים אשר אליהם תיוחד כוונת תכלית התורה האלהית וברוך אלהי ישראל אשר עזרנו עד הנה ועוד לא יסיר תפלתי וחסדו מאתי לגמור ולהשלים את אשר הוחל לעשות. כי אין דבר זולתי העין רואה והלב חומד ועל הכל אורו ואמתו המה ינחוני בדרך אמת:

שער לד

פרק א

יבאר איך יאמר שי"י ית' נושא העולמות וסובלם עד שיאמר שיש דורות לא יוכל שאת ודורות חוזר למשאו.

ואלה שמות

אמר ר' שמעון בר נחמן (תנחומא פ' נשא) בשעה שברא הקב"ה את העולם נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים כשם שיש לו בעליונים. ברא את האדם וצוהו (בראשית ב') מכל עץ הגן וכו' ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו וכו' ועבר על צוויו (א"ל) כך הייתי מתאוה שיהא לי דירה בתחתונים ודבר אחד צויתי אותך ולא שמרתו. סלק הקב"ה שכינתו לרקיע הראשון. עמד קין והרג להבל סלק שכינתו לרקיע השני. עמד דורו של אנוש והיו עובדי ע"א שנאמר (שם ד') אז הוחל לקרוא בשם ה' וסלק שכינתו לרקיע השלישי. עמד דור המבול שאמר בהם (איוב כ"א:י"ד) ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו סלק שכינתו לרביעי. עמד דור הפלגה ואמרו (בראשית י"א:ד') הבה נבנה לנו עיר וכו' מה עשה הפיצן וסלק שכינתו לחמישי. עמדו הסדומיים שנאמר בהם (שם י"ג) ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד וסלק שכינתו לששי. עמד אמרפל וחבירו והכעסוהו סלק שכינתו לרקיע השביעי. ואמר (תהלים צ"ד) מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און. מה עשה הקב"ה קפל את כל הדורות הראשונים והעמיד את אברהם וסגל

מעשיו ירד משביעי לששי. עמד יצחק ופשט את צוארו על המזבח ירד מששי לחמישי. עמד יעקב וירד מחמישי לרביעי. עמד שבט לוי וירד מרביעי לשלישי. עמד קהת וירד משלישי לשני עמד עמרם וירד משני לראשון. עמד משה והורידו לארץ שנאמר (שמות י"ט) וירד ה' על הר סיני הה"ד (שיר ה') באתי לגני אחותי כלה:

[111]תוכן דעת הרב ז"ל הוא: תחילה אמר, כי בל"הק נוכל לומר בשתי בחינות כי האחד ישא ויסבול זולתו או דבר מה שחוצה לו, אם בבחינה טבעית וחמרית, ד"מ כאשר נאמר הסבל נושא משאו על כתפו, או בבחינה מוסרית, וזה יוכל להיות על שני אופנים, האחד בהיות האחד סבת קיום זולתו, כמא"הכ ולא נשא אותם הארץ (בראשית י"ג) שר"ל שלא היתה הארץ במקום מושבם יכולה עוד לתת מרעה לשניהם ולהיות סבה לקיומם להחיות אותם ואת מקניהם, ובבחינה זאת יאמר גם על האדון המנהיג את הנתונים תחתיו בחכמתו להיות בזה סבה לקיום חברתם ולשחר הצלחתם המדינית, כי הוא נושא אותם, כמא"הכ "איכה אשא לבדי וכו' (דברים א׳:י"ב) ובבחינה זאת נוכל לומר ג"כ שהרוכב היושב על מרכבתו ונשא ממנה בבחינה גופנית, הוא באמת נושא אותה בבחינה מוסרית בעבור שינהיג אותה, וכן אחז"ל שהארון נושא את נושאיו, שר"ל אף שבבחינה גופנית היה הארון נשא מהכהנים, בכל זאת בבחינת מוסרית היה הוא נושא אותם, כי היה סבה לקיומם ולהצלחת דרכם, כי עליו היה שוכן כבוד ד', אשר השגיח עליהם ועל כל ישראל, לשמרם מכל מקרה ופגע רע בדרך, והשני בהיות האחד מורה ומשכיל זולתו בדברי תורה וחכמה כי בזה הוא נושא ומגביה אותו ממדרגת המון העם אשר מבלי דעת ותבונה נמשלו כבהמות נדמו, לתתו בתור האדם המעלה, ולעשותו חכם ונבון אשר עינו תצפינה במושכלים רוחניים הרמים והנשאים, (ואפשר כי בעבור זה תקרא גם הנבואה אשר תכליתה היתה להעלות העם משפל מדרגתו בבחינה מוסרית ולקראו אל על, בשם משא ד'), וגם בבחינה זאת יתכן מאחז"ל שהארון אשר בו היו הלוחות והתורה המחכימות פתי ומנשאות לומדיהן ותומכיהן למדרגת ההשכלה הרוחנית נושא את נושאיו, ונמשך מזה כי הי"ת אשר הוא הסבה הראשונה והאדון המנהיג כל העולם כלו, ומפיו יתן חכמה ותבונה, ומשפיע דעה והשכל לכל זולתו, ממנו נוכל לומר בשני אופנים אלה מהבחינה המוסרית, שהוא נושא וסובל את העולם כולו, כמא"הכ "אני אשא ואסבול", אח"כ אמר הרב ז"ל, כי תחלת השפעתו ית' היא לשכלים הנבדלים, ר"ל המלאכים הקרובים אליו כשרים היושבים ראשונה במלכות, ואח"כ האציל השפעתו ורוחו אל הגרמים השמימים ונתן להם נפשות משכילות המניעות אותם תנועתם הסיבובית התמידית, ועמהם ועל ידם יתנהגו גם תנועות ארבע היסודות המסבבות חליפות והשתנות קצת מחלקי יסוד זה לחלקי יסוד אחר, והרכבת כל הנמצאים התחתונים אשר עלי ארץ המורכבים והמחוברים מהם, (עיין מכל זה פ"ד מהלכות יסודי התורה, ובביאורי לשער ב' ומבוא השער ל"א) וכמו כן נפח הי"ת נשמת חיים ונפש משכלת בגוף האדם אשר תנהיג אותו תמיד בכל תנועותיו כאשר תנהיגנה הנפשות המשכילות הנתונות בכוכבי השמים וגלגליהם (לדעת החכמים הקדמונים) אותם בכל תנועותיהם והליכתם במסילותם, וכפי מדרגת שלימות כל הנבראים האלה השונים במעלתם, וגבוהים זה למעלה מזה, כן יתנו תהלות וצדקת ד' אשר עליו רמז המשורר במזמור כ"ט, כמו שמבאר הרב ז"ל וכאשר תעיין היטב בפירושי במבוא לשער ל"א תבין דברי ביאורי זה יותר, אח"כ יאמר הרב כי בעבור היות הארץ מושב בני האדם יצורי כפיו היה מרצון הי"ת להשכין כבודו עמהם, אך מדי עברו האדם ואשתו, על מצותו לשום עין השגחתם רק אל הטוב האמיתי והמוסרי ולא אל הרע, אף כי נחמד הוא לתשוקתם הגופנית, וכאשר נתרחקו מגבול זה אשר הושם להם למטרת חייהם, ואכלו מעץ הדעת טוב ורע, ונטו בעבור זה אל התאוות הבהמיות, סר מהם השפע האלקי והשכל הרוחני אשר הושפע עליהם מאת הי"ת בתכלית השלימות, ועזב ד' את הארץ וסלק שכינתו לרקיע הראשון, וכאשר הרג קין את הבל אחיו, והפר בזה ברית אחים וחלף חק אהבה הטבעית סלק גם השגחתו מגלגל הלבנה אשר היא נועדת לדעת הקדמונים ע"פ ד' להצמיח תבואת הארץ (כמא"הכ וממגד גרש ירחים המורה ג"כ כי יש מיני צמחים הגדלים רק ע"י פעולת הירח), כי בהיות הארץ שוממה מיושבים ההולכים בתום לבם ורק קין המרצח ובניו אשר בלתי ספק דמו אליו בתכונת נפשם הרעה ישבו בה, למה זה תתן הארץ יבולה ואוכל למכביר ? ע"כ סלק הי"ת שכינתו לרקיע השני, וכבוא אנוש ובני דורו והחלו לעבוד הרבה אלקות וסבבו בזה כעין שנאה ותחרות ביניהם, סלק השגחתו מגלגל כוכב ונתן לו הרשות לפעול פעולתו מבלי מונע, אשר היא לדעת הקדמונים לסבב ריב ומדון בין יושבי חלד. וכאשר חטאו דור המבול והשחיתו דרכם להיות שטופי זמה, נסתלקה שכינה מכוכב נוגה אשר נועדה מאתו לנהל הרגשי האהבה ונחל עדנים במדה ובמשורה כראוי וכנכון רק לקיום העולם (לפי דעת הקדמונים) ומעתה נפרץ הגבול והגדר לזנות כל איש אחר עיניו, ובבוא דור הפלגה אשר גבה לבם לבנות עיר ומגדל אשר ראשו בשמים נסתלקה השכינה מגלגל

[111]ממה שיחייב השכל ויסכים הפרסום הוא שהאל ית' נושא העולם כלו וסובלו בכח בב"ת והוא מה שקיים אותו פי ה' ע"י הנביא באומרו (ישעי' מ"ו) אני עשיתי ואני אשא אני אסבול וכו' והי' מהמבואר כי הוא ית' אינו סובלו ונושאו על ידי משוש כאדם הנושא המשא אשר עליו או כעמוד הסובל הבית כי הוא ית' אינו גוף ולא כח בגוף אמנם יאמר שישא ויסבול על שני פנים. הראשון על דרך האדנות והשררה כמו הסבה אל המסובב שיאמר תשא המסובב וסובלתו ומניעתו. ועל זה הדרך יאמר שהרוכב נושא את מרכבתו. מצד שהיא נמצאת על אופן מציאות' והולכת על הדרך ההוא. הנה הוא באמת נושא

השמש, אשר בהפיצו אורו וחמתו על כל יושבי תבל מבלי הבדל בין רש לעשיר, הוא לאות ולמופת לכל מלכי ואדוני הארצות שלא ירום לבבם מאחיהם, וישפיעו אור טובם וחנם על כל הנתונים תחת ממשלתם, מבלי הבדל בין קטני לגדולי', וכאשר באו יושבי סדום ועמורה אשר היו צרי עין, ויד עני ואביון לא החזיקו, סלק שכינתו גם מגלגל מאדים, ונתן לו הרשות להשמידם ע"פי ד' אשר המטיר עליהם אש וגפרית מן השמים, וכאשר בא אמרפל הוא נמרוד לדעת חז"ל, והפר חקי היושר והצדק לרדוף את אברהם אשר היה אוהבו תחילה בעבור התהלכו בתום לבבו את האלקים, וסבב בזה כי גם עמו ועבדיו חלפו חק, והפרו ברית הצדק והמשפט, אז נסתלקה שכינת כבוד הי"ת גם מגלגל צדק, כי כבר שבתה ואבדה פעולתו אשר נועד לה לדעת הקדמונים להטות ע"פי ד' את טבע בני אדם לעשות הצדק והיושר, ועלתה לגלגל שבתאי אשר פעולתו לעורר מלחמות בני אדם, כי בסור הרגש אהבת הצדק, מבני אדם, הלא יכתתו מזמרותיהם לחניתות וגוי אל גוי ישא חרב, ככה ירדו בני אדם מטה מטה ממדרגת שלמותם הראשונה, אשר יעד להם הי"ת, עד שאין שלום אמר ד' לרשעים כאלה, והיתה חרב איש באחיו, כאשר סר צלו מעליהם, כמאה"כ "מי יקום לי עם מרעים" אפס חסדי ד' כי לא תמנו ולא כלו רחמיו, כי שלח לפניהם איש כלבבו, הוא אברהם בחירו, אשר צדק יקראהו לרגלו, כי הוא החל להורות לבני אדם לעשות צדקה ומשפט כבראשונה, ותקן גם מה שקלקל אדם ראשון במניעת שמעו לקול ד', כי בי נאמר "עקב אשר שמע אברהם בקולי" אז ירדה שכינת כבוד ד' שנית אל גלגל צדק, וכאשר בא יצחק פשט צוארו להשחט לכבוד ד' וסבב קול ד' קורא מן השמים "אל תשלח ידך אל הנער" המורה לכל בנו אדם, כי אין חפץ ד' בשפיכת דם האדם, אף כי יעשה לכבודו, ואף כי שנא שפיכת דם אחים בשאט בנפש, ונתקן על ידו מה שעות קין בקומו על אחיו ויהרגהו, ירדה השכינה לגלגל מאדים לעצור בידו ולמנוע חברו מדם, וכאשר בא יעקב והורה את בניו ובני ביתו לעבוד אלקים אמת, ותקן בזה מה שקלקל אנוש ובני דורו ירדה השכינה לגלגל השמש אשר מדי צאתה ובואה בכל יום, תלמד ותודיע לכל הרואים והמסתכלים בה, כי יש בורא ומנהיג אחד אשר על פיו ילכו ועל פיו יבואו כל הברואים, וכאשר בא לוי אשר חרף נפשו למות לקחת נקם באנשי שכם על אשר עשו זמה ונבלה בישראל לעשות אחותו כזונה, והורה בזה לכל, כי תועבת ד' כל עשה זמה ותיקן בזה קלקול דור המבול, אז ירדה שכינת כבוד ד' לגלגל נוגה, כי מעתה ישלחו בני אדם רסן לתאותם לבלתי חבק חיק נכריה, כי אם לשמוח מאשת נעוריהם אשר הוכיח ד' להם, וכבוא קהת אשר לפי דעת חז"ל היה פרנס לישראל במצרים, ובכל זאת לא גבה לבו על אחיו, ולמדם לשאת בשובה ונחת עול מצרים הקשה ולבלתי המר דתם, למען הקל עולם מעל צוארם וללכת בגדולות כשאר אזרחי הארץ ותקן בזה קלקול דור הפלגה אשר ברום לבם וגאותם בנו עיר ומגדל, תחת כי אחיו בני ישראל בנו על פיו בשפלותם ובכניעתם, בעבור אמונתם, ערי מסכנות לפרעה, ירדה השכינה לגלגל כוכב לעצור בעדו שלא יסבב ריב ומדון עוד ביניהם ובין אביהם שבשמים, וכשבא עמרם אשר לדעת חז"ל לא בזה עצת בתו לקחת שנית את אשתו ולהוליד ממנה את משה מושיען של ישראל, וגמל בזה חסד עם כל ישראל, ותקן בזה קלקול אנשי סדום אשר חדלו מעשות חסד לרעיהם, ירדה השכינה לגלגל הלבנה הממהרת בהילוכה יותר מכל כוכבי השמים, להורות כי גם הי"ת ימהר ויחיש ישועת ישראל בשלחו חצי מכותיו במצרים מדי חודש בחדשו לחדשי השנה האחרונה שהיו במצרים, כנודע מדחז"ל בזה, וכאשר בא משה והראה אהבתו לכל בני אדם, כי לא לבד בעד אחיו העברי חרף נפשו למות להצילו מיד מכהו המצרי, כי אם גם בנות יתרו הציל מיד עושקיהם הרועים, ולא ירא לנפשו פן יקחו נקמתם ממנו, ותקן בזה קלקול נמרד אשר שחת רחמיו ולא זכר ברית אהבת אחים, בצוותו להפיל אוהבו אברהם אל תוך כבשן האש, אז ירדה השכינה עלי ארץ לשכון עוד כמקדם בתחילת הבריאה, בתוך בני אדם, ואף כי בקרב עמו ישראל, כי מעתה תמלא הארץ דעה את ד' ע"י לימודי התורה והיראה אשר הפיץ משה ע"פי ד' על פני כל הארץ, ובכל זה באר הרב ז"ל דברי המדרש שהחל בו "ארשב"נ בשעה שברא הקב"ה וכו', ועתה אבאר עוד קצת פרטים,

אותה אלא שהיא נושאת בנוף שלו הנושא האדנות הנמצא בו. וכן יאמר שהאלהים ית' להיותו סבת הסבות כלם הוא נושא העולם כלו וכל הנמצאות אשר בקרבו מקטנם ועד גדולם. כי מציאותו יתברך המציאתם וכלם בעבורו וכמו שאמרו שוח"ט (תהלים צ') שהוא מקומו של עולם כי הכל בו ובעבורו. אמנם הפנים השניים היא על צד הדבוק וההשכלה דרך משל שאתה כבר תעמיד ותעכב איש אתך או תשא ותסבול אותו במה שתדבר אליו דברי חן ושיר או הלצה או שתנגן באזניו וכל שכן במה שתשכילהו דבר שכל ומדע אם הוא מאנשי החכמה ומזה המין. אלא שהוא יתברך על צד היותר משובח לבלי ערך. סובלו ומשאו את העולם בכלל אלא שהראשונים בזה הם השכלים הנבדלים רואי פני המלך היושבים ראשונה כי הם מתאחדים כמעט בהשכלתו ודבקים בזוהר מציאותו ועומדים תמיד לפניו. עד שכבר היו הגרמים דשמימיים עם היותם גשמים מתנועעים תנועה תמידית לרגלו בכח השכלת נפשותיהם כפי שהניחו החכמים. והם סבת כל שאר התנועות. ומאלה השני מינים מהסבל והנשיאות שאמרנו הורכבה גזרתם ז"ל באמרם (סוטה ל"ה.) שהארון נושא את נושאיו אם מצד שהארון הוא סבת מציאות הנושאים אותו כי לא היה הארון נשוא בעבורם אבל היו הם נשואים בעבורו. והוא הענין האחד שהוא נושא אותם בדרך הסבה[112] אמנם התנועה אשר הם מתנועעים עמו על פני המים אל בזולת המקומות הוא מצד היות נפשות הנושאים ההם דבקה בארון הברית אדון כל הארץ שהוא הענין השני והיא היתה נסבה אשר נפח הש"י נשמת רוח חיים שכליים בגוף האדם שהוא ניצוץ מהשכלתו הנפלאה כדי שישכיל בו להעמיד ולקיים עצמיותו ולהתמיד עמו תנועות גופו בכל מה שימשך צרכו עד שיהיה הוא אצל תנועות גופו וכל הדברים הנלוים אליו כנפשות השמים עם תנועות גשמיהם והיסודות הנמשכים אחריהם. ויהיו עם זה תנועות כל המתנועעים מתחלתן ועד סופן כלן בכחו ית' אין זר אתו. ובמדרש (ש"ר פ' ל"ו) בד' דברים נכסף למעשה ידיו שנאמר (איוב י"ד:ט"ו) למעשה ידיך תכסף שהוא סובל את העולם שנאמר ואני אשא וכו'. וצוה את הכהנים שיסבלו את ארון הברית וכו' כמו שאנו עתידים לבארו בשער מ"ט ב"ה. והמשורר בראותו זה הענין הנפלא מתנועות גרמי השמים כלם ומתנועות היסודות והמורכבים מהם גם בתנועות האדם בכל ענינו היותן כלן בכחו וגבורתו ית' על האופן שאמרנו סדר בענין הזה מזמור מיוחד ביאר בו הענין כלו למי שמתבונן בו כהוגן וייחס בו הכרת זה לשרידים אשר ה' קורא והוא אומר:

[112] אמנם התנועה וכו' ור"ל מה שהיו הכהנים נושאי הארון יכולי' לעבור על פני ובתוך מי הירדן (כמסופר ביהושע ד':ז') היה רק בעבור שנפשם היתה דבקה בארון וכבוד ד' אשר חופף עליו, ר"ל שהיו יראים ושלמים אשר ע"כ זכו ונעשה להם נס זה לעבור בנהר ברגל, ועמם כל בית ישראל,

מזמור לדוד הבו לה' בני אלים הבו לה' כבוד ועוז (תהילים כ"ט:א'). הנה שכיון דבריו אל בני אלים כי הם השלמים שביצירה ובדברי האבו' יתאר כן. ואמר שיתנו בשבחיהם לאל ית' שני מיני העלוי וההלול. האחד הכבוד הראוי מצד היותו ממציא כל הנמצאים וכלם כמראה הכבוד אשר ראינו שחייבה התורה להורים מצד מה שהם הורי' ויולדים האדם. והשני העוז והגבורה אשר לו להיות' כלם עומדים בכחו וגבורתו וכל מעשיהם ופעולותיהם אשר הם עושים שם הוא הי' עושה בעוזת עצמות מציאותו ורצונו. וכמו שאמר המשורר בפירוש (שם ק"ג) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו. ואחר שכלל בפסוק הראשון כוונת המזמור ועניינו התחיל לפרט הענין בכל מדרגות הנמצאים כלם אחת לאחת ומהגדולה החל ובקטנה השלים על הדרך שאמרנו כמו שאבאר. אמר הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קדש אמר כי השבח היותר מיוחד אליו יתברך והיותר מיוחס לכבוד שמו הוא מה שישבחוהו ויפארוהו בעולם המלאכים אשר למעלתם על כל זולתם מהנמצאים נתיחד עולמם להיות כארמון המלך אשר בו הכין מושבו ושם חביון עוזו והדרת קדשו. וענין השבח וההלול. הוא מה שמשתחוים לפניו מצד מה שמכירין בעלתן ואינם מכירים לעצמם שום מציאות וקיום רק במציאותו וחפצו ית' על כל אחד משני הפנים שאמרנו. ואחר שכלל בזה העולם הנבדל התחיל בעולם הגלגלים בזכרון תשע קולות כמספרן להורות כי אף שהמה גרמים גשמיים הוא ית' הסובלו הנושא והמניע אותם בקול מאמרו ואין שום אחד מהם שיעשה דבר מעצמו. ועל הראשון קרא ואמר קול ה' על המים, כבר נתפרסם בדברי החכמים ומנהג התורה האלהית בהשתמשה במלת מים לשום אותה כנוי אל כלל נמצאות ואם עליונות אם תחתונות וכמו שאמר הכתוב (בראשית א':ו') יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים כמו שביארנו שם היטב שער שלישי מאמר שני. ועל זה הענין אמר בכאן קול ה' על המים על הגלגל הראשון החלק אשר אין בו ככב כלל ואמר שתנועתו הנמרצת הנמצאת בו בכל יום תמיד היא מקול גבורתו ית' אשר על צד השכלת נפשו כמו שאמרנו. ולפי שלא הורגש ממנו פעל אחר והיותו משולל מהככבים והצורות לא אמר רק על המים סתם: אמנם על הגלגל השני הקרוב אליו הוא הסובב עם כל המון צבא השמים מהככבים הקיימי' הכוללות אל י"ב מזלות אשר בחגורה [113]ושאר הצורות

[113]ושאר הצורות וכו' ר"ל שאר צורות הכוכבים אשר בדרום ובצפון הרקוע הרחק למעלה או למטה מאזור המזלות, המכוון רק בשמים מעל נגד אמצע הארץ וסביבותיה למטה, ר"ל ממעלה כ"ד וחצי למעלה מקו המשוה, לצד צפון, עד מעלה כ"ד וחצי, למטה ממנו לצד דרום, כי בגלגל השני הזה מלמעלה, הקרוב לגלגל היומיי, אשר הוא הגלגל הח' לדעת הקדמונים, אם נחשוב מיושבי ארץ ולמעלה קבועים כל הכוכבים השובתים, (עיין בביאורי לשער ל"א):

הדרומיות והצפוניות אשר עליהם נאמר (שם ט"ו) אם תוכל לספור אותם אמר אל הכבוד הרעים ה' על מים רבים. אמר כי אע"פ שהם המונים מגופים נוראים אל הכבוד הוא ירעם עליו בכחו להניע אותם בכל אשר יתהלכו שם כפי הנזכר. והנה החליף הקול ברעם להוסיף קול עוז כפי אומץ הנמצאים ההם ורבוי' יאחר שדבר על שני אלו על זה האופן כמו שיאות להם דבר על ז' הגלגלים בעלי הככבים הנבוכים כל אחד לפי ענייני וטבעו המיוחד. ועל השלישי אשר בו הכוכב הנקרא שבתאי אמר קול ה' בכח. וזה למה שהוא מיוחד משאר הככבים כפי מה שכתבו החכמים בשיש לי כח וגבורה לעורר מלחמות ולהחריב ארצות ולעקר ממלכות ואמר שקול ה' הוא המניח אותו לעשות מעשהו זר מעשהו. ואין לומר כח ידו עשתה זאת: ועל הגלגל הרביעי אשר בו הככב הנקרא צדק אמר קול ה' בהדר לפי מה ששמוהו החכמים שהוא כוכב הרצון והאהבה והוא ירבה שובע ושלום בעולם שכל הבריות נראות יפות והדורות והוא משבית מלחמות ואמר כי מפיו ית' היתה זאת לתת במציאות וחכמת אדונינו הוד והדר לפניו. ועל הגלגל הה' אשר בו הככב הנקרא מאדי' אמר קול ה' שובר ארזים וישבר ה' את ארזי הלבנון. וזה מפני שהמציאוהו החכמים שנפקד מאתו יתברך להשמיד להרוג ולאבד בני אדם ולגרשם מארצם ולהגלותם לארץ אחרת. וגם להביא בצורת על הארץ רעב ושדפון ושרפת אש ורעמים ואבני אלגביש. והנה ייחס אליו שני הענינים האלו ושם האחד משל אל השני. ועל האחד אמר כי כאשר יפיל אבנים גדולות וברד אש וגפרית וכל חלקה טובה יכאיב וכל ארזי הלבנון ישבר על פי ה' הוא עושה. ועל השני אמר וישבר ה' את ארזי הלבנון ירצה שכאשר ישמיד ויהרוג נכבדי ארץ ואציליה מנכיה ושריה או יגרשם ויטרידם ממעמדת וממצבם יהרס' הוא ית' הגוזר עליהם והמקיים. ועל זה הענין אמר וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים כי האנשים הגדולים אשר גובה להם ויראה להם כהרים הגבוהים הידועים בעול' לבנון ושריון. עוקר אותם ממקומם וישלחם מעל פני כל הארץ נעים ונדים ואין מאסף. ועל הגלגל הששי הוא אשר בו השמש אמר קול ה' חוצב להבות אש מפני שהפועל המיוחד והיותר מפורס' ממנו הוא החום הגדול המורגש בכל העולם בקו ניצוצי מאורו כמ"ש (תהילים י"ט:ז') ואין נסתר מחמתו. והוא שהוא חוצב להבות אש אשר בחומם יתהוו כל ההויות במאמרו יתברך. ועל הגלגל הז' אשר בו הככב הנקרא נוגה אמר קול ה' יחיל מדבר מפני שלפי דעת החכמים היא מחדשת בעולם שמחות אהבות זווגים וחופות חתנים והיא גם כן מגדלת ומקשרת כל הצמחים למלאת פני תבל תנובה לזה אמר שקול ה' בה יחיל מדבר מלשון (ישעיהו ס"ו:ח') היוחל ארץ. (שם נ"א) שרה תחוללכם. והולידה והצמיחה הן זרע אדם ובהמה הן זרע השדה

וכמו שאמר הכתוב (שמואל ב כ"ג:ד') מנוגה ממטר דשא מארץ. ועל הגלגל הח' אשר בו הככב הנקרא ככב כשם מינו אמר יחיל ה' מדבר קדש מפני שזה הככב סוגל להיות חרב פפיות בידו וריב לשונות בכחו לשלח מדנים בין אחים ולחרחר בין איש ובין רעהו הפליג בו המליצה והמשיל לומר. יחיל ה' מדבר קדש כי הוא הידוע אשר רבו בני ישראל אל ה' כמ"ש (במדבר כ"ז:י"ד) הם מי מריבת קדש. ואמר כי כאשר על פיו יהיה כל ריב וכל נגע כי ה' יריב ריבם. ומפני שזו כחה להשמיע קולה כנחש אין קול ענות גבורה אין קול ענות קדושה[114] לא ייחד בה קול אליו ית' מפני הכבוד. והנה על הגלגל הט' אשר בו הלבנה אמר קול ה' יחולל אילות וכו'. מפני שנודע מטבעה וכחה כי היא הממהרת להוליד האדמה ולהצמיחה כאילה זו הממהרת אורחותיה דכתיב (נדרים ל"ג) וממגד גרש ירחים לזה אמר שקול ה' בה יחולל אילות ויחשף יערות כי היער כאשר עציו גדולים וגבוהים הרבה הוא חשוף ונראה למרחוק דכתיב (יחזקאל י"ט:י"א) ותגבה קומתו על בין עבותים וירא בגבה ברוב דליותיו או שהוא לשון חשופת שת וגלוי ערוה מלשון (חבקוק ג':ט') עריה תעור. נמשך אל מה שאמר יחולל אילות כי הוא על ענין אחד ואמר עליו ובהיכלו כלו אומר כבוד מפני שזה הככב הוא מיוחד בין שאר הככבים להראות פעולותיו לעיני החכמים לעבור בכל חדש במחנותיו על כל המזלות כלם ועל כל חלקי צורותיהם אשר עם זה[115] ועם הבטתו אל שאר הככבים הנבוכים ומצבו עמהם הוא מעורר כל חדושי העולם וקורותיו. והנה הבקיאים בזה ומרגילים להביט פעולות ה' אלו ומעשה ידיו יכירו וידעו את כבודו ואת גדלו במה שעשה הכל בתבונה וחכמה עצומה לטוב העולם ותועלתו כמו שעל המעלימים עינים ממנו אמר (ישעיהו ה':י"ב) ואת פעל ה' לא יביטו ואת מעשה ידיו לא ראו וכמו שאמר המשורר (תהילים כ"ח:ה') כי לא יבינו אל פעולות ה' ואל מעשה ידיו וכו'. ולסגולה זו המיוחדת אל זה הככב אמרו בהיכלו כלו

[114] לא ייחד בה קול אליו ית' וכו', ר"ל יען כי פעולת כוכב זה הנקרא מערקור הוא לדעת הקדמונים, לשבב חימום דם בני אדם, ולהעלות חמתם באפם, עד שיהיו נוטים עי"ז בהתרגום לחרחר ריב ולשלח מדון בין אחים, אשר מכל זה לא תצא שום פעולה טובה, לא רצה הכתוב לומר כי בקול ד' אשר ישמיע על הכוכב הזה יעשה זאת. אבל פעולות שבתאי לעורר מלחמות (לדעת הקדמונים) ופעולת מאדים להשמיד ולהרוג אף כי שתי אלה נראות רעות, בכל זאת תסבינה לפעמים רב טוב, כי תכלית המלחמה הוא השלום, ונקמת ד' בעושי עולתה תסבב כי כל הרואים אותה לא יזידון עוד לעשות הרע בעיני ה"ית, אבל מריב ומדון מצה ולשון הרע, רק רעות תצמחנה לחברה האנושית, וע"כ אף שאמר הכ' לפי' הרב קול ד' בכח, להורות על פעולות שבתאי בשליחותו, וקול ד' שובר ארזים על פעולות מאדים לא רצה לומר "קול ד' יחיל מדבר קדש" המורה על פעולות כוכב, לפי' הרב ז"ל,

[115] ועם הבטתו וכו' ר"ל שתנועת הירח סביב הארץ בכל חודש עם הצטרפותו לשאר כוכבי לכת אשר על פניהם יעבור, ולעומתם יעמוד במצבים שונים, ואשר עליו יפעלו גם הם בתנועתם, הוא יסבב כמעט כל מקרי הארץ הטבעיים המתחדשים לבקרים, כמו שנודע זה גם מכמה חלאי העור, אשר לפי קוטן או גודל אור הירח בימי החודש, כן ירבו וכן ימעטו בחזקתם, גם עליית וירידת המים בימים פעמים בכל יום, מסובבות מתנועות הירח כנודע.

אומר כבוד: ואחר שהשלים מה שרצינו אליו בענין אלו הנמצאות הנפלאות הן בענין מציאותם וקיומם ובהתמדת פעולותיהם דבר בפלאי היסודות המתנועעים לרגלם. ואמר שעם היותם שפלים נמצאים ומשתנים הנה הם אינם נמצאים זולתו ית'. אבל שכחו ית' הוא המעמידן והמוציא לפועל כל מלאכתו. ואמר ה' למבול ישב וישב וכו'. קרא להמון הנמצאות אשר נתהוו מהרכבת היסודות ועירובן מבול כי שם בלל ה' היסודות הארבעה. ומבלילתם ועירובן הוציא כל מיני הנמצאים וחלופי מזניה' וחלופי חלופיהן. ולסבה זו נראה שנקרא זה העולם תבל כי ענין הויותיו ותולדותיו כלם תבל הוא. ואמ' כי הוא ית' למבול זה ישב והוא הנותן כח בגרמי' השמימיים הנזכרים על הדרך שאמרנו להניע היסודות ולמזגם להכינם לקבל צירתם. ומפני היות אלי הנמצאות מהיסודות הווים ונפסדים אמר וישב ה' מלך לעולם כלומר שאין יחס בזה בין הפועל והמתפעל כלל כי הוא המלך הקיים והנצחי אשר ממנו ימשכו להם העמידה והקיום הנמצא בהם כפי כללותם. אמנם האפיסה וההעדר יבואו להם מפאת עצמם וזה מה שרצהו הרב המורה בזה בפ' י"א ח"א בשתוף ישיבה ועד כאן מה שסדרו המשורר מהענין הנפלא אשר זכרנו אשר עליו יאמר שהוא יתברך נושא העולם וסובלו וכי הוא המעמידו ומניעו תמיד בכח בב"ת אם על צד הסבה ואם על צד הדבוק וההשכנה שהם שני האופנים אשר ביארנו[116] אמנם לפי שהיה חוזק זה הקיום וחולשתו הוייתו והפסדי כפי חוזק זו ההשכלה או חולשתה עד שכבר היה מה שהיה מהעשרה הדורות הראשונים אשר נתבטלה ההשכלה מהם בשיעור שנפסדו להם סדרי בראשית ונמחו מן העולם כמו שכתבנו בפרק ניגון עולם אשר בשער י"ב. ואף גם זאת כי הדורות השניים היה להם צד קיים והעמדה כמי שכתבנו בשער ההוא הנה סיפר מהם מה שהשחיתו התעיבו אח"כ בדור הפלגה ואנשי סדום ובימי נמרוד בענינים מתחלפים שכללו כל ההפסדים אשר נמשכו אחריהם לדורות עולם עד שכבר היה הספור התוריי הכולל אותם הדורות ואם קצר הוא כולל כל מה שעתיד להמשך ממנהגי האומות עד סוף כל הדורות שכלם נמשכו אחריהם ולא נטו ימין ושמאל. וכאלו נתאחדה הסכמתם להפסיק חוט הקיום הנמשך מההשכלה ההיא ולהחזיר העולם תוהו ובהו אלא שאחר שהגיע הספור התוריי אל סוף הדורות ההם שהיו חזית ותמונת כל האומות העתידות אשר יחוייב ממנה. גם הפסק החוט והתומטטות העולם בכללי. אחז הספור בהגדת החלק מהאנשים אשר

[116] אמנם וכו' ר"ל שרק בתנאי זה רצה הי"ת לקיים עולמו אם ישמרו בני אדם שהם ברואיו המשכילים, חקי המוסר והמישרים אשר הטביע ד' בקרב לבם ושכלם. ע"כ כאשר הפרו עשרה דורות שמאדם ועד נח חקי המוסר האלה, ולא הלכו בדרך אשר רצתה להנחותם, ההשכלה האלקית הביא ד' את המבול לעולם, ונשתנו סדרי בראשית.

נתחזק בידם זה החוט והיה השתדלותם לתקן עולם במלכות שדי: והתחיל מענינו של אברהם אבינו אשר הי' בימי הדור האחרון מהדורות שנתחקו בהם כל הדורות העתידים המקולקלים ונמשך באבות עד יעקב ובניו אשר ירדו למצרים שבו נכלל הספר הקודם והיו שם עד שהופיע האור הבהיר המפורסם והמשובח שבמין האנושי הוא משה אדוננו אדון כל הנביאים שהוא השלים ענין זאת ההשכלה וההדבק האלהי לא בעצמו לבד ככל אחד מהשלמים הראשונים אבל הספיק לשתף עמו כלל המציאות או חלק גדול ממנו. כמו שנתפרסם הענין בהנתן משמים על ידו תורה אלהית בו יוכלו כלל אנשים וכתות המוניהם להשתתף עמהם לעמוד על נפשם ולהתקיים עולם מלא על ידם כמו שיתבאר שם במקומו שער מ"ד בעזרת האל. והוא מה שחתם המשורר המזמור הנכבד ההוא ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום לומר שאם כבר נחלש החוזק אשר בו נושא העולם ביד הדורות ההם אשר הם דוגמת כל הדורות הבאים אחריהם הנה הוא יתברך נותן עוז ותעצומות ביד עמו הנוחלי' תורתו תורת אמת להחזיק במעוזם בענין בו יושלם שלומם וטובתם בתמידות על דרך שהוא נותן שלום במרומיו ע"י השכלת' הפשוט' אשר בה התדבקו בו ויתקיימו לפניו. ולזה היה מעלת הספיר הזה אשר התחיל ממנו זה הספור מעולה מאד למה שמניד בו ענין הוית זה האיש האלהי ואופן תולדתו בימי המלך העריץ אשר חשב למחות שם ישראל מהיות עוד גוי מצויין בארץ. ומה שהי' מהתחלת ענייניו ויושר לבבו וגודלו והוכיחו אדם אחריו ולקנאתו לעמו ואלהיו עד אשר נתרצה האלהים לגאול עמו על ידו מיד מלך קשה ומיד אומה קשה אשר נתפרסם על ידו ממציאותו יתברך ויכלתו והשגחתו במציאות העולם והנהגתו מה שנשתקע בכל הדורות המקולקלים ההם אשר כן עברי כנזכר ולא ישכח עוד לעד לעולם. ועל זה הענין הנפלא אמרו חז"ל באותו המאמר המעולה שזכרנו שהאל יתברך נתאוה שתהיה לי דירה בתחתונים כמו שהיתה לו בעליונים ואיך יהיה זה אם לא בשתהיה שם השכל האלהי. בו יתקשרו העולמות להחשב כלם מעון אחת לשכינתו יתברך שמו. ולזה מה שהצליח לאדם בשכלתו על כל הנמצאים השפלים ולמדו חכמה ומוסר באומרו (בראשית ב׳:י״ז) ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות. והכוונה שלא יסיח דעתו אל העניינים הזמניים רק אל הטוב מהם לא אל הרע גם שישמור זה החק בעניינים העיוניים כי פרי העץ ההוא הוא נחמד למראה ומועיל במעט טעמו אמנם הוא ממית במאכלו כמו שכתבנו יפה בשער ז' הוא שער הגן. והנה אדם לא אבה לשמוע ועבר ונתרחק מדרך השכל ונדבק בפתיות הבהמי אשר בו כרוך המית. והנה לזה סלק שכינתו מהארץ כי כלם פגרים מתים אמנם היתה השכינה בכלל הכדורים השמימיים

לשתי הסבות שזכרנו ראשונה. בא קין והרג את הבל ונעשה זדוני איש הדמים וחבל את העולם. לזה סלק הש"י שכינתו מגלגל הלבנה מהצד ההוא שנעשה לפרנס העולם כי שני אנשים היו בעולם. האחד ממית והשני מומת. ולמי יחפוץ להכין תבואות ארץ וממגד גרש ירחים: בא אנוש והיו דורו עובדי ע"א והכניסו דוגמת קטטה ותחרות באלהות. לזה נסתלק מככב אשר בו כחו ומלאכתו כלומר שיצליח בפעולתו זאת להכניס ביניהם שנאה ותחרות לבטלם ממחשבתם. באו דור המבול שהיו חוטאים בזמה והשחתת דרכם ונסתלק מנוגה שמלאכתו היא זווגים וחבורי חתנים לומר שנשחתה מלאכתו. בא דור הפלגה שבנו מגדל מגובה וגודל לבב לומר הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונסתלק מגלגל חמה שהוא ככב המלכים והגדולים לומר אי אפשי בהם. באו הסדומיים צרי העין על חבריהם לגמול להם שום חסד כמו שהעיד עליהם יחזקאל ושלות השקט היה לה ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל ט"ז:מ"ט). ונסתלק מגלגל מאדים כלומ' לשלח אפו יומם וחצי כחו בהם ולהמטיר עליהם אש וגפרית ורוח זלעפות. בא אמרפל הוא נמרוד אשר רדף את אברהם עבד השם אוהבו ודכא לארץ חיתו ובקש לטרדו וכל חביריו החזיקו בידו לזה נסתלק מגלגל צדק ועלה אל גלגל שבתאי כלו' שאסף שלום צדקו מהם וישלח להם חצי שבתאי ויהרגו אלו לאלו: הנה שסדרו מדרגות ההסתלקות מהעול' ומהגרמים אשר פרנסתם נפקדת בידם לענין תקון העולם ותועלתו כפי חולשת הדורות בהתחזקם בדרכי השכל אשר הוא הענין המשותף בין עליונים ותחתונים שבו תלויה העמידה והקיום התמידי להם עד שכמעט פסקה ההשגחה מהם לגמרי כמ"ש מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און לומר שאי אפשר אל ההתיצבות והקיום באנשי רשע בדעות ובפעולות: אלא שמעתה התחילו לסדר ענין הירידה ואופן החזר' במעלות אשר ירדה ואמרו מה עשה קפל את כל הדורות הראשונים והעמיד לאברהם כיון שעמד וסגל מעשים ירד מז' לו'. הכונה כי האל ית' כאלו במדת טובו העלים עין מדעת כל הדורות ההם וכבש אותם במקום שלא יזכרו ולא יפקדו והחזיק בידו של אברהם אבינו. ותקן מה שחטא אדם הראשון לחוטאים במה שלא עמד על מצות בוראו אשר צוהו לאמר לא תאכל מהמוזהר. וכמו שנאמר עליו (בראשית י"ח:י"ט) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וכו'. ונאמר (שם כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרתי וכו' יען זאת ירד ירידה ראשונה. וחזר לצדק לתקן ענינו של אברהם על דרך ההשגחה הנאותה לו כד"א (ישעיהו מ"א:ב') מי העיר ממזרח צדק. יקראהו לרגלו וכו'. וכמ"ש ז"ל סוף (שבת קנ"ו). מאי דעתיך דקאי צדק במערב אנא אחזרנא לי' וכו'. וכל הפרשה ההיא מדברת בעניניו עד אומרו (ישעי' שם) אף תמכתיך

בימין צדקי. בא יצחק ותקן החטא השני אשר חטא עליו קין כי הוא הביא צוארו לשחיטה לקבל מצות קונו הפך ממה שעשה קין שהרג אחיו וחשבו לית דין ולית דיין. ולזה ירד ירידה שניה אל גלגל מאדים לתת קול ה' בכחו שהוא להשמיד להרוג ולבטלו ממנו כמ"ש (בראשית כ"ב) ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה וכו'. בא יעקב ותקן מה שחטאו דור אנוש בחטא העבודות הנכריות. כי הוא אסף את בניו לקבל עול מלכות שמים שלמה עד שאמרו הבנים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. והוא ענה אחריהם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד כמו שכתבנו בשער הקודם. בעבורו ירד ירידה שלישי וחזר לגלגל חמה כי הוא ככב החכמה ויושר האמונה כי שם ביתו. והוא סמכו כמ"ש עליו (שם ל"ז) והנה השמש והירח ואחד עשר ככבים וכו'. ואמרו ז"ל (ב"ר פ' ס"ח) כי עליו נאמר כי בא השמש. בא לוי ותקן מה שעותו אנשי המבול בחטא הזמה כי הוא מבואר ממעשה אחותו. כמה הרחיק ענין הנבלה ההיא עד שנסתכנו עצמם לגדור פרצת הזנות מעל הארץ, וכמו שאמרו (בראשית ל"ד:ל"א) הכזונה יעשה את אחותנו. יען זאת ירד ירידה ד' וחזר לגלגל נוגה שהוא הככב המיוחד אל ענין הזווגים והחבורים לומר שכבר נתקן ענינו על ידו: בא קהת ותקן מה שחטאו דור הפלגה שאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים להמרות עיני עליון בזדונם וגובה לבם. אמנם קהת היה ראש ופרנס בישראל במצרים אשר קבלו עול מלכותו. ויבן ערי מסכנות לפרעה וכו' ובכל זה לא שנו את שמם ולא המירו דתם. ולזה ירד ירידה ה' וחזר למדבר קדש הוא ככב כדי לגעור בקולו עליו שלא ירגיל מנהגו ביניהם לרגל באהליהם ולהכניס רוח ?טועים בתוכם להחלק לבבם מאביהם שבשמים ועל דרך שנאמר במתי מדבר (תהילים ק"ו:כ"ה) וירגנו באהליהם: בא עמרם ותקן מה שחטאו סדום אשר לא זכרו עשות חסד עם רעיהם עם שום דבר מה שיועילו למו ועמד הוא וגמל חסד עם כל ישראל לשמוע בקול בתו להזדרז לעשות לאשתו זווגים שניים אחר שפירש ממנה כדי שתהר ותחיל למשה מושיעם ממצרים ומנהיגם בכל ענינם אשר נאמר עליו (דברים ל"ג:כ"א) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. לזה ירד ירידה ו' וחזר אל גלגל הלבנה שהוא הממהר בתנועתו מכל גלגלי ככבי לכת כלומר כי הנה הוא רוכב על גלגל קל ובא מצרים חדש בחדשו במכה מתחדשת לכל חדשי השנה למהר את הקץ להושיעם ולהוציאם אל היערות והמדברות אשר שם קבלו את התורה ונעשה בו את המשכן אשר ירד עליו ה' בענן. ובהיכלו כלו אומר כבוד: בא משה ותקן מה שחטא אמרפל הוא נמרוד במה שרדף אחר אוהבו ובקש להמיתו כי הוא נגש אל ה' בכל לבבו ואוהב אוהביו ועבדיו ומסר נפשו עליהם כמו שעשה בתוכח' הרשע בהריגת המצרי והצלת בנות יתרו

מהרועים שהיו ענינים כוללים ומורים על שלמות האדם מכל צדדיו אשר עליהם יאות להמנות פרנס ורועה נאמן על עם ה' כמו שיבא. תחת זאת ירד ירידה ז' וחזר' שכינה לארץ כבראשונ' אחר שנולד הרוע' אותם דעה והשכל אשר ע"ז נאמר י"י למבול ישב וכו' י"י עוז לעמו יתן י"י יברך וכו'. וכמו שאמרנו ראשונה כי בזה נתקן עניינו של נחש הקדמוני וכמו שאמרו (יבמית ק"ג:) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן. ועם זה נתבאר המאמר הנכבד לרגל כונת המזמור הנעלה ביאור נכון ומסכים לפי כונתנו. וכבר נסינו לבאר בענין הירידות שתהיה הירידה בעבור אברהם לתקונו מה שחטא אמרפל. ובעבור יצחק לתקונו מה שחטאו אנשי סדום. ובעבור יעקב לתקונו אשר חטאו דור הפלגה וכן כלם עד שיהיה ענין העליה והירידה בגלגל האחד בעצמו. והיה עולה בידנו. אלא שמה שכתבנו הוא יותר נכון ויותר רחב לפי עניינם. וכבר נשלם בזה מה שרצינו אליו בזה השער לבא בה אל ספור התחלת זה הספר אשר בבחינת סדורי כללות ההנהגה אשר זכרנו ענינם היה ראוי שיקרא ספר הגאולה כי מלבד מה שיסופר בו מפדות ישראל מיד מצרים הגוי המר והנמהר אשר הוא דבר הכרחי להשלים הבחירה האנושית שעליה נקראו אדם עם ה' אלה ולא זולתם כמו שאמר (שמות ג':ח') וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו אל ארץ טובה לומר כי בצאתם מן הגלות ההוא המכניעם והמטרידם מהיכולת ובתתם בארץ טובה ורחבה שיהיו רשאים ושליטין לעשות כרצונם הנה בשתים אלה תושלם בחירתם ויבחנו שם אם יעשו הטוב והישר כאשר יצוה ואם יחדלו. הנה על כל זה הוסיף לתת גאולה בארץ בחדש בה דבר חדש ונפלא זכרון לכלם יהי' בו ירצה הש"י לשאת אותה ולסובלה ובו תתנחם מהדורות ההמה אשר בעבורם לא תוכל שאת כמו שיבא[117] ואולם מה שאמרנו שנמצאו. בו במשה אדוננו המוריד שכינתו ית' לארץ

[117] ואולם וכו', תוכן כוונת הרב בזה הוא, כי מרע"ה הי' היותר ראוי מכל בני אדם להעשות שליח הי"ת לגאול את ישראל מיד מצרים ולהיות בישורון מלך, ולבאר זה הקדים ואמר, כי כמו שכל אמצעי צריך להיות מסכים ומתקבל עם התכלית הנרצה אשר יושג ממנו, כן צריך להיות השליח מסכים בטבעו עם המעש' אשר יושלח לעשותו, וד"מ וביאור אמר הרב ז"ל, כי לפי דעת האומר שעץ שהורה ד' למשה להשליך אל המים להמתיקם הי' מתוק, הית' הרפוא' טבעית, אבל לדעת האומר שהי' מר הית' הרפוא' רק נסיית יען שהאמצע לא הסכים בטבעו עם התכלית, וכמו כן הי' הדבר בשני בני אדם, שנבחרו להיות שלוחי הי"ת ללחום מלחמת ד' ביד ישראל, כי גדעון הי' מסכים לשליחותו זאת, כאשר נראה, כי מדי נראה אליו המלאך, ודבר עמו בנתינת ישועת ד' בעמו על ידו, הסיח דעתו מתועלת עצמו הפרטי, ולא שם לבו עוד אל תבואתו אשר הי' דש בגורן להניס מפני מדין והי' כל השתדלותו לשחר רק טובת עמו הכללית, תחת כי שאול בלכתו לקחת נקם ה' מעמלק האכזר אויב עמו אשר הצר לנו מימי קדם, חמל על מיטב הצאן ועל שאר הבזה למען בצוע בצע, אשר מכל זה נראה כי לא הי' מסכי' כראוי עם השליחות שנבחר אליה, אחרי שהשגיח יותר על השגת תועלת עצמו בשליח ידו בבזה מעל מצות אלקיו להחרים רכוש האויב, והנה להשגת התכלית שיונהג העם בצדק ומשפט, ובאופן הנרצ' בעיני הי"ת, צריך להיות המלך או השר אשר יבחרהו ד' להיות שליח ואמצע לזה, בעל שלש מעלות, האחת כי יהי' אוהב משפט ושונא כל עול בכל מעשיהו, הב' שיהי' בעל רחמים, חונן וחומל על עמיתו, ואף כי על העניים והאומללים הנתונים תחתיו, הג' שיהי' משתדל תמיד לעצור גם כפי יכלתו ביד כל מעול וחומץ זולתו, ולבלתי הכיר פנים לו, אף אם שר או שוע הנהו, או מדאגה בדבר פן ידחה עליו רעתו, וכל אלה ג' מעלות הזכיר המשורר במלך המשיח, אשר יבחרהו

השלמות הטבעיות אשר היה עליהם ראוי להיותו רועה ושליח נאמן אל המעשה הגדול ההוא הוא מבואר מאד לפי השכל. וזה שאנחנו כשנשים שום דבר לאמצעי בינינו ובין אי זה תכלית הנרצה הנה הוא מבואר שכל עוד שיתקרב טבע האמצעי אל טבע הענין ההוא התכליתיי יהי' יותר נוח ויותר קרוב להגיע כמו שהוא מפורסם בהגעת החום והקור וזולתם מהאיכיות ע"י הדברים התרופיים שתניח' מלאכת הרפואה. וכבר אמר הכתוב (שם ט"ו) ויורהו י"י עץ וישלך אל המים וימתקו המים י"א שהי' עץ מתוק וי"א שהי' הרדפני (מכילתא בשלח שם) והנה הכונ' הראשונ' היא הנאותה לפי הטבע. אמנם השנייה לפי הנס. וכן הוא הענין באיזה שליח שישתלח לאיזה שליחות כל עוד שתהי' לו תשוקה וחפץ טבעי מצד עצמו אל כונת המשלח ואל הגעת תכליתו יהי' ענין השליחות ההוא יותר נאות אליו וכל מה שתתחזק ביותר זאת התשוקה יתחזק יותר כח האותות להיותו הוא השליח המיוחד לזה מכל זולתו. צא ולמד מגדעון בן יואש כאשר בא אליו מלאך י"י ויאמר לו י"י עמך גבור החיל (שופטים ו') הנה השיבו ויש י"י אתנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה כל נפלאותיו וכו' ועתה נטשנו י"י ויתננו ביד מדין. נתבאר כי הענין ההוא אשר עליו נראה אליו המלאך ההוא והוא לתת ישועת י"י בעמו מיד המדינים היה ג"כ חקוק בלבו מאד עד שהסיח דעתו מדרוש התועלת הפרטי אל עצמו מהצלת תבואותיו מפני מדין אשר היה עוסק בהם ופנה לבו לקנאת הצער הכללי והצלתם אם למענם ואם למען כבוד שמו הגדול. מה נאמר אחריו (שופטים ו') ויפן אליו י"י ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל מיד מדין ראה שלחתיך. אמר שילך בכחו זה הנודע מפעילותיו כי ודאי הוא האמצעי הראוי והנאות להושיע את ישראל מיד מדין והוא אומרו ראה שלחתיך כלומר זכית בשליחותך והלך והצליח. אמנם היות ההפך כאשר נתחלף טבע השליח מהענין המבוקש בשליחותו הוא מבואר ממלחמת עמלק על ידי שאול כי כונת הש"י לערוך עמהם מלחמה באכזריות חמה ושלא לחמול ביום נקם כמ"ש והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור עד שה מגמל ועד חמור (שמואל א ט"ו:ג'). והוא נטה מכונה זו אל הדעת ההמוני כמ"ש (שם) ויחמול שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר וכו' ולא אבו החרימם וכל המלאכה נמבזה ונמס אותה החרימו ורצה שלא חבל מעשה ידיו בשליחותו רק בשיעור מה שנתחלף לבו להיותו שלם עם

ד' להקימו על עמו באמרו "ישפוט עניי עם, יושיע לבני אביון, וידכא עושק" ושלשתן היו ג"כ במשה, כי בקנאתו לאחיו העברי המוכה על לא חמס בכפו, הכה את מכהו המצרי, והשליך בזה את נפשו מנגד לדכא עושק, ולא חש על הרע המגיע לו כאשר יודע הדבר אל המלך, ובהוכיחו ביום השני את הרשע המכה את אחיו על פניו דרכו, הורה כי אוהב משפט הנהו, ותועבת נפשו עולת', ובהצילו בארץ נכרי' את בנות יתרו מיד הרועים וישק את צאנם, הורה לכל, כי מדת החנינ' והחמל' על העשוקים מבני אדם אף כי נכרים ומוזרים המה לו, קוננה בנפשו הטהור', ע"כ לו לבדו נאוה הכבוד להבחר מאת הי"ת להיות גואל ישראל בעזרתו ית', ורועה נאמן לעדת ישורון.

אלדיו בו. ולזה בקש השם איש כלבבו אשר היה שלם עמו בכל לבבו ובכל נפשו בכל מה שיעש' בעבודתו כמו שנא' עליו בשלמה (מ"א י"ד) ולא היה לבבו שלם עם ה' כלבב דוד אביו. ודרך כלל אמר הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי (תהלים קל"ט). יאמר שהוא מתאחד תשוקתו ורצונו ברצונו ית' עד שהוא אינו שונא שונאי ה' כמי ששונא לאויבי אוהבו ושונאיו שהוא בשניות אליו אלא כמי ששונא לאויביו ממש שהיא תכלית השנאה והאיבה והוא מבואר. והנה במלך המשיח זכר המשורר שלש מעלות אלדיות ואמר שבעבורם זכה לשימנה לפקיד ונגיד ומציה על פרנסת העולם באותו שיעור מהגדולה והכבוד אשר ידובר בו. אמר ישפוט עניי עם יושיע לבני אביון וידכא עושק (תהלים ע"ב) אשר לפיהן אמר להלן שזכה בשלש מעלות כנגדן והם מה שאמר לפניו יכרעו ציים וכו'. מלכי תרשיש ואיים וכו' וישתחוו לו כל מלכים וכו'. ביאר שם היחס אשר לכל אחת מההצלחות האלה עם אלו המדות המעולות אחת לאחת בג' פסוקים רצופים להם. כי יציל אביון משוע כו' יחוס על דל ואביון וכו' מתוך ומחמס וכו'. ירצה יאות שיכרעו לפניו ציי' ויפלו אויביו תחת רגליו יען כי הציל אביון משוע במדתו המעילה הראשונה שזכר והוא ישפוט עניי עם כי באמת מי שהוא זהיר במשפט ה' יעשה משפטו ודינו. אמר דוד (תהילים קי"ט:קכ"א) עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי. והנה יהושפט מלך יהודה אשר נזהר מאד בדבר המשפט כמפורסם מענינו. אמר (ד"ה ב' כ') אלדינו הלא תשפט בם כי אין בנו כח לפני ההמון הרב הזה הבא עלינו ואנחנו לא נדע מה נעשה וכו', וכן עשה הש"י משפטו ודינו בתת אויביו תחתיו כמוזכר שם: וכן יאות לו שמלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו וכו'. תחת אשר יחוס על דל ואביון במעלה השנית שאמר עליה יושיע לבני אביון כי המעולה אשר יקרה בעיניו נפשות אביוני עמו ראוי שתתיקר נפשו מאד בעיני הגדולים וינשאוהו במתנות ותשורות וירוממוהו מעל ראש. וגם שישתחוו לו כל מלכים וכו'. כנגד מה שיגאל נפשם מתוך ומחמס במעלתו השלישית שנאמר בו וידכא עושק כי כן ראוי להשתחוות לו כל מלכים ולהכנע לפני זה האיש המעולה גדול לבב ואמיץ כח להכניע זדים ולאבד עושי רשעה: הנה שנתחברו הג' מעלות האלו היקרות ושכרן בצדן באלו הז' פסוקים על נכון ומתוכן נכיר כוונת הכתוב בספור הזה אשר אנחנו מכוונין לבא אל ביאורו במה שסדר אלו המעלות עצמן במשה אדוננו בזו אחר זו. הראשונה במה שיצא ביום הראשון אל אחיו וירא בסבלותם וירא והנה איש מצרי מכה איש עברי מאחיו: ויך את המצרי וכו'. הרי וידכא עושק כי קנא בחמס הנעשה ולא יכלה נפשו לסבול: והנה ביום השני כשאמר לרשע למה תכה רעך הרי ישפוט עניי עם כי הבט אל

עמל לא יוכל ורצה לתת רסן המשפט על פני הרשע המרים יד על חבירו. ולזה מ"ש ליה מי שמך לאיש שר ושופט עלינו: והנה במה שנאמר ויבאו הרועים ויגרשום ויקם משה ויושיען נתבאר ענין יושיע לבני אביון: והיה ספור אלו הענינים הנכבדים אשר באו לידו להודיע לבעלי הלב כי מצא האלדים איש כלבבו לעשות את המעשים האלה עצמם על יד ההשגחה האלדית אם לעשות משפטים במצרים הרודים בעמו ובנחלתו בפרך והמכים אותם בכל מכה ואם להושיע עם עני ואביון משופטי נפשו: ואם לתת להם תורה ומצות בה יתנהגו על היושר האלדיי בכל ענייניהם ומי כמוהו ראוי לכל המעשים האלה זולתו. והוא מה שא"ל הש"י (שמות ג׳:ז׳) ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאוביו. ועתה לך ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי וכו'. דוגמת מה שנאמר בגדעון לך בכחך זה והושעת את ישראל מיד מדין ראה שלחתיך כי מהפעולות הנזכרות יודע כחו הגדול בענין השליחות הגדול ההוא מאין כמוהו. ואחר שנתישב כל זה נבוא אל ביאור זה חלק האחד מזה הספור הנפלא בזכרון הספקות הנופלות בו ראשונה:

א מה טעם הזכיר בכאן שמות בני ישראל אחר שכבר נזכרו בשמותם ותולדותם כשבאו מצרימה ואם להתחיל הספור מזכרון נושאי התלאות והקורות אותם כמו שפירשו הראשונים איך יזכור האבות שכבר מתו ויניח זכרון הבנים ותולדותם אשר הם חיים עדנה. ועוד מה ענין וימת יוסף וכל אחיו וכו' אצל ובני ישראל פרו וישרצו וכו'. הסדר הנכון שיאמר וימת יוסף כו'. ויקם מלך חדש כו'. ובני ישראל פרו כו': ויאמר אל עמו הן עם בני ישראל רב וכו':

ב אם עם בני ישראל רב ועצום ממנו למה הוצרך לומר הבה נתחכמה לו פן ירבה. ועוד מה טעם והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא כי אפי' בעת שלום לא ישבו בטח. וגם למה פחדו פחד שיעלו מן הארץ כי אז טוב להם לצאת מידי צערם שלא יגרשום מארצם ונחלתם:

ג כי מה התחכמות של הבל הוא במה ששמו עליהם שרי מסים למען ענותו בסבלותם שאמרו עליו הבה נתחכמה לו הרי באכזריות חמה עשו ולא בחכמה: ד אחר שנואלו חכמי יועצי פרעה להמית את הבנים להתחכם למושיען של ישראל איך סכלה עצתם ביודעם כי לקחה בת פרעה אחד מילדי העברים והביאתו אל בית המלך והוא גדל שם ומצליח למלוכה. ולא מיחו בידה. כי ודאי היה להם לחוש שהוא המושיע: ה באומרו ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיין את הילדים כי הוא מאמר כפול עד שהוצרכו לומר עליו (סוטה י"א:) מספיקות להם מזון: ועל השנות הדבר בפי פרעה

לאמר מדוע עשיתן את הדבר הזה ותחיין את הילדים יראה כי נכון הוא. ועוד שיותר נכון הוא שיאמר מדוע לא עשיתן את הדבר הזה וכו'. ועוד תשובת המילדות לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה היא מפורסמת הבטול שאם כן למה להם מילדות כלל. וטעם ויעש להם בתים: ו באומרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו בסתם עד שהוצרך אנקלוס להוסיף ליהודאי. גם באומרו וכל הבת תחיון ואם בת היא וחיה שאחר שהוא גוזר על מיתת הזכרים לא היה לו להקפיד על חיות הנקבות אלא יניחם למה שיעשו מעצמם: ז אומרו וילך איש מבית לוי וכו'. כי אנה הלך ומאין הלך. ולמה לא יזכיר מי האיש הלזה ההולך. ודברי המדרשות והמפרשים ידועים. ח אומרו ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו וכו' כי באמת הילדים הם טובים לאמם להתעולל כמה עלילות להצלתם. ואיך לא יכלה הצפינו עוד: ט אומרו ותשם בסוף על שפת היאור והרי היא הורגת אותו ודאי ליראתה שמא יהרגוהו ובודאי בזה שמא עדיף. ומה טעם שיזכור הכתוב ונערותיה הולכות על יד היאור: י כי אחר שהרג משה את המצרי לפני המוכה איך תמה באומרו אליו הרשע כאשר הרגת את המצרי. ומה תועלת בפנותו כה וכה והנה עדו אתו וסהדו לפניו. ואם לא הרגו בפניו והוא גם הוא פנה לכאן ולכאן וראה כי אין איש מי הגיד לרשע כי משה הרגו: יא מאמר הרשע הלהרגני אתה אומר כי מאומרו למה תכה רעך לא יובן שרצה להורגו. ודרך המפרשים כלם גם המדרש ידועה: יב מה ראו רועי מדין לגרש את בנות כהן עירם מביניהם ואין כך דרכה של בני אדם. וגם בזה דרך המדרש ידועה: יג למה לא קרא משה שם בנו הבכור אליעזר לאמר כי אלהי אבי בעזרי וכו' כי הוא היה הענין הראשון: יד באומרו ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל וכו', כי לא יתכן שמת המלך בימים הרבים. ואיך יעלה על הדעת כי במות המלך חנף, עריץ ומרשיע יאנח עם הנגש והנענה ממנו. ומה שכתב הרמב"ן ז"ל כי הם נאנחים ממלוך תחתיו רשע ממנו. הנה הוא רחוק כי במות רשע ישמח עם על ההוה ויוחילו רחמי שמים על העתיד. עוד אומרו ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ואח"כ ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה כי מה העבודה הזאת שתי פעמים: אלו הן הספקות אשר ראוי לעורר אותן בזה החלק:

אמנם קודם שנתחיל בביאור אומר שמהידוע שלא יתכן היות גלות מצרים והמעשים המכוונים מגדולי האנשים כל שכן שימשך במקרה מהפחותים שבמעשיהם אבל היה מעצה עמוקה אלהית למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו. מהיות זרעו זה מיוחס אחריו לשמור משמרת ה' מצותיו חקותיו ותורותיו לא עשה כן לכל גוי. והיה זה מהנמנע בחק טבעם אם לא בשיוקדם להם השעבוד הנפלא הלזה ביד א' ממלכי האדמה

העז והקשה כל הזמן ההוא כי יקל להם אחרי זה לשמור משמרת ה' הנאותה אל כל בעל שכל וכמ"ש שמעיה הנביא אל רחבעם כשייעד להסגירם ביד שישק (ד"ה ב' י"ב) וידעו עבודתי ועבודת ממלכות הארצות. וגם הקב"ה פירשו בפיו כשאמר משה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים לומר שאינם הגונים כמו שפירשו הראשונים ז"ל אמר לתשובת זה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. ירצה כי ידע בצאתם משם אז יכנע לבבם. ואז ירצו לעבוד את ה' על ההר ההוא השמם לא מקום זרע וכו'. כ"ש במקומות היותר מוכנים. והוא מ"ש ע"י ירמיה הנביא (ירמיהו ב':ב') זכרתי לך חסד נעוריך וכו'. לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. ירצה לכתך אחר עצתי ומצותי כמו אחרי ה' אלהיכם תלכו (דברים י"ג:ה') וזולתו. וכל זה ביארוהו חז"ל במ"ש (במדרש תנחומא פ' וישב) לכו וראו מפעלות אלהים וכו' (תהלים ס"ו). אפשר שבשביל לשון של ארגמן שהוסיף יעקב ליוסף משאר אחיו גזר הקב"ה הגלות על בניו אלא בקש הקב"ה לקיים מ"ש לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה וכו' (בראשית ט"ו:י"ג). והנה ענין הגלות אל הכוונה עצמה שאמרנו וכבר פירשנו המאמר הזה כלו בפרשת וישב שער כ"ח. ונתבאר שם שאין הכוונות האלהיות האלו הכוללים מכריחות את כתות האנשים לעשות מה שיעשו בהם אבל שהם נשארים בבחירתם החפשית לקבל עליהם עונש ושכר. ולזה כמו שכתב ספור מעשה יוסף ואחיו כלו שהוא היה במדרגת הסבה החמרים לרדתם שם אשר ייוחס הדבר כלם להם ולפעולתם כך ספר עכשו וכתב הסבות החמריות אשר מהם נעשה זה הגלות אשר היה ברשע פרעה וסכלותו אשר בקש כמה עלילות להחזיק בהם לעבודת עולם ולזה היה תחלת הספר מאמר:

ואלה שמות בני ישראל

כי להיות רבוי בני ישראל והפרות זרעם סבה ראשונה אליו אל גלותם ועוצם שעבודם כמו שהודה בפי' הן עם בני ישראל רב ועצום ממנו הבה נתחכמה לו הקדים להורות ענין רבויים בזמן קצר מספר רב ואמר כי שמות השבטים בני ישראל הם אלו הי"ב שזכר לבד. וכבר ירדו למצרים מהם ע' נפש בזמן מעט. ומזה יתחייב שאחר שימות יוסף וכל אחיו כל הדור ההוא לפי הערך יהיו באופן שיאמר עליהם ובני ישראל פרו וישרצו וירבו וכו' ובזה הותר ספק: (א) וזאת היתה נסבה כי כשקם מלך חדש על מצרים אמר אל עמו הן עם בני ישראל רב ועצום ממנו מלת ממנו אינה חוזרת רק אל עצום. והכוונה שכבר היו פרים ורבים במספרם יותר מהמנהג הטבעי: (ב) וגם כי העם ההוא היה עצום וגבור בטבעו יותר מעם מצרים כי יתכן שהיו חלושי המזג בערך שאר העמים אשר בערך העם ההוא הנמשלים לאריות כי על כן בחרו לנהוג בחכמת הקסמים ולאחוז בכשפים

להשלים ע"י התחבולה מה שחסר טבעם על דרך שנאמר (משלי ל׳:כ״ה) הנמלים עם לא עז וכו׳. וכן נאמר (קהלת ז׳:י״ט) החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים וכו׳. וכן נאמר עליהם בישעיה (ישעיהו י״ט:ג׳) ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע ודרשו אל האלילים ואל האטים ואל האובות ואל הידעונים וכן עתה אמר הבה נתחכמה לו וכו׳. נקח כלי אומנותינו בידנו. והוא להתחכם בתחבולות כנגדן פן ירבה עוד. ויראה שכל מחשבותיו הפחותות היו להחזיק בהם להיותם לו לעבדים לעולם בהם יעבודו הוא ועמו ויעשו בהם סחורה להיות משם מוצא העבדים לכל הארצות כמוצא הסוסים להיות להם לשם ולקנין וסוף דבריהם יוכיח באומרו (שמות י״ד:ה׳) מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו. ולזה אמר הן עם בני ישראל רבים מהמנהג וחזקים בטבעם ממנו ואין אנו בטוחים מהם שלא יתקוממו להם בהתחדש סבה מהסבות והיה כי תקראן לנו מלחמה באחד ממלכי האדמה. ונוסף גם הוא. ירצה טורח שמירת העם הזה על המלחמה שתהיה לנו על שונאנו ולתרתי לא יכילנא ובעוד שנלחם בנו השונא הוא יעלה מן הארץ מעבודתנו. ואיפשר כי מאמר ונלחם בנו יסוב ג"כ אל העם. והכוונה שמתוך כובד מלחמת השונאים יוכלו הם להתחזק בעצמם ויתקפו באדוניהם וישמטו מהם וילכו להם כעבד שתוקף באדוניו המחזיקו ונשמט ממנו בעל כרחו ואם זאת היתה כוונת רש"י ז"ל כבר נוצל ממה שהשיגו הרמב"ן ז"ל: (ג) וישימו עליו שרי מסים וכו׳. זהו ההתחכמות שהתחכמו להם בהמציא' לתת עליהם עבודה שתכניעם לקנות אותם לעבדים וגם שהערים אשר המה בונים בעבודתם יהיו להם ערי מבצר בשני קצות הגבול למנוע האויבים מבוא עליהם. וכבר תתחזק נפשם ממגורותם בעמל ישראל וגם מאלו הערים הבצורות היו שומרים שלא יצא משם עבד בלי רשות: והאשר יענו אותו וגו׳. יאמר שלא נמשכו כוונתם בהכנעתם כי אדרבא היו מתאמצים בעצמם לאמר עשר ידות לנו במלכות כמונו כמוהם ויותר מהמה אנו משתדלים להחזיק את בדקי ולזה ויקוצו מפני בני ישראל וחשבו מחשבה אחרת להכביד את עולם ולהעביד אותם בפרך. והוא מה שפי' באומרו וימררו את חייהם בעבודה קשה וכו׳. והוא מה שסיים בו את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך: (ו) ועוד באו עליהם בעצה עמוקה להשלים חזקתו בהם והיא כשימעיט הזכרים והשאיר הנקבות לתתם לעבדיהם להוליד מהם עבדים ילידי בית לעבוד עבודתם והותר לעשות מהם סחורה כמו שאמרנו ובחר בזה ע"ד תפסת מעט תפסת אלא שסכל השם עצתו במה שצוה כן למילדות העבריות אשר יראו אלהים: ויאמר בילדכן וכו׳. כתב רש"י ז"ל כי בילדכן הוא כמו בהולידכן אלא שזה לשון קל וזה לשון כבד, ואני אומר כי בהולידכן הוא לשון מוסב אל היולדת ומשמעו שהיא יולדת על

ידן אמנם בילדכן הוא מוסב אל הילוד. ומשמעו שהוא נולד על ידן והראשון הוא יוצא לג' פעולים והשני לשנים. ולזה אמר בילדכן הילוד אשר הוא נזכר בכח המלה וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אותו ולא ראה לצוות שיעשו בפרהסיא כדי שלא ימנעו העם מהוליד וגם בנות לא יהיו להם ואין זאת כונתו: (ה) ותיראן המילדות וכו' הירא את דבר ה' גם הוא נזהר מאד מעבור מצות פי המלך כמ"ש החכם (משלי כ"ד:כ"א) ירא את ה' בני ומלך. ובמקום אחר (קהלת ח':ב') אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת האלדים. ירצה שאפי' בדברים שמושבע ועומד עליהם מפאת האלדים נתן רשות לשמור מצות המלך באופן מה וראיה גדולה מאמר שמואל (ש"א ט"ז) ואיך אלך ושמע שאול והרגני ותשובת הש"י אליו עגלת בקר תקח בידך וכו' ולזה אמר בכאן כי לפי שיראו המילדות את האלהים לא רצו לחטוא במצות המלך שצוה אותן בילדכן את העבריות וראיתן וכו' והתחכמו בדבר ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים בענין ההתילדות וחדלו מהתעסק בו כדי שלא תחול עליהן מצותו אבל התעסקו בהחיות הילדים בהאכילם וכל צרכי חיותן, ולפי שלא ידע פרעה נקיון כפיהם נאמר ויקרא מלך מצרים למילדות ויאמר אליהן מדוע עשיתן הדבר הזה רצונו עסק ההתילדות ותחיין את הילדים ולא המיתן אותם כאשר צויתי אתכם: (ה) ותאמרנה המילדות אל פרעה וכו'. כי לא כנשים המצריות וכו' אין דרך העבריות לקרות המילדות להולידן כי בטרם תבא אליהם המילדת כבר ילדו להם ואין מביאין המילדת רק לרחוץ הילוד ולחתלו ולספק מזונו ואין לנו שום מקום לראות זה על האבנים רק אם יקרה בשום אחת מהנה שתקרא אותנו ללדת כי אז לא נמרה דבריך: וייטב אלדים למילדות וירב העם וכו'. ירצה שהטיב ה' דבריהם אל פרעה וקבל תשובתן וחדל מדבר אותן מטוב עד רע עם שלא נעשתה עצתו. וירב העם ויעצמו מאד הפך שני העניינים שכוונו. ובמדרש (ש"ר פ' א') שאפילו הרגילים למות בשעת הלידה או להיות סומין או חגרים לא היו כן בכל הזמן ההוא לתפלתן של צדקניות כדי שלא יאמרו שבדבר המלך עשו: (ה) ויהי כי יראו המילדות את האלדים ויעש להם בתים. אז"ל (שם) כי על בתי כהונה ומלכות ידבר. ורד"ק ז"ל בפסוק (תהילים ס"ח:ז') אלדים מושיב יחידים אמר כי ויעש להם בתים הוא ע"ד ויסתירם ה' בירמיהו (ירמי' ל"ו) והנכון כי כאשר יראו המילדות את האלדים ולא נמצא עליהם עלה ושחיתה להענישם כמו שאמרנו מה עשה תקן וייחד להם בתים ידועים שם תשבנה ולא תצאן להוליד את העבריות או להחיות הילודים בלי שירגישו בם המצרים: (ו) ויצו לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכהו. והכונה שכל איש שירא' המילדת נכנסת בבית העברי שיקחו את הילוד ההוא הנמצא שם איך שימצא וישליכוהו אל היאור רק הבנות

תשארנה לסבה שאמרנו. ומה נכבד טעם כל הבן הילוד בלי פי' והנה ראה לגלות דעתו אל בני עמו לעשות כן מרוב חפצו שימעטו וישוחו. אמנם לא יצא כרוז בפומבי כדי שלא ימנעו מהוליד הבנות: (ז) וילך איש מבית לוי וכו' הרמב"ן ז"ל כתב כי מפני זריזו לקחת אשה כנגד גזירת פרעה אמר כן. אמנם לפי פשוטו שכתב שעל ליקוחין הראשונים מדבר הקושיא במקומה עומדת. ולדעתי כי מפני שהמנהג באנשים כשיקחו אשה ממשפחתם שיבחרו מהנה האשה השוה לאיש במעלות המשפחה או למטה ממנו כגון בת אחי אביו או בת אחיו וירחיקו להפך הסדר להיות היא למעלה והוא למטה והדת תוכיח ומפני שזה שנה את דרכם וקפץ לקחת אשה למעלה ממנו אמר כי הלך איש מבית לוי כלו' בן בנו לפחות ויקח את בת לוי דודתו. ולזה האיש קרה מה שיספר והולך. ואולם לא זכר מי האיש הלזה ההולך לומר שעדיין לא היה עמרם נכר ונודע בשררה וכבוד יותר מבני שבטו כמו שהיה אחר שגדלו בניו ויתנבאו במחנה העברים. ושלזה נמשך מה שיספר אחרי כן מהיות אשתו קרואה להניק את הבן על דבר בת פרעה ולא הכירו אותה רק כאשה מנקת מן העבריות: (ח) ותהר האשה ותלד בן ותרא אותו כי טוב כו' זאת אומרת שילדתו למקוטעי' ולפי שרוב הנולדים כן הם נופלים מבני תשעה שקדמו והאמות מתיאשות מהם בתחלה. אמר שראתה אותו טוב ויפה בהשלמת יצירתו וגמר שערו וצפרניו ותקון איבריו ולא נתיאשה ממנו אבל נתנה לבה על הצלתו והוא טעם מאמר כי טוב בששת ימי היצירה רצוני שיאמר על מה שיחשב לסבה מהסבות שאינו טוב ואחר נמצא שהוא טוב כמו שכתבנו שם שער ג' ותצפנהו ג' ירחים הוא הזמן שבין תחלת ז' לסוף ט' כי כל אותו זמן הערימ' להראות עצמה כמעוברת ולא יכלה עוד הצפינו אם מפני שהיו הלקוחין השניי' מפורסמים והיו השומרים עוינין לה. אם מפני שהילד הולך ומתחזק וקולו נשמע: (ט) ותקח לו תיבת גמא כו'. ראתה בחכמתה להחביאו במקום שמבקשים האורבים להשליכו שם ע"ד שנ' (ישעיהו מ"ב:כ"ב) ובבתי כלאים החבאו וכו'. אמנם האשה הזאת עמדה לה חכמתה ותשם בסוף על שפת היאור. ואולי כוונה ג"כ שאם נגזרה גזרה עליו תתקיים על זה האופן ואחר ינצל ולזה ותתצב אחותו מרחוק וכו'. שאינה מונעת עצמה מן הרחמים: ובמדרש (ש"ר שם) למה השליכו ביאור כדי שיהיו חושבים האצטרולוגין שכבר הושלך למים ואל יחפשו עוד אחריו. וגדולה מזו אמרו (שם) שמהיום ההוא נתבטלה הגזירה מפני שראו אצטגניני פרעה שכבר לקה מושיען במים. אמנם כבר כתבנו בספקות שרחוק הוא שיחושו לזה ולא ימחו בבת פרעה: (ט) ותרד בת פרעה וכו' ונערותיה הולכות וכו'. אמר כן להודיע שלא נמצא עמה מי שימחה בידה מעשות זאת כי לא נשאר עמה רק השפחה המיוחדת לשירותה

אשר אין לה רשות לפני גבירתה מטוב ועד רע. ולזה כשפתחה וראתה את הילד בוכה ותחמול עליו נגשה אחותו אל בת פרעה לדבר עליה אשר בלבבה ואין מכלים ואמרה מן העבריות כי מפני גזירת המלך להשליך בניהם אל היאור ימצאו רובם שכולות ובטלות ולזה תמהר להביא מהם יותר מזולתם: (ד) ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה וכו'. ישתבח אל דעות ה' לו נתכנו עלילות להשיב נקם לצריו. ובחרדת רשע זה הכין לו כלי מות ע"י בתו אשר אהבתו להביא אל ביתו לגדל ולרומם מהרסו ומחריבו יתעלה הדרו ותנשא מלכותו: (י) ויהי בימים ההם ויגדל משה וגו'. וירא איש מצרי מכה וכו'. כלומר שראה המצרי שהיה מכה תמיד איש עברי מאחיו וכו'. לא שעכשו היה מכה אותו. וכבר אז"ל (שם) סבת זה ויפן כה וכה וירא כי אין איש כלל ויך את המצרי וכו'. ולזה תמה אחרי כן ואמר אכן נודע הדבר, וחז"ל אמרו (שם) נסתכל שאין עתיד לצאת ממנו בן הגון אם מפני שהם סוברים שהרגו בפני המוכה או שהרגו בשם המפורש או שהי' לו לומר ויפן כה וכה ולא ראה איש. אמנם לפי הפשט יראה שבמקומות שפנה לא היה איש אבל היה איש במקום שלא פנה ועכ"פ זאת היתה המעלה הראשונה מהג' אשר זכרנו בדברים אשר בשער: ויצא ביום השני וכו'. הרי זו המעלה השנית שנוססה בו רוח צדקה ומשפט לשפוט בין איש ובין אחיו. ולזה ויאמר לרשע למה תכה רעך מי שמך לאיש שר וכו'. למה שאמרו בתחלת ספר המדות שהנער אינו תלמיד הגון למדינית אמר מי שמך לאיש. ועל מה שנהג בהריגת המצרי כשר וגדול במאן דצבי מחי ומאן דצבי קטיל אמר שר. ועל הראותו עצמו כשופט מוכיח ומוסר אמר ושופט. (יא) הלהרגני אתה אומר כו' לפי שלא נתן להרוג הרודף רק בעת רדפו להציל הנרדף ממנו ואפי' כנפשו. אמנם אחר שהכהו כבר נמסר הדבר לב"ד ואין רשות לשום אדם ליגע בו לזה דקדק הרשע מאמרו של משה באומרו למה תכה בלשון עתיד כי יאמר זה לבא עליו להרגו קודם שיכה רעהו ויהרגהו מה שלא יכול לעשות כן אם היה שכבר הכהו ולזה אמר האתה אומר דברים אלו להרגני מטעמ' כאשר הרגת את המצרי ויירא משה כו'. אכן נודע הדבר דרך המדרש (שם) ידועה בענין הגלות: ולפי דרכנו אין צורך שכבר חשב שלא נודע בשום פנים. ומדרש אחר (שם) א"ל והלא אתה בן עמרם ומי שמך לאיש שר ושופט עלינו אני אלך ואלשין כו'. וע"ז ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר הרי שסבבו פני דבריו אל היותו בן עמרם לא אל הריגת המצרי והוא נכון מהטעם שאמרנו: (יב) ויברח משה וכו' וישב בארץ מדין ימים רבים ויהי היום נזדמן לו לישב אצל הבאר. ולכהן מדין שבע בנות ותבאן ותדלנה וכו'. כי מן הבא' ההוא ישקו העדרים. ואחשוב כי הנערות האלו מפני צניעותם היו מקדימות וממלאות את הרהטים כלן ומשקות את צאן אביהן בבת אחת לפי שאם לא ימלאו רק

שוקת אחד והרועים ימלאו את השקתות כלם וישקו איש שלו ימצאו שם ביניהם זמן עד אשר ישקו כל העדרי' ואין דרך ארץ לבתולות הצנועות להיות אצלם כל כך וכ"ש שיבאו יחד להשקות. והנה מצד רבויין יוכלו להזדרז לעשות כן. אמנם הרועים דנו אותם לכף חובה וחשבו כי מגאוה וגודל לבב להיותן בנות הכהן היו עושות כן כאלו כל הארץ לפניהם לעשות הישר בעיניהן. ולזה קדמו אותו היום ואחר שדלו הנערות כמנהגן ותמלאן את הרהטים להשקות את צאנם באו ויגרשום מאצל הרהטים והשקו את צאנם במים אשר דלו להן. ויקם משה ויושיען לפי שעה ולימים הבאים והוא במה שהטעים להם טעם מעשיהם וטעמו כי טוב הוא והמה קבלו התנצלותם הוא מ"ש איש מצרי הצילנו מיד הרועים וגם דלה דלה לנו. וזאת היתה המעלה השלישית כי יעמד לימין עשוק להושיע משופטי נפשו: ויאמר אל בנותיו ואיו וגו'. יתכן ששלחו אחריו והפצירו בו והביאוהו אל הבית לאכל לחם ויואל משה וגו': (יג) ותלד בן ויקרא שמו גרשום וגו'. לא קרא אותו אליעזר לאמר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה לפי שעדין הוא ברוח מחמת מלך מלאכי מות והוזקק להתהלך מגוי אל גוי. וגם שם לא היה בטוח ואיך יאמר ויצילני מחרב פרעה אך קרא אותו גרשום לרמוז שהוא מגורש מארצו ומעמו וזהו מה שפירשו באומרו כי אמר גר הייתי בארץ נכריה תאר עצם הגירוש וזה כי מי שדר חוץ לארץ מולדתו ברצון נפשו יקרא גר לא מגורש אבל מי שדר שם על כרחו או חוץ מרצונו הוא מגורש באמת וכמ"ש (שמואל א כ"ו:י"ט) כי גרשוני מהסתפח וגו'. ואמר הטעם שאני קורא אותו גרשום מלשון גירושין הוא מפני שאיני גר בארץ זרה ונכריה לי ולחפצי אלא שאיני רשאי לשוב ממנה. אמנם כשהובטח מזה קודם בואו למצרים שנאמר לו לך שוב מצרימה כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך אז קרא לו אל הבן הנולד לו אז אליעזר כי אלהי אבי בעזרי כו' (שמות י"ח:ד'). וזה טעם (שם) ושם האחד כי הוא היה השם הראוי להיות ראשונה ומה נאה זה הפי' וכמה יועיל בפירוש וזה לך האות כי אנכי שלחתיך כמו שיבא שם בשער הבא בע"ה: (יד) ויהי בימים הרבים ההם כו'. הרמב"ן ז"ל דחק עצמו בפי' הפסוק בזה ואמר כי מפני שנמשך מהזמן כששים שנה מיום צאת משה מפני פרעה עד שהיו אליו הדבור מאת הש"י שישוב למצרים בשליחותו. והיה נראה מהספור שכל הדברים האלה היו נזכרים ונעשים תכופים בשעה אחת בא הכתוב לרמוז לנו הענין כאשר היה. ויהי בימים הרבים ההם שעמד משה בורח מפני פרעה ועמד במדין וימת בימים הרבים ההם בסופם מלך מצרים כו' כמו שכתוב בפירושיו: ואני לא ראיתי בזה צורך ולא קצת צורך כי זה נתבאר היטב בקרוב כשיאמר (שם ז') ומשה בן שמונים שנה ואהרן כו'. בדברם אל פרעה: והנה הרלב"ג ז"ל כתב גם כן שעל

הימים הרבים שעברו מצאת משה ממצרים עד שהוליד גרשום אלא שהוסיף שבהם מת מלך מצרים וקם תחתיו מלך אחר שהכביד את העבודה עליהם מאד עד שנאנחו בני ישראל ממנה ותעל שועתם וגו'. כי לפי הנראה מהכתובים לא היה צרה גדולה בעת אשר נולד בו משה שהיו מחדשים עליהם גזירות תכופות וצרות זו לזו. והנה לפי דבריו חסר העקר שהיה לו להודיע שאם מת מלך רשע שקם תחתיו רשע הימנו:

ובמדרש (ש"ר שם) מפני שהיו ימים של צער קורא אותם רבים וכן ואשה כי תזוב זוב דמה ימים רבים ועל הימים שמת בהם מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה אע"פ שהיו מעטים הכתוב מדבר. וזה הוא דבר מוסכם מהחכמה הטבעית שכל מי שירגיש יותר בתנועה ירגיש מאד בזמן עד כי לזה יארך מאד בעיני הסובלים העניינים המכאיבים כמו שהוא נראה קצר בעיני היושבים על דברים מענגי' כאשר כתבנו אצל ויהיו בעיניו כימים אחדים שער כ"ה (ח"ב): ואולי ירצה לפי דרך חז"ל כי בימים ההם שמת בהם מלך מצרים ועברו ימי בכיתו ימים רבים כי כן ימלאו ימי החנוטים דכתיב (בראשית נ':ג') ויבכו אותו מצרים שבעים יום ק"ו למלכם כפלי כפלים כי אבל כבד הי' למצרים כמנהגם לאמר על המלכים והשרים. ובימים האלה נתקבצו כל מצרים לספוד למלך ולבכותו והטילו על ישראל שיעשו הספד מר הוי אדון והוי הודו כמשפט העבדים. והנה הם הסיחו את דעתם מהספד המלך ובכיתו. ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויצעקו צעקה גדולה ומרה וכי רבה צעקת העם טף ונשים לא ננעלו שערי שמים אל דמעם ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה: (יד) אמנם הנכון בדרך הפשט כי הכתיב הזה הוא כענין (שם כ"ח) ויצא יעקב מבאר שבע וגו' וכענין (שם ל"ט) ויוסף הורד מצרימה ונו' וכדומה כי לפי שכבר פסק מספור שעבוד ישראל במצרים ומה יעשה בם לעפר בלידתו של משה ותצאותיו ובריחתו אל מדין ושאר ענייניו. ורוצה עכשיו לחזור להשלים ספור הענוי והשעבוד ולהודיע ענין גאולתם כחוזר אל חחלת הענין הראשון. אמר ויהי בימים הרבים ההם שאמרנו תחלה שמתו בהם יוסף ואחיו וכל הדור ההוא. ובני ישראל פרו וישרצו כו' ושמת בהם מלך מצרים הראשון האוהב אותם ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידעם וחדש עליהם גזירות קשות ורעות לאמר הן עם בני ישראל כו' הבה נתחכמה לו וישימו עליו וגו' וימררו את חייהם כו'. עד כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. כי באמת בכל אלה הימים הרבים נלחצו עד מאד. ויאנחו בני ישראל מן העבודה וכו'. והנה הפירוש הזה הוא נכון מאד: (יד) ותעל שועתם אל האלדים וכו'. הסובל הצרה והצער גם כי יזעק וישוע כי גדל כאבו. לא יסור ממנו נגע לבבו. אם לא שיכון על דרך התחנה והבקשה לזעוק אל ה' ויענהו וממצוקותיו יוציאהו והוא מה שאמרו דוד (תהילים קט"ז:א'). אהבתי כי

ישמע ה' וגו'. כי הטה אזנו לי וגו'. אפפוני חבלי מות וגו' ובשם ה' אקרא. חנון ה' וצדיק וגו'. ירצה אהבתי את תחנוני לאשר ישמע ה' את קולי בעבורם. וכן פירשו חכמינו ז"ל זה הספוק במסכת ראש השנה (י"ז.) כי אע"פ שיטה אזנו לי וישמע צעקתי ובכיי ובכל ימי לא אחשוך פי מזעוק אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני כל עוד שלא אבקש מלפניו על ההצלה מהם צרה ויגון אמצא ולא תועילני הצעקה. ואם אמנם בשם ה' אקרא להתחנן לפניו לומר אנה ה' מלטה נפשי חנון ה' וצדיק וגו'. וע"ז הענין כל עוד שישראל היו נואקים נאקת חלל מן העבודה ולא היו מכוונים לזעוק לפניו על בקשת הצלתם לא נזקק אליהם. אמנם בשכוונו אליו בתפלותיהם כענין שנא' ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה מיד וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו וגו'. וזהו וירא אלהים את בני ישראל וגו'. כי ראה שנתחדש בהם ענין התשובה ותוכן התפלה והצעקה לפניו ית' מה שלא עשו כן בימים הראשונים רק שנאנחו מן העבודה: וידע אלהים. והכוונה שהוציא אל הפועל מה שידע מענין גאולתם מהם כך יתכן לפרש הכתוב הזה מצד מה שיראה ממנו. ועוד נתבאר אמתתו בפירוש ראה ראיתי את עני וגו'. ועתה צעקת בני ישראל באה אלי וגו'. כמו שיבא בשער אשר אחרי זה וזהו מה שרצינו אליו בפירוש זה החלק מהספור:

שער לה

פרק א

בבאור דעת תורני בנבואה. והמעלות המחוייבות שיוקדמו אליה אשר לפיהן אי אפשר שיטעה הנביא לפעמים לדבר דבר שלא כהוגן:

ומשה היה רועה וגו'

במדרש (ש"ר פרשה ב') מאי דכתיב (משלי ל') כל אמרת אלוה צרופה אין הב"ה נותן גדולה לאדם עד שבדקו בדבר קטון. ואחר מעלהו לגדולה. והרי לך שני גדולי עולם שבדקם ומצאן נאמנין והביאן לגדולה. בדק לדוד בצאן ולא נהגן אלא במדבר כדי להתרחק מן הגזל שכן א"ל אליאב (ש"א י"ז) ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר א"ל הב"ה אתה נאמן בצאן בא ורעה את צאני שנאמר (תהילים ע"ח:ע"א) מאחר עלות הביאו. וכן במשה הוא אומר וינהג את הצאן אחר המדבר להוציא מן הגזל ולקחו ב"ה לרעות את עמו שנאמר (שם ע"ז) נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן.

[118]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי ג' דעות יש בבחינת אופן הוית העולם ומלואו, האחת, לדעת ארסטו והנמשכים אחריו שהאמינו בקדמות העולם, והיות מציאותו נמשך ומחויב בהכרח ממציאות הי"ת, השנית, דעת פלאטון וסיעתו שחשבו כי בראו הי"ת מחומר זך ודק שהיה קדמון, והשלישית היא דעת התורה האמיתית, והיא, כי הי"ת ברא הכל מהאפס ואין המוחלט, ולפי השתנות דעותם אלה באופן הוית העולם. כן יתחלקו ג"כ בענין ואופן חול הנבואה האלקית על האדם, כי לפי דעת ארסטו ופלאטון, יצטרכו להיות באיש תחילה הכנות נפשיות מעלות ומדות יקרות ידועות, ואז נמשך ומחויב בהכרח שיחול עליו השפע האלקי המסבב הנבואה, אבל לדעת התורה תלוי גם זה רק ברצון הבורא ית', אם ירצה להשפיע שפע נבואתו על איש אשר הוכן לה לפי תכונות נפשו ובחירתו במעשים הטובים הנרצים בעיניו ית', וע"כ יתמה הרב ז"ל על הרמב"ם ז"ל, כי אחרי אשר דחה גם הוא דעת הפילוסופים באופן הוית העולם, והאמין רק בדעת התורה האמיתית, כי בראו הו"ת מהאין המוחלט. (עיין מ"נ ח"ב פי"ג), איך נראה אח"כ כמסכים עמהם באופן חול הנבואה באמרו שם פ' ל"ב "שלא תחול הנבואה רק על מי שיש לו המעלות והמדות והכנות נפשיות המצטרכות לה. ומי שיש לו כל אלה מחויב בהכרח שתחול עליו הנבואה, ואם בכל זאת היא נעדרת ממנו, הוא דבר פלא הדומה להעדר תנועת היד מירבעם, אף שהיה לו הכח החיוני אשר יש לכל אדם להניע ידו ככל אשר ירצה, וכהעדר כשרון הראות למחנה מלך ארם המסובב על יד אלישע בבואם להרע לו, אף שהיו עיניהם בריאות וטובות, כי בכל זה הראה הרב שמסכים לדעת הפילוסופים, החושבים הדבר למחויב בהכרח שתחול הנבואה על איש שנשלמו כחותיו הנפשיות המצטרכות, בעבור האמינם בקדמות העולם או לפחות בקדמות חמרו הדק, וזה מה שכבר דחה בעצמו בפ"ג שם ? והרב ז"ל חלק על דבריו אלה, ואומר שכמו שכתב הרמב"ם שם, פל"ב, שלא נוכל לחשוב שתחול רוח הנבואה על איש כסיל ובער אשר יחסרו לו כל התכונות הנפשיות והמעלות והמדות הטובות המצטרכות לה, כי החושב ככה דומה למי שיחשוב שיוכל חמור או צפרדע להנבא; כן צריכים אנו להרחיק מגבול דעתנו, גם מה שחושב ארסטו, שטוב המזג ותכונות הנפש היקרות המסבבות השפע הנבואיי באים לאדם רק בדרך מקרה, וסבתם רק מולדו הטוב, ר"ל שנולד במזל ידוע לו כל אלה, וכי בהכרח ינבא בעל התכונות היקרות האלה, כי כל זה סותר דעת תורתינו, כי אם נאמין שהי"ת אשר ברא עולמו מאפס ואין ינהיגהו בשני אופני הנהגה, האחת טבעית אשר בה ינהיג רוב ברואיו, והאחת נסיית, אשר בו ינהיג עם בחירו, והנבואה היא ג"כ ענין נסיי, ר"ל שפע רוחני ואלקי המושפע מהי"ת בדרך אשר למעלה מהטבע, על מי שיש לו התכונות הנפשיות הראויות, ויחבר אליהן גם החפץ והתשוקה להפרד כפי יכלתו ואפשרות האנושית, מעניני החומר והגוף, למען התהלך עם אלקים בהלך נפש, ולקרבה אליו ע"י עשותו תמיד המעשים התוריים המצווים מאתו ית', כמא"הכ "אמת מארץ תצמח" וכו' ר"ל כי רק בהתהלך האדם עלי ארץ באמת ובתמים את האלקים לשמור חקיו ומצותיו, אז "צדק משמים נשקף" עליו, כי משם יושפע עליו רוח נבואיי ושפע אלקי, וע"כ לא זכו אדם, נח, ואברהם שתחול עליהם הנבואה רק אחרי אשר נצטוו מה"ית בשמירת כמה מצות ושמעו בקולו, כי השכר היותר גדול אשר יוכל לבוא אל האדם עקב אשר שמע בקול ד', הוא חול רוח הנבואה עליו, וע"כ נמצאת הנבואה רק בישראל ולא בשאר העמים הקדמונים, אשר לא עליהם נגה אור התורה האלקית, אף שהתחכמו קצת מיחידיהם מאוד בידיעת החכמה והפילוסופיאה ולהורות ע"ז אמרו גם חז"ל "אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר" כי תואר חכם אמיתי יאמר רק על האיש המשתדל מצד שכלו לעשות רצון בוראו, בהתבוננו רק בדעות אמיתיות ועיונים שכליים הבנוים על אדניהתורה והאמונה, ותואר גבור יורה, לא לבד, כי הוא שלם בגופו ומשתמש כראוי בכל חושיו אשר הם כלי ההשכלה, (כי רק מהמוחשים המושגים בחושים, יקח השכל הקדמותיו להוסיף בהן השכלתו, אשר ע"כ מי שנחסר לו אחד מחושיו יחסרו לו גם קצת מושכלים וידיעות הבנויות על אדני מושגי החוש ההוא), כי אם גם שגופו חזק ובריא לסבול העיון והחקירה התוריית, אשר יכבדו לרוב לאיש חלוש המזג ורפה כח כנודע, ותואר עשיר מורה, שאין לו מונעים חוצה לו, כריש ועוני וחוסר כל, המטרידים לרוב דעת החוקר והמשכיל לעיין כאות נפשו בעיוניו השכליים, כי רק במלאת ספק המחסורים הטבעיים, יהיה שכל האדם בריא וחזק להתעסק מבלי דאגה בחקורותיו העיוניות, תחת כי המחסור לא יתנהו להשכיל ולהבין, מלבד שמחליש גם כח גופו וחושיו, אשר יובילו לו ההקדמות לעיוניו השכליים מהדברים אשר חוצה לו, ועל היות שלש אלה, ר"ל החכמה הגבור' והעושר, נבחרות רק מצד היותן אמצעות להשגת ידיעת ד' האמיתית, לא בעבור עצמותן, יורה מא"הכ "אל יתהלל חכם וכו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי" וכו' ר"ל רק בהיותן אמצעות לבעליהן לקנות על ידן שתי אלה המעלות היותר נכבדות, השכל וידוע את ד', אז ראוי להתהלל בהן, ולא באופן אחר, גם מעלת הענוה היקרה מאוד צריכה להיות באיש אשר עליו יחול רוח הנבואה, ועכ"פ היא מועלת מאוד לסבב השגת השפע האלקי הזה, כמאח"זל "ענוה מביאה לידי רוח הקודש". והנה המעלות האלה המכשירות את האדם לקבלת שפע הנבואה, אינן מחוייבות להיות טבעיות במי שינבא,

[118]והנה הרב המורה בפרק ל"ב ח"ב החל ואמר זה לשונו: דעות בני האדם בנבואה כדעותם בקדמות העולם אני רוצה בזה כי כמו מי שיתבאר אצלם מציאות האל יש להם ג' דעות בקדמות העולם וחדושו כמו שביארנו כן הדעות גם בנבואה ג' וגו'. כמו שנמשכו דבריו בספור הדעות ההם אחת לאחת בפר' ההוא. אמנם יראה שהכוונה לו לומר כי יחס גדול ושאיכות עצום יש בין הדעות בקדמות ובחדוש שזכר בפרק י"ג ובין הדעות ההנה שיזכור שם בענין הנבואה. ואמר שהוא ענין שנמשך לפי רצונו ודעתו. וזה כי כאשר יאמינו חיוב הקדמות יאמינו ג"כ חיוב הנבואה במוכנים לה כי היא אצלם ככל המון הנמצאות הטבעיות המחוייבות מסבותיהם אם לא ימנעו מצד מונע טבעי מחוץ. וכבר ביאר בפרק ל"ו תארי הסבות המחוייבות ומהותם אשר מכללם היום עצם מוח האיש הנביא בעקר בריאתו על תכלי' שוויו בכללו וחלקיו ובשיעורו והנחתו ושלא מנעוהו מונעים מזגיים מפני אבר אחר: אמנם אשר יאמינו חדוש העולם מהאפס המוחלט אחר שלא היה כלל לפי מה שעלה ברצונו ית' יאמינו שהנבואה ג"כ היא תלויה ברצון האלהי ישפיענה על מי שירצה מהאנשים בין שיקדימוהו הסבו' ההנה המחוייבות או לא כי היתה הנבואה אצלם בכלל הנמצאות או בכל אחת מהם שימצאו איך שירצה ומתי

מלידה ומבטן, עד שנקרא ענין נבואתו שלמות טבעית, ונאמר כי מי שחסרו לו בטבעו אין אפשרות עוד שתחול עליו רוח הנבואה, כמו שחשבו כל זה הפילוסופים המאמינים בקדמות העולם, או לפחות בקדמות החומר הדק, בעבור שלא יאמינו ביכולת הי"ת להוציא דבר מאין המוחלט ומלא דבר אל היש, כ"א הכל נמשך לדעתם בהכרח רק מהסבה הראויה הקודמת לו, אשר ע"כ יאמינו, כי גם למעלת הנבואה צריך שתקדים הסבה הראויה לה, שהיא שלמות הנביא הטבעית לו, כי אנו בני האומה הקדוש' המאמינים בחידוש העולם מהאפס המוחלט, מאמינים ג"כ כי אף שבהנהגת העולם הטבעית ע"פי השתלשלות הסבות והמסובבים, נמשך כל דבר רק מסבתו הראוי לו, בכל זאת בהנהג' אלקית הנסיית היוצאת מגבול הטבע, אשר בה ינהיג עם בחירו המשתדלים להתקרב אליו ולקנות להם בהתעסקם במעשים התוריים השלמות הנזכרות למעל' בבחירתם החפשית, אף שלא היה להם קנין השלמיות האלה למנה בטבעם ותולדתם, יוכל להשפיע שפע נבואתו אשר הוא עניין נסיי ופועל אלקי, לא ענין טבעיי, גם על מי שאין המעלות האלה לו למנה מלידה ומבטן, (ולדעתי הורו גם חז"ל על זה, כי לא אמרו "אין הנבואה שורה אלא על מי שיש בו חכמה גבורה ועושר" שמשמעות מאמר זה היה שכל אלה המעלות צריכים להיות בו כבר מני רחם כדעת הפילוסופים, כ"א אמרו רק "על חכם גבור ועשיר" ור"ל בזה רק על מי שמשתדל לקנות לעצמו כל אלה בבחירתו החפשית, כפי יכלתו ואפשרותו), וע"פי דבריו אלה דחה הרב ז"ל דברי המ"נ שקרא גם הוא שם ענין הנבואה בשם שלמות טבעית, אחר שהוא באמת רק שלמות נסיית, גם מה שאמר שם ח"ב פל"ב וז"ל "ואפשר וכו' שהנבוא' בחיק (ברוך בן נריה) גדולות" שר"ל שבעבור שחסרו לו השלמיות הטבעיות המצטרכות לנבואה, או שהאבר המיוחד אל הכח המדמ' לא היה בו בתחילת יצירתו באופן המצטרך אם תחול הנבואה על בעליו, היה זה כמעוות שלא יוכל, לתקון בשום תקון והנהגה, מתנגד לדמת הרב ז"ל אל האמת, אחרי כי ענין הנבוא' הוא דבר נסיי התלוי רק ברצון הי"ת אין מעצור לו ואין מכלים בידו להשפיעו על מי שירצה, אח"כ אמר הרב ז"ל, כי בעבור היות המעלות והמדות היקרות האלה המועילות לקבלת שפע הנבואה במרע"ה, על צד היותר שלם, זכה גם הוא לעלות במדרגת הנבואה למעלה יותר מכל שאר הנביאים זולתו, וע"ז מורה גם מאמר המדרש על הכ' ומשה היה רועה באמרו כל אמרת אלוה צרופה "אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבדקו בדבר קטן וכו'" שר"ל שהנבואה שהיא אמרת אלוה, וגדולת המעל' להנהיג את ישראל בהנהג' הנבואית, לא נתן הק"בה לאיש עד שצרף ובחן אותו בבחינת הנהגתו בשאר המתנות שנתן לו כבר, והן החכמ' בידיעת הטבע הגבור' והעושר, שהם כולם רק כדבר קטן יחשבו לעומת מעלת הנבוא' שהיא החכמ' העליונ' והאלקית, ואין דבר גדול יותר ממנה בכל קניני האדם הגופניים והשכליים עלי ארץ

שירצה בין במציאות הסבות הטבעיות או זולתם עד שאפשר שיתנבא כל אדם אחד חכם ואחד שאינו יודע כפי אשר יעלה ברצון. וכבר ייחס זה הדעת לפתאים מהאנשים ולקצת המון בני תורתנו: אמנם הדעת השלישי שזכר אצל הקדמות והם אשר יאמינו בחדוש העולם אך מדבר כמושהיה דעת אפלטון והנמשכים אחריו שגזרו בחדוש העולם אחר שלא היה אבל לא מהאפס המוחלט אלא מחומר דק קדמון שלא סר מהיות לפי שא"א שיתהווה דבר מלא דבר ולא שיפסד אל לא דבר. והם אשר חשבו כמו כן בנבואה שהיא מושפעת ברצון ית' אך לא בלא דבר כי אם בהקדים הסבות ההנה הטבעיות: והנה הרב עם שיראה מדבריו שהוא משוה זה הדעת האחרון בענין הויות העולם אל הראשון מהם עד שאומר שחוייב כל בעל דעת תורני לשקצו ולתעבו להיות חכם כמוהו כמו שכתב שם פרק י"ג. הנה באמת יראה שלענין הנבואה הוא מחזיק בענינו ומיחס אותו לעצמו. ולא עוד אלא שכבר נראה שסמכו אל הראשון כמ"ש כי המוכן אל הנבואה לפי הסבות ההנה ולא יתנבא הוא אצלו פלא גדול כעורון מחנה מלך ארם ע"י אלישע (מלכים ב ו':י"א) ויבושת ידו של ירבעם וכדומה (שם א' י"ג) [119]ופלא הוא שיפלא מזה היפלא מבעל הרצון כשלא ירצה הדבר שהוא רצונו עליו אלא אם תאמר שחוייב הרוצה לרצות בדבר אחר שהושלמו סבותיו. והנה א"כ חזר הדין לשהוא מחוייב והוא הדעת הראשון כמו שנראה שחזר הוא מדינו אצל המניעה ממנה כמ"ש שאפשר שהיתה הנבואה אצל ברוך בן נריה (מכלתא ר"פ בא) בקשת גדולות וזה הי' לחסרון אחד מתנאיו מהתלואים בו או ביצירתו שכבר אמר שאף כי יחסר המזג באבר ההוא המיוחד אל הכח המדמה שהוא עוות שלא יוכל לתקן בשום תקון והנהגה. וכן נראה ממנו בכל מה שיזכור ענין הנבואה שיקראהו שלמות טבעיי [120]וכל זה מה שיותש בו כח הרצון האלהי שפרסם אצל הנבואה כשיושקף בטוב ההתבוננות. גם דבר בליעל יצוק בו שיאמר שהדבר הגדול והנבחר יבא מהצלחה מקרית כמ"ש זה ארסטוס פ"ז מהא' מהמדות כי באמת טוב המזג ותקון הטבע סבתו המולד הטו' התלוי במזל כמ"ש פרק י' מאמר ג' וע"כ באמ' שלם מאד ואמתי יהיה המולד הטוב ואף גם זאת שהוא קורא לזה פי"ד מאמר י' סבה אלהית אמר אשר הוא בטבע גלוי הוא כי אין היכולת בנו כי אם לאיזו סבה אלהית וזהו כאשר הם טובי המזל'. הנה כבר הודה שאין היכולת בנו ומ"מ לא יתכן דעת בזה כזה לפי דעת

[119] ופלא הוא וכו' ר"ל שפלא הוא בעיני כל משכיל שיחשוב הרמב"ם ז"ל דבר זה לפלא, שתעדר מעלת וכשרון הנבוא' באיש שנשלמו תכונותיו הנפשיות, כי אחרי שלפי דעת התור' תלוי ענין הנבוא' שהוא רק דבר נסיי, רק ברצון הי"ת להשפיעו על מי שירצ', מי זה יתפלא עליו אם ימנע הכבוד האלקי ממי שאינו רוצה לתתו לו ?

[120] וכל זה מה שיותש בו וכו' ר"ל מה שיקרא הרמב"ם ז"ל ענין הנבוא' בשם שלמות טבעית, לא יישר בעיני הרב ז"ל, כי הלא בזה יוחלש ויותש כח רצון הי"ת, אם נאמר שתחול הנבוא' באדם מצד חקי הטבע לבד, תחת כי באמת הוא רק באופן נסיי ע"פ רצון הי"ת.

תורתנו האלהית השמ' נפשנו בכפנו ושלימותנו בבחירתנו. והנה בעיני הוא מבואר כי כל ג' הדעות הללו בנבואה הם פסולות לכל בעל תורת משה רבינו עליו השלום. אם הדעת האמצעי למה שיחויב בו מהגנו' אצל הנבוא' לנבואת במחנה הנביאים יחד כסיל ובער כי הוא שוה להנבא' חמור או צפרדע כמו שאמר וכבר היה ראוי ליחס זה הדעת לכת מכתו' הישמעאלים שהגיד עליהם שהם סובלים בכמו אלו הגנאי' ממה שיוחס להמון אנשי תורתנו. ואם הב' דעות הנשארו' למה שנמשכו מדעת בטל שהוא דעת הקדמו' שתמאנהו התורה האלהית בכל אחד משני האופנים שזכרנו. ואולם בני ברית ה' החפשים מממשלת אלו הדעות הנכריות הפילוסופיות נקיים אנחנו מאלו הסברות כלם אך אמנה נמשך אחר אמונתנו בענין החדוש המוחלט ברצונו יתברך אחר שלא היה כלל עם מה שנמשך ממנו משומו ית' פרנס' העולם על שתי הנהגות. האחת הטבעית הנמצאת אצל כל הפילוסופים. והשנית אשר היא למעלה ממנה אשר המה לא הודו בה ולא ראו את כבודה. וכבר זכרנו ענין שתיהם באמת מציאותן וסדר מנהגן בשערים ג' ד' ה' י"ג ע"ו ל"ג. ועוד יזכר בפרשת הברית שער ע' בע"ה. ונקבל באמנה שהנבואה היא מן הענינים היותר מיוחדים אל הפלאים הנעשי' למעלה ממה שיחייבהו הטבע האנושי ושהיא מושפעת מרצונו ית' על הראוי לה ומוכן אליה לא לפי ההכנות הטבעיות אשר זכרום לבד כי אם במה שילוה אליהם טוב הכוונה ועוצם הכוסף והתשוקה להתהלך אל האלהים ולקרבה אליו להפיק רצונו ואהבתו לפי הדעות והמעשים האלהיים התוריים כי בהצמיח האיש השלם בטוב בחירתו ורוב השתדלותו אלו הזכיות והשלמיות משפל ארצו ומצבו הנה באמת אז צדק משמים נשקף עליו בתורת גמול כמו שיתבאר זה בייחוד בשער צ"ד בע"ה. והנה הנבואה הוא השכר היותר גדול שאפשר לו לקבל מאת האלהים חלף עבודותיו. ולזה היה הצורך גדול במציאות מצוות אלהיות לאדם הראשון בתחלת ענינו. וכבר נתחזק זה הענין בהתרבות והתחזק כח המצות במספרם ואיכותם כמו שהיה הענין בנח ויותר בשלמות אצל אברהם כמו שנתבאר בו באומרו (בראשית י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' וגו' יאמר שידעו השם בענין הנבואה למען אשר יצוה וגו'. לא למען זכות מוחו ומה שהתחכם בכח פילוסופיתו לבד וכן אמר (שם כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרתי וגו'. ולזה נמצאה זאת המעלה אצל ישראל ולא בזולתם מהאומות כי היא לבדה אשר קבלה דת אלהית אשר בה ידעון רצון לא עשה כן לכל גוי וגו' (תהילים קמ"ז:כ'): [121]וא"א מבלי

[121]וא"א מבלי שיהי' לזה סיוע וכו' ר"ל שלמות העם אשר הנביא יושב בקרבו, תוסיף גם שלמותו המוסרית, וכשרונו לקבל שפע הנבוא', כי תורה שהוא השתדל להישירם ולהנחותם הדרך המוסרי עד עתה, ואף כי שיעשה זאת, כנוח עליו רוח השם, וכן אה"כ "כי ידעתיו למען אשר יצוה" וכו' ואמר ג"כ, "אם תוציא יקר מזולל כפי תהי'",

שיהיה לזה סיוע או מניעה משלימות העם אשר הוא יושב בקרבו או חסרונו כמו שאמרו ז"ל (סוכה כ"ח.) על תלמידי הלל הזקן ראוי שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו אלא שאין הדור ראוי לכך לפי שאינן ראויין וזכאין להשתלח אליהם נביא כמו שהיה הענין במשה וזולתו מהנביאים. וכאשר תהיה השתדלו' הנביא בעם ויצליח להישיר' ולהנחות' בדרך טובה אין ספק שתרבה מעלתו ושלמותו בהם כמו שאמר הש"י לירמיהו אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה וגו' (ירמיה ט"ו). יאמר שלא ירע בעיניו על שליחיותיו אל העם ההוא ולא יתעצל בהם: ואם יראה לו שהם לבטלה לפי רשעתם כי אם הוא ישוב משליחותו ויחזור האל ית' להשיבו להם. וזה יהיה בתמידות. כבר הגיע אליו שלמות העמידה לפניו שהוא הדבר היותר מעולה שאפשר בחק האדם: ואם תוציא יקר מזולל כפי זה הערך תהיה במה שתגיע אליו מהמעלה. והרי אתה קרוב אל השכר הגדול ורחוק מאוד מההפסד כי לא תירא משתהפך אליהם ואל רשעת'. כי ישובו המה אליך ואם הוא רחוק ואתה לא תשוב אליהם כלל. וזה מה שחוייב ממה שאין הקב"ה משרה שכינתו על מי שידוע לפניו שעתיד לקלקל. הנה שנתבאר' הסבה העצמית והיותר מיוחדת אל זאת המעלה הנפלא' אשר בה יתקשר הרצון האלהי ולא יפרד ממנה בשום ענין. [122]ובזאת הסבה יבדלו הנביאים ג"כ זה מזה ובה יתחלפו עניני זמניהם רצוני בהמצא להם חוזק או חולשה בזה הענין. וא"א ג"כ מבלי שיהיה לזה סיוע או מניעה ממציאות הסבות הטבעיות או מאופן מציאותם כי המוסיף בטוב הוא יותר טוב ודלא מוסיף גורע. אמנם הוא מבואר אצלנו כי התוספת בשלמיות הנפשיות אשר זכרנו מעוצם הכוונה והפלגת התשוקה באהבת האלהית והחריצות המופלג להפיק רצון ממנו ית' ימלא הרבה מהחסרונות אשר יפלו בכחות האדם מטבע היצירה או בעניני מולדו כמו שהוא הענין ביתר ההצלחות ועל הדרך אשר כתבנו בשער כ"ב וכו' והוא מבואר מאוד ממעמד הר סיני הנכבד והנורא אשר א"א לפקפק בו כמו שיתבאר במקומו ב"ה. והוא הטעם ולא זולתו אשר אמרו ז"ל (נדרים ל"ח.) אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר לפי שהוא מבואר שהרצון האלהי לא יסכים להשרות השפע הנבואיי כי

תחת כי פחיתות בני דורו בבחינ' מוסרית לא לבד כי תורה, כי מנע וחדל ללמדם ולהודיעם דרך ד', אשר כל זה יחשב גם לו להעדר שלמות ופחיתות מעל', מסבב ג"כ שלא יהיו ראוים וזכאים שישתלח נביא להם. ובעבור זאת תמנע הנבוא' לחול על מי שהי' ראוי לה בלעדי זאת, כמאחז"ל על תלמידי הלל "ראוי היו שתשר' עליהם שכינה כמרע"ה, אלא שאין הדור ראוי לכך". גם שלמות המקום אשר הוא שוכן בקרבו תועיל מאוד להשפע' נבואית כדחז"ל שארץ ישראל הקדוש' היא יותר מוכנת מכל שאר ארצות שיחול השפע האלקי על יושביה, וכ"כ גם הכוזרי מאמר ב' סי' י"ד "כל מי שהתנבא לא נתנבא בה או בעבורה",

[122]ובזאת הסבה וכו' ר"ל אחרי שמדרגת הנבוא' אשר תחול על האדם ברצון אלקי תשתנ' לפי מעלת ומדרגת שלמות הנביא ושלמות העם שיושב בקרבו, ע"כ יבדלו הנביאים אלה מאלה במדרגות ומעלות כשרון נבואתם.

אם על הזריז ומהיר וחרד על דבריו להוציא אל הפועל. אם מצד שכלו. ואם מצד כחותיו הגופיות. ואם מצד הענינים החיצוניים כל מה שבאפשרותו להוציא מהשלמות כי הנה כי כן יבורך גבר ברכות שמים מעל וזה טעם חכם גבור ועשיר כי החכמה היא הנותנת שלימות צורתו בדברים העיונים והדעות האמתיות האלהיות. וכמו שאמר החכם (קהלת ז') החכמה תחיה את בעליה כי זולתה כל הנמצאות כלם הם פגרים מתים ולא המתים יהללו יה וכל שכן שאינן מתנבאין. אמנם כשהאדם משלים עצמו בזה השלמות יוכל לעלות משם במדרגות השלמות והצורה. וישפע עליו שכר פעולותיו וגמול מעלליו השפע הנבואיי והוא מה שאמרו דניאל בפירוש באומרו (דניאל ח׳:ט״ו) ויהי בראותי אני דניאל את החזון ואבקשה בינה והנה עומד לנגדי כמראה גבר אמר כי סבת ראותו המראה ההיא והדומות לה היה היותו מתעורר מעצמו לבקש בינה כי בזה זכה לראות לנגדו כמראה גבר והוא האיש גבריאל שזכר ראשונה המלאך השלוח אליו להשפע עליו רוח קדשו וכמו שאמרו ז"ל (ברכות נ"ה.) על יהב חכמתא לחכימין ומנדעה לידעי בינה והוא טעם המשל שהשיב למטרונה על זה (מ"ר קהלת א') משל לסוחר עשיר שאינו מקיף סחורותיו אלא אצל העשירים לא אצל המאבדי' ממונם. וכן הק"בה אינו משפיע השפע הנבואיי על ריקים ופוחזי' אשר אצלם תאבד כל חכמה וכל בינה תסתתר ולזה אמר (שמות ל"א) ובלב כל חכם לב נתתי חכמה כי החכמה העליונה הנבואיית מצטרפת אל החכמה האנושית ומשלימה. ואמרו גבור כי מלבד מה שיתכן שיהיה בריא היצירה וחזק ההרכבה ושלם במזגו וטבע כחותיו לסבול תושית התורה והעיון. ואין צריך לומר בריאות החושים וכחותיהם[123] לפי שהמוחשות הם התחלת המושכלות ומתבארות במופת. ולזה היה מהכרח כי מי שנפקד ממנו חוש מן החושים תפקד ממנו ידיעה מן הידיעות כמי שכתב החכם בא' מספר המופת אשר לפי זה אמרו (מכלתא יתרו פ' מ"ת פ' ט') שלא היה במעמד הר סיני לא סומא ולא חרש כי היה נמנע לאנשים כאלה לעלות בהר ה'. וזה ג"כ יתבאר ממראת דניאל אמרו (דניאל י׳:ז׳) וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ויברחו בהחבא. כי הנה הרלב"ג ז"ל כתב כי זה נתדמה אליו במראה ההוא לא שהיו שם אנשים. אמנם לא כתב טעם הדמיון ההוא ותועלת ספורו. ואני אומר כי גלה לנו בזה אופן הגעת שלמות ההשגחה אצל המשיגים על הענין ההוא. וזה שמתחלה קבל השכל לבדו שפע ההשגה. אמנם לא עבר השפע אל שאר כחותיו. אבל נתבלבלו כלם

[123] לפי שהמוחשות וכו' ר"ל שהמושגים, אשר יובילו לנו החושים הם תחילת ומקור רוב משפטי האדם השכליים וידיעותיו, אשר ע"כ כשיחסר לו חוש אחד תפקד ממנו ג"כ אותה הידיע' הבנויה על מושגיו, ד"מ חכמת הראות, מאיש אשר נולד עור, וחכמת המוזיקא מחרש מני בטן.

ונפסדו כמו שאמר (שם) ולא נשאר בי כח והנה עם זה היה נמנע אצלו להשיג השגה שלמה נבואיית עד ששבו כחותיו אליו לגמרי. ואמר כי בתחלה עמד על ברכיו וכפות ידיו. ואח"כ עמד על עמדו אבל עומד מרעיד. ובשלישית נתקיים על עמדו אבל נאלם דומיה. וברביעית אמר לו חזק וחזק וגו', ואז ענה ואמר דבר כי חזקתני יורה ששלמות השפע ההוא בלתי מושג כי אם ע"י התחזקות הכחות הגופיות אשר יחסם אל השכל יחס האנשים אשר היו שם עמו ועשיר הוא גם כן הכנה ושלמות מהדברים אשר מחוץ[124] ההכרחיים לו מצד החמר להכין אותו ולסעדו במעשה שלחנו מאכלו ומשתיו ומלבושיו ויתר צרכיו אשר בהם יעזר אל השתדלות העיון והלמוד כי על כן אמר (דברים כ"ט:ד') ואולך אתכם מ' שנה במדבר לא בלו שמלותיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגליך לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם למען תדעו כי אני ה' אלהיכם. יראה שספוק הצרכים הוא הכרחי לרדוף לדעת את ה' כי היא ההשגה היותר שלמה מכל ההשגות. והנה שלשה הדברים האלה תמצאם מכוונים בפי מלך בבל כשצוה להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך וללמדם ספר ולשון כשדים וימן להם המלך דבר יום וכו' (דניאל א') כי אחר שתארם דרך כלל בענינם החצוני בשני התארים הראשונים זכר הזריזות בהשגת החכמה בג' הסמוכים להם. ובאומרו ואשר כח בהם וגו' ביאר על שלימות יצירתם מצד כחותם הגופיות. אמנם על הספוק אמר וימן להם המלך והנה רושם הענין בעצמו כפי מה שאמרוהו ז"ל מצאנוהו בעינו על סדרו ומשפטו בענינו של שאול רצוני באותות שנתן לו שמואל בלכתו מעמו כי שם נאמר (שמואל א' י') בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל בצלצח ואמרו אליך נמצאו האתונות אשר הלכת לבקש וגו' וחלפת משם והלאה ובאת וגו' עד ונתנו לך שתי לחם ולקחת מידם. אח"כ תבא אל גבעת האלהים וגו' ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור. והמה מתנבאים ונאמר וצלחה עליך רוח ה' וגו'. הנה האות הראשון הוא סימן מבואר לעושר כמה שאמר (בראשית ל"ב) ויהי לי שור וחמור וגו'. והשני צורך בריאותו וספוק חיותו ולזה אמר ונתנו לך שתי לחם ולקחת מידם כדי שתאכל ותתחזק ויכלת עמוד. והג' סימן להכנת הנפש והתעוררות אל השלמות על ידי כלי הנגון כמו שאמר (מ"ב ג') והיה כנגן המנגן וגו'. ועל מה שתמשך מאלו הג' הכנות השגת הנבואה אמר וצלחה עליך רוח י"י והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר. והנה דבר גדול ונפלא הנביא דבר אליו באומרו

[124] האנשים אשר היו שם עמו וכו' ר"ל לדעת הרב ז"ל, הכחות הגופניות שלו כי הם לא יכלו בתחיל' עמוד ולהשאר על מתכונתן, בהשיגו השגה הנבואית בשכלו, ועזבו אותו עד שאמר לו המלאך הדובר אליו חזק ויתחזק גם בגופו ורק אז היתה השגתו שלימה.

(שמואל שם) והיה כי תבאינה האותות האלה לך עשה לך אשר תמצא ידך כי האלהים עמך למדו וזרזו כי כאשר יוקדמו שלשת האותות האלו לכל בעל שכל שלא ירצה לעצמם להסתפק במה שיושג לו מהם לא זולת אלא שיחשבן כמשרתות ולהגיע ע"י שמושן אל ההצלחה האלהית הקרובה אליהם כמ"ש ירמיהו עליו השלום (ירמיה ט') אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו וגו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע וגו'. ירצה שלא יחשב המעלות ההן לתכליות בפני עצמן אבל להכנות ומדרגות לעלות אל הר ה' להשכיל וידוע אותו יתברך במדרגות הנביאים כי הוא העושה חסד משפט וצדקה בארץ ואמר כי באלה חפצתי נאם ה'. ירצה כי באלו ההשגות העליונות חפצתי בהמצאת אלו המעלות לא בהן עצמן. או שירצה כי באלו הפעולות העליונות רצוני חסד ומשפט וצדק' חפצתי בתורת חפץ ורצון ולא בדרך חיוב כמו שחשבו כתות הפילוסופים והוא עקר גדול בפנת ההשגחה, ושני הפירושים נכונים לפני ענינינו ואמנם לפי' הראשון יהיה המאמר הזה שוה למאמר (מלכים א כ':י"א) אל יתהלל חוגר כמפתח. כי המעלות הללו הם אמצעיים להגיע בעליהן אל סוף השלמות במדרגות החוגר וכשישכיל וידע את י"י כבר הוא מפתח. ורושם זה הדבר השני הנפל' מצאנו אותו ג"כ בחנוכו של אלישע עם אליהו רבו זצ"ל באותן ג' מסעות אשר זכר. ה' שלחני בית אל. ה' שלחני יריחו. ה' שלחני הירדנה. (מלכים ב ב':ו') כי צריך שנשים לכ אל זכר המסעות האלו ואל סדרן בהיותן מארץ ישראל לחוצה לארץ ומהראוי בתחלת המחשבה שיהיו בהפך כי הארץ הקדושה יותר מוכנת לכל שפע שלמות אלדי. אמנם יראה שנרמז שם שאליהו ז"ל היה משתוקק להשגות של משה רבן של נביאים. ולזה שלחהו ה' אל הארץ ההיא מעבר הירדן מזרחה כי שם חלקת מחוקק ספון. ושליחותו לבית אל יורה על כי הכח הגופיי אשר בו הגבורה והחוזק אין ראוי ליהנות ממנו בהתהלכו בארץ לארכה ולרחבה למראה עיניו ומחמד לבו. כי אם להביאו בית אל להתישו שם בתושיה של תורה ועבודה כמו שמתישין כח הנערות והבחרות בהביאם אל בית הספר. ועל דרך שאמר המשורר (תהלים פ"ד) בחרתי הסתופף בבית אלדי מדור באהלי רשע. וזהו עצמו מה שרמז אל תלמידו באומרו י"י שלחני בית אל כלומר ראה גם ראה כי לא שלחני אלדים הנה רק להתהלך לפני י"י ולהסתופף בביתו. ועתה אמוד נפשך אם תוכל לעמוד על זה כמוני והיתה תשובתו הנכונה חי י"י וחי נפשך אם אעזבך אם לא באשר תלך אלך ובזה נדר פרישות כל תענוגי הגוף וחמדותיו. ואח"כ אמר לו ה' שלחני יריחו. ומהידוע כי שלל יריחו כלו היה חרם לה' רק מה שהביאו אל אוצרו שנאמר (יהושע ו':כ"ד) והעיר שרפו באש וכל אשר בה רק הכסף והזהב וכלי הנחשת והברזל נתנו אוצר בית י"י והנה עם זה רמז אליו רמז מבואר

שאין לדורך מהלך השלמות להשתמש בעניני העושר רק באשר יהיה פריו קדש לי"י והיותר יחרים. וגם בזה אמר חי י"י וחי נפשך אם אעזבך כמו שביארנו. ואחר כך אמר י"י שלחני הירדנה והוא ודאי רמז אל תשוקת החכמה כי אין מים אלא תורה כענין (משלי ה') שתה מים מבורך וגו' (שם) יפוצו מעינותיך חוצה וגומר. (ישעיהו י"ב:ג') ושאבתם מים בששון וגו' אמנם רמז במי הנהר העצומים והרבים לרמוז על החכמה האלדית וכמו שאמר (תהילים צ"ג:ד') מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום י"י. ואמר כי הראוי לו להדבק בחכמה בהפלגה עצומה ולא יאמר די בשום צד כי כן עשה הוא עצמו כששלחו י"י הירדנה ושיתבונן בעצמו אם יוכל ללכת לרגלו וגם בזה אמר חי ה' וחי נפשך אם אעזבך כי בכל אלו המעלות נמצאת לו ההשערה השלמה בשמשם יותר מכל בני הנביאים אשר בדורו כי קצתם לא באו בית אל וקצתם לא הגיעו לירחו ואיש מהם לא עבר הירדנה כשיעורו. ולזה זכה ונחה רוח אליהו על אלישע ולא על זולתו מתלמידיו. ויושלם ענינו אצל פטירת מר"עה שער ק"ד בע"ה. ומה גם עתה בהשתמש בקנינים אלו בדרך זר ורע כי יוסיף רעה על רעה ובלעם יוכיח כי לפי מה שספרו עלינו חכמינו ז"ל (סנהדרין ק"ה.) מפחיתיותיו. אם בגופו ואם בממונו ואם בחכמתו. שחת לו להפוך דברי אלהים חיים לולי ה' שהיה לנו וחסם את פיו להפוך דבריו מקללה לברכה כמו שיתבאר במקומו שער פ"ה בע"ה. הנה שההבדל בין השמושים האלה מבואר: והנה אין ספק כי לפי שהיו לו למשה אדוננו ע"ה אלו המעלות באופן היותר שלם שאפשר כמו שהורו מהכתובים ושהיה שמושו בהם על צד היותר נאות מכל האדם אשר על פני האדמה זכה לעלות במדרגה העליונה מן הנבואה אשר לא עלה אליה זולתו מהנביאים כמו שהעיד עליו קונו בפרשת מרים (במדבר י"ז) ועל הדרך שיתבאר שער ע"ו בע"ה. אמנם זה הענין כוונו אליו חכמינו ז"ל באמרם במדרש (ויקרא רבה פ"א) א"ר שמואל בר נחמן י"ח צוויים שבהקמת המשכן כנגד י"ח חוליות שבשדרה וכנגד י"ח ברכות שבתפלה וכנגד י"ח אזכרות שבפרשת שמע וכנגד י"ח אזכרות שבמזמור הבו לי"י בני אלים כו' כי יש להתבונן מה ענין לנושאי המספרים האלו זה אצל זה וכלן אצל צוויי מעשה המשכן. אמנם יראה שכוונו אל כל מה שאמרנו מהשתמשו במעלות הנזכרות בתכלית השלמות ושלא נהנה מהן רק ככל אשר צוה מאת הש"י. ואל מעלות הגבורה הנתלית בטוב מזגו ויופי בנינו והתיצבות קומתו אמרו שהוא כנגד י"ח חוליות שבשדרה כי השדרה וחוליותיה הם ודאי עקר בנין ומנין גוף האדם ובהם תלוי היותו נאה וחזק ובעל קומה בלי ספק. ואמר שהצוויין היו כנגד החוליות והחוליות כנגד הצוויין כלומר שהוא עובד בכל כחו את אלדיו: ועל השתמשו על זה הדרך בקניני העושר ויתר הדברים המדיחים את

רוב האנשים אמרו שהיו הצוויין. כנגד י"ח ברכות שבתפלה כי הדברים הללו מהעושר והצלחת הקנינים הם המבוקשים על הרוב בתפלה. וכמו שאמר על זה (שבת י'.) מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. והנה המליצה הראשונה נאה וקרובה: ועל מעלת הדעות ושלמות המושכלות אשר תכללם החכמה אמרו כנגד י"ח אזכרות שבפרשת שמע. כי מהמבואר שאין בשלשת פרשיותיה רק עניני אמונה ודעת ויראת ה' אשר בהם תתפאר כל חכמה ועל השלמות האחרון התכליתיי הוא ההגשה אל ה' אמר כנגד י"ח אזכרות שבמזמור הבו לה' בני אלים. כי הוא שיר נאה ומשובח ענינו במעשה מרכבה ובמעשה בראשית כמו שנתבאר ענינו בשער שקדם אינו יכול לשבחו בשלמות רק השלם הקרב אל ה' במה שיעלה בגובה שכלו ושפע נבואתו על גרם המעלות ההם וידע ענינם וישבח את בוראם. וסוף דבר בכל אלו הארבעה ענינים הוא חי חיים אלדיים ואינו יוצא מכל אשר יצוה מפי הש"י. ולזה נקרא אל על כמו שאמר (רבו' שם) ויקרא אל משה מה כתיב למעלה כאשר צוה י"י את משה למלך שצוה את עבדו ואמר לו בנה לי פלטין ועל כל דבר ודבר שהיה מביט היה מוצא שמו עליו וכו' כן אמר הקב ה כל הכבוד הזה עשה לי משה. ואני בפנים והוא בחוץ אקראנו כדי שיכנס לפנים לכך נאמר ויקרא אל משה. והנה לזה לוקח ראיה חזקה לכל הנביאים שאין הנבואה שורה עליהם רק בהגיעם אל אלו המעלות וההשתמש בהם על האופן הנזכר כל אחד כפי כחו כמו שאמרנו ראשונה. ולזה אמר וכלן במשה כי הוא קל וחומר נכון ללמוד קל מחמור [125]וזה כי החכם ביאר

[125]וזה כי החכם וכו' ר"ל כי אריסטו אמר שכמו שהגלגל היומיי מסבב בתנועתו בכל יום גם כל הגלגלים עם הכוכבים אשר בתוכם ממזרח למערב בעבור היותו העליון והנכבד מכולן אשר על כן יפעל פעולתו ביגיע' יותר קלה ויותר במהירות, כן תצא גם פעולת כל האישים הנכבדים יותר בקלות אל הפועל, מפעולות פחותי המעל', ונמשך מזה כי מרע"ה בחיר בני אדם כולם, הי' בכל זאת מצטרך לקנין המעלות הנזכרות, למען היות ראוי לקבל שפע הנבוא', אף כי זולתו מבני אדם הנקלים והפחותים ממנו בערך מעלתם ושלמותם. והסב' בכל זאת היא כי גם מרע"ה בכל יקרת מעלתו, לא חדל להיות אנוש קצר יד, אשר ידבקו בו בעבור זה חסרונות אנושיות, הן במה שישיג בעיוניו השכליים, והן במה שישיג בנבואתו, מסבת קוצר כחותיו האנושיות להשיג או מצד צרכי גופו ההכרחיים ותשוקותיו הארציות, אשר מכל אלה לא יוכל האדם להפרד לצמיתות כל עוד שבחיים חייתו, ובמעט' הגויה הנהו, וכל אלה יעכירו לפעמים מושגיו הרוחניים, עד שלא יהיו ברורים ואמיתיים כראוי מבלי תערובות סיגי הדעות, ולהורות ע"ז אמרו חז"ל ד"מ כי גם בהיותו בהר סיני הי' אצלו ההבדל בין יום ולילה, כי בהשיגו מושגיו לפעמים דרך כלל כמשפט השכל המוחלט, מבלי הצטרכות להשיג תחילה הפרטים ולעלות מהם אח"כ מעלה מעלה מהמתאחר אל הקודם (עיין למעל' שער י') הי' אצלו יום, וכאשר השיג רק הפרטים והוצרך לביאור והפרד', ר"ל להפריד ולהפשיט המושג הרוחני והכלליי, מהאישים הפרטים הנשמיים, ד"מ מושג החיות הרוחני הנפשט מגופי בעלי חיים השונים למיניהם כמשפט כל אדם שהוא רק משיג חמרי ואנושי, הי' אצלו בבחינת השגתו שאינה בהיר' כל כך, לילה, ויען כי יחס המקרא אל המשנ' המבארת אותו, כיחס הכלל כל הפרטים, אז"ל להורות ע"ז הענין "בשעה שמלמדו מקרא יום בשעה שמלמדו משנה יודע שהוא לילה" גם בהשיגו אמיתת מהות הי"ת לפי אפשרות אנושתו יודע שהוא יום, ובהשיגו הי"ת רק עפ"י פעולותיו, איך ישפיע מטובו על כל ברואיו ויברך אותם, בהאציל עליהם השפעתו ממרומים להתמיד קיומם כל ימי צבאם עצי ארץ יודע שהוא לילה, כי השגת הי"ת ע"י פעולותיו, אינה ברור' כהשגת הנביא את מהות הי"ת, ולהורות ע"ז אז"ל בשעה שמלאכים מקלסין אותו בקדוש וכו' יודע שהוא יום, ובשע' שמקלסין אותו בברוך יודע שהוא לילה" כי תואר "קדוש" יורה על השגת

בספר השמים והעולם שהנמצא הנכבד מוצא פעולותיו יותר בנקלה מהנמצא הפחות כי על כן הגלגל העליון מניע גלגלים רבים בכדור אחד. והשפלים עושים תנועה אחת גלגלים רבים. והנה משה לפי גודלו היה לו להגיע אל שלמותו בלי צורך אלו הענינים אבל כשנצרכו לו מכ"ש לכל זולתו אשר תחתיו. אמנם היה הענין בו למה שחויב מהיות היותר שלם שבאנשים גשם וכח בו כי על כל פנים ישיגיהו משיגיו וידביקוהו חסרונותיו בכל חלקי פעולותיו. אם מצד הדברים המושגים בעיוניו. ואם מצד המושגים בנבואה. ועם מצד הכחות המשיגות. אם מצד צורך הגופות ואם מצד התשוקות החצונות: כמו שכוונו בזה חז"ל במה שאמרו במדרש שוחר טוב מזמור י"ט כתיב (שמות ל"ד:כ"ח) ויהי שם עם י"י ארבעים יום וארבעים לילה והלא כתיב (חבקוק ג':ד') ונוגה כאור תהיה וכתיב (דניאל ב':כ"ב) ונהורא עמיה שרא וכתיב (תהילים קל"ט:י"ב) גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר וגומר מנין היה יודע משה אימתי יום ואימתי לילה אלא בשעה שהי' הקב"ה מלמדו מקרא יודע שהוא יום ובשעה שמלמדו משנה יודע שהוא לילה, ד"א כל זמן שהמלאכים מקלסין להב"ה בקדוש קדוש קדוש יודע שהוא יום ובשעה שמקלסין אותו בברוך יודע שהוא לילה. ד"א בשעה שרואה את המלאכים טוחנין את המן להוריד להם לישראל יודע שהוא יום וכשהוא יורד להם יודע שהוא לילה. ד"א כשרואה גלגל חמה בא וכורע יודע שהוא לילה וכשרואה לבנה וככבים ומזלות משתחוים להקב"ה יודע שהוא יום שנאמר (נחמיה ט':ו') וצבא השמים לך משתחוים ד"א כשהיה שומע ק"ש קודם תפלה יודע שהוא יום וכשהיה שומע תפלה קודם לשמע יודע שהוא לילה. ויש לדקדק בשאלתם ולהשיב מי אמר להם שהיה יודע שם משה להבדיל בין היום ובין הלילה מי לא כתיב ביונה (יונה ב':א') ויהי שם במעי הדגה וגו' ולא היה מההכרח שידע אימתי יום ואימתי לילה. אלא שהם דרשו יתור המקרא כי מאחר שהיה שם ארבעים יום בידוע שהיו לילותיהם עמהם ולמה יזכיר ארבעים לילה אלא ללמד שאף במחיצתו

אמיתת מהותו ית'. ותואר "ברוך" יורה על השגתו מצד פעולותיו, (ועפ"ז נבין גם כוונת הפיוט "אמיצי שחקים" למוסף יוה"כ; אשר בו הציג הפייטן תמיד את ברואי מעלה המשיגים יותר מהות הי"ת האומרים קדוש, לעומת ברואי מטה האומרים ברוך) וכן בעת היותו במדרגת מלאכי מעל' אשר ע"י הנעתם את הטבע כולה, מסבבים אותה להצמיח מזון לבני אדם מבלי שיצטרכו הם בעצמם אל המזון, הי' אצלו יום. ובהיותו במדרגת בני אדם הצריכים למזון אשר יוכן למו דבר יום ביומו, הי' לילה, ולהורות ע"ז ארז"ל ד"מ "בשעה שרואה המלאכים טוחנין המן וכו' יודע שהוא יום, וכשהוא יורד להם יודע שהוא לילה". גם בראותו כח שכלו המשיג הנעל' מכל כחות גופו, ודומה בזה לגלגל חמה הנעל' במעלתו מכל שאר הגלגלים נלאה להשיג כראוי את מושגיו, יודע שהוא לילה ובראותו כחות גופו המשולים ללבנה ולשאר הכוכבים משתדלים להכנע תחת יד השכל ולהתקרב אל האלקים, יודע שהוא יום ולהורות ע"ז ארז"ל כשרוא' גלגל חמה בא וכורע יודע שהוא לילה, וכשרוא' לבנה וכוכבים משתחוים להקב"ה יודע שהוא יום" ובעבור היות הק"ש כוללת עקרי האמונ' ויסודותיהם, שהם רק ענינים רוחניים, והתפל' כוללת שאלת מחסורי הגוף וצרכי החומר, אמרו ד"מ כשהיה שומע ק"ש קודם התפל' (ר"ל בהקדימו הרוחני אל הגופני) יודע שהוא יום ובשמעו התפל' קודם הק"ש (המורה בהיפך על הקדמת הגשמי לרוחני) יודע שהוא לילה. -

הקדוש' והמאירה נמצא רושם הלילה שהוא כנוי אל החסרון ההיולאני כמו שהיום הוא רושם אל שלמות השכלי: והם המשלים המורגלים על הרוב זכרו הענינים הללו אשר בבחינתם יודע לו ויוכר בו בין היום ובין הלילה. הראשון מצד הענייניים המושגים בעיון. ואמרו כי בהשיגו אלו הענינים המושכלים על דרך כללותם מבלי שיצטרך לירד אל חלקי פרטיותיהם הנה הוא יודע שהוא מפאת החלק השכלי המוחלט. אמנם היותו צריך אל הפרדה וביאור יודע שהוא מפאת החומר. וזהו טעם ההבדל שבין המקרא והמשנה כי המשנה פירוש המקרא והפרדת כוונותיה: השני מצד הענינים הנבואיים כי מה שיושג אליו שמץ דבר ממהותו ית' הוא ודאי מהחלק השכלי. אמנם כשלא היה משיג אלא מצד פעולותיו יודע שזה גרם לו החלק החמרי וזה טעם הקלוס הנשמע מפי המלאכים אשר הם אמצעיים בנבואה כי הקדושה תיוחס אל עצמותו ית'. אמנם הברכה אל היותו משפיע כטעם כל ברכות הנהנין זהו מבואר: השלישי מצד צורך הגופות כי במה שהיה רואה שהמלאכים מכינים צרכי האנשים בהנעתן גופי הגלגלים תמיד הנה בזה תשוער מעלת השכלים האנושיים הנשואים בהם. אמנם בהצטרכם אל פעולותיהם לקיומם ולתמורת התכתם ואפילו ליותר שלמים שבהם יודע שהם חומריים: הרביעי מצד לאות הכח המשיג כי במה שמרגיש שהשכל שהוא באדם כגלגל חמה בין שאר גרמי השמים לפעמים הוא כורע ומשתחוה ורובץ תחת משאו יודע ודאי שליל היולניותו גובר עליו כמו שנודע. כי כשיחלשו שאר הכחות הגופיות הנמשלות ליתר הכוכבים זורח הוא שם ועומד על עמדו ושלמותו: החמישי מצד התשוקות החיצונות כי כשהאדם מקדים בקשת הענינים השכליים אל הזמניים הנה הוא גובר בכח שכלו על רצונו. אמנם כשיקדים הענינים הזמניים יודע שהוא לו מכח החומר והוא מה שימליצוהו בקדימת ק"ש לתפלה או תפלה לק"ש כי קריאת שמע קבלת מלכות שמים שלמה היא. אמנם התפלה היא על צורך חיי שעה כמו שאמרנו למעלה:

והנה אחר שנתבארה בידינו כונתם ז"ל במה שאמרו (נדרים נ"ח.) אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר. שא עיניך וראה שכבר צרפו עמהם התנאי העקרי בנבואה במה שאמרו ועניו כי הוא התואר המיוחד והמשלים הגעתה על הדרך שאמרנו בלי ספק וכמו שהזכירו בפירוש בגרם המעלות. (ע"א כ':) טהרה מביאה לידי זריזות זריזות לידי נקיות נקיות לידי חסידות. חסידות לידי ענוה. ענוה מביאה לרוח הקדש. וכבר עלה בידינו בזה מה שכוונו אליו מתחלה מענין הנבואה. ונתבאר כי הוא שפע רצון אלדי למעלה מהטבע האנושי בתורת שכר וגמול. אם מהפרט או בצירוף הכלל. שופע על האיש החסיד הענו תחלה באמצעות החכמה הגבורה והעושר כמו שנז' אני רוצה

ג"כ בזה כדי שיוסכם נדר הנבואה אל גדר הנפש האנושית שהיא נושאה כמו שכתבנו במקומו שער ששי[126] ועתה ראה גם ראה שכבר נמשך מקדימת קצת אלו המעלות ובפרט במעלת החכמה תועלת נפלא הכרחי אליו מצד מה שהוא נביא. וזה כי מלבד שהחכמות האנושיות הם התחלת הדעת את ה' כמו שכתבנו בשער המאמרות שבהם נברא העולם הנה הוא מבואר שעקר מה שנתיחד בו הנביא הוא לחדש האותות והמופתים האלדיים בשעת צרכן והוא הענין הנפלא שנתפארה בו תורתנו האלדית בכל ייעודיה שכלם באין כנגד המנהג הטבעי וסדרי מערכותיו. ואיך יתכן הכרת זה הענין הנפלא למי שלא פקח עיניו לדעת משפט הטבע ומעשהו ועד היכן ידו מגעת כי מי שיסכל הכרחיות האבן מטבעה לרדת למרכז איך יפלא בעיניו כי תעמדנה אבני אלגביש באויר ולא תפולנה ארצה (ברכות נ"ד:) ומי שיסכל הכרחיות השרפה מהאש איך ישתומם ממעשה חנניה מישאל ועזריה או איך יאמר אסורה נא ואראה המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה כמו שיבא. והקש על זה על כל המעשים התוריים האלדיים כי כל עוד יוסיפו חכמה ודעת בהכרת הנמצאות מצד טבעם יוסיפו הכרה וידיעה את מעשה ה' כי נורא הוא בכל מה שנמשך אל השכר והעונש. כי המון העם לא ירגישו בהם רק כשיהיו מפורסמים מאד כבקיעת הים והארץ ונסי מצרים וכיוצא. ואין ספק שיחשב להם לפלא ונס הפיכת המטה לנחש מהפיכת המים לדם וכ"ש מהשיב היד מצרעת וכבר נראה מהכתוב שהענין בהפך באומרו והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון והאמינו לקול האות האחרון והיה אם לא יאמינו לשני האותות האלה ולקחת ממימי היאור וגו'. אמנם הזקנים ההם והחכמים המכירים טבעי הדברים וסדר ההויות ומנהגם יכירו וידעו בכל אלה הענינים מה פעל אל כי הנס אינו תלוי לא בפרסומו ולא בהמשך זמנו ולא בגודל שעורו כי שוה הוא בעיני החכם שיעמוד השמש שעה אחת או שתים כאלו יעמוד שנה או שנתים או שירפא נגע הצרעת מהאיש הרמוז כאלו רפא את כל העולם כלו. וכן בהחיות איש אחד וכיוצא וכמו שאמר הנביא (ש"א י"ד) כי אין לי"י

[126] ועתה ראה וכו' ר"ל שמקנין המעלות הנ"ל ואף כי ממעלת החכמ' תצא תועלת גדולה לנביא כי מלבד שהחכמות הטבעיות הן ההתחל' לדעת את הי"ת מצד פעולותיו, כי מדי יוסיף להעמיק בידיעת חקי הטבע והבריא', כן ישוב יתפלא יותר על גבורת וחכמת הבורא ית', אשר את הכל עשה יפה ובחכמ' נפלא', יכיר עי"ז גם המופתים הנסיים אשר יעשה ה' על ידו, כי איש בער אשר לא ידע ד"מ הכרחיות שריפת גופי בני אדם בקרבתם אל האש הארצי"י לא יתפלא בשמעו כי הי"ת הציל חנניה מישאל ועזרי' מתוך כבשן האש, גם לא הי' מתמיה, בראותו סנה בוער באש ואיננו אוכל, לשאול מדוע לא יבער הסנה"? גם יש הרבה מקרים רעים וטובים אשר עפ"י חקי הטבע הם מחויבים לפעמי' לבוא בהכרת מסיבתם הקדומ', ובכל זאת ימנע הי"ת ביאתם בעבור השגחתו הנסיית היטב ע"י מניעת בואם לטובים, או לגמול עי"ז לרשעים גמול ידיהם הרע, והן הן נסים נסתרים הידועים רק למי שיבין בעצמו חקי הטבע, וידע מה שמחויב על פיהם לבוא בהכרח לולא יגזור רצון הי"ת שלא יבוא, אבל איש בער לא ידעם, וכסיל לא יבין למו.

מעצור להושיע ברב או במעט כי הכל ענין שוה לפניו. וכמה דברים טבעיים חייבם הכרח סבותיהם וההשגחה האלהית מנעה מציאותם על דרך השכר או החמלה אשר קראום החכמים נסים נסתרים ומי ידע בכל אלה זולתי החכם הטבעי המשגיח בהם והנוזר מציאות קצתם או מניעות קצתם. ואחר תעוף עינו בהם ואינם. ואז יודע ומכיר גבוה מעל גבוה ומנהיג וכמו שאמר הנביא בפירוש מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה (ישעיה מ"ו) ירצה שהאיש החכם היודע בסדרי העולם ומערכותיו הטבעיות אשר לפיהן מגיד מראשית שנה את אשר יהיה עד באחריתה ומקדם מיעד דברים ועניינים אשר בסוף לא נעשו ולא יצאו אל המציאות כמו שגזר עליהם אם מהמציאות או המניעה הוא האומר והמכיר כי עצתי העולה היא על הטבע תקים וכל חפצי אעשה מבלי שיעכב הטבע ההוא על ידי כלל. והוא העד כי הוא יתברך לבדו המניע והמונע אין עוד:

וכל זה מה שכוונוהו חכמים ז"ל במאמר ההוא שזכרנו תחלה מאי דכתיב כל אמרת אלוה צרופה אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבדקו בדבר קטון וכו'. כי הם פירשו מלת אמרת אלוה מלשון (דברים כ"ו) את ה' האמרת וה' האמירך כלומר מעלת אלוה ויאמרו שאין הק"בה נותן גדולת מעלה ושררה לענין פרנסות הדור בדרך ההנהגה הנבואיית עד שבדקו איך הוא אצל הדבר הקטון והוא קדימת המעלות שזכרו במאמר שביארנו והיותו בקי בכל מה שימשך לכל אחת מהן. אם מהמדות הנאותות התלויות בגבורה ובעושר, ואם מענין החכמות הטבעיות אשר הם דבר קטון בערך הדברים האלהיים. וכמו שאמרו (סוכה כ"ח.) דבר גדול מעשה מרכבה ובלי ספק דבר קטון הוא בערכו מעשה בראשית. וכ"ש אם הוא חכמת הטבע כמו שחשבו קצת (הרמב"ם ה' יסה"ת פ"ה) כי בהשתדלם עצמן בהם יכירו וידעו בין קודש לחול. והרי לנו שני גדולי עולם שבדקן במלאכת הרעיה ומצאן נאמנים והביאן לגדולה. ומהידוע כי המלאכה ההיא תכלול שני העניינים יחד אם מה שיצטרך להשגיח בעניני הצאן ולפקח ברוב החריצות בכל חלקי צרכיהם והנהגתם כפי הראוי לכל אחד מהם הקטנים עם הגדולים החזקים עם החלשים כי הוא דבר מתיחס מאד אל פקוח הנהגת העם וההשגח' בכל צרכיהם ומדיניותם כמ"ש הנביא (ישעיהו מ׳:י״א) כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל וגם מה שתקיף זאת המלאכה מסודות המציאות וטבע היצירה שיעור רב כמו שנודע מספורי יעקב אביר הרועים אשר זה מה שיועיל להכיר כל מה שיוצא מההקש הטבעי מעט או הרבה. וכמ"ש (בראשית ל"א:י') ואשא עיני וארא והנה העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים כי ראיתי את כל אשר וגו' שכבר ראה והכיר ברוח הקדש

שעליו שלא הספיק' תחבולת המקלות כפי טבעה לכמו זה השיעור מההצלחה ואופן מגעתה עד שיראה שהושגה מפאת ההשגחה העליונה אשר למעלה מהטבע. וזה דבר שיאות מאד לגדולים המנהיגים האומה הקדושה הזאת אשר כל ענינה בזה האופן. ולזה מה שאמר בדוד (תהילים ע"ח:ע"א) מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו. להראות על ההעתק המחוייב ממלאכה אל מלאכה יקרה ושלמה ממנה לא אל חלוף כבוד המעלה לבד: וכן במשה נאמר ומשה היה רועה את צאן יתרו חתנו וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלהים חרב'. וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה וגו' יורה שכבר עלה ממעלת הרעיה אל שנהג את הכחות החיוניות אחר הדבריות עד עלותו הר האלהים. ומשם וירא אליו ה' והוא דומה למה שנאמר (שמות י"ט) ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר וגו' שקדמה עליה אל הקריאה וכמו שיתבאר שם בע"ה ובפירוש הסיפור יתבאר עוד על נכון:

ואולם טרם נבא אל הביאור אעיר על ענין יועיל זכרונו לביאור קצת דברי הספור הזה שאנחנו עליו. וזה כי הוא מבואר כי הרגל הנביא מתחלתו בדבר הקטן ההוא שאמרו חכמינו ז"ל רצוני מקדימת הידיעה בענינים הטבעיים וחוקיהם ומשפטם. יקרה ג"כ שימשך לפעמים אחר הדעות וההקדמות הטבעיות הקבועות בלבו. ויטה בהן מהדרך העליון אשר הוא דורך בו וימצא בו לזה עון אשר חטא ראוי לגערה ותוכחה עליו כמו שקרה לאברהם ושרה במה שצחקו על דבר ה' זה אמרו (בראשית י"ז:י"ז) הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד. והיא גם היא אמרה (שם י"ח) אחרי בלותי היתה לי עדנה וגו' עד שהיתה התשובה לשניהם לדעתי היפלא מה' דבר כמו שפירש שם שער י"ט: וכבר השיב כיוצא בזה לירמיהו (ירמיה ל"ב) אני ה' אלהי כל בשר הממני יפלא כל דבר לפי שנתפלא עליו מהסכימו יתברך עם דעת חנמאל בן שלום דודו. ונסתפק אם מאתו הי' הדבר לפי מה שראה מהסבות הטבעיות כנגדו כנזכר שם שער ס"ט: וכן היה הענין במשה בתחלת שליחותו כשראה קושי לב פרעה בקבלת דבריו וכובד עולו אשר הוסיף עליהם בדבר התבן אמר למה הרעות לעם הזה למה זה שלחתני [127]והנה היה ענין מאמרו סמוך על הקדמה מפורסמת מקויימת ביד החכמים הטבעיים האומרים שלא כל

[127] והנה היה ענין וכו', ר"ל אחרי שהיה נודע לו מחכמת הטבע כי להוית הענינים הטבעיים והמלאכותים, גם לכל שאר עסקי בני אדם ופעולתיהם יצטרך תמיד להקדים סבה הראויה להם, כי מבלעדי סבה הראויה לא יתהוה דבר, ואף כי מהפכו, כי מי יתן טוב מרע או טהור מטמא ? ע"כ תמה מרע"ה בראותו כי ביאתו אל פרעה ובקשתו ממנו, בשם ד' לשלח את ישראל לא לבד שלא הקלו, כ"א גם הכבידו את עולם הקשה, ושאל למה הרעות לעם הזה, ר"ל איך יהיה באפשרות, שמהרעה הזאת תצא תשועת ישראל, אשר אתה חפץ בה ? וע"ז השיבו ית' "עתה תראה וכו'" ר"ל דע לך כי בענינים האלקיים לא כן הדבר כמו שהוא בדברים טבעיים, כי בהן יוכל לצאת ולהולד דבר, גם מסבה ההפכית לו, באופן נסיי ולמעלה מגבול הטבע,

דבר שיזדמן יתהוה מאי זה דבר שיזדמן. וזה אם בהוויות הטבעיות ואם במלאכותיות. ואם בעסקים האנושיים כפי תכן כל אחד מהענינים ההם. ולפי שנשאר רושם הקדמה זה בלבו הנה הוא עדין לא גזר על בטולה לגמרי וכ"ש שיעשו ויתהוו הענינים ע"י הסבות וההתחלות ההפכיות ההם לגמרי שאם אמרו (ילקוט איוב רמז תתק"ד) כל התחלת קשות סימן יפה לדבר ירצו שהדברים אשר יעשו ע"י התחלות קשות הקושי ההוא יהי' סימן להם שסופן להתקיים מפני שיורה על חוזק הסבה ותקפה שהספיקה לדחות הקושי ההוא אבל שיהיו ההתחלו' הקשו' סבו' הדבר לא אמרו בשום ענין ולזה כשרא' קושי ההתחלו' הנמשך משליחותו הקשה לדבר ולומר למה הרעות לעם הזה כי אחר שדברת להטיב להם איככה אוכל וראיתי שימצא להם רעה בשליחותי. כי מאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה כהפך מה שנראה מכוונתך שאמרת ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו כי ידעתי את מכאוביו עד שהיתה התשובה בקצת גערה ותוכחה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וגו' כלומר עתה תראה כי לא כהתחלת הטבעיות האלהיות כי ביד חזקה ועליונה על כל המעשים ישלחם ובזרוע רמה על כל מערכות השמים יגרשם מארצו. וכבר ייחסו חז"ל קושי התשובה הזאת וגערתה במאמרו (שמות ו':ב') וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' וגו'. כמו שאמרו (ש"ר פ"ו) חבל על דאבדין ולא משתכחין ויש שם ר"מ אומר משל למלך בשר ודם שהיה משיא בתו קרא לעירוני אחד להיות סרסור ביניהם התחיל לדבר גסות כנגדו אמר המלך מי הגיס את דעתך אלא אני שעשיתיך סרסור בינינו. כך אמר לו הק"בה למשה מי גרם לך שתדבר דברים הללו אני ה' ודי בזה גערה למבין.

ובמדרש (שם) אמר רבי יהודה ברבי סימון מאי דכתיב (קהלת ז':ז') כי העושק יהולל חכם זה משה ויאבד את לב מתנה. וכי תעלה על דעתך שהיה מתאבד אלא שבשעה שעשקו אותו דתן ואבירם והקניטוהו ואמרו ירא ה' עליכם וישפוט. אף הוא הקפיד ואמר ומאז באתי אל פרעה כו' א"ל הק"בה אני כתבתי עליך שאתה ענו ואינך אלא מקפיד חייך היה לך לידע (שם) טוב אחרית דבר מראשיתו. טוב אחריתן של ישראל מראשיתן אשר נתתי להם במצרים. באותה שעה בקשה מדת הדין לפגוע בו שנאמר וידבר אלדים אל משה אמר לה הק"בה וכי מדת בשר ודם יש לי והלא מרחם אני שנאמר אני ה'. הנה שביארו היטב שכבר יצא משה מהשטה הראוי לו לא ח"ו שאבד שכלו שהרי אין הנבואה שורה על ההוללים רק שנעשק מההקדמות הטבעיות הקודמות בענינו הם דתן ואבירם אשר הצו על האלהים והמה אשר הקניטוהו ודחקוהו בראותו צרת עמו לדבר כן ולזה סדרו התשובה נפלאה מאד אני כתבתי עליך שאתה ענו ושכבר

ציערת עצמך בדברים הללו וידעת עד היכן ידם מגעת כמו שהודעתיך בהנה. והנה עדין אתה מבחוץ. חייך הי' לך לידע כי המקום אשר אתה עומד עליו הוא עליון משימשך אחרית הדבר אל התחלותיו אם טוב ואם רע בדרך הענין הטבעי אבל כבר יהי' וימשך אחרית דבר טוב מהתחלו' קשות ורעות בלי ספק. תדע כי טוב אחריתן של ישראל ממה שיחייב אותו טבע ההתחלות שעשיתי להם במצרים כי הנה מהעוני והשעבוד ההוא ימשך להם טוב גדול ותשועת עולמים. וכבר הודיע ישעיהו עליו השלום הענין הזה עצמו בפ' האזינו ושמעו קולי וגו' הכל היום יחרוש החורש וכו' עד אומרו גם זאת מעם י"י צבאות יצאה וגו': (ישעיהו כ"ח:כ"ט) ירצה שעם היות שלא ימצא תכן המעשים האנושיים ושלמותן על ידי איזה פעולות שיזדמנו חמורות או קלות מאותן אשר זכר כמו שחשבו הסכלים רק בהתיחסם אל תכליותיהן קלות תהיינה או כבדות. אמר כי גם זאת ההשערה והכרחיותה מעם י"י צבאות יצאה ולא התמידה להיות עמו במחיצתו כי הוא הפליא עצה הגדיל תושיה במדרגה עצומה על אלו המנהגים הטבעיים וכל זה היה לו לידע למשה ועל נטותו ממנו הי' ראוי לפגוע בו כתלמיד השוכח תלמודו אלא שהגינה עליו מדת רחמים כי ראתה העושק אשר עשק אותו. והנה משה סבר וקביל הוא מה שאמרו חכמים ז"ל (ש"ר פ' כ"ג). נפת תטפנה שפתותיך כלה וגו' (שיר השירים ד':י"א). אמר משה לפני הק"בה בדבר שחטאתי אני מקלסך אני חטאתי באז שנאמר ומאז באתי אל פרעה וגו' ובאז אני משבחך אז ישיר משה וגומר (שמות ט"ו:א') והדברים נחמדים מאד שעקר השירה לשבח ולרומם אותו יתברך כי גאה גאה על כל המערכות הטבעיות עליות ותחתיות כמו שיתבאר שם בעזרת האל ואפשר שרמזו במלת אז היותו מורה על הזמן העבר. כי הוא מה שחטא משה בהמשכו אחר מה שנתקיים אצלו מאלו הענינים מאז בואו אל ההתחלות העיוניות במלאכ' הקטנה ההיא שאמרנו ואפשר שלזה אמרו חכמינו זכרונם לברכה (ב"ב י"ב.) חכם עדיף מנביא כי בשעה שהנביא מושפע מהנבואה הנה הוא יותר מחכם. אמנם בשעה שאינו מושפע ממנה אף חכמתו לא עמדה לו בשלמות כשאר החכמים כי העושק שנעשקה החכמה הטבעית בידו פעמים רבות ומה שלומד שלא לנהוג על פיה יהולל אותו בה ולא תתקיים בידו וטעם אחר נכתוב בפרה אדומה שער ע"ט ב"ה. והנה עם זה נשלם מה שרצינו אליו בזה השער הנכבד אשר בו נבא לבאר הספור בתחלת ענין נבואתו של משה אדוננו רבן של כל הנביאים והוא תחלת מקראי קודש זכר ליציאת מצרים אשר הוא היה הענין המיוחד אליו לפי גדלו ותעצומו כמו שאמר (דברים ל"ד:י"ב) לכל האותות והמופתים וגו' ולכל היד החזקה

ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל. ומעתה נבא אל הביאור בזכרון הספקות ראשונה:

א אומרו ומשה היה רועה וגו' וינהג את הצאן וגו' וירא מלאך ה' וגו' כי למה יזכור דברים הללו שיורה כאלו היה הענין ממקרה להיותו נמצא שם ומה טעם אומרו הר האלהים חרבה מהיכן נתיחס ההר ההוא אליו יתברך עדין וכבר נתבאר קצת זה: ב באומרו מדוע לא יבער הסנה עם מה שקדם הפכו באומרו וירא והנה הסנה בוער באש. עם שכבר תקן אונקלוס בו מה שנודע: ג טעם של נעליך מעל רגליך וגו' וכן ביהושע. אלא שביהושע נזכר של נעלך בלשון יחיד: ד אומרו ראה ראיתי את עני עמי ואת צעקת' שמעתי וגו' ואח"כ חוזר ואומר ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ והרי הוא דבר מותר: ה למה היה משמיט משה עצמו משליחות זה באומרו מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא וגו'. והלא מראש שבטי ישראל הוא ולא נודעו שם אנשים גדולים ממנו כי כלם היו בעבודת פרך. כל שכן שכבר גדול בבית המלך ומי יודע אם לעת כזאת הגיע למלכות. מכל מקום לא היה לו לדחות תשועת ישראל: ו מאמר וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם וגו' כי האות ראוי שיקדם אל המעשה. וכבר הופלגו בהתר ספק זה דברי הראשונים והאחרונים ז אומרו הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי אליהם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו וגו'. יראה באמת כי לא מחכמה ומוסר שאל על זה כי היה לו להמתין עד שישמע מה ידבר בו ואת הדברים אשר ישים בפיו על שליחותו. כי עדין לא אמר רק ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וכו'. ואחר כשיאמר לו כה תאמר אל בני ישראל י"י אלהי אבותיכם אלהי אברהם ואלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם לא ישאר אצלו שאלה כלל. ולמה לא השיבו האל ית' כן שאמר לו אהיה אשר אהיה ומה טעם אומרו אח"כ כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם היה לו לומר מתחלה כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. ולא עוד אלא שחזר לומר ויאמר עוד אלהים למשה כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם אלדי אברהם וגו' שלחני אליכם זה שמי לעולם וגו': ח כי אחר שאמר לו כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם וגו' איך אמר לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם ה' אלהי אבותיכם נראה אלי וגו' היה לו לצוות לאוספם תחלה: ט בדבר השליחות שאמר נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר וגו' כי ודאי אינו דרך כבוד למעלה לעשות כן רק להוציאם ביד רמה מתחלה ועד סוף. וקשה עוד מזה אומרו ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב וכו'. והגנאי מפורסם כי מי כמוהו מורה דרך גנבות או קביוסטות. ועוד שאין עתה עת מעשה זה עד סוף כל המכות במקום אשר נאמר (שמות י"א:ב') דבר נא באזני

העם וישאלו וגו'. גם מאמר ונצלתם את מצרים הוא לשון בלתי מבואר: יוד אומרו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך שלא היה עדיין עת בשורה זו שהיתה עת ראשונה לשליחותו די במה שיאמר אח"כ בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המופתים כו' ואני אחזק וגו' ומה טעם אומרו ולא ביד חזקה: יא אומרו והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי אחר שהודיעו השם יתברך ושמעו לקולך ובאת אתה וגו': יב אומרו והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון והאמינו לקול האות האחרון. והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה ולקחת וגו'. והלא לפי הנראה הראשונה נפלאת מהנשארות והוא ספק שנאמרו עליו ג"כ דברים הרבה. ועוד שכבר נאמר בראשונה למען יאמינו כי נראה אליך ה' ואם כן תו לא צריך: יג אומרו לא איש דברים אנכי וגו' כי אחר שכבר קבל עליו השליחות במה שאמר הנה אנכי בא אל בני ישראל וגו' מה אומר אליהם והוא השיב אותו דבר ושם האותות בידו על פי שאלותיו. הנה באמת יראה צד סרבנות. ואיבעית אימא עזות. וכל שכן במה שאמר בסוף שלח נא ביד תשלח: יד תשובת השם יתברך אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם וגומר כי היא עצמה עקר התלונה שידוע שיש בידו לעשות כרצונו ואינו עושה ומה חרי האף ההוא במשה אחר שלא דבר אתו אלא פיוסין: טו אומרו ויפגשהו ה' ויבקש המיתו על מה ועל מה והלא שלוחי מצוה אין נזוקין. ואם על עסקי מילת בנו עדין לא חלה עליו מצותו כיון שעודנו בדרך ומה רצה רבי יוסי באומרו (נדרים ל"א:) על שנתעסק במלון תחלה שהרי לא יתכן שימול אותו במלון ויצא לדרך קל וחומר מביתו ומה רצתה צפורה בשני מאמריה. ועוד למה נכנס מאמר בלכתך לשוב מצרימה וגו' בין המעשה הזה: טז מה רצה פרעה באומרו לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח אחר שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו הרי הם דברי מותר: וקשה עוד מזה מה שחזרו לומר לו אלהי העברים נקרא עלינו נלכה נא וגו' והרי אמר שלא ידעו ולא ישמע בקולו. ולא עוד אלא שאמרו פן יפגענו בדבר או בחרב. שאם כפשוטו מאי איכפת ליה. ואם לתקון רש"י ז"ל איננו ירא מפני אלהים: יז אומרו הן רבים עתה עם הארץ וגו' כי מפני היותם רבים סובלים הבטלה יותר כי ימהרו לעשות את אשר בטלוהו. ואם כדברי רש"י ז"ל שאומר שהפסד גדול הוא. עדיין יש לדקדק במלת עתה שתראה יתירה: יח למה לא הרבה אליהם פרעה את מתכונת הלבנים בפירוש כי ירד היום עמהם לדקדוקי עניות אם ינתן להם תבן מבית המלך או לא ואיך אמרו נוגשיו עתה לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו כי אין נגרע מעבודתכם דבר היא הנותנת שלא היה להם ללכת לקוששׁ אחר שהסכום עליהם בשוה: יט בחלוף הנמצא בזכרון השוטרים בענין הזה פעם יזכרם בלשון שוטרים סתם ופעם שוטרי בני ישראל. ולא עוד אלא שאמר

ויכו שוטרי בני ישראל אשר שמו עליהם נוגשי פרעה וגו' כי היה ראוי שיזכור כן בפעם ראשונה שזכרם להודיע מי הם הנזכרים בכל הספור: כ באומרו נרפים הם על כן הם צועקים לאמר נלכה וגו' אדרבא מי שהוא יושב בשלוה והשקט אינו מתאוה לצאת משם ומה טעם ואל ישעו בדברי שקר דהכא שוא ושקר לאו כחדא נינהו. עוד איך קבלו זה הענין עליהם תחלה בסבר פנים ומי עור עיניהם שלא הביטו את אשר יהיה באחרונה מקוצר רוח ומעבודה קשה שיראה שהקיצו משנתם אחר שהוכו שוטריהם. ואחר שאמר להם המלך ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותוכן לבנים תתנו: כא צעקת משה ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך וגו' והלא נאמר לו מתחלה ואני ידעתי כי לא יתן אתכם וגו': כב מה טעם וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' ועוד איך אמר ושמי ה' לא נודעתי להם אם פרסום ההפך באומרו בין הבתרים אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים כי פירוש הראשונים גם פירוש רש"י ז"ל לא יצאו ידי חובת יישוב הכתובים וקשרן בזה אחר זה כמו שהוא נראה מתוכן. ובפי' תוכן כוונת רש"י ז"ל במה שהקשה להם ומה רצה באומרו ואם תאמר לא הודיעו שכך שמו וגו': כג באומרו לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי וכו' והצלתי וכו' וגאלתי וכו' ולקחתי וכו' כי איך נמשכו כל אלו העניינים מהקודם כמו שיתחייב ממלת לכן: כד שאחר שנאמר ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה איך אמר משה הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה הרי יש עליו תשובה שכן פרעה אין לו קוצר רוח וגו': כה למה יזכור יחס שלשת השבטים הראשונים לכאן שאם לכבוד משה יספיק בשיזכור יחס לוי לבד גם הזכירו שני חיי לוי קהת ועמרם ולא זולתם. ודברי המדרש ידועים (פסיקת' גדולה הובא ברש"י ישן פ' זה). כו אומרו הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' וגו' הם המדברים וגו' הוא משה ואהרן כי לפי הפשט הם דברי מותר וחז"ל אמרו (ב"ר פ' א') להשוותן במעלתן. אלו הן הספקות אשר ראינו לזכרם בזה החלק מהספור ומעתה נבוא אל הביאור:

ומשה היה רועה וגו'. (א) כבר כתבנו טעם רעיה זו ושענין הנהגת הצאן אחר המדבר הוא מליצה שלימה להנהגת הכחות הטבעיות החיוניות אחר הכח הדברי אשר כל זה הוא הדרכה ישרה לעלות אל הר האלהים בנקיון כפים ובר לבב המעלה לרוח הקדש ואל הנבואה כמו שנסמך וירא מלאך ה' אליו וגו'. אמנם על היות תחלה הראותו בלבת אש מתוך הסנה כבר נאמרו דברים רבים במדרש חז"ל (ש"ר פ' ב') ויש אומרים רמז לעמו אנכי בצרה. ויש (שם) להבטיח למשה שלא ינזק בשליחות ההוא כמו שהסנה איננו אכל בלב אש הנאחזת בו. ויש אומרים דברים אחרים ואלו ואלו דברים צודקים. והקרוב לדרך הפשט כפי הענין הוא כי בא להגיע אל המדרגה העליונה האלהית שהוא

העליה אל הגדולה שאמרו רז"ל במאמר אשר ביארנוהו. ולזה נתראה אליו ענין מבהיל שיפלא מאד עליו כמ"ש אסורה נא ואראה המראה הגדול הזה וגו'. ויודע לו ע"י כן כי יש הנה הנהגה עליונה נפלאה על אותה שגדל עליה מנעוריו כי זה מה שחוייבה לו ידיעתו מצד שהוא נביא כי הנבואה עצמה היא מהמין ההוא כמו שאמרנו. ויותר יתכן מצד השליחות ההוא המוכן לפניו כמו שבא ויבא עוד ביאורו. ולזה אמר וירא והנה הסנה בוער באש וגו' כי נראה לו בזה שבהנהגה ההיא העליונה אין שום כח אל ההקדמה המונחת מחכמת הטבע המחייבת הנמשך מאמות הקודם ותבטל הקודם מסתירת הנמשך לפי שכבר ראה הסנה בוער באש ולא נמשך אליו האכול המחוייב בדרך הטבע: והנה אז נכנס בלבו ספק גדול שלא ידע אם נתאמת מציאות הקודם והוא היות שם אש ממש טבעי. ויהיה הפלא מה שלא נמשך ההתאכלות: או אם היה הבלתי התאכלות טבעי והיה הפלא במהות הקוד'. רצונו שהיה נראה שהוא בוער באש ואינו כן על דרך האמת כי חקירה זו מחוייבת אליו לעמוד על אמתת המעמד שהיה בו: (ב) והנה על העיון הראשון אמר וירֹ' והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל. אמנם על הספק השני אמר אסורה נא ואראה המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה ירצה אם הנמשך איננו כנגד הטבע ודאי המראה הזאת הוא ענין גדול ממה שחשבתי וראוי להשתדל לדעת מדוע לא יבער הסנה כלומר מה הוא זה שנראה אש בוער ואיננו כן רק מראה גדולה ממנו: והנה לפי שהחלוק וההפרדה על זה האופן בחקירה הוא מה שמגיע החוקר אל אמיתת עיוניו ולמעט יתקרב אל האמת מזולתו אמר וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה להודיע לו ענין המראה ההוא. והנכון כי לפי שכבר הגיעה לו זאת הידיעה רצוני מהכזבת אלו ההשגות הטבעיות כאשר הוא שם אלא שהוא משתדל להתקרב עוד לדעת מהות המראה הגדול ההוא כמו שאמר אסורה נא ואראה המראה הגדול הזה והעיון או ההשגה ההיא היתה נמנעת לו אז. לזה נאמר וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים והיא מידת הדין המשערת הדין והמשפט הראוי לכל אדם. ויאמר משה משה כלומר כי משה צריך שישאר משה בחוקו ושעת' אין עת ליקרב הלום לראות ושאז אין הכונה רק להודיע שצריך שישלוף נעליו מעל רגליו (ג) והוא משל נמרץ למה שרצהו שם לפי מה שאמרנו. וזה כי המנהג הטבעי הוא לעשות המנעל כפי מדת הרגל לא הרגל לפי המנעל ומשל הוא בפי התלמוד (קידושין מ"ט.) מסאנה דרב מכרעה לא בעינן והוא כנוי נכבד לכל הענינים הטבעיים שמנהגם שימשכו המסובבים אחר טבע הסבות ומדתן לא שימצאו הסבות לפי טבע המסובבים. ולפי שבזאת ההנהגה העליונ' על הרוב יתהוו ויתחדשו הסבות הקרובות לצורך המסובבים ולא יקווה בה אל

שימשכו המסובבים מהסבות הטבעיות הקדומות כמו שיבא קצת זה בדבר האותות. לזה אמר לו של נעליך מעל רגליך כי המקום וגו' כלומר צא מאצטגנינותיך והעתק מדעותך במה שתחשוב שחוייב להיות המנעלים שהם המסובבים למדת הרגלים שהם הסבות כי המקום והמדרגה אשר אתה עומד שם עכשו אדמת קדש הוא משידרכו שם בנעלים אבל שם יעשו ויתחדשו הסבות בעבור המסובבים כמו שאמרנו: והנה להיות הדברים האלו ביד משה תמיד לשני עניינים. אם לצורך נצחון האויבים כמו שהיה לו בפרעה ובמצרים ובמלחמו' סיחון ועוג וזולתם. ואם בפרנסת העם אשר ברגליו שכל ימי היותם לפניו נתפרנסו שלא על המנהג הטבעי כמו שזכר שני העניינים האלה בסוף פרשת הברית השני. אמר (דברים כ"ט:א') אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם בארץ מצרים וגו' המסות הגדולות וגו' וסמיך ליה ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר לא בלו שלמותיכם מעליכם וגו' לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם וגו' לזה אמר לו שישלוף שני הנעלים מעל שתי רגליו לרמוז אל שני מיני עניינים אלו. (ג) אמנם ביהושע שלא נשתמש בזה הענין רק בענין נצחון המלחמות נאמר לו (יהושע ה':ט"ו) של נעלך מעל רגליך לשון יחיד. וזה מה שנרמז אליו ברמז מבואר בענין הסנה כי האש השמיימי ההוא עם היותו חזק מן האש היסודי כמו שנר' מענין הקרבנות וממעשה גדעון ואליהו ז"ל הנה לא נאכל בו הסנה כמו שחוייב מטבעו וכ"ש בזולתו והוא ענין נכבד מאד: ואם לענין הבטחתו שלא ינזק בשליחותו היה המאמר הזה ג"כ נכון מאד וזה שנעילת המנעלי' בכלל כל המלבושים והתקונים הנה הם עניינים הכרחיים עשאום האנשים להגין עליהם מהנזקים המזומנים להם פן תגוף באבן רגלם או פן יקבלו נזק הקור או החום המחויבים להם מצד חמרם. אמנם השרידים הנגשים אל ה' אינן צריכין לדבר מזה כי תורתם ושלמות צורתם משמרתם כמו שאמרו עליו (תהילים צ"א:י"א-י"ב) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. על כפים ישאונך פן תגוף באבן רגליך על שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ותנין. שאין ערוד ממית וגו'. (ברכות ל"ג.) ולזה רמז אליו על תורת השמירה הכוללת במשל הנכבד הזה לומר של נעליך מעל רגליך כי המקו' אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא. והקדושי' אשר בארץ אינ' נזוקים בה רגליהם ואינם צריכים שמור וכן בכל הנזקים כי הם כמלאכי עליון. ולזה הרמז אמרו ז"ל (פר"א פ' מ"ו) שישראל הם יחפי רגל ביום הכפורים כמלאכי השרת: ויאמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. הודיעו כי הוא יתברך אשר נתפרסמה ידיעתו לו מפי אביו וזולתו המזכירים אותו בשם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב הוא הנראה אליו שם בתכונת המראה ההיא. והוא טעם מה שאמר לו אל תקרב הלום. ולזה ויסתר

משה פניו מראות במראה הגדול ההוא כאשר אמר כי ירא מהביט אל האלהים. וכן ביעקב נאמר (בראשית כ"ח:ט"ז-י"ז) אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי ויירא וגו': ויאמר ראה ראיתי וגו' וארד להצילו וגו' ועתה הנה צעקת וגו'. הודיעו מעלת ההשגה ההיא הנפלאה כי לא לבד היתה הגעת שלמות בעצמותו כי אם שג"כ ישפע משם חסד ורב טוב לבית ישראל אשר הם בכור הגלות העצום הצריכים אל נביא כמוהו להצלתם: (ד) ואמר כי עד עתה ראה ראה את עני עמו אשר במצרים אשר לא לכבוד היה לו מעמדם לשם מצד מה שהם עמו. וגם שכבר שמע את צעקתם אשר הם צועקים מפני נוגשיהם מצד שהוא יודע את מכאובם כי אין כל דבר נעלם ממנו לא מצד מה שהיו נותנין לב לצעוק אליו להצילם מידם. ומטעם זה כבר נתתי את לבי וארד בדעתי להצילו מיד מצרים ולהעלותו לעתיד מהשעבוד הצר והמצוק ההוא אל ארץ טובה וכו'. אמנם עתה מקרוב עלתה צעקתם לפני לאמר קומה והושיענו כמו שאמר ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה כמו שפירשנו שם וגם ראיתי את הלחץ אשר עתה מחדש לוחצים אותם כמו שאמרת ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם וגו' לזה ועתה מיד אשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים כי מה אוחיל עוד. אמנם מהעליה אל ארצם שזכר לא אמר לו דבר כי ידוע וגלוי לפניו את אשר יהיה באחרונה: (ה) מי אנכי כי אלך אל פרעה וגו' לפי שכבר יצא משה ברוח לפני פרעה אשר בקש להרגו ועתה הוא שולחו אליו היתה תשובתו נכונה לשאל לו מי אנכי כי אלך אל פרעה על דרך מה זה בידך כלומר כמדומה שאתה מתנכר בי ואינך יודע שאנכי מוכתב למלכות. והרי זה דוגמת מאמר שמואל (ש"א כ"ז) ואיך אלך ושמע שאול והרגני: ובמדרש (ש"ר פרש' ג') אמר לפניו רבון העולמים היאך אני יכול ליכנס מי יכנס למקום לסטים למקום הורגי נפשות הוי מי אנכי כי אלך וגו' וכי אוציא וגו'. ירצה ועוד מה טעם יש בהוצאה ממצרים לבד אחר שאין אתה מזכיר לי העליה אל ארצם הנה שחשש השלם אל מה שהיה. ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כו' השיבו על ראשון ראשון. ואמר לא תירא ולא תחת מן פרעה ומהמבקשים את נפשך מקרובי המת ומגואלי דמו כי אתך אנכי להצילך מהם: (ו) וזאת ההצלה שתראה בעיניך טרם בואך שם תהיה לך לאות כי אנכי שלחתיך ותצליח את דרכיך והוא הדבר אשר אמר לו במדין בדרך בשורה לך שוב מצרימה כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך שכבר נגפם ה' ומתו כל קרובי המת ומיודעיו ואין דורש ואין מבקש והמלך הראשון כבר מת. וכבר כתבנו בשער הקודם כי בשורה זו היתה סבת קראו הבן השני אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה מה שלא יכול לומר כך על בן הראשון. אמנם על מה שאמרת כי מה צורך ההוצאה מבלי זכרון העליה

תדע כי בהוציאך את העם הזה ממצרים אתה והם תעבדון את האלהים על ההר הזה ואמר כן על קבלת התורה ומעש' המשכן וסדר הדגלים ויתר העניינים אשר על כלם אמר לסוף (דברים א':ו') רב לכם שבת בהר הזה לפי מדרש חכמינו ז"ל. (ספרי דברים שם) והפי' הזה הוא נכון מאד בעיני. ובעל הטעמים הכריחו בשהטעים שלחתוך באתנח. אמנם מה שתהיה זאת תשובה אל היותם בלתי הגונים אל ההוצאה כדרך הראשונים ז"ל כבר כתבנוהו בתחלת פירש פרשת ואלה שמות עיין עליו כי הוא נכון מאד ותרוייהו איתנהו: (ו) ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא וגו'. כמדומה לי שכשראה משה שקיים לו האל יתברך בתשובתו מה שחשש מענין העליה ולפחות שלא הבטיחו עליה נתחזק אצלו החשש ההוא מאד. וחשב כי הוא יוציאם ממצרים ותכף ומיד יבא אחר ויעלם אל ארצם וכבר יגיע לו מזה חסרון גדול. ולזה היה מעורר שאלות וטענות רבות כנגד השליחות הזה ושישלח מיד אותו שעתיד לשלח לצורך העליה והיה הכל דרך פיוס והרצאה שיודה הוא יתברך על השליחות כלו והוא ענין זריזות וחריצות אל המעלות האלהיות כמו שכתבנו אצל הבכורה שער כ"ד. אמנם הוא יתברך נהגו על פי דרכו כמו שיבא עד דסבר וקביל: (ז) הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי וגו' לפי שכשנגלה עליו אמר לו אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק וגו' ולא הזכיר לו שם המיוחד מצא מקום לטעון ולשאל שמא לא הרשהו להשתמש בו בענין השליחות והוא אומרו אנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי אליהם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם ולא אזכר המשלח בשמו המיוחד המסור להם ואמרו לי מה שמו הידוע להם והשגור בפיהם מה אומר אליהם הרי מכאן מודעא רבא לשליחות. ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה הרב המורה כתב בפ' ס"ב חלק א' כי משה כששמע ששלחו אל בני ישראל אמר שיתכן שישאלוהו תחלה הוא שיאמת להם מציאות האל תחלה ואח"כ יהיה להם אפשר להאמין בשליחותו. ולזה הודיע לו סוד אמתת מציאותו במאמר הקצר הזה אשר הוא כולל התואר והמתואר במלה אחת בעצמה עם אות הקשר אהיה אשר אהיה המתואר שהוא התואר בעצמו. והכונה הנמצא אשר הוא נמצא כלומר שהוא נמצא ולא במציאות והוא תכלית מה שנתבאר מאמתת מציאותו ית' על ידי כל החקירות כלן. ולזה אמר שיאמר כן לזקנים שקנו חכמה ביניהם והם אשר ישמעו לקולו ויאמינו שליחותו והשיב משה כי אף על פי שיקבלו ממנו אמתת מציאותו עדין צריך אמות שהוא שלוחו כו' כמו שנתבאר שם: ואני לא ראיתי טעם על זה הענין במקום הזה כי איך יתכן שהיו זקני ישראל וחכמיהם משוללים מהידיעה הזאת ואף כי יהיו משוללים ממנה מה יוסף ומה יתן יופי המליצה הזאת וקצורה אמות בענין זולת המאמר לבד אלא

אם נאמר שהיה לו ללמדם כל המופתים הפילוסופיים ההם אשר מכלם יתבאר זה הכלל הנפלא. ולכן אני אומר שהנכון הוא מה שימשך ביאורו לפי דרכנו והוא כי לפי שמשה היה מבקש שישנה השם דבורו במה שלא היה מצוהו על העליה אל הארץ בעלת שאלת שמו כמו שאמרנו היתה תשובתו כי כמו הוא אהיה אשר אהיה ירצה הקיים בעצמותו ונאמן במאמרו ובלתי משתנה בדבורו כלומר אל תוסף דבר על זה ושכה יאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם כלומר שלא יוסיף על דבריו הראשונים כי בהויתו יהיה אצלם: (י) ויאמר עוד אלהים אל משה הוסיף עוד על תשובת שאלת שמו ואמר אני לא מנעתיך מהזכיר השם כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם. אמנם יפה דקדקת שצריך שתדע שיש בהזכרת השם דבר סתרי שאין כח לשום בריה לעמוד עליו. והוא מה שיורה זה השם על אמתת המהות בענין הגדרים כנגדרים או התוארים כמתוארים כי זו היא הוראת השם המפורש על פי עומק סודו המופלא אשר עליו דקדקו חכמינו ז"ל (פסחים נ'.) זה שמי לעולם לעלם כתיב אמנם מה שנתן להשתמש בזה השם הוא בענין השמות הנפרדים המורים על המציאות לבד כלומר כראובן ושמעון יהיו לי. ועליו אמר וזה זכרי לדור דור: והנה אחר שנשלם ענין זאת השאלה הראשונ' נעתק לדבר אליו מעצם השליחות. ואמר לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם יי' אלהי אבותיכם נראה אלי וכו' ועתה ראה כי הקפיד האל יתברך להישירו בעצה נכונה מאד והוא במה שבדברים הראשונים אמר שיאמר להם שלחני אליכם כמו שיצא מפיו. הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם וגו' שלחני אליכם וגו' לפי שהמאמר הזה הוא לשון משותף יסבול שיאמר על דרך הנעת הסבות וגלגולם כמו (בראשית מ"ד) וישלחני אלהים לפניכם (שם) למחיה שלחני אלהים (ש"ח כ"ה) ברוך יי' אלהי ישראל אשר שלחך היום וגו' והדומים כמו שכתב הרב המורה פרק מ"ח חלק ב' ועם זה לא יפקפקו המוניהם על שליחותו כמו שיפקפקו אם יאמר להם יי' אלהיכם נראה אלי כי ענין הראות האל יתברך אל האנשים לדבר עמהם היה זר וקשה או נמנע בעיניהם ומעמד הר סיני יוכיח שנאמר בו (שמות י"ט:ט') הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם והם אמרו בסוף הענין (דברים כ"ה) היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. ולפי זה אם יראו שיכנה עצמו לנביא בלשון מבואר יאמרו אעקרא דדינא פירכא וסדר בפיו הלשון ההוא המשותף שיובן ממנו שמהשם יתברך היתה נסבה בואו הנה ויקבלו ממנו ולא ירחיקו מאמרו: (ח) אמנם שיאסף הזקנים אשר בשער שקנו חכמה ויראה ודעת אלהים וקבלו מאבותיהם הקדושים אמתת מציאות זה השפע הנפלא על

האיש ההגון. ובעבור הענין הראוי ושיאמר להם בפירוש יי' אלהי אבותיכם נראה אלי אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב לאמר פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים ואומר אעלה אתכם מארץ מצרים אל ארץ הכנעני וגומר ושמעו לקולך בי הם לא ירחיקו אפשרות זה אבל יגזרו על אמתתו. וכבר ידמה זה למה שדקדק עליו במעמד הר סיני באומרו (שמות שם) כה תאמר אל בית יעקב ותגד לבני ישראל כמו שאבאר שם בעזרת השם: (יא) ולזה היתה סוף תשובתו והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי כי יאמרו לא נראה אליך יי' שהרי הזקנים ידעו שהנבואה היא אפשרית בראויים לה אבל במה יודע להם שאני ראוי אליה. ולזה מלא בידו האותות כמו שיבא והוא פירוש מפואר: ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו וגומר. לפי שחזר בשליחות לומר ואומר אעלה אתכם מארץ מצרים אל ארץ הכנעני וגו'. אמר אמנם ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו יי' אלהי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים וכו' כלומר כי על זה הפקדתיך שליח לשעה ולא זולת: (ט) ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים וגו' ואני ידעתי וגו' ושלחתי את ידי וגו' ונתתי את חן העם וגו' זאת היתה עצה עמוקה אלהית להראות לכל חוזק לבו וקושי ערפו של פרעה הידוע אליו אשר עליו יצדקו משפטי השם יתב' ומכותיו הנאמנים אשר ישלח בו ובעמו והוא כאשר צוה שלא יבקשו ממנו רק שירפה מהם כעשרה ימים ללכת שלשת ימים במדבר לזבוח לאלהיהם ומסתמא יובן מדבריהם שאחר ישובו ועם כל זה לא ישמע וכ"ש אם יאמרו לו לשלחם כלה: (י) וזה אומרו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך כי ידעתי את מריו ואת ערפו הקשה: (י) ולא ביד חזקה. ירצה וכ"ש שלא יתן אתכם להלוך אם תשאלו ממנו ביד חזקה ובזרוע רמה לשלוח אתכם קוממיות. וכבר יהיה האשם המושב אליו על סירובו על זה האופן מהשאלה גדול מאוד ממה שיהיה על האופן השני. אמנם ושלחתי ידי והכתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו. ואחרי כן ישלח אתכם שלוח ופטור גמור. וכל זה להודיע כי לא לחולשת השליחות ולא לחסרון כח המשלח אמר זה רק להראות כחו וגבורתו עם יושר משפטו כי האיש הקשה והעריץ אשר מתחלה ישאלו ממנו רפיון ימים אחדים ולא יאבה שמוע לסוף ישלחם כלה גרש יגרש ולא שוה לו: ויתד תהיה לך על אזניך לבלתי שמוע דבר ממה שכתב הרלב"ג ז"ל בזה ובכל כיוצא בזה אם בספורי השליחות הזה ואם בזולתם בכל מה שיקיים כי בחירת האנשים בכל מעשהם והענייניים הנמשכים להם על צד בחירתם איפשר שיהיו זולת מה שידע האל ית' חלילה ממנו. ולפי שכבר ביארנו סותרו אצל ארדה נא וארא וגו' שער י"ט גם דברנו בענין הידיעה האלהית הכוללת והפרטית מה שבידינו בשער כ"א אצל העקידה

שהם מקומות מיוחדים לזה לא אחוש לדבר בו בכל מקום ומקום ויספיק זכרון זה: (ט) ונתתי את חן העם וגו'. למה שהוא מבואר כי על דרך השאלה הזאת שראתה חכמתו לסבה החזקה שקדמה ימשך להם הפסד גדול מפורסם. והוא כי כשילכו מעמהם על מנת לחזור עד עשרה ימים איך יוציאו עמהם את ממונם ונכסיהם וכלי בתיהם הרי הם מוכרחים לעזוב את כל רכושיהם ואהליהם כאשר המה. לזה אמר שלתקון זה יתן את חן העם בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם ושאלה אשה וגו' כי הכלים היקרים ההם אשר לכסף לכסף ואשר לזהב לזהב והשמלות החשובות אשר ישאלום להתקשט בהם לפני אלהיהם שיהיו קלי המשא יהיו לכם שכר חלף כלי בתיכם הכבדים אשר תעזבו לאותם השכנים או שאתם גרי בתיהם לזה אמר ונצלתם את מצרים שכבר יהיה לכם זה התנצלות גדולה לפני כל מי שיגנה מעשה זה לפי שכבר עזבתם אצלם כל נכסיכם, או שירצה כיון שישאילום לכם בלב טוב ועין יפה לא תחושו על חיוב החזרה כי לא ימשכו העניינים ביניכם באופן שתתביישו עליהם כי כאשר ראיתם את מצרים עכשיו לא תוסיפו וגו'. ואין התנצלות גדולה מזה: (ט) והנה עתה לא עת המעשה היא אך יודיעם הענין כדי שלא יקשה עליהם אופן השאלה שאמר ולזה בשעת מעשה אמר דבר נא באזני העם וישאלו וגו' כי הגיעה שעה. ותכלול עצה זו כוונה אחרת והוא שכבר יתעוררו לצאת אחריהם בשביל ממונם ויבאו למקום דינם כמו שיבא עוד. ויען משה ויאמר והן לא יאמינו וגו'. כבר פירשתיו: ויאמר אליו ה' מזה בידך וגו' והיה אם לא יאמינו וגו' לפי שכבר שם ענין הכרתו עם הזקנים שאמר שאף על פי שהם יודו במציאות הנבואה הנה יספקו בנבואתו כמו שאמרנו. לזה נתן בידו שלשת המופתים האלו והיו לאותות נאמנות לעיני בחינת' היודעים והמכירים באות, ענין המנהג הטבעי ומשיגים עד היכן ידו מגעת ולא יתפשו ברשת ההמוניים המשתוממים לעצירת המים בעציץ הנקוב וכדומה מהעניינים המחויבים אצל הטבע ולא יפלא בעיניהם שדודו המוחלט אם לא יהיה בענין זר ונפלא מאד כמו שהקדמנו בדברים אשר בשער. (יב) ולזה כבר היו להם אלו האותות בטוב הבחינה, זו נפלאה מזו כמו שיתבאר. וזה שהדבר אשר יאמר עליו שהוא נסיי הוא באחד מג' פנים. אם שיהיה נמנע אצל הטבע בשום צד כמו שיהיה ההפך הברזל גזת צמר או אפרוח וכיוצא. או שיהיה נמנע אצל הטבע בזמן מה אבל אינו נמנע בהחלט. דרך משל ההפך קב חטים אל אפרוח שהוא נמנע אצלו בעתה אבל הוא אפשר שיהיו החטים מאכל לעוף השמים ותתהוה מהם הטפה הזרעית ויוליד ביצה וממנה אפרוח. או שיהיה הנס מורכב משני העניינים יחד כהתהוות מביצת תרנגול חצי תרנגול חצי צפרדע שהוא נמנע מצד כללותו שכבר נתבאר בחכמה הטבעית שלא כל

דבר שיזדמן יתהוה מאי זה דבר שיזדמן. אמנם כבר יפול בזה צד אפשרות מצד קצתו: והנה הוא מבואר כי אות המטה שנהפך לנחש הוא מהמין השני כי המטה כשיותך אל העפר ונחש עפר לחמו כבר איפשר שיהפך זה לזה באורך הזמן, ויהיה הנס בו ההפך לו בזולת זה הזמן: והמופת השני הוא מבואר שהוא מהמין הג' והוא שימצא האדם בריא וחולה בזמן אחד כי בדרך הטבע אי אפשר להיות יד האדם מצורעת רק שיהיה הוא עצמו מצורע והוא ההמצא בו הפסד הכח המשנה בכלל. ואם שיוכר זה בקצת חלקיו וראשי איבריו לא יאמר לפי זה שידו או רגלו או חוטמו מצורעת והוא בריא כי היות כחו בריא ושלם בכל פעולותיו ואבר אחד מצורע זה יהיה כמו חצי תרנגול חצי צפרדע ויהיה נמנע אצל הטבע יותר מהראשון אצל חכמים המתבוננים בסודות הטבעים אמנם לפי שכבר אפשר שתפיל הצרעת ביד בצד מהצדדים כמו שאמרנו. בא האות הג' אשר הוא מהמין האחד שהוא נמנע ליעשות בשום צד ובשום זמן כי ההפך היסוד הפשוט לדם הוא כמו ההפך הברזל אפרוח או חתיכת בגד או ספר וכיוצא שאף בגוף האדם לא יוקחו המים למזון כי אם להעביר המאכל במעברים הצרים כי היסוד הפשוט א"א ליהפך אל מזון וכ"ש שיהיה מיטב הליחות שבניזון וכ"ש חוצה לו שהוא שוה לשיעשה מהאבן לב הב"ח או כבד או מוח וכיוצא נפרדים מכלל הגוף שהוא בתכלית הנמנעות. וכבר יצדקו מאד בעיני היודעים. דברי השם שאמר והיה אם לא יאמינו וגו' והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות וכו': ואפשר שכבר יוקחו האותות האלה לפי פרסומם אצל ההמון אלא שתבוא הוראתם על שלשה ענינים נפרדים אשר כללם מאמר שליחותו באומרו ה' אלהי אבותיכם נראה אלי לאמר פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים שהרי יש לו לאמת שלשה ענינים. הא' שהש"י הוא הנראה אליו. והב' שהעם ההוא נמסר לפקידה. והג' שירצה הש"י לפקוד על המצריים על העול והחמס העשוי להם שם. והנה עם שהוא ע"ה לא ספק אלא בעצמו באומרו והן לא יאמינו לי וגו' כי יאמרו לא נראה אליך ה' הנה הוא ית' נתן לו האותות על שלשת הענינים. וכבר קרה לו כמו זה הענין במאמר (שם) הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם וגו' כמו שיתבאר שם ב"ה. והנה על זה האופן אין מן הצורך שיוקחו זאת נפלאה מזו אבל איך שיהיו מענין יוצא מהקש הטבעי תהיה כל אחת הוראה על ענינה. וזה שמעשה הנחש יהיה ראיה אצלם שהוא נביא ה' הנראה אליו כי מי אלוה מבלעדיו בורא נפשות בפגרים מתים כמו רגע. אמנם האות הב' יורה כי פקד ה' עמו ומחק מכתו ירפא כמו שירפא היד המצורעת. וכמ"ש (דברים ל"ב:ל"ט) ראו עתה כי אני אני הוא אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא. אמנם האות הג' מה שיורה שיפקוד ה' על המצריים ועל

אלהיהם אשר הם בוטחים בו להשחית מימיהם ומעתה יתנו הדין על העשוי להם שם בלי ספק: ותהיה הכוונה באומרו והיה אם לא יאמינו וגו' לומר אם לא יאמינו אליך לקול האות הראשון בכל עסקי השליחות כי יערערו ויאמרו הרי שנתברר לנו כי נראה אליך ה' אבל לא יאמינו שהם יהיו ראויין ומזומנים לגאולה כמו שיחוייב מאומרך פקד פקדתי אתכם. ולזה כשתעשה השניה יאמינו זה: והיה אם לא יגמרו האמונה גם בשני האותות האלה שיפקפקו ויאמרו כבר איפשר שאתה נביא הש"י ושאנו ראויין לגאולה אבל עדין לא נדע אמות מה שאמרת שיקח הש"י נקמתנו ממנו כי הוא מלך עצום וחזק מאד לזה ולקחת ממימי היאור שהוא אות ומופת שקשתה יד האל ת' עליו ועל אלהיו. ועם זה תאמת כל חלקי המאמרים האלה והוא נכון בעיני בדרך הפרסום: ואיפשר שכבר יהיו בלב המוניהם ספקות אחרים אם מצד עצמם. ואם מצד עוצם מלכם ועמו ועבדיו שכבר יועילו למו בבחינתם בשיהיו שוות. ולא עוד אלא שתהיה הכוונה להראות להם קלות הענין ההוא וקירובו מצד היכולת האלהי עד שיהיה האות השני קל מהראשון. והשלישי קל משניהם כמו שיראה מהפרסום ואין להאריך באלו הענינים כי הם דברים נמסרים אל לב כל מעיין. ואשר כתבתי הוא מה שיספיק בזה לפי הכוונה: והיה כל זה מהחסד האלהי לזכותם לישועה בזכות האמונה והבטתין על דרך שאמר יהושפט (ד"ה ב' כ') שמעוני יהודה ויושבי ירושלם האמינו בה' אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו וכמו שאמר אח"כ ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את ענים ויקדו וישתחוו. הנה שפירש הכתוב הנז' העניינים שאמרנו ועל כלם הודו והמליכו: (יג) ויאמר משה בי אדני לא איש דברים אנכי וגו', אחר שהודיע לו האל ית' את כל זאת כמ"ש לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך וגומר ושלחתי את ידי וגומר נראה כי המלאכה לא ליום אחד היא ולא לשנים אבל שתמשך לזמן הרבה בוא יבוא לפני פרעה וגדולי שריו חכמיו ויועציו פעמים רבות בדרך הנצוח. ולא עוד אלא שאפילו לבני ישראל אשר בא להושיע אותם הוצרך להרבות אותות ומופתים למען יאמינו בצירוף התלונה הראשונה שאמרנו שהיתה בלבו מצא עלה מצד כובד לשונו להשמט. ואמר בי אדוני לא איש דברים אנכי לעשות את כל המעשים האלה על האופן הנפלא הזה. ואמר גם מתמול משלשום לומר שלא חדש עכשו טענת ששתק ממנה מתחלה עם היותו יכול לטעון אותה שזה יהיה עזות גדולה אבל שהוא כבר ידע בכובד לשונו למן היום הראשון אלא שהוא לא יחשב עד הנה שהיה זה מזיק לו בשליחותו: (יד) ויאמר אליו ה' מי שם פה לאדם או מי ישום וגו' ירצה אם תשער שישים פה לאדם זולתי הוא אשר מנע ממך צחות הלשון ולא ידעתי או שיהיה זולתי

המשים האלמות והחרשות והוא אשר האלים אותך ולא ממני. היה לך להודיעני ולבקש ממני אתקן את אשר עותו שום אחד מהם כדי שלא יתקלקל השליחות. אמנם אם שמת לבך כי אני אני הוא השם פה לאדם ושמתיו לך על זה האופן וגם אני הוא השם אלם או חרש ורציתי שיהיה בך זה החלק מהאלמות ועם כל זה אני בוחר בך לעשות שליחותי. היה לך לסמוך עלי כי ידעתי אשר אני עושה. ואם יתקלקל עסק השליחות ע"י זה לא עליך תלונתי כי אם עלי: ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך וגו' ירצה אין אני מתקן כובד פיך ומילול לשונך כדי שיודע לכל כי אנכי תמיד עם פיך ומורה אותך את אשר תדבר בכל עת הצורך כי לא על יופי דבורך וצחות לשונך אתה בוטח: ויאמר בי אדני שלח נא ביד תשלח לפי שאין במשמעות אומרו אנכי אהיה עם פיך שילך עמו שם כאשר ילך איש עם רעהו. רק שישלח עמו מי שימלא את חסרונו כמו שהיה הענין באומרו וארד להצילו מיד מצרים כי אמר לו ועתה לך ואשלחך אל פרעה והוציא וגו' וכבר יהיה זה ע"י אחד הנביאים השלמים בכלי הדבור. ולכאורה ירצה שלא לכבוד יהיה לו להיותו טפל אצל זולתו. אמר בי אדני שלח נא ביד תשלח ירצה שלח נא השליחות כלו ביד אותו שתשלח להלין בעדי ולמה אהיה עליו למשא ויש במשמ' דבריו ג"כ שישלח נא ביד אותו השליח שעתיד להעלות' לארץ הנרמז מתוך דבריהם כמו שאמרנו. ולזה הענין לדעתי הי' עקר מה שיוסב אליו מה שנ' ויחר אף ה' במשה כי הקפיד עליו על דקדוקו יותר על זה הענין. מצורף למה שכלל בדבריו מהתפיסה על דבריו יתב'. אמנם לענין השליחות אמר לו הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא וגו' ודברת אליו וגו' ודבר הוא לך וגו'. ירצה עם שכבר היטבת לראות שכוונתי לשלוח עמך איש יודע דבר ונבון לחש מ"מ היה לך להתערב עלי שלא נקל בכבודך בדבר השליחות. ובאמת אין עיני ולבי לזה רק על אהרן אחיך הלוי כי ידעתי דבר ידבר הוא. וגם הנה הוא יוצא לקראתך ואפילו בביאה ראשונה לא תהי' אתה לבדך וראך ושמח בלבו שלא ירע בעיניו גדולתך וגם אותו לא אשימנו לנביא כמוך ושוה אליך כי אתה תהיה המדב' אליו בשמי והמשים את הדברים בפיו. ומה שאמרתי לך ואנכי אהיה עם פיך והורתיך וגו' דבר גדול מזה אכלול בו אשר תצטרכו אותו גם שניכ' כי אנכי אהיה עם פיך ועם פיהו והוריתיך את אשר תעשון סוף דבר עקר השליחות כלו תלוי עליך כי הוא אשר ידבר לך אל העם כלומר בשליחותיך והיה אם הוא יהיה לך לפה אתה תהיה לאלהים המשלח נביאו או שלוחו למי שירצה: ואת המטה הזה וגו' ירצה ובהיות מטה האלהים בידך אשר תעשה בו את האותות הנה הדבר נכר שאתה הוא עקר השליחות בלי ספק:

ובמדרש (ש"ר פ' ז') הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב ל"ג). ג' פעמים ממתין הב"ה את האדם שאם עשה תשובה מוטב. ואם לאו הוא מגלגל עליו את הראשונות וכן אתה מוצא במשה כשאמר לי הק"בה לכה ואשלחך אל פרעה אמר תחלה והן לא יאמינו לי וכו'. ואח"כ בי אדני לא איש דברים וכו' אח"כ שלח נא ביד תשלח הרי ג' פעמים וכיון שלא חזר ואמר הן בני ישראל לא שמעו אלי וכו' נתיחד הדבור על אהרן שנא' וידבר ה' אל משה ואל אהרן. יראה שעשו הרושם מצירופו של אהרן אלא שבתחלה היה לו דרך כבוד יותר מבאחרונה ששתף עמו הדבור ואשר כתבנו הוא נכון: (טו) וילך משה וישב אל יתר חתנו יראה שמתחלה רצה משה להסתיר ענין השליחות מחותנו. ולזה אמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים וארא העודם חיים והוא אמר לו לך לשלום משמע שפוטר אותו לבד אבל לא להוליך אשתו ובניו אבל אח"כ כשנאמר לו שם במדין לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך והוא מה שהבטיחו תחלה כשאמר לו כי אהיה עמך וזה לך האות וגו' כאשר פירשנו, הנה אז גלה הדבר אל יתרו ואז הרשהו להוליך אשתו ובניו עמו: (טו) ויקח משה את אשתו וגו' לדעתי זה הי' עון אשר חטא ביד משה, עליו נאמ' ויפגשהו ה' ויבקש המיתו כי באמת היה לו למול את בנו בזמנו ולהניח אשתו ובניו אצל חתנו כי מה חפצו בביתו אחריו ושתצא אשתו עמו הנה נראה שהיתה חביבה עליו בראשיתו יותר מבאחריתו. ואחשוב שזהו דעת מי שאמר (נדרים ל"ב.) על שנתעסק במלון תחלה שהלשון הזה הוא כנוי לעסק אהבת הבית הכוללת חברת האשה והבני' כי לפי שהיה העסק ההוא בעצם וראשונה במחשבתו נסתמ' ממנו חלוקת חלופיו כי הוא אמר (שם ל"א.) אם אמול ואצא הרי סכנה לילד אם אמול ואמתין עד שיבריא הרי עכוב בשליחות. והצד היותר נאות הינו נסתר מעיניו והוא למולו ולהניחו שם עם אמו. ואם היה הטוב והישר אחר כך להחזירם שם בדבר אהרן כ"ש שהיה לו להניח' מתחלה והוא מה שיורמז באומרו ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו שלא היה הפגע רק למה שהיה בדרך במלון הנז' אשר היה לו להניחו במדין ולא לעכב המצוה: ותקח צפורה צר ותכרת וכו'. כי היא מעצמה הבינה שעכוב המילה היה חטא בידו וכ"ש אם ראת' סימנים ע"י מלאך שרף או נחש כמ"ש ז"ל (שם ל"ב.): (טו) ותאמ' כי חתן דמי' אתה לי כשראתה בסכנת בעלה אמרה על בנה כבר נולדת לסימן דמים בביתי ולרעתי. אמנם כשראתה שרפתה ממנו הסכנה והצער אמרה חתן דמים למולות ירצה שנהפכו הדמים האלו לדמי ברית מילה ושמחה. וכל זה להודיע כי מתחלה ועד סוף לא ייחסה הדבר רק בדבר בנה: והנה הבן הזה הנולד לו אחר שנאמר לו כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך קרא אליעזר

(שמות י"ח:ד') כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה כי מאותה שעה סמך לבו בה' ואין שטן ואין פגע רע ולא עוד אלא שהוא אות על הצלחת השליחות כמו שפירשנו ואין צורך שיבא תחלה למצרים כמו שכת' הרמב"ן ז"ל כי שם שם לו זה השם: ויאמר ה' אל אהרן וכו' גלה את אזנו שילך לקראתו כאשר ייעד לו. וכבר הסכי' בזה למה שכת' החוקר בפ' י"ג מהט' מהמדות שראוי למהר לקרו' האוהב ביום הטוב' כדי שימהר לשמוח עמו וכמו שאמר ראשונה וראך ושמח בלבו וספר כי באו משה ואהרן תחלה אצל זקני ישראל ודברו להם את כל דברי ה' ויעשו האותות לעיניהם ויאמן העם בדבר ה' כאשר אמרנו. ואחר באו משה ואהרן וכו'. ויאמר פרעה וכו' והוא דבר ה' אשר דבר כי גם כי ישאלו ממנו דבר קטון יענ' עזות. ועתה יגדל נא כח מדת הדין כנגדו: (טז) מי ה' אשר אשמע בקולו. ירצה מי ה' אשר אשמע בקולו מצד אלהותו וכ"ש לשלח את ישראל שהוא דבר גדול לעשותו בצווי שום אלוה אם הונח שימצא. ולזה לא ידעתי את ה' לשום צווי כלל וגם את ישראל לא אשלח במאמר שום אלוה. והנה בזה דבר ה' אם מצד המצוה ואם מצד הדבר אשר עליו באה המצו'. ובשער הבא אצל צורך עשר המכות ותועלתם תתבאר עוד כוונת זה הרשע במאמריו אלו. (טז) ויאמרו אלהי העברים וגו' הודיעו לו כי זה אשר נקרא עליהם הוא אלהי העברים אשר פרסם אותו אברהם העברי אבי יחסם. ושהן חייבים להזדקק אליו לעבוד עבודתו שמא יחרה אפו עלינו ויפגענו בדבר או בחרב. וכבר יגיעך בזה נזק והפסד העבדים יותר ממה שתפסיד בעבודת ימים מועטים. והם דברו דברים של טעם אבל לא נכנסו באזניו כי ראה רשע רע נגד פניו לאמר היום ישאל עבודת דרך שלשת ימים ומחר ישאל חדש ופעם אחר ישאלם לגמרי ולזה סגר עליהם וגם כי לא יאמין שיפגעם במיאונם שום פגע כלל: ויאמר אליהם וגו'. הנה בראות העם אתכם שאתם בטלים יפנו לבם גם הם אל הבטלה לכן אם אין אתם נושאים סבלות מצרים לכו לסבלותיכם אשר בבתיכם שבטלתכם מביאה אותם לידי שעמום: (יז) ויאמר פרעה הן רבים עתה וגו' אמר הרשע בלבו כמדבר עמהם הנה כשלא היו העם רבים על זה השיעור אמרנו הבה נתחכמה לו פן ירבה ושמנו עליהם שרי מסים למען ענותו בסבלותם. ועתה שכבר הם רבים והשבתם אותם מסבלותם. זה לא יתכן ובאמת מהיום ומעכשיו אכביד עליהם יותר ולזה (כ) ויצו ביום ההוא וגומר לא ראה הרשע ההוא להוסיף עליהם מתכונת הלבנים בפירוש כי ידע שלא יקבלו ויכרעו ויפולו תחת משאם אבל כיון להתעולל עליהם ברשע ובדברי אונאה כדי שיקבלו עליהם באין מבין. ואחר עבור זמן מה יבקשו מהם במקל ורצועה מה שקבלו על עצמם. ולזה אמר שצוה פרעה את הנוגשים בעם (כ) ואת שוטריו כלם משרתיו רשעים אשר מנה

עליהם. לא תוסיפון לתת תבן וגו' ואת מתכונת הלבנים וגו' כי נרפים הם ונוחי נפש על כן הם צועקים נלכה נזבחה לאלהינו אשר נתן לנו מנוחה. ובאופן זה תכבד העבודה על האנשים מבלי שיעזבו ממנה והוא אמרו ויעשו בה ואל יפנו אל דברי השקר לאמר אלהים עזרם. אמנם היה מרוע עצתם שלא יאמרו להם זה בפירוש כי אם בלשון שיהי' בו שתי משמעיות וזה שיובן ממנו שהיה להם דבר המלך למנוחה ואחריתה שמחה תוגה. והוא מה שנאמר ויצאו נגשי העם ושטריו ויאמרו אל העם לאמר כה אמר פרעה אינני נותן לכם תבן אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו כי אין נגרע מעבודתכם דבר שמשמעות דבריו לכאורה שהמלך יכוין להמציא להם מרגוע במה שילכו לשוטט הנה והנה לקושש קש מאשר ימצאו: וכבר יהיה זה להם צד טיול ורפיון מה ליגיעתם, יותר משיהיו תמיד על עבודת החמר בהיות התבן מזומן כי על כן לא ירימו ראש. ומקום העלילה והרשע הוא אמרם כי אין נגרע מעבודתכם דבר שנראה שהוא נתינת טעם לעקר הליכתם וא"א שיובן רק שירצה כי אין המלך נגרע בהליכה זו מעבודתכם דבר שמה שיחסר מתכונת הלבנים ירויח במה שלא ינתן התבן מביתו: ויפץ העם וגו' יאמר כי תמת ישרים תנחם ולא הבינו רשע כוונתם. ולזה נפוצו כל העם להניח מעצבם ומעבודה הקשה קצת היום ולשוב קצתו למלאכתם כסבורים שלא יבקשו מהם מתכנת הלבנים כבתחילה: (כ) והנוגשים אצים לאמר וגו' ויוכו שוטרי וגו' מדוע לא כליתם חקכם ללבון כתמול שלשם גם תמול גם היום יראה באמת שהעלימו עיניהם מהם ביום הראשון כדי שלא ירגישו ברשעתם. וביום השני תבעו מהם מלאכת יומים. אז הבינו רשעתם אבל לא חשבו כי המלך היה בעצה הרעה הזאת ולזה נאמר ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשו והנה עבדיך מוכים בחמס וחטאת עמך אלה המכים אותנו שלא מדעתך. ויאמר נרפים וגו' כבר שמעו מטה ומי ייעדה כי הנה גלה להם שמרשעתו יצא רשע להכביד להם העבודה. ובאר להם הדבר ואמר ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותכן לבנים תתנו והוא הדבר שאמרו להם הנוגשים כי אין נגרע מעבודתכם דבר והכונה שתלכו במהירות וזריזות כי אין נגרע ממתכונת עבודתכם דבר. וכבר שמעתם וקבלתם ויצאתם ופשטתם ומה תצעקו עוד על זה. והוא אומרו ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע לאמר לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו כי אז הכירו כי כוונתם באומרם כי אין נגרע מעבודתכם דבר היא לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו והרי היא רעה חולה שאינן יכולין לעמוד עליה. ועם זה הודיע כמה עמקו מחשבות רשע זה להרשיע ולהתריס כנגדם לפרסם צדקת י"י ומשפטיו בכל מה שיעשה עמו: ויפגעו את משה ואת אהרן וגו' שהיו נצבים שם סמוך לבית המלך

כשיצאו ממנו בזעף ובמר רוחם התריסו כנגדם. ויתכן שדברו נכונה לאמר אם אין אנו ראויים לשידרוש השם יתברך עלבונו מיד אויבנו זה, ירא י"י בשבילכם וישפוט איתו לתבוע עלבונם שאתם חשבתם להיטיב אותנו. וכבר הבאשתם את ריחנו ?ונומר ועל דרך העקר העלבון והצער הוא לכם: (כא) וישב משה אל י"י ויאמר למה הרעותה לעם הזה וגומר ומאז באתי וגומר כבר פירשנו טעם מאמרו אליו ותשובת האל יתברך עליו בסוף דברי השער:

פרשת וארא

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני י"י וארא וכו'

כבר התפרסם דעת חז"ל שאמרו במדרש (סנהדרין קי"א.) שדבר אתו קשות על שהקשה לומר למה הרעותה וגו' וא"ל חבל על דאבדין ולא משתכחין וגו' ומה שהשיב רש"י ז"ל עליהם מפני כמה טעמים ואמר אי אפשר שלא נאמר ושמי י"י לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי מתחלה וגו'. (כב) והכונה לכאורה שאם היה שלא הודיעם כלל כבר יסבול מאמר ושמי י"י לא נודעתי להם כוונת ושמי י"י לא שאלו לי כלומר לא שאלו לי שאודיעם כמו שהודעתי לך על פי שאלתך השתא שכבר הודיעם מזולת שישאלו ממנו לא היה לו שום מקום לומר רק ושמי ה' לא שאלו לי או ושמי ה' לא נודעתי להם על פי שאלתם ומזה חייב הרב ז"ל שעל דבר שלא הודיעם הכתוב מדבר וזהו קיום הבטחתו כפי מה שפי' הוא ז"ל. וזאת הקושיא היא כל כך חזקה שאי אפשר להם לסובלה וכי נטלם מהם הכתוב האומר לו לאברהם בין הבתרים (בראשית ט"ו:ז') אני ה' אשר הוצאתיך וגו' ועוד שאף לפי דרכם לא היה לו לומר אלא וארא אל אברהם לבד ושמי י"י לא שאל לי כי לא היה לו להחזיק טובה על זה כי אם לו לבד שהודיעו מבלי שישאלנו אבל אחר שהודיעו והוא הודיע לשאר האבות למה ישאלו עוד ואם כן מהנחתם שלא הודיעם שמו לא הותר הספק אבל הוכפלו להם ספקות (כב) ולזה יראה שהכוונה להם ז"ל שלא בקריאת השם לבד ידברו רק בהודעת סודו. ולזה מה שהקשה שהיה לו לומר ושמי י"י לא שאלו לי כלומר סוד אמתת שמי. וזה שהאומר לא גליתי סודי לזולתי לא יובן ממאמרו שלא שאלו ממנו כמו אם יאמר שלא הודיע שמו. ולזה אם ירצה לשבחו שלא שאל סודו יש לו לבאר ולומד לא שאל ממנו. ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו ואל הודעת השם לבד יכוונו אשר עליו יהיה מאמר לא נודעתי שוה לשיאמר לא שאלו לי זה א"א שהרי הכתוב לא נעלם מהם שנאמר אני י"י אשר הוצאתיך וגו' וא"כ הדרן קושיא לדוכתא שהיה לו לומר ושמי ה' לא שאלו לי. ועוד יקשה מיישוב הכתובים כמו שמפורש בפירושיו. והנה הרב ז"ל החל לאחוז במדת הדין ואחר כך

השיב הדברים למה שאמר לא נכרתי להם במדה אמתית שלי שעליה נקרא שמי י"י שהרי נדרתי להם ולא קיימתי והשתדל להביא ראיה על מדה זו. והנה באמת גם הוא ז"ל טרח מאד לישב הכתובים האומרים וגם הקימותי וגומר וגם אני שמעתי וגומר ועלו בידו בדוחק כמו שהוא מבואר בדבריו. ואשר יאות שיתבאר בזה לפי דרכם הוא מה שאומר וזה כי מהידוע כי שם ידוד הנכבד והנורא הוא שם העצם המורה על עצמיותו יתברך אשר בו יוכללו כל שאר שמות התוארים אשר נקרא עליהם. כי אתה כשתקרא ראובן כבר תכללהו מצד מה שהוא רופא או סוחר או נגר אמנם כשתקראהו נגר או רופא לא תכלול רק אותו התואר לבד. וכן כשנקרא בשם ידוד כבר כללנו כל תואריו יתברך ובפרט העקרים הראשיים אשר זכרם משה אדון הנביאים כשאמר (דברים י׳:י״ז) כי יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא. כי הגדול אינו ענין אחר רק היותו נמצא מחוייב המציאות כי הוא היותו גדול מכל האלהים וסבה ראשונה לכלהם. והגבור הוא ענין היותו משגיח ומנהיג בכח גבורתו העולם. והנורא הוא היותו יראוי ומאויים ונורא על כל סביביו להעניש ולישר כל עושי רשעה: והנה לזה אמר לו בדרך תוכחה אני כשנגלתי אל האבות. אמנם נגלתי להם ראשונה באחד מהתוארים האלה. והוא באל שדי מצד מה שיורה על חיוב מציאותו. ושאני די בעצמי להספיק המציאות לכל זולתי ועם זה שמי י"י לא נודעתי להם מצד כללותו. וגם אח"כ נמשכו העניינים אל שכבר הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען וגו' והוא ענין התואר השני כי מצד כח גבורת השגחתי והנהגתי העולם עשיתי זאת ועדין לא הגיעו עד סוף כללות זה השם למה שלא הספיק הזמן להתנהג בתואר המורא הגדול הראוי לבא על עוברי רצוני. ועתה מכח זאת גם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי להראות שלמות השם בכללו ולבלוש בגדי נקם לתת לאיש כדרכיו כי רוב שנים יודיעו זה ואתה חשבת כשהגדתי לך שמי שכבר באת לתכלית הידיעה ולכן הקשית לשאול כסבור שאין לי לעשות רק מה שעלה על דעתך מעלות העם הזה ממצרים ואינו כן כי צריך אני להודיע כל ענייני שמי הגדול הזה בעולם. וכבר גליתי אזנך כי זה שמי לעולם לעלם כתיב. לכן עתה אמור לבני ישראל אני י"י כי הוא שמי הכולל כל העניינים האלה הנכללים באל הגדול הנבור והנורא כמו שאמרנו. ומצד גדולתי אסבב סבות לתועלתם וטובתם. והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם ואמר כן על שתי כתותם על הנאותים לשבת ביניהם כי שמה מיעכו שדיהן וגו' (יחזקאל כ״ג:ג׳) ועל המתאוים לצאת מקרבם. ומצד המורא הגדול וגאלתי אתכם בזרוע נטוי' ובשפטים גדולים. ומצד כח הנהגת גבורתי ולקחתי

אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים. ועם זה וידעתם כי אני י"י אלהיכם שם שלם הכולל כל העניינים הללו המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים והמביא אתכם אל הארץ אשר נשאתי את וגו' והמעמיד אתכם בה לירושת נחלה אני י"י כי כל זה הוא מה שחוייב שידעו אותו והנה זה הוא סדר נכון לפי כוונתם:

והנכון בעיני בדרך הפשט שהיתה הכוונה במאמרים הללו להודיעו ג' סבות המחייבות במדת הדין להמשיך העניינים על האופן ההוא. האחד מצד הטוב והישר והוא מה שיאות שתגיע הכרתו וחבתו עם האבות לבניהם אחריהם. והב' למה שהיתה ביניהם שבועת י"י לקיים דבר. והג' מצד חיוב המשפט למה שנתחדש שם מהעול והחומס אשר יחוייב שם התעוררות הצדק האלהי משני פנים אם בבחינת העושה ואם בבחינת הסובל: (כב) והנה על הסבה הראשונה אמר אני י"י וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי י"י לא נודעתי להם ומלת להם חוזרת אל בני ישראל המוזכרי' בכנוייהם בפסוקים הסמוכים למעל' כשאמר ביד חזקה ישלחם וביד חזק' יגרשם. והכוונה שכבר נראה אל האבות והתודע אליהם לא הודעת שמו המורה על מציאותו לבד אבל שכבר השיגו מענין תאריו עד שידעו כי הוא אל שדי שהוא העקרי משמות התארים. ומדרך התארים שיודיעו דבר נוסף על מה שיודיע שם העצם מצד מה שירשם בו עצם הנקרא להורות מציאותו לבד. כי מי שיודע שראובן חכם או רופא או נגר כבר הוסיף בו הכרה וידיעה ממי שידע שהוא ראובן. ולזה אמר הנה אל אבות נראתי עד שהשיגו וידעו בענייני תארי. ואפי' שמי שהוא מורה על מציאותי לא הודעתי להם לבנים בשלא נמצאתי להם ולא הורגלתי עמהם בשום ענין מצויין והנה יחוייב מצד הטוב והראוי שאודע להם. ויהיה ושמי ה' לא נודעתי להם, וידעתם כי אני ה' הנזכרים בכאן כשאר כל הדומים להם שנאמר וידעו מצרים כי אני ה' (שמות י"ד:ד') למען תדע כי אני ה' (שם ח') וזולתם רבי' שיאמרו על אמתת המציאות ופרסומו לא על עומק הסודות הנכללות בשם הנכבד והנורא או על קיום הבטחות בייחוד: ועל הסבה השנית אמר וגם הקימותי את בריתי אתם רצוני עם האבות לתת להם לבנים את ארץ כנען את ארץ מגוריהם אשר גרו בה. ודבר הנדר והמושבע חוייב לקיימו כמו שאמר משה אפילו בשעת הכעס (שם ל"ב) אשר נשבעת להם בך וגו' ותשובתו (שם ל"ג) לך עלה מזה וגו' אל הארץ אשר נשבעתי וגו': ועל הג' אמר וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל כי משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' (תהילים י"ב:ו'): ועל הד' אמר אשר מצרים מעבידים אותם כי בדבר אשר זדו עליהם אשפוט אותם. ואמר ואזכור את בריתי כי אין שעת הכשר כזאת לכך כי בה אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה' בהקימם מעפר הדלות ומאשפות העבדות

להושיבו עם נדיבי עולם והם על במותמו ידרוכו: (כג) והנה על פי ד' דברים הללו אמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי וגו'. על הודעת השם על הדרך שאמרנו אמר אמור להם אני ה' והכוונה שתגלה ותראה מציאותו עליהם מן הוא והלאה להיות עמהם כאשר היה עם אבותיהם ולהקים להם את הברית ואת השבועה אשר נשבע להם כמו שחוייב מהסבה השנית אלא כי לפי שקיום זה לא יתכן רק בשיעשה תחלה מה שחויב מהשתי סבות האחרונות הקדימן ואמר והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם כי זהו המחייב להציל עשוק מיד עושק. וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים כמו שיתחייב לעשות נקמה ושפטים רעים לעושה הרעה כרעתו. והנה השני ענינים אלו יהיו המביאין אל התכלית שהוא קיום הברית אשר לאבות כי עם זה ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים להביא אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אותה לכם מורשה אני י"י. והכלל שיחזיק לבם ויודיעם כי קושי לב פרעה. וחוזק מריו הם הכלים הנאותים אשר על ידם יגיעו אלו הענינים הנפלאים בצדק ובמשפט כמו שבא ויבא עוד בשער הבא בע"ה וברוך אל דעות אשר לו נתכנו עלילות: (כד) וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו וכו'. עם שהאמינו לא יכלו לתת לב ולהתנחם בבשורות טובות. כל כך היה עליהם עול העבודה קשה ולא הונח להם. וכן פירש"י ז"ל כדי שיהא מאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ק"ו שאין עליו תשובה. שלפי פירוש זה לא ע"ז המאמר נתיחד הקל וחומר שהרי האמינו. אלא שלא יוכלו להתאפק רק על קצת אנשים שהיו בהם בלתי מאמינים ואם לא הזכירם הכתוב זולתי בזה וכבר אמרו חכמים ז"ל (נדרים ס"ד:) שדתן ואבירם אמרו יראה ה' אליכם וישפוט ואין ספק שרבו כמותן בישראל: וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל וגו'. אחר שחזר משה להתרעם מערלת שפתיו באומרו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים תקן האל ית' ענינו משני פנים. האחד במה שכלל הדבור אל משה ואל אהרן כי ידע דבר ידבר הוא. והשני במה שצוה אליהם אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים כלומר שנתן חנם וכבודם ומוראם בעיניהם באופל שיקובלו להם דבריהם בכל מה שיצטרך להוציא את בני ישראל ממצרים. ויהי אומרו ויצום כאומרו (תהילים ל"ג:ט') הוא צוה ויעמוד (ישעיהו י"ג:ג') אני צויתי למקודשי (מלכים א י"ז:ט') ואת העורבי צויתי לכלכלך. (שם) הנה צויתי שם אשה אלמנה וגו'. כי כל מה שיקבע השם בלב כל פועל מדבר ובלתי מדבר או בטבע כל נמצא הוא ציוויו ומאמרו באמת והעד הנאמן לזה הפי' מה שאמר ליה להלן כשחזר על זאת השאלה ראה נתתיך אלהים לפרעה ירצה שכבר נתתי יראתך

ואימתך וכבודך עליו ואתה תראה ותשמח: (כה) אלה ראשי בית אבותם וגו'. נכתב זה היחס על זה האופן להורות איך הודיע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקרוב אליו מבלי שיהיה שום משוא פנים בדבר רק מתוך מה שנבדק ונמצא אתו משלמות וזכות מזולתו. ולזה לקוח החפוש מראשן והתחיל מראובן וזכר ראשי בית אבותם חנוך ופלוא חצרון וכרמי ועבר מהם כי לא נמצא בהם איש כלבבו ולסבה זו לא מנה שני חיי שום אחד מהם כמו שהוא המנהג בספורי התורה בכל השלמים כמה שאמר (תהילים ל"ז:י"ח) יודע ה' ימי תמימים ואח"כ הזכיר ראשי בית אבות שמעון ימואל וימין וגו' ועבר מהם ג"כ אמנם כשבא אל השלישי אמר ואלה שמות בני לוי לתולדותם גרשון וקהת ומררי. ולפי שראה ללוי ראש היחס צדיק לפניו לענין המבוקש אמר ושני חיי לוי וגו'. כלומר כבר מצאתי איש כלבבי ראוי שימצא לי בבניו מלך ונביא. ואמר בני גרשון לבני ושמעי למשפחותם וגו'. ולא הזכיר מנין שני חייהן ולא משום אחד מהם אמנם אמר ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל ושני חיי קהת כלומר זהו הנמשך אחר אביו והרי הוא סימן שימצא בבניו בחיר ה' רצתה נפשו. והנה אחר שהזכיר גרשון וקהת ומררי הוצרך לומר ובני מררי מחלי ומושי. אם מפני הכבוד ואם להורות שגם בהם לא היה איש ראוי לבא בפקודים לענין הזה. ולזה חזר ואמר ויקח עמרם את יוכבד דודתו ותלד לו את אהרן ואת משה כי הם האנשים השלמים אשר בחר ה' בהמה ולחשיבותו גם הוא כאבותיו אמר ושני חיי עמרם וגו'. ואמר ובני יצהר קרח ונפג וגו' ובני עוזיאל מישאל ואלצפן וגו' לסבה שנזכרה. ולזה לא חשב שנותם כמ"ש. ואח"כ אמר ויקח אהרן את אלישבע וגו'. מפני כבוד הכהונה ואגבן השלים זכרון ראשי הלוים מפני הכבוד. סוף דבר כי מבני יעקב בגדול החל ולא נבחר איש עד לוי ומבני לוי לא נבחר רק קהת וגם לא מבני קהת רק עמרם וכל בני עמרם בחר ה' לנביאים. דומה ממש למה שנעשה במשיחת דוד המלך ע"ה ע"י שמואל כי בראותו את אליאב נאמר לו (שמואל א ט"ז:ז') אל תבט אל מראהו וגו'. וכן בשני ובשלישי ובכל בניו לא בחר ה' עד שבא דוד והוא הקטן ויאמר קום משחהו כי זה הוא. וכן אמר דוד (ד"ה א' כ"ח) כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל ומכל בני רבים בנים נתן לי ה' ויבחר בשלמה בני לשבת על כסא מלכות ה' על ישראל. וכן אמר משה (דברים י':ט"ו) רק באבותיך חשק ה' ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים וגו' ואחר שהשלים ספור היחס על זה האופן חזר למה שהיתה סבה ראשונה לספורו ואמר: (כו) הוא אהרן ומשה אשר דבר ה' להם הזכיר ג' מעלות נפלאות עליהן זכו את כל הכבוד הזה. האחד שלמות ההכנ' אל הנבואה כפי מה שביררנו תואר' בדברים אשר בשער ועליה אמר הוא אהרן ומשה אשר

אמר ה' להם הוציאו וגו'. ולפי שקדם אהרן לנבוא' אל משה כמו שנודע מדברי חז"ל (ש"ר פ' ג') ע"פ יחזקאל הנביא (יחזקאל כ') הקדימו בה: והב' ההתאמצות וגבורת הלב הצריכה לכל שליח כמו שנתבאר מירמיהו (ירמ' א') ויחזקאל (יחזקאל ב') ועל זה אמר הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא וגו'. כי לפני מלכים יתיצבו ידברו ויוכלו עמוד: והג' שלמות התכונות והמעלות המדותיות ולפי שסופר ממשה שהיה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה שהוא תכלית השלמות בזה מכל זולתו ממינו ואמר הוא משה ואהרן: ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים. לפי שהשוה אותם כשאמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו וגו' חזר ופירש שהיה זה ביום אשר דבר ה' בארץ מצרים כי הדבור שהיה לו במצרים על זה נחשב כאלו נאמר לשניהם אמנם עקר הדבור לא הי' רק למשה וכן למדו חכמים ז"ל (תו"כ ויקרא פ' ב') שכל הדבורים לא היו אלא על ידו ואמנם היה השתוף הזה למה שדבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך וחזר משה לומר לפני ה' הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה אשר לזה השיב לו ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך. אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה וגו'. והנה עם זה נתבארה הסבה אשר בה שתף לאהרן כמ"ש אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל וגו'. והוא הלוך ישר ונאות אל הכתובים האלו: והנה עם שחשב משה ענין זה אצלו לקצת חסרון שיצטרך לזולתו שימלא חסרונו אלהים חשבה לטובה להוציאו מכלל הנביאים שדרכם להיות רגילין בין כתות האנשים יומם ולילה לא יחשו מהודיעם והזהירם וזו היא סבה עצומה שימעט כבודם בעיניהם ויקלו בם עד שכבר הוחזקו קצתם למשוגעים בעיני קצת כמ"ש (הושע ט':ז') אויל הנביא משוגע איש הרוח וכן ביהוא (מלכים ב ט':י"א) מדוע בא המשוגע הזה אליך ותשובתו אתם ידעתם את האיש ואת שיחו. ולהרחיקו מכל זה ראה הוא ית' לסלקו מן אלו הדבורים התמידיים עד שיהא הוא במדרגת האלהים המשלח את הנביא והנביא הוא דבר ידבר את אשר יצוה כמ"שא בפי' ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך והכתוב מעיד כי יצאה כוונה זו אל הפועל כמש"א (שמות י"א:ג') גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם. וחתם ושלח את בני ישראל מארצו להודיעו כי לא ישוב ריקם כי אם עשה את אשר חפץ ויצליח את אשר שלחו: ע"כ מה שרצינו ביאורו בזה החלק מהספור הנפלא אשר יכלול תחלת נבואתו של משה רבן של נביאים וראשית שליחותו המפורסם עם מה שנמשכו מהדברים החוברים בינו יתברך ובינינו וחברנו אליו מאמר וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב וגו' עם הכתובים הנמשכים שהם קשי הבאור וביארנום על

שני פנים והנה לפניך מה שפירשו הראשונים. תראה תבחר ותקרב וכבר נמשך הענין עד ספור היחס ותואר ענינם כמו שנתבאר. ומעתה יבוא העיון במשפטי הש"י ויושר דרכיו עם הגוי אשר לא ידעוהו בשער הבא ב"ה:

שער לו

פרק א

יבאר שסלוק הבחירה לאיזו סבה שיהיה איננו ראוי שיתואר ה' ית' בה כמו שהניח הרב המורה ז"ל ויפתח בענין דרך נכונה וישרה:

ואני אקשה את לב פרעה וגו'.

(ש"ר פ' ט') רבי פנחם הכהן בר חמא פתח מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה (ישעיה מ"ד) כל הקורא פסוק זה סבור שמא פלונקיא יש למעלה ומהו וכל חפצי אעשה שהוא חפץ להצדיק בריות שנאמר (שם מ"ב) ה' חפץ למען צדקו ואינו חפץ לחייב שנא' (תהילים ה':ה') כי לא אל חפץ רשע אתה. וכן אתה מוצא שהגיד הב"ה למשה מראשית אחרית אם ידבר אליבם פרעה אין כתיב כאן אלא כי ידבר אליכן עתיד הוא לומר כן. אמר ר' יהודה בר שלום כהוגן הוא מדבר אליכם תנו לכם מופת וכן אתה מוצא בנח וחזקיה כו', הצדיקים בקשו אות, פרעה על אחת כמה וכמה.

[128]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי כמו שיושם בכל מדינה ומדינה חוק וקצב ידוע למשקל כובד הדברים, ולמדת הלח והיבש והגודל השטחיי, אשר בו יושקלו כל הדברים הכבדים וימודו כל גודל שטחיי, ומדת הלח והיבש, כי זולת זה לא תכון המסחר והקנין, אשר עמודי החברה האנושית בבחינתו המדינית, בנוים עליו, כ"א ימכור ד"מ איש לרעהו כברת ארץ בת אלף אמה, או לשון זהב בת עשרים שקלים, או כרי חטים בת שלשים סאה, אם לא נודע בין שניהם בעת המכר והקנין באיזה אמה, משקל או סאה, ימודו הקרקע והכרי, וישקלו הזהב, הלא יהיה ריב ומצה בין המוכר והקונה, כי זה ירצה לשקול במשקל קטן, ולמדוד באמה וסאה קטנה, וזה יחפוץ בגדולים, כן גם פלס ומאזני משפט מוסריים ביד ד', על פיהם ישקול וימדוד כל דרכי ומעללי בני איש, ואם יסכימו עם חוקי האלהיים ותורותיו אלה, הבנוים על אדני החכמה העליונה, הם טובים ונכוחים וראוים שישולם שכר בעבורם לעושיהם, ואם לא יסכימו הם רעים וראוים להענש בחיק בעליהם, והנה כמו שאם השופטים העליונים הפקודים על פקודת משמרת המשקלים והמדות במדינה, לתת עליהם עדותה ולחתמם בחותמם, כי הם כראוי וכנכון, יעותו המשפט והצדק בהגדילם או בהקטינם לפעמים לקצת יושבי הארץ, את אבני המשקל או האמות והמדות נגד חקי הצדק והיושר הלא ירבו בזה העול והחמס בכל הארץ כי מעתה לא ידע עוד איש על נכון, על איזה משקל, אמה או מדה, יסמך בממכרו או בקנינו. ועי"ז יסובב נזק והפסד כללי לכל בני המדינה ההיא, אפס אם יהיו המשקלים, האמות והמדות היוצאים מקוימים מיד השופטים והפקידים, מכוונים כראוי. ורק קצת מבני החברה ינדילו או יקטינו לפעמים משקליהם ומדותיהם. להונות בהם רעיהם ולסבב בזה תועלת עצמם הפרטית. הם ברעתם זאת יסבבו רק נזק פרטי לכל המתעסקים עמהם, אבל לא נזק כללי, והמלך והשופטים וכסאם נקיים המה מעול וחמס; כן הדבר גם בכל רע מוסרי אשר יעשה בארץ רק מקצת יושביה. כי הוא מסבב רק רע פרטיי לפי שעה, המסבב עונש לבעליו, אבל לא כללי, כי הי"ת יסבב בטובו ובחכמתו הנשגב', שגם הרע הפרטיי הזה ישוב בסוף להיות אמצע לשחר הטוב הכללי, אבל שבהיות חליל' מעשה הי"ת מתנגד למשפט הצדק והיושר,

(מה שלא נוכל לחשוב ולהעלות על רוחנו כלל) הלא יסובב בזה העושק והעול הכללי, וזש"א הכתוב "חליל' לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט" ? וע"כ הוא גם מחובות כל מאמין אמיתי להניח לעצמו ליסוד מוסד שהי"ת צדיק בכל דרכיו כמאה"כ "הצור תמים פעלו" וכו' ורק זאת הורש' לו, להשתדל לחקור על איזה אופן יצדקו מעשה הי"ת, הנראים לפעמים לו בהשקפתו הראשונ', כבלתי ישרים ונכוחים חליל', וזש"א הנביא "צדיק אתה ד' כי אריב אליך" ר"ל זאת מונח בדעתי ואמונתי ליסוד בל ימוט, כי צדיק אתה "אך משפטים אדבר אותך" ר"ל אך דרך עיון וחקיר' לדעת האמת אנוכי שואל מאתך "מדוע דרך רשעים צלחה" וכו' ואחרי ההקדמ' וההצע' הזאת ערב גם הרב ז"ל את לבו לשאול, מדוע גזר הי"ת על אבותינו לבד להיות בגלות המר בארץ לא להם, תחת יד אדונים קשה במצרים ? אך ספק זה כבר התיר בדבריו בשער כ"ח, כי שם אמר, שבאמת לא גזר הי"ת שיוכרחו אבותינו לרדת מצרים, גם לא שיוכרחו המצריים לענותם, כ"א הניח ברשות ובחירת אבותינו דבר זה, ר"ל לרדת או שלא לרדת שמה. כמאה"כ ביושע "ויעקב ובניו ירדו מצרימ"' שר"ל כי רק בבחירתם החפשית, ולא בהכרח מהי"ת הית' ירידתם שמה, וכן הי' גם הרשות ביד המצריים להרע או להטיב לישראל. ורק דרך הודעת העתיד להיות, לא מה שיוכרח להיות עפ"י גזרתו, אמר הי"ת לאברהם "ידוע תדע, כי גר יהי' זרעך" וכו' "ועבדום וענו אותם" וכו' ואם גם לא מכרו אחי יוסף אותו לעבד, וגם לא ירדו אבותינו עי"ז מצרימ', אשר כל זאת עשו רק ברצונם החפשי, או שלא הרעו המצריים להם בבחירתם החפשית, לא הי' ג"כ מעצר ביד ד' ית' לשחר הטוב הכללי המכוון מאתו, אשר סבב אח"כ רק באמצעות כל אלה, אפס עוד ספק אחר יעלה על דעתנו בקראנו ספור הפרשיות האלה, והוא מדוע הקשה ד' את לב פרעה ויחזק אותו עד שלא שמע בקולו, והוכרח להכותו עשר פעמים ? והנה הרמב"ם בפ"ה מה' תשובה רצה לבאר זה באמרו, כי פרעה אשר עבר בתחיל' בבחירתו החפשית ובשאט בנפש, גדל עונו כל כך, עד שנענש בזה שהוסר מאתו היכולת והאפשרות לשוב ולהטיב עוד דרכו, ורצה הי"ת להודיע עיקר זה על ידו לכל באי עולם, כי לפעמים יחייב עון איש להענישו בעונש המוסרי היותר גדול שהוא לשלול ולהסיר ממנו יכולת התשוב', אך הרב ז"ל דחה דבריו מענין הכתובים פה בפרשתינו ואמר אח"כ ג"כ כי כפי הנרא' הרבו אחאב ומנשה ויויקים לעשות הרע יותר מפרעה ובכל זאת קבל הי"ת שנים הראשוני' בתשוב'. ומהשלישי כתב הרמב"ם בעצמו שם שאילו שב מרשעו הי' מבני עוה"ב, ואף שרצה הרמב"ם ז"ל לבאר זה, באמרו כי אנו קצרי ראות להבין ולדעת על נכון, איזה עון גדול או קטן בעיני הי"ת, ויש איש אשר נחשבהו לחוטא היותר גדול, ובכל זאת ימצא בו הי"ת דבר טוב אשר בעבורו יפתח לו שערי התשוב', בכל זאת דעת הרב ז"ל אינה נוחה בדבריו ובדברי הרמב"ן שהביא אח"כ, ודעתו היא בהיפך, כי שער התשוב' לא יסגר לעולם, אף בפני החוטא היותר גדול, ומדי ישוב ונחם מרעתו, ורפא לו מחליו המוסרי, והשיב גם הי"ת מעליו אפו, וכאב את בן ירחמהו, מאה"כ השמן לב העם הזה וכו' פן יראה וכו' ושב ורפא לו וכו' שהביא הרמב"ם לראי' לדעתו שימנע הי"ת יכולת התשוב' לפעמים מהחוטא, כוונתו לדעת הרב ז"ל בהיפך, להורות לבני אדם שהתשוב' מועלת להעלות ארוכה לבני אדם מחלים המוסרי ע"ד מאה"כ "הרף ממני ואשמידם" המור' לדחז"ל כי רוצה הי"ת בתפלת מרע"ה בעד ישראל, (עיין פירש"י שם) והענין בפרעה לדעת הרב ז"ל כן הוא, כי הנה ידוע שהעונש אשר בו יענישו בני אדם את החוטא יש לו ב' סבות, האחת להכות רשע על רשעו, והב' למען ישמעו אחרים ולא יזידון עוד להרשיע כמהו, ונמשך מזה, כ"א גם בעבור הסבה הראשונ' היתה מועלת תשובת החוטא, בכל זאת לא תקובל מב"ד של מטה, למען יושג התכלית השני לאיים כל העם, וכן יחוייב לפעמים העון הגדול, כי יענש החוטא בהרב' יסורים ולא יומת כרגע בפעם אחת; וע"כ יחויב כי יחוזקו כחות גופו לשאת כל העונשים, ע"י שיתן השופט רוח וזמן בין מכה למכה, וכן הדבר בב"ד של מעלה, כי פרעה ועמו חויבו על רוב עונם להענש ביסורים רבים למען היות למופת לשאר הממלכית, שלא יזידון עוד לדכא תחת רגלם עם שלו ושאנן, הבא לחסות תחת כנפיהם, כישראל שבא לגור בארץ חם, וע"כ לא היתי תשובתם (אם גם שבו בלב שלם) מספקת להצילם מיד עונשם, המחוייב להם למען היות בו לאות ולמופת לבני מרי זולתם, וע"כ הניח לו ג"כ הי"ת הרשות והבחיר' החפשית, שיחזק את לבו וימצא הרוח' בין מכה למכה, מבלי שלח את העם, למען יסבול הוא ועמו כל המכות למחויבות להם עפ"י גודל עונם, למען ישמעו זולתם המורדים והפושעים בחקי הרחמים והחניג', אשר הטביע ד' בלב כל בני אדם, ולא יזידון עוד לעשות כמעשיהם הרעים, וייחס הכתוב חזוק והקשת לב פרעה אל הי"ת, לא להורות שהוא ית' מנע ממנו התשובה, כ"א להורות שהניחו בבחירתו החפשית, ולא הכריחו להמס את לבבו ולשלח את ישראל כרגע מארצו, ע"ד מאחז"ל "בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו". אח"כ מבאר הרב ז"ל איך הקשה פרעה את לבו, בחשבו דעות נפסדות להכחיש הארבע' העקרים, אשר עליהם נוסדה אמונתינו האמיתית, ואמיתת בחירת הי"ת את משה, להיות שלוחו להוציא את ישראל ממצרים, ואלו הם: מציאות הי"ת, השגחתו הפרטית על ישראל, ויכלתו להכניע את כל תחת ידו, ולהכריחו לעשות רצונו, והיותו בוחר אז במשה להיות שלוחו אשר יסבב שיעבדהו ישראל בעבוד' מיוחדת לחוג לו במדבר, וכי הוא ית' חפץ תמיד בעבודת ותפלת יראיו ובחיריו, ועל ד' אלה רמז מרע"ה באמרו אל פרעה, "כה אמר ד' אלקי ישראל, שלח את עמי ויחוגו לי במדבר" כי באמרו "כה אמר ד'" הורה על מציאותו ית', ותארו "אלקי ישראל" יורה על השגחתו

[128]חק מלכיי ומשפט נימוסי לכל עיר ועיר ממלכה וממלכה להעמיד להם קצב נכון במדה במשקל ובמשורה יהיה להם במשמר למדוד ולשקול כל דבר המדוד והנשקל כמצוה וכתורה. אחרי כן כי יהיה חמס ועושק בעיר או במדינה להוסיף או לגרוע המדות והמשקלים אשר בתוככנה בקצב ההוא השמור ישיבום אל היושר הכללי ויצדקו אותנה חוקה אחת תהיה לכל. הנה אמנם בנפול בלי צדק במדה ההיא הראשונ' הנה יהיה העול הנופל בכל שאר המדות והמשקלים עוות שלא יוכל לתקון:

הנמשל כי פלס ומאזני משפט ביד ה'. הוא הצדיק הוא הצדק הוא הישר הוא היושר הוא האמתי הוא האמת. באמתתו ישוערו ויוצדקו כל הנמצאים ובו נתכנו צדק ומשפט ומישרים. וכן משה רבן של נביאים (דברים א':י"ז) ויהושפט מלך יהודה (ד"ה ב' י"ט) פה

הפרטית על ישראל, אשר על כן נקרא שמו עליהם, ומצותו "שלח את עמי" מורה לא לבד, כי הוא בעבור היותו מלך כל הארץ ומושל בגוים, יוכל לצות את פרעה מלך מצרים כאדון המצוה את עבדו מה שיעש' או יחדל מעשות, כ"א גם יורה, שביכלתו המוחלט שליט לבדו על כל יצוריו, ואף כי על עם קרובו זה, וכי יש בכחו להכרית את כל הרודה בם לשלחם חפשים למען יהיו לו לבדו לעם ולא לזולתו, ומאמר "ויחוגו לי במדבר" מורה דרך כלל, כי הי"ת רוצה בעבודת יצוריו, לא כדעת המכחישים האומרים, כי אין חפץ לד' בעבודת ומעשי יצוריו הטובים, ומורה ג"כ בפרט, כי חפץ אז בעבודת ישראל המיוחדת שיחוגו לו במדבר, ופרעה הורה בתשובתו כי הכחיש בתחיל' כל העיקרים האלה, כי באמרו "מי ד', לא ידעתי את ה'" הכחיש במציאותו ית', ובאמרו "אשר אשמע בקולו" וכו' הכחיש ביכלתו ית', וכי האדם יציר כפיו מוכרח בכל עת להכנע לפניו ולשמוע בקולו, ובאמרו "לשלח את ישראל" הוסיף גם להכחיש בהשגחתו הפרטית עליהם, עד שיצוה אותו לשלחם, ובאמרו שנית, וגם את ישראל לא אשלח, הורה שאם גם השלשה העקרים הראשונים אמיתים, כי יש אלקים הכל יכול, והמשגיח על ישראל, בכל זאת לא ישלחם עתה, בעבור שאינו מאמין בשליחות משה, שנבחר ממנו להוציא את ישראל, למען יעבדוהו בעבוד' הרצוי' לפניו, וע"כ הי' מהכחרח להביא עליו כל עשר מכות, כי בג' הראשונות הוכרח להודות במציאות הי"ת כמו שאמרו החרטומים במכה השלישית "אצבע אלהים הוא" ובג' השניות הוכרח להודות בהשגחת הי"ת הפרטית על ישראל, כי במכת הערוב נאמר, "ושמתי פדות" ובדבר "לא מת ממקנה ישראל עד אחד" ובשחין "ולא יכלו החרטומים לעמוד וכו'", כי נבהלו מפניהם, ובושו לעמוד אצל משה ואהרן אשר לא היו מוכי שחין כמוהם, ובג' השלישית הוכרח להודות ביכולת הי"ת, כמו שנאמר במכת ברד "למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ" ובמכת הארבה נכנע לבבו כבר להודות ביכולת הי"ת, עד שאמר "לכו נא הגברים וכו' ואף כי במכת חשך, עד שאמר "לכו עבדו וכו' גם טפכם ילך עמכם, ובמכה העשירית שהיא מכת בכורות, נתברר' לו ג"כ אמיתת שליחות משה, כי כן אמר לו בתחילת בואו אליו "כה אמר ד' בני בכורי ישראל וכו', ותמאן לשלחו, הנה אנוכי הורג את בנך בכורך" ועתה כאשר באתהו הרעה הזאת, כי מת בכור פרעה היושב על כסאו, נודע לו כי אמת הי' בפיהו, ולא מלבו בדה כל הדברים אשר דבר בשם ד'.

הנה ראינו מכל זה כי למד ה"ית את פרעה ע"י עשר מכות אלה דעת עקרי האמונה האמיתית, על דרך הלימוד מהכלל אל הפרט, כי מתחיל' אמת לו מציאותו ית', אח"כ השגחתו הפרטית על ישראל, ויכלתו לעשות הכל לטובתם, ולהרע לשונאיהם, ואח"כ בחירת משה להיות שלוחו, ורק אחרי שנתבררה לו כל אלה שלח את ישראל מארצו. ועל כל דברי השער הזה רומז מאמר המדרש שהחל בו, ר' פנחס וכו' מגיד מראשית אחרית אומר עצתי תקום, כל הקורא פסוק זה, סבור שמא פלונקיא יש למעל', ר"ל שהקורא חושב שיש אהבת נצחון ומחלוקת למעל', שהי"ת מכריח את הרשע לחטוא, ומסיר ממנו בחירתו החפשית, אבל לא כן הוא, כי הוא ית' חפץ רק להצדיק בריותיו ולא לחייבם, ורק על זה נאמר "וכל חפצי אעשה", כי רק להשלים נפש בני אדם, ולתת להם יתרון ומעלה מוסרית על כל בע"ח זולתם, נתן להם הבחיר' החפשית להטיב או להרע, ואם יחטאו לפעמים, לא בהכרח מאתו, רק ברצונם החפשי יחטאו, ורק לפניו ית' גלוי וידוע, מה שיבחר האדם בזמן העתיד, לעשות או לחדול מעשות. וסוד זה מודיע לפעמים ליריאיו הנביאים, וכן אתה מוצא וכו' שאמר למשה "כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת ואל תחשבו ג"כ, כי שאלתו המופת על דברי משה בשם ד' ית', היא בעצמו הראי', שהי"ת הסיר בחירתו ממנו, זה אינו, כי גם הצדיקים ישרי דרך, כנח וחזקי' בקשו אות, מבלי שנחשוב להם כמרי והסתפקות ביכולת הי"ת.

אחד אמרו כי המשפט לאלהים היא לומר כי לו ית' המשפט הראשיי אשר עליו חוייבו כל רודפי צדק ומשפט לשום מגמתם וכוונתם ולצמצם ע"פ כל מדותיהם ושיעוריהם. והמשורר גם הוא אמר בזה הסגנון עצמו באמרו (תהילים צ"ט:ד') ועוז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית. אמר כי מצד שהמלך ה' הוא אוהב המשפט בכל עוז הנה הוא ית' הכין תחלה שיעור ומדת המישרים. וזה עשה משפט וצדקה ביעקב הנמשכים אחר שלמות מעלותיו אשר עליהם אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' (ירמיהו ט':כ"ג). אמר שלא יתהלל האדם לשום קצב ושיעור במדת החסד והמשפט והצדקה. כי לא כאשר יראה האדם. רק המשפט לאלהים הוא. והשערתם היא כפי אשר הוא ית' יחפוץ ולא באופן אחר. ולזה צריך להשכיל ולידע אותו כי הוא עושה חסד וגו': והמליצה עצמה הנה אמרה בלשון הזה ממש כשאמר פלס ומאזני משפט לה' מעשהו כל אבני כיס (משלי י"ז). אמר שהוא ית' הפטרון הגדול אשר לו פקודת פלס ומאזני משפט היושר והצדק ומלאכתו הוא לעשות כל אבני כיס המצודקים אשר בהם ימדד וישקל כל דבר שבמדה ושבמשקל: ולפי שהמנהג באנשי פקידות הלזה כי הם ילכו וישובו לערב ולבקר יסובבו עיר לשוטט עיניהם על כל המדות והמשקלים אשר בארץ להצדיק המצודקות ולאבד המזוייפות אמר ג"כ (תהילים י"א:ד') ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם וסמיך ליה י"י צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו. כי הנבחן הוא המתקיים ואשר שנאה נפשו אבד ושבר מן העולם. ומפר יראתו של דוד המלך פן יחטא ואשם בהצדיק ובכוין מדותיו עם זה הצדק הראשיי האלדי והגבלתו בכל אשר יעשה במשפטו ומשפט עמו היה מבקש מאתו ית' (שם ה') י"י נחני בצדקתך למען שוררי וגו'. וזה עצמו היה מתפלל על בנו אהובו להיות משפט כל ישראל עליו. לשלמה אלדים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך (שם ע"ב). כאלו יבקש ממנו יתבר' שיפקיד בידו הקצב הראשיי והגבלתו המשוער והמצודק בדעת האלדית אשר עם זה ידין עמו בצדק וענייו במשפט אמתי לפי מה שיאות בכל ענין וענין אשר יקרה מבלי שיסבלו משפטיו ודיניו הבלי צדק אשר יקרה לפעמים לפי הצדקה נימוסי הכללי אשר א"א להמנע ממנו כמו שיתבאר אצל המשפטים הדתיים שער מ"ג ב"ה. ועל הודאת השאלה הנפלאה הזאת נאמר (ד"ה א' כ"ט) וישב שלמה על כסא יי' למלך והוא ענין האלהות אשר התחיל להשתמש בו במעשה השתים נשים זונות (מלכים א ג':ט"ז) כשיתבונן האדם בו והחי יתן אל לבו. וזה שמהראוי שיושקף בו כי אחר שהנדון מצד עצמו היה בלתי מקבל החלוקה הנה שהיה לו להכריח מכח טענה

חזקה שתחייב אותה. ולא היה לו לבא בטענה שמבטלה במ"ש (שם) זאת אומרת זה בני החי וזאת אומרת וגו' ועתה קחו לי חרב וכו'. והרי טענתו מכחשת גזר דינו. כי אחר שהאחת מוחזקת בחפץ כמו שהיה הוא טוען בעדה באומרו זאת אומרת זה בני החי כלומר זה אשר בידי ורשותי. הנה על התובעת להביא ראיה להוציאו מידה ואין אומרים יחלוקו רק כשיד שניהם שוה כההיא דשנים אוחזים בטלית וכו' (ב"מ ב') ואיה פה פני הראות דינו שפסק גזרו את הילד החי לכשתתחכם האשה ההיא או אל הנצבים לחלוק עליו. ולמה יזכיר בחכמתו טענה חזקה שתסתור דינו. ואף כי למדו מכאן ז"ל (ירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ט) שצריך הדיין לחזור טענות בעלי הריב. והכוונה כדי שיראה כוון הדין כפי מה שמתברר מתוכן. והא הכא איפכא מסתברא: אמנם האמת הברור כי רוח ממרום הערה בו להוציא לאור משפט מתוך טענות נכונות. וזה כי הוא ראה חוזק טענת הנתבעת מצד החזקה אמנם לא נעלם ממנו חוזק טענת התובעת מצד חומר התביעה כי מה טעם שתרצה האשה להניק ולגדל בן חברתה. ולמה זה לה עמל ויגיעה רבה ולסוף לא לה יהיה הזרע. ומזה הסביר פנים אל טענתה ועשה שתי הטענות שוות בחוזק וכאלו יד שתיהן שוה בנדון והוא מה שהטעים יפה באומרו זאת אומרת זה בני החי כלומר זה שבידי כמו שאמרנו וזאת אומרת לא כי בנך המת ובני החי והרי היא טענה שאין הפה יכולה לדבר אותה אם לא באמת ובתמים. ולזה שם פני פרסום הדין לשפוט אותן בדין חלוקה ואמר קחו לי חרב וגו'. וזה טעם חזרת הטענות מכאן ולדורות להטעים מתוכן עומק הדין. והנה עם זה שתחלת דברי פיהו חכמה עצומה ואחרית פיהו רוח הקודש. ובמדרש שוחר טוב (תהילים ע"ב:א') גזרו את הילד החי. א"ר יהודה בר' אלעאי אלו הייתי שם פקדין אני נותן על צווארו לא די לו לאחד שמת לשני היה גוזר כיון שראו סנקליטין כן התחילו אומרים אי לך ארץ שמלכך נער (קהלת י') אלו לא היה נער לא היה עושה כן כיון שאמר תנו לה הילוד החי יצאת בת קול ואמרה היא אמו כיון שראו ישראל כך אמרו אשריך ארץ שמלכך בן חורין (שם) הוי משפטיך למלך תן: (תהלים ע"ב) הנה זה המדרש יליץ על המעשה הזה מצד מה שהוא מבואר שאין שום שווי טענות מספיק לשיפול בנדון הזה גזר דין של חלוקה כי אפילו בקרקעות בכגון זה הוא נדון בדינא דגוד או אגוד ושלזה השתוממו עליו כל בני דעת עד שראו סוף דבריו באומרו תנו לה את הילד החי והמת אל תמיתוהו כי אז הכירו הכל וידעו חכמתו כי הוציא לאור שהיא אמו מצד מה שנכמרו רחמיה על בנה וכו'. הפך אשר כנגדה: והיא היתה הבת קול (מכות כ"ג:) כי הכל הסכימו באמתתו ואמרו אשריך ארץ וגו' שמלכותו בן חורין מהלכד ברשת גבולי הנמוסים הכוללים: וזה המשפט היא ראשית לו לכל משפטי י"י אמת אשר

שפט בהיותו יושב על כסאו כמו שאמרנו כי הוא הצדק והנמוס הישר והאמתי אשר ממנו שואבים כל בתי דינין שבישראל הישרים והטובים. והנה כאשר יפול התוספת והחסרון בסדר האלקי הראוי להמצא בכתות הנמצאים בחלקיותם או בכללם לא יצוייר בזה שיתבטל ויפסד היושר והצדק בכללו כי אמרנו יש תקוה וצדק משמים נשקף לתקן עוותתם ולהחזירם לכשרותם אמנם אם ח"ו ישוער התוספ' והחסרון במדות האלהיות ואותו הקצב הראשיי אשר הוא פטרונו של עולם ימצא בו הבלתי שווי מה נדבר ומה נצטדק. וזהו עצמו אשר אמתו אברהם אבינו באומרו (בראשית י"ח) חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט. כי אם לא נמצא ההצדק במשפט השופט הכולל מיד מי נבקש צדק ומשפט ומישרים. ולפי שהמחוייב באנשים הראשיים להיותם כמו כן קצבה והשערה נכונה בה ישוערו עצמן כל אשר תחתיה אמר יוסף (שם מ"ד) חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע בידו וגו'. כי אע"פ שכדבריהם כן הוא המשפט הנמוסי על כל אחד להחזיק עצמו כחסיד ולהתדמות לקונו בהתנהג לפנים מן השורה ולמחול קנס שלו לעשות הטוב והישר. וכמו שאמר המשורר צדיק י"י בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו (תהילים קמ"ה:י"ז). ירצה אם שהוא ידריך בני העולם בדרכי המשפט הנה הוא אינו מתנהג עמהם בכל מעשיו אשר יעשה רק בתורת חסד ורחמים כמו שנתבאר בשער י"ד: ולהיות מהמחוייב ההמצא הצדק בתכלית היושר בכל מעשיו יתברך שמו מבלי שתוף שום עול כלל כמו שאמר אדון הנביאים (דברים ל"ב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו' כמו שיתבאר בשער הנזכר הוא מה שהוכרח כל בעל דעת להתבונן במשפטים האלהיים בכל מה שימשך מסדור ההשגחה האישיית. לא חס ושלום להעלות על לב שום ספק ביושר דיניו ומשפטיו חלילה אך בהניח תחלה אמותן ויושרן על קיומן ולשאול ולפשפש על טעמן עד מקום שיד השכל משגת והוא מה שאמר ירמיהו בכיוצא צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך וגו' (ירמיהו י"ב:א'). אמר ההנחה הראשונה המחוייבת לי להניח תחלת בנדון הזה הוא כי צדיק אתה ה' ולזה לא אריב אליך לחלוק ולקנטר על מעשיך אך משפטים אדבר אותך לומר שתודיעני דרך משפטי צדקך בהצלחת הרשעים כי נעלמ' מעיני כל מעיין כי תורה היא וללמוד אני צריך וזו היא הדרך הישרה נכונה לכל שלם צדיק ובר לבב אל החפוש הזה ומובטח יהיה בה שלא ישוב ריקם מחקירתו ותמצא נחת רוח לנפשו. והנה כאשר ידרוש הדורש ויחפש ולא נתיישבה דעתו אבל תתחזק בלבו השאלה וגבר אליו הספק הנה זהו לו לרוע מזגו והפסד דעותיו כי הוא מהמפקפקים לא מהחוקרים. וזהו עצמו מה שהושב לחבקוק כשעמד על משמרתו לראות מה ידבר בו נאמר (שם חבקוק ב':ב'-ג') ויעננ י"י ויאמר כתוב חזון ובאר

על הלוחות למען ירוץ קורא בו כי עוד חזון למועד וגו' הנה עופלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה. הנה אחר שדבר אליו החזון למועד ארוך כמו שנא' אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא ולא יאחר בבוא עתו. ואם אולי יספק המספק לומר הרוצה לשקר ירחיק עדיו אמר הנה עופלה וגו'. ירצה הנה כי עפלה ותתחזק התלונה בלב החוקר ולא תתקררה דעתו עליה אינו רק שלא ישרה נפשו בו והוא מהמערערי' והמהגים אמנם הצדיק באמונתו השלמה כי ישרים דרכי ה' יחיה וימצא נחת רוח לנפשו:

והנה אחר הדברים האלה אף אנחנו נניח ונאמר הפעם ה' הצדיק אמת ויציב ביום אמת ואמונה בלילה כי צדיק ה' צדקת אהב צדיק וישר הוא אך משפטים נדבר אותו בתורת שאלה ולמוד לדעת ולהודיע מה גדלו דרכיו ומחשבותיו ביושר משפטיו בעניינים המסופרים בזה החלק שאנו בביאורו. וזה כי יש לשאול ולומר על מה ועל מה גזרה צדקתו על אבותינו הגלות המר והאכזר של מצרים כי לא נמצא שקדם להם עון אשר חטא יחייבם בו כשאר הגליות. ואין טעם למה שכתב הרמב"ן ז"ל (בראשית י"ב) שבעון אברהם אביהם עם אשתו הצדקת נגזר עליהם זה הגלות כי א"כ היה עונש כבד ועצום על חטא קל כזה וכ"ש למה שכתבנו אנחנו שם ובירורנו שנהג כהוגן ואף כי אין מהצדק האלדי להמית בנים על אבות. וקרוב לשמוע דברי האומר (שבת י':) שהיה בעון השבטים במכירתו של יוסף כי הוא מה שיראה מתייחס לפי חומר הנושא. אלא שיכחישהו הדעת מצדדים האחד שהיה מהראוי ששבט יוסף בכללו והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה יוכר להם שם יתרון חרות וחפשיות על כל שאר השבטים כי הם לא חטאו בעון ההוא אבל חטאו לאביהם. ולא עוד אלא שלשבט בנימן חוייב כן ולא נמצא, אדרבא נמצא ששבט לוי האיש אשר כלהו ואשר דמהו כפי קבלת חז"ל (ש"ר פ"ה) מהוראת הכתובים היה נקי וחפשי מהעבוד' ההיא וזה לא יתכן מהצדק האלהי בשום פנים. והשני שכבר חוייב שיזכר ויפקד עון זה בתורה או במקרא. והנה לא נמצא שנחשב להם לשום עון כמו שכתבנו שם כ"ש שנגזר עליהם על זה הגלות הזה. וקשה עוד מזה אומרם חז"ל (שבת פ"ט:) ראוי היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל ובקולרין ועשה הקב"ה כמה עלילות כדי שירד שם שנאמר (תהילים ק"ה:י"ז) לעבד נמכר יוסף כי אם בניו חטאו וישלחם שם ביד פשעם הוא מה חטא שירד וקולרין בצוארו: ועוד שכבר ביארו בדבריהם (שבת י':) שהמכירה סובבה בצורך הירידה ולא היתי' הירידה בחטא המכירה והנה א"כ נמצא גלות כבד בלא חטא ועונשים קשים ורעים בלי עון וזה פלא בחק המשפט האלהי: והנה זה הספק ממה שלא יקשה היתרו כשנעמוד על מה שכתבנו בשער כ"ו מענין ההנהגה בכתות האנשים ובשער כ"ח בספור מכירתו של יוסף

כי שם נתבאר היטב שהם בבחירתם עשו מבלי הכרח כלל וכי המכירה שהיא הית' סבה ראשונ' מהסבות הפועלות ירידתם לשם כמו שאמרו ז"ל (שם) שע"י כן נתגלגלו הדברים וירדו למצרים לא כי בחטאם ירדו כמו שלא נאמר כי בעון ששמו אש בנעורת נשרף וזה טעם ארמי אובד אבו וירד מצרימה (דברום כ"ו) כמו שיבא שם. ולזה נאמר (במדבר כ׳:ט״ו) וירדו אבותינו מצרימה. (דברים י׳:כ״ב) בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. ולא אחד שיאמר שהוא הורידם לשם אדרבה נזהר מזה ע"י יהושע שנא' (יהוש' כ"ד) כה אמר ה' אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם וגו'. ואקח את אביכם את אברהם וגו'. וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו וגו', ויעקב ובניו ירדו מצרימה ראה כי כל המעשים ההם ייחס לעצמו זולת זה. ומאמר אל תירא מרדה מצרימה (ברא' מ"ו) הנה הוא רשות לבד ובטחון כענין וישלח אותם משה וכו' (במדבר י״ג:ג׳). כי הנה הוא ית' לא מיחה בדבר לפי שהירידה תהי' להם לסוף לשם תפארת כמו שכתבנו בתחלת הספר. ולפ"ז יתחייב כי מאמר גר יהי' זרעך בארץ לא להם ועבדום וגו' (בראשית ט"ו). יהי' הודעה לא גזרה בלי ספק וקרא דיקא שאמר יהי' זרעך ולא אמר אתן או אשים: אמנם הספק היותר קשה והיותר מבהיל בחוקו ית' הוא מה שנתפרסמה תמיהתו באומרו ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים ואמר (שמות י׳:א׳) כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שיתי אותותי אלה בקרבו וכל שאר הכתובים המעידים על זה שהוא מבואר מדרכיו הצדיקים והישרים שאע"פ שירשיע ויתריס נגדו גם כי ירבה לפשוע פעמים שלש עוד יוסיף שש ושבע על חטאותיו אם ישוב ונחם כדי רשעתו במספר ובערך חטאתיו ירבה הכנעותיו בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו למה לא תקובל תשובתו ותשמע קול צעקתו ובכיתו ואיה פה ימין ה' רוממה ופשוטה לקבל פושטים וחטאים ואי זה בית תפלה תבנו לשמו ואי זה מקום שבעלי תשובה עומדים כ"ש שיתהלל ויתפאר מי שכלו מלא חסד ורחמים ויאמר שיקשה ויחזיק לב החוטא מתחלה לבלתי שמוע אל דבריו כדי להענישו על זה כי הוא מבואר כי אם הוא הקשה לבו עול גמור הוא שיקבל עונש עליו. והיסוד אשר יסדו בזה אביר הרועים הרמב"ם ז"ל בהקדמת אבות (ח"פ פ"ח) ובספר המדע (ה' תשובה פ"ו) אשר נמשכו רבים אחריו הנה הוא רעוע בעיני וזהו שאמר ואיפשר שיחטא האדם חטא גדול או חטאים רבים עד שינתן את הדין לפני דיין האמת שיהיו נפרעים מזה החוטא על חטאים אלו שעשה מרצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאים שעשה הוא שהקב"ה אמר ע"י ישעיה הנביא ע"ה (ישעיהו ו׳:י׳) השמן לב העם הזה עד ושב ורפא לו וכן הוא אומר (ד"ה ב' ל"ו) ויהיו

מלעיבים במלאכי האלהים וגו'. עד לאין מרפא כלומר חטאו ברצונם והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהם התשובה שהיא מרפא. לפיכך כתוב בתורה (שמות ד':כ"א) ואני אחזק את לב פרעה לפי שחטא מעצמו תחלה והרג לישראל הגרים בארצו שנאמר (שם א') הבה נתחכמה לו וגומר נתן הדין למנוע ממנו התשובה עד שנפרעים ממנו ולפיכך חזק הקב"ה את לבו. והקשה לו ז"ל. אם כן לריק היו כל השליחות ההנה אשר היה אומר אליו כפעם בפעם שלח את עמי וגו'. ואם אינך משלח וגומר. והתיר כדי להודיע לבאי עולם שבזמן שמונע הקב"ה התשובה מהחוטא אף על פי שאם ישוב וכזב מאמר השם אין לו שום יכולת להכזיבו ולשוב אלא יעמוד במרדו עד שימות ברשעו אשר עשה מתחלה מרצונו ודבר ה' לא ישוב אחור והמשיך זה הדעת בסיחון ועוג ובכל מה שנזכר שהקשה השם רוח כל בשר איש ואמץ את לבבו לבלתי שמוע בקולו: והנה באמת קשה מאד בעיני להולמו מפני כמה דברים. האחד שבביאור נאמר בתחלת השליחות (שם ד') ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך הרי שביאר שידע הוא שהוא מעצמו לא יתן אותם להלוך מבלי שיחזק הוא את לבו ועל כרחנו יש לנו להודות במה שאמר אחר כך ואני אחזק ואני אקשה שיאמר על העתיד או שיובן בענין אחר לא שמתחלה הקשה את לבו:

ובמדרש (ש"ר פ"ג) ואני ידעתי וגו'. ראה הקב"ה מה פרעה הרשע עתיד לעשות ולהכביד העבודה על העם מעת שילך בשליחות וכדי שלא יטעה בדבר הודיעו הקב"ה כך וכך עתיד פרעה לעשות כדי שלא יטיח דברים כלפי מעלה ואע"פ כן הטיח דברים כלפי מעלה ועליו נאמר (קהלת ז') כי העושק יהולל חכם. ראה כמה הרחיקו בלשון הזה היות עונשם על מה שחטאו בתחלה. והשני כי מאד נפלאו בעיני דבריו אלה אשר דבר על סיחון שאמר זה לשונו (ח"פ שם) ועל זה הצד בעצמו יהיה עונש סיחון מלך חשבון כי למה שקדם ממריו שלא הוכרח עליו, ענשו השם שמנעו מהפיק רצון ישראל עד שיהרגוהו. והוא אומרו (דברים ב') ולא אבה סיחון וגו'. וכי מה פשעו ומה חטאתו בזה ממלך אדום ומואב (שם) שלא נתנו אותם עבור בגבולם ונטו מעליהם. ועוד כי הכתוב אומר בפירוש ולא אבה סיחון מלך חשבון העבירנו בו כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו וגו'. הורה בלי שום ספק כי מה שלא אבה היה לסבת שהקשה השם את לבו ולא שהקשה ה' את לבו יען כי לא אבה: והדבר הקשה מכל זה כי הוא דבר שינגדוהו כמה כתובים מהתורה ומהנביאים כי כל הנביאים פה אחד נבאו כי לא יחפוץ במות רשע כי אם בשובו מדרכיו. ואף כי שוב בה העם משובה נצחת אמר (ירמיהו ג':כ"ב) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם. והק"בה פירשו בעצמו (בראשית ד':ז') הלא אם תטיב שאת

ועל השורש עצמו תרגם אנקלוס (שמות ל"ד:ז') ונקה לא ינקה סלח לדתייבין לאוריתיה וגו'. והמשורר (תהילים כ"ה:ח') אמר טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך. והנה יש לנו במדה הזאת המעולה כמה עדים במקרא אבל נביא מהם שנים היותר נאמנים והם אחאב ומנשה המגידים דבר אמת בנדון אשר לפנינו ולא כחדו. באחאב נאמר (מלכים א ט"ז:ל'-ל"א) ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר היו לפניו ונאמר ויהי נקל לכתו בחטאת ירבעם בן נבט וגו'. וסיום מעשיו ויוסף אחאב לעשות להכעיס את ה' אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו והנה כאשר היה מה שנאמר בו (שם כ"א) ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע את בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט. מה כתיב ביה (שם) ויהי דבר ה' אל אליהו וגו'. הראית כי נכנע אחאב מלפני לא אביא הרעה בימיו. ובמנשה (שם ב' כ"א) ויעש הרע בעיני ה' כתועבות הגוים וגו', עוד ויעש אשרה כאשר עשה אחאב מלך ישראל וישתחו לכל צבא השמים וגו'. עוד ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית ה' והעביר את בנו באש ועונן ונחש ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני ה' להכעיס וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר ה' אל דוד ואל שלמה בנו וגו'. עוד וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלם פה לפה לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה לעשות הרע בעיני ה' עוד נאמר (ד"ה ב' ל"ג) וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו עד אשר נגזרה עליו גזירה בשבועה (ש"ר פ"ו) לכן כה אמר ה' אלהי ישראל הנני מביא וגו'. עד ונטיתי על ירושלם את קו שומרון ואת משקולת בית אחאב וגו' (מלכים שם). ואחרי כל זה נאמר (ד"ה שם) ובהצר לו חלה את פני ה' אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבותיו ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחינתו וישיבהו ירושלם למלכותו הרי שבכל החטאים והפשעים והמרדים העצומים והתמידים אשר עשו לא מנע מהם מרפא התשובה. ולא ידעתי למי יחפוץ למנוע יותר מאלו אם היה שדרכו בכך: ומהתימה כי גם הרב ז"ל עצמו בספר ההוא אחר שאמר (ה' תשובה פ"ג) ואלו הם שאין להם חלק לעולם הבא אלא נכרתין ואובדין מן העולם ונדונים כפי רשעתם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים. המינים והאפיקורוסים והכופרים בתורה. והכופרים בתחיית המתים. והכופרים בביאת הגואל, והמומרים ומחטיאי הרבים והפורשים מדרכי צבור. ועושים עבירה ביד רמה כיהויקים. והמוסרים. ומטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים. ושופכי דמים. ובעלי לשון הרע. והמושך בערלתו. כתב ואמר במה דברים אמורים שכל אחד מאלו אין לו חלק לע"ה כשמת בלא תשובה אבל אם שב מרשעו ומת והוא בעל תשובה הרי זה מבני העולם הבא שאין לך דבר שעומד בפני תשובה. אפילו כפר בעיקר כל ימיו ובאחרונה

שב יש לו חלק לעולם הבא שנאמר (ישעיהו נ"ז:י"ט) שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו ע"כ: ראה דברים אלו טובים ונכוחים ומסכימים למה שאמרו ז"ל (אבות פ"ב) ושוב יום לפני מיתתך והפך מה שכתב (ה' תשובה פ"ו) על ושב ורפא לו ועל לאין מרפא. ואם יהויקים ואחאב ומנשה והדומים להם וכל אותם אשר זכר לא הגיעו לשיעור נעילת שערי תשובה אי זהו החטא הגדול או החטאים הרבה אשר כתב הרב ז"ל שיתן הדין למנוע מבעליהן דרך התשובה שיהיו גדולים ועצומים מאלו באמרו יבקש עון כזה ואיננו וחטאת כהנה ולא תמצאנה. ולא מצא הרב לזה שום תיקון רק בשאמר שאין לנו לחקור ולשאול למה תמנע הבחירה על זה ולא על זה כמו שלא נשאל על שנוי צורות הנבראות. ועינינו הרואות שאין הנדון דומה לראיה: אמנה האמת יורה דרכו שאין ממדת הדין של מעלה לאמר לרשע הוסף רשע חלילה ואע"פ שיהא בתכלית המרד והפשע כל עוד יוסיף סרה ונאצה ואחרי כל טומאתו בא לטהר בחרטה גדולה ובהכנעה עצומה ובדמעות שליש יכסה את מזבח ה' ההרוס מי גם בנו ויסגור בעדו שערי דמעה ותשובה אשר לא יסגר, מפני כל כי הוא קלוסו של מלך המלכים. ובכך תפארתו מתפרסמת יראו צדיקים וישמחו פושעים יקחו מוסר לבלתי התייאש מעמוד על נפשם לאמר איך נשוב אל ה' ואנה נבוא והשער סגרו. הוא שישעיה אומר (ישעיהו נ"ה:ז') יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו ירצה שיעזוב הרשע דרך רשעו. וגם האיש החושב מחשבות און לאמר מה בצע כי נשוב אחר שהרבינו לפשוע אל יאמר כן ואם הוא ראוי לרחם עליו ישוב וירחמהו. ואם הרבה לפשוע ישוב אל אלהינו כי ירבה לסלוח ועל מחשבות כאלה אמר (שם) כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו'. כי כגבוה שמים וגו' עד כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו'. כי דבר הש"י לא ישוב ריקם כי אם יעשה את אשר חפץ לקבל פושעים וחטאים ויצליח את אשר שלחו להשיב בנים שובבים. והשער הזה לא יסגר לעולם. והוא אשר תעמוד לנו בסוף התלאות שנאמר (דברים ד':ל"א) בצר לך ומצאוך וגו' ושבת עד ה' אלהיך כי אל רחום ה' אלהיך וגו'. והוא מה שסמך בכאן (ישעי' שם) כי בשמחה תצאו וגו'. כלומר המדה הזאת תביא אתכם עד הנה: וכמה קיים הרב ז"ל הדעת הזה במה שאמר בפרק ד' כ"ד דברים המעכבים את התשובה כי בכלן נתן טעם מטבע הענין ואיכותו לא שנמנעה לו התשובה מפאת ההשגחה' חלילה. ומה שאמרו (ירושלמי חגיגה פ"ב ה' א') חוץ מאלישע אחר שידע כבודי ומרד בי. הוא הדין והוא הטעם כי הוא מכלל שאין מספיקין בידו לעשות תשובה כי היודע כבודו ומורד בו רוח שטות ומינות נזרקה בו אשר עליו נאמר (משלי ב':י"ט) כל באיה לא ישובון וכמ"ש (סנהדרין ל"ח:) כ"ש ישראל מומר דפקר טפי. אבל אם נותן אל לבו לשוב אין מונעים ממנו. וכמו שאמר הרב

(ה' תשובה פ"ג) ואפי' כפר בעיקר. תדע שהרי נאמר (בראשית י"ג:י"ג) באנשי סדום רעים וחטאים לה' ואמרו ז"ל (סנהדרין ק"ט.) יודעין ריבונן ומכוונים למרוד בו ואפי' הכי נאמר (בראשית שם) הכצעקתו הבאה אלי עשו כלה וגו'. ותרגם אנקלוס אעביד עמהון גמירא אם לא תיבין ואם תיבין לא אתפרע. סוף דבר אפילו יהושע בן נון מפומיה אמר' לן שאין ביד האדם בהחלט להביא עליו את הטוב ואת הרע לא נקבל. ואולם מה שפירש בהשמן לב העם הוא אינו הכרחי כלל אדרבה המאמר ההוא מורה על הפלגת התוכחה בתכלית ההערה והזריזות על התשובה כמו שיבא. והנה הרמב"ן ז"ל (שמות ז') הסכים אל זה התרוץ ותלה אותו במדר' שאמרו (ש"ר פ' ו') גלה לו שעתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו הדין תחת שהעבידם בעבודה קשה. והנה הוא באמת תלה תניא בדלא תניא כי הם לא אמרו זה במקום זה הספק רק אצל תלונת הש"י על משה אמרו בלשון הזה. וכי מה היה לו למשה להרהר אחר מדותיו של הב"ה את אשר כבר עשוהו מה שכבר גלה לו הב"ה שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו את הדין וגו'. ועל דבר זה בקשה מדת הדין לפגוע בו הדא הוא דכתיב וידבר אלהים אל משה וגו'. הנך רואה שלא היתה בזה עקר כוונתם להתיר זה הספק ולא לדבר בו כלל גם כי מאמרם זה יסבול זולת זאת הכוונה כמו שיבא:

אמנם מה שכוונו בו להתיר זה הספק הוא המדרש הב' שזכרו שחשבו הרב (הרמב"ן שם) לטעם השני. כי אני הכבדתי את לבו (שמות י':א') א"ר יוחנן מכאן פתחון פה לרשעים לומר לא היתה ממנו שיעש' תשובה. אמר ריש לקיש יסתם פיהם של רשעים אלא אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן (משלי ג':ל"ד) מתרה בו פעם ראשונ' ושנייה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל דלת מן התשוב' כדי לפרוע ממני מה שחטא כך פרעה הרשע כיון ששגר הב"ה אצלו חמשה פעמים ולא השגיח על דבריו א"ל הק"בה אתה הקשית את ערפך והגבהת את לבך הריני מוסיף טומאה על טומאתך (ש"ר פ' י"ג) וכתב הרב ז"ל עליו והטעם השני כי היו חצי המכות עליו בפשעו כי לא נאמר בהם רק ויחזק לב פרעה ויכבד את לבו והוא לא רצה לשלחם לכבוד הבורא אבל כאשר גברו עליו המכות ונלאה לסבול אותם ארך את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו כענין שנאמר (יחזקאל ל"ח:כ"ג) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' ואשר אמר קודם המכות ואני אחזק את לב פרעה וגו'. הודיע למשה העתיד לעשות במכות האחרונות וגו' כמו שכתוב בפירושיו. והכוונה בזה הפך הראשונה. וזה כי לא יאמר בשום צד שיקשה הש"י את לב האדם למנוע ממנו התשובה האמתית אבל יאמרו שקשתה ידו על האנשים הרשעים הצועקים בפיהם חטאנו ולבם עקש ופתלתול. והוא יתברך יטיל זמם על שפתותיהם

לשום דבר בפיהם כאשר בלבבם למען הביא עליהם גמול רעתם שלא יסתרו מחרון אף ה' תחת כנפי זיופי הוראתם החיצונה. וזה עצמו טעם רש"י ז"ל שכתב (שמות ז') מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות לתת לב שלם לשוב טוב לו שיתקשה לבו למען הרבות מופתי וגו'. כי לכאורה יקשה על מאמרו זה אם גלוי וידוע לפניו שלא ישוב למה יקשה את לבו הרי הוא מוקשה ועומד אלא שכוונתו שידוע לפניו שמה שישוב בשפתיו אינה תשובה שלמה ולזה היה מקשה את לבו עד שיהיו פיו ולבו שוים: ובעיני זה התירוץ בעניינו של פרעה גם הוא לא יתכן כי הוא קשה וכבד מאד אלי. דמאי איכפת ליה לקודשא בריך הוא שישוה לבו לפיו בהודאתו זאת וכי חפץ למען צדקו והלא כ"ש שתראה גדולתו וכח ידו יתברך כשיביאנו לעשות בעל כרחו בכפל רסנו כי הוא עצמו שאמרו יתרו (שם י"ח) עתה ידעתי כי גדול י"י מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם וכמו שיבא במקומו ב"ה. ודי הוא שיהא נחת רוח באומו' שיעשו מיראה וכמו שנ' (תהילים ב':י"א) ועתה מלכי' השכילו וגו' עבדו את י"י ביראה וגו'. ולמה זה לו כל זה הטורח להוסיף טומאה על טומאתו. אם לענות אותו על הטומאה הראשונה יכול להכות כסיל מאה. ואם להודיע גבורתו ית' להביאו לידי הודאה גמורה והוציא יקר מזולל מאן אמר לן שמה שאמר לסוף (שמות י"ב:ל"א) קומו צאו מתוך עמי היו דברי' שבלבו יותר ממה שאמר ראשונ' כמה פעמים שישלחם. ולדבריהם ודאי היה משלחם לולי שהקשה השם את לבו סוף דבר אין אני מוצא נחת רוח במדה זו לכאן כלל: באמת אם היה זה בינו יתברך לבין עמו חבל נחלתו או איש מאישיהם. היתה מדה נאותה ומחשבה טובה או אלהות לטהר טומאת הנפש ולהתם פשעי ההפצר כי תראה יד השגחתו להכות ולפצוע פעמים רבות או אז יכנע לבבם הערל לשוב בתשובה שלמה מבית ומחוץ כמו שנמצ' לירמיהו פרשה שלמה על זה אמר שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם (ירמיהו ג':כ"ב-כ"ג) והם ענו ואמרו (שם) הננו אתאנו לך כי אתה ה' אלהינו אכן לשקר וגו' והבשת אכלה את יגיע אבותינו וגו' נשכבה בבשתינו ותכסנו וגו'. שהכוונה בכל זה שהיו אומרים בפיהם שאם היו שבים אליו לא היה אלא מחמת הרעו' העצומו' שמצאום בסורם ממנו ובקרבתם אל העבודות הנכריות אם מהפסד קניניהם ואם מכליון בניהם ובנותיהם ויתר רעותיהם ולא נשאר להם כי אם בושתם וכלמתם אשר הם כסותם לבדם ושמושי ערסותם אשר חשבו להנצל מזה בשובם אליו. ולזה הי' דבר הנביא אליהם (שם ד') אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב ירצה אם תרצה לשוב בתשובה שלמה אלי תשוב כלומר לשמי ולכבודי בהכרתך שפשעת בי ועליך לשוב לפייסני לבד לא לבקשת תועלותיך כי זאת היא התשובה המזוייפת שאמרנו. ואם תסיר

שקוציך תסירם מפני ולא מפני הרעות המגיעות אותך מהם ולא תסור מזה הדעת ועם זה (שם) ונשבעת חי ה' באמת וגו'. וכל זה כדי לזכותם כי הוא עם מרעיתו וצאן ידו ורצה בטוב השגחתו להקריבם אליו. ואפשר כי מזה המין הוא ענין השמן לב העם הזה (ישעיהו ו':י') שכתב הרב ז"ל כי אחר שהשבים מהם אינם שבים ביושר ואמונה ראוי שיושמן לבם ויוכבדו אזניהם ועיניהם מהרגיש העונש העתיד לבא עליהם כדי שלא יחזרו בהם מחמת יראה ולבם בל נכון עמם עד שיקבלו עונשם משלם כמו שנאמר (שם) עד מתי ה' עד אשר אם שאו ערים. האמנה כי פרשה זו בעיני תוכחה נפלאה לא ראיתי כמוה בכל התוכחות להורות דרך התשובה ולפתוח פתחיה הרבה מאד כי מאמרו זה באמת הוא כמי שאומר על בנו או תלמידו בשעת כעסו עליו אל יפגעוני בעדו פלוני ופלוני פן ישיבו חמתי ממנו כי עם שהוא מודה בפנים שירצה ברעתו הרי הוא פותח פתח גדול שיפגעו עליו בו וירצוהו. וכן הדבר הזה כי אע"פ שהוא אומר (שם) שמעו שמוע ואל תבינו וגו' השמן לב העם הזה וגו' פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע וגו' עד מתי ה' ואומר עד אשר אם שאו ערים וגו'. מ"מ הורה הוראה עצומה שאם יראה וישמע ויבין שהם כלי התשובה כמו שיבא במקומו שער ק' בע"ה ירפא מחוליו בלי ספק. והנה זה ממש כאומרו ית' (שמות ל"ב:י') ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה וגו'. יש במאמר ההוא עוררת על התפלה והתחינה ולומר מיד (שם) למה ה' יחרה אפך וגו'. והנה באמת אם הי' רוצה בקלקולם יחרש מהם ולא ידבר להם דבר והם כלים מאליהם. כי מה שהוצרך הרב לומר על הרבות השליחות אצל פרעה חנם שהיה להודיע עוצם כח המניעה כמו שנזכר למעלה הנה באמת הדבר ההוא קשה להלמו שם כ"ש בכאן שלא נכנסו בזה המין מההפצר והנה שבאמת הפרשה הזאת אינה מכרעת הדרך ההוא כלל ולא עוד אלא שהיא סותרת אותו. ואף הדרך הראשון שכתבנו בה הנה הוא לא יתכן לענינו של פרעה כלל מהטעם שכתבנו. ועוד כי זולת מה שהוקשה לו להרמב"ן ז"ל מה שאמר במכות הראשונות ואני אקשה את לב פרעה וטרח לתקנו הנה באמת עדין יש להקשות שלא היה לו לומר לא בראשונות ולא באחרונות שיקשה או יחזיק או יכביד את לבו שכבר הוא חזק וקשה לפי דבריהם אבל היה לו לומר שיקשה את פיהו וירשיע את לשונו בענין שלא תוכל לדבר רק רע כאשר עם לבבו: ואולם הדרך הנכון בזה ואשר יאותו אליו דברי המדרשות כלן בעיני לא זה ולא אותו אבל הוא היה משפט אמתי נכון בלי נעילת שערי תשובה כלל לא במין ראשון ולא בשני מיוסד על ג' עקרים אמתיים לקוחים מטבע הענין ומנהגו אשר אי אפשר להכחיש אותם כלל. האחד כי הוא מהמבואר שכבר יתחייב אדם לפי רשעותיו בכמה עונשים וייסורין מתחלפים

במשפטם ומספרם כמו שאומרי' עליו במשפטי התורה לעבור עליו בכמה לאוין וכמו שאמרו (מכות ט"ז:) אכל צרעה לוקה שש וכבר ירבה לפשוע חטאים גדולים ומגונים עד שיגמר דינו לענותו זמן בכבלי עוני ולהלקותו ואחר לקצץ רגליו היום ולמחר יקצצו ידיו וכן אבר אבר עד שימות בזמן רב. ואפשרות זה הוא מבואר ונמצא בבתי דיני האומות פעמים הרבה: והב' כי מי שנתן דינו על זה האופן או באיזה אופן שיהיה הנה הוא באמת לא נמסר לתשובה שאם כן בטלת כל מיתות בית דין האמורות בדתות. כי מי גבר יראה מות לפניו ולא ימהר לשוב בכל לבבו. אבל התורה שאמר' (דברים י"ג) ובערת הרע מקרבך (שם י"ז) וכל העם ישמעו ויראו כוונה לשני ענינים. האחד שיבערו הרע במיתת החוטא. והשני שיוסרו רבים ולא יעשו כדבר הרע ההוא. ואם יקובל החוטא בתשובה יהיו הכל מתירין רסן היראה מעל פניהם כי יאמרו נחטא היום ומחר נשוב. וזה ענין מבואר. ולא תאמר כי זה יצדק בדיני אדם לבד אמנם התשוב' נמסרה לשמי' והוא הנדון שאנו דנין בו. כי הנה באמת בכל מקום שיהי' בו קידוש שם שמים הדין בו אז שוה לדיני אדם בשלא ינתן למחילת תשובה כלל צא ולמד מחטא מי מריבה שנאמר בו (במדבר כ') יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו וגו'. ואח"כ ננעלו שערי תשוב' גם כל תפלה וכל תחנ'. וחז"ל החליטו המשפ' ואמרו (יומא פ"ו). אבל מי שיש בידו חלול השם אין כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא בייסורין למרק אבל כולן תולין ומיתה מכפרת. ומזה הענין היה עון בני עלי שלא נתן למחילה כמו שנודע מספורם: אמנם העקר השלישי הוא כי כאשר יתחייב החוטא הרבה מכות ועונשים על האופן הנזכר ועל הרוב לא יספיק כח הסבל לשאת אותם כי יתקלקל או ימות, הנה אז הוכרח השופט לסדר הענינים באופן שיוכל לסובלם בהגעת הכוונה בפרסום עונשו. וזה אם בתת ריוח בין מכה למכה ואם להאכילו או להשקותו כדי להחזיק את גופו. ומעשים בכל יום בסובלי הייסורין בבית האסורים שכן עשו וכל זה אינו צריך לפנים: והנה באמת שלשה אלה בעצמן נמצאו בענינו של פרעה כי יען אשר הרשיע והתריס במה שהרע מאד עם ישראל ולא זכר את החסד אשר עשה יוסף עם מלכותו והפר בריתו עמהם בכמה מיני הרעות והרדפות וכ"ש במה שאמרו (סוטה י"א.) הבה נתחכמה למושיעם כי הכירו כי שם ה' נקרא עליהם תמיד וכוונו למרוד בו הנה באמת נתחייב במכות גדולות ונאמנות וכמ"ש (בראשית ט"ו:י"ד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי. וכן אמר לו למשה בתחלתם. וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי לכן אמור לבני ישראל אני ה' וגו'. וסוף וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים הרי העיקר הראשון מבואר. ומזה יתחייב מציאות

השני והוא שזה המרד לא נתן לתשובה כי הוא דבר שנתחייב בדינו לבריות הנואקים מתחת ידו וגם יש בו קידוש השם מיד ולדורות להודיע בהם כח גבורתו והשגחתו בעולם כמו שסיים וידעתם כי אני ה'. וכן בכל מקום וידעו מצרים כי אני ה' (שם י"ד). וא"כ בהכרח ראוי שימצא שם העקר השלישי והוא לתת ריוח בין המכות וכן לתת לו אומץ לב וחוזק שיוכל לקבלם על האופן היותר נאות שאיפשר כדי שיגיע תועלתם המכוון במה שיוכר מהם בבואם על הסדר ההוא מה שלא יוכר אם יבואו כלם יחד בלי הפסק. והוא אומרו ואני אחזק את לב פרעה וגו' ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים וכמו שפירשו הב"ה בעצמו באומרו כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ יראה בבירור כי רצה בקיומו וחזוקו כדי שיהא בו כח להרבות מופתיו בו למען יסבול עונשו הראוי לו ולמען יגיע תועלתו בכל הארץ: אמנם זה הענין מההתחזקות והקושי אינני רואה שיהיה בו מניעת תשובה משני המינים שאמרו כי הוא כבר שב ברוב המכות וגם לא כתב בו מניעה כלל רק קושי וחזוק כמו שאמרנו. אבל הוא דרך אחרת קרובה זכרוה חז"ל בפ"ק (דמכות י'): אמר רבה בר רב הונא אמר רב הונא ואמרי לה אמר רב הונא א"ר אלעזר מן התורה מן הנביאים מן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו מן התורה שנאמר לא תלך עמהם קום לך אתם. מן הנביאים דכתיב אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. מן הכתובים דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן. והוא באמת מין אחר מהתחבולה האלהית להביא על רשע רע גמול ידיו מבלי שיקשה את לבו ומבלי שיעשה לו שום הכרח על אחד מהאופנים הנזכרים רק לשלחו ביד פשעו להוציא ע"י חפשיות בחירתו ושלוח דמיונו ורצונו כל מה שבכחו מהרשע. והיא דרך פשוטה וסלולה כבשוה רבים מהחוטאים ולא כהה בהם האל יתברך ע"ד שאז"ל (יומא ל"ח:) בא לטמא פותחין לו. והנה כאשר תחייב מדת הדין על האיש ההוא הדורך בה להמשיכו בחבלי מחשבותיו ולהביאו שובב בדרך לבו עד מקום משפטו. כבר יפול אז עליו שום קושי או חוזק לב לא שהב"ה מקשה את לבו חלילה רק שבהמשיכו על פי דרכו הוא מעצמו תועה בדעתו ומקשה את רוחו ע"ד שאמר (משלי כ"ח:י"ד) ומקשה לבו יפול ברעה. ומפני שהוא יתברך נותן לו מקום לטעות ולהתקשות יאמר עליו שהוא מחזיק ומקשה לב האדם ע"ד שנאמר (במדבר י"ג:ג') וישלח אותם משה ע"פי ה' והדומים, באבשלום (ש"ב י"ז) וה' צוה להפר וגו'. וכן ברחבעם בעצת הזקנים. (מלכים א י"ב:ח') וכבר נתבארה אמתת הדרך הזה עם פרעה עצמו במה שנזכר בפי' (שמות י"ד) דבר אל בני ישראל וישובו ויחנו

וגו' ואמר פרעה וגו' וחזקתי את לב פרעה וגו'. והוא מבואר שלא היה החוזק ההוא רק מה שנתן לו מקום לטעות ולומר נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר לסבה מהסבות: ועוד נאמר (שם). ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים וגו'. ויבאו בני ישראל ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם וגו'. כי מהמבואר ג"כ שהחוזק שהיה שם הוא מה שנאמר אחריו (שם) ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו המים ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה וירדפו מצרים ויבאו אחריהם וגו'. וזה כי כשראו הרוח החזק ההוא כל הלילה חשבו שקפיאת הים היתה על דרך הטבעי ושתהיה הבקיעה שוה לכלם. וכבר כתבו הרמב"ן ז"ל בפי' וברוח אפך נערמו מים (שם ט"ו) ובמקומו יתבאר עוד ב"ה. ומכל מקום נתבארה הכוונה.

וגם אנכי הנה ראיתי זה הענין בעצמו בסיחון שנאמר בו (דברים ב׳:ל׳) כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו עם שאח"כ מצאתיו אל החכם בעל ספר העקרים שקדמני בו בצלמו ודמותו עם המשך הכוונה אל קושי לב פרעה בכלל כמו שיבא. וזה כי נטות ישראל מעל מלך אדום ומעל מלכי מואב ועמון אשר לא נתנו אותם לעבור בגבולם היתה הסתה ופתוי נפלא אל סיחון לשאת ק"ו בעצמו ולערוך עמם מלחמה לתתו בידם כאשר עם לבבו. וכמה הטעים משה רבינו הדברים האלה עצמם כאשר סדר זכרונם במשנה תורה ואמר (שם) ואת העם צו לאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו וגו' ונשמרתם מאד אל תתגרו וגו' ונפן ונעבור דרך מדבר מואב ויאמר ה' אלהים אל תצר את מואב וגו'. וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואל תתגר בם וגו'. ואח"כ אמר קומו סעו ועברו את נחל ארנון ראה נתתי בידך את סיחון מלך חשבון וגו'. ואשלח מלאכים וגו'. ולא אבה סיחון וגו'. ירצה ראה שעם הנטיות הללו שצויתיך לעשות מעל שלשת המלכים האלה נתתי בידך את סיחון כי יתפתה לצאת לקראתך להלחם ונפל בידך ונקל והענין הזה הוא ממש כעין המארב הנהוג במלחמות לגנוב דעת המנגד כשאינו חזק בדעתו ואמונתו: אמנם הדרך המיוחד הזה שאמרנו אצל פרעה יתבאר כשנשים לב אל מה שאמרו חז"ל בהגדה בזכרון סדר אלו המכות ר' יהודה היה נותן בהם סמנין דצ"ך עד"ש באח"ב כי באמת כחו של ר' יהודה אתא לאשמועינן כי סימן גדול מסר בידנו להעיר שנשים לב אל אלו החלוקים ושכל אחד ואחד מהם הוא סימן בפני עצמו כי על כן אמרו היה נותן בהם סימנין ושנמצא כי סוף כל ג' וג' מהם באה המכה בלי שאלה והתראה והוא מה שיורה הוראה עצומה שכל מכה ומכה הנה היא סיום וחתום הענין המכוון בשתי המכות הקודמות באותו סימן. וא"כ היו שם בלי ספק ד' כוונות כוונה אחת לכל ג' והרביעית במכה אחרונה שהיא היתה תחלת המחשבה וסוף המעשה. והנה ארבעתן נכללו בתוך

דברי משה הראשונים אליו במלאכות ה' ובתשובתו החצופה כפי מה שאומר: וזה כי במ"ש לו משה (שמות ה':א') כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחוגו לי במדבר יכלול לו ד' דברים המחוייבים אל שליחותו. השלשה מהם הם העקרים ההכרחיים להאמין ולקבל המצווה מהמצוה. והרביעי הוא ענין הצווי המיוחד. והוא כי באומרו כה אמר ה' הניח לו מציאות סבת הסבות ועלה העלות ברוך הוא. ובאומרו אלהי ישראל קיים לו כי זה המחוייב המציאות הוא משגיח ומבחין בנמצאות העולם הזה וכתותם עד שמזה הצד הוא נקרא אלהי ישראל מזולתם מהאומות. ובאומרו שלח את עמי יורה כי זה הנמצא העליון המשגיח לא יופסק יכולתו באומה ההיא אשר נקרא שמו עליה אבל שכבר יהיה לו יכולת מוחלט לצוות ולרדות לכל מי שירצה ממלכי הארץ ומאציליה. ומטעם זה הוא מצוה עליו ואם לא מבני ישראל הוא. ובאומרו ויחוגו לי במדבר יאמר כי זה הנמצא המשגיח והיכול הוא רוצה עתה בעבודה הזאת המיוחדת ומצוה שתעשה עכ"פ: והנה לא היתה תשובת פרעה בתחל' דברי פיהו סכלו' רק הכפירה בארבעתן אחת לאחת כי באומרו מי ה' כפר בעיקר. ובאומרו אשר אשמע בקולו לשלח את בני ישראל כפר בשתים. האחד שאינו מאמין שישראל הם שלו. והשני שאע"פ שיהיה כן הוא אינו חייב לשמוע בקולו כי אינו משועבד לאלהותו. ולפי שאף כי יתאמתו אליו שלשה אלה עדיין יש לספק אם הוא נאמן על זה הצווי הפרטי. ואם יתכן שיבא לו אלהים זה לקחת לו גוי מקרב גוי לעבוד אותו ולחוג לפניו כי הוא מה שהוכחש אל הדעת בתחלת הענין מצדדים מתחלפים אבאר אותם להבא בפי' מכת בכורות המיוחדת לה ב"ה. לזה היתה תשובתו כנגד הענין הפרטי הזה (שם) לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח ירצה לא ידעתי אותו בשימצאו בו אלו השלשה עקרים שהנחת כדי שאתחייב לשמוע בקולו. וגם אם הונח שימצאו, את ישראל לא אשלח כי לא נתברר בזה שאתה שליח נאמן מאתו על זה. ואולי אתה בודה דברים אלו מלבך: והנה מעתה כבר נתחדשו ביניהם מחלוקות וויכוחים נפרדים אשר חוייב משה לקיים אמתת דבריו ולבטל כפירותיו של פרעה בכל אחד ואחד מהם להכבד ולהקדש בעיני כל באי עולם וגם שלא יטמאו בני ישראל השוכנים אתם בתוך טומאתם אבל שיראו ויכירו הלכה למעשה. והנה היה דרך הלמוד הישר וההוראה הנכונה בהם מן הקודם אל המתאחר ומן הכולל אל הפרטי. רצוני שיתבאר אצלו תחלה מציאות הש"י ואח"כ השגחתו ואח"כ יכלתו ואחר בירור שלשתן שיברר לו אמתת השליחות הפרטי. ולזה מה שבאו ג' מכות מורות על מציאות הש"י. והג' השניות על השגחתו והשלישיות על יכלתו המוחלט והאחרונה על הצווי הפרטי מהצדדים אשר יכחישם כמו שיתבאר אמתת כל זה כלל ופרט על סדר הכתובים ב"ה.

והנה לא היה שם קושי לב אחר זולתי סדר הלמוד הזה אשר היה מכוון ביניהם כי אף על פי שנתאמת אצלו במכות הראשונות מציאות הש"י עדין נשאר לו פתחון פה שאינו אלהי ישראל וגם כשנתאמת לו זה בשניות עדין לא נתברר אצלו שהוא יכול עליו וגם כי נתברר לו זה בשלישיות עדין מכביד את לבו על אמות הצווי הפרטי. והוא מ"ש בפי' ואני אקשה את לב פרעה (שם י"א) למען רבות מופתי ואומרו (שם י') כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שיתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר וגו'. וידעתם כי אני ה'. יראה כי הקושי וההכבדה אינה רק שימת אותותיו אלה בקרבו על האופן ההוא הנכון והישר בסדר הלמוד המחייב שיעשה כן למען יהיה לנו לאות ולמופת אשר נספר באזני בנינו ובני בנינו את אשר התעלל במצרים כלומר שבקש עלילה אצלם להביא עליהם אלו האותות והמכות על סדר אלו הסימנין לקיום העקרים הגדולים האלו בזה אחר זה אשר תכלית הכל הוא אומרו וידעתם כי אני ה' מה שלא ימשך התועלת הזה הנפלא מהכות כסיל מאה על שלוח העם לבד. וזהו עצמו מה שהודיע בתחלה כשאמר, לכן אמור לבני ישראל והוצאתי וגו'. וגאלתי אתכם וגו'. עד וידעתם כי אני ה' ירצה שימשכו העניינים ודרך המופתים בגאולתם באופן שיספיקו להכניסם תחת כנפי השכינה בקנין דעות ואמינות אמתיות בידיעת האל ית' ובשער ל"ט ב"ה ילוה אל זה טעם לשבח עוד ב"ה. ואולי היו ד' לשונות של גאולה וד' כוסות (ב"ר פ' פ"ח) כנגד אלו הד' עניינים נפרדים שזכרנו. וזהו עצמו שאמר (שמות י"א:ט') לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים. ירצה שימשך סדר הלמוד וההודאה בענין שלא ישמע אליכם על עסקי השליחות עצמו עד שירבו מופתיו בהם רצוני ד' מיני המופתים והראיות שנעשו על ד' העניינים אשר זכרנו. והנה על זה וכיוצא בו אמר החכם (משלי י"ד:י"ב) יש דרך ישר לפני איש ואחריתה וגו'. כי הדרך הזאת היא דרך ישרה ונכוחה לבאר העקרים האלה בדרך המופת אמנם היתה לו אחרית יושרה דרכי מות. וכגון דא ודאי ישרים דרכי ה' ופושעים יכשלו בם. ולסבת המכשלה הזאת אשר שמה תחת ידו החכמה אלהית נתיחסו כל מיאוניו ומרדיו והפצריו לאל ית' כמ"ש בכלן ויחזק ה' את לב פרעה כי באמת למתבונן בהם אין שום הפרש בין אומרו ויחזק ה' את לב פרעה ובין אומרו ויחזק לב פרעה כאשר דבר ה'. שהטעם שנתחזק לב פרעה כאשר דבר ה' בראשונ' שיחזיק את לבו דכתיב בתחלת הענין. (שמות ד':כ"א) בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המופתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם. וראיה גדולה לזה מה שאמר בסוף כל המכות (שם י"א) ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה לפני פרעה ויחזק ה' את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל מארצו הנה שייחס אליו

יתברך חוזק כל המופתים כלם בשוה. וגדולה מזאת כי במכת הברד השביעית שנאמר בה ויחזק לב פרעה פירש בה ואמר בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו כמו שיבא במקומו: סוף דבר זה המין מהקושי והחוזק הוא הראוי ליחסו לו יתברך לא זולת. זה דרך ישכון אור לפי ראות עיני בהתר הספק העצום הזה ובכל הדומה לו והוא הנאות מצד טבעו ואשר לא ינגדוהו מאמרי חז"ל כמו שיבא:

וכבר כתבתי כי בזה האופן מההתחזקות מצאתי לי עזר מהחכם בעל ספר העקרים אלא שהוא לא השתדל בביטול הסברות המנגדות גם לא ביאר תוכן הענין בהוראת אופני ההטעאה וההמעדה בדרך הויכוח אשר הביאו לאחריתו שכל זה הוא עקר הדרוש ועצמותו ואחרי שנתיישב כל זה נבוא לישבו על המאמרים הנזכרים בדרוש:

וראשונה נאמר שכל מה שאמרנוהו יחוייב הבנתו מהמאמר (ש"ר פ"ט) שזכרנו בפתח השער. מגיד מראשית אחרית וגו'. כל הקורא פסוק זה סובר שיש מחלוקת למעלה שהוא יתברך מתנשא לאמר עצתי תקום כמי שמתגבר על גבור כיוצא בו. שמתקומם כנגדו לעשות כרצונו חלילה. רק הכוונה לומר כי מה שנמלך מראשית הבריאה וחשב לעשות את האדם בעל דעת ובחירה שלימה ויכולת גמור להשלים את נפשו ולהצדיק את עצמו כי לא ישוב ממנו בסוף כי הוא חפץ להצדיק בריותיו למען צדקו ואינו חפץ לחייבם ולהרשיעם שנאמר (תהילים ה':ה') כי לא אל חפץ רשע אתה. וא"כ חלילה לאל מהרשיע והקשות לב אדם הבא לטהר ולהצדיק את עצמו ולבטל חפשיות בחירתו ממנו על כל אי זה דבר שיהי' בעולם שאין עול וחמס גדול מזה בחק היושר האלהי.

ואחר שהקדים זה והוא עקר מה שעמד כנגדנו בזה הדרוש אמר, וכן אתה מוצא שהגיד הקב"ה למשה מראשית אחרית אם ידבר אליכם פרעה אין כתיב כאן אלא כי ידבר עתיד לומר כן. ירצה שמה שהי' לו עם פרעה לא כנגד מדת חפצו הקדומה עשה. רק מה שאמר לו ואני אחזק את לב פרעה ואני אקשה וגומר הוא שהודיעו מראשית דבר את אשר יהי' באחריתו והוא מה שימשך במעט הכרחיותו מדרכי המופת והלמוד על הדרך שאמרנו למעלה לא זולת זה. ולפי שלא נתבארה אמתת כוונתו מעצם הדברים האלו רק מכלל מה שהקדים בפי' הכתוב שזכר. בא רבי יהודה בר שלום, וביארו על השלמות במ"ש, כהוגן הוא מדבר אליכם תנו לכם מופת ולא על המופת הראשון אמר רק על כל פעם ופעם כי אחר שהתחיל להראות לו את ידו ואת גבורת מופתיו בדרך הנצוחיות כבר נפתח לפניו פתח התר לבקש אותות ומופתים על כל מה שהונח אליו מהחדוש עד השלים כל מה שנתחדש ביאורו אצלו. וזה אינו חוזק לב וביטול בחירה רק דרך שהוא ישר ונאות בצדיקים שאפילו הצדיקים מבקשים אות על מה שנאמר להם

כנגד מה שידמוהו או ישכילוהו מעצמם אדרבא מי שצריך אות ואינו תובעו הוא מכלל החוטאים המלאים את אלהיהם ומסרבים בכונתו כמו שהושב אחז כשאמר (ישעי' ז') לא אשאל ולא אנסה את י"י על ידי ישעיהו באומרו (שם) המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי לומר שמלאים אותו יתב' בסרב מה שהוא נאות וצריך אליהם כלומר שיקבלוהו באונס וכ"ש שיהי' הדבר ראוי ונאות לפרעה וכיוצא בו בעניינים המתחדשים אליו חדוש גמור שהיה יודע מאליו שילך שובב בדרך לבו עד סוף כל המופתים ההם ומכותם והוא עצמו מה שנתבאר (מכות י':) מהתורה ומהנביאים ומהכתובים, שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו כי הב"ה טוב וישר ומורה חטאים בדרך טובה ואם מאן ימאן ללכת בה מוליכו באותו דרך שהוא חפץ בו כמו שעשה לבלעם בראשונה אמר לו, לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא וכי ראה כי ירט הדרך לנגדו אמר לו אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם ואפס וגו': והוא עצמו מה שנא' בנביאים, אני י"י מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך ירצה אני מלמדך להועיל ראשונה ואם אין אתה רוצה ללכת רק בדרך עקש אני מדריכך בדרך ההוא שאתה רוצה בו. והוא מה שהושלש בכתובי', אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן. וכן בכאן כיון שאמר לו (שמות ה':א') כה אמר י"י אלהי ישראל שלח עמי וגו'. היה לו לשמוע ולקבל בתום לבבו לעשות מה שצווה מפאת האדון אשר כבר שמע את שמעו מפרסום מעשי האבות ובפרט המצריים לא יוכלו להתעלם ממציאותו מענייני יוסף הצדיק אשר נתפרסמה השגחתו יתב' עליו שנא' (בראשית ל"ט:ג') וירא אדוניו כי י"י אתו כ"ש בדבר שאינו שלו אלא השבת פקדון לבד ולא עוד אלא שעשה לפניו אות התנין אשר בלע בו מטה אהרן את מטות חכמיו וחרטומיו והנה לא שמע רק התחכם להעיז פניו ולדקדק שמועותיו להכחיש הפנות ההן האלהיות בדרך ההפצר והנצוח. הנה האל יתברך למדו להועיל ואחר שלא רצה והיה הדרך ההוא אשר בו רצה לילך גם הוא מועיל מאד לפרסם האמונה בעקרי' ההכרחיים בעולם וללמד לבני ישראל המלומדים ההכרחיים להם הנה הוא הדריכו בדרך זו ילך ע"פ דרכו ורצונו ולפי שאחז דרך לץ להתלוצץ גם הוא יליץ להנהיגו בדרך עקש: ועתה תראה שכוונת ריש לקיש (ש"ר פ' י"ג) במאמר ההוא שזכרנו אשר יסדו על הכתוב הזה בעצמו שלא ימלט אם משרצה בו זה הענין ממש כמו שאמרנוהו שהוא דומה לנעילת שער לא שהוא כן ממש אלא שנתן מקום להוסיף טומאה על טומאתו להוליכו למקום משפטו והוא פירוש נכון. או שיהיה והוא היותר נכון בעיני כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין ל"ח:) בכל מקום שאתה מוצא פתחון פה לאפיקורוס אתה מוצא תשובתו בצדו. ולזה כשא"ר יוחנן (ש"ר שם) מכאן פתחון פה לאפיקורוס השיב הוא יסתם פיהם של מינים. והאמת

בזאת המדה רמזו באומרו בתחלת דבריו אלו, אם ללצים הוא יליץ כמו שהוא במאמר הזה של מכות, אמנם מה שאמר משם ואילך היה דרך דחייה למינים לבד כמנהגם בכל מקום, לומר שדי להם ויותר מדאי שינהוג הש"י עם פרעה הרשע כמנהגו עם בני בריתו ועל הדרך שאמרנו למעלה לא שתהיה כן המדה עמהם ע"ד האמת כי לא תועיל כלל וגם שהדרך ההוא ישיגוהו ספקות אחרות כמו שאמרנו והוא נכון מאד ואין נ"ל שהמאמר אשר תלה הרמב"ן ז"ל הטעם הראשון. אינו מכריח כלל שהוא יקבל הצורה שיתנו עליו עם שכבר נתבאר שהאומרו לא כן יחשוב. והנה עם זה נכלל במאמר' האלה הנכבדים כל מה שאמרנוהו ונתיישבו יפה כל העניינים והוסכמו אל היושר הצדק האלהי ונתבאר כי זאת הפעם ובכל פעם ופעם י"י הצדיק ואחר שנתבאר כל זה על נכון נבא אל ביאור הספור הנפלא הזה כלו הכולל כל עשר המכות המסומנות ע"י רבי יהודה דצ"ך עד"ש באח"ב בהורות ע"ד הכתובים אמתת כל מה שיעדנוהו. יתבאר כי תכן העניינים ואופן ספורן הם אשר דברו על לשוני ורוח מבינתם דבר כי לא מלבי ואזכור ראשונה הספקות הנופלות בכתובים בכל הספור הזה הכולל הדרוש הנזכר כמנהגנו:

א במאמר ואני אקשה את לב פרעה והרבתי וגו'. וסמיך ליה ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי את ידי במצרים וגו'. כי מלבד הספק המפורסם אשר כבר השתדלנו בהתרו יראה שהם מאמרים שלא יתחלפו בדבורם רק בשזה מקיים ושזה שולל והרי הם דברי מותר: ב היות מופת התנין בלי שאלה ובלי מכה רת ענין התפארות לבד כמו שאמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת וגו'. ולמה צריך מופת אחר זולתי התחיל במכות המופתיות. ואחר שנתפאר למה צוה לעשות דבר שיעשו כן החרטומים כמו שעשה בזאת ובדם ובצפרדעים. ג בסדר המכות שהג' הראשונות יותר מופלאות מהשניות והשניות מהשלישיות מה שהיה ראוי ובמחוייב שיהיה בהפך כמו שאמרנו אצל האותות אשר מסר ביד משה בשער הקודם: ד מה נשתנו קצת המכות מקצתן בהתחלפות המפורסם שנפל בעניינם. יש שאומר בה למען תדע כי אני ה'. יש כי אין כי"י אלהינו. ויש כי אני י"י בקרב הארץ. ויש מחר יעשה י"י את הדבר הזה בארץ. ויש כי אין כמוני בכל הארץ. ולמען ספר שמי בכל הארץ. ובקצתן הפלאה ובקצתן ייחוד זמן ובקצתן שכמותן לא היה. כל זה ממה שצריך להתבונן בו כי לא נפלו אלו העניינים כפי ההזדמן רק בכוונה עצומה. וכבר דברנו בטעם בא התראה בקצתן ולא בקצתן ובטעם סימני רבי יהודה במכות: ה שנראה שייחס חוזק לב פרעה לסבות הפכיות. פעמים למה שיעשה להתחזק מהראוי כענין ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה וירא פרעה כי היתה הרוחה ויכבד את לבו. ופעמים להפך ויבלע מטה אהרן את מטותם,

ויחזק לב פרעה, אצבע אלהים היא, ויחזק לב פרעה, והנה לא מת ממקנה ישראל וגו' ויכבד לב פרעה וגו'. ולמה נאמר אחר חמש המכות הראשונות ויחזק לב פרעה כמו שנמצא בברד כי לפי דעת הראשונים (ש"ר פ' י"ג) מהחמשית ואילך היה לו לומר ויחזק י"י. וקשה עוד מזה כי עליה עצמה נאמר בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו וגו': ו למה נאמר בברד כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך והלא מגפה אחת היא להם. ואחר שחפץ י"י להמיתם למה יזרזם לומר ועתה שלח העז וגו': ז אומרו ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני י"י אלהים כי הנה המפרשים הוצרכו לפרש ידעתי כי קודם המכה תיראון אבל לא אחרי כן וכבר כתב רש"י ז"ל אצל טרם יהי' בארץ (בראשית ב׳:ה׳) מה שיורה שאין מלת טרם כמלת קודם ואולם הוא ז"ל כתב עדיין לא תיראון ובאמת שלא נמצאת מלה זו באה רק בסמיכות דבר טרם יצמח, (שם) טרם אכלה (שם כ"ד) טרם ישכבו (שם י"ט) טרם אענה (תהילים קי״ט:ס״ז) והראוי שתהי' זאת כאחת מהן. ויש עוד הרבה גמגומים בלשונות מיותרים באים בזה הספור. אם בדברי משה אל פרעה או דברי פרעה אליו וזולתם. יתבארו לפי דרכנו: ח מה טעם יזכור במכה השמינית בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו וגו'. והלא יודע כי הוא המכביד בכולן. ולמה זכר את עבדיו כי לא נסה באלה. וקשה עוד כי במכה ההיא עצמה הראו העבדים מורך לבבם במ"ש עבדי פרעה אליו (שמות י׳:ז׳) עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים וגו' הטרם תדע וגו'. ועוד בטעם ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה כי היה לו לומר ויושבו משה ואהרן. או שקראום לומר להם כן: ט בטעם מאמר בנערינו ובזקנינו נלך וגו'. שאינה תשובה נכונה לשאלת מי ומי ההולכים היה לו לומר כל העם כאחד גם צאנם גם בקרם. ומה טעם לכו נא הגברים כי אותה אתם מבקשים היכן בקשו אותה: י בטעם היות מכת החשך האחרונה שבג' הסמנים. וטעם המשורר שאמר (תהילים ק״ה:כ״ח) שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו כי הוא מבואר שלא סרו מהמרי עד מכת בכורות: יא באומרו גם אתה תתן בידינו זבחים וגו'. וגם מקננו ילך עמנו וגו'. שנראה שהיה לו לומר בהפך. וגם שלא היה כדברו: יב איך מלאו לבו לומר (שמות י׳:כ״ח) לך מעלי השמר לך אל תוסף ראות פני כי ביום וגו'. וכי עד עתה ברשותו הוא בא או על פיו יוצא ונכנס: יג בטעם אומרו (שם י"ב) קומו צאו גם אתם וגו'. ולכו עבדו את ה' כדברכם גם צאנכם גם בקרכם לכו כאשר דברתם היה לו לכלול שני העניינים תחת מאמר כדברכם או תחת כאשר דברתם או שיאמר בשניהם לשון אחד והוא דקדוק יפה ואם נראה נקל: יד במכת בכורות שהורה הכתוב בתחלה (שם ד') ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכורך. ולבסוף (שם י"ג) ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג

ה' כל בכור וגו'. כאלו היא לבדה באה על זה השליחות הפך מ"ש (שם ז') ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אותתי ואת מופתי וגו': טו בטעם (שם י"ב) ויאפו את הבצק אשר היציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ וגו'. שנראה שלא אפאוהו עוגות מצות אלא מפני שלא הספיק להחמיץ כי גורשו ממצרים וכמו שיראה שלמד מכאן (פסחים קט"ז:) רבן גמליאל מצה זו שאנו אוכלין על שום מה על שום שלא הספיק וגו'. שנאמר ויאפו את הבצק וגו'. והלא בפרשת החדש נצטוו על המצות שנאמר (שמות י"ב:ט"ו) שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם. ונאמר (שם) כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש ההיא וגו'. ועוד מה שסמך לו (שמות י"ב:מ') ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים וגו' כי יראה שאינו ענין אצלו מלבד מה שהחשבון הוא יותר מהמיועד בין הבתרים. ואין צריך לומר ממה שישבו שם. אלו הן הספקות אשר ראיתי לזוכרם מחבור הפרשיות הבאות על מספר אלו המכות ואם דלגתי קצת ענינים אשוב להם אקבצם בשערים הבאים ב"ה. ואחר זה נבוא אל הביאור כפי אשר יעדנו:

ואני אקשה את לב פרעה וגו' ולא ישמע אליכם פרעה וגו'. (א) סמיכות הכתובים אלו מעיד על מה שפירשנוהו מענין הקושי. יאמר שיקשה את לב פרעה במה שירבה אותותיו ומופתיו לברר ולאמת על הסדר הד' כפירות אשר העיז פניו בהנה. וכדי שלא יובן שהוא יתעלה ימציא קושי בלבו ממש כמו שחשבו קצת, ביאר שלא יהיה שם קושי אחר רק מה שלא ישמע אליכם פרעה בהראותו פני הראות אל דברי תעצומותיו כאשר יתבאר עד שתושלם הכונה במה שיתן יד במצרים ויוציא עמו משם בשפטים גדולים וידעו מצרים וגו'. שזהו תכלית כל המעשים כלם כמו שאמר ראשונה: ויעש משה ואהרן וגו'. במקום שספר הכתוב ציווים ספר שעשו כל המעשים האלה עד סופן ולא חסרו דבר: והזכיר שני חייהן עד היום ההוא להפסיק בין מיני חיותן כי עד הנה היו כשלמים שבאנשים ומכאן ואילך היו אלהיים. (ב) ויאמר ה' וגו'. כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת וגו' רצה לקרוא לו לשלום ואמר שאם אולי נסתפק בשליחותם למה שלא נתנו להם מופת אין להאשימו בכך. ולכן כי ידבר אליכם שתתנו להם מופת צו את אהרן נביאך ואמרת אליו קח את מטך וגו'. ואע"פ שעשו החרטומים בלטיהן כן די להם מופת במה שבלע מטה אהרן את מטותם אמנם רוע לבו וזדונו הטעהו במה שעשו כן על כל פנים כי חשב שמא היה ההבדל ביניהם בפחות ויתר בחכמה ההיא כי סירובו ומיאונו לשלח את העם יביאהו לבקש עלות יתלה בהם המופת כדי שישאר בסרבנות והוא מה שידע האל ית' מעניינו: (ב) ואולם יראה שבמופת הזה הודיע פתרון כל המעשה שכבר היה פרעה כעץ יבש וברצון הש"י נעשה תנין גדול רובץ בתוך יאוריו. אמנם שע"י אלו הצדיקים

יבולע ממקומו ולא ימצא עוד: והנה אחר שלא שמע אליהם כאשר דבר ה' באו סדר המכות כנזכר. ויאמר ה' אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם לך אל פרעה בבקר וגו'. ירצה הראית כי כבד לב פרעה ולא שמע לשלח את העם כאשר דברתי לך ומעתה ראוי להתחיל עמו בביאור הדברים שכפר אליך ולכן תחזור להזכירם לו בשעת מעשה ואמרת אליו ה' אלהי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדני במדבר והם עצמם המאמרים הראשונים. והנה לא שמעת עד כה כלומר עד שנתבררו לך במופת לכן התיצב והכון לך כי הנני מברר אותם לך על הסדר: כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי מכה וגו'. (ד) הנה הוא החל בשם ה' אשר כפר בו בתחלת דבריו שאמר (שם ה') מי ה' והוא הכחשת מציאותו יתברך כמו שאמר החכם (משלי ל׳:ט׳) פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה'. ולזה אמר לו בזאת תדע כי אני ה' והוא הוראת מציאותו ית' על אופן חיוב מציאותו כמו שיורה עליו זה השם שאין כאן מקומו: (ג) ולפי שבא ללמד שיש אלוה מצוי אשר הוא המציא המצואין כלם והוא סבתם הראשונה חוייב שיבא המופת על אמתת מציאותו בהמציא הדברים מחודשים והויות פליאות שלא היו ולא נבראו כמו שהוא הפיכת המים לדם שכבר נתבאר בשער הקודם שהוא דבר מופלא אצל הטבע משני המופתים הנזכרים שם או שירוץ היאור צפרדעים והויית הכנים ששלשתם יבואו על זה העקר הראשון כמו שאמרנו: (ב) ואולם באו שתי המכות הראשונות ממין שיוכלו החרטומים לעשות כמותם שהיה הענין במופת התנין לבוא עליהם בענייניים שכבר ידעו חכמיהם עד היכן יד חכמתם מגעת בהם והיה מהראוי שכאשר יראו אותם יוצאים מהקש השגתם יכירו ויודו כי יד ה' עשתה זאת מה שלא הגיע הכרתם בדבר שלא ידעו ממנו כלל. ולזה כשראו שיפה כחם בענין הראשון לבלוע מטה אל מטה אחר ונם בשהם יכלו להוות הדם וסורו והשריץ הצפרדעים וסורם. מה שהם לא ידעו עשות כזה. היה להם להודות ולומר מעשה אלהים הוא. אלא שהוכו בסנורי ההפצר והחמדה להחזיק בעם ההוא לעבדים והיו תולים הענינים בחכמה מחכמתם אלא שהיו יודעים יותר מהם כמו שאמרנו והוא אומרו ויעשו כן חרטומי מצרים וגו' ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דבר ה' ויפן פרעה וגו': (ה) ולא שת לבו גם לזאת. לפי שכבר היה ענינם קרוב לענין התנין במה שהגיע להם ממנה נזק מועט שכבר היו חופרים מצרים סביבות היאור מים לשתות ולא ישיגם בזה רק נזק הלאות והיגיעה כמ"ש ונלאו מצרים לשתות וגו'. ולזה יכלו לסבל ז' ימים ואחר שב היאור לאיתנו ואע"פ שלא חזר בו פרעה שהכונה לא היתה בזה להכות לגמרי כי אם להפליא והוא דבר נאות לפי הענין: אמנם במכת הצפרדעים שהית' מכה רבה מאד אף ע"פ שעשו אותה החרטומים ג"כ בלטיהם

הנה כאשר לא יוכלין שאת התחילו לחזור וקרא פרעה אל משה ואהרן ויאמר להם העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים וגו' ואשלחה את העם. כלומר העתירו אל ה' אלהיכם ואם תוכלו להסיר הצפרדעים בתפלתכם מה שלא יוכלון החרטומים לעשות אאמין שהוא היה העושה ואשלח את העם לזבוח לפניו: ולפי שהכיר משה בדבריו שהי' השואל כמנסה את אלהיו אמר התפאר עלי למתי אעתיר לך וגו'. כדי שלא ישאר לך פתחון פה שסרו הצפרדעים במלאת זמן מה כמו שהיה ענין היאר. והוא אמר למחר לומר שאינו מדקדק עמו להבחינו לרגעים או עתים רק שאם לא תמשך מדת ימים יספיק לו לפי מיעוט חזקתו בו: (ד) ויאמר כדברך למען תדע כי אין כי"י אלהינו. ומהידוע כי אומרו למען תדע כי אין כה' אלהינו הוא הענין עצמו שאמר במכה הראשונה למען תדע כי אני ה'. כי לא יתקיים מציאות האל רק בשיתקיים העדר זולתו. שהמודה בשני אלהיות יכפור במציאות שום אלוה לפי שאין עמן האלהות בעצמו אלא היותו מחוייב המציאות. ולזה מה שפירש"י ז"ל שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו׳:ד׳) זה לשונו. ה' אלהינו עכשיו ואינו אלדי העכ"ום עתיד שיהיה ה' אחד דכתיב (צפני' ג') כי אז אהפוך אל עמים וגו'. ונאמר (זכרי' י"ד) והיה ה' למלך וגו': הנה שפירשו על זה הדרך הנכבד למה שנראין לו דברי מותר באופן אחר שאחר שנתקיים בהיותו ה' אלהינו א"א שיהיה אלא אחד. אמנם באלו המופתים רצה שיבא עליו המופת בפני עצמו כמו שהשתדלו הפילוסופים. וכמו שנראה מפשט הכתוב האומר ה' אלהינו ה' אחד שחושבו לשני עיונים עם שעניינו הוא ד"א: וסרו הצפרדעים וגו'. חזר לומר זה לקיים מה שאמר ראשונה רק ביאור תשארנה כי אע"פ שהוא מקום שמצויין שם רבים מעבדיו ומעמו וידגו לרוב בקרבו או לרחוץ ולשאר המלאכו', עם כל זה לא יכרתו ממנו כי אין הכוונה רק להסיר המכה המחודשת: ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם וגו'. נראה כי לפי שהיתה המכה עולה ומתגברת אף אחרי דברו נצטער כי חשב שמא לא יסכים הש"י עם דברו שאם הסכים היה מפסיק ההתגברות מיד ולזה מה שצעק בחרדה על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה אחרי התפארו עליו: ויעש ה' כדבר משה וימותו הצפרדעים מן הבתים כמ"ש מבתיך. ומן החצרות כמו שאמר ומעבדיך כי מעמד העבדים בחצרות ומעמד העם בשדות: ויצברו אותם וגו'. להגיד על רבוים. (ה) וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו. ירצה וכבר ראה שהיתה הרוחה כמו ששאל ואפילו הכי לא קיים דברו לשלוח את בני ישראל אבל הכביד את לבו ולא שמע כאשר דבר ה' כי תלה הדבר להיותו ע"י תחבולה מהכישוף לפי שראה החרטומים שהייה להם יד בעליית הצפרדעים אע"פ שלא יכלו בהסרתם כמו שאמרנו ראשונה עד שבאת מכת הכנים שנא' בה ויעשו כן

החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכולו כי אז הודו ואמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלדים היא כי בזה כבר ראו והכירו יש אלוה מצוי עושה נפלאות למעלה מחכמתם. ממנו היתה זאת בלי ספק. ואם כה יעשה באצבע מה יעשה בחזקת היד: (ד) והנה באה המכה השלישית הזאת וכל הדומות אליה בלא התראה לשתי סבות. האחת שידמה זה למי שרודה בעבודה קשה ומכריחו לעשות דבר שפעם ראשונה מתרה בו שיעשה. ואם מאן ימאן מכה אותו וחוזר ומתרה בו שנייה. אם אינו שומע מכה אותו מכה אחר מכה ולא יסיר שבטו ממנו עד שיודה. וכן בכאן כשהתרהו ראשונה ולא קבל הכהו מכה ראשונה והתרהו שנית ולא קבל אין לו כי אם הכה ופצוע עד שיודה. ואחר שהודה בעקר אשר היו עליו, נגמר הסימן ההוא. והשנית לקוחה מהטבע והוא כי כמו שהיסוד כל עוד שיתקרב אל מקומו הטבעי תהיה תנועתו לשם יותר ממהרת. כן כל פועל כל עוד שיגיע אל התכלית יהיו פעולותיו יותר מהירות וחרוצות. וזו היא ראיה שכל אחד מהמכות אשר לא נתעכב בה בהתראה אבל הוא שוקד עליה וממהר להביא' היא סוף דבר וגמר ענין. והנה בזה הושלם סימן דצ"ך הבא על הוראת מציאות האל יתעלה: אמנם עדין נתחזק לב פרעה כי אע"פ שאמרו לו אצבע אלדים הוא הנה הוא הודה במה שאמר (שמות ה') מי ה' אבל עדין לא נתברר לו כי זה ה' הוא אלהי ישראל ושיש לו שום זכות עליה' לומ' שלח את עמי. ולזה צריך להתחיל סימן אחר שיתברר לו בו זה העקר: ויאמר ה' אל משה השכם בבקר והתייצב לפני פרעה הנה יוצא המימה וגו'. אז"ל במדרש (ש"ר פ' י"א) שלא היה צריך לצאת המימה כמו במכת היאור אלא מפני שמבריח פרעה עצמו בבקר בבקר והיה משכים ויוצא המימה להשמט מהם היה מגלה האל ית' אזן עבדיו שישכימו יותר ממנו וימצאוהו בביתו קודם שיצא והוא נכון. וגם שאינו דרך ארץ לבא אחריו אל המקום אשר יבוא שמה בלא צורך: ואמרת אליו כה אמר ה' שלח עמי ויעבדני כי אם אינך משלח את עמי הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערוב וגו' והפלתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב למען תדע וגו'. ושמתי פדות וגו': (ד) הרי הדבר מבואר נגלה שזאת המכה ורעותיה המה מובאות לברר וללבן כי זה האלוה אשר הודו במציאותו יש לו בחינה והשגחה בקרב הארץ להפליא ולהבדיל עמו ועבדיו ממכות הארץ ההיא ותחלואיה אשר חלה בה. וכן בשנייה נאמר מחר יעשה ה' את הדבר הזה בארץ וגו'. והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים. וכן יתבאר בשחין: (ג) ולהיות זאת הכוונה המיוחדת באלו המכות לא הוצרך אל שיעשו בה בריאות חדשות בהפך המנהג הטבעי לגמרי רק שתתבאר ההבדלה וההכרה אפילו בדברים שקצתם הורגלו להתרגש בעולם.

אמנם נזכר אליהם התפארות הזמן שהתחיל בצפרדעים כי לא ישוב אחור כמו שאמר ושמתי פדות בין עמי ובין עמך למחר יהיה האות הזה וכן ירגיל זה בכל המכות הבאות כמו שיבא היטב. וכבר פרש"י ז"ל, שהפדות יהיה הדבר המבדיל ביניהם: ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ. כיון שאתם אומרים שבקרב הארץ יצאה השגחתו לכו זבחו לאלהיכם בארץ הזאת. ולמה לכם ללכת אל מקום מיוחד והנה משה ענהו כאילתו ואמר הן נזבח לה' אלהינו וגו': דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלדינו כאשר יאמר אלינו נזהר בדבריו שלא נזהר בהן כשיתברר שאין כונת הש"י שישובו והוא השיב שישלחם שיזבחו באחד המדברות להסתר שם מעיני המצריים רק שהרחק לא ירחיקו ללכת דרך שלשת ימים בלא צורך ושתועיל הזביחה הנעשית לארצו להיות גם לו גם להם עתרת שלום להסיר המכה ההיא מעליו והוא אומרו רק הרחק לא תרחיקו ללכת העתירו בעדי: ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה' וסר הערוב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר רק אל יוסף פרעה התל וגו'. אחר שהודה לשלוח להם לזבוח במדבר לא רצה לדקדק עמו עוד. וגם נתחסד עמו בענין התפלה שלא ימתין עד שילכו שם להעתיר כי למחר יעתיר עליו רק שלא יוסיף להתל לבלתי שלחם כשיראה הרוחה: ויעש ה' כדבר משה ויסר הערוב מפרעה מעבדיו ומעמו וגו'. (ה) ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת. ירצה שהכביד את לבו גם בסימן הזה השני כמו שעשה בראשון עד שהוצרך להשלים בבארו שלשת המכות המיוחדות בו. והנה היה ענין כובד לבו כי תלה הענין במזל המקום ושזה הענין נמשך מההבדל אשר בין מצרים לארץ גושן ולפי שידע משה זה, אמר והפלתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב ושזו היא תחבולה ממנו לברר מתוך זה מה שרצה מההשגחה האלהית. ולזה באה מכת הדבר להוציאו מהשבוש הזה בייחוד אשר נאמר בה כי אם מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם בטענה זו. הנה יד ה' הויה במקנך וגו'. והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר והרי זו הפלאה נפלאה מהראשונ' שאפי' במקום אחד יפלה ה' בין מקנה למקנה. זהו שנאמר וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד: (ה) ויכבד את לבו כי עדין פקפק בלבו שמא מזל הבעלים גורם והם תולים באלהיהם. והנה לא הוצרך עוד אל התראה מהטעמים שכתבנו. והוסיף להכותו מכת השחין אשר בה הודו בעקר השני הזה כמו שנאמר ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים. ירצה שלא עמד עוד בם טעמם ולא יכלו לכלכל דבריהם מפני המכה הזאת שהית' בחרטומים ובכל ארץ מצרים לבדם שאם היו גם אהרן ומשה וכל ישראל מוכי שחין איך נבהלו מפניהם ולא יוכלו עמוד.

אמנם היה כח המכה הזאת יתר על הקודמות לה במה שנגעה יד ה' בעצמם ובשרם של המצריים וגם בחרטומים. ונלאו מבקש עלות לתלות בהם ולזה לא יכלו לעמוד והודו בעבורה בעקר השני הזה אשר כפר עליו באומרו לשלח את בני ישראל כמו שפירשנו ובזה נשלם סימן עד"ש בפנה זו: אמנם עדיין חזק את לבם כי לא נתברר להם העקר השלישי והוא שתתפשט יכלתו והשגחתו על הארץ כלה ועל כל מלכיה לעשות בהם כרצונו כמו שעשה בו כי הוא מה שכפר בו בתחלה באומרו (שם ה') לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח כמו שכתבנו וצריך שיתברר לו עוד כי זה אלהים אלהינו אלהי כל הארץ יקרא וזה בהביא עליהם מכות מופלאות חדשות בכמות ואיכות אשר לא נבראו כמותם מימות עולם כי זה מה שיורה היותם ביכולת מוחלט הרודה על ממשלת הטבע כלו שאם היו לפי המנהג הטבעי או ממשפט אלהי הארץ ומזלה יתחייב בהכרח כי מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש כי סבוב מערכות השמים הם חוזרין תמיד על משפטם וכן יסבו בלכתם. (ד) ולזה הביא עליהם סימן בא"ח שנתייחדו מהקודמות לבד בזה הענין עצמו כמו שאמר בברד אשר לא היה כמוהו למן היום הוסדה ועד עתה. ובארבה (שמות י':י"ד) לפניו לא היה כן ארבה כמוהו וגו'. אמנם באו בצירוף התפארות הזמן גם ההפלאה כי תמיד הגדיל והפליא לעשות כמו שיתבאר. ויאמר י"י אל משה השכם בבקר וגו'. ואמרת אליו כה אמר י"י וגו'. כי בפעם הזאת אנכי שולח את כל מגפותי אל לבך ובעבדיך ובעמך למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ. במאמר הזה ביאר תכלית הביאור כי הוא דורך במכות ההנה הסדר והמהלך שאמרנו כי הוא יקרא השלשה סמנין הללו ג' פעמים כי במכת הערוב הראשונה לסימן השני אמר ויכבד את לבו גם בפעם הזאת. שירצה שכבר יתחיל לנהוג בכבדות בסימן ההוא כמו שעשה בראשון כאשר פירשנו. ועל זה הדרך אמר בכאן כי בפעם הזאת אנכי שולח וגו'. (ו) ירצה כי בסימן השלישי הזה ישלח את כל מגפותיו אל לבו עד שישלים זה הסדר אשר בו יודה בפנות האלהיות כאשר הנחנו: ובאר לו שהענין המתברר בכאן הוא למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ והוא הוא הדרוש כי עתה שלחתי את ידי וגו' ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו' ירצה אם היתה הכוונה לבד לברר לך שיש לו יכולת מה בארץ כבר יתאמת זה כשהייתי מכה אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ. אמנם העמדתיך ליפות כח זה המופת ולהודיע וללמד כי לא לבד יש לי כח בארץ אבל שתתפשט ממשלתי ויכלתי בכלה ואין בכל שריה ומלכיה שלא יחויב לעשות רצוני. והוא אומרו בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ: עודך מסתולל בעמי. לדעתי הוא כאומרו עודך מתעולל לשון נשים מסוללות, מדברי חז"ל (שבת ס"ה.) אמר כל דבריך היו דברי צחוק

והתול לבלתי שלח את העם אמנם על פי דבריך הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד לא היה כמוהו במצרים וגו'. כי זהו המופת החותך על היכולת המוחלט כמו שאמרנו: ועתה שלח העז וגו'. (ו) לפי שאין הכוונה בזה בעצם וראשונה להכותם רק להראות כחו וגבורתו כמו שנזכר הודיעם כן: והירא נזהר ונשמר ואשר לא שם לבו הוא רשע קבל הרע בעונו: והנה להיות הדבר המתבאר בזה הסימן הוא היכולת המוחלט האלהי כמו שהונח ייחס אליו ית' העניינים אשר בו יחס מיוחד ופרטי מכל אשר היו לפניו. אמר וה' נתן קולות וברד ותהלך אש ארצה וימטר ה' ברד על ארץ מצרים. ייחס ב' פעמים המעשה אל עושהו להורות שלא נעשה כן בשום זמן ע"י מנהיג ממנהיגי הטבע כמו שיאמר בארבה (שמות י:י"ג) וה' נהג רוח וגו'. ולזה פירש ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד כבד מאד אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים מאז היתה' לגוי שהוא הדבר המיוחד שבסימן. באומרו כעת מחר תפס כבוד ההתפארות. וההפלאה נתבארה באומרו רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד: וישלח פרעה וגו' חטאתי הפעם ה' הצדיק וגו'. אמר שכיון שנתבררו לו השני סימנין הראשונים הנקראים פעמים כנזכר הנה הוא היה חוטא בנפשו להמתין עוד אל מה שאמר לו כי בפעם הזאת אנכי שולח וגו'. כי היה לו להודות כי הוא הצדיק בכל מה שיאמר והוא ועמו הרשעים הכופרים בעקרים האלהיים וזהו עד שלישי מוכיח למה שאמרנו: העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים וגו'. ירצה רב עתה במה שנתן קולות וברד לברר זה העקר השלישי ואין צורך למכות אחרות. ולזה העתירו על הפסקתם ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד. ויאמר אליו משה כצאתי את העיר וגו'. למען תדע כי לי"י הארץ בכללה והוא העקר המבוקש: (ז) ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני י"י אלהים. שיעורו ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תדע כי לי"י הארץ תיראון מפני י"י אלהים והכוונה שיודע בהם כי טרם יבואו לידי הכרה זו על השלמות יגורו עוד פעמים אחרות מפני י"י אלהים וכלי זעמו אשר ישלח בהם ואמר להם זה כדי לזרזם וליראם אולי יכנעו לגמרי. (ח) וגם ראה בחכמתו לשתף עבדיו עמו לעוררם לתת לב על אבדם ושלא יעזבו ביד לב מלכם כסבור שכבר היה הדבר תלוי בהם ובמלכם ומזה מה שאמרו (שם) עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים וגו'. מה שלא נמצא שדברו עד הנה דבר. וגם הזכירו לו אלו הדברים עצמם כשאמרו (שם) שלח את האנשים. הטרם תדע כי אבדה מצרים האם תמתין ליפול במה שאמר לך משה כי טרם תדע תיראון מפני י"י אלהים אין לך להמתין לזה כי כבר אבדה מצרים. אמנם מפני שלא השיבו כן תכף ומיד, היה דבר י"י אליו בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו וגו' כמו שיבא: והפשתה וגו'

לפי שאמר שהכה כל עץ השדה וגם כל העשב יבאר איך התבואות קצתם אבדו וקצתם נצולו וזכר הסבה. (ה) וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות וגו'. אמר שעם שראה שחדל המטר והברד והקולות ע"פ תפלתם הוסיף לחטוא ולעמוד במרדו בבקשו עלה ושחיתה בו יתלה זה הענין הנפלא. והנראה בעיני שטעה בו לפי מה שיורו הכתובים הוא שכבר חשב שזה הענין היה מחוייב לסבות מחייבות מהאותות הנפלאות ההוות בעליוני השמים ואם לא היו עד עתה אולי שלהיות העולם מחודש כדברי המנגדים אליו עדיין לא הגיע מצב הככבים אשר מכחם יולדו להם עד הנה וזה לא היה רחוק להיות כן ולזה ויכבד את לבו הוא ועבדיו עד שהיה דבר י"י שנית אליו:

פרשת בא אל פרעה

כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו אשר דברת על לבם למען שיתי אותותי אלה בקרבו. (ח) ירצה כי שימת האותות על זה הסדר שהושמו הוא היה ענין הכבדות לא זולת כמו שביארנו ראשונה. והיה הכוונה בזה למען תספר באזני בנך וגו' ותכלית הכל וידעתם כי אני י"י. וצוה שיבאו לפני פרעה ויאמרו לו עד מתי מאנת לענת מפני וגו'. כי אם מאן אתה לשלח את עמי הנני מביא מחר ארב' בגבולך וכסה את עין וגו'. עד אשר לא ראו אבותיך ואבות אבותיך וגו'. והנה היה מה שנתחדש בזה המופת השני שכבר יהיה כלו ארציי לא מאותות השמים אשר לא יתלה מציאותו בסדור המצבים השמימיים כראשון כמ"ש וכסה את את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ ואכל את יתר הפלטה וגו'. גם במה שאמר לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן כי בראשון נאמר שלא יהיה כן בארץ ההיא לעולם: וזה מה שיחליט שלא נעשה בשום סדר טבעי רק מכח יכולת אלהי מוחלט. וזה שאף על פי שיוד' בחדוש העולם ויאמר שאפשר שעדין לא הגיע מצב שמימי שיחייב כן מ"מ הנה הוא עתיד להגיע כיוצא בו בימים הבאים שלא יכלו לעולם. אמנם כאשר תפאר שלא יהיה כן לעולמי עולמים הוא ענין נפלא בהחלט. וזה מה שאפשר שיתברר להם כשיביטו חכמיהם במלאכת האצטגנינות וביתר החכמות וימצאו שהוא כן: ויפן ויצא מעם פרעה לתת להם מקום אם ירצו עבדי פרעה לדבר דבר בינם לבינו כמו שעוררם מתחלה וכאשר חשב כן היה: (ח) ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה המנהג שאנו נוהגין לבקש עלות באלו המופתים בצד מהצדדים לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את ה' אלהיהם כי די בשני העקרים שנתבאר להם. הטרם תדע וגו' התרצה לקיים דברי משה שאמר, טרם תדע כי לה' הארץ תיראון מפני ה' אלהים כמו שכתבנו כבר, זה לא יתכן שכבר אבדה מצרים ואין לנו על מה שנסמך: (ח) ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה וכו'. לפי שדברו אלו העבדים אליו תכף שיצאו משה ואהרן

אמר שיצא מביניהם דבר וצווי על הנצבים שם שישיבו את משה ואת אהרן אל פרעה. ומי שלא ירגיש ההבדל בין נפעל או פעול להופעל בשמוש לא יתישב אצלו טעם ויושב את משה ואת אהרן גם לא יטעום דברי רש"י ז"ל שכתב, ששלחו אחריהם והחזירום ויאמר אליהם לכו עבדו את ה' אלהיכם מי ומי וגו' הראה את עצמו כמודה בשליחות אבל שהוא מבואר כי כאשר ילכון לא ילכו רק האנשים החשובים הראויים לעבודה מתי מספר: (ט) ולזה היתה התשובה נכונה מאד תדע שההולכים ממנו יש לנו לילך עם נערינו וזקנינו בכלל ועם בנינו ובנותינו וכל מקננו. ואח"כ אתה תחזה מי ומי הם עקר ההולכים כלומר שחויב לפי כן שילכו הגברים כל אנשי המלחמה נמצא בין ההולכים ובין אשר ילכו לרגלם לא ישאר אחד והוא אומרו יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם כאשר חשבתם. ובזה יוכר כי מגמת פניכם לעשות רעה והוא ההליכ' בלא חזרה. לא כן לכו נא הגברים וכו' ירצה אם לא כן שרעה נגד פניכם כמו שאמרתי לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה עבודה אתם מבקשים בפיכם לא הבריח'. או שיאמר כי אותה אתם מבקשים על מה שאמרו בנערינו ובזקנינו נלך וכו' שרמזו שהגברים הם עקר ההולכים כמו שאמרנו. ויתכן ג"כ לפי רשעתו כי לפי שאמר תחלה יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם שיובן מדבריו שלא ישלח לא אותם ולא את טפם וחזר ואמר לו כן יהיה ה' עמכם שכבר אני משלח את הגברים וכיון לקללה תחשב לו. והנה מטעם זה ההתחלפות הרב בטענותיהם גירש אותם מפניו ולא אבה שמוע עד שהוצרך להביא המכה: ויט משה וגו' וה' נהג רוח קדים וגו' כבר ביארנו טעם זה ההתיחסות אליו יתברך: הבקר היה וכו' כמו שנתבאר הנני מביא מחר וגו' לא היה כן וגו' הוא עיקר ייחוד המכה כמו שאמרנו אבל ענין ההבדלה לא נזכר כי למה יהיה כן במציאות שלמחר יצאו ישראל מתוכם ולא להם יהיה יתר הפלטה מעץ השדה וצמח האדמה. ולפי שאין לה מבוא בזאת המכה זכרה בשלישית באר היטב כמו שיבא וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי לה' אלהיכם ולכם. יורה שהוא חוטא לה' מצד שלא נכנע מפני המופתים הקודמים ושחטא להם מצד שחשדם על הבריחה ושבזה אותם והקל בכבודם באומרו יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם וכו' ולזה אמר שא נא חטאתי אך הפעם כי בפעם הזאת השלישית יהיה לו המרד יותר גדול מבסימנין הראשונים בלי ספק: או שכיון אליו ממש לומר שישא חטאתו כי זאת היא הפעם הראשונה שהקל בכבודו ולא יוסיף: והעתירו אל ה' אלהיכם ויסר מעלי רק את המות הזה. ויצא מעם פרעה ויעתר אל ה' ויהפך ה' רוח ים חזק מאד וגו' ויחזק ה' את לב פרעה וגו'. (ה) ירצה שהחזיק השם את לבו כמי שאמר וה' נהג רוח קדים עזה וגו' ורוח הקדים נשא את הארבה וכן

ויהפך ה' רוח ים חזק מאד ויתקעהו ימה סוף כי נכנס בלבו רוח עועים לומר שהענין ההוא נמסר אל טבע הרוחות ברוח בא וברוח הלך ולא ברוח ד' וזה מה שהחזיק את לבו. (י) ולא נגמר לו המופת בעקר אשר היו עליו עד שהביא עליהם חשך שהוא מכה באויר עצמו ונתבאר שהיה דבר חדש שלא היה כן מעולם וגם נאמר לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים ולכל בני ישראל היה אור במושבותם והוא תשלום בא"ח אשר בו נשלמו העקרים האלהיים ואז הודו וקבלו בלי שום פקפוק. רק שנתחדש ספק אחד חצוני כמו שיבא שעליו קבל מכת בכורות כאשר דבר ה'. ואולם מה שנראית הודאתו בה מכל המכות הוא מצד שנרא' שכל מה שהודו עד הנה לא הודו בו רק בשעת ההתראה או בעמידת המכה. ולזה היה מה שהיה שבסור המכה יחזור לסורו אמנם בזאת הכתוב העיד שלא קמו איש מתחתיו כל ימי היותה ושאחרי סורה מבלי שתקדם לו התראה על זולתה נאמר ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את ה' ואמר גם טפכם ילך עמכם כי זה מה שיסבול דעתו שירצהו האדון אשר הם מבקשים אלא כי לפי שאמר לו משה בהתראת מכת הארבה בצאננו ובבקרנו נלך מה שחשב שאמר לו כן מלבו להקניטו על שאמר לו מי ומי ההולכים לזה עכשיו שמשלחם מדעתו ראה לבאר ולומר רק צאנכם ובקרכם יוצג שלא יתכן כלל שילך המקנה כי למה יהיה עליהם למשא בדרך אשר הם הולכים ושבי' מיד ועוד שלא הוזכר מתחלה ועד סוף רק שלח את עמי ויעבדני. ואם לפעמים אמרו ונזבחה לה' אין הכוונה שיוציאו המקנה רק שיזבחו לפניו מאשר יצודו ציד חיה או עוף או דבר מועט. ולזה היה סבור שכבר הודה על דברו לגמרי מה שלא עשה עד הנה. וברוך אלהי ישראל אשר עמקו מחשבותיו לעשות עמהם להפליא במה שלא צוה לומר לו בפירוש כוונת גאולת העם בהחלט למען עשה כיום הזה להביאו בכפל רסנו לקבל אלו התשע מכות בשלשה הסמנים הנזכרים ועוד בה עשיריה אשר ייעד עליה בתחלה. (י) והנה על כונה זו אמר המשורר (תהילים ק"ה:כ"ז-כ"ח) שמו בם דברי אותות ומופתים בארץ חם. שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו. כי בכלן היה להם מרד גמור. אם ממיאון. או התול בסור המכה. עד החשך שבסורה נכנע לבבו ומעצמו הודה כמו שאמרנו. והנה לפי שבמכות הדבר והשחין לא נזכר בהם לא מרד החזרה ולא חוזק המיאון על אותו שעור כמו בנשארות כמו שתמצא בענינם לזה השמיט זכרונם המשורר בזכרו אחת אחת דברי אותותיו אשר מרו בהם עד שבאו לכלל הודאה והנה עם זה היו דברי המשורר נכונים מאד. וכבר היתה מכת החשך ראויה לבא באחרונה להורות כי עד עתה היה דרך רשעים באפלה ולסוף בחשך ידמו כי המצרים והדומים להם מהעכו"ם היו בעניינים האלהיים האלו באפלת העורון

עד כי לא יוכלו לראות איש את אחיו ואת רעהו לבקרו ולהישירו בהן. ולא קמו איש מתחתיו להדליק נרו בבית חברו. אמנם לכל בני ישראל היה אור במושבותם. ואינן צריכין לצאת מדלתי ביתם החוצה להדליק את נרם כי אור התור' האלהית נוצץ וזורח תמיד עליהם להוציא אל הפעל כח הראות השכלי שהוא החלק הנכבד אשר בנו כמו שע"י אור השמש והכוכבים או. האש יוצא אל הפועל הראות החושיי והותר כמו שאמר החכם (משלי ו':כ"ג) כי נר מצוה ותורה אור. ויצדק על זה ודרך חיים תוכחות מוסר (שם) כי תוכחות מוסר שעשה בפרעה ובכל עבדיו בדרושים האלו הוא דרך חיים לכל בני ישראל ולכל הנמשכים אחריהם ממאמיני תורת משה רבינו ע"ה כמו שאמר ולכל בני ישראל היה אור במושבותם:

ובמדרש (ש"ר פ' י"ד) ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא נאמר אלא בכל מושבותם שבכל מקום שהיהודי נכנס נכנס האור לפניו ורואה מחבואות ומטמוניות וכו' ואף לעתיד לבא עתיד הקב"ה להחשיך את העכ"ום ולהאיר את ישראל דכתיב (ישעיהו ס':ב') כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. יראה שהם מפרשים במושבותם של מצרים. והנה שאם ירמזו המחבואות ומטמוניות המצריים הלא עקר כוונתם הוא אל אור השכל אשר בו יחפשו הדרושים העמוקים והנסתרים והאור האחרון של העתיד יוכיח על הראשון בלי ספק. והטה אזנך ושמע אומרם בכל מושבותם שבכל מקום שהיהודי נכנס נכנס האור לפניו. וכן הוא באמת אם לא יעור הוא את עיניו והוא עצמו מה שאמרנו:

ועתה אחר שנתיישב כל זה נבוא לתשובתו של משה על שבושו בענין המקנה באומרו גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וכו' וגם מקננו וכו' להיות הראוי שיהפוך את דבריו לומר מקננו ילך עמנו וגם אתה תתן בידינו וגו'. ועוד שלא נמצא שנתן זבחים ועולות כדבריו כמו שאמרנו בספקות והוא מגונה שיבואו דברי הנביא לריק: (יא) ואני אומר שהוא עליו השלום הרגיש בפרעה שהיה קוהה את שיניו על הזביחה לה' מתועבת מצרים. ולזה אמר לו קודם לכן (שמות ח':כ"ה) רק אל יוסף פרעה התל לבלתי שלח את העם לזבוח ל"י. ולזה כשאמר לו עכשו רק צאנכם ובקרכם יוצג השיב לו לא די שנלך לנפשנו כאשר דברת אלא שגם אתה תתן ותכין בידינו זבחים ועולות ממקננו שאתה חשבתו כשלך ועשינו לי"י אלהינו בהודאתך כלומר כי תועבת מצרים נזבח לפניו בהסכמתך. וגם במה שאמרת שאין הכוונה לאלהינו בלתי על גוייתינו אין הדבר כן כי גם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבוד וגו'. ואחר שאמר שלח עמי ויעבדני הרי המקנה בכלל כי ממנו נקח וגו' ולפי שלא נדע עד היכן תגיע העבודה לא תשאר פרסה: (ה) ויחזק י"י

את לב פרעה ולא אבה לשלחם ויאמר לו פרעה לך מעלי וגו'. וענין זה החוזק לא היה רק מה שחשב בלא ספק שמשה היה בודה מלבו דברים אלו שהוא חדשם עכשיו ולא מאת י"י היתה זאת כי לא עלה על שום דעת שיצוה אליהם להביא המקנה לפניו לחוג את חג י"י עד בלי השאר פרסה אלא שהשליח התל במלכו ובאלהיו: (יב) ולזה חרה אפו עליו וא"ל לך מעלי השמר לך אל תוסף ראות פני וגו'. כלומר אחר שעשיתי כל מה שעלי לעשות למלאת את מצות דבר י"י אלהי ישראל ואתה מוסיף דברים אשר לא צוה ולא עלה על לבו הרי נתחייבה בנפשך והותר דמך אצלי אם תוסיף: (יג) וכמה יתברר זה במה שאמר בסוף קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל וגו' כדברכם גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם. על הענין הראשון אמר כדברכם שכן היו נוהגים לומר תמיד והיא היתה הכוונה ביניהם. אמנם על הצאן והבקר אמר כאשר דברתם כלומר שהוא מה שדברו באחרונה כמו שהבין הוא מדבריהם: ויאמר משה כן דברת וגו'. דבר יציב ונכון דברת כי באמת אין מהראוי לכבדך עוד לראות פניך: ולהצדיק דבר נביאו היה דבר י"י אליו במקום ההוא עוד נגע אחד אביא על פרעה כדי שיודיענו טרם צאתו. והעיר את אזנו שכבר הגיע העת שעליו אמר בשעת השליחות הראשונה ושאלה אשה משכנתה. ולזה אמר דבר נא באזני העם ירצה שידבר עכשיו מה שאמר לו ראשונה ויתן י"י את חן העם וגו'. גם האיש משה גדול מאד כי הכל סיוע לדבר השאלה וכבר כתבנו שם שלא היה בזה שום גנאי. ויאמר משה כה אמר י"י כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים וגו'. ומת כל בכור וגו'. אחר שבא פרעה לכלל דעת כי י"י אלהי ישראל אלהי כל הארץ יקרא ולא נסתפק לו רק אם היה השליח נאמן בשליחות הזה הפרטי או אם בדהו מלבו. מה לעשות עוד כי אם להביא הסימן המיוחד אל השליחות עצמו ביחוד כמו שאמר מתחלה בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכורך ומעתה לא יוכל להכחיש: (יד) וזהו טעם ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג י"י כל בכור וגו' שנראה בפי' שהיא המכה המיוחדת לקושי השליחות וכאלו לא היה שם זולתה. אך ראה נא איך כלל כל ענייני שלשת הסימנין הנזכרים במכה הזאת העשירית עם הענין המיוחד בה שהוא מכת בכורות כמו שהיה המנהג בכל הסימנין אלא שהיו העניינים בכאן על צד יותר נפלא מבראשונות והוא דבר שיאות שימצא כן במה שהוא תשלום הענין הזה הנפלא וסיומו שיוכללו בו כל דברי השליחות שאמר (שם ה') כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחוגו לי במדבר. וזה כי הענין המיוחד בסימן הראשון אשר בו נתבאר מציאות הש"י הוא לבראת בריאות חדשות שהוא ענין מיוחס לו ית' עם ההתפארות הזמני שנתגלגל במכת הצפרדעים והוא מה שנמצא בכאן

עם המכה הזאת הנפלאה המיוחדת לו התפארות הזמן כמ"ש כה אמר ה' בחצות הלילה אני יוצא וגו' ומת כל בכור וגו'. ונאמר ועברתי בארץ מצרים וגו', וכמה דקדקו חז"ל לייחס לו ית' זה הענין הנפלא באומרו (מכילתא בא פ"ז) אני ולא המלאך אני ולא השרף אני ולא השליח אני ה' אני הוא ולא אחר יבוא ביאורו בשער ל"ח ב"ה. וגם שההתפארות הזמני היא קביעות זמן יותר דק מכל הקביעות הקודמות. והענין המיוחד בסימן השני הוא ההפלאה כמו שנתבאר ועליה אמר בכאן ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השפחה וזו היא הבחנה יותר עצומה וכמו שאמרו חז"ל (ב"מ ס"א:). אני הוא שהבחנתי בין טפה של בכור וכו' וכן נאמר אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל. ונאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. והענין המיוחד בסימן הג' הוא אשר כמוהו לא הורגל להיות כאשר נתבאר והוא מה שאמר בכאן והיתה צעקה גדולה במצרים אשר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף. הנה שכלל שני העניינים מהעבר והעתיד כמו שהיה הענין בסימן ההוא כי בראשונה מהמכות אמר אשר לא היה כמוהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה ובשנייה הוסיף לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן. והנה שהוא מבואר שהסימן הראשון לקח ענין אחד. והשני לקח הענין ההוא והמיוחד אליו. והשלישי השני' הראשונים והמיוחד אליו. והמכה העשירית לקחה השלשה העניינים הקודמים והמיוחד אליה והוא מה שיאמת הדרך אשר דרכנו בו מלבד שאר ההכרחיות אשר הכרחנו לפי דרכנו: והנה אחר שהשלים לו דבר המכה המסיימת חזר להשלים תשובתו על אומרו אל תוסף ראות פני ואמר וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם וכו' ירצה אני לא אוסיף עוד לבא אליך. ואולם אתם תשובו ותבואו לבקש פני על זה בבקשה ותחנונים ואח"כ אצא ותתקיים גזרתך לא בי לבדי כי בכל העם אשר בארצך כי כלנו נקיים מה שאמרת אל תוסף ראות פני. ועל גזרה זו שגזר משה נאמר להלן (שמות י"ד:י"ג) כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. ועם זה יצא מלפניו בחרי אף ולא חשש לרצותו כי ראה כי כלתה אליו הרעה וממהר האלהים לעשותו. ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים ומשה ואהרן וגו'. (ה) ויחזק ה' את לב פרעה וגו'. לפי שכבר יראה מפרסום אופני זה השליחות וסרבנות פרעה והתוליו כי כהתל באנוש יהתלו בו ושכבר נתאוה בו ובכזביו פעמים ח"ו לזה טרח וכתב בסוף כלם מה שהודיעו הש"י למשה בתחלה כי הוא ית' אשר יסבב שלא ישמט אליהם פרעה לסבת רבות מופתיו כלומר שהמופתים ההם עצמם היו ענין סרבנותו כמו שפירשנו כבר ושכן נמשך

המעשה כי משה ואהרן עשו כל המופתים האלה לפני פרעה באופן שנשאר לו תמיד דבר שיפקפק בו ויסרב בשלוח העם בתואנת אמתת הדבר ההוא שמפקפק בו ושעל זה האופן היה מה שהחזיק הש"י את לבו לבלתי שלחם עד הנה. והנה אחרי כן באה פרשה בפני עצמה להורות מעשה אלו הדברים המיועדים במכה הזאת העשירית כמה שנא' אחר פרשת החדש אשר ראינו לחלקו לדרוש בפני עצמו פרשת ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור וגו' ובה באה ההודאה השלמ' באומרו קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את ה' כדברכם גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם וכמו שכבר ביארנוהו ואמר וברכתם גם אותי. כי אחר שהמקנה היה מוחזק בידו ובדעתו הנה הנזבח ממנו לה' ראה שיקחהו לברכה מאתו: (טו) וישא העם את בצקו טרם יחמץ וגו'. הנה הם ודאי עשו עיסותן מצות כמצותן. אמנם לפי שיראה שנתעכבו בידם כדי חימוץ ועוד. העיד הכתוב כי נשא העם את בצקו טרם יחמץ ושהוליכו אותם צרורות בשמלותם על שכמם וכל עוד שהתעסקו בהם לא החמיצה והוא מה שהעיד הכתוב אחרי כן ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ. אלא שאם יאמר אומר ומי הכניסם לזה הדוחק יעזבו העיסות ההנה במצרים ויעשו אחרות כתקונן אמר כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה ירצה הוצרכו לאפות הבצק אשר הוציאו ממצרים אשר לא חמץ ולא חזרו אחר בצק אחר כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתעכב לעשות צדה אחרת והנה יש בכתוב שתי עלות לשני עלולים והפירוש נכון. והנה לפי שיש בענין הזה צד נס שבו נתקיימה המצוה הזאת בתחלת' כיון רבן גמליאל (פסחים קט"ז:) לצרף אותו בטעמה לומר מצה זו שאנו אוכלים על שום מה על שום שלא הספיק כו' כאלו הנם ההוא קיים מאמר המצוה הזאת בראשיתה ומשם ואילך קיימו וקבלו היהודים את אשר החלו לעשות וכוונתו גם היא נכונה: או שיהיה מאמרו דרך דרש לומר שזכו לאכול מצה של חירות על שם שלא הספיק שאור שבעיסתן להחמיץ עד שנגלה וכו' וכמו שאמרו ז"ל (ויקרא רבות פ' ל"ב) שלא שינו את שמם ולא גילו את מסתוריהם וכו' וכמו שאמר עוד (בהגדה) ואלו לא הוציא הק"בה את אבותינו ממצרים עדין אנו ובנינו וגו' וסמך אותו למקרא הזה ואיך שיהיה המשיך הענין ואמר כי בכל החפזון ההוא לא הפסידו כלום שכבר היה להם פנאי לעשות כדבר משה וישאלו וגו' וי"י נתן את חן העם וגו' וכבר כתבנו טעם וינצלו את מצרים: (טו) וסמך לזה ומושב בני ישראל אשר ישבו לומר שאע"פי שגורשו ממצרים על זה האופן מהמהירות וגם שלא היו שם כי אם רד"ו מהשנים הנה בעבור זה לא ישוב דבר י"י אחור אשר דבר (בראשית ט"ו:י"ג) גר יהיה זרעך בארץ לא להם שהרי יש לו יתבר' דין וחשבון או חשבונות רבים בהם יוכל לכוין הזמן כמו

שירצה עד שכבר יחשוב מעת הבשורה או זולתו עד שצדק באומרו שהיו במצרים כל הארבע מאות שנה ועוד שלשים והם דרכי י"י וחסדיו עם אוהביו ושומרי בריתו כי על כן אמרו ז"ל (שמות רבה פ' ב') יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו (תהילים ק"ג:ז') והוא אומרו ז"ל (בהגדה) שה"בה מחשב את הקץ לעשות מה שאמר לאברהם אבינו וכו': והנה בזה נשלם מה שראינו לבארו בעניינים החמורים האלה אשר בהם נודעה גבורתו ועוצם יכולתו של אלהינו עם יושר דרכיו וצדקתו הנורא ורב טוב וחסד לכל בית ישראל אשר גמלם ברחמיו להורידם למצרים לקבל עול השיעבוד וההכנעה על השיעור ההוא העצום תחת יד פרעה מלך עז וקשה כדי שיבינו וידעו מה טוב ומה נעים עבוד את י"י כמו שאמר שמעיה הנביא (ד"ה ב' י"ב) וידעו עבודתי ועבודת ממלכות הארצות וכבר כתבנו זה הענין בתחלת פירוש ואלה שמות שער ל"ד ויבא עוד בשער מ"ד ב"ה. והוא מה שא"ר יהודה בעל הסימנין הנזכרין ראוי היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל (שו"חט תהלי' ק"ה) כי השם ית' באהבתו אותם לא מנע מהם הירידה לשם באחד מאופני ההשגחה אבל העבה את החבלים וכפל אותם עד שעשה אותם עבותות וסבות חזקות לרדתם שם כדי להמשיכם ג"כ בחבלי אדם ובעבותות אהבת עבודת האל יתברך אל טוב ההצלחה האמיתית הצפונה לעבדיו ובני בריתו. וכבר נתבאר זה המאמר בשער ל"א והתהלה לאל אשר עזרנו אמן:

שער לז

פרק א

יבאר התועלות הנמשכות מקידוש הלבנ' באמונ'. ויזכיר היחסים אשר לאומה זאת עמה:

החדש הזה לכם ראש חדשים.

ש"ר פרש' ט"ו למלך שקדש אשה וכתב לה מתנות מועטות כיון שבא ללקחה כתב לה מתנות הרבה כך העולם הזה אירוסין היו שנאמר (הושע ב':כ"א) וארשתיך לי לעולם ולא מסר להם אלא לבנה בלבד שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים אבל לימות המשיח יהיו בנשואין שנאמר (ישעיה נ"ד) כי בועליך עושיך י"י צבאות שמו ואותה שעה ימסור להם הקב"ה את הכל שנאמר (דניאל י"ב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים כככבים לעולם ועד:

[129] תוכן דעתי, הנה ידוע, כי לפי גודל יקרת וזכות דבר מה, יהיה גם הפסדו ועכירתו יותר קרובה ויותר קלה, ד"מ מראה זכוכית היותר זכה ובהירה, תמהר יותר להעכר ולאבוד בהירותה וצחותה, מדי יעבור עליה רוח פי איש העומד נגדה, משאר כלי זכוכית פחותי הערך הבלתי זכים ובהירים כל כך, וכן הדבר גם בבחינה מוסרית

בנפש האדם, כי בעבור היותה יקרה עד מאד, צריכה להשמר גם מאד מכל פעולה ומעשה אשר יוכלו לסבב לה באופן מה, השחתת המדות או תערובות סיג וחלאת דעות נפסדות, אשר ע"כ אסרה התורה האלקית לנו הרבה מאכלות, המעכירות דם הנפש, ומולידות בו נטיות בלתי זכות (כמאחז"ל שהדברים האסורים מטמטמין את הלב) והנזיר הפורש מן היין המחמם את הדם, להגדיל תשוקת בעליו החמרית, ומשכר שותיהו, לערב ולבלבל דעתו מחשוב נכוחה, נקרא קדוש בעבור זה. גם הזהיר' אותנו בעבור זה מכל הפעולות והמעשים אשר יוכלו לסבב בצד מה. כי יעלו על דעתנו דעות נפסדות המרחיקות אותנו מאמונתינו הטהור' ומעבודת אלקים אמת, ללכת אחרי הבלי נכר כמו שהאריך בענין זה המ"נ ח"ג בטעמי המצות שלו, עיי"ש פ' ל"ז. והנה נודע ג"כ כי עבודת השמש והירח וכל צבא השמים, נפרצ' בימים ההם בין העמים, עד שהשתדלו נביאי כל חוזה לבאר טעותם מפורש באר היטיב, למען לא יתעו ישראל אחריהם (כמו שהולך הרב ומבאר פרשה י"א בירמי') ואחרי כל זאת הלא יקשה לנו מאוד להבין מצות "החודש הזה לכם" שביארו חז"ל על קידוש החודש כראות הלבנ' והתחדשות', ומצות הקרבת הקרבנות ביום החודש הלא כל זה יוכל לסבב מחשבת עבודת הלבנ' חלילה אצל המון העם, ואף שנאמר "ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לד'" אין די בזה בהשקפ' הראשונ' להוציא כל מחשבת פגול מדעת ההמון, כמו שראינו במעש' העגל שאף שאמר אהרן, "חג לד' מחר", בכל זאת תעה מהר חיש לבב העם אחרי העגל לחשבו כאלקות, וישתחוו לו, ולבאר כל זה אמר הרב ז"ל, כי כוונת המצוה הזאת ותכליתה היו בהפך, לשרש על ידה כל מחשבת עבודת צבא השמים, וביאר זאת במשל, כי הנה ידוע שאם יחזיק ההמון דבר מה לטוב ומועיל, ואוהב אותו בעבור זה מאוד, לא על נקלה תשתנ' דעתם זאת, אם נאמר להם בהיפך, כי הדבר הזה לרע להם, והאומר להם כן יחשב בעיניהם כמצחק או כמתעתע, ולהראות לכל אחד ואחד מהם בראיות נכוחות, אמיתת דברינו, מלבד כי יצכרך לזה זמן ועמל רב, הנה לרוב יהי' בכל זאת עמלינו לריק, יען כי אין דעתם משגת כל יסודו ראיותינו הבנוים על אדני השכל והתבונ', וע"כ יותר טוב אם נבחר מתוכם איזה אנשים חכמים וידועים לשבטיהם, אשר בהם יאמינו העם, ועיני כל העדה עליהם, כי להם אנו יכולים לבאר האמת על נכון, כי הם יבינו לשכל מלינו, בעבור היותם בעלי חכמה ודעת, ולהם ישמעו ג"כ העם כלו, בהוליכם אותם לאט לאט בנתיבות האמת והצדק כי בהם סמוך ובטוח לבם שלא יתעום מדרך הישרה והנכוחה, ובאופן זה נהג גם הי"ת, כי במצוה הזאת צוה שמשה ואהרן, ואחרים כל זקני דור ודור וחכמים, יחשבו ויתבוננו תמיד בתנועת הלבנה וחידושה, וע"ז יתעוררו ויסובבו לחשוב גם במהלך שאר הכוכבים וצבא השמים במסילותם, למען יכירו וידעו עי"ז, כי כלם הם רק עבדים ומשרתים להפיק רצון אלקים ית', ואל כל אשר יחפוץ יטה אותם, ובלעדו לא יוכלו להטיב או להרע, מזה יבינו ג"כ, כי שוא עבוד אותם, כי רק לד' לבדו ראויה העבודה והתפילה, ולא אל זולתו, ואחרי כי יושרש עיקר זה בלב ראשי העם וחכמיו לאט לאט ילמדוהו גם להמון העם, עד שיצא כל ספק מלבם, ויודו כולם כי אולת תחשב לאיש אשר יעבוד אותם, ומן ד' יסור לבו, וע"כ ייחדו גם כל עבודתם רק לד' לבדם, וע"ז מורה הכתוב "ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה'" ר"ל כי אם כה תעשו אז יערה אליהם מדי חודש בחדשו, רוח דעת אמיתית לדעת ולהבין, כי רק לד' לבדו ראוי להקריב עולה וקרבן, ולא אל זולתו, אח"כ ביאר הרב ז"ל האופן איך שיועד כל זאת לחכמים יודעי העתים, החושבים זמן התחדש הלבנה, ואמר, כי עבודת הככבים היתה בין העמים הקדמונים על ג' פנים, קצתם חשבו אותם לאלקות, וקצתם חשבום רק כשרים נכבדים היושבים ראשונה במלכות אשר בידם להטות לב המלך לטוב אנשים המכבדים אותם, ולדעת זולתם, וקצתם חשבו אותם רק לכלים טבעיים, אשר רק על ידם וע"פי חקי תנועותם יוכל לעשות הי"ת מלאכתו וע"כ ראוי להם שיכבדו אותם כמו שיכבד העם ד"מ כסא המלך אשר הוא יושב עליו, ושרביט הזהב אשר בידו, והכתר אשר נתן בראשו, בעבור היותם סימני המלכות והממשל', והנה על ידי חשבון מהלך הירח וקדוש החודש לצורך המועדים, יתרחקו החכמים האמיתיים מכל ג' דעות אלה, כי בראותם התחדשות אור הירח בכל חודש אחרי הסתרה זמן מה, יבינו כי אין לה אור מעצמה, ורק מאור השמש אשר תגיה לעומתה תאיר עלינו, וא"כ אין ליחס לה ענין אלקית, כי אלקי לא יצטרך לזולתו, וההתבוננות הזאת תביאם לחשוב, כי גם השמש ושאר כוכבי לכת אשר גם אורם יסתר לפעמים בעמוד אחד מצבא השמים בינם ובינינו, או בעננו ד' ענן על הארץ, אינם אלקית ובהיות תנועתה ותנועת שאר הכוכבים העצמית ממערב למזרח, ובכל זאת יוכרחו ע"י תנועת גלגל היומי המניע עמו כל הגלגלים כולם, להתנועע היפך טבעם ממזרח למערב בכל יום (עיין למעלה מבוא לשער ל"א בביאורי) יודע להם, כי אינם גם במדרגת שרי המלך, אחרי שגם הם תלויים בתנועת זולתם ולא יוכלו ללכת אל מקום אשר יהיה שמה רוח תשוקתם החפשית ללכת, ומצד היות תכלית מצות קדוש החודש רק לדעת על ידה קביעת המועדים, ראש חודש ניסן, ד"מ, למען נחוג בט"ו בו חג הפסח, מועד צאתנו ממצרים באותות ומופתים, אשר עשה הי"ת נגד חקי הטבע ומערכת הכוכבים ומזלות, ור"ח תשרי אשר בו ישפוט ד' מעללי אדם, לתת להם כפרי מעשיהם בהנהגה נסיית היוצאת מדרכי הטבע הנהוג ובט"ו בו נחוג את חג הסכות לזכרון, כי בסכות הושיב אבותינו במדבר, והגין עליהם שם בדרך נסיי מכל מקרי ופגעי הטבע הרעים, אשר כל זה יורה, כי ברצון הי"ת ישדד מערכות השמים, ויפעול פעולותיו נגד חקי הטבע, ונמשך מזה כי גם אינו ראוי לעבוד

[129]להיות נשמת האדם נפש יקרה. לא לבד ראוי להרחיק הדברים המזיקים לה כי גם הדומי' להם והמביאים אליהם. וזה דבר שהישירה אותו התורה האלהית בכלל האיסורין הפוגמין את הנפש אשר שמה אב לכלם תורת הנזיר כי עם היותו דבר שקבל אדם מעצמו לפי רצונו שם שם לו דרכי ההרחקת והפרישות כי לא יחל דברו בכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג וכמו שאז"ל (שבת י"ג.) לך לך אמרין לנזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב. ולמדו מכאן קל וחומר לכל שאר האיסורין הנאסרין מפי הגבור' ככמו שהוא מבואר מדבריהם ומהרחקותיהם וכ"ש אמרו בחמורים מהם כגלוי עריות שהרבו להזהיר ולומר (אבות פ"א) כל המרבה שיחה וכו' באשתו אמרו וכו'. והחכמים הראשונים היו אומרים (קידושין פ"א:) לתלמידיהם הזהרו בי בבתי הזהרו בי באחותי וכדומה. וגם לשפיכות דמים אמרו (ב"מ נ"ח:) בתוך הרחקותיהם שהמלבין פני חבירו

הכוכבים או לכבדם, בעבור היותם כלי פעולותיו ית' אחרי כי לפעמים באמת יהפכם בתחבולותיו, לפעול גם נגד חוקיהם, ואחרי היות מצות קדוש החודש באופן זה, מסבבת התאמתות אמונתינו באחדות הבורא ית' ובהנהגתו הנסיית, בצדק "א"ר יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם", והתועלת השנית היוצאת לנו ממצות קידוש החודש היא, להכחיש על ידה דעת האומרים כי הכל נעשה במקרה והזדמנות, ולא ה' פעל כל אלה (עיין שער א') כי ע"י ההתבוננות והחשבון לדעת מהלך הירח ושאר צבאי השמים אשר הוא על חוק ידוע, הנשאר שוה וקבוע תמיד בכל הזמנים, יודע לנו כי רצון הי"ת לבדו מנהיג כל אלה בחכמתו הנשגב', ע"פי חקים הבלתי משתנים מבלי רצונו כל ימי עולם, כי מה שיהי' רק במקר' והזדמנות לא יוכל להתמיד זמן רב ולהיות תמיד על אופן שוה, ועי"ז הלא תפקחנ' עיני שכלינו לדעת ולהבין. כי רק יד ד' תעשה כל זאת, ורק הוא לבדו ברא התבל ומלוא' אשר ינהיג ג"כ תמיד, וכמוץ מגורן תסוער מלבני כל דעה נפסד' המכחשת מציאות הי"ת, כמו שיורה ע"ז גם מאה"כ בתחילת התור' "בראשית ברא אלקים" שר"ל שעל ידי הבריא' אנו יודעים ומכירים כי יש אלקים בורא כל אלה. (כמו שכתבנו למעל' בשער א') והתועלת השלישי היוצא לנו ממצוה הזאת היא כי כמו שסיפורי התורה מבראשית עד שמות מורים, מלבד הוראתם הפשוטות על מקרי האבות הקדושים, גם על מקרי בניהם אחריהם בכל דור ודור. כמו שביאר זה הרב ז"ל בשערים הקודמים, כן ידעו לנו גם מתכונת הירח, ואופן תנועתו ומהלכו, הקטנת אורו בקצת ימי החודש והגדלתו בזולתם, לקוחו הכללית או החלקית לפעמים אורך זמן לקוחו זה או קוצרו לפעמים, על מקרי עמנו האומה הישראלית, כי בכל זה הוא כעין אות ומופת להם, והם דומים לו בכל אלה כי גם אור הצלחתם יקטן לפעמים ויגדל בפעמים אחרות, גם שפלותם ולקות אור הצלחתם המדינית והמוסרית, תהי' לפעמים כללית, ולפעמים רק חלקיית. ויארכו לפעמים זמן רב או מעט, וכמו שהירח מקבל אורו רק מהשמש, יקבלו ישראל אור חכמתם האמיתית רק מהי"ת, וכמו שבעמוד הירח באמצע החודש נגד השמש על קו ישר, יהי' אורו שלם. כן אם יישירו ישראל פניהם אל הי"ת יהי' אורם המוסרי והצלחתם המדינית ג"כ שלם. וכמו שהירח יעבור במהלכו ובסביבו את כדור הארץ בכל חודש, על פני כל שאר כוכבי לכת, ורק על ידו יודעו לחכמי התכונה גם דרכי תנועתם. כן יעברו גם ישראל בתוך כל העמים אשר על פני האדמ' ומהם ילמדו כולם להכיר ולדעת את הי"ת, וזאת תעודת אומתנו הישראלית עלי ארץ, מני אז עד סוף כל הדורות. להאיר עיני העמים ולהורותם האמונה האמיתית, והדרך הישרה הנרצית בעיני הי"ת, ועוד שאר דמיונות מנה הרב ז"ל יש בין הירח ועם בני ישראל הדומים לו בתכונותיהם ובמקריהם, וזש"א ר' יצחק "לא היה התורה צריך וכו'" כי ב' התועליות המושגות מסיפור הבריאה ומקרי אבותינו, שהן התאמתות אמונת מציאות הי"ת, וההוראה על קורות ישראל, העתידות להם בכל הזמנים והמקומות, הלא הן תצאנה לנו גם ממצות קדוש החודש, וההתבוננות המסובבת ומחויבת לנו על ידה בחשבון מהלך הירח ותכונתו. וע"ז רומז גם המדרש שהחל בו הרב, כי רצה להורות שבתחילת היות ישראל לעם, נדמה עוד ביחסו אל הי"ת, כיחס הארוסה אל הארוס, שאינה מכרת עוד טבעו ותכונתו, וע"כ נתן ד' להם מתנה טובה שהיא מצות קדוש החודש, והחוב לחשוב מהלך הירח, למען יכירו וידעו עי"ז, כי רק הי"ת יצר התבל ומנהיגו לבדו, אבל לעתיד לבוא כאשר תרבה הדעת ומלאו פני תבל תבונה, יהיה יחס ישראל אל הי"ת, כיחס האשה הנשואה לבעלה, שמכרת כבר מהותו ואיכותו כראוי, וזש"א ז"ל "ואותה השעה ימסור להם הק"בה את הכל "ר"ל הכרתו וידיעתו ית' בתכלית השלמות, כמו שנאמר והמשכילים יזהירו וכו',

הרי הוא כשופך דם האדם באדם תדע דאזיל סומקא ואתי חיורא וכן בכל כיוצא בזה. ומה לעשות בענין ע"א החמורה שהמודה בה כופר בכל התורה (חולין ה'.): כי אם יחטא איש באיסורין רבים אף כי יהיה בהם גלוי עריות או שפיכות דמים או שניהם יחד ופללו אלהים בשובו אליו בכל לב ובכל נפש כמו שהיה הענין בדוד (ש"ב י"ב) ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה' ויאמר נתן אל דוד גם ה' העביר חטאתך לא תמות כי כשעקר האמונה האלהית קיים בידו צדיק באמונתו יחיה. והוא מה שייעד הנביא אל זמן שלימות הדעת את ה' אמר והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד ובית דוד כאלהים כמלאך ה' לפניהם (זכריה י"ב:ח'). ירצה שלא יחטא אדם מהם מחוסר אמונה שהיא עוות שלא יוכל לתקון. אבל אם יקרה שיחטיא והיה מתגברת תאות מה ולעתים רחוקים. ומיד ישוב ונחם על רעתו כמו שהיה הענין בדוד בענין ההוא הנה יהיה דוד והדומים לו בעת ההוא כמלאך אלהים לפניהם שלא ימצאו בם עון אשר חטא כלל כי מולים יהיו מערלת לב כמו שייעד הכתוב (דברים ל':ו') ומל י"י אלקיך את לבבך אמנם אם יחטא איש בהכחישו אלוה ממעל והתייחדו העבודה והיראה לזולתו מי יתפלל לו הנה הוא בענין יכרת ואין מציל. ולזה באו כמה אזהרות בתורה האלהית לא באיסור עבודת אליל כי אם בכל הענינים הדומים לה והמביאים אליה: והנה הרב המורה טרח וכתב כמה פרקים מהחלק השלישי להודיע כמה מצות באו בתורה מעשה ולא תעשה נתגלה לו טעמם מהספרים ההם החצונים שכלן היו להרחיק מעשים הנמשכים אחר העבודות ההם הנכריות ואם המה רחוקים מהם. ומהמבואר כי גופה של עבודת אלילים והיותר מפורסם מענינה היא העבודה הנעשית לצבא השמים והמיוחדים בהם השמש והירח שני המאורות הגדולים אשר טעו אחריהם האנשים מעולם והיא מה שהפליגה התור' הרחקתה תמיד בעצם וראשונ' אמר (שם ד') ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הככבים ואת כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם וגו' וכן נאמר (שם י"ז) וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי והוגד לך וגו' ופרסמה והודיעה לנו שאין בהם שום ממש כדי שיעבדו באומרו (שם כ"ט) אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם וכל הנביאים השתדלו לעקור עבודתם ולפרסם חולשת יכלתם בהראות שהם אינם כי אם כלים ביד האומן יוצר הכל ב"ה ליאש האנשים מעבודתם ותוחלת תועלותם. והנה ירמיהו הנביא הפליג בזה באומרו (ירמיהו י':י"א) אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא ומתחות שמיא אלה הורה כי השמים והארץ הם מכתות הנפעלים והנבראים ברצונו יתעלה שיותר ראוי לייחס להם ההפסד והכליון משישוער אליהם צד אלהות וכמו שאמר כי שמים כעשן

נמלחו וגו' (ישעיהו נ"א:ו'). אמנם לזה סדר פרשה שלמה (ירמי' שם) אשר באר בה הענין יפה יפה:

שמעו את הדבר אשר דבר י"י עליכם בית ישראל כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותו' השמים אל תחתו כי יחתו הגוים ההמה כי חקות העמים הבל הוא כי עץ מיער כרתו מעשה ידי חרש במעצד בכסף ובזהב ייפהו במסמרות ובמקבות יחזקום ולא יפיק כתמר מקש' המה ולא ידברו נשוא ינשאו כי לא יצעדו אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם. מאין כמוך י"י גדול אתה וגדול שמך בגבורה מי לא ייראך מלך הגוים כי לך יאתה וגו' עד וי"י אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו גוים זעמו: ממה שראוי שנתעורר אליו בכוונת הנביא במאמרי' אלו כי הנה הוא התחיל בדברי ממש באומרו ומאותות השמים אל תחתו ואח"כ סיים בדברי רוח והבלי עץ ואבן אשר אין בהם שום ממשות. והנה רד"ק ז"ל תקן, כי משבוש האנשים בענין הראשון יבואו אל השני היותר פחות והיותר מגונה. אבל זה לא יתכן מפני רוב אריכותו בכל החסרונות האלו הפרטיות שהזכיר כי מאחר שהוא עץ מיער ידוע הוא שלא ידבר ולא יצעד ולא ירע ולא ייטיב. וגם באומרו כתמר מקשה המה והלא הם תמר ממש אלא אם תאמר שרצה כתמר שלא נפסל ולא נעשה בו מלאכה ולא יהיה בו שום טעם במאמר. ועוד כי למה יאמר אח"כ מוסר הבלים עץ הוא כסף מרוקע וגו' מעשה חרש וידי צורף וגו' ועד השתא במאי סלקינן ונחתינן. והיותר קשה מכלן הוא אומרו על זה מאין כמוך ה' גדול אתה וגו' כי אי זו גדולה וגבורה נודעת לו לבלתי דמותו לאלו הצלמים הנעשים מעץ ואבן: ולזה נראה מהמבואר שבצבא השמים וכסיליהם הוא מדבר בכל דבריו עד כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך. אמנם הוא דבר על דרך משל הקרוב ודי לו במה שביאר כוונתו בהתחיל לדבר בנמשל בפי'. והנה הוא בא על הדרוש לבטל דמוי האנשים מכל הצדדים אשר יתארו ויתפתו אחריהם. וזה שכבר תוכר מעלת הנמצא המורגש מזולתו ממינו או מסוגו בתוארים מיוחדים לו מהם המשל כי יתרון המין האנושי משאר המורכבים הוא נכר בהרבה ענינים. אם בדקות חמרו מזולתו אמר המשורר (תהילים קל"ט:ט"ז) גלמי ראו עיניך כי הכונה על שבירר לו החומר היותר נקי וזך לקבל זאת הצורה. ואם בשיעורו היות על ההגבלה הנאותה מהאורך והרוחב והעובי כמ"ש ארחי ורבעי זרית וגו' אחור וקדם צרתני וגו' (שם) וזה רצה רש"י ז"ל באומרו (בראשית א':ט"ז) בצלמנו בדפוסנו. ואם בהדר תמונתו היותו בדמות שמתראין בו המלאכים לעיני בני האדם כי גם על זה אמר המשורר (תהלים שם) אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ ירצה שעשאו שם ביופי התמונה מעשה רוקם

וחשב. ואם להיותו בריא וחזק ההרכבה כי על זה נאמר (בראשית שם) וירדו בדגת הים וגו' ירצה שהוא רודה בהם מצד חוזקו וכחו. וזהו דבר שימשך אל ההתמדה והקיום הזמני עד שמין האדם ימצא על חיים יותר ארוכים מכל שאר בעלי חיים זולת מעט מזער שאמרו מהם הטבעיים, ואם בבחינת צורתו השכלית אשר הוא עיקר עצמותו אשר עליה נאמר על דרך האמת אדם בצלמנו. ואם בבחינת שלמות פעולותיו ותקונן שעליה נאמר גם כן כדמותנו וכמו שאמרו (שבת קל"ג:) מה הוא רחום אף אתה היה רחום. וכבר ראו הפקחים שבדורות להודות אלהות אל צבא השמים להיותם רואים אותה מעולים ושלמים בכל הבחינות האלו הששה שאמרנו. אם מצד זכות ונקיות חומרם. ואם מצד הגבלת שיעורם היותם על התמונה הכדורית שהי' היותר נכבדות שבתמונות. ואם מצד טוהר זיום וזהרם מאירים ומזהירים כזהר הרקיע ואם מצד התמדתם ונצחיותם ואם במה שיראו בעלי דעת ומחשבה גם מצד יושר פעולותיהם אשר בהם ישק העולם. לזה אמר להם שאין ראוי לאומה הזאת החכמה לתעות בתעתועי העמים ולהתפתות בהבליהם ולהתפעל מאותותיהם שהמה מהם נחתים כי חקות העמים הבל הוא. ונתן הטעם מכל הששה צדדים שאמרנו. ועל הראשונה אמר כי עץ מיער כרתו כלומר כי כעץ מיער כרתו כמו כי האדם עץ השדה (דברים כ':י"ט). והכוונה שלא יפלאו בעיניהם שכל אחד מצבא המרום קורץ מחומר משותף לו ולזולתו מהם כמו שאמר (ב"ר פ' א') את השמים לרבות תולדותיהם ואותו החומר הוא במדרגת היער לעצים אשר ממנו חוטבו ועל דרך שאמר החכם (שיר השירים ב':ג') כתפוח בעצי היער כן דודי וגו' כי שם על הנמצאים העליונים ידבר והנה אשר כן לו אין ראוי ליעבד אבל חוייב לו להכנע לבוראו. ועל זה הדרך אמר אליהו (איוב ל"ו) הן אני כפיך לאל מחומר קורצתי גם אני הנה אימתי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבד. יורה כי הקורץ מחומר אין לו חק שררה וממשלה מוחלטת וגם כי מאחר שמזה הטעם אין לאלו הנמצאים שום אלהות זה על זה הנה אין שום אחד מהם אלוה: ועל השנית אמר מעשה חרש במעצד. אמר כי ההגבלה ההיא הנאותה שלהם לא היתה מעצמם רק מעשה חרש חכם שהגבילם ותקנם בחכמתו ותבונתו כאומן זה שמגביל שיעור הכלי לארכו ולרחבו וגדלו וקטנו. וכמו שאמר (בראשית א') ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים את המאור הגדול ואת המאור הקטון וכמו שתקנו (בסדר התפלה) ראה והתקין צורת הלבנה: ועל הג' אמר בכסף ובזהב ייפהו ירצה שאם הם מלאים זיו ומפיקים נוגה הוא יתברך אשר לו הכסף והזהב הידוע והנכבד אצלנו נתן בהם זה הזוהר כדמותם עד שקצתם יזהירו זוהר לבניו כזוהר הכסף וקצתם ירוק ואדום כזהב כמו שהוא ידוע מהשמש והירח ושאר הככבים שכן קראו בשמותם עלי אדמות: ועל

הרביעית אמר במסמרות ובמקבות וגו' כי החוזק והקיום אינו שלהם רק בוראם חזקם ואמצם בכח וחוזק קיים שלא יפיק: ועל החמישי אמר כתמר מקשה המה ולא ידברו ירצה שלא נמצא להם הדבור ולא ההשכלה מעצמה רק מחכמת בוראם כמ"ש (בסדר התפלה) יצרם בדעת בבינה ובהשכל על דרך שאמר הכתוב (משלי ג':י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ וגו' והנה הם עושים במאמרו ואין להם לשנות וכבר כתבנו בשער השני מה שיסופק בהם אם הם בעלי נפש שכלית וכי בדרך התורה אין הכרח לזה: ועל הבחינה הששית אמר נשוא ינשאו כי לא יצעדו וזה שאם יתנועעו גופי הכוכבים ממקומותיהם כמו שחשבו חכמי ישראל האומרים (פסחים צ"ד:) מזל חוזר וגלגל קבוע כבר ישוער מהם שהם רצים ושבים מדעתם ורצונם ותוכל לטעות בהם שעושים מעצמם אבל מאחר שהם אינם רק כמסמרות נטועים בגלגלי הקפותיהם הנושאים אותם שאותם הגלגלים גם הם נשואים בגלגל הגדול הנושא שכל אחד מהם כן על שני ענייני הנשיאות כאחד יכוין באומרו נשוא ינשאו כי לא יצעדו מעצמם אותם המצעדים שמיחסים להם חכמי התכונה ואחר שמכל אלו הטעמים אינן רק ככלי ביד היוצר אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם רצוני מעצמ'. ועל דרך שאמר החכם (קהלת ד':י"ז) וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח כי אינם יודעים לעשות רע. ירצה קרוב לשמוע ולהבין מאופן תת כוכבי השמים וכסיליהם טרף לכל בשר וטבוח טבח והכין לפניהם לפי אכלם כי אינם יודעים לעשות רע ולמנוע טוב מבעליו כי אל אשר יהיה שמה רוח המקום ילכו לא יסבו בלכתם. וכבר נמשך הפירוש הזה יפה לפניו ולאחריו כמו שפירשנו שם. והנה על כל זה יתכן לומר מה שהמשיך מאין כמוך ה' גדול אתה וגדול שמך בגבורה. לא כאלו ששמם גדול והם אינם גדולים מי לא ייראך מלך הגוים אשר מעוצ' גדולתך חלקת גדולה וכבוד על אלו הנמצאים העליונים עד אשר חשבו' האנשים לאלהים. אמנם בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם נתבאר שאין כמוך ואמר זה לכוין למה שאמר למעלה נשוא ינשאו כי לא יצעדו כי הא דתנו רבנן חכמי ישראל אומרים מזלות חוזרים וגלגל קבוע וחכמי האומות אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועים נצחו חכמי אומות העולם והודו להם חכמים כדאיתא במסכת (פסחים שם) כי הענין הזה רצוני מהיות הככבים גופים נחים בלתי מתנועעים מעצמם ולא נעתקים ממקומם אשר מזה נתבאר מיעוט יכלת' ושכל מה שעשו לא עשו אלא מדעתו כמו שאמרנו נתבאר אמתתו ראשונה לחכמי הגוים ולמלכיהם מצד עוצם השתדלותם בעניני פרטי המלאכה ההיא אשר כוונו אליה לעבוד עבודתה ולשמור משמרתה כמו שנספרסם מעבודתם הנכריות אשר אסרה אותם התורה תכלית האיסור מה שלא הוצרך כל זה לחכמי ישראל רק לדעת מה שכוון מהמלאכה

ההיא לחכמת העבור ולחשבון תקופות ומולדות כתורה וכמצוה כמו שיבא. והנותר מהם היה להם לזרה ולאבוד זמן בעניינים חצוניים שלא הותר להם להתעסק בהם. רק בזמן שאינו מן היום ולא מן הלילה (מנחות צ"ט:) כי בתורה כתיב (יהושע א':ח') והגית בו יומם ולילה וההוא ינוקא (חגיגה י"ג.) דהוה דריש בחשמל נפק פולסא דנורא לאפיה וכו'. ואחר שאמר כל זה הענין מגלוי הדעת על אלו הנמצאים העליונים על זה האופן מההודאה על פי חכמי הגוים עצמם שהוא הודאת בעל דין אמר כי הנכשל בזה השבוש הוא שוה לתועה אחר אלהי עץ ואבן בסכלותו ואמר (ירמי' שם) ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא לומר כי בשבוש הזה יחד כסיל ובער יפלו באחת. וייחס הכסילות לחכמים בעיניהם החוזים בככבים. והבוער לפתאים המאמינים בפסילים אשר הם מעץ ממש. והכוונה שכמעט אין יתרון לאלו הפקחים על כל אלו הטפשים שהדבור עמהם על דעתם הוא מבואר שהוא מוסר הבלים מצד שעץ ממש הוא וכסף מרוקע וגו' ולא כראשונים אשר אמר עליהם כתמר מקשה המה וגו' ודי להם חרפה וכלימה:

והנה מכל זה ומכל הדומה לו הכתוב בתורה נביאים וכתובים יש תמיהה נפלאה למצוה ראשונה זו שנצטוו בה ישראל באומרו החדש הזה לכם והוא קדוש החודש על ידי חדוש הלבנה כמ"ש ז"ל (ר"ה כ'.) החודש הזה מלמד שהראה לו לבנה בחדושה ואמר לו כזה ראה וקדש ומכל הכבוד ההוא אשר צוה לעשות ביום חדושה מהקרבנות וההלל וכל הדברים הנמשכים כי הדברים האלו ודאי הם גופי העבודות ואין להשיב למה שנאמר (במדבר כ"ח:י"א) ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' שכן במעש' העגל נאמר (שמות ל"ב:ה':ו') חג לה' מחר וישכימו בבקר ויעלו עולות ויגשו שלמים ונאמר על זה (שם) עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ועל כל פנים יש מקום לטעות בענין עבודת אליל או בדומה לה אשר הרחיק' התורה דברים יותר רחוקים מהנה הפלא ופלא בלי ספק ובאמת אלמלא מקרא כתיב לא יאמן שיצוה השם יתברך על כך. וקשה עוד מאמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם וגו' (ילקוט בא רמז קפ"ז). כי הנה באמת זה ענין מהחדוש או קדוש הלבנה נראה הפך המכוון מהודעת הכתוב כי בריאה יברא ה' את השמים ואת הארץ והוא מבואר ולא די לנו זה הצער אלא שאמר בן עזאי (חולין ס':) שקט גם הלבנה על קטנותיה עד שאמר הק"בה הביאו עלי כפרה על שמעטתי את הירח שנאמר (במדבר שם) ושעיר עזים אחד לחטאת לה' ועניינים הללו לא נוכל להתעלם מעיין בהם ולשום לב על כוונתם בהגיע העיון אל מקומם המיוחד ואם לא אפוא מי הוא. ואומר כי הוא מהמבואר שהמניעה והאזהרה מהדבר המוחזק טוב תועלתו לרבים הנה היא קשת השמירה והזהירות וקלת ההריסה

מאד. המשל אם ימנע מהמון עם רב רעבים גם צמאים אוצר רב שהוא מוחזק אצלם שהי' מחזיק רוב אוכל ומשקה הנה באמת תתרבה התלונה ותקרב ההריס' אם לא שתהיה שם חכמה עצה וגבורה. והנה באמת כל בני עולם הם משתוקקים ונכספים למלאת צרכיהם במה שיצטרך אליהם מכל מיני חפציהם והנה הם נושאים עיניהם השמימה אל הככבים והמזלות כי הם מוחזקים בהם כי משם רועה המציאות בכללו כי על כן קדמו פניהם הדורות הראשונים בכל מיני עבודות צורות והיכלות להפיק מהם רצונם אשר מהם למדו רשעי בני עמנו וסכליהם לומר לירמיהו הנביא (מ"ד) הדבר אשר דברת אלינו בשם ה' איננו שומעים אליך כי עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו לקטר למלכת השמים והסיך לה נסכים כאשר עשינו אנחנו ואבותינו מלכנו ושרינו בערי יהודה ובחצות ירושלם ונשבע לחם ונהיה טובים ורעה לא ראינו. ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל בחרב וברעב תמנו. והנה כאשר ימנעו אותם מעשות זאת ויחדלום מבקש צורכיהם מהם יהיה הענין כמפרישים אותם מן החיים ויהיו כמתאוננים ומתלוננים ולא יאבו שמוע והנה העצה הנכונה בזה הוא לקחת שנים שלשה ראשים מזקני העם וחכמיו אשר כח בהם לבא בהיכל ההוא להודיעם כי האוצר ההוא נעור ורק מכל הטובות ההנה אשר חשבו המוניהם ושכבר טעו ברעיוניהם. ואחרי כן הם יעצרו בעמם וימנעום מסכלות'. ועתה כמו כן זאת העצה היעוצה מאת ה' להעביר טומאת העבודה השמימיית הנכספת לכל מן האומה הזאת הנבחרת על ידי המצו' הנפלא' הזאת כשיעויין בה כראוי. וזה כי העבודה אל צבא השמים תהיה על אחת משלשה פנים האחד שיחשבום שהם עצמם אלוהות ותהיה העבוד' להם עבוד' ויראת אלהות. או שיחשבום כשרים קרובים למלכות להפיק רצין ממנו לזולתם ולכן ראוי שיעבדו' או שיחשבום ככלים טבעיים מחוייבים להמצע ביניהם ובין צרכיהם כענין האש שהוא אמצעי בינך ובין כל אוכל אשר יבושל או אשר יצלה וכדומ' ותהי' לפי כן העבוד' להם כענין מלאכה לבד וכמו שאמרו הסכלים לקטר למלכת השמים והוא על דרך האמת כל מלאכת עבודת האדמה הכתובה בספרי הצאבא אשר זכרם הרב המורה ז"ל: ועתה ראה כי להרחיק אותם מהעבודה הזאת הזרה בכללה וחלקיה הנה הוא יתברך ראה לקרוא חסידיו ואנשי סודו קריאי עדה אנשי שם ונפתחו להם שער שמיו ומסר להם סוד קדוש החדש להיות הלבנה היא היושבת ראשונה פתח השער ועל פיה יודע כל אשר אתה בבית כי בהודע להם חוקיה ומשפטיה על פי תהלוכותיה וסבוביה ובשומם לב אל כל דבוקיה לכל תולדותיה יבואו להכיר מבלי שום ספק שאין ראוי שיעבדו כל צבא השמים בשום עבודת עבודה מהשלשה מינים שזכרנו. וזהו כי

כשיעויין בענייני הלבנה כפי מה שיאות ממנה למלאכת הקידוש והעבור ימצאו בה שלשה ענייניים. האחד מצד גופה עצמה. והשני מצד תנועותיה. והשלישי מצד המעשה ההוא המיוחד הנעשה בה. אמנם מה שנמצא בה מצד עצמה הוא ענין תוספת אורה וחסרונה מיום ליום שבזמן החסרון ההוא הוא שעת חדושה וקדושה וזה מה שיהא מופת חותך שהיא אין לה אור מעצמה ושאינה מאירה רק פניה אשר נכח השמש כי על כן לעינינו נכרת אורה ולעינינו נוסף כפי מה שיקביל החלק ההוא הנרא' אל השמש ולמקום הבטתנו או כפי מה שיסתר מהם. והנה עם זה עת המולד יעיד עדות נאמנה כיון שהיא עלולה באורה ומושפעת מזולתה כי היא אינה אלוה בעצמה כי מי שיתואר באלהות לא יקבל מאחר ולא יחסר זיוו ממנו וכ"ש שיראה זה ממנה בשעות לקיותיה אשר תשאר חשוכה משני עברי' אם בכלה ואם בחלק ההוא הנלקה ממנה. והנה העדות הזה לא על עצמה בלבד יועיל כי אם על כל צבא השמים אשר תקראן אותם כזה הענין מהעלולות כמו השמש עם היותו הגדול שבהם שילקה פעמים רבות בשעה ההיא ממש כי היא מקום משפטו ודי בזה לביטול הדעת הראשון והוא שראוי שתעשה לה עבודה לשום יראת אלהות כלל. וכמ"ש הנביא (שם י') אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם: אמנם אשר יראה בה מצד תנועותיה כי הנה הוא מבואר ונראה לעין כי בשעת עיון המולד עצמו שהוא נרא' אל פאת המערב סמוך לשקיעת החמה כבר נדבק' הלבנה עם השמש ועברה ממנו אל פאת המזרח ונשאר השמש מערבי אליה מה שיעיד שתנועת' (כלפי מזרח). ועל דרך האמת תנוע' שניהם היא כלפי המזרח אלא שתנועת הלבנה יותר מהירה כמוהו בכמו י"ג פעמים והנה בשעה ההיא מיד שני המאורות כל אחד הן נשקעין במערב והנה הוא מבואר לעיני הרואים כי הם מוכרחים בתנועה ההיא המערבית על ידי גלגל עליון עליהם וחזק מהם. והעדות הזה הוא ג"כ כולל כל הככבים והמזלות בלי ספק והוא מה שיורה עליהם דרך כלל שאינם ראויין ליעבד מצד שהם כשרים קרובים למלכות להפיק רצון ממנו לזולתם. כי מי שלא יכול להפיק רצון להציל עצמו מחזק ממנו המכריחו ללכת אחורנית מטבעו ומהלכו איך יועיל לזולתו. ודי עיון זה לבטל הדעת השני: אמנם אשר ימצא לה מצד המעשה ההוא המיוחד מה שהוא מבואר שמצות הקדוש הזה אינה לצורך הירח ולא לכוין דבר מהמעשים והפעולות אליה ואל טבעה רק לעשות אותה סימן נאות קבוע מיוחד לקבוע ממנו כל מועדי השנה אשר הם יתדות נאמנות תקעה אותן התורה לקבוע בלבינו אמתת היכולת האלהי על המנהג הטבעי ועל שדוד כל המערכות עליות ותחתיות כי הוא שורש מונח לתורה האלהית ולכל מצותיה כי על כן אמר ראשון הוא לכם לחדשי השנה כי ניסן הוא אב לכל החדשים

בענין הזה הנפלא כמו שיבא ביאורו בשער הבא ב"ה. והסימן הגדול לזה מה שאמרו בעקר מצותיה כזה ראה וקדש (ר"ה כ'.). והנה באמת לא תתכן ראייתה עד שיעברו י"ח שעות לחדושה לפחות כמו ששנינו תלתין ושתא שעי מכסי סיהרא וכו'. (שם: ועיי' רמב"ם ק"ה פ"א ה"ג) וכל שיקרה החידוש פחות משמנה שעות קודם השקיעה צריכין להמתין עוד כ"ד שעות עד השקיעה השנית הרי הם מ"ג שעות אחר החדוש. ובזה תדע שנשתגעו האנשים שמפקפקים על מועדי' כשמרגישין שקדם המולד אל הקידוש בזמן הזה אבל האמת כי המצוה נעשית כתקנה ומצותה בלי ספק. והנה הוא מבואר כמה הוא רחוק לפי זה להודות ולהאמין כי טבע שום ככב שולט על שום פועל מפעולות האומה הזאת הנבחרת עד שיצטרכו לכוין עבוד' מלאכתם לפי עניינם אדרבא המצוה הזאת אשר בידם תישירם אל הפך זה הישרה גמורה וכ"ש לפי דעת רבינו סעדיה גאון והנמשכים אחריו ז"ל האומרים כי מעולם לא נשתמשו ע"פ ראיית הלבנה לבדה לקדש החדשים (גם ר"ח כתב כן) כי הנה הוא מצד יציאת גלגליה אשר בעבורם ינטו מעגליה עם שבוש מהלכיה אחור וקדם בגלגל הקפת' הנה היא משרכת דרכיה ומשבשת נתיבותיה פעמים ממהרת פעמים מתאחרת עד שאפי' בשעת המולדות שאז נתמעטו חלופיה פעם מקדמת ותעשה חדש קצר ופעם מתעכבת ותעשה חדש ארוך וכמו שאמרו פעמים בא בארוכה פעמים בא בקצרה (שם כ"ה.). ומלבד זה היו להם טעמי' הכרחיים לפי צורך הקביעות הנזכרים, בעבורם חוייב להם שתדחה ראיית הלבנה לפעמים יום או יומים כפי מה שיחוברו הסבות כמו שנודע מדבריהם ז"ל במלאכה הזאת עד שלזה הוכרחו לצרף, עם ראיית הלבנה חשבונות וכוונות אחרות יש בהם תלי הלכות בעבורם ישתקו העדים לפעמים לנהוג על פי הקבלה המסורה בידם וגדולה מזו אמרו שם ר' חייא חזייה לסיהרה דקאים בצפרא בעשרים ותשעה באלול שקלקלה שדא ביה קלא אמר לאורתא מקדשנא בך ואת קיימת הכא זיל ואיכסי אזל ואיכסי. ראה כמה כחן גדול כי הדבר נמסר לבית דין ולא על פיה הם חיין. וכמו שאמר הכתוב אשר תקראו אתם וגו' (ויקרא כ"ג). ואמרו רבותינו ז"ל (ר"ה שם) אתם אפילו מוטעין אתם אפילו שוגגין אתם אפי' מזידין אין לי מועדין אלא אלו: והכלל כי סוד המצוה הזאת כלו הוא להעמיד שם אנשים חכמים ויושבים בישיבה ומסורת החכמה בידם לתקן בה אשר יעוותהו המהלך הירחי על שני מיני ההשתבשות שאמרנו. והוא מה שיראה כוונתם ז"ל (מנחות כ"ט.) באומרם החדש הזה לכם ראש חדשים שנתקשה משה בחדוש הלבנה עד שהראה לו לבנה בחדושה ואמר לו כזה ראה וקדש. כי מה קושי יש בשיצוה עליו כי כשתעבור הלבנה מדבוקה עם השמש עד שתראה עליה קשת אור דק מאד שיקדש החדש. אלא

הכוונה על רוב התנאים והדברים הדקים שראוי לצרף עמה עד שהראה לו הענין במשל המלאכה עצמה ואמר כזה הענין ראה וקדש. והנה אם כן על פי העיונים האלה הוא מבואר כי היושבים לפני י"י המצויים אצל המצוה הזאת הנפלאה הם אשר יתרחקו ראשונה משבושי הדעות האלו שלשתן כי הם יראו אמתתן והם אשר יזהירו את העם ויביאום להוסיף כח דעת ויראת ה' להכין לפניו כל עבודתם כי הוא ית' הפועל כל והמושל בכל. והוא עצמו טעם המוסף הקבוע ביום החידו' בשיר והלל לפניו אשר לו הגדול' והגבורה על כל מערכות השמים כלם. ומספרי האישים אשר בקרבן יוכיח על זה הוכחה גדולה. נאמר ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לי"י פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים יורה שהם מייחדים העבודה לו יתברך אשר הוא מושל בשבעה ככבי לכת אשר בשבעה הכדורים הראשונים ועל שני הגלגלים הגדולים שעליהם גלגל המזלות והגלגל היומי החלקי ושהוא איל אחד מכריח את כלן וכמו שאמר רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים (דברים ל"ג:כ"ו). ולזה אמר שאלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני שכינה פעם אחת בחדש דיין (סנהדרין מ"ב.). ועל דרך שאמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם ראש חדשים. כי המביטים בפועל ה' ורואים במעשה ידיו יכירו וידעו כי גבוה מעל גבוה שומר אין עוד מלבדו ברוך הוא וברוך שמו: עוד יש תועלת נפלא בעיון הזה אשר מצד עצם התנועות עצמם עליו יצדיקו מאד דבריו של רבי יצחק במאמר ההוא הנזכר וזה כי המצוה הזאת מצד מה שתרגלם ותדריכם אל העיון וההשכלה בהתהלכות שני המאורות הגדולים ואגבן בשאר התנועות השמימיות התמידיות והמכוונות מאד בעיניהם בתנועותיהם הפשוטות ובחלופיהם ובחלופי חלופיהם וישכילו טעמן ברוב תועלותיהם וסוד פליאותיהם אשר לא סרו מהן ולא יסירו לעולמ' הנה בזה תוציאם ממין אחר מהסכלות אשר טעו בו קצת הקדמונים המעיינים בעניינים הטבעיים ובמלאכת השמים. כי כאשר קצרה ידם לדעת מופת סבה או ראיה באלו הנמצאות הנכבדות גזרו בדעתם הגס והמשובש כי אלו הנמצאים לא הגיעו למעלות אלהות כלל בשום מין מהג' שזכרנו אדרבא שכבר היה מציאותה חלוש בעצמו ובלתי ראוי להתיחס אל כוונה מהכוונות כי אל הקרי וההזדמן או שהיו כן מפאת עצמם וכיוצא מאלו הדברים המפקירים את האנשים לעשות אותם הפקר בגופם ונפשותם והוא דעת אפיקורוס והנמשכים אחריו. וכבר הזכיר ארסטו גנות סכלותם בשני מספר השמע ז"ל. ומי שהיה יותר קרוב מהם דבר בהזדמן וייחס דבר מהעניינים הנמצאים אליו ואמנם ייחס אותו דבר אליו לפי שלא יתבאר לו דבר יוחס אליו זה הדבר. ולזה ייחסו רבים מאיברי האדם אל ההזדמן לפי שהם סכלו סבותיהם

ולזה היו קצתם ייחסו השמים ותנועותיהם וסידוריהם אל ההזדמן וזה מפני סכלותם בסבות אלו הדברים וכו' ואמר ומי שייחס היות רבים מהדברים אשר יחודשו אל ההזדמן כי יש לו התנצלות יותר ממי שייחס מהגרמים השמימיים מהצדק והיושר אל ההזדמן כי לא יראה בזה הסוג מהנמצאות חדוש דבר בהזדמן כמו שיראה בסוג ההויות שתחת הגרמים השמימיים עד כאן. הנך רואה בעיניך כמה כלל זה החכם מיושר הדעת והרחקת האפקרוסות באלו העניינים עם שכל זה איננו שוה אל האיש התורני עד שיצרף אל זאת הסברא הנכונה ענייני הרצון האלהי השלם. כמו שכתבנו זה הענין יותר בשלמות בשער הראשון המיוחד אליו אשר תראנו משם. כי אין הכוונה עכשו רק להודיע כי מתחלה היו מתפקרים קצת הראשונים באלו הדעות הזרות ועכשו זה המינות מבצבץ ועולה במצחות האנשים כי רבים שתו ולעו והיו המים למרים בקרבם כי שם פחדו פחד מלפרסם בלשונם וכמו שאמר המשורר אמר נבל בלבו אין אלקים (תהילים י"ד:א'). ולזה כבר יהיה מהראוי ליחד שם ביום המעשה קרבן מיוחד לכפר על הרהור הלב בכמו אלו העניינים וכמ"ש בכלל הקרבנות הנזכרות, ושעיר עזים אחד לחטאת לה' והוא לכפר על מה שחטא האדם אשר לא נודעה חטאתו בלתי לה' לבדו והם הנאמר בהם והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם וכו' (ישעי' ה'). הא למדת כי אשר לא יביטו אל פעולות ה' ואל מעשה ידיו על זה האופן. הם המתפקרים בחייהם בהתהלך אחר מלוי תאוותיהם כי יאמרו אין רואה ואין יודע. ואין ספק כי כל המתפקרים לצאת מהמחיצה הראויה במעשיהם אי איפשר ששמץ מינות זה לא נוססה בו ועל כן הכל צריכין כפרה. ואחשוב שאל הדרוש הזה בעינו כיוון בן עזאי באותו מאמר החמור שהזכיר (בגמרא חולין ס':): דרש בן עזאי מאי דכתיב (בראשית א') ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטון לממשלת הלילה ואת הככבים אמרה ירח לפני הקב"ה רבונו של עולם איפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחת אמר לה הקב"ה לכי ומיעטי את עצמיך. אמרה לפניו רבונו של עולם בשביל שאמרתי לפניך דבר הגון אלך ואמעיט את עצמי. אמר לה לכי ומשול ביום ובלילה. אמרה לפניו שרגא בטיהרא מאי מהניא. אמר לה לימנו בך ישראל ימים ושנים. ימים בדידה נמי מימנו מנו דכתיב והיו לאותות ולמועדים לימים ושנים (שם). אמר לה זיל ליתקרו צדיקים על שמך יעקב כי קטון הוא (עמוס ז') ודוד הוא הקטן (ש"א י"ז). לא הוה מתיתבא דעתיה אמר הקב"ה הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הירח כדריש לקיש דאמר ריש לקיש מה נשתנה שעיר ראש חדש שנא' בו, חטאת לה' אמר הקב"ה שעיר זה יהא עלי לכפרה על שמיעטתי את הירח: והוא כי הנה זה החכם שם במאמר הזה פקפוק מציאות ההזדמן

וחקירתו ילקח לנושא החקירה הזאת הקטנת הלבנה רצוני היותה משונה מכל שאר הכוכבים לבלתי היות לה אור מעצמה: אם היה זה בכוונת מכוין אשר כיון לתכלית או תכליות מה כמו שיאות למעשה הגדול ההוא כמו שנתבאר מדברי החוקר והושלם על פי התורה כנזכר. או אם היה זה מההזדמן כמו שחשב אפיקורוס וסיעתו. ויהיה מה שיחקר בזה החלק נאמר על הכל. והנה הוא סדר כל הפקפוקי' אשר יעלו על לב בזה ותשובתם במשל נכבד כאלו הלבנה עצמה היתה תחלת זאת החקירה והיא אשר שאלה אם היה אפשר או יתכן שיהיו כל הנמצאות העליונות משתמשי' בכתר אחד עד שלא יהיה יתרון ומעלה לזה על זה אלא שכלם יפלו תחת ההזדמן ומקרה אחד לכל וא"כ לא תתרעם מקטנותם כי מקרה הוא היה לה. או אם נתחייב לומר שכל מה שנמצא הנה היה בכוונה עצומה מיוחדת לתכלית מהתכליות וא"כ תשוב תתפלא בה למה נעשה זה הענין מקטנותה. והנה באה התשובה נכונה לכי ומעטי את עצמיך כלומר שכן משפטה כמו שגזרה בחלוקה השנית כי הוא ית' אשר צוה לה לכי ומעטי את עצמיך בענין זה האור לתכלית או תכליות גדולים וחלילה שיהיה שם דבר בקרי ובהזדמן. והנה אחר שהניחו לפניה לאמיתת זאת החלוקה חזרה ואמרה בשביל שאמרתי לפניך וגו' כלומר אחר שהודית לי בחלוקה ההוגנת והראויה, עתה יש לי לשאול למה היתה ההקטנה הזאת בעצמי יותר מבזולתי כי לא יספיק שתאמר שעשית בכוונה אלא שתבאר הכוונה המיוחדת ההיא באותו הדבר החלקי עצמו שאיפשר שיהיה כן. או שנאמר שהיה הכרחי המצא נמצא מה על זה האופן וקרה מקרה שהיה לה זה מזולתה והוא מגונה. לזה הושבה לכי ומשול ביום ובלילה כלומר לא היה אפשר שיקבל העולם תועלת זה הכוכב ביום ובלילה כמו שהוא צריך בהשקפה אל הדברים המושפעים מכחו כי אם כשיהיה על זה האופן והענין מבואר שאם [130] היתה כאור השמש אי אפשר לה לשמש על האופן כי אם בהמשך היומם עכשיו היא משמשת קצת ביום וקצת בלילה. הוסיפה לפקפק שרגא בטיהרא מאי מהניא וזה כי מצא מקום מצד אומרו שהיא תמשול ביום כי הממשל'

[130] שאם היתי' וכו' ר"ל שאם חור הלבנה הי' גדול כאור השמש, היתי' מוכרחת להתנועע באופן שתהי' כמוה רק ביום על האופק, ובליל' כלו תחת האופק, כי לולא זאת הלא האירה חשכת הליל' כמו השמש עתה ביום, והיתי' מתבטלת ע"ז כוונת הבורא ית' הרוצה שיהי' זמן מה לילה על פני האדמ' אשר בו לא יאיר האור בחוזק כמו ביום, כי אם לפעמים רק מעט ע"י הכוכבים והירח, למען ינוחו וישבתו יותר כל בע"ח ממלאכת יום, והתכלית הזאת לא תושג בהיות תמיד אור גדול, מאיר על הארץ, גם שאר התועליות היוצאות מהעדר האור הזה בלילה לענין צמיחת וגידול הצמחים לא היו מושגות באופן זה, גם הי' אורה ביום ללא הועיל, אחר שכבר יאיר בו לנו השמש למדי, אבל עתה בהיות אור הלבנ' רק חלש מאוד ישנו וינוחו כל בע"ח בליל' להנפש מעבודתם, ולאסוף כח חדש למלאכת יום מחר, גם הצמחים ינוחו בלילה ובעת מנוחתם זאת יפיחו, חלקי האויר אשר לא טובים המה הנקראים וישאירו בתוכם רק חלקי רוח חיים, מהאויר אשר ישאפו מדי יום ויום אל תוכם, ופעולה זאת אשר יעשו חליפות לשאוף האויר ביום ולהפיח קצת חלקיו בלילה, יסבב צמיחתם וגידולם, ומבלעדי פעולת אור השמש ביום והעדר' בלילה, לא תוכל זאת להעשות כנודע לחכמי הטבע.

ההיא אינ' כלום אחר שאור השמש יקימנ' והוא יפירנ' ולאותו ענין כבר היה ראוי שיהא לה ממשלה גמור'. או שלא תשמש כלל. וחזר והשיב לימנו בך ישראל ימים ושנים ירצה כי יש בהקטנה זו תועלת נפלא אשר אליו יכוון והוא בשימנו במילואה וחסרונ' החדשים אשר בם ימנו שנות עולם וכמו שנתבאר מקדוש החדש אשר אי אפשר מציאותו בענין אחר. הוסיפה לקטרג באומרה ימים נמי בדידה וגו' לומר כי עקר מדת הימים בגוף החמה מימנו כי הוא העושה רושם יותר נרא' בזריחת הגלגל היומי ובשקיעתו וכבר אפשר שיעשה זאת ההקטנ' בו ויקובל ממנו התועלת שזכר מהחדוש ולמה נעשה בה. והיתה התשוב' יקראו צדיקים על שמך כלומר שכיון שצורך ההקטנה הוא גדול, מהראוי והנאות שלא תעשה רק בכוכב שהוא בכדור היותר קטן והיותר קרוב לכדור הארץ שאין ראוי להיות המשפיע למטה והמושפע למעלה ושכן יתכן לקבל המיעוט הזה מדרך המוסר כדרך הצדיקים המכירים את מקומם ומקטינים עצמם לפני נדיבים אשר ראו עיניהם. והנה אחר שנזכרו בחפוש הזה על דרך השאלה והתשובה ד' תועלות אשר לא ימצא החוקר זולתם אמר כי הם תשובות נכונות לכל חכם אשר ישרה נפשו בו. אמנם שעדין אצל המפקפקים ישאר בזה וכל כיוצא בו קצת גמגום פורה ראש מהדעות הנפסדות שכתבנו כי לזה אמר [131]הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הירח כלומר סוף סוף אתם צריכין להביא כפרה מדי חדש בחדשו על מה שחטאתם עלי על ידי הרהורכם מצד מה שמיעטתי את הירח כי אנכי כיוונתי לטוב העולם ולתועלתו ואתם חשבתם עלי כזבים. ולישנא על דוקא כמה דאת אמר מאשר חטא על הנפש (במדבר ו׳:י״א). וזהו מאמר הכתוב, ושעיר עזים אחד לחטאת לה' על מה שחטאו לה'. והנה אם כן צריך שיהיו בקרבנות היום הזה מה שיהיו לרצון ולפיו' ולבקשת החסד והרחמים לפי ההשקפה הראשונה ומה שיהיה לכופר נפש ונקוי עון על זאת ההשקפה השנייה והוא עצמו מה שבארוהו מתקני התפלות באומרם. ראשי חדשים לעמך נתת וגו' בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון שעירי חטאת לכפר בעדם ופירוש זבחי רצון כמו שאמר זכרון לכלם יהיה ופירוש שעירי חטאת באומרו תשועת נפשם מיד שונא והשונא האמתי הוא שטן הוא יצר הרע המפקפק תמיד על אלו העניינים ומדיח את בעליו אחריהם. אמנם לעתיד בהמול לנו כל ערלות לבב והשונא הזה כרות יכרת, מזבח חדש בציון תכין ועולת ראש חדש נעלה עליו והוא הזבח אשר הוא מהענין הראשון. אמנם שעיר עזים לא יהיה עוד לחטאת לה' כי אם לרצון כי לא יהיו שם עוד הרהורי עבירה כלל כמו

[131]הביאו עלי כפרה וכו' ר"ל אחרי כי בכל זאת בלתי ספק יש פורה ראש ולענה בלב קצת מכם, החושבים בכל זאת, כי רק במקר' והזדמנות נתקטן אור הירח, ולא ד' פעל זאת בכוונה מכוונת מחכמתו לטובת יצוריו, ע"כ הביאו עלי כפרה על מחשבת פגול שלכם שחשבתם בענין זה שמעטתי את הירח.

שיבא. ככה נראה בעיני שעולה יפה פירוש זה המאמר בכללו וחלקיו. מסכים למה שאנו בענינו מתועלת זאת המצוה הנפלאה: והנה הרב רבי אברהם אבן עזרא ז"ל כתב כי טעם הקיטרוג הזה נאמר על שעת ההקבלה שהמאורות כאלו הם עורכים קטטה זה לעומת זה בדוחק חצי הגלגל ביניהם ואז שניהם מלאים אורה וזיוה כאלו הירח מתנשא לומר אני אמלוך ומאותה שעה מיד בנטותה מהנכחיות ההוא התחיל לחסר אורה והרי הוא הקטנתה וצוה השם יתברך שיביאו קרבן ביום חסרון כל אורה ורמזו טעם לחטאת לה' בעבור שהשם ית' הוא הסבה הראשונה להמעיט אורה כי בראה מקבלת אור השמש ואין לה אור מעצמה וחתם ואמר והנה לא נפל דבר ארצה מקדמונינו ז"ל וזה תורף דבריו. ואני ראיתי שכן הוא כדבריו כי לא נפל דבר אחד מדבריהם כי אם הכל בכללו. אם מצד השאלות והתשובות הבאות במאמר כי כלם הם בטלים ודברים שאין להם שחר. ואם מצד לא נתחדש לו במאמר ההוא ענין וזה כל פריו שחסרון הירח הוא תכף למלואו מי לא ידע בזה. הנה לא נתחדש בו זולתי אומרו בלשון חידה וזה לא יתכן וגם שההקטנה ההיא אשר אמר אינה הקטנה לפי האמת רק לעינינו כי הנה היא תמיד במלואה כל חצייה הנכחי הרואה פני החמה כמו שאמרנו. וכמו שאמרו ז"ל מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה וכו' (ר"ה כ"ג.): ובמדרש מצאתי פתח פתוח לדרוש המאמר הזה על כנסת ישראל וזרעו של עשו אזכור אותו בקרוב בעזרת האל ומכל מקום כבר יראה שאיפשר שתהיה זאת כוונת ר' יצחק באומרו לא היה צריך להתחיל התורה כי אם מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה מצד שכבר תהיה לנו זאת המצות לעדה על שלא נפלו הנמצאות במקרה כי אם בכוונה עצומה כי זה היה עיקר מה שכיוון בזכרון מעשה בראשית בתחלתה:

ויש עוד תועלת שלישי מועיל מאד איפשר שיכונהו ר' יצחק במאמר ההוא הנכבד והוא שכבר היו ספורי האבות וקורותם אשר באו בספר ההוא הקודם מלבד מה שיוכלל בכח מעשיו הגיד לעמו במגלת ספר כתוב עליו. זכר ורמז לכל מה שיקרה לבנים עד סוף כל הדורות וכמו שנתפרסם מאמרם כל מה שאירע לאבות סימן הוא לבנים (ב"ר פ' מ'). וכמה נשתדל הרמב"ן ז"ל בענינים ההם החלקיים כמוזכר בפירושיו (פ' לך לך). וגם אנחנו ביררנו יפה כוונה זאת בספור יוסף ואחיו שער כ"ח. והנה בבחינה זאת יצדק ג"כ שלא היה צריך להתחיל התורה רק מהמצוה זו ראשונה. כי בהמצא אצלה. ובלמוד בעניינה. נלמוד כי לכן נתנה לנו לנחלה למה שנתחקו בה כל ענייניהם וקורותיהם יותר ממה שנחקו באבות. ולא לחנם אמרו חכמינו ז"ל (חולין ס':), שצורת יעקב אבינו חקוקה בתוכה רק להיות כל תולדותיה וקורותיה מוצאיה ומובאיה אם על ידי עצמה אם על ידי

זולתה כלם מורים על תולדות יעקב וקורותיהם ותלאותיהם אשר יש בזה סעד וסמך גדול לאמץ הבטחון וטוב התוחלת אל ההצלחה המיועדת מכל הנביאים לאחרית הימים. והנה הדברים אשר תתפרסם בם דוגמתם ויחסם לפי מה שיעיד עליו הדעת עם מה שדברו בהם חז"ל ראיתים במספר שבטי יעקב שנים עשר:

הדבר הראשון הוא זכרו הרמב"ן ז"ל, בשם רבי נחוניא בן הקנה בפרשת וישב והוא כי כמו שהלבנה היא נפרצת ונבנית נפרצת ונבנית כך הוא ענק האומה הזאת ומלכות בית דוד מתחלת היותם עתים נפרצים עתים נבנים עד יבא זמן בניינו לעד שנאמר ובניתי לדור ודור כסאך סלה (תהלים פ"ט). והנביא נבא גם כן בסגנון הזה ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת וגדרתי את פרציהן והריסותיו אקים ובניתיה כימי עולם (עמוס ט'). וגם על הירח נאמר ג"כ בדרך משל והיה אור הלבנה כאור החמה (ישעיה ל') כלומר שלא תקבל עוד חסרון וכמו שאמר במקום אחר וירחך לא יאסף (שם ס'). לומר שהאומה הנמשלת אליה ומלכותה תהיה קיימת בממשלתה ואורה לא יסור[132] הדבר השני כי כמו שנתייחדה הלבנה מזולתה מהככבים להיותה מורה ומישרת דרך נכונה בפני הלומדים בחכמת הככבים להיות תנועתה יותר מהירה ועקבותה יותר נודעים עד שכבר קראוה בשם, בעלי החכמה ההיא המורה כי ע"פ מהלכה ומסעיה יכירו כל המחנות ומזלותיהם ושאר כוכבי לכת אם ישימו אליהם לב. כן ועל הדרך הזה האומה הזאת הנבחרת היתה מקדם כלי חמדה ביד י"י על ידה הכירו וידעו כל באי עולם אמתת

[132] הדבר השני וכו' למען תבין דברי הרב ז"ל בזה אקדים לך, כי הנה ידוע שהלבנ' הוא גוף עכור, ורק מקרני השמש אשר יפלו עליה היא מוארת, באופן שתשליך אח"כ ניצוצי אור אלה, אשר קבלה מהשמש לאחור להאיר בם עלינו בליל', עת תתכסה השמש מנגד עינינו בהיות' תחת האופק שלנו, כי גם בלילה תוכל השמש אשר היא תחת האופק, להשליך ניצוצי אורה על הירח אשר בגובה האויר, אף שהיא בעצמה נסתרה מנגד עינינו, וידוע גם כן כי הלבנה תסבב את הארץ בכל כ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים שהוא מדת חודש, וכל עוד תתקרב בתנועת' זאת אל השמש מצד מזרח, כן ימעט אורה לנו, כי אז החלק היותר גדול מחציה המואר מהשמש, נסתר מנגד עינינו, עד שבעמד' בסוף החודש תחת השמש כולה, יהי' כל החלק המואר, ר"ל מה שהוא נוכח השמש נסתר ונעלם מאתנו, ורק כאשר תחל להתרחק אח"כ בתנועת' שנית מהשמש לצד מערב, אז יראה לנו חלק קטן כמו חצי עיגול מהחלק המואר ממנה, וזה יקרא בל' חז"ל מולד הלבנ', ומדי יתרחק יותר הלאה, כן יגדל אורה יותר, עד שבעמד' בחצי החודש לעומת ונוכח השמש על קו ישר אז יהי' כל החלק המואר ממנה, ר"ל חצי כדורה הנרא' לנגד עינינו, כשטח עגול, ונקרא בל' אשכנז פאללמאנד, ונמשך מזה שכאשר תעמוד אז הארץ בתוך בין השמש והירח על קו ישר זה לעומת זה, אז יעופל ויעכר גוף הירח כלו, כי קרני אור השמש לא יוכלו עוד לעבור ולהגיע אליו, יען כי הארץ כמחיצ' מפסקת ביניהם, וזאת תקרא לקות הלבנ' הכללית, ופעמים תעמוד הארץ רק באופן שתעש' מחיצ' בין השמש וקצת הירח, ואז תהי' לקות הירח רק חלקית, ויען כי מסבות שונות המבוארות בחכמת התכונ' תמהר הלבנ' לפעמים תנועת', ולפעמים תאחר אותה, כמאחז"ל "פעמים בא בארוכ' ופעמים בקצרה" יארך לפעמים זמן הלקות ויקצר לפעמים, והנך רואה מזה כי לקות הירח תסובב רק בעבור תנועת' והכנס' בגבול הארץ העומדת בינה ובין השמש, וע"כ יאמר הרב ז"ל שגם בזה ישוו ישראל אל הלבנ', כי רק בעבור לכתם בדרכי העמים המשחיתים עלילותם, ובעבור הכנסם בגבול מעשיהם הרעים יחשך אורם המוסרי ויעופל גם אור הצלחתם המדינית, וע"פ זה תבין תוכן דעתו ז"ל בכל הדבור הזה, אך לבאר כל פרטיו יארכו הדברים, ויצטרכו לתמונות שונות, אשר אין כאן מקומם;

מציאותו ועוצם יכלתו והשגחתו על כל ענייני העולם כמו שהיה הענין בימי אברהם ראש יחסם ונמשך לפרעה ולמצרים ולכל ממלכות האדמה כמו שהוא מבואר על ידי הפרסום: הדבר השלישי כי כמו שהלבנה בהיותה נוסעת על פי דרכה והולכת בתומה במסלולה המכוון כמעט נוכח גלגל המזלות בפוגעה בכל כתות צבא השמים אם מן הצורות המזלות ואם בככבי לכת על ידי דבוקיהם ונגודיהם ושאר המצבים יתחדשו על כן עניינים נפלאים ושנויים מפורסמים באלו הנמצאות השפלות כמו שנתבאר אצל בעלי המשפטים. כן ועל הדרך הזה מצד שנויי הפעולות אשר תעשה האומה הזאת אם לטוב ואם לרע יתחדשו עניינים חדשים נפלאים בכל העולם וכאשר גברה ידם ממעשים טובים יגרש גוים גדולים ועצומים מפניהם וכאשר יעצלו וירפו ידיהם וגבר עמלק פלשת וצור עם כוש כמו שהוא מבואר מכל הנבואות וכמו שאמרו ז"ל בזמן שישראל עושין רצונו וכו' (ר"ה כ"ט.): הדבר הרביעי כי כמו שהלבנה כל עוד שתתישר לעמוד נוכח השמש תוסיף לקבל מאורה חלק יותר גדול בפניה הנראים לנו ממנה עד שבהיותה נכחו לגמרי תתמלא כלה אורה וכל עוד שתצדד עצמה לצדדים יעלם אורה ממנה עד שכאשר יהיו פניה אל הנסתרים ממנו לגמרי לא נראה באורה כלל. כן ישראל בהתישר לעמד נכח פני י"י יאר י"י פניו להם ויחנם ובהסתר ממנו לנטות מפניו כן הסתר יסתיר גם הוא את פניו עד שישובו אליו כבתחלה ואז ישוב י"י לשוש עליהם באורה ושמחה וששון והוא טעם ופניתי וכו' (ויקרא כ"ו). ובתוכחה (דברים ל"א) ואנכי הסתר אסתיר פני וגו' והסתרתי פני מהם והיה לאכל ונאמר האר פניך ונושעה (תהלים פ'): הדבר החמישי כמו שהלבנה עם היותה קטנה הפלא ופלא מגוף השמש תספיק בשיעורה כשתעמוד בתוך משופע קוי ההבטה שתלקה החמה על ידה לאותו אקלים שהקוים ההם ניצוצי הבטתם כמו שנודע מסבות לקיות השמש. כן ישראל אף על פי שהם מעטי האומות כמו שאמר הכתוב כי אתם המעט מכל העמים (דברים ז') יספיקו לשילקו על ידם גוים גדולים ועצומים מהם כענין שנאמר ויוכח עליהם מלכים (תהלים ק"ה) ונאמר לרשת גוים גדולים ועצומים ממך מפניך (דברים ט'). וכן בכל דור ודור: הדבר הששי כי כמו שבהלקות הירח לא ילקנה השמש ולא יעשה לו מאום רע כמו שהוא הענין בלקות החמה שהלבנה תלקה אותה במה שעמדה לפניו ובהסתר ממנה אורו. אבל היא תלקה מעצמה בהכנסה על פי דרכה ונטיית שבילה אל צל הארץ הנטוי על פני מקום מעברה. כן כשהאומה הזאת תלקה על ידי אומה מהאומות על דרך הכתוב אין הלקות בא אליה מצדם כי אם מצד הכנסם בדרכיהם המקולקלים אל מקום החשך הענן והערפל ועל זה נאמר והעם לא שב עד המכהו (ישעיה ט'): הדבר השביעי כי כמו

שיתחלפו לקיות הלבנה בשיעורם לפי מעמדה בגבולי חק מרחבה פעם תלקה פחות מחציה ופעם חציה או יותר מחציה ופעם כל ארך אלכסונה. כך ישראל כשמקבלים לקיותיהם על ידי השונאים פעם ילקו בקצתם כגלות יהויכין ושריו והחרש והמסגר וכו' על ידי נבוכדנצר (מ"ב כ"ד). ופעם יגלו גלות שלמה כגלות צדקיהו וכל יהודה על ידי נבוזראדן (שם כ"ה) ואז יאמר שנתפשטה החושך בכלה כמ"ש ונבט לארץ והנה חשך (ישעי' ה'): הדבר השמיני כי כמו שבשיעורו זמני לקיות הלבנה הכוללים יש חלוף רב והוא כי כשתהי' עוברת ונוטה מנקודות ראש התלי או זנבו אל הצדדים כבר תעבור במקום צר מעגולת האופל שישוה למדת אלכסונה ולא תתעכב אז בלקות כלל ולא יהיה לו שיעור זמן אפלה. ככה יהי' להם לישראל בקצת צרותם והוא כאשר לא ישקעו בחשכת הפשעים שיצאו מיד מאפלה לאורה כמ"ש בזמן מרדכי ליהודים הית' אורה וכו' (אסתר ח') וכמו שבהתקרב מהלכה אל הנקודות הנזכרות תעבור בעגולת האופל במקום יותר רחב ממדת אלכסונו ואז ימצא לה שיעור זמן אפלה כל מה שיוסיף לקותה על שנים עשר אצבעות שהיא שיעורה כן היה בגלות בבל שהיו בחשך זמן מה כענין שנאמר לפי מלאת לבבל ע' שנה (ירמי' כ"ט). אמנם אפלות גלות מצרים הית' הרבה מזה מאד וכאשר תגיע ענינה לעבור בנקודת הראש או בזנב עצמה וכל שכן אם תהי' אז בשפל גלגלה שכבר תתעכב בשיעור אפלתה זמן שוה אל לקות שיעור אלכסונה ואז יאמר שלקתה כ"ד אצבעות שהוא כדי גופה פעמים. כך היה ענין האומה הזאת בגלות המר הזה והארוך אשר נשתקעה באפלתו זמן רב ועצום אשר תארו הנביא בנחמה ממנו בזה התואר עצמו באומרו (ישעי' מ') כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתי' ירצה שקבלה בחטאתי' כפלים מכדי כחה מהייסורין בגלות הארוך הזה כמו שהלבנה כך דרכה בגדול שבלקייתיה שתלקה כפלים משיעורה וכאשר הגיעה אל זה השיעור כבר מלאה ונרצה עונה וראויה נצאת מהלקות והוא מה שאמר הנביא אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך ה' אור לי (מיכה ז'): והכונה כי כשתהי' בתכלית האפלה מיד היא בטוחה לקבל אורו יתברך. הדבר הט' כי כמו שהלבנה לא תלקה כ"א בהיותה בתוך חוקי המרחב שאצל ראש התלי או הזנב כמו שאמרנו כן האומה הזאת לא תלקה כ"א בהיותה במצרי עוניה וכמו שאמר כל רודפיה השיגוה בין המצרים (איכה א') וכן גם כן אז ילקו אחרים על ידה כמו שאמר (תהלים ק"ו) וירא בצר להם בשמעו את רנתם ויזכור להם בריתו וגו' וכן נאמר ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו (שמות ב') מה כתיב בתריה וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים וכן היה משפטו בהלו נרו עלי ראשנו כי כל שהיה מיצר לישראל היה נופל על ידה. וכן לעתיד לבא נאמר (ישעי' נ"ט)

כי יבא כנהר צר וסמיך ליה ובא לציון גואל וגו'. ואמרו ז"ל (סנהדרין צ"ח.) אם ראית דור שהצרות תכופות בו חכה לו כי כן דרכה של לבנה ללקות לזולתה בעודה במצריה. הדבר העשירי כי כמו שהלבנה תמיד היא מלאה אור מצדה האחד ולא יחסר ממנה כלום רק שבהתחלף מקומות מעמדה מיום ליום מסתרת מנגד עינינו חלקי אורה עד שיסתירם כלם ואחר חוזרת ומראה אותנו את אורה מעט מעט עד שתראה כלה. ככה ועל זה הדרך יהי' ענין האור המגיע מהאל ית' אל האומה הזאת כי תמיד לא סרה ולא תסור השגחתו ואור פניו מעליהם ואפילו בהיותם בתוך חשכת אפלתם כמ"ש ואף גם זאת בהיותם בארץ אייביהם לא מאסתים ולא געלתים וגומר להפר בריתי אתם (ויקרא כ"ו). ולזה לא נאמר בתוכחות והסירותי פני או אסיר אלא והסתרתי או הסתר אסתיר כי תכלית הזעף הוא היות לו עמהם אהב' מסותרת עם תוכחה מגולה וכן אמר הכתוב כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם (דברים ד') כי אפי' בשעת ההסתר יזכר רחמיו וכן נאמר בשצף קצף הסתרתי פני רגע וגו' (ישעי' נ"ד). הדבר האחד עשר הוא מה שאמרוהו חכמינו ז"ל (ש"ר פ' ט"ו) בפרשת החדש הזה הדא הוא דכתיב (תהלים ע"ב) יפרח בימיו צדיק ורוב שלום עד בלי ירח עד שלא הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים ברמז הודיע להם המקום שאין המלכות באה להם אלא עד שלשים דור שנאמר החדש הזה לכם. הלבנה שלכם שלשים יום מלכות שלכם שלשים דור. הלבנה יום ראשון של חדש מתחלת האור וכל שהיא הולכת מאירה עד חמשה עשר יום ודיסקוס שלה מתמלא. מחמשה עשר ועד שלשים אורה הולך וחסר ובשלשים אינה נראית כך ישראל מאברהם עד שלמה חמשה עשר דורות. אברהם התחיל להאיר שנאמר (ישעי' מ"א) מי העיר ממזרח צדק וגו' וכן הוא אומר אני ה' קראתיך בצדק וגו' (שם מ"ב) בא יצחק אף הוא האיר שנאמר אור זרוע לצדיק (תהלים צ"ז) וכתיב ויזרע יצחק (בראשית כ"ו) בא יעקב והוסיף אור שנאמר והיה אור ישראל לאש (ישעי' מ') ואחר כך יהודה פרץ חצרון רם עמינדב מזשון שלמון בועז עובד ישי דוד. כיון שבא שלמה נתמלא דיסקוס של לבנה שנאמר וישב שלמה על כסא י"י למלך (ד"ה א' כ"ט). וכי יכול לישב בכסאו של מקום שנאמר בו כרסייה שביבין דינור (דניאל ז'). אלא מה הקב"ה שולט מסוף העולה ועד סופו שנאמר יודוך י"י כל מלכי ארץ וגו' (תהלים קל"ט) כך שלמה שלט מסוף העולם ועד סופו ומשל בכל המלכים שנאמר (ד"ה ב' ט') וכל מלכי ארץ מבקשים את פני שלמה והמה מביאים איש מנחתו לכך וישב שלמה על כסא י"י וגומר הרי נתמלא דיסקוס של לבנה, ומשם התחילו המלכים הולכים ופוחתים רחבעם אביה אסה יהושפט אחזיה אמציה עוזיה יותם אחז חזקיה מנשה אמון יאשיהו יהויקים כיון

שבא צדקיהו נאמר (מ"ב כ"ה) ואת עיני צדקיהו עיור חסר אורה של לבנה. וכל אותם השנים אף ע"פ שהיו ישראל חוטאים היו האבות מתפללים עליהם ומשימים שלום בין ישראל למקום שנא' (תהלים ע"ב) ישאו הרים שלום לעם ואין הרים אלא אבות שנאמר (מיכה ו') שמעו הרים את ריב י"י הוי ורב שלום עד בלי ירח. הנה שראו הלבנה סימן גדול לכל מדרגותיה בעליותיה וירידותיה והיה סוד כמוס נרמז להם עד הזמן ההוא שלא היה האור שלם תמיד אלא מוסיף וגורע כאור הלבנה. אמנם בשוב י"י את שיבת ציון עלינו יזרח י"י וכבודו עלינו יראה הולך ואור לא יחסר לעולם ולא יהיה לנו עסק בדוגמתה אמר הכתוב (ישעי' כ"ה) וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך י"י צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו כבוד אמר כי לא יהי' כזמן העבר במלוך המלכים ההם המוסיפים והגורעים בממשלתם כמו הלבנה כי מעתה תחפור ותבוש ולא תהי' לסי' למלכות ישראל לפי שהמלך י"י צבאות בציון ומלכותו נכון וקיים לעד וענין המלכים שיהיו אל האומה לא יהיו אלא כזקנים וסגני מלוכה מופקדים מאתו ית" לנהוג בהם כבוד אבל הוא יתברך יהי' יושב תמיד על כסא מלכותו. ועל זה הענין נאמר (שם ס') לא יבא עוד שמשך וירחך לא יאסף: הדבר השנים עשר מה שכתבו עוד שם (ש"ר שם) למה נקראו ישראל בני בכורי לפי שכתוב בתורה (דברים כ"א) כי את הבכור בן השנוא' יכיר לתת לו פי שנים כך ישראל יורשים שני עולמות העולם הזה והעולם הבא ולכך מסר צורה של לבנה לישראל שיהיו הם מונין בה והעכו"ם מונין למנין החמה לומר, מה חמה אינה אלא ביום כך העכו"ם אינן מושלים כ"א בעולם הזה מה חמה היא של אש כך עתידין לידון בה שנאמר הנה היום בא בוער כתנור (מלאכי ג'), וכשם שהלבנה נראית ביום ובלילה כך ישראל מושלים בעולם הזה ובעולם הבא וכשם שהלבנה היא של אור כך ישראל נוחלין אור שנאמר, אור זרוע לצדיק (תהלים צ"ז) ונאמר (ישעי' ס') קומי אורי כי בא אורך ולכך נאמר החדש הזה לכם ראש חדשים שהוא שלכם שאתם כדוגמא החדש הזה לכם. הנה באמת דוגמא זו יותר נפלאת ומועילה מכלן לפי שהוא בעקר עצמותנו והוא מה שראיתי שדורשין עליו במדרש (חולין ס':) קיטרוג של לבנה אשר זכרנוהו למעלה לומר שכנסת ישראל קיטרגה על זרעו של עשו לומר שאי אפשר לשני הבנים האלה שישתמשו בכתר ההצלחה הנפשית. לפי שהתחלפם בתכונותיהם יחייב חלוף בענין עצמותם. והטוב ההוא אם יהי' משותף ראוי שימשך מסבה עצמית משותפת ואינה. ושעל כן באה התשובה לכי ומיעטי עצמיך בעולם הזה כדי שתתעטרי בכתר ההוא לעולם הבא כלומר שאי אפשר לזכות בשתי שלחנות. ואם שלא מצאתי להם פירוש לשאר השאלות והתשובות אשלים אותו לפי הנרא' בעיני לפי המשך הכוונה

כי טובה היא אמרה ובשביל שאמרתי דבר הגון בענין זאת ההצלחה אלך ואמעיט את עצמי והלא איפשר הוא שאזכה לשתי שלחנות. אמר לה לך משול ביום ובלילה כי שלמים וכן רבים מישראל אשר זכו להם. אמרה שרגא בטיהרא וכו' אמרה שלא נכרה ממשלתה בעולם הזה כנגד גדולות שאר האומות. אמר לימנו בך ישראל וכו' כי פמליא של מעלה מסכימים עמה בכל מעשיה וכאומרם ז"ל (פרקי היכלות דר' ישמעאל) חיה אחת עומדת באמצע הרקיע וישראל שמה וכו' וכמו שאמר (ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב) בענין הקביעות אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי ודי כבוד ומעלה בעוה"ז. והיתה תשובתה לחמה נמי מימנו מנו לומר כי גם בית דין של מעלה מסכימים בחשבונות ההם עם המונים לחמה לצורך האביב, כמו שדרשו (ילקוט ר"פ מסעי מפסיקתא) על עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו (תהלים ק"ד) אמר לה יקראו צדיקים על שמך וכו' כלומר רב לך אל תוסף לשאל יותר מזה כי אי אפשר להגיע אל ההצלתה ההיא אם לא כשתוקדם ההקטנ' בענייני העולם ועדין אולי והראיה מיעקב ודוד כמה הקטינו עצמן בתחלה להגיע אל מעלתה בעולם הזה וכל שכן שיהי' זה להצלחת העולם הבא ראה שלא נתיישבה דעתה כי עול הגלות וצרות השעבוד כבדו מנשוא אמר הביאו עלי כפרה על שמעטתי את הירח כלומר עלי יש עוד הביאו נוסף על שמיעטתי את הירח והכוונה כי עם כל זה בכל מה שמיעטה לא סר קושי ערפה ולא רוככה לבה כראוי עד שעדין תצטרך להביא עליה כפרה כל שכן אם לא מיעטה או שיאמר כן דרך הלצה כלומר שיפרעו בעדו מה שחטא לה בהמעיטה כלומר שלא חטא לה אלא שהועילה. ועתה אחר שהלבנה הית' דוגמא שלמה לכל ענייני אומתינו וכאלו היא כמגלת ספר כתוב עליה כל תלאותינו וקורותינו. יפה אמר רב יצחק אם כיון לומר שלא היה צריך להתחיל התור' לענין הצורך הזה כי אם מהחדש הזה וגו'. עד שיהי' זה המאמר כולל כל השלשה תועלות שזכרנו בענין המצוה הזאת. הראשון להרחיק עניני עבודת עכו"ם וכל מיניה. והשני לבטל אפוקרוסות ההזדמן. והשלישי לחזק הבטחון ולהיטיב התוחלת בהצלחות המקוות. ואתה תחזה כי שלשה העניינים האלה בדמותם וצלמם הזכירום חכמים ז"ל (סנהדרין מ"ב.) בברכת הלבנה בלי תוספת ומגרעת אמרו אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם. הנה בזה תארוהו יתברך בשהוא אשר ברא השמים וכל צבאם ושהוא מצוה אותם בכל פעולתם ושאין להם רשות לשנות את תפקידם ואחרי שהשלימו התואר על זה האופן אמרו ששים ושמחים לעשות רצון קונהם והוא ממש מה שיורה שאין בהם ממש מצד עצמם לענין אלהות ולא לענין אמצעיות כי כל מה שעושים אינו אלא רק למלאות רצון קונהם. ואח"כ אמר פועלי אמת

שפעולתם אמת והוא מה שיורה שאין עניינם תחת ההזדמן בשום פנים כי הפעולות אשר יעשו על ידי ההזדמן אין בהם שום קיום ולא הבטחה כלל כמו הפעולות האלו שהם פעולות קיימות ואמתיות ועל היותה דוגמא לזאת האומה ולטוב תוחלת כמו שאמרנו אמר וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן כלומר כי חידושה מסר בידם לעטרת תפארת והוא כדי שיובטחו וידעו נאמנה שאף הם עתידים להתחדש כמותה ולפאר ליוצר' על שם כבוד מלכותו והנה הדבר הזה נכון וקיים:

ועתה מפני שהמתנה הזאת אשר כן נתנה לנו להישרתנו על הפנים שנזכרו היא צריכה אלינו מצד קיצורנו ומיעוט השגתנו בידיעות האלהיות וזדוננו ורוע לבנו בתשוקות הזמניות לזה מה שאמרו במדרש שזכרנו ראשונה שהית' מתנה זו מתנה מעוטה בשעת אירוסין כלומר שהלימוד הזה וכיוצא בו הוא צורך המקצרים כמו שהעולם הזה הוא כלו אירוסין כלומר יראה שלא נגמר הדבק בו יתברך לגמרי. אמנם לזמן הנשואין שיהיה במהרה בימינו הנה אז נוגה הירח לא יאיר לנו לכל אלו העניינים כי כלם ידעו אותם למקטנם ועד גדולם ואז המשכילים עצמם יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים כככבים אשר יאורו בעצמם ולא יצטרכו לזולתם וזו היא המתנה הראויה מאת השם יתברך לאוהביו הדבקים אליו בשעת הנשואין והדבקות השלם כמו שאמר על העת ההיא (ישעיהו י״א:ט') כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים. וזה מה שרצינו ביאורו בזה השער על הכתוב שזכרנו:

שער לח

פרק א

יבאר כי כמו שמציאות הטבע יעיד על אמתת מציאותו ית' כן ענין סדורו והריסתו יעיד על היותו פועל ברצון. והסימנים הנמסרים בזה האומר:

ראשון הוא לכם לחדשי וגו' אשרי הגוי אשר וגו' (**תהילים ל״ג:י״ב**):

במדרש (ש"ר פרשה ט"ו) אשרי הגוי אשר ה' אלהיו וגו' משבחר הקב"ה בעולם קבע בו ראשי חדשים ושנים. וכשבחר ביעקב ובניו קבע בו בר"ח של גאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידין ליגאל שנאמר (מיכה ז') כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות בו נולד יצחק בו נעקד על גבי המזבח ובו קבל יעקב את הברכות ובו רמז להם לישראל שהוא ראש לתשועה שנאמר ראשון הוא לכם לחדשי השנה. משל למלך שהוציא את בנו מבית האסורין אמר עשו אותו יום טוב כל השנים. שבני יצא בו מחשך לאור מעבדות לחירות ומשיעבוד לגאולה:

[133]כמו שסדר המציאות לפי הטבע הנהוג יעיד על אמיתת מציאותו ית'. כן ענין שדודו והריסת טבעו לפעמים. יגיד גודל שם כבוד מלכותו. הנה טעם המשפט הזה וצרכו יתבאר כפי מה שאומר [134]כי הנה הפילוסופים אשר מעולם בעוצם חקירתם הנה הם

[133]תוכן דעתו, הנה ידוע, כי הי"ת לא הצטרך לבריאת העולם, למען הוסיף על ידה שלמותו ית', כי אף בהיות כל הנמצאים נעדרים ושוכנים עוד בגדר האין, היה הוא ית' ג"כ שלם לבלי תכלית מאז ומקדם, (כמו שיסד המשורר "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא" ר"ל שהי' בכבודו ובמעלתו ית' כמלך, אף לפני בראו התבל ומלואו) ואף אם יעדרו עתה כל הנמצאים והיו כלא היו, ישאר הוא בשלמותו ית' (ובעבור זה נקרא מחויב המציאות כמ"ש הרמב"ם ריש הלכות יסודי התור') ונמשך מזה כי כל הבריא' כולה הית' רק לטובת היצורים בלבד, כמאה"כ "כל פעל ד' למענהו" ר"ל למען היצור הנברא והנפעל ממנו, והשכלים הנבדלים ובני אדם המשכילים נוצרו, למען יכירו וידעו בוראם ית' אשר היא טובתם והצלחתם המוסרית, (ובזה יסתר הרב ז"ל דעת הפילוסופים הנקראים מדברים, החושבים שיחס הבורא אל בריואיו כיחס הנפש או השכל אל הגוף, וכמו שהשכל והנפש יתחזק כל עוד התחברם עמו עלי ארץ ע"י הגוף והנאותיו, כן יצטרך הי"ת בבחינ' מה מצד עצמו למציאות הנמצאים), וע"ז רומז גם מאחז"ל "למה נקרא שמו מלך הכבוד שחולק כבוד ליריאיו" שר"ל שכל תכלית פעולתו יתב' אינה להשיג כבוד לעצמו כמשפט מלכי האדמ', כ"א לתת יקר וגדול' לבריואיו בהשתלמם בשלמות מוסרית ואמיתית, והנה העולם כלו נחלק לג' מחלקות ברואים, המחלק' העליונ' כוללת המלאכים שהם השכלים הנבדלים, והמחלק' התחתונה כוללת ברואי הארץ מתחת אשר הנכבד מכולם הוא האדם, בעל שכל ותבונה הדומה בנפשו המשכלת והרוחנית, בלכתו בדרך הנרצ' בעיני ד', לאחד מצבא מרום במרום, והמחלק' התיכונה, כוללת הגלגלים והכוכבים עם הד' יסודות, ר"ל כל התבל כולה, והיא מתנהגת מהי"ת על ב' אופנים, באופן טבעיי הנהוג לרוב ובתמידות, ובאופן נסיי היוצא מגבול הטבע, כ"א לפי גמול מעשי בני אדם הטובים והרעים, (כמו שהארכנו בזה כבר בשערים הקודמים), ואופן נסיי זה נוהג רק לפעמים רחוקים), ורק בימי המלך המשיח ישוב על ידו ובזכותו אופן הנהגה הנסיית הזאת, להיות מתמיד וטבעי הנוהג בכל עת ולמען לא יעלה על דעת בני אדם בראותם לפעמים כי הדברים הטבעיים ישתנו מתכונתם ומדרכם הנהוג לחשוב חליל' כי חקי הטבע יפעלו בלי סדרים, ורק יד המקר' וההזדמנות תנהיגם ותנהלם פעם בכה ופעם בכה, ולא ד' נתן חוק וגבול למו, למען ישמרו תמיד את פקודתם, ע"כ לא יתן הי"ת לעשות מעשים כאלה היוצאים מגדר המנהג הטבעי, ר"ל האותות והמופתים, כ"א ע"י נביא ואיש שלם אשר רוח אלקים נוחה עליו, ונוסדה בקרבו למען ידעו הכל ויבינו כי גם המנהג והסדר הטבעי גם הפעולה הנסיית רק מאתו לבדו תצא, ויד המקר' וההזדמנות לא תשלוט בהם ונמשך מזה, כי כבוד ד' יתרא' לעיני כל משכיל, גם בהתנהג העולם לפי מנהגו הטבעי, גם כאשר יעשו בתוכו מעשים ופעולות המתנגדות לחקי הטבע ומשדדות, מערכת הכובבים, ועל רעיון זה העירו חז"ל באמרם שהשמש אמרה ליהושע "ואם אני שותק" ר"ל אם אינני הולך ומתנועע כפי מנהגי הטבעי "מי יאמר קלוסו של מקום" המסובב רק ע"י ראית בני אדם את ההנהגה הטבעית התמידית, "אמר לו דום אתה ואני אומר שירה" ר"ל גם ע"י שינוי המנהג הטבעי הנעש' עתה על ידי, יסובב שישירו כל בני אדם המשכילים את כבוד הי"ת ותהלתו בארץ, ולמען השרש הרעיון היקר הזה בלב ישראל, צוה הי"ת אותם לקבוע ר"ח ניסן שבו נעשו להם האותות והמופתים האלה, לראש חדשי השנה כול', למען ידעו בכל עת, כי בלכתם בדרך הישר' והנכוח' בארץ מצרים בעת הגאול', יתנהגו תמיד מאתו ית' באופן נסיי כזה וע"ז רומז גם המדרש שהחל בו "משבחר הקב"ה בעולם קבע בו ראשי חדשים ושנים" ר"ל שבתחיל' בהנהיגו העולם רק בדרך טבעיי הי' תחלת השנה מראש חדש תשרי כפי הראוי על פי חוק הטבעיי כי אז כבר כלתה כל מלאכת עבודת השדה בשנה שעברה, ואז עת האסיף כל תבואת' ופרי עציה, ותחל עבודת השנה שאחריה, וראוי אם כן שבאחד לחדש תשרי תכלה השנה שעברה, ותחל השנה שאחריה, "וכשבחר ביעקב ובניו, קבע בו בראש חודש של גאולה", ר"ל כשבחר בזרע יעקב להנהיגם בהנהגה נסיית היוצאת מגדר הטבע, קבע ראש חודש ניסן להיות ראשית השנה, יען כי בו החל להראותם הנהגתו הנסיית ע"י גאולתם ביד חזקה ובזרוע נטויה מתחת סבלות מצרים.

[134]כי הנה וכו' ר"ל כי הפילוסופים שנמשכו אחר ארסטו הודו שהי"ת הוא סבה לכל הנמצאים, אך אמרו כי הם נמשכים ממנו בחיוב והכרח מאז ומקדם, אשר ע"כ האמינו בקדמות העולם (עיין מזה למעל' שער א') ולהורות על רעיון זה לא רצו לומר כי יחס הנמצאים אל הי"ת כיחס החום אל האש, וכיחס האור אל השמש, הדבוקים ואחוזים תמיד כסבה עם מסובבה ההכרחי, כי לא רצו להשפיל במשל זה כבוד הי"ת שהוא הסבה, וכבוד כל הנמצאים אשר בתוכם גם השכלים הנבדלים וב"א בעלי נפש המשכלת, שהם המסובבים מאתו ית' בהשוותם אותם לאש אור וחום, שהם דברים שאינם בני ידיע' כ"א גופים מתים, ע"כ להגדיל מעלת הענין לקחו למשל את השכל והמושכל, שיחסם זה אל זה הוא ג"כ כיחס הסבה אל מסובבה, והם מחוברים ג"כ יחד במציאותם, כי כמו

הודו והמליכו האל יתב' בשאמרו שהוא יתב' סבת כל הסבות ועלת כל העלות והעלולים כלם ושאם ישוער סלוקו לא ישוער להם שום מציאות כללי ואמנם אם ישוער סלוקם והעדרם לא מפני זה יבטל מציאותו בשום צד. אך אמנם הנה הם לא שמו לו יתב' שום מציאות בפועל זולתי כי שמו כל הנמצאות כלן מחוייבות ממציאותו ושוות אליו לא כמו החום מהאש או האור מהשמש שאינם בני ידיעה אך כמו השכל והמושכל. והנה באמת על פי הדברים האלה כבר שתפו הסבה והמסובב בענין המציאות במה שנתחייב להמצא יחד המסובב עם הסבה כמו שחוייב להמצא המושכל עם השכל. ואי אפשר להפרד כי הם דבר אחד בעצמו. וכבר ברחו המדברים מזה השם רצוני סבה כדי שלא יובן ממנו זה הענין מהקדמות והיו קוראים אותו יתב' פועל כמו שכתב הרב המורה פרק ס"ח (ח"א) ושם ביאר כי טעם קראם אותו סבה ולא פועל אינו להורות על הקדמות רק כדי שיכללו בשם ההוא הג' סבות כלם כמ"ש בשער ה'. אבל אנחנו לא מפני דקדוק השם לבד נכנס לזה כ"א מפני עצמות העניינים כי הנה הם באמת גזרו בזה השתמש המלך המרומם והנמצאי' בכתר אחד רצוני שיהיה האל יתב' מצד עצמו צריך למציאות הנמצאות כל כדי שיהא הוא אלוה מצוי כמו שהיו הם צריכים למציאותו כדי שיהיו נמצאים כמו שיהי' זה הענין כן לפי המשל אשר יחשב שיחסו יתברך אצל העולם הוא כנפש או כשכל הנהנה אצל הגוף כשיעויין היטב. ואולם אנחנו עם תורת ה' בלבנו היונקים משוד למודיה ומתענגים מזיו כבודה יודעים נאמנה שהלא ית' הי' קודם שנמצא העולם המשך אין לו גבול וקצבה והיה נמצא על השלמות מסתפק בעצמו ובמציאותו מבלי שום צורך אל שום נמצא כלל וכשעלה ברצונו המוחלט לברוא את העולם ולהמציא המצואים כלם לא היה זה לשום צורך אליו חלילה כי הוא שלם ומספיק בעצמו. אמנם נדבה חכמתו אותו לתת מציאות אל האפס לצורך הנמצאים ההם ותועלתם לא זולת זה כמ"ש החכם כל פעל ה' למענהו (משלי ט"ז) ירצה שלא פעל שום דבר רק בשביל לתת מציאות אל הנפעל ההוא כי הוא טובו ושלמותו ואם תאמר והרע איך פעלו למען הרע בעצמו.

שבלעדי השכל המשכיל לא יצויר מושכל, כי במה יראה השכל פעולתו, והמדברים, והם הפילוסופים אשר באו אחריהם עלו באמונתם במדריג' יותר למעל', כי האמינו בחידוש העולם, וע"כ קראו הי"ת בשם פועל המציאות לא בשם "בת המציאות, למען הרחק ע"ז מלשונם, כל רעיון קדמות העולם, כי לפי אמונת הקדמות יוכל הי"ת להקרא רק בשם סבת המציאות, ולא בשם פועלה, (והרמב"ם ז"ל אף שהאמין בחידוש העולם וקראו בכל זאת בשם סבה, התנצל באמת (עיין מ"נ ח"א פ' ס"ט) בעבור זה ואמר, כי קראו ע"כ בשם סבה בעבור שייכללו במלה זאת ג' סבות (מהארבע' הנצרכות להוית כל דבר, עיין שער א') ר"ל הפועל הצורה והתכלית, כי הי"ת הוא פועל העולם, והוא צורתו שע"י צורתו ית' העליונ' יתקיימו תמיד גם צורות כל הויות, והוא ג"כ תכלית העולם, ר"ל שתכלית היות כל הנבראים הוא רק רצונו ית' שחפץ בם שיהיו, ויהיו, הוא צוה ויעמדו), אפס גם המדברים האלו טעו בזה, שחשבו כי הי"ת יצטרך בבחינה מה למציאות יצוריו, מה שאין כן לדעת בני ישראל המאמינים האמיתיים, כמו שכתבנו כבר למעל'.

יאמר וגם רשע ליום רעה כי הרשע הוא נכון ונאות ליום רעה וראוי שיברא היום הרע למענו. סוף דבר שלא נברא שום דבר לצרכו כי אם לצורך הנברא עצמו כדי שימצא על צד היותר נאות שאיפשר בו ויתישר להכיר את בוראו ועל זה האופן אפשר שישוב מלת למענהו אל הפועל עצמו. והנה הוא יתב' בחכמתו העצומה ראה לחלק בריותיו לג' ממשלו'. הממשלה הראשונה היא קצה המעלה והוא עולם השכלים הנבדלים אשר הם שכל בפועל עומדים לפניו ראשונה. הממשלה השלישית היא הקצה האחר, והוא זה העולם השפל אשר הנמצא היותר נכבד והמורם ממנו הוא החי מדבר אשר שופע עליו ראשונה השכל בכחו אחר בעזר האלהי ובהישרתו התוריה שב שכל בפועל וכמעט משותף אל אותו הקצה העליון. אמנם הממשלה השנית הוא העולם האמצעי עולם הגלגלים עם הארבעה יסודות הנטפלים אליהם והמתנועעים לרגלם נתנה בין שתי הממשלות השכליות הנזכרות כדי שתמשך בפעולותיה אליהם ושימצאו לה לפי זה שני מנהגים. האחד המנהג הרביי הנוהג ע"י השפע המושפע מהשכלים העליונים והוא הטבע הקיים המפורסם כמו שהמשפיעים עליו הם קיימים בלתי משתנים. אמנם המנהג השני יהיה להם כפי אלו השכלים האנושיים השלמים המחייב להתחלף ולהשתנות כמו שהם נמצאים משתנים והוא סדר מציאות האותות והמופתים אשר ספרה אותו התורה האלהית ואשר שמהו לעונש ושכר מצותיה והוא אשר יסודר ויהיה מנהגו ע"י שלמי האנשים הדבקים אליו יתברך כמו שביארנו בשער ט"ו ול"א כי האלהים במדת חסדו עשה אותם ראשים ושרים על כל הנמצאות כולן לרדות בהם בכבוד אלהות ואדנות כפי מה שיאות לצורך הנהגתם ותועלתם. לא שיהיה דבר מכל זה לצרכו ולצורך מציאותו כלל:

ובמדרש (ש"ר פרש' ח') מי זה מלך הכבוד (תהילים כ"ד:ח') למה נקרא שמו של הק"בה מלך הכבוד שהוא חולק כבוד ליריאיו כיצד מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו ואין משתמשין בשרביטו ואין יושבין על כסאו ואין לובשין עטרה שלו אבל הק"בה הרכיב את אליהו על סוסו דכתיב (נחום א':ג') אשר בסופה וסערה דרכו ונאמר (מ"ב ב') ויעל אליהו בסערה השמים ומסר שרביטו למשה שנא' ויקח משה את מטה האלהים בידו והושיב לשלמה על כסאו שנא' (ד"ה א' כ"ט) וישב שלמה על כסא ה' למלך ומלך המשיח עתיד ללבוש עטרה שלו שנאמר תשית לראשו עטרת פז (תהילים כ"א:ד') ונאמר ראשו כתם פז (שיר השירים ה':י"א). והנה מפרש ההגדות פירש זה המאמר בענין רוממותו ית' שאינו מתקנא בזולתו לפי שכל התוארי' האלו מההנהגה הם לו ית' בעצם וראשונה ולא יאמרו בזולתו כי אם בשתוף השם לבד ומה קנאה יש בהם. והוא דבר הגון בפני עצמו

רצוהו חכמינו ז"ל במאמר אחר שאמרו (תנחומא פ' קדושים) אמר להם הק"בה לישראל אני איני כמלך בשר ודם. מלך בשר ודם אין רשות להדיוט להקרא בשמו אבל הק"בה כל שם חביב שהיה לו לישראל נקראים בו. הוא נקרא אלהים וקרא אותם אלהים שנאמר (תהלים פ"ב) אני אמרתי אלהים אתם. הוא נקרא דוד שנאמר (שיר שם) דודי צח ואדום וקרא אותם דודים דכתיב (שם) אכלו רעים וגו'. הוא נקרא חסיד שנאמר (ירמיהו ג':י"ב) כי חסיד אני נאם ה' וקרא אותם חסידים שנאמר (תהילים נ':ה') אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח. הוא נקרא קדוש וקרא אותם קדושים שנאמר (ויקרא י"ט:ב') קדושים תהיו כי קדוש אני. הוא נקרא חכם דכתיב (איוב ט':ד') חכם לבב ואמיץ כח וקרא אותם חכמים דכתיב (דברים ד':ו') ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה: אמנם אם ירצו בזה כזה המאמר הי' להם לומר מלך בשר ודם אין רשות להדיוט לרכוב על סוסו וכן כלם או אינו מרכיב ואינו מושיב ואינו מלביש וגו'. אמנם מה שיראה שכוונוהו הוא הענין הנכבד שעמדנו עליו מהיות הנהגת אלו הנמצאות אשר על זה האופן לצורך המונהגים לא לצורך מציאותו כלל כמו שאמרנו ראשונה ושהוא יתעלה נבדל בזה ממלכי האדמה כי מלך בשר ודם כל הכבוד אשר יעשה לזולתו אינו עושה אלא לצורכו ולהשלים בו חסרונותיו בענייני מלכותו. כיצד הוא צריך לעשות מלחמה יפקיד אחד מעבדיו ויעשהו שר צבא על כל חילו. צריך לעשות צדקה ומשפט יושיב אחד מחכמיו על כסא המשפט. צריך להכות ולרדות המורדים והפושעים יעמיד שוטר אחד ושבט מושלים בידו. צריך לצאת מהמלכות יעמיד סגן ממלא מקומו. והנה כאשר יפקיד כל אחד מאלו איש על מלאכתו הממונה ההוא ודאי אינו משתמש בגדולת המלך אדרבא המלך משתמש בו ועושה בו צרכי עצמו אשר לא יכון הוא ומלכותו זולתו ואין הממונה ההוא רק כגרזן ביד החוצב בו תדע שכאשר לא תכון מלכותו בידו הנה הוא יסיר את ראשו והרבה ראיות יש. אמנם בתת האל ית' ממשלת ההנהגה לכל אחד מהשלמים על אחד הפנים אשר זכר אינה לצורך עצמו ומציאותו כלל כי אם לתועליותם ושלמותם וכבודם. ולזה כשכל אחד מהם משתמש ממנו הרי הוא משתמש בתכסיסי מלכו' של מעלה כאלו הוא מלך בפני עצמו כביכול שותפו של הק"בה שמשתמשין בכתרו כי אליהו ז"ל להיותו שלם בעצמו לקנאתו קנאת האמת ועושה מלחמותיה זכה שהרכיבו הב"ה על סוסו להדמות לעליון אשר בסופה ושערה דרכו ולא על העליה לבד אמרו זה כי אם על מה שהי' רודה בנמצאות בעצירת המטר כל השנים ההם ובפקוד על הארץ כאשר רצה ובהוריד אש מן השמים ובהחיו' בן הצרפית ובכל אשר עשה בכח המרכב ההוא אשר הרכיבו בתכסיסי מלכות. וכבר הורגל בפי כל החכמים שאח"כ היה במדרגת מלאך ה' הנראה אליהם

במראה או בהקיץ כמראה כבוד ה'. וכבר קראנו אותו בתפלותינו מהרה יבא אלינו כענין שאמר הכתוב (תהילים נ':ג') יבא אלהינו ואל יחרש. גם האיש משה איש האלהים אשר העלנו מארץ מצרים באותות ובמופתים באמת עשאו האל יתברך שוטר לרדות ולהכות לפרעה ונתן שרביטו בידו לתת עליו הוד כבוד אלהות כמו שאמר (שמות ד':כ') ומטה האלהים בידו ונאמר (שם ז') ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך כמו שכתבנו במקומו ומה נפלא מאד טעם מה תצעק אלי וגו' (שם י"ד) לענין זה. כלומר מה לך ולבקש ממני אתה הרם את מטך ונטה את ידך מעצמך ובקעהו כי הרשות נתונה כמו שיושלם ביאורו במקומו. והנה שלמה בבחינתו הטובה אשר היטיב לשאול מאת ה' זכה לישב על כסא המשפט ונתחכם בענין ההוא כחכמת מלאך האלהים כמו שנאמר (ד"ה ב' ט') וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו אשר נתן האלהים בלבו. וכבר אמר (שבת י'.) כל הדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להק"בה במעשה בראשית שותפין ממש שמשתמש בכתרו כמו שנאמר בביאור וישב שלמה על כסא ה' למלך: אמנם מלך המשיח הוא עתיד להיות משנה או סגן למלכו של עולם להנהיג ההנהגה הזאת שאמרנו בתמידות כמו שנתבאר מהנבואות ובפרט בסוף נבואות של ישעיהו כי על כן אמרו שילבש עטרה שלו וכמו שאמר (תנחומ' פ' תולדות) על הענין הזה עצמו (ישעיהו נ"ב:י"ג) ונשא וגבה מאד ממלאכי השרת כמו שביארנו שער כ"ח. הנה שכל אלו השלמים והדומים להם כלם תורה ממשלתם על היותה בידם לצורך עצמם ולכבוד מעלתם לפי ששלמותם בחותמם זכין להם שלא כמנהג מלכי בשר ודם. אמנם כשהיתה הממשלה והרדיה בענין עבדות ושירות בעניינם מה נאמר (שם י') הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף וגו' והוא לא כן ידמה וגו' עד סוף הפרשה שנא' והי' כי יבצע וגו' היתפאר הגרזן על החוצב בו היתגדל המשור על מניפו כהניף שבט את מרימיו כהרים מטה לא עץ. הנה הכלי ביד הפועל בו ישנו על שני פנים. או הוא כלי מת יניעהו הפועל כגרזן וזולתו מכלי האומנות או הוא כלי חי יניע עצמו ואת מניעו כשבט המלך ומטה השררה אשר ביד אחד מעבדיו. ולזה אמר היתפאר האיש אשר הוא כגרזן ביד החוצב בו או כמשור ביד מניפו שהם כלי' מתים כשיאמר שהוא מניף עצמו כהניף שבט שהוא הכלי החי שלא לבד הוא מניף את עצמו כי גם את מרימיו. ולהשלים הבאור אמר כהרים מטה לא עץ כי המטה מצד שהוא מטה הוא מרים את מרימיו לא מצד שהוא עץ והי' לו לידע כי הוא בידי כעץ והיכולת אשר בידו הוא המטה ואין לו להתפאר על המטה הזה אבל המטה יתפאר עליו. מ"מ הנה נתבאר זה המאמר על נכון לפי כוונתנו ואיך שיהיה מכוונתם ז"ל בו הנה הוא מבואר בכל העניינים האלו כי האל יתברך נתן סדרי

המערכות כלן מדרך תחת כפות רגלי האנשים השלמים לרדות בהם כפי מה שיאות אל הנהגתם השלמה הנוהגת לפי כשרון המעשים וחלופו. ואולם לפי שכבר יתעורר ממציאות אלו האותות בלב האנשים דבר בליעל יצוק בו לאמר שכיון שאלו הנמצאות בין זה ובין זה נמצאו מתחלפים ומשתני' בענינם פעם יתנהגו על ענין אחד פעם בחלופו או הפכו והנה א"כ תועלת קיום טבע המציאות המורה על אמתת המציאות המנהיג העליון כבר חלף הלך לו והנה שבה דעת אפיקורוס האומר בהזדמן, במקומ' ונחלשה בידנו אמתת מציאות האלהי והיה ההפסד באלו האותות יותר על השבח. הנה לזה היה מאתו יתברך שלא יהיו אלו העניינים היוצאים מההקש הטבעי כי אם על פי נביא המפורסם המייעד הדבר ההוא והמגלה צרכו ותכליתו הגדול לפי שעתו. כמו שנתפרסם הענין מהאותות והמופתים אשר נעשו ע"י רבן של נביאים ומשם ואילך בכל זולתו מה? כי זה מה שירחיק מאד טבע ההזדמן כמו שכתבנו בשער ההוא הראשון. כי אז בהיות הענין על זה האופן כבר ימצאו שני סדורים נכונים ונאותים לפי שני העניינים הנמצאים במציאות. האחד הטבע הפשוט הנברא במדת הדין שנוהג בתמידות על טבעו מדה אחת לכל האנשים והזמנים והשני אשר נמצא במדת החסד והוא טבע חכם המבחין בין צדיק לרשע ובין עובד אלהים לאשר לא עבדו כי על שניהם נאמר (תהילים ק"ח:ה') כי גדול מעל שמים חסדך ועד שחקים אמתך כמו שכתבנו אמתת זה הענין ושלמותו בשער ט"ו הנזכר. והנה הוא מבואר שאין שום מעמד באלו הענינים להפקד ההזדמנות בשום מקום. אבל כמו שהסדר הראשון הוא מורה על אמיתת מציאותו יתברך כפי מה שאמרנו כן הסדר השני המעולה על שם כבוד מלכותו רצוני היות כל מה שנעשה מהמניאות כלו ומהענינים המתחדשים מהם תמיד לא על דרך חיוב כמו שאמרו האומרים בקדמות עד שכבר יהיה לו ולמציאותו בהם צורך או קצת צורך כפי מה שאמרנו אלא שהכל בראו לפי רצונו ונדבה חכמתו לפי תועלת הנמצאים לבד. וכבר יהיה זה השבח השני כולל הענין הראשון וגדול ממנו להפליא:

ובמדרש (ילקוט יהושע רמ"ז כ"ב) כשאמר יהושע (יהושע ג') שמש בגבעון דום אמר לו השמש ולי אתה אומר שאדום אמר לו הן אמר ליה ואם אני שותק מי יאמר קילוסו של הקב"ה אמר לו דום אתה ואני אומר שירה דכתיב (שם) אז ידבר יהושע ואין אז אלא שירה שנאמר (שמות ט"ו) אז ישיר משה. ואתה רואה יופי מאמרם זה בכוונם לכל מה שאמרנו כי הנה השמש יאמר שקילוסו של מלך המורה על אמתת מציאותו ית' יתפרסם מהיות אלו הנמצאות נוהגות תמיד על סדר אחד קיים מבלי שום חלוף ושנוי כלל עד כי החלוף והשנוי בו יטע' האומרים בהזדמן ומכחישין מציאות הסבה הראשונ'. אמנם

יהושע נתחזק עליו מהענין השני המעולה ממנו והוא היות החלוף והשנוי ההוא נעשה על ידו באותו פומבי ולצורך נפלא כמוהו ושלזה ראוי שידום השמש מקילוסו והוא יאמר שירה שתכלול קילוסו של מלך ועוד שם כבוד מלכותו להיות כל אלו הנמצאות ברואות ממנו יתעל' לנהוג במנהגם הסדר הראוי והנאות לפי המנהיגים השלמים. והענין הזה הוא מבואר מכוונת השיר' אשר הביא ממנה ראי' ובנוסחאות כתיב (ילקוט שם) וכי יש קטון שיאמר לגדול דום והלא אני נבראתי ברביעי ואתה בששי. אמר לי' וכי בן חורין שיש לו עבד זקן אינו אומר לו דום והלא לא נבראת אלא בשביל אברהם זקני דכתיב (בראשית י״ד:י״ט) ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ ולא עוד אלא שהשתחוית ליוסף דכתיב (שם ל"ז) והנה השמש והירח משתחוים לי. אמר לי' ואם אני שותק מי יאמר וכו'. הנה הם דברים נפלאים וכוונה נכבדת מאד כוונוה חז"ל ג"כ באותו ויכוח שאמרו (חולין ז'.) שהי' בין רבי פנחס בן יאיר ובין גינאי נהרא כי הוא אמר ליה אתה ספק עושה ואני ודאי עושה והוא אמר ליה חלוק ואם לא גוזרני עליך וכו'. ויבא שער מ' ב"ה:

[135] ועתה וכו' הנה כבר בארנו למעל' בשער ג' כי עשר' מושגים (הנקראים בפי הפילוסופים עשר' מאמרות) ישיג המשכיל בהתבוננו בדברים הטבעיים, מושג עצמותם, כמותם, איכותם. מקומם זמנם ומצבם הצטרפותם לזולתם, פעולתם וקבלתם פעולות אחרים, וקנינם, והרמב"ם ז"ל קרא אותם במלת הגיון שער י' בשם "העצם, הכמה, האיך, האנה, המתי, המצב, המצטרף, מאמר שיפעל, ושיתפעל לו' עי"ש, ולפי זה יאמר הרב ז"ל פה, שבתחילת הבריא' וחידוש העולם הטבעיי (אשר מאז החל' הנהגת הי"ת הטבעית) נזכרו כל אלה, להורות כי כולם נמצאים בדברים הטבעיים שנבראו אז, כי במאמר "בראשית ברא" וכו' נכלל מאמר העצם, כי אז נבראו כל העצמים, ובמאמר "נעשה אדם" וכו' אשר הוא מבחר היצורים ורב האיכיות היקרות יותר מכולם, נכלל מאמר האיך, ובמאמר "ויברא אלקים את התנינים הגדולים" נכלל מאמר הכמות, כי הם הגדולים בכמותם הגופניות מכל ברואי העולם השפל ובמאמר "ויבדל וכו' בין המים אשר מתחת לרקיע" יוכלל מאמר האלה, ויעוד המקום המיוחד למשכן המים הנבראים, כמו שנכלל מאמר ההצטרפות והיחס שבין האדון לעבדו במאמר "וירדו בדגת הים" וכו' ומאמר שיפעל נכלל באמרו "תדשא הארץ דשא" וקבלת הברואים פעול' מזולתם שהוא מאמר שיתפעל נכלל במאמר "ויברך אותם אלקים" ומאמר המתי ומושג הזמן יוכלל במאמר והיו לאותות וכו' לימים ושנים" כמו שמאמר המצב נכלל במאמר יקוו המים אל מקום אחד, ומאמר "לו" ר"ל מושג הקנין במאמר, הנה נתתי לכם את כל" וחז"ל רצו להורות, כי גם בחידוש העולם המוסרי, שהחל ביום הוקם המשכן בראשון לחודש ניסן, וכבוד ד' נגלה עליו, ונתקרב' עדת ישראל לעבודתו ית' חוברו כל אלה עשרה המושגים יחד, כי נבחר לזה יום א' בניסן יום ברוא אלקים ארץ ושמים, וכל העצמים יצאו בו מאפס אל היש, (לדעת האומר בניסן נברא העולם) וזש"א "ראשון למעש' בראשית" המורה על מאמר העצם. והוא ראשון לנשיאים ר"ל שיתכבד בזה שהי' הנשיא הראשון היותר נכבד באיכות מעלתו מקריב בו. והוא ממאמר האיכות. ובבחינת הכמות נאספו בו הבמות ונתמעטו בו מספר וכמות המקומות אשר הותר בם להקריב לד', ובבחינת המקום והאנה נתכבד ג"כ, כי בו החלה השכינ' לצמצם עצמות' ולשכון באוהל מועד בתוך בני ישראל, ובבחינת מושג ההצטרפות נתכבד כי בו החלו הכהנים לשרת בקודש; (כי מושג הכהן המשרת הוא מושג מצטרף אל הי"ת אדון כל אשר ישרת אותו) ובמושג הפעול' נתכבד, כי בו החלה עבודת המשכן, ובבחינת קבלת הפעולה, כי בו קבלו ישראל ברכת הי"ת מפי אהרן ובניו, כמו שנתכבד בבחינת מושג הזמן, כי הוא ראשון לחדשי השנ', ובבחינת המצב, כי בו נצטווה השחיט' להיות רק בצפון העזר' ושם היו מסמרות קבועים להכניס בתוכם צוארי הנשחטים, למען יהיו בעת השחיט' במצב הראוי להשחט, ובבחינת הקנין, כי בו נתנו החטאת והאשם למתנ' לבני אהרן לאכלם, והשלמים לבעליהם. ובאמרם ז"ל

[135]ועתה כדי לגדל ולחזק זה הענין הנפלא הנה הוא יתעלה ראה לקבוע לו מסמרות במה שנתן לאומה הזאת זמן קבוע ומיוחד להתחלת הסדר המעולה הלזה באומרו החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה כי הכונה כלה בשיהיה להם סימן קבוע שיהיה תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים שהוא ראש לכל האותות והמופתים הנעשים בסדר ההוא המופלא והוא הסדר הנתן להם לבדם להתנהל בכל מעשיהם במקום סדרי בראשית אשר בהם יתפרסם העולם בכללו בענין ההנהגה הכוללת. וכמה נפלאו בזה דברי חז"ל במסכת שבת פרק ר' עקיבא (פ"ז): ובסדר עולם במה שאמרו שיום זה הנזכר בכאן נטל י' עטרות כנגד י' מאמרות שבהן נברא העולם. אמרו יום שמיני למלואים אחד בשבת היה ואחד בניסן היה ובו ביום מעמד אהרן ובניו ורחצו ידיהם ורגליהם במי הכיור ומנו העבורי' וסדרום על הסדר בו ביום התחילו הנשיאים להקריב את קרבנם דכתיב ויהי המקריב ביום הראשון. ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים. ראשון לאסור במות. ראשון לשכון שכינה בישראל. ראשון לכהונה. ראשון לעבודה. ראשון לברכה. ראשון לחדש. ראשון לשחיטת צפון. ראשון לאכיל' קדשים. ראשון לירידת האש שנאמר (ויקרא ט':כ"ד) ותצא אש מלפני י"י וגו'. בו ביום הקריבו ישראל תמידין ומוספין. ועל אותו היום נאמר (שיר ד' ה') עורי צפון עד אכלו רעים זה משה ואהרן שתו ושכרו דודים זו כנסת ישראל:

ועתה ראה איך כוונו לסדר ביום הזה הנכבד לפי הסדר המעול' המסומן בו עשרה עניינים נפרדים במספר העשרה מאמרות שכתבום הפלוסופים שכוללים כל טבעי הנמצאות הטבעיות אשר אנחנו ביארנו זכרונם במאמרות הבריא' בשער השלישי מבלי ספק ואמר שהיום הזה הוא כמוהו בענין ההנהג' אשר לפי המעשים ראשון למעש' בראשית ושכבר נתחדשו להם בו חדושים תורניים יעמדו במקום עשרה מאמרות הטבע בהיותן על מספרם ומשפטם: ובאומרו ראשון לנשיאים יורה על חדוש ענין ממאמר האיך כי הגדולה והשררה ואי זה תואר שיהיה הוא מבואר שהוא ממאמר האיך. כמו שהמאמר הזה נתרשם לשם במאמר (בראשית א':כ"ו) נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: ואיסור הבמות הוא חדוש ממאמר הכמה במה שאסר להם להעלות עולותיהם וזבחיהם בכל מקום ולא התיר להם כי אם מקום מיוחד והנה המעיט את המרובה והענין מיוחד למאמר הכמה כמו שבמאמרות היצירה יוחד זה למאמר (שם) ויברא אלהים את התנינים

"ראשון לירידת האש" הוא ג"כ ממאמר העצם, כי בו נתחדש עצם שמימי זה, שהוא האש האלקי. והכוונה בכל זה להורות, כי כמו שבהנהג' הטבעיית יש עשרה מושגים אלה, כן ישנם גם בעניני המצות התוריות, שנתן אז לישראל בהחילו להנהיגם בהנהג' הנסיית ובהשגח' הפרטית.

הגדולים ואת כל נפש וגו'. כמו שנתבאר שם חיובו[136] והפלא ששמו בכאן השנים האלה ראשונה על הדרך שסדרום החוקרים להיותם לחלק אחד והם מין שלא יצטרך אחד מהם בציור עצמותו אל ציור חוץ ממנו. ואחרי כן המשיכו השבעה אשר הם לחלק אחד הצריך השקפה על ענין חוץ מהם כמו שנתבאר להם: ושכון השכינה הוא ממאמ' האנה כי זה אינו לפי הפרסום רק העתק השכינה מהמעלה אל המטה והוא ההעתק היותר מפורסם אשר במקום הנרמז במעשה בראשית בהבדל הרקיע בין המים אשר מעל לרקיע ובין המים אשר מתחת. והכהונה הוא ממאמר המצטרף שהוא ענין שירות ולא נמצא משרת כי אם בהמצא מקבל השרות והוא הנזכר במעשה בראשית באומרו (שם) וירדו בדגת הים וכו'. והעבודה הוא עצמו מאמר שיפעל הנזכר במאמר (שם) תדשא הארץ דשא וגו'. והברכה אינו אלא מאמר שיתפעל כי המתברך יתברך וזה הענין מההפעלו' נרמז במאמר (שם) ויעש אלהים את חית הארץ. כמו שנתבאר שם. ואמרם ראשון לחדש הוא חדוש מפורסם ממאמר המתי הנזכר באומרו והיו לאותות וגו'. שחיטת הצפון הוא מבואר מענין המצב כהאי דאמרינן בסוף סוכה (נ"ו:) בלגה לפי ששוהה משמרתה קנסוה בחלוק' ובחלונה ובטבעת' וענין הטבעת שהיו לכל המשמרות טבעות של ברזל קבועות שם בבית שחיטתן פתוחות מצד אחד שמכניסין בתוכן צוארי הנשחטין כדי שיהיו באותו מצב הנאות לישחט בלי טורח וקנסו למשמרת בלגה שסתמו טבעתה כדי שלא יהנו ממנו והנה א"כ שחיטת צפון היה ענין מיוחד למאמר המצב המוזכר במאמר יקוו המים (בראשית שם). אכילת קדשים הוא ממש מאמר הלו כי הם קנינים שהקנ' להם השם יתעל' דכתיב (במדבר ה':י') ואיש את קדשיו לו יהיו והוא הנזכר באומרו (בראשית שם) הנה נתתי לכם את כל ירק עשב וגו' כי היא הבחינ' היותר מפורסמת מזה המאמר כמו שכתבנו שם. אמנם ירידת האש הוא עצמו מאמר העצם כי הוא אש רוחני אינם מרגישים בו דבר מהמקרי' הגשמיים החמריים רק חדוש עצמיותי לבד והוא המוזכר שם במאמר יהי אור וגו'. והכוונ' בכל זה לומר כי די באלו העשרה המאמרות התוריות להנהיג העולם באותה הנהג' המיוחדת לבעלי התור' ושומרי משמרת' כמו שעשר' מאמרות הבריא' נהגוה לפי הענין הטבעי. ולכל זה הענין הנפלא הוקבעה (מגיל' כ"ט.) פרש' זו בכל שנה לקרות אותה בצבור בספר בפני עצמו בזמנ' בכלל פרשיות כיוצא בה במנהגה ואם לא בתועלת' כי הוא עקר שההבדל אשר בין ישראל להעכ"ום

[136] והפלא וכו' ר"ל שעל כן חברו חז"ל פה מאמרי האיך והכמ' אל מאמר העצם, יען כי אלה ימצאו בגוף העצם בעצמו שהוא בעל האיכות והכמות הידוע' מבלי שנצריך להשקיף אל יצור עצם אחר זולתו, משא"כ ז' המושגים האחרים, כי לצייר ד"מ ברעיוננו, מושג המקום, הזמן והמצב, צריכים אנו לצייר בדעתנו מלבד העצם המתקומם, גם המקום, הזמן והמצב אשר בו יתקומם, וכן האחרים.

תלוי בה. ומהפלא שלא עשה כן לפרסם ולקבוע יום מיוחד לסימן הטבע הראשון רצוני שיהא ראש השנה לבריאת עולם אבל כסתה אותו וכבשה זכרונו באומרו (ויקרא כ"ג:כ"ד) בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש וגו'. והיה זה לפי שהסימן הזה כולל הענין הראשון הטבעי ועוד המעולה המיוחד לפי שיטת התורה האלהית והנוהג מנהגה כמו שאמרנו. וזאת ההנהג' המיוחדת היא אשר יחסה התורה האלהית לו יתברך בייחוד בכל ספוריה למען ספר שמו והראות את כל כחו על כל מעשיו בכל מה שזכרה מהנסים והייעודים עד הנה ובכל מה שתזכור מכאן ולהבא בביטול הכח ההוא הטבעי וכל הענינים המחוייבים אליו והנמשכים ממנו ועל זה הענין בא מאמר הכתוב הזה אשר עמדנו עליו וכל הפרשה כלה. אמר החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה וגו' לפי שכבר נתפרסם להם שהמצריים היו מכוונין עבודתם למזל טלה שהוא ראש המזלות ובכחו זה חשבו להשתרר גם השתרר על זולתם ואין צריך לומר על ישראל שהיו נמסרים ונכנעים תחת ידם. כי מעתה יהפוך להם ענינם וכח מבטם במה שהחדש הזה הוא חדש ניסן שמזל טלה הוא המצוה והמולך לפי המנהג הטבעי יהיה להם תחלה וראש לישועתם ולפדות נפשם ויהפך לאויב וצר לעבדיו המצריים העובדי' אותו עד הנה והוא אומרו החדש הזה לכם לטובתכם ולהנאתכם וכן ראשון הוא לכם ולעזרכם כי עזרכם אלהיכם: ועוד אמרו דברו אל כל עדת בני ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות וגו'. לפי שכבר נתפרסם להם שהמזל ההוא אשר בחרו להם היה שופע עליהם מעלה וכבוד וחוזק יד באמצעות הכבוד והעלוי שהיו נוהגים הם במקנ' ההוא אשר נקרא שמו עליו והוא על דמותו. וטעם עבודות כאלה וזולתם ידובר בו במעש' העגל שער נ"ד. ואיך שיהיה כבר היה מפורסם בין המוניהם כי הנוגע באחד אחוז מן הכשבים או מן העזים כנוגע בבבת עינו של אלהיהם אחת דתו להמית. שיראו ויכירו שיתהפך הדבר כמו רגע עד שהיהודים האמללים ישלחו ידיהם במקנה המשובח והנעבד מאדוניהם והקרוב לאלהיהם. ועם בזוי ושסוי תחת עבודת עבדיהם ירימו יד בעדר אשר בחרו להם לאלהים ולוקח איש שיו ובכרעי מטתו יאסור אותו לעיניהם (כלים פי"ט מ"ב) ויניחוהו במשמר שלשת ימים ואין לאל ידם להציל, יומו יבוא ושחט אותו לפניו בעוד השמש בצהרים וקול דמיו צועקים על כל דלת ועל כל מזוזה ואין מושיע, ויען כל רואיו יכירו יבוא אינו נאכל אלא צלי פן יבולע ונתח אותו לנתחיו לא יבושל במים כי אם גלוי לכל העמים כדמותו וצלמו ראשו על כרעיו ועל קרבו ובדרך עראי ובזיון יכרו עליו לאכול את כל בשרו ועצמותיו ייגרם עד בלתי השאיר מן הבשר מאומה עד אור הבקר והנותר שרוף ישרף והכלבים

עזי נפש לא יוכלו לנבוח וכדי בזיון וקצף בעיני כתות ההמון המורגלים בענינים ההם. ואף כי חכמי חוזיהם המעמיקים בחכמתם הרואים בככבים את צורת טלה למזל למו החושבים אותו היותו ראשונה למלכות לכל דבר שבגדול' וכבוד ושהוא הנותן להם כח לעשות את החיל ההוא עד הנה הם המכירים בעצם וראשונה ומרגישים את כל מפלתו בעשור לחדש הזה ראשית ממלכתו עודנו בבחרותו ושליש זמנו גם כי שחיטתו ואכילתו ביום י"ד שהוא תכלית גבורתו על ידי המאור הגדול העומד עמו במחיצתו: ואף גם זאת בהיותו זכר תמים בן שנה ולא נמצא אתו כל מום להסתיר פניו ממנו אל ידרשהו אלוה ממעל להציל אותו מרעתו כי אלו העניינים והדומים להם ממינם היו מכוונים בכתובים הנאותים לשתי הכתות האלה עד אומרו ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה': ואחר זה אמר ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה לומר כי האלוהות והבכורות מכה אחת להם רגע אחד ובחצות לילה להראות לעיני חוזיהם ויודעי עתיהם כי לא היתה שעה אשר שגבה ממנו יתברך לעשות כרצונו כי חצי הלילה ההוא היה תקפו וגבורתו של מזל טלה לפי מדת ימי חדשו כפי השנים המצריות ולהיות אז השמש שוקע בטבור הים וסר כחו ממנו שלא יאמרו שלהיות המאור הגדול שם בביתו נוסף גם הוא על אכסניא שלו להלחם בו נצחו שהרי השמש אינו מושל רק ביום כמו שאמר בפי' (בראשית א':ט"ז) את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטון לממשלת הליל' ואת הככבים וכן בדברי המשורר ע"ה (תהלים קל"ו) הכוונה שהשמש לבדו הוא המושל ביום בעודו על הארץ אמנם הירח והככבים נתנה ממשלתם אף בלילה וכמו שאמרו ז"ל (חולין ס'.) לכי ומשול ביום ובלילה ואמרו (ב"ר פ"ו) לפי שהמעיט' הרבה צבאיה והוא מה שדקדק במשנה תורה באומרו (דברים י"ד) כי בחדש האביב הוציאך ה' ממצרים לילה וכמו שביאר (שם) אנקלוס דעבד לך נסין בליליא זמן היות המזל בתכלית חזקו ושלא נחלש שום חולשא מכח השמש אשר עמד עמו ולא משום זולתו. וזה הדבר אשר בו נתפאר דניאל על מלכו כשאמר (דניאל ו':כ"ג) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני. כי לפי שיובן מדבריו שאמר אליו (שם) אלהך די אנת פלח לי' היכיל לשיזבותך וגו' שהיה מסופק אם יכול להצילו אם לא אמר לי' אין צורך לו יתברך לשיתירו בכבודו ובעצמו בדברים כאלה אבל אלהי שלח מלאכיה ובעודם בתקפם וגבורתם סגר פיהם ולא חבלוני שהיא גבור' עצומה יותר משאם הרגם בשום תחבולה ומזה הצד יחשב לגבור המציל את עצמו או את חברו מיד רודפו בחוזק ידו עליו או באחד מאיבריו ממה שימיתהו בלי ספק. ולזה הטעם אמר מלך ארם לגדודיו ולא תלחמו את קטון ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו (מלכים א כ"ב:ל"א). כי בגובה לבו ראה שהיא גבורה גדול' להמית המלך

מבלי הפיל שום אחד מאנשי חייליו. ולב מלך ביד ה' לאשר חפץ הטהו בזכות יהושפט שהיה שם: והנה חז"ל ייחדו אלו הפעולות כלן אליו יתעלה בתכלית ההתיחסות באמרם (מכילתא בא פ"ז) אני ולא מלאך אני ולא שרף וגו'. ואין הכוונה להם שלא תהיה מכה זו ע"י שום שליח ומלאך ממית שהרי נאמר, ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף אלא כאמרך שהמלך בכבודו ובעצמו ילך למדינה פלוני' לעשות משפט מה ושלא ישלח לשם שר ושופט גזבר ופרנס שאין הכונה בזה בשילך המלך לבדו ושהוא בעצמו יהרוג את הנשפט אלא שילך הוא וגדוליו שריו ושופטיו אשר בבית המלכות. ואיפשר שכוונו חז"ל בד' שלילות אלו לומר שלא היתה מכה זו ע"י שום סבה טבעית מהארבע המיוחדות שבהם ינגף האדם מאחת מארבעה רבעיו. וזה שנפש כל בשר תעמד בו כלהבה הנאחזת בפתילה ע"י השמן והכלי המעמידן ועל דרך שאמר החכם (משלי כ':כ"ז) נר ה' נשמת אדם כי החום הטבעי אשר הוא מיסוד האש הוא הלהבת והרוח הנושא איתו הוא הפתילה והלחות השרשי שהוא מיסוד המים הוא השמן והיסוד העפרי שהוא רוב בניינו הוא הכלי הנושא את הכל. וכמו שכבר יכבה הנר בבוא פגע בשום אחד מהם כמו שהוא מבואר. כן מות האדם כשיגע ההפסד בשום אחד מאלו אם בהפסד הרוח או הכבות החום או יבושת הלחות או בפרוק חבור יקרה בבשר או שום הפסד. ובאומרו אני ולא מלאך ירמוז אל הפסד הרוח כמה דאת אמר (תהילים ק"ד:ד') עושה מלאכיו רוחות. אני ולא שרף ירמוז אל יסוד האש. אני ולא השליח אל יסוד המים כמה דאת אמר (איוב ה':י') ושולח מים על פני חוצות (תהילים קמ"ז:ט"ו). השולח אמרתו ארץ וגו' וסמיך ליה הנותן שלג כצמר. והנה לא נשאר רק אחד ועליו נאמר אני ה' אני ולא אחר וכמה דאת אמר (ויקרא י"ד) ועפר אחר יקח וכל זה להפליג פלאי מעשי ה' הגדול אשר עשה כנגד כל הסבות הטבעיות. ואם כוונו לזה מוטב ואם לא יהיה דרך הלצה: והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם וגו'. חלילה שיהא הדם הזה לו יתברך כתקות השני אל בית רחב (יהושע ב') אלא כמו שאז"ל (מכילתא שם) לכם לאות ולא לאחרים לאות אמר שיהיה לכם הדם הזה לאות ברית בלבכם ביני וביניכם וראיתי אותו בבתי מושבותיכם אלה כי אעבר עליכם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף בהכותי את מצרים כי הפרש הדעות והאמונות יהיה פדות ביניכם לבינם. ולפי צורך הענין הזה הנפלא כמו שביארנו אמר והיה היום הזה לכם לזכרון וחגותם אותו חג לה' וגו'. וצוה על עשות ימי הפסח בשמירת המצות מכל מיני הפסד שאור וחמץ ומחמצת והם הוראה גדולה למה שיאות לאדם בעצמו כי הלשונות הללו כבר גלו חז"ל הוראתם עליו באומרם (ברכות י"ז.) שאור שבעיס' מעכב גם הכתוב אומר (ישעיהו א':י"ז) אשרו חמוץ (תהילים

ע"א:ד') מעול וחומץ ירמוז להרחיק שאור התכונות הרעות אשר בנפש הזנה וחמוץ הדעות אשר בנפש הדברית מחמצת המעשים אשר בחיונית ונגדם גזר עליהם שלשה כריתות שני' בפסח ראשון (שמות י"ב) ואחד בפסח שני (במדבר ט') כי על כן ראוי לבדוק בחורין ובסדקין, בנר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן וכמו שאמר' (פסחים ב'.) אור לי"ד בודקין את החמץ לאור הנר כי הוא הזמן אשר יחל רוח ה' לפעמו לפי המנהג. וחיוב המצות יוכיח. וסוף דבר אמר ושמרתם את היום הזה לדורותיכם חקת עולם בראשון וגו':

והוא הענין הראשון שכוונו אליו בזכרון המדרש שזכרנו בפתח השער. משבחר הק"בה בעולם קבע בו ראשי חדשים ושנים והוא ענין הטבע הראשון אשר לפי נוהג שבעולם שהרי תשרי הוא ראש השנה אצלו וכל חדש וחדש הוא נמנה ממנו. אמנם, כשראה שאין העולם מתקיים ע"י מדת הדין זו והיה רצונו לבחור ביעקב ובניו כלומר שבחר בצדיקים ובמעשיהם ונדבה חכמתו לשלם להם שכר טוב שתף מדת החסד לעולם וקבע להם הנהגה חדשה מעולה ממנה וקבע אליה סימני ראש חדש ושנה שהוא רושם הטבע החכם והיותר מעולה אשר בו נתגלה ידו הגדולה עליהם כי גדולים מעשי ה' הנעשים ונזכרים בחדש הזה ועל כן יקראו (תוס' שבת פ"ז:) יום לקיחה הפסח, יום ה' הגדול לא להיותו גדול מימים ולא להתיחד ליטול כתרו של אלהינו, האל הגדול הגבור וכו' (דברים י':י"ז). אלא שהוא גדול בעניינו וכמו שאמר (מלכים ב ד':ח') ושם אשה גדולה במעשים וכבר היה גדול היום ההוא שבמצוה לשלוח יד להבזות אלהיהם לעיניהם כעין מה שאמרו ז"ל (ילקוט יואל ב':י"א) כי גדול יום ה' ונורא מאד (יואל שם) זה יום הכפורים שבו צוה האל יתעלה לקחת את השעיר החי ולהוליכו אל ארץ גזירה ולהפילו על אחד ההרים בחרפה ובזיון תחת עבודתו אשר היו זובחים את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם כמו שיזכר שם שער ס"ג ב"ה. ויתכן שיקרא יום הגדול לפי שהוא יום לה' הגדול כמ"ש הנביא (ירמיה י') גדול אתה ה' וגדול שמך לומר כי כשמו כן הוא. לא כמלכים והשרים שמקלסין אותם קילוסין גדולים ואחרי כאשר ישפטו על פניהם נמצאים חסרים מהם אמנם הוא יתעלה כל עוד שתחפש בקילוסו תמצא שאתה מקצר. ובמדרש (תנחומא פ' משפטים) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וגו' (ד"ה א' כ"ט). אין מדת הב"ה כמדת בשר ודם מדת בשר ודם כל זמן שהוא בעל זרוע אינו אוהב משפט אלא סומך בזרועו ומעביר את הדרך אבל הב"ה אינו כן לו זרוע עם גבורה ועם כל זה הוא אוהב משפט דכתיב (תהלים צ"ט) ועוז מלך משפט אהב, הנה מפרש ההגדו' ז"ל פי' מאמר זה על חפצו בקיום חקות ומשפטי המערכת כסד' הטבעי בכל מה שאיפשר

אפי' בהרבות כחו וגבורתו עליו. ואם שהדרוש הזה הוא אמתי אני הנה ראיתי שכוונתם למה שהיינו בו. וזה כי השלמים והמעולים שבנבראים לא ימצא שלמותם בהחלט ולזה אינם חפצים ליכנס במאזני המשפט פן ימצאו חסרים. אמנם האל יתברך שהוא בתכלית השלימות הנה הוא אוהב משפט ושיביאו כל החכמים הגדולה והגבורה והתפארת אשר לו ית' בכור הבחינה ויכירו וידעו כי לו יתעלה לבדו יאתה כמ"ש הנביא ע"ה (ירמיה שם). ועל כחו ועוצם ידו אנו סומכין לעתיד כמו שאמרו (ש"ר שם) ובו עתידין ליגאל שנאמר (מיכה ז׳:ט"ו-ט"ז) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. והמשל גם הוא יכוין לעשות יום טוב אל הזמן אשר בו יצאו מחשך לאור מעבדות לחירות ומשיעבוד לגאולה. והם שלשה לשונות כנגד השלשה עניינים שנזכרו למעלה אצל שמירת המצות שבכלן קבלו שם התקון הראוי מלבד מה שיצאו משיעבוד הגופים והכנעת' מתחת סבלות מצרים אל החירות והחפשיות מהם: הנה אחר שביארנו בשער הזה טעם המצוה הזאת הנפלאה שנצטוו בה ישראל ראשונה ותועלותיה הנפלאים אם לקיים במציאות האותות והמופתים אמתת האלהות כפי טבעה ואם לסלק בקביעות זמנן וסדרן עם סדור המצות המיוחדות אל הפסח אשר כללנו זכרונם הפסד הדעת בשלוח ההזדמן. ולהודיע כי יש סדר נכון וישר אל ענין ההנהגה הזאת היוצאה מההקש הטבעי וסבות מחייבות וממשיכות אותה והם המצות האלהיות התוריות כי על כן נתיחדה זאת ההנהגה אליה התיחדות עצומה. עתה בוא וארא איך נמשכו אחרי כן בחלק הזה אשר עמדנו בביאורו ארבע פרשיות מסודרות אצל הפסח וחוקיו ומשפטיו אשר בהן יכוין לסלק שלוח ההזדמן מכתות האנשים כי הוא דבר שרבים מתפקרים בו לומר בכל דבר אולי מקרה הוא ולקבוע תשובות ושאלות לכל כת וכת מהם לפי כחו בהראות לו הסבה המחייבת הפלא והנה הוא לפי הסבה הנכונה לפי טבעו והקרובה אליו כי זהו מה שידחה ויסלק שבוש ההזדמן כפי מה שאפשר ויתבאר על נכון טעם מאמרם ז"ל (מכילתא בא פ' י"ח) כנגד ארבעה בנים דברה תורה וכו'. וקודם שנבוא אל באור זה נזכור הספיקות אשר ראוי לזכור אותם תחלה:

א כי בכל פרשה ופרשה מהג' נזכר צורך הגדה או אמירה לבנים. בפרשת משכו והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה וכו'. ובפרשה קדש לי וגו' והגדת לבנך ביום ההוא וגו'. ובפרשת והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר. הנה בפרשה זאת חקת הפסח שבאמצע עם שיראה שההיא היותר צריכה לפירוש מכולם במה שתכלול החוקים הבלתי נודע טעמם ועניינם לא נזכר בה לא הגדה ולא שאלה כלל: ב כי כלם באו בתורת שאלה והגדה גם בלשון יחיד והגדת לבנך והיה כי ישאלך

בנך וגו'. ובפרשת משכו אמרה בלשון רבים ואמירה והיה כי יאמרו אליכם בניכם: ג שכבר בא דבר ה' אל משה ואהרן בפרשת החודש הזה לכם בדיני הפסח כלם גם במצות החגיגה ומצות מצה ואיסור חמץ לא נפל דבר כמו שנתבאר והנה משה כאשר ספר לישראל בפרשה משכו לא אמר להם רק ושחטו הפסח ולקחתם אגודת אזוב וגו' ועבר ה' לנגוף את מצרים וגו' ושמרתם את הדבר הזה וגו' והיה כי תבואו אל הארץ וגו' והיה כי יאמרו אליכם בניכם וגו' ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקוד העם וישתחוו וילכו ויעשו וגו'. ואלו מענין החגיגה והמצות וכל הדברים הנלוים אליהם לא נזכר דבר. גם בסדר ההגדה יש לדעת למה ייחסו חז"ל שאלת מה העבדה הזאת לכם אל הרשע ואמר שהוציא עצמו מן הכלל והלא החכם אמר (דברים ו') מה העדות וגו' אשר צוה ה' אלהינו אתכם. ומאמר אלהינו אינה תשובה גמורה שכבר איפשר שהוא מודה באלהות ולא במצות. ועוד מה ראו שהחליפו התשובות ולא השיבו לכל אחד התשובה אשר בצידו כי תשובת החכם היא (שם) עבדים היינו לפרעה ותשובת הרשע ואמרתם זבח פסח וגו', ולא עוד אלא שנשתמשו בו בתשובת שאינו יודע לשאל. ועוד שהתורה לא שמה בענין הפסח וחג רק שני שאלות והם שאלת הרשע ושאינו יודע כי שאלת החכם אינה רק במשנה תורה אצל התורה בכללה כמו שאמר (שם) שמור תשמרון את מצות ה' אלהיכם ועדותיו וחקיו אשר צוך וסמיך ליה כי ישאלך בנך מחר לאמר וגו' ואמרת לבנך עבדים וגו'. וגם שאלו התם אינה אלא לגבי פדיון בכורות אמר והעברת כל פטר רחם וגו' והיה כי ישאלך וגו'. והנה הם ז"ל מנו ארבעתן לענין הפסח והלכותיו כמו שנראה מסדר ההגדה. ואולם טעם הקשירות אשר באו בארבעה פרשיות של תפילין יתבאר יפה אצל תפילי דמארי עלמא בשער צ"ח ב"ה. ואחר זכרון אלו הספקות נבוא אל הביאור:

ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו לכם איש שה לבית אבות שה לבית. עם היות שידיעת הדבר והכרתו מכל צדדיו בשלמות תהיה בכל ארבע סבותיו החומרית והצורית והפועלת והתכליתית כמו שנודע אצל החוקרים. הנה להיות כל אחד מהן תשובת שאלה מיוחדת לצד מצדדי הענין ההוא הנודע מארבעה רבעיו כבר יקרה שתספיק אחת ממנה או שתים או שלש להשיב אל כתות השואלים כפי שלימות דעתו או קיצורו מהצד אשר תעוררהו השגחתו בו. המשל אם יושאל לך מאיש שוגה ומפתי למה היה זה הדביר ואתה השיבותה לו לפי שהיו עציו ואבניו כבר יתפייס דעתו הגס ויחשוב איפשרות מציאותו למציאות חומרו בחיוב. אמנם אם יחסר קצת פתיותו לא ימנע בזה מלשאול שכמה פעמים הוא רואה עצים ואבנים מבלי שיהיה מהם דביר עם כל

זה אם תשיבהו אז בסבה הפועלת ותאמר לו לפי שהיה פלוני החרש שבנאו כבר יספיקו לו שתי הסבות האלה לחיוב מציאותו. אבל אם היה יותר פקח גם בזה לא תתישב דעתו עד שיודיעוהו הצורך המביא אל הפועל לבנותו וכשיאמרו לו שתכליתו הוא למחסה ולמסתור כבר ישתוק משאלתו. אמנם האיש הלבוב לא ישקוט ולא ינוח עד יעמוד על צורת הבית ותכונתו בכללו וחלקיו עד שמתוכן ידע שאין התכלית להיות סתר לו לבד כי אם שיהיה בית זבול ומקום מקדש מלך והיא תכלית הידיעה ושלמותה: והנה לפי שהיו כתות האנשים על זה המספר החכימה תורת האל יתעלה לדבר מהענין אשר אמרנו מסבות הפלאים וסדרן עם ארבע מדרגות בני האדם אשר עליהם אז"ל כנגד ארבעה בנים דברה תורה אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול. כי אל החכם נתייחדה חקירת הסבה הצוריית עם כלל שאר הסבות. ואל הרשע נתיחדה התכליתית עם שלא ימלט מהחומרית והפועלת. ואל התם הפועלת עם החומרית. ואל שאינו יודע לשאול נתיחדה החמרית לבדה. והוא ענין נכבד יתבאר אמותו בהמשך אל הארבע פרשיות אשר ידבר בארבעתן. אולי כפי מה שאומר. וזה כי הוא מהמבואר כי מכת בכורות הנזכרת בפרשת החדש להיותה גמר וסיום האותות והמופתים ההם המציא בה האל יתעלה כל סגולות שלשת הסימנים שקדמו שנתבארה בהם אמתת מציאותו יתעלה והשגחתו ויכלתו על הצד היותר שלם שאיפשר כמו שביארנו היטיב בשער ל"ו והנה לפי זה היה זכרון זאת המכה הנפלאה עם לקיחת הפסח הנעשית על ידה עם מצות החגיגה ושמירת המצות וכל אשר יעשה בה ענין מספיק להגעת שלמות האמונה בפנות ההם האלהייות וגם בקבלת עבודתו והפקת רצונו בכל מעשיו כי על כן כלל שני העניינים הללו בפרשת החדש הנזכר. הענין הראשון עד והיה הדם לאות וגו'. והענין השני מוהיה היום הזה לכם לזכרון כמו שהוא מבואר מענינם כלומר בשתים אלו תתחתנו בי היום.
(ג) והנה אחר שנצטווה משה על זה הענין כלו בפרשה ההיא הנה הוא יתברך בחכמתו האלהית חלק הלמוד לעם באופן יגיע תועלתם למתלמדים על הד' פנים שאמרנו על הצד היותר נאות שאיפשר. וזה כי מה שיגיע ממנו תועלת באמונות האלהיות שהוא העקר קבע בה מסמרות תחלה בפרשת משכו ויחד אותו לזקנים שנאמר ויקרא משה לכל זקני ישראל ולזה לא זכר שם רק שחיטת הפסח והזאת דמו על המשקוף ועל המזוזות ועבר יי' ופסח ה' שזה מה שיכלול אמיתת מציאותו ויכלתו והשגחתו ועשאו ראיה מופתית כנגד הרשעים עזי נפש המערערים על אלו הפנות: (ב) והוא מה שאמר שם והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם כי לא כיון בכאן אל השואלין בדרך שאלה וחקירה ליסודות רק אל הגוזרים אומר בתורת ערעור ופקפוק כי רבים הם. דוגמת מה

שנאמר ואם לא מדאגה מדבר עשינו את זאת לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם ולה' אלהי ישראל וגבול נתן ה' וגו' (יהושע כ"ב.) כי הוא ודאי לשון ערעור ופקפוק. ומכאן אחז"ל רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם וגו'. כי ראו שהכתוב ייחדו מכל הבנים בלשון עירעור וקנטור ולזה הוא מבואר כי אומרו מה העבודה הזאת לכם וגו' הוא כאומרו מה לכם ולעבודה הזאת וגו' כלומר מה בצע כי נעבוד אלהים והוא ערעור על התכלית ולזה ייחד הכתיב תשובתו ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח וגו'. כי בזה נתבררו אצלנו תכלית האמות מציאותו ויכלתו והשגחתו. ולזה ראוי לכוין אליו העבודות כדי שתשאר האמונה הזאת תמיד בלב האנשים והיא סבה תכליתית נכבדת מאד אמנם הם ז"ל ראו להקהות את שניו בהחליף הכתוב הזה ושום תשובתו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים וגו'. לאמר שאין צריך לומר שלמדנו שם בענין ההשגחה שהוא ית' מבדיל ומבחין בין עם לעם כמ"ש הכתוב בנוגפו את מצרים ואת בתינו הציל אלא שהוא מבדיל ומבחין בין איש לאיש מהאומה לתת לאיש כדרכיו עד שמזה יתברר שאלו היה הוא ורעיו שם לא היה נגאל שום אחד מהם אבל נגפים עמהם והרי היא תשובת הכתוב אלא שחדדו אותה בחריפות זה הדקדוק שבכתוב השני מכל מקום כל זה הוא מענין התכלית. והנה אחר שנאמר וילכו ויעשו וגו' ונזכר ענין המעשה באומרו ויהי בחצי הלילה כמו שנתבאר בשער המכות נאמרה פרשה אחרת וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. זאת חקת הפסח ומהכרח בעניינה שעם שלא זכר בתחלתה רק חקת הפסח כי בו נכללו עדותיו חקיו ומשפטיו. כמ"ש במקום אחר (במדבר ט':י"ד) כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה והפסח בכללו הוא עדות כאמרם (פסחים קט"ז:) פסח זו שאנו אוכלין על שום מה וכו' גם פרש' זו יראה שתכללם כלם כי איסור העבדים והערלים יורה ויעיד כי הנס ההוא וכל כיוצא לא נעשה אלא לבני בריתו של אברהם אבינו והבנים בניו כי זה מה שראוי שיקובל בזה בלי ספק וענין אומרו בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבשר חוצה וגו'. ועצם לא תשברו בו הוא מכלל החקים אשר לא ידע טעמם יפה. ואומרו כל עדת ישראל יעשו אותו וכי יגור אתך גר ועשה פסח לה' וגו' תורה אחת יהיה לכם וגו'. הוא מכלל משפטי התורה האלהית המוטלות עליהם וראוי היה לפי זה שיסמוך לכאן, והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם. (א) אלא שעקר השאלה הזאת ותשובתה היא יותר ראויה בעצם וראשונה בתורה בכללה שהוכללה בשלשה מינים אלו וכל חכם לב ראוי שיעיין לדעת מה טיבן של חלקים אלו אצל התורה בכללה ומה תועלתן ויחקור אם יפול בהם ההכפל או המותר או לא. וזה כי לפי מה שיראה בתחלת המחשבה כי העדות והחקים

ענין אחד להם במה שהתועלת המגיע משני המינים הוא הכנעת העושה וההשתעבד אל עשייתם בבחינת שהוא מצווה ועושה מאל עליון שאי אפשר לו להפטר מעשו' רצונו וכאלו שני העניינים מכוונים להעיד על מציאותו. וזה יהיה מגונה מצד בא הכפל בדבר שאינו צריך. וקשה עוד מזה כי החלק המשפטי בכל שיכלול הדינים אשר בין איש ובין אחיו ובין גרו הנה הוא מותר גמור כי זה וכל מה שיצטרך לחיות חיים מדיניים היה איפשר אל השכל האנושי להמציאו ולסדרו כמו שכן נמצאו עליהם מעולם בנימוסי הגוים עם ועם ככתבו וכלשונו. ומתנאי השלם כי לא יגרע גם לא יוסיף. והרי הם שאלות עצומות מפאת צורת המצות ומהותן ראויות אל כל איש נבון וחכם כמו שאמר חכם מה הוא אומר מה העדות וגו'. ובאה שם התשובה נכונה מאד, ואמרת לבנך עבדים היינו וגו'. ויתן ה' אותות וגו' ואותנו הוציא משם וגו'. ויצונו ה' וגו'. וצדקה תהיה וגו'. והענין שלמדהו דעת תועלתן והפרדתן שאין הדבר כמו שחשב אמנם חלק העדות הוא סימן לאשר גמלנו כל חסד ורב טוב כי זה מה שיכריח האדם להיות לעבודתו יתברך בתכלית החיוב והוא מה שהודיעו באומרו עבדים היינו לפרעה ויוציאנו ה' אלהינו וגו'. כי אז קנה אותנו לעבדים נמכרים לפניו כי נתן פדיון נפשנו ומחירנו אותות ומופתים גדולים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו כלומר לא נוכל לכפור מה שראינו בפרעון מחירנו ואותנו הוציא וגו'. הרי שיש לו עלינו טענה חזקה להכריחנו אל כל מצותיו ולעבוד עבודתו וכמו שאמר בכל מקום (דברים ה':ט"ו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו'. ועל הדרך הזה אמר המשורר אנא ה' כי אני עבדך וגו' פתחת למוסרי (תהלים קט"ז). ירצה במה שפתחת מוסרי מאויבי הרודים עלי קנית אותי לעבד עולם בן האמה שאין עבדו' חזק ממנו. סוף דבר הודיעו שזהו ענין העדות: ואחר נעתק אל טעם החקים ואמר (דברים ו') ויצוונו ה' לעשות את החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו וגו'. וזה שהודיעו כי מלבד התועלת ההוא הנודע לו בהם יש תועלת נפלא והוא שיש בכל המצות תוחלת שכר רוחני ונצחי נוסף על מה שיועילו לחיות חיי שעה כי מזה הטעם כל המצות כלן נקראות חוקי' מצד שנעו מעגלותיהם ולא נדע איך יושג בהם זה התועלת הנצחי כי מה שלא נדע עניינו מהו איך נשכיל אופן השגתו ולעורר על זה בא החלק המיוחד מהחוקי' אשר לא יורגש מהם תועלת לחיי האדם כלל כמו שהוא באיסור חזיר ושאר המאכלות ולבישת כלאים והדומים כדי שנדע בהם שמזה המין יש בכל המצות כלן וזה יתבאר עוד בפרה אדומה שער ע"ט ב"ה. והוא מה שביאר יפה באומרו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה כפי מה שפיר' אותו המורה פ' נ"ז ח"ג. עם שיש לנו פירוש אחר יבא בפרש' אם בחוקתי שער ע' ב"ה. והנה על חלק המשפ'

יצוה שיודיעוהו ענין נכבד ראוי שידע אותו כל בעל תורת משה רבינו עליו השלום והוא כי נוסף על מה שיכללו המשפטים האלהיי' מהצדק והאמות יותר מכל הנמוסי' האנושיים יש בהם תועלת נמרץ והוא מה שיקרה אל המתעסקי' בהם ההשארו' הנפשי וההצלחה האחרונה לחיי העולם כמשפט כל שאר המצות שמחזיקים בהם ודורשים אותם ומקבלים עליהם שכר והוא מה שביארו דוד המלך באומרו (תהילים י"ט:י-י"א) משפטי ה' אמת צדקו יחדיו הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב וגו'. והוא מבוא' ובפרש' ואלה המשפטים יתבאר הדרוש הזה על השלימות הזה ב"ה. והוא עצמו מה שכללו באומרו (דברים שם) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו והטעם מבואר. וראוי שתדע כי לחלק שקראו החכם בשאלתו משפטים הוא מה שקרא עכשו מצות כמו שקראו כן בתחלה כשאמר (שם) שמור תשמרון את מצות ה' אלהיכם ועדותיו וחקיו אשר באה השאלה עליו מה העדות והחקים והמשפטים הרי כאן שאלת החכם בכל חלקי התורה בכללה ותוכן תשובתו בכל חלקיה וראויה היתה שתיעשה בפרש' זאת חקת הפסח אשר היינו עליה כפי מה שביארנו מענינה אלא שהניח ענין המצוה החלקית שיובן וידר' מתוך הענין הכללי שהוא דרך נכון בכמו זה: ולפי שראו חז"ל זה הענין הנכבד זווגו השתי פרשיות יחד ושמו הפרטי תשובת הכולל להורות שגם השאלה תצדק עליו וכאלו אין בכלל אלא מה שבפרט ולזה אמר (במכלתא שם) אף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין וגו'. כלומר שיאמר לו טעמי הפסח בעדותיו חקיו ומשפטיו כאשר הם בתוך הפרשה הזאת כמו שביארנו כ"א יתבונן בהם ובטעמ' הנכון ולא יבטל אותם בטעמי' חצוניים הכל ימצא בתוכם עד שיגיע לו מזאת המצו' הפרטית מה שרצה מכלן כי הוא דבר ראוי שיובא לכאן לתועלת ענייני הפסח ופרסומו והנה הוא מבואר שהשאלה והתשובה הזאת הכל הי' מפאת הסבה הצוריית אשר למצות:

והנה אחרי זה נזכר פרשה שלישית והוא קדש לי כל בכור אשר נאמר בה זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו'. היום אתם יוצאים בחדש האביב והיה כי יביאך י"י אל ארץ וגו'. ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה שבעת ימים תאכל מצות וגומר. מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך וגו'. הנה הוא ראה לחדש מצוה אחרת תהי' לזכרון למכת בכורות ולהמשיך ממנה תועלת הפסח לענין האמונה האלהית על הדרך שאמרנו ויגיע תועלתה יותר לרוב מציאותה בבניו וקרוביו ושכיניו גם לכל אחד העם דהיא מצוה דעבידא לאיגלויי כל שכן בכל בכור שור או כשב או עז כי יולד ופטר חמור גם הוא והנה מזה הענין ומשאר מצות החג והמצות אשר השאיר אצלו שלא זכרם תחלה

בפרשת משכו כמו שאמרנו עשה שני למודים אחרים כפי צורך המתלמדים. והנה שם תחלה הלמוד כנגד האיש החסר אשר אין ראוי לדבר עמו רק בעניינים המעשיים לבד ובתועלות המגיעים מהם בעוד בחיים האלה חייתם והוא מה שאמר לזה והיה כי יביאך וגו' ועבדת את העבוד' הזאת וגו'. עד כל אותם המצות שנזכרו ואמר אחרי כן והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים יאמר שיספיק שיודיעוהו כי בעבור המעשים האלו והדומים להם שיקבל אדם על עצמו עשייתן עשה לנו נסים ונפלאות בצאתנו ממצרים וכן יעשה תמיד ואמר והיו לאות וגו'. למען תהי' תורת ה' בפיך לרמוז לזה שלא יוכל לבא עליה בעומק הלב ולזה אמרו ז"ל (במכלתא שם) על זה הכתוב ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך וגו' והכוונה שאינו יודע לשאל כמו הבן החכם הנזכר בשיורגש בו צורך הלמוד בין שלא ישאל בין שישאל ולא ידע לכוין שאלתן היטב את פתח לו והכונה שדי לו כשיודיענו פתח הדברים והתחלתם בהודעת הענין הראשון עד ישכיל ויעלה אל מדרגה שידע לשאל היטב ויודיעוהו הדברים בשלמות וכמה הפליגו להורות על אמתת זה הענין במה שדקדקו (שם פ' י"ז) בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך הקפידו כי אין להזכיר לזה זולתי עניינים ממשיים חומריים לאמר לו כי בעבור קיום מצות מצה ומרור כמו שהם מונחים לפניו אז בעת הלמוד עשה לי בצאתי וגו'. מבלי השתדלות בטעמם ועניינם והוא הלמוד הראוי לזה כאלו אמרו עליו שסבת הדבר הוא חומרו כאשר אמרנו ראשונה וכבר נשלמו עם זה שני מיני הלימוד אשר מצד החלק המעשי לשני כתות האנשים החכם היודע לשאל ואשר כנגדו שאינו יודע לשאל אח"כ עשה פרש' רביעית מענין הבכורות שזכר לפי פרסומה ועשה ממנה למוד מיוחד אל האיש הבא במחקרו בענין האמונה בכוונה הפכית מהרשע אלא שהוא בא בתמימות ויושר השכל לא לקנטר כי מהידוע שדרך הלמוד להם מתחלפת ואמר כי יביאך וגו'. והעברת כל פטר רחם וגו' וכל פטר חמור וגו' עד וכל בכור אדם בבניך תפדה ונו'. יאמר שינהגו בזה הענין מקדוש הבכורות ופדיונן לפי שיזכר בם מכת הבכורות שבמצרים שבשבילה היתי' מצות הפסח כדי שיגיע מהזכרון הזה תועלת אמתת מציאותו יתברך וכי יש אלהים לברי לבב והוא מה שסמך והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים ויהי כי הקשה פרעה וגו'. והוא במה שהודיע אליו כי טעם הכל להודיע כי יש אלהים פועל ישועות בקרב הארץ ומאמר חז"ל (שם פ' י"ח) תם מהו אומר מה זאת קיים זה הפירוש בלי ספק כי התם אינו כנגד החכם כמו שחשבו קצת אבל הוא הפך הרשע כמו שהורגלו לקרוא (במס' ב"ק) שור תם לשאינו מזיק וע"ד ויעקב איש

תם (בראשית כ"ה:כ"ז) ואמר החכם (משלי י"א:ג') תומת ישרים תנחם וסלף בוגדים ישדם. והוא ייחדו תשובתו מצד הסבה הפועלת כמו שאמרנו וכבר יושלמו בזה שני למודים בענין האמונה אל הרשע והתם שזה לעומת זה נסדרו אלו שתי כתות באלו הלמודים. וכבר נתבארו הפרשיות האלה בתת טעם נכון וישר לסדורם והכל סובב על מה שאמרנו ראשונה לחזק בלבנו אמונת אמיתות מציאות אלהי אמת שפעולותיו באמת על פי רצונו יתברך ולדחות טעות ושלוח ההזדמן מכל פעלותיו מכל כתות האנשים כפי כחו בשיכירו וידעו כמה כחה של תורה בסדור העניינים ההם יותר מכח הסבות הפועלות אשר לפי הטבע הקודם המפורסם. וזהו שיעור מה שרצינו אליו מהביאור בזה החלק:

שער לט

פרק א

יבאר שהשלמות האנושי יושג מפאת ההשקפה במעשיו יותר ממה שיושג מצד ההשכלה במהותו או העיונים העצמותיים אליו ית':

פרשת ויהי בשלח

במדרש (ש"ר פרש' כ"ג) זה אלי ואנוהו בא וראה במה גדולים יורדי הים. משה כמה נתחבט ונתחנן לפני הקב"ה עד שיראה הדמות שנאמר (שמות ל"ג) הראני נא את כבודך אמר ליה הקב"ה (שם) לא תוכל לראות את פני ולבסוף הראה לו בסימן הזה (שם) והיה בעבור כבודי והסירותי את כפי וגו'. החיות הנושאות את הכסא אינם מכירות את הדמות ובשעה שמגיע זמנם לומר שירה הם אומרות אי זה מקום הוא אין אנו יודעין אם כאן אם במקום אחר אלא בכל מקום שהוא ברוך כבוד ה' ממקומו (יחזקאל ג':י"ב) ויורדי הים כל אחד ואחד מראה אליו באצבע ואומר זה אלי ואנוהו אבל לעתיד לבא אתם אומרים אותו פעמים שנא' ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו (ישעיהו כ"ה:ט'):

[137] קורא נחמד למען תבין יותר כוונת הרב ז"ל בשער זה, אקדים לך הקדמ' אחת קצרה והיא כי כל חכמי טבע חלקו כל ברואי העולם התחתון לארבע' סוגים, הסוג הראשון הכולל כל מיני העפר האבנים והמתכיות, ודרך כלל כל הנמצא במעב' האדמ', קראוהו "הדומם" יען כי לדעתם אין לו חיות כלל, (אך המחקרים החדשים חולקים על זה ואומרים, כי גם לדומם יש קצת חיות, רק שהיא טמונ' ונעלמת מעינינו, יען כי יד החומר והגשם, גוברת עליו ורק לפעמים יראה לנו כח חיונית שלו, ד"מ ע"י פעולות המאגנעטיסמוס המושך הברזל ונוטה לצפון, וע"י פעולת (אשר יולד ע"י חיכוך דברים ידועים, בבגד צמר או בעור ואף כי בעור חתול יסבב תנועות חזקות, בגופי בע"ח או בשאר דברים שנוגע בהם כנודע) הסוג השני הוא הצומח העולה מן הארץ וגדל על פני האדמ', ובו יראה כח חיונית שלו יותר, כי לו תנוע' פנימית. אחרי כי לחותיו ילכו, ויסובבו בקרבו בתוך גידיו ועורקיו לסבב בזה

גדולו והולדתו בדומה לו, אפס התנוע' הזאת היא רק טבעית ובלתי רצונית, והסוג השלישי כולל בע"ח אשר יש להם תנועה רצונית להתנועע אל מקום אשר יהי' רוחם ללכת שמה להתרחק מהנזק ולהתקרב אל המועיל אבל הם נבערים מדעת ובחיר' חפשית, ורק האדם העולה על כלמו הוא בעל שכל ותבונ' ובחיר' חפשית הנקרא בפי החכמים בשם "מדבר" בעבור שיש לו כשרון המחשב' והדבור המסובב ממנה והנה מזה יבין כל משכיל כי הבריא' התחתונ' כולה היא כסולם אשר מדרגותיה עולות זו למעל' מזו, האחת גבוהה במעלת' ויתרונ' על רעותה, ועוד מצאו בה חכמי הטבע כי לרוב יש בין המדריג' העליונה להתחתונ' ממנה, דברים שהם אמצעים ביניהן בעבור היות להם קצת מתכונות שתיהן, המשל בזה האספוג הימיי, אשר לכל מיניו יש קצת כשרון התנוע' ועכ"פ כח ההתכוצות, ע"כ הוא ממוצע בין הצומח והחי, כי בכשרון תנועתו זה הוא דומה במקצת אל החי, ובבחינת גדולו והולדתו דומה לצומח, וכן האלמוג הוא מין בע"ח אשר אין לו מעים, כ"א כיס אחד כעין קיבה, ולו ששה, שמונה או י"ב ויותר זרועות אשר בהן יצוד רמשים קטנים אשר בים למאכלו והוא מחובר בחלק גופו האחרון לקרקע הים כצמח, ומגופו יפרד תמיד מין סיד אשר ברבות העתים ומשפחות האלה לרוב, יעשו מסיד זה הנפרד מהם חמרים חמרים עד שיעל' על ידם הים שירטון, בכמה מקומות, ואחר זמן רב יתקשו לאבן ויעשו בהם איי הים, כנודע ליורדי אניות בים הדרומי, או ים הודו אשר שם גדול הזה לרוב (אשר ע"כ נקראו האיים האלה בל"א בשם, והנה האלמוג הזה הוא ג"כ אמצעי בין מדרגת הצומח למדרגת החי, בעבור היות לו קצת תכונות משתי אלה, וכמו כן יש הרבה חיות הממוצעות בין בע"ח החיים רק בים, או בשאר מקוה מים, ובין החיים רק ביבשה והם אותם בע"ח החיים בים וביבש' ונקראים, וכן יש קצת עופות כאוזא ודומיה שהם כאמצעים בין חיתו ארץ ההולכים רק על רגליהם, ובין העופות הפורחים לבד, ואינם הולכים כלל על הארץ, כי הם הולכים ופורחים, וכמו כן אמרו חכמי הטבע כי הקוף, הוא כעין אמצעי בין בע"ח לאדם, כי הוא בקצת כשרוניו דומה לאדם, ובדמותו ובתכונתו הוא באמת מין בהמה - ואחרי ההקדמ' הזאת תבין דברי הרב ז"ל פה, כי תוכן דעתי כן הוא, שכמו שבבחינ' פרטית יחלקו כל ברואי העולם התחתון לד' סוגים, דומם צומח חי מדבר, כן יחלקו כל הברואים כלם בבחינ' כללית לשתי מחלקות, האחת, והיא העליונה מכולן כוללת המלאכים שהם רק שכלים נבדלים ונפשות רוחניות, וחייהם רק חיי השכל' ועיין אלקי, והמחלק' התחתונ' הכוללת בע"ח השפלים שהם בעלי גוף וגויה לבד, וכל רוח שכלי אין בקרבם, וכמו שיש אמצעים בין ד' סוגי הברואים התחתונים כמו שביארנו למעל', כן גם מדרגת האדם ממוצעת בין שתי אלה המחלקות, כי הוא בעל גוף וחומר ארציי כשאר בע"ח, ולו נפש משכלת רוחנית ושכל נבדל כאחד מצבא מרום, ומחובות האדם בעבור זה להשאר תמיד במדרגתו זאת, לבל יתערב לדמות עצמו למלאכי מרום אף לא יהרוס לעלות ולבקש מעל' אלקית, וכן צריך גם להזהר בהיפך לבלתי השפיל כבודו ויקרו הרוחני ולרדת מטה להיות כבהמ' רודף ומבקש רק תענוגים גופניים ומחסורי הגויה, וע"ז רומז גם מאה"כ "לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת" ר"ל לעצמך למהותך ואיכותך לא תקח לך פסל ודמיון מכל אלה, כי אתה לא תשוה לצמיתות לאחת משתי אלה המחלקות, כ"א הנך האמצעי בינותם, ובהיות כן צריכ' להיות תמיד השתדלות האדם עלי ארץ לעשות בכחות גופו וחמרו מעשים ומעללים טובים, ולעיין ולהבין בכחות שכלו הרוחני בעיונים האלקיים הרמים והנשאים כי רק בזה ימלא תעודתו עלי ארץ בהיותו בעל גוף ארציי ונפש רוחנית, ונמשך מזה כי נבדל גם טוב ואושר האדם האמיתי גם מאושר השכלים הנבדלים אשר הוא רוחניי לבד, גם מאושר הבהמות וחיתו ארץ. כי אושרם וטובם הוא רק גופני וגשמי, ד"מ השור ישמח על בליל, והחמור על אבוס בעליו, ואושר המלאכים והשכלים הנבדלים הוא רק השכלתם העיונית. והשגתם האלקיית, תחת כי אושר האדם מובדל משניהם, כי הוא קנוי רק ע"י המעשים הטובים הנרצים בעיני הי"ת, אשר יעשה אותם האדם לקנות על ידם שלמותם הנפשיות בצירוף השתדלותו להשיג הענינים האלקיים כפי יכלתו (וכן כתב גם החוקר בספר המדות שלו, כי תכליתו רק לבאר בו המדות הטובות אשר יקנה האדם לנפשו, למען השיג על ידן המעלה האנושית הממוצעת בין המעל' האלקית המוחלטת שאין למעל' ממנה, ובין המעל' הגשמית, ר"ל הבהמות שהיא טוב ההרגש' וכשרון התנוע', ושאר פעולות גופניות אשר בהן משותף האדם עם שאר בע"ח), וע"ז יורה מאה"כ מה ה' שואל מעמך וכו' לשמור את מצות ה' וכו' לטוב לך ומאה"כ ויצוינו ה' לעשות וכו' לטוב לנו, ר"ל בכל זה שתכלית המצות התוריות היא רק לסבב על ידן הטוב והאושר המיוחד רק אל האדם, ולא אל זולתו. אח"כ יאמר הרב ז"ל, כי הפעולות בכלל תחלקנ' לשתי מחלקות, האחת כוללת אותן הפעולות אשר יפעל הפועל רק בעצמו מבלי אשר תצאנה לחוץ אל פעולים זולתו, הלא הן פעולות העיון וההשכל' בענינים רוחניים, או השגת מושגי הדברים שחוצה לו, ד"מ אם ישיג האדם בשכלו צורת רעהו העומד לנגדו, תכונתו ואיכותו לא תשתנ' עי"ז צורת ותכונת האיש הזה, כ"א ישאר במתכונתו הראשונ' שהית' לו גם לפני השיגו אותו, וכן כאשר ישיג תארי הי"ת הנשגבים ויעיין ויתבונן בהם, הלא תשארנ' הפעולות האלה רק בכח שכלו מבלי צאת החוצה אל דברים זולתו, והמחלק' השנית כוללת הפעולות היוצאות מהפועל אל החמרים והדברים אשר חוצה לו, ד"מ פעילות וכל מלאכות חורש וחושב, כי גלמי עץ ואבן ומתכות אשר יחשוב יפעול החרש בם לעשותם כלים למלאכתו, הלא

[137]אם השלמות האנושי הוא אמצעי בין מדרגת העליונים בהחלט והחתחתונים בהחלט הנה הוא א"כ ראוי ומחוייב כי להגעתו מבין העיונים האלהיים יסובבוהו רני פלט. הקודם הוא הדבר המבואר מעצמו כי האדם יראה לעינים השמים ושמי השמים רצוני כדורי הכוכבים ומניעיהם כי רמו עליו וחזקו ממנו ונבט לארץ והנה שם עפר ומים וצמח האדמה וכל רומש בה כל הושת תחת רגליו ונמצא הוא בעצמו מדרגה אמצעית ביניהם וכן תארו הכתוב באומרו (שמות כי:ד') לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים

ישתנו ע"י מחשבתו ופעולתו הגופנית מצורתם ותכונתם הראשונ', והנה היתרון ראוי בהשקפ' הראשונ' להפעולות ממין הראשון, כי בעבור הדבקן רק בשכל שהוא רוחני ונצחי הן ג"כ רוחניות ונצחיות, תחת כי הפעולות ממין השני שהן דבקות בחמרים ודברים גופניים, הן ג"כ רק גופניות ונפסדות ואובדות באבדן הגופים הנפעלים מהן, אפס בכל זאת יקנה האדם שלמותו יותר ע"י הפעולות האלה ממין השני, ממה שיקנה אותה ע"י הפעולות ממין הא', כי העסיק' וההשתדלות רק בעיונים רוחנים מסבבות לאדם שהוא בטבעו קצר ההשג' לפעמים הטעות והשגיא', כמו שקרה לאריסטו והנמשכים אחריו, שהכחישו ע"י התפלספם בידיעת הי"ת את הדברים האפשריים, וכי חפץ הוא ית' במעשי האדם הישרים ומואס בדרכיו המקולקלות, גם הכחישו ביכלתו ית' לשנות הטבע ולהטיב לבחיריו או להרע להולכים עקלקלות גם בדרך היוצא ממנהג הטבע, ושאר דעות נפסדות כאלה, ומה בצע א"כ לאיש, אם יעלה במדרגת עיונו והתחכמותו, עד שישיהו לארסטו וחביריו, אם יפול כמוהם ברשת הטעיות לחשוב שאין הי"ת דורש ומבקש שום ירא' ועבוד' מבני אדם, או שאר דעות בלתי נכוחות כאלה, וכבר אמר החכם להזהירנו מזה, "אל תתחכם יותר למה תשומם" כי האדם העוזב תעודתו עלי ארץ שהיא רק לעשות הטוב והישר בעיני ה' ולעיין רק בעיונים אלקיים כפי יכלתו האנושית, והורם לעלות אל מדרגת השכלים הנבדלים אשר רק תעודתם היא להעמיק בעיונים הרמים והנשאים האלה, הלא יתעה מדרך הנכוח' עד שתשאר נפשו בסוף שוממה ונאנח' מבלי דת ואמונה אמיתית, המאשרת את בעליה כל ימי חלדו עלי ארץ ומקנ' לו גם השלמות הנצחית, אפס ע"י הפעולות ממין השני, ר"ל בעשותו הטוב והישר הנרצ' בעיני הי"ת, רק בזה יקנה לו שלמות אמיתי, ורק זאת תעודתו עלי ארץ, בעבור היותו מחובר מגוף ונפש, והצלחתו הזמנית והנצחית המגעת לו כשכר וגמול מאת הי"ת, אינה באה לו לפי גודל וזכות חקירותיו העיונית, כ"א רק לפי מעלת ויקרת מעביו עלי ארץ. אשר בהם לבד יקנה אשרו האמיתי, ורק אם בהתחברות המעשים הטובים האלה, יתעסק גם בעיונים אלקיים, להתהלך לפני ד' לפעמים בהלך נפש לא יתעה מדרך הנכוח', וישיג גם הידיע' האמיתית מהי"ת, כפי יכלתו האנושית, כי הידיע' הזאת לא תוכל להיות ידיעת מהות ועצמות הי"ת, הנקראת בלה"ק "ראית פנים" כי השגה זאת היא רק ביכולת השכלים הנבדלים, אבל לנו בני אדם השוכנים בתי חומר, ולוטים בשמלת הגוף, אין אפשרות להשיג הי"ת כ"א ע"פ פעולותיו, והשג' זאת נקראת "ראית אחורים" (ואף למשה בחיר הנביאים נאמר בענין זה "וראית את אחורי ופני לא יראו") ועל כל זה רומז מאה"כ "כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ד' עושה חסד משפט וצדקה בארץ. כי באלה חפצתי נאם ד'", ר"ל שרק בידיע' אמיתית והשגת הי"ת ע"פ פעולותיו יכול האדם להתהלל וראוי לו להתהלל בה, (לא בידיעת המהות שלא תתכן לבן אדם קרוץ מחומר) אפס רק אז יוכל להתהלל בה אם יחבר עמה גם הידיע' האמיתית, שאני ד' חפץ במעשי בני אדם הישרים והנכוחים (לא כדעת הפילוסופים, אשר יאמרוהו למזימ', בחשבם, כי הוא נשגב ונעלה מידיעת וחפץ מעשי בני אדם פחותי ערך, ומה אנוש וכל פעולותיו כי ישים עינו עליהם) ? כי אחרי הודעו מחפצו בצדקת יצוריו - הלא ישתוקק וישתדל גם הוא לעשות צדק' ומשפט בארץ, וע"ז רומז גם מאמר המדרש שהחל בו, כי מרע"ה בכל השתדלותו לא יכול להשיג אמיתת מהות הי"ת ורק השגת השלילות, (ר"ל לדעת מה שמחויב לשלול ולהרחיק מציור ומושג הבורא ית' ד"מ, כל תארי הגוף, הזמן והמקום, וכל שאר פחיתיות האחוזות ודבוקות רק בנמצאים זולתו) הנקראת ג"כ "ראית אחורים" היח' לו למנה, וזה שאז"ל כמה נתחבט וכו' וגם החיות, ר"ל השכלים הנבדלים הקרובים אל הי"ת ביותר, ומכירים מהותו יותר מכל ב"א, גם בבחינ' מה על דרך החיוב, בכל זאת אמיתת מהותו לא יוכלו גם הם להשיג על נכון, אשר ע"כ אומרים רק "ברוך כבוד ד' ממקומו" שר"ל ישתבח ויתרומם ממנו כפי השבח הראוי לו לפי מעלתו האמיתית אשר אנחנו אינם משיגים אותה. ויורדי הים אף כי מעלתם היח' פחותה מהם, בכל זאת גדלה לפי ערכם מדרגת השגתם אותו עפ"י פעולותיו, עד שהורו עליו יח' ד"מ באצבע, ואמרו "זה אלי" וכו', ולעתיד לבא בעת שתרב' הדעת בארץ, תהי' השגתם כפולה השגת המהות בבחינ' מה, והשגה ע"י פעולותיו, עד שיורו עליו באצבע ד"מ ב' פעמים לאמר "הנה אלקינו זה קוינו לו וכו' על השגת המהות בבחינ' מה "וזה ה' קוינו לו" וכו' על ההשגה ע"י פעולותיו.

ממעל ואשר בארץ מתחת כי מלות ממעל ומתחת מוסבות אל מלת לך שזכר ולפי שתנאי האמצעי שימצאו בו תכונת שתי הקצוות בשוה נתן לו הכח השכלי הנכבד מן העליונים והגוף וכל כלי עבודתו מן התחתונים כמו שנתבאר במקומו שעל שני העניינים נאמר בסוף (קהלת י"ב) וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וזה מה שיחייב שימצא טבעו וענינו לא למעלה ולא למטה בהחלט אבל על ענין המיצוע במדרגה כמו שהוא כל דבר שהוא אמצעי בין שתי מדרגות היציר' כגון המחצב והצומח והצומח והחי וזולתם שלא יוחלט על שום אחד מהם שם אחד הקצוות אבל הוא נמצא שלישי פחות מעט מאשר עליו וחשוב מאשר למטה ממנו כמו שהוא הענין במין האלמוג או האספוג הימי וכדומה וכן המין האנושי עם המצא עמו שני אלו הטבעים לא יוחלט עליו היותו אלהים ממש כמו שלא יוחלט היותו בהמה אבל הוא בעניינו נמצא בפני עצמו גדרוהו חי מדבר וכמו שפירש אנקלוס (בראשית ב') והוה אדם לרוח ממללא ורצו בזה שהוא יתר מבעלי חיים וחסר מעט מאלהים, הוא עצמו שאמרו המשורר (תהילים ח':ו'-ז') ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו: ירצה שטבע אנוש ובן אדם שזכר הוא להיותו בזה הענין מן המיצוע והוא היותו חסר מעט מאלהים אשר עליו כי הכבוד וההדר אשר עטרוהו בו ולהיותו שר ומושל על כל אשר תחתיו ודין האמצעית הזה הנה הוא ראוי שיושקף בדרישות שלימותו כי אין לו להרוס בעצמו לבקש מעלה אלהית כמו שאין לו להתרשל ולהשאר בתמונ' בהמות וזה הענין זכרו החכם פרק י"א מהמאמר הראשון מספר המדות אמר גלוי הוא כי ראוי לחקור מהמעלה האנושי' כי אמנם דרשנו הטוב האנושי והאושר האנושי אמנם נאמר המאמר המעלה האנושית לא הגשמית כי אם הנפשיית ירצה שאין הכוונה בעיון הספר ההוא להעלות מעלה מעלה לחקור מהמעל' המוחלטת האלהית שאות' אינה משוערת ואינה מקבלת התוספת והחסרון אמנם שהכונ' לדרוש מהטוב והאוש' אנושי אמנם אמר כי באומרו המעלה האנושית אין הכונה לו לחקור מההפעליות הגשמיות המשותפות לבעלי חיים רק מהמעלה הנפשיית השכלייי' אשר היא באמצע שהוא האושר האנושי בייחוד וטוב שלימותה יתייחס אל נושאה לקבל השערת התקון וההפסד כי אשר איננו כן איננו אושר אנושי כי אם אלהי ואין לנו עסק בו וכבר תפס בפ"ב מהמאמר עשירי על מי שחשב חלוף זה באומרו אמנם גלוי הוא כי אם לא יהיה דבר אחד טוב בעצמו אשר עם אחר טוב בעצמו יהיה נבחר אין זה דבר יהיה כזה אשר בו נשתתף ובזה אמנם הוא הדרוש יאמר שאם נניח שהטוב האנושי לא יקבל הפחות והיתר עד שבהתחבר שנים מהם לא יוסיף טוב על האחד מי יתן ואדע אי זהו טוב אשר כזה שבו

נשתתף והנה בדבר המשותף לאנשים הוא הדרוש ולא בזולתו והנה אדון הנביאים אמת מאד הענין הזה בכל מקום אשר אמר בדרישות שלמותינו ע"י מעשה התורה האלהית (דברים ו׳:י״ח) למען ייטב לך (שם ה') ולמען ייטב להם ולבניהם אחריהם וכיוצא בזה. הנה שייעד לנו בטוב המיוחס לנו לא הטוב בהחלט, והנה הוא הפליג לומר (שם י') ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו וגו' לשמור את מצות ה' ואת חקותיו אשר אנכי מצוך וגו'. והכוונה מהו זה שהש"י שואל מעמך עבודות ומעשים כאולו הבאים בתורה להשלים את עצמך מה שלא יושאל כן מהנמצאים העליונים ממך ולא מזולתם אשר לא נמצא שלמותם אצל מעשים אלו ודומיהם והשיב (שם) לטוב לך ירצה לפי שהטוב הנדרש הנה הוא הטוב האנושי אשר הוא טוב לך לא הטוב המוחלט אשר למלאכים ולאל ית' ואין צ"ל הפחיתות הבהמי אשר אינו טוב כלל ולזה יחוייב שיישרו מעשיך אל הטוב ההוא ויתיחסו אליו. וכן כתב החכם פ"ב מאמר ח' מהספר ההוא האם הם אוהבים הטוב או אשר הוא טוב להם אמנם זהו מסופק אי זהו וזה הספק עצמו יהיה אצל המהנה אמנם ירצה כי כל אחד יאהב אשר הוא טוב לו וכאשר הוא טוב בהחלט ראוי לאהוב כן אמנם אשר הוא לכל אחד. הרי שהתיר זה הספק ואמר שאשר הוא טוב לכל אחד הוא אשר ראוי שיכספהו לא הטוב בהחלט ולזה מה שהישירה אליו התורה האלהית בכל הישרותיה כמו שאמר לטוב לך וכן אמר (שם ו') ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה וגו'. לטוב לנו כל הימים וגו'. כי בשתי ההצלחות כיון אל הטוב המתיחס אלינו לא זולת ודי בזה לאמות הקודם. אמנם הנמשך יתבאר ממה שקיימו בעלי החקירה שהפעולות יחלקו לשני מינים. האחד אותם ששלמותם בעצמם בלתי יוצא לחוץ כענין הפעולות השכליות העיוניות שאין ענינם זולתי השגת המושכל ההוא והמצאו בשכל וזהו הפועל העצמי שעליו אמרו שיצא השכל מהכח אל הפועל. והשני מין הפעולים שפעולתם נמצאת חוץ לשכל בחומ' מן החומרי' כבית והכסא והכיור וכל כלי אשר נעשה לכל מלאכת מחשבת. והנה מעלת המין הראשון נודעת מאד משני פנים. האחד להיות מציאות' רוחני זך בלתי נמצא רק בשכל אשר הוא מציאות מעולה מאד מהמורגש כי לסבה זו נתעלו החכמות זו מזו רצוני בהיות נושאי קצתם פשוטים מחמר מקצתם. וכבר יראה שביאר איוב (כ"ח) דבר זה באומרו, והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה אמר שהחכמ' האמיתית הראויה שתקרא כן בהחלט בה'א הידיעה היא אשר דרושיה ומושכליה הם רוחני' פשוטים מכל משיגי החומר ומקריו אותם שיחשבו בעיני ההמוניים לאין מפני שאינו גשם או כח בו וע"ד האמת האין ההוא הוא היש המוחלט אצל בעלי השכל. וכבר כנו האלהיים ז"ל זה

השם אל הכתר העליון אשר ממנו שפע החכמה העליונה ומזה נאמר (קהלת ג') ומותר האדם מן הבהמה אין כי באמת המותר ההוא הוא יש מושפע מהשכל העליון ההוא כי הכל זולתו הוא הבל. ואמר ואי זה מקום בינה כי אשר יאמר עליו שהוא פועל הבינה באמת אינו מוגבל ואינו תופס מקום. ולזה אמר (איוב שם) תהום אמר לא בי הוא כ"א כבר היו החכמות הטבעיות מעיינות באלו הנמצאים המורגשים לא לזה ראוי שיחלט עליהם שם החכמה כזאת שמושכליה ודורשיה הן מהאין ההוא הרמוז. והשני להיות מבואר שפעולות באלו הנמצאות בשכל הם קיימות נשארות תמיד בהשארות כשכל וקייומו לא כן הפעולים הנמצאים בחומר שהם מחוייבי הכלייה וההפסד בכלות הנושא או ההיולי ההוא אשר יקבל התמונה או הצור' ההיא אשר הוא הכרחי לו מבלי שום המלט וזה מבואר. והנה שני מיני אלו הפעולות נמצאות בעצם וראשונה באל יתברך אם החכמה העצומה והפשוטה אשר היא השכלת עצמו שהיא השכלה עומדת בעצמה בלתי יוצא ממנו יתעלה. ואם היד החזקה והזרוע הנטויה אשר בה ימציא מצואים ויברא ברואים יש מאין הכוללת הבנין הכללי אשר בו יוכללו השלשה עולמות והפעולים ההם אם שקצתם והם עולם השכל הקרוב אליו מן השלשה נכבד רוחני ופשוט מחומר הנה שני שלישי הבריאה הם מגורשים ונמצאים בחומר ואם אינם ממין אחד אבל יתחלפו זה מזה כגבוה שמים על הארץ ואין ספק שיפול בין שני מיני הפעולות האלו החלוף וההבדל מהשני צדדים שאמרנו. האחד הוא מבואר במעלת בב"ת מהרוממות והשבח. והשני מצד הנצחיות שאין צריך לומר הנמצאים אשר הם תחת ההויה וההפסד המפורסם כי אף אותם שגזרו עליהם החכמים התורניים שאע"פ שהיו הווים שהם אינם נפסדים הנה התורה הכתיבה אליהם בכמה מקומות וייחסה אותם אל הכלייה וההפסד. אמר שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה ויושביה כמו כן ימותון וישועתי לעולם תהיה וצדקתי לא תחת (ישעי' נ"א). ירצה כשתשאו מרום עיניכם הרואות ותראו שהם נמצאים מוחשים ככם ותביטו אל הארץ שהיא בתכלית החומריות שגזרו עליהם שהם מצד עצמם מחוייבים ההפסד והכליה ויושביה כמו כן ימותון כי מחומר קורצו גם הם. אמנם קיומם הנצחי יהיה מצד היותם מושכלים אצלו מפאת כללותם וזהו אומרו וישועתי לעולם תהיה כלומר הישועה המגעת להם ממנו מזה הצד הוא המשאירם לעד והיא צדקתי אשר בעדה לא תשיג להם ממנו מחיתה והפסד. והוא ענין נצחיות המינים לדעת הפלוסופים ולדעתנו אנחנו עם תורתו בלבנו ענין הנצחיות האישיי לעבדיו ההולכים בדרכיו על דרך שאמר הכתוב (שמות ל"ג:י"ב) ידעתיך בשם. (תהילים ל"ז:י"ח) יודע ה' ימי תמימים וגו' (שם א') כי

יודע ה' דרך צדיקים וגו': והוא ענין כתיבת ומחיית הצדיקים והרשעים בספר הזכרון כאשר נכתוב במקומו שער ס"ז בע"ה. ואתה תחזה אמות מה שכוונו אליו בפתח דבורנו וזה שעם שכבר נתבארה מעלת המין הראשון מהפעולות האלהיות על המין השני והוא מין הפעולים בשעור נמרץ מכל מקום הוא מבואר תכלית הביאור שהצלחתינו המיוחדת לנו לפי טבע האנושות הנה היא תלויה בהיות עסקינו ועיונינו אצל ההשגה האיפשרית לנו במין השני אשר מאלו הפעולים המחודשים במאמרו ית' אם הכוללים ואם החלקיים יותר ממה שיגיענו מהמין הראשון אשר בפעולות. והוא שהשכל יגזור בתכלית האמות מה שתקיימהו התורה מהיות הצלחת האדם בלתי מגעת רק בדרך גמול ושכר טוב הפעולות ויושר הדעות והאמונות וההשתעבד אל העבודות האלהיות בכל לב ובכל נפש ובכל מאד. והנה זה אי אפשר להגיע לאדם במה שיחכם לדעת כל מה שידעו ארסטו וחביריו ותלמידיו בכל מה שהשיגו שלכל סבות הנמצאות יש סבה אחת ראשונה ממנו נתחייבו כל העלות והעלולים כולם אשר קראו זאת הסבה הראשונה בשם אלהים. כי מה יוסיף ומה יתן ידיעת זה להצלחתו אחר שנתאמת להם כי זה אלהים אלהי עולם אינו דורש ומבקש מאיש מהאנשים ולא מכולם שום יראה ועבוד' קלה או חמורה ואין פועל מהפעולות שירצה אותו או שימאסהו גם כי אין לאל ידו לשנות דבר טבעי ממנהגו וכ"ש במה שיגזרו עליו שהוא אינו משיג ולא יודע אלו הדברים האפשריי' המשתנים ואיננו מתבונן בעניינם כי יטענו כמה טענו' לומר כי זה הוא עלויו ותכלית מעלתו על דרך אשר יומרוך למזימה (תהילים קל"ט:כ') כמו שכתבנו אצל מעשה העקידה שער כ"א ועוד נזכרם להבא ובשער הבא ובשער נ"ד בע"ה. והנה באמת לא נודע אל החכם טעם שום הצלחה במה שישתדל לחקור איך הוא יתעלה ואיככה היא חכמתו וידיעתו אצל עצמי או זולתו ואיכה ידע אל אלו הנמצאים המשתנים וההפכיים והדברים העתידים הנתלים בהעדר והצודק משני קצות האיפשר בעתיד וכיוצא באלו העיונים אשר יגזור הדעת הנחת אמתתם מעצמם מבלי חקירה ובא עליהם מוסר חז"ל (חגיגה י"ג.) במופלא ממך אל תדרוש וגו' והחכמה הלא תקרא ואל תתחכם יותר למה תשומם (קהלת ז') והשומם והחורבה היוצא היא הנפילה אל פחת הכפירה בידיעתו יתעלה דבר חוץ ממנו כ"ש שידע באלו העניינים הנמצאים בחמר ובשנוייהן ומקריהן כי הנה באמת לא יגיע מכל זה להם רק ההתחכמות המבולבל ההוא בעוד חייתם בחיים האלו. אמנם אחרי מותם הנה הם בטלים והולכים כי לא יחפוץ המלך לעשות להם יקר יותר מזה. והנה כל מה שיאמרו מענייני השארותם הנה הוא שוא ותפל כמו שכתבנו בשער ו' הוא שער הנפש. אמנם מהענינים הפעולים אשר מהמין השני עם היותם במדרגה למטה מהעיונים

הראשונים הנה כבר יהיו יותר נאותים אלינו מצד טבענו ושלמותנו המיוחד אלינו כמו שאמרנו שכבר יגיעו לנו אם מצד הבריאה הכוללת ואם מצד חלקים ויותר מצד הפעולים הפרטיים המתחדשים ע"י האותות והמופתים הנעשים כנגד המנהג הטבעי אשר זכרנו עניינם בשלשה שערים שקדמו תועלות נמרצים מגיעים אותנו אל הצלחתנו המחייבים אותנו ליראתו ומישירים אותנו לאהבתו ומקרבים אותנו לעבורתו במה שנתאמת לנו בהם שרוב גודלו ועוצם רוממותו לא יעצרוהו מהיותו יתעלה צופה ורואה בין כתות האנשים ורוצה בקצתן ומואס בקצתן וכן בענין הפעולות והמעשים האנושיים ושהאיש המוצלח הוא אשר ילך בדרכיו ויתיישר בארחותיו בתום וביושר לבב. לא האיש אשר השתדל בידיעתו והעיז פניו בחקירת מהותו וידיעתו ונתבלבל בהשגתו עד אשר גזר עליו כי איננו רואה את כל מאומה זולתו והוא מה שאמר הנביא אל יתהלל וגו'. כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי וגו' (ירמי' ט'). ירצה אל יתהלל המתהלל בשום חכמה ומעלה כי לא יצליח בה כי אם כשישכיל וידוע כי אני ה' משגיח ומתבונן לעשות חסד ומשפט וצדקה בארץ כי בזה כולל כל מיני ההנהגה הראויות להתנהג בם בין כתות האנשים בתכלית ההתבוננות ואמר כי באלה חפצתי נאם ה' ולא במאמירים למזמה לאמר מה אנוש כי תזכרנו כי חפצי וכבודי הוא שאהי' מצוי אצלכם ומתבונן בענייניכם כאחד מכם וזהו מה שראוי לכם כמו שיאות לשכלים הנבדלים לדעת אותי ולהשכילני מצד שאני סבתם וממציאם. והנה ראש המשוררים דבר בזה הדרוש עצמו רצוני מבחינת הפעולות והפעולים אצל עצמו והודה לפניו יתברך על התועלת המופלג המגיע לו מאלו הדברים הפעולים מאתו ממה שיגיעהו מהעיון במין מהפעולות והוא במזמור:

י"י חקרתני (תהלים קל"ט) כי שם שם לו ראשונה הודאתו לאל יתברך כי הוא היודע ומתבונן באלו העניינים הפרטיים האישיים ומכוין אותן ומסדרן על סדרן הנכון בתכלית מה שאפשר מה שכחשוהו המעיינים הפלוסופים. ואחר סדר מה שיושג לו מדרך העיון במהות עצמיותו והוא מצד המין מהפעולות. ואחר אמר כי שתחוייב עליו ההודאה יותר הוא מצד מה שהאיר עיניו באותו מין מהפעולים המפורסמים כי הוא אשר יגיעהו אל תכלית הידיעה בו ובעוצם ידיעתו והשגחתו לא זולת. ועל הענין הראשון אמר כי הוא יתברך יודעו ומכירו בידיעה אישיית שלמה כאלו חקרו תכלית החקירה ובכל ארבעת

[138] בכל ארבעת רבעיו וכו' ר"ל כי ד' מיני פעולות יש, (והרב ז"ל קרא אותן רבעים, בעבור התחלקם התחלקם לד' סוגים כרבע שיש לו ד' קצוות), המין הא' כולל אותן הפעולות שיפעל האדם בלי השקפה אל שום תכלית, כ"א ברצונו החפשי לבד, ד"מ שבתו וקומו בכל עת שיחפוץ לשבת או לקום, והן נקראות פעולות רצוניות, והמין השני כולל הפעולות אשר יפעל בבחירתו רק בעבור השקיפו אל התכלית הנרצה לו, אשר ימשך מהן, ד"מ אם

[138]רבעיו והם סוגי פעולותיו. ועל הרצוניות אמר אתה ידעת שבתי וקומי. ועל הבחיריות הנעשות בעצה אמר בנתה לרעי מרחוק כי הם מעשים מחשביים בעצות מרחוק. ועל הטבעיות אמר ארחי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנת. כי הוא יתברך אשר הגביל ותקן בזרת שיעור קומתו וכל חלקיו והוא אשר סדר פעולות כחותיו כלן בשיעור מהשלמות והתקון אשר אין מלה בלשונו לזכר חלקי פלאי הבנייה הזאת הטבעית והן ה' ידעת כלה בתכלית הידיעה וההשגח' וכמו שעל זה הענין אמר החכם ישתבח היוצר מבחר היוצרים. ועל הפעולות ההכרחיות אמר אחור וקדם צרתני וגו'. ירצה כי מה שתרצה להכריחני עליו בנית עלי מצור וצרתני פנים ואחור ולא סרה כפייתך מעלי עד שאעשה. והנה מאלו העניינים ובכל שהוא מזה המין לא אתפלא כלל כי הוא מה שיאות לפי טוב העולם ותועלתו. אמנם בעיונים אשר הם מצד עצמך והחקירה מצד ידיעת מהותך אשר היא ההשגה מפאת המין מהפעולות הנה באמת פליאה דעת ממני רצוני מצד קוצר השגתי וגם מצד רוממותה נשגבה לא אוכל לה. ושם לזה משל מעולה מאד לומר אם היה שיקרה דבר וענין שאצטרך לברוח עליו ולהסתר מפני זעמך אנה אלך מרוחך כ"א אסק שמים ברעיוני לבי להתבונן בהם ובתכונתם מצאתי ראיתי כי שם אתה ושם חביון עוזך ומקומך אשר ייחדו אליך החכמים להיותו רום עולם ומבחר מערכות הנמצאות כלן. ואם אציעה שאול מתחת לחקור מהנמצאות השפלים וטבעם ראיתי כי אם שאינו מקומך המיוחד כראשון הנך שם כלומר שאין המקום ההוא משולל ממך כי משפע מציאותך הם עומדים על עמדם ואתה מחיה את כלם. וכן אם ארצה להתרחק ממך כרחוק מזרח ממערב כשאשא כנפי שחר כזרוח השמש על הארץ ישאני על אברתו ויוליכני במעט מהזמן עד אחרית ים שהוא מקום שקיעתו ידעתי כי עם שאתה נח ובלתי מתנועע כלל שאין שום מקום פנוי ממך כי כל מתנועע לא יתנועע כי אם מכחך ותנועת השמים הנה הוא בעזרך ובבאי תחת כנפי שחר שם ידך תנחני ובכל עת ומקום שתרצה תתפשני ותאחזני ימינך ואין מציל מידך. ואומר אך חשך ישופני להסתר שם כמשפט את פועלי און עד בא הלילה שיהי' אור בעדני לנוס בו ולברוח מפני כן גם חשך לא יחשך ממך שאוכל להסתר בו ולילה כיום יאיר שאוכל לברוח בו. והסבה בזה כי שני העניינים

ילך למקום ידוע לעשות בו מסחר וקנין או כאשר ידבר על לב רעהו לעשות לו טובה ידועה וכדומה, ופעולות אלה נקראות בחיריות, בעבור עשותו אותן בבחירת והסכמת שכלו, למען סבב על ידן תכלית ידוע אשר הוא חושב עליה, והמין הג' כולל הפעולות הטבעיות, הפועלות בקרבו גם מבלי ידיעתו ורק ע"פ החוק הטבעי אשר הטביע ד' בקרבו, ד"מ כח המושך המאכל, כח המעכל אותו וכח הדוחה את הנפסד לחוץ, והמין הד' כולל הפעולות ההכרחיות, והן אותן אשר יוכרח לפעול אם ירצה לקיים ולהעמיד גופו בחיים עלי ארץ, ד"מ לקיחת מזון למאכלו ומים למשקהו לבל ימות לשחת, וע"ז רומז המשורר פה להורות כי הי"ת המשגיח על פרטות כל אדם יודע כל אחת מד' מיני פעולותיו אלה ואין אחת מהן נסתרת מנגד עיניו.

האלה כחשכה כאורה הם שוים לפניך לפי שאין אתה צריך לאור חצוני ממך בו תראה המובטים כמונו. וכל זה דרך משל כלומר שחשכת פחיתות מציאותי לא תסתירני ממך כמו שחשב הפילוסוף אשר זכרנו למעלה והראיה העצומה לזה כי אתה קנית כליותי וגומר וכמו שאמרו ז"ל (ברכות ו'.) צר צורה בתוך צורה וצר בה קרבים וכו': ועל זה הענין עצמו אמרו מתקני התפלות ז"ל אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי אתה חופש כל חדרי בטן ובוחן כליות ולב כי הענין השני ראיה גדולה על הראשון. והנה עם זה הפליג לרומם ענינו משלשה פנים. אם מצד היותו במקומות הפכיים מהמעלה והמטה. ואם מצד היותו נח ובלתי מתנועע והוא נמצא בכל חלקי המרחקים. ואם מצד היותו יודע כל הדברים כלם וכל זה באופנים וצדדים נסתרים ונעלמים אשר לא יכילם שום שכל ורעיון ואם שלא יוכלו להכחישם אשר מצד העיונים ישתומם השכל האנושי ויבהל כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב אמנם על העיון וההשגה אשר תגיעהו מצד אלו הפעולים הנפלאים אמר אודך על כי נוראות נפלאתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד[139] ירצה יותר על כל מה שנפלאתי נוראות בעיון אשר מצד הפעולות שעליו אמרתי פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה. ומה שהודיתי עליהם אודך ממעשיך הנפלאים אשר ראיתי בעיני מחדושי פלאות הפעולים בזה המציאות כנגד טבעו של עולם הנראים לחוש כי הם אשר יאותו לנו לפי טבעינו לדעת מציאות אמיתתך והשגחתיך מצד שהם מורגשים אלינו ונפשי יודעת מאד אותם ולא תוכל להכחישם ולא לפקפק ולהתבלבל בהם כלל והם הידיעות וההשגות אשר יגיעונו אל הצלחתינו המייחדת כמו שאמרנו. ועל זה הדרך עצמו אמר הנביא (ישעיהו י"ב:ה') זמרו ה' כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ ואמר כי למין הזה מההשגה הנה הוא לא בחוסר כח להשגתה מכל הצדדים הצריכים לה אם מצד הכנת שכלו ופקחותו ואם מצד חומרו לפי טבעו ואם מצד שלמות הלמוד והישרתו. ועל שלמות שכלו אמר לא נכחד עצמי ממך אמר כי שכלו שהוא צורתו ועצמיותו ממנו נופח ולא נכחד ממנו אם שנעשה בסתר ורוקם בתחתיות ארץ.

[139] ירצה יותר וכו' ר"ל כי אנחנו אשר עיני בשר לנו לא נוכל להשיג הפעולות השכליות של בורא ית' שהן הפעולות (ממין הראשון שביארנו למעל') האחוזות ודבוקות רק בשכלו בעל בלי תכלית, כי זאת תהי' ידיעת מהותו ית' הנעלמת מעין כל זולתו מעומק המושג וקוצר כל משיג, ואף כי ממנו בני אדם קצרי ראות, וע"ז אמר המשורר "פליאה דעת ממנו" וכו' (עיין ביאורי למבוא שערים), ורק ממין הפעולות השני, ר"ל מפעולות הי"ת היוצאת אל זולתו, שהן נפלאות מעשיו עלי ארץ, ובכל ברואיו אשר ברא בשמים מעל, יוכל האדם להכיר את בוראו, כי אותן הוא מבין, ורק בהן יוכל להתבונן ולהשכיל, והנה מלת על יורה לפעמים בלה"ק על הוראת מלבד, כמו על עולת התמיד (במדבר כ"ח:כ"ד) שהוא כמו מלבד עולת התמיד, וזש"א הכ' "אודך על כי נוראות נפלאתי", ר"ל, אודך שמלבד שנפלאתי נוראות על ידיעת מהותך, שאינה ביכלתי להכיר על אמיתתה, "נפלאים מעשיך" בשמים ועל הארץ מתחת "ונפשי יודעת מאוד" ר"ל על ידם נפשי יודעת ומכרת אותך וכל התארים הנשגבים הראוים לך ע"פי פעולותיך. -

ועל הכנת חומרו אמר גלמי ראוי עיניך שכבר התבוננת בתכונת הגולם הזה ושמת עיניך עליו שיהיו היותר נאות שאיפשר. ועל הגעת הלמוד השלם מאלו העניינים הפעולים אמר ועל ספרך כלם יכתבו כי כל אלו המעשים הנפלאים נכתבו בתורה האלהית באופן שלם מאד בזכרון הימים שיוצרו ונמצאו בהם ולא אחד בהם בלבד כי רבים אשר בספר ההוא כמה דאת אמר (שמות י"ב:ב') החדש הזה לכם וגו' בעשור לחודש הזה ויקחו להם וגו' וכן ביהושע ובזולתו מהמקומות ובמעמד הנפלא (שם י"ט) בחדש השלישי וגו'. אמנם הקרי ירצה ועל ספרך כל אלו העניינים הנפלאים יכתבו ולו רצוני לספר ההוא אחד מעיקריו וכונותיו הוא בהם להודיעם ולזכור ימי' יוצרו להודות על אמתתם כי לא ישכח זכרם. והנה לפי שכבר ייחס לו ית' כל אלו העניינים באופן חזק מאד עד שכבר יובן שכל המעשים ההם יפעל אותם מבלי אמצעי כענין הפועלים הקרובים, לזה אמר ולי מה יקרו רעיך אל וגו' [140]ירצה לא נעלם ממני כמה יקרו ריעיך אל והם האמצעי' היקרים מהמניעים עליונים אמצעיים ותחתיי' אשר על ידם עשית עמי כל המעשים האלה שזכרתי ראשונה ומה עצמו מספר ראשיהם מרוב ההרחק אשר ביני ובינך אבל לא מפני זה איחס אותם אליהם כמו שעושים הכופרים אבל ידעתי כי הקיצותי ממך בקצה האחרון מהרוחק ועודי עמך כי אתה המכוין והמסדר כל האמצעיים עד השלים עמי כל המעשים ההם ומי יתן אלוה ותקטול הרשע המכחיש זה בטענותיו הכוזבות ואנשי דמים הנמשכים אחריו יסורו ממני והם אשר יומרוך למזמה ומנשאים אותך לשוא בפיהם בסלק ממך ההשגחה והידיעה באלו העניינים הפרטיים האישיים בהראות פני הראות שהם מכוונים למעלה ורוממות בחק האלהית שאם הי' שידע אלו העניינים הפעולים או שניחסם אליו הנה יתחייב מזה שיושלם בהם כמו שיושלם היודע בידוע וגנאי גדול מזה שיתעצם בו וגם שיתחייב אם יכירם וישיגם שיהיו לו כלים היולאניים כמו שהם מורגשים חומריים ועוד שכבר תפול ידיעתו תחת הזמן כאשר הם נמשכים אליו ונופלים תחתיו. והחמשית העולה על כלן היא מה שטענו מרוע הסד' הזה הנמצא באלו העניני' האישיים הרבה מאד אשר ראו כי הוא טוב לסלק ידיעתו מהם ממה שניחסם אליו כמו שזכרנו אלו הה' עניינים וביארנום בדברי איוב כשהיה מבקש להפוך קערה על פיה, אצל ספור העקידה שער כ"א ושם ביטלנו דעתם בהם בהראות דרך אונאתם

[140] ירצה וכו', ר"ל מה מאוד יקרו בעיני רוב הסבות אשר בחרת לרעיך וכלי מלאכתך, להנהיג אותי וכל עניני על ידם, ואף כי המרחק הרב מאוד, ביני השפל, וביניך הנשגב והנעל' על כל, עד כי "הקיצותי", (מלשון קצה, ענדע), "ועודי עמך", ר"ל כי אתה משגיח עלי תמיד, אף כי אנוכי נצב בשפל המדרג' כאלו הייתי עמך וקרוב אל מעלתך הנשגב', וכל זה יתנגד לדעת הפילוסופים האומרים, כי נשגב ונעלה הי"ת מהשקיף על בני אדם ועניניהם פחותי וקלי הערך.

בטענותיהם ואשר כולם הם תואנות למצוא מקום להפקרם ולהוציא עצמם מכלל שום שעבוד ועבודה אלהית והוא אומרו בכאן אשר יומרוך למזמה נשוא לשוא עריך כי באמת אין זה רק שפנה לבם אל השוא והבטלה ולזה אמר הלא משנאיך ה' אשנא וגו' תכלית שנאה שנאתי' וגו'. ירצה כי לא ישנא אותם כאדם השונא למי ששונא אוהבו או אדונינו שאינ' תכלית השנאה כיון שהיא באה על יד אחר אמנם שאויבי השם תכלית שנאה שנא אותם כי לאויבי' היה לי ממש ולא מחמת הזולת ואתה אלהי תחקור לבבי ותבחן שרעפי וראה אם שיח ושיג ודרך לי בזה להעציב ולחרף זולתי ולא במשפט ונחני בדרך עולם אם להוכיח אם ליסר הרי מבואר שכל המזמור הזה לא נתיסד רק להורות לכל מבקש הצלחתו המיוחדת להיות עיוניו במין הזה מהפועלים וכי הוא הדרך המיוחד אליו להנאתו ולטובתו לפי טבעו והשגתו מה שלא יהיה כן במין מהפעולות שעליו אמרו החכמים (חגיגה י"ג.) אין לך עסק בנסתרות:

ועתה מפני שאלו הפקפוקים והערעורים יעמדו לשטן לימין כל אחד מן האנשים אחד המרבה ואחד הממעיט בענייני אמונת' ועל כן מספקין ליחס אליו יתעלה זה המין מהפעולים. אבל יאמרו טבע זר או מקרה זר קרה להם וכ"ש כאשר יצרפו להם עיון אחר ממה שכתבנו החוקר בתחלת ספר המדות.[141] אמר נראה שיש הפרש בין התכליות כי מהם פעולות ואחרים זולתם פעולים אמנם מהדברים אשר להם תכליות בלתי הפעולות יותר טובים הם הפעולים מהפעולות ע"כ. ראה קרא ההשכלות הנמצאות בשכל בלתי יוצאות ממנו פעולות ואל העניינים היוצאים חוץ ממנו במציאות בחומרים קרא פעולים וגזר שכאשר יהיו אלו הפעולים תכלית אל הפעולות השכליות הקודמות להם וממציאות אותם כמו שתהיה המצאת הכסא או הכנור תכלית למחשבת האומן בה ובציורה כי הנה אז הפעולים האלו עם היותם נמצאים חמריים המה טובים ומעולים מפעולות

[141] ר"ל כי דעת החוקר אריסטו הוא, שהתכלית היוצאת אל הפועל יקרה תמיד מהמחשב' אשר הוציאה אותה אל הפועל, ד"מ מעלת הכסא והשלחן הנמצאים בפועל, היא יותר נכבדת ממחשבת החרש כל עוד חשב עליהם ולא הוציאם עוד לאור, ונמשך מזה, כי לא לבד שיקנ' השכל הפועל בחרש זה שלמות חדש' ע"י מלאכתו אשר בה יוציא מחשבתו אל הפועל, כ"א גם תיקר מלאכתו שהיא התכלית יותר ממנו שהוא רק החושב והפועל, וע"כ אמרו הפילוסופים שנמשכו אחריו, כי אם ניחש אל הי"ת פעולות ועשית דברים פחותי ערך אלה, הלא נפחת ונגרע בזה ערך שלמותו ית' ומעלת מחשבת השכלתו הנשגב' ממעלת הדברים אשר הוציא אל הפועל, ולדחות דבריהם אלה אמר הרב ז"ל, כי לו היתי' תכלית מציאת הדברים האלה מכוונת רק לעצמם, ר"ל שכוונת הי"ת בהם היתי' רק שיהיו בעולם, מבלי השקפ' אל תכלית אחרת יותר יקרה, אז היו דבריהם צודקים, כי נגרע בזה מעלת הי"ת, אפס תכלית מציאותם היא רק שיכיר האדם על ידם אמיתת מהותו ית', וא"כ הוא בעצמו ית' ר"ל השגת אמיתותו, התכלית לכולם, וא"כ גם הוא הנכבד והנשגב מכולם אף שעשה אותם, וביאר זאת במשל כנור ונבל, אשר אם יעשה אותן האומן רק בעבור עצמותם כי יהיו נמצאים, אז נוכל לשפוט, כי הם יקרים ממנו, אחרי שהוא טרח להמציאם, אפס בהיות כוונת עשיתם רק שיוכל המנגן לנגן עליהם אז יהי' המנגן בעצמו התכלית והנכבד מכולם, כן הדבר בבריאת הי"ת שהיא רק למנען יכיר וישיג האדם המשכיל על ידה את בוראה ית' א"כ הוא לבדו ית' התכלית, הנכבד והנשגב מכל.

השכל הקודמות להם. באשר הפעולים הם תכליות והפעולות הם מסודרים בעבורם והנה א"כ יחוייב לא לבד שיושלם שכל הפעול בפועל אבל שיהיה טוב ויקר ממנו וזה עצמו מה שיחוייב להם מענין אלו הפעולים כשניחסם מכוונים אליו יתעלה ומתבונן בהוצאתם לחוץ עד שכבר תראה מפני כל אלו הטענות שהוא סכנה עצומה או חטא מגונה ליחס אותם אליו ולתארו עליהם בשום פנים. הנה לזה נתייחד הדרוש הנפלא בזה בעצמו בביטול הטענות האלו הנזכרות במזמור שיר ליום השבת הוא שיר מיוחס אל אדם הראשון, (אדר"נ פ"א) אשר לו נאה להודות על אלו הפעולים בעצמם וזה שיר שבח של יום השביעי (תמיד פ"ז) כי אות היא לעולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ. והעד הנאמן על אמתת זה היות ראשית דבריו:

טוב להודות לה' (תהלים צ"ב). כי מי יאמר לו שאין טוב להודות לה'. אבל יראה באמת כי הוא מאמר פוסק וגוזר בענין שהיה לו ראשונה שום ספק ופקפוק בו ויאמר שאחרי ראותו היטב הטעמים המחייבים ההודאה והשבח לו יתעלה ביחס אליו בכמו אלה העניינים עם הטענות שידומה בעדם המניעה מזה הנה הוא יגזור בשכלו ורוח קדשו העולה על כל עיון שהוא טוב להודות לה' ולזמר לשמו מבלי שיוחס אליו שום חסרון מהחמשה טענות שטענו עליו כלל. והנה בזכרו שני מיני השבח האלו רצוני הודאה וזמרה יראה שנמשך אל כונת מה שכתבו החכם בפרק י' מהמאמר הא' מס' המדות אמר נראה שכל דבר משובח ישובח בעבור דבר אשר לו אצל דבר אחר כי הצדק ואנשי החיל ובכלל הטוב והמעלה נשבחם בעבור הפעולות והמעשים והאמיץ והרב וכל אחד מהאחרים יש לו בטבעו דבר אצל דבר אחר טוב ומעולה מפורסם זה אצל התושבחות אשר הם אצל האלהות כי היו דברי צחוק או נעריכם אלינו וכו'. עד אומרו כי נהלל האלהות ונאשרם וגם נהלל האנשים האלהיים. אמר כי ענין השבח בלשונו הוא מה שיתואר בו הדבר כשהוא טוב לענין מעולה ממנו כמו שנשבח המעלות בעבור הפעולות המסודרות מהם וכיוצא בזה ושלזה יהיה לעג שישובחו האלוהות אלא אם יהיה ע"ד דברה תורה כלשון בני אדם אבל שיהוללו כי ההלול בלשונם הוא שבח המכוון לכבודו ומעלתו מצד עצמו לבד. וכבר תראה במקומות מה סגולת זאת המלה על זה האופן כמ"ש הכתוב, כל הנשמה תהלל יה (תהילים ק"נ:ו') ובשומו ראש המזמורים וסופם מלת הללו יה שאומרו רבותינו ז"ל (פסחים קי"ז.) שהוא הלשון היותר משובח שבשירים ואמרו שכולל שם ושבח כאחת שהכוונה שהוא שבח המתיחס והנאות לשם ויצדקו יחד והוא מה שיכוון מהחכם באומרו (משלי ל"א:כ"ח) בעלה ויהללה כמו שיעיד הכתוב הסמוך רבות בנות וגו'. ואיך שיהיה בזה יראה שכיון המשורר היטב בחילוף הלשונות אמר טוב

להודות לה' שהוא ענין הנאות אליו מבלי צירוף אל דבר אחר אמנם ולזמר לשמך עליון כי הוא שבח שיאמר בצירוף אל ענין מעולה ממנו ואמר זה לפי שהשם הוא מה שיורה על הפעולים אשר עמדנו עליהם ומהמפורסם כי מצד מעשיו המיוחסים אל שמו הגדול נבוא לדעת אותו יתעלה ולזה היא ידיעה משובח' במה שענינה הוא להגיע בה אל טוב מעולה ממנו והידוע כי לשון זמרה הוא תרגום של שבח ושבח תרגום של זמרה: להגיד בבקר חסדך וגו'. כי טוב להגיד מעשה חסדיו אשר הם מצד הפעולים האלו שבהם יוכל להגיד המגיד הגדה ברורה מפורסמת כאור בקר כדי שתושג לנו בה אמונת אומן לידיעה אשר מצד הפעולות שהיא אצלנו במדרגת הלילות אם מצד קיצורנו בהם ואם מצד שהם עניינים שחויב לכסותם כלילה. והנה אחר שגזר על זה המשפט הנכון וביאר תועלתו בקצרה עשה משל נמרץ מאד למה שאמרו מתועלת אלו הפעולים אשר בו תגדיל תושיה להתיר בו רוב הספקות שטענו על זה הדרוש שבעבורם אמרו שאין טוב להודות לה' כמו שאמרנו והוא אומרו עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור הנה הוא מבואר שכלי הנגון כל עוד שיתרבו טורי מיתריו וכל שיהיה בטנו יותר חלולה יהיה מה שינגנו בו יותר נראה לנגון אדם ויהיה קרוב להשמיע אל האזן כוונת מה שישורר בו וכ"ש כשיהיה הנגון עלי הגיון קודם, רצוני שישורר המנגן תחלה בפיו כמנהג לוקחי כנור סובבי עיר בלילות כי אז יראה כאלו הכנור אומר הדברים ממש בנגון מיתריו ואמר שכבר ישיג המשבח והמזמר בזה המין מהפעולים השגה מה במין המעולה ממנו מן הפעולות כמו שתושג כוונת המשורר המנגן עלי עשור ועלי נבל שהוא מיטב הכלים גם כשיוקדם ההגיון אל מלאכת הכנור והוא מה שפירש היטב באומרו. כי שמחתני ה' בפעליך במעשה ידך ארנן. כי השמחה המגעת מהפעולות הוא ע"י שירנן וישבח במעשה ידיו והם הפעולים והנה בזה התיר הספק היותר עצום שבענין וזה שאם יהיו אלו הפעולים תכלית לעצמם כמו שהיה הנבל או הכנור מצד מה שהם פעולים תכלית אצל האומן מצד מה שהוא אומן הנה יצדק עליהם מאמרם שישתלם השלם בפחות כמו שישלם האומן בהוצאת הכלי למעשהו לפי שכבר יהיה אצלו הפעול יותר טוב מהפועל. אמנם אין הענין כן רק הם כמו כלי הזמר אצל המנגן המצוה לעשות אותם שלא ידרשם לעצמם רק מחמת הנגון שהוא פועל נשאר בעצמו או אל התעוררות הנפש אל פועל עליון ממנו כי אז אין הפעול ההוא אצלו נכבד מהפעולות אדרבה הם נכבדות הימנו למה שהוא מסודר אליהן. וכן הוא באמת אצל כל העניינים הפעולים האלו אשר אמרנו שאינם מכוונים לעצמ' כי אם להגיע בהם אל אמתת מציאותו יתעלה יכולתו וחכמתו העצומה כמו שנאמר בנמצאים הכוללים (ישעיהו מ"ב:ה') בורא השמים ונוטיהם וגו'. (ירמיהו י':י"א)

עושה ארץ בכחו וגו'. (שם) אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא וגו'. ובאלו העניינים החלקיים בכל מה שיסופר מהם נזהר מאד בזה הענין ולא סר מתת הסבה התכליתית לכלם הדעת אותו יתברך שאין דבר יקר למעלה ממט בשום ענין. כמו שאמר (שמות ו':ו') לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וגו' והצלתי אתכם וגו' וגאלתי אתכם וגו' וכוונת הכל ותכליתו וידעתם כי אני ה', גם אמר (שם י') למען שיתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר וגו' וסוף וידעתם כי אני ה' וכן בכלם הודיע כי תכלית כל הפעולים האלו אינם לעצמם אבל עקר כוונתם ותכליתם הוא הדעת את ה' שהיא פעולה מעולה נשארת בעצמה בלתי יוצאת ממנו יתעלה אשר הוא הדעת אותו כמו שאמרנו. וכבר עמד החוקר על זה הספק עצמו רצוני מהיות הפעולים טובים מהפעולות והתירו על זה האופן בעצמו כשאמר תכליות רבים לרבות מהפעולות וכו'. עד אומרו הנה אם יש שם תכלית לנפעלים וכו'. והוא פירוש נכון ודרך ישר בחלקי מאמריו שם כמו שביארנו במקומו ת"ל. ומזה ימשך התר השנית והשלישית מהטענות ועליהם אמר מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך. ירצה כי אחר שנתבאר שאין להשקיף הפעולים האלו ואם גדולים ונוראים הם מצד עצמם כי אם בבחינת התכלית העליון ההוא להם הנה הוא ראוי להפליג שבחם מאד ולומר כמה גדולים מעשיך ה' ממה שיחושב מהם בתחלה כי באמת בבחינה ההיא אינם פעולים מורגשים רק דרושים מושכלים נמצאים בשכל ועומדים בו עמידה קיימת כמו שאמר המשורר בפירוש (תהילים קי"א:ב') גדולים מעשי ה' דרושים לכל חפציהם וסוף שכל טוב לכל עושיהם תהלתו עומדת לעד. ולזה כשנניח שנתעצם היודע יתעלה במה שידעהו מהם מענין תכליתם לא יתעצם רק בו יתעלה מצד מה שיסודרו להודיע ולפרסם רוממותו בעולם. ומזה הטעם עצמו יתבאר כי מאד עמקו מחשבותיך מהיותם מחשבות היולאניות כמו שיטענו המטעים וזה שהפעולים האלו מצד צורתם ותכליתם אי אפשר שיסתרו מעיני בחינתו בשום צד כי זאת הכתיבה דרך משל מצד היותה על הספר בדיו היא ודאי חומרית ונתפשה בכל אותן הטענות שאמרו. אמנם מצד צורתה ותכליתה אם היה המובן ממנה דבר מושכל או הישרה אל הידיעה האלהית וקיום מאמרו המביא אל ההצלחה כמו שהוא ענין התורה האלהיות הנה צדדים אלו לא יפרדו ממנה לעולם. ובבחינה זו לא ראתה התורה למנוע ממנו הרגשת אלו העניינים החלקיים בשום פנים אמר דוד (שמואל א י"ז:מ"ו) היום הזה יסגרך ה' בידי והסירותי את ראשך מעליך וסיים וידעו כל הארץ כי יש אלהים לישראל וכן וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה' וגו'. כי הנה אלו הפעולים החלקיים הנפעלים על ידי איש מעבדיו בכל המון הנזכרים כבר כלם הם נודעים אליו ומשיג אותם מצד

מה שהם מסודרים אל הודעת אמתתו. ולפי שאלו העניינים לא יבינם רק האיש הנלבב נקי הדעת משולל מהדעות המשובשות ומהאמונות הנפסדות לזה אמר איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת. ירצה הפתי לא ידע אלו העניינים הדקים וגם לא יבינו כל כסילים החושבים לדעת בינה והיא רחוקה מהם. ואיפשר שיהיה זה הכתוב דבק אל מה שאחריו או חציו האחרון, יאמר איש בער לא ידע מה שאמרנו וכסיל לא יבין את זאת והיא הטענה הה' שאמרו מרוע הסדור. ואמר עליה בפרוח רשעים כמו עשב וגו'. יאמר שאחר שהוא מבואר לכל בעל דת שסדור העולם ומנהגו הוא על פי שתי ההנהגות הידועות הטבעית וההשגחיית הנה הוא מחויב שיפלו בה לפעמים דברים מסודרים ממנהג הטבע לטוב או לרע בלתי מסכימים אל פעולות האיש ההוא כאשר לא יספיקו מעשיו להדיחם מעליו בצד מצדדי ההשגחה כמו שכתבנו בשערים כ"ב וכ"ו. אמנם שהענינים שיהיו על זה האופן אי אפשר להתקיים לפי שלא יחודש ולא יעשה בעבור האיש ההוא. ולזה יתחייב שצמיחת הרשעים ופריחת' לא יהיה רק כעשב השדה שבין לילה היה ובין לילה אבד וכמ"ש החכם (קהלת ח':י"ג) וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל וגו' כמו שנתבאר בשער שלישי. ולא עוד אלא שאפי' מעט מההצלחה ההיא תהיה להשמדם עדי עד והנה היא זאת תשובה נכונה מאד לא יפקפק בה כי אם איש בער וכסיל כמו שאמר. והנה על הטענה הרביעית אמר ואתה מרום לעולם ה' ירצה ומה שטענו שאם תתבונן באלו הנמצאים המשתנים כבר תשוה להם גם אתה בשתשיג אותך התנועה ויגבילך הזמן זה באמת מבואר הביטול בעצמו שכבר נתפרסם שאתה מרומם ומעולה משתכנס עם אלו הנמצאות תחת הזמן שהוא ידוע שהזמן הוא מחודש ומוגבל ממך ואתה מרום מעולם ועד עולם בלי ראשית ותכלית וממך ימשך הקיום והנצחיות לכל אשר ימצא אתו אמנם אין שום הפסד וכליון נמשך ממך כי הנה אויבך ה' הנשמדים והאובדים מפניך הנה אויביך מעצמם יאבדו לעולם הבא ומאליהם יתפרדו כל פועלי און בעולם הזה ויתקלקל חבורם ויאבדו מהר כמו שאמר (איוב ט"ו:ל"ד) כי עדת חנף גלמוד, ומפי עליון לא תצא הרעות. אמנם הטובות באמת יתיחסו אליך מבלי שום טענה מאלו. הוא מה שאמר ותרם כראם קרני וגו'. שוה למה שאמר (שמואל א ב':ל') ועתה נאום ה' חלילה לי כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו. ואמר שיגיע לו ולכל צדיק וצדיק שני מיני הצלחות הפך מה שזכר ברשעים. הא' שירים קרנם במעלה ורוממות בעולם הבא מכל זולתם ועל הצלחת העולם הזה אמר בלותי בשמן רענן כי עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו על נעימות ותענוג החיים. ויתכן גם זה שרצה בשני אלו הפסוקים כי הנה אויביך ה' הדוברים אליך סרה בטענות הנזכרות ודוגמתן הנה המה יאבדו ולא יספיקו

להאביד זולתם בפחזותם ושקריהם. שאפילו כל פועלי האון יתפרדו מהם ולא ישמעו לקול דבריהם ולי אני עבדך הסותר טענותיהם ומבטלן נתת שכר טוב ותרם כראם קרני וגו'. אמר שהגיע מאמות זה הדעת שיעור מהאמות שאפילו אויביו העויינים אליו והקמים עליו מרעים תשמענה אזניו שהם אומרים עליו צדיק כתמר יפרח וגו'. הפך בפרוח רשעים כמו עשב. ויכוין אל שלשה הבדלים גדולים. האחד החוזק והיופי שזה כתמר וכארז בלבנון ואלו אינם רק כעשב ייבש. והשני כי הרשעים הם נפרדים ובלתי מסכימים אפילו לעצמם כמו העשב שכל נימא ונימא היא בפני עצמה אמנם הצדיקים הם מוסכמים במעשיהם ואם רבים הם לבם פונה בהם אל תכלית אחד כמו התמר והארז שעם היות שענפיו מרובים הכל מתיחדים בגזע אחד. והג' כי העשב הוא גדל בכל מקום הדיוט ואלו שתולין בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו וזהו כנוי אל העמידה הנצחות לפניו כי מצד שהיו בחייהם שתולים בחצרות ה' לעבוד עבודתו ראוי ומחוייב כי אף אחרי כן לא יעקר גזעם משם אבל יפריחו בחצרות אלהים לאכל פרי מעלליהם. ולזה אין ראוי לכל אוהבי האמת לשמוע טענות אלו ודומיהם ולמנוע עצמם מספר תהלות י"י כי עוד ינובון בשיבה מרוב ימים ועם כל זה דשנים ורעננים יהיו להגיד כי ישר י"י בכל מעשיו אלה ואין דבר מהם נעלם ממנו וכי הוא צורי וישועתי לא ניחס אליו דבר שיהיה עולתה ליחסו בו יתעלה כלל. הנה שנתבאר מה שרצינו אליו ראשונה מהיות השלמות המגיע אלינו מהעיון בעניינים האלהיי' יותר מצד אלו הפעולים ושההלול בהם לא לבד הוא מותר אבל מחוייב כי על כן מלא לב הנביאים והמדברים ברוח הקדש כמה הודות שירות ותושבחות עליהם כמו שנתפרסם מכל ספורי העניינים האלו החותמים בשירה הנפלאה שמפלגת בזה הענין כמו שיתבאר ושירות דוד המלך אשר לא יחשה מזכרונן בכמה מזמורים אין צורך לזוכרם והחכמים צוו עלינו תמיד על זה באמרם (בהגדה) ואפי' כלנו חכמים כלנו נבונים כלנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים כי העניינים הנפלאים האלה הנה הם אשר השיגום אבותינו למראות העין והשאירום בידינו כאלו ראינום בעינינו והורגלו בהם לקחת מה שחוייב לנו שיתאמת אצלינו מאמתת מציאותו ויכלתו והשגחתו יתעלה אשר אי איפשר לשום ההצלחה זולת זה מאי שאי אפשר להגיע לזה מצד העיון מהפעולות וכבר תהיה זאת ההשגה במה שהיא מגעת באמצעית אלו הפעולים בענין הלמוד העיוני המגיע באמצעות המופתים ההקשיים אשר יובדל עניינם מהמושכל הראשון כמו שנתבאר זה בשער כ"ח אבל מ"מ הוא הלמוד הנאות והמועיל אל קצרי ההשגה אשר בדרכו יוכלו להשיג מה שנעלם מהם בזולתו. וכל זה הוא מה שכיוונוהו חז"ל במאמר שזכרנו ראשונה (ש"ר פ' כ"ג) בא וראה כמה גדולים

יורדי הים משה כמה נתחבט ונתחנן לפני הקב"ה עד שיראה הדמות שנאמר (שמות ל"ג:י"ח) הראני נא את כבודך אמר לו הקב"ה (שם) לא תוכל לראות פני. וזה כי מר"עה למה שהיתה כוונתו לפי עוצם תשוקתו לבקש ולהשיג בלי אמצעות שנאמר הראני נא את כבודך כי הוא בקשת המהות כמ"ש הרב המורה ולזה היו לו העניינים נמנעי ההשגה כי נאמר לו לא תוכל לראות פני ולבסוף מה שהשיג הראה לו בסימן והוא ענין השגת השלילות שהיא ראיית אחורים כמו שיתבאר שם ב"ה. ואמר שגם החיות שהם נושאות הכסא אינם מכירות הדמות לפי שאין השכלתם ממין השכלתו ולזה אומרים (יחזקאל ג':י"ב) ברוך כבוד ה' ממקומו כלומר ישתבח ויתרומם כפי השבח הראוי לו. אמנם יורדי הים מצד מה שהיו השגותיהם באמצעות אלו הפעולים המורגשים בעיניהם אשר יאמר כי הוא זה הנה עם זה היה נקל להגיע להכרת מציאותו ויכלתו והשגחתו יתעלה שהוא הדבר הנאות להם וההמחוייב לשלמות'. אמנם לעתיד לבוא זה יאמר שני פעמים וזה כי כשתתרבה להם ההכרה וההשגה אשר מזה המין ובמראה עיניהם המה יביטו יראו בה כפלי כפלים כיוצאי מצרים כבר יגיעו למעלתם זו עצמה מהשגת השלמות והנה כאשר תושפע עליהם שפע השכל והחכמה בימים ההם כאשר נועד (ירמיהו ל"א:ל"ד) ולא ילמדו עוד איש את רעהו לאמור דעו את ה' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם ונאמר (ישעיהו י"א:ט'-י') כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים ונאמר (יואל ג':א') והיה אחרי כן אשפוך את רוחי וגו'. הנה בלי ספק שישיגו מצד מהותו מה שלא הושג עד הזמן ההוא לכללם והוא מה שאמר (ישעיהו כ"ה:ט') הנה אלהינו זה וגו'. שני פעמים כי אומרו הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה הענין האחד זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו זהו הענין השני. והנה אחר שנשלם מה שרצינו אליו לשומו כמו שער לבוא אל ביאור אלו הספורים הנפלאים אזכור הספקות הנופלות בהם קודם שנבא אל ביאורן: א אומרו ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא וגו'. כי לפי פירוש רש"י ז"ל קשיא מלחמת עמלק עד שהוצרך לתקן בראותם מלחמה כגון מלחמת העמלקי והכנעני ופי' הרמב"ן ז"ל, נדחק מכל המלחמות כמו שנרא' מפרושיו וגם כי נראה כי מיראת חזרתם למצרים הביאם דרך ים סוף וזה לא יתכן כי נסי הים הנפלאים אשר בהם באו לכלל יראה ואמונה שנאמר שם ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו אי אפשר שלא יכוונו להעשות כן מתחלה אלא שיבואו ע"ד המקרה ואם היה ים אחר בדרך פלשתים היה לו לומר ולא נחם אלהים דרך ים פלשתים וגו' ויסב אלקים וגו'. וטעם וחמושים עלו בני ישראל כי לא נתחוור פירושו וחז"ל (מכלתא פתיחת בשלח) הוצרכו לומר אחד מחמשה וכו': ב אומרו וה' הולך לפניהם וגו' ללכת יומם ולילה. כי למה

הוצרך לו יתעלה ולהם שילכו בלילות טוב הוא שילכו (יומם) בשובה ונחת: ג אומרו דבר אל בני ישראל וישובו ויחנו וגומר. כי למה הוצרך להתנכל להם בזה לחזק את לבם לרדוף אחריהם והרי לא פטרום לגמרי כי אם לעבודת שלשה ימים ואחר עבור זמנם הנה המה ירדפו אחריהם מעצמם ואף כי גמרו בלבם לשלחם חפשים בידוע שיצאו אחרי ממונם כי לעת כזאת היו צורך שאלת הזביחה והשאלת הכלים לפי המפורסם ואם תאמר שלא היה בלבם לרדוף אחריהם כלל זו קשה מן הראשונים כי למה תהיה כזאת מאתו לחזק את לבם אחרי שכבר הודו וקבלו מלכותו משלם. וכן יאמר באומרו ויהפך לבב פרעה ועבדיו וגומר כי אם לא היה בלבם מתחלה לשלחם כלה הנה לא נהפך לבם ממה שהיה כבר ואיך אמר מה זאת עשינו כי שלחני את ישראל ומתי שלחום אלא לזמן הזביחה לבד ואם שלחום לגמרי והוא הסב לבם אחורנית הדרא קושיא לדוכתא: ד אומרו ויראו מאד ויזעקו וגומר. כי אחר ששמעו את דבר ה' ועמדו בסוד כונתו ועשו החזרה ההיא על פיו לא היה להם להצטער כלל. וגם כי לא יסכים מאמר ויזעקו בני ישראל אל ה' עם מאמר המבלי אין קברים במצרים וגומר הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים וגומר. ועוד כי מה שאמר שדברו אליו במצרים היה ענין אחר שפחדו אליו מהרעב והצמא וכדומה אבל זה שאירע להם מהיציאה אחריהם לא אמרו שעלה על לבם ואיך אמרו זה הדבר אשר דברנו וגו'. וטעם מאמר המבלי אין קברים, המבלי אין אלהים (מלכים ב א׳:ג׳): ה אומרו התיצבו וראו את ישועת ה' כי למה לא הגיד להם משה בביאור את ישועת ה' אשר יעשה להם כי יאמינו וישמחו בה אלא שדבר להם בסתם וכמי שאינו יודע. וקשה מזה אומרו כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו וגו'. כי אינם דברים נאותים להם לפי דחקם שהרי יצדקו מאמרו אם יהרגום המצריים או יטבעו בים. וגם שגזרה זו לא נתקיימה שכבר ראום בבוא מלכי מצרים על ארצם (מלכים א י״א:י״ח) ובשוב ישראל לשם (ירמיה מ"ג) בימי ירמיהו ועוד אומרו ה' ילחם לכם ואתם תחרישון כי למה יחרישו והלא טוב להם להודות ולהלל כמו שעשו ואם אל המנוחה יכוין היה לו לומר ואתם תשבו בטח או ואתם תנוחו: ו אומרו מה תצעק אלי כי היכן צעק ואם צעק אל מי ראוי לזעוק בשעת הצורך זולתו. גם מאמר ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים. יראה שהיה לו לומר בהפך הרם ידך ונטה את מטך וגו': ז אומרו נטה את ידך על הים ובקעהו ואח"כ נאמר ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה וגו'. וישם את הים לחרבה ויבקעו המים. היה לו לומר לפ"ז נטה את ידך על הרוח ויבא רוח קדים עזה וגו': ח בטעם ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם וגו'. כי היה לו לומר ויבא מלאך האלהים וגו'. וטעם ויהי הענן והחשך ויאר

את הלילה. ט אומרו ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל ואחר כך אומר מצרים נסים לקראתו והלא לא היה להם לנוס אלא דרך ארצם ואם היו מטורפים ונכנסין אל הים לא היה לו לכתוב לומר נסים: י באומרו וישב הים לפנות בקר לאיתנו ואז"ל (ש"ר פ' כ"א) אני הוא שהתניתי עמו מתחלה שאני קורעו שנאמר וישב הים לפנות בקר לאיתנו לתנאו הראשון והלא לא שב אז אלא לטבעו דכתיב בפי' וישובו המים ויכסו את הרכב: אלו הן הספיקות שראוי לעוררן בזה החלק מהספור הכולל העניינים הנפלאים אשר נעשו אחר שלוח העם אשר בהם נגמרה הישועה ובאו לכלל אמונה שלמה ועליהם אמר שירה והנה השירה עצמה תהיה חלק בפני עצמו כי הוא מה שיאות לה כפי העניינים המכוונים בה ונבוא אל הביאור:

ויהי בשלח פרעה. ולא נחם אלהים וכו'.

לפי שהיה מהשלמות האלהי להשלים את אשר החל כמו שאמר (שמות ג':ח') וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו אל ארץ טובה וגו'. אל מקום הכנעני והחתי והאמורי וגו'. היא הארץ אשר נאמר בה (דברים ט':א') שמע ישראל אתה עובר היום לרשת גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות בשמים עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק. ומהידוע כי תולדת הענקים האלה ובית אבותם גם הם מארץ פלשתים היו כמפורסם מגלות (שמואל א י"ז:נ'-נ"א) ומילדי הרפה אשר נפלו ביד דוד ועבדיו (שמואל ב כ"א:ט"ו). וכתיב (ביהושע י"א:כ"ב) לא נותר ענקים בארץ רק בעזה בגת ובאשדוד נשארו ואותה גם היא נתנה לישראל לנחלה דכתיב (שמות כ"ג:ל"א) ושתי את גבולך מים סוף ועד פלשתים וגו' והיא אשר כבשה דוד וצרפה לארץ כמשפטיה והלכותיה כמוזכר (בגיטין ח'.) והיה מאד מבואר שנצחון המלחמות האלה היה קשה מאד ונמנע מהם בתכלית המניעה. לזה היה מהחסד האלהי לגמור בעדם את אשר החל לעשות ולהמשיך עוד ענין ההתחכמות ההוא אשר כתבנו בענין המכות ולהתנכל בפרעה ובכל עבדיו בתת להם מקום לטעות בלבם הבלתי נכון עמו באופן שיצאו למקום משפטם שם יתגדל ויתקדש שמו על כל מלכי הארצות ההם ורגזו וחלו מפניו ושם תכבש הארץ בפניהם מבלי שימצאו עוד כל אנשי חיל ידיהם כמו שביאר בסוף השירה נחית בחסדך וגו'. שמעו עמים ירגזון וגו' עד יעבור עמך ה' וגו'. כמו שיבא וכמו שנתבאר מהספורים עצמן. וכל זה היה מצורך ההוצאה ההיא משם כאשר אמרנו כי הכל הולך אחר החתום (התר ספק א') ולזה אמר כי בשלח פרעה את העם לא נחם אלהים בדרך אשר החזיקו בה בנסעם מרעמסס סכתה והוא דרך ארץ פלשתים שהוא העם היותר קרוב להם לפי דרכם. כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם כובד המלחמה

אשר יערכו לנגד העם המר והנמהר ההוא והיה בנפול בהם בתחלה לא יקוו את ישועת ה' אשר יעשה להם ושבו מצרימה וכ"ש משאר מלכי האמורי אשר כגובה ארזים גבהו והפליא עצה להסב אותם דרך המדבר ים סוף לסבה שקדמה והיא שעמדה להם אף ע"פ שנתעכבו במדבר ארבעים שנה כמו ששמה ההשגחה דבר בפי רחב הזונה (יהושע ב':ט') ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים וגו'. ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם וגו' כי בפעם ההיא החל וכלה להפיל לבם לבלתי התחזק לערוך כנגד' מלחמות חזקות רק קצת חוזק וסירוב שנתן השם בלבם למען תתם בידם כמו שאמר (שם י"א) לא היתה עיר אשר השלימה את בני ישראל בלתי החיי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם וגו'. ומזה המין היתה מלחמות סיחון שנאמר (דברים ב':ל') כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך וגו'. ומלחמת עוג אינה כדאי לחוש אליה כי הוא לבדו נשאר מיתר הרפאים וכל שכן עמלק וגם ששסהו הקב"ה בהם לחטאם הקודם. והוא מה שאמר ויסב אלהים את העם וגו' עד בני ישראל וגו'. והוא שעלו משם מזויינין, בכל כלי קרב מפחד ה' ומהדר גאונו אשר לא נשאר עוד רוח באיש להתיצב בפניהם כו'. (ובזה הותר ספק א'):

ובמדרש (ש"ר פרש' כ') ולא נחם אלהים וגו'. משל למלך שהיה לו בן קטן והוא מבקש ליתן לו ירושה אמר אם אני נותנה לו עכשו והלא קטן הוא ואינו יודע לשומר' אמתין עד שילמוד כתבים ויעמד על עמקם ואח"כ אני נותנה לו כך אמר הקב"ה אם אני מכניסן לארץ מיד עדין לא נתעטרו במצות ולא למדו תורת תרומות ומעשרות אלא הריני נותן להם את התורה תחלה ואח"כ אכניסם לארץ. והנה א"כ יהיה כי אמר אלהים טעם שני בחסרון הוא"ו וידרשוהו גם כן על דרך כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו' (שמות ט"ו:כ"ו) כמו שיבא. והכונה כי בעמדם על הר סיני ולומדם תורה ומצות. יובטח משינחם העם מהעתקם מדעות מצרים הנפסדות ולא יפוחד עוד מהם שבראותם מלחמת יצר הרע והאומות ישובו מצרימה: ויקח משה וגו'. זכר זה בכאן אם להורות על חומר השבועות שאפילו בשעת הדחק שהחזיקו עליהם מצרים למהר לשלחם אין להתעצל וגם הוא דבר שהוסיף אמונה בגאלת' למה שהיתה מצוה מיוחדת בפקוד אלהים אותם: ויסעו מסכות וגו' וי"י הולך וגו'. משם היתה התחלת הסבה לדרך המדבר ים סוף כמו שאמרנו ושם להם דרך שילכו יומם ולילה. (ב) והיה זה כדי שיחשב עליהם בתחלה שהם פוחזים לברוח וגם כן אחר שישובו ויחנו על פי החירות יגזור עליהם ודאי שהם

נבוכים ומזה ומזה עצת י"י היא תקום: וידבר י"י אל משה דבר אל בני ישראל וישובו ויחנו וגו'. (ג) הטעם כי מאחר שחשדם פרעה שכוונתם לברוח במ"ש להם (שם י') ראו כי רעה נגד פניכם ולבסוף אמר (שם י"ב) קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את י"י כדברכם נראה שכבר נתייאש מהם לגמרי. אמנם לא נתייאשו מממונם שחשבו שעל כל פנים יחזירוהו או ישלחוהו להם ואם היו הולכים לדרכם בלי שום ערבוב ומבוכה לא היה ממלא לבם אותם לרדוף אחריהם בסוס ורכב להלחם בם להחזיר' אבל יצאו אליהם במתי מעט לתבוע ממונם אם יתנוהו להם מוטב ואם לאו יקחו להם תחתו נכסיהם שעזבו בבתיהם כאשר הם כמו שכתבנו שם ובתחלת הענין. אמנם עכשו כשראום נבוכים בארץ וסגורים במדבר הסיעו לבם הוא ועבדיו מן הממון לבד ונהפך ג"כ אל העם לאמר מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדיו כי חשבו כי גם שלא מדעת אלהיהם הם בורחים והוא שסגר עליהם המדבר והוא טעם החזוק שאמר וחזקתי את לב פרעה כמו שמה שהוליך את הים ברוח קדים עזה היה ענין החזוק השני וכבר כתבתי זה בשער ל"ו בספור המכות. ואיפשר ג"כ כי המבוכה הזאת שהיה להם במדבר הספיקה לו לתת לב לצאת וגם לזרז עצמו בסוס ורכב אבל עדין היה לבו נוקפו מפני היד שנשתלחה בו עד שהוסיף עוד חוזק בלבו ויצא והוא מה שנאמר וישובו ויחנו וגומר ואמר פרעה וגו' ואחר כך וחזקתי וגו'. וכן במעשה ויגד למלך מצרים וגו' ויהפך לבב פרעה וגו' ויאסר וגו' ויקח וגו' ויחזק ה' את לב פרעה וגו'. ויאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו ירצה כי במה שאסר הוא את רכבו בעצמו לקח את לב עמו עמו כי מי ראה אותו אוסר מרכבתו ואינו יוצא אחריו: ואכבדה בפרעה וגו' לא ראתה חכמתו לפרש להם הכבוד ההוא מה עניינו וטבו ואיך יהיה הדבר ההוא הגדול והם חשבו כי מדי צאתם אחריהם ירעם אלהים עליהם בקולות וברד ואבני אלגביש וכיוצא בזה באופן שלא יקבלו מהם לא נזק ולא שום צער ולו יתעלה נתכנו עלילות כדי שיתרשם בלבם הענין הנפלא ההוא תכלית הרושם כמו שיבא ולזה מה שנאמר ופרעה הקריב וגו' ויראו מאד ויזעקו בני ישראל אל ה' וגו' (ובזה הותר ספק ד'):

ובמדרש (ש"ר פ' כ"א) באותו שעה אמר הקב"ה לכך הייתי מתאוה לשמוע קולכם שנא' (שיר ב') השמיעני את קולך וגו' משל לבת מלכים שצעקה מן הלסטים והצילה המלך ואח"כ בקש המלך ליטלה לאשה והיה מתאוה שתדבר עמו והיא אינה רוצה גירה בה את הלסטים וכו' וכוונת הכל כדי שיתרצו אליו ויכירו הצורך הגדול להם לשמוע בקולו ולקבל דברותיו. אמנם הם מכאן מצאו מקום לטעות ולחשוב כי אולי כוונת האל יתעלה היתה לפוקדה ולהושיבם שם פדויים במיטב הארץ בארץ רעמסס שהיא כגן י"י

ושמשה מדעתו היה מוציאם משם ללכת על אשר לא ידעו להשתרר עליהם במדבר וזה דבר שהורגלו לאומרו יום יום, למה זה העליתנו ממצרים, המעט כי העליתנו (במדבר ט"ז:י"ג) ולמה העליתנו וגו' (שם כ') ולזה מצד אחד צעקו אל י"י כי בטחו בו יתרצה להם גם אויביהם ישלים עמהם וישובו עמם בשלום ולא שיערו אופן אחר מהישועה אחר שמתחלה לא הודיעם וכעת לא השמיעם כזאת ומצד אחר נתרעמו על משה וכמפליגים על אשמתו ומתלוצצים עליו אמרו לו המבלי אין קברים וגו'. (ד) אמרו שמא חשבתנו מן הפתאים החרדים מאימת הקבורה אחרי מותם כאלו יקברום בחיים ולפי שידעת שאם נמות או נהרג במצרים לא נהיה שם באין קברים כי עכ"פ יקברו אותנו לטהר את הארץ לזה לקחתנו למות במדבר כדי שנפול כלם שם פגרים מתים ואין קובר מה זאת עשית לנו להוציאנו מדעתך מארץ מצרים. וכמוהו אומרו (מלכים ב א':ו') המבלי אין אלהים בישראל אתה שלח לדרוש וגו' ירצה אם רוח שטות תעלה עליך לדרוש על חלייך מאין אלהים מה לך אל בעל זבוב אלהי עקרון קום קרא אל אלהים אשר עשית לך כי מספר עריך היו אלהיך והמה לא אלהים וכמו שאמר (ד"ה ב' י"ג) כל הבא למלא את ידו וגו' והיה כהן ללא אלהים. (ד) הלא זה הדבר שאנו מצפים עכשיו שיושיענו בה הש"י והוא החזרה עמהם לישב שם בעבודתם הוא אשר דברנו אליך במצרים באמרנו כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר כי הרע המעט בערך הרב הוא טוב ומוטב שהיינו עושים בתחלה מה שאנו מוכרחים לעשותו באחרונה ואם תשאל מתי אמרו על פיהן אנו חיים: ויאמר משה אל העם אל תיראו. (ה) אמר בטוח אני שתעשה לכם תשועה גמורה מהם אמנם התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה אתכם היום באופן אחר ממה שחשבת' כי העולה על רוחכם שתשובו למצרים ותשלימו עמהם היו לא תהיה (ה) כי יודע אני כי מצרים אלו אשר ראיתם אותם היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. ואחר שקנטרם על פי דבריהם הרעי' אמר ה' ילחם לכם ואתם תחרישון (ה) ירצה אל תהרהרו על אופן הישועה איך ובמה יהיה כי ה' ילחם לכם בלי ספק ואז אתם תחרישון מכל דברי תלונותיכם אשר העתרתם עלי ולא יהיה לכם עוד פתחון פה. ולפי שבכלל דבריו אלה אשר דבר היתה צעקה לאלהים על הצרה הצרורה אשר היה בם כי הוא לא ידע על איזה דרך תעשה אלא שיהיה בדבריו כמוציא עליו שטר חוב שהוא חייב לפרעו לזה היה דבר ה' אליו על נכון (ו) מה תצעק אלי וגו' כלומר שמעתי את דבריך הצועקים אלי לאמר התיצבו וראו את ישועת ה' וגו' ה' ילחם לכם וגו' אמרתי הנני הנני דבר אל בני ישראל ויסעו:

ובמדרש (ש"ר פרש' כ"א) אמר רבי אלעזר בן פדת בשר ודם אם הוא שומע אדם יודע לעשות דינו ואם לא אינו יודע לדון דינו אבל הק"בה אינו כן עד שלא ידבר האדם יודע מה בלבו וכן הוא אומר (ישעיהו ס"ה:כ"ד) והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע לכך נאמר מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו. ועתה ראה כמה כיון ממה שכתבנו כי הנה הוא יתברך שמע מה שכיון אליו משה מהצעקה ואם לא הוציא בשפתיו והוא נכון מאד ויש במשמע מאמר מה תצעק אלי כלומר כבר נתתיך אלהים לפרעה בכל מה שיעשה בו להוציא את בני ישראל מידו א"כ מה תצעק אלי שום תפלה וצעקה דבר אל בני ישראל ויסעו (ו) ואתה מעצמך הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו כי לא ימרה את דבריך כי אתה מהשרים הרודים בשבט על הדברי' הטבעיים שישתנו על פיך ובגזרתך לא מכח המתפללים כמו שנאמר (תהילים צ"ט:ו') משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו' כאשר יתבאר זה הענין היטב בפרשת בלעם שער פ"ב ב"ה. ואתה הרם את מטך וגו' שם גלה לו סוד אופן ישועתם שתהיה על הצד היותר נפלא שאיפשר אם בשיבקע הים ויבאו בתוכו בחרבה מה שלא צוייר לו מתחלה ואם בשיסכל עצת המצריים ליכנס אחריהם ויוטבעו. (ובזה הותר הספק ו'):

ובמדרש (ש"ר פרש' כ"א) א"ר אלעזר הקפר אמר לו משה לא כך אמרת שאין הים נעשה יבשה שנא' (ירמיהו ה':כ"ב) אשר שמתי חול גבול לים וגו'. ונאמר (איוב ל"ח:ח') ויסך בדלתים ים. אמר ליה הקב"ה לא קראת בתחלת התורה דכתיב (בראשית א':ט') ויאמר אלהים יקוו המים אני הוא שהתניתי עמו מתחלה שאני קורעו שנ' וישב הים לפנות בקר לאיתנו לתנאו הראשון מיד שמע משה להק"בה והלך לקרוע את הים (ז) וענין המאמר הזה הוא להטעים כח הנס הזה וכיוצא בו וזה שכבר יפלא השלם שבאנשים ממנו לפי החוזק והקיום אשר שם הבורא בטבע הנמצאות לפי צורך העולם ותועלתו הכולל שהוא התנאי הראשון שהתנה בכל מאמרות הבריאה אלא שהיתה התשובה.

(י) כי הוא ית' אשר הוציא אותם מטבען במאמר יקוו המים ושעשה לו מאז תנאי שני חדש והוא שכשם שנקוה ונתקבץ במאמרו מהיותי נגר בכל העולם כך יחזור להפרד ולהפרע בכל זמן שיצטרך לפי סדר ההשגחה כי הוא הטבע השני החכם המשמש לרגל מלאכת התורה כמ"ש בשער ל"ח ובנזכרי' ב"ה. והוא מה שנתבאר מאמרו וישב הים לפנות בקר לאיתנו לתנאו הראשון כי התנאי הא' הוא שיהא נגר בטבעו והשני הוא להיותו נקרע ועומד:

ובמדרש (ש"ר פרש' כ"א) ויבקע הים לא נאמר אלא ויבקעו המים מלמד שכל המים שהיו במעיינות בבורות ובכל המקומות נבקעו ובחזרתן חזרו. ירא' שנתנו טעם למה

נתקש' משה בזה הענין מצד שהי' משונה נס זה מכל הנסים מצד היותו כולל בסוגו וכאלו מבטל הטבע המימיי בכלל ועם כל זה אמר לו ואתה הרם את מטך וגו' ואני הנני מחזק וגו' כלומר מני ומנך תסתיים שמעתא: ויסע מלאך האלהים (ח) לפי שנא' נכחו תחנו על הים וישיגו אותם חונים על הים וכל זמן שהיו חונים שם היה גם כן חונה מלאך ה' ההולך לפניהם ובלתי נוסע. עכשו שנא' דבר אל בני ישראל ויסעו אמר שנסע עמהם מלאך האלהים הרגיל לילך לפניהם בעמוד אש להאיר לילה כי בתחלת הלילה היה מסעם אבל שלא הלך כפעם בפעם לפניהם שאם יראון המצריים אור יעקב לאש וקדושו ללהבה הולך ואור לפניהם בלי ספק יכירו כי זה האדון אשר הם הולכים לרגלו הוא וושיעם ואימתו יבעת אותם מלרדוף אחריהם וכל שכן אם ישים עמוד ענן אחריהם להאפיל עליהם שימנעו מרדוף אחריהם מפני החושך (ח) ולזה היתה העצה האלהית שילך המלאך בעמוד האש אחריהם להנהיגם כרועה עדרו ינהיג לפניו ושיסע עמוד הענן מפניהם כי שם היה עומד בנותם ויעמד מאחרי ישראל ומאחרי עמוד האש כדי שיגיע למצרי' מעירוב שניהם קצת אור להאיר את הלילה בו יראו אותם וירדפום כסבורים שהאור שוה להם ולא יוכלו להשיגם מפני העמודים אשר ביניהם. הוא מה שנא' ויבא בין מחנה מצרים ירצה כי צורך עמוד הענן שזכר שהלך אחריהם הוא שיבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל כי שם הענן והחשך ולא יהי' להם אור רק באורו של לילה וגם שלא יקרב זה אל זה כל הלילה: ויט משה וגו' ירצה שגם בזה הערימה החכמה האלהית כי הוא לא נטה את מטהו על הים רק את ידו וכמו שאמר ליה ואתה הרם את מטך ונטה את ידך כלומר השלך את מטך הלאה ונטה את ידך לבד. וזה שאם יראה אותו המצריי' מרים את מטהו על הים ידעו כי אצבע אלהים הוא וחדלו מבוא אתריהם: (ובזה הותר הספק וי"ו):

ובמדרש (ש"ר פרש' כ"א) ואתה הרם את מטך וגו' א"ר שמעון משל לבעל הזמורה שהיה מהלך בארץ והזמורה בידו אמרו לולי הזמורה לא היה מתכבד שמע המלך וא"ל העבר הזמורה ממך וצא לחוץ וכל מי שאינו שואל בשלומך נוטלין את ראשו כך אמרו מצרי' משה לא היה יכול לעשות אלא במטה בו הביא את כל המכות וכיון שבאו מצרים לים וישראל עומדין אמר הק"בה ואתה הרם את מטך שלא יאמרו לולי המטה לא היה יכול לקרוע את הים הרי שהסכימו ממש אל פירוש הפסוק וקרוב אל הענין: ויולך י"י את הים ברוח קדים עזה. גם זאת מאת י"י צבאות יצאה כדי שיחשבו שרוח הקדים הקשה הזאת היא המחרבת ים כנוהג שבעולם ושהענין יהיה שוה להם ולזה נתחזק לבם לרדוף אחריהם כמו שיתבאר עוד בפירוש השירה: ויהי באשמורת הבקר וגו'. אחר שרדפום

שתי האשמורות ונכנסו שיעור גדול בתוך הים הוציא השם חמת עמוד האש מנרתקה ולהט אותה ויהמם כי לא ידעו מה הוא מפני הענן העומד בפניהם והגיע צערם לשיעור שאע"פ שסרו אופני מרכבותיהם והיו מתנהגים בכבדות גדולה אמר אנוסה מפני ישראל כי עכשו אנו מודים הודאה גמורה כי הוא היה הנלחם להם במצרי'. ובעודם נסים מפניהם אל שפת הים נטה משה את ידו והנה כל מי הים אשר עברו בתוכם שני שלישי הלילה הרודפים אחריהם חזרו לאיתנם ונמצאו שהמים והמצרי' באים אלו לקראת אלו. (ט) וזהו ומצרים נסים לקראתו וינער אותם בחוזק המים השבים בשטף אף ננערו עד לב הים ויכסו את הרכב וגו' וגם העת ההיא היו ישראל ביבש' בתוך הים והמים להם חומה וגו'. ויושע י"י ביום ההוא את ישראל וגו' לפי שאז היה גמר הענין וכאלו חזרו ונמסרו בידם אמר שהיום ההוא היה עקר הישועה: וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים וירא ישראל את היד הגדולה וגו' ויראו העם את י"י ויאמינו וגו' כי לא נהיתה ולא נראתה להם יד גדולה כזאת שעמדו שתי כתות במצב א' ובענין א' בתוך נבכי הים ורואין את שונאיהם מתים על פני המים והם יוצאים חיים ונושעים אשר כלל בזה כמה פלאים גדולים ועצומים מעניינים פרטיים אלקיים אשר לראותם ופרסומם וההתבונן בם בינה נקבעה השירה הזאת המעולה אשר לפנינו אשר כבר הגיע שעה להשתדל בביאורה אמנם ראיתי לפתוח לה שער בפני עצמה כי כן יאות לה לפי טבע מעלתה וזה מה שרצינו אליו בזה החלק:

שער מ

פרק א

יבאר שחטא האנשים הבאים אל תטאם בטעני' ומופת הוא חטא עז וקשה מהבאים בבלי דעת ושלתקין זה הית' כונת זאת השירה השגור' בפי כל:

אז ישיר משה וכו'

במדרש (ש"ר פרש' כ"נ) נופת תטופנה שפתותיך כלה (שיר ד). אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים באותו הדבר שחטאתי אני מקלסך משל למלך שמרד' עליו מדינה אמר המלך לדוכוס שלו נלך ונלחם עמה אמר לו דוכיס אין אתה יכול לה החריש המלך והלך בלילי' בעצמו וכבשה ידע דוכוס עשה עטרה והביאה אל המלך א"ל העטרה הזאת למה אמר לו בשביל מה שחטאתי לפניך כך אמר משה אני חטאתי לפניך באז שנא' (שמות ה) ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך וגו' לכך אני משבחך באז ישיר משה. בא וראה שהצדיקים במה שהם סורחין הם מתקנין הה"ד נופת תטופנה שפתותיך כלה וכו':

[142]תוכן דעתו הוא, אחרי שסתר בשער הקדום דעת אריסטו והנמשכים אחריו, שחשבו כי רק העיון הפילוסופי לבד הוא תעודת האדם עלי ארץ, ורק על ידו יוכל לקנות שלמות נפשו, והרא' בהיפך, כי לא כן דעת התור' ואמונתינו האמיתית, גם כי נקל הוא מאוד לכל מעיין לנפול ברשת הדעות הנפסדות, ולשגות מדרך הנכוח' בתתו החופש לשכלו לסור אחרי עיונו לבד, מבלי שים מעצור לרוחו, ומבלי הבין כי חק וגבול נתן ד' לחקירתו לבל יהרוס לצאת החוצה מגדרו האנושי, רוצה עתה להראות בשער הזה גודל הרעה היוצאת מדעות נפסדות אשר תעלינה על לב האדם בהכותן שורש בלבו, ואומר כי הבדל גדול יש בין החוטא ברצונו המשולח, ר"ל בעבור שימנע להשים מתג ורסן לתשוקתו הגופנית, ורק למען מלאות תאותו הרעה יחטא ואשם, ובין החוטא מדעת, ר"ל בעבור כי נשרש' בקרבו דעה בלתי נכונה המעותת דרכו המוסרי, כי הראשון אחרי השקיטו תאותו וסרה תשוקתו תפקחנה עיניו לראות כי לא כן עשה, גם כח השופט הפנימי, קורא אליו בתוך לבו לאמר לו מה עשית? אז יבוש לרוב על רשעו, וינחם ויתעצב על רוע מעשיהו, והבוש' הזאת בעצמ' אשר תכסהו מדי יזכור חטאו, יסבב, כי ייטיב דרכו מן אז והלאה, וה' יסלח לו על עונו, כמאחז"ל "כל המתבייש מוחלין לו", אפס החוטא מדעת הוא לא ישוב לעולם, גם לא ינחם על רעתו, כי אחרי שלפי דעתו הנפסדת לא הרע לעשות, ולא ימצאו לו עון אשר חטא, מדוע יבוש ויתעצב על מעשיהו, ומדוע ישנה דרכו וטעמו לזכות ארחו מהיום והלאה. וזשאז"ל "הרהורי עביר' קשה מעביר'" ר"ל הדעות הנפסדות אשר יחשוב ויהרהר האדם על העביר' שעשה, עד שיסתפק אם היא באמת עביר' או לא, קשים מעביר' עצמה, כי בעבור זה לא ישוב עוד ממנה, וביאר בזה הרב ז"ל גם מאחז"ל אחר, אשר הלבישו בו רעיון זה במליצ' יקרה, ואמרו כי מנשה בן יחזקי' אשר גם הוא הרע לעשות מאוד בזדון לבו ובשאט נפש, נראה בחלום לרב אשי, ואמר לו מאמר אשר יורה לפי מובנו הפנימי, כי רק בעבור שהשתדל מאוד בעיון הפולוסופי עד שנמשך רק אחרי הקדמות הפילוסופיא' והתחלותיה, אשר תחילת' וראשית' חכמת הטבע, נטה מדרך השכל ופנה אחרי הבלי נכר, ולי הי' רב אשי בעצמו שם ונטה אחרי טענותיו הפילוסופיות, הי' גם הוא נוטה מדרך הישר' באמונתו, ולמען באר איך צפון רעיון זה במשכיות דבריהם הקדים הרב ואמר, כי חכמת הטבע, העוסקת רק בידיעת דברים מוחשים וכחותיהם, הית' נודעת תמיד יותר מידיעת חכמת מה שאחר הטבע, העוסקת רק בעיונים רוחניים כידיעת תואר הי"ת, מהות הנפש והשכלום הנבדלים כחותיהם ופעולותיהם, וע"כ היו למודי חכמת הטבע גם כן יותר ברורים ובהירים לחכמי המחקר, ונודעים להם קודם מלימודי חכמת מה שאחר הטבע, וע"כ דמו חז"ל במאמר זה את חכמת הטבע למקום הלחם הממהר להתבשל והנאפ' יותר יפה משאר הלחם, ויען כי הקדמות הפילוסופיאה לקוחות מחכמת הטבע כנודע, עד כי בה יחל העיון הפילוסופיא', כסעודת הישראלי המתחלת מאכילת המוציא, ע"כ הלבישו רעיון השתדלות מנשה בידיעת הפילוסופיאה, והעדר ידיעת' מר' אשי בעבור התעסקו רק בחכמת התורה, באמרם, שרב אשי לא ידע מהיכן בעי מישרא המוציא, ר"ל מאיזה חכמה יחל העיון הפילוסופי, ומנשה השיב לו, מהיכא דקדמא בישולא ברישא, ר"ל מחכמת הטבע הנודעת לחוקר תחיל', ועל הצד היותר ברור ובהיר, וכאשר הוסיף לשאלו, מדוע נטה מדרך האמונה האמיתית אחרי היותו חכם גדול בחכמת הפילוסופיאה, השיב לו, כי הוא בעצמה הסבה לו זאת בעבור שנמשך אחריה יותר מהראוי, אפס כמו שנקל לאיש כזה הנמשך מאוד אחר דעות הפילוסופים לחטוא, כן נקל גם לו כאשר תקראנה אותו צרות רבות ורעות, לשוב אח"כ מהר אל הי"ת, כי דעתו, הרגילה לחשוב תמיד אחר כל דבר, והיודעת כי אין דבר מקרי בעולם אשר לא יסובב מסבה ראויה הקדומה לו, וכי הי"ת הוא סבת כל אשר בשמים מעל ובארץ מתחת, וכל אשר יעשה בהם בדרך הטבע הנהוג רק מאתו נסיבה, הלא נקל לה לעלות עוד מדרגה אחת ולחשוב, כי גם הרעה אשר באתהו, מיד ד' היתה לו כגמול ועונש על רוע מעשיהו ע"פי השגחת הי"ת הפרטית, והנהגתו התבל לפעמים גם באופן נסיי לפי מעשי בני אדם הרעים והטובים, וכן נאמר באמת אצל מנשה, "ובהצר לו חלה את פני ד'" וכו' תחת כי האיש הנבער מידיעת הטבע יחשוב לפעמים, כי הכל נהיה במקרה והזדמן, ע"כ טח לבו גם מהשכיל, אם יקרהו אסון, כי מיד ה' זאת לו על רוע מעשיו, ולא ישיב אל לבו לא דעת ולא תבונה להטיב דרכו ולחדול הרע, וע"כ הקדימה התורה הקדושה לספר לנו בתחילתה בריאת השמים והארץ, למען יושרש בקרבנו תחילה האמונה בחידוש העולם מה"ית והנהגתו אותו לרוב בדרך הטבע, כי מזה נוכל אח"כ לעלות מעלה להאמין גם באותות ובמופתים שעשה הי"ת בעבורנו בהנהגתו הנסיית, ולמען השיג התכלית היקרה הזאת ספרה לנו ג"כ כל דברי אותותיו ומופתיו אשר שם בארץ מצרים בהוציאו אותנו משם, ושיר התודה אשר שרו אז משה ובני ישראל, למען השאיר עד עולם זכרון כל הנסים האלה בקרב לב כל ישראל, למען הטביע בקרבם האמונה הזאת בהנהגת הי"ת הנסיית, ויקבלו בעבור זה עול מלכותו עליהם, אח"כ יאמר הרב ז"ל כי גם מרע"ה חטא בתחילה בזה שנמשך יותר מהראוי אחר עיוניו הטבעיים, (עיין לעיל שער ל"ה) וע"כ אמר "ומאז באתי וכו' הרע לעם הזה וכו'" ר"ל כי לא הבין, איך תולד מהרעת פרעה זאת, טובה לישראל, אחר שבהנהגה טבעיית יולד כל דבר רק מהסבה הראוי והדומה אליו, טוב מטוב, ורע מרע,

[142]הבדל גדול יש בין החטא לפי הרצון המשולח ובין החטא לפי הדעת כי החטא לפי הרצון הנה הוא קל בטבעו לפי שהוא בא בלא כח טענה אלא שתקף עליו יצרו והוא ידע ואשם. ומסגלות החוטא על זה האופן שהוא מתבייש אחר מעשה וכבר אמרו ז"ל (ברכות י"ב:) כל העושה דבר ומתבייש ממנו מוחלין לו על כל עונותיו שנאמר (יחזקאל ט"ז) למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בכפרי לך אשר עשית נאם ה' אלהים. והטעם לפי שאין מטבע החטאים הנעשים על זה האופן להוציא בעליהם מכלל האנשים כי על כן אמרו (סנהדרין ק"ד.) שנמנה אחז בעדת המלכים הצדיקים לפי שהיה מתבייש מהנביא כמו שדרשו (שם) ממסלת שדה כובס קרי ביה כובש שהיה כובש את פניו. והכוונה שאינו חטא גמור אחר שלא הסכימה דעתו בו רק רצונו לבד. אמנם החוטא לפי דעתו הנה הוא חטא עצום מאד לפי שהוא בא על החטא ההוא בטענה ובתורת טעמא כי חכמתו עמדה להורות כמה פני הראות שהחטא ההוא לא לבד אינו מגונה אבל שהוא מחוייב לעשותו ואלו הן המגלים פנים בתורה שלא כהלכה ומחדדין טענות וראיות להעמיד רשעתו וכמו שאמרו (סנהדרין ל"ח:) כ"ש דפקר טפי ועל זה הענין אמרו (סוכה נב.) כל שגדול מחבירו יצרו גדול ממנו והכוונה כי מי שיש לו התחלות יותר חזקות לחטאו הנה יצרו החוטא הוא גדול וחזק מזולתו בלי ספק וכבר נתבאר זה בראשון מהז' מספר המדות והוא טעם שאמרו רבותינו ז"ל (יומא כ"ט.) הרהורי עבירה קשין מהעבירה כי העבירה בהרהורי' והטענות המחזיקים אותה היא קשה מזולתם וזה מבואר. וכמה כוונו חכמינו ז"ל זה הענין בעצמו במה שאמרו בפרק חלק (סנהדרין ק"ב:) רב אשי אוקי על שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אמר למחר נפתח וניתנו בחברין אתא מנשה איתחזי ליה בחלמא אמר ליה חברך או חברא דאבוך אנא מהיכא בעית למשרי המוציא מריפתא אמר ליה לא ידענא אמר ליה מהיכא בעי מישרא ריפתא לא ידעית וחבריא קרית לן אמר לי' אנמרי לי כי היכי דאדרשנו משמך אמר ליה מהיכא דקדמה בישולא ברישא אמר ליה ומאחר דחכמיתו טובא אמאי פלחיתו

עד שהורהו הי"ת כי בהנהגתו הנסיית לא כן הוא, ע"כ לתקן מעוותו זאת שר את השירה על שפת הים, למען השריש על ידה בלב כל ישראל עד עולם האמונה בנפלאות הי"ת והנהגתו הנסיית, וע"ז רומזים דברי המדרש, "כך אמר משה, אני חטאתי לפניך באז, שנא' ומאז וכו' לכך אני משבחך באז ישיר משה". והוסיף הרב עוד לבאר זה באמרו כי חז"ל העמידו בזה את הזמן העבר לעומת העתיד, כי מלת אז תורה על שניהם כנודע, ואמרו, כי תחת שבזמן העבר, היה משה בעצמו נמשך מאוד אחר עיונו הטבעי להאמין רק בהנהגת הי"ת הטבעית, האמין אח"כ, ומאז והלאה גם כל ישראל בזמן העתיד גם בהנהגת הי"ת הנסיית, ואפשר, כי רמזו גם במלת אז המורה על גבול התחלת הזמן, בל"א, על התחלת הטבע בכלל, להורות כי מרע"ה חטא במה שחשב כמו שלכל פעולה טבעית צריך שתקדם התחלה וסבה טבעית, כן צריך שיוקדמו ג"כ לפעולות הי"ת, ואחרי שהודיע הי"ת ההיפך מזה ע"י אותותיו תקן מעוותי זאת בהאמינו בעצמו ולמדו לכל ישראל. כי הי"ת יוכל לפעול גם בלי התחלה טבעית, כי הוא ית' בעצמו ורצונו ההתחלה לכל מה שיחפוץ לפעול באופן נסיי, וגם ע"ז רומזים דבריו, אני חטאתי לפניך באז וכו' לכך אני משבחך באז וכו'.

עכ"ום אמר ליה אי הות בההוא זמנא הות נקיטת שפולך בשינך ורהטת, והענין להם בעיני להודיע ההבדל אשר בין החוטא לפי הרצון ובין החוטא לפי הקש שכלו. וזה כי החוטא לפי השכל הנה הוא נמשך המשך חזק אחר ההתחלות המוחזקות לו והוא מתחזק ומתאמץ בהם ועושה בזדון כענין הזקן ממרא (דברים י"ז) וכדומ', אמנם אשר אין לו אלו ההתחלות הנה הוא חוטא כמדת החטא רפה והוא אשר שמוהו לטענה בפי המלך החוטא ההוא אשר חטא בחוזק וביד רמה בחטאים גדולים ועצומים מאד במשל נכבד מאד והוא ששאלו מהיכן ראוי לבצוע המיציא מהפת שהוא שאלה קטנה מאד ומשלה להודיעו כי הוא לא ידע מהיכן תחלת סעודה באלו העניניים העיוניים ודרך המשפטים המתחייבים בהם ושהיא היתה הסבה למה שלא חטאו בעניינם כמו הם אמנם שהוא כבר ידע שהתחלת הלמוד בסעוד' הנפש חוייב שתהי' ממה שקדם בישול ידיעתי בו והוא ההרגל והבקיאות בטבעיות כמו שפירש חיובו בשער ל"ה. והנה הוא השיב לו שכיון שידע כולי האי היה לו להגיע אל אמתת מציאות יוצר הכל ב"ה ושאין אלוה מבלעדיו ואיך היה עובד ע"א בהכחיש השגחת אלוה ממעל ומתעסק בעניינים הטבעיים. והיתה תשובתו שאלו היה שם ויודע כח טענותיהם והוראות עיוניהם ומופתיהם כמו שהיו יודעים כבר היה תופש בשניו ההתחלות ההם לאמתיות והיה נרדף מהם בכח גדול וביד חזקה ובאמת ובאמונה. ומזה המין היו כל כתות הפילוסופים אשר דברנו בהם בשער הקודם כי בחוזק טענותיהם וכח הקדמותיהם ותולדותיהם כיוצא בהם השתדלו מאד באלו העניינים ובאו עליהם בחזקה להראות פנים מפנים שונים שאין מן הראוי לפרוק עול תורה ואלהות מעל האנשים לבד אבל להכריח שהחושב שהוא יתעלה יודע ומבחין בכמו אלו העניינים הפעולים שמץ דבר שהוא חטא וסכלות עצומה בידו ליחם לו יתעלה כל החסרונות המשיגות אותו מהן אשר זכרנום שם והיא עצמה גופה של ע"א שעבדו אותה מנשה וחביריו האומרים בכח הטענות ההן עזב ה' את הארץ (יחזקאל ח') וילכו בשרירות לבם הרע. וכאשר נסתרה דרכם מהם בשבושי השגותיה' ואמונתם גם הוא יתעלה הסתיר פניו מהם והיו לאכול ממקרי הזמן ורוע עצתם הנבערה עם הולכו אף הוא עמם בקרי כמו שנודע מעניינם. אמנם כבר תהיה להם ידיעתם הקודמת בחכמות האנושיות הטבעיות כסולם מוצב ופתח פתוח לצאת למרחב כשיעיקוהו רעות רבות וצרות כי יאמר ביום ההוא אולי מאת הנמצא העליון ההוא אשר קראוהו העיונים ההם סבת הסבות ועלת העלות נהיה הדבר הזה עם היות שהעיונים ההם החליטו סותרו ויחפש וימצא בכח הנסיון הגובר על כל מיני המופתים העיונים שכן הוא כי הוא פועל ועשה את כל אלה כמו שהי' הדבר עצמו, למנשה בן

חזקיהו שנא' (ד"ה ב' ל"ג) וילכדו את מנשה בחוחי' ויאסרוהו בנחושתים ויוליכוהו בבל ובהצר לו חלה את פני ה' אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבותיו ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלם למלכותו וידע מנשה כי ה' הוא האלהים כי אין דבר עומד בפני הנסיון. ולהראות כח המופת הזה אמרו (ירושלמי פ' חלק) מאי עבדי ליה שדיוה בדודא דנחשא ושדו נורא תותיה והוה קא מצטער טובא אמר היכי נעביד נקרי להק"בה כעיס עילויה נקרי לעבודת עכ"ום לית בה ממשא מה עשה קרא לגדולים ולא עניוה קרא לקטנים ולא עניוה קרא להקב"ה ואמר לפניו רבש"ע אי ענית לי ענית ואי לא אמרו איהו כוותיהו מיד ענייה שנא' (ד"ה שם) ויעתר לו ה' וישמע תפלתו וישיבהו ירושלים וגו'. עתה ראה כמה כללו דבריהם אלו מכוונת כח הנסיון ותקפו אשר נצח בו כל שאר המופתים העיוניים אשר בהם נתן שום ממש ומציאות בדברים אחרים יצילו או יועילו בשעת הדחק זולתו יתעלה. אמנם אם לא קדמה להם ידיעה על מציאותו יתעלה באותה החקירה הקודמת שהיא במדרגת המוציא לסעודה הנה אין מבוא לשום הוכחה ונסיון לעמוד על האמת ולזה מה ששקדה התורה בתחלתה על הוראת ההנהגה הטבעית המחייבת אמתת מציאותו כמו שביארנו שם ושיעור גדול יתר מאד על הוראת אלו הנסיונות הנפלאות אשר בכל המעשים האלה וקריעת ים סוף והטבעת אויביהם על הכל כי זה מה שעשה רושם נפלא לעיני כל העמים כמו שהעידה רחב (יהושע ב') כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם כאשר אמרנו בשער הקודם וכן נשנה להם זה הרושם בירדן כמ"ש (שם ד') והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם עד עברכם כאשר עשה ה' אלהיכם לים סוף אשר הוביש מפנינו. עד שזכר שכבר היה להם המעשה הנורא ההוא פעמים ובתרתי זימני הוי חזקה גדולה לקיום ההשגחה האישיית וחולשת קיום ההנהגה הטבעית והכרחיותה הוא מה שנאמר בסמוך (שם) למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא למען יראתם את ה' אלהיכם כל הימים. ירצה הודעתי להם חזקת היד שיש אל ההשגחה האלהית על כל אלה הנמצאים הטבעיים למען תדעו כי כל הימים אשר תחזקו ביראת השם תהיה ידכם תקפה עליהם בלי שום ספק. והנה מכח החזקה הזאת נאמר (מ"ב ב') ויקח אליהו את אדרתו ויגלם ויכה את המים ויחצו הנה והנה ויעברו שניהם בחרבה ועוד התחזקה ביד אלישע תלמידו על פי שנים כמו שנאמר בו (שם) אף הוא ויכה את המים ויחצו הנה והנה ויעבר אלישע. כי אחר שלא היה צורך הפעם השנייה רק שיעבור אלישע הנה היה הנס כפלים מבפעם ראשונה שהיה הצורך פי שנים. וכמה יכוון זה הענין כלו מתחלה ועד סוף במה שזכרו בהגדת חולין (ז'.). מעשה ברבי פנחס

בן יאיר דהוה אזיל לפדיון שבויים פגע בגנאי נהרא אמר גנאי נהרא פליג מימיך ואעבור בך אמר לו אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני אתה ספק עושה ספק אינך עושה אני ודאי עושה אמר לו חלוק לך ואם לאו גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם חלק ליה הוה בהדיה האי גברא דהוה מייתי חיטי לפסחא אמר לו חלוק להאי נמי דמצוה קא עביד הוה תמן חד טייעא אמר לו חלוק נמי לזה דלא לימא כך עושין לבני לויה חלק ליה. אמר רב יוסף כמה נניש גובריה דהאי כמשה ושתין רבוון. הנה עם שהענין הזה נאמן במאמרו זה ואין שם ספק שנעשה כן על יד החסיד הקדוש הזה לתכליות המעולים שנזכרו בו עם כל זה ראוי לתת לב אל דברי הויכוח הזה אשר בינו ובין הנהר ההוא[143] כי ודאי לא נכתוב כי אם לפתוח פתח ההתבוננות בכח הטענות אשר בין הפעולות הטבעיות אל הפעולות הראויות לפי ההשגחה אשר טעו בהם רבים ועצומים כאשר אמרנו. וזה כי הנה רבי פנחס בן יאיר לסבת שלמותו והמצוה רבה אשר בידו להוציא אסורים מתחת עבודת עבד להיותם בני חורין לעבודת הש"י זכר ליציאת מצרים דרך ים סוף היה מצוה אל הנהר הגדול ההוא שיחלק מימיו לו. אמנם טענת גנאי נהרא היא עצמה מה שמטעה את כל הפילוסופים שיאמרו שהפעולות הטבעיות כענין הגרת מי הנהר במורד אשר בנחל ודבקות חלקיהם הוא מחוייב מאד מטבען ושאי אפשר להם להשתנות מזה הטבע כלל והוא הדין כל הפעולות הטבעיות ושלזה לא יגזור הדעת איפשרות בשיתבטלו או ישתנו להמשך אחר הפעולות האנושיות הבחיריות והרצוניות אשר אין להם התחלה קיימת חזקה רק המה תלויות ועומדות באשר יהיה שמה רוח

[143] כי ודאי וכו' ר"ל כי מלבד מה שיורה הספור התלמודיי הזה על פשוטו (עיין בתוס' שם) יורה גם דרך כלל על טענות הפילוסופים ובעלי התור' החולקים יחד, כי הפילוסופים אומרים שחקי הטבע ילכו תמיד על המנהג התמידי אשר הטביע ד' בקרבם, ולא ישתנו עפ"י מאמר שום אדם, אף אם שלם הוא בתכלית השלמות האנושית, כי האדם הוא רק בעל רצון ובחיר' ומושל בפעולות ודברים אכשריים אשר לא יתנגדו לחקי הטבע, אבל לא נתנה לו היכולת לשנותם, כפי רצונו לטובתו ולתועלתו, כי כן רצון הבורא ית' שחקי הטבע יהיו תמיד שומרים את תפקידם, כמו שיסד בהיפך שהאדם ישנה ויוכל לשנות רצונו ופעולותיו כפי הכרח הזמן והמקום וחקי הטבע, וזה הרעיון שמו חז"ל פה בפי הנהר גנאי היורד בטבעו ככל נהר ממקום גבוה לנמוך מבלי מעצור, באמרו להשלם ר' פנחס בן יאיר "אתה הולך לעשות רצון קונך", ר"ל בשנות פעולתך תמיד כפי הצורך וההכרח "ואני הולך לעשות רצון קוני", בהשארי תמיד עומד על משמרתי לעשות פקודתי אשר צויתי עליה בטבעי, אך בעלי התורם והאמנ' האמיתית יאמינו כי חקי הטבע יתנהגו לפעמים עפ"י הי"ת גם באופן נסיי היוצא ממנהג התמדי, למען שחר בזה טוב האיש השלם הנרצ' בעיני ה', וע"כ הם גם נכנעים לו לעשות רצונו, כי רק האדם השלם העושה רצון בוראו בהשכל ודעת ובבחיר' חפשית, הוא לבדו תכלית הבריא' ולו הי' באפשרות שלא יהי' אף איש אחד שלם כזה במין האנושי כלו, הי' העולם כלו תהו, ונקי השמים והארץ ימושו, כמו שהאריך הרב בענין זה בשערים הקודמים, וזש"א ר' פנחס בן יאיר חלוק לי, ואם לאו גוזרני עליך, שלא יעברו בך מים לעול", ואח"כ הוסיפו חז"ל שם עוד להורות כי לא לבד למען שחר טוב ואושר החכם האלוקי המעיין בענינים רוחניים וקונה בזה שלמות אמיתות נפשו כר' פנחס ב"י יעשה לפעמים נס ומופת, כ"א גם לטובת ולתועלת כל איש אשר יעשה טוב מצות בוראו בגופו ובשכלו המעשיי, כי האי דהוה מייתי חטין לפסחא, ולא לבד להם לבדם, כ"א גם לכל הנלוים אליהם ולכל המצטרך אליהם כי האי טייעא שלוה אותם בדרך. -

העושה אותם אם לעשות או למנוע והוא טעם אתה הולך לעשות וכו' ואני הולך וכו' ירצה שנינו אנחנו יש לנו התחלות טבעיות אשר הוא ראוי שכל אחד ממנו ימשך אל התחלותיו והנה באמת התחלותי אינן תלויות ועומדות אבל הם קיימות ובהמצא הסבה יתחייב על כל פנים מציאות המסובב אמנם התחלת מעשיך אינה קיימת לפי שהיא הרצון האנושי אשר הוא נקל מאד להשתנות ואיך יתכן שיכנע זה הטבע הקיים אל הרצון החלוש. ולזה היו גוזרין הנמנע לטבע קיים באלו הענינים. אמנם היתה תשובתו נפלאה מאד וזה כי מהידוע כי האדם כאשר הוא בדמותו וצלמו הנה הוא היה ראש כל הנמצאות הטבעיות והמיטב המורם מהם ותכליתן. והוא מבואר שכל הדברים אשר הם בעבור התכלית הם מטבעם נכנעין אל אותו התכלית ומשועבדים ונשמעים אליו כמדרגת החמר אל הצורה כמ"ש חכמינו ז"ל (ב"ר פ' י"ט) כל מה שנברא אחר חברו הוא שולט עליו וכבר ביארנו כל זה בשער ט"ו. והנה יתחייב מזה שכל אלו הנמצאות הטבעיות עם כל חוזק התחלותיהן לא ישמשו כי אם לעבודת האיש השלם ותועלתו אחר שלא נבראו אלא בשבילו ואלו ישוער סלוקו מהמציאות יתבטלו כלם לגמרי. והוא אומרו חלוק לי ואם לא גוזרני עליך וכו'. כלומר עשה מה שעליך לעשות על דרך ההשגחה האישיית ואם לאו הנה שנתבטל סבת מציאותך ועל הדרך הזה אמרו (שבת פ"ח.) תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית שמים וארץ אם ישראל יקבלו את התורה מוטב ואם לאו הריני מחזיר אתכם תהו ובהו, והא עצמו הויכוח אשר בין השמש ויהושע, שזכרו חכמינו ז"ל (ילקוט יהושע רמז כ"ב) באותו מאמר שכתבנו בשער ל"ח והדברים קרובים ומובנים מעצמם. והנה הטענה חזקה ולזה הוכרח לחלוק לו וכן יוכרחו הדעות השלמות להודות זה הענין מן ההשמעות עכ"פ ולא לפקפק בו כלל. ואמר דהוה תמן חד גברא להורות שלא לבד אל החלק העיוני מהשכל הם נכננות כמו שחשבו קצת גם כי לחלק המעשי מהמצות התוריות כגון האי דמצוה קא עביד כי יש לקבוע בלב שהטבע עבד נרצע לתורה ולעבודה ולא עוד אלא דהוה תמן חד טייעא וכו' להורות כי לא לבד לבעלי העיון האלדי ולעושי המצות התוריות הם נכנעים כי אם גם כן לכל הדברים אשר יצטרכו להם ואשר יתחברו וילוו אליהן כל זמנן כמו שנאמר (קהלת ח') והוא ילונו בעמלו כל ימי חייו וגו' והוא אומרו כך עושין לבני לויה. ומאמר רב יוסף קיים כי בדבר הזה אין הבדל בין הרבים ליחיד כי אפילו לאיש יחיד תמצא ההכנעה הזאת בבוא צרכו עם שהוא פלא יותר עצום כמו שאמרנו מאלישע (מ"ב ב') וכמו שאמרו (ב"ר פ' ט"ו) על יעקב שאמר (בראשית ל"ב) כי במקלי עברתי את הירדן הזה כי הסגלה דבקה בצורת השלם לא בריבויו כמו שהוא ענין בסגלת העצים והאבנים וכדומה. וגם כי גדולה חזקה אשר

נעשתה שני פעמים לזכות כמה רבבות מישראל שנמצאו יחד כמו שאמרנו. והנה הוא מבואר כי לביטול כל הדעות הנפסדות האלה ולפרסם אמתת הטבע המעולה התוריי אשר כתבנו היה כל השתדלות התורה והנבואה כלה בכל דבריהם מתחלה ועד סוף גם דברי רוח הקדש באו בשפע נפלא בסדר שירות ותושבחות ליחס לו יתעלה אלו הפעולים אשר מהאותות והמופתים בלי שינוי ותוספת כמו שהוא במזמור (תהלים קל"ו) הודו לה' כי טוב וגו' הודו לאלדי האלדים וגו' ובמזמור (שם ק"ו) מי ימלל וזולתם. להגיד כי בזכרונם ופרסומם תתקיים בנפש אמונה שלמה לכל אשר יעשה לה בהווה ודי בזה תועלת למזכיר. אמנם בכללם יש במזכיר התועלת המגיע מהם בפירוש ואפרט במזמור אחד אחוז. ביאר בו זה וגם כלל הגנאי שמשיג למתפלספים באלו העניינים האלדיים וכהתל באנוש יהתלו בו מהטעמים אשר ביארתי אותם ודחיתי את דעתם אצל העקידה שער כ"א והוא מזמור:

הללויה הללו את שם ה' הללו עבדי ה' וגו' (תהילים קל"ה:א'). יאמר שיהללו את שם ה' כל עבדיו העומדים בביתו ובחצרותיו להלל ולברך בשמו. הללויה כי טוב ה' וגו' יאמר שתועלת ההלול והשבח הוא לקיים בדעתם ובשכלם כי האל ית' הוא טוב ונעים לקויו ולשומרי בריתו כמו שיבאר באומרו כי יעקב בחר לו יה וגו'. ירצה בבחירה ורצון גמור כדי שיהא ישראל לסגולתו להראות בהם גדלו ומוראו על דרך הרצון המוחלט כי אני ידעתי וגו' כל אשר חפץ וגו' ירצה אני משיא עצה זאת לפי שידעתי כי גדול ה' וסבת הסבות כלן. אמנם לא שישתלשלו ממנו כל הנמצאות כלן על דרך החיוב ולא העניינים המשיגים אותם כמו שחשבו אלו המעיינים על דרך פלוסופיותם רק בחפץ ורצון גמור על דרך הגמול והעונש מהמעשים אשר יחדשום המקבלים אותם והוא אומרו כל אשר חפץ ה' עשה. כי מלת חפץ היא הווה כמו (בראשית ל"ד:י"ט) חפץ בבת יעקב (ישעיהו מ"ב:כ"א) ה' חפץ למען צדקו. וכן מעלה נשיאים, מוצא רוח. להעיד כי עתה הוא רוצה וחפץ ומעלה נשיאים מקצה הארץ ומוצא רוח מאוצרותיו לתועלת העולם בכל עת ובכל שעה שהוא צריך לו [144]ואמר ברקים למטר עשה בלשון עבר שיורה על הטבע הקודם

[144] ואמר ברקים למטר עשה. ר"ל שהמשורר אלקי רצה להורות לנו בזה שאל נתמה על החפץ האלקי בראותינו לפעמים כמה מקרים רעים אשר יניעו בעולם לקצת יחידים מהברק והמטר, ד"מ אם יוצאת אשר מברק שמים בבית עני, או כי ישטף שדהו וידלוף ביתו ע"י ירידת המטר, כי הרע הפרטי הזה מחויב בהכרח עפ"י חקי הטבע אשר יסד ה' בחכמתו בעת בראו התבל, ומעט הרע הפרטי הזה לא נחשב למאום', נגד רוב הטוב המסובב לכל בני אדם, ע"י ירידת המטר בחוזק רב להשקות ולהרוות פני האדמ' אשר תתן יבולה למכביר, או ע"י הברק אשר ברעש קולו מרגיז האויר ומנקה ומטהר אותו מאדים ועפושים המזיקים, ולו הי' באפשרות לסבב הטוב הכללי והרב ההוא מבלעדי מעט הרעה הפרטית הזאת, ע"י הברק וירידת המטר בלתי ספק הי' כן, ואחרי כי הי"ת הטוב והמטיב לכל כונן תבל בתבונתו באופן זה, נכון לבנו בקרבינו להאמין, כי כן חיבה חכמתו העליונ'. אשר אנו קצרי יד מהשיג', מלבד שבלתי ספק גם האיש הפרטיי הזה שהגיע' לו הרעה לפי דעתנו על לא חמס בכפו, יקח תמורו

לומר שאם על ידי המטר המחודש לתועלת ההוא יבאו רעמי' וברקים ויוזקו בהם קצת זה אינו מכחיש שהוא צד וענין מהטבע הקודם והוא שכל זמן שיעלו האדים אל גבול מהאויר ויצא הרוח ואע"פ שיהא ברצון מחודש לא ימנע מהיות מה שהוא בטבע להוליד הברקים לסבות אלו ומזה יקרה שאז הדלף הטורד יקעקע בית העני או שיסתפח שדהו וכדומה. ואחר שזכר תועל' ההלול על הדרך שזכר אמר העניינים הפרטיים והחלקיים אשר תתבאר אמונה זו מהם. ואמר שהכה בכורי מצרים וגו' שלח אותות ומופתים, שהכה גוים רבים וגו' ונתן ארצה לנחלה וגו' ה' שמך לעולם וגו' כי ידין ה' עמו וגו' ירצה כי מאלו הפעולים הפרטיים על האופן שהיו, נתקיים בלבנו כי אתה שמך י"י וזכרך לדור ודור הוא כי ידין י"י עמו ועל עבדיו יתנחם כי מי יוכל לכפור שכל מה שעשית באלו העניינים לא היה מכוון לעשות משפט עמו מכל אויביהם יען כי נחם על רעת עבדיו אשר העבידו בהם וזה מה שיחייב מעוצם ההשגחה מכל מה שישפע ממנו יום יום[145]סמך לזה אמרו עצבי הגוים כסף וזהב וגו' פה להם ולא ידברו וגו' אזנים להם וגו' כמוהם יהיו עושיהם וגו' לומר ואם יפקפק אדם מאלו המעיינים בזה ויאמר שלא יתכן ליחס אליו יתברך אלו הדברים המורגשים והידיעה בהם ובמקריהם מהטעמים שזכרנו בשער הקודם אשר יומרוהו למזמה כי הם חסרון אצלו יתברך. הנה באמת כבר נפל המפקפק הזה אל פחת ופח הלעג המופלא שאמרנו בשישיג אחד מהבעלי חיים מהכרת הנמצאות והידיעה בהם יותר מהבורא ושתהיה מסגלת הבורא ומעלתו שלא להשיג ולהכיר דבר מהם כמו שטועים הישמעאלים הפתאים שעצביהם כסף וזהב מעשי ידי אדם כי בהיותם מעשי ידי אדם הוא מבואר שאינן אלוהות. אמנם לפי דעת אלה כבר ימצא בהם סגלת האלוה לפי שפה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו אזנים להם וגו' אף אין יש רוח בפיהם וא"כ כבר ראוי לפי זה להכיר להם אלהות על האדם המשיג בכלים גשמיים. ואם אלהים המה כמו הם יהיו עושיהם וגו'. אמנם האמת המוחלט באלו הטענות בהראות שבושיהם כבר אמרנום בשער ההוא הנזכר ויבא עוד בשער נ"ד ב"ה. ולזה סיים ואמר בית ישראל ברכו את ה' בית הלוי ברכו את ה' בית אהרן ברכו את ה' כי לכלם נתן לאיש הראוי לו כמו שראתה ההשגחה המיוחדת להפקיד אותם איש על עבודתו ועל משאו:

גמול טוב ואמיתי בעולם הנצחיי ולהורות על כל זה אח"כ "מעלה נשיאים וכו' מוצא רוח" בלשוו הווה "ברקים למטר עשה" בלשון עבר, להורות כי הטוב הכללי נעשה בכל עת בחפצו ית' לטובת ולתועלת בני אדם אם ראוים וצריכים לו, והרע הפרטי האחוז והדבוק עמו הוא רק נמשך בהכרח מחקי הפרע אשר ברא מראשית. -

[145]סמך לזה וכו', ר"ל שרק למען הכחיש דעת הפילוסופים החושבים שאם ניחם להי"ת ידיעת הדברים הפרטים שהם פחותי ערך נגדו, יהי' גרעון מעלתו ית' הנשגבת על כל, יאמר הכ' פה בהיפך, כי רק העדר הידיע' והסכלות מכל דבר הנעש' עלי ארץ תחשב לו חליל' לפחיתות, כי רק בזה תודע לכל, אולת עובדי העצבים אשר לא יכירו כי אינם אלקות בראותם כי חסרי הדבור והידיע' המה. -

והנה נתבאר זה המזמור יפה לפי כוונתנו וכמו שהעיד המזמור הסמוך לו ויצאנו מידי ספק גדול בזה המזמור וחביריו המפליגים לספר שהעצבים אשר לכסף ולזהב לעץ ולאבן אינן רואין ולא שומעין ואינם ממששין וכו' ואינן שוין לאל יתברך כי הנה באמת דברי מותר רק אם יובן על זה האופן ודרך ליצנותא דעכ"ום דשריא (מגילה כ"ה:) והוא ענין נכון בכלם. סוף דבר נתבאר מה שאמרנו בתחלה מהיות חטא החוטאים ברצון המשולח ושלזה הוצרכו מציאות כל אלו העניינים הנפלאים כלם וספוריהם עמהם לפקוח עיני חכמים להעלות ממדרגת העיון אל האמונה האמיתית וממנה אל מדרגת הנבואה אשר בעלות המאושרים שבמין בה יכירו וידעו מה שחסר מהם ראשונה ויודו וישבחו עליו בלשון צח ושפה ברורה:

כמו שהיה הענין ברבן של נביאים בענין זאת השירה שאמרו עליו חכמינו ז"ל במאמר, שזכרנו ראשונה, נפת תטופנה שפתותיך כלה אמר משה לפני הק"בה רבון העולמים באותו הדבר שחטאתי אני מקלסך. וזה כי הדבר שחטא בו הוא מה שנמשך אחר עיוני' הטבעיים שקדמו אליו להפיל ספק בשום צד מהצדדים שמא לא היה מאתו הענין החלקי ההוא מהרע שימשך משליחותו. ועתה בו עצמו אני בא לקלסך בשירה זאת הבאה ליחס אליך כל אלו הפעולות ופרטיהן בכל הצדדים אשר ראוי להשקיף בהם על צד היותר שלם שאיפשר. משל למדינה וגו' כי הספק שיארע לאי זה דבר מאלו העניינים החלקיים הוא עצמו יפול על הענין בכללו ואין הבדל בין המספק בקצת לבין הכופר בכל. ולזה היתה השירה הזאת כעטרה ההיא שמורה בה כלל ופרט. כך אמר משה אני חטאתי באז. הכוונה בהוראת המלה על הזמן העבר כאומרו (בראשית י"ב:ו') והכנעני אז בארץ. יאמר שבזמן העבר ההוא חטא בדבר ההוא כי עדין לא הגיע לכלל שלמות ההשגה בזה ולזה הוא מקלס באז כשתהיה הוראת המלה לעתיד כענין (תהילים קכ"ו:ב') אז ימלא. והכוונה כי מעתה ועד עולם תהיה השירה הזאת לעד נאמן על פרסום אמתת זה הענין. בא וראה שהצדיקים השלמים הזוכים לנבואה בשכל עצמו שהיו סורחין הן מתקנין כי ראו במחזה שדי והכר שכלם בדרך ידיעה אמתית מה שהיה להם ראשונה בדרך אמונה אחר שפקפקו בו בתחלה וכבר ביארנו זה בשער י"ט. הוי נפת תטופנה וגו' אם מדקדוק מלת אז הנזכרת ואם לפי שלמות השירה בעצמה. והנכון יותר כי במלת אז יכוין אל התחלות הפעולות לפי טבען והיה החטא שהיה מקיים אותם כפי שקדמו בעיוניו. אמנם הקילוס הוא באותה הוראה עצמה רצוני בשעכשו הוא מבטל כח ההתחלות ההן ושלפניו יתעלה ההקדמות לא יולידו מה שחוייב מהן אצל הטבע אבל שכבר ימצאו הדברים מבלי סבותיהן או שימצאו הסבות בעבורם כמו שכתבנו אצל של נעליך וגו'

שער ל"ה. וזה הוא מה שאמר שבמה שהן סורחין הן מתקנין: והנה לפי שהיתה השירה הזאת בפינו ובפיפיות עמו ישראל להורות על כל אלו העניינים הנפלאים שאמרנו באופן שתורה הוראה שלמה היותו יתע' מתבונן באלו העניינים הפעולים כלם תכלית ההתבוננות אצל צדדי סבותיהם הנה לפי זה יתחייב חלוקה לחמשה חלקים.[146] האחד להודיע מדרגתה מכל צדדיה אשר העקר בהם להודות את השם אשר אליו יכוין ליחס אליו כל המעשים האלה כי זה מה שיאות לפי הכוונה וזה עד ה' איש מלחמה. והשני מצד שהכירו וידעו מה שכוון ממנו ית' להראות את כחו ועוצם יכלתו בעניינים ההם מצד עצם החומרים הפעולים ממנו ית' שמו וזה עד ימינך ה' וגו'. והג' מה שהושג להם שם מעוצם השגחתו בבחינת פרטי הפעולות אשר נעשו בהם וזה עד מי כמוכה באלים ה'. והד' בהראות צורת ותכונת כל המעשים ההם לפי כוונתם אחרי שלוחם וזה עד יעבור עמך ה'. והחמישי להגיד התכלית האחרון והמעולה המכוון בכל המעשים כלם מתחלה ועד סוף והוא עד ה' ימלוך לעולם ועד. והנה תהיה השלמת כל חלק וחלק בזכרון השם הנכבד והנורא אשר אליו יוחסו כל אלו הפעולות וכמעט שלא נזכר השם בה רק באלו המקומות כמו שיתבאר והוא הערה גדולה אל חלוקה זו. ואולם יוכללו בה בה' החלקים האלה הקדמת ידיעת השם ויחס אליו הפעולות ההם מצד ארבעה סיגי סבותיהם המגבילים כל פועל על השלמות והמסלקים כל מחשבה ורעיון מצד ההזדמן כמו שביארנו בשער הראשון אצל מציאות העולם בכללו ובנעילת השער ההוא אצל התורה האלהית בפי' המזמור המיחד שני העניינים יחד והוא השמים מספרים כי אלה העניינים כלם דרך אחת להם. והנה יבא ביאורה אחר זכרון הספקות והעיונין אשר ראוי לתת אליהם לב ראשונה:

[146] האחד וכו'. כוונת הרב ז"ל בקוצר היא, כי תוכן השיר' רומז על ה' דברים, האחד, להורות' על חובתינו לתת תודה לד' בכל העתים והמקומות על כל הטוב אשר גמלנו, כמו שאמר משה וכל ישראל בעת אשר פדם ה' מיד צר "אשירה לד"" וכו', הב' להורות על יכולת הי"ת בעלת בלי תכלית, אשר ע"כ הי' יכול להוציאנו באותות ובמופתים נוראים כאלה כמאה"כ "ימינך ד' נאדרי בכח", הג' להורות על השגחתו הפריטית באישי בני אדם, ואף כי בעם נחלתו ישראל, וכי לא תגרע מעלתו ית' עי"ז, ר"ל בהשקיפו ממכון שבתו השמים על אישי בני אדם פחותי ערך, כמאה"כ "ד' איש מלחמ' ד' שמו", שר"ל שהי"ת דומה בזה לשר הצבא אשר עליו לפקוח עין ולראות מעמד ומצב כל איש ואיש, מאנשי צבאו, וכן צריך להשקיף גם על מעמד ומצב מתנה האויב. ואל כל מקום אשר יפנה שם כל או"א מראשיה, אם ירצה לערוך מלחמתו כראוי להשיג הנצחון, כן גם הוא ית' משגיח על הפרטים, ובכל זאת ה' שמו, ר"ל נשאר בכבודו ויקרו הנעל' על כל, ולא יוגרע ערכו ומעלתו בעבור זה חלילה כמו שחשבו הפילוסופים (עיין מזה בדברי הרב לקמן בשער זה) והד' להורות על התכלית הקרובה שרצה הי"ת להשיג בהוציאו את ישראל ממצרים, והיא לעשותם חפשים מסבלותם ומעבודתם הקשה כמאמר הכ' "נחית בחסדך עם זו גאלת" כי חסדי הי"ת ורחמיו על כל מעשיו, ואף כי על עמו, לא נתנוהו לעזבם תחת יד אדונים קשה ומלך עז אשר ימשל בם, והה' להורות על התכלית הרחוק' והאמיתית המושגת ע"י זה שהיא ללמד ולהורות לכל בני אדם ע"י עמו ישראל האמונ' האמיתית במציאותו, אחדותו, יכלתו והשגחתו, כמאמר הכ' בסוף השירה "ד' ימלוך לעולם ועד".

א באומר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים וכן ותען להם מרים אשירה לה' כי גאה גאה סום ורכבו רמה בים כי מה נמצא יקר וגדולה בגבולי' אלו שבהם נשתבחה השירה המעולה הזאת על זה השיעור. ועוד שנראין דברי מותר גמור אחר שאחר כך סופר פרט העניינים באומרו מרכבות פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלישיו וגו' וכל שכן שלא היה לו להקדימו אל דברי השבח שהם עזי וזמרת יה וגו' זה אלי ואנוהו וגו': ב שהתחיל השבח בשם הנכבד והנורא באומרו אשירה לה' כי גאה גאה ואחר נעתק אל שמות אחרים באומרו עזי וזמרת יה וגו' זה אלי ואנוהו וגו': ג מה שחלק מאמריו מרכבות פרעה וחילו וגו' והלא כלם יחד טבעו בים סוף ולמה יחליף הפעולות והמקומות. וקשה עוד מזה באומרו שם תשלח חרונך וגו' כי אז ה' למבול ישב ולא באש נשפט שם: ד מה שהקשו הראשונים ממאמר אמר אויב וגו' כי אין שם מקומו לפי סדור הדברים. וכבר דבר הרמב"ן ז"ל בזה ועל דבריו הוסיף: ה אומרו נחית בחסדך וגו' נהלת בעזך וגו' שמעו עמים וגו' הכל בלשון עבר עם היותו כולו לעתיד שנאמר תביאמו ותטעמו וגו': ו מה שאמרנו מהיות השם המיוחד נזכר לפרקים רחוקים ואחר בסוף נאמר מקדש אדני באל"ף דל"ת וחותם ה' ימלוך וגו': ז כי אחר כל השירה חזר ואמר כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם וגו'. כי הם ספורי דברים לבד ועל הראשונים אנו מצטערים וכו': ח מה שראוי לעוררו בספור ההוא הסמוך הנאות שילוה אל זה הוא מה שאמר וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים כי למה תהיה כזאת ממנו יתברך להיות להם התחלות קשות מחסרון הדברים ההכרחיי'. באמת היה ראוי שיספיק לפניהם כמו שעשה באלים. ולא עוד אלא שהביאן למקום המים המרים אשר לא יכלו לשתות: ואם להורות להם נס המתקיי'. נס גדול ממנו יהיה להוציא להם נוזלים מסלע: ט באומרו וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו כי מה החק והמשפט אשר שם ומי נסה למי. כי מה נסיון יש בעם שמבקשי' מים ואין שלשת ימים במדבר שיתלוננו מזה. וגם מה ינסו את ה' בהמתקת המים יותר מכל הנסי' שיראו. וכ"ש לדעת מי שאמר (מכילתא בשלח שם) שהיה עץ מתוק. י אומרו אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה וגו' כל המחלה וגו' כי הרבה עליהם מעשים והמעיט להם את השכר הפך ממה שראוי לעשות בתחלה וכ"ש בהיות נפש העם מרה. וגם כי יבטיחם בכל מדוי מצרים מה יעשו לכל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בהם והם היותר מורגלים לבא על האנשים: גם אומרו כי אני ה' רופאך. רבים הקשו במקום שאין חולי רופא למה:

הפרק ראשון אז ישיר משה ובני ישראל וגו' בכתוב הראשון תאר השירה אם מצד הפועלים ואם מצד עצם הענין המכוון בה. וגם מצד אשר יתיישרו אליו בדברי השיר

והשבח. ואם מצד הגבולים והמאמרים אשר ידובר בהן. ואלו הן ארבעה דברים שתבחן בו מעלת כל דבור. ואם תרצה תמצאם במאמר המשורר (תהלים מ"ה) רחש לבי דבר טוב וגו': והנה על מדרגת המשוררים אמר אז ישיר משה ובני ישראל. ועל מדרגת הענין המדובר אמר את השירה הזאת כי הוא מעולה מאד בכללות ענייניה. ועל מדרגת המהולל והמשורר בה אמר לה' כי גדול ה' ומהולל מאד. ועל יופי המאמרים ונעימותם אמר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים. (התר ספק א')[147] אמנם המכוון בהזכרת השם הזה הנכבד וביופי המאמרים האלה וסגולתם יתבאר כפי מה שאמרו. וזה שכבר כתבנו בשער ל"ה בפרשת וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם כי זה השם השלם של ד' אותיות כולל כל עקרי האמונה אשר זכרם משרע"ה באומרו (דברים י') כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא מה שאינו כן זולתו מהשמות כגון יה או אל או שדי כי הם שמות מורים על ענינים מיוחדים לא תושלם הכרת האל ית' בשום אחד מהם ולפ"ז ג"כ לא תגמר הצלחת האדם בידיעה ההיא. וזה כי כאשר לא ישיג המשיג רק מה שיורה עליי שם יה שהוא אמתת מציאותו אשר ממנה נמצא המציאות אל כל הנמצאים כמ"ש (ישעי' כ"ו) כי ביה ה' צור עולמים הנה בזה לא נתחייבה ידיעתו והשגחתו ורצונו בהנהגת אלו הנמצאים הפרטי' ועניניהם המתחדשים אשר היא ידיעה מחוייבת להצלחתו אדרבא יכחישום המעייני' מהטענות שנזכרו בשער הקודם שעליהם אמר (תהלים צ"ד) לא יראה יה. וגם כאשר ישימוהו מנהיג כולל לכל אלו הנמצאות בתת סדר כולל במנהגם כמו שיורה עליו שם אלדים כבר יבא בעיונו לתת סדור הזה טבע קיים בלתי משתנה לשום סבה מהסבות ושאין בחק יכלתו ית' והשכלתו לשנותה כלל כמ"ש ג"כ, (שם) ולא יבין אלהי יעקב. וגם כי יודה שיש לו שום יכלת לשנותו כמו

[147] אמנם המכוון, ר"ל ששם יה יורה לדעתו רק על אמיתת מציאות הי"ת, והיותו סבה וממציא ברצונו כל הנמצאים כולם, כמאה"כ "כי ביה ה' צור עולמים" ושם אלקים יורה על הנהגתו העולם בהנהג' טבעית עפ"י החקים שהטביע בתוכו אשר לא ימושו מעצמם לעולם, ושם שדי יורה על היות ביכלתו ית' גם לשנות הטבע ולסדר מערכותיה, בהנהגתו הנסיית, למען תת לבני אדם גמול שכר ועונש, כפרי מעשיהם הטובים או הרעים, ושם הויה ב"ה שהוא שם עצם פרטי להי"ת כולל כל אלה תואריו הנשגבים, ככל עצם פרטי של אדם הכולל עצמותו וכל תאריו יחד, כי באמרנו ד"מ שם ראובן על איש ידוע, נבין בו האיש ההוא, כמו שהוא עם כל תאריו העצמותיים והמקריים, (עיין דברי הרב בשער ל"ה תחילת פרשה וארא) ועל זה רומז גם הכתוב "ה' לי לא אירא" שר"ל אם הכרת שם הוי"ה לי, לא אירא עוד לנפול ברשת הטעות, באמונתי וידיעת תארי הי"ת, ואמר ג"כ, "זה השער לד' צדיקים יבואו בו" ר"ל שרק הצדיקים והשלמים האמיתים יכירו האמת מעצמם ויבואו בשער ידיעת והכרת שם הוי"ה ב"ה מבני אשר יצטרך לבוא להם תחילה צר ומצוקה, תחת כי הנמשכים אחרי דעותיהם הפילוסופיות כמנשה וחביריו, רק בהכרח כאשר תבואם שואה לא ידעו וכהיצר להם יבואו אל הידיעה וההכרה האמיתית הזאת, ועפ"י ביאור שמות אלה, נבין מדוע החל השיר' בשם הוי"ה הכולל הכרת ה' האמיתית, כי רק לד' לבדו ישיר שירתו, ואחר כך נעתק אל שאר שמותיו ית', אשר כל אחד ואמד מהם מורה רק על ידיעה חלקית, כאשר נודעה לנו ע"י פעולותיו הפריטיות.

שמורה עליו שם שדי כשתפרשנו שודד המערכות עדין יש לדעת אם יהיה זה בדברים גדולי' כוללים או אם יהיה בענייני' החלקיי' ופרטיהם כמי שחוייב להיות כן מהשכר והעונש התוריי. וכ"ש אם שם שדי הוא מורה על שדי לו במציאותו כמו שיורה מעניינו. ולזה הוא מבואר שלא יצלח האדם בידיעות החלקיות ההם. אמנה באמת הם מבוא לדעת את ה' השם הגדול והנורא כמו שכתבנו אצל מנשה. והוא הענין שרצה ביאורו המשורר במזמו' מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה ה' לי לא אירא (תהלים קי"ח) ירצה כי הידיעה החלוקה הזאת לא תצילהו משיבא במצר ובדוחק כמו שעשה מנשה אמנם שכבר נענה אותו מצד הכנעתו לפניו שם אמנם אם היה ה' לו לא ירא משום אדם וגו'. ובמעט עיון יתבאר כל המזמור על זה הענין. אמנם אמר בביאור פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה זה השער לה' צדיקים יבואו בו. יאמר כי בשערי הצדק האמתי שיכנס האדם בהם תחלה הוא הכרת שם יה מצד שהוא סבת הסבות כלם כמו שיורה בזה והודו על הכרחיותו כל הפילוסופים אשר מעולם ושההשגחה הזאת הוא שער פתוח להודות לשם יהוה אך צדיקי' יבואו ויודו מעצמם לא כן הרשעים כי אם אחרי הכות ופצוע. והנה להכרתם והשגתם השלמה על כל אלה העניינים הנפלאים אשר יוכללו בשם הזה הגדול מאמתת מציאותו מעוצם יכלתו מהפלגת השגחתו והכרתו המאורמים בכל העניינים האלו החלקיים ופרטי פרטיותם שיעור מה שנבחנו אליו כל הרעיונות לזה ייחסו השירה הזאת אשר כוונתה לפרט אותם תכלית הפרטיות אל השם הזה הנכבד והנורא משאר השמות המורים על העניני' החלקיים כמו שתבאר היא בעצמה באומרו עזי וזמרת יה וגו' כמו שיבא וזה כוונתם באומרו את השירה הזאת לה' אשירה לה': (א) אמנם לבאר סגולת המאמרי' הקצרים אשר זכר באומרו סוס ורכבו רמה בים. ראוי שנדע כי המעשים הנסיים כמו שיבאו על רוב ענייני' טבעיים יהיו יותר נפלאים ומתמיהים. כי הנה[148] אין הבא להפוך היעוד הפשוט אל יסוד אחר כל כך זר ונפלא כמו שיהי' הבא על המורכב משני יסודות וכן יהיה יותר נפלא במורכב משלשה או ארבעה לפי

[148] כוונתו, כי אחרי שכל דבר מורכב מד' יסודות (עיין ביאורי במבוא לשער נ"א) מזה נמשך, כי בכל מכות מצרים אשר בהם נשתנ' דבר אחד לאחר כמי היאור לדם, עפר ארץ לכנים ופיח הכבשן לשחין, נשתנו גם כל הד' יסודות אשר מהן הורכבו כל הדברים האלה, וזה הי' נס יותר גדול ונפלא מאילו נשתנ' רק יסוד אחד פשוט לחבירו. וע"ז רומז גם ר"א באמרו שכל מכה ומכה וכו' היתי' של ד' מכות (כי במכת צפרדע, ערוב, וארבה, נשתנה בהכרח טבע החיות האלה, עד שבאו אז לרוב בארץ מצרים לפתע פתאום, יותר מבשאר הזמנים והמקומות, ובמכת ברד נשחנ' טבע אדמת ויאור מצרים ואוירה וחום האש הטבעי, עד שעלו אדים ונשיאים לרוב, מה שאין כן בשאר הזמנים בארץ מצרים, ויזוקו למטר הנקפה באויר לאבני ברד אשר ירדו ארצה ואש מתלקחת בתוכם, ובמכת חשך נשתנ' האויר ויהי לענן וערפל אשרי כסה להם אור השמש, ובמכת דבר נשתנה טבע הבהמות כמו שנשתנ' טבע בני אדם במכת בכורות, עד שמתו כרגע). ור' עקיבא חשב גם שינוי דבר המורכב מהד' יסודות ג"כ לאחד ע"כ אמר שכל מכה ומכה וכו' היתי' של ה' מכות.

שבשנות טבע המורכב ישתנו כל הפשוטים אשר בתוכו בטבע ההמזגה אשר אינה הויה עד שכבר יהיה הנס כפי המספר במספר הפשוטים הנכללי' בו. וזה מה שדקדק רבי אליעזר בהגדה כשאמר שכל מכה ומכה שהביא הק"בה על המצריים במצרים היתה של ארבע מכות שנאמר (תהלים ע"ח) ישלח בם וגו', כי בהשתנות מטבעו הדבר המורכב מארבע יסודות יתחייב שישתנו כלם ותחשב המכה האחד לארבע המכות. אמנם רבי עקיבא דקדק עוד כי טבע המורכב וצורתו והוא נמצא בעצמו זולת כל אחד מהפשוטים כמו שזכר זה החכם בהקדמת המאמר רביעי לאלדיות והנה עם זה כבר יהיו בכל מכה ומכה חמש מכות ומצא ג"כ סיוע מהכתוב: ושוב מצאתי זה הענין בפירוש ההגדה להרב רבי יום טוב ן' שבילי ז"ל אלא שחשב ההיולי למנין החמישי. ותמהני כי הנה ההיולי הוא משותף ושוה אצל כל הצורות ואי זו צורה יקבל שיהיה נגד טבעו. ומה שכתבתי הוא הנכון. ואיך שיהיה הנה על זה הדרך יחוייב כי כשיבא הנס על רוב ענינים טבעיים נמצאים יחד במצב ידוע ומיוחד לפי עניינם ומנהגם והיכולת האלהי עומד עליהם ומבטלם בשמירת יחס הביטול ההוא אל כלל הענין ההוא וחלקיו אז יראה הפלא יותר עצום ונפלא בלי ספק. (א) ולזה הפליא לומר אשירה לה' כי גאה גאה וגו'. סוס ורכבו רמה בים. כי הוא מאמר קצר מקיף כל העניינים הנכבדים שיכללום כל פרקי השירה מצדדים מתחלפים. כי באומרו אשירה לה' זכר כוונת זה הפרק הראשון בעינו. ואולם בשאר המלות יכלול שלשה מן הנשארים וזה כי מצד חזקת היד השמה מעמקי מים דרך סלולה להביא שם סוס ורכבו עם היות הטבע הסוסיי מסוגל לשוט על פני המים מיתר הבהמות וגם כי יהיו רוכבים צמדים ובמותם לא נפרדו יורה הוראה נפלאה על היכולת המוחלט אשר לו יתעלה על החומרים האלה לשנותן לכל אשר יחפוץ כי הוא ענין הפרק השני. ומצד מה שיכלול המאמר הזה בבחינה אחרת מה שהתחכם להביא סוס רכבו לערוך מלחמה אל תוך הים כבהמה בבקעה תרד תתבאר הידיעה וההשגחה העצומה בתחבולות הפרטיות הראויות להביאם שם והוא מה שיתבאר יפה מהפרק השלישי. ומצד מה שיובן מהם שיהיה מקום משפטם סוס ורכבו על הים ולא במקום אחר מהטבעיים להם נוסף על מה שפירשו אנקלוס על כי בדבר אשר זדו עליהם יורה על הפרסום והאיום לכל עמי הארץ שלא יוסיפו עוד לערוץ בבניהם והוא עצמו מה שיכללו הפ' הרביעי. והנה כל אלו ההשקפות והבחינות יחד יכללו מה שנכלל בפרק החמישי החותם ה' ימלוך לעולם ועד: והנה עם זה אלו המאמרים הקצרים בחלוף בחינותיהם יכללו כל דברי השירה הזאת עד שכמעט אין בכללם רק מה שבפרטם ואידך פירושא הוא ואחשוב שהמלות הללו הם אשר יענו אותם בין הפרקים כמנהג בפיוטים שעונין

בבית לבית מענה שהוא כולל כוונת כלל כל הפיוט. (א) ולזה מה שנא' ותען להם מרים אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים וגו' כי היא לקחה הכללים האלה לבד ויספיק זה לנשים. ומשה וישראל אומרים אותם ופירושם: ושוב מצאתי במשנה כשם שהמים בודקין (סוטה כ"ז:) בו ביום דרש ר' עקיבא ויאמרו לאמר אשירה לה' שאין ת"ל לאמר אלא מלמד שהיו ישראל עונין אחריו (של משה) על כל דבר ודבר אשירה לה' כי גאה גאה. ואין ספק כי הוא אשר דברתי. וראה גם ראה כי אלו הדברי' קרובים אליהם מאד הם שחזרו אותם בסוף השירה כי בא סוס פרעה ברכבו ופרשיו בתוך הים והוא ודאי כחזרת תרפו של שטר בשטה אחרונה וכאשר יתבאר. וכל כך כדי לכלול במאמר הקצר הזה מכל צדדי בחינותיו ההלול והשבח המיוחד והמתיחס אל השם הנכבד והנורא הזה אשר בחרוהו משאר השמות לסבות שיזכרו בה באומרם עזי וזמרת יה וגו'. (ב) ירצה אשירה לה' כי גאה גאה בכל מיני השבח אשר אנו מייחסים בכל זה השיעור מהגדולה והגבורה על הישועה הגמורה והנפלאה. כי מצד מה שיורה עליו שם יה כבר איפשר לבוא לידי צורך וצער שעליהם אצטרך להתחזק בכל עוז להתפלל ולזמר וכולי האי ועדין יהיה לי לישועה מהצער ההוא לבד כמ"ש(סנהדרין צ'.) במנשה אשר זכרנו ענייננו ראשונה וישיבהו, למלכותו השיבו אבל לעו"הב לא השיבו מה שלא יהיה כן בשם הגדול רק כמ"ש המשורר (תהלים קט"ז) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, וזה עצמו מה שאמרו דוד בזה הלשון עצמו (שם קי"ח) דחה דחיתני לנפול וגו' עזי וזמרת יה וגו'. אמר כי המושג מצד השם יה הוא הישועה אחר הצרה לבד לא תוספת טובה על טובם. אמנם לצדיקי' שהזכיר אשר באו בשערים אל בית ה' הנה אחר היות להם קול רנה וישועה ימין ה' עושה חיל להשפיע עליהם טובה על טובה. ולזה עצמו אמר ישעיהו ע"ה (י"ב) הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה י"י ויהי לי לישועה אמר שתכלית הבטחון מכל פחד יהיה לו כשיצורף שם י"י עם שם יה כי אז יהיה השם שלם והכסא שלם: זה אלי ואנוהו וגו'. ירצה כשאבוא באותה השגה שיורה עליה שם אל. הנה היא תכריחני ליחס אליו הנוה הזה אשר אנו בקרבו והוא בנין העולם בכללו ושמירת סדר טבעו לבד. גם מצד אלהי אבי והוא אל שדי אשר נראה להם בו כנזכר (שמות ו') ארוממנהו וזה שאגזור עליו שהוא מרומם משיעשה בענייני' האלה כמו שנתפרסם זה מהם. ועל זה הדרך אמר המשורר ג"כ (תהלים קי"ח) אלי אתה ואודך אלדי ארוממך הודו לי"י כי טוב וגו'. י"י איש מלחמה ירצה אמנם מצד מה שיורה עליו זה השם השלם אמר כי עם שגאה גאה במעלת מציאותו מכל דרכי בני האדם בלי שום ערך ודמיון הנה יש לו טוב ההתבוננות ועוצם ההשגחה בכל אשר נעשה בשמים ובארץ עד שנכיר

ונדע שמעשיו באלה העניינים כאשר נשיג באיש מלחמה המתבונן בה ובכל העניינים החלקיים והפרטים הצריכים אליה ובכל מה שיחודש בם מהטבע והמקרה ונתפרסם אצלנו הקפתו אותם יותר ויותר ממה שיתבונן בזה אחד השרי' אנשי המלחמה. ולזה הפלי"ג המליצ' באומרו י"י איש מלחמה כאלו כנהו בענין הקפת אלו הפרטים לאיש מהאישים תרב גדולתו ותהלתו כפי מדרגת הבדלו מהם. והוא אומרו י"י שמו כלומר כי שם כבוד אלהותו במקומו מונח אשר לו תאות גדולת ההשגחה וההשכלה בלי דופי הכלים והצדדים אשר בהם ישיגו האנשים. כמו שכתבנו בדרוש הידיעה שער כ"א וכבר רמזנו על ענינו למעלה ובשער הקודם: ובזה נשלם הפרק הראשון אשר בו יבאר סגולות השירה בכללות והשם המיוחד יתעלה אשר לו יאתה. ויתחיל:

הפרק השני המיוחד לשורר לפניו מה שראו בנס ההוא כנגד הטבע ומנהגו אשר בו יקויים היכולת המוחלט מצד החמרים אשר בהם יראו אלו העניינים והתחיל מרכבות פרעה וחילו וגו'. (ג) ירצה כי מה שיורה היותו יתברך יכול וגבור מלחמה כנגד כל המנהגים הטבעיים הוא היות נפילת העם הזה על זה האופן כי מי שמע כזאת עם חכם ונבון כגוי הגדול והגבור כלם בחורי חמד ומלכם לפניהם כמו שאמר ויאסור את רכבו וגו' איה איפה חכמיהם אשר יעצום לערוך מלחמה עם ישראל על המים בסוס ורכב אי זו ספינה בנו אי זה תורן החזיקו ואי זה נס פירשו להם מי עור עיני שכלם לבא בתהומות כמדבר אם לא כי צורם מכרם וזה י"י אשר לו הגדולה והגבורה אמר לצולה חרבי סכל עצתם והביא בכפל רסנו מלך ושרים חכמים וידועים את כל אשר יחפוץ כנגד טבע העולם ומנהגו כמו שאמר ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם ואכבדה הוא מה שאמר מרכבת פרעה וחילו ירה בים. (ג) ולא אמר בים סוף כי זה לא יאמר רק בבחינת אי זה ים שיהיה. ופירוש ירה השליך מענין ותשליכהו עצתו (איוב י"ח). והנה כי עוצם כחו וידו החזק' המחרבת ים הביאם באות נפשם אל המקום אשר יחוייב להם לברוח ממנו בכל כחם. גם החליף הטבעים ותקף אותם במה שמבחר השלישים עם קלותם וקלות סוסיהם טובעו בים סוף כטבע החמרים הכבדים הנטבעים במים ועל זה אמר תהומות יכסיומו ירדו במצולות כמו אבן. כי נהפך להם הקל לכבד והכבד לקל עד שהתהומות והם קרקע הים אשר היו דורסים ברגליהם עלו מעלה ראש לכסותם והמה שטבעם לשוט על פני המים ואפילו אחרי מותם ירדו במצולות כטבע האבן הנשקע שלא תזוז ממקומה: הרי שכלל בזה המאורע ענייני' נפלאים שהפלא בהם הוא מצד טבעי החמרים ההם. מרכבת פרעה גם חילו ומבחר שלישיו וחברתו על צד הנפלא טובעו בים סוף: וזה הים הגדול והתהומות אשר בלבל טבעם ומנהגם אשר בבחינת כל זה ראוי

לחתום בשם ההוא המיוחד הנזכר ואמר ימינך י"י נאדרי בכח ימינך י"י תרעץ אויב. והפכו הלשון כנגד הנמצא אחר שדברו עד הנה בלשון נסתר כי אמרו עם עוצם העלמך מצד עצמך איך סודרו אלו המעשים הפעולים מחכמתך לא נוכל להתעלם מהכיר גודלך וחוזק ידך כאלו נמצאת לנו והשגנוך תכלית ההשגחה כי ראינו בעינינו ימינך י"י נאדרי בכח להפוך טבע החמרים החזקים לכל אשר תרצה אם בכללם ואם בפרטם אשר בזה ימינך י"י תרעץ אויב כי תעלה חמתך עליו ואין מי אל יצילהו מידך. ובזה השלימו זה החלק אשר ידברו בו באנו הפעולים בבחינת הסבה החמרית להם כאשר אמרנו: ויתחיל הפרק הג' אשר לסבה הפועלת

הפרק השלישי בספור איך יצורף אל גבורת השם ואל יכלתו המוחלט תכלית ההשגחה בבחינת הפעולות המיוחדות אשר יעשה אותם ובחירתם מזולתם כמו שיראה בכל הפעולות הפרטיות הנופלות בענין ההוא עד עשותו ועד הקימו מזימות לבו. ולזה התחיל בקשר הוא"ו ואמר וברוב גאונך תהרוס קמיך וגו': (ג) ירצה וברוב גאונך זה אשר זכרנו בפרק הקודם ודאי יש יכולת וגבורה בידך להרוס קמיך באי זה פורענות שתרצה ולשלוח אש חרונך עליהם בדרך בצאתם ממצרים ועל דרך שנאמר (תהילים י"ח:י"ד) וירעם בשמים ה' ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש. ועם כל זה בחרת בפעולות מחשביות בעומק העצה להביאם אל מקום המשפט. והוא מה שסדר ואמר וברוח אפך נערמו מים. ייחס הרוח אשר בו נשף בים ויבש אל רוח אפיו אשר בו יריח מרחוק כל פרטי המחשבות אשר ימנעו אותם מבוא לשם ויבטלם על דרך שאמר הכתוב (ישעיהו י"א:ג') והריחו ביראת ה' ואמרו ז"ל בפרק חלק (סנהדרין נ"ג:) על בר כוזיבא כיון דחזיוה דלא מריח ודאין קטליה. וזה שכבר יתחייב מהענין שפרעה ושריו וחיליו (היו להם) למנוע עצמם מרדוף אחריהם אל תוך הים שהיא סכנה גלויה מפורסמת אע"פ שיראו לנרדפים שנכנסין בלב ים היה להם לחוש שמא היו מאבדין עצמם לדעת כדרך האנשים הנואשים מישועה שבוחרים מחנק לנפשם מבוא בכף אויביהם. ואם יחשבו שיד אלהיהם היתה עמהם לתת להם מהלכים במים עזים כ"ש שלא היה להם בבטחונם בטחון כלל: וגם כאשר יחשבו שרקיע המים היה דבר טבעי ויהי' הבטחון לשתי הכתות שוה הרי היה להם לחוש שלא יעמד הביקוע ההוא שיעור מהזמן שבו יוכלו לרדוף ולהשיג ולשלול שלל ולבוז בז. ואף כי ישערו כי היה הבקוע ההוא איפשר לעמוד יום או יומים כענין הקרישות התזק אשר יהיה בימי הקרח הנורא עדין היה להם לחוש כי בהקבץ שם עמים רבים הרבה ממאתים רבוא מהנפשות לבד המקנה כי יתרבה שם החום המופלג מעוצם ההבל וכ"ש לסבת ההתעמלות העצום אשר יהי' להם בתנועותיהם החזקות ובהתעצמם

יחד עד שפוך דמים רבים עליהם בלי ספק ירתיח מסיר מצולה וישובו המים אל טבעם פתע פתאום. והנה עכ"פ מחשבות אלו ימנעום מבוא בדמים לולי ה' צבאות היודע כל פרטי מחשבותיהם מרוח אפיו הרגיש והפליג לעשות מעשים גדולים ונוראים כנגד פרטי מחשבותיהם בהם נסכלה עצתם לבטוח ולבא בגדולה שבסכנות. והענין הראשון הוא כי ברוח אפך נערמו מים וכמ"ש ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה וגו' כי בזה חשבו היותו דבר טבעי מכח ורוח הקדים. והענין השני נצבו כמו נד נוזלים כי היו המים להם חומה חזקה מימינם ומשמאלם לא יופשרו כי אם מעט מעט ובזמן גדול אשר ירגיש בו ויוכלו להמלט. והשלישי קפאו תהומות בלב ים כי קרקע הים אשר דורכים עליו היה לו קפיאה חזקה עד מאד עד ששוער ממנו שאף בכל עצי הלבנון אין די בער להשיב הים לאיתנו. ואחר שהזכיר שלשה ענייניים אלו אשר כוונו מההשגחה האלהית ביאר צורכם אחד לאחד בפסוק הסמוך באומרו. אמר אויב ארדוף אשיג וגו'. (ד) ירצה מצד מה שאמר שברוח אפיו נערמו מים אמר אויב ארדוף אשיג שאם לא כן איכה ירדוף במים לא נאמנו. ומצד מה שאמר נצבו כמו נד נוזלים אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי כי גזר בדעתו שקרישות כזה יספיק להכנס בשלום ולשלול שלל ולצאת בשלום. אמנם מצד מה שאמר קפאו תהומות בלב ים אמר אריק חרבי תורישמו ידי כי גם כי ילחמו עד שפוך דם לא היה פחד הים עליהם. והנה לפ"ז מכל אחת מהפעולות הנזכרות בפסוק הראשון נמשכו שתים מהנזכרות בפסוק השני והוא כוון יפה מאד: נשפת ברוחך וגו' ירצה הנה אחר שהשא השאת לעם הזה והסיבות את לבם אחורנית לבא בלב ים על זה האופן נתקיים בהם בושו כי בטח וגו' (איוב ו':כ') כי במה שנשפת ברוחך כאדם הנושב בשפתיו בדרך נקל' כסמו ים כמעט רגע וכמ"ש (ישעיהו י"א:ד') וברוח שפתיו ימית רשע. ואמר צללו כעופרת במים אדירים כי אפי' התהומות שקפאו בלב ים נתכו כמו רגע עד שצללו כעופרת בתוכם ואלו המים שהיו כמו נד הוא חומר כבד היו צלולין ועומדין בתוכם ואין להם רק לשוב ולכסותם. ואחר שכלל כל זה מעוצם ההתבוננות באלו הפעולות הנפלאות חתם בשם המיוחד הנזכר ואמר מי כמכה באלים ה' וגו' ירצה מי כמוך בחזקים ה' שהכוונה מי כמכה נאדר בקדושה נפלאה אשר בה נבדלת מכל הנמצאים ועם כל זה התבוננת בפרטי אלו הפעולים והפעולות אשר ראו עינינו עד שראוי להללך תהלות נוראות כי עשית פלא כלומר עם שגוף הפלא אחד הוא יש בפרטיו פלאי פלאות ומעש' נוראים. ובזה נשלם זה הפרק אשר מצד הפעולות יודעו קצת כחותיו יתעלה המיוחדות אל זה השם הנכבד כאשר אמרנו: ויתחיל

הפרק הרביעי אשר מצד מהות העניינים וצורתן. בתכונת אלו הפעולות בכללות כוונתם. ואמר נטית ימינך ונו' נחית בחסדך וגו' שמעו עמים וגומר (ה) ירצה הוספת חכמה ודעת במה שסדרת אלו המעשים על זה הסדר מזולתו. לפי שנמשך מזה כי נוסף על מה שנטית ימינך שתבלעמו ארץ ולא יזכרו ולא יפקדו עוד על פני חוץ הנה נשאר מפרסום אלו הנוראות רושם נפלא בעולם שבו נחית בחסדך עם זו גאלת בתוך הים ביבשה ונהלת אותם בעוזך זה אל נוה קדשך שאליו הית' הכוונה מתחלה להפיל במעשה הזה אויביהם לפניהם ולא יעמדו נגדם. וזה כי כל העמים אשר יעברו בהם וגם אשר יבואו עליהם כלם שמעו שמועה רפו את ידיהם מהתחזק לצאת ולבא לפניהם למלחמה כמו שביארנו על ולא נחם אלהים וגו' ויסב אלהים וגו'. והענין שתוכן המעשה כלו וצורתו הוא הנחייה והניהול לעם הזה עד מקום מנוחתם על צד היותר מובטח שאיפשר. והנה זה הרעד והפחד אשר נפל עליהם יראה שדמוהו אל החלי הרע והכבד הנקרא בערבי פלא"ג הוא ביטול הכח הגופיי הכולל עם התחלותיו ומקריו שהתחלת זה החלי הוא בכאב חזק באבר מהאיברים או יותר בו יבהל החולה בהלה עצומה גם קרוביו ורופאיו כי לא ידעו מה יהיה בסוף ואחר זה יבא לו רעש האברים ולסוף יתבטל כחו לגמרי כי גבר הרפיון בכל איבריו יתדותיו ומיתריו. ולזה אמר תחלה חיל אחז יושבי פלשת להיותם יושבים ראשונה שנאמר כי קרוב הוא וכמו שביארנו אחזם תחלת החולי ונתחלחלו חולי כיולדה מרוב הפחד ולא השיגם אז יותר ממנו. אמנם הבהלה וההשתוממות הוא אשר השיג לאלופי אדום כי נבהלו אל השמועה ולא ידעו אנה פניהם מועדות ולסוף נטו מעליו. אבל לאילי מואב כבר אחזם רעד ורעש והשתבשות התנועות במה שהשתדלו להנצל מידם כמו שמוכיח ספור פרשת בלעם. אמנם הביטול המוחלט הוא אשר השיג ליושבי כנען כי אליהם היתה תחלת הכוונה ובהם נגמר החולי כמו שאמר (יהושע ב':י"א)ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם והוא באמת ביטול הכח בהחלט כי זו הית' כונת כל המעשים האלו הנעשים חוץ למצרים. ואחר שפירש תוכן כל העניינים האלה ומהותם שהוא הנחייה והניהול כאשר אמרנו ייחס אותם אל השם המיוחד שזכרו כמנהג ואמר עד יעבור עמך ה' וגו' שהכונה לתת חתת אלהים עליהם ולהדימם כאבן אשר לא יחרץ אדם בלשונו עד יעבור עמך ה' בכל אלו העמים עד יעבור עם זו קנית בכל ממלכות כנען הרבים והעצומים מהם. ובזה נשלם זה הפרק הרביעי: ומתחיל החמישי אשר מצד התכלית האחרון נאמר.

הפרק החמישי כי הסבה התכליתית לכל שאר הסבות אשר זכרנו היה דבקות העם הזה וקירבתו אל האלהים באופן חזק מאד עד יראה ביניהם השתוף וההרגל המופלג כאלו

הם דרים עמו יתברך בשכונה אחת גם בבית אחד הפך מה שחשבוהו חכמי הפילוסופים כדי שימשך להם מזה תכלית היראה ואהבה ויושר העבודה הבטוח' שתהיה שם השקפה עצומה וגמול שלם: ולזה התחילו ואמרו תביאמו ותטעמו בהר נחלתך וכוון בזה עד כללות הארץ וכמו שאמר (דברים ג׳:כ״ה) ההר הטוב הזה והלבנון כי הוא מכון ובסיס לשבתך פעלת ה'. ירצה שאתה בשמך הגדול הזה שזכרנו פעלת זה המעשה הנפלא מהישיבה עמנו בבית אחד כמו שנזכר יופי המקום המיוחד ואמר מקדש אדני כוננו ידיך והוא בית עולמים ואמר כוננו ידיך על מעשה הצדיקים אשר בנאוהו כמו שאמרו חז"ל (כתובות ה'.) ואלו במעשה הצדיקים כתיב כוננו ידיך וכבר ביארנו הכוונה בשער ט"ו. ולדעתי כיון בזה אל המקדש העתיד ליבנות בידיו יתברך כמו שאמרו ובאש אתה עתיד לבנותה (בנחם לט"ב) כי הוא אשר יתקיים לנצח נצחים לא אשר בנו בני אדם כמו שאנו עתידים לבאר בשער נ' ב"ה. (ו) ויתכן ג"כ שכוון בכאן בשם אדני מה שאמרו חכמי הקבלה שהשם הזה הוא בית המקדש ומשכן לשם יהוה כענין הארון שבו העדות וכמ"ש (שמות כ״ג:כ״א) כי שמי בקרבו אזכור עניינו אצל ילך נא אדני בקרבנו וגו' (שם ל"ד) בע"ה, ואמר שיהיה בית המקדש של מטה מכון לשבתו בארץ כמו ששם אדני הוא מכון שבתו של שם הגדול למעלה. ושיעורו מכון לשבתך פעלת ה' כאשר אדני למקדש כוננו ידיך והוא הנכון. ולכל אחד מאלו העניינים תסכים מאד חתימתו במאמר ה' ימלוך לעולם ועד והוא השם המיוחד המכוון בכל שאר החלקים כי בהיות ישיבת הבית והכסא באופן שלם מהעבודה והיראה והאהבה יהיה השם שלם והמלכות קיים לעולמי עד והוא מבואר: וכבר כיון ג"כ לסיים בשבח זה השם הנכבד והנורא אשר התחיל ממנו בענין המליצים המשובחים עד שיכלול בזה המאמר הספק הראשון והאחרון שבשירה להשתתפם בענין. (ו) אמנם אחר שהשלים כללי ופרטי העניינים המכוונים חזר וכלל השלשה פרקים האמצעיים שהם גוף המאורע בשלשה העקרים שזכרנו כמנהג המליצים והמשוררים המעולים שמציבים ציונין וכללים קצרים להטיב הזכירה אל כל אשר היתה עליו הכוונה בחבוריהם. ולזה אמר כי בא סוס פרעה וגו' והוא עצמו מה שכללו בפרק השני שהתחיל מרכבות פרעה וחילו ירה בים. ובמה שאמר וישב ה' עליהם את מי הים כלל מה שכללו הפרק הג' האומר וברוח אפך נערמו מים וגו' עד נשפת ברוחך כסמו ים. ובאומרו ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים כלל כל מה שכוונו בפרק הד' מהנחייה וההנהגה השלמה והבטוחה אשר נמשכה להם מזה כל אחד מאלו העניינים כמו שנתבאר. ועם זה נתבארה זאת השירה על נכון ואם כבר אפשר שיפורשו דבריה פסוק פסוק ובפנים אחרים טובים יראה שלקישור דבריה וכיון

ענייניה זה הנאמר הוא טוב וישר. ויסע משה את ישראל ממשמעות זה הכתוב וממה שנמצאו תמיד מתרעמים מיציאתם ממצרים נראה כמה קשה פרידתם בעיניהם, כי שמה מעכו שדיהן ושם עשו דדי בתוליהן (יחזקאל כ"ג:ג') ונתאוו אל חקיהם ונימוסיהם וכ"ש להעתק אל חקים ומשפטים צדיקים הפכיים אליהם ומתעיבים אותם כמו שאמר (ויקרא י"ח:ג') כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו ובחוקותיהם לא תלכו את משפטי תעשו וגו' (י) ולזה יראה שהיה מחכמתו יתברך שיקרה להם זה המאורע סמוך למה שהסיעם מים סוף כדי שיבואו באות נפשם למרה כסבורים שירוו שם צמאונם אחר שעברו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים ואחר שיהיו להם המים למרים שמתוך כך יתבוננו במעשה ההוא הנפלא וישימו אליו לב וישאר הרושם בלבם ממה שיראו שנהפך להם במעט רגע המר למתוק ויהיה להם למוד והוראה נפלאה כי אם שנפשם בחלה בתחלה במי הברכה העליונה יש כח בהישרה האלדית להביאם בנקלה אל שיערב להם בנחלי נהרי דבש וחמאה. (ט) וזהו ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו כי במה שנרפאו המים בעץ מר (מכלתא בזה) וכ"ש אם היה מתוק היה להם לנסיון נפלא כי בהרגלם בתורה האלהית הנקראת (משלי ג':י"ח) עץ חיים למחזיקים בה הי' איפשר קרוב שהדבר שהי' להם מתחלה לחק ודבר זר יהיה מהר למשפט נאות וישר בעיניהם. ואיפשר שירמוז ג"כ אל אופן ההדרכה וההגעה אל תקונם. ולזה הורה להם עץ כי האדם עץ השדה (דברים כ':י"ט) וכמהו לא יבוקש ממנו פריו המתוקן כי אם אחר העבודה והעבודות הצריכות לו בענין הנכוש והעדור והזמור וזולתם. (י) ולזה סמך. ויאמר אם שמוע תשמע וגו' תחלה לשמוע ואחר העשיה אף שתהיה זולת ההתבוננות הראוי ואחר האזנה והשמעות בטעמם ומשם יגיע למדרגה שישמור החוקים והוא תכלית האמונה וזה דרך קרוב לבא בו כל עייף ויגע באופן שלא תושם עליו המחלה המצרית והוא קושי הלב לשמוע ולעשות את דברי ה' כמ"ש ואני אקשה את לב פרעה וגו' ולא ישמע אליכם וגו' כי זה היה להם מסדר הלמוד ששמתי בם כמו שביארנו שם היטב. ולזה אמר שהסדר הזה יספיק לשלא ישים בהם המחלה אשר שם במצרים בסדר ההוא מהלמוד אשר הוליכם בעקשותם עד אובדם (י) ולזה אמר כי אני ה' רופאך כי הוא היודע הסדר הנכון בזה. והנכון כי אני ה' רופאך מן החולי הרע ההוא אם קדם לך:

[149] ויתכן, ר"ל שמלבד שיורה הכ' ויורהו ד' עץ וכו' על סיפורו הפשוטיי, יורה גם דרך כלל על רעיון יקר ונחמד מאוד לאדם, והוא שבכל הזמנים והעתים בהצר לו מאוד, עד שמקריו הרעים ימררו לו חייו כמים המרים, יזכור וישים תמיד אל לבו המטר' והתעוד' אשר לפניו, שהיא להשיג בחייו הארציים האלה ע"י סבלו בשובה ונחת כל

[149]ויתכן שיכוון בזה ענין יפה מאד והוא שירמוז במאמר ויורהו ה' עץ אל עץ החיים אשר בתוך הגן (בראשית ב':ט') שהוא כנוי אל ההצלחה התכליתית. לומר כי בהשקפת התכלית המקווה יהיו לכל בעל דעת כל הפעולות הנעשות בשבילו לא בלבד נקלות אבל אהובות ומתוקות כענין המשקים המרים הנלקחים לתרופה לבעלי השכל שהם מתוקים עליהם או אהובים כמתוקים לתקות הבריאות הנכסף להם כי על זה אמר המשורר (תהילים י"ט:י'-י"א) הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים. ויאמר שהורה להם עץ כי בו ימתקו להם המים הטובים אשר היו מתחלה למרים לפי שהם עצמם מרי נפש וחולי התכונות ועל ידו ימתקו המים. ועל זה הדרך דבר אליו כרופא החכם שראה איש משוקה או משודף הולך ודל ויאמר לו בי אדוני האחיה מחולי זה ויאמר חיו תחיה אך בשלשה תנאים. הראשון שתשמע אל דברי הרופאי השני שתכריע רצונך אל דעתו לא שתשתדל שתכריע דעתו לרצונך כמו שיקרה לחולים העקשים. והשלישי שתשים בפועל כל מה שיצוך בשני מיני ההנהגה. אם בעניינים התמידיים מהאוכל והמשקה והטיול והשינה וכיוצא. ואם בבלתי תדיריין כגון ההרקות והרקיחות הרופאיות. ובזה המחלה הקשה אשר הסבותי על חולה אחר שהשתדלתי ברפואתו לבלתי שמרו כל התנאים הללו (לפי שהרופא לחולה הבלתי השומע ודאי אף יזיק ולא יועיל) לא אסבב אותה עליך, וכי אני ודאי רופאך מהחולי אשר אתה בו. וזה הענין מבואר בכתוב בחולי הנפשיי הלזה שאמר לו הרופא ודאי יש תקוה לאחריתך. אך אם שמוע תשמעו לקולו והוא קבלת עול השמיע' והלמוד והישר בעיניו תעשה ולא הישר בעיניך שלא תהרהר לאמר מה לו שאעשה מצוה זו טוב שאעשנה בענין אחר. וזה במה שתאזין במצות השמעיות הבאות בכל המעשים המורגלים בכל חיי האדם שהשכל יסכים עמהם וגם שתשמור החקים הבאים בפעולות מיוחדות תוריות שאין הדעת גוזרן ועם זה כל המחלה אשר שמתי במצרים לבלתי שומעם לקולי ראשונה כשאמרתי להם (שמות ה':א') שלח את עמי ויחגו לי במדבר לא אשים עליך כי אני ה' רופאך ודאי כשתשמור הסדר:

והנה אחר שהשלים עמהם זה הענין מהנסיון על האופן הנזכר נאמר ויבאו אלימה ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים וגו'. להורות שאין מעצור לה' להושיע ברב ממה שהיו צריכין מהספוק שהרי נהלם על מבועי מים כמספר שבטי ישראל ושבעים תמרים

התלא' אשר תמצאהו, הכשרון להחזיק בעץ החיים הנצחיים המעותדים לו כשכר וגמול, אחרי עזבו בית חומר עת תשוב רוחו אל האלקים אשר נתנו, ע"ד מאחז"ל "התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין" וזש"א הכתוב ויורהו ד' עץ וכו' וימתקו המים", כי בזכרו עץ חיים זה ימתקו לו ימי חייו, אף כי יסובבהו צרה ומצוקה, ובלי תלונה ישא עול סבלו כי נטל עליו. -

כמספר זקניהם. אלא שהיתה הכוונה תחלה אל הנסיון. וזה הענין מהבחינה נהג עמהם בזמן כי כדי שיבא להם אחר הצורך הנכר כי אז יהיה הרבה יותר יקר בעיניהם היה לפניו לענותם תחלה בשיעבור עליהם חדש ימים שיצאו ממצרים והלחם אזל מכליהם גם הצאן והבקר מתמעטים והולכים או שלא השליטם לבם לאכול מהם לשובע כי אמרו לא נכרת מהבהמה ע"כ אמר כי בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם ממצרים הוכרחו לצעוק מתוך הדוחק ולומר מי יתן מותנו ביד י"י בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע וגו'. כי מעתה יהיה דבר י"י להם למנוחה לספק צורכיהם וללמוד נפלא לתקנת דעותיהם כאומרו (דברים ח׳:ג׳) ויענך וירעיבך וגו' למען הודיעך וגו' והדברים הנלמדים מפרשת המן המה רבים ונכבדים ומעולים מאד לחיים הזמניים ויותר לחיים האמתיים הנצחיים כי על כן ראיתי לבנות לו שער מיוחד וע"כ מה שרצינו בזה החלק:

שער מא

פרק א

יבאר מה שחויב שימצאו בפני כל בעל נפש ערוכות שני שלחנות, באחת מספוא לחמורו והשני לשובע נפשו. ומעלת המן בשני הענינים:

הנני ממטיר לכם לחם מן השמים

במדרש (ש"ר פרשה כ"ה) הוא מרומים ישכון (ישעי' ל"ג) הדא הוא דכתיב (דברים מ') כי י"י אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' אל שולחן שהוא ערוך בתוך הגן שנא' (תהילים קט"ז:ט') אתהלך לפני י"י בארצות החיים וכביכול הקב"ה מיסב בראש וכל הצדיקים יושבין לרגליו שנא' (דברים ל"ג) והם תכו לרגליך. והקב"ה מביא לפניהם כל מיני פירות מגן עדן ומאכילן מעץ החיים ואח"כ מברכין לבעל הסעודה והכל חולקין כבוד להקב"ה שהוא צוה לברך. והקב"ה אומר למיכאל ברך. ומיכאל לגבריאל וגבריאל לאבות העולם ואבות העולם חולקין כבוד לדוד. ואומרים המלך שבירכנו הוא יברך למלכו של עולם ונותנין את הכוס לפניו ונוטל את הכוס ואומר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא:

[150] תוכן דעת הרב ז"ל: הנה כבר נודע לך משער ל"ט כי ברואי הארץ יחלקו לד' סוגים, דומם צומח חי מדבר, גם נודע לך מביאורי לשער ל"א, כי לדעת החכמים הקדמונים מורכבים כל אלה מהד' יסודות, אש, אויר, מים, ועפר, וכבר כתב הרמב"ם בפ"ג מה' יסודי התורה אשר בעקבותיו הלך הרב ז"ל, כי ברא הי"ת מתחת לגלגל הירח חומר אחד פשוט הנקרא פה בפי הרב ז"ל החומר ההיולי, וממנו התהוו אח"כ ברצונו ית' ד' יסודות, כי לקצת חומר זה נתן צורת האש, ולקצתו צורת האויר, ולקצתו צורת המים, ולקצתו האחרון צורת העפר, וכתב עוד שם, כי גם עתה ישתנה לפעמים קצת מיסוד אחד ליסוד אחר, (כנודע גם לחכמי הטבע החדשים, כי מצד אחד נראה

כי יגדל גוף הארץ עד שיעלו ויתהוו לפעמים איים חדשים בלב ימים, ויתרחק הים בעצמו בקצת המדינות ממקום היבש' וארץ נושבת יותר ממה שהי' רחוק מהם בתחיל', ומצד אחר נראה בהיפך, כי כמה ערים היושבות עתה על חוף הים, היו בתחיל' רחוקות ממנו, ועתה קרובות אליו בעבור שנתרבו מי הים ויפשטו על כל גדותיו). ונמצא לפי זה מדרגת הברואים אשר למטה מגלגל הירח הן ששה, זו למעל' מזו, מדרגה הראשונ' היא מדרגת החומר הפשוט המשותף לכל צורות ד' יסודות, למעל' ממנה מדרגת ד' יסודות, השוות במעלתן יחד, הג' מדרגת הדומם בכלל, הנחלק בעצמו למינים פרטיים הנבדלים בחשיבותם ובמעלתם זה מזה, ד"מ כל מיני מתכיות ואבני יקר הם יותר נכבדים משאר אבנים ועפרות, אחר כך הד' והוא מדרגת הצומח, הנחלק ג"כ למינים שונים זה מזה במעלתם, כתפוח בעצי היער והארז אשר בלבנון לעומת האזוב אשר בקיר, אח"כ הה' מדרגת החי בכלל הנחלק ג"כ למינים יקרים ולמינים פחותי ערך מהם, ואח"כ מדרגת המדבר שהוא האדם בכלל, הנחלק ג"כ למינים ואישים השונים זה מזה במעלתם המוסרית, ומעתה יאמר הרב ז"ל, כי ה"ית יסד בחכמתו לא לבד שכל מדרגה תזון, למען השאיר קיומו עלי ארץ, ולהוסיף גדולו ע"י המדרגה שהיא תחתונה ממנה ונותנת כעין מזון לה, כ"א גם קצת מיני מדרגה אחת היותר יקרים, נזונים ממיני אותה מדרגה שהם פחותי ערך מהם, ד"מ כאשר ישתנה קצת מיסוד זה ליסוד אחר, לא תשתנה הצורה בעצמה, ד"מ צורת המים לעפר או בהיפך, (כי אז הלא יהיה יסוד אחד כעין מזון ליסוד אחר הדומה לו במדרגת מעלתו, משא"כ לדעת הרב שכל דבר נזון רק ממדרגה הפחותה ממנו וקרובה אליו) כ"א קצת מהחומר הפשוט ההיולאני המלובש עתה בצורת המים, יפשיט צורתו זאת, וילבש צורת העפר, ולפ"ז נזון יסוד העפר וגדל ומתרבה ע"י החומר הפשוט הזה הפחות ממנו במדרגה, ונחשב לו כעין מזון, והדומם נזון ומתרבה מד' יסודות הפשוטים אשר מהם הוא מורכב, והצומח נזון מחלקי עפר שהוא הדומם מלמטה ממנו במדרגה, בהצטרפות חלקי המים והאויר, אור וחום השמש הנכנסים לתוכו, והבע"ח יקח מזונו לרוב מהצמחים הפחותים ממנו במדרגה, ורק להנחש המקולל נתן למזון העפר שהוא הדומם שלמטה ממנו בב' ממדרגות, כמו שנתן לאדם אחר שחטא ולפני המבול רק הצמח השפל ממנו בב' מדרגות למאכל, ולא החי הקרוב אליו, ופחות ממנו רק במדרגה אחת, ומה שקצת מבע"ח הגדולים וכי חזקים טורפים ואוכלים הקטנים והחלשים מהם, אפשר שזה הוא בעבור רוע והשחתת דרכם לעבור חק וגבול הטבעיי הראוי להם, או בעבור היות להם באמת מעלה צוריית יותר נכבדה ממעלת הנטרפים, כמו שנראה שכל מיני אבנים ומתכיות יקרים, יגדלו ויתרבו ע"י חלקי העפר הסמוכים להם ופחותי ערך מהם, אשר יהיו להם כעין מזון, כי לאט לאט ישנו טבעם עד שיתדמו להם וידבקו בהם להגדיל כמותם, וסוג המדבר, ר"ל האדם הנעלה במעלתו על שאר בע"ח, יקח מזונו ומאכלו מבשר בע"ח, ונמשך מכל זה, כי האומה הנבחרת שהיא עם סגולה וגוי קדוש הנבדל במעלתו מכל גויי הארץ, ראוי להם שיבדלו גם במאכלם ומזונם משאר בני אדם, אשר ע"כ הוזהרו מהרבה מאכלות אסורות אשר חומרם עכור ובלתי ראוי להיות למאכל לנפש אשר תטהר מכל דעה נפסדה, ומחלאת המדות הרעות, גם בהתיחסם לשאר עמי הארצות הקדמונים אשר לא עליהם נגה אור האמונה האמיתית, וינזרו לבושת, ובשקוציהם נפשם חפצה, אמר הכ' ד"מ ובבחינה מוסרית, "ואכלת את כל העמים" וכו', ר"ל כי בעבור יקרת מעלתך ממעלתם ראוי לך כי תזון מהם בבחינה מה, וטובם וכבודם יהיה לך לשלל, כי הנעלה במדרגתו ראוי לו שיהיה נזון מהמדרגה שלמט' ממנו, - אח"כ יאמר הרב ז"ל כי מדרגת בני אדם יחלקו בכלל לג' מחלקות ועל פיהן תשתנה גם תכונת מזונתם אשר יקחו להם למאכל, האחת כוללת אותם האנשים השקועים תמיד במצולת תאוותיהם הגופניות, ומשתדלים רק למלאות מחסורי גויתם הבהמיות, ונפשם המשכלת שוכנת דומה בקרבם מבלי אשר יורגשו פעולותיה, כי אינם משתמשים בה כלל בכל מעשיהם, והנה למחלק' זאת ראוים רק צמחי שדה למאכל ולא בשר בע"ח, אחרי שהם שוים להם ואין מעלתם יקרה ונכבדה ממדרגתם, ומהם אמרו חז"ל "עם הארץ אסור לאכול בשר" השניה כוללת האנשים אשר בהם תפעל גם הנפש המשכלת בחברת הגוף יחד, אבל לא באופן שתפרד לפעמים ממנו להתהלך בהלך נפש רק בעיונים שכליים, ובעלי מחלקה זאת חפצים לפעמים גם בתענוגי הגוף המיתרים, שאינם יוצאים מגבול וגדר השיווי, ובעבור היות מעלת אלה נכבדת ממדרגת בע"ת, נתן להם בשרם לאכל', והמחלק' השלישית כוללת בני עליה המעטים, השלמים האמיתיים, אשר שכלם נפרד לפעמים מגויתם, להיות כעצם רוחני בפני עצמה, עד שגופם בעת ההיא כאילו מת ובטלו כחותיו ותאותיו הגופניות, עד שמכל אחד מהם יאמר שאם יתי' (חייו האמיתיים אשר נפשו משתוקק אליהם) ימות חלקו הארציי; ואם ימות יחי', ובעלי מחלק' זאת יצטרכו למזון כפול, האחד מזון גופניי בעת אשר יחפצו למלאות מחסוריהם ההכרחיים, ואז די להם במזון הצמחים, כי בעבור ענותם יחשבו עצמם, בהפרדם למי שעה משכלם הרוחני למלאות מחסוריהם הטבעיים, דומים לשאר בע"ח אשר רק עשבות שדיה נתנו להם למאכל, להתמיד קיומם עלי ארץ, ולא יחפצו במזון הבשר כלל, בעבור שהוא אך למותר ומתנגד לטבע שכלם החפץ רק בתענוג רוחני ולא בגופני, מלבד שיחשבו זה לעול להיות נזון מבע"ח השוה להם אז במעלתו, ומהם נאמר "טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב", כי אכילת הבשר אשר יחשבו למתנגד לטבע שכלם הרוחני, תסבב להם ריב ומצה פנימית, והב' מזון נפשיי, והם העיונים השכליים אשר

[150]מהיות ספוק פרנסת כל אחת מהמדרגות הנמצאות מסודרת לפי טבען. יחוייב שמזונות האנשים השלמים אשר עליהם יחיו יהיו הטובים והמעולים שבכולן. הקודם הנה יתבאר מהמציאות הלא נראה כל אחד מההווי' היות ספוק גדולו וקיומו מה שהוא מזון לו או דומה למזון כי הוא לקוח מהמדרגה הקרובה אשר למטה ממנו במציאות והוא כהיולי לו. והנה החכם בתחלת טבעיות אמר והצמיחה במזון הוא שיגדל הגשם הניזון מגשם אחר קרוב ממנו בכח ויתדמה בפועל, ועל זה הענין הנה היסוד הפשוט שהוא הנמצא הראשון שנברא מדבר הנה ספוק גודלו וצמיחתו לקוח מההיולי המשותף אשר הוא למטה ממנו במדרגה, שמה שאמר שטבעי היסודות ליהפך זה אל זה אין הכוונה שתתהפך צורת האש לצורת אויר וצורת האויר לצורת מים וכדומה ולא שיהיה בענין עקב והמרה כהתהוות היום אחר הלילה אך כשיתהפך ההיולי להפשיט צורת זה היסוד לקבל צורת הזולת ועל זה האופן יקרה שיחסר זה ויוסיף זה. והנה עם זה כבר היה ההיולי ההוא המשתף ובמדרגת ספוק המזון אשר ממנו צמח וגדל הניזון מן הדבר במדרגה אשר על היסודות שהם המחצבים וכל הדברים הדוממים שהם ההרכבה מהנמצאות כי לא יתהוו ולא יצמחו כי אם מהתחבר אליהם היסודות הפשוטים ההם אחד המרבה ואחד הממעוט כל אחד כפי מה שהוא עד שכבר יהיו היסודות הפשוטים במדרגת ספק המזון להם וכן מדרגת הצמחים תסתפק מהיסודות אשר בינינו הבלתי פשוטים. והנה מדרגת החי הבלתי מדבר אשר הוא במדרגה על הצומח הוא מבואר שמזונותיו המיוחדים הם הצמחים אשר תתתיו כמ"ש הכתוב בביאור (בראשית א') ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה. והנה מה שנתן לנחש המזון משתי מדרגות למטה ממנו שנאמר (שם ג') ועפר תאכל כל ימי חייך קללה תחשב לו כמו שעל זה האופן אמר אל האדם (שם) ואכלת את עשב השדה כי מן

יעלו על לבם גם בעת אכלם כי תמיד יזכרו שהאכיל' היא רק למען השאיר גופם לעבודת בוראם, ולחזקו לפעול הפעולות הטובות הנרצות בעיני הי"ת, והנה גם המן הי' מזון כפול כזה, עד שנזון ממנו הגוף והשכל הרוחני, כי בהיותו מזון פשוט ובריא, חזק את אוכליו בבחינ' גופנית, ומצד אחר סבב אותם לחשוב גם כמה מחשבות טובות ועיונים רוחניים עד שנהי' בזה גם מזון שכלי, כי ע"י המן במנעו לרדת ביום השביעי נתאמת להם אמונת חידוש העולם בששת ימי המעש', והשבית' ביום השביעי, ובלקטם ממנו רק דבר יום ביומו, עומר לגולגולת לקחו מוסר השכל, כי טוב לאדם להסתפק בהכרחי לבד, ולעזוב כל בקשת המותרות, וברדת המן ביום הששי לחם משנה למען ימצאו מה לאכול ביום השבת, למדו בבחינ' מוסרית כי גם במנוחת הנפש בעולם הרוחנית והנצחית, יתענג רק מי שהכין פה מזון כפלים, ר"ל מי שהרב' להטיב פעלו עלי ארץ, ואחר היות המן לפי זה, לא לבד מזון גופני היותר טוב וממוצע, בלי תוספת ומגרעת, כ"א לאיש איש כפי אכלו, כ"א גם מזון נפשיי יקר מאוד, עד כי נזון ממנו החלק החמריי והשכלייי בכל אוכליו, דמה אותו המדרש שהחל בו הרב למזון באי הארץ הקדוש', אשר לא תחסר כל בה, מכל המצטרך בהכרח לאדם, עד שבאכלם מפירותיה היו נזונים בגוף ונפש וקונים קנין השלמות האמתית, גם דמה אותו להסעוד' שעתיד הי"ת להאכיל לצדיקים באחרית הימים בעת אשר תמלא הארץ דעת את ה', כמו שמבאר הרב והולך, וזש"א, על הכ' הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, הדא הוא דכתיב "כי ד' אלקיך מביאך אל ארץ טובה וגו'. אל שולחן שהוא ערוך בתוך הגן שנאמר אתהלך לפני ד' בארצות החיים וכו'. -

הראוי המזון המיוחד אליו לפי טבעו הוא החי שהוא המדרגה אשר תחתיו וסמוכה לו כמו שנאמר (שם ט') כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל ואולי שקודם שחטא אדם הראשון נתן לו רשות ג"כ על זה כמו שנאמר (שם א') ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ ומה שאמר אח"כ (שם) הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' יהיה מוסב על הראשון או שתהיה עצה טובה כמו שיבא. אמנם מה שראינו שהבעלי חיים נטרפים מזולתם ממינם והיו לברות למו הנה יהיה זה אם רוע מזג והשחתת הטבע הנשארת להם מימי המבול כי על זה הועד לימות המשיח (ישעיהו י"א:ו') וגר זאב עם כבש וגו' לא ירעו ולא ישחיתו וגו' או שיש לטורף על הנטרף מעלה צוריית מספקת לשיהיה זה מזונו ואם היא נעלמת ממנו והפלא מכח הגזירה האמיתית הזאת כי לפי שכבר נבדלה האומה השלמה מבין שאר האומות בסגלה והבדל כמו שנאמר (שמות י"ט:ה') והייתם לי סגלה מכל העמים ונאמר (ויקרא כ':כ"ו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי כמו שיתבאר יפה בשער מ"ד הבא בקרוב ב"ה. עד שכבר יהיו במדרגה עליונה טבעית על כללות המין הנקרא חי מדבר בכלל. תמצא שהפליגה התורה לדבר בענין מזונותם לא לבד להבדילם מטומאות המאכלות ומשיקוציהם אלא שבפירוש נתנה להם למאכל כל שאר העמים אשר תחתיהם במדרגה אמר (דברים ז') ואכלת את כל העמים אשר ה' אלדיך נותן לך. בלעם אמר (במדבר כ"ד) יאכל גוים צריו ועצמותיהם יגרם וחציו ימחץ. יהושע וכלב אמרו (שם י"ד) ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם וזולתם כיוצא בהם מורים כלם על היות העכ"ום ההם מאכל לאשר למעלה מהם במדרגה המציאות ואם אינו ענין לאכל את בשרם כי שקץ הם די להיות פשט הדברים למשל מה שאמר הנביא (ישעיהו ס"א:ו') חיל גוים תאכלו ובכבודם תתיימרו. וכבר זכרנו זה בשער ט"ו עיין עליו ודי בזה לביאור הקודם. אמנם בכוונת הנמשך יש עיון נכבד וזה כי הנה האדם בטבעו ימצא אצל זה הענין על שלשה עניינים. הראשון מי שנפשו הדברית נפסדה בו ואינו משתמש בה כלל עד שבמעט לא הורגש בו רק הכח החיוני לבד והוא ודאי הכת אשר אמרו עליה חז"ל (פסחים מ"ט:) עם הארץ אסור לאכל בשר לפי שמדרגת האוכל והמאכל שוה ולא נתן לו לאכלה בסדר המדרגות כמו שכתבנו ואצל התר הבשר לבני נח בשער הנזכר. והב' הוא החלק מהאנשים שהורגש בו זה הכח הדברי אמנם לא נתעצם בו להיות בפועל עצם בפני עצמו אבל נשאר בבחינתו מעורב עם הכח החיוני ומתקשר בו כי על ענין זה ירמוז ודבק באשתו והיו לבשר אחד (בראשית ב':כ"ד) כמו שנתבאר במקומו שער ח' והיא הכת שהותר להם הבשר בימי נח לפי שכבר הם במדרגה יתרה על הבעלי חיים. ואולם הכת השלישית מבני עליה והנה

מועטים היא מה שנתעצם בהם זה השכל להחשב נמצא בפני עצמו והוא נפרד בפועל מן הכח החיוני עד שאיפשר שימות האחד בחיות השני וכמו שאמרו (ילקוט בראשית רמ"ז י"ד) שאם יחיה ימות ואם ימות יחיה והנה אנשים כאלה בענין מזונם וספוקם הם אשר זכו לשתי שולחנות לשני חלקיהם הנפרדים איש לפי אכלו. אמנם במה יסעדו באלו השולחנות מי יתן ואדע. כי הנה כח החי הנפרד מהשכל די לו בארוחת ירק אשר היא למטה ממנו במדרגה והבשר אסור לו לפי שהם במדרגה אחת כמו שאמרנו. ואם נבא בבחינת השכל אשר בפועל הנה באמת זה וזה אינו מאכלו ולא ניזון הימנו בטבעי כלל. והנה באמת לסבת זה הערעור היה מנהג האנשים השלמים אשר מעולם אנשי השם בחכמה ופרישות ואשר נבדלו שכליהם מהיולאניותם כנזכר להנזר מיישוב האנשים ולקבוע חיותם במדברות וביערים הרחק מאד מאדם ולהרחיק המאכלות מהבעלי חיים ולספק צרכי הנפש החי ההכרחיים במדרגה אשר תחתיה מהעשבים והזרעונים ופירות העצים ויתר הצמחים כי קבלו בזה כפי מה שאחשוב העצה הנכונה שנתן הבורא יתברך אל המין האנושי בעת הבריאה כמו שאמרנו והיא שישתדלו להגיע אל זה הענין מהחלוק ובהגיעם בו יסלקו עצמם מהערעור הנזכר ואל יבואו בריב הויכוח ויסתפקו מהירקות והפירות כמו שאמר החכם טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב (משלי י"ז). יאמר שהפת לבדו וכל שהוא ממינו שהוא למטה ממדרגת החי הוא המזון הנאכל לכמו זה האיש השלם בשלוה ובלי ערעור. אמנם אכילת הב"ח הם זבחי ריב וקינטור אליו מהטעם שכתבנו. והיא העצה הנכונה אשר לקחוה קדושים אשר בארץ מחכמינו ז"ל כגון רבי שמעון בן יוחאי ובנו ר"א בהיותם במערה כמה שנים סמוכין על מי מעיין ופירות החרוב (שבת ל"ג:) וכבר אמרו (תענית כ"ד:) כל העולם לא נברא אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לע"ש וכאלה רבים אשר אתם אשר בא עדותן נאמנה לקיים מה שאמרנו מזה הענין. אמנם סעודת השלחן השני הנה הוא המזון הפשוט המיוחד אל השכל השלם ההוא אם מענינים מחשביים מכוונים בסעודה הראשונה אשר עליהם הוא מיסב אצלה כי עליהם אמר החכם (משלי כ"ג:א'-ב') כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת סכין בלועיך אם בעל נפש אתה כי היא סעודת מצוה שמיסב בה תלמיד חכם כמו שכתבנו אצל מאמר יעקב אבינו לא מת שער ל"ב. ואם מפעולות אחרות רצויות ושלמות הנעשות בכח האכילה ההיא כי היא ודאי המזון המיוחד אשר יעשה לכל נפש שעליהם אמר הכתוב (ישעיה ג') אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (משלי י"ב:י"ד) מפרי איש ישבע טוב. ורבים כמו אלה מעידים שהספוק הנאות והמיוחד אל החלק השכלי הוא פרי מעללי ידיו. וכבר

חשבו שהוא משל ואינו רק דברים כהווייתן. ועל המייחד לנפשו זה המין מהמזון אמר המשורר אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהלים קכ"ח) לומר שהמעשים הנאותים והרצויים בהליכת הדרכים הישרים דרכי ה' הוא המזון המיוחד לכל מאושר ובהם הוא ניזון ונשאר לעד. וכמה הפליגו חז"ל (ברכות ה'.) לומר אשריך בע"הז וטוב לך לע"הב. כי באמת כאשר תיזון נפשו מיגיע כפיו על האופן שאמרנו הנה בהכרח יהיה מזון גופו גם כן משוער על הדרך הנזכר ויהיה לפי זה מאושר בעולם הזה שלא יהיה טרוד אחר השגת המאכלות הגסות ולא יצטרך עליהם לבריות וטוב לו לעולם הבא שכלו טוב מצד מה שנהנה ואוכל מיגיע כפיו כאשר הונח. והנה באמת על פי הדברים האלה תודע מעלת פרשת המן הסמוכה ליציאת מצרים וקריעת ים סוף שאנו בביאורה שהיא נפלאה מאד כי היא היתה השלחן אשר לפני ה' בבוא בה מאכל מספיק ומזון נאות לב' החלקים הנפרדים הראוים ליסב בשתי השלחנות. האחד באשר הוא מזון אל הכח החיוני מבלי שום תרעומת וערעור משמירת המדרגות. והשני מצד הלמודים היקרים מדרך חיים ותוכחות מוסר הנלמדים בו שהוא ודאי מזון השכל וספוקו המיוחד. אמנם הבשר הנה לא בא אל שלחן המלך רק באקראי ודרך עראי כמו שיתבאר היטב. אך בשיעורר בענין זה קצת ספקות עצומות שיש בתחלתה. האחד כי הנה הכתוב יעיד על תלונות בני ישראל שאמרו מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע והנה הוא יתברך לא נענה להם רק בדבר הלחם שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם וגו'. וקשה עוד מזה כי אע"פ שלא דבר בו פי ה' הנה משה אמר להם בתת ה' לכם בערב בשר לאכל ולחם בבקר וגו' ואם היה הנכלל בלשון לחם כדברי הראב"ע ז"ל למה הפרידו בזמן ובמצות שהרי בדבור אחד נאמרו ולא היה לו לשנות עד שיבאר האל יתברך בעצמו. השני כי אחר שאמר האל יתברך אחר כך דבר אליהם לאמר בין הערבים תאכלו בשר למה לא יצוה אליהם מה יעשו בו ואיך יאכלוהו אם בנחיר' או בשחיט' כמו שאמרו ז"ל (חולין כ"ז:) שנרמז, בשלו המתאוים באומרו (במדבר י"א). וישטחו להם שטוח או אם יבא להם בשבת או לא וקשה עוד מזה איך היו העם מתאוים אחרי כן תאוה לאמר, מי יאכילנו בשר זכרנו את הדגה וגו' ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו (שם). ומה שכתב הרמב"ן ז"ל (שם) שלא בא להם לשובע והיו גדוליהם לוקטין אותו או שהיה מזדמן לחסידיהם וצעיריהם היו תואבין, חלילה לאל מכל זה כי כשנותן האל יתברך בנפש יפה הוא נותן והכוונה היא יותר לפייס להמון העם וצעיריהם מהגדולים והחסידים. וכ"ש שאמר ותעל השלו ותכס את המחנה: ועוד יש לעיין באומרו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא כי מה

נסיון. יש בזה והרי המצפה לשלחן אדוניו בהכרח ישמור את משמרתו כי במה ישען לבעוט בו ומאמר (דברים ח') למען ענותך לנסותך תשובתו בצדו שאמר לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא כמו שפרש"י ובמקומו יתבאר ב"ה. ועוד בענין התלונות הנזכרות בפרשה זו פעמים הרבה הנה משה ואהרן אמרו ראשונ' ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם וגו' ובקר וראיתם וגו' בשמעו את תלונותיכם ואח"כ משה אמר בתת ה' לכם וגו' בשמוע ה' את תלונותיכם וגו' כי שמע את תלונותיכם ואחר כך האל יתברך אמר שמעתי את תלונות בני ישראל הרי תלונות הרבה ולמה לא זכר בראשונ' תלונה כלל וגם למה יאמרו הדבר שניהם בסתם ראשונה ואחר יבאר אותה משה: הנה כל זה מה שיורה מה שכוונו אליו מזה הענין הנכבד שאנו בביאורו. וזה כי עם שהם אמרו בתלונתם בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע הנה הוא יתברך רצה להישיר אותם בהישרה הנפלאה שאמרנו והוא שלא להכין מזונם ולספק פרנסתם מסיר הבשר כאותם אשר כח הדברי שבהם מתקשר ומתערב בחמריותם אשר להם הותר הבשר בימי נח כמו שאמרנו אבל רצה שיהיו מהכת השלישית בני עליה אשר בחרו להם הפרישות הנזכר וזכו לשתי השולחנות ולזה לא השיב להם ע"פי תלונותם רק אמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא, ביאר שהכין להם שולחן משני המטעמים כפי מה שאמרנו ראשונה. כי הנה המן יהיה להם למאכל לחלק החמרי פת חרבה ושלוה בה כנזכר. והנסיון ההוא שיבא בו יהיה לנפשם ללמוד זך ונקי אשר יאכל לכל נפש כמו שיחוייב ענייננו מן המצות התלויות בו כמו שיבא בפירוש. אלא שמשה ואהרן כשראו שתלונותיהם היו על הבשר גם כן ואם יחדל מתת להם בשר הנה ישאר להם פתחון פה לומר שלא הוציא אותם האל יתברך ממצרים או שלא יוכל אל ערוך שלחנם כפי שאלתם ואחר שהועד המן ליום מחר שנאמ' ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו והיה הבשר ראשון לשאלתם הנה הם מלאו לבם אותם לאמר להם בסתם ערב וידעתם כי י"י הוציא וגו' ובקר וראיתם וגו' וביארו ואמרו הדבר אשר הם סומכים עליו בזה והוא בשומעו את תלונותיכם כי מהראוי שיענה אותם ע"פ תלונותם על ראשון ראשון. ואח"כ נתעורר משה על אמתת זה וחזר וביאר הדבר ואמר להם כי מה שאמרו להם סתם ערב וידעתם וגו' ובקר וראיתם וגו' הוא יהיה בתת י"י לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבע וחזר ופירש בשמוע י"י את תלונותיכם כלומר כי זה מה שיאות להשקיט תלונותם ועל זה הסמך צוה לאהרן שיאמר להם קרבו לפני י"י כי שמע את תלונותיכם. וה' אלהים אמת קיים דבר עבדו ועצת מלאכיו ונראה בכבודו עליהם בעת ההיא ואמר להם בלשונם שמעתי את תלונות בני ישראל דבר אליהם לאמר

בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם וידעתם כי אני י"י אלהיכם. ויהי בערב ותעל השלו ותכס את המחנה ובבקר היתה שכבת הטל וגו'. והנה ע"פ הספקות שזכרנו יש לנו לומר בהכרח שהשלו הזה לא התמיד להם אלא שהביא אותו לפי שעה להיותו לאות כי הוא המוציא אותם מארץ מצרים ולא הם כמו שאמרו ונחנו מה. ולזה לא נזכר איך היו נוהגין או בחול או בשבת, ולזה היו העם המתאוים אומרים מי יאכילנו בשר. כי הנה הבשר לא רצה האל ית' בו לפי עצמו אבל רצה לערוך להם השתי שלחנות על האופן שאמרנו. ולזה מה שאמרו במכילתא (פ' המן פ"ג) בתת ה' לכם בערב מכאן אתה למד שבפנים חשוכות נתן השלו לישראל והמן ששאלו כהלכה נתן להם בפנים מאירות דכתיב ולחם בבקר לשבוע יראה באמת כי אחר שנתן בפנים חשוכות לא היה דבר של קיימא לפי שלא יתכן לפי כוונתו עמהם כי לא היה רוצה לתת להם בשר כדי שידעו שהמזון ההוא הנתן להם שם הוא הנתן לכח החיוני לבד ושיתעוררו שיש לחלק השכלי הנפרד מזון אחר נכבד ממנו ומתיחס אליו והם הלמודים אשר בו כמו שאמרנו והוא מה שאמר הכתוב (דברים ח') ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וגו' למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' וגו'. ירצה שהוא הרעיבם וענה אותה להביאם אל זה הצורך החזק ואחר כך נתן להם את המן אשר לא ידעו מה הוא ולא נתן להם הבשר בהתמדה למען הודיעם כי לא על הלחם ההוא לבדו יחיה החלק השכלי הנפרד שעליו נקרא אדם שנאמר (בראשית א') נעשה אדם בצלמנו הנה הוא יהיה למאכל לחלק החי לבד. אמנם המזון המיוחד אל החלק השכלי הנפרד הוא כל מוצא פי ה' מהמצות התלויות בו ומההערות הנלמדות ממנו שעליהם חיו יחיה. והנה באמת אם היה נותן להם הבשר לא יובן זה הענין שכבר יוקח הבשר לשני הכחות מעורבות יחד כמו שאמרנו וכמה נתאמת כל זה ממה שאמרו במסכת יומא (ע"ה:) לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלים ממנו דברי ר' עקיבא אמר ליה ר' ישמעאל טעית וכי מלאכי השרת אוכלי' והלא כבר נאמר, לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי אלא לחם אבירים שנבלע באברים. וזה כי הנה ר' עקיבא חשב הלחם הזה ענין דק מאד עד שיהיה מזון אל החלק השכלי כמות שהוא ומזככו והוא מה שרצה באומרו שמלאכי השרת אוכלי' אותו והיה מפני שלא ירד אותה הפרדה שאמרנו אמר ליה ר' ישמעאל שטעה בעיונו וכי החלק השכלי הנפרד הוא אוכל משום מאכל מורגש ומוגשם ודאי לא אלא מאי לחם אבירים שנבלע באיברים כי הוא מאכל מיוחד לאברים ואינו יוצא מהכח החמרי אל השכל מצד מה שהוא מאכל גשמי. אמנם שכלם ניזון בהם מצד הבחינות וההשקפות האלהיות הדבקות בו המישרות אל החיים הנצחיים אשר תבאר

אותם הפרשה כלה וכמו שאמר כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. וכאשר נתבונן הוא הלחם אשר נתן ה' לאכלה לאדם הראשון בתוך הגן כמו שיתבאר בפירוש המאמר אשר זכרנו ראשונה אחרי ביאור עקר הפרשה בהראות איך נמצאו בלחם האלהי הנזכר בה ספוקי השתי שלחנות אשר אמרנו כי הוא מה שרצינו אליו בה. אמנם לביאורה צריך שנעורר תשלום הספקות הנופלים בה תחלה:

א ביחסו הלחם הזה לשמים שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים והמשורר אמר, (תהלי' ע"ח) ודגן שמים נתן למו כי הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלו אלו הדברים מההוייות על דרך האמת אבל יתהוו בחלקי האויר כמו שראתה החכמה האלדית אם בדרך הטבעי או בזולתו: ב ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו מצורף למה שאמר אח"כ זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו עומר לגלגלת מספר נפשותיכם וגו' כי מה טעם שילקטו במדה ההיא מוטב שיניחהו לפניהם ויעשו כרצונם כמו שנראה שעשה בבשר: ג אומרו ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא. והרי הוא מאמר סותר את עצמו. ואם לשון שאלה הוא מה טעם שיזכיר הכתוב זה ולמה לא נקרא בשמו כי לא נתקיים לו אצלם שם אחר זולתו. ועוד שהיה לו לומר וישאלו איש לאחיו מן הוא: ד למה הקפיד בזה הלחם שלא יותירו ממנו עד בקר. ולמה היה מאתו ית' שהנותר ירום תולעי' ויבאש. ועוד כי אחר שהיה הנשאר עתיד לרום תולעי' יותירו ויותירו ולמה קצף על המותירים מוטב שיראו ויאמנו דבריהם. וכן הענין במה שיצאו ללקוט ביום השבת ולא מצאו כי יראה שהרבה להם מצות יכשלו בם שלא לצורך: ה כי אחר שאמר הכתוב ויעשו כן בני ישראל כאשר נצטוו ללקוט עמר לגלגלת מה בא להודיענו באומרו וימודו בעמר ולא העדיף המרבה וגו'. ואם תאמר, שהם לא לקטו במדה רק לפי האומד או כמו שנזדמן להם ברב או במעט ואחר כאשר מדדו אותו מצאוהו מצומצם עמר לגולגלת איש לאשר באהלו. הנה יש לשאל טעם הנם הגדול הזה ומה תועלת יש בו: ו במה שנאמר ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה שני העמר לאחד ויבאו כל נשיאי העדה ויגידו למשה. שיראה שמצאו בביתם לחם משנה שלא לדעתם: ז אומרו וילקטו אותו בבקר בבקר איש כפי אכלו וחם השמש ונמס שיראה מפשט הכתוב כי המן הנלקט עצמו הוא מה שנמס. ואם כפירוש אנקלוס העקר חסר מן הספר. וגם כי מה תועלת שהנשאר על פני השדה המס ימס מוטב שיאכלו ממנו ליום אחר כמו שאמרנו בנלקט. ולמה לא נמס גם כן מה שבבית אלא שירום תולעים: ח אומרו היום לא תמצאו בשדה כי למה לא יהיה בו והלא בלא עמל ויגיעה ילקטוהו והוא נאכל כמות שהוא. ועוד למה יחזור לומר ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו נראין דברי מותר: ט למה אמר על היוצאי' ללקוט עם

שלא מצאו עד אנה מאנתם לשמור מצותי חקתי ותורותי. כאלו עברו בפועל על התורה כלה: ורז"ל אמרו (ירושלמי נדרים פ"ג ה' י"ד) שהשבת שקולה כנגד כל המצות וראוי לדעת טעמם. וטעם אומרו ראו כי ה' נתן לכם וגו' ולא אמר דעו: י אומרו מלא העומר ממנו למשמרת וכו' כי למה יהיה המשומר במדה ההיא אי זהו שיעור יספיק לשידעו את הלחם אשר אכלו שם ארבעים שנה: יא באומרו את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען אחר שאמר ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ נושבת כי הם דברי מותר ורז"ל אמרו (קידושין ל"ח.) שפסק המן בשבעה באדר וביום שמת בו משה רבינו ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד יום ששה עשר בניסן שהקריבו העומר והרי הוא נס רביעי שלא הבאיש וכו': יב בענין מי מסה ומריבה הכתובה בצדה שנאמר בה וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה תריבון עמדי וגו'. ואם אין מים לשתות ולשונם בצמא נשתה למי יצעקו כי אם להם. ועוד למה יחזור אח"כ לומר ויצמא שם העם למים וילן העם על משה למה זה העליתנו וגו'. והלא דבר אחד הוא. וגם למה תהיה כזאת מלפניו להביאם לידי נסיון בזה הענין ההכרחי עד שהוצרך משה לזעוק מהם ולומר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלוני מוטב שיעשה בתחלה מה שעשה בסוף. ואחר זכרון הספקות נבוא אל הביאור:

הנני ממטיר לכם לחם וגו'. אין שום ספק שהפרשה הזאת המעולה היא מהפרשיות העצמיות שבתורה שמספרות בהווה ורומזות אל חיי האדם והצלתו האחרונה. ומפני שהדברים המעכבים השגתה יכללו בשני מינים. האחד חסרון האדם מהמדברים הצריכים לו לכדי חייו. והב' יתרונו מהם. ואע"פ שזה וזה הם מטרידים גדולים בלי ספק מהידוע שהמין אשר מצד היתרון הוא השטן הגדול העומד מימינו ומשמאלו המפיל נפש במהמורות לא יוכל להנצל מהם בשום התנצלות וכבר ראינו בעינינו ושמענו בדורות אשר היו לפנינו רבים בר שומשים ועניים שמהם יצא אור תורה לעולם ועל המעט נמצאו תור' ועושר במקום אחד לפי שכלם או רובם נמשכו אחרי עסקיו לאצור ממון רב. אלא שנחלקו נמחלקות יש אשר ראו אור העושר כי טוב למלאת ספוק הבית וצורך האשה והבנים כי רב הוא והשתדלו לקנות ממנו כדי צורכם לעמוד לשרת בשם ה' למלאות את נפשם ולהשלים את חקם אמנם אלו היו בני עליה והנם מועטים אשר נאמר עליהם שהית' תורה וגדולה במקום אחד ויש אשר השתדלו להסיר זה המעיק אבל לזולתם לא לעצמם כמו שאמרו ז"ל (ב"ר פ' ע"ב) בזבולון וישששכר וכל עשירי ישראל אשר נגע אלדים בלבם להחזיק ידי לומדי התורה וגם מאלה לא פצו לרוב. אמנם יש רובי רבבות אשר לא חשבו השלמות האמיתי כלל אבל חזר להם הסרת זה המעיק התכלית

האחרון לחייהם מבלי שימשך ממנו תכלית אחר לעצמם ולא לזולתם עליהם נאמר (תהלים ע"ח) ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה כי נפלו ברשת הזהירם ממנו הכתיב באומרו (דברים ח') השמר לך פן תשכח את הדברים וגו' פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך מאד ורם לבבך ושכחת את י"י אלדיך המוציאך מארץ מצרים מבית וגו'. כמו שנבאר כוונת הכתובים האלו עם אשר לפניהם מסגלות הארץ ההיא הנבחרת בפרשת מרגלים שער ע"ז ב"ה. הנה לזה ראתה חכמתו של אלהינו כשהתחיל לספק צרכי עמו במדבר בזה הלחם הנפלא אשר הוציא אותו חדשה בארץ להכין אותו ולסעדו באופן שיתיישרו בו האוכלים אותו ורואים את כבודו הישרה שלמה לעמוד ממנה לדעת לרדוף אחר בקשת הצרכים הכרחיים לחיים השיעור הראוי והנאות באופן שיהי' להם מזון להווה ולמוד נכון ומועיל אל הצלחת נפשם בכל זמן ומקום למען יזכו אוכליו אל שתי השלחנות על הדרך שאמרנו. (התר ספק א') ולזה אמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים כלומר שישאו מרום עיניהם ויראו כי הוא לחם אלדי שכלי ראוי שיושכלו ממנו מושכלות נפלאות מביאות אותם אל ההצלחה ועל דרך שאמר (שמות כ') כי מן השמים דברתי עמכם ועקר שהכל תלוי בו הוא מה שאמר ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו (ב) הנה שכמו שכיון להזמין להם ארוחת היום כן כיון לאסור להם הזמנת המזון מיום אל יום שרצה שלא יגרעו ולא יוסיפו. כי בהמצא להם ספוקם יתבטל המונע אשר מצד החסרון וכאשר לא יותר ממנו בידם לאצור אותו ולעשות בו סחורה כדרך אוצרי הפירות והתבואות השמנים והיינות ויתר המחיות מאשר ישתדלו בו בני האדם להתעשר בהם הנה בזה יבטל העכוב הגדול והעצום אשר מצד היתרונות. והנה אז לא ישאר לאדם מונע שבעבורו יטרד מהתחזק בתורה ומצות רק מרוע לבו ופחיתות נפשו למאוס בשלמותו. והוא מה שאמר למען אנסנו הילך בתורתי אם לא כי בזאת יבחן בלי ספק אחר שלא היה לו מטריד חוץ ממנו. עוד אמר להם והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום להורות להם על קדושת יום השביעי יום המנוח' שצריכין להכין לו מע"ש כי בזולת זה לא יאכלו בו דבר והוא רמז גדול לענין עולם ההצלחה הנפשיית אשר אליו יכון בהישרת הלחם ההוא ונסיונו וכמו שאמר (ע"א ג'.) אצלה מי שלא טרח בע"ש מה יאכל בשבת וזה הדמיון של שבת הגדול יתבאר יפה במקומו המיוחד בשער נ"ה ב"ה. ועתה אחר שהיה כן דבר השם יתע' על זה הענין ומה שנתמצעו דברי משה ואהרן בענין הבשר כמו שאמרנו למעלה הנה לענין המעש' נאמר ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחוספס וגו' ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. (ג) יאמר כי להיותו

על זה הענין רצוני דק ככפור על הארץ מלא לבם אותם לאמר איש אל אחיו מן הוא כסבורין שהוא המן הידוע בעולם תחלה ולפי שע"ד הכתוב לא היה הוא ולא ממינו נתן הכתוב סבת קריאתם בשם ההוא כי לא ידעו מה הוא לומר שאילו ידעוהו לא קראוהו כן שהרי האחד היא תרופיי וזה הוא מזוניי והוא שאמר להם משה הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה כלומר שאינו מה שחשבוהו ממנו אבל שהוא מסעד ומזון אלדי אשר הזמין אותו לכלכלם שם משׁשׁת ימי בראשית והיא משומר ובא לעת הזאת. ככל הי' דברים שמנו חז"ל (אבות פ"ה) שנבראו ע"ש בין השמשות כמו שכתבנו אצל אילו של יצחק שער כ"א: והנה לפי שנתקיים אצלם זה השם למה שנמשכו בו אחר תמונתו וקצת טעמו כמ"ש הכתוב ויקראו בני ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן וטעמו וגו'. והיה קשה להעתיק השם הזה מפיהם. לזה הקפיד בכל מקום לומר (דברים שם) ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך. (שם) המאכילך מן במדבר אשר לא ידעת ולא ידעו אבותיך וגו' לומר שקראוהו כן לפי שלא ידעו מה הוא: וכן בסוף זכרון סגולות הנפלאות צוה שישמרו ממנו לדורות למען יראו את הלחם וגו' ואמר ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה וגו'. והכל לומר שאע"פי שקראוהו כן הנה אינו המן ההוא הנודע בעולם כלל אבל שהוא לחם אלדי נברא לעצמו כנזכר בעבור שיתבוננו בו דעה ובינה בכל העניינים הנפלאים הנמצאים בו כמו שנתבאר ויתבאר עוד ומכללם שהוא לחם אבירים וכמו שאמר (יומא ע"ה:) הנבלע באברים. והוא מה שיישיר אל העקר הגדול שאמרנו שהוא אשר נתן ה' לאכלה, ולא לעשות ממנו סחורה ולא שום עסק והוא מה שביאר באומרו זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אוכלו עומר לגלגלת וגו'. ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעיט וימודו בעומר וגו' (ה) אמר שעשו כן בני ישראל שנתעסקו בלקיטה וילקטו כל אחד לפי אומד דעתו או כמו שנזדמן לו להרבות או להמעיט ממנו על דעת למדוד אותו שם במדבר או באהליהם ולהשיב העודף ולהשלים מה שחסר ונעשה להם נס נפלא כי כשמדדוהו בעומר מצאוהו מצומצם עומר לגלגלת איש לכל אשר באהלו לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר. אמנם היה זה הפלא לצורך ההישרה הגדולה שאמרנו תחלה מענין הספוק. יראה להם בעיניהם ולהורות נתן בלבם כי בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון בכל מה שהם חיים בעולמם אלו ואלו הם רצים לבקש אכל לנפשם אלא שרובם יתחלקו לשני חלקים מהם שמחסרים לצורכם ומהם שעודפים עליו. והנה ביוצאים מן העולם נמצא שהממעיט לא חסר לו דבר כי כבר החיה את נפשו עד עת קצו וגם המרבה לא העדיף כי גם כי יעשיר וירבה כבוד ביתו לא ישאר בידו מאומה מכל עמלו ולא ירד אחריו כבוד וזה מוסר גדול לשיסתפק

האדם כדי סיפוקו אחר שהעודף הוא ענין רע נתן אלדים לבנו האדם לענות בו לארוב דמו ולצפון לנפשו. (ד) ולזה באה המצוה עליו איש אל יותר ממני עד בקר כי לא הותר להם רק על ענין, ברוך ה' יום יום (ביצה ט"ז.) והגיע מחמדתו קצתם שלא שמעו אל משה וצמצמו או החסירו אכילתם ולא השליטו עצמם לאכל ממנו כדי לשמור אותו ליום מחר כמו שהוא ענין הרבה בני אדם שמחסרים את עצמן מכל טוב לשמור ממונם לבעלי נשותיהן וכמו שאמר החכם (קהלת ו') יש רעה אשר ראיתי תחת השמש וגו' איש אשר נתן לו האלהים, ולא ישליטנו האלדים לאכל ממנו כי איש נכרי יאכלנו שנראה לכאור' שזאת היא תלונתו עם היות שאמתת כוונתו כתבנו שם בשער ט"ו הנזכר (ד) ולהיות זה הפועל הוא מתכונה רעה ופחיתות הנפש קצף עליהם משה (ד) אמנם עלתה בו רמה ונבאש כדי שיתעוררו אלו האנשים החטאים שסוף כל היתרונות הללו להוליך בהם למקום עפר רמה ותולעה מבלי השאיר להם נשמה. וילקטו אותו בבקר בבקר וחם השמש. ואם ע"ד אנקלוס, יאמר שהיה מהשגחתו יתברך כי כאשר תמו ללקוט מאז והלאה מיד היה מתמסמס כחום היום כדי שלא יפול לב עליו להוסיף לקחת להותיר מה שלא היה כן מתחלה אלא שהולך ומתמסמס כל היום כלו. (ז) אמנם כבר יראה שפשט הכתוב חוזר למן הנלקט למאכלם כי הנה המן היה בתחלה גרגירים מקשיים ויבישים לפי מה שיאות לצורך לקיטתו בנקיות בכנפי בגדיהם או במה שיזדמן להם מהכנים כמ"ש הכתוב (במדבר י"ח) והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדולח. שטו העם ולקטו וגו'. והיה זה סבה לשיעלה על לבם להותיר ממנו לשמר ולזה אמר כי מאז ואילך אותו הנלקט כאשר חם השמש עליו היה מתרכך ומתמסמס עד שאינו ראוי לקיום כלל רק לאוכלו ביומו ובזה כבר יסיחו דעתם מזה לגמרי והוקבעה בלבם ההישרה הנכונה שאמרנו: ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה שני העומר לאחד ויבאו כל נשיאי העדה ויגידו למשה חז"ל (ש"ר פ' כ"ה) למדו מכאן שעדין לא הודיעם משה מה שנאמר לו והכינו את אשר יביאו והיה משנה ולזה הגידו למשה ראה זה מצאנו ואז אמר הוא אשר דבר ה' וגו'. (ו) וע"ד הכתוב יראה כי משמעות הדברים באומרו והכינו את אשר יביאו והיה משנה וגו' הוא כי אחר שיכינוהו יצלח ויתברך בידיהם ובמעיהם עד שיספיק להם ללחם יומים ועל זה הענין יהיה משנה על אשר ילקטו יום יום וכשראו שהוא משנה בשעת הלקיטה תמהו והגידו למשה והוא השיב להם הוא אשר דבר י"י וגו'. ירצה הוא מה שהוגד לכם מתחלה והוא מה שנעשה עכשיו כי דבר אחד הוא כי מה שאמר והכינו את אשר יביאו והיה משנה אין הכוונה שיהיה משנה אחר ההכנה ולא קודם. רק לזרז אתכם על ההכנה מהיום הששי למחרתו בא האלהים וכמו שת"א ית דאתון

עתידין למיפא איפו וכו'. כי העודף מלחם משנה הנמצא ביום ההוא יהיה למשמרת וגו': ויניחו אותו וגו' ולא הבאיש וגו'. והנה לא צוה להם השם יתעלה שימדדו מתחלה שני העומר לאחד לפי שיהיה הנס אשר יעשה להם בזה הערה גדולה וזרוז נפלא שכל המתנהג על הספק הנאה בכל ימי חייו שהם כדמות ששת ימי המעשה שיחוייב לו כי בע"ש שהוא אחרית ימיו ימצא בידו לחם יומים. והוא מה שאכל וישבע בעולם הזה וישאיר אחריו טובה וברכה לחיי העולם הבא וכמו שאמר למעלה (תהלים קכ"ח) יגיע כפך כי תאכל וגו'. אשריך בעולם הזה וטוב לך בעולם הבא (ברכות ח'.): (ח) ולזה אמר לענין המן אכלוהו היום כי שבת היום לי"י היום לא תמצאוהו בשדה. ולענין ההישר' הנמשלת בו. חזר ואמר ששת ימים תלקטוהו ביום השביעי שבת לא יהיה בו. כי בעולם ההוא לא יאכל אדם כ"א מהמשומר לו מקדם כי ביום ההוא לא ימצאוהו וכמו שאמר (ע"א ג'.) היום לעשותם ולא למחר לעשותם (ט) והנה כמו שנמצאו בהם מן המותירים והיה הקצף עליהם גערה גדולה לחמדני' כמו שהונח, כן נמצאו בהן מן היוצאים ללקוט ביום השביעי והיתה גערת ה' בהם תוכחה ומחתה לפועלי און הממאנים לשמוע מוסר ועוזבים תורה ומצות בחייהם לבנות להם שוא ותפל בעולם האבדון וההפסד כשבאו לשם באות נפשם ללקוט ולא מצאו בושו והכלמו חפו ראשם והוא מה שאמר על זה עד אנה מאנתם לשמור מצותי חקתי ותורותי. ראו כי ה' נתן לכם את השבת וגו'. (ט) יאמר כן כי הענין ההוא שחטאו עליו הוא דבר שכל התורה כלה חקותיה ותורותיה תלויין עליו. ראו בעיניכם במה שראיתם במן כי ה' נתן לכם השבת הגדולה ההוא שאתם צריכין לשמור ולעשות אלו התורות לשבות בו ולנוח בו על כן אני נותן לכם ביום הששי לחם יומים כדי שתהא לכם הערה ועדות נפלאה לתכלית הצלחתכם ולכן שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו הנאות לו ביום השביעי הלז:

במדרש (ש"ר פרשה כ"ה) דעי לא נאמר אלא ראו אם יאמרו לכם אומות העולם למה אתם שומרים את השבת תאמרו ראו כי אין המן יורד עליו. והכוונה שכבר תהיה טענה ותשובה עצומה לכל ערעור ופקפוק שיבא הן ע"י עכ"ום הן ע"י אפיקורוס או ע"י רוח רעה שתקשקש בקרבו על אמתת ההצלחה הזאת הנקרא' שבת הגדול מה שראינו בעינינו שהמן יורד בכל ששת ימי המעשה ולא ירד בשבת: והנה שנעשו במן האלהי הלזה ג' מיני נסים. האחד שלא ירד בשבת והוא סימן השביתה המורה על חדוש העולם שעליה נאמר (שמות כ':ח') זכור את יום השבת לקדשו. והב' מה שמצאו בלקיטתם בכל יום די מחסורם לא פחות ולא יותר והיא הערה נפלאה לשיוציאו זמנה בשלמות עצמן ואל ישעו בדברי שקר העולם כזביו והבליו כי על זה אמרו (מכלתא פ' המן פ"ג)

לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן רצוני שלא יחסר להם ההכרחי ושלא יטרידו עצמן אחרי המותרות וכמה שאמרו לחם אבירים שנבלע באברים. והג' מה שנמצא ביום הו' לחם יומים והוא סימן אל המנוחה התכליתית אשר כל העסקים והפעולות פונות אליה אשר בו יאכל המכין וירעב העצל וכמ"ש הכתוב (ישעיה ס"ה) הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו כפי מדרשו של ר"מ האלדי בסוף שבת (קנ"ג.) והנה לזה היה הלחם ההוא מזין שתי השלחנות שקדם זכרונו כי הוא היה הנבלע באברים הגופיים כמו שיאות למזון החי כמו שאמרנו אמנם משפטיו ותורותיו אלה הם המזון המיוחד לכל נפש שכלית שתשתכל בהם ועליהם תחיה בלי שום ספק. (י) ולפי שיהיו הדורות כלן זוכין ליזון בזה המזון האלדי ויקבלו היישרותיו אלו כאלו אכלוהו אמר האל ית' שישמרו מלא העומר ממנו לדורות כדי שיראו את הלחם עצמו ומדתו ליום אחד לכל נפש כי מראית העין תקיים אמתת הכל ולא ישימו שום ספק בו ובעיונים הנתלים בו. (יא) ולזה אמר ובני ישראל אכלו את המן מ' שנה עד בואם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען. ואמר כי כמו שאכלו את המן מ' שנה לצורך מזון הגופיים עד בואם וגו' כן נתפרנסו ממנו ובעיוניו בענין הישרתו למזון הנפשות כל אותו זמן. אמנם שאחרי כן כשסר מעיניהם סרו מהם ג"כ מכל הדרך אשר צום כמו שנראה מכל ספורי השופטים והנביאים עד שבא ירמיהו, והיה מראה להם צנצנת המן ומכריז באזניהם (ירמיהו ב׳:ל״א) הדור אתם אתם ראו דבר ה' וגו' כמ"ש ז"ל (מכילתא פ' המן פ' ו') ולפי שהמדה הוא דבר שהרבה מהמכוון תלוי אמר בחתימת הכל והעומר עשירית האיפה הוא. והנה אחר שנתבאר מה שכיוונו אליו מסגולות המזון המעולה הזה אשר בו קדם האל ית' אל פני בני ישראל בדרך בצאתם מארץ מצרים לכלכל בו הנפש עם הבשר איש לפי אכלו על צד היותר שלם שאיפשר עתה תראה בפי' שהיא הסעוד' הגדולה והנפלא' שזכרוה חז"ל (ש"ר פ' כ"ה) בפרש' זו אשר זכרנוה ראשינה שאמר הקב"ה מיסב בראש והאבות וכל שאר הצדיקים סועדין בה. אמנם כדי שתובן כוונתם היטב ראוי לעורר בה קצת עיונים. הראשון למה אמר שערך להם שולחן בתוך הגן דמאי רבותיה במדבר היה לו לומר: השני אומרים הקב"ה מיסב בראש והאבות וכל הצדיקים לרגליו ומיכאל וגבריאל שזכר בסדר הברכה היכא קיימי יראה שהיה לו להזכירם בינו יתברך ובינם: השלישי למה חלקו פירות הגן ועץ החיים לשתי מנות: הרביעי מהו הכבוד שחלקו להקב"ה בשהוא יצוה לברך. ואחר שצוה לברך למיכאל הוא צוה לגבריאל וגבריאל וכו' והלא צוה ולא עשו כרצונו ואיה איפה כבודו: החמישי כי הנה מיכאל וגבריאל לא נמנו בסעודה ואיך יברכו עליה ולמה אמר אלו מכל פמליא של מעלה: הששי מה ראה דוד ליטול את

השם משאר האבות: ואחר זכרון אלו הדיוקים נאמר כי הנה הוא מבואר שכוונת כל הפעולות האלהיות אם טבעיות ואם מופתיות היו להדריך השכל האנושי להגיעו עד תכלית שלמותו בידיעתו אותו יתעלה והכרתו בשהוא סבת הסבות ועלת העלות כלן על דרך האדנות והרצון המוחלט אשר יעצור בהן לעשות כרצונו וכפי גזרת חכמתו בכל עת ובכל שעה לפי תועלת המנהגים ותועלותם כמו שנתבאר זה הרבה מספורי יציאת מצרים ועד הנה. ועתה לפי שזה הענין מעוצם ההשגחה אשר נתן עיניו עליהם להכין פרנסתם על זה השיעור מההשקפה אל צורכם ואל תכלית שלמותם אשר בה מזון לשני חלקיהם עד כי במה שתיזון הנפש ממנו יגיע השלם להכרתו יתעלה בשיעור שכבר יהיה עמו יתעלה נדבק באמתתו כאלו הם אוכלים על שולחן אחד כביכול וכן הוא כמעט כי סעודת השכל אחת היא. ולזה זכרו הכתוב ההוא שאמרו ישעי' על זה הענין בעצמו אמר הוא מרומים ישכון מצודות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים מלך ביופיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים (ישעיה ל"ג) יאמר כי מצד עוצם השגחתו בפרנסת העולם וכתותיהם כאשר הם עד שכבר יקרה שיהיה עם גדול ורב ארבעים שנה במדבר אשר נתן לחמו המיוחד לו כמו שאמרנו וגם היו שם מימיו נאמנים כמו שנסמך לשם במים אשר בצור בחורב ובזולתו מהמקומות. הוא ניכר ומפורסם כי הוא מרומים ישכון על כל הנמצאות כלן והוא רודה בהם ועושה בהם כרצונו. ומצודות סלעים משגבו. כלומר שאין מי שיחלוק עליו בזה עד שכל אחד מהשלמים יאמר לחבירו מלך ביופיו תחזינה עיניך כי שם נתבאר יופיו של מלך בלי ספק וזה נתבאר מאד מההשקפה האלדית עליהם במה שהביא עצות מרחוק להשכין את ישראל בארץ ההיא המיוחדת אשר היו סגולותיה דומות לסגולות המן ממש והוא מה שסמכו באומרו תראינה ארץ מרחקים. ולזה אמר הכתוב (דברים ח':ז') כי י"י אלדיך מביאך אל ארץ טובה וגו'. אשר שם דבר איך היה הספיק בזה מסוגל מהרחק' התוספ' והחסרון המעכבים כל שלמות כמו שאמר (שם) ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ואמר פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וגו' ורם לבבך ושכחת וגו'. והכוונה בזה להרגילם על מוסר החכם ושאלתו (משלי ל') רש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי כמו שיתבאר שם במקומו שער צ"א ב"ה. ולזה קראו הפרנס' ע"ז האופן אם מדור במדבר ואם מישיבת הארץ שולחן ערוך בתוך הגן לב' טעמים. האחד לנאמנות המזון כי בודאי מובטח השלחן ההוא כי לא יחסר לחמו שם והוא הצד אשר מצד החסרון. והשני להיות הספוק אשר לשם מהפירות אשר בגן הירקות והזרעונים ושאר הצמחים כי הוא המזון הנאכל לגופות השלמים אשר שכלם נפרד מהיולאניותם כמו שאמרנו אצל המן והוא

התקון העצום מצד היתרון כי על זה הענין תקרא הארץ ההיא וכל מה שידמה אליה בזה הענין, ארצות החיים (תהילים קט"ז:ט') וכביכול הב"ה מיסב באותה סעודה בראש והאבות וכל הצדיקים יושבין לרגליו. והוא פי' מה שאמרו והוא מרומים ישכון כמו שאמרנו כי בזה יוכר רצונו המוחלט בהשפעתו טוב וחסד על השלמים אשר בארץ ואם המה רחוקים לפי הנראה ממדרגתו יתעלה שיעור בב"ת. ופירש מהות הסעודה על מה שהיא בתוך הגן ואמר שהק"בה מביא לפניהם כל מיני פירות מגן עדן והוא מזון החלק הבשריי ועל הדרך שנזכר ומאכילן מעץ החיים הוא המזון המושכל הלקוח מהסעוד' לחלק השכל הנפרד מתורות המוסרים והתוכחות שבו כי עליו יאמר באמת (יומא ע"ה:) מזון שמלאכי השרת ניזונין בו ואחר כן מברכין לבעל הסעודה כי הוא עצמו תכלית כל הסעודה ההיא כמ"ש שם בארץ (דברים ח':י') ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך כי תכלית הכל ההכרה האלדית ועל זה אמרו (ברכות ל"ה.) כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאלו מעל. והוא שנפל במה שאמר החכם (משלי שם) פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה': והכל חולקים להקב"ה כבוד שהוא יצוה לברך והוא ענין ההכרה ומהותה שלא עמדו על דעת הפילוסופים הרואים שכל הדברים מושפעים מאתו ושעל זה ראוי לרוממו ולכבדו אבל שהוא לא יצוה על כך כי אינו מתבונן בענייניים כמו שביארנו בשער ל"ט וזולתו מהנזכר בו אמנם המושג לשלמים המושגחים מאתו על זה האופן שהוא יתעלה צוה ברצון שלם ובפקודת נדבה גמורה לשלמים לבוא בהכרתו עד יברכוהו ויודו לשמו על כל הנעשה אתם בהשגחה עצומה פרטית. וכמ"ש המשורר (תהילים קמ"ה:י"א) יודוך ה' כל מעשיך וגו' כבוד מלכותך יאמרו וגו' להודיע לבני האדם וגו' כי הוא התכלית המכוון מאתו יתעלה בכל הפעולות והפעולים האלו. והק"בה אמר למיכאל וגו'. אחר שמיכאל וגבריאל לא נמנו בסעודה ההיא כמו שאמרנו[151]רואה אני אותם ז"ל שלקחום

[151]רואה אני אותם וכו', תוכן דעתו בקוצר הוא, כי שם מיכאל פה בדבריהם ז"ל הוא כינוי לשכל המעשיי וההיולאני, ר"ל החמרי. יען כי הוא מך בערכו ומעלתו (אף שהוא ג"כ כח אלקי הנתן באדם). נגד השכל העיוני והרוחני, שהוא כח אלקי הגובר עליו, ונקרא בעבור זה פה במדרש בשם גבריאל, והם גם שני המלאכים המלוים לו לאדם, כמש"א חז"ל בשבת דף קי"ט ע"ב, והנה גם השכל החמרי הזה המשתדל להמציא רק מחסוריו הגופניים, חובה עליו לברך ולהודות לה' על אשר נתן לו טרפו זה ודי מחסורו אשר יחסר לו, ואף כי השכל העיוני בהשיגו השלמות האמיתית להשיג ידיעת ה' כפי יכלתו האנושית בחמלת ה' עליו, וא"כ יהיה הדבר אז באחרית הימים בכל אדם, אף כי באבות הקדושים הנעלים בשלמותם על זולתם, ואף כי בדוד המלך ע"ה, אשר הושגח מהי"ת בהשגחה פרטית יותר מכולם. כמא"הכ "ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וד' עמו" וזש"א המדרש שהחל בו הרב ז"ל, כי בסעודה היקרה אשר יאכיל הי"ת באחרית הימים את הצדיקים ההולכים בתום לבם, יצוה תחיל' למיכאל לברך, (ר"ל שגם השכל המעשי והחמרי יתעורר, כנוח עליו רוח ה' להודות לו על תגמוליו הטובים עליו) והוא יצוה לגבריאל, ר"ל שעל ידו יתעורר עוד ביותר השכל הרוחניי לברך ולהודות לה' חסדו כי לו נאה יותר, והוא יצוה לאבות, כי אם כל אדם מחוייב להכיר טובות בוראו עליו. אף כי האבות הקדושים אשר הפליא ה' חסדו עמהם, והם יצוו לדוד אשר הפלה חסיד לו, ומאחרי עלות הביאו לרעות בצאן עמו. ובפסחים דף קי"ט רמזו ג"כ על זה באמרם, שכל אחד מהאבות, אף שהיה שלם מאוד בכל זאת היה דבק בו ענין שלא כרצונו, עד שלא היתה

למשל לשני מדרגות האדם כי הנה מיכאל הוא כנוי אל השכל ההיולאני כי מך הוא בתחלתו בהיות כל שלמיותיו בכח. אמנם גבריאל הוא כנוי אל השכל הנקנה אחרי בואו בשלמותו והוא החלק הנפרד הגובר באדם ע"י השתדלותו המיוחד לו בעיוניו ובמעשיו כמו שביארו בשער הנפש. והם שני מלאכים המלוין לו לאדם (חגיגה ט"ז.) ואינן נפרדין ממנו והנה הוא יתעלה תחלת ציוויו הוא על מיכאל כי הוא אשר יזמין לו החלק מהמזון המיוחד לו ראשונה. ובהשלים את חקו הנה ממנו ימשך הציווי לגבריאל ישלים גם הוא מה שמוטל עליו מהשגת השלמות כי רב הוא עד שיגיע לתכלית הכרתו ויודה ויברך לשמו על רוב השגותיו כענין השירות הנהוגות ע"י הנביאים במעשים האלו כמו שנתבאר בשער שעבר. ומשם ימשך הציווי אל האבות והקדושים אשר בעולם כי מהיות סדר שני החלקים נשמר על האופן הנזכר נמשך הענין להמצא האבות הקדושים והנביאים והשלימים אשר בארץ כל אחד ואחד כפי מדרגתו הראויין לברכה מכל זולתם מצד מה שמוסיפין ידיעה והכרה בו יתעלה ואבות העולם חולקין כבוד לדוד ואומרים המלך שבירנו הוא יברך למלכו של עולם לפי שזה השבח שתכלול הברכה ההיא הוא מיוחד לאשר עצמו אתו הפעולות ההשגחיות מזולתו. אמנם דוד הוא מבואר שהיה מיוחד בזה במה שהפליא חסדו לו בתכלית ההשגחה להשלים כל ענייניו מזולתו מכל השלמים אשר לפניו. וכבר זכרו ברירה זו על זה האופן באותה מאמר במסכת פסחים (קי"ט:) עתיד הק"בה לעשות סעודה לצדיקים ביום שגומל חסד לזרעו של יצחק אחר שאוכלין ושותין מביאין כוס של ברכה ואומר לאברהם טול וברך אומר איני מברך שיצא ממני ישמעאל. אומר ליצחק טול וברך אומר איני מברך שיצא ממני עשו. אומר ליעקב טול וברך אומר איני מברך שנשאתי שתי אחיות ובאה התורה ואסרתן. אומר למשה טול וברך אומר איני מברך שלא זכיתי ליכנס לארץ לא בחיי ולא במותי. נותנין ליהושע אומר איני מברך שלא זכיתי לבן שנאמר (ד"ה א' ז') נון בנו יהושע בנו. נותנין לדוד אומר אני מברך ולי נאה לברך שנאמר (תהילים קט"ז:י"ג) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. והנה לפי הנראה היה לו טענה גדולה מכלן שלא לברך בשיזכור עון עקביו בדבר שכבר אסרה התירה עליו ואיך קפץ לברך על ראש אנשים שלמים וטובים ממנו. אלא שהיה הענין כמו שאמרנו כי לא נמצא ביד איש מהם כוס מלא ישועות מגיד מזה ומזה

הצלחתם הזמנית והמוסרית שלמה בימיהם עלי ארץ, כי מאברהם ויצחק נולדו ישמעאל ועשו, אשר היו מורת רוח להם בהשחיתם דרכם המוסרי, ויעקב הוכרח לעזוב בית אביו ונתאנה מלבן בתחבולותיו עד שהוכרח לקחת שתי אחיות לנשים מה שהזהיר' עליו התור' אח"כ בעבור היותו מתנגד גם לחוק המוסרי, ורק דוד הע"ה שהעביר ה' כל חטאתיו, ואבשלום ואמנון אשר הרעו לעשות מתו בחייו, עד שהי' לעת זקנתו שלם בהצלחתו הזמנית והמוסרית, וממנו אה"כ כי מצא ה' לו איש אשר כלבבו עד שנתן לו ברית מלוכת עולם לו ולזרעו על ישראל, לו לבדו נאה לברך ולהודות לה' חסדו יותר מכל זולתו, כמו שאמר בעצמו "כוס ישועות אשא" וכו'.

כמוהו כי מהם שנתעקש עמהם הטבע עד שנמשכו להם ענינים שלא כרצונם כמו שהיה לאברהם ויצחק עד שיולדו להם בנים משחיתים מפורסמים בעולם. גם יעקב הוכרח לצאת מבית אביו ולבוא אל בית לבן ונלכד ברשת תחבולותיו עד שנתאנה בלקוחיו והי' סבה לשנשא שתי אחיות מה שלא היה בדעתו ורצונו. ומשה ויהושע הוא מבואר שלא נשלם חפצם בידם. אמנם דוד המלך ע"ה מאחר עלות הביאו לרעות בישראל עמו ואף כי היו על כתפו קופה של שרצים ה' העביר חטאתו והצילו מכף כל אויביו ויפילם חללי' תחתיו ולסוף כרת עול המלכות לו ולבניו ברית מלח עולם ולמי נאה להודות ולברך יותר ממנו. ולזה אמר ברוח טהרה וענוה אני אברך ולי נאה לברך כי הוא יודע בעצמו ורואה כוס ישועות מלא על כל גדותיו בידו ולזה אחז תמיד מלאכת השיר בידו מכל זולתו וכמ"ש (שם ל"ד) אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי (שם קמ"ה). בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד (שם ק"ד). ברכי נפשי את ה' וכל קרבי וגו' (שם ק"ג) ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו וכן עד כמה פעמים. וכמ"ש חכמים ז"ל (ברכות י'.) שדר בה' עולמות ואמר שירה כמו שפירשנו בשער ו' הנזכר. סוף דבר הוא הודה ולו נאה להודות על המחיה ועל הכלכלה לפי רוב ההטבות המגיעות אליו מפאת ההשגחה כמ"ש (תהילים קל"ט:י"ד) אודך על כי נוראות נפלאתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד. ועם זה נודע ענין זאת הסעודה וטוב טעמה והקשרה עם פרשת המן אשר היינו בביאורה ונתבארה כי היא היתה שלחן מלא כל טוב ה' לתורה ולתעודה שקולה ככל התורה כלה כל המיסב בה אם בין יבין את אשר לפניו יזכה לאור באור ה' בארץ החיים: והנה אחר שביארנו ענין זאת הפרשה הנפלאה אשר עליה וכיוצא בה אמר הנביא (ישעיהו ל"ג:ט"ז) הוא מרומים ישכון מצודות סלעים משגבו לחמו נתן. נבאר אותה תלונה הסמוכה לה. אשר בה נתבאר כי מימיו נאמנים כי גם זה הוא משלמות הסעודה ומהכרחיות' ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם וגו'. ואין מים לשתות העם. יאמר כי למה שהוחזקו ליסע על פי ה' וראו שבמקום חנייתם שם ברפידים לא היה מים לשתות עם היותו מהדברים ההכרחיים הנה אז גזרו בדעתם אמות מה שהיו חושדים תחל' שמשה מעצמו עשה את כל המעשים ההמה מלבו ושעכשו לא הספיק' חכמתו. ולזה נאמר וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה והנה הם דברו סתם תנו לנו מים שמכוונין להשוות עבד לרבו כמ"ש במקום אחר (במדבר כ"א:ה') וידבר העם באלדים ובמשה למה העליתנו. אמנם הכוונה העצמית היתה לריב עם משה לסבה שנזכרה כלומר שהוא עוש' כל ע"ד חכמתו ואם כדבריו כן הוא שיד ה' היתה בם יתנו להם מים ויבא הנס מכל מקום. והנה משה השיב להם על פי דבריהם ואמר (ב) מה

תריבון עמדי מה תנסון את ה' כלומר כיון שעיקר כוונתכם לריב עמדי מה תנסון את ה' לשתף אותו בתלונ' במאמר תנו לנו מים. (א) אמנם כשגדלה הצמא עליהם כבר גלו את דעתם בהסיר מסוה הבושה לגמרי ואמרו בפי' למה זה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת מקני בצמא ביארו היטב כי להוציאם הוא מעצמו ומדעתו השיגם רוע ההנהגה ההיא להפיל בסכנת המות אותם ובניהם ומקניהם מה שא"א שיהיה כן מהשגח' הבורא יתעלה. ולזה צעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלוני יאמר כבר נמצא שום טעם בדבריהם עד שהוא ראוי שיחזיקו אותי בשקרן מחזיק עצמו בנביא ואינו. ועוד מעט וסקלוני כמשפט נביאי שקר: (ו) והנה לבער מקרבם הדעות הנפסדות והחשדות אשר היה בלבם סבב האל ית' את המעשה הזה כדי שיראו בביאור כי הוא ית' עושה כל הדברים האלה ולא עשאם משה מלבו. וזה מה שיתאמת ממה שראו מה שסבל משה מהצער והחרפה על חסרון המים עד שצעק אל ה' ונענה ממנו ולזה אמר לו עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך וגו' הנני עומד וגו'. רצה שיעשה מענין ההוא בפומבי גדול לפרסומי ניסא כי ידעו הכל ויכירו כי הנה הוא יתברך העומד שם לפניו על הצור לעשות להם שם תפארת וצורך הנס ההוא היותו על זה האופן ביאר אותו תכלית הביאור באומרו ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין כי הוא הספק אשר אמרנו שנמצא בלבם תמיד כי על כן היה מכוין כל פעולותיו באופן שירגישו מציאותו ביניהם תמיד כמו שכיון הענין ההוא במן ובכל שאר המעשים אשר מהם נגמרה שלמות הסעודה אשר ברכו עליהם כל אנשי השם אשר מעולם. וברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו חיינו ולעבדיו שומרי בריתו יחד אבות ובנים לחמו נתן מימיו נאמנים. וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה השער:

שער מב

פרק א

יבאר החסרונות המניעות אל הפועל אשר יעשה אותו במקר' או בהכרח: כי על כן נאמר כי יד על כס יה וגו':

ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים.

במדרש (תנחומא ס"פ אחרי) אמר להם הקב"ה לישראל לשעבר הייתם נושעים ע"י בני אדם. במצרים ע"י משה ואהרן. ובימי סיסרא ע"י ברק ודבורה (שופטים ד) במדינים ע"י שמגר בן ענת (שם ג' וע"ש) וכן בכל השופטים. ומפני שהיה ע"י בשר ודם הייתם חוזרים

ומשתעבדים. אבל לעתיד לבא אני בכבודי ובעצמי אושיע אתכם ושיב אי אתם חוזרים ומשתעבדים הדא הוא דכתיב (ישעי' מ"ה) ישראל נושע בה' תשועת עולמים:

[152]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי יש פעולות טובות ורעות אשר יעשה אותן האדם, אם בעבור עצמותן, ר"ל למען השיג על ידן התכלית העצמות, אשר אליה נועדו, או רק למען השיג על ידן תכלית צדדית. והנה שני אלה אופני עשית הפעולות יבדלו זה מזה בשלש בחינ^ת, האחת במהות הפעול' ההיא בעצמ' ובשם אשר יקרא לה ולפועל', כי כמו שהנער הבונה בנין רעוע שסופו ליפול מהר, לא יקרא בינה על צד האמת, כן לא תקרא פעולתו זאת בשם בנין, כ"א בשם סתירה, כמאח"ל "בנין נערים סתירה" כי כל דבר ישפט רק על שם סופו ותכליתו, תחת כי אם יסתרו הזקנים שהם חכמים ובעלי נסיון בנין מה, הוא בלתי ספק רק למען בנות במקומו בנין יותר נאה ויותר חזק, ע"כ אחז"ל שסתירת זקנים בנין ר"ל שגם סתירתם בעצמ' ראויה להקרא בנין, והם רק בשם בונים לא בשם סותרים יקראו, (ועפ"ז תבין גם דחז"ל שאמרו לענין שבת שלא לבד שכל המקלקלים פטורים בעבור שלא ישיגו בפעולתם שום תכלית, כי אם גם כל המלאכ' שאינ' צריכה לגופ', ר"ל הנעשית רק למען השיג על ידה תכלית צדדית פטור עושיה עליה, רק מלאכה שצריכ' לגופה, ר"ל הנעשית למען השיג התכלית אשר אליה נועדה המלאכ' ההיא, היא תקרא בשם מלאכה ומלאכת מחשבת, ורק עליה חייב העושה, ואמרו ג"כ שהסותר ע"מ לבנות במקומו חייב, כי הוא לפי תכלית מחשבתו בונה ולא סותר יקרא) וכן הענין גם בבחינ' מוסרית, ד"מ בפעולות רעות כתב החוקר אריסטו כי הנואף רק למען בצוע בצע כסף (כמשפט הקדשים בארץ יון בימים ההם) לא בשם נואף יקרא, כ"א נבל, ר"ל איש משתדל לאסוף הון בדרך ואופן רע, וכן יאמר הרב ז"ל לא יקרא מי שיגנוב למלא נפשו כי יראב, בשם גנב, כ"א בשם רעבתן, כמאה"כ "לא יבוזו לגנב כי יגנוב וכו'" ובן סורר ומורה אף כי שלפי קבלת חז"ל צריך שיגנוב ויאכל בשר יותר מדי אם יענש בעונש הכ', בכל זאת לא נקרא בשם גנב, כ"א בשם זולל וסובא, יען כי כוונת מעשהו הרע אינה הגניב' בעצמ', כ"א הזוללות, וכן הדבר ג"כ בפעולות הטובות, כי רק המעשים הנעשים לשם שמים, (כמצות חז"ל "וכל מעשיך יהיו לש"ש") שהוא התכלית הראויה למעש' האדם והיותר יקרה ונכבד', בשם מעשים אמיתיים יקראו, הנרצים בעיני ה' והנפעלים ג"כ למען השיג התכלית האמיתית שהיא להפק רצון מאתו ית' משא"כ המעשים הנעשים שלא לש"ש ורק למען השיג על ידם תכלית צדדית, יקראו מעשים רק על צד העבר', לא על צד האמת גם בבחינת שלמות הפעול' תבדל הפעול' הנעשית בעבור עצמות' מהנעשית רק למען השיג תכלית צדדית, כי בה יסתפק הפועל רק בהשיגו על ידו את מבוקשו הצדדי מבלי שיחוש לעשות פעולתו בשלמות הראוי, תחת כי העושה אותה בעבור תכלית עצמות' יעשה בשלמות למען השיג תכליתו ממנה ג"כ בשלמות המשל בזה, העושה מצות אלקיו בעבור נטית טבעו אליה ואהבתו העבוד' האלקית בעצמ', הלא יעשה בתכלית השלמות ככל פעולה אשר יעשה האדם באהב', ובשמחת לב, ד"מ מי שיתן צדקה בעבור חפצו במצות הצדק' שצוהו הי"ת לפתוח ידו לאחיו האביון, ולהעניק לו מטובו, הלא יתנה באהב' ובשמח' ובסבר פנים יפות, אפס העושה המצוה רק להנצל על ידיה מהעונש או מהרע אשר יפחד, מהשיגהו אם לא יעשה, הוא לא יעשה אותה באהב' ובשמחת לב, כי יותר טוב הי' לו אם הי' השיג תכליתו הצדדית הזאת שהיא מניע' העונש והרע גם בלי עשית המצוה, ד"מ מי שיתן הצדק' רק למען לא יורש וירד מנכסיו להיות גם הוא עני ואביון, הוא יתנה, רק בנפש מרה ועל צד שאינו טוב ושלם כראוי, כי יותר נעים הי' לו אם הי' נכון ובטוח שיהי' בעושר והצלח' זמנית כל ימיו אף בלי נתינת הצדק', והנה הראשון הנקרא בפי חז"ל, "העובד מאהב"" הוא נהנה מעבודתו זאת, תחת כי השני אשר רק עובד מירא' יקרא, לא יהנה ממנה, כי רק מיראת עונש אלקי יעשה "וזש"א חז"ל גדול הנהנה מיגיע כפיו", ר"ל מעבודת ה' אשר יעבוד מאהב' מירא שמים וכו', כי אשריו בעוה"ז שינצל על ידה מכל רע, וטוב לו לעוה"ב, לקחת שכרו בעולם הנצחי בשלמות ובלי מגרעת, ועל השכר הגופניי והטוב הזמני שיהיו לו למנה הוסיף הכ' ואמר "אשתך כגפן פוריה וכו' בניך כשתילי זתים" וכו' ועל השכר הרוחני ועשרו האמיתי אה"כ "יברכך ה' מציון וכו'" שהכונה בזה על ברכות שמים מעל הרוחניות. גם בבחינה שלישית יבדלו זה מזה כי העושה הפעולה בעבור תכלית עצמותה יתמיד לעשותה בכל עת, כי תכלית עצמותה תשאר תמיד. ע"כ לא ימיש מעשותה, תחת כי העושה פעולתו רק למען השיג על ידה תכליתו הצדדית מדי ישיג אותה, ולא יחפוץ להשיגה עוד פעם אחרת יחדל גם מעשות עוד פעולתו זאת (וע"פי הדברים האלה בארתי זה כמה שנים הכתובים במצות הצדקה (דברים ט"ו:י") "ולא ירע לבבך בתתך לו, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה'" וכו' שר"ל לא תתן הצדקה רק בעבור חפצך בתכלית הצדדית הזאת, שיברכך ה' בגלל הדבר הזה, כי אז הלא ירע לבבך בתתך לו רק בעבור זה, ולא תתן באהבה ובנפש חפצה, כי יותר טוב היה לך, אם תשיג ברכת ה' אף מבלי נתינת הצדקה, גם בתתך רק בעבור זה לא תתמיד לתת הצדקה בכל עת, כי מדי יחדל חפצך להעשיר עוד תחדל גם לתת הצדקה ומה יעשה

הדבר[152] אשר יעשה אותו האדם ברצותו בו מצד עצמו. הנה הוא יתחלף מאותו אשר יעשהו בעבור זולתו בשלשה ענינים: אם בעקר מהותו. ואם בענין שלמותו. ואם בזמן המשכו. וזה שהדבר הנדרש מצד עצמו הוא הדבר אשר יעשה אותו העושה על דרך האמת. אמנם כשיעשהו לצורך זולתו הנה באמת אף על פי שיתעסק בו לא יקרא הפועל

אז העני והאביון אשר בשעריך ? וזש"א הכ', "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. ר"ל כי בכל הזמנים והמקומות יהיו עניים ואביונים "ע"כ אנוכי מצוך לאמר פתוח תפתח" וכו' ר"ל ביד פתוחה ורחב' ובנפש חפצה, בלי שום פניה וכוונה אל תכלית צדדית תתן מהונך לאחיך האביון, כי רק אז תהיה נתינתך הצדק' שלמה כראוי ומתמדת בכל עת),

וכן נראה ג"כ באנשים החטאים בנפשותם השבים אל ה' רק כאשר תבואם צרה ומצוקה, כי מדי תעבור הרעה ישובו עוד לכסלה ככלב שב אל קיאו, יען כי תשובתם לא היתה אמיתית להשיג התכלית הנרצה שהיא קרבתם אל האלקים, כ"א רק להשיג התכלית הצדדית, כי יעבור הזעם וישוב חרון אף ה' מעליהם כמש"א המליץ בצחות המ"ם שנפש חוטא כזה דומה לנערה מנאפת. אשר בהיותה מבכירה וחבלי יולדה יבואו לה, עד כי נהפבו עליה ציריה, אז מקללת את הנואף אשר בהזדוגו אליה סבב לה כל הצרה הזאת, אך למחרת היום ההוא מדי יעברו ציריה. מתנחמת על העמל והתלאה אשר מצאתה, והיא מנשקת ומחבקת שנית את מאהביה, וכן הדבר ג"כ בפעולת האדם הרעות, ד"מ בנפול אויב על עם בוטח להלחם עמו, למען יכנע תחת ידו, או לשלול שללו, שהיא רק תכלית צדדית, הלא מדי ישיג זה ויכניע הגבורים והעריצים בעם, אשר יוכלו לעמוד נגדו תחוס עינו על החלשים כנשים וטף וזקנים, אשר אין לו לירא מפניהם, אפס עמלק אשר תכלית שנאה שנא את ישראל, ולא למען השיג כבוד ותהלה במלחמתו עמהם, גם לא לשלול שללם, היתה מגמתו כ"א להשמיד בלבבו כל זרע ישראל, ע"כ עשה פעולתו זאת באופן היותר, כי חשב תחבולות לנפול עליהם בדרך לפתע פתאום למען יוכל להכחיד את כולם, גם לא הסתפק אח"כ בהריגת וכבוש הגבורים בעם כי אם גם את הנחשלים זנב אשר כ"ז מורה כי תכלית מלחמתו הית' רק המלחמ' בעצמ', ר"ל להכרית כל זרע ישראל מהיות עוד גוי בארץ, ובתחיל' גברה באמת ידו עליהם, יען כי בעזוז אפו נלחם עמם, ולהם הית' חסרה עוד סבת נצחון האויב בדרך טבעי, כי לא היו מלומדי מלחמ'. כ"א עיפים ויגעים במדבר, גם לא היו ראוים עוד לנצחון נסיי עפ"י השגחת הי"ת, אחרי שלא היו עוד יראי אלקים ועושי הטוב, עד שלולא תפלת מרע"ה ורחמי הי"ת אשר נכמרו עליהם, כמעט היו לו למשיס חלילה, ע"כ נצטוה ישראל לשנוא גם הם עם זו המבקש נפשם לספותה, שנאה עולמית, ולהלחם עמו תמיד לא למען לשלול שללו, כ"א למען הכרית זרע אויב ומתנקם כזה, ועכ"ז רומזים דברי הכ' "זכור את אשר עשה לך עמלק" ר"ל שעשה מלחמ' רק בעבור שנאת עצמותך לא בעבור חפצו לקנות כבוד או לשלול רכושך "אשר (ע"כ) קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך, ואתה עיף ויגע ולא ירא אלקים" ע"כ "והי' בהניח ד' אלקיך לך וכו' תמחה את זכר עמלק" והנה שאול אשר נשלח במלאכות ה' תחילה למלאות המצוה הזאת החטיא הכונה, כי חמל על אגג, ויעט אל השלל, והרא' בשתי אלה, כי נלחם מלחמתו זאת, לא למען השיג תכלית עצמות' לעשות רצון הי"ת להכרית מרעים כאלה, לבל יוסיפו עוד לערוץ מן הארץ, כי אם למען השיג תכלית צדדית שהיא לשלול שלל, וע"כ הוסרה מלכותו ממנו, ותנתן לדוד אשר כבר בנעוריו, בהכותו את גלית הפלשתי, הראה לכל, כי לא לבקשת הכבוד או קניני עושר והון, חרף נפשו למות להלחם עם אמיץ לב בגבורים כגלית הפלשתי הזה, כ"א למען עשות בזה רצון הי"ת בהסירו חרפה מעל מערכות אלקים חיים, כי רק לאיש כמוהו תאות המלוכ' על עם ה'. גם בימי מרדכי ואסתר בעמוד המן מזרע עמלק על ישראל ובקש להשמידם ולאבדם, בלתי ספק היו גם שאר הצוררים אשר נלוו אליו, אשר בקשו להרוג היהודים בכל מדינות מלכות אחשורוש, מבני עמו ומשפחתו, ר"ל מזרע עמלק, ע"כ כאשר נתן המלך הרשות ליהודים להקהל ולעמוד על נפשם נגד אויביהם הצרים אותם, ושללם לבוז, לא רצו לשלוח ידם בבזה, כמו שספר הכ' במגילת אסתר, למען הראות בזה לעין כל, כי הרחיקו כל רעיון השגת שום תכלית צדדית כלקיחת השלל, ממלחמת מצוה זאת.

הנה מכל זה נראה, כי התשוע' הנעשית ע"י אמצעות בני אדם, היתה לפעמים בלתי שלימ', בעבור שנעשתה מעושיה בעבור תכלית צדדית, כמו שראינו בשאול במלחמתו את עמלק, וע"ז העיר המדרש שהחל בו הרב באמרו "לשעבר" וכו' ר"ל בהיותכם עוד חסרי השלמות "הייתם נושעים על ידי אדם", ר"ל שבחר הי"ת בבני אדם שיהיו אמצעים לתשועתכם, אשר הית' בעבור זאת ג"כ בלתי שלמה כראוי, "אבל לעתיד" כאשר תהיו יותר שלמים תהיו ג"כ נושעים ע"י בלי אמצעי עד שתהי' הגאול' שלמה ואמיתית, ותכירו על ידה כבודי ואמיתתי, ולא תשובו עוד לכסלה, לסבב לכם בזה עוד גלות אחרת כ"א שובע שמחות תהי' לכם כי תשבעו בימיני נעימות נצח.

ההוא על שמו כי לא יתואר מהות המעשה כי אם על שם תכליתו. אחז"ל (מגילה ל"א:) בנין נערים סתירה סתירת זקנים בנין כי הוא מבואר שאם הבנין היה תכליתו לסתור (בנין) ההוא יקרא סתיר' לא בנין וכן בהפך כשהסתירה תכלית' לבנות (סתירה) ההיא תקרא בנין. וזה הענין עצמו כתב החכם פרק ג' מאמר ח' במדות אם אחד ינאף בעבור ריוח ואחד בעבור חמדה ויתן מכספו זה יראה שהוא נואף יותר מנבל והאחר הוא נבל לא נואף כי גלוי הוא כי עשה להרויח. ביאר בבירור כי אע"פי שחומר המעשה הוא הניאוף אם הכוונה בו אל חמדת הממון הנה הוא נבל בעצם לא נואף רק במקרה. והוא הדבר אשר אמר יחזקאל הנביא בפירוש באומרו ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך ותהי להפך לכן זונה שמעי דבר ה' (יחזקאל ט"ז:ל"ד-ל"ה). יאמר שהנשים אשר תזנינה לקחת אתנן הנה הן נבלות בעצם וזונות במקרה ואין ראוי להחליט עליהם שם כי אם מהנבלות ולזה קראם נשים לא זונות וכו'. אמנם כשלא תקח כלום וכל שכן אם היא חוזרת אתנן לזונים הנה היא באמת זונה בעצם וראוי להחליט לה שם מהזנות שהוא תכליתה כמו שאמר לכן זונה שמעי דבר ה'. ומזה תראה שתורתנו הקדושה אע"פי שלא ענשה בן סורר ומורה עד שיגנוב ויאכל טרטימר בשר וכו' (סנהדרין ע'.) עם כל זה לא תארה אותו בגנב רק בזולל וסובא (דברים כ"א) לפי שכוונתו אל הגניבה אינה אלא על הזוללות וכמו שאמר שלמה בחכמתו לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב ונמצא ישלם וגו' (משלי ו':ל'-ל"א). ירצה לא יבוזו לגנב לחרף אותו לומר כי יגנוב באשר תהיה זאת הגניבה למלא נפשו כי ירעב כי זה יקרא רעבתן לא גנב והראיה כי אם ימצא אותו המזון שגנב במחיר ישלם להם שבעתים מכדי מחירם ואף כי יתן את כל הון ביתו. וכן הוא באמת בכל הדברים שהדבר הנעשה במקרה אינה מעשה. אבל הדבר התכליתיי שהוא נרצה לעצמו הוא אשר יקרא מעשה באמת ואשר יקראו על שמו יתר המעשים. ועל כן אמרו השלמים (אבות פ"ב) וכל מעשיך יהיו לשם שמים כי לפיכך יקראו כל המעשים אלהיים. וזה היתה כוונת השלם ר"מ באומרו (אבות פ"ו) כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה כי כל מעשיו יקראו על שמה כמו שיבא ביאורו בשער ע"ב ב"ה. וגם בהקדמת השערים כתבנו תועלות הכוונה לשמים כי היא המדברת אותנו במעשה הזה עד הנה ועליה אנו נשעני' יגיענו אל טוב תכלית'. מ"מ זהו הענין האחד אשר מצד עקר מהותו. אמנם הענין השני אשר מענין שלמותו הנה הוא מבואר ג"כ מטבע עניינו וזה כי אחר שהדבר ההוא אשר הוא עושה אינו חפץ בו מצד עצמו הנה הוא לא יקפיד להשתדל על העניני' אשר יצטרכו אל שלמות הדבר ההוא רק למה שיאות ממנו לצורך הדבר ההוא התכליתי אשר נעשה בשבילו. המשל

שאם תצטרך לעץ אחד להעמי' עליו הגג לצורך שעה הנה אתה תכוין אל חזקו ומדתו ולא תקפיד על טוב תמונתו רבועו או עגולו. וזה הענין הוא מבואר נגלה בעובדים את השם מיראה או לזולתו מהנעבדי' כי הנה מפני שהם אינם מכונים בעבודתם רק הצלת עצמם מהעונשים אשר שם המצוה עליהם הנה הם לא יזהרו בעבודתם רק בשמירתם מחטוא באחת מהנה אשר בא עליה ייעוד העונש כמו שהוא הענין בכל מצות לא תעשה שבתורה. אמנם למצות אשר הם לשלמות העבודה ולהפקת רצון המצוה לא יחושו אליהם והם כל מצות עשה שבתורה וכמו שאמר (סוכה נ"א.) אנשי מעשה. הנה שלא נשלמה המלאכה ההיא בידם והיתה העבודה ההיא עבוד' פחותה וחסרה: וזהו שכוונו חז"ל באומרם (ברכות ח'.) גדול הנהנה מיגיעו מירא שמים שנא' יגיע כפיך וגו'. שיש לשום לב על כוונתם כי מה טעם שהנהנה מיגיעו מבלי יראת שמים יהיה גדול מירא שמים. ואם הנהנה מיגיעו הוא ג"כ ירא שמים פשיטא שהוא משובח מהירא שמים שאינו נהנה מיגיעו דלפום צערא אגרא. אמנם יראה שכוונו באומרם נהנה מיגיעו אל העובד מאהבה שלא לבד יכוון להנצל מהעונשים אבל לעשות מעשים יסגל בהם הנאה ומזון לעולם הנשמות כמו שביארנו בשער הקודם שהוא המזון המיוחד לשלמים אשר נאמר עליהם (ישעיהו ג':י') כי פרי מעלליהם יאכלו. והוא באמת גדול ומשובח מהירא שמים אשר אינו מכוין רק להיות בטוב בזה העולם מבלי עונשין ויסורין ומאומ' לא ישא בעמלו לעולם ההוא הקיים. ולומדין אותו יפה מהכתוב האומר יגיע כפיך וגו' כשנתבונן אליו על זה הענין עצמו אמר (תהילים קכ"ח:א'-ב') אשרי כל ירא י"י ההולך בדרכיו יגיע כפיך כי תאכל וגו' ירצה העובד מיראה עם שאינה עבודה שלמה לקבל עליה שכר לעולם הבא מ"מ אשרהו שהוא הולך בדרכי השם כלו' כי בדרך חטאים לא עמד שיעשה עליהם בחבורות פצע מהמיתה או האלמנות או השכול וזולתם אמנם יגיע כפיך כי תאכל במה שתטרח מע"ש לאכול בשבת ההוא הגדול והקדוש מפרי מעלליך כמו שאמרנו. אשריך כמו הירא שמים שגם אתה ניצול מהעונשים ומכל פורעניות כמוהו וטוב לך יותר ממנו והוא המזון הצפון לך לספוק נפשך וקיומה בעולמה והוא מה שאמרו בפירוש באומרם (ברכות שם) אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא כי אושר הירא על האופן שאמרנו הוא בעולם הזה והמיוחד אל האוהב הוא צפון לעולם הבא. והנה הוא ביאר שני מיני השכר בפירוש באומרו (תהלים שם) אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זתים סביב לשלחנך הנה כי כן יבורך גבר ירא י"י כי הירא הוא מכוין לשלא תמות אשתו ועל כן הוא נזהר בנדרים כמו שאמרו (שבת ל"ב:) שבעון נדרים אשתו של אדם מתה שנאמר אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתך וכן גם כן אמר (שם וצ"ע) בעון

שבועת שוא בנים מתים שנאמר לשוא הכתי את בניכם והרי הוא נשמר מאלו הפגעים אשר בהם יבורך גבר ירא י"י והוא פי' מאמר אשריך אמנם פירש ע"י מה שאמר וטוב לך הוא מה שאמר בסמוך יברכך י"י מציון וראה בטוב ירושלים כל ימי חייך כי הם ודאי ברכות שמים מעל מתייחסות אל הנפש בשכר הרוחני לעולם שכלו טוב וכלו ארוך: הנה שזה הענין מההבדל בשלמות המעשים הנעשים בין שני מיני המעשה שזכרנו הוא מבואר מאד. אמנם הענין השלישי אשר מצד ההתמדה הוא מבואר ג"כ לפי שהפועל הדבר אשר אינו נרצה עליו בעצם וראשונה הנה הוא הכרחי על המעשה בלי ספק יהי' ההכרח מעט או הרבה וכל פועל בהכרח הוא פועל בעצב וטבע האדם לברוח מהעצב ולזה כשיסולק ההכרח ההוא או יחלש כחו מיד יעזב ממנו וינוח באשר ייטב לו. וכך היא מדתם של האנשים החטאים בנפשותם כי כאשר היו מוכרחים מן היסורין ללכת בדרך ישרה זמן מה. הנה לרוב צערם ועצבם אשר ימצא להם בדרך ההוא מיד כשסר מעליהם שבט הנוגש היו חוזרים לסורם ולא יוכלו להתמיד טובם. הוא מ"ש הנביא על קצתם צרור עין אפרים צפונה חטאתו חבלי יולדה יבאו לו (הושע י"ג:י"ב-י"ג) ירצה כי החטא צרור וקשור עמו ובלתי נפרד מאהבתו ואם נפרד קצת זמן אינו רק שהיא צפונה עמו בעוד שחבלי יולדה יבאו לו מחמת המציק וע"ד שאמר המליץ בצחות המ"ם חלק ו' מתדמה מבכירה מצירה מחלחלת מחבליה מקללת מאבני' משכבי מזדוג מחרתה מתנחמת מעמלה מאהביה מנשקת ופירש הדבר ואמר (הושע שם) והוא בן לא חכם כי עת לא יעמוד במשבר בנים כלומר בהסתלק מהם חבלי יולדה שזכר מיד הם חושבים שאני מתרצה להם ומיד שאול אפדם וממות אגאלם ולא ישיגם עוד מות ומשכלת והעולה על רוחם היו לא יהיה כי אהי דברך מות קטבך שאול כי בדברך אשר היית אומר להם משמי ולא שמעו אהי להם מות וקטבך שאול. נוחם יסתר מעיני ירצה הדבר שהם מתנחמים בו או שמוצאים נחת רוח ממנו הוא נסתר מעיני כי אינני רואה להם שום שלום ובטחה וכל זה מצד הטבע הפחות שבהם שמתעצבים ביושר והטוב ואינם יכולים להתמיד בו בהפך הטובים והישרים השומרים אל המעשים הטובים והבט אל עמל לא יוכלו. ומ"מ נתבאר מה שאמרנו שהדבר שלא נרצה לעושה בעצמו הטבע דוחתו מעליו לבלתי התמיד בו. ובזה נתבארו השלשה חלופים שאמרנו אחד לאחד. אמנם שלשתן יחד זכרם האלהים בעצמו בלשון שאלה ובקשה שיהיו ישראל רוצים וחפצים בעבודתו לשמה עד שלא יפלו בה אלו השלשה חסרונות ולא אחד מהם עד שאמר (דברים ה') מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור מצותי כל הימים. כי לפי שהגיעו במעמד ההוא הנפלא אל זה השיעור מהשלמות עד שירצו בטוב עצמו ומבלי שום אמצעיות כי

על זה אמרו חז"ל (מדרש חזית שיר א') בשעה ששמעו ישראל אנכי בסיני נתקע תלמוד תורה בלבם וכו'. וכן כששמעו לא יהי' לך נעקר יצר הרע מלבם וכו' (שם) כמו שנתבאר זה יפה בפרשת וישב יעקב שער כ"ח עיין בה כי הוא נאות מאד למה שעמדנו עליו, לזה אמר מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי לומר שיכוונו ליראת עצמו יתברך בעצם וראשונה לא אל יראת העונשים. וכמ"ש החכם כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלדים אשר יראו מלפניו (קהלת ח':י"ב) מכלל שיש יראי אלדים שאינם יראים מלפניו והם היראים מהעונשים בעצם וממנו יתברך במקרה והם אשר ראוי שיקראו יראים לעצמם. והוא הדבר אשר קטרג השטן על איוב באומרו החנם ירא איוב אלדים וגו' הלא אתה שכת בעדו וגו' (איוב א':ט'-י'). כלומר הוא אינו ירא אלדים באמת כמו שתאות אותו כי יש לו הרבה קניינים שהוא ירא עליהם שמא יגרום העון באחד בהם ולזה הוא נשמר בעצם וראשונה. ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו עד אשר לא ישאר לו דבר שיירא שיענש בו ותראה אם לא על פניך יברכך ולזה הודה לאמר הנה כל אשר לו בידך וגו'. ובאתר היה משולל מכל קניניו ולא נתן תפלה לאלדים אמר (שם ב') ועודנו מחזיק בתומתו ותסיתני בו לבלעו חנם והכוונה שלא נתחדש בו שום דבר רע בהשחתתו ונתבאר כי היה ירא אלהים באמת והוא הטעם עצמו שאמר המלאך לאברהם אבינו (בראשית כ"ב:י"ב) עתה ידעתי כי ירא אלדים אתה ולא חשכת וגו'. כי במה יפגעך בדבר או בחרב שיהי' לך קשה מהריגת בנך יחידך אשר אהבת. אבל נרא' שאתה ירא אלדים בעצם וראשונה כמ"ש בכאן (דברים שם) ליראה אותי ממש לא זולת: ועל הענין השני אמר ולשמור מצותי כי הם המצות הבאות על חיוב המעשים התוריים שהם הנעשים לאהבת המצוה לא ליראת העונש כמו שהוא בחלק האזהרות כמו שאמרנו למעלה יהיה למה שיחפצו בעבוד' מצד עצמה וישתדלו בשלמותה כנזכר: ועל הענין השלישי אמר כל הימים כי אם היה לבבם זה להם בבחינת העבודה ישישו וישמחו בה ולא יסורו ממנו לעולם: ועתה ראה כי ג' עניינים האלה זכרם האל ית' במעשה עמלק אשר היינו בביאורו כששם זכרונו לפני בני ישראל ואמר (דברים כ"ה:י"ז) זכור את אשר עשה לך עמלק וגו'. יאמר שהמעש' ההוא היה להם בעצם וראשונה לא במקרה ובבחינת דבר אחר כחו שיקרה לפעמים המלכים עורכים לקראת זולתם לא מחמת שנאה שהיתה להם עמם אלא לקנות להם שם תפארת או לקנות עושר ונכסים לרוב כי אז תהיה המלחמה עם הזולת ההוא במקרה והכבוד או העושר הנרצה להם בעצם ושלזה לא נפל במעשהו זה כפי כחו שום חסרון מהשלשה הנזכרים. והנה על כוונת המעשה בעצמו אמר אשר עשה לך עמלק כי לך מצד עצמך היתה אז כוונתו ואליך תשוקתו לא לכבוד ולא לעושר

כי מבואר היה שלא יגיע לו דבר מזה כיון שבא עליהם בדרך בצאתם ממצרים מבית עבדים אשר לא היה אז שבח ומעלה בנצחונ' ולא תועלת בשללם לפי המפורסם להם. אמנם אל שלימות המלאכה כפי כחו אמר אשר קרך בדרך כי היא באמת היתה עצה נכונה לבלע ולהשחית בבואו עליהם בדרך פתע פתאום בלי קדימת ידיעה עצה וגבורה וזה עדות ברורה כי רוצה הוא בהשחתתם. אמנם על התמדתם בפועל ולהורות שלא היה דבר עוצב בו אמר ויזנב בך כל הנחשלים אחריך כי לא פגע אותם בנפול בהם בתחלה אך כתרם והרדיפם עד שזנב אחריהם כל הנחשלים מהם כי היו ששים במפלתם ומתמידים פעולתם זאת כל אשר יכולו. ואחר כך נתן הסבה האמיתית אשר בעבורה קבלו הנזק ההוא ואמר ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים וזה כי היה לך הנצחון ראוי אם מגבורתך ועוצם כחך ואם מפאת ההשגח' האלהית. ואם מצד עצמך אתה היית אז עיף ויגע ובלתי מלומד למלחמ' כלל ולא היה בואו עליך אלא כבוא על מחנה נשים וטף. וע"ד שאמר (ישעיהו י"ט:ט"ז) והיה מצרים כנשים (שם ג') ונשים משלו בו. והוא מה שאמר שמואל לאגג כאשר שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך (ש"א ט"ז) כי הזכיר לו עון אבותיו זה אשר הוא מת עליו אשר בא עמלק להלחם עם עיף ויגע ויזנב בם כל הנחשלים אחריהם ושלזה תשכל מנשים אמו והוא מה שנאמר וישסף שמואל את אגג כי מת על ידי איש נביא עוטה מעיל אשר דרך נשים לו לרחם ולחמול ולא לשכל. והנה על ענין ההשגח' האלהית אמר (דברים כ"ה:י"ח) ולא ירא אלהים בהמשך אל מלת ואתה שזכר כי הנה אלהיך ההולך לפניך (לא) הי' בעוזרך לפי שלא היית ירא אלהים על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין כמו שנתבאר בסוף החלק הקודם. לכן בהניח ה' לך מכל אויביך מסביב תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח כי השונא והאויב העצמי על זה האופן אין לסלוק נזקו שום תקנה ופשרה אחרת זולת ביעורו מן העולם והנה היה גם זה משפט נאות למה שאמרה תורה על עמון ומואב קרובינו (שם כ"ג) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' וגו' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ק"ו ממלכי צדק שהוציא לחם ויין (בראשית י"ד:י"ח). ולכן זה הצר שהיה קרוב מהם ולא די שלא קדמום בלחם ומים אבל שקדמום בדרך בחרב ובמלחמה וביד חזקה ראוי שימחה זכרונו מן העולם ע"י אותם שהיו שונאי נפשו, ולזה היה דבר ה' אל שאול בבוא עת פקודת המלחמה הזאת פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים (שמואל א ט"ו:ב'). אשר בזה כלל כל הדברים האלה בעצמם ועל פיהם אמר לו לך והכית את עמלק והחרמת את כל אשר לו ולא תחמול עליו והמתה מאיש ועד אשה וגו'. באומרו והכית את עמלק כיון שיכוון אליו המלחמה מצד שנאתו בעצמו

לא שיעשה דבר שיראה שהוא העקר בפועל ההוא וההשמד אותו במקרה כמו שיהיה בחמדת השלל והבז כי לא לכבוד אליו יתעלה אלא שידעו הכל שמלחמ' לה' בעמלק בעצם וראשונ'. ומזה היו נזהרים זקני ישראל וחכמיהם בימי מרדכי ואסתר כי אע"פי שנתן רשות להשמידם ושללם לבוז הנה תמצא לשם נזכר שלשה פעמים (אסתר ט':י') ובבזה לא שלחו את ידם כי ראו שהיו צריכין להראות כי מלחמה לה' בעמלק ובזרעו בעצם וראשונה כמו שהמן עשה מעשה אביו במה שזמם לעשות. ועל שלמות המלאכה ההיא אמר (שמואל שם) והחרמתם את כל אשר לו ולא תכוין אל כוונה אחרת שתגמר בזולת ההשמד הזה: ועל הענין הג' אמר (שם) ולא תחמול עליו והמת מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שם מגמל ועד חמור לומר שלא יעצרהו דבר עוצב בו להסתלק מהמעשה ההוא לשום חמלה עד כלותם לבלתי השאיר להם נשמה כלל: והם הג' ענייינים עצמם שחטא בהם עמלק כפי כחו. אמנם שאול חטא בשלשתם וזה כי הנה הוא לא די שלא נתעורר על המלחמה ההיא מצד עצמו ומפאת המצוה הזאת הכתובה בתורה אשר היא צווחת לפניו זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' עד מחה תמחה וגו' ואז"ל (סנהדרין כ':) שלשה מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ לבנות בית הבחירה ולהמליך עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק והנה היתה מצוה ראשונה וחביבה על המלך הראשון אלא שאף כי אמר לו הנביא על זה השיעור מהחומרה והפרטיות הנה הוא לא נתעורר אליה לעשותה מלב ומנפש בבחינת עצם השונא ההיא הקדומה אבל בא אליה כבוא אל שאר מלחמות הרשות הנעשות בעבור הכבוד או השלל וכדומה עד שהיתה לו המלחמה בעמלק במקרה הגמור והדרישה אל הכבוד או העושר בעצם וראשונה והוא עצמו החסרון האחד אשר מצד מהות הפעולה. ומזה נתחייב אליו החסרון השני והוא כי אפילו מה שעשה עשה גרוע וחסר לפי שהוא לא עשה רק מה שישלים בו הענין המכוון ממנו לתכלית לא המעשה ההוא אשר הוא עושה ולזה עם שצווה להחרימם לגמרי הנה הוא חמל על אגג ועל מיטב הצאן והבקר והמשני' ועל הכרים ועל כל הטוב ולא אבו החרימם וכל המלאכה נמבזה ונמס אותה החרימו כי כל זה מה שיאות לפי תכליתו המכוון לו עם שהוא בלתי נאות אל הפועל עצמו אשר צווה עליו והוא עצם החסרון השני כמו שאמרנו ראשונה ועל שני החסרונות האלה הוכיח אותו על פניו באומרו הלא אם קטון אתה בעיניך וגו' וישלחך י"י בדרך ויאמר לך והחרמת את החטאים את עמלק ונלחמת בו (שמואל א ט"ו:י"ח) כלומר מצד עצמו ושנאתו ועל שלמות המעשה אמר עד כלותם אותם ולמה טעית בשניהם כי אתה לא כוונת אל המלחמה מצד עצמה אבל לחמדת הממון ותעט אל השלל כי אליו היתה כונתך בעצם וראשונה אשר לא צוה

ולא עלתה על לבו ואם בהשחתת המעשה אמר ותעש הרע בעיני ה'. והנה הוא נתקשה בחטאו כמעט להכחיש דבר הנביא כמ"ש שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני י"י ואביא את אגג מלך עמלק חי ואת עמלק החרמתי ומסתמא לא ירצה האל יותר מזה כי זהו תכלית הנצחון וכ"ש שלקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבוח לה' אלהיך בגלגל כי זה המנהג בכמו אלו העניינים. והנה באמת טעה בזה במה שכתב הרב המורה פרק מ' חלק ב' בשאמר ומהם שיהיה להם כח לחייב לעשות את דברי הנביא ההוא ולהמשך אחריו ולהוציאו לפועל והוא המלך הלוקח ?הנמוס ההוא והמתפאר בנבואה הלוקח בתורת הנביא אם כלה ואם מקצתה. ויהיה לקיחתו הקצת והניחו הקצת אם בעבור שזה היה יותר קל עליו או בעבור שיחשוב שאלו העניינים באו לו בנבואה ואינו נמשך בהם אחר זולתו על צד הקנאה וכו'. ואם שהוא ז"ל כבר פרסם שם אנשים שנפלו בחטא ההוא מ"מ נראה ששאול חטא בשני העניינים אם בלקחו מדברי שמואל אותו הקצת אשר ייטב לו ואם בבקשו טעמים להצדיק אשר עשה כאלו היה נביא כמוהו. ובדרש (יומא כ"ב:) ויירב בנחל על עסקי הנחל ומה על נפש אחד אמרה תורה להביא עגלה ערופה בנחל על כל הנפשות האלו על אחת כמה וכמה. ועוד אם אדם חטא בהמה מה חטאה אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו יצאה בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה. הנה שהיה מוותר בדברי הנביא בסמכו על דמיונו במה שחשב שהוא ראוי לעשות כנוהג שבעולם מדרך המוסר או שחשב שג"כ היה דבר השם בלבו. וזה טעות גדולה בכמו אלה ענינים כי הנה המלך הדבר המיוחד לו מצד שהוא מלך לסמוך על דברי התורה תמיד כמ"ש (דברים י"ז:י"ט) וכתב לו את משנה התורה הזאת וגו' למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמור את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשותם לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים וגו'. הנה שביאר שהעקר אשר בו תלוי המשך מלכותו וקיומו הוא שמירת התורה מבלי נטות ימין ושמאל. וגם בעניינים הבאים להוראת שעה אמר (במדבר כ"ז:כ"א) ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבואו וגו'. אמנם שאול לא שמע את קול התורה במצוה הזאת גם לא אל דברי הנביא וטעה בעיוניו או בדמיוניו שהטוב והישר הוא לעשות על הדרך שעשה ועל האופן ההוא היה שומע בקול ה' במה שנצח המלחמה בתפישת המלך והביא מיטב הצאן והבקר לזבוח לה' ולזה השיב לו הנביא (שמואל שם) החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול י"י הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים ירצה איך עלה על דעתך לבטל השמיעה בקול ה' בעבור הזבחים החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקולו הנה באמת השמוע לבד הוא הטוב המבוקש מהזבח. וההקשבה

הוא הנרצה מחלב האילים לא הקרבנות מצד עצמן. וכמו שאמרו ז"ל (ספרי פ' פנחס) ריח ניחוח נחת רוח לפני שצויתי ונעשה רצוני ויהיה מ"ם. מזבח ומחלב כמ"ם מהשלל (שמואל שם) והוא פי' נכון: וכשהוכיחו על שני העניינים מהחסרונות על זה האופן שכתבנו. הנה הוכיחו ג"כ על הענין השלישי מהיותו בלתי עומד קיים על מצותו וסוגו אחור ממנה ואמר (שם) כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר יען מאסת את דבר ה' וגו'. אמר הנה על מצות הש"י שצוך לעשות בכל פרטיה לא עמדת ומיד שהתחלת בה הוסג אחור ימינך. ועל מה שאתה בו בחטאת קסם הנך עומד במרייך ועל און ותרפים אתה עומד בהפצר ואינך חוזר בך אלא שאתה אומר ששמעת בקול י"י ועשית חפצו בעמלק יען שלא היתה כזאת העמידה עמך בדבר י"י אבל מאסת אותו ונעזבת ממנו מהר גם הוא מאסך ממלך. והנה אז אמר (שם) חטאתי כי עברתי את פי י"י ואת דבריך והנה בזה גלה חטאתו בשפתיו שיראה בבירור שהוא חושב שדבר השם ודברי הנביא מתחלפים ושהוא כבר שמע בקול י"י אלא שלא שמע אל דברי הנביא אלא שמ"מ היה מודה שהוא עבר על דברי שניהם לרווחא דמילתא ולזה השיב לו בקושי ואמר (שם) לא אשוב עמך כי מאסת את דבר י"י וימאסך ממלך כי עדיין הוא עומד במרדו ולא חזר עמו עד שקרע את כנף מעילו ויאמר קרע י"י את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך ואמר הטוב ממך בבחינת מציאות אלו השלשה ענינים בשלמות פעולותיו:

[153]הלא, להבינך דברי הרב ז"ל יותר אציג לפניך קורא נחמד, איך בארתי כבר זה כ"ב שנה הכתובים האלה, לפני ראיתי עוד ס' העקידה פה ובשער ט"ו, ושמחתי מאוד לראות אח"כ, כי כונתי ת"ל לרוב דבריו, וזה תוכן דעתי, דה"עה כשמעו גידופי גלית הפלשתי קנא לכבוד אלקיו, וקנאתו זאת הרהיב' עוז בנפשו להלחם אתו, למען הסיר חרפתו מעל מערכות אלקים חיים. ובנפשו היקרה חשב ג"כ שבעד פעולה טובה ונכוחה כזאת, אין ראוי לאדם לבקש או לקבל שכר וגמול עליה, כי מעשה כזה ראוי להעשות רק מאהבת הטוב והישר הנרצה בעיני ה', והמעשה הטוב הזה בעצמו הוא השכר היותר גדול שיקבל עושהו, כמאחז"ל "שכר מצוה מצוה" ולמען השרש הרעיון היקר הזה גם בלב אנשי המלחמה העומדים מסביב לו, שאל אותם כמתמיה "מה יעשה לאיש אשר יכה וכו' והסיר חרפה וכו'" והם הבינו כונתו והשיב לו, כי לא בעבור השב גמול לפעלו היקר הזה, יעשה לו כן, כ"א בעבור היות העושה זאת איש חזק ואמיץ ויקר המעלות והמדות, ראוי שיהיו לו כל אלה שהמלך יתן לו בתו, כי טוב תתו אותה לאיש יקר כזה מתתו לאיש אחר, גם ראוי הוא שיעשרנו המלך ויעשה ביתו חפשי בישראל, בעבור היותו חתן המלך ואמיץ לבו בגבורים, וזה אשר השיבוהו העם "כה יעשה לאיש אשר יכנו", ר"ל רק בבחינת האיש ההוא בעצמו ראוים לו כל אלה, אף אם לא יבקש שכר על פעולתו היקרה הזאת, להסיר חרפת הערל מעל ישראל, ודה"עה ברצותו להודיע רעיון ולמוד מוסרי זה כפי יכלתו לרוב העם הנקבצים שם, הסב דבורו זה גם אל מול אחר, אף כי גער בו אליאב אחיו הגדול. וכאשר נשמעו דבריו אלה המעידים על תומת וישרת לבו, וכי הוא איש גבור חיל, נלקח אל המלך.

הנה וכו', תוכן דעת הרב ז"ל בזה הוא כי מעלת האדם תוכל להבחן בשתי בחינות, האחת, בבחינת עצמותו והנהגת ענייניו הפרטיים, והשנית בבחינת הנהגתו את העם בהיותו מלך או שר ומושל, ושתי אלה תתנגדנה לפעמים, כי מה שהוא טוב וראוי בבחינת האדם הפרטי, הוא לפעמים רע בבחינת הנהגת העם הכללית, ד"מ בבחינה פרטית ראוי ונכון הוא לאדם להיות בעל חמלה וחנינה ובכל זאת יחייב לפעמים הטוב הכללי, שלא תחס עין המלך על הצר הצורר, למען יוסיף להרע לעמו, וע"כ אין ראוי לו להשקיף על הרגשי נפשו והתפעליותיו הפרטיות, אף כי

הלא[153] תראה במלחמת הפלשתי שהיא היתה תחלת מעשיו כמה הפליג להראות היות פניו אל המלחמה ההיא לשמה ולא לשום תועלת מהמחיר והכבוד שהיו מכריזים עליה עד שגער בהם לאמר מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז (שם י"ז) זולתי שהמעשה עצמו יהיה שכרו כי חרף מערכות אלהים חיים כמו שביארנו זה הענין יפה בשער ט"ו. וזה הענין מחרפת המערכות היה מזכיר תמיד כי הוא התכלית האחרון אצלו ולא אחר. שקיים בעצמו מה שאמר אחרי כן (תהלים קל"ט) הלא משנאיך י"י אשנא וגו' תכלית שנאה שנאתים כמו שביארנו שער ל"ט ומזה אוייב לתת אליו שלמות במלאכתו כי לא הספיק לו במה שהטביע האבן במצחו ונפל על פניו אלא שהתחזק עליו בקלע ובאבן עד שהמיתו שנאמר (ש"א י"ז) וימיתיהו וחרב אין ביד דוד ולא סר מן המלאכה עד שעמד עליו ויקח את חרבו וישלפה מתערה וימותתהו ויכרת בה את ראשו. כל זה מה שיורה על שלמות המעשה ועל עמידתו וקיומו עליו לבלתי סיגו אחור להיותו קץ בו וזה תועלת הספורים ההם על זה הפרטיות בלא ספק. והנה כשקמה בידו ממלכות

טובות הנה בעצמותן, אם תוכלנה לסבב רע כללי לעמו, כי אין רחמים ואין חנינה פרטית נחשבת לצדקה, בסבותה רע כללי, וע"כ חובה על המלך הרוצה לשחר טוב עמו וארצו, כי גם את אחיו לא יכיר ואת בניו לא ידע, ולמשל אביא לך קורא נחמד, ספור א' אשר שמעתי ממלכינו פראנץ הקיסר ע"ה, כי בבואו לעיר פאריז בשנת תקע"ד, וטוב ארצו ועמו הכריחהו אז, להסיר עם המלכים והשרים אשר היו אתו את חתנו נאפאלאן, מהיות עוד גביר ומלך פראנקרייך, התנפלה בתו אשת נאפאלעאן לפניו, ותאמר לו, "אל נא אבי, אל תעשה זאת חוסה נא עלי, כי בתך אני", ויעניה אביה הקיסר ויאמר הלא ידעת בתי, כי המלכות אין לה בת. ואם כן הדבר בהנהגת כל מלך את מדינתו אף כי בהיות בישורון מלך, אשר התחייב להנהיג ישראל רק ע"פי חקי אלקים ותורותיו, ובענין זה היה נעלה דה"עה משאול כי שאול בטוב לבו חמל על אגג, ומחמלתו זאת נולד אויב, אשר היה לפח ולמוקש למו, גם באחרית הימים בימי המן, ונמשך מזה, כי מטוב לבו אשר בבחינה פרטית היא מדה טוב' לאדם, לחמול גם על אויבו ומבקש רעתו בנפלו תחת ידו, היתה נסיבה רעה כללית לישראל בדור אחרון, וע"ז רמז גם שמואל בהוכיחו את שאול לאמר, "הנה שמוע מזבח טוב" וכו' ר"ל כי הכרת חסד הי"ת וזביחת תודה לו על תגמולוהי, היתה בחיק שאול רק מדה טובה פרטית, תחת כי השמיעה בקול ד' להשמיד האויב הרע הזה עד כלה. אף כי היתה מתנגדת לטוב לבו, היתה בכל זה מסבבת טובה כללית לישראל, כי נמחה ע"י זרע אויבם, ולא הוסיף עוד לערוץ ולהרע להם, אפס דה"עה שמר רגלו מלכד בחטא כזה, אף כי גם הוא לא היה אכזר בטבעו, כמ"שא "הלא משנאיך ד' אשנא" ר"ל את המסבבים רע כללי לעמך שנאה נפשי, "לאויבים היו לי", ר"ל אף כי לא הרעו לי מאומה בבחינה פרטית ואף אם ייטיבו לי בכל זאת נחשבו לי לאויבים בעבור הרע הכללי המשובב לעמי על ידם, כי בצרתם לי צר, וחז"ל התעוררו עוד על הבדל אחר אשר בין שאול לדוד בענין זה, כי בדוד נראה שהמתין להלחם עם הפלשתים עד שנודע לו בזה רצון הי"ת ע"פי שאלתו באורים ותומים, אף כי גם נפשו חשקה מאוד להלחם עמם, אפס שאול להלח עם הפלשתים, ולא רצה לשאול תחילה באורים, כ"א צווה לכהן "ויאמר לו אסוף ידיך אשר מכל זה נראה, כי שאול הלך רק אחרי תשוקת נפשו להכניע האויב תחת כי דוד כבש יצרו ותאותו זאת, רק למען שמוע בקול ד' לשחר טוב עמו הכללי רק באופן שיצוהו יי' היוצא מכל זה, שאף שבבחינת מדות נפשו הפרטיות הטובות האלה היה שאול דומה לדוד ואולי נעלה עוד ממנו, כי לא נמצא לו בבחינה זאת שום חטא ושמץ דופי, עד שנאמר עליו "כבן שנה (שלא חטא) היה שאול במלכו" אפס בכל זאת בבחינת הנהגת העם כלו, נגרע ערכו ומעלתו ממעלת דה"עה, והנה פה עלי ארץ תבחן מעלת המלך רק לפי הטוב או הרע הכללי המסובב מהנהגתו המדינית, ובבחינה זאת בצדק קרא שמואל את דוד בהתיחסו לשאול, "רעך הטוב ממך", אפס בעולם הרוחני והנצחי, מקום ישפוט ד' את כל מעללי איש ואיש הפרטיים והכלליים, שם שאול ודוד במאזנים ישאו יחד, זה בעבור טוב לבו ויקרת מדותיו הפרטיות, וזה בעבור טוב הנהגתו הכללית, וע"כ קרא שמואל אחרי מותו את דוד רק בשם "רעך", וזש"א חז"ל, "דהוינא בעלמא דשיקרא אמינא "ונתנה לרעך הטוב ממך", השתא דהוינא בעלמא דקשוט אמינא "לרעך לדוד",

ישראל ובאת לידו מצות בנין ב"ה הוא נתעורר מעצמו ואמר (שמואל ב ז':ב') אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון ברית האלהים יושב בתוך היריעה וגם כי דחה אותו (שם) לשעה שמע וקבל עצה ומ"מ לא מנע מהכין כל צורכי הבנייה (ש"ב ח') אשר לכסף לכסף ואשר לזהב לזהב נחשת וברזל ועצי ארזים אשר לא יספרו מרוב כל ולא סר מתשוקתו זאת עד כי בסוף ימיו צוה (ד"ה א' כ"ח) לשלמה בנו ולכל השרים ונתן לו את תבנית המלאכה וחזר להתנדב נדבה אחרת. סוף דבר כי הנה הבית אשר נקרא שמו עליו כאלו עשאו שנאמר (מלכים א י"ב:ט"ז) ראה ביתך דוד (תהילים ל':א') מזמור שיר חנכת הבית לדוד גם בבוא לפניו מצות ה' לפי שעה הנה הוא שמע אותה ולא סר ממנה ימין ושמאל כי זה ענין מיוחד למלך כמו שאמרנו ועליו בנו חז"ל כל הבנין הזה אמרו במדרש שוחר טוב במזמור כ"ז בשעה שהלך שמואל למשוח לדוד היה מלאכי השרת מקטרגים לפני הקב"ה ואומרים רבש"ע מפני מה אתה נוטל המלכות משאול ונותנה לדוד. אמר להם בואו וראו מה בין שאול לדוד, שאול הלך ונשאל באורים ותומים כיון שראה את הפלשתים אמר אל הכהן אסף ידיך ולא הספיק לגמור הדבר שנאמר (שמואל א י"ד:י"ט) ויהי עד דבר שאול אל הכהן אבל דוד בשעה שהפלשתים באים עליו בעמק רפאים באותה שעה התחיל לשאול באורים ותומים שנאמר (ש"ב ה') ויוסיפו עוד פלשתים לעלות וינטשו בעמק רפאים וישאל עוד דוד באלהים ויאמר לא תעלה הסב מאחריהם אין לך רשות לפשוט בהם יד עד שאתה רואה ראשי האילנות מנענעין שנאמר (שם) ויהי כשמעך את קול צעדה בראשי הבכאים אז תחרץ מהו תחרץ לשון חתוך שנאמר (איוב י"ד:ה') אם חרוצים ימיו. ולמה נתן לו סי' בראשי הבכאים א"ר ברכיה מפני שכלם קוצים שכל זמן שישראל נתונין בצרה כאלו צרה לפניו שנא' (תהילים צ"א:ט"ו) עמו אנכי בצרה כיון שבאו הפלשתים ולא היו רחוקים מהם כששים אמה אמרו ישראל לדוד למה אנו עומדין אמר להם כבר נצטוויתי שלא לפשוט בהם יד עד שנראה ראשי הבכאים מנענעין ואם אנו פושטים יד בהם הורגים אותנו אלא מוטב שנמות זכאין ולא נמות חייבין אלא אני ואתם נתלה עינינו לאבינו שבשמים כיון שנתנו בטחון בהש"י ברוך הוא נתנדדו האילנות מיד התחילו לפשוט יד בהם שנאמר (ש"ב שם) ויעש דוד כן כאשר צוהו ה' ויך את הפלשתים. אמר הק"בה למה"ש ראו מה בין שאול לדוד מי גרם לו לדוד שנצול דברו של הקב"ה שהאיר לו הה"ד (תהילים קי"ט:ק"ה) נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי. הנה באמת המאמר הזה הוא יקר הערך מאד להשקיט תלונות האנשים על ענייני שאול ודוד כהא דאמרינן במסכת יומא (כ"ב:) כמה לא חלי ולא מרגיש גנברא דמאריה סייעיה. שאול באחת ועלתה לו. דוד בשתים ולא עלתה לו. שאול

באחד מאי היא מעשה דאגג דכתיב ביה, נחמתי כי המלכתי את שאול. דוד בשתים מאי נינהו מעשה דאוריה והסתה. וזה שכבר כתבנו אצל מעשה שכם שער כ"ו כי האנשים התורנים האלהיים הם שממשיכים כל עיוניהם ופעולותיהם אחר התחלתם העליונה האלהית. ולא שנמשכים בעיוניהם גם בפעולות אחר התחלתם הטבעית ונתבאר כי הרבה מהפעולות שנראות לעינים שהם טובות לפי המדות האנושיות הנה הם לפי דרך התורה והנבואה פעולות נפסדות ומשחיתות העולם והנה לזה הוא מבואר כי בזאת יבחן האיש הראוי למלוכה על זאת האומה המונהגת לפי ההשגח' האלהית. כי הנה האיש המדקדק בשמועתו והעומד תמיד על עצמו לשמוע בקול ה' ולא נוטה ימין ושמאל הוא אשר ראוי למלוך על העם אשר נקרא שמו עליו כי בעבורו תדבק בהם ההשגחה תמיד כי הוא הענין המיוחד לו שנאמר (דברים ל"ג) וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה. אמנם האיש ההמוני המהפך דברי התורה והנבוא' אחר דמיוניו ותבונותיו האנושיות הנה הוא ודאי נוטה מהכוונה האלהית וטועה מדרך המלך אשר נאמר בו (שם י"ז) ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל (במדבר כ"ז) על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל וכל העדה והוא גורם הסרת ההשגחה מעמו. והנה באמת זה הוא חטא שסופג את הכל ואין לו בו שום תקנה לפי שהוא מוטבע בשרשו ובעיקר אמונתו וזה היה עון שאול בלי ספק כי אם שהוא לא נמשך אחר חטאים עצומים אנושיים כמו ע"א וגילוי עריות וכדומה והיה נאות במדותיו האנושיות כי על זה אמרו עליו (יומא שם) שלא נמצא בו שום דופי כמו שאמר (יומא שם) בן שנה שאול במלכו כבן שנה שלא טעם טעם חטא מתקיף לה רב נחמן בר רב יצחק ואימא כבן שנה שמלוכלך בטיט ובצואה חזא רב נחמן בר יצחק סיוטא בחלמיה אמר נענתי לכם עצמות שאול הדר חזא סיוטא בחלמי' אמר נענתי לך עצמות שאול בן קיש מלך ישראל ושם אמרו מפני מה לא נמשכה מלכות שאול מפני שלא היה בו שום דופי דא"ר יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק אין ממנין פרנס על הצבור אלא א"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו אומר לו חזור לאחוריך. ואחשוב שלסבה זו אמרו (שו"ח ט' ש"א כ"ח) שכשדבר שמואל אל שאול אחרי מותו ע"י הבעלת אוב שא"ל התם דהוינא בעלמא דשקרא אמינא (ש"א ט"ו) ונתנה לרעך הטוב ממך השתא דהוינא בעלמא דקשוט אמינא (שם כ"ח) לרעך לדוד כי אז לא רצה להחליט המשפט עליהם מצד שידעהו לאיש צנוע ועניו ומתוקן בתכונותיו ומדותיו האנושיות אולי יותר מדוד אבל בלי ספק לא היה בלבו הכח האלהי הלזה לשום ארחותיו וליזהר במעשיו על פי התורה והמצוה האלהית אבל היה מבטלם ומהפך אותם אל המדות והמנהגים האנושיים כמו שעשה באותו מעשה שהביאו במדרש (פר"א פ'

ל"ג). וגם במלחמת עמלק נתפתה אל מדת החמלה והותרנות ואל דרכי הפרישות במה שלא היה לו רשות לעשות כן. כמו שעל זה האופן נתפתה וניסת אחאב מלך ישראל למה שאמרו (מלכים א כ׳:ל״א) עבדי בן הדד מלכי בית ישראל מלכי חסד הם וקבל אותו בסבר פנים ושלחו וילך בשלום כי זה היה דבר נאות מצד מעלת הפרישות אבל בענייני ההנהגה המלכיית אשר בידו מהכח האלהי לא היה לו רשות לעשות כן. וכ"ש כי לא נתן האיש ההוא בידו לזכותו לבד כי אם לזכות כל ישראל בכלל ולזה אפילו בדיני אדם ובמנהגים האנושיים לא היה לו לעשות במקום שחב לאחרים. ולזה היה מאתו יתברך שיבא אליו הנביא נגוע ומוכה בדבר אלהים (שם) ויאמר לו עבדך יצא בקרב המלחמה והנה איש סר ויבא אלי איש ויאמר שמור את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול ויהי עבדך עושה הנה והנה והוא איננו ויאמר אליו מלך ישראל כן משפטיך אתה חרצת הנה הפליא עצה בזה להורות לו כי אפי' לפי משפטו ומנהגו האנושי טעה במה שרשע בשמירת הדבר הנפקד בידו לזכות זולתו ולזה א"ל (שם) כה אמר ה' יען שלחת איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו וגו'. וזה מקל וחומר שאם אני לא כוונתי לשלחו אלא שפשעתי בשמירתי חייבתני בו כ"ש אתה ששלחת אותו לדעת. וכן ג"כ האיש ההוא שאמר אליו הנביא (שם) בדבר ה' הכני נא והוא נטה אחר שרירות רעיונו ואחר הפרסום במה שהוא מגונה לעשות כך הנה הוא בזה את דבר ה' ונענש עליו כמו שנאמר לו ויען אשר לא שמעת בקול ה' הנך הולך מאתי והכך האריה וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו אמנם אשר הכה הכות ופצוע בדבר הש"י עשה וקבל שכר כמו שזכרו חז"ל בדרש (סנהדרין פ"ט:) הנה אלה הם דרכי האנשים האלו הרחוקים מהכונה האלהית בענין ההנהגה אשר בהם נזהר דוד המלך מכל אשר לפניו ואחריו כמו שנתברר מאותו הענין שזכרוהו חז"ל (ש"ט תהלים כ"ז) אשר חיובו בסכנה עצומה ולא הרימו את ידם ואת רגלם והיה מקוה המות לבלתי עבור את פי ה'. לא כמו שעשה שאול כשנאמר לו (שמואל א י׳:ח׳) שבעת ימים תוחיל כי כשראה (שם י"ג) שעת הצורך לפי ראות עיניו לא המתין עוד. והוא נסיון נפלא במה שיבחן בו האדם כמ"ש לו שמואל אז (שם) בקש ה' לו איש כלבבו ויצוהו ה' לנגיד על עמו כי לא שמרת את אשר צוך ה'. ולזה אמרו (יומא כ"ב:) ראו מה בין שאול לדוד והוא שריצוהו במה שאמרו שאול באחת ועלתה לו כי היא אחת אבל היא בנין אב לכל המעשים המלכיים. אמנם השתים של דוד היו עניינים פרטיים לא נמשכה תשוקתם או תאותם לזולתם וגם בהם מיד כשנדבר עליהם נכנע מלפני ה' ושב מהם בכל כחו מבלי הפצר ומרי כמו שעשה שאול ולא עוד אלא שבמספר העם הוא עצמו נתחרט מאליו

כמו שנאמר (שמואל ב י״ד:ח׳) ויך לב דוד אותו אחרי כן ספר את העם ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה ה' העבר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד ואחרי כן אמר תהי נא ידך בי ובבית אבי ואלה הצאן מה עשו. אמנם שאול הטיל האשמה על צאנו כשאמר (ש"א ט"ו) ויקח העם מהשלל צאן ובקר וגו' כי יראתי את העם ואשמע בקולם: והנה לכל הבחינות האלה אשר כתבנו שהם מיוחדות אל דבר המלכות היה דבר שמואל אל שאול (שם) קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם. הנה הוא הראוי לעשות כן מצדכם אחר שמקבל המתנה הוא טוב מאותו אשר לוקחה ממנו וגם מצד הנותן ב"ה לא יהיה בזה צד שינוי וחסרון כי הנה הוא יתברך עומד בנצחיותו וקיומו לא ישקר בך כי לא לקח מאשר לך מאומה כי הוא נתן והוא לקח וגם לא יפול בזה התנחמות כי ההתנחמות יהיה כאשר לא נשתנה המקבל אמנם כאשר נשתנה אין אומרין על החוזר בדברי הטוב שהוא מתנחם כמו שכתבנו אצל וינחם ה' כי עשה את האדם בשער י"א. והוא אומרו כי האל ית' לא אדם הוא להנחם חוזר אל דוד יאמר כי מה שיתן המלכות לדוד תהיה מתנה קיימת לעד כי נצח ישראל לא ישקר לו ולא ינחם לשוב ממנה כמ"ש המשורר על זה (תהלים פ"ט) וחסדי לא אסיר מעמו ולא אשקר באמונתי. והטעם כי (דוד) לא אדם הוא להנחם מהטובה אשר תנתן לו כי הוא ג"כ קיים בבריתו ונאמן בעבודתו והוא פירוש נכון. וכבר היה זה הענין האחרון הבדל גדול בין דוד לשאול שנמשכו אליו להצדיק דינו יתעלה נוסף על מה שהיינו עליו מתחלה מתנאי שלמות הפעולות וחסרונן אשר אליו היתה עיקר הכוונה לבוא בו אל רשעו של עמלק במלחמה זו ואל חטאתו של שאול בנקמה ממנו אשר לפיהן קדמה השבועה הגדולה לאלהים כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור. כי הצור תמים פעלו וכל מעשיו שלמים מבלי חסרון. וישועתו לעולם תהיה וצדקתו לא תחת כמו שיזכור המאמר שזכרנו תחלה. אמנם קודם שנבא אל ביאור זה נבאר סיפור המאורע בזכרון הספקות תחלה:

א באומרו ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק למה אמר לו משה כן מעצמו וה' לא צוה באמת היה לו יתעלה לצאת בצבאותיהם או למה לא הוזקק משה עצמו אל המלחמה הזאת כאשר עשה לסיחון ועוג (במדבר כ״א:ל״ד) וכמו שאמר (שם כ"ד) כי ראשית גוים עמלק וההתחלות קשות ולמה הוצרך לבחור אנשים מיוחדים וכמו שאמרו ז"ל (תנחומא ר"פ שלח) כל מקום שנאמר אנשים צדיקים ולא נאמר כן אצל שני המלכים הנזכרים. ב למה הוצרך לעלות להתיצב אל ראש הגבעה ומטה האלהים בידו ואי האי מלחמה בעיא צלותא אנן איפכא קרינן ממעמקים קראתיך ה' (תהילים ק״ל:א׳).

ומה ענין כובד שהוצרך שיתמכו מזה אחד ומזה אחד. ואחר כל זה הצער והיה כאשר יניח ידו וגבר עמלק: ג מה טעם וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו היה לו לומר ויקחו אבנים וישימו תחת זרועותיו: ד מה טעם ויהי ידיו אמונה עד בוא השמש והלא כבר אמר שהוא מרים ומניח: ה מה טעם ויחלש יהושע ומה טעם אומרו לפי חרב כי מהידוע כי כזה וכזה תאכל החרב: ו מה טעם ושים באזני יהושע כי לא נמצא שעשה יהושע במלחמת עמלק דבר זולתי זה. ז כי בספור זה נאמר שייחד האל יתעלה זאת המלחמה אל עצמו וכבודו שנאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור. ובמשנה תורה הטיל המעשה על ישראל ואמר (דברים כ"ה:י"ט) בהניח ה' לך וגו' תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח. ולא עוד אלא שהכשיל את שאול עליה: אמנם מה שראוי לתת לב למה הקפיד האל יתברך על הכרתת זרעו של עמלק יותר מעל הקמת המלך ובנין הבית ששלשתן נצטוו עליהם בכניסתן לארץ (סנהדרין כ':) זה יתבאר בפני עצמו בשער נ' ב"ה. והנה אחר זכרון אלו הספקות נבוא אל הביאור:

ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. להיות עם בני ישראל אצל אביהם שבשמים בנים גדל ורומם בכל אשר עשה להם במצרים ועל הים ואף אשר קדם להם בלחם ובמים ובשלו. והם פשעו בו על ריבם ועל נסותם על ה'. לאמר היש ה' בקרבנו אם אין. ולא עוד אלא שהרימו יד באלהיהם במה שבקשו לפגוע בשר צבאו נאמן ביתו אשר צעק מהם עוד מעט וסקלוני. היה להם מלחמת עמלק בעת ההיא סכנה נפלאה ועצומה בלי ספק כי על מה יפנו לעזרה כח ידם אין להם כי הידים ידי עשו וה' הסתיר פניו מעדת יעקב כי נתנה עליו בקולה ושנאה על הדרך שפירשנו בסוף שער שקדם. הוא שסמך פרשת עמלק לפרשת מסה ומריבה כמו שהיו סמוכין במאורע כלומר עודם מדברים במרד ובמעל היש ה' בקרבנו אם אין ויבא עמלק וילחם עם ישראל:

ובמדרש (ש"ר פרש' כ"ו) היש ה' בקרבנו אם אין מה ענין זה לזה משל לתינוק שהיה רכוב על כתיפיו של אביו והוא שואל עליו. א"ל אתה רכוב על כתפי ואתה שואל הרי אני משליכך ויבוא השונא וישלוט בך. כך אמר הקב"ה לישראל אני נשאתי אתכם על עניי כבוד ואתם אומרים היש ה' בקרבנו לפיכך יבא השונא וישלוט בכם ויבא עמלק. ואיפשר שזה המרד נודע לו לעמלק וחשב כי בא יומו להתגבר עליו ממאמר אביהם (בראשית כ"ז:מ') והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך כפי תרגומו. והוא מה שנרמז באומרו זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' וסוף אתה עייף ויגע ולא ירא אלהים כמו שביארנו כי ידע היותם על זה האופן עם אלהיהם. ואיפשר שכוון זה במה שאמר

(ש"א ט"ו) אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים שמשמע ששם לו מארבים לדעת מה טובם: והנה באומרו וילחם עם ישראל ברפידים כלל בטוב הבחינה כל מה שאמר בפרשת זכור כמו שפירשנו. ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים (התר ספק א') עתה שנודע הטעם אשר לא יצא משם בצבאותם לצוות למשה לעשות להם חיל כי הוא רצה בצערם ובעונשם. הנה נתפרסם צדקת משה רבן עמהם כי לא די שמחל על עלבונו אלא שנתאמץ בכל עוז לעמוד בפרץ לפני אלהיו המקנא לו והשיב חמתו מהשחית והתקין עצמו למלחמה למטה ולתפלה למעלה על צד היותר נכון שיכול עליו. ולזה אמר אל יהושע בחר לנו אנשים. (א) כי צריך היה לבחור אותם שיהיו אנשי מעשה ובעלי זכות לא מהחוטאים וגם שיהיו גבורים אנשי חיל דכולי האי ואולי לפי צורך השעה וכמו שתרגם אנקלוס (במדבר ל"א:ה') וימסרו מאלפי ישראל ואתבחרו שגם אותה מלחמה באת ע"י חטא השטים ועתה התחזק והיה לבן חיל כי מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי ויהיו ידי פרושות השמים בתפלה לפייס ולרצות שלא יצא קצף מלפניו יתעלה להכשילם במלחמה כמו שיתחייב משיעור מרדם. ויעש יהושע כאשר אמר משה להלחם בכל עוז בעמלק ומשה ואהרן וחור עלו ראש הגבעה כי הוא היה המתפלל שם לעיני כל ישראל והם היו שם ללוותו ולסייעו: והיה כאשר ירים משם ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק. (ב) אמר שנתברר להם שם מאד תועלת תפלתו על אותו השיעור שזכרו הרופאים בסגולת הפיאוניא' לנכפה כי בשומה עליו תסור ממנו הכפייה ובסורה תשוב וזה כי כאשר ירים משה ידו בתפלה היה מעביר זעם השם מהם והיו נשארים על טבעם וגבר ישראל כי היו רובי רבבות יותר מעמלק. אמנם כאשר יניח ידו מכובד משאה וגבר עמלק מפאת ההשגחה שסרה מהם ומגברת כחו: וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד בא השמש. (ג) אמר שכבר קרה לו למשה בזה לסבת חסרון שלמותם כמקרה שאר האנשים אשר כח אין בהם להעמיד ידיהם פרושות השמים זמן עד שהוצרכו להביא אבן שישב עליה כדי שיוכלו אהרן וחור לסמוך ידיו מזה אחד ומזה אחד מבלי שיצטרכו גם הם להרים ידיהם למעלה כי לא יוכלו שאת: ויהיו ידיו אמונה עד בא השמש. (ד) יאמר כי היות ידיו כן עד בא השמש היה חוזק האמונה להם לישראל בה' כי בנשאם עיניהם כל היום אל ראש הגבעה מכירים כי לולי תפלת משה בחיר י"י היו נופלים לפני אויביהם בעונש מה שהכעיסו לפני אלהיהם ויעשו תשובה. ובאגדה (ר"ה כ"ט.) וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומכוונין לבם לאביהם שבשמים היו מתגברין ואם לאו

היו נופלים. כיוצא בדבר אתה אומר עשה לך שרף וגו' וכי נחש ממית ומחיה אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומכוונין לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאין ואם לאו היו נמוקים. והכוונה שהנצחון והנפילה והחיים והמות בהיותם עניינים הפכיים בתכלית ההפכיות הנה א"א להם שימשכו מהתחלה אחת עד שיהיו הידים עצמו שוברות מלחמה ועושות מלחמה וכן שיהיה הנחש ממית ומחיה. אלא שזה יתחייב מהתחלפות לבם בתכלית ההפכיות והוא היותו מכוין לשמים או לשעות בדברי שקר. והנה הכרתם הענין הזה היא חוזק אמונתם בלי ספק: ויחלש יהושע את עמלק. (ה) אמר כי לסבה שקדמה לא הספיק כל זה הטורח רק להחליש אותם וגם זאת החולש' לא באת להם מפאת ההשגחה הדבקה בהם שבה נעשו מלחמות הכנענים שנאמר בהם (תהילים מ"ד:ד') כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי עתה הפעם לא עמדו על נפשם כי אם בחרב ובחנית כאחד האדם. ויתכן שעל זה אמר דוד (שמואל ב א':י"ח) ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר כמו שכתבנו בשער ל"ב אצל אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי. והריוח והצלה היה להם כי שמע השם אל תפלת עבדו שלא להיות בעוכריהם. ולפי שהיה ענין זה על הדרך שאמרנו דוגמת בנו יחידו של מלך שמרד באביו והרים עליו יד ויקצוף המלך עליו מאד וחמתו בערה בו ובשעת הזעם עמדו עליו בני אמתו להמיתו והאוהב הנאמן השתדל בכל עוז להפר כעס המלך לבלתי השחיתו גם הוא ויצא ונלחם מלחמתו כי הנה מצד אחד היה לו למלך להחזיק לו טובה כי הציל את נפש בנו יחידו מיד המבקשים לכבות את גחלתו ומצד אחד לא רצה שיודיע זה לבן כי עדין הוא בכעס עמו (ו) לזה אמר כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק וגו'. ירצה כתוב זאת זכרון בספר שאני מחזיק לך טובה על מעשה זה ושים באזני יהושע משרתך הלוחם מלחמתך לו לבד ראוי להודיע כי עכשיו אין רצוני שיתפרסם לזולתכם שעשיתם בהצלתם הטוב בעיני ותדע מעתה כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים להשלים ולגמור את אשר התחלתם עשוהו. ולבשורה זו בנה משה מזבח ויקרא שמו י"י נסי כי היה י"י לו לאות ולמופת כי רצה במעשיו וקבל לגמור על ידיהן את אשר החלו לעשות. והנכון כי לפי שידע שאם יפול זה המעשה על ישראל לבדם לא ישלימוהו כראוי כמו שכן עשו בשבעה עממין שזרזם לאבדם ולמחות זרעם התרה בהם (במדבר ל"ג) והיה אשר תותירו מהם לשיכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם וגו' ואמר (שם) כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם ולבסוף הותירו והותירו. גם במלחמה זו עצמה שצוה עליה בתורה באותו שיעור שנזכר ועוד ע"י שמואל הנביא אל שאול בכמה זרוזיו והנה הוא פשע בה לבלתי השלימה בכל האופנים שזכרנו.

והיות הכרתת זרעו של עמלק דבר שהוא צורך גדול להצלחת ישראל כמו שיתבאר בשער נ' הנזכר. הנה לזה כשייחס האל יתעל' מעשה זה בעצמו באומרו כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים שמח ובנה מזבח זה להודות ולהלל על השמועה וקרא שמו ה' נסי כלומר ה' איש מלחמה הוא בעל הנצחון הזה כי הוא ולא אחר ישא את נסי בה. ופי' זה באומרו ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור ירצה הטעם שאמרתי ה' נסי כי יה ה' צור עולמים נשא ידו על כסאו לאמר מלחמה לי"י בעמלק וגו'. ומעתה נצח ישראל לא ישקר. (ו) ואע"פ שיצוה לישראל לעשות מלחמה זו הוא ישלים מה שיחסרו הם וכמ"ש ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד: (ו) ויתכן עוד לומר כי לפי שכבר פשע עמלק במעשה הזה שתי פשיעות גדולות זו גדולה מזו. הקטנה מהנה כי לא זכר ברית אחים ועברתו שמרה ליום פקודה אשר שברו שהיו מקדמים להם בלחם ובמים והגדולה כי לא זע ולא חל מפחד ה' אשר נקרא שמו עליהם וכל מלכי הגוים נבהלו ורגזו וחלו מפניו וכמו שאמרו ז"ל (תנחומא פ' תצא) שהביא ידו באמבטי רותחת והנה באמת היה הלחמו עם ישראל בעת ההיא כשולחו יד אל כסא ה' לחלל כבודו ולהתריס כנגדו. והיה מהראוי שכל אחד מהם ינקום חלק נקמתו. לזה אמר עם היות שתחת חטאתו לישראל הוא עתיד לצות להם לסוף. אמנם לעונש חטאתו העקרית והוא שהרים יד על כס יה יהי' עונשו כי מלחמה לה' עצמו בעמלק מדור דור כי על ידו יגמר דינם בלי שום מונע ועכוב מכל הנזכרים למעלה ע"י שאול במלחמ' זו וע"י זולתו בזולתה מהמלחמות המוטלות עליהם: והענין הזה בעצמו וכל אשר דברנו עליו הוא מה שכונוהו חז"ל באותו מאמר שזכרנו ראשונה (תנחומא ס"פ אחרי) אמר להם הקב"ה לישראל לשעבר הייתם נושעים על ידי בני אדם וכו'. וזה כי לפי שכלל העם המנהג הם חסרי השלמות בענינם ואינם דבקים עם אלהיהם אשר לפי זה היה מההכרח שתהי' פרנסתם והנהגתם ע"י אמצעיים והם היותר שלמים וקרובים אל ה' שבהם ויהיו פעולות האנשים אשר בעפר יסודם ואף כי יהיו היותר שלמים שבמין כמשה ואהרן ואין צ"ל כל אשר נמשכו בדורות האחרונים בלתי איפשר להמלט מהחסרון או החסרונות בבחינ' או בחינות כמו שהיה הענין במעשה שאול זכרנו במלחמה זו וכדומה והיה מההכרח שלא תשתלם ישועת העם על ידם לגמרי ושלא תתקיים הצלחתם לעד אבל הם נושעים על ידם זמן מה וחוזרין ומשתעבדין כפי מה שחוייב מחסרונן. אמנם לעתיד לבא בשוב ה' את שבות עמו שימול להם לבות האנשים ויהפכו כלם שפה אחת ברורה לקרא בשם ה' ולעבדו הנה אז הוא יתברך בכבודו ובעצמו ימלוך עליהם ויפרנסם וינהיגם ויגאלם כי הם מעצמם יזכו לישועה וגדולה. ושוב אינם חוזרין לשיעבוד בהסתלק סבתו מה

שעד הנה לא נסתלקו סבות השעבוד ע"י שאר הפרנסים. הוא מה שאמר הנביא (ירמיהו כ"ג:ז'-ח') ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם. ירצה כי בימים ההם ובעת ההיא יכירו ישראל מעלת הגאולה ההיא הנעשית ע"י עצמו שתהיה נפלאת ונבדלת מגאולת מצרים בשלשה עקרים גדולים. האחד מה שיורה על כללות ממשלתו. השני על עוצם אמתתו ונאמנותו. והשלישי על גדולת השגחתו: ועל האחד אמר אשר העלה ואשר הביא מארץ צפונה ומכל ארצות אשר מזה יראה כי מלכותו בכל משלה. אמנם במצרים לא נודעה גבורתו כי אם על המצריים לבד והוא שטעמו משה בשעת הצורך (במדבר י"ד:ט"ו-ט"ז) ושמעו מצרים וגו' ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכולת וגו' ועתה יגדל נא וגו': ועל השנית אמר את זרע בית ישראל כי מעשה ארץ מצרים היה עם הבנים הקרובים אל האבות הנגשים אליו אשר נשבע להם בו ומי יודע אם לדורות האחרונים ישכח בריתו ואמונתו וכבר חשש לזה משה באומרו (שמות ל"ב:י"ג) זכור לאברהם וגו' אשר נשבעת להם בך וגו'. והנביא אמר (ירמיהו י"ד:כ"א) זכור אל תפר בריתך אתנו (איכה ה':כ') למה לנצח תשכחנו וגו'. אבל המעשה הגדול והנורא העתיד להיות באחרית הימים יהיה עניינו עם כל זרע זרוע אשר יזרע על כל פני האדמה בדורות הרבים ההם אשר עברו עד עת קץ ובדבר ההוא יודע בגוים כי הוא נאמן בבריתו ושומר חסדו לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור: ועל העקר השלישי אמר אשר הדחתים שם. וזה שכבר נתבאר בשער ל"ו שישראל מעצמם ירדו מצרים ושלא הורידם השם יתעלה לעונש עון אשר חטא ולזה לא נתברר משם עוצם ההשגחה האלהית בגלות ההוא ובגאולה ממנו באותו שיעור שיתפרסם מהגלות הזה וגאולתו. כי הגלות נודע שהיה להם עונש מעשיהם הרעים כמו שנתפרסם ע"י הנביא כלם. ואחר כשמלאה צבאם ונרצה עונם גאלם וכמו שאמר (יחזקאל ל"ט:כ"ח) על זה עצמו וידעו כי אני ה' אלהיהם בהגלות אותם בין הגוים וכנסתים על אדמתם לא אותיר עוד מהם שם ונאמר (שם) וידעו הגוים כי בעונם גלו בית ישראל על אשר מעלו בי ואסתיר פני מהם וגו'. והנה לפי שלמות המעשה הגדול ההוא ראו שהוא ראוי ליחסו אליו יתעלה שהוא שלם בהחלט ופעולותיו שלמות מבלי שום חסרון. לא הגאולה הראשונה של מצרים שלא היתה גאולה שלמה אשר חזרו ונשתעבדו אחריה. אבל ייחסוה למשה ואהרן וכן בכל שאר הגאולות הנעשות עד הנה: והוא מה שאמר (ברכות י"ב:) בן זומא לחכמים כשדרשו ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא את ימות המשיח וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והלא

נאמר הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמר עוד וגו'. והיתה התשובה לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שיהיה שעבוד מלכיות עקר. והכוונה שאין הרצון שלא תזכור יציאת מצרים עוד ושאר הישועות הפרטיות כי אין ראוי שישכחים לעד רק שתהיה זאת הישועה האחרונה עקר ליחס אותה אליו יתעלה והראשונות טפלות לפי שהיו חסרות בעצמן מה שיחייב היותן בלתי נצחיות. והוא מה שאמר הה"ד ישראל נושע בה' תשועת עולמים. כי מהשלם יתעלה תקווה תשועה שלמה מכל צדדיה כמו שאמר המשורר ע"ה (תהילים ק"ו:ד'-ה') זכרני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך לראות בטובת בחירך לשמוח בשמחת גוייך להתהלל עם נחלתך. ירצה כי הספיק ישועתו לשיראו בחירי ה' הטוב העצמי הנכסף להם בייחוד והוא הטוב הנפשי והדבקות בה' וכמ"ש במקום אחר (שם כ"ז) לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים והגוי כלו יראו בשמחתם המקווה להם בצאת לחפשי מתחת סבלות הגלות והשיג העניינים הזמניים הנדרשים להם בהשקט ובטחה וכמ"ש (ישעיהו ל"ה:י') ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה וגם יגיע לכלם ההתפארות יכספוהו הכל מנעימות הנצחון והעביר חרפת העמים האומרי' איה אלהיהם וכמ"ש (תהילים נ"ו:י"א) באלהים אהלל דבר וגו'. ונאמר (שם ט"ז) שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח כי בזה יכירו הכל וידעו כי ישראל נושע בה' וגם בהיות ישועתו תשועת עולמים ולא תסור עד עולמי עד וזהו שיעור מה שרצינו אליו בזה השער:

שער מג

פרק א

יבאר שקדימת שלום הבית והמשפט המדיני הם הכרחיים לחיי התורה ויבאר מהותם ויורה תועלת עצת יתרו אשר כל כך שובחה אצל האומה הזאת:

וישב משה לשפוט את העם

במדרש (דברים רבה פ' שופטים) הדא. הוא דכתיב עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח (משלי כ"א). כזבח לא נאמר אלא מזבח כיצד הקרבנות אינן מכפרים אלא בפני הבית וצדקה ומשפט בפני הבית ושלא בפני הבית. דבר אחר הקרבנות אינם מכפרים אלא שוגג וצדקה ומשפט אחד מזיד ואחד שוגג. ד"א הקרבנות אינם נוהגים אלא בתחתונים. וצדקה ומשפט נוהגים בתחתונים ובעליונים. ד"א הקרבנות אינם נוהגים אלא בעולם הזה וצדקה ומשפט נוהגים בעולם הזה ובעולם הבא:

[154]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי חיי האדם. ר"ל כל מעשיו ופעולותיו אשר יעשה כל עוד יתהלך עלי ארץ, יבחנו בג' בחינות, הא' בבחינת עצמותו, ר"ל כאשר נבחין אותו לבדו בלי הצטרפות לזולתו, הב' בבחינת יחסו והצטרפותו אל בני ביתו, והג' בבחינת יחסו אל זולתו מבני החברה האנושית אשר הוא שוכן בקרבה, ואף כי בבחינת יחסו אל אנשי עירו ומדינתו, והנה בבחינת עצמותו אמר אריסטו בס' המדות, כי לא נוכל לאמר שיעשה אדם עולה לעצמו, כי אחרי שהוא אדון ומושל לעצמו, יוכל לעשות בכל מה שמגיע רק אל עצמו ובשרו, ככל העולה על רוחו, ומי זולתו יוכל לאמר לו מה תעשה? אפס כל זה רק בבחינת הדברים והפעולות החיצוניות, ד"מ אם ירע לעצמו ע"י הכאה^ או מניעת האכיל', השינה ושאר תענוגי הגוף, לא נוכל לאמר שיעש' בזה עולה ובלי צדק, ואף כי שלא נוכל להענישו על זה, אחרי שגופו ברשותו לבד ואין זולתו מושל בו, (וכעין זה אמרו גם חז"ל בב"ק דף צ' ע"ב "החובל בעצמו אע"פי שאינו רשאי (כי ראוי ונכון הוא לאדם שיחוס גם על גופו לשמרו מכל נזק והפסד, בכל זאת) "פטור" מעונש הבא רק לעושי עול ע"פי הדין והמשפט), אף שהחובל בחבירו בהכאה שאין בה שוה פרוטה שאין עליה חיוב תשלומין, חייב מלקות (עיין מכות דף ט'), אפס בבחינ' פנימית אחרי שטוב ואושר האדם המוסרי הוא רק בהשלימו שכלו בקנין המושכלים האמתיים, ונפשו במדות ותכונות יקרות וטובות, הנה יחלק כל אדם בעבור זה לשני אישים או חלקים שונים, החלק הנפשיי, והשכלי שהוא האדון והמושל והמצוה, והחלק הבהמיי, ר"ל הגוף עם כל כחותיו, שהוא בבחינת עבד המצווה, אשר עליו לשמוע בקול אדוניו, ונמשך מזה. כי כמו שיש בין ב' בני אדם המתיחסים זה אל זה מושג פעולת הצדק או בלי צדק, כן ישנו גם באדם אחד, כי בשמוע הגוף אל קול השכל לעשות מה שיצוהו נאמר ממנו שהוא עושה הצדק, והשכל מקבלו, ואם ימרה את פיו לעשות דבר מה שלא כרצונו, נאמר ממנו שהוא עושה עול, ובלי צדק, (כעבד הממרה את פי אדוניו), והשכל מקבלו, ולדברי הרב ז"ל אלה הסכים גם החכם המהולל הפילוסוף קאנט אשר אמר כי לא נוכל לאמר שיש לאדם שום חוב נגד עצמותו, אחרי כי מושג החוב אינו כ"א בין ב' בני אדם אשר האחד מהם מחויב לעשות דבר מה לרעהו, אבל לא באדם אחד שהוא לבדו אדון לעצמו, ואח"כ הוסיף ואמר, כי רק בבחינה שכלית נוכל לחשוב כל אדם כעין שני עצמיים, הא' הוא האדם הנראה, ר"ל גופו הנראה לעינינו, והב' הוא האדם המשכיל ובאופן זה נוכל לומר, כי הראשון ר"ל האדם הנראה עם כל כחותיו, מחויב לשמוע בקול השני שהוא אדון לו, ומצוהו מה שיעשה לשמור רגלו מהלכד בפח הרשעה.

ובבחינת יחס האדם אל אנשי ביתו, אמר החוקר שלפי שאשתו של אדם כגופו, ובניו ובנותיו הקטנים כחלק ממנו יחשבו, ועבדיו ושפחותיו מקנת כספו הם, אין להם שום תביעה עליו, עפ"י הדין והמשפט, לבקש ממנו מה שיעשה לטובתם, גם מצדו אין עליו החוב למלא שאלתם זאת מצד המשפט, ורק מצד היושר ואהבת חסד, ראוי לו שיחוס עליהם וישחר תמיד רק טובם, וע"כ אמר בס' המדות, כי רק על צד ההעבר' וההדמות, נוכל לומר כי יש בפעולתו ביחס אליהם צדק. אם ייטב עמהם, או עול ובלי צדק אם יחדול מהטיב למו, כי על צד האמת יוכל למשול עליהם כאות נפשו, ולא יוכל להחשב לו לעול אם לא ייטיב למו, וע"ז רומז גם לדעת הרב הפייטן באמרו "אם כבנים אם כעבדים" וכו' כי דמה בזה יחס ישראל אל אלקיו ליחס הבנים הקטנים לאביהם, ויחס העבדים לאדוניהם, כי כמו שהם לא יוכלו לבקש מהם טובה ע"פי הדין והמשפט, כ"א מצד היושר והחמלה, כן גם אנחנו רק אל חסדי ה' ומדת טובו וישרו עינינו תלויות, (אפס כל זה הוא רק ע"פי העיון ומשפט השכלי והטבעי, אבל ע"פי דת תורתינו הקדושה ודחז"ל רבו לא לבד חובות האיש לאשתו, עיין כתובות דף מ"ו ורמב"ם פי"ב מהלכות אישות, וחובות האבות לזון ולגדל ולחנך בניהם ובנותיהם הקטנים, עיין קדושין כ"ט ע"א וכתובות מ"ט ע"ב, וברמב"ם פ"ה מהלכות דעות ופ"א מה' ת"ת ופ"ב מה' אישות, כ"א גם בבחינת העבד והשפחה חייב האדון למנוע מהם כל נזק גופני, עד כי בהפלת שן ועין יוצאים לחפשי, ואם מת העבד תחת ידו נקם ינקם, וכל זה מצד הדין, ואף כי מצד החמלה ומדת חסידות, עיין מזה ברמב"ם סוף ה' עבדים), והחוקרים החדשים חולקים בזה על אריסטו ואומרים שגם ע"פי משפט השכלי והטבעי, לא נוכל לאמר שאדם בן דעת יהיה קנין גוף של אחרים באותה מדרגה, עד שיוכל למשול בו כאות נפשו כאשר ימשל איש בבהמתו או בשאר קניניו שהם גופים מתים, ע"כ לא לבד נגד אשתו הכורחת עמו בחפצ' ורצונה החפשי ברית האהבה והאחוה, כ"א גם נגד עבדיו ושפחותיו שהם מקנת כספו מחויב לשמור חקי המשפט והצדק, ואין לו רשות לעשות להם עול גם בניו הקטנים נתונים תחת ידו רק למען ישתדל לשחר טובתם, אחרי שהם בהיותם עוד חסרי שכל וקצרי יד לא יוכלו לעשות זאת בעצמם, והם רק משועבדים בעבור זה לשמוע בקולו, אבל לא יוכל לעלות על דעתינו, שיהיה הרשות נתונה ביד האבות להרע לבניהם הקטנים להכותם או לענותם כאות נפשם מבלי שתהיה כונתם בכל זאת לשחר על ידי זה טובם ואשרם.

ובבחינת יחס האדם אל זולתו מבני החברה האנושית, יש לכל אחד ואחד מהם חובות ידועות, נגד רעהו, ד"מ

לבלתי הזיק לזולתו בגופו ובהונו ע"י עול נגלה כהכאה וגזילה, או בעול נסתר כגניבה והונאה, ולהשמר דרך כלל לבלתי נגוע בהון זרים. ובמה שמגיע לזולתו, ולבלתי הסיג גבול משפט רעהו, ובהיפך לשמור ולעשות ככל התנאים שהותנו עמו, בהיותו שומר פקדון רעהו, או ערב בעד תשומת ידו והלואתו, ובעשות האדם את כל הראוי והנכון לו בבחינת ענינו שלש יחסיו אלה, יהיה לו שלום משולש, אשר עליו רומז הכ' לדעת הרב ז"ל באמרו "ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום", והנביא מיכה כנה הנהגת האדם כראוי עם זולתו מבני החברה בשם "עשות משפט" בעבור היות כל מעשיו אלה נוסדים על אדני המשפט האלקי ע"פי הכתוב והשכל, והנהגתו עם אנשי ביתו באופן ראוי ונאות, בשם "אהבת חסד" יען כי רק מדת החסד, תחייב אותנו להתנהג ככה, והנהגת האדם כחות נפשו וגופו בפני עצמו כראוי יכנה בשם "הצנע לכת עם אלקיך", יען כי אין עליו לתת מזה חשבון רק לבוראו ית' הבוחן לבו וכליותיו, והי"ת השלם לבלי תכלית כל תאריו הנשגבים מסכימים יחד בפנימיותיו ית' ואינם מתנגדים זה אל זה חלילה, כ"א כולם צדקו יחד, גם הוא נוהג בצדק ובמשפט לא לבד עם אותם בני אדם ההולכים בתום לבם, אשר יש להם בבחינ' מה כעין דין ומשפט לתבוע שכר פעולותיהם הטובות ממנו, (אף כי באמת אין שום אדם יכול לתבוע גמול מעשיו מה"ית אחרי שכבר קדמו לו מלידה ומבטן חסדי הי"ת ותגמוליו הטובים עליו לאין מספר, כמו שדרשו חז"ל על הכ' באיוב מ"א:ג', "מי הקדימני ואשלם" עיין ילקוט רמז תרמ"ב, ומדרש ויקרא רבה פ' אמור על הכ' שור או כשב וכו') כ"א גם לזולתם משפיע טובו וחסדו כמ"הכ "ורחמיו על כל מעשיו", (כמו שיסד הפייטן, "הטוב והמטיב לרעים ולטובים") ע"כ שלש אלה המדות היקרות מתאחדות אצלו ית', וע"ז רומז מר"עה בתארו אותו ית' בשם "אל אמונה" בבחינת עצמותו, "ואין עול" בעבור השפעתו חסדו ומניעת עשותו עול חלילה גם להולכים בדרך עקש ופתלתול, "צדיק וישר הוא" בבחינת הנהגתו ית' עם כל ישרי דרך, אשר יש להם עליו ית' כעין תביעת שכר וגמול מעשיהם הטובים. והנה אחרי שכל מה שהוא הכרחי לחיי האדם עד שלא יתכנו בלעדו, ראוי להקדים לכל מה שמצטרך לו, רק למען הנעים והיישיר חייו, על צד היותר טוב ומועיל, מזה נמשך שגם למוד אופן הנהגת האדם כראוי ע"פ המוסר עם אנשי ביתו ועם זולתו מבני החבר' האנושית, אשר הוא הכרחי לחיי אדם עלי ארץ ולישוב העולם, ראוי להקדים בזמן לעיון השכלי בהשגות רמות ונשאות, אשר הוא שלמות הנפש, שהשגת' אף שהיא קודמת במעל', כי היישרת החיים הארציים ותיקונם עפ"י דרכי המוסר, הם כסולם לעלות מהם להשגת השלמות הנפשיית, כמאה"כ "שמעו מוסר" (בהנהגת ביתכם וחברתכם) "וחכמ'" אח"כ להשיג הענינים השכליים "ואל תפרעו" ואל תבטלו הסדר הזה, כי בהתעסק האדם בתחיל' בעיונים רוחניים, על נקלה יוכל ליפול ברשת הטעות, עד שישתומם ויקוץ גם בחייו הארציים, ורק התורה האלקית מחברת שתי אלה יחד, כי היא מחכימת פתי ומלמדת העיונים הרוחניים האמיתיים ומישרת גם חיי האדם עלי ארץ, בחוקי המוסר הצדק והמישרים אשר תתן לנו. ונמשך מכל זה, כי תורתינו הקדוש' כוללת השלשה עמודים אשר נוסד עליהם העולם הארצי והמוסרי, שהם "הדין" בין בני החבר' האנושית יחד, "האמת" ר"ל הכרת האמת להשגת השלמות הנפשיית, "והשלום", בין אנשי הבית והמשפחו', ולהורות על הכרח קדימת עשות הדין ורדיפת השלום לחיי האדם עלי ארץ, בטרם יהין לעלות אל השגת, השלמות הנפשיית על ידי הכרת האמת בעיונים השכליים והרוחניים, על דרך התוריי והנבואיי הקדים הכתוב פה בפרשתינו לספר תחילה ביאת חותן משה ואשתו ובניו אל הר האלקים, המורה על האהב' העזה והאחוה אשר היתה בין בני המשפח' יקרה זאת, אשר היא ראויה להיות לנס ולמופת לכל ישראל, ואח"כ סיפור ישיבת משה רבינו ע"ה להשפט, ועצת יתרו הטובה אשר יעץ לו בענין זה, שכל זה מורה על התועלת הגדולה היוצאת לבני אדם מעשיית המשפט בין איש לרעהו. והכרח' לבני אדם, בטרם יחל לספר המעמד היקר הקדוש הנבחר, בתת הי"ת תורתו לעמו אשר ממנה נפוצה הכרת האמת בכל הארץ, אשר תמלא באחרית הימים דעת את ד' כמים לים מכסים.

אח"כ שב הרב ז"ל להורות בהרחבת דבורו היקר, כי תועלת המשפט, ואף כי באופן שיעץ יתרו גדולה מאוד להשגת טוב ואושר בני אדם יחד בבחינת פרטיותם וכללותם. כי לא לבד שעל ידו ישמר קנין כל איש ואיש בכל הזמנים והמקומות מגזל חמס ועושק רעהו, כ"א גם מוביל אותם לקנין השלמות הנפשיית, כי בהיות בני אדם שלוים ושקטים יחד, ולא ירעו ולא ישחיתו זה לזה בגופם ורכושם, אז נכון לבם בקרבם, וחפשים מדאג' ופחד יוכלו להתעסק בהשלמת נפשם, בלימוד והכרת האמת בעיונים הרוחניים ואלקיים, תחת כי בהיותם בדאג' ואימת' תמידית מפחד מעול וחומק, לא יוכלו להשיס לב מל עסק התורה והחכמ'. וע"ז יורה גם המדרש שהחל בו הרב ז"ל, באומרו שהכ' עשה צדק' ומשפט דכו' יורה לנו שתועלת עשות המשפט והצדק' נבחר מהתועלת המסובבת מהקרבנות בארבע בחינות, הא' בבחינת הזמן והמקום, שהקרבנות נהגו רק בהיות הבית בנוי על תלו, והמשפט נוהג בכל מקום ובכל עת שיש חברה אנושית שוכנת יחד, הב' שהקרבנות מכפרים רק בעד החוטא בשגגה, אבל בעונש הבא ע"פי המשפט יענש המזיד והעוש' ביד רמה עוד יותר מהשוגג, ובזאת יושם מתג ורסן לכל איש מעול וחומק. הג' שהקרבת הקרבנות היא רק פעולה גופנית וחומרית, איינע קארפערלישע מאטעריעללע האנדלונג וזש"א המדרש שנוהג רק בתחתונים, ר"ל בגופי בני אדם שוכני בתי חומר בארץ מתחת. אבל המשפטים הבנוים

[154]למה שהיו חיי האדם שלשה עניינים. אם לבדו. אם בעירוב זולתו. והיה העירוב אם מיוחד מאנשי הבית ואם כולל לאנשי העיר. כמו שכתב החכם בתחלת אלהיות. והנה טוב היות האדם לבדו היא בהשתלם עצמו במעלות השכליות בכל מה שיאות לדעתו להשכיל בנמצאות עד הגיעו להודות הסבה הראשונה יתעלה שמו. גם במעלות המדותיות מצד מה שהם קנינים מעולים נשארים בנפשו מגבילים משערים כחותיה על צד היותר נאות ואם שאין פעולותיהן יוצאות לחוץ. והנה המחסר את חקו בזה הנה חוטא לנפשו ומעול לעצמו. ואם שכבר נתבאר בה' מס' המדות שא"א לאדם לעול לעצמו הנה זה יהיה באמת בחלוקות הטובות החצוניות. אמנם בקנינים הפנימיים מן המעלות כבר יחשב האדם אצלם לשנים זה מעול וזה מקבל העול כמ"ש בסוף המאמר ההוא. אמר כפי המשל והדמיון יהי' האדם צדיק לעצמו כי מדברים אשר בו יהיו בלתי ישרים אינו בלי צדיק כי אם מושל ומנהיג כי באלה הדברים יהיה רחוק חלק הנפש השכלי מהחלק הבהמי אשר אליו יביטו ויראה שהוא בלתי צדיק לעצמו כי באלה יהיה לו סבול דבר בלתי אשר הם עצמו בעבור תאותו כמו אם היו שנים מצוה ומצוה זה לזה אשר יהיה דבר צדק בהם יאמר שכבר יהיה האדם צדיק ובלתי צדיק לעצמו על צד דמיון כחותיו לחלקי המדינה לפי שלא יאמר עליו מהדברים אשר בו יהיו בלתי ישרים שהוא בלי צדיק מצד שהוא אחד בנושא אלא מצד מה שימצאו בו נושאים מתחלפים חלק מושל ומנהיג וחלקים מקבלים ההנהגה כמו שהוא חלק השכלי עם הבהמי שהמה רחוקים זה מזה מאד וכאשר יקובל טוב ההנהגה אז יקבל המושל והמצוה מהמצוה צדק וכאשר ימאן בו ויעשה דברי' בלתי הגונים יסבול בלי צדק. וכבר הסכים החכם הזה באומרו (שם י"א) גומל נפשו איש חסד ועוכר שארו אכזרי. הורה שיש בהנהגת אדם עצמו צדק ובלי צדק בלי ספק יותר מזה ביארו באומרו (קהלת ט':י"ד) עיר קטנה ואנשים בה מעט וכל המשל ההוא הנמרץ כפי מה שביארוהו חז"ל (נדרים ל"ב:) עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו האיברים ובא עליה מלך גדול זה יצר הרע וכו'. והם אמרו ג"כ (תענית י"א.) מאשר חטא על הנפש ורבו מספור המאמרים המסכימים ומורים על זה הענין מהצדק הנופל בזה המין הראשון מהחיים:

אמנם המין השני אשר כבר יצאה ההנהגה ממנו בעצמו אבל לא לזולתו לגמרי והוא בין אדם ואשתו ובניו ועבדיו ויתר קניניו אשר קראוה הנהגת הבית שכבר יפול ביניהם צדק

על אדני השכל, משמשים גם לב ושכל המעיינים בהם ובעיונים המושכלים אשר עליהם הטבמו יסודותיהם, וזש"א המדרש שנוהג בעליונים, ר"ל באנשים האלקיים המגביהים עצמם למעל' מעניני החומר, לעיין רק בעניני השכל הרמים והנשאים מעל פני האדמ', והד' כי הקרבנות נוהגים רק בעוה"ז, ר"ל שתועלתם אינה רק פה עלי ארץ, תחת כי תועלת עשיית המשפטים יסבב גם שכר רוחני בעולם הבא והנצחי.

ועול מה מצד הקניינים והדברים החצונים. וזה אשר יקראו החכם בפרק ח' מהמאמר הנזכר צדק לפי ההדמות לפי שאשתו היא כגופו ובניו ובנותיו הקטנים כמו חלק ממנו גם עבדיו ושפחותיו מקנת כספו הם לו כלים חיים ואין להם שורת הדין עמו. אמנם יפול ביניהם מין מהשווי ישמר בו היחס הראוי לאדם עם הדברים אשר לו בהשתרר או בהשתעבד אשר אין ראוי לעול אותו בשום צד כמו שזכרו מסדרי התפלות בימים הנוראים (בפייט למז"ש) אם כבנים אם כעבדים. והכוונה שאם לא יצדק לפניו כל חי לשאול ממנו ית' מין הצדק אשר עם הזולת כי הבנים בניו והצאן צאנו ומקנה קנינו. מ"מ ראוי שישמר לנו מין הצדק הראוי והמחוייב שישמר המעולה עם הדברים אשר לו בהשתרר והשתעבד כמו שהם בניו ועבדיו אם כבנים לרחם ואם כעבדים לחונן כמו שיתבאר יותר בשער היום ההוא שער ס"ז ב"ה. וזה המין השני מחיים וענין ההצדק בו: אמנם המין השלישי הוא אשר יחיה האדם עם הזולת בהחלט ואצלו הוא הנהגת המדינה אשר בזה חוייב ההצטדק בהכרח. אם בצדק אדם עצמו עם זולתו במין מהצדק המחלק הטובות הבאות אל הכלל או אל קצתם. ואם בצדק המאמת והמיישר המעשים הנופלים בכל מיני העסק אשר בין האנשים. אם הרצוניים כמו מקח וממכר חליפין ערבות שאלה ופקדון ודיני השומרים אשר תחלת סברתם הוא ברצון. ואם הבלתי רצוניים מהם נסתרים כמו הגנבה והניאוף וכדומה מהם העשויים ביד רמה כמו ההכאה והגזלה וכו' כמו שזכר כל זה בארוכה בפרק ד' מהמאמר הנזכר ובכלל יכלול זה הענין מהחיים המדיניי' כל דיני סדר נזיקין אשר נלמוד רובו מסדר ואלה המשפטים אשר נדבר בהם בבוא שעריו ב"ה. ואיפשר כי אל שלשת מיני החיים האלו והיות בהם על שמירת הסדר וטוב ההנהגה צוה דוד לפקוד לשלום באומרו (ש"א כ"ה) ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום כי כאשר ישלים האדם את חקו במה שראוי להשלים עם נפשו הנה אז הוא שרוי בשלום עם עצמו ויצדק עליו מאמר ואתה שלום וכן הענין עם ביתו: וכן בכל הנלוים אליו מאוהביו ושכיניו ויודעיו אשר יצדק עליהם וכל אשר לך שלום. אמנם הנביא מיכ' כללם בלי ספק באומרו מה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך (מיכה ו'). כי הוא מבואר כי עשיית המשפט הוא הוא החלק המשפטי אשר סודר לשמור הצדק עם הזולת אשר בו תושע המדינ' והנהגתה כאמור (ישעיהו א':כ"ז) ציון במשפט תפדה. ואהבת חסד הוא אשר ישמש בהנהגת הבית שלא יפול שם הצדק המדיני אבל ההנהגה נאה וחסודה על הדרך שאמרנו. והצנע לכת עם אלהיך. הוא באמת הנהגת אדם עצמו בדעות ותכונות ומדות נאותות להיותו עניו וצנוע בינו למקום כי אשר לא ישמור חקו בזה הוא עז פנים וחצוף למעלה ולמטה בלי ספק. והנה להיותו הוא יתברך הוא הצדק

המוחלט והמצדיק כל מיני הצדקות הללו אמר אדון הנביאים (דברים ל"ב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה וגו'. אמר כי הצור אשר צר ויצר העולמים היה תמים ושלם פעלו לפי שכל דרכיו משפט כי בזה ישתלם מציאותם מאד. ואחר שזכר זה דרך כלל זכר פרטם ועל מין הצדק אשר עם עצמו אמר אל אמונה כי הוא יתברך בעצמו הוא האמת והיושר בכל מדותיו כמו שאמר (תהלים קמ"ה) צדיק ה' בכל דרכיו. ועל הצדק השני אשר לו ית' עם בריותיו במדרגת הצדק שהוא כהנהגת הבית אמר אין עול. והוא מאמר מדוייק בתכלית כי לפי מה שאמרנו לא יפול ביניהם צדק גמור אבל לא יתכן לעשות להם שום עול באותו מין מהשווי הנתן ביניהם. ועל המין השלישי אשר הוא ההצטדק עם הזולת בהחלט אמר צדיק וישר הוא[155] וזה מאמר נפלא מאד תדעהו

[155] וזה מאמר וכוי , תוכן דעתו בו כי אריסטו הבדיל באופן זה בין הצדיק והחסיד בהקדימו לאמר כי הצדק הנימוסי, דאס פאזיטיווע געזעטצליכע רעכט, ר"ל מה שיתנו שופטי ומחוקקי כל מדינה ומדינה יוכל להנתן רק באופן שיהי' צודק על הרוב, עס קאן נאהמליך נור אין דען מייסטען פעללען אלס ווירקליך רעכט אונד בילליג אנגעזעהען ווערדען, אבל בכל זאת לא יהי' צודק. בכל הזמנים והמקומות. ד"מ אם נתן חוק שכל גונב כסף רעהו יוכה על עונו זה באכזריות חמה, הנה חוק זה יהי' צודק על הרוב, ואף כי במדינה אשר טבע יושביה נוטה מאוד אל הגניבי' למען ישמעו כל העם ולא יזידון עוד לשלוח ידיהם בעולתה, לגנוב הון ורכוש זולתם, אפס כאשר יגנוב איש במדינה ההיא מעט כסף למען קחת במחירו פת לחם, למלא נפשו ונפש עולליו השואלים ללחם כי ירעבו, הלא כל משכיל יודה ויאמר, כי אם יוכה האיש הזה מכה רבה, יהי' זה עול ובלתי צודק. ומתנגד להרגש הרחמים והחנינ' המוטבע בלב כל אדם, ואף כי באמת יעשה לגנב זה רק מה שהוא משפט וחוק המדינה אשר הוא גר שם, בכל זאת תאבל עליו נפש כל רואה זאת הנה לפנינו, כי יש אופן פרטי אשר בו יחשב המשפט הצודק לרוב כבלתי צודק, והטעם בכל זה הוא רק, יען כי המחוקק יצטרך להשים עינו רק על הרוב ולא על המעט (וזאת היתי הסיבה ג"כ, כי כמעט בכל הממלכות נתנו המחוקקים משפט החנינ' דאס בעמגנאדיגונגס רעכט אל המלך, למען יוכל לחון לפעמים את החוטא הפרטי ולהצילו מהעונש הגדול המגיע לו ע"פ החוק הקבוע הכללי, אם יראה בעיניו שלפי מעמדו ומצבו ויחסיו הפרטיים ראויה לו החנינ' הזאת): ועפ"ז יאמר החוקר כי השופט אשר ישפוט תמיד עפ"י החוק הנימוסי הכללי הזה, מבלי שום עין על מעמד ומצב החוטא הפרטי אשר יובא לפניו, הוא בשם צדיק יקרא, אחרי כי שם את הצדק הנימוסי, תמיד לו לקו, צו זיינער ריכטשנור, בכל משפטיו, והעול הפרטי אשר יסבב עי"ז, לא יחשב לו לעון, אחרי שהוא מסובב רק מיראת השופט לסור ולנטות ימין או שמאל מהחוק הקבוע מפי המחוקק, אפס השופט אשר מלבד שישים עינו על החוק הקבוע, ועל הצדק הנימוסי הכללי הזה, יתבונן ג"כ תמיד על מעמד ומצב ותכונת כל חוטא פרטי אשר יובא לפניו, ולפי ראות עיניו יקל או יכביד העונש אשר יענישנו, לפי מה שיחייבנו משפט שכלו אשר תמיד רק הצדק והיושר האמיתי הנרצ' בעיני ה', לנגד עיניו, הוא בשם חסיד יקרא, ומעלתו גדולה ממעלת הראשון אשר רק בשם צדיק יכונה, וכעין זה אחז"ל "דנין כדין ושלא כדין לצורך השעה" ר"ל שניתנה הרשות לב"ד, אשר רק הצדק האמיתי יחפוץ לדון בדיני נפשות וממונות לפעמים אישים פרטים, בעבור מעשיהם הפרטיים שלא כדין הקבוע בבחינת הכלל, אם השעה צריכה לכך, למען שחר בזה לפי ראות עיני שכלם, הטוב והישר בארץ (ועיין מזה גם בח"מ סי' ב' שב"ד מכין ועונשין לצורך שעה) וע"ז מורה לדעת הרב ז"ל, כאשר האריך לבאר פה, גם מאה"כ, כי יפלא ממך דבר למשפט וכו' ועשית עפ"י הדבר אשר יגידו לך" וכו' ואחז"ל ע"ז "אפילו יאמרו לך על ימין שמאל" וכו': והנה הי"ת קבע בעולמו מתחילי' חוקי הטבע הנאותים לפי חכמתו העליונה לסבב על ידם הטוב הכללי לרוב ברואיו, אפס אחרי שלא ימלט שיהי' לפעמים מעמים גם רע פרטי אחוז בעקב הטוב הכללי הזה, כמו שהארכנו בזה למעל' בשער הארבעים, שמירידת המטר והברקים ד"מ אשר יועילו מאוד לכלל הטבע ורוב הברואים יצא בכל זאת לפעמים רע פרטי לקצת בני אדם הוא ית' בחכמתו הנשגב' ובחסדו הגדול מסבב הדבר, כי גם הרע הפרטיי הזה יהי' צדק ולא עול, אם בהגיעו רק לחוטא לעונש על תטאו, או אם גם יגיע ע"פ מקרה לאיש נקי, ישלם לו ה' תמורתו טוב נצחיי וקיים בעוה"ב, וע"ז יורה מאמר הכ' "צדיק ה' בכל דרכיו" ר"ל בחוקיו אשר יסד בעולמו לתועלת רוב הברואים הוא צדיק, "וחסיד בכל מעשיו" ר"ל הפרטים בראותי שלא יצא מאתו חלילה רע מוחלט ועול גם בבחינת אישי ברואיו, הפרטים, וע"ז

כשאזכור לך מה שכתב החוקר בפרק י"ג מהמאמר הנזכר מספר המדות בנתינת ההבדל אשר בין החסיד והצדיק. כי שם העיר ספק. זה תארו. אמר כי אחר שהצדיק והחסיד הם אצל סוג אחד מהמעלות והוא הצדק. הנה לא ימנע אם שיהיה הצדיק הטוב שבסוגו וא"כ לא יהיה החסיד טוב כיון שהוא יוצא אל היתרון והוא הפך ממה שנתפרסם משבחו אצל כל האנשים. או שיהיה החסיד הוא הטוב שבסוגו וא"כ הצדיק אינו טוב כיון שהוא יצא ממנו אל הפחות והוא הפך ממה שביארו וקיימו בכל המאמר ההוא. אמנם התיר זה הספק במה שאמר שהצדיק הוא השלם אצל הצדק הנמוסי המונח שהוא על הרוב צודק בכלליו המונחים בו כי הוא השומר אותו ונזהר בו לבלתי סור ממנו ימין ושמאל. אמנם החסיד הוא אשר ישלים הנמוס הזה ומישר אותו בכל מה שיבא הצורך לצאת מהצדק ההוא הכולל לסבה מן הסבות שהמניח עצמו אילו היה אז נמצא לא היה דן אותו לפי הנמוס הכולל ההוא. וכגון הא דאמרינן התם (ב"מ ל"ט:) הכי דיינינן לך ולכל אלמי חברך. וכמו שאמרו (יבמות צ':) דנין כדין ושלא כדין לצורך השעה. והנה עם זה הצדיק הוא הטוב אשר אצל הצדק הנמוסי הצודק על הרוב והישר החסיד הוא טוב ממנו מצד מה שהוא משלים ומיישר הנמוס בכל מה שלא היתה יד הנמוס משגת אותו שא"א לו להקיף כל המקרים החלקיים אשר אין להם תכלית. והיושר ההוא הוא דינו הראוי לענין ההוא לא זולת. וזה עצמו מה שכוונו המשורר באומרו וחסיד בכל מעשיו (תהלים קמ"ה) ירצה כי עם שהוא צדיק בהניחו דרכי משפטים צדיקים כוללים להתנהג בהם כאשר יתכן לפי הנושאים אשר ישפטו בהם אמנם חסיד הוא בכל מעשיו כי לענין המעשה לא יחפוץ שישמרו תמיד אלו הכללים רק שישפטו לפי הענין החלקי כשיודע שהכולל ינגד אל המשפט האמתי ובזה לא יקבל עול הניווס כ"א תשלום והישרה. והוא עצמו מה שכוונו בכאן באומרו אדון הנביאים (דברים ל"ב) צדיק וישר הוא לפי שכבר תקשה למאמר כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול כשתאמר כי גם במשפטיו ית' חוייבו הבלבול והמבוכה בכל מה שינגדו הכוללים אל המקרים הפרטיים דרך משל כלל גדול בדיני ממונות (ב"מ ב':) המוציא מחבירו עליו הראיה או (ב"ב ה'.) חזקה אין אדם פורע תוך זמנו וכבר יקרה שהתובע תובע דין אמת ואין לו ראיה או שהנתבע פרע תוך זמנו ואין רואה וכיוצא באלו העניינים. ואז לא ימלט אם שישפוט השופט לפי האמת הפרטי ויעול אל המשפט הכולל או שישפוט צדק לפי המשפט הכולל ויעול אל האמת הפרטי וכן בכיוצא בזה. ויהיה תשובתך בזה צדיק וישר הוא כי הוא הצדיק המניח הנמוס והוא

מורה גם מאמר הכ' "צדיק וישר הוא", ר"ל צדיק הוא בבחינת הנחתו בטבע הברואים החוקים הכוללים, וישר הוא במעשיו הפרטיים.

החסיד המישיר אותו ומשלימו בכל מה שיבא הצורך עד שבזה יצדק כי הוא אל אמונה מבלי עול כלל. וזה המין מהיושר צוה אותו והקפיד עליו בשיעור נמרץ בפרשת (דברים י"ז) כי יפלא ממך דבר למשפט וגו' ובאת אל הכהנים וגו' ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו לך וגו' ע"פ התורה אשר יורוך וגו' והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע וגו'. יאמר כי כשיפלא מהם הדין באי זה מין שיהיה שזה ההעלם על הרוב יהיה כשיתברר להם שאינם מסכימים השרשים הכוללים אל הענינים הנדונים ויפלא בעיניהם לדונו בהם או חוץ להם כי אז יהיה הדין ההוא נדון ע"פ ב"ד הגדול כי הוא נותן בידם רשות גמורה לישר הנמוס ולתקנו כפי מה שיראה בעיניהם לענין החלקי ההוא וצוה שלא יסורו מכל אשר יגזרו בו ימין ושמאל כי אותו דין שיאמרו אע"פ שיצאו משורת הדין הכולל הוא האמת העצמי מצד הענין ההוא החלקי וזהו שאמרו ז"ל (ספרי פ' שופטים) אע"פ שיאמרו לך על ימין שמאל או על שמאל ימין כ"ש שלא יאמרו אלא על ימין ימין ועל שמאל שמאל ירצו כי אע"פ שלפי השרשים הכוללים יראה בתחלה שהם אומרים על ימין שמאל ועל שמאל ימין הנה לפי הענין הפרטי ההוא לא יאמרו אלא על ימין ימין ועל שמאל שמאל וכדי ליפות כחם בזה להסיר מעליהם כל שוטן וטוען מהמשפטי' הכתובים אמר (דברים שם) והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע וגו' ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל. ומזה הורשו ב"ד שבכל דור ודור לדון וליסר ולהעניש כדין ושלא כדין שהכוונה להם כדין מצד זה הדין החלקי ושלא כדין מצד הכוללים וכמו שאמרנו (יבמות שם) לא שהדין כך אלא שהשעה צריכה לכך כלומר לא שהדין הכולל הוא כך אלא שזה הפרטי לפי צורך שאלתו הוא כך. ולפי זה כבר תכלול התורה כל חלקי האנשים וכל פרטי מעשיהם כמו שיתכן אל תורה תמימה ונמוס אלהי הכולל בידיעתו העצומה כל ענייני הנמצאים ומקריהם בכל מיני פרטיותם כמ"ש המשורר (תהילים ל"ג:ט"ו) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם. והוא מה שאמרו ז"ל (שבת י'.) כל הדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להק"בה במעשה שמים וארץ כי בזה יתקיימו האנשים על אותו הטבע והאופן שנבראו בו לפי מה שהם עצמם ועל זה השתוף נקראו השופטים (שמות כ"א) אלהים בכל מקום והנחש אמר (בראשית י"ג) והייתם כאלהים יודעי טוב ואמרו ז"ל (ב"ר פ' י"ט) יוצרי עולמות אמנם הדיינים הדנין תמיד לפי ההנחות הכוללות עם שהם דנין דין אמת הנה הם מחריבי עולם וכמו שאמרו לא חרבה ירושלם אלא מפני שדנו בה דין אמת (ב"מ ל"ח:) כלומר לפי האמת הכולל ובלתי מישירי' אותו אף כי יבא הצורך אבל אמר יקוב הדין את ההר. ועליהם אמר המשורר (תהלים פ"ב) לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו ימוטו כל מוסדי ארץ והיא הכת היותר מזקת בכל כתות הדינים המקולקלי' שהזכיר

ראשונה כמו שיתבאר בפירוש ואתה תחזה ב"ה. והנה כל זה הענין הנפלא נכלל בביאור הגמור באומרו צדיק וישר הוא כי על זה האופן לא בזולתו היה הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. וכמו שכתב הרב המורה פרק מ"ט חלק ג' אמר הפלא מאד מתכן משפטי הש"י כמו שתתמה מתכן מעשיו אמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט יאמר כי כמו שמעשיו הם בתכלית השלמות כן משפטיו בתכלית היושר ע"כ. אמנם בפרק ל"ד מאותו חלק יראה שדבר על משפטי התורה כדבר על הדברים אשר יצדקו לפי הכללים לא לפי הפרטים. עיין עליו כי מה שכתבנו הוא הראוי והמחוייב לפי שלמות התורה האלהית כמו שאמרנו. וכל מקום נתבארו שלשת מיני החיים שקדמה לנו זכרונם שהמה הכרחיים אל החיים האנושיים:

והנה לפי שקדימת ההכרחי לחיים. הנה היא מחוייבת אל מה שהוא בהם על צד היותר טוב וכ"ש אל מה שהוא הכרחי אל השלמות האחרון האלהי כי על כן היה סדר הלמוד מחוייב להגעת השלמות האנושי כמ"ש החכם (משלי ח׳:ל"ג) שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו כי בלי ספק אם מהפכין ומפריעין הסדר להקדים הראוי לאחר יתבלבלו לו העניינים ויעמד לפניו חזות הכל כדברי הספר החתום ולא יעבור וישאר בקצורו וסכלותו כמו שאמר על כיוצא בזה (חגיגה י"ד:) פלוני הציץ ונפגע כי בקש לעבור ועמד העולם ככותל לפניו כמו שדרז"ל (ב"ר פ' ס"ח) על ויפגע במקום (בראשית כ"ח:י"א) ודאי איש כזה נוח לו שלא נברא: אמנם בבוא בעיוניו על הסדר הטבעי והקדימו הקודם בטבע כבר יפתחו לפניו השערים החצונים ויהיה אפשרי לבא מהם אל התיכונים גם אל השלישים: וכבר יהיו בהשקפה זאת אלו העיונים למיניהם בענין כתות מנגדות זו את זו על שלמות האדם ומציאותו. וזה כי הנה אלו ההנהגות אשר זכרנו מצד שהם הנהגות ביתיות ומדיניות לפי השתוף ההכרחי המפורסם אמנם הם היותר נאותים לאדם והם המקריבים אותו ונותנין לו מקום ואיפשרות להגיע אל שלימותו העליון בהשגותיו. אמנם העיונים אשר מצד השלמות האחרון לקושם וכבדותם בנפול בהם בתחלה יעמדו כנגדו ויסגרו הפתח לפניו ומבקשים לטורדו מן העולם אם לא שהיתה התורה האלהית פשרנית גדולה ביניהן להסכימם יחד אל מציאות האדם ושלימותו. כמו שכבר זכרו זה הענין במדרש בלשון צח מאד:

[156] אמר ר' סימון וכו', תוכן דעת הרב ז"ל, כי מלת חסד בדברי המדרש הזה יורה על הרגש מוסרי המוטבע בלב כל אדם לעשות הטוב והישר בבחינת הנהגת הבית והחברה אשר קיומם ותיקונם לא יכונו בלעדו, אשר ע"כ הרבה בני אדם עושים אלה באמת, ואם גם יחטאו הרבה בני אדם לעשות לפעמים הרע והעול בפועל הוא רק בעבור המשכם לפי שעה אחרי תאות לבם או לכתם אחרי הבצע מבלי אשר ישתנה עי"ז ההרגש המוסרי הזה הנקרא

[156](ב"ר פרש' ח') אמר רבי סימון כשבא הק"בה לברוא את האדם מיד נעשו מלאכי השרת שורות שורות חבורות חבורות אלו אומרים יברא ואלו אומרים לא יברא הדא הוא דכתיב (תהלים פ"ה) חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו. חסד אומר יברא שהרי הוא גומל חסדים ואמת אומר לא יברא שהרי הוא מלא שקרים. צדק אומר יברא שהרי הוא עושה צדקות. ושלום אומר לא יברא שהרי הוא עושה קטטה. מה עשה הק"בה נטל האמת והשליכה לארץ שנאמר (דניאל ח':י"ב) ותשלך אמת ארצה. אמרו מלאכי השרת לפני הק"בה רבש"ע מה אתה מבזה טכסיס טמסין שלך תעלה אמת מן הארץ דכתיב (תהלים שם) אמת מארץ תצמח רבי הונא דמן צפורי אמר עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו בראו הק"בה אמר להם מה אתם מדיינין הרי כבר נעשה אדם בצלמנו כדמותינו. ועתה ראה כמה הפליגו חז"ל להורות מה שאמרנו וזה כי הנה השלמות העיון הפנימי לאדם שנושאו הוא החלק השכלי שבו אמנם פעולותיו הן המעלות המדותיות והשכליות ששמותן בלשון התורה הם חסד ואמת כי קנייני המדות המעולות הם תורת חסד בלבו ובמעלות השכלות יוצא דבר לאמתו. אמנם השלמות החצוני שנושאו הוא החלק החמרי עסקו על הרוב הוא על ענייני המועיל והכבוד אשר יתעסקו האנשים בהם בין איש ובין רעהו אשר יפלו עליהם תארי צדק ושלום כי בשני מינים אלו יתנהגו ביניהם. אם על פי הדין הנמוסי החתוך וזה יקרא צדק בהחלט. ואם על פי הפרשת הדין והסכמות והכתות והוא הנקרא שלום. והנה נפלה מחלוקת בין כל אחד משתי הכתות כי מפאת החסד אחר שהאדם הוא טבעי אליו מצד מה שהוא צריך לו מאד מכל שאר הבעלי חיים עד שבבוא אדם לעולם בא גם חסד לרגלו כמ"ש (שם פ"ט) אמרתי עולם חסד יבנה ואז"ל (ב"ר פ' י"ב) ראה שאין העולם מתקיים שתף עמו מדת החסד הנה באמת ראוי שיברא האדם שמובטחי' אנו בו שיקובל בין אישיו הברית והחסד

חסד הנוסד בקרבם מעת ברוא אלקים אדם על הארץ, כמאה"כ "עולם חסד יבנה" וא"כ מצד זה הי' ראוי לאדם שיברא, אפס אחרי שאינו מכיר בשכלו ובדעתו לבד את האמת בעיונים השכליים והאלקיים, עד שיוכל על נקלה לנפול ברשת הטעיות הי' נוח לו שלא נברא, וזש"א על הכ' "חסד ואמת נפגשו" "חסד אומר יברא, שהרי הוא גומל חסד, ואמת אומר לא יברא שהרי הוא מלא שקרים, וכן מצד הצדק והמשפט שעושה האדם ע"פ הרוב, הי' ראוי לו להבראה, אבל לא מצד השלום המורה על הכניס' לפנים משורת הדין, כי אותה עוזבים רוב בני אדם, אשר ע"כ רבו הקטטות בתוכם, ויהי ריב ומדון ישא ביניהם וזש"א "צדק ושלום נשקו (מלשון "ואת הנשק"). צדק אומר יברא וכו' ושלום אומר לא יברא וכו', ע"כ חייבה חכמת הי"ת העליונ' להשליך אמת ארצה, ר"ל לתת תורתו האמיתית לישראל, אשר תלמד אותם העיונים האמיתיים, וכי הי"ת משקיף על כל ענייניהם הכלליים והפרטיים לבל יתעו אתרי דעות המכחישים בידיעת הי"ת והשגחתו בדברים הפרטיים, ותורה אותם גם ללכת בדרכי הצדק והמישרים אף לפנים משורת הדין הנקרא בשם שלום כמאה"כ "וכל נתיבותיה שלום" וזש"א המדרש ד"מ "מה עשה הקב"ה, נטל האמת והשליכ' לארץ וכו', ואף שגם ע"ז קטרגו המלאכים ואמרו, כי יקחו בני אדם דברי התורה המדברת בלשון ב"א ע"פ פשוטם, ויבואו לתעות להגשים חלילה את הבורא, ויקלו עי"ז בכבוד האמת ובכבוד הי"ת וזש"א "מה אתה מבזה טכסיס טמוסין שלך", בכל זאת הכריע הי"ת בחסדו לכף זכות לברוא את האדם:

המחוייב אליו לצורך מדיניותו. אמנם זה יהיה מצד מה שהוא בשכל כי רוב מה שיחטא בו האדם הוא בפועל אבל כלם או רובם ואף רשעי בני אדם ישכילו כי מעלת המדות הוא שלמות גדולה ויאשרו אותה ויהללוה בשערים ואם שהם רחוקים ממעשיה. אמנם מצד השכל העיוני אשר מזה השכל אשר הוא השגת האמת הברור בכל דרושיו שהוא הענין המיוחד אליו יותר אחר שהשגה זו היא קשה מאד על האדם ועל הזרות יפול האמת בדרושים היותר חמודים והיותר מעולים לסבות רבות נזכרו במבוא השערים אשר בתחלת הספר ובמקומות אחרים עד כי בבואו ירבו שקריו ופחזותיו בכל עיוניו או ברובם וכ"ש בכל מה שהשכל העיוני מטעה האדם בכל הדעות התלויות בידיעת האל והשגחתו והשכירו והענישו כי על כל זה וכיוצא היה אומר דוד המלך ע"ה (תהילים כ"ז:י"ב) כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס כמו שכתבנו שם הנה באמת בהשקפה זו היה נוח לו ולעולם שלא נברא. ועל זה אמר חסד ואמת נפגשו כלומר שהיו מנגדים זה את זה בדעותיהם. וכן על זה האופן צדק ושלום נשקו מן נשקו בר (שם ב'). כי הנה שתי הפעולות אשר הם בשלמות החצוני חגרו כלי זינם להלחם כי צדק אומר יברא כי האדם הוא טבעי אל פעולת הצדק הנמוסי והוא נקל להוציאו אל הפועל וכמו שאמר (אבות פ"ה) שלי שלי ושלך שלך זו מדת סדום ויש אומרים זו מדה בינונית גם שלך שלי ושלי שלך היא מדת עם הארץ וכולם יפלו תחת שורת הדין החתוך כמו שביארנו בשער סדום סוף דבר שא"א לאדם לחיות כי אם על פי הדין. אמנם החלק השני ממנו והיותר מעולה שהוא משפט שלים המתנהג על פי מדת שלי שלך ושלך שלך בחלק או בקצת הנה הוא קשה מאד לקבלו לרוע המזנתם והפסד בחירתם גם כי הוא קשה לשפוט אותו כי לא יעשה כאשר יזדמן אבל בעצה וחכמה כמו שאמר הנביא (זכריה ח':ט"ז) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם לזה אמר שהיה ראוי שלא יברא אחר שבבואו יבואו קטטות לעולם והפסד ההנהגה ויחרב היישוב וכמו שאמרו (ב"מ ל':) לא חרבה ירושלם וכו' כמו שזכרנוהו. והנה אמר שהתקון בכל זה נגמר במה שנטל האמת והשליכה לארץ כמלך שמשליך שבטו אשר בידו בין הלוחמים להפריד ביניהם כלומר שהוא עתיד ליטול התורה ולהשליכה להם ארצה בה ישלים להם באופן שבהערותיה והישרותיה ישיגו שלמותם בשני מיני הענינים שאמרנו שהיה קשה וכבד אצלם השגתו. כי בה יתישרו אל הדרך אשר ילכו בה בשלימות השכלי הפנימי ואת המעשה אשר יעשון בשני החצוני. והוא דוגמת ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו (שמות ט"ו): והנה נמצא ברוב הנסחאות ביטל האמת והשליכה לארץ והיא הנוסחא האמתית לדעתי. וכוונו אל דבר נפלא מאד וזה כי העיון הפילוסופי

הוא מרחיק בטענות מופתיות מהאל יתעלה כל מיני השינוי והתנועה והגבלה במקום והפעילות וכל העניינים המשיגים לגשמים הרחקה נפלאה מאד והנה העיון בזה הוא אמתי מאד בכל מה שיסולק ממנו שום חסרון ודומה לו. אמנם לפי שבסלק ממנו אלו העניינים מהחסרונות סלקו עמם הכחות התלויות בהם וגם השגותיהם עד שאמרו שאינו יודע בחלקי אלו הנמצאות מצד פרטיותן ושאיני מתבונן בדברים המתחדשי' מצד אישיותם גם אינו משגיח על כתות האדם לרצות ולכעוס על פעולותיהם גם שאינו משכירם ומענישם על הטוב והרע ממעשיהם. כי על כל אלה העניינים והנלוים אליהם גדולה צעקת האמת על האדם לאמר לא יברא שהוא מלא שקרים. עד כי לתקן זה ולתת מקום למציאותו ראתה החכמה האלהית לבטל זאת האמת הפילוסופי בלשון התורה במה שהכתיב לעצמו כל אלה העניינים בהרחבה נפלאה וכמו שאמרו (נדרים ג'.) דברה תורה כלשון בני אדם לא לחייב היותו כן על אלו התוארים חלילה רק לפשר בין אלו העניינים הפילוסופיים ובין ההמונים המגשימים. והכוונה שידעו שכל אותם ההשגות שישנן באדם ע"י כחותיו ותנועותיו ושאר ענייניו באלו הדברים הפרטיים המתחדשים בכל עת ובכל שעה כלן ישנן בידיעתו יתעלה במציאות יותר נאה ומשובח בשיעור בב"ת עם שאינו גוף ולא כח בגוף. וזה הענין כבר זכרנו קצתו בספור העקידה שער כ"א ויזכר ג"כ בעשרת הדברות שער מ"ה ויושלם אצל מעשה המשכן שער מ"ח ב"ה. והפליגו המליצה בלשון ביטול על דרך מה שהורגלו לומר בעירוב הדברים והפרשתם בטל ברוב בטל בששים. וזה ענין חזרת המלאכים המקטרגים לומר רבש"ע מה אתה מבזה טכסיס שלך וכו' כלומר כי אע"פ שכן הוא האמת הברור בענין השגתו וידיעתו אלו העניינים הפרטיים אבל שלא יתכן שיכתב כן באותה הרחבה כדי שלא יקלו בני אדם בכבודו וכהתל באנוש יהתלו בו ולזה ראוי שתעלה אמת מן הארץ שנאמר אמת מארץ תצמח והעניין לומר שצריך האדם ליזהר שלא לטעות בזה כלל רק שישכיל מן הענין המכוין ממנו על זה האופן שנזכר ולא יותר והוא ענין נכבד מאד. אמנם לפי הנסחא הראשונה תהיה כוונתם באומר תחזור אמת למקומה לומר שכיון שעל ידי התורה יאותו האנשים לשבת אתם במחיצתה כמו שיבא בשער הבא אחר זה ב"ה. הנה עם זה לא היתה האמת נעדרת ולא יורדת ממחיצתה אבל היא נשארת במעלתה כקדם קדמתה. וממה שאמר רב הונא עד שמלאכי השרת וכו' יראה שמתוך דברי קטרונם יצא משפטו שיברא שאמר שהכתות שקולות ראוי להכריע לכף הזכות והחיות ולא לכף חובה והעדר ולזה אמר כי עד שהיו מדיינים נמצא האדם נברא והוא מאמרי ית' מה אתם מדיינין הרי כבר נעשה אדם בצלמנו. הנה שנתבאר זה המאמר בדרך נאות ועלה בידנו ממנו מה שרצינו אליו

מהיות אלו העניינים מההנהגה אשר בחיי האדם מתייחסים אליו מאד וקדימתם תעזור הדבר אל מציאותו ואל הדרכת שלמותו ושאין לשנות הסדר:

ועתה לפי שתורתינו האלהית הוא הנמוס הישר הכולל השלשה עמודים שאמרו במשנה (אבות פ"א) שהעולם עומד עליהם הדין והאמת והשלום על צד היותר שלם שאיפשר והיה החלק הנקרא אמת הוא החלק השכלי העיוני אשר עליו יפול גזרת האמת והשקר והשבוש והבלבול בהם ובפרט בעיונים האלהיים מבוא לידי קלות ועזות כלפי מעלה. אמנם קבלת האמת בהם על הדרך התוריי והנבואיי הוא מה שישלים האדם בעצמו להיותו שלם וצנוע ועניו ואהוב למעלה ולמטה אשר לתועלת זה היה המעמד הנבחר והקדוש אשר בו נאמר בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו וגו' וכמ"ש ותשלך אמת ארצה כאחת הכוונ' שפירשנו. כי משם ואילך למדו כל יושבי ארץ כי משה אמת ותורתו אמת וכל דבריו אמת וכבר ביארנו כי הוא הלימוד הראוי לאחרו לשאר העניינים מההנהגות לזה היה מחכמת הסדור האלהי כי בזאת הפרשה המעילה אשר בא בה הספור מן המעמד ההוא העצום והנפלא יקדמו בה שני ספורים אחרים רצופים שיוכללו בהם שני עמודי התוך הנשארים שהם השלום והדין כמו שראוי להקדימם עד שתכלול זאת הפרשה כפי החלוק אשר בידנו כל ג' העמודים על דרך הקיצור והכללות. והכוונה בשלום היא מדת החסד שאמרנו למעלה שראוי לאדם להתנהג בה בשלום ביתו ואשתו ובניו וקרוביו בהנהגת הבית. והנה באמת הספור הראשון מבוא יתרו עם צפורה אשת משה ובניה אחר שלוחיה אל המדבר אשר הוא חונה שם והדברים אשר ביניהם וכל הכבוד אשר עשו לו עם היותו החלק הנקל שבפרשה למדנו ממנו מדות ותכונות נכבדות להמשיך חברת החשובים ואהבת שלום בין אב לבתו בין איש לאשתו ומיודעיו ומרעהו כקטן כגדול כמו שיבא. אמנם חלק הדין הוא הספור השני המתחיל ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם אשר בו נתן הסדר בדבר המשפט אשר הוא הכרחי לשתוף המדיני הכולל בלי ספק ויכלול ברירת הדיינים וסדר ישיבתם וקימתם על פי עצת יתרו המפורסמות: ואולם מעלת עצתו וטוב טעמו וכח טענותיו אשר בהם תפס על משה בהנהגתו אותם עד הנה יתבאר כשנבא על פי הספור וכוונתו בו ולדעתי אז יודע כי ראויה היתה העצה לחבבה ולהחשיבה ליתר בשבילה פרשה אחת בתורה ולקבל אותה לעבודה רצויה יותר מהזבחים שהקריב שם שנאמר ויקח יתרו עולה וזבחים לאלהים ועל דרך שאמר החכם (משלי כ') עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. ועל הכל יתבאר יפה המאמר שזכרנו ראשונה בעזרת האל. אמנם קודם שנבוא אל הביאור נזכור הספקות הנופלים בשני אלה הספורים הכוללים השלום והדין:

א כי אחר שנזכר חותן משה בשני שמותיו גם עירו וכהונתו בספור נשואי משה בפרשת שמות יראה שיספיק בכאן שיאמר וישמע יתרו לבד או חותן משה ולמה לו לבאר יותר. וכל שכן ששנה ושלש בספורו: ב אומרו את כל אשר עשה ה' למשה ולישראל עמו כי הוציא וגומר והלא ההוצאה בכלל כל אשר עשה היא והיא עיקר הכל: ג כי מאחר שלא הזכיר הכ' שלוחי צפורה אשת משה למה יזכיר בכאן אחר שלוחיה לא לצורך ולא לכבוד גם לו גם לה. גם מה טעם זכרון סבות שמות בניו בכאן וכ"ש גרשום שכבר נקרא שמו (שמות ב') בטעמו בעת לדתו. ועוד מה טעם ושם האחד אליעזר: ד מה טעם אומרו אני חותנך יתרו בא אליך וגו' וכי את אשר יראה יגיד ועוד שנזכר קודם ויצא משה לקראת חותנו: ה אומרו וישאלו איש לרעהו לשלום ויבאו האהלה כי מהידוע שדרכן של בני אדם לקרא שלום איש לרעהו. וגם למה יעמדו בחוץ. ו אומרו ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה אלהים וגו' והלא לשמע זה הוא בא. גם בתשובת יתרו יראה חלוף ומותר דברים: ז עתה ידעתי כי גדול י"י וגו' כי בדבר אשר זדו כתרגומו צריך ביאור ולפי' הרמב"ן ז"ל היה לו לומר עתה ידעתי כי צדיק י"י וגו': ח לדעת איך יתכן שהיתה ביאתו של יתרו אם קודם מתן תורה כמו שיראה מסדר הספור הזה או אחר מתן תורה כמו שיראה מאותו ספור של שנה שנייה שנאמר בו (במדבר י':כ"ט) ויאמר משה לחובב וגו' נוסעים אנחנו וגו' ושם הלך לז. וכבר נתחבטו על זה הראשונים ומצאו טענות לכאן ולכאן. והנה הרמב"ן ז"ל אחז סדר המקרא ואמר שבא קודם מתן תורה והלך לו ככתוב בכאן וישלח משה את חותנו וגו' וחזר אחר כך ועמד שם עמהם עד מות משה שאחרי כן נמצאו בניו אצל עמלק (ש"א ט"ו) וכל אלו הם דברים רחוקים וקשה לשמוע: ט אומרו ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם וגו' והיא תחלת הספור השני ואמרו ז"ל במכילתא (יתרו פ"ב) מחרת יום הכפורים היה והלא אי אפשר שמחרת יום הכפורים ומחרת יום בא יתרו יהיו ביום אחד מהטעמים שכתב הרמב"ן ז"ל. אמנם מה שאומר שכונתם היה לומר שהיה אחר יום הכפורים אין הדעת נוחה בו וכי לא היה להם לשון לפרש כן: י אומרו מה הדבר אשר אתה עושה לעם מדוע אתה יושב לבדך וגו' וכי מפני שהיה טורח יותר מדאי בשירותם יאמר לו כי לא טוב עשה בתוך עמיו כמו שמלאו לבו אח"כ לומר לא טוב הדבר אשר אתה עושה. ועוד שאמר לו נבול תבול גם אתה וגו' ומי ידע ומי יחוש בעמל ההיא אשר הוא עמל יותר ממנו. יא אומרו עתה שמע בקולי איעצך ויהי אלהים עמך וגו' והלא אין עצה ואין תבונה ואין חכמה לנגד י"י אם ירצה להיות עמו או לא וכבר כתב החכם בפרק ו' ממאמר ג' מספר המדות שאין נועצים מהדברים אשר יעשו זולתם כמו שיבא אצל איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך וגו' וגם מה שאמר

(מכילתא שם) צא המלך בגבורה היכן מצינו שנמלך. ומה טעם אומרו היה אתה לעם מול האלהים וגו' והזהרת אתהם את החקים ואת התורות והודעת להם וגומר והלא הוא היה עושה בלי עצתו כמו שאמר לו כי יבא אלי העם לדרוש אלהים ואמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו: יב והיא גדולה בעיני אומרו ואתה תחזה מכל העם וגו' ושמת עליהם וגו'. המבלי אין תבונה במשה ועל הזקנים שעמו לדעת שאם ימנה שופטים רבים על העם שיקל מעליו. או המבלי אין אלהים קרובים אליו לצותו על זה הוצרכו לעצה זו. ומי לא ידע שכאשר יבאו למנות השופטים שהוא ראוי שימנה היותר ראויים שבהם במעלותיהם חצוניות ופנימיות. סוף דבר אם היה צורך בעצה יראה חסרון בחק הנועצים ח"ו שלא באו מעצמן אל דבר נקל כזה. ואם היה להם מונעים הנה לא הורגש בעומק עצתו טעם חסרתם. ולא נודע על מה ועל מה נשתבחה העצה זו בתורה על אותו שיעור וכמו שנא' וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר ויבחר משה אנשי חיל וגו': יג אומרו בכאן וישלח משה את חותנו וגו'. כי בידוע שלא הלך לשעה ההיא כמו שאמרנו. אלו הן הספקות הבאים באלו השני ספורים שזכרנו ונבוא אל הביאור:

וישמע יתרו להיות עקר מסדור הנהגת הבית להשגיח במה שיאות לאשה לפי כבודה לשבת בית בדרך מוסר וצניעות בהכנת כל צרכי השארה כסותה ועונתה ואף כי טורח הבנים ומזונותם מוטלין על האב והמהנה את חקם ומבטל מנהגם הרי הוא עוש' עול לפי הסדר הדתיי שזכרנו וישאר להם עליו תרעומת צריך להשלים ולפייס. וכבר נפל משה בזה החטא במה ששלח אם על בנים ועזבם זה ימים וגם עתה אחר כל הכבוד ההוא לא שם לבו עליהם אשר כל זה יגדיל עוד התלונה. ספרה התור' ממעלת יתרו חותנו ומוסר אשתו וטוב דעתה כי אע"פ שדרכו של איש לחזור על אבדתו ואין דרכה של אבדה לחזר אחר בעליה אשר מזה חוייב מדתי הבית (ב"ר פ' י"ז) שתתנהג האשה בכבדות בכל דברים של קירוב אצל בעלה ולבלתי בוא אליו כי אם חפץ בה ונקראתה באהבה וכבוד וכ"ש על אודות אשר שלחה מאליו לסבה מהסבות ואין צ"ל אם היה שם ריח גט פיטורין שתתחייב להתייקר נפשה לבלתי שוב אליו עוד אם לא אחר הפייוס והריצוי הנמרץ. ומהמבואר שבהיות הבנים בניו אצלה תתחזק סבת המיאון והסירוב להתפייס וכל שכן אם היה לה אב וגם הוא נכבד וחשוב דודאי סמכה דעתה עליו כי אז לפי הסדר הביתיי צריך לנהוג בה יקר יותר וחשיבות ותכבד לשבת בביתה. ואף אם תתעורר לשוב אליו כי תמשך בחבלי אדם ובעבותות אהבה אין לבא אביה החשוב עמה. עם כל זה אמר כי להכרתם מעלתו של משה באשר הוא חונה שם הר האלהים אשר שמעו את שמעו ואת גבורתו וכבר נתעוררו מתחלה לחסות תחת כנפיו ראו למחול על כבודם ולוותר אצלו

כל הסבות המעכבות את התשובה ולבא אליו שם כלם כאחד. ואחשוב שהעיר השם את רוחם על זה כדי שימצאו האשה והבנים בעדת ה' ביום הקהל הנכבד והנורא אשר לא ישוער שיהיה בענין אחר כי מהמבואר שאם לא היו באים מעצמם הוא היה שולח אחריהם להביאם ליום ההוא בלי ספק. ושיעור הכתובים (התר ספק א') וישמע יתרו עם שהוא כהן מדין ושר וגדול מצד עצמו וגם כי הוא חותן משה שהוא חייב בכבודו כאביו את כל המעלה אשר היתה למשה מצד מה שעשה אלהים למשה ולישראל עמו. (ב) עוד שמע כי הוציא ה' את ישראל ממצרים והוא הסתלקות הסבה אשר בעבורה נשתלחה על פי אהרן שאמר לו על הראשונים אנו מצטערין וכולי (מכילתא יתרו פ"א) והנה יתרו זה עם היותו חותן משה וראוי לקנאת לכבודו וכבוד בתו לקח את צפורה אשת משה. (ג) עם היות דרכו של איש לחזר אחרי האשה ועוד אחר שלוחיה וגם את שני בניה עם שהיו יקרים מאד בעיניו. (ג) נוסף על היותם בניו למה שעשאם סימנים למה שהוצלח אחרי נפלו כי על זה קרא לאחד גרשם כי אמר גר הייתי וגו' ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו' שאפילו שהיו שני כלים מסומנים לו ע"ז האופן היה מקפיד עליהם מאד וכבר כתבנו טעם ושם האחד בשער ל"ד וזה כלו מה שהטעימו הכתוב באומרו ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם וגו': וגם יתרו פירשה לו בעצמו על דרך שאמרו (שבת י':) הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו. אמר אני חותנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה כי מה בא ללמד זולת זה. ואומר אני כי אמרו אל משה אל המדבר הוא בטעם פרט וכלל לומר כי לא באו אז אל משה ממש רק שבאו אל המדבר שהי' חונה שם. (ד) והנה יתרו לבדו בא חרש לאמר להודיעו ביאתו על זה האופן ומה שויתר אצלו מההקפדות הנוהגת בכמו אלו העניינים דכגון דא ודאי מילתא דלא עבידא לפרסומי הוא וגם לגלות את אזנו כדי שיתנהג בהסברתם מה שיאות לעשות לפי כבודו של משה שהיה מלך ואין ראוי לותר בכבודו שאין כבודו מחול (קידושין ל"ב:) והוא מכלל אומרו אני חותנך יתרו בא אליך ואשתך וגו' וכמו שאמרו ז"ל (מכילתא שם) אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך וגו'. והנה הוא שמע דבריו וקבל עצתו והחזיק לו טובה על בואו ואחר ששב יתרו אל מחנהו בלט נתפרסם שהמה באים וחונים במקום קרוב אצלם ויצא לקראתו לפי כבודו ובאו בפומבי גדול. ולזה ספר הכתוב וישאלו איש לרעהו לשלום ויבא האוהלה. (ה) לומר שבראשונה לא היה להם פנאי לזה וגם לא באו אל אהל ומשכן רק מחוץ למחנה נתראו פנים או שחזר ושאל בשלומו לעיני הכל להסתיר הראיה הראשונה. ובמדרש אני חותנך יתרו וגו'. רבי יהודה אומר שלח לו ביד שליח רבי אליעזר המודעי אומר שלח לו אגרת ולפי מה שפירשנו אין צורך: ויספר

משה לחתנו וגומר. (ו) גם הכתוב הזה בשלמות זה האיש מדבר. שכשהיה מספר לו משה את אשר עשה ה' משפט כתוב בפרעה ובמצרים על אודות ישראל ואת כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה' אמר שהוא שמח והוסיף חדוה על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הצילו מיד מצרים. כי מתנאי המעולה לשמוח בדברים כאלה בבחינת הטוב הנמשך לא בבחינת הרע המגיע לשום אדם וכמה שכתב הכתוב (יחזקאל י"ח:כ"ג) החפץ אחפוץ מות רשע נאם ה' הלא בשובו מדרכיו וחיה. ירצה שאין כוונת השם יתעלה במות רשע זה אל העדרו רק אל תשובת רשע זולתו. ולזה אמר ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים וגו' וכלל עם מדת חסידותו זאת עוצם יכלתו ואמר גם ברוך יהיה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים אומה קשה כמו שיתבאר והנה ע"פ תכונה זו יש לדרוש נעשה בשרו חדודין (סנהדרין צ"ד.): עתה ידעתי וגומר לפי פירוש אנקלוס כאשר ישלם האל יתעלה לאיש כמעשהו יתפרסם עוצם יכולתו המוחלט כענין הסוחר העשיר מאד שהוא פורע לכל באי עולם במטבע מלכותו או כגבור הנוצח באיזה מין של זין שהבא כנגדו הוא בקי בו והמצריים כבר היו חושבים שיש להם ממשלה על המים כמו שנשתבח מלכם (יחזקאל כ"ט:ג') לי יאורי ואני עשיתני ולזה אמר (שמות א':כ"ב) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וזה הפירוש הוא נאה אלא שעקר הגזרה חסר מן הכתוב והיא ביה דנינון והרמב"ן ז"ל חשב לתקן במה שכתב שלא נפרע בהם אלא בעבור שזדו עליהם יותר מדאי וכבר אמרנו בספקות שהיה לו לומר עתה ידעתי כי צדיק ה'. (ז) והנרא' בעיני כי באומרו אשר זדו עליהם כיון כי גדולתו נכרת מטעם שזדו המצריים עליהם והפצירו שלא לשלחם מה שלא היה נכרת אם היו שומעים ועושים בנחת כי יאמרו לרצונם עשו כי ראו שטוב הוא להשיב הפקדון לבעליו. משל לשתי מדינות שמרדו במלך הלך המלך עליהם האחת פתחו לו מיד וקבלוהו והאחרת עמדה במרדה וערכה עמו מלחמה ולא קבלתו עד שכבשה בכח גדול וביד חזקה באי זו מהם נראה כבודו וגבורתו של מלך הוי אומר בזו שמרדה והזידה כנגדו. וכמו שאמר (דברים ד':ל"ד) או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות וגו'. ואיפשר שלזה כיון באומרו (שמות ו':א') עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וגומר ירצה בעוד שידו חזקה וקשה ולא מתוך רפיון וכשלון כח. והוא אומרו. ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי וגומר. ויתכן שמאמר כי בדבר אשר זדו עליהם שב אל האלהים אשר הזכיר כי בידוע שהמצריים זדו על כל אלהי העמים להיותם עובדים אל ראש המזלות שהיא ראשית ממלכת מערכות השמים ולכן גברה ידם בחכמת הכישוף המכחשת פמליא של מעלה מכל עמי הארצות ולזה אמר הנביא על מצרים (צפניה ב':ט"ו) האומרה בלבבה אני

ואפסי עוד שהוא מאמר של אלהות כלומר ואפס כמוני: והנה הנוצח את אלו שזדו על כל אלהים ברור הוא שהוא גדול מכלם ואלו הפירושים נכונים ולא יחסר כל בהם. ויקח יתרו עולה וזבחים לאלהים. אין ספק שהיה להם מקום וועד בו נגשים לתודה או לתפלה לפני האלהים ושם או סמוך אליו עשו סעודה של מצוה זו. וחז"ל אמרו (ברכות ס"ד.) כל הנהנה מסעודה שת"ח נהנה ממנה כאלו נהנה מזיו השכינה. וכבר כתבנו מענין סעודה זו ובפרשת המן שער מ"א והרלב"ג ז"ל שכתב שזה יעיד שהיה זה אחר שנעשה המשכן והמזבח איך לא זכר הקרבנות שעשו ישראל תחת ההר ביום מתן תורה (שמות כ"ד:ד'). ע"כ שיעור מה שסופר בזה אשר לוקח ממנו מוסר השכל ועצת שלום אל חיי החברה הבייתית כי ממה שוויתרו ומחלו אלו השלמים על דרך מוסר וענוה כמו שאמרנו נלמוד מה שראוי לעשות בסתם אדם ושהמוחל מהם במקום הראוי הרי זה משובח: ומעתה למשפט נקרבה שהוא היסוד שעליו בנוי השתוף המדיני כלו כמו שאמרנו וכבר זכרנו ספקותיו: ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם וגו'. הכוונה לחז"ל באומרם מחרת יום הכפורים היה לומר שא"א לישראל לשפוט עד מחרת יום הכפורים שאליו ירמוז הכתוב ויהי ממחרת וישב משה כי משם התחילו ונמשכה התמדת הענין משם ואילך ולזה כשהתמיד שם יתרו וירא את כל אשר עושה בתמידות לעם הוכיחו על מנהגו. ואינו מחויב הכתוב שראהו עושה כן ביום הראשון לישיבתו וגם לא ביום מחרת בואו ממש אלא אם נאמר כי מאמר ויהי ממחרת יהיה נדרש לשניהם כי גם מחרת בואו ראהו כן ואם היו הימים לשני המאורעים מתחלפים. או כי באמרם מחרת יום הכפורים היה ירצו שהכתוב האומר ויהי ממחרת יכוין למחרת יום הכפורים כלומר שהוא מחר השלישי כי במחרת יום הכפורים כשירד בא יתרו וממחרתו ראהו יושב ושופט. ואלו הן עניינים רחוקים לפי הפשט וגם שאין להם שום מציאות כי אם לדעת האומר שאחר מתן תורה בא יתרו מה שהוא א"א מהדעת כמו שאמרנו וכמו שיתבאר היטב. (ח) ולזה אין לנו אלא פשוטו של מקרא כי הוא ואשתו של משה ובניו באו מיד אחר מלחמת עמלק וביום בואו או קרוב אליו הקריב עולה וזבחים לאלהים דאלו אחר מתן תורה כתיב (שמות כ"ב:י"ט) זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו וכבר נתחבט בזה הרמב"ן ז"ל. (ט) וממחרת זה היום ישב משה לשפוט את העם ויעמד העם על משה וגו': אמנם סבת עמידת העם עליו מבקר עד ערב וצורך העצה ההיא של יתרו לדעתי הי' להיות זה קודם מתן תורה שעדין לא נתן להם סדר המשפטים אשר ישפטו בהם שאם אמרו (סנהדרין נ"ו:) שבת ודינין במרה איפקוד ודאי על דיני השבת עצמו אמרו או קצת דינים חלקיים שעליהם אמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו אבל דיני ממונות וחבלות בכלל אח"כ

נתנו להם שנא' (שמות כ"א:א') ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וגו' כל הפרשה כלה וכן בשאר פרשיות התורה. והנה לזה הוכרח משה רבינו בתחלת ענינו לשפוט את העם בכל עסקיהם ובכל משאם וריבותם כפי אומד דעתו ושקול סברתו כמנהג קצת מלכים ושופטי ארץ ולא היה רחוק בעיניו שישארו על כך כיון שאפשר להם ליסד חקים ומשפטים כיתר העמים עד שנתעורר על הצורך ע"י חמיו כמו שיבא במה שאחר זה. וזה היתה סבת כל הקושי וכל הכבדות הנמצא בענין ההוא וזה כי להיותו שופט משקול הדעת ומסברא הנה לא היה יכול למנות דיינים ושופטים תחתיו כי לא יסמוך עליהם אם יכוונו אל היושר כמוהו או אם יטו המשפט לדעת לסבה מן הסבות או שמא לא יקבלום עליהם הכתות כי ירצו ללכת. אחרי ב"ד יפה ובזה היה נוטל עליו כל הטורח ההוא והנה נוסף עליו כברות אחר מזה הצד והוא כי כאשר ישפוט השופט מדעת עצמו כל אחת מהכתות תחשוב שמרצונו הוא מחייב ומזכה לא מדרך החיוב ולזה הכתות המתחייבות בדינו לא יקבלו בסבר פנים יפות ויפקפקו תמיד בדיניו כההיא (דמציעא ס"ט.) דא"ל כל אבתראי קא אזיל מר עד אמר (שם:) כגון דא צריך לאודועי. וכל זה מה שיחייב שיפליג השופט עמהם בהטעים להם דבריו עד שיתיישבו על הנדון וכולי האי ואולי עד שיצא היום כולו או רובו בדינים מועטים כי לשתי אלו הסבות יחוייב שיעמד העם על משה מבקר עד ערב ולסלק כל זה הטורח היה מהסכמת העמים ליסד להם חקים ומשפטים מטעם המלך וגדוליו ויועציו אין רשות לדון בזולתם כי מעתה אין לדיין רק לפרש להם על פי החק ההוא ושוב אין עליו תרעומת גם שיוכלו למנות כמה שופטים חכמים או הדיוטים בכל הכרכים והעיירות וערי הפרזות כי נקל להם לשפוט על פי הדינים הנודעים. ולזה כאשר ראה יתרו ענין זה והכיר הסבה הראשונה המביאה לכל זה הטורח והכבדות כמו שנאמר וירא חותן משה את כל אשר הוא עושה לעם שאל לו כמי שאינו יודע מה הדבר אשר אתה עושה לעם ומה זה שאתה יושב לבדך עמהם והם נצבים עליך מבקר עד ערב. והנה הוא אמר אליו כל העניינים אשר יעשה להם אשר בהם יצא היום. האחד כי רבים מהבאים שם יבואו לדרוש אלהים והכוונה שהיו הנכבדים שבהם שם לדרוש פניו ולבקר בהיכלו ואמר דרך מוסר וענוה כי ידע כי לכבוד האלדים הם דורשים אותו ומסבירים פניו והנה בזה יצא קצת היום. והשני כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי וגו'. כי הראשונים באים לדרוש אלהים אמנם השניים הם באים אלי לצורך הדבר ההוא שבא אלי מעצמו והוא דבר המשפט כנזכר כי אז ושפטתי בין איש ובין רעהו ובזה יצא חלק גדול מהיום. ואח"כ אני מתעסק בענין שלישי והוא אומרו והודעתי את חקי האלדים ואת תורותיו כי בידוע שהוא שונה הלכות בכל יום ממה

שקבל במרה כמו שאמרנו וזהו סבת ההתיצבות הזה כל היום. והנה לפי שראה יתרו שכל הטורח הכבדות אשר עליו הוא לסבת המשפט כמו שאמרנו שבהתעסקו בו יצטרך לקצר בעניינים המיוחדים אליו מהלמוד ודרישת אלדים. (י) לזה אמר לא טוב הדבר אשר אתה עושה ירצה אתה נוטל כל זה הטורח עליך להנהיגם על דרך היותר טוב והנה אינו כן במה שאתה שופט אותם על זה האופן כי זה מה שיחייב לך שתשפוט אותם אתה לבדך לסבות שקדמו והוא דבר שא"א להתקיים מצדך ומצדם כי נבל תבול גם אתה גם העם אשר אתך כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך כמו שהוכרח לך לעשות בשתתנהג על זה האופן בענין המשפטים כמו שקדם. ולהסיר הסבה מעקרא אמר עתה שמע בקולי איעצך ויהי אלהים עמך היה אתה לעם וגו'. (יא) ירצה עתה קח ממני עצה נפלאה יסתלקו כל המבוכות בה ועומק העצה כולה וסודה הוא מ"ש ויהי אלדים עמך היה אתה לעם וגו' והכוונה שלא ישפוט אותם משקול דעתו וסברתו כמו שהיה עושה להם עד הנה אבל שישתף בדיניהם מצות הש"י וגזרתו עד שהוא לא יהיה השופט להם אבל המוליך דבריהם לפני האלדים ומביא משפטם אליהם וזה יהיה כשידרוש ממנו יתעלה סדר כולל בו ישפטו ועל פיו יהיה כל ריב וכל נגע וכבר יסולק בזה רוב טרחם ומשאם כי על כרחם יקבלו עליהם את דין שמים בלי ערעור ופקפוק וגם כשיהיה על זה האופן תוכל להזהיר אותם וללמדם את החקים והתורות ההמה והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה בלמידת הדינין ואת המעשה אשר יעשון בו ותוכל למנות מהם אנשים הגונים לשפוט אותם אחר שהמשפטים יהיו מסודרים בפניהם. (יב) והוא אומרו ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלדים אנשי אמת שונאי בצע ושמת עליהם כל כמה שתרצה מהם שרי אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות או שהיה מצורך העצה להרבות בדיינים כדי שישתתפו רבים בשררה ולא יערערו על דיניהם והיא עצה טובה לתחלת אלו העניינים. או לצורך שעתם ומקומם כמו שיבא כאשר נדבר מצורך התנאים האלה שהזכיר בדיינים. אמנם עכשו נמשיך מה שאנו עליו מענין עקר עצתו ואומר כי כאשר יהיו על זה האופן מקדימת הידיעה בדינים יהיו הדיינים בקיאים בהם ושפטו את העם בכל עת. והיה כל הדבר הגדול יביאו אליך וגו' שא"א שלא יקשה עליהם דבר ממה שלמדתם ותצטרך ללמדם. אמנם הדבר הקטון ישפטו הם מעצמם בלי צורך אל חדוש הלמוד. וחתם עצתו באומרו אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים ויכלת עמוד וגם כל העם וגו'. (יא) ביאר כי עצתו זאת היא נכונה מאד אבל שהיא תלוי במה שיצוה אותו האלדים על אלו הדינים על האופן הנזכר. אמנם שאינו מסופק על צוואתו על זה כי באמת הצווי ההוא הוא הכרחי אם רוצה בקיומם כי בו ולא בזולת יוכל הוא לעמוד

וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום: וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר שומע לעצה חכם (משלי י״ב:ט״ו) רצוני חכם כמו הנותן אותה למה שנתיישבה בלבו והשתדל לקיימה. אמנם לא עשה כן מיד כמו שחשבו הראשונים כי ראשונה קבלו את התורה שאחר מתן תורה מיד נאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כאלו משיב על דברי יתרו שאמר איעצך ויהי אלדים עמך, וצוך אלדים ויכלת עמוד וגו' ואחרי כן בחר אנשי חיל מכל ישראל ויתן אותם ראשים על העם שרי אלפים וגו'. ואמר שנמשך מסדור הדינין לפניהם מה שיעץ יתרו שהיו שופטים את העם בכל עת בנקל שאם היה הדבר קשה יביאון אל משה. אמנם הדבר הקטן ישפטו הם מעצמם ואחר שעשה כן והוציא עצת יתרו אל הפועל מיד וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו. (יג) והוא היה מה שנזכר מהליכתו בפרשת בהעלותך ופירוש הכתובים האלה על זה האופן נפלא מאד ומסלק כל הבלבול אשר נפל בשתי הפרשיות המספרות מעצתו של יתרו. וזה מה שנתבאר תכלית הביאור בספור משנה תורה באומרו (דברים א׳:ו׳-ז׳) ה' אלדינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעי לכם כי כל זה היה אחר מתן תורה ונאמר שם ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם איכה אשא לבדי וגו' הבו לכם וגו' ואקח וגו' שמוע בין אחיכם וגו': לא תכירו פנים וגו' לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא. והוא ממש מ"ש לו יתרו ויהי אלהים עמך וצוך אלהים ויכלת עמוד כי מעתה לא תגורו מפני איש שיהא מפקפק ומערער. ואצוה את שופטיכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון כמ"ש יתרו והודעתי להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון כי מעתה אין לכם לומר רק כך נצטוינו מפי הגבורה ונסע מחורב וגו' ואז היה כשאמר ליתרו נוסעים אנחנו וגו' ואז הלך לו והוא שנאמר בכאן ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל עד וישלח משה לחותנו וגו' כי יספר אשר נעשה בסוף. ולפי זה עולה הכל כהוגן ונכתבו דברים כהויתן כי הנה יתרו חותן משה ובניו ואשתו באו קודם מתן תורה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלדים אשר בו קבלו את התורה ומיד למחרת הקריב קרבנותיו נסתכל בענין המשפט ונתן העצה הנכונה הזאת ולא היה אפשר לשומה בפועל עד אחר מתן תורה ומיד כשנעשתה עצתי הלך לו בשנה שנייה. וכל טענות האומרים (זבחים קט"ז.) שאחר מתן תורה בא אין בהם ממש אחר שבטלה הגדולה מכלן והוא אומרו בכאן וישלח משה וגו' שדנין זמן שלוחו על כל הפרשה כלה ואינו כן כמו שביארנו היטב. והנה אם יקשה לבך על זה תאמר איך יתכן שעל פי עצתו של יתרו נתנו הדינים לישראל והלא התורה כלה כהוייתה קדמה לעולם תתקע"ד דורות (שבת פ"ח:) גם אתה אמור לו איך היה מינוי הדינין על ידו והלא כך

כתובה לפניו במרום ועוד מה תאמר מדין בנות צלפחד (במדבר כ"ז:א') ואנשי פסח שני (שם ט') וכיוצא אלא שכבר יש לנו תשובה נכונה ע"י זה מפי חז"ל שאמרו (סנהדרין ח'.) על כל כדומה לו ראויה פרשה זו ליכתב ע"י משה ככל התורה כלה אלא שנאמרה על ידיהן שמגלגלין זכות ע"י זכאי וכן על זה האופן נתגלגלה חובה ע"י חייבים במקושש (במדבר ט"ו) ובמקלל (ויקרא כ"ד) והדומים. וכן זכה יתרו שנתיתרה פרש' זו בתורה על שמו. וכבר היה משה בלתי חושש לחסרונה כמו שלא היה מקפיד על הדינים ההם עד שבא לו הצורך אליהם ובא יתרו והעירה על צרכה וגם רוח המקום נוחה הימנו כדי שירגישו תועלת החלק הזה מהמשפטים היותו אלדי נוסף על שאר התועלות שיזכרו בפרשת משפטים שער מ"ו ב"ה:

ומעתה הכל שריר וקיים:

ואחר שנתיישב כל זה כהוגן נשוב להשלים עצת יתרו וטוב כונתה בתוארים ההם שהזכיר בדיינים וסמניהם המובהקים אל המלאכה ההיא וזה ממה שנעמוד על אמתתו כשנזכיר תחלה כונת המשורר באותו מזמור שייחד להתרעם על הדיינים המקולקלים באומרו (תהלים פב א) אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט עד מתי וגו' שפטו ונו' יאמר כי השם יתעלה נתן המשפט ביד הדיינים שיהיו הם הרועים והמפרנסים עדת ה' כאלהים יודעי טוב והוא נצב עליהם אמנם בקלקולם והפסדם יהיה האלהים נצב בעדת אל ובקרב הדיינים ישפוט לייסר ולהוכיח אותם על כל חלקי פשיעתם בדבר המשפט ואמר שהם לא מנעו עצמם מחטא באחת אחת מארבעה סבות אשר נעשה לחטוא בהנה להוציא משפט מעוקל. האחת להיות הדיין מצד רוע תכונתו רשע ואוהב חמס ולא ירא אלהים ועל זה אמר עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה כי החסרים יראת אלהים הם אשר ישפטו עול כרצונם ונושאים פני רשעים מפני אלהים. והשנית כי הונח שיהא השופט ירא אלהים ובבא עם הארץ להשפט לפניו יחפוץ להצדיק צדיק ולהרשיע רשע עם כל זה אינו חפץ בזה מצד מה שהוא אמת שירדוף אחריו לעשות אותו בכל מקום ובכל ענין ואנשים אשר כאלו על הרוב יסתלקו מהדברים הקלים אם מצד שיווים אם מצד קוטן בעליהם ועליהם אמר שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו כי על הרוב בין הדל והיתום יהיה דין ממון מעט ועני ורש הם שתי כתות קטני הערך ואין להסתכל אל שיעור הממון ולא אל גדולת הבעלים רק אל הצדק מצד עצמו כמ"ש (דברים ט"ז:י"ט-כ') צדק צדק תרדוף, עד שיהא חשוב לפניו דין פרוטה כדין מאה מנה. והשלישית כי אע"פ שיהיו לו שתי המדות הקודמות רצוני שיהיה ירא שמים ואוהב האמת מצד עצמו כבר יקרה שיהי' כבודו או ממונו חשוב עליו מנפשו ואם אחד מבעלי הדין יהי' רשע עריץ

הנה הוא ירא לאמר פן יזיקני או יבזני וכדומה לזה ויסתלק מן הדין ולהם אמר פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו. שהכוונה שימסרו נפשם על הצלת העני מחזק ממנו ולא יחושו לנזק הבא להם מזה. והרביעית והיא אשר תקרה על הרוב מה שיהיה הדיין טועה בדבר משנה או בשקול הדעת או בעניינים אחרים מחוסר הבנה או הכרה בחומר המשפט או בצורתו ועליכם אמר לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו ימוטו כל מוסדי ארץ כי יש מהם שלא ידעו שרש הדין ועקרו ואם ידעו זה לא יבינו להוציא דבר מתוך דבר ואפילו בדברים אשר בהם ילמדו ענין מענין בחשכה יתהלכו. ימוטו כל מוסדי ארץ הפך מה שאמר (שבת י'.) כל הדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה במעשה שמים וארץ כי באמת על הדין העולם עומד (אבות פ"א) וכתיב (משלי כ"ט:ד') מלך במשפט יעמיד ארץ. ולזה אמר אני אמרתי אלהים אתם ושותפין לי להעמיד העולם ביושר ההנהגה עד שתהיו כלכם בני עליון כענין שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ונאמר על כלל האומה (דברים י"ד:א') בנים אתה לה' אלהיכם וזה יושלם להם על ידי הנהגת הרועים השלמה. אכן כאדם תמותין. ירצה אכן בנטותכם מהכונה כאדם שאין לו שותפות עם העליונים תמותין ולא יהיה לכם יתרון על הב"ח הבלתי מדברים כי כמות זה כן מות זה בהעדר השלמות. זולתי כי במה שהם אדם ימותו בכבוד על משכבותם והב"ח ימותו על פני השדה סחוב והשלך. ועשה. משל זה ממה שנראה ממשפטי הנמוסים שישומו יתרון גדול בין שרים לעובדי אדמה כשיתחייבו מיתה כי לזה יהרגו בסייף ולזה יתלו על העץ והוא אומרו וכאחד השרים תפולו כי אין הפרש ביניהם זולתי באופן המיתה לבד: קומה אלהים שפטה הארץ. ירצה יקום אלהים וישפוט הארץ בכבודו ובעצמו ויסלק השתוף מאלו הדיינים הממאנים בשיתופו כי אתה תנחל בכל הגוים ואין להם שום חלק ונחלה עמך ולזה לך יאתה כי אין מי שישגיח על הדבר כעין בעליו: (יב) ואתה תחזה כי ארבעת העניינים הללו בעצמם הם אשר זכרם יתרו בזה באומרו אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת וגו'. כי מאמר אנשי חיל הוא כולל כל שאר המדות אשר יפרש אח"כ וכמ"ש ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל דכלהו איתנהו ביה. וכבר כתב זה הרמב"ן ז"ל והיא לשון מובהק בכל התורה כלה על זה השמוש אמנם על הענין הראשון אמר יראי אלהים. ועל השני אנשי אמת. ועל השלישי שונאי בצע וכמו שאמרו ז"ל (ספרי פ' דברים) אפי' אומרים לו אשרוף ביתך או גדישך וכו' והם כלם מבוארים בעצמם. אמנם על הרביעי אמר אח"כ והיה כל הדבר הגדול יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם. וזה שיעור מה שהישירו בבירור הדיינים הראויים לכך. ולזה אמר ואתה תחזה מכל העם כלומר שא"א בעם עצום ורב כמוהו אם תחזה ברוח

הקדש שעליך שלא תמצא בהם מבעלי המעלות האלו ואם עד הנה לא היו נכרים לך: ועוד תשוב ותראה כי כשקבל משה עצתו ושמה לפועל זכר אלו הארבע עניינים עצמם אחד לאחד. כי אומרו (דברי' א') לא תכירו פנים במשפט הוא שוה למאמר ופני רשעים תשאו סלה וירא אלהים אשר זכר יצא את כלם: ואומרו כקטן כגדול תשמעון הוא ממש אנשי אמת כי אוהבי האמת מצד עצמו חביבין עליו הדינין הקטנים עם הגדולים והוא מאמר שפטו דל ויתום וגו'. ואומרו לא תגורו מפני איש הוא עצמו ענין שונאי בצע והוא יראת הנזיקין ולזה אמר כי המשפט לאלהים הוא וכמו שביארנו למעלה והוא מה שאמר שפטו דל ויתום. והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו הוא עצמו והיה כל הדבר הגדול יביאו אליך וגו' ודבר המשורר לא ידעו ולא יבינו וגו'. ובמלאכת החשן ענין נכבד מאד מיוסד על אלו העניינים הארבע כי על כן אמרו חכמינו ז"ל (ערכין ט"ז.) שהוא מכפר על עוות הדין ובמקומו יתבאר ב"ה שער נ"א: ושמת עליהם שרי אלפים ושרי מאות וגו' בהיות הדיינים על המספר הרב הזה הקשה הראב"ע ז"ל בפשע ארץ רבים שריה (משלי כ"ח:ב') ופירש כי שרי אלפים ושרי מאות וכן כלם הם שהיו תחת ידם המספר ההוא מעבדים או נערים או שכירים וגו'. ולא יקבל הדעת שהיה העם היוצא ממצרים מעבודת פרך על זה האופן מהשררה מאלו על אלו ועוד שלפי זה לא יפורש אומרו שרי חמשים ושרי עשרות כמאמר שרי אלפים שרי מאות. וזה כי אלפים ומאות על כרחנו ירצה כמה אלפים וכמה מאות שהרי אי אפשר שלא ימצאו בהם שרי מאתים ושרי שלש מאות וכן עד תשע מאות ואותם הם ראויים להמנות יותר משרי המאה אבל שרי חמשים ושרי עשרות על כרחך הם דוקא כי מה טעם שיאמר שרים על שני פעמים חמשים והרי הם בכלל המאה וכן חמשה פעמים עשרה הם חמשים ולפי דרכו יסבול יותר כי יהיו אלו מספרים סמוכי הממון אשר עליו ישפטו השרים האלה איש כפי גודלו וחכמתו וכבר נהגו על זה קצת המדינות. אמנם האמת הברור הוא שהיו הדיינים רבים על המספר ההוא כמו שקיימו וקבלו זה חכמינו ז"ל במסכת (סנהדרין י"ח.) באר היטב. והכתוב מוכיח מאד שאמר ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אותם ראשים על העם שרי אלפים וגו' ואם כדבריו היה לו לומר ויקח משה שרי אלפים וגו' ויתן אותם ראשים על העם. אמנם היתה כונתו להסיר פקפוק בירור הדיינים וסלק המחלוקת מקנאת איש מרעהו כדי שיתפייסו כולם ויקבלו עליהם וגם שאופן ישובם לשם באהלים ובהתמדת המסעות והחניות יצטרכו בכל מבוי ומבוי שיתיישבו בו כמה דיינים להושיבם על מתכונתם וכבר אמרו ז"ל (תו"כ אמור פ' י"ד) וינצו במחנה (ויקרא י"ד) על עסקי מחנה כלומר על עסקי חנייה והוא מבואר כי לפי צורכם ומנהגם היו

צריכין כן בכל המ' שנה שהלכו במדבר והוא מה שביארו היטב באומרו בסוף דבריו וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום כי על דרך האמת במקומות וזמנים אחרים כל מה שימעטו הדיינים תהיה ההנהגה יותר שלמה עד שנראה שצוה השם יתעלה בהניח השם להם ובשבתם על אדמתם ישימו עליהם מלך (סנהדרין כ':) יהיה ראש אחד ושופט אחד לכל העם וכמו שאמר (דברים ל"ג:ה') ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל. והנה בזה נתבארה היטב עצת יתרו הנכונה אשר באה בבחינה ישרה על איכות הדינין וישיבת השופטים אשר הוא ענין הכרחי אל החיים המדיניים הראויים להקדים לספור מתן תורה. ובזה כבר נודע חביבות העצה הזאת ותועלתה הנפלא בעוצם השלמות המגיע אל האומה הזאת מהיותם נשפטים על פי משפטים אלהיים כמו שיעץ כי לא לבד יגיע מהם שמירת הממון והגבלת האנשים לבל יהרסו לפרוץ אלו באלו בשאר המשפטים האנושיים אלא שנוסף על שיגיע מהם זה בענין יותר משובח יועיל מאד אל הקנייני' השלמים אשר בנפש ואל חיי הצלחת העולם הבא כמו שיתבאר זה במקומו המיוחד שעד מ"ו ב"ה. ולזה אם יהיו זבחיו נרצין לפני השם יתעלה כמו שאמרנו יותר ראויה היתה עצתו וכמו שאמר עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. וזאת היתה כוונת המאמר (רבות פ' שופטים) שזכרנו ראשונה שאמר כזבח לא נאמר אלא מזבח כיצד הקרבנות אינם מכפרים אלא בפני הבית וכו' יאמר שבשמירת הנכסים והממונות יועילו צדקה ומשפט מהקרבנות למה שתתפשט תועלתם לכל הזמנים בין בפני הבית ובין שלא בפניו. ואם בהגבלת האנשים והטלת הרסן על פניהם יועיל מהם כי הקרבנות יכפרו על השוגג וצדקה ומשפט גם על המזיד. וזה שהמשפט יעניש על המזיד יותר מהשוגג ולזה המתנהגים בו לא יחטאו במזיד וביד רמה. ואלו השני עניינים אם שישתתפו בהם שאר הנמוסים הנמוס האלהי יוסיף עליהם יתר שאת מהטעמים שיבא זכרם בשער הנזכר והם מוסיפים עליהם שני עניינים אחרים נפלאים מהם. האחד היא שהם גם כן דרושים שכליים תתעלה בהם הנפש בהשכילה אמתתם ויושרם ביתר המושכלים אשר תשמח ותתעצם מהם ולזה אמר שהקרבנות אינם אלא בתחתונים והוא עונש לחוטא בחלק החומרי ממנו על דרך שאמר (משלי י"ט:כ"ה) לץ תכה ופתי יערים אבל צדקה ומשפט נוהגים בעליונים והם האנשים האלהיים אשר ישכילו אמתתם וישבחו את שם כבוד מניחם וכמו שאמר דוד (תהילים י"ט:י-י"א) משפטי ה' אמת צדקו יחדיו הנחמדים מזהב ומפז וגו' ואמר (שם קי"ט) שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך. והנה על הדבר היותר מיוחד שבתועלתם והוא השכר הרוחני אמר שהקרבנות אינן נוהגין אלא בעולם הזה להסיר כתם העון ונגע הפשע מעל החוטא לא שיסוגל מהם שכר לעולם הבא אמנם

צדקה ומשפט כשיהיו על הנמוס האלהי הנה הם עושים לשם פירות ופירי פירות במצות היותר חמורות שבתורה כמו שפירש דוד זה באומרו אחר משפטי ה' אמת צדקו יחדו הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש וגו' גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב כי הוא מיחל ומצפה חלף עבודתם עקב רב כמו שאמר על שאר החקים החמורים הורני ה' דרך חקיך ואצרנה עקב (שם) נטיתי לבי לעשות חקיך לעולם עקב והיא כוונה נכונה מאד מסכמת למה שרצינו אליו בזה השער מאלו השני דרושים הנקראים בשם צדקה ומשפט כי הענין הראשון מהנהגת הבית הנקרא שלום יצדק עליו שם צדקה כענין (משלי כ"א:כ"א) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד והענין השני הוא המשפט בביאור וזה שיעור מה שיאמר בזה החלק מהשלום והדין ונבוא אל שער האמת ב"ה:

שער מד

פרק א

והוא נחלק לג' חלקים.

פרק ב

החלק הראשון

יבאר הכרחיות השתוף בין עליונים ותחתונים להצלחת האדם.

בחודש השלישי לצאת בני ישראל וגו'.

במדרש (שיר פרשה י"ב) מאי דכתיב (תהלים קל"ה) כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ. משל למלך שגזר על מלכותו בני רומי לא ירדו לסוריא ובני סוריא לא יעלו לרומי. לימים בקש המלך לישא אשה מסוריא עמד ובטל הגזירה ואמר מכאן ואילך ירדו בני רומי לסוריא ויעלו בני סוריא לרומי. ואני אתחיל. כך כשברא הקב"ה את עולמו בתחילה אמר (שם קט"ו) השמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם וכשבקש ליתן תורה לעמו ישראל אמר מכאן ואילך יעלו תחתונים אל עליונים וירדו העליונים אל התחתונים ואני ארד תחלה דכתיב וירד ה' על הר סיני ואח"כ (שמות כ"ד:א') ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים איש מזקני ישראל. הוי כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ.

[157] תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי קצת אנשים מהמון העם בראותם את האדם שוה לבהמה בהכרח לקיחתו המאכל והמשת' ומלאות שאר מחסוריו הגופנים, אם ירצה להשאיר חייתו על ארץ, ובשאר פעולות אחרות אשר בהם דומה לשאר בע"ח, ישפטו למרא' עיניהם זה, כי מקרה האדם ומקרה הבהמ' שוים ג"כ יחד, וכמות זה כן מות זה, כמאה"כ "אמרתו אני על דברת בני האדם וכו', ר"ל אף שבאמת ברר ה' את האדם מכל החי אשר על פני האדמ',

לתתו בתור המעלה, ולשומו דגול מכולם, ראיתי בכל זאת שהם, ר"ל ההמון בהמה המה להם (מחזיקים עצמם כבהמ') יען כי מקרה אחד להם, ובעבור זאת יכחישו גם בתמונת השארת הנפש, ויחשבו כי כמות זה כן מות זה, הכל הי' מן העפר, והכל שב אל העפר. ויען כי החקיר' העיונית תנוח ליסוד מוסד, שכל דבר ישאר תמיד על גדרו וגבול מציאותו ועצמותו, והאדם בהיות גדרו גשם חי מדבר, אינו מסוג אחד עם הרוחני הנבדל מחומר, כ"א כמו שיבדל מהבהמ' בעבור יתרון כשרון דבורו ושכלו, כן יבדל גם מהשכל הנבדל בעבור הגשמיות טבעו, ע"כ הכחישו גם קצת המעיינים אשר לא עליהם נגה אור האמונ' האמיתית, בהשארת נפש האדם אחרי מות גויתו, להיות אח"כ כשכל נבדל מהחומר, וע"ז רומז מאה"כ אשר אמר החכם בשם המעיינים האלה, "וראיתי אני שיש יתרון" וכו', ר"ל ראיתי בהשקפ' הראשונ' ובעיון שכל אנושי לבד, שכל היתרון שיש לאדם על הבהמ', ולחכם על הכסיל בכח שכלו ובינתו אינו מספיק עוד להעלותו למדרגת שכל נבדל, באופן ששתי כתות מתחלפות אלה משתתפות בהכחשת עיקר זה, אפס התורה האלקית אשר אמרה "בצלם אלקים ברא את האדם", הודיעה לנו כי האדם האמיתי ר"ל השלם ההולך בתום לבו, אינו רק מה שגדרוהו הפילוסופים, כ"א זיו עליון ושפע אלקי דבק בו בעודנו בחיים חיותו, ואף כי לאחר מותו בהפרדו מהגויה, אשר על ידו ישאר לנצח (כמו שכבר האריך הרב בזה בשער ששי ול"ב), ורק בבחינ' הרשע המשחית דרכו עלי ארץ הסכים מאה"כ לחקיר' העיונית, באמרו "ועוד מעט ואין רשע" ר"ל בזמן קצר ילך לאבדון, כי לא הקנה לו ע"י מעשיו כשרון השארת נפשו לנצח, "והתבוננת על מקומו ואיננו", ר"ל אם גם תתבונן על מקומו במדרגות המציאות, לא תחייב לו ג"כ ההשאר' הנצחית, אחרי שגדרו רק שם חי מדבר ומקומו א"כ רק מדריג' אחת יותר למעל' ממדרגת שאר בע"ח, אבל דוד המע"ה התפלל שיהי' חלקו עם השלמים הנשארים לחיים נצחיים, באמרו "דבקה לעפר נפשי", ר"ל אף שממהות טבעי ומחסורי גויתי, ומצד גדרי כפי החקיר' העיונית נראה כאילו דבקה נפשי לעפר דיבוק תמידי עד שתמות גם היא במות הגויה, בכל זאת "חייני כדבריך" שאמרת "נעשה אדם בצלמנו וכו' "המורה כי נפש האדם האמיתי היא עצם אלקי ונצחיי, אפס השלמים האלה לא יקנו ההשאר' הנצחיית הזאת, רק ע"י התורה האלקיית המלמדת אותם הכרת האמת, ועשיית הטוב והישר הנרצה בעיני הי"ת, ודמה הרב ז"ל במשלו זיו אלקי העליון הזה שהיא נשמת שדי ממרומים לפתילה קיימת ומתמדת והתור' האלקית המישרת עיוני שכל האדם ומעשיו המוסריים להקנות לו ההשאר' הנצחית הזאת לשמן אשר רק על ידו הפתיל' דולקת והולכת והגוף הנושא אותה לנר חרס משתבר, אך אח"כ יאמר הרב ז"ל, כי ממשלו זה נמשך, שכמו שאם נניח שלא הי' שמן נמצא לנו כ"א במקום חושך ואופל עד שלא יוכל איש לראותו ולמצאו, כ"א ע"י אור שמן הלא יודה כל משכיל כי באופן זה לא הי' באפשרות להדליק אור שמן כלל, כי אחרי שלא נוכל למצוא השמן להדלקת האור רק ע"י אור שמן הנמצא כבר, הלא ידמה זה למי שאמר כי הצל הנעשה ע"י האילן אחרי היותו כבר הי' בתחיל' סבת צאתו מן האין לגבול ההויה, כן הדבר גם בענינו, אם נאמר שזיו האלקי אינו שוכן באדם כ"א ע"י התורה האלקית, שהיא כמו השמן לפתיל' והתור' האלקית לא תושפע כ"א למי שיש לו כבר זיו אלקי העליון הזה ? ע"כ לבאר זאת יאמר הרב ז"ל, כי רק בכלל האומה הנבחרת הזאת אמר, כי זיו אלקי שוכן עליה רק ע"י התורה האלקית, אפס יחידי הסגול' הנביאים ואנשי הרוח, ובראשם מרע"ה אדון כולם הם בעצמם בעלי זיו אלקי הזה מלידה ומבטן, אף בטרם שקבלו התורה האלקית, וע"כ היו ראוים לקבלת', והם א"כ כעין המנורה הטהור' העליונ' המאיר' את כל העולם, כי על ידם הושפע האור האלקי על זולתם.

והנה ע"י התורה האלקית זכו מקבליה להיות במדרגת מלאכי עליון, אשר יש להם מעלה כפולה, מעלה מעשיית בעשותם כל אשר יצום בוראם אלקים עליון ית', ומעלה עיונית בהכרת האמת וידיעת הנהגת הי"ת את עולמו כמאה"כ "גבורי כח עושי דברו לשמוע (ר"ל להבין ולהשיג) בקול דברו" וע"כ אמר המלאך ליושע הכהן הגדול "אם בדרכי תלך" ר"ל שתשיג המעלה המעשיית והמוסרית "וגם אתה תדין את ביתי" וכו' ר"ל שתשיג המעלה העיונית להשיג ולהבין אופן הנהגתו העולם השפל והעליון, אז תהי' ג"כ במדריגת המלאכים ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה ובשתי אלה נבדלו ישראל בקבלתם התורה משאר העמים כמאה"כ "ועתה אם שמוע תשמעו" וכו' שהיא המעל' העיונית "ושמרתם את בריתי" שהיא המעל' המעשיית, אז תתנשאו במעלתכם על כל זולתכם "והייתם לי סגולה מכל העמים" והנה אבותינו הבינו כוונת הי"ת, כי מצותו לשמוע בקולו אינה רק שמיעת האוזן הקודמת תמיד אל המעש' כי אם העיון השכלי וההשגה, שאף שקודמים במעל' אל המעש' הנופנית אשר ע"כ קדמו ג"כ במאמר הי"ת "ועתה אם שמוע" וכו' בכל זאת באים ומושגים לאדם, רק אחרי הרגילו את עצמו לעשות הטוב והישר המצוה מהי"ת, תחת כי העושים הרע בעיני ה' מושכים לרוב גם את שכלם להכחיש במציאות הי"ת, ובהשגחתו על בני אדם, למען לא יכאב לבם מפחד העונש האלקי (כמו שכתבתי בביאורי לשער הראשון על הכתוב אמר נבל וכו') וכן אחז"ל "הרשעים מושכים שכלם אחר מדתם", ע"כ הקדימו אבותינו גם מאמר נעשה לנשמע, ורצו להדמות בזה למלאכי עליון המחברים ג"כ שתי המעלות האלה ומקדימים המעל' המעשיית אל העיוניית כמאה"כ "עושה דברו לשמוע בקול דברו", וזשחז"ל בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמר' מי גלה רזי לבני אדם לשון שמלאכי השרת משתמשין בו" וכו'. ותחת כי היו בתחיל' רק במדרגת חי מדבר

[157]אחר שהאושר האלהי והטוב העליון הוא זר ורחוק אל המין האנושי לפי טבעו ומזגו. באמת צריך היה לתחבולה גדולה אלהית לתקנו ולהכשירו עד שיהא כדאי להשיגו. הנה הקודם יסכים עליו מאד פרסום הדעת ההמוני גם תחייבהו החקירה העיונית. אמנם הפרסום ההמוני הוא אשר ספרו המלך שלמה בשמם כשאמר (קהלת ג') אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים ולראות שהם בהמה המה להם כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה מקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל וגו', ירצה כי אמר בלבו על דברי בני האדם כלומר ההמון ודעתם המפורסם בזה הענין והוא לראות שהם בהמה המה להם רצוני שהם מחזיקים עצמם בכך עם שבררם האלהים והבדילם מהב"ח הבדל גדול וזה נתקיים להם בראותם כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמ' בענין חייהם אחד הוא, רצוני בענין המאכל והמשקה וקצת הצרכים. גם כי מקרה אחד להם כמות זה כן מות זה כלומר ובמותם לא נפרדו. לזה גזרו כי רוח אחד להם ומותר האדם מסוגו שהוא הבעל חי בכלל אין, כי הכל הבל וזה כי כלם שבו אל סוגם הראשון והוא הגשם העפריי לבד והוא אומרו (שם) הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר. אמנם החקירה העיונית הפילוסופית למה שיודע ממנה שאין דבר יותר רחוק לפי הנחותיה כהכנס אחד מהנמצאים במקום חברו רצוני בגבולו וגדרו וזה יודע אמתתו מגדר הגדר והשואתו לנגדר עד שיתהפכו זה על זה והנה אחר שהגדר האנושי וההבדל אשר יתקיים את מינו הוא חי מדבר והנה הדיבור הבדיל אותו מכל הבעלי חיים אשר תחת סוגו וכל שכן שהוא נבדל בזה ההבדל עצמו מהנמצאים הרוחניים שאינם מסוגו וזה כי החי הנאמר בהבדל הוא הנכנס תחת הגשם שהוא סוגו העליון ואם כן הרי הוא כאומרו גשם חי מדבר וזה לא יצדק על הגשם השכלי הנבדל גם לא במלת מדבר

דבור אנושי כשאר כל העמים, זכו עתה בדבר אלקים עמהם להיות במדרגת חי מדבר דיבור אלקי כמאה"כ "היום ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי, ר"ל היום הכרנו כי נעלתה מדרגתינו ממדרגת שאר בר אדם המדברים, להיות עתה בגדר חי אשר האלקים מדבר עמו דיבור אלקי ועפ"ז ביאר הרב ז"ל וויכוח האפיקורס עם רבה (בשבת פ"ח) כי הוא בחשבו שמועה זאת רק לשמיעת אוזן לעג על ישראל, שקדמו נעשה לנשמע הפך כל אדם ששומע תחילה המצוה ואח"כ מקבל עשייתה על נפשו, ורבה השיבו כי אומתנו המשתדלת תמיד לקנות השלמות הנפשיית שהוא בעיון וההשג' הנקנת רק על ידי מעשה הטוב והישר הוכרחה בעבור זה גם להקדים קבלת המעש' לשמיע' מה שלא יבינו הרשעים אשר רק בעניני החומר והגוף כל השתדלותם, כי בזה תקדם תמיד שמיעת העבד מצות אדוניו לעשייתו אותה. - וע"ז רומז המדרש שהחל בו הרב ז"ל, כי מתחיל' כאשר ברא הי"ת את עולמו היתה כוונתו שישתלמו בני אדם שהם מבחר ברואיו, בשלמות מעשיית ועיונית עד שיהיו ראוים שיהי' זיו אלקי העליון שוכן עליהם תמיד, ויהי' עי"ז שיתוף בין העליונים והתחתונים ר"ל בין השכלים הנבדלים שוכני מעלה, ובין בני אדם ברואי ארץ מתחת אפס כאשר החלו בני אדם להשחית דרכם מהר אחר הבריא', נפרד הקשר ונחלק השיתוף הזה, כי בבחינת הכלל ורוב בני אדם, עזב ה' את הארץ להשכין שכינתו בתוכם, כ"א אמר "השמים שמים לד'" וכו' ונדמו בזה למלך שגזר על בני סוריא שלא יעלו לרומי וכו' בעבור חטאם ומרים, ורק על קצת יחידי סגולה כנח שם ועבר אברהם ובניו נחה רוח אלקיו וזיו עליון עד שבא משה רבינו ע"ה אשר היה עומד כמליץ בין אלקים ואדם, אז נתחדש הברית והשיתוף כמקדם ומכאן ואילך אמר הי"ת "יעלו התחתונים אל העליונים וכו: -

כיון שמובנה בהבדל הוא מדבר בכח בלי ספק: והנה אחר שהאדם והנמצא הרוחני אינם מסוג אחד גם אין מאמר שיכללם כי המציאות יאמר עליהם אך בספוק א"כ איך אפשר שיהפכו זה לזה ויכנס זה בגבול זה בגדרו כמו שיחוייב מאומרנו שהאדם יאושר אושר אלהי ויוצלח בהצלחה רוחנית נצחית זה לא יתכן. והוא עצמו מה שביארו שלמה גם כן וייחסו לעצמו בשם וטענת המעיינים באומרו (שם ב') וראיתי אני שיש יתרון לחכמה וגו' החכם עיניו בראשו וגו' ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני וגו' כי אין זכרון לחכם וגו' יורה כי בכל מה שחקר לדרש בכח העיון מיתרון החכמה על הסכלות אשר הוא מותר האדם מן הבהמה בלי ספק איננו מספיק להעלותו אל מדרגת הנבדל אחר שהוא כח מעורב בגשם שיחוייב שיפסד בהפסדו כאשר אמרנו. וא"כ כבר הסכימו שתי הכתות וקיימו וקבלו על נפשם האבדן וההפסד הכרוך בעקבות גדרם והבדלם כמו שהונח ולכאורה יראה כי דינם דין שאם טבעם המיוחד והבדלם המקיים הוא מתקומם עליהם לאויב ומאומה לא ימצא בידם משום דרך או תחבולה לשום להם שארית ופליטה מי יצילם מידי. כי על זה אמר המשורר ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו (תהלים ל"ז). ירצה כי הרשע חוייב אבדון במעט רגע בבחינת פעולותיו ואם תתבונן במקומו והוא גבולו המיוחד לו לפי גדרו וטבעו המיניי כמו שאמרנו ודאי איננו כי הכל הולך אל מקום אחד ועל מי יבטח והנה לפי זה אם כל העם הזה על מקומו יבא אין שלום אמר י"י כי אחר שאחריתו עדי אובד ותקותו מפח נפש מה לו ולשלום. אמנם לזה היה מתפלל דוד ע"ה באומרו דבקה לעפר נפשי חייני כדבריך (שם קי"ט). ירצה אחר שמטבעו וגדרו לפי הסכמת הפרסום והחקיר' העיונית דבקה לעפר נפשי באומרו הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר חייני כדברך הטוב שאמרת נעשה אדם בצלמנו כדמותנו כי הוא הדבר אשר בו יפרד מזה הדבוק העפריי ויעלה אל הדבוק הרוחניי אשר בו יהיה בצלם אלהים חיים. והנה באמת זה לא יהיה ולא יתכן להיות כי אם במציאות העצה האלהית החכמה שאמרנו אשר הודיעתנו התורה האלהית אמתת מציאותה להיותה נעלמת ממנו מדרך החקירה. והוא היות האדם הלזה בלתי נכנס ומוקף תחת הגדר ההוא הנזכר אבל יגדרהו גדר אחר מיוחד מן המיוחד בו ישתתף הזיו העליון על השלמים ממינו במקומות' במושבותם ואף כי אחרי מותם והיה זה במה שהקדים להמציא תכונת האדם על צורת מנורה או אבוקה העשויה להעתיק האור אל המקומות האפלים על ידי הדלקת הפתילה שהיא מוכנת לקבל האור וע"י השמן והשעוה וכדומה. וזה הענין רצהו המליץ (בחינ' עולם פרק ט"ז) בצורתו כשאמר לבי לבי התורה והאדם חבורם הוא נר אלהים בארץ התורה היא להב מתפרד משביב היושבי בשמים והאדם

בשני חלקיו אבוקה שואבת אורו גיו פתילה נפתלת ונשמתו שמן זית זך בהסכמתם והצמדם יתמלא הבית כולו אורה וכו', אמנם עם שהוא ז"ל שם המשל בפינו וחן חן לו יראה באמת שהמשל הוא הפך הנמשל כי הנה במשל הפתילה היא קיימת אמנם השמן הוא הכלה והנפסד ובנמשל הוא ההפך. וגם באור התורה עיקר התאחזו הוא בנפש שהוא השמן ולזה אני אומר שיותר נאות הוא להמשיל הגוף הנושא אל כלי חרש או הזכוכית שהנר עומד בתוכו כי כמוהו היה מן העפר וכמוהו בנקל חשב להשבר ונשמתו לפתילה הדולקת כי היא באמת חוט החסד הנמשך אליו ממרום הוא המעמיד הנר על עמדו וקיומו והוא המקבל האור השופע ממעלה כמו שהפתילה מקבלת אור הניצוץ המתארה בה כמו שכתבנו אצל ויפח באפיו נשמת חיים עיין עליו (שער ח') והשמן אשר ישאר ממנו להתמיד ולהעלות חוזק אורה הוא למוד התורה והמצוה כי הוא ודאי שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד. אלא שיש בזה עיון מה. וזה שאם הנחנו שאי אפשר שיתמיד אור בפתילה כ"א ע"י השמן אם יתברר לנו שהשמן אי אפשר מציאותו כי אם ע"י מציאות האור כגון שהוא במקום חשך צלמות או שהאבוקה הכרחית למלאכתו הנה יהיה הנר תלוי בעצמו ויחויב מציאותו קודם מציאותו עד שיחויב בלתי מציאותו כלל. וכן הוא מבואר שהשמן הזך והטהור ההוא שנמשלה התורה האלהית בו אי אפשר שימצא אלינו ולהעתק אצלנו כי אם על ידי האור הלזה העליון המושפע ממנו יתברך. הנה אם כן ילך הדבר בסבוב ויהיה הענין תלוי בעצמו וימנע מציאותו. אלא שצריך שיובן כל מה שאמרנוהו מזה המשל בכללות האומה הנבחרת אנשי התורה והמצוה אמנם יחידיה ואנשי סגולותיה כתות החוזים והנביאים והמדברים ברוח הקדש אשר על יד רבן של כלם עליהם השלום נתנה התורה האלהית ועל ידי כללם נתפשטה אור ההנהגה הנה הנם כעין מנורה העליונה וטהורה השואבת האור הזך והמצוחצח מה מקור העליון האלהי שהתורה עצמה מושפעת ממנו וכמוה מעתיקים משם אור ההנהגה והשפע ומאירים ומזהירים אל פני העולם בהישרותיהם והנהגותיהם האלהיות. ומה מאד נרמז זה במנורות (זכריה ד') אשר היה בה דבר ה' אל זרובבל בן שאלתיאל לאמר שהיתה מנורת זהב כלה וגלה על ראשה ושבעה נרותיה עליה וגו' ושנים זתים עליה וגו' כל זה להורות כי השפע המושפע על המנורה הטהורה ההיא שנמשל בה האיש השלם ההוא הנה הוא משבעת הנרות העליונות וגם שהם שואבות משנים זתים שעליה והכל מושפע מדבר ה' ורצונו המוחלט כמו שאמר (שם) זה דבר ה' זרובבל בן שאלתיאל לאמור לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' והנה עם זה כבר היו השלמים האלה במדרגת השמן הזך לנר לשידבק על ידם בהם הזמן האלהי לאורם יראו אור. והנה עם

זה נתקיים מה שאמרנו מאמתת המשל אשר אנו צריכין אליו למה שיבא מכוונתינו. האמנה כי לא נפל דבר מדבריו הטוב אשר דבר המליץ באומרו בהצמדם והסכמתם יחד ימלא כל הבית אורה יגלו לעיניך אוצרות ההנהגה הכוללת ונבעו לך מצפוני המעשים אשר בם תתפאר. כי בזולת השמן הטהור הזה אי אפשר בשום פנים כמו שיבא אבל במציאות זה הנר על זה האופן בשני עניינים אלו שזכר נתחתן לעולם המלאכים ונאותה להם להיות לעם אחד בהשלים לנו נפשותינו בהם כאשר הם נשלמים ועומדים כמו שתארם המשורר באומרו ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו וגו' (תהלים ק"ג) שהרצון שהם שלמים במה שהם עושים דברו הכל מה שהפקיד בוראם בידם בתיקון המעשים בעולמים הכוללים אין בהם נפתל ועקש כנגד מה שאמר ונבעו לך מצפוני המעשים אשר בם תתפא. אמנם הם עושים זה לשמוע בקול דברו והוא הענין השני המעולה ממנו והוא היותם מעתיקים השפע וההנהגה ממאמרו יתעלה שהוא הסבה הראשונה אל הנמצאים הכוללים אשר למטה בהם במדרגה. וזה אינו אלא ההשכלה בהנהגה הכוללת וידיעת אופני הגעתה במדרגות הנמצאים תכלית מה שאפשר להשכיל בה נבדלים כמותם. ולהיות שני אלה העניינים מיוחדים ראשונה אל אלו הנבדלים והמשלים עצמו בהם מהשלמים אשר בארץ כפי טבעם קדוש יאמר לו כאחד מהם לזה היה ?דברי המלאך אל יהושע הכהן הגדול (זכריה ג') כה אמר י"י אם בדרכי תלך ואם את משמרתי תשמור וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמור את חצרי ונתתי לך מהלכים בין העומדים החלה כי באומרו בדרכי תלך ומשמרתי תשמור כלל כל המעלות אשר בם יתבאר בסור מרע ועשה טוב. ועל השגתו תכלית מה שאפשר לו בהנהגה הכוללת והקשר הנמצאות והשתלשלם אמר וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמור מת חצרי. כי הידיעה העליונה הזאת היא גוזרת ושופטת בבית קדשו ותפארתו יתברך שהוא העולם העליון. ושמירת החצרות הוא העיון בשני העולמות אמצעי ותחתון שהאחד חצר לבית והשני חצר לחצר ועם זה אמר ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה כי ההשגות האלו משימים ביניכם צד צירוף ושווי. ואין ספק שאל הקנאת שני העניינים האלה כוונה התורה האלהית בכל דבריה והישרותיה כי יהיו כל העם המתיישרים בה ונמשכים אחריה הנם כמלאכי השרת גבורי כח עושי דברו לחיות בהם הטוב באלו החיים הזמניים לשמוע בקול דברו בכוין בהם ענינים שכליים רוחניים בסודות האלהו. ונוהגת המציאות בהשגה זו מפיקים רצון מאתו להצליחם לעד בין העומדים ההם הקיימים כמו שאמר (דברים ו') לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה כמו שפירשו הרב המורה ז"ל. ולפי שבענין זה יתחלפו קצת האדם מקצתם להיותם לקצת הבדל וסגלה על קצת כמו שנמצא כן לכללם על שאר הב"ח תמצא מבואר בתורה

האלהית נאמר ועתם אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ. ביאר השני ענייניים בעצמם כי באומרו אם שמוע תשמעו בקולי יכוין למאמר לשמוע בקול דברו ובאומרו ושמרתם את בריתי כיון למה שיכללו חלק המעשים אשר הם בהם עושי דברו. ואמר כי בשני העניינים האלו תתוחד סגולתם מכל שאר העניינים וכמו שאמר במקום אחר (דברים כ"ו) וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה. וכבר נודע כי קבול החכמה והשלמות יקרא סגלה בם כי זה הכח האלהי ימצא לעם הקדוש הזה לבדו ולכלו כמ"ש ואתם תהיה לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כעיר שכלה כהנים. הנה ביאר שהם מיוחדים בסגלה מכל העמים. אמנם על ההבדל המיוחד נאמר במקום אחר (ויקרא כ') ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי וזה כי היותם לו יתעלה וההקרא בשמו ע"י למוד זאת התורה האלהי' וקיום מצותיה הוא הבדל מיוחד מן המיחד המפריד ומחלק אתכם ממהות כל העמים עד שכבר יהיה ההבדל המיניי הנאמר על כללותם אצלכם במדרגת הסוג לבד. ועתה ראה כי למה שכוונו אבותינו אל שני העניינים האלה המעולים אשר בהם נפרדו מכללות המין כאשר ירדו לסוף הכוונה האלהית כשאמרו (שמות כ"ד) נעשה ונשמע שכוונו בנשמע אל מה שאמר אם שמוע תשמעו בקולי ובנעשה אל מה שאמר ושמרתם את בריתי להיותם עושי דברו לשמוע בקול דברו כנזכר אמרו חכמינו ז"ל במסכת (שבת פ"ח.) בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצאה בת קול ואמר מי גלה רזי לבני אדם לשון שמלאכי השרת משתמשים בו שנאמר (תהלים ק"נ) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו עושים בריאשא והדר לשמוע. והכוונה שאם היה דעתם במאמר נשמע לשמיעת האוזן לבד הנה באמת היה להם לומר נשמע ונעשה שקדימות האוזן היא הכרחית למעשה והמעשה הוא מעולה ממנה והוא תכליתה. אמנם כשהקדימו נעשה לנשמע על כרחנו היה כוונתם אל שמיעת הלב וההשכל הבא אחר המעשה והנמשך ממנו כמו שהוא הענין ג"כ בקניני המעלות האנושיות. וכמו שאמרו (קידושין מ':) שהתלמוד מביא לידי מעשה כאשר יתבאר יפה על זה הכתוב עצמו שער מ"ו ב"ה. ולזה יצאת בת קול ואמר מי גלה רזי לבני אדם לשון שמלאכי השרת משתמשין בו וזה שבהם לא נאמר לשון שמיעה רק על ההשכל דכתיב עושי דברו לשמוע בקול דברו. והראי' ההכרחית כי נאמר עושי בריאשא והדר לשמוע ואם על שמיעת האוזן היה אומר לשמוע בריאשא והדר עושים כמו שאמרנו הנה ששמעו והשכילו מענין העלות מעלותם מכלל האנשים ולשומם בהבדל וסגולה במעלת מלאכי השרת והם סברו וקבלו עליהם מלה במלה. והוא הדבר המעולה אשר הרגישו הם באמותו היום ההוא הנכבד והנורא אשר הגיע אליהם כשאמרו (דברים ה')

היום הזה ראינו כי ידבר האלהים את האדם וחי ירצה שכבר היו נבדלים מכלל החי המדבר במהותם עד שלא יתכן שישולח עליהם זה הגדר המיניי כמו שישולח על המין האנושי בכלל. אבל שהדבור אשר ינשא על החיות בהם הוא דבור אלהי כי הוא אשר יצורף אל החי בגדר', רצוני כי האדם הוא מדבר דבור אלהי וחי כלומר חי בדבר דבור אלהי וזהו האדם שנאמר עליו (בראשית א') נעשה אדם בצלמנו כדמותינו, ורדו בדגת הים ובעוף וגו' וכמו שאז"ל (ב"מ קי"ד:) אדם אתם ואין העכ"ום קרויין אדם וכמו שאמר שלא יאמר עליו חי מדבר מת רק מדבר דבור אלהי וחי והוא ענין מעולה אלהי מאד יורה על גודל שלימותם שכבר הכירו שהשיגו אותו הענין שקבלו עליהם בהקדימת נעשה לנשמע אשר בו נעשה השתוף בעליונים וההפרדה מהתחתונים וזאת הכוונה הנפלאה לא ישימו אליה לב הטפשים וזה היו תופסין עליהם כדאיתא (שבת פ"א) ההוא אפיקורס דחזייה לרבה דעיין בשמעתא ויתבא אצבעותיה דידה תותי כרעיה וקא מייץ בהו וקמבען אצבעתי דמא אמר ליה עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו אכתי בפחזיתיכו קיימיתו אבעי לכן למשמע ברישא או מציתו קבליתו ואי לא לא קבליתו. אמר לו אנן דסגינן בשלמותא כתיב בן (משלי י"א) תומת ישרים תנחם הנך אינשי דסגיין בעלילותא כתיב בהו (שם) וסלף בוגדים ישדם. הנך רואה שהמין הזה נשתבש בפתיותו כשחשב שעל שמיעת האזן אמר והיה תופס עליהם בחיוב קדימתה. אמנם רבה סתם דבריו אצלו ואמר בלשון הכתוב כי עומק מחשבותיהם לא יבינו כל רשעים ופתיותם תשדדם ותגזול מהם טוב כוונתם והמשכילים יבינו ושלימותם תצילם מתפיסתם כי היא תנחם אל סוף כוונתם להעלותם במדרג' מכללות האנשים אל מעלת המלאכים הנצולים מכל פגעי ההיולאניות ומכל תלאותיו:

ובמדרש (במדבר רבות פ' ט"ז) בוא וראה כי כשאמרו בני ישראל נעשה ונשמע הביא הק"בה מלאך המות ואמר לו כל העולם ברשותך חוץ מן האומה הזאת שבחרתי וכו' עד חירות ממלאך המות חירות מן המלכיות חירות מן הייסורין כשחטאו במרגלים אמר ותפרעו כל עצתי (משלי א') אני אמרתי אלהים אתם וגו' אכן כאדם תמותון וגו' (תהלים פ"ב). הנך רואה בעיניך שאמר כי במאמר נעשה ונשמע זכו להיות כאלהים והוא השתוף עצמו שאמרנו. אמנם איך נפרעה עצה זו בעצת מרגלים יתבאר במקומו שער ע"ז בע"ה. הנך רואה בעיניך כי ברא י"י חדשה בארץ אשר לא ידעת ולא ידעון שתי הכתות הנזכרות ראשונה ע"י השמן הטוב היורד על פי מדות התורה האלהית וטוב הישרותיה על נפשות השלמים המחזיקים בה אשר בו נגמר השתוף האלהי המציל אותם מן המות המוחלט עליהם לפי דעתם. וזה הענין בעצמו ירצה שנזכר במזמור הנכבד המיוחד לספור נפלאות

יום מתן תורה כמו שאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן וגו' עלית למרום שבית שבי וגו' ברוך י"י יום יום יעמס לנו האל לנו אל למושעות ולאלהים ה' למות תוצאות (תהלים ס"ח) הנה כי כשהזכיר יום בוא השם הגדול והנורא על עמו ברבבות קדש כמדבר עם המליץ הנאמן אשר על ידו היה הכל אמר עלית למרום וגו' ואמר כי השבי ההוא אשר שבה מהעולם העליון הוא מתנות גדולות באדם כי בהן אף סוררים ירצה הסרים מן הדרך והרחוקים מישיבת עליונים יוכלו לשכן יה אלהים ולכן יש לברך ה' יום יום ולבקש מלפניו יעמוס לנו מאלו המתנות יטיל עלינו מאלו המעשים לרוב מאחר שהם ישועתנו סלה. והשלים הביאור כמו שאמר האל לנו אל למושעות וגו' ירצה כי האל היה לנו אילות וכח למצוא לנו מושעות וזה הענין הנפלא היה לאלהים י"י למצוא תוצאות ועלות נכוחות להדיח המות הטבעי מעלינו ולשום נפשנו בחיים והוא מבואר. וענין זה הויכוח נקרא בדמיונו שרמז אותו רוח הקדש ע"י מעשה שהיה לדוד כמוהו רצוני שהיו גוזרים עליו היחידים מהמעיינים גם ההמון ההפסד המוחלט מבלי שום ישועה אח"כ היה עין י"י עליו וחשב מחשבות לבלתי ידח והוא נושע בי"י וזה (שם ג') במזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו ועל זה האופן מזמור דוקא ושיר מיבעי ליה. והכתובים אשר ירמזו על זה אצלי הם ג' האחד אומרו רבים אומרים לנפשי אין ישועתה וגו' נפשי ממש. והשני קולי אל י"י אקרא ויענני מהר קדשו סלה כי הנה הר הקדש זה סיני אשר שם נאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול. והשלישי מה שסיים לי"י הישועה על עמך ברכתך סלה כי הוא מאמר שלא יאות שם לפי פשוטו אמנם יאות מאד על התורה על הדרך עצמו שאמר על זה (שם כ"ט) י"י עוז לעמו יתן י"י יברך את עמו בשלום. ועל פי שלשה עדים יקום דבר לישב שאר הדברים על הענין כי קרוב הוא. והנה מצד זה השתוף הנזכר הי' כל מה שנמצאו האנשים האלהיים משתתפים עם העליונים במדרגות נבואתם אשר היא למעלה מהגדר האנושי המפורסם ושם יהיו להם מהלכים זה למעלה מזה כל אחד כפי מה שהוא כמו שעל זה נאמר (זכרי' ג') ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה:

ועתה ראה כי כל זה הענין בדמותו בצביונו ובקומתו הוא שכוונוהו חז"ל במאמר ההוא שזכרנו בתחלה כאשר נשים אליו לב מג' דיוקים. האחד אומרו בתחלה כשברא הק"בה את עולמו אמר השמים שמים לי"י וגו' והלא הפך זה אמרו ודאי במקום אחר (תנחומא פ' נשא) בשעה שברא הק"בה את העולם נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים כשם שיש לו בעליונים וכו' וכבר פירשנוהו בתחלת הספר שער ל"ד. והשני מאומרו ואני ארד תחלה דכתיב וירד ה' על הר סיני ואח"כ ואל משה אמר עלה אל ה' והלא תחלה נאמר בפרש' ומשה עלה אל האלהים ואח"כ וירד ה' על הר סיני. והשלישי כבד משניהם שהרי אמרו

חכמינו בגמרא (סוכה ה') תניא רבי יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה ומעולם לא עלו משה ואליהו למרום שנא' השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. ולא ירדה שכינה למטה והא כתיב וירד ה' על סיני למעלה מעשרה. והכתוב (זכרי' י"ד) ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים למעלה מעשרה. משה ואליהו לא עלו למרום והכתיב ומשה עלה אל האלהים למטה מעשרה. והכתיב (מ"ב ב') ויעל אליהו בסערה השמים למטה מעשרה. והכתיב (איוב כ"ו) מאחז פני כסא פרשז עליו עננו ואמר ר' תנחום שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו אישתרביב ליה כסא ונקיט ליה:

והנה מכל זה המאמר יראה שהגזירה עצמה במקומה עומדת ועדין השמים שמים לה' ולא בטלה לגבי גדול וקטן להיות להם מהלכים רק למטה מעשרה שהוא גבול העליונים בלי ספק. אמנם כשיובן ענין השתוף התוריי הכלל שאמרנו עם מה שראוי שיצורף אליו ממנו בהכרח יתבאר הכל יפה. והוא כי ממאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותינו נתבאר שער מ' כי בשתוף הזה נברא העול' בלי ספק והוא מה שאמרו שאז נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים שכבר ביארנו שגדר האדם ההוא היה חי מדבר דבור אלהי אלא שקפץ עליו חטאו של אדם והפרידו והבדילו ונמשך ההבדל וההפרדה כל הדורות ההם שסלקו השכינה אל הז' רקיעים. ועל אלו הדורות כולן נאמר בזה המאמר בתחלה כשברא הק"בה את עולמו אמר השמים שמים לה' וגו' כלומר סמוך לבריאת עולמו כי מיד חטא אדם הראשון וכן ממש פירוש בראשית ברא אלהים וגו' והארץ היתה תהו ובהו וגו' כפי המפרשים שפירשו (רש"י שם) בתחלת בריאת שמים וארץ. והארץ היתה תהו וגו'. ומשלם יעיד על זה עדות ברורה שהרי בני רומי ובני סוריא מצד עצמם איפשר היה להם עלות ורדת אלו לאלו אלא מפני הגזרה שגזרה עליהם וכן אלו הנמצאים היה בטבעם זה השתוף מתחלת בריאתם רק שנסתלק מפני הגזרה עד שבא אברהם אבינו והתחיל לבטל אותה והוחל השתוף והמשיכוהו שבעה האבות להיות מקבילים אל הדורות שסלקו אותו בעיניהם כמו שפרשנו הענין יפה בשער ל"ד הנזכר. אמנם לא נתפשט השתוף ההוא דרך כלל בזרעם עד שבא משה רבן של נביאים והמשיכו המשך כללי לא היחידים לבד כי גם כל העם הזה יעלו בשתוף ההוא ולזה לא למדו ממאמר ומשה עלה אל האלהים כי אל השתוף הכולל הם מכוונים לא אל הפרטי שהפרטי כבר התחילוהו האבות הראשונים אבל אמר שבזכות משה שעלה אל האלהים להמשיך זה השתוף היה מה שהיה שנעשה כמין שושבין אל זה הזווג הנכבד שהיא נתינת התורה שעליו אמרו במשל כשרצה המלך לישא אשה מן סוריא כי כן קבלו ישראל עליהם היום ההוא לאהבה את ה' וללכת בכל דרכיו ולדבקה בו כמו שהכלה מקבלת עליה עבודת

החתן ואהבתו וייחודו ולזה אמר ואני ארד תחלה כי אי אפשר בענין אחר. וזה כי אחר שנתינת התורה מחויבת להמציא השתוף הזה שהיא במדרג' השמן הטהור הנזכר חוייב שתקדם ירידתו להר ואח"כ המה יעלו אליו ולזה אמר ואל משה אמר עלה אל י"י אתה ואהרן נדב ואביהו וע' איש מזקני ישראל כלומר רבים עתה עם י"י אלה שיוכלו לעלו' איש איש לפי מעלתו ומדרגתו להיות להם מהלכי' בין העומדים הקיימים כנזכר לפי שכבר נתבטלה הגזרה והדת נתנה לחזור הדבר אל הכוונה הראשונה לעלות תחתונים ולרדת עליונים באותו סולם שראה יעקב אבינו במראה נבואתו שאמר (בראשית כ"ח) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו ומה נפלא מאמרם ז"ל שם (ב"ר פ' ס"ח) והנה סלם זה סיני בגמטרי' וכבר זכרנו שמץ מנהו שם בשער כ"ה:

ובמדרש פרשת נשא (במ"ר פ' י"ב) והיה ביום כלות וגומר רב אמר דבר שלא היה משנברא העולם ועד עכשו נעשה באותו היום משנברא העולם ועד עכשו לא שרתה שכינה בתחתונים אלא משהוקם המשכן לכך נאמר. ויהי דבר חדש הוא. רבי שמעון בן יוחאי אומר דבר שהיה ופסק וחזר לכמות שהוא שכן אתה מוצא מתחלת ברייתו של עולם שרתה השכינה בתחתונים שנאמר (בראשית ג') וישמעו את קול י"י אלהים מתהלך בגן לרוח היום וכיון שנסתלקה שכינה בעת שחטא אדם שוב לא ירדה עד שהוקם המשכן לכך כתיב ויהי דבר שהיה נפסק להרבה ימים וחזר לכמות שהוא זהו שאמר (שיר ה') באתי לגני אחותי כלה. עוד שם (פ' י"ג) בקרבנו של נחשון אמר רבי שמואל בר' יוסי באתי לגן אין כתיב כאן אלא באתי לגני לגנוני למקום שהוא עקרי מתחלה שנאמר וישמעו את קול י"י אלהים מתהלך בגן לרוח היום. ועוד שם ובילמדנו (פ' נשא) אמר רבי שמואל בר נחמן בשעה שהקב"ה ברא את העולם נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים וכו' כנזכר הנה שעם היות שרב סובר דהיא וישמעו את קול י"י וגו' לאו יישוב שכינה בתחתונים הוא אלא גלוי של שכינה וקרקור של נבואה לפי שעה כמו שהיה לשאר האבות אי נמי דלשון מתהלך מורה על בקשת ההליכה לא על ההליכה ממש כי המתהלך זולת המהלך וירמוז למה שעתיד. יראה שכל שאר החכמים חשבו מאמר מתהלך בגן כפשוטו וחשבוהו לשכון שכינה ממש אלא שפסק והוא אומרו באתי לגני הראשון ודרשו וא"ו ויהי לתוספת על ענין ראשון לומר שכבר היה וחוזר עכשו להיות ועל כן הלכה כרבים והכל להכריח שזה הענין מהשלמות לא תאמר ראה זה חדש הוא ואין כל חדש כי באמת היא היתה הכוונה הראשונה בבריאת האדם בצלם אלהים אלא שמתחלה לא נמצא השמן הטהור להספיק הפתילה לשאוב האור האלהי כדי שישותפו בו רבים כמו עכשו כי להתפשטותו יחוייב לפי הראוי שלא ימצא בינינו

מקום פנוי מהשכינה וכמה הפליגו חז"ל להורות זה השתוף במה שאמרו (ברכות מ"ג:) שהמהלך בקומה זקופה דוחק רגלי השכינה והטעם שהוא מכחיש זה השתוף או בלתי מרגיש בו ומה יקרו מפנינים דברי הרב המורה בפרק נ"ב מהחלק הג' שהתחיל אין ישיבת האדם ותנועתו ועסקיו והוא לבדו בביתו כשבתו ותנועתו ועסקיו לפני מלך גדול והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדבורו במושב המלך ומפני זה מי שיבחר בשלמות האנושי ושיהיה איש האלהים באמת נעור משנתו וידע שהמלך הגדול המחופף עליו והדבק עמו תמיד הוא גדול מכל מלך בשר ודם. ואלי היה דוד ושלמה והמלך ההוא הדבק המחופף הוא השכל השופע עלינו וכו'. השומע ישמע כל דברי הפרק ההוא כי באמת הוא לבדו יספיק להנחיל אוהביו היראה והנקיות והקדושה הראוי לפי השתוף האלהי הזה וכ"ש כשנדבר על דרך התורה ולשונה כי המלך הגדול ההוא הוא מלך המלכים הקב"ה [158]) אמנם מה שאמרו שמעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו השלמים למעלה מעשרה הנה הוא באמת הגבלת המהלכים ההם שהשלמים יש להם רשות להתהלך בתוכם וזה כי מהידוע שהכבוד העליון המכונה אליו ית' הוא היותו למעלה מעשרה השכלים כמו שנרמז מגובה הארון והכפורת (סוכה ד':) והעשיריות כלם הם מדרגות והבדלי השגות אשר תשוטטנה בתוכהנה השגות כל הנביאים והחוזים והמדברים ברוח הקדש איש ואיש כפי מעלתו ונקראות אורות או אספקלריאות יש רואה באחד ויש רואה בשתים ויש ביותר וכל עוד שתעבור מדרגתו מהאספקלריאות עוד יוסיף מעלה ונוגה מהכבוד של מעלה. וכל עוד שמקצר בהם יוסיף עובי כי כמספרן כן יהיו המשכם מבדילין. ולזה אמר אליהוא לאיוב בהוכיחו על קוצר השגתו מדוע אליו ריבות וגו' בי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה בחלום חזיון לילה וגו' (איוב ל"ג). יאמר שהשגותיהם בנבואה הם קצרות איש מהם לא ישיג אלא במדרגה אחת

[158] אמנם לדעתי כונת הרב ז"ל פה, שחז"ל רומזים בזה על מה שאמרו חכמי הקבלה שכל תארי הי"ת הנשגבים כלולים תחת עשרה מושגים שכליים כוללים הנקראים עשר ספירות, והרב ז"ל כינה אותם פה בשם עשר שכליים אשר כבודו ית' למעל' מהם, או שרומז הרב בזה על עשר מדרגות המלאכים והשכלים הנבדלים ומדרגות השגותיהם השונות שהזכיר הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' יסודי התורה הז', ועליהם רומז גם גובה הארון והכפורת שהיה עשרה טפחים, אשר עליו שכן כבוד הי"ת והשגות הנביאים ואנשי הרוח משוטטות רק בגבול אלה העשר מדרגות ההשגה, יש משיג רק אחת מהנה, וממנו א"הכ "הן באחת ידבר אל, ובשתים לא ישורנה", ר"ל רק מדרגה אחת ישיג, והשניה לא ישיג עוד כראוי, עד שיש עוד תשע מדרגות מבדילות בין כשרון השגתו ובין אמיתת הי"ת, כמש"א חז"ל להורות ע"ז מיחזקאל, שנתנבא בתשע אספקלריאות, כי לקוצר השגתו בעבור היותו על אדמת נכר חוצה לארץ, היו תשע מדרגות השגות אשר קראו חז"ל בשם אספקלריאות, ר"ל מחיצות זכוכיות, מבדילות בינו ובין האור האלקי, ויש משיג ארבע או חמש מדרגות, ומר"עה אדון הנביאים השיג יותר מכולם, עד שנשאר רק מחיצה אחת, כ"ל מדרגת השגה אחת מבדלת בינו ובין האור האלקי, אשר ע"כ נאמר עליו אשר ידעו אלקים פנים אלפנים", אבל כל אלה הנביאים יכירו וידעו כי כבוד הי"ת נעלה תמיד על משרה מדרגות השכלים או העשר ספירות האלה, וזש"א חז"ל שמעולם לא ירדה שכינ' (ר"ל להיות מושגת מהנביאים והחכמים האלקיים) למטה מעשרה.

ואם בשתים לא ישורנה לגמרי ובכתוב הסמוך פירש אותם. והכוונה שמי שהוא מקצר בהשגותיו אין לו להתחזק לדבר דבר נגד פני עליון. אמנם יש נביאים שרואים ומתפשטת השגתם בארבע ובחמש ועוד. וחז"ל אמרו (ויקרא רבות פ"א) שיחזקאל הנביא נתנבא בתשע אספקלריאות שנאמר (יחזקאל מ"ג) כמראה המראה אשר ראיתי במראה אשר ראיתי בבואי לשחת העיר ומראות כמראה אשר ראיתי על נהר כבר ואפול על פני. והכוונה שהיה מתנבא בראשונ' והיו מתמצעות ומבדילות תשע אספקלריאות בינו ובין האור האלהי העליון אשר הוא למעלה מעשרה וזה היה מתוך צער הגלות והיותו חוצה לארץ ואף הנביאים המתנבאים באספקלריאות רבות כבר ישארו להם מחיצות רבות שהיו מתנבאין מתוכן כלומר חוץ להם כמי שרואה אחרי זכוכיות הרבה ולז"א (יבמות מ"ט:) שכל הנביאים כלם התנבאו באספקלריא שאינה מאירה לפי שליותר משובח שבהם נשארה מחיצה או מחיצות בנתים זולתי משה רבן של נביאים שנתפשטה השגתו בכל העשרה האספקלריאות ולא נשאר' רק מחיצה אחת בנתים כי לזה נאמר עליו (דברים ל"ד) אשר ידעו ה' פנים אל פנים ונאמר (במדבר י"ב) פה אל פה אדבר בו במרא' כו' ואמר במראה לומר שלא היתה השגתו במרא' בקמץ שהיא אספקלרית הנביאים כלם אשר נאמר עליהם (שם) אם יהי' נביאכם ה' במראה אליו אתודע. ושם נתבארו ארבעה תנאים המיוחדים אל הבטת המראה אשר עליהם ועל כל אחד מהם תקרא אספקלריא שאינה מאירה כמו שיבא ביאור זה במקומו שער ע"ו ב"ה. אלא במראה ממש והיא אספקלריא המאיר' מאד מצד קורבתה אל האור העליון כאשר אמרנו והנה כל זה כתבו הרב המור' ז"ל בשביעי מפרקי הקדמת אבות אלא שאמר שהבדל המחיצות היה לפי החסרונות אשר במדות עד שאמר זה לשונו אלו המדות וכיוצא בהם הם מחיצות הנביאים עליהם השלום ומי שיש לו מהם שתי מדות או שלשה בלתי ממוצעות כמו שכתבנו בפרק הרביעי נאמר בו שראה את השם אחרי שתי מחיצות או שלש ולא תרחיק היות חסרון קצת המדות ממעט במדרגות הנבואה וכו'. והנה לפי זה היה להם להיות מספר המדות הממוצעות כפי מספר אלו המעלות אשר בהם תתפשט הנבואה כפי מאמרם ז"ל אמנם ירא' שהכל יהיה כפי מה שיהי' החסרון יש מהם שמעכב ומבדיל מחיצות רבות ויש לא כל כך והכל בכלל אלו העשרה שזכרו חכמים זכרונם לברכה אשר הכבוד האלדי למעלה מכלן ומ"מ על פי העיון הזה אמרו כי אע"פי שנזכרה בו יתעלה ירידה דכתיב וירד ה' על הר סיני וכדומה הנה מעולם לא ירדה שכינה ממעלת קדושתה ותמיד הוא למעלה מהעשרה ומשם הושפע השפע האלדי על העולם הזה השפל הכל באמצעות העשרה המתמצעים בינו לבינו אשר נתן לנביאים

ולחוזים מהלכים בתוכם כמו שאמרנו והוא כוונת מאמר (שמות כ"ה) ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים ירצה בהיותי אני על הכפורת שהוא למעלה מעשרה ואתה בין שני הכרובים כלומר שיהיו לך מהלכים שכל ים בין העומדים ההם שהם סימן לעולם המלאכים כמו שיתבאר במקומו שער מ"ח ב"ה. וגם אף על פי שסופר מקצתם שעלו אל ה' או לשמים שהוא המרום המוחלט. מעולם לא עלו למעלה מעשרה. אבל היה התפשטותם בתוך העשרה בין רב למעט כמו שאמרנו עד שהגדולים שבהן ואפי' משה רבינו לא עברו מתוך העשרה. אמנם מפני שהשגת משה היא למעלה מכולן כמו שיתבאר במאמר (שם ל"ג) אני אעביר כל טובי על פניך וגו' אמרו דאשתרבב ליה כסא ונקיט ליה ירצה שההשגה הזאת רחבה אצלו משאר כל הנביאים שיעור מספיק להבדיל נבואתו מנבואת כלם הבדל גדול מאד. והנה בזה נתבאר זה המאמר בהסכמת כונת המאמר ראשון אשר היינו בביאורו ולכן פה אחד יודו על אמתת מה שרצינו אליו בזה הדרוש הנכבד וההכרחי לידיעתנו והוא היות האדם לפי מה שהעיד עליו ההוראה התוריית משותף אל העליונים ואשר המות הכרוך בעקבות החי הוא לבלתי היות מצורף אליו הדבור האלדי כמו שאמרנו. אמנם בשמירת התנאי ההוא הנה לא יצדק עליו מה שאמרנו ראשונ' והתבוננת על מקומו ואיננו כי ודאי מקומו הוא מקום גדולים ומה יופיו ומה טובו כי יתבונן עליו ואפי' כל רוחות שבעולם נושבות בו לא יהיו מזיזין אותו ממקומו כמו שאמרו (אבות פ"ג) על הפכו הרוח בא ועקרתו וכו' ועל זה אמר החכם אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח כי מרפא יניח חטאים גדולים (קהלת י'). ירצה אם רוח היצר המושל ברוב בני אדם יעלה עליך להרסך ממצבך זה הנכבד ולהדפך ממעמדך המעולה התחזק בעצמך ומקומך זה המיוחד אל תנח כי הרפיון מזה רצוני לבל תרחיק עצמך להיות מבני עליה במזיד שאם תרחיק המקום הנזכר יניח לפניך חטאים גדולים כי לא תהיה יראת השותפות על פניך. סוף דבר שהוא חובה על האדם לשמור מצבו לבלתי הרוס מקום מצבו וכל איש שלם על מקומו יבא. ומהפלא שאפי' האל יתעלה המרומם מכל אלו היחסים רוממות הכתוב זה היחס בעצמו וזה כי בצאת לפניו עניינים בלתי נאותים למקבלים שלא כמדת טובו נאמר בהרחבת ההשאלה (ישעי' כ"ו) כי הנה ה' יוצא ממקומו כלומר ממנהגו והרגלו וזה הפירוש הוא נכון בכתוב מבלי מחסור דבר באשר ירצהו הרב המורה פרק ל"ג חלק א'. אמנם השבח התמידי המיוחד לו בסתם ממשרתיו הקדושים הקרובים אליו הוא ברוך כבוד ה' ממקומו (יחזקאל ג'). וזה מה שיספיק שיעורו לפי הכוונה בזה החלק:

פרק ג
החלק השני

יבאר איך ימצא זה השתוף ע"י המצוות האלקיות:

במדרש (שבת פ"ח) א"ר סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע מיד באו ששים רבוא של מלאכי השרת ולכל אחד ואחד מישראל קשרו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וכיון שחטאו בעגל ירדו ק"כ רבוא של מלאכי חבלה ופרקום שנאמר (שמות ל"ג) וינצלו בני ישראל את עדים. א"ר יוחנן וכלן זכה משה ונטלו שנאמר בסמוך (שם) ומשה יקח את האהל אמר רב סימון ועתיד הקב"ה לחזרן לישראל שנאמר (ישעי' נ"א) ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם:

[159]אחר שנתבאר בחלק הא' אפשרות הדבקות והשתוף העליון ע"י התורה האלדית כמו שנזכר יש עוד לחקור ולדעת כח זה האיפשרות ועניני רצוני אם הוא אפשר קרוב או רחוק. לפי שאם היה אפשר רחוק הנה הוא קרוב לנמנע. גם אם היה אפשר קרוב ובלתי

[159]תוכן דברי הרב ז"ל, כי אף שנתבאר בחלק הראשון שאפשר שידבק הזיו העליון האלקי באדם וישותף עמו, בכל זאת אילו היתה זאת רק אפשרות רחוקה, ר"ל אשר תוכל להיות מושגת רק ע"י הרבה אמצעיים, או שהיתה רק ביכולת איזה יחידי סגולה, להשיגה, או שהיתה השגתה באופן שנוחה לאבדה מהר, הלא היתה התועלת אשר נמשכ' מקבלת ישראל את התורה, לסבב על ידה דיבוק הענין האלקי בהם, רק מעטה ובלתי מתמדת, ואף כי ביוצאי מצרים אשר שכנו והתערבו זמן רב בין עושי התועבות אשר שנא ה', והורגלו במעשיהם, ע"כ הערימ' החכמה האלקית לסדר ענייני המעמד הנבחר הזה, באופן שיעשה רושם חזק ומתמיד בלב כל ישראל, למען יהי' תועלתו כללית ומתמדת כל הימים, וזאת היתה לפני המעשה ההוא בעת ההכנה, ובשעת המעשה ואחריו, ובאר זאת הרב ז"ל באמרו, כי הנה נודע שברצות איש שישיג מבוקשו אשר ישאל מזולתו, צריך לזה ששה תנאים, שיבחר לזה הזמן, המקום, והאמצעי הראוי, ויסדר כראוי ענין שאלתו, ומלבד כל אלה יצטרך גם לאפשרות המבוקש והיאותו, ר"ל שיהי' אפשר ביד הנשאל ויאות לו שימלא המבוקש הזה, והנה קבלת ישראל את התורה האלקית להדביק בהם עי"ז הזיו העליון, מלבד שהיתה אפשרות למו כמו שבארנו בחלק הראשון, והיה נאות גם מצדם לקבל', בחר י"ת לזה גם כעין הכנה ראויה, הזמן הראוי, אחרי שעברו רק כמשלש חדשים אחרי צאתם ממצרים מבית עבדים, בהיות עוד זכרון תשועתם מיד צר ע"פי ה' חרות על לוח לבם, ומה שלא הקדים הזמן עוד יותר, אחז"ל "משל למלך שהיה לו בן חולה והבריא" וכו' שלא רצה המלך שילך אל בית הספר בטרם התחזקו כחות גופו, ושכלו אחר חליו, כן רצה הי"ת שינגפו ישראל תחילה ממשא מלך ומעבודתם הקשה, עד שתשוב רוחם אליהם ויהיו ראוים, לקבלת התורה, והמקום הראוי, כי בהר סיני ההר חמד אלקים לשבתו, נראו בו בלתי ספק גם מצד טבעו ותכונתו סימני ואותות קדושה, עד שהיה ראוי להראות עליו כבוד ה' (כאשר יספרו לנו גם היום הנוסעים שמה) ובחר במר"ה אדון הנביאים שהוא האמצעי היותר ראוי להנתן התורה על ידו, ועל שלש אלה רמז הכתוב באמרו "בחודש השלישי וכו' באו מדבר סיני וכו' ומשה עלה אל האלקים" וכו', גם על סדור הדברים איך ידבר משה אל העם למען יטו אוזן יותר לשמוע בקול ד' אמר "כה תדבר וכו' אלה הדברים וכו'", ובשעת המעשה ר"ל בעת קבלתם התורה, הפליא הי"ת לעשות עמהם אותות ומופתים בקולות וברקים וענן כבד למען יסבבו כל אלה חרדת אלקים, העושה רושם חזק ומתמיד בלבם מהמעמד הקדוש והנבחר הזה, גם אחר המעשה, ר"ל אחר כל ההכנות האלה, השתדל הי"ת להקנות להם הכשרון לסבב במעשיהם שיחול הענין האלקי עליהם, וישותף עמהם, כמא"הכ "קדושים תהיו כי קדוש אני ד' אלקיכם", בתתו להם מצותיו וחקותיו הקלות ונוחות להעשות מהם, בעבור שאינן תלויות בעיון שכלי הדק אשר יושג לאדם רק אחרי השתדלות רבה ויגיעת כחות נפשו, כ"א רק במעשה גופני הנקל לכל אדם לעשותו, כמא"הכ "כי קרוב אליך הדבר בפיך ובלבבך לעשותו", ועשייתם היא ג"כ ביכולת כל אדם כמחז"ל "אפי' ריקנין שבך מלאים מצות כרמון" משא"כ אלו היה מצטרך לקיומם עיון דק ושכלי, אשר אין כל אדם זוכה לו, וע"פ ההקדמות האלה מבאר הרב ז"ל דברי חז"ל א"ר סימאי וכו', עיין בדבריו המבוארים מעצמם.

כולל רק אל יחידי הסגולה לבד הנה יהיה התועלת מועט לראות כי בני עליה הנם מעטים. וגם אם היה קרוב ונוח לקנותו אמנם היה ג"כ קרוב ונוח לאבדו הנה יהיה קל ההסרה: וכל אחד מאלו העניינים הוא מה שיחליש מציאות זה השותף או שישיבנו כאלו אינו: והנה היות אלו העניינים ארבעתן על הצדדין המרחיקים יותר מהיותו על הצדדים המקריבים הוא מבואר מאד מהיות נפש האדם בטבעה מתאוה אל החפשיות והשלטנות ללכת אחר שרירות לבה הרע בכל אשר יאוה מתענוגי בני אדם והתפקרותו המרחיקים אותו מזה השתוף והקירוב תכלית הרחוק. וכ"ש לעם הזה קרוב לצאתם ממצרים אשר היו מורגלים כל הזמן הארוך ההוא אצל האומה היותר נפסדת בזה מכל העמים אשר על פני האדמה כמו שהוצרכה התורה אחרי כן לומר (ויקרא י"ח:ג') כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וגו' שיחייב הדעת בהם כל ההרחקות הנכריות בלי ספק אם היה שימשך עניינם בזה על הענין הטבעי לאדם.

אמנם לזה הערימה החכמה האלהית לכלול להם בזה הענין ג' עניינים נפלאים. אחד קודם מעשה. ואחד בשעת מעשה. ואחד לאחר המעשה ובהמשך עניינו. והנה הענין הראשון הוא מה שראתה חכמתו בבוא עליהם בתחלה בשמירת הצדדים כלם שראוי לשמור בכמו אלו העניים הקשים והכבדים כדי להפיק בהם רצון שלם ובלי ערעור. וזה יתבאר בתחלת ספור זה הענין כשנתעורר לדקדק בו קצת דקדוקים. האחד אומרו ביום הזה באו מדבר סיני הרי אמר בחדש השלישי לצאת בני ישראל שכוונתו בראש החדש השלישי בלי ספק. השני אחר שנודע כי מרפידים באו לסיני למה חזר ואמר ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני. השלישי אומרו ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר היה לו לומר ויקרא אל משה ויעל אליו וגו' ועוד שיראה שהיה משה במעלה גבוה ממה שנקרא אליה. הרביעי על מה באה הקפידה הגדולה בסדור הדברים עד שכתב בתחלתן כה תאמר אל בית יעקב ותגד לבני ישראל. ובסופם אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל שנראה שלא נתן לו רשות לשנות כלל (מכילתא פ' מתן תורה פ' ב'). אמנם הוא מבואר כי העצה היעוצה לכל בן דעת מבקש רצון מזולתו בדבר קשה וגדול צריך לתת לב להכשיר ענין שאלתו ולתקנה משששה צדדים ואלו הן הזמן והמקום והאמצעי. וסדור הדברים. ואפשרות המבוקש. והיאותותי. הזמן הוא מבואר מדברי החכם (קהלת ג':א') לכל זמן ועת לכל חפץ וכבר אמרו ז"ל (אבות פ"ד) אל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו ואל תרצהו בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו. והנביא היה מתפאר באומרו ה' אלהים נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר (ישעיהו נ':ד') כי הי' מכוין אל הלומדים העתות היותר הגונות ללמוד גם שהאל יתעלה יעיר אותו

בבקר בבקר לשמוע בלמודים כי הוא הזמן היותר נאות לזה מזולת וכמ"ש (תהילים נ"ז:ט') אעירה שחר: המקום אין ספק שהמקום גורם הרבה להפיק רצון האל אם להיותו בית תפלה או בית הקברות שכל אחד משבר לב האדם ומרככו או שהוא במקום גדולים כמו שעשה אברהם אבינו לעפרון בענין שאלתו והיא שעמדה לו שנאמר (בראשית כ"ג:י"א) לעיני בני עמי נתתיה לך. ואין צריך לומר אם המקום מסוגל מפאת מעלה כמו שהיתה ארץ ישראל מכל הארצות ובית המקדש מסוגל מכל: האמצעי כי הוא ראוי שיהיה הגון אם אצל הנשאל והשואל ואם אל דבר המבוקש צא ולמד מה בקש הקב"ה איש כלבבו בכל הענינים להוציא את ישראל ממצרים כמו שנתבאר זה יפה בשער ל"ד עיין עליו: סדור הדברים אמר הכתוב (משלי י':ל"ב) שפתי צדיק ידעון רצון וכבר שבחו חז"ל (שו"חט תהילים י"ט:י"ג) אל דוד על זה באומרו (תהלים י"ט) שגיאות מי יבין וגו' עד יהיו לרצון וגו'. ואנשי הדעת דבר גדול הוא אצלם אמנם הפתאים אינן מקפידין והם נכשלים בפתיותם הנה רחבעם בן שלמה עמד טעמו בו כששאל עצה על המדבר הגדול ההוא מהזקנים אשר עמדו את פני שלמה אביו לא שאל לבד על מהות העצה כי גם על איכות התשובה וסדור דבריה ולזה אמר (מלכים א י"ב:ו') ויועץ המלך רחבעם את הזקנים וגו' איך אתם נועצים להשיב את העם הזה דבר כיוון אל עצמות העצה ואל סדור דבריה כי ידע שהשעה צריכה לכך. אמנם הזקנים על דרך המוסר אמרו לו עצמות העצה וסמכו על דעתו בכיון הדברים ולזה לא אמרו לו (שם) אלא אם היום הזה תהיה עבד לעם הזה וגו'. מה שהיה הפך זה כשנועץ עם הילדים כי הוא לא חלק להם את הכבוד הזה ולא אמר (שם) רק מה אתם נועצים ונשיב דבר את העם הזה אשר דברו אלי לאמר הקל וגו'. כי לא בקש מהם רק העצה והיא ישיב להם דבר. והם קפצו בראש לסדר את הדברים בפיו לא יוסיף ולא יגרע שנאמר וידברו אליו הילדים אשר גדלו אתו לאמר כה תאמר לעם הזה וגו' כה תדבר אליהם קטני עבה ממתני אבי ועתה אבי העמים וגו'. ואין ספק כי אם הי' משיב אותם דבר בלשון רכה ודברים מתוקים כמו שאמרו הזקנים ודברת אליהם דברים טובים לא היו מעיזים כנגדו באותו שיעור שהעיזו. מ"מ הוא מבואר כי מות וחיים ביד לשון (משלי י"ח:כ"א) ונאמר (שם כ"ה) ולשון רכה תשבר גרם: אפשרות הדבר הוא מוכרח הלא תראה תשובת אליהו ז"ל (מלכים ב י':י') הקשית לשאול. והנה בת שבע אמרה לשלמה (מלכים א ב':כ') שאלה אחת קטנה אנכי שואלת מאתך אל תשיב את פני יורה כי השואל יש לו לכוין לשאל דבר נקל לעשות: היאותות הדבר הוא גם כן מבואר שאע"פי שיהיה איפשרי או נקל לנשאל לעשות אם לא יאות לכבודו לא יעשה. הלא תראה תשובת שלמה לאותה שאלה קטנה ששאלה אמו אמר

(שם) ולמה את שואלת וגו' ושאלי לו את המלוכה כי הוא אחי הגדול ממני והנה אמו ראתה שאינה קטנה ולא הפצירה בה. וגם נבות היזרעאלי עם היות שבקש ממנו אחאב את כרמו בדברי רצוי ושמירת המועיל כמו שאמר תנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו אם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה (שם כ"א). שהכוונה שיתן לו כסף במחיר שייטב בעיניו להחליף הכרם בכרם טוב ממנו שכבר ימשך לו התועלת משני פנים עם כל זה לא קבל לטענה שביאר באומרו (שם) חלילה לי מה' מתתי את נחלת אבותי לך כי גנאי גדול היה אצלם להשחית נחלת האבות וכן לא יעשה בישראל: שש הנה הדברים העקריים אשר ראוי לכוין אליהם כל בן דעת המבקש דבר גדול הערך מהזולת ובכלן נתכוון' אסתר המלכה כשעמדה לבקש על עמה. הלא תראה שהכשיר' הזמן מיום אל יום באומרה (אסתר ה':ח') ומחר אעשה כדבר המלך. והמקום שיהיה בביתה שלא יהיה שם מקטרג. והאמצעי משתה היין. וסדור הדברים אשר אין למעלה ממנו תנתן לי נפשו בשאלתי וגו' (שם ז'). ואפשרות הדבר והיאותות (שם) כי נמכרנו וגו'. כמו שביארתי אלו הדברים כלם בפי' המגלה ההיא: וכלם כוונם בכאן החכמה האלהית בתחלת הכניסו בנו חמודו לחנוך הגדול והנורא הזה. הלא תראה ראשונה שכיון הזמן הנכון והזכיר כוונתו אותו באומרו ביום הזה באו מדבר סיני שירצה בזמן הזה לומר שהוא היה הזמן היותר נאות שאפשר לבא בו תחת כנפי השכינה והוא שיהיה כמשלש חדשים לצאתם מהגלות המר ההוא אשר היה עדין עול השעבוד על חלקת צוארם ובעוד הנסים כלם נוססים לפניהם וקודם לכן עדין היו יעפים ויגעים מצרת השעבוד וכמו שאז"ל (תנחומא פ' יתרו) משל למלך שהיה לו בן חולה ואחר שהבריא אמר אין רצוני שילך אל בית הספר עד שיעברו ג' חדשים והנה על הגבלת זה הזמן המשוער אמר בתחלה (שמות ג':י"ב) בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. אמנם באומרו באו מדבר סיני כיון אל בחירת המקום כי הוא ההר חמד אלהים לשבתו וזה שמו אשר יקראו בכל מקום הר האלהים ויפגשהו בהר האלהים (שם ד') ויבא אל הר האלהים חרבה (שם ג'). ובו המערה המוצלחת אשר נאמר עליה (שם ל"ג) ושמתיך בנקרת הצור בו ישב משה אדונינו ע"ה, שלשה פעמים ארבעים יום וארבעים לילה בלי אכילה ושתיה (דברים ט':ט'). גם שם היתה מערת אליהו ז"ל שנאמר בו (מלכים א י"ט:ח') וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד בא הר האלהים חורבה ויבא שם אל המערה. והנה המקום הזה הוא ראוי להשפיע על יושביו רוח חן ושכל טוב מזולתו מההרים. ולפי שהנעתק מהמקום הרע המוחלט ויבא על הטוב המוחלט יקבל מזה רושם יותר נפלא וחזק מאשר יבא אל האמצעי לזה חזר

ואמר ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני כי זה מה שראוי שיאמר גם בבחינת המקום. ואמר עוד ויחן שם ישראל נגד ההר כי מזרח של הר היותר נכון לזה כי הוא הצד הנקרא פנים בכל דבר. ובבחינת האמצעי אמר ומשה עלה אל האלהים יאמר כי לעשות אותם במעמד ההוא אלהיים אין סרסור ואמצעי בעולם כמשה שכבר עלה מעצמו אל מעלת האלהות במעלות המדות והשכליות כמו שיורו עליו פעולותיו הראשונות והנמשכות אחריהן והיא הסבה אשר קרא אליו האלהים מן ההר עכשיו להיות אמצעי וסרסור אל המעשה הגדול והנורא ההוא. והנה על הקפדת כיוון הדברים וסדורם אמר תחלה וסוף כה תאמר אל בית יעקב וגו'. אלה הדברים אשר תדבר הקפיד שלא יוסיף ולא יגרע ולא ישנה. אמנם תוכן הדברים אשר יכלול בו איפשרות הדבר וגדול תועלתו הוא מה שכלל באומרו אתם ראיתם את אשר עשיתי במצרים וגו'. ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה וגו'. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו'. אמנם כוונת הדברים ומה שראוי שיובן מהם לפי זמנן ומקומן יתבאר כשנעמוד על פי הספור כלו ב"ה. אמנם עתה יראה שבאלו העניינים המסודרים על זה האופן נמשכה כוונת האל יתעלה ועצתו כי באמור להם משה על פי ה' מיד ויענו כל העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה והוא מה שיטעימהו הכתוב יפה באומרו ויבא משה אל זקני העם וישם לפניהם את הדברים האלה אשר צוהו ה' ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה יאמר שעם שהוא ע"ה היתה השקפתו בשליחותו יותר אל זקני העם כי יראה מכללם לא ישמחו בו הנה היה מתוכן השליחות וסדורו בכל העניינים הנזכרים שכל העם יחדיו קיימו וקבלו עליהם לשמור לעשות וזה הוא למה שנתחכם להם יתעלה קודם מעשה. אמנם מה שהפליא עמהם בשעת מעשה הנה הוא מבואר מאד מאומרו הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. ולזה ראה שיהיה המעמד ההוא הנורא על צד החרדה וההשתוממות הנפלא מהזהירות בנקיות וקדושה וההזהר בכבוד ובמורא והראות קולות אלהים וברקים רב וענן כבד וקול שופר חזק מאוד ודברות אלהים בלהבות אש אשר אלו הם חרדות נפלאות עשאם האלהים לפוצץ בם לבות האבן ולהמוח שם כל גיד נחשת וברזל. וכבר ביארו הם הדבר יפה באומרם (דברים ה׳:כ״א) הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדול' וגו' כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים וגו' קרב אתה ושמע וגו'. הנה שמגיע בפליאות הכונ' האלהית בשהם יטו שכמם ולבם אל השמיעה והעבודה כמ"ש (שם) ושמענו ועשינו. ויתר הכוונות באלו הדברים יתבאר בפירוש הספור ב"ה. כי עתה

אין הכוונ' רק לזכור מסגולת המעמד ההוא בכלל אשר כוונו אליו כי היה להכין לב העם הרחוקים ולהקריבם אל שלמותם בפעולות ועניינים חדשים אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים והוא מה שרצהו בזה המשורר באמרו אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים זה סיני וגו' גשם נדבות תניף אלהים וגו' חיתך ישבו בה וגו' (תהילים ס"ח:י'). אמר כי בצאתו לפני עמו המעמד הנכבד והנורא ההוא ובהכין צעדיו שם בארץ ישימון לעשות את הגדולות ואת הנוראות ההם מהרעשת הארץ והטפת השמים ענינים חדשים ונוראים הכל היה להכין העם ההוא ולהכשירם אל קבלתם הפועל הנאות להם להצלחתם. כמי שמכין הארץ העיפה אשר לא עובד בה זה כמה והוצרך השתדלות רב להולידה ולהצמיח' ולזה אמר גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננת ירצה כל העניינים הללו הם במדרגת גשם נדבות אשר הנפת על נחלתך הנלאה שתצלח לעשות ענף ולעשות פרי. ופירש הנמשל ואמר חיתך ישבו בה וגו'. והכוונ' כלומר שעדתך ישבו בארץ ההיא שרעשה והפלאות ההמה היו להכין בטובתך עם עני להקריבו אליך אלהים ודי בזה מענייני המעמד ההוא הנכבד בשעת מעשה לענין כוונתנו: ואולם מה שנתחכם להם במה שיבא ואחרי כן בתקון ענינם בעניני השתוף והקירוב והכללות והקיים שזכרנו ראשונ' שהוא עקר שכל השתוף הזה הנזכר תלוי בו. הוא במה שהפליא גם כן עצה ותושיה לשום עמודיו ואדניו יתדותיו ומיתריו כלם ענינים ומעשים רצוני מצות ומניעות בכל דברי התורה הזאת. כי על זה האופן לא לבד ימצא זה השיתוף. אבל יהיה מציאותו קרוב ונח לקנות. גם יתפשט לכללם, ולא עוד אלא שתהיה קשה הסרתו כי הם ארבעה ענינים עצומים בהגעת הכוונ' על צד היותר טוב שאפשר כמו שאמרנו: והנה ענין השתוף כבר נתבאר בחלק א' והב"ה פירשו בעצמו באומרו על אלו המצות בכלל (ויקרא י"ט:ב') קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם וכמו שאמר בכאן ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. וזה גופו של שתוף כמו שהונח. אמנם הקירוב והקלות בו גם כן פירשו באומרו (דברים ל') כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא וחותם כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. ביאר היטב כי כל הקירוב ההוא היה מצד שהכל תלוי במעשה מה שלא יהיה כן אם יהיה בדרך תושית העיון לבד. אמנם כללותם. כי הוא מבואר שהמעשה הוא דבר משותף לכל מהעיון אם לקושי השכל ואם לצורך התנאים המיוחדים אשר לא ישתתפו הכל בהם ולזה אחז"ל (ברכות נ"ז.) אפי' ריקנין שבך מלאים מצות כרמון. וזה שהמצות באות וחלות בדברים אשר יפול עליהם החלק החמרי ובכל מיני צורכיו ולא יכלו להמלט מהם.

ובמדרש (רבה פ' כי תצא) כי לוית חן הם לראשך (משלי א':ט') א"ר פנחס ב"ר חמא כל מקום שתלך המצוה מלווה אותך מנין שנאמר (דברים כ"ב:ח') כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך וגו'. עשית דלת המצוות מלוות אותך שנאמר (שם ו') וכתבתם על מזוזות וגו'. לבשת כלים חדשים המצות מלוות אותך דכתיב (שם כ"ב) לא תלבש שעטנז, אם הלכת לגלח המצות מלוות אותך (ויקרא י"ט) לא תקיפו וגו'. היה לך שדה המצות מלוות אותך (דברים כ"ב:ט') לא תחרוש בשור ובחמור. לזרוע (שם) לא תזרע כרמך כלאים. לקצור (שם כ"ד) כי תקצור וגו'. אמר הק"בה אפילו לא היית עוסק בדבר אלא מהלך בדרך המצוות מלוות אותך שנאמר (שם כ"ב) כי יקרא קן צפור לפניך בדרך וגו': הנה שכיוונו אל תועלת הקירוב והכללות אשר מצד המעשה שכיוון הש"י בהם כאדם המזמין לבנו אהובו מזונותיו בכל מקום אשר ידיו ממשמשות בהם כי על כל פנים יגיעו אליהם כל עייף וכל כושל בם. והנה לזה באה ההוראה מהמשורר צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה וגו' (תהילים ל"ו:ז'). ירצה כי היתה צדקתו עמנו מפורסמת כהררי אל ומדת משפטו כבושה ונסתרת בתהום רבה מצד שאדם ובהמה תושיע ה' ירצה במה ששמת תשועתנו בדבר המשותף בנו לאדם ובהמה והוא החלק החומרי ופעולותיו מה שלא היה כן אם היתה תלוי בדבר המיוחד לאדם שהוא החלק השכלי העיוני כי לא ישתתפו בו רק מעט מזער. והוא מה שהורה עליו אדון הנביאים בסוף דבריו באומרו (דברים ל"ג:כ"ט) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע וגו'. והכוונה שאין כמוהו עם שנושע כלו בכללו והיא מבואר: אמנם קושי ההסרה הנה חוייב ממה שקדם מבלי ספק כי החוט המשולש על זה האופן לא במהרה ינתק שכבר נהפך לטבעי שני ואשר הוא כן הוא ודאי קשה ההסרה ועל זה אמר הכתוב (ישעיהו נ"ט:כ"א) ואני זאת בריתי אותם אמר ה' וגו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם אמר כי ברית כרותה למצות האלהיות על האופן הנזכר שלא ימושו מהם לדורי דורות והוא ענין נצחיות התורה ודבקות האל יתעלה עם האומה הזאת לעולמי עולמים:

ועל הוראת אלו הארבעה דברים אשר הם העקר בהתמדת שלמות האומה הזאת אחר שכבר נכנסו תחת כנפי השכינה לסבות שקדמו כיון ר' סימאי במאמר ההוא הנכבד שזכרנו בתחלה אמר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע מיד באו ששים רבוא וכו'. רצה כי ממה שדקדקו ישראל בשהקדימו במענה הראשון לומר כל אשר דבר ה' נעשה לבד ולא אמרו אז ונשמע עד הפעם השלישית שנאמר (שמות כ"ד:ז') ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע יראה שדקדקו היטב בענין הזה. ולכאורה קבלו עליהם המעשה לבד לראותם הוא ענין יותר נקל ומשותף עד שהתבוננו

עוד בינה בענין אחר כך ואמרו נעשה ונשמע כל מה שראו שהמעשה התוריי מטבעו לבוא לידי השכל ועיון בו כמו שיתבאר שם ב"ה. הנה מזה נמשכו הארבעה תועלות עצמן שזכרנו. ועל הראשון שהוא עצם השתוף האלהי הוא מה שזכר להתקשר בכתרים ההם האלהיים המעמידים השתוף והמחזיקים אותו הענין קשר האותיות שאמר במקום אחר (שבת פ"ט.) כמו שיתבאר בשער ע"ד ב"ה ובאומרם שהיו הכתרים שנים לכל אחד כוונו אל התועלת השני והוא דרך השגת העניינים זה בזה וקירובו. ובאמרם שהיו מכתירי הכתרים ששים רבוא כיוונו אל שלא נמצא בהם על זה האופן מי שיהי' נעור ורק מזה השלמות. ובאמרו כי כשחטאו הוסרו על ידי כפלים של מלאכי חבלה יורה כי השלמות הזה הבא על זה האופן בקושי יוסר. וזה שאם היה השלמות בחלק העיוני לבד הנה בהפסד הדמיון יספיק לשיוסר כחם מהם. אמנם עכשיו שישתתף המעשה לא יסולק השלמות עד שיתקלקל ג"כ הכח המתעורר המניע אל המעשי' ולזה אמר שהוצרכו שני מלאכי חבלה להסירם כי אין מדרכם להנצל מהם כי אם בזה אחר זה וע"י מסירים מתחלפים ואע"פ שיוסרו לפי שעה כבר ישאר הכתר בכלם או באנשים השלמים מהם כי זה וזה ראוי לדמותו למשה ולא עוד אלא שסופו לחזור כי מעשה רב וכמ"ש (ישעיהו נ"א:י"א). ושמחת עולם על ראשם. ובמדרש עוד (ש"ר פ' כ"ז) משל למלך שאמר לעבדו מזוג לי שתי כוסות הללו והיה אומר לו הוי זהיר עד שהוא נכנס לפלטין הי' עגל אחד שרוי על פתח הפלטין נגח לעבד ושבר אחד מהן היה העבד מרתת לפני המלך אמר לו המלך מה לך מרתת אמר לו שנגחני עגל ושבר אחד מהכוסות אמר לו המלך א"כ הזהר בשני כך אמר הק"בה שני כוסות מזגתם לי בסיני נעשה ונשמע שברתם נעשה כשעשיתם את העגל הזהרו בנשמע הה"ד (ישעיהו נ"ה:ג') הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם. הרי שאמרו שהיה קושי ההסרה מצד היותם שני כתרים ואף כי יחטאו במעשה כי רבים לוחמי' לו כמו העצלה והכילות והתאוה וכדומה הנה בהשאר חברו ישוב הכל מה שאין כן החוטא בעיונו ובדעותיו כי אליו אמר (משלי ב':י"ט) כל באיה לא ישובון וגו'. ואלישע אחר יוכיח (חגיגה ט"ו.) הנה נתבאר כי מרחמם ינהלם על דרכים ואופנים בהם יעלו כללם משפל מצבה לגבהי מרומו ולא יכשלו בלכתם ובעמדם יעמדו בקיומם והיא מה שרצינו בזה החלק:

פרק ד

החלק השלישי

יבאר בזה החלק על איזה אופן ובאיזה בחינה יקנו אלו המצות ההצלחי' הנפשיית.

[160]בביאור איך יגיע מהמצות התוריות זה השתוף האלהי והכוונה הראויה לעושיהן להגיע אל תכליתן. וזה אם צריך שתהיה כוונת העושה אותם לשמוע בקול דברו לבד ולא הותר לו להשקיף בהנה אל שום תועלות מקווה אליו. או אם הותר לכוין בעשייתם אל תועלת עצמו והצלחת נפשו עדי עד. שאם יצוייר שלא ימשך לו מהם זה התועלת יחדלו: והנה הענין הראשון יחייבהו השכל משני פנים. האחד מה שחוייב אל הפועל היותר

[160]תוכן דעת הרב ז"ל, כי מצד אחד יחויב מב' פנים, שתכלית עשיית המצוות צריכה להיות רק, שישיגו עושיהן על ידן שיתוף ענין אלקי, כי אחרי שמבואר כבר במבוא שערים, (עיין ביאורי שם) שמפעולות צריך שתסובב רק תכלית יקרה, הלא ימשך מעצמו שנתינת המצות התוריות מה"ית, וסידורן, שהן הפעולות היותר יקרות, צריך שתצא גם תכלית היותר מעולה, שהיא רק השגת השיתוף האלקי הזה, והב' אחרי שהתכלית היא תמיד הדבר הראשיי הנכבד עוד יותר מהפעול' המביאה אליו, איך יעלה על דעתנו לחשוב, שתועלת האדם הזמנית והגופניות תהיה הדבר הראשיי והיותר נכבד בפעולות ה"ית האלה? מכל זה נמשך שאנו מחויבים לקיים המצות רק למען מלאות בזה רצון הי"ת, ולהקנות לנו עי"ז השיתוף האלקי כמאחז"ל "אל תהיו כעבדים" וכו' ושאר מחז"ל שהביא הרב ז"ל, אפס מצד אחר יחייב השכל בהיפך, שנוכל לכוין בעשיית המצות גם למען השג על ידה טוב זמני ותועלת גופנית, וזה ג"כ מב' פנים, הא' כי נראה, שאף שכל מיני הצומח והחי למשפחותם נבראו לתכליות גדולות ונכבדות מהם, ד"מ הצמח להיות מאכל לבהמה, והבהמה לעבודת האדם, בכל זאת הטביע הי"ת בכל אלה הכוסף הטבעי לעשות הפעולות המצטרכות להניק לחיות האויר המים והארץ: ולקבל אור וחום השמש למען יוכלו לגדל ולהוציא פרי למיניהם, וכן כל בע"ח יכספו וישתוקקו למצוא מספוא וחציר למזונותיהם, למען יוכלו להשאיר חייתם, ולמה יגרע האדם, כי לא יוכל לחשוב בפעולותיו על שום תועלת לעצמו ? ורק אל השגת תכלית נפשיית ורוחנית ישים עין ? הב' כי הלוא נראה לעין, כי האד לפי טבעו אשר הטביע ד' בקרבו, יתעצל בעשיית כל פעולה אשר לא יוכל לקוות ממנה לעצמו תועלת גופנית, ומעשה אונן לנו לעד, וכפי הנרא' נענש רק על מה שעשה למרות עיני כבוד ה', ואם חדל רק לעשות המעש' הטוב לקחת את תמר לו לאשה, מיראתו כי לא לו יהי' הזרע, לא הי' נענש כל כך אחרי שהי' לו כעין התנצלות בעצלות טבעי לעשות דבר אשר לא יקווה ממנו שום תועלת לעצמו, ואחרי שהטביע הי"ת כזאת בקרב לבנו הלא נראה כי איננו נגד רצונו ית' אם נשתדל במעשינו תמיד לשחר גם טובנו ואשרנו, כמו שנמצא זה ג"כ מפורש לא לבד בדחז"ל, באמרם ד"מ "האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחי' בני וכו' ה"ז צדיק גמור" כ"א גם בהרבה מקומות נמצא בתורה בעשיית המצות הבטחת "למען ייטב לך" וכו', והנה שני אלה משפטי השכל נראים בהשקפ' ראשונה כסותרים ומתנגדים זה לזה, ולבאר אותם עד שיהיו מסכימים ומתאימים יחד יאמר הרב ז"ל, כי רק הפילוסופים אריסטו והנמשכים אחריו, אשר לא האמינו בשכר ועונש אלקי האחוז בעקב קנין המדות הנפשיות הטובות או הרעות, הם חושבים ואומרים כי האדם צריך לקנות לו המדות הטובות, לא לשום תועלת אשר לדעתם הנפסדת הזאת לא נוכל לקות מהם רק בעבור עצמותם בעצמם ד"מ השגת וקנין מדת הרחמנות והנדיבות ודומיהם היא בעצמ' אושר מוסרי לנפש אדם, אף שלא יוכל לקוות שכר בעבורן אבל אנו אשר חובה עלינו להאמין בשכר וגמול אלקי, אף כי עלינו החוב לעשות המצות למען הפיק בזה רצון הי"ת, והוא צריך להיות תמיד התכלית האמיתי בכל מעשינו בכל זאת צריכים אנו לחבר עמו גם האמונה האמיתית, כי יגיע לנו עי"ז גם שכר נפשי וגופני. אך בזה יבדל שכר העובד את הי"ת משכר העובד מלך בשר ודם כי שכר המובד את המלך האנושי היא, רק בעבור שעבדו וסבב בזה טובה לנעבד, אבל שכר עבודת הי"ת היא רק חסד מאתו ית' אף שהעבודה היא רק להשלמת ולטובת העובד ולא לטובת הי"ת השלם לבלי תכלית אשר לא יצטרך לנו ולמעשינו, ע"כ ברצות אנטיגנוס להזהיר על שתי אלה, אמר "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס" (עד שאם יעלה על דעתכם העדר השכר או שלא תחפצו בו תמנעו מעשותם) אלא הוו וכו' כי עשיית המצוה אינה מהראוי שתהי' רק בתנאי שיקובל עליהם שכר וגמול, כ"א רק להפיק בזה רצון הי"ת המצוה אותם עם חיבור האמונ', כי בשמרם עקב רב ר"ל גם שכר גופני גם שכר מוסרי וזהו הלמוד המוסרי הראשון אשר רצה להשריש בדבריו אלה בלב תלמידיו והב' הוא שלא יחשבו שהשכר אשר יתן להם הי"ת הוא "הפרס" ר"ל שכר שיתן האדם לעבדו בעבור שישחר טובו בשמרו את מצותו, כי ביחס האדם אל הי"ת אין מקום לשכר כזה כי אם יצדק אנוש מה יעשה לבוראו והוא אינו מצטרך לו ? כ"א כעין מתנת חסד בעבור שמעו בקולו: אפס צדוק ובייתוס טעו בדבריו והבינו ממנו כי דעתו נוטה לדעת הפילוסופים הנפסדת שהבאנו למעל' כי לא יבוא שכר ועונש על מעשה הטוב והרע, והכחישו עי"ז כנודע באמונת שכר ועונש.

נכבד להיות לו תכלית יותר מעולה כמו שנתבאר בהקדמ' הספר וכאשר יאמן אצלנו שהמצות התוריות המסודרות מסדור האל יתעלה תהיינה הפעולות היותר מעולות שאיפשר הנה שיחוייב מזה שיהיה תכליתו היותר מעולה שבתכליות והוא האל ית' לא זולת. והשני שאם יושם התועלת האנושי מאי זה מין שיהיה תכלית אל העבודה האלהית במצות התוריית כבר תהיה עבודתו יתעלה מהדברים המסודרים בעבור התכלית והתועלת ההוא יהיה ראשיי עליה הפך מה שחייבהו השכל והוא היותו יתעלה הוא התכלית הראשיי אשר אליו יפנו כל ראשי התכליות כלן מראשן ועד סופן וכמו שאמר על פי הנביא (ישעיהו מ"ד:ו') אני ראשון ואני אחרון. הרי שני פנים מחייבים שלא תהיה השקפת מעשה המצות התוריות רק לעבודת המצוה שהוא סבת הסבות ועלת העלות ב"ה. וממאמרי חכמינו ז"ל מקיימים זה הדעת מוסר אנטגנוס (אבות פ"א) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו וכו'. ויש מי שפירש על זו הכוונה מאמר בן עזאי (שם פ"ד) שאמר ששכר מצוה מצוה לומר שמצות הם נזכרות ונעשות בעבור עצמן לא בעבור דבר אחר כמו שהאל יתעלה הוא נמצא למה שהוא נמצא לא לסבה אחרת וממה שיורה על זה הוראה עצומה אמרם בספרי (פ' עקב.) יכול יאמר אדם הריני לומד תורה כדי שאעשיר כדי שאקרא רבי כדי שיהיה לי חלק לעולם הבא תלמוד לומר לאהבה לא תעשה אלא לאהבת השם יתעלה וכן אמר (ע"א י"ט.) במצותיו ולא בשכר מצותיו וכמה החזיק הרמב"ם ז"ל במאמרים האלו בסוף ספר המדע וזרז מאד להחזיק בזה הדעת ולהרחיק זולתו כמו שנודע משם. אמנם הענין השני הסותר לזה יחייבהו השכל ג"כ משני פנים אחרים. האחד מצד הכוסף והתשוקה הטבעית הנמצאים בכל נמצא מהשפלים וזה שאם היות שמיני הצומח ומיני החי לתולדותם למשפחותם כלם נבראו לתכליות גדולים מהם וגבוהים עליהם כמו (תהילים ק"ד:י"ד) מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם ירצה שתכלית הכח הצומח הנמצא בצמחים הוא הבהמה אשר הם לה למאכל. ותכלית תשוקת הבהמה אל המאכל ההוא אצל הבורא יתעלה הוא עבודת האדם המשתמש בה. להוציא לחם מן הארץ (שם). מכל מקום כבר ימצא לכל אחד מהם כוסף גדול ותשוקה טבעית לתועלת עצמו אם בבחינת אישיותו ואם בבחינת מינו ואיך יתכן שיהיה הכוסף האנושי רק מזה המבוקש. והשני מצד הרפיון והרישול המחוייב ליפול במעשה אשר לא יקווה ממנו שום תועלת לעצמו עד שלא יקבל הדעת שתפסד הצלחתו על המנעו מעשות דברים אשר לא יועילו לו כלל כי מעשה כזה קשה מאד על האדם ומעשה אונן יוכיח והוא שלא נענש אלא על שעשה מעשה לשחת ארצה שנאמר (בראשית ל"ח:י') וירע בעיני ה' אשר עשה אבל כי יחדל לעשות

לא יהיה בו חטא וכבר תפסו החכמים (אדר"נ פ"ה) על אנטיגנוס לאמרו המאמר הנזכר או שמותר לשמש על מנת לקבל שכר או שלא יתפרסם ההפך הנה כי שתי אלו הטענות נותנות רשות לכוין במעשה המצות לתועלת עצמו. ומה שיקיים זה הדעת קיום גמור הוא מה שאמרו במסכת (פסחים ח'.) תניא האומר אתן סלע זה לצדקה כדי שיחיו בני כדי שיהיה לי חלק לעולם הבא הרי זה צדיק גמור יראה שהכחישו לגמרי מה שאמר בסיפרי והתירו שיכוין אדם לתועלת עצמו אם זמני אם נפשי. ואיך לא והנה התורה בעצמה מסכמת לזה במאמרים רבים תמיד לא יחשו מזעוק באזנינו בכלל המצות ופרטם היתר זה באומרה ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום למען ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים. בספר (דברים ד':מ') למען ייטב לך והארכת ימים (שם כ"ב) למען יאריכון ימים ולמען ייטב לך (שם ה') וכן במקומות רבים מספור יזכרו קצתם במה שיבא. ולא עוד אלא שהק"בה פירשו בעצמו באומרו (שם) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם אחריהם וכן אמר משה (שם י') ועתה ישראל מה י"י אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' וחתם לטוב לך. ואם הק"בה מתאוה שתהיה כוונתנו בעבודתו לתורתו לתועלתנו ולהנאתנו איך נעמוד אנחנו ונאמר כשנכוין בהם אל מה שכיוונו מניחם ומסדרם שנפסל המעשה בזה. זה לא יתכן בשום פנים אלא שהותר לנו. אבל נתחייב להאמין כי חלף המעשים התוריים האלו יגיע לנו מהזכות והטוב שיעור מה שראוי לעשותם בעבורו בלי ספק. והוא מה שהוסכם מחכמינו ז"ל באמרם (מכות כ"ג:) רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנא' (ישעי' מ"ב) י"י חפץ וגו' ומאמר דוד (תהילים י"ט:י"ב) גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב כמו שיבא בשער מ"ט: והנה אחרי ששני הדרכים האלה מהחקירה שניהם כאחד טובים ונכונים ומסכימים עם מאמרי חז"ל והנה הם סותרים זה לזה ומקבילים חוייב לנו להשתדל בהסכמת' זה עם זה ושניהם אל האמת אשר בזה יתבאר בטוב טעם נעשה ונשמע על דרך עושי דברו לשמוע בקול דברו כמו שקדם ונצא ידי חובתנו בזה הדרוש הנפלא. ואשר אראה אני מקומות ההעמדה בזה הם שני דברים. האחד שדברו על המצות האלהיות כדבר על המעלות המדותיו' שדברו עליהם חכמי הפילוסופים המדינים בהסכמה העולה על מעיוניהם ונמשכו אחרי דבר ארסטו בהם במה שכתב בפ"ט מהמאמר י' מהמדות ז"ל אמנם יהיו הדברים הנבחרים בעבור עצמם אשר לא נדרוש מהם כי אם הפועל אמנם באלה וכו'. וחשבו כי כמו שהוא שם זה הענין לשבא ותהלה במעשים ההם כן יחשב במצות האלהיות וחלילה לנו מחשוב כזאת. כי הנה הפלוסופים לא יחשבו שום תועלת בפעולות המעלה כי אם היות

מעולה. ולזה היתה להם המעלה תכלית לעצמה לא זולת. אמנם אנחנו המאמינים ייעודי המצות התוריות בשכר הנפשיי הרוחני והי' האושר המיועד לנפשותינו אינו האושר המושג בפועל המדות אבל אחר נפלא ממנו שהוא תכלית כל המעלות כלן לזה ראה שתהיה המצוה האלהית מכוונת לנו להשגת התכלית ההוא הטוב לנו כמו שאמרנו. אמנם ההמעדה השנית היא מה שיוקבל בזאת החקירה היות העבודה האלהית באלו המצות זולת השכר המגיע לעושה אותם כמו שהוא הענין בעבודת מלכי האדמה עד שתחקר אם תהיה העבוד' מכוונת לעצמה או לתועלת העובד. וזה אינו בשום פנים אבל העבוד' והשכר הם שנים במאמר ואחד בעצמות כי על זה אמר הנביא לרחבעם (ד"ה ב' י"ב) וידעו עבודתי ועבודת ממלכות הארצות ירצה שעבודתו יתברך הוא תועלת העובד ועבודת' תועלת הנעבד. וכמו שאמר אם חטאת מה תפעל בו וגו' ואם צדקת מה תתן לו וגו' (איוב ל"ה:ו'.) ירצה כי אף שתוסיף ותגרע כח בגבורה של מעלה וכמו שאמרו חז"ל (איכה רבתי פ"א) בזמן שעושין רצונו של מקום מוסיפין כח וכו' הנה ע"ד האמת אין זה דבר שמוסיף וגורע בו דבר מצד עצמו ית' אבל השנוי נמשך ממך אליך גם את הטוב ואת הרע אתה תקבלם כמו שיתבאר זה שער פ"א ב"ה. אמנם היו המצות האלהיות לעם י"י אלה בתורת חסד ורחמים להישרים במעשים מעולים בהם יפיקו רצונו לזכותם בתועלת שני מיני החיים אשר אמרנו. לא בתורת תמורה וחליפין ממה שקבל בהם בעבודתם כענין עבודות המלכים אלא שהעבודה היותר שלמה אצלו אינה רק מה שייטיב כל אחד לעצמו ולא תקרא זאת עבודה כי אם על דרך החסד והאהבה כמו שיקבל אדם בתורת עבודה לבנו שיאבה שמוע מוסר ללכת בדרך טובים למען ייטב לו ויתן לו שכר על זה. וזהו לדעתי מה שדקדק החכם אנטיגנוס באומרו אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו וכו'. כי לשון פרס אצלי הוא מקווה לאדם חלף עבודתו ותמורת מה שקבל ממנו הנותן כמ"ש (ברכות ל"ד.) שנוטל פרס מאתו ויצא עד שכבר יאמר על מה שנותנין העם הנצוחים במלחמה למלך אשר כבשם תמורת החיותם וכופר נפשם. נאמר (שמואל ב ח':ב') ויך את מואב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ותהי מואב לדוד לעבדים נושאי מנחה ותרגם יונתן בן עוזיאל נטלי פרס. וגם אנקלוס תרגם בערכך נפשות (ויקרא כ"ז:ב') בפורסנך שהיא ממש כענין מחיר הפדיון וכופר נפש. ראה כמה רחוק' העתקה זו ממה שכתב הרמב"ם ז"ל (בפרק אבות פ"א) שאמר פרס נקרא הגמול אשר יגמול האדם למי שאין לו טובה עליו אבל יעשה על דבר החסד וחנינ' ע"כ. וכמה יאות מה שכתבנו מלשון פרס שהוא הדבר הנתן בתמורה וחליפין. והנה

לזה אמר אנטיגנוס כי כשתהיה העבודה האלהית על זה האופן ר"ל ע"מ לקבל פרס כבר יראה שהאל יתעלה קבל ממך בעבודה הזאת דבר שעליו תקבל הפרס ההוא במחירו עד שתהי' עמו כדרך הנושאים ונותנין במקח וממכר או בתורת חליפין שלא יודו מעלה זה לזה ולא יחזיק האחד טובה לחבירו בעבורה צריך לכבדו או לירוא ממנו ולהכנע מפניו לפי ששניהם צריכים זה לזה אבל הוו כעבדים המשמשים לא ע"מ לקבל פרס על זה האופן רצוני שכר מה שהגיע לו תועלת מעבודתכם אבל שתקוו ממנו שכר טוב בעמלכם על דרך החסד והחנינה שרצה ברצון שלם בטובתכם ובהנאתכם מבלי שיגיע לו מכם שום תועלת והנה עם זה יהי מורא שמים עליכם ותזהרו מפניו אחר שאינו מטיב לכם לצרכו כלל והשתדלו תמיד להיות נכונים לפניו להפיק רצון מאתו: ומהידוע כי מלת שכר עם שכבר נאמרה על זה הענין שאמרנו במלת פרס שכר שכרתיך בדודאי בני (בראשית ל':ט"ז) שכר שכיר (דברים ט"ו:י"ח) ביומו תתן שכרו (שם כ"ד) וזולתם רבים. הנה היא כוללת ג"כ הריוח המגיע עבלי בחינה תמורת דבר או חליפין: כי יש שכר לפעולתכם (ד"ה ב' ט"ו). ובלשונם (ע"א ב'.) חוטא נשכר. זריז ונשכר (חולין פ"ב.) קרוב לשכר (ב"מ ס"ד:) ורחוק לשכר (שם ע'.) שהכונה בכלן הפך ההפסד. והיא הלשון המיוחד להם בכל מקום על זה הענין (אבות פ"ד) שכר מצוה מצוה (חולין קמ"ב) שכר מצות בהאי עלמא ליכא. (ע"א ג'.) היום לעשותם ואין היום לקבל שכרם (אבות ספ"ב.) מתן שכרן של צדיקים. הפועלים עצלים והשכר הרבה (שם). ומעול' לא הטילו בזה לשון פרס כמו שחוייב לפי פירושו של הרב ז"ל עם מה שהוסיף לומר שם שלשון שכר לא יאמר כי אם על מה שינתן בדין. אמנם זה החכם הטילו בכאן למה שכיון בה אל הוראתו המיוחדת כמו שאמרנו ואולי שהדקדוק הזה אשר בלשון שיבש לצדוק וביתוס תלמידיו כי לא הבינו כונתו וקבצו ממנו העדר השכר ויצאו לתרבות רעה. והנה על דרך האמת כל המכוונים במצוה לשם הטוב המגיע מהם להצלחת הנפשות כהני ה' יקראו ומשרתי אלהינו יאמר להם: האמנה כי בהגעת זה השכר המוצלח על ידי אלו המצות יש עיון לא מעט. וזה שאם נאמר שהיה זה השכר הטוב מגיע מאלו המצות בטבע או בסגולה כמו שחשבו קצת כבר יהיה שמץ מינות ודומה למה שאמרו הפלוסופים בהגעת העניינים כלם מחיוב סבותיהם על צד ההכרח מבלי השקיף בהם אל רצון רוצה ומצות מצוה כלל. או צד מצדדי העבודה הנכרית העושים מעשים יוצאים מההקש להגיע מהן תועלת לבד חיותן והצלחתן כמו שסופר ממלאכת הצאב"ה שכתב הרב המורה ז"ל וזה ממה שהרחיקה ענינם התורה האלהית בכל מה שהשתדלה תמיד למנוע אותנו מאלו הפעולות הנכריות ולהיישיר אותנו לכוין כל מעשינו לרצון לפני ה' תמיד כי על זה הענין

הנכבד אמר בספרי אותה שזכרנו למעלה על מנת שיהי' לי חלק לעוה"ב ת"ל וכו'. אבל כשנתבונן בדקדוק מאמרם הנפלא שלא אמרה הריני לובש תפלין או עושה צדקה או שום מצוה מהמצות כמו שאמר בההיא (דפסחים ח'.) הריני נותן פרוטה לעני על מנת וכו'. אבל אמר הריני לומד תורה וכו'. וזה שכוונו להוציא מלב האנשים דעת ההמונים המדמים בנפשם שהצלחת הנפש והשארותה היא נמשכת על צד החיוב אל השתדלות העיון במושכלות מבלי שיושקף שיהי' המעיין ההוא אדם כשר ורצוי לאלהיו או קשה ורע מעללים. כי הסגלה הזאת דבק' בכמות ואיכות הדרושים המושגים לא בחפץ ורצון הבורא יתעלה בשכר מעשים רצויים אליו כלל. ולפי שהתורה בכללים ופרטים תכחיש זה הדעת הנפסד כמו שאמרנו ויתבאר עוד אמר שאין צ"ל שאין לו לאדם ללמוד תורה על מנת שימשך לו ממנה העושר או הכבוד כמו שימשך הכח והבריאות מלקיחת המזון או התרופה שהיא תועלת מגיע בטבע או בסגולה אלא אפי' שתהיה כוונתו בלימוד אל שימשכו לו בהכרח מהעיון ההוא חיי ע"הב ע"ד החיוב כמו שחשבו הפילוסופים הוא אסור. אלא שתהיה הכוונה בלמוד לאהבה את ה' ולהפיק רצון מאתו כמו שיבא: והנה נתבאר סתירת היות השכר מגיע מהמצות בטבע או סגולה. ואם נאמר שהשכר ההוא מגיע מרצונו יתברך והפעולות האלו אינן עקר בדבר. הנה א"כ נשוב למה שיאמרוהו האנשים אשר לא בני דת המה לאמר כי הכוונה לשמים בלבד הוא מה שיספיק ושאר המעשים כלם הנה שוא ותפל ותצדק שאלת הבן הרשע שאמר מה העבודה הזאת לכם (מכלתא ס"פ בא). אמנם ממה שקדם בשני החלקים אשר בשער יתבאר מאד דתרויהו אינהו. וזה כי המצות האלהיות נתנו להם לישראל לשתף כללותם בטוב האלהי על שני הפנים שאמרנו אם אל התועלת החצוני אשר בחיים הזמניים ואם אל הנפשיי אשר הוא הצלחת העולם הנצחי כמו שאל שני העניינים אמר המשורר (תהילים י"ט:י'-י"א) על האחד הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים וגומר. ועל הב' גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב כאשר אמרנו ראשונה. והנה כמו שהתועלת הראשון הוא מגיע מחמד המעש' ההוא כפי חציונותו כן התועלת הנפשיי מגיע מטוב המחשבה השכלית הבאה שם בשיהיה המעשה ההוא אלהי ושתהי' כוונתו בו למלאות רצונו יתעל' וכמ"ש (ספרי פ' פנחס) ריח ניחוח שצויתי ונעשה רצוני כי הוא המזון אשר יאכל לכל נפש להתקיים לפני ה' תמיד כמו שכתבנו בפרשת המן שער מ"א כי הנה על זה האופן יהיו עושי המצות הנם כמלאכי השרת עושי דברו לשמוע בקול דברו אלא שהמלאכים הנה המה בחרו בדרך שלמותם אשר הוא הטוב להם להפיק בו רצון קוניהם אשר בראם להיות משמשים לפניו על זה האופן והיא התכלית הראשיי להם. אמנם אנחנו נפיק רצון כחנו

בהשלמת עצמנו על זה האופן מההישרה לטוב לנו ולהעמידנו ברצונו יתעלה כמותם נצחיים וקיימים לפניו והוא התכלית האחרון אלינו כמו שכתבנו ואם כן איפה הוא מבואר שמה שיאות לאדם להגיע אל כונת המצות הנעשות על ידו הוא בשיכוון בעשייתן למלאת מצותו יתעלה ולהפיק רצונו אשר בהפקתו יגיעו לו מחפצו ורצונו התועלות המקווים בשני העולמות עד שאם יושאל מזולתו לאמר מה העבודות הזאת אליך תהי' תשובתו כי כן יסד מלכו של עולם יתעלה שמו ואין אנו רשאין ליבטל ממצותו. וכאשר יושאל שנית ומה בצע כי תעבדו עבודתו אף הוא ישיב אמריו למען דעת בידיעה שלמה והאמין אמונת אומן שהירא אל דבר ה' והחרד על דברו הוא הטוב והנרצה לפניו להטיבו בעולם הזה ולהשארו ברכה לחיי העולם הבא ולא יחסר כבודו יתעלה ח"ו בהיות הצלחה האנושית התכלית האחרון בזה אבל יתעלה עלוי רב בהיות כל ההצלחות הדרושות מהדת תלויות ברצונו ועבודתו והוא מה שראוי שיקובל בזה. וזה מה שנתבאר תכלית הביאור מכל דברי התורה הבאים בענין הזה או רובם וכשנתבונן בהם לא נפל דבר הלא תראה אמר (דברים י':י"ב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בדרכיו וגו' לשמור את מצות ה' ואת חקותיו אשר אנכי מצוך לטוב לך הרי שביאר היטב כי מה ששואל השם יתעלה מהאדם בכוונת העבודה הוא שיכוין בה ראשונה לעבודתו וליראתו והשלמת רצונו ושתהיה הכוונה בהשלמת רצונו להמשך ממנו הטוב לו וכן זה הענין נזכר תמיד בזה הענין וכן בתשובת הבן החכם (מכלתא ס"פ בא) ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים וגומר (דברים ו':כ"ד). הנה ששם היראה האלהית ממוצעת בין המעשה ותכליותיו האחרונים. ובעשרת הדברים (שם ה') כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלהיך למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך ובמה שפי' הקב"ה בעצמו נאמר (שם) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם וגו'. הנה שבכללם זכר שני תכליות תכלית ראשון השלמת המצוה והיראה והאחרון הגעת הצלחותיו. ומה שישלם תכלית האמות בזה הוא מה שאמר משה רבינו ע"ה אחר זכרו עשרת הדברים במשנה התורה אמר (שם ו') וזאת המצוה והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהיכם ללמד אתכם לעשות בארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה למען תירא את ה' אלהיך לשמור את כל חקותיו ומצותיו אשר אנכי מצוך אתה ובנך ובן בנך כל ימי חייך ולמען יאריכון ימיך. הנה ששם הסבה הראשונה למעשה המצות למען תירא את ה' אלהיך וגו'. וסבת הכל למען יאריכון ימיך. והוא מבואר מאד וזולת זאת הכוונה א"א להשלימו שהרי אין היראה שכר המעשה אבל הוא סבתו. ומעתה נתקיים בידינו מה שרצינו אליו

מהיותנו רשאין לעשות את כל המעשיים התוריים לא על מנת לקבל הפרס אבל על מנת שיהיה לנו בעבורם שכר ההצלחות הנפשיות והוא אומרם ז"ל (ספרי פ' עקב) לאהבה את ה' אלהיך לא תעשם אלא מאהבה כלומר שלא תעשה ע"מ שיגיע בטבע או בחיוב רק באהבת המצוה ורצונו השלם. ומה שאמר (ע"א י"ט.) במצותיו ולא בשכר מצותיו לא כוונו אלא בע"הז וכמו שביארו (חולין קמ"ב.) שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ועוד אמרו (ע"א ג'.) היום לעשות' ולא היום לקבל שכרם. ויתכן שלזה כיון אנטיגנוס לומר שלא תהיה הכוונה בעבודה אל קבול השכר עד שאם לא יקבלו השכר מיד יפרשו ממנה אלא דום לה' והתחולל לו וגו' (תהילים ל"ז:ז') וזה שאמרו (בפ"ק דע"א י"ט.) אמר ר' אלעזר במצותיו ולא בשכר מצותיו היינו דתנן אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס וכו'. והוא כוונה נכונ' ג"כ. מ"מ עם מה שאמרנו יתבא' כח מאמרם (קדושין ל"א.) גדול מצווה ועושה מעושה ולא מצווה כי העושה בבחינה שהוא מצווה הוא שיגיע בידו התכלית לא זולת. ויסבול שתהיה זאת כונת שכר מצוה מצוה (אבות פ"א) כלומר ששכר מצוה הוא מצד היותה מצוה ולא מצד אחר אלא שכבר יש לי אצלי פי' אחר נכבד יבא בפ' כי תצא למלחמה שער צ"ז בע"ה. והנה בזה נתפשרו יפה כל הכתובים והמאמרים שבאו ושיבואו בכל כמו אלו העניינים והשכל הישר מסכים מכל הצדדים כי כאשר תובן העבודה על זה האופן כבר תהיה התכלית לאלו המצות התוריות היותר מעולה שבתכליות האנושיות כמו שנזכר וגם מעתה לא יאמר שהעבודה תהיה בעבור זאת ההצלחה וטפלה אליה אחר שנתבאר שאין העבודה זולת השגת זאת ההצלחה לעובד בשום פנים. ועם זה כבר הגענו למה שרצינו אליו בענין המעמד הנכבד והנורא אשר בו המצוה האלהית השתוף בין עליונים ותחתונים ובסבת התפשט השתוף ההוא בכללות האומה הנבחרת והתחזקו בה והוא בתלות הצלחתם במעשה במצות התוריות. וגם נתבארה הכוונה הראויה בהם כדי שיהיו בה עושי דברו לשמוע בקול דברו כמו שאמרו נעשה ונשמע אשר באו אלו העניינים בג' החלקים האלה:

ואחר שנתישב כל זה נבוא אל ביאור דברי הספור ההוא הנורא בזכרון הספיקות הנופלת בו ראשונה וכבר זכרנו בתחלת החלק השני מהם ארבעה. האחד בחזרת אומרו היום הזה באו מדבר סיני. הב' בחזרת אומרו ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני. הג' באומרו ומשה עלה אל האלהים קודם ויקרא אליו ה'. הד' מקפידת סדור הדברים תחלה וסוף. והתרגום כפי הראוי אל כוונתינו ועכשיו נשלים אותם על מספרם:

א באומרו והייתם לי סגולה וגו'. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים היה לו לכוללן בהוייה אחת לומר ואתם תהיו לי סגולה מכל העמים וממלכת כהנים וגוי קדוש ולמה יחלקם.

ומה טעם סגולה זו: ב אומרו ראשונה כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל אמנם בסוף אמר אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל ואלו בית יעקב לא זכר: ג שאמר ויקרא אל זקני העם וישם לפניהם וגו'. ואח"כ נאמר ויענו כל העם ואלו הזקנים לא נזכרו. גם בכל הפרשה כלה לא נזכר שם אחר רק העם זולתי שתי פעמים הראשונות: ד במ"ש בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם כי היה לו לומר ובך יאמינו לעולם כי הדבור על זה האופן צורך האמונה הוא: ה אומרו ויגד משה את דברי העם אל ה' אחר שכבר נאמר וישב משה וגו'. ומה טעם שנוי הלשונות מהשבה להגדה: ו אומרו והגבלת את העם וגו'. כי לפי שפירש"י ז"ל קבע להם תחומין וכו'. יותר נכון שיאמר והגבלת את ההר. וכבר טעו קצת בחלופו: ז אמרו במשוך היובל המה יעלו בהר כי לשון המשך הוא הפך לשון הפסק וגם למה שאמרו (רש"י שם) שהוא סימן אל ההפסק אם כן כבר התיר העליה קודם שיפסוק ואין טעם להתר זה: ח אומרו היו נכונים לשלשת ימים וגו'. כי הוא מאמר בלתי מסכים למה שא"ל הש"י וקדשתם היום ומחר וכבר אמרו שהוסיף יום אחד משלו: ט באומרו ויהי קולות וברקים וענן כבד וגו'. והלא מנהג הכבוד בחשאי ודממה כי לא ברעש ה' ולא באש ה' (מלכים א י"ט:י"ב) וכ"ש שהיתה הכוונה בעבור ישמע העם והנה בקולות וברקים יחרדו ויבהלו מאד ולא יוכלו לעמוד על אשר נקהלו ודברי חכמים בנחת ישמעון: י אומרו ראשונה ויהי קולות וברקים וגו' עד ויחרד כל העם אשר במחנה ואחר כך והר סיני עשן כלו וגו' עד ויחרד כל ההר מאד. כי מה ענין שתי חרדות אלו. ולמה חלקם לשתי מחלקות: יא אומרו ויהי קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר וגו'. כי מה ענין קול השופר אצל דבורו של משה. ועוד אומרו והאלהים יעננו בקול מה ענין הקול הזה ודברי רש"י ז"ל ידועים: יב במאמר השם למשה רד העד בעם ותשובתו לא יוכל העם וגו'. וחזרתו לומר לך רד ועלית אתה ואהרן וגו' וכי משה יועץ היה והש"י אדם הוא להנחם: יג אחר שאמר לך רד ועלית אתה ואהרן וגו'. למה לא המתין לעלייתם אלא נאמר וירד משה וידבר אל העם וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר: ואחר זכרון הספקות נבוא אל הביאור:

בחדש השלישי וגו'. כבר פירשנו בחלק השני מהשער שכוונו בכאן ששה ענינים שצריך לכוין אותם ולסדרם בבקשת דברים כאלו. והם הזמן והמקום והאמצעי וסדור הדברים. ואפשרות המבוקש וכשרותו. והנה הפסוק ראשון ידבר מהכשר הזמן. והב' מהכשר המקום. והשלישי מהאמצעי ומהקפדת כוון הדברים באומרו כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל וכבר דברו חז"ל (מכלתא פ' מ"ת פ"ב) במה שייחד לשון אמירה לבית יעקב והגדה לבני ישראל ואמרו בית יעקב אלו הנשים וגו'. ולהלן תתבאר הכוונה: אתם

ראיתם את אשר עשיתי וגו'. לפי שלא יערב על האדם לשמוע מה שקבל מהטובות מזולתו כי הוא לו ענין הכנעה ושעבוד וכבר ייחס החכם זאת המדה אל ההמון אשר בעבור' יהיו עושי הטובה אוהבים למקבלים הטבותם יותר ממה שיאהבו המקבלים לעושים אותו בשמיני מהתשיעי מהמדות לזה קצר הספור במה שעשה עמהם מהטובות והזכירם בדרך כלל באומרו אתם ראיתם את אשר עשיתי במצרים ואשא אתכם וגו'. לומר שלקחתם מקצה הרע והביאם אל קצה הטוב ובאופן היותר נאות שאפשר והוא על כנפי נשרים ואחשוב שרמז להם בזה אל הקלות המגיע להם בזה המעמד להגיע אל שלמותם מבלי שיוקדמו אליהם ההתחלות הראויות להקדים בהמשך זמן רב רק בפתע כאשר ידאה הנשר וכנפי נשרים הם נשרי שמים הידועים לבעלי הצורות שהתנוע' היומית תניעם עם כל המון הכוכבים תנועה שלמה בכל יום. ואיפשר שעליהם אמר ירמיהו במליצת הקינה (איכה ד') קלים היו רודפינו מנשרי שמים. וירצה במדבר ארבו לנו כי מזמן המדבר שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי לדמם יארובו כי ידעו שבתם וקימתם. ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו'. ירצה עם היות שבעבור מה שעשיתי עמכם תתחייבו לעשות מצותי בלי שום תגמול אחר אבל עם כל זה איני חפץ בכך רק כי אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה וגו'. והנה קיצר להם בזכרון המצות וסתמם בכלל. אמנם הרחיב במתן שכרם לפי שעכשו בא עליהם בדברי חן ופיוסי' הפך ממה שעשה במרה שנאמר (שמות ט"ו) שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו וכו' הרבה בזכרון המעשים ומיעט בגמול כמבואר שם היטב. (א) אמנם ענין הסגול' הזאת הוא הלציי מאד להורות שאם עכשיו יקבלו עליהם עול מלכותו בו יושלם נסיונם להביאם באוצר סגולתו מזולתם מכל העמים מבלי שיהיה שם ערעור ומחלוקת מהשרים אשר חלק ה' ממשלת העולם ההם לאמר שכבר נמסרו תחת ממשלתם מתחלת אבותיהם אשר מעולם תרח ומולדתו ומי יוציאם מתחת יד ממשלתם. ולזה אמר שהוא היה כמלך שנתן לעבדיו או עיר או מקום או אחוזת נחלה ואחר זמן נמצא באחד מהם מחצב כסף או זהב כי מהידוע מחוקי המלוכה שהוא למלך כי לא נתן להם רק פירות הארץ הנהוגים והנראים לעין רק כל עושר טמון הוא למלך וכן מתחל' עובדי ע"א היו אבותינו והיו נמסרין תחת אלהי נכר הארץ כאשר אמרנו אמנם כשנתעורר ממזרח שמש צדקו של אברהם אבינו היה כמוצא מטמון יקר מזהב ומפז רב ואז שם לו חק ומשפט ושם נסהו לבחון אותן ולצרפו אם הוא שלם עמו וכזהב יצא מזוקק מכור הברזל כמו שאמר (נחמיה ט') והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו

אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך ואחרי כן הוסיף לנסותו עשר פעמים (אבות פ"ה). אמנם היו פסולות וסיגים רבים בתוכו כי ישמעאל ובני קטורה רבים ויצחק יחידי אשר מטעם זה אמר (בראשית כ"ב) את בנך את יחידך והנה ביצחק כבר נתמעטו הסיגים חלק בחלק. אמנם יעקב היתה מטתו שלמה אבל עדין לא היה טבעם יוצא עד שירדו למצרים ויהי שם לגוי ומשם הוציאם ה' והביאם אל המקום הזה הנכבד והנורא למען נסותם כיום הזה לדעת מה יענו אותו דבר כי בזה יושלם הנסיון לקחת אותם ממשלת כל שרי מעלה לברור אותם לחלקו ולתתם עם סגולתו. ולזה אמר אם שמוע תשמעו בקולי וגו' והייתם לי סגולה מכל העמים ויש לי יכולת לעשותו כי לי ממשלת כל הארץ והמטמונות הנמצאות שם הם סגולות המלך בלי ספק. והנכון שיאמר ומה הוא ענין הסגולה כי לי כל הארץ בכלל ואתם לבדכם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ובזה יודע סגולתכם. ואולם באומרו ממלכת כהנים וגוי קדוש כלל כל עניני הפרישות והקדוש' המיוחדים אל השרידים בעם והנכספים אליהם כמו שבלשון סגלה כלל הענין המשותף לכללם ויתכן שמהפלגת כיון הדברים האלה ותיקן מליצתם היה לחלק המאמרים על שני קצותם. (ב) וזה כי אומרו ראשונה כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל כיון לסדר שני מיני מאמרים. אחד לכללות העם הנקרא בית יעקב והוא מה שאמר ראשונה אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים כי מה שיפייס מאד החלק ההמוני הוא מה שהוציאם משעבוד הגופי' אל החירות השלם ובבחינתם הוא מה שסמך אומרו ועתה אם שמוע וגו' והייתם לי סגולה מכל העמים לומר אמנם כי אתם עם אבל תהיו לי סגולה מכל העמים בתת להם חקים טובים ומנהיגים נאותים אשר עליהם יחיו בחיים הזמניים על הצד היותר נאות ויותר מספיק ומצליח מכל שאר האומות אשר על פני האדמה. (א) אבל אל השרידים אשר בשם ישראל יכנו אמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' שהוא חיי הפרישות והשלמות הנפשיי כלומר ועצמיכם אתם תהיו לי וגו'. (ב) ועל המאמר הזה המיוחד סמך בסוף אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל כלומר שהענין הזה האחרון הוא אשר ייעד ראשונה להגיד אותו ולכל אשר בשם ישראל יכנה לבד כי להם יאתה וכמ"ש אח"כ (ויקרא י"ט) דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו וגו'. (ג) ועל זה הענין הנכבד תמצא שלא נשתמש בכל הספור הזה רק בלשון עם עד אחרי העשרת הדברות שנאמר כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם וגו' וסמיך ליה אלה המשפטים וגו' ואמרו ז"ל (גיטין פ"ח:) לפניהם ולא לפני הדיוטות והטעם לפי שבענין הזה של המעמד הנכבד עסק רב היה לו עם ההמון כמו שיבא בפירושנו ובסדר קדושים תהיו שער ס"ה יתבאר זה ג"כ ב"ה. והנה הפירוש

הזה הוא נאות אם מצד ענינו ואם מצד התכת הכתובים דוגמת מה שנאמר לו בתחלת ענינו (שמות ג') כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם לך ואספת את זקני ישראל וגו' כמו שנתבאר שם. ובמדרש (ש"ר פ' כ"ח) לבית יעקב אלו הנשים ולמה לנשים תחלה שהן מזדרזות למצות וכו' אמר רבי תחליפא אמר הק"בה כשבראתי את העולם לא צויתי מתחלה אלא לאדם ואח"כ לחוה ועמדה וקלקלה את העולם עכשיו אם אין אני מצוה לנשים תחלה הן מבטלות את התורה לכך כה תאמר לבית יעקב. מהמבואר שהוא דרך זר לומר שדבר עם הנשים תחלה גם כי זה לא נזכר שנעשה. אבל יראה שכוונתם לחלוף מדרגות העם כמו שאמרנו כי לאדם לא אמר רק (בראשית ב') ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו וגו' והוא הפרישות המיוחד אל החלק השכלי לבד ולזה לא עמד בו כי צריך התקון החומרי תחלה והוא ענין נכון. גם ענין הקדימ' יתכן שהיה בהקדים בעבורם כל הדברים הראויים להמצא שם להכין החמר שהוא הנקבה והזמנתו אל הקבלה כדי שיבא הכח השכלי אל שלימותו בלי שום קיטרוג והכל ענין אחד ועל כל פנים כלל בדברים מה שיורה בהם איפשרות הדבר המבוקש וקירובו לעשותו גם הפלגת תועלתו אל הכלל ואם אל הפרט כל אחד לפי תשוקתו: ויבא משה אל זקני העם וישם לפניהם את הדברים האלה. נראה ששמם לפניהם כשלחן ערוך כלומר הדברים עצמן כמו שהושמו בפיו מבלי תוספת וגרעון ואם שהוא כיוון לדבר אל הזקנים הנה כל העם יחדו להתחבר בדבור ההוא שכלל וששה העניינים שקדמו ולא מצאו מענה אחר כי אם להודות ולומר כל אשר דבר ה' נעשה. ובהגדה (שבת פ"ח.) אמר רבי אבדימי בר חמא מאי דכתיב ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם ההר כגגית ואמר אם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. כוונו חז"ל אל עוצם ההכרח והכפייה השכלית שהיה שם מחוזק העניינים ההם אשר הקדים אליהם הנאותים להביאם אל ההודאה ומכח הדברים אשר סדר לפניהם באומרו אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם וגו'. ועתה אם שמוע וגו'. והייתם לי סגולה מכל העמים וגו'. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. כי הודיעם כי בזה הענין תהיה הבדלתם מכל העמים וסגולה והבדל כמו שביארנו היטב בחלק הראשון אשר בשער ולזה המריצו המליצה שהכריחם בסדור עניני ומתק שפתיו כאלו כפה עליהם ההר ההוא כגיגית לאמר אם תקבלו את התורה מוטב שתזכו להיות מסוגלים ונבדלים מכל העמים לחיות חיים נעימים בעולם הזה והשאיר אחריהם ברכה לעולם הנצחי. ואם לאו אכן כאדם תמותון ושם תקברו ואחר קבורתכם לא יהיה לכם עוד אחרית ותקוה ולזה סבר וקבלו ברצון שלם. אמנם מפני שהבחינה הזאת היא מיוחדת לבני עלייה המכוונים אל השלמות הנפשיי המקווה

אחר המות יותר מההצלחות הזמניות אמרו שם אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעה רבה לתורה. והכוונה להמון העם כי באשר לא ידעו הודו ובאשר לא הכירו הוסכמו ואין אונס ואונאה גדולה מזו. והיתה התשובה (שם) שכבר קיימו וקבלו עליהם בימי מרדכי שנאמר (אסתר ט') קיימו וקבלו עליהם קיימו מה שקבלו תחלה. והכוונה שלא לבד בבחינת ההצלחה הנפשיית הוכרח להם לעשות כי גם בבחינת מציאות החיות הזמניי אשר לא ישוער כי אם בהיותם חיים על פי התורה אשר עמה הם בעלי ברית לאלהים ושומר אותם מכל רע ופגע. ושם לזכרון ומשל. מה שהצילם בימי מרדכי ואסתר אשר נגזר עליהם להשמיד להרוג לאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד וגו' (שם ג'). לולי ה' שהיה לנו, והנה בבחינה זו יחוייב לקבל כלם את אשר החלו לעשות והנה היה ההכרח אם מצד הטוב המשותף הזמני ואם מצד הטוב המיוחד הנכסף אל השרידים והמכוון מהם ולזה היה מענה כל העם אשר דבר ה' נעשה. אמנם מה שראוי לתת לב אליו הוא מה שהקדימו מאמר נעשה לבד למאמר (שמות כ"ד) נעשה ונשמע הנאמר אחר כך מפיהם בפעם השלישית כי הנה זה יורה על שלמותם וטוב בחינתם במאמריהם הנכונים והיות תשובותיהם באשר שם כהלכתן ומשפטן. וזה כי למה שראו והשכילו ששלימות כל אדם הוא כשיפעל לא כשישב ובטל כמו שביאר אותו על ידי אותות ומופתים החוקר בספר המדות אזכרם בסמיכות הכתובים שער נ"ה ב"ה. ולזה הודו במעמד ההוא בתחלת המעשה ואמרו כל אשר דבר י"י נעשה והוא מאמר שלם כי לא קבלו עליהם אי זה מעשה. אבל שיהיה המעשה המיוחד אל האדם השלם שהוא פועל הנפש כפי המעלה ולזה כוונו באומרם כל אשר דבר י"י כי המעשה ההוא המיוחד אשר דבר או ידבר י"י הנעשה בעצת הנפש המשכלת והסכמתה אותו נעשה והוא עצמו המכיון ממנו בעת הבריאה באומרו (בראשית ב') ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה. ירצה לעבוד ולשמור משמרת הנפש הנזכר ראשונה בספור באומרו (שם) ויפח באפיו נשמת חיים שהיא פירו' נכון כמו שכתבנו שם [161] אמנם לפי שהכירו והשכילו עוד שפועל הנפש ישנו לפי המעלה המעשיית וישנו לפי המעלה השכלית וזה מצד המעלה השכלית ייוחד לשכלים הנבדלים ולאנשים האלהיים הפורשים עצמם הרחק מאד מאדם אשר ימעט מאד מציאותם. והיה כוונת המעמד ההוא אל טוב ושלימות

[161] אמנם, ר"ל אחרי שהכירו כי ע"י קבלתם התורה האלקית ישינו מעלה עיונית ומעל' מעשיית מעלה עיונית, כי על ידה יתישרו דעותם בהכרת הי"ת ותאריו הנשגבים, ומעל' מעשיית כי על ידה יתוקנו מעשיה בכל מעמדי ויחסי חייהם עלי ארץ ראו ג"כ כי המעל' העיונית תהי' למנה רק להשלמים ולאנשים האלקיים הפורשים עצמם כפי היכולת מעניני החומר ורק קנין המעל' המעשיית יושג מכל העם וזשאה"כ "ויענו כל העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה".

כללותם בזה השתוף האלהי כאשר ביארנו בחלק השני מזה השער בא מחכמתם להשיב שלחם דבר כלבבו לאמר כל אשר דבר ה' נעשה לומר כי קבלתם עליהם פועל הנפש כפי המעלה המעשיית יוכלו כלם לעמוד עליה והוא טעם ויענו כל העם יחדיו כי כלם אפשר שישוו בזה והוא עצמו מה שיזכור אחרי עשר' הדברי' (שמות כ"ד) ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה. ואולם בפעם השלישית נזכר מה שנתייחד מהשלמות אל יחידי סגולתם על ידי אזון וחקור התורה האלהית בטעמיה וסודותיה שהוא ודאי פועל הנפש לפי המעלה השכלית ולזה נאמר שם ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכבר כללו הפועל אשר לפי המעש' במלת נעשה ואשר לפי השכל במלת נשמע שהאחת בלי ספק הכנה לחברתה ודרך אליה ובזה נגמר מה שאמרו חז"ל (שבת שם) לשון שמלאכי השרת משתמשין בו עושין ברישא והדר לשמוע כמו שכתבנו ראשונה. וזה מ"ש שדבר עם הנשים תחלה כי הם ענו תחילה נעשה כנגד החלק החמרי אשר בעבורו נאמר אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים כנזכר. ואחר כך אמר ונשמע כנגד החלק השכלי אשר בעבורו נאמר ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו'. כמו שכתבנו למעלה או קרוב אליו. ובשער מ"ז יתבאר עוד טעם נכבד להתחלפות המאמרים פעם נעשה פעם נעשה ונשמע פעם ושמענו ועשינו (דברים ה') נוסף על מה שכתבנו הנה ב"ה. וישב משה את דברי העם אל ה'. (ה) לפי שעדין לא בא משה לתכלית כונתם באומרם כל אשר דבר י"י נעשה כי לא שיער מהם בתחלה רק הקבלה עליהם כל אשר דבר אליהם לזה לא נאמר ויגד משה כי מלת הגדה כוללת תורף הדברים וכונתם אבל נאמר וישב משה שיש במשמע שהשיב המלות ההם בעצמם מבלי ההתבוננות בכונתם. אמנם כשאמר לו השם יתעל' הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם הבין שלא לחנם אמר ליה כן רק מפני שגלוי וידוע לפניו שהם חפצים לשמוע מפיו דבר ואז נתעורר לרדת לסוף כוונתם ושיער כי באומרם כל אשר דבר י"י נעשה ירצו כל אשר יתברר לנו שדבר י"י אותו נעשה כמו שאמר אם שמוע תשמעו בקולי ולזה חזר ואמר ויגד משה את דברי העם אל י"י כלומר עתה ידעתי סוף כוונתם בדבריהם כי הוא הנרצה אליהם באומרם כל אשר דבר י"י נעשה. והנה עד עתה היה משיב דבר בטרם ישמע ועכשו מגיד דבר אמת. והוא עצמו שאמרו ז"ל (מכלתא פ' מ"ת פ"ב) תשובה על דבר זה שמעתי מהם רצוננו לראות את מלכנו כלומר ודאי על דבר זה שאמרת היתה תשובתם רצוננו וכו'. והנה באמת היתה כוונתם שלמה מאד וכמו שבא בקבלה (מדרש חזית שיר א') על זה מאמר (שיר א') ישקני מנשיקות פיהו כי

טובים דודיך מיין. ולהמשך העין אחרי זאת ההגדה נאמר לו לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלות' כי לא יוכלו לשמוע כאשר רצו באופן אחר: והפירוש הזה הוא נכון מאד מכל מה שראיתי בו. והנה הרלב"ג ז"ל לישב שני אלו הכתובים המציא המציאות בענין הנבואה אשר כלבבי ואמר שלא תושפע הנבואה לנביא מאת השם יתעלה על דבר מהדברים רק על האופן אשר תשוטט מחשבתו בדבר ההוא. ולפי שכבר היו במאמר כל אשר דבר י"י נעשה שתי משמעיות. האחד שיתאמת להם כי דבר י"י אותו בשום אות וסימן. והב' שיתאמת להם כי מה שידבר להם בשם י"י הוא עצמו אשר דברו י"י בלי ספק. ומפני שהבין משה ממאמרם בתחלת הענין הראשון שאליו כיון הכתוב באומרו וישב משה את דברי העם אל י"י לזה באה לו התשובה מתיחסת אל מה שהבין מהם הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך כמו שהם מבקשים והנה אחרי כן כאשר הוסיף להתבונן בדבריהם ונפל על הכוונה השנית שעליה נאמר ויגד משה את דברי העם וגו'. באה התשובה השנית על פיה ואמר לך אל העם וקדשתם שכיון שהם חפצים לשמוע קול דברים ממנו ית' ראוי הוא שיתקדשו. זהו תורף דבריו ואם הוא האריך הרבה וחשבו לתועלת נפלא בסודות הנבואה ועינינו הרואות שהוא המשיך בזה מציאות העניינים הנבואיים למה שנתדמה אליו צרכו לישב הכתוב אחר אמתת מציאותם. כי מי שמע כזאת ואם משה נשתבש בדמיונו ולא הבין מאמרם מי סכל את רוח ה' שישיב לו דבר בסכלותו וחלילה מהיות דבר ה' על זה האופן שהוא לעג וקלס בערך אחד מקטני הנביאים כ"ש אצל רבן של כלם. אמנם מה שכתבתי הוא נכון מאד כי בא דבר י"י אליו להודיעו אשר לא עלה על לבו וגם הוא חכם והבין את טעמו: ושוב מצאתי במדרש חזית (שיר א') משל למלך שמבקש ליקח לו אשה בת טובים ובת גנוסים שלח אצלה שליח ואמר אליה אמרה איני כדאי להיות שפחתו אלא רצוני לשמוע מפיו כיון שחזר אותו שליח אל המלך היו פיו שוחקות ושיחותיו אינם נשמעות. המלך היה פקח אמר פניו של זה שוחקות דומה לו שקבלה עליה ושיחותיו אינן נשמעות. דומה לי שא"ל רצוני לשמוע מפיו. כך ישראל בת טובים השליח זה משה המלך זה הקב"ה בשעה ההיא אמר וישב משה את דברי העם אל י"י ומה ת"ל ויגד משה וגו'. אלא ע"י שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם אמר כך תבעו. הנך רואה בעיניך כמה הפליגו לבאר הענין הזה כמו שכתבתי כי הנה הוא ע"ה בתשובה הראשונה היו פניו שוחקות כמי שיבין מהם שהם מקבלים על עצמם מבלי שום תנאי אבל שיחותיו אינן נשמעות אליו כלומר שהוא לא הבין עדיין סוף כונתם אמנם פקחות המלך הבין מהם שרצונם לשמוע מפיו וע"י שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' הבין השליח גם כן

ואמר כך תבעו. והנה לא נפל דבר אחד מכל דברינו בו. והנה תוכן הפירוש הביאנו לרדת לכוונתם ז"ל בזה המאמר הנכבד אשר לא תובן זולתו: ואחר שנתישב זה נשוב אל כוונת עקר הכתוב האומר הנה אנכי בא אליך וגו'. והנרצה בזה כי למה שהנבואה היא עקר ושרש התורה האלהית ואם תוכחש הנבואה תפול התורה בכלליה ופרטיה והיה הדבר אשר יגיע אמתתו אל האדם מצד עצמו חזק ההתאמתות ממה שיגיע לו מזולתו. לזה היה מהחסד והרצון האלהי שיזכו כל העם המשותפים בקבלת עול התורה האלהית במעמד הנכבד והנורא ההוא אל מעלת הנבואה עד שיושוו כלם בענין אמותו מבלי השערת שום ספק: (ט) אמנם לפי שהוא זר ונפלא שיהיה עם רב ועצום מוכנים תמיד אל הנבואה כל שכן שיהיו כלם כאחד נביאים אמנם מה שהיה אפשר לפי טבעה היא להמצא על איש מהאישי' או במתי מעט בדור. כמו שנאמר (דברים י"ח) נביא מקרבך יקים לך י"י אלהיך אליו תשמעון. והיתה הכוונה שיכירו וידעו כי סבת היות הדבר על זה האופן המעטי הוא חסרונם והעדר הכנתם לא קצור יד וצרות עין של מעלה מהיטיב לטובים ולראויים לה כלל. והיה זה ע"י החרדה והמורא הגדול המחוייב להיות להם שם באותו מעמד מהקולות וברקים וזולת זה להיותם בלתי שלמים מצד עצמם אל ההשגה ההיא כמו שנראה זה מהנביאים בזמני הטרדות ומיעוט ההכות מהצער והחרדה כמבואר מיחזקאל ומדניאל אשר היו השגותיהם בתוך הגולה איש כפי מעלתו. וכל שכן שיתחייב זה לכל הקהל הגדול ההוא להפשיט העניינים החמריים מהם ולהפרידם מהדברים המורגשים כדי שתתרשם בנפשם ההשגה ההיא הנפלאה אשר בזה יהי' להם המעמד ההוא נורא מאד ולא ישוערו האיפשרות בהתמדתם בו והנה אלו הכוונות ביארם הכתוב במאמר הזה ועל האיום והמורא הגדול אמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן כי עב הענן הוא החשך והערפל אשר ממנו היו הקולות והברקים כמו שנא' ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר ונאמר (דברים ה') מתוך האש הענן הערפל: אמנם אמר שהי' זה ההראות להם על זה האופן בעבור שימשכו משם ב' ענינים. האחד שישמע העם את קול דברו כמו שאמר כל אשר דבר י"י כפי מה שפירשנו והוא אומרו בעבור ישמע העם בדברי עמך. והכוונה שישמע וישכיל העם ענין דברי עמך שזה לא יהיה רק בהגיעם אל מעלת הדבור עצמו ושומעים הדברים הנדברים שם: (ד) ועל השני והוא השמעת עצמם מהנבואה מכאן ולהבא בהוראת' חסרונם והעדר הכנתם לשיהיו כל עם י"י נביאים והתחייבם לסמוך על נביא אחד בדור אמר וגם בך יאמינו לעולם שלא יהרסו עוד אל י"י רצוננו לראות את מלכנו אבל יסמכו עליך או על נביא מקרב אחיהם כמוך. והרי הכתוב מעיד כי לא שב דבר י"י ריקם כי אם עשה את כל אשר חפץ בענין ההוא וזהו במה שאמר בסוף וכל העם

רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר וגו'. וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק והרי שהיה להם המעמד נורא מאד אשר בעבורו אמרו דבר אתה עמנו ונשמעה. הרי הענין הראשון שעליו אמר בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. ועוד אמר ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות הודו האמנה אל הנביא המוכן יותר מהם כי מעתה ראו והכירו שא"א שיהיו הם מתמידים בדברות ההם פן ימותו עליהם והוא עצמו מה שנזכר במשנה תורה (דברים ה') ותאמרו הן הראנו י"י את כבודו וגו' היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי שכבר האמינו במציאות הנבואה כמ"ש, בעבור ישמע העם בדברי עמך ואמר ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת אם יוספים אנחנו לשמוע וגו'. כי מי כל בשר וגו' קרב אתה ושמע וגו' (שם) הודו כי אין בהם ולא יתכן שיהיה בכלל כל בשר כח לעמוד בכמו המעמד ההוא. ולכן שיקרב הוא לבדו והנמשכים אחריו מהנביאים ומפיו ישמעו ויעשו. ועל ענין אלו הכוונו' נענה דבר הש"י (שם) שמעתי את קול העם אשר דבר אליך לאמר הטיבו כל אשר דברו ויאמר י"י אל משה לך אל העם וקדשתם הזהירם על ההזמנה בפרישות הגופות וכבוס הבגדים וזכוך המדות הראויות להקדים לבא לידי רוח הקדש עם היות שהם הגיעו לזה ברצון האל יתברך בזמן קצר כמו שרמז להם באומרו ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי כאשר אמרנו והוא מה שאמר והיו נכונים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד י"י לעיני כל העם כמו שבקשו ממך: והגבלת את העם. כל המפרשים נדחקו בפירוש הכתוב הזה עד שיש מי שאמר שהעם נאמר חלוף ההר. אמנם כשיושם לב אל מה שכתב החכם בפ' י"א מהט' מהמדות יודע שכל מי שכללו בספר ההוא אינו רק להגביל האנשים ולהדריכם בחיים המוגבלים אשר אליהם יכספו האנשים המעולים. והיא עצמה כוונת התורה ומצוותיה אשר בה יגבילם ויעמידם על הגבול הראוי ולא יעברוהו כמו שכתב הרב המורה פ' ל"ג חלק ג' [162]והוא טעם מאמר והגבלת את העם בלי ספק כי אזהרת השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו כל הנוגע וגו'. בין שיהיה על ההווה בין שירמוז אל כללות התורה הנתונה בהר ההוא אינו אלא הגבלת העם לא זולת: לא תגע בו יד וגו' במשוך היובל וגו'. לפי מה שאמרו ז"ל (ביצה ה':) כל דבר הנאסר במנין צריך מנין אחר להתירו יראה שהיה לו לומר בפסוק היובל עד שאמרו שהמשך הקול הוא סימן להפסק וא"כ בא הכתוב להתיר בזמן ההמשך ההוא והוא דרך זר כמו שכתבנו בספקות: (ז) ולזה יראה כי פשוטו הוא לצוות לב"ד שאם יעלה על ההר איש או אשה. או יגע

[162]והוא טעם מאמר והגבלת, ר"ל שכונת הכ' שע"י התורה והמצות יוגבלו מקבליהם, שלא יהרסו בתאותם לפרוץ גדר המוסרי כ"א לתת משג ורסן לכל תשוקותיהם הגופניות:

בקצהו שלא יגעו בו יד לתפשו ולהביאו לב"ד שמא יהרסו גם הם לעלות בהם או ליגע בו כי סקול יסקל העולה ההוא או הנוגע או ירה יירה מחוץ להר. גם יכוין כי על זה האופן פתאום יבא אידו והוא אומרו אם בהמה אם איש לא יחיה כלל ואם יברחו בתוך ההר באופן שלא יוכלו לסקלו במקום מעמדם או לירות בו חצים אפילו במשוך היובל המה יעלו בהר לסקלו וזהו על דרך שאמר הכתוב (שמות כ"א) וכי יזיד איש וגומר מעם מזבחי תקחנו לתות וזה תראה כוונת אנקלוס, במיגד שופרא אינון מורשן למיסק לטורא וכל זה להפליג האיום והמניעה שלא יבואו לשם כי כשידעו שנתן רשות לבא אחריו להמיתו מי מלאו לבו לגשת: וירד משה וגומר ויאמר אל העם היו נכונים לשלשת ימים וגו'. (ח) לפי הפשט הוא עצמו מה שא"ל הש"י וקדשתם היום ומחר כשיובן שיהיו היום ומחר שני' כמו שאמרו ז"ל (שבת פ"ז.) מה מחר לילו עמו אף היום לילו עמו. ושיעור הכתוב וקדשתם היום הראשון שלם ומחר כי ביום הג' ליום הראשון. ירד ה' וגומר לא ליום הציווי. והוא עצמו מה שאמר כאן היו נכונים לשלשת ימים כי הוא מנה להם יום הציווי עצמו. ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וגומר ויחרד כל העם וגו' ואחר נאמר ויוצא משה וגו' עד ויחרד כל ההר מאד. (ט) לפי שהקושי והמניעה בכמו אלו ההשגות הוא מבואר שיעמדו משני צדדים. אם מצד קוצר המשיגים: ואם מצד מעלת המושג. לכן נרמזו בכאן שני הענינים האלה בעולם. ועל מה שישיגם מהצער והקושי מצד עצמם אמר ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה. יאמר שכבר נפל עליהם בהתחלות מצד קצורם ומעוט הכנתם כל אלו הצערים והחרדות שהזכיר והוא אומרו ויחרד כל העם אשר במחנה. ואח"כ אמר ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה שכבר נעתקו מקצה שפל מצבם ובאו לקראת האלהים. (י) אמנם שהתיצבו בתחתית הר ה' ושם השיגם הקושי והמניעות אשר מצד מעלת המושג ורוממותו ועל זה אמר והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו ה' באש ויעל עשנו כעשן הכבשן ויחרד כל ההר מאד הנה שהית' שם חרדה מצד העם תחלה ואח"כ חרדה מצד ההר ההוא הר ה' גם כן. וראה כי רוב המניעות והעכובים אשר מצד עצמם ייחס אותם אל המוחשים אשר אצל השמע והם הקשת הגשמים הקשים והכבדים. אמנם אשר מצד ההר ייחס אותם אל המוחשים אל חוש הראות שהם יותר דקים ופשוטים והיא ענין נפלא מאד כי אלו הם מצד הענינים המורגשים ואלו מצד המושכלות: ויהי קול השופר הולך וחזק מאד. (יא) הנה קול השופר היה מהדברי' המורגשי' הנזכרים אצל חרדת העם כמו שאמר שם וקול שופר חזק מאד לומר שעם שהיו שם קולות וברקים וענן כבד המורים על קצורם מצד

שהם קולות בלתי מורות על דבר מובן. הנה כבר נתחזק להם קול שופר שקולו מורה על מובן מה והוא כנוי אל ענין התחלתם בהשגה כמו שנזכר. ולזה אמר אחר כך ויהי קול השופר הולך וחזק מאד על האופן ההוא מהמובן עד שהגיע מהשגתם להשכיל ולשמוע כי משה ידבר והאלהים יעננו בקול. והענין שהיו שומעין כל ישראל את הקול בדברו עמו על דרך שואל ומשיב והיה זה כדי שיתאמת להם שהקול אשר בו ישמעו הדברות אחרי כן אשר עליהם נאמר (דברים ה') פנים בפנים דבר ה' עמכם כמו שיבא במקומו הוא קול ה' עצמו המדבר עם משה בפניהם כמו שאמר להם והיה אם שמוע תשמעו בקולי והם דקדקו כל אשר דבר ה' נעשה כמו שאמרנו והוא עצמו מה שייעד בעבור ישמע העם בדברי עמך והנה אחד מהענייינים אשר נדברו בפניהם הוא מה שקרא אליו ה' אל ראש ההר ויעל משה. ויאמר ה' אל משה רד העד בעם פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב. שכיון שעלו ביום ההוא אל מעלת הנבואה אי אפשר שיפול מהם רק רב כי אין עייף ואין כושל בם: ויאמר משה לא יוכל העם. כבר כתב הראב"ע ז"ל בשם הגאון ז"ל כי ימים רבים נצטער על זה הכתוב עד שראה בנמוסי פרס שאין רשות לשליח לאמר למלך עשיתי שליחותך עד שיצוה לו דבר אחר והוא תפס עליו מאד לך רד ועלית אתה ואהרן. והנה הוא הסכימה דעתו אל מה שכתב רש"י ז"ל שהוא חשב שאינן צריכים עוד אזהר' אחר שכבר זרזם הקב"ה אמר שיזהירם עוד בשעת מעשה. (יב) והנרא' כי למה שעלה משה אל ראש ההר סמוך אל הערפל אשר שם האלהים והיה מרצון האל יתעלה שיהי' בשעת הדברות יותר קרוב למחיצת הזקנים והעם כדי שלא יחשבו שהוא המדבר וגם שיראוהו ויוכלו לדבר עמו בשעת צערם כמו שאמרו לו בסוף (דברים שם) דבר אתה עמנו ונשמעה וגו': (יג) לזה א"ל הש"י בדרך תחבולת המוסר שילך להעיד עוד בעם. וכאשר נתירא משה כי בצאתו משם מיד יתחיל הדבור היה דוחה הציווי באומרו לא יוכל העם לעלות וגומר. אולי ישר בעיני האלהים ויקבל תשובתו למלא רצונו ויניחהו שם. והנה כאשר טען עליו טענת אמת חזר ואמר לו לך רד ועלית אתה ואהרן וגו'. והנה הוא שמח במעלת אהרן ויצא ולא יספיק לשוב אל מעמדו הראשון עד שהתחיל הדבור הוא מה שנאמר וירד משה אל העם וידבר אלהים וגומר (א) וחפשתי במדרש ומצאתי דברים כהויתן (ש"ר פ' כ"ח) א"ר לוי [163]משל למלך שבקש לעשות אפי מטיטא חוץ מדעתו של אפרכוס אמר לו עשה דבר פלוני אמר לו כבר נעשית שוב אמר לו עשה דבר פלוני במה שהלך עשה המלך מה שבקש. כך בקש הקב"ה ליתן הדברות והיה משה

[163] משל למלך וכו', אפימטיטא נגזר לדעתי מפעל, # וביחס הפעול, וכונתו שרצה לעשות מה שיעץ חוץ מדעתו וכו' י איפרכוס בל"י. שר הצבא או המדינ'.

עומד מצדו ואמר לו רד העד בעם. אמר לו לא יוכל העם. ושוב א"ל לך רד ועלית אתה ואהרן. עד שמשה הלך נגלה הקב"ה שנאמר וירד משה וגו'. מיד וידבר אלהים וגומר. כמה נמלצו דברי זה המדרש לישב פשט הכתובים בהורות על הפלגת תשוקת האיש השלם להגדיל מדרגתו וחסידות הרב במה שהערימ' חכמתו לדחותו בדבר אמת וענות צדק כאשר יאות לדחותו וכמו שאמרו (אבות פ"ד) יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך ומאד יתאמת זה מאמרו (שמות כ"ד) ואל משה אמר עלה אל ה' וגו' הבא בסוף אלו העניינים כמו שיתבאר לשם ב"ה וזה שיעור מה שרצינו ביאורו בזה החלק מהספור:

שער מה

פרק א

יבאר כי יגיע יותר תועלת היות עשרת הדברים ענינים אנושיים והמוניים מהיותם דרושים ועמוקים: ויבאר סדר הדברות על ערך מערכות השמים וגו':

וידבר אלהים את כל הדברים. אנכי יי אלהיך וגו':

דרש ר' עולא רבא אפתחא דבי נשיאה מאי דכתיב (תהלים קל"ח) יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך. מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך: בשעה שאמר הקב"ה אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש כששמעו כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך חזרו והודו למאמרות הראשונות. רבה בר יצחק אמר מהכא (שם קי"ט) ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך וכי ראש דברך אמת ולא סוף דברך אלא מה סוף דברך אמת אף ראש דברך אמת (קידושין ל"א.).

[164] תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי בראותינו ההכנות הרבות אשר יעשה איש חכם ונבון בהשתדלות עצומה למען השיג דבר מה, הלא בצדק נשפוט מזה, כי הדבר ההוא בלתי ספק יקר ונכבד מאוד, כי לולא זאת מה כל החרד' הגדול' הזאת אשר חרד אליו להשיגו, אחר הודענו כי בעד השגת דבר קטן ופחות הערך לא יעמול ולא ייגע איש דעת ונבון דבר להכין הכנות רבות וגדולות כאלה, כמש"א המליץ (פי"ב מס' בחינות עולם) ד"מ שלא יחשב פועל חכם להכין כלים משקלם עשרת אלפים ככר כסף לעשות מחט ברזל אחת ושפט מזה, שגם בריאת השמים והארץ וכל צבאם, שהם גופים גדולים ונכבדים יותר מבני אדם פחותי ערך כנגדם היתי' בלתי ספק למען השיג על ידן תכלית יקרה מאוד הנודעת רק ליוצרם ית' ונעלמת מעיני קצרי ראות, כי אם כל בן דעת אנושי לא יכין הכנות רבות וגדולות כ"ח למען השיג על ידן תכליות נכבדות ויקרות, אף כי הי"ת אשר אין חקר לתבונתו ואף כי הרב ז"ל חלק על משפטו זה במקצת (עיין שער ה') בכל זאת השכים עמו בענין זה כי רבוי ההכנות יעיד על יקרת התכלית המושגת מהן וע"ז רמז גם מרע"ה בתפלתו "למה ה' יחרה וכו' אשר הוצאת ממצרים בכח גדול" וכו' שר"ל הלא תתנגד זאת לחכמתך הנשגב' אם כל הגדולות והנפלאות אשר עשית לעמך בהוציאך אותם ממצרים, תהיינה לתוהו ולריק אחרי שתאבדם עתה כרגע' מלבד כי יניא לבב מצרים לחשוב בהיפך ולאמר, כי התכלית אשר שמתי לך למטרה בכל פעולותיך אלה היתה רק לרעה ולא לטובה, וז"ש למה יאמרו וכו' ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים" וכו' ויתעו עי"ז לחשוב כי אל חפץ ברעת בני אדם ושמח לאידם אתה חלילה ולא להטיב למו מגמתך,

וזאת היא גם תמיד נחמתינו בעינינו, כי לא יטוש ה' את עמו אחרי כי הואיל לעשות להם כבר בימי קדם גדולות ונפלאות, ולמען לא יחולל שמו הגדול בין עמי הארצות אשר נפזרנו בתוכם כמאמר הכ' "וקדשתי את שמי הגדול" וכו' (יחזקאל ל"ו:כ"ג) ונמשך מכל זה בהתבוננו כל ההכנות הגדולות והעצומות, אשר עשה הי"ת בהגלותו על הר סיני לעיני כל ישראל הנקבצים שמה עם כל זקניהם וחכמיהם, לתת להם את תורתו באותות ובמופתים נוראים לאין מספר, אשר הראה להם במעמד הקדוש והנבחר הזה, הלא בצדק נשפוט, כי לכל אלה הפעולות היקרות וההכנות הנכבדות ראוי שתהיה גם תכלית יקרה ומעולה, ועתה הלא נתעורר לשאול, מדוע לא גלה להם אז הי"ת דעות אמיתיות וביאור העיונים השכלים והדרושים העמוקים אשר נבוכו בהם הפילוסופים, ד"מ אחרי שהודיעם במצות זכור וכו' כי בששת ימים ברא הכל מאין, היה לו להודיעם ג"כ האופן, איך נבראו ברואים רבים אלה השונים למיניהם ממנו, אחרי שהוא האחד הפשוט בתכלים האחדות, גם איך הושפע הגלגל העליון (ר"ל הגלגל היומיי לדעת הקדמונים, (עיין מכל זה בביאורי לשער ב' ומבוא לשער ל"א) אחרי שהוא בכל זאת עצם גשמיי וחמריי, מהשכל הנבדל הראשון אשר הוא רק עצם שכליי ולא חמריי, ואיך היא צורת הגלגל הזה ומי מניעו, אם השכל הנבדל הזה, או הי"ת בעצמו ובכבודו ? ובענין ידיעת הי"ת היה לו להודיעם, איך ידע בידיעתו האחת והפשוטית, את הדברים הרבים והמתחלפים, ואיך ידע הדברים המתחדשים בכל יום ורגע, אחרי שלא יחודש דבר בידיעתו ית' שהיא ג"כ עצמותו שלא תשתנה ? ואיך ידע העתיד להיות, ואת אשר יבחר האדם, ד"מ משני קצות האפשר אשר לפנינו, ד"מ הטוב והרע, מבלי אשר תושלל עי"ז הבחירה החפשית ממנו, ויהיה מוכרח לבחור במעשהו את אשר ידע הי"ת מלפנים כי יבחרהו ? (עיין מזה רמב"ם בספ"ה מהלכות תשובה) ובמהות הגלגלים היה לו להודיעם, אם הם בעלי נפש שכלית, המתנועעים ברצון חפשי בתנועתם הסיבובית, תחת כי תנועת הדוממים שהיא רק מבעית ובלי רצון חפשי, הוא רק על קו ישר למעלה או למטה או לצדדים, או לא ? ומספרם האמיתי מה הוא ? אשר בכל אלה נחלקו חכמי המחקר מעולם, ואם הודיעם הי"ת כל זה, היו דגולים בידיעתם זאת מכל, זולתם, כמו שיחדם בהודעתו אותם אמונת החידוש בששת ימים, אבל עתה, הלא שאר המצות ממצות כבד והלאה, כוללים רק דברים הכרחיים לקיום החברה האנושית, הנודעים גם לשאר אומות, אף שלא עליהם נגלה כבוד הי"ת, ועיקר אחדות הבורא ית' והרחקת השיתוף הנכלל במאמר אנוכי ולא יהי' לך יודע ג"כ ע"פי מופת שכלי כמו שביאר הרמב"ם מאחז"ל שאמרו "אנוכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום" שהכונ' שנדעם גם מפי גבורת המופת השכלי, ואחרי אשר נכיר גדולת עצמותו ית' ורוממותו. הלא יחוייב מעצמו לכבד שמו כראוי ולבלתי שאיתו לשוא, וא"כ רק מצות שמירת השבת ואמונת החידוש נתחדש להם אז במעמד הנבחר הזה, וכל זה נראה כמתנגד בהשקפ' ראשונ', אל מה שנחשוב שהיה מהראוי להודע ע"י המעמד הגדול הזה אם היתה תכליתו נערכת אל ההכנות הגדולות אשר היו לפני ובשעת המעמד ההוא ?

ולבאר כל זה יאמר הרב ז"ל, כי תכלית המעמד הנבחר הזה לא היתה להרחיק דעות התועים במהות הי"ת, המיחסים לו תארים והתפעליות אשר לא יתכנו לו לפי העיון השכלי הדק והאמיתי, כי אלה לא יזיקו לאדם בבחינת מדותיו ופעולותיו המוסריות (אשר הישרתם היתה התכלית העיקרית בהתגלות הי"ת, בהיפך להרחיק מהם הדעות הנפסדות אשר יחשבו הפילוסופים בעיון שכלם הדק, ד"מ בהכחישם יכלתו לשנות חקי הטבע, אשר יתנהגו לפי דעתם מאז ומקדם רק על פי אופן אחד בלתי משתנ', בעבור האמינם בקדמות העולם וכל חקיו הטבעיים, והכחישם ידיעת הי"ת פרטי עניני ופעולות בני אדם, והשגחתו עליהם להעניש. או לתת להם שכר כפרי מעלליהם הטובים והרעים, כי כל אלה הדעות הנפסדות הרחיקו לא לבד קצת מאבותינו מני עולם, מהדרך הנכוחה והישרה, והבדילו בינם לבין אלוקיהם, בחשבם, כי הסתיר יסתיר פניו מכל הנמצאים זולתו, שהם פחותי ערך ושפלי המעל' נגדו, ולא ישקיף וירא ממכון שבתו עליהם, ובעבור זאת בחרו ג"כ להשאר במצרים תחת יד אדונים קשה, מצאת לחפשי כמו שאמרו, "כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר", יען דמו בנפשותם, כי במדבר מקום אשר לא יהיה מושל אנושי עליהם, יהיו מופקרים לצמיתות בלי מחסה ומגן כלל, ונתונים בעבור זה לבז ולמשיסה לכל עובר: כ"א גם בכל הדורות שעברו עד היום הזה, הסבו הדעות הנפסדות האלה. כל הרעות המוסריות הנמצאות בתוכנו, והעונש הגדול המסובב מכל אלה להיותינו נפזרים בארבע כנפות הארץ, והן הם אשר צררונו מנעורינו מאז היינו לגוי עד עתה, להביא עלינו השוד והשבר, (וכן יורה הנסיון גם בשאר האומות, כי בעת אשר תעו אחרי דעות הפילוסופים הנפסדות, להכחיש בידיעת והשגחת הי"ת לחשוב ולאמר "לית דין ולית דיין חלילה" היו פורעי מוסר ועושים לא לבד כל התועבות אשר שנא ה', כ"א גם חקי הטבע הפרו, וגדרי המוסר השכלי הרסו, וכל חלקה טובה ומדה יקרה אשר הטביע ד' בקרב לב האדם, הסירו ממנו, והיו כזאבי ערב טורפי טרף, איש על אחיו לא חמלו, וכל רע שחת רחמיו על עמיתו, ורק למען בצוע בצע ומלאות תשוקתם הגופנית, היתה כל מגמתם, כמא"הכ "כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלקים בארץ" (ר"ל אם שלש עמודי כל חברה אנושית אלה ימוטו, אז) "אלה וכחש רצוח וגנוב ונאוף פרצו" וכו' (וקורות ארץ זה קרוב לששים שנה, עת תעה העם אחרי דעות קצת מחכמיהם הנפסדות, ומרדו במלכם, לנו לעד, כי כל השומע התועבות אשר עשו

[164]אין ספק כי עוצם החרדות ורוב הזמנות אשר תעשינה ע"י איש חכם ונבון אל דבר מהדברים יעידו ויגידו על גודל הדבר ההוא ועוצם מעלתו. הלא תראה צוה אלישע לאמר אל השונמית הלז הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת ומה לעשות לך היש לך לדבר אל המלך או אל שר הצבא (מלכים ב ד':י"ג): כי הוא שיער שאותן חרדות לא תחדש אותן אשה חכמה כי אם אל תכלית גדול מתיחס עמהן עד שיהיה עסקו עם המלך או שר צבאו. והנה כאשר אמרה (שם) בתוך עמי אנכי יושבת לא נתישבה דעתו עד שחזר ושאל לגיחזי נערו ומה לעשות לה שא"א שאשה גדולה כזאת תעשה גדולות ללא תכלית גדול מפורסם עד שלזה נתעורר גיחזי ואמר אבל בן אין לה ואישה זקן שהוא התכלית היותר גדול ששער אצלה ומיד אמר לה למועד הזה כעת חיה את חובקת בן. ועם שנתבאר' הכוונה ממה שתלה הנביא החרדות ההנה בדברי עצמה הנה יותר מזה תתבאר ממה שהעיד הכתוב מכוונתה באומרה (שם) הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עובר עלינו תמיד נעשה נא עליית קיר וגו'. וזה כי כאשר ראתה כי הוא מתמיד לעבור עליהם יום יום מה שלא חשבה כן מתחלה גזרה בדעתה שראוי להחרד לקראת איש האלהים הקדוש ההוא ולעשות לו בית וועד לכבוד קדושתו שלא תתחלל עמהם כי ראתה כי בזה היא מרבה בכבוד שמים. וירא אלהים טוב כוונתה בחרדתה

בעת ההיא, הלא תצילנה שתי אזניו), ונמשך מזה, כי אלו הודיעם הי"ת במעמד ההוא עוד עיונים דקים ורוחניים ממהותו וידיעתו ית', לא לבד שלא הרחיק מהם עי"ז הדעות הפילוסופיות המתעות אותם, כ"א החזיקם בם, כי רוב העם היו אז קצרי השגת והבנת אמיתת העיונים הדקים האלה, ואף אם הבינום לפי שעה כנוח עליהם רוח ה' במעמד הנבחר ההוא, בכל זאת אחר זמן מה, ואף כי בדורות הבאים כאשר הוחקו הדברים האלה לעד בעט ברזל ועופרת, מלבד שלא היו מבינין אותם כראוי, אחרי כי נעלים הענינים האלה מהשגת רוב בני אדם, היו גם מתעים ומרחיקים אותם מעל ה"ת ומאמונת ידיעתו והשגחתו עליהם, כי היו אומרים "הלא גבהו דרכי העצם הנשגב מדרכינו, ואיך נוכל לחשוב שישקיף ממרום קדשו עלינו ועל מעשינו," ועי"ז היו נופלים ברשת הטעות, ע"כ היה מחכמתו ית' לדבר אליהם במעמד ההוא, כאשר ידברו בני אדם, באופן מובן לכל העם בלי דקדוקי הפילוסופים, למען השרש עי"ז בקרבם אמונת מציאות הי"ת, אחדותו ויכלתו לשנות טבעי כל הברואים למען היטיב להולכים בתום לבם, והשגחתו הפרטית על בני אדם, וכי אף בהיותו רם ונשא בורא שמים וארץ, יביט ממכון שבתו גם אל עני ונכה רוח, לעשות משפט וצדקה בארץ, וכי גם באלה יחפוץ כי יעשנו בני אדם, כי בשומם כל זאת תמיד אל לבם, הלוא בכל מאמצי כחם ישתדלו לשמור כל המצות האנושיות אשר צוה אח"כ לסבב על ידן אושר ושלום האבדה האנושית בכלל, כי האמונה בידיעת הי"ת והשגחתו הפרמית היא לבדה תסבב עשות בני אדם הטוב והישר בעיני ה', ועזבם דרך רשע לפרוע מוסר ולפרוץ גדר המישרים, ע"כ קורא גם החכם השלם תמיד באזנינו לאמור, "דע מה למעלה ממך, עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים", וע"כ הציג בראש כל המצות האלה מצות כבד וכו' בעבור היות כיבוד האבות המסבב שלום ואושר האדם הבייתי, הגזע הטוב אשר ממנו יסתעפו גם שמירת שאר המצות, ועשיית שאר הפעולות הטובות המשחרות טוב הנהגת המדינה ואושר החברה האנושית בכלל, ועל ענין זה רומז גם מאחז"ל שהחל בו הרב ז"ל "בשעה שאמר הק"בה אנוכי ולא יהיה לך וכו' אמרו אוה"ע לכבוד עצמו הוא דורש" ר"ל הדעות הנפסדות אשר הושרשו משאר האומות וחכמיהם, גם בלב קצת מבני ישראל, הסבו אותם לחשוב, שלא לבד שהאמתיות הנצחיות האלה, נודעות לנו כבר גם על פי העיון השכלי והפילוסופיי, הן מגדילות רק כבוד הי"ת, ומסבבות אותנו להסתפק, בהשגחתו עלינו, אחרי שהוא רם ונשא לבלי תכלית, "אבל כששמעו כבד וכו' חזרו והודו למאמרות הראשונות כי ראו והשכילו שהקדמת הודעת אמיתיות הנצחיות במאמרות הראשונות היתה רק לסבב על ידן שמירת כל המצות הבאות האלה, לשחר על ידן טוב ואושר האדם הזמני והנצחיי.

ורצה שיצורף אליה טוב גדול ותועלת מפורסם חלף עבודתה. ושני הענינים יחד יעידו על מה שאמרנו שההזמנות הגדולות הנעשות ע"י כל בעל דעת הן עדות לעולם התכלית וגדולתו. וכבר נודע מה שאמר המליץ לא יחשב פועל חכם להכין כלים משקלם עשרת אלפים ככר כסף לעשות מחט ברזל אחת. ובקשו להם תכליות נעלמים לאלו הנמצאות הנוראים מלבד מה שהורגש מהם מהנהגת זה העולם ותועלתו כמו שאמר המליץ (פ' י"ב) אבל יצרם בתכונה ותבונה לא ידעה בלתו וכו'. וכל זה כדי שיהיו התכלית בהם מתיחסים אל ההכנות והפעולות הקודמת. האמנה שכבר כתבנו בזה מה שיאות לפי השכל והדת בשער ה' ת"ל. והנה בטענה זו בא משה ע"ה להליץ לפני השי"ת במעשה העגל כשאמר (שמות ל"ב:י"א) למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת ממצרים בכח גדול וביד חזקה לומר שאם יחרה אפו בהם על זה האופן יאמרו שכל הגדולות והנוראות ההם אשר עשה עמהם לטובתם יהיו ללא תכלית וכבר יהיה שמץ גדול בפועל שיכין כלים עשרת אלפים ככר ללא דבר וזה מה שיביא לאמר שכל הגדולות ההם לא נעשו אלא בבחינה רעה והוא שהכין כלי חצים ומות אל המצריים להוציא ישראל מתוכם להמיתם במדבר והרי יהיו ההכנות והפעולות הקודמות בענין התכלית ומתייחסות אליו והוא אומרו (שם) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים ולכלותם מעל פני האדמה וכבר יהיה זה שמץ גדול מהראשון. ולזה אמר שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך שלא יאות לכבודך שיאמרו כי בבחינה רעה באת עליהם מתחלה ולזה וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו כי ראה טענתו חזקה לשישא אותם וינהגם באהבה וחבה ושימשכו טובותיו עמהם באופן שיוכיח סופן על תחלתן. ועל זה אנחנו סומכין באשר אנחנו שם במצב הדלות והשפלות כי יעשה למען שמו המחולל בזרים לאמר איה אלהיכם ואיה כל נפלאותיו אשר עשה מימי קדם וכמ"ש (יחזקאל ל"ו:כ"ג) וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים אשר חללתם בתוכם כי אני ה' נאם ה' אלהיכם בהקדשי בכם לעיניהם ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם וזרקתי עליכם וגו'. הנה שיסוד הברית הזאת הוא אמתת ההקדמה שהנחנו מהתחייב מההזדמנות וההכנות הגדולות תכלית או תכליות גדולות ונוראות מתיחסות אליהן. ועתה כמו כן כאשר בא האלהים להרעיש שמים וארץ לעשות נוראות ופליאות עצומות במעמד הגדול והנורא הזה אשר לא היה כמוהו מן העולם וכמ"ש (דברים ד':ל"ג) השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש וגו' כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים וגו'. וכבר נתפרסם שם מציאות חבור כל הדברים הגדולים בתכלית הגדולה להשמיע להם שם עניינים גדולים ונוראים גם כן בתכלית

המעלה. אם מרוממות המלמד והרב ית' שמו. ואם ממעלת המעמד בתכלית פירסומו ומוראו. ואם הפלגת רוב התלמידים השומעים הלכה מפיו אשר יש בהם הרבה משמים רבוא הגברים לבד מהנשים והטף וגם מדרגת האמצעיים והם הזקנים שבדור ואהרן וחור ועל הכל משה רבן של נביאים עליו השלום אשר כל אלו הן הכנות והזמנות גדולות בתכלית הגדולה כל אחת מהם לפי טבעה המחייבות שיתחדשו שם הלמודים היותר מעולים. וביאר הדרושים העמוקים האלהיים ויודע להם אז מפי הגבורה אמתת הדבר בכל השאלות העמוקות אשר נואלו בהם דעות כל הפלוסופים כי הנה אחר שהודיע שם שהוא ית' ברא העולם בששה ימים ראוי היה שיודיעם איך יושפעו רבוי הנמצאות המתחלפות בשווי מסבה אחת פשוטה בתכלית הפשיטות. או איך הושפע מהנבדל הראשון הגלגל עם היותו בעל חומר ולא עוד כי גם צורתו ומניעו. גם בעניני הידיעה האלהית איכה ידע את הדברים הרבים והמתחלפים בידיעה אחת פשוטה מכל צד. גם הדברים המתחדשים בלי התחדש בו ידיעה כלל גם העתידים בלי התלות בהעדר גם הצודק משני קצות האיפשר במעשים הבחיריים מבלי הכרעת מציאותו. או שיודיעה נאמנה אם הגלגל הוא בעל נפש או לא ותכלית תנועותיהם ומספרם האמת. וכיוצא מאלו הדברים אשר נתחבטו אליהם כל החוקרים אשר מעולם ועד היום לא הוסכמה בהם בדעתם ולא הגיעו עד סוף תכונתם. ויהיו נא אישי העם הזה המסוגל מיושרים בהם באור הדעת האלהים כמו שהיה הענין בשאלת חדוש העולם כי הוא לבדו נמצא בכל המאמרות מתיחס אל המעמד ההוא כפי הנזכר כי הנה מאמר כבד את אביך ומשם ואילך הוא מבואר שהם דברים טבעיים הכרחיים אל החיים אשר כל האומות מלפנים וגם אחרי כן נפלו על אזהרתם בהם מבלי שיעמדו רגליהם על הר סיני. אמנם אנכי ולא יהיה לך כבר כתב הרב המורה פרק ל"ג חלק ב' כי מגבורת המופת שמעום כמו שחייבו אותם הפלוסופים כלם במופתיהם המוחלטים ומשם באמת יחוייב מאמר לא תשא את שם ה' וגו'. כי כל אשר אמרו בסבה ראשונה הודו במעלתה ורוממותה. והנה אם כן לא נזכר שם דבר מחודש אשר לא יספיק אליו השכל האינושי זולתי מאמר זכור את יום השבת והיה ראוי שיהיו כלם כמוהו או מהדברים אשר נבוכו עליהם החוקרים כמו שאמרנו. ואולם היותם על האופן שהיו הנה הוא כנגד ההקדמה שביארנו מהיותם בלתי מתיחסים אל ההכנות וההזמנות אשר נעשו אליהן במעמד ההוא הנכבד והנורא. ועל זה האופן בעצמו יש להפלא ממה שכתב אלו העשרת הדברים בשני הלחות האלהיות עם הפליגו בפלאי מעשיהם באומרו (שמות ל"ב:ט"ז) והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא שכבר נראת ההכנה ממעשה הלוחות גדולה מאד ממה

שיאות לענינים הכתובים בהם כפי הנאמר. והנה באמת העיון הזה אינו קטן הערך וראוי לשום אליו לב כי בהבנתו ובנפול על אמתתו יובן בטוב סוד המעמד ההוא וטוב תכליתו שהוא יחד שכל ההצלח' הפרטית התורנית תלויה בו. וזה כי בטוב ההשקפה יתבאר כי עקר המעמד הנכבד והנורא ההוא לא היה ולא נברא להשלים בו האנשים מהסכלות ההעדרי הטועים בעניני האלהיים בלי טענה ביחס לו ית' כפי דמיונם תוארים ופעליות או הפעליות לא יכילם טבע האלהות כפי העיון הדק כי השבוש בכמו אלו הענינים לא יביאם לידי כפירה ולא אל הקל במצוה ממצותיו. אמנם היתה כוונת המעמד ההוא לתקן בו הסכלות הקניני אשר נפלו עליו מעייני הפלוסופי' בחקירת' אשר באו בחוזק טענותיהם המזוייפות לקיים אלוה בעולם כפי רצונם ועיונם כי הנה הם מודים במציאותו אבל כופרים ביכלתו על ממשלת הטבע ובידיעתו באלו הענינים האפשריים ובהשגחתו על כתות האנשים והשכירו והענישו אותם על פי מעשיהם וכבר כתבנו זכרם בשער כ"א ול"ט כי הנה אלה הם האנשים הצבועים הנושכי' בעם שנואי התורה האלהית ואויביה המסיגים את גבולה ומרחיבים גבול צרתה המכלים רגלי יוצאיה ובאיה ומגרשי' מאהליה כל בני מחמדיה יותר מכל כתת האנשים החטאים בנפשותם בכל מיני עכ"ום שבעולם ואלו הם אשר גברה ידם בזמן ההוא אשר היו מכחישי' פמליא של מעלה כמו שנודע מכפירותיו של פרעה אשר באו עליהם שלשה סדרי המכות על דרך המופת כמו שביארנום בשער ל"ו והמה אלה אשר נתפשט כחם תמיד בכל הדורות הנמשכים והם אשר צררונו מנעורינו להביא עלינו השוד והשבר בהגלות הבנים מעל שלחן אביהם וגם עד זקנה ושיבה לא עזבונו כי הם אשר האריכו קצינו והמשיכו תוחלתנו. והנה לתקן עולם במלכות שדי בא האלהים במעמד הנורא ההוא ולהפנות מפנינו כל אלו הדעות הנפסדות אחד לאחד כדי לקבוע אמונת ההשגחה האלהית בעולם אשר היא יסוד כל האמונות והצלחות והוא העני אשר היו המון עמנו מפקפקי' עליו ומספקי' בו כמ"ש במסע אשר נעתקו ממנו לסיני (שם ט') היש ה' בקרבנו אם אין כי תמיד כל היום היו חושדים כי מרוב גדולתו ועוצם רוממותו אינו משגיח בהם ואינו מבחין בעניניהם וזו היתה ?נסבה למה שהיו רבים ועצומים מהם ממאנים לצאת לחפשי כי אמרו שטוב להם עבוד מצרים ממותם במדבר בלא אדונים ויאוש הבעלים ושאשר יתהלכו שם בפח ההפקר ילכדו ומבלי משים לנצח יאבדו. והנה באמת אם הי' מיחד שם הדבור עמהם בדרושי' ההם העמוקי' אשר אמרנו ראשונה הנה היה מפליג ומרחיק הכוונה מאד כי כל מה שיסופר מהענין ההוא הוא מפליג אותו יתב' מן הדעת האנושי ומבהיל אותו עד

שבסוף הידיעה כלה צריך שנאמר שהוא ית' [165]נמצא ולא במציאות מה ולא במהות אחד ולא באחדות קדמון ולא בקדמות יודע ולא בדעת רוצה ולא ברצון חי ולא בחיים פועל לא ביד ולא במאמר ולא במחשב' מניע ולא בפגישת ולא בצווי ולא בשום אופן שיפול עליו לב האדם כי זה וכיוצא בה הוא הנרצ' בענייני הדרושים ההם ודומיהם וזה כל פרי חכמתם ופלפוליהם. השמע עם קולות אלהים כאלה הן בעודם שם ישכילו ויציירו אותם באמתת' ברוח הקדש אשר היה שם עליהם. אמנם בהשאר אחר כך הדברים כפשוטן בזכרוניהם ואף כי בעט ברזל ועופרת במכתב אלהים על הלוחות חרות יכתבון הכל נשכח מזכרם במעט זמן והקושיות והספיקות כולן ישארו במקומן וכל שכן לבנים ולדורות הבאים השומעים אותם שהכל יהי' כדברי הספר החתום ולא יוקח משם רק מה ששיעורו ממנו ראשונה והוא כי גבהו דרכיו מדרכנו ושאין שום השגחה בעסקנו ופרטינו כ"א למשיגים בחושים ההיולאנים כמותנו ומה בצע כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו. לזה היה מחכמתו יתעלה לדבר אליהם במעמד ההוא המאמרים המיוחדים והמסוגלים להשקיט יראתם ופחדתם ולוותר אצלם כל דקדוקי הפילוסופיות העמוק ההוא הנמצא בין חכמי האומות ולתאר העניינים העיונים ההם בדעות צודקות ואמונות אמיתיות עם הצנע לכת גם אלהיהם כמו שכתבנו בשער כ"א הנזכר וכמו שמוותר בזולת זה במלאכת המשכן ועבודתו כאשר יתבאר שם שער מ"א בע"ה והיה כל זה כדי שיהיה מה שישאר מהם ברעיוניהם והמכתב החרות על הלוחות מקיים תמיד עוצם האמונה בהשגחתו יתברך הפרטית אשר הוא עקר ושרש הצלחת האדם ולזה אפילו בהכרתו עמהם והודיע טבעו אליהם לא אמר רק אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים והוא מה שיבא לידי חבה וקירוב כי הוא התירם מיד המלך העריץ אשר היה המונע קורבתם עד עתה ומעתה הוא אלהיהם והם לו לעם. ואמר לא יהי' לך וגו' לא תעשה לך

[165]נמצא, ולא במציאות וכו', ר"ל שמציאותו אחדותו, קדמותו וידיעתו, רצונו וחייתו וכל תאריו הנשגבים כולם אינם דברים ומושגים חוץ לעצמותו ית' כמו שהוא בשאר הברואים שהם ותאריהם דברים שונים ומתחלפים, ד"מ באמרנו "איש חכם" הלא הוא וחכמתו ב' מושגים, לפי שנוכל לחשוב לנו מושג האיש הזה, גם בלי מושג החכמה, שהיא רק לו במקרה לא בעצם, אבל הי"ת עצמותו ותאריו הן אחד בתכלית האחדות, לפי שלא נוכל להעלות על דעתנו מושג עצם אלקים מבלי שנחבר עמו ברעיונינו גם מושג האחדות, הקדמות, הידיע' ושאר התארים,
ומ"ש "ומה ולא במהות" ר"ל שאף ששם מהות, יורה רק על עצמות וגדר הדבר, אשר בעבורו הוא מה שהוא ד"מ כשרון ההשתכלות והדיבור, הם עצמות וגדר האדם, כי זולתם, ר"ל אם יושללו ויאבדו ממנו, איננו עוד אדם כ"א נמשל כבהמות, בכל זאת לא נוכל לומר כי האדם ומהותו אחד הם, ובלתי נפרדים זה מזה, אחרי שגם מהותו זאת יקנה לו רק לאט לאט, כי כשרון הדיבור וההשתכלות הוא בו מלידה ומבטן רק בכח, ורק כאשר יגדל ויחזקו כוחותיו יצא מעט מעט אל הפועל, וא"כ גם מהותו זאת נחה שבתה בתחילה רק בגדר הכח כדבר שחוצה לו הקנוי לו רק זמן מה אחר היותו כבר עלי ארץ אפס מהות ועצמות ה"ית הן דבוקות ומתאחדות עמו מאז ומקדם בלי ראשית ובלי תכלית, וזש"א הרב ז"ל "מה ולא במהות" ר"ל שהוא ומהותו אחד מאז ומקדם בתכלית האחדות.
פועל ולא ביד וכו' יתורגם, מניע ולא בפגישה וכו' ואחרי כי כל אלה העיונים הדקים לא יבינם שכל רוב העם, ע"כ לא הודיעם הי"ת במעמד הנבחר ההוא כי אם דבר עמהם בלשון שיבינוהו הם כלו,

וגומר. לגמור ולהשלים חפשיותם ושחרורים מכל הכנעה עבודה ושעבוד כמו שנפרש אותו יפה בבואנו אל הביאור ב"ה. ולא עוד אלא שאיימם מאד אם לא ישארו באותו חפשיות כמ"ש כי אני ה' אלהיך אל קנא ואחר אמר לא תשא וגו'. כי זה לבדו מה שיושאל מהם שיזהרו בכבודו כמנהג המלכים שנזהרים מאד מלישבע בחיי ראשם לשקר או לשוא כי הוא טכסים מלכות מעתה הודיעם כי הוא אשר ברא את השמים ואת הארץ אשר מטעם זה ישורש כח בידו לעשות כל אשר חפץ בהם לתת שכר טוב להולכים בתמים ועם כל הגדול' והגבור' הזאת יביט אל עני ונכה רוח לעשות חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפץ. והתחיל בהנהגת הבית ואמר כבד את אביך ואת אמך וגו'. כי הוא דבר נרצה ונחמד בעיני הכל גם בעקרים גדולים מהנהגת המדינה ותקון השכנות לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה ולא תחמוד שיכללו כל מיני עסקי האדם וקורותם על דרך שאמר (תהילים ס"ח:ה'-ו') סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו וסמיך ליה אבי יתומים ודיין אלמנות וגומר. וכן אמר משה (דברים י':י"ז) כי ה' אלהיכם הוא אלהי אלהים וגו' וסמיך ליה עושה משפט גר יתום וגומר הנה שהודיעם והשאיר זכרונו לדורי דורות כי מן השמים הביט ה' ראה את כל יושבי הארץ לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. וכמעט שלא בא דבור אלא כנגד עיוני הפילוסופים ולהרחיק דעתם כמו שיבא עוד בפירוש ולמען הודיעם כי לא על ידיעת הדרושים הפילוסופים ההם יחיו כלל האנשים לפני אלהים כי על שומרם את כל מוצא פי ה' יזכו ויחיו לעד. ועל זה אמר האלהי (אבות פ"ב) דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבין כי אף על פי שהמון האנשים יחשבו הדברים האלה כפשטן אין רע ובלבד שתתקרב אמונת ההשגחה בלבם כי הפקפוק או הפלפול ההוא הפלוסופיי הוא יוציאם מהאמונה התמימה ההיא אשר בלבם ולא יביאם אל טובה הימנה אדרבה ישארו קרחים מכאן ומכאן: והנה באמת כל הענין הזה הנכבד בצורתו וצלמו הוא מה שהית' אליו הכונה במאמר אשר זכרנוהו ראשונה שדרש אותו רבי עולא רבא אפתחה דבי נשיאה ואמר מאי דכתיב יודוך ה' וגו'. בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש ואומות העולם מאן דכר שמם והלא אמרו (יבמות ק"ג:) אומות העולם שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן מהם ונאמר (דברים ד':ל"ג) השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש וגו'. אמנם הכוונה לו ז"ל כי בבחינת הדברות הראשונות המורים על מציאותו ואחדותו אשר הם ענינים גזר עליהם העיון הפילוסופי וכמו שאמר הרב (מ"נ פ' ל"ג ח"ב) אנכי ולא יהיה לך מפי גבורת המופת שמעום הנה באמת לא יקבלו במעמד ההוא שום תועלת לענין האמונה וקבלת העבודה אדרבא העיון ההוא

הוא מטריד את האנשים ומגרשם מעבודתו וזה כי הם גזרו בכבוד עצמו יתעלה תכלית הרוחק מכל אלו העניינים האנושיים ואינם משערים שרוצה בדבר מהם או ימאסנו. וגם בדבור השבת אע"פ שאף לדברי ארסטו לא בא מופת על סותרו כמו שכתב הרב המורה פרק ס"ו ח"ב הנה הוא לא היה להם בידיעה אמיתית וגם כל העם אשר לא בעלי עיון הם כלם היו להם בתורת אמונ' לבד ויאמרו כי אמיתתן ידיעה אצלי יתעלה לבדו ולזה יהיו הדברים רופפים בידם והמחשבות הרעות הם המכוונות בענינים האלה באומות העולם וכמו שאמרו במקום אחר (תו"כ פ' אחרי פ' י"ג) שהשטן ואומות העולם משיבין עליהם כי כשהן גוברות על אנשי זאת האומה הם קשות כאומות העולם ורעות מהם. אמנם כאשר שמעו הדבורים המדברים בענייני העולם והשגחתו עליהם כמו שהוא במאמר כבד את אביך ומשם והלאה שהם במדרגת המוחשות במה שהכל ירגישו תועלתם הנה אז יצטרפו הראשונות עם האחרונות להורות ולהודיע כי אלו ואלו דברי אלהים חיים וצודקים יחדו להישיר האדם אל הצלחתו המכוונת אליו מצד מה שהוא אדם בלי ספק. והנה ההשקפה בהם הוא מה שיסתום פי שטן ופיפיות כל האומות המקטרגות על זה הענין אשר אל זה היתה הכונה האלהית בזה המעמד הנבחר והקדוש הזה אשר היינו עליו. וכמה הפליגו חז"ל לדבר עוד בזה הענין הנפלא במדרש חזית. אמרו שם (שיר א') וכיצד היה הדבור יוצא מפי הקב"ה. רשב"י ורבנין רשב"י אומר מלמד שהדבור היה יוצא מימינו של הקב"ה לשמאלן של ישראל וחוזר ועוקף את מחנה ישראל י"ח מיל על י"ח מיל וחוזר ומקיף מימינם של ישראל לשמאלו של הקב"ה והקב"ה מקבלו מימינו וחוקקו על הלוח וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו לקיים מה שנאמר (תהילים כ"ט:ז') קול ה' חוצב להבות אש. ורבנין אמרין וכי יש למעלה שמאל והלא כתיב (שמות ט"ו:ו') ימינך ה' נאדרי בכח ימינך וגו'. אלא הדבור היה יוצא מפי הקב"ה וכו' וחוזר ומקיף מימינם של ישראל לימינו של הקב"ה והקב"ה מקבלו וכו'. והנה באמת המאמרים האלו הן לכאורה תמוהין מאד אלא שנראה שכוונו לומר שכבר נפלה השקפת האלהית נפלאה על כל דבור ודבור מהם בענין יעשו את אשר חפץ ה' והצליחו את אשר שלחם וזה בבחינת עצה המקבלים אותם ודרך נטייתם אל השמאל כיצד מחשבות לבבם ולזה אמר שהדבור יוצא מימינו יתעלה לשמאלן אשר היו נצבים לפניו שמאל כנגד ימין ושהיה ד"מ הדבור מסכי' ונאות לכל אחד ואחד מהם וכן אמר שם ראשונה שהיה המלאך או הדבור עצמו אומר לכל אחד ואחד מישראל מקובלני עליך כך וכך מצות יש בי כך וכך דינין יש בי כך וכך גזרות כך וכך עונשים וכו'. כדאיתא התם. ואחר כך חוזר מימינם לשמאלו לומר שעל דרך זה כבר יהיו מימינם בדעתם ומקבלים עליהם עול הדבור בחומרותיו וגזרותיו

ועונשיו אף כי ישלח אליהם בעדם יד שמאלו שהוא מדת הדין. אלא שרבנן אומרים ח"ו שיש שמאל למעלה וכו'. והנה אחר כל ההשקפות האלו קבל האל ית' הדבור בימינו וחוקקו על הלוח כי אמרת אלוה צרופה וחקוקה מבלי שום פקפוק וערעור. וכמו שאמר שם רבי ברכיה בשם רבי חלבו הדבור עצמו היה נחקק ומ"ד כתובים באצבע אלהים(שם ל"א) כתלמיד שהוא כותב ורבו מישב על ידו. וכלן אמרו כי כשהוא נחקק קולו נשמע מסוף העולם ועד סופו כלומר שעדותיו נאמנו מאד במה שנראה שנתפשטו בכל העולם וכלה קבלום עליהם מבלי פוצה פה ומצפצף וכמו שאמרו על זה יודוך י"י כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך וכל זה להיות' מושקפים בתכלית ההשקפה ועוצם ההתבוננות להמשיך הכוונה לפי כח המקבלים ומהותם כמו שאמרנו. וגם בדבר החקיקה כוונו לשתפם בענין שמלאכי השרת משתמשים בו וכמו שאמר זה המליץ (פרק י"ג) הנה המלאכים לא עמדו על סוד מכתבך החרות על לוחותיהם ואיך נעמוד אנחנו די לא איתי אינשי די כתבא יכיל למיקרי ולזה אמר כי היתה חקיקה זאת כאלו היתה על לוח לבם והרי הם על ידי זה משתתפים לנמצאים היושבים ראשונה. ועתה אחר שנתיישב כל זה על האופן הנזכר והתרנו הספק העצום אשר עוררנו והראנו פליאות כוונת המעמד ההוא הנורא בכלל שהוא כלו כנגד הדעות הפילוסופיות המשחיתים בעם ולפרסם הדעות התוריות האלהיות המבטלות אותם. הנה עתה נבוא אל ביאור העשרה מאמרות כפי מה שיאות אל הכוונה הנזכרות בצירוף הענייינים הראוים נצרף שם כפי מעלת המעמד ההוא ועוצם מדרגתו עם הדברים הנלוים אליהם ובאים מכחם כל דבר ודבר לפי מאמרו:

וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר:

[166]עם שברוב הענינים ימשכו המספרים אחר נושאיהן ואין לשאול טעם בהם אחר שאי אפשר לנושאים ההם שלא יפלו תחת מספר מה. הנה המספרים הנזכרים בתורת האלהית אם בקרבנות ואם במועדות ואם בטהרות ואם בזולתם אין לחשוב בהם שלא

[166] עם, כונתו אף שהמספר הוא לרוב רק דבר מקריי, כי כאשר יקובצו איזה נושאים יחד הלוא יצטרך שיהיה להם מספר מה, בכל זאת בענייני התורה גם המספר בא רק בכונה לא דרך מקרה, ד"מ מספר הקרבנות ב' תמידים בכל יום, ושיהי' מספר המוספים מתחלף לפי התחלפות עצם יום הקרבתם, כי אין מספרם שוה בר"ח שבת ושאר המועדים, הוא רק לכוונה אלקית ידועה, וכן מספר ימי המועדות, וימי טומאת נגיעת המת שהוא שבעה ימים, ונגיעת השרץ והנביל' שמסבבת רק טומאת יום א', והשתנות ימי טומאת וטוהר האשה בלדתה זכר או נקיבה, כ"ז בכונה מיוחדת מאתו ית' ע"כ יאמר הרב ז"ל, שבעבור היות משפר עשרה נכבד במעל', יען כי כל מושגי הדברים הנמצאים כלולים בעשר מאמרות (עיין שער ג' ושער ל"ח) גם ט' הגלגלים הסובבים את העולם לדעת הקדמונים (עייו ביאורי מבוא לשער ל"א) עם הסבה הראשונה ר"ל הי"ת, המגיע אותם הם במספר עשרה, ע"כ כלל הי"ת גם דבר קדשו בעקרי האמונה ודתו במספר עשרה, וע"ז רומז הכ' כי מן השמים דברתי עמכם, ר"ל כמספר הגלגלים הנקראים שמים הי' מספר דבורי עמכם, ובעבור היות החמש' הראשונים כוללים ענינים אלקיים המיוחדים רק לעיון השכל, תחת כי החמשה האחרונים מיוחדים לשכל המעשיי והחומרי, היו כתובים על ב' לוח זה, חמשה על לוח זה, וחמשה על לוח אחר.

יבואו מכוונים ומעיינים בטוב טעמם ובחינת' כמו שכתב הרב ר' אברהם ן' עזרא ז"ל והנה אין מספר יותר מפורסם במעל' כללות כמספר העשרה כי הוא כולל עשרה מאמרות מאמר העצם וט' מאמרי המקרים שמהם הושתת העולם. גם המספר הזה יכלול ט' הגלגלים הגדולים הסובבים את הארץ עם מניעיהם עם הסבה הראשונ' יתעל' כי הוא רוכב ערבות ביה שמו ברוך הוא ומבורך. ולזה אמרו קצת הקדמונים כי עשרת הדברים האלו נאמרו במעמד ההוא כנגדם, והשתדלו לייחס אל כל דבור ודבור כל מדרגתו בגדול החל ובקטון כלה. ויתכן לומר כי לזה כיון באומרו בסמוך אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לומר כי מן השמים ושמי השמים ודוגמת חילם וצבאם דבר עמהם ככל אשר דבר רצוני ביחסם ומספרם ומשפטם והוא ענין נפלא יועיל מאד להודיעם כי הדברות האלהיות הם מפתחות השמים ומניעיהם ועל פיהם הם נוסעים כמ"ש (דברים ל"ג:כ"ו) רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים. ואז"ל (ויקרא רבות פ' ל"ט) אם בחקותי תלכו (ויקרא כ"ו:ג') חקים שחקקתי בהם שמים וארץ כמו שכתבנו יפה בפ' הנגון בשער י"ב. והנה אחר שהמספר הנכבד הזה הוא מעיד על אמתת הענין ועיונים כאלו מעלין בקודש ואין מורידין אבאר אותם בצירוף הענין הזה המעול' עם שאטה בו ביחסים ובדוגמאות ממה שכתבוהו הראשונים בכל מה שנראה שהנטיה נכונה ודבריהם הנם לפניהם והקורא ירא וישפוט. גם נמצא שנחלקו הדברות האלו לשתי מחלקות על שני הלוחות חמשה חמשה אשר לא היה זה לחסרון לוח גדול שיכילם רק ללמד על שהם מכוונים כנגד שני חלקי האדם. החמשה אלהיות ומיוחדות אל החלק השכלי. והחמשה אינושיות ומיוחדות אל הכח החמרי כי זה כל האדם. האמנה כי יש יחס ודמיון בדבורים אשר בשני הלוחות זה לעומת זה והכל יבא בביאור בעוז המיישיר האמתי:

[167] הדיבור הראשון וכו', אחרי שאמר בתחיל' דרך כלל, כי העשר' הדיבורום הם נגד ט' הגלגלי' והסיב' הראשונה שהוא הי"ת המניע אותו יבאר זאת עתה בפרט (ולהבין דבריו יותר עיין ביאורי למעל' שער י' ושער כ"ה) ור"ל כי העיון השכלי הטבעיי עולה בעיונו מהמתאחר אל הקודם, ר"ל מהמשובב אל הסבה עד הגיעו באחרונה להשגת הי"ת שהוא הסיבה הראשונה לכל הנמצאים והשלם האמיתי אחר אשר זכה להשג' עיונית הזאת בדרך טבעי ינוח עניו הרוח וישיג גם ההשגה הנבואית המתחלת בהשגת הסיבה הראשונה כפי היכולת האנושית ויורדת אח"כ למטה להבין ולהכיר עי"ז גם מהות ואיכות הדברים המסובבים ממנה, וע"ז רומז מאה"כ "והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו" ר"ל בסולם האלקי שהיא ההשגה הנבואית, עולים תחילה מי שזוכים לה ע"י העיון השכלי מהמתאחר אל הקודם, ואח"כ יורדים בו מהקודם אל המתאחר, וע"כ יען כי נשאת אז מעלת העם כולו במעמד הנבחר ההוא כנוח עליהם הרוח עד שהשיגו כולם מעלת הנבואה כמו שאמר הכ' ד"מ "ואשא אתכם וכו' ואביא אתכם אלי" ר"ל אל השגתי נאמר להם תחילה דיבור "אנוכי" הכולל אמיתת השגת הי"ת שהוא השיבה הראשונה והמניע לכל הנבראים כולם, ונמשך מזה כי אף שטעו בתחיל' בעיונם השכלי לחשוב הגלגל היומיי שהוא העליון על כל לעצם אלקי בעבור גודל הפשטתו, ועוצם תנועתו בכל זאת אחרי הבינם האמת, כי העצם האלקי לא יצויר שיהי' שום שיעור ולא תמונה ולא תנועה והודו כי הגלגל היומיי שיש לו כל אלה אינו עצם אלקי ובזאת חזקם גם הדיבור הב' "לא יהי" לך אלקים אחרים על פני" הכולל לא לבד האמונ' האמיתית שאין שום אלקי בלעדי הי"ת

כ"א גם הבטחון שאחרי שה' אלקינו קרוב אלינו בכל קראינו אליו, לא נצטרך עוד לעזר זולתו ואף כי לעבודי שום נמצא מבלעדו, ורק אחרי הפרד מדעתנו כל רעיון שיתוף אלקות בעצם הי"ת, יצא לנו אור האמונה האמיתית כשחר נכון, ע"כ אחז"ל "אנכי ולא יהיה לך בדיבור אחד נאמרו" כי שני אלה מתאימים יחד והיו לראש ועיקור אחד עד שזה בלי זה אינו שלם ואמיתי כראוי, כי האמונה במציאות הי"ת יכלתו והשגחתו על בני אדם לבדה מבלעדי האמונ' גם באחדותו ית' היא אינה אמיתית, אח"כ כאשר הורידו עיון מחשבתם אל הגלגל השני שהוא גלגל הכוכבים העומדים (הנקראים כן, יען כי בעבור תנועתם המאוחרת מאוד שהיא למזרח נראים כעומדים תמיד) והכירו וידעו כי האומות הקדמונים אשר חשבו כי כוכבי שבת אלה, ואף כי הי"ב צורות המזלות [מזלות משורש נזל וקראום הקדמונים כן בעבור הורדת והזלת שפעם למטה לארץ:] הם סבות ראשונות לכל הנעשה תחת השמים אשר על כן עשו להם גם בצלמיהם לעבדם ולהשתחוות להם, למען הוריד עי"ז שפעם הטוב עליהם רק בשוא נתעו, וכי באמת כל אלה רק ברואי הי"ת ולא אלקים המה ועם עיונם האמיתי הזה הסכים הדיבור השני "לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל" וכו'. ויען כי לגלגל זה שתי תנועות מתנגדות תנועה אחת הכרחית ע"י הגלגל היומיי ממזרח למערב (עיין מבוא לשער י"א) ותנועה אחת עצמית שתובל להחשב כרצונית, ר"ל התנועה המאוחרת אשר לו ממערב למזרח הנה המייחס לגלגל הזה ענין אלקות בעבור תנועתו העצמית, יכחיש זאת בעבור תנועתו ההכרחית, כי לא יצויר שהעצם האלקי יוכרח להתנועע ע"י זולתו, וע"י רעיון זה התעוררו בעצמם גם על עון הנשבע בשם ה' לשקר, כי בהשבעו בשם ה', יורה מצד אחד שמודה כי הוא האלקים ואדון כל, ובשאת שמו לשקר הלא מכחיש בו, כי באמרו שהדבר הידוע אמת כמו שהי"ת אמת הנה בהיות הדבר ההוא שקר הלא נמשך מזה שיכפור גם בהי"ת, וע"כ בבחינת הגלגל הזה והרעיון אשר העיר בקרבם בא הדיבור השלישי "לא תשא וכו': וכאשר החלו להשכיל גם בגלגלי ז' כוכבי לכת השיגו תחילה בעיונם האמיתי, כי אין אמת בדעת החושב שגלגל שבתאי העליון על כולם הוא המניע הכל והוא הנותן כח ועצמה (ואף כי ביום השבת שהוא משמרתו) לכל מה שתחתיו להתנועע ולעשות איש איש מלאכתו וכי בהיפך לא בכח שום מזל וכוכב יגבר איש ואיש מישראל וכל הנלוים אליהם ואל אמונתם האמיתית, ולהסכים עם עיונם זה בא הדיבור הרביעי "זכור את יום השבת" וכו' לצוות על המלאכה והעבודה בשאר ימי השבוע שהם משמרת שאר הששה כוכבי לכת, ולנוח ביום השבת שהוא משמרת שבתאי, להורות כי לא מאתו יצא הכח והגבור' לאדם לפעול פעולתו, וכי הכל רק מאת הי"ת העושה כל הוא "כי בששת ימים עשה" וכו' וכאשר באו אח"כ בעיונם להשגת מהות גלגל כוכב צדק המעורר בבני אדם לדעת הקדמונים (למען הבין דבריו אלה והבאים עוד בשטר הזה עיין ביאורי לשער ל"ד) הרגש הצדק והמשרים, אשר המקור לכולם הוא, כיבוד האבות והשמיע' בקולם, והבינו ג"כ, כי מלבד שכל זה הוא חק טבעיי באדם ראוי גם לעשותו בעבור שציוה אותי הי"ת שהוא אבינו ומחוללנו, בא הדיבור החמישי להסכים עם מחשבתם הטהור' הזאת "כבד וכו' למען יאריכון ימיך" וכו' ובמשנה תורה הוסיף בו "כאשר צוך ה' אלקיך" להורות כי השכר והגמול הטוב הזה הבא לך בעבורו אינו נמשך מחק הטבע. כי הארכת ימי האדם והצלחתו הזמנית אינם מסובבים טבעיים, הנמשכים בהכרח, מכיבודו את אבותיו, כי את שכר נסיי ואלקי חלף שמרו את מצותיו, ובעבור היות א"כ מצוה זאת מצד מה מחויבת בעיון שנני בעבור שהיית שהוא אבינו האמיתי חלק מכבודו לאבותינו בבחינה הגופנית, ומצד אחר היא מוטבעת בטבענו באה באמצע הדברות בעבור היותה משותפת לחמשה הראשונים המחויבים רק מעיון השכלי האלקי, ולחמשה האחרונים המחויבים מחוק הטבעיי באדם. ובעבור עיונם במהות כוכב מאדים המעורר לבב בני אדם אל הריב והמלחמ' להרוג נפשות ולשפוך דם, בא הדיבור הששי לא תרצח, והוא מקביל אל דיבור אנוכי, כי רק שוכח אלקים וכופר במציאותו ישפך דם האדם אשר נברא בצלם אלקים ובעבור עיונם בגלגל החמה אשר אין נסתר מחמתו, ובתקופתו על קצות הארץ מסבב כל ההויות וההולדות, נאמר להם דיבור לא תנאף שלא תהי' ההולדה באיסור, ודיבור זה מקביל לדיבור לא יהי' לך וכו' כי הנותן כבוד הי"ת ועבודתו לזולתו דומה לנואף המחבק חיק נכרי', ולאשה מנאפת השוכחת אלוף נעוריה לזנות אחרי מאהביה, ובעבור עיונם בכוכב נוגה, אשר משפעו יחודש פני אדמה ומלאו פני תבל תנובה והשכילו עי"ז כי שוא עבוד את האדמ' להוציא ממנה יבולה ואוכל למכביר, אם לא ישמרו ע"פ חוקי הצדק קנין כל אדם מגניב' וגזל, ע"כ בא להם הדיבור השמיני לא תגנוב המקביל לדיבור לא תשא, כי הנופל ברשת עון הגניב' יפול ג"כ בפח עון שבועת שוא ושקר, ובעבור עיונם בגלגל כוכב. המעורר בבני אדם הליכת רכיל, גלוי סוד, וריב ומצה הנולדים מכל זה, נאמר להם לא תענה ברעך וכו', ר"ל שישתמש בדיבורו רק במה שהוא לתועלת בני אדם לא במה שהוא לרעתם, ודיבור זה מקביל לדיבור זכור וכו' כי בשמרנו את השבת כראוי אנחנו מעידים ג"כ עדות נאמנה לה' שברא עולמו וחדשו מאין, ובעבור עיונם בגלגל הלבנה שהיא בתקופת' בכל חודש נראית כמשתדלת תמיד להוסיף אורה ולמלאות חסרונה על ידי תנועת' זאת, וכאשר ישלם וימלא אורה בחצי החודש כן הולך אחר כך שנית הלוך וחסור עד שהיא בעבור זה כעין דמיון ודוגמא לחומד הון זרים, ההולך ג"כ בעבור זה סובב סובב בכל המדינות לאסוף הון ורכוש ולא ידע כי חסר יבואנו, ובסוף עורם יושב לאדמתו כאשר יצא ערום מבטן אמו, ע"כ בא להם הדיבור העשירי לא תחמוד וכו' ודיבור זה

[167]הדבור הראשון כבר כתבנו בשער הקודם מה שאז"ל (ב"ר פ' ס"ט) ויחלום והנה סלם (בראשית כ"ח:י"ב) זה סיני וכו'. וכי היה המעמד הזה דרך סלולה לעלות תחתונים למעלה ועליונים למטה אשר בזה יושלם השתוף שכתבנו ביניהם גם במקומו שער כ"ה כתבנו בהסכמת הרב המורה ז"ל כי כוונת עולים ויורדים בו היא להודיע כי מטבע האלהי ההוא שיקדימו בו העליה אל הירידה וזה כי העליה בעיונים הטבעיים האנושיים בנמצאות כלן מן המתאחר אל הקודם היא הכרחית לשתמשך אחריה הירידה. וההשכל' בהם מהקודם אל המתאחר שהיא השגה נבואיית נפלאה הנקראת בל' רבותינו (סוכה כ"ח.) מעשה מרכב' ואין ספק שבמעמד הנכבד והנורא ההוא כלם החליפו כח והעלו אבר כנשרים לעלות בשכלם משפל מצבם בגרם המעלות השמימיות ממדרג' אל מדרגה עליונה ממנה עד עלותם אל השכל הנפרד מכלן ואשר הוא הסבה הראשונ' להם והוא יתברך אינו מסובב מזולתו כי על כן אמר ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי כמו שאמרנו. והנה כאשר יבקשו בכח עיוניהם חביון עוז ותעצומות המניע הכל בכחו וגבורתו מבלי שום צירוף ושתוף עם המתנועעים הראשונים ומניעיהם להודות לו האלהות הממשלה והאדנות על כל הנמצאים עליונים ותחתונים באמת עד האלהים יבא דבר עיוניהם אשר יאמר כי הוא זה ולא יחטיאו והוא יתברך אז נענה להם לפי עומק מחשבתם וטוב עיונם וישרו במדרגה הנבואיי בהקיץ ואמר:

אנכי ה' אלהיך על הדרך עצמו שאז"ל (ב"ר פרש' ל"ט) באברהם אביהם שהיה אומר לבני דורו כסבורין אתם שאין מנהיג לעולם מיד הציץ עליו הקב"ה ואמר אני בעל העולם שנאמר (בראשית י"ב) ויאמר י"י אל אברם כמו שנזכר שם שער ט"ז. והרי זו היתה להם תכלית המעלה וההשגחה אשר אין למעלה ממנה. ממנה ישיג האדם השגה שכלית נבואיית ובמראה אליו יתודע התקשרות המרכבה הכוללת ויכולת הרוכב והמנהיג בה יתברך שמו. אמנם יחד להם הכנוי באומרו אלהיך כי הוא הענין המכוון מכל זה המעמד כמו שאמר והייתם לי סגולה מכל העמים וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו'. והוא מה שהעיד עליהם בסוד שהשיגו אמתתו באומרו (שמות כ"ד) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגו'. כי הוא סוד מורכבת המשנה אשר לו יתברך להנהיג העולם בהנהגה שלמה לפי ההשגחה האישיית אשר כתבתי עניינה יפה בשער ל"א והוא טעם דבקות האומה הזאת עמו יתברך ועקר סודו ובזה ולא בזולת היתה כל הצלחתנו תלויה עיין שם: אמנם הוסיף עוד אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כי הוא הדבר המיוחד להם והנודע

מקביל לדיבור כבד וכו' כי כמו שכיבוד האבות הוא מקור לכל הפעולות הטובות אשר יעשה האדם לזולתו, כן בהיפך החמד', מקור כל פעולותיו הרעות עד כי בסוף גם כיבוד אבותיו ישפיל החומד ויניענו לעפר:

אצלם בתכלית הידיעה כמ"ש להם אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים והיתה הכוונה לכלול במאמר הראשון הג' עקרים ההכרחיים להקדים לשום מצוה מן המצות מציאותו והשגחתו דכלתו והוא מבואר. ודוגמת זה אמר משה במשנה תורה (דברים ד') ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כי"י אלהינו בכל קראינו אליו שכלל בזה המציאות וההשגחה והיכולת לענות בכל עת צרה וסמך אח"כ ומי גוי גדול אשר לו משפטים צדיקים ככל דברי התורה. ובמכילתא (פ' מ"ת פ' פ"ו) אנכי ה' משל למלך שנכנס במדינ' אמרו לו עבדיו גזור עלינו גזירות אמר להם כשתקבלו מלכותי אגזור עליכם גזרות שאם מלכותי אינכם מקבלים גזרותי היאך אתם מקיימים כך אמר הק"בה לישראל אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים אמרו לו הן כשם שקבלתם מלכותי קבלו גזרותי לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. והנה מכח זה המאמר כתב הרמב"ם ז"ל בספר המצות שלו בשם בעל הלכות גדולות כי דבור אנכי זה לא נמנה בכלל תרי"ג מצות לפי שמהכרחיותו שיוקדם להם מאחר שלא תצוייר מצוה בלי מציאות מצוה כמו שאמר בכאן בפי' אם מלכותי אין מקבלין גזרותי היאך מקיימין ואיך יהיה מציאות הש"י מצוה אם לא תקדם לו מציאות המצוה וקבלת מלכותו ראשונה. וכבר כתב זה ג"כ הרב ן' חסדאי בתחלת ספרו והנה לפי זה חוייב לו שתעלה אזהרת לא תעשה לך פסל וכל תמונה לחשבון המצות שהרי אמר (מכות כ"ד.) אנכי ולא יהי' מפי הגבור' שמעום ובהם משלימים מתרי"א לתר"יג ואנכי ולא יהיה לך לאו דוקא אלא שבמאמר ההוא יש שתי מצות והוא ז"ל הכריע לדעת הרמב"ם ז"ל בשדבור אנכי הוא מצוה אלא שאמר שכל הלאוין הבאים שם בעבודת אלילים הם בכלל לא יהיה לך. אמנם זהו דבר שלא תתברר אמתתו כי אם בבוא על חשבון המצות כלן לפי שהיות הדבורים על מספר עשרה לא ימנע היות בדבור שתי מצות או יותר כמו שהוא בדבור השבת. ועל כל פנים לדברי הכל לא ימלט משיהיה דבור אנכי מצוה או שרש המצות כולן ולכן הוא ראשון במעל' ובסדר במדרגת הנמצאות כמו שאמרנו וגם לאזהרת לא תעשה לך מצאתי סימן יפה ומבואר בבואנו על סדרן כמו שיבא לפי דרכנו: ונאמר כי אחרי הודיע אלהים אותם זה העקר הנפלא אשר הוא יסוד היסודות וראש המעלות כלן הנה הם ממנו החלו לשוב במחשבותיהם ולהוריד עיונם והשכלתם הנבואות דרך המעלות אשר עלו בהנה כפי עיונם האנושי והשכילם בהשתלשלות הנמצאות ונותנם עיונם בגלגל הראשון החלק אשר עליו נאמר (יחזקאל א') ודמות על ראשי החיות רקיע כעין הקרח הנורא והוא הנקרא (תהלים קמ"ח) שמי השמים והרגישם הטעות בו אם מצד הפשטתו ואם מצד עוצם תנועתו אשר בה יכריח כל הגופים הנוראים אשר תחתיו

אשר זה מביא לחשוב כי הוא האלוה עצמו והוא הראוי ליעבד והשכילם שסבת הסבות ועלת העלות אין לו שום שיעור ולא תמונה ולא תנועה ולא שום ענין מענייני הגלגל ההוא והנה מפני זה אי אפשר שיהיה הוא האלוה ולא גם כן הנבדל המניע אותו עד שיצוייר שבהסתלק התנועעות הגלגל תסולק תנועתו ולזה גזרו כי הוא יתעלה אין לשתף עמו שום נמצא ולזה בא הדבור השני בכיון מסכים אל טוב עיונם והשגתם:

לא יהיה לך אלהים אחרים על פני לומר התקיים בעיונך זה כי יפה דנת יפה זכית ויפה חייבת. ולענין כוונת הדבור יאמר שעם שהדבור הזה הוא אזהרת ומניעה מהודות שום אלהות לזה הנמצא העליון כ"ש למה שתחתיו. הנה הוא באמת כולל ג"כ בשורה טובה וחפשיות נפלא לומר שאחר שהוא אלהינו קרוב אלינו והוא יכול על כל אלהים כמו שנתבאר מהדבור הראשון מעתה מה לנו להודות אלהות ועבדות לשום נמצא מנמצאות מעלה ומטה עודנו חי. וכמו שאמרו ז"ל (מכילתא שם) על פני כל זמן שאני קיים. וזהו שאמרו (ש"ר פ' מ"א) חרות על הלוחות (שמות ל"ב:ט"ז) אל תיקרי חרות אלא חירות חירות ממלאך המות חירות מהמלכיות חירות מהיסורין. ויש בכלל זה הע"א הגדול' המצוי' היום בעולם מציאות חזק והוא רפואת כל המחשבות והעסקים לקבוץ הממון והצלחות הנכסים שהמה להם האלהים האדירים אשר עליהם הם נשענים ובאמונתם הם נסמכים ועל קדושת שמם הם מכחישים אלוה ממעל ועוזבים את תורתו ומניחין אותה עגונה ועלובה בקרן זוית וזו היא גופה של ע"א ועקרה כמו שיבא בלא תחמוד אשר ממנה נזהר איוב כמו שנתבאר באומרו (איוב ל"א:כ"ד-כ"ה) אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי. והדבר הקשה כי העמים אשר אנחנו גולים בארצם לא כן המה עושים ועינינו רואות וכלות אין מושיע. וכל זה בכלל לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. ועל כל זה יאמר אחר שאני ה' אלהיך ואתם לי לעם בדרך אישות אשר כל צורכי האשה מוטלים על בעלה שארה כסותה ועונתה מעתה לא תזנה לבקש צרכך מאלהים אחרים על פני כנזכר או שירצה ועיני רואות והוא מליצה נחמדה שיבקש האיש מאשתו שלא תזנה בפניו והוא עצמו מאמר בעל המוסר (חו"ה שער עבודת אלקי' פ"ה) לא תמרוד באדונך והוא רואך. והוא מבואר שאם נזהר מזה לא נחטא לעולם. סוף דבר בהזהר בכל מה שבכלל הדבור הזה תושלם אמונת הדבור הראשון כי לא שלם ציור מציאות האל יתעלה עד שיסולק מעצמותו כל שום רבוי ושיתוף בצד מהצדדים עד שיהיה הוא והדבור ההוא שנים. ועל כן אמרו חז"ל (מ"פ ר"א ס"פ מ"א) אנכי ולא יהיה לך בדבור אחר נאמרו שנאמר (תהילים ס"ב:י"ב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי והכונה כי אמונת הישות

למחוייב המציאות הוא עצמה אמונת שאין זולתו והמחשבה בשיש שם שני אלוהות היא עצמה הכפיר' בשניהם והרי הדבור הראשון נכלל בזה:

ואולם בהוריד עוד מחשבותיהם אל עלול השני אשר תחת הגלגל החלק והוא הגלגל הנושא השנים עשר מזלות בחגורתו אשר במתניו אשר לכלם בשם יקראו טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגי' וכן שמות שאר צורות הכוכביות המימינות והמשמאילות הרבה מאד אשר רבים מהקדמונים חשבום סבות ראשונו' לכל הצורות הנמצאות בארץ מתחת והשתדלם ברוב חריצותם לעשות תמונות וטלסמאות בדמותם וצלמם להוריד שפע טובם עליהם כמו שכתב הרב המורה פרק כ"ט ול' חלק ג' ואבותינו הקדושים השיגו במעמד הנכבד ההוא שהמה הבל בבחינת עצמם לזה באה בכלל האזהרה השנית בדבור הזה השני מסכים על עיונם:

לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים וגו' הזהיר שלא לעשות שום תמונה מאותן אשר במדור העליון ולא מאשר במדור התחתון ומזה שאין מעשה הכרובים בכלל שהרי אין צורתם נמצאת בשום אחד מהמדורים. אמנם אחר שצוה השם יתעלה לעשות אותם על הארון לסבה שתזכר שם בע"ה כבר נאסרו בשום מקום אחרי שהרי הם נמצאים במדור ההוא הנכבד. גם הכוונה בדבור הזה לשחרר אותם מעמל המעשים ההם אשר זכרנו מענייני הצורות והטלסמאות ויגיעת מלאכתם כי רבה היא. וזה כי אחר שהוא יתעלה הוא האלהים אינן צריכין להכין החמרים בפעולות ההם ולהוציא בהם כחם וזמנם. כי הוא ית' המניע הכל והמסבב הכל כמו שירצ' ומצות תורתו האלהית נתן להם להתעסק בהן במקום כל העבודות ההנ' כמו שביאר (ויקרא כ"ו:ג') אם בחקתי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם וגו' וכל הטובות ההנה הנמשכות. וכן (דברים י"א:י"ד) והי' אם שמוע וגו' ונתתי מטר ארצכם וגו'. וכמו שהוא מבואר מכל דברי התור' הזאת וכמו שאמרו חקות שחקקתי בהם שמים וארץ: ואמר לא תשתחוה להם ולא תעבדם לומר אחר שאני אהיה לכם לאלהים למה להכנע לזולתי מכל הנמצאים ההם. ולא לבד שום אותם אלהות כי אפי' להכנע להם מפני צרכם ולהשתעבד אל קניינם יותר מדאי הוא אסור והוא לדעתי מה ששובחו בו המלקקים אשר נבחרו למלחמת גדעון (שופטים ז') כמו שיתבאר בפ' שוטרים שער צ"ו בע"ה. ואמר כי אנכי ה' אלהיך אל קנא לומר כיון שאני עמכם כבעל האוהב את אשתו ומרחם עליה הנה בזה הענין ג"כ קנא שמי כי הוא עצם הניאוף וזנות אצלי כמו שמוזכר בכל הנביאים (ירמיהו ג':ט') ותנאף את האבן ואת העץ (הושע ב':ד') ותסר זנוניה מפניה וגו' (יחזקאל ט"ז:ל"ה) לכן זונה שמעי דבר ה' ודאי אצל עון זה קנוא ונוקם ה' ובעל חמה וכמ"ש (משלי ו':ל"ד) כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם.

ומזה תשובה גדול' על מה שטוענין עלינו מאורך אפו אצל מכעיסיו בענין ע"א משאר האומות. כי הנה הוא יתעלה אינו מקנא ולא נוקם על חטא ע"א רק על האומה הזאת אשר לקחה לו לאלהים וקבלה להיות לו לעם. כמו שהאדם אינו מקנא על זנות וניאוף רק באשתו המיוחדת לו וזה הענין יבארהו משה רבינו בעצמו עם טעם תשובה אחרת בדומה לה בפרשת כי תוליד (דברים ד׳:מ״ד) כאשר יתבאר שם בע"ה. ואמר פוקד עון אבות על בנים וגו'. הנה הרב המורה כתב פ' נ"ד ח' א' כי כשתשמיד דתה עיר ומדינ' בעון ע"א הנה יכרתו שם האבות הזקנים עם בני בני בניו עד דור רביעי. והנה באמת גם זה יקרה כשיבא העונש על אי זה עון אחר גם כי המדה הזאת אי אפשר שלא ישתתף בה צד רחמים כי נזכרה בכלל מדותיו יתעלה גם מצינו שזכרה משה ע"ה בתפלתו על עון המרגלים ואם היא מדת פורענות מה לו ולה. והנה בפירוש השלשה עשר מדות יתבאר כל זה בשער נ"ד ב"ה. אמנם עכשיו יאמר שאין עון ופשע שעליו יפקוד השם יתעלה עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים זולתי לשונאיו אשר הכעיסוהו בעין עבודת אלילים כשתגרום סבה מהסבות שלא לכלותם יחד רגע אחד. ועכ"פ חלוק העונש על כלן צד רחמנות וחנינה הוא אשר נצטרכנו אליה בעון העגל ומרגלים וכל כיוצא כמו שיתבאר שם ב"ה: ועושה חסד לאלפים אמר שהכעס עם האבות השונאים הוא מתפשט עד ארבעה דורות אמנם החסד אשר עם האוהבים הוא מתפשט לדורי דורות וכמו שאמר (תהילים ק״ג:י״ז) וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וגו', או שירצה כי כשיפקוד עון ע"א על הדורות ההם הארבע' וכשתמצא שם הסבה כנזכר יהיה סבה בשהטיב דרכם ויהפכו לאוהבים שומרי המצות שיעשה עמם חסד ואמת לאלף דור והוא ענין נכבד עליו אנו נסמכים ועומדים לפניו:

והנה מפני שבדרך עיונם ישכילו וירגישו לגלגל ההוא המורכב שתי תנועות הפכיות. האחת היותר מפורסמת והיא תנועת הגלגל היומיי החלק אשר יכריחנו להשלים בכל יום תנוע' אחת שלמה והיא כלפי המערב. והשנית התנועה המאוחרת אשר לו בעצמו כלפי המזרח. והוא הראשון מכל הגרמים אשר ימצאו לו כן שתי תנועות, והוא מהמבואר כי המוד' לו האלהות מצד תנועתו העצמית יכחישהו מצד התנוע' ההכרחית. וכבר יקרה זה ההפכיות בעצמו למי שנשבע במלכו או באלהיו לשקר או לשוא כי מצד תנועת לשונו לישא את שמו בתורת שבוע' יודה לו האדנות או האלהות ומצד שהוא נשבע על שקר יכחישנה כמו שיבא. לזה בא הדבור השלישי בענין האלהות עצמו כנגד זאת הבחינה אשר בגלגל הנזכר:

לא תשא את ה' אלהיך לשוא. כי הוא ענינו. מצד אחד תשא את שם ה' ומנשא אותו כמי שהוא אלהיך, ואחר תכחישוהו בהיות הנשיאות ההוא לשוא או לשקר הרי שתי תנועות הפכיות. והיות הנשבע לשקר קרוב לכופר הוא מבואר כי הנשבע כוונתו להשוות בדבריו אמתת מה שנשבע עליו אל אמתו ית' ואם הוא נשבע לשקר אף על פי שאינו כופר בפירוש הנה מדבריו תמשך הכפיר' שיתהפך דברו שכמו הדבר ההוא אינו אמת כך הוא יתעל' חליל'. והוא עצמו מה שאמר יתעלה לירמיהו הנביא שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותי' וגו' אם יש עושה משפט מבקש אמונ' ואסלח לה ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמיהו ה׳:א׳-ב׳). יאמר בכלל תלונותיו שלא ימצא ביניהם איש מבקש אמונת אלהיו ודורש אותה לא בלב לא בפה ואם חי ה' יאמרו בשבועותיה' שיראה שהם מדברים אמת ויציב ושהם מאמינים בו הנה כשדקדק בענינם תמצאם שקרנים בדבורם באמרם חי י"י לפי שהם נשבעים לשקר. והכוונ' להם שהוא חי כמו שיש מציאות לדבר ההוא שנשבעים עליו ואין שקר גדול מזה. והנביא נענה לו יתעלה (שם) ה' עיניך הלא לאמונה הכיתה אותם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר וגו' ואני אמרתי אך דלים הם וגו'. הליץ בעדם ואמר ה' איך תדקדק עמהם בזה ותתן עיניך בהם על ענין האמונ' שאמרת מבקש אמונה ואסלח לה כאלו הם שלמים בדעת ובבחירתם הלא ראית כי הם חסרי הדעת וההרגש אשר כבר הכית אותם ולא חלו כענין שנאמר (משלי כ״ג:ל״ה) בשכור הכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי. ולא עוד אלא שכליתם ומאנו קחת מוסר ואע"פ שישיגם על פי דרכם כליון חרוץ חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב ואני אמרתי בזאת התלא' ודאי דלי הדעת הם כי לא ידעו דרך ה' משפט אלהיהם וזה שסכלו ענין השבוע' ומשפט' עד שלא ידעו כי המשקר בה משקר באלהיו ופתיותם תצילם התנצלות מה. ואמר לשוא כי מכלל האדנות והאלהות לשאת אותו על שפתיו לא בשמירתו מהשקר לבד כי גם שיזכרנו בכבדות גדול' ועל דבר מצוה או קדוש' לבד וגם שם על המעט וכמו שאמרו (נדרים י׳:) קרבן לה' ולא לה' קרבן שמא לא יגמור דבורו וימצא שם שמים נזכר לבטל' וכבר האריך בזה הראב"ע בפירושו כ"ש להשתמש בו בענין שבוע' בדברי הבאי או ענינים קלים כי השבועה באמת ענין אלהי לא לתוהו בראה ולא לשוא יצרה רק להשתמש בה שמוש הכרחי בכל צרכי החיים והמתים הן לכלל הן לפרט אם לצדיקים ולרשעים ולבינוניים כמו שמצינו בכל ספורי התור' נשתמש בה האל ית' עם כתות האנשים להשכיר ולהעניש. גם קצת האנשים השלמים אלו עם אלו לשמור בריתם ומצותם כי יהיו יחדו או יסתרו אלו מאלו וכמו שאמר הנביא (ירמיהו ד׳:ב׳) ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדק'. והם שלשה ענינים אשר התיר אותה עליהם

כמו שיתבא' אצל ובשמו תשבע שער צ"ב ב"ה. והנה כאשר תהיה השבוע' על זולת האופנים האלו הוא עון נמרץ ולזה אמרו (שבועות ל"ט.) שנזדעזע העולם בשעה שיצא מפי הגבורה לא תשא. וזה כי הנה העולם עומד עליה כמו שאמר (ישעיהו נ"ד:ט') אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ ואם יקלו בה עמודי עולם ירופפו. אמנם אמר כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא אמרו ז"ל (שבועות כ"א.) ה' הוא דאינו מנקה אבל ב"ד מלקין ומנקין. אמנם ע"ד האמת יראה כי מפני שכבר יחשוב האדם שהשבוע' היא מהעבירות אשר בינו למקום ובידו לכפר ביום הכפורים או בתעניות או בתפלה אמר שאינו כן כי על הרוב היא באה על עסקי האנשים ובמקום שחבל אחרים אם בגופם אם בממונם ואם בכבוד' ולזה לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא כי משורת הדין אין בידו למחול ולנקות וכמו שאמרו (יומא פ"ה.) עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר. ובמדרש פרשת יברכך (במדבר רבו' פ' י"א) כתוב אחד אומר (שמות ל"ד) ונקה וכתוב אחד לא ינקה אלא בדבר שבינך לבינו הוא מנקה בדבר שבינך לבין חבירך לא ינקה. וכן במשוא פנים וכו'. וזה מה שיראה בזה הדבור המיוחס אל בחינת הפכיות התנועות שהוא ענין רביעי בגרם המעלות כמו שאמרנו:

ואחר נבוא אל הדבור הרביעי ונאמר כי בהשכילם עוד לראות בשמים התחתונים העלולים מהשמים העליונים והם שבעת הגלגלים הנושאים את המשרתים הידועים בככבי לכת. ובשום עיניהם בגלגל שבתאי אשר הוא ראשון לככבים ההולכים לרגלם לעשות מלאכתם איש אל עבר פניו סביב המזלות הנחשבים כקבועים לכבדות תנועתם וכאלו הגלגל הנושא אותם הוא המקום הקבוע אשר בתוכו ינועו כלם. וכבר יחשב מפני זה שמזה הככב יושפע כח לכל המתנועעים לעשות מעשיהם איש ממלאכתו וכ"ש ביום השבת שהוא משמרתו ומושל על שעה ראשונה שבו וכבר הגיעו שם הקדושים לדעת כי לא בכח שום מזל וככב יגבר איש איש מישראל וכל הנלוים אליהם. ולהסכים עם השגתם ועיונם זה בא הדבור הרביעי:

זכור את יום השבת לקדשו ששת ימים תעבוד וגו' ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה וגו'. לומר שכן הוא האמת כמו שחשבוהו כי אין לעונן באלו המשרתים ולהמשך אחריהם ולכוין מלאכתם לשם היותר חרוץ מהם או לבטלה בעבור הזולת. אדרבה כי ששת הימים יכוונו למלאכתם ויום השביעי המיוחד למשרת הראשון הנוסע ראשונה שבת לא יהיה בו שום מעשה ונתן הטעם כי ששת ימים עשה י"י את השמים ואת הארץ וגו' לומר כי הוא יתב' עושה כל אלה והוא יכול על כל מעשיהם ומבטלן כאשר ירצה ולזה אין להם כי אם לשמוע בקולו ולשמור מצותיו והוא יענה את

השמים והשמים יענו את הארץ וגו' (הושע ב':כ"ג). והנה לפי שחדוש העולם הוא יתד ששכר ועונש כל מצות התורה האלהית תלויין בו הקדימו לכל הדברות הבאות אשר לא צותה התורה אותם רק בבחינת השכר והעונש אשר הטילה עליהן כמ"ש בראשון הבא אחריו למען יאריכון ימיך ואחרו אל הראשונות אשר לא הוצרך להם עקר זה. שאפי' הפילוסופי' האומרים בקדמות העולם יש להם אלו הדברות הראשונות בכח עיוניהם כמו שכתבנו ראשונה. וזאת היא סבה עצומה אשר בעבור' לא אמר אנכי ה' אלהיך אשר בראתי את השמים ואת הארץ מלבד מה שכתבנו שהוצאת מצרים ענין מיוחד להם. ולהיות האמונה במציאות החדוש הוא מה שתתן האפשרות על עוצם יכלתו לעשות את אשר חפץ בשמים ובארץ כמעשה ארץ מצרים עד שכבר יהיו שני הענינים האלו נזכרים ונשמרים ביום השבת. לכן נאמר בכאן זכור את יום השבת ונתן הטעם כי ששת ימים עשה ה' וגו' וסיים על כן בירך ה' את יום השבת ויקדשהו. ובמשנה תורה נאמר (דברים ה':ט"ו) שמור את יום השבת וכו' וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וסיים על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת כי שני העניינים הם נצמדים והיו לאחדים והוא אמרם ז"ל (שבועות כ':) זכור ושמור בדבור אחד נאמרו כמו שיבא ביאורו היטב בדבור אצל שמירת השבת שער נ"ה ב"ה. אמנם בפרשת ויכלו שער ד' פירשנו כי השביתה ביום השביעי היא מה שתתן אות ומופת לעקר אמונת החדוש מהאין המוחלט כי יסכר פי דוברי שקר שעולם כמנהגו נוהג שהרי הכתוב מעיד שהאל ית' עשה בששת ימים מעשה ששבת ממנו מאז ועד עתה והוא ענין נכון מאד אם תשים עינך עליו. גם בהיות זאת המצוה הישרה שלמה לקנות העולם הבא כי על כן באה המצוה ששת ימים תעבוד וגו' וביום השביעי וגו' על דרך מי שטרח בע"ש יאכל בשבת (ע"א ג'.) כבר נכתב קצתו בפרשת המן שער מ"א ויכתב עוד במקומו ב"ה:

ועתה בבואם עוד ברעיונם בגלגל אשר תחתיו והוא הנושא את הכוכב הנקרא צדק ויחשב שכשמו כן הוא מעורר כל מעש' הצדק ויושר לבב וכמו שאמרו (שבת קנ"ו.) האי דבצדק גבר צדקן. ומצדקת האיש ויושרו לכבד את ההורים הגומלים אתו כל טוב וכאילו הוא טבע מוטבע באד' אבל הם ישכילו שם שמלבד זה הוא דבר מושכל ראוי שישותף בו הבורא ית' אם מצד הבריא' עצמה שנתן בו הנשמ' שהוא החלק היותר משובח ואם מצד הצווי עליה עד שמזה ראוי כי נוסף על שהיא מדה נכונ' היא מצוה שנוטלין עליה שכר ולזה בא הדבור הה' בהסכמת מחשבתם הטהורה:

כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך יאמר האמת כי טוב הדבר צדק הוא וצדקה תהיה. אמנם ממה שיחייבו הכוכב לא ימשך לעושה שום שכר כמו שהוא הענין בכל

הדברים הטבעיים אבל כשתעשה במצותו תקבל שכר בעולם הזה ובע"הב כמ"ש למען יאריכון ימיך וגו', ובמשנה תורה (דברים ה':ט"ז) כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלהיך למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך יבאר שיהי' השכ' להיותו מצווה ועושה. והקש על זה על שכר המצות אשר הם למטה מזו בחק האדם. ודע כי המצוה וחומר' כבר אמר (בקדושין דף ל"א ע"ב) אי זהו כבוד מאכילו ומשקהו מלבישו ומנעילו וכו'. איזהו מורא אינו מדבר בפניו ואינו יושב במקומו ובכלל כל הדברים המחוייבים והנאותים עד היכן יד כבוד אב ואם מגעת וכבר נשתבחו שם קצת החכמים במצוה כמוה שם. האמנם כי הבנים המקוים לרשת אחוזת נחלה שדה וכרם כסף או זהב מאבותם אין להחזיק להם כל כך טובה על כבודם ויראתם אדרבה יהיו סכלים וטפשים אם לא יעשו כן שיגרמו שיעבירו נכסיהם לאחרים וכמ"ש בשירת האזינו על המשל הלי"י תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך הוא עשך וגו' זכר ימות עולם וגו' בהנחל עליון גוים וגומר כי חלק ה' עמו וגומר והכוונה מבוארת. הנה שעקר המצוה היא לבני האנשים אשר אין להם די סיפוקם. ועל המתנכר להם בשביל ענים אמר הכתוב (משלי י':י"ז) עין תלעג לאב ותבוז לקהת אם יקרוה עורבי נחל. שעם שהתנכר להם אביהם ולא השתדלו בפרנסתם כמ"ש (איוב ל"ח:מ"א) מי יכין לעורב צידו (תהילים קמ"ז:ט') לבני עורב אשר יקראו. הנה מכל מקום הם בנים לאבותם שנתעסקו בהורייתן ופי' הכתוב הזה עם הסמוכים אליו כתבנו בשער י"ט. וכבר היה זה הדבור החמישי משותף לראשונים אשר לחלק השכלי הכתובים בלוח הראשון ולחמשה השניים הבאים בלוח השנית כמו שיאות בכל חבור מדברים מתחלפים באיכות שצריך ענין אמצעי מורכב משניהם לחברם. וכמה יאות זה לפי דרכינו שהם חמשה דבורים מכאן וחמשה מכאן והוא באמצעי ועם שהוא כתוב בלוח הראשון הנה יהי' משותף לשניהם:

ואחרי כן בבואם אצל גלגל מאדים אשר תחת צדק ויראו ויכירו כי הככב ההוא זר מעשהו בעורר לבית האנשים אל הקטטות והמלחמות להרג ולאבדן ורגליו לרע ירוצו וימררו לשפוך דם עד שכבר נחלט שמו בלשון החוזים בככבים ההורג. וכבר יחשב הנולד בכחו להיות איש דמים ומרמה וכמו שאמרו (שבת קנ"ו.) האי דבמאדים יהא גבר אשיד דמא וראו אז המאושרים והשכילו כי לא כאלה חלק יעקב וכמו שאמרו (שם) או טבחא או אומנא או מוהלא כי הנפש המשכלת תמשול על כל ההוראות ותטה אותם אל היושר עד שההוראה ההיא לא תצלח: לזה בא בדבור הששי:

לא תרצח לומר כן הדבר שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואם בכוכב מאדים הולדת השמר לך לא תרצח כי מזלך לא יסלק העונש ממך לפי שבידך להטותו אל כל אשר יבחר

החלק השכלי. וידרוש הזה עצמו כבר נתבאר בשער כ"ב. והנה בא הדבור ראשון בלוח השני כנגד אנכי ולא יהיה לך שבראשון לפי שהרציחה היא הרע היותר גדול שאיפשר לעשות איש לאיש כמו שהכפירה במציאות השם או אמונת השניות הוא החטא היותר עצום שיש באמונת האלהיית. ועוד שלא ירצח האדם רק בכפירה במציאות השם יתעלה והשגחתו. והוא מה שכתב הכתוב (בראשית ט':ו') שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם ירצה וזה לא חס על דמות יוצרו וצלמו וכן אמר המשורר (תהילים צ"ד:ו'-ז') אלמנה וגר יהרוגו ויתומים ירצחו ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב. והנה חז"ל (ב"מ צ"ח:) כללו בכלל הרציחה הלבנת פני האדם בביישו בשום דבר שיכלם ממני בזכור מעשיו הראשונים או מעשה אבותיו תלאותיו וחסרונותיו ואמר דהא אזיל סומקא יאתי חיוורא רק אם יהיה להרחיק האדם מהעבירה. וגם על זה אמר (ויקרא י"ט:י"ז) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא וכ"ש שיהיה בכלל זה הדבור כל המיצר לחבירו ויורד לאומנתו ומונע פרנסתו ואף שיהיה הוא דחוק אין לו לעשות כן. וכמו שאמרו אצל שפיכות דמים (פסחים כ"ה:) מאי חזית דמא דידך סומק מדחברך ולכן יהרג ואל יעבור ואין צריך לומר הגורם נזק לגופו או ממונו בשלוח יד לשונו להלשינו בסתר או בגלוי על ידי עכו"ם או על ידי לסטים וכיוצא:

ואחר זה בהזריח במחשבתם אור החמה אשר בגלגל הרביעי לכוכבי לכת היא המדרגה השביעית למניננו והוא אשר על ידי תנועתו וסביביו בתקופתו על קצותיו נעשו כל ההויות והתולדות וכאלו הוא האב המיוחד לכלם כמה שכתב החכם האדם יולידהו האדם והשמש ואלו המעולים ראו כי עם שמכח זה הכוכב הגדול יושפע כח ההולדה באי זה אופן שיהיה הנה היה מחוייב לאנשים השלמים החיים חיי הטהר' והנקיי' לישמר מהביאות הבהמיות והטמאות ולנהוג המותרות והראויות לזה בא הדבור הז' מסכים לעיונם:

לא תנאף לומר הלא כדבריכם כן הוא איש מכם לא ינאף את אשת רעהו ולא שום ניאוף כי לשון זה כולל כל מדרגות האיסור בזה כמ"ש הראב"ע ז"ל בשם הגאון ז"ל ולהיות הדבור הזה כנגד זה הכוכב בא העונש בהרבות הזמה (ויקרא כ':י"ד) באש ישרפו אותו ואתהן ובת כהן וגו' באש תשרף (ויקרא כ"א:ט') ובתמר (בראשית ל"ח:כ"ד) הוציאוה ותשרף וגם מה שאמר' (סנהדרין פ"ד:) הבא על אשת איש מיתתו בחנק כך הוא דינם כי החנק אינו רק שריפת הרוח החיוני בקרבם כי בשרו של אש נזהרו באש ה' נשפט. והיה הדבור הב' בלוח הב' מפני שהוא נזק ב' וקרוב תחת הרציח' והוא כנגד לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בלוח הראשון כי הוא הניאוף הנזכר בכל הנביאים אצל האלהות

וכמ"ש (יחזקאל ט"ז:י"ז) ותעשי לך צלמי זכר ותזני בם ומקר' מלא הוא בכל מקום. אמנם בדבור הזה נכללו כל הדברים אשר יחטא האדם בהם מפאת חוש המשוש אשר הוא חרפה לנו וכל ההרחקות שאמרו (חולין מ"ד:) הרחק מהכיעור ומהדומה לו. ובמ' (אבות פ"א) באשתו אמרו קל וחומר באשת חבירו וכמה הפליג שלמה הע"ה להזהיר על זה (משלי ו':ל') לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו וגו' נואף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה ובכמה מקומות זולת זה ואולם רבים אומרים שהאשה גרמה הרבה חטאים ועונשים בעולם כמו שהאריך בזה הראב"ע ז"ל בפי' מיוחד שחבר לעשרת הדברים אבל אני רואה שאין עקר התלונה כי אם על האנשים כי הם הרודפים אחרי העבירה עד רדתה וכמו שאמרו (עירובין ק':) זו מדה טובה באשה וגו'. ואמרו ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך:

והנה בהוריד עוד מחשבתם במורד המעלות ובוא רעיונם אצל הגלגל אשר למטה במעלה השמינית הנושא לכוכב נוגה והכירו ממנו שהוא המחדש בעולם רוב טובות ומקשר פרי תבואות ושפע תנובות כמו שאמר (שמואל ב כ"ג:ד') מנוגה ממטר דשא מארץ וראו בכחו וגבורתו ימלאו פני תבל תנובה ברבויה תהיה על פני השדות הבתים והחצרות ונער קטון שומר אותם או לא כלל. וראו אז כי כל זה אינו נשמר רק באמונת האנשים העומדים על משמרתם לפחות על מדת שלי שלי ושלך שלך (אבות פ"ה). לזה בא הדבור כנגד מחשבה זו:

לא תגנוב להסכים עמהם שלא יגנוב איש דבר מהמושפע מאותו כוכב הנמצא בכל מקום או הנערים השומרים אותו כי הגניבה היא מפחיתות המדות וחסרונם בלי ספק. ובא שלישי בלוח הזה לפי שהוא שלישי ג"כ במדרג' לנזקי האדם כמו שלא תשא הוא שלישי בענין האמונ' גם הוא נכחו מפני כי החוטא בזה יפול בזה דכתיב (משלי כ"ט:כ"ד) חולק עם גנב שונא נפשו אלה ישמע ולא יגיד וכתיב (שם ל') פן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי. גם שהחטאים שוים ודומים כי הנשב' על שקר מראה ענין אחד בנגלה והפכו עומד בפנימיותו והוא ענין הגנב בממון או בנפשות ובכלל זה כל גנבת הדעת באונאת המסוחרים במדה במשקל ובמשורה ובאונאת דברים כי בכל דבר מזה ראוי ליזהר כל אשר במעמד ההוא יתבאר:

וכן בהעמיק עוד מחשבותם אל הככב אשר במדרגה התשיעית הנקרא כוכב כשם מינו והשכילו שיש לו כח על הלשון לגלות סוד ולעורר ריבות ורגנים קטטות ומדנים. ואז ראו כמה צריך אדם להשתמש בו יען כי הלשון הוא כלי חמדה שניתן לאדם להשלים

מציאתו אמנם בהפסדו ישחית ויכלה החברה המדינית ויפסד יישובה. לזה בא הדבור מתייחס אל המחשב':

לא תענה ברעך עד שקר. לומר שישתמש בלשונו ודבורו בכל מה שהוא תועלת לחברת האנשים ואם ידע עדות לחבירו מצוה להעידו שנאמר (ויקרא ה') והוא עד או ראה וגו' אמנם שישמר משוא ודבר כזב. ויש בכלל זה גילוי הסודות והמסתרים גם כל מיני לשון הרע כי רבים הם כמו שיתבאר בפ' מצורע שער ס"ב ב"ה. והיה זה רביעי בזה הלוח כי הוא רביעי במדרגה ללא תרצח כמו שחדוש העולם הוא רביעי לאנכי ולא יהיה לך בלוח הראשון גם שידמה לו בשוה וזה הוא ענין עדות ממש כי מצות זכור את יום השבת היא שנזכור בפינו ונעיד שהוא יתעלה חדש העולם וכן אנחנו עושים כל ליל שבת מעידים בעמידה ויכלו השמים וגו' (שבת קי"ט: וטא"ח סי' רס"ח) והנמנע מעדות זה הוא כמעיד עדות שקר בבוראו שהעולם אינו שלו והוא קרוב לכופר במציאותו או כופר ממש ומכאן לכל האמונות שאמר הכתוב עליהם (תהילים י"ט:ח') עדות י"י נאמנה מחכימת פתי:

והנה בהוריד עוד עין לבותם לשפלת המדרגות וסופן והוא גלגל הלבנה היותר קרוב אלינו וראו כי הוא היותר חרוץ במרוצתו מכל כוכבי לכת לפי התכונה אשר בידינו והשכילם במה שיראה ממנה לעינינו מילואו וחסרונו שהיה ענינו כאלו היא משתדלת בחריצות נפלאה להשלים חסרונה ולמלאות פגימתה ושאחרי מלואה עדין לא תתקרר דעתה ולא תנוח מתנועתה כסבורה להגדש ולא היה אבל חוזרת וחוסרת עד יום מולדה ותשוב שנית למלאת חסרונה ועוברת כפעם הראשונה ובתשוקה הזאת הולכת וסובבת עד שלש עשרה פעמים בשנה. ובמולד האחרון לא עלה בידה כלום אבל שלולה יצאה בראשית השנה ושלולה תשוב שמה באחרית' והשכילו מזה דוגמא גדולה לאדם כי הוא הולך סובב כל ימי צבאו מחיל אל חיל ממדינה למדינה למלאת חמדת נפשו בעושר ונכסים וכבוד גם כי יעשיר לא ימעט תשוקתו כמו שכתבנו בשער כ"ד ולסוף ערום יצא מבטן אמו וערום ישוב לאדמתו ובין כה וכה נשאר ערום וריק משלמותו על כן בא הדבור העשירי מתיחס מאד לרעיונם:

לא תחמוד בית רעך לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמורו וכל אשר לרעך. לומר שיחדל מחמדת הקנינים לסבה שנזכרה ועל הפחות מאותם אשר הם בדברים היותר מצויין לאדם כחמדת הבית או האשה ושורו וחמורו עם שהוא ראוי שיכלול כל דבר מאשר לו ולא יבהל אדם להון כי לסוף לא נשאר כל מאומה בידו ויהיה ענין הדבור הזה לאסור ההשתדלות בצדד צדדים שיבא לידו בית חבירו שדהו או שורו אפילו בדמיו אם לא יהיה לתועלת הבעלים ורצונו. גם בהמציא עלילו' יעזוב איש את אשתו ויקחנה

לו וכן כל כיוצא בזה כי דברים אלו אינן בכלל לא תגנוב ולא תנאף. והראב"ע ז"ל השתדל להראות כי יש כח בהרגל האדם לעמוד על אזהרת לא תחמוד אפי' בלב והוא שירגיל אדם עצמו על ההסתפקות במה שיש לו כמו שהוא רגיל באיסור הקרובות וכיוצא. וישר חיליה. והנה הי' הדבור הזה חמישי בזה הלוח בעבור שהוא חמישי במדרג' ללא תרצח כמו שהוא דבור כבד את אביך במדרגה חמישי לדבור אנכי ולא יהיה לך ובא כנגדו כי באמת החמדה תביא לאדם להכחיש אלוה ממעל ולגזול אביו ואמו מתחת וכמו שאמר הכתוב (משלי כ"ח:כ"ד) גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית כי במה שגזל מהם מה שהוא חייב לכבודם וליראתם הוא חושב שאין בכאן פשע של גזילה ואינו כן וכדאי הוא לאו דלא תחמוד לסיים בו אלו הדברות כי בלי ספק החוטא בו חוטא בכלם וזה הרבה בו לאוין ולא כללם בלאו אחד כמו שהי' הענין במאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וגו'. כי צריך לשרש אחר החמדה וחלקיה כמו שצריך לשרש אחר מעשה הע"א. וזה יעיד כי מעשי ע"א אינן נדרשים רק למלאת נפש החומד והנה א"כ החמדן הוא עצמו עובד לע"א בלי ספק כמו שאמרנו בדבור לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. ובזה נשלמו כל עשרת הדברים על האופן אשר יעדנו: והנך רואה איך היו אבותינו הקדושים מלאכי אלהים עולים בשלום במדרגות הסולם בהשכלות האנושיות ויורדים בשלום בהשכלות עליונות והשגות נבואיות מתייחסות לפי מדרגות הסולם ההוא הנפלא שעליו יצדק אומרו כי מן השמים דברתי אליכם כנזכר. ואלו הן דברי הראב"ע ז"ל בשם זולתו הגלגל החלק כנגד לא יהיה לך לפי שחשבוהו רבים לאלוה בעבור שאינו גוף, ודבור לא תשא כנגד גלגל המזלות בעבור שיש בו מקום מכוכב ומקום חלק ולא תחשוב שזה היה לשוא רק בחכמה גדולה מכוונת מאתו ודבור השבת כנגד שבתאי כי לא ימצא לילה ויומם שימשלו בהם שבתאי ומאדים רק היום הזה ולזה אין ראוי לעשות בו מלאכ' כי לא יצליח רק יתעסק ביראת ה' לבד. ודבור כבד את אביך כנגד גלגל צדק שהוא מעורר אל הצדק ויראת ה'. ולא תרצח כנגד מאדים, והוא סדר נוגה למעל' מהשמש לומר שהוא כנגד לא תנאף מפני שהוא ככב מעורר אהבה וכו' ולא תגנב כנגד השמש שהוא מור' על האונס ולא תענה כנגד כוכב המורה על הלשון. ולא תחמוד על הלבנה שהוא כוכב התאוה והחמדה ע"כ. והנה באשר כתבתי יש נחת רוח ודברים של טעם ויראת שמים בהסכמת כל מה שאמרנו מהיות מצוות האלהיות שרות וראשיות על כל צבא השמים ואין שום כח לכוכב ומזל להתיצב לנגדם כי הוא שורש התורה ועצמותה:

וכל העם רואים את הקולות. יאמר שהם קבלו שם מהפשטת חמריותה שיעור מה שהספיק להם לראות ולהשיג קולות הדברו' האלהיים ההם עם היות עדין שם לפידים וקול שופר שהם כנוי המטרידים והמונעים מצד מעלת המושג כי על כן היה ההר עשן כמו שאמרנו ראשונ' ולזה חשכו עיניהם מראות בזיו האור האלהי המדבר בם. והוא טעם וירא העם וינועו כי ראו הרחקתם עדין עצומה מאד ונזדעזעו מהענינים הנוראים אשר לא יכלו שאתם ואמרו דבר אתה עמנו ונשמעה שכבר נספיק לשמוע מפיך הדברים ואל ידבר עמנו האלהים האדיר פן נמות מעוצם הצער אשר נבהלנו מפניו: ויאמר משה אל העם אל תיראו וגו'. ירצה אל תיראו שידבר השם יתעלה עוד עם כל קהלכם על זה האופן הנורא ושיפגע בכם בזה השיעור מהחרד' והצער כי לבעבור נסות אתכם זאת הפעם בא האלהים ירצה שתהיו בעלי נסיון לדעת כי ידבר אלהים את האדם וחי כמ"ש בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. ועוד שנית בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו בעבור על דברי רצונו אשר יצוה לכם ע"י עבדיו הנביאים כי מעתה תראו חתת ותיראו כי יבקש מידכם בכח גדול וביד חזקה בכמה ענייינים נוראים ומבהילים אשר ראית האלהים עשאם כדי שיראו מלפניו וכה יעשה וכה יוסיף להפרע מעוברי רצונו. ובכלל אל תיראו מאשר אמרתם פן נמות שאין הכונ' שימשך מזה המות אשר יראתם מפניו. אדרבא הכוונ' היא שתשאר היראי לבדה תמיד על פניכם לבלתי תחטאו לפניו חטא משפט מות אשר תמותו עליו. משל למי שדורך קשתו כנגד זולתו והוא ירא כי חץ פתאום יהיה מכתו ואומרין לו אל תירא כי לא חפץ להכות בחמ' שפוכ' כי אם שתירא תמיד מפני קשת דרוכ' והוא פי' נכון מאד. ואמנם בזה ברא ה' חדשה בארץ אשר לא נראת' ולא נשמע' בכל הדורות שעברו אשר לא יראו את ה' מצד ראותם שהעולם מחוייב כמו שכתבנו אצל עתה ידעתי כי ירא אלהים שער כ"א והוא ענין נכבד מאד יושלם עניינו במאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו' שער צ"ב ב"ה. והנה עם זה ויעמדו העם מרחוק ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים והוא להיות אמצעי וסרסור ביניהם לכל שאר המצות והאמירות כמו שסמך ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בית ישראל וגו' אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לא תעשון אתי וגו' ואלה המשפטים וגו' והענין מבואר מאד מעדות התורה בכאן והוא מה שביארו במשנה תורה (דברים ד') ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לוחות אבנים ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשותכם אותם בארץ וגו'. בא מפורש שכל הדברות העשרה שמעו מפי הגבורה אמנם שאר המצות שמעו מפי משה כמו שאמר בכאן אחר עשרת הדברים דבר אתה עמנו וגו' וכן נאמר

שם אחר ספור עשרת הדברים (דברים ה') את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר וגו'. ועוד אמר (שם) אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ואדבר אליך את כל המצוה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ וגו'. האמנם שכבר נתפרסם מאמר חז"ל שאמרו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום. וכמה הוא קשה בעיני כתות החכמים. יש שהשתוממו על החלק המחוייב שבו לפי שדעתם וסברתם הוא שלא שמעו ישראל שם מפי הגבורה דבור מבואר כלל והוצרכו לתת כבוד לבעלי המאמר לפרש ולומר מפי גבורת המופת שמעום כמו שכתבנו בדברנו אשר בשער. ומהם שהוקשה בעיניהם החלק השולל במה שיראה מהם שלא שמעו רק השנים עד שהוצרך לזה הרמב"ן ז"ל להודות ברוב הענין ולהתפשר בדבר ולומר ששני הדבורים הראשונים שמעו כלם בפירוש כמאמר חז"ל אמנם שאר הדברים לא הגיעו אליהם אלא בהברת הקול לבד ומשה היה מבאר אותם ונתן לזה טעמים וראיות מהכתובים כפי מה שהכריחו המאמר ההוא המפורס'. אמנם שם במשנה תורה בדברו' השנייות שהוא מקום שנתייחד בו יותר זה הענין אבטל כל הטענות והראיות ההם ביטול גמור ויתבאר מבלי שום ספק ששמעו כל ישראל כל הדברות האלה מפי הגבורה שהם השרשים והיסודות לכל התורה כול': ואבאר כוונת חז"ל במאמר ההוא הנכבד שהיתה זולת מה שחשבו עליהם. וזה בהוכחה מדברי עצמן וכל זה בשער פ"ט ב"ה: כה תאמר אל בני ישראל כבר כתבנו בשער הקודם אצל ותגד לבני ישראל הטעם שלא הוזכר זה השם בכל המעמד עד הנה: אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם מבלי שום אמצעי מההיכלות והצורות אשר נוהגים בהם שאר העמים להוריד להם כחות הככבים והמזלות. לכן לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב כלומר להיות אמצעיי' ביניכם לביני וגם לא תעשון לכם לאלהים אלהי זהב. וזכר חשיבת המחצבי' לפי חשיבות הצורך המבוקש מהם הכסף לאמצעי והזהב לאלוה אמנם כשתדרשו אותי מזבח אדמה פשוטה כמו שבראתיה תעשה לי מבלי מלאכה כלל שלא תאמר מעשיך גורמין כמשפט בעלי מלאכת הצורות: וזבחת עליו את עולתיך ואת שלמיך אשר מצאנך ובקרך אשר אין בהם גם כן מלאכה ממעשיך. ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית מעשה אומן כי כלי מלאכתך הנפת עליה ותחלליה מעבודתי לסבה שקדמה שלא תאמר המלאכה ההיא גרמה מענין האמצעיות. ומזה הותר השמיר שהוא מלאכת שמים (גיטין ס"ח.): ועל זה הדרך אמר ולא תעלה במעלות על מזבחי אלא כבש פשוט כדי שלא יצטרך לבנות מלאכת גזית כדרך המעלות העשויות בהיכלות אשר לא תגלה עליו ערות דבר ושמץ עכו"ם לומר פסילי עשה כמו שזכרנו. והנה בהרחקת כל אלו השבושים והדמיונות בכל מקום אשר יזכיר את שמו

להוועד עליהם יבא לברכם ולהצליחם לא להחרידם ולהבהילם כפעם הזאת והוא מה ששאלו ממשה (דברים ה') ויותר נאות ממנו. ואחר שהשלים זה הענין אשר יאות שם לפי שאלתם סמך ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כחוזר על מה שקדם ועצת יתרו הנכונה כמו שכתבנו בשער מ"ג וזה הלוך ישר באלו הכתובים על דרך הפשט. אמנם חז"ל אמרו (מכלתא פ' מ"ת פ"י) לא תעשון אתי אלהי כסף בא להזהיר על הכרובים שלא יהיה מכסף בבית המקדש ואפי' של זהב חוצה לו. ובטעם לא תבנה אתהן גזית יש מפרשים (הראב"ע פ' זה) שהטעם כדי שלא תהיה מקצת האבן באשפה או בבית ע"א ומקצתה בבית הש"י. ויש אומרים (מ"נ ח"ג פ' מ"ה) כדי שלא יבואו לסתת ציורין. וחז"ל אמרו (מכלתא פ' מ"ת פ' י"א) כדי שלא יונף המקצר על המאריך ונרא' שכוונו שלא וונף כלי השחתה ומפץ ויתגדל על המזבח שהיא עשוי להעמדה וקיום לומר אני עשיתיו כי המזבח קודם במעלה ובטבע כדברים הטבעיום על המלאכותיים והוא קרוב למה שאמרנו והנה המקראות יתיישבו על פשוטן והדרשות גם הסברות לא יזוזו ממקומן. והנה עם זה נתבארו אלו העניינים החמורים מהדברות ושאר הספורים הסמוכים להם בהסכמת כל מה שכתבנו ראשונה והתרנו קצת ספקות אשר לא זכרנום בתחלה. אם בעצם הדברות. ואם במאמר משה אל העם אל תיראו וגומר ובעבור תהיה יראתו על פניכם שנראים דברים סותרין. ואם בפר' קטנה זו האחרונה שיש קצת פקפוקים. וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה החלק:

שער מו

פרק א

יבאר שעם שהי' הנושא לזה החלק המשפטי הקנינים המדומים שהמה הבל עם כל זה עלו במעל' על כל החכמות ההרגליות הפלא ופלא:

פרשת ואלה המשפטים

במדרש (תנחומא פ' משפטים) מאי דכתיב (תהילים צ"ט:ד') ועוז מלך משפט אהב אמר ליה משה לישראל הרי נתן לכם הקב"ה את תורתו אם אין אתם מקבלין את הדינין הרי הוא נוטלה מכם למה שלא נתן לכם את התורה אלא על מנת שתעשו את הדינין שנא' ועוז מלך משפט אהב. ואם אתם עושים אותם הרי הוא מחזיר בתי דינין ובית המקדש שלכם שנאמר (ישעיהו א':כ"ז) ואשיבה שופטיך כבראשונה וגו' מה נאמר בתריה (שם) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה:

[168]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי כמו שבכל מלאכת חרש וחושב תגדל או תקטן מעלת האומן לפי גודל או קוטן ערך החומר אשר בו יעשה מלאכתו, כי מעלת המתעסק ד"מ בלטישת אבנים טובות יקרות או לעשות בזהב ובכסף תגדל ממעלת העוסק רק בחרושת עץ ואבן וכעין זה אמרו גם חז"ל אשרי מי שאומנתו בשם (שעסקו רק בבשמים טובים) ואוי לו למי שאומנתו בורסקי (שעשקו רקי בעורות בע"ח המתים שריחם רע וזוהמתן רבה) כן הדבר גם בחכמות וידיעות, כי החכמ' האלקית אשר תחקור רק על תארי הי"ת מהות ועצם המלאכים והנשמות היא העליונ' במעלה על כל החכמות, יען כי נושאיה ר"ל הדברים אשר עליהם תשים עיונה, הם היותר יקרים ונשגבים על כל: ואחרי' החכמ' ההרגלית או התכונה כי היא תחקור על הגרמים השמימים הכוכבים ומסילותם שהם כולם עצמים יקרים הקימים באישים (תחת כי ברואי העולם התחתון קיימים רק בסוגיהם ולא באישיהם והחכמות הלמודיות המצטרכות אליה, ר"ל חכמת המספר והמדיד' אשר לא תצטרכנה בחקירותיהן לשום חומר כי נושאיהן רק תמונות מתחלפות או מספריים מחשביים עד שבעבור זה ראוים להסמך אל החכמ' האלקית שנושאיה ג"כ רק מושגים רוחניים ועיונים שכליים, ואחריהן החכמ' הטבעית, העוסקת רק בגופים ודברים חומריים, ובעבור זה אמר גם החוקר כי החכמ' המדינית היא הנכבדת מכל החכמות והידיעות השימושיות בעבר היות נושאיה חברת בני אדם בעלי דעת ותבונה, ר"ל כי כל תכלית' רק ללמד ולהשכיל אופן הנהגת בני אדם השוכנים יחד ואיך ישחר טובם ואשרם הכללי והפרטיי ולא לבד בחכמות שונות יש מדרגות זו למעל' מזו, לפי השתנות יקרת וערך נושאיהן כי אם גם בחכמ' אחת ישתנו מדרגת ומעלת העוסקים בה לפי השתנות התכלית אשר אליה יכונו ד"מ חכמת הרפוא'. כי בהיות מגמת לומדיה לתת חקים וכללים ידועים איך יתנהג האדם המשכיל בכחות גופו ושכלו למען יהי' תמיד בריא וחזק בשני אלה ויוכל להשיג שלמותו הנפשיית והמוסרית, הבלתי מושגת על נקלה מאיש מכאובות וידוע חולי (עיין רמב"ם רפ"ד מה' דעות), אז היא נכבדה מאוד, ומעלת' כמעלת החכמ' המדינית אחרי שגם נושאה רק האדם בהיותו חי מדבר ומשכיל ובהיות תכלית' רק לשמור או לרפאות גוף האדם מכל חולי ומדוה, היא פחותה במעלת' מהחכמ' המדינית. אבל נכבדת משאר חלקי החכמ' הטבעיית, אחרי שנושא' עכ"פ גוף אנושי הנכבד משאר גופות בעלי חיים, ואף כי הצמחים והדוממים, אפס בהיות תכלית' רק לחקור על חומר האדם בהיותו גוף טבעי המורכב מלחיות וחלקים שונים כשאר גופים טבעיים, אז היא בשפל המדרג' כשאר חלקי החכמ' הטבעית, ונמשך מכל זה כי למען דעת גודל או קוטן יקרת מלאכ' או חכמה ידועה נצטרך רק לראות על גודל או קוטן החומר או הנושא אשר בו תתעסק המלאכ' והחכמ' ההיא. וידוע ג"כ כי תורתינו הקדושה תלמד לנו ידיעת תארי הי"ת מציאות המלאכים ומהות הנפש באופן יותר שלם ממה שתלמד זאת החכמ' האלקית ותלמד היישרת הדעות והמדות והרחקת התכונות הנפשיות הרעות, ואופן הנהגת אדם עצמו וביתו וחברתו באופן יותר שלם ממה שתלמד כל אלה חכמת המדות, והחכמ' המדינית, גם תדבר מפלאי הבריאה במעשה בראשית, ותודיע לנו חדשות, ד"מ שברא הי"ת העולם מאין ומאפס מה שלא יכלה החכמ' הטבעיית לדעת ע"פ מופתים אשר ע"כ האריך החכם בס' משלי לספר בשבח התורה התמימה בבחינ' זאת, כמו שמבאר הרב והולך, גם כוללת התורה עניני המשפט המתעסקים רק בקניני האדם המדומים משור עד שה ושאר קנינים פחותי הערך בעיני המשכיל האמיתי, וא"כ ע"פ ההקדמה אשר הניח הרב ז"ל למעל' נגרע מעלת חלק זה ממעלת שאר חלקי התורה המדברים על עיונים ודברים יותר יקרים ומעתה הלא יקשה לנו מדוע נעשה כל הכבוד הזה לחלק התוריי הזה המדבר מעניני המשפט, להקדימו לשאר חלקים וללמדו לבני ישראל מיד אחרי נתינת עשרת הדברות על הר סיני ? ומלבד זה הותר העיון בשחר החכמות לכל העמים, וה' חלק להם בבינה לחקור עליהם כפי יכלתם, ומהחלק המשפטים נאמר "לא עשה כן וכו' ומשפטים בל ידעום", גם חז"ל במדרש אמרו "שבעבור היות ישראל אהוב להי"ת מכל העמים, והמשפט אהוב לו מכל מה שברא אמר הקב"ה ינתן מה שאהבתי לעם שאני אוהב' אשר מכל זה נראה גודל יקרת המשפטים, מה שאינו נראה להיות כן בהשקפ' ראשונה, אם נבחין הדבר רק לפי מה שהקדמנו למעל', ולבאר כל זה יאמר הרב ז"ל תחיל' דרך הקדמ', כי התועלת היוצאת לאדם מפעולותיו הטובות היא על ב' פנים הא' בדרך הטבע, ר"ל התועלת הנמשכת מפעולותו בהכרח ככל מסובב מסיבתו הראוי' כחמימות האויר ד"מ בקרבת ובסביבות אש בוער, או כחמימות גוף אדם המתנועע בחזקה, כי כל אלה מסובבים טבעיים והכרחיים והנה כמו שישתנה כמות החום ההוא שהוא המסובב לפי השתנות כמות האש הבוער הגדול הוא אם קטן שהוא הסבה כן תשתנה גם התועלת הטבעית לפי כמות הפעול' המשבבת אותה. והתועלת השניה הוא בדרך גמול ותשלום שכר, הבלתי מוגבל ונערך תמיד לפי גודל או קוטן יקרת הפעול' המסבבת אותה, ד"מ כאשר יכבד העבד את אדוניו וישמע בקולו לשרתו כראוי וככל אשר יצונו, הלא יטה עליו חסדו וישלם לו. גמולו הטוב לפעמים באופן יותר מהראוי לו ע"פ משפט הצדק, ומעתה יאמר הרב ז"ל, כי מעשיית המשפטים בכלל, אף כי יהיו רק משפטים אנושיים ר"ל אשר יתנו מלכי ושופטי הארץ להעם הנתון תחתיהם ימשכו ב' תועליות טבעיות, הא' כי על ידה

[168]אם מעלות המלאכות והעסקים והחקירות לפי מדרגת הנושא אשר בו יהיה העסק או העיון יהיו נבדלים: הנה באמת אלו המשפטים הנזכרים בזה החלק יראו מאד נבזים ושפלים. הקודם ביארו החכם בתחלת ספר הנפש ועינינו הרואות שיוקר המלאכות ושפלותם אינו רק לפי החומר שבו יהיה עסקם שאשר עסקם הוא בכסף ובזהב ובכל אבן יקרה הם חשובות למלאכות יקרות באמת וכל המלאכה נמבזה ונמס היא בעפר בעצים ובאבנים וכמו שאמרו חז"ל (קידושין פ"ב:) אשרי מי שאומנותו בשם ואוי לו למי שאומנתו בורסקי. והקש על זה בחכמות ובעיונים כי על כן שמו החוקרים הפילוסופיא האלהית ראשונה במעלה לכל החכמות לפי שהנושא אשר ממנו תחקור הוא הנמצא בהחלט עיונה המיוחד הוא באל יתברך ובמלאכיו וכל צבאיו מצד שהם צורות נכבדות מופשטות מחומר כלל. ואחריה ההרגלות מצד החלק התכוני שבה שהנושא אשר בו תחקור הם הגשמים היותר מעולים שאפשר והם גרמי השמים הבהירים בשחקים והמאורות והמון הכוכבים שהמה עצמים יקרים וקיימים באישיהם: גם כי שאר חלקיה הלמודיות אינן צריכין להגעת דרושיהן חומר מיוחד שכבר יגיעו במחשבת ענייני המספרים והשיעורים והתמונות וזולתם מבלי שיהיו מעץ או נחושת או משום חומר מעויין. והנה בזה היא ראוי' להסמך אל הראשונה מצד הדמות שזו רחוקה מהחומר

יתוקן יישוב העולם, ושבת בני אדם יחד בלי ריב ומצה, אחרי שלא יגע איש במה שמגיע לזולתו, ולא ירעו ולא ישחיתו זה לזה בגופם ובקנינם, והתועלת הב' היא, כי על ידה יתוקנו גם הדעות המדות והתכונות הנפשיות באדם, ויתרחק ממנו המדות הרעות כחמדה וקנאה הגאוה והכעס והכילות, ואם כן הדבר במשפטים אנושים ואף כי שמחוקקיהם יכני אדם קצרי ראית, אשר לא יוכלו לכוון ולשער כל חוק ומשפט כראוי אל האמת והצדק האמיתי, אף כי במשפטים תוריים אשר מחוקקם ה"ית ידע בחכמתו הנשגבה לכולם כראוי אל קו המשפט והצדק, הלוא בלתי ספק יושגו מהם ב' תועליות טבעיות אלה יישוב העולם ובני אדם יחד בהשקט ובשלוה, כמא"הכ "ושפט בין העמים" וכו' ונמשך מזה יכתתו חרבותם לאתים "ולא ישא גוי אל גוי חרב" וכו', גם בהיותם בטוחים בגופם וקנינם שלא יבוא להם הפסד ונזק מזולתם יוכלו לשקוד יותר מבלי דאגה על דלתות העיון התוריי ברוח נכון ושכל צח (עיין מזה ביאורי לשער מ"ג) כאשר יורה ע"ז גם מאחז"ל "ואהבת לרעך כמוך", שפירושו לדעת הלל (שבת דף ל"א) דעלך סני לחברך לא תעביד, זה כלל גדול בתורה, ר"ל שאם ישמרו כל בני איש יחד המצוה הזאת, היו נכונים יותר לעיון התורה, גם יתוקנו ויטיבו תכונות נפשיות ומדות בני אדם בשמרם החוקים האלה, כמאחז"ל "האי מאן דבעי למיהוא חסידא (ר"ל בעל מדות טובות וישרות באופן היותר שלם) ליקיים מילי, דנזיקין" אפס לא לבד התועליות הטבעיות האלה שהם ממין הא' נמשכות בהכרח משמירת החקים האלה, כי אם גם התועלת השני' שהיא בדרך הגמול והשכר באה באופן יותר שלם לשומרי משפטי ה' אלה, כמא"הכ להורות על כל זה משפטי ד' אמת וכו' הנחמדים מזהב וכו' בשמרם עקב רב, שר"ל שמלבד הערבות והנועם המשובבים משמירתם בעו"הז ישולם גם שכר וגמול נצחי לשומריהם אשר עליו יורה גם מא"הכ וצדקה תהיה לנו, (ר"ל מלבד התועליות הטבעיות יהיה לנו גם זכות ושכר נפשיי ורוחניי בעו"הב), כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת ר"ל כי נשמור כל המשפטים הנתונים מאתו ית' לעשותם בתורת מצות ה', לא רק בעבור תכלית השגת הטוב והאושר המיניי והזמני לבד, כאשר ישמרו כל שאר עמי הארצות משפטי ונימוסי מלכיהם ושריהם,

ונמשך מכל זה, כי אף שבבחינת הנושאים אשר בהם יתעסקו המשפטום נגרע ערכם משאר חלקי התורה, בכל זאת בבחינת רוב התועליות הזמניות והמוסריות היוצאות מהם הם נעלים במדרגת מעלתם מאוד, ויתישבו בזה כל הספקות שהעיר עליהם הרב ז"ל, וע"ז מורה גם מאחז"ל שהחל בו הרב ז"ל אמר להם משה לישראל הרי נתן לכם וכו' כאשר הולך ומבאר הרב ז"ל בעצמו (עיין בדבריו).

וזו אינה צריכה אליו. אמנם הטבעית היא אחריהן במעלה כי היא מעיינת בנמצאים מצד שהם חמרים מעוייניים בעלי שנוי ותנועה. וכבר סדר אותם החכם בהקדמה ראשונה לאלהיות ואמר ואולם הידיעה העיונית הנה היא שלשה חלקים אחת מהם נקרא הפילוסופיא האלהית והפילוסופיא הראשונ' ורצה בראשונ' ראשונה במעלה כמו שקראה בהקדמה השנית חכמת הרבנות. והשנית תקרא ההרגלית והלמודית והידיעה האמצעית והשלישית תקרא החכמה הטבעית והחכמ' הפחותה וגמר ענינו בתת הסבות כמו שאמרנו. והנה החוקר שם המדינית ראשיית על יתר החכמות לפי שהיא לבדה מעיינת בתכלית המיוחד לאדם מצד צורתו הנבדלת מכל הבעלי חיים ומיישרת אותו אל הטוב האנושי והגעת הצלחיותיו העליונות לפי שמעלת החכמה תהי' בלי ספק כפי מעלת בחינת חקירתם עד שכבר יפול ספק לפעמים בהכרת מעלת החכמ' כשיסופר הנושא אשר ממנו תחקור דרך משל אם נשים שמלאכת הרפואה תשתדל להמציא הבריאות לגופים האינושיים להעמידם על בורים ההכרחי להשגתם שלימותם המיוחד כבר תהיה מדרגתה במדרגת המדינית או קרוב אליה כי נושאה הוא האדם מצד מה שהוא חי מדבר. אמנם כשנאמר שעצם עיונה ועקרה אינו מזה הצד רק מצד שהוא גוף אנושי לבד אם שלא תהיה כמדרגה הראשונ' עדין נאמר שתהי' בין חלקי החכמה הטבעיים במדרגת גופות האנשים אצל יתר הנמצאות הטבעיות. ואמנם אם נאמר שהיא ג"כ לא תעיין בו מצד מה שהוא גוף אנושי רק מצד מה שהוא גוף טבעי מורכב מליחות ועסקו המיוחד הוא בהכרתם והשואתם לפי מזג הגוף ההוא הנה באמת תהי' מדרגתה למטה מהמדרגות הנזכרות הנה אם כן ההשתדלות המגיע להכרת מעלת המלאכ' או החכמה הוא הכרת הנושא אשר בו יהי' העסק או החקירה. וזה מה שלחצהו למשה אדוננו בתחלת ענינו כשאמר (שמות ג':ג'-ד') אסורה נא ואראה את המרא' הגדול הזה מדוע לא יבער הסנ' שהוא היה מסופק אם הנושא אשר בו מעיין לשעה הוא אש טבעי ויהא התימה בו שהסנ' איננו אוכל או אם היה המרא' ענין גדול מזה והיה הפלא עוד מציאותו בעצמו וההבדל במעלות העיון מפורסם מאד והנה התור' האלהית לא יחסר כל בה כי בכל מה שתודיע תקיים אמתת מציאות האל יתעל' אחדותו יכלתו והשגחתו ותואריו העצומים והנוראים ומציאות מלאכיו משרתיו עושי רצונו להשפיע על ידם אצילות הנבואה על הנביאים ולעזור אל חסידיו הקרובים אליו ואל ילידי ביתם ומקנת כספם כענין שנתפרסם מן האבות ונשיהם ובניהם ועבדיהם ועשתה והצליח' הפלא ופלא מהפילוסופיא האלהית ליונים. ובמה שתכלול מהישרת האדם אל השלימות המעשי בהרחקת התכונות הפחותות ופעולותיהן ולהתלמד אל הטובות ואל המעשים הנאותים

המסודרין מהם בכל שלשה מיני החיים רצוני בהנהגת האדם עצמו וביתו ובענין ההנהגה הכללית הנה בכל הפליאה עצה מהפילוסופיא המדינית כמו שיבא. ונוסף עליה כל המצות האלדיות אשר יעש' אותם האדם וחי בהם לחיי עולם אשר אין להם חלק ונחלה בהנה. וכן הענין במה שדברה בפלאי הטבע במעש' בראשית וסדורן בספור הוייתן דבר יום ביומו הגדילה תושיה יותר מהחכמ' הטבעית אשר לא השיגה ידה לדעת אם מציאות הטבע ההוא חודש או לא חודש. והקש על זה בכל החכמות אשר תשיג ידה לדבר בהם ואם אינן בה תכלית לעצמן. ואם עוד רבות בהם עשו חיל היא שתתעל' עלתה על כלנה. אם בהיות עיוניה בתכלית האמות והשלמות יותר מהם. ואם בהיות למודיה בתכלית המוסר והענוה והתמימות ובהרחקות הזדון והעזות והחציפות ועל הכל בהגעת התכליות העליונות הרוחניות אשר לא דברו אותן כל החכמות והדתות ולא עלה על לבן. צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה איך סדר כל זה השלמות בספר משלי כי הוא התחיל להזהיר האנשים מהנפילה בדעות אשר להחקירה העיונית באלהיות והמשיל אותה בגזרותיה אל האשה הזרה והזונה היא לילית הראשונ' הכרוכה בטבע כל נוצר שהיא הזווג הראשון לאדם (ב"ר פ' כ"ד) כמו שהי' נמשלת גם כן אל הזונה המפורסמת אשר הוא בזיווגו השני כמו שהוכחנו על אלה הזווגים בשער ו' ובשער כ"ב כי ראויות הנה שלשתן להיותן למשל זו לזו מצד ענינם. וגם כי הן יחד מעיקות וצרות אל האשה הצנועה ובעלת חן המלמדה דעת ויראת ה' והמרחקת האנשים מהנפילה תחת רגלי שלשתן והיא גלתה מקור דמן פתויין ואונאתם בשלוח רסן היראה והעבודה כמו שעל זה אמר (משלי ה׳:ג׳) נפת תטופנה שפתי זרה וגומר ואחריתה מרה וגומר כמו שיבא ביאורן בפרשת ראה שער צ"ג ב"ה. וביאר כוונתו במה שהמשיך דבריו ואמר (שם). ועתה בנים שמעו לי הרחיק מעליה דרכיך וגומר. וסוף שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך. ובספרי פרשת עקב שתה מים ממי שבבוראך ואל תשתה מים עכורים ותמשך לדברי המינים ושם הרבה דברים כיוצא בהם מסכימים אל הכוונה ואמר יהיו לך לבדך וגו' (שם) כנגד מה שאמר ראשונה פן תתן לאחרים הודך וגו' כי לא יתן למורים אחרים הודו ותפארתו להסתפק בילדי נכרים ולתת להם פאר בכל דבריהם כמו שנוהגים המתפלספים שבעמינו בכל דבריהם. ואמר יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך שיודה ויברך תמיד המקום שנתן תורה לישראל שהוא מקור מקוה מים חיים כי אז יצליח וישכיל בלמודיו. וכמו שאמרו חז"ל (נדרים פ"א.) שאינו מצוי לחכמים שיהיו בניהם תלמידי חכמים מפני שלא ברכו בתורה תחלה והוא ענין נכבד יבא ביאורו בשער נ"ד ב"ה ואמר אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת וגומר (שם) כמו שאמרו לו (ברכות י'.)

שעשה לה דדים במקום בינה כמו שנתבארה הכוונה בשער הו'. באהבתה תשגה תמיד ולמה תשגה בני בזרה וגומר שלא תתפתה לאהבת האשה הנכריה עד שתשגה בעבורה לאילת אהביך כמו שעשו הרבה מחכמינו. אדרבא באהבתה תשגה תמיד לכל זולתה כמו שעשו חכמי האומות וכאשר כתבנו בהקדמת הספר. וחתם כי נכח עיני י"י דרכי איש וגומר והוא מה שתכפור האשה הזרה בכל ענייניה והיא עקר גדול שהכל תלוי עליו כמו שהקדים בתחלת הספר (משלי א׳:ז׳) יראת ה' ראשית דעת. והנה אחרי כל דבריו אלה ייחד פרשה גדולה להרחיב הסדור בדעת שלשתן יחד וסדרן בזו אחר זו. והקדים לזרז ולומר (שם ו') נצור בני מצות אביך וגומר קשרם על לבך וגו' בהתהלכך תנחה אותך וגו' כי נר מצוה ותור' אור וגו' ועל הראשונ' אמר לשמרך מאשת רע וגו' אל תחמוד יפיה וגו' כי בעד אשה זונה וגו' עד לא ישא פני כל כפר וגו'. ואחר נעתק אל השנית כי הוא נמשל ראשון אליה ואמר (שם ז') בני שמור אמרי וגו' שמור מצותי וגו' קשרם על אצבעותיך וגו' אמור לחכמה אחותי את וגו' לשמרך מאשה זרה וגו' כי בחלון ביתי וגו' וארא בפתאים וגו' עובר בשוק אצל פנה וגו' בנשף בערב יום וגו' והנה אשה לקראתו עד ולא ידע כי בנפשו הוא. ואחר התחיל בשלישי ואמר הלא חכמה תקרא וגו' (שם ח') אלא שנהג כמנהגו להקדים הזרוז באומרו ועתה בנים שמעו לי לומר שעתה היא בעקר הכוונ' בזה הדרוש ואמר (שם ז') אל ישט אל דרכיה לבך על הטענות הרחבות שבה ועם זה אל תתע בנתיבותיה הצרים העקשים והכוונה גלויה כי רבים חללים הפילה קרי ביה חלולים ורקים מלחם התורה ומשמנה וכל הרוגיה הם הסומים העוצמים עיניהם מראות אור מצוה ותורה כמו שאמרו (ספרי האזינו פסקא א') גברא קטלא קטל דרכי שאול ביתה וגו', כי מלאכת' להכין כלי מות להוריד שאול אנשיה ולהביאם חדר בחדר: ואחר זכר אופני פתוייה בכלל' וחלקי' ואמר הלא חכמה תקרא וגו' (משלי ח׳:א׳). ירצה הלא היא תקרא בפי אנשיה ותלמידי' חכמה סתם עד שאם תשאל למי שלא שמע מהם רק ספר המבוא ותאמר לו במה אתה עוסק במקרא או במשנה או. בתלמוד ישיבך לא בדבר מזה. אלא חכמה אני לומד וכל זה לגסות רוח וגובה לב אנשיה. וגם תבונה תתן קולה כי הוא השם המיוחס להם אל הפילוסופיא המדינית הכוללת השלשה ספרים אשר בשלשה מיני ההנהגות שזכרנו: בראש מרומים על דרך וגו' ליד שערים וגו'. כל אלו הן תחבולות ודברי חדודין דוגמת מה שיעשו אותן הנשים הזונות להזמין עצמן לקרבה אל המלאכה כי כהנה אנשי החכמה הזאת יצאו נצבים ויכינו דברי פיתויים לתלמידים החסרים והילדים רקים מה לכם ללמוד בדיק' ושחיט' אצל אביי ורבא בואו ללמוד חכמ' מפוארה אצל ארסטו ותלמידיו ומפרשי ספריו והנה הם עורכים לנגדם

קצת דרושים נחמדים למראה ויפת לבם אל פת בגם ואל יין משתיהם ועתה התחיל לבאר דברי פיתוייהן מתוך תועלות החכמה ההיא וחלוקי' אשר מצד נושאי'. ואמר אליכם אישים אקרא וגו' (שם ח') תחלת דברי פיה סכלות כי מצד זדונ' וגובה לבה אמרה שאינה קוראה כ"א אל האישים ידועי שם כי שאר האדם אינה רואים בה זולתי קול ועוד מעט אמרה הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב וכן הוא האמת שאין יכלתה נכר כי אם באלו הפתאים והכסילים וכמ"ש ראשונה כי רבים חללים הפילה וזה הפתוי הוא המיוחד מצד מלאכת ההגיון כי במלאכ' ההיא אפי' הפתי והבער בכל חכמה [169]אם ילמוד מעט מתחבולת הנצוח ודרך ההטעה חכם יחשב בעיני הרואי' וימלא לבו אותו לדבר עם שגדול ממנו בחכמה ולא יבוש והוא אומרו וכסילים הבינו לב כמו שאמר (שם י"ח) לא יחפוץ כסיל בתבונה כ"א בהתגלות לבו. ואחר נעתק אל ההסתה מצד חכמת המספר ואמר שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים יאמר שכל עסקיה עם נגידים ומלכים אשר בקשו חשבונות רבים לקניני אוצרותם קבלותם והוצאותם עם שרי הצבא ואנשי המלחמה וכיוצא וכמו שנאמר ביוסף (בראשית מ"א:מ"ט) עד כי חדל לספור וגו' אשר מזה ימשך התועלת והכבוד ליודעיה וכ"ש (משלי כ"ב:כ"ט) חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב וגו'. וגם שכל מפתח שפתיה בשרשיה ועיקרי' הם מישרים בלתי מקבלו' טעות כלל. ועל ההתפארות מצד ההנדסה הנמשכת אליה אמר (שם ח') כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע [170]ירצה שיצורף אל האמיתית המספרי הנמצא בו מדקדוק השיעורים התיקון המדיני בהתעיב והרחיק הרשע והחמס במה שתשתדל להצדיק המדות והמשקלים להרחיק האונאה בכל מיני המשא ומתן שבין בני האדם. ועל התועלת הנמשך מאלו השתים והוא העקר המכוון מהם בחכמת התכונה אמר בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש כי הבקיאים בחכמה ההיא יוכלו לבשר עתידו' ולהודיע חדשות מהענינים המתרגשי' לבא בעולם ומצדיקים דבריהם כבא הדברים אשר הגידו אותם למרחוק וכ"ש בהגדת הקבוצים והנגודים בתנועות הככבים

[169] אם ילמוד קצת וכו' מתחבולת הניצוח ודרך ההטעה, הנה ידוע שבין היונים הקדמונים היו אנשים כהנה לרוב אשר כל חכמתם היתה רק לנצח ולהתעות זולתם במשפטים והקשים כוזבים אשר דברו באזניהם במתק לשון ובמנעמי המליצ', ונקראו בשם זאפהיסטן.

[170] ירצה שיצורף וכו', הנה ידוע שכל מופתי חכמת המספר והמדידה הם אמיתיים, אשר אין עליהם תשובה, כי הם מוכרחים בהכרח המסובב מסיבתו הראוי' לו, ד"מ אחרי הודענו, כי ב' פעמים ב' הוא ד' נמשך בהכרח כי כאשר יוכפל כל אחד מהמספרי' המוכפלים, ויאמר ד' פעמים ד' יצא מזה מספר המרובע ט"ז, וכן כל מופתי החכמות האלה בנוים רק על הכרח המסובב מסיבתו, וע"כ קראם הרב ז"ל מופתי הסיבה, אפס חכמת הטבע כלליה וחוקיה נודעים לנו רק ע"פי הראיה והנסיון, ד"מ אחרי אשר בחנו וראו חכמי הטבע, כי מחט המאגנעט, נוטה תמיד לצד צפון שפטו מזה כי הוא חק נוסד בטבע מבלי אשר יכלו לדעת סיבתו על נכונה, ע"כ קרא הרב ז"ל מופתי הטבע רק מופתי ראיה.

ולקיות המאורות ונטיותיהם ושאר הדברים התכוניי' אשר צדקו מאד דבריהם מצד חשיבותם ואין בהם נפתל ועקש. אמנם על מופתי החכמה הטבעית להיותם מופתי ראיה ולא מופתי סבה כאלו אשר בחכמות הלימודית אמר כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת ירצה שאע"פ שאינם מופתים מוחלטים הנה הם נכוחים למבין כפי חומר הנושא וישרים למוצאי דעת אשר תתכן להם החקירה מהידוע אל הבלתי ידוע יהיה הידוע קודם אצל הטבע או מתאחר. והנה על הפילוסופיא המדינית אמר קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר כי דברי המוסר והדעת הלקוחים בחכמה ההיא הם מכבדים בעליהם מאד מאלפי זהב וכסף. אמנם החכמה העליונה אשר קראוה אלהית וגזרו עליה שהיא חכמה סתם והיא תכלית לכלם אמר' כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה. לומר כי כמו שהפנינים הם יקרים מכל הגשמים המורכבים מאשר אין בהם רוח חיים כן דרושי זאת החכמה הם היותר מעולים מכל הדרושים מצד מעלת הנושאים אשר בהם תחקור שהוא הנמצא מצד שהוא נמצא ומהצורות הפשוטות האלהיות אשר זכרנו. ואמר כל חפצים לא ישוו בה לומר שבחכמה ההיא יתבאר בלתי שווי מדרגת השכלים הנבדלים שהם מדרגה על מדרגה עד העלה הראשונה שהוא השכל העליון יתעלה שמו. ומלת חפצים הורגלה בפי החכמים הראשונים על השכלים וכמ"ש הראב"ע ז"ל מאור השכל יצא החפץ. ובזה סיים החכם בטענות החכמה הפילוסופית אשר בם תתפאר ומלין לצד התורה האלהית תמלל:

אף היא (ר"ל התורה) תשיב אמריה על פי דבריה ושבחיה בקנאתה לאלהיה ובחמלתה על האנשים הבוערים בעם המתפתי' בדבריה וניסתים בטענותיה והיא מדברת בעדה בקול רנה ותודה. אני חכמה שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא. זה תאמר כנגד מ"ש ראשונה הלא חכמה תקרא וסיימה כי טובה חכמה מפנינים. אמרה אנכי אנכי היא הראויה להחליט עליה זה השם באמת כי אין שום חכמה מהטבע והאלהות וזולתם אשר לא תכללם התור' אלהית כמו שאמרנו ראשונה. וכנגד מה שאמרה החכמ' החצונית הבינו פתאים ערמה אמרה שכנתי ערמה. וכמה טובה היא ערמה עם חכמה לא עם פתיות כמו שאמרה צרתה. ואמרה ודעת מזמות אמצא על כל חלקי החכמ' אשר הזכירה. והנה להוכיח' על פניה ולשבר מתלעותיה על דרך פתויה ומעשה חדודיה הנזכרים גם על זדונה וגובה לבה אשר בם אמרה אליכם אישים אקרא. אמר יראת ה' שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי תהפוכות שנאתי. ירצה יראת ה' היא שנאת דרך רע וזר אשר תתנהג בהם לפתות האנשים ולאסוף הביתה כל איש רק ומר נפש להטותם מיראת ה'. וכן אמרו ז"ל (מו"ק ט"ז.) מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר וגם גאה וגאון ודרך רע לקרוא לאנשים

הגאי' גסי הרוח רק אל שלמי הדעת הענוים וכמו שאמר (משלי י״א:ב'-ג') ואת צנועים חכמה. וכמו שאמרו (כתובות ע"ח:) על ריב"ל איכרך בבעלי ראתן ואיעסק בתורה. ופי תהפוכות שנאתי לקרוא החכמים ולהתעסק עם הפתאים כמו שאמרנו ואחר שהוכיח על כלל לימודה ורמיזותיה השיב עליה על כל דבר ודבר שנתפאר' בו מחלקי החכמה. והנה על מלאכת ההגיון אשר זכרה ראשונה אמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה. ירצה אני אין מדרכי להעמיד ולקיים הפתיות בערמימות הנצוח כמו שאמרת הבינו פתאים ערמה כי לי עצה ותושיה. ירצה החצוני מועצות ודעת והפנימי תושיה עמוקה וגם אני בינה לי גבורה אמתית לא במלאכת הנצוח שהיא תחבול' וכבר כתב החכם שהמתחבלים אינם גבורים. וכנגד מ"ש שמעו כי נגידים אדבר כמו שנתבא' אמר בי מלכים ימלוכו וגו'. וכמו שאמרו ז"ל (גיטין ס"ב.) מאן מלכי רבנן ובמה מלכו בכח תורת הש"י שבלבם גם גברו חיל עם מלכים ויועצי ארץ כמו שנתפרסם ענין האבות (בראשית מ"ב:ו') ויוסף הוא השליט על הארץ (שמות י״א:ג'): גם האיש משה גדול וגו' כמו שאמר בתורה (דברים כ"ח:י') וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך ויראו ממך. וכנגד מה שאמרה ומפתח שפתי מישרים אמר ורוזנים יחוקקו צדק לומר כי יש ויש עמה כמה חשבונות של מצוה כגון תקופות ומולדות וגימטריאות אשר רוזני התורה יחוקקו בם צדק ואמת. וכמו שאמרו (שבת ע"ה.) ואת פועל י"י לא יביטו אלו שיודעים לחשוב תקופות ומולדות ואינם חושבין. ועל מה שנתפארה בחכמת ההנדסה כמו שנתבא' אמר (משלי ח׳:ט״ז) בי שרים ישורו ונדיבים כל שופטי ארץ ירצה כי יש לה מעלה נפלאה עליה כי היא אינה משערת לבד אבל המצוה ומסדרת מנוי השופטים והשוטרים להרחיק כל עול ואונאה הנופל בין ריש לאיש במדה במשקל ובמשורה ובכל מה שיש בו שומא או דיני חלוקה ומשפטי סדר נזיקין ותשלומיהם והרחקתם הכתובים בפרשה ודיני העסק כמה רווחה וכמה הפסדה וכמה ענינים הנבוכים עיון ודיוק גדול בזה. מלבד כמה דינין הבאין בתורה בדיני עירובין אשר באו בהן כמה הלכות קשות וחמורות אשר בכלם ישפעו שופטי התורה משפטי צדק. והנה על מה שתתפאר בחכמת התכונה אמר אני אוהבי אהב וגו' והיא תשובה מעולה מאד וזה שמעולם לא נודעה חבה ושום אהבה למעמיקי' בחכמה ההיא שישתנו סדריה ולא שום תנועה מתנועותיה בעבור שום איש מחכמיה וגם היא לא נתפארה על זה. אמנם אשר יבואו אליה בלמוד התורה האלהית כבר תודע להם חבה יתירה להשתנות בעבורם סדר המערכות ההם כמו שנתפרסם מיהושע (יהושע י׳:כ״ד) וישעיהו אצל אחז (ישעי' ו') וענין נקדימון בן גוריון כמוזכר (בתענית י"ט:) וזולתם ואומר ומשחרי ימצאוניני לפי שיקרה הרבה פעמים למשחרים

פני הככבים לראות מצבם ומעמדם אצל המזלות וקצתם אצל קצת לשפוט משפט מה צריך מאד אליו ולא ימצאום לקדרות השמים בעבים או שכבר נשקעו או שעדין לא עלו או שכבר עלה עמוד השחר ואספו נגהם וחוזרין בפחי נפש. וגם על החכמה הטבעית בזתה ולעגה מזה הצד כי אין לאל יד חכמיהם היודעים סוד ההווייות וטבען להמציא שום אחת מהנה בם יספיקו צרכיהם כמו שהוא הענין בעצם ותמיד על ידי יודע סודות הנמצאות על דרך התורה האלהית. ולזה אמר עושר וכבוד אתי הון עתק וצדקה (משלי ח׳:י״ח.) ועל דרך שאמר (שם ג׳) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. צא וראה (ויקרא כ״ו:ד׳) אם בחקותי תלכו וגו׳ ונתתי גשמיכם וגו׳ וכל הפרשה ההיא וזולת׳. הנהיה כדבר הגדול ההוא לאחד מחכמי הטבע מכל האומות ואם שכבר התחכמו לדעת בעניני׳ הטבעיים להעלות המחצבים השפלים למדרגת העליונים זה יהיה על הרוב בדרך הזיופים ובאונאות ואין זה עושר וכבוד כי כל רואיהם יבזום ויחשיבום ללסטים כי עשו עושר לא במשפט וצדקה. אמנם עושי התורה ולומדיה עתקו גם גברו הון עתק וצדקה. ועל מה שהתפארה בחכמת המדות אשר עליהם אמרה קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר השיבה התורה ואמרה טוב פריי מחרון ומפז ותבואתי מכסף נבחר בארח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט (שם). אמר שנתעלו המעשים התוריים מכל זולתם בג׳ ענינים. האחד בשיש להם כדי לחיות בהם חיי המדיניות על צד היותר נאות שאפשר. והשני כדי להשאיר נפשות עושיהם לחיי עד והשלישי מצד הצדק והישר הטבעי הנמצא בהם משאר המעשים כמו שיבא באור כל הענינים האלה בקרוב: והנה על הראשון אמר טוב פריי מחרוץ ומפז. וע״ד שאמרו (פיאה פ״א) ואוכל אדם פירותיהן בעו״הז כי טוב הוא הפרי הנאכל מהן מן החרוץ אשר זכרה צרתה באומרו קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרון נבחר. והשני והוא עקר הקרן השמור להביא אל האוצר אמר ותבואתי מכסף נבחר כי הוא הנכסף והנבחר מהכל. ועל השלישי אמר בארח צדקה אהלך וגו׳ כי כל מה שתסדר בהנהגותיה הוא הראוי להקרא צדקה ומשפע בהחלט. והנה על מה שתתפאר צרתה מתועלות חלקה האלהית השיבה היא ואמרה שהיא תתעלה ממנה מעלה נפלאה לאין שיעור במה שיש בה כדאי להנחיל אוהבי יש (שם) לחיי העולם הבא שהוא היש המוחלט המתחלף לכל מיני היש הנודעים לכל בעלי הגופות בהתחלף יש מאין. והוא ענין ההצלח׳ הנפשיית אשר עמה ימלאו האוצרות מבלי שום חסרון ובזה השלימה טענותיה החזקות אשר בם תנצח מלחמתה לעיני כל בעל שכל. אלא שנמשכה לתת טעם חזק לדבריה בהראות היכולת אשר בידה במה שסמכה פרשת ה׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (שם) כי בה תכלול כל פרק נגון העולם שכתבנו בשער המבול

שהוא ענין נכבד עיין עליו אם תרצה: ועתה אחר שנתבאר שכל מיני החכמות והידיעות ישנן בתורה האלהית על צד היותר שלם שנמצאו בכל שאר החכמות אשר נתפארו בהן והיו מעלות העיונים האלה ומדרגתן זו על זו כפי מעלת הנושא אשר בו יבא הלמד כמו שנתבאר. ואולם החלק המשפטי ממנה אשר בו יבא העסק והעיון בפרש' אשר לפנינו מהמפורסם שנושאו המיוחד הוא אישי פרטי קניני האדם המדומים משור עד חמור עד שה עד שלמה או כל דבר דמקרי נכסי כסף או כלים עבד או אמה. ובכלל כל הדברים האלה בנופלם תחת משא ומתן בני האדם שעליהם אמר הכתוב (תהילים ל"ט:ז') אך הבל יהמיון יצבר ולא ידע מי אספם הנה מזה יתחייב שתהיה מדרגת זה החלק מהעיון היותר שפלה שבמדרגות העיונים כלם ואפי' מהחכמה הטבעית הנקראת אצלם החכמה הפחותה לפי שהיא לא תעיין בנושאים ההם מצד היותם גופים משתנים אלא אף מצד נופלם תחת דמיונות האנשים בהתעסקם בהם. ומכאן תמיהה גדולה לכל אותו יקר וכבוד שנעשה אל זה החלק משאר חלקי התורה האלהית בשומה אותה לראש עליהם כי מיד אחר מתן תורה התחילה בו ואמרה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וכ"ש לפי מה שבא בקבלה (גיטין פ"ח:) לפניהם ולא לפני כותי' לפניהם ולא לפני הדיוטות כי הנה למוד התורה בכללה חוייב שמעו לכל העם האנשים והנשים והטף. והחלק הזה אסרוהו אל ההדיוטות ואף כי החכמות כלם הותרו לעכו"ם ועל החלק הזה נאמר (תהילים קמ"ז:י"ט-כ') מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום.

ובמהרש (ד"ר פר' שופטים) אמר רבי לוי למה הדבר דומה למלך שהיו לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן יותר מן כלם והיה לו פרדס והיה אוהבו יותר מכל אשר לו אמר המלך אני נותן את הפרדס אשר אני אוהב יותר מכל אשר לי אל בני הקטן אשר אני אוהב יותר מכל בני. כך הק"בה מכל האומות אינו אוהב אלא את ישראל שנא' (הושע י"א) כי נער ישראל ואוהבתו ומכל מה שברא בעולמו אינו אוהב אלא המשפט שנאמר (ישעיהו ס"א:ח') כי אני ה' אוהב משפט אמר הקב"ה ינתן מה שאהבתי לעם שאני אוהב הה"ד (דברים ט"ז:י"ח) שופטים ושוטרים תתן לך. כי יש להשתומם מה הפרדס הזה ומה חבה יתירה שנודעת לו ולא די לנו כל זה אלא שאמרו במאמר שהתחלנו שלא נתנה התורה לישראל אלא בשביל זה החלק המשפטי שיראה מדבריהם שהוא העקרי בכל התורה כלה. אמנם התר זה הספק קל עלינו בשנעמוד על תועלות אלו המשפטים התוריים והבדלם מהמשפטים המונחים בעד הנמוסים האינושיים. וזה שהוא מבואר שהתועלות ימשכו מהפעולות על שני פנים. אם על הדרך הטבעי כחמימות מהבער

האש או מהתנוע'. ואם בדרך הגמול כהטבת העבד וכשכיר יקוה פעלו. והנה בענין הראשון ודאי יהיה התועלת מוגבל כי הטבע ישערהו לפי ההשתדלות. אמנם בענין השני כבר איפשר שינתן לעובד שכר הרבה ממה שעשה הכל כפי הפקת רצון הנותן על המקבל. הלא תראה לאברהם (בראשית ט"ו:א') שכרך הרבה מאד כי אף על פי שהוא עבד הרבה לא היה הגמול נערך עם העבודה וזה לפי שהיה ענין גמולייי כמו שנאמר (שם י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' וכן אמר בעקידה (שם כ"ב) כי ברך אברכך וגו' עקב אשר שמעת בקולי וכן (שם כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי בכלם הודיע כי העניני' הגדולי' המיועדין לו אינן טבעיים לפי ההשתדלות אבל הם בתורת גמול. וע"ז הדרך הי' כל מה שבא בתורה האלהית משכר המצות שהוא חסד בלתי משוער ומוגבל רק כיד אלהים הטובה הנותן בעין יפה ורחבה: והנה הוא מבואר שבחלק המשפטי התוריי הלזה ימצאו שני אלו העניינים. האחד מצד מה שהם משפטים אף כי יהיו אנושיים וזה כי הצדק והמשפט יועילו בטבע ליישוב העם איש על מקומו בהשקט ושלוה. והשלים הצלחת המדינ' בהסכמת כתות האנשים המחייב מציאות' בין כתות האנשים מזולתם משאר המינים להיותם יותר צריכים אל זאת ההסכמ' עם ההמצא בטבעם ההתחלפות בין אישיהם יותר מבין שאר הנמצאים כמ"ש הרב המורה פרק מ' חלק ב' שאמר בסוף דבריו כזה אבל ההתחלפות בין אישי כל מין מתקרב מלבד האדם שאתה תמצא שני אישים ממנו כאלו הם משני מינים בכל מדה. עד שתמצא אכזריות איש מגיע עד שישחט צעיר מבניו מרוב הכעס: ואחר יחמול על הריגת כנה או תולעת אחד וירך לבו בזה וכן ברוב המקרים עד כאן. וכ"ש שיהיה זה ההתחלפות המופלג ביניהם בענייני הממונות עד שיתקוממו קצתם על קצת ולא יהיה להם תקומה טבעית כי אם בחיותם על סדר משפטים יכריחם לעמוד על מצבם ולבלתי הרוס אותו בשום צד. גם ימשך משם תועלת שני טבעי והוא הגבלת האנשים הרגילים על אלו המשפטים בתכונותיה' והשערת מדותיהם להרחיק' מהחמדה והקנאה והגאוה והכעס והכילות ואחריהן ריעותיהן המשלימות רוע המזג והפסד התכונ' ומרחיקים האדם מכל מיני שלמיותיו. וכל זה נמשך מאלו המשפטים בדרך הטבע כי לא נאמר שבשכר הריגת הרוצחים והגנבים והרדפת הרשעים ישבו איש תחת גפנו ותאנתו ויורחקו מהתכונות הרעות והפחיתיות כמו שלא נאמר שבגמול הטיול בא החמימות אבל זה ימשך מזה כפי הענין בלי ספק:

האמנה כי אלו המשפטים התוריים מצד היותם אלהיים ימצאו אלו התועלות הטבעיות בהם באופן יותר חזק ויותר מועיל מאד בלי ספק וזה שאין שום ספק שהתועלות

האלו הטבעיים ימשכו מסדורי' החקים והדתות בהגבלות האלו לפי קורבתם בהם אל האמת טבע הענינים עד שכבר יגיעו התועלות בחלופי השיעורים מהנמוסים[171] כפי קירוב הנימוס אל אמתת טבע הענינים או ריחוקו שאם יהיה הנמוס בלתי נכון ורחוק מהאמת הטבעי עם שכבר יתנהגו בו באופן מה אבל אי אפשר שלא יתחדשו ביניהם קטטות ומריבות לבלתי התיישב בו דעת המונהגים ולבלתי קבל אותו בסבר פנים ויתפשט הענין אל המלחמות הגדולות המפסידות היישוב. אמנם כשתהיה ההנהגה על פי הנמוס הקרוב אל טבע האמת אז יהיה תועלת הגבלת תכונת האנשים שלמה גם תקון הקבוץ הכללי מגיע כי לפי שהמשפטים אשר ישפטום יהיו קרובים אל האמת יקבלום עליהם האנשים וישבו בשלום יחדו כמו שאמרו בפרקא קמא דסנהדרין (ז'.) דמדינא שקול גלימא מזמר ואזיל באורחא. ולזה ייעד הנביא ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרו' ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישעיהו ב':ד'). יורה בבירור שהריבות והמלחמות עד הזמן ההוא בין כתות עכ"ום היו לחסרונות נמוסיהם הבלתי מסכימים עם טבע האמת אשר לסבת זה הנשפטים בהם לא תתישב דעתם ולא יקבלום. אמנם בשלמות המשפט על ידי מלך המשיח והסכימו אל טבע האמת ישבו שקטים וינוסו מלחמות וקטטות מהם. והנה להיות המשפטים האלהיים מיוחדים בזה מכל זולתם כי מי יוכל לעמוד על אמתת המשפטים אם מצד טבע אלי הקניינים ואם מצד טבע הקונים אותם כי אם הוא יתב' היוצר כל ויודע הכל וכמו שאמר (תהילים ל"ג:ט"ו) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם וכמ"ש הנביא (ירמיהו ל"ב:י"ט) גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו יורה שא"א לסדר דת ונמוס באלו החיים לתת לאיש כדרכיו ממש לפי טבע המעשים והעושים רק אותו שהוא גדול העצה ורב העליליה אשר בכחות אלו ברא העולם וכל נמצאיו אשר כזה יוכל לשפוט כפי טבע אמת לא בענין תשומה לבד. הלא תראה בדיני עבד עברי ואמה עבריה נאמר שש שנים יעבד ובשביעית יצא לחפשי חנם ובענין השמטה (שמות כ"ג:י') שש שנים תזרע את ארצך וגו' והשביעית תשמטנה. אשר אין ספק שיש לדינים האלו קשר גדול במציאות העולם הנברא בששה ימים ויום השביעי שבת וינפש. ולזה נגזר הגלות על ביטולם לפי שיש להם יחס נפלא עם סידור המציאות אשר לא יקיף עליהם זולתי הבורא יתעלה אשר

[171] כפי קירוב הנימוס וכו', הנה שם נימוס, # יורה בל"י על כל חוק או מנהג קבוע במדינה, והנה כל נימוס מועיל לתקן הנהגת החברה האנושית, ורק לפי היותו קרוב או רחוק יותר מהצדק האמיתי הטבעי והשכלי, יהיה מועיל הרבה או מעט, ונמשך מזה כי המשפטים התוריים אשר ממקור עליון יצאו והמסכימים כולם עם הצדק האמיתי הלא יועילו ביותר מכל זולתם.

היה עושה כל ובורא כל כמו שאמרנו. ומהמין הזה היו כל הדברים המונחים בתורה האלהית כלם צדק טבעי אין הפרש בהם בין קודם שהונחו לאחר שהונחו רק הפרסום לבד כמו שאמר האל יתעלה (במדבר כ"ז:ז') כן בנות צלפחד דוברות ואמרו ז"ל (ספרי שם) כך כתוב' לפני במרום מלמד שראתה עינם מה שלא ראה עינו של משה. והוא דיוק נכבד ממלת כן שירצה אמת ואינו נופל לשון אמת רק על מה שישכים דבורם אל האמת הנמצא בפועל חוץ לנפש והוא הכתיב' אשר לפניו ית' במרום. וזכור מה שאמרו ז"ל (פסחים קי"ט:) כי כשנתנו ליעקב לברך אמר לא נאה לי לברך שנשאתי שתי אחיות. הנה שחשבו לו לחטא אחר שנודע איסורו. וכבר אמר (בראשית כ"ו) ששמר אברהם מצותיו וחקותיו ותורותיו. והכל יורה כי משפטי י"י אמת טבעי ממש. ואם שיראה בקצתם צד תשומה כמו (שמות כ"א) שלשים של עבד. (דברים כב) חמשים באונס. (שמות כ"ב) ומפתה (דברי' כ"ב) ומאה של מוציא שם רע וכדומה. הנה הם צדק אמתי טבעי ידוע אצלו יתעלה ונעלם ממנו וגם הדעת נותן שלא יתחייב האדם בנזקיו רק במה שיזיק אותו בעצם. אמנם מה שהזיקו במקרה הוא גורם לבד וגרמא בנזקין פטור. ולזה שלשים דעבד הוא סכום שוה לסתם עבד וכן חמשים הוא המוהר הראוי לסתם הבתולות. ואם קרה מקרה שהיה העבד נוקב מרגליות או שתהיה הנערה בת טובים ועשירה הנה היה במותר ההוא גורם ופטור וכן אמרו (ב"ק צ"ח.) בפוחת מטבע של חברו או שורף שטרותיו וכיוצא. והנה בתשלומי כפל וארבעה וחמשה הפליגו חז"ל (שם ע"ט:) להראות עוצם השערתו יתעלה בכמו אנו העניינים. אם מהבדילו מהגוזל המפורסם. ואם בהתחלף תשלומי צאן. וגם אנחנו נאמר בו בבא אל הביאור טעם נכון ב"ה והקש על זה בכל העולה ממנו בסדר נזיקין והנה זה הכח לא נתן לשום חכם חרטום וכשדאי. ושמע הודאת ארסטו בזה אשר החל בה פ' ט' מהמאמר ה'. הצדק המדיני ממנו טבעי וממנו דתי הטבעי אשר הוא בכל מקום יש לו כח שוה ואיננו תלוי בהראות או לא. הדתי אמנם הוא אשר בראשונה לא היה בו חלוק שיהיה כן או בענין אחר. אבל אחר שהושם יש בו חלוק כמו שהיה פדיון העבד שיעור ידוע או לזבוח עז ולא שתי צאן כו'. ואמר עוד והדינין יראה לקצת כי כלם הם כן שאינן טבעיים כי אשר הוא בטבע לא יסור ובכל מקום יש לו הכח ההוא כמו האש שהיא שורפת ובפרט ביאר שהצדק הדתי המסודר מהיותר שלם שבאנשים הוא חסר מאד ושאינו נקרא צדק כי אם על דרך העברה ושלא יבדיל הצדק מהבלי צדק אצלם רק בהנחה לבד וגם שכבר היה נראה לקצת שאין טבע קיים לשום צדק כלל. הנה גלה חרפת הצדק הדתי ההוא ורחוקה מטבע האמת עד שלזה היה מהנמנע לפי מה שהצענו שתמשך ממנו לא ההגבלה התכוניות

הנאותה לאישיים ולא השלמת היישוב המדיני הנכון כמו שאמרנו. אמנם ימצאו בלי ספק בהנהגת התורה האלהית להיותה הנהגה קרובה מאד אל טבע העניינים או טבעית ממש. כי על שני העניינים אמר (שמות י״ט:ה׳) אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כי מצד שהיא קנין תהיה מעלה לבד אשר בה יהיו סגולה מכל העמים ביושר דעותיהם ותקון מדותיהם המישרים את האדם אל תכלית ההצלחה. וכמו שאמרו (ב"ד פ' כ"ד) זה כלל גדול בתורה (שבת ל"א.) דעלך סני לחברך לא תעביד ואלו כלל גדול במדות לא אמרו והכוונה להעיר כי ההשערה הנאותה באלו הדינים מועיל מאד להדריך האדם אל הפנאת מחשבותיו וזמניו אל שקידת העיון התוריי והשגתו. וכמו שאמרו (ב"ק ל'.) האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דנזקין ואין סגולה גדולה מזו שתמצא לכל אחד מאישיה. אמנם מצד שתהיה בצירוף לאחר יהיה צדק מספיק להשלים קבוצם עד שיקראו בה ממלכת כהנים וגוי קדוש. וכמו שכתב זה החכם עצמו בפרק שני מהמאמר ה' אמר לכן הצדק הוא מעלה תמימה לא כאשר הזדמן כי אם בהצטרפות לאחר ועל כן פעמים רבות יראה הצדק היותר בהיר משאר המעלות על כן יאמרו המושלים כי הככב המזהיר והילל בן שחר לא דמה אליו והוא פלא. הנה באר מה שאמרנו משני מיני ההצדק. ונראה עוד שהסכים עם הכתוב שאמר (דניאל י״ב:ג׳) ומצדיקי הרבים כככבים לעולם ועד והוא נכון: והנה על זה הדרך כבר איפשר לומר כי החלק המשפטי הלזה אשר חשבנוהו מתחלה הנקל שבחלקי התורה האלהית יכלול יפה השלשה עמודי' אשר העולם קיים עליהם והם הדין והאמת והשלום (אבות פ"א). כי מצד הנחתו לשפוט בו איך שיהיה יקרא דין. אמנם מצד הסכמתו אל האמת הטבעי (תהלים י"ט) משפטי י"י אמת. אמנם מצד שתחוייב הקבלה אותו על כתות המונהגים בסבר פנים והתישבות הדעת הנה תמצא בו חברת שלום והסכמה חזקה מכל זולתו. וזכור אל תשכח אשר כתבנו בשער מ"ג בפירוש צדיק וישר הוא כמה השתדלה התורה האלהית להכין לפני לומדיה דרך נכון לישר משפטיה ולקרבם אל מרכז האמת בכל מה שיקרה שלא יסכים היושר הכללי עם הפרטי עד שמסר הדבר לב"ד השלם אשר יהיה בכל עת וזמן שיישירו הנמוס לעת ההוא וכל אשר יצא מפיהם בנדון ההוא הוא משפטו האמיתי הראוי לסדרו בו ושהוא אז על האופן ההוא דין אמת לאמתו לא אמת לבד מצד הכולל כי אם מצד האמיתי החלקי והפרטי הכל כמו שנתבאר שם היטב מכל הצדדים כי הוא מה שתושלם בו כוונתנו עכשיו לדעת ולהודיע כי ה' אלהים אמת ותורתו אמת וחותמו אמת ומשפטי ה' אמת ועליהם העולם עומד כי בעצמיותן הדין והשלום והאמת. והנה

בבחינת האמות המופלג הנמצא בהם על הדרך שכתבנו אמרו חז"ל לפניהם ולא לפני הדיוטות כי ההדיוטות לא ידעו דרך לתקן הצדק ולישרו עם האמת החלקי לדון דין אמת לאמתו כמו שאמרנו. וגם כי ישפטו היטב לפי ההנחות הכוללות אחר שלא ידעו טעמם ולא ירדו לסוף הכוונה בכל מה שיצטרך לדונו בכל אחד מהחדושים אשר יתחדשו יום יום. וכמו שאמר עליהם (תהלים פ"ב) לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו כאשר כתבנו בשער הנזכר הנה באמת אינם דיינים צדיקים רק במקרה וזה לשון החכם בפ' י"ב מהמאמר הנזכר במדות. אמנם א"כ הכרת הדברים צדיקים לא יחשבו שהוא צריך לחכם יען כי הדברים הנאמרים בדתות אינו קשה למבין אבל אינם דברים צדיקים כי אם במקר'. אבל איך ראוי שיהיו נפעלים ואיך יהיו נחלקים הדברים צדיקים. זה אמנם צריך לדעת יותר מהבריאות [172]כי גם שמהדבש והיין והלבורייי והשרפ' וההתוך הוא לדעת אבל איך ראוי לחלק לבריאות ולמי ומתי הוא צריך אל פועל גדול כמו להיות רופא עד כאן. ראה דבריו טובים ונכוחים מאד כי כמו שלא יקרא האיש רופא במה שידע אלו הדברים איך שיזדמנו אלא מצד שיפעל בהם הבריאות כאשר יאות אל זה האיש ואל זה החולי כך לא יקרא שופט בעבור שידעו הדינים המונחים בדתות רק כשידע לנהוג בהם כאשר יאות בכל המקרי' החלקיי' כי על זה האופן יהיה דן דין אמת לאמתו. והתרעומת הזה וגדול ממנו נתרעמו ג"כ חכמי האמת כמו שזכר בפ"ק דסנהדרין (ז':) דבי נשיאה אוקמוה דיינא בתרקבא דדינרא דלא הוי גמיר ולא מדי. א"ל לר' יהודא בר נחמני מתורגמיני' דריש לקיש קום עליה באמוראה קם גחין עליה ולא א"ל ולא מדי פתח ואמר (חבקוק ב':י"ט) הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם הוא יורה הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו ועתיד הק"בה ליפרע ממנו מידו שנאמר (שם) וה' בהיכל קדשו הס מפניו כל הארץ. הנה שהכל מסכימים שההדיוטות פסולין להעמיד ולקיים זה הצדק המדיני באשר לא יוכלו לכוין בו אל האמת הדינייי וכ"ש שיהיה זה במשפטי ה' אמת כאשר אמרנו. מ"מ כבר נתבאר ועלה בידינו שהמשפטים התוריים יועילו תועלות טבעיות להגביל תכונות האנשים ולישר מדותיהם איש איש גם להעמיד ולקיים הקיבוץ המדיני באופן יותר חזק ובשיעור בלתי נערך מכל מה שיועילו בם כל הדתות והנמוסים האנושיים וכל זה מצד האמות המתחייב להמצא בהם מפאת חכמת

[172]כי גם שמהדבש והיין וכו' הלשון הזה נראה שהוא משובש מאוד, ור"ל דרך כלל, כי כמו שאיננו מספיק לבד אם יכיר הרופא טבע כל סמי הרפואה ד"מ מהות ואיכות הדבש והיין אשר תועלתם ברפואה רבה מאוד, וידע גם אופן עשיית המרקחת הנקרא בל"ע וכללי חכמת הכימיאה, אשר באמצעות האש והחום תתיך, ותפריד כל מורכב לחלקיו הפשוטים אשר ממנו הורכב (ועל שלש אלה רומז הרב באמרו "והלבוריו והשריפה וההתוך") כי אם מוכרח שידע גם אופן השתמשו כראוי בסמיו ובמרקחיו לכל חולי ומדוה הפרטיים אשר ירצה לרפאם כן לא יספיק לדיין לדעת רק כללי הדינים, אם לא ידע גם לשפוט על פיהם המקריים הפרטיים הבאים לפניו.

מניחם ב"ה. ואולם עדין ימצא בהם הענין השני שאמרנו והוא התועלת העצום והטוב הבלתי משוער בדרך הגמול והשכר בכל שאר המצות שבתורה אשר זה לא יערך אל הפועל וזה ג"כ יחלק לשנים. האחד מה שיגיע אל הכלל מטוב ההצלחו' לשם ותהלה על יתר העמים על דרך הגמול להיותם כלם שותפים במצות ההם כמו שהוא הענין בהקמת המלך והעמדת השופטים והשוטרים וההזהר בהם שכל זה הוא דבר שנעשה בהקהל וכן ראוי שיבא גמול אלהים על ראשם בהצלחה משותפת לכל כאותה המקווה לקץ ימות המשיח וכדומ'. והשני מה שיגיע הגמול בהצלחו' הנפשיית בכל איש ואיש כפי מה שישתדל בקיומם מצד היותם מצות אלהיות דלא גרע מעשית מעקה ושלוח הקן וכיוצא בזה. וכמ"ש דוד המלך ע"ה (תהלים י"ט) משפטי ה' אמת צדקו יחדו הנחמדי' מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב. יורה כי מלבד התועלת והערבות המגיע בם לתקן עמהם חיי שעה הוא מקוה בשכרם וגמולם עקב רב לעולם הבא. והוא הדבר אשר השיבה התורה אל הבן החכם (מכילתא ס"פ בא) כאשר שאל (דברים ו') מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם כשהשלימ' תשובותיה על החלקים הראשונים הנה על שאלת המשפטים אמרה (שם) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו. לומר שמלבד התועלות המגיעות להם בטבע מהן יהיה להם זכות נפשיי לפני ה' בעולם הנשמות בתורת גמול לעשות אותם לפניו בתורת מצוה כאשר צום. ושאר דברי השאלה והתשובה ההיא כבר כתבנום בשער ל"ח. והנה בבחינ' זאת אמרו חז"ל לפניהם ולא לפני כותים שאפי' במשפטים שנדע שהכותים ישפטום כמשפטינו לא נחתוך הדין על פיהם וזה לפי שאם נשוה להם בדין הנה נתחלף מהם שהם אינן בני ברית לאלהינו ואינן נכנסין תחת מצותיו ואינן מקבלים עליהם שכר. והעושה על פיהם לא די שאינו מקבל שכר אבל הוא עובר עבירה. כי כמו ששחיטת כותי הוא נבלה (חולין י"ג.) אע"פ שיחתוך הסימנין מבלי שום דבר מהמפסידי' את השחיטה כן החותך הדין על פי הכותי אע"פי שישוה לדין הישראלי נבלה עשה בישראל כי לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום:

ובמדרש ילמדנו בפרשת שופטים מנין אתה למד שישראל וכותי שיש להם עסק זה עם זה שאסור לישראל לומר לכותי לך עמי לערכאות שלכם שהוא עובר בלאו שנאמר לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום והלא העכ"ום נצטוו על הדינין (סנהד' נ"ו.) שזו היא אחת ממצות בני נח ומהו בל ידעום אלא אלו דקדוקי הדין שכך שנינו (שם מ'.) מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים. הנה שבמאמר הזה נפסלו הכותים לבלתי היותם בני ברית

כמונו ואף אם תמצא לומר שיש להם צד מצוה להיותם מכלל בני נח הנה הנם בכלל הדיוטות שאינן יודעין לכוין כמו שאמרנו ראשונ' ואין להם צד מצוה כלל שהכותים אינן מכוונין למצות בני נח כלל אלא הם דנין על פי עצמם ומדעתם ולזה תרוייהו איתנהו. ולהיות כל התועלות האלו נמצאים באלו המשפטים אמר החכם (משלי כ"א) עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. ואמרו ז"ל (דברים רבות פ' שופטים) כזבח לא נאמר אלא מזבח כיצד הקרבנות וכו' כמו שכתבנוהו בביאורו בשער מ"ג. והוא כולל יפה אלו הענינים כלם: והנה עם זה הותר ודאי היטב הספק אשר נשאל בתחלה על מעלת אלה המשפטים ונתבאר כי גם שתהי' מעלת זה החלק המשפטי נערכת לפי החומר הנושא אותו לא תהיה במדרג' שפל' מיתר החלקים כי באמת נושא החלק הזה אינו הקנינים המדומים כמו שחשבנו אבל הם אישי העם הזה המיוחד עם לבדד ישכון ומכלל יתר הגוים לא יתחשב. ודרך פרט כחותיהם הנפשיות אשר בהם יוגבלו הגבל' שלמ' ואמתית להיותם שלמים בעצמם וכמו שאמר' כשיושקף בהם בתכליות הנפלאות הנמצאות בהם אם הראשון בתקון ושלמות ההנהג' מכל זולתם והאחרון שהוא העקר ותכלית הכל שהיא הצלחת הנפש הכרוכה בעקבם כמו שאמר המשורר (תהילים י"ט:י"ב) בשמרם עקב רב. תפח רוחם ונפשם של דוברי עתק על חכמי התלמוד ז"ל ואומרי' שכל עסקם בסדר נזיקין הם דברים של חיל וצורכי חיי שעה. לו חכמו ישכילו זאת ישימו יד לפה ויודו לה' חסדו. ובמדרש (ש"ר פ' ל') מאי דכתיב (תהילים קי"ט:קכ"א) עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי. משל לסוחר שמבקש לילך בדרך מה עשה לקח כל פרקמטיא שלו ועשאה אבנים טובות ומרגליות ונטלו בחיקו ויצא באו עליו ליסטים ותפשוהו אמרו לו מה בידך אמר אין בידי אלא כלי זכוכית אלו אמרו לו אלו בכמה אמר להם שתים בסלע ושלש בסלע. אמרו זה לזה ובשביל אלו נהרוג אותו הניחוהו והלכו להם. נכנס הסוחר אל המדינה התחיל יושב ומוכר בדמים יקרים נכנסו הלסטים אצלו אמרו לו זו בכמה וזו בכמ' אמר להם זה במאה מנה וזה ברבוא אמרו לו ואתה הוא שאמרת שתים בסלע ושלש בסלע. אמר להם באות' שעה במקום המות הייתי עכשו אם אין אתם נותנין בדמיה אין אתם נוטלין אותה. כך ישראל בעו"הז מי שהוא עושה מצוה אינו יודע מתן שכרה אבל לעתיד לבא הן תמהין ממתן שכרה שאין העולם כלו יכול לקבלה לכך נאמר (ישעיהו נ"ו:א') שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות כמה הפליגו חז"ל להמליץ במאמר הנכבד הזה אמתת כל מה שכתבנו כי האבנים הטובות והמרגליות ששמו דוגמתם המשפטים התוריים אשר עליהם אמר בתחלה עשיתי משפט וצדק ובסוף שמרו משפט וגו' הם אשר חשבום הלסטים הרשעים והחומסים לכלי

זכוכית שהם שתים ושלשה בסלע כי לא נתן להם לב לדעת ועינים לראות שום תכלית אלא תועלת חיי העו"הז הנקל והחלוש ובשבילו לבד יקיימום. אמנם הסוחר החכם ידע מכרם ומכירם וזוכה ונוטל שכרם לעולמם בלי ספק אע"פי שלפעמים להכרח מונעים ומעכבים יזלזל בם זלזול מה כענין זה הסוחר מפני הלסטים שזלזל המרגליות באמרי פיו. אמנם דוד היה מתפאר שלא היה מזלזל בהם לשום סבה אפי' במאמר היה אומר משפטי ה' אמת וגו' הנחמדים מזהב וגו' גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב. והוא מה שרצה בזה הפסוק אשר זה המאמר נדרש עליו עשיתי משפט וצדק וגו' כלומר אני אפילו לפני העושקים לא גרעתי חוקם ולא זלזלתי בשיוויים לפיכך עליך מוטל שלא תניחם שיעשקום ממני ואע"פי שהם יקרים מזהב ומפז רב והכוונ' היא נכונה מאד לפי זה המשל. ובמדרש (דברים רבות פ' עקב) א"ר אחא שבועה נשבע הקב"ה שלא להניח את ישראל לעולם שנאמר (עמוס ד':י"ב) לכן כה אעשה לך ישראל ואין לכן אלא שבועה דכתיב לכן נשבעתי לבית עלי וגו' (שמואל א ג':י"ד) ועד היכן אני מיסר אתכם עד שתשמרו המצות התלויות בעקב דכתיב (עמוס שם) עקב כי זאת אעשה לך הכון לקראת אלהיך ישראל הדא הוא דכתיב (דברים ז':י"ב) והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה. וממה שקדם נתבאר טעם אומרם ז"ל על המשפטים שהם תלוים בעקב ועלה כלו כהוגן: ועתה יתבאר יפה המאמר ההוא אשר זכרנו בפתח השער בדין אמר להם משה לישראל הרי נתן לכם הק"בה את תורתו אם אין אתם מקבלין את הדינין הרי הוא נוטלה מכם כי באמת לא נתנה התורה אלא בהגבלה התכוניי' הראוי' להקדים ללמידת' וכמו שנאמר במעמד ההוא הנורא (שמות י"ט:י"ב) והגבלת את העם וגו'. וכאשר פירשתי שם. והנה הדינים האלו כפי מה שנתבאר יש להם כח ויד חזקה בהגבל' והשער' הזאת מכל זולתם וכמו שאמר זה כלל גדול בתורה כאשר נתבאר מצד עצם האמיתות שבהם והתקרבם והתאחז' בסודות המציאות כי הוא הפרדס שאמרו שאהב מכל נכסיו על דרך (חגיגה י"ד:) ארבעה נכנסו לפרדס ולזה נתנו לבן אשר אהב משאר הבנים דכתיב מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי וגו'. כי מי שאין לו חלק במשפטים אין לו נחלה בתורה שהם אחים תאומים דכתיב ועוז מלך משפט אהב כי עוזו של מלך שהיא תורתו האלדית כמו שאמר (תהילים כ"ט:י"א) ה' עוז לעמו יתן הנה באמת משפט אהב כרע כאח לו ולא ימצא בלתו וכמו שאמרו (מכלתא משפטים פ"א) ואלה המשפטים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני ולזה אמר אם אין אתם מקבלים את הדינין הוא נוטלה מכם ולפי שאמרו (ב"מ ל':) שלא חרבה ירושלם ובתי דינין שלה אלא מפני שדנו בה דין אמת והכוונ' שלא דנו דין אמת לאמתו כמו שאמרנו אלא שדנוהו לפי ההנחות הכוללות בין שיסכימו

אל החלקי או לאו והדיינים האלו הם מחריבי העולם לפי האמת לזה אמר כי כשיעשו הדינין האלו כתקנן וכוונתן לא די שיספיקו להעמיד ולקיים קבוציהם בשלום ובמישור אלא אפילו אחר חרבנן אם יתיישרו בזה יספיק להשיבן אל יישובן על צד היותר שלם שאיפשר באופן שיקבלו שכר לפעולתם משני מיני הגמול שאמרנו אם בהצלחת הכלל אשר יושעו ויתישבו ביישובן וכבודם ואם בהצלחת נפשם אשר היא עקר הכל אשר לשני העניינים כיון באומרו הרי הוא מחזיר בתי דינין ובית המקדש שלכם כי חזרת הבתי דינין הוא הצלחת הכלל וייישובו בעולם הזה וחזרת המקדש הוא כולל העולם הזה והעולם הבא. ולשניהם אמר הכתוב (ישעיהו א׳:כ״ז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה כי ציון כללות הצלחת הכלל. אמנם הצלחת איש ואיש לפי השגתו הנפשית כלל באומרו ושביה בצדקה. זהו שיעור מה שראיתי להקדימו אל הדבור שמשפטי התורה האלהית אשר לפנינו הן הן גופי תורה להודיע מדרגתן בין שאר חלקיה ולהורות על עוצם תועלותיה בכל כוונתיה ואשר בלעדיהן מיתרי התורה ירופפו ויתידותיה גם עמודיה ואדניה יתפלצון ועמהם דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה קרבת אלדים יחפצון. ולפי שפירוש׳ צריך תלמוד רב לפי רוב משפטיה גם שאין דרכינו לבוא על שרשי הדינין והסודות התלמודיים לפי כוונתינו נקצר בתת טעם לשבח בתקון סדור חלקי הפרש׳ וביאור משפטיה בהסכמת הנמצא כתוב בכמו אלה הענינים בפילוסופיא המדינית כי אין בנפילת השכל האנושי על קצת טעמי׳ והלכותיה ובהודאת בעל דין אל דעותי׳ וגזירותי׳ רק טוב אשר יכספוהו הכל. ותחלה אעיר הספקות הנופלות על הענינים ההם כמנהגנו:

א והוא מה שכבר התרנוהו מהשוות זה החלק המשפטי לעקר התורה האלהית. ולא עוד אלא ששמו בראשונ׳. ועטיפת הוא"ו: ב למה יתחיל זה החלק המשפטים מדיני עבד ואמה העבריה עם היותם דינים שלא יראה היו לשעה מצויין ביניהם שיביאם הצורך: ג. מה טעם אם בגפו יבא בגפו יצא פשיטא כי ערום נכנס וערום יצא. ועל אשתו כבר אמרו (קידושין כ"ב.) מי הכניס׳ שתצ׳. גם אומרו והוא יצא בגפו נראה מותר: ד מה טעם אומרו לעם נכרי לא ימשול למכרה היה לו לומר לאיש נכרי וגם באומרו ואם שלש אלה לא יעשה לה היה לו לומר אם אחד משלש אלה לפי פי׳ המפרשים: ה אומרו ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי וגו׳. כי אשר לא צדה ולא אנה אלהים לידו לא נתבאר מה דינו אם יומת בבית דין כדין המזיד הגמור או אם ידון בענין אחר: ו למה נכנס וגונב איש ומכרו בין מכה אביו וגו׳ ומקלל אביו ואמו וגו׳: ז אם העבד הכנעני הוא כספו למה יוקם אפילו מת תחת ידו. ואם לאו למה לא ינקם אם יום או יומים יעמוד: ה אחר

שהקפידה התורה פעמים ושלש לומר עין תחת עין שן תחת שן עד שאמרה כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו איך אמרו (ב"ק פ"ג:) לשום חבלות אלו בממון ולומר (שם צ'.) הכל כפי המבייש וכו': ט אומרו השור יסקל וגם בעליו יומת אם כופר יושת עליו וגו' ולמה לא יצוה לפרוע הכופר מבלי שיחייבהו למיתה. וזה גם כן באומרו ונתת נפש תחת נפש. וטעם כסף שלשים שקלים דעבד: י באומרו או נודע כי שור נגח הוא כי לפי פי' המפרשים ז"ל היה לו לומר ואם נודע וכו': יא מה טעם בתשלומי ארבעה וחמשה כי הוא דבר זר מאד אם כפי עצמו ואם כפי הבדל שור משה: יב אחר שהניח הכתוב משומרים וגונב מבית האיש ומת או נשבר או נשבה איך אמר ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו כי ידוע הוא שלא שלח שהרי נגנב ונאבד: יג בטעם אומרו בשואל בעליו אין עמו שלם ישלם ואחר כך אם בעליו עמו לא ישלם שמכלל לאו אתה שומע הן בלי ספק: יד מה טעם מכשפה ושוכב עם כל בהמה פיתוי הנערה וזובח לאלדים: טו באומרו אם כסף תלוה את עמי ואמרו (מכילתא משפטים פ' י"ט) כל אם ואם שבתורה תלויין חוץ מג' וזה אחד מהן ולמה לא יאמר בפי' בלשון מחייב. גם יש לעיין לתת טעם לשאר סדר המצות הבאו' והיותו שונה במצות הגר פעמים. ומה טעם כי באה מצות פריקה בשונא ומצות טעינה באוהב: טז אומרו וכל אשר אמרתי אליכם תשמרו והיכן אמר. ומה ענין יש לו עם ושם אלהים אחרים וגו'. ומה טעם סמיכות ראשית בכורי אדמתך אל לא תבשל גדי ב' פעמים. ומה טעם זכרון זה^ הענין בתורה שלשה רגלים (שמות כ"ג ל"ד דברים י"ד) אלו הן הספקות אשר ראינו^ לעורר בזה החלק ומעתה נבא אל הביאור: ואלה המשפטים וגו'. (א) אומרו ואלה חוזרת לתחלת פרשה של מעלה שאמר (שמות כ':י"ט-כ') כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לא תעשון אתי וגו'. יאמר הענין הזה ראוי שתאמר להם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ומה נכבד אומרם ז"ל לפניהם ולא לפני הדיוטות שכבר נזכר שם אל בני ישראל שהוא כנוי אל המומחי' ולא אמר עם סתם כמו שעשה בכל המעמד ההוא שכללם כלם כמו שכתבנו בשערים שעברו ובאומרם לפניהם ולא לפני כותים יכוונו אל עטיפת הוא"ו אל המעמד כלו כי העכו"ם לא עמדו רגליהם על סיני: כי תקנה עבד עברי כבר כתבנו בשער מ"ג כי חכמי המחקר חלקו ענין הצדק לשלשה מינים. להנהגת האדם עצמו. והנהגתו עם ביתו. והנהגתו עם אנשי מדינתו. ונתבאר כי בחלוקת אלו הטובות החצונות לא יטול אדם לעצמו ושהצדק בהחלט יפול בין האדם לזולתו מבני מדינתו. אמנם עם בני ביתו ועבדיו ובניו הקטנים יש מין מהצדק הממוצע בין שני המינים הראשונים. והכוונה שאין להם צדק גמור עמהם כשאר האנשים. אמנם יש ביניהם צדק לפי ההדמות והוא אשר ראוי

לשמור עמהם מן השווי והיחס מה שיאות לאדם עם הדברים אשר לו בדרך ההשתרר או ההשתעבד אשר אין ראוי לטול אותם בשום צד. ושעל זאת הבחינה תקנו חז"ל אם כבנים אם כעבדים וכו'. כמו שכתבנו שם עם שאר הדברים הנלוים אל הענין:

ב ועתה אני אומר כי מפני ששלשה מיני הצדק הללו הם נכללים בדיני העבד והאמה העברים כמו שיתבאר לזה שמם תחלת דיני הצדק וראשיתם כי ראוי הוא שיושם תחלה אותו הדין שהוא כנימוס לכל מיני הצדק אשר יבאו אחריו. אמנם המצא בהם כל שלשת מיני הצדק הוא מבואר וזה כי מצד היות העבד יהודי אחיהו חוייב לשמור עמו המשפטים אשר הניחה התור' ביציאותיו מעמו (קידושין י"ד:) בשש וביובל ובפדיון ובמיתת אדון ולבלתי עבוד בם בפרך (ויקרא כ"ה:נ"ג) וכשכיר שנה בשנה כמו שהוא חייב להשלים לכל אחד מבני ברית שאין גופו קנוי לו ובהתנהג עמו בטוב לו במאכל ובמשקה ובהענקתו (דברים ט"ו). וזולת זה ממה שיפול תחת מדות הרחמנות והנדיבות ויתר המעלות הוא ממין הצדק אשר עם עצמו. אמנם בתת לו שפחה להוליד ממנה בנים ובנות שיהיו ילידי ביתו ומקנת כספו והם כלים חיים לו כבר נכנס מפאת האשה ומפאת הבנים ובקצת מפאת העבד עצמו תחת הצדק אשר הוא לפי ההדמות אשר לאדם עם מה שיש לו בערך ההשתרר או ההשתעבד וכ"ש מרציעה ואילך שכבר נאמר בו ועבדו לעולם. וכשיושקף בטוב יראה שפרשה זו מתחלה ועד סוף בגנאי המוכר עצמו היא מדברת תחת אשר העוה לנפשו בפרוק מעליו עול תורה ומצות וקבל עליו מוטות חבלי אדם ועבותות אהבתו כמ"ש חז"ל (קידושין כ"ב:) אזן ששמעה בסיני וכו'. (ג) ובשרו הכתוב שאם הוא כיוון להרויח בהסיר מעליו טורח פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו שידע שלא ישאר לו מזה רק הבשת והחרפה לבד אשר עליה נאמר (ירמיהו י"ז:ה') ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו': ומיי' יסור לבו. והוא אומרו כי תקנה כבד עברי שש שנים יעבד כעבד נמכר ולסוף יצא לחפשי חנם כלומר בלא דבר כי אם בגופו יבא בגופו יצא ומאומה לא ישא בעמלו. ואם בעל אשה וסבור להטיל פרנסתה על אדניו לסוף ויצאה אשתו עמו ודוחקו וצרכו במקומו עומד. (ג) ואם כיון לשיתן לו אדוניו אשה מבלי שיכין לו מוהר ומתן כמשפט הבנות לא לו יהיה הזרע כי האשה וילדיה תהיה לאדוניה והוא יצא בגפו. ואם ירצה להתקיים עמם יקנה בעבורם מהדופי והפחיתות שיעור שלא יסבלהו שום בן דעת והוא הרצועה בב"ד להיותו עבד עולם כי מהגנאי והפחיתות לא יצא ביובל. וקרוב הוא להעתיק זה הענין עצמו אל עבדי הזמן המקבלים אדנותו לבטרם עליו יותר מעל אלהיהם כמו שיבא בפרק ז' שער ס"ז אשר במועדים ב"ה. וגם בדיני האמה נמצאו כיוצא בהם ממש כי במה שימכור איש את בתו לאמה יכנס בצדק אשר לפי ההדמות כי

בעודה קטנה היא תחת ידו לעשות בה כרצונו ואין לה דין עמו. אמנם כבר יכנס עמה תחת הצדק אשר עם הזולת בכל מה שצריך לשמור לה במכירתה החסדים והאמת אשר השקיפה בה התור' שלא למכרה ממכרת עבד ושלא למוכרה לקרובים אשר אין להם בה צד ייעוד ושאין למכרה שתי פעמים, בכל זה צריך לשמור לה צדק גמור אשר יכופו אותו ב"ד עליהם גם לאדוניה בענייני היציאות כמו שאמרנו בעבד. אמנם במשפטי הייעוד אם לו ולבנו ושאר החסדים אשר איפשר לו לאדון להטיב עמה הוא ודאי ממין הצדק אשר עם עצמו שאם יעשה כן ודאי רוח המקום נוחה הימנו ואם לאו אין כאן נחת רוח: אמנם אמר אם רעה בעיני אדוניה אשר לא יעדה וגו'. לומר שאין לאדון למנוע עצמו מייעודה אלא אם תהיה רעה בעיניו שהרי אין אדם דר עם נחש בכפיפה ואף כי לא תיטב בעיניו יפדה אותה וכמ"ש (קידושין ט"ז.) יסייע בפדיונה. (ד) ולא ימשול למכרה לאיש אחר כי כל איש אשר ימכרנה לו יחשב לה לעם נכרי אחר שעל מנת ייעוד רצתה בו היא או אביה מזולתו. ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות יעשה לה. ואם אחרת יקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע כי על הרוב לא ישאר האדם העשיר באשה כזאת לבדה והוא לוקח אשה כבודה ממנה מ"מ שארה כסותה ועונתה לא יגרע אע"פ שתהיינה לו כמה נשים. (ד) ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם אין כסף לאותו שלקח בדרך ייעוד תצא לחפשי חנם ולא תפדה מעמו בשום דבר:

האמנה כי צריך לתת לה גט כריתות (שם י"ח:) אחר שקנאה בדרכים שהאשה נקנית בהם. אמנם לא הזכירה התורה כך כי אין זה מקומו והוא ידוע מאליו כי בכל מקום שיש אישות צריכה גט ודרך הראשונים ידועה וכבושה לרבים. וזה שכתבנו הוא פשט הכתוב בהסכמת אמתת הדין: והנה אחר שזכר אלו הדינים אשר יכללו שלשה מיני הצדק ראשונה על האופן הנזכר נעתק לבאר המשפטים החלקיים על אותן החלקים החלקיים שסדרם החוקר בחלוקתו אותן בפרק ד' מהמאמר החמישי הנזכר. אמר אמנם יש מין אחר מיושר בחברת בני אדם ובו שני חלקים כי החלופים מהם רצוניים ומהם בלתי רצוניים. הרצוניים כמו מקח וממכר חליפין ערבות השאלה ופקדון ושמירת שכר יקראו אלו רצוניים יען תחלת חברתם היא ברצון. בלתי רצוניים מהם נסתרים כמו הגנבה והניאוף ונתינת סם מזיק והשגת גבול ופתוי העבד והריגה בערמה ועדות שקר ומאלה אמנם עשויין בהכרח כמו ההכאה בשוטים והאסירה והמות והגזילה והשכול והוצאת דבה ונשיאת חרפה. ועתה ראה כמה כלל זה החכם מהדינים המפורשים בפרשה זו ומסודרים בה. ובגדול החל והוא היותר מגונה מהבלתי רצוני והיא הרציחה אלא שגם בזה יש הבדל לא מעט בין העושה בסתר ושלא מדעת הסובל ובין העושה מדעת ובגלוי

ובזה ובזה בין העושה בצדיה וערמה לעושה בפתע מחמת כעס ומריבה. ואל השקפת אלו החלקים אמר: ומכה איש ומת מות יומת. ירצה בין שידע שהוא הורג ושההורג חייב מיתה בין שידע שהוא הורג לבד מות יומת המכה עכ"פ. אלא שבענין הראשון נהרג על ידי ב"ד ובענין השני ע"י גואל הדם כי כשיתבאר מענין ההכאה וממצב השנאה אשר ביניהם שידע בהריגה לא יקלטוהו ערי מקלט כמו שמפורש אצלנו הדבר בפ' מסעי אבל מניחין אותו ביד גואל הדם בפגעו בו הוא ימיתנו אם יתחזק עליו שנאמר גואל הדם הוא ימית את הרוצח וגומר (במדבר ל"ה:י"ט). אמנם אשר לא צדה להכות בכלי אשר ימות בו ועוד שהוא לא שונא אותו ולא מבקש רעתו אלא האלהים אנה לידו אז ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה כמו שנאמר שם ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגומר והיא שונא לא לו וגו': ואלו השני דינים האחרונים נמסרים ג"כ לשמים כמו שאמרו (כתובות ל'.) אע"פי שבטלו ארבע מיתות ב"ד דין ד' מיתות לא בטלו. והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד לזה אין עדים ולזה אין עדים הקב"ה מזמנן לפונדק אחד וכו' (מכות י':) (ה) ואין ספק כי כה יעשה אלהים לכל מזיד שלא יחוייב בב"ד מאי זה טעם שיהיה כי לא יתכן שיגלה שהגולה גלות מכפרת עליו וזה לא נתן למחילה עד יומו יבוא וה' יגפנו כמו שנזכר: וכי יזיד איש על רעהו וגו'. למה נאמר לפי שנאמר ומכה איש שומע אני אפי' כותי וכו'. כמ"ש רש"י ז"ל (מכילתא משפטים פ"ה) וירצה שאשר יזיד על זה התו?ר אין לו שום המלט מב"ד ואפילו יהיה כהן מזומן לעבודה מעם מזבחי תקחנו למות. אמנם לפי משמעות פשוטן של דברים יאמר שאפי' הרוצח הנמסר למיתת ב"ד אם נזדמן לו הענין ההוא פתאום ובחמתו אשר בערה בו קבל ההתראה ובפתע הכה שזה אם נמלט למזבח מזבח קולטו כי יש לו עדין שום טענה שלא היה במתון המחשב' והמתק העצה אמנם אם היה צודהו ואורב בערמה ועצה חמוצה אז אין לו שום טענה ואפי' מזבח אינו קולטו כי חשב מחשבות לשפוך דם נקי והוא יותר רע מהחיות המזיקות. ולפ"ז הוא ענין גדול שנתחדש בדיוק הכתוב הזה ומסתייע מאד ממה שנמצא במס' מכות (י"ב.) אמר רבי יהודה שתי טעיות טעה יואב באותה שעה שנאמר (מלכים א ב':כ"ח) וינס יואב אל אהל מועד ויחזק בקרנות המזבח. טעה שאין קולט אלא גגו והוא תפס בקרנותיו. טעה שאין קולט אלא מזבח של בית עולמו והוא תפס מזבח של שילה וגריס ז"ל מזבח של במה: אביי אמר בהאי נמי טעה שאינו קולט אלא כהן ועבודה בידו והוא זר הוא. ואלו שאינו קולט מזיד אלא שוגג לא אמרו כמו שהוא מפורש בכתוב האומר וכי יזיד איש רעהו וגו'. וכמו שאמר שם סמוך אמר

ריש לקיש שלשה טעיות עתיד שרו של פרס לטעות שנאמר (ישעיהו ס"ג:א') מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה. טועה שאינה קולטת אלא בצר והוא גולה לבצרה טועה שאינה קולטת אלא שוגג והוא מזיד. טועה שאינה קולטת אלא איש וזה מלאך הוא. אבל נראה ששרו של פרס נקרא מזיד ערום לפי שהוא רודף אחיו ואורב לו בצדיה עמד ושחת רחמיו. אמנם יואב לא תשב עצמו מזיד על זה האופן במיתת עמשא (ש"ב כ') שבפגעו בו הוא המיתהו מבלי קדימת עצה ואריבה ולו הונח שיהיה מותרה ועומד מצד חכמתו אלו היה מזבח קולטו מצדדים אחרים מזה הצד לא היה קולטו ול"ה לא חשבו זה לטעות כמו האחרים וזה היה בעיני הכרח גדול לזה הדין. אלא מפני שיש להתיר זה בשנאמר שלא אמרו שאין המזבח קולט אלא כהן כי אם על עסקי רציחה לבד אבל על שאר דברים היה קולט לכל אדם כי נראה שהיה מנהגם להנצל בבית אלדים ואצל מזבחו כמו שהוא המנהג היום בין האומות לזה מה שהוצרך הכתוב לומר שהרוצח יוקח מעם המזבח אבל אם היה כהן ועומד על המזבח לא יוציאוהו עד שיגמור עבודתו. והנה יואב לא חשב להמלט שם אלא מאשר נטה אחרי אדוניהו כי חשב שלא יהרגהו שלמה על מיתה עמשא מפני כבוד אביו שלא יאמרו קטנו עבה ממתניו כמו שנראה שחשש לזה דוד באומרו (מלכים א ב':כ"ח) ועשית כחכמתך וגו'. הוא מה שאמר הכתוב (שם) והשמועה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח שהכוונה שראה עצמו באשמה עצומה אבל שלמה בנטותו אחרי אדוניהו לבדו כי אם היה נוטה אחרי אבשלום יאמר כי לסבת המלכות היה עושה כמ"ש חושי לאבשלום (שמואל ב ט"ז:י"ט) כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך ועכשו אין לו התנצלות כלל ולזה נמלט באהל ה' ויחזק בקרנות המזבח ולזה כשאמר לו בניהו לצאת משם (מלכים שם) אמר לא כי פה אמות לומר לא אצא מכאן בשום פנים ואם תרצה המיתני פה אבל אם תמיתני ידעו כל העם כי על עסקי נפשות אני מת ולא לכבוד יהיה לו והוא מה שאמר לו בניהו לשלמה כה דבר יואב וכה ענני ירצה ראה כה דבר יואב שלא יצא וכה ענני שהטעם כדי שיתפרסם על מה הוא מת. ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר שלא תוציאהו אלא שתמיתהו שם ודי בזה חכמה לעיני כל ישראל להעלים סבת מיתתו שאילו על עסקי רציחה הוא מת היינו מקיימים בו מעם מזבחי תקחנו למות עכשיו שתמיתנו שם יאמרו שעל עסקי מלחמה הוא מת. וכך נאמר ויעל בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימיתהו והנה תלה עצמו כחוט השערה לבער מעל ממלכתו דם נקי כמו שאמר ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זרעו עד עולם ולדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה שלום עד עולם מעם ה' (שם). ולזה לא מנה רב יהודה כ"א השתי טעיות שהיו

טעיות בידו ואפילו לפי מחשבתו שאינו מתבקש כרוצח. אמנם אביי חשב טעות שלישי כי לפי האמת לרוצח נתבקש וטעה שאין מזבח קולט על עסקי רציחה אלא כהן. וזה דרך נאות לישב הכתובים ומחלוקת האמוראים אמנם על הדרך הראשון למדנו מה שיראה שהוא פשט הכתוב באומרו וכי יזיד איש על רעהו וגו'. ושוב מצאתי במדרש רבה פרשת אלה מסעי (פ' כ"ג) ויחזק בקרנות המזבח תחכמוני ראש השלישי (שמואל ב כ"ג:ח') לא היה יודע שכתוב בתורה וכי יזיד איש על רעהו להורגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות אלא אמר הרוגי ב"ד אין נקברין בקברי אבותיהם אלא לעצמן מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקברות אבותי וישב בניהו אל המלך דבר לאמור כה דבר יואב וכה ענני ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו והסירות דמי חנם וגו' (מלכים שם). הנה שהוקשה להם מה שהקשינו והתירו בפנים אחרים אשר מצאו להם מקום מטעם מאמר וקברתו. אלא שהדבר סתום ותלוי כי מי יאמר שלא רצה וקברתו בקבר ב"ד והרואה יבחר בטוב לו ומ"מ צריך שנלמוד מכאן ק"ו לעצמינו כי המזיד לאחד מבני האדם ובא להמלט בית אלהים ואוחז בקרנות מזבחו לומר הושיעני הנה הוא יתעלה לא יצילהו אבל יסגירהו להשפט עם בעל דינו כ"ש החוטא אליו יתעלה באחד מהדברים שחייב עליהם מיתה או מלקות או מרדות ובא להנצל ולהעזר באחד מגדולי שופטינו וזקנינו שאין לו לקבל אותו אלא שיסגירו לפניו יתעלה לעשות בו משפט כתוב כמו שהוא מנהג הנחשבים לאנשי חיל מזקנינו. ואחר שדבר בגדול שבחמסים שהיא רציחת אדם בכוונה סמך הקרוב אליו והוא ומכה אביו ואמו כ"א שאינו שוה במעשה שהראשונים ברציחה וזה בהכאה שיוציא בה דם לבד הרי הם שוום בעונש כי הכאת האב והאם לרציחה דאחר תחשב. (ו) ואחרי זה סדר וגונב איש ומכרו כי אם שהוא שוה לראשונות בעונש מפני גודל החמס אשר יעשה בו מ"מ אינו שוה לרוצח שאיפשר שזה הגנב אחרי נמכר גאולה תהיה לו. ואחריו ומקלל אביו כי אם הוא שוה בעונש לראשוני' מפני רוב העזות אינו שוה להם בנזק כי ברוב דברים וקללות לא יוציא דם. ואחר שכלה לדבר בזה המין מהעול שהצד השוה שבהם שהחומס בו חייב מיתה נעתק אל מין מהבלתי רצוני למטה ממנו והוא אשר יש בו ספק עונש מיתה ודאי תשלומי נזקים. אמר וכי יריבון אנשים ואמר שאשר יכה את רעהו באבן או באגרוף הדין הוא שחובשין אותו עד שיודע אם יהיה אסון ויומת בב"ד כדין מכה איש ומת (סנהדרין ע"ח.) אמנם אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה מבי' האסורין רק שבתו יתן ורפא ירפא האמנם יראה שגם לאסור אותו על זה צריך שתהיה התראה בהכאה שאם לא כן אפי' ימות לא ימיתוהו ב"ד ולמה יאסרוהו. וסדר אחריו הדין השוה לו בספק חיוב המיתה. ואמר וכי יכה איש

את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקום ינקם. (ז) כי אע"פ שכספו הוא ראוי לבער מן העולם איש זד יהיר אשר אין מעצור לרוחו ומכה בכעסו מכת אכזרי שימות המוכה תחת ידו כי גם שלא יחשב זה העבד אלא כאחד מכליו הרי אמרו השובר כליו בכעס חייב נדוי והשווהו לעובד ע"א (שבת ק"ה:) ועל זה הדרך עצמו אמר דוד חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת ואת הכבשה ישלם ארבעתי' (שמואל ב י"ב:ה'-ו'). ולמה יומת אלא כמו שפירשו דבריו באומרו עקב אשר עשה את הדבר הזה ואשר לא חמל ירצה עקב אשר לקח הצאן ושחט אותה ישלם ארבעתי' ועקב אשר לא חמל על האיש הרש יומת כמו שאמר שלמה בנו (משלי כ"ב:כ"ג) אל תגזול דל וגו' כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש. אמנם אם יומם או יומים יעמד כבר יצאה ממכת אכזרי אל מכת המוסר ולא יוקם כי כספו הוא כי אין להעניש האדם על שברו את כליו כסבור שהוא מתקנם מדי דהוה לאב עם בנו ולרב עם תלמידו והרופא שהמית שאע"פי שמזידין אינן מערימין (מכות ח':) גם מצערו ונזקו אין לו דין עמו כי הוא מקנת כספו כמו שכתבנו ראשונה. וכמה הסכים בזה החוקר פרק י"א מספר המדות אמר אמנם האהבה אינה לבלתי ב"ח ולא הצדק וגם לא אל הסוס ואל השור ולא אל העבד באשר הוא עבד כי אין דבר משותף ביניהם כי העבד הוא כלי חי והכלי הוא עבד בלתי חי וע"כ כפי אשר הוא עבד אין לאדון אהבה עמו אבל כפי אשר הוא אדם כי יראה דבר ה' צודק בכל אדם וישתתף עם כל שליט בדת ותבונה. והנה אחרי זה סדר וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו וגו'. לפי שהוא ג"כ מנזקי הגוף אלא שאין בו רק תשלומי ממון כמו שאמר ענש יענש כאשר ישית עליו ואומרו ואם אסון יהיה ונתת נפש תחת נפש הוא תשלומי ממון שהמכוון להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה (סנהדרין ע"ט.) ומשלם כופר נפשו ליורשיו כאילו הוא נמכר בשוק. (ט) אמנם אמר ונתת נפש תחת נפש לומר שכל הורג נפש חייב מיתה אלא שנתן רשות להתכוין לזה והרג לזה לפדות עצמו בכופר נפשו וכן הוא הדין באומרו וגם בעליו יומת והוציאם ממה שאמר על הרוצח הגמור ולא תקחו כופר לנפש רוצח וגו' [173]עין תחת עין וגו'. עם שנאמנו מאד דברי חז"ל במה שאמרו (ב"ק

[173]עין תחת עין, תוכן דבריו בקוצר הוא, כי הצדק המאמת, שהוא ע"פי השכל הישר יחייב ג"כ דין תורתינו הקדושה שכאשר יעשה איש לרעהו, כן יעשה לו בלי הבדל ונשיאות פנים בין המזיק לניזק, אם גם יהיה המזיק היותר נכבד, והניזק היותר נקלה בעם, אפס בכל זאת לא יתנגד לזה צדק החלוקה, המשתנ' לפי מחלקות ומדרגות בני אדם כמאחז"ל "הכל לפי המבייש והמתבייש" כי כאשר יוכה ד"מ איש נכבד, הלא יהי' בשתו נערך ד"מ במאה כסף, תחת כי כאשר יוכה באותה מכה בעצמה הנקל' יהי' בשתו נערך רק ד"מ בעשרה דינרין, וא"כ לא נוכל לאמר, כי הדיין יעות משפטו בחייבו מכה הנכבד לשלם מאה כסף ומכה הנקל' לשלם רק עשרה דינרין אף שהמכה היתה שוה בשניהם יחד, אחרי כי באמת נעשה לזה נזק נערך מאה כסף, ולזה נזק עשרה דינרין, אף שסיבת הנזק היתה בשניהם אחת, ומזה הכריחו חז"ל בב"ק דף נ"ב כי פשט הכתוב עין תחת עין הוא ממון, כי רק בממון נוכל להשוות הדין יחד בכל האופנים הפרטיים כי מכה עין איש בעל עין אחת מחויב לשלם יותר ממכה איש אשר

פ"ג:) בכל הנזקין האלו תשלומי ממון. אכתוב לי הנה דברי חמודות שנמצאו בענין הזה אל המפורסם מחכמי החקירה אשר יסכימו אל אמיתת הקבלה הנאמנה עד שגזר שא"א להצדיק המדות זולתה. בפרק ה' מהמאמר הה' מספר המדות אמר אין הפרש אם הצדיק ישלול את הרשע או הרשע ישלול את הצדיק ולא אם הנואף הוא צדיק או רשע. אבל תביט הדת אל הבדל הנזק לבד ותדין כמו בשוים כי אם זה יעשה עול וזה יקבל עול ואם זה יזיק זה יהיה ניזק על כן בהיות זה בלי צדק בלתי שוה ינסה השופט לעשותו שוה עד כאן. הנה שביאר כי הצדק בכל אלו העניינים הוא להשוות בין המזיק והניזק בבחינת הנזק לא בהשקפת ערך המזיק והניזק כי אף על פי שיהיה האחד גדול והשני קטון תדין הדת כמו בשוי' והוא הנקרא לו שם צדק מאמת ומהראוי שיעויין כי הוא עצמו כתב שם בפרק ו' מה שיראה ממנו הפך זה אמר יראה לקצת אנשים כי הצדק בהחלט הוא כי כאשר עשה כן יעשה לו כמו שאמר כת פיתגוריש אשר ביארו כי הצדק בהחלט הוא באשר יקבל כאשר עשה. אמנם זה לא יכון לא בצדק החלוקה ולא ביושר וזה כי במקומות רבים לא יתכן זה כמו אם הנשיא הכה לאדם אחד אין ראוי שיוכה הנשיא. אבל אם אחר הכה לנשיא לא יספיק שיוכה לבד אבל שיענש עוד ע"כ. הרי שבמאמר הראשון הוא מסכים אל פשוטי הכתובים המשוים הדת בין כל חובל ונחבל לקבל הנזק עצמו שעשה. ובמאמר השני הוא מסכים עם קבלת חז"ל האומרי' הכל לפי המבייש והמתבייש (שם) אשר מזה יחוייב לשום החבלות בממון וכבר יראה שימשך מזה חלוף הצדק בהחלט שזה יחסר אחד מאיבריו וזה מעט מממונו. ואולם כשתובן הסכמת מאמרי החוקר יראה יושר דרכי ה' הצדיקים בלי ספק. וזה שהחכם שם שם לו הבדל בין הצדק המחלק הטובות אשר במדינ' ובין הצדק המאמת אשר בין איש לאיש כי בצדק המחלק אין אדם נדון כפי מעשיו בשוה. אבל כבר יקרה שיקבל מהתועלת יותר או פחות ממה שהשתדל כי הכל יהיה לפי מה שבא מהתועלת מהמדינ' אשר יחלקוה ביניהם איש לפי ערכו הבכור כבכרתו והצעיר כצעירתו. אמנם הצדק המאמת אינו מביט אל ערך שאר האנשים. אבל הוא משלם לאיש כמעשהו ממש ואם הזיק בעשרה דינרים יצוה שיוזק בעשרה דינרים ואם קבל נזק מעשרה דנרי' ראוי שיקבל

נשאר לו עוד עין אחת בריאה, אפס אם היתה הכונה כפי פשוטו אז היה צדק החלוקה מתנגד לצדק המאמת, כי להעניש מכה עין איש עור באחת מעיניו בהכאת עינו, כמכה עין איש אשר נשאר לו עוד עין אחת בריא', איננו צודק ע"פי משפט השכל הישר, וכן כאשר יהיה המכה איש חלש עד שימות תחת ידינו ע"י הכאת עינו, הלוא אז יותן נפשו ועינו תחת עין עמיתו אשר שחת, או כאשר יכה איש כהן ואף כי כהן גדול את עין עמיתו ישראל, והסב לו בחסרון עינו זאת רק נזק גופני, הלוא אם יעשה לו בזה לא לבד נזק גופני ככל אשר עשה והסב לרעהו כי אם גם נזק מוסרי, כי בהיותו עתה בעל מום יפסל מכהונתו, וירד מגדולתו, אפס אם העונש הוא רק דמי עין, אז יוכל הדיין להעריך הכל כראוי וכנכון עד שצדק החלוקה יהיה מסכים עם הצדק המאמת.

ריוח כנגדם ולזה ראוי ומחוייב אל הצדק המאמת לשער הנזק בכמות ואיכות. כי כמו שתביט הדת אל הבדל הנזק בכמותו כן ראוי להביט אל איכותו שהאיכות יתחבר אל הכמות וזה שההכאה המגעת מהנשיא להדיוט אינה שוות הבשת ופגם להכאה שתגיע מההדיוט לנשיא. וכאשר יוכה הנשיא בעונש שהכה להדיוט כבר קבל מהבשת ופגם שיעור נמרץ מאשר עשה והוא עול מפורסם וגם כשיוכה ההדיוט לבד כאשר הכה לנשיא הנה לא סבל עונש שוה למה שעשה. אמנם הראוי שיהיה הכל לפי המבייש והמתבייש ובזה תדין הדת כמו בשוים כי כאשר יקלו מהנשיא על זה האופן לא נמחל לו מפני נשיאותו דבר מהעונש הראוי לו אלא שלא הגיע ממנו להדיוט נזק יותר גדול מאותו העונש שהענישוהו. וגם כאשר יענש ההדיוט יותר מהכאה לא מפני שפלותו נענש כי אם מפני שהנזק אשר קבל הנשיא ממנו הוא יותר גדול מאשר יוכה עליו בלבד. והנה בזה הענין ישתוו כל האנשים בצדק הזה כקטון כגדול כצדיק כרשע כי כאשר עשו יעשה להם שוה בשוה. והנה שהסכימ' דעת החקירה אל הקבלה (ח) ונתברר שא"א להתקיים מאמר פשטי הכתובים האומרים עין תחת עין שן תחת שן יד תחת יד רגל תחת רגל או כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו באופן אחד. אם מפני שלא יהיה עין ונפש תחת עין וכבר יהיה העונש יותר גדול מהנזק. ואם מפני שכבר יקרה שיקבל החובל עול כאשר ינטל ממנו האבר שחבל בו כמו שהחובל הוא כ"ג והכה איש מבני ישראל על אזנו ורצעו או אי זה דבר שיקרא מום כי כאשר ינתן בו מום כזה נפסל מכהונתו והוא נזק מופלג והנחבל לא יפסיד כלום וכן בכל אחד מהאברים או איפכא. והנה יהיה תקן כל זה כשיושם בממון כי הוא השעור והמדה לכל הדברים כמו שנתבאר מסגולות הטבע במאמר ההוא. וזהו מה שרצינו בזה הענין הנכבד:

ותמהני מהרב המורה ז"ל שהוא נותן טעם באלו החבלות כאלו היה הדין כפשוטו עין ממש תחת עין וכו' וכתב שם פרק מ"א ח"ג ז"ל ולא תטריד רעיונך בהיותנו עונשין הנה בממון כי הכונה הנה לתת סבות הפסוקים לא סבת דברי התלמוד ועם כל זה יש לי במה שנאמר בו בתלמוד דעת ישמע פנים בפנים עד כאן. ולפי מה שכתבנו כוונת הכתוב וחז"ל הוא אחת בעצמה והוא דעת הפילוסוף בעצמו ולא אדע מה ישמיענו בפיו ולא ראיתי עליו דבר מספיק: ואחר שכתב כל הנזיקים אשר יקראו בין בני ברית ובין שאינו בן ברית אשר חוייב עליהם מיתה או תשלומין. אמר וכי יכה איש את עין עבדו וגו'. כי היא הכאה חלקית בעבד אשר לא יענש עליה רק בהפסד עבוד' העבד המוכה וגם בזה החמירה התורה להרחיק מדת האכזריות שלא יורגל אדם לרדות עבדו או אמתו על זה

האופן כי אם אין להם דין כמו בשווים כבר יהיה ביניהם צדק לפי ההדמות חייב לשמור אותו כאשר אמרנו:

וכאשר השלים סדר כל הנזיקים הבלתי רצוניים הבאים מן האדם לאדם הזכיר הנזק הבא לאדם מממון חבירו שהוא היותר חמור מהנזקים המסובבים מהממון ואמר. וכי יגח שור את איש או את אשה וגו' וגם כי החובל חייב מיתה במקצת הראשונים בין שיהיה השור או בעליו כשיהיה נגחן. אלא שהרשתה הדת לקבל ממנו כופר נפש שאמרנו למעלה במאמר ונתת נפש תחת נפש. ואם עבד יגח השור או אמה כסף שלשים שקלים יתן וגו'. כבר כתבנו בדברי השער טעם קנס העבד בשלשים לא יוסיף ולא יגרע. (ט) וזה כי הוא מחירו הראוי לפי סתם העבדים וכאשר ישוה יותר הוא גורם והגורם בנזקין פטור והנה בזה השלים כל נזקי האדם שיש בהם צד מיתה או תשלומין: ומעתה התחיל בארבעה אבות נזיקין הבאים מהאדם או מממונו אל ממון חבירו והתחיל בבור ואמר וכי יפתח איש בור וגו' ונפל שמה שור או חמור. ואמרו ז"ל (ב"ק נ"ג:) שור ולא אדם חמור ולא כלים כי האדם ראוי שישמר לעצמו והכלים אין דרכן בכך וחייב לעושה התקלה ברשות הרבים שישלם כל הנזק שיוזק שם הרגיל לינזק כשור או חמור. ואחר זה סדר דיני השור ואמר (שם ל"ד.) שהתם משלם חצי נזק ויהיה הפסד הנזק שוה למזיק ולניזק כאילו שניהם פשעו בשוה בשמירת נכסיהם אמנם כשהוחזק נגחן ישלם נזק שלם. (י) והנה כלפי מה שאמר למעלה בשור שהמית אדם בתם סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ובמועד השור יסקל וגם בעליו יומת אמר עכשו או נודע כי שור נגח הוא שירצה הן שיהיה השור תם או שיהי' מועד דינם שוה לשלא יהיה שם אלא תשלומי נזק לזה חציו ולזה כלו לא סקילת השור ואין צ"ל מיתת הבעלים: ואחר שסדר שנים אלה אשר יש בשניהם מיתת הניזק כמו שנזכר בכל אחד מהם זכר דיני המבעה כמאן דאמר (שם ג':) מבעה זה אדם שאמר (ישעיהו כ"א:י"ב) אם תבעיון בעיו ואמר כי יגנוב איש שור או שה וגו'. כי עקר זה הדין לא בא במיתת הניזק רק על הגניבה לבדה שאם המצא תמצא בידו הגניבה חיים שנים ישלם ובזה יובדל הגנב מהמזיק כי המזיק ע"י שורו או בורו לא כיוון להזיק ולחסר ממון חבירו ולזה די שישלם חצי נזק או נזק שלם. אמנם הגנב כבר גמר בלבו לחסר ממון חבירו וכאשר זמם ראוי לעשות לו והוא שיחסרו ממנו כשיעורו וזה לא יתכן כי אם בתשלומי כפל. (יא) אמנם כשלא תמצא הגניבה בידו אבל כבר נתיאש מהשיבה לבעליה וטבחו או מכרו ראוי לידון בו לפי רוב המעשה וזה כי בכל מעשה ומעשה כבר הוא מתייאש מהשבתה ובכל פעם גומר הגנבה וכופלה עד שכבר יחשב על האדם בעוברו על עבירה אחת עון כמה עבירות. וזה הענין יתבאר יפה ממה שנאמר

במעש' עכן חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם (יהושע ז':י"א). והלא גנבה אחת היתה ואיש אחד הוא הגנב ומאי כולי האי אלא שאמר כן לפי רוב המעשים אשר עשה בה. ולברר זה הדבר לעיני הכל אמר לו יהושע בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני כי רצה שיודיע שדברי השם אשר באו על זה השיעור מההפלגה לא באו לריק והוא עצמו מה שהודה בפיו באומרו אמנה אנכי חטאתי לה' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי כלומר כולהו איתנהו וביאר הדבר ואמר וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב אחד ואחמדם ואקחם והנם טמונים בארץ בתוך האהל והכסף תחתיה. (שם) ביאר כי הגנבות היו רבות ושכל אחת מהן גנבה הרבה פעמים. אחת במה שראם. שנית במה שחמדם. שלישית במה שלקחם רביעית במה שטמנם. חמישית במה שכיוון להטמין הכסף בחפירה שחפר תחת אות' שהטמין האדרת וכל זה הוא התחזקות החטא וכפילתו. והנה לברר אמתת זה לעיני הכל נאמר וישלח יהושע מלאכים וירוצו האהלה והנה טמונה באהלו והכסף תחתיה (שם) כלומר לא נפל דבר מכל אשר דברו ה'. ועתה כמו כן אחר שגנב השור מבית בעליו ונתחייב בתשלומי כפל כמו שאמרנו עדיין היה בידו להשיבו לבעליו. אמנם כשקשרו ועקדו לטבחו כבר גנבו פעם שנית וכשהרביצו פעם שלישית וכששחטו פעם רביעית כי כל מעשה מאלו הוא מעשה חשוב. וכן אצל המכירה כי בחזרתו אחר הקונה אותו הוא מעשה אחד. והפשרה במחירו הרי מעשה שני. והמסירה לקונה הרי שלישי. והנה ג' פעמים על הכפל הרי חמשה. אמנם בשה היו תשלומי ארבעה לפי שנוח לו למצוא קונים ויחשבו הפשרה והמסירה לבד. וכן בטביחה ההגבהה וההרבצה יחשבו לאחת והשחיטה לשנית והוא טעם מעולה מאד בעיני מסכים אל טבע המעשה והזמנתו אליו וכל זה מאמתות הצדק האלדי כמו שכתבנו ראשונה. והנה הרב המורה ז"ל כתב פרק מ"ה ח"ג כי זה הקנס גם חלופו בשור ושה היה לפי רוב מציאות אלו העניינים. אמנם מה שכתבתי נראה בעיני לפי ענינו של עכן והנה מה שייחס המעשה ההוא לכל ישראל בארתיו בפרשת השטים שער פ"ג ב"ה. אם במחתרת ימצא הגנב וגו'. גם בענין הזה יעניש כפי מה שהכין עצמו אל המעשה לא כאשר עשה כענין בעדים זוממים ולזה היתר דמו אצל בעל הבית המוצא אותו שם כשיוכר מענינו שבא ג"כ על עסקי נפשות. אבל אם זרחה השמש על ענינו שלא בא אלא על עסקי ממון כאב אצל הבן וכיוצא אז אין לו עונש אחר רק כי שלם ישלם אם גמר המעשה ואם אין לו ונמכר בגניבתו ובא בקבלה (קידושין י"ח.) בגנבתו הוא נמכר אבל אינו נמכר בתשלומי כפל ותשלומי ד' וה' כי

מכירתו מיסרתו: ואח"כ פירש נזקי ממון שאין בו רוח חיים ע"י ממון שיש בו רוח חיים ואמר כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה וגו'. וזהו מבעה ג"כ על דעת מי שאמר (ב"ק ג':) מבעה זה השן דכתיב (עובדי') נבעו מצפוניו וזה האיש אשר לא חס על מיטב שדה של חבירו בשלחו בהמותיו ללכת אל אשר יזדמן מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם: ואח"כ סדר הנזק הבא מממון לממון שאין בשום אחד מהם רוח חיים ואמר. כי תצא אש וגו'. והוא ההבער ובזה נשלמו אבות נזיקין אשר כלן תחלתן וסופן הם בלתי רצוניים. ומעתה יסדר המין אשר ההתחלה בהם היא רצונית ובזה יכלול כל דיני כל ארבעה שומרים והתחיל. כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים וכיוצא מהדברים שאדם עשוי לשמרו חנם וגונב דבר מהם מבית האיש אם ימצא הגנב ישלם שנים לבעלים כאלו גנבוהו מאתו. (יב) ואם לא ימצא הגנב יהיה אז על הנפקד לישבע למפקיד בב"ד אם לא שלת ידו בכלים ההם להשתמש בהם שאם שלח ידו בפקדון להשתמש בו בלא רשות בעליו כבר קנאו לאונסיו ומשם ואילך אם נגנב נגנב לעצמם. אמנם אם לא נגנב כמו שהונח אלא שהנפקד כחש בעמיתו ופשע לכפור בפקדון אז יהיה הדין על כל דבר פשע אשר בזה בין שיהי' על שור על חמור על שה וגו' אשר יודה הנפקד או שיתברר בעדים כי הוא זה אשר נפקד אתו כמ"ש המפקיד וכבר נשבע שנגנב ממנו אשר ירשיעון אותו אלדים בדינו ישלם שנים לרעהו. שמי שטען טענת גנב ונשבע עליו ונמצא שקרן הרי הוא כגנב (ב"ק ק"ח:) אמנם אם גונב מביתו או נאבד מבלי פשיעתו הוא פטור כיון שלא קבל שכר על שמירתו: וכי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה שאין מדרכן לשמור אותן אלא בשכר אז אינו פטור בגנבה ואבדה כראשון, אמנם הוא חייב באונסין בהם וכמו שאמר ואם גנב יגנב מעמו ישלם לבעליו שעל שמירה מכיוצא באלו האונסין נטל שכר. אבל אם מת או נשבר או נשבה שהם אונסים גדולים שאין השומר יכול לעמוד כנגדם ואין רואה שידע שהיה לפשיעות הנפקד השומר נאמן בשבועתו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו באופן שתסבב ממנו המיתה או השבירה או השבי ולקח בעליו ממנו שבועה זו בפרעון פקדונו ולא ישלם הנפקד אבל אם טרוף יטרף ע"י חיה רעה אונס מפורסם הוא ואם יביא ראיות הטרפה אין צריך שבועה זו ולא ישלם: וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת שלא מחמת אותה מלאכה שהושאל עליה בעליו אין עמו (יג) ירצה אחר שהמשאיל אינו משותף עם השואל בתועלת השאלה כמו שהיה הענין בשומר שכר שלם ישלם אפי' האונסין וז"ש (ב"מ צ"ד:) שכל הנאה שלו. ואם בעליו עמו במלאכתו בשעת שאלה לא ישלם שמסתמא ויתר אצלו אונס השאלה כמו שהוא מוותר אצלו שרותו אם לתקות שום תגמול מהעתיד או העבר והרי שניהם נהנין

ואפי' אם היה שכיר עמו יהי' כאלו הכל בא בשכרו ודינו כשוכר ממנו הדבר הנשאל והשוכר פטור בכיוצא והוא השומר הרביעי: ולפי שכל מיני הנזיקין האלו היו תחלתן ברצון וסופן באונס וכמו שאמרנו. סמך אליהם. וכי יפתה איש בתולה וגו'. לפי הדמותן בפנין שעם שתתפתה וחתרצה הנערה בתחלה לסוף תשיג נזק גדול וגנאי מפורסם יותר מהאנוסה אם מפאת המפתה ואם מפאת עצמה. אם מצדו שהרי האונס לא אנס רק הגוף לבד והמפתה גם הרצון והדעת ולזה הוא נזק יותר גדול בעיני מנזק האונס שפגם החלק היותר משובח שבה. ואם מצדה שהיא קבלה בפתוי דופי עצום מהאונס. וזה מה שיראה מפשט הכתוב שהחמירה עליו התורה באומרה ואם מאן ימאן אביה לתתה לו וגומר מה שלא כתב כן באונס אלא ולו תהיה לאשה לא יוכל שלחה כל ימיו (דברים כ"ב:י"ט). אלא שלפי הדין אמרו שגם כן הוא תלוי ברצון האב כדי שלא יהא חוטא נשכר (כתובות ל"ט:):

ולפי שהפתוי אל הזנות ומעשי הכשוף הם קרובים מאוד כמו שאמר הכתוב (מלכים ב ט':כ"ב) עד זנוני איזבל אמך וכשפיה הרבים סמך מכשפה לא תחיה ולא אמר תומת כדי להחמיר עליה על כל רגע שיניחוה בחיים כי הכשוף הוא ודאי מסעיפי עכ"ום כמו שכתב הרב המורה פרק ל"ו חלק שלישי והכתוב פירשו (מיכה ה':י"ב) והכרתי כשפים מידך וגו'. והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך. ואין ספק שמעשי עכ"ום יכללו כל הפעולות הרעות והמגונות המעוררות רוח הטומאה אשר הורגלו בהם עכו"ם אשר ישבו בארצנו מלפנים כמי שאמר הכתוב (ויקרא י"ח:כ"ד) כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם. ובכלל המעשים שזכר (שם) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה ובכל בהמה לא תתן שכבתך. כי בכל אלה הורגלו בטומאתם לצורך מלאכתם וכמו שזכר הרב המורה מהמצבים הרעים והמגונים שהיו משימים עצמם הם ונשותיהם בפעולותיהם. והוא מה שעוררו אליו חז"ל (סנהדרין ק"ה:) כשדרשו על ההסכן הסכנתי כי בלעם היה עושה עם אתונו מעשה אישות כי הכל נכנס במלאכת הכשוף והקסם. (יד) ולזה סמך כל שוכב עם בהמה מות יומת ואחריו זובח לאלדים יחרם בלתי לה' לבדו. והכוונה זובח לאלדים הנעבדים במעשים מגואלים כאלו יוחרם וינודה מכלל האדם כמו שהפעולות ההנה המה מאוסות ומרוחקות בטבעם וגם היטב אין אותם ולכן אין לעבוד רק לה' לבדו כי הוא טהור ומשרתיו טהורים ובעבודה טהורה הוא חפץ ובמעשים הטובים ומדות החסד והרחמים להיטיב לכל ולעשות משפט גר יתום ואלמנה ומזהיר על אונאתם כי הם חלקו והנוגע בהם כנוגע בבבת עינו כמו שידעת כי גרים הייתם בארץ מצרים וכאשר צר לכם וצעקתם אלי הוצאתי אתכם מתוכם בעשות

בהם משפטי נקמות. וכן אעשה לכל המענה אלמנה ויתום כאשר יצעק אלי עד שאשוה הנצעק לצועק. ולא לבד בהמנע עשות עול וחמס לאומללים ארצה תהיו כמוני. כי גם בהיטיבכם קצת לקצת כאשר אני עושה, ומזה תתחייבו להועיל מממונכם לנצרכים ולהלוותם בלי נשך ותרבית ובהשבת העבוט לעני אשר היא כסותו לבדה היא שמלתו לעורו ומי שלא יעשה זה יחשב כאלו גזלת העני בביתו וכמ"ש הנביא (מיכה ג':ג') ועורם מעליהם הפשיטו. זהו והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. (טו) ומאמר אם כסף תלוה את עמי וגי' דוקא הוא לפי פשוטו כי המצוה מן המובחר בזה הענין היא לתת לנצרך דרך מתנה וכמ"ש (ויקרא כ"ה:ל"ה) ומטה ידו עמך והחזקת בו וגו' (דברים ט"ו:י') נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו ונאמר (שם) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' ולא תתן לו פתוח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו כי פירש ענין פתיחת היד שזכר ואמר שאם לא ירצה ליקבל במתנה שיתתנו לשם הלואה ואחר כן יגמור בעדו המתנה כמו שמוזכר לחז"ל (כתובות ט"ז:) ועוד אמרו (שם) אפי' סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. ולזה אמר בכאן אם לא נדבך לבך לתת לעני במתנה אבל תרצה להועילהו דרך הלואה לא תהיה לו כנושה כי אז יהיה הרע במיעוטו ואין צ"ל שלא תשימון עליו נשך כי אם הקרן הוא חסר איך יפרע קרן ורבית. ולפי מה שהזהירו חז"ל על זה הענין (ב"מ ע"ה.) שצריך המלוה שלא לבייש הלוה ולא לנגוש אותו בשום צד הנה באמת קרוב הדבר לחזור אל המתנה והוא פי' נכון מאד. ולא ידעתי למה אמרו (מכלתא ס"פ יתרו) כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה וזה אחד מהם כי הנכון שיהיה רשות בכלם ולא עוד אלא צד חובה שלא לעשות וכן אם חבול תחבול וגו' כבוא השמש וגו' אלהים לא תקלל כלפי מ"ש זובח לאלהים יחרם אמר וכבר יש אלדים שופטים בארץ שאתם חייבי' בכבודם ואם האנשים האלהיים המלמדים תורה ומשפט לכל ישראל והנשיא אשר והיה בראשם כי תחת אלהים הם להנהיגם ולנהלם בדרך ישרה והוא ית' חלק מכבודו ליריאיו וגם הותר לעבוד עבודתם בהבאת הבכורים והתרומות והפרשת הבכורות ושאר מתנות כהונה ולויה. וסוף דבר בכל אלה הענינים אנשי קדש תהיו לי מסולאים במעשים מפוארים ומרוחקים מהמגונים והמאוסים עד שאפילו במאכלכם תתרחקו מהם כי בשר בשדה טרפה לא תאכלו כאשר הם אוכלים כי יצודו ציד חיה או עוף על יד הכלבים אבל אתם לכלב תשליכון אותו לעיניהם ודי חרפה וכלימה עליה שישוו להם. ואחר שהזהיר על כבוד הדיינים והנשיא דבר עם כל אחד מהם לפי מלאכתו ואמר (שבועות ל"א.) לא תשא שמע שוא בדבר המשפט והוא שמוע דברי בעל דין שלא בפני חברו לפי שבזה תשית ידך עם מי שהוא רשע להיות עד חמס

ותשוה אליו וזה כי כמו שיצא משפט מעוקל לסבת הרשע ההוא אשר יהיה עד חמס כן יחוייב עוות הדין מצד קבלת דברי האחד יותר מדברי חבירו. עוד הזהיר אותו לא תהיה אחרי רבים כשתדע שהם מכוונים לרעות ולא תסמוך עליהם כי עתיד ליתן את הדין על כלם ולא תטעון במענה פיך על ריב לנטות מדרך הישר בטענות כוזבות ואם יהיה דקות וחדות. ובמה שסופק עליך העצה הנכונה אחרי רבים להטות: ודל אע"פ שהזהרתיך עליו לא תהדר אותו בריבו כי הכל שוין בדין: ואף כי מנעתי ממך הדור הדל בדין. כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבם לו ולא תאמר דיינא אנא גברא רבא אנא איך אשא פני איש. ולא עוד אלא שמא תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו חלילה עזוב תעזוב עמו לפרוק משאו מעליו משום צער בעלי חיים ולא תמנע עצמך בכל מה שתעש' אותו בשלך מפני כבודך ואם הדיינים כך ק"ו לאחרים. (טו) וטעם הזכיר אלו המצות באויב ושונא אינו ללמוד ק"ו לאוהב רק לומר שאלו קודמין עד שהאוהב בפריקה והשונא בטעינה השונא קודם אעפ"י שהפריק' קודמת באוהבים משום צער בעלי חיים (שם ל"ב:). וכל זה להכניע היצר ולשבר כח האיבה כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום ומפני זה נזכרה פריקה בשונא וטעינה באוהב כמו שנאמר במשנה תורה (דברים כ"ב:ד') לא תראה חמור אחיך או שורו נופלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו כי אם בשעת פריקה היו שונאים כשיבואו לטעון כבר ישליו זה לזה ויהיו אחים ורעים: ואחר שהזהיר על אלו העניינים הנמשכים זה מזה חזר לדבר המשפט ואמר לא תטה משפט אביונך בריבו והוא הפך ודל לא תהדר בריבו כי הקצוות שתיהן רעות. ואמר מדבר שקר תרחק על התרשלות החקירות והבדיקות שהיא תהיה סבת הריגת נקי וצדיק ולא תאמר אעשה מה שיבא לידי ואם הוא צדיק בדינו מן השמים יסייעוהו כי לא אצדיק רשע שאפשר שהוא חייב ממקום אחר והוא רשע בעונו ימות ואת דמו מידך אבקש: ושחד לא תקח. אפי' לשפוט צדק שאם לשפוט עול אין שם עורון: וגר לא תלחץ בדבר המשפט אפי' באותן נגישות שיש לעשותן לישראל רק התנהגו עמו לאט ונחת לפי שנפש הגר מצרה עליו להיותו בארץ נכריה וכסבור שכל לחיצה ונגישה שיעשה לו הוא לסבות הגרות. ואיך לא. ואתם ידעתם את נפש הגר כי גר הייתם במצרים ועם שירדתם שם בשבעים נפש גם עושר ונכסים וכבוד הרעו לכם בעבור גרותיכם כמ"ש (שם כ"ו) ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב וירעו אותנו המצרים ויענונו. ולהמשך אל רחמנות הגרים והטבת האומללים אמר ושש שנים תזרע את ארצך משום והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם וגו'. משום ורחמיו על כל מעשיו (תהילים קמ"ה:ט'). ועל זה הענין זכר ששת ימים תעשה מעשיך משום למען ינוח שורך וחמורך

וינפש בן אמתך והגר: והנה אחר שסיים כל המצות שנמשכו זו אחר זו מאומרו זובח לאלהים יחרם בבחינת היותם אלילים אלמים אשר לא ייטיבו לעובדיהם ולא ישגיחו עליהם כלל כל שכן לעניים האומללים. חזר עכשיו לעקר הכתוב ההוא בשני חלקיו. (יו) ועל החלק הראשון אמר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו זובח לאלהים יחרם כי במאמר ההוא יכלול מניעת כל מיני העבודות ולא עוד אלא כי שם אלהים לא תזכירו ולא ישמע על פיך לשום אלהות ואדנות כלל. ועל החלק השני והוא בלתי לי"י לבדו אמר שלש פעמים בשנה וגו' כלומר לי נאה לעבוד תחת רוב הטובות שקבלתם ושאתם מקבלים ממני אם מיוחדות ואם משותפות. ועל המין מהמיוחדות אמר את חג המצות תשמור וגו' כי בו יצאת ממצרים לכן לא יראו פני ריקם. ועל המין מהמשותפות אמר וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע וחג האסיף באספך את מעשיך מן השדה. כי על שלש אלה ראוי שיראה כל זכורך אל פני האדון ה' בשלמי תודות וחגיגות כי על דרכן של בני אדם בזמנים ההם אשר בם יגיעום הטובות המשותפות כמו שכתב החכם פ"ט מאמר ח' מספר המדות אמר והעושים הזבחים באלו הקבוצים הם נותנים כבוד לאלהיהם ודורשים לעצמם מנוחה ועונג כי הזבחים הקדומים וההקהלות יראה שהיו נעשים אחר אסיפת התבואות לתת המעשרות ועוד כי בימים האלה יהיו בטלים עד כאן. הנה הם נותנין כבוד למי שמתדמין שיועיל להם בהטבתם כ"ש אתם שתתחייבו להודות ולהלל לאשר עשה את כל הגדולות והנוראות עמכם ועם כל העולם בכלל. ולפי שהחוב המוטל על הטובות המיוחדות הוא גדול ממה שיחוייב על המשותפות חזר לא תזבח על חמץ דם זבחי וגו'. כי הוא קרבן מיוחד אל הפסח הנעשה בעבורם ומזה הטעם ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך להודות לפניו שהכל מושפע מאתו כמו שיתבאר בפרשת בכורים. ועם זה לא תעשו ככפויי טובה. (יז) ושם לזה משל נאות מאד במה שסמך לו לא תבשל גדי בחלב אמו כלומר שהגדי שהוא בועט באמו המניקה אותו ראוי לבשלו בחלבה וכן כל מי שאינו מחזיק טובה על השגחת הש"י ושומו עינו עליו לטובה ראוי שישגיח עליו לרעה. וזה בעיני פירוש נאות בכאן ובפרשת כי תשא שנשנו הדברים האלה בעצמן אחר מחילת עון העגל. וקרוב לזה אחז"ל (ילקוט פ' ראה רמז תתצ"ב) אמר הק"בה אל תגרמו לי לבשל גדיין של תבואה בעודם שהך במעי אמותיהן וכו'. ועל דרך הפשט אלו השנים הם למשל הזה הנזכר ואותו שבפרשת ראה אנכי שנאמר באיסורי מאכלות שנאמר לא תאכלו כל נבלה וגו' כי עם קדוש אתה לה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו הוא נאמר לאיסור בעצמו. וחז"ל אמרו (חולין קט"ו:) אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול. ועקר טעמא יראה משום מדת אכזריות כעין

אותו ואת בנו או שלוח הקן אלא שנתפשט האיסור בכל ענין שיהא בשר בחלב וזה מה שרצינו אליו בזה החלק:

שער מז

פרק א

יבאר אם העיון הוא בעבור המעש' או בהפך. וכן איך יאמר שהמלאך הוא בעבור האדם ואיך יהי' זה המאמר מגונה:

הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו'

בסוף פרק קמא דקדושין (דף מ':) וכבר היו ר' טרפון והרבה זקנים מסובין בעלית בית נתזה ונשאלה שאלה זו לפניהם תלמוד גדול או מעשה גדול. נענה רבי טרפון ואמר מעשה גדול. נענה ר' עקיבא ואמר תלמוד גדול נענו כלם ואמרו תלמוד גדול שתלמוד מביא לידי מעשה. ובספרי פרשת עקב (פסקא והי' אם שמוע) מסיים רבי יוסי הגלילי אומר גדול תלמוד שקודם לחלה ארבעים שנה. ולמעשרות חמשים וארבעה. ולשמיטין ששים ואחת. וליובלות מאה ושלש. וכשם שענש על התלמוד יותר מן המעשה כך נותן שכר על התלמוד יותר מן המעשה שנאמר (דברים ה') ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם

[174] תוכן דברי הרב ז"ל הוא. כי לדעת כל החכמים יתחייב מדבר פשוט רק דבר פשוט. [ועל היות הנמצאים הרבים השונים והמתחלפים בערכם ומעלתם כולם מסובבים מהי"ת, שהוא העצם הפשוט והנכבד בתכלית הפשיטות והכבוד (עיין למעל' דף י"ח ע"א וע"ב ובביאורי שם) כי שם נתבאר איך נהי' הדבר הזה, ומלבד זה לא נוכל ג"כ לתמוה על דברי הרב ז"ל פה אחרי שהבריא' כולה היא דבר נסיי ומנפלאות הבורא, ופה ידבר הרב ז"ל רק מדרך הטבע הנהוג.] כמו שהמורכב מדברים פשוטים שונים יסובבו הרבה דברים כמספר הפשוטים שהורכב מהם, ד"מ אלו הית' לאש רק איכות החום לבדה הי' ביכלתו רק לחמם הגופים הנגשים הקרובים אליו, אבל בהיות לו גם איכות היובש, מחמם ומייבש הדברים הקרים והלחים הקרובים אליו, וע"כ אמרו חז"ל ג"כ, כי המטר שהוא דבר טבעי פשוט, יוכל לבא בזכות יחיד אבל הפרנס' אשר מצד חומרה כוללת כל מאכל אשר יאכלו בני אדם להחיות נפשם ומצד סבתה כוללת אופנים שונים אשר על ידם יביאו בני אדם טרף לביתם, הוא בזכות רבים כי לפי התחלפות צדקם ותום דרכם המעט הוא אם רב יתפרנסו זה בכה וזה בכה, זה על נקלה ובשור אבוס, וזה בזעת אפו ובפת חרבה, גם נודע כי מדבר נכבד יסובב ענין נכבד, כמו שמדבר פחות הערך יסוב ג"כ רק ענין פחות הערך, ונמשך מזה שהאדם המורכב מגוף ונשמה יחויבו ממנו גם כן לקנין שלמותו פעולות גופניות והשגות שכליות, אשר על שתי אלה רמזו דברי בני ישראל באמרם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. וההשגות השכליות האלה, והמדות הטובות אשר אתן בחוברת הם יותר מעילות ונכבדות מהפעולות הגופניות וזה מג' סיבות, הא' בעבור היותן מסובבות מהשכל שהוא חלק האדם היותר נכבד, תחת כי הפעולות נעשות רק באיברי הגוף שהוא פחות הערך נגד השכל, והב' בעבור שהשגות השכל הנכונות והמדות המשובחות מסבבות, כי הפעולות הנמשכות והמסובבות מהן תהיינה גם כן טובות ומשובחות, ומי שמאציל מכבודו ומעלתו לזולתו, הלא נכבד הוא ממנו, והג' כי בהיות ההשגות והמדות האלה סיבה לפעולות הלא הסיבה קודמת תמיד במעלה אל המסובב. אפס מצד אחר נוכל לומר בהיפך שמג' סיבות נכבדות הפעולות מההשגות והמדות הנפשיות, הא' יען כי הן רק קנין נפשיי שהוא בכח, ומה שהוא בכח נגרע ערכו ממה שהיא בפועל, הב' אחרי שהפעולות הטובות הן התכלית להשגות והמדות הנכוחות, הלא לדעת החוקר, כל מה שהוא תכלית לזולתו יקר הוא ממנו, והג' כי גם ההשגות הנכוחות והתכונות הנפשות היקרות תולדנה באדם רק ע"י מעשיו ופעולותיו, כי אלו ישאר האדם בלי לימוד הרגל ומעשה

[174]הקדמה מבוארת היא אצל החכמים והביאה הרב המורה פרק כ"ב ח"ב. כי הדבר הפשוט יתחייב בעצמו על הדרך הטבעי דבר פשוט נח יהיה או פועל. והדבר המורכב יתחייב ממנו דברים כמשפע אשר בו מן הפשוטים. והמשל שאם היה האש פשוט בלתי נמצא בו כי אם איכות החום הנה לא יחוייב ממנו רק פועל החום. אמנם כשנמצא מורכב משתי איכיות והם החום והיובש חייבו ממנו שתי הפעולות שהם שיחם בחומו וייבש ביובשו. והקש על זה בכל המורכבים. והתפלספות הזה כבר נמצא לחכמינו ז"ל כשאמרו (מכלתא בשלח פ"ו) שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצריים במצרים היתה של ארבע או חמש מכות. כי הם חשבו הכחות הנמצאות מהמכה כמספר הפשוטים הנמצאים במורכב אלא שרבי עקיבא חשב הצורה ההווה

טוב הלא יהי' גם משחת המדות וחסר התכונות וההשגות היקרות עד שבצד מה נוכל לומר לפי דעת החוקר שהפעולות הטובות הן סיבה לעצמן, אף שמתנגד זה אל השכל בהשקפ' ראשונה שיהי' דבר מה סיבה לעצמו, כי הפעולות הטובות אשר יעשה אותן האדם בתחיל' מישרות ומתקנות מדותיו ותכונות נפשו עד שיוסיף עוד לעשות פעולות טובות כאלה, ע"ד מאחז"ל "שכר מצוה מצוה" תחת כי המונע מעשות טוב יישחתו מדותיו הנפשיות עד שיקשה עליו אח"כ לעשות עוד טוב, ויהי' כמעט מוכרח לחדול ממנו, וע"ז אחז"ל "ושכר עבירה עביר"', וכעין זה הוא גם בבחינת הגוף, כי החולה ד"מ כשירפא בתחיל' בהיותו עוד חלש לא יוכל עוד לעכל מזונו כראוי, ורק לאט לאט כאשר יוסיף לקחת יום יום מעט מזון למאכלו יתחזק גופו עד שיוכל אח"כ לאכול ולעכל יותר הרבה, תחת כי הבריא המרגיל עצמו להתהנות תמיד יותר מהראוי והמצווה לנו, יחלש גופו עד שלא יוכל אח"כ לעכל גם מזונו המעט אשר יקח הנה לפנינו, כי לקיחת המזון סיבה ללקיחת המזון בעצמ' כמו שמניעת האכיל' היא סיבה להכרח מניעת האכיל', וכמו כן תהי' גם עשיית המצות סיבה לעשייתן בעצמן ד"מ שמירת וכיבוד שבת אחד הוא סיבה לשמירת וכיבוד השבתות האחרים, כמו שבהיפך מניעת וכיבוד שבת זה סיבה למניעת שמירת וכיבוד האחרים, אשר עכ"ז רומז גם מאחז"ל (שבת קי"ח) "שני מלאכים" וכו' וכן הבאת המעשר ושאר המתנות, סיבה לברכת ה' אשר תעשיר בעליהן, עד שיוכלו להביא עוד יותר מעשר מתבואותוהם, כמאה"כ (מלאכי ג':י') "הביאו את כל המעשר וכו' והריקותי לכם ברכה וכו', ואחז"ל בת קול מברכת "הבאת ביכורים שנה זו תביאם לשנה אחרת" וכמו כן אמר התנא (אבות פ"ג) שהקמח, ר"ל אכילת הלחם העשוי מקמח סיבה פועלת לתורה, כי המחליש גופו יותר מדי ע"י מניעת האכיל' לא יוכל לעשוק בתורה, ובהופך גם התורה סיבה תכליתית להקמח, ר"ל כי המזון נתן לאדם לאכל' רק למען יתחזק גופו ללמוד ולעשות את כל הכתוב בה ובזה נבין כי תחילה אמרו אבותינו כל אשר דבר ה' נעשה, כי המעשה השלם הנעש' כראוי בכונה מיוחדת הוא באמת העיקר והתכלית לכל ההשגות הנכוחות והמדות הנפשיות היקרות ואחר כך אמרו פעם אחת "נעשה ונשמע" ופעם אחר "ושמענו ועשינו" להורות כי מצד אחד יביא ההרגל במעשה הטוב לקנין שלמות ההשגה והמדות, ומצד אחר יביאו ההשגות והמדות הנכוחות למעש' הטוב והישר. הנה מכל האמור עד הנה ראינו, כי מצד אחד יהי' העיון, ר"ל קנין ההשגות והמדות הנכונות קודם למעש' הטוב, ומצד אחר יהיה בהיפך המעש' קודם לעיון, ולהסכים יחד ב' משפטים אלה הנראים כסותרים זה את זה יאמר הרב ז"ל, כי ידוע, כי כל דבר יוכל להבחן מב' בחינות האחד בבחינת עצמה, והב' בבחינת נושאה, ר"ל בבחינת כל איש פרטי אשר לו הדבר ההוא לקנין. והנה בבחינת העצם מעלת העיון והמדה הנפשיית גדולה מהמעש', יען שהם שכליים ורוחניים וקודמים גם בזמן אל המעש', כי גם לפני ברוא אלקים אדם על הארץ שהוא בעל המעש' הטוב, היו כבר ציורי האמת והטוב, נמצאים בעצמם בכבודם ומעלתם ברעיון אלקי הי"ת, מלבד שהם ג"כ הסיבה הראשונה המביאה את האדם לידי מעשה, כי הוא עיר פרא יולד, ורק ע"י הלימוד ותכונות נפשו הטובה המוטבעת בקרבו, מעט מעט יחל לעשות הטוב. אפס בבחינת האדם הנושא, והקונה אותם המעש' גדול במעלתו בעבור שהוא מחזק ומרגיל את האדם בעיוניו הנכונים ובמידותיו הטובות, עד שתהיינה אלה לו לקנין תמידי ובלתי עובר, וע"פ זה באר הרב ז"ל גם מאחז"ל שהחל בו, כי ר"ע חשב שהתלמוד, ר"ל העיון השכלי עיקר, ור' טרפון הוכיח שהמעשה הטוב שהוא התכלית עיקר, ואח"כ הסכימו כולם שבבחינה זאת גדול עכ"פ התלמוד בעבור שמביא לידי מעשה, ר"ל בעבור שהמעש' הטוב אינו שלם אם אינו נעשה בקדימת העיון והחכמ' הנכונה כ"א במקר' והזדמנות.

מחבורם יחד לענין חמישי כמו שביארנו בפ' השירה שער מ': גם נמצא להם זה מבואר בעניני ההשגחה האלהית בדבר מהדברים או בדברים רבים הכל כפי הכח הפרטי או רוב הכחות הנמצאות במושגחים אמרו במס' (תענית דף ט'.) אמר רבי יוחנן מטר בשביל יחיד פרנסה בשביל רבים מטר בשביל יחיד דכתיב (דברים כ"ח:י"ב) יפתח י"י לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך פרנסה בשביל רבים דכתיב (שמות ט"ז:ד') הנני ממטיר לכם לחם וגו'. ומבואר הוא כי מפני שהמטר הוא דבר אחד כבר איפשר שיתהווה בזכות איש אחד. אמנם הפרנסה שהיא כוללת הדברים אשר יחיה האדם עליהם כמו שהי' נמצא במן הנה נמצא בשביל רבים המתחלפים בזכיותיהם והענין מבואר. וכאשר היה זה כן היה האדם מבואר ההרכבה מהכח החמרי שממנו הוא יסוד הגוף ובנינו ומהכח השכלי אשר הוא עצם לצורתו ומהותו. הנה אם כן יחוייב שימשכו ממנו שני מיני פעולות האחד לפי השכל והאחד לפי החומר אמנם אשר לפי החומר הוא מעשה מורגש ע"י תנועת הכל או החלק כמו שנמצא לגשם הראשון שהוא הגרם השמימיי שפעולתם על ידי מעשה מורגש כתנועה מתמדת וכמו שאמרו עליהם (תהילים ק"ג:כ"א) ברכו י"י כל צבאיו משרתיו עושי רצונו עושים ממש. אמנם אשר כפי השכל הוא בלתי מורגש בתנועה ומעשה חמרי כלל אבל הוא פועל נכבד ומעולה ממנו שהוא ההשכלה בעצמם ובסבתם ית' שמו. וכמו שאמר (שם) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ירצה מה שאמרתי עושי דברו לא מעשה מורגש כאשר יחשבו האנשים אבל מעשיהם המיוחד שהם שומעים ומשכילים בקול דברו. ולחיוב זאת ההרכבה הוכרחו אבותינו הקדושים לומר נעשה ונשמע נעשה בבחינת הכח הגופני ששלמותו בפועל מורגש. ונשמע בבחינת הכח השכלי שהוא שמיעת השכל וההשכלה וכאשר יתבאר:

ועתה אחר שכבר נתבאר שהפעולות המחוייבות מהמורכב יהיו לפי יחס הפשוטים אשר נתחייבו מהם הנה יתחייב כי מהפשוט היותר נכבד ימשך הענין היותר נכבד כמ"ש שם שהמלאך מצד השכילו בסבתו יושפע ממנו מלאך ומצד השכילו את עצמו יושפע ממנו גלגל. והנה עלה בידנו מזה העיון שהקניינים המעולים הנפשיים אשר בנו יהיה להם מציאות יותר משובח ויותר מעולה ממציאות פעולות המעלות עצמן אחר שהקניינים הם נמשכין אל הכח היותר משובח אשר בהרכבתינו והוא השכל. והפעולות הם מיוחדות אל הכח הפחות אשר בנו והוא החומר. ועוד טענה ב' כי הקנין המשובח הנה הוא ישים הפועל משובח ומה שישים דבר בתואר מה הנה הוא באותו התואר בעצם וראשונה. ועוד שהקנין הוא סבת הפועל והסבה קודמת אל המסובב ונכבדת ממנו.

אמנם יש לסתור תולדה זו בג' טענות חזקות שעומדות כנגדה. האחת שהוא מבואר שכל דבר שהוא בכח הוא חסר ופחות מאשר הוא בפועל. אמנם שלמות הקנינים הוא בכח והפועל הוא שלמותם אם כן איפה הפועל הוא נכבד ומשובח מהקנין. השנית כי הנה הכח הקנייני תכליתו הוא הפועל והתכלית הוא היותר נכבד שבסבות וכמו שאמר החכם בראשון מספר המדות. אמנם מהדברים אשר להם תכליות בלתי הפעולות יותר טובים הם הפעולים מהפעולות כמו שנתבאר שער ל"ט. והשלישית כי הנה הקנין הנפשיי הלזה הוא מבואר שיתהוה בפועל כי הן האדם בתחלתו הוא נעדר מאותו קנין והוא בהרגל פעילותיו ישימהו באותו מציאות בלי ספק עד יהיו הפעולות סבה לעצמן כמ"ש החוקר בפרק ב' מהמאמר השני מהספר הנזכר זה לשונו. ולא יהיו התולדות לבד והתוספות וההפסדים מהם עצמם ומסבתם אבל גם הפעולות עצמם יהיו מהם כי כן יהיו בדברים יותר מפורסמי' כמו בחוזק הגוף כי הוא נעשה מלקיחת מזון רב ומסבול יגיעו' רבות והחזק יוכל לעשות זה יותר. וכך במעלות כי בהרחקת התאוות נעשינו ישרים וכשאנו ישרים יותר נוכל להתרחק מהם. וכן באומץ כשנרגיל לבוז הדברים המבהילים והמפחידים וסבול אותן היינו אמיצים. ובהיותינו כן נוכל לסבול הבהלות והפחדים עד כאן. והנה המאמר הזה יקר הערך מאד ללמד דעת איך נקנאו המעלות ויורה איך הפעולות הם סבה לעצמן מה שיראה דבר זר ונמנע בתחלה שיהיה שום דבר סבה לעצמו שא"כ ימצא הדבר קודם שימצא וזה בטל:

אמנם אמר שהפעולות הם סבה לעצמן ע"י הענין האמצעי שהוא הקנין כי בהרגיל הפעולות באיזה ענין שיעשו יתהוה הקנין וימצא בו וכאשר נמצא הקנין יותר יוכל לפעול מהם וכמו שהביא המשל מהענין המפורסם. והוא כי כשירגיל החולה היגיעה כמו שיוכל יוכל לקחת המזון. וכשיקח המזון יותר יותר יוכל לסבול היגיעה ובהתחזק ביגיעה יתחזק לקחת המזון וילך הדבר בסבוב הולך וגדל עד שישאר הדבר אצלו בטבע חזק כמו שהוא הענין בכל כיוצא בזה. ועל הדרך שזכרו ג"כ במאמר השני מספר המופת. וכן כשירגיל האדם להרחיק התאוה או לבוז הדברים המבהילים אע"פ שיעשה זה בקושי ובהכרח בהתחלת ההרגל יביאהו לקנות הקנין ההוא בנפש וכאשר יהיה לו בקנין אז יוכל לפעול הפעולות האלו על השלמות. וישוב הענין ג"כ אל שיהיו הפעולות הראשונות החסרות סבה פועלת אל פעולות המעלה השלמות ופעולות המעלה סבה תכליתית אל הראשונות. והנה הענין הנכבד הזה נמצא אל חז"ל בהישרותיהם בהרבה מקומות. אמרו במס' שבת (קי"ט:) שני מלאכי השרת אחד טוב ואחד רע מלוין לו לאדם מבית הכנסת לביתו בליל שבת מצא נר דלוק ושולחן ערוך ומטה מוצעת מלאך טוב

אומר יהי רצון שיהיה כן לשבת הבאה ומלאך רע בע"כ עונה אמן. ואם לאו מלאך רע וכו' ומלאך טוב ע"כ עונה אמן. והוא מבואר כי במלאכי עליון אין בהם רעים בשום פנים אבל המה השתי כחות הנמצאות לאדם תמיד. אחד טוב והוא הכח השכלי אשר מצד צורתו. ואחד רע והוא הכח התאוני אשר מצד חומרו כמ"ש הרב המורה פ"י ח"ב והם הנקראים בלשון חז"ל (ברכות נ"ד.) יצר טוב ויצר רע וכשאדם יכוין לעבודת יוצרו ויזכור את יום השבת ששקולה כנגד כל המצות (ירושלמי נדרים ספ"ג) לקדשו ולכבדו הנה כבר התחיל לענות יצרו הרע ולהרגילו אל רצון הטוב ומעתה כל אשר יאמר לעשות כמוהו יש לו כח גבור' מוספ' יום יום והיצר הרע אשר החל לנפול לפניו לא יוכל לו אבל יענה אמן בעל כרחו ויסייעהו. אמנם כאשר יהיה הענין בהפך ג"כ מלאך טוב עונה אמן שכל אחד יענה אמן למאמר חבירו. והדבר מבואר שמאמרם ז"ל קיים את כל דברי החוקר בזה. גם מצאנו לראב"ע המליצה הזאת עצמה באומרו אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח וכדומה (אבות פ"ג). וזהו ששם הקמח סבה לתורה והתורה סבה לקמח גם היראה לחכמה והחכמה ליראה וכבר שם הדבר סבה לעצמו מאחר ששמהו סבה למה שהוא סבה לו ונראה בטל. אמנם דרכו בזה הוא מה שדרך בו החוקר שהקמח סבה לקמח ע"י הגבול האמצעי שהוא התורה וזה שהקמח סבה פועלת אל התורה כי זולת המזון א"א לעסוק בה והתורה סבה תכליתית אל הקמח כי לא נתן לאדם המזון רק כדי שיעסוק בתורה והנה חוייב כשיעסוק בתורה יושפע עליו יותר מהספוק וא"כ יוצדק באומרו שהקמח סבה לקמח ועל זה ההקש היראה לחכמה וכיוצא. והוא עצמו מאמר הנביא (מלאכי ג':י') הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם את ארובות השמים וגו'. והכוונה שכל עוד שיזדרזו ויתחזקו להביא המעשר אל בית האוצר עוד יוסיפו להביא אמנם זה יהיה באמצעות הגבול האמצעי שהוא מציאות הטרף בביתו וזה כי טרף נתן שם לכהנים הלויים לומדי התורה ומוריה. כמו שאמר (דברים ל"ג:י') יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ישימו קטורה באפיך וכליל על מזבחיך. ובהביאם כל המעשר ישבו בטח על למודם כי יאכלו את חוקם ותצא מהם אור תורה ומצוה לכל ישראל והם ידעו תורתו וילכו באורחותיו ומזה חוייב שיושפע עליהם שיעור נפלא מהשפע עד שיבלו שפתותיהם לומר די (תענית ט'.). שלא יאמר די לי תבואה או פירות או יין לשנה זו כי זה לא יאמר רק כשיבוא הטוב מצומצם. ויתחייב מזה שירבו המעשרות ממה שהיו בתחלה ויתרבה הספוק להם וילך הדבר תמיד בסבוב בתוספת טובה וברכה בלי ספק. והנה השיאם עצה נכונה מאד ולסכלות האנשי' יתרחקו מאד ממנה. וזה כי בהתמוטט ממון האדם נכסיו לו יש לו

לפזר מהם המחוייב ועם זה יוכלו לחזר יותר (גיטין ז'.). ולפי שיראה הענין בהפך לפי טבעו וכאלו לא יאמין אם לא ינוסה אמר ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די. ולהיות הענין הזה התחלתו מפאת מעשי האדם וסיומו מפאת ההשגחה. אמרו חז"ל (מכות כ"ג:) שהוא אחד מהדברים שגזרו עליהם ב"ד של מטה והסכימו עמהם בית דין של מעלה כמו שיתבאר יפה בפרשת עשר תעשר שער צ"ד בעזרת האל עם היות כי אל ההבאה אל האוצר יכוונו שם אמנם הכל בכללו ובכללם. ומזה יתחייב כי כשיהיה הדבר בהפך האדם ירגיל עצמו במניעה מעשות מה שחוייב לו ההמנע לגמרי וזה ג"כ על ידי הפסד הגבול האמצעי כי אם לא יביאו כל המעשר אל בית האוצר לא יהיה טרף לכהנים מלמדי התורה וכל ישראל לא ישמעו ולא יראו את ה' ולא יעשון את דברי התורה ועצר את השמים והאדמה לא תתן את יבולה ומעטו עוד ההבאה ובמעט ההבאה עוד עוד יחסר הטרף ויהיה הדבר הולך בסבוב עד שלא יהיה להם כלל להביא. וכמו שזכרו חכמינו זכרם לברכה (תנחומא פ' ראה) מאותו עשיר שנאמר עליו שנעשה כהן שנאמר ואיש את קדשיו לו יהיו. ובזה נשתבשו הנשים הסכלות שאמרו (ירמיהו מ"ד:י"ח) ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל כי מצד שלא יהיו עובדים את ה' מרוב כל אבל היו מוציאין ממונם בעבודות הזרות והנכריות לוקח מהם הטוב ההוא ומאז אשר לא היה בידם טובם נמנעו מלקטר כי לא היה להם מה לעבוד את אליליהם וזה הורגל ביניהם בסבוב עד כי חסרו כל וכן אמרו אמת אלא שעשו מהמסובב סבה. משל למי שבזזו ממנו ממונו מפני שהיה מלוה ברבית ואמר כי מאז שלא הלוה ברבית חסר כל. והוא לא ידע כי בעבור שהלוה ברבית נשלל ממנו ממונו מעט מעט עד שנמנע מהלוות ברבית לגמרי. והוא הדבר שהשיב להם ירמיהו הנביא (שם) הלא את הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחוצות ירושלם אותם זכר ותעלה על לבו ולא יוכל עוד לשאת. והוא אשר סבב למנוע הטוב מכם ואשר חסרתם כל כי מצד זה ותהי ארצכם לחרבה ולשמה ולקללה לא כמו שחשבתם כי מפני שלא קטרתם השיג הרע לכם. סוף דבר נראה מבואר כי מהרע נמשך הרע ומהמעשה הטוב נמשך המעשה הטוב כמ"ש החכם. אבל הפעולות עצמן הם מהם. וכמו שאמרו (תנחומא פ' כי תבא) בת קול מברכת הבאת בכורים שנה זו תביאם לשנה אחרת וכן בכל כיוצא בזה. והנה עם זה כבר למדנו טוב כוונת אבותינו וזירוז שכלם במה שנמצא אצלם מדוייק כשנבא על המאמרי' הנמצאים להם מתחלפים בקבלת התורה ראשונה אמרו (שמות י"ט) כל אשר דבר ה' נעשה. ואח"כ אמרו (שם כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ואח"כ נזכר שאמרו (דברים ה') ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלינו ושמענו

ועשינו. הנה שפעם הזכירו מעשה לבד. ופעם הקדימו מעשה לשמיעה. ופעם שמיעה למעשה. וזה כי כאשר אמרו ראשונה כל אשר דבר ה' נעשה כוונו אל המעש' השלם הראוי ליקרא מעשה סתם והוא תכלית המעשי' הקודמים לקנינים וגם הקנינים עצמם ככתיב' היוצאת מאומנות הסופר הבקי והוא מה שכוונו החוק באומרו פועל הנפש כפי המעלה כי זולתו אין ראוי ליקרא מעשה רק בדרך העברה כמו שיבא. אמנם כשאמרו נעשה ונשמע כוונו אל אופן הגעתם אל זה הקנין השלם שכבר הרגישו שהנפילה על הקנין לא תתכן כי אם בדימת ההרגל במעשים ראשונה איך שיהיו. וכוונת' במאמרי' ז"ל זה היתה לומר נרגיל עצמנו במעשה המצו' כענין למוד הכתיבה כדי שנשמעם ונקבלם קבול נפשי והשמעות שכליי והוא הויית הקנין החזק קשה ההסרה. והפירוש הזה הוא מחוייב מקדימת נעשה לנשמע שהוא לשון שמלאכי השרת משתמשין בו כאומרם ז"ל (שבת פ"ח.) עושי ברישא והדר לשמוע כמו שנתבאר בשער מ"ד ח"א. ובאמרם ושמענו ועשינו כיוונו אל אופן צאת המעשה השלם שאמרו ראשונה מזה הקנין הנבחר שראו שזה לא יתכן אם לא בקדימת זאת השמיעה והקבול כמו שאמרנו. ולזה אמר שישמעו וילמדו באופן שתמצא נפשם שלמות מהקנינים אשר בעבורם יעשו מעשים שלמים. כמו שאמר ז"ל (תו"כ אחרי פ"ט) ושמרתם זו משנה ועשיתם כמשמעו שכל שישנו בכלל משנה ישנו בכלל מעשה אמתי. הנה שנתבאר היטב מפי החוקר ונתקיים מכל הראיות האמתיות שסמכנו כי הקנינים הנפשיי' יתהוו מהפעולות החסרות גם כי הפעולות השלמות הם תכליות הקניינים ואשר הם בעבורם. והנה א"כ הפעולות יש להם מציאות יותר משובח והוא הפך מה שעלה בידינו מהטענות הראשונות. והנה אחר שהטענות הראשונות והאחרונות כלן הן אמיתיות ראוי ומחוייב להשתדל בהסכמתם בזה הדרוש הנכבד מצד עצמו. ונרא' שתוכן הענין כלו הוא בשנשכיל בענין המעלה הנמצאת בנפש שתי בחינות. בחינה מפאת המעלה בעצמה ובחינה מצד היות' בנושא חלקי. כי הנה מצד היותה מעלה מדותית הנה היא תהיה ענין ראשיי כולל כל המעלות והוא שלם בעצמו בלתי הווה בפעולות ואינו בעבורם אבל הוא טוב נמצא בעבור עצמו. קראה החכם בעשירי מהששי מספר המדות בהחלט מעלה מהמדות תבוניות. כי התבונה הוא מעלה ראשיית נמצאת בעצמה. אמנם מצד היותה בנושא הנה היא חסרה בכחה והנה היא הווה ע"י הפעולות ובעבורם ובבחינה זאת קראה שם החכם מעלה טבעית. וביאר כי מצד היותה כן בנושא נמצאו המעלות נפרדות בזה אחת ובזה אחת כפי הכנת החומר ההוא המקבלה להיותו יותר קרוב להרגיל אחת מזולתה מה שאין כן מדרך המעלות מצד עצמן להפרד זו מזו כי כלן מקשה אחת תמצאנה אצל המעל' התבונית לא תחסר

אחת כמו שאמרו אבל כפי אשר בהחלט אמר טוב לא יקרה זה כי כלם יחד עומדות בתבונה כלם יהיו שוים. אמנם הוא גלוי כי גם אם תהיה בבלתי פועלי תהיה. עד כאן. וכבר זכרנו זה בשער י"ז. יראה בבירור שקנין המעלה מהמדות המוחלטת מצד עצמה אינה תלויה בפועל אמנם הוצרך הפועל להקנותם אל החומר ההוא אשר נמצא בו ומזה הצד ישיגוה שאר החסרונות הנזכרות. והנה אם כן מצד עצם המעלה בהחלט צדקו כל הטענות הראשונות. אמנם האחרונות יצדקו מצד היותה מעלה טבעית בזה הנושא וכבר קרה אליה מה שקרה לתורה האלהית כי היא מצד עצמה היא ראשיית על כל הנמצאות והתכלית לכלם. אמנם מצד היותה מצויה בינינו ומסירתה לנו הנה אנחנו הסבה כמו שכתבנו בשער הראשון:

והנה עם זה כבר באנו לסוף כוונת המאמר אשר זכרנו ראשונ' וענין קושי השאלה אשר נשאלה ביניהם אם תלמוד גדול או מעשה גדול לפי שהעיון והמעשה זה ענינם באמת. שהעיון הוא שלמות נקנה בנפש אשר ממנו סודר המעשה. וכבר היו שתי כתי הטענות אשר זכרנו לפניהם מערכה מול מערכה. כי מהראשונות יתחייב היות החלק העיוני גדול ומעולה ושהמעשי יהיה בעבורו. ומהאחרות יראה בהפך. והנה ר' טרפון הכריע מכח הטענות האחרונות שמעשה גדול כי חזקות הנה גם התורה החמירה מאד בענין המעשה ולזה גזר שהתלמוד יהיה בעבור המעש' והמעש' תכלית אליו. אמנם ר' עקיבא הכריע מהטענות הראשונות כי התלמוד גדול כי הוא הפועל הבא מהחלק היותר מעולה ממנו והוא הנותן שלמות בפעולות וסבתן וכאלו אמרו באלו המאמרים שיש טענות להכריע לכאן ולכאן. אמנם נענו כלם ואמרו תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה. והרי לכאורה המאמר סותר עצמו שאם התלמוד הוא גדול מפני שמביא לידי מעשה הנה א"כ מעשה גדול לאחת הטענות שנזכרו אלא שכוונו אל הסכמת הכתות בהשקפת הבחינות עצמן שאמרנו. והוא כי בבחינת העיון בעצמו יש לגזור שתלמוד גדול מן הצדדין הראשונים ואף כי יודה שהמעשה הוא העקר והתכליתיי כמו שיחייבו הצדדים השניי הנה אחר שהמעשה לא יקרא בשם המעשה על דרך האמת אלא כשנעשה בקדימת העיון והחכמה כמו שאמרו ז"ל ושמרתם זו משנה ועשיתם כמשמעו ועל הדרך שביארנו הנה יהיה ג"כ תלמוד גדול מצד שמביא המעשה לידי גמר ותשלום שבו יקרא מעשה בעצם כי זולתו יהיה מעשה חסר ובמקרה כמ"ש החוקר בדבר המשפט שזכרנו בשער הקודם. ומה שאמר ר' טרפון מעשה גדול על המעשה המעויין אחר שהמעשה ממנו הוא העקר כמו שאמר לא המדרש הוא העקר אלא המעשה. גם החוקר בראשון מהראשון מספר המדות אמר כי אין התכלית אלא המעשה. והנה א"כ היה התלמוד גדול משני הצדדין.

וכבר יקרה בזה מה שיקרה למלמד עם התלמיד כי מלבד מה שהמלמד הוא יותר מעולה מצד עצמו הנה מצד שהוא מלמד ג"כ יש לו מעלה על התלמי' אחר שהתלמיד אין לו מציאות מצד מה שהוא תלמיד שהוא המציאות היותר חשוב שבו כי אם בצירוף אל המלמד מצד שהוא מלמד. ועם שהוא המציאות הפחות חשוב ממנו וכן בכל כיוצא בזה. והדבר הוא מבואר ומסכי' לדברי ר' יוסי הגלילי אשר נזכרו שם בספרי כמו שכתבנו ראשונה מה שיורו משבח התלמוד ומעלתו[175] וצריך שנדע שזה המין מהעיון אשר דברנו בו הוא אשר בחרו להם במה שאמרו (דברים ה') קרב אתה ושמע את אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו ושמענו ועשינו. אמרו כי העיון השכלי המוחלט הנפרד מאלו המעשים האנושיים צריך התבודדות מופלג להיותם תמיד דבקים בו יתעלה שאין לכללם איפשרות להשאר עליו כלל ולזה שיקרב הוא וישמע וישאר בו. אמנם שהעיון אשר תחתיו והוא מה שנרצה להישיר ותקן המעשים כפי אשר תסדרם תורה האלהית אותם הוא אשר יוכלו לעמוד עליו והוא אמרם ואת תדבר אלינו וגו' ושמענו ועשינו. ומה נכבד טעם ואת תדבר לשון נקבה שירמזו אל בחינת העיון הזה אשר ידבר אליהם שהוא למטה מן העיון המעולה ממנו לא אל היותו נופל מהם מצד היותו רועה ומנהיג כמו שכתב הנרבוני. ואצל מבלתי יכלת ה' בשער ע"ז יתבאר ענין הנקביות הזה בענין אחר בעזרת האל. והנה אחר שנשיישב כל זה על זה האופן וכבר נתבאר לפי דרכנו ענין נכבד מאד במה שנאמר בספור אשר לפנינו ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אחר שדברו בתחלה כל אשר דבר ה' נעשה ואמרם בסוף ושמענו ועשינו ובירורנו בחינות קנייני המעלות אשר מצד עצמן או בצירוף אל אחרים אשר בזה יובן קושי השאלה ההיא ותוכן תשובתה במה שאמרו גדול תלמוד שהתלמוד מביא לידי מעשה ובמשל הרועה או הנביא שאמרו. הנה באמת יהיה לנו שער גדול ופתח פתוח לבוא בו אל תוכן הענין במה שאמר הנה בתחלת זה החלק מהספור:

[176]הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך וגו'. שראינו שנתחבטו עליו גאוני עולם כי יש נמשכים אחר דברי תורה האלהית ואומרים כי אחר שהמלאך הושם

[175] וצריך שנדע וכו', ר"ל שגם בעיון עצמו יש הבדל גדול, כי העיון המוחלט המשתדל רק להבין האמיתיות והמושגים הרוחניים הנפרדים מכל עסקי ומעשה בני אדם, ראוי רק להשלם האמיתי אשר יוכל להתבודד ולהפרד מכל המעשים והמחסורים האנושיים, ועל עיון רוחני ואלקי כזה אמרו למשה "קרב אתה ושמע וכו'", אפס העיון אשר תחתיו במדרג' שתכליתו רק להיישיר מדות ותכונות בני אדם ומעשיהם, הוא ביכולת כל איש אשר ירצה לקרבה אל מלאכת הקודש הזאת, ועל ענין זה אמרו לו "ואת תדבר אלינו וכו' ושמענו ועשינו", ולדעת הרב ז"ל אמרו בעבור זה "ואת" בכינוי נקבה אשר מעלת' גרועה ממעלת האיש להורות על העיון השניי הזה במדרגת מעלתו:

[176] הנה, להבין דבריו אלה עיין ביאורי למעל' דף מ' ע"א ודף ק"ט# ע"א וע"ב:

לשליח שומר ומנהיג האומה הזאת כמו שנתבאר מזה המקום ובכל המקומות אשר יזכר שם מלאך על עסקי האנשים מזה שהאדם מצד נשמתו הטהורה הוא נכבד ממנו ויביאו על זה ראיות כמו שהזכירם הראב"ע בשם הגאון ז"ל. אמנם הוא חרה אפו בו וחרפו וגדפו ולקח חרב בידו לישע המלאכים והשתדל לטעון כמה טענות שהמה נכבדים מהאדם ויישר כחו. ולא עוד אלא שגזר מכל תוקף שגופי הככבים וגרמי השמים הם מעולים מהם לאין תכלית ופי' ענין המלאך הזה הנזכר בכאן וכיוצא בו במשלים וחידות באופן רחוק מאד מהמפורסם מהכתוב מאומרו למשה (שמות ל"ב:ל"ד) ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך וגו'. וממה שהוא מורגל לאנשי התורה נשתתף בזה עם שאר המתפלספים המכריחים את התורה שתכנס כלה תחת כנפי הפילוסופיא ולא יראו ראשי הבדים חוצה לה כלל. ואני כבר נתרעמתי על זה בשערים י"ג י"ט כ"א ובשער ה' כתבתי מה שיתכן שיאמר במחלוקת הזה מפאת הגרמת השמימיים והוכחתי שאין כח בשום טענה מטענותיהם להכריח שלא נבראו בעבור האדם ולתועלת התמדת היישוב כמו שיעידו הכתובים. וגם כי לא נתברר להם וא"א לבררו שהם בעלי נפש ודעת כמו שתארום ואף לא שהנבדלים הם מניעיהם ואף שאם תמצא לומר שהם מתנועעים על ידי הנבדלים שלא יהיה רחוק לומר שנתחדשו מניעיהם בעבור ההנעה ההיא הנעשית בעבור האדם. ולא בעבור זה יאמר שהם נבראו בעבור האדם והאדם יהיה תכלית להם עד שיהיה האדם יותר נכבד מהם. אבל הם נבראו לשמו ולכבודו יתעלה אשר גזרה חכמתו להניעם באמצעותם משל למלך היוצא לצוד ציד חיה או עוף ויצאו עמו שריו וגדוליו וכו'. כמו שנזכר שם. ואולם הנראה שיש לנו לקבל מדברי התורה האלהית בנדון אשר לפנינו הוא שיש לנו לדעת ולהאמין שהמלאכים אשר תזכירם התורה לצורך הנבואה וההשגח' האלהית האישיית לא לצורך הנעת הגופים השמימיים כמו שזכרנו בשער השני כי הם שכלים נפרדים נמצאים עומדים לפניו יתעלה מתקיימים בזיוו ובהדרו ומשרתים אותו עושי דברו לשמוע בקול דברו. והנה הנם אמצעים בינו ובין השכלים האנושיים אשר בעפר יסודם אשר במעמדם ובמדרגותיהם אשר היו מהלכים אל השלמים מהאנשים העולים ויורדים במעלת הנבואה לשתף עליונים ותחתונים כמו שנתבאר בשער מ"ד. אמנם הוא מבואר מאד כי מצד שהם נבדלים ועצמים אלדים פשוטים מכל ענייני החמר ומשיגיו הנה הם מעולים מהאדם בכל המעלות ההם אשר זכרם הראב"ע והותר. אמנם מצד מה שהוא מלאך ושליח ומצווה על דברת בני האדם הנה הע?ם בלי ספק בענין ההוא חשוב מהם אחר שאם לא יהיה האדם תבטל השליחות והמלאכות ההוא כמו שתבטל מלחכת הרעיה אם לא נמצא הצאן או שליחות הנביא

אם לא ימצא העם. וכבר יצדקו בבחינה זו דברי הגאון ז"ל ובודאי שלא כיון להפיל עם זה צרור ארצה מכבוד המלאך ומרום מעלתו וכבר נאמר עליו מה שאמרוהו גדול תלמוד שהתלמוד וכו'. רצוני שגדולה מעלתו מצד עצמו ואף מצד מה שהוא שלוח אל העם הנה הוא רם ונשא עליהם לכבוד ותהלה כענין שלוחי המלכות והקרובים אליו. והוא הטעם שהנביאים משתחוים להם כמו שעשה יהושע (יהושע ה') וזולתו כי מלאך ה' צבאות הוא וזה מה שיורה עליו השכל. ואופן הספורים הבאים על אלו המלאכים ובפרט במה שנאמר על זה המלאך הנזכר בכאן השמר מפניו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו ומאמר משה אל האל יתעלה (שמות ל"ג:י"ב) ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ואמר ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו וכל הדומה לזה יסתור מה שירא' כוונת אלו המתפלספים בענייני. ומה נדבר עוד בזה כי הנה עם זה ובמה שכתבנו שם בשער ה' הנזכר נתבאר מה שרצינו אליו מזה מזה הדרוש ולא נפליג לדבר על כל דברי הראב"ע כי בכלל דבריו במקומות האלו הם תשובותינו.

ומעתה נבוא אל פירוש הספור בזכרון הספקות הנופלים בזה החלק ראשונה:

א מה טעם שיאמר במקום הזה הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו'. כי עדין לא שמו לדרך פעמיהם ולמה לא הקפיד משה על זה השליחות כמו שהקפיד אחר מעשה העגל שאמר ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו. ועוד מה טעם כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו ומי הוא יוכל למחול ולסלוח כי אם אשר שמו בקרבו: ב בטעם כי ילך מלאכי לפניך והביאך וגו'. שנראה שבא בתורת טעמא: ג בהכניס לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ועבדתם את ה' אלהיכם וגו'. בין כי ילך מלאכי לפניך וגו' ובין את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם וגו'. וטעם לא אגרשנו מפניך בשנה אחת וגו': ד מה טעם אומרו ואל משה אמר עלה אל ה' וגו'. ועד הנה עם מי היה מדבר. ומה טעם עלה אל ה' אתה ואהרן ונגש משה וגו'. והלא כבר עבר יום המעמד ומשם ואילך משה עלה אל ההר ועמד שם ארבעים יום וגו'. ה בזכור בכאן מאמר העם כל אשר דבר ה' נעשה כבראשונ' ואח"כ אמרו נעשה ונשמע. וכבר התרנו זה: ו במאמר ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגו'. כי כל מה שנתבאר בו הוא דרך רחוק לפי כונת התורה האלהית: ז אומרו ואל אצילי בני ישראל וגו'. מה ענין שליחות יד זה ולמה. וטעם ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו כי הוא מאמר סתום: ח בטעם וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו העין ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי. והנה אחר זכרון אלו הספקות נבוא אל הביאור:

(התר ספק א') הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינותי לפי שעד עתה מתחלת העשרת הדברים ועד הנה לא דבר עמהם רק בדברים אנושיים אשר בינם לבין עצמם. ומהדברים אשר בינם ובינו ית' לא דבר כלל אדרב' הקל עליהם באומרו (שמות כ':כ'-כ"א) לא תעשון אתי אלדי כסף ואלדי זהב לא תעשו לכם מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך את צאנך ואת בקריך בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. כמו שנתבאר. לפיכך סדר לפניהם בסוף זה המעשה ממה שצריכין שיזהרו בו ביראתו ועבודתו וזה בהראות להם עוצם התועלת אשר יגיע אליהם בזה. וצוה שיאמר להם בשמו הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינותי. (א) והכוונה כיון שחרדתם מאד מהראותי עליכם בכבודי ובעצמי עד שאמרתם ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות אנכי אעשה כדבריכם ואנהיג אתכם ע"י מלאך שאשלח לפניכם כבראשונ' שנאמר (שם י"ג) וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה, ונאמר (שם י"ד) ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם. ובקבלה (ישעיהו ס"ג:ט') ומלאך פניו הושיעם והוא ענין ההשגחה המיוחדת להם המכונה בלשון פנים שעליה אמר (שמות ל"ג) אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה כמו שיתבאר שם בעזרת האל. ושעל יד המלאך ההוא ישמרם בכל אשר יתהלכו גם יביאם אל מחוז חפצם. השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו הזהיר אותם שלא יקלו בכבודו לומר שהוא שלוחו ואינו כמותו כי הוא כדאי שישמרו מפניו ושיזהרו בו שלא יגרמו שימירהו להם באחר שלא יאות להם כמוהו (א) כי זה לא ישא לפשעכם לבד אבל ימחול ויעביר החטא לגמרי. כי מהמבואר לבעלי השכל כי נשיאות החטא אינו סליח' ומחיל' גמורה כי אם אריכות והמתנה מהעונש מזמן לזמן כמו שאמר (שם ל"ד) נושא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה כי על כן מהר שם משה לומר אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך אדני בקרבנו וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו כמו שיתברר אמתתו במקומו יפה והוא אומרו בכאן כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו וחותמו בידו וכל מה שיעשה עשוי. ובעלי הקבלה יאמרו כי באומרו כי שמי בקרבו ירמוז אל השם אשר שמו נקרא עליו והוא שם א"ד הנזכר בכתוב ובמקומות אחרים אשר יתאמת הענין מאד מהם כמו שיבוא שם בעזרת האל. ועל דרך הפשט יאמר כן כלפי מה שאמר ראשונה (שם כ') בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך הודיעם כי זהו אשר יזכיר את שמו עליו בהיות שמו בקרבו אשר יברכם על ידו: כי אם שמוע תשמע בקולו וגו'

יאמר ולא תחשבו כי בשלחי אתכם מלאך אני מסתיר פני מכם כי אני תמיד עיני פתוחה עליכם ובעניניכם ואם שמוע תשמעו בקולו ועשית כל אשר אדבר אותך עכשיו שתצטרך לעשותו מיד תמיד אני עצמי אהיה עמכם ואיבתי את אויבך וצרתי את צורריך (ב) ולא תהיה ברכה זו קלה בעיניך כי זאת הראויה לך יותר מזולתה לעת הזאת. כי ילך מלאכי לפניך והביא' אל האמורי והחתי והפריזי והכנעני החוי והיבוסי והכחדתיו כמכחיד אויבים ושובר צוררים (ג) ואחר זה ביאר מה שאמר עליו ועשית את כל אשר אדבר שתלה בו הענין והוא מה שאמר לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ולא תעשה כמעשיהם כי הרס תהרסם ושבר תשבר מצבותיהם ועבדתם את י"י אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך. כי כל מה שבא מזה בעשרת הדברים לא יהיה לך אלהים אחרים על פני ולא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי י"י אלהיך אל קנא פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים לשונאי הכל נאמר להם בתורת חירות וחפשיות מהם ומעבודתם כמו שפירשנו היטב. אמנם עכשו זרזם ממנו בתורת איסור חמור שהן צריכין לשמור מאד מהעבודות הנכריות ולכוין כל עבודתם לשמו יתעלה אשר הוא יספיק צרכיהם בעניינים ההכרחיים מפרנסתם ומבריאות גופותיהם וקיומם ומכלל הן אתה שומע לאו. ועוד שבשמירתם בזה ימשך מה שאמר להם אם עשית את כל אשר אדבר ואיבתי את אויבך וצרתי את צורריך והוא מ"ש את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם אשר תבא בהם ונתתי את כל אויבך אליך עורף ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך. והנה היה צורך האזהרה הזאת גדולה לפי שלא אגרשנו מפניך בשנה אחת אבל ההכרח יביא לגרשם מעט מעט פן תרבה עליך חית השדה מכ"ש לפי הרחבת גבולך שיהיה מים סוף ועד ים פלשתים וגו' ורבה העזובה. וא"כ הזמן יהיה נמשך הרבה. ואם תחטאו לבלתי שמור את אשר דברתי לכם ותכרתו להם ברית ולאלהיהם יהיו לכם למוקש כמו שאמר בסוף והיה אשר תותירו מהם וגו' והיה כאשר דמייתי לעשות להם אעשה לכם: והנה אחר שהשלים כל מה שדברו השם לאמר לבני ישראל מהמשפטים והמצות אשר דבר עד הנה ייחד האמירה אל משה במצות מיוחדות אליו ולזה אמר ואל משה אמר עלה אל י"י אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים וגומר. (ד) ולדעתי זהו המאמר עצמו שנאמר קודם העשרת הדברות לך רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל יהרסו וגו'. שאמרנו שלא הספיק לאומרו עד שפתח השם יתעלה אנכי י"י אלהיך כמו שהוכחנו שם על פי המדרש ועכשו חזר לומר אותו פעם אחרת. או שכוונת הכתוב באומרו ואל משה אמר עלה אל י"י הוא לרמוז

אל מה שנאמר לו כבר עלה אל י"י וגומר. והנה במאמר הזה סדר מחיצותם במדרגותיהם שאם הורשו לעלות לא הורשו לעמוד במחיצתך ולא זה במחיצת חברו: ויבא משה ויספר לעם את כל דברי י"י מעליית היחידים ומהמשפטים ושאר המצות אשר קבל עד עכשיו ועל הכל אמרו כל אשר דבר י"י נעשה אם ליזהר מלפרוץ ואם לעשות משפטיו ואם לשמור מחטוא בעמו עבודות אלהי העמים וכו': כי היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וידענו כי כל הדברים האלה אשר אתה מדבר דברי י"י הם באמת כמו שבקשנו לדעת אותו מתחלה ואותו נעשה. וכאשר שמעו וקבלו נאמר ויכתוב משה את כל דברי י"י. שאלו לא יקבלו למה יכתבם: וישכם משה ויבן מזבח תחת ההר וגו'. וישלח את נערי בני ישראל ויעלו וגומר. היותר קרוב בזה שבחר מהבכורות בחורי חמד שלא טעמו טעם חטא וילדים שאין בהם כל מום רע להקריב את קרבן אלהיהם והוא מה שכתבו הרמב"ן ז"ל: ויקח משה חצי הדם וגו'. על חלוקת זה הדם דברו חז"ל נפלאות כי המה ראו כן תמהו איך היה איפשר לצמצם חצי הדם שוה בשוה דרך לקיחתו בשחיטת הקרבן שהרי לא יתכן שחלקו במד' במשקל. ובצדדים שמצאו לזה הפליגו לדבר בשבחו של משה בכל צד מצדדי הפעולות האינושיות ואמרו (ויקרא רבות פ"ו) וכי מנא ידע שהוא חצי הדם רבי יהודה בר רבי אלעאי אמר הדם הזה נחלק מעצמו. דבי ר"ש תנא בקי היה משה וחלקו. בר קפרא אמר מלאך ירד מן השמים בדמות משה וחלקו. רבי נתן אומר הדם הזה מעשה נסים נעשו בו חציו אדום וחציו שחור. ר' יצחק אומר בת קול יצאה ואמרה עד כאן חצי הדם. והנה כוונת אלו החכמים לפי אומד דעתי תתבאר בפרשת פקודי על מאמר כיוצא בו שער נ"ז ב"ה. והנה כוון בחלוקת זה הדם לחצאין שוים בתכלית השווי לפי שהוא דם ברית נחלק בין שתי הכתות חציו על המזבח וחציו על העם ועל דרך שנאמר במראה הנבואה (בראשית ט"ו:י') ויבתר אותם בתווך כדי שיהא ברית שוה ביניהם ולזה נאמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת י"י עמכם אמנם בין שחיטה וזריקה נאמר ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר י"י נעשה ונשמע: (ה) וכבר פירשנו בשער מ"ד כוונתם באומרם נעשה לבד ולמה הקדימו נעשה לנעשה ונשמע. ועכשיו בדברינו אשר בשער הוספנו ביאור על המצא שלשה החילופים באלו המאמרים והם ענינים מעולים נשתבחו בהם ובבחינתם אלו השלמים שהגיעו בשעה קלה לתכלית הבחינה וההכרה ששמוהו במציאתו שלמי החוקרים אחר רוב הענין והטורח: ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וגומר. ואל אצילי בני ישראל וגומר, הנה חז"ל (ויקרא רבות פ' כ') והמפרשים כולם דברו באלו הכתובים ומהם שדרשום לשבח לומר

שהשיגו אלו השלמים שם מראות אלהים ומראה כמראה אשר ראה יחזקאל כמו שנאמר שם (יחזקאל א׳:כ״ו) כמראה אבן ספיר דמות כסא. וגם במאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו חמרו שלא הרסו אל ה' ולא חטאו ולא נתחייבו אל שליחותם יד. ויש מהם שדרשום לגנאי לומר שהשיגו השגות קצרות וחשבום לשלמות וטעו בענינים שיזדמן כן לבעלי החקירה ושלזה אמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ומזה הדעת הרב המור' פרק כ"ז מחלק ראשון. ותמהנו מאד שהרי נאמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא וע' מזקני ישראל ויראו את אלהי ישראל וגו'. והנה נכללו כלם במראה זו:

[177](ו) ואני אומר שהכתוב הזה יספר שבחם ויתאר השגתם שם והוא מה שכוון ממנו יתעלה באותו מעמד ומה שזכרו בדבור הראשון באומרו אנכי ה' אלהיך. והוא שרצה להודיעם כי הוא יתברך נקרא אלהי ישראל כמו שנקרא (בראשית כ״ד:ג׳) אלהי השמים ואלהי הארץ לומר שכבר תהיה הנהגת העולם על ידם ובבחינת פעולותיהם כמו שהוא מנהיג אותו על ידי השמים ושמי השמים עד שיהיו אצלו יחידי סגולותיהם ומספרם לשבטיהם ודגליהם מרכבת המשנה וכמ"ש (ב"ר פ' מ"ז) האבות הן הן המרכב. לעשות בה נוראות לשדד כחות המרכבה הראשונה כמו שביאר באומרו אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. ולזה יוסב המאמר שאומר ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר יאמר כי השלמים ההם אשר בחר ה' בהם שיעלו לאותה מדרגה ראו והשיגו בסוד המציאות ותוכן ההנהגה כי הוא יתעלה אשר חדש העולם ברצונו עד שכבר ינהיגו על פי ההשגחה לפי מה שיתחייב מפעולות האנשים עד שראו את אלהי ישראל והכירו כי ישראל הם תחת רגליו והוא רוכב עליהם להנהיג העולם כענין המרכבה הראשונה. שהגלגל הראשון שבה הוא כלבנת הספיר והוא הגלגל החלק שאין בו שום כוכב והוא אשר נאמר עליו (יחזקאל שם) ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא וכעצם שאר השמים וזה יהיה לטוהר הנמצא בחסידיהם ובשלמים שבהם ובכללם יותר מכל האומות. והנה היות זאת האומה מראשיתה בנויה ומיוסדת על דמות העולם ותבניתו ותקון זה הסדר בהיותו בשלימותו וחזרתו כשיסיר לסבה מהסבות להכינו אל שפע השגחתו הנה הוא כתוב בדרוש מיוחד שער ל"א וממנו יושלם זה הענין המעולה כמו שעם זה יושלם הדרוש ההוא בלי ספק והנה לפי שנתיחדה ההשגה הזאת לשלמים המיוחדים שהזכיר אמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו (ז) לומר שאל שאר זקני העם הנאצלים ונפרשים מאלו הנזכרים כאן עם היות שהיו רבים ונכבדים ואצילים אצל העם לא שלח נבואתו שישיגו במראה

[177]ואני, עיין ביאורי לשער ל"א:

הנבואה זה הענין הפרטי אשר עליו נאמר ויראו את אלדי ישראל אבל ויחזו את האלהים סתם והיא השגה כוללת באמתת מציאותו יתעלה וגם לא במראה אלא במחזה ויש הבדל בהשגות. (ז) ומה שאמר ויאכלו וישתו חוזר אל ענין הסעודה של מצוה אשר זכר ראשונה ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים. ואלו הענינים עולים יפה בזה הפירוש בעיני. ואחרי כן אמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך וגו'. ומיד ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר האלדים נרא' שקבע יהושע שבתו בהר והיה יושב ומשמר יום בואו וכן נמצא ברדתו אומרו וישמע יהושע את קול העם ברעה (שמות ל"ב) לקיים מה שנאמר (משלי כ"ז:י"ח) נוצר תאנה יאכל פריה ושומר אדניו יכובד (במדבר רבות פ' י"ב). ואל הזקנים אמר שישבו במקומו לשפוט את העם כל ימי אשר ישכן שם בענן ואהרן וחור יהיו עליהם לשפוט כל הדבר הקשה ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר וישכן כבוד י"י על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן. אמרו רז"ל (יומא ג':) שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששת ימים. כבר כתבנו ביום המעמד הענן שעל ההר והחרדות אשר בו ירמזו אל הקושי שבהשגות מצד מעלת המושג. והנה לא נזכרו במשה ענינים מטרידים מצד עצמו כמו שנזכר בהם ויחרד כל העם אשר במחנה. אמנם נאמר ויכס הענן את ההר (ח) והוא מה שפירשו הכתיב באומרו וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים יאמר כי מצד שכבוד ה' שוכן שם היה מהראוי שיהי' שם הענן עד שיתקרבו לו הענינים האלהיים. אמנם אחר שקרא ה' אל משה מתוך הענן ביום השביעי מיד ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל כי מזיוו ואורו הכל יראו אור בלי ספק: ויבא משה מתוך הענן ויעל אל ההר ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה. יגיד כי משעה שבא בענן ועלה להר וחשבון הארבעים יום וארבעים לילה שעמד שם:

זה הענין מהיותו שם ארבעים יום בלי אכילה ושתיה לא ימלט משיהיה דרך פלא ונס. אמנם כשנשים לב אל מה שיקרה מזה אל רודפי ההצלחות המדומות לא יפלא בעינינו כל כך. מצורף למה שיהי' הזמן הרב המענג נחשב למעט מאד כפי מה שאמרו הטבעים. ומי לנו כמשה נכסף ומשתוקק אל חמודות התורה ומרגליותיה ואיך יתכן שיעזב מהזיו ההוא הנפלא לאכול פת לחם חלילה לו. ועליו דרשו רז"ל (ש"ר פ' מ"ז) טוב לי כי עוניתי למען אלמוד חקיך (תהלים קי"ט) כלומר אין צ"ל שלא קבלתי מזה נזק אלא שהוספתי עוז והדר וקירון הפנים. ואם כן הייתי משתכר משני צדדים כלומר שלא היה שם ענוי אלא עונג ולזה אני אומר שענין אכילת המלאכים למטה ובלתי אכילת משה למעלה אחד הוא וזה כי כמו שהמלאכים נראים כאוכלים ואינם אוכלים כן משה היה נרא' כמו

שאינו אוכל והוא אוכל. כי באמת מההנאה ההיא הוא מתענג וניזון שמתוכה מתברך המזון שבמיעיו כל הזמן ההוא כמו שנאמר באליהו ז"ל (מלכים א י"ט:ח') וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה. ובמדרש (ש"ר פ' מ"ח) מאין היה משה אוכל מזיו השכינה שנאמר (נחמי' ט') ואתה מחיה את כלם דבר אחר מאין היה משה אוכל מן התורה שנאמר (יחזקאל ג':ג') את אשר תמצא אכול ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק. דבר אחר מלחמה של תורה שנאמר (משלי ט':ה') לכו לחמו בלחמי וגומר. ומנין שלא ישן ושלא נמנם משל למלך שהיה לו אהוב אמר לו מדוד לך דינרי זהב משמחתו לא בקש לא לאכול ולא לשתות בקש לישן אמר מפסיד אני אם אישן כך היה משה מודד את התורה ולא אכל ולא שתה ביקש לישן אמר מפסיד אני שלא אמר לי אלא ארבעים יום בלבד. ראה כי כלם הטילו עליו לשון אכילה והזנה. אלא שבראשון שם אותה ענין דק רוחני באשר הוא נהנה שם מזיו השכינה אשר בה יחיו כל החיים וכמ"ש (דברים ח':ג') כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. והשני קרב הענין עוד למזון אלא ששמהו מזון הנפש לבד כי התור' בכללה הוא המזון המיוחד אשר יעשה לכל נפש כמו שכתבנו בפ' המן שער מ"א. אמנם השלישי הקריב הדבר עד היות שם מזון לגוף ולזה אמר לחמה של תורה על דרך נותן לחם לכל בשר (תהילים קל"ו:כ"ה) והמשל ביאר הענין מאד שאף בדרך כל הארץ אם יתנו לאחד למדוד לעצמו דינרי כסף לא יאכל לא ישתה לקחתם ואף אם בא לישן ויחליפום בדינרי זהב הנה לא ינום כדי שנא להפסיד. מה גם עתה אם יוסיפו לתת לו מרגליות כי אז יחליף כח ואף כי ירבו הימים יהיו בעיניו הרגעים אחדים. וכ"ש לאבירי הרועים כשישימו לפניו הדברים היקרים מפנינים וכל חפצים שיזון עצמו בהם מכל הצדדים ויהיו הארבעים יום שעה קלה בעיניו וירע לו על מיעוטם כמ"ש וזה מה שרצינו לבאר בזה החלק:

שער מח

פרק א

באר התועליות המגיעות ליחס לו ית' בואו במשכן עם היותו נמנע אצל השכל. וההוראות אשר במעש' המשכן מתמונת העולם וחדושו כנדבת רוח י"י ואופני הנהגתו:

פרשת ויקחו לי תורמה

מדרש (ש"ר פ' מ"ט) הה"ד (שיר ד') מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. מים רבים אלו אומות העולם שנאמר (ישעי' ז') הוי המון עמים רבים כהמון ימים יהמיון שאפי' יתקבצו כל אומות העולם לבטל את האהבה אשר בין ישראל לאביהן שבשמים לא יוכלו

הה"ד מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה כמה דאת אמר (מלאכי א׳:ב׳) אהבתי אתכם אמר ה'. ונהרות לא ישטפוה אלו המלכיות שנאמר (ישעיהו ח׳:ז׳) את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור. אם יתן איש את קול הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו. אבל בני יעשו מקדש של ידיעות וירדתי ושכנתי בתוכם הה"ד (שמות מ׳:ל"ד) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וכבוד י"י מלא את המשכן:

[178]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי התור' הקדושה הרחיק' בכל עוז כל רעיון גופני וגשמי מעצמות הי"ת, כמאה"כ ונשמרתם וכו' כי לא ראיתם כל תמונה, ואחרי שאינו גוף לא יצטרך גם למקום אשר ישכון בו, אשר ע"כ השכילו גם חז"ל לקרוא את הי"ת בשם מקום, להורות שהוא אינו מצטרך לשום מקום, כי אם הוא מקומו של עולם, והוראת שם "מקום" זה על הי"ת אינו להוראת שם מקום בכלל להורות על גבול ידוע אשר בתוכו ישכון דבר מה, כי גם בזה הלוא יוגשם ויוגבל חלילה הי"ת כי אם שם מקום זה הנאמר על הי"ת יורה רק על היותו ית' הסיבה אשר המציאה הכל מאין, והמקיימת גם תמיד את העולם כולו משורש קום ובהפעל הקים המורה בלה"ק על העמדת והתמדת דבר על מכונו, ובעבור זה משבחים אותו המלאכים גם במאמר ברוך כבוד ד' ממקומו, ר"ל בעבור היותו מעמיד ומקיים כל הנמצאים זולתי (כי המ"ם פה מורה על הסיבה) ובעבור זה כתב ג"כ התורה ח"א פע"ב שאף שנדמ' העולם בכללו לאיש מבני אדם שהוא עולם קטן, בכל זאת לא נוכל לאמר שהי"ת הוא לב העולם, ר"ל שיחסו אל העולם כולו כיחס הלב אל גוף האדם כלו, וזה מג' סיבות הא' שהלב מקור החיים ומושב הדם שהיא הנפש אף שהוא משפיע חיים לכל האיברים, בכל זאת הלא גם הוא יקבל תועלת מהם, כי הם מוליכים המזון אל הגוף וממנו יתהוו הליחות ומיץ הדם אשר יורק מהכבד והריאה אל הלב, תחת כי הי"ת אינו מקבל שום תועלת מברואיו, כי הוא שלם לבלי תכלית ואינו מצטרך להם, כמאה"כ "אם צדקת מה תתן לו", הב' שהלב שוכן באמצע מוקף משאר איברים פחותי ערך ממנו, ובעולם הכללי מלבד שהגלגל היותר נכבד מקיף את הפחות ממנו במדרג' וגבוה מעל גבוה שומר, והארץ הפחות' מכולם בתוך הנה הי"ת אינו גוף עד שיכילהו שום מקום והג' כי השכל האנושי ההיולאני, (הנקרא לדעת הרב בשם נפש ואינו עוד שכל נבדל עד שיתחבר אליו ענין אלקי, על ידי מעשיו הטובים עלי ארץ, עיין ביאורי למעל' דף מ"ו ע"א) אשר מושבו בלב הוא כח בגוף ובלתי נפרד ממנו, תחת כ הי"ת אינו כח בגוף העולם, כ"א עצמותו ית' נפרדת מכל הנמצאים זולתו, ועל ב' אלה יורה גם מאה"כ הן השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכו' ואחרי כל הדברים האלה הלא יקשה לנו להבין מצות התורה, "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" הנראית כמתנגדת אל כל מה שאמרנו עד הנה, ונבאר זה ואמר הרב ז"ל, כי תכלית תורתינו הקדוש' היתה בכל זאת רק, למלט בני ישראל מהלכד בפח הטעות אשר יוקשים בהם בני אדם הנמשכים יותר מהראוי אחרי חקירות הפילוסופים המכחישים בידיעת והשגחת הי"ת הפרטית בכל מעשינו ומשלח ידינו ולהביאם אל ההצלחה האמיתית ע"י האמינה בכל אלה העיקרים הנכבדים ובעבור שההמון יחשוב כי מי שאין לו חושים כבני אדם אינו יכול לראות ולשמוע ולדעת ולהשיג דבר שהוא חוצה לי ויחשוב ג"כ שהמלך או השר שאינו שוכן בתוך עמו אינו יכול להשגיח עליהם ולהנהיגם, ואם אינו מקבל שום תועלת מהם לא ישים עינו עליהם לטובה, ע"כ כמו שינהג הרופא החכם עם החולה בתתו לו רפואות תעלה ושמי מרקחתו אשר יקחם ורפא לו. מבלי אשר יבאר לו תחילה מהות וטבעי הדברים ההם אחרי שאין צורך לידיעתו זאת להשגת רפואתו מלבד שרוב החולים מהמון העם נבערים מדעת להבין חקי וכללי הרפוא', כן נהג הי"ת עם ישראל בתתו להם תורתו, כי דבר עמהם בלשון בני אדם, ולמען השריש בקרבם ידיעת הי"ת הדברים הפרטיים, ופעולתו התמידית בעולם השפל יחס בתורתו לעצמו ית' עין רואה ואוזן שומעת, ושאר איברי הגוף אשר בהם יעשה האדם מעשהו, כמו עיני ה', באזני ה'. ויתעצב אל לבו, ימינך ד' וכו' אף כי באמת אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף, ולמען השריש בלבם האמונה בהשגחתו ית' עליהם כהשגחת המלך על עמו אשר הוא יושב בקרבו, נאמר ושכנתי בתוכם, אף כי באמת אינו כח בגוף ונעלה הוא מכל גבול ומקום גשמי, וצוה אותם לעשות במשכן מנורה להאיר, ושולחן אשר יושם עליו לחם הפנים, ומזבח הקטורת המסב ריח נעים, ומזבח העולה אשר עליו יקטירו בשר העולה וחלבי השלמים ושאר הקרבנות, אשר מענין כולם יראה שיוסב לו ית' מהם טובה והנאה, כמו שיושב לאדם כאשר יהל נרו, ובאכלו לחם ובשר, והריחו ריח נעים, אף כי באמת לא יצטרך הי"ת להשלמתו שום דבר חוצה לו, אך בזה העיר הרב ז"ל ואמר שאף כי להוספת שלימותו ית' לא יצטרך למעשה ברואיו, בכל זאת להראות כוחו וגבורתו עלי ארץ, אם בפעולות טבעיות המצטרכות להנהגת העולם, או בפעולות נסיות היוצאות מגדר הטבע הנהוג, יצטרך כביכול למעשי ברואיו, כי רק על ידם יעשו ברואיו

[178]הקושי והזרות הנופלים בדברים היוצאים מפי שלמי הדעת הערה גדולה המה לגדול ערכ' ועוצם תועלתם. ומה גם עתה כי מאת י"י צבאות יצאה הפליא עצה מה קשה מסלע ומה עז מחלמיש צור אצל השכל האנושי כדבר על אלהי העולמים יתברך שמו כעל מלך ממלכי האדמ' או עשיר עשירי' להכתיב לעצמו ענייני האכסנאי הנכבד אשר יצטרך להעתק ממקומו ולהתגור' אצל בני המדינ' ומבקש מהם עליית קיר קטנה או גדולה במטה ושלחן וכסא ומנורה ויתר הכלים אשר ישרתו בם לכל עבודתו ומעש' שלחנו ומעמד משרתיו ומלבושיהם כמו שיאמר ויקחו לי תרומ' מאת כל איש וגו' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וגו' ועשו ארון וגו' כל הפרשה הזאת וכל אשר ממינה כי רב הוא כי חלילה לו יתב' שיתקומם במקדש או בשום מקום מכל המקומות אשר נתפרסמו בשכינתו יתברך כי המתקומם הוא בעל שיעור ותמונה מוגבלת ומוקפת במקום ההיא. יתעלה שמו והדרו מכל זה עילוי רב. והנה משה להרחיק האומה החכמה מסכלות זה תכלית ההרחק אמר (דברים ד') ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל

אלה ראוים, שיעשה הי"ת בעבורם הפעולות הטבעיות והנפלאות ההם, ד"מ רק אחרי אשר יפתח וישדד האכר אדמתו ויזרע אותה יצמיח הי"ת בפעולתו הטבעית אוכל למכביר, ורק בעשות ישראל המעשים הטובים הנרצים בעיניו יעשו ראוים, שיעשה עמם טוב וחסד באופן נסיי, כמאחז"ל "כ"ז שישראל עושים רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה", ר"ל שבזה נותנים יד ומקום לה"ית להראות בם כח גבורתו והשגחתו הנשיית, ואחרי שפעולת כל נמצא היא חיותו, כי רק על ידה נראה שהוא חי[וכעין זה פירש רבינו נסים בס' המפתח ריש פ"ד ממס' ברכות מחז"ל על הכ' "ואולם חי אני א"ל הקב"ה למשה משה החייתני בדבריך" כי יען שהתפלל לפניו בעד ישראל ונענה לו לסלוח להם, ולהוסיף עוד לעשות בעבורם נסים ונפלאות למען הנחיל בניהם אחריהם את הארץ אשר נשבע להם, ולהראות בזה לעיני כל העמים גם מדת טובו וחסדו עם בריותיו, גם יכלתו העצומה לבלי תכלית עד שיראה לכל כי חי הוא ע"כ נקרא משה אשר סבב זאת ד"מ בשם "מחיה אותו כביכול".] (והרשעים שאינם עושים פעולות טובות כאשר היא תעודת כל אדם עלו ארץ אחז"ל בעבור זה לדעתי, שקרוים מתים בחייהם, עיין ביאורי למעלה שער כ"ב בד"ה כי רק בהיות החומר וכו') א"כ גם חיות הי"ת כביכול מתראה לנו רק בפעולותיו, וזשא"הכ "ואולם חי אנוכי וימלא כבוד ה'" וכו' רק בעבור שמלוא כל הארץ כבודי ופעולותי יוכר לכל כי חי אני, וכן "חי אנוכי לעולם וכו' אם שנותי וכו'" ר"ל שע"י הראות פעולת נקמתי בעושי עולתה בכל העתים והמקומות, יודע לכל כי חי אנוכי לעולם, וכי יש אלקים שופטים בארץ, ונמשך מכל זה, כי חיותו ית' מצטרכת כביכול בבחיני' מה גם לפעולות ברואיו. וע"כ נצטוו ישראל לעבוד עבודתם באוהל מועד, ולעשות שאר המעשים המצווים מאתו ית' ונרצים בעיניו, למען יתקרבו עי"ז אל הי"ת ויהי' יחסם אליו כיחס האש' אל בעלה אשר מחובתו להשתדל בעבורה בכל עוז, ולהמציא לה שלש ראשי צרכיה שהם המזון הכסות והדירה, כמא"הכ "שארה כסות' ועונת' לא יגרע", ואותן לא יגרע ה' לא לבד מיחידי הסגול' השרידים אשר הוא קורא, ומהשלימים הדבקים בו, כמא"הכ "ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבוש ושבתי בשלום אל בית אבי", כ"א גם מכל אומתנו הישראלית אם ילכו בדרכיו, ולא לבד בדרך טבעיי, כ"א גם באופן נסיי, כי גם במדבר המטיר להם שאר, ולחם אבירים אצל איש, ושמלתם לא בלתה מעליהם ובסוכות הושיבם לתת להם מחסה מזרם וממטר:

ועל כל זה רומז המדרש שהחזל בו הרב ז"ל שאפי' יתקבצו כל אומות העולם (וחכמיהם אשר בחקירותיהם הפילוסופיות יכחישו ידיעת הי"ת והשגחתו הפרטיית, ובעבור זה ירצו) לבטל את האהב' אשר בין ישראל לאביהם שבשמים, לא יוכלו וכו' ונהרות לא ישטפוה אלו המלכיות (ר"ל אף שעברו עלינו כבר צרות רבות ורעות בהיותנו בארץ אויב תחת יד בבל ומלך אשור, נשארת אמונת ההשגח' הפרטית בכל זאת תמיד מושרשת בלבנו) אם יתן וכו', ר"ל שאף שאין מדרך בני אדם שיתן איש כל הון ביתו למען קיות בו אהבת זולתו, ואם יעשה זאת יבוזו לו ויחרפוהו, אבל הייית ויתר כביכול בעבור אהבתו אותנו את כל תאריו הנשגבים, והכתיב לעצמו בתור', "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", וקבל שם כל מיני עבודתם אף שכל אלה נראים כמתנגדים אל יקרת כבודיו ומעלת עצמותו ית' כי חפץ בזה להשריש אמונתנו בקרבנו, ולהיישרנו ללכת בדרך הטובה והישרה הנרצית בעיניו.

תמונה ביום דבר י"י אליכם בחורב מתוך האש פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל והפליג לזכור להם כל מיני הצורות והתמונות אשר הניחום הוברי שמים בככבים ובמזלות וכסיליהם כמו שתראה משם במעט שתקדם לך מהידיעה בדבריהם וכמו שאמר בסוף ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגו' אשר חלק י"י אלהיך לכל העמים וגו' ואתכם לקח י"י וגו'. ירצה כי הבדיל ה' אותם מכל העמים להרחיקם מעל השבושים ההם אשר נכנסו בלב הסכלים אשר לא ישערו שום מציאות כי אם אל גשם בעל שיעור ותמונה. והנה להרחיק זה השבוש בדעת המונינו התחילו חז"ל לכנות שמו יתברך במקום כמו שאמר (בעל הגדה) ברוך המקום שנתן תורה לישראל. (שבת י"ב.) המקום ירחם עליך וזולתם. והכוונ' להודיעו שאינו מתקומם במקום כמו שיראה מהכתובים המשכינים אותו באהל ובמשכן אדרבא שהוא יתעלה מקומו של עולם. אמנם עדין צריכין אנו להתבונן בטוב כוונתם כי הנה אחר שאחד מתנאי המקום הוא להיותו שוה למתקומם מה לי מקיף ומה לי מוקף מכל מקום שניהם חוייבו להיות בעלי שיעור ותמונ'. אלא שכוונתם ז"ל כפי שאחשוב היא לצדדים מה שאותן תשעה פנים שזכר החוקר בספר השמע שיאמר בהם שהדבר בדבר. והוא שיאמר שהחלק בכל. או שהדבר במניע כמו שנאמר שהיושר באדון כי המה ראו כי האדון המישר הדרך והמסדר הצדק אשר בו יעמדו העם כאלו הוא המקום הנאמן אשר הם עומדין בו ונסמכין עליו. וכמו שאמרו (אבות פ"א) על שלשה דברים העולם עומד כי הדברים ההם הם באמת מקומו של עולם והוא עומד בהם. ואפשר שהחכם שלמה הסכים אל מאמר החוקר באומרו (קהלת ג') מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע כי לא על המקום מהשוק או שער העיר הוא מדבר רק שהשר או השופט הוא מקום היושר והצדק או הפכם וזה יתבאר עוד בפרשת עגלה ערופ' שער צ"ה ב"ה. והנה לפי זה כוונת חז"ל באומרם המקום ברוך הוא לומר שנמוס היושר הכולל אשר כל הנמצאים צריכין אליו הוא באדון הכל יתעלה ובו מתקיימים. ומטעם השתופים הללו מקלסין אותו במרום בלשון הזה ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו (יחזקאל ג') ירצו מחכמתו והישרתו אשר בהן תלוין ועומדין כל נמצאי מעלה ומטה ובו יתעלה הם מתקיימים ולא בזולתו עם היות שלא יכון לשום מקום ומתקומם כלל במערכותם לעשות ממנו משל או דמיון. ובמדרש (ב"ר פ' ס"ה) ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו. מהו אחרי אמר יחזקאל משקלסתיהו אני שמעתי שמלאכי השרת מקלסין אותו ברוך כבוד י"י ממקומו ביארו שזה הקילוס בעצם וראשונה יאמר מפי הנביא מצד שהוא אדם ובו יתכן המשל ההוא. ואחריו ובשנייה יאמר מפי המלאכים עם שלא יתכן בהם כלל והוא מה

שאמרנו. והנה זאת הכוונה היא נאותה לכל מקום שיבא זה הכנוי בכתובים בין שיאמר שהוא יתעלה המקום או המתקומם: לפי שאלו הענינים גם מה שכתב הרב המורה מענין המדרגה הם מקומות שכליים ימצאם השכל בנמצאים המושכלים כמו שימצא החוש המקום המורגש בנמצאים המורגשים. ועל כל פנים תתבאר הכוונה מבלתי התקוממותו בתוך מחיצות יקיפוהו וכמו שאמר (ד"ה ב' ב') כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו. וגם ההעתק המחוייב לנוסע ובא ממקום למקום כמו שיאמר (שמות כ') בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. (במדבר י"א) וירדתי ודברתי אתך וגו' הוא שקר מבואר שכבר נתבאר שכל מתנועע הוא גשם מתחלק. וחלילה ליחס לו יתעלה שום גשמות ולא שום פרוק ולא חבור. הכתוב צווח ואומר (דברים ו') שמע ישראל י"י אלהינו י"י אחד. ושקר גם כן. מהיות הנעתק ממקום למקום אמנם בהכרח להשלים לו שום דבר יחסר לו במקומו הראשון אשר בעבורו הוא נוסע ובא אל זולתו. והנה יתעלה האל מכל זה עלוי בב"ת אמר המשורר (תהלים כ"ד) לה' הארץ ומלואה וגו' (איוב ל"ה) אם צדקת מה תתן לו והתורה מכרזת בכל מצותיה ועבודותיה שאין דבר מהם לצרכו רק לצרכנו כמו שאמר בכל מקום (דברים כ"ב) למען ייטב לך (שם ו') לטוב לנו כל הימים וגו': והנה כשנתבונן באלו השלשה ענינים נמצא שאלו הן עצמן השלשה חלופין שכתב המורה חלק ב' פרק ע"ב שאמר שנמצאו לדמוי העולם בכללו לענייני העולם הקטן שהוא איש מאישי האדם. הראשון שלא יוסב תועלת ושום הטבה בעולם הכללי משום מושפע למשפיע כמו שיוסב בעולם הקטן מהאברים המושפעים אל המשפיעים עד שהלב עם שהוא התחל' לכלם הוא חי בעדם וכ"ש אליו יתעלה שהוא החונן והמטיב לכל. והשני שהלב הוא מוקף מהאברים לישמר בתוכם ובעולם הכללי היותר נכבד מקיף לכל אשר תחתיו במדרגה וכ"ש האל יתעלה שאינו בתוך העולם ולא חוצה לו עם המצאו בכללו וחלקיו שהוא מקום הכל ואין הכל מקומו כמו שאמרנו. והשלישי שהוא יתעלה אינו כח בגוף העולם ולא בחלק מחלקיו כמו שהשכל האנושי ההיולאנו הוא כח בגוף ובלתי נפרד ממנו והנה דברים אלו כלם הם דברים אמיתיים פלוסופי' א"א להכחישם ולא שום אחד מהם בשום פנים. והנה התורה האלהית תכחישם באלו הספורים ותבטל אותם כלם יחד כמו שהוא מבואר מעצמו והוא דבר זר מאד בתחלת המחשבה. אמנם בטוב ההתבוננות הנה היו כל אלה הענינים חכמה עצומה והערה נפלאה להמלט מהפח והפחת אשר בהם יוקשים אלו האנשים בחקירותיהם. וכל הנסמכים בהם והנמשכים אחריהם. ולהביא בני התורה בדעותיה ואמינותיה אל ההצלחה האלהית אשר א"א זולתם. וזה כי אלו הפילוסופים בדברם באלו הענינים הנה הם לא דברו בידיעת האל

יתעלה אלו הדברים האפשרים ולא בהתבוננותו בעניני כחותינו והשגחתו במעשינו ועצבון ידינו אדרבא הם סלקו ממנו כל אלו הדברי' מכח עיוניהם כמו שכתבנו בשערים כ"א ול"ט. ולזה היו כל דבריהם אלו לפוקה ולמכשול באזני עם הארץ לומר כי אחר שאין לו חושים כחושינו וכחות ככחותינו שאינו משיג ויודע דבר לפי שלא צוייר אצלם הרגש דבר באופן אחר וגם יאמרו כי מי שאינו יושב ושוכן בקרב העם המונהגים ממנו אי אפשר שיוכל להשגיח ולכוון היטב בעניני הנהגתם ופרטיהם ועוד כי המלך והשר אשר אינו צריך לעמו ולא יוסב לו מהם שום עבוד' והנאה אי אפשר שיקפיד עליהם ויתן אל לבו הנהגתם ותועלתם כמנהג המלכים אשר בארץ המה. והנה לפי שעל דרך האמת לא יבצר ממנו יתברך שום ידיעה והשגה והתבוננות בכל אלו הדברי' מהשלשה סוגים שזכרנו עם שלא ימצאו בו עם המקרים והחסרונות אשר ימצאו באנשים כמו שיחשבו ההמון. וכאשר כתבנו בשער ל"ט הנז'. לזה היה מחסדו ואמתו עם עמו ושומרי בריתו לנהוג עמהם כדרך הרופא החכם שמשקיף אל הגעת הבריאות אל החולה מבלי שישכילהו מהות התרופות וטבעיהם וסגולותיהם אבל יעלימם לפעמים ממנו כשידע שאין דעתו סובלתן ולזה נסתלק האל יתברך אצלם מכל אלו העניינים הנוראים האמתיים וויתר השגתם להם כדי שלא יקבלו את הרע מהם לפרוק מעליהם עול מלכות שמים ולהתיש כחם בעבודה ויראה ואת הטוב לא יקבלו כי הם דברים דקים לא יצויירו אצלם לפי אמתתם ולא יבאו עד תכונתם ולזה בטל אמת אלו העניינים והשליכו ארצה והכתיב לעצמו ענייניים המורים היותו יתברך אצלם כמלך החכם והחסיד הרחמן היושב בתוך עמו באהל ובמשכן ושמח עמהם ואוהב אותם ומטיב להם בשמעם בקולו ומוכיח ומיסר אותם בעברם רצונו וכמו שאמר הנביא (מיכה ו') מה י"י דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך. ירצה שלא יבקש ממנו שיטריד שכלו בעיונים הדקים ההם רק שיישיר דרכו בעשות משפט ואהבת חסד וזה עם הצנע לכת ביראה וענוה עם אלהיהם. ירצה מבלי העז פנים בחקירה עליו לאמר אם יודע ואיך יודע ומה יודע כדרך אלו הפלוסופים לפי שזה יתד שכל יושר מעשיהם תלוי בו. ולזה דברה התורה האלהית בכל דבריה וספוריה כנגד אלו השלשה חלופים שאמרנו: והנה כנגד השלישי מהם נשתמשה תמיד בתארים אנושיים וכחות גופיות ולא נמנע עצמו מהם אמר (ברא' ח') ויאמר י"י אל לבו. (שם ו') ויתעצב אל לבו. (שמות ט"ו) ימינך ה' נאדרי וגו' וברוח אפך וגו' אשר אלה וכאלה עצמו מספר. וכנגד הענין השני אמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ושכנתי בתוך בני ישראל.(שם כ"ט) והתהלכתי בתוככם. (ויקרא כ"ו) השוכן אתם בתוך טומאותם. (שם ט"ז) תארו בלב הנטוע בתוך הגוף והמלך

בתוך עמו ובאמצעיתם והם עוטרים אותו מזה מזה והוא נותן אל לבו ומשגיח עליהם מכל צדדיו: וכנגד הענין הראשון והוא מה שנתברר בהשקפה שכלית שלא יוסב אליו שום טובה ותועלת מנבראיו ולא מהמושפעים ממנו בא בתורה סדור השלחן והמנורה ומזבח הקטורת גם מזבח הקטורת אשר כולם יראה מענינים שיוסב אליו יתברך מהם שום טובה והנאה כמו שיראה מפשוטי כתוביה' וזה הענין עם היותו היותר זר והיותר רחוק מכל'. הנה הוא היותר אמתי שבשלשתן וביאור זה כי החיות אשר יאמר בו ית' דומה לחיות אשר בלב הגוף הוא שיורגשו ממנו יתברך פעולות מסודרות יוצאות בעולם בחכמה ובתבונה ובדעת. אם מהטבעיות אשר עשאם להנהיג בהם העולם כמנהגו. ואם אשר הם כנגד הטבע בכל הגדולות והנוראות אשר נעשו על ידי הנביאים תמיד. כי בכל אלו הענינים יודע חיות חי העולמים. וכמ"ש (במדבר י"ד) ואולם חי אני וימלא כבוד ה' וגו' (דברים ל"ב) ואמרתי חי אנכי לעולם אם שנותי ברק חרבי. יורה שהחיות האלהי הוא הוראת אלו הפעולות הנכבדות בעולם. והנה אין ספק שאין מבא להגעת רוב הפעולות הטבעיות כ"א ע"י מעשה האנשים כי אם לא יחריש החורש ולא יזרע הזורע הן לא יאסוף את תבואתו. כמו שכתב החכם באלהיות משל כל זורע וכו' והקש על זה בכל הענינים וכמו שאמרו (שוח"ט תהלים כ"ג) יכול אפילו יושב ובטל ת"ל (דברים י"ד) בכל משלח ידיך וגו' וזה מבואר מאד. אמנם יותר מזה הוא מבואר בחיות אשר מצד המעשים הנפלאים כי גם הם לא יעשו ולא נתנו ליעשות כי אם ע"י סיוע האנשים השלמים אשר יקבלום. כמו שאמר דניאל (ו') כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי. וכן בחבריו (שם ג') עבדוהי דהתרחיצו עלוהי. כי על זה אמרו ז"ל (שבת פ"ט.) מכל מקום היה לך לסייעני ועוד אמרו מבואר (איכה רבתי פ"א) כל זמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה שנאמר (במדבר י"ד) ועתה יגדל נא כח י"י וכשאין עושין רצונו של מקום מתישין כח וכו' שנאמר (דברים ל"ב) צור ילדך תשי. ועוד אמרו הדרך עלן והדרן עלך כמו שיתבאר ענין זה בשלמות בתחלת משנה תורה שער פ"ז ב"ה. והנה הוא מבואר כי לפרסם החיות האלדי בפעולותיו המיוחדות יועילו מאד המעשי' האנושיים משני המינים. ולזה מה שהוצרכו בתורה אלו הענינים הנעשים במשכן ובבית עולמים ממנורות ושלחנות ומזבחות ויתר העבודות כלם אשר הם מהשלשה סוגים אשר זכרנו. כי לא להפליג והרחיק ענייניו ונוראותיו בא האלדים כי להקריבם כמו שכתבנו בשער עשר' הדברים עד שכבר תצוייר שכוונתו עמהם בתפארת אדם מעולה לשבת בית עם האשה והבנים והוא רוצה בעבודתם ושירותם. וכמו שאמרו ז"ל (ש"ר פ' ל"ו) בארבעה דברים נכסף הב"ה למעשה ידיו. כי הוא מאמר נפלא מאד כמו שיבא ביאורו בסוף שער

הבא בסמוך ב"ה. והוא דבר מה שנתחזק דמיונו בכל דברי התורה והנביאים באופן נמרץ נאמר (הושע ב') וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בחסד ובמשפט וגומר ואמרו ז"ל בכל ברכותיהן אשר קדשנו במצותיו קדושין ממש כמו שיתבאר בע"ה בפרשת כי תוליד בנים שער פ"ח. ואפילו בשעת הכעס אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה (ישעיה נ'). והויה זאת היתה התחלתם מימי האבות שנאמר בהם (בראשית י"ז) להיות לך לאלהים והייתי להם לאלהים הויה ממש כמה דאת אמר (במדבר ל') ואם היו תהי' לאיש. אמנם נתבאר ליעקב בפי' במרא' הסולם המופלא באומרו (בראשית כ"ח) והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ וגו' והיה זרעך וגו' והנה אנכי עמך וגו'. כי שם פרט לו כל עניני הזווג ותנאים כי באמרו הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך הנה כתב לה כתובה וייחד לה קרקע למזונות ופרנסה ולאפותיקי כתובתה. וכמה נתבאר זה בפרשת (דברים ח') כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טוב' וגו' כמו שיתבאר שם ב"ה ובאומרו והיה זרעך כעפר הארץ הבטיח על הייחוד לבא עליה לפרות ולרבות ממנה זרע שלא יסופר. וכמו שאמר אחרי כן (שם י"ד) בנים אתם לי"י אלהיכם (שם ל"ב) בנים לא אמון בם. והושע אמר (הושע ב') ריבו באמכם ריבו: ובאומרו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך קבל עליו ההגנה והשמירה בכל הדברים הצריכים למחסה ולמסתור. והנה שלשה ענינים אלו הם הנהוגים לקבל כל אחד מהאנשים אצל אשתו בהישרת התורה שאמרה (שמות כ"א) שארה כסותה ועונתה לא יגרע. גם קבל עליו התנאי הנהוג בזיווגין שלא לגרש ולא לפטור אותה בגט. ולזה אמר כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך. ומ"ש ירמיהו על אודות אשר נאפה משובה ישראל שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה אליה (ירמיה ג'). הנה הוא לשון מגזים לבד לא שלוח ממש שהרי הקדים השלוח אל הגט הפך מה שאמר הכתוב (דברים כ"ד) וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה. והוא מה שאמר ישעיהו אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה בו שתהיה מגורשת שהרי כששלחתיה לא היה שם גט. וכשנתתי לה הגט לא שלחתיה והוא דקדוק נכון להנצל על דרך שאמרו ז"ל (יבמות ק"ב:) על חלק מהם (הושע ה'). וכבר אמרו בזה (איכה רבתי פ"א) משל למי שנתן גט לאשתו וחתפו ממנה. באת לינשא לאחר אומר אי זה גטיך. תבעה מזונות אומר לה שהיא גרושה. ואיך שיהיה מזה כבר הובטחנו ע"י ירמיהו שלא יספיק שום גט ואפילו זנות של אחריו לשתעזב ממנו ית' לעד באומרו הן ישלח איש את אשתו והלכה והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנוף תחנוף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה' (ירמיה ג') וכל זה היה לו לזכות נפלא כמו שנתבאר שם במקומו. ולקיים כל דבר נדר לאלהי יעקב על הכלל

בשם הפרט (בראשית י"ז) אם יהיה אלהים עמדי וגו' וסיים ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ושבתי בשלום אל בית אבי וגו'. והנה כלל כל השלשה דברים כי לחם לאכול הוא כולל כל צרכי המזונות והפרנסה אשר עליהם יחיה האדם. ובגד ללבוש הוא הדר הכסות והלבוש המגין על המתכסה בו בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הגשמים ובכלל כל מיני השמירה הנזכר באומרו ושמרתיך בכל אשר תלך והרי כאן שאר כסות. אמנם על העונה והוא ההתיחד שמו עליו כעין שמתיחד אדם עם אשתו בשעת חופה אמר ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים כי לא יתכן הייחוד ההוא כי אם לזמנו ומקומו המיוחד שהוא בארץ הקדושה. וכמו שאמרו (כתובות ק"י.) כל הדר בחוצה לארץ דומה כמו שאין לו אלוה ולזה ייעד לו זמן הנשואין לכשישוב בשלום אל בית אמו ואל חדר הורתו כי שם יהיה לו לאלהים. כמה דאת אמר גם הייתי הלילה לאיש (רות א') ימים רבים תשבי לי (הושע ג'). והנך רואה כי למועד אשר דבר אותו מיד נגמר הזווג שנא' (בראשית ל"ה) וירא אלהים אל יעקב בבאו מפדן ארם ויברך אותו ויאמר לו אלהים שמך יעקב לא יקרא עוד שמך וגו' ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה וגו'. יורה כי שם נזדווג אליו וברכו ברכת נשואין ונשא את שמו למעלה וכבוד כראוי לאשה בשעת הנשואין לכבוד הבעל. ואמר פרה ורבה כי הוא הענין הנמשך מהעונה והמיוחד אליה וענין הפריה ורביה לשם הוא שיפרה וירבה הוד ההצלחה יתברך הוא וזרעו אחריו לכבוד ולתפארת כי לענין הבנים כבר היו לו אחד עשר ורחל היתה מעוברת מבנימן. והוא סוד ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו הכתוב שם וכמו שאמר מכאן (ב"ר פ' פ"ב) האבות הן הן המרכבה והוא פלא. וגם אתה רואה כי בשלשתן קיים בריתו לבנים בצאתם ממצרים. כי מיד נאמר (שמות ט"ז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ונאמר (שם) בערב תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם והוציא להם נוזלים מסלע והם הדברים הנכללים בשאר כמו שאמר (תהלים ע"ח) וימטר עליהם כעפר שאר. והנה במלחמת עמלק וקודם לזה על הים הגינם וכסה עליהם מזרם ושטף התלאות. אמנם ענין התורה הוא עצמו ענין הזווג השלם כי שם נתייחדו להיות לו לעם כמ"ש (שמות י"ט) והייתם לי סגולה וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. ולזה היה שם הקדושה והטהרה וההזמנה הנהוגים לכלות כדת משה וישראל. וזה הענין תמצאהו בכל מקום שתרצה מציאותו בתורה ובנביאים עד שמכל זה תתבאר הכוונה האלהית בכל אלו הענינים ואשר להצליח האומה הזאת אשר לקחה לו לחלתו הנה הוא יתעלה לו הפליג עמהם באלו הדברים הפילוסיפיים האמתיים להרחיק השבושים והכפירות הכרוכים בעקביהם ויוצאים לצדם כמו שאמרנו אבל ויתר אותם ובטלם אצלם כדי שיוכלו כללותם להשתתף בהצלחה ההיא מבלי שום

מונע כמו שכוונו לזה חז"ל באומרם (ב"ר פ"ח) נטל את האמת והשליכה לארץ. כאשר בשער מ"ג עיין עליו. והוא מה שכוונהו חז"ל במאמר ההוא אשר זכרנו ראשונה הדא הוא דכתיב מים רבים וגו'. ואמרו מים רבים אלו אומות העולם כי א"ה אשר לא עמדו על הר סיני להפסיק זוהמת הכפירה מהם וחכמיהם ופילוסופיהם הם אשר השתדלו ברוב כחם וכהמות ימים ברוב מופתיהם יהמיון להפר האחוה ולבטל האהבה מבינו יתעלה לשום אחד מהנמצאים השפלים ולהתבונן במעשיהם ובענינם כלל רק שיחייב מסדור המערכות ומנהג הטבעי המחוייב מאתו בזולת רצונו המיוחדת ואמרו שאפילו התפלסופו בזה תכלית התפלספות הנה הם לא יוכלו לבטל מה שנתפרסם בעולם מזאת האהבה וחבה היתרה הנודעת לאומה הזאת מכל זולתה מהאומות בתכלית ההשקפה וההשגחה בכל ענייניהם ופרטיהם לעיני כל העולם. עד שכבר היתה האומה הישראלית עם שאר האומות הפילוסופיות כשתי מטרונות. האחת בעלה עמה בבית מפתו תאכל ומכוסו תשתה ובחיקו תשכב ובכבודו תתימר. והשנית לא הכירה בעל מעולם אמנם אמרו לה חכמיה ואוהביה ובעלי עצתה התחזקי בלבך ואל תרפינה ידיך כי תדעי נאמנה כי גם יש לך איש נכבד ומעולה מאד אין ערוך אליו בהדרו ואין דומה לו ביופיו ואם בעיניך הרואות ובאזניך השומעות ויתר חושיך הבשריות אינך מרגיש אותו הלא יש לך לדעת ולהכירו בעיני שכלך ובבחינת מחשבתך אשר היא הכרה מדעית יותר מעולה מאד ואמרו לה הלא ידעת בתי [179]כי איש ואשה ממאמר המצטרף ושלא יתכן להמצא זה בלא זה וכיון שנתברר לך שאת אשה א"כ יש לך איש בהכרח ואם אינו מורגש הוא מושכל ומכחו אשר הוא נצב עליך תמשל כל הנהגת ביתך ועניני פרנסתו וגם הוא חכם כי מהפעולות יודעו הכחות ואת רואה כי כל עניני ביתך ומאכל שלחנך ומושב עבדיך ומשרתך כלם על נכון. ואם היה דבר מדעתיך הוא הנותן לך עצה ותושיה לעשות. והנה הם מחזיקים בידה כאלה וכאלה מהטענות אשר יוכל האדם למצוא לקיים בדעתה כי היא בעולת בעל. אמנם בעת צרכה באמרה הבעל ענני אין קול ואין עונה וכן הוא באמת כי כל חכמי האומות הפלוסופים והיותר מאמינים מהם הם מאמתים מציאות השם

[179] כי איש ואשה וכו', מאמר המצטרף, ד"מ אין לחשוב ולצייר ברעיוננו מושג אדון בלא עבד, או מושג אשה נשואה בלי בעל ור"ל פה כי היותר מאמינים שבכת הפילוסופים, אף שחושבים שכמו שלא תתכן להיות אשה בלי בעל, כן לא יצויר העולם כלו בלי מנהל ומנהיג, אשר ע"כ מודים במציאות הי"ת, בכל זאת חושבים רק שהכל נוהג עפ"י חקי הטבע ואם גם יגיע אדם בהיישרת נפשו אל החכמה והשלמות, הוא רק שפע טבעיי אשר השפיע עליו הי"ת עפ"י חקי הטבע בהשתלשלות, הסיבות והמסובבים, אבל אין ביכלתו לשנות דבר מחקי הטבע ולעשות דבר גדול או קטן לטובת בחיריו ואהוביו עפ"י אופן ודרך נסיי, ורק אנו בני ישראל האמונים על ברכי האמונה האמיתית, מאמינים כי אלקינו זה כל יכול להנהיג עולמו לטובת בחיריו ואהוביו גם בהנהגה נסיית, (עיין ביאורי למעלה דף ק"ט ע"א וע"ב).

יתעלה מהכרח הצירוף כי לכל מתנועע יש מניע או לכל עלול עלה עד שיכלה הענין אל המניע הראשון או העלה הראשונה אשר הוא האלוה יתעלה גם חכמתו וידיעתו ויכלתו נכרים ונודעים מעוצם פעולותיו המתחייבות ממנו בעולם. גם שמוהו אצל העולם כשכל הנקנה אצל גוף המדבר כי אמרו שאי אפשר לגוף זה בלא נפש נבדלת שתניעהו. ואמרו שכל מה שיתישר האדם אל החכמה ואל השלמות הוא יתעלה אשר השפיע עליו הרצון ההוא ע"י הסבות הטבעיות המשתלשלות ממציאותו ובזה האופן מיחסים כל הפעולות אליו ואומרים שיש להם אלוה אבל לא יצא מכל עיונם שיש כח בזה האלהות לעשות קטנה או גדולה בתורת אהבה ונדבה לשטת דבר מכל מה שנתחייב מהסדר הטבעי כלל שעולם כמנהגו נוהג אלא שאותו המנהג נתחייב מאתו ואם כן מה יועיל אלהותם. אמנם זה אלהינו אשר נתפרסם אלהותו עלינו בכללו העניינים ושהוא השוכן אתנו וכביכול מתגורר בינותינו הוא המנהיגנו בכל צרכינו מדי צאתינו ובואנו על דרך רצון והאהבה השלמה כמו שאמר (משלי ח') אני אוהבי אהב וגו'. והוא שאמר משה אדוננו ע"ה כי מי גוי גדול אשר לו אלדים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראינו (דברים ד'). ויפה אמרו שמים רבים והמות ימים מכל טענותיהם לא יוכלו לכבות את האהבה והשתוף אשר בין ישראל לאביהם שבשמים. עוד אמרו ונהרות לא ישטפוה אלו המלכיות וזה כי ארכו לנו הימים בשעבוד המלכיות וכבר הסתיר השם יתעלה פניו ממנו זה כמה והוא סבה עצומה להתיאש מישועתו ומפעולת אהבתו. הנה באמת הפרסום הזה מהאהבה הקודמת על האופן הנזכר יספיק לשלא ישטפוה לעולם וזה כי ידעו כי כן דרך האישות כי בעוד שהאשה עושה המלאכות הראויות לה בבית בעלה תיזון ותתפרנס בביתו ותשב עמו במחיצתו ותהנה ממנו וממיטב נכסיו. אמנם במרדה עליו ולא תשרת אותו ובכל מעשה ידיה כן תכעיסנו הנה הוא מן הדין יכול לומר לה טלי מעשה ידיך תחת מזונותיך ותסולק השגחתו ושמירתו ממנה ואין עליו תרעומת. וכמ"ש הנביא כמתנצל מהם על זה ואותי יום יום ידרושון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה וגו' (ישעיה נ"ח). ירצה שידרשו אותי בכל יום בב"ד לתבוע ממני מזונות ופרנסה ואם אמנע מתת להם יאמרו שאינן יודעין דרכי כלומר שדרכי לא יתכנו. והתימה כי כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק ויחפצי להקריבני אל האלהים לחייבני בדין. והכונה בכל זה לומר שהכל תלוי בה כי בשובה לעבודתו ובהתרצות' לשוב אליו מיד תשוב אהבתו למקומה. וכמו שאמר בסוף הלא זה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכוף כאגמון ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון לי"י וגו' אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני (שם). וכתיב (הושע ב') והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי

ולא תקראי עוד בעלי. שהכוונה שתחזור לאהבתו ותהיה אז דבקה ומיוחדת לו בביתו עד שתקרא אישי. ואע"פ שהוא שם משותף לבעלי הכבוד כמו שאומרין (יומא י"ח.) אישי כהן גדול וכיוצא לא יובן בצאתו מפיה כ"א על בעלה השוכן אתה בבית. ולא תקרא עוד בעלי שהוא שם מיוחד לבעל כמו שתצטרך לזכור זה השם האשה היושבת בבית בעלה כי אם תאמר אישי יובן על זולתו מאנשי הכבוד אשר היא מתגוררת עמהם והוא אומרם ז"ל (פסחים פ"ב.) תקראי אישי ולא תקראי עוד בעלי ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה. כי בית חמיה הוא בית בעלה תקרא אישי ולא תצטרך לפרש עוד כי הכל יודעים כי על בעלה היא אומרת. אמנם בבית אביה צריכה לפרש בעלי כדי שלא יובן על זולתו מהיושבים אצלה שם. וסוף דבר כי האהבה הקדומה המפורסמת תספיק לשלא תשטף מהם ברוב ימים ושנים רק שתחזור לקדמותה ואיתנה: והנה אחר שאמר אלו שני העניינים נתן הסבה וביאר החסד והוותרנות הנזכרים שעשה עמהם אשר ממנו נמשכו על זה האופן ואמר אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו אבל בני יעשו וגו'. ירצה וזה שאם יתן איש כל הון ביתו לאהבת זולתו ודאי יבוזו לו ויחרפוהו. אמנם הוא יתעלה לא חשש אל הלעג הזה ונתן כל הון ביתו לאהבת ישראל וזה כי כל הון ביתו ואוצרות סגולתו אשר בהם נבדל מכל הנמצאות היו השלשה הנבדלים שחבר הרב המורה שנבדל דמיונו עם עולמו בכלל בהם מדרכי שאר האישים בהרכבת גופותיהם והם סגולותיו המיוחדות כמו שזכרנום אחת לאחת וכמה ויתר אותם במה שאמר להם שיעשו מקדש של יריעות וירדתי ושכנתי בתוכם כי בצמצם שכינתי בתוך יריעותיהם ובשכני בתוך מחניהם ובקבלתי שם מהם כל מיני עבודתם נתוותרו אצלם כל שלש העניינים בעינם וכל שאר הדברים הנמשכים מהם והנלוים אליהם כי האל יתעלה חפץ בצדקתם יותר מפלפולם וחריפותם. וראה נפלאות מאומרם הדא הוא דכתיב ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו'. כי בכתוב ההוא נזכרו השלשה דברים ההם עצמם כצורתם. כי באומרו ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד ויתר להם הרחקת הגשמות למה שיורה שהיה שם דבר ממשיי המעכבו לבא לשם. וזה לפי שלא יראה להמון דבר של מציאות זולת זה. ובאומרו כי שכן עליו הענן ויתר אצלם ענין ההעתק ממקום למקום לקבל מהם שירות ועבודה כי בזה יסמוך לבם על השגחתו עליהם. ובאומרו וכבוד י"י מלא את המשכן לא נשמר מהתקוממות במקום והיותו כמלך הקובע ישיבתו באמצע המלכות. הנה זאת תראה כוונת זה המאמר הנכבד בהורות תכלית אלו העניינים הנפלאים המפורסמים אשר בכללותם נמצאו שלשה תועלות הכרחיות. האחד הישרה והדרכ' לכללות העם לקרבם אל האלהים ולא להרחיקם. והשני מה

שיגיע מזה תוכחת מגולה וגערה במתפלספים בעם המרחיקים ידיעתו והשגחתו בכמו אלה הענינים. והשלישי זירוז והערה נפלאה בלב המשכילים לדעת ולהכיר מתוך אלו המעשים האלהיים כי יש אלהים שופטים בארץ יודע בינינו מה טוב. ואת היותר מכל אשר יורה על צד הגשמה או תנועה או שום חסרון בו יתעלה אשר לא יסבלהו טבע האלהות ירחיקוהו הרחק מאד ויהי להם למשל לבד. כאמרם ז"ל (ברכות ל"א.) על זאת הכוונה עצמה דברה כלשון בני אדם. ירצו בזה ששמה התורה השגותיו יתעלה תלויות ומיוחסות אל כלים ואופנים גשמיים כמו שהם נמצאים בבני אדם לשכך את אזנם עם היות שהשגותיו נמצאות בו יתעלה במציאות יותר משובח לאין ערך ודמיון ולא בכלים ההם חלילה. ואולם כאשר ישימו לב הנה ימצאו ענין ההרחקות האלו וההשמר מחטוא בהנה מכוונות יפה במלאכת המשכן לכל כליו ועבודותיו כמו שיבא והרי אלו תכליות עצומות הכרחיות לחיי האדם ולהוציאו ממבוכתו ולקרבו אל הצלחתו. עוד זאת תהיה הערה עצומה ולמוד נפלא להשכיל ולהכיר מתוך מעשה המשכן תבניתו ותכונתו תכונת העול' בכללו והשתלשלותו והתקשרות חלקיו ואיך הוא ית' סבת הסבות כלן והמניע הראשון לכל תנועותיו על אותו הדמיון שאמרו חכמים שהעולם הוא כאיש אחד אשר דעת זה הוא השתדלות כל החכמות וסוף תכליתן. אלא שהעיון הזה הוא אלהי אמתי מאד מורה על היות זה העול' מחודש מאתו ית' ברצונו המוחלט והמנהיג אותו בהשגח' פרטית עצומ' בחפץ ורצון על פי התור' האלהית וסדור מעשיה כי היא הנהגת מרכבת המשנה אשר כתבנו בשער הקודם ובזולתו. כי הוא ההבדל המיוחד אשר בינינו לבין חכמי האומות הפילוסופים אשר זכרו חז"ל במאמר אשר ביארנו אשר כל המעשים האלהיים האלו לדעתי לא נעשו אלא להכזיבם ולבטל דעותיהם והרחיק נזקם בזה הענין המיוחד אשר הוא יתד שהכל תלוי בו. ולהראות לעין כל כי גבהו דרכיו ית' מדרכיהם ומחשבותיו וידיעתו כל הענינים הפרטים ממה שיחייבוהו הם בעיוניהם. וכמה נתאמת זה בהיות יום הקמתו באחד לחדש הראשון (שמות מ') שהוא ראש השנה להנהגה השנית המיוחדת למרכבה השנית ההיא כמו שכתבנו בפ' החדש שער ל"ח וכמו שיבא במקומו בעזרת האל: ובמדרש (תנחומא פ' פקודי) אמר רבי יעקב ברבי יוסי מאי דכתיב (תהלים כ"ו) ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך שהוא שקול כנגד בריאת העולם. במשכן ועשית יריעות בבריאת העולם כתיב (שם ק"ד) נוטה שמים כיריעה וגו' כמו שיבא במקומו בפרשת פקודי בע"ה. ובמדרש חזית (סוף שיר ג') אמר הקב"ה למשה וראה ועשה אמר לפניו רבש"ע אלוה אני שאעשה כמותו אמר ליה כתבניתם. רבי ברכיה בשם רבי אומר משל למלך שנגלה לבן ביתו בלבוש נאה של מרגליטון ואמר ליה עשה

לי כמוהו. אמר ליה אדוני המלך וכי יכול אני לעשות כמוהו. כך אמר ליה הק"בה למשה עשה משכן אמר ליה וכי יכול אני לעשות כזה אמר ליה וראה ועשה כשם שאתה רואה למעל' כך עשה אותו למטה. והרי הוא מבואר שהלבוש האלהי שהוא יתעלה מתראה בו לנביאיו הוא תמונת העולם במדרגותיו כלם והוא נצב עליהם רוכב ומנהיג. כמו שנראה ליעקב אבינו במראה הסולם ואל הנביא ישעיה באומרו (ישעי' ו') ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל שרפים עומדים ממעל לו וגו' ועל הלבוש הזה אמר ושוליו מלאים את ההיכל שאם אין שם מעיל שולים מנין והוא נכון מאד וכן במרכבת יחזקאל וזולתו, וכמו שנאמר שם (יחזקאל א') ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעל'. ועל זה הלבוש ההדור אמר המשורר (תהלים צ"ג) ה' מלך גאות לבש לבש ה' עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט נכון כסאך מאז וגו'. ואומר (שם ק"ד) הוד והדר לבשת עוטה אור כשלמה מטה שמים כיריע' המקר' שמים עליותיו השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח. והוא עצמו אשר כוונו בכאן כשבקש להראות לבושו בין האומה הזאת והוא שתרא' אליהם תכונת העול' בכללו ואופן הנהגתו אותו והוא מעשה המשכן אשר כל איש שלם אשר ידבנו לבו יכול לעשותו בשכלו ורעיוני לבו אע"פ שלא יכול להוציא בפועל בחמרי'. כי על שני אלו מיני המעשים אמרו ז"ל (ש"ר פ' ל"ג) שכשאמר לו הקב"ה למשה על עסקי המשכן אמר לו רבש"ע וכי יכולין ישראל לעשותו אמר ליה והלא אחד מהם יכול לעשותו שנאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי כי דברי השם יתעל' הם דברים תמוהין אלא כשיבנו על זה האופן. ועוד נדבר בזה בכלל השער הבא ב"ה. ועל ההישר' הזאת אמר ישעיה הנביא (ס"ו) השמים כסאי והארץ הדום רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם ה' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי. כי ודאי זה האיש אשר תארו בכאן איש אשר ידבנו לבו כמו שכתבנו בפרשת ויצא שער כ"ה. וראה כמה הפליגו במשלם זה הנפלא שאמרו שנגלה לבן ביתו בלבוש נאה של מרגליטון ואמר לו עשה לי כמוהו שהוא ענין נאה כמו שכתבנו. ועתה אם שכבר קדם הדבור אל הראשונים בתת זה הסדר והדמיון מלאכת המשכן עם מלאכת העולם בכללו הנה זכור אזכרנו עוד עם מה שנזדמן לידי מתוספות הדיוק בעניניו ותת טוב טעם לקצת פרטיו ובהוראת זה הענין הנפלא אשר נבדל בו זה הלמוד מהלמוד הפלוסופי כאשר אמרנו. כי זה מה שיתכן ויועיל מאד לפי כוונתנו ומה שיאמר בכל זה יהיה על סדר הפרש' ולפי דרכה. ולא אזכור בזה מספר ספקות כמנהג כי הכל יכנס בכלל שאל' אחד והיא צורך

זה המעשה וכל תבניתו ומדת ארכו ורחבו וקומת יריעותיו וקרשיו וכל כליו. ואם יהיו בם קצת שאלות חלקיות יבא זכרונם לפי דרכינו בעזרת האל:

[180] ויקחו, פה יחל הרב לבאר בפרטות איך ירמוז מעשה המשכן וכל כליו על בנין המולם כולו, כי כמו שנעש' המשכן וכל כליו רק ממה שהרימו ישראל תרומה בנדבת לבם, כן נברא העולם רק בתורת תסד ונדבת הי"ת מבלי הכרח, ולא כאשר יחשבו הפילוסופים, שכל המציאות נמשכה בהכרח מהי"ת ככל מסובב הנמשך בטבע בהכרח מסיבתו הראויה שקדמה לו, וכמו שנעשה המשכן וכל כליו משלש' עשר דברים זהב וכסף וכו' (הנה הכ' מנה ט"ו דברים זהב וכסף וכו' ואפשר שהרב ז"ל חושב תכלת וארגמן ותולעת שני, אשר שלשתם מורים על צמר צבוע, באחת מג' מראות אלה, רק לעצם אחד, ואבני שוהם ואבני מילואים יחשוב לב' דברים, כי אז מספר י"ג דברים בלשון הרב על נכון). כן הוסד העולם ומלואו מט' גלגלים וארבעה יסודות (עיין מבוא לשער ל"א) וכמו שהארון מקום משכן לחות העדות היה הראשון למעשי המשכן, כן היתי' התור' והחכמה האלקית קדם מפעלי ה', כי רק בעבורן, (ר"ל למען הודיע אמיתתן לבני אדם) ועל פיהן כונן ארץ ושמים, כמאה"כ "ה' בחכמה יסד ארץ" ומאח"ז "התורה אמרה בי נסתכל הקב"ה וברא עולמו" והכפורת עם הכרובים שהיו מעשה מקשה מגוף אחד רומז לעולם המלאכים והשכלים הנבדלים, שהם עצמים פשוטים ובלתי מורכבים כנופי העולם התחתון, והיותם שנים ולדחז"ל בדמות זכר ונקבה, מודה שהשכלים הנבדלים הרבים האל' נפרדים במדרגתם זה למעל' מזה עד שאחד העלה, והב' העולל, ר"ל שאחד מאציל מזיו כבודו על מי שתחתיו, והוא במעלתו גבוה ונכבד בעבור זה ממנו, כמו שמעלת האיש, נכבדת ממעלת האשה, וע"ז יורה גם מאה"כ נעשה אדם בצלמנו וכו' זכר ונקבה ברא אותם, ר"ל כי גם במלאכי מעלה יש הבדל מיניי כזה, בין מין השכל המשפיע והשכל המושפע ממנו (עיין רמב"ם הל' יסודי התור' פ"ב) ועל שינוי מדרגת המלאכים מהות ואיכות השכלתם הרוחנית, הנבדלים זה מזה כהבדל מיני החיות היותר יקרים במהותם ואיכותם הטבעית, נאמר גם ד"מ שהיו במרכבה "פני אריה, פני שור" וכו' כי שם פנים, המורה על צורת הגוף הושאל פה על הצורה והמעלה הרוחנית, והכרובים הסוככים בכנפיהם אל הכפורת ואליה לא יגשו רומזים, כי גם המלאכים קרובים אל הי"ת, אך בכל זאת לא וכמי שכגוד ה"ית נועד לדבר מבין שני הכרובים עם הנביא שהוא המליץ בינו ובין ישראל, כן המלאכים ג"כ מליצים בינו ובין בני אדם. וכמו שהקודש הקדשים רומז עם כל אשר בו על העולם הרוחני, רומז ההיכל עם כל כליו על עולם הגלגלים, כי השלחן שהיה בלי בית קיבול רק לוח שטחיי, ועליו נתון לחם הפנים, רומז על הגלגל היומיי אשר הוא רק גוף שטחיי, אשר הולך וסובב בכל יום ומסבב עמו כל הגלגלים שתחתיו, ועל ידו ימציא הי"ת פרנסת כל איש ואיש בדרך המנהג הטבעיי, והכלים הרבים אשר הוכני אל השולחן, קערותיו וכפותיו וכו' מורים, כי ברצות האדם להתפרנס, אין די לו להיות יושב ובטל, ולהשען רק על ברכת שמים מעל, כי אם צריך להשתדל ועשות כל אשר ביכלתו האנושית להמציא טרף לביתו ביגיע כפיו, ורק אז תהיה ברכת ה' בכל משלח ידיו, ומזבח הקטורת רומז על גלגל הכוכבים הקימים והמזלות, ויען כי תעו אחריהם העמים הקדמונים לחשוב אותם כאלקות ולקטר להם והסך להם נסכים. נעשה המזבח הזה אחר עשיית כל המלאכות ומזבח העולה לרצון לפני ה', ולמען הרחק אותנו מהבלי נכר אשר תעו לעבוד המזלות האלה נאמר במזבח הקטורת הזה "לא תעלו עליו קטורת זרה, ונסך לא תסכו עליו", והמנורה עם שבעה נרותה רומזת על שבעה כוכבי לכת.

ויען כי בארבעה דברים יבדלו השכלים הנבדלים אשר עליהם רומז הדביר, מהגלגלים אשר עליהם רומז ההיכל, הא' כי הגלגלים הם בעלי גשם, והשכלים רוחניים לבד, הב' שהגלגלים בעבור היותם גשמים, יבדלו לפי מספר אישיהם ככל אישי וגופי מין אחד; אבל השכלים שאינם רק צורות רוחניות יבדלו רק זה מזה, כהבדל המינים והסוגים הנבדלים זה מזה רק בצורתם הכללית הרוחנית, והג' שהגלגלים הם בעל תמונה כדורית, והנבדלים אינם בעלי תמונה כלל, והד' שהגלגלים בעלי תנועה והעתק ממקום למקום באויר הרקיע משא"כ השכלים, ע"כ להורות ע"ז היתה הפרכת המבדלת בין הקודש ובין הקדש הקדשים, נתונה על ארבע' עמודי שטים, ובעבור היות עולם הגלגלים נבדל מהעולם השפל בה' בחינות, שהם היולאנים, ר"ל שחומר שלהם הוא נבדל וגרוע מחומר הגלגלים, שהם גשם שמימי לדעת הקדמונים, והם מורכבים מד' יסודות, ומשתנים תמיד ואישיהם הווים ונפסדים זה אח"ז ע"י ההתכה, וכל זה אינו בגלגלים, כי הם עצמים ובלתי מורכבים, ואינם נופלים תחת גדר השינוי ההויה וההפסד, ע"כ היה המסך לפתח האוהל אשר הבדיל בין ההיכל הרומז על עולם הגלגלים ובין העזר' הרומזת על העולם התחתון, מתוח על חמשה עמודי עצי שטים, ובעזר' הרומזת על העולם השפל היה עומד מזבח העולה, ונעשו בו סירותיו לדשנו וכו' להורות על הפסד הברואים התחתונים אשר בעפר יסודם ולעפר ישובו, והכיור וכנו לרחצה ידי ורגלי הכהנים יורו על הזוהמא הדבק בגופי העולם התחתון הזה, ואורך החצר מאה אמה יורה על חיי האדם

[180]ויקחו לי תרומה כבר גלו חז"ל אזנינו (תנחומא פ' פקודי) שהמשכן נעשה על תמונת העולם הכללי באשר הוא נחלק לשלש' דיורין כמו שהעולם נחלק לתחתיים שניים ושלישיים. אמנם מה שיעיד על זה בדרך הכלליות אומרו בתחלתו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו ושיראה ככל אשר הוא מראה אותו בהר בתמונת העולם בכללו תבנית המשכן וכל כליו וכן תעשו כל הענינים על זה הדמיון כמו שאמרנו. ותהיה וא"ו וכן דוקא. אמנם אמר שיעשה המשכן בכליו ממה שירימו מאתם תרומה איש איש אשר ידבנו לבו בתורת חפץ ורצון מבלי שום הכרח כמו שהיה העולם נברא מאתו יתעלה על זה האופן מהחפץ ובתורת נדבה לא ע"ד החיוב כמ"ש הפילוסופים. ויחוייב מזה שנתחדש אחר שלא היה כמו שהיה זה במלאכת המשכן וכבר עשה מזה עקר גדול בשעת המעש' כמו שיבא ב"ה. והנה זכר י"ג דברים הבאים בנדבה ההיא שבהם הושלמה המלאכ' לגמרי כמו שאמר (שמות ל"ו:ה') מרבים העם להביא מדי העבוד' למלאכה וגו'. כמו שנמצא במציאות העולם בנדבה הארב' יסודות והתשעה גלגלי' שמהם ובהם הושתת העולם ונעשו כל המורכבים אשר ראתה החכמה האלהית לברוא אותם. ושלא יתפשטו עוד כמו שאמרו רז"ל (חגיגה י"ב.) והיו נמתחים והולכים עד שגער בהם הקב"ה שנא' (איוב כ"ו:י"א) ויתמהו מגערתו דוגמת מה שאמר בכאן ויעבירו קול במחנה איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה וגו' כי די באלה לעשות והותר: והנה אחר שנזכר זה הענין בכלל התחיל בהראות סדר המלאכ' על פי סדר המציאות ועל מערכותיו ובגדול החל ואמר. ועשו ארון עצי שטים אמר שיעשו ארון כמדת הלוחות שהיה במדה אמה על אמה וכשתהיינה שתיהן בארון ימצא שיהיה רביע אמה סביבם מופנ' כדי שיהיו שם מרווחות ואמר בסוף ונתת אל הארון את העדות אשר אתן אליך כי זהו תכלית הכלי הזה המשובח ויהיה זה תחלת המעש' על דרך שאמר' החכמ' על התור' (משלי ח':כ"ב) ה' קנני ראשית דרכו וגו' והיא היתה תחלת המחשבה וכמו שאמרו ז"ל (ב"ר פ"ח) ואהיה אצלו אמון (משלי שם) אמרה התורה בי נסתכל הק"בה וברא העולם כמו שכתבנו בשער הראשון: ועשית כפורת זהב טהור ועשית שנים כרובים זהב וגו' ועשה כרוב אחד וגו' והיו הכרובים פורשי כנפים וגו'. הנה בזה יורה הוראה אמיתית על עולם השכל ששם מחנה מלאכים וארלים

אשר אם גם ירבו למעלה יהיו רק מאה שנים, ורחבו חמישים אמה יורה על עיקר חיי האדם, כי משנת החמישים והלאה ירדו חיי האדם תמיד מטה מטה וכחות גופו יוחלשו לאט לאט, והיות אדני החצר נחושת, וחשוקיהם, כסף (משרש חשק, המורה על הדיבוק אשר בין שני אוהבים) יורה כי גם חיי האדם הארציים אף שתולדתם היא שפלה ופחיתת הערך, בכל זאת צריכים להיות תמיד חשקם ותשוקתם להשיג, השלמות המוסרית שהיא דבר נכבד ויקר הערך, ויחסה אל ההנאות הגופניות כיחס הכסף אל הנחושת, ולהדבק בה.

מתפשטים מזיו חכמתו והמה הנמצאים הרוחניים הקרובים אליו אשר על ידם משפיע אור הנבואה על שלמי האנשים הנגשים אל י"י אשר א"א להניע נר מצוה ותורה זולתם כמו שכתב הרב המורה פרק מ"ה חלק ג'. אך אמנה אני מצאתיהו מבואר בכתוב באומרו ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' (ד"הי ב' ל"ו). יורה כי הדרך להכחיש התורה הנתונה בארון ובמציאות הנבואה המגיע' אלינו הוא לכפור במציאות המלאכים אשר על ידם ובאמצעותם תהיה הגעתה. ויהיה מלאכי אלהים מלאכים ממש. ואלו הן הכרובים שהיו על הכפורת לרמוז ולאמת הנמצאים האלה היושבים ראשונה במלכות להיותם אמצעיים להגיע שלמות התורה לתחתונים. ואולם היו אלו הצורות מורות על המלאכים לפי מה שנתפרסם להמון שמלאכי עליון הם על זאת התמונה האנושית שהיא היותר נכבדת שבתמונות. וכמ"ש (בראשית א':כ"ו) נעשה אדם בצלמנו. ונוסף עליהם שלמות הכנפים אשר הוא דבר נכסף מאד לאנשים לרוב התועלות אשר בהם וכמו שאמר המשורר (תהילים נ"ה:ז') מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה. וזה מה שביארו ישעיהו באומרו (ישעיהו ו':ב') שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד וגו' והכוונה לו תתבאר בפרשת כהנים שער ס"ו ב"ה לא שעל דרך האמת המלאכים הם נמצאים על זאת התמונ' ולא על זולתה מהתמונות ולזה לא יהיה מעשיהם כנגד (שמות כ':ד') לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל כמו שכתבנו שם: והיו מקשה זהב להורות על העדר הרבוי האישיי בהם כי הם נפשטים מהחומר וממשיגיו לגמרי אשר ממנו יפרד הרבוי האישיי. אמנם היו שנים למה שיחוייב היותם רבים במין כמבואר בסוף המאמר הד' באלדיות וזה כדי שלא יחשב שאלו הנמצאים יהיו על טבע האחדות הפשוטה מכל הצדדים כי לא יצויר אמות זה כ"א אל מחוייב המציאות ברוך הוא. ולזה הענין הנפלא אמרו חז"ל מקבלי האמתות שהיו על צורות זכר ונקבה ביומא (נ"ד.) אמר רב קטינא בשעה שעולין ישראל לרגל מגלין להם את הפרכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורין זה בזה ואומרים להם ראו חבתם לפני הקב"ה כחבת איש ואשה. עוד שם אמר ריש לקיש בשעה שנכנסו עכ"ום להיכל מצאו הכרובים מעורין זה בזה הוציאם לשוק ואמרו וכו'. ובמדרש הנעלם פרשת אחרי מות א"ר יצחק מהכא אוליפנא דכל אתר דלא אשתכח דכר ונוקבא לא כדאי למחמי אפי שכינה שנאמר (תהילים ק"מ:י"ד) ישבו ישרים את פניך. ותנן כתיב (דברים ל"ב) צדיק הוא דכר ונוקבא אף הכא כרובים דכר ונוקבא ועליהם כתיב (תהלים צ"ב) כוננת מישרים דבגין כך ופניהם איש אל אחיו. עוד שם פתח רבי פנחס. הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד (שם קל"ג) כד"א ופניהם איש אל אחיו דחד בחד משגחין אפין

באפין וכד מהדר דכורא אפיה מנוקבא וואי לעלמא כגוונא דא כתיב (משלי י״ג:כ״ג) ויש נספה בלא משפט דהא צדק ומשפט מכון כסאך (תהלים פ״ט). ועם שענינים אלו הם גופי קבלה וסודותיה מ״מ הורו הוראה גדולה על ענין רבויים שהוא להיותם עלות ועלולים ושמדרגת כל אחד מהם נכבדת מהשגת זולתו ונבדלת ממנו כעין התחלפות הזכריות והנקביות. ואע״פ שזה ממה שלא יתן חלוף בצורה כמו שנתבאר במאמר הט' ממה שאחר הטבע כיון שהחלוף וההקבלה הסוגיית ששמו להם שם א״א לשומם בנמצאים המופשטים מחומר. הנה חוייב ירמוז בזה אל צד החלוף אשר מצד הצורה והיותם עלות ועלולי' כמו שאמרנו ומהיותם על זה האופן תמצא המשכת השפע והטוב אל העולם הזה התחתון כי משפיעים אלו על אלו ומקבלים אלו מאלו עד הורידו אל שפל מצבנו. ולזה כשהם בהסכמה ומסבירים פנים זה לזה ירבה השפע בעולם ובהפרדם יפרד ויפסק. ובמעט התבוננות יגיעך תועלות רב ממאמריהם. אמנם עקר כוונתנו הנה היא מה שרצינו מענין הרבוי המיניין הלקוח מהיותם על חלוף הצורות כנזכר:

ואחשוב שאל זה הענין עצמו נאמר (יחזקאל א׳:י׳) במרכבה העליונה שהיו שם פני איש פני שור פני אריה פני נשר להורות כי הרבוי אשר יאמר בצורת השמים ומניעיה' הוא רבוי מיניי כמו שאלו המינים מתחלפים. והשואל להם מהב״ח הבלתי מדברים היותר נכבדים הפנים לבד כי הם המורים על עצם המהות. והיא השאלה שתורה על השלמות יותר מענין העופפות שכתב הרב המור' פרק מ״ט חלק א' כלומר שנבדלים במהותם זה מזה הבדל מיניי אשר עליו יפול בהם הרבוי כנזכר והוא עצמו טעם רבוי התנועות והתחלפותם אצל הגרמים השמימיים כמוזכר שם בטענה ז'. ויתכן שזה עצמו כיון במאמר (בראשית א׳:כ״ו) נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ויברא אלדים את האדם בצלמו וגומר זכר ונקבה ברא אותם לומר שכבר ימצא בבריאות האדם מזווגו דמות פמליא של מעלה אשר עמם ידבר במה שיהיו שניהם על חלוף וההקבלה הסוגיית לא על אמתת הרבוי אשר לאישים לגמרי כמו שלמעלה היה הרבוי מצד מיני העילות והעלולים לא רבוי אישי כלל. ואמר והיו הכרובי' פורשי כנפים למעלה וגו' להורות על אמתת הסבה הראשונה יתעל' שמו שהוא גבוה על כל גבוהים שאליו הם נושאים לבם ותשוקותיהם. להגביה עוף להפיק ממנו שפע שבע רצון אשר הם חיים וקיימים עליו. אמנם היו סוככים בכנפיהם על הכפרת להורות כי עם שתשוקתם להדמות לעליון מכל מקום כבר נשארו כנפיהם שפלות ונמוכות כי ילאו להשיג התשוקה ההיא והנה הם נשארים תמיד במדרגת העלולים אצל העלה. והנה לדעתי הוא עצמו יראה ענין הגלגלים בתנועתם הסביבית המתמדת כי מצד מה שהם בתנועה תורה על שאין עמם

השלמות העצום הזה הנכסף להם ורודפים אחריו כמו שנודע מדרכה. אמנם היותה סבובית מדובקת יורה שאין זה הדבר החסר מהם איפשר להמצא להם ברוב השתדלות כי מה שיתנועעו אליו יתנועעו והם נשארים תמיד על ענין אחד. והמובן מענינם הוא לומר שעם שמניעהם הם היותר שלמים שבנמצאים כלם עדין לא הגיעו למעלת יוצרם הנכספת להם תמיד ונמצא שאין הילולים אצל השכלים הנבדלים שהם מניעיהם רק ככלי הזמר אשר ביד המשורר כענין שנאמר (תהילים צ"ב:ג') להגיד בבקר חסדך וגו'. ותנועותיהם כעין הנגון עצמו. וחבור שני הענינים אשר אמרנו שהם בתנועה הם הם דברי השיר והשבח שבו משבחים ליוצרם ומודים לפניו תמיד בלי הפסק לומר שאפילו היותר שלמים שבנמצאים מרגישים חסרונם בערכו והם משתוקקים אל שלמותו כוסף תמידי ונמרץ אשר אי אפשר להם להגיע עדיו. והוא באמת תכלית נכבד ונורא להם מלבד מה שכוון ממנו יתעלה להמשיך מהם ע"י חלוף תנועותיהם ומיני כוכביהם הקיימים והנבוכים התועלות ההכרחיות לקיום הנמצאים השפלים והתמדתם כי הכלמעשה ידיו כי על ענין הראשון אמר הכתוב (שם מ"ט) השמים מספרים כבוד אל. ועל השני (שם) ומעשה ידיו מגיד הרקיע. והנה בשער הששי כתבנו ענין נכבד מאד מזה הקילוס נמשך אל איחור התנועות השמימיות ומהירותם תראנו משם וייטב לך. ועכ"פ זה ענין יותר נאות ממה שכתבו הפילוסופים בסבות התנועות האלו שאמרו שהוא חשק הגלגל בעצמו שיהיו כל חלקיו בכל מיני המצב כאשר נתבאר באלדיות בטענה הרביעית מהמאמר הרביעי. וזה כי מלבד מה שהם חטאים ובלתי מתברר להם אם הגלגלים בעצמם הם בעלי נפש ורצון כמו שכתב החכם בספרו בהפלה בשאלת י"ד. הנה לא יודע איפה להם בזה שום מעלה ויתרון שיתקרר בה הדעת אבל יראה אותה וייחסה לשגעון נפלא כמ"ש החכם שם. אמנם מה שאמרנו הוא ענין נכבד בשאלה ומסכים עליו מה שהיינו בו מהיות כנפי הכרובים על שני הענינים האלה. פורשי כנפים למעלה להורות על הענין האחד. סוככים בכנפיהם על הכפרת להורות על הענין השני והכל נכון. וחתם זה הענין המעולה באומרו. ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים את כל אשר אני מצוה אותך אל בני ישראל. להורות כי משם תצא ההנהגה ע"י האיש השלם הראוי לשמוע דבר מפי הגבורה אשר בהנהגה אשר על זה האופן יתנהג העולם על צד היותר משובח. וכמו שהמלאכים הם האמצעיים בין האל יתעל' ובין הנביא. כן הנביא הוא אמצעי בינם לבין העם כי הוא המגיע להם את כל אשר יצוה לצורך ההנהגה השלמה ההיא:

והנה אחר שהשלים מלאכת הכלים אשר במחיצה הפנימית היא קדש קדשים נעתק אל מלאכת הכלים אשר כמחיצה השנית הנקראת ההיכל אשר צוה ליתן שם השלחן והמנורה ומזבח הקטרת אשר כל זה יהיה דוגמת הנמצאים המסודרים בעולם האמצעי עולם הגלגלים. ואולם טרם אדבר הכוונה בזה אומר שיש להפלא מאד למה לא סדר בכאן מלאכת מזבח הקטרת כיון שזהו מקומו אלא שאחר גמר מלאכת המשכן כלו ומלאכת החצר גם מלאכת הבגדים וגם אחר פרשת התמידין נאמר (שמות ל׳:א׳) ועשית מזבח מקטר קטרת וגו' ונתת אותו לפני הפרכת אשר על ארון העדות וגו' והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהטיבו את הנרות יקטירנה וגומר. ואחר שמעמדה הוא סמוך למנורה ועבודתה סמוכה להדלקתה למה לא זכר מלאכתו עמה ועם השלחן. ועוד למה הזהיר על המזבח ההיא ביחוד (שם) לא תעלו עליו קטרת זרה וגו' ולא אמר כן על מזבח העולה שלא יקרבו עליו קרבן זר ומגואל וכן על השלחן והמנורה ראוי ומחוייב שלא יעלו עליהם רק מה שיצוה ממנו יתעלה וזולת זה שהיא דבר זר ומתועב. אמנם כשנתבונן בענין נרא' ממנו נפלאות מתורתו יתעלה. וזה כי כמו שאמרנו כמו שהיו הכרובים אשר במחיצה הפנימית דוגמת העולם הרוחני בהחלט הנה ג"כ היו הכלים אשר צוה לעשות אותם במחיצה השנית ציור ורושם לעולם הגלגלים כמות שהם. והנה היה השלחן מצד שלא נעשה בבית קבול ולא שום חלוק אחר רק לוח אחד שטוחה ועומדת. דמיון אל הגלגל החלק הראשון לכל הגלגלים אשר אין בו שום מלאכה רק עומד וסובב בשטחיותו לבד אשר עליו אמר הנביא (יחזקאל א׳:כ"ב"ו) ודמות על ראשי החיות כעין הקרח הנורא כמו שכתבנו אצל כמעשה לבנת הספיר בשער הקודם אמנם צוה שיתנו עליו לחם פנים לפניו תמיד נראה לשתי פאותיו להורות שעל ידו שם האלהי' פרנסת העולם בכלל על המנהג הטבעי וע"י המזלות אשר בגלגל הככבים הקיימים אשר תחתיו אך אמנה לדעת מה שאראהו בזה מהכוונה הנפלאה צריך שתשכיל מה שנמצא בזה אל חכמי התכונה אשר היא מוכרח ידיעתו בכאן. וזה כי אל חגורת הצורות אשר בגלגל המזלות יש שתי בחינות. האחת מצד היות החגורה ההיא חקוקה בגלגל ההוא החלק שזכרנו אשר קראום המזלות הקבועים אשר אליהם יכוונו חכמיהם בכל חשבונותיהם הזמניים אשר יזכירום בהקבלות ובדבוקים ובכל שעורי התנועות המדוייקות ובמדות החדשים והשנים ותקופות הימים. לפי שהם אשר קראום המזלות הקבועים האמתיים. והבחינה השנית היא בהשקפת החגור' אשר בגלגל המזלות עצמן אשר היא למטה מן הגלגל החלק והמזלות ההם הם מתמוגגים הנה והנה על פי תנועת הכבדה פעם לפנים ופעם לאחור ולזה לא יכוונו בהם חשבונותם רק בעלי המשפטים התכוניים ואנשי

הצורות והעבודות הנכריות אשר יצטרכו לכוין אל דקדוק המזל עצמו באשר הוא שם כמו שנודע כל זה מהמלאכה ההיא. והחכם בעל ספר יסוד עולם זכר קצת ענינם. והנה עם זה תראה גדולות ובצורות כי הנה הוא ית' שם בכאן ראשונ' השלחן הטהור רמז הגלגל החלק הזה עם המזלות הקבועות בו אשר הם צורך העולם ופרנסתו לפי שינויי הזמנים וחלופי התקופות אשר במציאותם והמשכם בזה אחר זה יושלם סדר ההויות על האופן אשר יאות בו לפי המנהג הטבעי וכמו שאמר (בראשית ח':כ"ב) עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו. הנה ששם ענייני שנויי הזמניים מדובקים לזאת התנועה אשר לגלגל החלק היומי הזה אשר היא תעש' היום והלילה ולא זולת' מהתנועות והיא מה שירמזהו יפה בהיות לחם הפנים המושם עליו (ויקרא כ"ד:ו') שתים מערכות שש המערכת כי המזלות כן הם דרכם לעולם להיות תמיד נחלקים לשתי מחלקות הששה מהם למעלה מן הארץ והששה למטה והם משרתים תמיד ששה ללילה וששה ליום ועל זה הענין יתפרנס העולם תמיד. אמנם אמר ועשית קערותיו וכפותיו וגו' לזרז אל מה שצריך לחבר ההשתדלות האנושי בכל המלאכות האלו וכמו שאמר החכם (משלי ו':ו') לך אל נמלה עצל וגומר. וחז"ל אמרו (שוח"ט תהלים כ"ג) בכל משלח ידך אשר תעשה (דברים י"ד:כ"ט) יכול אפי' יושב ובטל וכו'. ואמר ביום השבת יערכנו לרמוז כי הוא המעשה אשר נאמר עליו (בראשית א') כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלדים לעשות. כי אחר שהשלים בנלאכת החדוש המוחלט ושבת ממנה הנהיג המעש' הזה לתועלת העולם והשלמת מעשיו כמו שכתבנו בפרשת ויכולו שער ד': אמנם להיות הבחינה השנית מהמזלות אשר בגלגלם המיוחדת בלתי נדרשת ומבוקשת רק למלאכת הטלסמאות ולענין העבודות הזרות והנכריות מהקיטורין והנסוכים והזבחים כאלו הם האלוהות אשר מאתם יבקשו צרכיהם אשר עליהם אמרו המכעיסים (ירמיהו מ"ד:י"ח) ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל לזה לא זכר בכאן דבר שירמוז אל הבחינה הזאת כלל. אבל כלל ענין המזלות במעש' השלחן כמו שאמרנו. אמנם אחר כל המלאכות כלם ואחר סדר הקרבנות הנעשות תמיד על מזבח העולה לרצון לפני ה' כמו שאמר (שמות כ':כ"א) מזבח אדמה תעשה לי ועשית עליו וגו'. נאמר ועשית מזבח מקטר קטרת וגו' ונתת אותו לפני הפרכת אשר על ארון העדות וגומר והקטיר עליו וגו' לא תעלו עליו וגו' יאמר שיעשו זה הכלי לרמוז אל מעשי עניני המזלות ויניחוהו במחיצתו המיוחדת עם שאר הענינים השמימיים אשר שם. אמנם שתהי' הכוונה בו אזהרה שלא יכוונו מלאכתו רק לשמים ולזה כלפי מה שאמרו המכעיסים לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים אמר (שמות ל':ט'-י') לא תעלו עליו קטרת זרה ונסך לא תסכו

עליו. וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליו לדורותיכם קדש קדשים הוא לה'. ירצה שלא תעשה בו מלאכת מזבח כמו שהיה הענין (יהושע כ"ב:כ"ו) במזבח בני גד ובני ראובן שהי' לא לעולה ולא לזבח. רק פעם אחת בשנה אשר יזה אהרן עליה מדם חטאת הכפורים אשר בזה יהי' סימן לו שהוא קדש קדשים לה'. וכן אחר אותה בשעת מעש' אחר המנור' לומר שלא תהי' ההקטרת רק לצורך הטבת הנרות כמו שבא הצווי בהטיבו את הנרות יקטירנה כלומר שלא תהי' הכונה כשיהי' להם שום צד בו יהיו ראויין ליעבד כמנהג עכו"ם המקטרים ומזבחים אל המזלות וכסיליהם רק במה שהם כלי שרת ביד בוראם לפרנס עולמו על ידן כענין שאמרנו אצל שאר כוכבי לכת. וזה יראה בעיני ענין נכבד מאד: והנה אחר שנרמזו שני הגלגלים הראשונים על זה האופן רמז שבעת הגלגלים אשר לשבעה כוכבי לכת במעשה המנורה ואמר. ועשית מנורת זהב טהור וגומר וביאר ענינם באומרו וששה קנים יוצאים מצדיה שלשה קני מנורה מצדה האחת ושלשה קני מנורה מצדה השנית והוא סדורם על סדר שצ"מ חנכ"ל. כי הנה השמש שם אהל בהם באמצעיותם ושבתאי צדק מאדים מצדו האחד ונוגה ככב לבנה מצדה השנית. ואמנם שכלה מקשה כגוף אחד נאחזים קניה מהקנה האמצעי מפה ומפה כי הנהגת העולם בכללו מיוחסת אל השמש כמו שאמר החכם האדם יולידהו האדם והשמש גם שלמה בחכמתו בספר קהלת (א') הורגל לומר תחת השמש כאלו אמר תחת השמים לפי שהוא עקרי ההנהגה אלא שנתנו לו הששה המשרתים מימינו ומשמאלו להשלים בהם ענינו בענינים מיוחדים חלקיים מיוחסים לכל אחד מהם כמו שנודע מטבעיהם לפי מה שכתבו החכמים מהם והרי עם זה נשלם מספר הגלגלים אשר בעולם הגרמים השמימיים. אמנם מה שהיו קני המנורה על התמונה ההיא וההמצא בהם שלשה גביעים משוקדים בקנה האחד כפתור ופרח וכפתור תחת שני הקנים ממנה ובמנורה ארבעה גביעים וגו' ויתר הציורים אי אפשר שלא תהיה שם כוונה אחרת מצורפת לראשונה אשר יהיו הענינים ההם מורים עליה אמנם מה שראהו בזה אבאר אותו בשער בפני עצמו אחרי זה השער שלא יסופק שזאת המלאכה האלהית כלהו איתנהו בה. ואולם לפי שכבר יורה שמוש הכלים האלה על מציאות החמריות בהיות שם ענינים ממשיגי הגופים כמאכל והאור והריח לזה בא האות והמופת במעשיה' כפי מה שיאות בכל אחד מהם לפי ענינו להוציא מלב האנשים שימצא למעלה שום גוף ולא משיג ממשיגיו. אמנם לפי שהריח אשר במזבח הקטרת עם שהוא מוחש בחוש הגופיי הנה כבר יהיה ענינו הנאה נפשיית וכמעט רוחנית כי על כן ישתמשו בה הרבה בדרך הכבוד כמו שהוא מורגל במקום גדולים ובבתי התפלות

והכנסיות לפי זה לא חשש שיעשה בו דבר למופת ולאות שלא נהנה ממנו כמו שלא הקפידה תורה ביחס לו הריח בכל מעשה הקרבנו' שנא' בהם (במדבר כ"ח:ו') ריח ניחוחי תשמרו וגו' ובכל מקום (שמות כ"ט:י"ח) לריח ניחוח אשה לה' כי הוא ענין גדולה וכבוד ומי הוא מלך הכבוד זולתו. אמנם האור אשר במנורה עם שכבר ישתמשו בו על דרך הכבוד כמו שנאמר (ישעיהו כ"ד:ט"ו) באורים כבדו ה' מ"מ עקר צרכו הוא הכרחי להאיר כל חשך טמון לפני הגופים העלולים הנסתרים מאור השמש וזולתו מהדברי' המאירים. לזה הקפיד וצוה שיהיו נרותיה מאירים אל עבר פניה כמו שאמרו ז"ל (שבת כ"ז:) ללמד דלא לאורה הוא צריך כמו שיבא בשע' הסמוך ב"ה. והנה הלחם אשר על השלחן אשר אין צרכו רק להסעיד הגופים ההוים והנתכים יבא בו ההראות המופלא במה שאינו חסר ממנו כלום מה שיורה שלא הונח לשם לפרנס ממנו שום גוף ניזון שא"כ חוייב שיחסר ממנו החלק הנאכל. אבל שהונח לשם להורות כי משם יצא אוכל לעולם תמיד שלא יפסק כמו שאמרנו. וזה הענין מתפרסם מאד שם בהחלק לכל המשמרו' מדי שבת בשבתו את לחם הפנים המוסרי' מלפני ה' (סוכה נ"ו.) וזה היה הטעם שבזמן החסידי' היה מתברך לפניהם (יומא ל"ט.) כי לפי זכות הדור כן יתפשט השפע משם. והנה בענין הזה לא היה הלחם עד לעצמו לבד כי גם לשנים הראשונים אשר ישוער קובל הנאה מהם מבלתי שיורגש בחסרונם:

והנה עם זה נתבאר ענין ההיכל וכליו ונתן צורך גדול אל השלחן ומעשהו אשר כתב הרב המורה פרק מ"ו חלק שלישי שלא תושג לו כוונה בו כי לפי מה שאמרנו הוא דבר שהכל בו. והנה אחר שזכר שני אלי הענינים אשר בעולם האמצעי. רצוני האחד מציאות הככבים הקיימים אשר מהם נעשו צורות המזלות וזולתם הנרמזים בשלחן. והשני מציאות הככבים הנבוכים השבעה הנרמזים במנור', ע"ד הנזכר. נעתק לרמוז אל גרמי הרקיעי' אשר בהם נקבעו ואמר. ואת המשכן תעשה עשר יריעו' שש משזר וגו' ועל הדרך עצמו שאמר הכתוב (ישעיהו מ':כ"ב) הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת. כדאמרי' במדרש עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה (תהילים ק"ד:ב') והוא משל נכבד מאד וקרוב אל הענין. והנה היו הרקיעים העליונים תשעה. אמנם היסוד המשותף אשר למט' מגלגל הלבנה אשר עליו אמר הרב המורה (ח"ג פ"ד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמי' (שמות כ"ד:י') נחשב לשם לרקיע בפני עצמו ולזה היו עשר יריעות. ואמר אורך היריע' האחת שמנה ועשרים באמה כי כן הוא נמדד מהלך הארץ בכל הגלגלים במדת שמנה ועשרים מחנות הלבנה כי היא המשערת כל המזלות ושאר הגלגלי' באלו המתנות הידועות בכל חדש וחדש כמו שהוא מבואר ליודעיה מעט

מהלכותיה. ואמר ורוחב ארבע באמה כנגד ארבעה רבועי הלבנה. ויותר נכון לומר כי מדת הרוחב הוא הענין המורה על ארבה תקופות השנה אשר בם משתנה מעמד השמש במעמדותיו ברוחב הגלגל בתוך מעלות הנטייה הידועה למזלות לצפון ולדרום. ואמר חוברות אשה אל אחותה לרמוז על הענין הידוע בגרמים השמימיים שאין ביניהם שום ריקות כמו שעל זה האופן נזכר זה הלשון עצמו בחיות אשר ראה יחזקאל כמו שביאר הרב המורה פרק שני חלק שלישי. אמנם חלק אותם לשתי מחלקות ואמר חמש היריעות תהיין חוברות אשה אל אחותה וחמש היריעו' וגו' להורות על חלופיהן המפורסם כי החמשה הגלגלים הראשונים אשר למעלה מהשמש הם מתחלפים ממנו ומאשר תחתיו. באשר הראשון מהם הוא לבדו המדה לכל התנועות. והנה הארבעה הם אשר נקראו המאוחרים בתנועותיהם והשמש וממנו ולמטה הם אשר להם תנועות מהירות. אמנם היה השמש הגבול האמצעי לפי שתנועת גלגלו נשלמת לשנה אחת תמימה והעליונים הם יותר מזה והתחתוני' פחות מזה. ואמר אחרי כן וחברת את היריעות אשה אל אחותה בקרסים והיה המשכן אחד להורות שעל כל פנים אין שם שום ריקות. וזה כבר יסתור דעת מי ששם השמש והירח סמוכים לארץ וגם מה שאמר שחמשה כוכבי המבוכה יחשבו לכדור אחד כמו שהוכרח הרב לומר לפרש בו ענין ארבע החיות אשר ראה יחזקאל עם היות שבספר המדע (יסה"ת פ"ג) ובכל המקומות לא סר הרב מהסדר הזה אשר כתבנו ואשר הוא שגור בפי הכל. אמנם על היות אלו הגרמים חזקים בלתי מקבלי' השבירה והקריעה כלל אמר ועשית יריעו' עזים לאהל על המשכן כי הם מה שיגינו על יריעות האהל לבל יפסידם שרב ושמש ויסתירם מזרם וממטר גם הם אשר יסתירו אותם מעיני האנשים לבל יראו ולבל ימצאו לעיני רואים כמו שהוא הענין בגלגלי השמים שעבים סתר להם אשר לא יזונו מהם עיני האנשים עד שלא נתבאר להם ענינם בלי ספק. ואולם לפי שהעקר עדין חסר מהמלאכה והוא נתינת בהם כח וחוזק להיות בצביונן ובקומתן על התמונ' הכדורית לא יסורו ממנה כמו שהיריעות לבדן לא יעשה מהן אוהל. לזה אמר ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עומדים על דרך (ישעיהו ו׳:ב׳) שרפים עומדים ממעל לו כי עצי השטים מקיימים להם היריעו' לעשותם אהל חזק ומעמידי' אותם כמו שהנבדלים ברוחניותם הם משפיעים אלו הגלגלים ומעמידים אותם. והוא מה שביאר בסוף באומרו והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר. כי בהר י"י ומקום קדשו יראה כי הוא יתעלה עושה מלאכיו רוחות בהם יחיו אלו הגרמים השמימיים ויעמידם לעד לעולם. ולזה אמר עשר אמות ארך הקרש וגו' כי הוא ממש מה שאמרו (סוכה ה'.) לעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה והעשרה הוא

מספר עולם השכליים שהנביאים יש להם מהלכים ביניהם כמו שביארנו בשער מ"ד. ולזה אמרו (שבת צ"ב.) שגובה קומתו של משה עשר אמות ושהוא הקים את המשכן הזה לפי שהוא אשר עמד את פני י"י כמו שאמר (דברים ל"ד:י') אשר ידעו י"י פנים אל פנים. אמנם היתה האמה התחתונ' מהקרשים תחובה בשני אדני כסף לפי שהשכל העשירי האחרון הוא השכל האינושי אשר יצא מכלל המדרגו' הראשונו' אשר היה שלמותם בפועל ונכנס על מין מהשלמות אשר הוא בכח והוא נגמר ויוצא אל הפועל ע"י הכוסף והתשוקה האינושית אל שלמתו כי על כן לא נתייחד גמר מעשהו אל האל יתברך במעשה בראשית כי אם אל עצמו כמו שביארנו במאמר (בראשית ב':ז') ויהי האדם לנפש חיה שער ו'. ועשית את הקרשים למשכן עשרים קרש לפאת נגבה וגו' כבר נודע שהיישוב הוא בכל ק"פ מעלות שהוא האורך ממזרח למערב. אמנ' רוחב היישוב אינו אלא בחצי הכדור הצפוני ולא בכלו אלא ס"ו מעלות ממנו. והנה לזה מדת אורך אלו הקרשים שלשים אמות כי כשתכה אותם במספר כל הקצוות שהם ששה עולים ק"פ מעלות כאורך היישוב. וכן הרוחב שהוא עשר אמות בהכאה הנזכר עולה לששים שהוא עקר מרוחב היישוב כי הששה הנותרים לא נתקיים בהם היישוב לגמרי אם לסבת קורבתם אל החום הדרומי או הקור הצפוני. אמנם היריעות שהם כעין השמי' כאשר אמרנו הנה הם עודפים על צדי המשכן כי הנה השמים נמתחים והולכין עוד לכאן ולכאן: ושני אדנים תחת הקרש האחד וגו'. כבר אמרנו שענין תחיבת הקרשים באדני הכסף הוא להורות על ענין השלמות האנושי היוצא אל הפועל ע"י הכוסף והתשוקה ולזה לא הקפיד כשיבאו האדנים האלו בתורת נדבה כשאר כל המלאכה אדרבא באו בחובת השקלי' הבאי' בתורת חיוב שוה (שמות ל':ט"ו) העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט כי החוב מוטל עליהם בשוה כי כל האנשים שוים בתורת האנושו' בלי ספק כמו שיתבאר הענין הזה יפה בשער נ"ב בעזרת האל. וכמה נתאמת זה הענין במה שמצינו בפרשת אלה פקודי המשכן שלא נתן לחשבון דבר מכל מה שבא לכאן במלאכה כי אם כסף האדנים האלה אשר בא בשקלי' להעיר על כי כל מעשה האדם נתן לחשבון ועל כלם חייב ליתן את הדין. וכמו שאמ' החכם (קהלת י"א:ט') ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט ושם נדבר ממנו בעזרת האל שער ס"ו. אמנם היתה האמה הזאת האחרונה נחלקת בשני אדני כסף כי הוא הכוסף האנושי נחלק לשני מינים כוסף עיוני וכוסף מעשי. והנה בזה נשלמה המלאכה אשר במחיצה האמצעית אם במשכן ואם בעולם בכללו אמנם אחרי שנשלמה שם ההבדל אשר בין שני העולמות שזכר רצוני עולם הנבדלים ועולם הגלגלים. ולפי שההבדלים ביניהם הם מבוארים שהם ארבעה האחד שהמלאכים אינם

בעלי גשם והגלגלים הם בעלי גשם. והשני שמזה הצד הגלגלים נכנסים תחת המספר האישי אשר תחת המין מה שהנבדלים אינן נכנסים תחת המספר האישיי כמו שזכר בכרובי'. והשלישי שהגלגלים הם בעלי תמונה כדורית אמנם הנבדלים אינם בעלי שום תמונה כלל. והרביעי שהגלגלים הם בעלי תנועה מקומית בחלקיהם מה שהמלאכים אינם בעלי שום העתק ותנוע' כלל. ולזה אמר ועשית פרכת תכלת וגו' ונתת אותה על ארבע' עמודי שטים וגו' והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים והענין מבואר היטב לומר שהפרכת אשר על ארבעה עמודי הבחינות האלו היא המבדלת בין שתי הקדושות האלה בלי ספק. ועל זה האופן עצמו צוה שיעשו מסך לפתח האהל על חמשה עמודי שטי' לפי שהמסך ההוא בין העולם האמצעי ובין השפל אשר יזכור אחרי כן אשר הם נבדלים זה מזה בה' ענינים. וזה שהנמצאים השפלים הם היולאניי' בעלי שנוי והרכבה והויה התכה והוא מבואר. והנה משם יתחיל בכלים אשר מן המחיצה ולחוץ והוא החלק הנקרא עזרה כנגד העולם השפל. ואמר ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמו' אורך וגו' ועשית סירותיו לדשנו וגו'. להורות על ההתכה וההפסד התמידי כאשר היו הבעלי חיים המובאים שם כלים ואובדים ונעשים אפר, ולפי שהטובים שבעולם ההרכבה הם מוטבעים בטנוף החמר ובקלקול המעשים היה שם הכיור וכנו אשר מהם ירחצו ידיהם ורגליהם בבואם שם. אמנם היה החצר מוקף מקלעים חמש אמות רוחב וחמש אמות מעמוד לעמוד שהוא על מספר עמודי המחיצה. אמנם היו מאה אמות אורך על דרך (שם ו') אם יוליד איש מאה כי הוא רוב שיהיה שני חייו. ורוחב חמשים כי הם עקר חיי האדם. אמנם אמר אדניהם נחשת והם מחושקים כסף כי עם שתולדתם שפלה תשוקתם היא עליונה וכמו שאמרנו אצל אדני הקרשי'. והנה עם זה נשלמו השלש מחיצות אשר ראינו לבארם על זה הענין הנפלא אשר הוא משכן ה' הכולל אשר נקרא עליו שם ה' צור העולמים אלא שרצה ללמד ולהודיע אשר הוא נברא ומחודש ברצונו יתעלה. וכן הוא נוהג על צד הרצון בכל מה שימשך ממנו על פי המעשים התוריים כמו שהיה המשכן עצמו נוסע וחונה תמיד על פי ה' ביד משה כמו שיבא בסוף פקודי ובמקומו שער ע"ב ב"ה. כי על כן היה המקום המיוחד אשר ידובר בו בין כנפי הכרובים אשר על ארון העדות כאשר ביארנו גם השלחן והמנורה סדורים שם לפני הארון כאילו הם משמשים לפניו ומאירים אל עבר פניו. ואין ספק כי בפרטי העניני' ובחלקיותם יש הרבה דיוקים שאפשר האדם לדון אותם מעצמו בהשלמת העניינים ולא נתנו ליכתב מפני האריכות. וזה מה שרצינו אליו בזה החלק מהביאור. אמנם מה שיראה עוד באלו הענינים יבא בשער הבא אחרי זה:

שער מט

פרק א

יבאר מדרך התכמה והסכמת הנבואה כי צורת המנורה הזאת קומתה גביעיה כפתוריה ופרחיה זאת תורת האדם בלי ספק:

וזה מעשה המנורה

במדרש (ש"ר פ' ל"ז) בשעה שאמר לו הקב"ה למשה על עסקי המשכן אמר לפניו רבונו של עולם יכולין ישראל לעשותו אמר לו אפילו אחד מישראל יכול לעשותו שנא' מאת כל איש אשר ידבנו לבו.

[181] תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי אחרי שבכתיבת אותיות ומלות התורה נתנה ההלכה להשמר מאוד שלא יחסר ולא יעדף אף אות אחת למען לא יפסל הספר כלו עי"ז, הלוא מזה יוכל לשפוט כל משכיל, כי אם בחומר התורה כן הוא, אף כי בצורתה, ר"ל בבחינת כל חקיה ומצותיה הרבים, שלא נוכל לחשוב שיהיה בהם דבר מה אך למותר, אשר לא יכוין לתכלית יקרה ונמשך מזה, כי גם מעשה המנורה כולה וכל חלקיה הפרטיים בלתי ספק רומזים אל רעיונים יקרים ונשגבים, ורק בבחינ' זאת אמרו חז"ל, כי נתקשה מרע"ה במעשה המנורה עד שגלה אליו הי"ת סודה, ולמען באר זאת כפי היכולת גם לנו קצרי ראות, יקדים הרב ז"ל ויאמר, יען כי בבחינת האמת וחכמת הי"ת יקדמו הסבות במעלה אל המסובבים, ע"כ צוה הי"ת להקדים במעשה המשכן וכל כליו, עשיית הדברים הרומזים על הסבות תחלה, ואח"כ, אותם הרומזים על המסובבים, אשר ע"כ, קדם מעשה הארון והכפורת אשר עליו שוכן כבוד הי"ת שהוא הסיבה הראשונה לכל הנמצאים לעשיית שאר הדברים, כמו שביאר הרב ז"ל בשער הקדום, אפס בבחינת האדם אשר בהשגתו הטבעית, ילך תמיד מהמתאחר אל הקודם, ר"ל מהמסובב אל הסיבה (עיין ביאורי לשער י' ושער מ"ה) צריך שיפגע תמיד בבואו אל הקודש תחילה בדברים הרומזים על המסובבים, ואח"כ ברומזים אל הסיבות, כי בבואו אל החצר החיצונה יפגעהו מצד אחד מזבח העולה, אשר תעודתו להקריב עליו עולה ומנחה להתם פשע ולכלא חטאות היחיד והצבור, ומצד אחר הכיור וכנו לרחצה, אשר מכל זה יבין וישכיל כי אין לבוא אל היכל המלך הפנימי הרומז אל השגת השלמות הנפשיית בלבוש שק כאחד הפחותים מעמי הארץ ובגדים צואים, כי אם לרחוץ בנקיון כפיו ולהסר מעליו תחילה כל חלאת המדות הרעות והמגונות, וגם ע"ז ירמוז מאה"כ "בבואם אל אוהל מועד ירחצו מים ולא ימותו" כי האיש אשר יערב לגשת אל הקודש פנימה, ר"ל להשגת העיונים הרוחניים והאלקים, מבלי אשר טהר נפשו תחיל' למדי להסיר ממדותיו כל סיג וחלאה, הלוא יקראהו אסון, כאותו שאחז"ל ממנו (בחגיגה י"ד ע"ב) שבהכנסו לפרדס, ר"ל, לדרישת וחקירת העיונים האלקיים, הציץ ונפגע, ורק אחרי טהרתו בחצר החיצונם יוכל לבוא אל הקודש פנימ' אשר שם המנורה הרומזת לא לבד על החכמה בכלל, אשר סעיפיה וראשי' מתחלקים לשבעה חכמות, כמאה"כ "חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה", (כי הנה ידוע שהקדמונים חלקו החכמה האנושית לשבע' מחלקות הלא הן חכמת המדידה והחשבון המדברת על גודל כמות ומספר הדברים, חכמת הטבע, המדברת על מהות ותכונות כל הדברום הטבעיים, מכוכבי שמים וכסיליהם והררי עוז הרמים והנשאים, עד גרגיר חול, והאזוב אשר בקיר, והרמש הזוחל על הארץ, חכמת ההגיון, המלמדת לאדם לחשוב מחשבות עיוניות כראוי, ולעשות הקשי ומופתי שכל אמיתיים, חכמת מה שאחר הטבע, המדברת על מהות ותכונת נפש האדם וכוחותיה, מהות המלאכים ותארי הי"ת, החכמ' המדינית הכוללת גם חכמת המדות, המלמדת לאדם להנהיג נפשו וביתו, והמדינה והאומה אשר הוא שוכן בקרבה או מושל עליה, כראוי, חכמת הניגון, המלמדת לאדם לחבר כראוי קולות הפה, או קולות כלי השור להיות מסכימים יחד באופן שיערב לאוזן השומע, חכמת הדיבור השיר והמליצה, המלמדת לאדם איך ידבר, ישיר וימליץ כראוי למען מצוא חן בעיני שומעיו ולהכניס דבריו בלבם.) כי אם גם בפרט רומזת המנורה על התורה האלקית, כי הקנה האמצעי הנצב על קו ישר, יורה על כונתה בכלל, שהיא להדריך את האדם בדרך הישר, כמאה"כ "כי נר מצוה" וכו' ומאה"כ נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי וששה קנים היוצאים משני צידיה, רומזים אל ששה כונות חלקיות העוזרות להשלים הכונה הכוללות הזאת, (עד שתדמה בזה אל השמש שהוא המאור הגדול והעיקרי, וסביבותיו ששה כוכבי לכת העובדים עבודתו ושומרים משמרתו, אשר על כל זה ירמוז המשורר (תילים י"ט) באמרו תחילה מהשמש "והוא

[181]כבר דברנו בענין המנורה הטהורה בכלל שאר הכלים הנוראים מה שהיה נאות על פי הדרך שדרכנו בשער הקודם. אמנם כבר העירונו בה שלא יספיק הדבור ההוא לתת טעם אל כל מעשיה ודקדוקיה ושראוי ליחד עליהם הדבור. וזה במה שנתבונן כמה הקפידה החכמה האלהית במעשה המנורה תבניתה וצלמה וזאת קומתה וצורתה כי מלבד היותה קנה אחד באמצע ושלשה קנים יוצאים מצדה האחד ושלשה מצדה השנית כמו שביארנו הנה יש עוד לעיין ולא מעט בהמצא שמה שלשה מיני ציורים מתחלפים גביעים כפתורים ופרחים. וכן היות שלשה גביעים משוקדים בכל קנה וקנה כפתור ופרח כפתור תחת שני הקנים ממנה מלבד מה שהיו במטרה עצמה גביעים כפתורים ופרחים. שכל אלו הענינים לא יאמן שבאו בתורת האלהית במקרה וכאשר הזדמן כי אות אחת מכל הספור הזה אם תהיה פסוקה או בלתי מוקפת גויל הס"ת כלו פסול (מנחות כ"ט:) וחלילה ליוצרנו שיצוה לכתוב בתורתו התמימה כל זאת ההקפדה קודם מעשה ובשעת מעשה מדמיונות האנשים אשר יכוונו בהם ליופי לא זולת. ובדין היה באמת שיתקשה משה במעשה המנורה עד שיגלה לו סודה בלי ספק. וקשה עוד כי במצות בהעלותך את הנרות וגו' ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה וגו' וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה' (במדבר ח':ד') כי מה ענין מעשה המנורה אצל ההדלקה ועוד מהו אומרו (שם) כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה מי הוא העושה ולמה יזכיר זה. ועוד מה שאמרו ז"ל (ספרי פ' בהעלותך) מגיד שבחו של אהרן שלא שנה מה קושי יש בהטבת הנרות שהיה לו לשנות והלא כל הכהנים כשרים בה. ועוד מה שנמצא במדרשות (תנחומא בהעלותך) והביאה הרמב"ן

כחתן וכו', ואח"כ" תורת ה' תמימה" וכו' כמו שהולך ומבאר הרב ז"ל,) ושלשה הקנים אשר מצדה השמאלי רומזים אל כח החמרי ר"ל שכל המעשיי באדם, אשר ראוי לו, כי על פי שני שרי צבאיו, הרצון והבחירה, ירצה ויבחר בשלש אלה, הא' להרחיק מכל מדה תכונ' ופעול' רעה, כעושק גזל שנאה רכילות נקימ' ונטירה, והב' לבחור במדות ופעולות טובות, כרחמנות וחנינה על זולתו, והטבתו כפי היכולת לאחרים, והג' לעשות שאר המצות התוריות, אף אותן אשר לא יחייבן השכל, כמצות ציצית תפילין ומזוזה ושמירת המועדות, ושלשה הקנים אשר הם לצד הימין רומזים על השכל העיוני באדם, אשר עליו החוב להשריש בקרבו שלש אלה, הא' ליראּ את ה' בכל לבבו, הב' להאמין בשכר ועונש גופניים הבאים לאדם לרוב כבר פה עלי ארץ חלף מעשיו הטובים והרעים, והג' להאמין בשלמות הנפשית אשר יקנה האדם לו בשמירתו מצות אלקיו שהיא השכר העיקרי והיותר גדול המגיע לאדם, ושם קנים משורש קנה, יורה בצדק על ששה תכונות וקניני שכל המעשיי והעיוני האלה, שהם כלים חלולים ובעלי בית קבול, והכפתורים שהם גופים בולטים, ויוצאים לחוץ מגוף המנור', והפרחים, המורים על צמיחת דבר חדש ממה שהיה כבר, שלשתם אלה יורו, כי החפץ לקנות חכמת התורה יצטרך תחילה ללמוד ולקבל בלבו דברי זולתו המורה אותו, ואח"כ ילמד לזולתו ויוציא חכמתו החוצה לאחרים, ועי"ז ימציא חדשות להבין דבר מתוך דבר ע"ד מאחז"ל "הרבה למדתי מרבותי, ויותר מחבירי, ומתלמידי יותר מכולם" (ועיין רמב"ם פ"ה מהל' ת"ת), ויען כי המנורה רומזת על התורה האלקית בכלל נסמך אליה השולחן עם הלחם הפנים אשר עליו, כי הלחם שהוא המאכל והמזון הגופני לאדם, רומז על התורה שהיא המזון הרוחני לנפש, ושש חלות אשר במערכת האחת רומזות על ה' חומשי התורה, ותורה שבעל פה שהיא אחת בבחינה כללית, ושש חלות המערכת השני', רומזת על חלקי התורה שבעל פה הפרטיים שהם ששה סדרי משנה. -

ז"ל שם א"ל הקב"ה לך אמור אל אהרן אל תתירא לגדולה מזו אתה מוכן הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הם נוהגין אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלים לעולם. כי כמו שהקשה הוא ז"ל שם בהבטל הבית הכל בטל ומה שתירץ הרב ז"ל שעל צרות חנוכה היו אומרים הוא רחוק שיתישב דעתו במצוה קלה מדברי סופרים תחת העבודה הגדולה ההיא מה שלא נתיישב בכל העבודות שעשה קודם בשמונה ימי המלואים ובעבודות כלן שהיו בידו. לכל זה אני אומר שראוי ומחוייב שיצורף אל העיון הראשון עיון או עיונים אחרים בהם יתיישב דעת השומע והמשמיע בכמו אלו הענינים הנפלאים. ואומר כי עם היות שהתורה האלהית זכרה אלו הענינים הנפלאים שנזכרו בשער הקודם לפי טבעם וסדרה אותם מהקודם אל המתאחר כמו שהם ידועים ומסודרים אצל חכמתו ית' שהוא הסבה ראשונה לכל ב"ה. הנה הוא מבואר שהגעת האדם אליהם אינה על זה האופן רק ענינו הוא בהפך לפי שצריך להתחיל מהקרוב אליו ראשונה ולעלות מהמתאחר אצל הטבע אל הקודם עד שיעלה אל מעלת הנבואה כי אז תגיע מחשבתו וידיעתו בהם דרך ירידה כענין שנאמר בו יתברך (בראשית י"ח:כ"א) ארדה נא ואראה וגו'. (שם י"א) הבה נרדה וגו' וכמו שנאמר במראה הסולם (שם כ"ח) עולים ויורדים בו וכאשר יתבאר במקומו. והנה יתכן זה כשיושקף בזה הענין הנכבד דרך מבוא הבית הגדול והקדוש הזה מן המחיצה הראשונה אל הבית התיכון וממנו אל קדש הקדשים וזה כי כבוא עיון האיש הנלבב אל החצר החצונה ויתבונן בענינה ובמעשים אשר יעשו בה אשר כלם מכוונים להתם פשע ולכלות חטאות הצבור והיחיד. הנה הוא יתן אל לבו כי אין לבא אל שער המלך והוא לבוש בגדים צואים מהמדות הרעות והתכונות הפחותות הבהמיות המטרידות מכל שלמות וכי הוא מחוייב להפשיטן ולהסירם מעליו ולכלותם מהר. כאשר נתאכלו שם על המזבח החצון כל גופי אלו הבעלי חיים הדומים אליו בזה לפי שהם המחטיאים האנשים והמרחיקים אותם מהצלחתו. ואחרי כן ישתדל ללבוש בגדי נקיות וטהרה כאשר היו שמה מי כיור לרחצ' כי זה מה שיכליל לסור מרע ועשה טוב (תהילים ל"ד:ט"ו) המחוייב קדימתו למעלת העיון כי הבא אליו זולת זה יציץ ונפגע וכמו שאמר (שמות ל':כ') בבואם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימותו. אמנם אחרי התקון הזה כבר יהיה לו רשות לבוא לבית המקדש הוא ההיכל אשר שם כלי הקדש הנזכר מנורה בדרום ושלחן בצפון (יומא כ"א:) על דרך שאמר החכם חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט'). כל החכמים הסכימו שהחכמה כלה אחת היא כמו שהבית הוא בנין אחד בכללו. אלא שנחלקה לשבעה חלקים למספר חלופי

הנושאים אשר יתחלקו אליהם מיני דרושים עד שלזה יקראו שבע חכמות וכמו שאמר (שם) שלחה נערותיה תקרא וגו'. וזה ענין המנורה בעצמה כי כלה אחת מקשה אחת היא ונחלקה לשבעה קנים. האמנה כי היותר נכון הוא שירמוז החכם במאמריו אלו אל התורה האלהית שכך ענינה ושתהיה היא גם כן הוראת המנורה הטהורה אשר בהיכל על דרך שאמר החכם (שם ו') כי נר מצוה ותורה אור כי מפני שהוטלה עליה הנהגת האדם והישרתו להדריכו באור אמתתה היה ענינה להיות הקנה האמצעי רומז אל כללות כוונתה והששה קנים מפה ומפה מיוחסים אל כוונות חלקיות נפרדות אשר בהם תושלם אותה הכוונה עד שתהיה בזה כמנורה העליונה אשר בשמים. השמש שהוא הקנה האמצעי הוא אשר עליו הוטל עקר ההנהגה וששה כוכבי לכת שלשה מפה ושלשה מפה הם עוזרות ומשרתות לשלמות הכוונה אשר כתבנו בשער שעבר. והנה זה הענין בעינו כוונו וסדרו המשורר בדמותו וצלמו במזמור השמים מספרים (תהלים י"ט). כי אחר שזכר הנהגת העולם ע"י מנורת צבא השמים ואמר כי השמש הוא העקרי בכלם והשאר כאלו הם עובדים עבודתו ושומרים משמרתו כי על זה אמר והוא כחתן יוצא מחופתו וגו' כי החתן ודאי כך ענינו הוא העקר כמלך בגדוד ושושביניו הולכים מימינו ומשמאלו. אמר כי כן הוא התורה האלהית מנורה טהורה על זאת התמונה עצמה ואמר. תורת י"י תמימה וגו' עדות ה' נאמנה וגו' פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה וגו' יראת ה' טהורה וגו' משפטי ה' אמת וגו' הנחמדים וגו'. והנה הפסוק הראשון הוא הקנה האמצעי שבה כלומר עקר הכוונה ותכליתה והוא השבת הנפש אל מקום נצחיותה אשר א"א זולתה אמנם יחלקו כוונתיה לשני חלקים ראשונים. הראשון אל השמאל אשר ענינו עם הכח החמרי. והשני אל הימין אשר ענינו עם הכח השכלי. וכל אחד מהם נחלק לשלשה חלקים נפרדים. והנה עם זה יהיו שלשה מפה ושלשה מפה והיא לבד. והנה להיות החלק החמרי נבדל מטבעו מכל שלמות עד שיהיה זר וקשה אצלו כענין רועה בקר או עובד אדמה שלא יצייר בלבו יוכל להצליח למלוכה יועיל מאד לזה החלק התוריי ההגדיי אשר אמר עליו עדות ה' נאמנה בהעיד מהצלחת אבותינו הראשונים והשתלשלות זרעם אחריהם אשר כל זה מורה שאין מחיצת החומר מפרדת בין האדם ובין שלמותו. ולזה אמר בראשון משלשה קני השמאל עדות ה' נאמנה מחכימת פתי. והנה שהרצון והבחירה אשר בכח המתעורר הם שרי צבאות של זה החמר וכבר קדמו להם תכונות רעות ומדות פחותות וראוי להחליפם ולהמיר אותם רעות בטובות לזה הוצרכה התורה להפריד חלק מחלקיה והוא הבא על המצות המידותיות בהרחקת העושק והגזל והשנאה והרכילות והנקימה והנטירה ורבית כמו אלה גם לקבוע מדות

טובות כהטבת הזולת והרחמנות והחנינה בכל מה שיבא הצורך עד שיהיו המדות הטובות בהם בטבע ובקנין ואל זה החלק קרא המשורר פקודי ה' ישרים משמחי לב מפני שהוא מבואר שקניני המעלות הם נתנים לו לאדם בתורת פקדון אשר הפקד אתו להשתמש בו בעת צורכו ואז הם משמחות לבעליהן ולא באופן אחר שכבר נתבאר אל החוקר שהשמחה היא האות והסימן אשר יורה על הקנין השלם. וכמו שאמר הכתוב (דברים ט"ו:י') נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כמו שיתבאר במקומו. אמנם לפי שכבר יאות אל זה החלק החמרי אחרי הכבס והטהר על זה האופן לקבל עליו עול המצות התוריות בדברים שבינו למקום כענין ציצית תפילין מזוזה ופסח וסוכה ולולב וכיוצא בו אשר יוכל בהם לפקוח עיניו על תכליתו האחרון אחר שלא היה ענינם מועיל אל החיים הזמניים. וזה מה שאמר עליהם מצות ה' ברה מאירת עינים ואלה הם שלשה קני מנורה אשר מצדה השמאלית. אמנם השלשה אשר לימינה אשר הוא החלק השכלי הענין הראשון והיותר מיוחד הוא החלק אשר אמר עליו יראת ה' טהורה כי זה מה שיחוייב מההשכלה בו יתברך ומהשגת נוראותיו כי סוף כל מה שנאמר באברהם (בראשית כ"ב:י"ב). עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וגו' ואמר הוא יתברך (דברים ה':כ"ו) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי. ומזה הענין באו כמה מצות בתורה (שם ו') מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' את ה' אלהיך תירא וגו' כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' האל הגדול הגבור והנורא. ושלמה אמר (קהלת י"ב:י"ג) את האלהים ירא ומצותיו שמור כי זה כל האדם. ואמר עומדת לעד בהשאר השכל. והענין השני אשר ראוי לישרו אליו הוא אמונת השכר והעונש כי לא יפול ברשת הפילוסופים האומרים כי מרוב רוממותו אינו מסדר אלו העמנים השפלים כי לזה סמך משה לשם (דברים י':י"ח) עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו לחם וגו' ולזה ייחדה התורה החלק אשר תספר מכל האנשים המורדים והפושעים אשר הביא עליהם משפט כתיב כענין דור המבול ודור הפלגה ואנשי סדום ומצרים אנשי המדבר קרח ועדתו ורבים זולתם אשר על כלם אמר משפטי ה' אמת צדקו יחדו לומר כי המשפטים צדקו יחדו עם המרדים כמו שאמר במצרים (שמות י"ח:י"א) כי בדבר אשר זדו עליהם וזה מה שיורה על עוצם ההשגחה המוטל על השכל להשכילו. ועוד יש להישיר זה החלק אל ההצלחה הנפשיית המיוחדת אליו והוא תכלית הכל אשר עליו נאמר ראשונה תורת ה' תמימה משיבת נפש אשר לזה החלק ייחדה התורה החקים אשר המקיימים לא יקוה מהם תועלת אחר זולת זה. וכמ"ש המשורר (תהילים קי"ט:ל"ג) הורני ה' דרך חקיך ואצרנה עקב יאמר שטבע שמירת אלו החקים הוא לשכר הכרוך בעקבם לעו"הב. ולזה אמר (שם) נטיתי

לבי לעשות חקיך לעולם עקב. ולזה אמר על זה הקנה השלישי מהמנורה הנחמדים מזהב ומפז רב וגו' גם עבדיך נזהר בהם בשמרם עקב רב. לומר כי החקים בייחוד וכל שאר המצות הם ענינם נחמדים מאד מצד מה שישיגו עושיהן בהם מיד התועלת והערבות המגיעים מזהב ומפז ומהדבש ונופת צופים. אמנם גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב שהוא ההצלחה הנפשיית המכוונת מהן כמו שכתבנו בפרש' משפטים שער מ"ו. והנה על זה האופן היתה התורה האלהית מנורה טהורה מאירה אל עבר פניה ואשרי הזוכה להעלות נרותיה כתקנן כי הנה היא מצוה תמידי' לא תסור לעולם כי על זה היה מתפלל בסמוך שגיאות מי יבין מנסתרות נקני גם מזדים חשוך עבדך וגו'. וכבר יצדק על זה מאמר חז"ל מלמד שבחו של אהרן שלא שנה כי כמרא' אשר צוה ה' את משה כן עשה את המנורה. וזהו מה שסדר סמוך אליה השלחן הטהור כמ"ש החכם (משלי ח') אף ערכה שלחנה כי שם מערכות לחם הפנים הוא הלחם אשר נתן ה' לאוכל' ליושבים על שולחנו המראה בתורה פנים מאירים וצוחקים פנים נוראים תמידים. והיה הערך האחד שש חלות (ויקרא כ"ד) כמספר חמשה חומשי תורה ותורה שבעל פה לחלק אחד. ושש חלות המערכת השנית כנגד שתא סדרים שאליהם תחלק תורה שבעל פה. ומספר העשרונים שבהם ארבע ועשרים ספרים שיש בתורה שבכתב ועליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע. ואולם לפי מה שאמרנו המנורה הטהור' תרמוז אל חכמת התור' האלהית בכלליה וחלקיה הכוללים כל החכמות כמו שכתבנו בשער מ"ו הנה מהראוי שצורתה ותכונת' בכל חלקי פרטיה ועניניה אשר זכרנו אותם ראשונ' תרמוז אל נושא זאת החכמ' והתורה ושלמותה הוא המחוייב לרדוף אחריה עד השיגה ואופן השגותיו ודרך הגעתן ממדרגה למדרג' וענין השתמשו בכחותיו הנפשיות המעשיות והעיוניות אשר זה לעומת זה עשה האלהים להאיר אל פני השכל עצמו. ואמנם צורת המנורה תבנית' וכל מלאכת' לעבודת' זאת תורת האדם השלם שחכמתו תאיר פניו כמ"ש החכם (משלי כ':כ"ז) נר ה' נשמת אדם שעל הדרך הזה אמר המליץ (בחינות עולם פ' ט"ז) התורה והאדם חבורם הוא נר ה' בארץ. וכמו שהשלמנו הענין בשער מ"ד. ולפי שנתקיים זה השם אל האיש השלם קיום שכלי מבואר. הנה כאשר ראה זכריה מנורת זהב כלה וגלה על ראשה וגו' ושאל אל המלאך הדובר בו ואמר מה אלה אדוני (זכריה ד':ב') באה לו התשוב' בתמי' וכדמות גערה ואמר הלא ידעת מה המה אלה זה דבר ה' אל זרובבל בן שאלתיאל. כי בנקל היה לו להשכיל מזה כי האיש ההוא המתואר במנורה באלו המראות יצליח למלוכה לא בחיל ולא בכח כמו שראה המנור' ההיא מאירה ומסתפקת מעצמה מהזתים אשר עליה ולא תקוה לאיש ולא תיחל לבני אדם. ואחר ששמה מורה על מהותה מסכים אל מה שאמרנו

הנה הוא מבואר שחלקי' גם כן יורו על משיגים ממשיגיו. וזה כי ענין הקנים יורה קנין דבר מהוראת השם הקרוב שנאמר (משלי ד':ז') קנה חכמה קנה בינה ובכל קניניך קנה בינה. והגביעים ירמזו אל הקבול והשמיעה כמו שהם צורת כלים מקבלים ומחזיקים הדבר הנתון בתוכם. והכפתורים יורו על הגלות והראות ענין כמו שהם בשמים בולטים ונראים סביב הדבר שנעשו לו למראה. והפרחים הוא סימן הצמיח' מהדבר אשר לא היה מתחל'. ואחר שנתבארו כל אלו הגבולי' הנמצאים בה ראוי לכוין אל ענינה בצירוף מה שקבלו חז"ל משיעור קומת' ותוכן מעמד הגביעים והכפתורים והפרחים הן בגוף המנורה הן בקני' אשר לא באו ענינים אלו מפורשין בשיעורן בכתוב[182] ותחלה נתעורר אל שיעור קומתה אמרו (מנחות כ"ח:) שהוא י"ח טפחים שהוא שיעור קומת האדם הבינוני. וגם הוא כמספר י"ח לומר שהחי המאיר המזהיר חוייב להמשך אל הענין אשר תרמזנו צורת המנורה הזאת. כמו שאמר (ישעיהו ל"ח:י"ט) חי חי הוא יודך כמוני היום. ואמר (ד"ה א' י"א) בן איש חי רב פעלים. (קהלת ז':ב') והחי יתן אל לבו ולדעתי בלשון הזה נשתמשו חז"ל כמו שאמרו במסכת סוכה בפרק ד' (מ"ה:) ובמסכת סנהדרין בפרק חלק (סנהדרין צ"ז:) א"ר חזקיה א"ר ירמיה בשם רשב"י ראיתי בני עליה והנם מועטים אם אלף הם אני ובני מהם ואם מאה הם אני ובני מהם ואם שנים הם אני ובני מהם ומי זוטרי כולי האי והאמר מר תמני סרי אלפא פרסא הוו דרא קמא דקב"ה שנאמר (יחזקאל מ"ח:ל"ה) סביב שמנה עשר אלף לא קשיא הא דאסתכלי באספקלרי' המאיר' הא דמסתכלי באספקלר' שאינ' מאיר' ודאסתכלי באספקלרי' המאיר' זוטרי כולי האי דקאמר אם ב' הם והא אמר אביי לא פחות עלמא מתלתין ושתא צדיקי דמקבלי אפי שכינתא כל יומא שנאמר (ישעיהו ל':י"ח) אשרי כל חוכי לו ל"ו בגמטריא הכי הוו לא קשיא הא דעיילי בבר והא דעיילי בלא בר. הנה כי באמרם תמני סרי אלפי פרסא הוו

[182] ותחילה וכו' ר"ל כי שיעור קומת המנורה הרומזת על האדם השלם היתה בעבור זה י"ח טפחים כשיעור קומת גוף האדם הבינוני וכמנין חי, יען כי רק השלם האמיתי המתבונן בדרכי הי"ת, ופועל פעולת תעודתו עלי ארץ כראוי בשם חי אמיתי יקרא, (עיין ביאורי למעל' דף קמ"ח ע"א ובשער מ"ח הקדום) כמאה"כ "חי חי הוא יודך", ועליו רומזים גם דחז"ל "תמני סרי אלפי פרסא הוי דרא קמא" כי בעבור היות האדם המדבר שהוא המדרג' הרביעית בכל הנמצאים התחתונים, שהם דומם, צומח, חי, מדבר דומה בזה למספר האלף שהוא ג"כ המדרג' הרביעית מהמספרים, שהם האחדים, העשרות המאות האלפים וכו' ע"כ כנו האדם השלם שהוא החי האמיתי בשם י"ח אלפי, ואמרו ממנו שהוא וכל הדומים לו הם הדור הראשון הרואה פני עליון, ומכיר אמיתתו יותר מכל שאר בני אדם זולתם, ומהם אמרו ז"ל "דמסתכלי באספקלריא המאיר' ועיילי בלא בר" ר"ל בלי רשות בגבול האמת, והם בני עליה המעטים, כי מספר י"ח רומז רק על אדם חי אחד, שהוא סימן המיעוט, ומספר ל"ו שהוא הכפל מי"ח, אשר עליו רומז מאה"כ "אשרי כל חוכי לו" מורה על מספר רבים, כי מיעוט רבים שנים, כי מספר השלמים האלה אשר הם ממדרג' שניה "דמקבלי אפי שכינתא בכל יום, ומסתכלי באספקלריא שאינ' מאירה" הם רבים יותר, כי כל עדת ישראל מקבלי התורה קדושים, ובתוכם ה' אשר יכירו וידעו כולם אם מעט ואם הרבה, ומהם אמרו ח"זל ג"כ "הא דעיילי בבר" ר"ל שצריכים רשות והכנה להכנס אל העיון האלקי.

דרא קמא יראה שהוא שוה לאומרם שהחי המדבר הוא המדרג' הראשונ' אשר יראו בפני שכינה כי הנה השמנה עשר הוא מספר החי כמו שהשלשים ושש אמרו שהוא מספר ל"ו והאלף הוא סימן למדבר שכן הוא המדבר מדרגה רביעית בנמצאות כמו שהאלף היא מדרגה רביעית במספר. אמנם אמר שהחי מדבר בכלל הוא מתראה באספקלריא שאינה מאירה. והנה רבים מאד בערך העם ההולכים לאור התורה האלהית הנתונה על ידי אספקלריא המאיר' וכל בני התורה הם מסתכלים בה אם מעט ואם הרבה וגם בהם יש כתות יש דלא פחות עלמא מהם מל"ו אבל עילי ברשות ויש בני עליה מועטים דעילי בלא רשות הנה שמספר הזה הוא יורה בדרך המשל על הענין אשר רצינו אליו מקומת המנור' [183]והנה כאשר תכה מספר הי"ח במספר היסודות הארבע' אשר מהם נבנה האדם החי הנה יעלו לע"ב והוא מספר שני חיי האדם על דרך קירוב וכמו שאמר (תהילים צ':י') ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' ואם תוציא הבזך של הפתילה ישארו מדוייקים. ודומה לזה מצאתי כתוב חמשה חומשי תורה כנגד המנור' נאמרו. בראשית שבעה תיבות כנגד שבעה נרות ואלה שמות י"א תיבות כנגד י"א כפתורים. ויקרא ט' תיבות כנגד ט' פרחים. וידבר י"ז תיבות כנגד גבהה של מנורה שהיא י"ז טפחים ומשהו ואף על פי שבמנחות חשיב להו י"ח כיון שהאחרון חסר לכך לא נכתבה תיבה. אלה הדברים כ"ב כנגד כ"ב גביעים ע"כ. הנה הדברים הם ערבים ומתוקים ותומכים ידנו במה שאנו בדרכו וככה היא צורתה דרך גדול' וצמיחתה [184]הנה חז"ל אמרו (רמב' ה' בית הבחירה פ"ג) שהיו לה בתחתיתה שלשה רגלים והנה הם רמז שלשה התחלות אשר ביארם החכם שהם התחלות כל הווה. החומר וההצור' וההעדר אשר זכרם רבי עקביא באומרו (רבות קהלת ר"פ י"ב) וזכור את בוראך בארך כמו שיבא במקום אחר

[183] והנה כאשר תכה ר"ל כאשר תכפיל, מספר י"ח במספר ד' היסודות יעלו ע"ב כמספר שנות רוב בני אדם שהם שבעים או מעט יותר,

[184] הנה חז"ל וכו' ר"ל כי ע"כ היו למנור' עפ"י דחז"ל שלשה רגלים בתחתית', להורות כי התחלות, כל אדם כהתחלות כל הווה ונמצא הן ג' הא' החומר אשר ממנו יתהוה, הב' הצורה אשר יקבל, והג' העדר הצור' הקדומה והפרד' מהחומר, ד"מ העשב אשר תאכל הבהמ', הלא רק אחרי העדר צורת הצומח ממנו, יוכל להעשות מזון הבהמ', אשר ממנו יתהוו הלחיות השונות, המשתנות אח"כ להיות חלקה הבע"ח, הזה הניזון ממנו (ובעבור היות ההעדר הקדום סיבת כל הויה, יבוא ג"כ ההעדר אחר כל הויה טבעית, עד שנוכל לומר שההעדר וההויה אחוזים ודבוקים יחד, עד שיבואו תמיד זה אחר זה, ד"מ צורת הדומם תעדר תחילה מחלקי עפר והמים אשר יכנסו אל תוך הצמח. ויקבלו צורת הצמח בהעשותן חלק ממנו, ובאכול הבע"ח הצמח, תעדר ממנו צורת הצמח ויקבל צורת החי בהעשותו חלק ממנו, וכן באכול האדם בשר החי, תעדר ממנו צורת החי ויקבל צורת האדם על ידי שיעשה חלק ממנו, ובמות האדם תעדר צורתו ויקבל צורת החי בהעשותו רמה ותולעה, וכאשר ייבשו ישובו לעפר, ואח"כ יקבלו עוד צורת הצומח, וכן הולך הדבר כל ימי העולם) ולהורות על שלש אלה באדם דרש ר"ע, לחזק דברי עקביא בן מהללאל (רפ"ג דאבות הסתכל וכו' על הכ' "וזכור את בוראך" (עיין ילקוט קהלת י"ב:א') בארך, ר"ל החומר שלך שהוא מטיפה סרוחה, "בורך" ר"ל ההעדר האחוז בעקב חיי הבלך עלי ארץ בבואך אל הקבר מקום עפר רמה ותולעה "בוראך" ר"ל צורתך כי בצלם אלקים ברא אותך אשר ע"כ גם אתה עתיד ליתן דין לפניו. -

ולמעל' מהם השדה שהיא כמו תיבה לרמוז כי מן התחלות האלו האדם בא לעולם שכן העולם נקרא בלשון חכמינו ז"ל אכסדרה ושדה כדאיתא במסכת בתרא (כ"ה.) ומתוך השדה ההיא יוצא פרח הוא הפרח הראשון אשר עליו נאמר עד ירכה עד פרחה והיא הצמיח' הראשונ' אשר בפעולות החיוניות אשר בו יתחיל האדם לבחור בטוב ומאוס ברע כמו שאמר (ישעיהו ז':ט"ו) חמאה ודבש יאכל לדעתו בחור בטוב וגו' וזה מה שימשך לו עד תכלית שתים עשרה שנה כי אם אמרו (אבות פ"ה) בן ה' למקרא וכו' הכל הוא במקר' ובהכרח. ולזה היו ברגלים ובשדה ובפרח שלשה טפחים אשר בהכאה הד' הם י"ב. אמנם מתחלת שנת שלש' עשר ואילך כבר יחל רוח י"י לפעמו ולהביאו לכלל מצוות להיותו מעלה על לבו שיש שלמות אחר ותכלית יותר נכבד למציאותו מאשר חשבו עד הנה. אבל לא יתחזק בו זה הענין עד הגיעו לכלל העשרים. וזה מה שאמרו ז"ל (שבת פ"ט:) שבית דין של מעלה אין עונשין כי אם מעשרים ואילך. ולענין זה היו בקני המנורה סמוך לפרח התחתון הנזכר שני טפחים חלק (מנחות כ"ח:) רמז לח' שנים עד תשלום העשרים שבהם האדם חלק מהמעשים הנאותים עם שכבר צמח בו סימן טהרה כמו שאמרנו. ואולם כאשר עברו עשרים שנה והתחיל שנת עשרים ואחת אז כבר בא לכלל שמיעה וקבלת הלמוד והמוסר שיעור שיראה ממנו ולחוץ. ולזה היו שם בסוף כ' ותחלת כ"א טפח שבו גביע כפתור ופרח (שם). וכבר אמרנו שהגביע הוא סימן הקבול. והכפתור והפרח הם מורים על הראות בו פריחת השלמות וצמיחת בשיעור יותר גדול מהראשון. אמנם היו אחר הגביע והכפתור והפרח שני טפחים אחרים חלק שהם שמנה (שם) שנים אחרים שעומד בהם על ענין אחד כי עד הגיעו לכלל שלשים לא יבואו מעשיו מסודרים ע"י בישול וכ"ש בהגיעו לשלשים ושנים כי אז יקנה לב לדעת לפעול פעולו' השכל אם מהעיוניות אם מהמעשיות על אופן יותר נאות. ולזה אחר שני טפחים אלו החלקים היה הכפתור הראשון שבו יתחילו לצאת הקנים שלשה מפה ושלשה מפה כי אז באמת יתחזק לעורר ולזרז כחותיו השכליות והחושיות להתיחד לעבודת השכל ולשאת משאו לכלם יחלוק לאיש מנת חלקו וכוסו כפי מה שכוון מהבורא יתעל' ביצירתו. [185]ואולם כדי לבאר זה ולבוא עד תכונתו נצטרך להזכיר הנה מה שכתב החוקר

[185] ואולם וכו' דעת החוקר היא, כי שכל האדם יחלק לשנים, הא' שכל המעשיי, המשתדל רק בהנהגת נפשו, ביתו, ומדינתו, והב' השכל העיוני החושב רק מחשבות עיוניות להכיר האמת, ולהבדיל בינו ובין השקר בענינים שכליים, ולכל אחד משני אלה יש ג' כחות, כי השכל המעשיי צריך לדעת תחילה ההנחות הנימוסיות בכלל, והכשרון הזה, הוא כחו הראשון, וכאשר יגדל ותתחזק תבונתו יקנה כחו וכשרון שני, והוא להבין ולהשכיל גם טעמי ההנחות האלה למען ידע גם על נכון האופן, איך ישתמש בהם תמיד בכל מקרי פרטי אשר יבוא לפניו, ויהי' צדיק אמיתי, בשפטו כל דבר לפי יחס מקומו וזמנו (עיין מזה למעל' בביאורי לשער מ"ג ושער מ"ו בד"ה עין תחת עין,) אפס בכח שני זה יוכל רק להשקיף בענינים פרטיים, לדעת מה שיעשה בגבול פעולתו, לשחר טובת

בפיליסופיא אשר במדות כשדבר על הכחות השכליות מפני שלא ימלט מהיות שלמות האדם על האופן ההוא עצמו או קרוב ודומה לו והוא מה שביאר שם שהשכל האנושי יחלק בחלוקה הראשונה לשני חלוקים. הראשון העיוני והוא בדברים ההכרחיים הנצחיים. והשני המעשי המתישר בענינים האנושיים האפשריים. והעיוני יחלק אותו לשלש מעלות זו למעלה מזו הראשונה הכח אשר בו ידע הדבר הנקנה במופת לקוח מהקדמות ראשונות אשר אין עליהם מופת כמו המוחשית או המושכלות הראשונות וקרא לזה הכח דעת. אמנם בכח הזה לא יושגו ההקדמות הראשונות במופתים ולא יתבררו באמתתם כי אין לו רק להמשך מהקדמות ידועות תולדות שיתחייבו מהם על כל פנים וכמו שאמר' (חגיגה י"ד.) מבין דבר מתוך דבר. אמנם יש כח למעלה מזה שבו יוכל לדעת ולברר אמתת ההקדמות האלו אשר ליקחו להתחלו' ראשונות ולחקור אם הם צודקו' אמתיות או אם יהיו כן במקרה או על המעט. ויקראו זה הכח שכל כי בו ישכיל ויאמת אותן הכחות אשר מהן תבאנה התולדות. אבל עדין שתי אלו הכחות יאמרו בדברים חלקיים פרטיים כאלו תאמר בחכמה מיוחדת מהם כמו ברפואה או התכונ' וזולתן שכבר ישתמשו בהן ובאחת אחת מהן בשתי אלו הכחות. אמנם יש כח אחר מעולה מאלו והוא אשר בו ידע וישיג על השלמות כלל הנמצאות בסבותיהן והתחלותיהן בהחלט לא בעיון חלקי והוא הכח העליון המעיין בנמצא מצד מה שהוא נמצא וקראו לזה החלק חכמה והיא ראשיית של שתי הקודמות משני פנים. האחד שהם חלקיות והיא כוללת. והשני שהאחת משתיהן ענינה בהקדמות והשנים במופתים וזאת תשתמש

נפשו ביתו ובני עירו, אשר בחברתם הוא שוכן תמיד, אבל כאשר יתחכם יותר ידע ג"כ להשקיף ולהתבונן על עניני המדינ' או האומה בכלל, להנהיג אותה באופן שיסכים כפי האפשרות הטוב הכללי עם טוב אישיו הפרטים, וידיעה זאת תקרא חכמה המדינית, וכמו כן יש גם לשכל העיוני ג' כחות הדומות באופן מה לג' כחות השכל המעשיי, כי בכחו הראשון יכיר וישיג ההשגות החושיות, המושכלות הראשונות וזה הכח נקרא דעת ובכח שני שהוא נעלה ונכבד ממנו, יוכל לבחון ולהכיר אמיתת המושכלות הראשונות האלה ולהבין ולהשכיל אם אמת השיגו חושיו או אם שגו ברואה, וכח זה נקרא שכל, אפס הוא יכול להתפשט בחקירתו רק בקצת הענינים הקרובים יותר אליו ואשר בם הרגיל דעתי ושכלו יותר מנעוריו, ד"מ איש זה יחקור יותר בחכמת הרפוא' ומחכמת המדינה ותכונת השמים לא ידע מאומה וזה בהיפך ישים עיונו רק באלה, ומחכמת הרפוא' נבער מדעת אפס עוד כח ומעל' שלישית יש לשכל העיוני, והוא הנקראת לדעת הרב בשם תבונה, כי בעל המעל' הזאת יפיץ אור חקירתו על כל החכמות כולן ככל אשר תמלא יד שכלו האנושי, ולה היתרון על ב' הכחות הראשונים, כי הם רק חלקיים והיא כללית, ותחת כי הכח הראשון יתעסק רק בהקדמות והכח השני מתעסק רק להביא מופתים על אמיתתן ישתדל הכח השלישי לחבר הקדמות כל החכמות כולן, ולהביא מופתים עליהם יחד, ועפ"י דברי החוקר אלה יאמר הרב ז"ל, כי שלשת קני המנור' מימנ', מורים על ג' כחות השכל העיוני הנבחר והנכבד יותר, ושלשת הקנים אשר בשמאל' יורו על ג' כחות השכל המעשיי, ע"ד מאה"כ "אורך ימים (ר"ל קנין האושר בעולם הנצחיי שהוא ע"י השכל העיוני) בימינה, בשמאל' עושר וכבוד" (באמצעות שכל המעשיי), ויען כי הכחות והכשרונות האלה יהיו לאדם למנה רק לאט לאט, כאשר יגדל ותתחזק ידיעתו ע"י הלימוד מזולתו, ולימודו לאחרים, והוספתו מדעתו, ע"כ היה רוח בין קנה לקנה, וכפתור תמיד תחת שני הקנים, ובכל קנה שלשה גביעים על השמוע' המשולשת השמיעה החושית, השמיע' הרצונית, ר"ל הקבל' לעשות מה ששמעה האוזן (כי שורש שמע בלה"ק יורה על שלש אלה כשמע עשו (בראשית כ"ו:ה') "שמע ישראל וכו' שמע בקולי (בראשית כ"ז:ח') :)

משני הענינים יחד. אלו הן שלש מעלות אשר בשכל העיוני לפי מלאכתן ומעשיהן: והמעשי והוא הכח ההתבוניי המעיין בדברים האנושיים האפשריים יחלק גם הוא אל שלש מעלות אחרות כנגדן. אמנם לפי שבכח הזה ישימו שלשה מיני הנהגה וזה למעלה מזה הנהגת אדם עצמו והנהגת ביתו והנהגת מדינתו אשר זכרנו בשער מ"ג ומ"ו צריך שנדע שהחלוקים אשר המעשי יתחלק אליהם לפי דרכנו הוא כענין השלישי המעיל' מהם שהוא הנהגת המדינ' כי בו נמצא חלוף השמש במנהגים על החלוקה אשר זכרנו בחלק העיוני. האחד הוא אשר יקבל ההנחות הנמוסיות במושלם וישפוט כאשר יחוייב מהם בין שיהיה צודק לפרטי ההוא או לא והוא הדן דין אמת לפי הנימוס. אמנם יש כח אחר מעולה ממנו והוא השכל ויודע סודות ההנחות הנמוסיות וטעמן על נכון עד שישכיל לישר הנימוס לפי מקומו ושעתו מבלי שינגד לכוונת המניח כלל והוא הדיין המומחה הדן דין אמת לאמתו כמו שביארנו שם: אבל עדיין לא חוייב שתהיינ' אלו המעלות מקיפות בכל הענינים האנושיים האפשריים לשום דת במדינה או במדינות בכל מיני החיים אבל יש מעלה שלישית גבוה ורמה עליהם והוא הכח התבוניי הכולל המשים דת במדינה או במדינות והוא הקפת וידיעת הכוללים והחלקיים לשום הנמוס בכל הדברים ובכל הלמודים ובכל המלאכות איש ממלאכתו ועבודתו והוא ודאי דומה לחלק העליון מן השכל שהוא החכמה. ושלמות דברים אלו הנם כתובים בספר המדות הנזכר באחד ובשני ובשלישי וברביעי ובחמישי מהמאמר הששי. ובפרקים מהחמישי והעשירי יבוקש משם: והנה אחר שהונח כל זה ראוי להודות ולומר שאין מדרך האדם ולא מאפשרותו לעלות אל כל המעלות האלו בבת אחת אבל המשיג אותם ישיגם בזו אחר זו והוא הלמוד הראוי והמשובח אשר עליו אמר דוד (תהילים קל"א:א') ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני וגו' אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו וגו'. והנה האדם בתחלת ענינו עיר פרא אדם יולד והוא נמשך אל הנערות וקשה להעתק מעט מעט עד הגיעו לכלל הל' או הל"ב כאשר אמרנו למעלה. אמנם משם ואילך שהוא שיעור מזמנו מדת הטפחים אשר בה הכפתור אשר שני הקנים הראשונים יוצאים מן המנורה הנה כבר התחיל להראות ולהתפרסם בו פעולת השכל. אם אל העיון. ואם אל המעשה. מדרגה אחר מדרגה מאלו מדרגות שזכרנו. וזה כי ראשונ' ישיג לעשות חיל בידיעת הדברי' אשר בכחו להבין מכח ההקדמות אשר יוקחו אצלו כמושלם ואם עדין אין בו כח לאמת אותן ההקדמות כי זו היא המעל' הראשונ' מהשכל העיוני וכנגד זה ישינ מהמעשי הדעת אשר בו ישפוט ע"פ הנמוס הקבלת ההנחות המונחות שם מבלי שידע טעם ההראות ההם וכוונת המניח אותם. כי הנה שתי אלו המעלות זו בעיוני וזו במעשי מכוונות

מתאימו' זו לעומת זו. והן התחלות למה שלמעלה מהן. ולזה במנורה אחר השמונה טפחים הנזכרים היה שם כפתור ושם קנים יוצאים ממנה אחד לימינה ואחד לשמאלה להראות על שני אלו הקנינים שזכרנו: אחד לימין והוא קנין הדעת. ואחד לשמאל והוא השלמות הראשון אשר כנגדו במעשה. אמנם היו בכל קנה מהם שלשה גביעים לרמוז אל שלשת מיני השמיעה. והם השמיעה החושיית. והשמיעה הלביית רצוני ההבנה. והשמיעה הרצונית שהיא הקבלה לעשות. כי שלשתן יצטרכו להשלמת כל אחת משני מיני הפעולות. כי לצורך השמיעות החלו זו לזו ולהסתבכותם זו בזו כי איך יבין מי שלא שמע ואיך יעש' מי שלא הבין אמר שיהיו השלש' גביעים משוקדים בקנה האחד. והיה אחריהם בטפח הרצוף (מנחות כ"ח:) כפתור ופרח לומר שמשם ואילך כבר יראה בשלמות צמיחת שתי אלו השלמיות צמח דעת לימין ואלהשמאל יצמח צמח צדיק והיה טפח חלק עד הכפתור השני כי בזה יהי' מתחלת הכפתור הראשון עד הכפתור השני ב' טפחים ואז יהי' כלם עשרה שהם מספר השנים לפי הנחותיו ארבעים. ומשם יוצאים ב' קנים אחרים והם ממדרגה עליונה מהראשונים כי בן ארבעים לבינה (אבות פ"ה) וישכיל באותה ידיעה שקראה החכם שכל וכנגדה בדברים המעשיים אל דעת וסודות ושרשי ענינים הנמוסיים שהיא מעלת היושר המישר הנמוס כמו שנזכר ומשם אל שני טפחים אחרים שהוא כבר קרוב אל שנת החמשים התחילו שני קני מנורה אחרים שכבר הגיע ונרא' בו החכמה הכוללת המקפת בכל הנמצאות ובכל הידיעות שהיא המדרג' העליונ' שבעיונית וכנגדה בחלק המעשי הכח והמעלה אשר תסדר הנמוסים הכוללים והדתות המועילות לכל מיני חיי האדם ומלאכתם ומעשיהם שבזה נעש' שותף למעשה בראשית. הרי לך טעם נכון לששת הקנים היוצאים משני צדי המנור' עד תום י"ג טפחים ממנה שהם משנות האדם נ"ב וטעם היותם אלו לימינה ואלו לשמאלה הוא על דרך שאמר החכם (משלי ג׳:ט״ז) אורך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד. ועוד יתבאר זה הענין במנור' אשר במזמור אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו וגומר בפ' העומר שער ס"ו ב"ה: והנה היו עוד בקנה האמצעי שהוא עצם האדם וקומתו אחר שני טפחים חלק עוד שלשה גביעים כפתור ופרח והבזך אשר בו האור מבהיק כלפי מעלה להורות כי האיש השלם ראוי שיתיישר בכל אלו השלמיות שקדם זכרונם שהם מספר אלו הנביעים אל פני התכלית היותר נכבד שבתכליות והוא השלים כוונת בוראו בבריאה מבלי נטות אל הימין ואל השמאל כמו שיטעו בזה רוב האנשים כמו שהיה הקנה האמצעי עמוד נצב בלתי פונה לכאן ולכאן ואורה הולך ואור נוכח פני ה'. וזה יהי' סבה שיפנו אורות כל הקנים אליו על דרך שאמר (אבות פ"ב) וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ויתכן שיהי' הלהב

המתישר דרך מעלה רומז אל מה, שאמרנו ראשונה מענין הקנה האמצעי שבמנורה האלהית מהתורה שנ' בו תורת ה' תמימה משיבת נפש (תהלים י"ט) כי נר ה' נשמת אדם צריך שתהי' הכוונה בה להשיבה למעלה למקום מושבה וכמו שאמר בפירוש (קהלת י"ב:ז') והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. והוא אשר ירמזנו יפה מעשה מזבח קטרת הסמים אשר מעשהו מתמר ועולה כמקל כמוזכר במסכת יומא (ל"ח.) כי ההסתכלות בחוט המשולש הזה מהכלים יחזיק בידו לבא מבית לפרכת העדות אשר עד הנה היה מבדיל בינו לבינו הוא ההיכל אשר לפי שם כבוד ה' כמו שקדם והוא סוף ההשגות ותכליתן. הנך רואה בעיניך כי זה מעש' המנורה האלהים עשאו בצלם דדמות האדם השלם המאיר אל עבר פניו בכל אופני הפעולות השכליות והמעשיות כמרא' אשר הראה את זכריה הנביא כאשר אמרנו בתחלה ואעפ"י שאין לי ערבות שיהי' מה שאמרנוה עקר הכוונ' באלו העניינים. אך אמרתי הואיל וכל מה שהנחנוהו הנה הוא בנוי על גלילי שכל ועמודי חן החכמה האמתית נחזיק טובה לחכמים אשר יסדום וידיעתו מועילה מאד להחכים האנשים ולזרזם אל הוצאת פעולותיהם השכליות והמעשיות אל הפועל עד הגיעם אל הצלחתם אין להרחיק שיהי' זה מכלל הכוונות שבה. ואם אין יהי' הענין הנכבד הזה נדרש לעצמו והמנור' הטהור' תהי' תמיד ערוכה לזכרון בין עינינו ורשפי שלהבת נרותיה מפה ומפה מאירים ומזהירים למאור פנינו ואשה לא תכבה יומם ולילה מקירות לבבנו להזכיר ולהזהיר ולהעיר את אזננו נחלץ חושים למלאת את ידינו ולהיות כל פעולותינו לרצון לפני ה' תמיד. והנה כאשר יונח היות הענין כן כאשר אמרנו יתבאר היטב כמה היא כוללת מצוה זו של מעשה המנור' והדלקת נרותיה ושהיא מצוה לכל אדם ובכל זמן ומקום ושעל פי הדברים האלה יותרו כל הספקות שנזכרו ראשונ' כי הנה אהרן בהעלותו את הנרות אל מול פני המנור' כאשר צוה ה' את משה הוא עצמו מעשה המנור' כמ"ש וזה מעשה המנור' כלה מקשה זהב עד ירכה ועד פרחה לא יחסר דבר כי כאשר צוה י"י את משה כן עשה את המנור'. ומלמד שבחו של אהרן שלא שנה דבר הוא גדול מאד עד שכבר נתקשה משה בתחלתה ובה ג"כ על זה האופן יוכל להתנחם בטוב מעצבון החנוכה מצד שלמותו ושלמות כל הנמשכים אחריו בשלמות הזה המתיחס אל המנור' אשר לא יסור והוא הנמשך בכל זמן ובכל מקום:

ובמדרש (במ"ר פ' י"ד) ה' חפץ למען צדקו וגומר. (ישעיהו מ"ב:כ"א) אמר הקב"ה למשה לא בשביל שאני צריך לאורה אני מצוה אותך על הנרות דכתיב ידע מה בחשוכא ונהורה עמיה שריה (דניאל ב':כ"ב) וכתיב (תהילים קל"ט:י"ב) גם חשך לא יחשיך ממך וגומר תדע אדם בונה בית עושה החלונות צרות מבחוץ ורחבות מבפנים כדי שתכנס האורה

אבל שלמה בנה בית המקדש ועשה החלונות שקופים מבחוץ אטומים מבפנים כדי שיצא אורה מבית המקדש ולחוץ. וא"כ למה אני מצוה לכם כדי לזכותכם. ולא עוד אלא שאם אתם מאירים לפני הנרות אני מאיר לכם אורה גדול' לעולם הבא שנאמר (ישעיהו ס':א') קומי אורי כי בא אורך וכבוד י"י עליך זרח. ראה כמה נמלצו מאמריהם להתישר לכל מה שאמרנו כי הוא יתברך לאו לאור' הוא צריך להשיג דבר ממושגיו כדרך בני אדם כמו שנתבאר זה יפה בתחלת שער כ"ט עיין משם. אמנם הית' הכוונה לצוות להם עליה כדי שיהי' להם להערה ולזכות לכל זמן ומקום כי המצוה ההיא עצם הזכות ויאמרו שאם הם מאירים את הנרות יאיר להם אורה גדולה לעוה"ב כי הוא ענין הלהב העולה למכון שבתו כמו שאמרנו. והכתוב שהביא ראי' גדולה קומי אורי כי בא אורך כי כשיקדים האדם להאיר נרו מיד יוכל לקום לאור באור ה' הזורח עליו תמיד. וכבר היה מתלמידיו של אהרן בהדלקת הנרות כמוהו. וע"ז הענין עצמו (רבות שם) משל לפקח וסומא שהיו הולכים בדרך וכשבאו אל תוך הבית אמר הפקח לסומא הדלק את הנר והדלק לפני אמר ליה הסומא וכו'. אמר ליה כדי שלא תהי' מחזיק עלי טובה שהייתי מלון בדרך כח הפקח זה הב"ה שנאמר (זכריה ד':י-י"א) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ והסומא אלו ישראל שנאמר (ישעיהו נ"ט:י') נגששה כעורים וגו'. והיה הקב"ה מאיר להם ומנהיגם דכתיב (שמות י"ג:כ"א) וה' הולך לפניהם יומם וגו'. כיון שאמר למשה (שם כ"ז) ויקחו אליך שמן זית זך וגו'. אמר ליה אתה נרי ה' ואתה אומר שנאיר לפניך אמר להם לא שאני צריך לכם אלא להעלות אתכם בפי כל האומות שיהיו אומרים שאתם מאירים למי שמאיר לכל העולם. והוא מבואר מאד שענין המעלה הזאת להם היא להיישיר אותם בדרך ישרה בה יזכו מחמת השתדלותם להוסיף כח בגבורה של מעלה לגדל ולחזק הצלחת נפשם לא היה כן לכל גוי. וזהו הענין הכוסף שאמרו שם במדרש (ש"ר פ' ל"ו) בארבעה דברים נכסף הקב"ה למעשה ידיו שנאמר (איוב י"ד:ט"ו) תקרא ואנכי אענה למעשה ידיך תכסוף שהוא סובל את העולם שנאמר (ישעיהו מ"ו:ד') אני עשיתי ואני אסבול וצוה (במדבר ד') שיסבלו הקהתים את ארון הברית אדון כל הארץ ובהעברת הירדן נאמר (יהושע ג':י"ג) והי' כנוח כפות רגלי הכהנים אמר רבי ברכיה הארון סובל את סובליו הרי שנים אחת בכהנים ואחת בלויים. והקב"ה משמר את עולמו דכתיב (תהילים קכ"א:ד') הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל וצוה שישמרוהו דכתיב (במדבר א':נ') וסביב למשכן יחנו. והקב"ה מאיר לעולם דכתיב (יחזקאל מ"ג:ב')

והארץ האירה מכבודו ואמר (שמות כ"ז:כ') ויקחו אליך שמן זית זך וגו' [186]והכוונה נפלאה מאד להורות כמה צריך האדם לפקוח עיניו על עצמו תמיד להתנהג בטוב לו כי הכל תלוי עליו והורו זה באופן יפה מאד בארבעה דברים אלו שהשנים הראשונים מהם מורים על שתי הנהגת העולם בכלל הטבעית וההשגחית שנזכרו ונתבארו כבר בשערים ט"ו ול"א ול"ז וזולתם. והשנים השניים על ההערה הראויה על האדם בכל אחת מהנה. והנה סימן הטבעית שמו בתנועה העם ממסע למסע כדרך כל הארץ כי אז צוה שישאו הקהתים את ארון ברית י"י אדון כל הארץ וסובלה לומר שאף המנהג הנוהג במנהגו צריך שישאוהו האנשים על שכמם. וסימן ההשגחיית שמו בעברות הירדן שהיה מהלך ודאי יוצא מההקש הטבעי. אמנם צוה אז שישאוהו הכהנים המקודשים הנגשים אל ה' כי הנה מגיעי זאת ההנהגה ראוי באמת שיהיו יותר שלמים כמו שנתבאר בשער ל"א. אמנם ההערה הראויה על כל אחת משתיהן הנה סימן הראשונה שמה במשמרת המשכן המוטלת ג"כ על הלויים להורות כי הנה באמת ההנהגה הטבעית צריכה לשמור המנהג אותה פן יורש כחו בה כי היא תלויה בברית ואמת המונהגים כמו שאמר (תהילים ל"ג:ד') וכל מעשיו באמונה וכאשר יפרו המונהגים את בריתם יורש כח השכל ויעודו וכשל עוזר ונפל עזור כמו שנתבאר זה בענין המבול שער י"ג ובכמה מקומות שנרמזו שם וזולתם. ואולם על ההשגחיית צוה לסימן שיאירו לפניו בהעלות הנרות שמצותה בכהונה כמו העברת הירדן כלומר שהשלמים שבעם יעלו לפניו נרות להאיר אל עבר פניהם באופן שיזכו בהם לשישתנה בזכותם סדר מערכות העולם והמליצ' נכונה מאד כי הם מאירים לפני אורו של עולם בהראות לפניו הגונים וכשרים לכך מה שלא יראם בזולת זה ועל דרך האמת המה יהיו רואים את כבודם ואת תועלתם וכמו שאמר שם עוד (תנחומא פ' תצוה) אמר להם הקב"ה לא שאני צריך לאורה אלא ויקחו אליך האורה צריך אליך שתהא רואה היאך אתה יוצא והיאך אתה נכנס במקדש וע"י כן אתה רואה להיכן אתה נכנס והיכן אתה נמצא לעתיד שנאמר (ישעיהו ס':כ') והיה ה' לך לאור

[186]והכונה וכו', עיין ביאורי דף ק"ט ולשער ל"א ול"ד, כי ב' אופני הנהגה יש אשר בהם ינהג ה' עולמו, הנהגה טבעית והנהגה נסיית או השגחיית, וברצות האדם שיונהג מהי"ת באופן טוב ע"י ההנהג' הטבעית, ואף כי עפ"י השגחה פרטית, צריך הוא להטיב מעשהו ולהוסיף בזה כח בגבורה של מעלה (עיין ביאורי לשער מ"ח) ולהורות ע"ז צוה הי"ת שישאו הקהתים את הארון בנסעם במדבר למען לא יקרם אסון טבעי בלכתם בארץ ציה ושממה, וכאשר עברו תוך מי הירדן בדרך נסיי צוה שהכהנים שהם היותר שלמים בעם הראוים שישתנו בעבורם חקי הטבע, ישאו את הארון ולהורות כי טוב ההנהגה הטבעית יסובב רק בלכת האדם תמיד בדרכי הצדק והמישרים וישמור רגלו מלכד, בשומו תמיד את ה' לנגד עיניו, צוה שיחנו סביב למשכן ושמרו את משמרתו, למען לא יזיחו דעתם ממשכן כבוד ה' ולמען סבב טוב ההנהגה הנסיית צוה לכהנים להעלות נר תמיד להאיר עיניהם באור העיון האלקי לקנות השלמות הנפשיית האמיתית אשר בעבור' יזכו להשגח' הפרטית, וההנהגה הנסיית, וע"ז רומז מאחז"ל "בארבע דברים נכסף הקב"ה" וכו'. -

עולם. והמאמר הזה הוא ביאור כולל לכלל מה שאמרו מזה המין ועל כל פנים נתבאר ענין הכוסף האלהי למעשה ידיו בשני דברים הללו שהם ארבעה והוא ענין נכון מאד ומסכים מכל צד למה שהיינו עליו ומאמר רבי ברכיה הארון סובל את סובליו כבר דברנו בתחלת ואלה שמות שער ל"ד והכלל כי כל זה מורה הוראה אמיתית על כל מה שאמרנו, כי זה מעשה המנור' זאת תורת האדם השלם בלי ספק. וכבר אמר בענין המשכן בכללו בשהוא על צורת האדם ותמונתו כי שמו ראש האדם כנגד קדש הקדשים אשר הוא לעומת עולם השכלים כי שמה ישבו החושים אשר הם התחלות להשגות השכליות והכח המחשב אשר הוא פועל השכל המיוחד וצבאו ופקודיו מהכחות הקרובות אליו מהמדמה והזוכר והשומע וזולתם ותחתיו החזה אשר בו הלב השולח רוח חיים אל כל הגוף ע"י כלי הנשימה אשר הם עמו במחיצתו כנגד עולם הגלגלים שהוא עולם התנועה וכנגד ההיכל אשר שם שלשת הכלים הנפלאים המנורה והשלחן אשר ישרתו בם תמיד כמו שיש במחיצה ההיא הלב והריאה והאצטומכא שהם ראשי הבית ואבות המלאכה. ומהטרפשא ולמטה אשר שם כלי העכול שיפסד שם המאכל ויהפך למזון כנגד עולם ההויה וההפסד וכנגד חצר המשכן ששם המזבח אשר תוקד בו אש תמיד כנגד הכבד שכך ענינו ושם מי הכיור לרחוץ הקרב והכרעים. והנה באמת כאשר יכוין האדם בעצמו שיהיה המשכן ההוא אשר הוא דוגמא לו בנוי כתקונו ומסודר על שלמותו בכל אחד מהאופנים שאמרנו כבר יראה שהוא בנה בית המקדש על מכונו:

ועל אלו הענינים עצמם אמרו חז"ל ג"כ המאמר ההוא אשר כתבנו בתחלת השער שאמר לו הקב"ה למשה על עסקי המשכן אמר לפניו רבונו של עולם יכולין ישראל לעשותו. כי הנה בבחינת היותו משכן לו יתעלה היה מתפלא לו כמו שאמר שלמה (מלכים א ח׳:כ"ז) השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה וכבר דברנו מה שיבא מן התמה והפלא בזה בשער הקודם. אמנם השיבו יתעלה כי בבחינה זאת כל אחד מישראל יכול לעשותו והוא שיעשה עצמו משכן נאה מסודר כהוגן בהיות חלקיו מתיחסם אל חלקי המשכן כמו שהיה עושה אהרן עצמו מנורה טהורה כמו שאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו כי נדיבות לב צריך לדבר: והנה כאשר היה האדם השלם על זה השיעור מההכר' הנה הוא באמת עולם קטן בדמות עולם הגדול וצלמו כמו שנתבאר ובזה הוא דמות דיוקנו של יוצרו יתעלה והוא מכירו ויודעו ומתדבק בו וכאלו הוא הביא אלוה בידו למשול כמוהו במעשה בראשית לעשות בעולם כאשר ייטב לו:

ובמדרש (ש"ר פ' ל"ג) אמר ר' ברכיה יש לך אדם שמוכר חפץ מביתו והיא עצב והקב"ה נתן תורה לישראל והוא שמח שנאמר (משלי ד׳:ב׳) כי לקח טוב נתתי לכם וגו'. בנוהג

שבעולם אדם קונה חפץ והוא מיצר לשמרו אבל התורה היא משמרת את בעליה שנאמר (שם ו') בשכבך תשמור עליך. בנוהג שבעולם אדם קונה חפץ מהשוק שמא יכול לקנות עמו את בעליו והקב"ה נתן תורה לישראל ואמר כביכול אותי אתם לוקחים שנאמר ויקחו לי תרומה: יורו שהתורה האלהית הוא חפץ הבית והרצון שיתנהג בו כמו שאמרנו בשער הקודם שהעולם נברא בחפץ וברצון ובהם הוא מתנהג אמנם שעל ידי התורה שנתן לישראל נתן להם חפצו ורצונו וכאלו העביר להם רשותו ונתעסק ממנו לפי שבעלי התורה מפתחות העולם בידם לסגור ולפתוח כרצונם ועם כל זה הוא שמח כי הכל הוא ברצונו. וכן התורה בבחינת גודל ערכה היה מוטל על האדם ענין שמירת' והענין היה בהפך שהיא כלי חמדה לא יערכהו זהב וזכוכית וכל אבן יקרה והיא שומרת לקונה אותה. ולא עוד אלא שקונה עמו את בעליה כביכול וזה לפי שהפעולות יודיעו הכחות וכאשר תשכיל פעולות הנמצא וכחותיו תשכיל את עצמו. ואם שהוא יתעלה נתן חפץ יקר מאד שמסגולתו הוא שאינו צריך שמור מזולתו אבל שהוא שומר עצמו גם בעליו עמה. הנה בזה יוכר כח יכלתו וכי כביר מצאה ידו. וכשנרא' שהוא נותן בשמחה ובטוב לבב עד שמחל' פני המקבלים שלא יעזבוהו בידו הנה בזה יוכר גודל מעלתו בנדבת לבו. והנה עם זה כבר השכלנו אותו יתעלה ולקחנוהו בציור שכלנו על דרך השלמות והוא מקבל ענינים הראשונים נמשך השלישי בלי ספק. והיא כוונה נכבדת מאד ומתפשטת לכל התורה כלה כי הלוקח אותה עם הישרותיה כמו שנתבאר אותו הוא לוקח ובלתי יכול להפרד ממנו כאשר הוא ענין עצמי נאצל מחכמתו ית'. וקונה התורה קונה רבה לכל אשר יצטרך להשלים מאויי נפשו כנזכר. וכמ"ש עוד (ש"ר שם) משל למלך שהיתה לו בת יחידה וזוגה לבעלה אמר לו המלך לפרוש ממנה איני יכול שהרי היא בתי לומר לך אל תטלה איני יכול שהיא אשתך אלא זו טובה עשה לי בכל מקום שאתם הולכים קיתון אחד עשו לי שאדיר אצלכם. כך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם את התורה ולפרוש ממנה איני יכול לומר לכם אל תעלו אותה איני יכול אלא בכל מקום שאתם הולכים בית עשו לי שאדור עמכם בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. והכוונה כי מצוות התורה כלן מצד היותם ענינים אנושיים נפעלים למורכבים מחומר וצורה הנה באמת הם טבעים אלינו והתורה מפאת זה היא אשתנו הראויה לנו מששת ימי בראשית וכמו שאמר ר' שמעון בן יוחאי על זה (ב"ר פ' י"א) זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ':ח') קדושין ממש כמו שזכרנוהו בפרשת ויכלו שער ד'. אמנם באמת צורת המצות והגבלתן עם האמונות והדעות האלהיות אשר באו בקרבה באמת היא אלהית ממש. ולזה מהצד הראשון אי אפשר ליטלה ממנו כי היא מחוייבת אל טבענו ולצרכנו. ומהצד השני אי

אפשר לו לפרוש. והנה היתה ההמצא' להחזיק הקשר ולהתמיד מציאותו לעשות מקדש שתשכון שכינתו שם תמיד על ידי ציורנו וזכרוננו אותו תמיד על האופן הנזכר ולא יסור ממנו וכל זה הוא מבואר. ואולם מדרגות האדם באלו ההכנות על דרך מדרגות מחיצות הבית אשר עליהם אמרו ז"ל אתם הצאן וכו' אתם הכרם וכו'. אתם הבנים וכו'. יתבאר בסוף השער הבא בעזרת האל מכוון למה שאמר כל אחד מישראל יכול לעשותו וזה יספיק למה שרצינו אליו בזה השער:

שער נ

פרק א

יבאר בראיות שכליות ונבואיות שהבית אשר הסכים ה' ית' עליו שיבנה ע"י בנו דוד היוצא מחלציו אינו הבית שדבר ממנו יחזקאל בסוף נבואותיו:

ואת המשכן תעשה

במדרש (ש"ר פל"ד) כך אמר להם הקב"ה דישראל אתם הצאן דכתיב (יחזקאל ל"ד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם. ואני הרועה דכתיב (תהלים פ') רועה ישראל האזינה עשו לי דיר שארעה אתכם: אתם הכרם דכתיב (ישעיהו ה':ז') כי כרם ה' צבאות בית ישראל ואני השומר דכתיב (תהילים קכ"א:ד') הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל. עשו לי סכה שאשמור אתכם: אתם הבנים דכתיב (דברים י"ד:א') בנים אתם לה' אלהיכם. ואני האב דכתיב (ירמיהו ל"א:ט') כי הייתי לישראל לאב. כבוד הוא לאב שיהיו בניו עמו וכבוד הוא לבנים שיהיו אצל אביהם דכתיב (משלי י"ז) עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם לכך עשו לי בית שאדור ביניכם הה"ד ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם.

[187] תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי האדם ברצותו לעשות דבר או פעולה מה אשר ירצה מהם, כי יתמידו על מתכונתם זמן רב ולא ישתנו למען יגיעו לתועלתו תמיד, ישתדל לעשותם על האופן היותר טוב בעיון ובדקדוק יותר גדול תחת כי הדבר אשר יחפוץ ממנו רק שיעמוד זמן מעט למען השיג ממנו תכלית עוברת וחולפת לפי שעה, לא ישתדל לעשותו בטורח ועמל רב, כי אם באופן היותר קל שיבוא לידו, ד"מ כאשר ירצה איש לבנות לו בית מושב לו ולזרעו אחריו, הלא יבחר באבנים חומר ולבנים היותר טובים אשר יוכל למצוא למען יעמוד ביתו אשר יבנה ימים רבים, אפס ברצותי רק לעשות לו לפי שעה סוכה לצל מחורב בקיץ, או מלונה במקשה לשמור פירותיו משודדי לילה, הלא יסתפק לעשותה במחיצות קנים, או במה שיקרה לפניו כי גם באופן זה ישיג מבוקשו שתעמוד סוכתו זמן מה (אשר ע"כ אמרו גם חז"ל רפ"א דסוכה "סוכה דירת עראי בעינן" כי בזה יורה עושיה שרק למלאות מצות "בסוכות תשבו שבעת ימים" יעשה) וכן הוא ג"כ בפעולות הטבע, כי אותן הפעולות אשר תכליתן לסבב דבר המצטרך להתמיד זמן רב, כתיקון האברים לעכל המזון, להחזיק את הראוי והמצטרך, ולדחות המותר והפסולת לחוצה אשר כל זה הכרחי לקיום האדם כל ימי חייו עלי ארץ, הן נעשו ע"פ חקי הטבע אשר יסד הי"ת, באופן חזק ואמיץ עד שלא יוחלשו על נקלה אפס הטבת הגהה ותואר הפנים ונעימת הקול, וצהיבת השער בימי נעורי האדם יען כי לא יארכו ימי התמדת כל אלה באדם, וגם הם דברים הבלתי מצטרכים לקיומו עלי ארץ כ"א ליפותו זמן מה בהיותו עוד בימי נעוריו ובאביב חלדו, ע"כ גם פעולות הטבע המסבבות אותם הלוא הן תנועת וסיבוב הדם

ושאר הלחיות באופן נעים ושוה בבשר ועור הפנים ותנועת כלי המבטא באופן שיוציא קול ערב להשמעות אזנים ושקוי גומות ועקרי השער הנקראים בצלים המסבבים כל עוד לא ינוס ליחם, מראה השער הצהוב או השחור, אינן חזקות כל כך עד שלפעמים בסיבה קלה מאוד ירעו גם פני הנער, וימך קולו ושערותיו ילבינו כאשר ייבש המיץ אשר בתוכם (כאשר יסופר מאיש אחד עוד צעיר לימים אשר נאמר לו כי נחרץ משפטו למות שהלבינו שערותיו בעבור חרדתו העצומה לפתע פתאום בליל' אחד). -

וכן נראה ג"כ בבחינ' מה בפעולות ומצות הי"ת, כי שאר העמים הקדמונים בני נח, אשר לא הי' מרצון הי"ת להשאיר אחד מהם כגוי בפני עצמו בלי תערובות עם עמים אחרים, לא יחדם במצות מיוחדות להיות מצוינים כל הימים מזולתם, כי אם נתן להם רק שבע מצות אנושיות, שהן חובות הכלליות ככל בני אדם יחד אבל ישראל עם סגולתו אשר חפץ להשאיר לנצח נצחים כעם אשר לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב להם הרבה לתת חוקים ומשפטים צדיקים לעשותם בהם מצוינים מכל העמים זולתם, להשאיר ולהאדיר שמם כל ימי העולם (כאשר יורה הנסיון, כי אף שספו תמו כבר זמן רב שם וזכר העמים הקדמונים, עמון ומואב, מדי ופרס ויון, כי נתערבו יחד ועם העמים הקדמונים זולתם, נשאר עוד ישראל לאלקיו לעם אחד נבדל מזולתו בכל מקומות מושבותם ובעמים לא יתבולל, יען כי ישמרו תמיד חקי ה' ותורותיו ינצורו,) ובכל זאת עשה הי"ת רק מאהבתו את ישראל ומחפצו בם, כמאה"כ "ה' חפץ (בישראל) למען צדקו, (ע"כ) יגדיל תורה ויאדיר" (שמם עי"ז לעולם.)

הנה לפנינו מופת משולש מפעולות האדם הטבע, והבורא ית' כי כל דבר אשר בו יכוין פועלו שיאריך ויתמיד זמן רב, יעשהו באופן יותר טוב, בדיוק רב ובהכנות גדולות, תחת כי הדבר אשר תעודתו רק לעמוד זמן מעט, יעשה מפועלו רק דרך מקרה ועראי מבלי דקדוק והכנה יתירה, ואחרי ההקדמ' הצודקת הזאת, הלא יקשה לנו להבין, אחרי כי לא ארכו ימי התמדת המשכן והאוהל ותועלת העבוד' בתוכו זמן רב רק קרוב לארבעים שנה, כל ימי התהלך ישראל במדבר, ולולא חטאו במרגלים מהרו עוד להכנס לארץ כמעט מיד אחרי הקמת המשכן, א"כ מדוע האריך הכ' בסיפור מעשה המשכן וכל כליו בבחינת חמריהם אשר מהם נעשו, ובבחינת צורתם ותבניתם, איכותם וכמותם, הכל בעיון ובדקדוק רב במדה במשקל ובמשורה, ככל אשר צוה ה' את משה, גם נשנו כל הדברים האלה פעמים, כי הציווים הפרטיים באו בפ' תרומ', תצוה, כי תשא, והמעשים בפרשת ויקהל פקודי, והבית אשר בנה שלמה לשם ולתפארת, אף כי תעודתו היתי' לעמוד יותר מארבע מאות שנה (עיין מזה באריכות ס' מאור עינים ימי עולם פל"ה) לא נמצא דבר שציוהו הי"ת עפ"י נביא בבחינת מתכונתו ותבניתו איך יבנהו, ורק דוד אביו נתן לו תבנית הכל, רק כאשר עלה במחשבתו ברוח חכמה ודעת אנושית אשר נתן לו הי"ת, כמאה"כ "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל" ועוד ג' ספקות אחרות אשר העיר הרב ז"ל בענין זה (עיין בפנים הספר) ולבאר כל זאת האריך הרב ז"ל בדברים יקרים ומבוארים היטב, ותוכן דבריו בקוצר הוא, כי אף שהמשכן וכל כליו לא התמידו זמן רב, בכל זאת הרעיונים הנשגבים והענינים הרוחניים והאלקיים אשר עליו הם רומזים, הם אמיתיים ונצחיים, ע"כ מהר הי"ת לצוותם מיד אחרי צאתם ממצרים לעשות בעיון ודקדוק רב אותן הדברים אשר הם סימנים נראים לזכור על ידם האמיתיות הנצחיות האלה, למען תהיינ' מושרשות בלבם כל הימים, והיה רצון הי"ת ג"כ להשכין שכינתו עם עם ישראל דירת קבע, אך ראת' חכמתו העליונה כי אינם עוד מוכשרים לזאת, רק אחר שיטהרו מחלאת מדותיהם הרעות ומעשיהם אשר לא טובים אחרי עבור עליהם המים הזדונים בהיותם גולים ונדחים בארבע כנפות הארץ, כמאמר הכ' "וקבצך מכל העמים וכו' ומל ה' אלקיך את לבבך" ורק על אותו הזמן העתיד לבוא, הודיע ליחזקאל ברוח נבואתו את תבנית הבית ואת כל כליו בעיון ובדקדוק רב. אפס בבואם לארץ וישבו עוד בתוך העמים אשר עבדו את הגילולים, והחטיאו גם אותם ללכת אחרי הבלי נכר, לא היו עוד ראוים שישכן כבודו עליהם, ע"כ לא צוה אותם הי"ת לבנות בית לשבת ובימי השופטים, שאול ודוד וגם לשלמ' לא צוה לבנותו, כי מאמר הי"ת "כי אם בנך היוצא מחלציך" רומז רק על מלך המשיח, וכאשר חשב שלמה שעליו כוון הי"ת והחל לבנות הבית, לא מנע זאת ממנו, אך לא צוהו עליו, וע"ז מורה מאה"כ "הבית אשר אתה בונה" (ר"ל מדעתך) "אם תלך וכו' והקימותי וכו' ושכנתי בתוך בני ישראל" וכו', ר"ל, הבחיר' נתונה לך אם תלך בדרכי, ותהי' בזה לנס ולמופת לכל ישראל, אז יקוים כבר על ידך ובימיך מה שהבטחתי לדוד מימים שיבואו ומבנו שיצא מחלציו, אפס אחרי שבאמת לא מלא שלמה התנאי האלקי הזה, לא נשלמה גם כן עוד ההבטח' האלקיית בימיו, וגם בימי בוני הבית השני בימי עזרא בשובם מגלות בבל, כמו שהעיר כבר על כל זה דוד הע"ה באמרו לשלמה "אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו" וכו',

אפס הדבר הזה בעצמו שלא נשלמו עוד עד הנה היעודים וההבטחות האלקיות בימי בית ראשון ושני, לנו לעד, כי ימלאו עוד באחרית הימים כמאמר המשורר שרומז ע"ז "איה חסדיך הראשונים וכו' זכור ה' חרפת אויביך וכו', אשר חרפו וכו' ברוך ה' לעולם אמן ואמן" ר"ל בראותינו גודל החרפ' הלעג והקלס, אשר היו עד עתה למנה לכל ישראל למלכיהם ולשריהם הלא תתחזק ע"י זה האמונה בקרב לבנו, כי באחרית הימים בימי המלך המשיח יתקיימו כל ההבטחות האלקיות, ויהי' שם ה' מבורך לעולם, והכל ידעו ויכירו, כי רק הוא אלקים אמת ואין זולתו,

[187]אופני הזרוז וההקפד' על דקדוקי ותנאי תכן הדברים הנעשים יורו על כוונת זמנם והתמדת המשכם אם מעט ואם הרבה. וזה כי כאשר נלין במדבר יום או יומים או כי נשמור חוקות קציר ימים או עשור הנה יספיק לו לזה סכה של קנים או אהל של יריעות באי זה ענין שיזדמן. אמנם כאשר נכון אל בית קבוע לשבתנו כל הימים הלא נבנה לנו גזית וקורות בתינו ארזים בבנין נעים ואופנים ידועים: וכן הוא המנהג הטבעי כי הדברים אשר לא ימשך מציאותם אלינו רק בזמן מועט מימי הנעורים כטוב הגהה ונעימות הקול וצהיבות השער וכדומה הנה הוא תלה אותם בסבות קלות ההסרה. אמנם אשר הוא הכרחי לצורך החיים קשר אותו בסבות חזקות רבות קשי ההסרה: והנה האל ית' כאשר השקיף אל האומות באותה בחינה שאמר הנביא (ישעי' מ') הן גוים כמר מדלי וגו'. הספיק לו במה שצוה להם שבע מצות בני נח ואף אותם התיר להם אחרי כן כמו שדרשו ז"ל (ב"ק ל"ח.) מאומרו (חבקוק ג':ו') ראה ויתר גוים. אמנם לפי שרצה לזכות את ישראל ולקיימם לפניו לנצח נצחים הרבה להם משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצוות טובים כמ"ש (ישעיהו מ"ב:כ"א) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר כי הגדיל התורה למען האדיר ענינם וכמו שאמר בפ' (דברי' י"א) ושמתם את דברי אלה על לבבכם וגו' וסוף למען ירבו ימיכם וימי בניכם וגו' כימי השמים על הארץ. הכונה שצורך האזהרות והזרוזים ההם הוא לפי שהכונה בהם לקיימם לעד וכמו שאמר הנביא (ישעיהו ס"ו:כ"ב) כי כאשר השמים החדשים וגו' כן יעמד זרעכם ושמכם: הנה נתתי לך משלים על הכוונה ואתה תוסיף כהנה וכהנה כי הדבר הוא מבואר. והנה יצא לנו מזה ספק עצום על הספורים האלה הנוראים הבאים בכל הפרשיות הסמוכות במעשה המשכן וכליו כי כמה דיות נשפכות וכמה קולמוסין נשברו בכתוב כמה גוילים בתורה המספרים כל המעשים האלו ב' פעמים א' קודם מעשה וא' אחר מעשה אשר בא בכל אחת מהם שיעור מופלא מההקפד' והדיוק בזכרון החמרים אשר יעשו מהם ובהגבלת כל חלוקיהם בצורתם ודמותם ושיעורם הכל בהשקפה והשגחה גמורה במדה במשקל ובמשורה. והנה הכל היה לצורך מעט מהזמן שאלמלא לא חטאו במרגלים מיד אחר מעשה המשכן ותכף להקמתו היו נוסעים ליכנס לארץ. והנה בבית הגדול והקדוש אשר

וע"ז רומז גם המדרש "אם ראית דור אחר דור מחרף ומגדף תצפה למלך המשיח", והיוצא מכל אלה, כי שלשה מיני דיורים, נמצא מיוחסים לשכינת כבוד הי"ת בתוכנו, הא' המשכן, והב' הבית אשר בנה שלמה, ואחריו עולה הגולה, והג' הבית השלישי העתיד להבנות, וע"ז רומז מאמר המדרש שהחל בו הרב, כי מאמר "אתם הצאן ואני הרוע' עשו לי דיר" רומז על המשכן, אשר אף שהתמיד רק ארבעים שנה, בכל זאת הענינים הנרמזים בו ע"פ הי"ת הם דברים קבועים לעולם, ומאמר "אתם הכרם ואני השומר עשו לי סוכה" רומז על הבית שבנה שלמה מדעתו, שאף שעמד ת"י שנה, בכל זאת בעיני הי"ת, אשר אלף שנים בעיניו כיום אתמול נחשב רק כסוכה, דירת עראי, ומאמר "אתם הבנים ואני האב עשו לי בית שאדור ביניכם" וכו' רומז על הבית השלישי אשר יעמוד כימי

נקרא שם ה' עליו בירושלים הר הקדש דכתיב (שמות ט"ו:י"ז) מכון לשבתך פעלת ה' והוא אשר אמר עליו שלמה (מלכים א ח':י"ג) בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים. הנה באמת היה מהראוי שיבא בכתובים דבר השם ומצותו על תבניתו ותכונתו וצורתו ומדותיו למוצאיו ומובואיו בכפלי כפלים מהשלמיות שבאו בפרשיות הללו על מעשה המשכן וכליו. ומכל זה לא נמצא רק שמץ דבר שכתוב בדברי הימים (א' כ"ח) ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו וחדריו הפנימי' ובית הכפורת ותבנית כל אשר היה ברוח עמו לחצרות בית ה' ולכל הלשכות סביב לאוצרות האלהים ולאוצרות הקדשים הנה ביאר שכל אלו הענינים לא בא אליו על ידי נביא ולא בנבואה גמורה רק שהיה ברוח עמו לפי שכלו המושפע מאתו יתעלה וכמו שאמר בסוף דבריו (שם) הכל בכתב מיד י"י עלי השכיל כל מלאכות התבנית. ומבואר הוא כי מדת הכתובים האלו לא היתה דיים למלאכ' הזאת הנפלא' וכ"ש ביחס או ערך הבא בתורה על מלאכת המשכן הכתוב:

ועוד יש לצרף במעשה ההוא ספק שני כי אחר שהיה בנין בית הבחירה אחת משלשה מצוות שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ (סנהדרין כ':) וסוף בואם אל המנוחה ואל הנחלה למה לא באה מיד מצות השם יתעלה לדוד לבנות לו בית כמו שבאה לשאול (ש"א ט"ו) למחות זרעו של עמלק. והנה לא די שלא צוהו אלא שנמצא בהפך כי כשנתעורר דוד מעצמו ומתוך המצוה המוטלת עליו ואמר אל נתן הנביא ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה (שמואל ב ז':ב'). השיבו על ידי נתן בבקר השכם (שם) כה אמר ה' האתה תבנה לי בית לשבתי כי לא ישבתי בבית למיום העלותי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים ועתה כה תאמר לעבדי לדוד וגו' עד סוף. הנה שצוה להשיב לו אמרים סתומים שאין הדעת מקבל מהם רק כוונת הדחייה לבד:

ועוד ספק שלישי כי איך יתכן שלא רצה שיבנה דוד הבית מפני ששפך דמים רבים מהעכ"ום ובחר בשלמה בנו אשר נאמר עליו (מלכים א י"א:ד') ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים ולא היה לבבו שלם עם י"י אלהיו כלבב דוד אביו וילך שלמה אחרי עשתרות אלהי צידונים ואחרי מלכם שקוץ עמונים ויעש שלמה הרע בעיני ה' ולא מלא אחרי ה' כדוד אביו. ועוד תועבות גדולות כי לא להזכיר מפני הכבוד. גם שלא מצאנו שדבר אליו גם הוא דבר גדול או קטון על המעשה רק מצאנו שדבר אליו מה שישים ספק בבנינו כמו שיבא. ועוד שאם לא יבנה ביתו בדמים איך יתכן לבנותו

בגזל ועולה מכל העושר אשר הציל מכל ממלכות הארצות אשר רצח וירש כמו שפרסמו אותו הכתובים חלילה לו כי לו הכסף ולו הזהב אמר ה' כמו שיבא במקומו להלן:
ועוד ספק רביעי שאם היה הבית ההוא תכלית הכונה האלהית כמו שאמר לדוד על ידי נתן (ש"ב שם) כי ימלאו ימיך ושכבת את אבותיך והקימותי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינותי את ממלכתו הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם. במה נתנחם מעוררו יתעלה על מה שנאמר שם אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסרותי מעם שאול אשר הסרותי מלפניך ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם. הנה שלא השאיר לו שום פתח ותנאי אשר בו יוכל להפר בריתו עמו שכיון שקבל עליו יתעלה כל הפשעי' והעוונות אי זו סבה תספיק לביטול מלכותו וכ"ש במה שנאמר בדברי הימים (א') י"ז) והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד העולם וכסאו יהיה נכון עד עולם. וזאת היא עצמה תרעומת איתן האזרחי ותלונתו העצומה באומרו (תהלים פ"ט) מצאתי דוד עבדי בשמו קדשי משחתיו וכל המזמור ההוא עד אומרו הוא יקראני אבי אתה וגו' אף אני בכור אתנהן עליון למלכי ארץ לעולם אשמור לו חסדי וגו' ושמתי לעד זרעו וגו'. אם יעזבו בניו תורתי וגו' אם חקותי יחללו וגו'. ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עוונם וחסדי לא אסיר מעמו ולא אשקר באמונתי. ולסוף ואתה זנחתה ותמאס וגו' נארתה ברית עבדך וגו' פרצת כל גדרותיו וגו'. והנה באמת היא שאלה חזקה ראוי לעמוד על אמתתה כי לא איש אל ויכזב. ועוד שהרי מצינו שנאמר לו לשלמה (מ"א ט') כמה פעמים בהפך זה והוא שאם לא ישמר לעשות מה שנזהר ממנו שלא יכון הוא ומלכותו כמו שיבא: הנה כל אלו הספקות ראיתי ונתון אל לבי שבזה נתגלה אלינו סוד כמוס אלהי מכל אלו הענינים הנפלאים אשר להסתר מלבות האנשים עלו בם כמה נבוכו' בענינו ורבו כמו רבו הבלבולים בעקרי תוחלתנו ונשתבשו הדעות בכתותינו כי לא נדע במה אנחנו יושבים פה זה כמה ימים אחר חרבן ארצנו ושממות היכל בית קדשינו והיינו כחולמים בהבנת טעם בנבואות הבאות על גאולתינו ועל פדות נפשנו. וכאשר נתן אל לבנו זה הענין הנכבד בו תתישב דעתנו וייטב לבנו וזה כי הוא נראה מבואר שהאל יתעלה נתאוה שתהיה לו דירה בתחתונים כמו שיש לו בעליונים כמו שאמרו חכמינו זכרם לברכה (תנחומא פ' נשא) וביארנו ענינו בשער ל"ד והנה הוא התחיל אותה בדור המדבר סמוך ליציאת מצרים ותכף לקבלת התורה ואע"פ שהיתה שם דירת עראי קבע בה כל העקרים ההם שזכרנו להראות גודל הענין ואת יקר תפארתו וכל הענינים הנלוים אליו ונרמזים בו כמו שאמרנו. והיתה הכונה האלהית לקבוע עוד

אותה דירת קבע ביניהם ולעשות אז בה עקר גדול יתר מאד מהראשון לפי הערך והיחס כמו שהקדמנו אבל שיהיה זה כשתגלה ותראה לפניו שעת הכושר שתהיה הדירה ההיא קבועה לעולם אשר לא תפסק עוד לסבת חסרונם והנזרם מאחריו וזאת השעה כשהתחיל לדחותה בחטא המרגלים אשר הם קבעו בכיה ואנייה לדורות בסורם מאחרי ה' השיעור הנמרץ בעבורו עלה הכעס לכלותם שם כרגע לולי משה בחירו שעמד להאריך להם מעט הנה היה גלוי וידוע לפניו יתעלה שלא יתכן עוד להיות עד שיעברו עליה' מי המבול הזדונם מהגליו' אשר ישטפו כל טומאתם וידיחו מקרבם כל צואתם כמו שכתוב כל זה בביאור בתורה האלהית (דברים ל׳:ג׳) ושב י"י אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך י"י אלהיך שמם ומל י"י אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך וגו'. וכן כל הנביאים פה אחד דברו זה בביאור. וכבר כתבנו זה בענין ברית הקשת שער י"ד. ולזה הסיח את דעתו מכל הזמנים ההם אשר באמצע לענין זאת הדירה הקבועה על זה האופן. אמנם בהגיע הזמן ההוא הנה הוא יתעלה דבר על בנינו ועשה ממנו עקר גדול על ידי יחזקאל הנביא (מ') באותו יחס ובאותו ערך שהיה ראוי ומחוייב לפי יוקר הענין ועוצם מעלתו עד שעקר הספר ההוא לא היה אלא זה כי הנה הוא התחיל (שם א') בפלאי מעשה המרכבה העליונה אשר היא דירת העליונים וסיים בפלאי מעשה המרכבה התחתונה אשר היא דירתו אצל התחתונים נמשכו בה ענינים ארוכים מתמיהים ומבהילים דעות האנשים בעניניהם ובפלאי מעשיהם ובשיעורם ובמדותיהם וכל דקדוקיהם כפלי כפלים מאשר נאמר אצל המשכן וכל מה שנכתב בין תחלת הספר לסופו לא היה אלא לתת הסבה העצומה אשר עליה לא היה איפשר לקבוע דירת קבע ביניהם עד השעה ההיא. ולזה אחר שנתנבא עליהם אותה נבואה שנאמ' בה (שם ל"ו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם וישבתם בארץ אשר נתתי לאבותיכם והייתם לי לעם והייתי לכם לאלהים והושעתי אתכם מכל טומאותיכם וגו'. וכל הנבואה ההיא אשר יעיד בה אמתת כל מה שאמרנו שהיתה אליו הכוונה באלו הגליות. מיד נעתק לדבר (שם ל"ז) בפלאי תחיית מתי הבקעה וסמך (שם ל"ח) מלחמת גוג ומגוג ואמר בסוף (שם ל"ט) וידעו בית ישראל כי אני ה' אלהיהם מן היום ההוא והלאה וידעו הגוים כי בעונם גלו בית ישראל על אשר מעלו בי ואסתר פני מהם ואתנם ביד צריהם ויפלו בחרב כלם כטומאתם וכפשעיהם עשיתי אותם ואסתר פני מהם. לכן כה אמר ה'

אלהים עתה אשיב את שבות יעקב ורחמתי כל בית ישראל וקנאתי לשם קדשי ונשאו את כלמתם וגו'. בשובבי אותם מן העמים וגו'. ולא אסתיר עוד פני מהם אשר שפכתי את רוחי על בית ישראל נאם ה' אלהים: הנה כשיהיו ראויים לדבקה בו יתברך מבלי שאפשר שיהיה ביניהם עוד הסתר פנים נאמר מיד (שם מ') בעשרי' וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש בארבע עשרה שנה אחר אשר הכתה העיר בעצם היום הזה היתה עלי יד ה' ויבא אותי שמה במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל ויניחני אל הר גבוה מאד ועליו כמבנה עיר מנגב ויבא אותי שמה והנה איש מראהו כמראה נחושת ופתיל פשתים בידו וקנה המדה והוא עומד בשער וידבר אלי האיש בן אדם ראה בעיניך ובאזנך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך כי למען הראותך הובאת' הנה הגד את כל אשר אתה רואה לבית ישראל והנה חומה מחוץ לבית סביב סביב וגו' כל החזיון ההוא הנפלא עד אומרו (שם מ"ג) עתה ירחקו את זנותם ופגרי מלכיהם ממני ושכנתי בתוכם לעולם אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיה' ומדדו את תכנית ואחר נתן תורת הקרבנות והכהנים בכל הדברים אשר תתחדש שם הלכה ומנהג השערים ודרך סגירתם ופתיחתם ומדות הארץ ותוצאות העיר לא חסר דבר עד שסיים (שם מ"ח) סביב שמנה עשר אלף ושם העיר מיום ה' שמה. כי הנה במאמר האחרון קיים כל הכוונה. וזה כי מיום ההוא והלאה יהיה ה' שמה בדירה קבועה שלא תנתק לעולם כי היא העיר והבית אשר אוה למושב לו וזאת מנוחתו לעולם כמ"ש (תהילים ק"ב:י"ז) כי בנה ה' ציון נראה בכבודו. ונאמר (זכריה ב':ט') ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה. כי הוא ית' יהיה השומר מחוץ והוא הנוהג השררה והכבוד בתוכה מה שאינו כן במנהג מלכי האדמה: ועתה שים לבך אל שני המספרים אשר בתחלת נבואותיו ובסופן כי הנה בתחלה אמר (יחזקאל א':א') ברביעי בחמשה לחדש והוא הזמן המיוחד אשר בו קלקלו המרגלים ואז הוקבעה הבכיה המחוייבת לכל מה שיספר שם מהסתלק כבוד ה' מעל הבית ההוא לכל הזמן הארוך העתיד לימשך, אמנם המספר האחרון ביום הכפורים עצמו אשר בו נמחל העון ההוא לתת להם אריכות אפים (תענית ל': ובמ"ר פ' ט"ז) כמו שאמרנו והוא מה שנמשך עד הזמן הזה עצמו ע"ד האמת הרי מבואר כי בהשקפה אל האמת הנה צדקו הדברי' בהיות נשמר היחס והערך בין דירת העראי אשר במשכן ובין דירת קבע אשר בבית עולמי'. והנה זאת היתה הסבה העצומה אשר לא צוה לעשות בית קבע לדירתו בכניסתן לארץ והתיישבם שמה כי הנה הם לא הכריחו את העמים המחטיאי' אותם אשר היו להם תמיד לפוקה ולמכשול להפריד האהבה והקורבה ולסלק הדירה והן עוד היום גדול לא עת האסף עמם בדירה

קבועה כמו שאל זה הטעם עצמו לא צוה על המלך בימי שאול כי עדיין לא מצא איש כלבבו כמו שהוא מבואר בענינו. ואף על פי שנתעורר דוד מעצמו דחהו במאמרים שזכרנו אשר בטיב ההשגחה בם גלה לו זה הענין מתחלה ועד סוף כמו שאמתיק לך תורף דבריו כלם אשר יראו בתחלה על אותה הכוונה. וזה שהוא אמר לו דרך תמה (ש"ב ז') האתה תבנה לי בית לשבתי הכוונה לא תחשוב כן כי ודאי מלאכה זו מסור' לשמים לא לבריות הלא ראית (שם) כי לא ישבתי בבית למיום העלותי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהי' מתהלך באהל ובמשכן בכל אותם ארבעים שנה אשר התהלכתי בכל בני ישראל רצוני לומר במדבר. הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל ירצה משה ואהרן ומרים השופטים אשר צויתי אותם שם לרעות את עמי ישראל בשבט מושלים לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים כמו שהיה ראוי להם לעשות מדרך המוסר כשראו ששאלתי מהם משכן של יריעות. ומזה תשכיל ותדע שהבית הזה אינו נעשה בידי אדם. ועתה כה תאמר לעבדי לדוד להודיעו את אשר יהי' בזה באחרית הימים כה אמר ה' צבאות אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על עמי ישראל ואהי' עמך בכל אשר הלכת ואכרית' את כל אויביך מפניך ועשיתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ והוא מה שנמשך כבוד בית דוד המפורסם בעולם בכל האומות אשר ימשכו בזה זמנים ארוכים מאד בהם אשר בהם לא יגמר שלמות זה הענין לפי שלא יושלמו ישראל במעשיהם ויסבלו בחטאתם צרות רבות ותלאות תחת האומות אשר יגלו ביניהם ועבדום וענו אותם ימים רבים ושנים מופלגים. אמנם לסופן יבואו לכלל שלמות ויתוקן ענינם ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה כמו שעל זה נאמר (איכה ד':כ"ב) תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך. והנה כבר ראית סימן לדבר הזה (ש"ב ז') כי למן היום אשר צויתי שופטים על עמי ישראל הניחותי לך מכל אויביך יותר מכלם ובזה הגיד לך ה' כי בית יעשה לך ה' ירצה כי הוא יתברך יהי' הבונה הבית על שמך וכמו שנאמר למעלה (שם ה') וילך דוד הלוך וגדול וה' אלהי צבאות עמו וישלח חירום וגו'. ונאמר (שם) וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל וכי נשא ממלכתו בעבור עמו ישראל. והנה אחר כל זה המשיך הדברים והודיע לו תכן הענין וסודו בדברים נסתרים מחוכמים שיובנו מהם כל הענינים שנמשכו ושהם צריכים להמשך להביא עת אפשרות זאת הדירה הקבועה לארך ימים. והוא מה שהודיע לו באומרו (שם ז') כי ימלאו ימיך ושכבת עם אבותיך והקימותי את זרעך אחריך וגומר. ירצה כי אחר שימלאו לו ימים רבים אחר אשר ישכב עם אבותיו יקים אחריו את זרעו אשר יצא ממעיו והוא יבנה הבית

לשמו ויכונן את ממלכתו עד עולם. שכל זה עם שהבינוהו להווה ולא מנע מהם. מכל מקום עקר הכוונה לו יתברך היתי' אל המשיח המקווה שיבא מזרעו לגאול את ישראל מהגליות אשר עליו בא בנבואות לסוף הישועות (יחזקאל ל"ד:כ"ג) והקימותי עליהם רועה אחד ורעה אתהן את עבדי דוד הוא ירעה אותם והוא יהי' להם לרועה ואני ה' אהי' להם לאלהים ועבדי דוד נשיא בתוכם אני ה' דברתי והוא באמת מה שדברו עכשיו לזמן ההוא האחרון כשישכון יעקב ושקט ושאנן ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר אמרנו. והוא מה שביארו עוד בדברי הימים (א' י"ז) באומרו והקימותי את זרעך אחריך אשר יהי' מבניך והכינותי את מלכותו על הדרך עצמו שנתנבא עליו ישעי' (י"א) ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה ונחה עליו רוח ה' וגו'. עד אומרו (שם) והיה ביום ההוא שורש ישי אשר עומד לנס עמים אליו גוים ידרושו והית' מנוחתו כבוד. וכל אותה נבואה המעידה על היות אז ישועה והצלחה אשר לא תפסק לעולם כמו שחתם בה (שם) ואמרתם ביום ההוא הודו לה' וגו'. זמרו ה' וגו'. צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל כי הנה החטר והנצר ההוא הוא הבן אשר אמר עליו (ש"ב ז') אני אהי' לו לאב והיא יהי' לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים וגומר וחסדי לא אסיר מעמו וגו'. כי הנה החטאים והעוונות אשר ימצאו בימים ההנה יהיו נתנים למחילה על ידי המוסר והתוכחה לא כעוונות הראשונים החמורים אשר היו נחתמים לפניו ולא יכול לשאת. וכמו שאמר (זכריה י"ב:ח') והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד ובית דוד כאלהים וגומר. ולזה לא יסיר חסדו מעמו לעולמי עולמים כמו שלא סר מעם דוד עצמו. והבית אשר יבנה לא תהרס לנצח נצחים. וכמה יעיד על אמתת אלו העניינים אומרו (ש"ב שם) ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד יורה כי ענינים נפלאים לעתים רחוקים נבא בין שנפל על כוונתם הנביא לגמרי או לא: וכבר הבין זה דוד המלך ברוח קדשו מדבריו והודה לשמו עליו כמו שנאמר (שם) ויבא המלך דוד וישב לפני ה' ויאמר מי אנכי אדני אלהים ומי ביתי כי הביאותני עד הלום ותקטן עוד זאת בעיניך ה' אלהים ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק וזאת תורת האדם אדני אלהים. ראה כי הודה לפניו על ההווה ויותר על העתיד לבא לעתים רחוקים כמו שאמר בפי' ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק ולפי שמטבע האדם ותכן מזגו הוא שלא לבוא אל תכלית השלמות אשר בזה אלא לסוף נסיונות גדולות ותוכחות עצומות וייסורין קשים ורבים אשר יתחייב להמשך בהם המשך רב ועצום מהזמן לזה אמר וזאת תורת האדם אדני יהוה. כי הנה הוא יתברך עשה את האדם על זה האופן ושראוי לו מתורת האדם לקבל ולסבול התלאות ההוות בעבור הטובות הגדולות העתידות כי הוא מהות הבחירה

האינושית וטבעה בלי ספק. והוא מה שביארו בספר דברי הימים במה שנאמר (שם י"ז) וראיתני כתור האדם המעלה ה' אלהים. ירצה ראיתני ובחרת בי כתור האדם המעלה וישראל קרויין אדם (ב"מ קי"ד:) בשימשך ענינם שיסבלו עצבים רבים יגיעו בסופם אל הטוב הזה הנפלא המיועד למרחוק כי אז בהשלמת עצמם גמול אלהים הוא ובא ויושיעם ואז תקום תרחם ותבנה אתה הבית לשמך ולמעשה ידיך תכסוף לא למעשה בשר ודם כמו שאמרנו. והנה הוא גלה יותר הענין בדברו בזה ביום הקהל באומרו (ד"ה א' כ"ט) שלמה בני אחד בחר בו אלהים נער ורך. והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה כי לה' אלהים עם שהם הבינו ממנו הדברים על הדרך שאמר שלמה (שם ב' ב') והבית אשר אני בונה גדול כי גדול אלהינו מכל אלהים. והנה כל דבריו אשר לפני ה' מוכיחים הוכחה נפלאה על אמות זה. ועל זה חתם דבריו הראשונים (ש"ב ז') ותכונן לך את עמך ישראל לך לעם עד עולם ואתה ה' היית להם לאלהים. והוא מה שהוסיף להתפלל (שם) ועתה ה' אלהים הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו הקם עד עולם ועשה כאשר דברת ויגדל שמך עד עולם וגו'. כי אתם ה' צבאות אלהי ישראל גלית את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך על כן מצא עבדך את לבו להתפלל אליך את כל התפלה הזאת וגומר. ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם. הנה שהודה בכל דבריו שהיה מתפלל על ענין זה הנצחיות אשר גלה את אזנו עליו. ולזה היה כופל מלת לעולם כמה פעמים בדבריו. והנה בדבר זה התיר המשורר זה הספק העצום במה שאמר בסוף דבריו עד מה ה' תסתר לנצח וגו' זכור אני מה חלד וגו'. מי גבר יחיה וגו'. איה חסדיך הראשונים ה' נשבעת לדוד באמונתך זכור ה' חרפת עבדיך וגומר אשר חרפו וגומר ברוך ה' לעולם אמן ואמן (תהלים פ"ט). ירצה אחר שעל זה האופן נשבעת ולא קוים הנה הוא מבואר שלימים עתידים ולעתים רחוקים כוונת. וידוע כי על כל פנים יבא דברך ואין הצער כי אם עלינו שאנחנו קצרי ימים והמות יפריד בינינו ובין תשוקתנו זאת ולא נרא' בעולם הזה ישועתך ונקמתך מהמחרפים עקבות משיחך זאת נחמתי כי ידעתי כי לסוף תבורך מפי כל העולם כשיתפרסם בעולם קיום דברך בתכלית אמונה אומן. וכמו שאמר (ישעיהו י"א:י') ואמרתם ביום ההוא הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו הזכירו כי נשגב שמו זמרו ה' כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ:

ובמדרש חזית (שיר ב') אמר רבי ינאי אם ראית דור אחר דור מחרף ומגדף תצפה לרגלי מלך המשיח הדא הוא דכתיב אשר חרפו עקבות משיחך מאי כתיב בתריה ברוך ה' לעולם אמן ואמן. והנה עם שיש בדברים האלה כל אלו הגלוים אל זה הענין הרחוק כשראו הצלחת שלמה במלכותו ואהבת השם ית' אליו ייחס לעצמו פשוטי אלו הדברים

וחשב שעליו המלאכ' לגמור כמו שפירש בדבריו אל חירם מלך צור כשאמר (מ"א ה') ועתה הניח ה' אלהי מסביב אין שטן ואין פגע רע והנני אומר לבנות בית לשם ה' אלהי כאשר דבר ה' אל דוד אבי לאמר בנך אשר אתן תחתך על כסאך הוא יבנה הבית לשמי. וכן נמצאו הדברים כהוייתן בפיו ביום חנכת הבית אמר (שם ח') ברוך ה' אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי ובידו מלא לאמר מן היום אשר הוצאתי את עמי את ישראל ממצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם. ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית לשם ה' אלהי ישראל ויאמר ה' אל דוד אבי יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבות כי היה עם לבבך רק אתה לא תבנה הבית כ"א בנך היוצא מחלציך וגו'. וכבר נתעוררו חז"ל (זוהר ויקהל) על מאמר לא בחרתי בעיר וגו'. ואבחר בדוד וגו'. והקשו דלאו רישיה סיפיה ולא סיפיה רישיה. אלא שהכוונה לו לומר כי הוא דבר אל אביו כי לא היה בוחר עדיין בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית ואף כי בחר בדוד להמליכו על ישראל. וכל שכן על ידי שאול שלא היה כלבבו. אמנם היה עם לבב דוד מעצמו לבנות בית והוא יתברך דחה אותו לאמר (ד"ה ב' ו') יען כי היה וגו' רק אתה לא תבנה וגו'. ע"כ תרף הדברים כהווייתן. אלא שהוא חשבה לעצמו כמ"ש בסמוך (שם) ויקם ה' את דברו אשר דבר ואקום תחת דוד אבי ואשב על כסא ישראל כאשר דבר ואבנה הבית וגו' כי חשב כי כמו שמלך תחתיו הוא אשר יבנה הבית הזה. והנה האל יתברך הדריכו על פי מחשבתו הנכונה ולא מנע ממנו. גם דוד נזדרז מאד אל הבנין ההוא לפי שהבית ההוא וכל המעשים אשר נעשו היו ראויים להקדים אותם להביאם לידי מעשה הבית האמתי אשר יכון לפניהם לעולם כמו שנתבאר מענינם. והוא אשר הודיעו אליו יתברך ולא סר מהודעתו בכל יום תמיד כדי שלא יחשוב שהבית ההוא היה אשר כרת עליו הברית או נשבע שבועה שלא לסתרו לעולם. ראה מה נאמר טרם כלה כל מלאכתו (מלכים א ו׳:י״א-י״ב) ויהי דבר י"י אל שלמה לאמר הבית הזה אתה בונה אם תלך בחקותי ואת משפטי תעשה ושמרת את כל מצותי ללכת בהם והקימותי את דברי אתך וגו' ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזוב את עמי ישראל ויבן שלמה את הבית ויכלהו וגו'. הנה שהטיל מודעא רבה במעשה להודיעו שהוא בנין תלוי בתנאים אשר אם יקיים אותם יהיה הוא הבן אשר נשבע לדוד עליו (שמואל ב ז׳:י״ד). אמנם אם לא יקיימם יהיה הדבר בו למרחוק כמו שאמרנו. והוא הדבר עצמו שפתר לו בסופו ביום חנכת הבית אמר (מלכים א ט׳:ז׳) אם שוב תשובון וגו' והכרתי את ישראל וגו' ואת הבית אשר הקדשתי לשמי אשלח מעל פני והיה ישראל למשל ולשנינה בכל העמים והבית הזה יהיה עליון כל עובר עליו ישום ושרק וגו' והנה

באמת היום ההוא יום חנוכת הבית לא יום בשורה רעה זו אלא מפני שרצה להודיעו ולגלות את אזנו שלא יטעה במחשבתו בשיהיה זה הבנין הנצחי אשר לו הוטל עליו תנאי. לפי שהיה גלוי וידוע לפניו שלא ישמרו התנאים ההם הודיעו מה שהיה נכון מאת האלהים וממהר לעשותו מענין חרבנו וכמו שביאר ירמיהו הנביא בפירוש (ל"ב) כי על אפי ועל חמתי היתה העיר הזאת לפני למן היום אשר בנו אותה. ואין ספק שעל הבית היה אומר שהיא עקר העיר. והנה דוד המלך לא שכח הענין הזה החמור בצואתו מחמת מיתה כשאמר (מלכים א ב׳:ג׳) אנכי הולך וגו' ושמרת את משמרת וגו' למען יקים את דברו אשר דבר עלי לאמר אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני באמת בכל לבבם ובכל נפשם וגו' הודיעו כי בשמירת התנאים ההמה יהיה הוא האיש אשר הוגד עליו אבל בזולתם יהיה אותו חוטר ונצר אשר הוגד עליו למרחוק שישמור אותם בכל לבבו וכמה ביאר כל זה עת שאמר (תהילים קל"ב:י׳) בעבור דוד עבדך וגו'. נשבע י"י לדוד וגו'. אם ישמרו בניך וגו'. היה מתפלל כי בעונו ובעבורו לא ישיב פני שלמה משיחו מהשכין כבוד שכינתו בבית ההוא אשר בנה שכבר נשבע לו אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכס' לך על כל פנים מבלי שום תנאי. אמנם אם היה תנאי בהבטחתו לא היה כי אם בשבניהם לעד ישבו לכסא לך. הרי שראה והכיר אמתת הענין ברוח קדשו והודה שקיום השלשלת בתנאי אם ישמרו בניך את בריתי וגו' בלי שום ספק: והנה על חולשת בנין זה הבית ועל התרופפות עמודיה ויסודותיה אמר:

שיר המעלות לשלמה אם י"י לא יבנה בית וגו' (תהילים קכ"ז:א׳). הנה שהישיר דבריו אל שלמה הבונה הבית ואמר ברוח קדשו שמע נא בני שלמה אם י"י לא יבנה בית בכבודו ובעצמו כמו שהועד לקץ ימים באמרו כי בנה י"י ציון ואני אהיה לה לחומת וגו' כמו שכתבנו הנה באמת שוא עמלו בוניו בו. ועליה אמר שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת כלומר מה תועיל הקדימה בענין זה אחר שעתיד' מהרה להבטל. ולרמוז אל מה שעמלו בבנינה ובתקונה אנשי הגולה אמר אוכלי לחם העצבים כי כן היו אוכלים בבנינו בימי נחמיה ועזרא דכתיב שם (נחמיה ה׳:א׳-ב׳) ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים ויש אשר אומרים בנינו ובנותינו אנחנו רבים ונקחה דגן ונאכלה ונחיה ויש אשר אומרים שדותינו וכרמנו ובתינו אנחנו עורבים ונקחה דגן ברעב. ויש אשר אומרים לוינו כסף וגו'. סוף דבר שהיו בונין את הבית ואת העיר מתוך צער גדול וחרפת רעב. אמנם על הבית האמיתי אמר כן יתן לידידו שינה ירצה כי עד שיבנה הבית ההוא לא הגיע הדבר שאמר ידידו המשורר (תהילים קל"ב:ד׳-ה׳) אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' וגו'. אמנם כאשר יבנה אותו כן יתן לידידו שנה

ערבה ומתוקה כי אז מצא מקום לה' מכון לשבתו עולמים. וסמך הנה נחלת ה' בנים וגו' לומר שעל ידי ברכת הבנים והמשך השלשלת מהם תתקיים בזרעו ובביתו זה הענין הנפלא מהבטן הנצחי. אמנם ירמיהו הנביא אשר אמר כי העיר ההיא היתה לפניו על אפו ועל חמתו מיום אשר בנו אותה כמו שאמרנו הנה הוא אשר קיים כל מה שאמרנו בסוף הנבוא' ההיא אמר (ירמיהו ל"ב:ל"ז) הנני מקבצם מכל הארצות אשר הדחתים שם באפי ובחמתי ובקצף גדול והשיבתים אל המקום הזה והשבתים לבטח והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להטיבי אותם ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי וששתי עליהם להטיב אותם ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי הנה באר בפירוש הגמור כי הדבר אשר היה תחלה על אפו ועל חמתו יהיה בסוף בהשלים כל התנאים ההכרחיים ההם בכל לבו ובכל נפשו באופן שלא יסור לעולם: הנה שנתבאר מכל מה שנאמר שכבר נמצאו בכתובים אל דירת האלהות בינינו שלשה מיני דיורין. האחד הוא המשכן אשר נתפרסם ענינו בתורה האלהית אשר עמדנו על ענינו. והשני הוא הבית אשר בנה שלמה אשר נזכרה בספר שמואל ובספר מלכים ובדברי הימים על הדרך שנתבאר. והבית השלישי העתידה להבנות על ידו יתעלה אשר בא עליה כל ספר יחזקאל כמו שהוכחנו ואשר נבאו עליה כל הנביאים כלם כאשר נתפרסם:

ולדעתי כי לכל הדברים האלה ואל הסוד הזה העצום כוונו חז"ל במאמר ההוא אשר זכרנו תחלה שהם אמרו אתם הצאן ואני הרועה עשו לי דירה וכו'. אתם הכרם ואני השומר עשו לי סוכה. אתם הבנים ואני האב עשו לי הבית. והנה באמת הדירה הוא רמז גדול אל המשכן שנעשה במדבר. וכי כמוהו נעשה מקרשים מטולטלים ושם היה רועה אותם כל ארבעים שנה שהיו רועים במדבר. במן. ובשלו. ובבאר. וכמו שאמר (דברים ב':ז') זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר. אמנם הבית אשר בנה שלמה לפי שלא נתקיימה ולא היתה דירת קבע אל השכינה כמו שהיתה הכוונה לזה קראו אותה סוכה להורות שלא היתה הכונה האלהית בה רק בדרך עראי כענין הסכה לבד. וכן תארו דוד באומרו (תהילים כ"ז:ד') אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' וגו' וסמך ליה כי יצפנני בסכה וגו'. וכל הימים אשר היה הבית נכון נמשלו ישראל לכרם והוא כמו שאמר (ישעיהו ה':א') אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו. (שיר השירים ח':י"א) כרם היה לשלמה בבעל המון ובשם ישראל יכנה (שם א') כרמי שלי לא נטרתי. והקב"ה היה שומר כגון זה שיושב ומשמר אותם כמו שאמר בפי' פעמים שלש (מלכים ב י"ט:ל"ד)

וגנותי על העיר הזאת להושיע' למעני ולמען דוד עבדי. ועל זה הענין כשנסתלק הגנת הגנן מעל סביבותיה נאמר (ישעיהו א':ח') ונותרה בת ציון כסוכה בכרם וגו'. והשומר הלך חלף לו. וכן נאמר על חרבנה (שם ה') הסר משוכתו והיתה לבער. ולא שכח זה ירמיה בקוננו עליה (איכה ב':ו') ויחמוס כגן שכו: אמנם על מה שיקווה מהתחזקות זה הענין והיותו על שלמותו לקץ הימים כמו שביארנו אמר הנביא עמוס ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת וגדרתי את פרציהן והריסותיו אקים ובניתיה כימי עולם (עמוס ט':י"א). והנה לפי שהענין הסוכה והכשירה הוא כשתכלול שלשה דפנות והסכך (סוכה ב'.). הנה על הדפנות שהיו נפרצות במלואן אמר וגדרתי את פרציהן. ועל הריסות הסכך אמר והריסותיו אקים: ועל קיומ' והעמדת' לעד אמר ובניתיה כימי עולם. הנה שהוציא' מכלל סוכה והעלה אותה לכלל בית קבוע לדיר' לעד לעולם שמאמר כימי עולם הוא שיבנה אותה קיימת ונצחית לעד כימי השמים על הארץ והוא אשר כוונו אותו חז"ל במשל השלישי שאמרו אתם הבנים ואני האב עשו לי בית וכמו שאמר ליחזקאל אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את תכנית ירצו שיכלמו מעונותיהם אשר בעבורם לא נתישבה עדיין כי אם בתורת חצר וסוכה לבד. אמנם מכאן ואילך יתקיים כל מה שנאמר לדוד מהנצחיות ומה שאמר (שמות ט"ו:י"ז-י"ח) מקדש ה' כוננו ידיך ה' ימלוך לעולם ועד ומה שאמר (תהילים ק"ב:י"ג) אתה ה' לעולם תשב וגו'. ועל זה הבית נתנבא חגי הנביא בזמן עולי הגולה באומרו (חגי ב':ו') כה אמר ה' צבאות עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ את הים ואת החרבה והרעשתי את כל הגוים ובאו חמדת כל הגוים ומצאתי את הבית זה כבוד וגו' גדול יהיה כבוד הבית האחרון וגו'. כי איך יעלה על הדעת שיאמר כן על שפלות הבית ההוא וחוזק בדקיו הנעש' אז בחרפת רעב ולא ביד חזקה בעודם תחת ממשלת מלכי הגוים שהיו עושים על פיהם ומהם היו לועגים להם לאמר (נחמי' ג') מה היהודים האמללים עושים אם יעלה שועל יפרץ את חומת אבניהם. והיותר קשה שחסרו בבנין ההוא החמשה דברים העקריים שבבית הארון והאורים ואש עליונ' שכינה ורוח הקדש (יומא כ"א.) ואיה כבודו. אלא שהכוונ' לו בהפך והוא להמעיט המעש' ההוא והבנין אשר הם מתעסקים בו ולומר כי הכל הוא מעט וכאין בעיניו כי הוא עתיד להרעיש את השמים ואת הארץ וכו'. והוא יהא סוף המלחמות בבוא יום ה' הגדול במלחמת גוג ומגוג שנאמר בו (יחזקאל ל"ח:י"ט) בפרשת ביום בוא גוג וגו'. ובקנאתי באש עברתי דברתי אם לא ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וחית השדה וכל הרמש הרומש על האדמה וכל האדם אשר על פני האדמה ונהרסו ההרים

ונפלו המדרגות וכל חומ' לארץ תפול וקראתי עליו לכל הריו חרב וגו' ונשפטתי וגו' וסוף והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה' ושם סמוך (מ') כתיב ענין בנין הבית כמו שכתבנו למעל' ראה כי אל הזמן הזה כיון חגי הנביא כי אז האל יתעלה בכספו וזהבו אשר לא יחסר כל בו כמו שהם היו אז חסרים ומבקשים אלו מאלו ואז יבנ' הבית לשמו אשר יתפרסם שיהי' גדול כבוד הבית ההוא האחרון מהראשון. כי הראשון היה במדרגת הסוכה וזה במדרגת בית גדול וקדוש. ובמקום הזה יתן שלום נצחי אשר ישב שם עם בניו דירת קבע ולא יריבו עוד לעולם. ולזה אמרו חז"ל (ש"ר פ' ל"ד) כבוד הוא לאב שיהיו בניו עמו במה שנתקיימה כונתו הראשונ'. וחכמתו השלמ' היא המשיכ' אותה בכל הדורות ההם עד הקים את דברו הטוב להגדיל שמו ולקדשו בפני כל באי עולם ואז יהי' כבוד גדול לבנים שיהיו אצל אביהם תחת אשר היו לועגים הגוים ומחרפים אותם לאמר איה אלהיהם (תהילים ע"ט:י'). וכמו שאמר המשורר בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים אז ימלא שחוק פינו וגו' (תהילים קכ"ו:א'-ב'). אמר כי בשוב ה' את שיבת ציון בימי עולי גולי היינו כחולמים ירצ' דברים חלושים מאד כאלו היה בחלום. אמנם במלאת ה' את דברו הטוב שאמרנו אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה כי אז העמים יכירו ויודו לאמר הגדיל ה' לעשות עם אלה הפך מה שאמרו מה היהודים האמללים עושים. ולזה יהיה הצלחה בכבוד גדול כמ"ש (משלי י"ז:ו') עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם. ובזה יתקיים מה שאמר ומלאתי את הבית הזה כבוד כי בהיותם על זה האופן יושלם היישוב ובהיכלו כלו אומר כבוד: הנה שעלה בידינו מכל זה שהבית הגדול והקדוש שהיתה הכוונה בו להיותו מכון שבתו בינותינו עדיין לא בא לכלל יישוב אלא היתה התחלת' ממעש' המשכן ונמשכה השלמתה עד סוף ימי כל הגליות. והבית אשר בנה שלמה לא היתה כדאי להיותה דירת קבע. אם מצדו שלא זכה לכך כנזכר. ואם מצד זכות כל הדורות שנמשכו אחריו. ואין צ"ל שלא נשלמה במה שתקנו בה עולי הגולה וכ"ש במה שעשה הורודוס עבד בית חשמונאי אשר מלא ידיו מדם נקיים והחכמים שבישראל (ב"ב ד'.) אלא כל ענייני הבית הזה אשר בידם מתחלה ועד סוף היה כעין דוגמא ודמיון להעיר את לבבם ולהודיעם במה יכשלו כדי שיקבלו הזירוז והאזהרה לכל מה שיצטרך להם בסוף כמו שהיה הענין במצוה הראשונ' שנצטוה בה אדם הראשון לענין המצות כלן שנצטוו בהם ישראל לסוף. וכאלו כל הזמן הארוך הזה לא היה ענינו אצלנו רק כאירוסין נמשכים אשר נתעוררו בהם כמה בלבולים עד אשר באו לכלל האישות השלם אשר לא יבא עוד עליו ערעור לעולם אשר בזה יסתם פיהם של מערערים עלינו ועל חרבן ארצנו ושממות היכלנו. כי על דרך האמת לא נבנה

ולא נתקיים דבר מכל דבריו הטובים עמנו וכל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אשר משם תתחיל הדירה הקבועה ולא תפסק לעולם. וכמה נתאמת זה הענין המעול' ע"י שלמה החכם מתרף מגלת שיר השירים במה שזכר בנעימות שירו ויופי מליצתו כל הענינים מדבוקים ונגודים אשר אירעו לנו עם אלהינו מיום צאתנו ממצרים עד שבנה שלמה את המקדש כי אז נחשב כיום כניסת האומה הזאת לחופה עמו ית' כמו שאמר שם (שיר השירים ג':י"א) צאנה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו. ונאמר שם (ד') אתי מלבנון כלה וגו' כי כל מה שנמשך ראשונ' היה לו במדרגת האירוסין. וספר מה שימשך ביניהם מיד מהזלזול בכבוד הבעל סמוך לכניסת' לחופה והמיאון והסירוב בדבריו ומוסריו ותוכחותיו עד שנמאס' בעיניו ואע"פ שנכנס' לחופה לא נבעלה וברח ממנה זמן הרבה מאד אשר בו קבלה מהרע והצער שיעור מה שהספיק להעיר את אזניה ולהרעיש לבה על חסרונו ולשוב בכל לב ובכל נפש לחזק אהבתו ולעורר שאר האומות עמה כמו שנרמז הכל בדברי עצמה בפירוש (שם ה') אני ישנה ולבי ער וגו'. עד שלסוף כל אלו הענינים ישוב לב הבעל אליה ויכמרו רחמיו עליה ויתחיל לאהבה באומרו (שם ו') יפה את רעיתי כתרצ' וגו'. ויזכור ממנה ארבעה שבחים אשר נשארו עמה עם כל צערה ודוחקה מהם שהזכיר בשעה שנכנס' לחופה בפירוש (שם א') הנך יפה רעיתי. ואז יבשרה בנחמה האחרונ' במאמר (שם ו') מי זאת הנשקפ' כמו שחר אשר בה יאמר (שם ז') שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך וגו'. כי אז ישיבה אליו שיבה שאין אחריה עוד חזרה ונסיגה. והוא גמר החבור והזווג בענין שלא קדם כמוהו. ולזה סדר שבחיה כמו שעשה בלקוחים הראשונים אבל הוסיף בהם ושנה סדרם. וזה כי בשבחים הראשונים סדרם ממעל' למטה ולא זכר רק השער והעינים והשינים והשפתים והדבור והרקה והשדים שהם שמנה איברים חיצוניים אשר יוכל הרואה לראות אותם בכל כלה שירצה והיה כן לפי שלא היתה עמו אז אלא כענין הארוסה שלא נגלו אליו בית סתריה וכמו שנזכר שם (ד') גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום. אמנם בחבור האמיתי הזה האחרון אשר הוא גמר הזווג השלם אשר בו נכנסה עמו חדר בחדר על הדרך שאמר הנביא (ישעיהו ס"ב:ה') ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך. ונאמר (שם נ"ד) כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו וגו'. אז יוכל לגמור ההלל והשבח באיברים שלא נתנו לראות בתחל'. ולזה התחיל הסדר דרך גבר בעלמה. ונאמר (שיר השירים ז':ג') מה יפו פעמיך וגו'. חמוקי ירכיך וגו'. שררך אגן הסהר. בטנך ערמת חטים. כי הם ארבעה דברים פנימיים הנשארים והנסתרים בתחלה והמשיך שני שדיך עד סוף השער. והיא גם היא חתמה הענין באומר' אני לדודי ועלי

תשוקתו עד אומרה שימני כחותם וגו'. מים רבים לא יכלו לכבות את האהבה. להורות כי האהב' ההיא קשורה בחבלי החוזק ובעבותות הקיום אשר לא ינתקו לעולם. והנה הוא באמת הלוך ישר ונכון לכללות המגלה ההיא כמו שביארנוהו והארכנו בענינו שם בפירושה. והנה הוא מורה ומוסכים מאד לכל מה שאמרנוהו הנה מעצם הדרוש אשר עמדנו עליו ומכוונת חז"ל במאמר שביארנו. עם היות שכבר אפשר שכיונו הם ז"ל אל שלשה חלקי המשכן. וקראו אל החצר דיר כתרגומו וצורתו ואל ההיכל סוכה שהרי היו בו שתי דפנות כהלכתן והשלישית בפרוכת שהיתה עומדת בפני רוח מצויה והוא מסוכך ביריעות שנראין בו הקרסים כככבי החמה. וקדש הקדשים הרי הוא כבית שהיו בו שלשה כתלים מקרשים והפרכת היתה המחיצ' הרביעית. וסגלת המלך שהוא ארון הברית גנוז בתוכה. והנה כל איש אשר ידבנו לבו לעשות עצמו דוגמת המשכן כמו שאמר האל יתברך (ש"ר פ' ל"ג) והלא אפילו אחד מישראל יכול לעשותו כאשר ביארנו בשער הקודם. הנה כשיהיה במדרגת החצר מופשט מהפחיתיות הבהמיות הרי הוא ראוי למזון ופרנס' שבזולת זה אסור להטפל בו שהוא פחות מחיות השדה וכמו שאמר רבי (ב"ב ח'.) אוי לי שנתתי מפתי לעם הארץ. אמנם כשיהיו בו קצת מדות הרי הוא מותר. וכמו שאמר (שם) רבי יונתן פרנסני ככלב וכעורב ירצה שנתחברו בו ב' טעמים. הראשון הכרח העורב שאין מי שיפרנסהו זולתו ית'. והשני קצת מדה טובה כמו שהכלב הוא מכיר מי שמאכילו ומחזיק לו טובה יותר משאר החיות (הוריות י"ג). ולזה אמר אתם הצאן ואני הרועה עשו לי דירה וגו'. אמנם כשיכנכס אל ההיכל ויבא אל חדרי החכמה והתורה הרמוזים בכלים ההם כאשר אמרנו כבר הוא ראוי לשמירה מעולה. וכמ"ש (ש"ר פ' ל"ג) תלמידי חכמים תורתן משמרתן. ולזה אמר אתם הכרם ואני השומר עשו לי סוכה וגו'. אמנם בהכנס אל בית קדשי הקדשים הרי הוא כבן אצל אביו שיושב עמו בצל האהבה והכבוד. ולזה אמר אחם הבנים ואני האב עשו לי בית וגו'. והוא ג"כ דבר נאות במאמר. אלא שהראשון יותר נראה ויותר מועיל ויותר מעולה בעיני כל בעל שכל מאישי האומה הזאת הקדוש' המיחלים קץ הפלאות הנרדפים מכמה פקפוקים ותשובות שהשטן ואומות העולם משיבין עליהם. לכן ראיתי לעשות ממנו שער מיוחד ואמרתי אך טוב לישראל שיכתב ויסמך אל מעשה המשכן הנכבד שהיה התחלת הענין הלזה המעיר על סוף טובותינו והצלחותינו ויהיה לפה ותשובה לכל פוצה פה ומצפצף כנגדנו וה' יגמור בעדנו ובזה יושלם כל מה שכוונו אליו בזה השער:

שער נא

פרק א

יבאר שע"י תחבולות המעשים תפול המצוה בדברים הנמסרים אל ההפעליות ואל הכחות הטבעיות ושזה תועלת אלו הבגדים לכל זמן ומקום:

ואלה הבגדים

במדרש (ערכין ט"ז) למה נכתבו בגדי כהונה (ויקרא ח') אצל פרשת הקרבנות לומר לך מה הקרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין. החשן מכפר על המשפט שכן כתיב את החשן המשפט. אפוד מכפר על עבודת אלילים שנאמר (הושע ג':ד') ואין אפוד ותרפים. מעיל מכפר על לשון הרע אמר הקב"ה יבא דבר שבקול ויכפר על מעשה הקול. כתונת מכפר על שפיכות דמים שנאמר (בראשית ל"ז:ל"א) ויטבלו את הכתנת בדם. מצנפת מכפר על גסות הרוח יבא דבר שבגובה ויכפר על מעשה הגובה. אבנט מכפר על הרהור הלב מהיכא דאיתיה. מכנסים מכפרים על גלוי עריות דכתיב לכסות בשר ערוה. והציץ מכפר על עזות פנים שנאמר (ירמיהו ג':ג') ומצח אשה זונה וגו' ונאמר והי' על מצח אהרן:

[188] תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי פעולות האדם בכלל תחלקנה לשלשה מינים, הא' כולל הפעולות הטבעיות, ר"ל אותן אשר יעשו איברי גופו עפ"י חקי הטבע אשר יסד ה' בקרבם, בלי רצון ובחירת בעליהם, ד"מ באכול איש מאכלו, יעכלו אותו איבריו הפנימים, ויוציאו המיץ והלחיות הראויות ממנו והשאר יוציאו לחוץ, ובכל זאת יפעלו בהכרח טבעם מבלי למודי ואזהר' ובהם אין מקום לזכרון או לשכחה כי לא נוכל לומר ד"מ על צד האמת, כי האצטומכא של איש זה זוכר תמיד לפעול פעולתו ושל איש אחר ישכחהו לעשות, ומאה"כ "כי שכחתי מאכול לחמי" נאמר רק ע"ד הפלג' כמשפט המשורר והמליץ, כי באמת הלוא הרעבון והכח המושך באדם, יכריחהו בטבעו לקחת מזון למאכלו כאשר ירעב, עד שלא יוכל לשכח זאת, והמין הב' כולל הפעולות הלמודיות ר"ל אותן הפעולות אשר יעשה האדם רק בעבור שלמדוהו וצוו אותו הוריו ומוריו לעשותן, למען השיג על ידן תכלית טובה, אף כי לפעמים מתנגדות לטבעו עד כי שלא הי' חפץ בהן מצד עצמו, ככל המצות שבתורה אשר לא יחייבם השכל האנושי ואנחנו בני ישראל עושים אותן רק בעבור שנצטוינו עליהם, ולמדונו אבותינו ומורינו לעשותן, ובאלה יש מקום לזכרון ושכחה כי יש אדם זוכר תמיד כל חובותיו אלה, ויש אשר ישכחם אף כי גם הוא למד אותן בנעוריו, כמאמר התנא פ"ה דאבות "ארבעה מדות בהולכי בית המדרש" וכו' והמין השלישי כולל הפעולות המדותיות והם אותן הפעולות המדותיות אשר יעשה אותן האדם בעבור מדותיו הטובות או הרעות ד"מ מי שיש לו מדת הרחמנות והנדיבות יחמול ויחוס על זולתו שהוא איש עני ואביון וייטיב לו כפי יכלתו, תחת כי האכזר והנבל יקפץ ידו מאחיו האביון ובשועו אליו בצר לו שיעזרהו, יאטם אזנו משמוע זעקתו, והנה הפעולות האלה יעשה אותן האדם תחילה לרוב רק בעבור מצוה ולימוד, כי הבן אשר ילמדהו אביו או מורהו לחמול על דל ולהעניק לו מטובו יהי' רחמן והבן אשר ילמדוהו להתאכזר על זולתו, יהי' אכזרי (כי הנטיה הטבעית לבד לא תספיק לאדם להשריש ולקבוע בלבו מדה טובה או רעה עד שממנה לבד תצאנה פעולותיו הטובות או הרעות) וע"כ יש בהן בתחיל' גם יד ומקום לזכרון ושכח' כי נוכל לאמר שבן זה זכר את אשר צוהו ולמדו אביו ומורהו להטיב לזולתו, וע"כ יטיב לו באמת תחת כי בן אחר שכח מצותם זאת וחדל מהטיב לעמיתו, אפס אחר אשר כבר הורגל האדם זמן מה במדה מה טוב או רעה כבר נעשה לו כדבר טבעי אשר לא יוכל לשכח עוד כאשר יאמרו המושלים "הרגל נעשה טבע" (וכעין זה אחז"ל בברכות ט"ז ע"א בקרא וטעה דצריך לחזור "אבל פתח בלמען ירבו סירכי נקט ואתא" ועיין גם בט"ז יו"ד סי' ס"ט ס"ק כ"ח) ועד"ז אמר המשורר "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני" כי הרגל הזכיר' בה נעשה לו כבר

כדבר טבעי שלא יוכל לשכחו כמו שלא ישכח איש לדעת איזו ידו הימנית, ואמר הכ' מהי"ת "השכח חנות אל" כי החמל' והחנינה על ברואיו הן דברים האחוזים והדבקים בעצמותו ית', ואיך יעלה על הדעת שישכח כביכול לפעול פעולותיו על פיהן, וע"כ אמר ג"כ החוקר "כי אין דבר מהפעולות האנושיות שיהיי' לו קיום כמו הפעולות לפי המעלה", ואחרי ההקדמ' הזאת הלא יקשה להבין מה שבאה כמה פעמים מצות הזכיר' והעדר השכח' כמו "זכור את יום השבת" "זכור את יום אשר בו יצאתם ממצרים" "זכור את אשר עשה לך עמלק", ודומיהם, כי אם יהיו הדברים האלה מוטבעים בטבע או בהרגל אין צורך עוד לצות על זכירתם, כי הדבר הטבעי הנוסד במדות האדם לא ישכח שהמעולה (ר"ל בעל המעל') לא תשכח לו המעל' שנהית' לו כבר כדבר טבעי, ואם הם אינם דברים טבעיים, ונקנים רק ע"י לימוד וחינוך, איך יצווה על זכירתם אחרי שהזכרון, הוא כח טבעי אשר בהיותו בריא כראוי פועל פעולתו מעצמו בלי צווי ואזהר', ואם יוחלש עד שלא יוכל לזכור עוד את העבר מה תועל לו עוד המצוה שיזכור אותו כי כמו שלא יוכל האצטומכא של איש חולה וחלש להצטוות שיפעול פעולת העיכול במאכל גס, שהוחלש כחו כבר לעכלו" כן לא יוכל כח הזכרון הנחלש באדם להצטוות שיזכור בכל זאת דבר או פעולה מה, ולבאר זאת יאמר הרב ז"ל כי התורה לא צותה באמת הזכיר' בעצמה, כ"א להשים לנו סימנים וציונים אשר יזכירונו הדברים אשר תחפוץ כי נזכרם, ד"מ בשמרנו תמיד את יום השביעי בכל שבוע, ונחדל מעשות בו מלאכה הלא נזכר מעצמנו עי"ז אמונת חידוש העולם בששת ימי הבריא' וקדושת השבת, יען כי בו שבת אלקים מכל מלאכתו, וע"ז מורה ג"כ מאחז"ל "כל שישנו בשמיר' ישנו בזכירה" ר"ל כל שומר שבת מחללו, הלא עי"ז יזכור ג"כ קדושתו ואמונת החידוש הדבקה בו ובשמרנו את חג הפסח בחודש האביב בכל שנה ושנה, נזכור יציאתנו ממצרים והקרע הטבע, ר"ל השתנות חקי הטבע ע"י האותות והמופתי' אשר שם ה' בארץ חם, והאמונה האמיתית הדבקה בזה, כי הי"ת כל יכול ואין מכלים בידו ובקשרנו בכל יום מימי השבוע התפילין לאות על ידינו ובין עינינו, אשר בהם כתוב המאמר היקר והנכבד מכל, "שמע ישראל" וכו' נזכור תמיד אמונת אחדות הי"ת, ובראותנו בכל יום הציצית על ארבע כנפות, כסותנו, נזכור בכלל כל מצות ה', וכן במצות "זכור את אשר עשה לך עמלק" הכונה רק שנשים לנו אות וסימנים המזכירים אותנו תמיד במה שעשה לנו הצר הצורר והאויב הזה, ויען כי לא קבעה התורה יום נועד לזכרון מלחמת עמלק, שמה רק עוצם שנאתו וגודל משטמתו ורוע כונתו היוצאים חוץ לגדר הטבעי הנהוג בשאר בני אדם וגבול שנאת כל העמים יחד, לאות ולמופת אשר על ידו ישאר הרושם תמיד בלבנו (ע"ד מאחז"ל בחולין ע"ב ע"ב "כל מילתא דתמיהא מידכר דכירי לה אינשי") ויען שלא קשרה אותו בשום מעשה המזכיר זאת הזהיר' עוד לאמור "אל תשכח" ורק חז"ל קבעו מעשה לזה ע"י עשיית ימי הפורים המזכיר' אותנו במעש' המן נכד עמלק, ובקריאת דברי הכ' האלה בשבת זכור שלפניו, וכן הוא מחובות כל איש שלם מישראל שיעש' לו סימנים וציורים המזכירים אותו תמיד בכל מצות אלקיו, עד שנתהיינה אצלו במדרגת הפעולות הטבעיות והמדותיות, אשר לא תפול עליהן השכחה, כמו שאמר דע"ה "נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי" שר"ל שע"י לימודו דבר ה' תמיד וההרגל בם מנעוריו לעשותם, נהיו לו לנר ואור המצטרך בהכרח להולך במקום חושך ואפילה אשר בלעדם לא יוכל להרים רגלו ולצעד אף שני צעדים, ואמר ג"כ "לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני", ר"ל יען כי נהיו לי פקודיך כמזון רוחני המקיים חיי נפשי, ע"כ לא אוכל עוד לשכחם כמו שלא ישכח איש לאכול מאכלו ומזונו הגשמי להעמיד חיי גופו, כי הרעבון הטבעי יזכירהו ויאלצהו לסעוד לבו פת לחם, ורק בבחינ' זאת הזהיר הכ' "רק השמר לך וכו' פן תשכח את הדברים" וכו' ואמרו חז"ל פ"ג דאבות מ"ח "כל השוכח דבר מתלמודו הרי הוא מתחייב בנפשו" שהכונה רק שלא יחדל משים לעצמו סימנים וציונים המזכירים אותו, אפס לא נוכל להעלות על דעתנו שיענש גם השוכח בעבור אונס והכרח, כמאחז"ל "יכול אפי' תקפה וכו' הא אינו מתחייב אלא עד שישב ויסירם מלבו", ולמען השרש עוד יותר בקרבנו החוב הזה המוטל עליני להשים לנו סימנים המזכירים אותנו לאהבה את ה' אלקינו וללכת בכל דרכיו, אה"כ ג"כ שהי"ת אשר במדותיו אנו מחויבים להדבק ולהדמות אליו בכל מעשינו, הוא בעצמו כביכול יעשה לו ג"כ סימנים ואותות לזכור אותנו לטובה, ושלא לקצוף עלינו עד מאוד לכלותינו חלילה מעל פני האדמ' כמא"כ בקשת אשר הושם לאות ברית שלא תשחת עוד הארץ מפני מי המבול "וראיתיה לזכור ברית עולם" ובמצרים שם דם הפסח אשר על המשקוף ועל שתי המזוזות לאות שלא יבא המשחית אל בתי בני ישראל לנגוף כמאמר הכתוב "והיה הדם הזה לכם לאות" והתרועה בחצוצרות במלחמ' על הצר הצורר אותנו, והתקיע' ביום שמחתנו במועדנו ובראשי חדשינו הושמו לאות שנזכר לפני ה' תמיד, וישגיח עלינו גם בעת צרותינו גם בעת שמחת ומשוש לבנו, כמאה"כ (במדבר י':י') "ונזכרתם לפני ה' וכו' והיו לכם לזכרון" וכו', ובהיפך אה"כ (הושע ד':ו') "ותשכח תורת אלקיך, אשכח בניך גם אני" ר"ל כי כאשר נשכח תורת אלקינו יסיר השגחתו ממנו, כאלו שכח אותנו, אף שבאמת אין שכחה לפני כסא כבודו, ועפ"י הדברים האלה ביאר הרב ספק אחר, והוא אחרי שאה"כ "תורת ה' תמימה", ובהיותה תמימה ומום אין בה יחויבו ג"כ שתהי' נצחית, ככל דבר תמים שאין בו מום שישאר תמיד ולא יבטל לעולם, ולא ימצא בה דבר שיהי' בשום זמן ללא הועיל כמאה"כ "כי לא דבר רק הוא מכם" ר"ל שבכל הזמנים והמקומות אין דבר בתורה שיהיה חלילה לריק וללא הועיל וא"כ הלא

[188]הפעולות הנם ימצאו בנו על שלשה מינים. אם טבעיות. ואם מדותיות. ואם למודיות. הטבעיות הם כחות הפעולות כפי מה שהוטבע בם בתחלת הווייתן ולא יפול עליהם לא למוד ולא אזהרה לא שכחה ולא זכירה. כי הם פועלות בכל עת ויותר שלא מדעת הבעלים כמו שהוא בעת השינה ולא נאמר מעולם ששכח הלב תנועתו או שזכרו ולא האצטומכא והכבד פועלי העכול אשר בידם ולא שזכרם כלל אלא אם יאמר דרך הפלגה על ביטול הכח כמו שאמר המשורר (תהלים ק"ב) הוכה כעשב וייבש לבי כי שכחתי מאכול לחמי: אמנם הפעולות הלמודיות הם אשר יצטוה אדם מהלמוד לעשות אותם לשום תכלית מהתכליות ולא יחוש אם יסכימו לטבעו או שינגדו אליו כמו שהוא ענין

יקשה לנו להבין, כי בהשקפה הראשונה ראה ההפך מזה, כי כל מעשה המשכן וכל כליו, הקמתו והורדתו וכל מעשה הקרבנות והרבה משאר מצות התורה שאינן נוהגות לדורות ובעת גלות ישראל מעל אדמתו נראים עתה כדברים שלא יועיל לנו כלל ? מלבד שנראה כל זה כמתנגד אל כמה כתובים כמאה"כ בבגדי כהונה "חוקת עולם לו ולזרעו" חושן ונשא אהרן וכו' לזכרון לפני ה' תמיד", ודומיהם, אך בדברי הרב ז"ל הנאמרים עד הנה, ועיין גם ביאורי לשער הקדום) יבואר הכל, כי אף שהרבה מהמצות והמעשים הפרטים שנצטוו בתורה נוהגים רק בזמן קבוע ומוגבל לבד, בכל זאת הרעיון והמושכל האלקי הכללי, הנסתר בתוך כל מצוה ומעשה הרומזים עליו, נשאר נצחי וקים תמיד כל הימים (ד"מ מצות נתינת לקט שכחה ופיאה לעניים, ומתנות כהונה לכהנים וללוים התלויות בארץ נוהגות רק בארץ ישראל, לא עתה בהיותנו נפוצים בשאר ארצות, אך בכל זאת הרעיון הכללי האלקי ורצון ה"ית הטמון בחוביהם נשאר קים ומושרש בלבנו לנצח, והוא כי חובה עלינו להעניק בכל עת ובכל מקום מטובנו לאחינו העניים והאביונים, ולמלא כפי היכולת מחסורם אשר יחסר למו, ולתמוך ידי תלמידי חכמים מורי העם ומלמדיו, המדריכים אותם עתה בדרכי ה' ליראה אותו וללכת בכל דרכיו (כאשר הורו לפנים הכהנים והלוים משפטי ה' ליעקב ותורתו לישראל) אם אין להם זולת זה חלק ונחלה בהון ורכוש וקניני הזמן, להחיות בהם נפשם ונפש ביתם), ואחרי כי כונת הי"ת בתתו תורתו לנו היתה לפ"ז לא לבד עשיית המעש' הפרטי אשר צוה לעשות, כי אם גם לשמור ולהשכיל תמיד הלימוד האלקי והמושכל הרוחני הצפון בקרבו, כמאה"כ "ושמרתם כו' ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון שר"ל שיעשו המצות הפרטיות באופן שישאר בלבם גם המושכל הכללי הנסתר בהן, למען יוכלו להוציאו פעם אחרת אל הפועל גם ע"י מעשה גופני אחר אשר לא נמצא מפורש בתורה, ד"מ מצות "עזב תעזוב עמו" הנאמר בחמור שונא הרובץ תחת משאו, כוללת גם הרעיון וחפץ האלקי הכללי שנטיב גם לאויבינו, ונשכח שנאתו בעת צר לו, לעזרהו ולתמכהו כפי היכולת, והאיש אשר ישריש מדה טובה ויקרה זאת בלבו יעזור לשונאו בכל אשר ימצא יד ומקום לזה, וישלים בזה חפץ הי"ת אף אם לא יראה שור או חמור שונאו נופלים בדרך. ובאופן זה נוכל לומר גם בבחינת הקרבנות שאם גם מעשיהן הפרטיות בטלו. בכל זאת נשאר תמיד הרעיון והמושכל הצפון בקרבם, שיכנע לו האדם תמיד לפני יוצרו, להתחנן ולהתנפל לפניו בעת צר לו. כמא"הכ "זבחי אלקים רוח נשברה וכו' ולהודות לו בעת שמחתו וכאשר ייטיב לו, כמאה"כ "זובח תודה יכבדנני" וע"כ אמרו חז"ל "זאת התורה לעולה, וכו' מלמד שכל העוסק בפ' הקרבנות וכו' כאילו הקריב" וכו', כי כמו שיושרש הרעיון האלקי הצפון במצות הקרבנות בלב המקריב אותן, כן יוטבע גם בלב הקורא אותן ומשכיל ומתבונן בהן וכן הוא בכל המעשים שנצטוו בתורה כמצות שמיטה ויובל ודומיהם, שאף שיש זמן שיבטלו הם בעצמם, בכל זאת הרעיון והמושכל האלקי והתועלת המוסרית אשר יצאו מהם עומדים לנצח נצחים, וכן הוא גם בבגדי הכהונה ומעשיהן. כי לא לבד יורו בכלל על חובות הישראלי להסיר מעליו המדות הרעות, שהן בגדיו הצואים, ולהלביש מחלצות ובגדי נקיום שהם המדות הטובות והיקרות, (אשר ע"י נקראו הבגדים בלה"ק גם בשם מדות כמו "ולבש הכהן מדו בד", בלשון העמים יורה שם האביטוס גם על תבונת בגדי האדם, גם על תכונת מדותיו בכלל) כ"א גם על פרטי הבגדום יורו, (כמו שהולך הרב המבאר) על הסרת מדות רעות ידועות, לקנות תחתיהן המידות הטובות והיקרות המתנגדות להם, וע"כ נאמר גם בהם "לזכרון, או לזכרון לפני ה' תמיד" וע"ז יורה גם מאמר המדרש שהחילונו בו, "למה נכתבו וכו' לומר לך מה הקרבנות מכפרים" וכו' שהכוונה להורות שכמו שההשתדלות בעניני הקרבנות ותועלותיהן תועיל מאוד לכל איש ישראלי משכיל ומבין להסיר חטאו, ולהשיב דרכו מרעה, כן יועיל לו גם העיון במעשה ובגדי הכהונה ותכונתם תמיד לטהר מדותיו ותכונותיו הנפשיות מכל סיג וחלאה, ולהיות בכל עת בגדיו לבנים, -

המצות האלהיות אל הדברים העיונים אשר יקבלום האדם מרבו. הנה באמת באלה כמו שתפול בהם מצוה או למוד כן יפול הזכרון והשכחה וכמו שאמרו (אבות פ"ה) ארבע מדות בהולכי בית המדרש כי השכחה והזכרון יפלו בהם לפי הכנת טבעם כמו שיתבאר מאמרם זה בשער פ' ב"ה: אמנם הפעולות המדותיות הנה בתתחלתן היו ממין הלמודיות והיה נופל בהם הצויי והשכחה והזכרון. אמנם אחר ההרגל חזרו למין הטבעיות אשר לא יפול עליהם לא צווי ולא שכחה כלל. וכמו שאמר החכם שלא ישכח האדם המעלה כמו שלא ישכח על אחת מידיו אם הוא ימין או שמאל ועל זה המשל עצמו אמר המשורר אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני (תהלים קל"ו). כי ירושלם היא נזכרת ונפקדת אצלו תמיד לא תסור מנגד עיניו על דרך שאמר הכתוב (ישעיה מ"ט) הן על כפים חקותיך חומותיך נגדי תמיד. ואם יצוייר שאשכחך כבר יצוייר שאשכח יד ימיני מה שאי אפשר. ועל זה הדרך עצמו אמר המשורר בכלל הנמנעות שזכר שישיגו לאל יתעלה בענייני המעלה הנהוגה אצלנו מלפנים (תהלים ע"ז) השכח חנות אל וגו'. אמנם אמר ראשונ' (שם) חשבתי ימים מקדם שנות עולמים אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי הלעולמים יזנח ה' וגו'. האפס לנצח חסדו וגו'. השכח וגו' ירצה כי בחשבו ימים מקדם שהיתה השגחת השם יתעלה תמיד מצויה בינותינו לעשות עמנו גדולות ונוראות ברוב רחמיו וחסדיו ועתה זה כמה יושב ובטל שהיה זוכר נגינתו זאת בלילה בשעת השקט שאר המחשבות המטרידות. ומפליג בו החקירה בהעביר העיון על כל צדדי האפשר לדעת אם היה זה מצדו או מצדנו ושלא מצא שום צד שיצדק בשהיה זה ההמנע מצדו. דזה כי ההמנע מהרגל המעלות לאיש השלם שהיה מוחזק בהם אי אפשר שיהיה כי אם לאחד מג' סבות אם שתשתנה רצונו מעשותו אל לא עשותו. או שלא יכול לעשות. או שישכח מעשות והנה האל יתברך לא תפול בו שום אחת מהנה אם השתנות הרצון מטוב לרע הלעולמים יזנח ה' ולא יוסיף לרצות עוד לעשות טוב כאדם המתהפך מטוב לרע חלילה לאל מרשע. ואם מבלתי יכולת בידו להמשיך כח גבורותיו אשר היו בידו בימים הראשונים כעשיר שנורש או כגבור שנחלש האפס לנצח חסדו כמו שאפס כסף מידי העשיר או אם גמר אומר גבורותיו בדור אחד או שנים כמו שיכלה כח הגבור במעט מהזמן. ואם בעבור שכחה השכח חנות אל והלא אין שכחה יכולה להמצא במעלות האדם כ"ש במעלות חנינותיו וחסדיו. ואם תאמר כבר יקרה למעולה בשעת הכעס והאף הגדול שלא ישתמש אז במעלותיו וכאלו שכחם בעת ההיא. הנה זה לא יהיה רק במעט מהזמן שבו יכלה פתאומיות האף. ולזה לא הונח שתפול השכחה במעלות חנינותיו כי אם קפץ באף רחמיו סלה והנה עם זה כבר אפשר שתשכח ימינו תמיד. וגזר ואמר ודאי

אין המחלה הזאת אלא בי ואני הוא שגרמתי שנות ימין עליון והתחלפו מטבעו לשכחו אצלנו. על כן בתקן עצמי והטיב מעשי אבטח כי אזכור מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך. והנה נתברר על כל פנים כי המעלות המדותיות תתחלפנה מהפעולות הלמודיות במה שבאלה לא תפולהשכחה כמו בטבעיות. אמנם בלמודיות לבדם תפול וכבר כתב זה החוקר בפ"ח מהראשון מהמדות אמר כי אין דבר מהפעולות האנושיות שיהיה לו קיום כמו הפעולות לפי המעלה והם יותר נשארות מהידיעות הלמודיות. אלה יראו מהם היותר נכבדות והם יותר נשארות בעבור רוב גודל התמדת היות בהם מאושרים. וזה ידמה היות סבה אשר השכחה לא תמצא אצלם והוא מבואר:

והנה מכל זה יצא לנו ספק עצום מאד בכל מקום שבא בתורה האלהית מצות זכירה על שום מעשה או למוד בשום דבר שיפול תחת שלשת המינים הנזכרים. כי אם הדבר ההוא המצווה יהיה מהמעשים המוטבעים אצלו שם בטבע או בהרגל. הנה הצווי אצלו מותר שהמעול' לא תשכח לו המעלה כמו שלא תשכח יד ימינו. ואם הוא כנגד טבעו והרגלו. הנה אם יזכור מעצמו הרי מוטב ואם לא יזכור מה פשעו ומה חטאתו. כי אחר שהזכרון הוא מהפעולות הטבעיות הנמשכות מהכח ההוא הנפקד אותו בחדר מחדרי המוח. הנה אם נפסד אצלו זה הכח או נחלש מה יש לו לעשות. והנה הוא מבואר כי כמו שלא יגונה האדם אם לא יראה כחו הרואה. או לא ישמע השומע או לא יעכל המעכל. או לא ידחה הדוחה. כן ראוי שנשפוט על הכח הזוכר כי אם הוא נעדר או חלוש או שעבר עליו זמן רב ונתחלפו הצורות הרי הוא אונס בידו. ולפי שההכר' היא מזה המין ולא תפול תחת הבקשה או הצווי כי היא תלויה בהיות הדבר ההוא נפקד בכח השומר הצורה ההיא או הענין שנפקד אתו לזה אמרו ז"ל (ב"ר פ' פ"ה) במאמר הכר נא למי החותמת וגו' (בראשית ל"ח) הכר נא פני בוראך סבבו הדבר לענין ההודא' שהיא ברשותו:

אמנה יותר זה הספק כשנשים לב על מנהג התורה האלהית בכל מה שהטילה מצוות הזכרון בכל אלו הדברים הלמודיים כי הנה היא לא צותה בדבר של זכירה שלא צותה לעשות מעשה בו תקשר הזכירה ההיא ותתחייב לעלות לפניו דבקה עם המעשה כמו שהיה הענין בחדוש העולם שהפקידו אצל שמירת השבת יום אחד בשבוע כי כל מי שישנו בשמיר' ישנו בזכירה (ברכות כ':) והקרע הטבע ע"י חג הפסח בחדש האביב כמ"ש (שמות י"ג) שמור את חדש האביב כי בו יצאת ממצרים. ויחוד השם יתעלה על ידי התפילין שנא' (דברים ט"ז:א') והיו לזכרון בין עיניך. וכלל המצות ע"י הציצית שנאמר (במדבר ט"ו:ל"ט) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות י"י. וכן נהגו אנשי כנסת הגדולה בענין הנס ההוא הגדול שנעשה בימי מרדכי ואסתר אמרו (אסתר ט') והימים

האלה נזכרים ונעשים. וימי חנוכה וזולתם. והנה לפי שלא ראתה החכמה האלהית לציין יום נועד לזכרון מלחמת עמלק רשם וקבע זכרונו בעוצם שנאתו ורוע כוונתו כמו שאמר (דברים כ"ה:י"ז) זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' על הדרך שפירשנו בשער מ"ב. וסוף סוף חתם באומרו (שם) לא תשכח כי ראה שהוא מעותד אל השכחה לפי שלא נקשר במעשה מה. וכבר באו חכמינו וקבעו מעשה לזה ע"י זכירת מעשה המן (מגילה ז'.). ראה כי נתן לפנינו דרך נכון וישר בו יגבר אדם על כחותיו הטבעיות להכניסם במסירת הברית במה שלמדנו שהדבר המועיל שאנו צריכין זכרונו ראוי ומחוייב לנו לעזרו ולסמכו בכל מה שבידנו לעשותו מהתחבולות הראויות עד שלא יחסר מזוגו ותועלותיו. וכבר המציאו חכמי האומות תחבולת הזכרון לענין זה כמו שאנו עתידין לזכור אותו בפרשת שמע שער צ' בעזרת האל. ומעתה אם לא עשה כן הנה הוא נתפש ונענש עליו כמי שלא שמר שבת או ביטל את הפסח או מצות תפילין או ציצית או אי זו מצוה אשר נתלה בו הזכרון ההוא כי הדברים האלה לא תפול עליהם השכחה ולא יעזבו מפניה כי אם מפני הסירוב ובזיון המצוה. כן כל איש אשר הוטל עליו לעשות דבר ולא הציב לו ציונין עליו כאלו כתבים בספר זכרונותיו הנה הוא באמת פושע בו וחייב ליתן עליו את הדין אם שכחו. וכבר החטיא עצמו שר המשקים (בראשית מ':ב') במה שלא זכר את יוסף וישכחהו ואמר אחר כך (שם מ"א) את חטאי אני מזכיר היום כי אחד מהחטאים שזכר אז בלבו היה זה בלי ספק ולשון רבים דוקא כמו שפירשנו שם. ועתה ראה כמה היה משתדל דוד ע"ה להעלות המצות האלהיית והלמודיות במדרגת הפעולות המדותיות והטבעיות שלא תפול עליהם צד שכחה ושם אותו לפנינו למופת וראיה כמו שלקחו גם הוא מדרכי התורה האלהיות כאשר אמרנו והוא באות הנ"ון מהאלפא ביתא. אמר נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי (תהלים קי"ט.) אמר כי לא לבד תאיר התורה האלהית המקום אשר תדרוך כף רגלו. אבל כל הנתיב אשר ילך בו עד יגיע אל מקום חפצו. והכוונה שהיא תישיר אל הכרת התכלית הטוב ותוליכהו אצלו. וזה מה שהיא נותנת לפניו התחבולה ההיא שזכרנו אשר בה נלמוד לעשות מהענינים הלימודיים פעולות מדותיות או טבעיות ואמר כי כשהיה קורא בתורה ורואה או זוכר דבר שנכשל בו או שנשכח ממנו מיד היה שוקד עליו נשבע עליו לקיימו ולשמור אותו כמו שאמרו (אבות פ"ג) נדרים סייג לפרישות. ולזה אמר נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך (שם) כי הוא נשבע ומקיים לשמור המצות והמשפטים על לבו תמיד באופן שלא תפול בהם השכחה כי אחר שקבל עליו בנדר או שבועה הרי הוא מוכרח ולא יעבור וכמו שאמרו (ב"מ ה':) דחשיד איניש אממונא ולא חשיד אשבועתא. וזה הדבר אשר ראו כל אדם לעשותו ולזרז עצמו בו

כאשר ירגיש בלבו רצון טוב אל הדברים הטובים ויחשיד את עצמו כי לא יהיה כזה ליום מחר כדרך שהוא עושה בספוק ביתו כי יקח אותו בהמצאו וכמ"ש (משלי י') אוגר בקיץ בן משכיל ועל זה האופן הנדרי' והשבועות הם מדרך הצדיקים אשר נגע אלהים בלבם רוח דעת ויראת ה' ואין ספק כי כאשר ירגיש האדם בעצמו שהוא מצטער במעשה הטוב ההוא שקבל על עצמו בתורת שבועה אז ראוי לו לשמוח בו ולהתחזק עליו כי ידע שתחבולותו מועילה לו. משל ללקיחת רפואה משלשלת שאם ירגיש ערעור במעיו וצד חלחול אז ישמח בה כי עשתה את אשר חפץ ותצליח את אשר שלחה. לזה אמר (תהלים קי"ט) נעניתי עד מאד ה' חייני כדברך. ירצה אני כבר הרגשתי בעצמי ענוי הגוף בלקיח' זה הדרך על זה האופן והוא אות גדול לרוע המזג ועוצם החולי בקלקול התכונות לזה החלימני והחייני כמו שאמרת בתורתך על זה הענין עצמו (דברים ל׳:ט״ו) ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' וכמו שאמרו (ילקוט בראשית רמז י"ד) שאם ימות יחיה וכו' וענין החיות הזה הוא שיאותו לו המעשי' הלמודיים האלה כשעור שיחיה בהם תמיד כמו שהוא בפעולו' המדותיות ויתר המעשים האנושיי' אשר לא יסורו ממנו. ולפי שבקרוב האיש אל הטוב והנאות על זה הדרך אם היה תחלתו באונס כבר יהיה סופו ברצון ובחפץ שלם לזה סמך (תהלים שם) נדבות פי רצה נא ה' ומשפטיך למדני. לומר שכבר יבא בתורת אהבה ונדבה לא לבד לשמור משפטי צדקו כמו שאמר מתחלה גם לבקש עוד למוד משפטים אחרים אלהיים לשמור ולעשות אותם עד אשר מזה יבא למאוס עסקי העולם כדי שיהא לו פנאי להתעסק בהם כמו שאמר (שם) נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי שכבר הגיע אל שיעור האהבה והתשוקה אל הלמודים ההם כי אפילו היו רודפים אותו אויביו ורואה נפשו בסכנה עצומ' תמיד לא יסירם מלבו באופן תפול עליהם שכחה כלל. ומזה קל וחומר ליתר הטרדות אשר למטה מזאת ולכל האנשים שאפי' יצערך האדם למעשה ידיו ותהיה נפשו תלויה ביגיע כפיו חוייב לקבוע עתים לשמוע בלמודים. וכמו שאמרו (ברכות ל"ב.) על החסידים הראשוני' אשר כן עשו מתוך שהיו חסידים תורתן משתמר' ומלאכתן מתברכת. והנה בזה כבר יהיה עומד בפני כל הרוחות הקשות והרעות המטרידות ולא יזיזו אותו ממקומו והוא אומרו (תהלים שם) נתנו רשעים פח לי מפקודיך לא תעיתי כי הנה הרשעים האלו אשר טמנו פח ליד מעגל הם המחשבות הרעות והדמויים הכוזבים אשר אליהם אמר במקומו' אחרים (שם) טפלו עלי שקר זדים וכו'. (שם כ"ד) כי קמו בי עדי שקר וגו'. וזולתם כמו שנתבאר במבוא השערים. כי המזדרז בדברי התורה ושוקד על למודה על זה השיעור לא יספיקו דמויים משקרים וילדי נכרים להתעותו מפקודיו בשום צד. והנה כאשר הגיע אל זאת

המדרגה מן השלמות כבר הגיע למה שכוון בו מהיות לו אלו הלמודים אחוזת נחלה כפעולות המדותיות או הטבעיות הקיימות ואמר (שם קי"ט) נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה. יאמר שכבר היו לו לירושה ולנחלה שהוא הקנין היותר חזק שבקניני' שאין עליו שום טענה. וכמו שאמר (דברים ל"ג:ד') תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב שאין להם לומר אלא מצבתי וירשתי. ונתן האות והמופת על זה באומרו (תהלים שם) כי ששון לבי המה כי הוא האות החזק בקנינים כמו שאמר החכם בשני מהשני מספר המדות ראוי לשום אות בקנינים בבוא הנאה או עצב בפעולות כי אמנם הפורש מהתאוות הגשמיות ועם זה שמח הוא ישר. ואם יתעצב הוא עקש לב: וכבר נתבאר כי זהו האות במעלות כלם. וזהו מה שנאמר (ד"ה א' כ"ט) וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה'. וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה כמו שיתבאר זה יפה אצל נתון תתן לו ולא ירע לבבך וגו' שער צ"ד ב"ה. סוף דבר אמר שכבר הגיע לו מהם ששון ושמחה תחת מה שהיה מגיעו ראשונה מהצער והענוי הנה שנהפך לו הענין מרע לטוב בכח השתדלותו. ומעתה כבר יהיו לו אלו הענינים הלמודיים בשיעור שתהיה לו נטייה טבעית ליותר זרים מהם. ולזה אמר (תהלים שם) נטיתי לבי לעשות חקיך לעולם עקב וזה שעם שהוא קשה לאדם לעשות מעשי' אשר אינו יורד לסוף דעתם ותכליתם ואם יעשם יעשה אותם לתקות שכרם. כמו שאמר (שם) הורני ה' דרך חקיך ואצרנה עקב הביננ ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב יאמר כי החקי' לא יעשם מלבו אלא עקב שכרם אמנם ששאר המצות יבינם ויצרם בכל לב לפי שישכיל תועלתן מצד עצמם. ועת' אמר שכבר נטה לבו לעשות החקים בנטיה והכרע טבעית לביית עם שלעולם עקב כלומר עם שעדיין לא הוספתי בהם ידיע' על מה שידעתי עד הנה. ולעול' יש להאמין כי יש תקוה לאחרית'. או שירצה אע"פ שאני עושה אותם במה שחשקה נפשי בהם להיות מצווין מאתך כמו שאמרנו איני מסתלק לעולם מהשכר הכרוך להם בעקבם והוא נכון:

הנך רואה איך טרח ומצא אדוננו דוד עליו השלום והכין לפנינו הדרך הישר להיות לנו המצוות האלהיות והלמודים התוריים לעסק מיוחד בו נחיה תמיד עד שיהיו שמורות בלבנו ונקנות לנו לנחלה ויוכרע לבנו אליהם בנטיה טבעית אשר אי אפשר ליפול בהם השכחה כשכחת הימין או השמאל והוא הדרך עצמו שאמר החכם באותו לשון שכתבנו למעלה בעבור רוב גודל התמדת חיות בהם מאושרי'. והוא מה שאמר דוד במקום אחר (שם) לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני. אמר כי אחר שנתנם לו לעסק מיוחד אשר בו יחיה תמיד יחוייב שלא ישכחם בשום פנים כי אי אפשר לבא לידי שכחה אם לא שיסכים בלבו להבטל מהעסק ההוא ולהרחיקו מעליו שזה יהיה מאד מפורסם

אשר לא יפול עליו התנצלות השכחה. והנה על זה באו כל המצוות שבתורה על לשון הזכירה כמו שאמר (דברים ד') רק השמר לך ושמור את נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך. כי הנה בידו ורשותו לעשות סימנים וציונין ומיני תחבולות לזכרונן ואם לא עשאם ענוש יענש במרד העצלה כמו שאמרנו ראשונה. ולזה אמרו חז"ל (אבות פ"ג מ"ח) כל השוכח דבר מתלמודו הרי הוא מתחייב בנפשו שלא יתנצל לאמר למדתי ושכחתי כי יש בידו לעשות חיל שלא ישכח. אמנם אם עשה וטרח ולא הועיל הרי הוא שוכח תלמודו מחמת אונסו ופטור. וכמו שאמרו (שם) יכול תקפה עליו תלמוד לומר ופן יסורו מלבבך הא אינו מתחייב אלא עד שישב ויסירם מלבו. כי הבלי קפידה עליהם לעשות בהם ההשתדלות הנזכר היא ודאי הישיבה וההסרה מלבו אשר יתחייב בנפשו עליה בלי ספק. ומן הפלא שאף האל ית' הכתיב לעצמו התחבולה הזאת בהרבה מקומות אמר (בראשית ט':י"ג) וראיתיה לזכור ברית עולם. (שם י"ז) והיתה לאות ברית ביני וביניכם. (שמות י"ב:י"ב-י"ג) והיה הדם לכם לאות (במדבר י':ט') והרעותם בחצוצרות ונזכרתם וגו' וזולתם. עם שעקר כוונתם הם לראייה של זכות כמו שכתבנו בברית הקשת שער י"ד מכל מקום מפשוטי כלם יראה כן. וכל שכן ממה שאחז"ל (ברכות ו'.) שהקב"ה מניח תפילין וזכרו מה הן פרשיותיהן כמו שיתבאר אצל את ה' האמרת וגו' בשער צ"ח ב"ה. והנה כוונת כל זה כי כשם שצוה אותנו להטיב זכרוננו על ידי מעשה במה שאנו חייבין עליו כן הוא ית' כביכול נוהג בעצמו לזכור אותנו תמיד במה שהוא ראוי להשפיעו אותנו לטוב לנו כל הימים ולומר שזכירתנו אליו ית' וזכירתו אלינו תלויין זה בזה והולכים בסבוב. ולפי שהסבוב הזה עצמו יחוייב שימשך אל השכחה שענין ההפכים האלו אחד הוא כמו שאמר הנביא (הושע ד':ו') ותשכח תורת אלהיך אשכח וגו'. לזה מה שהפליג האזהרה (דברים ד') השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח כמו שאמרנו וכן במקומו' אחרים (שם ו') השמר לך פן תשכח והוא הזירוז להטוב הזכרון ולסמכו בכל מיני התחבולות כי באמת השכחה תניח חטאים גדולים והיא היתה אם כל רע והפסד. וכמו שאמר (שם ל"ב) צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך. (ישעיהו נ"א:י"ג) ותשכח ה' עושיך וגו'. והזכרון הוא היה אבי כל טוב וחסד הנמשך בעולם (מיכה ו':ה') עמי זכור נא מה יעץ וגו'. (מלאכי ג':כ"ב) זכרו תורת משה וגו'. ובאל ית' (בראשית ח':א') ויזכור אלהים את נח וגו'. (שם ט') וראיתיה לזכור וגו'. (תהילים ק"ו:ד') זכרני ה' ברצון עמך וזולת'. והנה שנתברר לנו איך עשו העיונים הלמודיים מעלות מדותיות טבעיות ואיך תפול המצוה והזירוז על הפעולות הטבעיות כמו שהוא הזכרון אשר חשבנו בתחלה שאין זה מטבעו.

וכבר תהיה הזכירה על זה האופן גבול אמצעי כדי שתפול המצוה גם על היראה עם שהוא הפעלות טבעי כמו שאמר הכתוב (דברים ז':י"ח)לא תירא מהם זכור תזכור את אשר עשה וגו' כמו שיתבאר שם בשער צ' ב"ה שהוא דרוש נכבד מאד: ועתה ראה כמה יועילו לנו אלו העיונים להבין ולדעת מהם תועלות הספורים האלו כלם רצוני ממעשה המשכן. והכלים. והבגדי'. והקרבנו' וזולתם. וזה כשיעמוד לפניך ראשונה ספק גדול ועצום וזה תוארו. מהידוע שתורתנו האלהית היא תורת ה' תמימה. וזה התואר יחייב שלא יפול בה שום מום בזמן מהזמני' שזה יכלול היותה נצחית מה שיחייב שלא ימצא בה שום דבר בשום זמן שיהיה ריק מהתועלת וכמו שאמר עליה (שם ל"ב) כי לא דבר רק הוא מכם וזה התנאי יבוקש מלומדיה אשר על כל אחד מהם אמר המשורר כו אם בתורת ה' חפצו וגו'. והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וגו' (תהילים א':ג'). וזה שהוא אשר יתן פרי הלמוד בעתו בכל הדברים התלוים בזמן מיוחד. ואף שיש בהם ענינים שלא יפרדו ממנו כמו העלה מהעץ שלא יבול ממנו ויועיל לצל או לתרופה. וכל אשר יעשה יצליח באופן שלא ימצא לו זמן רק מהתועלת. ואם זה משפט לומדיה היא עצמה לא כל שכן. ואם כן איך תתקרר דעתנו ויסבול שכלנו שיהיה בתור' האלהית דבר שאינו נוהג בשום זמן מהזמנים או שלא יועילו לכתות האנשים אם מפני שהיה מצוה לדור כמו מעשה המשכן וכליו וסדר הקמתו ופריקתו וקרבנות חנכת הנשיאים שכלם נפסקה כוונתם ומאי דהוה הוה. או המצוות אשר לא נצטוו בהם כי אם אחר הכנסם לארץ ובשעת יישובה וכדומה או המצוות המיוחדות לאנשים מיוחדים כמו טהרת הכהנים וטומאתם וענינים רבים כמו אלה כבר נאמר שיבואו בזה חלקים רבים שלא יועילו לכל האנשים וגם מה שלא יועילו כלל. ומה גם עתה זה ימים רבים שגלינו מעל אדמתינו ושמם מקדשנו ואין לנו לא בית ולא מזבח ולא קרבן ולא כהן שיכפר בעדנו. כי הנה כל המצות בטלו בעונותינו ולא נשאר בתורה רק קצת מצוות שהם חובת הגוף וקלה היא כאלו היא כאחד מספר הזכרונות דברי הימים אשר עברו בעולם זה כמה וכמה. ומה זה שאמר משה לכל ישראל (דברים ל"ב:מ"ו) שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצוום את בניכם לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת כי לא דבר רק היא וגו'. והלא יש בה הרבה דברים שאינן ראויים כי אם למעט מהם. והנה כל דבר ודבר מהם הוא רק מרובם וגם מה שאמר בבגדי כהונה חקת עולם לו ולזרעו אחריו ובחשך לפני ה' תמיד ובמצות הנרות חקת עולם לדורותם מאת בני ישראל ועוד נאמר ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך וגו'. ובמקום אחר (ויקרא כ"ד:ב') צו את בני ישראל ויקחו אליך וגו'. ואמרו חז"ל (קידושין כ"ט.) כל מקום שנאמר צו

מיד ולדורות. והנה לא נמשך לכל הדורות כי כמה דורות עברו שחשכו רואותינו ועינינו ראות וכלות. אמנם מה שחוייב לקבל בזה הוא כי הנה כל אלו הענינים והמצות הבאות עליהם כלם עם שכונתם היא להועיל בהם לענין המעשה לאנשים המיוחדים ההם ובזמן הקבוע הנה עקר הכונה בהם להיותם בספר וחכמה ולמוד אלהי בו יעיינו כל בעלי השכל וישכילו בענייניהם עד שיעלו בנפשם בתורת למודים ועיונים מושכלי' נשארים בשכלם. וכמו שאמר (דברים כ"ט) ושמרתם את כל דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון. כבר ידעת אומרם ז"ל (תו"כ אחרי פ"ט) ושמרתם זו משנה ועשיתם כמשמעו. אמר שיעיינו בדברי הברית הזאת ויעשו אותם באופן שלא בלבד יעלה בידם המעשה אלא שאשר יעשו ישאר ממנו מושכל בנפש כי הוא המעשה השלם העומד תמיד ולא יסור בעבור שעת המעשה. וכבר יועילו אלו המעשים להם לענין החכמה יותר מספרי החכמות החיצונוי'. וכמ"ש בפירוש (דברים ד') ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתם ובינתכם וגו'. ואל פרסום המעל' עליהם אמר כי הם אשר יכירו ויאמרו (שם) רק עם חכם ונבין הגוי הגדול הזה. והנה בזאת המדרגה מהמעשה אשר יש בו למוד וחכמה התיחדו היחידים והחכמי'. אמנם הבוערים בעם העושים המצוה בתנועותיהם לבד משוללת משום כוונה מן הכוונות עליהם אמר הכתוב (ישעיהו כ"ט:י"ג-י"ד) ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה. ואליהם כיון הרב המורה במה שכתב פרק נ"א חלק ג' אמר שהמון עמי הארץ העוסקים במצות הם הרוצים לבא אל המלך ולהכנס אצלו אלא שלא ראו בית המלך כלל כמו שביאר שם דבריו באומרו וכל אשר תעשה מצוה באיבריך כמי שיחפור חפירה בקרקע או יחטוב עצים מן היער מבלי בחינת ענין המעש' ההוא ולא מי צוה לעשותו ולא מה תכלית כונתו לא תחשוב שהגעת לתכלית אבל תהי' אז קרוב ממי שנאמר מהם (ירמיהו י"ב:ב') קרוב אתה בפיה' ורחוק מכליותיה' ע"כ. יאמר כי כאשר יעשה המצוה בבחינתה ובבחינת המצוה ותכליתו בה היא השלמה שבעבודות. וכאשר יחסרו שלשתן הוא חסר מאד. אמנם יודה מה שאי אפשר להכחישו. כי אע"פ שלא ידע האדם טעם המצוה ועקרה על דרך ההשכלה ההיא שאמרנו אלא שיכוין לעשות אותה להשלים רצון המצוה עליה יתעל' שמו הנה כבר יהי' עם זה מן הבאים בית המלך ומרגישים ומכירים פני המלך המצוה והמזהיר בהם אם שלא ראו אותו בלי מסך. אמנם אל המשכילים בהם על הדרך שאמרנו הם אשר יועילו להם תמיד כל מצוות זאת התורה ובבחינתם יבא זרוזם מיד ולדורות ואין הבדל להם בשעת מעשיהם לאחר מעשיהם כי הנה כל מה שכתבנו מענייני המשכן והמנור' הנה הוא מועיל אצלנו היום כיום המעש'. וכן כל הענינים המושכלים לא יתחלף אצלם

האדם השלם בין שימצאו לפניו בפועל או שלא ימצאו. המשל כי כאשר ישכיל האדם שמצות טעינה אל השונא תהיה לעזור ולהועיל הנעזר ולהרחיק האיבה מבין האנשים ויטע בלבו מדה זו לקנין גמור הנה כבר יתנהג באלו המדות השלמות בכל דבר שיבא צרכו לפניו ואעפ"י שלא יזדמן לו חמור שונאו או שורו. והקש על זה בכל המצות כי הכוונה בכלן ללמד האנשים ולהרגילם אל הטוב והישר הראוי להיות בו תמיד. ולזה אין מצוה מהמצות ומעשה מהמעשים התוריים שלא יועילו תמיד. ועל זה האופן באמת לא בטלה עבודה לעולם כי אם מעשה הקרבנות בטלו השכלתם לא בטלה. וכבר יקנה האדם בזכרונם לפניו תמיד ההכנע אל האל יתעל'. ולהיותו לפניו ירא ורך לבב תמיד בכל דבריו. וכמו שאמר דוד זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (תהלים נ"א). אמר אחר שידענו שהכונה בזבחי אלהים היא להיות לזובח רוח נשברה לפניו הנה ידענו כי לב נשבר ונדכה אף כי יהיה בלי קרבן כגון בזמן שאין ב"המ קיים אלהים לא תבזה. ובפ' הקרבנות שער נ"ז יתבארו עמו עוד הכתובים הסמוכים אליו בע"ה. והוא עצמו מה שאמרו חז"ל (מנחות ק"ו.) זאת התור' לעולה למנחה ולזבח השלמים מלמד שכל העוסק בפרשת הקרבנות מעלה עליו הכתוב כאלו הקריבם. וזה כי כמו שיועיל המעשה להזמין הענין ההוא ולהעמידו נכח רעיוניך להשכיל ממנו הענין הנכבד אשר אליו יתישר תכליתו כן יועיל המקרא ללומד ולמעיין בלי ספק: וכן הוא בכל המעשים התוריים. וכבר יהיו לפניו כוונת השמטות והיובלים. ויקבל תועלתם המכוון בהם כשישכילם על הדרך אשר נבאר אותם במקומם ב"ה עד שבכל אלו הענינים לא נאמר שלדבר זה הימים הראשונים היו טובים מאלה כי הנה התור' אשר בידינו על זה האופן היא כלי אומנות בידנו להכין לפנינו את הדרך הנכון בו נהי' כאלהים להנהיג העולם לתועלתנו ולהנאתנו לטוב לנו כל הימים להחיותנו בכל המקומות ובכל הזמנים:

[189] עוד שנית וכו' ר"ל כי בגדי האדם הם כינוי למידותיו, וזה משלש סיבות, הא' כי כמו שיוכר האדם בלבושו החיצוני, אם הוא עשיר או עני, סוחר אומן או איש מלחמה, כן יוכר טבע נפשו הפנימית, הטוב הוא אם רע, רק ע"י פעולותיו המידותיות, ויען כי גם מציאות הי"ת הודע לנו רק ע"י פעולותיו ומדותיו הנשגבות הנקראות בשם לבוש, אמר הכ' בעבור זה ממנו, (ישעי' ס"ג) "זה הדור בלבושו" "עוז והדר לבשת", הב' כי כמו שיש לרוב בני אדם ב' מיני חליפות שמלות, בגדי החול, ובגדי שבת, כן הוא מחובות כל איש ישראל להתנהג תמיד נגד כל אדם במדות אנושיות, הדומות בעבור היותן כוללות כל בני אדם יחד, והתמדת מנהגן בכל עת, לבגדי חול, ולעשות גם מצות אלקיו המיוחדות לו לבדו בהיותו ישראלי, ואשר עשייתן מוטלת עליו רק בזמנים ומקומות ידועים, כאשר ימצא יד ומקום והעת הראוי לזה הדומות בעבור זה ג"כ לבגדי שבת ויו"ט היותר טובים ונקיים אשר ילבשן האדם רק בחגו ושבתו, והג', כי כמו שלא יתכן לאדם בן דעת ללכת ערום מבלי לבוש, כן לא יתכן לו שיהיה עת מה ריקם מכל מצות אלקיו, כי אם תמיד תהיה יראת אלקיו על פניו, ויזכור לשמור חקיו ומצותיו בכל עת אשר ימצא יד ומקום לזאת, ויען כי חובה על האדם להקנות לו תחילה המדות הטובות אשר עליהן ירמזו, בגדי הכהונה, אם יחפוץ להשכיל ולהתבונן בענינים אלקיים ורוחניים בעיון דק ושכלי, אשר עליו יורה המנור' הטהור', סמך הכתוב בפרשתנו צווי לקיחת שמן זך להעלות נר תמיד, למצות עשיית הבגדים לאהרן ולבניו, ואמר "ואתה תצוה" בלשון עתיד, "ועשית בגדי אהרן" וכו' בלשון עבר להורות שרק אחר עשיית הבגדים יצוה על הדלקת הנר, כמו שמוכרח

[189]עוד שנית ראוי לשום לב כמה כוונה תורה לכתוב זאת זכרון בספר על בגדי כהונה המקודשים. באפוד ונשא אהרן את שמותם לפני י"י על שתי כתפיו לזכרון. ובחשן ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט בבואו אל הקודש לזכרון לפני י"י תמיד. וזה ראוי לדרוש אותו בכלם לפי ענינם וזה כי מה שמצאנו ראינו כפי הלשונות שהקניינים המדותיים והמלבושים נקראים בשם אחד. (ויקרא ו') מדו בד. (שופטים ג') מתחת למדיו. (תהלים קל"ג) על פי מדותיו. (קהלת ט') בכל עת יהיו בגדיך לבנים. ורבים כמו אלה ובלע"ז נקראים שניהם אביטו"ס. ואחשוב ששאר הלשונות כן עשו הגה אינו בלי סבה אבל היה כן לפי שהם מתיחסים מאד בשלשה ענינים. האחד כי כמו שהאדם נכר בלבושו הכרה חצונית אם סוחר אם פרש אם פרוש וכיוצא. כן התחלת הכרת נפשותינו הנעלמות היא בפעולותיהן החצוניות כי ודאי מהפעולות יודעות הכחות. כבר נשתמש' הנבואה בזה אצל האל יתעלה מפני שאינו ידוע רק מצד פעולותיו. (ישעי' ס"ג) הדור בלבושו (דניאל ז׳:ט') לבושיה כתלג חיור. (תהלים ק"ד) הוד והדר לבשת. (שם צ"ג) י"י מלך גאות לבש לבש י"י עוז התאזר אף תכון תבל וגו' ובשער ק"ב יתבאר זה המזמור בע"ה: והשני כי כמו שהמנהג בבגדים לעשות חליפות שמלות. בגדי חול ובגדי שבת. (בראשית כ"ז) בגדי בנה הגדול החמודות אשר אתה וגו'. (רות ג') ושמת שמלותיך עליך וגו'. כן יש לכל בן ברית לקבל עליו שני מיני מעשים המדות האנושיות הנקראות בפי חז"ל הלכות דרך ארץ כי הם בגדי חול אשר ישתמש בהם בדברי העולם. ועליהם מעשה המצוות האלהיות שהם בגדי שבת קדש ודאי כמו שיתבאר אצל השבת שער נ"ה בע"ה. וכבר סדר אלו המעשים ישעיה הנביא (נ"ח) בפסוק הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע וגומר עוד אם תשיב משבת רגליך וגומר כאשר יתבאר בענין הראשון אשר בשער ס"ג בע"ה. והשלישי כי כמו שלא יתכן שימצא האדם ערום מבלי לבוש כן לא יתכן לו שימצא ריקם מהמצוות כלל אלא שיהי' תמיד לבו ומחשבתו אליהן כאלו אין לו עסק אחר זולתם. והיה כעם ככהן שאין מלאכתו כי אם ללבוש את הבגדים ולשרת בשם אלהיו כי על כן נקראו כלם (שמות י״ט:ו׳) ממלכת כהנים. וזה טעם מצות ציצית כי יטיל סימן ורושם על בגדים שיהיו בגדי יראה וענוה ושמירת המצוות כמו שאמר בפירוש (במדבר ט"ו) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות י"י ועשיתם אותם כמו שיבא בשער ע"ז בע"ה. תדע שכן הוא שהרי כששאלו ליונה (יונה א׳:ט׳) מה מלאכתך ומאין תבא וגו'. לא היתה תשובתו רק עברי אנכי ואת י"י אלהי השמים אני ירא וגו'. ומשם למדו

להקדים תמיד קנין המדות הטובות לפני ההתבוננות והעיון בעיונים אלקיים, כמאמר הכ' "שמעו מוסר, (תחילה) וחכמו" (אח"כ), וכן אמר הנביא זכריה ג' כי צוהו תחילה המלאך להסיר הבגדים הצואים מעל יושע כהן גדול ולהלביש אותו ואחר כך הראהו המנורה הטהורה הדולקת על ראשו המורה על מעלת השתכלות העיונים רמים

כי מלפני ה' הוא בורח כמו שיתבאר בשער ס"ג הנזכר בסוף הענין השלישי שבו. והוא עצמו מאמר יוסף (בראשית מ"ב:כ"א) את האלהים אני ירא ומשם למדו מה שאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו כמו שנתבאר שם שער ל': והנה כל אחד מאלה תחייב שיקראו המעשים אשר משני אלו המינים בשם בגדים. ובמסכת שבת (קנ"ב.) תנה לו כמו שנתנה לך מה הוא נתנה לך בטהרה אף אתה בטהרה. משל למלך שחלק בגדי מלכות לעבדיו פקחים שבהם כפלום והניחום בקופסא הטפשים הלכוועשו בהם מלאכה לימים וכו'. על הפקחים והיתה נפש אדוני צרורה וגו'. (שמואל א כ"ה:כ"ט) ועל הטפשים את נפש אויביך וגומר. (שם) ועוד שם. ובמדרש קהלת (סדרא תליתאה) בכל עת יהיו בגדיך לבנים (קהלת ט'). אר"י ב"ז אם בבגדים לבנים הכתוב מדבר כמה בגדים לבנים יש להם לאומות העולם ואם בשמנים טובים הכתוב מדבר כמה שמנים טובים יש להם לאומות. הא אין הכתוב מדבר אלא בתורה ובמעשים טובים אמר רבן שמעון בן גמליאל משל למלך שזימן את עבדיו ולא קבע להם זמן. פקחים שבהם קשטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום בית המלך חסר כלום. טפשין שבהם הלכו למלאכתם אמרו כלום סעודה בלא טורח. פתאום בקש המלך את עבדיו. והללו נכנסין מקושטים. והללו נכנסין מלוכלכין. שמח המלך לקראת הפקחים וכעס על הטפשים ואמר המלך הללו שקשטו עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו והללו שלא קשטו עצמן לסעודה יעמדו ויראו. זיואי חתנו של רבי מאיר אומר משום ר' מאיר אף הם נראים כמשמשין אלא אלו ואלו יושבין הללו אוכלין והללו רעבין הללו שותין והללו צמאין שנאמר (ישעי' ס"ה) לכן כה אמר ה' הנה עבדי יאכלי ואתם תרעבו. הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו. הנה עבדי ישמחו ואתם תבושו. הנה עבדי ירונו מטוב לב. ואתם תזעקו מכאב לב ומשבר רוח תיללו. דבר אחר בכל עת יהיו בגדיך לבנים זה ציצית. ושמן על ראשך אל יחסר אלו תפילין שבראש. והנה הסעודה הזאת ודאי היא אשר זכרוה חז"ל (ב"ב ע"ד:) מנקבת לויתן המלוחה ומן היין המשומר בענביו (ברכות ל"ד:) שהוא ממש לבוש היראה ושמירת התורה כמו שיתבאר בפרשת שמיני שער ס' בעזרת האל. ואולם אשר נמצאו תמיד בלבושיהם הם הבאים אל שלחן המלך אבל הערומים וכל שכן אשר החליפום במטונפים הם יושבין ותוהין רואים ונכלמים. מכל זה יראה בברור כמה וכמה היו הבגדים האלה נאותים ומיוחדים להיותם כלי זכרון המזכירים את ה' ותורותיו וחקותיו דרך כלל ודרך פרט על הדרך שיתבאר:

והנה אחר כל אלה הדברים המוצעים נבא אל הדבור בביאור מה שיכלול אותו זה החלק הבא בציווי לקיחת השמן ומעשה בגדי כהונה שאנו בעיונו על פי המאמר אשר זכרנו ראשונה אך ראוי שנעורר תחלה במאמר הראשון ממנה שלש ספקות: האחד מה טעם

אומרו ואתה תצוה היה לו לומר צו את בני ישראל כמ"ש בפרשת אמור אל הכהנים. ואם כדברי הרמב"ן ז"ל שאמר שבא להקפיד שלא יצוה אותם על ידי שליח היה לו לומר ואתה צוה כמו שאמר ואתה הקרב: והשני כי אין טעם לצוות אהרן על עריכת הנרות עד אחר עשיית המשכן והנחת המנורה וכל הכלים במקומם: והשלישי שהרי פרשה זו עצמה נשנית שם בפ' אמור אל הכהנים בלי שום שנוי רק ממלת תצוה לנו כמו שאמרנו והרי זה מותר גמור: אלא שהכוונה היא לעורר אותנו לדעת שהבגדים האלו אשר יצוה אותם לעשות הם צורך מעשה המנורה שקדם והדלקת נרותיה על הדרך אשר ביארנו בשער מ"ט כמו שנתבאר זה ממרא' זכריה שנאמר שם ויהושע היה לבוש בגדים צואים ועומד לפני המלאך. ומיד ויען ויאמר אל העומדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצואים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עוונך והלבש אותך מחלצות (זכריה ג':ד'). הנה שפירש טעם העברת הבגדים הצואים וחליפותם כי הוא הסרת החטאים והמדות הפחותות וחסרונם. והנה אחר שנאמר (שם) ישימו צניף טהור על ראשו וישימו וגומר. ועוד נאמר וילבישוהו בגדים ומלאך ה' עומד שיורה שהיה כבר מלאך ה' עומד לפניו מה שהיה בראשונה הוא בלתי יכול לעמוד בפני המלאך. הנה אחר זה נאמר (שם ד') ראיתי והנה מנורת זהב כלה וגו'. הנה שלא ראה אותה דולקת על האופן ההוא רק אחר שנטהר ויחלף שמלותיו. וכן אמר שלמה בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים ואח"כ ושמן על ראשך אל יחסר. וזהו מבואר מאד שהקנינים המדותיים הם קודמים לעיונים בלי ספק. וכמו שאמר החכם (משלי ח':ל"ג) שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו כאשר ביארנו במקום אחר. והנה עם זה תהיה כונת המאמר מה שנאמר אותה. ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית וגומר. ירצה ואתה עתיד לצוות את בני ישראל שיקחו אליך שמן זית זך כתית למאור. ובאהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדות יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני ה' חקת עולם לדורותם אשר לזה תצטרך להקריב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו לכהנו לי וגו'. והנה אין מהראוי שיבואו שמה בבגדי הדיוט לכן ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת. והנה באמת אם שהבגדים האלה חצוניותם היה לכבוד ולתפארת בגדי קדש הם בפנימיותם בקדוש מעשיהם ומחשבותיהם מכל פועל מגונה והדומה לו ומכל הרהור ומחשבה פוגמת. ורמז גדול הוא לזה מה שסמך ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי כי באמת חכמה ותבונה יש בהמה וכל רואיהם יכירום בהם כמו שיבא: ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפד ומעיל וגו'. הנה חז"ל באותו מאמר שזכרנו בפתח השער אמרו למה נכתבו בגדי כהונה אצל פרשת הקרבנות לומר לך מה קרבנות

מכפרים אף בגדי כהונה מכפרים. ויש לשאול מה ענין בגדי כהונה אצל הקרבנות לענין כפרה כי הנה הקרבנות באו על החטאים אמנם הבגדים היו לכבוד ולתפארת. אלא להגיד כי כמו שהשתדלות בענינו הקרבנות ותועלותיהם יועיל מאד לאנשים אפי' בשעה שאין לנו מזבח ולא קרבן כמו שאמרנו. וזה אם לכפר על החטאים ואם להרחיק האנשים מהחטא. כן הוא בעצמו ענין בגדי כהונה שהלומד בתורתן ומעיין בתכונתם ותכליתן יועיל לו בכל עת וזמן להסיר הבגדים הצואים מעליו ולהלבישו מחלצות טהורות ונקיות. והנה אין לך כפרה וקינוח גדול מזה: וראה בעיניך שעם שהבגדים הם במדרגת הקנינים המעשיים אצל השלחן והמנורה שהם במדרגת הקנינים העיונים. הנה גם בבגדים עצמם ימצאו החשן והאפוד גם ציץ הזהב אשר יבדלו משאר הבגדים בזה הענין עצמו עד שנזכר שם ה' עליהם מזולתם כמו שיבא. אמרו החושן מכפר על המשפט שכן הוא אומר על חשן המשפט ירצו שהמתבונן במעשה החשן ובענינו יתקן עצמו מאד בדבר המשפט עד שלא יחטא בו בשום צד מהצדדים שאדם עשוי לחטא בו. ואין צריך לומר שאם כבר חטא שישוב בו. וזה כי הטועים בדבר המשפט ומעוותין אותו יהיה לאחת מארבע סבות אשר נזכרו בפרשת יתרו שער מ"ג. והנה מעשה החשן מזהיר למתבונן בו מארבעתן כמו שאזכרם על הסדר שסדרם משה ע"ה במשנה תורה באומרו (דברים א') לא תכירו פנים במשפט. והנה כנגד הענין הראשון שהזהיר בו לאמר לא תכירו פנים במשפט שהוא סבה חזקה לחטוא בדין. היו בחשן שמות כל שבטי ישראל כסדר לידתן כמו שנאמר בתולדת' כי שה. לא נכר שוע לפני דל. ולא נחשבה לשם גדולה כי אם הטבעית שהיא קדימת הזמן והיא אשר לא חשבוה האנשים לכלום רק קדימת העושר והכבוד וכדומה אשר לזה באה המצוה (ויקרא י"ט) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני י"י והיא הישרה נפלאה למלאכת המשפט בלי ספק: וכנגד מה שאמר (דברים שם) כקטון כגדול תשמעון שהכוונה שיהיה חשוב לפניו דין של פרוטה כדין של מאה מנה (סנהדרין ח'.) כי כאשר לא יהיה לו כן יראה שאינו חפץ במשפט מצד עצמו כי אם מצד תקון הממון התלוי בו. וכאשר לא יהיה בו ממון רב לא יחוש אל עינוי או עיוות הדין. כי על זה אמר המשורר (תהלים פ"ב). שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו כאשר ביארנו שם. ולהישרה זאת היו שם בחשן ארבעה טורי אבן כנגד שבטי ישראל אשר היו בהם מהאבנים היקרות הנמצאות בהיכלי מלך ועמהם יחד במעלה האבנים אשר אינם בערכם בשווי ומעלה כמו שהיו לשם שבו וישפה וזולתם אשר לא הושוו בערך אדם פטרה וברקת וכדומה. וכבר אמרו קצת שהשבו הוא האלזב"ג השחור. והנה על כל פנים כבר הושוו שם אבן ואבן גדולה וקטנה אשר זה יורה שאין משגיחין בדין בשווי

הממון אך שיהיה שוים לפניו כקטן כגדול: וכנגד לא תגורו מפני איש (דברים שם) אשר הוא הענין הג' אשר יחטאו בעבורו היה שם השם המפורש חקוק כלו' המשפט לאלהים הוא ומי יוכל להזיק ולהרע לעושה משפטו: וכנגד והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי וגו' (דברים שם). שהסבה היותר עצומה לחטוא במשפט הוא בלא ידיעה והיו שם האורים והתומים המאירים ומתמימים דבריהם על פי תשובותיהם בכל ספק שיסופק בהם. וא"כ איפה לא תשאר סבה שבה נוכל לשפוט עול. ומזה הטעם יהיה החשן מכפר על המשפט ואין כפרה גדולה ממה שתהיה סבה לשפוט תבל בצדק ושלא לחטא בו ואף כי יחטא ישוב: וכן אמרו האפוד מכפר על ע"א שנאמר אין אפוד ותרפים. וזה שכבר נתפרס' היות האפוד תכשיט מורגל לעובדי פסילים כמו שנראה מראייתם אין אפוד ותרפים שכבר היו שניהם אחים וריעים לע"א ופסל מיכה יוכיח נאמר (שופטים י"ז:ה') והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים וגו'. ולזה צוה האל יתעלה שיעשו זה האפוד בבגדי הכהן אך שיהא תלוי ומושלך אחרי גוו של כהן מהחגורה ולמטה במקום השפל שבאדם והוא ודאי דרך ביזיון וע"ד שאז"ל (מגילה כ"ה:) כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דע"א דשרי ליה למימר לעכ"ום טול עי"ן זי"ן שלי בשי"ן תי"ו שלך. אמנם צוה שיהא נתלה משתי כתפות האפוד בחשן להורות שאף כל הכחות ואופני ההשקפות שיש לכל עובדי ע"א בבקשת צרכיהם דרך עבודתם מהנמצאים העליונים כלו הוא טפל ותלוי בחוט השערה מהחשן אשר בו האורים והתומים כלומר ממדרגת המעלה הנבואיית אשר נתנה לישראל בדרך ייחוד. וכשנשגיח על זה האופן ונכוין אליו כראוי ודאי תתבזה בעינינו כל ע"א שבעולם ולא נחוש אליה כלל ולזה אמר שמכפר האפוד על ע"א כלומר שמבטלה ומישיר להדבק באלהים חיים ומלך עולם. ולפי שמעשה החושן הוא חסד ורב טוב שהטיב האל יתעלה עמנו ליחד אותנו מכל עם לגלות אלינו סודותיו כמ"ש (תהלים קמ"ז) מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי וגו'. לזה מה שנאמר בו ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבואו אל הקדש לזכרון לפני ה'. תמיד כי הוא למען חסדו רוצה להעלות זכרוננו לפניו ושנהיה שם נזכרים ונעשים תמיד. ולפי שהיה האפוד הוא הגמול אשר אנחנו חייבים לגמול לפניו חלף היותינו עם אהבתו. והוא כי כאשר הבדיננו מכל העמים לנחלה לו כן נבדילהו אנחנו מכל הגוים לנחלתנו. לזה מה שנאמר בו ושמת את שתי האבנים על כתפות האפוד אבני זכרון לבני ישראל והוא שיהיה זכרונו יתע' לפניהם תמיד לקבל עול מלכותו ובלתי לכת אחרי אלהים אחרים ולא אחר שום עבודה מעבודתם וע"ד שאמר (דברים כ"ו) את י"י האמרת היום להיות לך לאלהים וגו' וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה וגו'. ועל זה הסדר

עצמו צוה הכתוב שיעשו האפוד תחל' כי הראוי שאמת מארץ תצמח ראשונ' ואחר כך צדק משמים נשקף (תהלים פ"ו:) מעיל מכפר על לשון הרע אמר הקב"ה וכו' למה שהי' המנהג בכל הדורות ללבוש מלבושים מתיחסים ונאותים איש לפי משפטו ומעשהו והיה המפורסים שעטיית המעיל נתייחד' לאנשים החסידים והפרושי' כמו שנתבאר בשמואל (א' כ"ח) ויאמר לה מה תארו ותאמר איש זקן עולה והוא עוטה מעיל וידע שאול כי שמואל הוא ומהראוי למי שיעטה המעיל שיהיו מעשיו הפנימיים כפי מה שיורה עליו המלבוש החיצון לא שילבש בגדי פרוש ויעש' מעש' פריץ כמו שהי' מתפאר איוב (כ"ט) מתוך צערו באומרו צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי. ירצה שאם לבש לבוש שיור' על הצדק שהוא נאות לו ומתלבש עליו כמעיל וכצניף ההוא המתרא' בו מחוץ כן הוא משפטו בפנים. ולזה צוה השם יתעלה שיהיה הכהן עוטה מעיל זה המור' על הפרישות והנקיות הגמור ושיהיו שוליו מלאי' פעמוני זהב לומר שיצא קולו ופרסומו ממין מלבושו והוא אומרו ונשמע קולו בבואו אל הקדש ולא ימות כי הראוי שישמע ממנו תמיד יהיה בואו אל הקדש מיום אל יום לא חלוף זה פן ימות כמות אדם חנף. אמנם צוה שיהיו פעמוני זהב בקרב רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני לפי שהענבל הנתון תוך זוג כזה שהוא מצמר ופשתים מהידוע שלא יקשקש ולא ישמע רק כאוב מארץ ובזה רמז נפלא לשלש' דברים: האחד שלא ישתדל האדם לפרסם דבריו אלא שירצה שהנשמע ממנו יהיה מעט מזער ממה שיש בו ושאפילו אותו המעט לא יעשה ממנו עקר כי על כן נתנו הפעמוני' בשולי המעיל שהוא המקוה הטפל שבו: והשני שממה שישמע ממנו לא יהיה רק מענין הרמון אשר הפעמון מקשקש בתוכו כי הוא פרי נחמד וטוב פנימיותו מחיצונו וגם כאשר נניח שהיו הפעמונים מסודרים בין הרמונים כמו שכתב רש"י ז"ל יורה על כי הפעמון אין לו להשמיע קולו רק מזה הענין שאצלו. והנה המעיל הזה המתוקן על זה האופן יהיה סבה חזקה לבטל חטא לשון הרע כי יבוקש לדבריו מהעוטה זה המעיל ואיננו: והשלישי מצד מה שילמדו הכל ממנו שאין ראוי להשמיע קול בדבר גנאי כי אם בשבח האנשים ומהטובות שבהם שאפילו הרקים מלאים מצוות כרמון. ולזה אמר הקב"ה יבא דבר שבקול ויכפר על מעש' הקול כי ענין קול זה במעיל הוא הערה גדולה להעביר קול לשון הרע מהעולם וכ"ש לכפר אותו: כתונת מכפר על שפיכות דמים שנאמר ויטבלו את הכתונת בדם לפי שהאנשים הרשעים אשר רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם מדרכם ג"כ ללבוש לפי מעשיהם וכלם יהיו בגדיהם קצוצי פאה ושוליהם לא יגיעו להם לבד משוק עד ירך כי בזה יקלו לרדוף ולהשיג. והיתה הכתנת הפך זה ממש כי היא מגעת עד העקב והלובש אותה פסיעותיו מתקצרות ויצרו

צעדיו מלכת. ולכן היה לבוש מיוחד לבתולות שנאמר בתמר (שמואל ב י״ג:י״ט) וכתונת הפסים אשר עליה קרעה. או לאנשים המורגלים לשבת בית כמו שנאמר (בראשית ל"ז) ועשה לו כתנת פסים. לזה היה הלבוש הזה מצייר ומחקה בלב האנשים ההתעטפות וההסתבכות מלכת ברחובות קריה וכ"ש לצאת לרדוף האנשים להרוג אותם בהרים. ולזה היתה משבצת כי לפי כל אחד מהפירושים הוא ענין מורה על עיכוב ההליכה או המרוצה. והנה לזה היא מונעת משפיכות דמים אדרבה הלובש אותה הוא מהאנשים אשר יפחדו ורגזו וחלו מפני הרוצחים לא שירצחו הם זולתם. ולזה הביא ראיה מאומרו ויטבלו את הכתנת בדם כי בעל הכתנת הוזק מזולתו: מצנפת מכפר על גסות הרוח יבא דבר שבגובה וכו'. אמר הכתוב (קהלת י׳:ג׳) גם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא במה הסכל מפרסם סכלותי על הדרך אשר הולך כי אם בתנועותיו או בתוכן מלבושיו ואחד מדרכיו לתת על ראשו כובע מעולה ארוכה וגבוה' נוגעת ואינה נוגעת כמדומה שפורחת באויר ויחשבה כעטרה לראש כמנהג היום לרבים. אמנם האיש המיושב אשר דעתו נכונה יספיק לו מאלה העניינים ההכרחי לצורך כסוי הראש לבד והנה כשנראה הכהן הגדול מאחיו עם כל יקר תפארת גדולתו יקח לו מצנפת שהוא שש ע"ד רש"י ז"ל כובע קטן מתישב על ראשו מהודק לא יספיק לכסות כל השער כי שם נשאר מקום להנחת תפילין וצניף היה מלמטה מי הוא זה ואי זה הוא אשר לא יקח לו מוסר להרחיק הסכלות וגסות הרוח. ואם כדברי הרמב"ן ז"ל שהיה צניף ארוך שהיה נצנף בו ראשו כפל על כפל הנה אמרו שהיה משש לא מהמשי והארגמן או מריקמת זהב ואבן יקרה וגם מדרך עטופו יוקח ראיה על הרחקת גסות הרוח וכמ"ש יבא דבר שבגובה ויכפר על מעשה הגוב':

במדרש פ' צו את אהרן (פ"י) מ"ד על הגנבים לפי שהיה חלול כנגד הגנבים שעושים מעשיהם בסתר ע"כ נראה שמסכימים לפירוש רש"י ז"ל כי הכובע שאמר הוא כאלו היא כיפה חלולה יוכלו להסתיר בחלילותה כל דבר: אבנט מכפר על גובה הלב כי לפי שהתכשיט הזה אינו רק חגורה אפודה לו על לבו הוא נראה בבירור שהאדם החשוב יש לו להיות מזורז ומופרש אפילו מהרהור הלב בדברים האסורים או החצוניים משלמותו וזהו שאמרו מהיכא דאיתיה כי צורתו ומקומו מוכיחין עליו היא הישרה מועילה מאד. מכנסים מכפרים על גלוי עריות וכו'. אם לא היה ממנהגם אז שיביאום שאר האנשים הנה הרמז נכר ומפורסם מאד ואף אם לא נתוסף בהם רק מה שיהיו ממתנים ועד ירכים יהיה מפורסם תוספת הפרישות מאותו ענין ממש שנאמר לכסות בשר ערוה. והרי הם מפרישים מעבירה זו לנזהרים וכל שכן שנותנין להם כפרה: הציץ מכפר על עזות פנים

כי מי הוא זה אשר יראה כהן בגדולתו וציץ הזהב אשר השם המפורש חקוק בו עומד על מצחו שלא יכבוש פניו בקרקע מהביט אל האלהים ומשם יוקח מוסר השכל לכל איש שלם וחכם כי אין ספק כי שם י"י נקרא עליו וראוי לירוא מפניו. ולזה אמר (סנהדרין ק"י). שהחולק על רבו הוא חולק על השכינה לפי שרבו מדעת קונו יש בו וכמו שאמר (אבות פ"ד) ומורא רבך כמורא שמים והיא הישרה נאותה לגרש מכתותינו העזות אשר הוא סבה לכל עון ולכל חטאת כמו שהוכיח ממאמר הנביא ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם. ואמרו ז"ל (אבות פ"ה) עז פנים לגיהנם ומסימני הטהרה בזרעו של אברהם אבינו להיות ביישנים (יבמות ע"ט.) כי בושת פנים לגן עדן (אבות שם):

הנה אלה הם שמנה בגדי כהונה אשר צוה ה' לעשות לשרת בקדש אשר ילבשם השלם שבאומה לא לבד להתנאות מהם מחוץ כי אם שיתעטר ויתפאר במעלות המעולות הנרמזו' בהם. ובבחינה זו לא נגנזו ולא יגנזו לעולם כי כל אדם מישראל יכול ג"כ לעשותם לעצמו לכבוד ולתפארת בכל זמן ומקום ואין שם משום זרות כי על כן ועל כיוצא בו נאמר על כל האומה (שמות י"ט:ו') ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כי כלם כעדי ילבשו בגדי כהונה וקדושה. ולהיות זה עצמו התועלת הנפלא המקווה ממנו ית' בסוף כל הטובות אמר הנביא שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי כי הלבשני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני (ישעיה ס"א). אמנם אמר כחתן יכהן פאר לפי שהמעלות הללו עצמן לפי הראוי כבר יאותו לאדם קודם שישא אשה כי האיש השלם בתחלה ישלים את עצמו מכל השלמיות הראויות אליו מהמעלות המדותיות והעיוניות ואחר יכנס תחת עול האשה והבנים כמו שדרשוהו חז"ל (סוטה מ"ד.) על ואחר ובנית ביתך.

וכבר דברנו בזה אצל הזווג המבורך של יצחק אשר היה בן ארבעים שנה בקחתו אשה כמו שבא בשער כ"ב. אבל בזולת זה החתן הנושא אשה הגונה הוא נעזר בה בכל שמנה ענייניים הללו וזה כי בטוב טעמה ודעתה בכל מה שיאות בצרכי הבית תישירנו אל הטוב והישר בהנהגתו. וכמו שאמרו ז"ל אתתך גוצא גחין ותלחש באודנה (ב"מ דף נ"ט.). והנה המן הרשע היה קורא לזרש אשתו (אסתר ה':ט') להתיעץ עמה בדבר המשפט עם שלא עמדה להם חכמת' כי ה' הפיר עצת גוי'. והנה בזה תועיל לו תועלת החשן בענין העצה וההישרה לדעת מה לעשות ובהיותה עומדת לפניו לשרתו ולעבוד עבודתו בכל המלאכות שהאשה עושה (כתובות נ"ט:) טוחנת ואופה וכדומה כבר תצילנו מעבודה שהיא זרה לו כמו שהוכרח האדם היושב לבדו להיות נקלה ועבד לו והרי תועלת האפוד על דרך השאלת המליצה נוסף על מה שיקנה מהדעת וההיישרה כי אחר שבעל אשה הוא יזהר מכל דעת נפסד נוטה לע"א כמו שירצה שתתרחק אשתו

מכל צד זנות ומהדומה לו כי העניינים קרובים ודומים כמו שנמצא בפי כל הנביאים וכן האשה הכשרה העומד' לצדו תמנע אותו משמצה ודבה רעה שהוא דבר שבקול. ותועלת הכתונת הוא מבואר מנפשו כי ריחים בצואר ואינו יכול ללכת קוממיות בדרכי ההפקר והרשע. והנה אחר שהבחור נושא אשה בת זוגו כבר הוגבל בזה ענינו ולא ילך עוד אחר רום עיניו וגובה לבו כבראשונה. וענין האבנט הוא מבואר שאם תזדמן לו אשה טובה והגונה תסיר אותו מהרהורי עבירות ותוכיחנו לבקרים ולרגעים שהיא תמיד נמצאת עמו ונאגדת בו כאבנט. וכמו שאמרנו מהיכא דאיתיה. וטעם מכנסי הבד הוא מבואר מנפשו כי אשתו עמו כחומה נשגבה לבל יכשל בגלוי עריות וכמו שאמר (משלי ה':י"ט-כ') באהבתה תשגה תמיד ולמה תשגה בני בזרה. והנה להיות כל אדם קודם שישא אשה בחזקת נער הנה לא יבוש על המעשים החסרים כי יאמר נער אנכי וכבר יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו. אמנם משנשא אשה כבר יבוש ממעשי הנערות כי ידע יוכיחו על פניו לאמר אל תאמר נער אנכי והנה בזה הוא מבואר שיגיע לו תועלת הציץ. ולפי שכל אלו העניינים מתחדשים אל החתן לעת מצוא אשה הגונה לזה הרכיב שני העניינים יחד ואמר כחתן יכהן פאר ועל דרך האמת הכל יוכלו בענין זה להיות כהנים וחתנים על האופן שאמרנו. וכבר ראינו בתחלת ברוא אלהים אדם אמר (בראשית ב':י"ח) לא טוב היות האדם לבדו וראה לעשות עזר כנגדו להשלים טובו. ואחרי כן לא די שלא הועילה לו אבל היתה לו למכשול ולפוקה ללבוש בגדים פחותים וקלים כמ"ש (שם) ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות עד שעשה להם האל ית' בגדי ישע דכתיב ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם ותרגם אנקלוס כיתונין דיקר. ובספרו של ר' מאיר כתנות אור (ב"ר פ' כ'). וכבר כתבנו שם בשער ט' מה שיאות לפי הכוונה שם אמנם עתה נרצה בזה שעקר ההדר והיופי המגיע לאדם הוא מאלה הבגדים אשר יתקנם לעצמם על פי מדותיהן של בגדי אהרן ובניו כי הם באמת בגדי ישע ומעיל צדקה לבא בהם אל הקדש פנימה. ועתה ראה גם ראה איך נהג עמהם בענין החנוך בימי מלואיהם בדרך הישרה והדרכה שלמה אל מה שיחוייב האדם לכוין תמיד בעצמו שיהא ראוי בו ללבוש את הבגדים. וזה שצוה שיביאו את קרבנם פר אחד ושני אלים תמימים ולחם מצות וגו'. סלת חטים וגו'. ושאחר שיביאום שם ילבישום הבגדים האלה הקדושים. לומר שעצם האדם הוא על דמות החבור ההוא פר אחד דוגמת הגוף עצמו שהוא הגדול והיותר נראה בגלמו. אמנם יש שם שני אלים והם שני חלקי הכח השכלי הם העיוני והמעשי. וקבון שלשה עניינים אלו הוא אשר ילבש אלו הבגדים היקרים כל אחד לפי הראוי לו אך בשישמור בהם עבודת קרבנם והוא כי הנה הפר צוה שישחטו אותו מעט מדמו יתן באצבעו על

קרנות המזבח ואת כלו ישפוך אל יסודו. וכן המעט מזער ממנו והוא אמוריו לבד יקטירו על המזבח אמנם כלו בשרו עורו ופרשו ישרף מחוץ למחנה. כי באמת מהחלק החמרי בהחלט מעט מעט ממנו יכשר והוא לבד מה שיסייע בטוב מזגו כשיזדמן שיהא נאות. ואולם האיל האחד שיזרק דמו כלו על המזבח סביב ושיקטרוהו כלו גם כן על המזבח לפי שהחלק העיוני אשר לפי הדת האלהית כלו קדש וראוי ליקרב לפנים וכמו שאמר עליו עולה הוא לה' אשה ריח ניחוח לה'. אמנם האיל השני שהוא דוגמת החלק המעשי צוה שיתנו מדמו על תנוך אזנם ועל בהנות ידם ורגלם הימיניות זכר למה שאמרנו (דברים ה') ושמענו ועשינו כי הוא המיוחד אל זה החלק ושיקטירו ממנו על המזבח האמורין עם שוק הימין ואחת אחת ממיני הלחם. ומהנותר שיהיה חזה התנופה למנה למכהן והנותר שיהיה למאכל לבעלים אשר נקרבו עליהם. וכן הוא באמת כי בזה החלק המעשי כלהו איתנהו ביה. ממנו קדש לה'. והוא מה שמפריש מכל מעשיו גורל לה'. וממנו לצורך החיות לו ולנטפלים אליו. אמנם היתה הזאת הכהונה מעירוב הדם אשר על המזבח עם שמן המשחה לפי שכאשר יערב אדם דמו ונפשו עם השמן הטהור העליון הנה הוא עצם הגדולה והכהונה באמת. והרי זה למוד נכון מאד אשר צוה להרגיל בו שבעת ימי המלואים כי הוא הקף א' הכולל כל ימי עולם בחזרת חלילה כי על זה הלמוד וההרגל יהיו הבגדים לו ולבניו אחריו למשחה בם ולמלא בם את ידם. והנה החנוך הזה ביד כל אדם הוא לעשותו ולהתחנך בו כדי ללבוש את הבגדים הטהורים והנקיים כי הוא מה שיגיע מאלו העיוני' לכל אדם ולכל זמן ולכל מקום באופן שתהיה תורתנו האלהית נותנת את פריה בעתו ועלה שלה לא יבול מהיות שם למחסה ותרופה וכל אשר תעשה תצליח כאשר אמרנו. וזה מה שרצינו בזה מצורף אל העיונים הראשונים:

שער נב

פרק א

יבאר היות המשכן הקרבנות והשקלים לעומת פרנסה מדע וחיים. ויבאר עמם מחצית השקל:

ונתנו איש כופר נפשו וגו'

במדרש (תנחומא פ' כי תשא) על שלשה דברים נתקשה משה לפני הקב"ה. כשא"ל ונתנו איש כופר נפשו לי"י אמר לפניו רבונו של עולם וכי יוכל אדם לתת כופר נפשו א"ל משה לא כמו שאתה סבור איני אומר שיתנו כפי כחי אלא כפי כחם זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל וכשא"ל (שמות כ"ה) ועשו לי מקרש א"ל רבונו של

עולם הלא את השמים ואת הארץ אתה מלא ואיך יוכלו לעשות לך בית המקדש אמר לו לא כמו שאתה סבור איני אומר שיעשו כפי כחי אלא כפי כחם עשרים קרשים בדרום ועשרים בצפון ושמנה במערב וכו'. וכן כשאמר ליה (במדבר כ"ח) את קרבני לחמי לאשי אמר ליה רבונו של עולם ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה (ישעי' מ') אמר ליה לא אמרתי שיתנו לי כפי כחי אלא כפי כחם את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני וגו' (במדבר שם) הדא הוא דכתיב (איוב ל"ז) שדי לא מצאנוהו שגיא כח.

[190]אם הכרת החסד המקובל תעדר והשבת הגמול הראוי לו תבטל. על מה ועל מה העולם עומד: וזה כי מהידוע שהעולם בכללו חסד ואמת בראו יוצרו יתעל' בתתו מציאות שלם לכל נמצא בתורת רצון ונדבה לפי מה שגזרה חכמתו. והנה הוא מבואר כי אף על פי שלא עשה כן לקבל ממנו פרס כשכיר יקום פעלו לצורך מחייתו ופרנסתו כי מציאותו יתעלה מספיק בעצמו ואין לו שום צורך לזולתו הנה מכל מקום טבע הענין יחייב שיקבל מכל ברואיו כלם חלף מעשהו השכר הראוי שינתן לו מהם והיא הכרת החסד

[190]תוכן דעתו בקוצר הוא, כי הכרת טובת זולתו והשבת גמולו לו, היא מדה יקרה באדם, אף כי שהמטיב לנו הטיב לנו רק בתורת חסד ונדבה מבלי אשר יחפוץ בתודה והשבת גמול או שיצטרך לה תחת כי מדת כפית הטובה המקובלת, היא מדה רעה ופחות' מאוד, ונמשך מזה כי גם בבחינת הי"ת אשר הוא הטוב האמיתי המטיב לנו יותר מכל זולתו, ראוי לנו להחזיק במדת הכרת הטוב היקר' הזאת, להודות לו על חסדו אשר גמל עלינו ולהשיב לו כביכול גמול, ואף כי קטן ופחות הוא בערכו ית', כי אם גם כל אילי נביות נקריב לפניו לתודה, לא נוכל להשיב תודה אף על אחד מני אלף טובותיו, אשר הפליא לעשות עמנו מנעורינו עד יום עמדנו על דעתנו, בכל זאת אחרי כי תכלית השבת הגמול הוא רק להראות מצדנו, כי נכיר טובת בוראנו ית' ולא נכחיש חסדו אשר גבר עלינו, לאמר ידינו רמה, ובכחנו עשינו חיל, ולא ה' פעל כל זאת הלא די לנו אם נראה הכרת טובתו עלינו הזאת, רק בדבר קטן ופחות הערך מאוד, והאיש אשר יחדל מעשות זאת וישכח טובת בוראו עליו, הוא איש נבל נבלה עמו ואינו ראוי עוד שיטיב לו הי"ת כמו שאמרו חו"ל "אין גשמים יורדים (להצמיח מוצא דשא ואוכל למכביר) אלא בשביל בעלי אמנה "המכירים טובת זולתם ואף כי טובת הי"ת כמאה"כ "אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף", כי שם "אמת" יורה פה על הכרת טובת זולתו, כמו שיורה שם "צדק" על החסד והטוב אשר ישפיע ה' לנו, גם רז"ל אמרו כי אחד מג' העמודים אשר העולם נכין ועומד עליהם הוא גמילות חסדים, שהיא מדת הכרת הטובה, והנה הטוב והחסד הרב אשר נקבל מהי"ת נחלק בכלל לשלש סוגים, "החיים", כי רק בדבר פיו אנו חיים כל ימי היותנו עלי ארץ כמאה"כ "נותן נשמה לעם עליה" וכו', "המדע והחכמה" כי רק הוא מאיר עיני שכלנו להבין ולהשכיל כל אשר נעשה עלי ארץ, "ולהתבונן בעיונים אלקיים ורוחנים, כמאה"כ כי ה' יתן חכמה, מפיו דעת תבונה" והפרנס' ר"ל המזון אשר נאכל להחיות נפשנו, והטרף אשר נביא ללחם ביתנו, כמאה"כ "עיני כל אליך ישברו" וכו', ועל שלש אלה נודה בפינו בכל יום כאשר נקיצ' משנתנו, באמרנו "אלהי נשמה" וכו' הנותן לשכוי בינה "על מתנת החיים והחכמ', ושאר הברכות הכוללות תודתנו על כל שאר מחסורי גויתנו, וע"כ צונו הי"ת בתורתו ג"כ להשיב על שלש אלה מתנות אלקים גמול משולש להי"ת כביכול, ואף כי קטנים ופחותי ערך הם מאוד בכל זאת הם סימנים ואותות המורים כי אנו מכירים שלש אלה מיני טובותיו אלה, צונו לתת כל איש מחצית השקל לתרומת ה' כופר נפשנו, כעין גמול על מתנת חיינו ורוח נפשנו, ולבנות מקדש אשר עיקר תכליתו להשים בו הארון מקום משכן התורה, המלמדת אותנו החכמ' האמיתית כעין גמול על אשר יאיר הי"ת עימנו בתורתו, ולהקריב בכל יום כבש אחד בבקר, וכבש אחד בערב לחם אשה לה', כעין השבת גמול על מתנת הפרנס' והמזון, וע"ז מורה המדרש שהחל בו הרב ז"ל, על ג' דברים נתקשה משה" וכו' כי הוא חשב בתחיל' שמלבד שאין צורך להי"ת לכל אלה, הלא גם אין ביכולת בני אדם קצרי יד להשיב גמול הראוי לו ית' לפי גודל מעלתו וערכו לבלי תכלית, וע"כ השיב לו הי"ת, כי השבת גמול משולש זה הוא רק לתועלתנו להראות בזה אותות וסימני הכרתנו הטובה המשולשת אשר נקבל ממנו ית' וע"כ די לנו בעשותנו כל זאת, רק ע"י דברים קטנים ופחותי ערך מאוד, במחצית השקל, במ"ח קרשים, ובשני כבשים בכל יום.

בהלול והודאה איש לפי מהללו. וזה המין מהשכר לא מנע עצמו מקבלתו אדרבא בקשו מהם מן הדין לפי שהגורע חקו בזה תהיה מציאותו לבטלה וכאלו אינו וזה יראה ממה שבא מבקשת זה השכר בדברי רוח הקדש לכל מדרגת הנמצאים הלא בכתות העליונים הקרובים אליו הנצבים לפניו אמר מבואר הבו לה' בני אלים הבו לה' כבוד ועוז הבו לה' כבוד שמו השחחוו לה' בהדרת קדש (תהלים כ"ט). כלומר אני אמרתי אלהים אתם ושמתי אתכם ראשונה במלכות הבו שכרי בכבוד ועוז והשתחואה ובספור המעשים הנוראים אשר אליהם ימשך המזמור באומרו קול ה' על המים וגו'. וכל הקולות ההם הנפלאים המספרים כבוד שמו כמו שיתבארו כלם על סדר הנמצאים העליונים בתחלת זה הספר שער ל"ו. ועל זה הענין עצמו תקנו חז"ל (בתפלת יוצר לשבת) שבח יתנו לו כל צבא מרום שרפים ואופני' וכו'. נתינה ממש כאלו הוא מקבל מהם בזה גמול מה שהקדים להם. ובזה הלשון נאמר על השפלים הבו לה' משפחות עמים הבו לה' כבוד שמו שאו מנחה ובואו לפניו וגו' (ד"ה א' ט"ז) וכבר תקנו בתפלה בפי ישרים תתרומם ובדברי צדיקים תתברך ובלשון חסידים תתקדש ובקרב קדושים תתהלל. הנה שיחדו לכל כת וכת השכר הראוי להעלות לפניו יתעלה כפי מה שקבלו ממנו מהטוב והשלמות. וקרוב הוא לישבו כל אחד לפי ענינו ולזווגם יחד זווג שלם כזווג יצחק ורבקה הנאמרים על סדרם. ולא עוד אלא מהנמצאים אשר אין נשמת רוח חיים באפם וכמו שכתוב (ד"ה שם) אז ירננו עצי היער. וגומר. והנה המשורר כלל כל השבחים האלו וסדרם על הסדר במזמור הללו את י"י מן השמים הללוהו במרומים וגו' הללוהו שמש וירח הללו כל ככבי אור וגומר הללו את י"י מן הארץ וגומר ועד סוף המזמור (תהלים קמ"ח) אשר מכל זה יתבאר שעל חיוב מתן שכרן הם עומדים לפניו יתעל' כי הוא תכליתם וסוף שלמותם ואם יתבטלו ממנו יהיו בטלין מאליהן.[191] וכבר קבע המדה הזאת עצמה בכל העולמות וזה שהם יתקיימו על מדת הנתינה אלו לאלו והקבלה אלו מאלו כי הנה הנבדלים הם משפיעים ממה שחננם יוצרם על אשר תחתם במדרגה והנה המשפיעי' יקבלו מהם השבח והגדולה המגעת להם בפעולה ההיא וכמו שתקנו חז"ל עליהם וכלם מקבלים

[191] וכבר קבע וכו', ר"ל שכמו שתיקון העולם השפל והנהגת בני האדם יחד נוסדים רק על הנתינה והקבלה בין איש לרעהו, ועל עשיית הטובה לזולתו, וקבלת' ממנו, כמאמר התנא פ"ה מאבות "שלי שלך ושלך שלי עם הארץ" (עיין ביאורי למעל' דף קמ"ב ע"ב) כן גם סיבה הוית כל הדברום הארציים והרכבתם רק ע"י התמזג היסודות יחד ונתינת איכיותיהן זה לזה וקבלתם אותן זה מזה דורך גם השכלים הנבדלים יקבלו שפע עיונם והשגתם זה מזה, וישפיעו אותם זה לזה באופן שתמיד יהיו העליונים במדרג' סבת השגת התחתונים מהם, כאשר יסדו חז"ל גם בתפילה "ומקבלים עול מלכות שמים זה מזה" וכו'" ונותנים רשות זה לזה" באופן שכל העולם כולו, העליון שהוא משכן השכלים הנבדלים, והתיכון שהוא עולם הגלגלים והיסודות, והתחתון שהוא מושב בני אדם יחד, נוסד רק על קבלת הטובה ונתינתה בין האישים כולם הרוחנים והגופנים יחד:

עליהם עול מלכות שמים זה מזה ונותנין רשות זה לזה להקדיש ליוצרם וכו' לפי שבסוף כל השבחים וההלולים חוזרים אל סבתם הראשונה יתברך שמו וכן הגלגלים כן דרכן שהעליונים מניעין לתחתונים והתחתונים גם הן משלימין פעולותיהם. אמנם הדבר הזה הוא מבואר בזה העולם השפל. כי הנה היסודות כל פעולותיהם כהויותיהם הוא על דרך הנתינה והלקיחה שהן נותנים זה לזה מאיכיותיהן ומקבלים ג"כ מהם. ועל זה הדרך נעשו המזגים בכל ההויות ואם תתבטל זאת המדה מן העירוב עד שיתן זה לזה ולא יקבל ממנו יתהפך הכל אל איכות אחד ויתבטל. והנה הכרחיות זה בין כתות האנשים הוא מפורסם מאד לפי שאין שום מציאות למחיתם רק על דרך המשא ומתן בתת קצתם לקצתם וקבל קצתם מקצתם כמו שנתבאר בה' מספר המדות. והנה הוא מבואר שאם אי אפשר לחיות על מדת שלי שלי ושלך שלך שהוא מדת סדום (אבות פ"ה) המחרבת עיר ובנותיה להבטל העירוב ההכרחי מביניהם שיותר קשה ויותר נמנע היא לחיו' על שלי שלי ושלך שלי שהיא מדת הרשע המחרבת העולם והוא הלוקח משל זולתו באי זה צד מהצדדים מבלי שישלם לו שיוייו כפי חומר הדבר וכפי טבע אשר לוקח ממנו יהיה מחירו בדמים או בשוה להם כפי מה שהוא. ולזה אמר שהמדה היותר פחותה והיותר מזקת שבאנשים היא היותו כפוי טובה לבלתי החזיק חיוב והשבת גמול למי שעשה עמו חסד להקדים לתת לו הצריך אליו כי הנה בזה הוא מבטל המדה שעליה נברא העולם. כי כאשר ישיב המקבל גמול מהטוב שקבל הנה הוא נותן כח ביד הנותן לתת והוסיף לו עוד שפע שבע רצון ורב טוב. אמנם מהמנע למהשיב הגמול הוא מתיש את כחו ולא יוסיף תת אליו ויפסד. וזהו שאמרו בתענית (ח'.) א"ר אמי אין גשמים יורדין לעולם אלא בשביל בעלי אמנה שנאמר (תהלים פ"ו) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף יאמר שאין השפע מתמיד מפאת מעלה אלא בשביל בעלי אמנה המחזיקים טובות על מה שקבלו מהטובות ואינם נועלים דלתיהם מהשיב הגמול הראוי הם. והוא שנתבאר יפה מהכתוב האומר אמת מארץ תצמח. כי מתורת הדין והאמת והוא להשיב האדם הגמול שהוא חייב לו ואחר כך צדק משמים נשקף כבתחלה. אמנם האשר יעיז אדם פניו לבלתי השיב חובו אשר אשם לו הנה באמת בעונו נעצרים הגשמים כומ"ש (תעני' ז'.) בעון עזות פנים הגשמים נעצרין שנאמר (ירמיה ג') וימנעו רביבים וגו' מכצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם (איכה רבת' פ"א) וגו'. והכל הולך לפי מה שאמרו כל זמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה שנאמר (במדבר י"ד) ועתה יגדל נא כח י"י וגו' וכל זמן שאינם עושין רצונו מתישין כח בגבורה של מעלה שנאמר (דברים ל"ב) צור ילדך תשי וגו'. וכל זה הוא מבואר כי על כן אמרנו כי בהבטל זאת המדה כאלו

יחריב העולם: וכמו שאז"ל(אבות פ"א) שהאחד משלשה עמודים שהעולם עומד עליהם הוא גמילות חסדים. והנה אנחנו מקבלים מאתו יתברך הרבה צדקות וחסדים עצמו מספר. אמנם כלם נכללים בשלשה סוגים אשר הם הכרחיים למציאותנו והם החיות והמדע והפרנסה וכלם מבוארים מהכתובים (ישעי' מ"ב) נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה כי הוא ית' הזורק נשמות לפגרים באשר הם חיים על פני האדמה. וגם נאמר (משלי ב') כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה והוא השפעת דעתו ושכלו באשר הוא מדבר בהשכל. וגם נאמר (תהלים קמ"ה) עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו פותח את ידיך וגו'. כי הוא המכין מזונו וצרכיו אשר אי אפשר לעמוד זולתם. ועל הכל אנו חייבין להשיב הגמול הראוי להגיע מיד יצורנו אל מעלתו יתעלה. אשר לפי כן סדרום חכמינו ז"ל בסדר שבחינו ובברכותינו בבקר אמרו אלהי נשמה שנתת בי וכו' וחתמו ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים והרי הוא הענין הראשון. ועל השני סמכו בא"י הנותן לשכוי בינה להבחין וכו'. וכמ"ש מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה. ועל הצרכים סדרו כל יתר הברכות כי רבים הם פוקח עורים זוקף כפופים מלביש ערומים וכו'. עד אשר לא חסר מצרכים כלום: ועל חיוב השיב גמול ההודאה והשבח על שלשתן יסד המשורר מזמור לתודה הריעו לה' כל הארץ דעו כי ה' הוא האלהים הוא עשנו ולא אנחנו עמו וצאן מרעיתו (תהלים ק'). כי באומרו הוא עשנו כיון אל הענין הראשון כי הוא יתברך אשר עשה לנו את הנפש הזאת ולו אנחנו עמו כי לא נקרא שמו עלינו רק בהיותנו מלומדים מאתו דעה ובינה והשכל. וכמו שאמר (דברים ד') רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה וסמיך ליה ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו וגומר. וצאן מרעיתו כמשמעו ממש. והכתיב שאומר ולא אנחנו יאמר בתמיהה. והנה על ההודאה מהענין הראשון אמר בואו שעריו בתודה. ועל ההלול מצד הפרנסה אמר חצרותיו בתהלה. אמנם ההלול המיוחד מצד החכמה והמדע אמר הודו לו ברכו שמו כי טוב ה' לעולם חסדו ועד דור ודור אמונתו. שלשה אלה הם אשר זכרם חז"ל במדרש אשר זכרנו ראשונה. אם בזכרון ההטבות הראשיות האלה שהוא מטיב אותנו בהם תמיד. ואם בגמול אשר ראתה חכמתו לקבל מאתנו עליהם כפי כחנו כי השקיף אלינו בתורת חן וחסד ונהי בעיניו כאיש אחד שהיה חולה ומסוכן וגוסס למות ואין בו שום תקוה בפי כל רופא וחכם ונזדמן לו איש חכם וחסיד ומעולה ומלט הוא את האיש בחכמתו. ואחר שהחיהו והבריאהו ראה אותו שהיה נעור ורק מחכמה ומוסר וילמדהו דעת ודרך תבונות הודיעהו. ולא עוד אלא שראהו מטופל ואין לו והכין לו פרנסתו וקבל כל מחסורו עליו. והנה האיש ההוא אמר אליו אדוני איש האלהים במה אקדם פניך

או במה אשיב גמולך כי קצרה ידי די השיב. ויאמר לו האיש האלהי איני מבקש ממך לגמול ג' ענינים אלה רק דבר שתוכל לעשות אותו כפי כחך. וזה כי על מה שהחייתי את נפשך תתן דינר לעני בכל שנה ושנה כופר נפשך. ועל מה שלמדתיך חכמה ובינה עשה לי בביתך דירה קטנה בכסא כבוד ומנורה שם תכנס בכל יום ותשתחוה לפני כמשפט למלמדים הטובים. ולפי שהכינותי פרנסתך שבכל סעודותיך תפרוס לי כזית מבציעת הפת כאחד מאוכלי שלחנך וכזית מהבשר וכדי טעימה מכוס של ברכה. וזה בשתזכור שאנכי אנכי הוא המשלים סעודותיך. וכך הוא הענין בעינו כי הנה הוא יתעלה תחת אשר שם נפשנו בחיים צוה לתת מחצית השקל בכל שנה לכופר נפשנו לא לפי הראוי לו כפי כחו במעשה ההוא כי זה לא יערכהו שום מחיר כמו שאמר משה וכי יכול אדם לתת כופר נפשו. אלא כפי כחנו כלומר כופר מה שיספיק להביאנו לידי הכרה זו לפי טבענו עד שיהיה שגור בפינו כי הוא יתעלה בורא הארץ וצאצאיה נותן נשמה לעם עליה וגומר. וכן תחת אשר למדנו תורה ונתן לנו תורתו התמימה צוה שנעשה לפניו מקדש אשר כל עקרו שתהיה התורה נתונה בארון בקדש הקדשים כדי שיהא שם מקום מוכן להשתחות שמה לפני האדון המלמד והמישיר בדרך חכמה. וכמה שכתב (שמות כ"ט) ונודעתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי. וגם זה לא כפי כחו אלא כפי כחנו כמו שאמרנו ולזה יספיק המדה הקטנה במשכן ההוא. וכן בענין הפרנסה ושאר הצרכים צוה שבכל סעודת ערב ובקר כבש אחד מכל ישראל שלא יגיע לכל אחד מהם אחד מששים מכזית בשר. וגם הפרוסה קטנה מברכת המוציא והיא עשירית האיפה סלת למנחה ורביעית ההין יין (שם) לטעימת כוס של ברכה וכל זה גם כן לא לפי הגמול והשכר הראוי לפי כחו כמעשהו אלא לפי הראוי לנו לפי צרכנו לבא לידי הכרתנו. והנה הוא ענין נכבד וטעם נכון מאד ומועיל להתמדת הטובות עלינו כמו שנתבאר. האמנה כי יש לבא על אלו הענינים בדרך עיון להגיע יותר אל הכונ' הרצויה להם באומרם באלו המעשים שהם כפי כחנו. וזה יהי' בתת לב עוד על החלקים אשר מהם נעשו הקרבנות התמידים אשר באו בחלק הראשון אשר אנו בביאורו מוסף על מה שאמרנוהו עליהם וגם בעורר קצת ספיקות על ענין זה הכופר המושם לנפשותינו מידי שנה בשנה. והוא החלק השני הסמוך אליו:

א אומרו ונתנו איש כופר נפשו וגו' ולא יהיה בהם נגף. כי מה טעם שתהיה מגפה מצרה אצל המספר. ומה ענין מחצית השקל למניעתה. והלא כל העמים אשר על פני האדמה בפקוד פקודיהם למלחמותיהם ולכל מספרם לא שקלו שקלים ולא נתנו לאלהים כפרם והנה לא היה בהם נגף בפקוד אותם וכ"ש העם הנמנים בחשבונות של מצוה שאינן

ניזוקין. ומה שנגפו בימי דוד בידוע שלא היה מפני סגלת המספר שהרי שם נאמר שלש אני נוטל עליך בחר לך כו' החבא לך שבע שנים רעב בארצך או שלשה חדשים נוסך לפני צרך והוא רודפך (שמואל ב' כ"ד). וכבר היה אפשר שתבאנה שתים אלה מבלי שיהיה בהם נגף אבל האמת שהעונש ההוא הי' מפני חטא המצו' שצו' לספור אותם שלא לצורך כלל רק להשביע את עצמו ולהגיס את דעתו במלכו עליהם כמו שאמר (שם) שוט נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע ופקדו את העם וידעתי את מספר העם. וזה אחד מנזקי העין הרע כמו שיבא בפ' נגעים שער ס"א ב"ה. וכבר השתדל יואב למנוע הנזק העצום ההוא כמ"ש לו (שם) ויוסף ה' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדוני המלך רואות ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה ולא יכול כי היה לבו להוט ונלהב בבולמוס הדבר ההוא מאד. ואולם לפי שכבר צווה המלך (דברים י"ז) לבלתי רוש לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה וגו'. והוא העקר אשר עליו תסבנה הג' המצות המיוחדות לו. והם שלא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. ולזה כאשר חטא דוד במה שרם לבבו וגסה דעתו בזה היה ענשו במה שהטיל עליו אחד משלש אלה. אם שבעה שנים רעב שמרושש את הכסף והזהב. ואם שלשה חדשים מלחמ' שתכניע ותחרים גאות הלב ורכב וסוס. ואם מכת הדבר שתשכל הנשים ותמעיט פרי בטנם והנה הוא היה הבוחר בדבר להיותו מיד בעל הרחמים לבד לא מפני היות הדבר דבק במנין. והדבר ידוע שאחר שהיה הדבר נתעב אל ואב אם היה תקונו בקבל מהם השקלים שהיה עושה כן. ומה שנאמר בשאול ויפקדם בטלאים (שמואל א' ט"ו) הנה רד"ק ז"ל פי' כי הוא שם מקום כמו ויפקדם בבזק (שם י"א) וכן בשטים או בקרקר. והיותר קרוב אצלי שהוא על דרך (שם ט"ו) ויפקד שמשון את אשתו בגדי עזים כי לפי שהיתה מצוה ראשונה שנצטוה בה מצד שהוא מלך נדבה רוחו אותו לפקדם בטלאים שיאכלו שם וישמחו עמו ועם שהיו הרבה ממאתים אלף רגלי (ש"א ט"ו) לא סר מעשות כי הנחה עשו להם כיד המלך: ב שאפי' נקבל שהעין שולט במנין ולזה לא רצה שימנה לגלגולת רק ע"י הדבר ההוא הנתן לכופר למה לא צוה שיתנו דבר כל שהוא שיהא סכומו שלם אלא שיהיה הנתן מחצית דבר. והקפיד על זה כמה פעמים אמר זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקודש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לי"י וזולת זה. וכבר נתני טעם במדרש תנחומא (פ' כי תשא) מפני שחטאו בעגל בשש שעות שהוא חצי היום ותימה כי לפי סדור הפרשיות מצוה זו קודם מעשה העגל היתה וממצות מעשה המשכן שהיו קודם החטא שהרי האדנים נעשו מהשקלים וכן נתנו שם טעמים להיות הכופר במנין עשרה ואיננו שוה וכן בכפול גם כן מאמר בפקוד אותם ולא יהיה בהם

נגף בפקוד אותם: ג מה פשעם מה חטאתם שנאמר בכסף זה לתת את תרומת ה' לכפר על נפשותיכ' ונאמר ולקחת את כסף הכפורי' לזכרון לפני ה' לכפר על נפשותיכ'. שאם נקרא כופר נפש לפי שמצילו מנזק המנין אין טעם שיקרא כפרת חטא: ד שאף אם הנגף מצוי במנין. הנה כשהוצרכו למנות מוטב שיתנו השקלים לכפר נפשם. אמנם כשלא הוצרכו להמנות לא למלחמה ולא לדבר אחר למה יצוה לפקוד אותם כדי שיצטרכו ליתן שקלים לתקן את אשר עותו כמו שמצינו פעם בפעם. וגם למה הוקבעה לתת כן בכל שנה ושנה (שקלים פ"א): ה שיש להתעורר על זה הענין עצמו בשמן המשחה שנאמר וקנמון בשם מחציתו חמשים ומאתים שיראה בבירור שרצה שישקל הבשם ההוא לשני חצאין: ו בטע' ראה קראתי בשם בצלאל וגו'. ואתו אהליאב וגו'. ועשו את אשר וגו': ז בסמיכות פרשת אך את שבתותי וגו' למלאכת המשכן ומעשהו. ואחר זכרון אלו הספקות נבוא אל הענינים ראשון ראשון לפי סדר הפרשה:

וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה שנים ליום תמיד. הנה בראש ספר ויקרא הסמוך יתיחד הדבור על ענין הקרבנו' וטעמן בשני מיניהן. אם המין מהם הבא בכפר'. אם המין מהם הבא להפיק שפע שבע רצון. ויאמר שם כי זה המין השני כוונת המקריב בו הוראות והודאת חיוב הקרבת עצמו וכל כחות נפשו והזמנתו אותם לעבוד בוראו כי בזה יתרצה אל אדניו ויעשה נחת רוח לפניו להוריד עליו שפע ברכה ושלום כפי מה שיאות לפי מדרגתו. ויתבאר זה מקרבנות הנשיאים וזולתם מהראיות כמו שיבא לשם בארוכה שער נ"ז ב"ה. אמנם עכשו על ההנחה ההיא נעבור בקצרה על ענין אלו התמידין ונאמר מוסף על מה שאמרנוהו מהיות בהם מחזיקי' טובה על המחיה והכלכלה התמידית שהכוונה בהן להקריב דוגמת עצמן בכל חלקיהן כי על כן באו בו שלשה מינים הקרבן עצמו ומנחתו ונסכו. וזה כי המקריב מקריב שם את עצמו בשלש' חלקיו כי הקרבת הבעל חי ירמוז את הקרבת סוגו הכולל שהוא חי. והמנח' היא קמח סלת מן החטי' שהוא מאכל המדבר לבד שהוא ההבדל המיוחד לכל מין האדם. ושני עדים יוכיחו. הא' עומר השעורי' הנקרבת ממחרת הפסח לרמוז שעדיין לא באו לכלל אנשים עד סוף הספירה שמקריבין שתי הלחם מהחטים כמו שיבא שם במקומו שער ס"ז ב"ה. והשני מנחת סוטה הבאה מן השעורי' (במדבר ה') וכמו שאמרו (סוטה פ"ב מ"א) היא עשתה מעשה בהמה וכו'. הא למדת שהחטים באים לסימן מאכל אדם כי על כן הקפיד למעלה (שמות כ"ט) סלת חטים תעשה אותם. והיין הוא בא לרמוז השלמות הנקנה אל האדם המיוחד שהוא הבדל האדם האמתי הישראלי שעליו אמר (ב"מ קי"ד:) אתם קרויין אדם וכו'. וכמ"ש (ויקרא א') אדם כי יקריב מכם קרבן והוא אשר עליו אמרו

(דברים ה') היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם כאשר כתבנו בשער מ"ד. והיין באמת כך עמט כי יש תחתיו הבסר שברכתו בורא פרי האדמה (ברכות ל"ו:) והוא סוג כולל ואחריו הענבים שברכתן בורא פרי העץ (שם ל"ה.) שהוא הבדל מינו ואחריו היין שהוא עקר הכל וברכתו בורא פרי הגפן (שם) שהוא המיחד מהמיחד. והנה לזה שמה הנבואה דמיון האומה הזאת אל כרם הגפן בכל מקום. וביחזקאל מה יהיה עץ הגפן מכל עץ הזמורה וכו'. וביאורו יבא בשער פ"ד ב"ה. והנה עם זה יהיה היין רמז על השלמו' האחרון הנקנ' באדם אחר הבדלו הכולל. והוא מה שנקנה לו מהיות הסלת בלול בשמן כי כשהכח הדברי יתעסק בשמן זך למאור יגיע אליו השלמות ההוא הנאצל בלי ספק. ועל דרך שאמר הכתוב (תהלים ק"ד) ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן ירצה מחמת השמן ויהיה רמז נכון מאד. ויאמר שיקריבו כן שני פעמים ביום כדרך הסעודות הבאות בקר וערב כי כן יאות הלמוד בא למזון הנפש לאלו העתות. ועל ידי זה יותמד שם הכבוד האלהי כהתמדת הנפש בגוף על ידי המזונות כמו שיבא ביאורו שם ב"ה. ובפרק נסכים יקפיד על דקדוק שיעור אלו הדברים וצורך הגבלתן כמו שיבא בשער ע"ז ב"ה ושיהיה זה נוהג תמיד לדורותם פתח אהל מועד לפני ה' כי הכוונה הזאת תהיה תמידית לעולמי עד כמו שאמרנו למעלה בשאר הענינים. ואמר (שמות כ"ט) אשר אועד לכם שמה כמו שאמר (שם כ') בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך ונועדתי שמה לבני ישראל וגו'. כי כשיקריבו עצמן על זה האופן הוא יתעלה יזדמן להם ויהיו הם וכל כליהם קדשקדשים: ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהי' ירצה אם אשכון בתוכם ובקרב לבבם על האופן הנזכר והייתי להם לאלהים על דרך האמת וידעו כי אני י"י אלהיהם המוציא אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם וגו'. כלומר ידעו וישכילו סבת כל המעשים אשר עשיתי עמהם ותכליתם מראשן ועד סופן. וזה מה שראינו בזה הענין. והנה במזבח הקטרת וטעם בלתי הזכירו בתוך כלי הקדש אשר בהיכל בשעת מצותן כבר דברנו בו בשער מ"ח. ומעתה נבא אל הדבור בענין השני אשר הוא טעם הכופר הבא אחריו:

כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם וגו'. מטעם הספקות שעוררנו לאמר מה ענין המגפה אצל המספר ומה ענין זה הכופר אל מניעתה ולמה מחצית דוקא וזולתם כמו שזכרנום אני אומר כי זה היה גם כן להורות על ענין נכבד מאד השקפתו הכרחית אל כל בעל שכל והיא מועילה מאד אל השגת שלמותו[192] והיא כי מהידוע שהנמצאות ימצאו

[192] והיא כי מהידוע וכו', כוונתו כי הנמצאים כולם הם בבחינת האחדות והרבוי על ארבע' פנים הא' הוא הי"ת אשר אין בו שום רבוי כלל, כי הוא ית' עצם פשוט בתכלית הפשיטות, אחד בעצמותו ואין בלעדו הב' הם השכלים הנבדלים שאף שכל אחד מהם הוא אחד בעצמותו ר"ל שאינו מורכב מחלקים שונים ככל עצם רוחני שהוא פשוט,

על ארבעה פנים. הא' מה שיהיה ענינו אחדות פשוטה מכל צד עד שאי אפשר להשכיל בה שום רבוי ופירוד כלל והוא האל יתעלה. והב' מה שלא יורגש בעצמותו שום רבוי כמו שהיא הענין בשכל הנבדל כמ"ש המורה בהקדמת ט"ז אמנם יושכלו בו בחינות מתחלפות מצד מה שהוא משכיל עצמו ומשכיל סבתו כי מזה הצד אמר האלהי שנמשך מהנבדל הרבוי הנשוי בשווי כמו שבא בשער הב'. והג' מה שיורגש בעצמו רבוי כמו שהוא בגרם השמימיי כי עצם הגלגל יראה לו מציאות מתחלף לעצם הכוכב אמנם לא נתברר שיהיה להם חלוף עצמי אבל חלוף מקרי כמו שיהיה לא כן יקרה מחברתה. אמנם החלק הד' והוא כל מה שהורכב מן היסודות יחלק לב' חלקים החלק האחד הוא כל מורכב שלא קבל נפש מדברת ואלו כלם עם היות שנתהוו מהיסודות הנפרדות הנה כשנמזגו בהויית כל נמצא ונמצא מהם חזר הענין לדבר אחר בלתי מקבל המספר לפי שצורת איזה מורכב מהם לא נפרדה מחומרו הן שיהיה מחצב או צמח או חי בהוייתו תהיה ובהפסדו תפסד. אמנם החלק השני הוא האדם אשר קבל חמרו הצורה המדברת והוא אפשר לו להבדיל צורתו ולעצמה עד שתפרד מהחמר ויהיו כשני נמצאים הפכיים במות האחד יחיה השני כמו שהישירתנו לזה התורה האלהית. ועל דרך שאמרו (ילקוט בראשית רמז י"ד) שאם יחיה ימות ואם ימות יחיה: והנה לפי זה יהי' האדם השלם ובכלל המחונך ע"פ דרכי התורה האלהית בעצמותו ראשון לבעלי המספר כי הנושא לצורתו יחשב לחלק אחד והצורה עצמה לחלק אחר וכמו שאמרו ז"ל (ברכות ס"א.) שהאדם נברא דו פרצופים. והוא מבואר שהשנים הוא תחלת המספר והנה הוא מבואר שהרע וההפסד אי אפשר לבא ולהתחדש על האדם כי אם מצד היותו בעל זה המספר. שאם היה אחד מיוחד בצורתו כאחד מצבא המרום לא יהיה בו רע והפסד כלל אמנם זה החמר אשר בעבורו הוא בעל מספר הוא המוטבע בהפסד מעצמו ככל בעלי החמר

אבל בכל זאת אינו אחד בתכלית האחדות, כי ימצאו בו ב' בחינות, מצד שהוא משכיל עצמו ומשכיל סיבתו, ר"ל העצם הנבדל העליון ממנו במדרגתו, ומשפיע עליו, והג' הם הגלגלים, כי כל גלגל עם הכוכב הקבוע בו (לדעת הקדמוני' עיין שער ב' ומבוא לשער ל"א) הם שני עצמים שונים, אך לא נודע אם הם גם מחמרים שונים, שאז היה ביניהם חילוף עצמי, או שווים בחמריהם ובכל זאת נחלקו לשנים, שאז הי' ביניהם רק חילוף מקרי שהכוכב גוף עב בעל שלשה מרחקים, האורך והרוחב והעובי והגלגל רק גוף שטחי עגול,, והד' הם כל הדברים המורכבים מארבע יסודות, וחלק זה יחלק ג"כ לשתי מחלקות, הא' כוללות כל הנמצאים כולם זולת האדם, דומם צומח חי שאחרי שהורכבו הם נראים לנגד עינינו כגוף אחד שוה ומתדמה בכל חלקיו לפי מראהו החיצוני, והב' כוללת רק מין האדם, שכל אחד ממנו הוא מורכב מב' עצמים שונים ונפרדים, עצם נשמי שהוא הגוף, ועצם רוחני שהוא הנשמה, וע"ז רומז גם מאחז"ל שאמרו שהאדם נברא דו פרצופים (ר"ל שני פנים,), והנה המנין והמספר יחיל רק בשנים, כי האחד לבדו לא יקרא מספר על צד האמת, ונמשך מזה, כי רק בהיות האדם בבחינת שני עצמים נפרדים, עד שנכנס בגדר המנין והמספר יוכל לחטוא ולהיות בו קלקול והפסד מוסרי, וזש"א הכ' "ולא יהי' בהם נגף בפקוד אותם", כי אם ישתדל כל אדם לזכך גופו עד שישתוה אל הנפש להיות עמה לעצם אחד לא יחטא, ויען כי כל חטא ואשמה אשר יחטא האדם ואשם לאלקיו הוא רק בעבור הסתת חמרו וגופו שהוא מחצית עצמותו, ע"כ נצטוה שיתן גם מחצית השקל לכפר עליו:

ומצדו יזדמן האדם אל כל פגע ונגף מפאת עצמו אשר תתפשט רעתו והפסדו לצורתו הקרובה אליו כמו שכתב הרב המור' פ"ה ח"ג. ולזה האיש הנלבב והזריז צריך תמיד לחשוד אותו ולשום עיניו על כל דרכיו להשמר מפניו פן יספה עמו. וכמה משלים תקן החכם שלמה לזרז הזריזים בזה בצורת האשה הרעה (קהלת ד') אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה טוב לפני האלהים ימלט ממנה. ושם נאמר על האיש החכם (שם ט') ומלט הוא את העיר בחכמתו. ובספר משלי הזהיר להשמר מאשה רעה פעמים רבו מספר. והנה כאשר ישמע האדם לקול החכמה בזה הנה הוא ישתדל תמיד בתקון החלק ההוא והשערתו אותו והביאו אל עבודת החלק השני ועזרתו והנה כאשר יתקן חצי מספרו ימצא שלם ומתוקן כלו: (א) ועתה כשנתבונן נראה כי זה טעם כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לי"י בפקיד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם. כי ודאי כל ראש וראש מבני ישראל הוא נושא לאלו הפקודים אשר מצד המנין ההוא הוא נכון לאבן נגף וצור מכשול בלי ספק. אמנם ענין תקונם הוא שיתנו איש כפר נפשו לה' בכל פעם שימנו כי זה יהי' סבה חזקה לשלא יהיה בהם הנגף המוטבע בפקוד אותם על המספר הראשון שאמרנו. והמשך התקון הזה יבאר אותו באומרו זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לי"י. (ב) וזה כי בתת כל אחד מהם זה המחצית השקל בכל עת שיבא עת פקודתו יתעורר מעצמו לאמר מה טעם איום הנגף הזה אצל המספר ומה ענין מחצית השקל שיהא כופר לו ושאר הספקות שזכרנו ויבא להשכילו לדעת הענין אשר אנו צריכין בשבילו כפר נפש בכל עת ובכל שעה והנה כשנתבונן בענין הכופר נרא' שהוא דומה ממש לאיש המכופר בו. וזה כי אחר שהאדם בכללו הוא דמיון השקל השלם ומצד מספרו הנזכר נחלק לשנים מחציתו האחד קודש לי"י ומחציתו השני יעמד חי נכון ומזומן לשלח לעזאזל. ואם יתקן האדם זה החלק החמרי וישעבד אותו תמיד לעבודת בוראו הנה יהי' הכל שלם לפניו. ולזה כל העובר על הפקודים יתן מחצית השקל בשקל הקדש כי בתתו זה החצי ימצא הכל שלם. ולזה פירש ואמר עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה ירצה תן לבך לזה כי מהדבר שהכל בשלמותו הוא עשרים גרה אני מצוה שתתן מחציתו ולא אמרתי לך שתתן שקל אחד שיהיה עשר גרה. וזה כדי להעירך על מה שראוי לך להכין ולהזמין מחצית דבר כדי שימצא כלו שלם[193] ועתה ראה כי

[193] ועתה ראה, כוונתו כי כמו שגוף האדם יש לו עשרה כחות, כי כח הזן נחלק לחמשה כחות המושך, המחזיק, המעכל, והדוחה, והמוליד בדומה לו, וחמשה חושים הראות, השמע, הריח, הטעם, והמשוש, כן יש גם לנפש עשרה כחות, כי בעורקי המוח המחוברים עם עורקי איברי כל החמשה חושים אלה יחוברו וישותפו יחד כל השגות החמש' חושים, ומלבד זה יש לנפש עוד חמשה כחות, השומר, השומר בקרבו הציורים מכל אשר חוצה

גם כללות זה האיש ושלמותו הוא להיות עשרים גרה השקל כמותו כי מהידוע שהכח החמרי אשר בו יכליל עשר כחות. חמשה שבכח הזן המושך והמחזיק והמעכל והדוחה והמוליד בדומה. וה' החושים המפורסמים שבכח המרגיש. והחלק הנפשיי יכלול עשר פנימיים כנגדם החמשה חושים שבמשותף והשומר והזוכר והמדמה והמחשב והשופט. הנה ששני החלקים האלה כל אחד ישתמש בכחותיו המיוחדות חלק כחלק במכסת נפשות. ולזה אמר עשרים גרה השקל השלם מחצית השקל תרומה לי"י כי ודאי חציים לה' וחציים לכם. ולזה כאשר ישתדל האדם בתקון העשרה שלו אם להעמיד הכחות הטבעיות על יושרם בתאותם ופעולותיהם. ואם לצמצם ולשער הכחות החושיות לבלתי התעמר להשתמש בהם בהנאות זרות ומכוערות כמו שהזהיר הכתוב (במדבר ט"ו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם. הנה יהי' החצי האחר כלו קדש לי"י בלי ספק דהא בהא תליא כי החלק האחד כענין הבית התחתונה, והשני כעליית על גביו. וכאלו הם משני בעלים כל זמן שבעל הבית יתקן במעשיו לעשות שרש למטה בעל העלייה יפרה וירבה פרי למעלה אמנם בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלוף הבית (קהלת י'). ועל ההתעוררות הנפלא הזה אמר כל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה. כי עם האדם הבא לכלל דעת בבית דין של מעלה ידבר ולא עם זולתו. ולזה גם כן הקפיד העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לפי שאם העשיר יתן יותר מזה מדי שנה בשנה הנה כבר תתבטל צורת זה המחצית ותפסד הכוונה כלה כי הוא עקר זה הרושם: (ד) ולזה לא צוה שיתנו המחצית הזה בכל עת שיצטרכו לימנות אלא שימנו על ידיהם שנה בשנה להביא זכרונם לפניהם על זה האופן. ולא עוד אלא שבכל מעשה ומעשה שיעשו מהענינים הכוללים צוה שיפקדו אותם כדי שיכוונו במעשה הזה אל תקון עצמם כמו שאמרנו וכמו שיבא עוד טעם המספר ותועלתו בפרשת במדבר סיני שער ע"ב ב"ה. ולזה נעש' במלאכת המשכן האדנים מהשקלים הבאים במספר מפקד העם שכבר אמרנו במעש' המשכן שהאמה העשירית התחוב' באדנים היא רמז אל המדרגה העשירית שבשכלים שהוא השכל האנושי אשר שלמותו תלוי בידו והיא כשימלא חיובו בתת מחצית השקל על זה האופן. ולזה נפרד ענינו לבלתי

לו, הזוכר אשר על ידו יזכור מה ששמע או ראה או הרגיש כבר זה זמן רב, המדמה אשר על ידו יוכל האדם לחבר שני ציורים שונים הנפרדים זה מזה להיות לאחדים בידו לציור אחד, כמו סוס בעל כנפים, והמחשב לחשוב מחשבות ולאמר ד"מ התפוח הזה הוא אדום או ירוק, והשופט, לשפוט ולהקיש מן הנודע על אשר לא נודע, ד"מ מהקדמות "כל אדם חי" "וכל חי מרגיש" התולדה הבלתי נודעת עוד שכל אדם מרגיש, ונמשך מזה, כי האדם המורכב מגוף ונשמ' שהוא בעל עשרים כחות דומה לשקל שלם שיש בו עשרים גרה, ומחצית השקל שיש בו עשרה גרה, דומה לגוף לבדו שהוא בעל עשרה כחות, וע"כ נצטוו העשיר והעני לתת כופר נפשם רק מחצית השקל לא פחות ולא יותר.

בא בתורת נדבה כמו הבנין כלו הנעשה בנדבת חכמתו ית' ורצונו המוחלט כי באמת לא בלעגי שפה וכבדי לב ידבר בכל אלה הענינים אשר יתנועעו בהם לא בדעת ולא בהשכל כמנהג הבהמות שרואות ואינן יודעות מה רואות ועושות ואינן מבינות מה עושות כי אם אל עם בינות ובעלי מחשבות שיבינו את אשר ישמעו וישכילו את אשר יעשון. וזה כלל גדול הכרחי בכל אלו הענינים. והנה כשנתקרר בדעתנו להיותנו במעשינו כמדרגת הב"ח הבלתי מדברים לא נצטרך לדבר מזה ומהכל נצא לחפשי חנם. אבל חלילה שיעלה זה בלב שום בעל שכל. (ה) והנה בהשקפה זאת נוכל לומר כי מה שאמר בשמן המשחה וקנמון בשם מחציתי חמשי' ומאתים שרצה שישקל לשני חצאין לתת בו זה הרושם בעצמו ולומר שהאיש הנמשך ממנו צריך להיות זריז ומהיר בתקון חציו האחד עד שיהי' ראוי שישקל שוה בשוה עם החלק השני העליון כל אחד מהם לפי ענינו. ולזה אמר ואל בני ישראל תדבר לאמר שמן משחת קדש יהי' זה לי לדורותיכם כי זה באמת כלו שלי. ולזה על בשר אדם לא יוסך זולת הכהן הגדול כי מלאך ה' צבאות הוא וגם במתכונתו לא תעשו כמוהו שמן אחר כדי שלא יאבד זכרון זה לי מהבושם ההוא הרומז על קדושת שני אלו החלקים אשר על זה אמר קדש הוא וקדש יהי' לכם. ואולי שבהשקפה זאת היא ההקפדה עצומה בחלוקת הדם שנזרק על המזבח ועל ראש העם לחצאין ממש תכף למתן תורה האלהית (שמות כ"ד). ואיך שיהיה מאלו הענינים הנמשכים הנה הענין בדבר מחצית השקל הוא יותר מבואר. (ג) ולזה צוה שיבואו הקרבנות וכל צרכי העבודה מהשקלים ההם הנגשים על זה האופן כי הקרבנות עקר הכפרה וצריך המכופר לתת את לבו על צורך כפרתו והכרחיותה וישכיל כי נתינת מחצית השקל הוא כופר נפש הבא לכפר ממש כמו שאמר לתת את תרומת ה' לכפר על נפשותיכם וכמו שחתם ולקחת את כסף הכפורים ונתת אותו על עבודת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני ה' לכפר על נפשותיכם. וזה מה שתושלם בו כונתינו בזה הענין השני אשר זכרוהו חז"ל במאמר ההוא אשר זכרנו: והנה הענין השלישי שהוא מעש' המשכן כבר כתבנו בשערים שקדמו בו כי מה שבקש מכנו היה שנעש' מה שיועיל לנו כפי כחנו וכמו שאמרו ז"נ (ש"ר פ' ל"ג) מאת כל איש אשר ידבנו לבו (שמות כ"ה) שכל אחד מהם יכול לעשותו כמו שבא מבואר בשער מ"ט. והנה אחר שגמר צווי שמן המשחה הדומ' אל ענין השקלים כמו שאמרנו צוה על מלאכת קטרת הסמים ומעשהו ואין ספק שהיה באלו המלאכות חכמה עצומ' להוציא שלמות פעולתם כמו שכוון מחבור חמרם ומספרם ומשפטם וכבר זכרו חז"ל בגמרא דיומא (ל"ח.) שלא נמצא בכל ישראל בקיאים בהם כי אם משפחה אחת לבד אשר לא היו מגלין סודו לשום אדם כמו שכן היה הענין גם כן במלאכת

לחם הפנים והכל היה להמשיך הכונה בהוראת גדולת הנמשכים ומעלת הכבוד בענין ההקטרה ואין להאריך בזה על מה שנמצא בדברי הראשונים. ואולם סמך ליחד למלאכה אנשים חכמים מיוחדים לשלמותה וייעד להשפיע חכמה ותבונה ודעת בלב כל מוכן מהם לעשות המלאכות העמוקות ההם אשר אי אפשר גמר מלאכתם מבלי רוח הקדש כי הכל מעשה אלהים הוא. ועל פי דרכו יתעל' הודיענו כי לא כאשר ירבו המעיינים הפלוסופים האומרים שהוא יתעל' אינו מכיר ויודע באלו האישים הפרטיים אלא שהוא יודעם דרך כללות כמו שכתבנו בשער כ"א ושער ל"ט ומ' וזולתם. (ו) והוא אומרו בדרך זירוז ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור וגומר. ואמלא אותו וגו'. ואני נתתי אתו את אהליאב בן אחיסמך וגו'. ובלב כל חכם לב וגומר והוא מה שלא שנה אופן הגדתו לעם במה שאמר להם (שמות ל"ה) ראו קרא ה' בשם בצלאל וגו'. והוא ענין נכבד מאד אשר כונה אותו החכמ' האלהית כנגד האפיקירוסים בכלל כל דברי האלהיים. והרמב"ן ז"ל כתב כי אמר כן לפי שהיה פלא שימצאו בתוך העם היוצא מעבודת פרך אנשים שלמים ובקיאים אל המלאכות הדקות ההם וכמ"ש (שמות ט"ז) ראו כי ה' נתן לכם השבת ויאמר שיראו שהוא נותן חכמה ותבונ' בהמה לעשות. והנה הכתוב האומר ובלב כל חכם לב נתתי חכמה אינו מסייעו ועכ"פ בכלל דברי דבריו. וסמך לזה ואתה דבר אל בני ישראל וגומר אך את שבתותי תשמרו וגומר. כתב רש"י ז"ל שהכוונה לומר שמלאכת המשכן לא תדחה שבת כלומר אף ע"פ שתהיו רדופים במלאכת המשכן המעיטו במעשהו בימי השבתות וכיון בזה שיהי' המיעוט נדרש אל מצות מעש' המשכן אשר היא עקר הדבור ובכל זה לא שוה לו והקש' עליו הרמב"ן ז"ל כי מיעוט מלת אך צריך שיהא נדרש למלאכת השבת עצמו והוא דרש אותו לענין המילה ולשאר הדברים שהשבת נדחית עליהם. (ז) ואשר יראה לי הנאות והישר לפי דרכנו הוא כי הוראת כל מעש' המשכן והוראת מצות השבת אחת היא כי כמו ששמירת השבת היא היתה הוראה על חדוש העולם ברצונו המוחלט יתעלה שמו כן היתה הכוונה להורות באלו המעשים זה הענין עצמו כמו שביארנו ראשונה כלומר אף על פי כן את שבתותי תשמרו והוא סמיכות נפלא לפי הכונה:

והנה פרש' הזאת הקטנה היא חמורה בעיני וקשה הפי' לכפל דבריה וקושי סדור' ואחשוב שתכלול עקרים גדולים וענינים צריך ליחד להם דבור בפ"ע ולזה ראיתי לדחות ביאור' על הדרוש המיוחד לשבת שיהי' בשער נ"ה הבא בקרוב ב"ה. ודי עתה במה שאמרנו למה שכוונו אליו בזה החלק ועתה נבא אל ביאור מעשה העגל:

שער נג

פרק א

יבאר תכלית עובדי אלילי עץ ואבן וזולתם. ומעשה העגל:

וירא העם כי בושש משה וגו':

במסכת ע"א (ד':) אמר ר' יהושע בן לוי לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שנאמר (דברים ה) מי יתן והיה לבבם זה ליראה וגו' והיינו דאמר רבי יוחנן לא היו ישראל ראוין לאותו מעשה ולא היה דוד ראוי לאותו מעשה. לא היה ישראל ראוין לאותו מעשה דכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם וגו'. ולא היה דוד ראוי לאותו מעשה דכתיב (תהלים ק"ט) ולבי חלל בקרבי אלא מפני מה עשו שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד שחטא ועשה תשובה ואם צבור חטאו אומרים להם כלך אצל צבור שעשו תשובה אף אתם עשו תשובה:

[194] תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי לפעמים יעשה אדם דבר מגונה שאינו לפי כבודו, למען השיג על ידו תכלית טובה ויקר', ובאופן זה יחייב לפחות משפט שכלו שיהי' גודל יקרת התכלית המושגת נערך לפי גודל פחיתות הדבר ההוא ד"מ נאוה לאיש זקן ונשוא פנים לשאת קורה על שכמו ברחובות קריה לחזק בה כותלי ביתו אשר יחשוב להנתץ, פן יפול עליו לפתע פתאום והמית אותו ואת נפש אנשי ביתו, כמאה"כ "טוב נקלה וכו'" שר"ל שיותר טוב לאדם שיקל בכבודו לפעמים להיות בזה עבד לעצמו, מהשאר תמיד בכבודו המדומ' לבלתי עשות עבודה שאינה לפי כבודו עד שיעשה עי"ז חסר לחם, אבל לא נאוה לו שיעש' זאת גם למען חזק אבוס שורו וחמורו לבד, כי מניעת נזק קטן זה, אינה שוה לחלל כבודו יקר הערך, ואחר ההקדמ' הזאת הלא יקשה להבין מאחז"ל "שלא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי התשובה", כי אם כונתם שהי"ת הטה לבם לחטוא למען השיג עי"ז התכלית, שאם בכל זאת יסלח להם כאשר ישובו ורפא להם. יהיו לאות ולמופת לכל בני מרי שיקובלו בתשוב' הלא מלבד שלפ"ז לא נבין, מדוע גדל כעס מרע"ה עליהם עד שצוה להרוג מהם ג' אלפים, אחרי שהיו מוכרחים לחטוא בגזרת עליון, יקשה ג"כ להבין איך יוכלו זולתם לקחת מופת מקבלת הי"ת אותם בתשובה, אשר היה חטאם רק קל ודומה לאונס והכרח, אחרי שהי"ת בעצמו אנה אותו לידם על קבלתו גם תשובת הפושעים והמורדים ברצון ובבחירה חפשית, אשר גדל עונם מנשוא ? ואם כוונת חז"ל שישראל בעצמם חטאו רק למען יוכלו לשוב אח"כ ולהיות בזה למופת לדורות הבאים אחריהם. שכאשר יחטאו וישובו גם הם יסלח להם ה', הלא יקשה מי הגיד מראש להם שיסלח ה' למו, אחרי שהוא יסוד מוסד, שרק החוטא בעבור תשוקתו הגופנית או בעבור דעתו הנפסדת, ואח"כ כאשר נחה שקטה תאותו, או כאשר שם אל לבו שגגתו ותעות מחשבתו אשר בעבור' חטא ואשם ושב ונחם מרעתו, תקובל תשובתו האמיתית, אבל החוטא החושב כבר בעת חטאו שישוב אח"כ הלוא ממנו כבר אחז"ל "האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה" ואם גם נאמר שהוא רק בעבור שיורה בזה שגם בתחילה ידע שימרה במעשהו כבוד עליון, ובכל זאת חטא למען התענג לפי שעה בתענוגיו הגופניים, ורק למען השקיט המית לבו הסוער בקרבו ומוכיח על פניו דרכו יאמר לנפשו שישוב אח"כ אחר אשר שבעה ברעה נפשו, וע"כ גדול עונו מנשוא אבל עושי העגל חטאו רק למען סבב בזה טובה גדולה שהיא הודעת תועלת התשוב' לזולתם, בכל זאת הלא יקשה, אחרי שלא הי' ידוע להם בתחיל' אל נכון, שיסלח ה' להם את עונם, מדוע המירו טהרת ונקית כפם אשר היו להם למנה בתחיל' בעד תועלת מסופקת עוד להם שיקובלו בתשוב' ויהיו לנס לזולתם, הלא נדמה בזה למי שממית עצמו בעבור שיחשוב שאולי תהי' מיתתו סיבת החיות זולתו, ד"מ כאשר ישוט איש במצולות ים וימצא קרש אחד, אשר אם הי' מחזיק בו הי' מוצל על ידו משטף המים, ובבחירתו החפשית יעזבהו ולא יחזיק בו, כי אם יטבע במים אדירים יען כי יחשוב, כי אולי יחזיק עתה אחר בקרש הזה, והית' לו נפשו לשלל, ויותר טוב הי' להם אם החזיקו בתומתם, והוחילו שכאשר יחטאו בניהם אחריהם וישובו אל ה' ונרצה למו, יהיו לאות ולמופת לדור אחרון כי יבא כי יד עליון פתוחה לקבל שבים ? אחרי כי עתה שחטאו

[194]אי זה דבר מגונה או בלתי נחות שיעשה אותו האדם לתקות דבר טוב. הוא מבואר שקודם עשותו ראוי ומחוייב שיובטחו לו ב' דברים. הא' שלא יהיה הטוב ההוא המקווה נמנע להמשך מעשיית הגנאי ההוא. והב' שאע"פ שיהיה אפשרי שיהיה הטוב ההוא המקווה בשיעור שיהיה ראוי לסבול הגנאי הראשון בעבורו. המשל איש זקן ונשוא פנים נטל קורה ושם על שכמו בתוך קהל ועדה שהדבר הזה גנאי הוא לו כמ"ש (ברכות י"ט:) והתעלמת מהם פעמים שאתה מתעלם כגון זקן ואינו לפי כבודו. אמנם אם יש

הם בעצמם היו בזה למוקש לבית ישראל, כי מהם ראה ירבעם ויעש כמוהם שני עגלי זהב אשר תעו אחריהם ימים רבים כל בית ישראל ? (ומלבד זה נראה לדעתי, כי אף שהורשה לכל משכיל לעשות לפעמים מעשה מגונה שאינו לפי כבודו למען השיג על ידו תכלית טובה ויקר' בכל זאת הוא מתנגד לחק המוסר לעשות בעבור זה גם פעולה רעה בעצם בבחינה מוסרית, כעשית העגל ולהשתחוות לו למען הראות רק תועלת התשוב', כי דעת החושבים שע"י התכלית הטובה הנרצית והמושגת, יחשבו גם האמצעים הרעים שנבחרו להשגתה, לטובים היא כוזבת ודעה נפסדה, ומה שאמרו חז"ל בנזיר כ"ג ע"ב במעש' יעל וסיסרא "גדולה עבירה לשמה וכו'" כוונתם רק, כי כמו שאינו מתנגד אל התורה והמצוה והחק המוסרי להרוג הצר הצורר המבקש לשפוך דם נקיים, ולאכל עניים מארץ ואביונים מאדם, כן לא היה באמת שום עול ועבירה בכל מה שעשת' יעל למען השמיד סיסרא אויב ישראל, לבל יוסיף עוד לערוץ ולהרע למו, כי אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אחת מישראל ואף כי הצלת העם כולו, ועיין מזה בתוס' כתובות ג' ע"ב סוף ד"ה ודרוש).

ובדברי הרב ז"ל שהולך ומבאר יבואר הכל על נכון, כי תחילה יאמר, שאף כי גדלה מאוד סכלות ואולת עובדי האלילים מעשי ידי אדם מגלמי עץ ואבן, שהם פחותי הנמצאים כלם בהיותם דוממים, וכל רוח אין בהם, עד שעושיהם לעבדם הם כמוהם נבערים מדעת, וכמעט חסרי כל הרגשי חמשה החושים, כמאה"כ "פה להם וכו' כמוהם יהיו עושיהם וכו'" ומאה"כ "כי תקות העמים הבל וכו'" ומאה"כ ולא ישיב אל לבו לא דעת ולא תבונה" וכו' בכל זאת סיבת אולתם ורשעתם זאת נוסדה בקרבם, כי לב הותל הטם עד שבאחת יבערו ויכשלו כולם לחשוב, כי הנהגת העולם תהי' רק באמצעות המזלות, ומערכות כוכבי שמים וכסיליהם אשר ישפיעו שפע ברכתם מעל על בני אדם באמצעות גופי בע"ח הדומים בצורתם להם, כשור טלה גדי עקרב סרטן, ואריה ושאר בע"ח אשר תמונתם דומה לכוכבי השמים מעל, אשר ע"כ עבדו המצריים ושאר העמים כל בע"ח אלה ויען כי הם מועדים למות כבוא עתם, עשו להם צלמי מסכות מכל בעלי חיים אלה מכסף וזהב אשר הם חמרים קיימים ומתמידים יותר מכל שאר מיני מתכיות, לעבדם ולהשתחוות להם, ובני ישראל אשר גרו זמן רב במצרים וראו כל הכבוד הגדול אשר נעשה לשור אפיס אשר שמו להם לאליל, יען כי נכבד הוא מכל שאר הבהמות והדשנה כי כולה מקשה בחריצות יותר גדולה ותועלתו גדולה מאוד ליושבי מצרים אשר עבדו אדמתם השמנה והדשנה כי כולה מקשה בחריצות יותר גדולה מכל שאר יושבי הארצות למדו ממעשיהם יעשו להם גם המה עגל מסכה תבנית שור אוכל עשב, אפס בהיות בני ישראל עם קדוש מלידה ומבטן האמונים על ברכי האמונה האמיתית אשר היתה מורשה להם מאבותיהם, מצור חוצבו וממקבת בור נוקרו, ובכל זאת תעו אחרי הגילולים האלה לעשות העגל מדי צאתם ממצרים אף שהיו אז כפי דברי חז"ל דור דעה, הנה זאת לנו לאות ולמופת כי עקוב לב אנוש מכל, ויצר מחשבות כל אדם רע מנעוריו, עד שכמעט לא יוכל להשמר מנפול ברשת החטא, ולולא חסדי הי"ת אשר ידו פתוחה לקבל שבים, מי זה יעמוד לפניו מכל בני אדם קרוצי חומר אשר בעון חוללו ? אשר ע"כ אחז"ל במתק לשונם, כי התשובה היתה מהדברים שקדמו לעולם, כי מבלעדה כל יצורי תבל כמעט רגע ספו תמו מן בלהות, והארץ היתה תוהו כבימי קדם קדמותה, וע"ז מורים גם דחז"ל שהחילונו בו "לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי התשובה" שר"ל שלו היה באפשרית האדם שלא לחטוא ושלא להצטרך קבלתו אח"כ בתשובה. בלתי ספק גם ישראל לא חטאו, אחרי שהיה אז תמימ' דרך ואנשי דעה בינה והשכל עד שנאמר "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי" וכו' ואחרי שבכל זאת חטאו נודע לנו שכמעט אין מקום לאדם להנצל מכף הרשע, וכי און צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, אשר ע"כ תחייב ג"כ צדקת הי"ת לתת יד לפושעים לקבלם בתשובה, ועל דרך זה אמרו חז"ל ג"כ "לא היה דוד ראוי לאותו מעשה" וכו', להורות כי גם היחיד גם הרבים כמעט נטיו רגליהם להלכד על נקלה בפח החטא ומוקש הרשע', ורק התשובה תעמוד לימינם לתמכם כל ימי התהלכם בארצות החיים, חבל ישרת ותומת לבם לבד לא תוכל לשמרם מכל רע, חטא ואשמה, אחר ראותנו שגם ישראל התומה הקדוש' וגם דוד בחיר ה' נפלו ברשת החטא, ורק בשובם מעונם נעתר ה' להם ורפאם.

לו כותל רעוע או בירה שנתקעקעה ופורק אין מידו כבר היה לו למחול על כבודו שלא לקבל היזק גדול כעצת החכם טוב נקלה ועבד לו (משלי י"ב). ירצה טוב שיקל האדם פעמים בכבודו להיות עבד לעצמו משיתכבד ויהיה סבה להפסד ממונו עד שיעני ויבא עד ככר לחם. אמנם אם הוא מבואר שהקורה ההיא לא תועיל לבנין ההוא כלל הרי סכל לעשות כי נשא חרפה ללא דבר ועל כדומה לזה הכריז הנביא (ירמי' ב') ההמיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודי בלא יועיל. ירצה אם נמצא גוי שהמיר אלוהו באלוה עם אחר אינו מן התמה כי לא נתאנה שום אחד מהם כי זה וזה המה לא אלהים אבל עמי המיר כבודו והוא הבטחון והחסיה באלהים חיים אשר ראוי להתכבד בו מכל כלי חמדה ולבלתי תועלת כלל. הנה שאין סכלות גדולה מהמרת הכבוד ללא דבר. ואף גם זאת שיהיה בטוח שתועיל הקורה לבנין ההוא עדיין ראוי שישכיל אם הוא ראוי שיסבול בעבורו זה הגנאי כי אם היתה הקורה לאבוס של חמור או לול של תרנגולים שוה נ' זוז אין ראוי לחלל עליו כבודו אם הוא שוה מאתים ועל זה ג"כ אמר המשורר וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (תהלים ק"ו). ואם שפשט הפסוק על החטא המפורסם אשר בספור הזה ידבר הנה ג"כ איפשר ונאות לפרשו על כלל רוע הבחירה האנושית אל המבוקשים המדומי' אשר בהם ממירים כבודם האמתי. ואמר שאף אם יגיע להם התמורה ההיא אשר בקשוה היא ודאי בלתי שוה לדבר המגונה הנעשה להגעתה וזה שהם מניחים שלמות כבודם שהיא הנפש המשכלת אשר עליה אמר (בראשי' מ"ט) אל תחד כבודי והמשורר אמר (תהלים ז') וכבודי לעפר ישכן סלה ונוטלין בעבורו הענינים החמריי' אשר ישתתפו בהם אדם ובהמה. וכמ"ש ז"ל (שבת ל"ג:) מניחין חיי עולם ועוסקי' בחיי שעה וא"כ הרי שהמירו צורתם האינושית היקרה בתבנית שור אוכל עשב אחר שכמות זה כן מות זה ומותר האדם כזה על הבהמה אין:
ואחר שהנחנו זה הנה לא ימנע משכוונו חז"ל במאמר הזה שאמרו שלא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה לאחד משני ענינים. אם שיאמרו שהשם יתעלה אנה לידם זה החטא אל התכלית ההוא כמו שפירש רש"י ז"ל שם באומרו כי גזירת מלך היתה ליתן רשות לשטן לשלוט עליהם להחטיאם כדי שיהא פתחון פה לבעלי תשובה. או שיאמרו שהם בעצמם בחרו בדרכיהם ובשקוציהם לתכלית ההוא בעצמו. ואם רצו בו הפירוש הראשון הנה ודאי יפול בכאן הביטול הראשון אשר אמרנו כי ודאי הוא נמנע שימשך משם התכלית המבוקש כלל וישאר המעשה המגונה בידם כי איך תוקח ראיה למחילת החוטאים בבחירתם ורצון נפשם ממחילת החוטאים ברצון האל יתעלה אשר הכריחם לכך. כי אלה אפילו מחילה אינם צריכין כי במקום שיש

הכרח אין שם חטא ובמקום שאין חטא אין מחילה ועל כל פנים חטאו ברצון בוראם וראויין לקבל שכר ומהו שאמר כלך אצל יחיד או אצל הרבים וכו'. וקשה עוד מזה כל אותו הכעס שכעס על המחטיאים והריגת שלשת אלפי איש מהנטפלים על עשיית רצונו ית' וכל אותו התפלה והתחנה אשר הוזקק משה על מחילתם וכולי האי ועדיין נשאר ליום פקודתם. ואם רצו בו הפירוש השני הנה באמת נפלו בשני הגנאים והביטולים יחד. והוא כי הם חטאו לתכלית שהבאים אחריהם יעשו תשובה ויקובלו כמותם ומי אמר להם שיקובלו הם עצמם להיות להם דוגמא הרי גמרא גמירנא לה (יומא פ"ה) האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה: ואפילו נניח שלא תתנעל בפניהם דלת התשובה וישארו על אפשרותה הנה המירו טהרת הנקיות הודאי אשר הוא בבלי חטוא בעד סכנת ספק התשובה ואפילו שתהיה התשובה וודאית נוח לו לאדם שלא יחטא משיחטא וישוב ואם יחרדו אל הבנים העתידים לחטוא מה להם להטיל קולר על צוארם היה להם להמתין עד שיחטאו הבנים וישובו וימחול להם וישארו דוגמא לדורות. וכ"ש במה שהוא ידוע שהחטא כל שהוא יותר קרוב אל השורש הוא יותר כולל ויותר קשה המחילה. וחטא אבינו הראשון יוכיח כמה הזיק בעולם מכל מה שחטאו הבאים אחריו. ועינינו הרואות כמה קבלו ישראל חרפה וכלימה על עגל זה שבין לילה היה ובין לילה אבד מאותם שני עגלים שעשה ירבעם (מ"א י"ב) אשר העמיד אחד בבית אל ואחד בדן כמה שנים. סוף דבר נדמו עמנו לפי הנחה זאת לאדם הממית את עצמו לספק שיחיה את זולתו הפחות ממנו. ולזה היה מקום לאומר שיאמר שלא היתה כוונת חז"ל במאמר הזה לתת סבה לעשיית החטא רק לזכירה כלומר שנכתבו אלו הענינים בתורה כדי שיוקח מהם ראיה לתשובת החוטאים אם יחיד ואם רבים לא לומר שעשו כך אל זה התכלית. אלא שע"ד האמת אין להתקרר בזה הדעת כלל שאם רצו לומר כן מי הטיל לפיהם מחסום לומר דבר שלא כוונוהו. ועוד שאומרם שלא היו ראויים לאותו מעשה לא יסכים לזה שהרי אחר שעשו ודאי היו ראויין לכך. ויש מי שפירש שכבר היה ממדת טובו יתעלה ליזדקק להם למונעם מן החטא הגדול ההוא אשר לא היו ראויין אליו על דרך שנאמר (בראשית כ') ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי. (ש"א כ"ה) אשר מנעך השם מבוא בדמים. ומפני מה הספיק בידם לעשות כדי ליתן פתחון פה. וקרוב שיהיה זה רשות השטן שפירש רש"י ז"ל וכ"ש למה שאמרו (שבת פ"ט) שטעו במעת לעת או ביום המעונן שנכון הדבר וממהר האלהים לעשותו אם רצה אלא שגירה בהם את השטן לסבה שנזכרה. אבל לא יכילהו לשון מפני מה עשו כדי ליתן פתחון פה וגו'. שיראה ממנו שהעושים החטא הם היו המכוונים לכך ואינו כן. וגם שאם היה כן ממדת טובו קשה

הדבר לומר שתהיה זו סבה מספקת אל המניעה מעשות מפני הספקות שקדמו. והנה על כל פנים נשאר ספק עצום במאמרם ז"ל. ויש עוד ספק שני במעשה העגל עצמו אשר פטמוהו אבותינו על האופן שנזכר במה הספור כי יש לדעת איך גואלו בו. ומה היתה פחיתות כוונתם להמיר את כבודם בתבנית שור אוכל עשב כי הוא דבר שישתומם עליו כל בעל שכל וכ"ש במצב ההוא הנפלא אשר עמדו בו רגליהם עדין על הר סיני. ועדיין לא הוסרה מפת הסעודה הנפלאה ההיא מלפניהם. ולפי דרכנו יש עוד לעיין ולשאול על ענין שלישי והוא סכלות ופתיות העכ"ום בכלל כל עושה אלה רצוני צורות זהב וכסף ושאר מתכות. ולא עוד אלא אפי' עץ ואבן שהם החומרים היותר פחותים שבנמצאים. ואיך עלה בדעתם לקבלם עליהם בתורת אלהות ולעבדם בכל לבבם ובכל נפשם מבלי שירגישו בהם שום ממשות כמו שאמר עליהם בכל מקום אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו וגו' ידיהם ולא ימישון וגו' אף אין יש רוח בפיהם וגו' (תהלים קטו). וקשה עלי מאד מאמר זה עליהם כי מה חדוש יש במאמרים האלו. וכי מפני שציירום החרשים בציורי פה ועינים ואזנים היה להם לשלח עליהם המאמר שהיו להם אלה הכלים ולא ישתמשו בהם הנה באמת הוא דבר בטל. ועוד שיראה שאם ידברו ויראו וישמעו או שהם רוח חיים שהם ראויין ליעבד. אלא שכל זה יהיה נקל לתרץ כשנאמר שכל אלו המאמרי' בטוב הבחינה לא נאמרו רק על העושים אותם כי הם בבחינתם זאת באמת הוא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו מצד שהם אינם משתמשים בחושיהם על הכוונה המכוונת בהם ואינם מרגישים בטוב תכליותיהם והוא מה שאמר בסוף (תהלים שם) כמוהם יהיו עושיהם וגו'. ירצה כי העושים אותם אע"פ שיש להם הרגשים הם נעדרים מהם כמו הנעשים עצמם שאין מטבעם להיות להם והוא פירוש יפה עם שכבר ביארנו באלו הכתובים כוונה אחר' נכונה בשער מ' גם בשער ל"ז כתבנו כי כוונת ירמיהו באותה הפרשה שהתחיל (ירמי' י') כה אמר י"י אל דרך הגוים אל תלמדו וגו'. ואמר כי חקות העמים הבל הוא כי עץ מיער כרתו וגו'. בכסף ובזהב ייפהו וגו'. כתמר מקשה המה ולא ידברו נשוא ינשאו כי לא יצעדו אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם מאין כמוך וגו'. כי כל זה על המערכות השמימיות ידבר והוכחנו אותה בתוכחות נכונות. ואולם היותר קשה בעיני בכל זה שהאריך ישעיה באלו הענינים יותר מדאי בכמה מקומות להראות פחיחות אלהי העכ"ום וחסרונותם והעדר הרגשתם וממשותם ובפרט בפרשת כה אמר י"י מלך ישראל וגואלו וגו'. ומי כמוני יקרא וגו'. יוצרי פסל כלם וגו'. מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל הן כל חבריו יבושו וחרשים המה מאדם וגו'. חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו ויפעלהו בזרוע כחו גם

רעב ואין כח לא שתה מים וייעף חרש עציים נטה קו וגו'. לכרות לו ארזים וגו' (ישעי' מ"ד) עד סוף הפרשה שיאמר לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות וגו'. ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה לאמר חציו שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אצלה בשר ואוכל ויתרו לתועבה אעשה לבול הרים אסגוד. כי הנה באמת זה וכל כיוצא בו הוא מותר גמור כי מי לא ידע בכל אלה והנה רבה התמיהה אם על החוטאים בכמו אלו הענינים הזרים ואם אל פרטי אלו הענינים הבאים בתוכחות: אמנם כל זה מה שיודיענו סוד האדם ותכונת טבעו לגמרי[195] וזה כי המין בכללו לענין הכרתו את עצמו נחלק לג' חלקים. האחד אשר נצצה עליו זוהר זיו צורתו האלהית ומכיר בעצמו זה השלמות הקיים והנצחי ומשתדל בכל עוז שלא יתבטל או יחלש בידו והמה אלה בני עליה והנם מועטים הרואים כל קניני העולם וחמודותיו כטיט חוצות בערך צורתם וצלמם אשר בם ירדו על הכל כמו שכתבנו בשער ט"ו שהוא מיוחד לזה הענין. אמנם אשר לא זרחה עליהם זה האור ואינם מרגישים במציאותם לבד גויתם ואדמתם באשר הם הווים ונפסדים יתחלקו אל ב' חלקים. הא' אשר יתחברו אל הבחינה הפחותה ההיא מה שירגישו שהם משיגים בכח השכלי המעורב עמה בפקחות התחבולות במלאכות והשגת הקניינים הזמניים גם בידיעות העיוניות שיעור שיוכלו להתפאר בהם גם השתררו על כל שאר הנמצאים וידמו שזה המין מההתפארת הוא לבדו תכלית האדם ושלמות צורתו ואלה הם כתות הסכלים בעלי הזדון אשר נתנו חתיתם בארץ חיים במה שתשיג ידם בכח זה מהקניינים והכבודות מזולתם עד שכבר גבה לב קצתם עד להשחית לחשוב ולומר שראוי שיעבדו מכל זולתם כאלוהות כמו שאמר (ישעי' י"ד) אעלה במותי עב אדמה לעליון וכן (שם) השמים אעלה

[195] וזה כי המין בכללו וכי', כונתו כי מין בני אדם נחלק לשלש מחלקות, האחת כוללות האנשים היקרים, אשר אור החכמ' האמיתית נגה עליהם עד שיבינו, כי כל קניני הגוף הבל המה יחד, וע"כ ישימו עין בחינתם רק על נפש המשכלת, ויבחרו רק לקנות השלמות הרוחנית הקיימת והנשארת לעד, אשר בעבורה הם נעלים ונכבדים באמת מכל ברואי עולם השפל אשר יחדיו כלם וכליון, אבל בכל זאת לא ירום לבבם אחרי הודעם, כי השכלים הנבדלים גבוהים עליהם במעלתם הרוחנית, והשניה כוללת האנשים אשר אין חלק למו בבינה וחכמה אמיתית, וע"כ לא ידעו ולא יבינו מאומה מיקרת הנפש ומעלתה הרוחנית הנשארת לנצח, ואף כי ממעלת השכלים הנבדלי' ומלאכי מרום, כי נוח לבם מהשכיל ענינים רוחניים ואלקיים כאלה, ורק אל החומר וקניני הגוף בעולם הארציי ישימו עין בחינתם, וע"כ קצתם מהם יתגאו בזדון לבם לחשוב עצמם בעבור כשרון שכלם המעשיי נעלים ונשגבים על כל הברואים זולתם, עד שראוי להם לפי תעות דעתם לעבדם כאלקות, כמו שאמר מלך בבל בגאותו ורום לבו "אעלה על במתי עב אדמה לעליון" ולמען התנגד לדעת הזידונים החושבים ככה, אמר הכ' "מה אנוש וכו' אדם להבל דמה" וקצתם מהם אשר הם המחלק' השלישית יחשבו בהפך, כי בהיותם מצד חמריהם קצרי יד ורבי המחסור, ומעותדים למקרים ופגעים רעים יותר מכל שאר הנמצאים זולתם, הם נקלים ונבזים יותר מכולם, (וכעין זה אמר הכ' "ורחק ה' את האדם ורבה העזובה" וכו' ר"ל שבעבור היות בימים ההם רבה העזובה, והרבה יגון ואנחה בקרב בני האדם עלי ארץ בעבור מקריהם ופגעיהם הרעים ומחסוריהם הרבים אשר לא יוכלו למלאות, יהיה האדם אז עומד הרחק מאוד במדרגת מעלתו משאר הברואים זולתו) ונמשך מזה, כי ע"כ נתעה בשום לבם להאמין כי יצטרכו להכנע לשאר בע"ח חזקי הטבע יותר מהם, וכי על ידי עבודתם ירד להם שפע ברכה ממעל מכוכבי השמים וכסיליהם.

וגו'. ודברי סנחריב (שם ל"ו) וזולתם. שכנגד אלו השתדלו הכתובים להבזות האדם ולהשפילו עד למאוד אמר (תהלים ח') מה אנוש כי תזכרנו וגו'. (שם קמ"ד) אדם להבל דמה וגו'. (איוב כ"ה) אף כי אנוש רמה וגו'. וכן רבים. ולאחד מהם אמר (עובדי') זדון לבך השיאך שוכני בחגוי סלע וגו'. כמו שנתבאר בשער ט"ו עיין עליו. ושם אצל אנכי עפר ואפר (בראשית י"ח) יאמר שהחשובים ממעיטים עצמם בערך הנמצאים העליונים אשר נפשם משתוקקת לעמוד במערכותם. ואולם החלק השני מהם אשר לא יבחנו עצמם בהשקפת אלו הגדולות כי הבל המה בעיניהם אחר שהחכם עם הכסיל יחד עשיר ואביון לסוף יחד יכליון אבל הם מבחינים חמריותם מצד המקרים והפגעים והפחתיות הגדולות הדבקות בו יותר מכל הנמצאים כמ"ש הרב המורה בשם קצת הסכלים פ' י"ב ח"ג ואלה באמת בטבעם הם פחותים וירודים למטה מכל הנמצאים כלם לפי שאין בכללם יותר נכנע אל רוב הצרכים ההכרחיים אל חיותו ויותר עלול בהרכבתו למה שהוא הרחוק אל ההתחלות הראשונות מכל זולתו. וכמו שאמרו (ישעיה ו') על ורחק י"י את האדם ורבה העזובה בקרב הארץ והוא מאמר האומר (איוב י"ד) אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז והדומים וזה הפחיתות תרגישהו נפשו הפחותה כי היא השוממה והבזויה. ולזה יהיה האדם אשר בזה נבזה בעיניו ונמאס מכל הנמצאות כי בראותו חסרונותיו הנמצאות עמו ורוב צרכיו להכרח חיותו ופחיתות ענייניו ברוב תחלואיו הנבזים והנמסים וכל קורותיו ותלאותיו המשיגים אותו בחייו משאר כל הבעלי חיים ונוסף עליו מה שהוא כלה ואובד מהרה במיתתו הנה הוא יחליט על עצמו כי הוא הנמצא היותר פחות ושפל במדרגתו מכל שאר הבעלי חיים ואצ"ל משאר הנמצאות מהצמחים והמחצבים עד כי אין צ"ל שאין ראוי ליעבד מזולתו ולבטוח בו ובקיומו כמו שהסכים בזה המשורר באומרו. אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה וגו' (תהלים קמו) הנה על החסרון הראשון אמר שאין לו תשועה ירצה שאין לו תשועה מצרכי עצמותיו וחסרונותיו המשיגים אותו בחייו. ועל השני (שם) אמר תצא רוחו וגו' וכמו שאמר ישעיה על זה (ב') חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו וגו'. אלא שהחליטו עליו שהוא ראוי להכנע ולעבוד לכל הנמצאות זולתו. כי ראו שא"א לירד עליו השפע מפאת המזלות והככבים המושלים בעולם לפי דעתם כי אם באמצעות הצורות הנעשות מהבעלי חיים שהם במעלה יתרה מהם כמו שהונח ממיעוט צרכיהם לעניני העולם מהאנשים. וגם שיעשו אותם מחומר המתכות והעצים הנבחרים להיותם יותר קיימים לחשבם כי להיותם על האופן ההוא מהחזוק והקיום הוכנו מאד להוריד השפע מהצורות השמימיות על ידם. ולזה מה שראו המצריים לעבוד אל מקנה הצאן (ת"א שמות ח' פ' כ"ב) להשפיע עליהם כח מזל

טלה כפי דעתם. אמנם אבותינו העמיקו שחתו בכונה ההיא לעשות הצורה הקרובה אליו וההולכת לפניו בסדור האפודה היא צורת שור ושתהיה מהמתכ' היותר נכבד והיותר קיים שבכל המחצבים ועל יד היותר נבחר שבאנשים לחשבם כי בזה תהא יד העובדה תקיפה על המצרים ומאד חביבה צורה זאת בעיני סכלי עכ"ום כפי מה שנמצא בספוריהם לפי שהוא מלך בבהמות (חגיגה יג.) גם כי על ידו יבוא רוב תועלות בעבודות האדמה כמו שאמר הכתוב (משלי י"ד) ורב תבואות בכח שור. ואולי שהיו בוחרים בצורות אריה שהוא גבור בחיות אלא מפני שראו [196]שהוא במבט האיבה אל מזל גדי שהוא מזל ישראל. ועל דרך האמת אע"פי שהדברים כאלה קבולי לא מקבלינן מ"מ מיחש חיישינן שהרי לא נפלה עטרת ראשנו ולא נשרפה בית קדשנו ותפארתנו זה פעמים אלא בחדש אב שמזל אריה עולה בו בבקר בבקר. וכמו שאמר הכתוב (ירמיה ד') עלה אריה מסבכו. (איכה ג') דוב אורב הוא לי ארי במסתרים. ובתשיעי ובעשירי ממנו שהוא שליש שמושו שהוא מעקר ממשלתו כמו שכתבנו על פסח מצרים שהיה מקחו בעשור (שמות י"ב) אמנם בחרו בצורת שור מפני שראוהו במבט האיבה אל עקרב שהוא מין ממיני התנינים אשר פרעה מלך מצרים נדמה להם כאומרו (יחזקאל כ"ט) התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו ואמרו ודאי זו כחו לאלוהו של משה כי הוא העושה גדולות בכח שור וחשבו כי לא לחנם היתה צורת שור בפני המרכבה אם לא מפני שהוא שליט גדול בעולם:

ובמדרש (ש"ר פ"ג) ראה ראיתי את עני עמי א"ל הקב"ה משה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות. אתה רואה אותם באים לסיני ומקבלים תורתי. ואני רואה איך מתכוונין בי שאני יוצא בקרונין שלי לתת להם את התורה שנאמר (תהלים ס"ח) רכב אלהים רבותים וגו' ושומטין אחד מן טטרמולין שלי שכתוב (יחזקאל א') ופני שור מהשמאל ומכניסין אותו בו. והנה המאמר הזה יכוין אל כל מה שאמרנו שהם מיחסין הנהגת העולם כלה אל מערכות השמים ועבודתם לא אל ההישרה התוריית והנהגתה כמו שהיה הענין אחר מתן תורה. ומאלה וכאלה היו סברות נשחתות כל עובדי עכו"ם שהיו עושי' צלמים מן המחצבים והעצים מהצורות ההם כי חשבום לאמצעיים בינם לבין הנמצאים היקרים העליונים לרוב פחיתות עצמם בעיניהם כנזכר:

[196] שהוא במבט האיב', ר"ל שמזל אב, אריה עומד באמצע צד צפון מול ונוכח מזל טבת שהוא גדי ועומד באמצע הדרום, כשני אויבים העומדים במלחמתם זה לעומת זה, וכמו כן עומד מזל אייר שהוא שור בקרן צפונית מזרחית קרוב אל קו המשוה לעומת מזל חשון שהוא עקרב העומד בקרן מערבית דרומית, כאשר יראה הקורא במפת השמים.

ולדעתי כנגד הסברות הפחותות ההנה ולשרש עקרם ולקעקע פינותם הרבה לעג וכדי ביזיון ישעי' הנביא ע"ה (מ"ד) בפרשת ההיא שזכרנו כי הוצרך לענות כסילים כאולתם פן יהיו חכמים בעיניהם כי ע"ז האופן יאות לעשות ראיות ומופתים בדברים מבוארים מעצמם כמו שהשתדלו הפלוסופים לבאר שהארץ אינה מתנועעת ושהשמש כדורי וכיוצא מאלו העניינים המבוארים מעצמם לפי שכבר היו דעות משובשות בהם כמו שזכר הרב המור' בכיוצא בזה פרק כ"א חלק ראשון ודוגמת זה היתה תשובתו אליהם לאמר הנה אלו הסכלים חשבו שאלו החמרים להיותם יותר חזקים מהם ויותר רחוקים להפסד מהאדם היו ראויין להיות אלהיים או אמצעיים בינם לבין אלהיהם. ועתה יבואו ויראו פחיתותם וחולשתם אשר מצדם הם רחוקים מכל טוב ושלמות הרחק מאד מאדם אם אותם שהם של מתכת ואם אותם שהם של עץ. ובאותם שהם של מתכת התחיל ואמר. חרש ברזל מעצד וגומר. ירצה כי זה החרש שעושה הצלמים מהברזל החזק ושאר המתכות הקיימים הוא מבואר שהוא חזק ממנו עד כי בפחם יפעל בו להפשיר חזקו ובמקבות יצרהו ויפעלהו בזרוע כחו הנה שהחרש הוא יתר הכח עליו בלי ספק. ועוד מעט ישיג אל החרש החזק הזה ממנו מצד ההתעמלות הגדול בפעולתו כי ירעב ואין כח וגם כי יצמא שאם לא שתה מים יעף. ואם אלהים הוא מצד חזקו וקיומו ראוי שיחזיק ויקיים אל החרש ההוא הפועל אותו ומתקנו ולא עשה כן רק החלישו ומיגעו והרי החסרון האחד מהשנים שזכר והוא חולשת ענינו ורפיונו אמנם שתי החסרונות יחד ימצא בחרש העצים שאע"פ שאין בהם כל כך עמל כי הוא נוטה קו ומתאר בשרד ובמחוגה שהם מלאכות נעשות בבלתי יגיעה מ"מ ישיגוהו שתיהן. האחת מה שישיגהו מהעמל בכרת לו ארזים והוא הגנאי בעצמו. והשנית כי הוא רואה בעיניו שהעץ ההוא הנבחר ישיגהו ההפסד והאכול מהר שהוא כבר יראה שעץ אחר שכורתו מהיער מקצתו היה לבער להתיחס בו ולאפות לחם וממקצתו יפעל אל וישתחו עשו פסל ויסגד למו ואיך יתכן שיהא נמצא מקצתו נתן לאכלה וממקצתו יעשה לו אלהים ישתחו ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה. והרי כאן חסרון האכול וההפסד בעץ אחד בעצמו מה שלא יהי' כן באיש ממין האדם שימות קצתו בעוד קצתו חי. ולזה יגמר הלעג לאמר לא ידעו ולא יבינו וגו' ולא ישיב אל לבו וגו'. וזה נרא' בעיני מציאות נכון וכוונה ראוי' לאלו הכתובים וכיוצא בהם אשר נראו בתחלה דברי שוא ותפל. ולזה השתדלנו בביאורם לתת בהם קצת טעם כמו שעשינו בדומים להם אשר זכרנו למעלה:

והנה מכל זה יצא לנו צד גדול של התר אל הספק הראשון אשר עוררנו במאמר אשר זכרנו ראשונה כי הנה האדם אשר כן יצר לבו רק רע מנעוריו ואור נוגה צורתו לא זכר

עליו. אחרי כן בשיעור שיגיע אל אמתת שלמותו אע"פי שתושפע עליו הישרת התורה האלהות ע"י למוד הנה אין מטבעו להתקיים תמיד על הישרתו ומדרכו לפסוח על שתי הסעיפים פעמים יחזור לחשכו הראשון ופעם יצא מאפלתו. וכך הוא דרכו כמו שכן היה הענין מבואר בעושי העגל כמו שיבא כי לזה גזר עליו החכם (קהלת ז') אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. והנה לזה אמרו במדרש הזה (ע"א ד':) שאין מטבע האדם שלא יחטא כלל עד שאם יחטא נגזור עליו שכבר יצא מטבע אנושותו ושוב אין מקבלין אותו ולא תהיה לו עוד תקנה כי האמת הוא שאין מתכונת האדם לעמוד על מידה זו אפי' יום אחד. ולזה לא יבוקש ממנו זה אבל מה שיבוקש ממנו שאם הביאהו רוע תכונתו לחטוא חטא גדול או קטון שישוב בו בתשובה שלמה ויקובל וכמו שאמרו (ר"ה י"ב:) י"י י"י אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא וישוב. ירצה שהענין בהם כמעט שוה וכמו שאמר דוד אם עונות תשמור יה י"י מי יעמוד כי עמך הסליחה למען תורא (תהלים ק"ל). ירצה אם תשמור לאדם מצד נופלו בעונות אין אחד מהם שיוכל לעמוד בזה כי כלם מטבעם לחטוא. אמנם בענין הסליחה הבאה על התשובה יש עמך טענה חזקה למען תורא כי מי שלא ישוב ויבקש הסליחה ראוי שיענש עונש גדול. ולזה ש? חכמים זכרם לברכה (פסחים נ"ד.) התשובה מהדברים שקדמו לעולם כמו שנאמר (תהלים צ') בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם ועד עולם אתה אל וגו' ותאמר שובו בני אדם: והוא מה שרצוהו באומרם לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שנאמר מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה וגו'. כלומר אם היה אפשר לשום אדם שלא יחטא אם לטוב טבעו. ואם להישרתו מזולתו. הנה באמת לא היו ישראל עושין את העגל כי הנה הדור ההוא היו בטבעם השלמים שבאפשרות עד שכבר נתאוה בוראם יתעלה שיהיו תמיד על השלמות ההוא כמו שאמר מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי ולשמור את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעולם והמישרים להם היו בתכלית השלמות. אבל מתוך מה שעשו יראה שאין מאפשרות האדם שלא לחטוא. מזה ישאר דרך נכון ופתח פתוח לבעלי תשובה לאמר הן בעוון חוללנו ובחטא נתיסדנו עד שאפילו הדור השלם בישראל שזכו לעמוד על הר סיני ובוראם אמר אליהם מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי ולשמור את כל מצותי כל הימים למען יטב להם וגו' חטאו חטא נמרץ כזה הנה אם כן אין כל שלמות האדם תלוי בבלי חטוא כלל רק שכאשר יחטא שיזדרז אל התשובה וימחל: וזה הוא ענין שהיתה ידיעתו הכרחית אל שלמות האדם והגעת הצלחתו. והוא מה שביארו רבי יוחנן באומרו בפירוש לא היו ישראל ראוין לאותו מעשה ולא היה דוד ראוי לאותו מעשה אם ישראל

מהטעם שאמרנו ואם דוד שכבר אמר על עצמו ברוח קדשו ולבי חלל בקרבי אלא מפני מה חטאו שאם חטא יחיד וכו' כלומר מפני מה שחטאו נמשך שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד וכו'. ולא יאמר נואש מפני שזכות היחיד הוא מעט. ואם חטאו רבים ילכו אצל צבור ולא יאמרו הואיל ונתפרסם החטא אין להשיב: והנכון שהיה מאמר שאם חטא יחיד וכו' אם חטאו רבים וכו' מה שימשך מהתשובה העצמית. וזה שהתשובה העצמית לשאלת מפני מה חטאו היא מפני שהיה בטבעם לחטא בהנה וימשך ממנה אם כן דבר יש לומר אל היחיד וכו' ואל הרבים וכו'. אלא שהשמיט אותה תשובה אם לביאורה ואם מצד שאין הכוונה במאמר רק אל מה שימשך ממנה. משל לאומר מפני מה נבנה הבית כדי שיראה רבים ויעשו ומן הידוע שאין הכוונה לו שזה הוא תכלית הבנין וכוונתו העצמית אבל הוא דבר שנמשך לסבה העצמית שהיא מציאות הסבות שאחר שנמצאו הסבות למעשה ההוא אם כן כבר אפשר לאחרים שיעשו כמוהו. והנה זה הפירוש נכון מאד בעיני ביישוב דברי המאמר ואמת ויציב לפי ענינו ומועיל הפלא ופלא בכונתו לתת חרב ביד החוטאים אם רבים ואם יחיד להרוג השונא העומד להרגם הוא שטן הוא יצר הרע המדבר באזני עם הארץ החטאים בנפשותם לאמר עוד תוסיפו סרה כי המתחיל בחטא שוב אין לו תקנה. אמנם שומעי דבריהם ז"ל יזכרו וישובו אל ה'. והנה לזה מועיל הספור ודוגמתו בכלל ספורי התורה ואם הוא מגונה כי רצה האל יתעלה בתקון האנשים החטאים כדי שיקחו ממנו דוגמא כי התועלת הוא מרובה מאד מנזק החרפה והכלמה. ועוד כי יהיה בידנו כשטר פרוע השמור בקופתו של לוה לפטור עצמנו מקול מחרף ומגדף שאם לא נכתב זה הענין בתורה היה הענין עלינו לשמצה גדולה כי יאמרו צרינו לא ימלט משהיתה יד אלהיהם במעל ההוא. או שנשא להם פנים בו אשר לא כדת. או שהי' עון זה שמור להם בלבו ועליו מאס אותם וישליכם מפניו כיום הזה והנה אחר שנכתב בתורה מעשה העגל בצורתו ורוב כעסו וכל אשר נגזר עליו הנה סרו כל הטענות כי הרי ראיה בידנו דמאי דאזל אזל ומכאן ואילך חושבנא והוא מה שאמר ישעיהו הנביא הזכירנו ונשפט' יחד ספר אתה למען תצדק אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים ועתה שמע יעקב עבדי וישראל אשר בחרתי בו כה אמר ה' עושך ויוצרך מבטן יעזרך אל תירא עבדי יעקב וישרון בחרתי בו. כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצוק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך וצמחו כבן חציר כערבי' על יבלי מים. זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לי"י ובשם ישראל יכנה (ישעיה מ"ג ומ"ד). הכונה אם תאבה לעצתי אל תכחש דבר מכל אשר עשית כי האומר לא לויתי כאומר לא פרעתי (שבועות

מ"א:) וכן האומר לא חטאתי כאומר לא נפרע ממני החטא לזה ספר אתה למען תצדק כלומר אמור כי לוית למען תצדק באמרך כי פרעת ותפטר. וזה כי אם אביך הראשון חטא בעטיו של נחש הקדמוני ומליצך פשעו בי במעשה העגל וכדומה כי על כן אני חללתי שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים הרי השטרות פרועים. ומעתה שמע יעקב עבדי ונחזור לאהבתנו הראשונה ולא תירא ולא תחת מהחובות הראשונות כי עוד תתחדש ותצמח צמח צדקה על הכללים והפרטים עד שזה יאמר לה' אני וגו'. ובפרק הקורא את המגלה (כ"ה.) תנו רבנן יש נקראים ומתרגמין מעשה בראשית נקרא ומתרגם ולא חיישינן דילמא אתו לשייולי מה למעלה מה למטה וכו'. מעשה לוט ובנותיו נקרא ומתרגם ולא חיישי' לכבודו של אברהם מעשה תמר ויהודה נקרא ומתרגם דשבח הוא ליהודה דאודי. מעשה העגל הראשון נקרא ומתרגם ולא חיישינן לכבודן של ישראל כי היכי דתהוי להו כפרה. הנה הזכירו שתי סבות אשר לכל אחת מהנה היה אפשר לנותן התורה ברוך הו' להעלים קצת דבריו. האחת במה שיגע מהנזק והמבוכה בשרשי התורה והאמונה בשאלות במעשה בראשית או קודם שנברא העולם. והשנית במה שיגיע ממנו חרפה ובוז לאדם גדול נשוא פנים שרש האומה וענף מגדולי ענפיה כמו שהיה הענין באברהם אבינו וביהודה או לכל האומה בכלל כמו מעשה העגל. ואמרו כי לשום סבה מאלו אין למנוע פרסום מה שנכתב בתורה בשום פני' אם בשרשים התוריים נתפרסם האמת והמשכילים יבינו ולא יהרסו אל ה' לראות ונם למשוא פנים אין לחוש. וזהו מדה משובחת בתורה כי אע"פ שלא ימשך מספור ענין לוט רק הודעת התחלת שתי האומות ההן עמון ומואב אין למנוע פרסומו משום כבודו של אברהם כ"ש כשיהי' דבר שאפי' ההמון ילמדו ממנו מדה טובה כענין יהודה שמתוך גנותו למדנו שבחו שהודה ולא בוש וכ"ש כאשר תהי' ההזכרה לתועלת המבוייש ויגיע לו ממנה פרסום כפרת העון כי אז ודאי יצא הפסדו בשכרו כמו שאמרו בפירוש ולא חיישינן לכבודן של ישראל כי היכי דתהוי להו כפרה והוא ראיית הפרעון שאמרנו. אמנם כאשר יובן מפשט הכתובי' שהעוון היה חמור ומגונה יותר ממה שהיה כשיובן ענינו היטב הנה אז חסו חכמים עליו ואמרו שיקרא בהמון ככתבו אמנם שלא יתורגם באזניהם כדי שלא יבינהו הלועזי' בעם כפשוטו ויקחו ממנו כוונה שלא עלתה על לבו והוא מה שאמרו שם מעשה עגל שני נקרא ולא מיתרגם משום כבודו של אהרן ואלו הן מעשה עגל שני מן מה עשה לך העם הזה עד וירא משה את העם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם. וגם ויגף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן שהכוונה בכתובים האלו הוא זולתי מה שיבינוהו ההמון מפשוטם כמו שיבוא היטב ב"ה וכוונו שלא לייחס עוון למי

שלא עשהו לא לחוש אל כבוד מי שאינו ראוי לחוש אליו. ולזה הדרישה ברבים לפרש ולבאר כוונת הכתובים ההם לפי מה שכוון מהמסדר אותם היא מצוה שאם התרגום היה מענינו לפרש אותם היה ממצוה לתרגמם ברבים. והנה בזה נתבאר מה שרצינו להקדימו אל זה הפועל המגונה מאופן נפילתם עליו ותועלת זכרונו בתורה. ומעתה נבוא אל ביאורו אך בזכרון ספקות הנופלות בספור:

א באומרו וירא העם כי בושש משה וגו'. ויקהל העם וגו'. והלא לא נמצא שנתעכב משה אחר ארבעים יום כלום. ואף כפי מה שאז"ל כי באו שש ולא בא כסבורין שהיה היום ההוא מן המנין (שבת פ"ט) כמו שפרש"י ז"ל. איך היה להם שהות באותו יום אחר חצות להקהל על אהרן ולהרוג את חור ולעשות את העגל ולבנות מזבח לפניו כ"ש למאן דאמר (רש"י שם) שטעו ביום המעונן בין קודם חצות לאחר חצות ולפי שלא נתקררה בזה דעת חז"ל אמרו (שם) שהיו שם מעש' שטן: וגם שלא באו אל אהרן אלא בטענת כי זה משה האיש וגו' לא ידענו מה היה לו. מי שם מחסום לפיו שלא הודיעם כי בוא יבוא ולא יאחר. ואיך איפשר שלא יספיקו לו דברי רצוי ופיוסין לדחותם עד הבקר: ב אחר שלא הניעם אל זאת השאלה כי אם העדרו של משה הנה היה להם לבקש מאהרן שימלא מקומו ללכת לפניהם ומה להם ולאלהים. ומה רצו לומר אלהים אשר ילכו לפנינו: ג כי לפי הנראה הנה הם לא זכרו שיעש' להם אלהי זהב וגם לא הזכירו לא טלה ולא עגל והנה אהרן לא די שלא מיחה בידם אלא שהקדים פניהם באומרו פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנותיכם והביאו אלי ולא עוד אלא כשהביאו לו הוא לקח מידם ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה. ומי בקש זאת מידו. והקשה מכל וירא אהרן ויבן מזבח לפניו: ד באומרו לך רד כי שחת עמך אשר הוצאת וגו' סרו מהר וגו' עשו להם עגל מסכה ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם. כי למה לא יחס המעשה לעושהו כמו שאמר את העגל אשר עשה אהרן. ולמה לא בקש מידו. וחלילה שיהיה משוא פנים לפניו: ה באומרו יתעלה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא כי לפי ענינם יותר היה ראוי לומר כי עם כבד עון הוא. ועוד מה טעם הניחה לי ויחר אפי בהם היה לו לומר הניחה לי ואכלם: ו אומרו למה י"י יחרה אפך בעמך ואם לא עכשיו אימתי. עוד אומרו אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה הלא היא המחתכת הדין עליהם. וגם מאמר למה יאמרו מצרים אינה טענה וכי בשביל השוטים תלקה מדת הדין. גם כי מלת לאמר יתירה: ז הזכיר עתה בתפלתו ותדבר אליהם ארבה את זרעכם וכל הארץ וגו'. השתא גט בעי מיתב להו כתובה בעי מיניה. ואם נתכוון לזכור לו שבועת האבות הרי כבר השלים עמהם כמ"ש ואעשה אותך לגוי גדול. ולמה אחר זכרון זכות

אבות בדבריו תחת שהיה לו להקדימו כמנהג בתפלה: ח באומרו והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא עם אומרם ז"ל (אבות פ"ה) שהלוחות היו מעשרה דברים שנבראו בין השמשות ומה טעם הרבה בכאן בשבחן ולא גמר הלולם כשאמר ויתן אל משה ככלותו וגו': ט מאמר קול מלחמה במחנה ויאמר אין קול וגו'. מאי נפקא לן מהמאמר ומהתשובה מאי דהוה הוה: י אומרו ויהי כאשר קרב אל המחנה וגו' ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות וגו'. וכי אם לא ראת לא האמין מה שא"ל האל יתברך: ולמה לא הניחם בהר או לא שברם שם בשעת חמה: יא אומרו ויקח את העגל אשר עשו וישרוף באש דמאי שרפה שייכא ביה. יב באומרו מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו וגו'. שיראה שהוא דבר שהיה לו לעשותו אם עשו לו דבר רע: יג בתשובתו אתה ידעת את העם כי ברע הוא. כי הן לו יהי כדברו היה לו לדחותם יום או יומים כמו שאמרנו ראשונה כל שכן שכחש מעשה שעשה בעגל ומה שצר אותו בחרט ומה טעם ואשליכהו באש ויצא העגל הזה. וסוף דבר כיון שנאמר וירא משה את העם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן יש לתמוה איך לא הענישו. וכ"ש ממה שנאמר ויגף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן טוביה חטא זיגוד מנגד (פסחים קי"ג:). ומה רצה באומרו מלאו ידכם וגו': יד באומרו אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב כי לא הזכיר מה שידע מפיו תחלה ולפי מה שאמרו חז"ל (יומא פ"ו:) שצריך לפרט החטא הי' לו לומר עגל זהב. ועוד אחר שנאמר וינחם ה' על הרעה מה לו לבקש עוד עליהם: טו אומרו בעת ובעונה הזאת לך נחה את העם וגו כי היום לא יום בשורה הוא ודי עתה במחילה לבד. ואיד יתכן עם זה אומרו ביום פקדי ופקדתי. טז אומרו וישמע העם את הדבר הרע הזה כי אחר שהדבר היה רע מפורסם אין צריך לפרש כי אבלותן מוכיח עליהם שהכירו רעתו. ואע"פ שהוא ספק נקל יש במשמעו הבנת הכתובים: יז אחר שאמר הכתוב ולא שתו איש עדיו עליו למה הוצרך אחר כך לומר ועתה הורד עדיך מעליך וכן נאמר עוד ויתנצלו בני ישראל את עדיים וגו'. וגם הוא ראוי לדעת עדי זה שדבר בו הכתוב מה הוא. ועוד אומרו אמור אל בני ישראל אתם עם קשה עורף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ועתה הורד וגו'. כי מצד אחד חדש להם לשבח וחבה והוא אומרו בני ישראל מה שלא זכר זה בכל הפרשה רק העם או עמך ומצד אחר מגזמם לאמר רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. והנפש לא תמלא ממה שכתב הרמב"ן ז"ל בזה כמו שיבא ב"ה: יח באומרו ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד וגו': כי מה טעם שיזכור בכאן מה שהיו נוהגין בו בצאתו ובבאו. ושם יאמר טעם ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל מצורף למה שאמרו רז"ל (ב"ב

ע"ה.) פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה זקנים שבאותו הדור אמרו. ואחר זכרון אלו הספקות נבוא אל הביאור:

וירא העם כי בושש משה

הצעה

יראה לתת מסוה על פני העם. וישקיף גם כן לכבוד אהרן:

[197]להיות תולדות השמים והארץ בהבראם חדשים וכל שיח סוד שרפי מעלה טרם יהיה בארץ. וכל צמח צדקה ותהלה טרם יצמח כי לא המטיר י"י על אישיה גשם נדבות ועל אורות נרות מצוה ותורה. ואדם אין בכל הדורות הראשונים ההם יכין לו לדרוש את י"י. ואד יעלה מן הארץ ארץ מאפליה היא החכמה הטבעית אשר ע"י המחקר האנושי והשקה את כל אנשי עיוניה יין חמר מלא סכלות בקיום קדמות העולם ומציאותו על החיוב ולסלק מבורא עולם כל חפץ ורצון ושום מעשה ודעת בכל אשר נעשה תחת השמש. ויגר מזה ומזה רוח שקר בפי כל חכמיהם אשר יאמרו למזמה כי לא תהיה תפארתו ותהלתו זולת זה כמו שכתבנו בשער כ"א ול"ט ומ' וזולתם. גם שמריה ימצו ישתו כל משפחות האדמה להאמין ולקיים כי עזב ה' את הארץ אל הנהגת הטבע אשר על פי מערכות השמים המחוייב על מנהג אחד ועל טבע אחד תמיד אל החסיד לא ירבה ולרשע לא ימעיט כי על כן למדו חכמת מלאכת עבודת האדמה בשמור לעשות את כל מלאכת השמים והסך לה נסכים כי ראו להתאמץ בכל כחם להכין הגשמים התחתוני' לקבל השפע מן הגרמים השמימיים כפי מתכונתם וטבעם כמו שכתבנו ראשונה ונמשכו אחר זה המנהג זמנים גדולים ושנים רבים למאות ולאלפים עד שנקבעה אמונה זו בלבם בקשר אמיץ וגזרו כי כל השתדלות וכשרון מעשה זולתי זה הוא בטל. לכן היה מענינם כי אפילו אחר התפשטות האמונה הנכונה וגלוי אמתתה אשר היתה התחלתה ע"י אברהם אבינו ע"ה כי הוא החל לגרש הדעות הנפסדות מהארץ ומנהו והלאה אב לבנים יודיעו אמותה עד שנשלמה על ידי משה רבן של נביאים ביציאת מצרים וקריעת

[197]להיות וכו', תוכן דעתו בקוצר הוא, כי אחרי ברוא אלקים ארץ ושמים, בטרם נגה אור הנבואה האלקית על בני אדם, האמינו כלם עפ"י מחקרם האנושי בקדמות העולם, וכי הכל נמשך בהכרח עפ"י חקי הטבע ומערכות כוכבי השמים, עד שבא אאע"ה וזרעו אחריו עד מרע"ה והפיצו אור האמונ' האמיתית בחידוש העולם והנהגתו עפ"י הי"ת בארץ, וכאשר ראו האותות והמופתים אשר בארץ חם, נחלקו העם לחצי, קצתם האמינו כי אצבע אלקים הוא, ובתמהם על הפלא הגדול הזה אשר לא ידעו על נכון מהותו וסבתו היו משתוקקים להשיג אמיתתו על נכון, וחפצים בעבור זה לקרבה אל ה' ולהרבות ידיעתם בענינים רוחניים ואלקיים כאלה, כמו ששאל אדון הנביאים "הראני נא את כבודך ואדעך בשם" וקצתם חשבו הכל רק לאחיזת עינים, להט וכישוף, כי לדעתם אין אפשרות שיצא דבר באמת ממנהג הטבע הנהוג, ומכת זה היו העם היוצאים ממצרים עושי העגל, כאשר הולך ומבאר הרב ז"ל.

ים סוף וירידת המן והשלו והבאר וגדולה שבכלן נתינת התורה האלהית במעמד הנכבד והנורא ההוא עדיין נשארו בענין ההנהגה אצל כתות האנשים שני מיני מבוכה:
המין האחד מצד גודל האמונה ועוצם התשוקה לבחון ולראות במעשה ה' כי נורא הוא והמין השני מצד קוטן האמונה וביצורה ופסוח בה על שתי הסעיפים: משל זה איש גדול מנביאי י"י וקדושיו נתן עיניו באיש אחד לעיני עמים רבים והרגו או שסמך ידו על המת והחיהו וכיוצא הנה קצת הנצבים שם היודעי' את גדלו ואת חסידתו וקורבתו לאלהיו הנה המה קיימו ויאמתו המעשה ההוא בלי שום ספק אבל יתמהו מאד על הפלא הגדול ויסכלו מהותו וישתוקקו בכל כחם להשיג בהשגתו. וקצת עמי הארץ אשר לא יאמינו כי יש כח בחכמה ובחסידות לשנות טבע המציאות בשום ענין אע"פ שראו המעשה בעיניה' כחשו ויאמרו לא הוא כי אם אחד ממעשי התחבולות אשר יראה להם ותאחז בהתול עיניהם או על ידי אי זה מעשה להט וכישוף שיהיה בו מביא למנהג הטבעי אלא שהוא מום כל מהם. והם ג"כ התאוו תאוה לנסות לעשות בלטיהן כמוהו כדי להכחיש ענינו: וזה הענין עצמו הוא מבואר מציאותו בין הכת החשובה של החסידים והמאמינים במעשה הנביאים והנביאי' עצמם בכל מה שיעשה על ידם מהפלאות כנגד מערכות השמים וכת המין המקטינים באמונה ומפקפקים בה תמיד. ואלו ואלו הם רצין. אלו רצין לחיי עולם ירדפו לקרבה אל י"י ולדעת דרכיו יחפצו כל היום כמו שנמצאת שלהבת התשוקה בוערה תמיד בלב כל השלמים כמוזכר בתורה גם בנביאים גם בכתובים. ואלו רצין לבאר שחת לנסות עשר פעמים כי אינם מאמיני' והנה מצאנו ראינו שנסדרו שני מיני' אלו מהתשוק' והחפץ ההפכיים סמוכים ותכופים בספורים האלה. הראשון תשוקת בני ישראל הרעה ונסותם את י"י במעשה העגל. והשני הכוסף העליון והאלהי אשר למשה אדוננו לדעת דרכיו יתעלה ולראות את כבודו הבא אחריו:
אמנם המין האחד הוא מבואר כי זה העם היוצא ממצרים אשר החלה בהם התפשטו' הנבוא' וההשגחה האלהית בעולם הם רבים עתה מהבועריי' בהם מצד הרגלם כל ימי עבודתם תחת יד מצרים המכחישים פמליא של מעלה בכל מיני כשופיהם ופחיתות עבודותיהם הזרות והנכריות אשר כתבנו ראשונה רוע כונתם ופחיתותם הנה הנם נטו אחר המורגל בהם עד שנשכח מפיהם שם י"י הגדול כמו שאמר משה (שמות ג') ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם על דרך שאמר פרעה (שם ה') מי י"י אשר אשמ' בקולו לא ידעתי את י"י וכבר הוצרכו האותו' והמופתי' לשיאמינו בו ואף על פי שהאמינו בתחלה מיד חזרו לומר (שם) ירא י"י עליכם וישפוט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה וגו'. ומזה נתרעם ואמר (שם ו') הן בני ישראל לא שמעו אלי. ואם חזרו להאמין בראותם מכות

הארץ ההיא ותחלואיה עוד מעט חזרו בהם וימרו על ים בים סוף (תהלים ק"ו) באומרם (שמות י"ד) המבלי איו קברי' במצרים לקחתנו למות במדבר מה זאת עשית לנו וגו' הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרי' לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים כי טוב לנו עבוד את מצרים וגו'. ואף כי נאמר שם ויירא העם את י"י ויאמינו בי"י ובמשה עבדו הנה על שפת הים אמרו (שם י"ו) מי יתן מותנו ביד י"י בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע. כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה וגו'. הנה שייחסו תמיד העלייה ממצרים למשה כסבורים שבחכמת מצרים היה עושה אלא שהוסיף חכמה עליהם כמו שמעשיו יתרים על מעשיהם ועדת קרח רשעם הגידו לא כחדו (במדבר י"ו) המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר וזאת היתה סבה עצומה להם שתמיד כל היום היו מסופקי' במעשיו כמו שיחוייב לבוא בהכרח לשום דבר מהדברים כי בסלק ההכרח או שישב ויסירהו מלבו מיד ישוב לסורו. וכבר נתבאר כל זה בפירוש גמור באומרו (שמו' י"ז) על ריב בני ישראל ועל נסותם את י"י לאמר היש י"י בקרבנו אם אין יורה שאע"פי שהיו מודים בחכמתו הנפלא תמיד כל היום הם פוסחים על שתי הסעיפי' וחושבי' מחשבות ומרבים הרהורי' לחקור ולפשט במה היה כחו גדול אלא כל זמן שהיה משה עמהם לא היה להם מקום לצרף מחשבתם למעשה עד עתה שנאמר וירא העם כי בושש משה לרדת מן ההר. ומהידוע שלא נמצא בכתוב שייעד להם משה יום חזרתו אליהם שלא נאמר אלא (שם כ"ד) ויעל משה אל ההר (שם) ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה ואולי למשה עצמו לא נודע יום בואו. (א) וא"כ כוונת אומרו כי בושש משה שראו שהסתיר משה פניו מהם קצת ימים ולא אץ לבוא כפעם בפעם ואז היה להם עכובו זה זמן מוכן להוציא אל פועל מחשבתם הרעה לבעבור נסות היוכלו עשות דבר שידמה למה שהיה עושה אותו משה והיה אז להם שהות להקהל על אהרן לא יום אחד ולא יומים כי אם הרבה ימים לאמר לי יום יום קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש וגו' והכוונה שינסה לעשות להם האלהים אשר אמרו להם זה כמה: (ג) ויתכן שבמאמר הזה כוונו ויחדו להם אל צורת מזל שור כי הנה הם לחשבם עצמם מכלל המצרים אשר ישבו בארצם זה כמה שנים אמרו כן אשר ילכו לפנינו כלומר לפני מזלינו אשר היינו עד הנה תחת ממשלתו כי הנה מזל שור הוא עומד תמיד לפני מזל טלה בסדר האפודה כלומר למזרח העולם כשהם על האופק ואם הוא אחריו בתנועה היומית. וחשבו כי בכח שור זה נצח משה לכחו של טלה מזל מצרים והוא אומרם כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו כלומר לא ידענו באמות מה כח היה לו אבל אנו חוששין שזו כחו לאלוהו ואתה מפני היותך בעל סודו תוכל

להישירנו בזה דרך נכונה. ולזה החליט עליהם המשורר וימירו את כבודם בתבנית שור וגו' (תהלים ק"ו). כי הם עצמם אשר בחרו להם כן. ויסבול שירצה שהמירו את כבודם כבוד טלה בתבנית שור. (יג) ובלי ספק כל הימים ההם היה דוחה אותם בטענות ודברים עד שהרגו את חור לפי קבלת חז"ל (סנהדרין ז'.) ולא ספר הכתוב דבר מזה להיישירנו אל אמתת כוונת אהרן וחומר מעשהו בזה. שאם היה מספר פרטי הקהלותם ודחיותם מדי הפצירם בו יום יום הנה לסוף כאשר עשה יראה שחטא חטאה גדולה אלא שעשה אחר ההפצר ואין ההפצר התנצלות לו מדעתו. אבל עכשיו שלא ספר רק מה שעשה בסוף יראה שמתוך גופו של מעשה לעמוד על התנצלותו אם ישנו פה מה שלא יסופק אחר שנודע ששלם לו האל ית' טובה תחת זאת כמו שיתבאר. והנה זה ממש דומה למה שעשה בפרשת מרגלים שנאמר (במדבר י"ג:ב') שלח לך אנשים וגו' וישלח אותם משה וגו'. מבלי שיתנצל במה שנזכר במשנה תורה מהפצירם על זה הענין ודחותו חותם ממנו בכל עוז. כי אם היה כותב כן לא יובן עקר חטאם במעשה ההוא כמו שיתבאר במקומו שער ע"ז ב"ה. והנה לפי זה שתק הכתוב מכל מה שעבר ביניהם בכל הזמן ההוא וספר מה שדבר להם בסוף. ויאמר אליהם אהרן פרקו את נזמי הזהב וגו'. הנה אהרן קדוש י"י כשראה אותם ברע ושאין לו שום טענה ותחבולה לדחותם עוד ראה בחכמתו להסכים עמהם בנגלה ממעשיו והראה את עצמו כאלו הוא מזדרז בכל כחו לעשות רצונם להוציא הצורה ההיא המבוקשת מהם אל הפועל והיתה כוונתו כי כל עוד שיעשנו על צד היותר נאות לכוונתם ולבסוף יראו שאין בו ממש יבושו ממחשבותיהם ותשקוט תשוקתם זאת הפחותה ולא תהיה להם עוד תקומה מה שלא יהיה זה בזולת זה האופן. ולזה אמר להם פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנותיכם והביאו אלי הסכים עמהם לעשותו מהחמר היותר נכבד והיותר קיים והמתייחס בגוונו אל הצורה אשר שאלו אל הסבות אשר כתבנו ראשונה. וגם הראה להם פנים כי אותו הזהב אשר נשתמשו בו הנשים והבנים והבנות בתכשיטיהן היה היותר נאות למלאכה ההיא כי מחשבת המשתמשים בו ברגילות מועלת בכמו אלה מעשים השמאליים. והיתה עקר כוונתו שהנשים והבנים והבנות ימאנו להוריד עדיים מעליהן ויהיה עכוב בדבר ומשפט הכתוב נראה שכן היה שנאמר ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם ואלו נשים ובנים ובנות לא נאמר. וכן אמר הוא ואומר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי. אמר כי הוא חשב לדחותם עד יסכימו במי ומי ראוי לתת הזהב הראוי למלאכה והם לא נתעכבו בדקדוק זה ויתפרקו הם עצמם ויתנו לי. ולפי קבלת חז"ל (פר"א פ' מ"ה) כבר קבע הקב"ה לנשים שכר לפי שלא רצו לתת נזמיהם למעשה העגל בשהם בטלות ממלאכה בכל ראש חדש ור"ח

אשר בעליהן מקריבים שעיר עזים לחטאת לי"י (במדבר כ"ח:ט"ו). ואל הכוונה הזאת עצמה נאמר ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה כי הוא צייר וחקק אותו לעיניהם בתוך דפוס כדרך שחוקקים הצורפים חוקקי כל תמונה וכל תבנית בדפוסים של עפר או של חול לצקת בם כל כלי ואחשוב שאותו דפוס החלול שעשה קרא בכאן חרט לפי שבו היה נחרט ומחוקק מהצורה ההיא ואמר ויעשהו עגל מסכה כי אחר שנעשה הדפוס התיך הזהב באש והשליכו אל תוך הדפוס ויצא צורת העגל שלם לפניו כמ"ש להלן ואשליכהו באש ויצא העגל הזה. (יג) ויהיה אומרו ואשליכהו באש כמו ופעל בפחם ובמקבות יצרהו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות וגומר (ישעיהו מ"ד:י"ג) וזולתם ושם יבאר תכלית כוונתו כמו שיבא. סוף דבר כוונתו היתה שלא לגרוע מחוקו דבר כדי שלא יתלו חסרון דעתם בחוסר המעשה. וכמו שהוא מבואר שראה ועשה כמוהו אניהו ז"ל לנביאי הבעל שהישיר להם בדרך עבודתו וקריאתו ותפלתו כשאמר בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה כי אתם הרבים וקראו בשם אלהיכם וכאשר עשו ולא הועילו נאמר ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול גדול כי אלהים הוא כי שיג וכי שיח לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ (מלכים א י"ח:כ"ז). וכבר כתב הרלב"ג ז"ל כי כל אלו הענינים קורים בעבודת הככבים להיות הככב ההוא הנעבד פעם הולך פעם נזור פעם עומד וזולת מהמצבים. ויראה שרצה בהתוליו אחר שאתם עושים את הבעל בעל תמונה ובכלים גשמיים אם כן תודו שיש לו שיחה וצפצוף דבור כשאר האדם ואם כן כל משיגי הגוף משיגים אותו ואם כן דרך לו ג"כ מדרכי האדם מן היגיעה והשינה וכדומה ולזה יש לחוש שמא מדי עלותו למרום לבקש חפצכם מפטרונו. וכל שכן אם היה הצלם הנעשה לככב מאדים שהוא בגלגל החמישי כי ירד עיף ויגע כי רב הדרך ונשתקע בשינה ואפשר כי באומרו וכי דרך לו כיון להתל בהם לומר שהבעל ההוא הוא בעל דעת ורצון בתנועתו כי זה מה שיבדל בו מאמר דרך מלשון תנועה כלומר שכבר היה לו דבור והשגה שכלית כמו שאומרים בככבים עצמן. איך שיהיה לא הניח דעת מדעותיהם הפחותות שלא הזכיר להם והכל עשו כנזכר שם ויקראו בקול גדול ויתגודדו כמשפטם עד שפך דם עליהם. והכל כדי שלא ישאר שום פתחון פה לבעל הדין: וכך היתה כוונתו של אהרן זקנו להעתיקם משבושיהם ולהודיעם שהם רודפים אחר ההבל שאין בו ממש היודע ידע שיהיו מהם אנשים בוערים בלי שום דעת ותבונ' שבראות' אותו יוצא מתוך הדפוס מיד ישתחוו לו דאמרו אלה אלהיך ישראל מבלי שינסו בו אם יש לו שום צרך של אלהות: (ג) ועל זרוז הסכלות הזה הנפלא אמר הכתוב וירא אהרן ויבן מזבח לפניו על דרך וירא וירץ לקראתם (בראשית י"ח:ב') שראה והתבונן שהיותר

נאות לפי צורך השעה לבנות מזבח לפניו ולקרא חג לי"י ליום מחר כי עכ"פ יודיע השם יתעלה למשה את כל המעשה ההוא ובוא יבוא ולא יאחר. ואין ספק שאם היה יודע כי בא יומו לבוא היה דוחה אותם מסוף המעשה עד הבקר עם שרוב העסק במלאכ' ההיא היה בהמשך הזמן שעמד שם כמו שאמרנו וישכימו ממחרת ויעלו עולות וגו' הנה אלו הבוערים בעם אשר הודו מיד באלהותו ואמרו כי הוא המעלה אותם מארץ מצרים וכי בכחו עשה משה את כל הגדולות והנוראות ההן ואשר השתחוו וזבחו לו הם היו דלת העם כשלשת אלפי איש אשר נהרגו ע"י בני לוי אבל יתר העם אם שנתכוונו למה שאמרנו הנה לא השתחוו לו ולא עבדוהו עד אשר יראו מה טיבו ולזה לא נענשו במיתה.

(ד) כ"ש שלא יהיה עוון אשר חטא אהרן המכוין להוציא מלבם כל חשד ושיהיו נאמנים לה' ולמשה עבדו. ובמדרש משל לבן מלך שזחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו אמר לו פרגוטא אחד אל תיגע בעצמך תן לי ואני חותר הציץ המלך עליו אמר לו יודע אני איך כוונתך חייך איני משליט על פלטין שלי אלא אותך. כך בשעה שאמרו ישראל לאהרן קום עשה לנו אלדים אמר להם פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם וגו' אמר להם אני כהן ואני עושה אותו ומקריב לפניו והוא לא עשה כן אלא לעכבו עד שיבא משה א"ל הקב"ה אהרן אני יודע היאך היתה כוונתך חייך איני משליט על קרבניהם של בני אלא אותך שנאמר (שמות כ"ח) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וגו' (ש"ר פ' ל"ז):

הנה הרלב"ג הליץ בעד אהרן ענין העכבה בלבד והביא זה המאמר לראיה. אמנם רואה אני בו את כל דברי כי הם חשבו לחתור השגתו של משה עם אלהיו באותו המעשה הגרוע והפחות שאין בו ממש כמו שלא היה ממש בצפורן העשויה לחרט אותיות דקות כד"א (ירמיהו י"ז:א') בעט ברזל צפורן שמיר לחתור חומה חזקה של פלטין מאבני גזית. ואהרן אמר שהוא יעשה זה באופן היותר שלם שאפשר מצד מה שהוא חכם ויודע לכוין כל הדברים הצריכים אל המלאכ' והכל ראה השם יתעלה ואמר לו אני יודע כוונתך ואתה תהיה כהן לעול' כדי שתתפרסם לכל: וידבר ה' אל משה לך רד וגו' סרו מהר וגו'. אמר שכבר קרה להם אחר מתן תורה מה שהורגלו בו מהשנויים קודם לכן כמו שכתבנו והוא שאף על פי שנכנסה בלבם במעמד ההוא אמונה שלמה שעליה אמר (דברים ה':כ"ו) מי יתן והיה לבבם זה להם וגו' עוד מעט סרו מהר ממנה ועשו להם עגל מסכה. ואע"פי שאין בו ממש כבר הודו לו שלשה מיני עבודה הראשי' ההשתחוואה שהוא ענין היראה וההכנעה והזביחה שהוא ההדור והכבוד ואמרו אלה אלהיך ישראל הוא השבח וההלול ששלשתן כללם המשורר באומרו (תהלי כ"ב) יראי ה' הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל זרע ישראל ודי בזיון וסכלות מוחלט: ויאמר ה' ראיתי

את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא. (ה) התחיל מאמר בפני עצמו ואמר הנה לשעבר נסתכלתי בתכונת העם הזה וראיתי אותו עם קשי עורף והחזקתי אותה להם למדה טובה לבלתי היותם כפתאים מאמינים לכל דבר ולזה הוזקקתי לעשות להם את כל הגדולות והנוראות אשר ראו להעתקם מקושי עורפם אל השיווי והמיצוע בענין האמונה והוא להעמידם על האמונה השלמה בכל מה שיגיע להם על ידי הנביא המוחזק כמו שאמרתי ראשונה (שמות י״ט:ט׳) וגם בך יאמינו לעולם. והנה עדין הם על טבעם הפחות שגדל עמם מרוע הרכבתם שהולך ונמוג לבלתי עמוד על מצב אחד כמו שנזכר בדברים אשר בשער ועתה לפי כן הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם: ואעשה אותך וגו'. לקיים מה שנשבעתי לאבות. אמנם עתה ראה כי הודה לו בזה מה שאמרנו בהקדמה שלא יבוקש מהאדם שלא יחטא שאין כך מטבעו ומהרכבתו אלא שיחטא וישוב וגו' (ה) ולזה אמר לו הניחה לי ויחר אפי כלומר אם אתה תניח לו יחר אפי בהם ואכלם ואם לאו לא יחרה כלומר שאין להחרד ולכעוס על מה שהוא כן מטבעם כמו שאין ראוי לכעוס על האש שישרוף ועל האבן שתפול אבל שראוי להחרידם וליסרם ולהענישם באופן שיכירו גודל חטאתם ויכנעו בנפשם וישובו אל ה' וכמ"ש חז"ל (ירושלמי מכות פ"ב הל' ז') שאלו להקב"ה חוטא מה ענשו ואמר יעשה תשובה ויתודה ויתכפר דכתיב (הושע י״ד:ג׳) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ונאמר (תהלים כ"ה) טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך. ודבר ה' היה יקר ונעים על אזן שומעת וטרם ישוב אליהם נזדרז להליץ בעדם ולהתפלל תפלה נפלאה כפי חמר הענין והשעה: ויחל משה את פני ה' אלהיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך וגו'. (ו) לפי שכובד החטא וגדלו יבחן מג' פנים. אם מצד המעש' היותו מגונה מאד מצד עצמו כמו שאמר' תורה בכמה מקומות (ויקרא י״ח:כ״ב) שארה הנה זמה היא (שם) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא ודרך כלל (שם) כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו וגו'. או מצד הפועל אותו כמו שהיו המצות המיוחדות לכהנים משמירת הטומא' ומנהג הקדושות כי הבלתי הזהר בם לזולתם אינו חטא ומזה האופן הם כל העבירות הקלות הנעשות ע"י החשובים וכמ"ש יוסף (בראשית ל״ט:ט׳) איננו גדול בבית הזה ממני וכו'. או מצד מעלת המצו' והמזהיר בו כי היא סכנה עצומ' לעבור על דבר מלך שלטון על אי זה דבר שיהי' גדול או קטון וכמו שאמרו ז"ל (במדבר רבו' פ' י"ט) גזירה גזרתי חוקה חקקתי אין לך רשות לעבור עליה. ובשלשתן טעו ישראל בחטא הזה המגונה. וכן סדרם משה בדרך הוידוי באומרו אנא חטא העם הזה חטאה גדול' ויעשו להם אלדי זהב, כי באומרו העם הזה כיון שהעם מצד עצמו היה כבד עון יותר מזולתו כי הם ראו ולא זר את כל אשר עשה עמהם להפליא. ובאומרו

חטאה גדולה כיון אל עברם על מצות מצוה כי בבחינ' ההיא תקרא עשיית הגנאי חטא כמ"ש יוסף על כיוצא בזה (בראשית שם) וחטאתי לאלהים. ויהודה (שם מ"ד) וחטאתי לאבי. ואמר גדולה כי גדל עוון עמו לפי ערך הכרתם. ועל גנאי המעשה אמר ויעשו להם אלהי זהב כי אין סכלות גדולה מזו וכמ"ש יוסף (שם ל"ט) ואיך אעשה הרע' הגדולה הזאת. הנה הוא ע"ה התחכם ללמד עליהם סניגוריא מפאת כל שלשה בחינות הללו אשר יראה שבאה עליהם התפישה מחמתם. ובמדרש (ש"ר פ' מ"ג) ויחל משה את פני ה' אלהיו שדבר בקלות ראש לפני הקב"ה מפני צרכן של ישראל הדא הוא דכתיב (משלי ט"ז:י"ד) חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה שבשעה שעשו ישראל אותו מעשה מיד עלתה חמתו של מלך מלכי המלכים ושלח מלאכי חבלה להשחית את ישראל הוי חמת מלך מלאכי מות. ואיש חכם יכפרנה זה משה שנקרא חכם שנאמר (שם כ"א) עיר גבורים עלה חכם שלמד סניגוריא עליהם דכתיב ויחל משה את פני ה' אלהיו וגו'. והנה הוא מבואר כי משלחת מלאכי רעים היו הבחינות ההנה אשר כל אחת מהנה תחייבם לכליון חרוץ. והנה חכמתו עמדה לו בנהוג קלות ראש בחלל כל הצדדים ההם ולהפוך אותם אל צדדי הקל וסבות המחילה כמו שיתבאר מסדור דבריו על פי מדרשי חז"ל המאירים פני התורה. ועל עצם המעשה אמר למה ה' יחרה אפך ירצה אתה הוא ה' אלהי האלהים ואדוני האדונים אשר אמתת גדלך גלויה ומפורסמ' בעולם למה חרה לך כי ישאל העם הזה וכי ינסה לדעת היש ה' בקרבם אם אין ואם קצתה לסכלותם השתחוו לו ויזבחו לו הנה באמת עשו דבר בטל וכלום מתקנא אלא גביר בגבור חכם בחכם עשיר בעשיר והוא הדבר אשר ביארו היטב כשאמר ויעשו להם אלהי זהב כלומר שהמעש' ההוא בטוב הבחינ' אינו כדאי שיכעס עליו השיעיר ההוא שלא עשו אלא אלהי זהב ומה כחו וגבורתו שתתקנא בו. משל לאשה שעושה צלמי זכר מעץ ואבן כסף או זהב ותנאף בם כי עם שהוא שטות ובהמות גדול' ראוי להעתיק' ממנו ויסר' אבל אינו כדאי שיקנ' לה בעלה על זה. ואינו כתוב בתור' שאת' אל קנא (שמו' כ') רק על עבוד' צבא השמי' שיש בהם קצת ממש כמו שנא' (תלי' קלו) הודו לאלדי האלדים. ובמדרש (ש"ר שם) ר' נחמיה אומר בשעה שעשו ישראל את העגל עמד משה לפני הב"ה אמר לפניו רבש"ע בניך עשו לך סיוע ואתה כועס עליהם העגל הזה יהי' מסייעך אתה מזריח את החמה והוא את הלבנה. אתה את הככבים והוא את המזלות, אתה משיב הרוח והיא מוריד את הטל אתה מוריד גשמים והוא מעלה צמחים א"ל אף אתה טועה כמותם שאין בו כח לשום דבר א"ל משה אם כן הוא שאין בו ממש למה אתה כועס על בניך זהו שאמר הכתוב למה י"י יחרה אפך בעמך. הנה שהורו על חכמתו הנפלאת במה שבקש לפוטרם

מצד המעשה שאין בו ממש ולא היה כדאי לחרות אפו בהם כמו שאמר הניחה לי ויחר אפי כי כלפי זה אמר למה י"י יחרה אפך בעמך כלומר צדיק אתה י"י שלא חרה אפך עדיין וגם מכאן ואילך אין ראוי שיחרה והנה היא טענה נפלאה. אמנם על מה שכיוון להליץ בעדם מצד הפועלים אמר בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים. וזה כי אחר שיצר לב האדם מעצמו הוא תמיד מהרהר ומפקפק כנוע עצי יער באמונת הדברים והענינים הבלתי מושגים בהרגשיהם כמו שאמרנו זה בהקדמה בתת סבה לאלו הענינים המדומים (ו) ונוסף עליו כי זה העם ישבו במצרים וגדלו על קלקול המעשים מכל העמים אשר על פני האדמה ושם מעכו שדיהן ושם עשו דדי בתוליהן כמו שכתבנו בהצעה א"כ הרי היו כמוכרחים מצד טבעם והרגלם והמוכרח על זה האופן כבר יש לו צד התנצלות וכמו שירא' שאמר דוד (תהילים נ"א:ז'-ח') הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי. ובמדרש (ש"ר שם) אמר רבי הונא בשם רבי שמעון בן יוחאי משל לאדם שפתח לו חנות של בשמים בשוק של זונות ומנה את בנו עליו המבוי עשה שלו והחנות עשתה שלה והבחור עשה שלו, יצא הבן לתרבות רעה ובא אביו ותפסו עם הזונה התחיל מצעק ואמר הורגך אני עבר אוהבו התחיל ואמר אתה אבדת את הנער הזה ואתה צועק כנגדו הנחת כל אומניות שבעולם ולא למדת אותו אלא בשם הנחת כל המבואות ולא הושבת אותו אלא בשוק של זונות כך אמר משה לפני הב"ה רבש"ע הנחת כל העולם ולא העבדת את בניך אלא במצרים והמצריים עובדי טלאים הם ולמדו מהם ואף הם עשו לפיכך אמר אשר הוצאת מארץ מצרים והרי היא טענה חזקה מצד החוטאים לקוחה מהמלות הללו עצמן. אמנם מה שכיוון להליץ מצד המצוה עצמו הוא אומרו בכח גדול וביד חזקה למה יאמרו מצרים וגו'. וזה כי הנה הוא יתי בקש לפרסם אלהותו בעולם ע"י ישראל וכל מה שעשה עמהם לא עשאו אלא לכבודו כמו שנאמר בכל מקום (שמות ט') למען ספר שמי בכל הארץ. (שם י') וידעתם כי אני ה'. (שם י"ד) וידעו מצרים וגו'. וכבר יהיו ישראל כלי אומנותו יתע' וכמ"ש הנביא (ישעיהו מ"ט:ג') ישראל אשר בך אתפאר. והנה אם יכלה חותם על חטא זה יפסיד כל הטורח אשר טרח להגעת זה התכלית הנכבד ובבחינה זאת כביכול איהו דאפסיד אנפשיה כי כל פעל למענהו ותם לריק כחו וזרועו הנטויה אשר עשה עמהם להפליא ויצטרך לבנות עולם חדש לעשות לו שם תפארת ואם שעל דרך האמת לדור דורים שנותיו מ"מ מאי דאזל אזל ללא תועלת וגם הבאים אחריהם אינם בטוחים שלא לחטא בהם ומזה הצד ראוי לאדון למחול על כבודו כי איך יחל. (ו) ולזה זכר לו מה שהוציאם בכח גדול וביד חזקה. למה יאמרו וגו'. ובמדרש (ש"ר שם) א"ר אבין בשם רבי יוחנן בן יהוצדק משל למלך שהיה לו שדה בור אמר לו לאריס

לך פרנסה ועשה אותה כרם הגדיל הכרם ועשה יין והחמיץ כיון שראה המלך כן אמר מה אני מבקש כרם שעושה חומץ קוץ אותה אמר לו אדוני המלך כמה הוצאות הוצאת עד שלא עמד ועכשיו אתה מבקש לקצצו. ואם תאמר שהחמיץ בשביל שהוא נער לכך החמיץ ואינו עושה יין טוב. כך כשעשו ישראל את העגל וכו' אמר משה לפניו רבון העולמים לא ממצרים הוצאת אותם ממקום עובדי ע"א ועכשיו נערים הם שנאמר (הושע י"א:א'-ב') כי נער ישראל ואוהבהו וממצרים קראתי לבני המתן להם ותלך לפניהם והם עושים לפניך מעשים טובים: הרי שלמדו חז"ל תוקף טענה זו ממה שאמר בכח גדול וביד חזקה כי אמר שאם יכלם יקרה לו כמקרה בעל הכרם שיצטרך לנטוע אחרת על כל פנים ולהוציא הוצאות גדולות להגיע אל גבול הראשונה וכולי האי ואולי תהיה רעה ממנה: ועתה ראה כמה היו דבריו אלה מעטים וגדולי האיכות. כי באומרו למה י"י יחרה אפך כיון אל הטענה הראשונה. ועל צירוף השניה עמה אמר למה י"י יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה והנה עצם כח המליץ במה שעשה מעצם הקיטרוג סנגוריא גדול'. והנה על דבר התמורה הזאת אשר יטעון עליה בטענה השלישית הוסיף להורות לפניו שלא תאות לו משני פנים. אחת שאע"פי שיונח שתהי' רע בטוב כבר ימשך לו ממנו דופי ושמץ גנאי כביכול שכבר תהפך לו בזה טוב ברע. והשנית שאין שום בטחון שתהי' השניה קיימת מהראשונה ואפי' כמוה. (ו) ועל הראשונ' אמר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים ולכלותם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. והכונה שכבר ימשך מזה רע ונזק גדול ומפורסם במה שתתן פתחון פה למצרים לאמר אלהיהם של אלו לא עשה כל המעשים ההם אלא בכח שום מחברת ממערכת הככבים שהיתה במבט רע וגם מזל מצרים וההוראה הרעה ההיא פגעה בם ואגבה הוציאה ממצרים והראיה כי בשתם הכח ההוא או נשקע בא עד קצו ואין עוזר לו והוא חלול השם ית' שעליו אמר במרגלים (במדבר י"ד:ט"ז) מבלתי יכולת י"י ואז"ל (ברכות ל"ב.) יאמרו שתשש כחך כנקבה כמו שיתבאר שם ב"ה וכן אמרו כאן (ילקוט כי תשא רמז שצב) כוכב א' עולה ורעה שמו וכו'. ואף כי יודו כי בכחך עשית יבואו לטעות ולומר כי מתחלה ועד סוף כונת ברע הזה כמו הלסטים שנעשה שמש לסוחר ושרת לפניו ימים רבים עד שיצא עמו אל מדבר שומם והרגו כי לא נאמר שהמעשים הראשונים היו טובים כי בהם ארב לדמו של זה אשר בטח בו. לחוזק הטענה אמר שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. ועל הטענה הב' אמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך וגומר. וכמו שאמרו חז"ל (ברכות שם) כסא של שלש רגלים אינה יכולה לעמוד וכו'. שהרי יש להם זכות שלש אבות אשר לשלשתן

נשבעת בך על קיום זרעם ותדבר אליהם ארבה את זרעכם כככבי השמים והרי על דעתם נשבעת ומהידוע שלא עלה על דעתם שיתבטלו הי"א שבטים וישאר האחד לבדו כמו שלא יצוייר שיחסרו מספר מזלות השמים ולא אחד בהם. (ז) ועוד אמרת וכל הארץ הזאת אתן לזרעכם ונחלו לעולם. וכבר חלקוה האבות לשנים עשר שבטים כמו שנרא' מברכות יעקב אשר ברך אותם איש כברכתו ארצו ונחלתו. ועוד אמרת ונחלו לעולם והוא לפי שמספרם מתיחס מאד לכללות העולם בשנים עשר מזלותיו כמו שנתבאר בשער שלשים ואחד. ועם כל זה אתה אומר להשמיד אותם ולבטלם מפני רוע מעשיהם ואיך יתקיימו הבאים תחתם אשר לא יהיה להם דבר מכל אלו והיא טענה חזקה ג"כ: ועל חוזק דבריו וטענותיו נאמר וינחם י"י על הרעה וגו'. אמר כי נחם י"י על הרעה הגדולה אשר דבר לעשות כי הוא הראוי לעשות ולנהוג עמהם כפי טבעם בשגם הוא בשר כמו שאמרנו ראשונ' אבל עדיין לא נשא חטאתם להיות עמהם ולהנחילם ארץ חמדה עד שירד משה וביער השיקוץ ועשה משפט בחטאים וחזר והתפלל ועתה אם תשא חטאתם וגו'. כי זה מה שיאות להכניע לב העם ולהכינה אל התשובה המבוקשת מהם אם לעצמם ואם שיהיו דוגמא לדורות כמו שאמרו רז"ל (ע"א ד'.) במאמר שביארנו בהקדמה. והנה הועילו מאד דברי המליץ המופלא כמה שכתב ואיש חכם יכפרנה: ויפן וירד משה. אחר שהפשיר מדת הדין למעל' פנה לרדת לעשות משפט עמו למטה כדי שהש"י יתמלא עליהם רחמים וימחול לגמרי: ושני לוחות העדות בידו לחות כתובים משני עבריהם וגו'. לדעתי זה מה שפי' באומרו והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות כי הוא מכתב אלהים אשר אין הפה יכולה לדבר איך היי כתובים בכתב המפולש מעבר לעבר ועם זה היו כתובים מזה ומזה ונקראת הכתיבה בתמימותה מבלי שתתהפך בעבר השני ממה שהית' בראשון שאם תתהפך ההיא תקרא חקיקה לא חריתה (ח) ולזה מנו אותם חכמים (אבות פ"ה) מעשר' דברים שנבראו ערב שבת בין השמשות שלכל אחד היה בפני עצמו מציאות נסיי נורא מאד בלתי נמצאים על דרך הטבע הכללי ולא על ידי שינויו ממה שהי' ראשונ' כשאר הנסים שאמרו עליהם חז"ל (ב"ר פ"ז) תנאי התנה הקדוש ב"ה עם מעשה שמים וארץ וגו'. אלא שמעת הבריאה היה הגלות מציאותם הנפלא תלוי ועומד עד בוא עתם כפי מה שימשך ממעשה המקבלים אותם כמו שכתבנו זה הענין יפה אצל אילו של יצחק שער כ"א. ואל פליאת המציאות הזה הנכבד אמר עליהם והלוחות מעשה אלדים המה והמכתב מכתב אלהים הוא. ואמר כתובים באצבע אלהים על דרך שנאמר במעשים השמימיים (תהילים ח׳:ד׳) כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך. לא שהיו מכלל שאר הדברים הטבעיים כמו שיראה מדברי

הרב המור' פרק ס"ו חלק ראשון שייחס אותה כוונה למאמרם ז"ל עשרה דברים נבראו ערב שבת בין השמשות ואמר זה לפי שחשב ענין זה המאמר ומאמר תנאי התנה הקב"ה ענין א' בעצמו ואינו כן כמו שביארנו שם. ואולם מענין הקדימה שאמרו ז"ל לא נראה מהכתובים דבר שיורה על אמתתו רק נאמר בתחלה (שמות כ"ד:י"ב) עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתור' והמצוה אשר כתבתי להורותם ובכאן ויתן אל משה וגו' שני לחות העדות כתובים באצבע אלהים ועכשו והלחות מעשה אלהים המה וגו'. וכן במשנה תורה (דברים ט':ט') בעלותי ההרה לקחת לוחות האבנים לוחות הברית אשר כרת י"י עמכם וגומר. ויתן י"י אלי את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלהים. ולא אחד בהם שינגד למאמרם ז"ל שאמרו שנבראו ערב שבת בין השמשות ועל הדרך הנפלא שאמרנו. אמנם מעשה הלוחות השניות וכתיבתם ודאי היה מעשה מחודש לאותה שעה מה שהיה במלאכה ע"י משה ומה שהיה בנס ע"י הקב"ה כשאר הנסים המתחדשים לפי שעתם כמו שנזכר בפירוש פסל לך שני לחות אבנים כראשונים וכתבתי על הלוחות את הדברים וגו'. ויפסול שני לחות אבנים וגו'. ולבסוף ויהי שם עם י"י וגו'. ויכתוב על הלוחות וגו'. וכן נזכר ג"כ במשנה תורה (שם) ומשם זכה אל קירון הפנים (דברים רבה פ' עקב) כאשר יתבאר בשער הבא אחרי זה בעזרת האל. ומה שנאמר בסוף הדברות השניות (דברים ה':י"ט) את הדברים האלה דבר י"י אל כל קהלכם וגו' ויכתבם על שני לוחות אבנים ויתנם אלי אין ספק שעל לוחות שניות ידבר אותן שנשארו לפניהם. או שיכוין באומרו ויכתבם אל מה שנאמר כתובים באצבע אלהי' (ח) והנה אע"פ שבשבירתם נסתלקו יופים ופליאותם הגדול הפליג עתה בשבחם להודיע שעם כל זה לא חסה עינו עליהם לפי גודל צערו על קלקולם. וגם כי פליאתם היתה סבה לשבירתן לפי שלא היו כדאי לקבלם. וישמע יהושע וגו'. (י) אחשוב שאע"פ שלא נסתפק למשה שחטאו חטא גדול מענין ע"א מ"מ כבר יחשוב שלא היו דברים כפשטן שעשו להם עגל מסכה אלא שמפני שבקשו לעשות אף על פי שלא עשו נאמר כן כי המחשבה בדברים החמורים מסוכנת ונחשבת למעשה כאומרם ז"ל (שבת נ"ו:) אז יבנה שלמה וגומר בקש לבנות ולא בנה. או שמא עשו דבר מגונה וכנה אותו לעגל מסכה כענין וישכב את בלהה (בראשית ל"ה:כ"ב). וגם אם עשו שלא היו כלם בחטא וא"ל כי שחת עמך על דרך חטא ישראל וגם גנבו וגומר (יהושע ז') ואיש אחד היה החוטא. ואפילו שחטאו כבר יחזרו בהם או ימחו קצתם בקצתם. ואולי אלו המחשבות וכיוצא היו סבה לשלא שבר הלוחות עד שבא אצלם והכיר שהיו דברים כהויתן עם שז אינה שאלה חמורה כי ברית כרותה

לעינים שיתפעל האדם למראיהן יותר ממה שיתפעל למשמע אזניו אף על פי שלא יהי' במה ששמע שום ספק:

ובמדרש (ש"ר פ' מ"ו) איפשר שלא היה משה מאמין בהקב"ה שאמר ליה כי שחת עמך אלא הודיע לישראל שאפילו שיהיה אדם שומע מפי יחידי נאמן לו אסור לקבל עדותו ולעשות דבר על פיו אם אינו רואהו. ואיפשר כי ראה לעשות כן כדי להפליג במוסרם ולהרבות עגמת נפשם כמו שאמרו חז"ל (שבת ק"ה:) המשבר כליו בכעס כאלו עובד ע"א ולהטיל אימה על ביתו שפיר דמי. אמנם לפי המחשבות הראשונות אין ספק שידבר משה מהם עם יהושע אשר עם לבבו וכאשר שיער קול מלחמה היה כמבשר בעיניו שיראה שאינן בהסכמה אחת לדבר עבירה אבל שכבר הם מתגרים אלו באלו והוא סימן יפה בדבר ויאמר אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול ענות אנכי שומע השיב לו משה שאם כדבריו היה לו לשמוע שני מיני קולות קול גבורת המנצחים וקול חולשת המנוצחים אמנם שהוא אינו מרגיש רק קול אחד מוסכם לענין אחד. (ט) והיה צורך זכרון כל אלה הדברים להודיע שעד שבא אל המחנה לא נתאמת אצלו מהות הענין. וזה היה סבה עצומה לשלא הניח הלוחות בהר או שלא שברם שם והעד הנאמן אומרו ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל והמחולות. (י) ירצה כי כאשר קרב אליהם ראה את העגל שנאמר לו כי הוא עגל ממש ולא על דרך כנוי והפלגה כמו שחשב וראה ג"כ שקול ענות שהיה שומע שהוא קול מחולות שהיו משוררים בחלילים לפניו. ולזה לא היה לו לומר המחולות כמו שכתב הראב"ע כי לא נאמר לו דבר ממחולות. וגם הוא לא גזר עליהם ביחוד. וכשראה שלא היו חרדים ולא עצבים על מעשיהם ויחר אף משה וישלך מידו הלוחות וישבר אותם תחת ההר כדי שיראו ויכלמו ממעשיהם. וכמה מתאמת זה ממה שאמר במשנה תורה (דברים ט') ואפן וארד מן ההר וגו' וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם עשיתם לכם עגל מסכה סרתם מהר וגו'. ואתפוש בשני לוחו' ואשליכם מעל שתי ידי וגו'. שירצה כי למראה עיניו יצא מכל מה שנסתפק בו: ויקח את העגל אשר עשו וישרוף וגו' [198]הנה הראב"ע ז"ל הוצרך לבקש תחבולה בהשרף הזהב ואני אומר שזה העם אין ספק שהוסיפו חטא על חטאתם והשתדלו לכבד את העגל הזה

[198]הנה הראב"ע ז"ל וכו' הנה ידוע כי קצת החכמים שאלו איך היה ביכולת משה לשרוף העגל אשר נעשה מזהב אחרי שהנסיון יורה שהאש לא יכלה ולא ישרוף הזהב, כי חזק הוא ממנו ? ולבאר זה כ' הראב"ע וז"ל יש דבר שיושם עם הזהב, ומיד ישרף ויהיה שחור, ולעולם לא ישוב זהב". וכעין זה השיב גם חכם א' מבני עמנו (שמו הפרטי לא נודע לי) זה יותר משמים שנה באגרותיו אל החכם הצרפתי, אשר העיר ג"כ על הספק הזה, ואמר כי חכמי הכימיאה מצאו מקרוב תחבול' להשים דבר תוך האש עם הזהב ואז יוכל להשרף, ובלתי ספק נודע זה גם למרע"ה אדון הנביאים והחכמים, ועיין ביאור לנתה"ש שכ' ג"כ כי מלח טרטרי עם גפרית, וכן הנתר שנקרא נאטרום הוא מין מלח אלקאלי יהפכו באש את הזהב עד אשר דק לעפר, והרב ז"ל פה רצה לבאר זאת באופן אחר ואמר כי פעל וישרוף אינו מוסב על העגל, כי אם על בגדי הרקמה אשר שמו עליו לכבוד ולתפארת. -

בבנות לו במה הדורה ותלו עליו כל כלי תפארתם כי ירבו העם להביא כבוד אלהים קדשים אשר בחרו להם כמו שאמר הכתוב עליהם (יחזקאל ט"ז:ט"ז) ותקחי מבגדיך ותעשי לך וגו'. ונאמר (שם) ותקח את בגדי רקמתך וגו'. (י"א) והנה משה כאשר ראה אותו כחתן בתוך חופה מעוטרת בעדי עדיים לקח אותו וישרוף באש את הבמה והעליה כדין צווי ע"א ותשמישה. ואותו טחן היטב עד אשר דק לעפר. והוא עצמו מה שפירש משה במשנה תורה תכלית הביאור באומרו ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל וגו' ואכות אוחו טחון היטב לא אמר ששרף את העגל אלא שחטאתם שהוסיפו לכבד את העגל בבמה טלואה לקח ושרף אמנם אותו כתת וטחן היטב כדרך שטוחנים הצורפים וכמו שת"א (שם ט') ושפ"ת יתיה בשופינה. וגם בכאן לא אמר ששרף אותו אלא ויקח את העגל אשר עשו וישרוף באש כי את תוספת החטאת דרוש משה והנה שרף ואחר כך טחן היטב את העגל אשר זכר. ואולי כי מה שלא אמר ויטחון אותו הוא לכלול ג"כ בטחינה כל הזהב וכל אבן יקרה שישאר מהשרפה והנה עם זה השלים ביעור ע"א כמשפטה (ע"א מ"ד.) בזרות לרוח אפר הנשרפים ועל פני המים עפר הנטחנים. אמנם מ"ש וישק את בני ישראל אז"ל (שם) שבדקם כסוטות שיבואו בקרב האנשים החטאים לצבות בטן ולנפל ירך. ויש הוכחה לזה ממה שלא זכר משה זאת ההשקאה במשנה תורה רק אמר (דברים שם) ואשליך את עפרו אל הנחל וגו'. כדי שלא להזכיר עונשם כמו ששתק הריגת ג' אלפים איש שנפלו עליו. והרמב"ן ז"ל כתב כיון להבזות אלהיהם בעיניהם שיוציאוהו אח"כ דרך מטה. ויש לומר שירמוז כי במעשה הזה שעשה השקם מוסר השכל ממעייני ישועתו ויבא כמים בקרבם ושקוי לעצמותם ורפאות לנפשותם להצילם משואת הכליה שבקשה לפגוע בם. וזה מה שביארו המשורר עליו באומרו (תהילים ק"ו:כ"ג) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו: ויאמר משה אל אהרן מה עשה לך. (יב) יפה פרש"י ז"ל כמה יסורין סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה. והנה הרמב"ן ז"ל כתב עליו זה לשונו ואיננו נכון בעיני כי החטא הזה מן החטאים שיהרג עליהם ואל יעבור (פסחים כ"ה.) ופי' הוא שא"ל שנאה היתה לך עם העם כי החטא הזה מן החטאי' שיהרג עליהם סבבת להשמידם ולכלותם ע"כ. ותמהני עליו מאד אם הוא מהחטאים שיהרג עליו איך יעשה אותו לשום שנאת אדם. והוא מבואר כי לזה נזהר רש"י ז"ל מזה הפירוש שהוא פשוטו של מקרא ותפש עליו שאפילו טענת אונס שתהיה טענה מה לבינוניים מהאנשים לא היתה לו: ויאמר אהרן אל יחר בעיני אדוני אתה ידעת וגו'. (יג) ירצה אתה ידעת את העם בזה למן היום שלפניך כי ברע ובקושי גדול הם באים לידי אמונה ישהם תמיד קלי ההסרה כי מעולם לא יצאו מידי

הרהור ומבוכה ועתה כשהסתרת פניך באה כל רעתם לפניהם ונבהלו ונחפזו לנסות את אשר בלבבם לאמר קום עשה לנו אלהים סוף דבר הגיד לי מעשה שהיה על הדרך שביארנו: ואומר להם למי זהב. הנה אם היתה מחשבתו של אהרן יוצאה אל הפועל כאשר חשבה לטובה אין ספק שהיה מתפאר במעשה ההוא ובכוונתו הנכונ' בכל פרטיו כמו שכתבנו. (יג) אבל כאשר יצא תקלה מתחת ידו קצר בדבריו וסתם ואמר ואשליכהו באש ויצא העגל הזה. והכוונה שלא כוון ממנו התכלית ההוא כלל חלילה לו מאל אבל שהיה פועל במקרה למה שנזדמן אח"כ: וירא משה את העם כי פרוע הוא וגו'. (יג) ירצה שהוא פרוע מוסר מצד עצמו אמנם שיהיה שמצה בקמיהם שפרעה אהרן כי אע"פי שהוא כיוון לשמים מ"מ ישאר פתחון פה לקמים עליהם מרעים מהאומו' כי יאמרו להם עשיתם לכם עגל מסכה וגם אהרן קדושכם אחיו למשה נביאכם ידו היתה במעל וימינו טפתתהו או שהעם עצמו יתנו בו שמץ החטאת כשיקומו עליהם לחרפה לאמר אהרן עשאו ושיעור הכתוב לפי אלו הפירושי' וירא משה את העם כי פרוע הוא ומה שפרעו אהרן אינו רק לשמצ' בקמיהם. ויעמוד משה בשער המחנה וגו'. במעשה הזה נשאר תשובה נצחת כנגד השמצה הזאת לומר אפי' שאהרן עשה איך משה אחיו יהרוג על זה ג' אלפי איש בחרב בני לוי שבטו של אהרן וכל ישראל לא יעשו חיל לעמוד נגדו להחל בגדול שהתחיל בעבירה אבל באמת כשידעו האמת שתקו וקבלו עליהן את הדין. (יג) ודי בזה להיותו נקי מישראל: כה אמר י"י עברו ושובו וגו'. נסמוך אהימנותיה שכך נאמר לו ואם לא סופר או שהוא מכלל זובח לאלהים יחרם (שמות כ"ב:י"ט) כד"א (דברים ג':ו') החרם כל עיר מתים:

ובמדרש (ש"ר פ' מ"ב) היכן א"ל אלא בשעה שא"ל לך רד א"ל שנים או שלשה פעמים ירדתי מן השמים לארץ כביכול לראות בקללות הבריות שנאמר (בראשית י"א:ה'). וירד י"י לראות את העיר. (שם י"ח) ארדה נא ואראה. ואף אתה לך רד דיו לעבד להיות כרבו. וזה רמז מספיק לאוזן שומעת לעשות משפט אלהיו כאשר הוא יתברך עשה משפטו בירידות ההנה ושם עוד דעות אחרות. ויאמר משה מלאו ידכם היום וגו'. אמר לכלל העם שיתנו לב לשוב ולמלאות ידם לי"י ולא יחס בעיניהם על הריגת החוטאים כי המה יביטו יראו באחיהם בני לוי כי איש איש מהשבט ההוא שלח ידו בבנו ובאחיו על קדוש י"י ויש להם לדון ק"ו בעצמם למלא ידם במשפט הזה ועוד שתהיה תשובתכם ומלוי ידיכם סבה לשתסור מעליכם חמת י"י והבאתם עליכם ברכה ולא קללה: ויהי ממחרת וגו'. אחר שהרג שלשה אלפים כל הברכים אשר כרעו לבעל וכל הפה אשר נשק לו אמר אל כל העם גם אתם חטאתם לי"י חטאה גדולה במה שנתתם לבבכם לשאל ולנסות את

י"י וגם כי לא מחיתם בידם כאשר ראיתם סוף טעותם ולכך אני צריך לעלות אל י"י אולי אכפרה בעד חטאתכם. וישב משה אל י"י ויאמר אנא חטא וגו' (יד) הנה עם שכונת משה לפרט את החטא מהג' צדדים שזכרנו בתחלת התפלה מ"מ כבר המציא להם מתוך וידוי טעם של מחילה כמ"ש ויעשו להם אלהי זהב כלומר דבר שאין בו ממש כמו שפירשנו ראשונה. והנה הוא בחכמתו הפליג מצד והקטין מצד. משל לאומר תבא על פלוני שנשא לבו אותו להכות כלבו של מלך. ובמדרש (ש"ר פ' מ"ז) וכן משה קטרג על ישראל אנא חטא העם הזה חטאה גדולה כשראו מלאכי חבלה שמשה מקטרג אמרו לא יהיה לנו עסק לקטרג. כל זמן שזה מקטרג יפלו על ידו ולא יעמדו אבותם עלינו למה קטרגתם את בנינו. כשראה משה שנסתלקו מלאכי חבלה התחיל ואמר ועתה אם תשא חטאתם אמר לפניו כל התורה שנתת לי לאמר אל בני ישראל אם ישראל כלין מה אני עושה בתורתך לכך מחני נא מספרך אשר כתבת. הנה מבואר שכיוונו ז"ל לומר שמחכמת משה היה לקטרג תחלה כדי להגדיל הסניגוריא אלא שהם באים בב' כתובים ואנכי בא בכתוב אחד כי חצי הכתוב הראשון הוא הקטרוג וחציו השני הוא הסניגוריא. ועתה אם תשא חטאתם וגו' אמר עם היות שחטאו חטאה גדולה עכשו שהעברנו החטאת וביערנו הע"א ונעשה משפט בעובדיה וכל העם שמעו וקבלו מוסר אם תשא חטאתם מוטב. ואם אין מחני מספר תורתך אשר כתבת בה שע"י משה בן עמרם הוצאת אותם ממצרים וקרעת להם הים ונתת להם התורה כי לא לכבוד יהיה לי כי אם לחרפה עצומה אחר שהכל היה לריק. וממשמעות דבריו שכבר יגיעו לדברי תורה מזה חלול ה' לעיני העמים מק"ו. וכמו שאמר ראשונה למה יאמרו מצרים לאמר וגו'. כלומר שיסלק גם הוא ית' שמו מתורתו: ויאמר ה' אל משה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי לא אמר מספרי אשר כתבתי אלא מספרי סתם והוא ספר החיים הנזכר בכל מקום ואמר על מה שנזכר בסמוך ויגוף י"י את העם על אשר עשו את העגל והם אשר חטאו לו ולא נודעה חטאתם אל ב"ד באופן שימיתום עליה. (טו) אמנם על החטא הכללי אני נושא אותם ליום אחר ורמזו לו באומרו ועתה לך נחה את העם אשר דברתי אליך הנה מלאכי ילך לפניך וביום פקדי ופקדתי וגו'. כי גלוי וצפוי לפניו את אשר ירגיזוהו בדרך בענין המרגלים וביום פקדו העון ההוא יפקד עליהם גם את זה כי שם ספו תמו כל העם היוצא ממצרים הזכרים. ואחשוב כי בכלל אומרו מי אשר חטא לי אמחנו מספרי הוא מה שהתאנף על אהרן להשמידו כמוזכר במשנה תורה כלומר אם היה לי למחות איש מספרי אשר כתבתי הייתי רוצה שיהיה אותו אשר חטא לי כי אע"פ שכוונתו טובה היה לו להתרחק מן הכיעור וכ"ש שהיה לו להעלות על לבו כי מה שהיה הוא שיהיה ובמקום שיש חלול

השם מאד מאד צריך ליזהר ולזה אמר אשר חטא לי ולא אמר חטא סתם. ואין ספק שאז התפלל על אהרן התפלה שזכר שם באומרו (דברים ט':כ') ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא. (יג) ולפי שמה שעשה אהרן העגל לא עשאו אלא להכרח העם המתאוים לאלהים אחרים כנזכר לזה אמר ויגוף י"י את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן לומר שהם עשו בעצם את העגל אשר עשה אהרן במקרה. ועם כל זה האשים עצמו עליו בפרשת שמיני באומרו (ויקרא י':י"ט) ותקראנה אותי כאלה כמו שיתבאר שם יפה ב"ה. ומ"מ לזה נתן לו למחילה ולהם לעונשים: וידבר י"י אל משה לך עלה מזה. לפי שאחת הטענות החזקות שהליץ משה עליהם היתה משבועתו אל האבות לתת לזרעם את הארץ לזה אמר לו בשעת הכעס ובדבור קשה לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב וגו' כי רצוני לפרוק עול שבועה מעלי שלא תעכב עוד על ידי לכלותם כרגע אם יחטאו לפני ואף גם זאת אעשה על ידי מלאך ולא אעלה בקרבם פן אכלם בדרך לקושי ערפם ויהיה לי לפוקה ולמכשול בדבר השבועה שזכרת: וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו וגו' (ט"ז) כי ראו שהכוונה בהעלותם אל הארץ מהר היתה להניחם כצאן טבחה כשתעלה חמתו עליהם ויהיה לשון וישמע העם כמו כי שומע יוסף (בראשית מ"ב:כ"ג) כי הבינו הכוונה מתוך הדברים וכמוהו (שם כ"ג) וישמע אברהם אל עפרון וגו' ולזה נתאבלו: ולא שתו איש עדיו עליו. (יז) הנה אם יאמר ולא שת עדיו עליו או ולא שתו עדים עליהם היה ממשמעו שהורידו כל העם את עדים מעליהם ולא ישאר מקום לומר אחר זה ועתה הורד עדיך מעליך. עכשיו שנאמר ולא שתו איש עדיו עליו תהיה הכונה שכל אחד מהם לא שת עדיו עליו אבל קצתם שתו וקצתם לא וכן (שופטים כ"א:כ"ב) כי לא לקחנו איש אשתו במלחמה כי לא לקחו במלחמת יבש גלעד לכל איש מאנשי בנימן אשתו רק לקצתם והוא פי' נכון בכתוב וכן פי' הרד"ק ז"ל וכן מה שאמר הכתוב (שמות י':כ"ג) לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו וגו'. לצדדין קאמר איש מהם שהיה יושב או שוכב או עומד בין אחיו וקרוביו לא ראה אותם ואיש מהם שהיה יושב לא קם מתחתיו. והדבר מבואר: והנה עם זה ראוי לדעת במה נחלק לב העם כי קצתם שתו איש עדיו עליו וקצתם לא שתו. (י"ז) ומהראוי שנתעורר עליו תחלה שזה העדי אינו תכשיט הדיוט של כסף או זהב אלא ודאי קדש הוא. כדאיתא במדרש (ש"ר פ' מ"ה) מהו הורד עדיך מעליך רשב"י אומר כלי זיין שנתן להם הב"ה ושם המפורש חקוק עליו. ואני אומר שהכוונה במאמר הזה על לבישת תפילין שהיו עליהם לכבוד ולתפארת כמו שאמר (יחזקאל כ"ד:י"ז) פארך חבוש עליך כי עדי ופאר שמות נרדפים הם ומקודם מתן תורה נצטוו עליהם שנאמר

בפרשת קדש לי וגו' (שמות מ"ג) והיו לאות על ידך וגו'. והעדי הזה הוא ודאי כלי זיין בידם דכתיב (דברים כ"ח:י') וראו כל עמי הארץ וגו' ותנא דבי ר' ישמעאל אלו תפילין שבראש (ברכות ו'.) והנה קצת העם שלא שתו עדים זה עליהם דנו עצמם כאבלים המתאבלים על עצמם שנאמר ויתאבלו ולא שתו וגו'. שנחשב להם היום ההוא כיום מר למה שראו כי כפשע בינם ובין המות. וקצתם שתו עדים עליהם דנו עצמן כמנודים ונזופים לשמים כמו שזכרו במדרש (ש"ר שם) ולא חשו אל הפסדם בערך מה שנאמר כי לא אעלה בקרבך כי עם קשי עורף אתה וראו כי המנודין חייבין בתפילין. נמצא אלו חששו לגופם ואלו לנפשם. ולזה נאמר ויאמר י"י אל משה אמור אל בני ישראל אתם עם קשי עורף. (יז) הנה שצוה שיאמר בלשון אמירה המורה על הפיוס אל החשובים מבני ישראל החוששים לנפשם אתם עם קשי עורף והוא החשש הגדול שחששתם עליו ועוד רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך שהוא החשש השני שחששו אליו אחיכם ובדין עשיתם מה שעשיתם שהרע הגדול דוחה את הקטן ועתה כבר נחה דעתי ולא ראיתי להשליך אתכם מעל פני. ולזה אל תוסיפו צער על אחיכם והשתחוו להם להוריד עדיכם כמותם לחוש אל העונש הגופיי שישיג אתכם לבד בעוד שאדע' מה אעשה לך והוא הפשרת הדין בכל מקום. ולזה נאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים שקבלוהו בחורב שהוא כנגד נעשה ונשמע. תפלה של יד ותפל' של ראש ולפי דעתי שאלו הם הכתרים שאמרו ז"ל שנטלו בסיני ושנטלו מידם במעשה העגל (שבת פח.) כי הדברים קרובים עם שכאשר יוקח הענין על תיקון תכשיטיהן יפורש על זה הדרך קצתם הבינו הדבר הרע ונתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו ושאר העם שלא הבינו לא שמו לבם והקב"ה צוה שלא ישיתו עדים גם הם עליהם לעוררם אל ההכנע' והתשובה וכן עשו: (יח) ומשה לקח את האהל כשראה שהם כנזופים לשמים אמר מעתה צריך אני לצאת לקראת האלהים הרחק מן המחנה כדי שתשרה עליו רוח נבואה כמ"ש והיה כל מבקש י"י יצא אל אהל מועד וגו' כי איננו שוכן בתוך המחנה: והיה כצאת משה האהלה וגו'. אמר הכתוב כי נמשך מזה בירור אמיתת נבואתו וגדולתו של משה באותו שיעור שנאמר בראשונ' (שמות י"ט:ט') בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. ולזה אמר כי בצאת משה האהלה היה עובר בתוך המחנה והיה כל העם נצב איש פתח אהלו ומסתכלין אחריו עד בואו האהלה והיו רואים בעיניהם כי בעת בואו לשם היה יורד עמוד הענן ועומד פתח האהל וכל העם רואים ומכירים את כבוד י"י ומשתחוים איש ממקומו והיו רואים ומכירים בלי שום ספק שהיתה שכינה מדברת עמו פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ושב אל המחנה לדבר עמהם את אשר יצוה ולא היה צריך התמדה גדולה כי לא נעשה אלא

למופת בעלמא ודי שיהיה פעמים שלשה ומה שראוי שיובן בענין דבור י"י אל משה פנים אל פנים הוא מה שכתבתי אצל מאמר חז"ל סוכה (ה'.) מעולם לא ירדה שכינה למטה מי' ולא עלו משה ואליהו למרום עיין עליו בשער מ"ד חלק ראשון: ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש וגו'. (יח) כי בבא משה אל המחנה הוא יושב ומשמר את משמרת בית י"י בדרך קלוס וכבוד כמ"ש (שמואל א ג':א') והנער שמואל משרת את פני י"י לפני עלי ואפשר שירמוז ג"כ אל מ"ש המורה בתחלת ספר המדע (ה' יסה"ת פ"ז ה' ו') מאחת ממדרגות נבואתו של משה והוא כי מיד שדבר ה' אתו פנים אל פנים מיד שב אל המחנה שלא נתבטלו כחותיו הגשמיות שיקרה לשאר הנביאים ויאמר כי יהושע לא הגיע לאותה מעלה כי בשעה ששורה עליו נבואה אין לו כח לזוז מתוך האהל לשוב אל עניני המחנה. ואולי שגם אל זה כוונו חז"ל באומרם פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה (ב"ב ע"ה.). כי גוף החמה מדרכו להיות מאיר וזורח תמיד משני צדדיו וכן היה משה מאיר מהצד האחד אפי' בשעה שהיה מאיר וזורח מן הצד השני. אמנם פני הלבנה מדרכה להיות תמיד מאירה מהצד האחד וחשוכ' מהצד השני אשר כנגדו וכן היה יהושע כשהי' כח שכלו מאיר בהשגת הנבוא' היה הכח החמרי משתומם ונבהל ובלתי משמש בו כלל ולזה לא ימיש מתוך האהל להשיג בהרגשיו דבר. וזקנים שבדור אמרו אוי לה לאותה בושה וכו' (ב"ב שם) שאם ליהושע כן להם לא כל שכן:

והיותר נכון שיראה לי במאמר זה הוא שרצו לבאר עד היכן מגיע כח שמוש החכמים. וכמו שאמרו (ברכות ז':) גדולה שמושה יותר מלמודה שהרי אלישע ע"י שיצק מים על ידי אליהו ז"ל זכה ומלא מקומו וכן אמרו (במדבר רבות פ' י"ז) על יהושע נוצר תאנה יאכל פריה וגו' (משלי כ"ז:י"ח). שאע"פ שהיו בדור זקנים וחכמים ממנו כמו שהיו בדורו של אלישע זכה לעוצם שמושו התמידי למלאת מקום רבו. ואל הענין הנכבד הזה אמר פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה. וזה שהחמה הוא כמלך בגדודי השמים וכל צבאם ושאר הככבים הנבוכים כמשרתים לה. והנה היה דרך המלך לסבוב כל אפודת המזלות שנה בשנה חדש בכל מזל וכה משפטו כל ימי עולם סובב סובב הולך כי שם ביתו וכמ"ש (תהילים י"ט:ה') לשמש שם אוהל בהם והנה שאר הככבים אינם הולכים לרגלו ואינם שומרים משמרתו כל אחד הולך גם הוא בדרך ההוא או קרוב לו איש אל עבר פניו ופגעו בו לא יחוש אליו. אמנם הלבנה חגרה בעוז מתנים ותרץ ותתצב לפניו בכל מזל ומזל שני פעמים א' בדבוקה ואחד בניגוד' כלומר הנני הנני לעמוד לפניך ולא תסור מעשות כן כל ימי עולם. והנה הלבנה נוטלת פרס מהשמש כי היא מקבלת אור ממנו ולא זולתו מהככבים והוא משל מפואר מאד אל הסבה אשר זכה בה יהושע

לקבל פרס מרבו למלאת מקומו יותר מכל זקני דורו כמו שאמר ומשרתו יהושע בן נון לא ימיש מתוך האהל. וכבר היה ענינם בתוך הנביאים כענין שני אלו המאורות בין שאר הככבים כי כלם נקראו על שם נבואתם ישעיה הנביא ירמיה הנביא יחזקאל הנביא וזולתם כמו שנקרא ככב שבתאי ככב צדק ככב מאדים וזולתם. אמנם משה ויהושע לא נמצא לעולם שנקראו על שם נבואתם לומר משה הנביא יהושע הנביא אלא משה ויהושע סתם בשמם כמו שאומרים שמש ירח או חמה לבנה כי פני משה כפני חמה וכמו שאמר הקב"ה בעצמו (במדבר י"ב:ז') אם יהיה נביאכם וגו' לא כן עבדי משה וגו'. וכן פני יהושע כפני לבנה. והנה הזקנים שבאותו הדור כבר זכו לקצת זה היחס שלא נקראו נביאים לגדולתן אבל נקראו זקנים כתוארם הכללי כמו שכתוב בפירוש (שם י"א) אספה לי שבעי' איש מזקני ישראל וגו' וירדתי ודברתי עמך שם וגו' ונאמר בסוף ויאסוף שבעים איש מזקני ישראל וגו' וירד ה' בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח אשר עליו וגו' ונאמר ויהי כנח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו. הנה שאף על פי שהתנבאו לא נקראו מעולם נביאים אלא זקנים לפי שנאצל עליהם מרוחו של משה ונשתתפו עמו במעלה זו כמו שאמרנו וזו היא מדרגת הזקנים אשר נאמר עליהם (שופטים ב':ז') ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לישראל. ולסדר מדרגותם במעלתם אמרו במשנה (אבות פ"א) ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ומ"מ לאותה מדרגה שירדו ממדרגת יהושע לעצלתם והתרשלם אמרו אוי לה לאותה בושה כלומר שאם ירגלו בהרגלו ישיגו בהשגתו. ובמדרש (ש"ר פ' מ"ה) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים אמר לו הקב"ה לא כך התנתי עמך כשיהיו פני כועסות יהיו פניך מרצין את פני. וכשיהיו פניך כעוסות יהיו פני מרצין את פניך וחזור בך והכנס במחנה. הנה שפירוש שנתרחק מהם לקנאת ה' צבאות והיא היתה הסבה ששב אפו מהם עד שצוה אותו שישוב ובענין השבתו אמרו (שם) א"ל הקב"ה משה שוב אל המחנה א"ל איני חוזר אמר ליה אם אין אתה חוזר יהושע בן נון נער הוי יודע שהוא באהל. משל למטרונה שכעסה על בית המלך ויצאה לה חוץ לפלטין והיתה יתומה אחת מתגדלת עמה בפלטין שלח המלך אצלה חזרי למקומך ולא בקשה לחזור אמר לה אם אין את חוזרת הוי יודעת שאותה יתומה נתונה בפלטין כך א"ל הקב"ה למשה שוב אל המחנה ואם לאו יהושע בתוך האהל לפיכך כתוב ושב אל המחנה מי גרם למשה ששב אל המחנה משרתו יהושע בן נון. וכל אלו הם ענינים צחים להם ז"ל להורות על געגועו חביבותו עמהם עד שיאמר לו שאם הוא לא יטפל בהם הוא ית' יבקש מי שיטפל ושלא יעזוב אותם בשום פנים והוא מה שראוי לפרש בזה החלק מהספור המועיל מאד

לפתוח שערי תשובה לכל עון ולכל חטאת הן יחיד הן צבור כמו שאמרו ז"ל במדרש (ע"א ד:) שביארנוהו בהקדמה שהיסוד הזה הוא לנו פתח תקוה לכל ישועתנו כמו שכתבו כל הנביאים שזכרנו בשער ג' ובכללם אמר ירמיהו (ל"ג) הנני מעלה לה ארוכה ומרפא ורפאתים וגו'. והשבתי את שבות יהודה וגו'. וטהרתים מכל עוונם אשר חטאו לי וסלחתי לכל עונותיהם וגו' והיתה לי לשם ששון לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ אשר ישמעו את כל הטובה אשר אנכי עושה אותם ופחדו ורגזו על כל הטוב' ועל כל השלום אשר אנכי עושה לה. יורה כי יסוד כל הטובות המקוות הוא התשוב' והסליח'. ואחד מחשובי הדור ונבוניו הסביר לי בזה הכתוב כונת המשורר באומרו (תהילים קי"ל:ד') כי עמך הסליחה למען תורא כי ענין הסליחה הוא אשר אמר (ירמי' שם) וסלחתי לכל עונותיהם אשר חטאו לי ואשר פשעו בי ומאמר למען תורא הוא מה שאמר ופחדו ורגזו על כל הטובה. והוא ענין נכון מאד קויתי ה' קותה נפשי ולדברו הוחלתי:

שער נד

פרק א

יבאר ענין תוארי האלהות, והשגחתו. יפרש גם הי"ג מדות. וענין המסוה וקירון פני משה רבינו ע"ה:

ויאמר משה אל י"י ראה אתה אומר אלי וגו':

במדרש (ש"ר פ' מ"ה) משל למערה שהיא נתינה על שפת הים עלה הים ומלאה לא היה הים זז משם אלא מכאן ואילך הים נותן למערה והמערה לים כך וידבר ה' למשה וידבר משה לה' ויאמר ה' אל משה ויאמר משה אל ה'.

[199] תוכן דעת הרב ז"ל הוא, תחיל' יאמר, כי קצת הפילוסופים מאמיני הקדמות, אשר חשבו כי העולם ומלואו נמשך כולו מאת הי"ת בהכרח מאז ומקדם בלי ראשית ובלי תכלית, רצו ג"כ להרחיק כל התארים מהי"ת, מיראתם שאם יחייבו לו שום תואר יהיה נוסף על עצמותו, ויתנגד זה אל אמונת אחדותו, וע"כ אמרו, כי הי"ת יודע רק עצמותו לבד, כי ידיעתו זאת ועצמותו, הן דבר אחד, אבל אינו יודע הדברים אשר הם חוצה לו, אך הוא דחה דבריהם אלה, כי הלוא בזה יגרעו מעלת הי"ת ממעלת שאר הנמצאים העלולים ממנו אף לפי דעתם, כי לא לבד המלאכים ובני אדם, כי אם גם כל בע"ח יודעים הרבה ענינים אחרים שחוצ' להם, כמאה"כ "ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו" ואין ספק שהידיעה מעלה והעדרה חסרון, ואיך ניחס חסרון להשלם לבלי תכלית אשר לו ההוד והתפארת, וכל שלמות בעולם וכן אמר הכ' הנוטע אוזן הלא ישמע" וכו' (ועיין מזה למעלה ביאורי דף קמ"ח וקמ"ט), ויש שיחסו לו רק ידיעת הנמצאות הנצחיות וההכרחיות, ר"ל העולם בכללו שהוא נצחי ומוכרח המציאות לפי דעתם באמונת הקדמות, וכללות האפשריות, אבל לא הענינים האישיים המתחדשים בכל יום, ד"מ שידע דרך כלל, כי לא יחדל אביון ועשיר חכם וכסיל, רשע וצדיק מקרב הארץ, אבל לא ידע מי מהאנשים יהיה עשיר או עני רשע או צדיק חכם או כסיל, ויש שיחסו לו כל התוארים העצמותיים, כתואר חי, חכם, יכול, רוצה, אבל לא התארים הנאמרים רק על הפעולות, כמו מטיב, מרחם, חומל ודומיהם, יען כי בעבור אמונתם בקדמות העולם שללו כל פעולה מהי"ת, וע"ז כ' הרב ז"ל, כי אחרי שאנו מאמינים בתורת משה האמיתית שהי"ת חדש העולם מאין, ומנהיגו

[199]הנה הפלוסופי' האומרים בקדמות העולם ומציאותו על דרך החיוב נתבלבלו בענין התוארים האלהיים. לפי שמביאים אל חבור ענינים בעצמותו או אל מקרים נוספים עליו. וזה וזה אמרו שהוא כפירה במחויב המציאות לטענות חשבום למופתיות. והיה מהם מי שהכחישם לגמרי ואומרים שאין לו ית' תואר כלל עד שלא יתואר בשהוא יודע רק עצמו לבד שידיעתו ועצמיותו דבר אחד ושכל הנמצאות זולתו הם בלתי ידועות אליו. וכבר לעג להם החכם בהפלת הפלוסופים בשאלה הששית שבתוארים. כי הנה

תמיד, אנו צריכים ליחס לו גם תארי הפעולות כמו בורא יוצר עושה מעמיד ומנהיג כל וכמו חנון ורחום, ארך אפים ורב חסד, ודומיהם מבלי אשר ניחס לו עי"ז הרבוי חלילה, כי כל אלה התארים האלקיים המיוחסים לו המה עם עצמותו ית' יחדיו אחד פשוט, אף כי אצלינו יהיו כל תארינו האנושיים רק דברים נוספים על עצמותנו, כי לא כתארי הי"ת תארינו, כי כרחוק מזרח ממערב רחוקים אלה מאלה גם בכמות גם באיכות, כמו שביאר בזה המורה חי"א פ' נ"ט מאחז"ל בברכות ל"ג ע"ב על שגיון המיחס לבורא תארי בני אדם, "משל למלך ב"ו שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב, והיו מקלסין אותו בשל כסף, והלא גנאי הוא לו ? כי כמו שדינרי זהב שונים מדינרי כסף לא לבד במכסת ערכם וכמות מחירם כ"א גם באיכותם, כן גדלה ד"מ חכמת וגבורת הי"ת לא לבד בכמות' מחכמת וגבורת אנוש קרוץ מחומר (כמו שנבדל ד"מ החדר המואר מהרבה נרות בכמות אורו, מהחדר המואר רק מאור נר אחד) כ"א גם במהותה ואיכותה שונה ומתחלפת היא ממנה מאוד, (כמו שנבדל ד"מ החדר המואר מהשמש בבחינת הארתו גם הבדל איכותיי מהחדר המואר רק מאור נר,) והטועה לדמות תארי הי"ת לתארי בני אדם באיכותם, סופו לנפול גם בטעות יותר גדולה להשוותם גם בכמותם, כמאה"כ "ואל מי תדמיוני (באיכות) ואשוה (אח"כ בעיניכם גם בכמות תארי האיש ההוא,) יאמר קדוש", (כי שורש דמה יורה על שווי ב' דברים באיכות אחת, ושורש שוה יורה על השווי בכמות,) ורק למען שמרנו מנפול בטעות זה, הורונו קצת החכמים, כי כל תארי הי"ת צריך שיבנו רק כשוללות ההפך, ד"מ באמרנו שהוא אחד, רצוננו לומר רק שאיננו שנים או יותר, ובאמרנו נמצא ראשון, ר"ל שהוא איננו נעדר, ולא קדמה סיבה להויתו, וע"ז רומז לדעת הרב ז"ל מאה"כ "וראית את אחורי וכו'", כי ידיעת תארי איש המחויבים, על ידם יוכר ויבדל היטב מכל זולתו תקרא ראית פנים כי האיש אשר נראהו בפניו, נכירהו יותר להבדילו מכל זולתו, ממי שנראהו רק מאחוריו, אבל לא רצו להרחיק בזה מהי"ת כל התארים המחייבים, כי באמת ע"י שלילת ההיפך אנו באים להשגת התואר המחויב, כי באמרנו ד"מ שהי"ת אינו מחודש, הלא נמשך מעצמו שהוא קדמון, וכן נבוא תמיד מהידיע' השוללת הנקראת בלשון הכל פה "ראית אחורים" בבחינה מה גם אל הידיעה החיובית שהיא "ראית פנים" ועיין מזה בס' פתעדאן להחכם רמ"ד, כי שם מבואר הדבר יותר באמרו שם (בשינוי לשון ותוספת ביאור ממני) שרק בעבור היותנו קצרים מהשיג תארי הי"ת המחייבים, בהשכלה ראשונה מצד עצמותן, מוכרחים אנו להגיע אל השגת שלימותו ית' רק ע"י שנשיג תחילה מהות נפשנו המשכלת ותאריה הרוחניים, ונשלול ונרחיק אח"כ בדעתנו ממנה כל חסרון העדר ופחיתות הדבוקים בה, רק בעבור היותנו קרוצי חומר, ורק עי"ז אנו באים להשגת הי"ת כפי יכלתנו האנושית, ד"מ אחרי שנעלה על דעתנו תחילה, כי אנחנו בני אדם ברואי הי"ת כולנו כלם ועובדים בבחינת גופנו כבוא עתנו, וגם לכל כחות נפשנו הרוחנית יש קץ ותכלה, נשלול ונרחיק אח"כ החסרון הזה בדעתנו ממושג האלקות ונאמר תחילה רק דרך שלילה שהי"ת הוא בלי ראשית ובלי תכלית, ולכחו אין קץ ותכלה, ומעצמו נמשך כי נדע ע"ז ג"כ אח"כ שהוא נצחי וכל יכול, וכן בהעלות על דעתנו טובנו וצדקתנו האנושית ונראה כי הם חסרי השלמות ורע ועול דבוקים ואחוזים בהם, אחרי כי גם היותר טוב והיותר צדיק בבני אדם ירע ייעול לפעמים לזולתו, נשלול ונרחיק אח"כ החסרון הזה מהי"ת, ונאמר שטובו וצדקתו בלי שום חסרון ופחיתות, כי אם כוללים כל יצוריו בכל המקומות והזמנים יחד, וא"כ נדע שהוא טוב לכל וצדיק בכל דרכיו, באופן שהידיעה השוללת תמיד היא כסולם לעלות ממנה אל הידיעה המחייבת, היוצא מכל זה הוא, כי האדם בטרם נגלה לו אור החכמה האלקית, לא השיג מאומה מתארי הי"ת, ורק אחר שהשפיע עליו מחכמתו ית', החל לדרוש אלקים וליחס לו תארים יקרים הלקוחים מתארי אנוש רק בהרחקת כל חסרון ופחיתות מהם, כ"א בתכלית השלמות בבחינת האיכות והכמות, וע"ז רומז מחז"ל שהחל בו הרב "משל למערה וכו' כי כמו שהים המלא על כל גדותיו אשר לעומקו אין חקר ממלא תחילי' בעלותו על שפתו, את המערה הקטנה הנתונה שם, ואח"כ נראה כאילו שופכת המערה מימיה אל תוך הים, ואילו היא משותפת ומעורבת אתו כן השפיע הי"ת תחילה אור חכמתו על מין האדם כמאה"כ "ואמלא אותם רוח אלקים" "מלא אותם תכמת לב" ואח"כ, יחסו לו ענינים ותארים אנושיים עד שיראה כעין שיתוף בינו ית' ובינם, כמאה"כ "ויאמר ה' אל משה, ויאמר משה אל ה'."

אחר שהשתדל להפיל סברת מה שהודה בקצת התוארים וסלק קצתם אמר זה לשונו ואם יאמר זה הספק אינו מתחייב אלא לפי סברת ן' סיני שחשב שהראשון ידע זולתו ואולם מהאמתיים מן הפלוסופים כבר הסכימו שהוא יתע' אינו יודע אלא את עצמו ואצל זה יהיה הספק דחוי מעקרו הנה נאמר אחריתכן בזאת הסברה בושת וכלמה ותכליתכן חרפה וגדופה. ולולי שהיה בתכלית הרפיון לא התרחקו האחרוני' מהחזיק בה: והנה אנחנו נעיר על אופן בשתה וזה כאשר באו בה תת יתרון לעלולי האל יתע' עליו כי המלאך והאדם וכל אחד מהמשכילים ידע את עצמו ואת התחלתו וידע ג"כ לזולתו והראשון לא ידע אלא את עצמו. והנה הוא א"כ חסר בצירוף אל יחידי האנשי' כ"ש מן המלאכים ולא עוד אלא שהבהמות עם שהם משערות בעצמן הנה הם יודעות ענינים אחרים זולתם. ואין ספק שהידיעה היא מעלה והעדרה היא חסרון. ואנה הוא אם כן אומרם כשהוא יתעלה חושק וחשוק כשיש לו ההוד והמעלה ביותר והיופי השלם בתכלית ואי זה יופי יש אל מציאות פשוט שאין לו מהות ולא אמיתות ולא ידיעה במה שהוא רץ בעולם ולא במה שהוא מתחייב בעצמותו ומושפע ממנו ואי זה חסרון יש בעולם האל יותר גדול מזה. שמעו זאת המשכילים והתמהמהו ותמהו מכת האנשים שהם מעמיקים במושכלות בגובה מחשבתם ואחרי כן יכלה עיונם אל שאדון האדוני' ומסבב הסבות אין לו ידיעה כלל במה שהוא רץ בעולם ואי זה הבדל יש בינו ובין המת אלא במה שהוא יודע את עצמו ואי זה שלמות יש בשידע את עצמו עם היותו סכל בזולתו וזאת היא סברה שאין צריך בצייר נבלותה אל דבור ארוך וביאור מופלג: ועוד יאמר לאלה עם שום עצמיכם בדוחק אלה הכלימות אינכם נמלטים מן הרבוי. וזה שאנחנו נאמר וכו'. כל אלו הם דבריו הישרים והנכונים לכל בעלי הדעות וכל שכן ממקבלי התורה האלהית. וזה לעגו הוא עצמו כמ"ש המשורר עליו (תהלים צ"ד) בינו בוערים בעם וכסילים מתי תשכילו הנוטע אזן וגו'. כמו שיבוא בפרה אדומה שער ע"ט: ויש שבושו והכלמו לתאר השם יתע' בזה השיעור מההעדר והחסרון והודו בקצת תוארי' עצמותיים והם חי חכם יכול רוצה ואמר שאלו הם ענינים ושלמיות שאי אפשר שיהיה הבורא נעדר מהם כלל ואי אפשר שיהיו מכלל פעולותיו כמו שזכר הרב פס"ב ח"א: ויש שהודו בידיעתו בנמצאות הנצחיות ההכרחיות וגם בכללות ה' פשריית מבלי שיכיר וידע באלה הענינים האישיים המתחדשים כלל כמו שכתבנו בשער כ"א: והנה החכם הנזכר השיב על כל אלו הדעות בשאלה הנזכרה ובשאלות י"א י"ב והראה קצור דרכי החקירה בכל אלו החקירות האלהיות ושאי אפשר שלא לסמוך בהם על קבלת הדת. לכן אנחנו הנמשכים אחר משה רבינו ע"ה שהוא אמת ותורתו אמת הנתונה מאל אמת מק"ו

שאנחנו נקיים מכל הבלבולים האלו שכיון שידענו נאמנה שהוא יתע' חדש העולם אחר שלא היה ברצונו המוחלט א"א שלא נתארהו בתוארים צרופיים אל פעולותיו כי איך אפשר שברא העולם ולא יהיה בורא או שעשאו ולא יהיה עושה ושיעמידהו ושיקיימהו ויסדרהו תמיד ושלא יתואר במעמיד ומקיי' ומסדר והנה כשימשכו עוד עניני הנמצאי' בעלי הבחיר' אי אפשר שלא נתארהו בכל התארים הנמשכי' מן הרצון והכעס והחסד והחנינה והקנאה והנקמ' בכלל כל התוארי' המורגלי' בתורה שקראם הרב המורה תוארי הפעולות פרק מ"ה נ"ב נ"ג חלק ראשון. וכבר כתב שם בפ' ס"א כי שם בן ארבע אותיות הוא השם המורה על עצמותו ית' מבלי שום שתוף אל ענין מפעולותינו אמנם כל שאר השמות הם מורים על ענינים שנתחדשו בחדוש העולם כי ע"כ נאמר בפרקי רבי אליעזר (פ"ג) עד שלא נברא העולם היה הקב"ה ושמו בלבד והאריך בזה הרבה. והנה השם יחייב תכלית החיוב אמיתת ההמצאה לו יתע' שבחים והלולים עצמיים מתארים ומודיעים רוממות מעלותיו ידועים לו יתע' כמו שיודע את עצמו ומוסכלים מאתנו כמו שסכלנו עצמותו. אבל ידענו נאמנה שהוא חי ולא כחיותינו חכם ולא כחכמתינו ויכול ולא כיכולתנו ודרך כלל תואריו אינם כתוארינו. כי הוא ית' אמנם. יושפעו מעצמותו הפשוט כל אלו הדברים מבלי שיתרבו לו תוארים מקריי' מוסיפים על עצמותו וכ"ש עצמותיים שיתרבו בו בעצמו כמו שהוא ית' משיג כל אלו העניני' הנמצאי' מבלי היות לו כלים חושיים משיגי' כהשגתינו כאשר כתבנו הענין אצל הידיעה כמשל הזכוכית לחלוש הראות ומשענת הקנה לפסח הנו בשער כ"א הנזכר עיין עליו. עם זה צדקו יחדו ההודאה וההרחקה בתוארים כי המודה יודה בתוארים אלהיים ידועים לעצמו יתעלה שלא יביאו לידי רבוי כלל והמרחיק ירחיק אותם שהם כתוארינו המביאים לידי שום רבוי וגשמות בשום צד. וכן הוא ראוי ליזהר מהם מאד כאשר הזהיר האל ית' מהם על פי הנביא אל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש (ישעי' מ'). כי ההבדל המיוחד שביחודי האיך הוא דומה ובלתי דומה והמיוחד שביחודי הכמה הוא השוה והבלתי שוה. ולזה אמר ואל מי תדמיוני שהוא יחס האיכות ואשוה שהוא יחס הכמות כלומר אם תשתבשי בתוארי' הנופלים תחת הדמות לדמותכם היו אהיה ככם כמו כן מהם תבואו לטעות בנופלי' תחת השווי שהם יותר מגונים ומסוכנים מהם. והנה להרחיק זאת הסכנה החכמים שלא יוכלו להכחישם כמו שאמרנו השתדלו שיובנו שולליים על דרך השלילה הכוללת בהעדר הדבר ממי שאין דרך לימצא בו כאומרך הכותל אינו רואה. וכמה השתדל הרב המורה להמליץ זה הענין בפרק נ"ו נ"ז וזולתי ח"א. והכונה להישירנו בתוארים הבאים בתורה האלהית ובפי כל חכם וחוזה כי באומרנו שהוא אחד לא נרצה בו האחדות המחייב

שהוא מקרה באחד אבל נרצה בו שאינו יותר מאחד וכן באמרנו ראשון לא נרצה בו אלא שלא קדמתו סבה וכן בנמצא שאינו נעדר וכן בכלם. והיא כונה רצויה מאד מקיימת ענין שלמות התארי' בסלוק הסכנה והגנאי הנזכר. ולדעתי זה הענין הנפלא הוא מה שאמרו האל ית' למשה במעמד ההוא הנורא כמו שאמר לו והסירותי את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו. כי הפנים בלי ספק הוא כנוי מיוחד אל הידיעה החיובית ואחור כנוי מיוחד אל השוללת שהיא הפכה כי אלו לעומת אלו ודאי הם כמו פנים ואחור. וכבר לוקח שמץ התארי' המחייבי' שהם הפנים מצד הקבלת השוללי' שהם האחורי'. כי כשתאמר האל ית' אינו נעדר כבר נרמזו בזה פני הקבלתו שהוא שרש מציאותו עם שלא תושג אמתת מהותו. וכשתאמר אינו מחודש כבר יובן מזה ענין הקבלתו והוא היותו קדמון ואם שלא תדע אמתת ענין קדמותו. וכן הענין בכל השלליות עד שעל זה האופן יתבאר כי ראיית האחורים בשיעור ההוא שהישירו לשם כמו שיבא הוא ההשגה היותר קרובה שאפשר אל ראיית הפנים עצמם כי אתה כשתשלול מהדבר כל הדמויים שאפשר ליחס לו יתעלה זולת מה שהוא בעצמו כמעט שהגעת בכח השלילות ההם שהם אחריו אל אמתת מהותו שהוא הפנים המקבילים להם ואם לא נראה אליך הדבר ההוא כדמותו בצלמו וזה מה שהישירו אליו האלהיי' ז"ל באומרם (ש"ר פ' כ"ג) ולסוף הראה לו בסימן שנא' והסירותי את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו כמו שבא פירושו בסוף שער ל"ט. וסוף דבר אמר לו שעל זה האופן ישיג כל מה שאפשר לו להשיג בעודני חי ולא יהרוס במה שהוא נמנע לו והוא אומרו וראית את אחורי ופני לא יראו. ותרגום אנקלוס יוכיח על זה באומרו ותחזי ית דבתראי וית דקדמאי לא אתחזין ירצה כי ישיג התואר אשר יוחסו אל האחור והם השלילות לא החיובים שהם הפנים עצמם. ומהמבואר שהרב המורה גלי חספא בענינים הללו בפרקים הנזכרים וזולתם ותמיה לן דלא אשכח מרגניתא תותא בפירוש זה הפסוק על זה האופן שאמרנו שהוא נפלא מאד ותראה נטייתו ממנו בבירור במה שכתב בפירוש בפ' כ"א ול"ז מזה החלק ובראשון מספר המדע (וסה"ת פ"א ה' י'). ואפשר שיסבלו דבריו שם זאת הכונה ואיך שיהיה משיובנו אלו התארים על דרך השלילות אומרו שישכלו השכלה אלהית הנה הוא באמת בלתי משולל מאלו השלימיות שהפילו המליצה עליהם לקרוא אותם תוארים שחדשם הוא יתעלה בחדשו את עולמו עד שכבר סובבי אליו ידיעות וענינים מחודשים מצד ברואיו על הצד אשר כתבנו למעלה ענינם והכל מאתו יתעלה כי ממנו הכל ומידו נתנו לו:

והוא מה שכונוהו ז"ל יפה כמו שאמרו במאמר שזכרנו ראשונה משל למערה שהיא נתונה על שפת הים שהוא משל נמרץ לכל זה וזה כי המערה היתה תחלה ריקנית

מעצמה אמנם עלה הים ומלא אותה ואחר מלואה הנה כבר באו ממנה מים אל הים עד שנראה שהים מתמלא ממנה כמו שהיא נתמלאה ממנו ומתמלא' ממנו תמיד. וכן מין האדם היה נעדר וריק מעצמו מכל מציאות וידיעה אמנם עלתה החכמה האלהית ומלאה אותו על דרך שנאמר (שמות ל"א) ואמלא אותו רוח אלהים וגו' (שם ל"ה) מלא אותם חכמת לב. עד שכבר היה האדם כעין מערה חלקית מחזקת שלמות מהמעין שלמות הים הגדול והנורא ית' שמו והנה אחר כך כבר נמשכו ענינים מעניני האדם ותואריו ומחוייביו אליו יתעלה עד שיראה שתוף מה ביניהם כמו שנראה אומרו וידבר י"י אל משה והוא מלוי המערה מהים ואח"כ וידבר משה אל י"י והוא מלוי הים מהמערה. וכן ויאמר י"י אל משה ויאמר משה אל י"י. וזה שכשרצה ית' להשפיע על האדם שפע רצון להשלים מציאותו בענינים המיוחדים אל הדבור והן הענינים השכליים הן בענינים המיוחדים אל האמירה והם ההישרות בענינים המעשיים כן חוייב שימצאו אתו ית' התוארים הנאותים להשלים צרכי שתופו יזדמן לו בהם להשגת שלמותו וידרש אליו בעת בקשתו[200] והוא בעיני ענין נפלא אמרו משה אליו ית' בספור זה באומרו ואתה אמרת ידעתיך בשם וגו' וזה כי הוא ע"ה בא בטענה חזקה והוא כי לפי דעת החכמים הפילוסופים כמו שהאדם הוא נמנע לדעת אותו ית' מצד רום מעלתו וכמ"ש החכם (בחינות עולם פ' י"ג) תכלית מה שנדע שלא נדעך כן הוא נמנע בו ית' שידע זה האיש הרמוז לפי שההשגה הזאת אינה נכנסת תחת הידיעה רק תחת ההרגשה החושיית. ולזה אמר הנה אחר שאתה בטלת את חקם במה שאמרת ידעתיך בשם איש מיוחד וגם מצאת וגו' שזהו סותר כל בנינם במה שתפול הידיעה על האיש הרמוז הנה עם זה כבר אפשר לך שתהרוס יסודם ג"כ בהשגתך ולזה אם נא מצאתי חן בעיניך כמו שאמרת הודיעני נא את דרכך והם אלו התארים אשר בם ידעתנו ותשלים עניננו ואדעך ג"כ אנכי אע"פי שהוא נמנע בחק החכמה האינושית. וזה למען תצדק בדבריך כי מצאתי חן בעיניך. וזה הענין המעולה הוא פירוש ממש נמשל ממלוי הים מהמער' והמער' מהים וכמה

[200] והוא בעיני ענין נפלא וכו', כונתו, כי הפילוסופים אמרו שני דברים, הא' שאין ביכולת בן אדם להשיג הי"ת כמו שאמר החכם "תכלית שנדע הוא שלא נדעהו", והב' כי רק האדם שיש לו השגת החושים הנקראת הכרה, יכיר וידע האישים הפרטים הנרגשים ממנו, אבל הי"ת אשר אין לו גוף ולא חמשה חושים שהם רק משיגי הגוף, אין לו גם הכרה אישית, כי אם ידיעה כללית לדעת רק הסוגים והמינים הכללים ולא האישים הפרטים, (עיין מזה בביאורי למעלה דף ע"ז ע"א ודף קמ"ח ע"ב.) וכאשר נודע ונתברר למרע"ה ביטול דעתם זאת במאמר הי"ת, "ואדעך בשם" המורה על ידיעת הי"ת גם האישים הפרטים והשגחתו עליהם, ערב לבו לגשת אל ה' ולהתפלל אליו שיודיעהו גם את דרכיו להשיג על ידם וגם אמיתתו ית' ויהרוס בזה גם יסוד הפילוסופים השני, החוששים ואומרים שאין זה ביכולת אנוש קרוץ מחומר, וזש"א "ואתה אמרת ידעתיך בשם וכו' הודיעני נא את דרכיך" וכו'.

מעלות טובות למקום על מין האדם וכמה חבה יתרה נודעת לו שנעשה שותפו של יוצר בראשית כענין הים והמערה שזכרנו:

במדרש עוד (ש"ר פ' מ"ז) מהיכן נטל משה קרני ההוד רבנן אמרי מן המערה שנאמר והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור. רבי ברכיה הכהן בשם רבי שמואל בר נחמני אמר הלוחות היה אורכן ו' טפחים ורחבן י' טפחים והיה משה מחזיק טפחיים והקב"ה מחזיק טפחיים וטפחיים באמצע ומשם היו קרני ההוד ר' יהודה בר נחמני אמר משמיה דריש לקיש עד שהיה כותב בקולמוס נשתייר קמעא והעבירו על ראשו וממנו נעשה קרני ההוד שנאמר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו:

הנה שהטעם הראשון נמשך אל משל המערה עצמו שאמרנו כי בהיותו קרוב אליו יתברך במערה ההיא שקראה הכתוב בנקרת הצור שעלה בה ים חכמה ומלא אותו זיו וזוהר וקירון פנים כי נתיחד שם עם אותו של קרנים מידו לו ושם חביון עזו ונעשה שותפו: אמנם הטעם השני הוא מבאר ענין אחר נפלא מעניני השתוף והוא מעשה הלוחות השניות ואמרו זה במליצה עמוקה וצחה מאד לפי מה שיראה בעיני.[201] וזה שמהידוע שבלוחות הללו נכללו שלשה ענינים. הראשון טבעי וזה מצד שהם מחצב מה. והשני מלאכותיי מצד מה שהן בעלי תמונה קנויה במעשה. והשלישי אלהי על דרך שאמר והמכתב מכתב אלהים הוא. ואין ספק שבכל אחד משלשתן ימצאו שני ענינים. כי במה שהם טבעיות ימצא בם ההיולי והצורה הגשמית. ובמה שהם מלאכותיות ימצא בה הזמנת החומר המיוחד וקבלת תמונתם ברבוע והשיעור המוגבל. ובמה שהם אלהיות

[201] וזה שמהידוע וכו' תוכן דעת הרב ז"ל, כי לכל נמצא טבעי גשמי מצטרכים ב' דברים, חומר הילי (ר"ל ארבע היסידות לדעת הקדמונים) וצורה (שהיא הרכבת ד' יסודות אלה להיות לאחדים לגשם חמישי מה שהוא עתה), וכן, לכל גשם מלאכותי מצטרכים ג"כ ב' דברים, חומר מיוחד אשר יצטרך לתקנו תחילה למען יהיה ראוי ומוכן לקבל הצורה המלאכותית אשר יש לו עתה, וצורתו המלאכותית, ד"מ השולחן הנעשה מחרש עצים, חמרו העץ הראוי והמתוקן לזה, וצורתו תמונת ותבנית השולחן, ומזה נמשך כי לשני לוחות אבן אשר היו גשמים טבעיים מגדר המחצב, והיו ג"כ חומר מיוחד המוכן ומתוקן תחילה כראוי עד שהי' מרע"ה יכול לפסלם ולתת להם התמונה המרובעת והשיעור המוגבל, היו להם לפ"ז ג"כ ד' ענינים אלה, ב' שיש לכל גשם טבעי, וב' שיש לכל גשם מלאכותי, ומלבד זה היו להם גם עוד ב' ענינים אלקיים, כי עליהם היו כתובים עשרת הדברים מכתב אלקים בתמונת מלות ואותיות גשמיות הנראות לעיני בשר, וכונתם המושכלת הפשוטית והרוחנית הצפונה בקרבם, ולהורות על כל זה אחז"ל, כי אורך ורוחב הלוחות היו ו' טפחים, להורות שמכל צד החזיק משה בב' טפחים, (ר"ל ב' ענינים נעשו ממנו, כי שורש טפח יורה בלה"ק לפעמים על העשיה, כמו "וימיני טפחה שמים") כי הוא הכינם ותקנם עד היותם ראוים למלאכת ואח"כ פסלם, והקב"ה החזיק ב' טפחים, ר"ל הכתיבה הכוללת ב' ענינים, תמונת האותיות הנראית, והכונה הצפונה בקרבם, היתה מעשה ידי עליון בבחינה פרטית ובאופן נסיי באותו מקום וזמן, ר"ל בשעת נתינת התורה, וב' טפחים באמצע יורו על היות ב' ענינים טבעים, ר"ל חמרם וצורתם הראשונה הטבעית, אשר לא נעשו עתה לפי שעה, כ"א בכלל כל הנבראים הטבעיים מאז ומקדם ביום ברוא אלקים ארץ ושמים, כי כל פועל טבעי עפ"י החקים שהטביע ה' בראשית הבריאה הוא ממוצע בין פעולת האדם הפועל בבחירתו עפ"י עזר חקי הטבע, ופעולת הי"ת בדרך נס ומופת הפועל רק על פי רצונו הפשוט, ובעבור שהיה לפ"ז מרע"ה כשותף עם הי"ת במעש' שתי הלוחות זרח עליו אור כבוד הי"ת ושפע אלקים ממרומים, וזש"א חז"ל "ומשם היו קרני ההוד." -

ימצא בהם ג"כ חומר הכתיבה וכונתם אם כפשוטה או כצורתה המושכלת והנה אם כן יש בהם ו' ענינים קראום אלו החכמים טפחים להסתיר דבר. ועל דרך שאמר (ישעי' מ"ח) וימיני טפחה שמים. (איכה ב׳:כ״ב) אשר טפחתי וריביתי כלומר ו' ענינים פעולים או עשוים. ועתה ראה כי שני הטפחים מהם והם הזמנת החומר ההוא והקנותו אותו התמונה המלאכותיית החזיק בהם משה כי הוא עשאם שנאמר פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ושני טפחים שבכתיבה החזיק בהם הקדוש ברוך הוא שנאמר וכתבתי על הלוחות הנה שלא נשאר בין מה שהחזיקו בו שניהם רק שני טפחים שכבר החזיק בהם הטבע בחכמת בוראו כשאר המחצבים מיום ברוא אלהים ארץ ושמים. ולזה הפליגו לומר שנשארו שני טפחים עם שהאל ית' יוצר הכל הוא כי מצד מה שהם הברית מה שנעשה בהם עשו שניהם בשוה ומה שנשאר נשאר לשניהם ולשעה זו לא עשה בו זה יותר מזה והשוו מדת רחבן לארכן להשלמת המליצה לומר כי בכל צד שתפשו בהם ימצא הענין על זה האופן וכבר אמרו (ש"ר פ' כ"ח) זה הענין עצמו על ומשה עלה אל האלהים (שמות י"ט) זה לשונם. עלית למרום (תהלים ס"ח) שלא שלטה בריה למעלה כשם ששלט משה. אמר ר' ברכיה הלוחות היו ארכן ו' טפחים וכו'. הנה שקרני ההוד היו לו להיותו שותף להק"בה במלאכה אחת עד שיאמרו עשה אתה חציה ואני אעשה חציה כדבר איש אל רעהו השותף עמו במלאכתו. ומי הוא ואי זהו שלא יצהבו מראיו ועוז פניו לא ישונה לטוב ולזוהר נפלא. וכן היה מתפאר באומרו (דברים י׳:א׳) בעת ההיא אמר י"י אלי פסל לך וגו' ואכתוב על הלוחות ואפסול שני לוחות וגו' ויכתוב על הלוחות. אשרי ילוד אשה שזכה לכך. ושם (רבות פ' עקב) כתבו ז"ל הדבר הזה עצמו אלא שהוא בסגנון אחר. ומכל מקום זהו פירוש נאה בענין בעיני. והנה הנרבוני כתב במאמר הזה בפירוש פרק כ"ה מהח"ג מהמורה דבר שהיה ראוי לישרף עליו עם כל ספריו והם כי לא להזכיר כדי שלא לעפש האויר והרי הוא מכלל דעותיו שקנאתי עליו ועל חבריו במקומות אחרים: אמנם הענין השלישי שהזכיר רבי יודה בר נחמני (ש"ר פ' מ"ז) היה להורות שיעור השתוף אשר להם בענין המער' הזאת ותת ההבדל הראוי והמחוייב בין הים הגדול השופע ובין המער' הקטנה המושפעת. וזה כי כעלות הים באיתנו וכנשוא גליו העצומים יוקח שמץ שפע אל זה האיש היושב בירכתי המער' יספיק לתת לו אותו שלמות וזוהר פנים ולזה מה שהמשילו כי עד שהיה כותב בקולמוס נשתייר קמעא והעבירו על ראשו וממנו נעשו קרני ההוד הא למדת שאין שום מדה וקצב אל ענין הזוהר האלהי. וזה דבר שראוי שיאמר אצל הדבור בעניני אלו השותפים שדברו בהם ז"ל באלו המאמרים אשר בארנום. וזה מה שראיתי להקדימו בחלק הספור

הזה שראינו ששאל משה על ענין התוארים ואמר הודיעני נא את דרכיך וגו'. והיתה התשוב' בסוף אני אעביר כל טובי וגו'. לא תוכל לראות פני וגו'. והיה בעבור כבודי וגו'. ולסוף ויעבור י"י על פניו ויקרא י"י ה' אל רחום וגו'. וכל י"ג מדות. ואם שכבר כתב המורה בפנ"ד ח"א שהשאלות היו שתים ושהשיב לו על האחרונ' בראשונ' לאמר לא תוכל לראות פני וגו' ואחר השיב על הראשונ' הודעת הי"ג מדות הנהו קשה בעיני מפני שני דברים: הראשון כי איך יתכן שישאל משה מאותו יתעלה ידיעת מהותו הנה מלא לבו אותו להיותו הוא האלוה וכמ"ש החכם אלו ידעתיו הייתיו. והשני כי הנה באמת לשון השאלה הראשונ' האומר הודיעני נא את דרכיך ואדעך כמו שדקדק הוא באומרו שם כי כשידע הדרכים ידעהו הוא יותר חמור ויותר קל מלשון השאלה השניה האומר הראני נא את כבודך. ולזה אני רואה ששאלה אחת היא כלה אשר התלמיד שואל בו כהוגן והרב השיב כהלכה. והתשובות כלן לא נפרדו ממנה כמו שאבאר אותו היטב אחר שאזכור הספקות הנופלות בזה החלק מהספור:

א באומרו ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. כי הנה כבר נאמר לו קודם לכן (שמות כ"ג:כ') הנה אנכי שולח מלאך לפניך והודיע לו ענינו עמם באומרו (שם) כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו וסבר וקביל למה נתרעם עליו עכשיו וכי עלה על דעתו שיהיו חוטאים נשכרים. ועוד כי יש לדקדק בכפלו מלת אתה כמה פעמים אתה אומר ואתה לא הודעתני ואתה אמרת כי אין צורך למדבר עם הנמצא שיאמר לו על כל דבר אתה ואתה: ב כי מה ראה משה לשאול בעת כזאת הודיעני נא את דרכיך ואדעך ומה ענה אותו האל יתעלה פני ילכו שנרא' שטענו דבר אחר והודה לו באחר. ויותר קשה מה שחזר וטען אם אין פניך הולכים אל תעלינו מזה. כי למה יבקש על מה שכבר הודה לו בה ולא עוד אלא שהשיבו השם יתברך גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כאלו הוסיף על מה שהוד' לו ראשונ' ולא די לנו בזה אלא שאחר ההודעות האלו חזר לסוף לבקש אם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא י"י בקרבנו וגומר. וכבר נתעוררו הראשונים על אלו הספקות אבל לא נתחוור ישוב יפה כמו שנרא' מפירושיהם. והמחוור שבהם דעת הראב"ע ז"ל שדקדק מאמר והניחותי לך לך ולא להם. והוא השיב אם אין פניך הולכים עם ישראל כלם. אמנם העקר חסר מן הספר והוא מאמר עם ישראל כי מאמר אל תעלינו איננו מספיק כי הוא נשוא במאמר ולא גם כן שאר המאמרים המורים על הרבוי והוא מבואר: ג מה שחזר ואמר אחר הודאה זו הראני נא וגו'. כי כמו שאמרנו היא הית' השאלה הראשונ' שאמר עליה הודיעני נא את דרכיך ואדעך וגו'. ד אומרו אליו בתחלה אני אעביר כל טובי וגו'. ועוד מעט השיב אחור דברו ויאמר לא תוכל לראות פני כי לא

יראני האדם וחי ומי בקש ממנו שיודיענו מה שאי אפשר להשיגו יודיענו מה שאיפשר והנשאר והנסתר ישתוק ממנו. וכבר הקשו הראשונים על זה שאם השאלה היא נמנעת למה שאלה משה ואם היא אפשרית למה מנעה ממנו: ה אומרו הנה מקום אתי ושמתיך בנקרת הצור וגימר. כי מה צורך להצפינו בסוכו ביום ההוא כי מה יעשה לו שום בריה. ומה טעם וראית את אחורי ופני לא יראו ואם שכבר פירשנו רוב ענינו. ו באומרו פסל לך שני לוחות אבנים וגו'. ולמה לא פסלם הקב"ה בעצמו כראשונים שנאמר עליהם והלחות מעשה אלהים המה כמו שכתבנו בשער הקודם ולמה אמר בלחות שמות ואיש לא יעלה עמך כי רחוק הוא שינהג קדושה יתירה באלו הלחות ממה שנהג במעמד הר סיני ובראשונות כמ"ש הרמב"ן ז"ל: ז בחשבון הי"ג מדות שאם חשבונם היא כמורגל אצלנו בכל קראינו אותם בצבור עד ונקה הנה הוא כנגד פשט הכתוב ופי' בעל הטעמים כי באמת נרא' כי מאמר ונקה לא ינקה הוא מאמר נקשר על דרך ונקה לא אנקך (ירמיה מ"ו) ועוד שכבר יהיה לא ינקה מדה י"ד ופוקד עון אבות על בנים מדה ט"ו. ואם אינה מהמדות למה נזכר עמהם ולמה זכרה משה במרגלים (במדבר י"ד) וכל שכן למה שירא' ממנה היותה מדת הדין והכעס וכן פוקד עון וגו'. ח אומרו אחר כל אלה הדברים אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו למה ישנה הוא ע"ה לזכור שם אדני שלא נזכר עדיין בכל הענין ומה יבקש עוד: ט באומרו הנה אנכי כורת ברית וראה כל העם אשר אתה בקרבו וגומר אשר אני עושה עמך. כי לא נמצא בכתוב שנעשה עם משה אחרי זאת נפלאות שלא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וגם לא ראו אותם העם שהיא בקרבם על זה האופן מהפרסום שהזכיר: י מה צורך כל המצות שזכר משמר לך אשר אנכי מצוך היום עד ראשית בכורי אדמתך וכבר זכרם כלם או רובם בסגנון ההוא עצמו אחר מעמד הר סיני כמוזכר בפרשת משפטים: יא למה קרן עור פני משה ברדתו עם לחות שניות ולא נזכר שהיה לו כן כשירד עם הראשונות או במעמד הר סיני: יב מה שספר הכתוב שהיה משה מדבר עם ישראל. את כל אשר יצוהו ואחר הדבור הוא נותן על פניו מסוה ובבואו לפני י"י יסיר אותו ולא היה על פניו אלא בשעה שהוא יושב לבדו. נראה שהיה לו לתתו על פניו בשעה שהוא מדבר עמהם כדי שלא יראו מגשת אליו כמו שחשב הרלב"ג ז"ל מזה: אלו הן הספקות שראיתי לעורר בזה החלק. אמנם קודם שנבא אל הביאור אציע הצעה:

[202] ואומר כי אחר וכו', תוכן דעתו, כי כמו שהשגחת האדם על אשר חוצה לו מכל סביבותיו, היא על שלש מדרגות, כי על רעיו ועמיתיו ישגיח רק לפעמים כאשר תמצא ידו להטיב למו, או להענישם ולהרע למו בראותו אותם עושים עולתה לעשוק עניים ואביונים, ועל קרוביו ואנשי ביתו ומשפחתו ישגיח בהשתדלות והשגחה יתירה,

[202]ואומר האחר שספו תמו כל הדעות הרעות האומרות עזב י"י את הארץ אשר כללם וכתב ענינם הרב המור' פי"ז ח"ג ונשארו דעות מכירות בידיעתו יתע' והשגחתו בעולם הזה השפל ובפרט אנחנו עם תורת האמת בלבנו שזאת היא פנת כל בנינו הנה עדיין יש לנו להאמין ולקיים שההשגחה אינה על ענין אחד על כתות האנשים אבל שתחלק על כתותם בפחות ויתר כפי רחוקם וקורבתם אליו ית' אמנם מה שראוי חלוקו ראשונה הוא לג' סוגים ראשיים:

הראשונה ההשגחה שלו ית' על כללות העולם. כי אע"פ שמסר אותו ביד ממשלת מערכות השמים המחלקת אותם לע' אומות וע' ממשלות כמו שהוא מסור בידינו (פר"א פ' כ"ד) מ"מ לא הסתיר פניו לגמרי ממנו. וכאשר יראה חמס וריב בו בכלו או בקצתו הבט אל עמל לא יוכל ויפקוד עליהם עונם כמו שנראה מענין המבול (בראשית ו':ה') וירא י"י כי רבה רעת האדם. ובההפלגה (שם י"א) וירד י"י לראות את העיר וגומר ובסדום (שם י"ח) ארדה נא ואראה וגו' ובננוה (יונה ג':י') וירא האלקים את מעשיהם כי שבו. בכלן הזכיר לשון ראיה לבד כאדם שעובר ורואה דבר בלתי מתוקן ונדבה רוחו אותו להשתדל בתקונו ע"ד שאמר במשה (שמות ב':י"א) ויצא אל אחיו וירא בסבלותם וירא איש מצרי וגומר. כי לא היה שר ושופט עליהם אלא שנפגע והציץ:

השנית והיא אשר נתיחדה אל כללות האומה הישראלית. והיא כאדם המקבל עליו לתת עיניו בדבר ולפנות אליו בסבר פנים להטיבו ולתקנו שעל זה האופן כבר ימסור לבו על תקונו וידרוש על הטבתו ושמירתו לא למה שיראנו לפניו לבד בענין הראשון. ולזה

כי מצד אחד יעמול בכל מאמצי כחו להמציא למו מחסורם אשר יחסר למו, ומצד אחר יורם ללכת בדרך הישרה, ובהעותם ללכת ארחות עקלקלות יוכיחם בשבט פשעם, אבל על עניני נפשו, ובמה שמגיע אל עצמו ובשרו ישגיח בהשגחה יותר גדולה מכולן, לקרב כל טוב ומועיל, ולהרחיק כל רע ונזק, כן תהיה גם השגחת הי"ת על יצוריו על שלש מדרגות, כי על שאר כל העמים שהם שבעים אומות לדחז"ל, [לפי מספר ראשי אבותם הראשונים אשר נפרדו מבני נח אחר המבול, (עיין בראשית י':א') אשר עליו יורה גם מאה"כ "יצב גבולות עמים למספר בני ישראל" ר"ל הבאים מצרימה שהיו שבעים נפש, עיין בחיי על התורה] ישגיח רק בהשגחה כללית. ובראותו חמס וריב בתוכם יענישם על עונם, אף שהנהגתם, הפרטית מסר לדחז"ל לשבעים שרים ומלאכים המשרתים לפניו, ומדרגת השגחתו זאת תקרא בשם ראיה, כמאה"כ "וירא ה' כי רבה רעת האדם" וירד ה' לראות את העיר" וכו', ועל ישראל עם קרובו ובחיריו ישגיח בהשגח' פרטית ויותר מעולה לפנות אליהם בכל עת לתקן עיניהם תמיד, או להענישם בעברם על מצותיו, ומדרגת השגחתו זאת תקרא בשם פנים, כמו "ישא ה' פניו אליך" לטובה, "ונתתי פני באיש ההוא" לרעה ולהענישו, או בפועל פנה הנגזר משם פנים כמו "ופניתי אליכם והרביתי אתכם, ולהורות על הסרת ההשגחה הפרטית הזאת מישראל בעת ילכו עמו קרי והכל סר יחדיו נאלחו, נאמר "והסתרתי פני מהם", ועל יראיו וחסידיו הקרובים אליו מאוד הנאהבים והנעימים לו כאילו היו עצם מעצמותו ית' ישגיח בהשגחה עוד יותר גדולה, כמו שישגיח ד"מ האדם על עניני עצמו, ומדרגת השגחתו זאת תקרא בשם "עין ה' בלשון יחיד, כמאה"כ "הנה עין ה' אל יריאיו" וכו' על דרך משל הלקוח מבני אדם אשר ברצותם להביט ולהשקיף רק על דבר אחד מיוחד בהסתכלות והתבוננות יתירה יעצימו עין אחת ויראו רק באחרת למען יתאחדו כחות כל עורקי ועצבי חוש הראות, ולא יוחלש ג"כ רושם ראית הדבר המיוחד ההוא ע"י ראית העין השנית הדברים האחרים העומדים לעומתו או מסביב לו, וכן אה"כ גם בבני אדם להורות על השגחה עצומה ומופלגת כזאת "ואשימה עיני עליו" בלשון יחיד. וכן "לבבתני באחד מעיניך" וברעיון יקר זה הולך הרב ז"ל ומבאר הרבה כתובים.

הדבר בעצמו נאמר בהשגחה הכוללת אל האומה הישראלית (ויקרא כ"ו:ט') ופניתי אליכם והרבתי אתכם. ונאמר (דברים ו') ישא י"י פניו אליך. (ישעיהו ס"ג:ט') ומלאך פניו הושיעם. כי יפנה לבו אליהם כמי שיקבל עליו פקידותם יישמור משמרתם. וכן בשעת הכעס נאמר (דברים ל"א:י"ח) והסתרתי פני מהם וגומר ואנכי הסתיר אסתיר פני וגו'. (ויקרא כ':ג') ונתת את פני באיש ההוא. למדנו שההשגחה המיוחדת אל כללות האומה היא המיוחסת אל הפנים:

השלישית היא המיוחדת אל חסידיו ויראיו הקרובים אליו. אשר היא במדרגת האדם אל דברי עצמו כי האנשים ההמה שלמים הם עמו בדמותו בצלמו וכאלו הם עצם מעצמיותו ומעשיהם מוטלים עליו והיא עושה אותם בכבודו ובעצמו כמי שעושה בשלו. כמו שאמר זה החכם בפי"ג מאמר עשירי מספר המדות אלו דבריו אמנם הפועל כפי השכל ואל זה מזמותיו הנה מוכן נבחר ויראה שהוא אהוב מאד לאל יתעלה כי אם אמנם קצת מחשבות האל יתעלה הוא על דברת בני האדם כמו שהוא נראה באמת היה מהראוי שישמחו הם בדבר הנבחר בם ואשר הוא דומה לאל והנה זהו השכל ראוי הוא כי האל ית' וגומל טוב לאוהבי השכל ומכבדים אותו כמו לאהביו ולשום השגחתו עליהם ולעשות טוב לאלה העושים טוב ויושר הנה אינו בלתי גלוי כי אלה הדברים הראוים לחכם ולכן הוא אהוב לאל יתעל' מאד והוא אמנם כפי האמת היושר היותר מאושר וע"כ כפי זה יהיה החכם מאד מאושר ע"כ: ראה דבריו אלה טובים ונכוחים מקיימים התיחדות ההשגחה לאוהבי השם ולומדי חכמתו יותר מכלל העם על הדרך שאמרנו. ותמהני מהרב המור' שלא זכר זכות זה החכם בפרק הנזכר ונתן אותו ראש הכופרים בהשגחה ואם עשה כן לפי שתלה עקר ההשגחה בחכמה החרשתי אבל כבר נוכל להליץ בעדו מאומרו ולעשות טוב לאלו העושים טוב ויושר ואיך שיהיה מה שאמרנו מזה הענין הוא ברור והוא היות עניני עבדיו ושומרי בריתו מוטלים עליו לעשות אותם כענינם בכבודו ובעצמו. ולזה נאמר בישועה שנעשית בזכות האבות הדבקים אליו (שמות י"ב) ועברתי בארץ מצרים ודרשו ז"ל (מכלתא שם) אני ולא מלאך אני ולא שרף וכו'. וכן (שם י"ג) וי"י הולך לפניהם. (שם ט"ז) הנני ממטיר וגומר. כי כל ענינים אלו נעשו במדרגה זאת בלי ספק. ובמשה נאמר (דברים ל"ד:ו') ויקבור אותו בגי. וזה מה שפירשו משה עצמו בפיו בשיר של פגעים (שוח"ט תהלים צ') באומרו כי בי חשק ואפלטהו וגומר יקראני ואענהו וגומר (תהילים צ"א:י"ד). כי למעלה מזה אמר כי אתה י"י מחסי. לא תאונה אליך רעה וגומר כי מלאכיו יצוה לך וגומר. והכונה שיש קורבה אל השם יתעלה שתספיק להשגיח בו ובענינו אבל ע"י מלאך או שליח. אמנם כשתופלג הקורבה ההיא

יפלטהו וישגבהו הוא בעצמו. ולא עוד אלא שהוא עמו בצרה כביכול שאינם זזים זה מזה ולזה אמר בסוף וארא‌הו בישועתי כי ישועה אחת להם והוא ענין נפלא יושלם ביאורו בשער נ"ו הבא בקרוב בע"ה. והנה שלשה חלוקי ההשגחה אלו שאמרנו נמצאם אל המשורר נזכרים ומסודרים על זה האופן עצמו במזמור רננו צדיקים (שם ל"ג) כי אחר שספר סבת הפחד והיראה האלהית המחוייבת על כל יושבי הארץ מהתבוננם בתכונת העולם וטבעו וזה עד אומרו כי הוא אמר ויהי וגו' כאשר פירשנו אצל המבול שער י"ד הנה הוא התחיל בענין ההשגחה וחלוקיה ואמר י"י הפיר עצת גוים וגו' אשרי הגוי אשר י"י אלהיו. אמר שענין ההשגחה הוא מוכרח מאד לכתות האנשים אלא שאופן ההשגחה אינה על כלם במדרגה אחת. כי על כל העמים שלא ראו אור התורה האלהית ולא שמעו את שמעה עם ההשגחה עליהם ועל עסקיהם אינה בעצם רק להפר עצתם ולבטל מחשבתם הנודעת לו יתעלה כדי להעמיד ולקיים עצת חכמתו ומחשבו' לבו לדור ודור בכל מה שיחשבו לעשות דבר ולא ממנו או לעון עצה ולא יעץ כענין דור הפלגה או אשר נועצו על עמו רעה כדבר שנאמר (ישעיהו ח׳:י׳) עוצו עצה ותופר וגו'. אמנם הגוי אשר י"י אלהיו אשריו כי הם אשר יקבלו שעור רב ועצום מהשגחתו כשעור קרבתם אליו. וביאר ההבדל שבין אלו שני מיני ההשגחה ועל הראשונה אשר על כלל האומות אמר (תהלים שם) משמים הביט י"י ראה את כל בני האדם וגו' ממכון שבתו השגיח וגו'. והוא מה שאמרנו שענינו אליהם הוא כרואה אותם ממרום הרים ומסתכל בכללותם ומשם ממכון שבתו שהוא עומד שם משגיח עליהם לתקן ענינ‌יהם כפי מה שראתה חכמתו לא ימיש ממקומו להתבונן בהם ואמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם לומר שמצד שיצרם וידע ענין התחלתם יחויב שידע כל מעשיהם שבתם וקימתם עד שכבר ישגיח עליהם באופן ההוא הכולל וזאת היתה כונתם ז"ל בזה הכתוב כשאמרו (ר"ה ל"ז.) בראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון שנאמר היוצר יחד לבם וגו'. שכוונתם לבאר שלא לבד נדונים בו ביום כי אם העולם בכלל וכמו שאמר (שם י"ח.) וכלן נסקרים בסקירה אחת. אמנם מ"ש שהם עוברים אחד לאחד כבני מרון לא כוונו לברר אותו מזה הכתוב. ואחר שאמר זה דרך כלל ביאר מה שאמר ראשונה ה' הפיר וגו' עצת ה' וגו'. ואמר אין המלך נושע ברוב חיל וגו' שקר הסוס וגו'. וזה שכבר יקרה להם פעמים הרבה שהמלך ברוב חילו לא נושע ויפול ביד עבדיו או החת מי שאינו בן חיל כמוהו ולא עוד אלא שכבר יהיה שקר הסוס ורוע תכונתו תשועה לרוכב בו כגון שהיה מסרב לצאת למערכה או שנטה אל השמאל או הימין שאלו הם תכונות פחותות בו ובעבורם ינצל הרוכב מפגע המות תחת אשר חשב יהיו לו למכשול ולפוקה וברוב

חילו אשר חשב להמלט בו לא ימלט. הנה שנתבאר ענין השגחתו עליהם בדרך כללות להפר עצתם ולבטל מחשבתם וזאת היא תכונת ההשגחה הראשונה הכללית: אמנם על המין השנית מההשגחה אשר לעמו המיוחד אמר הנה עין ה' וגו' להציל ממות נפשם וגו'. הנה הבדילה בשני הבדלים גדולים ועצומים. הא' במה שלא כללם במה שאמר ראשונה ראה את כל בני האדם אבל ייחדם בשם יראיו המיחלים לחסדו וייחד ההשגחה אל האבר המיוחד אל ההבטה להפליג בה כענין הטה אלקי אזנך ושמע פקח עיניך וראה (דניאל ט׳:י״ח). גדולה מזו דקדק שלא אמר עיני ה' כי אם עין ה' כי זה מה שיורה על תכלית ההפלגה כדרך המפליג לדקדק בהבטתם שמביטים בו בעין אחד ויורו בזה המורים בחצים: ומנהג הכתוב לתאר כן ההשגחה העצומה אמר (בראשית מ״ד:כ״א) הורידוהי אלי ואשימה עיני עליו (ירמיהו ל״ט:י״ב) קחנו ועינך שים עליו. (שם כ"ד) ושמתי עיני עליהם לטובה. ועל היות ההבטה החשקית על זאת התכונה אמר החושק אל חשוקתו לבבתני אחותי כלה לבבתני באחד מעיניך (שיר השירי' ד). ולזה אמר הנה עין ה' אל יראיו וגו'. ויתכן שיאמר כי אפי' באלו ההשגחות הכלליות שזכר ראשונה שהוא משגיח על כל יושבי הארץ לא היתה כונתו אליהם בעצם וראשונה אמנם עין ה' והשקפתו אל יראיו המיחלים לחסדו כי במה שמפר עצתם ומבטל מחשבתם הוא מכוין להציל ממות נפש עבדיו ומחיה אותם ברעב כמו שהי' הענין במלחמו' ד' מלכי' את החמשה בעבור אברם ולוט בן אחיו (בראשית י״ד:ט'). או פרעה (שם י"ב). ואבימלך (שם כ') ומצרים עם האבות והבנים כשנצטרכו התגורר עמהם מפני הרעב וכדומה לזה. אמנם אחר שזכר זה המין מהשגחה שיחסנוה ראשונה אל הפנים אמר נפשנו חכתה לה' עזרנו ומגיננו הוא כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו והיא מדרג' שלישי' המיוחסת אליו ית' בכבודו ובעצמו לא בעינו לבד ואין צ"ל ולא ממכון שבתו אלא בכבודו ובעצמו כמ"ש עזרנו ומגננו הוא. ואמר כי בו ישמח לבנו כי זאת המדרגה מההשגחה היא תכלית השמחה למי שמושגח בה וכמו שאמר (תהילים צ״א:י״ד) אשגבהו כי ידע שמי כי בשם קדשו בטחנו וחתם יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך שיהיה החסד והישועה באותו שעור מהזמן ורוב תלאותיו שיחלנו כי ודאי המיחלים על זה האופן הם מקוים טוב נפלא ובלתי בעל תכלית. הנה שנתבארו אלו שלשה מיני ההשגחות שזכרנו מזה המין ועל קדימת הידיעה תתבאר שאלת משה רבינו בענין הנהגתו עמהם כמו שיתבאר:

ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי. לפי שהסברת האדון פני החוטא אחר שנודע אליו חטאתו תחייב שלא לבקש עוד ממנו נקמה כמו שאמר (שופטים י״ג:כ״ג) לו חפץ ה' להמיתנו וגו' וכעת לא השמענו כזאת. וכ"ש אם יש לחוטא זה מליץ נאמן בבית

המלך ראוי לישא פניו בעבורו כמ"ש הש"י על איוב (מ"ב) כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה (א) לזה עמד משה בתפלה זו בשתי טענות אלו ואמר ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה שיראה שכבר נשאת פניהם ונסתלקו פני הזעם. ומצד אחר התחלפת השטה במה שאמרת (שמות ל"ג:ב') ושלחתי לפניך מלאך לשמרני וגו' בלא ה"א הידיעה שיובן שאינו המלאך הידוע שאמרת לי ראשונה (שם כ"ג) שא"כ היה אומר ושלחתי לפניך המלאך. ועוד שבמלאך הראשון נאמר (שם י"ג) וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם וגו'. (שם י"ד) ויסע מלאך האלדים וגו' כמו שיבא ועכשו אמרת כי לא אעלה בקרבך וא"כ הרי הכעס במקומו עומד שאתה מפקיד אותם ביד מלאך או שר כשאר האומות שלא ידעתי מה טיבו. (א) ועוד שאתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני ואי זו מציאות חן מצאתי אחר שעדיין יעשן אפך. והנה אמר אתה אומר ואתה לא הודעתני ואתה אמרת להקשות מדידיה אדידיה לומר שאין כאן חלוף המדברים שהוא הראשונה מסבות הסתירה וההפך כמו שכתב המור' בהקדמ' כי אתה הוא בעל המאמר הראשון ואתה הוא בעל המאמר השני והשלישי: ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך וגו' (ב) ירצ' אחר שאתה מסלק המלאך הראשון הידוע ותעזב הנהגתינו אל מלאך סתם כשאר העמי' הנה באמת איני כדאי אני לבדי להנהיג אותם כי אם כשתודיע לי את דרכיך אשר אדעך בהם למען אמצא חן בעינך לרעות אותם כראוי. וראה כי עמך הגוי הזה וראויין לרעות דעה והשכל מאתך. והנה באמת מצא המאושר מקום לשאול שאלה זו הנכספת לו מבראשונה מבלי ספק כי ישרים דרכי ה' ונפלאים וצדיקים ישמחו ויעלזו לבקש ולדרוש אותם כי היא ההשגה היותר שלמה שאפשר להם להשיג כמו שבא בדברנו שבשער וכמו שיבא. ואל תשכח מה שאמרנו שכיוון להליץ טענה חזקה לשאלת הודיעני נא את דרכיך ואדעך וגו' במ"ש ואתה אמרת ידעתיך בשם כי הוא ענין נכבד מאד על דרך שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י':ל"ב): ויאמר פני ילכו והניחותי לך (ב) ירצה אף על פי שבעבור חטאם וקושי ערפם היה לי להשוותם בהשגחה על הנהגתם לכלל האומות במדרגה הראשונה הנזכרת עם כל זה כיון שיצא מפי העל את העם הזה כמו שאמרת אני חוזר בי ומודה שפני ילכו עמך או עמהם והניחותי לך חזור בזה מרגזך ומעצבך. והכוונה שיהי' עמהם בהשגחה הכוללת המיוחדת אל האומה הזאת בכלל אשר יחסנוה אל הפנים. והנה למה שמצא משה עצמו נתפש בדבריו שלא בקש על הליכתו יתעלה עמהם אבל שאל שיודיעוהו דרכיו שיראה שהוא חפץ יותר בידיעת הדרכי' ממה שיחפוץ בהליכתו או בהליכת פניו עמהם (ב) לזה נתחכם בתשובתו ואמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע איפה. ירצה רבון העולמים וכי היית

סבור שאני חפץ בהודעה זו מקום הליכת פניך עמנו חלילה כי אם אין פניך הולכים וגו' כי לא נוכל לעלות אפי' מן הגדגד ליטבתה וכדומ' ואם היית מודה לי לעשות בקשתי זאת להודיעני את דרכיך באופן שאדעך למצא חן בעיניך ולהפיק רצון מלפניך לכל אשר ארצה לתועלת עמך הגוי הזה הנה הדבר הראשון בלבי לבקש ממך בכח הידיעה ההיא היא לכתך עמנו לא לבד הליכת הפנים כמו שאמר שהיא המדרגה השניה כי אם לכתך עמנו אתה בעצמך והיא המדרגה השלישית המיוחדת אל השרידים שאתה עושה מלאכתם בכבודך ועצמך והוא אומרו ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו כלומר במה אבחן ראשונה שמצאתי חן בעיניך לתת את שאלתי כי אם במה ששאל ואנסה שתלך אתה בעצמך. ועם זה ונפלינו אני ועמך מכל העם וגו'. וזה שאם יהיו מדרגותינו קרובות ורצופות זו לזו הם בראשונה ואנו בשנייה הנה אין כאן ריחוק של הפלאה. אמנם כשנעלה המדרגה השלישית כבר נהיה נבדלים ונפרדים הבדל רב ויש במשמע שעדין הוא צריך בשאלתו לשילך עמם במדרג' הזאת השלישי' והוא הדבר עצמו שאמר אחר שהודיע לו את דרכיו אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו כלפי מה שאמר בכאן ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך וגו' הלא בלכתך עמנו אך יהיה תוכן הענין כמו שיתבאר שם בעזרת האל. והנה הוא יתעלה אמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי אנכי אעלה עמך ואנכי אעלך גם עלה באותו המדרגה שהוספת לשאול. אמנם זאת אעשה לך מהטעם שאמרת ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני כי מטעם מה שאמרתי לך העל את העם הזה יספיק מה שאמרתי ראשונה מהליכת הפנים. והוא מה שביאר בסוף ונגד כל עמך אעשה נפלאו' כי הוא תשובת ונפלינו אני ועמך והוא מה שאמר כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם. והיה זה חכמה נפלאה מאתו לפי שבא עליו בעלילות השליחות וכדי שלא יראה שהוא נותן את שאלתו ע"י ההכרח אלא על צד הרצון והחנינה המוחלטת: (ג) והנה כשראה משה כי השם יתעלה דחה אותו זה פעמים לתלות שאלתו בצורך העם נעתק מהסבה ההיא ועשה אותו שאלה בפני עצמה ואמר הראני נא את כבודך כלומר בתורת חסד וחנינה בהחלט ולא בשום טענה אחרת רק מה שאמר ראשונה ואתה אמרת ידעתיך בשם כמו שנזכר ואולם אם נאמר שאין הפרש בין מאמר אם אין פניך הולכים למאמר בלכתך עמנו יהיה מאמר גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה תשובה לשאלת הודיעני נא את דרכיך לומר כיון שכך הטבת להליץ מפני הליכת פני לא אמנע גם כן לתת שאלתך זאת כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם. וראוי שתדע גם אתה בדרכי השיעור שאפשר לך. והוא אמר הראני נא וגו' לומר שכיון שהודה לו על הדבר שיראהו מיד ולא ידחה אותו עוד אל שעה אחרת

ויהיה הראני נא כמו דבר נא (שמות י"א). רפא נא (במדבר י"ב) ודומיהם שפירושם ענין התכיפות: ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך ירצה אעביר על פניך והשגת ידיעתך מדת טובי בכללה והוא ענין קשר הנמצאות ומדרגותם והשתלשלות העולמות כלן ודרך המשך השפע מקצתם לקצתם עד שאדע ידיעה אמיתית שכל הטוב ההוא המושפע על הנמצאים כלן הוא מאתי שאני סבת הסבות ומקור הטובות והמציאיות כלן. ועוד אקרא בשם ה' לפניך והוא השם שנכתב ואינו נקרא (פסחים נ'.) שעליו אמרתי בתחלה (שמות ג') זה שמי לעולם וזה זכרי כמו שכתבנו שם ועכשיו אקרא אותו לפניך באותיות ואגלה לך סודו כי היודעו ומכירו בכל מקום שיזכור אותו אשמע קול הקורא (שוח"ט תהלים צ"א) לעשות אותות ומופתים בסדרי אלו הנמצאות אשר אני אעביר טובם על פניך כי יהיו נענין לידיעת זה השם וקריאתו עליהם ועל זה האופן וחנותי את אשר אחון וזה יועיל למה שאמרת ואדעך למען אמצא חן וראה כי עמך הגוי הזה: ויאמר לא תוכל לראות פני כי לא יראני האדם וחי. (ד) לא אמר לו זה בתורת מניעה חלילה רק בתורת הלמוד וההודעה הגדולה שבידיעות. וזה שהוא מבואר שתכלית מה שיש בכח החכמים לדעת בחכמה האלהית הוא שלא ידעוהו. וזהו ההפרש בין חכם לחכם ממנו כי כל מה שיחכם עוד יוסיף דעת סבות בלתי ידיעתו אותו. ולזה אמר לו תדע שההשגה העליונה שבכחך להשיג היא דעתך שלא תוכל לראות פני והיא הידיע' בתאריו על דרך החיוב כי הוא הודעת מהותו כמו שאמר הודיעני נא את דרכיך ואדעך ונתן הסבה ואמר כי לא יראני האדם וחי [203]ירצה שאין כח בשכל האנושי בהיותו מחובר עם החיות הסוגיי באומרך עליו חי מדבר להשיג מהות עצם נבדל נקי מחומר כ"ש למי שהוא בתכלית הנקיות והפשיטות מכל בחינות שום רבוי וחבור ענינים בעולם. אמנם כשהדבור מתפרד מזה החיות ההיולאני ודאי יראני בשום צד והוא מה שאמרו חכמינו ז"ל (ברכות י"ז.) שבעולם הבא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה [204]או שיאמר

[203] ירצה שאין וכו' "החיות הסוגיי' יקרא הרב החיים הארציים אשר בהם משותף האדם עם כל סוג בע"ח, עד שברצותו להבדיל האדם מכל החי אשר על פני האדמה צריכים אנו לומר שהוא "חי מדבר", אפס החיים הרוחניים והאמיתיים, אשר יהיו למנה רק לאדם לבדו יקרא "חיות מיניי" לפי שהוא למנה רק למין האדם לבדו, ר"ל לכל משכיל אמיתי והולך בדרך הישרה אשר בקרבו, הנקרא בעבור זה לפעמים ג"כ בשם "חי" סתם כמאה"כ (קהלת ז':ב') "והחי יתן אל לבו", (עיון ביאורי למעלה דף קמ"ח) וע"כ אה"כ "כי לא יראני האדם וחי", ר"ל האדם בעודנו מתהלך בארץ שהוא ג"כ בגדר החי כשאר בע"ח רק שהוא מדבר, ונקרא בעבור זה אדם וחי" אבל אחרי הפרדו מגויתו שהוא חמרו ההילאני בעת אשר יקרא רק חי לבדו בבחינה אמיתית יראה תמונת ה' בראיה יותר ברורה בעולם הנצחי מאחז"ל מהעו"הב ששם צדיקים יושבים וכו' ונהנין מזיו השכינה".

[204] או שיאמר וכו', ר"ל או שנוכל לפרש, כי שם חי הוראתו פה בריא, כמו "והביט אל נחש הנחושת וחי" ור"ל כי האדם שהוא בריא בשכלו לא יעלה על דעתו שיוכל לראות הי"ת בעיני בשר אשר לו, ורק איש שוגה ופתי אשר איננו, עוד בריא בשכלו יוכל לחשוב ככה, ובהיותו נדמה בזה לעור אשר לא ראה אור מימיו, ורוצה בכל זאת לשפוט על איכות ומהות האור והמראות השונות הלוא ישחקו לו וילעגו עליו, כי רק דמיון שוא וחזון כזב הטוהו

כי לא יראני האדם וחי והוא חי ובריא בשכלו כמו והביט אל נחש הנחשת וחי (במדבר כ"א) שכבר יקרה לקצת לשבוש שכלם לחשוב שכבר ראו במראה אותו יתעלה שקרה להם כמו הסומא שלא ראה מאורות מעולם וסובר לשפוט בענין המראות שזה לא די לו שהוא סומא אלא שהוא סכל כמו שכתב זה החכם בסוף המאמר הג' לאלהיות. ואולי כי אל החשש הזה היה מצטער ישעיה (ד) כשאמר ואומר אוי לי כי נדמתי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב כי את המלך י"י צבאות ראו עיני. אלא שעל דרך האמת הוא כנוי אל הצורה הברואה הנראית אל הנביאים שהיה על דמות הכסא כמו שכתב הרב המורה על מה שאמרו חז"ל (במדבר רבות פ' י"ט) גדול כחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה בפרק מ"ה חלק א' עם שפירוש המאמר ההוא לפי כונת חז"ל אבאר אותו בשער ע"ו בע"ה: ויאמר י"י הנה מקום אתי ונצבת על הצור לפי שאמר תחלה אני אעביר כל טובי על פניך ואח"כ הודיעו שלא יוכל לראות פניו הודיע איך יהיו אלו שני הענינים (ה) ואמר הנה מקום אתי רצוני מדרגה מיוחדת שבה תוכל להתיצב על אדון כל הארץ צור כל העולמים והיה בעבור כבודי כאשר אמרתי אני אעביר כל טובי על פניך ושמתיך בנקרת הצור כלומר בתקרת הצור והוא המקום היותר גבוה שאפשר לך. ושכותי כפי עליך עד עברי ירצה שרום מעלת המושג יהיה לך סכך מבדיל מהשיג מענין טובי ההשגה המיוחדת אל הפנים שעליה אמרתי לא תוכל לראות פני. אמנם מזאת ההשגה ואילך והסירותי את כפי וראית את אחורי וזה שיוסר המסך בצד מה במה שהישיר אותך להשיג מצד השלילות כי הם אחורי הפנים בלי ספק כמו שביארנו ראשונה. והוא מבואר כי הוא עליו השלום השיג בזה האופן מההשגה מכל אשר היו לפניו ולאחריו במה שהגיעה ידיעתו לשלול מהאלהות כל הנמצאים הרבים והנוראים הידועי' לו עד שכבר ידע והשכיל כי יה ה' צור עולמים הוא עומד עליהם ואינו שום מהם והיא ידיעה קרובה מאד אל המבוקש ואם הוא נעלם ממנו [205]כמו שכתב הרב המורה באותו משל נכבד מהספינה שהמליץ לענין זה בפרק נ"ט פרק א': והנה אחר שהודיענו איך יהיו אלו הענינים רצה להוציאם אל הפעל וצוה אותו פסל לך שני לוחות

לחשוב ככה, וזה שהצטער עליו ג"כ ישעי' באמרו "אוי לי כי נדמיתי", ר"ל לא לבד כי טמא שפתים אנכי וכו' הסכלתי עוד לחשוב כי את המלך ה' צבאות ראו עיני, אף כי באמת אין זה בגדר האפשרות שעיני בשר יראו הי"ת.

[205]כמו שכתב הרב המורה וכו' פרק נ"ט, צ"ל פרק ששים, כי שם הביא למשל ששם א' ידע שיש דבר נמצא בעולם שהוא ספינה אבל לא ידע מה הוא, ואח"כ נודע זה אחר זה לאחר שאינו בע"ח. ולאחר שאינו מגדר המחצב, ולאחר שאינו צמח, ולאחר שאינו מחובר חבור טבעי כי אם מלאכותי, ולאחר שאינו בעלת צורה שטוחה כ"א יש לה בית קבול ולאחר שאינה כדורית ולא חדודית ולאחר שאינה עגולה ולא בעלת צלעות שוות, שכל עוד יוסיף האחרון לדעת יותר מתארי הספינ' השוללים, כן יתקרב יותר אל ידיעת והשגת מושג וציור הספינה כמו שהיא באמת וכן הי' הדבר במשה רבינו ע"ה שבעבור שידע מתארי הי"ת השוללים יותר משאר כל אדם השיג גם מהותו ואמתתו יותר מכל זולתו.

אבנים וגו'. (ו) לפי שהדברים האלהיים בהחלט אין להם קיום אצל בני אדם לפיכך לא נתקיימו הלוחית הראשונים שהלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא לכן פסל לך ועשה אתה את גופן ואני אתן את צורתן ועם זה כבר יהיו כדמותם וצלמם ויתקיימו אצלם: ואיש לא יעלה עמך. (ו) לפי שבפעם הראשון היתה הכונה בעבור ישמע העם בדברו עמו ולזה יצא העם לקראת האלהים ועלו אהרן נדב ואביהו והזקנים אמנם עכשו כבר נתפרסם להם דבור ה' את משה פנים אל פנים ולזה לא הוצרך שיעלה איש עמו. אמנם הצאן ובקר אל ירעו אל מול ההר ההוא כמו בראשונה שהיו נאסרים גם כן מקדוש העם והגבלתם וזה ליקרת הכבוד הנראה שם: ויפסול שני לוחות אבנים וגו' וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני. זה עדות גמור' לפרש"י שכל הדבורים הראשונים היו באהל ובהשכמ' עלה עם גלמי הלוחות כאשר צוה: וירד ה' בענן וגו'. הוא מה שנאמר לו ראשונ' הנה מקום אתי ונצבת על הצור כי משה הוא המתיצב. ויקרא בשם ה'. הוא מה שנאמר לו ראשונ' וקראתי בשם ה' לפניך כמו שפירשנו כי עכשיו קרא אותו ככתבו לפניו ולמדו איך יתנהג על פי הקריא' ההיא בכל השלש עשרה מדות שיזכור. והנה כנגד מה שאמר לו אני אעביר כל טובי על פניך אמר. ויעבור ה' על פניו והכונ' שהשגתו מצד עצמו לא היתה רק דרך העברה ועל דרך שנאמר ושכותי כפי עליך עד עברי. אמנם מה שאמר והסירותי את כפי וראית את אחורי הוא מה שקרא ה' ה' אל רחום וחנון והכונ' שמה שיובן מכל המדות ההם שיזכור יהיה על דרך השלילות לא על דרך החיוב כמו שאמר ופני לא יראו. ואם נסבול שיהי' הכנוי בפניו שב לו יתעלה כמו שכתב הרב המורה פרק כ"א חלק א' יהיה פירושו מופלא מאד לפי דרכנו יאמר שנשמט ממנו יתעל' על ענין התארים המחייבים המכונים אל פניו והשכילהו כי כל התארים שיזכרו שם צריך שיובנו על דרך השלילות. וכבר כתבנו ראשונ' שאפלא מהרב שלא פי' כן והוא מבואר ממה שאמר בכאן שהשם יתעלה העלים ממנו ההשגה ההיא המכונה אל ראית הפנים והעבירו לענין אחור כלומר לידיעת הפעולות המיוחסות לו יתע' שיחשב בהם שהם תארים רבים כמו שאבאר ב"ה. ועל כל פנים הודעת המדות האלה הוא מה שנאמר לו עליהם וחנותי את אשר אחון ורחמתי וגו'. ובהגדת ר"ה (דף יז ע"ב) אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה ואמר לו כל זמן שישראל חוטאין עשה לפני כסדר הזה ואני אמחול להם אמר רב יהודה ברית כרותה לי"ג מדות שאינם חוזרות ריקם מלפניו שנאמר הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך וגו'. ועתה אבאר אלו הי"ג מדות כפי שהורגלו בהוראתם מפי הראשונים ז"ל ואצרף עמהם מה שחשבו שכוונתו יתעלה להראות לו איך התנהג

באלו המדות עם הדורות הראשונים רצוני מהאבות ובניהם עד מצרים וממצרים ועד הנה ומה שעתיד להשלים מהם עד סוף המאמר. ואומר כי במאמר ויעבור י"י על פניו נזכר שם העצם שלא נתן לבאר בו כלל כי הוא המורה על המהות עצמו והוא שנאמר עליו שקודם שנברא העולם היה הוא ושמו בלבד ולפי שאין שום השגה בו אל השכל האנושי אמר עליו ושכותי כפי עליך עד עברי. אמנם כל השמות הנזכרים בכאן הם מכלל המדות והתארים שנתחדשו אליו יתעלה ע"י חדוש העולם כמו שזכרנו ראשונ'. והנה אם כן תהיה הכונ' אל שם יהוה הראשון לכנותו יתעלה מצד מה שהוא המהוה העולם והממציא אותו אחר שלא היה. ומזה הצד אומרים (ברכות ס':) שהוא בעל הרחמים כי כרחם אב על בנים רחם י"י על יראיו (תהילים ק"ג:י"ג-י"ד) והוא שהכירו אברהם אבינו והכריזו ופרסמו בעולם כמו שנתבאר מאומרו (בראשית י"ג:ד') ויקרא שם אברם בשם י"י. (שם י"ב) רבן שם מזבח לי"י. וכל זה לפרסם אמיתת מציאות הסבה הראשונ' שממנה היו כל ההויות והנמצאות כלן ובמדה ההיא נהג בו תמיד זולתי במה שידבר עמו על בשורת יצחק (שם י"ז) ושאר ענינו שאז ידבר בשם אלהים כמו שיבוא: ושם יד"וד (השנית): היא מדה השנית נאמרת מצד מה שהוא יתעלה משגיח על ברואיו ומתרצה להם על טוב מעשיהם וכועס על זולתם כי על כן נקרא פעמים הרבה בשם אלהים דתרויהו אתנהו אדני ידוד אתה החלות (דברים ג':כ"ד) כיוצא וכזה השם ירחם על החוטא כשיחטא וישוב כי אין איש שלא יחטא כמו שאמרנו בהקדמה. ואמרו ז"ל (ר"ה י"ז:) אני י"י קודם שיחטא האדם אני י"י אחר שיחטא וישוב. וכמו שאמר המשורר (תהלים שם) רחם י"י על יראיו כי הוא ידע יצרנו וגו'. והכונה שאעפ"י שחטא אם שב כראוי הנה לא יצא מכללו להתנהג עמו במדת רחמים. ולזה נאמר בדוד כששב בתשובה שלמה (שמואל ב י"ב:י"ג) גם ה' העביר חטאתך וגו'. והמדה הזאת היתה מיוחדת ליצחק שתחלת ענינו היתה מדת הדין גמורה כמו שסכר אצל הבכורה שער כ"ג שלא נמצא בכל ספורי יצחק רק שם אלהים עד שנעקד על גבי המזבח שנהפכ' מדת דינו לרחמים. ונאמר (בראשית כ"ב:ט"ו) ויקרא מלאך ה' אל אברהם ומשם ואילך היה ענינו בשם יהוה. אמנם אמר (שם כ"ז) ויתן לך האלהים אחר שאמר (שם) כריח שדה אשר ברכו ה' להורות על השתוף משתי המדות אשר בזה כמו שאמרנו: אל. היא מדה שלישית הוא לשון חוזק ותוקף. כמו ואת אילי הארץ (מלכים ב כ"ד:ט"ו) והוא ג"כ מדת רחמים כמו שאמר (דברים ד':ל"א) כי אל רחום ה' אלהיך וכמו שהוכיחו חז"ל (מכלתא שירת הים פ"ג) מאומרו (תהילים כ"ב:ב') אלי אלי למה עזבתני שאין אומרים כן למדת הדין אבל זה השם הכובש למדת הדין בחזקה להציל ולהסתיר אשר לא חטאו או אשר חטאו ושבו

בהם. אשר מי אל בשמים ובארץ וגו' (דברים ג׳:כ״ד) יעמוד לפניו בזה והמדה הזאת נתיחדה ליעקב אבינו ובה ברכו יצחק אביו אחר דעתו אותו אמר (בראשית כ״ח:ג׳) ואל שדי יברך אותך כי הוא צריך חוזק להצילו מחזק ממנו ונאמר בו (שם ל״א) אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה. (שם ל״ה) ויקרא למקום אל בית אל ונאמר (שם ל״ג) ויקרא לו אל אלהי ישראל ועל כן נקרא שמו ונאמר (הושע ו״ב) וישר אל מלאך ויוכל וגו' בית אל ימצאנו וגו'. ועל זה אמר המשורר (תהילים קמ״ו:ה׳) אשרי שאל יעקב בעזרו. ונאמר (שם קל״ב) נדר לאביר יעקב. רחום. היא מדה רביעית ענינה עם כלל האנשים שלא שבו בכל לבבם ובכל נפשם כי אלו צריכים מדת רחמים גמורה כמו שאמר (דברים ד׳:ל״א) כי אל רחום ה' אלהיך וגו'. ונאמר (תהילים ע״ח:ל״ח) והוא רחום יכפר עון ולא ישחית. והיא המדה שבה רחם על בני ישראל בהיותם במצרים לשום להם שארית מכל הגזרות שחדשו עליהם. וכמו שאמר (שם ק״ו) ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם. ובה נתמלא רחמים עליהם וכבשו רחמיו את כעסו לרדת להוציאם משם כמה שכתוב (שמות ב׳:כ״ה) וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים כי מדת הדין נהפכה להם לרחמים וכמו שאמר אנקלוס ואמר למפרקהון ה'. וכל זה נרמז שם ברמז נפלא ויזכור אלהים את בריתו את אברהם וגו' וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. הנה שזכר המדות הנזכרות תכופות ורצופות. ואין ספק כי וידע אלהים הוא מדת רחום מלשון כי ידעתיו (בראשית י״ח). ויש מתרגם ארי ארחמיטה. (שמות ל״ג:י״ז) ואדעך בשם. (רות ב׳:א׳) מודע לאשה כלן לשון אהבה וקורבה. וחנון. היא מדה חמישית ראויה למי שאין בידו מעשים שצריך לתת לו מתנת חנם כמו שאמרו רז״ל הראה לו הק״בה למשה ג' אוצרות וא״ל ג' אוצרות אלו למה א״ל זה ללומדי תורה ומצות וזה לגומלי חסדים וזה אוצר של חנם כשאני רואה שאין לו תורה ומצות ואין לו זכות אני נותן לו מתנה של חנם וכן אמר וחנותי את אשר אחון (ש״ר פ' מ״ה). וכמו שאמרו על ואתחנן (רבות ואתחנן) הצדיקים אע״פ שיש בידם מעשים טובים מבקשים מתנת חנם ובמדה הזאת נתחסד עם ישראל להבטיחם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כמו שאמר בשעת מעשה (שמות ג') ונתתי את חן העם וה' נתן את חן העם וישאילום שזה בתורת מתנת חנם גמורה וכמו שאמרו (בהגדה של פסח) אלו קרע לנו את הים ולא נתן את ממונם: ארך אפים. היא מדה ששית למי שהכביד עליו חליו והוא מחולל מפשעיו מדוכא בעונותיו ואם ישיב לו כפעלו אוי לו אללי לו הוא מאריך אפו וגובה ממנו מעע מעט. ואולי בנתים יעשה תשובה. ועל אומרו אפים בלשון רבים אמרו ז״ל (ב״ק נ׳:) לצדיקים ולרשעים ויש מפרשים שני פנים פני הרעה ופני הטובה שגם כן מאריך שכר המצות ולפעמים כל ימיהם כמו שאמר (סוף מס' חולין)

שכר מצוות בהאי עלמא ליכא. ובמדה הזאת האריך לפרעה הרשע עד הביאו למקום משפטו. ובה האריך לישראל. כמה ימרוהו במצרים. ועל הים. ובמרה. ובאלים. וכמה נסוהו על הים ברפידים והכתוב הירה על אריכות זה בבירור כשאמר (שמות י"ז) עד אנה מאנתם לשמור מצותי וגו' והוא מבואר מעצמו. ורב חסד. מדה שביעית ראויה ונאותה לאותם שענינם שקול כלומר שחציין זכאין וחצי' חייבין (ר"ה י"ז.) כי הוא יתברך מטה כלפי חסד להכריען לכף זכות כי מדת החסד מרובה. ובמדרש שוחר טוב במזמור ס"ב ולך ה' חסד כי אתה וגו'. רבי נהוראי ורבי נחמיה אמרי מדת פורענות עקרה ואינו עושה פירות מדה טובה עושה פירות שנאמר (הושע י':י"ב) זרעו לכם לצדקה. מה הקב"ה עושה גובה מהאדם עונותיו ונותן לו שכרו ורבנן אמרי אפי' עונותיו אינו גובה ממנו בבת אחת שנאמר (עזרא ט':י"ג) כי אתה אלהינו חשבת למטה מעונינו. רבי אליעזר ור' יוסי בר חנינא אמרי כף מאזנים מעויין הוא כאן עונות וכאן זכיות ומה הקב"ה עושה מטה כלפי חסד. רבי יוסי בר חנינא אומר מה הקב"ה עושה חוטף שטר אחת מעוונות שהם בכף ומיד הזכיות מכריעות שנאמר (בראשית ל"ט:כ"א) ויט אליו חסד. ורבנן אמרי מסייע לכף עונות ומעליהו ומיד הזכיו' מכריעות וכן הוא אומר (מיכה ז':י"ח) נושא עון ועובר על פשע: ראה כמה נמלצו מאמריהם בענין המדה הזאת. כי הנה שני החכמים הראשונים אמרו שהיא עושה פירות להכריע על הזכות יותר משיעורו. ורבנן אמרי אף לבטל העונות. אמנם השלשה האחרים ביארו ענינים נפלאים באופני ההכרעה הזאת נמצא צדדים צחים. ונעימים בהם יחשב המשקל המעוין למוכרע כי הנה רבי אליעזר בא מטעם יוקר הדבר הנשקל וחשיבותו כי הוא ידוע כי הזהב והשוהם וכיוצא כשהוא מעוין במשקלו מיד יחשב למוכרע ולא יבוקש מהם הכרעת השקל כמו שהוא בשאר הדברים הנשקלים. וכבר הצריכו הקלבון בשקל הקדש (שקלים פ"א). ומזה הטעם הוא מבואר כי כשיהיו הזכיות מעוינים עם העונות שהוא ראוי שכף של זכיות יחשב למוכרע לפי יוקר הדבר הנשקל וכל שכן שהעונות אשר לעומתם אינם כמוכרעים לפי פחיתותם. ולזה אמר כף מאזנים מעוין הוא מטה כלפי חסד לומר שהוא מהראוי כי מצד חשיבות הזכיות ופחיתות העוונות כשיהיה המשקל מעויין יהיה מטה כלפי חסד. אמנם רבי יוסי בר חנינא בא מטעם השווי בהחלט. וזה כי הדבר הנשקל בכלי אם שהוא מעויין עם מה שנשקל בלא כלי הנה כשתוציא משקל הכלי יהיה שכנגדו מכריע כל משקל הכלי ההוא ודאי. [206]והנה העונות בלי ספק יראה כאלו הם נשקלים בכלי כבד והוא

[206]והנה העונות וכו', כוונתו שכמו שאם יושם דבר מה, ד"מ דבש או שמן בכלי וינתן בכף מאזנים אחת, ולעומתו בכף שניה ד"מ אבני משקל ב' ליטרות ויהיו שניהם שוים, לא נוכל בכל זאת להחליט שהשמן משקלו ב' ליטרות, אחרי שגם הכלי אשר הוא בתוכו הכביד משקלו, כן הדבר ד"מ במשקל העונות והזכיות בבחינה מוסרית, כי יצר

החומר הגופיי ששם בקרבו וכשתוצי' ממשקלם קצת עוונות שאין ראוי לחשבם מצד הכרחיות חמרם ועוצם נטיתם אליו הנה ישאר כף של זכיות מכריע מאד כי הם נשקלים בלי כלי כבד לפי שנושאם ותחלתם היא הנפש השכלית שאין לה שום כבדות והוא מה שאמר מה הקב"ה עושה חוטף שטר אחת של עוונות ומיד כף של זכיות מכרעת שנאמר ויט אליו חסד כי החסד מאליו הוא נוטה להכרע' הזאת בלי ספק והיא השקפה נכונה ועמוקה לזכות. אמנם רבנן באו מצד חסד השוקל ודקות תחבולתו לסייע לטובה מבלי הרגשת המנגד כי כשראה שכף מאזנים הוא מעויין הוא מסייע כדרך התגרים הבקיאים בזה שעושים זה בנקל ותחבולה מועטת וזה אומרם מסייע לכף עונות ומעליהו. ומאמר נושא עון ועובר על פשע הוא מליצה נפלאה בזה כי במה שנושא כף העוון על דרך הסיוע היו הזכיות מכריעות והפשעים כלם בטלים וכל זה הם ענינים נפלאים במדה זו לאשר הם מוכרעים במעשיהם כי לאשר כבדי עון לא יועילו למו אלו האופנים רק מדות אחרות כמו שיבא. אמנם במדה הזאת נתחסד עם ישראל להכריע לכף זכות לספק צרכיהם במדבר ולהצילם מכל התלאות עם היותם מכעיסים לפניו וכמו שאמר הנביא עליהם (ישעיהו ס"ג:ז') חסדי ה' אזכיר וגו' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם וגומר: ואמת. מדה שמינית היא באה על אמות דבריו והבטחותיו וכמו שאמר (חבקוק ב':ג') אם יתמהמה חכה לו וגו'. ואמרו בברכות (ז). מעולם לא יצאת הבטחה מאת הקב"ה לטובה ואפי' על תנאי וחזר בה מנא לן ממשה. וצריך שתדע שזה יהיה כאשר האיש ההוא לא הפסידה בעונו כמשה שלא היה לו להפסיד מה שהבטיח לו מפני שנתחסד למסור נפשו על הצלת עמו. אמנם הטובות המיועדות על תנאי או בסתם ושב האיש או הגוי ההוא ועשה הרע גם כן יחזרו הטובות ההם בלי ספק כמאמר ירמיהו ע"ה (י"ט). וכמו שאבאר זה היטב אצל איכה נדע את הדבר שער צ"ו בע"ה. מכל מקום משם יראה שאמות המדה הזאת הטובה היא לעולם מרובה על הרעה בלי ספק. ובראש השנה, (י"ז:) אלפא רמי כתיב ורב חסד וכתיב ואמת בתחלה באמת ולסוף ורב חסד יראה שירצה שבתחלה יבא לקיים מה שנגזר על האדם מהרע ואח"כ קדמוהו חסדיו. ומדה הזאת נתנה תורת אמת לישראל ולקיים הבטחת האבות וגם מה שאמר להם ראשונה (שמות ג') בהוציאך וגו' על ההר הזה. ומקרא מלא הוא (נחמי' ט') ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים וגו' וכן דניאל (ט') ולהשכיל באמיתך: נוצר

לב אדם הרע מנעוריו וחומר גופו המסיתו לחטוא בכל עוז, הדומה לכלי כבד ד"מ, מקל חומר ועונש חטאו אבל ערך ומשקל הזכיות לא יוגרע ע"י הכרחת טבע אדם. כי מלבד שלא יכריחהו יצר לבו לעשות הטוב הוא מפתה אותו בהיפך שלא לשמוע בקול תבונתו ונפשו המשכלת אשר תצונו להטיב מעלליו וע"כ בצדק יכריעו הזכיות את העונות, אף כי בהשקפ' ראשונה נדמה שהן שוות ובמאזנים תשאינה יחד.

חסד לאלפים. מדה תשיעית צריכה מאד לרוב האדם כי כמו שילדו בנות העשירים בנים עצלים שפלי יד אם לא יירשו ממון אבותיהם ימותו ברעב או יחזרו על הפתחים כן יש ויש מי שאין לו תקומה מצד מעשיו ויועילו למו מעשי האבות. ולזה הקב"ה במדה זאת אוצר ונוצר קצת חסדי הראשונים לפקדון לבניהם אחריהם וכמ"ש (תהילים י"ז:י"ד) ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם. ובזו המדה נחם על ישראל בעוון העגל כאשר לא הספיק להם אריכות אפים ואמר ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם אמנם כשאמר זכור לאברהם ליצחק וגו' מיד וינחם ה' וגו'. ובמדרש (ש"ר פ' מ"ד) אמר ליה משה רבון העולמים תן לי רשות שאדבר אמר ליה אמור כל מה שתבקש אמר ליה רבון העולמים המה בטלו ראשו של דבור ואתה מבקש לבטל סופו אמר ליה הקב"ה איך אמר ליה עברו על לא יהיה לך אלדים אחרים (שמות כ׳:ג׳) ואתה מבקש לבטל סופו שנאמר (שם) ועושה חסד לאלפים. מה מתקו דבריהם ז"ל: נושא עון ופשע וחטאה. אלו הן ג' מדות י' וי"א וי"ב והן חלוקות לפי חלוק מעשיהם וחומרתם כי גדול כח המדה הנושאת העון מן הנושאת החטא וגדול כח נשיאת הפשע משתיהן. ובסדרן בכתוב יש דעות לרבותינו ז"ל (ביומא ל"ו:) מהם אומרים שהכונה נושא וסובל לא העוון בלבד כי גם הפשע שהוא המרד ואין צריך לומר החטא שהוא השוגג. ואמרו שיש לאומרן כן בסדר הודוי עויתי פשעתי חטאתי בזאת הכונה עצמה. ובמדרש אמרו (שם) שאם ישראל עושין תשובה כל העונות והפשעים נעשו להם כשגגות. ולפ"ז תהיה כונת הכתוב נושא עון ופשע כחטאה וכן תרגם יונתן ב"ע (חבקוק ג׳) על שגיונות ויהון כל חוביהן דחבו קודמוהי כל בית ישראל כשלותא וכבר הסכימו (טא"ח סי' תרכ"א) לסדר הודוי על סדרן בקולא וחומרא וכמו שאמר המשורר (תהילים ק"ו:ו׳) חטאנו עם אבותינו והרשענו. וראוי שתעיין שלא נאמר מוחל עוון ופשע או סולח אלא נושא כי היא המדה שבה ישא את החוטא מזמן לזמן לא שימחול ויסלח לו כלל. ועם שלשה מדות רצה לנהוג עם ישראל בעון זה שהיו עליו כי לא רצה למחול לגמרי רק להמתין להם עד זמן אחר כמו שאמר וביום פקדי וגו' כמו שפירשנו בשער הקוד'. ושלשה מינים אלו כללהו איתנהו ביה. מהם היו מורדים גמורים. ומהם מזידים. ומהם שוגגים. וכל אחת מהכתות צריך מדה בפני עצמה לישא ענשו. ובזאת המדה בקש משה בענין המרגלים כשאמר (במדבר י"ד:י"ט) וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה כמו שיתבאר ונקה לא ינקה מסדרי התפלות הפרידו ונקה מלא ינקה. וכבר זכרנו בספקות שלא יסבול כן דרך הפשט וחשבון המדות. והענין הזה הכריח הרב המורה פרק נ"ג חלק ראשון לומר שהוא מגזרת ונקתה לארץ תשב (ישעיהו ג׳:כ"ו) והכונה ושרש לא ישרש:

ז והנכון בעיני ע"ד הפשט כי ונקה לא ינקה מדה אחת נמשכת לקודמת לה. יאמר כי הוא נושא עון ופשט וחטאה מזמן לזמן לא מוחל לגמרי כי היושר והמחילה לא יצדקו יחדו מבלי תשובה נכונה ועל ידו אמר הכתוב (תהלים כ"ה) טוב וישר י"י על כן יורה חטאים בדרך. ירצה כי לפי שיצדקו מדות הטוב והיושר יחדו על כן יורה חטאים בדרך התשובה. כי כבר יוכל להטיב להם ביושר הצדק והמשפט. וכבר אמרו (בבא קמא נ'.) האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו חייו. לכן הוא אומר נושא עון ופשע וחטאה אמנם נקה לא ינקה לגמרי כי לא יתכן מהיושר האלהי כמו שאמרנו וביאר איך יחוברו יחד שני העניינים האלה עם הראותם הפכיים ואמר פוקד עון אבות וגו'. יאמר שענין זה הנשיאות הוא שינשא עונש העוונות והחטאים מהאבות לבנים עד דור רביעי באופן שהם ישאו את עונם ולא יכלה השרש והוא טוב להם שאם כלה השרש לא ישאר לו שום ענף. ולזה הוא מדת רחמנות לפי מקומה. וזה הטעם שזכרה משה במרגלים להעביר קצף הכליה הגמורה כמו שאמר (במדבר י"ד) והמתה את העם הזה כאיש אחד עד וישחטם במדבר ועתה יגדל נא כח י"י וגו' נושא עון ופשע ונקה לא ינקה פוקד עון וגו'. והוא מה שהודה לו באומרו סלחתי בדבריך. ולזה נשאו בניהם את עונם בהיותם רועים במדבר ארבעים שנה עד תום פגרי האבות כמו שאמר (שם) ובניכם יהיו רועים במדבר ונשאו את זנותיכם וגו' והוא מבואר מאד. והנה הראב"ע ז"ל כתב שהיא מדה טובה שתליץ להם עד ארבעה דורות. והרמב"ן ז"ל כתב (שמות כ':ו') שהיא מדה של פורענות שנפרע מהם עד ארבע דורות. ואני אומר שהיא מדה טובה שנפרע מהם עד ארבע דורות ואינו מכלה השרש אלא שמ"מ מדה של פורענות קראו אותה חכמים (תוספתא סוטה פ"ד) בערך (שמות כ') ועושה חסד לאלפים לאוהבי וגו' והוא יותר נכון בהסכמת הכתובים כלם כמו שאמרנו. ואם נאמר שהשם הראשון אינו מן המנין אלא שהוא שם העצם המתואר בתוארים הללו. כמ"ש המשורר (תהלים פ"ו) ואתה ה' אל רחום וחנון ארך אפים וגו' כי זכר מלת ואתה מעמד השם הראשון. הנה תהיה מדת פוקד עון אבות מדה י"ג כי לבחינות שנזכרו תחשב כל אחד בפני עצמה והוא ג"כ נאות לפי הפשט. והנה בזה השלים המדות הכוללות ההנהגה הצריכה לו לפי בקשתו באומרו הודיעני נא וגו' והודיעו עוד איך נהג עמהם בם מדור לדור ובעת ובשנה ההיא הוא נוהג במדת נושא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פוקד עון וגו'. ולזה נאמר וימהר משה ויקד ארצה וגו' ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני אפי' עיון הגס מחוייב לתת לב למה בא בכאן שם חדש שלא נזכר בזאת הפרשה ובאמת כי בו יודע טעם השאלה זאת האחרונה. וזה כי חכמי הקבלה יאמרו כי זה השם אדני הוא השער לה' שבו נכנס כל מבקש כל

דבר משער לשער לדבקה בו לפי שהוא סוף כל המעלות ממעלה למטה והוא ההיכל ששם ה' שוכן בו והוא בית מקדשו על סוד (שמות ט"ו) מקדש ה' כוננו ידיך. ולזה נקרא תמיד בשמו כלומר כל מבקש ה' ימצאהו בכנוי אדני. ולזה קבעוהו בתחלת התפלת אדני שפתי תפתח הכל כמו שכתוב בתחלת ספר שערי אורה. ועוד כתוב שם בלשון הזה ולפעמים נקרא שם אדני בכנוי לשון כל. והטעם לפי שלא יחסר כל בו וכל מיני השפע: והאצילות וכל מיני ברכה וקיום כלם נכנסים בתוכו ונקרא כל שהכל בתוכו וכל שיצטרך דבר בעולם אין לו לבקש מאלדים אחרים ולא ממקום אחר וממקום זה יפיק כל שואל רצונו וכל אחד ואחד כפי חפצו בהיותו קורא אותו באמת עד כאן. ועוד האריך הרבה בדברו בענין הנפלא הזה אבל יספיק מה שזכרנו ללמוד שני דברים. האחד כי זה ה' הוא שנתברר להם שעליו נאמר (שם כ"ג) כי שמי בקרבו. והשני כי הוא היותר קרוב והיותר נמצא למלאת צרכי האדם והיותר נאות אליו להקריבו בשעת הכעס ולהעביר על המדה. והנה מזולת מה שכתבו זה החכם מספר הנזכר מצאנוהו מבואר מהכתובים כי כשבקש משה אדונינו על עצמו אחר גזר דין אמר (דברים ג') אדני אלהים אתה החילות וגו'. הנה שנכנס בשער התפלות וכבר קבל ממנו במקצת. והנה דניאל כשעמד לפניו על הגלות אמר (דניאל ט':ט"ז) ועתה ה' אלהינו אשר הוצאת וגו' אדני ככל צדקותיך ישוב נא אפך והאר פניך וגו' למען אדני. אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה. יראה כי הוא הקרוב לכל קוראיו בעת צרתם. גם נראה שהוא המוחל והסולח העונות לא הנושא לבד כמו שאמרנו בשלש עשרה מדות כמ"ש אדני סלחה. ואמר המשורר (תהלים פ"ו) כי אתה אדני טוב וסלח. (שם ק"ל). אדני מי יעמוד וגו' (דניאל שם) אדוני אלהינו הרחמים וגו'. והיות זה ההבדל בין לשון נשיאות חטא ובין לשון סליחה הוא מבואר מהוראת המאמרים. כי נשיאות החטא הוא סבול אותו מזמן לזמן כמו שאמר וכמו שנתבאר מענין הספור שאנו בביארו. אמנם הסליחה היא מחילה לגמרי כמו שנתבאר מאומרו (ירמיהו נ':כ') יבוקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה וגו'. (ח) והנה אחר שבאנו לכלל דעת זה נאמר כי אחר שהודה לו יתעלה שאלתו בהודעת דרכיו כנזכר בקש ממנו בכח הידיעה ההיא על ההליכה עמהם כמ"ש ראשונה ובמה יודע איפה וגו' הנא בלכתך עמנו כמו שאמרנו ראשונה. אך אמנם לפי שראה משה אדונינו שסוף כל מה שהודיעו ה' מכח השם הנכבד והנורא שהעביר על פניו ותכלית כל המדות שהודיעו ממנו בענין שהם עליו הוא שהיה נושא עון ופשע וחטאה ינקה לא ינקה לא שיסלח להם כמו שאמר לזה מיהר להשתחוות אל מול הכבוד והנורא הנראה אליו ואמר אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני וגו' וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו והוא שבקש מלפניו שיהיה

ענינו עמו בשם ה' הקרוב והנאות למדרגת האדם כי עם קשה עורף הוא ואינם צריכין התלייה בנשאות החטא לבד כי אם המחילה והסליחה והשם הזה הוא הסולח והמוחל לא הנושא לבד כמ"ש ונחלתנו כי על זה האופן לא לבד יכניסם לארץ אבל תתקיים לעד בידם כמו שאמר תחלה ונחלו לעולם. ואין שאלה זו בעיני זולת הודעת מה שאמר לו בתחלה פני ילכו והניחותי לך כי הוא המלאך שנאמר לו ראשונה הנה אנכי שולח מלאך לפניך כי המלאך ההוא אינו רק הוא יתעלה בהוראת זה האלהים כמ"ש וה' הולך לפניהם ואומר ויסע מלאך האלהים. ואמר ומלאך פניו הושיעם בסוד ועתה אדני אלהינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים. והוא עצמו מה שאמר לו השמר מפניי ושמע בקולו אל תמר בו וגו'. ירצה השמר לך פן תגרום לי להמיר המדה ולהחליפה באחת כי זה לא ישא לפשעכם על דרך נושא עוון ופשע אלא הוא מוחל וסולח לגמרי. כי שמי בקרבו ירצה כי גבורת שמי הגדול ועוצם כחו ותקפו הלא הוא כמוס עמו ועצור בתוכו והוא שיאות לכם כפי תכונתכם והוא עצמו מה שביארו משה כשאמר (במדבר י"ד) ועתה יגדל נא כח אדני וסמיך ליה סלח נא לעון העם הזה וגו'. אמנם אמר לשם וכאשר נשאת וגו' לפי שבענין ההוא היה אריכות אף לאבות וסליחה לבנים והוא מה שאמר (שם) ויאמר יהוה סלחתי כדברך כי הסליחה בדברו הי' על זה האופן והוא ענין זולת הסליחה סתם ולזה יחס אותה אל שם יהוה לקיים מה שנאמר ועתה יגדל נא וגו' כאשר יתבא' שם במקומו יפה ב"ה. סוף דבר כשראה כי במה שהוסיף לשאול שילך עמם באותה מדה המכונה לכבודו ועצמו כמו שפירש בלכתך עמנו ימשך להם זה הענין מתוקף ההנהגה חזר למה שהודה לו מתחלה פני ילכו וידע כי הטוב והנאות להם הוא שנתחדש לו זה מענין הראות כבודו שעליו נאמר ויעבור ה' על פניו מ"מ לזה נעתק מדבר בשם יהוה הגדול והנורא ודבר בשם אדני הטוב והישר להם. ואברהם אבינו עליו השלום מצאנו כיוצא בו כשבקש על סדום ובנותיה כי בראשונה היה ענינו בשם הגדול שנאמר (בראשית י"ח:כ"ב-כ"ג) ויאמר יהוה זעקת סדום ועמורה. ואברהם עודנו עומד לפני ה' ויגש אברהם ויאמר וגו' ושם נאמר ויאמר ידוד אם אמצא בסדום חמשים צדיקים בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם וגו'. והנה שבהיות שם חמשים צדיקים עדיין לא אמר וסלחתי לכל המקום בעבורם רק ונשאתי כמו שאמר בכאן נושא עוון ופשע. ולזה נעתק מדבר בשם הזה אל שם אדני כמו שעשה משה. הנה נא הואלתי לדבר אל אדני אולי יחסרון וגו' התשחית בחמשה (שם) ושם נאמר לא אשחית אם אמצא שם ואם לא ישחית הרי הם מחולים. אכן משם ואילך לא בקש אלא משם אדני אל נא יחר לאדני הנה נא הואלתי לדבר אל אדני אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם וכשנסתלק הסניגור

(ש"ר ס"פ ל"ב) ונשארו פני הזעם עליהם מה נאמר (שם) וילך ה' כאשר כלה לדבר הרי שהדברים מסכימים והיו לאחדים: ובמדרש פ' משפטים הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו' אמר ליה הקב"ה למשה מי ששמר את האבות ישמור את הבנים וכן אתה מוצא באברהם כשבירך את יצחק אמר (בראשית כ"ד) ה' אלהי השמים וגו' הוא ישלח מלאכו לפניך וגו' ויעקב אבינו מה אמר לבניו (שם מ"ח) המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים. אמר להם. הוא גאלני מיד עשו. הוא הצילני מיד לבן. הוא זנני ופרנסני בשני רעבון. לכך אמר ליה הקב"ה עכשיו מי ששמר את האבות הוא ישמור את הבנים שנאמר הנה אנכי שולח מלאך בכל מקום שהמלאך נראה שכינה נראת שנאמר (שמות ג') וירא מלאך ה' אליו בלבת אש ומיד ויקרא אליו ה' ולא עוד אלא בשעת הישועה לישראל כך. בסנה (שם) ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי. וכן בגדעון (שופטים ו':י"ב) וירא אליו מלאך ה' ויאמר לך בכחך וגו' והושעתי את ישראל. וכן לעתיד לבא בעת הגאולה שנאמר (מלאכי ג':א') הנני שולח מלאכי. הנה שהסכימו חכמי המדרש בזה בכל מקום שאמרנו. ועם שכבר הוזכרו שם דעות אחרות כמו שיעלו בתחלת המחשבה בזה הנה זה סיום ענינם והעולה כהוגן. וכבר זכרו הרמב"ן ז"ל שם והסכים אל כללות זה הדעת עם שלא ביאר טעם כי לא ישא לפשעכם ולא העניני' הנלוים אליו על זה האופן הנאות שכתבנו: ויאמר הנה אנכי כורת ברית וגו' הבטיחו על מה שבקש ממנו וכרת ברית על הדבר כמו שאמרו ז"ל (ר"ה י"ז:) ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם שנאמר הנה אנכי כורת ברית ועוד כי נגד כל עמך אעש' נפלאות וגו' כמו שבקשת ונפלינו אני ועמך מכל העם וגו'. וכשיושקף בטוב הוא עצמו סלוק הנבואה מהאומות שאמרו ז"ל (ברכות ז'.) שבקש ממנו עם שנראית שאלה בלתי הגונה כמו שאפרש בשער נ"ו הבא קרוב ב"ה. (ט) ולדעתי כי בכתוב הזה נרמזו הגדולות והנוראו' שנעשו על ידי יהושע בשמש בגבעון שלא היה כיום ההוא לשמוע ה' בקול איש (יהושע י':י"ד) וכל הנפלאות מהירדן וזולתם. ואמר וראה כל העם אשר אתה בקרבו וגו' כי כלם יכירו וידעו כי המעשי' ההם הגדולים והנוראים כלם יעשו בזכותך ובכחך כמו שאמר על הכל (שם י"א) כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע. וכבר כתבנו זה וביארנו ענינו יפה בפרשת נח שער י"ג עיין עליו כי הוא דבר שיקרר דעתך בזה הכתוב ובדרוש ההוא שבא עליו. (י) והנה לחזק בידו ההבטחה הנזכרת בלי שום ספק אמר שמור לך את אשר אני מצוך היום הנני גורש מפניך וגו' לא כמו שאמרתי בשביל מעשה העגל ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את האמורי כי אני רצוני במלאך פני כי שמי בקרבו אלך עמך לגרש גוים מפניך כמו שסיימתי בדברי אשר אני עושה עמך. וכבר כתבו חכמי

האמת כי מלת אני הוא כנוי אל שם אדני שבקש עליו ועליו אמר הנני גורש והוא חזרת ענין המלאך הנאמר לו ראשונה לישוב הראשון כמו שאמרנו: וראה נפלאות מאמתות זה הענין הנפלא במה שלא נאמר לו בכ"ז שנמשך הנה רק אותם הדברים עצמם שהמשיך אל מאמר הנה אנכי שולח מלאך וגו' כי שם נאמר (שמות כ"ג:כ"ג) כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי וגו' לא תשתחוה להם וגו' ועבדתם את ה' אלהיכם עד סוף הענין ההוא שנאמר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי כל זה עדות ברורה שאינו אלא חזרת הענין הראשון בעינו כלומר כיון שהלכו פני הזעם נחזור לענינו הראשון. ולזה חתם אלו האזהרות באומרו אלהי מסכה לא תעשה לך כנגד מה שאמר עשו להם עגל מסכה כלומר מאי דאזל אזל מכאן ואילך חושבנא. ולא עוד אלא שסמך גם כן מה שנמשך שם לצוות ולזרז על השבת והמועדים וראית שלשה רגלים הכל בשוה כמו שנזכר שם עד שסיים בשני הכתובים עצמן לא תזבח על חמץ וגו' ראשית בכורי אדמתך וגו' שהכל עדות ברורה להצבת המצבת האחד בעינו וכבר ביארנו שם אלו הכתובים. ואולם הוסיף בכאן מצות פטר רחם לוי כל בכור בניך תפדה. ולא יראו פני ריקם לרמוז להם כי מעתה בעבור חטא העגל יצטרכו כל הבכורות ליפדות בלוים כי עד הנה היתה עבודה' כשרה בבכורות ולא הוצרכו הפדיון ההוא (זבחים קט"ו:). והנה עם זה לא יראו פני ריקם כי הפדיון הוא מקום העבודה. וזה הענין מהפדיון הוא מה שיבא בחומש הפקודים (במדבר ח'). וכמו שאחר הענין ההוא נאמר למשה (שמות כ"ד:י"ב) עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם ויהי משה ארבעים יום וארבעים לילה וגו'. כן בכאן נאמר ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה וגו': אמנם נאמר ויהי ברדת משה מהר סיני וגו' ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו עד ויראו מגשת אליו. (יא) להגיד שאף על פי שלא מנאן בעביר' כראשונ' מכל מקום לא חזרו לאיתנן שהרי בתחל' אחרי שזבחו שלמים נאמר (שם) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר ועכשיו לא היה כח להסתכל בקרני הודו של משה. וכן אמרת במדרש (במדבר רבו' פ' י"א) בוא וראה כמה כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה אומר (שמות שם) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת ואינם מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו יראין ונרתעי'. וענין קירון הפנים הוא זיו עליון וזוהר אלהי המושפע על האיש אשר מלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ודעת כמ"ש החכם (קהלת ח') חכמת אדם תאיר פניו וכ"ש מי שזכה לראות פני עליון לדבר בו פנים אל פנים שיהיה הזוהר נפלא מאד כמו שאמרו (ב"ב ע"ה.) פני משה כפני חמה. ובתנחומא (כי תשא)

בשעה שהקב"ה מלמדו תורה מניצוצות שיצאו מפי השכינה נטל קרני ההוד. יאמרו כי אורו פניו מאור רבו וקרנים מידו לו:

אמנם מה שאמר חז"ל (ש"ר פ' מ"ז) בענין הזה כבר כתבנוהו בהקדמה ושם נתבאר כי להיותו שותף להקדוש ברוך הוא. במעשה הלוחות השניות נטל זאת הפעם קירון הפנים כמו שאמר רבי ברכיה הכהן, (שם) הלוחות היה ארכן ששה טפחים וכו' עד ומשם נטל משה קרני ההוד מה שלא היה כן בלוחות הראשון שנאמר והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא כמו שנזכר שם. ואולי שיראה גדולה מזו היתה להם להסתכל בו כשירד בלוחות הראשונות אלא שלא נזכרה מפני טרוף השעה וקלקולה. ומסייע לזה מה שנאמר במשנה תורה (דברים ט') ואפן וארד מן ההר וההר בוער באש ושני לוחות הברית וגומר. ירצה שכשירד עמהם היו קרני זיוו כאש אוכלת בכל ההר. וכאשר ראה כי חטאו פרחו האותיות ונכבה האש ושבר אותם (ש"ר פ' מ"ו) כמו שאמר (דברים שם) וארא והנה חטאתם לי"י אלהיכם וגו' ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם. והנה בזה ובמה שקדם נאמר מה שראוי שיאמר בענין קרני ההוד אשר נבהלו מפניהם זקני ישראל וכל העם. אמנם ענין המסוה לא תחשוב שהיא תקנה להם כדי שיוכלו לגשת אליו שאם כן היה לו לתתו על פניו כאשר ידבר עמהם ולהסירו אחרי כן והוא היה עושה בהפך כמו שנרא' מהכתוב מבואר אבל הוא ענין בפני עצמו נכבד מאד להגיד על שלמות אדונינו משה בהיותו דבק תמיד בענינים השכליים ובלתי פונה אל אלו הענינים המורגשים כי אם זמן מועט מאד. (יב) וזה כי כשהיה משה לומד מפי הגבורה היה צריך להסיר מעל פניו מסוה ומסך אלו הענייניים המורגשים כדי ליפות כח המושפע וכשהיה מלמד לישראל היה גם כן צריך להסירו לגדל ולחזק כח המשפיע אשר בזה היה יוצא כמעט כל זמנו כמו שיודע מסדר הלמוד. הנה אם כן שלא היה לו פנאי לתתו על פניו רק במעט מהזמן שלא היה לומד ומלמד. ושיעור הכתובים כפשוטן וכהויתן הוא מבואר. ויקרא אליהם משה ויאמרו וגו' ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר י"י אתו בהר סיני ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה ובבא משה לפני י"י לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו ויצא ודבר אל בני ישראל את כל אשר יצוה וראו בני ישראל את פני משה כי קרן וגומר והשיב משה את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו. יעיד הכתוב כי בקרון הפנים בלי מסוה דבר אתם. אמנם ככלותו לדבר אתם פירש זמן מועט לענינים המורגשים מהאכל ופקדת ביתו בשאר הצרכים והוא זמן נתינת המסוה על פניו עד שובו לפני י"י בלי מסוה. וזה דבר מבואר מאד מעצמו והוזקקתי להזכירו למה שנמצא להרב רבי לוי בן גרשון זכרו לברכה שכתב

זה לשונו והגיע למשה מחוזק התבודדות שקרן עור פניו רוצה לומר שהיה לו אור השכל גם בעת חשבו לדבר עם ישראל עד שכבר היו באים לפניו ולא היה מרגיש בהם וכאשר ראו ישראל זה הענין ויירא מגשת אליו עד שקרא משה אליהם ואז שבו אליו ודבר דבריו אליהם. וזה אמנם היה כשנתן על פניו מסוה רצוני לומר ששם השתדלות להפריד זה ההתבודדות באופן שיוכל לדבר דבריו עם ישראל. ואולם בבאו לדבר דבריו עם השם יתעל' מסיר זה המסוה ולא היה צריך להשתדלות אחר להגעת ההתבודדות לשכלו מבין שאר חלקי הנפש. אשרי ילוד אשה שהגיע לזאת המדרגה העצומה מה נפלא חלקו ומה נעים גורלו. והנה לא הסכמנו לבאר ענין המסוה כפשוטו שאם היה כפשוטו לא היה צריך משה להסיר המסוה מעל פניו בעת הנבואה. וזה מבואר בנפשו. כל אלו דבריו. והנה עם שיצדקו בענין הוראת המסוה הלא בהשתמשו בו בפני העם אני תמה מדבריו שנראה מדבריו שנזדמנה לו נסחה אחרת בכתובים ומה שכתבנו הוא הנכון:

ובזה יושלם מה שראיתי לכתוב באלו הענינים החמורים אשר יכללם זה החלק מהספור המופלא אשר באו בו כמה דברים שצריכין כוון וישוב. וכבר השתדלתי בפירושן וישובן על צד היותר נאות לפי קוצר השגתי במה שיראה גמגום בדברי הראשונים והרואה ידרוש ויבחר:

שער נה

פרק א

יבאר שמצות שבת הסמוכ' למלאכת המשכן לימוד לעזר לאדם לעמוד כנגד המטרידים אותו להשיג שלמותו. ויבאר שלשה עקרי הדת. חדוש העולם. ותורה. ועולם הבא:

פרשת ויקהל

את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה' (**ויקרא י"ט**)

אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם ששת ימים תעשה וגו':

במדרש (ש"ר פרשה נ') אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתם לי משכן מיריעות עזים אני אגין עליכם לעתיד ינבא שנאמר וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה כי עני כל כבוד חופה וסוכה תהיה לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר (ישעי' ד') אתם עשיתם כפרת אני אכפר עליכם את כל חטאתיכם שנא' (ירמיהו נ':כ') בימים ההם ובעת ההיא נאם ה' יבוקש עון ישראל ואיננו זאת חטאת יהודה ולא תמצאנה כי אסלח לאשר אשאיר. ונאמר (יחזקאל ל"ו:כ"ה) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם.

אתם עשיתם לפני שלחן אני עורך לפניכם שלחן לעתיד לבא שנאמר (ישעיהו מ"ט:י') לא ירעבו ולא יצמאו לא יכם שרב ושמש כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם. ונאמר (יחזקאל שם) לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים. אתם עשיתם לפני מנורה אני מאיר לכם לעתיד לבא שנאמר (ישעיהו ל':כ"ו) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים. אתם עשיתם לפני ארון שהתורה נתונה בו ואני אתן לכם לעתיד שכר טוב שאין לו הפסק שנאמר עליו (תהילים ל"א:כ') מה רב טובך אשר צפנת ליריאך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם:

[207]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי מחובות האדם לבלתי היות יושב ובטל כי אם להשתמש תמיד בכחות נפשו וגופו כפי יכלתו האנושית, וזאת הוכיח החוקר על ב' אופנים, הא' כי אחרי שגם כל אומן ד"מ מעבד עורות או אורג בגדים יגונה בפי כל ובשם עצל ורפה ידים יקרא, אם איננו חרוץ במלאכתו, אף שהוא רק עבודה פרטית המיוחדת לו, ותכליתה רק בצע כסף אך כי שיגונה האדם בכלל אשר תעודתו עלי ארץ לעבדה ולשמרה אם טומן ידו בצלחת לבלתי עשות מאומה, הב' כי אחרי שכל אחד מאיברי האדם לא יקרא עוד בשמו על צד האמת כאשר יחד מעשות פעולתו, ד"מ עין העור אשר לא תוכל עוד לראות אינו ראוי עוד להקרא בשם עין בבחינה אמיתית כ"א על צד העברה וסיפוק כעין הצלם מעשה ידי אדם, אף כי שאין האדם בכלל עם כל איבריו יחד ראוי להקרא בשם אדם אמיתי, אם מתרפא במלאכתו הוא ובעצלתים חובק את ידיו, אפס אחרי אשר התאמת לנו חובת כל אדם להיות חרוץ במלאכתו, נמשך מעצמו כי חריצותו ראויה ומחויבת שתהי' רק בפעולות היותר יקרות ונבחרות המביאות אותו לתכלית טובה הנרצית, כי הפעול' שאינה מביאה לתכלית טובה פעולת שוא וריק תקרא, והמתעסק בה כיושב ובטל יחשב, ונמשך גם מזה, כי השתדלות האדם ראויה שלא תהי' רק לאסוף קניני זמניים ומדומים כהון ועושר ורכוש אשר קוניהם לא יאמרו די ולא ישמחו בחלקם, כ"א, תמיד תרבה תשוקתם לאסוף עוד יותר כמאה"כ אוהב כסף לא ישבע כסף", כ"א לקנות הקנינים האמיתיים שהם מעלות ומדות טובות אשר הקונה קצת מהם ישמח ויתענג בחלקו אף שגם הוא יחפוץ וישתוקק לקנות עוד יותר (עיין למעל' שער כ"ד) וע"ז רומז הכ' ששת ימים תעבוד וכו' וביום השביעי שבת שבתון לד"' שהכוונה שפעולתך ומעשיך בששת ימי המעשה יהיו להשגת השלמות באופן שתשמח בשבת בעת אשר תשבות ממלאכתך אחרי השיגך תכלית יקרה, כמו ששבת הי"ת ביום השביעי אחרי ששמח במעשה ידיו אשר כלה, כי רק אז תתענג על ה' ותמצא מרגוע לנפשך בעמלך אשר עמלת בו כל ימי השבוע, ורק מיגיע כפים כזה אה"כ "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך" ואמרו חז"ל "אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב" ורק באופן זה יהיו כל מעשיך בימי החול נרצים בעיני הי"ת ומסכימים למצותו ופקודתו כמאה"כ אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות ששת ימים תעבוד וכו', ואחרי שהראנו הרב ז"ל על איזה אופן ראוי לנו לעבוד עבודתנו בששת ימי המעשה, חקר גם על אופן חובת שביתתני ביום השבת, ועל סיבתה ותכלית' והתועלת היוצאת לנו מזה ואמר כי השביתה ביום השביעי תבחן מב' בחינות, הא' בבחינה האדם השובת, ר"ל שינוח וינפש ביום השבת, והב' בבחינת כל מלאכה שלא תעשה בשבת, ועל הבחינה הראשונה אה"כ וביום השביעי שבת לה' אלקיך" ועל השניה אמר לא תעשה כל מלאכה" והנה תכלית השבית' והמנוחה לאדם ביום השבת היא למען יהי' לו יד ועת ראוי ונכון להתבונן בעיונים אלקיים במציאות הי"ת, וכי הוא הבורא וממציא כל יש מאין, כי ע"י שביתתו זאת יזכור, כי גם הי"ת שבת ביום השביעי מהמציא עוד בריאות חדשות, כ"א נתן יד לחקי הטבע להתנהג מאז והלאה, כל ימי עולם על פי דרכם לבד ורק בזאת תושרש בלבו אמונת החידוש, כי לפי דעת מאמיני הקדמות הלוא אין הבדל בין יום השביעי לשאר הימים, כי לדעתם שבת הי"ת מאז ומקדם מעשות חדשות, ורק חקי הטבע היו הולכים ומתנהגים תמיד בלי חשך, כאז כן עתה, ובזה ביאר הרב ז"ל שאלת השואל לאמור, אחר שהחידוש הוא בפועל איך תהי' השבית' זכר לפועל? באמרו כי על ידי זכרנו והאמיננו, כי שבת ביום השביעי, על כרחנו אנו צריכים להאמין בבריאתו העולם בששת הימים, ותכלית מניעת הנחת עשיית המלאכ' גם מבן ובת, מעבד ואמה היא להזכירנו. כי כמו שנניח ביום השבת כל הנתונים תחת ידינו לשבות ולהנפש בו, ונעשה אותם חפשים מעבודתם, כן נתן לנו הי"ת החופש בהוציאו אותנו ממצרים מבית עבדים לחירות, וע"כ אמר הכ' בדברות הראשונות בבחינה הראשונה "זכור את יום השבת" וכו' המורה על השביתה למען נוכל להשכיל ולהתבונן בדרכי ה' ובאמונת החדוש, והטעם "כי ששת ימים עשה ה' וכו', וינח ביום השביעי" ובדברות אחרונות

[207]כיון שלא נברא האדם להיותו יושב ובטל ראוי ומחוייב שיהיה עסקו בנבחרות שבפעולותיו. הקודם ביארו החכם בה' מהראשון מהמדות וזה בשני מופתים. כח האחד מעלת המעולה על אשר למטה ממנו. וכח השני כח הכל על החלק. אמנם האחד סדרו

אמר בבחינה השניה שמור את יום השבת וכו'', המורה על מניעת עשות מלאכה בעצמו או ע"י בן ובת או עבד ואמה, והטעם "וזכרת כי עבד היית במצרים וכו'', ולהורות על חיבור ב' בחינות אלה במצות השבת אמרו חז"ל "שמור וזכור בדיבור אחד נאמרו" ורומז ע"ז גם מאה"כ "אחת דבר אלקים שתים זו שמעתי, והתועלת השניה היוצאת משמירת השבת היא, כי מלבד שביום זה אשר בו נשבות מכל מלאכת עבודה יכול גם המון העם העושים במלאכה כל ימי השבוע לשמוע לימודי ה' חקיו ותורותיו מפי מורי העם ומלמדיו כמאחז"ל "לא נתנו שבתות וימים טובים לישראל, אלא ללמוד בהם תורה" הנה גם זה הוא בעצמו לפי דעת חכמי הקבלה מסוגל יותר משאר הימים, להיות לעזר ולהועיל לכל דורש ומבקש חכמה עד שיהיו לימודיה אשר ילמוד ביום זה מושרשים ועושים רושם יותר בלבו מבשאר הימים, ועוד בה שלישית אשר תגדיל מעלת יום קדוש זה. כי השבת הוא מזכירנו בחיי העולם הנצחי והעונג אשר נתענג שם אחרי אשר נאסוף אל עמנו כי כמו שיתקדש ליל יום השבת רק אחרי עבור ששת ימי המעש', וימי החול הם כאמצעים ביחסם אל יום השבת שהוא התכלית, וראוי להם שיכינו מזון וצידה ליום השביעי כמאמר חז"ל (ביצה ט"ז ע"א) "מחד שבך לשבתך" וכו' כן יהיו שם בארצות החיים המנוחה והנופש האמיתי לנו למנה, רק אחרי כלותינו מלאכתנו ועבודתנו בחיי הבלנו פה עלי ארץ, ומחויבים אנו להכין נפשנו בעוד בחיים חייתנו ולעשות פה את הטוב והישר למען נהיה ראוים להתנחל בארצות החיים ולשבוע שם שובע שמחות, כמאחז"ל "התקן עצמך בפרוזדר כדי שתכנס לטרקלין" [טרקלין כי כן היה דרכם אז להיות בני הסעוד' מסובים על ג' מטות הגדול באמצע, והשני לו למעלה ממנו, והשלישי לו למטה ממנו (עיין ברכות דף מ"ו ע"ב וברמב"ם רפ"ז מהלכות ברכות.)] וע"כ נקרא בתפלה יום השביעי תכלית מעשה שמים וארץ; כי לא לבד אצלנו בני אדם יהיו כל ששת ימי המעשה וכל עמלינו אשר נעמול בם רק כאמצעים ליום השביעי שהוא התכלית, למען נשבות ונוח בו ממעשנו ומעצבון ידינו, כמו שאמר החוקר כי לא נשבות רק בעבור שנשבות כי אם גם הי"ת יצר עולמו בששת הימים מהאין ליש, רק למען ישבות ביום השביעי, ויחלו בו כל כחות הטבע לפעול כמנהגם ועפ"י דרכם כל ימי העולם, באופן שהשבת הוא התכלית, לכל מעשה שמים וארץ, ונמשך מכל זה כי השבת איננו לבד זכרון לחידוש העולם, כ"א גם אות ודמיון למעשה התורה, יען כי כמו שהשבת תכלית הבריא', כן מעשה התורה תכלית כל מעשה האדם עלי ארץ, והוא גם אות ודמיון לעולם הנצחי הצפון לעושי טוב פה עלי ארץ, וע"ז רומז מאחז"ל אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלין" ר"ל אם יושרשו בקרבם ע"י שמירתם את השבת שני עיקרים הראשונים, ר"ל אמונת החידוש והיות שמירת התורה תכלית חיי האדם, תהיה להם גם השבת השלישי למנה ר"ל גאולת הנפש האמיתית. לחיים נצחיים שגם עליה רומז השבת, וע"ז רומזים גם דברי המדרש שהחל בו הרב ז"ל, כי כונתו הוא לבאר הכתוב "את שבתותי תשמורו ואת מקדשי תיראו" שר"ל שכל העיקרים המושרשים בלבם ע"י שמירת השבת וכל תועלותיה יושגו ג"כ ע"י מעשה המקדש, וזש"א "אתם עשיתם לי משכן" וכו' הרומז על בנין העולם, והראיתם בזה אמונתכם בחידוש העולם (שברא הי"ת בנדבת לבו כמו שעשו גם הם לכבודו המשכן וכל כליו רק בנדבת לבם) ע"כ תוכלו ג"כ להיות בטוחים שאעשה למענכם באחרית הימים רב טוב וחסד באופן נסיי, (כמו שעשה לאבותנו בהוציאם ממצרים) עד שאברא בעבורכם ולטובתכם שמים וארץ חדשים, (והם ב' הלימודים המושרשים ג"כ ע"י שמירת השבת הנרמזים במלות "זכור ושמור") והאמונה והידיעה הזאת ביכולת הי"ת לשנות הטבע לטוב ולרע, והשגחתו הפרטית על בחיריו, תסבב את האדם לשמור דרכו מחטוא במעשיו, ולהשתדל להיות תמיד נקי כפים וחף מפשע, וזש"א אתם עשיתם כפורת" שהוא לשון כפרה והסרת המעשים הרעים אני אכפר עליכם כל חטאתכם" וכו', ואחרי שישתדל האדם להיות נקי כפים יהי' ראוי יותר ללימוד התורה ונוטה אליה, וזש"א "אתם עשיתם שולחן לפני" המורה על הפנותם כפי היכולת מעסקי העולם והבלי הזמן למען עסוק בלימוד התורה והחכמה האמיתית, לעתיד אני עורך לפניכם שולחן" וכו', להסיר מכם כל דאגה ממחסור ועוני, כ"א אשלים לכם כל צרכיכם, עד שתוכלו להתעסק בקנין התורה והשלמות האמיתית", וזש"א ג"כ "אתם עשיתם לפני מנורה, ואני מאיר לכם" ר"ל אאיר שכלכם באור התורה האמיתית", (וזה התכלית יושג ג"כ משמירת השבת אשר הוא העת הראוי להתבונן בעיונים ולימודים אלקיים) ובעבור עשותכם באופן זה קנין התורה לתכלית אחרון הנבחר מכל, וזש"א "אתם עשיתם לפני ארון וכו' ואני אתן לכם לעתיד לבא שכר טוב שאין לו הפסק", ר"ל השכר והאושר הנצחי שהוא התכלית היותר נבחר לכל חיי האדם השלם, ועליו רומז גם השבת בבחינה שלישית כמו שבארנו למעל'.

על זה האופן ואמר ואם באורג ובמעבד העורות יש בו קצת פעולות ומעשה. ובאדם אין בו שום פועל אבל הוא בטל. והנה הוא טבעי והנזכרים מלאכותיים. זה לא יכון אמר שאם האדם מצד מה שהוא בטל מלאכה מרחיק היותו יושב ובטל אפילו מהיותר פחותות שבמלאכות. קל וחומר שיהיה לו כן מצד מה שהוא אדם במלאכת הטבע שהיא המלאכה הראשונ' והיותר שלימה ומעולה עליה שחוייב שתהיה לו מלאכה מיוחדת ופעולות מסודרות מצד מה שהוא אדם שהוא היותר שלם שבנמצאות הטבעיות וחלוף זה לא יתכן: אמנם המופת השני סדרו על זה התואר אמר גם לחלקי האדם יראה לכל אחד מהם פועל לעין ליד ולרגל וכן מלבד אלה עד כאן. והכונה אם לכל אחד מהחושים החלקיים ימצא פעל מה כמו שהוא הראות לעין והמשוש ליד וההליכה לרגל וכדומה. וכאשר יחסר מאחד מאלו פעולתו המיוחדת הנה לא ישאר שמו עליו רק בדרך הספוק כמו שתקרא עין לעין הצלם כמו שזה עצמו אמר הכתוב על עושי הצלמים לפי דעתי (תהילים קט"ו:ה') פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו וגו' כמוהם יהיו עושיהם וגו' ירצה שכאשר לא ימצא להם בכל אחד מחושיהם הפעל הנאות אליו והוא ההשתמש בו כראוי וכמו שראוי. הנה הרי הם כמי שנפקדו מהם חושיהם והרי הם שוים לצלמים אשר המה עושים כמו שכתבנו בשער כ"א ובשער מ' שהוא פירוש נאות לכל אלו העניינים. וכל שכן שיהיה זה באדם בכלל כי כשיחסר פעולתו המיוחדת מצוי כללותו לא יקרא אדם רק בשתוף השם או בספוק לבד. ויסבול שרצה בזה באומרו (שם) כל אשר בוטח בהם כי לא אמר כל הבוטחים אבל יכון על הבוטח כלו לומר שאם כל אחד מהחושים יתבטל שמו מעליו לחסרון פעולותיו המיוחדות כל שכן שיקרה זה לכלו כשיחסר מה שיאות לו מצד כללות אשר לבטולו ראוי שיקרא מת כמו שאמר החכם תאות עצל תמיתנו (משלי כ"א). יאמר שתאות העצל אל הבטלה מביאתו לידי שעמום בעבורו יתואר כמת כמו שאמרו (ברכות י"ח:) רשעים בחייהן קרואים מתים מה טעם מפני שמאנו ידיהם לעשות וכי אין המיתה רק בטול הפעולות. ויתכן שירצה שתאות העצל תאוה מסופקת וחלושה רוצה בשלמות ואינו חפץ בהתעמלות להגעתו ועל דרך שאמר במקום אחר מתאוה ואין נפשו עצל (משלי י"ג:ד') כאשר כתבנו בשער כ"ב ואמר שהתאוה הזאת על זה האופן תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות בעת הפועל והוא גם כן נכון. הנה שנתיחד לו לאדם פועל מצד כללותו בלי ספק. והנה הפועל הזה אשר מצד הכללות הוא אשר נתברר מסוף מעשה האדם באומרו (בראשית ב') ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה חלוף מה שנאמר ראשונה (שם) ואדם אין לעבוד. כי הנה באמת האדם לעמל יולד ושלמותו תלויה בפעולותיו כמו שזכרו חז"ל (שוח"ט תהלים כ"ג) יכול אפי' יושב

ובטל ת"ל (דברים ט"ו) בכל משלח ידיך אשר תעשה כי באמת אמרו (כתובות נ"ט:) הבטלה מביאה לידי שעמום. וטוב שיובן ממאמרם זה המופת עצמו שעשה החוקר כלומר יכול יהא האדם בכלל יושב ובטל ת"ל בכל משלח ידך אשר תעשה. רצוני שזה תוכל ללמוד ממעשה ידך אשר הוא פועל מיוחד לאחד מחלקיך. ואם לחלק קטן ממך יש לו פועל מיוחד והאדם בכלל שיהיה יושב ובטל זה לא יתכן. והנה הענין הזה יותר ממה שנתבאר והמופתים הנכוחים האלה קובלה אמתתו מהפרסום שכבר נכנסו דברי שלמה ע"ה באזני כל העם בכל מה שהפליג להרחיק ולגנות הרשול והעצלה בכמה מקומות מספר משלי וזולתו עד שכבר היה בעיני ההמון המגונה והנמאס שבכל חטאת האדם כמו שבא בשער כ"ה חלק ב' אמנם הנמשך הנה הוא מבואר מעצמו. וזה שכל פועל ועסק מאי זה מין שיהיה שלא יגיע המתעסק בו אל סוף חשקו ותכליתו הנה הוא פועל ריק כמו שכתב הרב המורה פרק כ"ה ח"ג. ומה שהוא על זה התואר הנה לא יצא האדם בו מהיותו יושב ובטל. אמנם החריצות והזרוז בכל העסקים הטפלים[208] בתנועות אשר תחת הכמה רצוני מתוספות ורבוי הקנינים המדומים הנשאים והנתנים במספר במדה במשקל ובמשורה הנה הם בזה התואר בלי ספק רצוני שאין להם גבול וסוף אשר ינוחו אצלו המתנועעים בעבורם כמו שראוי שיהיה לכל המתנועע תנועת האנה בהגיעו אל מקום חפצו כמו שכתבנו זה בבירור אצל ברכת יעקב אבינו בשער כ"ד עיין עליו: הנה אם כן הוא מבואר שעוצם ההשתדלות והחריצות בהם ובהשגתם לא יוציאו האדם מהבטלה והשעמום אבל הראוי והמחוייב אליו הוא מה שאמרנו שיהיה עסקיו בטוב פעולותיו קרויות ההשגות אשר יושגו בתנועות האיך והוא החריצות וההשתדלות בקבוץ ורבוי הקנינים המשובחים והאמתיים מהחכמות ומעלות המדות אשר לא ימד ולא יספר ערכם אשר בם יעתק האדם מהפחיתות והחסרון אל המעלה ומהמעלה אל עליונה ממנה עד יגיע אל גבול מהשלמות בו ינוחו כל מבקשיו כי הדברים השלמים כלם הם מוגבלים אצל תכלית יושלם בו המתנועע אליו והוא אשר ייחד שם החכם לשלמות האדם כמה שגזר הנחתו שהוא פועל הנפש כפי המעלה. אמר ששלמות האדם הוא בפועל לא בהיותו יושב ובטל כמו שאמרנו. אמנם שהפועל המיוחד לו הוא שיהיה כפי המעלה לא כפי התאוה והדמיון הוא הראוי שיובן ממאמר הכתוב לעבדה ולשמרה אשר זכרנו למעלה

[208] בתנועות אשר תחת הכמה וכו', ר"ל כי קניני החומר יחשבו רק לפי כמותם כי מעט הכסף והזהב אשר ביד אביון איננו נבדל באיכותו מהכסף והזהב אשר באוצרות המלכים והשרים רק בכמותו שזה מעט וזה הרבה, אפס קניניי הנפש כמדות ומעלות טובות, או חכמות וידיעות, אשר יש לאנשים שונים יבדלו אלה מאלה לא לבד בכמותם כ"א גם באיכותם, כי האיש שיש לו ד"מ מידת הרחמים בכמות יותר גדולה מזולתו תשתנה מדת רחמנותו גם באיכותה ממדת הרחמים של זולתו, וכן כאשר תרבה חכמת איש בכמותה כן תגדל גם באיכות מעלתה. -

כשיוסב כנוי לעבדה ולשמרה אל הנשמה הנזכרת למעלה באומרו (בראשית ב') ויפח באפיו נשמת חיים כי הוא פועל הנפש ומעשה עבודתה כאשר כתבנו במקומו שער ו' ואצל נעשה ונשמע בשער מ"ד. וזהו מה שראוי שיושכל ממה שאמר בתחלת פרשה זו אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה וגומר שבת שבתון לה' וגומר. כי כשיוקח על כללות המעשים והפעולות האנושיות אשר צוה ה' לעשות לכל אחד מהאדם ישכיל מזה כי כמו שהאל יתעלה הכתיב לעצמו פועל ומלאכה אשר שבת ממנה בהגיע אל תכליתה באמרו (שמות ל"א) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש. כן ראוי שכל אחד מהמיושרים על פי דרכיו יבקשו להם מעשים ופעולות שתמצא בהם זאת הסגולה. והוא שאחר העמל והיגיעה בהם ימצאו המתעסקים בהם מרגוע לנפשם וינוחו אצל השגת התכלית ולא ישארו רקים ממנו. וכמ"ש המשורר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהלים קכ"ח). ואמרו ז"ל (ברכות ח'.) אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. אמנם הוא מבואר שהפעולות האלה היו קשות מאד על האדם לסבות רבות הם אשר זכרם הרב המורה פרק ל"ד חלק א'. עם תוספת אחד שלא זכרה שם שהיא בעיני שקולה כנגד כלן. והוא מה שיחשבוה רוב האדם לעקר הצלחתם ותכלית שלמותם ברוב קניניהם ורכושם במיני העושר המדומה שזהו המטריד הגדול והמדיח בעליו מעל כל טוב כמ"ש החכם בפרק י"ד מהמאמר השביעי מהמדות[209] אמר כי טוב ההזדמנות כאשר ירבה מאד הוא מונע האושר ואולי אינו טוב ההזדמנות המסיר הצדיק מהאושר אשר לו עד כאן. והוא דעת אלהי מאד כמו שאמר (דברים ח') פן תאכל ושבעת וגו' וכל אשר לך ירבה ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וגומר. וכבר כתבנו מה שראוי בזה בפרשת המן שער מ"א: והנה המשורר זכר ששה אלה באות הדל"ת מהאלפא ביתא סדורות בששה פסוקים בזה אחר זה כשהקדים הראוי להקדים למספרם וסדורם. אמר (תהלים קי"ט):

דבקה לעפר נפשי חייני כדבריך דרכי ספרתי ותענני למדני חקיך יבקש כי אחר שהנפש היא דבקה אל זה הגוף הנבנה מעפר כמ"ש (בראשית ב':ז') וייצר ה' אלדים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים והנה היא מעותדת להשתקע עמו ולמות כמותו שיעזרהו שיקום ויחיה לפניו כדברו שאמר שם ויפח באפיו נשמת חיים שלא כונה חכמתו להמית הנפש בחברת הגוף אבל להחיות הגוף בחברתה. וכמו שאמר

[209] אמר כי טוב ההזדמנות וכו' ר"ל כי כאשר ירבה עושר האדם הזמני אשר יזדמן לו לפעמים לפי שעה הוא מפתה לבו ישתדל עוד בקנין שלמות נפשו, ומונע ע"י זה ממנו האושר האמיתי, ואולי איננו ראוי בעבור זה להקרא עוד בשם טוב ההזדמנות, אחרי שמסיר האושר האמיתי מהצדיק, כי כאשר ירום לבבו ושכח דרכי הצדק והמישרים, וחדל להשכיל להטיב: -

הנביא (ישעי' כ"ז) ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים. ואמר כי הדבר המצער אותו והמכאיבו בזה הענין הוא העלות על לבו מספר מפקד הדרכים הנאותים הראויים להמצא אליו בהשלמת עצמו וראה שעם שקצתם יחלץ בכל עוז להכינם לפניו הנה קצתם אין לו בהם שום יכולת אלא שיבקשם מהאל יתעלה בהחלט וקצת מה שיהיו צריכים שני הענינים יחד והוא אומרו (תהילים קי"ט:כ"ו) דרכי ספרתי ותענני מגזרת (שם קט"ז) נענתי עד מאד אני עניתי מאד. ולזה שיטפל בו להישירו בחקיו ותורותיו כי אין זולתו לגאל: והנה על הראשונה והיא עומק המושג ורום מעלתו דרך פקודיך הביננו ואשיחה בנפלאותיך. אמר אחר שמצד עומק הדרושים אשר באלו המצות ורום כוונתיהם אין די בשכל האנושי לבא בסודם להגיע עד תכונתם בבקשה ממך תכין לי הדרך והביננו אתה בעצמך כי תקרע המסכים העליונים ויגלו אלי תעלומות חכמה בהם אוכל להשיח בנפלאותיך לבד שיח ושיג דבר מועט בערך לגודל ערכם: אמנם כנגד השניה שהיא קוצר המשיג מצד עצמו דלפה נפשי מתוגה קיימני כדברך. יאמר שפחיתות נפשו וקצורה הוא ידוע אליה עד שתמיד דולפת דמעות מתוגה על הרעה אשר ימצא לה מהחבור הזה. ולזה היה מבקש מלפניו קיימני כדבריך כלומר כי על דבר אשר צעקה לפניו מחסרונה יושיעה באופן שתתקיים כאשר דבר עליה בעת הבריאה כמו שאמרנו בפסוק ראשון: אמנם על השלישית והיא אורך ההצעות מהחכמות הצריכות להקדים אל הגעת שלמותו ולמה שיקרה מאד בהם שיבקשם המבקש להצעה ודרך נכונה להגיע אל התכלית והנה החכמות ההם או קצת דמויים ושבושים שנתלו לבטליהם הרחיקו ההולכים בהם משלמותם והפילום במהמורות בל יקומו כמו שהוא מבואר מכמה ענינים שהם חולקות על אמתת התורה האלדית לזה אמר דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני בקש שיסיר ממנו ההטעאות והשקרים הנמשכים מדרך הלמוד המופת הלקוח מאלו ההצעות הרחוקות וינחהו בדרך תורתו הנבואיית ששם עלו הדרושים העמוקים מבוארים בלי שום ספק והטעאה כלל: ואחר שבקש על אלו השלשה שהם חוץ ממנו נעתק ממנו לדבר מהשתים אשר הם מוטלות על השתדלות האדם. על ראשונה מהם והיא הכנעת הטבע והבאת המזג ורוע התכונות אל היושר ואל הנקיות האלדי אמר דרך אמונה בחרתי משפטיך שויתי והכונה כי עם היות שבעון חולל ומחומר רעוע קורץ המחייב הנטייה הטבעית אל קצת התאוות והתכונות הפחותות אשר מזה תמשך לו הנטיה גם כאן בדברים הנפעלים מן הדרך הישר אל העקום. כמה

שכתב החכם פרק ג' מהמאמר הששי מספר המדות זה לשונו. [210]אמנם הדבר המהנה והמעציב לא ישחיתו כל מחשבה ולא יהפכו אותה כמו אשר למשולש אם שלש זויותיו שוות לשתי נצבות או לא אבל ישחיתו המחשבה אשר היא אצל הנפעלים כי אמנם התחלות הנפעלים בעבורם הם נפעלים עד כאן. ובעבור שדבריו אלה הן שרירין וקיימין אסרה התורה קבלת השוחד ופסלה הדיינים האוהבים והשונאים ואפילו הם צדיקים גמורים (סנהדרין כ"ז:) לא עשתה כן אל העדים שהאמינם אפילו אוהב או שונא לפי שהם אינם מעידים אלא על מה שראו או ששמעו שזה לא יהפכהו שום הפעלות כמו משפע המשולש שכתב דלאו ברשיעי דברה תורה. לזה אמר כי הוא היה בוחר דרך אמונה ומכניע יצרו ומשעבד נפשו ללכת בדרך ההוא אשר הכינו לפניו משה עבד ה' אשר צוה עליה לאמר (דברים ל':י"ט) ובחרת בחיים. ולזה אמר משפטיך שויתי כי לא נפתה ולא נסת אחר מה שירצהו כחו המתעורר ויטהו לפי תכונתו אל אחד הצדדים אבל שיהיו שוים אצלו חלקי הסותר בכל משפטים הבאים לפניו מבלי שום נטיה רצונית אם מצד עצמם ואם מצד דברים אחרים. עד שכבר יכריע בנקלה אל מה שתצוה בהם הדת מבלי נטות ימין ושמאל. וזהו הדבר הרביעי מהששה שזכרנו: אמנם על החמישי והוא גם כן דבר שהוא תלוי בהשתדלותו והוא טורפו והטרדתו אחר רוב ההצלחות הזמניות המטרידות האדם טרדה עצומה אמר דבקתי בעדותיך ה' אל תבישני יאמר שאע"פי שנזדמנו לו עסקים גדולים ממשפטי המלוכה ומטרדות המלחמות הנמשכים אליה והשררה והאדנות המרחיקים את בעליה תמיד מהדבק בעיון התורייה שיעור שלא יעלם עד שבזרות נפלא נמצאו תורה וגדולה במקום אחד הנה אני עושה מכל זה עראי ומתורתי קבע. וכמו שאמרו ז"ל (ברכות ד'.) אמר דוד לפני הקב"ה לאו חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב שוכבין על מטותם וכו' ואני עוסק ודן בין דם טהור לדם טמא וכו'.

[210]אמנם הדבר המהנה וכו', כוותו כי רק על המחשבה הבלתי מבוררת, או משפט השכל התלוי בשיקול דעת האדם יפעלו התפעליות האדם לעקל ולעות משפטו, ד"מ השונא או הכועס מאוד על זולתו יחשוב לו גם תטא קל לעון גדול מנשוא בעת, אשר תעלה חמתו באפו, תחת כי בשפטו בעת אשר תשכך חמתו ירא וישפוט, כי רק משגה או חטא קל חטא נגדו, ובהיפך איש אוהב לרעהו אהבה עזה ישא גם לפשעו הגדול מנשוא, ורק כחטא קל יחשב ובעיניו כמאחז"ל, אהבה מקלקלת השורה, שנאה מקלקלת השורה, כי האוהב, והשונא יחד הם נפעלים ונטית נפשם פועלים על משפט שכלם, ואם גם ישרים ונקיי רוח המה יעותו משפטם, ובכל זאת יחשבו כי רק בצדק וביושר ישפטו ולא יתעו מדרך האמת אבל בבחינת האמת הברור והנודע בשכל כל אדם בריא מצד עצמותו, ד"מ המשפט והמושכל הנודע לכל תוכן ששלוש זויות של כל משולש שוות לשתי זויות נצבות או במה שראה או שמע באזניו בזה לא יחשד כי בעבור הנא' אשר סבב לו אוהבו או עצב שהעציבוהו שונאו ישנה משפטו ויאמר ד"מ שג' זויות משולש אינן שוות לשתי זויות נצבות או שיאמר הפך מה שראה או ששמע, וע"כ פסלה התורה לפי דרש חז"ל שונא או אוהב לדון, אבל לא להעיד בב"ד מה שראה או ששמע, כי כל ישראל בחזקת כשרות, ואינם נחשדים שיעידו שקר הפך מה שראוי או שמעו, אבל בכל זאת נחוש שאהבתם או שנאתם תעור עיני שכלם להצדיק רשע או להרשיע צדיק בעבור נטיית נפשם והתפעליותיהם

וכן אמר (תהלים ס"א) ישיחו בי יושבי שער וגו' (שם) ואני תפלתי לך וגו'. והוא אומר דבקתי בעדותיך ה' אל תבישני. ירצה אחר שנעזבתי מלכת בגדולות ובנפלאות המלכות ודבקתי בעדותיך דבוק מתמידי פנה אלי בעיני חנינותך וחנני מאתך דעה ובינה כדי שלא אמצא עצמי קרח מכאן ומכאן כי אין רעה גדולה מזו והוא עזיבת הדברים הגדולים לעיני הכל בעבור תכלית שלא יושג. ואמרו אל תבישני הוא כאומרו אל תעשה עמי רעה. או שירצה כיון שנטיתי עצמי מכל אלו העסקים ודבקתי בעדותיך אל תחזיקני לאדם רע שלא עשיתי מה שעלי לעשות ודבר גדול דבר בזה כי מעט מזער היו אשר כן עשו ולא סופר זה אלא על רבי אלעזר בן חרסום שאמרו שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים ובכל יום היה נוטל משוי על כתפיו והולך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה פעם אחת מצאוהו עבדיו וכו' (יומא ל"ה:) וכבר שמוהו ז"ל (שם) מחייב את העשירים למה שלא הכריחו עצמן לעשות כן. אמנם על ספוק הצרכים ההכרחיים כי היא טרדה עצומה ויש להם טעם מגודל צרכו אל המאכל והמשקה והלבוש ויתר הדברים כ"ש אם יום יום יעמוס משא הבית מהאשה והבנים ויכבד עליו יותר מכדי צרכו וירבץ תחת משאו ולא יכול לעמוד באותו נסיון שספרו (שם) מהלל הזקן המחייב את העניים שאמרו עליו שכל היום היה משתכר בטרפעיקא מתן חציו לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו פעם אחת לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר בית המדרש וכו'. והרבה מחכמי ישראל נמשכו אחריו כרבי חנינא בן דוסא (תענית כ"ה.) ואבא חלקיה (שם כ"ג.) ורבי יהודה בר רבי אלעאי וחבריו שאמרו שבדורו היו מתכסין חמשה או ששה תלמידי חכמים בשמלה אחת ועוסקין בתורה (סנהדרין כ'.) אמנם המון האנשים לא רדפו אחריהם ובהצר להם קצת מאלו המעיקים היה להם טענה חזקה לעזוב משא דבר ה' מעליהם ופורקין עול תורה ונותנין עול מלכות ועול דרך ארץ ואפי' השלמים נטרדים לחסרון הדברים ההכרחיים עד שאמרו (ש"ר פ' ל"א) וחסרון כיס קשה מכולן. ובירושלמי (תרומות ס' פ"ח) ברבי יוחנן דאבדה ליה כיסתיה ואטריד ובעון מיניה אורייתא ולא ידע אמרין ליה וכי בגין דאבדה כיסתך אבד דעתיך אמר להו דעתא תליא בלבא וליבא תליא בכיסתיה והיא תשובה נחה מאד. והנה להנצל מרעה זו ומהקודמת לה אמר החכם (משלי ל':ח') ריש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי. ואבינו הזקן אמר (בראשית כ"ח:כ') ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. אמנם תקון זה הענין והשלמתו הנה הוא מוטל על חריצות האדם ועל העזר האלדי יחד וכמו שאמרו למען יברכך ה' אלהיך יכול אפילו יושב ובטל תלמוד לומר בכל משלח ידך. וכן אמר הכתוב מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ (תהילים ל"ז:כ"ג) ירצה שטוב ההצלחה בענינים אשר יצערך האדם

אליהם לכדי חייו יושלמו בשני ענינים. האחד בשיכין לו האל יתברך צעדיו וירחיק ממנו מעיקיו. והשני כשיחפץ דרך זה האיש לפני אלהיו בענין חריצותו והשכלתו כי משני הדברים יושלם הענין. ועל זאת הששית אמר המשורר דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי אמר אני אעשה מה שעלי לעשות באשר דרך מצותיך ארוץ לא איעף ולא איגע כאשר תעשה מה שעליך לעשות והוא שתרחיב לבי בהסרת המעיקים המטרידים החצוניים ממני בהזמנת הפנאי מבלי שאצטרך אליהם. והנה בזה בקש שיקרע לו יתברך שני סוגי המסכים העליונים והתחתונים אשר בקריעתם יגיע אל שלמותו. וכמו שאמרו ז"ל (ל' ר"שי דברים ד׳:ל"ה מרבו' ואתחנן ע"פ שמע ישראל) אתה הראית לדעת כי ה' וגו' מלמד שקרע להם שמים עליונים ושמים תחתונים והראה להם כי אין עוד מלבדו והכונה שעזרם בששה ענינים אלו שזכרם דוד הנחלקים לשני אלו הסוגים כאשר ביארנו. והנה כאשר היו ששת הסבות האלו עומדות בפני שלמות המין האינושי ומי הוא נקי אשר ימלט מידם מה כחו במה שיתבאר בדרך המופתים שיש לו פועל חשוב מי חד מצד מה שהוא אדם ומה גבורתו במעשה ידיו אם קמו עליו רוב המונעים וחבלו את מעשיו אם לא יקדמונו רחמי הש"י ורוב חסדיו להכין לנו את הדרך ולסקלו לפנינו בהרבות לנו תורה ומצות ולהמציא המצאות בהם יקריבו אלינו הדרושים העליונים וישלים קצור המשיגים ויקצר ההצעות והלמודים ותקן המזגים וישער לנו מדת העסקים ויטריף הצרכים כמו שהוא מבואר מכללם ופרטם. וכבר התחכם לסדר בפני ההמון ספר מורגש מספר זמנים לשמחה ומועדי קדש לקבוע בהם אמונות אמתיות לא יסורו לעולם כמו שיבא ענינם בפ' אמור בשער ס"ז ב"ה ואשר הפרק הראשון ממנו אשר הוא יסוד לכלן הוא המיוחד אל מצות השבת החמורה אשר ההשכלה וההשקפה בהבחינות תועיל מאד להישיר אותנו בכל אלו הששה הענינים ותגיע לנו אל תכלית השלמות אשר בזה יצדק מה שאמרנו על כללות המעשים האנושיים:

אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לה' כל העושה בו מלאכה יומת וגם כאשר יוקח כפשוטו על מעשה המשכן יש להתעורר במה שיראה שיש יחס גדול בין המעשים האלדיים ההם ומצות השבת אחר שסמכם על זה האופן ויותר מזה יתבאר משעת המצוה עצמה בפרשה שקדמה כי מיד שגמר לצוות על כל המלאכה קבע שם פרשה חמורה אשר הפליג להזהיר בה באזהרות כפולות ומכופלות קשות הביאור כמו שיבא. והנה לזה ראיתי עתה לקבוע בכאן הדבור במצוה החמורה הזאת לבאר ענינה כפי כונת החבור כשאר הדרושים בפירוש הפרש' ההיא שהנחנוה לצרפה עם מה שיאות לה מזאת ובכונת מה

שרצינו ממנה בהקדמתנו זאת בתקון הענינים הנזכרים. וזה כשאספק ראשונה בפרשה ההיא הנזכרת הספקות הנופלות ובצירוף ספקות אחרות הנופלות בדרוש הזה הנפלא משאר המקומות אשר ידובר בו כדי שיהיה מה שיאמר בו כולל כל הפרשיות המזהירות עליו ולא אצטרך לדבר בהם במקומם:

א אומרו (שמות ל"א) אך את שבתותי תשמרו. כי אחר שהיום הזה הוא יום מיוחד בשבוע כמו שהוא יום הכפורים אחת בשנה וכדומה למה נזכר שבתותי בלשון רבים. אם בכאן ואם בזולתו מהמקומות את שבתותי תשמרו (ויקרא כ'). ובנביאים (יחזקאל כ':י"ב) את שבתותי נתתי להם (שם) ואת שבתותי חללו. ואין לומר שכולל שביתת שאר המועדי' שבפרשה שהרי נאמר אך את שבתותי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם ולא נאמר כי אות המה. ועוד שכבר ביאר שהשבת לבד היא האות המיוחד אשר בינו לביניו באומרו (שמות שם) ושמרו בני ישראל את השבת וגו' ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם וכן הנביא אומר (יחזקאל שם) וגם את שבתותי נתתי להם להיות לאות ביני וביניהם לדעת כי אני ה' מקדשם: ב בבוא בפרשה זו ההכפל בענין מצוה זו מה שיפלא עליו כל בעל שכל. כי אחר שאמר אך את שבתותי תשמרו כי אות היא וגו' חזר ואמר (שמות שם) ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם מחלליה מות יומת כי כל העושה בה מלאכה וגו' ואחר חזר ואמר ששת ימים יעשה מלאכה כל העושה מלאכה ביום השבת וגו' ואחר כך ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת וגו' כי ששת ימים וגו' והנה רוב דבריה וקושי התרתם מבואר מאד. והרמ"בן ז"ל כתב (כי תשא שם) שהיא מפורש' לו לפי רמזיו מעניני הקבלה ואני בער ולא אדע. והנה בפרשת ויכלו (בראשית א') יש גם כן מזה הענין נאמר ויכל אלהים ביום השביעי וגו'. ואחר וישבות ביום השביעי ואחר ויברך אלדים את יום השביעי ועוד ויקדש אותו כי בו שבת וגו'. ואם שכבר התבארו הכתובים האלה במקומו בשער ד': ג בפרשה זו עצמה באומרו מחלליה מות יומת כי כל העושה בו מלאכה ונכרתה הנפש ההיא וגו'. כי איך יהיה טעם מחלליה מות יומת מאמר כי כל העושה בו מלאכה וגו'. ועוד אומרו ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת כי היה לו לומר ושמרו בני ישראל לעשות את השבת: ד כי מאחר שהמצוה היא השביתה של יום השביעי אל הטעם הנפלא שכתבנו בשער הנזכר מה זה ועל מה זה שבכל מקום שבאת מצוה ואזהרה על השבת צוה לעשות מלאכה בששת הימים כמו שיראה מפשוטו של מקרא באומרו ששת ימים תעשה מלאכה. (שמות כ':ט') ששת ימים תעבוד. ואין לומר שהוא לתת רשות שמהיכן יחשב בהן שום חשש איסור. וכבר באו על זה דברי חכמינו ז"ל (מכלתא שם) ללמד שהמחשבה בעסקיו מועלת ביום הזה אבל

מצד רבוי ההכפל עדיין הקושיא במקומה כל שכן שהכתוב הבא בפרשה הזאת לומר ששת ימים תעשה ודאי מצוה היא על מלאכת המשכן שאמר עליה אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם ויש לומר שיהיה בנין אב לכלם. ועוד למה קצר משה במה שנאמר לו על ענין זה בפרשה ההיא שזכרנו. ולמה זכר בראשונה מה שנאמר לו באחרונה: ה במה שכבר נתנה התורה למצוה הזאת שתי סבות מתחלפות. בדברות הראשונו' נאמר כי ששת ימים עשה ה' וגו' והוא זכר חדוש העולם ובמשנה תורה (דברים ה':ט"ו) אמר וזכרת כי עבד היית במצרים וחתם על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת. וכבר השתדל הרב המורה להתיר הספק הזה בפרק ל"א חלק ב' שאמר שבאו במצוה הזאת שתי עלות מתחלפות לשני עלולים מתחלפים כי העלול במאמר הראשון כבוד היום והגדלותו כמ"ש (שמות שם) על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו והוא מה שימשך לעלות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש (שם ל"א). אמנם תתו לנו תורת השבת הוא עלול נמשך לעלת היותנו עבדים במצרים וכו' ככתוב שם. ואמת זה במה שאמר במאמר הראשון על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו ובמאמר השני על כן צוך ה' אלהיך. והענין נכון והדקדוק נחמד למראה אלא שצריך לדחוק לפי פירושו כי מה שאמר בדברות ראשונות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' לא יהיה מוסב למעלה כלל ותבא מצות השביתה בכאן בלי טעם ומילי מילי הוא קורא וכל זה הוא דבר זר לפי הפשט: ו מה שבאת ההזהרה בראשונות במלת זכירה ובשניות בשמירה וכל שכן למה שאמרו רז"ל (שבועות כ':) ששניהם בדבור אחד נאמרו שיראה שהיה זה צורך גדולה למצוה זו: ז בטעם מאמרם זה שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. כי יש מי שאמר שמלת זכור תורה על מצות עשה שבשבת ושמור על מצות לא תעשה שבו ואמרו כי בדברות הראשונות כיון אל מצות עשה שבו להורות על חדוש העולם כמו שאמר כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש. ובשניות על מצות לא תעשה שבו שהוא השביתה ממלאכה זכר שהשם יתעלה השביתם מעבודת מצרים כמו שאמר וזכרת כי עבד היית במצרים וגו' ואמרו כי שני הענינים הללו נכללו בדבור השבת. וכבר הקשה על זה החכם בעל העקרים בפרק כ"ו מהמאמר השלישי מספרו שאם כן היה ראוי שלא יזכור בדבור זכור לא תעשה מלאכה. ואחר שזכרו אין טעם לפירוש ההוא כלל גם בטל דברים אחרים שנאמרו בו. והוא ז"ל אמר כי בדבור זכור כיון להודיעם אמונת החדוש כמו שאמרו. ובדבור שמר הודיע שהוא פועל ברצון כמו שנאמר וזכרת כי עבד היית במצרים וגו' כי מי שחדש העולם כרצונו יוכל להתמיד לעשות כאלה וכאלה לא זולת. ולפי ששני אלו הענינים

נזכרים ונרשמים בדבור השבת אמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו כלומר ענין החדוש הנזכר בראשונות וענין הרצון התמידי הנזכר בשניות בדבור השבת נאמרו. והנה הוא שבח זה הפירוש להפליא ואמר שלא ראה כמוהו לכל המפרשים אשר קדמוהו. ואני איני רואה בעקרו שום טעם לשבח כי לפי דבריו לא שמשו בכאן מלת זכור ושמור בדבר שתבא הוראתם עליו ולא לקחום רק לסימני התחנות הדבורים ההם כענין שאומרים ספר בראשית או ספר ויקרא וזה מגונה וכמעט יצדקו ג"כ דבריהם אם יאמרו וישמע יתרו ואתחנן בדבור אחד נאמרו והוא מבואר: אלו הן הספקות אשר ראיתי זכרונם הנה להיותם הערה וגלוי דעת להבין ולהשכיל במעלת המצות הזאת וגודל ערכה אצל שאר כל המצוות ואיך הישיר אותנו בשני פנים אשר בם תושלם כל הישרה שלמה. האחד בהוראת תכלית האדם והכרתו. והשני בהודיע הדברים המביאים אליו והתישר אליהם. וזה בקיים בנפשותינו אמונות נכבדות ודעות אמיתיות בג' פנות ועקרים אשר ההגעה אל ההצלחה ההיא בלתי אפשרית זולתם. והם כמו מדרגות לעלות מזו לזו עד העליונה. ואחשוב שבהשקפתן יותרו אלו הספקות ויותרו פשטי הכתובים יפה לפי חומר הענין ותכונתו:

העיקר הראשון מה שמגיע אל כללות שומריה מאמונת אמתת החדוש אשר יתלו ממנה ענפים ושריגים אין מקום לשום דת זולתם והוא יכולת השם יתברך על הנמצאים עליונים ותחתונים למה שהם מעשה ידיו ואפשרותו לחדש אותות ומופתים בשמים ובארץ להיטיב לאוהביו ולשומרי מצותיו או להנקם מצריו כמו שנתבאר שם מספורי הבריאה והמבול. והנה להודיע הענין הנפלא הזה ואופן החדוש המוחלט אשר עשו ידיו באה האזהרה וההקפדה על שמירת יום השביתה למה שהשביתה היא המבארת ומאמתת היות זה החדוש מוחלט מאפס הגמור. וזה כי לכאורה יש לשאול אחר שהחדוש הוא בפועל לא בשביתה למה תהיה השביתה זכר לפועל היה ראוי שיזכרו ימי בראשית במה שנמנה סבוב ששת ימי המעשה לעולם. אלא שבטוב הבחינה השביתה היא העדות על החדוש מאפס המוחלט שתעיד שעשה מלאכה בתחלת הבריאה שכבר שבת ממנה משם והלאה ואי זו היא מלאכת חדוש יש מאין כי להמציא מצואין יש מיש לא שבת לעולם. וכמ"ש (בראשית א׳:א׳) כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות. וזה להוציא מדעת הנמשכים אחר דעת הקדמות מבני עמנו המגלים פנים בתורה ואומרים שיסבלו פשטי ספוריה הדעת ההוא הנפסד חלילה. כמו שכתבנו וביארנו ענינו היטב אצל פירוש ויכלו שער ד' כי אין להם המלט משיכפרו בתורה בכללה או שיודו בזה החדוש הגמור אשר הוא היסוד והעקר אל מציאות הטבע המעולה. והמתבונן במעשיו

אשר בו יתפרנס העולם על פי ההנהגה ההשגחיית המיוחדת לאומה זו אשר נתפרסם התקיים ענינו מכל האותות והמופתים הנזכרים בתורה האלהית אשר לזכרונם ואמותם קבע ראש השנה שני (שמות י״ב:ב׳) לחדשים ולמועדות ומסרום ביד ישראל (ר"ה כ"ה.) כמי שביארנו ענינם בשער ט"ו ובפרשת החדש שער ל"ז. וזהו עצמו מה שכוונו חכמינו ז"ל בתקון הקדוש שאמרו זכרון למעשה בראשית תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים כי למה לא כללו זכרונות להדדי. אמנם רצו שזה שהשבת הוא זכרון לחדוש העולם שהוא מעשה בראשית שהוא התחלה ושורש ויסוד למועדים כלם שהם מקראי קדש הקבועים לזכור יציאת מצרים שהוא הוראת היכולת הרצוני המוחלט שאם לא נניח ראשונה שחדשו לא יקובל עדות המועדים האלו. ואם כן מצות השבת היא בעצם וראשונה לטעת בלבנו אמונת החדוש אשר ממנה תחוייב אמונת היכולת הגמור. והמועדים הוקבעו לקבוע בדעתנו יציאת היכולת הגמור ההוא אל הפועל אשר ממנה תחויב באמונת החדוש. האמנה כי שני הענינים האלו נזכרו ונפקדו במניעת מלאכה ביום השבת כשנבוא על הענין בטוב ההתבוננות. והוא שבמניעת המלאכה לשום אדם יש שתי בחינות. האחד שקט ונופש האיש ההוא המוזהר. והשני ביטול המלאכה ההיא והעדרה. והנה כאשר תחשב בעצם אל הכוונה הראשונה יהיה כאלו לא יחוש המצוה אם תעשה המלאכה ההיא מאליה אם אפשר מבלי הגיע לו ממנה עמל ויגיעה. וכאשר תחשב בעצם אל הכונה השנית יהיה כאלו עקר. החשש הוא אל שלא תעשה המלאכה בשום פנים ולא יחוש אם יהיה המוזהר עייף ויגע ממקום אחר. והנה במניעת מלאכת השבת חשש האל יתעלה אל שתיהן אחת אחת כפי עצמה. כי הוא יתעלה כיוון אל שינוח וינפש האדם ביום מנוח הזה גם אל בטול המלאכה שלא תעשה בו בשום פנים כמו שאמר בפירוש (שמות כ׳) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לי"י אלהיך לא תעשה כל מלאכה וגו'. הנה שפירש כי בששת ימים הוטל עליו עמל העבודה אשר עליו נאמר ששת ימים תעביד גם עשיית המלאכה שעליה נאמר ועשית כל מלאכתך וכנגד הענין הראשון אמר וביום השביעי שבת לה' אלהיך שהוא השביתה והנופש כנגד העבודה וכנגד מה שאמר ועשית כל מלאכתך אמר נא תעשה כל מלאכה וגו'. אמנם התועלת אשר כוונו תעלה בעצם וראשונה בנופש והמנוחה לתת להם מקום להשכיל ולהתבונן באמתת מציאותו יתעלה וגודל מעשיו כי הגדול שבכלן הוא חדוש העולם והמציאו מאפס המוחלט כמו שתורה עליו השביתה על הדרך שזכרנו. אמנם התועלת שכוונו בעצם וראשונה בבטול המלאכה ההוא כדי שעל ידי זה יזכרו ויפקדו הגדולות והנוראות אשר עשה כאשר הוציא אותנו מתחת סבלות מצרים ועבודתם אשר

הוא אמות היכולת והרצון הנזכר וכמו שיבא. (ו) ומפני שלשון זכירה יפול על דבר שיש בו מעשה ולשון שמירה על המניעה ממנו כמו שאמרו הראשונים (ברכות כ':) הנה לזה כאשר היתה הכוונה אל המצאת המנוחה והנופש ראוי שיאמר זכור את יום השבת שהכוונה זכור אותו לנוח ולינפש בו. וכאשר תהיה הכונה אל ביטול המלאכה ומניעתה ראוי שיאמר שמור את יום השבת שהכונה השמר פן תעשה בו כל מלאכה: (ב) ולזה בא הענין כלו בתכלית הכוון כי בדברות הראשונות נאמר זכור לפי שבהן היתה הכוונה אל הנופש והמנוחה אשר תועלתם ההשכלה בו יתברך ודעת אמונת החדוש הגמור כמו שפירשנו ואמר כי ששת ימים עשה י"י את השמים ואת הארץ וינח ביום השביעי וסיים על כן ברך. ה' את יום השבת ויקדשהו ירצה שבירך אותו במנוחת מרגוע וקדשו להשכיל מפעליו כמו שאמרנו. ואולם בדברות השניות שהיתה הכונה בעצם וראשונה אל בטול המלאכה ומניעתה כמו ששם תכליתה וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים. ועל כן אמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך מה שלא נזכר כן בראשונות לומר שעקר הכוונה בזה לזכור מה שבטל ושבר עול עבודת מצרים ומלאכתם מעליהם. לכן אמר שמור את יום השבת שהכונה השמר פן תעשה בו כל מלאכה לא על ידך ולא על ידי זולתך לא בצווי ולא בשליחות (מכלתא בא פ"ט) שהכוונה שיהיה היום כל אדם בטל ועבד חפשי מאדוניו זכר למה שהוצאתי אתכם מעבודת מצרים ואשבור מוטות עולכם. ועל הבטול הזה אמר על כן צוך י"י אלהיך לעשות את יום השבת להגדיל ממה שאמר בראשונות על כן ברך י"י את יום השבת. ולפי שהעקר שהכל תלוי בו הוא ענין המנוחה אשר לזכרונה צוה על הנופש והמרגוע כמו שאמרנו הקפידו אנשי כנסת הגדולה וכל חז"ל אשר מעולם בכל התפלות לפרש ולומר את יום המנוח הזה (נוסחת הראשונים) ולא לזכור שבת סתם לפי שמלת שבת תכלול שני הענינים בטול המלאכה וענין מנוחת הנפש. והיה עקר המצוה אל המנוחה הנזכרת בדברות הראשונות שנאמר בהם וינח ביום השביעי להוציא מלבן של אפיקורסים כאשר כתבנו בשער הנזכר תדע שכן תרגם אנקלוס (ויקרא כ"ה) שנת שבתון יהיה לארץ שנת שמטתא שהיא שמטת העבודה ובטולה. אמנם שבת שבתון. לה' תרגם שבת נייחא (לא נמצא בת"א רק ביב"ע). והכוונה אל הכנוי הזה רצוני יום המנוח הזה נפלא מאד ואלו עלתה בעיון מי שהיה משתדל שיאמרו את יום השבת הזה בתפלות ודאי היה יושב ודומם ומודה לדברי הראשוני' המתקני' הקדושים אשר בארץ יתפאר זכרם מעולם ועד עולם: (ז) ועתה ראה כי לפי שהמרגוע והנופש אשר תרשמהו מלת זכור. והבטול והמניעה מהמלאכה אשר תרשמהו מלת שמור. אינן נפרדין זה מזה ואינן נמצאים זה זולת זה. כי בבטול המלאכה ימצא המרגוע ובהמצא

המרגוע תבטל המלאכה וכאלו הם אחד בנושא ושנים במאמר. לזה אמרו חז"ל (מכלתא פ' מ"ת פ"ז) זכור ושמור בדבור אחד נאמרו שנאמר (תהלים ס"ב) אחת דבר אלהים. ירצה אחת דבר בדבור שביתת השבת כשאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתיך ויום השביעי שבת לי"י שתים זו שמענו והוא מה שנשלם ביאורם במה שכתב בדברות השניות שמור את יום ושאר החלופים כי גלה אזן המבינים כי לשני העניינים ולשני הטעמים יחד נתבונן ואם שבמציאותם לא נפרדו. והנה בזה נמצא למאמרם טעם נכון לשבח ותהלה והוא התר הספק הז'. גם נודע טעם אומרו זכירה בראשונות ושמירה בשניות עם שאר החלופים כי הוא ענין הספק ששי. ואגבן הותר הספק שהשתדל הרב המורה בהתרתו כמו שזכרנו עם שעבר נתבטל מעיקרא כמה שאמרנו ראשונה שאמונת החדוש ואמונת היכולת הם שני ענינים שוים במציאות ובתועלת ומתהפכים זה לזה. כי מי שאינו יכול לא יחדש ומי שלא יחדש אינו יכול. ובדברות הראשונות הודיע החדוש אשר נתחייב ממנו היכולת הרצוני על שנוי טבע המציאות חיוב סבה ובשניות הודיע היכולת אשר תתחייב ממנו אמונת החדוש חיוב ראיה ושני העניינים אינם אלא דבר אחד שלם כלומר דעו איפה כי אני הוא הממציא העולם והמחדשו ולכן אני יכול לעשות בו כרצוני. ובזולת כל זה שהוא ספק חלוש וקל ההתר כשנאמר שאפילו נודה שנתן הכתוב שתי ספות מתחלפו' לא יראה בזה לומר שבהסתלק אי זו מהסבות תסתלק מצות השבת עד שתפול סתירה בחלופם. אבל אם תסתלק תסולק מהמצוה הבחינה ההיא. ד"מ ראובן נתן פרוטה לעני מפני המצוה גם כי נכמרו רחמיו עליו הרי שאי זו מהסבות האלו שעלתה על לבו ראשונה הניעתהו אל המעשה. והשנייה לא חדשה המעשה אבל חדשה בו בחינה אחרת. וכן בהסתלק אחת מהנה תסתלק הבחינה ההיא המחודשת לא הפעל. וכן הענין בסבות. סבתו הראשונה היא מה שתרצה מהשתים אשר נזכרו ונטפלה אליה השנייה וכשתסתלק הסבה ההיא הנטפלת לא תסתלק המצוה אבל תסתלק הבחינה. והנה במאמרות הראשונות תלה המצוה בסבתה העצמית. ובשניות בסבה הנטפלת ואמר על כן צוך י"י אלהיך לעשות את יום השבת לומר שימשך משם זה התועלת הנפלא נוסף על מה שנזכר בראשונות ואולם במה שכתבנו הותר הכל התר שלם ועלה בידינו מה שכוננו אליו מתועלת העקר הראשון שהוא אמונת החדוש שנתקיים אמותו בכל עם ולשון וכל שכן בעם י"י אשר שם תורתו בלבם:

העקר השני הוא מה שתישר אותנו זאת המצוה הנכבדת לקבוע בלבנו למוד התורה האלהית וקבלת דבריה עם פירושיה ודקדוקיה לשמור מאד וזה בשתי פנים.

הפן האחד מצד מה שהוקבע יום אחד בשבוע בו ינוחו מכל העסקים הזמניים אשר זה סבה חזקה שהמון העם יפנה לבבם להקהל ולעמוד על נפשם לשמוע מפי מלמד ולקרא כלם בשם י"י מקרא משנה ותלמוד איש לפי ערכו והמשכילי' ימצאו נחת רוח כי יבקשו תורה מפיהם ויזהירו אותם על המצוות ודורשין להם הלכות יום ביומו וענין שבת בשבתו כמו שנמצא בכל זה מנהג קבוע לכל בני ישראל במושבותם. כי על זה אמרו בתלמוד ירושלמי (שבת פ' ט"ו הל' ג') לא נתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא ללמוד בהם תורה. וזה צד מיתרון הנפש שאמרו חז"ל (ביצה ט"ז.) שיש לאדם בשבת כי ההכנה גדולה בו אם מצד המלמדים ואם מצד הלומדים. וזו היא אחת הכונות שאמרו במדרש (ש"ר פ' כ"ה) מצינו בתורה בנביאים ובכתובים ששקולה שבת כנגד כל המצוות. בתורה (שמות ט"ז:כ"ח-כ"ט) עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי ראו כי י"י נתן לכם את השבת. בנביאים דכתיב (ישעיהו נ"ו:ב') שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע. בכתובים דכתיב (נחמי' ט') ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם מן השמים ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצוות טובים ואת שבת קדשך הודעת להם. וזה במה שבו מההכנה הגדולה אל כלל האומה וכתותיה אל העסק בספרים האלהיים עם פירושיהם ודקדוקיהם אשר עם זה ישמעו וילמדו האנשים והנשים והטף את כל מצות י"י ויעשו אותם. והרי מצינו ששקולה שבת כנגד כל המצוות מצד מה שנמצא תועלתה בהתעסקם בתורה בנביאים ובכתובים והיא כוונה נאותה מאד. וכבר נמצא בפרשה אשר לפנינו זה השקול עצמו במה שאמר אלה הדברים אשר צוה י"י לעשות אותם ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון לי"י כשיובן מאמר אלה הדברים על כל שנצטווה בהר י"י אלא שהביאו חז"ל הקודם בתורה כי כדאי הוא לרמוז אל מה שאמרנו מהמקרא. וענין השקול עצמו גם כן זכרוהו חז"ל בתקון הברכה רצה והחליצנו י"י אלהינו במצותיך וכו': ולפי שהיום הזה הוא נועד ומיוחד אל זה העסק החמירה התורה מאד מעשות בו שום מלאכה מאבות המלאכות ומכל תולדותיהם וחייבה בסקילה (במדבר ט"ו) לפי שתדיר חמור. ולא עוד אלא שלמדו מרבוי מהכתובים שאפילו המחשבה בעסקיו אסורה (מכלתא פ' מ"ת פ"ז) והוא הדין בדברי הבאי וכ"ש שיהיה הדבור חמור האיסור במה שיזיק וכבר אמרו (שבת ק"נ.) ממצוא חפצך ודבר דבר (ישעי' נ"ח) שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול וכל זה בכלל כל העושה בו מלאכה יומת כלומר העושה בו כל מלאכה. כמו שהורגל בכלל מקום לומר לא תעשה בו כל מלאכה. והכונה לא מלאכה מעשיית ולא מחשביית. כי מציאות המלאכ' ראשונ' הוא בנפש האומן ואחר מוציאה אל הפועל. והנה אם יטרד ביום זה לחשוב מחשבות

לעשות בזהב ובכסף או בכל מלאכת מחשבת או כי יהנה לבבו מהמלאכות המעשיות ויתעסק במשאות שוא ומדוחים אשר הורגלו בישיבת עמי הארץ. ודברי רכילות ולשון הרע המטילים שנאה וקנאה בין איש ובין אחיו ובין גרו וכ"ש אם הם מאזרי זיקות באפס עצים לחרחר ריב ומדון על מקומותיהם וישיבותיהם אשר בהם מטרידים את התפלה ומונעים את התורה אשר כל זה באמת הוא אסור לפי שגורם רעה ומיתה לאנשים החוטאים בו. וכל זה ראוי שיושכל מסמיכתו לשם לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת: ואשר לא יועיל לו יום השבת להחיות את נפשו על הדרך שאמרנו לשמוע וללמוד את כל דברי התורה הזאת המישירים את האדם להתרחק מכל התאוות הרעות ומהמדו' הפחותות ולהתעטר בתשוקות טובות ומדות מעולות והלבש אותו מחלצות הנה הוא באמת ממית את עצמו. (ד) יען כי לא נזהר בכל הכתיב (שמות כ':ט') ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. ששת ימים תעשה מלאכה. שהכונה שישאר ביום השבת פנוי לגמרי מכל מעשה רק שיהיה השבת קדש לה' להשתדל בשלמות נפשו. ועל הבלתי השמר בזה היה מקפיד שם רבי אמי כדאיתא התם (ירושלמי מ"וק פ"ב הל' ג') אמר רבי אמי אלמלא הייתי מוצא מי שהיה נמנה עמי הייתי מתיר מלאכה במועד כי לא נאסרה מלאכה במועד אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ועוסקין בתורה ועכשו אוכלין ושותין ופוחזין:

והפן השני הוא ענין דק רוחני נכבד מאד גלו אזנם עליו בעלי הקבלה האמיתית והוא המצא לזה היום הנכבד סגולה נפלא' לעזר ולהועיל לכל מבקש חכמה ותורה לפי שהיום הגדול והקדוש הזה הוא רושם ורמז אל הספירה השביעית הנקראת שבת והיא כפרוזדור אל הטרקלין העליון הנקרא שבת הגדול שנדבר בו אחר זה. ולפי זה נמצא שהשבת הזה הוא מקור הברכות והקדושות וממנה יקבלו הקדושה כל מועדי ה' המוקדשים. וסימן גדול לזה מצאנו בתורה במה שכלם נקראים (ויקרא כ"ג:ד') מקרא קדש לפי שהם נקראים אצלו ומתקדשים בקדושתו. אמנם השבת שאינו משתמש מקדושת זולתו לא נקרא מקרא קדש בשום מקום רק בפרש' אמור (שם) שנאמר בה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש: ויהיה כן לפי שהפרשה ההיא לא נתיחדה רק למועדי ה' כמו שהתחיל' דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מועדי ה' אשר תקראו אותם וגו': אמר אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם. והשבת לא נזכר שם כי אם אגבן לפי שהוא הראש לכל הימים המוקדשים ולזה קראו מקרא קדש לומר שהוא אכסנאי לשם: ומכל מקום השבת הוא מקום ומקור קדוש וברוך אשר ממנו המשך הקדושה והברכה לכל שמכין ומזמין עצמו לקבלה. ובמדה השביעית הזאת קבלו ישראל את התורה באלה

ושבועה כי הכל אצלם ענין וסוד אחד. וממנה ימשך לישראל הדבקים בה כל האצילות המושפע להם בשמרם מצוות התורה. ולזאת הסבה היתה באמת השבת שקולה כנגד כל המצוות לפי שהשבת היא סוד המדה שכל המצוות נתנו בה לישראל. ועל זה נאמר (ישעי' שם) אם תשיב משבת רגליך וגו'. כמו שיתבאר בשער ס"ג ענין הראשון שבו. ועל זה הענין אמר ר' שמעון בן יוחאי שאמר לה הקב"ה כנסת ישראל יהיה בן זוגך (ב"ר פרש' י"א) כי התורה והמצוה הוא זווג אמתי אל המצוה בלי ספק כי לא יצויר מציאות זה בלא זה מכח ההצטרפות כי במדה הזאת נצטוו ישראל במצוות ובה יושפעו בשמרם עקב רב. ולזה קדמה שבת לכל המצוות באומרם (סנהדרין נ"ו:) שבת ודינין במרה איפקוד ועל הזווג הזה גם כן אנו מקבלים פני שכינה בכל שבת ושבת ואומרין בואי כלה שבת מלכתא (שבת קי"ט) כי הכלה הזאת היא סוד השבת אשר בו אהבת כלולותיו של הקב"ה עמנו. ומזה יובן מה שאמרו ז"ל (שם קי"ח:) אפילו עבד עבודת עכו"ם כאנוש ושומר את השבת כהלכתו מחול לו שנאמר (ישעי' נ"ו) אשרי אנוש יעשה זאת וגו' כל שומר שבת מחללו. וזה אמת ברורה שאם הוא יעסוק בתורה בכל כחו עד ידע במדה זו וידבק בה כבר שב בתשובה שלמה והחזיק בכל המצוות והוא מאשר נאמר עליהם (ברכות ל"ד:) במקום שבעלי תשובה עומדים וכו'. ואז יקרא שמו אנוש להחל לקרוא בשם ה' באמת ובתמים כענין שנאמר (תהלים צ') אשגבהו כי ידע שמי וסמיך ליה יקראני ואענהו וגו' (שם קמ"ה) קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת: והנה הצד השוה שבשני הפנים האלו שהיום הזה הנכבד והנורא יעורר אותנו ויכין את עצמנו ויישר את דרכינו אל העסק התוריי לשמור ולעשות את כל הכתוב בספר התורה אשר הוא חיינו ואורך ימינו באמת[211]ורמז גדול רמזה התורה לשני העקרי' האלה ממה שנתנה התורה האלהית לסוף שבעה שבועות ימים לומר כי ממצות השבת שהוא מספר הסביב הראשון לתנועה היומית שהיא הקטנה שבתנועות השלמות נמשך גם חוייב קבול התורה בכללה לסוף שבעה סבובים ממנו שהוא הקף גדול. כי מי שיאמין העקר הראשון שהוא מציאות השם יתעלה המחדש העולם חוייב לקבל עליו העקר השני

[211] ורמז גדול, ר"ל כי מספר שבע שהיא מספר נבחר מאוד כמשאחז"ל בפסיקתא ובילקוט רמז רע"ו, כל השביעיים חביבים" וכו' ע"ש הוא הקף קטן משבעה תנועות הגלגל היומיי ר"ל משבעה ימים, גם במשך כל ז' ימים תשתנה ג"כ צורת הלבנה, כי בז' ימים הראשונים יראה ממנה חצי עגולה, ובז' ימים השניים תראה כולה ובז' ימים שלישים תראה בחצי עגולה פעם שנית ובז' ימי החודש האחרונים היא הולכת הלוך וחסור עד שתתכסה כולה, ושבעה שבועות הוא הקף גדול מז' הקפים של ז' ימים ובעבור היחס וההצטרפות אשר בין הקף קטן זה והקף גדול, יאמר הרב ז"ל, כי מי שישמור השבת סוף ההקף הקטן הזה ומורה בזה שמאמין בחידוש העולם ויכולת הי"ת הנמשכת מזה שיוכל לשלם לעושי טוב או רע, יחויב לקבל עליו העיקר השני לעשות המצות הכתובות בתורה הנתונה לסוף חמישים יום, שהוא תשלום ההקף הגדול משבעה שבועות אחרי החל חרמש בקמה (ועיין מכל זה באריכות בשער ס'),

שהוא עשות מצוותיו כלם הכתובות בתורה הנתונה לסוף חמשים יום שהוא תשלום ההקף. האמנה כי לא הקפידה התורה שיהיו אלו הסבובים שומרים במספרם צורת השבת עצמו רצוני שיוחל מספר כל שבוע ממחרת שבת בראשית ויושלם בשבת להוציא מלבן של מינים קיום הטבע בכל מה שימשך לשמירת מצוות התורה האלהית כי היא באמת אע"פ שתודיע ענין הטבע ומהותו היא נשארת גברת עליו ושולטת בו בכל מה שיצטרך למתן שכר מצוותיה ועונשיה כמי שכתבנו בשערים הנזכרים למעלה. וזהו מה שרצו הצדוקים באומרם (מנחות ס"ה.) כי מאמר ממחרת השבת המוזכר שלש פעמים בפרשת העומר דווקא הוא ואין הענין כן לפי הקבלה האמיתית. ובמקומם יתבארו עוד אלו העניינים בעזרת האל:

העקר השלישי הוא היות היום הקדוש הזה רמז גדול רושם נפלא אל העולם הנצחי שכלו שבת (סוף מס' תמיד) והוא השבת הגדול באמת. כי כמו שאמרנו בעקר הראשון ששת ימי המעשה הם זכר לכל זמני השנוי והתנועה ויום השבת זכר המנוחה אשר היא תשלום המלאכה כן היו רמז גם כן לכל ימי האדם אשר בהם יתנועע אל הפעולות המביאים אל התכלית ויום השביעי הוא יום המנוחה דמיון לתכלית עצמו. הוא מה שאמרו מסדרי התפלות בראשונה שלו אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ עשית אותו. והנה החוקר כתב בפ"י מי' מהמדות יראה כי האושר הוא בשביתה כי לא נשבות בעבור מה שנשבות ונלחם בעבור השלים וכו'. והוא מאמר נכבד עם כל הנלוה אליו מסכים לדעת תורתנו אזכרם עוד אצל שמחת החג בסדר המועדות שער ס"ז בעזרת האל. יורה מכל מקום כי השביתה הוא תכלית הכל אשר לא ננוח ולא נשבות מכל המעשים להשגתה. ולזה הענין הנכבד אז"ל על דרך האמת ששקולה שבת כנגד כל המצות משתי בחינות. האחת מצד שהשבת עם ששת ימי המעשה הוא דמיון וצורה למעשה התורה בהיות ענינה להתנועע בפעולותיה אל המנוחה והנחלה שהוא התכלית. והשנית כי מצד שהשבת הוא במדרגת התכלית המושג ושאר המצות כלן במדרגת הפעולות המביאות אליו. והנה מדרך התכלית להיות נחשב לחלק אחד וכל הפעולות הקודמות לחלק שני הן יהיו הפעולות ההנה רבות או מועטות לזה צדקו מאד באומרם שהיא שקולה כנגד כל המצות כענין שאמרו (מכלתא יתרו פ"א) שקול משה כנגד כל ישראל כי זקן ונשוא פנים הוא הראש. והראש יש לו סגולה ליחשב ככל הגוף כמו שאמרו (חולין ס"ח.) יצא ראשו הוי נולד. והנה לכל אלו הבחינות היא ודאי חשובה ככל המצות ויתר מכלן למה שהוא תל שכלן פונות אליו והוא הולך מהן למדרגת התכלית והשלמות וזהו מה שכוונו חז"ל באומרם (ל' רש"י

בראשית א' מב"ר פ"י) מה היה העולם חסר מנוחה באה שבת בא מנוחה כי זולתה היה הפועל חסר השלמות בתכלית והיא המנוחה האמיתית אשר אליה יושלמו כל שאר הפעולות. ועל הענין הזה אמרו בהגדה (שבת י':) אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני רוצה ליתנה להם לישראל בוא והודיעם. והכונה שכשיודיעם מצוה זו של שבת ויזהירם עליה ויקבלו אותה הוא הישרה גדולה וסימן נכון בידם שינחלו השבת העליון הגנוז לצדיקים בבית גנזיו כאומרו (תהילים ל"א:כ') מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכמו שאמרו (ברכות נ"ז.) שבת אחד מששים מעולם הבא והוא אמרם שם (שבת י'.) דאע"ג דשבת מילתא דעבידה לגלויי היא מתן שכרה לא עבידא לגלויי. הנה מבואר שיש שם שתי שבתות אחת נגלית ואחת צפונה והצפונה תנתן למי שתנתן בידו הנגלית. משל למטרונה שמסר המלך בידה מפתחות בית גנזיו בידוע שחפץ בה המלך להשליטה על העושר הצפון תחתיהם: והנה מפני שהיו השני עקרים שקדמו במדרגות לעלות אל זה השבת הגדול והקדוש כמו שנתבאר לזה אמרו חז"ל (שם קי"ח.) אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלין כי באמת אם יזכרו שבת ראשונה המקיימות. מציאות השם יתעלה ויכלתו המוחלט וישמרו השבת השנייה הרומזת על עסק התורה האלהית ושמירתה כמו שאמרנו מיד יזכו אל השבת השלישית הגדול והקדוש שהוא גאולת הנפש וישועתה באמת ובכן נתענג בשלש סעודות השבת בלי ספק. ומפני שזה הענין הנפלא לא יושג כי אם כשיזדרז האדם אליו בחריצות גדולה (ד) לזה מה שנאמר בכל מקום ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת שוה למאמר רז"ל (ע"א ג':) מי שטרח בע"ש יאכל בשבת ומי שלא טרח בע"ש מה יאכל בשבת מסכים אל מה שגדר החכם האושר פועל הנפש כפי המעלה לא כשישב ובטל כמו שאמרנו בראשונה. וכמה אמתה התורה האלהית זה הגדר בכל מצוותיה ובפרט במה שהניחה מצות עשה ולא תעשה למספר אברי האדם ולחשבון ימות השנה (מכות כ"ג.) לומר שיספר כל עצמותיו המה יביטו יראו להשתדל בהם בכל כחם ובכל זמן מהזמנים. וכבר אפשר שייחדו מצות לא תעשה למספר הזמן לרמוז שימנע בכל כחו מהבלי הזמן ועסקיו המטרידים הרודפים אחריהם מהשיג הקנינים האמתיים וכל זה בכלל מה שנאמר בכל מקום ששת ימים תעבוד וגו'. שצריך להתאמץ בעבודה האלהית כל ששת ימי המעשה שהם מספר ימי הבלו תחת השמש כדי לזכות להתענג ביום שבת קדש. והנה במצות השמטה אשר בה נאמר גם כן (ויקרא כ"ה:ג') שש שנים תזרע שדך וגו' ובשנה השביעי שבת וגו' וגם ביובל הבא אחר שבעה שנים שבעה פעמים (שם) ובמצוות הנלוות אליהם נפלאים רמזים לכל זה יהא במקומו שער ס"ט ב"ה. כי הכל

בא להורות לאדם אופן עסקיו ושיעור השתדליותיו כדי שימצא אחר צאתו מזה העולם האבד מנוחת מרגוע והשקט ובטח עד עולם:

ועתה אחרי כל הדברים והאמת אשר הקדמנו יראה שתתבאר יפה הפרשה החמורה אשר עוררנו על ספקותיה ראשונה. והוא הדין לכל הפרשיות הדומות לה. אמנם יהיה מה שיאמר בה כפי טבע הנושא ותכונת ענינו כאשר אמרנו בראשונה. אמר אך את שבתותי תשמורו וגו' (א) הביטה וראה נפלאות מתורתנו איך הזהירה על רבוי השבתות והם השלשה שבתות שאמרנו שנאחזים זה בזה ומשתלשלים זה מזה. והנה אחר שכלל השמירה לשלשתן חזר ופירש כל אחד מהם לפי הסדר עצמו שזכרנו. (ב) הנה על השבת הראשונה אמר כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם אחר שישמרו את השבת בבחינת השביתה ובטול המלאכה כי אלו הענינים הם אות וסימן לדורותם לדעת כי הוא יתע' מקדשם במצוה הזאת ובסגולותיה לקדשם לו לעולם ההוא הטוב הצפון המסומן בו והנה הוא באמת בבחינותינו הנזכרות הוא המפתח והשער לבא חדר בחדר אל שאר השבתות. אמנם על השבת השנייה חזר ואמר ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם מחלליה מות יומת כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה וגו' ששת ימים יעשה מלאכה וגו'. אמרו שישמרו השבת העליונה כי קדש היא והוא כענין השמר מפני ואל תמר בו (שמות כ"ג:כ"א). וכאלו אמר ושמרתם את התורה דתרויהו איתנהו ביה התורה נתנה להם במדת השבת הגומלת אותם כשישמרוה והמיסרת אותם כשיסורו ממנה. ואמר מחלליה מות יומת על העסק בתורה ובמצות שלא לשמן כמי שלומד שלא לשם שמים שהוא ודאי חלול התורה ובענין הזה המדה הזאת היא מתחללת (ג) ונתן הטעם ואמר כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה ירצה שהעושה מהתורה והמצות מלאכה להתעשר או להתגדל או לקנטר לסוף תכרת הנפש ההיא מעמיה וכן היה הלל הזקן אומר (אבות פ"א) ודאשתמש בתגא חלף ואלו הם דברי חז"ל (שם פ"ד כגי' רש"י) כל האוכל הנאות מדברי תורה נוטל חייו מן העולם. ולפי שזה הענין הוא עצמו צווי המעשה הזרוז על העסק התמידי המביאו אל המעלה השלישית מהמנוחה והנחלה בהתישרו על חיי התורה הנקיים מכל טומאה ופחיתות כמו שזכרנו. (ד) לזה כתב בה ששת ימים יעשה מלאכה כי יזהר על המעשה בעולמו וכמ"ש (ע"א ג'.) היום לעשותם ולא מחר לעשותם והוא אומרו וביום השביעי שבת שבתון קדש לה' כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת כי התנועה בזמן המנוחה אינה רק לרשעים שנאמר (שמואל א כ"ה:כ"ט) ונפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע והוא המות הנפשי אשר יקרה לה במקום היותה בשובה ונחת צרורה בצרור החיים. וכבר אז"ל (אבות פ"ד) יפה שעה

אחת של תשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיו העולם הבא ולא יצא הכתוב מדי פשוטו במה שאמר ששת ימים יעשה עסקיו וישאר פנוי מכלם באופן שתועילנו שמירת השבת הראשונה לבוא ממנה אל השניה הזאת. וכל שלא יזהר בזה לא ינקה. ואם בידי אדם או בידי שמים מות יומת כי חייו הזמניים והנצחיים תלויים לו בשמירתה. אמנם על השבת השלישית הצפונה אשר בא האות והסימן עליה כמו שאמרנו אמר ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם ביני ובין בני ישראל וגו'. אמר שישמרו בני ישראל אלו השתי שבתות הנזכרות רצוני שישמרו הראשונה בענין השביתה ובטול המלאכה כדי שיוכלו לעשות את השבת השניה בעסק התורה ולימודה אשר שמירת שתי שבתות אלו יהיו ברית עולם ביני ובין ישראל ושיזכו לאותה מתנה טובה הגנוזה אשר נתתי להם האות והסימן עליה כמו שאמר ראשונה כי אות היא ביני וביניכם וגו' כי אני ה' מקדשכם קדושין גמורין שאין ענינה ומהותה להתפרסם מצד גודל מעלתו לפי שערך כל המעשים וכל הפעולות האנושיות אצלה הוא ערך ששת הימים אשר עשה ה' בהם השמים והארץ עם היום השביעי אשר בו שבת וינפש אשר יתחלפו הימים האלה מהיום השביעי בבחינתנו בשאלו הם תכלית הצער והעמל וזהו תענוג ושביתה ותכלית מנוחת הנפש וערבותה אשר עליו אמר (ישעיהו ס"ד:ג') עין לא ראתה וגו': ועתה ראה איך כוונו אל שלשה שבתות אלו מסדרי התפלות כוונה עצומה באמרם בתפלת היום ולא נתתו ה' אלהינו לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים גם במנוחתו לא ישכנו ערלים וכו' שהם דברים משולשים ומכוונים לכל מה שאמרנו. אמרו לא נתתו ה' אלהינו לסימן לגויי הארצות הוא ענין השבת הראשונה אשר אמר עליה כי אות היא ביני וביניכם ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם לומר שזה הסימן יספיק בינו לבינם לסימן. אמנם מצד טוב טבעם והכנעתם אל התורה אשר עמדו רגליהם על הר סיני לקבלתה מה שלא יספיק לאפיקורוסים אשר אינם מקבלים עול תורה ואמונה עליהם. ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים מצד בחינת השבת השניה אשר בם נתנה התורה מורשה לקהלת יעקב כי הם נרדפים ומטורפים אחר העבודות הנכריות מהאדמה ומלאכת השמים ואין להם חלק ונחלה בתורת אלהי ישראל. וכמו שאמר הכתוב (תהילים נ':ט"ז) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי. וכמו שאמרו רז"ל (איכה רבתי פ"ב) אם יאמרו לך יש חכמה באומות האמן ואם יאמרו יש תורה אל תאמן שכן נאמר (איכה ב':ט') מלכה ושריה בגוים אין תורה. וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים כי לא יבא ערל וטמא אל המנוחה ואל הנחלה אשר בה ישכנו בטח בדד וינוחו

היגיעים בשמירת השתי שבתות. כי לעמך ישראל נתתו לסימן ולזרע יעקב אשר בם בחרת לתורה ולתעודה:

ובהגדת (שבת קי"ט.) אמר ליה קיסר לרבי יהושע בן חנניה מדוע תבשיל של שבת ריחו נודף א"ל תבלין יש לנו ושבת שמה ואנו מטילין אותו לתוכו ומתוך כך ריחו נודף אמר לו תן לי ממנו אמר ליה מי שמשמר את השבת השבת מועיל לו ומי שאינו משמר את השבת אינו מועיל לו: הנה קיסר זה ראה כי תבשיל של שבת הגדול ריחו נודף בעולם שינחלוהו זרע הקדש אשר נתן להם נחלה ובקש ממנו יודיענו במה יזכו אליו ואמר ליה כי תכלית של שבת גורם והוא ענין שתי אלו השבתות שקדמו להם א"ל תן לי ממנו על כל פנים ואמר ליה שאי אפשר אלא בקדימת אלו השתי שבתות שכל המצות תלויות בהן כלומר שיתגייר כי חקה אחת להם ולגר הגר בצדק האמת. אמנם יתר הגוים אשר לא נגה עליהם אור מצוה ותורה לא ישכנו רגלם במנוחה ההיא כלל: (ב) והנה על זה האופן הוא נקל לבאר כל הענינים הכפולים הבאים באלו השבתות כשישקף ענינם. ובפרשת ויכלו תמצא גם כן נזכרים אלו החלוקים במעט מהעיון עם שכבר פירשנו הפרשה ההיא יפה בשער ד' הנזכר ושם נתבאר יפה מה שאמר (ב"ר פ' י"א) האלהי רבי שמעון בן יוחאי מה שאמר שבת לפני הקב"ה לכל נתת בן זוג וכו' בפנים נחמדים ומה אאריך בזה עוד: והנה אחר שביארנו את כל זה הנה באנו אל מה שרצינו אליו ראשונה מהיות כל הדברים אשר צוה ה' מהפעולות המיוחדות אשר הם פועל האדם ביחוד כלם בכלל ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לה' הרי שנתן והטיל עליו שלש שמות כנגד השלשה שבתות שאמרנו כי באמת בבחינתם ובטוב השקפתם יסתלקו כל המונעים הששה שזכרנו ראשונה שהם מלאכי חבלה הנצבים על האנשים. וזה כי הנה העקר האחד יסלק השנים הראשונים מהם והם אשר מצד עומק המושג ומצד קוצר המשיג כי במה שיגיענו מכח השביתה מאמתת אמונת החדוש המחייבים אמות מציאותו ועוצם יכלתו החצוני הקריב לנו הענינים האלהיים שיעור נפלא עצום אשר לא הגיע שמץ מנהו לשום חכם מהמעיינים אשר לא מבני ישראל המה ובמה שבטל אותנו ממלאכתנו והזמין אותנו פנויים אל הלמוד התוריי כמו שאמרנו שם. שם לנו נפש יתרה ורחבה לתקן חסרוננו ולהשלים קצורנו להשיג מה שאי אפשר לזולתנו בלי ספק. אמנם מצד העקר השני כבר נסתלקו נגיד שנים אחרים והם אורך ההצעות ונטיית הטבע כי באמת התורה האלהית אשר זה העקר שוקד על למודה כמו שביארנו היא המלמדת אותנו האמתיות הנזכרות וכל אשר ממינם בלי הקדמות ואורך הרצעות אשר ספו תמו כל המעיינים בדרכם ולא הגיעו אל מחוז החפץ. וגם הישרותיה במוסריה

ותוכחותיה הנלמדים בימים המקודשים ההם תרחיק המדות הרעות והתכונות כחותות ושים מדות טובות ומעולות להיות תחתיהן. אמנם מצד העקר השלישי נסתלקו ג"כ השנים הנשארים והם טירוף העסקים המותריים ובקשת הצרכים. וזה כי כאשר יצייר האדם כי הטוב התכליתיי הוא העולם ההוא המשובח אשר כל אלה הטובות החצונות הבל יהמיון בעיני כל בעל שכל עד שימצאו באומה רבים אשר יהבילום ולא יחשבום כלל כמו שסופר מרבי אלעזר בן חרטום (יומא ל"ה:) ודומ' לו. ואין ספק שיסתפק במעט המושג מכדי צרכיו כרבי חנינא בן דוסא וחביריו (ברכות י"ז:) ומופת גדול לזה ישיבת משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל וגומר (דברים ט':ט'). שלא היה נמנע אצל הטבע כמו שכתבנו שם. והנה על הישרה זו ביחוד הפליא האל יתעלה להמטיר לנו לחם מן השמים אשר ירד בו הלמוד הנפלא ברוב ענין לקיים כל מה שאמרנו. הנה מהעקרים הגדולים האלה ויתר הדברים הנלוים אליהם כי הוא הלחם אשר ה' נתן לאכלה לאוהביו ולשומרי מצותיו כמו שביארנו ענינו יפה בשער מ"א:

ובמדרש (ש"ר פ' כ"ה) ראו כי ה' נתן לכם השבת והלא לא היה לו לומר אלא דעו למה אמר ראו אם יבואו אומות העולם ויאמרו למה אתם שומרים את יום השביעי תאמרו ראו כי אין המן יורד בו. כי ה' נתן לכם ולא לאומות שאם יבאו בני נח וישמרו את השבת לא די להם שאינם נוטלים שכר אלא שחייבין מיתה שנאמר (בראשית ח':כ"ב) יום ולילה לא ישבותו ואזהרתם זו היא מיתתן (סנהדרין נ"א.) וכן הוא אומר ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם. משל למלך שיושב והמטרונא יושבת אצלו העובר ביניהם חייב מיתה ואמרו כי מה שלא ירד המן בו הוא מופת גדול לאמתתו לפי שהשבת הגדול אשר הוא סימנו אין עמו מחסור כל דבר. אמנם לפי שהשבת האמיתי ההוא לא ינחלוהו אלא המקדימין שתי שבתות על הדרך שביארנו ובן נח שאינו שומר השבת השניה רצוני המצות כלן אשר היא שקולה כנגדן אין לו חלק ונחלה בעולם ההוא הבהיר הנמשך להם. לזה אמרה תורה עליהם לא ישבותו רצוני שלא יתבטלו ממלאכתם לחנם אחר שאין לו השבת השניה שהיא שמירת התורה ומעתה שביתתו לא די שאינה מזכתו אלא שעובר על אזהרת לא ישבותו ואזהרתו זו היא מיתתו ועל דרך והזר הקרב יומת (במדבר י"ח) ופירשו הענין באמרם משל למלך שיושב וכו'. וזה כי שמירת השתי שבתות הראשונות מחייבות לשומריהם הדבקות האלהי ועל ידן נאמר (דברים ד':ד') ואתם הדבקים בי"י אלהיכם ועל זה השיעור מהדבקות יורה אומרו במצוה הזאת ביני וביניכם ביני ובין בני ישראל שכבר היו זה אצל זה כחתן אצל כלה שכבר נתקדשה לו בשבת הראשונה שנאמר כי אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני י"י מקדשכם: וכבר נכנסה לחופה בסימן

השבת השני והוא במעמד מתן תורה שנאמר (שמות י״ט:י״ז) ויוצא משה את העם לקראת האלהים ודאי היום ההוא היה יום חתונתם ויום שמחת לבם. והייחוד הגמור הוא השבת אשר בו תדבק האומה הזאת עם אלהיה. וכבר אמרו (כ"ה בסידור עמודי שמים בשם המפרשים) שעל אלו המדרגות מהזווג תקנו חכמינו ז"ל אתה קדשת לתפלה ראשונה שהוא רמז לקדושין וישמח משה לתפלה שנייה רמז לשמחת החופה ואתה אחד לתפלת המנחה רמז אל הייחוד ואם כן העובר ביניהם וירצה ליכנס בין הדבקים מבלי שיקדים כל המעשים האלו שקדמו למטרונה חוייב שתצא אש מאת פני החתן ותאכלהו כי אזהרתם במה שנאמר להם לא ישבותו כלומר שלא נתנו להם השתי שבתות הראשונות זו היא מיתתן בלי ספק. והנה היתה כונת חז"ל נכונה מאד לפי ענין כונתנו. ועתה לפי שכל הענין הזה תלוי בעמוד התוך הוא שמירת התורה ומצותיה אשר היה ענין השבת האמצעי ועקרו כמו שאמרנו לזה נאמר בפרשה אשר לפנינו כשיוקח הדבור על כל מה שנא' לו בסיני מדברי התורה והמצוה דרך כלל אלה הדברים אשר צוה י"י לעשות אותם והוא ענין השבת האמצעי ועל הראשון אמר ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש כי האדם חוייב לעבוד בהם תמיד עבודת עבודה לפחות באותו היום אשר הוא פרוש ונועד ללמוד וללמד בו באופן שיהי' הז' שבת שבתון לה' והוא השבת השלישי אשר לא יעשה בו שום מלאכה כי כל העושה בו מלאכה ונכרתה וגו' כמו שכתבנו למעלה בפרשת אך את שבתותי והפליג בכאן לבאר ולומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת לומר שאפילו מלאכת אוכל נפש לא יעשה בו כשאר המועדות כמו שאמר בפרשת המן (שמות ט"ז) את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו והכל היא מלאכת האש וכן הוא באמת כי אשר יאכל לכל נפש לא יעשה ביום השבת כלל כמו שנתבאר שם וכמו שאמרו ז"ל ולא למחר לעשותם. והנה כלל בזה משה כל מה שנצטוה לו ראשונה, וכבר נתבאר בזה כל מה שרצינו מהשלשה עקרים האלו ותועלותיהם כלם אשר נדחו בהם כל המונעים והמעכבים השתדלות האדם בפעולותיו המיוחדות ויקריבום אליו ואף גם זאת שיוקחו אלה הדברים על מלאכת המשכן לבדו ויבא ללמד על איסור מלאכות השבת ואפילו במלאכה ההיא כדתניא (שבת צ"ז:) ר' אומר דברים הדברים אלה הדברים אלו ל"ט אבות מלאכות שנתנו למשה בסיני ופירש"י ז"ל דברים שנים ותוספת ה"א הרי אחד הם שלשה אל"ה בגימטריא ל"ו הרי ל"ט וסמיך ליה ששת ימים תעשה מלאכה ואמר (שם ע'.) הבערה ללאו יצאת או לחלק יצאת כמו שכתבו המפרשים ז"ל. מכל מקום הנה הוא ראוי שיושכל מהם מה שכתבנו בשער מ"ח מהיות המשכן בכללו וחלקיו צורת העולם הכללי ותבניתו בלי ספק כמו שביארנו

אותו יפה. והיה אחד מהדברים המורים על אמתתו מה שסיים כל הצווים ההם בפרשת אך את שבתותי תשמורו כי המקדש מורה על העולם הנחלק לשלשה מחיצות כמוהו. והשבת המורה על חדושו נחלק לשלשה העקרים שזכרנו ויחס נפלא יש בין שניהם אשר עליו נאמר (ויקרא י"ט). את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו. (ד) ולזה התחיל משה במה שסיים האל יתעל' לעורר אותם למה שהיה להם לשום לפניהם ראשונה התמונה אשר אליה יכונו כל חכם לב בהם כמ"ש (שמות ל"א) ואמלא אותו רוח אלדים בחכמה ובתבונה ובדעת על דרך שנאמר (משלי ג׳:י״ט-כ׳) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתי תהומות נבקעו וגו'. וגם יראה שכיוון בהם מה שנאמר במעש' העולם (ישעיהו מ״ח:י״ג) קורא אני אליהם יעמדו יחדו. וזה כמה שנאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן עשר יריעות שש משזר וגי'. ובארון ויעש בצלאל את הארון עצי שטים וגו'. כמדומה שמעיד עליו כי בעוד שהיו עושים כל החכמים זה מלאכת יריעות התכלת והארגמן וזה יריעות עזים וזה הקרשים עשה בצלאל את הארון את השלחן ואת המנורה כדי שיעשה כלו כאחד. ויוסכם מה שהוקדמו במצוה עם מה שיעשו במלאכה. ואם היה המאמר לאיסור המלאכה לבד היו לו לומר אותו באחרונה כאשר צוה. ועכ"פ כבר יובן המלאכה ההיא מאמרו ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת לה' אלהיך שהוא חובה ממש שמוטלת עליהם לעשותה בהכרח בששת הימים אמנם שינוחו ביום השביעי. והרי הוא בנין אב לכלם שחייב האדם לעשות ביום השביעי והרי הוא מלאכת עולמו כלה במדת ימיו באופן שינוח ויעמוד לגרלו לקץ הימין ויעלה הכל לענין א' ולתכלית אחד להישיר האדם אל הפעולות המיוחדות אליו בהסרת המונעים והמעכבים כמו שכתבנו ראשונה.

וזה הענין עצמו אשר צוהו חז"ל ויחסוהו אל זאת המלאכה האלדית במאמר שזכרנו ראשונ' אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתם לי משכן של יריעות וכו'. וזה שכבר ביארנו שם כי היריעות ההמה היו רושם נפלא לגרמי השמים הגלגלים אשר עליהם נאמר (תהלים ק"ד) נוטה שמים כיריעה. ונאמר (ישעיהו מ׳:כ״ב) הנוטה כדוק שמים וגו'. והכונה כי במה שידעו ויכירו ראשונ' כי הוא יתעלה חדש העולם בנדבת לבבו ורצונו כמו שהמה עושים המשכן ההוא מאת כל איש אשר ידבנו לבו כמו שאמרנו שם וכמו שהפליג לשבחם הנה בזה הענין באומרו ויבאו האנשים על הנשים וגו' ונאמר מרבים העם להביא עד שהעבירו קול במחנה לאמר אל יביאו עוד. ולא לחנם נכתבו אלו הדברים אלא להעיד ולהעיר על זה הענין המעולה הנה בזה יגן עליהם במה שיסדר עניני העולם ההוא המחודש לטובתם ולהנאתם להצילם מכל המקרים

המתרגשים לבא כמו שנאמר (שם ד') וברא ה' על כל מכון הר ציון וסוכה תהי' לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר כי זה מה שנתברר יכלתו עליו מאחר שחדשו כמו שפירש זכור ושמור. והנה בזה יגיעו להם מאלו העיונים השני תועלות אשר הגיעו מהעקר הראשון אשר לשבת והם הקרבת המושגים העליונים ותקנת קצור המשיגים. והנה האמונה והידיעה הזאת תחייב השלחת האדם על מעשיו ולדקדק על עצמו להרחיק מעליו פחיתות המדות ורוע התכונות הדבקים אל החומר והוא אומרו אתם עשיתם כפורת שהוא לשון כפרה וקנוח המעשים המגונים כי ירצו להדמות אל מלאכי עליון המצויירים על קצות הכפרת שהם נקיים מכל חטא. ולזה הבטיחם שיעלה בידם מן התועלות מה שיזכו בו שלעתיד יבוקש את עון ישראל ואיננו (ירמיהו נ':כ') ועוד וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו' (יחזקאל ל"ו:כ"ה). והוא באמת תועלת תקון האדם ויושרו מנטייתו אחר טבעו ומזגו שהוא המעכב הרביעי שזכרנו בסדר המספר אשר ספרם דוד המלך ע"ה (תהלים קי"ט אות ד') ומשם ימשך האדם להכנע אל למוד התורה והמצוה אשר עליו אמרו אתם עשיתם לפני שלחן והוא הפנאת עצמם מעסקיהם והזמנתם אל שלחן התורה האלהית שהוא ענין השבת הראשון שאמרנו כי השלחן ההוא אשר לפני ה' כך הוראתה להיות מסודרים לפניו שם מערכות הלחם האלהי תמיד כמו שנתבאר על כן בשכר זה אערוך לפניכם שלחן בכל הענינים הצריכים לצרככם להשלים אותה על צד היותר שלם שאפשר באופן שלא תרעבו ולא תצמאו ולא תקחו עוד חרפת רעב בגוים והוא עצמו המעכב הששי אשר זכרו המשורר. והנה על מה שיורה עליו השגת השלמות התלוי בענין השבת האמצעי והוא בלמידת התורה והמצוה אשר היא שקולה כנגדן אמרו אתה עשיתם לפני מנורה שכבר ביארנו שם היא ענין הדלקת נרות התור' אל מול פנים האלהיים כמו שנאמר (משלי ו':כ"ג) כי נר מצוה ותורה אור על כן יהיה שכרכם והיה אור הלבנה כאור החמה וגומר (ישעי' ל'). והכונה שישיגו האנשים ההשגות בלי אמצעיים כי הלבנה עד עתה היא משגת אורה על ידי החמה ולעתיד לבא יאמר שיהי' אורה כאור החמה בלי אמצעי והוא עצמו ענין הסרת אורך ההצעות שהיה המעכב השלישי בסדר המשורר. והנה על הענין האחרון אשר הוא תכלית הכל ועקרו והוא ענין השבת השלישית יום השבת הגדול והעונג המוחלט אמר אתם עשיתם ארון אשר התורה נתונה בו והוא השקפתכם בכל מעשיכם אל הטוב הנפשיי אשר הוא תוכיות כל העסקים הנאותים ותכליתם כענין שהתור' היא נתונה בתוך כל הבנין הזה ובפנימיות הכלים המקודשים כענין הנפש הנתונה ברוח החיוני אשר בלב הנתון בתוך הגוף אף אני אשלים על ידכם בהשלים לכם הנופש והמרגוע ההוא לעולם הבא שכלו

שבת בהשקפתו ובערכי יתיאשו האנשים השלמים מכל שאר העסקים המותריים אשר עליהם יוציאו זמנם שהוא המעכב הגדול אשר זכרו המשורר ואשר נצחו אותו מעט מזער מהקדושים אשר בארץ המה. והנה עם זה יכלול זה המאמר כל מה שכתבנוהו מעניני השבת ותועלותיו בג' הפנות התלויות בו וצרופם עם מלאכת המשכן וסודו אשר צרפה אותם התורה בדבריה זה פעמים כנזכר. ובזה נשלם מה שרצינו אליו מזה החלק:

שער נו

פרק א

יבאר איך יסכימו יחד ההנהגה הטבעיית וההשגחיית בהנהגת העולם בכלל ובפרט:

פרשת אלה פקודי

במדרש (ש"ר פר' נ"ב) מאי דכתיב (משלי ל"א:כ"ה) עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון. עוז והדר לבושה זה משה דכתיב ביה (שמות ל"ד:כ"ט) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו ותשחק ליום אחרון זה משה שבשעה שאמר להם לישראל בואו ונקים המשכן התחילו טוענין ולא היה עומד וכמה חכמים היו בהם שנאמר (שם ל"ו) ויעשו כל חכם לב ולא היו יכולין להקימו עד שהביאו אצל משה דכתיב ויביאו את המשכן אל משה אמרו לו רבינו הרי קרשים הרי בריחים הרי יריעות הרי קרסים כיון שראה משה כך מיד שרתה שכינה עליו והקימו וזה שאמר הכתוב (משלי שם) רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה. ואל תאמר משה העמידו שהמשכן נעשו בו נסים ועמד מעצמו דכתיב בחדש הראשון בשנה השנית באחר לחדש הוקם המשכן. הוקם מאליו:

[212]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי אחרי שכבר התבאר בשער ט"ו ובשער ל"א (עיין ביאורי בראשית דף ק"כו ודף רמ"ה כי הי"ת מנהיג עולמו בשני מיני הנהגות, הא' טבעית עפ"י חקי הטבע ומהלך הכוכבים במסלותם, והב' נסיית עפ"י השגחת הי"ת לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, ושהנהגה זאת מיוחדת רק לאומה הישראלית, כמאה"כ "ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע" ר"ל שרק אצלך תהי' מנת החיים תלויה באופן נסי מעשייתך הטוב, כמו המות מעשותך הרע, וע"כ אמר הכתוב ג"כ לישראל, ובחרת בחיים" כי רק חייך ואורך ימיך תלוים לפעמים רק בבחירתך לעשות הטוב המלוה לך ממני, אבל חיי ומות כל שאר העמים תלוים רק מחקי הטבע לבד ד"מ מרבוי או מיעוט לחיות גופם, מטוהר או עיפוש האויר, ושאר מקרים טבעיים כאלה, ואחר שבאר הרב ז"ל ג"כ כבר בשער מ"ח כי החכמ' האלקית כונה במלאכת המשכן וכל כליו, המורים על בנין העולם כלו חלקיו הפרטיים, להאיר עיני ישראל ולהודיעם, שכמו שכבוד ה' מלא את המשכן כן גם העולם כלו משכן כבודו, והוא לבדו סבתו הראשונה, המניעו והמנהיגו בהשגחה פרטית, כי אחרי שהוא בראו וחדשו מאין, יש לו ג"כ הכח והיכולת לשנות חקי הטבע למען שלם להם גמול מעשיהם הרעים והטובים, באופן שהנהגת העולם הנסיית מסורה היא בידיהם, כי לפי מעשיהם אם ייטיבו או ירעו אותם, כן ימוד פעולתם אל חיקם, חושב עתה הרב ז"ל למשפט שאחרי שבפרשתינו זאת יסופר תשלום וכלות מלאכת המשכן, ישלים גם הוא עתה פה ביאור ב' אופני הנהגת העולם האלה ואופני שימושם, ובזאת יחל ויאמר, הנה בהנהגה הטבעית צריכים אנו להתבונן שלשה ענינים הא' כי על פיה יהיו רוב מקרי ופגעי בני אדם הרעים והטובים שוים יחד מבלי הבדל לטובים ולרעים והב' כי רק עי"ז תהי' הבחירה החפשית אפשרית כי אם היו תמיד הטוב והאושר אחוזים ודבוקים רק

במעשה הטוב והישר, והנזק וההפסד רק במעשה הרע והעול, הלא היה האדם מוכרח לעשות, הטוב, כי מי זה פתי וחסר דעת אשר יסבב לעצמו ברצון חפשי מקרה ופגע רע, ולא ישתדל בהיפך להטיב גורלו ומנת כוחו עלי ארץ ככל אשר תמצא ידו? (עיין מזה גם ביאורי למעל' בראשית כ' ע"ב) והג' כי לפעמים יקרה, שהענינים אשר סודרו כבר מהי"ת בתחילת הבריאה, ע"פ מערכת השמים והכוכבים" שיצאו אל הפועל בזמן מה העתיד לבוא, יהיו משכימים ומתאימים יחד עם מעשה בני אדם אשר יעשו בעת ההיא, באופן שישולם על ידם כאשר יצאו אז אל הפועל, גמול מעשיהם אל חיקם כמו שהי' הדבר בראשית ממלכת יויקים שהרעו אז ישראל את מעשיהם, והגיעה העת אשר בו היה נועד מעת ברוא אלקים ארץ ושמים, שיעלה שיא נבוכדנצר מלך בבל למעלה, עד שיכנעו תחתיו ותחת ממשלת בנו ובן בנו לא לבד כל ממלכות הארץ, כי אם גם כל חית השדה, ע"כ השתדל ירמיה הנביא להודיע זאת לישראל, שיכנעו תחת ידו ברצונם החפשי ולא ימרדו בו, אחרי שאיו זכות מעשיהם הטובים גדולה כל כך. עד שיהיו ראוים שתשתנה בעבורם הנהגה הטבעית הזאת, הנוסדת עפ"י מערכת הכוכבים מיום הוסד העולם באופן נסיי לטובתם, ותחת כי השתדלות נביא השקר היתה תמיד להכחיש האמונה בהנהגה הנסיית, והשתדלות נביאי הצדק היתה בהפך לחזק האמונה הזאת, נהפך אז הדבר בימי ירמי', כי נביאי השקר הבטיחו אז את ישראל בכחשיהם כי שלום יהיה להם, והוא השתדל בהפך להודיעם, כי עפ"י ההנהגה הטבעית צריכים הם להביא צוריהם בעול מלך בבל ולהכנע לפניו, אחרי שאינם ראוים עפ"י מעשיהם שתשתנה ההנהגה הטבעית הזאת באופן נסיי לטובתם, ועפי"ז ביאר הרב ז"ל כמה פסוקים בירמי' כ"ז א' עד סוף קאפיטעל כ"ח (עיין בפנים הספר), ובסוף דבריו דחה גם דעת מחשבי הקץ עפ"י מערכת השמים, כי כמו שמעשה בית ישראל הרעים יוכלו לאחר בעבור ענשם הנסיי עפ"י ההשגחה הפרטית את הקץ הנועד עפ"י חקי הטבע וההנהגה הטבעית, כן יוכלו בהיפך בהיטיבם את מעשיהם, למהר ולקרב קץ הגאולה על פי ההנהגה הנסיית אף בטרם יבוא ויגיע מועדו עפ"י הנהגה הטבעית, וזשאחז"ל "שמחשבי הקצים מעכבין את הגאולה" כי לפי דעתם שיחשבו כי הקץ לא יוכל להיות רק בזמן ידוע, ד"מ כאשר יחוברו יחד כמה כוכבים ידועים להתיצב במצב ידוע הראוי והנכון לזה, הלא יאחרו בזה זמן הגאולה לעתים רחוקים, כי מחברת כוכבים כזאת לא תהיה לפעמים כ"א אחרי עבור כמה מאות שנים, תחת כי המאמין האמיתי יחשוב כי בהיטיב ישראל את מעשיהם, ימהר ויחיש הי"ת את גאולתו, אף לפני בוא יום מחברת הכוכבים הידועים הזאת, וחולם בהנהגה השנית הנסיית יש להתבונן ג"כ ב' ענינים הא' כי היא משתמשת בעצם וראשונה אצל האומה הישראלית מקבלי התורה המחויבים ללכת בנתיבותיה ולשמור מצותיה וחקיה, והב' כי לפעמים תמצא ג"כ אצל שאר העמים, וזה על ב' דרכים הא' הוא על המעט ולעתים רחוקים כי כאשר ירבו להשחית דרכם מאוד עלי ארץ, עד שלא יוכל הי"ת עוד להביט אל עמלם, אז תעלה חמתו באפו להענישם בעונש נפלא ונסיי היוצא ממנהג הטבע המורגל, כמו שנראה בהבאתו את מי המבול על הארץ כאשר רבה רעת האדם בארץ, ובמהפכת סדום ועמורה בעת אשר כלם סרו יחדיו נאלחו לפרוע מוסר ולהשחית דרכם עלי ארץ, והב' כאשר יהיה יחס והצטרפות מה ביניהם ובין יראי אלקים האמיתים הראיים להיות מונהגים בהנהגה נסיית, כמו שנראה שברצות ה' לשלח שרה לחפשי מבית פרעה ואבימלך, נגע את בית פרעה ונראה לאבימלך בחלום הלילה ועצר בעד כל רחם לביתו, הכל באופן נסיי היוצא מגדר הטבע הנהוג וע"ז מורה גם מאה"כ "משמים הביט ה' ממכון שבתי השגיח אל כל יושבי הארץ וכו' הנה עין ה' אל יראיו" וכו' שר"ל שהשגחתו הפרטית על כל שאר העמים יושבי הארץ, הוא רק בעבור יראיו אשר ישנם עמהם ביחס והצטרפות, ולטובתם "להציל ממות נפשם" וכו' וכאשר יראו זאת חכמי העמים החושבים כי כל עניני התבל יונהגו רק בהנהגה טבעית, הלא תתבלע חכמתם, כמאה"כ מפיר אותות בדים וכו' משיב חכמים אחור וכו' מקים עצת עבדו וכו' ר"ל בעת אשר יקים ה' דבר עבדו הנביא אשר הגיד בשמו באופן נסיי, יופרו אותות הבדים והקוסמים, ודעת החכמים החוזים בכוכבי' להתבונן מהם ההנהגה הטבעית תסוכל, וע"ז מורים גם דחז"ל "עד שלא הוקם המשכן היתה הנבואה מצויה באומות העולם, כי אז היה העולם נוהג לרוב רק ע"פ מנהג הטבע ומערכת הכוכבים, ורק לעתים רחוקים ומעטים נשתנה לפעמים מנהג הטבע, ע"כ היו החכמים החוזים בכוכבים ויודעים היטב כל תהלוכותיהם יכולים להגיד לפעמים עתידות שיבואו אל העמים והמדינות עפ"י חקי הטבע (על דרך מה שיגידו גם עתה חכמי הטבע והתכונה הרבה דברים שיהיו לעתיד, ד"מ מתי יהיו ליקוי השמש והירח, ולפעמים ג"כ איך תהיה מהות השנה הבאה גשומה או שחונה ? אפס כשהוקש המשכן נסתלקה מהם, כי מאז והלאה שכן כבוד ה' בישראל, והחלה ההנהגה ההשגחית להתנהג לרוב בישראל, ועל ידם גם לפעמים ושאר העמים, אשר באו ביחס אחד והצטרפות עמהם, וע"כ אבדה חכמתם וכשרון נבואתם עפ"י חקי הטבע ועפי"ז תבין גם מאמרם ז"ל "אלו היו אומות העולם יודעים מה אוהל מועד יפה להם" וכו' (עיין בפנים הספר) כי בתחילה כאשר היו רואים דבר יוצא חוץ לגדר הטבע הנהוג היו חרדים ומתבהלים מאוד, וזש"א "היו העולם שומעין את קול הדיבור ונתרזין" וכו' אבל משהוקם המשכן הורגלו לראות בישראל הרבה אותות ומופתים כאלה היוצאים ממנהג הטבע, וסרה עי"ז גם חרדתם ויראתם הראשונה, כי כן נוסד בטבע כל אדם שתוחלש התפעליות חרדתו מפני דבר נורא ואיום ע"י הרגלו התמידי בו, כמו שיוחלש ע"י

ההרגל כל הרגש והתפעליות נפש האדם (עיין מזה בפתיחות ספר מאור עינים ד"ה הנה מודעת וכו', [וכן כתב גם החכם הרומי באחת ממליציתיו בבחינת הרגשת והתפעלות החמלה, כי גם האיש היותר רחמן וחומל על זולתו מתולדתו, יוחלש בקרבו הרגש הרחמנית והתפעליות החמל' ע"י ראותו למרבה חמש וריב, עושק דלים וריצוץ אביונים, שפיכת דם נקי ושאר רעות כאלה לנגד עיניו תמיד, כי ע"י ההרגל התמידי בדבר מה תוחלש התפעליות הנפש המסובבת על ידו, אשר על כן בפשע ארץ ורבות עושק וחמש בתוכה, לא לבד כי יהרגו נקיים על לא חמס בכפם, עוד רעה חולה תצא מזה כי תאבד עי"ז גם מדת החמלה והרחמנות מלב בני אדם יושבי הארץ ההיא עכ"ל (ואפשר שע"ז רומז גם דברי הנביא (ישעיהו נ"ז:א') "כי מפני הרעה נאסף הצדיק" ר"ל מפני הרעה התמידית אשר תהיה בארץ, חדלו כל מדות והתפעליות טובות בבני אדם, יען כי הורגלו רק בראיית, עמל ואון, ועי"ז נאסף, ר"ל חדל להיות איש צדיק בארץ.)] אח"כ יאמר הרב ז"ל כי אף שהשגחת הי"ת הפרטית והנהגתו הנסיית על פיה היתה מצויה בעצם וראשונה בכלל האומה הישראלית, בכל זאת כמו שהשגחת מלך או שר על עמו ועבדיו הנתונים תחתיו ושרים למשמעתו, משתנה ומתחלפת ברב ובמעט, לפי השתנות והתחלפות כל אחד ואחד מהם בבחינת אמונתו ושמורת פקודי המלך, כן היו ג"כ מדרגת ההשגחה האלקית מתחלפות בישראל, לפי התחלפות מדרגות האישים הפרטים, בבחינת הכרתם את הי"ת, ואהבתם אותו לדבקה בו ולשמור חקיו ומצותיו, ובכלל יש בענין זה לדעת הרב ז"ל ג' מדרגות, כי יש אשר ידע רק כי יש אלקים שופטים בארץ, והוא בא רק לחסות תחת כנפיו, מבלי שישתדל גם בעבודתו ואהבתו, ונדמה בזה לבן כפר היודע רק כי יש מלך בארצו המושל עליה ומנהיג איתה מבלי אשר יחוש לדעת מהותו, ואיפה הוא ? ואיש כזה ראוי רק שתצילהו ההשגחה האלקית שלא יספה בתוך שאר העם, ולא ידחה עליו רעתם. ויש איש אשר ישתדל לדרוש את אלקיו, אבל אין ביכלתו להשיג אותו, אף כי שיבוא חדריו ודומה לבן עיר ממלכה אשר ידע מקום מושב המלך, ובכל זאת לא יערב לבו לבית אל ביתי, יהיא מסתפק להפיק רצונו וכל מאויו רק ע"י פקידי המלך ומשרתיו, ואיש כזה ראוי כבר למדרגת השגחת אלקים היותר גדלה, והיא לעשות לו נסים נסתרים אשר לא יראו לעיני כל, יען כי לא יצטרך להם שינוי מנהג הטבע, ד"מ כאשר ילשינו עליו אל המלך ושריו ויבקשו תואנה לו להדיח עליו רעה. יטה ה' לבם לטובה עליו, עד שלא תבואהו הרעה אשר חשבו להשיב עליו, אבל אינו ראוי עוד שיצילהו הי"ת גם ע"י שינוי חקי הטבע, להצילו ד"מ משני כפירים ומתלעות לבוא, או מכבשן אש בנפלו לתוכו, כאשר נצולו דניאל וחבריו ואברהם, ויש אשר בכל לבבו ובכל נפשו יאמר לה' אני, וישתדל לעבוד עבודתו בכל מאמצי כחו, והוא כבן בית למלך שמכירו ויודע מהותו היטב מאוד, ועושה תמיד רצונו ומלאכתו באמונה, והמלך גם הוא חפץ בעבור זה ביקרו, וינשאהו ויגדלהו למעלה ראש, ולפעמים יעשה זאת גם בדרך ואופן היוצא מחקי המלכות ונימוסיה, ד"מ אם יתנהו לראש וישימהו לשר ונגיד על כל זולתו, בטרם ישמר תחינה משמרת פקודות החרות, כי כפי המנהג הנודע יעלה על כל פקיד ושר המלך רק לאט לאט ממעל' למעל' אחרת, והאיש הזה יען כי המלך חפץ ביקרו, יושם בתור המעלה הגבוהה, גם בטרם יציג רגלו תחילה על מדרגות המעל' התחתונות, וכן בבוא אליו פגע או אסון יצילהו לפעמים גם באופן בלתי נהוג ומתנגד לנימוסי המלכות, וכן איש יראה ה' אמיתי כזה בבחינת יחסו אל אלקיו, כי לא לבד שתהיה אהבתו נפלאת לו יותר מכל זולתו, כי אם גם בבוא עליו צרה ומצוקה ישדד בעבורו מנהג הטבע ומערכת הכוכבים להצילו מכל רע באופן נסי הנראה לכל, ובדברים אלה מבאר הרב ז"ל והולך דברי המשורר (תהלים צ"א) כי אחרי שהתפלל משה בסוף הפרש' הקדומ', ככלותו את מלאכת המשכן הרומזת על בנין העולם והנהגתו הנסיית עפ"י ה' במאמר "ויהי נועם ה' עלינו וכו' שר"ל שיהי' נועם השגחת ה' עלינו, הציע לפנינו במזמור הבא אחריו ג' מחלקות בני אדם אשר עליהם ישגיח הי"ת בהשגחתו הפרטית במדרגות שונות, כי על בעלי המחלק' הראשונה אמר "יושב בסתר עליון וכו' כי הוא יצילך מפח יקוש, יפול מצדך אלף" וכו' ר"ל בעת שיענשו הרשעים ע"י דבר הוות ושאר מקרי הזמן הרעים, אשר ינוגעו בהם בני אדם לפעמים, ינצל הוא מהם, כלוט ששלחו הי"ת מתוך ההפכה, ועל בעל המחלקה השניה אמר "כי אתה ה' מחסי וכו' לא תאונה אליך רעה וכו' כי מלאכיו יצוה לך וכו' על שחל ופתן תדרוך וכו" ר"ל גם ע"י שינוי חקי הטבע תנצל מהרעה, בהיותך במעלת בעל כמדרגה השניה, ומבעל המדרגה השלישית אמר "כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי" ר"ל כי בהיותו קרוב אלי עד שידע שמי אחלצהו ואכבדהו אני בעצמי, באופן שהצלתי תהי' גם נגד חקי הטבע, ובזאת יכובד על פני כל, אשר יכירו וידעו בזה, כי השגחתי הפרטית נפלאת לו במדרגה היותר עליונה, אפס לא רבים יזכו למדרגה יקרה זאת, ואך מעטים המה אשר בעבורם תהיה הנהגה נסיית כזאת ובזה יש הבדל בין ההנהגה הטבעיית לנסיית, כי בהנהגת העולם הטבעית, יוכלו הרבים לפעול תמיד יותר ממה שיפעול אחד, ד"מ אם צמד שדה אחד יעשה עשרה כורים לשנה, יעשו עשרה צמדי שדה מאה כורים אם הם שוים רק באיכותם ומהות שמנם ודשנם, וכן אם יחרוש אכר אחד בבקרים מאה אמות שדה בכל יום, תהיה חרישת עשרה אכרים הדומים אליו בכח וחריצות, אלף אמות, ואם גם חלשים הם ממנו, בכל זאת בעבור רבוים יפעלו יותר ממנו, אבל בהנהגה נסיית אינו כן, כי האות והמופת אשר יעשה לפעמים לשלם אחד מני אלף, לא יעשה לכולמו גם יחד, אם אינם שלמים וראוים להנהגה נסיית

[212]אחר שנתבאר במה שקדם שהמלאכות האלה האלהיות יורו הוראה חזקה על כללות העולם ושני מיני הנהגותיו. ראוי הוא שבתשלומו וסדר הקמתו יבא סוף ביאורם ואופני שמושיהם ובפרט אופני ההנהגה השנית דאלהית המיוחדת והמיוחסת אל המלאכות ההן. וזה שכבר נתבאר שהיו בעולם שני מיני הנהגות. ההנהגה המיוחדת מהסדור הטבעי השמימיי אשר לא תשקיף בין צדיק לרשע ובין עובד אלהים ללא עבדו והיא המיוחדת לכללות העולם. וההנהגה הנמשכת מהשגחת מעשה בעלי הבחירה לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו והיא המיוחדת למקבלים התורה האלהית המישרת אל ענין זאת הבחירה וטעמה כמו שאמרה התורה (דברים ל') ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע. והכונה כי לא כאשר יראה האדם יבחר ויקרב רק אשר תישיר אותו. וכמו שאמר בסוף (שם) החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת וגו'. הנה יראה שישראל קרויין אדם בענין שלמות הבחירה וטעמה לא זולת. ולכן נתיחדה להם זאת ההנהגה. וכבר ביארנו ענין אלו ההנהגות בשער ט"ו ובשער ל"א. והנה היה מהחכמה האלהית להאיר עינינו באלו המלאכות האלהיות ולהודיע לנו שזאת ההנהגה העליונה השנית היא מסורה בידנו כאשר בא בשער מ"ח. הנה לזה יחוייב שלמות המלאכה שבתשלומה וגמר מלאכתה יושלם ביאור אלו ההנהגות ואופני שמושם כל אחת מהנה לפי טבעה וענינה כי הוא תשלים זה הדרוש וביאורו: אמנם נדבר ראשונה מההנהגה הטבעית הכוללת אשר התחילה בה התורה האלהית

כמוהו, כמו שראינו שקול ה' המדבר מהר סיני לא יכלו לסבול כל ישראל גם יחד, כמאה"כ אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' עוד ומתנו" ומשה לבדו נגש אל הערפל לשמוע דברי אלקים חיים, וגם מתוך אוהל מועד יחד רק אליו לבדו הדיבור, כמו שהעיר ע"ז המדרש שהביא הרב ז"ל "בנוהג שבעולם משאוי שהיא קשה לאחד נוח לשנים" וכו' (עיין בפנים הספר) גם מאה"כ "לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם וכו' כי אתם המעט" רומז ע"ז, ר"ל אף ששאר העמים רבים מכם בבחינת כמותם ומספרם, בכל זאת נוהגת ההנהגה הנסיית רק בכם, אף שאתם המעט במספר, אם רק תלכו בדרכי אבותיכם הישרים להוות שלמים בבחינת מהותכם ואיכותכם הפנימית כמוהם, וע"ז מורה גם מאה"כ "וצדיק יסוד עולם" ר"ל כי לפעמים תסבב ותוסד הנהנת העולם הנסיית, רק ע"י צדיק אחד שלם לבדו, ועפ"ז ביאר הרב ז"ל גם המדרש שהחל בו באמרו, שאף שמלאכת המשכן וכל כליו עשו רק שאר כל חכמי לב בעם, בכל זאת הקמת המשכן אשר על ידה החלה מאז והלאה ההנהגה ההשגחיית האלקית להיות מצויה בישראל, לא היתה יכולה להעשות רק ע"י משה לבדו, שהיה בחיר הנביאים וכל בני אדם זולתו, בבחינת שלימותו הנפשית, ע"כ כמו שבבריאת השמים והארץ וכל אשר בהם, אף שכבר כלו להיות בששת ימי הבריאה, לא יכלו לפעול פעולותיהם עד שנתן הי"ת הכח בכללם, לפעול פעולתם מאז והלאה ע"פי חקי הטבע (עיייין ביאורי למעלה בראשית דף ל"ז ע"א) אשר ע"כ נמצא כי אחרי שאה"כ תחלה "ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ויכולו השמים" להורות שהיו כבר שלמים, ומלאכתם תמה בסוף יום ששי אמר אח"כ "ויכל אלקים ביום השביעי" שרק הוא בעצמו ית' ולא זולתו, הי' יכול לתת להם ההשלמ' המוחלטת, והיא לפעול פעולתם ולהנהיג מנהגם הטבעי מעתה ועד עולם, כן גם במלאכת המשכן וכל כליו הרומזים על בנין העולם (כאשר יורה על זה גם שיווי הלשונות והמאמרים שנאמרו בשניהם, כמו שהעיר ע"ז המדרש (עיין בפנים הספר)"אמר ר"י בר יוסי וכו'") אף שכילוה חכמי לב עושי המלאכה לבדם, כמו שנאמר "ותכל כל עבודת הקודש" הוצרכו בכל זאת להביא הכל אח"כ אל משה, ורק הוא היה יכול להקימו, וזש"א "התחילו טוענין ולא היה עומד וכו' כיון שראה משה כך מיד שרתה השכינה עליו והקימו וכו'.

ונאמר כי היא משמשת על שלשה דרכים. האחד הוא דרך לכל העולם בכלל שעליה הוטל פרנסתו רצוני באשר לא יושקף בו שום גמול ועונש כמו שהוא הענין אצל כל האומות אשר לא בחר ה' בהמה לתת להם תורה ומצות אשר עזבם לפרנסת הסדור השמימיי כמו שבא בכתוב מבואר (דברים ד') את השמש ואת הירח ואת הככבים כל צבא השמים וגו' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' והענין הזה הוא מבואר בעצמו ויבא עוד ביאורו במה שאחר זה. אמנם הדרך השני הוא לתת אפשרות ומציאות אל הבחירה האנושית אשר א"א זולתה והוא ענין נפלאה מאד ביארוהו רז"ל באומרם במשנה (אבות פ"ה) בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול ליבראות אלא ליפרע מן הרשעים וכו' וכדי ליתן שכר טוב וכו'. כמו שביארנו ענינו יפה בשער ג' עיין עליו. אמנם הדרך הג' הוא משתתף אל ההנהגה השניה כאשר יקרה שיהיה המסודר מהטבעית מהטוב והרע הוא אשר יאות לבא ולהגיע לפי מעשה האנשים המונהגים לפי ההשגחה כי כשיקרה הענין כך מה שהיה ענינו מסודר ובא מעת הבריאה הוא שתהיה הכוונה אליו עכשו מצד ההשגחה האישיית ומה שנעשה על ידי מערכות השמים הוא אשר יעשה לפי פעולות המקבלים עד שאז יתהפך ענין הנביאים ממנהגו על הרוב. וזה כי מנהג הנביאים תמיד לגדל ולחזק ההנהגה ההשגחיית ולפרסם וליעד גבורתה ויכלתה על סדרי ההנהגה הטבעית ומערכותיה להתפאר ולהתהלל באלהים על נביאי השקר היודעים בחכמת סדור מלאכת השמים וכל צבאם המתנבאים בעם לפי הסדור הטבעי ההוא כמו שיבא עד שימצאו תמיד נביאי השקר מחזיקים ומקיימים עניני ההנהגה הטבעית ונביאי השה מחזיקים בחצים ובקשת לבטל אותה ולהרסה. והנה בימים ההם ובעת ההיא יתחלף הענין ויהיה להפך כי נביאי האמת יחזיקו ויקיימו ההנהגה הטבעית ההיא ואם יקומו נביאי השקר לפרוץ פרץ ולעמוד כנגדם ישתדלו אז לקיים ההנהגה ההשגחיית אשר תבטל אותה כמשפט לאוהבי הנציח השקרי. וזה הדבר אשר נתבאר יפה ע"י ירמיהו עת שהיה מה שסודר מפאת המערכת ממשלת מלך בבל על כל העולם הוא אשר ראוי להגיע אל האומה הישראלית מהשעבוד וההכנעה אליו לפי מעשיהם נאמר שם (ירמיה כ"ז) בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל ירמיהו מאת י"י לאמר כה אמר ה' אלי עשה לך מוסרות ומוטות ונתתם על צוארך ושלחתם אל מלך אדום ואל מלך מואב ואל מלך בני עמון ואל מלך צור ואל מלך צידון ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה וצוית אותם אל אדוניהם לאמר כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל כה תאמרו אל אדוניכם אנכי עשיתי את הארץ את האדם ואת הבהמ' אשר על פני

הארץ בכחי הגדול ובזרועי הנטויה ונתתיה לאשר ישר בעיני ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנצר מלך בבל עבדי וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו ועבדו אותו כל הגוים את בנו ואת בן בנו עד בוא עת ארצו גם הוא ועבדו בו גוים רבים ומלכים גדולים והיה הגוי וגו'. ואתם אל תשמעו אל נביאכם ואל קוסמיכם ואל חלומותיכם ואל עוניכם ואל כשפיכם אשר הם אומרים אליכם לאמר לא תעבדו את מלך בבל כי שקר הם וגו'. והגוי אשר יביא את צוארו בעול מלך בבל ועבדו והנחתיו על אדמתו נאם ה' ועבדה וישב בה. והנה הדבר מבואר מאד כי על הממשלה שתחוייב אליו מפאת המערכת היה מדבר כי הוא אשר הפקד מאתו משעה שברא הארץ וכל אשר עליה בכחו הגדול ובזרועו הנטויה. וזה מה שביארו תכלית הביאור במה שאמר וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו כי זה לא יתכן על פי ההשגחה האישיית. וכן באומרו ועבדו אותו ואת בנו ואת בן בנו עד בוא עת ארצו וגו'. כי מפאת הסדור ההוא חוייבה ממשלת המלך הזה ובנו ובן בנו עד אשר ישתנה מצב ממשלתו לשפלות כמו שהיה אחרי כן. ולזה אמר כי העצה היעוצה לכל אומה ולשון אשר אין ממנהג המערכת להשתנות בעבורם להביא צוארם תחת עולו ולא ישמעו אל הנביאים המגידים להם על דרך הכשוף או הקסם או ע"י החלומות דבר כנגד זה כי המחברת הגדולה זאת גוברת על הכל. והנה מפני שההודעה הזאת לא היתה הכונה בם בעצם וראשונה מפני ענינם של האומות הללו כי ההשגחה האישיית אינה מתבוננת בהם רק במקרה ועל המעט כמו שיבא לזה אמר שישלח הדברים האלה ביד מלאכים הבאים לירושלם אל צדקיהו כי אחר שהם מזדמנים שם אין למנוע טוב העצה מהם כלומר שאלמלא היו שם לא היה נזקק להם. והנה היא השקפה נכבדת בכמו אלו ההנהגות. אמנם עקר הכוונה היא אל מה שאמר (שם) ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה לאמר הביאו את צואריכם בעול מלך בבל ועבדו אותו ועמו וחיו למה תמותו אתה ועמך בחרב ברעב ובדבר כאשר דבר ה' אל הגוי אשר לא יעבוד את מלך בבל ואל תשמעו אל דברי הנביאים האומרים אליכם לאמר לא תעבדו את מלך בבל כי שקר הם נבאים לכם כי לא שלחתים נאם ה' והם נבאים בשמי וגו' ואל הכהנים וגו' אל תשמעו אליהם עבדו את מלך בבל וחיו למה תהיה העיר הזאת חרבה ואם נביאים הם ואם יש דבר ה' אתם יפגעו נא בה' צבאות לבלתי בואו הכלים הנותרים בבית ה' ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה. ביאר כי מצד חוזק ממשלתו הכוללת היתה עצה טובה גם כן להם לקבל עול מלכותו אחר שאין זכות בידם לבטלה אדרבא הם חייבים בעבודה והכנעה ההיא והיתה העצה ההיא הישרה וגלוי דעת להם כדי שלא יקבלו מהרע יותר מהרצון האלהי. אם בשלא יפלו בידו בחרב וברעב ובדבר כאשר חוייבו ליפול כל הגוים

הנלחמים בהם. ואם להודיע להם המשך זמן ממשלתו כמו שאמר בסוף (שם כ"ט) כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והקימותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אני חושב עליכם נאם ה' מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה. יבואר יפה כי העצה הזאת היא נכונה מאד כי הוא יתעלה חושב עליהם מחשבות שלום בתת מקום להנהגה ההיא הטבעית למשול בקצת העתים כי מתוך צרת הגלות ההוא אשר ימשך להם שבעי' שנה יכנע לבבם הערל וישובו ויתפללו אליו וישמע אליהם ויבקשוהו וימצא להם כמו שסיים דבורו (שם) וקראתם אותי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם ובקשתם אותי ומצאתם כי תדרשוני בכל לבבכם. ועל הענין הזה הי' ענין כורש (עזרא א') להטיב אותם ולפקדם וכן בכל כיוצא בזה. וזה הענין משתוף זאת ההנהגה הזכירו וביארו שלמה החכם בספר קהלת באותה פרשה שאמר (קהלת ח') מי כהחכם ומי יודע פשר דבר וגו'. אני פי מלך שמור וגו' שומר מצוה לא ידע דבר רע וגו' כי לכל חפץ יש עת ומשפט וגו' עד אומרו את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש עת אשר שלט האדם באדם לרע לו הכל כמו שביארתי אותו יפה בפירושי ידרש משם כי הוא ענין נאות מאד לחיי האדם והכרת אופני ההשגחה האלהית לסלק המבוכה בכל כמו אלו הענינים. לא ח"ו שיתיחסו כל ענינינו טובותינו ורעותינו אל זאת ההנהגה הטבעית כמו שחשבו רבים עד שכבר היו קצת מחכמי עמנו אשר בקשו חשבונות רבים מהמחברות העליונות למצא מחמתם סבה לכל העניני' שעברו עלינו מימות עולם כמו שהשתדל באלו הדברים הרב רבי אברהם בר ר' חייא הספרדי ז"ל בספרו הנקרא מגלה להוציא משפטים רבים מגלות מצרים וקץ גאולתו ומתגבורת כבוש הארץ וקצי גליותם ממנה פעם ראשונה ושנייה. ואמר שכיוון בכל זה לשם שמים כדי לפלש ולעבור במשפטים ההם אל הפלגת הקץ המקווה. והנה בכל מה שכתב במשפטי העניני' העוברים הספיקה דעתו לכוין חשבונותיו ולהעלותם כהוגן כי את אשר ראה בעיניו נבא בחזיוניו. אמנם בכל מה שנלחץ לגזור ולשפוט לעתיד לא קויים דבר כי הנה באמת הוא עמד בסוד ה' ולא רגל על לשונו לקיים מה שנאמר (ישעי' ס"ג) כי יום נקם בלבי ואזיל (רבות קהלת פ"ט) לבא לפומא לא גלי. ורבים ונכבדי' טעו בכמו אלו החשבונות והאריכו בדיהם וכזביהם כמו שנתפרם ממספריהם וממשפטיהם אשר לדעתי כלפי שונאיהם אז"ל (סנהדרין צ"ז:) תיפק נפשן של מחשבי קצין מפני שמעכבין את הגאולה. וזה כי מאחר שהם חושבים שהגאולה תלויה במצבי המערכות ההם והיה שאלו הענינים הנפלאים לא נתלו כי אם במחברות הגדולות והעצומות אשר לא יזדמנו כי אם לעתים רחוקי' מהם

לר' לת' שנים ומהם לתתקנ"ג ומהם לאלפים תתצ"ט כאשר כתב בספר ההוא לזה חוייב להם לעכב הגאולה עד הזמן ההוא הארוך. ואם יעבור להם זה הזמן יצטרכו למצב אחר כיוצא בו הפך מה שאמר הכתוב (ישעי' נ"ו) כי קרובה ישועתי לבא וגו'. ואז"ל (סנהדרין שם.) שהגאולה היא מהדברים הבאים בהסח הדעת כי הכל תלוי בהגעת קץ רצונו ית' כמו שאמרו (בהגדה של פסח) שהקב"ה חשב את הקץ לעשות כמ"ש לאברהם אבינו בין הבתרים וגו'. לכן הוא עתיד לעשות אחרית כראשית כי לא ימתין ולא יתעכב עד הגיע תור המערכות השמימיות רק בהגיע עת רצונו המוחלט יגאלנו מיד כמו שאמר הנביא (ישעי' ס') אני ה' בעתה אחישנה. ונאמר (חבקוק ב':ג') אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא ולא יאחר: ונשוב לכוונתנו לומר שכבר תשתתף ההנהגה הזאת הטבעית אל ההשגחיית בכל שיהיה מה שיסודר ממנה נאות כלפי מעשי המונהגים. אמנם מה שאמרנו מהתחלפות ענין הנביאים בזה נתבאר גם כן בנבואה ההיא עצמה ממה שהעיז פניו חנניה בן עזור להתקומם כנגדו ולומר (ירמי' כ"ח) כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל לאמר שברתי את עול מלך בבל בעוד שנתים ימים אני משיב וגו' ואת יכניה בן יהויקים מלך יהודה ואת כל גלות יהודה הבאים בבלה אני משיב אל המקום הזה נאם ה' כי אשבור את עול מלך בבל. אמר כי כן חייבה ממשלת זה האיש מפאת המערכות. אמנם שההשגחה האישיית תשבור עולו מעליהם והוא הדבר אשר דברו ה' באומרו כי לא שלחתים נאם ה' והמה נבאים בשמי ואם נביאים הם ואם יש דבר ה' אתם יפגעו נא בה' צבאות לבלתי יבאו הכלים וגו' (שם כ"ז). יורה הוראה גמורה שהמה באים מכח ההנהגה המיוחדת אל ההשגחה האישיית המנגדת אל הטבעית הנמשכת אל התפלה והתחנה. ולזה היתה תשובת ירמיהו הנביא אליו נכונה מאד כשאמר (שם כ"ח) אמן כן יעשה ה' יקם ה' את דברך אשר נבאת להשיב כלי בית ה' וכל הגולה מבבל אל המקום הזה אך שמע נא הדבר הזה אשר אנכי דובר באזניך ובאזני כל העם הנביאים אשר היו לפניו ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות ועל ממלכות גדולות למלחמה ולרעה ולדבר הנביא אשר ינבא לשלום בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת.

[213] ירצה וכו' כונתו, כי הנה בהשקפ' ראשונ' נמצא סתיר' בדברי הנביאים, כי כתוב אחד אומר "אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה וכו' הוא הדבר אשר לא דברו ה' וכו'" (דברים י"ח:כ"ב) שממנו נראה שהי"ת לא ישוב מדבריו לעולם בין לטובה בין לרעה, וע"כ כאשר לא יבוא מה שידבר הנביא בשמו, יודע כי הוא נביא שקר, וכתוב אחד אומר (ירמיהו י"ח:ט'-י') "רגע אדבר וכו' ורגע אדבר וכו' לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני וכו' ונחמתי על הטובה וכו'" שממנו נראה שגם על הרע גם על הטוב ינחה לפעמים הי"ת, ומדברי הכתוב השלישי (ירמי' כ"ח) שהביא הרב ז"ל נראה, שאם לא יבוא דבר הנביא שנבא לרעה לא יודע שהנביא דבר שקר, כי אולי נחם ה' על הרעה אשר דבר, אבל הנביא אשר ינבא לשלום ולא יבוא דברו הוא נביא שקר, ולבאר כל זאת יאמר הרב ז"ל פה בקוצר, ובשער צ"ו באריכות יותר, כי כאשר ישארו האנשים אשר עליהם נבא הנביא הטוב או הרע במתכונתם הראשונה בבחינת הנהגתם המוסרית, מבלי היטב או הרע מעשיהם יותר מבראשונה כאשר נבא הנביא עליהם, אז

[213]ירצה שמע נא חנניה ותן לבך על דבריך כי המחוייב בכל כיוצא בזה לפי שנמצא במציאות בחק הנביאים אשר נבאו לפני ולפניך על הארצות ועל הממלכות למלחמה ולרעה ולדבר העתידות לבא עליהם לפי טבע המערכת וכאשר נתבאר כי הנביא אשר יקום בעת ההיא ויאמר כי ההשגחה האישיית היא לחוס ולרחם ולשדד המערכות ההמה הנה חוייב שיבא דברו הטוב בלי שום ספק כי באשר ההשגחה האישיית תיעד כן לפי מעשה המונהגים והיא שולטת על הטבעית אין דבר שיעכב על ידה וא"כ כשלא יבא דברך הרי נתפרסם שאתה נביא שקר מפורסם כי למה תחזור נבואתך ריקם הקצור קצרה יד ה' מעשות מה שתתפאר בו על פי נבואתך ואם מפאת מעשיהם הרי אתה אומר כי את זכותם ואת נקיון כפם ראה ה' ויוכח אמש לעשות להם טובה ולא רעה א"כ מה המונע והטענה חזקה מאוד. והדרך נכון וישר. וכבר סוקל בזה מאבן נגף וצור מכשול אשר נכשלו בו רבים מחכמינו (הרמב"ם יסה"ת פ"י ה' ד') אשר קבלו מדבריו שכל הבטחה טובה שתבא ע"י נביא א"א בשום צד לחזר ממנה. ולפי שעמד לנגדם דברי ירמיהו עצמו (י"ח) שאמר רגע אדבר וגו' ורגע אדבר וגו'. וגם מאמר משה רבינו אשר אמר (דברים י"ח) וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' ואמר (שם) אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' ושם לא הבדיל בין טוב לרע. הוצרכו לומר ענינים רחוקים אל הדעת ולבאר הכתובים בפרושים זרים כמו שאנו עתידין לבאר הענין יפה שם במקומו ושם אשמיעך ענין נכבד בכוונת ירמיהו באלו הכתובים מסכמת מאד אל כוונת משה רבינו באותה פרשה ויבא בשער צ"ו ב"ה. ועל כל פנים למדנו מה שרצינו אליו מהיות זה השמוש השלישי נמצא להנהגה הזאת הטבעית כפי מה שאמרנו אשר לפי כן נתבאר היות שמושה על פי השלשה דרכים שזכרנו:

הוא בהכרח שאם דבר ה' בפיהו אמת הוא, צריך לבוא עליהם גם הטוב גם הרע ככל אשר דבר, ואם לא יבוא דברו אז יודע כי שקר דבר ואין בפיהו נכונה, וע"ז רומז מאה"כ דברים י"ח:כ"א-כ"ב, אפס אם שנו מעשיהם והיטיבו דרכיהם אחרי שמעם דברי הנביא אז ינחם ה' על הרעה וישוב ממנו, כמו שבהיפך אם הרעו מעשיהם מבראשונה, אז ישוב ה' מהטוב אשר דבר עליהם וירע למו, כמאה"כ בירמיה י"ח "רגע אדבר וכו' ורגע אדבר וכו'" אפס בבוא שני נביאים יחד, והאחד מהם ינבא בשם ה' כי על פי ההנהגה הטבעית ומערכת השמים, עתיד הרע לבוא על עם או אנשים ידועים אם לא ייטיבו דרכם, וכונתו הטובה היא לסבב בזה כי תהפך הרעה המעותדת להם על פי ההנהגה הטבעית לטובה ע"י ההשגחה האישית, אם ישובו ממעליהם הרעים וייטיבו מעשיהם, והנביא השני יכחיש דברו ויאמר, שאף אם ישארו העם על מתכונתם המוסרית כמו שהם עתה מבני היטב דרכם, לא תבואם רעה הטבעית, כי זכותם ונקיון כפם הנוחכים יספיקו לבד לשנות חוקי הטבע לטובתם באופן נסיי, אז רק כאשר לא, תבוא הטובה ההיא, יודע כי שקר נבא הנביא השני, אפס כאשר ייטיבו דרכם ולא תבוא הרעה הטבעית אשר יעד להם הנביא הראשון לא יודע כי שקר נבא אחרי שהוא בעצמו נבא להם רעתם רק על תנאי אם לא ישובו, ומגמתו היתה רק שייטיבו דרכם וייטב למו, דזה היה ענין ירמי' שנבא לרעה, וחנני' שנבא לטובה, וזש"א ירמי' אליו "אך שמע נא חנני' וכו'" (עיין בפנים הספר).

ואולם ההנהגה אשר מהמין השני אמנם היא משמשת על שני פנים ראשונים. האחד אשר תהיה בעצם וראשונה עם בעלי הבחירה התוריים בכלל כמו שאמרנו ראשונ'. והשני אשר תשמש אצל האומות כלן וזאת אשר אצל האומות תתחלק אל שני דרכים. אם שתהיה שמושה על המעט ובעתים רחוקים כענין המבול וסדום וננוה וכיוצא כי הבט אל עמל לא יוכל ועל הדרך אשר כתבנו בשער נ"ד. או שתהיה שמושה אצלם במקרה. ובשנייה כשתשתמש אצל ישראל בעצם וראשונ'. כענין פרעה (בראשית י"ב) ואבימלך עם אברהם (שם כ') ויצחק (שם כ"ו) וכענין המצריים עם ישראל וכל מלכי כנען וכל כיוצא בזה בכל המעשים ההם היו הפעולות מגיעות אליהם אמנם ההשקפ' היתה בעצם ורחשונ' להשלים העניינים השלמים ההם ולתקנם וכמו שאמר המשורר (תהלים ל"ג) משמים הביט י"י ראה את כל בני האדם ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם אין המלך נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח שקר הסוס לתשוע' וברוב חילו לא ימלט הנה עין י"י אל יראיו למיחלים לחסדו להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב יורה בבירור כי בכל ההשגחות ההנה אשר ראה והביט גם השגיח על כללות האומות לא היתה הכוונה בענינם בעצם וראשור אבל עין השקפתו היתה אל יריאיו לעשות חפצם ולמלאת צרכם. וכבר דברנו בזה בשער הנזכר. והנה כאשר היה הענין על זה האופן אז תתבלבל עצת גוים ונואלו מחשבות עמים כי לא מצאו ידיהם ורגליהם בעיוניהם אשר בכדורים השמימים. וכל חכמתם תתבלע בכל מה שיגיע אליהם מאותם הענינים כמו שאמר הכתוב כה אמר י"י גואלך ויוצריך מבטן אנכי י"י עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי מפר אותות בדים וקוסמים יהולל משיב חכמים אחור ודעתם יסכל מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים האומר לירושלם תושב ולערי יהודה תבננה וחרבותי' אקומם האומר לצולה חרבי ונהרותיך אוביש האומר לכורש רועי וכל חפצי ישלים ולאמר לירושלים תבנה והיכל תוסד (ישעיה מ"ד) יאמר כי בעשותו נוראות לקיים דבר עבדיו הנביאים במה שייעדו לבוא כנגד ההנהגה הטבעית כי אז יפר אותות בדים ויהולל הקוסמים היודעים בכדורים השמימיים כי אותם לא יתקיימו בידם וגם ישיב חכמים אחור ויסכל דעתם ממראה עיניהם אשר יראו ענינים הפכיים אל מה שיחייבהו הטבע כגון האומר לצולה חרבי או האומר לכורש רועי כי עם שהוא היה מהאומות המרדפות אותם ככפיר בעדרי צאן הקים אותו לרועה מהנה ומועיל לעמו ומשלים עמו חפצו ורצונו לאמר לירושלם תבנה וההיכל תוסד: ולפי שההנהג' הזאת ההשגחיית נתיחסה לזאת המלאכה האלהית מהמשכן ובאה ההוראה בה כאשר אמרנו ויהיו למשתדלים בה וענינה עשר

ידות בה כיד השם הטובה עליהם לכך אמרו במדרש (ויקרא רבות פ"א) אמר רבי יצחק עד שלא הוקם המשכן היתה נבואה מצויה באומות העולם וכשהוקם המשכן נסתלקה מהם דכתיב (שיר השירים ג':ד') אחזתיו ולא ארפנו עד שהבאתיו אל בית אמי ואל חדר הורתי אמרו לו והרי בלעם ההוא לטובתן של ישראל נתנבא (במדבר כ"ג) מי מנה וכו' לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל י"י אלהיו עמו ותרועת מלך בו כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל וגו'. (שם כ"ה) מה טובו אלהיך יעקב משכנותיך ישראל וירד מיעקב וגו'. והנה המאמר הזה הוא קשה בתחלת ענינו משני פניה. האחד שלא מצינו לאומות עכו"ם נביאים לא קודם המשכן ולא אחריו כי מה שנאמר (בראשית כ':ג') ויבא אלהים אל אבימלך או אל לבן (שם כ"ה) וכדומה כבר ביאר הרב המורה בפרק מ"ג מהחלק הב' שלא היה ענינם מדרגה ממדרגת הנבואה כמו שכתבנו בשע' י"ט ובלעם ג"כ קוסם היה לא נביא ובמקומו יתבאר בעזרת האל שלא היה כדאי שיקרא נביא כ"ש זולתו מהעכו"ם. והשני שאם הונח שהיו להם נביאים לא היה מהיושר האלהי לבטלם מפני הקמת המשכן כי חן וכבוד יתן ה' ולא ימנע טוב מהמזומני' לו. וכן במה שאז"ל (ברכות ז'.) על ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה שבקש משה שלא תשרה שכינתו על אומות עכ"ום ושהקב"ה הודה לו שנאמר (שמות ל"ג) גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה וגו'. הנה באמת התלמיד לא שאל כהוגן והרב לא השיב כהלכה לשמוע בקול איש על הדבר הזה וכדומה לו. אמנם הכוונה להם ז"ל הוא מה שאמרנו כי לפי שהיה העולם קודם מתן תורה וטרם שהוקם המשכן נוהג בכל ענייניו לפי הענין הטבעי בקיום הנתון לו בשעת הבריאה ולא הורגל להשתנות בסדריו מצד מעשה בני האדם רק לעתים רחוקים כענין המבול וסדום וכיוצא הנה לפי זה לא הכירו מנהיג בעולם זולתי זה הטבע ולא ידעו אלהים בלתו ואליו היו מיחסים הענינים ההם הקורים על המעט ואמרו שמתהפכים היסודות זה אל זה עד שימצאו הענינים ההם על דרך הזרות. ולזה היתה הנבואה נמצאת בימים ההם באומות העולם כי החכמים שבהם המפליגים לדעת במשפטי הככבים יוכלו לעונן ולנחש בהגדת העתידות ברוב דברים שיקרו להם מחמת מצבי הככבים ומערכותם וכמו שאמר מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך. ולטעם הזה יקראו אותם חז"ל (ויקרא רבות פ"א) נביאים כי כל המיעד דבר ובא שולח עליו זה השם כמו שכתב הרב המורה פרק נ"ב ח"ב. והנה בלעם היה קוסם בשעות וזה קראוהו (סנהדרין ק"ו.) נביא. אמנם אחר שנתנה התורה והוקם המשכן שהוא היה בית ועד לשכינה וסבת דבקותה באומה הנבחרת ואשר היה לתבנית העולם המונהג לפי זאת ההשגחה המיוחדת הנה מאז וע"י כן הורגל הטבע השני המעולה ונשתנו על פיו

סדרי השמים ונתבלבלו מערכותיהם כי הוחלו לעשות נסים ונפלאות למעלה מהטבע. ומנהו והלאה הוברי שמים החוזים בככבים נסרחה חכמתם ונתבלבלה דעתם ונכזבה תוחלתם וידעו כי החפץ האלהי הוא המנהיג העליון בטבע מחודש אשר לא ידעו מהו. הוא מה שאמר הכתוב (ישעיהו מ"ו:י') מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו וגו' כאשר ביארנוהו יפה בשער ל"ה עיין עליו. וזהו עצמו שאמר בלעם (במדבר כ"ג) כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל וגו'. ירצה שא"א לדעת ולהפר דבר מדברי האומה הזאת ומהענינים המתחדשים להם ע"י שום נחש וקסם הנהוגים לחכמי המזלות כי בכל עת ועת יתחדשו להם חדושים נפלאים לא שערום חכמיהם בשום פנים. וזה עצמו היה סלוק הנבואה שבקש משה מאת האל יתעלה לא זולת כי העכו"ם הם מעצמם מרוחקים מהנבואה האמיתית. אבל היתה כוונתו שתשרה שכינה תמיד אצל ישראל ותדבק השגחתו בהם כשיעור שיתבטל תמיד בהנהגתם המנהג הטבעי ולא יהיה להם שום כח להגיד עתידות טבעיות כמנהגם. והוא מה שכיון באומרו (שמות ל"ג) ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה ירצה שיהיה ענינם בכל מעשיהם ע"י פלא ונס בכל מה שינגד להם הענין הטבעי. והוא מה שהודה לו בסוף באומרו (שם ל"ד) הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך. והנה הדבר מבואר מאד הלא תראה כי אמר מלך ארם מי משלנו אל מלך ישראל ויאמר לו אחד מעבדיו לא אדוני המלך כי אלישע הנביא אשר בישראל יגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך (מלכים ב ו':י"ב) ירצה שלא היתה ענין הנבואה אצלם על זה השיעור הנפלא עד שנסו בו כמה פעמים כמו שהיה עניינם אצל המופתים הנסיים עד שהחרטומים הודו ואמרו (שמות ח':ט"ו) אצבע אלהים היא. וכמ"ש יתרו (שם י"ח) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים. ורחב הזונה רחבה פיה בזה סוף דבריה (יהושע ב':י"א) כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. ונעמן אמר (מלכים ב ה':ט"ו) הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל וגו'. כי כלם נבוכו ונתבלבלו בענינים האלה האלהיים בתפלתם עד שבחנו אלהים וימלטו מהעדרם ומבלבול סכלותם:

ובמדרש (ויקרא רבות פ"א) אריב"ל אלו היו אומות העולם יודעים מה אהל מועד יפה להם היו מקיפים אותו אהליות וקסטריות אתה מוצא שעד שלא הוקם המשכן היו העולם שומעין את קול הדבור ונתרזין מתוך פניקטיהון הדא הוא דכתיב (דברים ה':כ"ג) כי מי כל בשר וגומר. והכוונה שאפילו אומות העולם קבלו בזה תועלת נפלא כי בתחלה

כשהיו מרגישים דבר כנגד טבעו של עולם היו משתוממים ונתחלחלו מעיהם בתוך היכליהם כי נתבלבלו בעיוניהם וכל חכמתם תתבלע. אמנם אחר כך כבר נתפרסם להם זה הענין הנפלא ונתישב לבם עליהם לאמר יד אלהי האלהים היתי זאת. כמו שהיה הענין מבואר ע"י מלכי בבל בימי דניאל וחביריו זה אמר (דניאל ב':מ"ז) מן קשוט די אלההון הוא אלה אלהין ומרי מלכין וגלו רזין די יכלתא למגלא רזא דנא (שם ג') אתיא ותמהיא די עבד עמי אלה עילאה שפר קדמי לתחויא אתוהי כמה רברבין וגומר. וזה אמר מן קדמי שים טעם די בכל שלטן מלכותי להוון זעאין ודחלין מן קדם אלהה די דניאל די הוא אלהא חייא וקיים לעלמין וגו'. (שם ו') משזיב ומציל ועביד אתין ותמהין בשמיא ובארעא די שזיב לדניאל מן יד אריותא ורבים כמו אלה. והנה עם זה נתבאר מה שאמרנו מענייני זאת ההנהגה העליונ' אצל אומות העולם וכתותיהם באשר היא אצלם במקרה ובשניה כמו שאמרנו: ואולם אצל אנשים אשר היא מיוחדת אליהם בעצם וראשונ' כאשר זכרנו בתחלה א"א שלא ימצאו ביניהם מדרגות כי אחר שעקר זאת ההנהגה ושרשה היא שכר וגמול עבדי י"י וצדקתם באשר הם יודעים רבונם ומכוונים לעבדו ולאהבה אותו ולדבקה בו הנה יתחייב שיתחלפו מדרגות ההשגחה בין כתותיהם וחכמיהם וחסידיהם כפי התחלפותם במדרגות הכרתם ואהבתם והדבקם כי זאת ההשגחה היא חכמה מאד ומפקחת עין עם כל אלו הענינים הנגלים והנסתרים. כמו שכן הוא הענין בהשגחת מלך צדיק וחכם על בני מלכותו המסתופפים תחת כנפיו וחוסים בצלו וזה שאין ספק שעם שכלל האומה הזאת הנבחרת קוראים בשם ה' ומתיחסים אליו ויושבים בצל כנפיו לא השוו כלם בהגדיל כח ה' והוסיף גבורתו בענין ההשגחה ההיא. יש מהם בשם ישראל יכנה להאמין כי יש אלדים שופטים בארץ אשר בא לחסות תחת כנפיו אמנם לא ישתדל בענין העבודה והאהבה. והרי הוא כבן כפר היודע שיש מלך מושל על המלכות ולא יחוש לדעת מי זה ואיפה הוא. וזה לא יספיק לשישתנו בעדו סדרי הבריאה לא בדבר גדול ולא בדבר קטן וגם לא שיברא חדשה בארץ לדעתו והנה לא הוסיף זה על איש מטובי העכו"ם רק מה שאינו מעותד להספה עם הרעים כמותו כי בין עם גדול וקדש הוא יושב. ויש אשר יקרא בשם יעקב לבקש את אלהיו ולדרוש מקום מושבו אבל עדין לא ידע את המלך ולא בא בביתו. כבן כרך היודע מקום מושב המלך ומעמדו והוא יוצא ובא להפיק צרכיו מקטני עושי מלאכתו. שזה כבר יספיק זכותו לחזק ההשגחה ההיא אצלו להצילו קצת מרגשת הרעות הטבעיות על דרך הנסים הנסתרים הנעשים יום יום מבלי שיתפרסם שדרך הטבע והפוכו כמו שיספיק האיש ההוא להדיח מעליו קצת מתואנות בית המלכות ועלילותיו אבל אם יתחזקו עליו לא יוכל להמלט: ויש אשר יאמר לה'

אני בכל לבבו ובכל נפשו ויכתוב ידו לו לכיבוד עבודתו לאהבה ולדבקה בו. והוא כבן בית למלך שמכירו ויודעו ועושה מלאכתו כי זה האיש המלך חפץ ביקרו ובבא אליו שום פגע הוא בכבודו משתדל בהצלתו וחוקי המלכות ונמוסיו לא יעכבו על ידו כי את הכל יבטל אצלו ואין מוחה בידו וזה משפט האיש הזה האלהי עם אלהיו אשר על ידו יתפרסם כח השם וגבורתו ומערכות עליות ותחתיות לא יתיצבו נגדו הוא הדבר אשר ביארו משה אדוננו עליו השלום באותו מזמור שיר שלפגעים המיוחס אליו על עבודת המשכן (במדבר רבות פ' י"ב) אשר פוקד על ידו אשר על המלאכה ההיא סיים במזמור הקודם הנקרא בשמו בפירוש תפלה למשה ואמר ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו (תהילים צ':י"ז). והכונה כי לפי שהיתה מלאכת המשכן ומעשהו צורת העולם ותבניתו לפי זאת ההנהגה החכמה כמו שאמרנו זה כמה התפלל שיהא טעם השגחתו זאת עלינו שיעור שיסכים עמנו מעשה ידינו במלאכה ההיא והוא אומרו ומעשה ידינו כוננה עלינו. אמנם מעשי ידינו בעבודתך והתהלך לפניך כוננהו וחזק ידינו בו כי הוא העקר לחזק כח ההשגחה או החריצה. ואחר שאמר זה התחיל בחלוקי ההשגחה על הדרך שזכרנו ואמר. יושב בסתר עליון וגומר והית' תחלת דבריו עם הכת הראשונה מאלו המסתופפים בצלו יתעל' ומתלוננים בסתרו ואמר להם כאשר ידבר איש אל רעהו אתה היושב בסתר עליון ובצל שדי מתלונן עם שאין לך הכרה בבית המלך יותר מזה אומר לך בשם ה' מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו כי הוא יצילך באמונתך זו לבד מפח יקוש מדבר הוות והם הרעות הגדולות אשר עשאם האלהים לענוש בהם רשעי האומות כאשר תתמלא סאתם כמו שאמרנו ראשונ' שיהי' זה לפעמים וכמו שאמר (תהילים י"א:ו'-ז') ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם. כי באברתו זאת אשר אתה מתלונן בצלה יסך לך ותחת כנפיו תחסה ואמתתו זאת שנפלאת עליה היא צנה וסוחרה להגין בעדך מרעות כאלה על כן לא תירא מפחד לילה ומחץ יעוף יומם. ואמר כן לפי שיריית החץ המעופף יומם הוא סתר ומחבוא לעושה הרעה ביום כמו האופל בלילה. ושתי הרעות האלה הם משל למה שאמר בסמוך (שם צ"א) מדבר באופל יהלוך מקטב ישוד צהרים כי הם רעות משונות שלוחי ההשגחה הן שיהיו טבעיות או חוץ מהטבע להעניש הרשעים המלאים חמת השם. והוא מה שביאר יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש רק בעיניך תביט ושלומת רשעים תראה. וכבר עלה זה במדרגה ללוט שנאמר לו (בראשית י"ט:י"ז) המלט על נפשך אל תביט אחריך ואל תעמוד בכל הככר: אמנם גלה את אזנו שאם יעלה ממדרגה זו אל מדרגה עליונה ממנה כבר יהיו ענינו יותר מעולה מזה. וזה מה שאמר לו (תהלים שם) כי אתה ה' מחסי

עליון שמת מעוניך לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהליך ירצה אבל אתה כאשר תהי' מהכת השניה השמים מעוניהם בה' מחסי יותר עליון שמת מעוניך כי לא להתלונן לבד מהמון הרעות הנזכרות בראשונ' אבל תוסיף על זה כי לא תאנ' אליך רעה מהרעות המתרגשות לבא בעולם. ונגע מנגעיהם לא יקרב באהליך כי מלאכיך יצוה לך לשמרך בכל דרכיך על כפים ישאונך פן תגוף באבן רגליך על שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ותנין. ואמר כן לרבותא גדולה כי אע"פי שתדרוך או תרמוס מינים מתחלפים מהמזיקים ההפכיים והשונאים זה לזה שאז תצא כאש חמתם עם כל זה לא יזיקו לך כי כן יצוה למלאכיו שמרוהו שמרוהו עזרוהו עזרוהו כי בי חשק ואפלטהו. אמנם זה האופן מהצלה לא יהי' מהענינים המפורסמים כמו שיקרה לפעמים שיפול האדם מן הגג ואינו נזוק ואינו מתפרסם אם היה נס או מקרה שקרה כאשר יקרה לפעמים שתפול חבית של חרס או זכוכית ולא תשבר וכן יקרה פגוש דוב שכול באיש ולא יזיקנו ולא נדע אם היה ענין מושגח או כמו שיקרה בטלה או גדי ולא ישסענו כי הוא שבע ולא שת לבו אליו. ולזה הושלם נסו של דניאל כד אתרמי לגובא די אריותא כמה שנאמר שם ואמר מלכא והיתיו גובריא אליך די אכלו קרצוהי די דניאל ולגוב אריותא רמו אינון בניהון ונשיהון ולא מטו לארעית גובא עד די שלטוי בהון אריותא וכל גרמיהון הדיקו (דניאל ו':כ"ה) כי אין ספק כי בראותם הענין ההוא הנפלא האנשים ההמה אשר הלשינוהו אמרו ששובע האריות גרם זה והית' ראית זה שיושלכו הם לשם לדעת אם הוא כדבריהם וכאשר נתברר הענין שהיה נס מופלא מיד נאמר (שם) באדין דריוש מלכא כתב לכל עממיא אומיא ולישניא וגומר מן קדמי שים טעם די בכל שולטן מלכותי ליהוו זאעין מן קדם אלהי די דניאל וגומר משזיב ומציל ועביד אתין וגו'. ודכוותה גרסינן בפרק אחד דיני ממונות אמר לו קיסר לר' תנחום תא ונהוי כולן לעמא חד אמר לו לחיי מיהו אנן דמהלינן לא מצינן דניהוו כותיכו אתון מהילו והוו כוותן אמר לו מימר שפיר קאמרת אלא מאן דזכי למלכא לשדיוה לביבר שדיוה לביבר ולא אכליה אמרו לו ההוא מינא האי דלא כפין הוא שדיוהו לדידיה ואכלוה (סנהדרין ל"ט.). ולטעם זה נזכר ג"כ בנס חנניא מישאל ועזריא (דניאל ג':כ"ב) גובריא איליך די הסיקו לשדרך מישך ועבד נגו קטל הימון שביבא דינורא. וכל זה לסלק הפקפוק בנסים שאפשר שיאמר עליהם שאינם כנגד מנהגו של עולם כמו אלה שזכר אצל זאת הכת השנית. אמנם יאמר לו עוד כי דברי השם עם אותם המלאכים אשר אמר להם להצילו מהרעות ההם ונתן טעם לצואתו באומרו (תהלים שם) כי בי חשק ואפלטהו יהיו עוד לאמר להם אשגבהו כי ידע שמי. ירצה על זה אני מצוה אתכם כי לא תספיק מדרגתו לעשות ענייניו בלי אמצעיים אבל כאשר יהי' ממדרגה עליונ' ממנה והיא

ידע שמי והיא הקרובה המיוחסת אל הכת השלישית אשר אמרנו אני בעצמי אשגבהו וכמו שאמר (משלי י"ח:י') מגדל עוז שם י"י בו ירוץ צדיק ונשגב וכאשר יקראני אנכי אענהו ולא עוד אלא שעמו אנכי בצרה שחוייב מזה שאחלצהו ואכבדהו כשתהי' הצלתו ביד רמה ובפרסום גדול כנגד טבעו של עולם כמו אלו שזכרנו הנה וכיוצא. ולא עוד אלא שהיטיב עמו בהשביעו ארך ימים ושנות חיים ואראהו בישועתי רצוני בישועת עצמי שכיון שאנכי בצרה צריך אני להושיע עצמי ועל ידי אגלה כח ידי וזרועי הנכבשת בעיני ההמון והוא עצמו מה שכונו המשורר באותו מזמור שסמכוהו מסדרי התפלות אליו בתקון שבת באומרו. מזמור שירו לי"י שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו (תהלים צח) ירצה כי ראו לשיר לפניו שיר חדש ונפלא כי נפלאות עשה ומה הן אלו הנפלאות כי הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו מה שאין הפה יכולה לדבר שיהיו ימינו וזרוע קדשו צריכין לישועה. אמנם ביאר ענין הישועה הזאת בו יתעל' ואמר הודיע י"י ענין ישועתו זאת כי הוא דבר שראוי להגלות לעיני הגוים לפי כבודו כי הוא אינו רק שזכר חסדו ואמונתי לבית ישראל ועם זה ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו והוא מה שסיים לפני י"י כי בא לשפוט הארץ ישפוט תבל בצדק ועמים במישרים.[214] והכונה בזה המשפט הוא מעולה מאד וזה שהצדק והיושר בהנהגה הוא שישמר יחס מדרגת הנמצאים בסדר הבריאה להיות לעליונים שררה הטבעית על אשר תחתיהן עד שיהיו כל הנמצאים לצורך האדם ולתועלתו תחת יד ממשלתו כמו שאמר (בראשית ט') ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית השדה וגומר. והנה זה הוא היחס עצמי שיש לאומה הישראלית ולחסידיה עם שאר האומות כמו שאמר עליהם (דברים י"א:כ"ה) לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן י"י וגו'. וזה הענין בעצמו הוא ענין ההשגחה אשר בזאת ההנהגה החכמה שזכרנו אשר תמשך אליהם בכל מה שהם שומרים דמותם וצלמם אמנם בלתי שמור זה הדמות והצלם יהיה סבה לשנות זה הסדר ולמרוד התחתונים בסדר הבריאה בעליונים ממנה כמו שנתבאר הענין הזה כלו היטב בשער ט"ו. והנה באמת כאשר יהיה

[214] והכונה (עיון ביאורי למעלה בראשית דף ק"ט) ותוכן דעתו פה הוא שאף שלפי חקי הטבע ימשול תמיד העז והחזק בחלש ורפה ידים, בכל זאת יסד ה' בטבע בעבור צדקו וטובו, כי כל הנמצאים התחתונים במעלה, יהיו נכנעים תחת יד המעולה מהם, בבחינה מוסרית, אף שהוא חלש מהם בבחינת גבורתו הגופנית, כמו שנראה שהאדם החלש יכבוש בכל זאת בשכלו ובחכמתו אשר נתן לו הי"ת את כל שאר בע"ח החזקים ממנו תחת ידו, ויכריח לעבוד עבודתו, ולעשות מלאכתו, כמו שנאמר "ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית השדה, אפס כל זה רק בלכתו בדרך הישרה כי אם יטה עקלקלותיו תאבד מעלתו, ולא יהיה עוד לאדון, כי אם לבז ולמשיסה ולמאכל לכל חית הארץ, וישראל אשר הם סגולה מכל העמים נתנם ה' לעליון על כל גויי הארצות בבחינתם המוסרית, וכל עוד שמרו דרכם מחטוא נאמר מהם "לא יתיצב איש בפניכם" ר"ל אף אם הוא חזק ועצום מכם, כי כן יחייב משפט הצדק שהנקלה יכנע תמיד לנכבד, ואת הרב במעלתו יעבוד צעיר, וע"כ אחרי שזכר המשורר (תהלים צ"ח) מה שיעשה הי"ת בהנהגתו ההשגחיית והנסיית לטובת ישראל לעיני כל העמים, אמר "ישפוט תבל בצדק ולאומים במישרים" ר"ל כי בזאת יעשה רק מה שיחייב המשפט והצדק.

זה על הפך מה שכוון אז יצא משפט ההנהגה מעוקל ולכן בתקן המעשים ובהחזור שמירת הצלם והדמות למקומו ישוב צדק המשפט הזה לאיתנו ויושרו ואז ישפוט תבל בצדק ולא ירים איש את ידו על המעולה ממנו כמו שאמר (ישעיהו י"א:ט') לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי וגם עמים במישרים כי עם י"י הדבקים בו ישית לשרים על כל עמי הארץ כמו שאמר (דברים כ"ח:א') ונתנך י"י אלוקיך עליון על כל גויי הארץ וגו'. הנה שנתבארו מפי אדון הנביאים אלו החלוקים שאמרנו בענין זאת ההנהגה המיוחדת לעם הזה הבונים למו משכני עליון לצורת העולם ועל פי דרכה כמו שנזכר ואם עוד רבות חלוקות ומדרגות יש בין אלו הנזכרות בין רב למעט הנה אלו הם הראשיות הכוללות אשר זכרנום בפרשת ראה אתה שער כ"ד. ויעדנו שלמות ביאורן לכאן ומהם נלמוד לתת הבדלים כפי היחסים כראוי בכל כמו אלו הענינים. והנה לפי שזאת ההנהגה תהיה על פי שלמות האנשים כישור שכלם וזכות מחשבותיהם והצדק פעולותיהם יתחייב שהמועטים מהם או אחד מיוחד מאישיה יוכל לעשות כח וחיל בהנהגת העולם כלו בתת את סדרו והקימו מה שלא יוכלו עשות כמה רבבות אלפי ישראל כמו שאמר הכתוב (משלי ז') וצדיק יסוד עולם כי זה הענין הנפלא ימשך יותר אל האיכות ממה שימשך אל הכמות הלא תראה אמר יתעלה (דברים ז') לא מרובכם מכל העמים חשק י"י בכם וגו' כי אתם המעט מכל העמים. ירצה אין הכונה בכם ליעבד מכם עבודת עבודה ועבודת משא שבה יועילו הרבים יותר מהמועטים כענין מלכי האדמה כי ברוב עם יעשו חיל. אמנם אני איני מבקש מכם עבודה רק אותה שהמועטין מצויין אצלה יותר הלא היא הדעת אותי ושמוע בקולי וכמו שאמר החכם ראיתי בני עליה והמה מועטים (סנהדרין צ"ז). תדעו שכן הויא כי אתם המעט מכל העמים וידעתם כי לא בחיל ולא בכח יצאתם ממצרים כי אם בזכות האנשים היותר מועטים שהיו לפניכם כמו שפירשו (דברים שם) כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם הוציא ה' אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים הרי שגברה יד המועטין כי הם מחזיקים את המרובה בענין זאת ההנהגה החכמה העליונה:

ובמדרש (ויקרא רבה פ' א') א"ר תנחום בר חנילאי בנוהג שבעולם משאוי שהוא קשה לאחד נוח הוא לשנים קשה לשנים נוח לד' שמא משאוי שהוא קשה לששים רבוא יהיה נוח לאחד. וכל ישראל עומדים על הר סיני ואמרו (דברים ה') אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' עוד ומתנו ומשה שמע את קול הדבור עצמו וחיה. תדע שכך הוא שהרי לא קרא הדבור אלא למשה שנאמר ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר: ראה כמה הסכים עם כל מה שאמרנו. כי באמת לפי המנהג הטבעי שהוא הנוהג שבעולם

ובכל ענייניהם תגבר יד המרובים על המועטים. אמנם בענין זאת ההנהגה החכמה אשר לפי השכל והדת יד המועטין תגבר בה כפי טבעה. והדבור אשר דבר בו החכם הזה הוא למשל ודוגמא לכל שאר הענינים. כי הנה באמת לפי רוב ההכנות הצריכות אל השגת הנבואה וקושי מציאותם אצל הרבים יתחייב מיעוט מציאותה אצל הרבים עד שכבר יהיו הנביאים מתי מספר בתוך זאת האומה והאחד המיוחד רבן של נביאים ואין שני לו. וזה הענין נתבאר להם זכרונם לברכה ממה שאמרו (שבת צ"ב:) אין נבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה וכלן ממשה וכלן הן דברים גדולים קשי ההשגה כמו שביארנו ענינם יפה בתחלת זה הספר שער ל"ה. ומזה הטעם עצמו אמרו כל העם אם יוספים אנחנו לשמוע וגו'. כי לחסרונם המעלות המוכרחת קדימתן והאותות להשתמש בהם כמוזכר שם היה המשא כבד עליהם. אמנם משה לבדו נגש אל ה' כי הוא היה יכול בזה ולא זולתו כ"ש שיהיו כלם כי הוא באמת המעט מכל והמרובה מכלו כי הוא אשר כיוון כל הציורין שנעשו במשכן כוונות שלמות כמו שאמרו במדרש (ויקרא רבות שם) כנגד י"ח חוליות שבשדרה וכנגד י"ח ברכות שבתפלה וכנגד י"ח הזכרות שבפרשת שמע וכנגד י"ח הזכרות שבמזמור הבו לה' בני אלים (תהילים כ"ט:א') שהם כנגד חכם גבור ועשיר ובעל קומה כמו שנתבאר הכל בשער ההוא המיוחד אל דבור הנבואה ביאור שלם:

וזאת היתה כונת חז"ל הנפלאה במאמר הנכבד שזכרנו ראשונה. כי הנה המשכן הזה הנותן ציור העולם ותבניתו אשר לפי זאת ההנהגה הנה לא היה ביד כל העם להקימו ולתת את סדרו אף על פי שנמצאו שם כל חלקיו הגשמיים אשר הוקם בהר. אמנם היה היכולת ביד האיש השלם האלהי המיוחד כי הנה באמת המעשה שעשו כלן במשכן לא היה רק הכנת החומרים ותת התחלה והזמנה למציאות צורתו הכלולה אשר יתיצב בה ויתקומם עליה בזמן שימושו והקמתו. כמו שכן היה הענין במלאכת בריאות העולם בששת הימים למה שימשך מהתחלת יום השביעי והלאה המעשה השלם אשר היתה אליו הכוונה כמו שאמר (בראשית א':א') כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות כי היא היתה עקר המלאכ' ותשלומ' כי על כן נאמר (שם) ויכל אלהים ביום השביעי. ולזה באו באלו המלאכות הכתובים האלה בשוה ויכלו השמים והארץ וכל צבאם ואח"כ ויכל אלהים ביום השביעי. וכאן נאמר ותכל כל עבודת הקדש וגו' ואחר כן ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן ויקם משה וגו'. כמו שנתבארו אלו הענינים היטב בפרשת ויכלו שער ד' שהוא המקום המיוחד אליהם. ובמדרש (תנחומא פקודי) אמר רבי יעקב ברבי יוסי למה נאמר (תהילים כ"ו:ח') ה'

אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך שהוא שקול כנגד בריאות העולם. במשכן כתיב (שמות כ"ו:ז') ועשית יריעות. בבריאת העולם (ישעיהו מ':כ"ב) נוטה כדוק שמים (תהילים ק"ד:ב') נוטה שמים כיריעה. במשכן (שמות שם) והבדיל' הפרכת. בבריאת עולם (בראשית א':ו') יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל. במשכן (שמות ל':י"ח) ועשית כיור נחשת. בבריאת עולם יקוו המים. במשכן ועשית מנורת זהב וגו'. בבריאת עולם (בראשית א':ט') יהי מאורות. במשכן (שמות כ"ה:כ') והיו הכרובים פורשי כנפים. בבריאת עולם (בראשית שם) ועוף יעופף על פני רקיע השמים. במשכן כתיב (שמו' שם) ואתה הקרב אליך וגו'. בבריאת עולם (בראשית שם) ויברא אלהים את האדם וגו'. במשכן (שמות ל"ט:ל"ב) ותכל כל עבודת אהל מועד. ובבריאת עולם (בראשית שם) ויכלו השמים והארץ. במשכן (שמות ל"ט:ל"ב) ויברך אותם משה. בבריאת עולם (בראשית שם) ויברך אלהים את יום השביעי. במשכן (שמות מ':י"ג) וקדשת אותו ואת כל כליו. בבריאות עולם (בראשית שם) ויקדש אותו כי בו שבת. ולכך נזכר (שמות ל"ה:ה') ששת ימים תעש' מלאכ' (שם) קחו מאתכם תרומה לה' להודיעך שמלאכת המשכן כנגד בריאת העולם. והנה נוסף על שזה המאמר המעול' מאמת ומקיים כל מה שכתבנוהו מאלו הענינים מתחלת זאת המלאכה האלהית ועד עתה ואם יפול בעינו קצת התחלפות באלו הציורין הנה באמת יכוין מאד אל מה שכוונו אליו מזה הענין הפרטי המצוייר והמוזכר במאמרים האלו רצוני ותכל כל עבודת וגו' ויכלו השמים והארץ וכל צבאם. כי הוא מסכים אל כוונתנו כי גמר שתי המלאכות אשר לשעה ההיא היא התחלה והזמנה ששבתו ממנה אז ומשם ואילך נמשך מעשה שלם. ואל תקטן בעיניך ההשכל' הזאת באלו הענינים כי הוא יתד גדול' בעין המתפקרים מעמנו הלקוחים לשונם וינאמו נאום שיסבול ספור מעשה בראשית פירוש הקדמות כמו שכתבנו בשער הנזכר אשר צריך שתדעהו לשלמות זה הענין הנפלא. ולהיות תשלום זאת המלאכ' וגמר תכלית' והקמת' על ידי אדון הנביאים אמר (ש"ר פ' נ"ב) מאי דכתיב (משלי ל"א:כ"ה) עוז והדר לבושה זה משה שנאמר (שמות ל"ד:כ"ט) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו כי הנה קרני ההוד אשר בעור הפנים שהוא לבוש הנשמה העליונה שבקרבו הוא סימן מדרגת נפשו הנפלא' מכל זולתו כי אור בעד עור נתחלף ונתחדש בלבושו והוא היתה נסבה למה ששמח וצחק ליום אחרון למלאכה ותחלת הקמתה כי לא התקומם ולא נתיצב ע"י זולתו מהאנשים ואם היו שם שלמים וכן רבים לו לבדו ניתן היכולת על הקמתו במה שהוא משתתף אל העניינים האלהיים והעליונים מכל זולתו:

ועתה ראה איך זכרו חז"ל במאמר הזה (ש"ר שם) חמשה מיני פעולות בין אותם שלא יכלו להעמידו ובין אותם שהוזכרו בהקמתו:

[215]האחד אומרו התחילו טוענין ואינו עומד. השני אומרם וכמה חכמים היו שם וכו' ולא היו יכולין להקימו. השלישי עד שהביאוהו אל משה שרתה עליו שכינה והקימו. הרביעי מה שאמרו ואל תאמרו משה הקימו שהמשכן נעשו בו נסים. החמישי אומרם ועמד מעצמו כי הדבר העומד מעצמו הוא זולת הניסי כמו שיבא. וזה שלא ימלט פועל מהפעולות משיעשה על אחד מחמשה פנים. האחד שיהיה האדם טוב המזל עד שהזדמנות הטוב יהיה מצוי אצלו ויעשו מעשיו על ידו על צד היותר טוב והנאות משיכוין בהם וזה הענין אין ספק שנמצא אצל הרבה מהאנשים המצליחים במעשיהם אלא שכאשר יהיה כן אצל השרידים השלמים ניחם אותו אליו יתעלה כמו שאמר (בראשית כ"ז:כ') כי הקרה ה' אלהיך לפני. ועבד אברהם אמר (שם ל"ד) אנכי בדרך נחני ה' וכן ביוסף (שם ל"ט) וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו. השני היא סבה יותר חזקה מזו והוא שכבר יהיה האדם מצד שווי טבעו ומיצוע מזגו וכ"ש אם יצורף ההרגל בקי בהשערות הענינים אשר במלאכות ובאומדן הדעת כגון הסוחרים והאומנין הבקיאים לשער ולצמצם מאומד כל דבר שבמדה ושבמשקל ולא יחטיא וכבר אמרו ז"ל (רבות קהלת ט') שתפס משה על יהושע בכיוצא בזה כשא"ל (שמות ל"ב:י"ז) קול מלחמה במחנה ואמר לו מי שעתיד לימנות פרנס על הציבור אינו בקי בקולות אין קול וגו' ואין קול וגו' קול ענות אנכי שומע. ואמרו (שבת קי"ד.) אי זהו חכם שמחזירין לו אבדה

[215]האחד וכו'. תוכן דעתו כי כל פעולה אנושית אשר תצלח הוא בעבור אחת מחמש סיבות, הא' בעבור היות פועלו איש מוצלח בטבעו ומזלו, עד כל אשר יעשה יצליח, כמו שנראה הרבה אנשים פתאים ובוערים בעם עושים משחר וקנין ומצליחים בהם יותר מכל זולתם, אף כי המה חכמים מחוכמים מהם, והב' בעבור שיהיה הפועל ההוא שוה הטבע והמזג, בקי ומורגל בעשיית הפעול' ההיא, ד"מ חרש חכם יעשה כלי יותר מתוקן, ממה שייעשהו תלמידו אשר לא הורגל עוד לעשותו כמוהו, הג' בעבור היות הפועל ההוא מלומד בכללי החכמה אשר עליהם נוסדה עשיית המלאכה ההיא, ד"מ הבונה אשר למד חכמת הבנין יבנה בית יותר נאה ומתוקן מאשר יבנהו האיש אשר לא ידע דבר ממלאכת היופי והסידור, ולמד רק ע"י ההרגל מנעוריו לבנות בית בחומר ובלבנים, והד' כאשר יעשה איש לפעמים מעשהו לא בכח אנוש, כי אם בעזר אלקי כמו שהיה הענין בבצלאל במלאכת המשכן שנאמר בו "ואמלא אותו רוח אלקים", וחמישית בהיות הפועל ההוא מאותם השלמים העושים מעשיהם ע"י נס ומפלאות תמים דעים, וכל אלה החמשה נזכרו במדרש בביאור מאה"כ (שמות כ"ד:ו') "ויקח משה חצי הדם" כי על השאלה איך ידע משה שהוא חצי הדם בצמצום ? השיב הא' "שנחלק מעצמו" ר"ל הכתוב העיד שעפ"י טוב הזמנית נחלק הדם לחצי כאשר היה רצון משה. והב' אמר "בקי היה משה וחלקו" ר"ל עפ"י טוב השערתו חלקו והג' אמר כי חכמתו עמדה לו בזה, וזש"א "מלאך בדמות משה" וכו' כי מי שהוא שלם השכל הוא באמת כמלאך אלקים בדמות אדם, והד' אמר כי מעשה נסים היה בו, ע"י ששנה מראהו להיות חציו אדום וחציו שחור, וחמישי אמר, כי בעבור היותו נביא ושלם בדרכי ה' נודע לו זאת עפ"י השפעה נבואית כמו שאמר "בת קול" וכו', וכל אלה החמשה נזכרו גם במדרש שהחל בו הרב ז"ל כמו שהולך ומבאר, (עיין בפנים הספר), בעז"ה השלמתי ביאורי זה על ס' שמות פה ק"ק טרעביטש יום ב' ר"ח אב תר"ח לפ"ק
חיים יוסף במו"ה שבתי פאללאק ז"ל

בטביעת עינא כל שמקדק בחלוקו להפכו. השלישי והיא למעלה מהקודמות והוא מה שיגיע האדם אליה על ידי חכמה מהחכמות כמו שיודע התשבורי לשער השיעורים מצד שרשי מלאכתו עם הכלים המזומנים להם או זולתם ועל דרך שאמרו (עירובין מ"ג:) שפופרת היה לו לר"ג שבו היה מודד הרים וגבעות וגו'. הרביעי והיא היותר מעולה מהקודמות באשר יעשו הענין בהשגחת השם יתעלה כמו שנאמר (שמות ל"א:ג') ואמלא אותו רוח אלהים וגו' ולחשוב מחשבות לעשות וגו'. והחמישי והיא הגדולה מכלן והיא מעלת הנביאים השלמים העושים כל מעשיהם ע"י הפלא הגמור די לא איתי אינש דייכיל להחויא תוכן המעשים ההם וסודם. והנה חמשה אלו זכרום חז"ל בויקרא רבה אצל משה אדונינו עליו השלום אמרו (פ"ו) ויקח משה את חצי הדם וגו' (שמות כ"ד:ח'). וכי מנא ידע שהוא חצי הדם רב יהודה בר אלעי אמר הדם נחלק מעצמו דבי ר"ש תנא בקי היה משה וחלקו. בר קפרא אמר מלאך ירד מן השמים כדמות משה וחלקו. רבי נתן אומר הדם הזה מעשה נסים נעשה בו חציו אדום וחציו שחור. רבי יצחק אומר בת קול יצאה ואמרה לו עד כאן חצי הדם. ראה כי ייחסו אלה החכמים זה הפועל אל משה כל אחד מאלו החמש' שזכרנו כי הנה הראשון ייחסו אל טוב הזדמנותו ואמר כי נחלק מעצמו כי הוא לא צדה והאלהים אנה לידו. והשני ייחסו לשווי מזגו וטוב השערתו שאין ספק שהיה משה בקי מזה הצד מכל האדם אשר על פני האדמה. והשלישי ייחסו אל חכמתו שכבר ימצא כח באדם בשרשי החכמה לעמוד על הנשחט ולשער את דמו עד שיכיר כשיגיע אל חציו והוא אומרו מלאך בדמות משה כי מי שהוא שלם השכל הוא באמת מלאך בדמות אדם כמו שנאמר (בראשית ח'.) נעשה אדם בצלמנו. הרביעי אמר שנעשה בו מעשה נסים והוא שברא השם יתעלה אז חדשה להפוך חצי דמו לשחור כדי שיוכלו להכיר כל רואה בו. אמנם החמישי הוסיף מעלתו כמו שאמר שהיה הפועל ההוא מיוחד אליו מצד מה שהוא נביא והיא בת קול שיצאת ואמר לו לבדו עד כאן חצי הדם. הנה ששמוהו שלם בכל אלו הענינים. ואחר שהונח זה ראה איך הוזכרו הנה (ש"ר פ' נ"ב) חמשתן בין השלילות והחיובים כי במה שאמרו התחילו טוענין ואינו עומד ירצו שלא היה כח בהשער' ובקיאות אנושי למעש' ההוא שהרי לא היה אפשר שלא נמצא ברבבות אלפי ישראל מי שימצא בו זה כח והבקיאות. ובמה שאמרו כמה חכמים היו שם ולא יכלו וכו' הורו שאף אין כח בחכמ' מצד מה שהיא חכמה אנושית למעלה ההוא וכן הוא באמת כי לא נזדעזעו ולא חלו סדרי העולם ומערכותיו מפני בקיאות האדם במעשיו ואף לא ברוב חכמתו השמעת מימיך שנשתנה דבר מכל מעשה בראשית בשביל חכם מחכמי עכ"ום וגדול שבפילוסופיהם. אמנם כשהביאוהו אצל משה ושרתה עליו שכינה

הקימו והוא הכח האלהי המשתף אלדים ואנשים בפעולות האלו כמו שאמרנו. עוד אמרו ולא תאמר משה הקימו בענין אלדי מבלי שנוי סדר הטבע ומנהגו אלא שהמשכן נעשו בו נסים כי לפי כובד הקרשים וקומתן ואורך הבריחים וכובדן וענין היריעות וזולתן לא היה אפשר להקימו על כנו כי אם ע"י נסים מפורסמים ולא עוד אלא שכבר שמש בו ההזדמנות הטוב במה שיפול בו כי לזה אמרו ועמד מעצמו כמו שדקדקו מהכתוב האומר הוקם המשכן הוקם מאליו וכל זה ללמוד וללמד מה שהיתה כוונתנו אליו מענין ההנהגה העליונה כי הנה העולם כלו נתן ביד באי עולם אבל אינם יכולים להקימו ולהמשיך סדרו ולואי שלא יחריבוהו כמו שהיו כלל העם אומרים לו רבינו הרי קרשים והרי בריחים הרי יריעות והרי קרסים שהרי היו בידם החמרים וסבות עמידתן ואינו עומד על ידם. אמנם השלם יעמיד ארץ על מכוניה בל תמוט אם בשפע המושפע על טבע המציאות והוסיף תת כחו כענין הנביאים המוסיפים טובה וברכה על הנמצאות כענין כד הקמח וצפחת השמן (מלכים א י״ז:י״ד) וזולתם ואם בשנות טבעי הדברים והפוכן כענין הצפת הברזל (מ"ב ו') וכדומה או בהקריב הענינים הרחוקים והזמינם יחד שכל אלו הם דרכים ואופנים תשתמש בהם זאת ההנהגה העליונ' ואין לזולת' חלק בהם. האמנ' כל זה יהיה כשיתבונן מעשי ידי האדם עליו כמו שאמרנו על ומעשה ידינו כוננהו. שכבר כתבנו במעש' המשכן כי ללמד על זה באה כל מלאכת המשכן בנדבה כמו שהאלהים עשה את העולם והמציאו בנדבה וחפץ גמור זולתי כסף האדנים שהאמה התחתונ' תחוב' בהם ההיא באה חובה במחצית השקל כי האמה ההיא היא המדרג' התחתונ' שבעשר אמות אשר באורך הקרש וזאת תורת האדם שהוא השכל האחרון שבעשר' שכליים. והחובה מוטלת עליו להשלים את עצמו ובהשלמותו עצמו יעמיד העולם. ולזה באה הקפדה גדולה בפרשת זו לתת מספר מפקד הכסף הזה בדקדוק גדול אמר וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל וגו'. בקע לגלגלת מחצית השקל וגו'. ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו'. ואת האלף ושבע המאות וגו'. ונחשת התנופ' שבעים ככר וגו'. ויעש בה את אדני פתח אהל מועד וגו' את אדני החצר וגו'. יורה מאד שמלאכת האדנים האלו יותן לחשבון שאם בא חשבון בשביל החשד שזכרו חז"ל (ש"ר פ' נ"א) יותר היה לו לחשוב מספר הזהב ואם תאמר אין דנין אפשר משאי אפשר כי מה שבא בנדבה אינן יכולין לעמוד על חשבונו הנה נחשת התנופ' יוכיח שכבר בא בנדבה ונתן חשבונו: אמנם מה שאמרנו הוא הטוב והישר באלו הענינים המעולים כי יסוד כל העולם וקיומו הוא לדקדק אדם על חשבונותיו ולצמצם עם נפשו כי בזה הוא מקיים את העולם שנברא בכל אלו המאמרות וראה נפלאות מתמונת העולם אשר בזאת ההנהגה

השלמה במה שאמר ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן כי הוא היום אשר נטל עשר עטרות (שבת פ"ז:) כנגד עשר' מאמרות שבהם נברא העולם אשר עשתה אותו התורה (שמות י"ב:ב') ראש השנה לאותה הנהגה כמו שביארנו אותו יפה בפרשת החדש שער ל"ח. ועוד תשוב ותרא' כי אחר שהקים משה את המשכן וסדר הג' המחיצות ונתן הכלים המיוחדים בכל אחת מהן כמו שספר הכתוב נאמר ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' וגו'. ולא יכול משה וגו'. ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם ואם לא יעלה הענן לא יסעו עד יום העלותו כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם. וזה כי כמו שהיה האל ית' הוא נפש העולם בכללו כי הוא המחיה אותו ומניעו כי על כן נקרא (דניאל י"ב) חי העולם כמו שכתב הרב המורה ונזכור בשער ס"ח כן היה הוא יתברך בכבודו אשר שכן על המשכן הוא המחיה אותו והמניעו כי לא יסע כי אם בנסוע עמוד הענן ההוא ובנוחה ינוח ולא יסע עד יום העלותו. האמנם כי היה שם שתוף שלמי האומה הנותנים כח בגבורה של מעלה כמו שכתוב בפרשת המסעות (במדבר ט':כ"ב) בפרשת בהאריך הענן על המשכן לשכון עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו וגו' על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת ה' שמרו על פי ה' ביד משה. וזהו טבע זאת ההנהגה בלי ספק כמו שכתבנו במקומות אחרים. וזה שיעור מה שתשיג ידי באלו הענינים החמורים אשר חשקה נפשי בהם וכתבתים לזרז המזורז להכיר עצמו והשיג שלמותו אשר הוא הטוב אשר יכספוהו הכל וברוך אשר עזרנו עד הנה:

חסלת ספר שמות, והאל הנורא יבשרנו בנחמות:

שער נז

פרק א

יבאר בצורך מיני הקרבנות ותועלתם וכונשם.

במדרש (ויקרא רבה פרש' ז') אדם כי יקריב מכם קרבן ליי' ר' ברכיה בשם רבי עזרא דכפר חטיא אמר מלה"ד למלך שהי' לו שני מגיסין ועשה לו הראשון תבשיל ואכלו וערב לו. השני עשה לו תבשיל ואכלו וערב לו. ואין אנו יודעים איזה ערב יותר. אלא ממה שצוה את השני עשה לי כתבשיל הזה אנו יודעים שתבשיל של שני ערב לו יותר. כך הקריב נח קרבן וערב לו שנאמר (בראשית ח') וירח את ריח הניחח והקריבו ישראל קרבן שנאמר (במדבר כ"ח) תשמרו להקריב לי במועדו אין אנו יודעין איזה ערב יותר אלא משצוה את משה וא"ל (ויקרא י') זאת תורת העולה אנו יודעין של ישראל ערב

לו יותר שנאמר (מלאכי ג':ד') וערבה לייי' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות כימי עולם כימי משה וכשנים קדמוניות כימי שלמה ד"א כימי עולם כימי נח הה"ד (ישעי' נ"ד) כי מי נח זאת לי וכשנים קדמוניות כימי הבל שלא היתה ע"א בעולם:

[216]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי לא נוכל לומר שתכלית הבאת והקרבת הקרבנות הוא רק למען היות כמנחה ההולכת לפני החוטא שלוחה לאדוניו שלא יקצוף עליו בעבור חטאו, אחרי שהי"ת שלם לבלי תכלית ואין מחסור כל לפניו אף לא יצטרך למאומה, ומה מיד זולתו יקח? כמאה"כ "לא אקח מביתך פר וכו'" גם לא נוכל לחשבם ככופר אשר יושת על החוטא לעונש וקנס, כי אם גם אלף עולות וחטאות יקריב, או פרי בטנו יתן בעד חטאת נפשו אין ערוך למו להיות כופר ראוי בעד נפשו החוטאת למרות עיני כבוד עליון אשר למעלתו אין תכלית, כמאה"כ "האתן בכורי פשעי" וכו', ואף כי שלא נוכל לחשוב שרק למען יהיה לכהנים מה לאכול צוה להביא הקרבנות, (כי מלבד שטעם זה אינו מספיק להקרבנות שאינם נאכלים כעולות וחטאות אשר יובא דמן אל הקודש פנימה, הוא גם נגד השכל שרק למען המציא מזון לכהנים יובאו הקרבנותן) או רק בעבור שהי"ת הטוב והמטיב לכל יצוריו יחפוץ בהשחתת ואבדן הבע"ח הנקרבים, גם יקשה להבין מדוע לא צותה התורה להקריב קרבן גם על המזיד (ר"ל בלא עדים והתראה אשר לא יוכה על עונו כדי רשעתו בב"ד) אחרי כי חטאו יותר גדול מהחוטא בשגגה ובלי דעת, גם רבו החוטאים במזיד בבני אדם יותר מהחוטאים רק בשגגה, וראוי יותר לתקן המעות היותר רגיל משאינו רגיל, ולבאר כל זה יאמר הרב ז"ל כי השי"ת חפץ למען צדקו וטובו להמציא בזה לא לבד יד ומקום אל החוטא האנושי הקרוץ מחומר לשוב אל אלקיו בפועל ומעשה גופני, כ"א גם לתת לו בעת הקריבו קרבנו אות וסימן נשמיי, זימבאל המזכירו כי גם שגגתו תחשב לו לעון, ומוכיח על פניו דרכו, למען יתעורר עי"ז יותר להשגיח על כל מפעליו ולהטיב דרכו מהיום והלאה כפי אפשרותו האנושית, (כי כפי הנודע מתולדת וטבע האדם הנוטה רק אל הגשמיות, יעשה פועל גופני ואות גשמי רושם יותר חזק בלבו, ממה שיעשה כל רעיון ויצר מחשבות שכלו הטוב בקרבו) אפס כל זה רק לחוטא בשגגה, בעבור חסרון דעת ומניעת ההשגחה הראויה על כל מעשיו, אבל החוטא במזיד וביד רמה, אף שהוא בלא עדים לא נתן חטאו לכפרה מב' סבות, הא' שלא תודע עתה בהביאו חטאתו להקריב לפני ה' לעיני כל, והתודתו על חטאו ברבים כי אדם שחטא ואשם לאלקיו בזדון לבו ובשאט בנפש, אף כי היה שלם בדעתו, ולא נעלם ממנו כי הוזהר על זר מעשהו זה, והב' כי מדת הדין תחויב שלא יכופר לנפש אדם המשכלת החוטאת בדעת והשכל, בהקרבת נפש בע"ח, אשר אין חלק לה בדעת ותבונה, ואף כי במנחת סולת ושמן שהם רק מגדר הצומח אשר גם נפש החיונית אין למו, כ"א בענות נפשו המשכלת בעצמה בצום ועינוים ועשיית מעשים ופעולות טובות לענות ולכבוש בזה יצרו הרע אשר לא יחפוץ באלה, כמאה"כ "הגיד לך אדם מה טוב," (ר"ל לכפר הפשט שהוא המזיד אשר ממנו דבר הכתוב תחילה במאמר "האתן בכורי פשעי") כי אם עשות משפט ?וצדקה? ואחז"ל על בית עלי שחטאו בזדון ומרי "בזבח ומנחה הוא שאינו מתכפר אבל מתכפר בתורה ?ומעשים? טובים," אפס טעם זה מספיק רק לקרבנות הבאים לכפר על החטאים, אפס עוד יש לעורר על ה? השני מהקרבנות שבאים רק בנדר או בנדבה כזבחי שלמים ועולות כי בהשקפה ראשונה לא יבין השכל האנושי טעמם ותכליתם, והן אמת כי המורה ח"ג פרק ל"ב כתב, כי על זה מוסבים באמת דברי הנביא "כי לא דברתי את אבותיכם וכו' על דברי עולה וזבח" להורות כי מצות הקרבת כל אלה לא היתה מכונת לעצמה, כ"א תחבולה מהי"ת לשרש עי"ז עבודת הגילולים אשר עבדו קצתם מהם במצרים, כי אם צוה שלא יקריבו כלל לא היו על נקלה יכולים לעזוב מנהגם הראשון אשר הרגלו בו מנעוריהם זה רבות בשנים, ע"כ התחכם הי"ת לצותם שיקריבו עכ"פ את קרבנותיהם לכבודו כמא"הכ "ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים" וכו' וכעין זה אמרו גם חז"ל במדרש ויקרא רבה פכ"ב "לפי שהיו ישראל להוטים אחר ע"ז במצרים והיו מקריבים קרבנותיהם לשעירים וכו' אמר הקב"ה יהיו מקריבים לפני בכל עת וכו' והן נפרשים מע"ז." אפס הרב דחה דברים אלה, כי מלבד שלא יובנו בזה ריבוי הקרבנות, משפטיהם השונים ודקדוקי עניניהם הרבים, והיות עבודתם ומעשיהם דוחים מצות שמירת השבת ושאר המועדים אם תהיה מצות הקרבתם רק תחבולה למנוע עי"ז את העם מעבודת הגילולים והקרבת קרבנותיהם להם, יקשה ג"כ להבין אחרי שרק באותו הדור היוצא ממצרים היה הצורך לתחבולה זאת, אבל לא אחרי כן כאשר קם דור אחר אשר לא ראה ולא ידע עוד תועבות מצרים, וכל אשר עשו לאלהיהם, מדוע נתנו כל מצות הקרבנות החקת עולם לדורותם, ונשמרו גם בעת שבת ישראל על אדמתו בימי בית הראשון והשני? גם מה שאמר החבר בס' הכוזרי, כי כמו שתדבק הנפש הרוחנית באדם רק כל עוד יאכל וישתה, אבל מדי ירעב או יצמא, הלוא ימות לשחת ונפשו תפרד מגויתו, אשר מכל זה נראה כי צורך הנפש אל המזון, אף כי שלא נדע איך תיזון הנפש הרוחנית ממאכל הגוף הגשמי? כן גם ידבק כבוד הי"ת ושכינתו בישראל רק באמצעות הקרבנות הגשמיות

[216]הקושי העצום וגודל המבוכה הנמצאות בענין הקרבנות לא נפלא היא ולא רחוקה. כי מהמבואר שהראוי שיושאל בהם שאלה חזקה שזה תוארה. הנה לא ימנע משיהיו אלו הקרבנות הנקרבים לגבוה שכר ושוחד אליו יתברך תחת הכעס שהגיע לו ממעשי החוטא בם יתרצה ויתפייס כדרך המלכים המתפייסים בעבודת מתנה. או שיהיו בתורת קנס ועונש על החוטא ופרוע פרעון על חטאתו אשר חטא ואם לא יגיע אליו יתעלה

אף שלא נדע איככה יצטרך לחול השכינה בישראל להבאת והקרבת הקרבנות האלה? דחה הרב באמרו, כי שני אלה אינם שוים כלל, כי רק הנפש אשר בפעולותיה עלי ארץ בעוד האדם בחיים חייתו, תשתמש באיברי הגוף וכוחותיה אשר הם לה ככלי מעשיה, תצטרך גם אל מזון הגוף, אשר יתן שיקוי לעצמותיו וליחיות חדשות למלאות חסרון הלחיות אשר תכלינה ע"י ההתכה יום יום, להעמיד ולקיים בזה כוחות גופו ואיבריו המשלימים כעבדים רצון אדוניהם הנפש, אבל בבחינת הקרבנות אחרי שבהשקפה ראשונה לא יצטרך להן קיום האומה הישראלית, איך נוכל לאמור שתהיינה הכרחיות לחול ודיבוק שפע האלקי וכבוד שכינתו בישראל? ולבאר ספק זה יאמר הרב ז"ל שמשל זה צודק רק באמרנו, שכמו שבאר למעלה שער ל"ב שבאכול האדם לחמו בשמירת המצות התלויות בסעודה, כהרחקת כל מאכל איסור ממנ', ונתינת תודתו לה' על כל אשר יהנה בברכ' הראוי' לה ויעל' תמיד בה על דעתו שאכילתו אות היא רק לחזק גופו למען יוכל לעמוד לשרת לפני ה' כל ימי חייו הקצובים לו מאתו ית' יהיה כל זאת כעין מזון רוחני אשר תיזון ממנו הנפש להשאר דבוקה ואחוזה עם הגוף כל ימי שבתה פה בבית חומר, כן גם הכונה הראויה אשר יכונו בני ישראל בהקריבם את קרבנותיהם, ובשמרם כל חקיו אשר צוה במעשה הקרבנות תועיל להם מאוד להשלים נפשם ולהיישיר דרכם בכל מפעלם, ולתקן מדותיהם וכל תכונותיהם, עד שיהיו ראוים שתדבק בהם השכינה וכבוד ה' עליהם יראה, וזה שאחז"ל על הקרבנות בכלל, "ריח ניחוח לה', נחת רוח לפני שצויתי ונעשה רצוני, "ולו היו ישראל באותו מדרגת השלמות עד שהיו הולכים בדרכי ה' ושומרים כל מצותיו אף בלי עבודת ומעשה הקרבנות, הלוא יותר טוב היה להם, כי האיש אשר מעצמו יתעורר ויגבה לבו בדרכי ה' בלי הצטרכות אל הערה חיצונית לזה ע"י מעשה ועבודה גופנית, הלא בלתי ספק יותר ייִרצה לפני ה', כמאה"כ "עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח," וע"ז מורה גם מאה"כ "כי לא דברתי את אבותיכם וכו' ביום הוציאי אותם ממצרים על דברי עולה וזבח, כי אם הדבר הזה צויתי אותם לאמור שמעו בקולי" וכו' ורומז בזה על מאה"כ (שמות י"ט:ה?) "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי" וכו' אפס אחרי שהראו ישראל אח"כ במעשה העגל שלא הגיעו לאותה מדרגת השלמות לבלתי הצטרך עוד למעשה גופני המעורר אותם אל ההשכלה העיונית האמיתית נצטוו באמת מאוהל מועד על מעשה הקרבנות.

הנה לפנינו שיש ב' מיני קרבנות, הא' אותן הבאים על החטא, והב' קרבנות תודה שלמים ועולות, ושני אלה ירצו לפני ה' רק בהיות הכונה הראויה והטהורה מחוברת להם, וזולתה פגול המה ולא ירצו, כמאה"כ "ולא תאירו מזבחי חנם", (ר"ל אם לא תחברו הכונה הראויה והנרצית אל מעשי הקרבנות אשר תעלו עליו) אין לי חפץ בכם וכו', ומנחה, (ר"ל כזאת המובאת בלי הצטרפות הכונה הראויה) לא ארצה מידכם" והנה כל משכיל ישפוט מעצמו, כי גם אם הכונה הראויה היא בחוברת עם מעשי הקרבנות בכל זאת נרצה המין הב' אשר איננו בא על חטא יותר מהמין הא' הבא רק לכפר על החוטא אשר חטא ואשם לאלהיו, וידוע ג"כ כי קרבן נח בצאתו מהתיבה היה ממין א', כי הביאו לכפר פני עליון על שגגתו ושגגת בניו, כי גם הם לא הטהרו למדי מחלאת המדות הרעות, ורק בבחינת זולתם מהדור הרע ההוא היו טובים ונכוחים כמחז"ל "בדורותיו היה צדיק, ולא בדורות אברהם ויצחק", ואמרו "אפי' נח שהיה בהם לא היה כדאי," (שינצל בנס נפלא כזה ממי המבול, ורק למען קיים העולם והחיות נפש כל חי עמו נתרצה לו ה', וחמל עליו עד שניצולו הוא ובניו) אפס התמידים שנצטוו ישראל להקריב בכל יום אף בעת היותם הולכים בדרך הטוב והישר היו ממין הב' הנרצה יותר לפניו כקרבן הבל שהיה טהר לב ונקי כפים ששעה ה' אל מנחתו, וכקרבן שלמה שהקריב אלף עולות נדבה בהיותו עוד במדרגה שלמותו עד שנראה אליו אז הי"ת בגבעון, ועל ב' מיני קרבנות אלה רומז המדרש שהחל בו הרב "מלה"ד למלך וכו', כי בקרבן נח נאמר "וירח ה' את ריח הנוחוח" המורה שערב לו קרבנו שהיה ממין הא'. כמו שערבו לו התלמידים שנצטוו ישראל להקריב שהם ממין הב', ועוד לא ידענו איזה משניהם ערב לו יותר? אך באמרו "זאת תורת העולה, היא העולה" וכו' המוסב על קרבן התמיד נראה שהיא נבחרת ואהובה לו יותר בעבור היותה ממין השני" וע"ז יורה גם מאמרם ז"ל, "כימי עולם ימי משה" (שנצטוו בהם להקריב קרבנות על החטאים) "וכשנים קדמניות, כשני שלמה" שהקריב אלף עולות נדבה, או "כימי עולם אלו ימי נח, וכשנים קדמוניות אלו ימי הבל וכו'."

תועלת כלל כענין עונשי הגוף אשר יצוום הדתות. או שיהיו לתועלת המקריבים משרתי המזבח אשר חלב זבחימו יאכלו. או להשחתת הנקרבים והפסדם. והנה הענין הראשון הוא מבואר הביטול. כי לא ישוער שיהיה כן רק במה שיורה שחסר ממנו יתעלה דבר יתפייס ויתרצה בהשלימו לו. וחלילה לו מזה כמו שאמר המשורר (תלים נ') לא אקח מביתך פר וגו' כי לי כל חיתו יער וגו'. ויבא עוד ביאורו. אמנם ישעיה הנביא דבר בזה הענין בפירוש ואמר ולא אותי קראת יעקב וגו'. לא הבאת לי שה וגו'. לא קנית לי בכסף קנה וגו'. אך העבדתני וגו' וסוף אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וגו' (ישעי' מ"ג). והכוונה כי בכל מה שעשו מאלו הקרבנות לא היו לו לתועלתו כלל כי הוא יתעלה לא נהנה דבר מהם עד שיאמר שתגיע להם מחילת עונותיהם חלף מה שקבל מהם מהעבוד' וממתנות הקרבנות. אך מה שהגיע אליו יתברך מהם הוא היגיע' והלאות בחטאתם ובעונותם בלי שום תועלת והנאה כלל ואם תאמר א"כ במה הם מתכפרים אמר אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני. ומה נכבד טעם כפל השם לומר אני אני הוא שעשיתי לא למען שום דבר אחר שיחובר אלי. שאם היתה המחיל' מחיריית היתה מסובבת משנינו אבל כשלא היתה שם שום תמורה לא נעשה כי אם למען צדקי והנה חטאתיך אשר זכרתי לא אזכור פרטם עתה כדי שלא להלבין פניך אבל אם תרצה אתה הזכירני ונשפטה יחד ספר אתה מה שתרצה מהם למען תצדק (שם) הנה נתבאר שהשתדל הנביא להוציא דבר בליעל אשר כזה מלב הפתאים ולפי זה לא נמצא בתורה בענין הקרבנות המובאים על המזבח מזה המין לשון עבודה כלל. רק אמר משה (שמות י') ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' כי דבר עמו ע"פ דרכו כי דרך העכ"ום לעשות קרבנות דרך עבודה כמו שאמר (דברים י"ג) נלכה ונעבדה אלהים אחרים. ולזה הזהיר הכתוב (שם י"ב) השמר לך פן תנקש אחריהם אחר השמדם מפניך ופן תדרוש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני לא תעשה כן לה' אלהיך כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם וגו'. אמר כי הקרבנות המצויין בתורה האלהית אינם דרך עבודה כמו שעושין העכ"ום לאלהיהם. והראיה שהם שורפים את בניהם ואת בנותיהם לפניהם כסבורים שהם נעבדים בכך ומקבלים הנאה מהם אמנם העבודה האלהית אינה רק שתשמרו לעשות את אשר יצוה אתכם לא להוסיף ולא לגרוע כי בזה לא תחוש התורה מהפיל שם עבודה. (שם י') את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד וגו'. (שמות כ"ג) ועבדתם את ה' אלהיכם. כי בכל מה שתהיה העבודה בלב ותקון המעשים הוא נגלה שהתועלת הוא לעובד ולא לנעבד וכמ"ש (דברים שם) ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך לשמור את מצות ה' ואת חוקותיו אשר אנכי מצוך

היום לטוב לך. ועל הענין הזה יחסו חז"ל (מכלתא ס"פ בא) מאמר מה העבודה הזאת לכם אל הבן הרשע מן הבנים כי לבדו כן יחשוב שהקרבן ההוא בא בתורת עבודה בה יפיק המקריב מה שכוון אליו בתורת מחיר והנה זה הדעת הוא מבואר הביטול: אמנם הענין הב' ואם רחוק כראשון ימאנהו השכל האנושי בטעם מספיק. וזה שא"א שיושת כופר על החוטא אם לא בשיערך לפי מעלת אשר יחטא אליו: וכיון שהאל יחעלה אין ערוך אליו לשום דבר מהדברים הנה הוא נמנע לשום שומא בחטא אשר יחטא ליי'. והוא מ"ש עלי הכהן אל בניו כשאמר אל בני כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם יי' אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ואם ליי' יחטא איש מי יחפלל לו (שמואל א ב':כ"ד-כ"ה) ירצה בני השמועה אשר מעבירים מכם עם י"י ביניהם לא טובה היא ולא ידעתי על מי תסמכו במה שחטאתם ליי' אלהיכם שאם יחטא איש לאיש עד האלהים יבא דבר שניהם והם ישיתו עליו עונש כפי ערך המבייש והמתבייש ונתן בפלילים וימחל אמנם כאשר יחטא איש ליי' מי הוא זה ואי זהו אשר יוכל להשפט עמו ושכבר פרע מה שהיה לו לפרוע על מה שחטא אליו. ועל זה הדרך אמר הנביא (מיכה ו') הירצה יי' באלפי אלים וגו'. האתן בכורי פשעי וגו'. הנה שזה אין טעם הגון אל הקרבנות: אמנם הענין השלישי יהיה מגונה מאד שיהיו הכהנים אוכלים חטאת עמם ושמחים הייטב בעיני ה'. ועוד שכמה וכמה חטאות ועולות שאין להם חלק בהם כלל כי נשרפו כליל על גבי המזבח או חוץ למחנה. ואין צריך לומר לענין הרביעי שאין בו שום טעם וחלילה לאל לבלע ולהשחית.

ועוד יש ספק עצום במה שלא צותה התורה להקריב קרבן כי אם לשוגג. כי יראה שהצורך יותר גדול לחוטאים בדעת ובזדון משני טעמים. האחד כי רבים עתה עם הארץ החוטאים במזיד ובלתי כובשים את יצרם מאשר יחטאו בשוגג ובלי דעת וראוי לחוש אל הרוב. והשני כי הנה החוטא בשוגג אינו חוטא על דרך האמת ואינו צריך לעשות תשובה כי לא יפול בו חרטה ותשובה ואשר אינו חסר תשובה למה יביא קרבן. אמנם המזיד הוא חוטא באמת והוא אשר הצריכו הכתוב תשובה וכאשר צוהו על התשובה ראוי להטיל עליו קרבן כשיתחרט וישוב וכפר עליו מחטאתו ונסלח לו:

ואולם המין הזה מהקרבנות שהטילם הכתוב על החוטאים איש בחטאו. כבר נוכל לומר שהן באים לצורך החוטא להטיל בו גערה ותוכחה על חטאתו אשר חטא בה. ואם אין שום ערך בינו לבין אלהיו לא מפני זה יפטר וילך לו. אבל היה החסד האלהי להגביל ענינו ולפשרו כפי הראוי לתועלת הכללי כדי שלא תנעול דלת התשובה בפני החוטאים והוא אחד מהענינים שויתר האל יתעלה אצל האומה הזאת ממה שיאות לו מגדולתו

בכל שאר הדברים אשר כתבנו בפרשת המשכן שער מ"ח. וכמ"ש (ישעיהו מ"ג:כ"ה) אנכי אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני כנזכר:

ובמדרש (ילקוט יחזקאל רמז שנ"ח מפסקת') שאלו לחכמה חוטא מה ענשו אמרה (משלי י"ג) חטאים תרדף רעה. שאלו לנבואה חוטא מה ענשו אמרה (יחזקאל י"ח) הנפש החוטאת היא תמות. שאלו לתורה חוטא מה ענשו אמרה יביא קרבן ויתכפר. שאלו להקב"ה חוטא מה ענשו אמר יעשה תשובה ויתודה ויתכפר דכתיב (הושע י"ד:ג') קחו עמכם דברים ושובו אל יי' הדא הוא דכתיב (תלים כ"ה) טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך: הנך רואה כי חז"ל סדרו בכאן הדעות הנופלות בזה הדרוש ונתנו חלופם לפי טבעם וענינם. וזה כי המה ראו שהחכמ' האנושית לפי שרשיה והנחותי' מצד פחיתות החוטא וגודל אשר חטא לו היותו בלתי בעל תכלית ובלי שום ערך ודמיון כלל כמו שאמרנו לא תגזור בחוטא שום תיקון כלל אלא שהחטאים תרדף רעה עד כלותם לשרש מארץ גזעם וכמו שנאמר בבית עלי אשר זכרנו (ש"א שם) וגדעתי את זרועך ואת זרוע בית אביך מהיות זקן בביתך. אמנם ששאלו למדרגה אשר עליה והיא המדרג' הנבואיית אשר תשיג במהות הנפשית ואמתת עצמותן ויודע שלכל אחת מהן מחיצה בפני עצמה ולא תתקשר נפש הבן עם נפש האב ולא עם זולתו מהקרובים כשאר בשר עד שיחוייב שתפסד קצת וכמ"ש החכם שלמה ברוח קדשו על זה החלק השלם מהאדם (קהלת ד':ח') יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו כמו שפירש שם היטב לזה תשיב אמריה הנפש החוטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה (יחזקאל שם). והכוונה כי לא כאשר תגזור החכמה האנושית חטאים תרדף רעה מאב לבנים כי כל אחת מהנפשות היא נבדלת מחברת' ולא תשיג האחד עונש זולתה כמו שביאר לגמרי באומרו קודם זה (שם) הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה הנפש החוטאת היא תמות. ואמר למה יתיחסו הנפשות לאבות ולבנים כי במה שהן נפשות אין להם אב ובן כי כלם הם שלי בענין אחד כאומרו (דברים י"ד) בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו וגו'. כלומר לא יתגודד הבן בעבור האב כי בנים אתם לה' אלהיכם ועוד אביכם חי ולא האב בעבור הבן כי הבנים בניו יתעלה וכל זה בבחינת הנפשות ואם כן החוטא לבדו ישא עונו כמו שיבא שער צ"ט ב"ה. וזאת היא תשובת הנבוא' מצד מה שהיא שלמות מושפע באיש הנביא לבד: אמנם מצד שהיא נבואת תורה כוללת משימה דת אל הכלל היתה תשובת' יביא קרבן ויתכפר. וזה שיתכן מאד לפי התועלת הכללי שתושם דת שהחוטא בשום צד על אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשנה יביא קרבן ויתכפר כמו שהסכימו בזה כל הראשונים

ז"ל שהוא תועלת נפלא בו יבואו האנשים החטאים לכלל דעת והכרה בשיעור חטאתם כאשר יראה שהקרבן הנקרב על חטאו ישחט ויופשט וינותח וישרף על האש אשר על המזבח כי ישים אז על לבו שכן משפטו על חטאו וכן ראוי שיעשה לו לולי ה' שרחם עליו לשום אשם נפשו או זולתו מהקרבנות ומתוך כך יהיה מורא שמים עליו באופן שלם והיתה זאת תחבולה נפלאה לפי שעל הרוב לא יכיר החוטא גודל חטאו כי אם בהגיע אליו שיעור ענשו. הלא תראה קין כאשר שמע מפיו יתעלה שאמר לו (בראשית ד') קול דמי אחיך וגו' ועתה ארור אתה מן האדמ' וגו' כי תעבוד את האדמ' לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ וגו'. הנה אז הכיר גודל עונו ואמר גדול עוני מנשוא הן גרשת אותי וגו'. ואמר כי מתוך כובד העונשין יכיר גודל החטא מה שלא היה מכיר בו תחלה. קרה לו ולחביריו בזה, כמקרה השכור הנכנם אל החנות ושותה ומשתכר ואינו מכיר רוב שתייתו עד שישאלו ממנו מעות הרבה. וכמו שאמר החכם כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים (משלי כ"ג) בכיס כתיב ויש אם למקרא ולמסורת. וטעם המסורת כי כאשר יתן בכיס עינו וישתה לפי דמיו לא לפי רצונו אז יתהלך במישרים. וטעם המקרא כי היושר השלם הוא כאשר יתן בכוס עינו ובבחינת הנזק המגיע לו ממנו יבדל מהמותר לא מדאגה מדבר ההוצא' ולא מזולת'. מכל מקום העונש יורה חטאים שיעור חטאם. וזה לשון הרב המורה פרק מ"ו חלק ג' ולא יהיה זה הטעם חלוש בעיניך כי כוונת אלו הפעולות לישב בנפש כל חוטא וכל איש מרי כי צריך להזכיר חטאו תמיד כמו שנאמר (תלים נ"א) וחטאתי נגדי תמיד. ובמדרש (זוהר פ' ויקרא) חד עתירא קריב קמי כהנא תרין יונין אמר ליה כהנא קורבנא דא לאו דידך הוא אתי לביתיה והוה עציב אמר ליה אחוי אמאי את עציב אמר ליה דלא קריב כהנא קורבנא. אמר ליה ומאי איהו אמר ליה תרין יונין אמר ליה לאו דידך הוא דהא כתיב (ויקרא י"ד:כ"א) ואם דל הוא ואין ידו משגת והביא שחי תורים וגו'. אלא קריב קרבנך. אמר ליה ומה איהו אמר ליה חד תורא. אמר ליה ומה כל כך חמירא חד מחשבה נדירנא דלא סליקנא על לבא עוד מחשבה דחטאה מכאן ולהלן מה עבד כל יומא אשתדל בסחורתא ובליליא נאים כד איתער קרי ליה אחוי למילף לה מילי דאורייתא והוא לעי עד דסליק יממא אשתכח דאוליף אוריתא והוו קראן ליה יהודא אחרא. והכוונה מבוארת מכל צד. אמנם היה זה הקרבן מכפר בין שיהיה מהבעל חי הבלתי מדבר או מהדברים אשר תחתיו על השגגות אשר תיעשנ' בלא יודעים. אמנם כאשר יחטא האדם בדעת כמו שנתבאר בב' ובג' מהז' מספר המדות ויבא ענינו בפרשת סוטה ונזיר שער ע"ג ב"ה הנה אז לא נתן לכפרת קרבן מב' טעמים. הא' כדי שלא יתפרסם לרבים כי יש אדם משכיל ושלם בדעתו ויודע רבונו ובלתי כובש את

עצמו מעשות הרע בעיניו כי הוא שלוח רסן והתר רצועה להורות חטאים בדרך פשעם. והב' כי זה אשר חטא בנפש מדברת אינו ראוי שיתכפר בנפש בלתי מדברת או בפחות ממנה אבל שהנפש החוטאת עצמה היא אשר תבחר ותקרב על מזבח התשובה השלמה בצומות וענויים ומעשים טובים כמו שאמר הנביא (ישעיהו נ"ח:ה') הכזה יהיה צוה אבחרהו יום ענות אדם נפשו. ואמר (שם) הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע וגו' כמו שיתבאר בפרשת יום הכפורים שער ס"ז בעזרת האל. ומה יקר מאמר הנביא האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי הגיד לך אדם מה טוב ומה יי' דורש ממך וגו' (מיכה ו') ירצה שהפשע והוא אשר יחטא האדם בדעתו ובכוונתו למרוד או החטא אשר נפשו ידעה בו ועשאו במזיד איך יכופר בזבח ומנחה ואף על פי שיתן בכורו ופרי בטנו לקרבן תחתיו. אמנם התקון הטוב המיוחד אליו הוא שלמות הנפש עצמה בעשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיו. (מיכה שם) וכמו שאמרו ז"ל על בית עלי בזבח ומנחה הוא שאינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה ומעשים טובים (ר"ה י"ח:). והוא מאמר החכם (משלי כ"א:ג'). עשה צדקה ומשפט נבחר ליי' מזבח. והוא מאמר השם יתעלה לבדו יעשה תשובה ויתודה ויתכפר. והוא מבואר כי זה לא ידבר כי אם במזיד באשר הוא צריך לעשות תשובה כמו שאמר (הושע י"ד:ג') קחו עמכם דברים ושובו אל יי' הדא הוא דכתיב טוב וישר יי' על כן יורה חטאים בדרך. ירצה כי הוא טוב ורוצה בקיומם של בריות והוא ישר ומצד יושרו הוא חפץ במשפט ואיך יתפשרו שני הענינים כי אם במה שיורה חטאים בדרך התשובה כי אז יוסכמו הטוב והיושר יחדיו לרחם על החוטא ואפילו מזיד. ואצל התשובה בשער ק' יתבאר זה יותר בעזרת האל. והכלל שזה המין מהקרבנות לא יקשה עליו מציאות כוונתו וגם לפי דרכו יצדקו מאד הכתובים המורים על צרכם עם אותם שיורו שאין חפץ השם יתברך בהם כי טוב הוא לאדם שלא יחטא משיחטא ויביא קרבן וכמו שאמר החכם וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח אשר אינם יודעים לעשות רע (קהלת ה'). יאמר זה על הקרבנות המצווים בתורה על השגגות הנעשות בלא יודעים. ואמר כי יותר טוב וקרוב לשכל לשמוע דברי התורה והמצוה עד שידע ויכיר בין טוב לרע לפי התורה ממה שיעזב אל הפתיות ויבא בהם לידי שגגות המחייבות להביא עליהם זבח לפי שלא ידעו בעשות הרע. ועל זה הדרך יתבארו כל הכתובים המרחיקים אותם ואם הם רבים לא אאריך בביאורם רק מה שיבואו לפי דרכנו. ובהמשך דרכנו נוסף על מה שדברו בהם הראשונים בפירושיהם. אמנם המין השני מהקרבנות אשר בלי עון יריצון ויכוננו כנון זבחי שלמים נדר או נדבה עולת ראיה חנוכת המזבח וחנוכת הבית וכדומה הוא מה שיקשה מאד טעמו על השכל

האנושי כי לא יוכל למצוא מה העבודה הזאת ומה טעם יש בה עד שהזרות והקושי הזה הכריחו לרב המורה ז"ל לכתוב מה שכתב בפרק ל"ב מהחלק הג' שכלם הם מכוונים מהתורה האלהית על הכוונה השניה ולבער גלולי ע"א המורגלת ראשונה ואין אחד מהם שיהא מכוון לעצמו ותלה סברתו זאת במאמר ירמיהו (ז) כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום וגו'. על דברי עולה וזבח כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי וגו'. ויתר הכתובים אשר יובן מהם שאין חפץ השם יתעלה בקרבנות כמו שאמרנו. וכבר השיגוהו האחרונים (רמב"ן ויקרא) בטענות חזקות והכו על קדקד סברתו זאת מכות גדולות ונאמנות לא זורו ולא חובשו מטעם רבוי הקרבנות וחמר דקדוק ענינם ופרטם ורובי תורתם ומשפטיהם וכל הלכותיהם שא"א שיהיה הכל ללא דבר. לא נעלמו דברים אלו מעיני הרב אלא שהפשיר אותם במים קרים לא תתקרר הדעת בהם וזה כי הוא כתב זה לשונו ואני יודע שנפשך תברח מזה הענין בהכרח בתחלת המחשבה ויכבד עליך ותשאלני בלבבך ותאמר לי איך באו מצות ואזהרות ופעולות עצומות מבוררות מאוד והושם להם זמנים והם כלם בלתי מכוונות לעצמם אבל מפני ד"א כאלו הם תחבולה שעשה השם לנו להגיע אל כוונתו הראשונה ואי זה מונע היה אצלו לצוות לנו כוונתו הראשונ' ויתן בנו יכולת לקבלה ולא היה צורך לאלו העניינים אשר חשבת שהם על הכוונה השנייה. שמע תשובתך אשר תסיר מלבך זה החולי ויגלה לך אמתת מה שעוררתיך עליו והוא שכבר בא בתורה כמו זה הענין ובשוה והוא אומרו (שמות י"ג:י"ז) ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה. ראה איך צדד הרב פני הספק אל אופן שיוכל לקבל תשובה מה באומרו כאלו היא תחבולה וכו'. ואי זה מונע וכו'. כי עקר הקושיא אינה רק שאפילו לנהוג בענין זה אופן התחבולה ודרך המנהג הטבעי בתאר הענינים שזכר היה סכלות עצומה להאמין כי ראה השם יתעלה להרבות מהם בכמו זה השעור ולדקדק במעשיהן כל אלו הדקדוקים ולהחמיר עליהם כל החומרות ההם ולחלל עליהם כל ימים טובים ושבתות שבעולם אחר שלא היתה הכונה רק להעתיקם מהם. ועוד שודאי הנדון שלפנינו הוא הפך המשלים שהביא וזה כי שם לא נמשכה התחבילה כי אם זמן מועט ונשאר תועלת התכלית לעד אבל בכאן נשארה תעתוע התחבולה לנצח לתכלית שלא היה הצורך בו אלא במעט זמן מההתחל' לבד. וגם כי הוא הודה שלא הספיקו לו כל ספרי הצא"בה למצוא סבה לכל מעשה הקרבנות כמו שהוא ביין הנסכים ובאזוב ושני[217]

[217] ספרי הצאבה, הם ספרי העמים הקדמונים אשר עבדו הכוכבים ומזלות, ועבודה זו נקראת בלשון ערבי צאבה, מלשון צבא, לפי שעובדים לצבא השמים, ובלשון עמים צאבעיסמוס ספריהם כתובים כל מיני העבודות והקרבת קרבנותיהם לאליליהם.

התולעת ושתי צפורים לא במצורע ולא בפרה אדומה כמו שכתב פרק מ"ו ומ"ז חלק שלישי וכן בפרק מ"ח כתב שלא מצא שם טעם לאיסור בשר בחלב ומדהא לא ידע מר מילי אחריני איכא וכו'. ועוד קשה מזה למה לו לשלמה המלך להעלות אלף עולות פעם אחת (מלכים א ג׳:ד׳) וליתר המלכים אשר כן עשו אשר לא צוו עליהם ודי להם מהאיסור מה שהתירה התורה. ומה יעשה אל קרבנות האבות אשר העבירו גילולי עבודת אלילים מהארץ. גם בקרבנות הראשונים. אדם קין והבל ונח אשר לא קדמה להם עבודת אלילים מעולם וכ"ש שלא נצטוו עליהם על הכוונה השנית. והנה אלו הם קושיות חזקות אשר לא יוכל להרפא אמנם הנרבוני שעשה עצמו זקן ביתו של הרב ז"ל ואפטרופא שלו בהגיעו בפירושו אל הפרק הנזכר הוא מתמרמר מאד כנגד אלו המקשים הספקות העצומות מנח ובלעם ושמואל וזולתם וגם נגד המקבלים אותם ומשתדלים בהתרתם ואמר שאלו ואלו לא הבינו כוונת הרב בפרק ההוא ולא ירדו לסוף דעתו והתחכם לבאר כי הנה הרב לא חשב לתת טעם על תועלת הקרבנות וצרכם כי תועלתם ידועה ונכרת שהם העבודה היותר מפירסמת שתעשה לשם אלהות כענין התפילות והצעקות והצומות ודומיהם שהם מחזקים האמונה ומעוררים הכוונה וההתיחדות אל האלהים. אבל שכל עצמו היה לתת טעם למה שנצטוינו עליהם בתורה כי אמר שהיה זה להרחיק אותנו מעל אלהים אחרים ולהסב לבנו אליו ושכבר היה מותר אצלנו זאת העבודה כיון שלא נעשת בבחינת עצמה רק על הכוונה השנייה שהיא ההתעוררות על חוזק האמונה וההתיחדות הנזכר אלא מפני שיהיה דבר זר בעיני המונם כמו שאומר בזמננו זה שלא יתפללו אל השם ולא יצומו לפניו אבל שיספיק בכוונת הלב לבד ואף על פי שגם זה לא ירע רק בלב ההמון כי החשובים כבר אמרו ודומו סלה. סוף דבר שהקרבנות אצל הרב ז"ל כדברי הצומות וזעקתם שוה בשוה אלו ואלו שלא יבוקשו בבחינת עצמן כי אם על הכוונה השניה ובזה האריך וכפל דברים ומאד אפלא מזה האיש כי מנהגו בכל מה שביארו בספר ההוא או רובו לטמא הטהרות ולפגל הקדשים ולפחות לגלות מומים נסתרים. ועתה משתדל לטהר ולתקן את הדמאי בתעתועים ודברי הבאי. שאם כדבריו מה צער היה לו לרב בטעם הקרבנות שהוצרך להקדים חידות ומשלים מפליאות הטבע ותחבולות המנהיג היה לו לומר שמעשה הקרבנות והתפלות והצומות והדומה מהם כלם הם ממין אחד והוא לחזק אמונת מציאותו יתעלה והשגחתו ולסבב הבקשה והתוחלת מאתו יתעלה לא מהזולת. ואחר שיש בעצמיותן טעם נכון למה לא היה הטעם ההוא סבת צואתן בתורה ולמה אמר שהיה מבטלן אלא שלא הספיקה לו תחבולה לזה. והנה הרב עצמו שם הבדל נפלא בין הקרבנות והתפלות כמו שאמר כי לפי שהתפלות הם קרובות יותר אל הכוונה

הראשונה לזה היה מצותן בכל אדם ובכל זמן ובכל מקום אמנם הקרבנות שהיו רחוקים מהכוונה הראשונה המעיט מציאותן מאד. ועוד אם כדבריו למה לו לרב ז"ל לעורר על עצמו זה הספק העצום לומר ואני יודע שנפשך תברח וכו'. כי למה תברח נפשנו שאין ספק שכל מיני העבודות כל עוד שירבו ויארך ענינם ואפילו יותמדו בלי הפסק הוא יותר מועיל כי לפי כן תתחזק האמונה ותתרבה האהבה וימצא הדבקות וכמ"ש (ברכות כ"א.) ולואי שיתפלל אדם כל היום כלו ולמה לו לבקש תחבולות דרך המדבר ים סוף. והכלל שאין ממש בסניגוריא זו להוציאו מידי הספקות העצומים וכמדומה לי שאין דעתו של סניגור זה נוחה בדבר בלתי מתוקן אם לא שימציאהו מעצמו מי יתן איפא החרש יחריש ולא יטיל מומים במקום שאינם ועל כיוצא בזה אמרו (במדבר רבות פ' כ') לא מדבשיך ולא מעוקציך. ועתה אומר כי מה שיראה האמת והיושר בענין הזה הוא שכל הקרבנות כלם הם באים בעצם וראשונה לשתי הבחינות הראשונות שזכרנו ראשונה רצוני לפיוס ורצון לפני האל יתעלה ונתוכחת מוסר המקריב אלא שיתחלפו ב' המינים בעניינים האלה בפחות ויתר. אמנם השלישית והיא תועלת המשרתים תמשך מהם במקרה ובכוונה מה כמו שהרביעית והוא השחתת הנקרב תמשך בהכרח ובלא כוונה אליה כלל. אמנם איך יתכן שיהיה זה מבלי שישיגונו הספקות הנזכרות הוא כפי מה שאומר אחר שאזכור דעת החכם החבר ז"ל אשר השיבו אל המלך כוזר על שאלה זו עצמה למה שראיתיהו כמו שער לבוא בו אל אלו העניינים החמורים עם שלא נשלמה התשוב' על ידו. וזה כי הוא ז"ל אמר (כוזרי מ"ב סימן כ"ו) שכבר ימצא דבוק השכינה האלהית עם האומה הישראלית באמצעות הקרבנות הנקרבים בבית מקדשו כענין שתמצא הנפש השכלית עם הגוף על ידי המזונות שנזון בו וכמו שלא נודע טעם הזנת זאת הנפש העליונ' באלו המזונות הגשמיים שאינם מטבעה אבל מצאנו ראינו תועלתם. ככה לא נדע טעם צורך השכינה אל אלו הקרבנות אבל נמצא דבקות השכינה עמנו באמצעותם. והנה הוא מבואר כי נוסף על מה שהוא ביאר הדבר הנעלם בנעלם כמוהו. הנה המשל אינו דומה לנדון וההבדל ביניהם הוא גלוי כי הנה המזון הוא צורך נכר ומפורסם לבריאות הגוף אשר הוא הכרחי לעמידת הנפש וקיומה אצלו ודאי תטרד בטרדת הגוף כמוזכר שם מה שלא יהיו כן הקרבנות לא צורך השכינ' ולא צורך האומה כדי שתתקיים עמהם השכינ' והדבקות האלהי ביניהם. ובמקום הזה לא נלמוד סתום מן המבואר אחר שלא הושוו בטעם. אלא שאני אומר שהענין בהם שוה ומבואר בלתי מוסכל וזה כי כמו שיושלם בריאות הגוף על ידו המזונות ובבריאותו יהיה לו שלום עם נפשו ותדבק אליו. כן יהיה הענין באלו הקרבנות כי בטוב ההשקפ' הם נותנין הבריאות והשלמות אל כללות האומה

ואל יחידיה וסגולותי' כדי שימצא אצלם הדבקות האלהי בלי ספק. והוא כי מהידוע שהנפש האצולה והמתעצמת באדם השלם ברוב זירוזו והשתדלותו אשר על זה נאמר (בראשית ב':ז') ויהי האדם לנפש חיה כמו שנתבאר שם שער ו' היא נפש יקרה ומעולה מהיותה חיונית או היולאנית. והנה כמו שהם נבדלות במהיותיהן כן נבדלו מזונותיהם אשר בהם יתפרנסו ויתקיימו אצל הגוף כי הנפש החיונית אשר היא השלמות הראשון אל הגוף ניזונת ומתקיימת אצלו במאכל ובמשק' הגשמיים. אמנם זאת הנפש האצול' הרוחנית אינה מתפרנסת רק בדברים מחשביים שכליים כי לחמה הם כמו שנתפרנס' נפשו של אדונינו עליו השלום ארבעים יום זה שלש רגלים. וכבר כתבנו שם שלא היה ענין רחוק מאד אצל טבעה וכן בכל מה שיאכל וישתה יש לה מנה יפה מיוחדת לה אם שתהי' סעוד' של מצוה או שיכוין אל המצות התלויות בסעוד' ההיא מכשרות המאכלים והרחקת האיסורין לפי דרכי התורה או שיכוין אל ברכותי' או להסעיד הגוף ולהבריאו לעמוד לשרת לפני אלהיו בתושית התור' והעבוד' ולצאת ולבא בכל דבר שבקדוש' כי באמת הכונות האלו הנכבדות והרוחניות יעמידו הנפש הנכבדת ויקיימו אותה כי היא קדש ומן הקדשים תאכל. והוא טעם כי על מוצא פי יי' יחיה האדם (דברים ח':ג') כמו שנתבאר זה הענין כלו בשלמות בפרשת המן המיוחדת אל זה הדרוש הנפלא שער מ"א. והוא מה שאמרו ז"ל (ברכות ס"ד) כל האוכל מסעוד' שנהנה בה תלמיד חכם כאלו נהנה מזיו השכינ' כי השכל הנאצל הוא ודאי הת"ח המובהק המיסב בראש ועליו אמר החכם (משלי כ"ג) כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה כי אם בעל נפש יקרה הוא הרי הוא שם לפניו וחייב להכין לפניו מטעמים כאשר אהב כמו שכתבנו זה בשלמות בפרשת ויחי אצל מה שאמרו רב נחמן ורבי יצחק הוו אכלי בסעודת' וכו'. שער ל"ב. וזה ענין נכבד מאד ואמיתי יושלם ענינו במקומות שזכרנו ויתאמת איך תתקיים הנפש השלמ' בגוף על ידי מזונותי' הראוים לה. ועל זה הענין עצמו תתקיים השכינה ותדבק בכללות האומה הנבחרת במעש' הקרבנות לא מצד שהם מאכל לשכינ' ולא לאומ' רק שבהיטיב כוונתם בהם והקריבם באופן נרצה ונאות יועילו למו להשלים נפשם ולהכשיר מעשיהם לפני השם יתעל' עד כי טוב כונתם ועוצם שלמותם יהיו סבה מחייבת להמצא אצלם השכינ' האלהית ולא תפרד מהם בשום צד וכמו שאמר על הקרבנות בכלל ריח ניחח ליי' נחת רוח לפני שצויתי ונעשה רצוני (ספרי פ' פנחס) ובהסתלק הכוונה הזאת השלמ' מעל הקרבנות נעקר השלחן האלהי מלפניו ונתפרד' חביל'. האמנה כי טוב הכוונה והכשר' בענינם היה קשה למצוא אותה מצד הקרבנות המצויים בתורה לפי שלא נודע טעמם ומי הוא זה ערב אל לבו לשער

בהם שום השער' אנושית, לבד זה מצאנו קרבנות רבים ונכבדים אשר הם הקריבום שנים עשר נשיאי ישראל בחנוכת המזבח אשר לא צוה אותם ויראה שיש רשות לכל בעל דעת או שחוייב לתור ולדרוש בהם ובכוונתם אחר שהסכימו עליהם בטוב שכלם ויושר דעתם כי על כן הפליג בשבחם באומרו (במדבר ז׳:ב׳) ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבותם הם נשיאי המטות הם העומדים על הפקודים וכבר אמר ר' פ:חס בן יאיר (במדב ר רבות פ' י"ג) נתנאל בן צוער השיאם עצה זו דכתיב בו הקריב את קרבנו וגו'. לומר כי מעצת החכמ' המצוי' אצל שבטו מכל זולתו היה זה:

ובמדרש (שם פ' י"ב) קח מאתם באותה שעה היה משה מתירא ואומר שמא נסתלק' ממני רוח הקדש ושרת' על הנשיאים אמר לו הקב"ה משה אלו להם הייתי אומר שיביאו לך הייתי אומר שתאמר להם. אלא קח מאתם. מאתם היה הדבר הסכימ' דעתם לדעת עליונה. וכל זה אמרו חכמינו ז"ל לעורר לב האנשים לחשוב בהם מחשבות נכונות כפי הראוי לאנשים שלמים כאלה. ומזה באו הראשונים לתת להם טעם ורמז שכלי כמו שהביא ר"שי ז"ל (במדבר שם) מיסודו של ר' משה הדרשן שאמר קערת כסף בגמטריא תתק"ל כמנין שנותיו של אדם הראשון. שלשים ומאה משקל' על שם שהעמיד תולדות העולם בן ק"ל שנה. מזרק אחד כסף בגימטריא תק"כ ע"ש נח שהעמיד תולדות מבן ת"ק שנה שנגזר' גזרת המבול קודם תולדותיו עשרים שנה. שבעים שקל כנגד שבעים אומות. כף אחת כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה. עשרה זהב כנגד עשרה הדברות. מלאה קטרת רמז לתרי"ג מצות קטרת בגימטריא תרי"ג בחלוף קוף בדלת בא"ת ב"ש. פר כנגד אברהם. איל כנגד יצחק. כבש כנגד יעקב. שעיר כנגד מכירת יוסף. בקר שנים כנגד משה ואהרן. אילים עתודים כבשים כנגד כהנים לויים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים. ומספר השלשה חמשיות כנגד חמשה חומשי תורה וחמשה דברות שבלוח הראשון וחמשה בלוח השני (ירושלמי שקלי' פ"ו). והנה כל אלו הם רמזים נכבדים שיערום בהם כפי ענינם בכללות תולדות העולם ופנות שבטיו ויתידותיו בכללות האומה הנבחרת. ושוב מצאתי במדרש במדבר רבה (פ' י"ג) שהשתדלו חז"ל לתת טוב טעם ודעת בכל אלו הקרבנות בכל אחד מהנשיאים מתחלף מחברו והאריכו בזה ואחשוב שראו על ככה מפני שלא נשתמש הכתוב בהם בזכרון הא' או השנים ולומר אחר כך ויעשו כן כל הנשיאים כמורגל בענינים כיוצא באלו. אלא שהזכירם בכל אחד בשוה כדי שתתבאר כוונת כל אחד בפני עצמה כמו שכן עשה במספרם להשוות חשיבותם. אמרו שם רבנן אמרין אף על פי שקרבן שוה הקריבו כלם על דברים גדולים הקריבו וכל אחד הקריב לפי דעתו. התחיל נחשון והקריב על סדר המלוכה במה שהמליכו אביו

על אחיו והיה מסורת ביד חכמיהם וגדוליהם מיעקב אביהם כל מה שעתיד לאירע לכל שבט עד ימות המשיח. קרבנו קערת כסף אחת הקערה והמזרק כנגד מלכי בית דוד שעתידין לעמוד ממנו שמלכו בכיפה בים וביבשה. קערת כסף כנגד הים שהקיף את העולם ודומה לקערה. שלשים ומאה משקלה לפי שכשהקוה הקב"ה ביום שלישי של יצירה לימים במקום אחר קראם ימים. וימים בגימטריא מאה. בא שלמה והוסיף ים אחד שנאמר עליו (מלכים א ז׳:כ״ג) וקו שלשים באמה יסוב אותו הרי שלשים ומאה. ומזרק כנגד היבשה. שניהם מלאים וגו'. כנגד המנחות שהביאו לשלמה ועתידין להביא למלך המשיח. בלולה בשמן כד"א (קהלת ז׳:א׳) טוב שם משמן טוב. כף אחת עשרה זהב כנגד עשרה דורות מן פרץ ועד דוד (רות ד') שהיו מעשיהם נאים כריח הקטרת. פר איל וכבש כנגד אברהם יצחק ויעקב. ושעיר עזים וגו' כנגד דוד ושלמה. אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה כנגד ט'ו מלכים שהיו מן רחבעם עד צדקיהו מהם צדיקים גמורים מהם בינונים מהם רשעים גמורים. כיון שראה הקב"ה שהקריב על סדר האבות ושלשלת המלוכ' התחיל מקלס את קרבנו ואמר זה קרבן נחשון בן עמינדב וכזה וכזה דרשו על כל שבט ושבט בענינים המיוחדים להם בדברים האלה או הדומים להם כדאיתא התם:

[218]ואני הנה ראיתי וישמח לבי לפי שלסב' שקדמ' נתעוררתי קודם לכן לבקש טעם נכון לאלו הקרבנות והסכימ' דעתי על ענין כולל ומשותף כפי הכוונה המיוחדת ולדעתי לא נופל הוא מלהעלותו על ספר בכללם והרוא' ידרוש וישפוט. וזה כי כאשר נגמרה מלאכת המשכן המיוחסת אל העולם בכללו כמו שביארנו בענינו ונתיחד המקום ההוא לבית ועד ומכון שבתו של בורא עולם להורות על אמתת מציאותו ושהוא ברא הכל בנדבת

[218]ואני הנה ראיתי וכו', תוכן כוונתי, כי כמו שהמשכן עם כל כליו רומזים על תבנית העולם בכללו, כן ירמזו גם קרבנות הנשיאים אשר הקריבו אחרי כלות משה להקים את המשכן למען חנך אותו לעבודת הי"ת, על בנין העולם והגלגלים להורות כי את הכל ברא הי"ת רק לכבודו, שיכוין האדם מבחר כל יושבי תבל כל מעשיו לה', לעבדו בכל לבב, לבקר בהיכלו ולהשתחוות לפניו, וע"כ הביאו את קרבנם שש עגלות צב, ושני עשר בקר לרמוז על י"ב מזלות אשר באזור אחד יעמדו, אין דעם טהיערקרייזע, שש מהם בצד צפון לעומת שש האחרים העומדים בדרום, וקערת כסף בעבור היותה עגולה רומזת על כדור העולם שהוא עגול, והכסף בלובן מראהו רומז על מראה גלגל הלבנה שהוא ספיריי, אשר בתוך קעריהו, רויס שוכנת הארץ לדעת הקדמונים, (עיין מבוא לשער ל"א) ומראה הלבנה בעצמה שהוא ג"כ לבן, כמו שיורה על זה שמה "לבנה" ומשקל שלשים ומאה כמנין קל, להורות, כי העולם כולו וכל ענייניו קלים הם בערכם, וגם קל מהרה יכלו ויאבדו, כמו שיורה מזרק כסף על האדם בעבור שהוזרקה בו נשמתו, ושבעים שקל משקלו רומזים על שבעים שנות חייו על פי הרוב, גם יורה מנין ע' כסף זה על מין האדם הכוסף תמיד לחמוד קניני העולם, וכל אשר ירבה לו כסף וזהב לא יאמר די והכף העשויה מזהב הנחמד ונבחר מכל המתכיות, ומשקלה עשרה שקל, רומזת אל הנשמה הטהורה האצול' משפע רוחני של עשרה מדרגות השכלים הנבדלים אשר בעבור' נבחר גם האדם מכל יצורי תבל השפלים, וכן הולך הרב ומבאר שאר חלקי קרבנותיהם כולם דרך רמז על כוחות הנפש והגוף, והכח המחבר הרגשות ה' החושים בעורק הראשיי, שבמוח קרא בשם המשותף.

רצונו אחר שלא היה וכאשר אמר (שמות כ"ה:ח') ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כמו שאמרנו שם ראו הנשיאים השלמים האלה אשר כן תארם הכתוב לשם ולתהל' כנזכר לעשות קרבן נכבד יורמז בו ויורשם העולם הזה בכללו ותכלית כוונת הבורא יתעלה בו ובמציאותו ושהכל לא נברא אלא לכבודו ולעבוד עבודתו וזה מה שחוייב כל בעל שכל להעלותו על לבו ולחשוב בו מחשבות נוספות יום יום לא יסורו ממנו והוא שידע וישוב אל לבו שכל העולם כלו המונו ושאונו אינו כדאי לעצמיותו ושהאדם בגאונו וזדונו להבל דמה רק במה שיכוין מעשיו בעולמו לשמים להשלים את עצמו בהכין כל מעשיו ועבודותיו לעשות רצונו ולבקר בהיכלו ולהשתחוות לפני מזבחו ומתמונת עצמו ובשרו עיניו יחזו תוכן יצירתו עפעפיו יבחנו ענין בריאתו אשר הפליא ה' לעשות עמו וירים את עצמו תרומה לה' בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו וכל עצמותיו ראשי איבריו חושיו וכל כחותיו קרבו וכרעיו כלם יהללו יה ולא ימצא להם תכלית זולתו עד כי מהעולם הגדול יתחיל הכרתו ושבחו ובקטון יסויים וישלים את חובו כי ע"כ היתה הכוונה האלהית לשכון שכינתו בתכנו כמ"ש (ויקרא כ"ו:י"א-י"ב) והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים. וזאת לבדה פעולת עבדי ה' ונחלתם. ולזה היה קרבנם מה שיעיד ויורה על זה ברמיזות קרובות והוראות נכונות יתר מאד מהרמיזות אשר לראשונים שזכרנו אמנם נשתתפו כלם ראשונ' בהביא שש עגלות צב ושנים עשר בקר (במדבר ז':ג') כמספרם להסיע על ידם את משכן ה' ממסע אל מסע להתמיד שכינתו ביניהם כמו שהעולם בכלל יתקיים ע"י מציאות הי"ב מזלות אשר באפודה אשר הם גם כן שש כנגד שש תמיד מתהלכים סביב העולם והרי הם בתוך העם הקדוש ההוא כמזלות בתוך העולם ולמי ראוי להורות מה שמוטל על כל אחד מהאנשים לעשות לפי ההשקפ' שאמרנו זולתם. והתחיל נחשון שהוא אצלם במדרגת מזל טלה שהוא ראש המזלות לפי הנחת חכמי התכונ' לסבת שמושו בחדש האביב שהוא כמו התחלת החיים עם היות שהמזל ההוא מצד הנחתו במקום גלגלו אין לו סימן ראשיות מלזולתו כי כלם ראשים כמוהו וכולם עולים זה אחרי זה אין מוקדם ומאוחר. והפלא מה שכתב בקרבנו של נחשון וקרבנו קערת כסף מה שלא כתוב בשום אחד מהם והוא להורות על עטיפת אלו המזלות ושהמזל ההוא אינו הראש ע"ד האמת רק בהנחה כנזכר. ובמדרש (שם) א"ר ברכיה הכהן בר רבי למה כתיב וקרבנו בנחשון שאם בא להתגאות על אחיו ולומר אני מכובד מכם שאני הקרבתי תחלה הם משיבים אותו ואומרים לו אתה הוא שהקרבת אחרון שכן כתיב וקרבנו ע"כ. ראה נפלאות מדבריהם המורים על ענינם ממש אצל המזלות ועל דרך הפשט יבא עטף הוא"ו על מה שהקריב ראשונ' בשתוף הנשיאים

כלם. אמנם היה קרבנו קערת כסף אחת בחרו בכלי הזה להיותו בעגולו וקעירותו דומה אל כדור העולם כמו שנמצא ברמזים הראשונים לרמוז אל כללות העולם השפל שהוא בתוך קעירות גלגל הלבנ' ועשו אותה מכסף להורות על ספיריות הגלגל ומראה הלבנ' הקבועת בו כי כן ייחסו הטבעיים הכסף אליה ושאר המתכות לשאר הככבים ושיערו שיהיה שלשים ומאה משקלה שסימנם ק"ל לרמוז אל קלות ענייני העולם הזה כי הוא וכל תועלותיו באשר המה קל הוא על פני מים וקל מהרה יאבד: מזרק אחד כסף אין ספק שהיה המזרק קטון מהקער' כמו שמוכיח ממשקלן ומסתמא זה בתוך זה המה מובאים כמנהג, לרמוז אל האדם שהוא עולם קטון הנתון בתוך העולם הגדול וקראו מזרק על שהוזרק לתוכו כלשון חז"ל (סנהדרין ל"ח:) כיון שהוזרק' בו נשמה ואמר שהוא כסף להורות על הכוסף הראוי להמצא בו להשגת שלימותו כי ע"י כן תגיע הצלחתו כמו שכתבנו אצל אדני הכסף אשר במשכן וגם כי האדם הוא הנכסף לתכלית לכל הנמצאות השפלות הנבראות בשבילו: שבעים שקל בשקל הקדש: כד"א (תהילים צ':י') ימי שנותינו בהם שבעים שנה כי הם בקירוב ימי חלדו ועוד שסימן זה המספר הוא אות העין. והעין הוא כלי הכוסף והחמדה אשר אחריהם ימשך האדם בימי הבלו וגם כי כל משקלם קל מאד בהשקפת העין לפי עוצם התשוק' התמידית אשר תשאר תמיד בעינה אף כי ירדו מהם מאד כמו שנאמר (קהלת א':ח') לא תשבע עין לראות ונאמר (משלי כ"ז:כ') שאול ואבדון לא תשבענ' ועיני האדם לא תשבענ' וההוא גלגלא דעינא דאלכסנדר שכתבנו אצל ברכת יעקב שער כ"ד עד נאמן. שניהם מלאים סלת וגו'. כי שני העולמות האלו לא נבראו אלא שיהיו מלאים מסלת המציאות ומטובו הוא מה שנאמר בגדול (במדבר י"ד:כ"א-כ"ב) וימלא כבוד ה' את כל הארץ (ישעיהו ו':ג') מלא כל הארץ כבודו ובקטן (שמות ל"א:ג') ואמלא אותו רוח אלהים וגומר (שם ל"ה) מלא אותם חכמת לב וגומר (דברים ל"ד:ט') ויהושע בן נון מלא רוח חכמה ומזה הענין(שמות מ':ל"ד)וכבוד ה' מלא את המשכן כי משכן ה' הוא כעין שני העולמות האלו כאשר כתבנו במקומו שער מ"ח: כף אחת עשרה זהב וגו'. ירמוז אל מלא כף נחת רוח ממרום אשר נאצל על העולם הקטן הזה והיא נשמתו הטהורה האצולה משפע ואצילות העשרה הנבדלים העליונים במעלה על כל שאר הנמצאים כמו שהזהב הכי נכבד יותר מכל המחצבים והרי שלשה כלים אלו זה בתוך זה כמו שכן הנשמה בתוך האדם ושניהם בתוך העולם הגדול והיתה מלאה קטרת כי מטבעה להיות מקוטרת מר ולבונה מכל אבקת המעלות המדותיות והמושכלות וכ"ש בשיר ידידות (שיר השירים א':י"ב) עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו: פר אחד בן בקר וגו'. אחד שרמז אל כללית

העולמות בסתם נעתק לפרש תלקי העולם הקטן הזה וכחותיו אשר מהם נבנה והוכלל כי הוא מה שיביא האדם לדעת תכלית מציאותו ויגיעהו אליו. והתחיל פר אחד בן בקר לרמוז אל הכח השכלי כי הוא אחד מיוחד בגוף והיותר נכבד שבכל כחות הגוף כמו שהפר הוא היותר נכבד מכל הבעלי חיים הנקרבים. ואמר בן בקר כלומר בן דעת כי מלאכתו ושלמותו לבקר בין טוב לרע ובין אמת לשקר כמי שיבא. ואמר איל אחד על הכח המתעורר במעשים בכלל. כבש אחד על הכח החיוני בכללו. ולפי שבתחלת האדם לא יראה בו תשוקה אחרת זולת מה שתמשך אל הנפש הנזנה במאכל ובמשתה לבד. אמנם אחרי כן יתעורר אל ענינים אחרים מתאוות הנפש החיונית. לזה דמה הענין האחד אל הכבש בן שנתו והשני אל האיל. שהוא גדול וחזק ממנו: ושעיר עזים אחד לחטאת זה שטן זה יצר הרע והוא הכח הגובר באדם לכל עון ולכל חטאת ואע"פ שהוא בכלל הנפש החיונית עצם מעצמיה ובשר מבשרה עם כל זה לרוב הראותו בפעולותיו והתגברו בהם ראוי למנותו בפני עצמו. ואחר שזכר אלו החלקים דרך כלל נעתק עוד לחלק אותם אל חלקים אחרים דרך שמושם בפעולותיהם ואמר. ולזבח השלמים בקר שנים אמר כי לשלמות פעולות' צריך שיראו בהם כל אלו הענינים הנבדלים וזה שהשכל אם שהוא אחד במציאות כמו שאמר פר אחד בן בקר כבר יתחלקו פעולותיו אל בקר שנים והוא העיוני והמעשי כי בשניהם יבקר וידע להבחין בין אמת ושקר ובין טוב לרע כמו שאמרנו. אמנם בשיושלם ביד זה הביקור כשהיו מתוקנים אצלו ומוכנים לעבוד עבודתו אילים חמשה והם הכחות הנפשיות הידועות בשם. המשותף. המדמ'. השומר. הזוכר. המחשב. כי על ידי חמשתן משיג השכל השגותיו כמו שנתבאר בטבעיות וקראם אלים שהם כחות מחוברות ומתלוות אל הכח המתעורר הכללי אשר קראו למעלה איל אחד. ואמר עתודים חמשה על הכרחיות צרכו אל החמש' חושים המפורסמים אשר הם. הראות והשמע. והריח והטעם. והמשוש. כי המה או רובם משוטטות שלא ברשות ולכל אשר יפנו ירשיעו כעתודים אלו הקופצים בראש והם עושים מלאכת השעיר שזכר אלא שנעש' עתודים: כבשים בני שנה חמשה הם החמש' כחות הראשיות אשר לנפש הזנה המשמשות ראשונ' כנזכר והם. המושך. והמחזיק. המעכל. והדוחה. והמוליד בדומה. כי הם פעולות תמימות לא ירעו ולא ישחיתו ולא ישנו את פעולתם אם לא שיוכרחו מסבה חצונית ולזה נדמו אל הכבשים כי הסכמת הכחות האלו כלם אם אל בריאות הגוף ואם אל עבודת הנפש ושלמות פעולותי' כלם היא הכרחית בלי ספק ובהסכמתם והצמדם יחד אל השלמות יושלם תכלית החבור והצלחתו. ולזה אחר שהשלים כלל מה שרצהו בכוונת זה הקרבן המעול' אמר זה קרבן נחשון בן עמינדב. לומר כי עיקר זה

הקרבן הוא הקרבת עצמו ובשרו אל האלהים כי הוא אשר בראו בדמות העולם בכללו והדעת אותו ועבודתו הוא חלקו מכל עמלו באשר נחנו לו כמה עבדים ובני בית רצים לפניו למלאכת את ידו ולכן ראוי שיתאחד האדם עם בוראו ולעבדו שכם אחד ואפילו נוטלין את נפשו ומנתחין איבריו וכ"ש בכל ממונו. וזאת היתה כוונת כל אחד ואחד מאלו הנשיאים ואשר הסכימו עליה בעצה הגונ' וקרוב' אל השכל ומחוייבת שתהיה על זה האופן אם ברמז ואם בזכר ואם בבירור הגמור: והנה כמו שבהיות הכוונות מתחלפות כמו שאמרנו ממדרשי חז"ל לא יפול ההכפל בהשואתם כן בהיות הכוונ' אחת כשחוייב כל אחד מהאנשים להתיחד בה ראוי לכפלה להודיע שבחם שלא שנו מלבד מה שישמור בזה הכבוד הראוי ביום חנוכתם כפי מה שיור' עליו וא"ו וקרבנו כמו שאמרנו. ובזה הותר מה שהוקש' לקצת על אלו הפרשיות אשר זכרו הנרבוני בפ"ג ח"ג מהביאור למור' כמו שכתבנו בפרשת אליעזר שער כ"ב. ואתה תחזה כי הכוונות האלו הנפלאות באלו הקרבנות ודומיהם בכל הפעולות הן גופם של מזונות הנפש השלמה ופרפראותי' אשר בהם תחיה והיא היא הסעוד' האלהית אשר הוא ית' מיסב בראש והאבות וכל הצדיקים יושבין לרגליו כמו שכתבנו בפרשת המן והוא יתעל' מקבל נחת רוח ממנה כמו שכתוב בכל מקום (ויקרא א׳:ג׳) לרצונו לפני ה' (ישעיהו נ"ו:ז׳) עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי. ועל ידה יתחזק ויתרב' שפע האצילות העליון על בעלי הסעוד' הראשונ' ובה תדבק השכינ' אל התחתונים כמו שהיה הענין בחנוכת המשכן והמזבח על ידי אלו הנשיאים אמר הכתוב (במדבר ז׳:פ"ד) זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל קערות כסף וגו' וסיים (שם) זאת חנוכת המזבח אחרי המשח אותו וסמיך ליה (שם) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת אשר על ארון העדות מבין שני הכרובים וידבר אליו. ירצה שהועילה מחשבת חנוכתם לזה מאד כי לא כאשר יראה האדם יראה ה' כי האדם יראה לעינים בעלי חיים נשחטים ונקרבים והמזבח מעלה עשנם וה' יראה ללבב טוב כוונתם ויושר מחשבתם ושלמות עבודתם ויה' יהיה עם הטוב ואת אשר יבחר בו יקריב אליו:

ובמדרש פרשת צו (ויקרא רבות פ' ח') רבי נחמיה אומר חביב קרבן נשיאים לפני הב"ה כשירה שאמרוה על הים. בשירה כתיב (שמות ט"ו:ב׳) זה אלי ואנוהו ובכאן כתיב (במדבר ז') זה קרבן וגו'. רבי נחמיה אמר כשני לוחות הברית דכתיב (שמות ל"ב:ט"ו) מזה ומזה הם כתובים. ורבנן אמרי כשנים עשר שבטים זה בגמטריא י"ב. ובהשקפת זו יובן מה שאז"ל (במדבר רבו' פ' ט"ו) למה נסמכה פרשת מנורה לחנכת המזבח לפי שראה אהרן וכו'. כי יחס נפלא יש בין שני הענינים כמו שביארתי יפה במעשה

המנורה שער מ"ט: ועתה אחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת אני אומר שזה הוא טעם כל הקרבנות שבאו על ידי האבות הקדושים והמלכים החסידים שהקריבו מהם לרוב כי כרובם כן יתחזק זכות מחשבתם וימשך זה התכלית הנפלא ביותר. וזהו טעם כל הקרבנות אשר באו בתורה בזולת כפרת עון אשר חטא כאלה מזבחי שלמים נדרים ונדבות ועולות ראיה וכיוצא כי כלם הם לכוונת שיכוין המקריב להקריב את עצמו לפני ה' והראות ממעשיהם אלו כי כל אלו הבעלי חיים שהם במדרגת הנושא אל הכח הדברי המיוחד באדם ראוי להקריבם אל האלהים ולהתיישר לפניו בכל מיני עבודות עד שישאר השכל זך ונקי והנפש שלמה מכל סיג וחלא' קרוב' אליו יתברך בכל מחשבותי' ופעולותי'. ועל זה אחז"ל (תוס' מנחות ק"י. ד"ה מיכאל) שמיכאל שר הפנים מקריב נשמותיהן של צדיקים לפני הק"בה במזבח של מעלה וכבר יורה על זה ענין קרבנות המלואי' אשר נצטוו אהרן ובניו לחנכם ולהכניסם לעבודת הקדש באמרו (ויקרא ט') קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעול' תמימים והקרב לפני ה' ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת וגו' ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ה' וגו' כי היום ה' נראה אליכם והכוונ' כי במה שיכולל היחיד או הצבור משתי הכוונות שזכרנו אם למרק עונותינו על ידי החרטה והתשוב' השלמה הבאה על ידי קצת הקרבנות כמו שהקדמנו וכמו שיבא ביאורו במקומו ובמה שיקריב עצמו כאשר הוא טהור זך ונקי לפניו בכל כחותיו כאשר יביאו את המנח' בכלי טהור. כי הם שני ענינים אשר מציאותם הכרחי להעמדת החיים רצוני ההשתדלות בדחיית המזיק על כל דבר פשע אשר יולד בנפש החוטא להרס' ולהשחית' ובהתקרב אל המועיל בקרבתה אל האלהים ולדבקה בו כי הנה עם זה יוסרו המסכים המבדילים ויוקרבו הרחוקים ויתדבקו העליונים עם התחתונים ויראה עליהם כבוד ה' בשפע הנבוא' ומראות עליונות המושגות לקרובים אליו ואפשר הוא שקצת יקריבו את קרבנם ולא ישיגו השגה זאת לפי חולשות כוונותיהם באלו העניינים או שישתתפו מחשבה אחרת המועלת בקדשים ובלא דעת נפש לא טוב וכמו שאמר החכם (קהלת ד') וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח. הלא תראה שאמר מנוח למלאך (שופטים י"ג) נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים וזה כי הוא שתף בו שני ענייניים יחד באומרו נעצרה נא אותך כאשר יזמין איש את רעהו לסעודה. והשני ונעשה לפניך גדי עזים כענין קרבן אלהות ושתי הכוונות בלתי הגונות בו ולזה השיבו (שם) אם תעצרני כאשר יובן מהמאמר הראשון לא אוכל בלחמיך כי לא מנהג אדם לי ואם תעשה עולה כמו שיובן מהמאמר השני לה' תעלנה ולא לזולתו כמו שאמר (שמות כ"ב) זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו. הוא ולא מלאך הוא ולא שרף חלילה. ראה כי בשירת

האזינו כשהזכיר דברי האויבים ואמר אי אלהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם היתה התשוב' ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי מחצתי ואני ארפא וגו'. לומר כי הקרבנות היו מכוונין לשמו הגדול לא לזולתו מהשמות:

ובמדרש הנעלם (פ' בראשית) ההוא גברא דאקדיש בריה ואמר האי ברי דאתיליד לי להוי מקודש לאלהים שמע רבי חייא ושמתיה אמר ליה ומה על דאקדשית בני לקודשא בריך הוא להוי ההוא גברא בשמתא אמר ליה לאו על כך עבדית אלא על דאקדשתיה לשם הנקרא אלהים והתור' אמר' זובח לאלהים יחרם א"ל והיאך הוה לי למימר א"ל האי ברא להוי מקודש ליי' ולא לשם אחר ומנא לן מהכא (ש"א א') ונתתיו ליי' כל ימי חייו ולא אמרה לאלהים וכ"ש שיקדיש לפני המלאך. וקשה עוד מזה שהכתוב העיד (שופטים י"ג:ט"ז) כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא ועם כל זה כיוון לעבוד אותו בתורת קרבן כי עם הארץ היה ונפל בשבושו של נבוכדנצר שנאמר עליו (דניאל ב') ונפל על אנפוהי ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה. והנה במה שהוכיחו על דבריו הישירו אל הדרך הנכון' עד שאמר (שופטי' שם) ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנח' ויעל על הצור ליי' ומפליא לעשות ומנוח ואשתו רואים. והוא מה שנאמר בסמוך (שם) ויהי כעלות הלהב מעל המזבח השמימ' ומנוח ואשתו רואים ויפלו על פניהם ארצה. אמר כי בעלות להב כוונתו מעל המזבח משולל מיתר הכוונות הפוסלות בה הכירו והשיגו את מלאך ה' עולה מה שלא ידעו כן ראשונ'. וכן הענין מתברר ממעש' גדעון שנאמר בו (שם ו') וישלח מלאך יי' את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות ותעל האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות ומלאך ה' הלך מעיניו וירא גדעון כי מלאך יי' הוא ומתחלה חשב שהיה נביא מכהני יי' כי על כן אמר לו (שם) ועשית לי אות שאתה מדבר עמי אל נא תמוש מזה עד בואי אליך והוצאתי את מנחתי והנחתי לפניך ויאמר אנכי אשב עד שובך שאל ממנו כי על ידי מנחתו זאת שיניחה לפניו והוא יקריב' בעדו ליי' כי איש אלהים קדוש הוא יראו אליו ענייינים אלהיים יהיו לו אות ומופת על מה שמדבר עמו בשם יי'. ולסוף ראה והשיג כי מלאך הוא והיא מראה נפלא' מאד כמו שאמר (שם) אהה יי' אלהים כי על כן ראיתי מלאך יי' פנים אל פנים ויאמר יי' אליו שלום לך אל תירא וגו' והענין ההוא הוא האות שנרא' אליו. על אמתת הענין ולא זולת. והנה הדבר כמבואר ומסכים מאד אל הדעת. והנה עם זה המצוה הזאת מהקרבנות לא נפלאת היא מהדעת ולא רחוק' היא מהתועלת אשר בשני המינים מהם כל אחד לפי עניינו כי בשניהם בחר יי' ויש בהם נחת רוח לפניו לפיוס ולרצון על המקריב הן שיהיה חוטא או לא ושניהם אין הכוונ' אליהם בעצם וראשונ' כי אם אל העניינים האלהיים

הנמשכים מהם מעבודת האל יתעל' והגדלת כבודו. אלא שהמין האחד הוא בלתי נרצה יותר לפי שבא על חטאים וטוב הוא שלא יחטא משיחטא ויביא קרבן כמו שאמרנו. גם התועלת השני היה יותר טוב אם ימצא זולתם כי על זה אמר ירמיהו (ז') כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם והיה זה בשעה שקבלו את התורה שאמר להם (שמות י"ט:ה') ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו'. יאמר שלא היתי' לו אז בהם כוונה בשיעבדוהו בעולות וזבחים כי בשמיעה ובשמירה אשר צוה אותם יחשבו לו כהנים קדושים מקריבים קרבנות תמיד לפניו מבלי שיקריבום. וזאת כוונת כל הכתובים המורים על זה כי באמת עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח (משלי כ"א:ג') כמו שאמרנו ומי לא ידע. אמנם אלו ואלו כשלא נמשכ' הכוונה הפנימית אל המעשים החיצוניים הם מאוסים לפניו יתברך כמו שבא בכל מקום בנביאים וחותם הנביאים אמר על זה (מלאכי א':י') מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם אמר ה' צבאות ומנחה לא ארצה מידכם הנה ביאר כי כשלא נמשכו מקרבנותיהם התועלות המכוונים מהם שכבר תהי' הארת המזבח להם חנם שהרי אין החפץ בהם מצד עצמם. ואם תאמרו שכבר יהי' פרסומם לתהלה וכבוד למה זה לי מידכם כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי וגומר. (שם) וזה שכיון שאני נכר ומפורסם בעוצם פעולותי המפורסמות ממזרח שמש ועד מבואו למה לי רוב זבחיכם להראות ולפרסם כבודי הרי בכל מקום מוקטר מוגש לשמי במה שגדול שמי בגוים ואין לך הגשת קרבן וקטרת גדולה מזה. ולא עוד אלא שהגדול' ההיא הוא מנחה טהור' לא כמו שאתם מקריבים לחם מגואל. אמנם כשתתכוונו אל הטוב והישר בהם אז יהיו לחפץ ורצון כמה שאמר (ישעיהו נ"ו:ו'-ז') והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי וגו'. וכל זה הענין הנכבד זכרו המשורר במזמור (תלים נ') אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ וגומר אחר שתארו יתעל' בתוארים אשר בהם ברא העולם ויש לו ממשלה עליונה על הנהגתו. ואחר שזכר מה שהופיע מציון מכלל יופי על ענין אלו העבודות שם אל עם ה' אלה אשר נגלה עליהם במעמד הנכבד והנורא אשר ירד עליו ה' באש אשר בו קרא אל השמים ממעל ואל הארץ מתחת והעמידן יחד וכמו שאמרו (ש"ר פ' י"ב) שבמעמד ההוא ירדו עליונים למטה ועלו תחתונים למעלה וכל זה לתת להם משפטים ישרים ותורות אמת אשר מכללם הם מצות

הקרבנות אשר עליהם אמר (תהלים שם) אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח רצה להורות יושר הדעת ותיכן הכוונה בהם ואמר (שם) ויגידו שמים צדקו כי אלהים שופט הוא סלה. אמר כי השמים והארץ יגידו צדקו בכל משפטיו וכי הוא ראוי להודות לו יתברך משפט הבכורה בענייני ההנהג' והסדור הכללי מבלי שיפול בה שום חלוף ושינוי בעולם: ועל זה הענין המיוחד אמר (שם) שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי לא על זבחיך אוכיחך וגו'. ירצ' עם שאנכי אלהים מצד עצמי ואלהיך מצד מה שהקניתיך בכחי הגדול ומבית עבדים פדיתיך כמ"ש בדבור הראשון (שמות כ':ב') אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגומר לא מפני זה על זבחיך אוכיחך מפני צרכי אליהם ולא מצד שעולתיך הם לנגדי למלאות חסרוני בהם רק מפני התועלות הגדולות המגיעים אליך. ובמעט התבוננות תוכל להגיע לאמתת זה כשתשכיל בו לפי מנהג האנשים. וזה שכבר ימנע האדם מלקבל מתנה מחבירו אם הדבר ההוא אשר יתן לו ימצא בהפקר וכל שכן שלא יקח ממנו שלא מדעתו וכמו שאמרו (גיטין ל"ז:) חזקה לא שביק איניש היתירא ואכיל איסורא וכל שכן אם אותו שבהפקר הוא יותר טוב ממה שהוא ביד אותו הזולת ואין צריך לומר אם אותו הזולת הוא במדרגה פחותה אצלו שהוא בזיון לו לקבל מתנה ממנו כמו שאמר ראש הנדיבים (בראשית י"ד:כ"ג) ולא תאמר אני העשרתי את אברם קל וחומר ובן בנו אם אותו הדבר אשר יקבל לא יאות לו ולא יצטרך אליו כלל כתבן למאכל האדם. והנה לכל אלו הבחינות אמר (תלים שם) לא אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים כי לי כל חיתו וגומר ידעתי כל עוף הרים וגומר אם ארעב וגומר האוכל בשר אבירים וגומר. ירצה למה אקח הפר אשר בביתך והעתודים אשר במכלאותיך כי אחר שהם ברשותך הם קנויים לך אחרי שלי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף ואם ארצה אזכה מההפקר ויהי' לך אשר לך בבית ובשדה. ולא עוד אלא שאותו שבהפקר יפה משלך כי ידעתי כל עוף הרים וגומר ויתרון בשר העופות על בשר הפרים והעתודים הוא ידוע. וזיז שדי אמר רבי סימון (ויקרא רבות ס"פ כ"ב) הוא עוף גדול ולמה נקרא שמו זיז שיש בו מכל מיני טעמים מזה ומזה. ואם לא אמנע מהסבות האלה החזקות הנה לכבוד לא יהי' לי לקחת דבר מיד איש כמוך כי אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה. ירצה לו הונח שיכריחני הצורך לא אומר לך ולאשר כמותך כי לי תבל ומלואה ואקח מאשר לי כ"ש שצורך כזה הוא נמנע אצלי כי האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה כבהמות הטורפות. אמנם הכונה באלו העבודות היא כדי שיגיע לך תועלת נפלא בהגעת שלמותך מהשני פנים שזכרנו למעלה. והנה על שניהם אמר זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדרך. על המין מהקרבנות הבאות על כל דבר פשע אמר זבח לאלהים תודה כי

הכוונה בו שהזבח יביאהו לידי חרטה ווידוי כמו שחוייב להתודות על ראש קרבנו. ועל המין השני אמר ושלם לעליון נדריך כי הוא אשר נדב ונדר מעצמו והיא מושבע ועומד עליהם מיום היותו ומהידוע כי המין הזה כלו או רובו בא בנדר או בנדבה לא מפאת החיוב התוריי. וסמך התועלות המגיעות משני אלו המינים ואמר וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני. אמר כי תועלת המין הראשון שימצא אליו כשיקרא ביום צרה כמנהג החטאים שישובו מתוך צרותיהם וממצוקותיהם יוציאם. אמנם התועלת המגיע מהמין השני הוא שאחלצך באופן שלא יגע לך שום רע. וכמו שאמר (איוב ה׳:י״ט) בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע ואתה תכבדני בכל מעשיך במה שאומרים שאתה וכל חבריך אתך מטע ה׳ להתפאר וכמו שאמר (ישעיהו מ״ג:ז׳) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. והנכון שיהי׳ כל הנאמר בזה הפסוק מכוון אל המין הראשון לומר שכבר יגיע זה התועלת הנפלא לחוטא השב בתשובה שלמה ומודה על חטאו כהוגן. אמנם למביא הקרבן כרשע וכסכל כטובל ושרץ בידו אמר (תלים שם) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך והוא מה שנאמר עליו ותשא בריתי וגומר ואתה שנאת מוסר וגומר וזה כי תכלית הקרבן אשר מזה המין הוא לשבר את לב האבן דכתיב זבחי אלהים רוח נשברה וגומר. להכירו לשמוע לשמור ולעשות את כל דברי התור׳ כמו שנאמר (שמואל א ט״ו:כ״ב-כ״ג) הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים לומר כי השמוע וההקשב הוא הטוב הנרצה והמכוון מהזבח ומחלב האילים הנקרבים כמו שכתבנו בשער מ״ב. והנה אתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך. אם ראית גנב ותרץ עמו מרוב חפצך בעבירה אע״פ שלא ראית הגניבה וכן עם מנאפים חלקך מרוב תשוקתך באיסור. וכן פיך שלחת ברעה תחת טובה ולשונך תצמיד עוד מרמה על מה ששמעת ותשב באחיך אשר הוא עצמך ובשרך תדבר. ואם הוא בן אמך לבד כבר תתיר לשונך לשום בו דופי מצד אבותיו ולא תחוש לאחותך אחר שאינכם משותפים באבות אלה עשית והחרשתי וסבלתי ולזה דמית היות אהי׳ כמוך וכאחד החנפים המוכיחים הרשעים לפנים ואחר משתוים אליהם במדותיהם והיא אומרו אוכיחך ואערכה לעיניך בינו נא זאת שוכחי אלוה במעשיהם ובתכליות קרבנותיהם פן אטרוף ואין מציל כנגד מה שהחרשתי עד הנה. ותדעו כי זובח תודה על הדרך הנזכר הוא יכבדנני כמו שאמרתי למעלה זבח לאלהים תודה וגומר וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני כי כבוד הוא לאל ית׳ כאשר החוטא ישוב ויתפלל אליו ויצילהו מצרתו כי הכל יודעין כי מעשיו ירחיקוהו ומעשיו יקריבוהו והכל בא במשפט ישר והשגחה שלמה מאתו יתברך וזה הוא הענין האחד מהקרבנות. אמנם על הענין השני המעולה ממנו אמר ושם דרך אראנו בישע

אלהים ירצה אמנם השם דרך השפע האלהי היורד על פי זכות הכוונה וטוהר המחשבות אשר בקרבנות ההם המקריבים עצמם ונפשם לשמים בלי עון אשר חטא כענין הנשיאים אשר זכרנו וכל חבריהם הוא אשר ראינו בישע אלהים כמו שאמר המשורר (תלים צ') אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי ישועת עצמו יתעלה ממש כמה שכתב (שם נ"ח) הודיע ה' ישועתו וגומר. כי השלמים אשר כאלו מוסיפין כח בגבורה של מעלה להושיע לו יתעל' ימינו וזרוע קדשו כמו שכתבנו בשער הקודם עיין עליו:

והנה שני הענינים האלו בדמותם וצלמם זכרום חז"ל במאמר שזכרנו ראשונ' באומרם משל לשני מגיסין ועשה לו הראשון תבשיל ואכלו וערב לו. השני עשה לו תבשיל אכלו וערב לו ואין אנו יודעין וכו'. ושני התבשילין האלו הם שני מיני הקרבנות כי שניהם ערבים עליו כל אחד לפי ענינו אמנם השני ערב יותר. והנה קרבן נח הוא מבואר שהיה בא לפיוס ולכפרה בעדו ובעד ביתו כי גמל ה' לחייבים טובות להשתיל מהם העולם ואם אינם כדאי מצד זכותם כמו שאמר לו (בראשית ז':א') כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. ואמרו ז"ל (ב"ר פ' כ"ט) ונח מצא חן בעיני ה' (בראשית שם) נח מצא אבל הקב"ה לא מצא. ועוד אמרו (ב"ר פ' ל"א) ולא מהמהם ולא נה בהם (יחזקאל ז':י"א) אפי' נח שהיה בהם לא היה כדאי ועם כל זה נתרצ' אליו ולתשובתו וירח ה' את ריח הניחח ויאמר לא אוסיף עוד לקלל וגומר (בראשית ח':כ"א) כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי כי מעתה הם ראויים לכפרה כמו שכתבנו שם. אמנם ישראל נצטוו על התמידין כמו שאמר (במדבר כ"ח:ב') תשמרו להקריב לי במועדו והיה עיקר כוונתם על הענין השני המעולה והוא להקריב עצמם ונפשם לשמים בשלשה מינים הנקרבים שם. רצוני הב"ח שהיא עצם הקרבן ומנחתו ונסכו להורות על חלקי האדם דוגמת כוונת הנשיאים כמו שכתבנו בפרשת מצותן שער נ"ב ולזה חוייב שיערב לו יותר. וצוה לעשות כיוצא בהם כמו שאמר (ויקרא ו':ב') זאת תורת העולה כי זה ערב לו כי הוא המעולה שבקרבנות זה המין וכמו שאמר (ויקרא רבות פ' ז') העולה על הלב והיא הקרבן הראשון והחשוב בסדר הקרבנית כמו שיבא. והיא שאמרו שנאמר עליו וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם ואמרו מאי כימי עולם כימי שלמה כי הוא אשר הקריב אלף עולות מזה המין וערבו לו יותר. אמנם לפי שראו שהיה ענין נאה שיזכרו ב' מיני הקרבנות בזה הכתוב אמרו ד"א כימי עולם אלו ימי נח כמו שאמר כי מי נח זאת לי. וכשנים קדמוניות כימי הבל וכו'. כי שניהם בכלל וערבה לה' אמנם של ימי הבל ביותר כמו שביארו הטעם שלא היה שם עון וצד ע"א בעולם רק שכוונתו היתי' להקריב עצמו לשמים כמו שנאמר בפירוש (בראשית ד':ד'-ה') וישע ה' אל הבל

ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה והנה נתבאר זה המאמר יפה בהם כמו כוונתינו והוא מה שראוי שיאמר בזה הדרוש דרך כלל במה שכוון מאלו הקרבנות בעצם וראשונה רצוני בבחינת בעל הקרבן עם אלהיו בכל אחד משני המינין כאשר זכרנו בתחלה אמנם מה שנמשך מזה שתהי' אליו הכוונה במקרה ובשנייה הוא שימצא שם מאלו הקרבנות טרף בביתו לאנשי קדש משרתי המזבח המחוייבים להמצא שם להיותם אמצעיים בין ה' ובין העם כי אי אפשר זולת זה. והנה השחתת הב"ח שם הוא הויה ומציאות שלם. אחר שהכוונה להביא התועלות ההנה הנפלאות וברוך הוא וברוך שמו שהכל ברא לכבודו: והנה הענינים האלו על זה האופן נמצאים מסודרים בזה אחר זה באלו השתי פרשיות הסמוכותהמדברות באלו הקרבנות כשנעבור עליהם דרך כלל כמו שאזכרם בדרך קצרה. התחיל ואמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה' הנה התחיל מהמין היותר משובח ואשר ערב לו יותר והוא אשר יקריבהו האדם לפי דעתו ורצונו כמו שאמר יקריב אותו לרצונו לפני ה' כי הוא אינו מהקרבנות אשר יתחייב עליו לכל עון ולכל חטאת. אמנם עקר זה הקרבן הוא מה שיקריב אדם עצמו לה' וקרא דיקא מכם קרבן לה' ולא אמר אדם מכם כי יקריב וגומר. ואמר שאף שיהיה הקרבן מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן הכוונה תהי' שתקריבו את קרבנכם הנזכר כלומר הקרבת עצמכם ויתכן שירצה עקר הקרבן המכוון לה' הוא שיהי' מכם כמו שאמרנו ובלי הקרבת שום ב"ח. אמנם מפאת עצמכם ומהצד שאתם צריכים שני מיני הלמוד שקדמו מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם. ואחר שזכר זה הענין בשם קרבן שהוא הסוג לכל הקרבנות פירש המינים אשר תחתיו והתחיל ביותר מעולה אשר מהמין המשובח ואמר אם עולה קרבנו וגומר כי היא העולה על כלן כמו שאמרנו, ונתן סדרה ומעשה מלאכתה בשלשה חלוקין. האחד לכשתהי' העולה מן הבקר. והשני לכשתהיה מן הצאן. והשלישי לכשתהיה מן העוף כאשר תשיג יד המקריב. ואחר סדר המנחה הנקרבת עם העולה גם כן בין שתהיה מאפה תנור או מחבת או מרחשת ואגבן הזכיר גם מנחת בכורים ואחרי זה סדר ענין שני מזה המין עצמו מהקרבנות היותר ערבים ואמר ואם זבח שלמים קרבנו ונתן הסדר בו בין שיהי' מן הבקר או מן הצאן רצוני מן הכבשים או מן העזים כל אחד לפי ענינו ואחר שזכר אלו הקרבנות אשר מזה המין זכר הקרבנות אשר מהמין הבא על חטאים שהם חייבין עליהם קרבן ואמר נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה. ובגדול החל ואמר אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים וגו' וזכר סדר עבודתו. וסמך אליו ואם כל עדת בני ישראל ישגו וגומר כי כעם ככהן הם שוים בפר בן בקר לחטאת וביתר העבודות. ואחר זכר קרבן הנשיא

והוא שעיר עזים. ואחר קרבן חטאת היחיד שהוא שעירת עזים או כבשה ואחר פרט קצת חטאים שהם שמיעת קול אלה או הנגע בכל דבר טמא או נפש כי תשבע לבטא בשפתים שכלן הן בקרבן עולה ויורד. ואחר באשם מעילות ואשם גזלות. אמנם הדבר השוה בקרבנות ואשר הוא מבואר בכל הראשונים הוא הסמיכה (מנחות צ"ב.) ויראה שהיא באה להורות על עניינים חוייבה הוראתם לאותה שעה. וזה כי מצינו הסמיכה לשלשה עניינים האחד להאציל הסומך ותתו שלמות וגדולה אל הנסמך ובנין אב לכל אשר מזה המין ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וישמעו אליו וגומר (דברים ל"ד) זכר שני העניינים. השני בהפך זה והיא להעביר דופי וחסרון שיש בסומך ולתתו על הנסמך כענין שנאמר (ויקרא ט"ז:כ"א) וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונות בני ישראל וכל פשעיהם לכל חטאתם וגו' ונאמר (שם) ונשא השעיר עליו את כל עונות' אל ארץ גזירה וגו'. ומהידוע כי זה אינו מכלל הקרבנות אבל הוא משולח לעזאזל בעודו חי. השלישי הוא לענין ממוצע בין שנים אלו והוא להתנצלות הסומך לאמר שאין לו עון אשר חטא במעשה ההוא כענין וסמכו כל השומעים את ידיהם על ראשו ורגמו אותו באבנים וגו' הנאמר במקלל (שם כ"ד) כי לפי שהוא גורם לעדים לנקבם שם כמוהו בעדותם לפני הדיינים (סנהדרין נ"ו.) הוצרכו לסמוך ידיהם עליו לאמר דמינו בראשך ואנחנו נקיים כמו שיבא שם ב"ה. והנה יראה דכלהו איתנהו בסמיכת הקרבנות אם הענין הראשון להורות על שלמות הקרבן ותמותו כי יבא שמה לרצונו ונדבת לבו אשר זה מה שיוציאנו מתלונ' הנביא וכי תגישון עור לזבוח אין רע יכי תגישון פסח וחולה אין רע הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר ה' צבאות (מלאכי א':ח'). ירצה אע"פ שהן פחותים הנה אין רע להקריבם מצד עצמן כי המקבל מתנה לא יבחר. אבל בבחינה שלא תקריב כזה לפחתך ואתה מבזה לאלהיך לבלתי היותו בעיניך כערך פחתך הוא רע ומגונה באמת וכמו שנאמר (שם) וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונודר וזובח משחת לה' כי מלך גדול אני אמר ה' צבאות והנה להורות על שלמות זה הקרבן משני אלו הפנים תבא הסמיכה להורות כי הוא בר סמכא וראוי לבא על מזבח ה'. והנה תורה גם כן על הענין השלישי לפי שכל הקרבנות אינן באין רק על שגגת דבר או העלמו ואם כן כבר יסמוך ידו על ראש הבהמה לומר שהוא לא חטא בדעתו כי אם בנפש בהמיותו ועל כן הנפש החוטאת היא תמות ונסלח לו. אמנם לפי שהבלי ידיעה לא תמנע החטא לגמרי וכמו שאמר בלעם (במדבר כ"ב:ל"ד) חטאתי כי לא ידעתי וגו'. ואמרו (אבות פ"ד) ששגגת תלמוד עולה זדון כמו שיבא במקומו בעזרת האל לזה תועיל בכאן ג"כ הכונה השנית לומר כי איך שיהיה

שחטא בנפשו בשוגג או במזיד הוא מעביר את חטאו ממנו ונתנו על ראש קרבנו וכפר עליו ולטעם זה כללו בוידויים חטאתי עויתי פשעתי כמו שנראה מוידויי כהן גדול ביום הכפורים אף על פר החטאת אשר לו (יומא ל"ה.) וכל אלו הם ענינים נכונים אל הכונה ראוי לשום להם לב. והנה אנחנו מנהגינו לסמוך ידינו על ארוני מתינו. אדם כי יקריב קרבן ממנו או על קברם. ויראה דכולהו איתנהו ביה דמנהגן של ישראל תורה היא ואתה דרוש וקבל שכר. ומכל מקום כבר נזכרו שני מיני הקרבנות הכוללים כל אישיהם והנה הכוונה בכלן הוא לקרב המקריב אל אלהינו. ואם שהמין הראשון ערב מן השני כמו שנמצא מבואר במין הראשון מהעולה שיסיים כל פרשה ופרשה ממנו עולה הוא אשה ריח ניחוח לה' ובמנחה אשה ריח ניחוח לה'. וכן בכל מיני זבח השלמים לחם אשה לה' לחם אשה לריח ניחוח כל חלב לה'. אמנם במין השני לא נזכר אשה ריח ניחוח לה' בשום אחד מהם אבל יאמר בסוף כל אחד וכפר עליהם הכהן ונסלח להם וכפר עליו הכהן מחטאתו ונסלח לו וכפר עליו הכהן ונסלח לו וכן כלם חוץ מהכהן המשיח שלא נזכר כי הוא עצמו המקריב והמכופר. הנה מבואר שהמין הראשון הוא אשר אמרו עליו שהוא היותר ערב. והנה אחר שסדר הענין הזה הנכבד הכולל מה שהיה בו מהכוונה בעצם וראשונה אל שלמות המקריבים והרצאתם עם אלהיהם כאשר זכרנו והוא מה שיכללהו סדר ויקרא. התחיל במה שראוי שימשך לשם במקרה ובשניה מהמציא טרף לכהני ה' המשרתים שם מכל קרבן וקרבן מהם לפי ענינו. חלף עבודתם בהם והוא מה שיכוונוהו בפרשה הסמוכה:

ואמר צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה,על מוקדה וגו' והכוונה שיצוה לאהרן ולבניו לאמר להם זאת תורת וחוק הראוי לינתן למקריב העולה היא העולה הנזכרת ראשונה בפרשה הקודמת אם עולה קרבנו וגו' ונאמר והפשיט את העולה וגו' כי הנה על השתדלותו על מוקדה על המזבח כל הלילה ועל הרימו את הדשן והוציאו אותו מחוץ למחנה ראוי שיקבלו דבר חלף עבודתו והחק ההוא הזכירו להלן באומרו (ויקרא ז׳:ח׳) והכהן המקריב את עולת איש עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה. כי אין לו ממנה דבר למאכל לפי שהיא כלה כליל לה'. אמנם אמר (שם ו') וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן וגו' כי יקריבו ממנה קומץ המנחה ומשמנה ואת כל הלבונה והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו וגו' כל זכר בבני אהרן יאכלנה חק עולם לדורותיכם מאישי ה'. וסמך לזה מנחה חביתין אשר לאהרן ולבניו לומר בה כל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל. להבדילה מהמנחה הראשונה שאין ראוי לו ליהנות ממנו כמו שיבא אצל ואכלתי חטאת היום וגו' שער ס' בעזרת האל. ואחרי זה זכר חק הכהנים

מהחטאת והאשם סמכם אל העולה אל הטעם שזכר בהם בפי' באומרו (שם ו') במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את האשם. ואמר בחטאת הכהן המחטא אותה יאכלנה במקום קדוש וגו' וסיים וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף. ובאשם (שם ז') יצוה בהקטרת האמורין ואמר כל זכר בכהנים יאכלנו במקום קדוש. כחטאת כאשם. תורה אחת להם הכהן אשר יכפר בו לו יהיה והכהן המקריב את עולת איש וגו'. חזר למעל' כמו שאמרנו. וכל מנחה אשר תאפה בתנור וגו וכל נעשה במרחשת ועל מחבת לכהן המקריב אותה לו תהיה וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו. ואחרי שזכר אלו הקרבנות המשתתפים במקום שחיטתן ומנחותיהן כנזכר אמר וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריבו לה' שהיה שחיטתו בפתח אוהל מועד והוא מהמין היותר משובח בעולה כמו שזכרנו ואמר אם על תודה יקריבנו והקריב על זבח התודה חלות מצות וגו' ורקיקי מצות וגו' והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה' לכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה ונתן סדר האכילה לבעלים בתוך זמנו ובטהרה הראויה ואסר כל חלב ודם שור וכבש ועז מן הקדשים ההם. ואחר אמר מה שיוקרב מזבח השלמים ואמר שיהיו תרומת חזה ושוק לכהנים כמו שאמר והיה החזה לאהרן ולבניו ואמר ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מזבחי שלמיכם המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן לו תהיה שוק הימין למנ'כי את חזה התנופה ואת שוק התרומ' לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל. הנה שזכר מה שראוי שימשך לשם מן המתנות לכהנים דרד כלל ולמיוחדים המקריבים הקרבן ההוא דרך פרטי. ואמר זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאישי ה'. ביום הקריב אותם לכהן לה' אשר צוה ה' לתת להם וגו' זאת התורה לעול' למנח' ולחטאת ולאשם ולמילואים ולזבח השלמים אשר צוה ה' את משה בהר סיני ביום צוותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה' במדבר סיני. יאמר כי זה החק והטרף הראוי לתת להם מאלו הקרבנות אשר צוה ה' את משה שיקריבו אותם בעצם וראשונ' לתועלת עצמם כנזכר. אמנם ראוי שיוקבע זה החק להם במקר' ובשנייי' ביום צוואתו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה' בעצמה וראשונ' כי אם לא יהיה טרף למשרתי המזבח לא ימצא שם תכלית הכוונה ההיא. והוא מה שראוי שיכוון מאלו הפרשיות וסדורן והוא ענין נכון מאד לפי כוונתנו ויועיל לפתוח פתח לפני כל מי שירצה לדקדק במעשה כל קרבן וקרבן מהן לפי ענינו בענינים פרטים אשר לא יכילם ספר. וזה הענין מההתבוננות תתפשט תועלתו בכל עת ובכל שעה בין בפני הבית ובין אחריו כמו שזכרנו במלאכת המשכן והבגדים

ושאר המלאכות בשערים שהתועלת הזה לא תפסק לעולם ובדבר הזה יהיה כבוד ה' בשלמות תורתו ונצחיות' לעולם. ותוכן זה הענין ותועלתו יתבאר עוד בשער הבא אחרי זה. אמנם זה שיעור מה שרצינו אליו בזה החלק ויבוא מה שראוי לבא בשער התפלות:

שער נח

פרק א

יבאר סגולת התפלה ותועלתה, ואיך היא תמורת הקרבנות ויותר מעולה: ויתן טוב טעם בסדר התפלה, ולמה אמרו (שבת י"ב.) שאין מתפללין בלשון ארמי.

זאת תורת העולה היא העולה

אמר רבי אלעזר מאי דכתיב (תהלים ס"ג) כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי. כן אברכך בחיי זו קרית שמע, ובשמך אשא כפי זו תפלה, אם עושה כך עליו הכתוב אומר כמו חלב ודשן תשבע נפשי, ולא עוד אלא שנוחל שני עולמות אחד העולם הזה ואחד העולם הבא שנאמר ושפתי רננות יהלל פי (ברכות י"ו:)

[219] תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי החוקר אמר שפעולות האדם תחלקנ' בכלל לד' מחלקות, הא' פעולת ההבל, והן אותן אשר לא יכוין האדם בעשייתן לשום תכלית כפעולות המשוגעים, או בכל אשר יעשה האדם בעת חשבו על ענין אחר עד שלא ידע מה יעשה אשר נוכל לקראן, הב' פעולות השחוק. אשר יעשה אותן האדם למען השיג תכלית פחות'.. כמו שירקוד במחולות. לא למען התייגע והתעמל לסבב בזה בריאות גופו. כ"א רק למען התענג לפי שעה. הג' פעולות הריק. אשר לא ישיג בהן העושה אותן תכליתו אשר כיון אליה. והד' הפעולות הטובות אשר עשה אותן האדם למען השיג על ידן תכלית טובה. וישיג אותה באמת, והחוקר אמר כי שלש הראשונות אף שנעשו ג"כ מרצונו של אדם, (כי גם פעולות ההבל תעשינה ברצון בבחינה מה) בכל זאת כחסרונות תחשבנה, ורק הפעולות הטובות לבדנה הן הנה הנפשות ברצון שכלי. והבחיר' נתונה לאדם לא לעשות ככל העולה על רוחו ורצונו בשלוה, כי אז יעשה הרבה פעולות לריק ולהבל וללא הועיל, כ"א לבחור דרכו ולעשות תמיד רק הפעולות המביאות לתכלית טובה, ואם הוא מחובות בני אדם שישתדלו לפעול רק פעולות המועילות ומוליכות פועלם לתכלית טובה, אף כי שלא יצויר ברעיונינו שהי"ת יפעול חלילה פעולה לריק אשר לא תסבב התכלית הראויה. ואם כן יקשה כי כפי הנראה לא הושג התכלית מהי"ת במצותיו וחקיו אשר נתן לעמו ישראל. כי אם לפי שעה אבל לא לדורות, כי סרו מהר מאחרי ה' ומהדרך הטובה אשר צום ללכת בה ואף כי במצות הקרבנות אם נאמר כדעת הרמב"ם המובא למעלה בשער הקדום שהיתה תכליתם רק להרחיק בית ישראל מעל עבודתם אשר עבדו לגילוליהם, כי כפי הנודע נפלו מהר ברשת החטא הזה המה מלכיהם שריהם וכהניהם, ועל זה השיב הרב ז"ל כי בכל המצות אשר צוה הי"ת לעשותם כיון בם אל ענין כללי ופרטי. הפרטי הלוא הם המעשים המיוחדים הנזכרים בתורה והם אינם קיימים כי אם נופלים תחת שינוי העת והמקום אשר יעברו עליהם אפס הענק הכללי שהוא הרעיון האלקי הטמון בתוכם קיים ומתמיד לעולם (כמו שהאריך הרב בענין זה בשער נ"א עיין ביאורי שם), וכן הוא גם בענין הקרבנות שאף שפרטי מעשיהם וחוקיהם היו נשמדים. זינד רק כל ימי היות ישראל על אדמתו והבית על מכונו, בכל זאת הרעיון הכללי הרוחני הצפין בקרבם והוא לעבוד את ה' במצפון לב הוא נשאר קיים ומתמיד לעולם, כי אף שהקרבנות בטלות עתה התפלה שהיתה תמיד עמם בחוברת קיימת והיא ג"כ עבודה שבלב כמחז"ל "וכי יש פולחן בבבל אלא זו תפלה" ולא לבד נחשבת כהקרבת הקרבן כ"א נם מעולה היא יותר ממנה. כי הקרבן מכפר רק השוגג והתפל' אשר תיטיב מחשבות אנוש ותשיב נפשו לאלהיה מכפרת גם על המזיד ובאופן זה הולך הרב ומבאר איכות התפל' מעלת' ותועלת' בדברי נועם המובנים מעצמם ובתוך דבריו אלה יאמר כי ההבדל בין ק"ש ותפל' הוא. כי התפל' הוא כעין דיבור האדם עם אלהיו וע"כ ראויה שתהיה בלחש רק שיוציא הדברים מפיו לעורר כוונתו, כי גם מחשבות לב אדם הטמונות וצפונות בחיבו ידע הי"ת אף כי ישמע דברי המתפלל אשר

[219]עקר מה שיתיחד השכל מן הרצון הוא היותו בלתי עושה מעשה כי אם לתכלית טוב אשר לא יחטא. הגזרה הזאת כתבה בעינה החוקר בפרק א' מהמאמר הו' מספר המדות אמר אמנם השכל לא יצוה על דבר כי אם על הדבר אשר בעבורו הפועל כי אמנם הוא ישתרר על הפועל כי בעבור זה יפעל כל פועל וגם לא אל תכלית על השלוח כי אם

רק בנחת ובלאט נשמעים, אבל ק"ש הכוללת לימודי ה' ועיקרי האמונה אשר על פי ה' אשר צוה זאת, (כאשר יורה עליו הצווי בפעל, שמע ואהבת, וכו') יושרשו ויוטבעו בשכל כל איש ישראל להשכיל להבין ולהאמין אותם, צריכה להיות באופן שתשמע לאזנינו, כי רק אז תעשה רושם יותר חזק ותכה שורש בלבנו, ויהיו הלימודים היקרים האלה בקרבו כמסמרות נטועים וכיתד במקום נאמן שמורים לעד לעולם כל ימי חיינו עלי ארץ, (ודרך כלל נוכל לאמור כי התפלה היא יותר ענין לב. וק"ש היא יותר ענין שכלי, והלימוד היותר עיקר בק"ש היא מצות "ואהבת את ה'" וכו', כי הוא מלמדת אותנו שנחשוב יחסנו אל הי"ת כיחס אשת חיל אל בעלה האוהבת אותו בכל לב ונפש. שכמו שלא תקרא האשה טובה וזיווגה עם בעלה אינה עולה יפה אם לא תהיינה בה שש אלה המדות והמעלות, הא' שתהיה משכלת יודעת ומבחנת טבע ומהות בעלה למען תדע איך תוכל להפיק רצונו בכל עת, הב' שתהיה אוהבת אותו בכל לב בהאמינ' שגם היא נאהבת ממנו יותר מכל זולת'. השלישי שלא לבד תאהב אותו יותר מכל זולתו, כי אם תשגה באהבתו לבדו ולא תתן לזרים חלק בידידות נפשה, הד' שתדע ותשכיל כי רק כאשר תשמע בקולו ותשרתהו כראוי ייטיב לה, ובעמלו אשר יעמול אז בעבורה תשכון שלוה בהשקט ובבטח' מאין מחסור כל דבר מכובדת ומוצלחת בתוך ביתה, הה' שתבטח על בעלה גם בבחינת בניה אשר תוליד לו שישתדל להמציא להם כל מחסורם. ולהצליחם ככל אשר תמצא ידו, הוא שתשמר לבקש צרכיה משום איש זולתו, כי בתת איש אחר לה לפעמים מחסור' אשר יחסר לה, הלוא על נקלה יסית זאת אותה ויפת לבה בסתר לזנות אחריו כמאה"כ, כי אמרה אחרי מאהבי נותני לחמי וכו', כן צריכים גם אנחנו בני ישראל להשכיל ולהתבונן בתארי הי"ת ומהותו כפי יכלתנו האנושית, כמאה"כ שמע ישראל וכו', ונאמין כי הוא בחרנו מכל העמים ויחד לנו אהבתו כמאה"כ והייתם לי סגולה וכו'. ושלא לעבוד זולתו כמאה"כ לא יהיה לך אלהים אחרים וכו' ושנדע כי רק בשמענו בקולו נשכיל ונצליח כמאה"כ אם בחוקותי תלכו וכו', ונתתי גשמיכם וכו' ולא לבד אנחנו כי אם גם בנינו אחרינו יהיו מוצלחים עי"ז כמאה"כ למען ייטב לך ולבניך אחריך וכו' ושלא נבקש עזר ומשען מזולתנו כמאה"כ ופן תדרוש לאלוהיהם, ועל ששה ענינים אלה רומזים גם ששה המאמרים המתחילים במלת אמת בברכת אמת ויציב הנאמרת בין ק"ש לתפל', כאשר הולך הרב ז"ל ומבאר ורק אחרי אשר השרשנו בלבנו כל הלימודים והעיקרים היקרים והאמיתים המצטרכים לתיקון והיישרת נפשנו, ע"י ק"ש וברכת אמת ויציב החותמת בגאל ישראל אנו באים אל שער המלך להתפלל לפני ה', כי רק אז תהיה תפלתנו יותר רצויה ומקובלת לפניו, כמחז"ל (ברכות ט' ע"ב) כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק כל היום כולו, וכמחז"ל "הוי זהיר בק"ש ותפלה"' ר"ל כי רק בהשלימך נפשך תחילה ע"י ק"ש והשרשת לימודי' במצפון לבב תקובל תפלתך ותנתן לך שאלתך כאות נפשך) "וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא תחנונים", וכו' ר"ל כשאתה מתפלל לבד בלי שתקדים להשלים נפשך תחילה ע"י ק"ש לא תנתן לך בקשתך כדבר קבוע וראוי לך כ"א בתורת חסד ומתנת חנם, ובזה באר הרב ז"ל גם מחז"ל בשבת י"ב ע"ב א"ר יוחנן כי הוא אזילנא וכו', כי האיש אשר יש לו כשרון חכמה ודעת, ובכל זאת מתעצל בהשלמת נפשו ע"י לימוד התורה האלהית הכתובה בלשון הקודש עד שכמעט לא יכין עוד לדבר עברית ויצטרך להשתמש בתפלתו בלשון עמו, (שהיתה אז ארמית) כמו שמדבר בכל ענייניו ועסקיו לא תקובל תפלתו ורק החולה הנשקע בצרה ובמצולת יגונו אשר כבוד ה' חופף עליו לסעדו על ערש דוי ירוחם מאתו ית' בתורת חסד ורחמים לשמוע תפלתו בכל לשון שתהיה וישלח דברו וירפאהו, וכן תפלת צבור יען כי לשחר טובם הכללי ישגיח ה' יותר, ואתם יצו ברכתו לתת להם רחמים וחנינה במדרגה יותר גדולה מאשר יעשה כל אלה ליחיד [מלבד כי מרבית העם נבערו מדעת מלידה ומבטן כטף ונשים או בעבור הצטרכם לעסוק ביישוב העולם ולמלאות מחסורי הגוף עד שיש להם כעין התנצלות אם לא ישלימו נפשם תחילה בלימוד התורה] וע"ז רומזים דברי חז"ל שאמרו ד"מ שאין מלאכי השרת נזקקין לו, לפי שאין מכירין בלשון ארמית, ואח"כ, "שאני חולה ששכינה עמו ואח"כ הא ביחיד הא בציבור" ואחר שהראה הרב ז"ל בכל זה תוכן ומהות ק"ש ומעלת התפלה והיות חיובה ותועלתה מתמדת כל הימים, אמר כי תוכן התפלה נוסד על ברכת כהנים יברכך ה' וכו' כמו שמבאר זאת בפנים הספר, ועל כל זה יורו דברי חז"ל שהחל בו אר"א וכו' כן אברכך בחיי זה ק"ש, בשמך אשא כפי זו תפלה שהוא כעין ברכת כהנים הנאמרת בנשיאות כפים ובעבור היות הק"ש והתפלה במקום הקרבנות אה"כ עליה כמו חלב ודשן תשבע נפשי, ולא עוד אלא שנוחל שני עולמות וכו', כי בזה מיישיר נפשו להיטיב דרכו בחיים חייתו ולהקנות לו האושר הנצחי בעוה"ב.

אל דבר מה ואי זה פועל ולא לעשייה כי המעשה הטוב הוא התכלית ובעבור זה תהיה הבחיר' שכל רצוני או רצון שכלי אמנם הרצון כי יהיה והתחלת זה הוא האדם עד כאן. והנה הרב המורה ז"ל פירש יפה זה המאמר בפרק כ"ה חלק ג' כשחלק הפעולות אל בלתי מכוונות ואל מכוונות המכוונות אל תכלית פחות או אל תכלית טוב. ואשר אל תכלית טוב אל מה שלא יושג התכלית ואל מה שיושג. הראשון קראו פועל ההבל. והשני פועל השחוק. והשלישי פועל הריק והרביעי פועל נכון. והנה שהחוקר אמר ששלשת הראשונות הם מפעולות הרצון וחסרונותיו. אמנם הפועל הרביעי לבדו והוא אשר יכוין אל תכלית טוב ולא יחטיא הוא פועל השכל בהחלט ולזה היתה הבחירה באדם לא ענין רצוני בשלוח שאם כן תהיה פעולה חסרה כי אם שכל רצוני או רצון שכלי. והכוונ' שצריך שיברח מהפעולות החסרות אשר מהשלשה המינים הראשונים כי הם לפי חסרונו וישתדל שיהיו מהמין הרביעי הנכון כי התחלת זה הענין הנכון הוא האדם מצד היותו בעל בחירה. והנה כאשר יגרע חוקו בזה ראוי להתעצב ולהתאונן עליו כמו שהיה עושה ישעיהו הנביא בראותו כי כל השתדלותו בהישרת העם ההוא היה פועל בטל מהשיג תכליותיו אמר (ישעי'מ"ט) ואני אמרתי לריק יגעתי לתוהו והבל כחי כליתי אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי. הנה הוא יחס כל פעולותיו אל הריק וההבל והתוהו שלשה משפחות הפחותות הרצוניות כי לא מצא להם תכלית טוב שיצא אל הפועל זולתי במה שהם נעשות במלאכות ה' כי הוא לבדו היה רואה לתכלית טוב והוא אומרו אכן משפטי את ה' וגו' דומה למה שנאמר לו לירמיהו (ט"ו) אם תשיב ואשיבך לפני תעמוד וגו'. והיה עם האדם להיות מעשיו נעשים ברצון שכלי חוייב לסדר פעולותיו על האופן הנזכר כמו שאמר (דברים ל"ב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו האמת והצדק כמו שרצה בזה הרב המורה בפרק ההוא אשר בו הכריח היות כל מצות התורה האלהיות לתכליות דעות אמתיות או מדות טובות או הרחקת פחתיות כמו שהאריך בכל הפרקים ההם. האמנה כי אם הספיקו דבריו לתת טעם לכוונתו יתברך לצורך שעה הנה בבחינת מה שנמשך אחרי כן תשוב הקושיא למקומה וזה כי העם ההוא סרו מהר מדרך התורה והמצוה אשר ציום ולא נתקיימו בו ובתועלותיו ובפרט בכל מה שהשתדל כפי סברת הרב להרחיקם מהעבודות הזרות והנכריות במעשה הקרבנות כי הנה היה להפך כי למדו המעשים ההם ונשתקעו בהם והמה מלכיהם שריהם כהניהם ונביאיהם השחיתו התעיבו מכל העמים אשר הוא יגור מפניהם כמו שהוא מבואר בנביאים ובכתובים וגם לפי דעתנו שכוונתו יתעלה היתה בקרבנות להקריבם אליו ולהתמיד שכינתו ביניהם כמו שכתבנו בשער הקודם כי אחר שהם הרחיקו עצמם הרחק מאד טמאו הבית ופגלו

הקדשים עד עלות חמת ה' לאין מרפא ויתשם מעל פניו וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה הנה באמת יהיה כל השתדלותו באלו הקרבנות ובכל הענינים הנלוים אליהם וכל דומיהם פועל ריק ובטל כמי שמשתדל ברפואת חולה בכל מאמצי כח ולסוף לא עלה בידו. אלא שהתשוב' הנכונה בזה כי הנה הפעילות האלהיות אמנם יכוונו אל הכלל ואל הפרט. והנה הפרטים הם בעלי קץ ותכלית אמנם הכללים הם נצחיים. והנה דבר ה' והיישרתו לא תשוב ריקם כי אם היה שלא תועיל אצל הפרטים הנה א"א שלא תועיל אצל הכלל כמו שהיה הענין בכל המעשים ההם אשר עשה עם יוצאי מצרים שאם לא הועילו למתי מדבר לרוע בחירתם הנה הועילו לבאי הארץ. וכן הוא הענין בכל מה שנעשה עם ישראל בכל הימים אשר ישבו על אדמתם עם הנשארים בהם בכל מקומות מושבותיהם כי הנה בהישרות התוריות יש ענינים קיימים מתמידים וענינים שנפסקו בהמשך הזמן. והנה המתמידים עדיין נמשכה תועלתם ולא נכזבה תוחלתם. אמנם אשר נפסקו כענין העבודות והקרבנות אשר היו בזמן שבית המקדש קיים אמנם היו בהם למודים קיימים נצחיים לא יופרו לעולם כמו שכתבנו בכל הענינים הדומים וכ"ש הקרבנות שכוונתם ותכליתם העבודה הלבבית הנפשיית אשר אין הפרש בה בין בפני הבית או שלא בפניו. כי על פי הענינים הללו התורה היא קיימת נצחית ועל זה הענין המיוחד אמרו ז"ל (ירושלמי ברכות רפ"ד) וכי יש פולחן בבבל אלא זו תפלה דכתיב (דניאל ו':י"א) וכוין פתיחן ליה בעליתיה וגו' וזמנין תלתה ביומא הוה בריך על ברכוהו ומצלא ומודה קדם אלהי וגו' כי הנה התפלה היתה מצויה עם הקרבנות ומשמרות ומעמדות היו מתוקנים להם עמהם כמו שאמרו ז"ל אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ כמו שנתבאר פרק ד' מתעניות (כ"ג:) ותועלת הקרבנות יתדבק בתפלות בהקריב בעליהם אל השם יתעלה והתפלה יותר מסוגלת בזה לפי שהיא קרבן שבעליו נקרב עמו כמו שאמר בפירוש (הושע י"ד:ג') קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו' ולא עוד אלא שמשמש אל השוגג ואל המזיד שהוא היותר רביי והכרחי כמו שאמרנו בשער הקודם. והוא מה שזכרו הנביא (שם) בפרשת שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך קחו עמכם דברים וגו' כי הכשלון בעון הוא הנפילה במרד וכמו שהוכיחום על כך כל הנביאים אשר תארום בילדי פשע וישעיהו (א) בראש כלם אמר שמעו שמים וגו' בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי. אמר ראה זה רעה חולה בני שגדלתי ורוממתי היותם מורדים בי במרד ומעל. ואם תאמרו שאינם רק שוגגים וחוטאים בלא יודעים זה אי איפשר כי השור ידע קונהו וחמור אבוס בעליו ואיך יתכן שישראל לא ידע ועמי לא התבונן ומטעם זה החליט המאמר הוי גוי חוטא וגו'. וכן אמר ירמיהו (ב) למה תריבו

אלי כלכם פשעתם בי נאם ה' ועל אלו כלם אמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו' ירצה אמרו אליו כל אשר תשא עונו והוא המזיד היה ראוי שתקח ממנו הטוב שבו והוא הנפש וכמו שאמרו כי נפש בחלוף אותיות א"ת ב"ש הוא טוב וסימן לדבר גם בלא דעת נפש לא טוב. (משלי י"ט:ב') והנה ההודאה וההכר' הזאת בלב ובנפש הנה היא מכפרת העון. ואמר (הושע שם) ונשלמה פרים שפתינו לומר כי השפתים בתפל' ובהודא' ישלימו במקום הקרבן לבד וזה שלא יחשוב המתפלל והמתחנן שיסור חטאו ממנו גם כי ירבה תפלה ותחנה אם לא בשיקדים התשובה השלמ' כמו שלא יכפר הקרבן בעוד חטאו בו. והנה אם כן התפלות הם מעצם הקרבנות ומשובחים מהם ואין צ"ל שמועילין במקומן בכל זמן שהם בטלים. אמר המשורר (תהלים נ"א) ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך. כי לא תחפוץ זבח ואתנה וגו' זבחי אלהים רוח נשבר' לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה הטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלם אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים. יחלה פניו יפתח פיי בתפלותיו להגיד תהלתו ולשלם פרים שפתיו. והזכיר תועלת הבקשה ואמר כי לא תחפוץ וגו' ירצה זה יועיל באשר לא תחפוץ זבח שאתן ועולה לא תרצה וזה יהיה כל זמן שיתמיד חרבן הבית בעונות הדורות הבאים כי על העתיד ידבר ויהי' כי לא תחפוץ כמו (דברים כ"ב) כי יקרא קן צפור לפניך בדרך (שם) כי תבנה בית חדש (שמות ל') כי תשא. וכל זולתם. ונתן סבת המשך התועלת באומרו זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה ירצה אחר שתכלית הזבחים הנרצים אל האלהים הוא שתהיה רוח המקריב נשברה ונכנעת לפני אלהיו כאשר כתבנו בשער הקודם הנה אם כן באמת לב נשבר ונדכה מאליו אלהים לא תבזה. וראוי שיכופר העון בהכנעת הלב בלי ספק ובפרט כשאין לאל ידינו לעשות זולת זה. אמנם הטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלם ואז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים כנגד מה שאמר כי לא תחפוץ זבח ואתנה ואז יעלו על מזבחך פרים בפועל ויהיה המעש' שלם. והנה עם זה בטוב הבחינ' עדין לא חרב מקדש ולא בטלה עבוד' לענין זה וברית כרות' בזה וכל כיוצא בו דבר ה' לא ישוב ריקם כי אם עשה את אשר חפץ והצליח את אשר שלחו. וזה הענין בעצמו הוא מה שכוונו ישעיהו הנביא בשם האומ' באומרו ואני אמרתי לריק יגעתי וגו' אך כשיובן עם הכתובים הנלוים אליו פנים ואחור שזה סדורם (ישעי מ"ח ומ"ט) כה אמר ה' גואלך קדוש ישראל אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וגו'. צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רנה השמיעו זאת וגו' ולא צמאו בחרבות וגו' אין שלום אמר ה' לרשעים שמעו איים אלי והקשיבו לאומים מרחוק

ה' מבטן קראני ממעי אמי הזכיר שמי וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני וישימני כחץ ברור באשפתו הסתירני ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר ואני אמרתי לריק יגעתי וגו'. ועתה כה אמר ה' יוצרי מבטן לעבד לו לשובב יעקב אליו וישראל לו יאסף ואכבד בעיני ה' ואלהי היה עוד וגו' הנה באומרו מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך כלל השכל והרצון אשר מהסכמתם יחד תושלם הבחיר' כמו שזכרנו ראשונ' וכמו שביארו חז"ל (מכות י':) באומרם כי זה אחד מן הכתיבים המלמדים שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו והוא מבואר ואמר לוא הקשבת למצותי אשר למדתיך ללכת בהם אזי יהיו מעשיך רבים וטובים ותמידים אשר ימשכו מהם שני מיני שכר והם רבוי הטוב והשלמות והתמדתו. ועל הראשון אמר ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ירצה כמו שהנהר הוא מתהוה ומימיו מושפעים מלחיות הים ומגלי אידיו העולים תמיד כמו שזכר החכם בספר האותות כן תהיה צדקתך כגלי הים ושלומך כנהר המתהוה והנמשך מהם והוא הטוב השלם והטבעי ההוה לפי טוב מעשה האדם וגם יהיה זרעיך שריר וקיים תמיד כחול הנהר שלא יתפסד בעבור עליו המון מים רבים ויהיו רבים כמעותיו וכבר ביאר הדמיון במה שאמר לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני. הנה שביאר כוונת הפעולות הבחיריות באדם וטוב תכליתם ותועלתם ולכן אמר כי עם היות שכבר נמשך להם הענין באופן אחר עד שגלו מעל אדמתם מכל מקום לא תבטל הכוונ' בבחינת כלל האומ' כמו שאמרנו. לכן מעתה צאו מבבל וברחו מכשדים ביד רמה בלי שום יראה ופחד מהפיל דבר מדבריהם אמרו כי גאל ה' את עבדו יעקב ולא עוד אלא שיעש' להם נסים ונפלאות כצאתם ממצרים אשר יהיו בתכלית ההשגחה האלהית עליהם והראי' כי בימים ההם ובעת ההיא אין שלום אמר ה' לרשעים ומטעם זה ישר' כלו סדר הדבור והבשור' המובטחת ואומר שמעו איים וגו' ה' מבטן קראני וגו' מימים ראשונים מימי אבותי קראני לעבד לו וממעי אמי הזכיר שמי ישראל וישם פי כחרב חדה וגו'. זה הפסוק התעה המפרשים לומר שאלו דברי הנביא על עצמו והוצרכו לומר כי אומרו ויאמר אלי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר הוא לשון כלל העם האומרו על הנביא בייחוד והוא קשה לסבול. אלא האמת כי הוא מאמר ישראל הנקרא עבדו בכל הפרשה אשר ידבר אליו בלשון יחיד כדרכו בכל המקומות ובפירוש אמר בכאן כי גאל ה' עבדו יעקב והוא עצמו אשר אמר וישם פי כחרב חדה וגו' והוא שעשה פיהו חד וחזק כחרב חדה להשחית האומות כלן כמו שאמר בפירוש במקום אחר (שם מ"א) הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים וגו' ובצל ידו החביאני כאלו היה החרב נחבא בידו לעשות מלאכתו והוא מה שביאר במשל וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני ויאמר

אלי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. יאמר שהוא מתנשא לאמר שישראל עבדו והוא אדון לו וזה מה שיורה על קיומם ונצחיותם כי מתנאי המצטרפים להמצא יחד ולא זה בלא זה. אמנם על כל התלאות הבאות והעוברות עליהם דרך פרט שנמשכו הפך מה שנתכוין אמר ואני אמרתי לריק יגעתי וגו' ירצה ואני על כל הבא עלי אמרתי כי היה לי לפי שהלכתי בשרירות לבי ודרך רצוני בלי עצת השכל כלל ולזה אע"פ שבמקצת מעשי כוונתי לתכליות טובות לא הושגולי ויגעתי לריק בהם ומה גם עתה בשהפעול' לא כוונה לתכלית והיתה תוהו או שהיה התכלית פחות ויהי הבל. אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי. ירצה אכן משפט הזה הראוי לשפוט מפעולות בעלי הבחיר' והוא שאין להם להחטיא טוב הכונה הנה הוא ראוי שיושקף בבחינתו יתעלה שהוא אשר ראה להקריב אותי אליו. והתחיל בענינים המביאים אל התכלית וראוי ומחוייב לפי מה שקדם שימשך התכלית על כל פנים ולא יחטא ורצה גם פעולתי הנכונה תהיה בבחינת אלהי כי הלמודים הטובים ההם סוף סוף יביאוני להגעת תכליתו. ועתה מכח זה המשפט אמר ה' יוצרי מבטן לעבד לו לשובב יעקב אליו וישראל לא יאסף ואכבד בעיני ה'. במה שיהיו התכליות הטובות מגיעות כמו שחוייב מפועל השכל ואלהי היה עוזי בזה וזה ימשך על נכון בכתובים הסמוכים כלם זיל קרי:

והנה להיות התפלה היא העבוד' הלביית והמגעת תועלת הקרבנות וטוב תכליתם הנפלא על האופן שאמרנו ראיתי לסמוך אחר שער הקרבנות שער התפלות ולתלותם במאמר זאת תורת העולה. כי התפלה ודאי היא העבוד' העולה על הלב וכמו שאמרו (בי"מ מח"ד ח"ג הובא בל' היינו דאמרי אנשי) תפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה. ואמר רז"ל (תענית ב'.) אי זו היא העבוד' שבלב זו תפלה והוא מה שיצדק עליו על מוקדה על המזבח וגו' ואש המזבח תוקד בו כי דברי התפלה צריכין חמום והמתפלל בכוונה גמרה אש מפיו תאכל וגחלים בערו ממנו והמזבח עצמו שהוא הלב מתלהב ועולה עמהם. ובמדרש (ויקרא רבות פ"ז) אמר רבי פנחס אש המזבח תוקד עליו אין כתוב כאן אלא תוקד בו המזבח היה מוקד כאש: ולי מה יקרו דבריהם אלו אל זה הענין המכוון. ותחל' אומר שהראוי לדקדק ולהקשות בענין התפלה כי אחר שהתפלות הם בקשת הצרכים כמשאז"ל (ברכות ל"ב.) לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך ישאל צרכיו והיו הצרכים ההם ענינים זמניים כי הם הנדרשים ומבוקשים דרך בקשה ותפלה כמו שהענינים האמתיים נדרשים ומושגים בהשתדלות כמ"ש רז"ל (שבת י'.) על המתפללים מניחים חיי עולם ועוסקין בחיי שעה אם כן למה תהיה התפלה אחת מהמצות כמו שחשבוה כל המחברים ז"ל אמרו (רמב"ם ה' תפלה פ"א) מצות עשה להתפלל בכל יום

דכתיב (שמות כ"ג:כ"ה) ועבדתם את ה' אלהיכם ונאמר (דברים י"א:י"ג) ולעבדו בכל לבבכם איזו היא עבודה שבלב זו תפלה הנה הראוי הוא שתבא המצוה די שום אינש לא יבעא בעו מזולתו יתעלה כמו שאמר בקרבנות (שמות כ"ב:י"ט) זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו. אבל על המשובחים שבקרבנות לא נאמר רק אדם כי יקריב מכם קרבן לה' יקריב אותו לרצונו לפני ה' (ויקרא א':ב'). ויהיה הענין בתפלות ראוי שיהיה על זה האופן והוא שאם יצטרך אדם דבר שלא יבקש אותו כי אם ממנו ית'. אבל אם לא ירצה לבקש אותו ולהתפלל עליו יהיה הרשות בידו ולא עוד אלא שאמרו (ספרי בהעלותך פ' וכי תבואו) על כל צרה שלא תבא על הצבור מצוה להתפלל ולגזור אותם תעניות בכל חומרותיהם שנאמר (במדבר י':ט') וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם ותקעתם בחצוצרות וגו'. כי מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה אם יש להם צער או צורך יבקשו עליו רחמים אם ירצו ומאי איכפת ליה להקב"ה אם ישמעו ואם יחדלו. אמנם הראוי שיודע בזה הוא שענין התפלות הוא כענין הקרבנות וזה כי כמו שהקרבנות עקר כוונתם הוא לתכליות הטובים הנמשכים מהם לא אל עצמותם ממש ועל הדרכים שאמרנו. כן הוא ענין התפלה שאם יש בעקרה הרבה צורך ותועלת אין הכוונה בה לבד אל תועלת עצמה כי גם אל הענינים הגדולים הנקשרים בה והנמשכים אליה. והוא כי התפלה ענינה הוא בקשת דבר בחוזק בטחון ואי אפשר זולת זה וכשתתבונן בדבר שזה תוארו תמצא שהוא אילן גדול ששרשיו מרובים וגדולים וזרועותיו מסתעפים לכמה ענפים ומוציאים סנסנים ופארות ועושין פירות ופירי פירות. כי הוא מבואר כי אילנא דידן רבא ותקיף עקר נופו הוא בלב וכמו שאמר אי זו עבודה שבלב זו תפלה כנזכר. ברם עקר שרשוהי הם שלש פינות עצומות אשר עליהם נבנתה האמונ' האלהית. כי המבקש אותו יתברך בחוזק הבטחון חוייב שתוקדם אליו הודאתו בשהוא יתעלה נמצא ושהוא יכול לעשות בקשתו וכי הוא משגיח ורוצה בטוב מבוקשיו והם הדברים שצריך האדם לסדרם תחלה לבקשת צרכיו לפי שמציאותם הכרחי למי שמבקשים ממנו דבר שאם לא כן מי יתפלל לו. וראה כי הקדימם משה אדוננו עליו השלום באומרו ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר אדוני יהוה אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזק' אשר מי אל וגו' אעברה נא ואראה וגו' והענין מבואר. והנה מהשרשים האלו יצאו כמה ענפים נפלאים בשלמות האדם ומעלותיו כל אחת מהם כפי ענייננו כי משרש אמתת המציאות יצא צפע ההשכל בו יתעלה ובמעשיו: ומשרש היכולת יצא ענף היראה והעבודה. ומשרש ההשגח' והרצון יצאו פארות האהבה האלהית והענוה. והנה מהענף הראשון הנצו רמוני הטהרה והקדושה בהצנע לכת. ומהענף השני הבשילו אשכלות

ענבי הזהירות לסור מרע ומעלת התשובה. ומהענף השלישי כפתורי המהירות ופרחי הזריזות בשלמות כל מעשה ישר וטוב. והפרי המשובח והמעולה העולה מהכל הוא לחם הדבוק האלה אשר יאכל האדם אותו וחי לעולם. ועתה ראה איך תאר ירמיהו הנביא זה הענין הנפלא בתואר הזה עצמו עד שאמר ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבוא חום, ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי (ירמיהו י"ז:ח'). כי הנה הוא דמה טוב הבטחון אשר מציאותו הכרחי אל עקר התפלה לעץ שתול על מים אשר מזה חוייב לשלח לו פארות וענפים רבים הנה והנה וזה יתחייב לפי שעל יובל טוב האמונה ישלח שרשיו בהכרח. ומזה ימשך כי בעודו בעו"הז לא יראה כי יבא חום המיבש והמפסיד רעננות השלמיות כלם למיניהם גם בשנת בצורת והוא חסרון קצת הדברים ומציאות התלאות לא ידאג כי פרחי שושניו מחזיקות את לבו בטובות האמתיות ולא ידאג על המדומות הזמניות. ובכל זה לא ימיש מעשות פרי מתוק ומשובח אשר הוא תכלית הכל והוא הדבוק האלהי וההנאה מזיו כבודו כמו שאמרנו. והנה הענין הוא גדול מאד ורחב ידים אלא שיספיק זה לפי הכוונה והפתח פתוח לכל יבא למלאות אותו ולהרחיבו במגילת ספר כתוב עליו בכל לבבו ובכל נפשו. והנה א"כ כשיתפלל האדם אל אלהיו הנה האילן הזה הנפלא הלא הוא שתול לפניו ויך שרשיו בלבו ראשונה ומלבלבין מהן הצאצאים והצפיעים והנצו הרמונים והפרחים ולא ימיש מעשות פרי הדבוק האלהי ואהבתו וזהו עקר התפלה שהאדם ראוי להתפלל לפני אלהיו כי על כן אמרו (ברכות ל"ב:) כי החסידים הראשונים שוהים שעה אחת ומתפללים שעה אחת וחוזרים ושוהים שעה אחת וכן ג' פעמים ביום ולפי שהמון העם אינם בקיאין בכל אלו הענינים הקדימו מתקני תפלות ענין פסוקי דזמרא וקריאת שמע וברכותיה אל סדר התפלה לפי שאלו הענינים עם פרשת שמע וחברותיה עם דברי חז"ל המתוקנים להם הם הענינים השרשיים לאילן והענפים המחוייבים אליהם שהם כוונות הכרחיות כמו שאמרנו. וזהו טעם אומרם ז"ל במדרש (לפנינו ליתא) מהו שיקרא אדם את שמע ולא ישמיע לאזנו כך שנו חכמים הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו לא יצא. וזה שהקריאה הזאת היא בהפך ענין התפלה כי התפלה הוא הדבור עם אלהיו לכן אינו צריך רק שיוציא הדברים מפיו לבד וישמע אל ויעגם כי הוא השומע הדברים שבלב ואמרו ז"ל (ברכות כ"ד:) כל המגביה קולו בתפלתו הרי הוא מקטני אמנה. ועוד אמרו (שם) הרי הוא מנביאי הבעל שנאמר (מלכים א י"ח:כ"ח) ויקראו בקול גדול והוא מה שלמדנו מחנה שנאמר (שמואל א א':י"ג) רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע. האמנה כי מפני שהיתה השעה אחרי האוכל ואינה כשרה להתפלל

הוא חשב שלא באת לשם רק לדבר אליו ולבקש ממנו לדרוש את ה' על אודותיה כמו שאמר הכתוב (שם) ותקם חנה אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה' והיא מרת נפש ותתפלל על ה' ובכה תבכה ותדר נדר ותאמר ה' וגו' והוא מה שאמר בסוף (שם) ויהי כי הרבתה להתפלל לפני ה' ועלי שומר את פיה וחנה היא מדברת וגו'. ויאמר כי מצד היות השעה בלתי הגונה לתפלה לפי מחשבתו היה הוא שומר את פיה לראות מה תדבר לו כמשפט הנשים הצובאות שם פתח אהל מועד וכיון שלא יצאו דבריה באופן שישמעו אליו חשבה לשכורה וכי מטרדת היין שבסעודתה היתה מטורפת עד שהשיבה בחכמתה כי לא כאשר חשב אבל שדבריה היו עם מי שדי לו בזה מהדבור והיא אומרה (שם) לא אדוני אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי ואשפוך את נפשי לפני ה' הודיעהו כי מצד היות דבורה עם האל יתעל' תספיק שפיכת הנפש לבד ומה שחשב שעת שכרות היא אינו כן כי היא באה שם ביום צום ועינוי נפשה. סוף דבר אין מענין התפלה להשמיע לאזני האנשים כי צורך המתפלל הוא נשמע לאזניו יתברך וכמו שאמר (בראשית כ"א) כי שמע י"י אל קול הנער באשר הוא שם כי הצער אשר הוא שם בו הוא קולו הנשמע לאזניו כי ידע את מכאוביו. אמנם המאמרים המורים המלמדים אותנו דעה בינה בשרשי האמונה ובסדר המעשים הנה אנו צריכים להשמיעם לאזננו כמ"ש (דברים ו׳:ד׳-ה׳) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואהבת וגו' כי הוא המדבר לעצמו בכל פרשה זו בשם אלהיו ולכן צריך שיהי' הדבור באופן היותר מועיל והיותר מהנה לקבל עול מלכות שמים שלמה בהבנת כל הענינים האלהיים ההם. ומה גם עתה אם יעל' על לבו בתורת תחבולת הזכרון כל המצות הרמוזות בפרשה ההיא כמו שאמר (שם) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך וגו'. כמו שיבא שם במקומו שער צ' ב"ה. שהוא ענין נכון מאד. אמנם יש עוד כונה נפלאה באותו תקון בה ימצאו יתדות חזקות ונאמנות סומכות ומעמידות אמתות האמונה שרשיה וענפיה במה שנמצא בראשי פרקיה כמו שכוונוהו מסדרי התפלות ענינים נחמדים מחזיקים הברית ומקיימים האהבה השלמה אשר עליה נאמר (שם) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך באופן היותר חזק שאיפשר כפי מה שנתפרסם מדברי כל הנביאים פה א' היות בינותינו ביניינו ובינו יתברך יחס אהבה וחברה זווגית כמו שאמר (הושע ב׳:כ״א) וארשתיך לי לעולם (שמות ל״א:י״ג) אני י"י מקדשכם קדושין ממש. וכבר היו הנשואין בכתובה ותנאים כמו שכתבנו בפרשת המשכן שער מ"ח כי היא האהבה היותר עצוה שאיפשר כמו שאמר (שמואל ב א׳:כ״ו) נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים. והנה

באמת לפי זה צריך שימצאו בינינו ובינו יתברך שבעה דברים ראשיים שבהם ישתלם זה הקשר הזיווגי. קשר אמיץ אשר לא ינתק:

הראשון בידוע שלא ימצא האדם השלם קורת רוח באשתו לעשות עמה חברה מעולה רק בשתהיה טובת חן ומשכלת אמר הכתוב (משלי י״ד:א׳) חכמות נשים בנתה ביתה מאולת בידיה וגומר (שם ט׳) אשת כסילות הומיה וגומר ולזה אמר (שם י"ט) ומה' אשה משכלת: השני שתחזיק עצמה למיוחדת לו בלבו של בעלה ושלא תחשוד אותו שאינה לו רק ביתו כי בזה תיחד לו גם היא עבודתה ואהבתה מזולתה מהנשים אף ע"פ שימצאו לו וכמו שאמר (שיר השירים ו׳:ט׳) ששים המה מלכות וגו' אחת היא יונתי תמתי וגו': השלישי שתקבל אישותו לבדו לא לבד שתאהבנו מיתר אוהבים וכמו שאמר (קידושין ז'.) אתתא לבי תרי לא חזיא. והושע (ג') אמר ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיה לאיש: הרביעי שתדע ותשכיל כי בעבודתו ושירותו יהיה לה שלום וכבוד והצלחה על דרך שאמר (תהילים מ״ה:י״ג) שמעי בת וראי וגומר. ויתאו המלך וגו'. ובת צור במנחה פניך יחלו וגו': החמישי שתתן אל לבה סמיכות דעת ובטחון גמור שיספיק בעלה זה להיטיב אף לבניה אחריה ולהשאירם ברכה כענין שלא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה כמו שהקפידו על זה בתנאי כתובה (כתובות נ"ב:) בנין דכרין די יהויין ליכי מנאי וכו'. בנן נוקבן די תהויין וכו'. ובת שבע אם שלמה תוכיח (סנהדרין ע':) כמה השתדלה על הצלחת הזרע אשר יצא מביניהם. הששי שתשמר שלא תבקש צרכיה משום אדם זולתו כמאמר (הושע ב׳:ז׳) אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי וגו'. כי הנכון מה שאמרה אחרי כן אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה. השביעי שיהיה לה סמיכות הדעת והבטחה גמורה שישלים עמה כל זה ושלא תפול שם בגידז וחסרון וכמו שאמר (רות ג׳:י״ח) כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום: ומהידוע כי ה דברים הללו המשלימים כל זוג נאה ומשובח כלן נמצאו בזווג כנסת ישראל עם הקב"ה ושבעתם נתבקשו לשם:

האחד כי בתחלת ענינם נאמר (שמות ט״ו:כ״ו) ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' וגומר. שהכוונה האזנה והשמיעה. רצוני ההשכלה אשר בלב כמו שנזכר בכל מקום (דברים ו׳:ג׳) ושמעת ישראל ושמרת לעשות (שם י"ב) שמור ושמעת וגומר. (שם כ"ז) הסכת ושמע ישראל. כי הענין בכלם הטבת ההבנה וההשכל כי בזאת יאותו לו לעם ולא באופן אחר כמו שאמר לו בשעת הזיווג עצמו כלומר במעמד הנכבד (שמות י״ט:ה׳) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו'. והכוונה שתהיה לו לאשה משכלת כמו שאמרנו. וכנגד זה

הענין המעולה באת בכאן מלת שמע כי היא נאמרת על זאת הבחינה לא על שמיעת האזן לבד והענינים המושכלים הנמשכים יוכיחו בלי ספק.

והנה על הענין השני והיא שנתיחד לו בלבה אמר שם והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל כי הם יחשבו עצמם לעקר כל עמי הארץ וכונו שאמר במקום אחר (דברים ל"ב:ט') יעקב חבל נחלתו וכנגד זה אמר בכאן מלת ישראל שהוא התואר המיחד אותם אליו ואשר בו נתיחד הדבור אליהם כמו שנראה ממטבע הברכה שאמר הבוחר בעמו ישראל באהבה שמע ישראל ונומר כי עם עמו המיוחד אליו ידבר הדברים הנמשכים ולא לזרים עמו. ולפי שהיה הדבור מיוחר אל כל אשר בשם ישראל יכנה באומרו שמע ישראל וגם בפרשת ציצית (במדבר ט"ו:ב') דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אז"ל (ברכות י"ד.) כל הקורא קרית שמע ואין לו תפילין בראשו וציצית בבגדו (זוהר פ' ואתחנן) הרי הוא מעיד עדות שקר בעצמו כי אחר שהמצות האלו באו בפרשיות אשר הוא קורא לחובה על כל בר ישראל והוא משולל מהם מעיד על עצמו כי לא מבני ישראל הוא. והרי הוא עדות שקר שהרי הוא מזרעו על דרך האמת וסוף דבר התיחדות שם ישראל הוא ממש כעין אומרו (שיר השירים ו':ט') אחת היא יונתי תמתי וכמו שאמרנו:

והנה על הענין הג' נאמר להם בפירוש במעמד ההוא הנפלא (שמות כ':ג') אנכי ה' אלהיך וגומר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. וכנגד זה נאמר בכאן ה' אלהיני ה' אחד ואהבת את ה' אלהיך וגו'. והוא ענין ייחודו הגמור והרחקת כל זולתו אשר משם תחייב קבלת עול מלכותו וחוזק אהבתו כי חוזק האהבה יתקשר בייחוד כמו שיתבאר יפה במקומו הנזכר ב"ה.

והנה הענין הד' הוא מתבאר בכל היעודים שבתורה (ויקרא כ"ו:ד') אם בחקותי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם בעתם (שמות כ"ג:כ"ה) ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך וגומר. וכל שאר הפרשיות הרבות המיעדות ההצלחות המפורסמות חלף עבודתם וכנגד זה באה בכאן פרשת שנייה כלה (דברים י"א:י"ד) והיה אם שמוע תשמעו וגו'. ונתתי מטר ארצכם בעתו וגו':

אמנם הענין הה' נאמר בתורה בכמה מקומות (שם י"ב) למען ייטב לך ולבניך אחריך (ירמיהו ל"ב:ל"ט) לטוב להם ולבניהם אחריהם כי לא לבד ייעד הטוב ההוא להם כי אם להם ולבניהם ולבני בניהם עד עולם כי הוא הדבר אשר יכספוהו הכל וכנגד זה נאמר בכאן בסוף הפרשה ההיא למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה וגו'. שמשלמות הזווג שיהיה אחרית שלום לבאים אחריהם כמו שאמרנו.

אמנם הענין הששי בקשו הקב"ה מהם בכמה מקומות אשר מנעם מדרוש צרכיהם מזולתו כמו שאמר שם (שמות כ׳:ה׳) לא תשתחוה להם ולא תעבדם וגו'. כאשר פירשה (דברים י״ב:ל׳) השמר לך פן תנקש אחריהם ופן תדרוש לאלהיהם וגו'. (שם) ופן תשא עיניך השמימ' וראית את השמש וגו'. ובמקום אחר (שם) אשר חלק ה' אלהיך אותה לכל העמים וגו'. אמנם על האומה המיוחדת אמר (שם כ"ט) אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם וכנגד זה אמר בפרשת ציצית ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם כי ההולך אחרי שרירות לבו בבקשת צרכיו היא זנות גמורה והשחתת הזווג האלהי רק בשיכוין לבו לשמים בהפקת רצונו וישתדל כפי כחו הראוי והנאות לו וישליך עליו יהבו:

אמנם הענין הז' הוא כפול ומכופל בתורה כמה פעמים אשר הזכיר מה שעשה עמהם גדולות ונוראות והמסות הגדולות אשר ראו עיניהם מה שיהיה להם בהם חוזק אל הבטחון וקיום אמונה אשר לא יפול דבר ארצה מכל מה שיבטיחם בגמול שכרם וחלף עבודתם אהבתם. וכנגד זה אמר בסוף הפרשה אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וגו'. אני ה' אלהיכם נאמן בבריתו וקיים במאמרו (ספרי ס"פ שלח): הנה אלה השבעה הענינים הראשיים שאמרנו שמקיימים האהבה הזווגית על זה האופן נזכרים ונעשי' בפרשיות האלו הנקראות בזאת המצוה המעולה:

ואתה תחזה איך הציבו מתקני התפלות הז' הציונין הללו אחד לאחד במה שכוונו נוסח התשובה והמענה על כל אחד מהם בשבעה פרקים הבאים בין קרית שמע לתפלה שכלם מתחילין במלת אמת והכונה להורות ולקיים למקבל על עצמם כל הענינים האלו בשלמות. כי הנה בראשונה אמרו אמת ויציב ונכון וקיים וכו'. עד הדבר הזה עלינו לעולם ועד. כי כל זה יורה על הבנת ענין וטוב קבלתו בכוונה שכליית מכל צדדי ההבנה. ואין ספק שמספר המצות ההם באו מכוונות לענינים המדעיים כוונם יודעי הסודות והרי זו תשובה נאותה ומכוונת למלת שמע לפי כוותה. ובאומרו אמת אלהי עולם מלכנו וכו'. עד כל דורות זרע ישראל עבדיך על הראשונים וכו'. כיוונו לקבלתם עליהם מה שכיון לו יתברך במלת ישראל שכל הנוסח ההוא אינו אלא שהם מייחדים עצמם ועבודתם אליו בזה השם המיוחד אשר אמרו ודבריו חיים וקיימים וכו' עלינו ועל בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך ישראל דיקא כמו שאמרנו: וכנגד מ"ש ה' אלהינו ה' אחד אמרו אמת שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו מלכנו מלך אבותינו וכו' עד ומבלעדיך אין לנו עוד אלהים זולתיך שכל זה הוא קבלת האלהות והייחוד. ועוד הוסיפו עד ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ כנגד ה' אחד להרחיק הריבוי

ולא עשו ממנו פרק בפני עצמו כמו שהאלהות והאחדות הוא דבר אחד בעצמו ואין שום פירוד ביניהם. אמת אשרי איש שישמע למצותיר וכו'. הוא ממש כנגד מאמר והיה אם שמע תשמעו וגו' והכוונה ידענו נאמנה שאשריו ואשרי חלקו מי שישמע למצותיך אלה כי ודאי ימשך לו הטוב ההוא המיועד והותר: אמת שאתה הוא אדון לעמיך ומלך גבור לריב ריבם לאבות ובנים הוא ממש כנגד מה שאמר למען ירבו ימיכם וגו'. אמת אתה הוא ראשון וגם אתה הוא אחרון ומבלעדיך וכו'. הוא ממש כנגד המכוון במאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם שהוא האיסור לבקש העזר זולתו ממנו יתברך וכאשר פירשנו: אמת ממצרים גאלתנו ה' אלהינו מבית עבדים פדיתנו וכו' רם ונשא גדול ונורא וכו' עד סוף. הוא עצמו מאמר אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם וגומר. שבו חתם שלשת הפרשיות ההמה לפי שהוא העמוד שעליו אנו סומכים בקיום כל ההבטחות הבאות בתורה האלהית. והנה אלו הענינים הם נאותים מאד ומקובלים בעצמם והם חובה להשמיעם לאזני הקורא עם כל מה שנזכר לראשונים ויותר מהמה אשר היתה הקדמתו הכרחית אל התפלה הנכונה כי הם מיתרי הזווג ועבותות האהבה אשר בהם תקרב הנפש המתפלל יחד עם קרבנו ועליהם יבטח בכל אשר יבקש לסמוך גאולה לתפלה והנה כל זה תוא מכלל מה שאמרנו ראשונה מענין האילן ומההשכלה בו. ומה גם עתה כשתצורף לזה ההשקפה המחוייבת אל המתפלל בשיהיו מעשיו מקדם מסכימים אל דברי התפלה והתחנה ואם לא קדמו לו מעשים טובים וכל שכן אם קדמו לו רעים שחוייב להקדים הטהרה והתשובה כי איך יתכן לו לבא לפני אלהיו לבקש על צרכיו והוא לבוש בגדים צואים הרי זה עזות גדולה. והנה שלמה שם בענין התפלה תנאי התשובה להכרח גמור אמר בהנגף עמך ישראל לפני אויב אשר יחטא לך ושבו אליך והודו את שמך והתפללו והתחננו וגו' (מלכים א' ח'). וכן אמר (שם) בהעצר שמים ולא יהיה מטר כי יחטאו לך והתפללו אל המקום הזה והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תענם. יאמר שהצרות אי אפשר לבא עליהם כי אם ביד פשעם ואם כן הראויה להם שיתודו על חטאתם ראשונה וישובו לפניו בתשובה ואחר יבואו אל הבקשה והתפלה כי יענם עד שמזה יודע כי הענין באלו התפלות והצומות הנעשות על הצרות הוא בהפך מה שיחשבוהו המון העם וזה כי הם חשבו שהכונה בהם כדי שישמע השם קול צעקתם ואינו כן רק כדי שישמעו הם בקול דברו ויכנעו לפניו כמו שאמר הנביא בזה הענין (ישעיהו נ"ח:ד') לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם כמו שיתבאר על נכון בפרק הצום הגדול שער ס"ג ב"ה. עיין עליו. וא"כ מצות התפילה כלהו איתנהו בה ולא עוד אלא שלפעמים יחדש ה' צרכים לעמו ויביאם במצור ובמצוק התלאות כדי שיקיימו

מצוה זו. כי המצוה גדולה על כל צרה שלא תבא על הציבור לקדש צום ולקרא עצרה ולפשפש במעשיו כדי שתהי'תפלתם זכה ואף כי תהי'השעה דחוקה או אסורה מלזעוק כגון בשבתות וימים טובים שלא התירו (תענית י"ט.) כי אם על עיר שהקיפוה עכו"ם וספינה המטורפת בים ויחיד הנרדף מפני עכו"ם שאלו מחללין עליהם השבת כמ"ש הרמב"ם ז"ל פ"ב מהלכות שבת ובהלכות תעניות (פ"ב) וכן בשאר המחברים ז"ל כי הנה אז תהי' המצוה הם כי לא להזכיר ולהשען על יודע תעלומות לבבינו ומכאוביו ונקבל שכר על השתיקה:

ובמדרש פרשת בשלח (רבות פ' כ"א). בשר ודם אם שומע לחברו דן את דינו ואם לא ישמע אותו אינו יכול לדונו אבל הקב"ה עד אשר לא ידבר ידע מה בלבו שנאמר (ישעיה ס"ה) והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע הדא הוא דכתיב (שמות י"ד:ט"ו) מה תצעק אלי וגו'. ואולם כאשר נתפלל אין הכוונה להודיעו צערנו ולהשמיעו לאזניו כי אם להכין לבנו ולהטיב מעשינו לפניו כנזכר וכמו שאמרו (תענית ט"ז.) אחינו בית ישראל לא שק ולא אפר גורמין כי אם תשובה ומעשים טובים. כי הפנימי הוא גלוי וידוע לפניו ולזה אין צורך לקרוע הבגדים להראות פנימי הלב כי אע"פ שילבש האדם כמה בגדים יהיו מצפוני לבו צפויים אליו כי על זה אמר (יואל ב') קרעו לבבכם ואל בגדיכם ומי שאינם נזהרים בכך הם כבאים לפניו יתעלה לבקש צרכם ושאלתם במטבע פסול ומזוייף. אמנם בשמוע עצת החכם שלמה בענין התשובה השלמה הנה הם יבאו לפניו באמת ובתמים ויצדק עליהם קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת (תהלים קמ"ה). עתה ראה כמה עקרים גדולים נכנסים ומסתעפים מאשל התפלה כאשר אמרנו וכלן בכלל הקדמת קרית שמע אליה כי בקדימתן ובבחינת השכלתן יבא בשלום אל שער המלך לסדר עקר התפלה. וינתן לו חפצו בשאלתו ונפשו בבקשתו.

והנה בעקר התפלה רמזו כל זה חכמינו ז"ל במה שסדרו (ברכות ל"ד:) שלש ראשונות ושלש אחרונות ותפלה באמצע כי הכל הולך אל מקום אחד וכבר סדרום חכמינו ז"ל (מגילה י"ח.) על סדר ברכת כהנים המשולשת בתורה האמורה מפי אהרן ובניו אחר עשות העולה והעבודה אשר היא מתיחסת בעניינה אל מעשה הקרבן ופעולותיו כפי מה שיאות שימשך מהחסד האלהי ומדת טובו לגמול להם שכר טוב חלף עבודתם במדה במשקל ובמשורה. וזה שהעבודה ההיא כבר תכלול שלשה עניינים נרצים לו ית' מאתנו אשר ביארם באומרו (דברים ו':ה') ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך כי אומרו בכל לבבך הוא כאומרו בכל שכלך כי החכמה והמדע הוא בלב כמו שאמר (משלי י"ד) בלב נבון תנוח חכמה (שמות ל"א) ובלב כל חכם לב

נתתי חכמה ובאומרו בכל נפשך הוא חיי הגוף עצמו וכמו שאמרו (ברכות נ"ד.) אפילו הוא נוטל את נפשך. ובאומרו בכל מאדך הם הנכסים (שם). וידוע כי העובד העבודה ההיא בשלמות אם יחיד ואם צבור טרם בואו אליה חוייב להשכיל ולגזור בדעתו כי הוא יתעלה ראוי ליעבד ואין עוד מלבדו כמו שאמרנו בענין התפלה ומשם תתהוה הכוונה השלמה בעבודה ותדחה הגרועה והפסולה המועלת בה כי הכל הוא פועל הנפש לפי שכלה ומדעה. גם המעשה ההוא הנכבד אי אפשר כי אם בהוצאת ממון רב אם לבנות בית הבחירה ועשות כלי שרת כפי היכולת לכבוד הנעבד ומעלתו כמו שנודע ממעשה המשכן ובנין בית המקדש ובשקלי קרבנות מלבד קרבנות היחידים אשר יש בהם בעולה ויורד. וגם אי אפשר מבלי המסר הגוף עצמו בהם כמו שנתפרסם מעבודות הכהנים והלויים בעמדם לשרת שם בגופן בכל מיני עבודתן וכלן שלוחי ישראל הם שנאמר (במדבר ג׳:י״ב) ואני הנה לקחתי את הלויים מתוך בני ישראל וגו'. גם משמרת ישראל היו עומדים במעמדם כמו שזכרנו ראשונה. והנה לפי זה היה מהראוי שאחר שכן עשו יברכם בברכה זאת (במדבר ו') המשולשת לשלשה ענינים הללו עצמם. וזה כי בברכה ראשונה כיוון לברכם בענין נשוא השכל והמדע שהיא ברכה שלמה וסתמית בה יוסיפו תוספת ברכה והכרה שכלית בענינים האלהיים על מה שקדם להם ועוד ישמרם מכל טעות ושגיאה שהם סכנה עצומה. ובשנית כיוון להוסיף להם ברכת ההצלחות הזמניות אשר יעבדוהו בהם אשר יראה להם עוז ימינו ואור פניו אשר ירצם ועוד יוסיף לחננם עלצד היותר טוב. ובשלישי כיוון לגמור להם על מה שהזמינו עצמן לעבודתו על האופן הנזכר בשהוא יתעלה יזמין עצמו כי הוא הנרצה באומרו ישא ה' פניו אליך כענין (בראשית מ״ג:ל״ד) וישא משאות מאת פניו והוא ענין שימת שלום בין פמליא של מעלה ובין פמליא של מטה שהוא עקר הקירוב האלהי והדבקות בו שהוא תכלית הכל וזה הענין האחרון עם סגולת האחרון בקיום המעלות יתבאר במקומו והוא הטעם לברכה זו אחר התפלה כי כמו כן ישרת האדם לפני קונו בכל שלשה עניינים הללו. אם בשכלו מצד הכוונות השלמות אשר כתבנו. ואם בנכסים משום ביטול זמנו מכל עסקיו. ואם בגופו מצד מה שיוכרח לקבל עול ההתבודדות וההכנע לכל אופני התפלה אם לישיבה ואם לעמידה ואם לנפילה ויתר הענינים שהם חובת הגוף בלי ספק: והנה לזה ראוי לבא עליהם ברכות משולשות אלו אלא שכפלן לפי מדת טובו ורוב חסדו כל אחת לפי ברכתה כמו שאמרנו.

ולפי שעם זה כבר היו אלה שלש ברכות שהם שש כוללות כל עניני האדם העצמיים והעוזרים עליהם והתכליתיים לשניהם אשר יכללו כל בקשות צרכי האדם בכל ימי חייו.

אני אומר כי עליהם חלקו אנשי כנסת הגדולה (ברכות ל"ג.) מספר הי"ח ברכות אשר תקנו להתפלל בהם יום יום לבקשת הצרכים הכוללים. וזה מה שיורו על אמתתו שלש הערות חזקות. האחת היות מספר הי"ח נופל על מספר השלשה או הששה כשנאמר ג' פעמים ו' או ו' פעמים ג' שיראה מזה שהם מתוקנות על יסוד הברכה המשולשת הזאת או המושת. השנית הוא הזכרת ברכה זו עצמה בסוף כל הי"ח בציבור כמו שאמרנו. והשלישית כי י"ח ברכות פותחות בברוך ומסיימות בשלום כמו שאלו פותחות ביברכך ומסיימות בשלום. וזה ממה שיעיר לב המתבונן וימצא כי כן הוא הנה הנם מחולקות אל שש שלשיות כי כל שלש שלש מהם נתייסדו על כל אחת מאלו הששה ברכות שהם בתוך הברכה השלמה הזאת. וזה כי השלש ראשונות שהם מזכירות שבחו של הקב"ה מאמתת השגחתו ועוצם יכלתו והפלגת קדושתו הם בכלל יברכך ה' אשר היא ברכה שכלית אשר בה ולא בזולתה יכיר המתפלל אלו המעלות האלהיות. אמנם השלש הסמוכות שהם אתה חונן השיבנו סלח לנו הם ממש מענין וישמרך כי אשר לו השכל על זה האופן צריך דעת מתמיד לשמרו ולהשיבו לבריאותו כשתסור כי אין איש אשר לא יחטא. וכאשר השלימו שש ברכות אלה אשר תכללם הברכה הראשונ' אשר כן נחלק' לשנים סדרו שש אחרות אשר תכללם הברכה השנית וחלקום גם כן לשתי מחלקות. הראשונ' בבקשת הדברים ההכרחיים לגופים ויחדו לזה שלש והם ראה נא בעניינו רפאינו ברך עלינו שהם שחרור הגופים ובריאותם וספוק צרכיהם והם בכלל יאר ה' פניו אליך כי בדברים כאלו יראה אור פני האדון אל עבדיו. ואחריהם סדרו ג' אחרות כנגד ויחונך והוא על צד היותר טוב כמו שהם תקע בשופר השיבה שפטינו על הצדיקים כי כל זה הוא מבואר היותם מענין החנינה והחסד על צד היותר נאות. וגם מה שתקנו (ברכות כ"ח:) בכאן ברכת המינין הוא מענינ' כי נפילת האויבים והכנעתם הוא מזה המין באמת ואחר כך סדרו ששה אחרות מעין הברכ' השלישית. והשלש הראשונות שהם מעין ישא ה' פניו אליך הם תשכון את צמח שמע קולינו כי זה ענין דבוק השכינה האלהית בינינו עם צמיחת קרן משיחו אשר בהמצא אלו הענינים יחד נמצא האלהים קרובים אלינו בכל קראנו אלו וכמו שאמר הכתוב (דברים ל"ג) וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה וגו'. כי הענין המיוחד למלך הוא שישמע קולו בתפלתו להיות לו עזר מצריו והוא ענין נשיאות הפנים שכתבנו. וכנגד וישם לך שלום תקנו עבוד' והודאה ושים שלום והוא חזרת העבודה וההודא' כמשפט הראשון והוא הסכמת הכתות שנתפרדה בעבת העונות והוא הסכמת הפמליאות שאמרנו. הרי שנתבאר על נכון יסוד סדר אלו הברכות אשר בתפלה הבאה אחר קרית שמע וברכותיה לפי הבחינות שזכרנו. והנה

להיות כל הענינים האלו מסכימים ומתקשרים יחד על זה האופן אמרו רבותנו זכרם לברכה בפרק שני ממסכת אבות א"ר שמעון הוי זהיר בקרית שמע ובתפלה וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא תחנונים לפני המקום ברוך הוא שנאמר (יואל ב') כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה ואל תהי רשע בפני עצמך. הנה באומרו תחלה הוי זהיר בקרית שמע כיוון אל קדימת שלמות המתפלל אל השכלת העניינים הגדולים אשר הם שרשי האילן וענפיו ופארותיו וסנסניו שהם עקר התפלה ויתדותיה כי המקדים אלו הענינים יושלמו לו סבות העקר וימצאו לו מליצים טובים בבית המלך להמציא בקשותיו. אמנם כשיחסר חוק המתפלל בזה לא תנתן לו בקשתו מכח תפילתו רק במתנת חנם ועל צד החסד המוחלט. ולכן ההדיוטים הבוערים בעם אינם נאים מתפללים:

וזהו אצלי מה שנזכר בפרק קמא דשבת (י"ב:) אמר רבי יוחנן כי הוה אזילנא בתריה דרבי אלעזר לשיולי בתפיחה זמנין אמר המקום יפקדך לשלום וזמנין אמר רחמנא ידכרינך לשלום. והיכי עביד הכי והאמר רב יהודה אמר רב אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי שאין מלאכי השרת נזקקים לו לפי שאין מכירין בלשון ארמית שאני חולה ששכינה עמו דאמר רב יהודה אמר רב מניין שהקב"ה זן את החולה וכו'. וכן במסכת סוטה פ' אלו נאמרים (סוטה דף ל"ג ע"א) ותפלה בכל לשון והא אמר רב יהודה אמר רב אל ישאל אדם צרכיו וגו' לא קשיא הא ביחיד הא בצבור. ורחוק מאד שתהיה כוונתם ז"ל שמלאכי השרת אינן מבינין לשון ארמית או זולתו כי הם הראשונים לכל שבמדע. והלשון אינו אלא הוראת הדבור הפנימי אשר הוא שוה לכל. והנה מצינו נאמר בדניאל (ה') באדין מן קדמוהי שליח פסא די ידא וכתבא דנא רשים ודא כתבה די רשים מנה מנה תקל ופרסין. וכבר נתבאר בסנהדרין פרק כהן גדול (סנהדרין כ"ב.) שכך נכתב בלשון ארמי עם שנחלקו אם היה נכתב בא"ת ב"ש או בהפוך האותיות או בסירוסין והנה הכותב מלאך ה' צבאות הוא: אך כוונתם ז"ל לזרז האנשים שישתדלו לדעת ולהשכיל בתורה ובחכמה על הדרך שאמרנו עד שיוכר שלמותו בסדור לשונו בבואו להתפלל לפני אלהיו בלשון התורה הקדוש' והנקיה מכל סיג כדי שימצאו לו האמצעיים הנאותים להשלים רצונו ושלא ישים אדם עצמו מכלל שאינם יודעים לבקש צרכיהם רק בלשון הדיוט והוא הלעז המשותף לנשים ונערים. כי אנשים אשר כאלה כאשר יצטרכו לבקש צורכיהם מבוראם לא ימצאו להם מליצים ואמצעיים מפני חסרונן והוא מה שאמרו שמלאכי השרת אינן נזקקין להם לפי שאינם מכירים בלשונם לומר שאינם מטפלין אל לשון הדיוט ולא למתפלל בו כמו שאמר (רות ב':י') יהי מכירך ברוך (שם) מצאתי חן

בעיניך להכירני. אמנם במקום חולה שהשכינה למעלה מראשותיו לזון אותו ולסעדו המקום בתורת חסד ירחם עליו ולא יקפיד על חסרונו וכמו שאמר (תהילים קט"ז:ו') שומר פתאים ה' וכן בצבור כדפירש"י ז"ל יחיד צריך שיסייעוהו מלאכי השרת רבים לא צריכי להו שנאמר (איוב ל"ו:ה') הן אל כביר לא ימאס וגו' והוא עצמו מה שאמר שם (בסוטה ל"ג.) ואין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמית והא תניא יוחנן כהן גדול שמע קול מבית קדשי הקדשים שאומר נצחו טליא דאזלן לאגחא קרבא באנטוכי"א ושוב מעשה בשמעון הצדיק ששמע קול מבית קדשי הקדשים שאומר בטלית עבידא דאמר שנאה לאיתאה על היכלא ונהרג גסגלגס ובטלו גזרותיו וכתבו אותו שעה וכיוונוה ובלשון ארמי אמרום אי בעית אימא קול דלא שמיע עביד איבעית אימא גבריאל הוה דאמר מר בא גבריאל ולמדו שבעים לשון. ומן התימא נהי דבת קול יהיה דבר זולתי מלאכי השרת וכדפירש"י ז"ל עלה אותה מדה הממונ' על כך יודעת שבעים לשון מפני שנעשת להשמיע והיא משתלחת לכל הלשונות גבריאל מיהא מי לא הוה מכלל מלאכי השרת הא מדגבריאל ידע כלהו נמי ידעי. גם פסא די ידא אשר אמרנו הוה תיובתיה. ועוד שהרי אלו המאמרים לא שמעום אלא הכהנים הגדולים בבית קדשי הקדשים ולמה נשמעו בתרגום. אלא שכוונו בזה לפי הנראה כי כשהדבר בא על יד בת קול או מלאך או איזה שליח מן השמים ודאי ישתמש בכל הלשונות כי אין דבר נעלם מלמעלה כמו שתקנו חכמינו ז"ל נוסח הקדיש בל' ארמי לפי שהיא הלעז שלהם כדי לצרף הרבים בהבנתו ולשתף עמי הארן למנין עשרה. אמנם בתורת זכות וסיוע אין נזקקין ואינן קרובים ומכירים כי אם אל השואל בלשון תורה צחה וברה. ולזה היטיבו כל החכמים והחסידים הראשונים אנשי השם מעולם אשר ייסדו פיוטים נפלאים וסדרו בהם שבחים ותהלות מגבורות הש"י ומעוצם פליאותיו איש איש ממלאכתו אשר המה עושים אשר העינים ההם כלם בכלל מאמר הוי זהיר בקרית שמע הקודמת לתפלה שהיא ההשכלה והמדע בו יתברך ובמעשיו כמה שאמרנו ראשונ'. ואמר עוד (אבות פ"ב) וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע כאלו היתה התפלה חובת הגוף לבד לעמוד בתפלה שעה אחת או יותר או פחות כפי התקון המסודר יום יום מבלי שיקפיד שיכוין בלבו בתפלתו או לא כי ודאי אין הפרש בין תפלה זו לצפצוף העופות המצפצפי' המהגים בלי שום דעת ותבונה ואיך יזקק אליו הבורא יתברך והרי הוא פוטר אותו בסוף תפלתו שאומר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך (ברכות ד':) וכאשר היה מתפלל לבד בפיו ולשונו ולבו בל עמו הנה לא יהיה לרצונו. ובכאן מקים תמה למה שנמצא בירושלמי פרק היה קורא אמר ר' חייא סבא אנא מיומוי לא איכוונית אלא חד זמן בעית כוינית והרהרית

בלבי ואמרית מאן ליעול קמי מלכא קדמאי אלקפתא או ריש גלותא שמואל אמר אני מניתי אפרוחיא פירוש העופות הפורחות. רבי בון אמר אנא מניתי דומסיא פירוש שורות אבני הכותל אמר רבי מתניה מחזיק אנא טיבו לרישי דכד הוה מטי למודים כרע מגרמיה. כי הנה לפי הנראה דברים אלו הם מכוערים מאד לכל האנשים כל שכן לאנשי השם כמו אלה. ואם אנוסים היו ולא יכלו לעמוד על יצרם למה יכתבו דבריהם אלה על ספר להכשיל בהם את הרבים להתפקרם בענין התפלה ולתלות עצמן בגאוני עולם שכן עשו. [220]אמנם בעיני כיוונו בזה להפליג הענין ולהגזים בו כפי הראוי שיובן משם לפי מעלת חסידותם להודיע שאין צריך לומר שהאדם כשישוב פניו אל הקיר מתראה כורע ומשתחוה מתודה ומתפלל ולבו שוקע במצולות מחשבות עסקיו הזמניים אשר הוא פונה עליהם יום יום שעבודתו נכריה וזרה גם תפלתו תועבה. אלא שגם המחשבה בעת ההיא בדברים העיוניים היא מזקת מאד וכמו שאמר (שבת ו':) זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד והנה בהיות החכמים האלה חיים תמיד בחיים המחשביים ואינן יכולין להפנות עצמן מהעיון אפילו שעה אחת הם חושדין עצמן שלא כיוונו יפה בתפלתם ומחשיבים עצמם כאלו מהרהרים אז בדברי הבאי. והנה ר' חייא יתכן שהיה מתודה כי פעם אחד בהיותו מתבודד בתפלתו אגב עיון תפלה בא לחשוב ממדרגות האנשים קצתם מקצתם כמו שאדם עשוי לחשוב כן בברכת אבות בזכרו זכותם ומעלתם משאר האנשים. או ענין הבעלי תשובה עם הצדיקים הגמורים בברכת השיבנו וסלח לנו או מדרגות הצדיקים והחסידים בברכתם וכדומה ממה שימשך לו מעיון תפלתי ודמה אותו לחושב מאן ליעול קמיה דמלכא קדמו וכו'. והוא דמיון נאות. ועל זה הדרך אמר שמואל שקרה לו בזה בעיונו בברכ' אתה חונן בהבדיל ענינו בין כחות הנפש אשר נתחלקו אל

[220]תוכן כונתו הוא, כי הנה ידוע שהוא נוסד בטבע כל אדם, ואף כי בלב כל איש משכיל הרגיל, לחקור ולעיין תמיד בעיונים ומושכלים. כי מדי יעלה רעיון ומושכל אחד על רעיונו יעורר רעיון זה רעיון אחר הדומה לו קצת, ורעיון זה את רעהו הדומה לו עד אשר יסובך שכלו ברעיונים וענינים רבים השונים זה מזה ודומים בכל זאת במקצת יחד, וענין זה נקרא בפי חכמי המחקר חיבור הרעיונים והמושכלים, ועפי"ז יאמר הרב ז"ל כי לא נבין דברי הירושלמי אלה כפי פשוטם לחשוב שהשלמים האלה חשבו בעת התפלה בענינים זרים אשר אין להם יחס כלל עם ענין התפלה שהיו מתפללים, כ"א כונתם שבעת ששמו לב על דברי התפלה כראוי וחשבו על ענינה בעבור זה על דעתם גם רעיונים ומושכלים אחרים אשר יש להם יחס מה עם התפלה שהתפללו, כי ר' חייא אמר שבשומו על לב בברכת אבות, מעלת אברהם יצחק ויעקב, ובברכת השיבנו מעלת בעלי התשובה ביחסם אל הצדיקים והחסידים אשר לא חטאו מעולם, עלה על רעיונו לחשוב דרך כלל על הבדל מדרגת מעלת השלמים האלה זה, ומי מהם היותר קרוב ויותר אהוב ונחמד להי"ת, וזש"א והרהרית ואמרית מאן ליעול קמי מלכא, ושמואל אמר כי בברכת אתה חונן שנזכרו שם דעה בינה והשכל, שהם כולם כוחות הנפש והשכל המשוטט ברעיוניו ברחבי העולם כעוף המעופף על פני רקיע השמים, ודומים בעבור זה לאפרוחי עוף, עלה על דעתו לחשוב על ההבדל אשר בין שלש כחות אלה יחד, וזש"א "אנא מניתי אפרוחים" ור' בון אמר, כי במאמר קונה הכל או ובורא הכל, המורה על בריאת שמים וארץ וכל צבאם עלה על דעתו לחשוב על מעלת הברואים השונים וסדרי בנין העולם, ומדרגתם זה למעלה מזה וזש"א אנא מניתי דומסיא והשלמים האלה חשבו גם חיבור רעיונים ומושכלים אלה בעת התפלה לחסרון והעדר הכונה הראויה אל המתפלל.

הדעת ואל הבינה ואל השכל שהוא עיון דק ונכבד כמו שנתבאר במאמר הששי מספר המדות ולזה אמר אנא מניתי אפרוחי' כלומר שהיה מחשב בכחות הנפש ומספרם אשר בם יגביה האדם לעוף על כל הנמצאים השפלים כלם ועל דרך שאמר הכתוב (איוב כ"ח:כ"א) ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה. גם רבי בון בעברו על מאמר קונה הכל ומה שיצורף לזה יעלה על לבו סדרי בראשית גבוה מעל גבוה כמו שהוא מבואר מענינ' ולזה אמר אנא מניתי דומסיא כי המעלות ההם הם שורות הבנין הכללי ומפני גודל ערכם אמרו שאפילו מחשבות אלו ודומיהם היו לזרות ונכריות להם כדברי המשלי' אשר הניחו. אמנם רבי מתניה כל כך היתה כוונתו מעוטה בעיניו שאמר שהיה מחזיק טובה לראשו שכורע במודים לומר שהוא כורע מעצמו עם היות שאין כוונתו באותו עומק שהראוי להיות בו לעת הכריעה לפי רוב החשק אל ההכנעה אליו יתעלה אשר בידו להשלים צרכי תפלתו. כך ראוי לבאר דברים אלו לפי ענינם ולפי שלמות האנשי' האלה וכיוצא בהם ולהסכי' עם מאמר רבי שמעון אל תעש תפלתך קבע אלא תחנוני' לפני המקום ברוך הוא שנאמר כי חנון ורחום וגו'. שזה כולל כל מה שאמרנו שהוא בא בשם ה' צבאות ובהכרת מדותיו האלהיות. ואמר ונחם על הרעה לזכור ענין התשובה והטהרה ההכרחית כי הוא הנרצה באומרו (שמות ל"נ) וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. ואמר אל תהי רשע בפני עצמך כי הנה המתפלל בלי כוונה הגונה הנה הוא נופל כרשע ומיוחד בפני עצמו וזה כי הכופר בהשגחה אינו מתפלל גם המודה בהשגחה והוא משולח ביד יצרו לבלתו בוא בעול התבודדות התפלה ועזיבת עסקיו אמנם שירצה להתפלל ולא יחוש לכוונת התפלה אלא שסובר שהסגולה דבקה בדבורים או בקביעות השעה לא בכוונת המשמיע והשומע. הנה הוא רשע נפרד בפני עצמו לא רשע של כפירה ולא רשע של עצלה אלא רשע שבוש ובלבול הדעת והוא מגונה מאד. מכל מקום כללה זאת המשנה מענין התפלה ומהפנות הגדולות הנכללות בה ומאופן סידורה מה שכיוונו אליו:

אמנם כל זה הענין עצמו מצורף למה שרצינו אליו מהיות התפלה במקום הקרבנות וממלאות מקומם בכל זמן בטולם ועל צד יותר שלם הוא מה שיכללהו המאמר שקדם זכרו אמר רבי אלעזר מאי דכתיב כן אברכך בחיי זו קרית שמע בשמך אשא כפי זו תפלה אם עושה כך וכו' כי הנה באומרו כן אברכך בחיי זו קרית שמע זכר כל מה שאמרנו מהלמודים הנכללים בקריאת אותם פרשיות עם ברכותיהם אשר בהם ולא בזולתם יהא שמו יתעלה מבורך מפי כל חסידיו ועבדיו והם אשר תחוייב קדימתם אל התפלה המסודרת על פי הברכה המשולשת הנאמרת בנשיאות כפים כאשר נתבאר כי

על כן סמך בסוף הפסוק בשמך אשא כפי זו תפלה ולהיות התפלות מקום הקרבנות דרך כלל אמר אם עושה כך עליו הכתוב אומר כמו חלב ודשן תשבע נפשי כי נפשו תמלא ותסתפק מן התפלות לכל העניני' שיספיקו בהם הקרבנות להקריבם אליו יתעלה וכאשר אמרנו. אמנם על היות ענין התפלות יותר חזק ויותר מיוחד אמר ולא עוד אלא שנוחל שני עולמות וכו'. ירצה כי בהיות האדם מסדר תפלותיו על זה האופן רצוני בהקדים השכלתו בעניני' האלהיים על זה השיעור לשאלת הצרכים שהוא דבר יותר הכרחי בכוונות המתפללים ממה שיוכרח זה במקריבי הקרבנות לפי מה שהוכחנו מהיותה עבודה שבלב לגמרי מקום נטיעת האשל הגדול והמוצלח שזכרנו הנה לזה יתחייב שיהא נוחל שני עולמים והוא באמת זכיית שתי השולחנות. האחד בספוק צרכי העולם הזה כי אחר שהוא שואל כהוגן לא ישיבו את פניו ולא ימנעו ממנו דבר בענין יותר שלם ממה שיהיה זה בקרבן כמו שנתברר זה מתפלת שלמה המלך אחר בנותו את הבית כי עם שצירף עמה רבוי קרבנות כמו שאמר (מלכים א ח׳:ס״ג) ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח לה' בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף וגו'. היתה התשובה מאת השם יתעלה כשנראה אליו שנית בגבעון (שם ט') ויאמר ה' אליו שמעתי את תפלתך ואת תחנתך אשר התחננת לפני הקדשתי את הבית הזה הנה שלא זכר לו הקרבנות הרבים ההם אבל אמר שפני תפלתו הוא נושא לכל אשר בקש ממנו כי תכלית הקרבנות כלם להביא הנפש אל מחוז חפצה ואהבתה אל אלהים וההדבק וההקרב אליו אותו דבקות והקרבה אשר תהיה לה בהיותם על האופן ההוא מהתפלה כמו שפרסם זה יתעלה על ידי נביאו באומרו והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים (ישעי" נ"ז). הנה שעשה התפלות כוונה תכליתית אל הקרבנות לפי שהדבר הנדרש בתפלה הוא היוצא מפנימיות הלב אשר זה יכלול כל שאר השלמיות הנכללות באילן הנזכר ולזה אין ספק כי קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת למלאת כל שאלתם בכל מה שיצטרך להם וזהו ירושת נחלת העולם הזה. אמנם נחלת העולם הבא הוא מבואר מעצמו לפי שההצלחה הנפשית דבקה בהשכלות הנפשיות ההנה הנכללות במאמר כן אברכך בחיי זו קרית שמע וכמו שנתבאר. והנה עם זה נמצא המתפלל כהוגן שהוא זריז ונשכר לפי שהתפלה היא מזון הגוף והנפש יחד אלא שהזנת הנפש קודמת בעצם וראשונה והוא מבואר. וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה הדרוש הנכבד אשר ראינו לסמכו אל שער הקרבנות ולתלותו בפ' זאת תורת העולה כאשר אמרנו עם היות שכבר עברנו על כלה בשער הקודם:

שער נט

פרק א

יבאר סגולת הזמן והיותו יקר הנמצאות לזה ישוערו בו כל ההויות וההפסדים.

כי שבעת ימים ימלא את ידכם וגו'

בעירובין פרק בכל מערבין (עירובין מ':) תן חלק לשבעה וגם לשמונה (קהלת י"א) רבי אלעזר אומר שבעה אלו שבעה ימי בראשית. שמנה אלו שמנה ימי מילה רבי יהושע אומר שבעה אלו שבעת ימי הפסח, שמנה אלו שמנת ימי החג וכשהוא אומר וגם לרבות עצרת וראש השנה ויום הכפורים:

[221]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי כמו שלא נוכל לצייר ברעיונינו מושג החכמה והגבורה ושאר המקרים, אם לא נצייר עמם גם מושג האדם, ר"ל החכם או הגבור אשר בו דבוקים ואחוזים תארים אלה, כן גם מושג הזמן הוא מושג שכלי אשר לא נוכל לציירו ולהשיגו ברעיונינו רק בחברת רעיון ומושג פעולה מה שהוא שינוי ותנועה אשר בהכרח תעשינה רק במשך זמן מה, ד"מ מושג השעה לא נשיג רק באמרנו ד"מ ראובן אכל או הלך שעה אחת, כמו שנשיג מושג היום רק ע"י צאת ובוא השמש בו פעם אחת, ומושג החודש רק ע"י סיבוב הירח בו את הארץ פעם אחת, ומושג השנה רק ע"י סיבוב והקף השמש את הארץ, (לדעת הקדמונים, או הארץ את השמש לדעת האחרונים,) פעם אחת, וכן מושג קדמות ואיחור הזמן לא נשיג רק ע"י שנחשוב ברעיונינו ב' פעולות המצטרפות ומתיחסות זו אל זו, כי באמרנו ד"מ אחרי אשר יצא יעקב מבאר שבע הלך חרנה, נדע ונשיג, כי פעולת יציאתו זאת קדמה בזמן לפעולת לכתו לחרן, ונמשך מכל זה, כי לפני ברוא אלהים ארץ ושמים וכל צבאם המתנועעים ומשתנים תמיד, לא היה מקום למושג הזמן, כי אז היה רק ה' לבדו, אשר לא יתנועע ולא ישתנה לעולם, ורק בבריאת הנבראים המתנועעים ומשתנים נתהוה גם מושג הזמן, וזש"א הפילוסופים "שהזמן הוא הנבראים", אפס כמו שלא יצוייר מושג הזמן מבלעדי שום תנועה פעולה ושינוי, כן לא תצוייר שום תנועה פעולה או הוית שום דבר אם לא נחבר אליו לא לבד גם מושג נקודת הזמן אשר בו החלה להעשות או להיות, כ"א גם משך זמן הפעולה והתנועה וההויה ההיא, ולהורות על שתי אלה אה"כ "לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים" (הראשון יורה לדעתי על נקודת זמן התחלתו, ומלת עת תורה על משך הזמן,) אפס הרב ז"ל פירש הכ' הזה באופן אחר, שר"ל שהתנועה הכללית, אשר התעוררה על פי הי"ת בראשית הבריאה, ואשר על ידה יצאה ברצונו הקדום המציאות בכלל מהאין אל היש, והשינוים האחרים שבאו אח"כ בששת ימי הבריאה, אשר על ידם יצאו כל הנבראים השונים למיניהם זה אחר זה מחומר הראשון שנברא תחילה, נתהוו כלם רק בנקודת זמן ידוע הנרצית בעיני ה', (לפי אמונתנו האמיתית בחידוש העולם, ונגד דעת הפילוסופים מאמיני הקדמות,) כמו שיתהוו גם עתה בכל יום, שעה ורגע, שינוים וחילופים שונים בכל ברואי עולם השפל, (כי הכוכבים והגלגלים הם לדעת הקדמונים בלתי נופלים תחת השינוי והתמורה, כי אם קיימים ומתמידים באישים, כמו המלאכים והשכליים הנבדלים,) ועל כל זה יורה הכ' "לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים" ויתורגם, והנה נמשך מכל זה כי אחרי שהזמן הוא צורך הכרחי לכל פעולות האדם אשר יעשה. הנהו כלי חמדה ודבר יקר מאד לכל משכיל אשר עליו ראוי שתחוס עינו מאוד לבלתי אבדו לריק וללא הועיל. ובעבור יום אחד עליו אשר בו לא עשה טובה יחשבהו כנאבד מימי חייו, ונמשך מזה גם בהיפך, כי הזמן אשר ישתמשו בו השלמים האמיתיים להקנות להם מדה טובה או שלימות נפשית יקר להם מאד, אף כי קטון הכמות הוא, כמאחז"ל "יפה שעה אחת של תשובה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב" (כי בו לא תאלצם ולא תציקם עוד התשוקה הגופנית, וע"כ השכלתם הרוחנית אשר בה יתענגו שם, לא תחשב להם כל כך לצדקה כקנין השלמות פה עלי ארץ בעוד תסיתם התשוקה לחטוא, והם משתדלים בכל מאמצי כחם לכבוש יצרם הרע ולהכניע נטית חמרם המשתוקק רק אל הנאות גופניות,) אפס יען כי הרבה מבני אדם יעלימו עיניהם מזה ולא ישימו על לב כי מבלים הם ימיהם רק בעסקי העולם והבלי התבל, כמו שאמר משל הקדמוני "אדם דואג על איבוד דמיו ואינו דואג על איבוד ימיו, אף כי דמיו אינם עוזרים וימיו איגם חוזרים," ע"כ החכימה התורה האלהית להשריש בלבנו יקרת הזמן, ולמנות ימינו כן הודיעה אותנו, כי מאה"כ, "וספרת לך שבע שבתות השנים וכו'" הכולל לפי הוראתו הפשוטית רק מצות ספירות השמיטות והיובלות המסורה לב"ד לבד לפי דרש חז"ל, כולל

גם הרעיון המוסרי לכל איש ישראל למנות שנות נעוריו המגיעים קרוב לחמישים, ולחלק אותן לשבע מחלקות של שבע שבע שנים, כי בשבוע הראשון ימי ילדות האדם אשר בהם יחלו רק נצני דעתו ושכלו להראות עת עמדו ועברו עוד תחת שבט הוריו ומוריו, ובשבוע השני יתחזקו כחות שכלו עד היותו באחריתו אחרי מלאת לו י"ג שנה, לאיש אשר כבר ישא על שכמו עול חיוב שמירת המצות והוא בר עונשין בעברו מליהם בב"ד של מטה, ובשבוע השלישי מדי היותו בן עשרים וכוחות שכלו ודעתו הולכים וגוברים, יהיה גם בר עונש אלקי בב"ד של מעלה אם תטה אשורו מני הדרך הישרה והנכוחה לעבור חקי אלהים ותורותיו, ובשבוע הרביעי יחזק כח גופו יותר עד שהוא יוצא ובא בין האנשים, ובשבוע החמישי כבר הגיע לחציי ימי חיי האדם שהם עפ"י הרוב רק שבעים שנה, ובשבוע הששי כבר עברו חצי שנותיו, אם גם הוא מאותן בני אדם אשר בגבורות יחיו שמונים שנה, ובשבוע השביעי כבר כלו ימי הנעורים וימי הזקנה והירידה כבר החלו לבוא, ומאז והלאה ראוי לאדם לעזוב עניני החומר ולקדש ימיו להתהלך בתום ובמישרים ולעשות נפשו חפשי כפי היכולת מתשוקת תענוגי הגוף וקנייניים ארציים, ועל כל זה יורה הכתוב "וספרת לך," ר"ל לעצמך לטובתך ולתועלתך, "שבע שבתות השנים וכו', וקדשתם שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ וכו'" ועל זה התפלל גם מרע"ה בתפלתו באמרו, למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה" ר"ל למדנו והודיענו למנות ולספור כראוי ימי חיינו, (ומלת "כן" פה הוא תואר הפעל למנות) כי רק אז נביא לבב חכמה, לא כאותן המתעצלים בקנין השלמות הנפשית, וחושבים, כי לפי רבות השתדלותם לאסוף קניני הזמן ולהתענג בתענוגיו, כן יוסיפו וכן ירבו ימי חייהם, ונמשך מזה, כי מספר שבעה יקר מאוד לאדם מעת הולדו עד אשר יובל לקבר במספר שבעה ימנו, כי שבעת ימים יהיה תחת אמו וביום השמיני ימול בשר ערלתו, ואמו טמאה לידה בעבורו שבעת ימים, וכאשר ישא אשה ישמח ויתעלס אתה באהבים שבעת ימים, ובמותו יעשו לו בניו וקרוביו אבל שבעת ימים, וע"כ נצטוו הכהנים למלא את ידיהם שבעה ימים, והמצוה הזאת היתה כוללת שני ענינים, הא' שלא יצאו שבעת ימים מפתח אהל מועד החוצה, לרמוז להם כי לפני בואם לעמוד לשרת בקודש, צריכים להפשיט מחשבותיהם ורעיוניהם מעניני ביתם ומשפחתם, כ"א יתבוננו תמיד רק על מפלאות הי"ת אשר ברא עולמו בשבעה ימים (ר"ל הבריאה מאין בששת ימים, והמנוח' שהוא נתינת הכח לחלקי הטבע להתנהג מעצמם ע"פ דרכם ביום השביעי) וזשה"כ "כי שבעת ימים ימלא את ידכם" (ר"ל העיון בשבעת ימי הבריא' האלה ימלא ידכם להיות כהני ה'), והב' שלא יהרסו לבוא אל הקודש פנימה, כ"א מחוץ לאוהל ישבו כמאה"כ "ופתח אהל מועד תשבו וכו', שבעת ימים לשמור משמרת ה'" וכו' לרמוז להם בזה, שכמו שהם יושבים שבעת ימים פה בפתח אוהל מועד מבלי היות להם רשות להכנס באהל מועד, כן יחשבו וישימו על לב, כי גם חייהם עלי ארץ בשבעה שבועות מימו נעוריהם, אינו ישיבת קבע רק כאורח נטה ללון, וכישיבת איש זמן מעט בחצר הבית לתקן גופו ובגדיו כראוי, למען יוכל להכנס אחרי כן אל היכל המלך פנימה לראות לפניו, ובהעלות זאת תמיד על לבם, בלתי ספק יקדשו ויטהרו נפשם מחלאת כל מדה פחותה וגרועה, וזש"א "ושמרתם את משמרת הקודש ולא תמותו" ר"ל כי רק אז יהיו חייכם עלי ארץ חיום אמיתיים," ולא כחיי הרשעים אשר מהם אחז"ל "שאם יחיה ימות." וע"ז מורים דברי המדרש "משל למלך וכו' והוציא כרוז כל אכסניא לא יראה לפני, אם לא יראה את פני המטרונה" וכו', המשיל מספר השבעה השליט בכל עניני העולם למטרונה, ר"ל אשת המלך הגבירה, ואמר שאינם ראוים להקריב קרבן לעמוד ולשרת לפניו, "עד שיעבור השבת," ר"ל עד שיתבוננו תחלה בחידוש העולם ובריאתו בז' ימים, ועד שימולו ערלת לבם לנקותו מכל סיג וחלאה, כמו שימול בשר ערלת כל זכר, אחרי עבור עליו ז' ימים, וזש"א "שאין שבעה בלא שבת, ואין מילה בלא שבת," ועוד אמרו במדרש ד"מ שהי"ת שמר שבעה ימי אבלות לפני הביאו את מי המבול לשחת כל בשר כמאה"כ "ויהי לשבעת הימים והמבול היה" וכו', ע"כ אמר פה לאהרן ולבניו כי טוב יותר להם לשמור מצותו לשבת שבעת ימים ולהתבונן בדרכי ה', וביקרת עבודת הקודש אשר ימלאו עתה ידיהם לעבוד אותה לפני ה' למען לא ימותו, ולא יקרם רע ואסון עד שיוכרחו לעשות אח"כ אבל שבעת ימים, וסמכו ענין זה על הכתוב, שומר מצוה לא ידע דבר רע זה אהרן שנאמר בו ומפתח אוהל מועד לא תצאו שבעת ימים" וכו',

ובאופן זה בארי גם חז"ל במדרש שהחל בו הרב ז"ל הכתוב "תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ", שר"ל שכאשר ישים תמיד עיונו על מספר שבעה ושמונה, ייטיב דרכו להיות תמיד נרצה בעיני ה' ולא ידע רע ואסון לא יקרהו, וע"ז אר"א שרומז על שבעה ימי בראשית וח' ימי מילה, ר"ל על התבוננות בבריאות העולם, וחיובו להמול ערלת לבו, ור"י אמר כי רומז על ז' ימי הפסח, עת יובדק לאור הנר ויבוער כל שאור וכל חמץ מבתינו, אשר יזכירהו, כי חובה עליו תמיד לבדוק ולבער לאור שכלו כל מדה גרועה ופחותה אשר יחסה אל

[221]אם שלמות האדם והצלחתו הנם תלויים בזמנו והמשך ימי חלדו. הנה מה טוב ומה נעים שיהיה תמיד לפניו המספר המורה על פרטו וכללו. הקודם הוא מבואר כי למה שהיה קודם שנברא העולם הקב"ה ושמו בלבד כמו שאמרו חז"ל (פר"א פ"ג) הנה לא היה אז שום טעם למציאות הזמן כפי מה שגדרו החכם שהוא מספר הקודם והמתאחר בתנועה כי הנה לא היה שם לא תנועה ולא שנוי ולא הויה נמשכת אליהם אשר בהם יבא רישומו וציורו כלל. אמנם עת בא דברו יתעלה להוציא העולם מהאפס אל היש מיד נמצא החלוק אשר בין קודם ההווה ההיא ואחריה והוא ההתחלה הזמנית אשר עליה אמר הרב המורה בהתחלה ברא ה' את השמים ואת הארץ בפרק ל' חלק שני ומנהו והלאה לא יצוייר שום פועל מהפעולות הטבעיות זולתי בזמן כי על כן היה תחלת מה שכוונו יתעלה בבריאה מציאות הזמן השלם כמו שנאמר (בראשית א':ה') ויהי ערב ויהי בקר יום אחד לשער בו סדר הבריאה ומדרגותיה בקדימה ואיחור דבר יום ביומו כמו שפירשנו במקומו שער שלישי. והיות הענין כן אמר החכם לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהלת ג':א'). על כללות התנועות המתחייבות לכל בעלי השנוי אמר לכל זמן. אמנם על ההויות הנמשכות אל השנוי ונמצאות בעתם אמר ועת לכל חפץ. ואמר תחת השמים לומר שזה מה שיתחייב בכל הנמצאים הנופלים תחת השנוי והתנועה השמימית כי לא כן הוא הענין בענינים הנמצאים למעלה מהטבע. והנה לזה היה הזמן כלי חמדה לכל בעלי השנוי והתנועה לעשות בו מלאכתם להשלמת מציאותם אשר א"א זולתו ומה יקר טובו בעיני בעלי השכל השלמים המקפידים על זמנם כעל שלמותם עצמו האומרים יפה שעה א' של תשובה ומעשים טובים בעולם הזה וכו' (אבות פ"ד). כוונו בו שני ענינים. האחד להעריך מעט מהזמן בתכלית הערך. והשני בשתהיה הוצאתו בעניינים היותר יקרים שאפשר כי בזה יוכפל שיעורו והיו הדברים ההם היותר יקרים אחר שהם נותנין המציאות לעולמו ההוא המוצלח אשר שעה אחת של קורת רוח בו הוא יפה בעצמותה מכל העולם הזה (שם). ולזה היתה עצת ר"מ עצה נפלאה כשאמר הוי ממעט עסק ועסוק בתורה (שם) כי ימעט העסק בהוציא הזמן בענינים המדומי' לעסוק בלמוד התורה תמיד ובקיום מצותיה אשר להם לבדם נתנה מתנת הזמן כלו דכתיב (יהושע א') והגית בו יום ולילה ואם תאמר מה נעשה אל הכבודות המבוקשות אשר אין להם קיימא כי אם ברוב העסק בעסקי העולם. לזה אמר (אבות שם) והוי שפל רוח בפני כל אדם כלומר אדרבה שמדת השפלות היא יותר מעולה אשר תתקיים במיעוט העסק באלו הקנינים

לב האדם, כיחס השאור והחמץ אל הבצק ועל ח' ימי חג האסיף בצאת השנה, לרמוז על חיובו להתבונן באחריתו וסוף ימי חייו עת יאסף אל עמו, כי בהתבוננו תמיד בכל אלה בלתי ספק יהיה תמים דרך ההולך בתורת ה', ובשובה ונחת יחיה בנעימים תמיד, ולא ידע מה יהיה רעה על הארץ.

המדומים. ואמר עוד (שם) ואם בטלת מן התורה התעסק בהבלי העולם הנה יהיה חלקך עם הבטלים אשר כמותך אשר היה מציאותם לאין לאפס וכמותם ספו תמו מן בלהות. ואם פירשת מעסקי העולם ועמלת בתורה יש לך שכר הרבה ליתן לך לעולם הבא כי כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לך ולאשר כמותך. (ברכות ו':) ומאמר רבי טרפון קיים המוסר הזה מאד באומרו (אבות פ"ב) היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק הנה שלפי השערתו בגודל צורך הזמן לרוב הענינים המוטלים עליו המשיל כל זמן האדם ליום אחד ולא מן השווים אל לילותיהם אלא מן הקצרים שבימי החורף. ולפי שהזמן הקצר בבחינת המלאכה המעוטה או שתהיה מרובה ויהיו שם פועלים רבים וחרוצים הרי הוא ארוך אמר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים לומר שהקיצור יופלג מכל הצדדים. ולפי שאם יהיה השכר מעט אין לדאג על קיצור הזמן וכבר יחשב לו לארוך כלומר שלא יקפיד אם יספיק אם לא, אמר והשכר הרבה וגם אם לא יחוש אל השכר אמר שהבעל הבית דוחק לאמר כלו מעשיכם ומייסר ומעניש על ביטולם: והנה לפי שמגיזום עוצם המלאכה וקיצור זמנה כבר יחדל האדם ממנה לומר מה לי אצל מלאכה שאין לה גמר. אמר בסמוך (שם) הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור וכו'. ירצה אמת הוא שטבע המלאכה הגדולה הזאת שלא יגמרנה שום פועל כי רבה היא: אבל מ"מ אין רשות לשום אדם ליבטל ממנה ומעשות בה כל מה שיוכל. ולזה ראוי לך שתזדרז בה לפעול בעוצם החריצות. ואם עשית בה הרבה נותנין לך שכר הרבה לפי העמל אשר עמלת בו אף על פי שלא תגמרנה. ודע שנאמן הוא בעל מלאכתך שלא יבא עליך בעקיפין מטעם שלא גמרת אותה וישלם לך שכר פעולתך אם מעט ואם הרבה בערך השכר השלם אל המלאכה השלמה בלי שום ספק. אמנם תדע שעקר מתן שכרן של צדיקים בפעולות אלו הוא לעתיד לבא (שם). ולזה לא תהרהר על המוסר הזה אם שמא לא הגיע לך השכר למראה עיניך ממה שאתה משתדל בו כי היום לעשותם ולא היום לקבל שכרן (ע"א ג':). ראה כמה יפה שעה אחת של מעשה וזירוז בעולם הזה לקנות בו חיי העולם הבא ותעריך הזמן בערך נפלא וכמו שאמר הכתוב (תהילים ל"ד:י"ג) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב. והנה להיות הטעות בדבר הזה לפחות ופח בהם יוקשים בני האדם וכמעט היא היתה נסבה לכל הרעות שהשיגונו מימות עולם. באת התורה האלהית לעשות עקר ממנו ולפקוח עינינו עליו בצוואתה לנו למנות ימינו כלם על ידי השמטות והיובלים ובתתה סדר מצות נכונות בהם נתעורר אל המחוייב אלינו בהוצאת זמננו כראוי כמו שיבא ביאורו בשלמות במקומו שער ס"ט ב"ה. ודרך כלל הורה אותו באומרו (ויקרא כ"ה:ח') וספרת לך שבע שבתות

שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה. ירצה וספרת לך דוקא כי לעצמך אתה מונה שבע שנים שבע פעמים תן עיניך כי בשבוע הראשון כבר הגעת לקצת דעת והוא זמן הפעוטות (גיטין נ"ט.) ובשבוע שני כבר הגעת לחיוב המצות והרי אתה בר עונשין בבית דין של מטה. (נדה מ"ה:) ובשבוע השלישי כבר הגעת לידון בבית דין של מעלה. (שבת פ"ט:) ובשבוע הד' כבר הגעת להיות בעל כח לצאת ולבא בין האנשים אתה סבור שמאז תתחיל חיי עולמך. אמנם בשבוע הה' כבר יצאו חצי שנותיך לפי מה שנאמר (תהילים צ':י') ימי שנותינו בהם שבעים שנה. ובשבוע הששי הרי עברו חצי ימי הגבורות לפי סוף הפסוק (שם). ואולם בשבוע הז' הרי אתה בימי הזקנה שכבר יהיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה והרי אתה בימי הירידה אשר תאבד ממך אבדה שאינה חוזרת לעולם כמו שאמרו (שבת קנ"ב.) וואי להא דאזלא ולא אתיא ומאי היא ינקותא. ומכאן ואילך וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ וגו' (ויקרא שם) כי אז כבר ראוי לו שיעשו כל צרכיו ומשם והלאה יהיה הכל קדש. ודי בזה הערה לפקוח עינים עורות הזמנים הרבים האלה כי הם גבולים הרבה יספיק המשכיל לעשות בהם מלאכתו טרם בא שמשו. אמנם העצלים המפקירים אותו בהוציא בהבל ימיהם ושנותם בבהלה תמצאם מתלוננים תמיד על זמנם כי הוא מעט מזער וטרדותיו ותלאותיו רבות ועצומות ויוציאו עליו דבה רעה לאמר כי הוא המכלה המפסיד. ועל דרך האמת הנה הם המפסידים אותו והמאבדים את עצמם והם חייבין ליתן את הדין על הכל. והנה על זאת המכשלה והבקשה על ההצלה ממנה ייחד משה רבינו תפלה נפלאה מיוחדת לו בספר תלים כפי מה שיראה ממנה מתחלתה ועד סופה והיא:

תפלה למשה איש האלהים וגו' (תלים צ'). הנה המזמור הזה יכלול חמשה ענינים. שם המתפלל ותוארו. וסדור השבח הראוי מעין התפלה. וצורך תפלתו. וביאור הענין המבוקש עצמו, ותועלתו. אמנם הענין הראשון הזכירו להודיע כי שאלה כזאת היא מיוחדת למשה מצד שעל ידו קבלו ישראל את התורה אשר היא המעשה והמלאכה המיוחדת להם בכל ימי זמנם כמו שנאמר (דברים ל':כ') כי הוא חייך ואורך ימיך וגו'. ועליה צוה והגית בו יומם ולילה ותחלת דינו של אדם קבעת עתים לתורה. ותאר אותו באיש האלהים כי הדורש ומבקש שאלה זו הוא באמת אלהי ונבדל מדרכי האדם. והקדים השבח הראוי ואמר (תהילים צ':א') אדני מעון אתה היית לנו בדור ודור והוא כענין אומרו (דברים ג':כ"ד) אדני ה' אתה החלות וגו' כאשר זכרנו בשער הקודם. והכוונה כי בכל דור ודור היית לנו צור מעון להושיענו מכל רעותנו אשר מזה תתחייב

לגמור הטוב על ידיו. בטרם הרים יולדו וגו'. אין צרכך כצורך מלך בשר ודם שמשגיח ומגין על בני עמו מפני שמלכותו תלוי בהם כמי שאמר (משלי י"ד:כ"ח) ברב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רזון כי אתה ה' בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם ועד עולם שהוא המשך יותר כולל ואין צריך אתה לזולתך וכמו שאמר המשורר (תהילים י':ט"ז-י"ז) ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו. וסיים ענין השבח ואמר. תשב אנוש עד דכא וגו'. והכוונה שאתה בחסדך תסבב סבות רבות בעבורם ישוב האדם מדרכו הרעה וכאשר יקשה את לבו ויכביד את לבבו לא תסור מהשיבו עד דכדוכ' של נפש כדי שישוב על כרחו. ואחר כך תלית הדבר בו והחזקת לו טובה כאלו עשה מעצמו וזהו אמרו ותאמר שובו בני אדם כענין שנאמר (דברים ל"ג:כ"ז) ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד וכמה יתבאר אמות דברים אלה (ישעיהו ל"ח:א') במכתב לחזקיה וזולתו: כי אלף שנים בעיניך וגו'. הנה אחר שסיים דברי השבח נעתק לתת סבת צורך האדם אל החסד הגדול הזה אשר היא עצמה הסבה המניעה אותו אל בקשתו זאת והוא מה שנתן האל יתעלה לכל איש מהאנשים קצב זמן ומדת ימים שיערה חכמתו ואותם יספיקו להשלים להם כל אחד מלאכתו המוטלת עליו כאלו חיה אלף שנים והנה בני האדם יוציאו ימיהם לריק ונחשבים בעיניהם לאין ויתלוננו על קוצר זמנם שלא הספיק בידם לעשות דבר גדול או קטן מאשר החלו לעשות. ושיעור הכתוב כי הזמן שהוא נחשב לאלף שנים בעיניך למלאת בו כל האדם די מחסורו. הוא נחשב אצלנו כיום אתמול כי יעבור ואשמורה בלילה כלומר שסוף מה שיגיעהו מיומו זה הוא היותו בסוף האשמורה הראשונה הנמשכת לו כי אז היא תכלית אפלת הלילה אשר עליה אמרו (ברכות ג'.) משמרה ראשונה חמור נוער. זרמתם שינה יהיו וגו'. ירצה ממה שנתמעט זמנינו זה לרוע בחירתינו חוייב שילוה אליו עוד קיצור אחר נוסף עליו על דרך ההשגח' עד שכבר לא יהיו כיום אתמול ואשמור' רק כענין השינה שיחלום החולם בה שיש לו קצת הצלחה והקיץ וריקה נפשו והוא אומרו בבקר כחציר יחלוף כי יחלוף וחלף שניהם מן יחליפו כח (ישעיהו מ':ל"א). וענין דמיון השינה ביארו בסמוך בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש ונתן סבה לזה ואמר כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו יאמר כי זה בא דרך העונש ע"י האף והחמה המענישים לחייבים. כאומרו כי יגורתי מפני האף והחמה (דברים ט':י"ט) וזה כי שתה עונותינו לנגדך עלומינו למאור פניך והוא כי כל ימינו אשר נתת לנו להשלים בהם את חקנו פנו בעשות דברים המכעיסים אותך כלינו שנינו כמו הגה והכוונה כלינו שנינו בהבל וריק כמו שדברנו. ואחר שזכר הדבר הרע הזה דרך כלל ביאר אותו דרך פרט ואמר. ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו'. ירצה הזמן

אשר זכרנו למעלה שהוא אלף שנים בעיניך הוא מה קצבת על מין האדם כדרך המנהג הטבעי שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה כי זה מה שראתה החכמה האלהית שיספיק בדורות האחרונים להשיג שלמותם באותו שיעור שהושלמו הראשונים אשר האריכו ימים רבים בדורותם כי קוצר זמן אלו הדורות האחרונים עם מה שמצאוהו כבר מהנסיונות בהמצאת החכמות והמלאכות ויתר הדברים וארך הזמנים הראשונים עם מה שהיו חסרים מהם ימדו יהיו תמים. ולזה אמר כי זה הזמן המספיק שהוא שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה ורוב שיהיו ימי האדם יותר על זה המספר לא יהיו רק עמל ואון הנה הוא גז חיש לעינינו ונעופה ממנו בידים רקניות כאלו לא היה והוא פירוש מה שאמרנו למעלה כיום אתמול כי יעבור ואשמורה בלילה: מי יודע עוז אפך וגו'. ירצה וסבת נפילת האדם בחטא הזה הוא כי מי מהם יודע עוז אפך והכעס אשר תכעוס על כל אחד ממנו בבא עתו לתת את הדין על קיצורו במלאכת זמנו. ואמר וכיראתך עברתך לומר ומי יודע אם כיראתך שאתה מירא ומאיים בתורתך לעוברי רצונך כן הוא עברתך כי ודאי בזה יספקו המון האנשים ובפתיותם עברו ונענשו. והנה אחר שזכר הרע המגיע אל כללות האדם לבלתי הרגישם בקצב הזמן הזה המסתפק ולבלתי הקפיד עליו לשמור משמרתו כמו שאמרנו התפלל על תקון הענין הזה באנשי זאת האומה. ואמר למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה. ירצה חנני מאתך דעה ובינה למנות ימינו ולהחשיב ענינם לכל מספרם ולכל פקודם ולהקפיד על כל הגבולים ההם אשר זכרנו ולא יעבור יום כי אם בהשלים מלאכת חקו כמו שאמרנו ראשונה ועם זה ונביא לבב חכמה לא כאשר אנחנו עושים פה היום שאין אנחנו מקפידים על הזמן והחדש והשנה גם השבוע כאין הם בעינינו. ולפי שצריך לזה במעט שנוי טבע וחלוף בריאה אמר שובה יי' עד מתי והנחם על עבדיך שבענו בבקר חסדך וגו'. והכוונה שיתקן מזגם וישביעם בתחלת זמנם שהוא בקר יומם מחסדו והוא ההבנ' וההשתכלות על מעשיהם ויהיה סבה שנרננה ונשמחה בכל ימינו ואז תשמחנו כימות עיניתנו בענשנו בזמנים שעברו שנות ראינו רעה לרוע בחירתנו. והתועלת הנפלא המגיע מזה שיראה אל עבדיך פעליך אשר יתבוננו בו בקרב שני חייהם ועם זה יראה הדרך על בניהם כי כאשר יצטרפו העיונים אשר יעיינום הראשונים עם מה שיעיינו אותם הבאים אחריהם תוסיף הדר ונעימות בהם. ויהי נועם יי' אלהינו עלינו ירצה ולא יהיה עוד קצף על עדתך כמו שאמר תחלה כי כלינו באפך וגו'. אבל יהיה נועם רצונך ואור פניך עלינו כי תרצנו. ומעשה ידינו כוננה עלינו שאתה תכין ותזמין עלינו מעשה ידינו הראוי לנו לעשות בימי חלדנו ומעשה ידינו בהשלמתו אשר תכוננהו. והכלל שהוא יתעלה יסדר לפניהם מעשים רצויים אליו בהם ישתדלו כל

זמנם כמו שכן הרבה להם תורה ומצות על ידי המתפלל הזה בכל דברי התורה האלהית ושהוא יסייע על ידם לעשות כן ושלא יעזבו אל התרשלותם ועצלתם אשר בהם יצא זמנם באפס תקוה. הנך רואה בעיניך כי כל דברי התפלה והתחנה הזאת מוכיחים הוכחה עצומה על הצורך ההכרחי לאדם להיות עיניו פקוחות על חלקי זמנו והקפידו עליהם כהקפידו על ימי חייו ודי בזה לביאור הקודם:

אמנם הנמשך יחוייב מאליו. והוא שאם ימצא זמן מה מוגבל בו ובסבובו יורשם כללות זמן חיי אדם וחלקיו ולא עוד אלא כל ימי עולם וחלקיהם אין ספק שהעיון וההשתכלות בו הוא מועיל לו מאד. והנה לפי שהיה מספר שבעת הימים אשר בהם עשה יי' את השמים ואת הארץ ובם שבת וינפש הוא הקף בינוני אשר בו ובסבוביו נמנו חדשים ושנים שמטות ויובלים ויתר החשובים. הנה הוא מבואר שההשקפ' עליו היא מועילה הפלא ופלא מכל זולתו מהמספרים כי ההתבוננות בו הוא תוכחת מוסר לאדם משני פנים. האחד מה שיחוייב על האיש הנלבב לחבב על עצמו הזמן הרב המחובר מהרבה הקפים חשובים כאלו אשר זכרנו אשר כל אחד הוא זמן חשוב לעצמו ויכיר שהוא חטא עצום לשלחו ריקם מלפניו. והשני כי יזכור בו ימות עולם והחכמה האלהית הנפלאה הכוללת בהם בכל מעשה בראשית אשר ברא אלהים לעשות. כי הוא מה שיורה לאדם הדרך ישכון אור בו יוציא ימי שנותיו אלה בטוב וחייו בנעימים. וכמה השתדלה החכמה האלהית לרשום זה הענין הנפלא בלבבנו בהרגל זה המספר המסויים בענינים מורגלים ומפורסמים באומה כמו שהוא הענין בשביעיות המועדים ויתר המספרים שביניהם כי הנה חג הפסח הנעשה בחדש האביב מועד צאתנו ממצרים הוא באמת דוגמת צאתנו לאויר העולם ימי התחלתנו להבין ולהשכיל בענייננו כמו שהאביב הוא אצל החכמים בבחינת השנה כעין הילדות והשחרות בימי האדם. והנה אז קבעה התורה האלהית שבעת ימי החג שנאמר (שמות י"ב:ט"ו) שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון וגו'. אמר כי [222]בחדש השביעי הזה למנין הבריא' ואחר עבור ממנו ב' שבועות ימים יתחילו למנות שבעת ימים בהם יבערו כל מיני החמץ שנכתבו במקומן בשער ל"ח והוא מה שאמרו ז"ל אור לארבע עשר בודקין את החמן לאור הנר (פסחים ב'.) כי האור המזומן לבדוק החמץ אשר בחדרי האדם ובמשכיות לבו הוא הנתון בו בי"ד וזהו השכל המתעורר בו בסוף שתי השביעיות מקצב ימיו כאשר אמרנו ראשונה וכמו שאמר (משלי כ':כ"ז) נר יי' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן ומה נמלצו דברי המליץ בזה לבי לבי

[222]בחודש השביעי למנין הבריאה ר"ל חודש ניסן, כי כמו שתשרי הוא החודש השביעי לחשבון השנה מניסן, מועד צאתם ממצרים, כן חודש ניסן הוא החודש השביעי לתשרי שבו נברא העולם לדעת ר"א, - (בר"ה דף י' ע"ב).

התורה והאדם חבורם נר אלהים בארץ גוו פתילה נפתלת וכו' (בחינת עולם פ' ט'.ז). וכבר השלמנו ענינו בשער מ"ד וכמה צריך להזהר באבוקה הזאת בבוא עתה לבדוק בחורין ובסדקין אשר בכל חדרי בטן שתהא משוערת כראוי (פסחים ז'.) לא חזקה שתשרוף הבית ולא חלושה עד שלא תספיק לגלות כסוי חטאים. והנה בשאר עניני הביעור והבדיקה הצריכים אל מצות השבוע ההוא הנזכר יש ענינים נכבדים[223] ובהגעלת הכלים המתחלפים וצורך טהרתם על חלוקי כתות האדם וחיוב הכשרם. יש מהם אשר לא יקבלו שום טהרה ונקיון וטעונין שבירה או גניזה והם כלי חרס אשר נשתמשו בהם בחמין בכל דבר איסור (שם ל'). ועל דוגמתן באנשים אמר ירמיהו (איכה ד':ב') בני ציון היקרים וגו' איכה נחשבו לנבלי חרש וגו'. כלומר שאין להם תקנה אלא בשבירה וכמו שאמר (ירמיהו כ"ב:כ"ח) העצב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו. ומהן שמקבלין תיקון ומתחלקין אותם ארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש עבר מצות עשה ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו (יומא פ"ו.) ועל זה נאמר (ירמיהו ג':כ"ב) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם דוגמת הכלים שנשתמשו בהם בצונן ודי להם בשטיפה (ע"א ע"ה:) עבר על מצות לא תעשה ועשה תשובה וכו' (יומא שם) דוגמת הכלים שנשתמשו בהם בחמין וטעונין שפשוף והגעלה (ע"א שם). עבר על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה וכו' (יומא שם) דוגמת הכלים שנשתמשו בהם ע"י האור עצמו שלא יספיק להם רק כשיבואו באש ממש. (ע"א שם) אמנם מי שיש בידו חלול השם (יומא שם) הם הם דוגמת כלי החרס שאין להם טהרה רק בשבירה כמו שאמרנו. והנה פירוש המאמר הזה בשלימות יבא ביום העשור שער ס"ג ב"ה. גם יש במצות השבוע ההיא זהירות שמירת החטה משעת הטחינה (פסחים מ'.) והוא הזמן שבו מתחיל האדם לסבוב ולטחון אחר עניני האדם המדומים כי מאז צריך שמור ומאז והלאה יזהר מאד לבלתי אכול הדם והוא שימדוד האדם עיסתו בהשערת מעשיו במדה במשקל ובמשורה לבל יצא מהשטה כלל שאם יתיר לעצמו היציאה בקצת לסוף יצא לבלי חק ויהיה אחריתו להכרית הנפשות הנ' הנזכרות. וכל אלו הם הערות נפלאות

[223] ובהגעלת הכלים וכו' כונתו כי כמו שיש בהגעלת כלי איסור, או כלי חמץ ד' מדרגות, כי אשר ישתמש בהם רק בצונן הכשרו בהדחה ושטיפה, ואשר תשמישו בחמין, צריך הגעלה בחמין, ומה שתשמישו באש בלי אמצעית המים, כשפוד הכשרו ע"י ליבון וביאה באש, וכלי חרס אשר חלקיו רפים, אשר ע"כ נדבק בלעו בו ולא יצא לחוץ גם ע"י חמין או ביאה באש אין לו תקנה כי אם בשבירה, כן יש גם בעושי עבירה ארבעה חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש (יומא פ"ו ע"א) והיותר גרוע מכולם הוא מי שיש בידו חילול השם, אשר לא יכופר עונו עד אשר ימות, ונדמה בזה לכלי חרס אשר לא יטהר, ואין לו תקנה רק בהשחתתו ע"י שבירה, וזה שקונן הנביא על השחתת מדות בני ציון בימיו, עד שכמעט לא היתי' תרופ' למכתם בבחינ' מוסרית, באמרו "בבכי ציון היקרים איכה נחשבו לנבלי חרש" וכו'.

מוטלות עלינו באותו שיעור מזמננו שבו יתחיל השכל לפעם בקרבנו ואף כי נזקין לא נסור ממנו. [224]יהנה מהיום ההוא נצטוינו להמשיך מספר שבעה שביעיות שהם ממש פרקי האדם וגבולי זמנו שזכרנו כמו שאמר (ויקרא כ׳:כ״ד׳ג) וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה ליי׳ כי כל זה הוא הכנה והדרכה להגיעם אל שלמותם כמו שיורו הקרבנות המיוחדים אשר בשני קצות הזמן רצוני עומר השעורים ושתי הלחם אשר מהחטים כאשר יבא בפרשת העומר ב״ה. ולזה היה יום החמשים יום מתן תורה הכוללת חמשים שערי בינה. אמנם היה היום ההוא יום אחד לבד להורות על היכולת האלהי על מעשה הטבע הרמוז במספר השביעיות כמו שאמרנו ראשונה קודם שנברא העולם היה הקב״ה ושמו לבד והיא מדת החסד אשר שתף האל יתעלה להנהגת העולם ע״י היישרת התורה האלהית ובזכות העוסקים בה כהוגן ומיחדים מלאכתה לזמנם הנזכר וזה במה שיתנהג עמם במדה עליונה אשר בה ישדד טבע מערכות השמים או במה שיסכים רצננו יתעלה עם הסדר הטבעי בכל מה שיושפע להם ממנו שם טוב והצלחה עד שיהיי הטובות אשר מזה המין משותפות מהטבע והרצון האלהי. והנה א״כ ימצאו שלשה מיני הנהגה טבעית והשגחיית ומשותפות וכל אחת מהנה תשמש לפי מדרגת המקבל. כי הנה הטבע בהחלט נתיחד לכללות ההמון. אמנם ההשגחה המוחלטת לשרידים אשר יי׳ קורא. אמנם המשותפת

[224]והנה מהיום וכו׳ תוכן כונתו שאחרי היות חג הפסח מועד צאתנו ממצרים, אשר נחוג בחודש האביב, עת יתחדש הטבע כנשר נעוריו, והאדמה תצא מרחם החורף והסתיו, והעמקים יעטפו פרחי נועם, אות וסימן, לילדות ושחרות האדם, ע״כ יזכירוני המצות שנצטוינו בו גם החובות המוטלות עלינו בראשית ימי חיינו, אחרי צאתנו מקרוב מבטן אמנו לאור תבל, עת ינצו פרחי שכלנו, ורוח המדע תחל לפעמנו, כי כמו שיובדקו לפני התקדש חג הפסח כל הבתים, ויבוער כל חמץ מהם, והכלים יוגעלו, והחטים ישמרו ויוטחנו, והעיסות נילושות בשמירה הכל לשם מצוה כן חובה עלינו להשיר גם מלבנו סיג וחלאת המדות הפחותות הדומות לשאור ומחמצת, ולהשתדל בהיפך לתקן ולהכין כל תכונות נפשנו בשמירה מעולה על צד היותר טוב, ואח״כ נצטוינו לספור שבעה שבועות, מה שמעורר אותנו להסתכל ולהתבונן תמיד על מהות ואיכות ימי חיינו שהם בהרבה בני אדם רק שבעה שבועות שנים, ואחרי כלות ספירת שבעה שבועות, הרומזים גם על בריאת הטבע, והתחלת הנהגתה על פי חקים ידועים בשבעה ימים, נחוג יום החמשים יום מתן תורתנו, אשר בו החלה ההנהגה ההשגחית לבני ישראל, להטיב למו בעת שמרם מצות התורה, ולהרע למו כאשר יעברו על חקיה (עיין בביאורי בראשית דף צ״ב) עד שמאז והלאה יש ג׳ מיני הנהגות בעולם לפי שינוי מעלת ומדרגת בני אדם המונהגים, כי המון כל העמים בכלל מונהגים מהי״ת רק על פי מנהג הטבע וחוקיה, ואותה יקרא המשורר "אמת ה׳," וממנה אמר "ועד שחקים אמתך" והשרידים אשר הוא קורא, והם העושים רצונו לשמה, מונהגים תמיד רק בהשגחה אלהית פרטית, ובהנהגה נסיית אשר ממנה אה״כ "כי גדול מעל שמים חסדך" והבינונים העומדים בתוך בבחינת מעלתם המוסרית, גם הנהגתם משותפת בין הנהגה הטבעית והנסיית, וממנה נאמר "כי גדול עד שמים חסדך," ואחרי עבור כל ימי הקציר אשר בהם נאסוף לאחדים תבואת הארץ ופרי מעשינו בכל שנה ושנה, הוקבע אלינו חג האסיף אשר הוא אות וסימן לקץ ואחרית ימינו וזמן אסיפתנו אל אבותינו אחרי כלות חיי הבלנו עלי ארץ, והוא ג״כ שבעה ימים אשר בהם חובה עלינו לשבת בסוכה בדירת עראי, מה שיזכור אותנו כי גם שבתנו עלי ארץ בשבעה שבועות שנותינו היא רק ישיבת עראי כאורח נטה ללון, ואך יצא יצא חג הסוכות, הנה ימי הקור והחורף דמות זמן מיתתנו לפנינו.

לבינוניי' ואשר נמצא במעשיהם צד שתוף ג"כ. ולזה אמרו בפסחים (נ':) רבא רמי כתיב (תלים נ"ז) כי גדול עד שמים חסדך וכתיב (שם ק"ח) כי גדול מעל שמים חסדך הא כיצד כאן שעושין לשמה כאן שעושין שלא לשמה. כדרב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמן שמתוך שלא לשמן בא לשמן והכונה לתת הבדל בין ההנהגות אשר תשתתף בהם ההשגחה האישיית כי הנה הסדור הטבעי בהחלט הוא אשר זכרו המשורר באומרו (תלים נ"ז) ועד שחקים אמתך לפי שהוא סדור קיים תמידי בלתי משתנה בשביל מעשה האדם וייחס אותו אל השחקים לפי שכל הענינים ההוים בהנהנה ההיא הם נשחקים ונפסדים תחתיהם. אמנם כאשר תשתתף באלו הענינים ההשגחה האישיית כמו שאמרנו קרא אותם חסד שמימיי ואמר כי גדול עד שמים חסדך כמו שאמרו חז"ל (ב"ר פ' י"ב) ראה שאין העולם מתקיים שתף עמו מדת החסד. אמנם ההנהגה ההשגחיית לגמרי עליה אמר כי גדול מעל שמים חסדך כי היא ודאי ברכות שמים מעל רצוני הנהגה אלהית למעלה ממערכות השמים וכל סדוריהם. ולזה אמר כי העושים שלא לשמה יגיעום הטובות הטבעיות ההם בהסכמת הרצון האלהי ולא ימנע מהם כדי שיגיעם שכר פעולתם איך שהיה אמנם המכוונים לשמה יגיעום הטובות העליונות המכוונות ממנו יתעלה ואין עמו אל נכר והם הטובות הנפשיות האמתיות ולזה היתה עצה טובה לעולם יעסוק אדם בתורה וכו'. ואיפשר כי לזה הענין כוונו חז"ל (כתובות ה'.) באומרם גדולים מעשי צדיקים ממעשה שמים וארץ דאלו במעשה שמים וארץ כתיב (ישעיהו מ"ח:י"ג) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים. ואלו במעשה הצדיקים כתיב (שמות ט"ו:י"ז) מקדש אדני כוננו ידיך וזה כי ענין הנהגת הטבע הוא בדרך אחר אמנם ההשגחיית היא על שני פנים אם מיוחדת ואם משותפת אל הטבע כנזכר. ומה שהשיב הבבלי (כתובות שם) ויבשת ידיו יצרו (תלים י"ט) כיון יפה אל מה שנמצא ג"כ שהרצון האלהי משתתף אל הטבע. וכבר ראוי ליחס לו שתי ידים. אלא שהיתה התשובה (כתובות שם) ידו כתיב כלומר אף ע"פ כן אין ראוי לצרף הרצון האלהי אל הטבע כזה עד שיחשבו לו שתי ידים כי על דרך האמת הרצון האלהי הלזה הוא מצירוף ההשגחה ונחשב עמה ולזה כאשר הקשה (שם) ומעשי ידיו מגיד הרקיע (תלים י"ט) השיב מעשיהם של צדיקים מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר לומר כי כאשר בזכות הצדיקים ראוי לבא הטוב הנה רצונו יתעלה יסכים עם הטבע להוריד טל ומטר בזמנו ושלא יעצרהו מבוא כאשר יהיה כן מפאת סדורו וגם כשלא יסכים הטבע הנה הוא יוליד אגלי טל ומטר על כרחו ושלא בהסכמתו והרי הם שתי ידים זוכות כאחת ובשער ט"ו פירשתי המאמר הזה בענין אחר נאות מאד. סוף דבר ההנהגה התוריית אשר נתנה לנו

באותו יום אשר בסוף השבעה שבועות היא מעל שמים ולזה לא ייחד לה מספר ימי בראשית רק יום אחד ליי' כי הוא יתעלה נשגב לעשות על פי התורה כל אשר חפץ בשמים ובארץ וכן בכל כיוצא בזה:

אמנם אחר עבור כל ימי קציר הוקבע אלינו חג האסיף תקופת השנה כי הוא אז דוגמת זמן אסיפת האדם מן העולם כמו שאמר (שמות כ"ג:ט"ז) באספך את מעשיך וגומר. ולזה התעוררנו בו באומרו (ויקרא כ"ג:מ"א) וחגותם אותו חג ליי' שבעת ימים בשנה חקת עולם לדורותיכם בחדש השביעי תחגו אותו בסכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכות. כי בימיו האחרונים של אדם ראוי לזכור ימי הבלו ולדקדק עם נפשו על חשבון זמנו כי אז זמן צאתו מדירת קבע שחשבה לו ובואו בדירת עראי כי מה שהוא עראי אצלו ואצל הרבים הוא באמת הקבע הגמור בצאתו מעולמו. ומעוט פרי החג וכל הלכות סוכה ולולב מוכיחים הוכחות גדולות להישרה זאת כמו שיבא במקומן שער ס"ז פ"ז ב"ה. והקפות שבעת ימי החג ושבע הקפות היום השביעי (סוכה מ"ה.) הכל באו לפניו לזכור ימי עולם לשום עיניו על ענייניו העצמיים עד אשר לא יבאו ימי הרעה ימי הקור והחורף אשר בהם נמשל זמן המיתה בלי ספק. הנה שכל אלו העניינים התוריים נמסרו בידינו לשמור לעשות בכל שנה ושנה על אלו המספרים המיוחדים אל הכוונה אשר זכרנו מלבד מה שמצאנו ראינו היות זה המספר נזכר ונפקד לעינינו בכל המעשים ההכרחיים אשר יבואו לפנינו בכל קורותינו אם מתקון התורה והקבלה הנה כמו כן בתחלת זוג כל איש ואשה והתחלתם לשבת בית הוכנו לפניו שבעת ימי חופה דכתיב מלא שבוע זאת וגו' (בראשית כ"ט:כ"ז). בהם יזכור כמה סבובים מאלו עברו מהם בימי חייו אשר בכל אחד מהם עשה ה' את השמים ואת הארץ ושבת וינפש. וכן אין לאדם לישב בטל עד שיגמור מלאכתו וידע שעתיד ליתן את הדין על אשר עברו מהם לבטלה ויזרז עצמו לתקן בסבובים אשר לפניו את אשר עותו בעוברים מהם. ודי בזה הערה לכל איש אשר רוח בו. הנה בסמוך בבא עתו לבא אל אשתו להוליד כיוצא בו בא המספר הזה עצמו ועמד לפניו בימי הנדות ובספירת נקיות הזיבות ללמד כי המספר הזה הוא שורש ועקר כל הרויה ושראוי להתרחק בכל זמנו מהטומאות ולישב בנקיות. וכן אז"ל (ויקרא רבות פ' י"ד) תן חלק לשבעה וגם לשמונה (קהלת י"א:ב') אם קיימת מצות נדה בנתלה לאזהרת שבעת ימים תזכה למילה שנתנ' לשמנ'. והכוונ' שאם קיים הכוונה במצות נדה להתרחק מכל טומאה בימי חלדו המסומן בשבעת הימים הנה הוא יזכה למילה והוא ביטול היצר הרע לגמרי הבא לו בסוף כל מעלותיו וכן זה המספר יבא בטהרת המצורע (ויקרא י"ד:ב') ובטומאת המת (במדבר י"ט) והוא הנהוג בכל העניינים

כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר וגומר (בראשית ז'). ויחל עוד שבעת ימים (שם ח'). וימלא שבעת ימים אחרי הכות יי' את היאור (שמות ז':כ"ה) שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך (שמואל א י':ח') וכן הורגל זה המספר לכל דבר שבמנין בשבעה דרכים ינוסו לפניך (דברים כ"ח:ז') שבע יפול צדיק וקם (משלי כ"ד:ט"ז). ובשבע לא יגע בך רע (איוב ה':י"ט) כי את שבע כבשות וגו' (בראשית כ"א:ל'). שבע על חטאתיכם (ויקרא כ"ו:י"ח). ורבים כמו אלה המורים סגולת זה המספר החשוב אשר ראוי להעלותו תמיד להזכיר האדם את ימי חלדו בכל מה שישתדל בוא עד בוא קצו ויום נסיעתו כי אז גם כן הושם זה המספר בז' ימי אבלו להכריז בו באזני כל האנשים באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו כי נוסף על מה שלמדנו אותו (ירושלמי מו"ק פ"ג ה' ה') ממה שנאמר ויעש לאביו אבל ז' ימים (בראשית נ':י') נמצא לרז"ל מה שיורה שמקפידים עליו מן השמים תכלית ההקפד'. במה שהזכירו במציעא פרק השוכר את הפועלים (פ"ו). כי קא ניח נפשיה דרבה בר נחמני יצאת בת קול ואמרה אשריך בר נחמני שגופך טהור ויצאה נשמתך בטהרה נפל פיתקא בפומבדיתא רבה בר נחמני נתבקש בישיבה של מעלה נפקו אביי ורבנן לאיעסוקי ביה ולא הוו ידעי דוכתיה אזלי לאגמא חזו צפרו דהוו קיימי ועבדי ליה טולא אמרי שמע מינה התם הוא אזלי אשכחוה תמן ספדוהו תלתא יומי ותלתא לילותא. בעו למיפרש נפל פיתקא מן שמיא כל הפורש יהא בנדוי ספדוהו שבעה יומי נפל פתקא מן שמיא לכו לבתיכם לשלום. והנה הוא מבואר כי לא היה איפשר להם לבקש שם מקומו אין כי שמה סופר בפירוש כי מת בארץ מרחקים. וגם יש להתבונן בענין הצפרים שעושים עליו צל. ומה טעם שני הזמנים ההם אשר באחד אסרו הפרישה מהספדו ובשני התירוה. ואומר אני כי זה נתייסד על מה שאמרו ז"ל במועד קטן (כ"ז:) אל תבכו למת ואל תנודו לו (ירמיהו כ"ב:י'). אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור. הא כיצד ג' לבכי ושבעה להספד ושלשים לגיהוץ ולתספורת. מכאן ואילך אמר הקדוש ב"ה אין אתם כשרין לרחם עליו יותר ממני.[225] וזה כי הוקבעו אלו השלשה זמנים מהאבל לפי שבחסרון האיש השלם יחסרון הנשארים שלשה ענינים גדולים אשר יושלמו להם במציאותו. האחד מה שהיה החכם בחכמתו מורה להם חכמת

[225] וזה כי הוקבעו, ר"ל יען כי במות איש שלם ירגישו הנשארים חסרונו בג' בחינות, כי הוא הורם דעה אמיתית בחכמת התורה ומושכליה, להקנותם שלימות נפשית, גם הוא הורם תיקון המדות ואופן הנהגם עם זולתם לסבב אשרם המדיני, והורם ג"כ אופן הנהגת ביתם, ואיך ימציאו למו כל מחסוריהם ההכרחיים, ובמותו יאבדו כל אלה מהם, ע"כ הוקבעו שלשה ימים לבכי שהוא סימן העצב היותר גדול בעבור חסרון לימוד התורה, ושבעה למספד, עת אשר בהם חובה לאבל להיות כלוא בביתו ולבלתי צאת החוצה להתערב בחברת רעיו, להורות בזה עצבונו על חסרון מורהו הנהגתו בחברה האנושית. ושלשים לאיסור גיהוץ ותספורת, שהן כולם הנאות גופניות, ובמניעתן יוזכר בחסרון האיש אשר הורהו האופן איך ימציא לו מחסוריו והנאותיו הגופניות.

התורה ומושכליה. והשני מה שהיו מקבלים ממנו דעה והשכל בתיקון מדותיהם ויושר מעשיהם אשר תקנה אותם התורה להשלים החיים המדיניים: והשלישי מה שמיישרם ברוח עצה וגבורה בעסקים הזמניים אשר אליהם ובעבורם יתנועעו צבאות האנשים כל ימי חלדם כי האיש השלם ידו בכל ולא יבצר ממנו חכמה ומזימה. והנה היו שלשה לבכי על הפסד הענין הראשון כי התורה היא מוגבלת במספר הזה כאמרם בריך רחמנא דיהב אורין תליתאי לעם תליתאי ע"י תליתאי בירח תליתאי ליום תליתאי (שבת פ"ח.). ואמר החכם (משלי כ"ב:כ') הלא כתבתי לך שלשים במועצת ודעת והופלג בו למרר בבכי לפי מעלתו על חביריו. אמנם על הענין השני היה תשלום השבעה להספד לפי שבו קויים העולם כמו שאמר (תהלים פ"ט) אמרתי עולם חסד יבנה ואמר (אבות פ"א) על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום ואלו כלם בחלק המעשי שזכרנו ומספר השבעה כבר ביררנו שהם זכרון ימות עולם בלא ספק והיה הענין השני בזמן ובהרגש להיותו שני במעלה. אמנם היו שלשים יום לגיהוץ ולתספורת להרגש החסרון השלישי שהוא בענינים הזמניים אשר אליהם יתנועעו האנשים ממקום למקום ומענין לענין כמו שהלבנה היא מיוחדת להיות דוגמא לו בזה משאר צבאות השמים מפני עוצם זריזותה בתנועותיה לעבור בשלשים יום אצל כל המזלות. ועוד וכמוהו תדמה למראה האנשים כי מדי נוסעה היא הולכת ומתמלאת אורה עד חצי זמנה ואח"כ היא הולכת עד שובה ערומה וחסרה כיום היולדה וכמו שאמר איוב (א) על ענין זה ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה כי לענין זה היה מאמר לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה כמו שכתבנו בסדרן (שער מ"ה) ולזה היה המספר בזה מיוחד אל הרגש החסרון המושג בכמו אלו הענינים הזמניים וכמו שאמרו במסכתא שמחות (פ"ז) שלשים לאבל שלשים לגיהוץ ולתספורת שלשים להלוואתו שלשים ליפ"ת שלשים לאירוסין שלשים לנישואין שלשים לאלמנה שלשים ליבמה שלשים למדיר את אשתו שלשים לנזירות כי מלבד הדינין המפורשים בכל אחד מהם שם יורה כי רוב העסקים האנושיי' או כלן יתיחסו אל זה המספר ואמרו שע"כ יש לעשות להתאבל על הרגש החסרונות האלו. אבל כדי לייחס על האמת ולהתאונן על אבדתו אין אנו רשאין כי הבנים בניו של הקב"ה הם ואין לרחם עליהם יותר ממנו והעובר הרי תוא דרך רע וזר ומראה צרעת המינות במצחו לכפור בעולם הנשמות כאשר עשו קדמוני הכותים אשר היו לפנינו בארצינו השוגים בדמיונם הכוזב וגוזרים על האדם והבהמה משפט אחד כמו שעל טעות זה אמר החכם (קהלת ג':י"ח-י"ט) ולראות שהם בהמה המה להם כי מקרה האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם וגומר. עד ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. כי על כן היו מתקשים על

מתיהם יותר מדאי ויקרחו קרחה בראשם ויתנודדו כמשפטם כי היא בעיניהם אבדה שאין אפשרות להשבתה ולא מצאו בה שום נחמה. כמו שסופר במדרש (ב"ר פ' י"ד) באחד מגדולי צפורי שמת לו בן. איכא דאמרי מינאה הוה יתיב גביה ונכנס ר' יוסי בן חלפתא אצלו וכולי. כמו שהוא כתוב ומפורש בפרשת ויפח באפיו שער ו' עיין עליו. והנה לעקור זה הסכלות והדמיון הכוזב מאומתנו אמרה תורה (דברים י"ד:א'-ב') בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת כי עם קדוש אתה ליי' אלהיך וגומר. והכוונה כי אחר שעקרן להיות לו לעם סגולה וגוי קדוש אין להם לעשות עקר מהגוף יותר ממה ששיערו חז"ל כמו שנזכר וכמו שיבא שם במקומו שער צ"ג בעזרת האל: ואולם ענין הקדושה ביארה בפרשת כהנים (ויקרא כ"א:י') בהרחיקם מהטמא לקצת הקרובים והרחקת הכהן הגדול מכלם וכל זה להורות כי הנפשות השלמות אין להם קורבה בבשר בניהם ובנותיהם ויתר קרוביהם כמו שיבא שם שער ס"ג בעזרת האל. והנה עם זה נתבאר שיעור ההרגש על המת לפי שלמותו והחסרונות המגיעות מהעדרו ואיסור התקשות עליו יותר מדאי וטעמו ולזה הראוי שיובן מענין רבה בר נחמני (ב"מ פ"ו.) שהם היו מחפשים אחר מקום מדרגתו להזכיר שבחיו ולהספידו בקילוסיו הראויים ולז"א שראו צפרי דעבדי טולא עלויה והוא שהשקיפו לכבודו ולקלסו בבחינת המון התלמידים שהיו מתקבצים אליו לשמוע מפיו תלמוד ולפי שגזרו בדעתם שהוא עקר שלמותו ושם מקום מדרגתו ספדוה תלתא יומא ותלתא לילוותא ובקשו לפרוש כי חשבו שיספיק זה להם כי הוא הזמן המיוחד לזה כנזכר. אמנם הקפידו עליו מן השמים ואמרו כל הפורש יהא בנדוי כי איך יתכן שלא ישלימו עליו ההספד על הענין השני הדבק אל הראשון שעליו תלוי קיום העולם כמ"ש. אמנם כשהשלימו מספר השביעי אמר לכו לבתיכם לשלום כי הענין השלישי הוא חיצוני מהמבוקש ואין חובתו מוטלת כי אם עלהקרובים להתאבל וכ"ש ענייני השנה המוטלין על האנשים למיתת המולידים כמשפטם. הן כל אלה יפעל אל בזכרון זה המספר המסויים אם בזמנים הקבועים ואם במעשים האפשריים הכוללים כל ימי חיי האדם מראשיתו עד אחריתו להמשך משם זה התועלת הנפלא שזכרנו בהישרת האדם אל הוצאת זמנו ושומו לבו על חלק מיוחד לו באופן שיגיע אל תכלית כונתו ואל סוף הצלחתו. וכבר תועיל ההשקפה הזאת להתיישב בה לב האנשים ולקרר את דעתם על כל המוצאות אותם מקוצר החיים ומהכרת זמנם. וזה שלא ימנע משהיה האיש קצר הימים מהאנשים המפקירים זמנם או מהשומרים משמרתו ואם היה מהמפקירים צדיק הוא י"י בהוציאו מעולמו כי מה לו מזמן. אחר שאינו מרויח בו כלום וכ"ש אם הוא מהמרבים אשמה יום יום. ואם היה מהאנשים

המאושרים אשר במעט מהזמן השלימו את חקם ממלאכת נפשם הנה באמת בא בכלח אל בית עולמו ותלמודו ומעשה ידיו בידו וימי שנותיו בהם אם מעט ואם הרבה אלף שנים בעיני היוצר ברוך הוא כמו שאמרנו והרי זה הענין נחומים שלמים לו ולאבליו. וכן נמצא לראשונים (אדר"נ פ' י"ד) כשמת בנו של רבן יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לנחמו נכנס רבי אליעזר וישב לפניו אמר רצונך שאומר לפניך דבר אחד א"ל אמור א"ל אדם הראשון היה לו בן ומת וקבל עליו תנחומין שנאמר (בראשית ד':כ"ה) וידע אדם עוד את אשתו אף אתה קבל תנחומין א"ל לא די שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרתני צערו של אדם הראשון. נכנס ר"ש וישב לפניו א"ל רבי רצונך וכו'. א"ל דוד המלך היה לו בן ומת וקבל עליו תנחומין שנאמר (שמואל ב י"ב:כ"ד) וינחם דוד את בת שבע ויבא אליה אף אתה וכו'. א"ל לא די וכו'. נכנס ר' יוסי וישב לפניו אמר ליה רבי רצונך וכו' א"ל אהרן היו לו בנים ומתו שנים ביום אחד וקבל עליהם תנחומין שנאמר (ויקרא י':ג') וידום אהרן אף אתה וכו'. נכנס רבי יהושע ואמר רבי רצונך שאומר לפניך דבר אחד א"ל אמור א"ל איוב היו לו בנים ובנות וכלן מתו ביום אחד וקבל עליהם תנחומין שנאמר (איוב א':כ"א) י"י נתן וי"י לקח וגו' אף אתה קבל תנחומין א"ל לא די וכו'. נכנס ר' אלעזר בן עזריה כיון שראהו אמר לשמשו טול לפני כלים והולך למרחץ מפני שאדם גדול הוא ואינו יכול לעמוד בו נכנס וישב לפניו א"ל ר'אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שהפקיד לו המלך פקדון בכל יום ויום היה בוכה וצועק ואומר אימת אצא מן הפקדון הזה בשלום ואף אתה רבי היה לך בן קורא בתורה מקרא נביאים וכתובים ושנה הלכות והגדות ונפטר מן העולם בשם טוב א"ל אלעזר בני יפה נחמתני כדרך שבני אדם מתנחמין. הנה שזכרו ארבעה מיני נחמה כנגד ארבעה אבות נזקין שהכח הדמיוני מתעצב בהם מאד וימאן להתנחם ויועיל זה אם יהיה רוע הסובל כאחד מהם וכ"ש אם היה פחות ממנו. האחד כאדם הראשון שמת בנו על פניו שלא כדרך כל הארץ. והשני כמה שקרה זה לדוד עם תוספת חטאתו אשר נענש בו כי בחטאו מת כי השלם יקל עליו סבל העונשים מסובלו הנפילה בחטא כי היא קשה עליו מאד על דרך שאמר המשורר (תהילים ל"ח:ד') אין מתום בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי מפני חטאתי וכן אמר הנביא (איכה ה':ט"ז) נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו לומר שאף על פי שנפלה עטרת ראשם האוי והאבוי הוא על חטאתם. והג' בענין אהרן שהיו בבניו שתי הרעות הנזכרות ונוסף עליהם היות המקרה ביום חתונתם וביום שמחת לבם כי זה עצב מופלג ליהפך כמו רגע גודל שמחתם לאבל רב וכמו שאמר הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם לפני יי' ותקראנ' אותי כאלה. והד' מענין איוב שהיו בפגע כל שלשת העניינים

האלה בדרך רע וזר ועוד רוב תלונות בבוא עליו צרה וצוקה על לא חמס עשה ואם שזה לא ידע לשלם מצד עצמו אבל עוד יוסיף צרה מצד אחר והוא מה שיורה זה על היות הנהגת העולם בלי סדר נכון והשגחת השם ית' שהוא רע כולל שאין בו נחמה כמו שאמר החכם (קהלת ד':א') ושבתי אני ואראה את כל העשוקים אשר נעשים תחת השמש והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם ומיד עושקיהם כח ואין להם מנחם אמר איוב (י) אם רשעתי אללי לי ואם צדקתי לא אשא ראשי וגו'. ויתכן לזכור זה באזני כל חסיד סובל ייסורין שיתנחם כמו שנחם איוב לסוף. אמנם לפי שבכל אלה הענינים היתה הנחמה גם כן מצד הדמיון שיקרה בה להתפייס ברעות זולתו מה שהוא ממדות הנשים ודומיהן ועל דרך שאמר (איכה ב':י"ג) מה אעידך ומה אדמה לך הבת ירושלים מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון מה שהוא אינו נחמה על דרך האמת אבל הוא דבר שיוסיף עצב לשלם כמו ר' יוחנן בן זכאי וחבריו. לזה בא הה' אשר היתה נחמתו מפאת השכל והוא השלמת האדם רצון קונו וזריזותו בשמירת פקדונו והשבתו אלי כמו שנתנ' לו והותר כמו שקרה לו ז"ל בבנו חמודו ומה לו מזמן עוד, אחר שהשלים את נפשו ועשה כרצונו ולזה אמר שנתנחם בדרך שבעלי הדעת מתנחמין לא כדרך הפתאים המקררים דעתם בצרות זולתם. הנה שהיתה טענה זו מספקת למעלה מכל הנחמות האמורות גם כי יהיו שם בחינות אחרות לרוע כרציחת הבל ע"י אחיו שהם שתי רעות גם כי עקר צערו בלמוד דוד היה על מה שתורה מיתת הילד שלא כופר חטאו שהוא רע ומר ממות ועל זאת היה מתפלל כשיובן היטב ואף גם זאת היות עניני איוב רעות תכופות ומשונות מנוהג העולם כי כל זה יראה שכוונו אלו החכמים שם בזכרונם לשכך צער העניינים הדמיונים אשר תקראן כאלה או פחות מהם. ועל הכל תהיה הטענה החמשית העולה על כלם ואין צ"ל שמכחשת הדמיון הכוזב העולה בדעת המינין שזכרנו למעלה ולזה הודה לו רבן יוחנן בן זכאי על מיתת בנו חמודו והוא מה שרצינו למה שהיינו עליו מקצור ימי בחורי חמד הטובים ושלמים בנפשותם. אמנם אם היו מאותם אשר לא שמשו כל צרכן ועדיין הם בדרך שלמותם ונאספו בחצי זמנם כבר איפשר שיאספו בעונם כענין בני אהרן אשר לפנינו וכמ"ש (חגיגה י"ד:) בן עזאי הציץ ומת וכדומה. או שגלוי וידוע לפניו שכבר הוציאו מזמנם כל מה שבידם להוציא ומשם ואילך הם עתידין להפסיד וכמ"ש (סנהדרין ע"א:) מוטב שימות זכאי ואל ימות חייב. וכדרבי אבהו דא"ר אבהו התאנה הזו כשהיא נלקטת בעונתה יפה לה ויפה לפריה ובזמן שאינה נלקטת בעונת' רע לה ורע לפרי' (רבות קהלת ה' פ' מתוק' וגו'). ושם אמרו רב חייא בר אבא ותלמידוהי ואית דאמרי ר' עקיבא ותלמידוהי וא"ר ר' יהושע ותלמידותי הוו נהגין ופשטין תחות תאנה

חדא ובכל יום ויום היה משכים בעל התאנה ומלקט תאנתו אמרו נשנה את מקומנו שמא הוא חושדנו מה עשו הלכו להם אל מקום אחר השכים בעל התאנ' ולא מצאם הלך וחזר אחריהם עד שמצאם אמר להם רבותי מצוה אחת הייתם עושין לי ואתם מבקשים למונע' ממני. אמרו לו חס ושלום אמר להם ומפני מה הנחתם מקומכם והלכתם למקום אחר אמרו לו שמא אתה חושדנו אמר להם חס ושלום אלא אומר לכם מפני מה אני משכים ללקוט תאנתי שכיון שהחמ' זורחת על התאנים הם מתליעות מיד חזרו למקומן. ההוא יומא אשכחום דלא ליקוט נטלו מהם ופצעו אותם ומצאום מתולעות אמרו יפה אמר בעל התאנ'. ואם הוא יודע עונתה של תאנה והוא לוקטן כך הקב"ה יודע עונתן של צדיקים לסלקן והוא מסלקן. והנה המשל הוא נחמד והנמשל אמתי מאד ומה רב טוב היה הענין הזה לרבים שהחמיץ יינם בקנקנם ועל כיוצא בזה אמר הכתוב (תהילים קט"ז:ט"ו) יקר בעיני יי' המותה לחסידיו לומר שלכל החסידים הוא ידוע שהמות יקרה בעיני יי' לראויים אליה. ולזה אמר בפרק אין מעמידין (ע"א ל"ה:) מאי דכתיב (שיר השירים א':ג') לריח שמניך טובים וגו'. למה תלמיד חכם דומה לקיתון של פליטין פיה מכוסה אין ריחו נודף פיה מגולה ריחו נודף. ולא עוד אלא שדברים המכוסין ממנו מתגלים אליו שנאמר (שם) על כן עלמות אהבוך קרי ביה עלימות ולא עוד אלא שמלאך המות אוהבו קרי ביה על מות ולא עוד אלא שנוחל שני עולמות קרי ביה עולמות. ואמרו שאפילו החכמים אשר לא הושלם ענינם אצלם עד שכבר היו להם דברים נעלמים מהם היה מלאך המות אוהבם מה שמפריד חומרם מהם ומביאם לחיי עולם קודם זמנם לפי הנהוג לפי שהוא זמנם הראוי להם לשינחלו בו שני עולמות פן יקראם אסון כי ירבה להם הדרך כמו שאמרנו. והנה על פי כל הדברים האלה היה מהחכמ' האלהית לצוות לאהרן ולבניו בתחלת בואם אל השרות האלהי הנכבד ונורא שימלאו להם שבעת ימי מלואים אשר ישמרו בהם את משמרת יי' להבין ולהשכיל מהענייינים אשר זכרנו השיעור המחוייב לאנשים גדולי המדרגה כמו הם ולפי העבוד' המוטלת עליהם כי רבה היא ולזה החמיר עליהם יותר מדאי ואסר להם היציאה מפתח אהל מועד כדי שלא יפנה לבם לדבר אחר אפי' שעה כמו שאמר (ייקרא ח') ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מלואיכם כי שבעת ימים ימלא את ידכם ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת יי' ולא תמותו כי כן צותי. ועתה ראה כי באה המצוה עליהם משני פנים. האחד שלא יצאו מפתח אהל מועד שבעת ימים דמשמע שהכוונה שישבו שם שתולים בבית יי' ומשוטטים בחצרותיו כל שבעת ימי המלואים והיא הערה גדולה להתבוננותם במעשה בראשית אשר על ידו יכיר האדם גודל בוראו

ועוצם חכמתו ואת כל תוקף יכלתו וגבורתו אשר כל זה מה שמכריח אותו לאהבתו ולעבודתו כמו שאמרנו ראשונ' כי שבעת ימים אלו ימלא את ידם בזה העיון. אמנם הפן השני הוא מה שאמר שישבו פתח אהל מועד יומם ולילה שבעת ימים לשמור את משמרת יי' דמשמע שלא נתן להם רשות ליכנס משם ולפנים והוא מה שחוייב להשכיל מהחשבון הזה וגלגול סביביו מה חדל הוא וכי צריך להזדרז על שלמותו בחריצות נפלא כי ימיו ושנותיו הולכין ומתמעטין שבעה שבעה על הדרך שזכרנו למעלה ויזהר מאד מהשתקע בהבלי העולם וחמודותיו אשר תחת זה המספר עצמו כמנהג כל עמי הארץ. ובבחינה הזאת ודאי ראוי להם לשבת פתח אהל מועד יומם ולילה ולשמום שם משמרת יי' כל מספר שבעת הימים האלה מבלי שיכנסו בהם ומהפתח ולפנים כי העולם הזה הוא פרוזדור וכו' (אבות פ"ד). ואם יעשו כן באמת לא ימותו כי הנכנס לשבת בעולם הזה דירת קבע חדר בחדר שם תהא קבורתו וכמו שאמר (ילקוט בראשית רמז י"ד) שאם יחיה ימות ואם ימות יחיה. הנה שהתבאר מה שכיוננו אליו מענין הזמן והכריחיותו ורוב הצורך אשר על כל בעל דעת לשום עיניו על משמרתו וכמה יועיל העיון וההשקפה באלו החשובים השבעיות אשר לפנינו בכל הענינים לעורר נפשנו על כל אלו הדברים כמו שעל ידו זרז והזהיר את כהני יי' המקודשים להשכיל לנפשם לפני מי הם באים לעמוד לשרת כי הוא בורא כל ויוצר כל ויודע כל. וכי הם ואם היו מבחר המין כאין וכאפס לעבדו נחשבו. וכמה חוייבו להפשיט מעליהם בגדי החול אשר ישמשו בהם בדברים החיצוניים ולההחליף להם בגדי קדש לשמש בפנים נקיים וטהורים כמו שיכלו ללמוד מהבגדים אשר ילבשו אותם מחדש מלאכתם ותכוניתם ומקרבנם כאשר פירשנו קצת מהוראותם בשער ל"א וההשקפה הזאת היא הכרחית לכל בעל שכל לבא לכלל שלמות והוא ממש דוגמת והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה וגומר (ויקרא כ"ב:כ"ז). כי כמו שהב"ח הזה אינו נכשר ליקרב על המזבח עד שיעבור עליו מספר זה המיוחד של ימים שהוא הקף שלם המוציאו מספק ריסוק איברים (נ' דצ"ל ספק נפל שבת קל"ה:) ומכשירו לקרבן כן הבעל שכל אינו ראוי לשמש עד שיעבור עליו בזמן הזה המוכן והמזומן לעוררו ולזרזו על כל אשר יעשה. והוא עצמו מה שאמר רבי יהושע בשם רבי לוי שם בפרשת אמור (פ' כ"ז). משל למלך שנכנס למדינה והוציא כרוז מלפניו כל אכסניא שבא לכאן לא יראו לפני אם לא יראו את פני המטרונה תחלה. כך אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל בני לא תקריבו לפ:י קרבן עד שיעבור לפניו השבת שאין שבעה בלא שבת ואין מילה בלא שבת ראה שהמשיל ההראות אל פני המספר השלם הזה אשר אינו משולל מיום השבת בשום פנים אל ההראות אל פני המטרונא.

והמטרונא היא באמת גברת הבית שרתי בהנהגת העולם אשר הסידור השמימיי נתון בידה לפרנס בו כל באי עולם על דרך שנאמר (תהילים ס"ח:י"ג) ונות בית תחלק שלל. כי ההראות לפניה וההתבוננות בה ובחכמתה בכל ענינה מוצאיה ומובאיה ממה שירבה שררה וכבוד אל אדוניה אשר הכינה על מתכונתה בחכמה ותבונה עצומה ועל דרך שאמר (משלי י"ב:ד') אשת חיל עטרת בעלה וכל זה הוא מלומד ומפורש מן העמידה והעיון על מספר שבעת ימי בראשית אלו, לזה אמר להם לישראל בני לא תקריבו לפני קרבן עד שיעבור עליו השבת ונתן הטעם שאין שבעה בלא שבת לומר שאף על פי שלא יבא השבת בסופן כמו שהיה בשבת בראשית מכל מקום כיון שאין שבעה בלא שבת על כל פנים יועילו לכוונת כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש כי הוא עדות החדוש הגמור כמו שבא שער ד'. ואמר ואין מילה בלא שבת כי אין מקום לעשות שום מצוה כתקנה כל שכן מילה שהיא שקולה כנגד כל המצות (נדרים ל"ב.) בלא הכרת השבת הזאת והראות פני המטרונא על הדרך הנזכר אמנם בבוא לפניה תחלה כבר ימול ערלת לבבו ויכנע אל העבוד' השלמ' הכנעה טבעית ושכלית. והוא הטעם שפתחה תורתינו הקדוש' במעשה בראשית כי הוא הפתח אשר בו יבואו צדיקים לעבדה ולשמרה כמו שכתבנו שם במקומו. ולזה מה שצוה לאהרן ולבניו שלא יראו לפניו עד שיראו תחלה פני המטרונא בשבעת ימי המלואים הללו כי שבעת ימים ימלא את ידם. אמנם המוזהרים האלו נחלקו לשני מחלקות. מהם שראו פני המטרונא והשכילו בה מה שכוון מהמצוה והכשרו ליראות את פני המלך. ומהם מי שלא ראו פניה כהוגן ולא הוכשרו ליכנס לפני המלך אבל נפלו בעונש המיוחד להם באומרו (ויקרא ח':ל"ה) ושמרתם את משמרת יי' ולא תמותו כי כן צויתי הרי הגזים להם יותר מדאי. ובמדרש (תנחומא פ' שמיני) שומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ח':ה') זה אהרן שנאמר בו ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים וגו'. אמר להם משה שמרו ימי אבלות עד שלא הגיע בכם הדבר ושמרתם את משמרת יי' שכך שמר הקב"ה שבעת ימי אבלות עד שהביא את המבול שנאמר (בראשית ז') ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ והיו משמרין ולא היו יודעים על מה הוי שומר מצוה לא ידע דבר רע. ועת משפט ידע לב חכם (קהלת שם) שכבר אמר לו הקב"ה למשה (שמות כ"ע) ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי וגו'. והוא מה שכתוב בסוף הוא אשר דבר יי' בקרובי אקדש. הנה שהזהירם והתרה בהם באר היטב והודיעם כי בשמור משמרת יי' בימי מלואיהם יעמדו על משמרת עצמם ולא ידעו דבר רע לפי שהשמור במספר הזה כנזכר הוא מקיים העולם ואם לאו יהפך להם למשמר לזמן ימי אבלות. והוא שיהיה

המספר הזה המוקדם בידם עליהם לעדות כי לבלתי שומרם ימי מלואיהם הם מתים וזה ענין קדימת האבל למיתה כמו שהיתה קדימת קביעות שבעת הימים לימי המבול עדות עליהם כי להשחתת משמרתם בהם נשחתו ונפסדו כי על כן התאבל עליהם יוצרם ויתעצב אל לבו כמוזכר שם במקומו (בראשית ו':ו' וע' תנחומא הנ"ל):

ועתה ראה כי כל זה נזכר ונפקד במאמרם אשר זכרנו (עירובין מ':) על מאמר תן חלק לז' וגם לשמונה. כי הנה מאמר החכם בעינו צודק מאד על זה הענין המיוחד שנראה כי הוא מצוה לתת חלק העיון וההשכלה על מספר הז' וגם לשמנה חלק כחלק כי בעשות כן לא תדע מה יהיה רעה על הארץ כמו שאמר בכאן שומר מצוה לא ידע דבר רע כי אם שמרו מצות השבעה כהוגן הנה לא ידעו ברעה אשר ימצא להם מות ומשכלת ביום השמיני אשר היה סוף המעשה. אמנם רבי אליעזר פירש זה הענין ואמר שבעה אלו שבעה ימי בראשית שמנה אלו שמנה ימי מילה. ירמוז אל וההנהגה שהיא על הטבע כמו שהח' הוא מספר יוצא מהז' ונוסף עליו לומר שאי אפשר לאדם להמול לו ערלת לבבו לקבל עליו מצות אלהיות יוצאות מההקש השכלי כמילה השקולה כנגד כל המצות אם לא בשיתבונן תחלה בז' ימי בראשית שהיא קבלת פני המטרונא כאשר אמרנו וכמו שאמר שם (ויקרא רבות פ' כ"ז) ואין מילה בלא שבת כי בזה ידע ויכיר כי הבורא יתעלה יכול לשדדו ולשנות סדריו בענין שלא ידע שומר מצוה את אשר יהיה רעה על הארץ וזהו הלמוד שאמרנו הלקוח מההתחלה אשר יקבל האדם עול מלכות שמים שלמה מצד גודל מעלתו ופליאות מעשיו. ובפירושים כתבנו שצריך האדם להזדרז בסידור מעשיו בענין שיסכימו עם שני ההנהגות כי בזה לא ידע מה יהיה רעה על הארץ והוא נכון. אמנם ר' יהושע אמר שכונת החכם באלו המספרים המצילים אותו מהרעות המתרגשות היתה במספרים הרשומים והמסומנים לפניו בהמשך הזמנים במה שיהי' העיון עליו מצד סדר הוצאת זמנו וצורך הקפדתו עליו בכל ענייניו ולזה כיון אל שני זמנים שהם כעין ראשית זמנו וסופו ואמר שבעה אלו שבעה ימי הפסח אשר באו בו כל ההערות שאמרנו מהתחלת זריחת אור שכלו לארבעה עשר עם הבדיקה בו והביעור והכשר הכלים ושאר הענינים שזכרנו ומספר השמנה הם שמנת ימי החג והוא חג האסיף כי צריך האדם לתת עיניו על סופו ותכליתו בראשיתו כדי שלא ידע מה יהיה רעה עליו בהאספו מעולמו ולא עוד אלא בכל המעשים אשר יזדמני לו בנתים בכל ענייניו כי לזה אמר כשהוא אומר וגם לרבות עצרת וראש השנה ויום הכפורים והם שלשה סמנים שכוללין כל מעשי האדם. כי עצרת הוא יום מתן תורה אשר בו הוטלו עליו כל מצותיה. וראש השנה הוא יום זכרון שמזכיר מה שעתיד האדם ליתן את הדין על כל מה שנצטוה עליו. ויום הכפורים

הוא ענין התשובה והכפרה וההכרחיי בעקרי ההצלחה ובהם יגיע האדם אל החג הנזכר בשלום ובמישור וכבר יהיו לו כל חלקי זמנו מעויינים אליו על הדרך שזכרנו. זהו מה שראיתי לבארו בשער שבעת ימי המילואים הללו ובכל הנלוה אליהם ולהקדימו אל המעשה הנורא ההוא אשר היה ביום השמיני אשר בו נפרדו בני אהרן חציים למיתה וחציים לחיים:

ומעתה נבא אל שני העניינים וראשונה נדבר בחטא המתים וטעם מאמר חז"ל בו. ואחר נדבר בענייני החיים זירוזם במעשיהם ביום ההוא. ומה שנתעורר אליו תחלה על מחשבתם במעשה ההוא הזר שעשו ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם מהכוונה או הכוונות. ועוד יש לתמוה כי אחר שהכתוב פירש מעשיהם ואמר ויקריבו אש זרה אשר לא צוה אותם ונאמר בהקריבם אש זרה לפני י"י למה היו חז"ל שואלין ודורשין למה יומתו מה עשו ובאו עליהם טעמים רבים זה אומר בכה וזה אומר בכה וכלן נסמכין אל הכתובים בדרכים רחוקים. אמרו במדרש (תנחומא פרשת שמיני) רב מני השואב בשם ר' לוי אומר בשביל ארבעה דברים מתו בניו של אהרן ובכלהו כתיב בהו מיתה על ידי שנכנסו כשהם שתויי יין דכתיב ביה מיתה שנאמר יין ושכר אל תשת וגו' ולא תמותו. ועל ידי שנכנסו שלא היה רחוצי ידים ורגלים דכתיב (שמות ל׳:כ׳) ירחצו מים וכו'. ועל שהיו מחוסרי בגדים ומה היו חסרים רבי לוי אומר מעיל היו חסרים דכתיב (שם כ"ח) והיה על אהרן וגו' בבאו אל הקדש לפני ה' ובצאתו ולא ימות. וע"י שלא היו להם בנים דכתיב (במדבר ג׳:ד׳) וימת נדב ואביהו לפני י"י וגומר ובנים לא היו להם. והנה כל דבריהם אלה הם תמוהים. כי הנה על הראשונ' עדין לא נזהרו לפי סדר הכתוב כמו שכתב הרמב"ן ז"ל. והשנית לא נזכרה במעשה הזה כלל. והשלישית לא הית' מוטלת עליהם שהרי לא נאמר מעיל אלא בכהן גדול דכתיב והיה על אהרן וגו' והרביעית לא נתחדשה להם ביום ההוא. ולמה לא מנעם מבוא לשם אם הית' העבודה אסורה לחשוכי בנים. וגם כי לא נראה זה חסרון שחייבין עליו מיתה. והוא עצמו יש להקשות למה שאמרו שם (תנחומא שם) אמר ר' חנן ע"י שלא היו להם נשים דתנינה תמן (יומא ב'.) וכפר בעדו ובעד ביתו (ויקרא ו') זו אשתו. וגם אחר שדקדקו עליהם בכל הדברים שכתוב בהם מיתה למה לא אמרו שפשעו בשמירתם ימי המלואים הכתובה בה שנאמר בה (שם ח') ושמרתם את משמרת י"י ולא תמותו. ועוד אמרו (תנחומא שם) תאני בר קפרא בשם ר' ירמיה בר אלעזר בשביל ד' דברים מתו בניו של אהרן. על הקריבה ועל ההקרבה. ועל אש זרה ועל שלא נטלו עצה זה מזה תני ר' חייא איש מחתתו איש מעצמו עשו. ועוד אמרו מפני שהורו הלכה בפני משה רבן ודברים אחרים כמו שיבא:

אמנם הנראה ממעשיהם הוא כי לפי שנאמר שם וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד י"י אל כל העם ותצא אש מלפני י"י ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם. ואמרו חכמים ז"ל שנכנסו שם על מעשה הקטרת כמו שכתב רש"י ז"ל זה לשונו מצאתי כתוב בפרשת מלואים בבריתא הנוספת על תורת כהנים שלנו (פ' שמיני סי' ל') למה נכנס משה עם אהרן ללמד על מעש' הקטרת או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה מה ביאה טעונה ברכה אף ירידה כן מה ירידה מעין עבודה אף ביאה מעין עבודה. הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמד על מעשה הקטרת: הנה הם פקפקו בענין ההוא שמא מעשיהם גרמו כי בבואם שמה והקטירם קטרת הסמים סבבו צאת האש מלפניו וכי סגלה זו נמצאת בקטרת לעורר האש היסודיי או האש השמימיי אל האש אשר על המזבח או במחתה לא שהיה יורד האש מהרצון האלהי בקרבנות והעבודות ולזה מה שלקחו איש מחתתו ויתנו בהן אש מכל מקום וישימו על האש ההיא קטורת לומר איכה הורידו הזקנים האלה האש ונעשה כן גם אנו והוא מה שאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם לומר שהסגלה היא דבקה במצווה כי לא באש ה'. והנה הוא מבואר כי זה הפקפוק והלגלוג שלגלגו אלה האנשים במעשה ההוא הגדול אי אפשר שלא קדמו אותו סבות חזקות והנה חכמים ז"ל לא כוונו במאמריהם על עצמות החטא ומהותו כי הוא מבואר בכתוב. אמנם השתדלו לדבר על הסבות ההנה אשר הביאים אליו וסתמו הדברים עליהם כדרכן בכל כיוצא בזה ואמר שאי אפשר שלא קדמו הד' סוגי סבות הנמצאות בכל הפעולות הראשונה שבוש השכל ובלבול הדעת באלהות אמרו היוכל או הישגיח לשלח מלפניו האש הזאת על דרך הרצון המוחלט מבלי שיחייבהו ההקש הטבעי או לא וזהו שבוש וחסרון בהם מצד הכח השכלי שבהם שהוא צורתם. השניה רוע המזג ופחיתות תכונתם החמרית אשר מצד התעורר בהם הזדון והקנאה והנצוח לבא לנסות אלהים על האופן ההוא והיא סבה חמרית. השלישית היותם משוללים מקנייני המדות המעולות המונעים האנשים מלכת אחר שרירות לבם הרע וטבעם הזונה וזו בסבת הפעולות. והד' רוע תכליתם בפנימיות מעשיהם ועבודת' והוא הענין התכליתי. והנה בבחינת הסבה הצוריית אמר שתויי יין נכנסו והוא ודאי ערבוב השכל בדעות האלהיות והפקפוק באמיתת מציאותו או בהשגחתו או ביכלתו וזולת זה כי על זה אמרו (ברכות מ'.) עץ שאכל ממנו אדם הראשון גפן היה וגם נח שתה וישכר ויתגל (בראשית ט׳:כ״א) ולפי שזה היה העקר שהכל תלוי בו שלפי חולשתם בהשגתם זו כן גברו החסרונות האחרות לזה ביארה

התור' סבה זו סמוך למיתתם וכמו שאמרו חכמינו ז"ל (ויקרא רבות פ' י"ב) משל למלך שהיה לו בן בית ומצאו פתח החנות והתיז ראשו בשתיקה ומנה אחר תחתיו ואמר לו אל תכנס לחנות וכו'. והוא מבואר כי זה החנות הוא חנות של שכרות וכמו שאמר ר' מאיר (חזית שיר השירים ב':ד') הביאני אל בית היין (שיר השירים ב':ד') אמרה כנסת ישראל השליט בי יצר עד שאמרתי (שמות ל"ב:ד') אלה אלהיך ישראל כהאי חמרא כדעייל ביה באינש הוא מערבב ליה הוא ודאי ערבוב הרשעות וההתפקרות כלפי מעלה ולזה כתב בה מיתה. אמנם בבחינת הסבה החמרית אמר שנכנסו שלא רחוצי ידים ורגלים כי הוא באמת כנוי מיוחד על טבע חמרם ומזג הרכבתם כי לא טהור על דרך שנאמר (משלי ל':י"ב) דור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ אשר בעבור קלקולו נמשכו אחר הנצוח והכבוד עם רבם ועם אביהם וכמו שאמר עליהם שהורו הלכה בפני משה רבם. וכבר הפליגו בזה חכמינו ז"ל ובאו וכוונו עליהם מכח הכתובים אמרו במדרש (ויקרא רבות פ' כ') אמר ר' לוי הרבה נשים יושבות ענומות וממתינות להם ומה היו אומרים אחי אבינו מלך אחי אמנו נשיא אבינו כהן גדול אנו שני סגני כהונה אי זו אשה הוגנת לנו הדא הוא דכתיב (תהילים ע"ח:ס"ג) בחוריו אכלה אש ובתולותיו לא הוללו. ועוד מן הכא (שמות כ"ד:א') ואל משה אמר עלה אל ה' מלמד שהיו משה ואהרן מהלכין תחלה ונדב ואביהו מהלכין אחריהם אמרו מתי שני זקנים הללו מתים ואנו נוהגים שררה על הצבור תחתיהם. רבי יודן בשם רבי איבו אמר בפיהם אמרו רבי פנחס אומר בלבם הרהור אמר רבי ברכיה אמר ליה הקב"ה אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום (משלי כ"ז:א'). הנה שכל זה הוא מפחיתות הטבע ורוע התכונות אשר מפאת חמרם, ובזה נתבאר טעם מי שאמר מפני שלא היה להם נשים כי זדונם וגודל גאותם הושיבום יחידים בחטא והכל בכלל שלא רחוצי ידים ורגלים שכתוב בה מיתה. והנה בבחינת הסבה הפועלות אמרו שהיו מחוסרים בגדים שהוא מבואר שהבגדים בלשון התורה נאמרו על קנייני הפעולות כמו שנתבאר יפה אצל בגדי כהונה ולפי שכבר נתבאר שם שהמעיל יורה על סגולות נפלאות בזה מזולתו מהבגדים אמרו שהיו חסרים מעיל וזה שלא היו בידם מדות טובות ימנעום מהמשך אחר רוע תכונותם להצילם מהמית'. אמנם מה שהורו מצד התכליתית הוא מה שכוונו אליו באומרם שלא היו להם בנים וכבר אמרנו מה שישיג מהבטולים לזאת הסבה אלא שיש להבין מדבריהם שאמרו זה על צד המשל הקרוב אל המשך הפעולות המיוחדות לאדם והתמדתם ועל דרך שאמרו (ב"ר פ' ל') עקר תולדותיהם של צדיקים מעשה טובים כי הוא הענין המורה הוראה עצומה על כוונת התכלית המיוחד בפעולות ההן כי המכוון אליו בעצם וראשונה הנה הוא יחזיק

בו ולא יסור ממנו לעולם. אמנם מי שיהיה לבו במעשה אל תכלית חיצוני ממנו הנה הוא לא יתמיד במעשה ההוא ולא ימשך אליו אלא כל שיצטרך אל הענין ההוא הזולתי. ולזה אמרו (ספרי פ' עקב פ' והיה אם שמוע) שלא ילמד אדם תורה על מנת שיעשיר או על מנת שיקרא רבי לפי שאלו הן תכליות מתחלפות אל עצמיות' וכאשר תזדמן לו השררה או העושר ממקום אחר יסורו ממנה והוא מבואר. ולזה היה המשל הזה נאות אל הוראות כוונתם על התכליות במעשיהם שלא היתה הטנה ולז"א (ויקרא רבות שם) כי בחטאם מתו ובנים לא היו להם. כלומר שלא היו ראויים לבנים שימלאו מקומם המוחזק להם לפי הפרסום לפי שהמפורסם במעשיהם והתכליות המתחלפות בלבם היו מתחלפים ופעולות כאלו אין מטבעם להמשך ולהתקיים בידם ועל זה הדרך עצמו בא במסכת נדרים (פ"א.) מפני מה תלמידי חכמים אין מצוי לצאת מביניהם תלמידי חכמים רבינא אמר משום שאין מברכין בתורה תחלה. והתימה אם חוייבו לברך למה אין מברכין. ולא עוד אלא שנראה שהוא להם למנהג והיתר בידם ולמה לא יכפום לברך על כרחם. אלא שהכוונה היא מה שאמרנו וזה שמי שעוסק בתורה לשמה ולתכלית עצמיותה הנה הוא מקפיד עליה מאד ומחשיב' ומוקרה ומודה ומשבח תמיד למי ששם עמלו בה ולזה עולה בידו וכמו שאמר (משלי ה':י"ח) יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך כי המברך מקורה ודאי ישמח בה כי הוא בא אליה באות נפשו כמשפט האיש אשר העשיר אחרי עניו כי הוא שומר ממונו ומהלל לאל הנותנו בידו ועל כן אמרו (סנהדרין צ"ו.) הזהרו בבני עמי הארץ שמהם תצא תורה. אמנם מי שהעסק וההשתדלות בה אינו על זה הענין אלא שמתעסק בה לפי שנמצא בידו זה העסק מזולתו או שפונה לתכליות אחרות הנה באמת לא חשקה נפשו בעצם וראשונה בעסק ההוא ולא תתפאר בו ולא ישבח לאלוה עושיו עליו גם ברך לא יברכנו והיא הסבה אשר לא נתקיימה בידם בלי ספק עם שיראה שהם ראשונים וקרובים אליה מזולתם. ולפי שהסבה הזאת נעלמת כי רבו המחניפים והמראים חצוניהם הפך מה שהוא בלבם נאמר שם (בנדרים) בסמוך דאמר רב יהודה מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר (ירמיהו ט':י"א) דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו שנאמר (שם) ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה היינו ולא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה אמר רב יהודה אמר רב לומר שלא היו מברכין בתורה תחלה כי היתה השאלה קשה ותמוהה העם אשר קבלו התורה והמצות והיו עושין אותה ומורגלים בקיומה איך היו לשמה כרגע מפני ביטולם ממנה לגמרי וזה נשאל לחכמים ולא פירשוהו כי השכל

האנושי יגזור כי ההרגל יקיים אותה בידם וכמו שאמרו (סנהדרין צ"א.) מאי דלא הוה הוה מאי דהוה לא כל שכן. גם הנביאים לא היה בידם כי היו רואים המעשים אשר בידם ולא היו יורדין לעומק לבם וכמו שאמר הנביא (ירמיהו י"ז:ט'-י') עקב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו אני ה' חוקר לב וגו'. ושלמה בחכמתו אמר (מלכים א ח':ל"ט) כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם ירצה כי הוא נסתר מכל זולתו. גם מלאכי השרת שמשמשין לפניו במרום בהנעת מערכות השמים לא היה זה בידם כי לא חוייבו מהם הפסדם ואבדנם על האופן ההוא. גם לא רעיון לבם וסוד מחשבתם אדרבא כל מה שנעשה בהם היה כנגדם ובסדורם. עד שפירשו הקב"ה בעצמו כי הוא לבדו יודע תעלומות לב כנזכר וכמו שפירשנו אמות זה ההתיחדות בשער י"ד אצל ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף עוד וגו' (בראשית ח':כ"א.) והוא יתעלה אשר ידע הסבה ופירשה לומר שהסבה החזקה אשר הביאתם לזה, היתה שאפילו בשעת עסקם בתורה בחיצוני מעשיהם הנה באמת לא הלכו בה בשרירות לבם כי היו פונים בכוונותיהם אל דברים אחרים והוא הטעם שלא ברכו בתורה תחלה כמו שאמרנו. ולהיותה רפויה בידם על זה האופן היתה נסבה לשישיגו קצת עונשים ומזה באו להעזב לגמרי עד שמצאום הרעות כלם. ולזה הענין הנכבד אמר הכתוב בפרשת אחרי מות את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלהיכם לומר הזהרו בענין הכוונה כי היא העקר וזה כי כשתעשו את דברי התורה והמצוה תכוונו ללכת בהם ולהיותם עסקכם בעצם וראשונה כי אני ה' אלהיכם היודע לבות בני האדם ומעיד עליהם כמו שאמר ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה כנזכר. והנה זה הפירוש אמיתי מצד עצמו ומחוייב מצד המאמר וענינו בדוק ומנוסה ומעשים בכל יום בכל הדברים הנעשים מתורה ויראת שמים כי הנה יעשו אל הפנים האחרים ומבקשים עליהם שכר כעושין מעשה שלם ולפי שלא בא השכר עליהם יעזבו מהם וישיגו העונשים הכבדים והרעים ושואלין ודורשין על מה אבדה הארץ. ואם יאמרו להם חכמיהם לפי שבטלתם מעשה כך וכך, היתה תשובתם הרי עשינו כמה שנים ולא שוה לנו או פלוני ופלוני עשו ולא הועילו. והרי פירש הסוד יודע הסודות ברוך הוא. ואמר כי כשעשו לא הלכו במעשה ההוא על דרך האמת ולא ברכו אלהים בלבבם על מעשיהם והוא סבת העונשין הנמשכים בזה אחר זה. וכל זה הוא מענין אמרם בכאן שלא היו להם בנים ראויין להמשך פעולותיהם החצונות לפי שכוונותיהם היו בלתי מסכימות אליהם ונראים כעובדין והרי הם מכעיסים. והרי נגעו חכמינו ז"ל בכל ארבעה סוגי הסבות אחת לאחת ובאלו הארבעה עצמן כוונו באומרם על הקריבה ועל ההקרבה ועל האש זרה ועל שלא נטלו עצה זה מזה. כי הקריבה היא הראשונ' כי הרסו אל השם

לראות שנאמר בקרבתם לפני ה' וימותו. וההקרב היא השנייה שהעיזו פניהם להקריב עצמם אל הנצוח וסכנת הנסיון. והשלישית הוא הפועל בעצמו שהקריבו אש זרה. והד' היא התכלית שאף שניהם לא הוסכמו לכוונה אחת וזה עצמו ענין העושים שלא לשמה שכל אחד מכוין לתכלית בפני עצמו כמו שדקדקו עליהם שנאמר איש מחתתו. ואם היתה העבודה לשמה היה תכלית אחד להם והוא מבואר. והנה עם זה דברי החכמים בזה הענין בתכלית השלמות במה שיודע זה החטא בכל סבותיו אמנם לא אמרו שלא שמרו את משמרתם שכתוב בה גם כן מיתה כי הם דברו בסבות החלקיות אמנם הענין ההוא הוא כולל את הכל כמו שכתבנו ראשונה. והנה מכל זה נתבאר כמה צדקו משפטי ה' כמה שנאמר ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם והוא מה שבאת ההוראה מצד ראשית חטאתם ועקרו ששמו תפלה באלהים בענין האש. והאלהים אשר יענה באש להענישם בו יתבאר כי הוא האלהים העושה על ידי הרצון המוחלט. לא שהאש והקטרת גורמין על הדרך הטבעי שהרי לא מתו משה ואהרן. אמנם הם מתו לפני ה' כי באש חטאו להקריב אש זרה אשר לא צוה אותם ובאש ה' נשפט (ישעיהו ס"ו:ט"ז) לבא לפניו אשר לא כדת או שלא ברשות קל וחומר מאחשורוש (אסתר ד') והוא מה שאמרו ז"ל (במדבר רבות פ"ד) בעדת קרח, סם המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא וחלילה מהיות שם סם המות זולתי זה שהמקריב עצמו אל מקום שאינו ראוי לו תאכלהו אש לא נופח. וברוך הוא דיין אמת שופט בצדק אשר משפטיו וגזרותיו הן הנה היו דברי תוכחה וקולות געֹרה בלב כל העם להחרידם ולהבהילם ביראה ורעד לאמר הן בקדושיו לא נשא פנים ואיך נעמוד אנחנו. והוא מה שאמר משה לאהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד כי רש"י ז"ל כתב היכן דבר ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי וכו' והראב"ע ז"ל כתב שכבר הודיעו כך על דרך רק אתכם ידעתי וגו' (עמוס ג':ב') והרמב"ן ז"ל אמר כי מאמר אשר דבר ה' הוא כאומרו אשר גזר ה" כענין ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה' (בראשית כ"ד:נ"א) וזולתם. אמר משה המקרה הזה הוא גזרת השם לאמר אל לבו בקרובי אקדש ולא יהרסו אל קדושתי ועל פני כל העם אכבד שיהיו נוהגים כבוד במשכני וטעם וידם אהרן שהיה בוכה בקול ואז שתק או כטעם אל תדום בת עיניך (איכה ב':י"ח) כל אלו דבריו ז"ל:

אמנם הפי' הנכון הוא מה שאמרנו כי המעשה הנורא ההוא בעצמו הוא הדבור האלהי אשר בו ידבר אל עמו ואל חסידיו לאמר להם בקרובי אקדש כדי שאכבד על פני כל העם ולפי שלא היתה זאת טענה הכרחית למיתתם ויש להשיב עליה לאמר למה יתקדש ע"ז האופן נאמר וידם אהרן לאמר שלא השיב דבר כי הוא באחד ומי ישיבנו. ולזה

אחז"ל (זבחים קט"ז) שתק וקבל שכר על השתיקה. ואיפשר כי מאמר ועל פני כל העם יהיה כמו המכעיסים אותי על פני (ישעיהו ס"ה:ג') ותעבר המנחה על פניו (בראשית ל"ב:כ"א-כ"ב) כדרך חז"ל (ב"ר פ' ע"ו) לא אמר בפני כל העם לומר שיתקדש בקרוביו ולא יחוש אל מה שיהיה הדבר רק וקשה מאד בעיני כל העם לערבבם ולהבהילם ביום חתונתם וביום שמחת לבם כי אז יתקדש עוד על ידם לא יהרסו מתוך השמחה ויגילו ברעדה כי הוא הענין הנאות לפני ה' כמו שנתבאר הענין ממעשה פרץ עוזא הדומה לו כי שם נאמר ראשונה ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים ובכנורות ובנבלים ובתופים ובמנענעים ובצלצלים (שמואל ב ו':ה') וזה כי היו משתפים בשמחה ההיא הנאת עצמן עד שיצאו אל השחוק וקלות ראש ואחר שפרץ ה' פרץ בעוזא נאמר (שם) ויחר לדוד על כי פרץ ה' פרץ בעוזא ויקרא שמו וגו' ויירא דוד את ה' ביום ההוא. ירצה שנתכבד האל יתעלה על פניו ועל פני כל העם ביום ההוא כלומר על אפם ועל חמתם. ולזה בפעם השנית תקנו את אשר עוותוהו ראשונה והרחיקו השחוק והקלות ראש וצמצמו עצמם בשמחה הראויה. על הדרך שביאר זה הענין החוקר בי' מספר המדות כי שם כתב שהעונג הוא דבק עם שלמות הפעולות בלתי מתפרד מהם. ולזה השמחה מצויה בכל המעשים השלמים. אמנם בפרק התשיעי ממנו נתן ההבדל בין השמחה והשחוק ובסוף דבריו אמר אמנם יראה כי החיים המאושרים הם כפי המעלה וזה אמנם יהיה בשמחה אבל לא בשחוק כי אמנם יותר טובים הדברים אשר במעלה מההתולים אשר בשחוק ע"כ. יבאר שהשמחה הנפשיית בפעולות המעולות היא ואף כי בשמחתה לא יתערבו הכחות הגופיות היא טובה ומעולה מהתולי השחוק אשר יתחזקו מאד על הכחות הגשמיות ונפשו עליהם תאבל והנה לזה ראוי להרחיק כל שחוק לא השמחה כי השמחה אינה מזקת וכמו שאמר החכם לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עשה (קהלת ב':ב'). כלומר מה זו רעה היא עושה. ולזה נאמר אחר כך וילך דוד ויעל את ארזון האלהים מבית עובד אדום עיר דוד בשמחה (שמואל ב ו':י"ב). הנה שהחליפו השחוק הנכר ראשונה בשמחה וגם החליפו כלי הזמר הנזכרים בתחלה על זה האופן שנאמר (שם) ודוד וכל בית ישראל מעלים את ארון ה' בתרועה וקול שופר כי אלו הם הנגונים הראויים לשם לא זולת ועל דרך שאמר המשורר שאו זמרה ותנו תוף כנור נעים עם נבל תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגינו (תלים פ"א). ירצה ביום הזה הנכבד שהוא יום הדין שאו זמרה ותנו תוף עם כל שאר כלי הזמר לכל מי שיצטרך אליו ותקעו בו שופר תרועה לבד כי הוא הראוי לו לזולתו. ודוד גם כן שנה הסדר כי לא נשתתף עמהם כראשונה שנאמר (שמואל שם) ודוד וכל בית ישראל משחקים וגו'. אבל ייחד לעצמו

הפיזוז והכרכור בכל עוז לכבוד השם יתעלה ולכבוד תורתו כמו שנאמר (שם) ודוד מכרכר בכל עוז לפני ה' ודוד חגור אפוד בד שחגורתו מעידה עליו שקיים בעצמו הוי קל לראש ונוח לתשחורת (אבות פ"ג) ועשה לשמחת נפשו ולר להנאת גופו. ולפי שנעלמה בחינה זו מעיני אשתו נאמר (שמואל שם) ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה' ותבז לו בלבה. יאמר שטעתה במה שלא יקרה בעיניה המלאכה ההיא לשעתה כפי ערך העושה אותה אבל שבזתה אותו בלבה בערך אותה המלאכה הנמבזה מצד עצמה. כי זאת היתה נסבה למה שאמרה לו (שם) מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים. ירצה יום גדול ונכבד כזה שבו המנהג לחלק מנות הכבוד והשררה לכל איש ואיש כפי מעלתו בסדרו איש על עבודתו ועל משאו מה טוב ומה נעים שנפל בחלקך להגלות נגלית לעיני אמהות עבדיך שהוא המעשה אשר יביאהו הכרח הרקות להפילו על הרקים ופוחזים שבעם כי לקלים המרוץ ומנהג השגעון. והנה באמת לפי מה שעלה על לבה בתחלה, פיה פתחה בחכמה ודבר אמת היה אתה ודבריה מוכיחין עליה כי בת מלך היא. אלא שהוא ע"ה השיב לה דברים נכוחים כאשר עם לבבו לב תם וישר ונאמן לאלהיו וזרק עליה מרה. ואמר לפני ה' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצוות אותי נגיד על עם ה' על ישראל ושחקתי לפניו ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה (שם) אמר אין הדבר כמו שחשבת שאני מיקל ראשי ומזלזל בכבודי לעשות יקר לאמהות עבדי כי לפני ה' ההולך לפנינו אשר לא נוכל להכחיש מציאותו והשגחתו עלינו הלא הוא אשר הסיר את אביך מלפניו ובחר בי להיות נגיד ומצוה על עם ה' אלהי ולזה ראוי ומחוייב לי להקל עצמי וכבודי להרבות ביקרו השיעור אשר ראיתי ונקלותי עוד מזאת מכאן ולהבא בכל מה שיבא הצורך בכיוצא בזה אמנם בכל זה הייתי שפל בעיני לא נקלה כי השפלות מדה אמצעית בין הקלות והכבדות בכמו אלו העניינים ויאמר שאין כל זה בעיניו שחוק וקלות ראש כמו שחשבה רק מדת שפלות וענוה אשר הוא דרך כבוד ומעלה למתבוננים. ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה. כלומר עמם אביא ראיה על אמתת דברי זה שאם היו מלכות ושרות איפשר לחשוד כן אמנם כשהיו אמהות עבדי הן הנה תהיינה מדות ומופת שלא עשיתי לכבודן רק לכבוד השם יתברך אשר הכל חייבין בכבודו ואני יותר מכלן לסבה שקדמה. הנה שנמשכנו מענין לענין הדומה לו אשר לצרכו ולכוונתו נאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד. וזה מה שיספיק בכוונה בענין חטא נדב ואביהוא אשר בעבורו פירשו למיתה כמו שמוזכר בזה החלק מהספור.

אמנם בענין זריזות הבנים הנותרים אשר פירשו לחיים להמשך אחר אביהם קדוש יי'. הוא מה שנראה מאותה תובחה אשר נתוכח עמה משה עבד יי' בקצפו עליהם לאמר מדוע לא אכלתם החטאת וגו' הן לא הובא וגומר. כי היה אביהם עליו השלום הליץ בעדם וטען טענה חזקה אשר הודה אליה משה כמו שאמר וישמע משה וייטב בעיניו שיראה מהם שעמדו על משמרתם ודקדקו על שמועתה והקפידו עלתלמודם ונתקיימה תורתם בידם הפך מה שאמרו באחיהם שלא היו בהם בנים כנזכר. ואולם מה שראוי שיעויין בעניינם הוא כי כל המדרשים (זבחים ק"א:) גם המפרשים ז"ל (פסחים כ"ג: תוס' ד"ה דכתיב) הסכימו שעל שעיר ראש חדש הנקרב בו ביום נאמרו הדברים ההם שהוא קדשי דורות ואנינות נוהגת בהם כי הנה לפי זה היתה תשובת אהרן כבדה וקשה מאד בלתי מובנת כי אם במלוי דברים הרבה זרים וחצונים ממאמרו כמו שאמרו בתורת כהנים (שמיני סי' ח' פ"ב) וקצר אותו רש"י ז"ל בפירושיו הן היום הקריבו את חטאתם. מהו אומר אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננין שהאונן שעבד חלל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן ותקראנה אותי כאלה אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כגון כל האמור בפרשת כהנים שהכהן מטמא להם ואכלתי חטאת היום ואם אכלתי חטאת היום אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה בלבד הייטב בעיני יי' אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות וישמע משה וייטב בעיניו הודה ולא בוש לומר לא שמעתי. הנה שהוצרכו להכנים שאלות ותשובות אינם במשמעות הכתוב רק בכח רחוק ועוד הוא דבר קשה שיכוין הכתוב באומרו ואת שעיר החטאת דרוש דרש משה ובאומרו מדוע לא אכלתם את החטאת את שעיר ראש חדש אשר לא נזכר בכל הפרשה הזאת כמו שלא זכר את שעיר נחשון כי ה"א הידיעה לא תרמוז כי אם אל הדבר הנודע והמוזכר בענין. וקשה עוד מכל זה כי הוא נראה מבואר מספור הפרשה שעשיית הקרבנות ושרפת החטאת הכל נעשה קודם שתרד האש וקודם שנשרפו נדב ואביהוא ולא נמצא שאחר מיתתן עשו דבר מהם ואם כן לא היה שם אנינות כלל בשעת שרפת החטאת. והנה הרמב"ן ז"ל תמה על זה ותירוץ ז"ל שמא לא היה משה רואה את מעשיהם וחשש שמא מצאו דם השעיר הזה שלא נזרק עדין וזרקוהו ואהרן אמר לו הלא הזריקה שלי היא וכשנזרקה מידי נזרקה ולא נפסלה באנינות ומשא ומתן של הלכה היא. אבל לא נעשה בהם דבר באנינות כלל ע"כ. ועוד באומרו וישמע וייטב בעיניו כי איך יתכן שייטב בעיניו דבר החדוש הזה אשר נסתפק בו או חשב הפכו עד שישאל עליו מפי הגבורה. אמנם הטוב והישר לפי פשט הכתובים שעל חטאת העם המוזכר

בפרשה שנקרב לפי שעה הכתוב מדבר וזה כי לפי שהיה היום ההוא הראשון לקרבנות צבור על ידי אהרן קדוש י"י והיה מעשה העגל לפניהם רצוני לפני אהרן ולפני העם אחד המרבה ואחד הממעיט כי על כן נתוספו הקרבנות האלו המיוחדים הנזכרים בכאן לפי דעת כל החכמים (מכלתא דמילואים שמיני סי' ג') אשר לא נזכרו בפרשת ואתה תצוה שהיתה קודם מעשה העגל ולזה נאמר ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים והקרב לפני י"י ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וכבש בני שנה תמימים לעולה ושור ואיל וגומר. ראה דקדוק המצוה הזאת הנה כי אהרן אם עשה עגל לא כיוון לעבודת אלילים ולזה נצטווה שיביא עגל כמות שהוא לא שעיר שהוא קרבן מיוחד לעבודת אלילים (במדבר ט"ו:כ"ד). אמנם הם שבחרו בעגל לעבודת אלילים נצטוו שיביאו שעיר עזים לחטאת וגם שיביאו עגל וכבש לעולה כי לשניהם נתכוונו. אמנם נצטוו שיביאו ג"כ שור ואיל לשלמים כי הוא הראוי לשום שלום ביניהם לבין אביהם שבשמים (תו"כ פ' ויקרא פ' י"ז סימן א') כי היום הוא נראה אליהם בכבודו בהורדת האש בחנכת המזבח כמו שנתבאר בענין. והנה אהרן נצטוה שיעשה את חטאתו ואת עולתו ראשונה ואח"כ ועשה חטאת העם ועולתם דכתיב קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וכפר בעדם כאשר צוה י"י וכן עשה שנאמר ויקרב אהרן אל המזבח וישחט את עגל החטאת אשר לו וגומר. והקטיר אמוריו המזבחה ואת בשר החטאת ואת העור שרף באש מחוץ למחנה ועשה כן מן הדין ואע"פי שלא הובא את דמה אל הקדש פנימה לפי שהיה חטאת עצמו ולא נתן לו לאכלה רק חטאת זולתו זולתו החצונות וכמו שאמר (ויקרא ו':ט"ז) וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל באש תשרף. וכמו שכתב הרב המורה פרק מ"ו חלק שלישי וכל שכן שיהיה דין זה נוהג בחטאת. ואח"כ עשה את עולתו שנאמר וישחט את העולה וגומר. ואחר כך בא לעשות את קרבן העם שנאמר ויקח את שעיר החטאת אשר לעם וישחטהו ויחטאהו כראשון יאמר כי אף ע"פי שכיוצא בו נתן לו לאכלה כמו שנאמר בתורת החטאת (שם) הכהן המחטא אותו יאכלנה במקום וגומר. הנה הוא ראה בטוב דעתו כי אחר שהיה לו שתוף בחטא ההוא אשר נקרב ההוא עליו שאין ראוי לו לאכול ממנו ולזה שחטו וחטאו כראשון שהקריב אמוריו ושרף עורו ובשרו מחון למחנה כדי שלא יהיה חוטא נשכר. ואחר הקריב המנחה והשלמים ואחשוב כי כל אלו הקרבנות נעשו והוקטרו על המזבח קודם שירדה האש שכן נאמר בכלן הקטיר המזבחה ויקטר על העולה המזבחה ויקטר החלבים המזבחה ומה שנאמר ותצא אש מלפני י"י ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים יהיה זה על עולת התמיד ושאר הקרבנות

הנקרבים בו ביום והכתוב יורה על זה שאומר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר. או שתהי' כוונת כל ההקטרות הנזכרות בפרשה שהכינום לכך והוא רחוק. ואיך שיהי' מזה הנה אחר שירדה האש ונשרפו הבנים ובא משה לומר אליהם קחו את המנחה הנותרת מאישי יי' ואכלוה מצות אצל המזבח וגומר ואכלתם אותה במקום קדוש וגומר שוק התרומה וחזה התנופה וגו' וללמד שלא נאסרו להם מפני אינותם הנה אז דרוש דרש את שעיר החטאת אשר לעם לדעת מה נעשה בו ולדעתי כי דעתו היה לצוות לשרפו לסבה שנזכרה אמנם הקפיד מאד על מה שנמצא כי הוא שורף מבלי צואתו כי לא חשב שהם מעצמם יפלו על הדבר ההוא אבל חשדם שעשו זה שמא לא היו מתנות כהונה חשובות בעיניהם להתאכסן עליהם בשלחן גבוה על דרך שאמר הנביא (מלאכי א׳:ז׳) באמרכם שלחן י"י נבזה הוא וכאומרו (שמואל א ב׳:כ"ט) למה תבעטו בזבחי וגו'. והיותר קרוב שלא עמדו על שמועתם כשלמד אותם (ויקרא שם) וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לא תאכל באש תשרף וחשבו שכל החטאות לשריפה עומדות. ולזה קצף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים לזרוק מרה בהם כי כגון זה ראוי לחשדם עליו ואמר להם מרוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש כי קדש קדשים היא וגו'. תפס עליהם מאשר לא אכלוה ומאשר הוציאוה ממקום הקדש ולא תוכלו לטעון ממאמר וכל חטאת אשר יובא וגומר לא תאכל באש תשרף הוא טעות כי הן לא הובא מדמה אל הקדש פנימה ואם הבאתם אותה הרי חוא טעות שני ואם כן היה לכם לאכלה בקדש כאשר צויתי שם. הכהן המחטא אותה יאכלנה ולא היה לכם לשנות. וכל זה דקדק עליהם לפי שלא שיער כי מעצמם נפלו על אמתת הענין המחודש ההוא אשר לא דבר להם עדיין בו דבר כמו שאמרנו. אמנם אהרן בחכמתו טען על הבנים ואמר הן היום הקריבו את חטאתם וגו' ותקראנה אותי כאלה ירצה הנה היום הזה הקריבו העם את חטאתם ואת עולתם לפני יי' על שעשה העגל וכבר קרו אותי כאלה הענינים עצמם או כאלה האנשים. רצוני להקריב חטאת ועולה על חטא זה כמותם ואם היה לי במקרה כמו שאמר הכתוב (שמות ל"ב:ל"ה) אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן שהכונה שהם עשו בעצם העגל אשר עשה אהרן במקרה ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני יי' שאהי' חוטא נשכר. וישמע משה וייטב בעיניו כי הסכימה דעתו אל דעת עליון ושדן דין אמת בעצמו ושיצאו מהחשד שחשדם כנזכר. ומה נכבד טעם אומרו את חטאתם ואת עולתם לפני י"י כי לא יאמר ליי' או לפני יי' כי אם על הנשרף כלומר אשה ליי' לא על הנאכל ממנו דבר. וכבד כתב זה הרב המור' בפרק הנזכר זהו פירוש נכון וישר בעיני בסיפור הזה אין בו שום ספק רק מה שנטו הראשונים אל הענינים הרחוקים אשר כתבנו. ואנחנו נאמר

אם קבלה הם נקבלם אמנם הכתובים יתישבו על פשוטן וכוונתם על נכונה מבלי הפיל טעות בשום אחד מהם כ"ש במשה רבן של נביאים שהוא מגונה לומר עליו שהקפדתו הטעתו או שטעותו הביאו לידי קפידה. כמו שאמרו בתורת כהנים (שמיני פ"ב סימן י"ב) א"ר יהודה חנניה בן יהוד' היה דורש כל ימיו קשה היא הקפידה שגרמה למשה לטעות. לאחר מיתתו אני משיב על דבריו מי גרם לו שיקפיד אלא שטעה. והנה הדברים האלה הם נאים לדורשם על זולתו מהאנשים. ועכ"פ עם זה נתבאר מה שמצא להם ביום ההוא מהרע והטוב בעניניהם כפי מה שנתחלפו האנשים ההם בטבעם ובמעשיהם כי התחלפות המקבלים יגרום חלוף מיני השפע אמנם כשיסכימו האנשים על הטוב אז לא נקבל מאת האלהים רק טוב ובהגדת פסחים (נ'.) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד אטו עד האידנא לא אחד הוא. אמר רבי יוסי בשם רבי חנינא בשם רבי יוחנן לא כעולם הזה העולם הבא העה"ז על בשורות רעות אומר ברוץ דיין האמת ועל שמועות טובות ברוך הטוב והמטיב לע"הב כלו עוב יאומר הטוב והמטיב. ושמו אחד אטו עד האידנא לאו שמו אחד אמר רבי יהודה אמר שמואל בע"הז נכתב ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת הע"הב נכתב ביו"ד ה"א ונקרא ביו"ד ה"א והכוונה היא מבוארת כי [226]בעוד שיתחלפו האנשים בפעולותיהן בין טוב לרע חוייב שיהי' כמו כן מתחלף כל הבא עליהם מפאת מעלה. אמנם בהתיחד מעשיהם לטוב יהי' האל יתברך הטוב והמטיב לגמרי. וכן הוא הענין בהשגות העיוניות באלהיות כי בעוד שיהיו המעיינים מקצרים בהם יהיה שם מהותו יתעלה נעלם ונקרא בשמות התארים אמנם כשתמלא הארץ דעה את ה' וכלם ידעו אותו מקטנם ועד גדולם הנה אז יסכימו כלם להשכיל ולקרוא בשם יהוה ולעבדו שכם אחד. כי אז כלם יקפידו על זמנם המשובע בידם כאשר אמרנו ראשונה ויקיים מאמר הנביא (ישעיהו ל':כ"ו) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא:

[226]בעוד שיתחלפו וכו' ר"ל כוונת ר' יוסי בר"ח היא, כי עתה בעוד לא שלם עם ישראל במדותיו ותכונות נפשו, ויש מהם מטיבים ויש מהם מריעים דרכם ופעולותיהם, יתחלפו גם מקריהם הבאים עליהם לפי גמול מעשיהם הטובים או הרעים וע"כ יצטרכו רק קצתם לברך הטוב והמטיב על הבשורות הטובות וקצתם יוכרחו לברך דיין האמת על הרעות, אפס לעה"ב ר"ל לעתיד באחרית הימים בעת ישיב ה' שבות עמו יהיו כלם מטיבים דרכיהם ובעבור זה יהיו גם כל מקריהם רק טובים אשר יתנו תודתם עליהם בברכת הטוב והמיטיב, וזש"א ר' יוסי וכו' בבחינת הבדל שלימות המדות ויושר המעשים בין אנשי דורנו לדור הנולד כי יבוא באחרית הימים, אמר ר"י אמר שמואל בבחינת שלמות ההשגה כי עתה תקצר יד חכמינו המעיינים האלהיים להשיג מהותו וע"כ נקרא שם הויה המורה על מהות הי"ת רק בשם אדנות להורות שרק על פי פעלו שהוא אדון כל נשיגנו עתה. אבל השגת מהותו נעלמת ומכוסה היא עתה ממנו אבל לעתיד תראה החכמה ודעת אלהים בארץ עד שישיגוהו גם השגה מהותית.

שער ס

פרק א

יבאר תועלות אסורי המאכלות. אם לתקון טבע אומה הישראלית ואם להמצא לה חיי הפרישות ויבאר סעודת לויתן:

זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה וגו'

במדרש חזית (שיר ב') הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה (שיר ב') ר' מאיר ור' יהודה, רבי מאיר אומר אמרה כנסת ישראל השליט בי יצר הרע עד שאמרתי (שמות ל"ב) אלה אלהיך ישראל כהאי חמרא כדעייל ביה באינש הוא מערבב ליה א"ר יהודה דייך ר' מאיר אין דורשין שיר השירים אלא לשבחן של ישראל אלא מאי הביאני אל בית היין אמרה כנסת ישראל הביאני הקב"ה למרתף גדולה של יין זה סיני ונתן לי שם דגלי תורה ומצות ומעשים טובים וקבלתים באהבה הה"ד ודגלו עלי אהבה:

[227] תוכן דעת הרב ז"ל הוא כי כבר אמר החוקר שהטוב היותר כללי הוא גם היותר טוב ומשובח. ר"ל שלפי רבות מספר האנשים אשר יקחו חלקם בטוב מה ואשר להם יגיע תועלתו מבלי אשר יוגרע עי"ז חלק כ"א ואחד מהם ; כן יגדל גם מעלת ומדרגת הטוב ההוא. ד"מ השמש אשר יפיץ קרני אורו על כל חצי כדור הארץ. עד שאין נסתר מחמתו ומאורו הלוא מעלתו וטובו יגדל מאוד מאור הנר אשר יאיר רק לאנשים המעטים היושבים סביבותיו אשר להם לבדם יגיעו קרני אורו, וע"כ אה"כ להודיע שהי"ת הוא השלם הטוב לבלי תכלית "טוב ה' לכל" ר"ל יען שתועלת טובו מגיע לכל יצוריו, משא"כ בבני אדם כי גם המלך היותר טוב לא יוכל להרחיב טובו על כל הנתונים תחת ממשלתו גם מקוצר יכלתו בהיותו אנוש קצר יד, גם מקוצר מתנתו בעצמה שלא תספיק להרבה בני אדם כמאה"כ "גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים גם לכלכם ישים שרי אלפים" וכו' ר"ל כי הראשון אי אפשר בבחינתו ואינו ביכלתו אחרי שאין לו כל כך שדות וכרמים לתת מהם לכל אחד ואחד והב' אי אפשר בבחינת הדבר בעצמו כי אם יהיו כלם הראשים והשרים איה האלפים והמאות הנתונים תחת משמעתם אבל הי"ת אשר ליכלתו אין קץ גם בבחינת עצמותו ית' גם בבחינת הדברים אשר פיהו הוא צוה, הוא יכול להיטיב לכל, והוא מיטיב באמת לכל כי לא חסר משום נמצא מה שחשב בחכמתו העליונה שהוא טוב ומועיל לו ומה שהיה חמרו ראוי לקבל לא העדיר ממנו ומעצמו יבין כל משכיל כי לא מחכמה ישאל איש לאמר. מדוע עשה בעולמו ברואים מעולים ופחותים. ד"מ סוסים וזוחלי עפר כנמלה ושאר רמשים. ולא עשה כולם סוסים כי כמו שהרואה גוף האדם שהוא מכף רגל עד ראש בעל איברים נכבדים ופחותים לא יוכל לשאול מדוע לא עשה כל גופו ראש לב או עין לבד שהם האיברים היותר נכבדים? אחרי שישים אל לבו כי הגוף מצטרך לקיומו גם אל האיברים הגרועים והפחותים האלה וכי רק בעשות כל אחד מהם את מעשהו ישיג תכליתו, ד"מ הרגלים ילכו לבקש המזון והידים יבאוהו אל פיו לאכול והאצטומכא יעכלהו והכבד יעשהו לדם אשר יוליך אל הלב ומשם יצא באמצעות הגידים והעורקים אל כל האיברים וכן הצפרנים יגינו על ראשי האצבעות אשר שם יכלו כל העצבים ושם הרגשת המישוש יותר גדולה מבכל מקומות הגוף, כמו שיגינו השערות על ראש והמוח ושאר המקומות אשר הם שם לבל יתקררו הליחיות הפנימיות שבתוכם מקור האויר החיצון ; כן ירא וישפוט כל משכיל כי גם לתיקון העולם כולו ראתה החכמה העליונה שהוא ראוי ומחויב לברוא תחילה חמרים שונים גרועים ומעולים ולתת אח"כ לכל חומר הצורה שראויה לה בלי חסרון ומגרעת למען יהיו עי"ז בעולם ברואים יקרים וגרועים ויעשה כל אחד ואחד מהם מלאכתו ומעשהו אשר נועד להם כי רק באופן הזה יושג התכלית הנרצה מהי"ת מכלל הבריאה כלה, וכמו שלא יושג התכלית הנרצה מהבית הבנוי על תלו אם לא יהיו לו קרקע וגג וצלעות סביב לו בירכתי מזרח ומערב צפון ודרום וגו כמו שלא תכון החברה האנושית בבחינה מדינית. אם לא יהיו בקרבה שרים ואדונים המצוים ומפקידים ועבדים הסרים למשמעתם עשירים ואביונים אשר כל אחד מהם פועל פעולתו המיוחדת לו בגבול מעשהו כמאה"כ "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ" (דברים ט"ו) ומאה"כ "עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה'" (משלי כ"ב) כן לא היה רצון

הי"ת מושג בעולמו אם היו ברואיו כלם מלאכים ושכלים נבדלים או כולם בני אדם חכמים ונבונים נביאים או פילוסופים או שהיו כל חייתו יער רק אריות ושנהבים וכל בהמות שדי רק סוסים וגמלים ושאר בע"ח יקרי הערך, היוצא מכל זה הוא כי לא מקוצר יכולת הי"ת או מחסרון טובו והעדר חסדו ואמתו עם ברואיו, העדיף לזה והחסיר לאחר, אף לא רק עפ"י מקרה והזדמנות נהיו כדברים האלה, כי אם למען הפיק רצונו והשיג תכליתו הנרצה מכלל המציאות נעשתה זאת, ודבר המשורר יקום לעולם "כי טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו,"

אפס אף שהי"ת טוב ומטיב לכל יצוריו ואף כי לכל בני אדם שהם מבחר כל ברואי העולם התחתון, ולא החסיר מכל אחד מהם מה שראוי לו לפי טבע חמרו ומה שמועיל לו להשגת תכליתו, בכל זאת נפלאתה אהבתו לנו בני ישראל במדרגה עוד יותר גדולה, ונפלינו אנחנו מכל העמים אשר על פני האדמה בהשגחתו הפרטית אשר ישגיח עלינו כאב אשר יאהב בן זקוניו מכל בניו, כי לא לבד בבחינה גופנית ומדינית הפליא חסדו עמנו, כי נתו לאבותינו ארץ חמדה ורחבת ידים, וצוה שתחלק בגורל למען תהיה יד כולם שוה בה, וכל איש ואיש ימצא די מחסורו, ונתנם עליון על כל העמים, והזהיר לבל ימכרו ממכרת עבד, למען יהיה לכולם החופש הטבעי, למנה כל ימי חייהם עלי ארץ, כי אם גם בבחינה מוסרית הופיע אורו עליהם בתתו להם תורתו המלמדת אותם הדעות והאמונות האמיתיות, ותורה אותם ליישר מדותיהש ותכונות נפשיהם, ולתקן גם ענייני גופותם במאכליהם ומשקיהם ובמלבושוהם וכל מעשיהם, כי כל אלה עושים רושם גם בנפש ותכונותיה עד שכל שומר החקים והתורות האלה מילדה ומבטן, נעשה גם בבחינת מהותו ואיכותו המוסרית, כאילו הוא ממין אחר מבני אדם, כי לא לבד המניעה וההרחקה מהרבה הנאות ותאות גופניות אשר יתאוו ויתענגו בהם שאר אדם, וההסתפקות והצמצום רק בקצתן, תועיל בכלל לזכך טבע איש ישראל, להכניע יצרו וחמרו, ולעשותו יותר מוכשר ונוטה להשתדל רק בעיונים שכלים וקנין מידות ומעלות מוסריות, כי אם גם בבחינה פרטית ישבבו מניעת אכילת המאכלים האסורים אשר רובם הם דברים גסים ועבים, ואכילת רק המאכלים המותרים אשר הם נקיים זכים וקלים להתעכל, טהרת ונקיות דם נפש האומה הישראלית צחות וזכות שכלה עד שתשתנה עי"ז מהות ואיכות נפש בניה לטובה מנפש שאר בני האדם, כי כמו שלפי השתנות מזג האדם ישתנו גם הדברים אשר יסבבו לו עונג או עצב, ד"מ איש כפרי עובד אדמתו אשר כח עכולו הוא בריא וחזק, יתענג רק באכלו מאכל גס המשביע נפשו הרעבה, ומעדני מלך או המטעמים אשר יאהבו השרים המה לו לזרא תחת כי איש חלוש המזג יגעל בהפך בכל מאכל גס ונפשו רק מאכל תאוה יחפוץ כבריה מרוקחת, ושאר מיני מטעמים? כן ישתנה גם מזג וטבע בני אדם לפי השתנות מהות אויר הארץ אשר הם יושבים בה, ומהות המאכלים אשר יאכלו מפרי וחייתו הארץ ההיא, כי האנשים השוכנים ד"מ הרחק מאמצע כדור הארץ בארצות הממוצעות בקור וחום אין דעץ ביידען געמעסיגטען צאנען והוא ממעלה כ"ג ומחצה עד מעלה ס"ו ומחצה לרוחב צפוני וכן לרוחב דרומי המה לרוב חכמים ונקיי הדעת, בעלי עצה ותחבולה לחקור בחכמות ולהמציא מלאכות ולסדר ענייני חברתם בחוקים ונימוסים מדיניים, למען יהיו מאושרים בהצלח' זמנית כראוי לבני אדם משכילים. כמו שאחז"ל "אוירא דארץ ישראל מחכים" (לפי שהיא יושבת במעלה ל"ו לרוחב הצפוני שהוא באמצע היישוב הצפוני עיין מכל זה במאור עינים פי"א מאמרי בינה) תחת כי יושבי הארצות היותר חמות באמצע הכדור או סמוך לו, והוא ממעלה כ"ג ומחצה לרוחב צפוני עד מעלה כ"ג ומחצה לרוחב דרומי וכן השוכנים בארצות היותר קרות סמוך לקוטב הצפוני או הדרומי. והוא ממעלה ס"ו ומחצה לרוחב צפוני עד הציר הצפוני, וכן ממעלה ס"ו ומחצה לרוחב דרומי עד הציר הדרומי מלבד כי שונים הם במראיהם ובתמונתם (כי תחת שמראה יושבי אייראפא לבן, רוב יושבי אזיען ירוקים כחטה, ויושבי ארץ כוש, ושכניה שחורים, ומראה יושבי אמעריקא כעין נחושת, גם בבחינת מראה ומהות שערות ראשיהם, ותבנית לחייהם עיניהם ואפיהם, וגובה קומתם שונים מאוד, כי תחת שקומת יושבי ארצות האמצעיות היא לרוב בינונית, השוכנים קרוב לקוטב הצפוני והדרומי הם קטנים וגמדים ויושבי ארץ פאטאגאניען באעמריקא הדרומית גדולים וענקים) שונים הם גם בשכלם וכשרון דעתם במנהגם ובמעשיהם מאוד לרוע, עד שקצתם הם כפראים במדבר וחייתו יער טורפי טרף, אשר בשר אדם גם בשר בניהם ובנותיהם יאכלו, כאשר יאכל איש את הצבי ואת האיל ושאר בע"ח, הנה לפנינו כי גם המאכלים השונים יפעלו על מהות ותכונת נפש אוכליהם ונמשך מזה כי אף שמג' סיבות לא נוכל לאמר שטעם איסור אכילת בע"ח שנזכרו בפרשתנו הוא בעבור היותם רעים ומזיקים לבריאת גוף אוכליהם (כמו שחשבו קצת) הא' כי לפ"ז תתמעט יקרת ומעלת התורה האלהית ותהיה כאחד מהפרי הרפואה, הב' כי יקשה לפ"ז הלוא היו יכולים לתקן המאכלים האלה ע"י חיבור אכילתם עם שאר אוכלים ומשקים, המסירים ע"י הרכבתם עמם רוע טבעם והפסד הבריאות המסובב מהם בהאכלם לבדם) (כמו שימנע ד"מ קשי עיכול המאכלים השמנים, ע"י טיבולם בחומץ ומלח, וע"י חיבור אכילתם עם דברים חמוצים וחריפים,) הג' כי יורה הנסיון בהפך כי העמים האוכלים כל אלה הם חזקי כח וברואי בשר, וכמעט אין עיף ואין כושל בהם: בכל זאת נוכל לחשוב בצדק כי ע"כ הוזהרנו על המאכלים האלה, יען כי הם עושים רושם רע על מהות ותכונת נפש אוכליהם, להעכיר אור שכלם, ולעשותם נוטים אל תשוקות חמריות ותאות גופניות, ושאר מידות רעות ומגונות, אשר בכלל בשם רוח הטומאה תקראינה, תחת כי דעות האמיתיות

[227]אם הטוב בהיותו יותר כולל יהיה יותר טוב ומשובח. הנה הישרת הדת האלהית חוייב שתהי' הטובה שבהישרות והיותר משובחת: הקודם הם דברי החוקר בפרק ראשון מהמדות אמר ואם הדבר הנאהב הוא אחד לאיש אחד ולמדינה אחת יותר גדול ויותר שלם הוא אשר הוא להטבת מדינה ולהשגחתה. ואם הנאהב הוא למדינה אחת יותר טוב אשר הוא לכל העם ולכל המדינות עד כאן. ולפי שלא יאמר הדבר טוב בבחינת כללותו שאם כן יהיו הדברים המשותפים אל ההמון יותר טובים מהמיוחדים ליחידי הסגולות והנביאים מה שכבר נתבאר בהפך בתחלת ספר ואלה שמות שער ל"ד. לזה אמר החכם כי כשיהי' הדבר האחד בעצמו הוא לאיש אחד או למדינה אחת יותר גדול ויותר נאהב הוא כאשר תתפשט תועלתו ולהיות דבר זה מבואר מעצמו לקח ממנו ראיה שהחכמ' המדינית המעיינת בטוב המדינות בכלל היא יותר ראוי' לעיין בטוב האנושי כי בהתחברות הטוב והכללות יחד הנה הוא טוב שלם וגמור. והנה להיות זה התואר היותר משובח הסכימ' עליו רוח הקדש לתאר בו האל יתברך באומרו טוב ה' לכל וגומר (תלים קמ"ה), וזה שמלכי האדמה באדמה והיותר גדול שבהם הוא קצר יד מהיטיב לכל בני מלכותו כי אע"פ שיהיו כלם ראויים לקבל הטבתו מצד הכנתם אין די בשום ממון ועושר להשלים עם כל איש ואיש די מחסורו כל שכן להעשירו ולהגדילו כפי רצונו. והשנית שאין מטבע הגדולה והשררה להתפשט לכל האנשים כמו שאמר שאול שמעו נא בני ימיני גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים לכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות (שמואל א' כ"ב). על הראשונה אמר שאי אפשר לתת לכלם נחלות כי הארץ לא תוכל שאת. ועל השנית אמר שהוא נמנע שאם כלם יהיו ראשים יהיו חסרי הגופות ושאר האיברים וכן אם יהיו כלם שרים איה האלפים והמאות. אמנם האל יתברך הוא טוב ומטיב לכל, הטוב ההוא המושפע מאתו ולא חסר משום נמצא מקרני ראמים ועד ביצי כנים מי שלא קבל ממנו הטוב היושר שלם שהוא ראוי לו ונאות אליו. לא כמו שהיו אומרים רבים מסכלי בני האדם בעלות עשן הפתיות אל אפיהם אומרים אמור

והשפע האלהי והמידות הטובות אשר תמצאינה באדם בשם רוח קודש, ולב טהור תכוננה, כמאה"כ "ורוח קדשך אל תקח ממני", ומאה"כ "לב טהור ברא לי אלהים" וע"כ נקראו בע"ח המותרים בשם טהורים, והאסורים בשם טמאים, ובהזהרתם נאמר "ולא תטמאו בהם ונטמיתם בם" (כי פעל ונטמיתם נגזר משרש אטם) וזשאחז"ל על הכ' "אך את זה לא תאכלו הדא הוא דכתיב כל אמרת אלוה צרופה וכו' לא נתנו מצות לישראל אלא לצרף את הבריות", ר"ל לבר שכלם ולנקות אותם מכל סיג וחלאת המידות הרעות, וע"ז רומזים גם דברי המדרש שהחל בו הרב, כי אחר שחשב ר"מ שמאה"כ "הביאני אל בית היין" רומז על מה שנתן הי"ת הרשות ליצר האדם הרע מנעוריו להחטיא את ישראל לפתותם ולהסיתם לעשות להם אלילים אלמים, עד שנעכר שכלם ודעתם נתבלבלה כאלו שתו יין, המשכר שותיו אמר ר' יודה שהכוונה בהפך לשבח, שהביאם אל בית היין, כינוי להר סיני ששם נתן להם חוקים ומשפטים צדיקים (שנמשלו ליין המשמח לבב, וכל השותה אותו במדה ובמשורה, יחוזקו כחות שכלו ותבונתו לחשוב מחשבות) לברר וללבן שכלם להיישיר מדותיהם ולתקן תכונת ומהות נפשם, ובזה הראה למו אהבתו אשר נפלאתה להם, כמאה"כ "ודגלו עלי אהבה,"

בסכלותם על מה לא עשה הבורא את הנמלה גמל או סוס. והסוס אדם ואת הבגד רקיע וכדומה. ואמרו לא ימלט אם שיכול ולא רצה ותהי' מדת כיליות. או שרצה ולא יכול והוא קוצר יד. ולהנצל מזה ומזה ראו להפיל עצמן לבאר שחת וגזרו אין זה רק שהדברים נמצאו על צד המקרה כל אחד קבל מהטוב מה שנזדמן לו מבלי שיהי' זה מדעת מנהיג ודבר שלם כמו שיחשב, והחכמה תעיז תשובתה הנצחת לסכלותם כי הנה האל יתעלה עשה הכל בחכמתו הנפלאה וגבורתו העצומה ואין בידו מחסור מעשות כל דבר גדול או קטון ואם היו קצת הנמצאים גרועים מקצתם היה כן לטבע הנושא ההוא שהיה לו מהנמנע לקבל צורה מעולה ממנה. והיותר גרוע מהם מציאותו טוב מהעדרו כמו שכתב הפיליסוף כל זה במאמר ה' לאלהיות עד שחתם דבריו בענין הזה ואמר שהזבוב טוב מאד מחומר הזבוב אלו נעזב כן ולולי שהיה כן לא היה נמצא והוא האמת הברור מצד טבע החמרים מלבד מה שיחייבהו שלמות הדברים וצורך מציאותם על נכון. הלא נרא' כי האדם גוף משונה ומחובר מכמה איברים ראשיים אמצעיים תחתיים כמו שסודר מכף רגל ועד ראש ומהידוע שקצתם נכבדים ומעולים מקצתם. האמור תאמר מדוע לא היה הרגל ראש והטחול מוח והכוליא לב או למה לא היה השער עין והצפורן לשון וכדומה לאלו התעתועים. כי הדבר מבואר כי אל דעות ה' עשה את האדם בחכמה וברא בו כל האיברים הצריכים אל שמושו על צד היותר נאות שאיפשר. ולא קבל החומר ההוא צורת השער מפני שלא היה ביכולת הבורא לעשות בו עין או אזן. כי עין רואה ואוזן שומעת ה' עשה גם שניהם. רק מפני צורך השער עצמו שהוא נאות לו בדמותו וצלמו וכבר קבל החומר ההוא תכלית מה שאיפשר לו לקבל מהשלמות כמו שקבל החומר שיעשה ממנו העין או הלב ולא נגרע כח הבורא לבלתי עשות מחומר השער לב או מוח כמו שלא נגרע לבלתי היות הפרעוש פילוסוף או נביא. וממין זה התעתוע מה שאמרו רבים אם היה איפשר לבורא שיעשה האדם שלא יחטא שאם לא יכול הרי הוא קוצר יד. ואם יכול ולא רצה הרי הוא צרות עין. והתשובה הראשונה אף היא תשיב אמריה להם כי האל יתעלה יכול לעשות בריה שלא יחטא שהרי עשה המלאכים והגלגלים למי ששם נפשם בחיים. אמנם שיהיה האדם מלאך זה אי אפשר כי טבע האדם ומהותו שיהיה איפשרי על החטא כמו שנתבאר במאמרי בריאתו שער ג' מאמר ח' ושער ח'. גם חומר האדם אי אפשר לקבל צורת המלאך כמו שלא יקבל חומר החגב להיות כוכב. ואם יתעקש המתעקש לומר מה המונע בידו שיהיה האדם כוכב או מלאך. אף אנו נתעקש עם עקש ונאמר מה המונע שיהי' תחתית הבית גגו או צפונו דרומו או מערבו מזרחו. כמו שאי אפשר לפאת מפאותיה להיות זולת מה שהיא מהפאות

לשלמות הבנין ותוכן צורתו כך אי אפשר שיהיה האדם זולת האדם משאר הנמצאות וכן בכלם. וכבר אמר החכם שם שענין השאלה הזאת והדומות לה הוא כשואל שהאש ראוי שיברא בצד שלא יהיה אש ושבתאי בצד שלא יהיה שבתאי ואלו כלם שבושים ותעתועים מבוארים לא יפלו עליהם רק נערים ובוערים בעם ועליהם אמר הנביא למה תאמר יעקב וגו'. הלא ידעת אם לא שמעת וגו'. נותן ליעף כח וגו'. ויעפו נערים וגו'. וקויי יי' יחליפו כח וגו' (ישעיה מ'). ירצה למה תאמר אתה יעקב בהיותך בן דעת וכ"ש ישראל שתדבר תעתועים כאלו עד שתגזור בהם שנסתרה דרכך מאלהים. וזה כי להמלט משבוש הספק שהנחת תאמר שכל זה נעלם ממנו וכל שכן שיעבור ממנו דבר המשפט אשר בין איש לאיש או בינו לבינינו. הלא ידעת מצד עצמך אם לא שמעת מפי הקבלה כי הוא בורא עולם אשר מזה חוייב שהוא בורא קצות הארץ והם גדולי הנמצאות וקטנם שהם קצות הבריא' ומה שלא קבל הפחות צורת הנכבד לא היה באמת קוצר יד ממנו כי לא ייעף וגם לא היה כיליות כי אין אדם מקפיד כי אם על מה שעמל עליו ויגע בו כמ"ש (יונה ד') אתה חסת על הקיקיון אשר לא עמלת בו ולא גדלתו, ואם ישתו בני נכר תירשך אשר יגעת בו. (ישעי' ס"ב). והנה הוא ית' לא ייגע ולמה יומנע טוב מבעליו וגם לא היה מקוצר דעה לזה כי אין חקר לתבונתו. אמנם האמר בשאלה הזאת כי הוא נותן ליעף כח ירצה שהוא נותן למי שהוא עיף לקבל הצורות כמו שהוא ההיולי הכח ההוא החסר שיש לו כמו שאמר עליו שהוא דבר ממוצע בין ההעדר והפועל ישיגהו הכח לקבל הצורות בזה אחר זה. ואמר ולאין אונים עצמה ירבה לומר כי אפילו לאין אונים זה שמציאתו חלוש עצמה ירבה אחר שהוא הדבר היותר עצמי שבאפשרותו ובזה היא חכמתו וגדולתו נכרת לעיני כל בעל שכל ולא יתעו בזה רק הטפשים נעורי הדעת ורקים מהשכל הוא אומרו ויעפו נערים וייגעו ובחורים כשול יכשלו אמנם וקויי ה' יחליפו כח וגו'. ובתחלת השער הג' פירשנו הכתובים האלו בענין נאות מתחלף לזה אחוז מזה ומזה כי כל אחד מהם הוא טוב בפני עצמו וקרובים בענין. ומכל מקום נתבאר מה שכוונו אליו מהיותו הוא יתעלה הטוב והמטיב לכל בריותיו ורחמיו על כל מעשיו איש לא נעדר שלא קבל את הטוב מאתו תכלית מה שאיפשר מה שהוא נמנע בחק מלך בשר ודם כמו שאמרנו. ולזה עם היות שלא היה מטבע האדם שלא יחסר לו כל גם שלא יחטא כמו שהונח הנה לא עזב חסדו ואמתו מאת האומה הנבחרת מהיטיב להם בכללם באופן שכלם יקבלו הטוב מאתו יתעל' אין עיף ואין כושל בם. הלא תראה שחננם מהטובות הזמניות שלמות הספוק והותר במה שהכין לפניהם הארץ הטובה והרחבה הנזכרת בכל התורה כלה לכלם נתן בה לאיש שדות וכרמים והקפיד על זה באמרו (במדבר כ"ו) אך

בגורל יחלק את הארץ וצוה שלא ימכרו נחלתם לצמיתות (ויקרא כ"ה) לפי שלא יחסר איש מהם די ספקו כמו שאמר בפירוש (דברים ח') ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה. גם לכלם שם שרי אלפים ושרי מאות כמ"ש (שמות י"ט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. וכבר הקפיד שלא ימכרו ממכרת עבד (ויקרא שם) וצוה שיעבידו בשאר האומות ובאחיהם בני ישראל איש באחיו לא ירדו (שם) וענש המוכר עצמו (קידושין כ"ז) והכל כדי שיקבלו כלם הטוב מאתו יתעלה בשוה מה שאי אפשר למלכי בשר ודם כנזכר. והנה בשלמות נפשם לא חשך מהם אורו ואמתו כמו שנתבאר מאמות הנמשך מצד מה שראתה חכמתו יתעלה שתכלול התורה האלהית אשר שם לפניהם ענינים כוללים מועילים ידועים אצלו אם להקנותם דעות אמתיות ואם לתקן מעשיהם ומנהגיהם במאכליהם ומשקיהם ומלבושיהם ודרך הוייתם ותולדותיהם ואופני חיותם שבתם וקימתם בכל ענייניהם השיעור הנפלא שכללה שיספיק להעתיקם בכללם מלידה ומבטן ומהריון מפחיתות החמר הכולל אל טבע אחר מיוחד ומעולה כאילו הן מין אחר בפני עצמו כמו שנראה הענין מחלק הפרשה אשר אנו בביאורו והסמוכים אליה אשר בו יזהיר על הבדל המאכלים הטהורים מהטמאים מכל החי מכל בשר ובטהורות בין הכשרות לפסולות ולכל שאר טומאות וטהרות מהנבלות והשרצים ושאר מגעות האנשים לכל דבר אשר יטמא לו כמו שישלים הדבור בפרשיות הבאות כי כל זה מה שיועיל תועלת נמרץ משני פנים. האחד מה שזכרוהו חכמים באומרם (ויקרא רבות פ' י"ג) לא נתנו המצות אלא לצרף בהם הבריות והצירוף הוא שיחיה האדם חיי הזהירות והפרישות וקבלת עול מלכות שמים בצמצם עצמו בהרבה דברים שנפשו מתאוה להם ושאר האומות הם מורגלות בהם וזה משום מצוה או מניעה אלהית. הם ממש חיי הבחירה שעליהם אמרו (ילקוט בראשית רמז י"ד) אם יחיה ימות ואם ימות יחיה כי הוא מחוייב שיטול האדם בעולמו הנצחי מה שנעזב מההנאה והתענוג בעולם הזה מענינים ההם לתקות ההנאה הנפשיית העתידה וכמו שאמר החכם נוצר תאנה יאכל פריה (משלי כ"ז) כי הנוצר פיו מהתענג מנופת התאנה ומדבשה שהוא כנוי לתענוני המאכלות ויתר המעדנים כמו שאמרו רז"ל (ברכות מ'.) עץ שאכל אדם הראשון תאנה היתה יאכל פריה בעולם הבא לא כמוהו שאכלת פגה. כי כמו שלא סרס עצמו מתאוותיו בהווה ישיגהו העונש המיועד עלפי התורה ולא ישאר לו שכר לעולם הבא כמ"ש החכם מגורת רשע היא תבואנו ותאות צדיקים יתן (משלי י'). כי הרשע הממלא תאותו בהנאה יש לו לגור פן תדבקהו הרעה המיועדת על החטא ההוא והיא תבואנו בלי ספק. אמנם תאות הצדיק המסרס תאותו הגופנית להתאוותו בהנאה הנפשית לעולם

הבא אותה יתן למלא נפשו שם. או שיאמר שהרשע יגור מפני עונש חטאתו והצדיק בהפך כי יתאוה יגיע לו שכר צדקתו וזה וזה יבא כי תבא לרשע מגורתו ולצדיק יתן תאותו והכל הולך לענין א'. והוא מה שא"זל פרק המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד:) על לויתן שנברא זכר ונקבה שסרס את הזכר והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא. כי לפי הנראה ענין לויתן במאמר זה להם הוא חבור השכל והחמר בבריאת האדם והם הנבראים זכר ונקבה כי לוית חן היו ליוצרם שנאמר (בראשית ה') זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם. ואיפשר כי לזה כיון המשורר באומרו (תהלים ק"ד) לויתן זה יצרת לשחק בו כי קרוב הוא. ואמרו (ב"ב שם) שראה שאם היו נזקקין זה לזה היו מחריבין את העולם וזה מבואר שאם יזקק הכח השכלי לגמרי להשלים תאוות הכח המתעורר הנה יפסד הענין השכלי ויתבטל לגמרי. וכן אם יוזקק הכח המתעורר אל עבודת השכל לגמרי יתבטל הענין הגשמי והזמני בהחלט. ובכל אחד משני אלו הענינים לא יתקיים רצונו יתברך בענין בריאת האדם על אופן בריאתו. לזה ראתה חכמתו שיהיה זה החבור בענין שיתקיימו שניהם ובמה שימצא אצלו מהם יושלם ענינו. וזה במה שנתן כח אל השכל לכבוש את הכח התאוני כמו שאמר (בראשית ד') ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו עד שמה שימנע בעבורו מפעולות השכל לא יהיה ביטול גמור רק עכוב לבד והנה עם זה יקבל שירות ממנו ויטול שכר על כבישתו וזהו יופי מליצתם באומרם סרס את הזכר והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים. וכן במה שאמרו שם בבהמות בהררי אלף שנבראו זכר ונקבה וסרס את הזכר וצנן את הנקבה כי הענינים קרובים והיו לאחדים. להגיד כי אם בחבור הזה עצמו סרס את השכל מהיותו שלם ושכל בפועל כאחד השכלים הנבדלים. הנה גם כן חבורו זה יספיק להרוג את הנקבה כלומר להתקומם עליה לכבשה ולרדתה עד שלא ישאר דבר שלא יועיל לחלק השכלי כמו שאמר המשורר (תהלים ק"ט) ולבי חלל בקרבי או לצננה במקום שיספיק הצנון. והנה הכבוש והרדוי הזה הוא השמור לצדיקים לעתיד לבא ברית מלח עולם שלא יפסד כלל הוי נוצר תאנה יאכל פריה. והוא עצמו מה שאמרו (ברכות ל"ה:) מהיין המשומר בענביו כי גם היין כנוי אל מיני התענוגים והמותרות כי על כן באה המצוה אל אהרן יין ושכר אל תשת וגו' ואמרו ז"ל (סוטה ב':) הרוצה שיתרחק מן העבירה יפריש עצמו מן היין כמו שיבא הענין יפה בפרשת נזיר שער ע"ג ב"ה. גם אמרו (ברכות מ'.) שאדם הראשון חטא בגפן ועל זה האופן אמרו שהיין וכל תאוותיו משומר לצדיקים בענביהם כי צמצמו והפרישו עצמם ממנו ולא בא בפיהם בעולם הזה והיה זה להם גנוז ששת ימי בראשית לפי שבשעת הבריאה היתה הכוונה לכך במין האנושי שנאמר (בראשית א') וכבשוה והכבישה הזאת

נתקיימה בצדיקים. ועל זה הענין הוא קרוב שיפורש ענין הסעוד והסוכה והסרוס ושאר הענינים שאמרו על לויתן במסכת פסחים (קי"ט:) ויסכים על זה מה שנאמר שם מדוד המלך כי הוא יברך הזבח יותר מזולתו מהאבות והנביאים. וזה שלא נמצא בכלם מי שהיה בטבעו להוט בבלמוס של עבירה כמוהו ואם נגע באצבע הלא השאיר עשר ידות מפני אימת מלכות שמים ולזה היה לו חלק גדול באותה סעודה כי למועד ההוא שמור לו לאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעי' ג') וכבר ביארנו ענין הסעודה ההיא וברכתה בפרשת המן שער מ"א. מכל מקום למדנו כמה יועיל לאדם לחיות חיים מצומצמים ומשוערים אשר יזהר בהם מפאת המצוה והמזהיר עליו שאי אפשר לו לעבור על דברו. ומזה הענין אמרו חז"ל (תו"כ קדושים פ' ט' סי' י"ב) שמא יאמר אדם אי איפשי בבשר חזיר ולבישת כלאים וכו'. אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי. לפי שהמצות השמעיות אין שום טעם שתפול נפש האדם עליהם להתרחק מהאיסור כמו שהוא הענין בפעולות המגונות המפורסמות שעליהם אמר הכתוב (משלי כ"א) נפש רשע אותה רע גם (שם) שמחה לצדיק עשות משפט כמו שכתב הרב המורה בפרק מ"ח חלק ג'. ולזה אם יתרחק האדם מהאיסורין אשר מזה המין באות נפשו ומפאת טבעו הנה אם ענוש לא יענש בעשייתן אבל שכר לא יהיה לו עליהם מטעם קבלתו בהם עול תורה ומצוה. ולזה היתה עצתם טובה מאד כדי שימשך לו מהמצות ההן זה התועלת העצום אשר יכלול כללות האומה מתחלת הבריאה להיות אימת שמים עליהם בכל מעשיהם. וכמה נתחקה זה הענין הנכבד במה שסופר משבח אסתר המלכה בזה מכל הנשים כי בכלן נאמר (אסתר ב') ובזה הנערה באה אל המלך את כל אשר תאמר ינתן לה לבא עמה וגו'. ואולם בהנאמר (שם) ובהגיע תור אסתר בת אביחיל דוד מרדכי וגו' לא בקשה דבר כי אם את כל אשר יאמר הגי סריס המלך שומר הנשים וגו'. ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה ותלקח אסתר אל בית המלך וגו'. יספר מה שהיה במאורע לפי שעתה וירמוז אל מה שיקרה לנפשות העושות כמעשיהן לעולם הבא. וזה כי כל האיש אשר נמשך לשמור לעשות כל מה שתאמר חברת פחותי כחותיו למלאת תאוותיו בעולם הזה הוא אשר תדחה נפשו ממנוחתה לעולם הבא כמו שנאמר בכל אלה הנערות אשר כן עשו (שם) בערב היא באה ובבקר היא שבה אל בית הנשים וגו'. כי הוא עצמו מה שנאמר (ש"א כ"ה) ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע. אמנם אשר ימשך אחר עצת השכל ושולח רסן הצניעות והפרישות על פניו לבלתי עשות בכל דבר של הנאה רק מה שצווה או הורשה בו מפאת התורה והדת נתנה מפי מלכו של עולם היא הנפש אשר נאמר בה (אסתר שם) ותלקח אסתר אל בית מלכותו ולא תסור משום כמה דאת

אמר (ש"א שם) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את י"י אלהיך. וכן מה שנאמר (אסתר שם) ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד גו' וישם כתר מלכות בראשה וימליכה וכמו שאמרו חז"ל (ברכות י"ז.)צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהם ונהנין מזיו השכינה. וכן נאמר (אסתר שם) ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר והיא הסעודה הנזכרת למעלה אשר שם יתן משאות כיד המלך מנקבת הלויתן המלוחה ומהיין המשומר כמו שאמרנו וכל זה הוא ענין נכבד מאד מסכים למה שרצינו אליו בזה התועלת הראשון מהגבלת החיים בענין המאכלות. אמנם מה שהוא לפי התועלת השני מה שיהיה זה הענין דרך אמונת אומן וגדול כאשר ישא האומן את היונק לגדלו ולהרגיל אותו מתחלת יניקתו על המזונות הדקים והנקיים כדי לתקן טבעו ולזכך מזגו מיתר האנשים ולהביאו אל נקיות הדעת וטוב התכונה לבחור בטוב ולמאוס ברע על צד היותר שלם שאיפשר והוא זה שיבוקש מזה בלי ספק. וזה שכבר נתבאר בחכמה הטבעיות כי הנאות האדם בטבעו ומזגו מהדברים או התעצבו אליהם הם סבות עצומות אשר אליהם יניעון האנשים בכל פעולותיהם בדברים המעשיים. וכמו שכתב החכם פרק ג' מאמר ו' מספר המדות אמנם הדבר המהנה והמעציב לא ישחיתו כל מחשבה וכו'. אבל ישחיתו המחשבה אשר אצל הנפעלים כי אמנם התחלות הנפעלים בעבורם הם נפעלים. והתורה הסכימה מאד לדעתו כמו שכתבנו בתחלת שער נ"ה. ואין ספק כי כמו שההנאה והעצב ימשכו אחר המזג כמו שאמר החכם (תהלים נ"ח) זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב. נפש רשע אותה רע. ובהפך שמחה לצדיק עשות משפט וכיוצא. כן המזג והטבע עצמו ימשך מהתחלות האדם והענינים אשר עליהם גדל ונזון מהם מתחלתו. עד אשר נראה לעין כי אשר הם גדלים על המיצוע בענינים יש להם דעות ממוצעות כמו שהם יושבי האקלמים האמצעיים אשר בהם גדלו אנשי השם אשר מעולם ממציאי המלאכות הגדולות ומעתיקי החכמות ומסדרי הנימוסים אשר בהם יחיו חיים מעולים אנושיים. וארץ ישראל היתה צבי לכל הארצות בזה כמו שאמרו ז"ל (ב"ב קנ"ח:) אוירא דארעא דישראל מחכים. אמנם יושבי הקצוות הם נוטים מזה כשיעור מה שיצאו אל הקצה עד שימצאו בחלוף התמונות והמראות ואין צריך לומר במנהגים ובמאכלים ובמשקים ובמלבושים. ויתר הענינים מהם כי כאשר יאכל את הצבי ואת האיל יאכלו בשר בניהם ובנותיהם. ומהם כבהמות נדמו יחדיו ירבצו ילדיהן. ויש אשר כבקר יאכלו תבן ולא יכסו בשר מערומיהם ושאר כעורים רבים כמו אלה אשר נשתנו אלו מאלו בהם למקומותיהם במושבותיהם והנה נמצא החלוף הזה המופלג ביניהם להתחלפם בטבעי הארצות ובמזגי הפירות ויתר המאכלים אשר מהם

יתהוו כי האנשים אשר הם מאקלים אחד או מפלך אחד אין צריך לומר מארץ אחד בעינה לא יתחלפו בדעותיהם ובעניניהם אלו מאלו שעור נכר מצד מה שתכללם הויה אחת ולזה הוצרך שלמה בספר קהלת אחר שהניח שם שלו ושם רבו ושם עירו לומר דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת וזרח השמש וגו'. הולך אל דרום וגו'. כל הנחלים וגו'. כל הדברים יגעים וגו'. מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש (קהלת א'). לומר שאחר שטבע היסודות אשר מהם יתהוו המזונות אשר בהם יחיו האנשים ומתמזגים מהם הוא להיותם תמיד על ענין אחד בלתי משתנה כמו שביאר מהם אחד לאחד הוא היה בטוח שהגזרה ההיא שהיה גוזר על כל ענייני העולם שהמה הבל מהטעמים שזכר שלא תשתנה מצד שנוי האנשים ומצד חלוף טבעם כי לא יתחלפו בדעותיהם ולא יחליפם הזמן להחליף גזרות אשר כאלו ולהמיר אותם טוב ברע או רע בטוב כי מה שהיה הוא שיהיה וגו'. יש דבר שיאמר וגו' (שם). ולזה חזר אחרי כן וקיים דברו הראשון באומרו (שם) אני קהלת הייתי מלך בירושלם ונתתי את לבי לדרוש ולתור וגו'. וכל זה נתבאר יפה בפירושי אל המגילה ההיא ודי בכאן ברמז. ומכל מקום נתבאר מה שכוונו אליו מהתפעלות האדם מהדברים אשר גדל עליהם אל תאותיו ואל דעותיו עד שהיו המזונות עקר גדול באיכות האנשים עד שאף באקלימים האמצעיים הוא מבואר שהמרגילים עצמם תמיד על המנהגים הפחותים והמאכלים הגסים והמשוקצים ויתר ההרגלים המאוסים שיתהוו להם טבעים ומזגים כיוצא בהם ויולידו בדמותם וצלמם ילדי פחיתות בנפשותיהם ותאוות זרות ונפסדות ירחיקו אותם מבוא בקהל ה' עד עולם לזה מה שהיה מאת האל יתעלה אל אישי האומה הנבחרת להעתיקם מהמנהגים המשותפים אל יתר העמים בכל ענייניהם ובמאכלם ובמשקיהן ויתר צרכי חייהם עד יהיו נבדלים מהם כהבדל האיש הפרזי והכפריי מבן המלך האוכל על שלחנו מפת בג המלך ויין משתיו כי כמו שהם נבדלים במזונותיהם כך הם נבדלים בדעותיהם ובמעשיהם כמו שאמר הכתוב (דברים י"ד) בנים אתם ליי"י אלהיכם לא תתגודדו וגו'. והכוונה להודיע להם שכבר הועתקו בטבעם הרחק מאד מאדם. ושכבר הם חביבים כבני אלהים עד שאין להם להחרד אל הפסד הקרובים משאר בשר כיתר האומות וכמ"ש (שם) כי עם קדוש אתה ליי' אלהיך ובך בחר וגו'. ושם סמך לזה לא תאכל כל תועבה זאת הבהמה אשר תאכלו וגו' אך את זה לא תאכלו וגו'. וראה כי כן נמשך הענין בפרשה הזאת ואמר ראשונה ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו וגו'. וכאשר כלה הענין ההוא סמך דבר אל בני ישראל זאת החיה אשר תאכלו וגו' אך את זה לא תאכלו. והוא הסדר הנכון והראוי לשמור לבנים האוכלין על שלחן

אביהם הגדול והקדוש יתעלה. והראוי שנדע כי לא לענין בריאות הגוף וחליו נאסרו אלו המאכלות כמו שכתבו קצת, חלילה שאם כן נתמעטה מדרגת התורה האלהית מזה מהיותה במדרגת חבור קטן מספרי הרפואות הקצרים בדבריהם וטעמם וזה מגונה מלבד שכבר איפשר לתקן אוחם במיני טבולים או הרכבות בהם יתבטל כח ההיזק ההוא כמו שמבטלין כח הסמים הממיתים אשר מהם נעשו התרופות כלם ואם כן לא ישאר האיסור על עמדו ותעשה התורה כפלסתר כמו שנדבד עוד בזה בפרה אדומה שער ע"ט ב"ה. גם שהגוים הבלתי נשמרים אוכלי בשר החזיר ושאר הבהמות והעופות והדגים הטמאים הנה ראינום שהם חיים על הבריאות ואון עיף ואין כושל בהם לזאת הסבה. אמנם מה שנאסרו להם הוא לענין חולאי הנפש ובריאותה כי הם מתועבים ומשוקצים ומזיקים אל הנפש המשכלת ומולידים בה האטימות ורוע המזג וקלקול התאוות אשר מהם תתהוה רוח הטומא' המטמא הדעות והמעשים ומגרש רוח הטהרה והקדוש' ממנה שעליו בקש דוד (תלים נ"א) ורוח קדשך אל תקח ממני ואמר (שם) לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי. וזהו טעם ונטמתם בם כי האטימות והטומא' נמשכים זה לזה כמו שיתבאר בסוף השער מהכתובים עצמם ב"ה. ולזה נקראו בתורה המאכלות האסורות והמותרות בשם טומאה וטהרה וזה לכם הטמא מן הבהמה הטמאה וכל שרץ העוף טמא הוא לכם. כל צפור טהורה וגו'. מן הבהמה הטהורה. ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור. להורות כי טעם איסורם הוא מצד רוח הטומא' רוח רעה רוח זנונים הנמשכים לאוכליהם. והשומר עצמו ירחק מהם כמו שיזהר מן הדברים הממיתים. וזה טעם מה שאמרו במדרש (ויקרא רבות פ' י"ג) אמר רבי תנחום בר חנילאי לרופא שנכנס לבקר שני חולים אחד יש בו כדי לחיים ואחד אין בו כדי לחיים זה שיש בו כדי לחיים אמר ליה דבר פלוני לא תאכל וזה שאין בו כדי לחיים אמר ליה כל דבעי הבו ליה כך העכו"ם שאינן לחיי העולם הבא כירק עשב נתתי לכם את כל (בראשית ט') אבל ישראל שהם לחיי העולם הבא זאת הבהמה אשר תאכלו אך את זה לא תאכלו הדא הוא דכתיב (משלי ל') כל אמרת אלוה צרופה. הנה מבואר יפה שאין הכוונה לחיי העולם הזה כי אלו ואלו כלם חיים. אמנם הכוונה היא לאיי הנפש ובריאות' כי מי שחלקו בחיים בעולם הבא יאות לו טבע אחר ממה שיאות לזולתו שאין חלקו בחיים. ואולם כבר נלמוד קצת טעם בסימני הטהרה והטומא' בבהמות והחיות מסכים למה שאמרנוהו ממה שדרשו חז'ל (ויקרא רבות שם) בהם סימני המלכיות והתחלפותם זו מזו אמרו. את הגמל זה בבל שנאמר (תהלים ק"ז) את גמולך שגמלת לנו. ואת השפן זה מדי שנתן שבח להקב"ה שנאמר (עזרא א') כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה'. ואת הארנבת זו יון שמעלה גרה

היא שאלכסנדרוס שעה שהיה רואה לשמעון הצדיק היה אומר ברוך אלהיו של זה. הלא תראה כי אם באו חז"ל לדברים אלו מייתורי הכתובים או מטעם מה שזכרם משה במשנה תורה (דברים י"ד) שלשתן בפסוק אחד ואת החזיר בפסוק שני שיורה על המשך זמנו יותר מכלן הנה הם ביארו שירדו לכך מצד סימני מדותיהם ואמרו (ויקרא רבות שם) ששסוע הפרסות סימן טוהר עד שהחזיר מתפאר בו אמרו (שם) שהעלאת גרה הוא סימן להעלות השבח והתהלה. ועל פי הערה זו יש לומר כי לפי ששלמות האדם ימצא לו בחוט המשולש אשר זכרו משה באומרו (דברים ל') בפיך ובלבבך לעשותו וי' לבדו יראה ללבב והאדם יראה לעינים מה שהוא בפה ובמעשה והנה ימצאו בב"ח מהן שעסקיהם רעים במעשה ידיהם אשר להנה צפרנים חזקות להכות ולטרוף גם שיניהם הם להם כחרבות ומאכלות לשבר ולהדק. ומהם אשר גרה לא יגרו שהוא סימן שרשו ורעבו תמיד ואינן מסתפקין במזון שבמעיהן ואין ספק שהמזונות מהם יולידו כיוצא בהם משני אלו הפחיתיות בנים משחיתים מגדלי צפרנים לגזול ולחמוס בטבעם ומחדדין השנים לנשוך ולהזיק כמו שאמר החכם (משלי ל') דור חרבות שניו ומאכלות מתלעותיו. ומיכה הנביא (נ) אמר הנושכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה גם בנים בני בליעל לא ידעו את י' בפיהם ולשונם להודות על כל אשר גמלם כגמול עלי אמו רק אוכלים למעדנים ושבעין ואינן מברכין למי שאכלו משלו ואינן משבחין ומודין לו על דרך שאמר (דברים ת') ואכלת ושבעת וברכת את י' אלהיך אבל יהיו מכלל המועלים הנהנים מן העולם בלא ברכה. ולזה אסרה אותם התורה להורות על טבעיהם ואשר כמוהם במין האדם הוא עחיתות עצומה המטמאה את הנפש מבית ומחוץ. והתיר לנו אותם שהם שסועי הפרסה ומעלות גרה כדי שנתרחק מהפעולות הרעות והמזיקות גם שנהיה יודעים את י' ומעלים עשרים גרה השקל משקלי שבחות והודאות למי שחנן אותנו כל מה שהוצרכנו מן הטובות ולחסום פינו מדבר כל רע. ואפשר שבסימיני העופות והדגים יש טעם כיוצא בזה אך מפני שלא דברו בהם חכמים על זה האופן לא נחפש אחריהם ונסמוך אהימנותי' דהקב"ה. והנה עם זה כבר נתבאר הטוב ההוא שהטיב ה' אתנו להביא את כללותינו בהישרות הללו לכלל שלמות אשר היה בו אפשר שיזכו אנשיה כלם אליו ועכ"פ יספיק להבדילנו מכל העכ"ום המוטבעים כלם בהפסד מהר כי הנה אנשי האומה הזאת אי אפשר להם שיפלו כלם על ההפסד וגם אותם שנפלו או שעשוין ליפול זה יהיה בקישי ובהמשך הזמן והסבות:

והנה השבח הראוי לתת לו יתעלה על זה הענין המיוחד נראה בעיני שייחד אותו המשורר במזמור מיוחד לזה כמו שנראה ממנו באר היטב. אמר, לדוד ברכי נפשי את ה'

וכל קרבי את שם קדשו (תלים ק"ג) ייחס הברכה אל השם הנכבד מצד עצמו אל הנפש ומצד שם קדשו אל הקרבים ע"ד שאמר (שם קמ"ה) תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד. אמנם זכר הנה ברכת הקרבים לומר שהוא מסדר את השבח על המזון הטוב אשר הכין לפניו להביא במעיו כי הוא לחם אבירים ומזון התורה והמצוה ולזה אמר ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי וגומר. כי אין ראוי לשכוח את גמוליו שגמל אותו כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשו. כענין שתשמר הנפש מכל הנזקים הבאים מפאת המזונות שאמרנו שתסתכן בהם בלי ספק. וכמה נאים דחז"ל (ברכות י'.) בזה מאי ואל תשכחי כל גמוליו שעשה לה דדים במקום בינה אמר ר' אבהו כדי שלא יסתכל בערוה רב יהודה אמר כדי שלא יינק ממקום הטנופת. והוא מבואר שהמזונות הנכשרים לפי התורה האלהית הם דדים במקום בינה. אשר בהם ישמר האדם מהסתכל בערוה והוא השבוש בדעות האלהיות כי ע"א בכל מקום מכונה בניאוף וגם מהפעולות הנשחתות אשר הוא מקום הטנופת. ואולם מה שיובן זה הענין מכלל התורה האלהית אשר עליה אמר החכם (משלי ה':י"ט) דדיה ירווך בכל עת כבר כתבנו אותו בשער ו' הוא שער הנפש ובשער מ"ו. ולפי שהענין הזה לא היה לבריאות הגופים רק לבריאות הנפשות כמו שאמרנו אמר הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד ורחמים יאמר כי הספיקה זאת ההנהגה לרפאת כל חלאי הנפשות עד שיגאל אותם מני שחת ולא עוד אלא לזכותם לחיי העולם הבא אשר שם צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה. (ברכות י"ז.) ואחר שהזכירו דרך כלל פירש הדבר ואמר. המשביע בטוב עדיך תתחדש כנשר וגו'. וזה כי הבדילם והפרישם מכל דבר טמא ומתועב המשקץ ומטמא את הנפש והשביע עדים מכל מאכל טוב ובריא אשר יאכל לכל נפש אשר יהיה סבה עצומה כי אחרי כלות הגוף והתכת כחותיו תתחדש כנשר נעורים הנפש העדינה הפך ממה שאמר (ישעיהו ס"ו:י"ז-י"ח) אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר יחדיו יסופו נאם ה'. עושה צדקות יי' ומשפטי' לכל עשוקים אמר שעשה צדקות עם יונקי שדי התורה וגמולים מחלבה להצילם מיד עושקיהם כח ואין עושק גדול מהיות נפש האדם נמסרת ביד יצר לב אדם רע ואין מציל מידו. והנה אחר שדבר על זה הענין בייחוד נעתק לדבר בכלל התורה האלהית ומצותיה כי הוא הלחם אשר נתן יי' לאכלה לעמו המיוחד ועליו חיה יחיה. ואמר יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו. וזה כי המזון הגופיי שזכר ראשונ', הוא אשר יאות למי שנפשו ניזונת מן המזון האלהי והרוחני ההוא והכתוב הזה יכלול התורה והמצות והדרכים דרכי יי' הצדיקים אשר בהם יתנהג עמהם כמ"ש רחום וחנון יי' ארך אפים וגו'. שהם על סדר י"ג מדות.

והודיעם ג"כ כי לא לנצח יריב אף כי יעברו על מצותיו ולא לעולם יטור להם איבה כי חנון ורחום הוא ונחם על הרעה שאם לא כן כבר היה הנזק המגיע להם מהתור' מעוברם על מצותיה והתחייבם בעונשים המיועדים גדול מהתועלת והשכר המגיעים הימנה ואמר כי זה הענין מהיותו עובר על מדותיו כבר נתבאר להם בנסיון והוא כי לא כחטאנו עשה לנו ולא כעונותינו גמל עלינו. ובעיני אינו כפל ענין אבל יופי מליצה לומר שלא כחטאינו שהיו בידנו היום עשה לנו ראשונה כי הוא עשה עמנו מקדים כמה טובות ואנחנו גמלנו לו רעות וגם הוא לא כעוונותינו אלה גמל עלינו אח"כ כלומר אם אנחנו לא גמלנוהו הטוב שנעשה לנו אף הוא לא גמלנו כרוע מעשינו אך לה' הצדקה ולנו בשת הפנים. וכן ראינו בעינינו כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יריאיו הראוי שיאמר גבה חסדו כמו שאמר (ישעיהו נ"ה:ט') כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי וגו' אלא שהכוונה לומר כי כמו שלא יאמר שהשמים גבהו על הארץ כלומר יותר מהארץ רק בדרך העברה לבד לפי שהשמים המעלה המוחלט והארץ המטה המוחלט ולא יאמר בהם שהאחד גבוה או שפל מחבירו. כן על דרך העברה הזאת יאמר שגבר חסד ה' על יראיו דמשמע שעשה עמהם יותר ממה שנתחייב לעשות להם כי על דרך האמת הכל הוא חסד מאתו ולא בתורת חיוב כלל. וכמו שאמר ופירש אח"כ אנוש כחציר ימיו וגו' וחסד ה' מעולם עד עולם וזה הפירוש הוא כוונת אומרו כן גבהו דרכי מדרכיכם וגו'. ועל זה הדרך מתבאר יפה וראיתי אני כי יש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך (קהלת ב':י"ג) הכוונה לא יתרון של פחות ויתר אבל הבדל של קנין והעדר עם שכבר נתבאר בתחלת שער כ"ט. כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו. אמר שהספיקה ההישרה האלהית להרחיק ממנו החטאים החמורים והם המרדים כרחוק מזרח ממערב. [228]שהוא כפל גובה השמים על הארץ. לומר שאם הועילה במה שגבר חסדו על יריאיו המיוחדים כגבוה שמים על הארץ הנה כפלים מכשיעור הזה הוא תועלת מה שכיוון להרחיק כללינו מהפשעים הטבעיים. וזהו תואר התועלת ושיעורו שאמרנו ראשונה שהוא מגיע לנו מאלו ההישרות. ואני הנה נתתי את לבי לדקדק על זה הכתוב דקדוק שנראה דק וחלוש בענינו ולבסוף הביאני אל ענין נפלא בעיני בקיום זאת הכוונה. אמנם הדיוק הוא שנראה שהיה לו לומר כרחוק מערב ממזרח מפני שני טעמים. האחד

[228]שהוא כפל גובה השמים על הארץ, הנה ידוע שבכל עיגול המרחק אשר בין נקודת קו הסובב המזרחית לנקודתו המערבית לעומתה שהוא קוטר שלם, כפול מהמרחק אשר בין המרכז לנקודה המזרחית או המערבית ההיא שהוא רק חצי קוטר, כאשר יבין כל רואה תבנית עיגול ומרכבו כזה מזרח? מערב, ואחרי היות הארץ באמצע הגלגלים שהם השמים לדעת הקדמונים (עיין מכל זה מבוא לשער ל"א) בצדק יאמר הרב לפ"ז כי המרחק שבין מזרח למערב שהוא כל קוטר העיגול, הוא כפול מהמרחק שהוא מהשמים לארץ שהוא רק חצי קוטר מהמרכז אל הקו הסובב.

כי הנקודה המזרחית היא הראשונה. שממנה התחלת התנועה הראשונה אל המערב והיה ראוי שיתואר המערב בהרחקו ממזרח כדרך כל מה שאליו אל מה שממנו לא המזרח בהרחקו מן המערב שהוא הרחק מה שממנו אל מה שאליו. והשני שהפשעים יותר ראויים לייחסם אל המערב מאל המזרח וכאמרו (משלי ד':י"ט) דרך רשעים כאפלה וגו' (שם) ואור צדיקים כאור נוגה וגו' אלא שיראה שהמשורר בטוב שכלו ראה שיש צד שיאמר בו שהמזרח הוא רחוק מהמערב יותר ממה שהמערב מרוחק מהמזרח וזה שמהידוע[229] שהרוחק אשר ממקום למקום ישוער מהזמן אשר בו יתנועע המתנועע מזה לזה כמש"נ (דברים א':ב') אחד עשר יום מחורב (שמות ט"ו:כ"ב) דרך שלשת ימים במדבר. ומזה נתחייב לומר שרוחק המערב מהמזרח אינו אלא י"ב שעות שבהם יתנועעו כל צבאות השמים וחיליהם מהנקודה המזרחית עד המערבית שכנגדה ע"י התנועה היומית ולא נמצא מתנועע מהמזרח אל המערב בזמן יותר ארוך כלל. אמנם הרוחק אשר למזרח מהמערב ישוער מתנועות הכדורים אשר יתנועעו מהמערב אל המזרח והם כל צבא השמים בכלל המזלות וכוכבי המבוכה וכלם תנועותיהם מאוחרות המהיר שבכלם גלגל הירח שמגיע ממערב למזרח מדי חדש בחדשו. ונגה וככב וחמה התנועה ההיא להם בשנה תמימה שתנועותיהם קרובות וחלופיהן אין זה מקומן. אמנם מאדים בשתי שנים ומחצה וצדק בי"ב ושבתאי בל'. וגלגל המזלות יש אומרים שזמן תנועתו השלמה ל"ו אלף שנה ויש אומרים שאין מטבעו להשלים תנועה שלמה לעולם. והנה מזה ימצאו לתנועה אשר ממערב למזרח שני ענינים מתחלפים אל התנועה אשר ממזרח אל המערב. הראשון בחלוף המתנועעים וזה שבראשונה כל צבא השמים וחילם מתנועעים

[229] וזה שמהידוע וכו' כונתו שאף שבאמת שוה מרחק המזרח ממערב אל מרחק מערב ממזרח, וכמו שבקו ישר א-ב שוה מרחק א מב' למרחק ב מא', בכל זאת אחרי שכל מרחק מקום אחד מזולתו אם רב הוא עד לא נוכל למדדו בחבל או בקנה המידה, יומדד רק בדעתנו באמצעות גודל או קוטן משך זמן התנועה אשר יצטרך לבוא ממקום זה לזולתו, אשר ע"כ ברצות הכ' להודיענו גודל מרחק חורב מקדש ברנע אמר רק "אחד עשר יום מחורב וכו' עד קדש ברנע" הלא נמשך מזה שאחרי שלתנועת הגלגל היומי עם כל הכוכבים והגלגלים שתחתיו ממזרח למערב לא יצטרך רק י"ב שעות בכל יום, תחת כי לתנועת גלגל כל אחד ואחד מכוכבי לכת ממערב למזרח יצטרך זמן יותר רב (כמו שמבואר כל זה במבוא לשער ל"א עיין שם) עייכ נראה לבו בהשקפה ראשונה כי מרחק מזרח ממערב יותר רחוק ממה שרחוק המערב ממזרח אשר ע"כ יצטרך זמן גדול להתנועע ממערב למזרח, ממה שיצטרך להתנועע ממזרח למערב, וע"כ להפליג הרחקת הי"ת הפשעים ממנו אמר "כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו" וכו' ולא בהפך "כרחוק מערב ממזרח וכו'," והורנו גם בזה כי כמו שישתנה לפ"ז מרחק מזרח ממערב לכל כוכב וכוכב מכוכבי לכת לפי איחור או מהירת תנועתו זאת ממערב למזרח: עד שהוא ד"מ ללבנה רק מהלך כ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים, ולשבתאי מהלך קרוב לשלשים שנה (עיין מכל זה במבוא לשער ל"א) ובבחינת גלגל המזלות המתנועע ג"כ לדעת החכמים לאט לאט באויר הרקיע ממערב למזרח הוא מהלך ל"ו אלף שנים, כי רק במשך זמן רב זה ישלים תנועתו זאת, כן ישתנה גם מרחק הפשעים בעזר הי"ת ממנו לפי מדרגת ושלימות כל איש ואיש ממנו: כי אחרי שרק הבא לטהר מסייעין אותו מן השמים, א"כ נמשך מזה שרק לפי ערך השתדלות כל איש ואיש להיטיב דרכו ולהתרחקמכל און ומרמה, כן יעזרהו ה' לבצע מזמתו זאת להרחיק פשעיו ממנו, ולכפר על עונו.

יחד וכלם שוקטים ברגע אחד אל הנקודה המערבית מה שאינו כן בשאר התנועות אלא כל אחד יגיע לנקודה המזרחית בפני עצמו וכאשר הגיע זמנו בתשלום סבובו זה היום וחברו אחר שנה וזולתו למאה שנים. והענין השני הוא עכוב התנועה ואיחורה מהתנועה היומיית. ובבחינה זאת הפליג לומר שכרחוק מזרח ממערב דוקא וכענין מה שישיג למתנועעים בו כן ישיג אותנו בהרחק פשעינו וזה שאם לא הספיקה היישרת אור תורתנו למנוע אותנו מן החטא לגמרי מכל מקום כבר הגיע לנו ממנה תועלת נמרץ ונפלינו בו מכל העכ"ום כהבדל הגדול שיש בין התנועות המזרחיות למערביות: וזה כי כל העכ"ום אשר לא שמעו את שמעה ולא ראו את כבודה כלם כאחד הם באים ונשקעים באפלת חשכם במעט רגע אין שריד ופליט ככל המון השמים הנשקעים במערב. אמנם אנחנו עדת ישראל הננו היום ככל המון ככבי השמים המתנועעים תנועת עצמם מהמערב אל המזרח שאין הליכתנו אל הפשע כי אם בעכוב גדול כמו שהוא תנועת הגלגלים ההם. ומזה יתחייב שנתחלף גם כן קצתנו מקצתנו בהגעה אליו. יש מתאחר ויש מתאחר יותר ממנו ויש יותר עד שכבר ימצא מי שלא יגיע אל החטא לעולם והוא פלאי כמו שלא נמצא בגלגלים רק אחד וגם הוא לדעת קצת. והנה זהו תועלת נפלא אמרו המשורר במליצה נמרצת ומסכמת מאד עם כוונתו בזה ונתן טעם לכל מה שזכר מהישרתו זאת ואמר כרחם אב על בנים רחם ה' על יריאיו כי הוא ידע יצרנו ונו'. כי האב ישתדל בכל עוז להכין לפני בנו דרך ישר. בו יבא לכלל דעת ויראת ה' וכל שכן אם ידע לו רוע מזג טבעי אליו או ירושיי שההשתדלות ההוא יהיה הכרחי כמו שהיה לו יתברך זה הענין אצלנו למה שידע רוע יצרנו מצד עצמנו ומתחלת שרשי יצירתנו עד שמצד טבענו אנוש כחציר ימיו וגו'. כי רוח עברה בו ואיננו. ואמר ולא יכירנו עוד מקומו כי אחרי מותו לא יכירנו עוד מקומו השוה שהיה לו בחייו וזה כי כשעודנו חי מגבילים אותו קצי האויר המקיפים בו כמ"ש (קהלש א') סובב סובב הולך הרוח אמנם אחרי מותו יגבלוהו קצוות העפר. וחסד ה' מעולם ועד עולם וגו'. ירצה אמנם החסד הזה אשר היה לנו מאתו יספיק להשאיר נפשותינו מסוף העולם הזה לתחלת העולם הבא כי סופו של זה בעקרו של זה. וכמו שאמר הכתוב (תהילים צ"ב:י"ג) צדיק כתמר יפרח וגו'. ירצה כי כמו שפרח התמר בהבאת פריו הוא לסוף שבעים שנה מנטיעתו [צ"ע בכורות ח']. כן הוא פריחת עולם הצדיק אחר ימי העולם הזה שהם שבעים שנה בסתם כמו שאמר (תהילים צ':י') ימי שנותינו בהם שבעים שנה. אמנם זה יהי' לשומרי בריתו ולזוכרי פקודיו אשר צונו בזאת התורה לעשותם עד שההישרה הזאת תועיל לתת למין האדם מהלכים להשכיל בכל העולמות כלם ולהשיג ברום גדולת תפארת בוראו ומושב מלאכיו ומעמד צבאות שמיו

ואין צריך לומר בכל מעשיו אשר בעולם ההויה וההפסד שיעור מה שיספיק למנותו בכלל המהללים ומברכים אליו יתעלה על הכל שהוא לו שבח וכבוד בערכו ממה שהיה גדולה וכבוד לעליונים לפי שהנמצא הזה השפל במצבו צריך שתפלש השכלתו בכל אשר עליו עד יגיע אל השכלת הסבה הראשונ' יתעלה: אמנם העליונים אינן צריכין לפלש בהשכלתם אל אשר תחתיה ולהגיד כל זה אמר (שם ק"ג) ה' בשמים הכין כסאו וגו'. ברכו ה' מלאכיו וגו'. ברכו ה' כל צבאיו וגו'. ברכו ה' כל מעשיו וגו'. אמר כי השם ובית דינו שהוא עולם המלאכים בשמים הכין כסאו והשמים הוא עולם הגלגלים וכמו שאמר (ישעיהו ס"ו:א') השמים כסאי ומשם מלכותו בכל משלה אף בעולם הזה השפל והוא כלל השלשת עולמות. [230]אמנם המלאכים הם בלתי משקיפים בכל עיוניהם כי אם אל סבתם הראשונה אשר למעלה מהם. ולזה אמר כנגדם ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו וגו' לומר שאפי' בפעולות גבורותיהם בהנעת הגרמים השמימיים אינם מכוונים רק לשמוע בקול דברו. אמנם צבא השמים יחוייב שתהי' השקפתם אל המלאכים אשר על ראשיהם ויעבר עוד עיונם להשיג כי מה שעושין בכח המניעים אותם אינו רק לעשות רצונו יתעלה ולזה אמר כנגדם ברכו יי' כל צבאיו משרתיו עושי רצונו אינם עושים דברו כראשונים אבל הם עושים רצונו המגיע להם ע"י האמצעים האלו. אמנם השפלים הם אשר יעבור עיונם ותתפלש השקפתם בכל העולמות כלם כי ירגישו בחושיהם עולם היסודות אשר הם בקרבו ויכירו וידעו בפלאי הרכבתם ובהויות כל הנמצאות אשר עמם במחיצתם ובמציאותם הגרמים השמימיים אשר על ראשם המניעים אותם ואם לא מדעתם או מעיקר כוונתם ובגדולת השרים הגדולים המניעים אותם במאמר הבורא יתעלה שהוא ראש לכלם ועליהם אמר ברכו י"י כל מעשיו בכל מקומות וגו'. כי הם המעיינים בכל הממשלות כלם אשר עליהם אמר ומלכותו בכל משלה ומשיגים כפי

[230]אמנם המלאכים, כונתו כי הברואים כלם יחלקו לשלש מחלקות, האחת כוללת המלאכים אשר עליהם יושפע השפע האלהי בלי אמצעי, והם ישקיפו ויתבוננו בעיונם תמיד רק על סבתם הראשונה שהיא הי"ת ומכל זולתו יעלימו עיניהם, וכל מה שעושים בפעולותיהם להניע הגלגלים עושים רק למען שמוע בקול ה' המצוה זאת למו כמא"הכ "עושי דברו לשמוע בקול דברו" והשני' כוללת כל צבא השמים ר"ל הגלגלים והכוכבים אשר ברוח (שכלם המתנוסס בקרבם לדעת הקדמונים) ישקיפו רק על המלאכים המניעים אותם אשר הם במדרגת מעלתם גבוהים עליהם, אך למטה על הברואים השפלים אשר מתחת להם בארץ לא יביטו ולא ישימו עיונם, והם עושים פעולתם רק בכח השכלים המניעים אותם, למען הפיק רצון הי"ת הנודע למו רק באמצעות השכלים המניעים אותם, וזה שקרא אותם הכ' "משרתיו עושי רצונו" לא עושי דברו (כי שם "דבר בעפעהל" יורה לדעת הרב ז"ל על המצוה והפקודה אשר תנתן בלי אמצעי, "ורצון", יאמר גם על הנודע רק ע"י אמצעי) והמחלקה השלישית כוללת הברואים השפלים ר"ל בני אדם המשכילים והמתבוננים בדרכי ה' אשר יעבור עיונם בכל העולמות ועיני בחינת שכלם משוטטות ברחבי הבריאה כלה, גם במקהלות הנמצאים התחתונים אשר המה בתוכם, גם בקהל צבא השמים והשכלים הנבדלים המניעים אותם וגבוהים עליהם, ככל אשר תמצא יד שכלם האנושי לחקור ולהתבונן בעודנו לוטה בשמלת הגויה והחומר, ומהם א"הכ "ברכו ה' כל מעשיו בכל מקומות ממשלתו וכו'."

כחם השגה שחייבין עליה לברך זאת ההצלחה ולזה חתם ברכי נפשי את י"י. והמזמור אשר אחריו יעיד עדות ברורה כי הוא נותן בו הברכה והמהלל מהמין והסדר שאמרנו במה שסדר בו סדר הנמצאות כלם מקטנם ועד גדולם. ודי בזה לפי כוונתינו במה שהנחנו ראשונ' שאם הטוב הכולל הוא יותר טוב ומשובח התור' האלהית היא היותר משובחת שבכל ההישרות למה שנתבאר היות כוונתה שיהיו הישרותיה היותר כוללות שאיפשר אם לפי הטבע ואם לפי הלמוד.

והוא מה שכונוהו חז"ל במאמר ההוא (חזית שיר ב') שזכרנו ראשונה הביאני אל בית היין ר' מאיר אומר אמרה כנסת ישראל השליט בי יצר הרע עד שאמרתי אלה אלהיך ישראל כהאי חמרא כדעייל ביה באיניש הוא מערבב ליה. הנה רבי מאיר ייחס אל בית היין בלבול הדעת מערבוב השכל בעיונים האלהיים דוגמת מה שאז"ל (ויקרא רבות פ' י"ב) שתויי יין נכנסו כמו שכתבנו בשער הקודם ושהשכרות ההוא המשובש הביא להם לאהוב עבודת צורה אחת מדגלו שנאמר (יחזקאל א') ופני שור מהשמאל לארבעתן וכבר דרשו זה (ש"ר פ' ג') בפסוק ראה ראיתי (שמות ג') והנה הוא בפרשת העגל (שער נ"ג) וטעמו שהית' מתנצלת כנסת ישראל על החטא ההוא מדוע יצרה ע"ד שנאמר (בראשית ג') האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל או הנחש השיאני וגומר (שם) אמנם לפי שחטא עצמו הס כי לא להזכירו אף כי ההתנצלות ממנו יהיה לו לחטא שני כמ"ש שם (שער ט') ואמר ליה ר' יהודה דייך ר' מאיר אין דורשין שיר השירים לגנאי שלא נתן שה"ש לזכור עון רק לשבחן של ישראל אלא מאי הביאני אל בית היין הביאני הב"ה למרתף גדולה של יין זה סיני ונתן לי דגלי תורה ומצות וקבלתים באהבה. הנה הוא ייחס אל בית היין מה שאמרה התור' (משלי ט') לכו לחמו בלחמו ושתו ביין מסכתי ובספר ההוא עצמו (שיר א') כי טובים דודיך מיין (שם) נזכירה דודיך מיין (שם ז') וחכך כיין הטוב (שם ה') שתיתי ייני עם חלבי כי כמו שהיין הבלתי משוער מביא לידי נזקים גדולים הזכירם החכם בסוף משלי ועליהם הוסיפו חז"ל בפרשת יין ושכר אל תשת כדאיתא במדרשות (ויקרא רבות פ' י"ב). כן המזוג והמשוער ממנו אין צריך לומר שלא יזיק לאדם אבל מועיל מאד לחזק ההזנה ולהטיב העיכול ולשמח הלב ולהצהיל הפנים כמו שכתבו הרופאים. והכתוב אמר ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן ולחם וגומר (תלים ק"ד). ירצה עם שהלחם הוא עקר מזון האדם ומסעד לבבו הנה היין ירבו תועלותיו אלו והיותר משובח שבו שיפקח הלב ויחדד השכל כמו שאמרו חמרא וריחני פקחין (הוריות י"ג:). ולזה נמשלה החכמה הטהור' אל היין כפי החכמה. אמנם אמר מרתף גדולה של יין זה סיני לרמוז אל תועלת הכללות. שאמרנו כי כמו שהיין הנמכר

בחנות אשר במרתף הוא כולל לכל יבא כי לכל נתנה רשות על פי כרוז שיבאו שמה לקנות ולשתות ואין שום מוחה בידם כך היה מעמד הר סיני מקום שהכריז בו הש"י לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי והיה מקום נכרז נכר נבחר שהכל נכנסין ומקבלין תועלת השתייה במה שנתנו שם דגלי תורה ומצות שכוונתם לתקן טבעם ומזגם בכלל להעתיקם מפחיתות החומר ורוע הטבע אשר בו הוטבע יצר לב האדם מתחלת יצירתו עד שיהיו הבנים למודי יי' וגדלים על שלחנו כאחד מבני האלהים אשר מטעם זה אין להם עוד ההתנצלות ההוא שאמר רבי מאיר השליט בי יצר הרע וכמו שאמרו (יבמות ק"ג:) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן מהם. ומטעם זאת התקנה הכללית צדקו מאד דברי חז"ל במה שהתחילו בפרק חלק. כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ישעי' ס') ועמך כלם צדיקים וכו'. וראשונה יש לדקדק על כוונת התנא בזה. וזה שאם כיוון לומר שכל איש ישראל אחד חכם ואחד רשע ואחד שאינו יודע כלם כאחד יש להם חלק לעולם הבא הנה הוא באמת עול גמור אם בבחינת אישיהם זה עם זה ואם בבחינתם עם שאר האומות וכי משוא פנים יש בדבר כי להיות זרע ישראל עבדו יזכו כלם לחיי העולם הבא והיה כצדיק כרשע חלילה לו. ואם כיון לומר שכל אשר בשם ישראל יכנה הוא מובטח שיהיה צדיק ומזה חוייב שיהי' לו חלק לעולם הבא הנה זה אי אפשר כי הנה המציאות יכחיש זה מהמצא ביניהם אפיקורוסים אם מהגדולים אם מהבינונים ומההדיוטים. והם ז"ל סתרו שתי אלו הכוונות כאשר מנו שם (במשנת חלק) ואלו שאין להם חלק לעולם הבא וכו'. וכלם מפני ישראל המה. אמנם הכוונה האמיתית לו והחדוש שחדש במאמרו הוא שאינו נקרא ישראל באמת כי אם אשר הוא צדיק כי ישראל וצדיק מתהפכים במשא כי כל ישראל לפי ההנהגה שחוייב להתנהג בה על פי התורה כמו שאמרנו חוייב להיות צדיק ואם כן כל צדיק על דרך האמת הוא ישראל ומזה יתהפכו גם כן בן ישראל ובן העולם הבא כי כל בר ישראל הוא בן העולם הבא וכל מי שהוא בן העולם הבא הוא בר ישראל כענין הסגלה שכל אדם שוחק וכל שוחק אדם והוא מאמר (שמות י"ט) והייתם לי סגלה מכל העמים ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כי ענין הסגולה הדבקה בעם ישראל אשר זכר אותו בשם זה באומרו (שם) כה תאמר אל בית יעקב ותגד אל בני ישראל הוא שיהיו ממלכת כהנים וגוי קדוש וזאת היא באמת נחלת עבדי י"י וצדקתם לעולם הבא בלי ספק. אמנם האנשים אשר לא יאבו שמוע אל דברי התורה והמצות ולא יתנהגו בה לקבל תועלותיה בתקון טבעם ודעותיהם אינו ישראל רק במאמר לבד ואין דקדוק בשמות והנה באומרו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ישראל אשר הוא ישראל גדל על ההישרות ההנה כי כמוהו

עושה מעש' ישראל ולזה אמר הנביא ועמך כלם צדיקים שהעם היושב בתוך הכנסיה הזאת מתנאם להיות כלם צדיקים דכתיב (צפניה ג') שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב וגומר כי כלם נשתתפו בחנוכם על התור' האלהית ובמעשה מצותיה וכל מנהגיה ואף על פי שלא ישתתפו בדברי עיוניה וחכמותיה לתת טעם לדבריה ולרדת אל סודותיה כי זה לא נתן אלא למיוחדים שבהם. וכמו שביאר זה הענין משה רבינו באומרו (דברים ל"נ) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב [231]וזה כי הוא הורה שהשרידים בהם יאמרו תורה צוה לנו משה כי שם תורה הוא מורה על החלק העיוני שבה מאיר אל פני החלק השכלי וכמו שכתב הרב המורה בהקדמה ז"ל כי ענין המאמר הזה כלו וכל מה שהוא ממינו הוא חכמת התור' על האמת ועליהם מוטל להאיר דברי התורה עד שיוסכם השם עליה הוראה שלמה כמו שאמר החכם (משלי ו') ותורה אור. אמנם לקהלת יעקב יאמר שהיא בתורת ירושה כי היורש נכסים ושואלים ממנו מהיכן זכה בהם הוא סותם טענותם במה שאמר לא ידעתי סבותיו וגלגוליו אלא מצאתי וירשתי וזו היא טענה נצחת לכל ערעור. דתנן בפרק חזקת הבתים (בבא בתרא מ"א:) הב א משום ירושה אינו צריך טענה וכן הראוי לכל קהל עדת ישראל הבלתי מעמיקים בסתר כי יש להם לטעון טענת ירושת נחלה ובזה יזכו לעצמם ואין מוציאין אותה מידם [232] מצורף למה שהיא קצת מורשה לענין הקירוב והקלות לבא בה אל שלמותם מה שהיה על הדרך העיוני קשה ורחוק מאד כמו שהוא קשה ורחוק מאד להקים מעפר בית גדול ומאשפות בית מבצר וכשיירשהו האדם נמצא הכל מוכן לפניו בלי עמל ויגיעה כמו שאמר (דברים ו') ערים גדולות וטובות אשר לא בנית ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות חצובים אשר לא חצבת כרמים וזתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת וכן

[231]וזה כי הוא וכו' ר"ל כי החכמים השלימים באומתנו הישראלית מבינים חכמת התורה בכל פרטי חלקיה, והיא מאירה שכלם לאור באור החיים ותורה להם את הדרך אשר ילכו בה לטוב להם כל הימים, כמא"הכ "ותורה אור" אפס זולתם מקהל ישראל, ר"ל המון העם אשר בעבור קוצר שכלם ותבונתם ומיעוט לימודם לא יבינו עניני התורה על נכון, הם שומרים ומיקרים אותה רק בעבור שהיא מורשה למו מאבותיהם, כאיש אשר יאהב נחלת אבותיו ותהי לו לסגולה ולמחמד עיניו כל ימי חייו. וע"ז מורה הכ' "תורה צוה לנו משה" (ר"ל לנו השרידים בעם צוה משה תורה בבחינה אמיתית, כי אנחנו מבינים סודותיה) "מורשה קהלת יעקב" אך לזולתנו מהמון העם היא רק נחלה הבאה להם בתורת ירושה, ובכל זאת כאשר ישמרו מצותיה וחקותיה תהיה גם משכרתם שלימה מעם ה' אלהי ישראל אף שלא יוכלו לבא בעיונם אל הקודש פנימה להבין גם סודותיה.

[232]מצורף וכו' מה שהוא על הדרך העיוני קשה ורחוק מאוד, כמו שהוא קשה ורחוק מאוד להקים מעפר בית וכו', כצ"ל, ור"ל שמלבד התורה האלהית הזאת המקובלת מפי מרע"ה לקהלת יעקב אשר לא היו ביכלתם להשיג האמת זולתה בעבור קוצר יד שכלם, תועיל גם מאוד לחכמים האלהיים, אשר יש להם כשרון חכמה ודעת לעיין ולהתבונן בעיונים ומושכלים כי עכ"פ תקל להם העבודה הזאת, אשר תכבד מאוד על אותן החכמים אשר לא עליהם נגה אור התורה האמיתית ד"מ חכמי יון ושאר העמים הקדמונים אשר נלאו מאוד למצוא האמת הברור, ותחת כי אלה נדמו לאיש אשר יוכרת לעמול עמל רב להקים בית משכן לו מערמות עפר, נדמו חכמי ישראל לאיש אשר כבר ירש מאבותיו בית נכון לשבתו, אשר יצטרך רק לפתוח דלתיו ולבוא כאות נפשו מבלי מעצור ומכלים בידו אל תוך חדריו ותאיו.

בתורה הכל מוכן לפניו כשלחן ערוך מלא דשן מכל מקום זה טעם ועמך כלם צדיקים והיא ראיה שלמה שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא וזה שאם הונח שהצדיקים יש להם חלק לעולם הבא נתחבר אליה הקדמה שנית והוא שהעם הזה כלם צדיקים יתחייב שלכלם יהיה חלק לעולם הבא. ואמר נצר מטעי מעשה ידי להתפאר להורות על התנאי שאמרנו בזאת הגזרה שיהיה שם ישראל קורא עליו באמת לומר כי מי שאינו מעשה ידיו להתפאר אינו ממטעיו ונצר שרשיו בלי ספק. זהו כלל מה שרצהו רבי יהודה באומרו הביאני אל מרתף גדולה של יין זה סיני והוא המיוחד אל כוונתנו. ואיפשר כי באומרו מרתף גדולה של יין זה סיני כיון אל האנשים השלמים הנכנסים בשלשלת הקבלה ממשה רבן של כלם עד אנשי כנסת הגדולה ומשם והלאה כמו שמנו חכמים בתחלת מסכת אבות משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה כמו שהמרתף הזה מן היין הרקח לא נמצא לעולם ריק מנכנסין ויוצאין כך היה הענין עצמו בקבלת התורה האלהית כי משה הוא שנכנס ראשונה במרתף וקבל התורה מסיני כלומר מהיום ההוא המפורסם אשר עמדו שם לפני יי' בסיני וכמוהו (במדבר כ"ד) וירום מאגג וגו'. כמו שיבא במקומו. וטרם צאתו נכנס יהושע ועד שלא שקעה שמשו זרחה שמשם של זקנים אשר האריכו ימים אחריו שהיו חשובים מהנביאים אשר אחריהם כי על כן נקראו זקנים לבד כמו שמשה ויהושע נקראו בשמם לגדולתם כענין השמש והירח בין שאר הככבים כי לפי זה אמרו (ב"ב ע"ה.) פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה זקנים שבדור אמרו אוי לה לאותה בושה כמו שנתבאר זה בטוב אצל ומשרתו יהושע בן נון נער שער נ"ד. ובצאת הזקנים נכנסו הנביאים עד שהגיע הדבר אל אנשי כנסת הגדולה אשר יסדו להם באמת מרתף גדולה והעמידו תלמידים הרבה לעשות סייג לתורה אשר בו העמידו העולם מחתימת הנבואה ואילך והוא אצלי פירש אמרם והם אמרו שלשה דברים (אבות פ' א') כלומר כי על פי שלשה דברים אלו נקראו אנשי כנסת הגדולה רצוני כי לעשות הסייג שהוא העקר היה להם להיות מתונים בדיניהם והסכמותיהם ולהעמיד חלמידים הרבה בהסכמתם כדי לסלק מעליהם כל פקפוק וערעור ולא כמו המפרשים שהמאמר ההוא תחלת המסכת' דאם כן הי' להם לומר ברישא שהעולם היה עומד על הדין והדר ליתנו הוו מתונין בדין והוא הדין בתורה קודם שיאמרו והעמידו תלמידים וכו'. אמנם שמעון הצדיק שהיה משיירי זאת הכניסה הגדולה הוא היה בעל המאמר הראשון למסכתא ההיא והוא אומם על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים כי כדאי הוא המאמר לאומרו שיהיה התחלת פרק ומסכתא. והנה אנטיגנוס ויוסף בן יועזר ויוסף

בן יוחנן דנמשכים אחריהם אחזו כל אחד עקרו מהשלשה הנזכרים ראשונה ופירשו אמנם פירוש המאמר הזה יבא בשער ס"ג ב"ה. ולפי שהיה עקר עניינם של אנשי כנסת הגדולה לעשות סייג לתורה בכל דברי האיסורין והטומאתו לצמצם ולהגביל האנשים יותר ממה שהגבילה אותם התורה להעמידם על דברי התורה ושלא יעברו עליהם כלל יצדק בהם נם כן אומרו הביאני אל בית היין מרתף גדולה של יין זה סיני שנתנו לנו שם דגלי תורה ומצות מסייגים וגזרות ותקנות אשר על כל דבר ודבר מהם יאמר האומר זה סיני ובחינת היושר והאמות וקבלנום באהבה יתירה כמו דברי תורה עצמם או יותר כמ"ש ז"ל (ע"א ל"ה.) מאי כי טובים דודיך מיין אמרה כנסת ישראל ערבים עלי דברי דודים יותר מיינה של תורה: והכלל העולה כי כוונת הכל לתקן כללנו בטוב הטבע וביושר המזג על ידי אלו ההנהגות המאשרות אותנו לקבל כל שלמות אשר אי אפשר זולת זה ואין צריך לומר השלימות האחרון הנפשיי כי גם השלימות הראשון הגופיי לא יתקיים בשום צד באישי רעי המזג ומקולקלי הטבע המפסידים כל קיבוץ והמאבדים כל יישוב וכמו שאמר הנביא בפירוש אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר יחדיו יסופו נאם יי' (ישעיה ס"ו) כי הוא כמחוייב אצל הטבע שיתקלקל קבוצם וישחיתו ענינם ויחדיו כלם יכליון. ולפי שהנסיון ימשך בהפך זה מצד מה שנראה העכ"ום והמורגלין בשלוח הרסן לאכול כל מה שאסרה אותו התורה מתיעוב וטומאה כי הם המה יושבים בשלום ובהשקט ובבטחה. לא כן אנחנו הנזהרים מהם אבל השיגונו רעות רבות וצרות וגורשנו מארצנו ולא יכלה ארץ מגורותינו לשאת אותנו בכל מקומות מושבותינו והוא יתעלה מראה פנים להם כאלו הם עמו ונחלתו שומרי בריתו לזה ייחד ישעיה הנביא תלונה וצעקה בפרשת למה תתענו יי' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך וגו' (שם ס"ג). כמו שנראה ממנה בקצת עיון. אשר עליהם נסמכה התשובה להעיר ולהודיע באי זה אופן מהכוונות הגיע הטוב אליהם עם היותם בלתי ראויים לקבלו. ואמר נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני אמרתי הנני הנני אל גוי לא קורא בשמי (שם ס"ה).[233] ראה כי הזכיר שלשה

[233] ראה כי הזכיר, ר"ל כי כל האומות מבלעדי ישראל בני ברית, מתחלקים לשלשה. כי קצתם והם רוב כתות הישמעאלים מאמינים כי כל אשר יבוא על האדם מטוב עד רע הוא כבר נגזר עליו מגזירה קדומה, ואם גם ייטיב או ירע פעלו עלי ארץ לא ישונה דבר ממה שנגזר עליו כבר, וע"כ יחשבו לשוגה ופתי כל השואל דבר מהי"ת כי בדעתם הנפסדת יחשבו שגם הוא לא יוכל לשנות דבר מהגזירה הקדומה, והם נקראים בל"ע בשם פאטאליסטען, וקצתם מאמינים כי כל מקריהם הרעים והטובים יהיו עפ"י עבודתם לשמש ולירח ולכל צבא השמים ולשאר אלילים. וע"כ יקטרו ויסיכו להם נסכים ורק אליהם יתפללו בצר להם, והם נקראים בשם פאליטהעאיסטען ר"ל מאמיני הרבה אלהות וקצתם מאמינים באל ית' ובהשגחתו על בני אדם להרע ולהטיב למו לפי מעשיהם אבל קוראים לו שם אחר אשר לא יכונה בו בכל כתבי הקודש, ולא בשם יחיד ומיוחד יקראוהו, כנודע - ובכל זאת ישגיח ה' על כל העמים האלה וייטיב למו, יען כי צפוי הוא לפניו, כי באחרית הימים בעת תפקחנה עיניהם לראות ולהכיר האמת ישובו כולם וידעו ויבינו כי ה' אחד ושמו אחד ואין בלעדו, ועל כל זה רומז מאה"כ בשם ה' (ישעיה ס"ה) כי על המחלקה הראשונה אומר "נדרשתי ללא שאלו, ר"ל כי הם לא ישאלו מאומה ממני אחרי שיאמינו כי

ענינים מיחדים כתות האומות כל אחת לפי ענינה וזה כי האומות אשר תצדק עליהם זאת התלונה נמצאו על שלשה ענינים. האחד אשר יאמינו כל הדברים המגיעים על האנשים מטוב ועד רע הם נגזרים עליהם מפאת מעלה בעת הוייתם או קודם לכן אין שום מקום לנטות מהנגזר ימין ושמאל ואלו יחשבו השואל דבר מהאל לסכל ופתי כי אין מטבעו לעשות קטנה או גדולה כי אם לפי הרצון הקדום ועל זה הדעת הם רוב כתות הישמעאלים היום ליודע ענינם. והשני הם אשר יחשבו הפך אלו ויאמרו כי הכל הוא כפי מה שישתדלו עליו וידעו לבקש אותו בכח העבודות השמימיות אשר בם יעבדו את השמש ואת הירח והככבים ויתר אלהי נכר הארץ והם היו כתות כל עובדי ע"א אשר היו מעולם בזמני גלותנו הראשונים וגם אחרי כן עד שכבר נמחו כלן מהארצות האלה היום אם שישנן באיים הרחוקים. והשלישי אשר יודו כי האל יתברך המשגיח בעולם וממנו יבא הטוב והרע כפי רצונו אליהם יום יום לפי מעשיהם אבל מכנים לו שם אחר אשר לא הורגל להקרא בו. והנה הצד השוה שבכלן שאינן בני ברית ליי' ולא היה טוב מושפע להם בהשגחה מפני זכותם ואין דורשים אותו ממנו יתברך בשום פנים. והנה על המין הראשון מהם אמר נדרשתי ללא שאלו כי הם לא שאלו מה' ולא משום אלוה דבר כי יאמרו כי לא יועילו ולא יצילו. אמנם על המין השני אמר נמצאתי ללא בקשוני כי הם בקשו אבל לא ממני כי אם מאלהי הנכר ועל המין השלישי אמרתי הנני הנני אל גוי לא קורא בשמי כי הוא קורא לאלוה אבל לא בשמו המיוחד והמפורסם בדברי תורה ונביאים אבל מכנים לו שם חדש אשר לא כתוב. ואמר שנענה להם כי פירש להם ידיו ומראה להם פנים ועל כל מנהגיהם אמר (שם) אלה עשן באפי אש יוקדת כל היום. ואם יתמהמה חכה לו כי הנה כתובה לפני נקמה זו בתורתי בשירת האזינו אשר צויתי (דברים ל"א) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם ושם נאמר כי גוי אובד עצות המה וגו'. כי מגפן סדום גפנם וגו'. עד אומרו הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם ואחר שהוא כתוב וחתום עלי לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי על חיקם (ישעי' שם). ירצה כוונה ממני לשלם עמם גמול לעמי אשר שכחוני במה שיהיו תחת ידם זמן קצוב ואחר שירצו עמי את עונם ושלמתי אל חיקם והוא מה שביאר תכלית הביאור במה שאמר (שם) עונותיכם ועונות אבותיכם יחדיו אמר יי' אשר קטרו על ההרים ועל הגבעות חרפוני ומדותי פעולותם ראשונה אל חיקם. ירצה מה שקטרו אבותיכם על ההרים ומה שחרפוני על הגבעות הוא מה שמחזיק

אין ביכלתי לשנות דבר מהגזירה הקדומה, ובכל זאת אדרש למו להטיב להם, ועל המחלקה השני' אמר "נמצאתי ללא בקשוני" ר"ל לאותם אנשים המבקשים עזר מאלהי נכר ולא ממני, "הנני הנני אל עם לא קורא בשמי" ר"ל אשר יקראוני בעת צרה אבל לא בשמי האמיתיי המיוחד לי.

בידם להאריך להם כל זה הזמן עד שיקבלו החוטאים ראשונה העונש הראוי להם ע"פ מדותם. אמנם (שם) כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל. ירצה כי לסוף תועיל לאומה הישראלית ההנהגה התורנית עד שיהיו בכלל האומות כתירוש באשכול שהתירוש הוא העקר והאשכול עם שהוא טפל לו ומרובה עליו יאמר האומר אל תשחיתהו מפני ברכת התירוש אשר בו וכן בסוף לא ישאר מן האומות רק מה שהיו לצורך האומה הישראלית והוא מה שאמר (שם) לבלתי השחית הכל על דרך שאמר (שם מ"ט) והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך וגו'. וגם מה שנזכר במקום אחר (שם ס"א) שיהיו אכרים ויוגבים ועובדי אדמתם. והנה לכללם הסב ואמר (שם ס"ה) ואתם עוזבי יי' השכחים את הר קדשי העורכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך ומניתי אתכם וכלכם לטבח תכרעו יען קראתי וגומר והוא עצמו מה שאמר (שם ל"ד) קרבו גוים לשמוע וגו'. כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חרמי למשפט חרב לי"י מלאה דם הדשנה מחלב מדם כרים ועתודים מחלב כליות אלים כי זבח ליי' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום וירדו ראמים וגו'. כי יום נקם ליי' שנת שלומים לריב ציון. והשלומים האלו הם מה שזכרם הנה (שם ס"ה) בפירוש באומרו ושלמתי אל חיקם וכל דבריו מסכימים ואמר (שם) יען קראתי ולא עניתם דברתי ולא שמעתם ותעשו את הרע בעיני ובאשר לא חפצתי וגומר. לפי שמה שפיזר ישראל ביניהם ומה ששם אותם תחת ידם הוא קריאה עצומה באזניהם שיהיו מכירים בהם ויודעים מנהגיהם ודרך תורתם ויחפצו בה ויקבלו אוחה עד שיהיה ישראל שארית לאומות לקרא כלם בשם יי' והנה הם רואים ולא שמים אל לבם ואף על פי שדברתי על יד הנביאים את כל הקורות אותם ואת אשר יהיה באחריתם הנה הם מודים בדבריהם אשר הנם בידם ולא שמעו כי נותנין פנים אל הכתובים כפי רצונם והם עושים הרע בעיני עבודתם ובאשר לא חפץ ולא עלה על לבו בחרו כמו שנודע הכל מהם ומכל דבריהם לכן סמך ואמר (שם) לכן כה אמר י"י אלהים הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו הנה עבדי ישמחו ואתם תבושו ירצה הנה עד עתה אתם אוכלים ואתם השותים מכל אשר חשקה נפשכם בשמחה ובטוב לבב ועבדי לא היו רשאין לאכל רק על פי התורה במשקל ובמשורה ואותו המעט בדאגה ובעצבון הגליות אבל מכאן ואילך תתהפך השיטה כי הנה עבדי יאכלו וישתו בשמחת לבב ואתם תרעבו ותצמאו בבשת פנים וגם אתם תצעקו ותיללו מכאב לב ומשבר רוח ועבדי ירונו מטוב לב והנחתם שמכם לשבועה לבחירי והמיתך יי' אלהים ולעבדיו יקרא שם אחר כי המתברך בארץ וגו'. כי הנני בורא שמים חדשים וגו' (שם). הכל הוא בשוה

כמו שאמר בסוף הנבואה (שם ס"ו) כה אמר יי' הנני נוטה אליה כנהר שלום וגו'. כאיש אשר אמו תנחמנו וגו' וראיתם וששׂ לבכם כי הנה יי' באש יבא וגו' כי באש יי' נשפט וברחבו את כל בשר ורבו חללי י' המתקדשים והמטהרים אל הגנות וגו' עד יחדו יסופו נאם יי' ואנכי מעשיכם ומחשבותיכם וגו' כי כאשר השמים החדשים וגו' עד סוף. כך נראה לי פירוש פרשה זו כי לא יאותו בה דברי המפרשים ז"ל גם כי הסכים עמהם הרב המורה פרק כ"ט חלק ב' אמר ואחר כך זכר אופני התחייבנו לרוב מה שנוגענו בו שנקרינו אל האמת ולא ענינו אמר נדרשתי ללא שאלו וגו' עד כאן. ואשר פירשנו הוא הנכון בכתוב ההוא ובכל הנמשכים אחריו והוא נאות מאד בזה הענין המיוחד אל זה החלק כחי מה שכוונו אליו. ואולם היה סדר הדבור באלו העניינים על זה האופן והוא במה שהיה הדבר תחלה בסימני החיה והבהמה שהם ב"ח שלמי היצירה. ואחר באשר הם כנגדן חסרי היצירה והן הדגים שברייתן במים. ואחר כך בעופות שהם בריות מורכבות משני הענינים וכמו שאמרו ז"ל (חולין כ"ז:) מן הרקק נבראו. ובכלן הבדיל הנאכלין מהם מאשר לא יאכלו. ואחר כך ידבר בדיני טומאות הנבלות אשר מהטומאות מהמין הראשון לטמא אדם ובגדים. ואחר כך ידבר בטומאת נבלות השרצים אשר אין במינן צד טוהר לאכלה כלל כמו שאמר וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ החולד והעכבר וגו'. עם טומאת הכלים והמאכלים הנוגעים וענין הכשירן לקבל טומאה בכי יותן מים עליהם. ואחר ידבר בטומאת הנבלות הטהורות והשוה נבלתן לענין אכילה כל השרץ השורץ על הארץ וכל הולך על גחון וגו'. והנה על הכל אמר לא תאכלום כי שקץ הם אל תשקצו את נפשותוכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם לקיים מם שאמרנו תחלה כי טעם כל האיסורין הללו אינו מצד הנזק המגיע מהם לגופים כי אם מטעם שמטמאין ומשקצין את הנפשות ומאטימים הכח השכלי ומולידים שיבושי דעות ובלמוס תאוות נכריות ובהמיות המשחיתות אותם והמפסידות כוונת בריאתם. תדע שהרי יש בריות אחרות שהזיקם מפורסם כגון האפעה וכל נחש ושרף ועקרב וכן בעשבים הממיתין ולא נזכרו בכאן בעשות רושם נכר מהזיקן לפי שהוא ידוע אצלו יתעלה שאין טומאתן חמורה כל כך בהיזק הנפשות אשר לרפאותן יכוין בכל זה. וחתם הכל באומרו אני יי' אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ וגו'. כלומר השכל יחייב שראוי לכם להתקדש מכל השרץ השורץ ומשאר העניינים הפחותים בהם כיון שעיניכם הרואות כי קדוש אני ואני משתתף עמכם בהנהגותיכם ומשגיח על ענייניכם כמו שנתפרסם ממה שראו כל עמי הארץ כי אני יי' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות להם לאלהים ולמנהיג אשר מזה יתחייב והייתם

קדושים כי קדוש אני כי אי אפשר ההתמדה יחד בזולת זה. וכלל מה שכלל זה החלק ביארו באומרו זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרומשת במים ובכל הנפש השורץ על הארץ בשני ענינים. האחד להבדיל בהם בין הטמא והטהור מהם במותם. הב' להבדיל בין מה שהוא טמא וטהור לאכיל' וזה מה שרצינו אליו בזה השער.

שער סא

פרק א

יבאר ה' מיני פחיתיות הנמצאים בילודים ולתקנם באה כנגד ה' מיני טומאות וטהרתן ע"י הכהנים:

פרשת אשה כי תזריע וכל מראות נגעים

במדרש (ויקרא רבות פ' י"ט) קווצותיו תלתלים שחורות כעורב (שיר ה) ר' שמעון בר יצחק פתר קרא בפרשיותיה של תורה שאף על פי שנראות כאלו הם שחורות וכעורות לאומרם ברבים כגון הלכות זיבה והלכות נגעים אמר הקב"ה הרי הן עריבות עלי כמה דאת אמר (מלאכי ג':ד') וערבה ליי' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות. תדע לך שהוא כן שחרי פרשת זב וזבה לא נאמרו בבת אחת אלא זו בפני עצמה וזו בפני עצמה. ואיש כי יהיה זב. ואשה כי תזוב (ויקרא פ"ו):

[234]תוכן דעת הרב ז"ל הוא תחלה יאמר, כי חומר האדם הוא מטבעו חסר השלמות, ונוטה רק אל התאות הגופניות כמאה"כ, "כי יצר לב האדם רע מנעוריו." אך לא נוכל ליחס בעבור זה אל הי"ת שבראו, חסרון היכולת או העדר החפץ והרצון אצלו ית' להיטיב לברואיו, כי אם נאמין שכן חייבה חכמתו העליונה שיהיו בני אדם בעלי חומר חסר השלמות, יען כי רק באופן זה יושג התכלית הנרצית לו מהבריאה כולה, (כמו שהארכנו בזה בשער הקדום) וזה שאחז"ל על הכ' הזה "עלובה העיסה שהנחתום מעיד עליה", להורות בזה, כי כמו שרוע העיסה הזאת שהנחתום מעיד עליה תלוי רק בעצמה ולא בנחתום שלש אותה, כי באופן זה לא היה בעצמו מגלה מומו וחסרונו. כן רוע חומר האנושי וחסרונו הוא רק בעצמותו, ולא לחסרון בחיק בוראו ופועלו יחשב, אח"כ יאמר כי רוע החומר הזה הוא לחמשה סבות, הא', כי החומר בעבור היותו גוף גשמי וארצי, כמאה"כ "עפר מן האדמה," נוטה בטבעו אל תשוקות גופניות וגשמיות אשר הן רעות בעבור שהן מתנגדות אל נטיותיו הרוחניות [ואף כי בהולדו במזל רע יהיה גם חמרו רע לדעת הקדמונים.] הב' כי לפעמים אין שיווי וערך ראוי בין ליחיות הגוף השונות הנקראות בפי הרופאים בשם ארבע מרות וע"ז יולדו מזגים ונטיות שונות, המובילות את האדם הרבה פעמים להיות בעל תכונות ומדות רעות לסור מאורח המישרים ולחטוא מנתיבות הצדק, כי מי שהמרה האדומה גוברת עליו, הוא קל הדעת, פעם יחפוץ בזה ופעם בזה, ובלתי שוה ומתמיד בכל מעשהו, כי פעם יעשה טוב ופעם רע ואין לסמוך על דבריו, כי אין אמון בהבטחתו, אחרי שבכל שעה ישנה דעתו, דיבורו, רצונו, ומעשהו ככל העולה על רוחו ומי שהוא בעל מרה ירוקה, אף שהוא עומד בדיבורו, ולרוב גבור חיל ואוהב צדק ומשרים הוא, נוטה בכל זאת מאוד אל הכעס, וכאשר ימרה איש את פיהו יכעס עליו גם מהר, גם הוא נוקם ונוטר שנאתו, ועברתו ישמר נצח, ובעל מרה לבנה, כמעט לא יחוש על כל אשר יקראוהו, לא ישמח כאשר ירב חילו ואשרו וינוב בטובו, גם לא יתעצב כבוא אליו צרה ומצוקה ובעבור זה לא יחוש גם על דל ואביון, ועל עניים לא ירחם, כי גם ברעות זולתו גם בטובתם לא יהיה לו חלק, בצרתם לא צר לו, ובשמחתם לא יתערב, ומי שהמרה שחורה גוברה עליו, הוא עצב ודואג תמיד לא יארח לחברה עם רעיו ועמיתיו, כ"א בדד ישכון תמיד באהלו נאנח ונאנק על מר גורלו, ואם גם כסף וזהב וסגולת מלכים וכל אשר לו ירביון, ונר ההצלחה יהל על ראשו, יחשוב נפשו כאחד האומללים ומחמד עין כל אדם תתעב נפשו,

והונו ורכושו וכל קניניו מאפס ותוהו נחשבו לו ובעבור קשי יומו ומרי שיחו תמיד, ישנא גם זולתו את הזקן לא יהדר ואת הנער לא יחון כי כלם כאיובים נחשבו לו, ועי"ז יחדול מעשות תושיה בארץ לשחר טובת עמיתיו, (אפס רק לדעת החכמים הקדמונים תלוי שינוי טבע האדם מארבע ליחיות ומרות אלה, כי חשבו שכמו שבבעל המרה האדומה יד דמו האדום גוברת, כן תגבר יד הליחה הירוקה, בבעל המרה הירוקה, והליחה הלבנה, בבעל המרה הלבנה, והליחה השחורה, שהוא דם עכור שחור ולקוי בבעל המרה השחורה וע"כ כנו החכמים הקדמונים תכונת ומהות נפש כל האדם על פי מדותיו, בשם מזג, (משורש מזוג בדחז"ל מוזגין את הכוס, המורה על תערובת מים ביין חזק למען החליש כחו, ולעשותו עי"ז מוכשר לשתיה) ובלשון רומי טעמפראמענטוס, TEMPRAMENTUM מיישונג, יען כי חשבו כי לפי שינוי אופן מזג ותערובת ארבע המרות והליחיות השונות האלה בכל אדם תשתנה גם תכונת נפשו ומהותו מכל זולתו, ותהיינה מדותיו טובות או רעות, אם לא יהפכם ע"י לימוד והרגל בבחירתו החפשית לטוב או לרוע הפך מזגו וטבעו אבל החכמים האחרונים אומרים כי שינוי הטבעים אינו תלוי בשינוי מזג ותערובת הליחיות השונות, כי"א בשינוי מהות גידי בשר אדם, כי אם חזקים הם יהיו בעליהם חזקי כח ורוח, ואם רכים, יהיו קלי הדעת. ואם קשים הם, יהיו עצבים וכואבים, ואם רפים הם יהיו חלשים ורפי ידים אשר אין להם הרגש חזק מכל הנעשה סביבותם וחוצה למו, ויש מהם שמיחסים שינוי הטבעים לשינוי מהות הדם באמרם שאם חם הוא, טבע בעליו, ואם קר הוא, טבעו, אם קל הוא טבעו, ואם כבד הוא במרוצתו טבעו, וקצתם אמרו ששינוי הטבעיים תלוי בשינוי מהות עצבי עורקי וגידי דם האדם, ועוד דעות אחרות שונות בזה,] הג' מניעת החינוך הראוי בנעורי האדם, כי רוב בני אדם ילכו בנעוריהם אחר שרירות לבם לעשות כל אשר יעלה על רוחם מבלי מונע ומכלים בידם. ועי"ז יושחת טבעם ויוקבעו בהם מדות רעות ופחותות ע"י הרגלם הרע, הרביעי כי לפעמים ישכון האדם בחברת אנשים רעים וחטאים, וישמע דבריהם ויראה מעשיהם אשר לא טובים המה, וילמוד לעשות כמעשיהם, ועי"ז יושחתו לא לבד מדותיו ותכונותיו הנפשיות כ"א גם דעותיו ובחירותו, והחמישי כי לפעמים יתעה האדם בעצמו לחשוב דעות נפסדות ומחשבות זרות בעניני הדת והאמונה וממעין נרפש ומקור משחת זה יצאו מעשיו הרעים ומדותיו הפחותות - ועל העדר אחת מחמשה סבות רוע טבע האדם האלה בבחינה מה בכל אחד מהשלמים תלמידי ר"י בן זכאי רומז השבח שנתן לכל אחד מהם, כמו שמבאר הרב ז"ל והולך, כי מעלת ר' אלעזר בן הורקנס שלא שכח מאומה ממה שלמד כבור סיד שאינו מאבד טיפה, מורה שהיה טבע גופו בעבור הולדו במזג טוב זך צלול כאלו לא היה קרוץ מחומר המשותף לשאר בני אדם, וע"כ אמר ג"כ שהאושר המוסרי היותר טוב אשר עליו יתפלל כל אדם לעת מצוא הוא עין טובה, ר"ל שיהיה טבעו וחמרו טוב, באופן שלא יזיק בהבטתו לאחרים, כי כפי הנודע יזיק מי שטבע חמרו רע מאוד לזולתו אף בשימת עינו עליו לבד, כמו שהאריכו חז"ל ושאר מחקרי הטבע הקדמונים לספר בגודל היזק עין רע, עד שיש חיוב, ואף כי נחשים ארסיים, הממיתים בע"ח המובטים מהם רק בהשקפתם עליהם, וכל אדם אף אם טבע חמרו טוב, בכל זאת אם יביט בשנאה ובאיבה על זולתו מחרידו ומפיל אימה ופחד עליו, ומשבב לו כאב לב ועצב פנימי, ולפעמים תסבב ההבטה הזאת גם המיתה הפתאומית, כמו שספרו חז"ל "יהב עיניה ביה וקטליה." ואף כי בארצות החמות יקרה מאוד כדבר הזה [וכעין זה הבטיח החכם החוקר הטבעיי פליניוס דער עלטערע, ספר שביעי קאפיטעל י"ב ע"פ עדות שני חכמים נכבדים בזמנו, כי יש אנשים באפריקא אשר בהבטת עין אחת יכולים להוביש ולהביש העצים והעשבים ולהמית אנשים נשים וטף, וכתב ג"כ כי בתוך עם טריבאללעס אשר ישבו בימיו בארץ בולגאריין היו אנשים אשר לא יכול איש לעמוד נגדם, כי מדי ראו והביטו איש בעת כעסם המיתוהו בסקירה אחת, אף אם היה מהאנשים היותר בריאים וחזקים, וכן כתב גם החכם אויגוסטינוס, כי איננו רחוק להאמין אפשרות ההפסד הרב והנזק המסובב מעין רע, והנוסע הצרפתי דומאנט יספר כי הפרסיים היונים הערביים והטירקען יאמינו כולם, כי יש אנשים מלאי ארס אשר יוכלו להמית איש במראה עיניהם גם כל יושבי ארץ שפאניען יאמינו כמו שכ' חכם אחד צרפתי זה שבעים שנה, כי יש אנשים אשר יוכלו להמית זולתם, בהבטת שתי עיניהם, ויש אשר להם הכח הרע הזה רק באחת מעיניהם. ויספרו גם ממלך אחד אשר קרא לאיש כזה ויצוהו להביט אל אנשים אשר היו מחויבי מיתה - ויהי כהביטו עליהם, והנה קל מהרה ספו תמו מן בלהות, מכל אלה תבין לא לבד דברי הרב ז"ל בפנים הספר, כ"א גם מה שהפליגו חז"ל בנזק העין הרע עד שאמר רב (ב"מ ק"ז ע"ב) "צ"ט בעין רעה," ר"ל שכל חלאי ומדוי האדם מסובבים רק מעין הרע.] וע"כ חשב ר"א ג"כ עין טובה לקנין האדם היותר טוב, והפכו עין רעה להרע היותר גדול, ובמה שאמר על ר' יושע בן חנניה "אשרי יולדתו," הורה שאף שלא נזדכך חמרו כל כך עד שהיה נראה כר"א בן הורקנס, כאילו לא היה ילוד אשה בכל זאת היה מזגו מלידה ומבטן באופן נערך כראוי שלא היו קצת לחיותיו ונטיותיו גוברות על זולתן, וע"כ אמר ממנו "אשרי יולדתו," כי טוב מזגו גם על טוב מזג אמו אשר ילדתו וגדלתו מנעוריו על ברכי המוסר והמישרים, וע"כ אמר ג"כ שישתדל האדם להתרועע אל חבר טוב ויתרחק כפי היכולת מחבר רע, כי כמו שהחבר הטוב פועל על ידי ההרגל התמידי עמו והמופת אשר יתן תמיד לרעהו להטיב מזגו, כן יפעול החבר הרע להרע מזג רעהו, ועל ר"ש בן נתנאל אמר שהוא ירא חטא, ור"ל שאף שטבעו ומזגו לא

[234]אם טבע הבריאה הכין והזמין מצודים והרבה מכשולים בהם יוקשים בני האדם. מה רב טוב אשר גמל ה' לבית ישראל לגלות את אזנם להציל אותם מידם: הקודם העיד עליו הבורא בעצמו כשאמר (בראשית ח') כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואמרו חכמים זכרם לברכה (ב"ר פ' ל"ד) עלובא עיסה שהנחתום מעיד עליה שהיא רעה ואמרו (סוכה נ"ב.) הקב"ה קראו רע. ורוע העיסה הזאת הוא מה שתארו שלמה בכל דברי חכמתו אל רוע האשה המבישׁ' והזרה זונה ומנאפת כי כמה מגונה אשה רעה שיצר הרע הוא

היו נוטים תמיד אל הטוב, בכל זאת הוטבעו בקרבו מנעוריו יראת חטא ואימת שמים עד שהיה תמיד מתגבר על יצרו וכובשו תחת יד מצות אלהיו, מיראת העונש הכרוך בעקב החטא, וע"כ אמר ג"כ כי טוב הוא לאדם להיות תמיד גם בבחינה מוסרית "הרואה את הנולד," למען ישים תמיד אל לבו גודל הרע אשר ימשך לאדם בלכתו אחרי שרירות לבו הרע, ובהפך ימנע מהיות "לוה ואינו משלם אחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום" וכו', ר"ל שיסתפק בהנאות ותענוגי גופו ההכרחיים והראויים לו, ולא יצא מגדר השיווי להנות בעבירה יותר ממה שהורשה לו ע"פ חוק היראה והמוסר וטבע גופו ומזגו, בעבור שישים אל לבו, כי בזה מכלה גופו ושארו גם משחית נפשו הוא ומאבד מעלתה בענין רע, עד אשר לא תוכל עוד כבוא עתה לשוב אל האלהים אשר נתנה בטהרתה הקדומה, וידמה בזה למי שלווה מעות מאחרים לא למען התפרנס בהם כראוי למען יוכל להשיבם אח"כ עוד אל בעליהם, כי אם לפזרם ולאבדם במלאות צרכיו שאינם מוכרחים, עד שלא יוכל אח"כ לשלם נשיו, והנושה יבוא לקתת בגדו ולעבוט עבוטו, ואת ר' יוסי הכהן שבח שהוא חסיד, תואר מורה שלא לבד שלא למד מדרכי זולתו הרמים, כי אם השתדל תמיד להטיב כפי יכלתו דרכי האנשים אשר התהלך בתוכם לעשות עי"ז עמהם חסד אמיתי וע"כ אמר ג"כ, כי תמיד ראוי לאדם להדבק בשכן טוב ולהתרחק משכן רע כי עי"ז ילמד תמיד ללכת בנתיבות היושר ולעזוב ארחות עקלקלות ועל ר"א בן ערך אמר שהוא כמעין המתגבר, ר"ל שלא לבד שלא יתפתה להלכד ברשת הדעות הנפסדות, כ"א גם שכלו זך והולך ומתגבר תמיד על כל ספק ובלבול דעת, וע"כ אמר כי הקנין היותר טוב לאדם הוא לב טוב ר"ל שכל זך ההולך למישרים, (כי לב כינוי לפעמים אל השכל) והרע היותר גדול אשר ממנו ישתדל האדם להתרחק הוא לב רע, ויען כי החומר הטוב הוא בהשקפה הראשונה הקנין המוסרי היותר טוב ונבחר לאדם, כי הוא הנושא, אשר עליו וממנו ישאו כל התארים היקרים והיסוד אשר עליו נשען כל בנין השלמות כלו, וכמו שאמר החוקר "הנולד במזל טוב הוא טוב אלהי", ע"כ אמר ריב"ז שר"א בן הורקנוס שהוא בעל החומר הטוב מכריע במעלתו את כולם, אפס אבא שאול אומר משמו, כי בעבור היות גם החומר מסור ונתון תחת ממשלת השכל ואל כל אשר יחפוץ יטנו כמחז"ל "הצדיקים יצרם מסור בידם," אנו מוכרחים להודות כי רק הלב הטוב שהוא השכל הזך והצלול הוא הקנין המוסרי היותר נבחר מכולם, ולא החומר הטוב לבדו אם אין גם השכל הטוב אתו בחוברת, וע"כ ר"א בן ערך שהיה בעל קנין טוב זה הוא מכריע את כולם, אם גם ר"א בן הורקנוס בכף שניה עמהם, אח"כ יאמר הרב ז"ל, כי כמו שזכרו קצת החכמים, כי נשוכי הכלבים השוטים יראו במים צורות גורי כלבים, וכן כאשר יושם שתן הנשוכים האלה בכלי זכוכית יראו בתוכו כצורות אלה, ואמרו ג"כ כי האשה בנדתה בהביטה אל מראה זכוכית, ירשמו בו כתמים אדומים, אשר כל זה מורה ומאמת לנו, כי התכונות הנפשיות יעשו גם רשמים נכרים בדברים שחוצה להם, וכמו שנתבאר ג"ה למעלה שבעל חומר רע מסבב נזק והפסד אל כל איש אשר יביט עליו: כן גוכל לומר גם, כי כל בעלי שאר ארבעה מומי הנפש המוסריים שזכרנו למעלה עושים רושם מזיק על כל זולתם, להוליד רוח טומאה בכל הקרב אליהם ונוגע בם, וזה טעם כל מיני הטומאות, וע"פ הדברים האלה מבאר הרב ז"ל והולך כי טומאת הנידות והזיבות שהם דברים המוטבעים בטבע גוף האדם רומזים אל המין הראשון הכולל פחיתות גוף האדם וחמרו מצד עצמותו, וצרעת העור רומזת על פחיתות ורוע המזג, ותגבורת אחת מהלחיות על רעותיה, והשלישי הוא צרעת הראש והנתק, רומז על ההפסד הבא לאדם ע"י שיבוש דעותיו וטעות השכל באמונתו, כי בראשו מושב השכל, נגעו, וצרעת הבגד מורה על הפסד מדות האדם, המסובבות מרוע חנוכו והרגלו בנעוריו ללכת אחר שרירות לבו הרע, וצרעת הבתים רומזת על ההפסד הבא לאדם בעבור שבתו בחברת פועלי און, ובאהלי רשעים, ועל זה מורה גם המדרש שהחל בו הרב ז"ל, שאף על פי שהן שחורות וכעורות לאמרם וכו', ר"ל שכל אלה דיני טומאת נדות זיבות וצרעת מלבד היותן בעצמותן פחיתות וחסרונות גופו בני אדם רומזות גם על מומי נפשם וחסרוניהם המוסרים. הכלולות תחת חמשה סוגים, בכל זאת הן ערבות לפניו לבארם פה בתורה בכל חלקי פרטיהם, למען גלות בזה אוזן אנשים איך ירופאו מדוי ונגעי הגוף והנפש האלה, כי רפואת החולי היותר רע, והיותר מגונה ומכוער, היא ג"כ היותר יקרה ונכבדה. -

שטן הוא מלאך המות וגיהינם נמשלו בה (יבמות ס"ג:) וכבר אמרנו בתחלת השער הקודם שהחסרון הזה בעיסה וכל כדומה לזה לא היה חסרון בבורא ית' לא מצד יכלתו ולא מצד רצונו ולא מצד ידיעתו רק שאין מטבעה להיות באופן אחר. אמנם העיד על חסרונה לגלות ערותה ולהראות את בדקה בעיני בעליה כדי שלא יסמכו עליה ולא יבטחו בישועתה רק במה שיוסיפו אומן להשמר מפניה על פי ההזכרות הבאות בתורה האלהית ודי בזה התראה ואשמה רבה וכלימה לבלתי נזהר ממנה ונופל תחת ידה. ומעתה הנכשל במכשוליה והנצוד בחרמיה הוא רשע בעונו ימות המיתה הנפשיית שהוא רע ומר מהמיתה הגופיית לפי שהמיתה הגופיית היא טבעית לכל ואין המלט ממנה בשום צד. אמנם המיתה הנפשיית היא באה מצד הבחירה האנושית ולא יומת המת כי אם אל רוע בחירתו אשר מזה אם בעל דעת הוא מאנה הנחם נפשו. הוא מה שאמר שלמה בחכמחו ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה טוב לפני האלהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה (קהלת ז'). אמר כי רוע האשה הזאת הוא באמת מר ממות מצד שמצודי חרמיה יספיקו לגרום על החוטא המיתה הנפשיית לבלתי שמעו לקול מוריו עם היות הדבר בבחירתו עד שהטוב לפני האלהים יוכל להמלט ממנה בטוב בחירתו והחוטא לבדו ילכד בה ודי רע ומר ממות אשר בחטאו מת ורואה לפניו הרבה נמלטים מה שאינו כן במיתה הטבעית. ואולם מצודיה וחרמיה העצמיים עם הנלוים אליהם אשר בהם יוקש כל איש מצוק ומר נפש אמנם יראה שיפרדו לחמשה ראשים: האחד מטבע החומר והכרחיותו כי אחר שהאדם קורץ מחומר אף כי תהיה הרכבתו היותר נאותה שאפשר יש לו הכרעה טבעית אל החטא כמו שגזר שלמה במשפטו (שם) אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ורבן של נביאים שנאמר עליו (במדבר י"ב:ג') והאיש משה עניו מאוד מכל האדם וגו' נתפרסם עליו שחטא שלש פעמים (שמות ה' במדבר י"א שם כ') ואדון המלכים אם שאמר על עצמו (תהילים ק"ט:כ"ב) ולבי חלל בקרבי כבר חטא שנאמר עליו מדוע בזית את דבר ה' (שמואל ב י"ב:ט') גם שלמה בנו (מלכים א י"א:כ"ז) ורבים כמו אלה: והמין הזה עם שהוא היותר חלוש שבמזיקי החומר כבר יש לו שיעור יתפשט ענין האנשים אשר הם עליו בפחות ויתר מבלי שיצאו מכללו כי מזה נמצאו צדיקים גמורים וצדיקים בלתי גמורים ואם כן חוייב שימצא לו שני גבולים האחד היותר נאות שבו והשני היותר בלתי נאות. ושני הגבולים ומה שבינם בכללו רצוני בכלל האותות החומר ואמצעיותו וזה יתבאר עוד במה שיבא: השני מה שיהיה על הרוב והוא שלא יהיה המזג באותו השיעור מהשווי אבל יוסיפו ויגרעו בו חלקי היסודות קצתם מקצתם מהצורך ויולידו על

ידי כן תכונות פחותות בנפש מספרם הפשוט יהיה כמספר הליחות אשר בגוף האדם כי בתגבורת כל אחת מהם תתחלף דעתו מדעת תגבורת זולתה כמו שיבוא במה שאחר זה. והתגבורת ההוא איננה מניח לבעליו לחיות על השיווי במעשיו ולא קרוב אליו כי אם בכובד ובקושי אבל על הרוב יטה אחר רוע מזגו לאחת מארבעת רבעיו ועל זה נאמר אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה (משלי ו׳:כ״ח): השלישי מה שילוה לזה לרוב מלאכת האדם על פי תכונותיו אלה מימי הנערות בשרירות לבו ואין מוחה בידו עד שיוקבעו בו מדות פחותות ונפסדות ישער בהם קצת מעשיו או רובם ונמצאו חסרות ויתרות והיה הנזק ההוא גדול מאד ונוסף גם הוא על הראשון וילוה אליו ויתעצם עליו יום יום ולא יוכל עמוד ועל זה נאמר מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון (שם כ"ט): הרביעי מה שילוה לזה מסבות חצונות המרגילות האדם על אלו הדעות באופן שלא לבד תאוותיו יהיו נפסדות כי גם דעותיו ובחירותיו. כמו שיקרה זה ליושב במדינה רעה שחוקיה רעים וחטאים שעליהם נאמר (ישעיהו ה׳:כ׳) הוי אומרים לרע טוב ולטוב רע ועל כל אחד מאישיה (משלי כ״א:י׳) נפש רשע אותה רע וזה הענין נתפרס' בענין סדום כי שם ביארנו כי תכלי' ישרם וצדקת' היה מה שהו' חטא עצו' לרבי' וכמ"ש (שם י"ד) וחסד לאומי' חטאת. החמישי הקרוב אליו מהיות האדם קונה בדעות העיוניות סברות נפסדות ומשובשות ואמונות רעות ומקולקלו' נוגעו' בעצם האלהות ובנבואה ובתורה כי אם שיגדל עליהם מנעוריו או שהיו לנחלה לו מאבותיו או מן רבותיו כמו שהורישו צדוק וביתוס (אבדר"נ פ"ה) ושאר כיתי האפיקורוסים לבניהם ותלמידיהם. ועל זה המין יעד הנביא (ירמיהו ט״ז:י״ט) אליך גוי. יבואו מאפסי ארץ ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל. והנה המין הזה גם כן יחלק לאשר הם מינים מפורסמים ולחנפים נסתרים כמו שיתבאר להבא. אלה הם חמשה אבות נזיקין שהיכן טבע היצירה לפוקה ולמכשול לפני כל האדם ופשעים יכשלו בם והצדיקים המה יצילו את נפשם. והנה מה טוב ומה נעים כאשר יזדמנו אלו העניינים אל האנשים באופן טוב כי אז יהיו כל מעשיהם שלמים מבלי שום חסרון כי לא ינטו אל צד ההפך בענין רע. וכבר שובחו קצת החכמים מהיות אצלם אחת מהנה באופן שלם והיה להם כמוצא מציאה גדולה כמו שנראה מרבן יוחנן בן זכאי כמו שסופר במסכת אבות (פ"ב). חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הם וכו'. הוא היה מונה שבחן רבי אליעזר בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טפה רבי יהושע בן חנניה אשרי יולדתו רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא רבי יוסי הכהן חסיד ר' אלעזר בן ערך מעין המתגבר. ומהמבואר כי התואר שיתואר בו ר' אליעזר בן הורקנוס וענין שלמותו אינו רק מצד הענין הראשון וזה כי היותו על

השיעור ההוא מהעמידה על מה שלמד עד בלי הפסיד לו טפה הוא ענין אלהי מאד עד שנראה שלא קורץ מהחמר המשותף לכלל האנשים ולזה שבח לפי מהללו עין טובה שהיא ודאי ג"כ מדה אלהית לתת ברכה במושגחיו בשומו עינו עליהם לטובה כמוזכר בכל מקום בנבואות ובתורת משה כתוב לאמר (דברים כ"ו:ט"ו) השקיפה ממעון קדשיך מן השמים וברך וגו'. וגנה העין הרעה לפי שעם היות שכבר תזיק ההבטה באדם מצד ההשגחה כאשר יהיה שמגיס האדם דעתו מפני הבטתו ורום לבבו בענין המובט כי מזה אמרו (בבא מציעא מ"ב:) אין הברכה שורה לא בדבר המנוי וכו'. אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר (דברים כ"ח:ח') יצו יי' אתך את הברכה באסמיך ואמרו (שם ק"ז.) אסור לו לאדם לעמוד על שדה חבירו בעודו בקמותיו ולא הבדילו בין אוהב לשונא כי זה המין מהנזק אינו מבחין בזה אדרבה יותר מזיק בדברי האוהב או בענייני עצמו כמו שאמר (איכה ג':נ"א) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי. צא ולמד מאלישבע על דרך חכמינו ז"ל (רבו' ויקרא פ' כ') ומהמספר אשר ספרם דוד לישראל (ש"ב כ"ד) כמו שכתבנו בפרשת שקלים שער נ"ב עיין עליו. ומזה אמרו חז"ל (ילקוט מקץ רמז קמ"ח) שאמר הקב"ה בלוחות השניות (שמות ל"ד) ואיש לא יעלה עמך וגם איש אל ירא בכל ההר כדי שלא תשלוט העין בהם כמו ששלטה בראשונות. אמנם עקר היזק העין הרע הוא נמשך מרוע מזג המביט ומתכונתו הנשחתת ביציאתה משווי הטבע הנאות עד שיזיקו כיצוצי הבטתו כחרבות וחצים כמו שסופר מהב"ח שממית בהבטתו. ועל זה הענין הוא רוע המזג והפסד היצירה באנשים עד אשר ישחיתו את כל אשר יביטו ואל כל אשר יפנו ירשיעו וכל שכן אם נשתתפה בהבטה רוח רעה או איבה ושנאה ומזה הענין היה בלעם הרשע כמו שפרסמו חכמינו ז"ל עליו (אבות פ"ה) וכבר סופר בדבר חז"ל בכמה מקומות (שבת ל"ד.) יהב ביה עינא וקטליה כי ההבטה באיבה וכעס תטיל מארה והפסד בדבר המובט כל שכן כשימצא שם רוע המזג על זה האופן. מכל מקום ראה שהדרך הישרה שראוי שיכסף לו האדם ושיתפלל אליה כל חסיד לעת מצוא הוא עין טובה שירצה המזג הטוב האלהי אשר ממנו תמשך ההבטה הטובה וההשקפה המבורכת בכל הענינים עד שלא יבא אתו למושקפים ומובטים ממנו רק טוב כמו שהעין הרעה בזה הוא בהפך אשר ימשך אליה רעות רבות כמו שאמרנו. והתואר השני אשר תאר בו לרבי יהושע בן חנניה (אבות פ"ב) הוא מבואר שהוא מהענין השני וזה כי עם שהוא לא היה במדרגת הראשון שכמעט לא היה ילוד אשה הנה היה מחומר מתוקן בלתי יוצא מהשווי יציאה רעה ולזה מה שאמרו עליו אשרי יולדתו כי היה מרחם משחר ונולד במזל טוב ונאות וגם כי אמו אשר ילדתו היתה מאושרת בשיעור לאשר אותו (רש"י אבות שם מירושלמי)

כדרך שנאמר (משלי ל') המשא אשר יסרתו אמו ועל כיוצא בו הבריות אומרות אשרי מי שזה ילד אשרי מי שזה גדל. ולזה היתה היישרתו שידבק האדם אל החבר הטוב לפי ששתוף החברה הטובה יספיק לאדם כמותו להדריכו בדרך טובה וישרה כי על כן חייב להתרחק מהחבר הרע כי החברה הרעה תספיק להפסיק טבע האדם וטוב מזגו. אמנם ר"ש בן נתנאל היה על הענין השלישי וזה כי אם הוא לא היה טבעו ישר ומתוקן כראשונים וכבר היו לו קצת מדות נוטות מהשווי הנה היה לו אימת שמים והיה מתגבר על יצרו לכבוש תאוותיו ולצמצם מעשיו על פי התורה והמצות כדי שינצל מהעונשים המוטלים על החוטאים כמו שתארו בפירוש ירא חטא. ולזה אמרו שהראוי והמחוייב לאדם שיראה את הנולד וזה שבבוא עליו תוקף תאותו מכל חטאת האדם אשר יחטא מתגבורת אחת מהליחות כאשר אמרנו יראה מה שנולד לו ממלאת רצונו להווה עברה וזעם וצרה לעתיד ובזה יפרוש מן העבירה. וכמו שאמר (אבות פ"ב) הוי מחשב שכר עבירה כנגד הפסדה. ואמר כי ההפך מזה הוא לוה ואינו משלם ופירש הדבר באומרו אחד לוה מן האדם ואחד לוה מן המקום ברוך הוא כי אומרו לוה ואינו משלם הוא עלהנהנה מן העבירה שהוא כלוה אשר ישא עליו משאת מאומה ולא יזכור שסופו לשלם מגלימא דאכתפיה אמנם הירא חטא לא ילוה. אמנם רבי יוסי הכהן שובח מהענין הרביעי וזה כי אין צריך לומר כי הוא לא היה מכלל בני המדינה אשר חוקיה רעים להטות לבב האנשים לרעות אבל שהיה בהפך ולזה תארו בחסיד וטוב עם אנשים כי החסידות הוא ההנהגה עם הזולת על צד היותר טוב. ולזה אמר שהדרך הטובה שידבק בהם אדם לקנות בה תכונות טובות ומדות ישרות הוא להיות יושב עם שכן טוב כי הוא עצמו היותו חלק ממדינה חסודה וישרה בחוקיה ונמוסיה ולהרחיק השכן הרע לסבה עצמה כי הנה על ירושלם בשלותה נאמר (ישעיהו ל"ג:כ"ד) ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון ובקלקולה (ירמיהו ט':א') מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי וגו'. והנה רבי אליעזר בן ערך שובח מהענין החמישי ולזה תארו מעין המתגבר כי אין צריך לומר שהוא לא יתפתה אל רוע הדעות באמונות האלהיות ולא בזולתם אבל שכבר היה שכלו זך ונקי ומתגבר על כל ספק ובלבול שיעמדו לפניו ומאיר ומיישיר לכל נבוך הישרה מתמדת בלי הפסק ולזה מה ששבח לב טוב כי ממנו תוצאות חיים וכן הוא באמת דרחמנא לבא בעי ואשר לבבו שלם עם אלהיו הוא שלם בכל כי הוא דבר שהכל בו הוא יתן חכמה ממנו רוח דעת ויראה. ממנו כל מדה טובה. וכן ההפך מהלב הרע כי הוא מבלבל את הכל. וראה נפלאות ממה שאמרנו על זה. הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מחזנים ורבי אליעזר בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כלם.

אבא שאול אומר משמו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואלעזר בן הורקנוס אף עמהם ורבי אלעזר בן ערך בכף שניה מכריע את כלם. וזה דמעיקרא סבר שהעיקר בכל אלה העניינים לשלמות האדם הוא היות האדם על טבע שלם מצד חומרו כי הנושא הוא היסוד אשר עליו ישען כל הבנין. וכמו שאמר החכם הנולד במזל טוב הוא טוב אלהי ולזה אמר שאם יהיו כל חכמי ישראל וכו'. ואלעזר בן הורקנוס שובח בהיות חומרו על זה השיעור מהיותר טוב שיכריע את כלם. אמנם אבא שאול אמר משמו כי כשיושקף בטוב הנה הענין החמישי והוא טוב השכל ויתרון מעלתו עולה על גביהן כי על דרך האמת החומר מסור ביד השכל ונמכר לעבודתו וכמו שאמרו (ע"א ה'.) הצדיקים יצרם מסור בידם ואמרו ז"ל (נדרים מ"א.) דדא ביה כולה ביה ובמערבא אמרו (ויקרא רבו' פ"א) דעת חסרת מה קנית דעת קנית מה חסרת ולזה אמר אבא שאול משמו שאם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנוס אף עמהם ואלעזר בן ערך בעל הלב טוב בכף שניה מכריע את כלם וכמו שגזר על דבריו רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם כי ודאי טוב השכל הכל תלוי בו בלי אמצעיות כמו שכתבנו בשער נ"ח והוא מושל בכל. ואולם עקר הכונה בכל זה להורות כי הדברים האלה כלם ככתבם וכלשונם נזכרו ונעשו בפרשיות אלו אשר לפנינו המדברות בענייני הטומאות המתחלפות לזכרים או לנקבות ואופני תקוניהם וכל דיניהם אם בבקורם ואם בהסגרם והחלטם וטהרתם כלם נזכרו ונפקדו במספרם כמשפטם. כי מהידוע שכל אחד ממיני הפחיתיות אשר זכרנו שנתעתדו לפנינו מתולדותינו הם הממציאים לנו ומקילים בכחם זוהמות וטנופים בפנימיות הנפש מטמאים ומשקצים אותה כל אחד לפי רשעתו וטומאתו יולידו בדמותם וצלמם חוץ לנפש רשמים טמאים ומטונפים כל הנוגע בהם יטמא כפי טומאתם על דרך שנאמר (תהילים ז':ט"ו) הנה יחבל און והרה עמל וילד שקר (איוב ט"ו:ל"ה) הרה עמל ילד און וגו' וזולתם. ונלמוד מהמפורש ומפורסם אצל הכל והוא מה שזכרנו ראשונה מבעלי העין כי מרוע תכונתם יצאו רשמים מזיקים ומשחיתים בכל אשר יפנו היזק והשחתה נכרת לא נוכל להכחישה לחוזק הנסיון בה וכבר זכרו החכמים כי האשה בנדתה תרשום בהבטה כתמים אדומים במראה הזכוכית. וכבר היה ממנהג הראשונים שתסגר ותסתתר כל ימי טומאתה לבל תראה ובל תמצא לדבר עם האדם ולא להסתכל בו כמו שכתב הרב המורה בפרק מ"ז ח"ג. גם הרמב"ן ז"ל על לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי (בראשית ל"א:ל"ה) וגם אמרו (רמב"ן חקת) כי נשוכי הכלבים השוטים יראו במים צורות גורי כלבים גם יראו לכל הנשוכים בשתן בכלי הזכוכית. וכל אלו העניינים נפלאים מאמתים שהתכונות הנפשיות יעשו

רשמים נכרים חוץ לנפש להוליד מהם רוח טומאה או טהרה בנוגע בהם או הקרב אליהם וזה טעם כל מיני הטומאות. וכמו שמוכיח על זה מאמר רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו (במדבר רבו' פ' י"ט) חייכם לא מת מטמא ולא פרה מטהרת אלא כך אמר הקדוש ברוך הוא חוקה חקקתי גזירה גזרתי וכו'. כמו שיתבאר עם הראוי להלוה אליו בפרה אדומה שער ע"ט ב"ה. ועל פי הדברים האלה אומר שעם שהוא ידוע שהעניינים האלו החמורים מהטומאות והנגעים ויותר מהמה בנגעי הבתים והבגדים הם דברים יוצאים מהחוק הטבעי והם דברים עמוקים ונסתרים שאפילו הדינים שלהם הם הם עמקי תורה וסודותיה כמו שאמר החכם (אדר"נ פ' כ"ה) שלמד שלש מאות הלכות בבהרת עזה מ"מ לא נגרע לקחת מהם התועלת אשר תשיג ידינו להישיר אותנו אל שלמותנו. וזה שהטומאות הנזכרות בשתי הפרשיות האלו ימצאו על חמשה סוגים כמספר הענינים שהיינו עליהם במה שקדם. האחד הטומאה המיוחדת לאשה מהנדות והזיבות ממקור דמיה ויכלול זבות האדם שאם הוא מענין אחר מ"מ בענין הטומאה משפט אחד להם וכמו שאמרו במאמר שזכרנו ראשונה שהרי פרשת זב וזבה לא נאמרו בבת אחת וכו'. והשני הוא צרעת העור הנחלקת לד' מראות נגעים בהרת ושאת שחין ומכוה כמו שהן ידועות מספור פרשיותיהן. והשלישי צרעת הראש הנחלקת גם כן למקום שער ולמקום חלק. והרביעי צרעת הבגדי'. והחמשי צרעת הבתים. והנה המספר הזה מהסוגי' עם חלופי טבעיה' יעירו אזנינו ויעידו לפנינו שהמה אלה סוגי הפחתיות בעצמם אשר זכרנו.

[235]וכאשר נסתכל וכו' תוכן דעתו הוא, כי בחמשה סוגי הטמאות שנזכרו בפרשיות תזריע מצורע יש ד' מדרגות, כי הנדות והקרי לעתים הם מהכרת טבע האדם, והזיבות באיש ובאשה בלא עת נדתה, היא חולי הבא ממותר הטבע, ר"ל כי רק כאשר תרבינה בעבור חולי או שאר סיבה לחיות אלה בגוף האדם יותר מהראוי והמנהג הרגיל, תצאנה לחוץ בהכרח, כי לא יוכל עוד לסבלן בתוכו וכל מיני צרעת העור והנתק הם באים מטעות הטבע, ר"ל כאשר יקולקל ד"מ סיבוב הדם ותקופתו הראויה ע"פ חוקי הטבע בכל האיברים, או כאשר יסתמו מהעדר הרחיצ' והנקיה נקבי העור, ויסכרו מעיינות הזעה אשר לא תוכל עוד לצאת החוצה אז יעכר הדם ויולדו שחין אבעבועות או שאר מיני צרעת בעור האדם או בראשו, וצרעת הבגדים והבתים היא כנגד הטבע, ר"ל יוצאת חוץ לגדר הטבע, (כאשר יורה על זה מאה"כ "ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם", ר"ל שדבר זה הוא רק עונש נסיי בארץ ישראל ולא בשאר הארצות ועיין מזה רמב"ם סוף ה' טומאת צרעת,) וכמו כן יש גם בהנהגת האדם בבחינת מזונתו ד' מדרגות, כי יש מסתפק רק במאכל ובמשת' ההכרחי, ויש שיחפוץ כבר במותרות, במטעמי' ומעדנים אשר יטעמו לחכו, ויש שיתע' בעבור זה לאכול גם שאר מאכלים, האסורים מפאת התורה, אבל אינם מתנגדים לטבע האדם ויש אשר בחלותו ישתגע לאכול כפראים במדבר גם מה שמתנגד לטבע האנושי כפחם ועפר ובשר חי ודומיהם. וכן הוא גם בבחינת הנהגת האדם המוסרית בכלל, כי נטית לבו ותאותו הטבעית אל הצרכים ההכרחיים יביאוהו אל בקשת המותרות, והמותרות אל השחתת דרכו וקלקול מדותיו, ולמען הצדיק מעשיו הרעים האלה יבוא בסוף, גם לשבש דעתו ולעות משפט שכלו לקרוא לרע טוב ולטוב רע.. [וכעין זה כתב גם החכם דאקטאר יענוש בספרו קולטור= געשיכטע דער מענשהייט, חלק ג' כי מדרך בני אדם להיות תחלה במעמד הטבעי, ולא יסתפקו במלאות רק צרכיהם ההכרחיים, וכאשר יוסיפו דעת וירבו לשבת יחדיו בחבר אנושית יעשו מדינים, ואז ישתדלו להטיב מעמדם הטבעי, ולהנעים חייהם על ידי התענגם גם בתענוגים מותרים, והנאות בלתי הכרחיות לקיום גופם אשר ימציאו איש לרעהו בשבתם יחד, אבל בכל זאת ישארו עוד בדרך הממוצע ובגדר השיווי והראות אפם ברבות הימים יפרצו אח"כ גם גדר השיווי ויצאו בבקשת המותרות חוץ לגבול הראוי עד שישחיתו ע"י זה דרכם עלי ארץ,

[235]וכאשר נסתכל עוד בהם נמצאם על ארבע מדרגות. האחד והיא הנדות והקרי הנכללות במאמר אשה כי תזריע וילדה זכר וגו' היא מהכרחיות הטבע. והשניה אליה אשר היא ממינה והיא טומאת הזבות בכלל היא ממותר הטבע. אמנם השלישית שהיא כל מיני הצרעת והנתק היא מטעות הטבע ושבושו. והרביעית שהוא שני מינים צרעת הבגד והבית הוא כנגד הטבע ללמד שהראשונה היא התחלת כלן וסבתן. המשל הכרחיות המאכל יביא אל החטא במותרות ממנו והחטא ביתרון ממנו יביא לידי החטא בשבוש ובאיסור בו מפאת התורה עם שאינו חוץ מהטבע האנושי'. אמנם השבוש בזה יביאהו לחטוא בדברים זרים ומכוערים יוצאים מהטבע האנושי כאכילת הפחם והעפר ובשר חי וכיוצא מהדברים היוצאים מההקש האנושיי ונכנסים אל גדר הבהמיות. והקש הזה בחטא האדם אשר יחטא בדברים התוריים אם מהמעשים והדעות כייצר לבו מטבעו אל ההכרחיי מהדברים יביאהו אל היתרונות ומהיתרון אל הקלקול אם במעשים מכוערים ואם בדעות משובשות כמו שיבא זכרונם על סדר הנגעים. וזהו מה שרצינו אליו לביאור הקודם ממשפטינו:

אמנם הנמשך הוא מה שנתבאר עם זה הגמול שגמלנו האל יתעלה כל טוב באשר הראנו את כל אלה וכעת אשר השמיענו כזאת להעיר את לבבנו לגלות את אזנינו כדי שנשמור לנפשותינו שלא נלכד במכמורות ההמה הפרושות לידי מעגלינו אשר דרכי שאול דרכם ונתיבות מות נתיבותם ויסבול שעל זה אמר המשורר לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם נפשנו כצפור נמלטה וגו' (תלים קכ"ד). ירצה שיאמר ישראל וישמיע קול תודה לפניו לאמר לולי ה' שהיה לנו בכל ענייניו אלה לא נוכל להתיצב בשום פנים וחזר ואמר בקום עלינו אדם לכוין אל הדברים המתקוממי' עלינו מצד שאנחנו אדם ממה שיתקומם האדם על נפשו או אנשים זולתו ואמר אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו על היות אלו הענינים על האופן רע ובלתי נאותים אלינו כי אזי עבר על נפשינו המים הזדונים אשר לא נוכל מלט אמנם ברוך ה' שלא נתננו טרף לשיניהם במה שהזמין והכין לנו רפואה ותקון אל כל מכותם על הדרך שאמרנו אם מענין הראשון שכבר שם טבענו היותר שוה שבנמצאים המורכבים עד שנמצא במיננו רבי אליעזר בן הורקנוס וחביריו הנמשלים לבני אלהים. ואם אל הענין השני הזמין ההורים

וכאשר תרבה רעתם ויורגלו במעשיהם המתועבים ישתדלו אחר כך גם להכחיש חוקי המוסר והמישרים ולעקל משפט שכלם בבחינת הרע' והטוב המוסרי, עד שיתברכו בלבבם לאמר, כי כל זה לא יחשב להם לעון ומרי, כ"א בצדק ובמשפט יוכלו ללכת אחרי שרירות לבם הרע, ומעמד מוסרי זה קרא בשם, "מאראלישע זאפיסטיק", ר"ל עוות משפט שכל האדם לאמר לרע טוב, (כמו שאמרו חז"ל "הרשעים מושכים שכלם אחר מדתם") וקורות העמים הקדמונים היונים והרומיים וקצת יושבי הארצות גם בזמנינו אלה לעד על זה-]

הטובים והמלמדים הישרים כמו שהיה ענין אומרם רבי יהושע בן חנניה אשרי יולדתו. ואל הענין השלישי מוסרי התורה ותוכחותיה ועונשיה כמו שעל זה נאמר רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא. ואל הרביעי הכין לפניהם הדרכת החשובים וקבוץ המדיניות הטוב והמאושר מהאנשים החסידים כמו שעל זה נאמר רבי יוסי הכהן חסיד ועל החמישי מה שהזריח עלינו אור השכל המכריע את כלם כמו שהיה ענין ר' אלעזר בן ערך וחביריו והנם מועטים. כי כל אלו הם עניינים עשאם האלהים זה לעמת זה להציל הטרף ולהוציאו משיני האריות האלו המזיקים ועם זה נפשינו כצפור נמלטה מפח יוקשים המוכן לפנינו כי בעזרתו וחסדו הפח נשבר ואנחנו נמלטנו ומעתה עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ (תהלים שם) ונבא אל ביאורם אחד לאחד למצוא חשבון ודעת. ואולם הסוג האחד שהוא טומאת הנדות והזיבות באשה שממינו הוא הקרי והזבות באדם אין ספק שרוב עקר הדברים האלו מתחייבים להכרח תולדותם עד שכבר יחשב למום האשה שאין לה אורח כנשים וכמו שאמרו (כתובות י'.) כל אשה שדמיה מרובים בניה מרובים: והקרי לאדם הוא גם כן מהכרח תולדתו גם הבא מאליו כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא בהרהור הלב המביא לידי טומאה רק השרידים אשר הגיעו למעלה עצומה מהחסידות כמ"ש ז"ל (חולין מ"ד:) על מאמר (יחזקאל ד':י"ד) הנה נפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה וכבר נחשב לאלישע לקדושה שלא נמצא קרי בסדין שלו (ברכות י':) והרי שהסוג הזה מהטומאה חוייב למין האדם מהכרח חמרו ואפילו שיהי' על תכלית השווי וטוב המזג שבאפשרותו. אמנם לפי מה שאמרנו שאפילו ביותר שוה שבהם יש יציאה מה יעתק בה האדם מתכלית הטוהר והנקיות אל חטא מה. ושהיציאה ההיא יש לה רוחב והתפשטות בו יתחלפו מדרגות האנשים הצדיקים אשר תאות שתוגבל בין שני גבולים כמשפט כל מרחק המתפשט באורך או ברוחב לזה נחלקה הטומאה היוצאת מזה הסוג לשני מינים. המין האחד הנדות שהוא כנגד הגבול הראשון היותר נאות והזבות כנגד הגבול השני אשר בקצהו כי טומאת הנידות הוא טומאה קלה מצד שנמשכה מתכונה מחוייבת בנפש בעליה מתולדותה ולהכרח תכלית מציאותה עד שכבר יהי' טבע דם הנדות באשה קרוב לטבע הקרי שבאדם כי משני העניינים יתהוה הולד וגם נמצא אומרם (נדה ס"ו.) דם חמוד ולזה הקלו (שם ס"ח.) בענין טהרתה במה שאינה צריכה רק שתפסוק בטהרה לסוף ז' ימים ואעפ"י שהיתה שופעת כל שבעה מיד תטהר ירמוז שנמשכה זאת הטומאה מכח חלוש ונקל כי אף עפ"י שימצא תמיד עם האדם לא ימנע אותו מטהרתו כשיפסוק ממנו בסוף ימיו הקצובים לשבע עשיריות כמנהג. אמנם הזיבות הוא טומאה חמורה צריך להמתין אחר ההפסק

עוד שבעת ימים נקיים (נדה ע"ג.) לרמוז שהיא יוצאה מתכונה רעה וחזקה ישארו רשמיה בנפש ההיא ימים רבים ושנים אשר צריך בהם להשתדל בהרחקה והפרישות ממנה זמן שוה לחיי האדם כלומר שראוי שיהא נבדל ונשמר ממנה כל ימיו. וכבר באו בין שני הגבולים דיני זבה קטנה (שם) הנקראת שומרת יום כנגד יום והיא אשר לא תראה באחד עשר ימי הזיבות רק יום אחד או יומים והם ענין המדרגות הנמצאות בין שני אלו הגבולים. והנה במקום אשר יאמר סדר פרישות הנדה ואופן טהרתה וכפרתה שם נאמר וביום השמיני ימול בשר ערלתו כי הוא תקון החומר לזכר מזוהמתו של נחש הקדמוני וכמו שאמרו (יבמות ק"ג:) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן מהם. נראה שכבר התחילה להתמעט אלא שלא פסקה לגמרי עד המעמד ההוא ובמה התחילה ההפסקה רק במילה כמו שכתבנו במקומה. ואחשוב כי מהראוי היה שיסודרו בתור' שני מיני טומאות אלו סמוכים ותכופים זה לזה כמו שכתבנום. אמנם ראה להרחיקם תכלית ההרחק ולכתוב האחד תח ת כל הטומאות והשנית בסופן כדי להעיר אותנו הערה נפלאה תועיל מאד להזהר ולהשמר מכל שאר הטומאות והוא להודיע כי לפי המנהג הטבעי וגם על הדרך התוריי יש להתחלת היצירה מבוא גדול להטמא בכל אבות הטומאות אשר יספר ותולדותיהן או להשמר מהם כמו שאמרנו וכמו שאמר הכתוב (משלי כ"ב:ה') צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם ואם ישמר האדם מהמותר יהי' נזהר ונשמר מכולם כי ההתחלה יותר מחצי הכל ולזה סדרתם החכמה האלהית בין שני מיני הטומאות האלו אשר הם מצד ההתחלה. ושם הא' בתחלה והאחד בסוף כי הם הקטבים שעליהם תסובנה כל שאר הטומאות והטהרות כולן שאם ישמרו בהם ויטהרו מהן כראוי כבר יהי' הרע במיעוטו בנמזגים מהם ולא יצאו מכלל הענין הזה שאמרנו בסוג הזה הראשון. ואם לא כבר יצאו אל יציאות יותר חזקות ויקבלו הנזקים והרעות אשר יזכיר משאר הטומאות היותר חמורות והיותר מגונות. והנה לפי לשון דברי חכמים וחידותם (משלי א':ו') המפורסמת בכתבי הקדש זה הענין עצמו נרמז יפה בדברי משפטי היולדת בתחלת כל העניינים הללו:

[236] תוכן דעתו, יען כי השלם אשר בו ימשול השכל על הגוף הוא במדרגת זכר, תחת כי הבלתי שלם אשר בו ימשול החומר ותשוקת הגוף על השכל, הוא במדרגת נקבה, ע"כ רומזים שבעת ימי טומאת האם בלדתה זכר על שבע שנות כל אדם, הראשונים בימי חייו. שבהם הוא בקטנותו וילדותו עוד חסר הדעת וטהרת השכל, ושלשים ושלשה ימים אשר בהם תשב על דמי טהרה, שהם ממוצעים בין טהרה לטומא', כי בכל אלה בכל קודש לא תגע, רומזים על ל"ג שני חייו הממוצעים, אשר בהם יוסיף תמיד חכמה ודעת עד הוותו בן ארבעים לבינה שאז הוא מגיע לטוהר שכלו ושלמותו הנפשית, אפס י"ד ימי טומאת יולדת נקבה וס"ו ימי דמי טהרה אשר בהם איננה טהורה עוד לצמיתות עד שתוכל לגעת בקודש רומזים על היות ימי הילדות והבערות של איש שהוא בלתי שלם בתולדתו כפולים, ועל היות שכלו כל ימי חייו, אם גם בגבורות שמונים שנה יחיה, בלתי טהור לצמיתות, הבאת

[236]אשה כי תזריע וילדה זכר ירצה שהיה המולד טוב ונאות אל זכר ירצה אל פעולות השכל המכונות אל הזכרות בכל מקום הנה לזה תבא בו צורה נכבדת ושלמה יגבלו ימי טומאותם במספר מועט מהימים והם שבעה לבד כימי נדת דותה כלומר שא"א מבלי שיהיה הנוצר היותר שלם בתולדת האנשים שבע שנים משני חייו נטרד בטירוף הקטנות והילדות בלתי מתעורר בו הכח השכלי שיעור שיספיח לשלמות מה ולזאת ההשערה אמרו חז"ל (כתובות ס"ה:) שהאדם חייב לזון בניו הקטנים עד סוף שש שנים כי כשקרבה שנת השבע כבר יש לו התחלות המעוררות מעצמו והיא זמן הפעוטות (גיטין נ"ט.) וגם כן אמרו (כתובות נ'.) בר שית קבל בציר מבר שית לא תקבל כי דרך חז"ל (יומא פ"ב.) להקדים החנוך שנה או שנתים ואמר וביום השמיני ימול בשר ערלתו כי נוצר כזה כאשר יעברו עליו מספר השבעה מיד ימול בשר ערלתו ושלשים יום ושלשת ימים שיושלמו לו מהשנים עד מלאת לו ארבעים שנה בדמי טוהר המעשים ההגונים אבל מידי קצת ההרהורים וקיצור ההשגות בעיוניות לא יצא כי עדיין אע"פ שהוא דם טהור מ"מ דם הוא. אמנם אחר הארבעים כבר יוכל ליגע בכל קדש ולבא אל מקדש אלהיו עד היותו כאלהים יודע טוב כענין רבי אליעזר בן הורקנוס וחביריו (אדר"נ פ"ו) כנזכר. אמנם אם נקבה תלד יהי' הזמן הטומאה כפלים והוא מה שיהי' על זה הטבע כללות האדם שרוב בני הדורות כלם נקבות ודרך כלל הוא שעיר פרא אדם יולד (איוב י"א:י"ב) ושלש עשרה שנה מרדו משני חייהם הראשונים ובארבע עשרה שנה בא אור השכל להופיע עליו ואז הוא בר מצוה (אבות פ"ה) ובר עונשין אל בית דין של מטה כמו שרמזוהו חז"ל באומרם (פסחים ב'.) אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר כאשר כתבנו בשער נ"ט. ולזה וטמאה שבועים כנדתה ועל זה הדרך ישב ס"ו יום על דמי טהרה שהוא סוף ימיו שנאמר (תלים צ') ואם בגבורות שמונים שנה. ועל דרך שאמר (משלי כ"ב:ו') כי יזקין לא יסור ממנה. ועם זה העצה היעוצה כי כמלאת ימי טהרה לבן או לבת יופלג ההשתדלות להביא את חטאתו ואת טולתו לכפרה באופן שיכשיר עצמו לפני מותו ויכפר עליו השם ותטהר העיסה הזאת ממקור דמיה זאת תורת היולדת לזכר או לנקבה על הדרך שזכרנו ועם שהוא דרך משל הענין הוא אמיתי מאד ומסכים יפה אל הכתובים ואל מה שימשך מהדבור לפי הכוונה. ונבא אל העניינים הנמשכים אל תלדת הנקבה אשר מהם הוא הסוג השני שהוא טומאת הצרעת אשר בעור הבשר כי היא ודאי באה משבוש הטבע ובלתי שווי הליחות אשר מהם נתיסד ונבנה האדם ולזה

כפרת' במלאות ימי טהרה לבן או לבת תרמוז, כי כמו שהשלם בהגיעו לארבעים שנה בהיותו איש דעה והשכל צריך להתקדש למדי ולשוב אל אלהיו ולכפר בזה על שגגתו אשר שגג עד עתה בימי נעוריו, כן יצטרך גם הבלתי שלם לשוב עכ"פ לפני מותו אל ה' בטרם יחשוך אור שמשו ונר חייו עליו ידעך, ובשרו יובל לקבר.

היו מספר פרשיותיה על ארבע מראות נגעים כנגד הד' ליחות כי ארבעתם תתחלפנה לפי התחלפותם כי ממה שיראה שהבהרת תתילד מהלבנה כאומרו ואם בהרת לבנה היא הכרת מראה ענתה בה. והשאת מהשחורה כי לתגבורת יסרר העפר היה ממשותה נשא וגבה מזולתה. והשחין מתגבורת הדם. והמכוה מהאדומה שהיא חמה ויבשה. ולזה מצינו שבאה טומאת נגע צרעת הגוף בעונש ארבעה גופי עבירות הבאות מפאת תגבורת כל אחד ואחד מהיסודות בפני עצמו אמרו (ערכין ט"ז.) שהיא ראוי' לבא על גסות הרוח שהוא מתגבורת יסוד האויר כי גבה עינים רחב לב ישנא הש"י ולא יוכל שאתו וכמו שאמרו חז"ל (שם ט"ו:) לבקרים אצמית (תהילים ק"א:ח') כמה דאת אמר (ויקרא כ"ה) לצמיתות ותרגם אונקלוס לחלוטין ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט (מגילה ח'.) ומהמין הזה היתה צרעת נעמן (מלכים ב ה':א') אשר היה שר צבא לבן הדד הרשע הוא מלך ארם אשר הגיס את דעתו לדבר על ה' תועה לאמר (מלכים א כ':י') כה יעשון לי אלהים וכה יוסיפון אם יספוק עפר שומרון לשעלים אל העם אשר ברגלי ועוד המריד בגאוה וגודל לבב לומר אלהי הרים יי' ולא אלהי עמקים ומה גם עתה במעשה הזה שאפילו שאמרה הנער' (שם ב' ה') אחלי אדוני לפני הנביא אשר בשומרון אז יאסוף אותו מצרעתו הנה הוא בגובה אפו בל ידרוש ממנו בדרך בקשה ותחנה אדרבה לא חשש אליו אלא שכתב אל המלך כמצוה אל אחד מעבדיו לאמר ועתה כבא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו עד שחלשה דעתו של מלך ישראל לאמר אך מתאנה הוא לי ואין ספק כי כעבד כאדוניו היה נוהג בשגעון הגאוה וגסות הרוח כי עם סבלו החולי העצום ההוא לא בא אל בית הנביא להביא תחנוניו לפניו ולא הסביר לו פנים אבל חשב שהוא ילך לרגליו ויעשה כרצונו ועריין אולי ישא פניו אמנם הנביא בהרגישו כי הצרעת עמד במקומה הראוי ע"פ מדתו הפחותה הזאת הנה לקנאת ה' צבאות ולקנאת המלך גבה לבו בדרכי יי' לענות כסיל כאולתו. ואמר יבא נא אלי וידע כי יש נביא בישראל (שם) ואע"פ שבא לפתח ביתו בפרשיו וברכבו לא יצא אליו אבל שלח לאמר לו הלוך ורחצת שבע פעמים וישב בשרך לך וטהר עד שקצף עליו נעמן ולא חשך פיו ולשונו מהגיד עונו ומגלות ערותו כמה שאמר הנה אמרתי אלי יצוא יצא כי הוא היה הענין הראשון העימד נגד נגעו. והשני שהוא חשב כי הנביא לא ירפאהו בדבר שיש לו מבוא ברפואות בדרך הטבעי רק ע"ד התפלה לאלהיו ולזה אמר ועמד וקרא בשם אלהיו והניף ידו אל המקום ואסף המצורע ירצה כי במה שילחוש על המכה ויניף ידו עליה לבד ירפא שאם היה ממשות ברחיצה הלא טוב אמנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ בהם וטהרתי ואף גם בזאת דבר בגובה רוח

כי מה לו ולכל מימי ישראל שהוא מחרף אותם. אמנם עבדיו השיבו לו כהוגן. באמרם לו על פי דרכו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ וטהר ירצה כיון שהוא צוה לרחץ שבע פעמים דבר גדול הוא וחוץ למנהג הטבע כי הטבע לא יקפיד על המספר שיהיה זה או פחות ויותר ולזה ראוי לך לעשות. ואף כי אמר אליך רחץ וטהר ואין מכח הטבע לטהר הצרעת ולרפאתו ברחיצה לבד. והטיבו בכל זה כי תנאי התנה הקב"ה עם הטבע (ב"ר פ"ה) לתת לו מקום בעניינים הנסיים עד מקום שידו מגעת אמנם כאשר עשה ע"פ דבריהם ורחץ וטהר אז נכנע לבבו הגאוה והכיר כי כל אלהי העכ"ום אשר הם מתגאים בהם תוהו המה מעשה תעתועים ולו ית' יאתה ואמר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם וגו'. כי זאת היתה הודאה שלמה משני הצדדים לא נזכר כמוה בזולתו מהבאים לכלל דעת ה' אלא שיש בזה צד מהעיון והוא שאם נאמר שיתרו חסר מחק הודאה זו באומרו (שמות י"ח:י"א) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים ויש להפלא איך נפל בחסרון הזה עצמו דוד מלך ישראל באומרו (תהילים קל"ה:ד'-ה') כי אני ידעתי כי גדול ה' ואדונינו מכל האלהים אלא שהאמת בזה כי מאמר ה' מכל האלהים הוא שוה לאומרו (דברים ד':ל"ה) אין עוד מלבדו כי גודל האלהות אינו רק היותו סבה לכולם וכלם עלולים ממנו והעלול אינו אלוה כי האלוה יחוייב שיהיה מחוייב המציאות. והנה דוד אמר כי הוא יודע שהוא כן לא שהגיעה לו הידיע' ההיא מחדש. אמנם יתרו ונעמן נתחלפו אליו וזה לזה במה שנאמר. והוא כי יתרו מתחל' חשב שיש רבוי אלוהות יכלתם שוה בעניינים או בדברים מתחלפים אבל עתה שהכיר מחדש בדבר אשר זדו עליהם (שמות שם) לפי הפירושים שנאמרו בו כי הוא יתעלה גדול מכל אלהים לא נעלם ממנו שאשר לו כן לו לבדו יאתה האלהות כי חכם היה וזה אמר אותו מאמר עצמו שאמרו דוד. אמנם נעמן היה יודע מתחלה שאלהי ישראל גדול מכל האלהים כמו שאמר אלהי הרים ה' ולא אלהי עמקים אבל לא היה יודע בדרכי המופת שאשר לו כן הוא סבת הסבות. ושיתחייב מזה שלילת האלהות מכל זולתו עד עתה שראה שכל אלהי ארם ותועבות דמשק לא הועילו לו בצרעתו ונביא ה' ריפא אותו בנקלה כי אז בא לכלל זה הדעת ואמר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ ולא אמר עתה ידעתי כי כבר ידע עקר הדבר והוא שהוא גדול מכל אלהים אלא שאז בא לכלל התבוננות במה שימשך מזה שאין אלהים בכל הארץ זולתו כמו שביארו והוא פירוש נכון בענין וכוונה נכונה מאד במאמרו וזאת היתה רפואת הצרעת על דרך האמת אשר כוונה החכמה האלהית בה כשיכיר מלך ארם את חטאו ואת נגע לבבו והראוי שתהיה בו עצמו הצרעת אלא שנהג המקום ב"ה כבוד במלכים והטיל החוב על עבדו נאמן ביתו

ושר צבאו ועל ידו נתפרסם אמתת הענין כפי מה שבא בהודאתו ונדרו אשר לא יעלה עוד עולה וזבח לשום אלהים ובקשת הסליח' עד בואו בית אדוניו בית רמון וגו' (מלכים שם): מצינו (ערכין ט"ז.) שהיא באה על לשון הרע שהיא נמשכה מתולדת המים כי כן בעליה הומים כהמון ימים וקולם לא יפסיק כקול מים רבים וגם כי כמו שהמים בלתי שומרים תמונתם כן הם לא יבחינו בין צדיק לרשע כמו שאמר (במדבר כ"א:ה') וידבר העם באלהים ובמשה ולא בין אוהב לשונא תשב באחיך תדבר (תהילים נ':כ'). ולהיות עביר' זו באה מכח הלבנה נמצא על הרוב בנשים ובדומים להם. ותדבר מרים ואהרן במשה (במדבר י"ב:א') כי היא לבדו היתה המדברת והוא שתק שאם לא כן היה לו לומר וידבר אהרן ומרים והיא קבלה עונשה בצרעת והוא במה שנכלל עמה בספור המעשה ורבותינו ז"ל (שבת צ"ז:) דרשו כי על ה הענין נצטרע ידו של משה עליו השלום ועוד אמרו (ערכין ט"ו:) מצורע מוציא שם רע והנה על זה החטא המגונה יתיחד הדבור בשער הבא אחרי זה ב"ה: מצינו שבא על החמדה היתרה (שם ט"ז.) הבאה מטבע העפר כי רוב השחורים יתדמו לזוחלי עפר כל היום יתאוו תאוה וכל טוב העולם לא ימלא את חוקם וכמו שאמרו (סנהדרין כ"ט:) עכברא דשכיב אדינרי והוא עפריי מאד והטבע הזה מפסיד הנפש מאד ומפריח בה פרחי ההפקר והעזות כמו שאמר (משלי ל':ט') ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי. ומזה המין היתה צרעת גיחזי אשר חמד לקחת מנעמן מה שלקח צרעתו עמו (מלכים שם). ומזה אמרו (ויקרא רבות פ' י"ז) כל הגוזל את הרבים נלקה בצרעת דכתיב (ישעיהו כ"ב:י"ז) הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר ועטך עטה. ונאמר ועל שפם יעטה. ואמרו (ויקרא רבות שה) כי זה שבנא הסוכן שלח ידו בהקדשות: מצינו (ערכין שם ור"ל מיואב) שבא על הזדון והכעס הבא מכח האש כי באש עברתו מכה ורוצח ואומר בלבו לית דין ולית דיין. ולזה אמרו חז"ל במדרש (ב"ר פ' כ"ב) וישם ה' לקין אות. ר' יהודה אומר הזריח עליו גלגל א"ל רבי נחמיה לאותו רשע הזריח גלגל חמה אלא הזריח עליו את הצרעת שנאמר (שמות ג') והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון. ומזה הענין נתקלל יואב בצרעת כמו שאמר (שמואל ב ג':כ"ט) אל יכרת מבית יואב זב ומצורע וגו'. וזה תחת מה שעשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם. והנה שנתבארו היטב אלו הארבעה מינים הנכללים בסוג צרעת הבשר כשינטו אל תגבורת כל אחת מן הליחות הפשוטות ואחשוב כי מה שאמרו חז"ל (ויקרא רבות פ' י"ז) על עשרה דברים נגעים באים כלם הם נכללים תחת ארבע אלו הפשוטות עם המורכבות מהם וגם מהפועל הנזכר שיבא אחרי זה:

אבל טרם שנדבר בו אזנך תשמענה דבר במה שכתבה התורה האלהית בתקוני אלו הנגעים אשר תחת סוג צרעת עור הבשר כמו שאמרנו כי בהם נתבשר לרפואת חולאי הנפש אשר יולדו מהם. אדם כי יהיה בעור בשרו וגו' והובא אל הכהן. אמר כי עקר כל התקונים האלו הן מדעות או ממדות הוא מיוחד אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו כי מלאכי אלהים הם ותורה יבקשו מפיהם. והנה אם יראה הכהן את הנגע בעור הבשר ועוד ששער הנגע הפך לבן כלומר שהפעולות יצאו ממין הנגע הפנימי אשר במדה או התכונה הרעה ועוד שמראה הנגע עמוק מעור בשרו ואינו מקבל תוכחת מוסר מקלקולו והפסדו ועמוק עמוק מי ימצאנו כבר ראוי להתייאש ממנו וראהו הכהן וטמא אותו. אמנם בראותו בהרת לבנה בעור בשרו אבל עמוק אין מראיה מן העור וגם שערה לא הפך לבן כנזכר הנה אז צריך להטפל אליו כי לא יועילנו ההשתדלות והסגירו שבעת ימים בענין השתדלות הלמוד וההישר' הראויה לו לפי צורך נטייתו ואם אחר ההשתדלות הזה ראה שהנגע עמד בעיניו ואם לא פחתה לא הוסיפה יטפל בו עוד להסגירו שנית. ואם אחר זה יכהה הנגע ולא פשה וטהרו הכהן מספחת הוא. והכוונה כי נרפא הנגע והוכיח סופו כי מתחלתו אינו רק דבר שנתחבר בו, קל ההסרה ועם כל זה צריך כבוס בגדים. ואם אחרי כל זה הוא חוזר בקלקולו הוא צרעת אמיתי לא יקוה ממנו שום תיקון. כל אלו הם דרכי ה' ישרים וצדיקים ילכו בם לרפאת בהם חולאי הנפשות כאשר ינעו מטבע שיווים. והוא התיקון הב' המיוחד להורים ולמלמדים הטובים נתיחס אל מאמר ר' יהושע בן חנניא אשרי יולדתו (אבות פ"ב):

הסוג הג' והוא נגע הנתק אשר הוא בראש כי הוא ההפסד הבא מרוע האמונות ושבוש הדעות העיוניות באלדיות ובנבואה ובמצות התורה וכל הדברים הנמשכים אליהם והנה הוא ידוע כי אשר יש לו ההפסדים הללו בראשו נגעו כי הראש בית מושב לכחות הנפשיות העיוניית. והנה בנגע הזה יש שני מינים. האחד במקום שער והשני בקרחת. הראשון סימן להיות בעל זה הנגע מכסה רעתו כדרך שמתכסה הנגע תחת השער כמו שהוא דרכן של הכופרים משובשי הדעות כי ייראו לגלות דעתן אל ההמון וכ"ש אל היחידים פן יהרגום והם בהם בשתיקה וצער כמו שאמרו חז"ל (ירושלמי תענית פ"א ה' א' משא דומי) משא דומא (ישעי' כ"א) מטול קשה היא משתיק' דכתיב (תלים י"ד) אמר נבל בלבו אין אלהים. ואשר היא בקרחת היא אשר בעליה יעיז פניו לגלות רעתו בקהל והנה לחומרת זה הרע וקלקולו כתב בו בייחוד ואם שהדין שוה בכלם בדד ישב מחוץ למחנה מושבו כדי שלא תתפשט רעתו לזולתו מבני הישוב. וכבר הזכירו חז"ל (בכתובות ע"ז:) כמה היו החכמים נזהרים להתרחק מבעלי ראתן שהוא מין ממיני

השחין אשר בראשם נגעם כמוזכר שם עד שפלוני לא אכיל מביעי דההוא מבואה ופלוני לא יתיב בזיקיה. אמנם ריב"ל איכרך בהו ואיעסק בתורה אמר אילת אהבים ויעלת חן (משלי ה':י"ט) אם חן מעלה על לומדיה אגוני לא מגנה וטענתו טענה כי מה שתספיק אל העניינים אשר הם על צד היותר טוב מק"ו תספיק להורות כי עם שהחולאים הם מתדבקים ומפסידים מ"מ התורה ולמודה היא רפואת תעלה לכלן כמו שכתבנו מענין רבי אלעזר בן ערך, ומהמין הזה נצטרע עוזיהו מלך יהודה (ערכין ט"ז.) כי נזרקה בו מינות וגבה לבו עד להשחית לבזות המצוה האלהית המונעת העבודה מכל איש אשר לא מזרע אהרן הכהן הוא ולזה זרחה במצחו מושב המוח אשר יחטא בו עד שנאמר לו צא מן המקדש כי מעלת (ד"ה ב' כ"ו) וברוך דיין האמת כי מכבדיו יכבד ובוזיו יקלו. והנה הארבע' אנשים המצורעים אשר בשער שומרון (מלכים ב ז':א') נראה שזה עצמו היה נגעם מתחל' אלא שבסוף יצאו משבושם ממראה עיניהם אשר עשה ה' להפליא. וזה שאחר שנתפרסם להם מה שאמר הנביא למלך ולכל העם מחר סאה סלת בשקל וגו'. מה שלא יסופק שידעוהו הכל. הנה היה להם להאמין בדברו ולסמוך על הבטחתו ולהתיצב ולראות בישועת ה' אשר יעשה אותם היום. והנה הם לא עשו כן כי לא האמינו כלל וראיה עצומה ממה שספר הכתוב דבריהם אם אמרנו וגו'. כי כל זה מה שאין צורך בהגדתו אלא שבא להעיד על קוטן אמונתם כי בסדרם חלקי הסותר אל השארם בעיר ונפילתם אל מחנה ארם שמו ההשאר בעיר הן בפנים הן בחוץ סכנה ודאית והנפיל' אל מחנה ארם בספק ובחרו בספק על הודאי ומאמר הנביא ובשורתו אשר שמעו כל העם אשר בשער אפילו לספק לא חשבוהו להתעכב לשם היום ההוא לבד, נראה שהוכו ודאי בנגע השליש שהראה טומאתו בפיו באמונת הנבוא' והיכולת האלהי בהחלט באומרו הנה יי' עושה ארובות בשמים היהיה הדבר הזה כי הוא חשב לנמנע קיום שיעשה ה' ארובות בשמים כנגד טבעם.[237] והנה על זה היקש תנאי מתדבק שאם נעשה הדבר ההוא הנה הוא יעשה ג"כ ארובות בשמים. אמנם הנמשך הוא נמנע א"כ הקודם הוא בטל. והנה הנביא סתר מופתו במה שיראה לחוש הפך תולדתו שכבר יהיה הדבר ההוא מבלי שיתחייב שיעשה ארובות בשמים אע"פ שאיפשר לו לעשותן כמו שאמר לו הנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל וסמך הסיפורים וארבעה אנשים וגו'. לומר שנמשכו אחריו בדעתו הרע הזה עד שלא שמו לב אל דברי הנביא בהניח חלוקתם כלל. אמנם אחרי בא דבר השם ממרא' עיניהם אשר ראו נתנו אל לבם ונתחרטו ויאמרו איש אל רעהו לא כן אנחנו עושים היום הזה יום בשורה הוא וגו'. הודו כי אינם עושים כהוגן במה שיצאו מן

[237] והנה על זה וכו', עיין למעל' דף רס"ח ע"ב סוף ח"א בהשמטות ביאור ענין הקש תנאי המתדבק.

המחנ' הלילה ההוא כי היום הזה יום בשורה הוא שעליו אמר הנביא (שם) כה אמר ה' כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון ואנחנו נמהרנו בדבר שהיום יתאמת עניינו ואם נחכה עד אור הבקר בהיותנו חוץ לעיר חטאנו שלא נהיה בכלל המצפים לישועת יי' שאין עון גדול מזה ועתה לכו ונבואה העיר ליחל תשועת ה' אשר על פי הנביא ולפי דרכינו נגידה בית המלך את אשר ראינו אולי הוא הדבר אשר דברו ה' והנה המלך חשד מה שאיפשר להיות בתחבולות המלחמות. ויבוקש הדבר וימצא כי עשה ה' תשועה מארם והיה היה דבר ה' במיתת השליש גם האנשים האלה היו ראויין להצטרע לישב בדד חוץ למחנ' על השתתפם אליו בדעות כאלו. והנה הפירוש הזה הוא נחמד מאד גם מוכרח לפי הספקות הנופלים בו לפי מה שהורגלנו להבין ממנו. האחד שאם כדבריהם כן הוא שהיום ההוא כלו יום בשורה הוא מהענין ההוא אשר ראו למה ימצאם עון אשר חטא כשיחכו עד אור הבקר והלא כל היום כשר ואם היה דבר מיוחד אל הלילה הי' להם לומר הלילה הזה ליל בשורה הוא וחכינו עד וגו'. והב' מה העון אשר ישיגם בזה שאם הוא מגונה אינו עון ודאי. והג' היה להם לומר לכו ונגידה בית המלך מאי ונבואה. ועוד שאחר שאמרו יום בשורה הוא היה להם לומר ונבשרה בית המלך והחלוף בין המלות מבואר שכל בשורה היא הגדה אבל כל הגדה אינה בשורה שההגד' תפול על כל דבר והבשור' על ענין טוב לבד כמו שאמר (שמואל ב י"ח:כ"ז) איש טוב זה ואל בשורה טובה יבא וכל הכתובים הבאים בענין בשורה יתפרשו יפה על זה האופן במעט עיון והמנגד יותר הוא אמרו במעש' חפני ופנחס והלקח ארון האלהים (שם א' ד') ויען המבשר ויאמר נס ישראל לפני פלשתים כו' אבל אמר זה בבחינת קיום דבר ה' אשר דבר (שם ב') וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך אל חפני ופנחס ביום אחד ימותו שניהם והקימותי לי כהן נאמן אשר כלבבי וכנפשי וגו'. כי העברת החוטאים מלפניו ית' והחליפם בטובים וישרים אשר כלבו וכנפשו ענין טוב הוא ובשורה טובה תפול עליו בבחינתו יתברך ובבחינת כל עבדיו ואם יהיה רע למקבלים תדע שלא נאמר שם שבשר דבר אל עלי ולא שהיה הדבר ההוא בשורה אלא שהכתוב קראו מבשר לבד אל הכוונה המיוחדת אצלו כמו שאמרנו ואיך שיהיה מזה הענין הוא מתישב יפה על פי דברינו. ובזה נתבאר מה שכיוננו אליו מזה הסוג הג' אשר היה חמישי למנין שאנו מונין בו ראשונה:

הסוג הד' הוא צרעת הבגד והוא מהפסד המדות אשר הוקבעו בו מהתכונות הפחותות שקדמו אליו וכמה פעמים נזכרו פחיתות המדות ומעלתם בלשון בגדים בכל התורה כלה הסירו הבגדים הצואים (זכריה ג':ד') בכל עת יהיו בגדיך לבנים (קהלת ט':ח') והשמות

קרובים והיו לאחדים שיורד על פי מדותיו (תהילים קל"ג:ב') ולבש הכהן מדו בד (ויקרא ו':ג') תחת למדיו (שופטים ג':ט"ז) ובפרשת בגדי כהונה נתבאר זה יפה שער נ"א. ולזה היתה מההשגחה האלהית שהפחיתות הזה יעשה רשמו בבגדים כדי שיתעורר האדם אל התיקון מצד שרש החטא וסבתו.[238] והנה החכם אמר (ח"פ להרמב"ם פ"ד) כי תיקון המדות הפחותית הוא בשיעתיקו אל הקצה האחר, זמן כדי שישאר במצוע כענין העצים המעוותים והוא מבואר כי זה התקון יועיל בקצת אנשים ובקצתם יזיק כי אחר שא"א תיקונו כי אם בהרגל הקצוות איפשר שישאר ברע מהם ויוסיף רעה על רעתו ואיש כזה לא יצלח ולזה היה סדר ההשתדלות בו על זה האופן ראה הכהן את הנגע והסגיר וגו' וראה את הנגע ביום השביעי וגו'. ושרף את הבגד וגו'. ואם יראה הכהן וגו' עד סוף, ירמוז שיסגירנו הכהן שבעת ימים להעתיקו מן המורגל אל הקצה. האחר על ידי הכהן מורה צדק מדת ימים ואם זה הענין לא יועיל לו כלל אבל יזיק כי הוא נאחז בקצוות המדות ומקבל רעתם ואת הטוב לא יקבל כאשר אמרנו הנה לא יועיל בו השתדלות כלל והבגד ההוא ראוי לשריפה כי צרעת ממארת היא ובעליו מכלל מה שאמר עליו (משלי ט':ח') אל תוכח לץ פן ישנאך. אבל אם לא הזיק לו ההשתדלות כי לא הוסיף על פחיתותו אלא שעמד בעינו הנה אז יש להשתדל בו בכבוס והסגר שני ואולי יש תקוה. ואם בכל זה עמד ולא גרע מפחיתותו פחתת היא קבועה בו וישרף אבל אם זה שעמד והוכבס הוכהה מראיתו וגרע מפחיתותו הרי הוא ענין של רפואה ויקרא הנגע ההוא מן הבגד שכבר נעתק ממנו הפחיתות ההיא אמנם צריך שמור כי אם אחר זמן הוא חוזר לסורו פורחת היא באש תשרפנו כי אין עוד ראוי לסמוך עליו אמנם אשר תכובס וסר ממנו הנגע וכובס שנית וטהר כי אחר הסרת הפחיתות צריך שיבא תחתיו הקנין המשובח: זאת תורת נגע צרעת הבגד וגו'. כי הוא סדר נכון ואין זולתו באלו הענינים ומהמבואר

[238] והנה החכם כו', כונתו, כי אריסטו והרמב"ם הנמשך אחריו אמר בפרק ד' משמנה פרקיו, כי המדות הטובות הן התכונות הנפשיות הממוצעות בין שני הקצוות שהן ב' תכונות רעות, ד"מ מדת הגבור ממוצעת בין המסיר' לסכנות ובין מורך לב, וכמו שבחלאי הגוף, אם יתקרר ד"מ גוף האדם ויחלה עי"ז, לא ירפא מחליו זה אם יכסה עצמו רק במעט כרים וכסתות לחמם גופו כראוי בכל עת רק בדרך ממוצע, כ"א צריך לנטות אל הקצה האחר לחמם גופו יותר מדי ע"י שתית משקים מחממים ומכסה כרים רבים עד אשר ירפא מחליו ורק אז יוכל להשאר במעמד ממוצע בין קור לחום כן הדבר גם בחלאי הנפש, כי מדת הכילות ד"מ לא חוסר מהכילי בהרגילו רק לאט לאט לתת מעט מהונו לזולתו, כ"א צריך להרגיל נפשו זמן מה להיות מפזר, עד שיעתק ממידת הכילות ואז ישוב להיות נדיב, שהוא ממוצע בין כילי למפזר, אפס אם ישאר מפזר הלא יחליף רק מדה רעה אחת באחרת, כי תחת היותו תחילה כילי יהי' עתה מפזר באופן שאין תרופ' למכתו האנושית, וע"ז רומז גם מצות הכ' בצרעת הבגד הרומזת על השתתת המדות, כי בראות הכהן שאחרי ההסגר הראשון פשה הנגע באופן שירא' שהשתדלות לרפאות' ע"י ההסגר הית' בעצמה סבת הוספת פחיתותה, אז ישרוף הבגד אחרי כי אין עוד תקוה לטהרתו, כמו שאין תקוה לחולי הנפש אשר ע"י ההשתדלות להרחיקו מהקצה האחד יפול ברשת הקצה האחר אשר הוא ג"כ רע בבחינ' מוסרית. -

כי זה הכבוס כלו הוא לאדם במים החיים מי התורה והמצות אשר ממעייני הישועה ובתוכחות מוסריה ועונשיה אשר הכינה ללצים שפטים להציל נפשם מני שחת שהוא התקון המיוחד אל ר' שמעון בן נתנאל שתאר רבו ביראה חטא (אבות פ"ב):

והסוג הה' הוא צרעת הבתים והוא הפסד הדעות הנמשך מההרגל עם בני האדם הנפסדים בדעותיהם בשכונתם בהיות חלק מדינה עמהם ולזה עשתה ההשגחה האלהית סימן אל זה בשלוח משלחת נגע הצרעת בבתים אשר הם שוכנים בהם כדי שיתעוררו אל לבם שמצד השכונה באת להם הרעה ההיא והיה ההשתדלות בו ע"י הכהן המורה כעין מה שאמרנו בצרעת הבגד והוא הסגר הבית שבעת ימים כלומר שינעול חדריו ויסגור דלתיו בעדו לבלתי השתתף במעשיהם ודעותיהם. ואם פשה יפשה הנגע כי נכסוף נכסף אליהם וחלצו האבנים וגו' והוא שגורשו קצת השכנים הרעים אשר מהם תפתח הרעה ויביאו טובים תחתם. ואם זה לא יספיק כי ישוב ופשה אחרי חלוץ האבנים ואחרי הטוח הבית צרעת ממארת היא ונתץ את כבית ולא יתמיד עוד שם הישיבה. וכמו שאמר הנביא (ירמיהו ט':א') מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי. והמשורר אמר (תהילים נ"ה:ח') הנה ארחיק נדוד וגו'. אמנם אם לא פשה אחרי הטוח וטהר את הבית כי נרפא הנגע ולקח לחטא את הבית שתי צפרים ועץ ארז ואזוב ושני תולעת ירצה לכפר על אנשי הבית. והוא עצמו הקרבן אשר כתב ראשונה לכפר על המצורע ואמרו ז"ל המוציא שם רע כי אחד המוציא שם רע על הבריות ואחד עלהמקום ועל תורתו ומצותיו. ולזה הי' ראוי להם קרבן אחד ובשער הבא אחרי זה יתבאר עניינו ב"ה. והנה לפי שבנגעי בגדים ובתים לא נמצא ספור בתורה שנפלו על שום אדם לא כתבנו דוגמתן בראיות פרטיו כמו שעשינו בנגעים הקודמים. ובסנהדרין פרק בן סורר (סנהדרין ע"א.) תניא בית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר. דתניא אמר רבי אליעזר בר שמעון אין הבית טמא עד שיראה כשני גריסין על שתי אבנים בשני כותלים בקרן זוית ארכו כשני גריסין ורחבו כגריס. מ"ט דרבי אלעזר ב"ש כתיב קיר וכתיב קירות אי זהו קיר שהוא כקירות הוי אומר זהו קרן זוית. תניא אמר רבי אלעזר בר צדוק מקום היה בתחום עזה והיו קורים אותו חורבת' סגירתא. א"ר שמעון א"ר יהודה פעם אחת הלכתי לגליל ראיתי מקום שמציינין אותו אמרתי להם מה טבו אמרו אבנים מנוגעות. הנה כי לרוב התנאים הצריכים שם יתמעט מציאותו עד שחשב רבי אלעזר ברבי שמעון לגזור שא"א להמצא כמו שחשב מזה הטעם עצמו לומר בבן סורר ומורה ובעיר הנדחת כמו שנזכר שם ואמר שלא נכתבו למציאותם על האופן ההוא בעצמן אלא לדרוש עניינם ולקחת תועלת העניינים הנדרשים בהם להישרת האנשים ולקבל

שכר עליהן כאשר אמרנו שהוא ענין שלא יתבטל תועלתו מביטול מציאותם כלל. אמנם אנחנו נסמוך אהימנותייהו דהני רבנן המעידים עדות נאמנה אשר ראו אותם ועמדו על תלן (שם) ויהי דבר יי' אמת מכל צד. ומכל מקום לא נזכרו בעלי המעשים ההם ולא נודע מה טבן לזכור אותן הלכה למעשה כראשונים. הרי שנתבארו אלו העניינים בדרך כללותם יפה ונתבארה כוונתו בהראותנו מה שזכרנו בענייני הטומאות האלו החמשה דברים המפסידים את שלמותנו מצד רוע טבענו לא נפל דבר ואשר היתה הכונה בהם לדרוש ולקבל שכר בתקונים הכתובים לצדם בכל אחד ואחד להציל את לפשותינו מפח יוקשים:

והוא אשר כוונוהו חז"ל במאמר שזכרנו ראשונה (ויקרא רבות פ' י"ט) קווצותיו תלתלים שחורות כעורב (שיר השירים ה׳:י״א). ר"ש בר יצחק פתר קרא בפרשיותיה של תורה שאף על פי שהן נראות כאלו הם שחורות וכעורות לאמרם ברבים וכו'. וזה כי שחרותן וכיעורם הוא מבואר מצד שהם פחיתיות נמצאות בטבע האנשים לחרפה ובוז לכל הנפגעים בם ויותר הוא הכיעור והפחיתיות הנפשיי שהוא נמצא בהם אשר ממנו יצאו אלו הרשמים החיצוניים מהנגעים עצמן. ולז"א שהם כעורות לאמרם ברבים ולפרסם להם הפנימי והנסתר מהם מפני שיתבאר מזה היות האנשים נפסדי הטבעים ורעי התכונות יותר רעים ויותר מזיקים מהב"ח הרעים והמזיקים כמו שביאר החכם בסוף המדות וכדי בזיון וחלי רע. אמנם אמר הקב"ה הרי הן ערבות עלי כמה דאת אמר (מלאכי ג') וערבה ליי' וגו'. יאמר שאחר שהיתה הכוונה להעיר על תקונם ולגלות אוזן אנשים על רפואתם הנה הן יהיו ערבות לפניו יתעלה ולפני כל בעל שכל כי רפאות החולי היותר. מגונה והיותר מכוער היא יותר נכבדת ויותר יקרה ולא עוד אלא שהצמיח עוד בכללינו נגעים אשר לא כתובים בכל ספרי הרופאים ולא שערום חכמי האומות בשום פנים כמו שאמר (ויקרא י"ד) ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם וכל זה כדי להודיעם רפואתה ולהישירם בה לא עשה כן לכל גוי וגו' (תהילים קמ״ז:כ׳). ובבחינה זאת אמרו ז"ל (ויקרא רבות פ' י"ז) שמאמר ונתתי נגע צרעת וגו' אינו נמשך למאמר כי תבואו אל שיהיה דבור תנאיי אבל שהוא מאמר בפני עצמו והוא אל בשורה טובה יבא ואם שנראה שהם תלו הענין בגלוי מטמוניות העושר שהיו להם, הנה באמת יותר יצדק זה במטמוניות הפחותות הטמונות בחובם והחרושות על לוח לבם כי יחפשום ויגרשום ממקומם ויבואו תחתם מטמונות החמדה והן הדעות האמתיות והמוסרים השלמים היקרים מכל כלי חמדה באשר יחיו את נפשם כאשר ישמעו וירפאו את עצמם איש איש אשר ידע נגע לבבו. ובמדרש (ויקרא רבות פ' ט"ו) אמר ר' אבין למטרונה שנכנסה

לתוך פלטין של מלך כיון דחמת מלגביא דילה דחלת אמר לה המלך אל תתיראי אלו לעבדים ולשפחות ואת לאכול ולשתות כך כששמעו ישראל פרשת נגעים נתיראו. אמר להם משה אלו לעכו"ם אבל אתם לאכול ולשמוח הדא הוא דכתיב (משלי י״ט:כ״ט) נכונו ללצים שפטים וכתיב (תהילים ל״ב:י׳) רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנהו. ולכאורה המציאות יכחיש דבריהם אלו כי הנה כל הנגעים כלם נמצאו באישי האומה הזאת כמו שימצאו בזולתה ונוסף עליהם נגעי בגדים ובתים שלא נזכרו רק בישראל כמו שאמרנו אלא שהכוונה מה שזכרנוהו כי הנה הם בתחילה יראו מפחיתות הנגעים האלו המתרגשות לבא עליהם כמו שיראה המטרונה מהרודים המכים במקל ורצועה שראתה אותם עולים לפניה בפלטין. אמנם אמר משה להם אל תתיראו מהם כי אלה הנגעים הם ודאי מכות ופצעים אצל העכ"ום שיבואו עליהם ולא נתיישרו בם לשום הישרה ותוכחת מוסר והנה באמת נכונים ללצים שפטים אשר לא הגיע להם מהם רק צער ובשת וחרפה רצופה. אמנם אתם שתקבלו בהם ההישרות והמוסרים הנאותים לחיים אינם אצליכם נגעים כי אם דרך חיים ותוכחות מוסר לאכל לשבעה ולמכסה עתיק שע"י חולאים אלו שבגופים או בנכסים ירפאו הנפשות. וכמו שאמר (שמות ט"ו) אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך ירצה אע"פ שנראה שתשתתף בענין הנגעים והמחלות עם מצרים או עם זולתה מהאומות אינו כן על דרך האמת כי לגבי דידך אינה מחלה אבל היא רפאות תעלה. ושיעורו כל המחלה אשר שמתי במצרים לכוונת הפליאם והכאותם לא אשים עליך כי אני ה' רופאיך וגו' ומכוין לרפואתך ולא לחלייך. ועל זה נשארו לרשעים לנחלה והבוטח בה' וסומך על הישרתו נהפך לו החולי לחסד שיסובב אותו מכל עבריו ועל כל אלה העניינים אמר שהם פרשיות ערבות לפני המקום כענין שנאמר וערבה לה' מנחת ירושלם וגו'. שהרי יועילו אלו הענינים אל הנפשות תועלת הקרבנות והמנחות על האופן היותר משובח שנתיחסו אל הכתוב הזה כמו שכתבנו בשער ל"א. ואמר (ויקרא רבות פ׳י"ט) תדע לך שהוא כן שהרי פרשת זב וזבה לא נאמרו בבת אחת אלא זו בפני עצמה וזו בפני עצמה ואיש כי יהיה זב ואשה כי תזוב כל זה ממין זאת הכוונה להישיר אל רפואות החולאים הנפשיים על צד היותר שלם שאיפשר כי בזה יפקח הרואה את עינו בהבדלים אשר ביניהם בחלייהם מצד חומריהם ויראה כי זבות האדם הוא יותר חמור ויותר מגונה מזבות האשה מאחר שזה יצא מדרכו וטבעו וזאת אינה יוצא' מטבעה ויכיר שהוא פחיתות עצומה בו מבאשה ויזדרז אל ההשתדלות העצום על טהרתו. והנה אם כן נתבארה הכוונה האלדית בכל זה כמו שבארה הוא בעצמו בסוף הפרשיות האלו אמר

(ויקרא ט"ו:ל"א) והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם זאת תורת הזב וגו' והדוה בנידתה הורה כי הם צריכים הזהרה וזירוז בעניינם לפי שהם חולאים מסוכנים מאד ממיתים הנפשות בטמאם משכן השכל אשר בתוכם כמו שנתברר שפחיתות המשכן וטומאתו יטה ושוכן בו אל פחיתותו וקלקולו ויפסדו שניהם יחד ואיפשר כי על הנדות וארבעה מיני צרעת העור אמר והזרתם את בני ישראל מטומאתם ועל צרעת הראש והבגד אמר ולא ימותו בטומאתם כי הם חלאים יותר קרובים אל הסכנה אם בדעות ואם במעשים. ועל צרעת הבית אמר בטמאם את משכני אשר בתוכם. ועל דרך שאמרו במדרש (ויקרא רבות פ' י"ז) ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם זה בית המקדש דכתיב (יחזקאל כ"ד:כ"א) הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם. ובא אשר לו הבית זה הקב"ה שנאמר (חגי א':ט') יען ביתי אשר הוא חרב. והגיד לכהן זה ירמיהו שנאמר (ירמיהו א':א') מן הכהנים אשר בענתות. כנגע נראה לי בבית זה טנופת עבודת אלילים ויש אומרים צלמו של מנשה הדא הוא דכתיב (יחזקאל ח':ה') והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בביאה, וצוה הכהן ופנו את הבית ויקח את אוצרות בית ה' (מלכים א י"ד:כ"ו) ונתץ את הבית ביתא דנא סתריה (עזרא ה':י"ב). והוציא אל מחוץ לעיר ועמיה הגלי לבבל (שם). יכול לעולם ת"ל ולקחו אבנים אחרות ונאמר (ישעיהו כ"ח:ט"ז) לכן כה אמר אדני ה' הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת מוסד מוסד הנה שטומאת וטהרת בית המקדש תלוי בזה בפנותם אחר שרירות לבם וקבל עליהם עבודת הככבים והמזלות ויתר העבודות הזרות המכעיסים בהם את יוצרם אשר לזה נתן את הבית והסיר אותו ואת עמו מעל פניו. אמנם בבית השני הנה לא פשה הנגע הזה בבית שלא חטאו בעכ"ום כראשונה וגם שהבנין ההוא לאו חזרה הוא כמו שכתבנו בשער ג' ולזה אנחנו מובטחים במאמר הנני יסד בציון אבן וגו'. ומ"מ נראה שיפה נאמר על זה בטמאם את משכני אשר בתוכם. והנה על שאר הטומאות שנבדל בהם הזכר מן הנקבה אמר (ויקרא ט"ו:ל"ג) זאת תורת הזבה וגו' והדוה בנדתה והזב את זובו לזכר ולנקבה. זה שיעור מה שרצינו אליו באלו העניינים החמורים אשר באו לרגלם ההערות האלהיות בעניינים הנדרשים להציל נפשות מצודות מפח יוקשים ועל כלן אנו חייבים להודות ולברך לאלוה עושם כמו שברך המשורר באומרו (תהילים קכ"ד:ו') ברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם כאשר נתבאר כמו כן מפי חכמינו זכרם לברכה (ברכות י'.) שדר בחמשה עולמות ואמר על כל אחד מהם (תהלים ק"ג ק"ד) ברכי נפשי את ה' שהם היו הישרות נכונות כמו אלה עצמן וכמספרם כמו שכתבנו בשער הנפש הוא השער הששי ת"ל:

שער סב

פרק א

יבאר שהדבור החיצון הוא שלוחו של פנימי, והחלוף בהם גורם נזקים גדולים:

זאת תהיה תורת המצורע

במדרש (ויקרא רבות פרשה ט"ז) מעשה ברוכל אחד שהיה מחזר בעיירות הסמוכות לצפורי והיה מכריז ואומד מאן בעי למזבן סם חיים אודיק עליה כולי עלמא רבי ינאי הוה יתיב ופשיט בטריקליניה א"ל תא סליק להכא זבין לי א"ל לא את צריך ליה ולא דכוותך אטרח עליה סליק לגביה אפיק ליה ספר תהלים הראה לו (תהלים ל"ד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב מה כתיב בתריה נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה. א"ר ינאי אף שלמה מכריז ואומר (משלי כ"א) שומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו. א"ר ינאי כל ימי הייתי קורא מקרא זה ולא ידעתי היכן הוא פשוט עד שבא רוכל זה והודיעו מי חאיש החפץ חיים לפיכך משה מזהיר את ישראל זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע.

[239]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי כל יתרון האדם אשר בעבורו הוא נעלה ונשגב מכל שאר בע"ח אשר על פני האדמ', הוא רק בהיות לו הכשרון לחשוב ולדבר ושני אלה ר"ל הדיבור הפנימי שהוא המחשב' כמאה"כ "דברתי אני עם לבי, והדבור החיצוני הם חוברים וצמדים יחד, עד שאין אחד מבלי השני, כאשר נראה כי רק אחרי שתחל רוח השכל לפעם לב הילד לחשוב מחשבות, יוכל ג"כ להחל להגות בגרונו ולדבר בלשונו, תחת כי החרש והאלם מלידה ומבטן דער טויבשטומעמ, גם כח שכלו ותבונתו חלש מאד, כי יען שאינו יכול לגלות רעיוניו לזולתו ע"י הדיבור החיצוני, וגם לא יוכל לשמוע דברי זולתו לדעת מחשבותיו, לא יחודד אף לא ישונן כח שכלו, עד שישאר כמעט נבער מדעת כבהמ', וע"כ אינו כשאר כל אדם בכל משפטיו וחקותיו, (כנודע שהחרש פטור כמו השוטה והקטן מכל מצות התורה) [ורק חדשים מקרוב זה מאה המציא חכם יהודי אחד שמו יעקב פעריירא תושב בעיר בורדא במדינת פראנקרייך [ולדעת קצת קדמהו בזה כומר אחד פעררא דע פאנצע בעיר סאהאגון במדינת שפאניען אשר חנך ארבעה חרשים ואלמים כבר בשנת ה' אלפים ש"ל ליצירה.] התחבולה ללמד גם החרשים והאלמים ע"י סמנים שונים לחשוב מחשבות ולגלות רעיוניהם לזולתם, ולדעת ולהבין גם מחשבות זולתם ע"י הראותם סימנים ידועים שיורו עליהן, ובזמנינו אלה למדו לשונם גם לדבר מילות והברות ע"י שיראה אותם המורה איך יפתח פיו, ויניע לשונו וליחיו ויקרוץ בשפתיו בכל מלה והברה אשר ירצה לבטא והם בהשקיפם תמיד על כל תנועות לחייו פיו לשונו ושפתיו (וכפי הנודע חוש הראות של החרשים האלה חזק מאוד, כי כן יסד ה' בטבע שכאשר יחסר באדם חוש אחד יחזק כח האחר) ילמדו לאט לאט לעשות כמוהו, ואחרי שהודיעם הוראות כל מלה והברה, ד"מ כאשר יראם תנועת כל איבריו אלה בהוציאו הברת "הויס" בל"א, יורם צורת הבית להודיעם כי ההברה הזאת תורה על צורת הבית וכדומה, עי"ז ילמדו גם לבטא בשפתם ולהודיע לזולתם מה שיעלה על רוחם ודעתם, ועי"ז יחודד שכלם להיות כאחד משאר בני אדם בעלי דעה בינה והשכל, ופעולת מורים כאלה היא טובה ורצויה מאוד בעיני הי"ת כי הם ייטיבו גורל חיי האומללים האלה עלי ארץ, וירבו בזה אשרם הזמני והנצחי, כי גם את בוראם ויוצרם ילמדו עי"ז לדעת ולהכיר, ולשמור מצותיו וחקיו, ישלם ה' לעושי טוב אלה פעלם, ומשכרתם תהים שלימה מאתו.]

וגם בפקחים אשר ידעו לדבר ולהגות בגרונם, יהיה תמיד כשרון דבורם החיצוני, נערך לפי מעלת כשרון דבורם הפנימי. כי האדם אשר יש לו רעיון זך, ושכל הולד למישרים, אשר יחשוב כל הענינים והרעיונים באופן נאה ומסודר על פי דרכי ההגיון וחקיו, רק הוא לבדו יוכל ג"כ לכלכל דבריו במשפט ולהודיע מחשבותיו לזולתו בלשון צחה וברורה, אבל מי שרעיוניו מעורבים יחד, או שהם עכורים ובלתי זכים וברורים. הוא ידבר גם כן בלשון עלגים

בתערובת מלין ובלי סדרים, ועי"ז רומזים לדעת הרב דברי הכ' "מסיר שפה לנאמנים, וטעם זקנים יקח" שהשני סיבת הראשון, שבעבור קחתו מהם טעם השכל יסיר גם כשרון השפה מהם, ונמשך מזה כי אחרי שכשרון הדיבור הוא יתרון האדם ומעלתו על כל שאר בע"ח ראוי לו להשתמש בו רק באופן נאה ומועיל, לצות בדיבורו ד"מ את בני ביתו ומשרתיו להמציא לו מחסוריו ההכרחיים, או בלימוד התורה ודרישת החכמות, ודברי מוסר, אבל המשתמש בלשונו באופן רע ומגונה, הלוא נמשל לאיש אשר כבדו המלך להלבישו בלבוש הוד ותפארת, (כמשפט מלכי קדם הנותנים אל השרים והפקידים הקרובים להם אשר יפקידו על העם, מלבוש ידוע יקר ונחמד לאות אהבתם ומצאם חן בעיניהם) ונתנו בזה עליון על כל זולתו. והוא הלבישו את חמורו, הלוא מאוד יחטא ואשם האיש ההוא בעשותו זאת למרות עיני כבוד מלכו? כן יחטא גם כל אדם לאלקיו, כאשר יבטא בשפתיו דברים אשר לא יתכנו. וכבר הביא הרמב"ם בפי' משנה ט"ז אבות פרק א' דברי חכם אחד אשר אמר כי ע"כ הוא שותק ברוב הזמן, יען שהדיבורים, יחלקו לארבעה חלקים' הא' רע לצמיתות, כקללת בני אדם, רכילות, דבר ערוה ונבלה, והב' רע מצד מה וטוב מצד מה, כאיש אשר ישבת זולתו מבני אדם ד"מ שר ונגיד וקצין עם, לא בעבור אהבת האמת שמכיר ומבין מעלתו ורוצה לכבדו על פני כל, כי אם למען בצוע ממנו בצע כסף בהחליק אליו בלשונו, והג' אף שאינו רע ואינו מזיק לשום איש, בכל זאת הוא ג"כ דבר שפתים אך למותר, כרוב דברי ההמון מקורות הזמן ודברי הימים פחותי ערך, אשר ידיעתם לא לעזר ולא להועיל, אם לא תרבה על ידה חכמת ונסיון בעליה בבחינת הנהגת המדינה, ורק חלק רביעי היא כלו טוב והוא הדיבור בחכמת ובלימודי והמידות, (ואפשר כי ע"ז יורה גם מאה"כ "ברוב דברים לא יחדל פשע וחושך שפתיו משכיל" ר"ל יען כי רוב חלקי הדברים מגונים ומחטיאים הכונה הנרצית, ע"כ איש משכיל חושך שפתיו.) והרמב"ם שם חלק הדיבור בבחירה תוריית, הא' הדיבור המצוה, כקריאת התורה ולימודה, הב' הנאסר והמוזהר, כעדות שקר רכילות וניבול פה וקללת רעהו, הג' הנמאס והוא רוב דברי ההמון אשר לא לעזר ולא להועיל, והרביעי האהוב, והוא הדיבור לשבח המעלות והמידות הטובות ולגנות הרעות והפחותות, כי עי"ז יתעוררו השומעים ואף כי הצעירים לימים אשר בקרב לבם יעשו הדברים הנשמעים רושם יותר חזק, להדבק במידות טובות וישרות ולהתרחק כפי האפשרות מהרעות והמגונות, והחמישי הדיבור המותר, אשר ידבר אותם האדם בעניני עסקיו ומלאות מחסוריו ומחסורי אנשי ביתו, וע"כ הרבו חז"ל לשבח מי שלא שח שיחה בטלה מעולם, וגם בלימוד החכמה אחז"ל כי ראוי הוא לאדם שישתדל להודיע רעיוניו לזולתו במעט מלים כמו שאמרו "לעולם ילמד אדם דרך קצרה," ואף כי, שלא ירבה דברים במעט ענין, וע"ז מורה התנא באמרו "כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, שר"ל שגם בלימודם והתעסקם בחכמות יחד, ראיתי כי מעט דברים ברוב ענין טוב מאוד, ואם כן הדבר שלא לבד שיחה בטלה מגונה מאוד אחרי שלא תגיע לשום תועלת ואינה ראויה להקרא עוד בשם דיבור בבחינה אמיתית, אחרי שהיא דומה רק לצפצוף בני זרזיר ועוף אשר ילמדו אותם לדבר בלשון אדם, אף שלא ידעו ולא יבינו מה שיהגו בגרונם כ"א גם הרבות דברים ללא צורך בלימוד החכמות לא תתכן בעיני כל משכיל, הלוא מעצמו ירא וישפוט כל נבון כי הדיבור הרע והמזיק לרעהו כרכילות, קללה והוצאת דבה, ודברי זדונות אשר בכל אלה יתנגד הדיבור החיצוני אל טהרת המחשבה שהיא הדיבור הפנימי שנוא ומתועב לפני הי"ת, ובעליו לא בשם "חי מדבר" יקרא עוד כי אם בשם "יורה חצים זקים ומות" כי בחץ לשונו יכה רעהו מכת נפש. כמו שאמר דהע"ה לדואג אשר הלשין אל שאול על אחימלך ושאר הכהנים אשר בנוב והסב בזה מיתתם באכזריות חמה "הוות תחשוב לשונך כתער מלטש עושה רמיה" ושלמה אמר "דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן" ובקהלת אמר "אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון" וירמיה אמר מאנשים כאלה" וידרכו את לשונם קשתם שקר, "ועמוס, "הנושכים בשניהם וקראו שלום", הפליגו כלם לגנות מוציאי דבת רעיהם הדוברים סרה על עמיתם, בדמותם אותם למורים בקשת חצים שנונים, או לנושכים בשניהם, אך יותר מכלם בזה מר"עה בחיר כל הנביאים באמרו "זאת תורת המצורע" אשר במשכיות דבריו טמון וצפון לפי דעת חז"ל מאמר "זאת תורת מוציא רע" להורות שהלשון הרע והוצאת דבה על רעהו. יעשו בעונש הצרעת, וזה במשפט ובצדק, כי האדם המוציא רע ומחלל בזה יתרונו על כל בע"ח שהוא כשרון דיבורו. אשר בזה יוכל לגלות רעיוני לבו לזולתו ענש יענש בצרעת, אשר בעבורה יפרדו כל זולתו ממנו בעבור המאוס, ומצות הכ' "בדד ישב מחוץ למחנה" ולא עוד יהיה לו היתרון להקרא בשם "חי מדבר" אשר יוכל לגלות מחשבותיו לזולתו, כי אם כמת יחשב כמאמר חז"ל "מצורע חשוב כמת," כי כמת אשר הושב במחשכים רחוק ונפרד מכל החי אשר על פני האדמה כן יורחק גם המצורע מכל רעיו עד שלא יוכל עוד לדבר ולהודיע רעיוני לבו לזולתו, ומלבד זה נמצא בכל חמשה חומשי התורה אשר על פי ה' שם משה לפני בני ישראל, סיפורים ומצות המזהירים אותנו להשמר מעון פלילי זה, כי בספר בראשית אחרי אשר הראה לנו הרע הגדול והכללי לכל בני אדם אשר הסב הנחש בהסתו את חוה ודברו סרה על ה' ופקודתו לבלתי אכל מעץ הדעת טוב ורע, והרע הפרטי אשר הסבה הבאת יוסף דבת אחיו אל אביהם, ליעקב ולבניו ולכל האומה הישראלית אשר בעבורה הגלתה מצרימה, נראה בסופו גודל התועלת אשר יצאה בהפך מלשון האחים המדברת רכות ונכוחות באמרם אל יוסף "אביך צוה וכו' אנא שא נא לפשע אחיך וכו'"

[239]אחר שמותר האדם משאר בעלי חיים סגלת דבורו. הנה הי' מהמחוייב אליו שלא יצא מדלתי שפתיו דבר רק במה שישמר לו הבדלו:

הקודם הוא מבואר ממה שאמר הכתוב (בראשית ב') ויפח באפיו נשמת חיים וגו'. ותרגם אנקלוס והות באדם לרוח ממללא ועם שזה יאמר בעצם וראשונה על הדבור

כי דבר על לבם וינחם אותם, ובספר שמות נשמע לא לבד קול איש מרשיע קורא באזני משה אשר יצא אל אחיו לראות בסבלותם ונכמרו נחומיו להציל איש עברי המוכה מאחיו מיד עושקו המצרי, לאמר הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי ?, כי אם גם נראה, שהלשינו אל המלך עד שהוכרח משה עי"ז לברוח מפניו. כמאה"כ "וישמע פרעה את הדבר ויבקש להרוג את משה וכו'", ואיך הצדיק משה בעבור זה עול הגלות אשר שם ה' על שכם ישראל בעבור היות בקרבם מלשני בסתר רעיהם, כמו שדרשו חז"ל על הכ' "אכן נודע הדבר", ובספר ויקרא נכתבו לא לבד כל תורות ודיני הצרעת הבאה על עון לשון הרע כי אם גם מצות מיוחדות בענין זה, כמו "לא תקלל חרש וכו' לא תלך רכיל בעמך ולא תעמוד על דם רעיך" המורה לדחז"ל כי ההולך רכיל עומד על דם רעיו, אחרי כי הרכילות והוצאת דיבה רעה מסבבת הרבה פעמים שפיכת דמים, ומעשה דואג עם כהני נוב לעד על זה, ובספר במדבר נראה לא לבד איך נענשה מרים בצרעת על אודות אשר דברה באחי' משה, כי אם שם יסופר ג"כ לנו גודל הרעה אשר יצאה ע"י המרגלים מוציאי דבת הארץ כי מתו במגפה לפני ה' ועל המקבלים דבריהם נגזר שיתמו במדבר ושם יפלו פגריהם, גם עונש קרח ועדתו אשר דברו סרה וילונו על משה ואהרן, ועונש העם במשלחת נחשים השרפים, כאשר קצרה נפשם בדרך וידברו באלקים ובמשה, הוצג שם לנגד עינינו, ובספר דברים נראה לא לבד בתחלתו תוכחה מסותרת על המדה הרעה הזאת כמו שתרגם אונקלוס "בין פארן ובין תופל" דאתפלו על מנא, כי אם גם מאמר "ארור מכה רעהו בסתר" מורה רק על המדבר לשון הרע, אשר במסתרים ומבלי אשר ידע זאת רעהו ידבר עליו סרה ומכהו בזה מכת נפש, ועפ"י הדברים האלה יצדק מאמר ר"י בן לוי שע"כ נאמרו חמש תורות במצורע ללמדך שכל המספר לשון הרע עובר על חמשה חומשי תורה" ר"ל שעושה בזה פעולה רעה אשר היה לו לקחת מוסר ואזהרה עליה מכל מה שמסופר בה' חומשי תורה שלא לעשותה, והנה אחרי שבאר הרב ז"ל במה שקדם כי עונש הצרעת בא על עון לשון הרע יאמר עתה כי גם אופן טהרתו יורה על זה, כי שתי צפרים משמיעי קול זמרתם הנקיה מכל עון ואשמה, כמו שקרא אותם ר"י ב"ר סימון "אלין צפוריא קולנין" מורים, כי הי"ת נתן לאדם מלידה ומבטן כשרון הדיבור והלשון, אשר ראוי לו להשתמש בו באופן ראוי ונרצה בעיניו בשני ענינים, הא' ללמוד התורה והחכמה, לימודי היראה והמוסר, והב' לענינים הכרחיים למלאות צרכיו ומחסוריו, והוא השתמש בו באופן רע ומגונה להוציא דבת אחיו ולדבר עליהם רעה, מבלי עשות הבדל בין גדולם וקטנם. ולהורות ע"ז נצטוה הכהן לחבר אל שתי צפרים אלה עץ ארז אשר הוא הגדול באילנות ושני תולעת ואזוב אשר הם ממינים הקטנים בגדר הצומח והחי, גם נצטוה לשחוט הצפור האחת ולמעט עי"ז תחילה הקול הנשמע מהן בהיות שתיהן יחד להורות כי מעט הדיבור והשמעת קול, יועילו מאוד לאדם ברצותו להזהר מהלכד ברשת הוצאת הדיבה ול"הר, והשחיטה תהיה אל כלי חרש אשר מים חיים בתוכו לרמוז לו בזה, כי אף שהוא בטבעו ממקור מים חיים נהפך ע"י חטאו זה להיות נדמה לכלי חרש וטבילת הצפור החי' השנית העץ, והאזוב בדם הצפור השחוטה תרמז לו, כי כמו שיתפשט עי"ז דם זה בכמה גופים, כן התפשטה גם פעולת דיבורו הרע אשר היה אך למותר מאוד לסבב נזק והפסד רב להרבה בני אדם, והזאת דמה על המטהר תסבב השארת רושם הריגת הצפור הזאת (אשר תורה על הכרח מיעוט הדיבור). בלבו, כמו שיורה שלוח האחרת על פני השדה כי מהיום והלאה צריך להיות גם כן שלוח רק לחצי, ר"ל משוער ומוגבל וממועט מבראשונה, ואחר כיבוס בגדיו המורה על טהרת מידותיו, ייחל עוד שבעת ימים להשכיל ולהתבונן בהם על חובות האדם בימי חלדו עלי ארץ, כמו שהאריך הרב ז"ל לבאר ישיבת הכהנים פתח אוהל מועד בשבעת ימי מלואיהם (עיין למעלה שער נ"ט) והזאת דם האשם על תנוך אזנו ועל בהונות ידו ורגלו, תעורר אותו על חטאו כי אשם לה' בשלשה איבריו הראשיים, באוזן שהוא מקור כשרון הדיבור להרע ולהיטיב, כי האדם אשר חרש יולד ולא ישמע שפת זולתו גם אלם יהי' כל ימי חייו, והיד הוא כלי המעשה הטוב והרע, והרגל הוא כלי התנועה וההליכה, לבקש שלום ולרדפהו, או ללכת רכיל בעמיו, וע"כ חובה עליו ג"כ לתקן שלש איבריו אלה מעתה ולהשתמש בהם רק לטובה, ועל שלש אלה העיר ג"כ הרוכל שהזכיר הרב ז"ל בתחילת דבריו, אשר קרא באזני כל העם "מאן בעי למזבן סמא דחיי" וכאשר באו אליו לקנותו הראה להם מהכ' דברי הכ' "מי האיש החפץ חיים (ר"ל האמיתים והמשרים) נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה" שהוא תיקון הלשון והדיבור, "סור מרע ועשה טוב" שהוא תיקון היד אשר בה יעשה האדם כל מעשהו "בקש שלום ורדפהו" והוא תיקון הרגל, ועל כל זה רומז גם כן ר' ינאי באמרו "כל ימי וכו' עד שבא רוכל זה והודיעו מי האיש החפץ חיים וכו' לפיכך משה מזהיר את ישראל זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע.

הפנימי שהוא הכח המחשבי המיוחד אליו שעליו נקרא חי מדבר כלומר חי שכלי כענין אחת דבר אלהים (תלים ס"ב) דברתי אני עם לבי (קהלת א') וזולתם מ"מ הדבור החצוני הוא שותפו רעו ומליצו יצא לחוץ ידבר את אשר עם לבבו לזולתו אם על דרך השאלה או התשובה או על דרך הלמוד או ההגיה עד שעל כך הוכרח שיהי' מציאות הדבור והלשון מכלל הנבראים בששת ימי הבריאה בו ישתתפו קצתם לקצתם להודיע את אשר בלבבם וכמו שאמר. לאדם מערכי לב ומיי' מענה לשון (משלי ט"ז) יאמר שכבר היה האדם בטבעו משכיל ומבין לערוך מערכי העניינים המחשביים אשר בלב אמנם חיי' היתי' לו למוד הלשון לשלמות שני בו יהיה שואל ומשיב באופן שישתלם בו מציאותו וכן אמר הנביא (ישעי' נ') יי' אלהים נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר. והכל אמרו (ב"ר פ' י"ח) שנברא העולם בלשון הקדש כי הוא הלשון הנברא במאמרו יתעל' ואשר בו השכיל לאדם וחוה לשמוע מפיו דבר ואשר בו ידברו איש את רעהו כמו שנתבאר במאמר (בראשית ב') לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו' שער ח'. וממנו למדו הדורות הנמשכים אחרי כן להמציא הלשונות במספרם וכבר נתפאר על זה ה' יתעל' באומרו (שמות ג') מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש וגומר. ומהידוע כי החרש שאינו מדבר אינו מכלל האדם בכל משפטיו (תרומות פ"א) וזה לפי שהדבור הפנימי והחיצון הם שותפים וקרובים חסרון האחד מעיד על חסרון השני בלי ספק והוא מה שאמר הכתוב מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח (איוב י"ב). כי הסרת השפה נמשכת מלקיחת הטעם הפנימי מהמדבר וההפך לב חכם ישכיל פיהו. (משלי ט"ז)

והנה מזה יתחייב הנמשך שאם ישתמש האדם בזה הכח בדברים בלתי מיוחדים אליו הנה החטיא הכוונה והחליף השטה והוא כמעיד עדות שקר בעצמו והרי הוא כמי שנתן לו המלך לבוש מלכות להתפאר בו והלבישו לחמורו כי כן משפט האיש שנתן לו תפארת הלשון להשלים לו חסרונו מהענינים ההכרחיים ודרישת החכמות ודברי המוסר המיוחדים אליו והוא משתמש בו לדברים שאין בהם תועלת או שיזיקו ויפסידו שלמותו מהענייניים הנרצים אל החומר לבדו מדרישת תאוותיו ובקשת פחיתותיו והרי הוא אצלו באמת נזם זהב באף חזיר ולזה היו מחכמי ישראל שנשתבחו (סוכה כ"ח.) שלא שחו שיחה בטלה מעולם אשריהם ואשרי חלקם. וכמה נמלצו דברי פי חכם שכתב הרמב"ם ז"ל (אבות ס"פ א') ששאלוהו למה היה יושב ושותק והשיב לפי שראה הדבורים נחלקים לארבעה חלוקים האחד רע לגמרי כקללת בני אדם ורכילות ודבור נבלה וכיוצא והשני רע מצד וטוב מצד כדבור בשבחי בני אדם לקבל שכר. והשלישי לא רע ולא טוב כרוב דברי ההמון בספורי המאורעות ודברי הימים והד' שהוא כלו טוב כדבר

בחכמות ובמעלות ובמה שהוא צריך לו. בכל עת שאשמע דברים משלשה החלקים הראשונים אני שותק מהם. ואם אשמעם מהחלק הרביעי אדבר בהם ולפי שהחלק הזה ימצאו הדוברים בו בזרות לכן אני יושב ושותק רוב הזמן. והרב עצמו ז"ל חלק שם הדבור לפי חיוב התורה האלהית לחמשה חלקים. מצוה בו. ונזהר ממנו. ונמאס. ואהוב. ומותר. האחד בקש' ולמודת התור' וקריאתה. והשני. בעדות שקר ורכילות וקללת חבירו וכו'. והשלישי ברוב ספורי ההמון במאורעות הימים שקראו אותו חכמים שיחה בטלה והרביעי בשבחי המעלות השכליות והמדותיות ובגנות הפחותות משני המינים שהכוונה לעורר הנפש אל השלמות וכו'. והחמישי והוא מה שצריך בדבר בו מסחורתו ומפרנסתו ומלאכיו ומשקיו וכו' והנה לפי זה מה שאמר רבן שמעון בן גמליאל (אבות פ"א) כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה יהי' בנזהר ובנמאס או במזיק לבד אמנם מצד הקדימו לומר כל ימי גדלתי בין החכמים ירא' לי שאפי' במנהג המיוחד לחכמים לבדם ידבר ואמר כי מצא במנהג החכמים שהם מכוונים בחריצותם על הלמוד אל השגת החכמה לא אל הדבור בהרבות שיחתם בה להתפאר ולהשתבח בה גם השתרר כמנהג הכסילים שאמר עליהם נא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (משלי י"ח) כי הוא אין כוונתו אל הידיעה בעצמה כי אם אל הדבור בה והודעו בה לפני רואיו ולזה תמצאהו תמיד מרבה שיחה כי לא תשקוט החכמה בו כמו שאמר בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע (שם י"ד) אמר כי לב הנבון הוא מקום טבעי אל החכמה כמו שאמר (שמות ל"א) ובלב כל חכם לב נתתי חכמה (משלי י') חכם לב וגו'. ולכן תנוח בו להיותה שם שוקטת כמו שהוא מנהג היסודות כל אחד במקומו הטבעי אמנם הכסילים אינה נכנסת בלבם אבל היא בקרבם רצוני בתוך כרסם שאין המקום לפי כבודה ולזה לא תנוח ולא תשקוט לשם והוא כנגד בקרב כסילים תודע כלומר תתנועע ותשתבר כמו ויודע בהם את אנשי סכות (שופטים ח') כי הוא מנענע אותה תמיד להודע בה לעיני הכל וכמו שאמר (ב"מ פ"ה.) אסתרא בלגינא קיש קיש קריא. והוא הטעם כי מקום האסתרא או איזה מטבע טבעו הוא בכיס ושם הוא יושב שוקט ובוטח ובלתי משמיע קולו. אמנם כשהוא בלגינה שאין זה מקומו כשתנענעהו ישמע קולו ולכל זה אמרו החכמים סייג לחכמה שתיקה (אבות פ"ג) וכונתם שגדר החכמה וסימנה המובהק הוא השתיקה לפי שעקר מה שילמדהו האדם בחכמה הוא הגבלת הדבורים ותקונם וקיצורם והשתיקה מרובם והוא מבואר שהדיבור הנוסף ושבושו ובלבולו לא יחשך ולא יאסר רק בחבלי החכמה ובעבודות התבונה כמו שהבד יות הדמיוניות וההרכבות הכוזבות אשר במדמה לא יוגבלו כי אם במציאות השכל ובריאותו כי על כן המראות

המשובשות והבדויות מצויות אצל חסרי הדעת בהקיץ גם מציאות' הוא סימן נפילת הכח השכלי בחולי' כמ"ש החכם בסוף טבעיות וענין זה הגדר עצמו כתבו החכם באומרו חשך אמריו יודע דעת ויקר רוח איש תבונה גם אויל מחריש חכם יחשב אוטם שפתיו נבון (משלי י"ז). אמר כי לפי שהסימן אשר בו נכר החכם היודע דעת הוא שהוא חושך אמריו לגמרי והאיש תבונה שהוא מדבר בכבדות ודברו היה יקר או שלא יחם לבבו ברוב דברים יחוייב מזה שגם אויל מחריש יחשב חכם ואחר שהשתיקה שהיא סגולת החכמה היא עמו גם אוטם שפתיו לדבר בכבדות יחשב נבון ולזה אמר (אבות פ"א) כל ימיו גודל בין החכמים ולא מצא לגופו של מעשה עצמו המבוקש ביניהם שהיא החכמה מוסר טוב ונאה ומיוחד משתיקה כי אף על פי שהדבור בין החכמים הכרחי מאד ללמוד וללמד הנה המדה המשובחת ביניהם היא השתיקה מרובי הדברים עד שיהיו כל דבריהם מוגבלים קצרי המלות ושלמי הטעמים וכמו שאמר (פסחים ג':) לעולם ילמד אדם לתלמידו בדרך קצרה וזה היה דרך החכמים בנתינת הגדרים שהיא היתה עקר חכמתם וביאר דבריו במה שאמר (אבות שם) כי לא המדרש הוא העקר אלא המעשה ירצה כי לא ההתבארות באריכות הדרישה והרחבת הדברים והברת הקולות הוא העקר אלא גופו של מעשה עצמו שהוא הלמוד או הלמידה וכל המרבה דברים יותר מזה הוא מחטיא הכונה ומביא חטא וחסרון בגופו של מעשה. או שירצה שלא מצא שימשך טוב לגופו של למוד מהיותו יושב ושותק כי לא הביישן למד ולא הקפדן מלמד (שם פ"ב) כי צריך התלמיד לשאל והרב להשיב גם לפלפל בשמועתו עם החברים כי לא ישיבת המדרש הוא העקר אלא המעשה. אמנם כל המרבה דברים יותר ממה שאמרנו הן בשאלה הן בתשובה והיו דבריו בלתי מוגבלים על הדרך הנזכר מביא חטא וחסרון במעשה. והכל חוזר לענין אחד. סוף דבר למדנו מזה מה שהיתה אליו הכוונה והוא כי חוייב האדם לשתוק מכל דבר זולתי מה שיסכים אליו הדבור הפנימי כי כאשר ימשך הדבור אל כל א' מחלקי הדבור אשר נזכרו שאין בו תועלת אין זה דבור אבל צפצוף שוה לאחד מבני הזרזיר אשר ילמדום לדבר בלשון האדם וכל שכן כשיהיה הדבור מאותם שיזיקי וירעו וישחיתו ברכילות והוצאת הדבות והקללות והשגעונות ודברי הזדונות שכבר היה הדבור החצוני בכל א' מאלה מתנגד אל מגמת הפנימי לפי המכוון ממנו ואין בעליו נקרא חי מדבר על דרך האמת וזה שמו אשר יקראו החכם (משלי כ"ו) מתלהלה יורה זיקים חצים ומות כי שפתותיו חנית וחצים וביד לשונם מחזיקים באבן ובקלע לזרוק אבני נגף הנה והנה להמית בהם בני אדם ולא יחטיאו ובאו המכות ההנה ראשונה בעצמו וכלוהו ומתבל יניחוהו ונמצא שנוי למעלה ומתועב למטה וסופו יורש גהינם.

והנה נמצאו מסקלי אבנים בקלע לשונם על שלש מדות. יש מטיח דברים לא בדעת ומרבה שיחותיו לא בהשכיל לגנות המשובח ולשבח המגונה וכיוצא מאלו הדברים המנגדים אל השכל לגמרי שעליהם אמר החכם (שם) כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד כי ממומי הדבור הגדולים הוא ההלול והשבח למי שאינו ראוי לו וכמו שאמר (שם כ"ד) אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים ולזה הנותן לכסיל כבוד הוא כמשליך אבנים בקלע כי מרגמה הוא שם מן וירגמו אותו (ויקרא כ"ד) ובהיות הפלשתי הערל (שמואל א' י"ז) משליך אבני זדון וסכלות אשר בהם חרף מערכות אלהים חיים בא אליו דוד ע"פ מדתו באבן ובקלע כבא על כלב כמו שהעיד הוא על עצמו. ויש מכה כחרב לשונו להכאות לב ולהאדיב נפש ומראה עצמו שהוא עושה כן לשום תכלית טוב כאלו הוא מקנא כבוד שמים או הרב או השופט וכיוצא ואיש כזה ידמה למי שהוא מכה באבן או באגרוף מכות גדולות ונאמנות ואומר שהוא מתיז צרורות לבד כמו שהיה הענין בשמעי (שם ב' ט"ז) בשאמר לדוד צא צא איש הדמים ואיש הבליעל השיב י"י עליך את דמי שאול אשר מלכת אחריו הנה שהיה מחרף ומקלל באות נפשו כמי שאמר דוד בסוף (מ"א ב') והוא קללני קללה נמרצת ביום לכתי מחנים וכוונתו עוד תתבאר בפרשת בלעם (במדבר כ"ב) בעזרת האל והנה הוא היה תולה קללותיו בקנאת שאול מלכו מה נכתב בסוף (ש"ב שם) ושמעי הולך בצלע ההר לעומתו ויסקל באבנים לעומתו ועפר בעפר המליץ מליצה עצומה למה שהוא מכוון להכותו מכה טריה ושפך את דמו וכסהו בעפר. ויש שישלח יד לשונו להשיב על עלבונו והוא הנקלה שברעותיו והנה עם שהפוטר מים הוא ראשית מדון (משלי י"ז) והוא הזורק האבן הראשונ' מ"מ המשיבה אליו לא יצא מידי שם משיב אבן כי על זה נאמר (שם כ"ו) וגולל אבן אליו תשוב קרא הראשון בכמו אלה העניינים גולל אבן והשני משיבה אליו ושניהם לא יצאו מכלל משליכי אבנים ולזה היה מוסר החכמים (גיטין ל"ו:) להיות האדם סובל להיות מהעלובים ושומעים חרפתם ושותקים, לא מהעולבים. ועל שלשת אלו יראה שתקנו (ברכות י"ז.) אלהי נצור לשוני מרע וכו'. כי באומרו שינצור לשונו מרע הוא הענין הראשון שהיא רעה חולה מפורסמת. ועל השני אמר ושפתותי מדבר מרמה. ועל השלישי אמר ולמקללי נפשי תדום שבשלשתן יתבאר שתדמה הלשון בזורקת אבנים. אמנם נפשי כעפר לכל תהי' בשפלות וירדות אשר יהי' זה סבה לאהבת הבריות ועשות רצונ' כמו שהוא כן טבע העפר שהכל דשין אותו והכל נהפכין אליו והוא ימשול בם הוא מה שאמר וכל הקמים עלי לרעה וגו'. כי מן הדין הוא שואלו כענין ומה לנו ללכת לקראת משלים בזה הענין: והנה זה הענין רצוני מבנות רוע הלשון אל ההכאות הגדולות והממיתות הורגל בכל

הכתובים אמר דוד (תלים נ"ב) כנגד דואג הוות תחשוב לשונך כתער מלוטש עושה רמיה ונגד הבריות (שם נ"ט) הנה יביעון בפיהם חרבות בשפתותיהם כי מי שומע ובמקום אחר (שם נ"ז) שיניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה וזולתם. וכמה היו מכותם אצלו מסוכנות מחץ פתאום כמו שהיה מתלונן ומתפלל עליהם במזמור מיוחד (שם ק"כ) אל יי' בצרתה לי קראתי ויענני ירצה כשם שענית לי בכל צרה וצרה שקראתי לפניך ואיפשר שכיון אל הצרה הידועה ביום הפלשתי כך תעננני בשאלתי זאת שאני מבקש כי גדולה היא. אלי ואמר הצילה נפשי משפת שקר וגו'. כנה השקר אל השפה כי אין לו שום מציאו' משם ולפנים אמנם התרמית יחסו אל הלשון שהוא אבר פנימי כמו שהרמיה היא במחשבה. ומה יתן לך וגומר. הוא כשואל אל עצמו אמר מה יתן לך דוד ומה יוסיף לך בן ישי לשון רמיה ואיו צ"ל לשפת שקר. הלא איש אתה ומי כמוך מלך ואדון על כלם ומה יוכלו להרע ולהזיק לך הולכי רכיל ומוציאי דבה המתקוממים ברוב לשונות. והית' התשובה חצי גבור שנונים וגומר אויה לי כי גרתי משך וגו'. ירצה ואיך לא אזעק ולא אצטער מחצי גבור שנונים עם גחלי רתמים כי עם היותי יושב בבתי ארזים ומגדולות חזקים לא היו לי לסתרה מפניהם יותר משהייתי בתוך היריעה גר עם בני משך ואהלי קדר אשר בנקל יעברום כל בני קשת ואין ספק שאחיתופל ודואג וחביריהם וכל סיעתם היו בעלי חצים קולעים כנגדו אל השערה ולא יחטיאו ואפי' בהיותם בבית המדרש אז"ל שהיו מקניטים אותו ואומרים לו דוד הבא על אשת איש מיתתו במה והוא היה מצטער מאד ומשיב הבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא והמלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא (בבא מציעא נ"ט.). ואם לפניו כן בשאר המקומות הנגלים והנסתרים מה עשו. ולאמת המשל ולחזק התלונה וצורך הבקשה אמר (תהלים שם) רבת שכנה לה נפשי אמר שתבחר ותקרב נפשו לשכון בין שונאי השלום הלוחמים ממש בחצים ובקשת ובכל מיני מלחמה משכון אצל אלו כי אצלם תשכון נפשו בטח בדד יותר מעמהם וזה כי אני שלום וכי אדבר המה למלחמה משל מפורסם הוא אם לא יאבה אחד לא יריבו שנים ולזה אני אבקש השלום ואם אולי אני אדבר אתם קשות לא יקשה עלי שיקומו המה למלחמ' וכבר אשתדל בהצלתי מהם בכל יכלתי. אבל אלו שאני חפץ בשלומם יריבוני בסתר ולא אדע כמו שאמר חרבות בשפתותיהם כי מי שומע הנה אין לי שום מנוס מריב לשונם זולתך. ראה כמה הית' מלחמת הלשון חמורה אצלו. גם שלמה החכם תאר הפסד הדבור על זה התואר עצמו שאמר (משלי י"ח) שפתי כסיל יבואו בריב ופיו למהלומות יקרא דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן וכאלה רבי'

ובקהלת (י') אם ישוך הנחש בלא לחש. והנביא אמר (ירמי' ט') וידרכו את לשונם קשתם שקר וגו'. וזולתו הנושכים בשניהם וקראו שלום (מיכה ג') ורבים מספור:

ואולם משה רבינו עליו השלום הפליג מכלם לסלק מהם זה הכח הדברי לגמרי במה שדרשו ז"ל. (ערכין ט"ו.) זאת תורת המצורע המוציא שם רע. ומהידוע מהם מה שאמרו (נדרים ס"ד:) שאחד מהחשובים מתים הוא מצורע. כי המוציא שם רע והוא המפסיד זאת הסגולה המיוחדת לו על זה ענוש יענש בצרעת שבעבורו לא יקר' בעליו חי מדבר אבל שיחשב כמת מוחלט. והוא ודאי מדה כמדתו כי מאחר שהם מחטיאים כונת מציאותם והדבור אין בהם לתכליתו המיוחד הרי הם מתים וגרועי' מהם. ובכמה מקומות דברה תורה בגנות המום הרע הזה וספרה הנזקין והרעות הנמשכים ממנה להזהיר ולזרז האנשים מחטוא בה והנה באמת המסיר אזנו משמוע רוב אזהרות ההם כרובם כן הרבה לנפשו חטא ואשמה רבה, וזהו לדעתי מה שאמרו במדרש (ויקרא רבות פ' ט"ז) ארי"בל חמש תורות במצורע זאת תורת נגע הצרעת. (ויקרא י"ג) זאת תהי' תורת המצורע. זאת תורת אשר בו נגע הצרעת זאת התור' לכל נגע הצרעת. זאת תורת הצרעת ללמדך שכל המספר לשה"ר עובר על חמשה חומשי תורה לפיכך משה מזהיר את ישראל זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע כי יש לדקדק על מאמר זה כי היה לו לומר שהמספר לשון הרע הוא עובר על התורה כולה דכתיב זאת תורת נגע הצרעת ואידך למה לי. אלא כי לפי שמצינו בכל אחד מחמשה חומשי תורה ספורים מפורסמים ומיוחדים ראוי לקחת מהם מוסר השכל לגדור האדם עצמו מהמדה הפחות' הזאת ולא שמע אליהם לזה אמר שהוא עובר על חמשה כתות של אזהרות הבאות בחמש' חומשי תורה. והנה רוב האזהרות בלי ספק מפליגין האשם אל החוטא. והנה עם שמקומות הראיות גלויות הם לכל יודעי ספר אזכרם אחד לאחד כדי שלא להרחיק העדים מעין הקורא:

בספר בראשית הנה בתחלתו (ג') נמצא נשיכת נחש הקדמוני שספר לשון הרע ממלכו של עולם על אזן שומעת באומרו כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים יודעי טוב ורע הוציא עליו דבה שכיון למנוע מהם טובה הפך הכונה כמו שנתבאר שם. והמדבר והמקבלים גרמו מיתה על עצמם איש כפי קללתו ודי בזה תוכחה לכל בעל דעת: עוד בספר ההוא (ל"ז) מאמר ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם אשר עליה נתגלגלו הדברים וגרמו לעצמם הגלות ההוא הקשה במצרים. אמנם בסוף הספר (נ') נזכר כמה הועילה הלשון מדברת רכות ונכוחות במאמר ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרו ליוסף אנא שא נא לפשע אחיך וגו'. ולהורות

כי מות וחיים ביד לשון (משלי י"ח) וכההוא שאמרו ז"ל ממעש' דחלב לבייא כדאיתא במדרש תלים. (פ' ל'ט) הנה שהספר הזה תחלתו ואמצעיתו וסופו מוכיחים על זה: הספר השני גם כן בתחלתו (ב') נמצא מאמר הרשע הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי והרי הוא מתלהלה יורה זיקים חצים ומות וכבר הלשינוהו בפועל כמו שנאמר (שם). וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג את משה וכבר החליט עליהם משה את עונש הגלות בעון זה כמו שדרשו רז"ל (ש"ר פ"א) על אומרו אכן נודע הדבר (שמות שם) גם דרשו עליהם (נדרים ס"ד:) כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך (שמות ד') שנצטרעו או שירדו מנכסיהם גם בא בו האות והמופת על יד משה רבינו השלום כי כל המדבר לשון הרע נלקה בצרעת (שבת צ"ז.) וקל וחומר לשאר האנשים ובספורים המגונים אשר אין ערוך אליו בשום ענין וכבר אפשר להחשב להם לשבח הבלתי אמונה בנקל ובפרט בכמו אלו עניינים האלדיים כמו שנתבאר שם ובזולתו מהמקומות:

הספר הג' אשר אנו בקרבו אשר באו בו פרשיות אלו המספרות בנגעי הצרעת הכוללות החמש תורות שזכר ר' יהושע בן לוי שכלם נדרשו על מאמר תורת המצורע שירצה המוציא שם רע אשר לעונשו הוציאוהו מכלל האדם לישב בדד מחוץ למחנ' כי גם הוא הרחיק בלשונו אוהבים רבים. עוד נמצא בו בפרשת קדושים מצות מיוחדות על זה לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלדיך אני ה' לא תלך רכיל בעמך ולא תעמוד על דם רעך. ביאר היטב כי ההולך רכיל הוא עומד על דם רעיו וכמו שאמרו ז"ל (ערכין ט"ו:) שהוא הורג שלשה. ותן לבך לאומרו על דם רעך לומר כי אף אותו שאתה מראה עליו שהוא כרע כאח אליך כי לזה אתה מגלה את אזנו בדברי רכילות אלו אף אותו אתה הורג במה שמקבל דבריך ונמשך אחריהם. צא ולמד מדואג (ש"א כ"ב) שלא את אחימלך ואת נוב עיר הכהנים הרג לבד כי גם אל שאול ואל ביתו ג"כ גרם רעה גדולה מיד ולדורות כמו שאמר בעת עון קץ (ש'ב כ"ח) אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים וכמו שפירשו רז"ל. (יבמות ע"ח:) וכן במה שסיפר ציבא לדוד לשון הרע על מפיבושת (ש"ב י"ו) גדול היה הרע והעונש אשר הגיע לדוד בקבלו אותו מאשר הגיע למפיבשת אשר סופר עליו וכדאמר רב יהודא אמר רב (שבת נ"ו:) אלמלא לא קבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל ע"א ולא גלינו מעל אדמתינו. (שם) רב אמר קבל דוד לשון הרע דכתיב (שמואל ב' ט') ויאמר לו המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלא דבר פרש"י ז"ל בלא דבר אינו חכם בתורה וישלח המלך דוד ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל מלא דבר פירושו חכם תורה מכדי כיון דחזייה דשקרא הוא כד הדר אלשין עליה מ"ט

קבל מיניה. תפסו עליו כי כשראה בו שהוא שקרן בדבריו לא היה לקבל ממנו כי היה לו לידע דעביד הא נפיל בהא. וכן אני אומר אע"פ שלא יראה בו עדות שקרות שכיון שרואה בו רשע רכילות והבאת לשון הרע יש לגזור עליו שהוא שקרן ואין לו לקבל ממנו לעשות בו מעשה כלל וכ"ש שהיה לו לדוד לקבל התנצלות ובמילתא דמוכחא כשאמר אדוני המלך עבדי רמני כי אמר עבדך וגו'. ולא קבל אבל השיב פניו בבושה וכלימה באומרו למה תדבר עוד דבריך אתה וציבא תחלקי את השדה. באותה שעה יצאת בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות (שבת שם:) ומחלוקת המלכות נמשכו עגלי ע"א ומשם למדו ונתפשט' במלכי יהודה עד שנתחייב הגלות. הנה שעקר העונש נתגלגל על הרועה ועל צאנו הנה שכל זה הוא בכלל לא תעמוד על דם רעך ואם עמדו על דברי הספר הזה לא היו חוטאים בו.

הספר הד' גם הוא נתפרסם בו ענין דבורה של מרים (י"ב) אשר נענשה עליו בצרעת לעיני כל ישראל אשר נתעכבו שם עד האספה זאת ועוד הוצאת דבת הארץ רעה בפי המרגלים (שם י"ג) כי הם מתו במגפה לפני ה' והמקבלים גרשו עצמם מבא בארץ חמדה וקבעו בכיה לדורות (תענית כ"ט.) ואנחנו היום עונותיהם סבלנו. גם מחלוקתו של קרח שנבלעו ונשרפו עליו (שם י"ו) ודבור העם באלהים ובמשה ששלח בהם הנחשים השרפים (שם כ"א). כל אלו הם ענינים מפורסמים משמיעים צלצלי שמע של מוסר השכל בחטא העצום הזה לכל בא:

והספר הה' תחלתו היתה תוכח' על מדה פחותה זו כמו שתרגום אנקלוס (א) בין פארן ובין תופל דאתפלו על מנא וכן אמר להם (שם) ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו ממצרים וגו'. ונוסף על זה שכבר הושם דבר זה עקר מהעקרים שצוה להכריז עליהם בהר גריזים ובהר עיבל באומרו ארור מכה רעהו בסתר ואמר כל העם אמן. (שם כ"ז) ומהידוע שאין הכאה שתהיה בסתר ובהעלם המוכה זולתי הלשון הרע כמו שאמר (ירמי' י"ח) לכו ונכהו בלשון והוא אשר ראוי להחרים עליה כי לא נתנה לעונש אחר. ומזה הטעם החרים דוד לדואג ואמר (תלים נ"ב) גם אל יתצך לנצח יחתך וגו'. והנה הוא מבואר שהמט' אזנו לשמוע אלו העניינים כלם אשר באלו החומשים הוא מקיים את חמשתן. ואשר לא שת לבו אל דבריהם הוא עובר על כלם כמו שאמר ר' יהושע בן לוי שהמוציא שם רע הוא עובר על חמשה חומשי תורה כי המצורע והמוציא שם רע הם לשונות קרובים וכאלו הם אחדים לומר שהמוציא שם רע ראוי לו להיות מצורע ומשוקץ ונתעב בעיני אלהים ואדם להחליפו הדבור שנתן לו להפיק בו מרגליות בעניינים שכליים ומדותיים כמו שאמר (משלי י') בשפתי נבון תמצא חכמה (שם ט"ו)

שפתי חכמים יזרו דעת (שם י"ו) לב חכם ישכיל פיהו (שם י"ב) מפרי איש ישבע טוב (שם י') שפתי צדיק ירעו רבים. בכלי משחית לנפץ ולכלות הנגשים אליו כל הקרב הקרב כמו שאמר (שם י"א) בפה חנף ישחית רעהו. והוא עצמו לא ינצל מידו כמו שאמר (שם י"ח) פי כסיל מחתה לו כי הוא יפול לסבתה במהמורות בל יקום וכמו שאמר (שם כ"ב) שוחה עמוק' פי זרות זעום ה' יפול שם. כי הפה המשמשת בעבודות זרות לה כאלו שלא כוונו במציאות' היא שוחה עמוקה מאד לא יפול בה רק אשר זעם ה' ביום חרון אפו עליו להשמין את לבו ולהכביד אזניו ולעור עיניו פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין את כל דברי התוכחות הבאות בתורה על הדרך שזכרנו בחמשה חומשים גם בנביאים גם בכתובים גם בנסיונות הזמנים ושומע לעצה ימלט ממנה:

ואולם תורת המצורע ביום טהרתו ממומו ובעת באו להחיות את נפשו תתבאר מתוך המעשה שהזכירו חז"ל במאמר שזכרנו בראשונה אמר כי היה רוכל אחד חכם הולך ומכריז בעיירות מאן בעי למזבן סם חיים וכבר נמצא לו חבר מגדולי חכמי התלמוד כדאיתא פרקא קמא דע"א (י"ט:) מכריז ר' אלכסנדרי מאן בעי חיי מאן בעי חיי אווש עליה כולי עלמא. אמר מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע וגו'. ואולי הוא הוא ואיך שיהיה מזה הנה הוא גלה גודל חכמתו וזריזותו בשלשה דברים אשר אליהם יתחלק מאמרו. האחד צורך ההכרזה וחזרתו עליה בעיירות על דרך הפרסום. והשני בנוסח הכרוז אשר יחלק אל שנים האחד בתאר הדבר המבוקש השלישי בהוראת דרך המבוא אליו. שכל אחד משלשה אלה הם ענינים מעולים ודברים עתיקים בלי ספק.[240] וזה כי הראשון והוא הוצאת הכרוז על זה האופן מהזרוז והפרסום באזני עם הארץ לאמר הנה הוא למד דעת אמתי מאד והוא שזאת הדרך המביאה אל אלו החיים האמיתיים נעלמה מכלל האדם ומציאותה קשה להם עד שכבר נאבדה מהם כמו שאמר המשורר (תשלים א') ודרך רשעים תאבד (שם ב') פן יאנף ותאבדו דרך ועל כן צריכה הכרזה והשבת בעלים. והנה היה קושי מציאותה מפני שקרה בהישרה אליה הפך דרכי כל הארץ. וזה כי דרכי הארץ הרבים בקיאים בהם לפי שהם מכירים ויודעים העיר ההיא

[240] וזה כי הראשון וכו' תוכן דעתו ז"ל כי הרוכל הזה העיר אותנו על ג' ענינים, הא' כי אחרי שאין ביכולת רוב בני אדם מהמון העם להכיר האמת ולדעת מעצמם איזה דרך ישכון אור השלימות המוסרית הראויה לאדם לקנותה בהשתדלותו, כי רק הדרכים המעותים אשר ילכו בה רוב העם, הם נודעים לכל, ע"כ הוא מחובת כל איש משכיל אמיתי היודע ומכיר הדרך הישר' שידבק בה האדם, להיטיב גם לעמיתיו בהודיעו להם זאת בפרסום רב. כמו שעשה הרוכל הזה שהוציא כרוז והעביר קול באזני כל העם לאמר להם קושט דברי אמת, הב' מה שקרא ההליכה בדרך הנכוח' הזאת, שמירת לשונו מרע ואיבריו מעשות דבר עול. רק בשם חיים אמיתים. תחת כי חיי הרשעים ופועלי און ההולכים בדרך עקלתון לנטות מאורח הצדק והמישרים כמות יחשבו, וחיי האנשים רודפי התענוגים והשעשועים, או הכבוד המדומה, לא בשם "חיים" סתם יקראו כי אם חיים בשם לווי כמו חיי הערבות או חיי הכבוד, "והענין השלישי במה שהורה להם האופן למצוא החיים האמיתיים באמרו "נצור לשונך מרע" וכו'.

או המדינה או ההר או המדבר אשר הדרכים הולכים אליה ואיש בער לא ידע או לא נסה ללכת אין לו אלא לנטות אחרי רבים וכמו שאמר (שיר א') אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים והנביא אמר (ירמיה ו') עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתיבות עולם: אמנם דרך החיים האמתיים הוא בהפך כי המקום או הגבול המיוחד אשר הוא בסופו והוא נסתר ומכוסה מהרבים ואינו ידוע כי אם ליחידי סגלה והם מועטים ואם כן חוייב כי בדרך המביא אליו לא עתה רבים יחכמו גם ההולך אחריהם לא יושע אדרבה הדרך הסלולה לרבים היא מאד מסוכנת וכל באיה לא ישיגו ארחות חיים לא בעצם ולא במקרה כמו שאמר הנביא על כלל העם דרך שלוה לא ידעו ואין משפט במעגלותם נתיבותיהם עקשו להם כל הדורך בה לא ידע שלום (ישעיה נ"ט) אמר כי הדרך המביא אל השלום האמיתי שעליו נאמר (שם ר'ז) יבא שלום ינוחו על הולך נכוחו (בראשית ט"ו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום הנה הם לא ידעוה ולזה אין המשפט ללכת במעגלותם. ואם תאמר כבר יתראה תועלת בהמשך אחריהם והוא כי כאשר ידעו מדרכם הרע כבר יהיה טעותם הישרה אל הדרך הטוב לזה אמר שאף על פי שנתיבותיהם עקשו להם וילכו בדרך אחרת ממה שכוונו אליה כל הדורך באותו דרך לא ידע שלום לפי שהיתה דרכם חשך וחלקלקות לתוך מדבר גדול ונורא מקצה מזה נחש שרף ועקרב ומקצה מזה מעונות אריות גם הררי נמרים והטועה מן הפחד יפול אל הפחת והנמלט משניהם לא ימלט מהנפילה אל אחד הבורות אשר במדבר כי באמת כך הוא ענין רודפי החיים המדומים המעוותים כי הם והטעייה מהם הכל סג וכמו שאמר החכם אל ישט אל דרכיה לבך ואל תתע בנתיבותיה (משלי ז') יורה כי הדרך המיוחד אליה והטעיה ממנו הכל רע ומסוכן ולזה אין להמשך אחריהם כלל וכלל. ולזה היה מדרך החסידים השלמים וחכמי החקירה לדרוש ולתור תמיד דרך ישכון אור. וכבר נשתבחו גדולי שלומי אמוני הדורית הראשונים כי מצאו הדרך ההוא נאמר (בראשית ה') ויתהלך חנוך את האלהים (שם ו') את האלהים התהלך נח. אמנם אברהם אבינו הוא אשר החל להוציא כרוז בעולם על פרסומו והוא החל לסקל נתיב היושר האמתית ושם דרך חיים לפני באי עולם דכתיב (שם י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' וגו'. וזרעו זרע ברוכי ה' המביטים אל צור חוצבו התמידו החקירה והפרסום כמו שנזכר (אבות פ"ב) מרבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו אמר להם צאו וראו אי זו היא דרך טובה שידבק בה האדם וכו'. כי עם היות שהתורה האלהית בכללה וחלקיה היא עצמה הדרך הישר והנכון אל המבוקש וכמו שאמרו (קידושין ב':) תורה איקרי דרך דכתיב (שמות י"ח) והודעת להם את הדרך

ילכו בה הכוונה להם לציינו בציון או ציונים מועטים כמו שעשו הנביאים באופן יגיע תועלתו בנקל לנבוכים וכל אחד ציין דרך לעצמו כמו שביארנו בדבריהם בשער הקודם. וזאת היתה באמת כוונת הרוכל הזה החכם כשהוציא כרוז זה להישיר החפצים בדרך ההצלחה להרחיקם מהדרך הסלולה והכבושה לרבים שחייה קרואים מתים והוא הענין הראשון מכוונותיו. אמנם הענין השני ג"כ נכבד מאד והוא בתואר הדבר ההוא המבוקש בשם חיים סתם באומרו בדברי הכרוז מאן בעי חיי (ע"א י"ט:) או מאן בעי למזבן סם חיים (ויקרא רבות שם) כי הפליא עצה להורות שהדבר ההוא המושג ע"י השכל ההוא אשר בידו הוא מהראוי שיוחלט עליו שם חיים באמת ולא זולתו מכל שאר מיני החיים שהאנשים רודפים אחריהם כי הנה החיים האמתיים האלו דרך אחד להם ומשפט אחד ישר ומוגבל לא ישתנה כשנוי דעות האנשים ולא יתחלף לחלופם כמו שהוא ענין החיים המדומים המשתנים לחיים מחיים שונים כל א' לפי מחשבתו ודמיונו כמ"ש החכם פ"ז מראשון מספר המדות. [241]אמר.התענוג אמנם הוא לבעלי חיים כי כל א' הוא תענוג הדבר אשר אהב כאמרך הסוס לאוהב הסוס והתוחלת לאוהב התוחלת וכן המשפט לאוהב המשפט ועל כן התענוגים יתחלפו ברבים בזה א' ובזה א' כי אינם טבעיים. אמנם לאוהבי הטוב הם תענוגי' אשר הם תענוגים בטבע כי אלה הם לפי פעולות המעלה. הנה ביאר שהחיים האמתיים והמעולים לא יתכן בהם הרבוי לפי חלופי האנשים ודמיונם. ועל הבחינה הזאת אמר משה עליו השלום (דברים ל') ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעיך וכל אשר לך תבחר ממנו החיים אשר בבחירת האדם אותם החיים תחיה בהם באמת ולא אותם שאמרו עליהם (ילקוט בראשית רמז י"ד) ואם יחיה ימות כי אותם מיני החיים המדומים נוסף על שהם אינם חיים על דרך האמת הנה הרודפים אחריהם נכזבה בהם תוחלתם ואבדה תקותם ועלה בידם בהשתדלותם הפך כונתם כמו שבאר זה הלל הזקן בפרק ב' מאבות הוא היה אומר מרבה בשר מרבה רמה. מרבה נכסים מרבה דאגה. מרבה נשים מרבה כשפים. מרבה עבדים מרבה גזל מרבה תורה מרבה חיים. מרבה ישיבה מרבה חכמה. מרבה עצה מרבה תבונה. מרבה צדקה מרבה שלום. קנה שם טוב קנה לעצמו קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא. כי הנה בזה דבר על מיני החיים

[241]אמר התענוג וכו' כוונתו כי התענוג המדומ' דאז שיין פערגניגען הוא שונה לפי השתנות נטיות בני אדם, כי איש אחד ד"מ אשר יאהב סוסים נאים ויפים, יתענג בהם אם תמצא ידו לקנותם, ואיש א' יאהב התוחלת ויתענג בה, ואיש אשר יאהב המשפט יתענג במצאו יד ומקום לשפוט ולדון עם עמיתו, אבל התענוג האמיתי והטבעי והוא לשמוח ולהתענג בעשיית הטוב האמיתי הנרצ' בעיני ה' ושכל כל אדם שלם, הוא שוה לכל נפש יקרה, וכן הוא הדבר גם בחיים האמיתים ר"ל המוסריים כי הם חיים טובים ונרצים לכל בני אדם כנער כזקן יונק עם איש שיבה, כמאה"כ "ובחרת בחיים למען תחי' אתה ובניך וכו'" ר"ל בחר באותם החיים האמיתיים שהם קרואים חיים ונרצים לך ולבניך אתך, תחת כי חיי הערבות או חיי הכבוד נרצים רק לאוהב הערבות ורודף כבוד לא לזולתו.

המדומים היותר מפורסמים שדברו בהם בספרי החקירה ואמר כי הרודפים חיי התאוה להבריא ולהשמין עצמן ולהאריך את קצם כי הם רואים שזה חלקם מכל עמלם הנה לא הועילו בחריצותם רק להרבות רמה וכנימא וכמה זוהמא במשמניהם ולמהר במיתתם יום יאכלם עש ורקב וימתקם רמה ויאכלו ויותירו. גם הרודפים אחרי העושר לאצור הון שמור להם לכל אשר יחפצו בו כי בחדו בזה לשכון בטח בהמצא להם כל אשר יצטרכו לחייהם כי במילוי כרסם יהיה לחמם נתן מימיהם נאמנים אוצרות תבואות יינות ושמנים וכל פרי מגדים. והנה כשתשתכל בהשתדלותם תמצא שהם הדיחו מעליהם דאגה אחת והיא צער הפרנסה וגרמו לעצמן דאגות הרבה דאגת הקבוץ דאגת השמירה כי רבה היא והם הולכים בסכנה כי הרבה מהלסטים מתלוים אליהם כאשר יתלוו הזאבים אל הצאן ולזה כתב החכם שהעשירים צריכים אל האוהבים מזולתם וכמה עלילות מתרגשות לעשירים היושבים תחת אדנים קשים כענין איזבל עם נבות (מ"א כ"א). והדאגה הגדולה כי ימות בבא יומו ואין חצי תאותו בידו והנמצא לו יעזבנו בעל כרחו ומאומה לא ישא בעמלו ואין לו קורת רוח במה שירשנו בנו או הבא מכחו כמו שאמר החכם (קהלת ב') על זה הענין עצמו ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיבא אחרי הוי מרבה נכסים מרבה דאגה. גם אשר ירדפו חיי הערבות והשעשוע בתענוגי בני אדם לנצח עלמות ויקחו להם נשים יפות ובריאות מכל אשר יבחרו וכונתם לחיות חיי ההדור והסלסול ודקדוק הליכותם ופסיעותם הכל בסדר ובמשקל כמו שהוא מפורסם למבקשי אהבים והנה תמצא שהנשים הרבות ההן יבלבלו את דעתו ויפסידו את שכלו בהרבות כשפים להסב דעתו ואהבתו אליהם. ואני אומר שאין הכשפים זולתם כי העסק עמהם ורוב חפצו להפיק רצונם זו תבקש דבר זה וזו זולתו וזאת לא זה ולא אותו ועם זה יהיה משוגע ממראה עיניו ומשמע אזניו ואין כשוף גדול מזה והנה יצא לו הפך כוונתו. וכן המבקשים חיי הכבוד לקנות עבדים ושפחות יעשו מלאכתו כדי שלא לעשות על ידי אשתו ובניו כי יקרם נפשן בעיניו ורצה שלא יצאו מדלתי ביתם כדי שלא יתנוולו בעיני רואים הנה ההשתדלות הזה מביא שמצה ודבה רעה על ביתו כי מטבע השפחות להיות פרוצות ופריצותם יספיק להם וכל אשר אתם בבית והושג לו כלמות עולם. וכן העבדים דורש האדם אותם לעשות לו שם שהוא רודה על כמה עבדים כי יצא שמם לשבח ותהלה והיה להם להפך כי כרובם כן יוסיפו לחטוא בגזול וחמוס האנשים את האנשים ומרבים שוד ושבר בגבולם ולוקח שמו קללה בגוים לאמר הראיתם רשע עריץ אשר אסף אליו האנשים רקים ופוחזים ללסטם הבריות יקבוהו לאום ושם רשעים ירקב. הנה שביאר שכל אלה הם עניינים ודרכים לא יחיו בהם

על דרך האמת ושלא עליהם יצדק ובחרת בחיים למען תחיה. אמנם החיים האמתיים הם אשר יושגו בהם כל אלו העניינים על הצד היותר משובח שאיפשר. וכנגד הענין הראשון אמר מרבה תורה מרבה חיים כי הוא המאכל אשר הוא מזון הנפש באמת אשר תאכל וחיתה בו וכמו שאמר (ישעיה נ"ה) שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם הטו אזניכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשיכם. וכנגד הכת השני אמר מרבה ישיבה מרבה חכמה כי החכמה מה שתסיר הדאגה מהעסקים אחרי ההצלחות המדומות והיא מה שיעריכה האדם מכל כלי חמדה ולא יצער בשמירתה כי אי אפשר ליטלה ממנו והכרת פני החכם ענתה בו שאינו דואג על דבר כמו שאמר (קהלת ח') חכמת אדם תאיר פניו הפך חיי הדאגה המשחירים פני הדואגים. ועל הכת השלישית אמר מרבה עצה מרבה תבונה. ועל הרביעית מרבה צדקה מרבה שלום והן מבוארות מעצמן. אמנם כלפי הכת החמישית אמר קנה שם טוב קנה לעצמו כי הוא באמת קנה בזה השם הטוב אשר שברו שהוא הטוב העצמי המיוחד כמו שאמר (שם ז') טוב שם משמן טוב (ישעיה נ"ו) ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים וגו'. לא כמו הראשונים שהם מכוונים לדבר בלתי עצמי. ואנשים כאלה הם אשר יצא טבעם בעולם וזכרם לא יסוף מזרעם. וסוף דבר קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא שהוא דבר מעולה ונכבד לא ציירו מציאותו שום אחד מהכתות הנזכרות כי ע"כ היתה נמנעת אצלם השגתו. והנה שנתבאר היטב טעם ובחרת בחיים למען תחיה אשר לכל זה כיון החכם הרוכל באמרו מאן בעי למזבן חיים סתם כי החיים אשר יאמרו בסתם הם האמתיים וזולתם יקראו בשם לוי כאמרך חיי התאוה חיי הכבוד ובכלל כל החיים המדומים. והנה המון העם כסבורים שעל מיני החיים ההמונים היה מכריז נקהלו ועמוד על נפשם כפי תשוקתם עליהם. אמנם הרוכל החכם שהיתה כונתו להכניסם בבריתם ואמיתת גדריהם אשר הם חוצה לו לפי מנהגם השיב להם הענין השלישי אשר אמרנו כי הוא ודאי עקר כוונתו בכרוז ההוא להראות הדרך המביא אל אלו החיים האמתיים אשר נעלם מעיני הכל שאליו היתה כוונתינו ראשונה בתועלת ההישר' המיוחדת מהדרוש אשר לפנינו כמו שאמרנו ראשונ' שההורס המצב הראוי והנאות ללשונו ודבורו הנה הוא בלתי שומר תמונתו לזה זכר להם זה הענין המיוחד ואמר נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה. ירצה אם תרצו להכנס בגדר החיים המדברים השמרו לכם מהתיר לשונכם אל שום רע מהרעות שזכרנו ושפתותיכם מדבר און ומרמה כי אשר להם כן, כבר נתבאר שלא נקראו חיים כי אם בדרך העבר' כ"ש שיהיו מדברים. וכאשר תוסיפו עוד ליזהר במעשיכם לסור מרע ולעשות טוב יושלם לכם הכח הדברי לגמרי. והנה כלל בעצתו זאת כל מה שעל האדם

לעשות אם מדבור ואם ממחשב' ואם ממעש' אשר על כלן אמר (דברים ל') בפיך ובלבבך לעשותו. והנה בטוב ההשקפ' אלו הג' ענייינים אשר זכרם הרוכל החכם בכרוז שלו הן הנה שכללם רבינו הקדוש בראש הפרק שני ההוא (מאבות) באומרו איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם וכו'. כי בראשית דבריו אלה נעשה רב לרוכל במה שהוא כיון להראות כמוהו תועלת הכרוז וצרכו אל הטעמים הנכבדים שאמרנו שהוא הענין האחד. אמנם הענין השני כוונו באומרו כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם וזה שהדבור המבוקש צריך שיהיה מה שיתפאר בו האדם מצד שהוא אדם וטבעי אליו דרך כלל כמשפט לאוהבי הטובות אשר הם טובות בטבע. המשל נופות הסו"כר או הדבש שהוא מתוק לכל אדם לא כפחם והמלח שהוא מתוק למרי נפש כאשר אמר החכם הסוס לאוהב הסוס וכדומה. אמנם על הענין השלישי והוא הוראת הדרך המגיע אליהם אומר הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות לעתיד לבא כו'. והכונה שיהיה שכר המצות בעיניו גדול הערך לאין תכלית עד כי בהזדמן לפניו המצוה היותר קלה שאיפשר, לא ידחה אותה לקטנות' אבל יזרז לעשות' כאלו באת לידו המצוה היותר חמורה שבתור' והטעם לפי שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות וכו': ירצה שאין המחשב' מקפת בשום צד גודל שכרן של מצות עד שבקטנ' שבכלן יש ויש שכר הרבה לפעולתך. והנה בהישרתו זאת אם שהחליף הדבור מהרוכל ודאי מהלך אחד להם כמו שהיה הענין בחמשה תלמידי רבי יוחנן בן זכאי שזה אומר ככה וזה אומר ככה וכלם שבים אל מקום אחד. כמו שאמר להם רבם רואה אני את דברי אלעזר מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם. וזה כי כאשר יש לו כן ודאי ישמר לנפשו מאד פן יאבד מהשכר ההוא הבלתי נערך, שום דבר ויזהר בלשונו מחטוא בשפתיו קטנה או גדולה שהיא מצוה קטנה בעיני ההמון גם לא יסור מסור מרע ועשה טוב (תלים ל"ד) שהיא מצוה חמורה. אמנם במה שסיים (אבות שם) הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים תאר הדרך בעצמו בתוארים עצמם שתארו הרוכל והוא שמירת הדבור והמעש' כי בציירו שיש אין שומעת הרי הוא נזהר בדבור הרע הנשמע לאזן והרי כאן נצור לשונך מרע. ובעין רואה יזהר מהמעש' הנרא' והרי כאן סור מרע ועשה טוב כאשר אמרנו שהפליג להזהיר שלא יצוייר שתפול השכחה בנראה ובנשמע ההוא בשום זמן כי הוא גמר הזרוז ותשלומו. והנה עם זה נתבאר' היטב כוונת זה הרוכל החכם גם מצינו אל תכן דבריו חבר ורב בחכמי התלמוד המפורסמים. גם לתפארת מליצת המצאתו מצאנו ראינו דוגמא בספרי המוסרים הנחמדים והיא המצא' נפלא' שסופר' בספרי המשלים:

מחכם אחד מחכמי הרופאים שכתב סודותיו וחתם בחותמו כי הצמחים והעשבים הצומחים בהרי יון היו מרפאים כל מחלה ומחיים את המתים והספר ההוא כתוב וחתום היה כמוס בגנזיו ויסך עליו בדלתות נחשת ובריחי ברזל ויהי כן ימים רבים במשמר עד כי ארכו השנים ונחפשו אוצריו נבעו מצפוניו וימצאו הספר ההוא ויפתחו חותמיו וימצא כתוב הסוד ההוא הכמוס והנפלא אשר כל שמעו תצילנה אזניו ושמחו עמו שמחה גדולה כי החכם אשר כתבו איש אמונים היה בדורותיו ועולה לא נמצא בשפתיו ויהיו בעיניהם כמוצאי חיים נצחיים וישימו מגמת פניהם לבא אל ההרים ההם בחיל ובפרשים ללקוט מצמחיהם ולרעות בעשביהם ולהביא לאוהביהם ולקרוביהם ולכל אשר ירבה במחירם. והנה כאשר באו אל הארץ ההיא וימלאו את כל כליהם מכל ירק עשב אשר שם וינסו אותם זה עשר פעמים ולא נמצא בהם שום תועלת מאשר חשבו ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה לנו זה האיש החכם הנאמן רוח מכסה דבר הלא הוא התל בנו עתה נשרוף את כל ספריו באש. עודם מדברים את הדברים האלה ויקם אחד מקציניהם ויאמר נלכה נא אל זקני הארץ הלזו ונספר להם את כל הקורות אותנו אולי ידעו את סודו ויגידו לנו דבר ויעשו כן. ויהי כאשר שמעו זקני הארץ את דבריהם כן תמהו על שכליהם ויאמרו להם אל נא אחי תרעו להבאיש דברי החכם ההוא ולגנות את ספריו כי כל דבריו האמת והצדק ואין החסרון רק במנסים כי לא על חיי הגופות דבר החכם חלילה כי הם פגרים מתים ונתנו לארץ לאכלה כי בנפשו דבר החכם ועל החיים האמתיים אשר הם חיי הנפש המשכלת ותחלואי' ורמז לכם כי דברי החכמות בעניינים העיונים ובמדות הנמצאים לחכמי הארץ הזאת מלפנים הם המחיות הנפשות האנושיות והם המרפאות כל נגע וכל מחלה אשר יולדו להם בעניינים השכליים והמעשיים כי אלו הם תרופות יקרות אין ערוך אליהם עם אותם אשר חשבתם ראשונ' והנה אנשים האלה כשמעם שמו לבם וישמח ויגל מאד. ועתה ראה כי אלו הם דברי המשל הקדמוני באומרו (קהלת ז') החכמ' תחיה את בעליה גם מאמר שמעו ותחי נפשכם. ומה נמלצו דברי הרוכל החכם הזה אשר היה מביא בידו זה הסם הנפלא המחיה הנפשות ומסיר מהם כל נגע וכל מחלה וגם אמנה כי מונע רעות רבות וצרות מן הגופים והשמיע לכל שכבר קדמו המשורר להוציא הכרוז הזה עצמו אלא שלא שמו לבם מפני שלא היה כרוכל המחזר בעיירות. והנה רבי ינאי בשמעו הענין הנכבד הזה ידע כי לא דבר רק הוא כי הם דברים עתיקים מפי זקן חדש. אמר תא סליק להכא זבין לי כסבור היותה עצה עמוק' תועיל לחכמים ולשלמים להשלים עוד את עצמם. א"ל לא את צריך ליה ולא דכוותך כי באמת מה שאני מכריז הוא תועלת אל ההמון להוציאם מכלל מתים

או בלתי מדברים כאשר אמרנו. אמנם רבי ינאי אמר שהדבר הזה עצמו היה מוצא אותו ממה שאמר שלמה שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו אלא שהוצרך לפרש שצרות הנפש הם המות הנפשיי ותחלואי' כלומר שהשומר פיו מרע ולשונו מדבר מרמה הוא לבדו אשר הוא חי ובריא הנפש והבלתי שומרם אין צ"ל שהוא חולה אבל הוא חשוב כמת. וזהו מה שאמר כל ימי הייתי קורא מקרא זה ולא ידעתי היכן הוא הדבר פשוט וברור מבלי צורך שום ביאור עד שבא רוכל זה ואמר מי האיש וגו'. נצור לשונך מרע וגו'. כי מתחלה למה שהיו הכתובים האלה האחד מדבר דרך כלל והשני כלפי הנמצא היה מפרש אותם כל אחד בפני עצמו כוונת הראשון לומר תדעו מי הוא אשר יאמר עליו שחפץ בחיים על דרך האמת הוא האוהב ימי החיים לקנות בהם הטוב האנושי בהחלט לא האוהב טוב ההצלחות כדי להאריך ימיו בעולם הזה ושאחר זה הסב פניו אל הנמצא ואמר אם כן נצור לשונך מרע וגו' סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו. אמנם עכשיו ידע שדברי המשורר הם עצמם המצאת הרוכל שהכתוב הראשון הוא קול הקורא והבאים אחריו הם תשובת הבאים לשבור אכל לנפשם והוא פירוש נאה וצח בכתובים. ולפי שהכרוז הזה הוא עצמו תורת המצורע ביום טהרתו ולזה סיים לפיכך משה הזהיר את ישראל זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע:

וכבר היה הרוכל הזה במדרגת הכהן המטהר אשר על ידו נרפא הנגע ונתכפר המצורע כמו שאמר הכתוב זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן ויצא הכהן חוץ למחיצתו הטהור' לדרוש ולבקר בפחיתיות המורגלות בין מוציאי שם רע וראה והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע וכבר הוא ראוי לקבל תוכחת מוסר וצוה הכהן ולקחו למטהר שתי צפרים חיות טהורות כדא"ר יהודה ברבי סימון אלין צפוריא קולנין אמר הקב"ה יבא הקול ויכפר על הקול (ויקרא רבות פ' ט"ז) והנה נרמז לו בזה כי האל יתעלה נתן לו פטפוט הלשון והדבור לשני עניינים. האחד ללמוד בו תורה ומוסר. והשני לעניינים ההכרחיים מצרכיו. ושני השמושים האלו הם טהורים בלי ספק כמו שאמר החכם (ירושלמי שבת פ"א הל' ה') אלו הוינא בסיני הוה תבענא תרתי פומי חדא למלעי באוריתא וחדא למילי דעלמא. והנה הוא טמא אותם ממה שנהג בהם עם הדרכים הנפסדים שזכרנו מהרכילות וספור לשון הרע ודברי הגאוה והזדו. אשר ישוו בהם גדולים וקטנים ואינם מבחינים בין הארז אשר בלבנון והאזוב אשר יצא בקיר כי הכל נסקרין בלשונם בסקיר' אחת ולזה צוה לקחת עמהם עץ ארז ושני תולעת ואזוב. וצוה לשחוט את האחד על דרך ואת היותר החרמנו (ש"א ט"ו). ואמר שישחטנ' אל כלי חרש על מים חיים לרמוז אליו שכבר נהפך אל כלי חרש עם היותו בטבעו ממקור מים

חיים ועל דרך שאמר (איכה ד') בני ציון היקרים וגו' איכה נחשבו לנבלי חרש. עוד צוה שיקחו את הצפור החיה ואת העץ והשני והאזוב ויטבלו אותו בדם הצפור השחוט' אשר במים החיים כמו שהיה מתפשט דבורו המותריי בהם מקודם לכן ויזו מדמה על המטהר ז' פעמים כי ראוי שתרשם הריגתו בלבו וישאר הרושם מחוק' בכח המיוחד והמיוחס אל הצפור והוא הדבור. ואח"כ ישלח אותה על פני השדה והכוונ' שעם זה יהיה שלוח לשונו משוער ומוגבל שלא ישאר לו רק חצי החלק האחד מהשנים שזכר ראשונ' והוא עצמו מה שאמר החכם שהיה שואל שתי פיות אחר שהכיר חסרון הדבור המותרי כי ידע שבחצי' יש לו רב. ובמדרש. (ויקרא רבות שם) למה שוחט אחת ומניח אחת אמר כשם שאי אפשר לשחוט' לחזור כך אי אפשר לנגעים לחזור. והכוונ' כי בהישר' זאת לא ישוב עוד לכסלה. והנה עם זה יכבס המטהר את בגדיו והוא תקון המדות וחזרתם למדתם והגבלתם הראויה ואחר יבא אל המחנ' אבל עדין לא יבא לאהלו עד שיעברו שבעת ימים בהם יקבל תיקון שכלי על הדרך אשר כתבנו בשער המלואים וביום השמיני יגלח את כל שערו וכבס בגדיו שנית וטהר לבא אל אהלו. אמנם עדין אינו בא לפני ה' עד שימלא את ידו לבא פתח אהל מועד בשלשה קרבנות. אחד לאשם. ואחד לחטאת. ואחד לעולה. ומנחתם ולוג אחד שמן. והיה הכהן המטהר מזה מדם האשם על תנוך אזנו ועל בהונות ידו ורגלו לרמוז אליו כי אשום אשם ליי' וישם דמי מלחמ' עמו בשלש' איברים האלו הראשיים אשר אליהם יתיחסו כל הפעולות האנושיות כי האוזן כלי מיוחד לדבור אשר חטא בו כי אזן מילין תבחן גם החרש שאינו שומע הוא האלם. והנה היד הוא כלי המעשה אשר אליו יתיחסו כל העניינים הנתלים בסור מרע ועשה טוב. והרגל שהוא כלי התנועה אשר בו יתלו העניינים אשר בסוף הפסוק בקש שלום ורדפהו כמו שזכר אותו הרוכל. והיו הימניים לומר כי כלם נעשו שמאליים ועל דרך שאמר החכם (קהלת י') ולב כסיל לשמאלו כמו שיבא בשער ס"ז פ"ד ב"ה. אמנם היה הכהן אח"כ מזה מהשמן אשר על כפו השמאלית שבעה פעמים לפני ה' ומיתר השמן מזה על אלו האיברים הימיניים עצמן על דם האשם לומר שרפואת הדם הזה והסרת כתמיו היה בקבל עליו אור התורה האלהית ומצותיה שכוונתם להפוך כל הפעולות השמאליות אל הימין וכמו שאמר בראש הפסוק (שם) לב חכם לימינו כמוזכר שם. ואחר יצוק השמן הנותר על ראשו בשתים אלה יושלם מה שאמר (שם ט') בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר כמו שכתבנו בשער נ"א. ואמר על זה בתורת למוד והישרה וכפר עליו הכהן לפ:י ה' לומר כי בהשלמת הלמודים הללו תהיה לו כפרה שלמה לפני ה' תמיד. אמנם לענין המעשה נאמר אח"כ בחטאת וכפר עליו הכהן מטומאתו. ובעול'

וכפר עליו הכהן וטהר וכמה יורה על זה אמתת זה הדרך שאם לא כן לא ידענו טעם הכפריות האלו כאן כמו שאמר הרמב"ן ז"ל. והוא אמר אולי האשם יכפר על מעלו אשר מעל קודם הנגע. והחטאת על מה שחטא בימי הנגע אולי בצערו נתן תפלה לאלהים וזה טעם מטומאתו. והעולה והמנחה יהי' לו כפר נפש שזכה ליטהר ולשוב אל אהלו וכו'. והנה הוא ז"ל כבר הורה חולשתן. ולפי מה שכתבנו כבר נמצאו שם ג' כפרות. אחד ללמד את אשר בו יתכפר כל איש לפני יי'. ושתים למעשה אחת לכפרת הטומאה ההיא ואחת לטהרתה והוא דרך נכון וישר באמת. זאת תהי' תורת המצורע והישרתו אשר לפי עוצם תועלותיה הקפידה התורה מאד על עשייתה ושלא יחדל לעשות אם דל ואם עשיר. והנה ודאי כל הענינים האלה הם קרובים מאד למאמר הרוכל ועצותיו הנכונות אשר כתבנו להביא חיים עד העולם. כמו כן ביום טהרתנו יחיש מהרה לבא זכרוננו לפני הכהן הגדול להקריב אותנו אליו ומשתי הצפורים אשר יצאו מבטן טהור ישחוט האחד אל כלי חרש על נקמת התור' הנקראת מים חיים (ירמי' ב') ופעמי הצפור החיה ירחץ ויטבול בדם הצפור השחוטה ואתר ישלחנה חפשי על פני השדה אשר ברכו יי' ושם תעשה קרבנות טהורים וכפר עליה הכהן וטהרה. ובמדרש (ויקרא רבות פ' ט"ו) נגעי צרעת זו אדום שבאת מכחו של זקן עו"ש והיה בעור בשרו לנגע צרעת לפי שבעולם הזה הכהן רואה את הנגעים אבל לעולם הבא אמר הקב"ה אני מטהר אתכם שנאמר (יחזקאל ל"ו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם וזו שעור מה שרצינו ביאורו בזה השער:

שער סג

פרק א

יבאר שנלמוד מעבודת י"כ שגופות האנשים הם כלבושים לצורך שליחותם ואח"כ טעונים גניזה ויחלק השער לג' חלקים, תורת היום. עבודת י"כ. וד' חלוקי כפרה.

בזאת יבא אהרן אל הקדש:

שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (אבות פ"א):

[242] תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי מדרך הלימוד הוא שברצות המורה לקרב אל שכל תלמידו דבר מה אשר לא יבין מהותו על נקלה, ימשילהו אל דבר אחר המובן ומושג כבר ממנו ופעמים ידמה את המעול' והנכבד אל הפחות והנקלה, בהיותו הוא יותר נודע ממנו, ד"מ ברצות הכ' להורות לנו כי השמש יסוב על פי ה' בשמחה וטוב לב את הארץ בכל יום ממזרח למערב (לפי ראות עינינו) יאמר (תלים י"ט) "והוא כחתן יוצא מחופתו" דמה השמש

שהוא מבחר כל צבא השמים באויר הרקיע אשר ממעל לראשינו וסביב לנו, אל ילוד אשה קרוץ מחומר בעבור שיציאת החתן מחופתו במשוש וגיל ביום חתונתו נודעת לכל, וכן דמה הכ' הנהגת הי"ת את ישראל והוכיחו אותם לפעמים בשבט אנשים וחבל נועם, אל הנהגת האב אשר ינהל את בנו להטיב לו בכל ענייניו, וליסרו לפעמים אם ימרה את פיהו בשובה ונחת, כמאה"כ "הלא הוא אביך" וכו', ומאה"כ "כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך" בעבור שאופן הנהגת וחינוך האבות את בניהם נודע לכל. [ובענין זה אחז"ל "גדול כחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה" שר"ל בהפך זיא פערגלייכען דען שאפפער צו זיינעס געשאפפען], ובהפך ידמה הכ' לפעמים את הפחות והנקל' אל המעול' והנכבד, כמו שאמר "איש אביו ואמו תיראו אני ה'" ר"ל תיראו את האבות כמו שתראו אותי שאני ה' אלהיכם, וכמאחז"ל "ומורא רבך כמורא שמים," יען כי חובת הירא' את הי"ת אשר בידו נפש כל חי, והוא כל יכול להטיב ולהרע להם גמול מעשיהם הטובים או הרעים, נודעת לכל בני אדם, ואף כי יבערו ויכסלו בהשגת מהותו ואחדותו ית', ידעו כלם בכל זאת כי יש אלהים שופטים בארץ כמאה"כ "כי גדול שמי בגוים" ואחז"ל "דקרו לי אלהא דאלהא" [וכעין זה כתב גם המליץ המפואר ברומי ציצערא בשם חכמי יון הקדמונים, כי רעיון ואמונת מציאות עצם נשגב ממנו מוטבע בלב כל בני אדם יחד מלידה ומבטן, ע"כ לא תמצא אומה ולשון עלי ארץ אשר לא תאמין במציאות שום אלהי (אף כי שיציירוהו בדעתם בציורים ותמונות שונות) ותירא ממנו.] ועד"ז אמר ג"כ הנחש אל חוה ברצותו להודיע' מעלת ידיעת הטוב והרע אשר תושג לאדם באכלו מעץ אשר בתוך הגן "והייתם כאלהים יודעי טוב ורע" יען כי אף שמהות השכלים הנבדלים נעלמת ממנו, בכל זאת נודע לכל שיש להם מעלת ידיעת הטוב והרע, וע"פי הדברים האלה באר הרב ז"ל גם ההבדל שבין חכמי ישראל האמיתים לפילוסופי יון, כי הם, יען כי לא עליהם נגה אור התורה האמיתית להודיע להם מציאות הי"ת ותאריו הנשגבים, אמרו כי רק אחרי אשר ישיג האדם מציאות נפשו הרוחנית, יוכל לעלות ממנה גם אל השגת הבורא ית', באופן שרק השגתו את עצמו ונפשו המשכלת היא מביאה אותו גם להשגת בוראו ית' (כי אחרי שיפשיט תחילה בדעתו כל הפחיתיות וחסרון השלימות הדבקים בנפשו, יעלה בידו ציור מושכל מעצם נשגב ושלם לבלי תכלית שהוא יוצרו ית') אפס חכמי ישראל האמיתים האמונים על ברכי התורה המלמדת אותם לא לבד מציאות הי"ת ותואריו היקרים, כי אם גם טובו ויכלתו אשר הראה לעיניהם באותות ובמופתים, לא הוצרכו לבאר לתלמידיהם מבני ישראל מהות הי"ת הנודעת כבר למו בכל נפלאותיו אשר עשה להם, כי אם השתדלו בהפך לבאר להם ג"כ מהות הנפש השוכנת בקרבם תאריה ופעולותיה, יען כי ידיעתם נעלמת עוד מקצתם. עד שיחשבו כי רוח האדם ורוח הבהמה שוים במעלתם ואיכותם, וע"כ למען הוציאם ממצולת הטעות הזאת בארו להם מהות הנפש ע"י דמותם אותה בחמש בחינות אל הי"ת ואז"ל בברכות "מה הקב"ה ממלא את העולם אף הנשמה" וכו' (עיין בפנים הספר), הנה לפנינו כי דרך הלימוד הראוי יחייב תמיד לבאר דבר הבלתי נודע ע"י המשילו לדבר הנודע כבר, וכן עשו גם החוקרים כאשר רצו לבאר מהות ותכונת נפש האדם, כי אחרי שראו שהאדם ניזון זיך וגדל, ומוליד בדומה לו, כמו הצומח וירגיש ויתנועע ברצונו להתקרב אל המועיל ולהתרחק מהנזק, כמו החי, וישכיל ויתבונן על כל הדברים אשר מסבב לו בנפשו המשכלת, חשבו קצתם כי האדם יש לו ג' נפשות, הצומחת החיונית והמשכלת, ולהוציאם מטעותם זאת אמרו החוקרים האמיתים כי נפש האדם באמת אחת היא בעצמותה, ורק ג' מיני כוחות אלה לה למנה בחוברת, (עיין מזה בפ"א משמונה פרקים להרמב"ם) ולבאר ענין זה יותר דמו נפש האדם שהוא עולם קטן, להעולם הגדול בכללו, שגם הוא אחד, ובכל זאת יש לו שלשה חלקים, עולם השכלים הנבדלים, עולם הגלגלים ועולם הד' יסודות שתחת גלגל הירח, משכן בני אדם ושאר בע"ח הצמחים והדוממים, ובעבור היות האדם בבחינת ג' כוחותיו הנפשיות השונות הנ"ל דומה להעולם הגדול המשולש בחלקיו, הוטל גם החוב עליו להשתדל לקנות לנפשו ג' קניינים מוסריים שהם כנגד ג' חלקי העולם, התורה והעיון השכלי האמיתי, נגד העולם השכלים בעלי העיון וההשכלה האמיתית, העבודה ועשיית מצות השמעיות רק למען מלאות רצון האדון ה' צבאות המצוה אותן לעשותן, אשר הן נגד עולם הגלגלים המתנועעים ג"כ בשמחה ומשוש נפש בהקפתם התמידית לעשות רצון קונם (כי לדעת הקדמונים (עיין מזה מבוא לשער ל"א) יש גם להגלגלים האלה נפש משכלת היודעת עצמה ואת בוראה י"ת שהוא סבתה,) וגמילות חסדים ועשות טוב איש לרעהו, אשר הם הכרחיים לקיום והנהגת החברה האנושית עלי ארץ, נגד עולם היסודות המתנועעים בהכרח ע"י תנועות השמים וכסיליהם ובסבת התנועה הזאת יורכבו יחד זה עם זה ויתהוו כל הדברים עלי ארץ, (עיין למעלה מבוא לשער ל"א) ולזה נתנו לו לאדם ג"כ ג' כוחות כח השכל העיוני לעיין ולהתבונן בעניינים שכליים ומושגים רוחנים, וכח השכל המעשיי הנחלק לשנים, כי באחד מהם יעשה את כל מצות ה' אלקיו אף שלא יחייבן משפט שכלו לטובתו ולתועלתו המדינית. רק למען שמוע בקולו כאחד מצבא המרום הששים ושמחים לשמור תפקידם לשמוע בקול דברו, ובשני יעשה הפעולות והחובות המדיניות ההכרחיות, לשחר בהן שלום ואושר בני אדם היושבים יחד בחברה אנושית כי בעזור איש את אחיו, ולרעהו יאמר חזק ישכנו יחד בהשקט ובבטחה מבלי מחסור כל דבר, ועל כל זה רומז מאמר התנא שהחל בו

[242]לפי שהיה דרך הלמודים לקרב הדרושים הרחוקים במשל הקרובים מהם אצל המשיג. הנה לזה לפעמים יהיה הנושא המעולה משל לפחות, להיות הדבר הנלמד יותר מבואר בו אף על פי שיהיה עקר מהותו יותר נעלם ממנו כמו שעל הרוב יהיה הפחות משל אל המעולה להיות ענינו יותר מפורסם, המשל כדי ליחס לאל יתעל' פעולות ההויה והחנוך שהיא מפורסמת באבות אמר הכתוב (דברים ל"ב:ו') הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך (שם ח') כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך. אמנם לענין היראה לפי שהיא יותר מבוארת בו יתברך עם שעצמותו נסתר ונעלם נאמר (ויקרא י"ט:ג') איש אמו ואביו תיראו אני ה' כלומר יש לך לירוא אותם מענין יראת שמים המפורסמת ביי' וכמו שאמרו (אבות פ"ד) מורא רבך כמורא שמים. ועל זה הענין נאמר (בראשית ג') והייתם כאלהים יודעי טוב ורע וכיוצא בו לפי שהמעלות השלמות הם מפורסמות היותם בעליונים עם שמהותם נעלמת ונסתרת מאד. והנה לזה הפליאו עצה חכמי האמת במה שיחשב עליהם שהם הפכו סדר הלמוד באמרם (ברכות י'.) מה הקב"ה ממלא את העולם אף הנשמה ממלאה את הגוף מה הקב"ה רואה ואינו נראה אף הנשמה וכו'. מה הקב"ה זן את העולם אף הנשמה וכו'. מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף הנשמה וכו' כי הנה הפלוסופים אמרו שלא מצאו להם מבא לדעת כענינים אלהיים כי אם במציאות הנפש האנושית ובאמצעיתה כי שמו אותה למשל ולראיה היות פרנס ומנהיג בעולם ימשכו אצלו ממנו התועלות הנמשכות מהנפש אל הגוף כמו שנתבאר זה באלהיות במאמר התוארים ובחתימתו והנה הם הפכו הענין ותלו הדברים הבלתי נודעים בענין היותר נעלם ונסתר שבעולם בלמוד סגולות הנפש כמו שיתבארו בשער ס"ח ב"ה. אמנם הם ידעו דרך ה' דרך אמת והלכו בו בלי ספק כי הפלוסופים אשר לא זרח עליהם אור התור' האלהית הנה הם הוצרכו לחקור על מציאותו יתברך שנסתפקו עליו והוצרכו להביא ראי' עליו ממציאות הנפש האנושית ומסגולותיה אשר לא יוכלו להתעלם. אמנם חכמי האמת לא היה להם צורך אל חקירה זאת כלל כי מציאותו יתברך בכל מיני פליאותיו הוא מפורסם מאד באומתם ונפשם יודעת מאד ולא הוצרכו לבאר מהם להמון יותר ממה שביארוהו הכתובים. אמנם מה שהוצרכו לבאר הוא עניני הנפש וסגולותיה אשר הם יותר נעלמים מהאנשים ולהתעלמם מהם נתעצלו בהצלחתה. כי חשבוה כנפש החיה והבהמה. וכמו שאמר החכם ומי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ (קהלת ג':כ"א-כ"ב) יאמר כי כל החסרונות אשר הזכיר (שם)

הרב ז"ל "על ג' דברים העולם עומד (ר"ל האדם שהוא עולם קטן. ובזכותו גם העולם הגדול בכללו) על התורה ועל העבודה ועל ג"ח,

מהיות מקרה האדם ומקרה הבהמה למות זה כמות זה הוא מצד בלתי יודעים ההבדל אשר בין נפשותיהם כי מי ומי מהם יודע זה. ולזה הביאו ראי' מהפליאות המפורסמות בו יתעל' עם כל העלם מהות עצמותו וכמו שאמר (תהילים קל"ט:י"ד) נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד והוא למוד נכון וישר ללמוד סתום מהמפורש כמו שאמרנו. וכן היה הענין בעצמו במה שנפל ספק בין החוקרים על מהות הנפש האנושית. כי יש מהם שאומרים שהיא אחת לבד. ומהם אומרים שהם שלשה הזנה והחיונית והמדברת. אמנם הית' הפשרה הנכונה שהיא אחת בעצמותה אבל שהיא נחלקת אל שלשה כחות נפרדות קראום נפשות כמו שכתב הרב המור' בשמנה פרקיו (פ"א). ואולם ענין זה לוקח ראי' עליו מכללות העולם כי הוא כאיש אחד מקושר בכל חלקיו אבל נתפרסם חלוקו אל שלשה חלקים הורגל בפי הכל לקרא כל אחד מהם עולם בפני עצמו עד שכבר שמו שם האדם עולם קטן (נדרים ל"ב:) להמצא בו דוגמת אלו השלשה חלקים וענינם כמו שכתבנו אצל המשכן שער מ"ח. ועל היסוד הזה בנה שמעון הצדיק זה המאמר המעולה שזכרנו כי למה שראה העולם בכלל נחלק אל עולם ההצלחה ועולם התנועה ועולם התנועעות והויה והפסד. ואמרתי העולם ההצלחה בהחלט לפי שהעולם העליון הוא עולם השכל הפשוט מבלי שיהי' שם שום מציאות לא אל גשם ולא אל תנועה ולא אל שנוי כלל אלא עצמים מוצלחים יודעים את עצמם ומשכילים סבתם ית' לבד: אמנם אמרנו על השני שהוא עולם התנועה לפי שעצמיהם הם גשמים בהירים בעלי תנועה מתמדת שמתנועעים בה מעצמם ובתשוקת נפשם אל הנבדלים כמו שכתבו החכמים. אמנם הג' הוא עולם ההויה וההפסד אשר עקרו להיות עצמיו מגשם עב ועכור מורכב מגשמים מורגשים ונעים ע"י התנועות השמימיות אשר יניעו אותם תנועה הכרחית אשר על ידה יתערבו פשוטיו ויתמזגו מורכביו להמציא הויותיו אשר לזה יפול עליו שם ההתנועעות כי חלקיו מתנועעים אבל בכח זולתם והכרחיותיו. לזה אמר שהעולם בכלל יעמוד על שלשה חלקי פעולות אשר ימצאו כנגדם בעולם הקטן שהוא אדם. כי הנה הכח השכלי והמדעי שבו הוא כעין העולם הרוחני העליון. והכח המעשיי הנה הוא נחלק לשנים הראשון מה שיתנועע אליו כרצון נפשו ותשוקתו אל הנבדל העליון יתברך שמו שהוא במצות האלהיות השמעיות אשר הם לבד בינו לבינו אשר בזה ידמה אל העולם האמצעי שכך ענינו וכמ"ש (תלים ק"ג) משרתיו עושי רצונו. והשני אשר בו יתנועע אל מעשים הכרחיים מצד טבע מציאותו כמו שהם כל המצות המדיניות אשר עליהם יחיו בהעזר אלו מאלו ואי אפשר זולתם לזה אמר זה הצדיק המאושר כי על שלשה דברים העולם עומד על התור' והוא החלק העיוני אשר הוא נר מצוה ותורה

אור (משלי ו':כ"ג) המאירה לנוכח ההצלחה האלהית מצד רוחניות' והוא כעין עולם השכלים. ועל העבודה והוא החלק מהמצות אשר נרא' בהם שעבוד האדם ליוצרו והם המצות השמעיות שאמרנו דומה לגלגלים אשר ירוצו תמיד לא לתכלית אחר זולתי לעשות רצון קוניהם. ועל הג' אמר ועל גמילות חסדים והם כל המצות אשר יביא ההכרח לגמול איש לאיש איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו וכמ"ש (דברים ט"ו:י"א) פתוח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאביונך כי זה הוא ענין עצמי למלאת חסרונו מצד שהוא הווה נפסד כי כאשר ישמרו אלו הענינים בעד האנשים הנה ימצא העולם אצלם עומד על תלו וזה ענין כולל ומועיל ראוי שיהיה ראש למסכתא ההיא כמו שכתבנו שער ס' והנה אנטיגנוס (אבות שם) ביאר עקר העבודה וטעמה כמו שביארנו בשער מ"ד ח"ג ויוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן (שם) עקרי התורה וג"ח כמו שהוא מבואר בקצת עיון והוא ענין נכבד לקוח לאדם משלשה חלקי העולם המפורסמים[243] אמנם בפתחו על העיון בו עוד מעט יראה שכיון החכם אל ענין נפלא עוד בהכרת האדם עצמותו והבדלו מהחלק הטפל שבו לקוח גם מדוגמת הנמצאים העליונים בעניניהם שכבר נתפשטו המאמרים שהענינים אשר בשפלים הם נמצאים כעין העליונים וכמ"ש (ברכות נ"ח.) מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא וכמה טרחו בעלי המדרשים והפיוטים להראות זה: ולזה נאמר שאנחנו נמצא בעולם עליון שהוא קצה הנמצאות במעלה. שעצמיי כלם הם שכלים

[243] אמנם בפתחו על העיון וכו' תוכן דעתו בקוצר הוא, כי העולם התחתון, דומה בבחינת יושביו, אשר יחלקו לשלשה מחלקות, בני אדם, בע"ח ושאר גופי הדומם והצומח למיניהם, לעולם העליון והתיכון הכולל השכלים הנבדלים והגלגלים עם כוכביהם, ונחלק בעבור זה ג"כ בבחינת יושביו לשלש מחלקות כמו שיתבאר, ע"ד מחז"ל "מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע", כי כמו שיש בעולם העליון שכלים נבדלים הנפרדים בכל עת מכל גוף ומשיגי גוף, כן יש בהפך בעולם השפל מקביל לזה, גופים מתים אשר כל ריח ונפש אין בקרבם לעולם, והם מיני הדומם והצומח השונים, וכמו שיש להגלגלים נפשות משכילות ומשיגות סבתם הנתונות בהם לצורך גופם להנהיגו ולהניע אותו ע"פי פקודת הי"ת, לשחר בזה תועלת העולם בכללו הנרצה מאתו י"ת (עיין מזה למעלה שער ב' ומבוא לשער ל"א) כן יש גם בכל בע"ח שוכני העולם התחתון רוח ונפש לצורך גופם, להנהיגם ולהנחותם באופן שיהיו ראוים ונכונים לעבודת ולתועלת בני אדם, וכמו שיש קצת מלאכים (והם ממדרגה העשירית הנקראים אישים לדעת הרמב"ם פ"ב מה' יסודי התורה) המשתלחים לפעמים במלאכות ה' צבאות עלי תבל ארצה לפעול פה לצורך בני אדם מה שיצום הי"ת, כמו שנראה מבואר בסיפור הכ' מגדעון ומנוח, והם מתלבשים אז במעטה הגוף ומתחפשים בדמות ולבוש בני האדם, כן ישכון גם פה בעולם התחתון, האדם שהוא החי המדבר, אשר נפשו בקרבו שהיא עצמותו האמותית. היא שכל נבדל כאחד מצבא מרום, והיא שלוחה הנה עלי ארץ לפעול פה פעולותיו אשר היא נועדה להן ע"פי ה' באמצעות הגוף, והיא מתלבשת במעטה הגויה כל זמן שבתה בבית חומר, עד אשר תפרד ממנו בבוא עתה. ותשוב אל אלהיה אשר נתנה, ולהורות על רעיון וענין יקר זה נצטוה הכהן הגדול אשר הונף והורם במעלתו מכל אחיו, ללבוש ביום המיוחד לכפרתם ביה"כ בגדים נקיים, בגדי בד לבן, ולעבוד בהן עבודתו הנקיה והטהורה אשר צוה עליה, ולהפשיט את"כ את בגדיו אלה ולהניחם למשמרת, כענין מלאך אלהים אשר אחרי עשותו שליחותו יפשיט מעליו לבוש הגוף אשר לבש בו, ושב לפשיטותו הרוחנית ויהיה בזה גם לאות ולמופת לכל איש שלם בבני ישראל, כי רק אחרי השלימו מלאכת עבודתו עלי ארץ, יפשיט בגדי גשמותו מעליו בנקיות וטהרה מבלי ליכלוך וחלאה, ושב להיות עצום פשוט ורוחני, אשר בצל עליון יתלונן, לשבוע שובע שמחות בימינו נצח,

חיים בלי שום גופיות כלל. אמנם בשוכני ארץ אי אפשר להמצא עצם כעצמותם אבל נמצא מי שהוא בהפכו ממש והם גופים בלי שום חיות כמו הדומם והצומח למיניהם. אמנם עולם הגלגלים שהוא הממשלה השנית הם גופים בנפש לדעת חז"ל (בתיקון ברכ' יוצר) כמו שאערנו אבל המבואר בהם כפי מה שיחייב השכל כי הנפש היתה נמצאת בהם לצורך הגופים רצוני להכרח גלגולם בתנועותיהם כי ודאי התנועות הם הכרחיות אל תועלת העולם והתמדתו ואי אפשר להם התנועה כי אם במציאות הנפשות על ענין שרמזנו. ולא יצוייר שנמצאו להם הגופים לצורך הנפשות ובעבור תשוקתם ודוגמתם נמצאים בשפלים גופי הב"ח כלם שכן הוא ענינם שהנפש אינה מכוונת בהם רק לצורך הכרח גידול הגופות ותנועותיהם להשלים מה שכיון מהם לעבודת האדם בבשרם ועורם וצמרם ולכל עבודתם ולזה נקראו מקניהם וקנינם (בראשית ל"ד:כ"ג). והנה החי המדבר הוא מבואר שהוא בהפך זה שהרי אי אפשר לומר בו שנפשו נמצאה בעבור גופו ולצרכו שאם כן בכלות הגוף ימי עבדותו תתבטל נפשו עמו ומותר האדם מן הבהמה אין אבל חוייב לומר שהם דוגמת המלאכים המשתלחים מאתו יתעלה שמתלבשין בדמות גופים להראות בהם לעיני בני האדם כמו שנתפרסם בהם מלוט (שם י"ט) והגר (שם י") ויוסף (שם ל"ז) ומנוח (שופטים י"ג) וגדעון (שם ו') וזולתם כי היו הגופים צורך השכלים לעשות שליחותם ולהפשיטם מעליהם מיד כמו שנראה הדבר מבואר אצל גדעון ואצל מנוח ודוגמת זה יהיה מין האדם ובפרט זאת האומה הנבדלת מכל העמים שהגופיות בהם הוא צורך השכל לא זולת ואין לו רק לעשות שליחותו ואחר כך הפשט ונתוח. והיות ענין האדם בזה העולם דוגמת שליחות או שליחות ממש הוא מבואר מאד מענינו. וכמו שאמר המליץ (פרק ז') אם לעשות מלאכתי שולחתי הנה ואנכי רפה ידים כמו שיבא עוד. והנה היה זה הענין הנפלא ראוי שיורשם באיש המיוחד אשר הבדילו ה' מעדת ישראל בקדושה ובטהרה ואשר הונף ואשר הורם מכלל קרוביו ומכל שאר בשר לרשום בו ענין אלהות כמו שיתבאר היטב בתורת קדושתו על יתר אחיו בפרשת כהנים שער ס"ו ב"ה וביום המיוחד לכפרתם. ובעבודה היותר מיוחדת בו כי שם צווה להיות שליח לעם ה' אלה ושיעשה שליחותו בבגדי בד קדש נקיי' ולא היה משתמש בהם רק בעבודה המיוחדת היום ההוא לפנים. אמנם אחר עבודתו הי' מפשיטם וגונזם גניזה ענלמות כמו שיבא. והנה הוא היה משל ולימוד מפואר לכל אחד ואחד מישראל ולכל העדה כלם כי שפתי כהן בקדושתו זאת ישמרו דעת להעיד על עצמו ותורה יבקשו מפיהו בסדר עבודתו כי מלאך שלוח מאת ה' צבאות הוא לעשות מלאכתו בעולם הזה עבודה כשירה והגוגה הנכנסת בהכשירה לפני לפני' בבגדי לבן נקיים. ואחר שליחותו

יפשוט אותם הכהן וגונזם לעד לעולם כענין מלאך האלהים ההולך לעשות שליחותו והוא לבוש גשמות מה ואחר יפשטהו מעליו וחזר לפשיטותו: ובמדרש (ויקרא רבות פרש' כ"א) רבי ברכיה ורבי ירמיה בשם רבי חייא בר אבא אמר כשורות של מעלה כך שורות של מטה מה שורות של מעלה איש אחד בתוכם לבוש בדי' כך שורות של מטה כתונת בד קדש ילבש ולבשם יבלו שם תני ר' חייא מלמד שטעונין גניזה והוא מבואר הי האיש לבוש הבדים לא נתלבש כך אלא לצורך שליחותו ולזה אמר שהכהן הגדול ביום ההוא היה דוגמתו כמה שלבשם לעבודה ואחר טעונין גניזה כמו שאמרנו. והנה אחר שזה הענין נתיחד אל הכהן בזה האופן ראוי שיתפשט תועלתו אל הכלל כלו ער שיחשבו כלם בזה ג"כ מלאכי אלהים כי על זה נאמר (שמות י"ט:ו') ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כי אם יהיו כלם כהנים כמוהו הנה יהיו כלם מלאכים שלוחים על זה האופן מהשליחות שאמרנו. וכמה יועיל זה הלמוד הנפלא להרבה ענינ' אם לדעת ענינו ולהזדרז אל שליחות זה אשר הכל תועים בו ויקרה לכל אחד מהאנשים כמקרד הכסיל שמינוהו בני המדינה ציר נאמן לבא אל המלך להפיק ממנו דבר הכרחי לחיי המדינה ונתנו בידו ארנקי של מעות להוצאתו כי רב ממנו הדרך וצוו עליו מאד לתת לבו אל שליחותו וידרו נדרים לשלם שכרו. וילך האיש עד לפני שער המלך וירא והנה הארץ ההיא טובה ורחבת ידי' לפניו ויקח מן הבא בידו לעשותם שם סחורה טעם כי טוב סחרה ואתננה ובהרויח הממון גבה לבו לעבור ארחות ימים בפרקמטיא גדולה ויהי סער גדול בים ונטרפה הספינה. ואבד העושר ההוא בענין רע וישב לעירו בבשת פנים ויקצפו עליו שרי המדינה וזקניה לאמר איך מלאך לבבך לנטוש עסק השליחות אשר חייך וחיי כל המדינה תלויין בו לבקש לך מעט מהממון אשר לא צוינו ולא עלה על לב. אמרנו כבר נכבדך מאד ועתה מנעך השם מכבוד ויקומו כל בני העיר וישרפו אותו ואת ביתו ואת כל אשר לו באש. וכן הדבר הזה באמת כי האדם הנה שלוח בעולם הזה לעמוד על נפשו ולהצליח במעלות האמתיות הם קניני החכמה ותפארת המעשים משני המינים אשר זכרנו אשר בהם ולא בזולת תישע העיר הקטנה אשר זכר החכם (קהלת ט'). והאל יתעלה אשר שלח אותו הנה הוא הזמין בידו די צרכו לספוקו כל ימי היותו בשליחותו וזה אם על ידי מלאכה מהמלאכות או על ידי ירושה או מתנה או אי זה עסק נאות בלתי מטריד אותו לעקר שליחותו יהיה לו בו די ספוקו למכולת ביתו עד עשותו דבר שולחו ועד הקימו מזימות לבו והאיש המסכן לא זכר עקר השליחות ובמעט מהממון אשר נזדמן בידו התחיל לעסוק בסחורה וחזר ושנה ושלש עד אשר הסיח דעתו מהשליחות ומן המשלח ותם כחו כל ימי הבלו לאסוף ולצבור עושר רב אשר לא צווה

בו ובחצי ימיו יעזבנו ואחריתו יהיה נבל אוי לו לאותה בושה ואוי לו לאותה כלימה ששכח האיש הפתי הזה עקר שליחותו אשר חייו תלויין בו ודאג אל עסק הממון ואל יתר הדברים המדומים וזה וזה לא נתקיימו בידו ומה לעשות לו כי תרבה חמת המלך בהעלות עשן אפו רק לדונו בקצפו ובחרונו כאחד הנבלים מפושעי ישראל בגופן אשר תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה (ר"ה י"ז.) ועליהם אמר החכם (משלי י:כ"ו) כחומץ לשינים וכעשן לעינים כן העצל לשולחיו:

והנה אם שמע אל הישרת האיש לבוש הבדים ותורה יבקש מפיו יזכור את שליחותו ולא ישכח מלבו כי מלאך ה' צבאות הוא גם יועילו מאד הלמודים האלה להכרת עצמו ולדעת צורך גופו ומה טיבו אשר לא יעשה עקר מעצמו ובשרו ולדרוש תמיד מה יפיו ומה טובו כי ידע כי אינו אצלו רק במדרגת הלבוש אשר עקר הטוב והבריאות לא ידרוש כי אם לפנימיותו [244]גם לא ירע בעיניו בשלחו אותו חפשי מעצמו כמנהג רוב עמי הארץ אשר ישפטו על הנשמות בעולמ' משפט הגופות ורוע צורתם והפסדם. לו חכמו ישכילו בענינו של כהן גדול ושמושו בבגדים ההם וגניזתם ידעו כי האיש השלם לא ירע בעיניו לשלח גופו חפשי מעמו רק בהסיר הבגדים הצואים מעליו והלבש אותו מחלצות וכמ"ש (מכלת' דמלוא' פ"א סי' ו') באהרן הכהן על והפשט את אהרן את בגדיו (במדבר כ:כ"ו) העמידו על הסלע והפשיטו בגדי כהונה ובגדי שכינה נלבשין תחתיהן ואם שהמאמר על בגדי כהונה ממש אמור כמו שנתבאר במקומו שער פ"א ב"ה מכל מקום רמז גדול הוא.

והנה באמת נראה דבר זה בגניזות גופו הטהור של משה אדוננו עליו השלום שהוא לבדו את להיות בגדי בד קדש שלו נגנזין על ידי הק"בה (סוטה ט':)והנה לא צר לו על הפשיטו זכה בגדו ולא נצטער עליו כלל. ומה שסדרו הפייטנים על פטירתו הכל היה לעורר הבכי על חסרונו על דרך בכו לאובדים וכו' כמו שיבא במקומו בע"ה. והנה לזה לא מנה שמעון הצדיק בין העמודים ההם מה שיעמיד הגופית ומה שיתקיימו עליו בענין המזון ויתר הצרכים אשר עליהם יחיו אבל זכר העמודים אשר יקיימו הנפשות ויעמידום במדרגת מלאכים ובני אלהים. ולפי שאלו הענינים מהתורה והעבודה וגמילות חסדים יתרבה מציאותם ויתחזק ענינם ביד בני האומה הזאת ביום הגדול והקדוש הזה מצד קדימת יום הזכרון וימי התשובה אשר לפניו ולאחריו שם מה שיגמור על ידם העיון באלו הלמודים

[244]גם לא ירע בעיניו וכו', ר"ל אחרי שיחשוב כל איש שלם את הגוף רק כעין מלבוש להנפש שהיא עצמותו של כל אדם (אשר ע"כ חשב גם התנא רק ג' ענינים, התורה, העבודה והג"ח, שהם מזון הנפש המעמידים ומקיימים אותה, ולא חשב הדברים המעמידים את הגוף ד"מ המאכל והמשתה, היניעה והשינה) לא ירע בעיניו עוד בבוא עתו למות, או כי יאסף אחד מקרוביו אל עמיו אחרי הודעו כי רק הגוף יכלה במות האדם אבל הנפש תשאר לעד, לא כאשר יחשוב ההמון, כי כמקרה הגופית אשר במותם תאבד צורתם והם יפסדו, כן גם מקרה הנשמות, ומשפט אחד למו בעולמם.

המיוחדים אל עבודת היום אשר זכרנו אמרו שישראל ביום הזה הם כמלאכי השרת עד שיוכלו להשתתף עמהם בקלוס המיוחד להם אשר לא נתן להם רשות לקלס בו כל השנה כלה כמו שאמרו במדרש פרשת שמע (רבות פ' ואתחנן) משל לבן בית של מלך שנכנס לתוך הפלטין וראה קוזמיטין של מטרונא וגנב אותה ובא ונתנה לבתו והתחיל מצוה ואומר לה כל הבגדים שלקחתי לך לבוש אותן בפרהסיא אבל קוזמיטין זה גנוב הוא אל תלבשי אותו אלא מן הדלת ולפנים. (מתיבת כך עד ולמה לפנינו ליתא) כך אמר משה לישראל כל המצות שנתתי לכם ממה שקבלתי מן התורה אבל השם הזה שאני נותן לכם ממה ששמעתי ממלאכי השרת שבו הם משבחים להקב"ה ונטלתי אותו מהם לכך תהיו אומרים אותו בלחישה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ולמה הם אומרים אותו ביום הכפורים בפרהסיא אלא שהם כמלאכים לבושים לבנים לא אוכלים לא שותים ואין בהם לא חטא ולא עון והקדוש ברוך הוא סולח לכל עונותיהם. יורו שנתקיים בהם מה שאמרנו ראשונה ממלכת כהנים ומלאכי אלהים. ויותר יתבאר זה כשנרד לעניין השבח והקלוס הזה ומה טבו כי יש לשאול מה שבח של מלאכי השרת הוא שהרי הוא מאמר מדוחק מאד מדבר בעצמותו יתברך ומרבה בכנויים יותר מזולתו באומרו שם כבוד מלכותו. ועוד שהרי דוד אמר בקול רם (תהילים ע"ב:י"ט) ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ובמקום אחר (שם קמ"ה) כבוד מלכותך יאמרו. אלא שיש בו שתי תשובות. האחת כי רוב הסתר הכנויים הוא עצמו יתרון ההכרה בענינים הנעלמים כי כשתדע שדבר פלוני הנעלם אמנם אינו כך ולא כך הנה כל מה שתרבה באלו הידיעות תדע בו יותר ממי שיסכל אם הוא דבר מכל אלו או זולתו. ואין ספק שזאת הידיעה השוללת היא אשר נתייחדה באלהיות כמו שכתב הרב המורה בפרק כ"ז מהחלק הראשון והוא מה שכיונו מאמר (שמות ל"ג) וראית את אחורי ופני לא יראו כמו שכתבנו שם והוא טעם אמרם ז"ל בסוף המדרש שזכרנו (חולין נ"א: ובמ' ליתי') חביבין ישראל יותר ממלאכי השרת שמלאכי השרת אינן מזכירין את השם אלא אחר שלשה תיבות שנאמר (ישעיהו ו':ג') וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות ואלו ישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות שנאמר (דברים ו':ד') שמע ישראל ה' אלהינו וגו'. [245]וזה כי הנה המלאכים

[245]וזה כי הנה וכו' כונתו כי אחר שאמר תחילה שכל עוד שתרבה ידיעת השלילות מעצם מה, ר"ל לדעת ממנו ממה מה שאינו, כן תגדל השגתו ותהיה יותר ברורה, (כמו שבאר זאת המורה ח"א פ' ס' במשל הספינה שבארנו למעלה בשער נ"ד ע"ש) וע"כ המלאכים שהם מעולם השכלים, ויודעים שהי"ת נשגב גם מהם, הלוא תרבה ידיעתם השוללת ממנו, אחרי שיודעים שאינו עצם מעולם היסודות, ולא מעולם הגלגלים, גם איננו כאחד מהם שוכני עולם השכלים, כי אם נעלה ונשגב הוא על כלם, אפס בני אדם המשיגים רק את העולם התחתון שהוא עולם היסודית אשר בקרבו הם יושבים, ועולם הגלגלים שהוא רקיע השמים עם הכוכבים אשר ממעל לראשם, אבל מעולם השכלים אינם יודעים ומשיגים מאומה, תמעט גם ידיעתם השוללת מהי"ת, כי יודעים רק שאיננו עצם

מבדילין ומקדישין אותו על שלשה עולמות (ת"י ישעי' שס) למה שהם יודעין את עצמם ומשיגין ענין הבדלו מהם השגה שלמה עצמית. אמנם ישראל לא יוכלו לקדשו בהכרה שכלית כי אם מהשני העולמות המורגשים המושגים להם אבל מהשלישי יקדשוהו במאמר לבד כמו שתקנו בנוסח הקדושה (נוסח הספרדים) נקדישך ונעריצך בנועם שיח סוד שרפי קדש המשלשין לך קדושה וכו' ובקצת הנוסחאות (נוסח אשכנז) נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישין אותו בשמי מרום וכן כתוב על יד נביאך וכו' והוא אשר נרמז יפה במאמר שמע ישראל כי שמע רומז האדם שיש בו כח לשמוע והוא ראש העולם התחתון. וישראל אל העולם האמצעי וכמו שאמר רבי עקיבא (בפרקי היכלות) חיה אחת יש שם ברקיע ששמה ישראל ואומרת ברכו את ה' וכל גדודי מעלה עונין אחריה ברוך ה' המבורך לעולם ועד. ובאמת היא החיה אשר ראה יחזקאל (א') הכוללת העולם האמצעי אשר ישראל בכללו הם בדמותה וצלמה כאשר כתבנו הענין היטב בשער ל"א דרוש משם. וזהו עצמו ענין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד כי לא ייחסו הברכה לעצמותו ולא לכבודו אלא לשם כבוד מלכותו כעין הקלוס אחר שלשה תיבות. אמנם דוד אמר כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו וברוך שם כבודו שהוא קלוס של שני תיבות והנה היא בחינה נכבדת מורה על יתרון ההשגה. ואולם ענין החביבות לישראל יותר ממלאכי השרת בענין הזה הוא כי חבה יתירה נודעת להם שאף על פי שהם מקצרין בקלוסן מהם הנה עכ"ז שבח ישראל וקלוסן הוא מקובל לפניו יתברך כשבח וקלוס מלאכי השרת והוא הטעם עצמו למה שאמרו עוד בגמרת חולין פ' גיד הנשה (שם) שישראל מקלסין בכל יום שלשה פעמים ומלאכי השרת פעם אחד ביום ואמרי לה פעם אחד בשבוע ואמרי לה פעם אחד בחדש ואמרי לה בשנה ואמרי לה ביובל ואמרי לה לעולם. ואין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שאומרים ישראל שירה למטה שנאמר (איוב ל"ח:ז') ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים. והכונה כי בזה ובזה נודעה חבתן שאף שאין קלוסן שוה וגם שיש כתות מהמלאכים שהם אומרים שירה לעתים רחוקים כל אחד לפי מה שעלה ברצון הבורא צורך מציאותו וכמו שאמר המלאך ליעקב (חולין

כמוהם מהעולם התחתון, גם לא כאחד מכוכבי השמים וכסיליהם, אבל בינו ובין שאר השכלים הנבדלים לא יוכלו להבדיל אחרי שאינם משיגים אותם, וע"ז רומזים גם דחז"ל באמרם שמלאכי השרת אין מזכירין את השם אלא אחר שלשה תיבות שנא' "וקרא זא"ז ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות" ר"ל שמקדישים ומנשאים אותו על שלשה עולמות, ואלו ישראל מזכירין את השם אחר ב' תיבות שנאמר "שמע ישראל ה' וכו'" כי מלת "שמע" רומז על העולם התחתון אשר בו האדם בעל כשרון השמיעה והדיבור מבחר היצורים, ושם "ישראל" רומז על עולם הגלגלים, אחרי כי י"ב שבטיו, והאבות הקדושים אשר היו בתוכו דומים בבחינה מה בתכונתם המוסרית לצבא השמום וכסיליהם, כמו שביאר הרב ענין זה כבר בשער ל"א עיין ביאורי שם, ור"ל שבני ישראל מקדישים ומרוממים את הי"ת רק כעצם נשגב ונעלה משוכני שני עולמות,

שם) אני מכשנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד היום. ירצה כי לשליחות היום נברא והנה הוא מבואר שהדבר אשר יהיה כן מזמן לזמן רחוק, הוא יותר יקר ונחמד בעיני האנשים מאשר הוא תמידי ומזה הטעם היה ראוי שקלוס הכתות ההן יהיה יותר חביב והנה עם כל זה הנה אין המלאכים אומרים שירה למעלה עד שאומרים ישראל וכו'[246]והדין דין אמת כי שירת המלאכים למעלה היא השלמת פעולותיהם המיוחדות ובה משלימין עניני כתות של מטה ואם כן אי אפשר להם להשלים שירתם שלמות שליחותם אם לא שבראשונה ישוררו התחתונים בשלמות ענינם וכמו שהיה הענין במלאכו של יעקב כאשר אמרנו כנ"ל. [247]אמנם התשובה השנית כי השלמים שבאנשים משבחים שמו ית' מצד עצמותו לעולם כמו שאמר וברוך שם כבודו אמנם מצד מעשיו משבחים אותו בפומבי כאלו מכירין בזה השבח וכמו שאמר (תהילים קל"ט:י"ד) אודך על כי נוראות נפלאתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד ועליה אמר כבוד מלכותך יאמרו. אמנם המלאכים המשבחים בשני הענינים יחד ומקבצים אותם יחד כלומר שמשיגים ענין ההנהגה ואיך נשתלשלו הנמצאות ונמשכו ההנהגות מעצמות מציאותו ולזה אומר' בשכ"מלו שהוא חבור שם הכבוד והמלכות יחד. ומכל אחד מאלו הטעמי' למדנו שהוא שבח וקלוס מיוחד למלאכי השרת ולא נתן לקלס בו לישראל אלא בלחישה כמ"ש הטעם בפסחים פרק מקום שנהגו (פסחים נ"ו.)היכי נעביד נימריה לא אמר משה לא נימריה הא אמרו יעקב תקנו לומר אותו בחשאי. וזה כי משה אמר להם לישראל שמע ישראל

[246]והדין דין אמת וכו' כונתו כי שירת המלאכים היא רק התודה והשבח אשר יתנו ליוצרם אחרי אשר ישלימו פעולותיהם אשר נועדו להן, וע"כ אמר המלאך אשר שולח להאבק עם יעקב למען הרהיב עוז בנפשו שלא ייירא וייצר לו עוד מפני עשו אחיו, בראותו כי גם עם אלקים שר ויוכל לו "אני מכשנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד היום" יען כי עד היום ההוא לא השלים עוד תעודתו אשר נועד לו, ולא הגיע עוד עתו לאמר שירה, ונמשך מזה כי יען שרק השלימים בבני אדם המשלימים פה עלי ארץ חוקם המוסרי ראוים כי ישולח מלאך ממרום לעזרם ולתמכם, ע"כ אין המלאכים יכולים לומר שירה בעבור השלמת פעולותיהם המיוחדות להם לעשותן לטובת בני אדם ברואי מטה, רקי אם כבר השלימו הם תחילה פעולותיהם המיוחדת להם, ר"ל תעודתם המוסרית אשר בעבורה נוצרו עלי ארץ, עד שירונו וישירו בעבור זה לעליון וזשאח"ל "אין מלאכי שרת אומרים שירה למעלה עד שאומרים ישראל שירה למטה".

[247]אמנם התשובה וכו' תוכן דעתו הוא, כי "שם כבוד ה'" מורה על עצמותו י"ת, "וכבוד מלכותו" מורה על אופן הנהגתו את העולם, והנה כל בני ישראל היודעים כי יש אלקים ומאמינים ג"כ כי הוא מנהיג את העולם כלו, אבל אינם יודעים איך נשתלשלו כל הברואים הרבים מהי"ת שהוא סבתם הראשונה, יכלו רק לאמר "ברוך שם כבודו" שהוא שבח על מציאותו ועצמותו י"ת, גם יכולים לשבחו בפה מלא על כל מפעלות מעשיו בשמים ובארץ, אשר יכירו וידעו כלם כמאה"כ "כבוד מלכותך יאמרו", אבל לא יוכלו לחבר שניהם יחד לאמר "ברוך שם כבוד מלכותו" הכולל שבח אלקים עליון בעבור השתלשלות כל הברואים ממנו, אחרי שאינם מבינים ומשיגים זאת, ורק המלאכים המשיגים זאת יאמרוהו, ויעקב אע"ה אשר מעלתו היתה קרובה למעלתם כנוח עליו רוח הנבואה, אמר אותו ג"כ, אבל משה לא קבעהו בתורה, שיאמר אותו כל אחד ואחד מבני ישראל אשר החוב עליו לקרוא את שמע בכל יום פעמים, וע"כ דרך פשרה אחז"ל שיאמרוהו בלחישה, להראות בזה לכל, כי יודעים אנו פחיתות מעלתנו, וכי אין אנחנו ראוים לתת שבח זה, ורק ביה"כ עת נטהר מכל, טומאת חטאתנו, ונשוב אל ה' באמת ונדמה בבחינה מה למלאכי שרת ולשרידים השלימים אשר ה' קורא, נוכל לאמרו בקול רם:

וגו'. והנה התשובה הזאת רצוני בשכ"מלו אינה ידועה להם כי לא עתה רבים יחכמו בה והוא טעם לא אמרה משה כלומר לא הושבה תשובה זו במאמרו. לא נימריה כבר אמרה יעקב כי לפי שהבנים הם אשר אמרו לאביהם שמע ישראל ה' אלהינו וגו' (פסחים שם) הנה הוא בשלמות כח נבואתו השיב דברים נכוחים כענין שמלאכי השרת מקלסין בו ושיעור המאמר כי הוא אינו ראוי לאומרו לפי שהוא קלוס אשר לא יאות כלל לכלל העם ושאין ראוי לשתק ממנו לגמרי כי הוא קלוס משובח ומיוחד לשלמים ויצאת הפשרה שיאמר בלחישה שירא' מזה שיש בו הוד כבוד ומלכות שלמה יתירה מכחם. אמנם ביום הכפורים הזה הנם כמלאכי השרת מהטעמים שזכרו ויאמרו אמור בקול רם כמו הם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד לומר שכבר הגיעו למעלתם. והנה בפרשת שמע ישראל שער צ' בע"ה יתבאר עוד זה המאמר באופן נאות עיין עליו. וזה הדבר אשר אמרו (פר"א פ' מ"ו) שהעיד עליה סמאל בר מחלוקתם באומרו לפני הקב"ה יש לך עם אחד כמלאכי השרת מה מלאכי השרת יחפי רגל אף ישראל יחפי רגל ביום הכפורים מה מלאכי השרת אין להם קפיצה אף ישראל עומדים על רגליהם ביום הכפורים. מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא אף ישראל נקיים מחטא בי"ה. מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם אף ישראל כן ביום הכפורים והקב"ה מקבל עדותו וכו'. והכוונה להם שהשלימו עצמם בשלשה ענינים שזכרם שמעון הצדיק שעליהם העולם עומד. שהכוונה ביחפי רגל שאינם צריכים שמור כי תורתן משמרתן ובכל מקום אשר תדרוך כף רגליהם הוא בטוח להם שלא ינגפו כמו שאמר (תלים צ"א) כי מלאכיו יצוה לך וגו'. על כפים ישאונך פן תגוף באבן רגליך על שחל וגו'. והוא טעם אמרו (שמות ג׳:ה׳) במשה ויהושע תלמידו (יהושע ה׳:ט"ו) של נעלן מעל רגלך כמ"ש בשער ל"ה וזהו הענין אשר בו ידמו למלאכי אלהים ששלמותן משמרם בכל מקום ובאומרם שאין להם קפיצה ירמוז אל זריזות העבודה אשר משני המינים אשר עליהם אמר העבודה וגמילות חסדים כי הם זריזין בהם ולא ישקוטו ולא ינוחו מפעולותיהם. והנה בשני העניינים האחרים אשר זכרו פירשו אלו הראשונים. כי אומרם שהם נקיים מכל חטא הוא ענין יחפי רגל עצמו כי העון הוא המזיק ליחפים ולדומים להם. ומה שאמרו ששלום מתווך ביניהם הוא כולל לשני העבודות אשר בהם יושלם בשלום גמור בין פמליא של מעלה בעבודות אשר הם מכוונות לאלוה עושיו כמו שנזכר ובין פמליא של מטה במעשים הנקראים גמילות חסדים כמו שנתבאר והקב"ה שומע עדותיו דהודאת בעל דין כק' עדים דמי (גיטין מ׳:) וזהו ענין אומרם ז"ל (פר"א שם) תנו שוחד לסמאל כי כאשר ישלימו עצמם במצות התור' האלהית ככל אשר יעשה להם ובהקריב קרבנותיהם כהלכותיו הנה באמת בעל

דינם הוא שטן הוא יצר רע נהפך לאוהב ויהיה בעזרם יליץ בעדם ויגיד צדקתם ואין לך שוחד גדול מזה כמו שיבא עוד בטעם המעשה וגם אחרי כן.וכל זה בכלל שליחות הכהן בבגדי בד קדש אשר עליו נאמר (מלאכי ב') כי מלאך ה' וגו' וכל העם הנמשכים אחריו להיותם מלאכים ממש כמו שנתבאר. והנה גם מענין חליפות בגדיו היום ההוא הקדוש בחלוף עבודותיו יש עוד למוד אחד נפלא מאד בשיושקף כראוי אבארהו אחר שאסדר עבודת היום כלה על הסדר. ואני הנה ראיתי לחלק מה שיאמר בדרוש הזה אל שלשה ענינים על שמות השלשה דברים שזכרן שמעון הצדיק במאמרו שאמר על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים כי כדאי הוא הכהן הגדול והקדוש לאלהיו ששמש בכהונה גדולה ארבעים שנה (יומא ט'.) ונמשכו על ידו הרבה עניני ההשגחה בעבודותיו כמו שנזכר עליו בתלמוד (שם ל"ט.) שניחם אליו המאמר הזה על הענינים הנעשים ביום ההוא המיוחד שעליו העולם עומד להיותו יום סליחה וכפרה וכמו שאמר (תהילים ק"ל:ג') אם עונות תשמור יה ה' מי יעמוד. ויהיה הענין האחד על התורה והוא ביחוד תורת היום בכוונת קרבנותיו המיוחדים לכהן ולעם ותועלת ענוי היום ותורותיו הענין השני על העבודה אשר בו נכתוב מלאכת היום וסדר העבודה ההיא המיוחדת כתקנה והשלמת מה שיעדנו להורות הלמוד מעניני חליפותיו מבגדים אל בגדים בעבודותיו. הענין השלישי על גמילות חסדים בהורות כי עבודת היום וכפרותיו הם הם בתורת גמול אלהים הגומל טובות לעמו היום בתורת חסד גמור לא מן הדין:

הענין הראשון והוא בתורת הקרבנות והצום על פי התור' הכתובה בהם בחלק הזה. וראוי ראשונ' לעורר בו קצת ספקות: מ' אומרו בתחלה וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם וגומר. ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא וגו': בזאת יבא אהרן וגומר כי מה טעם שיזכור שהית' זאת המצוה אחרי מות שני בני אהרן. ומה טעם שיזכור טעם מיתתם. והמדרש (תו"כ) פ' אחרי פ"א סימן ג') שאומר משל לשני רופאים וכו' לומר שהכוונה הית' לזרזו יותר יראה שצריך לפרש שמאמר אחרי מות שני בני אהרן הוא דברי המדבר עצמו כלומר אחר שמתו בני אהרן בקרבתם וגומר דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת והיה פירוש נאה אם לא יפסיק מותר המאמר השני שאומר ויאמר ה' אל משה. ועל כל פנים היתור קשה: ב' בענין הקרבנות שצוה שיהיו שנים לכהן אחד לחטאת ואחד לעולה אמנם לעם צוה שנים לחטאת ואחד לעולה: ג' בענין הגורלות שיראה דבר זר כאלו חלקו בין השוים בהם בזכות וענין עזאזל ושחד לסמאל שכבר נודע מה שכתבו בו הראשונים ובפרט הרמב"ן ז"ל במשל העושה סעודה למלך וצוה לו המלך תן מנה לעבדי פלוני וכו'. והנה לא נתבאר לנו יפה אלה העניינים ולא ידענו מה צורך

למלך להפיס בעל הסעודה עם עבדו זה ומה טיבו. גם טעם ונתן אותם על ראש השעיר וגו': ד' בטעם ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדיו שאם כדבר הראשונים (יומא ל"ב:) שאמרו שאינו במקומו עם קישוט הרמב"ן ז"ל שכתב שהכתוב הזה אומר דורשני שלא יתכן שיצוה הכתוב לבא אל אהל מועד ללא דבר רק לפשוט שם בגדיו ולהיותו ערום בהיכל ה' ולהניחם שם לרקבון אבל על כרחנו ובא אהרן אל אהל מועד לעבוד עבודה לא הוצרך הכתוב להזכירה והיא הוצאת הכף והמחתה וכו' (יומא שם) ואני תמה נהי שלא נזכרה שם הוצאת כף ומחתה למה לא אמר בכאן ובא אהרן אל הקדש או אל הקדש פנימה כמו שאמר בכל ביאותיו לשם אלא אמר ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדיו אשר לבש בבואו אל הקדש נרא' באמת כי ביאת אהל מועד לחוד וביאת הקדש לחוד. ועוד כי איך יתכן שעל ביאתו להוציא כף ומחתה ידבר שהרי נאמר ופשט את בגדיו והניחם שם והנה הבגדים שיוציא בהם כף ומחתה אינם טעונים גניזה כמו שיבא בפרשה: ה' מה טעם לא יזכור בפרשה זאת כל עבודות היום בשלמות. ואם תאמר שלא הזכיר רק מה שהוא מיוחד לעבודת היום בבגדי לבן הנה אם כן למה אמר ורחץ את בשרו במקום טהור ולבש את בגדיו ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם וגומר. ואת חלב החטאת וגומר. כ. כל זה הוא בבגדי זהב: ו'בטעם הענוי שנזכר בפרש' זו פעמים בעשור לחדש תענו את נפשותיכם וגומר. שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשותיכם וגומר. והנה בפרשת אמור נזכר זה הענוי שלשה פעמים וכן המלאכה ובהרבה הגזמות. גם כי פעם ראשונה ושניה זכר הענוי קודם המלאכה. ובשלישית נאמר ראשונה כל מלאכה לא תעשו וגו'. ואחר כך ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב: ז' במאמר הזה כי איך יפול במעט ההוא מהערב לשון ענוי אחר שמלא כריסו ושבע ילין בו ואחשוב שאל זה כיון רב חייא בר רב מדפתי (ברכות ח':) כדאמר וכי בתשיעי מתענין והלא בעשרה מתענין אלא שמה שתרץ בו הוא נחמד ודרך דרש לומר שאחר שהאכילה נעשית לצורך התענית הרי היא נקראת תענית שכל הפעולות על שם תכליתן וכמו שאמרו (נדרים מ'.) סתירת זקנים בנין ובנין נערים סתירה והרי הדבר הזה נתבאר פרשת עמלק שער מ"ב. ואם יבא טעם אחר הרי טוב ומוטב: ח' כי נאמר שם (ויקרא כ"ג:כ"ט) בענין הענוי כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה וגומר. אמנם במלאכה אמר (שם) וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה והאבדתי את הנפש ההוא וגומר. גם אומרו כי כל הנפש אשר לא תעונה בתורת טעמא: ט' הכנסו בתחלת הפרש' (שה) במלת אך בעשור כי היא מלה קושרת ולא יתכן בראש ענין: י' וגדולה היא אלי לפי הענין להכתיב כל הענינים האלה על הנפשות. כי אם יפול זה הענוי על הנפש כמו שאמר (במדבר ל':י"ד)

כל נדר וכל שבועת איסר לענות נפש או כמו שאמר הנביא (ישעיהו נ"ח:ה') יום ענות אדם נפשו. הנה במלאכה ראוי שיאמר וכל האיש כי המלאכה תיוחס אל האיש בעל הנפש לא אליה וכ"ש אם יאמר זה על הנפש המשכלת. ואחר התעוררות הספקות האלו בשתי הפרשיות המדברות במצות היום נבא אל הביאור.

וידבר ה' אל משה (א) יראה שהדבור הזה שהיה למשה לא היה רק בקרבתם לפני ה' וימותו לומר כי אחר שמתו הודיע לו סבת מיתתם אשר השתוממו עליה ולא ידעו מה היא כמו שאמר משה (ויקרא י':ג') הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש וגו'. לומר שהוא התקדשות לבד בלי חטא. והוא דבר אליו כי בקרבתם לפני ה' בעבודת הקטרת אשר לא צוה להם פשעו וימותו. ומאמר דבר אל אהרן אחיך ואל יבא הוא מאמר אחר נאמר לו אחר כך. וסמך זה אל זה מפני אומרו בכאן ואל יבא בכל עת ולא ימות וטעם כי בענן אראה על הכפורת כלומר כי לא בפומבי ודרך חול אראה רק בענן של כבוד ועל פני הכפרת כמו שיתבאר זה עוד באומרו וכסה ענן הקטרת את הכפורת וגו': בזאת יבא אהרן וגו' כתנת בד וגו' (ה). הראוי שנדע שלא הזכיר בפרש' זאת דבר מהקרבנות התמידין ולא מהמוספין הנזכרים בפרשת פנחס לכל הימים המקודשים והם רצוני תמיד של שחר כמשפטו בכל יום. גם קרבנות המוספין הן היו נקרבין ראשונה על ידי כהן גדזל (יומא ע'. אבל יזכיר מה שהוא מיוחד מהקרבנות לביאתו לשם יביאם מה שהוא מהם בבגדי לבן מפני שעבודתם לפנים ומה שהוא מהם לחוץ בבגדי זהב ודרך חליפות הבגדים וגניזתם. והנה עם זה הפרש' כתקנה בלי יתרון וחסרון בלי צורך סירוס כלל כמו שיתבאר. אמר כי הכהן הגדול יביא פר החטאת כי הוא קרבנו המיוחד לו בפ' ויקרא (פ' ד') ואיל לעולה. וטעם הקרבן הזה הוא מבואר למה שהכח החמרי אפילו בשלמים הוא גובר עם שרוב מעשיהם הם בלתי נאותים ומיעוטם הם בינוניים ומיעוט מן המיעוט הם טובים ונאותים (ב) ולזה היה פר לחטאת כנגד זה שבשרו ועורו ופרשו הכל נשרף חוץ למחנה וממיעוט ממנו שהוא החלב יקטיר במזבח החיצון אמנם מיעוטא דמיעוטא בא לפני לפנים להזות ממנו על הכפרת אמנם היה האיל לעולה כנגד הכח השכלי אשר הוא עולה כלו לרצון לה' וצוה שיהיו קרבנותיו אלו בבגדי בד קדש עם הנקיות המחויב לאדם השלם וההרחק' מכל מיני המותרות וכמ"ש החכם (קהלת ט':ח') בכל עת יהיו בגדיך לבנים וכמו שזכרנו. (ב) והנה לפי שכלל העם יצאו בזה החלק מהחטאת אל הקצה האחרון עד שכבר ישלחו יד רוע תאוותיהם אל האיסורים החמורים ואל התשוקות הבהמיות כאכילת חלב ודם ושכיבת העריות והזכור וכדומה לזה שבהם יוצאין מגדר הטבע האנושי ונכנסין אל טבע הבהמיות. לזה כפל בהם החטאת בשיהיו שני שעירי עזים לחטאת ואיל לעולה. שנים

מהן כהלכתן בכהן. אמנם היה שעיר אחד לשלח אותו לעזאזל המדבר' כאשר הוא חי כי לא הוכשר ממנו דבר לפנים כלל ואפילו זריקת דמו על המזבח החיצון אמנם אמר ולקח את השעירים והעמיד אותם לפני ה' פתח אהל מועד ונתן אהרן על שני השעירים גורלות גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל (ג) [248]כי יראה שכיוון בזה כוונה נכבדת מאד והיא לתת הסבה והטעם על כפרת הפשעים החמורים אשר יכפר עליהם בזה השעיר המשתלח וללמד שאפילו על הפושעים והמורדים בשעור ההוא יש טעם להמציא להם מחילה וכפרה בשנלמוד עליהם זכות כי רבים מהם היותם על השיעור ההוא מהרוע לא היה רוע בחירתם אלא מצד חוזק חומרם ורוע תכונתם הטבעית שעלה כך בגורלם מהסבות שנזדמנו להם בעת הוויתם אשר לא עצרו כח לכבשו. וכמו שכתב הרב המורה פרק ל"ג חלק שלישי כי מי שטבעו חם ביותר אי אפשר שיהיה ירא שמים בתאוותיו וכבר חשבו קצת החכמים שאין האדם רצוניי על הרעות וכל שכן אם הם נמשכות אל רוע תכונתם עם שכבר דחה אותם הפילוסוף וביאר שהכל בידי אדם כמו שכתבנו בשער כ"ב מכל מקום דינא רבא ודינא זוטא איכא בינייהו כי אחר שהם לא בחרו להם אלו ההתחלות הפחותות והטבע העלה אותם בגורלם וידו חלקתם לא בקו עד שאם יכבשום היה ראויין לשכר גדול כמו שאמר (אבות פ"ה) לפום צערא אגרא הנה כשלא עמדו כנגדם ראוי להמציא להם תקון והוא מה שבארו יפה באלו הגורלות, כי הנה שני השעירים הם שם לפני ה' והגורל יבדיל האחד חטאת לה' והשני לעזאזל כמו שעל זה הענין הם האנשים ולא הועילה לשם השתדלות כלל כי אין עצה ואין תבונה מועלת שם שההזדמן בו אל כל אחד ההצדדים היא שוה. האמנ' בזמן שישראל היו עושין רצונו של מקום או שהיה להם משרת הגון כשמעון הצדיק היה נעשה נס בגורלות אלו שהיה עולה תמיד גורל השם בשל ימין (יומא ל"ט) כי ימין ה' רוממה כמו שהיה הענין בגורלות הארץ (במדבר ל"ג) וזולתם על דרך ההשגח' ועל פ' ה' וכמו שאמר (משלי ט"ז:ל"ג) בחיק יוטל הורגל ומה' כל משפטו, אמנם אח"כ היה ענינם כשאר הגורלות של הדיוט שהם מתעתדים אל המקר' מבלי שום נטיה אל דבר מאשר כנגדו ולזה אפילו בנפול לשם גורל הש"י בימין לא היה להם סימן כי אלו הענינים לא יתאמתו בכמו זה רק במה שירבה מציאותו פעמים

[248]כי יראה וכו' כונתו כי מצות הפלת הגורל על שני השעירים היא להורות לנו, שכמו שרק עפ"י הגורל אשר ברוב העתים והזמנים (מלבד בימי שמעון הצדיק שעלה תמיד הגורל בימינו לה') נפל רק במקרה והזדמנות מי משני השעירים האלה השוים במהותם בכל ענין, 'היה לה', ומי לעזאזל? כן הוא בבחינה מה גם בבני אדם, כי לפי נטית טבע חמרם ומזגם הטוב הוא אם רע יעשו גם המה הטוב והישר בעיני ה' או ירעו מעשיהם, ואף שיש להם הבחירה החפשית להכריח טבעם הרע אל הטוב, אשר בעבור זאת יוכו ג"כ על עונם אם יעמדו ברשעתם, בכל זאת יש להם בזה כעין התנצלות אם יחטאו, כמאה"כ "הן בעון חוללתי וכו'" וע"כ יוקל או יכבד גם ענשם, לפי שינוי מדרגת רוע תכונתם הטבעית, ורק בעבור זאת יסלח ה' גם לעונם ויכפר על פשעיהם ביה"כ.

הרבה כמו שאמר (בראשית מ"א:ל"ב) ועל השנות החלום וגו' כי נכון הדבר. וכל שכן ביותר. ועל זה נאמר ועתה לכו ונפיל' גורלות וגו' (יונה א') כי לכאור' היא היתה עצה נבער' שהרי אי אפשר שלא יפול הגורל על אחד מהם בין זכאי בין חייב וכמו שאמרו ז"ל (סנהדרין מ"ג:) שאמר לו עכן ליהושע עד שאמר לו (יהושע ז':י"ט) בני שים כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני ויען עכן ויאמר אמנה אנכי חטאתי וגו'. אלא שהכוונ' באומרם ונפילה גורלות שיפילו הגורל פעמים הרבה כי לזה נקראו גורלות רבות לא כהפיל הגורל על אנשים הרבה שכן נאמר (במדבר כ"ו:נ"ה) אך בגורל יחלק הארץ. וכן עשו וילכו ויפילו גורלות ובכל פעם ופעם נפל הגורל על יונה ועם זה נתאמת להם הענין. הנה אם כן שענין גורל הוא זה שיורה תחלה על ענין ההזדמן כמו שאמרנו: והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וגו'. ושחט את פר החטאת אשר לו ולקח מלא המחת' וגו'. אחר שהתוד' ראשונ' וידוי עצמו וביתו על זה הפר קודם הגורלות (יומא ל"ה:) שנאמר והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו בא אחר הגורלות להתודות עליו על עצמו ועל אחיו הכהנים ושוחטו ומקבל את דמו להביאו להזות ממנו לפני לפנים (שם מ"א:) ואולם קודם בואו הוצרך להקטיר שם את קטרת הסמים כמו שנאמר כי בענן אראה על הכפרת והקפידו מאד על שיהא מתן הקטרת מהכף אל חפניו ומחפניו על האש הכל לפני ה' בהיכל לפנים והוא עבודה קשה שבמקדש (שם מ"ז:) לפי שכך הוא מפורש בכתוב ולקח מלא המחת' גחלי אש מעל המזבח וגו'. ומלא חפניו קטרת סמים דקה והביא מבית לפרוכת ונתן את הקטרת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטרת את הכפורת אשר על העדות ולא ימות: ונרא' שהכוונ' בזה כדי שיהא שם טרוד בעבוד' ההיא הקשה ולא יזין עיניו מהשכינ' ולא ימות כמו שנאמר (שמות כ"ד:י"א) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. אמנם הצדוקים קלקלו בזה והיו מתקנים מבחוץ והיו אומרים שאין דרך ארץ לעשות כן לפני מלך בשר ודם קל וחומר לפני הקב"ה. ואולי היתה כוונתם כדי שיוכלו לזון עיניהם שהיו אומרים שזו היא כוונת הכתוב באומרו כי בענן אראה על הכפורת. ובגמרא (שם י"ט:) תנו רבנן מעשה בצדוקי אחד שתקן מבחוץ והכניס ביציאתו היה שמח שמחה גדולה פגע בו אביו אמר לו בני אף על פי שצדוקין אנו מתייראין אנו מן הפרושין אמר ליה כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה כי בענן אראה על הכפרת אימתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו. אמרו לא היו מועטין עד שמת והוטל באשפ' והיו תולעים יוצאים מן חוטמו ויש אומרים ביציאתו נוגף דתני רבי חייא כמין קול נשמע בעזרה שבא מלאך וחבטו על פניו ונכנסו אחיו הכהנים ומצאו ככף רגל עגל ביו כתיפיו שנאמר (יחזקאל

א׳:ז׳) וכף רגליהם ככף רגל עגל במה אנן מקיימין כי בענן אראה על הכפרת שיתן לשם מעלה עשן הא אם שנה וחסר אחת מכל סממנים חייב מיתה (יומא נ"ג.) ולקח מדם הפר והזה באצבעו על פני הכפרת קדמה ולפני הכפרת יזה שבע פעמים לפי שנאמר אחר כך והזה אותו על הכפרת ולפני הכפרת משמע דבהזא' אחת הוא עושה אחת למעלה ושבע למטה כמו מי שמנגיד ברצוע' שיש לה בית יד שבהיות ידו קבועה במקום אחד מכה לכאן ולכאן כרצונו (שם נ"ה.) ושחט את שעיר החטאת אשר לעם ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר והזה אותו וגו'. וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השוכן אתם בתוך טומאותם. והוא שיזה גם כן מדם הפר והשעיר על הפרוכת (שם נ"ג:) ועם זה יכפר על אותם שהם עונות ופשעים בצירוף אל הקדש ואל המקדש השוכן אתם אשר אין בידם לעמוד על הטהר' והקדוש' הראוי' להם ולכן סבר וקביל לשכן אתם בתוך טומאותם וכמו שאמר (ויקרא כ"ו:י"א) והתהלכתי בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם, וכל אדם לא יהיה באהל מועד היא הדבור אשר חוץ לפרכת ולכן היה הממרס את הדם על הרובד הרביעי שבעזר' כי אין לו לבא משם ולפנים: ויצא אל המזבח וגו'. ירצה שיצא מאת פני הקדש פנימה אל מזבת הקטרת שהיה שם לפני הפרכת ויכפר על קרנותיו כשיזה עליו באצבעו מן הדם שבע פעמים וטהרו וקדשו מטומאות בני ישראל (יומא מ"ג.) ושיירי הדם היה שופך אל יסוד מערבי של מזבח החיצון (שם נ"ח:) וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח והקריב את השעיר החי וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והותודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אותם על ראש השעיר ושלח ביד איש עתי המדבר' ונשא השעיר עליו את כל עונותם אל ארץ גזרה ושלח את השעיר במדבר. לא אמר בו שכפר על הקדש כי אלו העונות והפשעים הם יוצאים מהשווי האינושי כמו שאמרנו לא בהקש אל הקדש כראשונים ולזה נעשו מנה דורון לעזאזל המדבר' (פר"א פ' מ"ו). (ג) אמנם טעם זה המעש' לפי הדעת הפשוט נתבאר להלן (ויקרא י"ז) בפסוק ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם אלא לשם לבד כמו שכתב הראב"ע ז"ל וזה כי לפי שהיו הטועים אז מורגלים לזבוח זבחים אל השעירים להיותם ממשלת השדים או להיות להם דרך עבודה ואלהות כמעשה ארץ מצרים והיו משוטטים דמיונותם בכמו אלה הענינים הנפסדים והמשחיתים בעם היה מהרצון האלהי כי ביום הזה הגדול והנורא תעשה המצוה הזאת אשר ענינה הוא לנהוג בזה השעיר מנהג הפקר ובזיון בתת עליו כל עונות בני ישראל ופשעיהם היוצאים מההקש האנושי כאשר אמרנו ושלח אותו אל הר עז וקשה ולהפיל אותו שם אל תתית ההר להפסד ונתוח (יומא

ס"ז.) כדי לטעת בלבם כי שוא עבוד אלהים זולתו יתעלה ולא עוד אלא שהוא דבר שנוי ומשוקץ ומטמא במגע דכתיב והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל המחנה. (ג) ולפי שהענין הזה הוא למוד והישר' גדולה אל דעות האנשים ולכוחם הדמיוני הרואה במפלתו ובזיונו ומתוך כך מסיחין דעתם ורצונם ממנו ומהדומה לו ומהנמשך אליו. יאמר עליו שהוא נושא כל עונותם אל ארץ גזירה שכבר ישארו בזה בלי עון כלל והוא מה שאמרו (שם כ'.) שאין כח בשטן לקטרג ביום הכפורים. ולא עוד אלא שהשטן על כרחו מודה ומעיד ביום ההוא שיש לו יתעלה עם אחד בארץ כמלאכי השרת שאין להם יצר הרע (פר"א שם) והוא ממש טעם אומרו ז"ל תנו שחד לסמאל הוא שטן הוא יצר הרע והוא ודאי שרו של עשו (ב"ר פ' ס"ה) המליץ בעדו תמיד כמו שאמר (בראשית כ"ז:מ') והיה כאשר תריד ופרקת עלו וגו' כפי תרגום אונקלוס כי בזה המעשה ודאי הושחד והותש כחו ולא יליץ בעדו אדרבה יהפך למליץ לנו ולטעון בעדנו והיא מליצה נכבדת מאד והדבר נכון מאת האלהים וכשר לעשותו. ואם יש דברים בגו מקובלים בזה נקבל ויתכן כי להיות זביחת פסח מצרים מזה המין (ש"ר פ' ט"ז) נקרא יום מקחו ומפלתו שבת הגדול (שבת פ"ז: תוס' ד"ה ואותו) שכבר יתיחסו שני הימים האלו בגדול' זו כמו שכתבנו שם שער ל"ח עיין עליו וכאן בענין השלישי מזה השער נדבר עוד במליצתו של סמאל על פי מאמר פרקי רבי אליעזר נוסף על מה שכתבנו בהקדמת השער. ועוד יתכן בדרך הרמז שיותן בזה רושם נפלא בהבדל אשר בין הבנים בניו של יצחק אבינו אשר בא זכרון עקדתו ביום הדין הקודם כי שניהם נתדמו אל השעירים. זה בעצמו שנאמר (בראשי' שם) הן עשו אחי איש שעיר. וזה בחלקיו שנאמר (שם) ואת עורות גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו עד שהחליט עליו הזקן והידים ידי עשו. ולהייתם תאומים וזה טוען מההזרעה ולזה מהלידה נפלה ביניהם קטטה על הבכורה ויתרוצצו הבנים בקרבה (רש"י בראשית כ"ו) ולא סרו אחרי כן מהתקוטט עליה לכן צוה שיטילו עליהם גורלות כי מדינים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד (משלי י"ח:י"ח) ומיי' כל משפטו (שם י"ו.) אי זהו לשם ואי זהו לעזאזל. ומה נפלא מה שאמרו (יומא ל"ט.) שהיה סימן טוב כשעלה גורל השם בימין שיורה שאותו שעיר הנקרא בשם יעקב ימין ה' רוממה בו ומכוונת כנגדו ובקבלת דמו והזאותיו כהזאות דם פרו של כהן גדול עם מה שנודע שאם כל בעל חי הוא הנפש כמוזכר להלן בשער ס"ד. הנה הוא יורה כי נפשות כל בית יעקב אשר בחר לו יה הנה הנם נפשות הכהנים הנגשים אל ה' וכלן זוכות ובאות תחת כנפי השכינה עם שמדרגותיהן בלתי שוות ולכל אחד מחיצה בפני עצמה. אלו לפני ולפנים תחת כנפי הכרובים ובין בדי הארון. ואלו על הפרכת. ואלו על

מזבח הזהב. ואלו על מזבח החיצון. מכל מקום הנה הוא יתעלה חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח כי על זה נאמר (שמות י״ט:ו׳) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. אמנם השעיר אשר הוא שעיר בעצם אשר עלה עליו הגורל לעזאזל הנה הוא נושא עליו את כל עונות בני ישראל במה שמכבידין את עולם עליהם בגזרות קשות ורעות הממרקים עונותיהם והוא משתלח לארץ גזרה אשר שם נפל שדוד בלי שום תקומה כי לסוף יפול בנופלים ולא יהיה שריד ופליטה לבית עשו לא בעולם הזה ולא בעולם הבא והוא ענין נכבד מאד ראוי שיעשה ממנו סימן גדול ביום הכפורים הזה כמו שאמרנו כי על זה אחז״ל (ב״ר פ׳ ס״ה) וקח לי משם שני גדיי עזים טובים (בראשית כ״ז:ט׳) טובים לך טובים לבניך. ואחר שנתישב זה נאמר מה שנמשך מענין הכפרת. והנה בנוסח הוידוין הנעשים בו ביום אמרו ביומא (ל״ו): תנו רבנן כיצד מתודה אומר עויתי פשעתי חטאתי וכן בשעיר המשתלח הוא אומר והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם וכן במשה הוא אומר נושא עון ופשע וחטאה דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים עונות אלו הזדונות וכן הוא אומר הכרת תכרת הנפש ההיא עוונה בה. פשעים אלו המרדים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי, אז תפשע לבנה בעת ההיא, חטאים אלו השגגות וכן הוא אומר נפש כי תחטא בשגגה. וכי מאחר שהתודה על הזדונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות אלא אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי וכן בדוד אומר חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו וכן בשלמה אומר חטאנו עוינו והרשענו. וכן בדניאל אומר חטאנו ועוינו וגו׳. והרשענו ומרדנו. אלא מה שאמר משה נושא עון ופשע וחטאה אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא בשעה שישראל חוטאין ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות. אמר רבה אמר שמואל הלכה כחכמים פשיטא מהו דתימא מסתבר טעמיה דרבי מאיר דקא מסייע ליה קרא קמ״ל. הנה שלש מלות הללו כוללות השלשה מינים מהחטא אשר בם יפלו האנשים במעשיהם כמו שאמר החוקר בפרק י׳ מהמאמר החמישי מספר המדות זה לשונו. [249]משלשה פנים יבואו הנזקים בחברות בני אדם.

[249]משלשה פנים וכו׳ כונת החוקר כי על ג׳ אופנים יסבב לפעמים איש נזק לרעהו׳ הא׳ בבלי דעת, אם ישליך ד״מ אבן רומח ונפל על רעהו והכהו נפש, או סבב לו פצע וחבורה (ובכל זאת לא ינקה האיש ההוא לצמיתות, אחרי כי היה לו להזהר שלא לשחק בכלי מות ומשחית כאלה כמאה״כ "כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות וכו׳ (משלי כ״ו:י״ח) והנזק אשר יעשה איש בשכרותו הוא ג״כ ממין זה רק שהוא רע עוד יותר, אחרי שהוא בעצמו סבב בשתותו יין למכביר לעור עיני שכלו זמן מה, ולהסיר דעתו ותבונתו מעליו, עד שנעשה כאינו בן דעת אשר כל עון לא יחשב לו, והב׳ אם יסבב איש נזק לרעהו בדעת שלימה אך בעת כעסו או בעבור הכרח שאר התפעליות נפשו, מעונו זה אמר החוקר הוא "בלי הצטדק" ר״ל שאין לו שום התנצלות, אחרי שנעשה בדעת בעליו, והג׳ הרע מכלם הוא הנזק אשר יסבב איש לרעהו בזדון ובשאט נפש, לא בעת שכעסו או שאר התפעליות נפשו שלטת עליו, כי אם בדעת צלולה והתקררות דם, ובכונה מיוחדת להרע לרעהו רק בעבור הרעימו והכעיסו, ומאיש כזה וכל הדומים לו יאמר החוקר כי הם "רשעים ורעים," אחרי שעושים רשעתם בבחירה חפשית ובלי שום הכרח פנימי, וכמו שיש ג׳ מינים אלה בעושי הרע לעמיתם, כן יש גם ג׳ מיני עושי הרע בעיני ה׳ בבחינת העבירות שבין אדם

אחד מהם עשות החטא בבלי דעת כי לא ידע למי ובמה ומה ולא למה. כי עשה זה ולא חשב להשליך הרומח או לא זה או לא לזה או לא בעבור זה. אבל קרה כן. ואמר כי מזה המין הוא השכור והדומים אשר יכו בכוונה ויודעים את אשר יעשו אלא שאינם עושים בבחינה שלימה אלא שזה יותר רע במה שהוא עצמו תחלת הסבה. ועל הפן השני אמר אמנם כאשר הוא יודע ולא הקדים עצה הוא בלי הצטדק כמו העושה בעבור כעס או בעבור שאר הפעליות הכרחיים או טבעיים. ועל הג' אמר אמנם כשהם עושים בבחירה הם רשעים ורעים וכו' וברור הוא כי אלו הג' פנים עצמם הם אשר כוונום חז"ל בפי' חטא ועון ופשע כפי מה שפרשום בפיהם. והוא מה שיחייב הסדר ההוא שסדרוהו על פי ראש המתודים שאמר (תהילים י"ט:י"ג-י"ד) שגיאות מי יבין מנסתרות נקני גם מזדים חשוך עבדך אז איתם ונקתי מפשע רב ובמה שאמר חטאנו עם אבותינו וגו' (שם ק"ו). כמו שפירש בפסוק שלאחריו ודברי החכם עצמם כשאמר (שם) אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך לא זכרו את רוב חסדיך וימרו על ים בים סוף. כי השוגג עקרו העלם הדבר מדעתו כמ"ש (במדבר כ"ב:ל"ד) חטאתי כי לא ידעתי וגו'. ולזה כנגד מה שאמר חטאנו עם אבותינו אמר אבותינו במצרים לא השכילו וגו' וכנגד מה שאמר העוינו אמר לא זכרו את רוב חסדיך כענין יען אשר לא זכר עשות חסד (תהילים ק"ט:ט"ז) לא זכר יואש המלך החסד וגו' (ד"ה ב' כ"ד). כי בבא תאוותיו לפניהם היו עוברים על מצותיו בזדון ולא זכרו את ידו יום אשר פדם מני צר להיות לו עבדים. ועל אומרו והרשענו אמר וימרו על ים בים סוף וכן אמר (שם ל"ב) חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי וגו'. אמנם באומרו (שם) ואתה נשאת עון חטאתי סלה יראה שירצה להיישיר האנשים שלא יהיו מהחנפים המתודים על העברות הקלות ומראים עצמם שהם חמורות מאד בעיניהם ובמצפוני לבם יהיו החמורות כקלות אשר עליהם אמר הנביא הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה (ישעיהו ה':י"ח) ירצה שהם מושכים עליהם העון שהוא המזיד בנקלה מאד כאלו נמשך אחריהם בחבלי תוהו וקורי עכביש ולא ינתקו ומורים בחצוניותם שהם מושכים בעבות העגלה החטאה לכבידתה בעיניהם. ועל זה הדרך אמר המשורר אוילים מדרך פשעם וגו' (תלים ק"ז). יאמר שהסכלים הם פושעים מני דרך במרד גמור ומהעונות אשר אם הם בהם מזידים אינם מורדים מהם יתענו. ולהישיר מזה אמר חטאתי אודיעך וגו'. ירצה כשאני מודיע החטאים ומודה אותם ראוי לי שלא לכסות החמורות אבל עוני שהוא הזדון לא כסיתי אמנה העצה הנכונה בזה כי אודה עלי פשעי

למקום ובמקראי הקודש ודחז"ל נקרא המין הא' בשם חטא והב' בשם עון, והשלישי בשם פשע כמו שהולך הרב ומבאר בזה כמה כתובים,

לה' והם המרדים היותר חמורים ועם זה נשאת עון חטאתי סלה. והנה השעיר אשר כן התודו עליו את החטאים והעונות והפשעים אשר חטאו ועוו ופשעו כל בית ישראל (יומא ס"ו.) מהמין היוצא מהשווי כמו שאמרו היו קושרין לשון של זהורית בין קרניו (שם ס"ז.) לומר שלא שמשו במעשיהם בבגדי לבן ושטעונין כפרה חזקה על דרך אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישעיהו א':י"ח):

ובירושלמי דמסכת שבת (פ"ט ה' ג') בתחלה היו קושרין כל אחד ואחד מישראל לשון של זהורית בעלייתו בחלונות וכפי מעשיו של אותו האיש היה מראה לו והיו מתביישין זה מזה. התקינו שלא היו קושרין אלא בחיל ועדין היו מתביישין כל ישראל כשלא היה מלבין, התקינו שיהו קושרין בהיכל שלא היה נראה לאנשים ולנשים ועדין היו מתביישין: התקינו שיהא כלו בראש השעיר המשתלח ולא היה רואה אלא מוליכו לבדו והוא מקשר לשון של זהורית חציו בסלע וחציו בין קרניו ודוחפו ולא היה מגיע אל חצי ההר עד שנעשה כלו איברים איברים כי הרע מפסיד את עצמו ולזה נתלשו כל איבריו ונתפרקו כל חוליותיו באמצע האויר כמו פולח ובוקע בארץ והוא ענין אלהי מורה על טבע ענינו בלי ספק:

ואיפשר שיגיע לזה תועלת מן הגורלות כדי שלא יחשד שהשקוהו קודם לכן משקה שיגרום לתלוש איבריו ולפרקם כי ההיא חיותה דחולין פרק אלו טרפות (חולין נ"ט.) ואין לחשוד שהושקו שניהם כי חלילה לאל מהקריב על שלחנו משחת כי כל שאין כמוה חיה טרפה (שם מ"ב.): ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש והניחם שם אחר שגמר לעשות כל אלה עד הזאות פר ושעיר ושלוח השעיר לעזאזל שהכל בבגדי הבד אשר זכר ראשונה הנה אינו טעון לעשות עוד מלאכה בהם כלל רק אם ירצה מקדש ידיו ורגליו ופושטן ולובש בגדי עצמו לקרוא התורה בפרשה זו ובפרשת אך בעשור שהקריאה לאו עבודה היא ולא צריכא בגדי כהונה כדאית' התם וכן שנינו בא לו כ"ג לקרות אם רוצה בבגדי בוץ קורא ואם לאו קורא באצטלת הלבן משלו (יומא ס"ח:). גם הוצאת כף ומחתה אינה בבגדי הבד הראשונים רק בבגדי בד אחרים שהוא עושה לעצמו לכך אינם נגנזים אלא מוסרם לצבור ונהגו קולא בעבודה זו לפי שאין צרכה מעקרי העבודה רק לפנות הקדש מאלו הכלים שהכניסם שם לצורך הקטרת שאין ראוי שישארו לשם ולזה קראוה עבודת יחיד לפי שהוא צורך המכניסן שם לבד ולזה לא נזכרה עבודה זו בכתוב כלל. וכן יש בגמרא (שם ל"ה:) תאני רב הונא בריה דרב יהודה ואמרי לה רב שמואל בר יהודה ואחר שכלתה עבודת צבור כהן שעשתה לו אמו כתונת לובשה ועובד בה עבודת יחיד ובלבד שימסרנה לצבור פשיטא מהו דתימא ניחוש

שמא לא ימסרנה יפה יפה קמ"ל. מתיבי ולבשו בגדים אחרים וקרבו את אשר לעם מאי לאו אחרים חשובין מהן לא אחרים שפחותים מהם אמרו על רבי ישמעאל פן פיאבי שעשתה לו אמו כתנת ממאה מנה ולבשה ועבד עבודת יחיד בה ומסרה לצבור אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום שעשתה לו אמו כתנת משתי רבוא ולא הניחוהו אחיו הכהנים מפני שנראה כערום ופירוש רש"י ז"ל פחותים מהם לפי שהעבודה הראשונה חשובה ומכפרת וזו אינה אלא לפנות את המקום שאין דרך כבוד שיהיו מונחים שם לפיכך שנה הכתוב בבגדים לפחות עבודת יחיד הוצאת כף ומחתה שאין צורך צבור אלא עליו לפנות את המקום לפיכך קורא לה עבודת יחיד (שם ל"ה:) כך פירש בעלי התוספות וזולתם ז"ל. (ו) ולכן יאמר הכתוב כי אחר עשותו עבודת צבור בבגדי הבד אשר לבש ראשונה יקדש ידיו ורגליו ויבא אל אהל מועד שהוא חוץ להיכל ופשט שם את בגדיו אשר לבש בבואו אל הקדש פנימה ויניחם שם כי יתכן שהיה שם מקום מוכן לבית גניזתם גם שיהיו שם מזומנין לו מאתמול בגדי הבד השניים וילבשם שם והיא אצטלת הלבן משלו שהיה יוצא וקורא בה כמו ששנינו במשנה (ס"ח:) או שהזמינום לו הכהנים שם כי לא נאמר וכל אדם לא יהיה באהל מועד רק בבואו לכפר בקדש עד צאתו. ואחר כך אמר שירחץ וילבש בגדי זהב לעשות את עולתו ואת עולת העם וכפר בעדו ובעד העם ואת חלב החטאת וגו'. שאף על פי שהם מקרבנות היום עבודתם הוא בחוץ והנה בזה נשלמה עבודת יום הכפורים עצמו הנכללת בשתי טבילות הללו. אמנם נשלמו הה' במה שלבש ראשונה בגדי זהב לעשות תמיד של שחר והמוספין. והנה אם כן הם שלשה ובגדי הבד השניים להוציא כף ומחתה הרי ד' ובבגדי זהב אחריהן לקטרת הסמים והטבת הנרות אשר בערב וכו' הרי ה'. והנה זה הפירוש הוא נכון מאד בעיני לפי פשט הכתוב וסדר העבודה ולא ידעתי למה לא שתו לב אליו כל הראשונים ז"ל כי הוא נראה מוכרח מאומרו ובא אל אהל מועד כמו שזכרנו בספקות כי זה השם לא יאמר בפרשה זו כלל על קדש הקדשים רק בזאת יבא אהרן אל הקדש וכלה מכפר את הקדש והביא מבית לפרכת או לפני ה' ואהל מועד הוא שם מיוחד מן הפרכת ולחוץ כמו שיעידו על זה ג' עדים נאמנים שאין עליהם שום פקפוק אמר וכפר על הקדש מטמאות בני ישראל וכן יעשה לאהל מועד וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקדש ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש והרי הוא שריר וקיים. ואחר כך אמר שהמשלח את השעיר לעזאזל והשורף החטאות בחוץ יכבסו בגדיהם ורחצו במים ואחר יבואו אל המחנה כי ענין אחד להם ליטמא במגע שליחותם כמו שאמרנו: והיתה לכם לחקת משפט בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם וכל מלאכה לא

תעשו כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'. שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשותיכם וגו'. לשון צום יאמר על שלשה פנים. האחד מה שהורגלו עליו רבים מעמי הארץ והוא העדר האוכל לבד מבלי שום כונה אחרת עד שיאמרו על האדם קודם שיאכל שהוא צם וכל שכן אם נתעכב לו עת האוכל. השני מה שיכוון בו לענות נפש כמו שעומד בתענית יום או יומים אן בתענית שעות כפי מה שאומר עליו בהצטערו מאשר חטא כמו שהם צומות כל בעלי התשובה. השלישי והוא היותר נאות מכלם מה שאמר הנביא (ישעיה נ"ח) הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע וגו'. ואמר ירמיה (כ"ב) אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו כי לא על הלחם לבדו יצום האדם כי על כל מוצא פי ה'. והנה באמת הצומות לפניו יתעלה הם כענין הקרבנות אשר לחוטאים כי הטוב והישר לפני האלהים אשר לא יחטא ולא יביא קרבן. אמנם אם יחטא אמר יביא קרבן ויתכפר וכן נוח לו לאדם שלא יחטא ולא יצום וכך הוא רצונו של מלך מלכי המלכים ברוך הוא כמו שפירש על ידי זכריהו הנביא (ז') אמר אל כל עם הארץ ואל הכהנים לאמר כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתוני אני וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים הלא את הדברים אשר קרא ה' ביד הנביאים הראשונים וגו'. כה אמר ה' צבאות משפט אמת שפיטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו ויתום גר ועני אל תעשוקו ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם וכל זה מבואר. ובסוף דבריו (שם ח') ביאר כי כאשר יהיה האדם שלם באלה הדברים הנה הוא המצוה אליו לאכול ולשתות ולשמוח במה שאמר אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש אל רעהו ומשפט שלום שפטו בשעריכם ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם ושבועת שקר אל תאהבו כי את כל אלה שנאתי נאם יי' ויהי דבר ה' אלי לאמר כה אמר ה' צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיו לבית יהודה לששין ולשמחה ולמועדים טובים וגו'. ירצה מי יתן ויהיו לכם אלו הצומות לימי שמחה ומשתה בשתהיו אוהבים האמת והשלום ולא תצומו כיום בשתוסיפו עוד שנוא אותם וכמעט פירוש זה נמצא להרמב"ם ז"ל בח' פרקים (פ"ד). נראה מכל זה שהנכון שלא יחטא האדם ושלא יצום ואולם אם חטאו עצה נכונה היא שיצומו לענות נפשם לקבל ייסורין ולמרק העון בהמעיט חלבו ודמו תמורת העונג וההנאה שקבל בחטאו. אבל שיצומו לפניו בלי כוונה רק להעדר האכילה הוא כמי שמביא קרבן בלי כוונת הכפרה רק כמתעסק בהשגחתו זובח משחת. ועל הצומות וטעותם בענינים היתה תוכחת הנביא לישראל באומרו קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך וגו' (ישעיה נ"ח). והכוונה שיקרא בלי עזר מהכלים החצונים לפי שלא תחשוך מלקרות בשביל יגיעה או לאות שיהיה לך בהם. אמנם הרם

קולך כאלו אתה קורא בשופר והגד לעמי פשעם כי החטא אל העם המיוחד נחשב לפשע כמו שהפשעים אל ההמון נקראים חטאים ולז"א ואל בית יעקב חטאתם. ואותי יום יום ידרושון וגו'. שמעתי מי שמפרש שהיה מוכיחם על מה שהיו חוקרים ודורשים בדברים במהות האל יתעלה ודעת דרכו, כגוי אשר קדם להם השלמות המעשי התוריי לעשות צדקה ומשפט והיה גוער בהם לומר ישאלוני תחלה משפט: צדק ואחר כך קרבת אלהים יחפצון לדעת מה הוא ואיך יתכנו דרכיו. והפירוש נראה נחמד אלא שאינו מתקשר עם הפרשה. ועוד שהעקר והוא אומר ואחר קרבת אלהים יחפצון חסר מן הכתוב. אמנם הנראה לפי הכוונה שהתלונה היתה שהם היו מתלוננים תמיד ממנו יתעלה לומר שתגיע אליהם ממנו כמעשה הרשעים ולזה היו מחפשים בדעת דרכיו ומנהגו בענין השגחתו ולפי שזה לא יתכן כי אם לאנשים הנודעים כצדיקים גמורים ולא נודע להם עון אשר חטא לזה אמר כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב כן ישאלוני משפטי צדק לומר מצאתנו כל זאת ולא עוד אלא שיחפצו להקריב אותי אל האלהים לדין אם עשיתי כדין אם לא. ומה הוא תלונתם למה צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדע כי הנה אנחנו כבר צמנו בשתי מיני הצומות אם מהעדר האכילה שעליו אמר למה צמנו ולא ראית ואם על דרך ענוי הנפש שעליו אמר ענינו נפשנו ולא תדע אכן אתה אל מסתתר מהצועקים לפניך בצום ובענוי נפש. והיתה התשובה הן ביום צומכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגושו אמר ואני קרבת אלהים לי טוב כי יש לי להשיב לכם כי מצד שצמתם הנה נפלתם בשבוש חזק מאד והוא שחשבתם שהצום הזה הוא אשר חפץ בו השם מצד עצמו ולזה כשצמתם וספוד חשבתם שעשיתם רצונו ואין הדבר כן שהצום מצד עצמו אין בו חפץ ועל מה שאמרתם ענינו נפשנו הנה באמת אינו כן אבל היה להפך כי כל עצביכם תנגושו בצום ההוא כמו ידיך עשוני ויעצבוני (תהילים קי"ט:ע"ג) כי כל העצבים הגידים שבכם תתחזקו בו לזעוק ולומר למה צמנו או שירצה וכל עצביכם אשר בבית נכריה תנגושו כלומר שתנגושו העניים להפרע מהם וזו היא כוונתם לקדש צום ולקרוא עצרה: ועוד יש לכם טעות אחר שאתם חושבים שכוונת הצום הוא להשיג בו חפצכם ושאלתכם מאת השם יתעלה ואינו כן רק הכוונה למרק ולפרוע פרעות העבירות שעברתם והוא אומרו (ישעיה שם) הן לריב ומצה תצומו וגו'. ירצה אם תצומו הנה בעבור דברי ריבות ומצות אשר ביניכם תצומו ובעבור מה שחטאתם בהכות באגרוף רשע רצוני בהטחת דברים כלפי מעלה אבל לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם לעשות רצונכם ובקשתכם. משל לבן בית המלך שהורידו מגדולתו בבגדו בו והוא נהג נזיפה יום או יומים ואחר זה אמר שכיון שנהג נזיפת שני ימים יחוייב שישיבהו המלך

על כנו והוא סכלות מאתו כי הנזיפה תחת המרד הוא לא מחיר הגדולה וכן הצומות בימי הצער הכוונה בהם לשבר הלבבות ולהכניעם לשמוע בקול אלהיהם לא לשישמע האל להם כמו שכתבנו אצל התפלות שער נ"ח: הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו. (שם). עתה הישיר להם הדרך אשר טעו בה בכוונתם באלו הצומות ואמר הכזה שאתם חשבתם שהוא צום והוא על העדר האכילה יהיה צום שאני בוחר בו ודאי לא יהיה מהמין הראשון אשר עליו אמרתם למה צמנו ולא ראית כי הוא אין בו שום תועלת כלל. אבל אבחר על שהוא מהמין השני שהוא יום ענות אדם נפשו לסגף אותה תחת מרדה כמו שאמרנו. ונתן הטעם למה שאמר שהצום מהמין הראשון אינו כלום ואמר הלכוף כאגמון ראשו בלי כוונה כלל ואף כי שק ואפר יציע הלזה תקרא אף אתה צום ויום רצון לה' וזה לא יתכן בשום פנים. הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע התר אגודות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו (שם). ירצה אמנם הצום אשר אני אבחרהו על דרך האמת לא זה ולא זה כי אם אשר הוא טוב מצד עצמו והוא מה שיביא אדם נפשו המחשבית לשקוד במחשבותיה לפתח חרצובות רשע להתר אגודות מוטה אשר הוא קושר ואוגר כל היום ושלח רציצים חפשים מהאנשים האומללים אשר תקפה עליהם ידו אם בכח הזרוע וגם בשעבוד שטרות וכיוצא וכל מוטה תנתקו. והתחיל במעשים טובים הלא פרוס לרעב לחמיך וגו'. כי כל אלה הם מעשים טובים אם שהם פעולות קטנות אבל הם חנוך לגדולות מהן. לזה אמר אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח וגו'. שכבר נבקע אליו השחר להתחיל ולזרוח. ומעתה אז תקרא וה' יענה תשוע וגו'. כי לא יהיה לך פתחון פה לאמר למה צמנו ולא ראית כאשר בתחלה. אמנם עדין יחכה ה' לחננכם וירום לרחמכם כי אלהי משפט ה' כי כמו שאתם אינכם עושים עדין מעשים שלמים אלא שנראה כעושים מבלי קנין בנפש כן הוא גם כן כשתקרא יענה אותך כלומר מה לך כי נצעקת וכשתשוע ותצעק, על שאלתך יאמר הנני. ואם שלסוף יענה תהיה ישועתך בשובה ונחת הפך מה שנאמר (שם ס"ה) והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע. אמנם אם תסיר מתוכך מוטה ירצה מקרב לבך עד שיהיה מה שתעשה מהרחקת הרעות ועשיית הטובות מלב ומנפש עד שלא תשלח אצבע להורות שאתה טהור ובקרבך תדבר און. ועם זה תפק לרעב לחמך ונפש נענה תשביע שהם פעולות יותר שלמות מהראשונות וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים וזהו ענין נפלא מהראשון. ואמר ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך וגו': כי כל אלה הם ברכות פנימיות כמו שהמעשים הם פנימיים. אמנם כשיעשו אלו המעשים הטובים במדרגה יותר עליונה והוא בבחינת היותם תוריים הנה יצורף אליהם עוד השכר

הנפשיי אשר אין ערוך אליו וזה אומרו אם תשיב משבת רגלך עשות חפציך וגו'. שכבר ביארנו בשער נ"ה שהשבת סוד התורה וקבלתה כי על כן אמר (ירושלמי נדרים ספ"ג) שקולה שבת כנגד כל המצות והמשיב רגליו מעשות דרכיו מפני השבת הוא משיבן מפני התורה וגם העושה דבר בעבור השבת בעבור התורה הוא עושה וכאשר יהיה כן אז תתענג על ה' והרכבתיך וגו'. וידוע כי כל זה כנוי לתענוג עולם הנשמות אשר שם מנוחה ונחלה בלא מצרים עשאה השם והכינה לאשר ישר בעיניו וזרע עבדיו ינחלוה ואוהבי שמו ישכנו בה. כבר נמשך הדבר בזה יותר מהכוונה אמנם מ"מ נתברר מה שכוונה אליו מבירור שלשה מיני הצומות שזכרנו שכאשר נתבונן בהם נמצאם מיוחדים כל אחד לחלקו מחלקי האדם. [250]כי הנה הצום שהוא העדר אכילה לבד הוא לבדו ענוי ונזק אל הנפש הזנה. אמנם מה שיהיה בענין סגוף ומרוק תשתתף עמו הנפש החיונית המתאוה אל התענוגים המותריים וההתרחק מהעצבים אמנם אשר היא אצל התכונות

[250]כי הנה הצום וכו', כוונתו כי אחר שאמר למעלה כי שם צום (אשר שרשו צום, כמו צמצם בלשון חז"ל בכפל הפא והלמד הפעל) יאמר על ג' ענינים הא' על מניעת והעדר האכילה בכלל, (יען כי עי"ז יתמעטו ליחיות הגוף ויצומצם בשר גוף האדם,) הב' על התענית אשר יתענה האדם לשוב עי"ז בתשובה, ע"י כבישת יצרו ותאותו הגופנית אל הנאות החומר, בתעניתו זאת (יען כי עי"ז יצומצמו, תאותיו ותשוקותיו החמריות.) והג' על טהרת המחשבה והעיון ומידות ותכונות האדם הנפשיות, להתרחק בכל מאמצי כחו מכל עול וחמס, ריב ומצה, ולעשות בהפך רק צדקה ומשפט בארץ: ולצמצם בזו מעשיו רק לטובה, יאמר עתה הרב ז"ל כי כמו שהמלאכות שעושה האדם תחלקנה לשלשה סוגים כי יש מהן המיוחדת רק לכח האדם הגופני והחמרי, ככל מלאכות חרשי עץ ואבן או עובדי אדמה, ויש מהן שמיוחדות לנפשו החיונית והמרגשת המשתדלת להמציא לה תענוגים שונים מחמדי עיניו ואזניו, ד"מ מלאכת הנגון ושאר כל מלאכת מחשבת הדומים לה, ויש מלאכות המיוחדות רק לנפשו המשכלת לחשוב מחשבות שונות, ד"מ אוך יתגאה וישתרר על זולתי ודומיהם, כן גם כל אחד משלשה מיני צומות אלה המצוות ביה"כ כמו שיתבאר, מיוחד לכח אחד מנפש האדם, כי ע"י העדר ומניעת האכילה תוחלש ותעונה הנפש הזנה, ר"ל הנפש הצומחת אשר ראש כחותיה היא כח הזן, וע"י הכונה בתענית יה"כ לשוב אל אלקינו ולכבוש היצר והתאוה הבהמית תוחלש נפש החיונית דאס טהיערישע לעבען המשתוקקת תמיד אל הנאות החומר, וטהרת המידות והתכונות הנפשיות ד"מ לפתח חרצבות רשע ולהתר אגודות מוטה ולהפך לרעב לחם, אשר גם עליה נצטוינו ביה"כ כמאה"כ "הלוא זה צום אבחרהו וכו' פתח חרצובת רשע" וכו' כל זה הם ענינים המיוחדים רק לנפש המשכלת, כי רק בהעלות האדם על רוחו ונפשו המשכלת כי כל בני אדם יחד, כאחים בני אב אחד לו נחשבו, וראוים הם להיות לא לבד חפשים, ובלתי רצוצים תחת יד החזק מהם, כי אם גם תמוכים ונשענים מיד אחיהם אשר יש לאל ידם לעזור להם, יואל גם הוא לעשות כל הפעולות הטובות האלה לקרוא דרור לאסיריו, ולסמוך יד עני ואביון, ובזה באר ג"כ הרב ז"ל מדוע באה מצות הצום ביה"כ ואיסור המלאכה בו משולשת בכתובים (כמו שהביא בפנים הספר) כי מלבד דרש חז"ל על זה, יורה ג"כ שאנו מחויבים לחבר ביום הכפירים כל ג' ענייני הצום האלה, כמו שאנו מחויבים לשבות בו מכל ג' מיני המלאכות, מלאכת העבודה, מלאכת העונג והעדן ומלאכת מחשבת רעה, למען קדש וטהר אותנו ביום הזה מכל סיג וחלאה גופנית ומוסרית, וקרוב לזה בארתי זה עשרים שנה בעוד לא ראיתי דברי הרב ז"ל דברי הכ' "תענו את נפשותיכם" כי ע"כ באה מצות הצום הזה בלשון רבים "את נפשותיכם" ולא רק בלשון יחיד "תענו את נפשכם" כמו "אם יש את נפשכם וכו'" (בראשית כ"ג) להורות שכל איש ואיש מישראל מחויב לענות בו לא לבד נפשו הצומחת והחיונית, ע"י העדר המאכל והמשקה, כי אם גם נפשו המשכלת ע"י כבישת יצרו ותאותו ומחשבתו הרעה אשר הרגל בה מלפנים, ובני דורו של ישעיה הנביא ע"ה ענו בצומם רק נפשם הצומחת והחיונית במניעת האכילה והשתיה, אבל לא נפשם המשכלת, כי אם נשארו במידותיהם ותכונותיהם הרעות תמיד, וע"כ הוכיחם בשם ה' ואמר להם "הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו?" ר"ל נפשו המיוחדת לו לבד, והיא נפשו המשכלת, כי נפש הצומחת והחיונית משותפת לו עם הצומח והחי ונפש בהמית תקרא לא נפש האדם ביחוד.]

המדותיות וההתגברות אל המעשים האנושיים כגון פתח חרצובות רשע התר אגודות מוטה הנה הוא ענין מיוחד אל הנפש המשכלת המחשבית בלי ספק. והרי הם שלשה מיני צומות לשלשה חלקי האדם כמו שזה הענין עצמו ישנו במלאכות כי הנה הכח החמרי מלאכתו הוא כל מעשה ידים כעובד אדמה והחייטות וכל מלאכת חרש ואורג ורוקם כי עקרן הכח הגופיי וכלי אומנותו בידו. אמנם הכח החיוני מלאכתו הוא ההרהור והמחשבה במלאת תאוותיו בתענוגי בני האדם ובפרט כאשר הם אצל חוש המישוש המשותף לבעלי חיים ולאדם כמו שאמר הרב המור' בכמה מקומות (ח"פ פ"א). אמנם הכח המחשבי מלאכתו היא לחשוב מחשבות לעשות בכל תשוקות האדם מהשררה והכבוד והנצוח וכל אשר ימשך אליהם הן בצד ימין או שמאל. (ו) ועתה עם זה נמצא טעם ההמצא בפרשת אך בעשור (ויקרא כ"ג:כ"ז) הענינים האלו על צורתן כי הנה נמצא שאמר ראשונה ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה לה' וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפורים הוא לכם לכפר עליכם לפני ה' אלהיכם הרי צום ומלאכה. ואחר כך אמר כי כל הנפש אשר לא תעונה וגומר וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי וגומר. הרי צום אחר ומלאכתו עמו. ואחר חזר שלישית כל מלאכה לא תעשו חקת עולם וגומר שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש וגומר. הרי מלאכה וצום עמה. ועם היות שכל אלו הכתובים נדרשו לחז"ל (יומא ע"ו.) בתורת רבויים ללמד על מיני הענויים ולעבור על המלאכות בלאוין הרבה (שם פ"א.) וזילת זה אשר היא קבלה אמיתית וקיימת לעד מכל מקום לא נסור מקבל מהסדר הזה הנפלא שבכתוב תועלות נכבדים כמו אלה ולהאמין שכוונת התור' האלהית להיישירנו ביום הגדול והקדוש הזה בכל שלשה מיני הצומות האלה ובאר מלאכותיהם המיוחדות ואמר אך בעשור לחדש השביעי הזה יום כפורים הוא מקרא קדש יהי' לכם ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה לה' (י) והנה החל בגדול מהצומות ומצד פעולותיו והוא צום הנפש הנכבדת המיוחדת לאדם אשר היא צריכה שתתענה בשתנזר יתזדכך מהתשוקות והמחשבות הזרות אליה מהענינים המדומים אשר בעבורם השליכה צרכי עצמה מנגד בזמן העבר כי היום יום כפורים הוא וראוי לנפש השלמה שתתקדש ותשב לפני אלהים להכפר מהעבר ולהתקדש להווה והוא עקר הצום המיוחד אליה כד"א הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע התר אגודות מוטה וזו היא הקרבת אשה לה' מלבד חטאת הכפורים וקרבנותיו: ואחר שצוה בצום הזהיר במלאכה המיוחדת לה ואמר (ויקרא שם) וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפורים הוא לכם לכפר עליכם לפני ה' אלהיכם. נתן הסבה עצומה לשתהי' הנפש הזאת הנכבדת אסורה בעצם היום

הזה ממלאכת מחשבת בסדור מעשים והמציא עצות ותחבולות להגיע אל התכליות המבוקשים הזמניים מקנייני הממון והכבוד והשררה וההתגברות אשר עליהם תעזב ממושכלים העצמיים ורוב שיהיו מהם אשר לא נתן אל לבו אם הם בהתר או באיסור או שהרגיש ולא חשש או שכיון אליהם לכתחילה ולפחות מה ששבתה ממלאכתה לעבוד עבודה שהיא זרה לה כמו שאמרנו ולזה אמר גם כן כי יום כפורים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלהיכם כי באמת הכפר' המיוחדת לזאת הנפש היא בשתשאר לפני ה' תמיד. ואחר שזכר זה הצום הנכבד אשר לנפש הזאת המעולה ושביתת מלאכתה עמה נתן הסבה בזכרון הצום השני אשר לכח החיוני ומלאכתו ואמר כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה להתחרט ולהצטער על הראשונות מהרהורי התאוות הבשריות ודומיהם המיוחדות לה ודאי תכרת מעצמה בקוצר שנים מעמיה אשר בזה המציאית כי הרע מפסיד את עצמו כמו שאמר הכתוב (משלי י״ג:כ״א) חטאים תרדף רעה. וכמו שאמר (ח) כי כל הנפש הזאת אשר תעשה מלאכה זו ותמשך אחרי אלו ההרהורים הפחותים ותטמא בהם בעצם היום הזה שתיענש בעונש גדול מזה והוא שתאבד אפילו מקרב עמה אשר תבא שמה לעולם הבא ולזה אמר (ויקרא כ״ג:ל׳) (ח) והאבדתי את הנפש ההיא וגומר. כי השמד הנפש ואבדנה על זה האופן ראוי ליחסו אליו יתעלה ולא לזולתו כי העושה יגיש חרבה. וכבר יהי' זה העונש מגיע אל הנפש השכלית המתעצמת עם החיונית כי היא אשר תאבד לעד עמה (ח) וזה טעם קשר עניניהם במאמר כי כל הנפש וגו'. (ח) אמנם על המלאכות אשר מהחלק הגופיי אמר כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם כי יש להם להבדל מכל מלאכת החמר ומעשהו הנהוגי' והמורגלים בכל מושבותם. ובכאן יכלול כל מלאכת צורך אוכל נפש שהיא אסורה ביום זה מכל שאר הימים המקודשים. ואמר אחר כך ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב (ז) לפי שמאלו המלאכות כלם יהי' הענוי אשר יכלול אכילה שתיה רחיצה סיכה ותשמיש המטה שכל זה הוא ענוי אצל הגוף ומלאכותיו המיוחדות. ולזה אמר בתשעה לחדש בערב ולא אמר בעצם היום הזה כי אע"פ שענוי האכילה אינו נרגש בעת ההיא ודאי כל הענינים הנזכרים הם ענינים לשעתם ולזה אמר מערב עד ערב תשבתו שבתכם. והנכון כי כיון בזה לכלול שביתת כל מיני המלאכות הנזכרות ועל כלם אמר מערב עד ערב תשבתו שבתכם כי השביתות כלם שאמרנו ראוי ומחוייב שתזהרו בהם מערב עד ערב כדי שתדעו שבזמן הקדוש הזה אין ראוי לנהוג בדבר מאלו ויהי' דוגמא לכל מי שירצה להתקדש שיוסיף מחול על הקדש להיות לפני ה' תמיד. והנה כל זה הוא בכלל מה שנאמר בפרשה זאת והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש

תענו את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוככם כי ביום הזה יכפר עליכם וגומר. כי בזה כיון לשני הצומות ולשתי המלאכות אשר לכח החיוני אשר הוא האזרח בארץ הלזו ולכח השכלי אשר הוא גר הגר בקרבה, ונתן הטעם בהם כי ביום הזה יכפר עליכם וגומר. כמו שאמר בפרשה הנזכרת כי יום כפורים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלהיכם. אמנם על הצום אשר לכח הגיפיי ומלאכותיו חזר ואמר שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשותיכם חקת עולם והוא ענין נאות מאד בשתי אלו הפרשיות והסכמתם. (ט) אמנם מה שכיון במלת אך יתבאר בענין השלישי ב"ה וזה מה שראוי שיאמר בכל הענינים הבאים בתורת היום אשר סמכנו אותם במאמר שמעון הצדיק (אבות פ"א) שאמר שאחד מהעמודים שהעולם עומד הוא התור':

אמנם מה שיסמך אל מאמר על העבודה הוא הענין השני אשר ראיתי לסדר בו עבודת היום כלה בדרך קצרה כדי שתהי' שגורה בפי כל קורא וללמוד ממנו ההישרה שזכרנו תחלה אל מנהגי האדם וחליפותיו בימי חדלו וההבדל אשר בין מנהגי הילדות ומנהגי הזקנה לכשרים שלמים שבעם והוא סימן גדול בידם:

סדר עבודת יום הכפורים

שנינו בריש פירקא דיומא שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול ללשכת פלהדרין ומתקנין לו כהן אחר שמא יארע לו פסול רבי יהודה אומר אף אשה אחרת מתקנין לו שמא תמות אשתו שנאמר וכפר בעדו ובעד ביתו וביתו הוא אשתו. וטעם ההפרשה הזאת (יומא ד'.) כדי שלא יהא מצוי עם אשתו שמא תפרוס נדה בשעת ביאה ותהי נדתה עליו שבעת ימים: (שם י"ד.) וכל שבעת הימים זורק את הדם ומקטיר את הקטרת ומיטב את הנרות ומקריב את הראש ואת הרגל. ושאר כל הימים אם רצה להקריב מקריב שכהן גדול מקריב בראש ונוטל חלק בראש (שם י"ח.) מסרו לו זקנים מזקני בית דין קורין לפניו בסדר היום ואומרין לו אישי כהן גדול קרא אתה בפיך שמא שכחת או שמא לא למדת. ערב יום הכפורים בשחרית מעמידין אותו בשערי מזרח ומעמידין לפניו פרים ואילים וכבשים כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה. ובגמרא (שם) תנא אף השעירים ותנא דידן מאי טעמא לא תני שעירים כיון דעל חטא דישראל הוא דאתו חלשה דעתיה. (שם) כל שבעת הימים לא היו מונעים ממני מאכל ומשתה ערב יום הכפורים עם חשכה לא היו מניחין אותו לאכל הרבה שהמאכל מביא את השינה (שם) משום ר' יהודה בן בתירא אין מאכילין אותו לא חגב"י ולא גב"ם ולא כל דבר המביא לידי טומאה חגב"י חלב גבינה ביצים יין ישן גב"ם גריס של פול ביצים מורייס ולא כל דבר לאיתויי מאי לאיתויי גרגיר. (שם.) מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה הוליכוהו לעליית

בית אבטינס השביעוהו ונפטרו והלכו להם אומרים לו אישי כהן גדול אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחנו ושליח בית דין משביעין אנו עליך במי ששכן את שמו בבית הזה שלא תשנה מכל מה שאמרנו לך והוא פורש ובוכה והן פורשין ובוכין. (שם י"ט:) הוא פורש ובוכה שחשדוהו לצדוקי והם פורשים ובוכין דאמר ר' שמעון בן לקיש כל החושד כשרים לוקה בגופו וכל כך למה שלא יתקן מבחוץ ויכניס כדרך שהצדוקין עושין וכבר כתבנו זה הענין בתורת היום. כל ליל יום הכפורים (שם י"ח:) אם היה כהן גדול חכם יושב ודורש וא"ל ת"ח דורשין לפניו ואם רגיל לקרות קורא וא"ל קורין לפניו ובמה קוראין לפניו באיוב ובעזרא ובדה"י. זכריה בן קבוטל אומר פעמים הרבה קריתי לפויו בדניאל. (שם י"ט:) בקש להתנמנם פרחי לויה היו מכין לפניו באצבע צרדה ואומרין לו אישי כהן גדול עמוד והפיג אחת על הרצפה ומעסקים אותו עד שמגיע לזמן השחיטה (שם) תאנא אין מעסקין אותו לא בנבל ולא בכנור אלא בפה ומה היו אומרים אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו. (תהילים קכ"ז:א') ומיקרי ירושלם לא היו ישנים כל הלילה. וכמו השחר עלה שאל השואל לצופה (יומא כ"ח.) האירו פני מזרח והוא אומר הן אמר לו אתה רואה עד חברון אמר לו הן וטעם שאלה זו (ירושלמי שם פ"ג הל' ג') כדי להקדים זכר זכות ישיני חברון: אחר כך (שם כ"ח) הורידוהו אל שער המים שהוא אצל לשכתו ופורסין לו שם סדין של בוץ להבדיל בינו ובין העם. (שם ל':) חמש טבילות ועשרה קידושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום וכלם בקדש בבית הפרוה חוץ מזו בלבד. (שם ל"א:) מקדש שם ידיו ורגליו ופושט בגדי עצמו וטובל עלה ונסתפג והביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו הביאו לו את התמיד וקורצו פי' ששוחט רוב שנים וממרק אחר שחיטה על ידו כדי שיכול הוא לקבל את הדם זורק את דמו ונכנס ומטיב חמש נרות ומקטיר קטרת של שחרית ומטיב שתי נרות ומקטיר איברי התמיד שבכל יום והמנח' והחביתין ושבעה כבשים שבמוסף היום. הביאו לבית הפרוה ובקדש היתה בגמרא (שם ל"ה.) מאי פרוה שם אדם אמגושי ופירש"י מכשף ובערוך כי חפר מחילה תחת הקרקע בקדש עד שיראה עבודת כהן גדול ביום הכפורים והרגישו הכהנים בחפיר' וחפרו ומצאו' ונקראת אותה הלשכ' על שמו. (שם ל"ד:) פירשו סדין של בוץ בינו לבין העם קדש ידיו ורגליו ופשט בגדי זהב וטובל עלה ונסתפג הביאו לו בגדי לבן ולבש וקדש ידיו ורגליו וזו היא תחלת עבודת היום שהיא בבגדי לבן: (שם ל"ה:) בא לו אצל פרו והפר היה עומד בין האולם ולמזבח ראשו לדרום ואחוריו לצפון ופניו כלפי הקדש והכהן עומד במזרח ופניו גם כן אל המערב וסמך שתי ידיו בין קרניו והתודה עליו ודוי עצמו וכך היה אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי אני וביתי אנא בשם כפר נא לחטאים

לעונות ולפשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך אני וביתי ככתוב בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה'. והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים שם המפורש יוצא מפי כהן גדול בקדוש' ובטהרה היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. (לא נודע מקומו) אף הוא היה מתכוין לגמור את השם כנגד המברכים ואומר להם תטהרו. (שם ל"ז.) בא לו אל שער ניקנור והוא למזרח העזר' לצפון המזבח סגן מימינו וראש בית אב משמאלו ושם שני שעירים וקלפי היתה שם ובה שני גורלות של אשכרוע באחד כתוב השם ובאחד כתוב עזאזל ועשאן בן גמלא של זהב ומזכירים אותו לשבח גם ניקנור נעשו נסים לדלתותיו היו מזכירין אותו לשבח. מניחים השעירים אחד לימינו ואחד לשמאלו (שם ל"ט.) טרף בקלפי והעלה הגורלות אחד בימין. ואחד בשמאל אם של שם עלה בימינו הסגן אומר לו אישי כ"ג הגבה ימינך ואם בשמאלו עלה ראש בית אב אומר הגבה שמאלך נתנם על ב' השעירים ואמר לה' חטאת. ר"ש אומר אינו צריך לומר אלא לה' והם עונים אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם וכן בכל פעם ופעם מעשר פעמים שהיה מזכיר את שם המפורש ביום הזה שלשה בכל ודוי ואחת בגורל, היה נותן את שעיר השם כנגד בית שחיטתו ואת שעיר עזאזל כנגד בית שלוחו והיה מקשר לשון של זהורית בין קרניו וזה היה בא מתרומת הלשכה. (שם) תנו רבנן ארבעי' שנה ששמש שמעון הצדיק היה גורל השם עולה בימין. מכאן ואילך פעמים בימין פעמים בשמאל. והיה לשון של זהורית מלבין מכאן ואילך פעמים מלבין פעמים אינו מלבין. והיה נר מערבי דולק מכאן ואילך וכו'. (שם מ"א:) בא לו אצל פרו שנית אל המקום אשר עמד בראשונ' וסמך שתי ידיו עליו והתוד' עליו ודוי אחיו הכהנים וכך היה אומר אנא השם חטאתי עויתי ופשעתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדושיך אנא בשם וכו'. והכהנים וכו'. אף הוא היה מתכוון וכו'. (שם מ"ג:) שחטו וקבל דמו במזרק נתנו למי שהוא ממרס בו על הרובד הרביעי שבעזר' כדי שלא יקרוש הדם והיה זה לפי שאין אדם רשאי לעמוד באהל מועד כשכהן גדול נכנם להקטיר ונוטל מחתה של זהב וממלא אותה גחלי אש מעל המזבח מהיותר בוערות ונתן אותה על הרובד הרביעי שבעזרה. (שם מ"ז.) הוציאו לו מלשכת הכלים כף של זהב ריקן, מלשכת בית אבטינס מחתה גדושה של קטורת דקה מן הדקה חפן ממנה מלא חפניו טפופות ונתן לתוך הכף הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו וכך היה מדתה ביום הכפורים נטל את המחת' בימינו ואת הכף בשמאלו: (שם נ"א:) היה מהלך בהיכל עד שמגיע בין שתי הפרכות המבדילות לקדש הקדשים וביניהם אמה. (שם נ"ב:) חצונ' פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון ומהלך ביניהם

עד שמגיע אל הצפון הגיע אל הצפון הופך פניו לדרום מהלך לשמאלו עם הפרוכת עד שמגיע לארון. הגיע לארון ונתן את המחת' בין שתי בדי הארון ואחר גניזת הארון הי' נותן אותה על השיתין שהיו שם מימות הנביאי' הראשונים שהיו שלשה אצבעות גבוהות מהארץ ר' יוסי אומר לא היה שם אלא פרכת אחת שנאמר והבדיל' הפרכת לכם והיה מתקן מבפנים והוא שהיה נוטל את הכף אשר בה הקטרת בראשי אצבעותיו או בשניו והיה מחזיר את הקטרת בתוך חפניו וזו היתה עבודה קשה שבמקדש והיה נותן את הקטרת בתוך חפניו והיה נזהר שלא להתחיל מאצלו כדי שלא יכוה ועולה ומתמר עשן. יצא לו אחורנית פניו אל הארון עד חוץ הכפרת ומתפלל שם תפלה קצרה כדי שלא להבעית העם. (שם נ"ג:) מאי היא רבא ורבין בר רב אדא תרוייהו משמי' דרב יהודה אמרי יהי רצון מלפניך יי' אלהינו שתהא שנה זו שחונה אם גשומ' רב אחא בריה דרבא מסיים בה הכי לא יעדי עביד שלטן מדבית יהודה ולא יהו עמך צריכין זה לזה ולא לעם אחר ואל יכנס לפניך תפלת עוברי דרכים ורגילין לומר בענין הגשם לבד בזמן שהעולם צריך לו תנו רבנן מעשה בכהן גדול שהאריך בתפלתו ונמנו אחיו הכהנים להכנס אחריו התחילו נכנסין והוא יוצא אמר להם ומפני מה אתם נכנסין אלי א"ל ומפני מה הארכת בתפלתך אמר להם קשה בעיניכם שהתפללתי עליכם ועל בית המקדש שלא יחרב אמרו לו אף על פי כן לא תהיה רגיל לעשות כן שהרי אמרו לא יאריך בתפלתו. (שם) ויוצא ונוטל את הדם מהממרס בו ונכנס למקום שנכנס ועמד במקום שעמד והזה ממנו לפני הכפרת אחת למעלה ושבע למטה ולא היה מתכוון להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף וכך היה מונה אחת אחת ואחת אחת ושתים אחת ושלש אחת וארבע אחת וחמש אחת ושש אחת ושבע. והיה מונה כן. (שם נ"ה.) דכ"ע הזאה ראשונ' צריכה מנין עם כל אחת ואחת מאי טעמא רבי אליעזר אמר שלא יטעה בהזאות ורבי יוחנן אמר אמר קרא ולפני הכפרת קדמה יזה שבע פעמים ומה תלמוד לומר יזה למד על הזיה ראשונה שצריכה מנין עם כל אחת ואחת מאי ביניהו א"ב דלא מנה ולא טעם וטעם לא היה מכוין וכו' כבר כתבנוהו בפי' הכתוכים. (שם נ"ג:) יצא והניח המזרק על כן הזהב אשר היה בהיכל הביאו לו את השעיר אשר עלה עליו הגורל לה' שחטו וקבל את דמו במזרק ונכנס למקום שנכנס ועמד למקום שעמד ועשה ממנו כמו שעשה מדם הפר והזה אחת למעלה וכו'.ולא היה מתכוין וכו' וכך היה מונה וכו'. יצא והניחו על כן הזהב שהיה בהיכל נטל דם הפר והניח דם השעיר והזה ממנו על הפרכת שכנגד הארון מבחוץ אחת למעלה וכו', וכך היה מונה וכו'. יצא והניחו וכו'. נטל דם השעיר והניח דם הפר והזה ממנו על הפרכת שכנגד הארון מבחוץ אחת למעלה וכו'. ולא היה מתכוין

וכו'. וכך הי' מונה וכו'. יצא והניחו וכו'. ערה דם הפר לדם השעיר וחוזר ונותן דם המלא בריקן ירצה במזרק שהיה בו דם הפר ראשונה כדי לערבו יפה ומכפר בו על מזבח הזהב ומתחיל מקרן מזרחית צפונית ומשלים על ארבע קרנותיו ומחטא במקום טהרו. (שם נ"ח.) כלומר שחותה הגחלים הנה והנה ומחטא על טוהר המזבח ז' פעמים ושיירי הדם היה שופך אל יסוד מערבי של מזבח החיצון. (שם ס"ו.) בא לו אצל השעיר המשתלח וסמך שתי ידיו עליו והתודה וכך היה אומר אנא השם חטאו עוו פשעו לפניך עמך בית ישראל אנא בשם כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאו ושעוו ושפשעו לפניך עמך בית ישראל ככתוב וכו'. והכהנים והעם וכו'. אף הוא היה מתכוין לגמור את השם וכו'. מסרוהו למי שהוא מוליכו הכל כשרים להוליכו אלא שעשו כהנים קבע ולא היו מניחים את ישראל להוליכו ודרך מיוחד עשו לו מפני הממהרים להביא הכפר' שהיו מתלישין בשערו ואומרין לו טול וצא טול וצא. (שם:) מיקירי ירושלם היו מלוין אותו עד סוכה ראשונה וסוכות עשרה היו להם מירושלם ועד צוק ועל כל סוכה וסוכה אומרין לו הרי מזון והרי מים ומלוין אוחו מסוכה לסוכה חוץ מאחרון שבהם שאינו מגיע לצוק אלא שעומד מרחוק ורואה את מעשיו. (שם ס"ז:) תנא מעולם לא נצרך אדם לכך אלא לפי שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו. (שם) ומה היה עושה חלק לשון זהורית חציו קשור בסלע וחציו קשור בין קרניו ודוחפו לאחוריו ומתגלגל ויורד ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה איברים איברים (שם) תנו רבנן בראשונה היו קושרים לשון של זהורית על פתח האולם מבחוץ הלבין היו שמחים לא הלבין היו עצבים התקינו שיהיו קושרים אותה חציה בסלע וחציה בין קרניו. אחר ששלח את השעיר ביד מוליכו (שם:) בא לו אצל הפר ואצל השעיר אשר הובא את דמם אל הקדש פנימה ואל אהל מועד וקורען ומוציא אמוריהם ונותנן בכלי שרת והקטירן ע"ג המזבח בגמרא (שם) הקטירם ס"ד אלא להקטירם אחר כך על גבי המזבח ומחתך את כל בשרם בחתיכות גדולות מעורות זו בזו כדי קליפה וקולען במקלעות ומוציאין אותן אל בית שריפתן חוץ למחנה. (שם ס"ח:) אמרו לכהן אישי כהן גדול הגיע שעיר למדבר ומנין היו יודעין דרכיות היו עושין ומוניפין בסודרין ויודעין שהגיע שעיר למדבר אמר ר' יהודה והלא סי' גדול יש להם שלשת מילין היו מירושלם ועד בית חדודו הולכין מיל ושוהין כדי מיל וחוזרין מיל ויודעים שהגיע שעיר למדבר (שם ס"ז) א"ר נחום בר פפא משום רבי אלעזר הקפר בראשונה היו קושרין לשון זהורית על פתח אולם שבפנים כיון שהגיע שעיר למדבר היה מלבין והיו יודעין שנעשית מצותו דכתיב אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו (שם ס"ח:) בא לו כהן גדול אל עזרת הנשים אם רוצה בבגדי בוץ קורא ואם לאו קורא

באצטלת הלבן משלו דקריאה לאו עבודה היא אפילו הכי אם רצה קורא בבגדי הבד שבגדי כהונה נתנו ליהנות בהם חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול וכהן גדול עומד ומקבל וקורא אחרי מות ואך בעשור וגולל ספר תורה ומניחו בחיקו ואמר יותר ממה שקראתי בפניכם כתוב בכאן ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה ומברך עליה ח' ברכות על התורה ועל העבודה ועל ההודאה ועל מחילת העון ועל המקדש ועל ירושלם ועל ישראל ועל הכהנים ועל שאר התפלה וחותם מעין כל אחת ואחת. הרואה כהן גדול כשהוא קורא אינו רואה פר ושעיר הנשרפים ולא מפני שאינו רשאי אלא מפני שהיתה דרך רחוקה בכך ומלאכת שניהם נעשת כאחת. (שם ע'.) אם בבגדי בוץ קורא קדש ידיו ורגליו ופשט וירד וטבל ועלה ונסתפג והביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו ויצא ועשה את אילו וכו'. זהו לפי סדר הנסחאות ואליבא דגמרא. אמנם לפי מה שהוכחתי למעלה בראיות חזקות בפירש ובא אהרן אל אהל מועד יתכן מאד כי מיד שנגמרה עקר מלאכת היום בהגיעו השעיר אל המדבר היה מקדש ידיו ורגליו ובא אל אהל מועד שהוא חוץ לפרכת ופשט שם את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש והניחם שם בגניזה עולמית ולובש שם בגדי עצמו שהיו מזומנים לו שם או אצטלת הלבן שעשה מעצמו כמו ששנינו במשנה ויוצא וקורא בתורה ואחר קריאת התורה וברכותיה יורד אל בית הטבילה ופושט בגדי עצמו וטובל ולובש בגדי זהב אלו שאמרנו ומקדש ידיו ורגליו ומקריב את שעיר החטאת הנעשה בחוץ אשר נאמר עליו ושעיר חטאת אחד מלבד חטאת הכפורים ועושה את עולתו ואת עולת העם כמו שנאמר בו בפר בן בקר אחד ואיל אחד לעולה ובעם נאמר שני שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעולה ומקריב אמורי פר ושעיר שהניחם ראשונה בכלי שרת ותמיד של בין הערבים ומקדש ידיו ורגליו ופושט בגדי זהב וטובל ולובש בגדי הבד השניות אשר עשה לעצמו לעבוד בהן עבודת יחיד כמו שאמרנו ומקדש ידיו ורגליו ונכנס לפני ולפנים להוציא כף ומחתה שהכניס עם הקטרת כי חובה עליו להוציאה ולזה קראוה בגמרא (שם ל"ה.) עבודת יחיד ואינה נעשת בבגדי צבור כמו שביארנו הכל יפה בראשונה. (שם ע'.) מקדש ידיו ורגליו ופושט בגדי לבן אלו שאמרנו וטובל ולובש בגדי זהב ומקדש ומעלה קטרת הסמים של בין הערבים ומעלה מנחת חביתין ומדליק את הנרות ונושא את כפיו ואח"כ מקדש ידיו ורגליו ופושט בגדי זהב הביאו לו בגדי לבן שעשה לעצמו ולבשם ונפטר בשלום ואחיו הכהנים מלוין אותו עד לביתו ויום טוב היה עושה לאוהביו בצאתו בשלום מן הקדש. ולפי הנסחאות קודם קידוש זה האחרון היה גונז את בגדי הבד וכפי מה שכתבנו הסדר הוא נכון והכתובין מתישבין יפה יפה. אמנם

נפלאתי נוראות ממה שלא ראיתי בשום נוסחא שבפיוטים ולא בדברי המחברים זכר לבגדי הבד אלו השניים שנעשו להוציא כף ומחתה עם היותה נזכרים ונעשים בתלמוד (שם ל"ד:) בכמה מקומות שזכרנוה באר היטב ובדברי המפרשים ז"ל. ויותר ויותר אני מצטער ממה שאמרו שם (ע':) בפרק בא לו לקרות תנו רבנן ובא אהרן למה הוא בא להוציא את הכף ואת המחתה וכל הפרשה כלה נאמרה על הסדר חוץ מפסוק זה מאי טעמא אמר רב חסדא גמירי חמש טבילות ועשר קידושין טובל ומקדש כהן גדול בו ביום ואי אמרת כסדרן לא משכחת לה אלא שלש טבילות וששה קדושין חדא שהרי לא נאמר ובא אל הקדש שנצטרך לשאל למה הוא בא להשיב ולהוציא כף ומחתה אלא נאמר אל אהל מועד והכתוב מבואר שהוא בא לשם לפשוט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש ולהניחם שם כמו שאמרנו ראשונה שנייה לה דמנא לן שהכתוב בא למנות טבילות היום והלא טבילה ראשונה שלבש בה בגדי זהב שעשה בה תמיד של שחר ומוסף היום לא נזכרה בכתוב לא ברמז ולא בזכר כלל. וא"כ איך אמר לא משכחת לה אלא שלש טבילות וכו' הלא לא מצינו אלא שתי טבילות אחת כשלבש בגדי הבד ואחת כשפושטן אלא שהוא מבואר שכשם שלא הזכיר טבילה ראשונה ככה לא הזכיר השתים אשר אחרי כן מתמיד של בין הערבים והוצאת הכף ומחתה לפי שלא סדר הכתוב אלא עבודת הצבור המיוחדות לביאתו של כהן גדול אל הקדש בו ביום כמו שנאמר בזאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעולה שדמי החטאות מובאים לפנים בבגדי לבן ואמוריהן עם העולות נעשו בחוץ בבגדי זהב כמו שאמר ורחץ את בשרו במקום טהור ולבש את בגדיו ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם וגו'. ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה ואחר שזכר כל מה שמוטל על הכהן גדול מהעבודות בלי הפסק זכר הוצאת פר ושעיר אל בית השריפה שאע"פ ששריפתן היתה בעת קריאתו בתורה קודם עשות העולה והקטרת אימורי החטאת לא היתה הוצאתן ושריפתן על ידו והנה על מעשה תמיד של בין הערבים סמך על הידוע וכן לא הזכיר הוצאת כף ומחתה שאינה עבודת צבור ואינה נעשת בבגדי הבד אשר זכר ראשונה כמו שאמרנו. והנה עלה הכל כסדר וכהוגן. ושם (יומא ע"א.) יש סוגיא ביישוב זאת הברייתא הכתובי' ולא נתיישבו יפה ומה שכתבתי הוא הנכון בכתובים ואין בו שינוי וחלוף בסדר העבודה שתפסל בו כלל אפי' לפי דרכן חלילה דמה לי שיגנזו הבגדי' קודם עשות העולה או אחריה או אחרי כן שהרי גניזת הבגדי' אינה עבודה ואין הכוונה באמרו (ויקרא י"ו) והניחם שם אלא שלא ילבשם עוד לעבודות

אחרות לא היום ולא לעולם ויש שם (יומא כ"ד.) מי שאומר שהם כשרים להדיוט כ"ש שהכתוב הזכירה במקום ההוא ועקר החילוף הוא בהבנת הכתובים לא זולת:

[251]זאת עבודת היום איום ונורא הוא ע"י הכהן הגדול והקדוש בעם ה' אשר נעשה יום זה שליח ומלאך אלהים לבוש הבדים להיות על ידו סליחתנו וכפרת נפשותנו וכבר אמרנו ראשונה כמה תועלות נמשכים אל כללינו מהשכילם בענין שליחותו להקרא כלם כהני ה' ושלוחיו כמותו וחזקה שליח עושה שליחותו ועתה אומר כי ממעשה עבודתו וחליפותיו נלמוד למוד נפלא אל מנהגי האדם השלם וחליפות ענייניו לשבח כל ימי צבאו כמו שאמרו רז"ל (שבת קי"א.) אי זה הוא חכם היודע בחלוקו להפכו כי חכמה גדולה היא להפוך אדם מדותיו ומנהגיו הראשונים הדבקים אל טבע בשרו כאשר ידבק החלוק אל מתני איש ולהחליפם בטובים מהם והם הישרות הלמודים התוריים ואם שבראשונה יהיה מה שירצהו מצד טבעו מתחלף מאד מהם תספיק חכמתו להדריכם בשיהיה הרבה ממה שירצהו משתתף אליהם ואם שינגד בקצת עד שבסיף יהיה רצון טבעי ולמודו אחד בעצמו ולא יטע כלל ונמצא חלוקו כלו הפך לבן טהור. וכל זה אנו למדים מעבודת הכ"הג היום עם חליפות בגדיו שהרי אתה רואה בתחלת היום הוא עת בוא חליפתו מבגדי

[251]זאת עבודת וכו', תוכן דעתו, כי אחר שאמר תחילה דרך כלל שג' עמודי העולם התורה והעבודה וגמילות חסדים נרמזים בפרשתנו, ובאר תחילה דרך פרט איך יורו דיני הקרבנות הנקרבות בי"הכ, הפלת הגורל על ב' שעירים, והצום בו הכולל ג' ענינים על לימודים אלקיים ועיקרים יקרים בענין האמונה והתורה, יאמר עתה כי הכה"ג שהוא הנבחר מכל העם העובד בי"הכ שהוא היום הנבחר בכל ימי השנה ירמוז בעבודתו וחילופי בגדיו, להעבודה המוטלת על כל ישראלי אשר ירצה להשתלם בשלמות נפשית, כי כמו שהכה"ג מחליף בגדי חול שלו בבגדי זהב, לעשות התמידין והמוספים ואח"כ לובש בגדי הבד לעבוד עבודת היום הנבחר הזה, כן הוא מדרך כל האדם שמחליף לרוב בגדי עצמו, ר"ל מעמדו הטבעיי, בבגדי זהב, שהן לא לבד כינוי לבקשת המותרות כ"א גם לשאר הרבה מדות רעות, כי הזהב הוא מקור החמדה הגאוה, וקנאת איש מרעהו, וע"כ חובה עליו ג"כ להחליפם כמו הכה"ג בבגדי הבד שהם כינוי לנקיות וטהרת המידות, וכעין זה אחז"ל שבת קי"ד "איזהו חכם זה שמקפיד על חלוקו להפכו", שר"ל שיתבונן תמיד על טבעו ומהותו, ואם יראה כי קצת תכונות ומדות רעות דבקות ואחוזות בו מלידה ומבטן, כאשר ידבק הבגד ואף כי החלוק, על עור ובשר איש, אם מצד חמרו הרע בטבעו או מצד מזגו, (עיין ביאורי למעלה שער ס"א) ימהר להסירם מעליו כאשר יפשוט איש את בגדו ויחליפנו באחר, וכמו שיחליף הכה"ג אח"כ עוד כמה פעמים בגדי הבד עם בגדי עצמו, עד שבסוף היום חוזר אל בגדי לבן שייצא בהם בשלום מן הקודש, כן לא ימלט גם כל שלם בעוד היותו עלי האדמה מהחליף והמיר בגדי לבן שלו שהם טהרת ונקיות מדותיו לפעמים בבגדי זהב, (כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא,) אך עכ"פ ישתדל בכל מאמצי כחו, שתהיה יציאתו מן העולם בשלום, ובבגדי לבן אשר הם כינוי לנקיות וטהרת הנפש אשר תשוב אל אלהיה, ובכל זה נרמז עמוד העבודה, אך גם העמוד השלישי של גמילות חסדים נרמז במעשה הכה"ג ביוה"כ, כי החשד היותר גדול אשר יעשה הי"ת לבני אדם הוא, כי לא לבד שבראותו בחכמתו הנשגבה שחולשת טבע האדם תסבב לו לפעמים שימעדו קרסוליו, ותמוט אשורו מדרך הישרה והנכוחה, השליך אמת ארצה, וגלה סודו לעבדיו הנביאים להורות לעם חוקי ה' ותורותיו את הדרך אשר ילכו בו והמעשה אשר יעשו, (עיין מזה ביאורי לשער מ"ג) הנה הרבה עוד להיטיב ולהגדיל חסדו עמהם, בפתחו להם יד לקבלם בתשובה, אם בכל זאת יחטאו לנטות מדרך התורה, ולכפר בעדם באמצעות הכה"ג אשר יקריב חטאתו וחטאת העם, והתפלל בעדו ובעד ביתו ובעד כל העם, וגמילות חסדים להשיב נפש החוטאת הנהלאה והנדחת, עוד אל אלקיה, היא גדולה מכל שאר הטובות והחסדים אשר יגמול ד' לבני אדם, כי תחת שהם רק בענינים גופנים וחמרים תשיב היא לנו האושר האמיתי והנצחי הנאבד מאתנו ע"י מעשינו הרעים.

עצמו אל בגדי זהב לעשות קרבנות התמידין והמוספין אשר הוא כנוי קרוב מאד אל היציאה מהשווי המיוחד לעצמו אל קצה היתרון אשר ישמש בו אל העניינים הזמניים התמידים והמוספים. אמנם בא עליו הצווי להעתק מהם אל בגדי הבד אשר הם כנוי קרוב אל הנטיה אל הגבלת החיים והנקיות השלם בכל התאוות והתשוקות ופעולותיהם אשר בהם יבואו אל הקדש פנימה לא בזולתם. וכשנעשה זה האופן מהלמוד הנה הוא חוזר לבגדי עצמו לקרות בתורה כמו שאמרנו וזהו ענינו הראשון שאחר שבא אל האדם הלמוד על זה האופן הנה הוא חוזר אל בגדי עצמו. אמנם משם ואילך יהיה בענין אחר טוב ממנו וזה כי הוא חוזר ולובש בגדי זהב וישמש בהם בקצת ענינים תמידיים בהקרבת תמיד של בין הערבים. אמנם כבר ישתף בהם הרבה מעבודות יום הכפורים ובעשיית עולתו ועולת העם הבאים עם החטאות הפנימיים ולא עוד אלא שמקריב אימורי פר ושעיר שהם החטאות עצמן וזה מה שיורה תקון עצום בפעילותיו. והנה אחרי זה אינו חוזר אל בגדי עצמו כבראשונה אבל לובש בגדי בד קדש שניים שעשה לעצמו להכנס ולהוציא כף ומחתה לומר שכבר נהפכי לו בגדי עצמו לבגדי לבן הראוים לבוא בהם אל הקדש פנימה עד שאם חוזר עוד לבגדי זהב מעט הוא שישמש בהם בענינים הזמנים גם מה שישמש יהיה בענינים קלים וקרובים אל האמיתיים כמו שהכהן הגדול לא ישמש אז בהם אלא לקטרת הסמים והעלת הנרות שהם עבודות פשוטות ונקיות יותר. והנה אחר כך חוזר אל בגדי לבן שיוצא בהם בשלום מן הקדש הלא המה הוראות עצומות ילמדם כל בעל נפש מעבודות האיש האלהי הזה לבוש הבדים הממונה לשליח בין יי' ובין עמו ביום הזה הנבחר אשר עליו נאמר (מלאכי ב׳:ז׳) ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יי' צבאות הוא וכל העם כאחד או השרידים בהם כהני ה' יקראו משרתי אלהינו יאמר להם. וזה מה שיספיק למה שכוונו אליו במאמר (אבות פ"א) על העבודה:

אמנם מה שיאמר (שם) על גמילות חסדים הענין השלישי הוא ההולך קדמת אשור לתת אמרי שפר שבח ותהלה לאל יתעלה הגומל לחייבים הטוב האלהי הגדול הזה כי ראתה חכמתו חולשת הטבע האנושי ורוב המעדותיו לפי טבעו ותכונותיו אשר אין לו כרעים לנתר בהן להעלות אל האלהים כפי מה שכוון ממנו ביצירתו הנה הוא ית' גמלם כרוב חסדיו להשקיף צדקו משמים והשלך ארצה בהשוית המדות האלהיות ולהסכימם אל מה שיאות לפי טבע האדם ומהותו כדי שלא תהא לשוא בריאתו כמו שיוחס זה הענין בעצמו אליו יתברך על ידי ישעיהו הנביא באותה פרשה המיוחדת לזה באומרו כי כה אמר רם ונשא וגו'. כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות וגו'. בעון בצעו וגו'. דרכיו ראיתי וארפאהו וגו'. עד סוף (ישעיהו נ״ז:י״ח) כמו

שפירשנו הכוונה בבית הנפש הוא השער הששי עיין עליו. ולזה נהג עמנו כמלך בשר ודם חכם וחסיד כי יחטאו לי עם רב מדינה בכללה גוי או ממלכה כי הסתר יסתיר מהם פני זעמו ושבר ישבר כלי המשחית והנקמה ויסביר להם פני המחילה הכוללת לשני טעמים. האחד שלא יסבול הטבע האנושי אכזריות חמה ושטף אף הצריכים להרוג הרג רב אשר כזה להרוג ולהשמיד ולאבד נער וזקן טף ונשים פעם אחת וכמה הפליגה התורה לצוות על הריגת החוטאים (דברים י״ג:ט׳-י׳) לא תחוס עינך ולא תחמול ולא תכסה עליו כי הרוג תהרגנו וגו'. כי ראתה שהשמד האנשים הוא קשה בעיניהם ובעיר הנדחת אמר עיר ולא כרך. ועוד הוצרכה לומר בסוף (דברים שם) למען ישוב י׳ מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך וגו'. וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין ע"א.) כי לפי רוב התנאים לא היתה ולא יכולה להיות. צא וראה ממלחמת עמלק נאמר (שמואל א ט״ו:ז׳) ויחמול העם וגו'. ולזה גבורת הגבור בכמו הנדון המונח היא למחול על כבודו והעביר על מדותיו וכמו שאמר החכם שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבור על פשע (משלי י״ט:י״א) אמר שזהו ענין שכלי פנימי ותפארת לו מן האדם מבחוץ וכל שכן שיהא זה צודק במלך שהוא במדרגת האב אל העם וכלם אם כבנים אם כעבדים מקוים ממנו חן וחסד ורב טוב כמו שאמר באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש (שם י"ו) אמר כ באור פניו נמצאו החיים מזומנים ואף כי יהיה כעב מלקוש לא ימנע ממנו הרצון בסוף וכבר הוצרך המן להסתיר מי הוא זה העם אשר בקש ותארו בשהוא עם שאין בו ממש כמו שפירשתי במגלה ולסוף לא אמר אלא יכתב לאבדם (אסתר ג׳:ט׳) שיובן על אופנים זולת מה שרצה ולפיכך כשנודע אי זה עם שגזר עליו להשמיד להרוג ולאבד רגע אחד בערה בו חמת המלך ונתלה כן יעשה ה' לכל הקמים עלינו לרעה. והשני שכבר תהיה יראת הנקמה סבה עצומה להגדיל המרי כי להשאיר להה פליטה יחשבו עליו מחשבות ולא יסורו מהרים יד במלכם בסתר או בגלוי להסיר מעליהם רק את המות קל וחומר מבגתן ותרש (שם ב') ולזה היה לו עצה נכונה למחול ולכפר כדי שיבטחו באהבתו וישמרו עוד מחטא לו הוא שאמר החכם חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה (משלי שם). ירצה שחמת המלך לפעמים היא מלאכי מות אליו והוא כשיהיה על האופן שאמרנו כי יסכימו להרגו או למרוד בו. אמנם המלך כשהוא איש חכם יכפרנה לסבה שנזכרה והנה היא לו עצה נכונה וישועה. והנה מלך המלכים הקדוש ברוך הוא מהטעם הראשון כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד לא יחפוץ במות המון רשעים רבים כי אם בשוב כל אדם מדרכו הרעה ולכן הוא המציא מחילה לחטאים וסליחה לפושעים ולא עוד אלא שמהטעם הזה עצמו חשש אל הסכנה העצומה הנמשכת אל החוטאים מהטעם

השני והוא מה שחוייב להם הייאוש העצום מן התשובה כמו שאמר (תהילים ק"ל:ג') אם עונות תשמור יה אדני מי יעמד וימשך מזה ההתפקרות העצום והכפירה הגמורה באל יתעלה ומצותיו כמו שעשו כתות האפיקורסים אשר יצאו לתרבות רעה ולא נשאר להם חלק ונחלה באלהי ישראל. לזה היה חסדו ואמתו לקבוע להם לישראל יום כפורים אחת בשנה לכפר על כל החטאים והעונות והפשעים שחטאו ושעוו ושפשעו כל השנה כלה כי על זה האופן יהיה נקל לאדם ההשמר מחטוא לו אחר הסליחה ולירוא מלפני מלכו הסולח לכל עוניו כמה פעמים לבל ישוב לכסלה כמו שאמר המשורר (שם) כי עמך הסליחה למען תורא. והנה לפי שחסד הכפורים הלזה לא הוצרך רק לחסרון האדם שאינו יכול לעמוד על מדת הדין לא מצד בוראו שהרי הוא יתעלה כביר מצאה ידו לברוא נמצאים שכליים בלתי חוטאים רק מצד עצמו של נברא כמו שזכרנו בשער הס'. כי לזה מה שאמרו ז"ל (ב"ר פ' י"ב) בתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים בכך שתף עמו מדת הרחמים כי מה שעלה במחשבה הוא מה שביכלתו יתעלה לעשית מצד היכולת בעצמו אמנם מה שיצא אל הפועל הוא מה שהיה באפשרות המקבל לקבלו וכפי היכולת בעצמו ראה לברוא העולם במדת הדין ולהתנהג עמה עם כל נבראיו בלי נטות ממנה כלל אמנם לפי המקבלים אי אפשר לעמוד על זה ולהתכוון במעשיהם באופן שיחיו על מדת הדין כי אין אדם בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לזה היה מחסדו לשתף עמו מדת רחמים דכתיב (בראשית ב':ד') ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ולא עוד אלא שמדת רחמים קודמת וכבר נתבאר ענין זה בשער הג' במאמר הא' ממנו ובסופו. והנה על פי שני הענינים העקריים האלה קבע לנו הש"י שני הימים הנוראים יום הדין ויום הכפורים כי יום הדין הוא לפי מה שעלה במחשבה שיברא העולם במדת הדין ומן הספרים הנפתחים לפניו ביום ההוא נלמוד שכלן בדין שצדיקים גמורים לחיים ורשעים גמורים למית.. (ר"ה י"ו:) הכל הוא בדין חתוך אין שם לא ויתור ולא סליחה כלל גם בתליית הבינוניים לא נעשה עמם רק שורת הדין כי אחר שהם תלויים ועומדים בענינם ראוי שיתלה להם עד שיכרעו לצד מהצדדים אמנם יום הכפורים הזה הועד למחילה ולסליחה ולכפרה וכל זה לפנים משורת הדין והוא מה שביארו בקשור הפרשות (ויקרא כ"ג:כ"ז) במלת אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים הוא מקרא קדש יהיה לכם אמר כי יום הדין הוא יום תרועה ויום הדין החתוך אמנם בעשור לחדש הזה יום כפורים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלהיכם ונאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו והוא שם הרחמים אשר שתף למדת הדין באומרו ביום עשות יהוה אלהים ארץ ושמים כי עמו הסליחה בלי ספק

רמז לדבר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מ"ז) כי מדת הדין נתעטרה בראש השנה שנאמר בו (במדבר כ"ט:א') יום תרועה יהיה לכם אמנם ביום הכפורים שלא נזכרה בו תרועה אלא שופר סתם שנאמר (ויקרא כ"ה:ט') ביום הכפורים תעבירו שופר אז נתעלה שם יהוה המורה על הרחמים הנאותים לפי שאנחנו בשר ודם כמו שאמרנו. ובמדרש ובהגדת פסחים (קי"ט). וידי אדם תחת כנפיהם (יחזקאל א':ח') אמר רבי אבין ידו כתיב זה ידו של הקדוש ברוך הוא שהיא פרושה תחת כנפי החיות לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין הנה שהמליצו מאד בדבריהם לומר שהיד שתחת כנפי החיות כלומר הנכנסת לפנים משורת הדין הטבעי לקבל בעלי תשובה היא הראוי' להמצא מצד שענינו עם בני האדם אשר אי אפשר להם לעמוד בדין ויותר יתבאר מאמר זה בשער ק"ג ב"ה. והנה הנביא היה יועץ עצה נכונה לכל עדת ה' ההולכים לאורו שיחזיקו עצמם בבינונים המיחלים ליהוה ביום הקדוש הזה באומרו דרשו ה' בהמצאו וגומר (ישעיהו נ"ה:ו'). והכוונה שנדרוש אל השם הגדול הזה המיוחד בהמצאו אלינו בשתוף עם מדת הדין ועל שתי כתות מהשלשה שבספרים הנפתחים אמר (שם) יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו כי הראשון הוא הנדון למיתה מיד כמו שאמר (ר"ה שם) רשעים גמורים נכתבים ונחתמים וכו'. ואיש און מחשבותיו הוא הבינוני שעדיין לא יצא מכלל איש אלא שנתחברו אליו קצת מחשבות און אשר לא הוציא אותם עדין אל הפועל יעזוב גם כן אותם וישוב אל ה' וירחמהו כמה דאת אמר שתף עמו מדת רחמים כלומר יסתלק ממדת הדין ויבא אל מדת הרחמים וירחמהו ואל אלהינו המשגיח בנו ומישיר אותנו כי ירבה לסלוח כי לא מחשבותי וגומר. כי גבהו וגומר. כמו שנתבארו בשער ל"ו. והענין הזה בעצמו יראה שכוונו משה אדננו ע"ה באומרו (דברים ל"ב:ד') כי שם יהוה אקרא וגומר. הצור תמים פעלו וגו'. אמר שהוא יקרא את השם הנכבד והנורא בעל הרחמים אשר אמר עליו הנביא וישוב אל יהוה וירחמהו והוא השם המפורש שהיה מזכיר הכהן הגדול עשרה פעמים ביום הכפורים(יומא ל"ט:) כמו שנזכר בשעבר הבו גודל לאלהינו כמו שעונין אחריו בשכמל"ו. והכוונה תנוו לאלהיכם כבוד שיוכל לרחמכם ולא תמנעו הטוב מכם ופירש צורך קריאתו השם ההוא המיוחד ואמר כי זה אלהים צור כל העולמים כל דרכיו משפט גמור והם שלשת הדינים אשר בשלשה הספרים כמו שזכרנו. והנה על דין הצדיקים הגמורים שנכתבים ונחתמים לאלתר לחיים אמר (דברים שם) אל אמונה ירצה לא נתחסד עמהם רק במה ששמר להם אמונתו דכתיב (חבקוק ב':ד') וצדיק באמונתו יחיה. ועל הרשעים שדן למיתה אמר (דברים שם) אין עול שעם שלא ויתר להם כלל הנה לא עשה עמם עול כי כן כתיב (יחזקאל י"ח:ד') הנפש החוטאת

היא תמות. ועל הבינוניים אמר (דברים שם) צדיק וישר הוא כי על מה שלא זכה אותם בדינם כצדיקים אמר כי צדיק הוא וצדיק דינו כי לא יצדיק מי שאינו צדיק אמנם על מה שלא דן אותם לחובה אמר שהוא ישר בי לא ירשיע מי שאינו רשע. והנה זה הוא צורך הזכרת השם הגדול בעל הרחמים המשותף למדת הדין. ברוך ה' כי הפליא חסדו לנו להפליא עצה ולהגדיל תושיה בהכין לפנינו היום הזה המיוחד לסליחה ולכפרה אלו העבודות הנוראות על ידי האיש הקדוש ההוא אשר הוא תל גדול אשר הכל פונים אליו ואל כל מעשיו ואל כפרותיו בוידוייו והקטרתו עם הזאותיו הנעשות בפנים באופנים ההם הנוראים ויותר מהמה בענין השעיר המשתלח אשר עיניהם ראו כי עליו ולא על זולתו התוד' עונות בני ישראל ואת פשעיהם לכל חטאתם כי לא היו ראויין שיתודו אותם על השעיר אשר הובא את דמו לפני ולפנים והשעיר ההוא נושא אותם אל ארץ גזירה כי לא יכילם בית מושב ועיר חומה והיה מענינו כי בהגיע אל חצי ההר עודנו באויר נתפרדו כל עצמותיו והיה להם לסימן יפה כלומר יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ולשון של זהורית שהלבין מוכיח כי כל זה מה שיתן רושם נפלא בנפשותם ויחייב אותם להסכים פנימיות מחשבותיהם ודעתם עם זה המעש' הנעשה בחוץ ולשלח מאתם הצפיר השעיר אשר בקרבם הוא שטן הוא יצר הרע עד בלתי השאיר לו אז שום כח ורשות כלל והוא מה שאמרו (יומא ס"ו.) שאין רשות לשטן לקטרג בו ביום כו בעת ההיא נאם ה' יבוקש את עון ישראל ואיננו. אמנם ענין העדרו זה הוא מה שיועיל להעיד עליהם יותר ממציאותו והוא באמת המעיד עליהם שהם כמלאכי השרת ביום ההוא שאין בהם יצר הרע כמותם ולזה הם נקיים מכל חטא ביום הכפורים כמו שכתבנו בענין הראשון. ובפרקי ר' אליעזר פרק מ"ו אמר סמאל לפני הקב"ה רבונו של עולם נתת לי רשות על כל העולם ועל ישראל לא נתת לי רשות אמר ליה הרי לך רשות עליהם ביום הכפורים אם יש בהם חטא ואם לא אין לך רשות עליהם. ולפיכן היו נותנין לו שחד ביום הכפורים שנאמר גורל אחד לעזאזל גורלו של הקב"ה לקרבן עולה וגורלו של עזאזל לחטאת וכל עונותם עליו שנאמר ונשא השעיר וגומר. ראה סמאל שלא נמצא בישראל ביום הכפורים חטא אמר לפניו רבונו של עולם יש לך עם אחד כמלאכי השרת וכו' יורה בבירור שכבר הוא ראוי שיהיו תחת ממשלת השטן הזה תמיד אם ימצא בהם עון ביום הכפורים כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה עד הסיר מתוכה מוטות עלו ודאי ראוי שתכרת מעמיה גם כל הנפש אשר תעשה בו אחת ממלאכותיו ראויה היא ליאבד לעולם כמו שכתבנו בביאור הפרשה והורה על ענין השוחד כי הוא באמת העדר העונות אשר בו יעור עיני השטן ומכריחו לענות אמן על כרחו ולומר יש לך עם אחד כמלאכי

השרת וכו' הכל כמו שזכרנו בהקדמה ובענין הראשון. והנה הענין הזה אע"פ שהוא נעשה בירושל' ובבית מקדשו הנה תועלתו היא מתפשטת לכל ישראל עד שיהיו רובם יודעים אלו העניינים הנפלאים ומתפעלים מהם הפעלות חזק בכל מקומות מושבותם ולא ימצא בהם רק קצת חטאים אשר לא נגע אלהים בלבם אשר אי אפשר בילידי החומר זולת זה. אמנם לא יספיק זה המיעוט לבטל כח המשפט הכולל הזה שאמרנו והוא מה שנזכר בפרקא קמא דיומא (י"ט:) משנת ומעסיקין אותו עד שמגיע זמן השחיטה וכו' מיקירי ירושלם לא היו ישנים כל הלילה תניא אבא שאול אמר אף בגבולין היו עושין כן אלא שחוטאין וכו'. אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא אמריתו אמאי לא קאתי משיחא והאידנא יומא דכיפורי איבעול כמה בתולות בנהרדעא אמר ליה והקדוש ברוך הוא מאי קאמר לפתח חטאת רובץ (בראשית ד':ז') א"ל ושטן מאי אמר ליה שטן ביומא דכפורי לית לה רשותא לאסטוני אמאי אמר רמי בר חמא השטן בגימטר' שס"ד הוי תלת מאה ושתין וארבע יומי אית ליה רשותא לאסטוני ביומא דכפורי לית ליה רשותא לאסטוני. הנך רואה כי להיות החטא במועטין ואף כי אינו נאסר בפירוש במקרא רק אכילה ושתיה ומלאכ' ואלו לבדם הם בכרת ואידך איסורא דרבנן דאסמכוה אקרא (בכ"מ ה' שביתת עשור פ"א ה' ה'). ולזה אמר אמרתו אמאי לא קאתי משיחא דהא ודאי בזכותא תליא וראוי שיהא הדור זכאי כלו בכל הדברים קלים וחמורי' והוא הטעם שהליץ הש"י בעדם לומר לפתח חטאת רובץ כלומר שמהכרח החומר יוכרח היות על זה האופן והנכון שפרצה קוראה לגנב והיותם בלתי ישנים כל הלילה והולכים כלם בערבוביא יגרום בנקל דברים כאלו או שיצדקו שתי הכוונות יחד ומשום זה לא נתן רשות לשטן כי לא עצר כח לקנטר ולקטרג מפני שהכל הולך אחר הרוב ולפי המעשה ולגבי דידיה מילתא זוטרתי היא וטעם רמי בר חמא הוא סימן בעלמא לכל מה שאמרנו שהוא סבת העדר כחו ורשותו ביום הזה לא הסבה עצמה. וכל זה מה שיזכור אותו הכתוב בסומכו אחר מעשה העבודות כולם והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוככם כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'. יאמר כי ישאר רושם זה לעד ולחקת עולם כי בזמן הזה יענו את נפשותם בכל הענויים המחוייבים אל התשובה השלמה והחרטה מאשר חטאו על הנפש ואסור כל המלאכות האסורות מהג' מינים שזכרנו ובכלל מלאכת החמר ומעשהו. ומזה ימשך כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' לא שיחשוב אדם שהיום מכפר בין שישוב או לא ישוב כי הרבה ריוח והצלה מלפניו ורב טוב וחסד לבית ישראל כי היום הזה יכפר לשבים כפרה שלמה לקצת חטאי' ושיתלה עליהם בקצתם כמו שאמר במסכת יומא (פ'.) שאל

מתיא בן חרש לרבי אלעזר ברומי שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש אמר ליה ג' הם ותשובה עם כל אחת מהן עבר על מצות עשה ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו ועל זה נאמר (ירמיהו ג׳:כ״ב) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם. עבר על מצות לא תעשה ועשה תשובה תשובה תולה ויום הכפורים מכפר ועל זה נאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם וגו'. עבר על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה תשובה ויוה"כ תולין וייסורין ממרקין ועל זה נאמר (תהלים פ"ט) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם. אבל אם יש בהם חלול השם אין כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא בייסורין למרק אבל כלן תולין ומיתה ממרקת ועל זה נאמר ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון היכי דמי חלול השם אמר רב כגון אנא דשקילנא בשרא מבי טבחא ולא יהיבנא זוזי לאלתר ר' יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין:

ועתה ראה כי התשובה היא עקר בכל אלו הכפרות ועליה תבא הכפרה ותזכך הנפש בחוזק או בחולשא כפי חומר החטא או קלותו. כי הנה הם ז"ל שמו את הנפש היקרה ככלי יקר מזהב ומפז אשר ישתה בו המלך ונתן אותו על יד איש אחד מחמשה משרתיו לשמרו בשמירה מעולה להשיבו זך ונקי כל עת וזמן שידרשנו מעמו וכמו שאמרו (ברכות ס':) אלהי נשמה שנתת בי טהורה ואמרו (שבת קנ"ב:) תנה לו כמו שנתנה לך וחמשתן נתחלפו בענין שמירתו. האחד הוא השומר הנאמן אשר שמר הכלי ושם אותו משמר בתוך משמר שאפילו הבל האויר לא ישלוט בו ויהיה תמיד בזוהר בהירותו והוא אשר נזהר בנפשו לבלתי התגאל בשום עון אשר חטא בין שיש בה קום עשה ובין שאין בה קום עשה כי נפשו הולכת וזורחת עליו כאור נוגה. אמנם החוטאים בשמירה יתחלפו בפחות ויתר אל ד' חלוקים שזכר. יש שלא נשתמש בכלי ההוא תשמיש של לכלוך אבל לא נזהר בשמירת זכותו ובהירותו באופן שלא תשלוט האויר בו וכבר צריך לנשב בו מרוח שפתיו להבריח אבק שעליו ולקנחו בבגדו. וכן יש שלא פשע בנפשו בעשות אחד מכל חטאת האדם אשר לא תעשנה כלל אבל לא נזדרז לעשות קצת מצות עשה המזככות את הנפש והוא החטא בשב ואל תעשה. והחטא כשאינו במעשה הוא יותר קל משני פנים. האחד כי מה שלא עשה מהמצוה יש לו תקון בשיעשה מה שלא יהיה כן במה שעשה מהעבירה שהרי נכתם עונו לפניו. הב' כי עזות גדולה הוא החטא במעשה האיסור יותר מבלתי עשות המצוה כי הוא אינו מכעיס בפועל ולז"א בכל מקום העמידו חכמים דבריהם לבטל דברי תורה בשב ואל תעשה (יבמות צ'.) כי בחרו לחטוא נגד בלא מעשה ממה שיחטאו נגד תקנות חז"ל במעשה ולזה ראו לבטל התקיעה בר"ה

כשיש בנטילת השופר שבות דרבנן (ר"ה ל"ב:) וכל כיוצא בזה וכן שנינו במסכת זבחים (פ'.) דם שהוא טעון ד' מתנות שנתערב בדם שהוא טעון מתנה אחת רבי אלעזר אומר ינתנו ד' רבי יהושע אומר ינתנו במתנה אחת אמר ליה רבי יהושע לרבי אלעזר לדבריך הרי הוא עובר בבל תוסיף ועוד כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך כשלא נתת עברת על לא תגרע ולא עשית מעשה בידך והלכה כמותו. ולזה מי שחטא בהתעצל במצות עשה ובלבד שלא יהא משום מרד וביזוי המצוה הנה באמת גרע חק נפשו אבל לא עשה מעשה בידו ולזה יהיה נקל המחילה אמנם צריך החרטה ושישוב מחטאו בודוי שפתיו ותשובה בשיעשה מה שהתעצל בו ועם זה לא זז משם עד שנתקרב שנאמר שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם ובכל יום ויום הוא יום הכפורים שלו. אמנם הב' הוא פשע. יותר במה שכבר חטא במעשה כי בא אליו אורח ונשתמש בכלי הטהור ההוא לשום לפניו מאכל או משקה בצונן וצריך זכוך ושפשוף בחול הצורפים וכן העובר במצות לא תעשה ואם אינם החמורות שבהם כבר נתלכלכה נפשו לכלוך שלא תנקה ממנו בתשובה לבד כראשון אבל תשובה תולה ויום הכפורים מכפר: והג' הוסיף לחטוא שכבר נעשה לו האורח בעל הבית והתמיד להשתמש בכלי ההוא הנכבד מאד בשמושים חמורים בחמין ובחמי חמין עד שנשתנה מראהו והנה עלתה בו חלודה ואין לו בו תקנה רק שילבננו באור וישפשפנו וימרקנו כבתחלה כן הוא החוטא במעשים חמורים שיש בהם כריתות ומיתות ב"ד שכבר נכתם עונה בה כתם חזק שאין בו נקיון רק על ידי תשובה ויום הכפורים שתולין וייסורין שממרקין אותם שנאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם. אמנם הד' הוא שכבר נתישן הכלי ההוא בשמושים קשים עד שנחבט ונשבר ולא יוכל להרפא כי אם בשיתיכוהו ויעשו מזהבו כלי אחר בדמות הראשון וכן מי שהתמיד בקלקול המעשים ונתקלקלה תכונתו עד ששלח ידיו בעבירות שיש בהם חלול השם ושכינה אינה נחשבת לו כי אין לי שום תקון רק בשבירה ולזה הכל תולין ומיתה ממרקת ולזה לא זכרו בו כפרה אלא תלייה ומירוק כי מהידוע כי אחר המות אינו הוא עצמות האדם כמ"ש החכם (קהלת ז':ב') באשר הוא סוף כל האדם אבל הוא נמצא במציאות נבדל מהראשון. ולזה מה שכתוב ג' הן ותשובה עם כל אחת מהן כי החלוקים שיאמר עליהם שהאדם יתכפר מהם בחייו אינם אלא ג' כי הד' לא שייכא ביה כפרה כי האי גוונא כיון שלא יכופר עד ימותון. היכי דמי חלול השם אלו האנשים השלמים לעוצם שלמותם חשבו להם אלו הענינים אשר זכרו לחלול השם ומכאן נלמוד כמה חוייב האדם להזהר במעשיו באופן שיהיה רוח הבריות נוחה הימנו ולא יאמר מה שרגילין רבים לומר אני חשבוני עם יוצרי שהאל יתעלה חפץ להתכבד מיריאיו

במפורסם מהם ושלא יהא מעליהם מכשול להמון לומר פלוני גברא רבא הוא ואינו נזהר בכך ועושה ק"ו לעצמו ולזה בדבר קטון מכיוצא באלו יש חלול השם ונפרע הש"י מהם ואפילו שלא יהא בו עונש משורת הדין ועל זה נאמר לדוד ביד נתן הנביא מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע בעיניו את אוריה החתי הכית בחרב ואת אשתו לקחת לך לאשה ואותו הרגת בחרב בני עמון (שמואל ב י"ב:ט'). ומן התימה אחרי שיצאו דברים אלו מפי הנביא איך אז"ל (שבת נ"ו.) כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה אלא שחכמינו ז"ל דברו לפי הדין שהוא לא חטא להרוג דם נקי חנם שכבר היה יכול להרגו מדין המלוכה וכמו שאמרו (שם) מה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו אף אוריה החתי אי אתה נענש עליו מאי טעמא מורד במלכות הוה גם בלקיחת אשתו לא ימצאו לו עון מצד הדין כי אחר שנהרג נמצא שבא על הפנויה למפרע דגט כריתות היו כותבין לנשותיהן כל יוצאי מלחמת בית דוד ומהידוע (רש"י שם) דגט מעכשיו הוא שהרי אין גט לאחר מיתה (ניטין ע"ג:) והכתוב העיד (שמואל ב י"א:י"ג) שלא נתיחד עמה אחרי כן לבטל הגט או לאסרו והרי היא מותרת שאם לא כן לא יתירוה להנשא לו אחר כך שכשם שאסורה לבעל כן אסורה לבועל (סוטה כ"ו:) גם הש"י הסכים בדבר כמו שאמר (שמואל ב י"ב:כ"ה) וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה' ולזה אמר שהוא טועה שהוא מטיל פגם בבית דין וגם בשאם כן היה משוא פנים לפניו יתברך בדבר. וגם במה שהיה מצוה (שמואל ב י"א:ד') פעמים לאוריה שיבא לביתו לשכב עם אשתו לכסות על עונו שנראה דבר מכיער אחר אשר הוטמאה ונאסרה עליו שכשם שאסורה לבועל כך אסורה לבעל (סוטה שם). הנה ודאי יש לומר שהוא הרגיש בה שלא נתרצתה לו אבל הוכרחה כאשר דבר מלך שלטון ואין מי יאמר לו מה תעשה ואולי שהיא אמרה אליו כן ולא שמע אליה והוא לדעתי מה שנאמר (ש"ב י"א) ויקחה ויבא אליה וישכב עמה והיא מתקדשת מטומאתה ירצה שהוא במעשה הזה לא יתקדש מטמאתו אבל היא ודאי היתה מתקדשת מטומאתה במה שלא נתרצתה אליו ואונס בישראל מישרא שרי כמו שאמרו (כתובות נ"א:) הא נתפשה מותרת. והרד"ק ז"ל כתב שאמר הכתוב כן להודיע שאם בא על הערוה לא בא על הנדה ואינו נכון דודאי מאן דעביד הא נפיל בהא כל שכן שהערוה במיתת בית דין (ויקרא כ') הנדה בכרת (שם) ומה שכתבתי הוא הנכון ולזה היה מצוה עליו על כך כי ידע אינה אסורה עליו כלל. הנה שלא חטא דוד באחד מארבע גופי עבירות שנמצאו בענינו לא בבוא על הערוה בתחלה ולא בסוף ולא בשפוך דם נקי ולא בהחטיא אותו באשתו האסורה ומזה הטעם קראה הכתוב אחר כן (שמואל ב י"ב:י') אשת אוריה כי היא ודאי היא אשתו כשרה לו והוא אישה עד שמת ותספיד על בעלה ואולם אחרי

מותו היה הולד כשר כי על כן הוכשר ליענש בו ולכן התפלל עליו כל השיעור ההוא מה שלא היה דבר מזה אם היה הולד ממזר:

אמנם באמת חטא למדת החסידות והנקיות המחוייב לאיש שלם כמוהו שאף על פי שהיה איסור בת שבע איסור שאיפשר לבא לידי היתר במיתתו למפרע לא היה לו לחטוא בה לאכלה פגה. והנה המכשל' הזאת הפילתו לענוש לאוריה על מרד שהיה בידו למחול עליו. כי בידוע כי ממדת החסידות למחול אף על פי שתהיה הדת עוזרת להעניש כמו שכתב החכם בסוף פרק י"ג מהמאמר החמשי מהמדות. גם הוא מאמר יוסף (בראשית מ"ד:י"ז) חלילה לי מעשות זאת שאף על פי שהיה מן הדין צדק נפשו בו כמו שכתבנו שם. ואין ספק שלא היה מענישו על אומרו (שמואל ב י"א:י"א) ואדוני יואב וכל ישראל על פני השדה חונים אלא שהוצרך לכך לפטור את אשתו למפרע והיה הדבר מכוער וחטא חמור אליבא דכולי עלמא דלאו דינא גמירי. וזה כונת הכתוב אשר יראה מיותר באומרו (שם י"ב) את אוריה החתי הכית בחרב וגו'. ואחר כך אותו הרגת בחרב בני עמון. אבל הכוונה לו אע"פ שלא עברת את פי ה' כעובר על הדת מכל מקום כבר נהגת מנהג קלות ובזיון בדברו במה ששכבת אשת איש בעודה תחתיו עד שהוצרכת להכות אותו בחרב לקחת אותה לך לאשה בהתר. ועוד שנית שהרגת אותו בחרב בני עמון על דבר שהיה לך למחול עליו והנה היתה הזכרת מיתת אוריה הראשונה תוכחה על השכיבה לא על המיתה עצמה והשנית היתה בעצם אליה והיינו דאמר רב עלה (שבת נ"ו.) כי מעיינת ביה בדוד לא משכחת ליה רק בדבר אוריה החתי והאמת כן הוא כי כשנעיין בענין זה החטא לא היה בו שום עון מהנזכרים רק מה שהוצרך להרוג עליו את אוריה והוא מה שאמרו חכמינו ז"ל (סנהדרין ק"ז.) שאכלה פגה ובהכי לא הופרך מאמרו זה כמו שאמרו שם (בשבת) והיכי אמר רב הכי והאמר רב קבל דוד לשון הרע קשיא דהא כי אתמר בענין החטא הזה אתמר דלכאור' יראה דאית ביה תרתי את אוריה החתי הכית בחרב ואת אשתו לקחת לך לאשה. ויתכן שעל זאת הכונ' אמר דוד על החטא הזה עצמו לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי וגו' (תלים נ"א). והלא חטא לאוריה שני חטאים עצומים אלא שהבחינות המשפטיות הנזכרות הנה הוא מן חומר הדין יוצא נקי בדינו ולא נשאר רק מה שחטא למדת החסידות המחוייבת אליו יתעלה מכל השלמים הראויים להדמות אליו דכתיב (שם קמ"ה) וחסיד בכל מעשיו. ואמר והרע בעיניך עשיתי כמו שאמר לו הנביא (ש"ב שם) על זה מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע בעיניו ושהיה מזכיר לפניו זה כדי שיצדק הש"י עצמו במה שידבר עליו גם שיזכה במעשיו במה שישפעהו ולא ישים אשם נפשו שלא נתן לימחל מצד חטאו לזולת. או שירצה למען תצדק בדברך אלי

תזכה בשפטך ויהיה שפטך שפוט אותך ומכל מקום יהיה הטעם כי על הצד שאמרנו הוא באמת מהעבירות שבין אדם למקום ולא מהעבירות שבין אדם לחבירו והוא מה שהקדים כי פשעי אני אדע וגו'. כי היה יודע חומר חטאתו ושראוי למחיל' אם יתרצה אליו האל יתעלה והדין דין אמת ועם כל זה היה מאשים עצמו מאד ואומר שאין לו התנצלות במה שיאמר כי יצר לב האדם רע מתולדתו שאם הן בעון חולל ובחטא יחמתהו אמו הן אמת חפץ בטוחות וגו'. ירצה שהרי שם בו יתעלה כח שכלי מכיר ויודע ליזהר והוא רשאי ושליט לדחות מעליו מאויי רשע וכסיל כמו שאמר הכתוב (בראשית ד':ז') ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו ומי שלא עמד על זה הרי הוא בחטא עצום ולזה היה מבקש ממנו תחטאני באזוב ואטהר וגו'. ועל זה וכיוצא בו אמר שלמה אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב (משלי כ"ד:כ"ד-כ"ה) אמר כי המצדיק את החוטא בחטא שפרסומו מגונה הנה באמת תפיסת ההמין וקללתם ישיגוהו אבל לחכמים המוכיחים דברים בטעמן ומצד הדיוק והעיון המשפטי עליהם ינעם ועליהם תבא ברכת האיש הטוב המיוחד המומחה להכיר מילתא בטעמא וקללת ההמון לא תבוא. מכל מקום למדנו כמה צריך אדם ליזהר מהדברים שפני הראותם מגונה. שהרי דוד מלך ישראל התענה כל ימיו ועשה תשובה ורבו עליו ייסורין ולא נמחל עונו עד אחרי מותו כמו שאמרו (יומא פ"ו.) מיתה ממרקת כמו שדרז"ל (מו"ק ט'.) על כל הטובה אשר עשה יי' לדוד עבדו וישראל עמו (מלכים א ח':ס"ו) שלא הכירו שנמחל עונו עד שנפתחו שערי ההיכל באומרו זכרה לחסדי דוד עבדך, אל תשב פני משיחך (ד"ה ב' ו') ואיך שיהיה מכל זה נתבאר מה שרצינו אליו ראשונ' שיום הכפורים אינו מכפר אלא עם חרטה ותשובה מכל מה שיש ביד האדם לעשות לתקן את אשר עוותו וכבר אמרו בגמ' דרש ר' אלעזר ב"ע מכל חטאתיכם לפני יי' תטהרו עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר (יומא פ"ה:) והכוונה כי לפי שכל מה שיחטא האדם הוא חוטא בו בשני חלקיו אם בחלק הנפשיי במה שהרהר בעבירה והסכים בעשייתה ואם בחלק הגופיי במה שצרפה למעשה: והנה כל מה שיחטא האדם לזולתו מהעושק והגזלה מהממון והכבוד וכיוצא היתה תשובתו בשישיב את הגזלה אשר גזל או את העושק אשר עשק מה שאי אפשר לעשות רק בכלי גופו עצמם אשר בהם חטא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לישבע על שקר על הממון או שישמע אלה ולא יגיד במה שיהיה זכות או חובה לחברו אף על פי שיענה את נפשו או יקבל מלקות על השבועה אם לא שישיב את הגזלה אשר גזל באותה שבועה ואף על פי שישיב את הגזלה או העושק עדין נכתם העון בנפש החוטא

אשר הטיל בה זוהמא וטמאה במחשבתו המכוערת וצריכה הזאה וטבילה לשוב אל טהרת' ותטוהר הזה כוונו האל יתעלה ביום הזה אשר בו נאמר לפני יי' תטהרו. וזה כי העבירות שבין אדם לחבירו והם מה שיחטא בחלקי גופו אין יום הכפורים מכפר שהרי חוייב לו שיכופרו קודם לכן בתשובה הגופיית אל המחוייבת להם אבל העבירות שבין אדם למקום והם כתמי הנפש וטומאותיה הידועים לו יתעלה אם מאלו העבירות אם מעבירות אחרות שלא יחטא בהנה רק למקום ב"ה יום הכפורים מכפר כי הוא כמו מקוה טהרה לנפש בו תקבל הטוהר כמו הכלי שצריך טבילה במקוה אחר שמורק ושוטף. והוא עצמו מה שאמר ר' עקיבא (שם) אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם הקב"ה מטהר אתכם שנאמר (יתזקאל ל"ו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ונאמר (ירמיה י"ז) מקוה ישראל ה'. מה המקוה הזה מטהר את הטמאים אף הקדוש ב"ה מטהר את ישראל. הנה שיאמר כי טוהר הנפש אשר ליום ההוא הוא טוהר רוחני כמו שטוהר המקוה אינו הרחיצה והשטיפה שהרי כבר רוחץ ושוטף במים אלא העברת רוח הטומאה מעליו והוא עצמו מה שראוי שייוחס אליו יתברך אשר על כל זה אמר כי יום כפורים הוא לכפר עליכם לפני יי' אלהיכם כי הוא מכפר את הדברים הידועים לו לבדו. ובגמרא (שם פ"ז.) עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר ושבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו. מתיבי אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים (שמואל א ב׳:כ"ה) מאן אלהים דיינא הכי קאמר אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו תשובה ומעשים טובים אמר ר' יוסי כל המקניט את חבירו אפי' בדברים צריך לפייסו שנאמר (משלי ו׳:ג׳) בני אדם ערבת לרעך וגו'. עשה זאת אפה בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעך אם ממון יש לו בידך התר לו פסת היד ואם לאו הרבה עליו רעים אמר רבי יצחק וצריך לפייסו בשלשה שורות של ג' בני אדם שנאמר (איוב ל"ג:כ"ז) ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי. ושם מבואר כמה היו משתדלים חכמים גדולים אנשי השם להסיר כל תרעומת וכל תלונה ודברי קנטורין שהיה להם זה עם זה ולא עוד אלא אפילו בבני אדם ירודים ונגרעין מערכם כדי שלא ישאר להם דבר עם אדם שיאמר עליו עבירות שבין אדם לחבירו. אמרו שם רב הוה ליה מילתא בהדי ההוא טבחא נטר תריסר ירחי שתא ולא אתא כי מטא מעלי יומא דכפורי אמר איזיל אנא אפיק ליה מדעתיה פנע ביה רב הונא אמר ליה להיכא אזיל מר א"ל לפיוסי לפלוני קא אזילנא א"ל קא אזיל אבא לקטלא נפשא אזל קרא אבבא אמר ליה זיל לית לי מילתא בהדך הוה קא פלי רישא פלט נגרא ומחייה אריטיה וקטליה למדנו מזה מעלתו של רב העצומה דבמקום גדולתו שם נראת

גבורת ענותנותו ללכת אחרי האיש הטבח ההוא להוציא הדברים שיש לו עליו מלבו קל וחומר לכל האדם אצל השוה לו וכ"ש לגדול הימנו ועונש הטבח שנפל חלל רשע ביד גבורת עזותו במה שעבר על דברי חכמים שאמרו (ר"ה י"ז.) כל המעביר על מדותיו מעבירין על כל פשעיו והיה לו ליטול קל וחומר מפרנס הדור שהיה מוחל על כבודו והולך אליו וכבר תלו חכמינו ז"ל הכרת היחס בענין זה. אמרו (קידושין ע"א:) כי מינצו בי תרי האי דשתיק ברישא מיחס טפי והכתוב עצמו מעיד (בראשית י"ג:ז') ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט וסמיך ליה ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני וביניך ובין רועי ובין ריעיך כי אנשים אחים אנחנו הלא כל הארץ לפניך וגו'. [252]הנה שהמיוחס בהם פתח בדברי שלום ונתן לו הבחירה במה שרצהו מהתועלת וזה באמת מצד שהמעלה אשר במעולה היא רשאה ושלטת לעשות כרצונה והגדיל מה שאינו כן באנשים הפחותים מחוסרי המעלות. והנה היחס הזה יש ללמוד אותו מטבע היסודות אשר מהם הורכבנו כי מהידוע שהם מחולפי המעלות כי הטבע האשיי הכי נכבד ומקומו המיוחד הוא העליון שבמקומות שתחת הגלגל והאויר שני לו והמים הוא היסוד השלישי במדרגה ויסוד הארץ הוא השפל בהחלט וכברנתן בטבעם מתחלת היצירה להנמעשה כבד מהם אל אשר למטה ממנו לענין הפנאת זה מפני זה במקומות הכליים אשר הם אצלנו וזה שאם יהיה להב אש בכלי מה ותבא בו הרוח הנה האש יפנה מקומו ויבא האויר תחתיו ואם היה בו אויר ותתן בו מים הנה מהר הולך הרוח ויבאו בו המים במקומו ואם בכלי מלא מים תשליך אבן או צרור הנה יצאו המים וישאר האבן או הצרור במקומן. ואם תתחכם על הלצת זאת הראיה ותאמר כי זה חוייב ביסודות מטבע הכבדות והקלות כי הכבד ישקע במקומו השפל ויקום משם הקל אשר לו כנפים לעוף

[252]הנה שהמיוחס וכו' עיין ביאורי מבוא לשער ל"א דף רמ"ד ורמ"ה ח"א וכונתו פה היא, כי כל דבר קל בטבעו עולה תמיד למעל' והכבד ירד למטה, וישאר במקומו השפל, כמו שנרא' בד' היסודות, שיעזוב תמיד היסוד הקל בטבעו, אף שנכבד במעלתו יותר את מקומו, ויבא הכבד אף שהוא נקלה במעלתו, תחתיו, ד"מ אם יהי' להב אש בכלי ריק, שאין בו רק מעט אויר, ויבא אח"כ הרוח בו ירום האש ונשא וגבה למעלה על הרוח אשר ישאהו על כנפיו, וכאשר יותן מים אל כלי מלא רוח יבריחנו החוצה ולמעלה, וירד למטה במקומו, וכאשר יושלך אבן או צרור עפר אל הכלי ירד הוא למטה, והמים ינשאו עליו מלמעל', כן הוא גם אצל בני האדם בבחינ' מוסרית, כי האיש היותר שלם בנפשו אשר בו ישלוט השכל המגביה עצמו תמיד מעל עניני העולם השפל אשר מהבל ותהו נחשבו לו לעוף באברת רעיוניו השמימה, הוא נח להתרצות ולהתפיים לזולתו אשר הכעיסו, או עשה לו עולה, תחת כי האיש ההמוני אשר כח חמרו הארציי הכבד גובר עליו ישאר תמיד בדעתו ובמקומו, ולא על נקלה יעבור על מדותיו להתרצות לזולתו, אשר יחשוב כי חטא נגדו, וכן נראה כי אברהם אע"ה ברצותו להעמיד השלום וברית אחים בינו ובין לוט אחיו, הוצרך כמעט להכנע לפניו אף שהי' נקלה ופחות ממנו, ולתת לו הבחיר' החפשית להימין או להשמאיל כמאה"כ "אל נא תהי מריבה וכו', וע"ז רומז לדעת הרב ז"ל גם מאה"כ "הביטו אל צור חצבתם וכו' הביטו אל אברהם אביכם" ר"ל הביטו תמיד בבחינת הנהגתכם עם עמיתכם אל טבע ד' היסודות אשר הם לכם הצור והחומר המשותף אשר ממנו נוצרתם, כמו שהביט אברהם אביכם אליהם להיות תמיד מן הנעלבים ולא מן העולבים.

בהם אל זולת המקום ההוא הנה אז תבין עקר הכוונה במה שנרצהו בו מהיחם וזה כי כן באמת לא יבקשו האנשים להתישב במקום או להתחזק למלא נפשם במה שיאוו כנגד זולתם רק מצד הכבדות והחמריות היותר אשר בם כי מי שיגבר עליו הכח השכלי יגביה עוף במעלות הנכבדות כמו היסודות הקלים אשר בו כמו שעשה אברהם אבינו כנזכר ואיפשר כי לשני הענינים האלה אמר הנביא הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם הביטו אל אברהם אביכם וגו'. (ישעיהו נ"א:א'-ב'). כי הצור והבור אשר חוצבנו ונוקרנו מהם הם ההתחלות הטבעיות ויהיה הצור היסודות אשר מהם חוצבנו ומקבת בור ההיולי המשותף אשר היסודות נוקרו ממנו כי יש לנו להשתדל בענינם אל אלו טבעם כמו שהביט בהם אברהם אבינו אשר גם כן חוייבה ההשקפה אליו. והנה בזאת יתהלל המתהלל בגבורתו כי על זה וכיוצא אמרו חכמים זכרם לברכה (ויקרא רבות פ' א') על החסידים הראשונים ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו וגו' (תהילים ק"ג:כ'). כי כל גבורתם היתה למשול ביצרם ולכבוש כל תאוותיהם לשמוע בקול בוראם ועל זה המוסר אמרו (שבת פ"ח:) לעולם יהא אדם מן העלובין ולא מן העולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין ועליהם הכתוב אומר (שופטים ה':ל"א) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו[253] וכבר פירשו בו כי לפי שהשמש אינו עולב את הירח בלקיותה כי סבת לקותה אינו רק כניסתה מעצמה אל עגולת האופק אשר היא תמיד נכח השמש אמנם השמש עם היותו הגדול שבצבא השמים הוא נעלב מהירח בשעת לקותו שאינו אלא מה שתעמוד הירח בינו לביננו ומסירה אורו מעינינו ועם כל זה הנה הוא יוצא מתוך הלקות שמח וישיש כגבור לרוץ אורח. וראוי שיהא דוגמא לכל אדם המקבל עלבון מחבירו ואף על פי שיהיה קטול ממנו הוי ואוהביו כצאת השמש בגבורתו כי כל שיהיה יותר קטון ממנו ישמח יותר בעלבונו כי הוא ידוע שאם ירצה ינקם ממנו שבעתים ובעוד לאל ידו יודע ענותנותו וארך אפיו. והנה באמת המוסר נאה. אלא שלפי זה ירצו במאמר כצאת השמש בגבורתו כצאתו מהלקות והוא רחוק מפשוטו גם כי העלבון הבא מן הירח אינו מגיע אל השמש כלל רק לקצת המקבלים אורו.

[254]לזה אני אומר שלא כוונו רק אל משמעות הכתוב וזה כי בכל יום ויום כצאת השמש על קו האפק שאז מפני רחוקו ושפלותו הוא בתכלית חולשתו עד שכבר יוכל עין הרואה

[253] וכבר פירשו להבין דבריהם היטב עיין ביאורי לשער ל"ז בסיבת ואופן לקוי החמה.

[254] תוכן דעתו בקוצר הוא, כי כמו שהשמש בעלותה על הארץ בכל יום תעמוד תחילה בתחתית האופק, עד שנראה לנו שפלה מאוד, ובכל זאת אורה הולכת וגוברת תמיד, תחת כי בעמדה בחצי השמים ותאיר באורה היותר גדול, תחל מהר אחר כך ללכת הלוך וחסור באורה עד כי ינטו צללי ערב, כן גם האדם בהיותו ענו ושפל רוח יתמוך כבוד ונשא וגבה למעל', תחת כי המתגא' וגבה עינים ישפל ויכנע מהר לפני זולתו, כי הכבוד והשרר' בורחים ממנו.

להציץ בו והנה אז במקום ענותנותו ושפלותו שם תהיה גבורתו כי משם יפרד להתחזק ולעלות מעלה מעלה בגרם מעלותיו עד שירום ונשא וגבה אל נקדת נכח הראש שהוא בתכלית גבהו והנה כאשר יגיע לשם והוא בעוצם כחו וחזקו אשר לא שזפתו עין אדם מיד הוא יורד ושוקע ממעלה אל מעלה עד שישקע במערב. וכן הענין באמת במדות האנשים לפי מה שרצוהו חז"ל בזה המאמר כי אשר הוא משפיל עצמו בענוה ושפלות רוח עד שאינו עולב לשום אדם אבל הוא מקבל עלבונן ושומע חרפתו הוא איש אשר יתעתד אל המעלה דומה לשמש כצאתו בגבורתו כי תכף שהוא בשפלותו ובני אדם מעיזין פניהם כנגדו והמה יביטו יראו בו הוא מתחזק והולך ועולה עד מעלה ראש וכמו שאמרו (ילקוט ש"א רמז קי"א) כל הבורח מן השררה שררה רודפת אחריו. אבל כאשר יגבה לבו ובגאונו וזדונו נותן חתיתו בבני אדם בחזקתו וגובה לבו ישבר כאומרו (משלי ט"ז:י"ח) לפני שבר גאון וגו' כשמש הזה אשר תכף עמדו בתקפו וגבורתו מיד יפול ונופל אל תחתית מצבו וכמו שאמר (שם בילקוט) הרודף אחר השררה שררה בורחת ממנו. והנה נתבאר שבח ומהלל דלשתבח רב באתריה לגבי ההוא טבחא והוא בנין אב לכל האנשים כלם כמו שאמרנו. וכל זה מה שיכללהו מאמר לפני ה' תטהרו כפי מה שדרש רבי אלעזר בן עזריה עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר ושבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר. ויש בכלל זה ענין הדעות והאמונות אשר בינינו ובינו יתעלה שצריך גם כן להכשירם ולתקנם תקון גדול שהרי אמרו (יומא פ"ו.) ותשובה עם כל אחת מהן ובענין הזה כל שגדול מחברו בחכמה ובדעת הוא זקוק אליו יותר כי הענינים אשר בינו לבינו הם יותר חמורים ויותר מעויינים מזולתו. צא ולמד מענין יונה שנאמר בו וייראו האנשים יראה גדולה ויאמרו אליו מה זאת עשית כי ידעו האנשים כי מלפני ה' הוא בורח כי הגיד להם (יונה א':י') ובמה הגיד ועוד אם הגיד ולא נזכר איך אמר כי ידעו האנשים פשיטא שאם הגיד להם שידעו. אלא שהכוונה כי ממה שאמר להם (שם) עברי אנכי ואת ה' אלהי השמים אני ירא וגו' שהכונה שאין מלאכתו זולת זה כמו שכתבנו בשער נ"א בזה ידעו כי מלפני ה' הוא בורח ושיש דבר גדול בינו לבינו כי על כן שלח אחריו דרך ים מה שלא היה רגיל לעשות כן לכמה גנבים נואפים או רוצחים הבאים בספינות לזה נפלה עליהם חרדה גדולה משל לאדם שבא למדינה ובא המלך וסבב אותה כי מזה ידעו שהוא אדם גדול שפשע בדבר המלכות וכן יש לכל אדם כפי חכמתו לחפש ולתור על דעותיו ולברר וללבן אותם באופן שתראה טהרתן לפניו יתעלה. והכל בכלל לפני ה' תטהרו, שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשותיכם חקת עולם כי זהו דבר נרשם ומחוקה בנפשות האנשים לא יסורו מהם. ואף גם זאת כי גלינו מארצנו

ועונותינו החריבו בית מקדשנו ונטלו כבוד מבית חיינו ובטלו עבודתינו ואין לנו לא אהרן ולא ארון לא בן בקר ולא בגדי בד לא גדיי עזים ולא גורלות לא דמים ולא דביר לא הקטרה ולא הזאה לא וידויי הפר ולא וידוי שעיר לא זמון איש עתי ולא זהורית לא חובת עולות ולא חלב חטאות לא טהרת מזבח ולא טומאת שורף ומשלח לא יציאת כף ומחתה ולא יודע עד מה לא כן הזהב ולא כפרת כהונה. מ"מ יש לנו רחמי שמים וברית אהבתו וגמילות חסדיו דרכי טובו והודו והדרו באשר שם לפנינו כל אלו הדברים הנוראים וצונו על העמידה עליהם תמיד לפי שזכרונם והתבוננותם יגיעונו לתועלתנו המכוון מהם בזמני מציאותם כמו שכתבנו בכל ספורי המשכן והבגדים והקרבנות וזולתם. והוא מה שחתם הענין באומרו והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה. יאמר כי זה יהי' חק עולם לכל בני ישראל לא יסור מהם ענין כפרה זו אחת בשנה כמו שאמר כי ביום הזה יכפר וגומר. ואל הענין הזה תקנו קדמונינו ז"ל ימי תשובה נוראים כמו שהוא מפורסם מימי אלול (פר"א פ' מ"ו) ועשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שעליהם נאמר (ישעיהו נ"ה:ו'). דרשו ה' בהמצאו וגומר לפי חז"ל (ר"ה י"ח.) כמו שיבא בשער ק' ב"ה. וסדרו בהם סליחות ופיוטים ווידויים רבים מינים ממינים שונים כדי לעורר אותנו אל תקון מעשינו ושלימות פעולותינו בהשלמת תשובתנו כפי מה שיצא מפינו בסדרי סליחותינו כי איך יתכן שנצעק בפינו חטאנו רשענו שחתנו ולא נשמיע דברי פינו אל לבנו להכנע ולומר אוי לי מה עשיתי להתחרט מכל עונותיו ולהעתיקם מעליו לשלח אותו לעזאזל המדברה ודאי לא יחשד בעל נפש בכך שאם כן הרי הוא מביא על עצמו בסליחותיו, אלה ואשמה רבה מאד ומגלגל עליו זכר עונותיו הראשונים לא לעזר ולא להועיל כי אם לחרפה ולמזכיר עון ועליה אמר הכתוב מכסה פשעיו לא יצליח וגומר (משלי כ"ח:י"ג). ירצה כי המכסה הפשעים ואינו זוכרם בהתודות עליהם לא ירויח בזה כלל שכבר הם נודעים לאל יתעלה ומענישו עליהם אע"פ שיטמנם בחבו אמנם ההודאה עליהם אם תסכים עמה העזיבה מהם יועיל ואם לא הרי הוא כמי שמכסה פשעיו או יותר רע ממנו שהרי הוא בא לפניו כמתהלל ומפאר על חטאיו והוא זדון לב ועזות פנים. והנה בדרכי התשובה יבאו עוד ענינים נכונים ונאותים בפרשת ראש השנה האמורה באמור אל הכהנים שער ס"ו גם בפרשת נזיר וזולתה הרבה אשר אזכרם בסוף שער ק"א שם איחד ענינה עם הדברים הנלוים אליה ב"ה. ודי עתה למה שכיוונו לומר על גמילות חסדים והוא מה שראוי להודות ולהלל על גמילות חסדיו שהוא בחמלתו ולסבות שקדמו ראה להורות חטאים בדרך כי יראו אור לצאת מאפלת היצר ומרשת עונותיו וכ"ש מזדון פשעיו אשר לא יגזור הדעת על מחילתם. והוא עצמו

שאמר המשורר לך דומיה תהלה אלהים בציון ולך ישולם נדר שומע תפלה וגומר. דברי עונות גברו מנו פשעינו אתה תכפרם (תלים ס"ה). ירצה שלא יכיל שום דבור וספור השבח והתהלה שראוי לתת לאלהים בציון על זה הענין הנפלא שהיו מתנהגים בו כל זמן שבית המקדש קיים ולכך ראוי שישולם לו נדרים ונדבות. ואחר שאין לנו אלא שיח שפתיתינו בתפלותינו אליך כל בשר יבאו להודות ולהלל בשיר ותהלה ג"כ והטעם כי דברי עונותוהם החטאים אשר יעשה אותם האדם ביודעים גברו מנו כי אני גוזר עליהם שלא נתנו למחילה אע"פ שאין הכונה בהם למרוד אחר שהוא יודעם ואינו כובש עצמו בהם והנה גברו חסדיך עם שפשעינו והם המרדים שאדם מכוין בהם להכעיס אתה תכפרם ולזה אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך כי מאד נבטח שנשבע מטוב ביתך קדוש היכלך. (שם) וזה מה שרצינו ביאורו בזה הענין:

שער סד

פרק א

יבאר ויתן עצה שהאדם יחשוב עצמו היותו כאלהים ולא בן מות:

איש איש מבית ישראל אשר ישחט

רבי חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שאין יראת חטאו קודמת לחכמתו אין חכמתו מתקיימת (אבות פ"ג).

[255]תוכן דעת הרב ז"ל הוא. כי אחרי שהאדם מורכב מעצם גשמי שהוא הגוף הנוטה תמיד כל עוד היותו עלי ארץ רק אל ההנאות הגופניות ותשוקות חמריות, ומעותד בבוא יום פקודתו אל הבליה וההשחת', ומעצם רוחני שהוא הנפש הקימת ונשארת גם בכלות הגויה, ונוטה גם פה עלי ארץ רק אל ההנאות הרוחניות שהן העיון וההשכלה, ועשיית הטוב והישר, הלוא מעצמו ישפוט כל משכיל, כי יותר טוב לאדם להשקיף תמיד בכל מפעליו רק אל חלקו הטוב היקר והמעול' שהוא הנפש הנחצבת מצור רם ונשא בהיות' חלק אלקי ממעל, כי אז תהיינה כל פעולותיו גם טובות ונכוחות כמאה"כ "קדושים תהיו כי קדוש אני" וכו' מאשר ישקיף רק על חלקו הנבזה שהוא הגוף, כי אז תהיינה גם פעולותיו רעות ובלתי נכוחות בהשקיפן תמיד רק אל הנאות הגוף ותשוקות החומר כמאה"כ אשר הושם בפי אנשים כאלה לאמור "אכול ושתוה כי מחר נמות" (ישעיהו כ"ב:י"ג) כי כן נוסד בכלל גם בטבע כל אדם, כי רק האיש המייקר נפשו ויחשוב עצמו בתור האדם המעלה, ישמר רגלו מלכד ביון הרשעה, כי אם ייטיב פעלו ויישר ארחו, אבל המבזה ומקטין ומשפיל כבודו בעצמו, עד שיהי' קל או רשע בעיניו, הלא ילך מדחי אל דחי לבושות תמיד בשאט בנפש מעשים אשר לא יתכנו, וע"כ כמו שאמר שמואל אל שאול בהוכיחו על פניו דרכו, בעבור הקטינו את עצמו בבחינת גדולתו ומעלתו המדינית, "הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה" וכו', כן הזהיר התנא (פ"ב מאבות) בבחינה מוסרית את כל איש ישראלי לאמר "אל תהי רשע בפני עצמך" גם החוקר בס' המדות העיר על זה באמרו שאף שראוי לו לאדם לדעת כי הוא בן מות (ר"ל בבחינת גופו,) והדברים אשר לאדם ודברי המתים ר"ל המקרים והפגעים אחר יגיעוהו בעבור היותו בן אדם המעותד למות, ראוי ג"כ לו לדעת בכל זאת יעשה כל פעולותיו כאילו אינו בן מות, ר"ל שיזכור בכל פעולותיו המוסריות תמיד, כי הוא בבחינת נפשו אשר דרך נתיבה אל-מות יקר ונכבד מאוד, ועפ"י הדברים האלה הלא יקשה לנו להבין עצת עקביא בן מהללאל שאמר "הסתכל בשלשה דברים" וכו' כי בהשקפ' ראשונה, ולפי מה שאמרנו למעלה יסבב זכרון פחיתיות אלה שנוצר האדם מטפה סרוחה והולך למקום עפר רמה ותולעה ההפך ממה שרצה השלם הזה,

[255]דבר קדוש הוא להגיע האדם אל שלמותו המכוון שתהיה השקפתו באופני חיותו אל הטוב שבשרשי מציאותו לא על הרע שבו. וזאת העצה היא מבוארת התועלת כי ההחחלות והשרשים הטובים יחייבו האנשים לפעול פעולות טובות אמנם הרעות יחייבום אל הפחיתות ולפחות יתנצלו בהם לאמר כי כאיש גבורתו כי על זה הענין תפס שמואל על שאול כשפשע בשליחותו וא"ל הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך ה' למלך על ישראל וישלחך ה' בדרך (שמואל א ט"ו:י"ז-י"ח). אמר כי היה לו להסתכל מאין בא מראש שבטי ישראל וגם שהוא הווה להם למלך והשליחות אשר הוא הולך אליו. כי לפי יוקר התחלותיו ושרשיו כן צריך ליתן את הדין, וזה המוסר החזיק בו החוקר וכתבו בפרק י"א מהמאמר העשירי מהמדות זה לשונו. לא כמו שכתבו המזהירים כי האדם ראוי לו לדעת הדברים אשר לאדם ודברי המתים כי הוא בן מות

כי בהסתכל האדם על זאת, הלא יושפל כבודו ותקטן מעלתו בעיניו עד שיעשה כל אשר יחפוץ בשרירות לבו, מבלי אשר יחוש עוד על כבודו ויקרת מעלתו, וכאשר ישים עוד אל לבו גם מהירת חליפת ימי חייו, הלא ישתדל ויתאמץ בכל עוז להתענג מהר בתענוגים גופניים וחמרים זה שבתו בית חומר מעט עלי ארץ, באמור לנפשו הבחינ' חמרית וגופנית "שיננא חטף אכול, חטוף שתי דעלמא דאזלינן מיניה לבי הלולא דמיא" מאמר שאמר שמואל לתלמידו ר' יהודה רק בבחינה מוסרית להזהירו שימהר ויחוש לעשות הטוב והתושיה בארץ ככל אשר תמצא ידו בקוצר ימי חייו עלי ארץ? ואף שרצו קצת החכמים לבאר דברי התנא השלם הזה באמרם שבעבור היות שלש סבות מביאות את האדם לחטוא שהן הקנא' בהון ורכוש זולתו והחמדה המחוברת אליה לקנות כמוהו עושר ונכסים, התאוה הגופנית והתשוק' החמרית אל הנאות חושיות ובשריות, והגאוה ורדיפת הכבוד המדומ' כמאחז"ל "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם", ר"ל מאשרו הזמני והמוסריי ע"כ אמר שזכרון אלה שלש ענינים מציל אותו מנפול ברשת אחת מהנה, כי בהעלות על לבו תמיד מקורו הנבזה לא יתנאה על זולתו ולא יחפוץ בכבוד ובזכרו כי כל קניני הזמנים יכלו ורמה ותולעה אחריתו לא יקנא רעהו בעד הונו ורכושו, ולא יחמוד אותם, אף לא יתאוה להתענג בתענוגי בשרים בשומו על לבו, כי יעמוד למשפט לפני אדון כל, בכל זאת לא נחה דעת הרב ז"ל בזה בעבור הספקות אשר העיר עליו בדברים נכוחים ומבוארים, (עיין בפנים הספר,) וע"כ באר דברי התנא באופן אחר ואמר, כי הראיה היותר נצחת על השארת הנפש היא, כי רק מה שנתהוה מדבר הנפסד ישוב אחר זמן מה להיות נפסד ג"כ, ד"מ צמחי ופרחי השדה או זרעוני גינה אשר נתהוו רק מעלי השדה אשר בלו, או מזרע למינהו אשר נשחת תחילה בארץ אחרי אשר נזרע, יכלו וישובו ג"כ לעפר כבוא עתם להיות נבולים, אבל הנפש אשר לא תתהוה מהעדר הקדום כי היא עצם פשוט ורוחני הנאצלת ממקור האלקים עליון, היא לא תוכל להיות נפסדת ככלות הגויה, כי אם לשוב עוד אל מקורה ואל בית אביה כנעוריה, [וע"ז מורה לדעתי מאה"כ (קהלת) "וישוב העפר על הארץ כשהי' והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה", אשר יתורגם,] וע"ז העיר גם התנא באמרו "הסתכל בשלשה דברים" וכו', ר"ל בן אדם שים תמיד אל לבך, כי רק בעבור היות גופך וחמרך בא מטיפה סרוחה שהוא ההעדר הקודם להויה, הוא הולך למקום עפר רמה ותולעה שהוא ההעדר האחוז בעקב החומר, וע"ז תשפוט מעצמך, כי נפשך האצולה ממרומים ורוח אלקים אשר יפעמך לא יכלו בכלות בשרך ושארך, אחרי שאינם הוים מדבר הנפסד, כי אם ישארו לנצח, וישובו אל האלקים, וע"כ "אתה עתיד ליתן דין וחשבון" וכו', ובשומך זאת תמיד אל לבך "אי אתה בא לידי עבירה", כי רעיון זה שתשאר הנפש ותעמוד למשפט על כל מעשיה לפני הי"ת השופט כל הארץ ישמור בעליו מחטוא, וע"כ שבחו חז"ל גם את עקביא בעל המאמר הזה, אשר בלתי ספק שמר מוצא שפתיו זה מאוד כל הימים, שהי' ירא חטא יותר מכל זולתו, עד שיראתו זאת הסבה אותו להשאיר עומד בדעתו אשר בעין חכמתו חשב אותה שהוא אמיתית, ולא רצה להחליפה בדעת חבירו, אף שאם הי' מסכים עמהם היה נעשה מהם לראש ולאב"ד, כי כן משפט יראי ה' האמיתיים, כי בעד כל הון ומחיר כל קניני הזמן והכבוד המדומה לא ימכרו האמת האהוב להם מכל וע"ז יורה לדעת הרב ז"ל גם דברי ר"ח בן דוסא שהחל בהם, "כל" שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת", ר"ל שלא יסור מדעתו שהשיג והכיר בחכמתו שהיא אמיתית בעבור שום סבה בעולם, כי לעון ומרי גדול וכמעל בה' אלקי אמת יחשב לו להכחיש האמת אשר השיג בשכלו.

אבל יעשו בכל הדברים כאלו אינן בני מות וכל הדברים יעשה לחיות כפי היותר נבחר אשר בו. הנה אם קטון הוא בשיעור ובכח וביקר יתר מאד יתעלה. ראה כמה ערבים דברי החכם אשר בהם למד דעת ויראת ה' בשיסתכל האדם תמיד אל שרשיו היקרים ויעצים עיניו מדברי המתים ומהחלט על עצמי כי הוא בן מות לפי טבעו אשר הם דברים המפילים עליו חבלי שינת ההתרשלות תנומת העצלות והרפיון אבל שישים אל לבו תמיד יוקר נפשו ומעלתה אשר אם קטן הוא בעיניו, על דרך האמת הוא גדול יתר מאד וזו עצמה עצת המשוררים בני קרח במליצתם הנכונה בתוכחת הנפש ומוסרי'. אמרו שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך (תלים מ"ה). ירצה שכחי עמך ובית אביך החמריים וזכרי כי ממקום קדוש לוקחת דכתיב (בראשית ב':ז') ויפח באפיו נשמת חיים. והוא עצמו מה שכוון מהמאמר האלהי הקדוש שנאמר (ויקרא י"ט:ב') קדושים תהיו כי קדוש אני ה'. ירצה לא תתרשלו במנהג הטהרה והנקיות בטענות פחיתות חומריכם כי קדוש אני ה' הנותן רוח בכם והנופח נשמותיכם כמו שנזכר. ונאמר (ישעיהו נ"ז:ט"ז) כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי. והנה לפי זה יש תימא נפלא על מאמר עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה מאין באת ולאן אתה הולך וכו'. מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה (אבות פ"ג). וזה כי הוא מבואר ממה שאמרנו כי זאת אינה עצה כי אדרבא בזכרו התחלותיו הפחותות יתיר עצמו לדברים פחותים וגרועים ולא ישים אשם נפשו עליהם. והרי איוב לא היה פוטר נפשו מן הדין אלא בטענות אלו עצמן. אמר אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד אף על זה פקחת עיניך ואותי תביא במשפט עמך (איוב י"ד). כי באומרו אדם ילוד אשה וכו'. הוא עצמו מה שאמר מאין באת מטפה סרוחה וכו'. ובאומרו כציץ יצא וימל וגו'. הוא מה שאמר ולאן אתה הולך. ירצה כי במעט הזמן הוא נעתק ממקומו זה ויברח אל מקום רמה ותולעה אשר נסעו אבותיו. ואמר ידעתי שלא נעלמו ממך שני אלו הענינים ואיך תביא אותי במשפט עמך כאלו הייתי מהתחלה נכבדת או שהיה לי מציאות קיים באמת בצדק אפטר מדינך, והנה אם כן איך יצדק אמרו כי כשיסתכל שבא מטפה סרוחה או שהוא הולך אל מקום עפר רמה ותולעה יתרחת מעשות פעולות מגונות אדרבא יעוררוהו להפנות לבו אל הבטלה והשעשוע בעודו בחיים על דרך שאמרו בעירובין (ר'ד.) אמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא חטוף אכול חטוף ושתי דעלמא דאזלינן מניה לבי הלולא דמי. עם שהמאמר הזה הוא משל הטוב האנושי הראוי לדרוש אותו בעוד בחיים חייתו מכל מקום הוא משל

בפי ההמון בהפך מה שישים עקביא לפניהם. גם כי לפי מה שפירשו הראשונים במאמר הזה יש בו פקפוקים אזכור אותם אחר שאזכור פירושם: והוא כי לפי שהאדם עשוי לחטוא בא' משלשה סוגי חטאות תחתיהם יעמדו כל מיני העבירות ואישיהם והם אשר זכרו החכמים (אבות פ"ד) החמדה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם כי אין אדם אשר יחטא רק בשלשה ענינים אלו אם לקנות ממון או שום תועלת או לרדוף אחרי ההנאות והתאות הבשריות או ברדפו אחרי הגאוה והכבוד. והנה בזכרו מאין בא יתרחק ודאי מהגאוה כמו שאמר החכם (חו"ה שער הכניעה פ"ה) תמהני מי שעבר מעבר השתן שני פעמים איך יתגאה. ובזכרו לאן הוא הולך יבזה הקנינים המדומים כי למה ירדוף אחריהם ומחר יוצע רמה תחתיו. ובזכרו לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון יתרחק מדרכי התאוה וחמודותיה כי ידע כי רע ומר תהיה באחרונה בפקוד חשבונו ממנו וכמ"ש החכם (קהלת י"א:ט') שמח בחור בילדותיך וגו' ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט. והנה עם זה ימצא מוגבל בכל אשר יעשה האדם לחטוא בהנה וזאת היא כוונתם דרך כלל ועם שהם דברים נכונים מצד עצמם יראה שיש לפקפק אם היתה זאת כוונת החכם מפני חמשה דברים. האחד כי בואו מטפה סרוחה לא יספיק להרחיק האדם מן הגאוה מצד שכל בני אדם שוים בה ולמה לא יתגאה האדם בהכירו לעצמו יתר שאת בחכמה וגבורה עושר ובכלמעלה על בני גילו אשר אב אחד ילדם ויכוננו ברחם אחד. והשני למה יזכור ג' דברים יזכור לאן הוא הולך ויועילנו להרחיק הגאוה כי איכה מעלה רמה יבקש ומחר תהיה רמה אחותו ומה אם יספיק זכרונו להרחיקו ולהפליגו מבקשת הדברים הזמניים אשר הוא צריך. לקצתם כ"ש שירחיקנו מהנמאסים ומהמתועבים הנמשכים מהגאוה וגודל לבב. והשלישי כי מה לו לזכור שהוא הולך למקום עפר רמה ותולעה די לו בשיזכור כי מחר הולך אל בית עולמו ויעזוב לאחרים חילו ואף על פי שלא תשלוט רמה בבשרו והרביעי כי בכלל השלישית הם כלם כי הזוכר את החשבון יפחד ויחרד לבבו ליום דינו וישמר מכל אשר יבוא לידי חשבון מאי זה מין שיהיה וירא אלהים יצא את כלם וכך שנה לנו רבי בתחלת פרק שני הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה הבט מה למעלה מהך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבין ושלש אלה כלם מענין החשבון הם כמו שהוא מבואר ואם כן החשבון לבד יספיק להרחיק האדם מהעבירה ולמה יפליג עקביא בדברים. החמישי כי הנה דבריו נראין סותרין זה לזה כי אם הוא הולך למקום עפר רמה ותולעה איך יצייר שיש לו ליתן דין לפני מלך המלכים והוא ידוע שאין שם מקום המשפט וכמו שהבטיח היצר הרע לבעליו באומרו (קהלת ט') כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין

מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה והכוונה לו כי כשם שאין שם דין ותשבון אלא כליית הגוף והפסדו ככה אין לו לתת את הדין בשום מקום ובשום ענין וההמשך הוא הכפירה וההסתה הכוזבת. אמנם הכוונה לעקביא בן מהללאל יתכן שיהיה הענין הנכבד עצמו שאמרנו והוא ליקר ולקלס החלק המעולה שבנו ולהחשיבו ולהקפיד מאד שלא לחלל כבודו לעשות דבר מגונה שלא יאות לעשותו מצד מעלתו. ולזה אמר שישים כל אדם אל לבו אלו שלשה דברים ולא יבא לידי עבירה והם[256] התחלות ההויה שזכרם החוקר. החומר הנושא ההויה. וההעדר הקודם לה. והצורה ההווה. כי באומרו מאין באת מטפה סרוחה זכר מה שהוא ההיולי להויה בלי ספק. אמנם ההעדר זכר אותו ורשמו במה שאמר לאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה לפי שההעדר ההוא הוא הכרוך בעקבי כל הווה והוא המחייב הפשטת הצורות ההוות והמרתן בזולתן אשר היו נעדרות כמו שמפשיט החומר הבשרי צורת הבשר האנושי ולובש צורת עפר רמה ותולעה אמנם הצורה היא מבוארת באומרו ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא כי באמת הצורה ענין אלהי שלוח מאתו יתעלה להחיות פגרים מתים והוא מחוייב להשיב שלחו דבר כציר נאמן. ובמדרש פרשת זיבה (ויקרא רבות פ' י"ט) תנן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל וכו'. רבי אבא בר כהנא בשם רבי פפי ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי שלשתן דרש רבי עקביא מתוך תיבה אחת וזכור את בוראיך (קהלת י"ב:א'). בארך בורך. בארך זו ליחה סרוחה בורך זו רמה ותולעה. בראך זו מלך מלכי המלכים הקב"ה שעתיד ליתן לפניו דין וחשבון בימי בחירותיך בימי טליותך עד אשר לא יבא וגו' (שם). והיא היא כוונת רבי עקביא בזכרון אלו ההתחלות בדברי שלמה החכם. אמנם כוונת שלשתן כי ההסתכלות על אלה הדברים יועיל לו מאד לברור החלק המעולה שבו ולהוציא יקר מזולל ולהחשיבו. וזה כי כשיסתכל מאין בא ולאן הוא הולך כמו שאמרנו ידע וישכיל ממוצא דבר כי ההעדר אשר בהתחלתו הוא האחוז והכרוך בעקבות החומר והוא לבדו המחוייב אל ההפסד. אמנם הצורה שהיא עקר ההויה היא שכלית וקיימת ונשארת להתיצב לפני בוראה ומצדה

[256] התחלות ההויה וכו', כונתו כי לדעת החוקר יצטרך כל דבר נמצא שלש דברים להויתו, א' החומר הנושא ההויה, ב' ההעדר הקודם לה, ר"ל הסרת הצורה הראשונה שהיתה תחילה החומר ההוא, כי רק אז יוכל להיות דבר חדש אם יוסר מהיות מה שהי' בתחלה, "ד"מ חלקי העשב והחציר אשר תאכל הבהמ' למזונה צריכים תחילה להסיר ע"י העיכול במעיה צורת העשב והחציר בטרם יוכלו להשתנות ולקבל צורת דם או בשר הבהמה ולהיות חלק ממנה, ג' הצורה החדש' אשר תקבל עתה, ועל שלש אלה רומז התנא כי מאמר "מאין באת" "וכו' יורה על חומר האדם אשר ממנו יתהווה והצורה אשר קדמה להויתו אשר נעדר' היותו, ובמאמר "ולאן אתה הולך" וכו' רומז על ההעדר הקודם להויה, כי להוית הרמה והתולע' צריך אתה להפשיט תחילה מחמרך צורת הבשר האנושי, למען תוכל לקבל אח"כ צורת הרמה והתולע', ומאמר "ולפני מי" וכו' מורה על הצורה, כי רק בעבור היות צורתך בצלם אלקים, אינה נפסדת ועתיד' לתת דין וחשבון לפני יוצרה, כי מאתו היא שלוחה הנה עלי ארץ ואליו תשוב.

הוא עתיד ליתן את הדין לפניו ולא יחשוב שהוא בן מות מצד היותה נפסדת בהפסד החומר הבא למקום עפר רמה ותולעה מקום שאין שם דין כמו שאמרנו. והוא עצמו מ"ש בסוף פרק רביעי מפרקי אבות ודע שהכל בא לפו החשבון ואל יבטיחך יצרך שיש בשאול בית מנוס שעל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן את הדין לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. יזרז שלא יבטיח היצר הרע אל הנפש ההמלט מהחשבון הזה לאמר כי ביום צאת רוחו ושובו אל אדמתו מיד אבדו עשתונותיו והנה הוא מוצא חסרונו ופחיתותו מנוס וכתריס לפני פורענותו כי אין הדבר כן ויש לך להביא ראיה על זה ממה שאתה רואה בעיניך בחלקי הוייתך אשר אי אתה יכול להכחישו בשום פנים. וזה שעל כרחך אתה רואה שנמשך מן ההתחלה האחת שהוא החומר מה שראוי לפי טבעו והוא היצירה בבטן אמך והיציאה לעולם הזה ע"י הלידה. ומן ההתחלה השנית שהיא ההעדר על כרחך אתה מודה שנמשך ממנו מה שיחוייב לפי טבעו והוא היות הצורה החיונית שהיתה נעדרת מתחלה והפשטתה מפני צורה אחרת אחרי כן ע"י המות. ואם כן על כרחך אתה מודה שימשך מהחלק השכלי שבך והוא הצורה המיוחדת לך מה שיחוייב לה והוא לתת דין וחשבון מכל מעשיה לפני מלך המלכים הב"ה. והיא ראיה חזקה ועצה שלמה הסכימו בה הכל אשר עליה מיוסדת המדה הנכונה אשר קראוה החכמים יראת חטא שאינה אלא ההכנעה מעשות דבר מגונה לפי טבעו. וכמ"ש על עקביא בן מהללאל עצמו במסכת עדיות (פ"ה מ"ו) לא ננעלה עזרה על אדם מישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל. שבחוהו בשהיה עיקר החלק החשוב שבו והיה ירא מאד מהחטיאו והביא עליו שום פגם. אמרו עליו (שם) שהלכו אליו כל חכמי ישראל ואמרו לו חזור בך מד' דברים הללו ונעשה אותך אב ב"ד לכל ישראל והשיב מוטב שאקרא שוטה כל ימי ולא אהיה שעה אחת רשע בפני המקום שיאמר שבשביל שרירה חזר בו. הנה יראת חטאו מפורסמת מאד במה שחשש למה שיליזו עליו הבריות לומר מפני שרירה חזר בו ואין רוח המקום נוחה במי שמכניס עצמו במקום חשד הבריות שיש חלול השם בדבר ולזה אמר שחלילה לו מהיות רשע שעה אחת בפני המקום. והנה הבריחה מהשרירה תחת זאת היא מצרף היראת חטא בלי ספק והיסוד אליה אינו רק התיקרות נפשו בעיניו ובלתי התנכרותו בה. וזו נראית כוונת המאמר שזכרנו ראשונה היוצא מפי המפורסם שבחסידים אנשי השם רבי חנינא בן דוסא שאמר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. וזה כי כל שמכיר את נפשו והיא היתה יקרה בעיניו וירא וחרד מאד על שמירתו מהחטיאה הנה באמת הוא ידרוש החכמה כדי שידע ליזהר בשמירת נפשו מהחטא ולזה יחוייב

שתתקיים לו חכמתו בעוד שהסיבה קיימת כלומר כל עוד נפשו בו כי א"א זה בלא זה. והשנית שהסרתו מהחכמה והסח דעתו ממנה הנה הוא חטא גדול מצד עצמו ואחר שיראת חטאו קדמה לו לא יסור ממנה בשום צד כמו שעשה עקביה בן מהללאל שלא סר מחכמתו שלמד מרבותיו מפני יראת החטא שלא יאמרו וכו'. אע"פ שבשעת פטירתו צוה לבנו לחזור מהן (שם מ"ז) וא"ל ואתה למה לא חזרת אמר ליה אני קבלתי מהמרובים והם קבלו מהמרובים הם עמדו בשמועתם ואני עמדתי בשמועתי ואתה קבלת מהיחיד וכו'. כדאיתא התם ואם זה החסיד נתקיימה חכמתו בידו לפי שנראה לו שום צד חטא להעזב מקבלתו על זה האופן. כל שכן למי שישב ויסיר החכמה מלבו שהוא עון גדול. וירא חטא ודאי ימלט ממנו ולזה על כ"פ חכמתו מתקיימת. אמנם מי שלא קדמה לו הכרת נפשו ויראת חטאו על זה הענין אלא שנדמה לו החכמה כאחת המלאכות הנה אי אפשר שתתקיים בידו לפי שאינה נדרשת ממנו לעצם צרכה וענינה המיוחד שהוא שמוש נפשו וקישוטה אלא לענין מקרי חצוני בעושר והכבוד וכדומה שבהסתלק הצורך ההוא או שלא יעלה בידו יסתלק העסק בה. והוא עצמו מה שאמר המשורר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב וגו' (תלים קי"א). ירצה כשיהיה ראשית מחשבת החכמה ותכליתה יראת ה' יורה על שכל טוב לעושה שניהם כי ודאי ימצאו שניהם יחד ולא עוד אלא שיתקיימו בידו באופן שתהיה תהלתו עומדת לעד. וזו היא כוונתם באומרם כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת (אבות פ"ג) כי מי שקדמה לו היראה אין ספק שיהיו מעשיו מרובים מחכמתו. כי אם ידע עושה מפי עצמו ואם לא ידע עושה מפי אחרים. ולכן אמרו (שם) שאיש כזה דומה לאילן ששרשיו מרובין וכו'. שאפי' כל רוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו והוא אומרו חכמתו מתקיימת לפי שהמעשים אחוזים בשרשי היראה והכרת נפשו היקרה וההקפדה על שמירתה. אמנם על מי שמחסר את חקו בזה אמרו חז"ל (שבת ל"א:) חבל על דלית ליה ביתא ותרעא לביתא עביד כי מי שיש לו חכמה ולא יראת חטא הוא דומה ממש למי שישתדל לעשות פתח ועדין אין לו בית כי כן זה הוא אינו מרגיש בעצמו מציאות נפשו היקרה והוא אינו ירא עליה ומבקש החכמה אשר היא כלי תשמישה ושומרת משמרתה וסוף שלא תתקיים בידו כמו שלא תתקיים הדלת ההיא מצד שאין לו מקום לקבעה בו. וזה המשל כוונו הנביא באומרו (ישעיהו ל"ג:ו') חכמה ודעת יראת ה' היא אוצרו ולזה בהכרח יהיו מעשיו מועטין ולסוף תתבטל חכמתו. וגם יתכן לומר חכמתו מתקיימת ואינה מתקיימת בבחינת שומעיה לפי שהדברים היוצאים מפי האומרים מעט ועושין הרבה הם מקובלים ומתקיימים ביד שומעיהם. אמנם העושים בהפך דבריהם אינם נשמעים

וחכמתם אינה מתקיימת ביד השומעים[257] כי הדברים אשר אצל הפעולות והמעשים פחות יאמנו המאמרים מהפעולות אבל יבזום ויכחישום כמו שכתב זה החוקר בראשון מהעשירי מספר המדות וזכרנוהו בפרשת ויכלו שער ד' והוא מאמר נכון מאד לכל אחד מהפירושים. והנה לפי שהיראה על זה האופן היא יסוד כל המצות האלהיות יסבול שאמר עליה משה עליו השלום (דברים י':י"ב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו וגו': הכוונה אינך צריך להשלים כל מצות ה' ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבדו בכל לבבך ובכל נפשך ולשמור כל חקותיו ומצותיו אשר ייטב לך בהם רק היראה לבדה שאם תקדם היראה הכל ימשך ויסכים מאמר חז"ל (ברכות ל"ג:) וכי יראה מילתא זוטרתי היא אין לגבי משה זוטרתי היא כי באמת לגבי דידיה דבר קטון היא להכין חלקי עצמו וליקר החלק המשובח ולירא עליו פן יתקלקל בידו. האמנה כי זה הפירוש לא יסבלוהו הטעמים ותכן פירושו עם אלו המאמרים הנלוים אליו מחז"ל יתבארו במקומו ב"ה. הנה מכל זה נתבאר אמות מה שהנחנוהו ראשונה מחיוב השקפת האדם אל החלק המעולה שבו ולא אל החלק הפחות רק להשמר מאד מפני פחיתותו כנזכר.[258] ועם היות שראש חכמי המחקר דבר בזה המוסר והזהיר עליו השיעור שזכרנו הנה באמת הם לא הגיעו לסוף תועלתו ולא באו עד תכונתו: לפי שהם חלקו זה השכל אשר בנו לשני ראשים. האחד הוא המעיין ויודע בעניינים העיונים ההכרחיים אשר לא סודר ממנו פועל ומעשה כלל. והשני הוא השכל המעשי אשר יעיין בענינים האיפשריים אשר ממנו יסודרו הל המעשים האנושיים כמו שכתב זה החוקר בתחלת דבריו לספר המדות באומרו כל מלאכה וכל למוד וכל מעשה וכל בחרה. כי המלאכה והלמוד הם המעשי והעיוני אשר בשני חלקי השכל והמעשה והבחירה הם הפעולות הנמצאות בחלק החמרי וחלקם לשנים האחד מה שיעשה לפי מה שיזדמן אליו לפי הרצון לבד וקראו מעשה. והבחירה הוא הפועל הנעשה בעצת השכל המעשי אשר במעשים האנושיים כנזכר. והנה הם לא ראו שיפול

[257] כי הדברים וכו', עיין למעלה ח"א דף ל"ה ע"ב שער ד' ותראה כי דברי החוקר צריכים להיות כן, "כי הדברים אשר בפעולות ומעשים המאמרים פחות יאמנו מהפעולות ואם לא יהיו מסכימים לדברים המורגשים יבזום ויכחישו האמת", ע"כ ור"ל כי מעשי ופעולות החכם המורה או המוכיח את העם צריכים להיות לפחות מסכימים לדבריו, אם גם לא יהיו יותר טובים מהם באופן שיאמנו המאמרים מהפעולות. כ"א לא יסכימו יחד יבזו השומעים את דבריו ויכחישו, ויאמרו לו כעין מה שאמרו לבן עזאי ביבמות ס"ג ע"ב "נאה אתה דורש, ואין נאה מקיים", (ועיין ס' בראשית דף רט"ז ע"ב בביאורי פי' אחר בדברי החוקר האלה,) וע"ז יורה לדעת הרב גם דברי התנא "כל שמעשיו, (ר"ל הטובים) מרובין מחכמתו, חכמתו מתקיימת ר"ל דברי חכמתו אשר יורה לזולתו עושים רושם בלב שומעיהם ומתקיימים אצלם, משא"כ בהפך "כל שחכמתו מרובה", ר"ל שלא יסכימו מעשיו עם דברי חכמתו ותוכחתו אינם עושים רושם בלב השומע אותם ואינם מתקיימים.

[258] ועם היות וכו', להבין דברי הרב ז"ל אלה עיין ביאורי תחילת תוכן שער ל"ג (ס' בראשית דף רס"א ע"א וע"ב) כי שם מבואר הכל על נכון.

בחלק השכלי לא שום זכות ולא חובה לשמים כלל כי החלק העיוני לא יסודר ממנו לפי דעתם שום מעשה בחלק הגופיי ואשר יסודר מהמעשי היושר בו או החטא והוא אצל הדת המדינית או אנשיה לא אצל האל יתברך כלל. ואין ספק שאם זרח עליו אור התורה והמצוה היה מרגיש כי מהשכל העיוני אשר בו יסודרו כל המצות האלהיות כי השכל הגוזר בעיונו במציאות האל יתברך וידיעתו באלו הנמצאות כלם ומשגיח בהם ומנהיגם ברצונו המוחלט הוא עצמו יגזור במציאות הנבואה ומצות התורה ובאמות שכרה ועונשה וממנו חוייבו כל אלה המעשים האלהיים המוטלים חובה על האדם לעשותם. והיה מוצא המעשיים היוצאים לחוץ שלשה מינים חלק מסודר מהעיוני והם המצות התוריות. וחלק מסודר מהמעשי והם הענינים האנושיים ושניהם תחת הבחירה וחלק בלתי מסודר משום אחד מהם רק מהרצון לבד אשר קראו הוא מעשה אשר הוא באמת אינו פועל אנושי בייחוד כי הוא משותף לכל הבעלי חיים המתנועעים ברצון. אמנם לפי חלוקתו עקר המעשים אשר בהם יוצלח האדם חסר מספרו. כי עקר הצלחת האדם וישועת נפשו נא ימצא לו רק במה שנפרד בו משאר הנמצאות השפלות כלן בפעולותיהן ובתכליותיהן העולות במעלה על כל אלה הדברים המורגשים וזה לא ימצא בשום צד רק בהתנהג במעשים אלהיים מגיעים אלינו ע"י החלק השכלי הגוזר לשמוע אל דברי הנביא ולהאמין מצותיו אשר ידבר בשם ה' ולירוא מפניו, כמו שעל ענין זה אמר החכם בחכמתו סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם (קהלת י"ב:י"ג-י"ד). כי הוא כבר העביר החפוש בכל אותם הפעולות אשר כרם החכם שם על סדרם ולא מצא שיהא לאדם בהם ולא בשום אחד מהם יתרון המחייב זולהמצא אליו משאר הנמצאות אשר עליו שאל פעמים מה יתרון לאדם בכל עמלו וגו' (שם א') רק מצא יתרונו מצד זה החלק השכלי אשר עיונו יחייב על יראת האלהים הנפשיית. והפעולות אשר יסודרו מהעיון ההוא שמור מצותיו ואמר כי זה כל האדם ולא זולת וכבר התחלנו לדבר קצת בזה בתחלת שער ל"ג וזכרנו מה שנטה הרב המורה אחר הדעת הפלוסופיא ונלחץ בעניינו עיין עליו כי הוא ענין נכבד מאד. והנה א"כ הוא מבואר שתועלת זה המוסר אשר זכרנו וטוב הישרתו הלא לנו הוא ולבנינו לעשות ככל דברי התורה הזאת אשר שם לפנינו לפי שהחטא הנופל בהם ובכל אחד מהם הוא חוזר אל זה החלק הנכבד אשר בנו [259]כי על זה תמצא בכל מקום שהתורה תולה החטאים

[259]כי ע"ז תמצא וכו', יען כי לפי האמור עד הנה רק השכל העיוני המאמין בה' ובתורתו יחייבנו לעשות כל המעשים שנצטוינו בה, ורק בעבורו תהי' יראתו על פנינו ע"כ יחס הכ' גם כל חטאות האדם רק אל הנפש (שהיא השכל העיוני,) באמרו "ונפש כי תחטא, ואשמה הנפש ההיא, הנפש החוטאת" וכו', ורק אונקלס אשר תרגם התורה בל' ארמי ללמדה ולהבינה להמון העם אשר לא ידעו ולא יבינו זאת, כי השכל העיוני לבד הוא העיקר

והאשמות והעונשים בחלק ההוא כמו שאמר (במדבר ה':ו') ואשמה הנפש ההיא, הנפש האוכלת את הדם, הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה (במדבר ט"ו:ל"א). וכן תמיד. לפי שהחטאים נתלין במקור הפעולות ושרשם והיא הנפש והיא תשא את עונם כמו שאמר (יחזקאל י"ח:ד'-ה') הנפש החוטאת היא תמות כי הכל הוא לפי חוזק אמונתה או חולשתה וקרא דוקא בלי ספק. אמנם אנקלוס שהסב בכל מקום מלת נפש אל האיש הנה הוא דבר אל ההמון כפי הראוי להם כי הם יותר יחושו אל הגופות ואם הם החלק הפחות שבהם כמו שביארנו בתחלת השער הקודם. ולזה נראה באמת כי אל עם ה' אלה בייחוד כיוון החכם במה שאמר במאמר שזכרנו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת לפי שאין יראת חטא בזולתה מהאומות ואין לעכו"ם ולחכמיהם חלק באמונה כלל. וזה אשר נתיחדו בו במעמד האלהי אשר נאמר בתחלתו (שמות י"ט:ט') הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ולבסוף (שם כ') כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו להורות כי אם אין אמונה אין יראה ואם אין יראה אין אמונה כי הענין הראשון יחוייב מחבירו בהמצאו ונפסק בהעדרו בלי ספק. והנה לפי ששלמות האדם כפי מה שנזכר הוא תלוי בשלמות זה החלק השכלי והוא במה שתצליח ותשכיל נפשו בטוב עיוניה הדעות הנכונות האמתיות כי אז תבין יראת ה' ותרתע מפניו כמו שהונח גם בתקון הכח החמרי אשר עליו מוטל להוציא אל הפועל המעשים המסודרים מזאת ההשכלה והיראה כשיהיה מזומן ונכון לפניו לעבוד עבודותיו מבלי שיטה אל הטבע הבהמי המשותף או הקרוב אליו. לזה תראה מזה החלק התוריי אשר לפנינו שיסדר אלו שני הענינים בזה אחר זה. ראשונה יישיר במה שתסור הנפש מדעות פחותות ודמיונות נפסדות המרחיקות אותה מכל דעת ותבונה. ואחר יישיר במה שירחיק הכח החמרי מהיותו נטרד אחר הבהמיות בתאוותיו הנפסדות והשיבו שומע ונכנע אל מאמר השכל ועבודותיו. ובסוף יבאר הכוונה ותכלית הההיישרות וזה יתבאר כפי מה שנאמר אחר שנתעורר אל קצת ספקות שראוי להתעורר אליהם בזה החלק:

א כי בכל מה שיזהיר משחיטת מוקדשין או הקטרתם חוץ מאהל מועד ייחס הדבר אל האישים אמר איש איש מבית ישראל, דם יחשב לאיש ההוא. ונכרת האיש ההוא מקרב עמו. ובכל מה שהזהיר מאכילת הדם נבלה וטרפה יאמר ונתתי פני בנפש האוכלת והכרתי אותה. כל נפש מכם לא תאכל דם. כל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה. וכן בסוף

בכל מעשיו ופעולותיו המוסריות, כי אם יחסו הכל אל הגוף הנרא' העושה אותן בפועל, (אף שהוא באמת החלק הפחות באדם ומעלתו גרועה ממעלת הנפש,) תרגם מאה"כ "ונפש כי תחטא, ואינש ארי יחוב",

העריות ונכרתו הנפשות העושות וגו'. מה שיראה שהיה ראוי שיהיה בהפך כי האזהרה הראשונה היא אזהרה נפשיית במה שתצוה על היות הקרבנות לה' ולא לזבוח עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם שכל זה ימשך משבוש השכל ודעת נפסד וראוי שפעולתו ועונשו ייוחסו אל הנפש השכלית. אמנם אכילת הדם וכל נבלה וטרפה ואיסור העריות הנה הם מפעולית החלק החמרי ותאוותיו האנושיות וראוי שתבא אזהרת זה ועונשו על האיש העושה זאת בחלקיו הגופיים: ב אומרו כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו וגו'. כי מה טעם זה לאיסור אכילתו. כי כן נתן הבשר להיותה כליל על המזבח בעולות אבל נאסרה אכילתו. ועוד שתלה אותו בתרי טעמי. האחד להיות נפש הבשר בדם. והשני לתתו על המזבח. ועדיין ישאר לדעת טעם נותנו על המזבח כי לא פורש בכתוב ונימא ליה לא תתנהו על המזבח ונאכלהו: ג כי אחר שהאריך יותר מדאי בזה הטעם באומרו כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו וגו' על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם חזר ואמר אחר כך איש איש מבית ישראל אשר יצוד ציד חיה וגו' כי נפש כל בשר דמו הוא ואומר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא כל אוכליו יכרת הנה באמת יראה מותר גמור. ד אומרו פעם נפשו בדמו הוא. ופעם דמו בנפשו הוא. ופעם כי הדם הוא הנפש שנראין מאמרים סותרין בגזרותיהן. וכבר השתדל הרמב"ן ז"ל בהתר זה עם טעם איסור הדם וישרו מאמריו במה שכתב כי להשבת האוכל והנאכל לבשר אחד יתחייב מאכילת הדם עובי וגסות בנפש האדם ותשוב קרוב לטבע הנפש הבהמית אשר בנאכל כי הדם לא יצטרך עכול כשאר הנאכלים וכו'. ככתוב בפירושיו. אמנם עדין לא נתחוור יפה טעם הפוך המאמרים שאמרנו וגם כי הוא לא כיוון לתת טעם למה שמאמר נפשו בדמו הוא נכתב אצל איסור דם בהמה. ומאמר דמו בנפשו הוא נכתב אצל איסור דם חיה או עוף כי זה מה שראוי שנשים אליו לב שהוא הערה אצל אלו הענינים: ה בטעם כי יצוד ציד חיה או עוף ושפך את דמו וכסהו בעפר ואם היה לפגמו כדי שלא יאכלוהו הנה היה ראוי שיצוה שיכסו דם הבהמות אחר שהותר בשר תאוה ולמה תהיה כזאת לתורה ולמצוה בישראל לדורותם לכסות קצת הדמים ולעזוב קצתם והיותר מגונות על פני חוץ. ואחר זכרון אלו הספקות נבא אל הפירוש בהתרן:

איש איש מבית ישראל אשר ישחט וגומר. הנה במצוה הזאת הקפידה התור' על תקון הנפש והישיר אותה משבושי הדעות ובדיית הדמיונות אשר ירחיקו האדם מעל אלהיו ומיחד עבודותיו אל אלהים אחרים מדומים כמדומה לו שהוא עושה כהוגן וכמו שאמר בפירוש ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם כמו שזכרנו. ולזה

צותה שלא ישחט שום קרבן ולא תעשה עולה וזבח כי אם וכו' בפתח אהל מועד לפני ה' ע"י הכהן המיוחד אשר הוא יזרוק הדם על מזבח ה' ויקטיר החלב לריח ניחח לפניו לפי שיעתקו מהם אלו השבושים והדמיונות ולא יזכרו ולא יפקדו עוד כי על זה אמר חקת עולם תהיה זאת להם לדורותם. ואע"פ שהחמיר על השחיטה בחוץ עד שאמר שתחשב לו כשפיכת דמים נקיים והעניש בכרת חזר והזהיר על ההקטרה והעניש ג"כ בכרת. והנה אחרי כן הקפידה לתקון הכת החמרי שלא יהא שטוף אחר הפחיתיות הבהמיות ויפרד מעל הכח השכלי וחדל מעזוב לו בכל הפעולות המסודרות ממנו כאשר אמרנו ואמר ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל דם ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם והכרתי אותה מקרב עמה וכבר כתבנו טעם זה כפי מה שכתב הרמב"ן ז"ל והוא מבואר בעצמו שהוצרכה זאת ההרחקה כדי שלא יגיעו דמים בדמים להרתיח החום הטבעי ביותר ולשתף אל מזגם טבע הנפש הבהמית עד שיקנו להם התאוות הנפסדות הבהמיות אשר יולדו להם לכל העכו"ם הבלתי נזהרים מזה כמו שיבא ויתחייב להם מזה הכרת והאבדן כמותם כמו שבאר בתכלית הביאור באומרו כי נפש כל בשר בדם הוא. כי נפש כל בשר דמו הוא. ובמשנה תורה (דברים י"ב:כ"ג) אמר רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש וגומר. ירצה החזק עצמך במה שתאכל מהבשר ולא תחזיק הנפש בדם כי הדם הוא הנפש ותפסיד מזגך בו (ב) ולסבה זו עצמה צוה שכל עוד שהיו ישראל במדבר יזרק דם כל בשר על גבי המזבח שאחר שהדם הוא הנפש ירמוז להם שחוייב כל אדם לשפוך את נפשו החיונית לפני ה' ולמסור אותה על כל דבר שיתקדש שמו בו כמו שאמרו (ברכות נ"ד.) ובכל נפשך ואפי' הוא נוטל את נפשך כמו שעשה דוד (ש"א י"ז) במלחמת הפלשתי אשר עליו אמר יהונתן (שם י"ט) וישם נפשו בכפו ויך את הפלשתי: ואמר יותם (שופטים ה') אשר נלחם אבי עליכם וישלך את נפשו מנגד. ויפתח אמר (שם י"ב) ואשימה נפשי בכפי ואעברה אל בני עמון. כל אלו וזולתם באופנים אחרים ובידי האנשים שבמלכיות כלם חוייבו לעשות כן בעד עמם ובעד עריהם ועל דבר כבוד שם אלהיהם. האמנה כי העושה כן לתקות דברים אחרים מהממון או הכבוד וזולתם להנאת עצמם או לעבודת זולתם הרי הוא מתחייב בעצמו כמו שאמר דוד (שמואל ב כ"ג:י"ז) חלילה לי יי' מעשותי זאת הדם האנשים ההולכים בנפשותם ולא אבה לשתותם וכבר אמר (שם) ולא אבה לשתותם ויסך אותם לה' ועשה זה כדי שיכפר להם בהם עונם שחטאו מעין ע"א: יראה שאם היו עושים להכרת היה מעשה הגון מכל מקום כוונה זו ביארה היטב באומרו כל נפש כל בשר בדם הוא ואני נתתיו על המזבח לכפר על נפשותיכם כי הדם הוא בנפש יכפר על כן

אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם. (ג) ירצה לפי שנפש כל בשר היא בדמו כי הדם הוא מרכב הרוח החיוני שלזה הטעם נתתיו על המזבח בקרבנותיכם לכפר על נפשותיכם נפש תחת נפש הנה לסבה זו עצמה אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם שהדם הוא הנפש וכבר תאכלו נפש הבהמה ותתעצם בטבעכם להיות טבע נפסד נמשל לבהמות נדמו. (ד) [260]ואולם מפני שהנפש והדם הם במדרגת המשקה והכלי אשר יחזיקהו שהדם תחזיק הנפש כמו שיחזיק הכלי המשקה אשר בתוכו. אמנם הנפש היא אשר תהוה הדם ותמציאנו כי היא התחלת הפעולות כלן כמו שעל דרך משל מציאות המשקה ימציא הכלי המחזיקו ויוציאנו למעשה עד שתהיה הנפש פועלת הדם והדם מחזקת הנפש ומעמידה כמו שהוא הענין בכל המזונות אלא שהדם הוא הכלי הקרוב אליה מאד לזה מה שנאמר פעם נפשו בדמו הוא להורות על מה שהדם הוא הכלי המחזיק הנפש ומעמידה. ופעם דמו בנפשו להורות שמציאות הדם והוייתו תלויים בנפש. ועל הקשר שניהם כזה הענין אמר כי הדם הוא הנפש עד שנמצא אומר (בראשית ד') קול דמי אחיך כלומר נפשות אחיך כתרגומו ואת דמו מידך אבקש (יחזקאל ג':י"ח) דמו בראשו (יהושע ב':י"ט) וזולתם. והנה מפני שהוא מבואר שהדם בבחינת היותו כלי לנפש הוא יותר חמור כי היזקו יותר חזק מפני שימשיך עצם הנפש עמו כמו שימשיך הכלי עמו הדבר אשר בתוכו. אמנם בבחינת היותו פועל הנפש הנה הזיקו יותר נקל כי הוא אינו עקר הנפש אבל הוא פועל מפעולותיה ואם הוא היותר קרוב ולזה נרא' שלהיות דם הבהמות יותר גס ויותר חזק ההיזק באלו הענינים אמר באיסורן כי נפש הבשר בדם הוא כלומר כי האוכל הדם כאלו אוכל הנפש אשר בתוכו ממש ויהיה הזיקו עצום, (ד) אמנם להיות דם חיה או עוף יותר דק וההיזק יותר חלוש אמר בו כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואומר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא וגומר. כלומר אף כי לא יהיה הדם כלי הנפש שתמשך עמו אלא שהיה הדם פועל הנפש מהפעולות היותר קרובות הוא מזיק כי על כן אמרתי לבני ישראל דם כל בשר לא

[260]ואולם וכו' כונתו, כי הנפש החיונית דאז מהיערישע לעבען, והדם הם פועלים זה על זה, כי מצד אחד מחזיק הדם את הנפש, כמו שיחזיק הכלי את המשק' שבתוכו, כי כמו שאם ישבר ד"מ הכלי ישפך המשק' אשר בתוכו לחוץ כן גם כאשר ישפך דם האדם ע"י חולי או מכה, תצא גם נפשו החיונית, וכל תנועותיה תשבותנה, ובהפך נראה ג"כ כי הנפש החיונית עם כל כחותיה , כח המושך, הזן, והמעכל, יהפכו מזון האדם אשר יאכל לדם, וימלאו בזה חסרון דמו ולחותיו אשר תמעטנה יום יום ונמשך מזה כי בבחינה מה הדם פועל הנפש ובבחינה מה הנפש פועל הדם, וע"כ תלה הכתוב לפעמים הדם בנפש באמרו "דמו בנפשו הוא", ופעם בהפך הנפש בדם באמרו "כי נפש הבשר בדם הוא", ובעבור היות דם הבהמות יותר גס ויותר מזיק לאדם האוכלו אמר באיסורו, "כי נפש הבשר בדם הוא" להורות כי האוכל מדמם יחשב כמאסף בזה נפש הבהמית אל תוך גופו, ובאיסור אכילת דם המופות היותר דק ואינו מזיק כל כך, אמר רק "דמו בנפשו הוא, להורות כי עכ"פ יסבב אכילתו לו היזק מוסרי, יען כי הדם תלוי בנפש,

תאכלו בין שיוקח הדם בבחינת כלי הנפש בין שיוקח בבחינת פועל מפעולותיה מ"מ אמרתי שהזיקה מצוי. כי נפש כל בשר דמו הוא והיא מסתבכת עמו וכל אוכליו יכרת. כי הכל חוזר לענין אחד ולכן לא שנא בהמה לא שנא חיה ועוף הכל אסור שעל כל פנים הוא דבר נמשך וקרוב אל נפשם וגורם ליציאת האדם מידי טבעו אל צד החיות הבלתי מדבר (ה) ויתכן כי מפני היות דם חיה או עוף יותר דקים וזכים וכבר יחשב התרו בלבות האנשים יותר מדם הבהמות לזה החמיר עליו כמה שצוה לכסותו מזולתו. ומזה הטעם עצמו אסר כל נבלה וטריפה שלא יבא בפיהם דבר טומאה המשקץ הטבע והמקלקל המזג וצוה בטבילה וכבוס בגדים והעניש אם יגע בטהרות זולת זה (ויקרא כ"ב):

[261]אמנם מה שעוררנו עליו בספק הראשון והוא היות האזהרות והעונשין בדבור הראשון עם האיש ובשני עם הנפש ואמרנו שהיה ראוי שיהיה בהפך מהטעם שזכרנו (א) הנה להיתר זה נאמר כי הנה הוא מבואר שהאדם עשוי לחטוא על אחד משני פנים אם מרוע תכונת הנפש אשר תאוה אל החטא או הפחיתות ההוא ועל דרך שאמר החכם (משלי כ"א:י') נפש רשע אותה רע. או שיהיה מחמת שבוש דעת או סברה כוזבת רצונית מהתאוה כאלו יאמר לו נביא שקר שמצוה להרוג הנפש או לבא על הערוה והנדה וכיוצא שהוא חושב שחייב לעשותו ואם לא יתאוה אליו. והנה האזהרה על זה הענין השני איכה צריכה חוזק גדול כי כשתודיענו שהנביא שקרן או שתוציאנו מסברתו מיד יעזוב. אמנם מה שיהיה על הענין הראשון צריך אזהרה חזקה מאד כי הנה הוא בא מצד תאותו ותשוקתו אל הדבר והוא קשה לפרוש. ויורה זה על היות תכונות נפשו רעות ומקולקלות וכבר היה ההפסד בנפש עצמה שהיא התחלת הפעולות ושרשם. ולזה

[261]אמנם וכו' תוכן דעתו בקוצר הוא, שאחרי שאמר למעלה שכונת התורה היא ב' ענינים. הא' ליישר הדעות ולהסיר כל שיבוש וטעות, מהשכל העיוני, והב' לטהר חומר האדם ולהרחיקו מכל תאוה בהמית, והנה האזהרה על הרחקת הדעות הנפסדות אינה צריכה חיזוק גדול, כי מדי תודע הדעה האמיתית ותושרש בלב האדם, הלא חיש קל כמוץ מגורן יסוערו כל השיבושים, ובהגלות האמת לעיני כל משכיל יפוצוץ מפניה כל הדעות הנפסדות המתנגדות לה, אשר ע"כ יראו כל השיבושים האלה רק כמומום מוסריים הדבקים רק בחיצונו של אדם, ואינם מוטבעים ומושרשים בקרב איש ולב עמוק, וע"כ גם על נקלה יוכל איש להסירם מעליו, וע"כ בא באזהרת שחוטי חוץ אשר היא רק להרחיק רעיון עבודת השעירים והאלילים מלב בני ישראל רק לשון איש המורה על חיצונו של אדם כמו שהוא לפנינו, כמא"כ "איש איש מבני ישראל אשר ישחט וכו' דם יחשב לאיש ההוא, וכו' ונכרת האיש ההוא וכו', אפס התשוקה העזה והתאוה הבהמית אל אכילת החלב והדם ושאר מאכלות אסורות, ושכיבת העריות הן תכונות רעות המוטבעות ומושרשות בפנימיות נפש האדם הרעה, אשר לא על נקלה תוסרנה מלב בעליה, ע"כ צריכה אזהרתם חיזוק גדול, כמאה"כ באיסור הדם, רק חזק לבלתי אכול הדם" ויחס גם הכ' הנפילה ברשת החטאים האלה, אל נפש האדם, כמאה"כ כל נפש מכם לא תאכל דם, כל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה, ובעריות ונכרתו הנפשות העושות וכו', (וכעין זה כ' גם הר"ן בדרשותיו שע"כ נמנעו אבותינו הקדושים מאוד לקחת אשה מבנות הכנעני בעלות תכונות נפשיות רעות, ולא נמנעו מקחת אשה מבנות לבן ובתואל, אף שהיו עובדי אלילים, יען כי האמונה הנפסדת מקור כל ע"ז אשר היא רק טעות השכל תוסר על נקלה ע"י הלימוד הראוי והודעת האמת, אפס התכונה הרעה היא מוטבעת בנפש האדם והיא מורשה לו ולזרעו אחריו ולא על נקלה יוכל איש לשרש אותה מלב בעליה.

בענין הראשון שהוא הרחקת האנשים מהקרבנות אל השדים עם היות שבא זה משבוש הדעות והפסד הדמיונות הנה אינו בא מחמת תאוה והתחלה רעה נפשיית ולזה אין צריך רק להודיע שהדבר אסור ונמאס בעיני השם ושהכל הוא טעות ודמיונות השוטים ודי כשיתרחק ממנו כל בעל שכל. אמנם בדברים אשר בא אליהם בתשוקה נפשיית כאכילת הדם שהיו שטופין אחריו כמו שאמרו (ספרי פ' ראה) על רק חזק לבלתי אכול הדם (דברים י"ב:כ"ג) מלמד שהיו שטופין אחריו וכן הנבלה והטרפה כי תאוה נפשו לאכול בשר ותאמר מה לי נשחטה מן הצואר או מן העורף ואצ"ל העריות והשכיבות המגונות אשר כלם תבאנה מהפסד ההתחלה וקלקולה לזה באה האזהרה בהם מיוחסת אל הנפש כי היא העושה החטא והיא תשא את עונה. ועכ"פ נתבאר מה שאמרנו ראשונה מהיות האזהרות האלו האחת אל עצם החלק השכלי שלא ימשך אחר דעות בטלות ומשובשות באלהיות ואח"כ בתיקון הגוף והכשרו לשמור לעשות כל הפעולות התוריות המסודרות ממנו. וזה הענין ביארו בסמוך באומרו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקותיהם לא תלכו. כי מעשה ארץ מצרים הוא מפורסם היותו מהמין הראשון כי הם היותר נודעים בעולם בענייני ע"א ובמעשה שדים ובמעשה כשפים המכחישים פמליא של מעלה מכל זולתם. אמנם מעשה ארץ כנען עם שלא היו משוללים מעבודת אלילים הנה הנם אוחזים יותר בקלקול המעשים המכוערים והמתועבים בעריות המאוסות והשכיבות המגונות והתאוות המקולקלות כמו שביאר אותם מיד על ראשון ראשון. כי על מעשה ארץ מצרים אמר את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלהיכם ואמר זה דרך סתם על הרחקתם מכלל מעשי העבודות הזרות והדבקם בעבודות התוריות בשמרם עקב רב וללכת בהם כלומר לכונת עצמם ולהתכבדם עמהם כמו שאמרו בנדרים (פ"א) היינו ולא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה אמר רב יהודה אמר רב לומר שאין מברכין בתורה תחלה והוא ענין נכבד כתבנו אותו בשער נ"ט עיין עליו וחתם אני ה' אלהיכם כלומר לא תחליפו אלהותי באל אחר כאשר המה עושים. אמנם על מעשה ארץ כנען אמר ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ה' [262]כי הנה הפעולות אשר יעשה אותם

[262]כי הנה וכו' כונתו, כי ד' מיני פעולות יש. הא' פעולות הרעיון והשכל לחשוב דעות אמיתיות ומחשבות נכונות אשר קראם הרב ז"ל הקנינים הנפשיים הב' הפעולות המסודרות מהן, ר"ל עשיית המעשים התוריים בעבור שיאמין השכל במציאות ורצון הי"ת המצוה אותם לעשותם, הג' פעולות והנפש להשתוקק רק אל הטוב האמיתי והמועיל, ולהתרחק מכל רע מוסריי והן התכונות הטובות אשר קראם הרב הקנינים המשובחים מהמעלות, והד' פעולות הטוב והישר בעיני אלקים ואנשים המסובבות מהתכונות הנפשיות הטובות האלה, וכל אחת מד' מחלקות הפעולות האלה תסבב לבעליה חיים טובים ואמיתיים גם פה עלי ארץ גם שם בארצות החיים הנצחיים, - וע"כ

האדם וחי בהם על דרך האמת יכללו כל ארבע מיני הפעולות אשר זכרנום ראשונה. אם הקנינים הנפשיים. ואם הפעולות המסודרות מהם כמו שתראה שעל כל פרט ופרט מהם כתב החכם הצלחת החיים אשר ראוי שיובנו לפי תרגום של אנקלוס (על וחי בהם) כלפי מה שאמרה תורה (בראשית ב׳:י״ז) כי ביום אכלך ממנו מות תמות וכמו שאמר העם המאושר (דברים ה׳:כ״א) היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. ירצה מהמיתה אשר נקנסה עליו בחטאו. וזה יתבאר עוד בפרשת אם בחקותי שער ע׳ בעזרת האל. והנה החכם על הקנינים התוריים אשר בנפש אמר (משלי ג׳:י״א-י״ב) מוסר ה׳ בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח וכאב את בן ירצה. אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד הזכיר בימינה מציאות החיים לעולם שכלו ארוך. והצלחת העולם הזה בשמאלה. ועל הפעולות המסודרות מזאת הקכמה והידיעה אמר בסמוך (שם) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום כי עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר והוא מבואר. וכן על הקנינים המשובחים מהמעלות אמר (שם ד׳) בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. ואמנם על הפעולות המסודרות מהם אמר (שם) החזק במוסר אל תרף נצרה כי היא חייך. הנה שבכל אחד מאלו הפעולות פנימיות וחיצוניות אמר שחיי האדם תלויין בהם ובכל אחד מהם. והוא מה שכיון באומרו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כי משפטי התורה האלהית וחוקותיה מחזיקים את כלם. ולזה מזהיר ומרחיק אותנו מהיות כגוים האלה המקולקלים הנוהגים בחוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם תיי האדם. ואמר אני ה׳ כי מלבד היותי אלהיכם והיותכם נזהרים ממעשי עבודת אלילים אתם חייבים ליזהר בהם כדי שלא תצאו מגדר האנושית ותבאו לענין הבהמות ומיד סמך פירוש מעשה ארץ כנען שזכר. ואמר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני ה׳. ערות אביך וערות אמך לא תגלה אמך היא לא תגלה ערותה. ערות אשת אביך לא תגלה ערות אביך היא ערות אחותך בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוץ לא תגלה ערותן ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה ערותן כי ערותך הנה וגו׳. עריות הנמאסות בטבע האדם. ואתר כך אמר ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב לגלות ערותה ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע, ומזרעך לא תתן להעביר למולך ולא תחלל את שם אלהיך אני ה׳. ואת זכר

אחר שהזהירם הכ׳ ממעשה ארץ מצרים הכולל שיבושי דעותם, ע״א, ושאר הפעולות הרעות המסובבות מהן, וממעשה ארץ כנען הכולל מדותיהם הרעות והתועבות הנמשכות מהן אמר ממצות התורה הכוללת בהפך כל ד׳ מיני פעולת טובות אלה, "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם:

לא תשכב משכבי אשה תועבה היא ובכל בהמה לא תתן שכתך לטמאה בה. ואשה לא תעמוד לפני בהמה לרבעה. ואמר אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה ושמרתם אתם את חקתי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבות האלה. הרי מפורש שכל הפרשה כלה היא פירש כמעשה ארץ כנען אשר אתם באים שמה שעקר קלקולם היה במעשים האלה המכוערים אשר קאה אותם הארן ולא חיו בהם. ואח"כ אמר שלא יקרה להם כמו שקרה לעם הארץ ההיא כי את כל התועבו' האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ. אמנם לא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כי כל איש מכם אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם כלומר תכף ומיד ולא יתארך להם עד גלות הארץ כמו שהיה להם לכן ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם לומר שלא ישמרו אותם מחמת יראת העונש הנזכר לבד אלא כשומרי משמרת ה' במשפטים ישרים ותורת אמת שיושר השכל יחייבם וימאס מעשי הגוים ההם תכלית המיאוס והתיעוב מצד יציאתם בהם מההגבלה האנושית. והנה הרמב"ן ז"ל כתב כי טעם איסור העריות בשאר בשר איננו מפורש ואמר ומה יזיק אם ישא את בתו לבדה כמותר בבני נח וישא שתי אחיות כיעקב אבינו. ואין לאדם נשואין הגונים כמו שישיא את בתו לבנו הגדול ממנו וינחילם בנחלתו ויפרו וירבו בביתו כי הארץ לא תהו בראה לשבת יצרה ואין בידינו דבר מקובל וכו'. כמו שהוא בפירושיו. ואני תמה מאד מדבריו שהרי עריות שאר בשר כאם והבת והאחות יותר ממה שאסרתם התורה הטבע האנושי הבריא מרחיק אותם ומואסן תכלית המיאוס והתיעוב עד שלא נמצא שום אומה ולשון שיהיו פרוצים בהם וחרפת עמון ומואב וגדופם על היותם מזה המין (בראשית י"ט) יוכיח על זה. ולא תאמר כי אסור התורה גרם זה ההרחק והמיאוס שהרי איסור אשת איש או אשת אח או שתי אחיות וכיוצא לא השאיר זה המיאוס והרחיק בטבע האנושי אבל נמצאו רבים חומדים אותם וחוטאים בהנה מה שלא נמצא כן בנזכרות אלא אם היה על צד הפלא במי שהיה טבעו מקולקל ומשותף אל הבהמות כמו שנמצא אצל הזכור וההרבעה שהם כאוכלי הפחם או הבשר החי או כאוכלי בשר בניהם ובנותיהם וכיוצא. ולזה הזכירה התורה אלו העריות אשר בשאר בשר אצל הזכור וההרבעה להראות הפסד וקלקול טבע אנשי הארץ ההיא אשר קאה הארץ אותם מפניהם כי הפורע עצמו בכך הנה הוא משולח תכלית השלוח בכל התאוות מבלי מעצור לרוחו יותר מבהמות השדה וחיתו ארץ והארץ לא תוכל שאת. וברוך אלהינו שבראנו לכבודו והחכים את הטבע

האנושי בזה לקיים בו העולם כי אם היה משגל האם והבת והאחות נכסף אצל הטבע האנושי כמו משאר הנשים הנה באמת לא ישוער מציאות אל יישוב העולם כלו בזה והיתה הזמה מצויה מאד והחסד מרובה איש באביו בבנו ובאחיו והיה היחוד עמהם מוכרח ומסוכן ותגדל ביניהם הקנאה ורבה משטמה והנקל שבגוף זה הענין המגונה שהיו האחין מצויין מקטנותם אצל אחותיהן כתרנגולין והבנות הפקר לפני אחיהם כקטון כגדול ואיש ואביו ילכו אל הנערה ויהיה שטפת הזמה מתרבה וזרעם מתערב ומתבלבל ולא ידעו איש את אחיו ואת בניו לא יכיר ולא יהיה להם יחס אבות ידוע והיה הקלקול הזה רב ומפורסם מה שהוא מבואר מאד. ועלינו לשבח לבורא הכל המחכים את טבענו להיותו נבדל התחלתו מכל אלו הבלבולים להיותו מסכים מעצמו אלהרצון האלהי ומי יתן והיה לבבנו זה לנו בכל שאר האסורין. וזה אצלי טעם נכון למה שנאמר בפרשה הבאה (ויקרא כ':י"ז) ואיש אשר יקח את אחותו וגו'. וראה את ערותה והיא תראה את ערותו חסד הוא ונכרתו וגו'. כי נתבלבלו בו המפרשים וזה שמאמר חסד הוא חוזר אל כלל הרחוק והאיסור לומר כי הריחוק הזה ואיסורו אם מצד הטבע ואם מצד התורה חסד אלהי הוא כנזכר ולזה אם יקרה שהאיש יצא מכללו ויראה בלבו ערות אחותו ויחמדה לו והיא גם תראה בלבה את ערותו ותחמדהו ונכרתו ימיהם לעיני בני עמם כי יראו ויכירו כי הפרו חוק החסד הזה וברית טבע העולם מלבד אשר תשיג יד העון הנפשי ואיש אשר גלה את ערות אחותו כי עונו ישא יתר עליה ודאי. גם המפרשים אותו לשון חרפה גזרו כי האנשים בטבעם יהיה להם בושת וכלמה בחטא המכוער הזה כמו שכתב הרמב"ן ז"ל. ואף על פי שהוא פירשו כמשמעו הנה פירושו כבד עליו. ומה שנמצא שהיו החכמים אומרים (קידושין פ"א:) הזהרו בי בבתי הזהרו בי באחותי [בש"ס הגירסא כלתי] כבר אמרו כי לזרז התלמידים אומרים כן חלילה שהיה לבם על זה כלל. אמנם זכרתם התורה כמו שאמרנו להורות קלקול טבע יושבי הארץ ההיא ולהרחיק ממנו את פשעינו בהם ובעריות אחרות שהטבע אינו מואס אותם על אותו שיעור מצד מה שישאר קצת מהנזיקים או מביאים אליהם. אמנם בדבר עבודות המולך ומלאכתו גם בענין קדושת הארץ מזולת מהארצות אצל כל אלו המצות ובהבדל הכריתות הבאים בתורה על עבירות מתחלפות כבר האריך הרב ז"ל הרבה (הרמב"ן ס"פ קדושים) כמו כן מפיו נשמע ואהימנותיה דמר קא סמיכנא. וזה שיעור מה שרצינו ביאורו בזה החלק:

שער סה

פרק א

יבאר כמה משובחות מדות התורה האלהית מאותן שנזכרו בפילוסופיא המדינית. והבדל אלו המצות מאותן שבאו בין הדברות. ויבאר ענין אוב ועלית שמואל הנביא:

במדרש (תנחומא ר"פ זו) אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל קודם שבראתי העולם היו המלאכים מקלסין אותי ומקדישים שמי בכם ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל (ד"ה א' פ"ז). כשבא אדם הראשון. אמרו מלאכי השרת רבונו של עולם זהו שאנו מקלסין אותך בו אמר להם גנב הוא דכתיב (בראשית ג':י"ז) ותאכל מן העץ וגו'. כשבא נח אמרו לפניו רבונו של עולם זהו שאנו מקלסין אותך בו אמר להם שכור הוא דכתיב (שם ט') וישת מן היין וישכר ונו'. כשבא אברהם אבינו וכו' להלן עד אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל הואיל ונתקדשתם בשמי עד שלא נברא העולם היו קדושים כמוני הדא הוא דכתיב קדושים תהיו כי קדוש אני ה':

[263]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי בבחינת השימוש בהנאות הגופניות יש ג' מיני בני אדם, הא' והנה ככל אשר תמצא ידו, מבלי אשר יבדיל בין הנאה המותרת או האסורה לו ואיש כזה רק למלאות תאותו הבהמית יחפוץ, ולא ישים על לב, כי על הנאה האסורה יביאנו האלקים במשפט יען כי יצרו הרע קורא אליו תמיד בבחינת הנאותיו הגופניות האלה, כל אשר תמצא בכחך לעשות, עשה, כי אין מעשה וחשבון בשאול אשר אתה הולך שמה". והב' הוא האיש אשר לא ישלח ידו להנות מדבר האסור לו אך בהנאות המותרות יהנה כאות נפשו בשמחה ובטוב לב, מבלי שים רסן ומתג לתשוקתו הבהמית אשר מקירות לבו הומה לו, בבחינת המאכל והמשתה, "אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך, כי כבר רצה האלקים את מעשיך", (ר"ל אחרי שלא הזהיר אותך על הנאות אלה) ובבחינת שאר הנאות הגוף "בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר" והג' הוא האיש אשר יסתפק רק בהנאות הגופניות ההכרחיות המצטרכות לקיום גופו, ואת כל המותר יחרים ויתרחק ממנו, ואיש כזה אשר גם בהנאות המותרות ימנע כל מה שאינו מצטרך בהכרח לקיום גופו, קדוש יאמר לו, אך ההנאות המוכרחות האלה אינן שוות בכל בני האדם כי אם שונות לפי השתנות טבע ומזג כל איש ואיש, עד שיש הנאה שהיא הכרחית לזה, אשר הוא אך למותר לאיש אחר, ד"מ מי שהוא חלש ורפה המזג טוב לו לשתות לפעמים מעט יין לחזק גופו, וא"כ הנאתו זאת הכרחית לו, יען כי מניעתה מסבבת לו נזק והפסד בבריאותו, ואם בכל זאת מונע הוא ממנה, חוטא ואשם בנפשו היא, אפס איש אחר אשר חזק ועצום הוא בתולדתו. ומוח עצמותיו ישוקה, וגידיו ועורקיו מלאים דם, הלוא לו שתית היין והשכר אך למותר וללא הועיל תהיה, ע"כ אם פורש הוא מהנאה גופנית זאת שאינה הכרחית לו, לא בשם חוטא כ"א בשם קדוש יקרא, וע"ז רומזים דחז"ל אשר למען באר היטב הסתירה הנראית בהשקפה ראשונה בין דברי שמואל שאמר "מי שלא צער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא", ובין מאמר ר"א שנקרא קדוש אמרו "ההוא במסאב נפשיה, והא דלא מסאב נפשיה", שר"ל שרק אם שתית היין הכרחית לו לקיום גופו, והוא מזיר עצמו ממנה חוטא יקרא, יען כי עוכר שארו הוא, וכמטמא ומשקץ נפשו יחשב, אפס אם אינה הכרחית לו לפי טבעו, ובודל הוא ממנה קדוש יאמר לו, יען כי לא יטמא וישקץ נפשו בהנאת יתר זאת, (ועל דבריהם אלה נוסד לדעתי גם מאה"כ (משלי י"ג:כ"ה) "צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר", ר"ל המחסר בטנו ממאכל או ממשקה ההכרחי לו רשע יקראו, כמו שבשם צדיק יכונה האוכל לשובע נפשו, ואינו מונע ממנה כל הנאה במוכרחת לקיום גופו, כי "גומל נפשו איש חסיד, ועוכר שארו אכזרי", ולא לבד בהנאות הגופניות יש הבדל רב בין אופני השימוש בהם, עד שיהיה הא' אסור והב' מותר, והג' הכרחי כ"א גם במעלות הנכבדות האנושיות יש הבדל רב באופני השימוש בהן, ד"מ החכמה הגבורה העושר והכבוד, מעלות נכבדות המיקרות את בעליהן ובכל זאת יש הבדל רב בין המשתמש בהן לטובת זולתו מבני אדם או לרעתם, כי באופן הראשון הן מעלות אמיתיות,

ובאופן השני לא לבד שלא תהיינה עוד מעלות, כי אם פחיתיות תחשבנה, ד"מ אם ישתמש החכם בחכמתו לחשוב מזימות ותחבולות להרע לזולתו כמאה"כ הבה נתחכמה לו (שמות א':י') ומאה"כ "חכמים המה להרע" (ירמיהו ד':כ"ב) והגבור בגבורתו לכבוש תחת ידו החלשים ממנו, למען יוכל לעשקם ככל אות נפשו הרעה, או אם ישתמש האדם בכל אלה או בעשרו וכבודו להתגאות ולהתנשאות על זולתו, ועל כן כמו שחייבה החכמה המדינית להפקיד פקידים בכל הארץ אשר ישימו עין השגחתם על יושר וצדק המדות והמשקלים, ועל טוב המטבעו' והסחורו', למען לא יוכל איש, להונות את עמיתו, כן ראו חז"ל בחכמתם כי ראוי ומחויב הוא לתת כללים ידועים ללמד לבני אדם דעת, איך ישתמשו במעלתם האנושיות לטוב להם ולזולתם כמו שנראה מתשובות זקני נגב לאלכסאנדר על עשר שאלותיו אשר שאלם בבחינת הנהגת האדם את נפשו ואופן שימושו במלותיו, (ע' מס' תמיד דף ל"ב ע"א.) וכמו שאמר בן זומא "איזה חכם הלומד מכל אדם, איזה גבור הכובש את יצרו איזה עשיר השמח בחלקו איזה מכובד המכבד את הבריות וכל אלה נגד דעת ההמון, החושב כי חכם יקרא רק מי שילמד להחרים ולא יצטרך ללמוד מאחרים, וגבור מי שכובש זולתו, ועשיר מי שישתדל תמיד לאסוף הון ורכוש, ומכובד מ שרעיו מכבדים אותו, הנמשך מכל זה, כי לא לבד בבחינת השימוש בהנחות הגופניות, כ"א גם בבחינת השימוש במעלות הנכבדות צריך השלם האמיתי להיות נבדל מהמון העם, ולא לבד מהנאות האסורות צריך להתרחק למען לא יהיה חוטא ואשם לאלקיו, כ א גם בהנאות המותרות יסתפק רק במה שהוא הכרחי לקוים גופו, ואת כל היותר יזרה הלאה, וכפי היכולת יפרוש ויבדל ממנו, ורק אז בשם קדוש יקרא, כמו שאחז"ל, "קדש עמך במותר לך", ועפי"ז יקשה לנו להבין אחרי שפרשתנו כוללת רק האזהרה על הפניה לאלילים ועשות מסכה, הגניבה, הגזל והכחוש ברעהו והליכת רכיל, ושכיבת הערות, ושאר פעולות מתועבות כאלה, איך תחל במאמר "קדושים תהיו" וכו', כעין הקדמה לאזהרות אלה ואמר גם בסוף אחרי הזכיר כל אלה "והייתם לי קדושים כי קדוש אני", אחרי שרק הפרישות מריבוי הנאות הגוף המותרות, לא רק מהאסורות והמתועבות לה' ולבני אדם כאלה לבד תקרא קדושה, איינע הייליגונג דעם קארפערם ולבאר זאת יקדים הרב הקדמה אחת אשר נבארנה יותר בשינוי לשון והוספת ענינים, והוא: הנה יש ב' מיני התנגדות הא', בין ב' דברים המתנגדים שאין אמצעי ושלישי ביניהם, ד"מ היום והלילה שאין עת שהוא בבחינה אמיתות לא יום ולא לילה, (כי גם ביה"ש חציו הראשון יום וחציו השני לילה, [ורק אנו קצרי דעת לכוין היטב עת פרודת היום והלילה מסופקים בו אם הוא כולו מהיום או מהלילה או מחובר משניהם יחד (עיין מכל זה שבת דף ל"ד ע"ב.)] והב' בין ב' דברים המתנגדים שיש אמצעי א' או הרבה בינותם, ד"מ הקור והחום כי בין שניהם הפושר, והנה המתנגדים ממין א' נקראים קאנטראדיקטאריש ענטנעגענזעטצט, וויעדערשפרעכענד, וממין הב' נקראים קאנטרער ענטגעגענזעצט, וויעדערשטרייטענד, והנה במין הא' אין הבדל בין אמרנו דרך חיוב, שעתה הוא יום, או שנאמר דרך שלילה שעתה אינו לילה, שבכל ב' האופנים ודע השומע שהוא יום, אבל במין הב' רק אם נאמר שדבר זה הוא חם ידע זאת השומע אבל באמרנו שאינו קר לא ידע עוד מה הוא. אם הוא חם או פושר וכן הוא במראה לבן ושחור, כי הם מתנגדים יחד רק ממין השני, כי הנה נודע שעצם האור הלבן, הוא מחובר משבע מיני נינונים מצבעים שונים, והם אדום, ירוק כאתרוג, ירוק כביצה, ירוק כעשבים, כחול ירוק ככרתי, (עיין תוס' חולין דף מ"ד ע"ב) ומראה פיאלעטט, אשר כולם יראו בקשת, יען כי אור השמש המאיר מנגד הענן המלא עוד ממי המטר ישבר, ויפרד לשבעה ניצוצי אלה, אשר מהן הוא מחובר, וידוע ג"כ, כי הדבר שמראהו לבן משליך כל ניצוצי האור אשר יפלו עליו מאור שמש או מאור נר לאחור אל תוך עין הרואה, ויען כי באופן זה הם נשארים מחוברים יחד יהיה מראיהם לבן כעצם האור בעצמו, אפס הדבר שהוא שחור הוא בהיפך מאסף ומקבץ כל ניצוצי האור שנפלו עליו אל תוכו, ואינו משליך לאחור אף אחד מהם, ע"כ מראהו שחור כי ממנו לא יבוא עוד ניצוץ אור לאחור אל תוך עין הרואה, וע"כ אמרו הטבעיים, כי בימי החורף ילבש אדם בגד שחור, כי הוא מחמם אותנו יותר מכל בגדי שאר הצבעים, יען כי הוא מקבץ אל תוכו כל קרני אור שמש המחממים אשר יפלו עליו, תחת כי בימי הקיץ ילבש בגד לבן המשליך כל קרני ונוצוצי אור שמש לאחור, ומגין עליו יותר מחום השמש, וע"כ אמרו גם חז"ל בחולין נ"ה ע"ב "בקייטא אייתי משיכלי חווריי וכו', בסיתוא אייתי משיכלי שחימי, יכול שר"ל שברצות האדם שישארו המים פושרים, ליליכט, כל מעת לעת, ישים מים קרים בקיץ בכלים לבנים, אשר אל תוכם לא ירדו ניצוצי אור שמש לחמם אותם ובחורף ישים מים פושרים בכלים שחורים, וע"י שיבואו מעט קרני אור שמש אל תוכם ישארו תמיד פושרים ולא יתקררו יותר, (וכן פירש"י שם ולא כרמב"ם שפי' בענין אחר בפ"ח מה' שחיטה), ינמשך מזה, כי הלבן המשליך כל הניצוצים לאחור והשחור המאסף כולם אל תוכו הם ב' דברים מתנגדים אבל ממין הב' אחרי כי זולתם יש עוד הרבה מיני צבעים כי לפי התחלפות צבע ניצוצי האור אשר ישליך דבר מה לאחור אל עין הרואה מאור השמש הנופל עליו, יהיה מראהו אדום, ירוק, או משאר צבעים, אפס כל זה רק לדעת החוקר האנגלזי נעווטאן, אבל שאר מחקרי הטבע חולקים עליו, ונותנים סבות אחרות לשינוי המראות והצבעים, ודעת החכם גאטהע היא כי הכל תליו במחיצה, אשר בין הדבר הנראה אשר עליו יפלו קרני האור, יבין עין הרואה אותו, כי בהיות המחיצה הזאת עכורה מעט יהיה מראהו

[263]השמוש בהנאות העולם ותאוותיו הוא על שלשה פנים. אסור. מותר. מוכרח. והנה הענין הראשון הוא מה שימלא האדם נפשו מכל מאכל אשר יאכל או מכל מה שיחמוד מהממון והנשים וזולתם מיתר החמודות מבלי שיחוש אם מותרים ואם אסורים ועל

נוטה לירקון וכאשר תהיה יותר עכורה ישתנה מראהו לירוק ואדום, וע"כ יראה, גם אור השמש בעמדה ממעל לראשנו, וקרניה עוברים אלינו, בקו שוה תוך אויר הנשימה העכור רק מרחק מעט, לנו במראה לבן הנוטה לירוק מעט, וכאשר תוסיף לנטות ולרדת לצד מערב ותשליך קרניה אלינו בקו עקום, אשר עי"ז הם עוברים מרחק יותר רב תוך אויר הנשימה העכור הסמוך לארץ (כי כפי הנודע גובה אויר הנשימה העכור הזה הסמוך לארץ הוא רק פרסה אחת, ולמעלה ממנה יחל כבר אויר הרקיע הבהיר,) יהיה אור השמש ירוק הנוטה לאדום ואח"כ מעט לפני שקיעתו כולו אדום, ומעתה יאמר הרב ז'ל, כי תואר רשע רע ותואר צדיק שלם, הם גם כן ב' דברים המתנגדים זה לזה ממין השני אחרי כי יש אמצעים ביניהם, שהם צדיק בינוני ורשע בינוני המתנגדים ג"כ זה לזה באופן זה, וכמו כן תהיינה הטהרה והקדושה שהיא הרחקה עד קצה האחרון מכל מדה פחותה וגרועה, והזימה והשיטוף בנאוף ושאר תועבות ופעולות נשחתות המסובבות מרוע המדות ותכונות הנפש הנזכרות בפרשתנו, כשני דברים המתנגדים יחד ממין השני, באופן שהזהרת התועבות האלה לא תחייב עוד מצות הקדושה וטהרת המדות, אחרי שיש עוד אמצעים רבים בין שתי הקצוות האלה, אפס עשיות התועבות האלה, והמניעה מעשותן הם ב' מושגים מתנגדים ממין הראשון, עד רבשלילת האחד יחוייב השני ומעתה שפטו חז'ל בצדק. כי אם היתה כונת התורה הקדושה רק ההרחקה מהתועבות האלה, לבד, הלא היה די בהזהרת עשייתן הכוללת כבר ההרחקה מהן, אבל אחרי שאמרה התורה אח"כ "והייתם לי קדושים" וכו' וכן בתחילת הפרשה "קדושים תהיו, וכו'" הלוא זה יורה לנו שכונה התורה בכל זה לא לבד לצוות על הרחקת התועבות. כ"א גם על הקדוש' האלהית, שהיא הפרישה גם מכל תענוגי הגוף המותרים כפי האפשרות האנושית, אשר חיובה לא היה נשמע ונודע ע"י שלילת והזהרת עשיית התועבות וז"ש חז"ל "כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה" ר"ל שימת הגדר וההרחקה גם מענינים המותרים בה לא רק איסור ערוה "אתה מוצא קדושה," (ולא אעלים ממך, הקורא, מה שנראה לי לבאר סמיכת ב' הכתובים. קדושים תהיו וכו', אל תפנו," וכו'. כי הנה נודע שהעמים הקדמונים. ובפרט יושבי כנען ומצרים עשו התועבות והמעשים הרעים הנזכרים פה בפרשתנו, רק בעבור האמינם בהבלי כזביהם שגם אליליהם אשר רובם היו רק צלמי גבוריהם אשר מעולם אנשי השם, עשו כל התועבות האלה אלה וכחש, רצוח וגנוב ונאוף, וע"כ חשבו כי ירצו להם אם ידמו למו בעשותם גם הם את אלה, וע"כ למען הרחיק אותנו מהבליהם ודעותיהם הנפסדות, ומתועבותיהם אלה הנמשכות מהן, אמר הכתוב בתחלת פרשתנו. "קדושים תהיו, כי קדוש אני" וכו' "אל תפנו אל האלילים" וכו' למען יהיו שני אלה מאמרי קדש לנו לעינים ולמורי דרך המוסרי כל ימי חיינו עלי ארץ, כי אז נתרחק לא לבד מעשות כתועבות ארץ מצרים וכנען הנזכרות בפרש', כי אם נשתדל תמיד בהפך לטהר ולקדש אותנו במדות ותכונות נפשנו למען הדמות במעשינו כפי יכלתנו האנושית אל הי"ת בקדושתו וטהרתו, ומדותיו הטובות הרמות והנשאות כמחז"ל, מה הוא נקרא רחום, אף אתה היה רחום וכו'" (עיין ספ"ק דסוטה וברמב"ם פ"א מה' דעות), וע"פי דבריו האמורים עד הנה באר הרב ז"ל המדרש שהחל בו, כי רצה להורות לנו, שבכל יחידי סגולה שהיו מיום ברוא אלקים אדם על הארץ, לא היה איש שלם וכולו קדוש לאלקיו, כיעקב אע"ה שקדש עצמו בקדושה אלקית בכל אופן כי הנה אדה"ר לקח ואכל מעץ הדעת אשר צוה לבלתי אכל ממנו, ופרץ בזה גדר המצוה להתענג בהנאה גופנית האסורה לו, ונח אף שלא שלח ידו במה שנאסר לו. עבר בכל זאת גבול הראוי והמשוער בהנאות המותרות, כי שתה יין לרויה וישכר ויתגל בתוך אהלו, ואברהם אף שהיה שלם בכל מעשיו, ותמים בכל דרכיו, בכל זאת היה רק גר אשר יצא מחלצי עובדי אלילים תרח ואבותיו, ויצחק אף שהיה כולו כליל לה' בכל זאת נמצאה בו פחיתות וחסרון מוסרי, במה שאהב עשו בנו אשר עזב ארחות יושר. (כי השלם האמיתי גם את בניו לא ידע, ואת אחיו לא יכיר אם תטה אשורם מדרכי היראה והמוסר ונתיבותיהם עקשו להם) ורק יעקב לבדו התקדש מכל צד, ע"ב נקרא בשם ישראל ישר אל. וראוי הוא ג"כ יותר מכל זולתו שיקולס וישובח יוצרו בעבורו, ובעבור זרעו אחריו ההולכים בדרכיו להתקדש תמיד בקדושה אלקית כמאה"כ, "ישראל חשר בך אתפאר," (ישעיהו מ"ט:ג') והלביש המדרש הרעיון היקר הזה במליצה נעימה, ובמאמר דיופי, בין הי"ת ובין מלאכיו העומדים לפניו, באמרו שכבר בעלות על מחשבת הי"ת לברוא העולם התחתון, אשר האדם מבחר ברואיו, ראה, כי השבח שיתנו לו מלאכי השרת אשר נבראו ג"כ אז, בעבור בריאתו את מין האדם יהיה רק בעבור יעקב בחר שבאבות שהוא יותר מכולם מעשה ידיו להתפאר, וזש"א "בשבח אדה"ר אמרו מלאכי השרת וכו', זה שאנו מקלסין אותך בו, אמר להם גנב הוא, וכו' כשבא נח וכו', א"ל שכור הוא, כשבא אברהם וכו', א"ל גר הוא, כשבא יצחק וכו', א"ל אוהב את שונאי וכו', כשבא יעקב וכו', א"ל הן וכו', וכן ישראל יקראו על שמו וכו', הה"ד קדושים תהיו כי קדוש אני ה'.

דרך שאמר היצר הרע כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון וכו' (קהלת ט'), והענין השני הוא מה שיהנה מכל אלו הענינים בכל מה שתתיר אותו התורה האלהית לא יחוש אם לצורך אם למותר רק ישבע בכל אות נפשו על דרך שהיו תחלת דברי השטן הוא יצר הרע. לך אכל בשמחה לחמך וגו' בכל עת יהיו בגדיך לבנים וגו'. כי כל זה מה שלא אסרה אותו התורה ואיפשר שיפורש על זה הענין אומרו כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כלומר בכח התורה והמצוה. והשלישי הוא מה שישתמש בהם ע"פ ההכרח לקיומו ולהשאיר מיני לא זולת אשר אם יחסר ממנו דבר יהיה עוכר שארו. אמנם הוא מבואר כי אשר לא ישתמש מההנאות על הדרך הראשון לא יאמר עליו שהוא קדוש כי לא כל אשר איננו גזלן או חמסן נואף או רוצח קדוש יאמר לו. אמנם המתקדשים עצמם הוא מהדרך השני וכמו שאמר (יבמות כ'.) קדש עצמך במותר לך. ולטעם זה לא נקראו כל החכמים הנזכרים בתלמוד כלם קדושים עם היותם כלם צדיקים וחסידים אבל אבל נקראי כן מתי מספר שנמצאו בדורות כמו רבינו הקדוש שאמרו עליו שמעולם לא הכניס ידו תחת אבנטו (שבת קי"ח:) ועל רבי יוסי שלא שח שיחה בטלה מימיו (בסוכה כ"ח.) אמרו כן על ר"י וגם לא קראוהו קדוש) וכיוצא מאלו הפרישית המופלגות מהמותר להם שנהגו קדושים ידועים אשר בארץ כלם היו מפרישין עצמם בדרך השני. ואולם הם עומדים על הענין השלישי אשר הוא הכרחי להם ואשר יחסר חקו ממנו ויסגף נפשו בו נקרא חוטא:

ובשתי המדרגות האלו יתבארו לדעתי המאמרים שנזכרו בתעניות פ"ק (יא.) אמר שמואל כל היושב בתענית נקרא חוטא שנאמר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי באי זו נפש חטא אלא על שציער עצמו מן היין והלא דברים קל וחומר מי שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה. רבי אלעזר אומר נקרא קדוש שנאמר קדוש יהיה. והא כתיב מאשר חטא על הנפש ההוא במסאב נפשיה. ואידך הא כתיב קדוש יהיה דלא חסתאב נפשיה. והכוונה ששמואל מדבר על הפורש עצמו מהדרך השלישי וגורע את חקו מדי מחסורו ולזה נקרא חוטא על נפשו ועוכר שארו אכזרי. והוא מה שביאר באומרו דמסאב נפשיה. ור' אלעזר מדבר על הפירש מהדרך השני ומקדש עצמו במותר לו ולזה נקרא קדוש כי המותר אע"פ שיהיה מותר יש בו צד טומאה ואיסור והוא מה שאמר דלא מסתאב נפשיה כי במה שיהנה ההכרחי אינו שם צד טומאה וחטא. ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי:

והנה ע"פי הדברים האלה היו חכמינו הקדושים והמסוייגים אשר מעולם מפליגים הפרישות והנקיות העצים, מהם שלא שחו שיחת חולין מעולם. מהם שלא ראו קורות

בתיהם שפת חלוקם (שבת שם) מהם שלא עברו מימיהם על דעת חבריהם (שם). וכבר זקף רבינו הקדוש עשר אצבעותיו בשעת פטירתו ואמר גלוי וידוע לפניך שלא נהנתי אפי' באצבע קטנה (וכתובות ק"ד.) אשריהם ואשרי חלקם ולא עוד אלא שאפי' המעלות הנכבדות האנושיות היו רואין בעיניהם ומעלין אותם אל מדרגות עליונות מהן וגבוהות עליהם. והיו מחדשין להם מעלות אלהיות לא שערום כלל העם וחכמיהם. הלא תראה כי החכמה והגבורה והעושר הם שלמיות מפורסמים שובחו בהם גדולי האנשים גם שבחום חז"ל ואמרו (שבת צ"ב.) שאין הנבואה מצויה זולתם כמו שכתבנו שער ל"ח ובכלם נהגו החכמים הקדושים קדושה ופרישות עד שנתרחקו ענינם בהם מכל מה שנראה להמון בשמושם כמו שנמצא מכמה ראיות שנמצאו בתלמוד מחיי האנשים השלמים ההם ומדרכי מנהגם. אמנם מה שנמצא להם מזה הענין מחובר הוא משני מקומות האחד במסכת תמיד (ל'ב.) גבי עשרה דברים ששאל אלכסנדרוס מוקדון אל זקני הנגב אמר להם אידין אקרי חכם אמרו לו הרואה את הנולד. אמר להם אידין אקרי גבור אמרו לו הכובש את יצרו. אידין אקרי עשיר השמח בחלקו. אמר להם מה יעשה האדם ויחיה א"ל ימית עצמו. מה יעשה האדם וימות אמרו לו יחיה את נפשו אמר להם מה יעשה האדם ויקובל על הבריות אמרו לו ישנא מלכות ושלטון. אמר להו דידי עדיפא מדידכו ירחם מלכו ושלטן ויעביד טיבו עם בני אינשא. והשני בתחלת פ"ד דמסכת אבות בן זומא אומר אי זהו חכם הלומד מכל האדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל וכו'. אי זהו עשיר השמח בחלקו שנאמר יגיע כפך כי תאכל וגו'. אי זהו מכובד המכבד את הבריות שנאמר כי מכבדי אכבד וגו'. הנה שמאלו המאמרים יראה גודל מאמר חז"ל לתת סדר וקצב ידוע במיני החיים אשר בם יתישרו האנשים אל ההצלחה האמיתית אשר חייה חיים על דרך האמת. וזה שהמה ראו כי כמו שפשט המנהג להפקיד פקידים צדיקים ובקיאים בכל עיר ועיר מדינה ומדינה יודעים ומכירים בטוב המטבעות והסחורות והשערת המשקלים והמדות להשמר מהאונאה הנופלת בממונות וגם אצל סמי הרפואה להרחיק נזק הגופים כי יותר ויותר חוייב שתתן דת ודין להשמר מהזיוף הנופל בדברים האלה שחיי הנפש תלויין בהם וסכנתם עצומה כמו שהוא החכמה והגבורה והעושר שאצלם הוא השתדלות כל האנשים איש כמעשהו וכ'יש להיותם דרך להשגת הנבואה כנזכר והנה היו החכמים האלה מומחים ובקיאים בהכרה זו ולזה קבלו דבריהם ושמו אותם לאות ולמשמרת במקומותם. והנה להיות מאמר בן זומא מתפשט אל ראיות הכתובים וגם בתוספת אי זה מכובד נבאר כוונת המאמרים על פי דבריו בהסכמת מה שהתחלפו

בהם ועתה ראה איך חלקם בגדריו אשר שם אל אלו המעלות לכל מה שנאמר מפי כל החכמים הפילוסופים בגדרם:

[264]אמר. אי זהו הוא חכם הלמד מכל אדם. הנה באמת לכאורה זה גדר התלמיד לא גדר החכם וכמו שאמר החכם כל למידה וכל למוד תבוני במאמר אמנם יהיה בידיעה קודמת לתלמיד כי החכם באמת הוא היודע בשלמות הנמצאות בסבותיהם והתחלותיהם כמו שמוכיח פ"ה מהשישי מהמדות. ואם רצה לגדור אותו מענין הלמוד היה לו לומר המלמד מכל אדם על דרך ויחכם מכל האדם (מלכים א ה':י"א) כמו שאמר אי זהו חכם כל ששואלין מנו דבר הלכה בכל מקום ואומר' (שבת קי"ד.) גם כי ראיתו אינה ראיה מכל מלמדי השכלתי. אמנם בזה הפליא תושיה כשאמר כי ידיעת כללות הנמצאות על הדרך שאמר הפילוסוף בגדר החכם לא יתכן כי אם לאל יתעלה אשר הוא החכם בהחלט אמנם אדם ילוד אשה אי אפשר להגיע אל זה הגדר בשום פנים וכמו שאמר החכם בספר קהלת (ח) וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצוא אמנם הגדר האמיתי אל האיש החכם הוא היותר ממעט בסכלות או שיסכל יותר מעט מהזולת כי הידיעה האמתית היא אשר תדרוש ותחקור הדעת אותו יתעלה. כמו שאמר דוד (ד'ה א' כ"ח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי המוסיף דעת יוסיף אומץ ותשוקה בעבודה שבלב ובנפש והנה בענין הזה כבר אמרו (ב"ע פ' י"ג) תכלית מה שנדע שלא נדעך: ועתה לא ימלט משיסתפק זה החוקר ודורש החכמה באותו מועט שהושג אליו או שלא יתפייס בו וישתדל למלא חסרונו. והיותו על הענין הראשון אי אפשר כי מי הגיעו

[264]אמר איזה וכו', כונתו. כי אחרי שאמר החוקר שבכל ידיעה ולימוד צריך המלמד את רעהו בשם דבר חבמה שידע אותו תחילה יותר טוב ממנו הלוא יקשה, איך יקרא התנא את הלומד מכל אדם בשם חכם, הלא בהיפך רק תלמיד, ולא חכם יקרא איש כזה אשר יצטרך ללמוד מזולתו מה שידע הוא יותר ממנו, ואם כונת התנא על מי שלמד יותר מכל זולתו, והמם פה מם היתרון כמו שאה"כ בשלמה "ויחכם מכל אדם" היה לומר "איזה חכם המלומד מכל אדם" גם ראיתי מניחה כ מכל מלמדי השכלתי', אינה נכונה, כי לדעת החוקר הוא בהיפך שכל מלמד משכיל ויודע וותר מתלמידיו, ולבאר זאת יאמר הרב ז"ל כי ידיעת כללות הנמצאות, המחויבת לדעת החוקר למי שיהיה ראוי להקרא בשם חכם על צד האמת, אין ביכולת ילוד אשה להשיגה, ורק בחוק עליון החכם בהחלט, תמצא, והחכם האנושי הוא רק מי שממעט בסכלות יותר מזולתו, ויודע בעצמו שהרבה תעלומות חכמה נפלאו עוד ממנו, כמאמר החכם "תכלית שנדע הוא שלא נדע", וע"כ הוא משתוקק תמיד להרבות חכמתו וידיעתו יום יום, ושוקד על דלתי חכם גדול או קטן, למען יוכל ללמוד ממנו חדשות ונצורות לא ידען מלפנים, גם אינו מתבייש ללמוד מזולתו, אחרי כי יאהב החכמה מכל הון ועושר, ואף כי יתן במחירה הכבוד המדומה, וא"כ בצדק אמר התנא "איזה חכם הלומד מכל אדם" ר"ל שיודע בעצמו כי עוד יחסרו לו הרבה ידיעות, ומרגיש בעבור זה בנפשו התשוקה התמידית ללמוד כל מה שיוכל נלמוד מכל אדם שימצא, יהיה מי שיהיה אפס המתגאה וחושב בדעתו, כי קבץ ואסף כבר כל החכמות וכל הידיעות כעמיר גורנה, הוא לא יאבה ללמוד כי חכם הוא בעיניו מכל זולתו ומי יורהו דעת? ואיש כזה באמת רק בשם כסיל וסכל, לא בשם חכם יקרא כמאה"כ "לא ייחפוץ כסיל בתבונה", (וכעין זה יספרו לנו כותבי דה"י כי חכמי יון הקדמונים כנו עצמם בשם זאפהיסטען, ר"ל חכמים, עד שבא סאקראטעס ואמר, כי לא נאוה לאנוש לקרוא עצמו בשם חכם, אחרי שהרבה חכמה ודעת עוד נעלמו ממנו, ומי זה בא עד קצה? הלוא רק כגן נעול היא לפניו, אפס קצה ישיג וכולה לא ישיג, ע"כ רק פהילאזאף ר"ל אוהב חכמה ומשתוקק להשיגה ראוי להקרא (ועיין מזה גם תוס' שבת דף קט"ו ע"א ד"ה פילוסופיא.)

עד הנה בענין החכמה כי אם החשק והתשוק' העודפים בו מזולתו הנה חייב שיהיה על הענין השני והוא עמדו תמיד בתאוה מתמדת לדרוש ולתור בחכמה כי הוא לא יעריך כל מה שיודע באחד באלף ממה שאינו יודע כענין העשיר שממון חברו חביב עליו משלו. ולא עוד אלא כי ברוב חכמתו ודעתו יוסיף מכאוב במה שירגיש בחסרונו והוא מה שילחצנו לחזור תמיד על דלתות אי זה חכם קטון או גדול לבקש אבדתו מיד כל איש אשר ימצא בידו וחכמת המסכן לא תהיה בזויה בעיניו ק"ו מסובלי החלאים שידרשו הרפוא' אפי' ע"י שד. והוא אומרו בחכמה נפלאה אי זהו חכם הלמד מכל אדם כי הוא גדר החכם האמתי ועוצם מהותו בלי ספק. מסכים למה שנמצא במאמרי הפילוסופים (מבחר הפנינים שער החכמ') החכם חכם בעודו דורש החכמ' וכשחשב שהגיע לתכלית' הרי הוא סכל. וזה התנאי הוא הכרחי בגדר הזה שאם גרע חקו ממנו בין שלא ירגיש בחסרונו או שירגיש אבל מדקדק להרבות בכבוד עצמו כי איך יחל ללמוד מזולתו כי אם על דרך התחבולות בהראותו בא ללמד ונמצא למד כמנהג היהירים הנה כבר הודה על עצמו שהוא אינו חכם ולא הגיע אל החכמ' רק במקר' וכבר אמרו חז"ל (חזית שיר א') למה נמשלה התירה למים מפני שאין הגדול מתבייש מהקטן לשאל לו השקני נא והוא ודאי מוסר נפלא להבדיל בין מה שבעצם ומה שבמקר' בין החכמים. ולזה אמר שסימני החכם האמתי בין המדומים חכמים שהוא אינו דורש ההתפארות והכבוד בהיותו הוא הרב והמלמד תורה ברבים אלא החושש לחסרונו ודורש ומבקש שלמותו מזולתו אי זה שיהיה. והנה הראיה היא נכונה מאד באומרו מכל מלמדי השכלתי שזה יקרה לכל חכם הלומד מהקטון ממנו כי הנה הקטון פותח לו פתח של חכמה ומוסר והוא בחכמתו מרחיב אותו ומוצא לו טעמים הרבה ממקומות אחרים וכמו שאמר החכם (משלי א') ישמע חכם ויוסף לקח והוא אומרו יותר מכל מלמדי השכלתי מה טעם שאני למד מכל אדם אי זה למוד או ענין ומצאתיו אנכי בתורה מצד שעדותיך שיחה לי כי הנה הם ידעו הענינים לבדם ואני ידעתים בטעמם וכמצרף אליהם וכמו שאמר רבא (קידושין נ"א.) בר אהינא אסברא לי כי יקח איש אשה ובעלה קידושין שמסורין לביאה שמן קדושין וכו' שהרי רבא היה מלמד לבר אהינא עיקר הדין ובר אהינא הסביר אותו מהכתיב הנה הוא מבואר שכבר השכיל בר אהינא בדין ההוא יותר ממלמדו וכיוצא מאלו הדברים הרבה. וכבר יהיה החכם כזה למד מכל אדם בהחלט כי אשר יש לו תשוקת הדעת הנה לא יפגע בשום אדם שלא ילמד ממנו אם חכם הוא מחכמתו ואם בעל מוסר ממוסריו וממדותיו ואם סכל יתבונן בחסרונותיו ויתרחק מהן בסבותיהן כמו שאמר החכם (משלי כ"ד:ל'-ל"א) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו

פניו חרולים וגדר אבניו נהרס' ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר מעט שנות מעט תנומות מעט חבוק ידים וכו'. וכן אם ימצא עם אוהבו וישבחוהו על אי זה דבר טוב שנמצא בו יוסיף לעשות כזה וכזה גם מאויבו יתחכם החכם מצד מה שמזכירין מומיו ומרננין אחריו כי אע"פ שמסברין לו פנים זועפין ורעים יועילו לו מאד להיותו זריז וזהיר במעשיו עד שלא תמצא עולת' בו שיוכלו לדבר עליה כי האורבים בעיניהם לאדם כמראה הבולטת המראה פני האדם כמות שהם ומכסה הנימין והשומות אשר בהם ולזה לא יסירם מפניו. אמנם השונאים הם כמראות השוקפות שמראות פניו כיעור למסתכלין בהם ונימא או שומא קטנה שבפניו מראה אותה כקורה ומרגיש בה ונוטל אותה מבין עיניו ולזה הנשים הפקחות מתקשטות בהן כי הן מפרסמות המומין ומתקנות אותם. וכן הפקח שבאנשים מסתכל תמיד במה שעויינים בו אויביו המגדילים אשמיו ומתקן מעשיו עד שהשונאים עצמם לא ידברו עליו רק טוב. הוא שאמר המשורר ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענ' אזני צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה. (תלים צ"ב) ירצה תמיד היתה מבטת עיני במראות שוררי באותם מרעים הקמים עלי ומרננין ממני וממעשי ונזהרתי בהם ונשמרתי ותקנתי עצמי עד שכבר ענו אמן בעל כרחם להודות ולומר צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה. והוא מה שאמר המשורר מאויבי תחכמני מצותיך וגו' (שם קי"ט). כי למה שהיה מסגלת האויבים לחכם האדם תלה התחכמות התורה בסגלה ההיא לומר שההתחכמות המגיע מהתור' הוא מעולה מאד לפי שלא בא מחמת שנאה כהתחכמות האויב והוא אומרו (שם) כי לעולם היא לי ירצה כי לעולם היא לי בעוזריו. והנה על צירוף אלו הדברים כלם צדקו חכמי הנגב שאמרו (תמיד ל"ב.) אי זהו חכם הרואה את הנולד כי המתעצל בלמידת החכמ' לסבה מן הסבות הנה הוא רואה את ההוה מהיהירות או ההנא' או העצב לא את הנולד מאשר ימצא בעתיד חסר מהחכמ' או המוסר יגיע לו מזה חסרון וקלון באמת כמו שתאר בזה התואר עצמו הירא חטא אשר שם לנגדו (אבות פ"ב) לוה רשע ולא ישלם כמו שנתבאר בשער ס"א. ומכל מקום נתבאר שככר הוציאו תואר מעלת החכם וגדרה ממה שתארו' הפיליסופים וממה שחשבוה המון העם ושמו אותה מדה אלהית מופשטת מהענינים המדומים אשר יכוונו אליהם רוב החכמים:

[265] וכן באמרו וכו', כונתו כי גם על מאמר זה נתמה בהשקפה ראשונה. כי לדעת החוקר יקרא גבור רק מי שעומד כראי מוצק לעומת הדברים המבהילים אותו, והוא לא יחת מפניהם, גם ישליך נפשו מנגד רק למען השיג מבוקשו אשר הוא טוב ונאה בעיניו, כמו להציל מיד צר, או להכניע אויביו תחת רגליו, וזאת לא יוכל לעשות רק אם תבער בו חמתו, כמאה"כ "וחמתי היא סמכתני," לא כאשר יכבוש יצרו, ר"ל התפעליות כעסו וקצפו על מתנגדו, ולו היו

[265]וכן באומרו אי זהו גבור הכובש את יצרו כי הנה נראה ג"כ שהכובש ובלתי כובש אינו אלא אצל ההסתפקות כמ"ש החכם בז' מספר המדות אמנם הגבור הנה נתבאר בשלישי כי הוא הסובל בחוזק הדברים המבהילים והמות הפתאומיות בעבור הטוב והנאה. והנה באמת אם היו דוד במעש' הפלשתי (ש"א י"ז) או פנחס במעש' זמרי (במדבר כ"ה) כובשים את יצרם לא היו כגבורים וכבר נאמר (ישעי' ס"ג) ותושע לי זרועי וחמתי היא סמכתני. גם כי הראיה היא ראיה לסתור כי מאמר טוב ארך אפים מגבור וגו' יורה שאין הגבור הכובש אלא טוב ממנו. אלא שכוונתם גם כן להוציא מלב ההמון החושבים שהגבור הוא אצל הדברים המבהילים במערכות המלחמות בין עיר לעיר ממלכ' בממלכ' ואיננו כי לעג הוא שנאמר שאיש מכאובות וידוע חלי רפה האברים בלתי מושלבכחותיו כשיהיו לו כמה עבדים רודים בעם עצום ורב שזה יקרא גבור זה לא יתכן אבל הגבור יתכן שיהיה מושל בגופו ובאיבריו תחלה ואחר כך ימשול בזרים. וכן הגבור האמיתי

פנחס ודוד כובשים את כעסם לא הרג זה את זמרי על אשר עשה נבלה בישראל, וזה את גלית אשר חרף מערכות אלקים חיים, ולבאר זאת יאמר הרב ז"ל, כי כונת התנא היא רק שלא ישובח הגבור בעבור כבשו ארצות והדבר עמים תחת רגליו לבד, כי זאת יוכל לעשות גם מלך חלש ורפה ידים, אף כי שלא יוכל לצאת ולבוא בקרב בנותו רק לעמו ועבדיו הסרים למשמעתו ללחום מלחמתו תחתיו, כי אם בזאת יתהלל הגבור במה שיכבוש הוא בעצמו התפעליות נפשו, וימשול ברוחו, וע"כ ישובח רק אותו גבור אשר הוא בעצמו יחרף נפשו למות, ולא יחוש להרגש והתפעליות אהבת עצמו המוטבעת בלב כל אדם מלדה ומבטן אשר תצילו ותעיר אותו לשמור חייו תמיד בכל מאמצי כחו, כי אם ישליכם מנגד למען השיג רק תכליתו הנרצה לו, (אם התכלית הזה טוב ונאה באמת לא רק לפי דמיונו הכוזב.) כדוד ופנחס אשר הערו למות נפשם זה נגד זמרי ומטהו, וזה נגד גלית איש גבור חיל, ועיניהם לא חסו על חייהם רק למען קדש שם ה' לבלתי יחולל במעשה הנבלה הגדולה אשר עשה זמרי לעיני כל ישראל, או בחירופי וגידופי הפלשתי הערל הזה, וכבשו בזה יצרם הפנימי אשר בלתי ספק קרא, לכל אחד מהם מקירות לב לאמור: "למה תמות בלוא עתך, הנח לעושי רשעה אלה לעשות מה שירצו, והיתה נפשך לשלל, כי טוב חייך ממותך בחצי ימיך, אפס הם לא שעו לדבריו אלה, כי אם שמו נפשם בכפם לכבוד ד' ודתו" ונמשך מזה, כי לא לבד היוצא בקרב ללחום מלחמת גופנית עם אויבו, כי אם גם החובק את ידיו וסובל חרפות וגדופי זולתו רק למען הטוב והתושיה בשם "גבור חיל" יקרא, ד"מ הרבה מבני ישראל אשר יהיו ללעג ולקלס בכל עמי הארצות רק בעבור אמונתם האמיתית, ובכל זאת בשובה ונחת ישאו את כלמתם, וגום יתנו למכים ולחייהם למורטים, רק למען כבודו ותורתו האמיתית, הם לא בשם נרפים ורכי לבב, פיינע מעממען, יקראו, כאשר יחשוב ההמון, כ"א בשם גבורים ואנשי חיל אמיתים יקראו, היודעים למשול ברוחם ולכבוש כעסם ולסבול לחץ גופני בעד החופש הנפשיי לעבוד את ה' עפ"י התורה והאמונה האמיתית, אשר בחיקה נולדו ועל ברכיה גודלי, ויען כי ההמון המשקיף רק למראה עיניו על חינו, של דבר, יכנה התכונה הנפשית אשר בעבורה יסיר איש כל יראה פחד ואימתה מלבו בשם גבורה ובעליה בשם גבור אף אם אין כונתו להשגת טובה אמיתית והפעולה המסובבת מתכונה נפשית זאת, היא למסור נפשו למות, ללכוד ערים בצורות, ולשימם בתה, למען עשות שם ותהלה בארץ, או למען בצוע בצע כסף, ולבוז שלל אויב, אפס החכם האמיתי יראה כי כגבורה האמיתית היא רק התכונה הנפשית לכבוש כעסו ולהאריך אפו לבלתי התאנף והתקצף על נקלה על כל זולתו אשר יעשה לו עולתה, או יונהו בדברים, ובעליה יקרא בשם ארך אפים, והפעולה המסובבת מתכונה זאת, היא למשול ברוחו ובכל התפעליות נפשו וזשאה"כ "טוב ארך אפים מגבור, ומושל ברוחו מלוכד עיר" הציב תחילה שתי אלה התכונות הנפשיות הגבורה האמיתית שהיא מעלה אלוקית, והגבורה ההמונות שהיא רק מעלה אנושית, אחת לעומת חברתה, ואח"כ הציב גם ב' הפעולות השונות המסודרות והמסובבות מב' תכונות אלה השונות, והן לכידת הערים, והממשלה ברוחו, זו לעומת זו, להורות כי הגבורה האמיתית והמשרה על התפעליות הנפש, יותר טובות מהגבורה החיצונית ולכידת הערים, וזש"א התנא "איזה גבור וכו' שנאמר טוב ארך אפים וכו', (וכעין זה אמרו גם חז"ל ביומא דף ס"ט ע"ב מאריכת אפים של הי"ת לעמי הארצות אשר הרבו להרע לישראל, זו היא גבורתו שכובש יצרו")

הוא אשר גבורתו אצל עצמו להכבש למה שראוי לו ולסבול הדברים המבהילים ליתר האנשים כמו החרפות והבזיונות שהם קשים ומרים ממות להם שעליהם אמרו חכמינו ז"ל (שבת פ"ח:) עלובים ואינם עולבים שומעים חרפתן ואין משיבין עליהם אמר הכתוב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו כמו שכתבנו בשער ס"ג. גם בשיתקומם הוא עם חברת כתות כתותיו הגופיות להלחם על נפשו לרדותם בפרך ולהמיתם על דרך שאמר הכתוב (קהלת ט':י"ד) ובא אליה מלך גדול וגו'. יתחזק בעצמו וענת' בו גבורתו להציל אותה ולהחיות' כמו שנאמר שם ומלט הוא את העיר. כי באמת במלחמ' החמור' ההיא אין הגבור הנוצח זולתי הכובש את יצרו ומחליש כח לבבו בכל כחו. אמנם זאת הכביש' היא המעוררת האדם לנקום נקמת ה' כדוד ופנחס במה שמכריח את יצרו האומר לו שב ואל תעש למה תמות בלא עתך כי רואה כי טוב מותו בעבודת יוצרו מחייו בהיות שם שמים מתחלל חס ושלום. והראיה היא נכונה מאד. וזה כי בגבור' ההמונית ימצאו שני ענינים. האחד מה שהיא תכונה בנפש כדרך כל קנייני המעלות בשעה שלא יפעלו מהם או כמו שימצאו בישנים. והשני הפועל המסודר ממנה בשעת המעש'. והנה הגבור' הזאת המעול' שדברו בה אלו החכמים אין ספק שימצא בה שני ענינים אלה כמו כן הקנין הנפשיי בו יוכל להתגבר על יצרו ולכבשו בעת הצורך והוצאתו אל הפועל בכל מה שישתמש ממנו. והנה תואר הקנין הנפשיי בגבור' המעולה ממנו הוא ארך אפים שכל אחד מאלו התוארים יורה על היותו נמצא בנפש מבלי שיפעל ומבואר הוא שהפועל המסודר מהגבור הנזכר הוא היותו לוכד עיר כי הוא העת המוכן לפעול בו גבורות. והפועל המסודר מהיותו ארך אפים הוא היותו מושל ברוחו כאשר יתקומם עליו בכח אי זו תאוה או חמדה. ולזה אמר כי עם ששני הקנינים תחת מין הגבור' נכנסין מכל מקום טוב הוא קנין ארך אפים מקנין הגבור אשר כנגדו שזו מעלה אנושית וזו מעלה אלהית ומזה יחוייב שהמושל ברוחו שהוא הפועל המסודר מהארך אפים הוא טוב מפועל המסודר מהגבור שהוא לוכד עיר[266] כי יחס הקנין אל הקנין יחס הפועל אל הפועל. והיא ראיה נכבדת מאד אם מצד התואר עצמו ואם מצד הפועל המסודר ממנו. ועל כל פנים נתבאר מה שהעתיק זאת המעלה תכלית ההעתק ממה שחשבוה החכמים וההמון על קצת הפרישות בדבר אמת וענות צדק:

וכן באומרו אי זהו עשיר השמח בחלקו אמר כי האיש הרודף אחר הממונות תמיד אשר ההמונים יקראו אותו עשיר איננו כן כי מתנאי העשיר לנוח אצל התכלית כי בבא

[266] כי יחס הקנין אל הקנין, יחס הפועל אל הפועל יתורגם: דען וויא זיך דיא איינע אייגענשאפט צור אנדערן פערהעלט, זא דיא איינע האנדלונג צו אנדערן, והכונה כיחס הגבורה האמיתית שהיא אריכת אפים, אל הגבור' ההמונית שהיא רק ההסתכנות והמסיר' למות, כן יחס, פעולת המשיל' ברוח לפעולת לכידת העיר הבצור'.

העושר אשר בקש באת מנוחה מכל תנועותיו ולזה אמר כי העשיר אשר ודאי הגיע אל מעלת העושר הוא השמח בחלקו הן יהיה לו ממין רב או לא כי הסגולה דבקה בשמחתו במה שיש לו לא באלפי הזהב או הכסף אם היה שלא ישבע בהם. והראיה נכונה מאד באומרו יגיע כפך כי תאכל וגו' וזה שאם היה מוכרח לשלמות האדם אל עושר הממונות כמו שחושבין ההמון כבר היה להתלונן ממעשה הבורא שלא מלא חסרונו לתלות לכל נוצר כים של דינרי זהב בצוארו בצאתו מרחם אמו. אמנם כיון שלא עשה כן יראה שראתה חכמתו כי בהיותו שלם בגופו ובדעתו כבר יוכל להיות שלם בממונו בלמוד מלאכה להתעסק. בו יוכל להעזר לפרנסת עצמו ואנשי ביתו ולהוציא הזמן הנותר בהשלמת עצמו כמו שהיה מנהג הרבה מחכמי ישראל שהיו מתפרנסים במלאכתם ותורתן מתברכת בידם והוא מה שאמר הכתוב יגיע כפך כי תאכל אשריך וטוב לך ירצה כשתאוה לאוכלו ויערב אצלך אשריך וגו' כי די במה שישיג מיגיע כפיו לאכול בעולם הזה ולהטיב לעצמו לעולם הבא. אמנם כי תמאס יגיע כפך למאכלך ואתה תבקש לך גדולות ויתרונות אשר אין להם קץ ודאי תטרד בהם בעולם הזה ותאבד בעבורם מן כעולם הבא. ואם כן כבר נתבאר מזה שאין העשיר בעל הממונות אבל השמח בחלקו אשר חלק לו השם בבטן אמו והוא יגיע כפיו ומתעסק בו לקנות האושר האמיתי כי רבים נדחים מעל האושר וטוב ההצלחה למאסם ביגיע כפיהם ללכת בגדולות ובנפלאות מאשר נדחו לחסרון הספוק ממעשה ידיהם. ואם רצה בשמח בחלקו על החלק הראוי לשמוח בו לעתיד שהוא העושר האמיתי יהיה ראית הכתוב מאומרו יגיע כפך כי תאכל וגו' על דרך שאז"ל (ברכות ח':) גדול הנהנה מיגיעו מירא שמים שנאמר יגיע כפך כי תאכל כמו שנתבאר בשער מ"ב והנה מזה נתבאר כמה הרחיקו אלו החכמים זה התואר מהעושר המדומה והקריבוהו אל הפרישות ממנו וההקרב אל האושר האמיתי. ובזה נשלמו השלשה תוארים אשר הסכימו זקני הנגב עם בן זומא על פי השאלות שנשאלו מאלכסנדר:

[267] אמנם וכו', תוכן דעתו הוא, כי החוקר אמר שהכבוד אינו קנין אמיתי לאדם, וזה מג' סבות, הא' יען כי כל קנין וטוב אמיתי צריך להיות תלוי רק בדעת בעליו לבד. עד שיוכל להשתמש בו כחפצו בכל עת שירצה וכבוד איש תלוי רק בדעת אחרים, אם ירצו יכבדוהו, ואם ירצו יבזוהו. הב' כי איננו מתמיד, כי אם גם היום יכבד ההמון איש אחד ויגביהוהו למעל' והושיבו עם נדיבים, מחר בשנותם את טעמם יפשיטו מעיל הכבוד מעליו ועד עפר ישפילוהו, והקנין האמיתי והטוב המסוגל רק בקושי יוסר, והג' כי כל קנין וטוב אמיתי צריך להיות תכלית לעצמו, לא שיבוקש רק כדבר שהוא אמצעי להשגת טוב אחר, כמ"ש החוקר, כי ע"י שיכבדוהו זולתו יהי' נאהב להם ג"כ, כי המכובד מזולתו יאהב גם ממנו, גם בעבור שיחשבוהו לבעל מעלה, אשר יוכל להועיל לזולתו ישתדלו גם הם להועיל לו כפי יכלתם למען מצוא חן בעיניו (עיין מזה גם בגבעת המורה מ"נ ח"א פ"ג) ע"ב, יאמר הרב ז"ל, שכל בן זומא ואמר "איזה מכובד המכבד את הבריות" להורות, כי כמו שכל מדה טובה תסבב בעליה לפעול

[267]אמנם מה שהוסיף עוד אי זהו מכובד המכבד את הבריות הנה בזה כבר הסכים אל כוונת הפילוסוף אלא שהוסיף עליו כפי חכמתי. וזה שכבר ביאר החכם בראשון מהמדות פרק שני שהכבוד איננו תכלית לחיי האדם. וכתב זה לשונו אכן נראה שהוא יותר חיצוני מהמבוקש כי יראה שהכבוד הוא יותר ביד המכבדים מאשר הוא במכובד ומה שיהיה ביד הזילת בקלות יוסר ואנחנו נכיר הטוב המסוגל כי הוא בקושי יוסר ע"כ. כיון בזה החכם לשני מופתים השני נמשך מהראשון שנשמטת קצת גבילים כמשפטי בכיוצא. האחד כי הטוב העליון חייב שיהיה ביד בעליו והכבוד איני כן כי אם ביד זולתו אם כן וכו'. עוד מזה מה שהוא ביד הזולת הנה בקלות יוסר אמנם הטוב האמיתי הוא אשר בקושי יוסר אם כן וכו'. עוד כתב (שם) עוד ירצה כי דרישת הכבוד הוא למען אשר יראו הרואים וכו' ירצה כי הכבוד מלבד היותו ענין ולא קנין כמו שנראה מהמופתים הראשונים הנה הוא מהדברים אשר לא בעבור עצמם יכספם וכן כתב פרק ראשון מהמאמר השמיני. אמנם היות אהוב נראה שהוא קרוב לדבר אשר הוא מכובד אשר באמת רבים יכספו ראה אשר לא בעבורו עצמות הכבוד כי אם כמקרב וכו' והשלים המאמר באומרו אמנם להיות נאהבים ישמחו לפי העצם ובעבור זה יראה כי הוא טוב מהיותו מכובד ע"כ. והדברים האלה הם נכונים מאד להורות חולשת ענין זה המבוקש ושכבר יהיה טוב דרישת היות נאהב מהיות מכובד אחר שדרישת הכבוד הוא לראות נאהבים ואם כן זהו המבוקש לפי העצם ובו ראוי לשמוח יותר מלבד הטענות הראשונות. אמנם החכם הזה בן זומא בחמש מלות אלו כלל את כל חכמתו זאת כמותו להורות שאין הכבוד הוא תכלית הטובות האנושיות והוסיף עליו ענין נכבד מאד והוא שתאר בעל הכבוד בתוארו האמתי בלי ספק. וזה כי כמו שכל המעלות הם אותם אשר בעבורם יפעלו בעליהם פעולות מסודרות מהן כמו הגבורה אשר בה יפעל הגבור גבורות והצדק אשר בה יפעל הצדיק צדקות והנדיב נדיבות כן חוייב שיהיה הכבוד תואר וקנין אשר בו יפעלו כבידות לא שיופעל מאחר. והוא מה שהמליץ החכם בפרק ההוא בענין האהבה אשר השוה אותה אל הכבוד ואמר כי הוא יותר בהיות אוהב מאשר בהיות אהוב וגם במעלת הנדיבות שהיא אצל הנתינה והקבלה כתב בראשון מהמאמר הרביעי מהמדות זה לשונו ולכן הוא יותר נדיב הנותן לאשר הוא ראוי מהמקבל מהראוי ובלתי מקבל

פעולות טובות, ד"מ מדת הגבור' אשר באדם תסבב אותו לפעול גבורות, כן גם הכבוד האמיתי הוא המסבב את בעליה לכבד זולתו, (כי כן נוסד בטבע האדם שמי שהיא בעצמו בעל מעלות ומדות טובות אמיתיות, ומכיר ויודע ערכו וערך כל זולתו מכבד גם זולתו, ומיקר, כל מדה ומעלה טובה גם באחרים, תחת כי המתגאה יאמר בלבו "אני ואפסי עוד" וע"כ ישפיל כבוד כל זולתו, ובאופן זה יהיה הכבוד קנין אמיתי ודבק תמיד בבעליו לבדו ואיננו תלוי בדעת אחרים, גם יהי' מבוקש לעצמו, כי היות בעל מעלות ומדות ישרות ואמיתיות, וידיעת האדם את ערכו ומעלתו, היא טובה גדולה וקנין אמיתי לו.

ממי שאינו ראוי כי הוא יותר מהמעלת עשות טוב מסבול טוב. והם כולם דברים טובים ונכוחים למדנום תחלה מפי החוקר וא"כ הסברנום יפה ממנו מתוך דברי משנה זו האומרת בביאור שהמכובד אינו אשר מכבדין אותו זולתו כי הוא סבול טוב יגם הטוב ההוא יהיה בזולתו וקל ההסרה. אמנם הוא אשר יכבד לזולתו כי אז הקנין הוא לעצמו והוא בקושי יוסר גם שהוא עושה טוב לא סובל אותו. וכמה הפליגו חז"ל לאמת הענין הזה במדרש במדבר רבה פרשת ביום השביעי נשיא אמר ר'סימון למה נקרא שמו של הקב"ה מלך הכבוד (תהלים כ"ד) המלך שהוא חולק מכבודו ליריאיו. ירצה שנקרא מלך הכבוד למה שהוא חולק כבוד לזולתו לא מפני שמכבדין אותו. אמנם אמר ליריאיו מפני שמשלמות הכבוד אשר בעבורו יקרא המכבד בעל הכבוד הוא שינתן למי שהוא ראוי לו כי הכבוד הוא ענין מגיע מהעושה אל הנעשה לו בשביל מעלתו שאם היתה ההשתחואה והכריעה וזולת זה אשר ביד העושה לבדו עצם הכבוד הנה היה האבן או הצלם או הבהמה אשר יעשה להם ככה יהיו נכבדים ולא היה בזה ההפרש ביניהם ובין המלאכים ובין האלהים וזה בטל. כי מה יוסיף ומה יתן העושה כן מהכבוד למי שאין לו מעלה או הרגש. אמנם יוסף ויתן בפרסום מעלה מי שנאה לו הכבוד ולזה נוהגים המלכים לתת הכבוד לבעלי המעלות וכמו שנאמר (אסתר ו') מה נעשה יקר וגדולה למרדכי ונו'. משל למרגלית יקרה המשובצת בזהב אופיר שהיא ודאי נראת מכובדת בזה לפי שבו יתפרסם גודל ערכה. אמנם מי ששבץ אבן מקיר כפיס מעץ מה כבוד הגיע להם מזה אינהו בפחיתותיהו קיימי. ועל זה המשל עצמו אמר החכם כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד (משלי כ"ו) כי אף על פי שישתחוו לפניו ויקלסוהו אולת סכלותו אולת ועל זה אמר לפי שכלו יהולל איש ונעוה לב יהיה לבוז (שם י"ב). יאמר כי ההלול והכבוד ינתן לכל איש לפי שכלו. אמנם הנעוה לב שיהולל יהיה ההלול ההוא לבוז ולחרפה כי כל השומע יצחק לו ויזכור לו חסרונותיו ולא יקרא זה כבוד אבל כאלו ממיר כבוד בקלון. וכן אמר במקום אחר כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון (שם ג'). ירצה לפי שהכבוד נעשה לחכמים הוא פרסום מעלותיהם כמו המרגלית שאמרנו לזה ינחלו הכבוד כי להם יאות בתורת נחלה כלומר בלי קטרוג. אמנם המרים תרומת כבוד לכסילים הנה זה אינו כבוד אבל העושה כן הוא מרים קלון ושם על שכמו. כמו שלוקח אחת האבנים ונתנה על ראשו שהוא לא כבדה אבל הרימה מעל הארץ. ולזה מה שהתנה במלך הכבוד שהוא חולק מכבודו ליריאיו אשר כבוד נחלו להם לפי מעלותיה'. וכן ראוי להבין מהמאמר אי זהו מכובד המכבד את הבריות אותם שהם ראויים אליו. והביא ראייה מאומרו כי מכבדי אכבד ירצה הפועלים פעולות מסודרות מהכבוד במה

שמכבדין אותו או האנשים השלמים הקרובים אלי אותם אכבד כלומר אתאר אותם בתאר נכבדים. לא אותן שמכבדין אותם זולתם ולא גם כן המכבדין הכסילים והרשעים. ואומרו ובוזי יקלו היא מדה עליונה לומר שהרע נמשך מאיליו על המקבלו. ואמר מכובד ולא נכבד להמשכו אחר לשון הכתוב כי מכבדי אכבד בלשון כבד לקדוש ה' מכובד (ישעיהו נ"ח:י"ג) וכן הוא לשון חכמים בכל כיוצא בזה מקובל משומר, משומד מכובדים מקודשים. הנה נתבאר מכלל משנה זו מה שרצינו אליו מהיות החכמים מצויין בפרישות מהמותר להם ולהתנהג בכל ענייניהם בפרישות מדרכי ההמון במדותיהם ובסברותיהם. כי הם חושבים שהחכם הוא המלמד לכל אדם ויורו שאינו אלא הלמד מכל אדם. והגבור יחשבו כי הוא הכובש לזולתו ואינו רק מי שהוא עצמו כבוש. והעשיר אינו המרבה בסחורות ובפרקמטיאות כי אם השמח בחלקו אם דל ואם עשיר. וכן הנכבד הוא המכבד הראוי לכבוד לא המכובד מההמון. כי ודאי אשר ישמע דברים אלה ויתנהג בהם ובפרישותם הרי הוא מכלל הממיתין עצמם מהחיים הפחותים והקצרים אשר בזה יחיו חיים מעולים לעולמים ואשר לא ישמע יחיה בהווה חיים המוניים ימות לעד לעולם כמו שאמרו חכמי הנגב בסוף המאמר ההוא (תמיד ל"ב.) מה יעשה אדם ויחיה ימית את עצמו וכו'. וכמו שאמרו חז"ל (ילקוט בראשית רמז י"ד) שאם ימות יחיה ואם יחיה ימות. ומכל זה נתברר מה שאמרנו ראשונה שענין הזהירות והקדושה אינו במה שלא יתנהג האדם בדברי שלוח האיסורין והדברים המתועבים כי אם בשיתקדש עצמו בעניינים המותרים וינזר מהמותרות ויכניס עצמו לפנים מקלע הגדרים והתואריים אשר תארום יתר החכמים עד שישובו מבני עליה והנם מועטים. והנה מכל זה נפל ספק גדול בענין הקדושה שנזכרת בתחלת פרשה זו קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם ההנזר לבלתי עשות ככל התועבות המעשים המגונים שזכר ראשונה מהעריות אשר יכללו דברים שנפשו של אדם מואס אותם תכלית המיאוס וערות אמו ואחותו ובתו ואחות אביו וכלתו ודומיהם וכ"ש הבהמה והזכור וזולתם אשר לא יתאוו אליהם זולתי הנפשות החולות הקרובות למיתה וגם אשר נזכרו אחרי כן בסמוך איש אמו ואביו תיראו וגו'. אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם. לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תגזול וגו'. לא תלך רכיל בעמך וגו'. כי כל אלו חוייב כל אדם להרחיק עצמו מהם מבלי שישתמש בקדושה כי כל צדיק אינו קדוש. וקשה עוד מזה מה שאז"ל (ויקרא רבות פ' כ"ד) למה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדושים תהיו לומר לך שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה והנה א"כ כל אשר לא יתגאל בבולמוס העריות המגונות והמתועבות ההם הנזכרות הוא הקדוש זה לא יתכן כלל:

אמנם להתר זה הספק צריך שנזכור מה שהוא מבואר בדברי החכמים. וזה כי יש הבדל גדול בין שלילת התואר מהדבר ובין התחייבו בהפכו שאתה אם תאמר זה הדבר אינו חם בהחלט לא חוייב בו שיהיה קר בהחלט ואיפשר היותו פושר. אבל אם תאמר הוא הפך החם המוחלט חוייב בו שיהיה הקר המוחלט. וכן בכל כיוצא בזה לפי שכבר נתבאר בחכמה שהפכים הם אשר בקצה ההרחק בענינם כי לזה אמרו ידיעת ההפכים אחת. כי הדעת שמראה הלבן מפזר הראות הוא הדעת שהמראה השחור יקבצנו בלי ספק. דזה נתבאר כי כל מה שהיו התארים אשר יתואר בהם האדם יותר מגונים יהיו ההפכיים להם יותר שלמים וכל מה שיהיו פחות מגונים יהיו הפכיהם פתות שלמים. וזה כי הפך הרשע רע הוא הצדיק השלם אמנם הפך הרשע הבינוני הוא הצדיק הבינוני אמנם השלילות מהם אינם בריחוק הקצוות כמו שאמרנו. ועתה מזה תצא לנו הוראה להתיר הספק הזה שעוררנו והוא שמלת קדושה הנאמרת בכאן אצל המעשים המגונים והמתועבים העוטרים אותה פנים ואחור לא תאמר על דרך שלילת הגנאים והפחתיות ההם לבד רק על תכלית ההרחקה מהם אל הקצה ההפכי. והנה אם כן כל מה שיהיו התכונות אשר תאמר עליהם מגונות ומאוסות יהיה תכלית ההרחקה מהם טהרה וקדושה שהקצה האחרון משטוף הניאוף והזמה הוא בלתי הכניס ידו תחת אבנטו והוא הקדושה באמת כמש"א ראשונה. ואם כן הרי שדקדקה התורה יפה כי אחר שכתב כל המעשים המאוסים והמתועבים מהעריות הזרות והזכור וההרבעה שהם נכנסים בכלל בהמיות אמר לא כאלה חלק יעקב כי ראוי לכם להתרחק מאלו המעשים הבהמיי' תכלית ההרחקה אשר ההרחקה הזאת על זה האופן היא בעינה קדושה אלהית כי הבהמיות והאלהות הם בתכלית הרוחק כמו שכתב זה החכם בתחלת המאמר השביעי מהמדות יען כי אצל המדות אשר כראוי לברוח מהם שלשה מינים רשע, חטא, בהמיות. אמנם המתנגדים לשנים הם גלויים כי זה נקרא מעלה וזה נקרא כושר אמנם מתנגד לבהמיות יאות לומר אשר היא מעלה למעלה מאדם והיא קדושה אלהית. הנך רואה בעיניך דברי פי חכם מאמתים כל מה שאמרנו כי הנה הוא זכר בכאן שני מינים אחד אנושי ואחד בהמי והאנושי חלקו לשנים רשע וחטא ואמר שהמנגד אל הרשע הוא המעולה וכמו שאמרנו רשע גמור שהוא מנגד אל הצדיק גמור והמנגד אל החטא הוא כושר כי החוטא הוא הבלתי כובש את יצרו והכשר הוא הכובש. וידוע שהבלתי כובש אינו רשע גמור שהרי הוא חוטא לתאבון ולזה הכובש אינו צדיק גמור שהרי מידי הרהור ותאות העבירה לא יצא. אמנם מנגד הבהמיית אמר שלא ימצא רק בקדושה אלהית שהוא תכלית הפכה ולזה אמר שיקראו אנשיה אלהיים. והיא עצמו מה שכתב

התורה על תכלית פרישות והרחקת אלו הפעולות הבהמיות קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם. והכוונה פרושים ונבדלים תכלית ההבדלה כי אז תמצא בכם הקדושה האלהית כי קדוש אני ה'. והנה חז"ל דקדקו זה תכלית הדקדוק כשאמרו כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה כי לא אמרו כל מקום שאתה מוצא איסור ערוה שכל שהערוה נאסרה אצלו אינו קדוש אבל מי שהוא נגדר בה גדר מזה ומזה ואפילו מהמותר הגמור כמו שאמרו (אבות פ"א) באשתו אמרו קל וחומר וכו' הרי אתה מוצא בו קדושה בלי ספק. וכן אמרו שם (ויקרא רבות) ואתא כהדה דרבי יהודה בן פזי דאמר רבי יהודה בן פזי כל מי שהוא גודר עצמו מן העבירה נקרא קדוש רבי יהושע דסכנין מייתי לה מאלישע דכתיב ביה (מלכים ב ד':ט') איש אלהים קדוש עובר עלינו תמיד וגו'. אמתיה דרבי שמואל בר יצחק אמרה אנא הוינא ממשמשה במניה דמרי ולא מן יומוי חמית מיא בישא על מטי לפי שהענין הזה היא קדושה אלהית לזה ייחד הדבר וייחסו אל בני ישראל כי לא עשה כן לכל גוי. אמנם הגיד דבריו חוקיו ומשפטיו לישראל אשר לזכותו מכל הצדדים נקרא שמו עליו מכל זולתו מאשר לפניו. ולא עוד אלא שנתקדש בקדושה אלהי' ממש שנאמר (בראשית ל"ג:כ') ויקרא לו אל אלהי ישראל וזה מפני שאין צריך לומר שהוא לא פרץ גדר האיסורים אבל אפילו במותרים לא חטא ולא יצא ממנו שחטא בהם וגם לא בא ממנו מי שעשה כך כי הכל הוא בכלל קדושה אלהית:

וזה טעם המדרש שזכרנו ראשונה אמר להם הקב"ה לישראל קודם שבראתי העולם המלאכים היו מקלסין אותי ומקדישין שמי בכם ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל כשבא אדם הראשון אמרו מלאכי השרת רבונו של עולם זהו שאנו מקלסין אותך בו אמר גנב הוא דכתיב ותאכל מן העץ וגומר. כשבא נח אמרו לפניו רבונו של עולם וכו' אמר שכור הוא דכתיב וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלו. כשבא אברהם אמר רבונו של עולם וכולי אמר להם גר הוא. כשבא יצחק אמר להם הוא אוהב את שונאי דכתיב (שם כ"ה) ויאהב יצחק את עשו. כשבא יעקב אמרו זהו שאנו מקלסין אותך בו אמר להם הן וכן הוא אומר (שם ל"ה) לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל וכן ישראל נקראין על שמו. באותה שעה קדש הקב"ה אותם לשמו דכתיב (ישעיהו מ"ט:ג') ישראל אשר בך אתפאר אמר להם הב"ה הואיל ונתקדשתם בשמי עד שלא נברא העולם היו קדושים כמוני הדא הוא דכתיב קדושים תהיו כי קדוש אני ה'. חלילה שיהיו המלאכים נמצאים קודם שנברא העולם וכבר אז"ל (פר"א פ"ג) קודם שנברא העולם היה הקב"ה ושמו אחד בלבד שאפילו שמותיו של הקב"ה המורים על התוארים היתה הוראתם בענינם שנחדשו אחר הבריאה אמנם הכוונה בזה בכל הדברים שאמרנו שקדמו לעולם לפי שמחשבתן קדמה

לבריאתו ולזה אמר שקודם שנברא העולם היתי הכוונה בבריאתו בשיהיו המלאכים מקלסין אותו יתעל' במעשה ידיו והוא בשימצא בהם מי שיתקדש קדושה אלהית עד שיהא ראוי שיתייחס אליו ויתפאר בו והוא זה המין מהמדבר כשיהי' בשלמותו. והנה כשנמצא אדם באת השאלה אם היה זה והשיב גנב הוא וכו'. וזה כי הוא פרץ גדר המצות והאסורין במה שאכל מהנאסר עליו והוא היותר מגונה מחטאות האדם. והנה כשבא נח אמר שהוא שכור וזה שאם לא חטא בנאסר לו הנה חטא במותר לו במה שנהנה ממנו יותר מדאי ולא נזהר במה שאמר (יבמות כ'.) קדש עצמך במותר לך כמו שאמרנו. אמנם אברהם עם שלא חטא באחת מהנה הנה הוא בא מזרע אשר חטא בם ואין שם קדושה אלהית וכשבא יצחק עם שהוא לא חטא בב' הענינים הראשונים וגם לא בא מזרע מי שחטא בהנה הנה יצא ממנו בנו הקרוב אליו שחטא בענינים הקודמים ואין זה סוף הקדושה וכן היה יכול לומר באברהם אלא דקם ליה בדרבא מיניה: עד שבא יעקב שנתקדש מכל אלה הצדדים ולזה השיב ואמר כי הוא זה שראוי לקלסו בו כי לכן נקרא שמו ישראל והרי ישראל נקראים על שמו ישראל ורצה שיתקדשו בקדושתו לקיים מה שנאמר ישראל אשר בך אתפאר הדא הוא דכתיב קדושים תהיו כי קדוש אני ה'. הנה כי כן נתבאר זה הענין והותר הספק שעוררנו גם כי נקבל שהכתוב הזה האומר קדושים תהיו כי קדוש אני ה' וגומר יקשר עם מה שלמעלה כמו שאמרו חז"ל כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה כמו שאמרנו. האמנה כי כשנתבונן יפה נראה כי על דרך האמת זו היא תחלת פרשה ועד כאן נזכרו איסורים גדולים ומגונים מכאן ואילך באו הישרות אלהיות בהרחקת וגדרים וסייגים לעבירות החמורות ההנה ומדות החסידות המביאות לידי הקדושה הגמורה כמו שאמר בסופן והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' ולא עוד אלא שדברי הכתובים יעידו על היות כוונת הכתובים זאת בעצמה לא זולת כמו שיתבאר זה על נכון כשאעורר תחלה הספקות הנופלים בענין כי בהם נראה אור:

א כי הראוי להקריב האדם אל שלמותו שלא יושם לפניו בו קושי וזרות אבל שיתישר בשהוא נקל אליו וכמו שאמר (דברים ל') כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא וגומר עד כי קרוב אליך הדבר מאד. ואם כן כבר הקשה לשאול קדושים תהיו כי קדוש אני ה' כי מי זה ערב אל לבו לגשת: ב כי מי זה ששנה את הסדר בהתחילו בכאן מיראת ההורים ואחר השבת ואחר ע"א לא כך סודרו בעשרת הדברות אבל תחלה באמונתו יתעלה ואחר באסור עבודת אלילים ואחר בשבת ואחר בכבוד אב ואם. ג שנמצאו אלו המצות שבאו כפולות במקומות מתחלפים בפרשה זו

והיה ראוי שיוכללו במקום א' כל אחת למינה ולמה תחלקם ותפזרם במקומות רבים. ועוד שהפריד משפט זבח השלמים מתוך פרשיות הקרבנות. ולא עוד אלא שהכניסו בין אזהרת עבודת אלילים ובין לקט ושכחה ד כי אחר שגמר סדר כל המצות האלו וחתם בהם והתקדשתם והייתם קדושים וגומר חזר ואמר כי איש אשר יקלל את אביו ואת אמו וגומר ואיש אשר ינאף וגו'. ואיש אשר ישכב את אשת אביו. כי מה צורך בחזרה זו. ומה טעם במלת כי איש שנראה שהיא קושרת העניינים בנתינת סיבה ולא נמצא לו קשר מצד הענין. והרמב"ן זכרונו לברכה כתב חוזר לראש הפרשה שאמר איש אמו ואביו תיראו ואמר בכאן כי איש איש אשר לא ישמע אלי ויקלל אביו ואמו מות יומת. ואינו נכון כי הבלתי שומע אל היראה לא חוייב שיקלל וגם שאין זה מדרך הקדושה שכתב ראשונה: ה מה טעם מה שנמצא בכל מה שהזהיר מהכתוב ההוא והלאה כפילת העבירות אמר אשר יקלל את אביו ואת אמו אביו ואמו קלל אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו אשר ישכב את אשת אביו ערות אשיו גלה בערות אחותו ערות אחותו גלה וכן טעם וראה את ערותה והיא תראה את ערותו וטעם חסד הוא שנתבלבלו בו המפרשים ז"ל אשר ישכב את דודתו ערות דודו גלה וכן בכל מה שאמר תבל עשו תועבה עשו זמה היא וכיוצא שכלן נראין דברי מותר: ו שהוזכרו הקדושות שלשה פעמים בפרשה אחת בתחלתה קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אחת באמצעה והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' ואחת בסופה והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה'. גם בענין אוב וידעוני שנזכר בפרשה זאת שלשה פעמים שתים באמצע ואחת בסוף ראיתי לעורר ספקות רבות במעשה שאול עם הבעלת אוב אשר הזכירוהו חז"ל כלו במדרשות אך אמנה אניח אותו לסוף אצל ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני ושם אבאר אותו כפי היכולת שלא להפסיק הענין ואחר שזכרנו אלו הספקות נבא אל הביאור בהודאת מה שיעדנוהו מהקדושה האלהית הנכללת בתוכם:

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו וגומר. ותחלה אקדים ואומר כי הנה שומרי תורה ומצוה הם על שני מחלקות. האחד אשר יקיימו הדברים המונחים בדת למה שיגזרם טוב דעתם ושכלם עד שאלמלא לא נכתבו הם היו ממציאים אותם ומשתדלים על קיומם ואנו הם הראויים להיות מנהיגים בעם והם המעט. והשני הוא כלל ההמון המונהגים אשר באו על שמירתם בהכרח ומיראת העונשים אשר תניח הדת עליהם לא בעבור דבד אחר ותמיד מראים עצמם כאנוסים בהם. והנה שתי הכתות האלו הוא מבואר שיתחלקו אל מחלקות כפי מה שימצא כל אחד מהעניינים האלה בהם בפחות וביתר והוא גם כן מבואר כי דרך הלימוד והגעת הדברים אל אלו שתי הכתות הוא מתחלף.

כי הנה הכת ההמונית ראוי שיוקדם להם ההכרח אשר יביאם לעשות המצוה קודם שיזכרו להם המצות עצמם אחר שהתחלת מעשיהם הוא ההכרח ההוא לא זולת. אמנם כת היחידים הוא בהפך כי תחלה מגיע לדעתם חיוב הדברים מצד הצדקם מצד עצמם וילמדו על קצתם מקצתם ואחר יגיעו אל היות אלו העניינים מרוצים לפני מניח הדת וראוי שיהיו נעשים במצותו גם כי חוייבו לו קצת עבודות וכבודות קל וחומר מזולתו. (ב) והנה להיות המעמד הנכבד והנורא אשר בהר סיני מכוון אל כלל העם כמו שנאמר שם (שמות י״ט:ט׳) הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם כי העם שם מיוחד לכלל ההמון ובשם ההוא נשתמש בכל הפרשה כלה זולתי פעם אחת כמו שנתבאר שם. לזה סדר דבריו עמהם על האופן המיוחד להם התחיל (שם כ׳) אנכי ה׳ וגומר. לא יהיה לך אלהים אחרים וגו׳ ואח״כ לא תשא ואחר כך זכור את יום השבת כי כל זה מה שיורה על מציאות המצוה והשגחתו ויכלתו לצוות ולהשכיר ולהעניש ואחר התחיל במצות כבד את אביך וגומר. לא תרצח לא תנאף וגומר. וכמו שאמר (מכילתא יתרו פ׳ מ״ת פ״ו.) המליכוני עליכם תחלה ואח״כ אצוה אתכם וגומר: (א) אמנם עכשיו שהוא דורך בלימוד מהלך הצורה והשלמות ייחד הדבור אל השלמים והמיוחדים שבעם ואמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו כי קדוש אני ה׳ אלהיכם על דרך שאמר שם (י״ט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל כמוזכר שם. ולזה החליף השטה הראשונה בסדר הראוי להם והתחיל איש אמו ואביו תיראו שהיה דבור החמישי בסיני כי לא הוצרך להם להקדים ההכרח ההוא אבל ראוי שיעלה על לבם כן מעצמם ומחיוב דעתם והוסיף גם כן להזכיר מורא ההורים כי הוא דבר יותר נכבד מהכבוד כי הוא פועל הנפש ויותר יקר ממאכל ומשתה. גם הקדים האם כי הוא מה שראוי שיחויב בו תחלה ואחר יחייב במורא האב מקל וחומר כי היא והוא חייבין בכבודו. ומזה חוייבו למצות השבת המורה שהוא יתעלה הממציא הכל והוא אבי האבות כלן והוא ומולידיו חייבין בכבודו מקל וחומר. לא על השבתות בלבד הוא מכוין כי אם על כל מה שמזהיר עליו בשב ואל תעשה. ומזה חוייב מה שסמך אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם אני ה׳ אלהיכם לא לבד שלא לעבוד זולתו כי אם אפי׳ הפנייה בלב בשום מחשבה והרהור. ומזה שאלהי מסכה לא תעשה לך בפועל מכל שכן ובכלל זה אלהי מטבעות המתכות אשר רבים בוטחים בהם. אמנם השלמים לא ישימו זהב כסלם ובעשרם לא יתהללו. ומזה וכי תזבחו זבח שלמים לה׳ לרצונכם תזבחוהו והיא עקר מה שאמרנו ראשונה שלא יהיה המעשה מפאת מכריח אלא מהתחלת רצונם שהוא המעשה השלם כי בזולת זה הוא בלתי עושה על דרך האמת

אבל יעשו איבריו על כרחו ומזה הזהיר החכם כשאמר עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו (אבות פ"ב). ירצה שתלמד לעצמך לעשות הדברים הנרצים למקום באותו חשק שתעשה הדברים שתתעורר אליהם מרצונך כדי שימשך מן הלמוד וההרגל ההוא שיעשה רצונך כרצונו והוא שמעצמך תרצה אתה בהם תחלה עד שיאמר שהיה רצונך מעצמך תחלה מה שנתבאר לך אחרי כן שהיה רצונו וזה יהי' בדברים המעשיים הנרצים לאל יתעלה ומצוים מאתו כמו שאמרנו. אמנם בדברים המנועים ממנו אשר יתאוה האדם לעשותם כנון לקיחת הבית או השדה או האשה או הממון על דרכים בלתי ישרים אומר (שם) בטל רצונך מפני רצונו והכוונה שיבטל הרצון הנפסד אשר על דרך האמת הוא רצון זולתו הוא שטן הוא יצר הרע אשר בקרבו ויהפכנו אל הרצון השלם והוא הרצון האלהי השונא גזל וחמס והוא יתעלה על דרך ההשגחה גם כן יבטל רצון אחרים אשר בידם הדבר אשר אתה מתאוה אליו ויניע לבבם למה שתחפוץ באופן שיגיע הדבר לידך בהיתר ובכבוד. צא ולמד דוגמת זה מדוד שנדחה מפני שאול ולסוף שעה עמדה לו: ואבשלום (ש"ב י"ז) ואדוניה (מ"א א') שדחקו את השעה נדחו לעולם. אמנם בת שבע שאכלה פגה כמעט נטיו רגליו בה ורבים כמו אלה הבאים בכתוב ובאשר לא כתוב. וזה עצמו מה שאמר המשורר והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך (תהילים ל"ז:ד') והוא מבואר. והנכון שירצה שאם תתענג על ה' בהיות רצונך מה שהוא רצונו כמו שאמרנו הנה נמצא שיתן לך משאלות לבך בכל אשר אתה עושה כלומר שתמצא תמיד עובד ומתענג וכל זה מה שכלל באומרו לרצונכם תזבחוהו ואמר עוד שאף ע"פ שהם קדשים קלים ובאים בתורת שמחה ואהבה לא יקל בהם אבל יזהר בכל חלקי פעולותיו לאכלם בזמנם ושלא לפגלם בשום מחשבה מפגלת כי כן למדו חכמים ז"ל (זבחים כ"ט.) שפרשה זאת במחשבה מדברת. הנה כי בכל אלו הענינים תהיה ההישרה הולכת ועולה ממדרגה אל מדרגה ממטה למעלה תהיה ההתחלה אליה האדם עצמו. וכמו שאמר רבינו הקדוש (אבות פ"ב) כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם. ואחר שזירז בזה השיעור מהדעות החשובות בענין האלהית נעתק אל המעשים שיש בהם דרא דממונא שהוא ענין שכל החטאים תלויים עליו והתחיל ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך וגומר. אמר שמהראוי לאנשי קדש לגמול חסד אל הצריך אותו ולתת להם מהונו ומיגיעו עד שיעזוב פאת שדהו בקצרו וגם לקט שכחה ופאה ופרט הכרם והעוללות לעני ולגר כי הוא יתעלה רחמיו על כל מעשיו ואתה ראוי להתקדש כמותו. ומזה יהיה יותר מתחייב לך מקל וחומר להרחיק הגנבה הכחש והשקר ממך וממונך כי אם משלך אתה נותן לאחרים כ"ש שלא תגנוב מיד אחרים ? לא תכחשו בדבר שבא לידכם בהיתר אע"ג

דסבר עד דמתרמו לי זוזי וכו' (גיטין נ"א:). ולא תשקרו איש בעמיתו אפילו בדבר שאינו ממון אבל יש בו קוטן אמונה ואונאת דברים וכ"ש שתזהרו בנדרים ושבועות המביאות אל שבועת שקר או שוא. ומזה לא תעשוק את רעך ולא תגזול לא תלין פעילת שכיר אתך עד בקר. והכוונה שתהיה בעיניך הלנת פעולת שכיר אתך עד בקר. כאלו עשקת את רעך וגזלת אותו ולזה בא לא תלין בלא וא"ו כי סוף הפסוק הוא פירוש לתחלתו. ומזה תזדרז שלא לקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול כי הם עבירות קלות בעיני האנשים והם דשים אותם תמיד בין עקביהם לפי שאינם גלויים כי אם למקום יתעלה. וקדושים אשר בארץ חייבים לעשות הישר בעיניו וגם שהוא פחיתות נפלא ומדה שפלה לקלל ולהזיק האנשים הנסתרים ובלתי נמצאים לפניו כמו שכתבנו זה בענין נחש העמוני בשער כ"ז. ומדרך השלמים להדריך דרך ישרה כל מי שהוא סומא בדבר וכמו שאמר איוב (כ"ט) עינים הייתי לעור וגומר. ואח"כ הזהיר בגרמא בנזיקים ואמר לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר וגומר כי שאת פני הדל והליץ בעדו או הדור פני הגדול עם שגופם אינם עול ממש אבל גורמים אל העול כי לזה אמר יהודה בן טבאי אל תעש עצמך כעורכי הדיינים וכשיהיו בעלי הדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים (אבות פ"א) כי היות כעורכי הדיינים הוא שאת פני הדל ללמד טענות למי שהוא עני בדעת כההיא דר' יוחנן דאמר לקרובים על מזונות האלמנה אלו קוצו לה ולבסוף אמר עשינו עצמינו כעורכי הדיינין (כתובות נ"ב:). ירצה שהאשים עצמו על זה ואמרינן התם מעיקרא מאי סבר מבשרך לא תתעלם ולבסוף מאי סבר אדם חשוב שאני. ובמה שאמר שיהיו בעלי הדין לפניו כרשעים כיון למאמר לא תהדר פני גדול שלא יהדר שום אחד מהם אע"פ שיהי' גדול מחבירו. ובמה שאמר וכשנפטרין מלפניך יהיו בעיניך כזכאין וכו'. הסכים למה שסיים הכתוב בצדק תשפוט עמיתך שהכוונה שנדונם לכף זכות ואחד התובע מה שלא הלוה או שלא הפקיד ואחד הכופר מה שיש בידו מהממון ראוי לדונם בחזקת כשרות ושכל אחד מהם טוען אמת לפי מחשבתו. מ"מ כל אלה הם מדות חשובות והרחקה יתירה מהעבירות. ואחרי זה זירז במדה אחרת יקרה מאד יועיל הדרוז בה מאד לחיי בני האדם ואמר לא תלך רכיל בעמך לא תעמוד על דם רעך אני ה'. והידוע כי הרכיל את אשר יראה יגיד אמנם אע"פ שלא יכזב הוא ראוי להרחיק מאד והנכשל בו דם יחשב לו שהרי הוא כאלו עמד על דם רעהו זה שהוא מדבר אליו הדברים ההם באהבתו אותו כמו שזכרנו זה בפרשת מצורע שער ס"ב. ומזה נמשך למדת חסידות גמורה והוא לא תשנא את אחיך בלבבך כי לא רבים ימשלו על שנאת הלב. ואמר עוד שהרוא' חבירו נוהג שלא כשורה יוכיחנו עליה ויישירנו אל הדרך הטובה כדי שלא ישא עליו חטא

שהרי כל ישראל ערבים זה לזה בענין שמירת המצות והמתרפ' בחלקו מהם חברו נושא עליו חטא משל לרבים שנושאים את הקורה על שכמם שהמשפיל עצמו ואינו נושא בעול, חביריו ישאו חלקו ואמר הוכח תוכיח את עמיתך ממש ועל דרך שאמר החכם אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט'). כי יש לשאול מה בצע שיאהב הלץ את האיש השלם אדרב' טוב הוא שישנא אותו וכבר היו חכמים שהיה רע בעיניהם כשרואים שהרשעים משבחים אותם וכן אמרו חכמים (כתובות ק"ה.) האי צורבא מרבנן דמרחמי ליה בני מתא לאו משום מעליותא דידיה הוא אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא אך הכונה אל תוכח לץ פן תוסיף חטא שנאתו אותך על שאר חטאתיו כי מדרך הלץ לשנוא מוכיחיו. אמנם הוכח לחכם ותוסיף לו זכות אהבתך על שאר זכיותיו כי מדרכו לאהוב המוכיחו והמישרו וכל זה בכלל הוכח תוכיח את עמיתך שעמך בתורה ובמצות כי בזה לא תטיל עליך בתוכחתך עון אשר חטא וכמו שאמרו (ערכין ט"ז:) קרי ביה תשיא. והמשיך עוד מדות חסידות ואמר לא תקום לא תטור את בני עמך וגו'. כי ודאי הבלתי נקימה לשלם לאיש כרוע מעשהו היא יראה שלמה והבלתי נטירה היא חסידות גמורה ומדה אלהית כמו שאמר הנביא (ירמי' ג') לא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם. וכן אמר המשורר (תלים ק"ג) לא לנצח יריב ולא לעולם יטור כי לא די שלא יגמול כרעתו אלא שיגמול לו טובה מבלי שיאמר לו ראה עשיתי עמך טובה שלא עשית עמי בבקשי ממך וחתם כל אלו המצות הבאות בדברים שבין אדם לחבירו בזרוז נפלא שהוא כלל גדול ומעול' לכל התורה כלה ואמר ואהבת לרעך כמוך והוא תכלית טוהר הלב ונקיותו שיאהב האדם לזולתו כמותו. והכוונה שישים אדם אהבת עצמו המדה אשר בה ישער וימדוד אהבת כל בני אדם עד שלא יקבל שום אחד ממנו מה שלא ירצה הוא לקבלו מזולתו. ולזה אמרו זה כלל גדול בתורה דעלך סני לחברך לא תעביד (שבת ל"א.) ולפי שהמדה הקרובה אליו הוא ענין האחוה כי האח אצל האדם הוא כעצמו ובשרו לזה היה המנהג בתורה להזכיר כלל האנשים בשם אחוה כי ימוך אחיך (ויקרא כ"ה:ל"ו) ומך אחיך עמו (שם) וחי אחיך עמך (שם) כי ימכר לך אחיך וגו' (דברים י"ו). כמו שיתבאר זה בפרשת בהר סיני שער ס"ט ב"ה. ולגודל הענין הזה כלל הלל במצות הזאת כל המצות כלן ואמר דאידך פירושא הוא (שבת שם) וגם במה שצריך שיובן שהתנאי ברעך שיהיה כמוך הוא ענין נכבד מאד מיוחד אל השכל האנושי ושלמותו מוסכם אל דברי החוקר ביארנו יפה אצל מכירת הבכורה שער כ"ג דרוש משם. והנה אחר שסיים בזה כל אלה הדברים האנושיים נעתק אל ענינים תורניים צותה אותם התורה האלהית להרחיק מנהגיה משבושי הדעות ומקלקול הפעולות. ואמר את חקותי

תשמורו בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים ובגד כלאים וגו'. ואם שהענינים האלו אין פרסום מעשיהם מגונים אלא שהאדם נזהר בהם מכח המצוה עד שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם ומזה הטעם כבר היו ממין המצות אשר יעדנו גם שיראה שהם להרחיק האדם מההרבע'. שאם יאסר עליו חבור כל שני מינים כל שכן שיהיו לו לזרה ליזקק לשאינו מינו שהוא הכיעור היותר נפלא מכל מה שהוזכרו. ואיפשר שטעם המצוה להרחיק האנשים מאד מדעת אפיקורוס האומר שכל הוויות העולם ותולדותיהן נפלו על צד ההזדמן כי הוא דעת בטל מכחיש אמיתת מציאות מנהיג ודבר לעולם שהוא עקר הכפירות כלם וכבר דברנו על בטולה בשער הראשון. ובספרי (מנחות מ"ג:) וראיתם אותו וזכרתם ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת הכתוב' בצדה ואי זו זו כלאים שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך וגו'. ומה נמלצו דבריהם עד מאד כי באמת המסתכל יפה בחוט התכלת הדומה לים ולרקיע ולכסא הכבוד יתאמת אליו בטול דעת ההזדמן הרמוז באסור הכלאים כמו שאמרנו. וכן יש לפרש מה שאמרו שם תניא אידך ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת התלוי' בה וכו'. כמו שיזכרו בלשונם בשער צ' בע"ה: והנה אחר זה סמך ענין דומה לכיעור הכלאים והוא הבא על השפח' הנחרפת לאיש שהיא בעצמה חציה שפחה וחציה משוחררת והרי הוא גופה כלאים והבא עליה הוא דמיון כלאים עמה שהוא כשר והיא שפחה ומשוחררת ומזה חוייב שתהיה לו אסורה מצד איסור אשת איש ומצד אחר מותרת ואיסור' יחייבנו איל אשם והיתרה פוטרם מן המיתה דכתיב לא יומתו כי לא חופשה. עוד צוה להם על הפרישות וההרחק' מהענינים החמריים ואמר וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים יודיעם שמטבע העץ הצומח מן השדה שלא ישלמו פירותיו לאכילה עד השנה החמישית וקודם שיוכשרו שנה אחת יש להביא פריו קדש הלולים לה' מה שתהיה סבה להוסיף תבואתו משם ואילך ודי בזה זירוז כי האדם עץ השדה ומעשיו הכעורים ראוי להרחיקם כי אז לא עץ מאכל הוא. אמנם כשיתחיל לכוין לבו לשמים סימן טוב הוא לכל מעשיו אשר יעשה וכבר כתבתי בפ' מילה שמה שאמרו (נדרים ל"ב.) בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו איפשר שכוונו למה שהכירו בימי ערלתו שזמנו באילן שלש שנים. ולפי שמחטאת הנעורים הוא להיות מטורף אחר ידיעת העתידות בכל ענייניהם אם בשאלות השדים והניחושים כי הנערים ודומיהם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו בכל תאוותיהם הנכריות לזה סמך לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו. וגם לפי שמעשה הנערות הוא ההדור והסלסול בשער ותקונו אמר לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקניך כי אין

הפרש בנער לפי שכלו או לפי שניו. גם מהפעולות החסרות לתת שרט לנפש וכתבת תעקע. וכי אדם מלא ימים בדעת ובתבונה לא יעשה כאלה. וממין ההרחקה הזאת אמר אל תחלל את בתך להזנותה כי לא על הזנות נאמר כי לא לאדם להזנות בתו רק כמו שדרשו חז"ל (סנהדרין ע"ו.) זה המשיא בתו לזקן והדומה שצריך לסדר מעשיו באופן שלא יבא לידי חטא: (ג) אחר כך אמר את שבתותי תשמורו ואת מקדשי תיראו וגו'. אל תפנו אל האובות וגו'. לעשות בנין אב ליראת המקדש ולאיסור האובות והידעונים כמו שעשה בתחלת הפרשה מיראת ההורים לשמירת השבתות ולאיסור ע"א ועל הדרך שפירשנו ועתה ירצה מטעם שאני בראתי העולם כלו וזרועי מושלה בו כמו שמעיד' שמירת השבת אני מייחד המורא הגדול אל בית מקדשי כי הוא טהור ומשרתיו טהורים וכל אשר הם עושים שם בטהרה ובקדושה אותי אני עושה ובעבודה הנעשית שם כתקנה יושגו כל מבוקשי האדם כדרך ההשגחה הפרטית. וגם אם יאמר האדם לדעת את אשר יהיה לעתיד יודע בקדושת השם ובעהרת האורים הנמצאים שם על לב הכהן הגדול ומעתה אין לכם לפנות אל מעשה האובות לכל הענינים ולבקש אל הידעונים לטמאה בהם. והוא הדבר עצמו אשר ביארו משה אדוננו במשנה תורה כשאמר כי אתה בא אל הארץ וגו'. לא תלמד וגו'. לא ימצא בך וגו'. וחובר חבר ושואל אוב וידעוני כי תועבת ה' וגו'. תמים תהיה עם ה' אלהיך כי הגוים האלה וגו' ואתה לא כן נתן ה' אלהיך נביא מקרבך וגו' (דברים י"ח:י"ד-ט"ו). הנה שהזהיר שלא לדרוש אדם מהם מבוקשיו מאלו הצדדים הפחותים שבהם יתועבו העמים כי אם שיבקשו צרכיהם מאלהיהם יתעלה מכהניו ומנביאיו. ונא עוד כי אף הענינים הנמסרים בקבלה האמיתית נבאר בפרשת קח את המחת' (במדבר י"ז:י"א) שאין דעת המקום נוחה שיעזרו מהם בשעת ריתחא כי אם לשוב ולבקש מאתו כי הוא יך וירפא. וזה לא זולת נראה בעיני שהיה עון שאול כשבקש לשאול באוב לדרוש (ש"א כ"ח)כי לדעתי לא שאל בו ולא דרש אליו כמו שיבא ביאור עניינו בסוף הפרשה בעזרת האל. ולפי שאלו העניינים כלם ימשכו לאדם מימי הנערות שהוא במדרגת שנות הערלה לאילן שזכר ראשונה ובמעלליו יתנכר נער בהתנגדותו אל הילדות אם לפי רוב השנים אי לפי שלימות החכמה. ולזה סמך מפני שבה תקום וגו'. כל שיבה במשמע. והדרת פני זקן זה שקנה חכמה כי שני הענינים האלה גומרים בישראל האדם ושלמותו לבלתי לכת בתעתועים ההם רק ביראת ה' כל היום ויראת מאלהיך אני ה' מכאן אמרו (קידושין ל"ג:) מפני לומדיה עומדים מפניה לא כל שכן. ולפי שהיה המנהג המפורסם לקום מפני התורה יותר מאשר יקומו מפני לומדיה אמרו (מכות כ"ב:) הני אינשי טפשאי מקמי ס"ת קיימי מקמי תלמיד חכם לא קיימי לומר

שהם בוערים בעם במה שהם מחמירין בבא מן הדין יותר מבנדון עצמו. ובפרה אדומה יתבאר ב"ה זאת התפיס' ביישוב אלו המאמרים שנראים כסותרין זה לזה. ואחרי כן זירז מאונאת הגר והוא שישים לפיו מחסום לבלתי הזכיר אותו מאומה ממעשיו וממעש' אבותיו הראשונים שהוא זהירות גדלה וכ"ש שצוה לאהוב אותו כמותו. ואחר זרז על משפט המדות והמשקלות והמשורות שצריכים ליזהר בהם שעולתם מצויה מאד אם שיכוין המתכוין ואם שיעלים עיניו בו כמו שמירת השעורים בקנה המאזנים ובארך החבלים שהכפות תלויין בהם וגובהן מעל הארץ ומעשה אבני המשקל מחלוקי נחל או זכוכית ושמירתן מהמלך ומכל לחות וקנוח המדות מזמן לזמן כמו שיאות לכל סחורה וסחורה לפי עניינה ויתר תחבולות אשר יעשו בהנה כמו שאמר ריב"ז עליהם אוי לי אם אומרם ואוי לי אם לא אומרם (ב"ב פ"ט.) כי הס שלא להזכיר מפני שלא ילמדום בני אדם הנלוזים במעגלותם. אמנם שומר נפשו ירחק מהם. ולפי שכל אלו הדברים נמסרים ללב אמר אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם וגו' ושם בחנתי בין טיפה לטיפה: והנה מה טוב מה נעים כאשר יובן שווי המדות ומשקלים אל כללות מדות האדם אשר עליהם אמר החכם (משלי כ׳:י׳) אבן ואבן איפה ואיפה וגו'. כמו שפירשתי הענין יפה עם הכתובים הסמוכים בשער י"ז והוא ענין נכבד מסכים אל דברי החוקר באלו הענינים ונאות לפי דרכנו. ולסיום כל אלה העניינים אמר ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אותם וגו'. לומר כי כל אחת מהנה היא חק ומשפט מיוחד לו שלא יסכים עליה דעת הכלל ומזה המין עצמו צוה להזהיר על נתינת הזרע למולך לא מצד עצמו ממש כי הוא מהדברים המתועבים אלא להזהיר כל בני המשפח' כמו שאמר מות יומת עם הארץ ירגמוהו באבן ואני אתן את פני באיש ההוא וגו'. ואם העלם יעלימו עם הארץ מן האיש ההוא וגו' ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אותו ואת כל הזונים אחרי המולך מקרב עמם. וכל זה הוא מבואר שהוא ממין הפרישות וההרחק' שיחרדו הכל לבער גלולים מן הארץ. וסמך להרחק' זו והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים לזנות אחריהם ונתתי את פני וגו': (ג) כי למעלה דבר דרך אזהרה על עצם העביר' המסורה לב"ד וכאן הזהיר בפירוש אפילו על הפנייה המחשבית שהיא מסורה לשמים וכמו שאמר ראשונה אל תפנו אל האלילים. והנה אחר שגמר מה שראה לזרז בו מכל אלה המעשים אשר מזה המין פירש הכוונה העצמית שהיא אותה אשר הנחנו מהיותם על דרך הקדושה האלהית ואמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' אלהיכם (ו) ירצה כוונת כל המצות והזירוזים הללו היתה כדי שתתקדשו בעצמכם במה שנראה מותר ובלתי מגונה להמון האנשים הנמשכים אחרי טבע התחלתם ותהיו

נבדלים ומרוחקים מכל דבר דומה לכיעור ומטבע החומר ומעשהו כמני כי קדוש אני אלהיכם. וע"כ זכרתי שמי כמעט בכל אחת מכל המצות שקדמו לומר בסופו אני ה' כלומר מהרו עשו כמוני כי הנה מניעת המעשים המגונים והבהמיים בעצמם לא תקרא קדושה טהרה כמו שזכרנו ראשונה והעושים אותם הם חשובים כבהמת השדה ופחותים מהם והמחוייב לעשות בהם משפט כתוב בשטף אף איש איש מהם כפי עונו ותוכן המאמר הזה ביארו תכלית הביאור במה שסמך ושמרתם את כל חקתי ועשיתם אותם כי אני ה' מקדשכם (ד) כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו ואיש אשר ינאף וגו'. ואיש אשר ישכב וגו' עד סוף (ה) ירצה מה שאמרתי ראשונה איש אמו ואביו תיראו וכל הנמשך אליו הנה הוא זרוז ונקיות יתירה כמו שאמרנו שם כי האיש הבהמי המקלל את אביו ואת אמו לא היה עסקינו שם עמו כי בן מות הוא שפרסום חטאתו ענה בו כי אביו ואמו קלל. וכן האיש אשר ינאף את אשת איש מצד אשר ינאף את אשת רעהו וגוזל וגונב קנינו היותר מיוחד לו הוא מפורסם שמשפט הנואף והנואפת למיתה אחר ששניהם מסכימים בעול וגם איש אשר ישכב אח אשת אביו פרסום חטאתו ענה בו כי ערות אביו גלה. וכן אשר ישכב את כלתו מי לא ידע שהוא דבר מאוס ובהמי לכלול ולערב זרע האב והבן יחד: ואין צ"ל שהוא מפורסם תיעוב הזכור אשר בה חייבים מיתת שניהם. וכן זמת אשת ובתה ונותן שכבתו בבהמה. וכן אשר יקח את אחותו לשם נישואין אם יגיע הדבר לפועל שהוא ראה את ערותה והיא תראה את ערותו כמו שנתבאר בסוף שער שעבר כי ערות אחותו גלה וגו'. וכן בנדה כי את מקורה הערה והיא גלתה את מקור דמיה כי היא חוצפא עצומה וטנוף בהמי ראויים שניהם להכרת עליה. וכן אחות אם ואב למה שהוא גנות מפורסם. וכן בדודתו גם אשת אחיו שהיא במדרגת הנדה עד שתטהר במיתת אחיו בלא בנים כפי גזרת הכתוב כי כל אלו המעשים ודאי הם מאוסים ומגונים עשו אותם העמים אשר זעם ה'. ולזה אמר על כלם ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה ולא תלכו בחקות הגוי אשר אני משלח מפניכם כי את כל אלה עשו ואקוץ בם ואלו שום קדושה לא נזכרה עליהם כמו בראשונים. אמנם אחר זה אמר ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם וגו'. אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים ולא שתבדלו בזה לבד כי גם בענין המאכל והמשק' כמו שסמך והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור וגו' ולא תשקצו וגו' ובזה ודאי טפל ענין קדושה וטהר' כי הוא הרחק' מהאטימות ומרוח הטומא' כמו שכתבנו במקומם שער ס'. וכן נאמר שם אל תשקצו

את נפשותיכם וגו'. כי אני ה' אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ולא תטמאו את נפשותיכם כמו שאמר בכאן והייתם קדושים כי קדוש אני ה' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. וכבר כתבנו בפרשת בחדש השלישי שער מ"ד טעם נכבד מאוד בזה ההבדל כי בו נשלם הבדל וסגלת העם הזה מכל העמים. והנה לפי שבענין דרישת האובות והידעונים הזהיר למעלה על דרך הזירוז כמו שאמרנו חזר עכשיו והזכירו בכלל המעשים המגונים וענש עליו מיתה כמותם. ואם הפסיק בענין המאכלות ואמר איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו באבן ירגמו אותו דמיהם בם. ועם זה כבר עברנו על הפרשה כלה בהתר הספקות וביררנו מתוכה מה שרצינו מההבדל אשר בין הלימוד הבא בסדרה ובין הלמוד שבא בסדר הדברות הנתונות בסיני והוא ענין נכשר ומתישב אל השכל ואל הכתובים:

והנה לפי שמעשה שאול עם הבעלת אוב הוא מהענין אשר נזכר בפרשה זאת שלשה פעמים כנזכר גם חז"ל סמכוהו במדרשיהם בתחלת פרשה הבאה ודברו בספור כלו מצורף להיותו מהענינים החמורים והקשים שבנביאים ראיתי לסמכו גם אני הנה אל זה הכתוב האחרון ולכתוב מה שעלה בידי מפשוטו ומה שגזר עליו מעוט עיוני שהוא מתישב בעניינו. ואולם מה שזכרוהו עליו חז"ל נשמענו ואם קבלה נקבל. כתוב במדרש (ויקרא רבה פרשה כ"ו) אמר אל הכהנים בני אהרן מה כתיב למעלה מן הענין ואיש או אישה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו וגו'. באבן ירגמו אותם דמיהם בם. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי איש זה שאול ואשה זו בעלת אוב. רבי לוי בשם רבי חנינא מוטב היה לו לדרוש באורים ותומים של מעלן ולא לדרוש באוב וידעוני שלמטן. ויאמר שאול אל עבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב (ש"א שם) משל לשלטן שנכנס לעיר גוזר ואומר כל התרנגולים שיש כאן ישחטו לשחרית אמר להם אין כאן תרנגול שיקרא אמרו לו עבדיו והלא אתה שגזרת שישחטו כלן. כך שאול הסיר את האובות ואת הידעוני מן הארץ ההיא והוא אומר בקשו לי אשת בעלת אוב. ויתחפש שאול וילבש בגדים אחרים (שם) ויחפש כתיב נעשה חפשי מן המלכות. וילך הוא ושני אנשים עמו (שם) זה אבנר ועמשא וכו'. אם שיסבול השכל ששאול בעת צרתו יצא מדעתו לבקש ולשאול על התרנגולין הנשחטים בלילה ההוא. הנה באמת לא יוכל שאת שתהיה הנפש האינושית תחת ממשלת מלאכת האוב הפחותה ודומה לה וכ"ש שתשלוט להרגיז איש קדוש אלהי ישראל כשמואל הנביא להעלות אותו מבית מנוחתו בשום צד ובשום זמן לא בתוך שנים עשר חדש ולא אחריהם כמו שנראה שנתרעם מזה באומרו למה הרגזתני לעלות אותי (שם) חלילה מי יתן טהור וקדוש מטמא לא אחד. והנה כל בעל דעת ואוהב האמת

הוא מחוייב לדרוש ולתור בדבר זה ואני בעניי דרשתי עליו מהמפרשים גם מהמדרשים גם מפי חכמים ונבונים ולא ענו דבר שיוסר בו הזרות הגדול הזה ולא מקצתו. לבד זה מצאנו ראינו מפי קצת גאונים ז"ל שאמרו דכגון דא ודאי אין לחוש לפשט הכתובים גם כי הסכימו מדרשי רז"ל עמהם ואמרו שהיה הכל תחבולה והתול מהאשה אל שאול ע"י איש נועץ ממנה שידבר שם בשמו של שמואל וכו'. כמו שכתב הר"דק ז"ל בפירושיו. והנה זה דרך קשה וזר מהראשון ומביא שמצה רבה בפשטי הכתובים נוסף על מה שהעלו אל הבעלת אוב אל מעלת הנבואה לפי הדברים אשר שמה בפי האיש ההוא המהתל ובסוף דבריו כתב (הרד"ק שם) אבל רבינו סעדיה ורב האי הגאונים ז"ל אמרו אמת הוא כי רחוק הוא שתגיד האשה העתידות וכן שתחיה היא המת בחכמת האוב אך הבורא יתעלה החיה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות העתידות לבא עליו והאשה אשר לא ידעה בכל אלה נבהלה כמ"ש ותזעק בקול ואשר אמרה האשה את מי אעלה לך דברי התולים היה כי דעתה לעשות כמנהגה אלה דבריהם: ויש לתמוה בדברי הגאונים האלה אם הקב"ה החייה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות הבאות עליו למה לא א"ל ע"י חלומות או ע"י אורים ותומים או ע"י נביאים אלא ע"י אשה בעלת אוב כל אלו דבריו ז"ל. אמנם אשר עלה בידי אחר התבוננני בו כפי יכלתי אכתוב אותו אחר שאזכור הספקות הנופלים בענין הזה כשנקבלהו לפי פשוטן אשר הורגלנו אצלו הן מה שספקו בהן הראשונים ודברו בו הן אשר חדשנום אנחנו. ואחרי הציעי ההצעות אשר יחייבם השכל בענין הזה חיוב מוחלט, ואולם הספקות הם ששה.

הראשון כי מצד מה שנשמע והוגד ממעשה האוב יראה שעצם עניינו הוא כי כשיתעסק בעל האוב בעצמות המתים כפי מלאכתו יתדמה אליו שהוא שומע קול נמוך מדבר אליו בלט ומשמיעו הדבר הנשאל חרש לאמר והוא מה שנתבאר מהכתוב האומר והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף (ישעיה כ"ט). והשמיעה ההיא תחשב לו כמעלה המת ההוא. אבל לא יראה ממנו שהשואל יראה שום מראה ותמונה שהיה מדבר עמו כל שכן שיראה מראות האלהים כמו שאמרה האשה הזאת ראיתי אלהים עולים מן הארץ (ש"א שם) והוא שאלה מה תארו ואמרה איש זקן עוטה מעיל וחלולה שיאמר בנפש הנביא הקדוש מה שרגילין לומר משביעי השדים ומראים גופי המתים בלבושיהן כמו שהיו מה שיאות להם כפי רוח הטומאה השורה בטומאתם כי הכל כזבים ורוח עועים. השני כי לפי שקול הדעת בעל האוב הוא השואל והמשיב ואולם בכאן נראה שהיא לא שאלה דבר ולא שמעה בקול שמואל אך שאול היה השואל והשומע. והנה חז"ל במדרש הנזכר (ויקרא רבות פ' כ'ו) השיבו על שתי אלו התשובות במה שאמרו ג' דברים נאמרו

באוב המעלה רואהו ואינו שומע מי שצריך לו שומעו ואינו רואהו מי שאינו צריך לו אינו שומע ואינו רואהו כך שמואל האשה שהעלתה ראתהו ולא שמעתהו. שאול שהיה צריך לו שמעוהו ולא ראהו. אבנר ועמשא שלא נצטרכו לא ראוהו ולא שמעוהו ע"כ. הנה שחז"ל ראו אלו הענינים הזרים בזה הענין ושמו אותם סגולה בזאת המלאכה ואם היתה קבלה ממקום אחר נקבל ואם אין. יראה שאין להביא ראיה ממקום הספק עצמו. ועוד כי למה היו שני שרי צבאות ישראל אבנר בן נר ועמשא בן יתר בלתי צריכים לדבר הזה שהוא צורך מלחמת ישראל המוטלת עליהם.

השלישי כי מה החרדה הגדולה אשר חרדה האשה כאשר ראתה את שמואל בסימנים המובהקים והנכרים אליה אחר שאמר לה שאול את שמואל העלי לי והיא סברה וקבלה ובמה ידעה שהיה שם שאול. והנה גם בזה השיבו חז"ל (שם) שראתהו עולה מעלה ראש ושכן דרך העולים אל המלכים כי אל ההדיוטים עולים דרך רגליהם וחשדה מפני הפחד והתשובה הזו היא ממין הראשונות כי הוצרכו לומר כן ליישב הענין לא שיודיעו ממקום אחר.

הרביעי למה לא ענהו ה' בנביאים או באורים מאשר יבא עליו מהרע במעלו אשר מעל כמו שהודיעו שמואל בסוף ואחר שלא הוכשר לקבל טוב מאת האלהים יקבל את הרע כמו שמצינו הנביאים כולם שבשרו הרעות המיועדות על המלכים או על העם בחטאתם אשר חטאו לה'.

החמישי למה לא הוכיחו שמואל על שאלתו באוב כי היה עון פלילי לו אשר בו נתמלאה סאתו כמו שאמר בדברי הימים (א' י') וימת שאול בעמלו אשר מעל בה' על אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש אבל אמר לו מה שיראה הפך זה באומרו (ש"א שם) כאשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק על כן הדבר הזה עשה לך ה' היום הזה הנה שדקדק בדבריו שלא נטפל אליו אז עון אחר.

הששי כי הנה הכתובים סותרים זה לזה תכלית הסתירה כי בכאן הוא אומר וישאל שאול בה' ולא ענהו ה' גם בחלומות גם באורים גם בנביאים ובדברי הימים (שם) נאמר ולא דרש בה' וימיתהו. והנה ר' דוד קמחי זכרו לברכה תירץ שכיון שלסוף דרש בעלת אוב הוה ליה כמי שלא דרש את ה' כלל ואינו נכון. עד הנה הספקות הכוללים לפי הענין. אמנם הספקות אשר ראוי לעורר מדרך הספור ולשון הכתובים הם שבעה. האחד כי מה לו לכתוב כל מה שאירע במעשה ההוא יספיק כשיאמר ויבאו אל האשה לילה ויאמר לה שאול קסמי נא באוב והעלי את שמואל ותעש כן. ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צר לי מאוד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי ולא ענני

עוד גם בנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה (ש"א שם). וכל היותר מאשר אמרה אתה ידעת את אשר עשה שאול ואשר נשבע לה אם יקרך עון בדבר הזה וגם החרדה אשר חרדה בראותו ומה שאמרה אלהים ראיתי עולים מן הארץ ושאלת מה תארו ותשובתה הכל הוא דברי הזיות הנאותים לדבר באזני עם הארץ החפצים שמוע דברים כהוויין אשר על כל זה וכדומה אמרו תמיד מאי נפקה מינה מה דהוה הוה. השני אומרו קסמי נא לי באוב כי מהראוי שיאמר שאלי נא לי באוב כי הקסם לפי הנראה דבר בפני עצמו הוא משאלת האוב וכן אמר הכתוב קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף ושואל אוב או ידעוני ודורש אל המתים (דברים י"ח:י'). השלישי אומרו והעלי לי את אשר אומר אליך היה לו לומר מיד והעלי לי את שמואל כמו שאמר בסוף. הרביעי אומרו חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה דודאי במקום שיש חומר שבועה היה לו לדקדק בדבריו ולומר חי ה' אם ימצאך רע כי עון ודאי יקרה ומי כמוהו יודע אשר העביר האוב מן הארץ כמו שנזכר ראשונה. החמישי שלא נראה בכתוב שעשתה כלל ממעשה האוב להעלות את שמואל אלא מיד שנאמר את שמואל העלי לי נאמר ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול ותאמר האשה אל שאול לאמר למה רמיתני ואתה שאול דמשמע שמאליו נראה אליה. הששי מלת ואקראה לך שאינה לפי המנהג כי אם תוספת הה"א בא על משקל ואשלחה (בראשית ל"ב) ואשמעה (במדבר ט') חלוף הנקודות הוא בדרך זר וכן הודה ר' דוד קמחי זכרו לברכה. השביעי אומרו בדברי הימים לשאול באוב לדרוש כי די בשיאמר לשאול באוב אי נמי ולדרוש באוב אבל לשאול באוב לדרוש הוא לשון מבולבל לפי הנראה ממנו בלי ספק אלו הן כלל הספקות.

ואולם ההצעות הם שתים. האחד כי ודאי אנחנו הראינו לדעת מהתורה והנביאים והכתובים שהעצמים הנבדלים הנקראים מלאכים בלשון התורה יראו לעיני האנשים המשתלחים להם לענייני שליחותם כמו שנתבאר הענין מהגר (בראשית ט"ז) ומנוח ואשתו (שופטים י"ג:י"ט) וגדעון (שם ו'). ומאמר חז"ל קיים זה באמרם (פר"א פ' ל"ח) וישאלהו האיש לאמר מה תבקש (בראשית ל"ז:ט"ו) זה גבריאל ובכל מקום שאמרו מלאכים ממש כמו שאמר ביעקב (ב"ר פ' ע"ה) וגם במאמר ומלאך בא אל שאול (שמואל א כ"ג:כ"ז) אמרו (שוח"ט תהילים י"ח:א'-ב') מלאך מן השמים וזולתם רבים. וזה אי אפשר כי אם בהתלבש הנבדל לבוש נכרי לו להראות ענין הגופיות מצד מהצדדים כמו שיאות לאנשים האלה הנראים להם כפי השגתם או דמיונם. ומזה יתקיים בדעתנו שהנפשות הזכות ורוחות הצדיקים והחסידים כמוהם כמלאכי השרת יראו לאישי האומה על זה האופן כמו שנתפשט הדבר הזה בכל התלמוד מכמה חכמי דאישתעי

אליהו ז"ל בהדייהו (כתובות ק"ו.) גם סופר במסכת כתובות פרק הנושא (דף ק"ה.) שצוה רבי בשעת פטירתו נר יהא דלוק במקומו שלחן יהא ערוך במקומו מטה תהא מוצעת במקומה וכו'. ואמרו (שם) דכל בי שמשי הוה אתי לביתיה יומא חד אתה שבבתיה קא קרייא אבבא אמרה לה אמתי שתיק דר' יתיב שמעה רבי תו לא אתא שלא להוציא לעז על הצדיקים הראשונים וכבר נמצא כתוב קרוב לזה על קצת חסידים אחרונים. וכל זה הוא ענין סודר מהחסד האלהי באופני השגחתו על כתות האנשים לגלות את אזנה כל אחד לפי מה שהוא נאות לו וקרוב אליו. ואם כן איפה מי צרר נפש שמואל הנביא שלא תראה במעטה תהלה כבתחלה למי שיבא הצורך או הרצון בו כמו שהיה הענין בכל החסידים הנזכרים:

ההצעה השנית הוא שעם היות שהקסם הוא רחוק מהנבואה מאוד כרחוק צד הימין מהשמאל בעניינם מ"מ הוא ידוע כי בסוג אחד נכנסין והוא דרישת ידיעת העתידות ולא עוד אלא שכבר ראינו שהיה התחלה אצל בלעם להגיעו אל הנבואה כי מתחלה היה קוסם ואחר נעשה נביא. גם במעשה ההוא ראינו שנשתמש בקסמים כמו שאמר (במדבר כ"ב) וקסמים בידם והכתוב העיד ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים (שם כ"ד) מכלל דעד השתא אזל. והנה ע"י הנחשים והקסמים ההם הוקרה דבור השם אליו שם וא"כ כבר הוכרחנו להודות שיועיל העסק בענין מענייני הקסם לעורר השגה עליונה ממנה ומזולת מינו: וזה ממה שלא יקשה כמו שראינו שתועיל הכאת הצור אשר בחורב להוציא מימיה ע"י הנס המוחלט (שמות י"ז). והנה על שתי אלו ההצעות האמתיות והמבוארות מעצמן יתבאר הכל על נכון ויתישבו הכתובים על אופנן: וזה כי על פי כל הדברים האלה אני אומר כי זה היה עון שאול ומעלו אשר מעל והוא שכשראה הפלשתים נלחמים עליו והוא יודע שאינו שלם עם אלהיו ממעשה עמלק היה לו לשוב אל ה' ולדרשו בכל לבו ובכל נפשו בצום ובכי ותפלה כי שערי תשובה תפלה ודמעה לא ננעלו כמו שעשה אחאב אשר הדיח הרעה מעליו דכתיב ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע את בגדיו וישם שק על בשרו ויצם וישכב בשק ויהלך אט ונאמר ויהי דבר ה' אל אליה התשבי לאמר הראית כי נכנע אחאב מלפני יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה על ביתו (מלכים א כ"א:כ"ט). וכן במנשה ובהצר לו חלה את פני ה' אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבותיו ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלם למלכותו וידע מנשה כי ה' הוא האלהים (ד"ה ב' ל"ג). והנה שאול לא נתן אל לבו אבל כאיש אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאל במשפט האורים או החלומות או הנביאים לדעה מה יעשה לו וה' לא ענהו על ידם

מטוב ועד רע כי הטוב איננו זכאי אליו והרע לא נגמר עדין כי עוד יש תקוה שיתעורר לשוב אל ה' וירחמהו ויענהו. והנה הגיד הכתוב כי נסתרה מפניו דרך התשוב' ולא סר מלפנות דרך השאלות עד שנתן אל לבו כי לפי היחס אשר לו עם שמואל הנביא כי היה משיחו ותלמידו והוא עם נביאים נבא לפניו (שמואל א י':י"א) אולי מאהבה אשר אהבו יכמרו רחמיו עליו ויקרא עליו במראה או בחידות באי זו אופן מהאופנים שנתקיים מציאותם מההצעה הראשונה. ולפי שראה שלא נתעורר מאליו והשעה היתה דחוקה לו ראה לעורר הענין במה שיקרב הוא אליו בענין ומקום שיהא לו התחלה מה לדבר והוא לשתף שמץ ממעשה הקסם אשר יועיל בזה כמו שיקויים מההצעה השנית. ולזה אמר לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה כי לא אמר ותדרוש בעדי או ותדרוש לי רק ואדרשה בה כי האמת הוא הדורש ומבקש באמצעותה. וכמה יאמת זה מה שאמר בדברי הימים וגם לשאול באוב לדרוש יורה כי השאלה היתה לצורך הדרישה לא שהשאלה והדרישה היו ענין אחד וזה ברור. ומזה יחוייב שאע"פ שהיא תהרהר בתחלת הענין לדבר עבירה כי ידע שלסוף לא יעלה בידה גמר העון. אם מפני שלא יזדקק הנביא אליה ואם מפני שלא היתה הכוונה שתשאל דבר. וכל זה יובן היטב מהכתובים שזכרנו כי הוא לא אמר שאלי נא לי באוב רק קסמי נא והוא דרישת התחלת הענין לא הענין עצמו. ולפי שידע שאם יאמר העלי לי את שמואל הנביא תלעג עליו לסבה שזכרנו אמר ראשונה והעלי לי את אשר אומר אליך להתחכם לה בדברים שיורו שהוא רומז אל איש בלתי מפורסם שאינו נכר אליה. ומעתה כאשר יאמר לה אחרי כן את שמואל העלי לי לא יעלה בדעתה כי על שמואל הנביא הוא אומר כי הוא לא היה נקרא בפי ההמון רק בשם נביא ושופט או רואה כמו שהוא הענין בכל בעלי המשרה ששמם העצמי נסתר תחת תאר השררה. אבל סברה שמואל טובא איכא. והנה כשאמרה לו אתה ידעת אשר עשה שאול אשר הכרית את האובות ואת הידעוני מן הארץ ולמה אתה מתנקש בנפשי להמיתני ונשבע לה חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה כי מהטעם שאמרנו ודאי לא תעלה בידה העבירה שהיא מכוונת אליה. ולזה כאשר אמרה את מי אעלה לך ויאמר את שמואל העלי לי נאמר מיד ותרא האשה את שמואל מבלי שעשתה דבר כי בדברים ההם שנזכרו שם נזקק שמואל לשאלתו ונראה בתמונה שהיה נראה בה בעודו בחיי העולם הזה. ולהיות האשה יותר מוכנת מצד חוזק דמיונה שהזמינה עצמה למלאכת הקסם ראתהו באותו סגנון עצמו ולפעמים יקרה כן מחמת חסרון הרואה כמו שנראה ממאמרו (במדבר כ"ב) ותרא האתון את מלאך ה' ובלעם עם היותו נביא לא ראהו ואולי נתעלם ממנו מפני שהוא שעת קלקלתו ודי בשידבר עמו. ואולם האשה

בראותה אותו חרדה חרדה גדולה לפי שהיא לא נתנה אל לבה ששמואל הרואה הוא המבוקש כמו שאמרנו ומשם הבינה כי שאול היה המבקש כי מי הוא זולתו אשר מלאו לבו לקרותו בשמו כאחד האדם מצורף למה שיאמתו מה שקדם אליה מהידיעה בגבוה קומתו וחשבה שכל המעש' ההוא היה להחליק אליה למצוא עונה. ולזה אמרה ולמה רמיתני ואתה שאול. והא השיב אל תראי כי מה ראית לברר אם נעשתה עצתו אם לא. והיא השיבה אלהים ראיתי עולים מן הארץ ואמרה כן להבדיל ראייתו ממעשה האוב שכבר אמרנו שבמלאכה ההיא אין הנשאל עולה על פני הארץ אבל מארץ יתן קול ומעפר תצפצף אמרתו. אמנם שאול להסתלק מספק חזר ושאל מה תארו והיא השיבתו בסימניו הנכרים אליה כלומר אין ספק במה שאמרתי שהוא איש זקן עוטה מעיל. וידע שאול כי שמואל הוא שנזקק לבקשתו ויקד ארצה וישתחו להחזיק לו טובה. ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי הכוונה מה תבקש ממני וכמה הטרחתני לבא למלאת רצונך. ואמר להעלות אותי לפי מה שאמר את שמואל העלי לי לא שהיא העלתהו במלאכתה ח"ו. ויאמר לו שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה (ש"א שם) אמר שמתוך הדחק וההכרח הגמור המציא הענין ההוא להכין ולהזמין עצמו לקרא אליו כדי שיושפע עליו טוב העצה ממנו. ויאמר שמואל ולמה תשאלני וה' סר מעליך כי אם הוא סר מעליך ולא ענך מאין תשובה שתיטב לך והודיעו כי על אשר לא עשה חרון אפו בעמלק היה לו הדבר ההוא היום ולא בעון אחר כי כדאי העון ההוא לסלקו ממלך כמו שבארנו הענין בשער מ"ב. אמנה לא החטיאו על ענין שאלתו באוב כי על כן אמר לו מחר אתה ובניך עמי ואמרו ז"ל (ברכות י"ב:) במחיצתי וחלילה שתהיה הנפש אשר תפנה אל האובות לטומאה בהם במחיצת שמואל הנביא בעולם ההוא שכבר נגזר עליה כרת ואבדן מקרב עמיה. אמנם בספר ד"הי חשב לו לחטא מה שפנה אל דרך השאלות לא אל הדרישה אל ה' ואמר כי גם אחר אשר מעל בה' בדבר עמלק אין לו להמנע מרחמי שמים ע"י תשובה והתפלה כנזכר והוא לא כן עשה אלא הלך דרך השאלות באורים ובנביאים ובחלומות עד כי פנה לבו לשאול באוב לדרוש. כי אע"פ שלא דרש באוב כי אם בשמואל מכל מקום הוזקק לשאול באוב תחילה כדי לדרוש כונתו כמו שאמרנו. ועל כל פנים לא דרש את ה' במשפט וימיתהו, והוא ממש כאומרו (ד"ה ב' י"ו) וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים שאין עקר החטא דרישת הרופאים כי אם הבלתי דרישה אל ה' כמו שביארנו בשער כ"ו. ואע"פי שאם היה דורש את יי' במשפט לא ימיתהו מכל מקום דבר שמואל האמת באומרו ע"כ הדבר הזה עשה לך ה' היום הזה כי החולה

אומרים עליו שהמיתו החולי לא בלתי לקיחתו הסם המרפא. כן נתבאר בעיני כל הענין הזה יפה ביישוב הכתובים ובהסכמת הדעת הנכון והתרנו כמה ספקות מהענין והלשון ובתת טוב טעם לאריכות פרעי הסיפור הזה כי הכל בא לגלות אוזן האנשים המבקשים דבר אמת. כי הנביא לא נזקק אל בעלת האוב כלל ושאול לא נפל במעשה ההוא באותו סכלות ורשע לדרוש באוב כנגד מה שנצטדק ראשונה להעביר האובות והידעונים מן הארץ אך עונו וחטאתו שנפל בו הוא הבלתי דרישה אל ה' כאשכ הישירתנו פרשה זו בסמיכות מורא המקדש לאיסור האובות על הדרך אשר ביארנו. והנה א"כ יהיה טעם הכתוב האומר איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו באבן ירגמו אותם להוציא את שאול ואת הבעלת אוב ההיא כי עם שדרשו לא היה בהם אוב על דרך האמת ולזה לא נתחייבו מיתה כמו שנתבאר מהכתובים. וזה כי הוא אמר חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה ושמואל אמר אל שאול כאשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק עשה לך ה' כיום אמר אל שאול כאשר לא שיהיה האיש הראשון למשיח ה' ואשר שמש דוד משיח צדקו חוטא בדבר המגונה הזה. וגם אשה גדולה שאמרו עליה (פר"א פ' ל"ג) שהיתה אמו של אבנר. אלא שהיא היתה אשה חכמה וידעה הענין כמו שאמרו (ע"א י"ח.) אי אתה למד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות. ועכשו עשתה ע"י ציוי של אבנר ועמשא שהיו גדולי הסנהדרין. ואולי אל זה סמכה כשנאמר לה חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה והוא נכון. וזה מה שרצינו בזה הענין הנכבד אשר לא נמצא בו דבר מתוקן בדברי המפרשים. וכבר הסכמנו בצד מה עם הגאונים האחרונים ז"ל ולא מטעמייהו ועם זה נתבאר מה שרצינו אליו מפרשה זו החמורה אשר הזהירה בראשה וסופה ובאמצעה על ענייני הקדושות אשר בעבורם נקרא שמו יתברך אלהי ישראל כמו שאמרו חכמים ז"ל (תנחומא פ' קדושים) ובהם יתפאר בהתקדשם כמו שאמר ישראל אשר בך אתפאר כמבואר במאמר שפירשנו והנה הוכרחנו לאלו האזהרות החמורות והרבות להוציאנו ממסגר החומר אשר מוטבע בטומאותיו ומעשה פחיתותיו וכולי האי ואולי ובמדרש (ויקרא רבות פ' כ"ד) אמר רבי אבין למלך שהיה לו מרתף של יין והושיב עליה שומרים מהם שכורים מהם נזירים לערב בא ליתן להם שכר נתן לשכורים שני חלקים ולנזירים חלק אחת. אמרו לו אדונינו המלך והלא כלנו היינו שומרים בשוה ולמה אתה נותן לאלו שני חלקים ולנו חלק אחד. אמר להם הללו שכורים הם ומדרכן לשתות יין והללו נזירים הם ואין מדרכם לשתות יין לזה נתתי לאלה חלק אחד ולאלה שני חלקים. כך העליונים לפי שאין יצר הרע מצוי בהם נאמר בהם קדושה אחת שנאמר (דניאל ד':י"ד) ומאמר קדישין שאלתא והתחתונים לפי שיצר הרע מצוי בהם הלואי בשתי קדושות

ויעמודו הדא הוא דכתיב (ויקרא י״א:מ״ד) והתקדשתם והייתם קדושים: [268]ראה כמה הפליג זה החכם בעל המאמר להורות צורך שתי הקדושות לנו עדת האנשים כי הנה המלאכים יש להם קדושה אחת והיא היותם נבדלים מחומר לגמרי והיא קדושה שלמה בלתי מתחלקת משום צד. אמנם אנחנו המורכבים מאלו היסודות ההפכיים הנה החומר עצמו הוא מעכב גדול מהשלמות מצד שתוף העניינים הבהמיים אשר מצד הפתיות אמנם היצר הרע הנמצא בנו יתר מהבהמות המשכר אותנו בהתלהבות תאותיו הוא מעיק ומעכב יותר גדול ממנו. ולזה הוצרכנו שתי קדושות קדושה מהעניינים הפתאים הנעשים לפי הבהמות והשני מאשר נעשים בשכרות היצר הרע והפסד הדעת האנושי, כי באמת כאשר המשיל כן הוא כי אנחנו שכורים בטבענו ונרדפים מייני תאותינו ולזה נתן לנו מהקדושה שני חלקים. על החלק האחד אמר והתקדשתם. ועל החלק השני אמר והייתם קדושים. ועל קושי העמידה אמרו הלואי בשתי קדושות ויעמודו אמנם על גודל השכר לפי המקבלים התוכחה והמוסר אמר שנתן לשכורים שני חלקים מהקדושה כאלו יאמר שהאיש בעפר יחודו וקדוש יאמר לו יש להחזיק לו טובה כפולה מהמלאכים אשר לא ינגדם דבר. כי לפי קושי העמידה על הקדושה לפי טבעם יהיה השבח והמהלל למתקדשים בעצמם הקדושה האלהית אשר בקש האל יתעלה מזאת האומה הקדושה אשר עליה אמר ישראל אשר בך אתפאר כמו שנתבאר וכמו שיתבאר עוד בשער הבא אחרי זה בעזרת האל. ודי עתה למה שרצינו אליו מהכוונה בזה החלק:

שער סו

פרק א

ידבר בחלוקי הנמצאות ויזכיר מדרגת ישראל אצל המלאכים ומדרגת שאר האומות.

במדרש (ויקרא רבה פרש' כ"ו) אמר רבי ברכיה בשם רבי לוי משל לכהן וישראל שנכפו ומסר להם רופא קמיע מומחה והיה מצוה לישראל ומניח לכהן. א"ל אותו כהן אדוננו רופא לא אל שנינו מסרת כאחד למה אתה מצוה את ישראל ומניח אותי. א"ל זה ישראל הוא ודרכו לילך בבית הקברות לכך אני מצוה אותו ומניח אותך כך העליונים מתוך שאין יצה"ר ביניהם די להם באמירה אחת שנאמר (דניאל ד') ומאמר קדישין שאלתא

[268] ר"ל כי המלאכים בעבור היותם עצמים פשוטים ושכלים נבלנים מכל גוף ומשיגיו, נאמר בהם קדושה אחת כי בשם "קדישין" יקראו, להורות כי עצמותם הרוחנית קדושה וטהור' מכל סיג וחלאה, אפס בני אדם בעלי חומר וגוף עכור, ונפש משכלת, צריכים תחילה לקדש ולטהר חמרם מכל נטיה ותשוקה חמרית וגופנית אשר לא טהורה היא, ונפשם מכל דעה נפסד' ומחשבת פגול הנולדות בקרבם בעבור היות שכלם האנושי קצר יד מהשיג הכל על נכון, בטרם יהיו ראוים להקרא בשם "קדושים" בבחינת נפשם המשכלת הנתונה למו משמי מרום בקדושה וטהרה, ע"כ נאמרו בהם ב' קדושות "והתקדשתם" בבחינם חמרית "והייתם קדושים" בבחינת נפשכם המשכלת.

אבל התחתונים מתוך שיצר הרע מצוי ביניהם הלואי בשתי אמירות ויעמודו הה"ד אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו:

[269]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי הנמצאים השונים מתחלפים בבחינת מדרגת מעלתם לא לבד לפי התחלפות והשתנות מדרגת התחלתם ר"ל סבתם אשר על ידן נתהוו כי מדבר יקר ונכבד יתהוה ויצא גם דבר יקר הערך: כמו שבהפך מדבר נבזה ופחות יתהוה רק דבר פחות וקל הערך, [כעין מאה"כ (איוב י"ד:ד') "מי יתן טהור מטמא" וכמאחז"ל לענין איסור והיתר בבכורות ה' ע"ב "שהיוצא מן הטמא טמא מן הטהור טהור"] כי אם גם לפי רבוי או מיעוט מספר ההתחלות המצטרכות להויתו, כן תקטן או תגדל מדרגת מעלתו, והנה החוקר אמר כי לכל דבר נמצא בעולם התחתון שהוא עולם היסודות והמורכבים ההם, יש ג' התחלות, החומר, הצורה, וההעדר, (עיין מזה בביאורי לשער ס"ד) אך יש הבדל בין ג' התחלות אלה, כי ההעדר הוא רק שלילה, ר"ל שצריך החומר לחדול תחילה מהיות מה שהיה בטרם יוכל להיות מה שהוא עתה כי כן יסד ה' בטבע שישתדל תמיד להסיר מהדברים הנמצאים בעולם הצורה ההוה עתה, להחליפה ולהמיר' באחרת, ואחרת באחרת עד סוף כל הדורות, ד"מ מבשר האדם אשר ימות יסיר צורת המדבר, ויהי' לרמה ותולעה שהן בע"ח, והם ייבשו ויסירו צורת החי, ויהיו לאבק ועפר שהם דוממים, אשר מהם יצאו אח"כ, כאשר ימירו צורתם הראשונה, פרחים וצמחים שהם מגדר הצומח, ורק שאר ב' התחלות הן אמיתיות ומחוייבות, והן החומר, והצורה, והחומר הראשון הנקרא הילי אשר ממנו נתהוו כל הדברים המורכבים, הוא משותף לכולם, [אף שלפי חילוף והשתנות אופן הרכבת חלקיהם יחד הם מתחלפים ומשתנים בבחינת חמרם הפרטי והקרוב להם,] אבל בבחינת הצורה המיוחדת אשר קבל כל אחד מהנמצאים [לפי מתכונת חמרו הפרטי והקרוב הזה] הם נבדלים ושונים זה מזה, ועולם האמצעי ר"ל עולם הגלגלים והכוכבים יש לו רק ב' התחלות החומר שהוא עצם השמים, אשר בזכותו וטהרתו נבדל ונעלה מאוד מחומר ברואי העולם השפל, והצורה השכלית, אשר יש להם לפי דעת הקדמונים, אבל ההתחל' הג' שהיא ההעדר הקודם להוית כל נמצא אשר ע"כ אחזו בעקבו גם ההעדר המגיע לו באחריתו, אינה נמצאת אצלם, כי בדבר ה' שמים נעשו, ולא מחומר קדום אשר הוצרך להפשיט תחיל' צורתו הקדומ', ללבוש אח"כ צורת השמים (ומה שאחז"ל "שמים מאש ומים" אין הכונה שיהיו אלה השנים החומר אשר מהם נתהוו, כי זה הי' קרוב לאמונת הקדמות אשר ירחיקה כל מאמין אמיתי, כי אם בעבור שאש ר"ל הברק, והמים יורדים לפעמים מן השמים ע"כ נראה כאלו היו שני אלה מתולדת השמים ועצם מעצמיהם) גם אין העדר אחוז בהם כי קיימים הם באישיהם (ומאה"כ "המה יאבדו ואתה תעמוד" הכונה רק שאם גם יצויר שתהי' אפשרות שיאבדו, אתה בכל זאת תעמוד לנצח, וכן "כי השמים כעשן נמלחו" ר"ל אם גם יהי' זאת באפשרות בכל זאת "וישועתי לעולם תהיה" כי יכולת ה' להושיע אין שום אפשרות להעלות על לב שתוכל להבטל לעולם) ועולם השכלים הנעל' והנכבד גם משני עולמות אלה, יש לו רק התחלה אחת והיא הצורה השכלית זיינע גייסטיגע וועזענהייט שיש לכל אחד ואחד הנכנעת לסבת' הראשונה שהוא הי"ת אשר ע"כ הם יראים וחרדים מפניו הנה לפנינו כי כל עוד יתמעטו התחלות הנמצא כן תגדל מעלתו ומדרגתו אשר ע"כ נכבד העולם האמצעי מהעולם התחתון, ועולם השכלים נכבד ונעלה משניהם ונמשך מזה כי הי"ת אשר אין לו התחלה כלל, היא לבדו סיבת כל הסבות ועלת כל העלות, הוא נשגב ונעלה על כל כמאה"כ "לך ה' הגדולה והגבורה" וכו' ומאה"כ "וראה את ה' יושב על כסא רם ונשא" כי מהשמים שהם כסאו הוא עוד נעלה ונשגב שתי מדרגות כי "רם" היא לא לבד מעולם הגלגלים בעבור שאין לו חומר כמוהם, כי אם גם "נשא" מעולם השכלים, בעבור שאין לו התחלה כלל, וע"כ יאמרו ג"כ המלאכים "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות" להורות כי נעלה הוא מעולם התחתון שיש לו ג' התחלות, בשלש מדרגות קדושה ומעלה.

והנה אנחנו בני ישראל ברואי העולם השפל יש לנו ג"כ ג' הנ"ל החומר, ההעדר, והצור', ובסבת השנים הראשונים היינו פתותי המעל' וקלי הערך כי מצד החומר אנו עלולים להשחית דרכינו המוסרי ולהיות כבהמות שדה וחייתו יער הנוטים רק אל הנאות גופניות וחמריות ומצד ההעדר הקודם להויתנו היינו נכונים ומועדים להיות כלים ג"כ ואובדים באחריתנו בבוא עתנו למות, אבל מחסד הי"ת נתן לנו את תורתו להיישירנו בדרך נכוחה, ולהרחיקנו מפתויי יצרנו לבלתי הלכד ברשת תשוקת החומר, ועי"ז תשאר ג"כ נפשנו בחיים הנצחיים ונמלט מפח ההעדר הטמון לרגלנו, ובאופן זה תוסר ממנו בבחינת מה פחיתות החומר וחסרון ההעדר האחוז בטבענו, ועל יקרת הרעיון הזה רומזים דחז"ל שאמרו "בכל יום מכתירין העליונים לפני הקב"ה שלשה קדושות" וכו' (המורה על היותו נעלה ונשגב ג' מדרגות, ר"ל מחסרון החומר, "ההעדר" וההצטרכות לשום התחלה.) "מה הקב"ה עושה נוטל אחת לעצמו" (ר"ל מעלת מניעת ההצטרכות אל התחלה נשארת לו לבד) "ונותן השתים לישראל הדא הוא דכתיב והתקדשתם והייתם קדושים" כי ע"י שמירתם חוקי התירה, והתקדשם ע"י מידות ופעולות טובות, ישיגו

גם הם שני כתרים הא' הכשרון לזכך ולטהר חמרם, והב' להשאיר נפשם בחיים הנצחיים, ונמשך מזה כי אומתנו הישראלית אשר כל זאת היתה לה למנה היא סגולה מכל העמים, וכן אה"כ "כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים" ואמר "ואתם כהני ה' תקראו" הורה בזה כי יחס ישראל אל שאר העמים ויתרון מעלתו עליהם, כיחס הכהן אל שאר העם ומעלתו עליהם, אך עתה יתעורר לנו הספק אחרי שכלל האומה הישראלית נשאת למעלה להיות מוכתרת בשני כתרי הקדושה שזכרנו, במה דגולה ונכבדה עוד יותר משפחות הכהנים? ואיזה יקר וגדולה נעשה לה עוד להדמות לעליון יותר מכל שאר משפחות ישראל? ולבאר זאת יאמר הרב ז"ל כי אחרי שכבר כ' המורה פ' ע"ב מח"א כי ע"כ נקרא האדם לבדו בשם עולם קטן (ולא גם החמור והסוס אשר יש לו ג"כ הרבה איברים) יען כי כמו שהעולם מחובר מחלקים רבים פרטים, וכולם ינהיג רצון הי"ת בשכלו שהוא לבלי תכלית, אשר ע"כ נקרא גם כן בלה"ק בשם חי העולם, כמו "וישבע בחי העולם" כן גם האדם מחובר מאיברים שונים וחלקים פרטיים וכולם יונהגו בשכלו ההילאני אשר היא ניצוץ משכל האלקי העליון, ולא ימצא כי אם בו ולא בשום אחד משאר בע"ח, הלוא נוכל להרחיב המשל והדמיון הזה עוד יותר ולאמר, כי יחס ישראל אל שאר העמים ומעלתם עליהם, דומה ליחס עולם הגלגלים לעולם התחתון ומעלתו עליו, ויחס הכהנים אל העם ומעלתם עליהם, כיחס עולם השכלים אל עולם הגלגלים ומעלתו עליו ויחס הכהן הגדול מאחיו שהוא בעל בעמיו, דומה ורומז בבחינה מה אל יחס הי"ת לעולם השכלים כי הוא נעלה ונשגב עליהם ועל כל זולתו, וע"כ נצטווה הכה"ג ללבוש בגדי הקודש לכבוד ולתפארת, ובגדי בד לבן המורים על הנקיות והטהרה ביה"כ להורות לו, כי חובה עליו לא לבד לטהר תמיד ואף כי ביה"כ מידותיו ותכונות נפשו מכל סיג וחלאה מוסרית כי אם גם להתקדש תמיד בקדושה אלקית יותר מכל זולתו עד היותו כמעט דומה רק לעצם רוחני הנפרד מהגוף וכל משיגיו וחסרוניו, וע"כ הוזהר ג"כ לבלתי הטמא לאחד מקרוביו או להתאבל ולהתחונן עליהם, כי האדם האמיתי הוא רק השכל הנקנה לו אחרי צאתו מרחם ע"י העיון וההשכלה, המתאחד והמתעצם עם נפשו הנתונה לו מלידה ומבטן, (עיין ביאורי לשער ו' ול"ב), ולו אין שאר וקרבת בשר עם זולתו, וממנו אה"כ "יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו" ולמה זה יבכה ויתאונן על זולתו? ובזה הוא רומז ג"כ על הי"ת אשר לפניו אין בכיה ועצבון, כי נעלה ונשגב היא על כל אלה התפעליות האדם, כ"א עוז וחדוה במקומו תמיד, וע"כ נאמר בהזהרת הכה"ג לבלתי עשות אחת מפעולות העצבון הנהוגות על מת "את ראשו לא יפרע וכו', "כי נזר משחת אלקיו על ראשו אני ה'" ובאופן זה הולך הרב ז"ל ומבאר גם שאר המצות המיוחדות לכה"ג (עיין בפנים הספר) והכהנים אשר היתרה להם להטמא לקצת הקרובים ולהתאבל עליהם, והוזהרו על טומאת זולתם דומים בבחינה מה אל המלאכים, אשר בעבור היותם עלולים מהסיבה הראשונ' שהיא הי"ת ותלוים ברצונו, הם יראים וחרדים מפניו כעבד מפני אדוניו, והיראה והחרדה הזאת המסובבת מידיעתם חסרון שלימותם ופחיתות ערכם לעמת הי"ת שהוא יוצרם תסבב להם כעין עצבון רוחני (כי ידיעת חסרון השלימות תסבב תמיד לבעליה עצבון נפש,) ובהפך בבחינת היותם סבה ועלה למה שתחתיהם במדרגה, הם ששים ושמחים, כי ידיעת יקרת מעלת עצמותו והטבתו לזולת ותשמח נפש בעליה, ובעבור קדושתם זאת הוזהרו הכהנים ג"כ לבל יפרעו ראשם ובגדיהם לא יפרומו, כי אם להיות תמיד מסולסלים בגופם ובבגדיהם. וסילסולם זה מורה לכל, כי הם לא לבד בעצמם אנשים יקרים ונכבדים, כי אם גם משרתי אדון יקר ונכבד מאוד שהוא הכה"ג, (כי כן דרך ומשפט כל שר ונגיד שיהיו גם משרתיו ועבדיו מלובשים בבגדי כבוד ויקר) כמו שיורה תיקון מציאות המלאכים לא לבד על שלימות עצמותם כי אם גם על שלימות סבתם שהוא הי"ת אדון כל, וע"כ נאמר גם בהזהרת הכהנים לבלתי חלל קדושתם בלקיחת נשים שאינן הגונות, או ע"י שאר פעולות אשר לא תאותנה להם, הטעם "כי קדוש הוא לאלקיו" ועל דמיון זה של כל כהן בבחינה מה למלאך ה', יורם גם מאה"כ "כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' כי מלאך ה' צבאות הוא" וע"ז מורה גם המדרש שהחל בו הרב ז"ל "משל לכהן" וכו' אשר מדבריו נראה שהכהנים דומים בבחינה מה אל המלאכים, הנבדלים מהם רק בבחינת מדרגת מעלתם עליהם, כהבדל הכהן וישראל אשר שניהם מגזע קודש אחד יצאו רק ממשפחות שונות, וע"כ אמר דרך משל שכמו שאם נחלו שני אלה בחולי הכפיה (אשר כפי הנודע יבוטל על ידו כח הרגש החולה וידיעתו רק זמן מה ולפי שעה ואח"כ תשוב נפש החולה מהר ורפא לו) ויבואו שניהם אל הרופא ויתן להם קמיע כתוב בשמות קדושים ע"פי חכמת הקבלה לרפאותם על ידו, יען כי לא יוכל חולי זה להרפא כשאר חליים ע"י רפואה טבעית, כלקיחת סמים ועלים לתרופה או שתית מרקחת, כי אם ע"י סגולות מיוחדות, הלוא רק את הישראל יצטרך אז להזהיר מאוד שישמרהו בקדושה ובטהרה, ולא ילך עם הקמיע ההוא לבית הקברות לבלתי חלל קדושתו אפס את הכהן אשר מלבד זה ישמר מבוא שמה. ואף כי מנגוע במת או בקבר, לא יצטרך להזהיר הרבה, כן גם אם תקצר לפעמים השגת המלאך או השכל הנבדל, על נקלה יסיר הי"ת מסוה הסכלות הזאת מעליו לגלות לו את סודו וזש"א "מתוך שאין יצר רע ביניהם די להם באמירה אחת" אפס בני אדם אף שהם כהנים הנגשים אל ה', בכל זאת הלוא נקלה יוכלו להתפתות מנטית יצרם הרע לחלל קדושתם, ע"כ צריך להזהירם על זה בהזהרה גדולה ויתירה, וע"כ בא פה הציווי על שמירת קדושתם וטהרתם, והזהרתם מהטמאות למת באמירה כפולה "אמר ואמרת" וזש"א "אבל התחתונים מתוך שיצר הרע מצוי

[269]אם אישי האומה הזאת הנבחרת בכללה עולים משפל מצב התחתונים אל גובה רום האישים הקדושים. הלא ראשיה ופנות שבטיה עלה יעלו עוד גבוה גבוה אל מעמד קדש הקדשים:

מהמבואר שהתחלפות מדרגות הנמצאות ימצא מצד חלוף התחלותיהם הנותנות מהותם. וזה שכבר ביאר החוקר בראשון מהשמע שהתחלות כל נמצא משתנה שהנמצאות בזה העולם השפל הם שלשה החומר והצורה וההעדר כמו שכתבנו בשער ס"ד. והנה החומר הוא הענין המשותף לכל הנמצאים המורכבים אשר יקראוהו היולי. אמנם הצורה הוא ההבדל המיוחד לכל נמצא אשר בעבורו יאמר עליו כי הוא זה. אך ההעדר אינו דבר נמצא בהווה רק הוא מהכרחיות ההויה שאינה רק חדוש מציאות הצורה ההיא הנעדרת אשר זה הטבע ישתדל להמיר הצורה ההוא תמיד להביא אחרת תחתיה ולזה יוטבע בו התמורה והחלוף המתמיד עד שיוחד בשם נמצא משתנה או מתחלף. אמנם העולם האמצעי כבר ימצאו לו שתי התחלות מהנה והם הצורה השכלית ועצם השמים לטוהר שהוא חומרם. ואולם אין להעדר מבוא בגבולם שהרי לא קדם מציאות שום חומר שנאמר עליו שהיה נעדר מהצורות כי הוא ההעדר הקודם להויה. וכ"ש שלא יצוייר שהחומר ההוא הפשיט צורה שקדמה לצורתם וגם לא יקווה שיחליפו צורתם זאת בצורה אחרת תבא אחריה לעתיד. ומה שאמר (ב"ר פ"ד) שמים מאש ומים אחשוב שרצה ליחס אותם אל אלו העניינים למה ששתיהם מנהגם לירד מגובה שמים על הארץ כמו שאמר (דברים י״א:י״א) למטר השמים תשתה מים. ותרד אש מן השמים (מלכים ב א׳:י׳). מה שלא נראה כן לשאר היסודות. לא שכיוון שהשמים היו מדבר. כי לא די שיביא אל דעת הקדמות אלא שישים בהם טבע ההעדר וזה וזה בטל. אמנם להמציא בם גשמות נכנס במאמר הנביאים ומשליהם הדבור באיפשרות הבליה וההפסד אף על פי שא"א להם שיפסד כמו שכתב הרב המורה פ' כ"ט חלק שני. והוא כמאמר המשורר (תהלים ק"ד) לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים המה יאבדו ואתה תעמוד

ביניהם הלואי בשתי אמירות וכו' ורומז בזה גם על ענין אחר יקר מאוד והוא שהמלאכים קנו שלימותם באמירה אחת ר"ל ע"י עצמותם הרוחנית המיוחדת להם כבר מעת בריאתם ויציאת מציאותם אל הפועל בדבר ה' ובמאמרו (כי "בראשית ברא אלקים את השמים וכו' אשר בו נכלל גם בריאת המלאכים נמי מאמר הוא" לדחז"ל, (בר"ה ל"ב ע"א) אפס הסכלים וכו' הלואי בשתי אמירות ויעמודו, ר"ל בני אדם בעלי חומר אשריהם אם יקנו שלימותם הנפשית והמוסרית בשתי אמירות. הא' בעבור היותם בעלי נפש משכלת אשר נבראו בצלם אלקים במאמר "נעשה אדם בצלמינו" וכו'. והב' ע"י אמירת התורה, שנתן הי"ת לישראל להאיר מיני שכלם להיישירם ולהדריכם בדרך הישרה והנכוחה, המתחדשת בכל הדורות לכל איש ואיש מישראל אשר ילמד אותה (ע"ד מחז"ל "בכל יום יהיו בעיניך כחדשים" (עיין ספרי פ' ואתחנן וברכות דף ס"ג, מ"ב) ואשריהם אם לאור שני נרות אלה, נר שכלם הטבעי ונר התורה האלקים ילכו בטח כל הימים, מבלי נטות ימין ושמאל ממעגלי הצדק והמישרים, כי אם יעמדו תמיד על משמרת פקודתם ותעודתם אשר נתן להם ה' עלי תבל ארצה.

וכלם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלופו. והנביא אמר (ישעיהו נ"א:ו') כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה וגו': והנה באלו והדומים להם יאות לנו הרב שנאמרו על זה האופן מההפלגה לומר שכבר ישער השכל בהם העדר והפסד לסבה שזכרנו מה שלא שוער בנמצאים שלא יהיה במציאותם גשמות כללי שהרי אפשר לפרשם על שום מלך או אומה ומאמר המה יאבדו ואתה תעמוד יעוד על כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה וגו' וישועתי לעולם תהיה (שם) והוא ענין נכון. ואולם העולם העליון השכלי לא נמצא בו מאלו ההתחלות רק הצורה לבד כי אין לחומר מציאות במערכותם וכ"ש שאין להעדר שום השערה אצלם. לא בתידה ולא במשל. אמנם ימצא להם ההשתעבד וההכנע אל סבתם ראשונה יתברך שמו ולחרד אל רצונו מצד מה שהם יצוריו ותלויים במאמרו. ולזה אמרו חז"ל (סוף חזית) יום שאפילו מלאכי השרת יריאים ממנו. והכתיב הכתוב חרדה לעצמם שנאמר (ישעיהו ל"ג:ז') הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון כי זה חוייב להם מהיות להם שום התחלה וכן כתב הרב המורה פרק י"ג חלק שלישי על מאמר הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה (איוב ד':י"ח) זה לשונו שאין חוזק מציאות להם אחר שהם עשויים לפי דעתנו ואף לפי דעת האומרים בקדמות הם עלולים אם כן חלקם במציאות אינו חזק בערך אליו יתברך המחוייב המציאות לגמרי עד כאן. אמנם לפי שהנמצא העליון סבת הסבות ועלת העלות הוא מסולק מכל זה סילוק ועלוי רב לזה מה שהכתיב לעצמו (ד"ה א' כ"ט) הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד ברוך הוא וברוך שמו לעד ולעולמי עולמים. ואחשוב כי אל העלוי והשבח הזה נתכוין ישעיה הנביא כשאמר בתחלת נבואותיו ואראה את יי' יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יי' צבאות מלא כל הארן כבודו (ישעי' ו'). אמר שהשיג בהשגת נבואתו שהשם יתברך יושב ישיבה קיימת ונצחית ושהיה רם ונשא על כסאו כדרך שנאמר (שם ס"ו) השמים כסאי וענין שתי מדרגות הרוממות הם לרמוז אל מה שיש לו יתברך מעלה על השמים כפלים ממה שיש לשכלים הנבדלים. שהרי השכל נבדל מתעלה מהגרם השמימיי במה שזה מורכב מחומר וצורה וזה אין בו חומר כלל אמנם יש לו התחל'. אבל הוא יתברך הוא רם מזה החומר במה שהוא מופשט מחומר ונשא מצד שאין לו שום התחלה כלל. וראה עוד ששולי מציאותו ממלאים את העולם כלו. ואמר שראה עוד שרפים עומדים למעלה מזה ההיכל והם מלאכי המרום והמקלסים לפניו מעין זה השבח והעלוי שהשיג ואמר שש כנפים לאחד כי למה שהכנפים הם כלי ההתנועעות הקל אל הגובה ייחס

עליהם ענייני ההשכלה אשר בהם יגביהו עוף כל אשר רוח בו. ולפי שהציור וההצדק הם כנפי השכל אשר בם יעופף להשיג כל מושכל אמר שיהיו לכל אחד שש כנפים שתים לכל עיון מהשלשה עיונים שיזכור. ונמשך הנביא בזה למה שנודע אצלו בדרך החכמ' שהמשיגים ההיולאניים חוייבו להתייחס עם המושגים כמו שכתב החכם פרק ראשין ממאמר ששי מספר המדות. אמנם לדברים המתחלפים בסוג וגם בחלקי הנפש יהיו מתחלפים בסוג וכו'. וזה היה מאמר החכמים ז"ל (במדבר רבות פ' י"ט) גדול כחן של נביאים שמדמים כח גבורה של מעלה לצורת אדם כמו שאבאר אותה יפה אצל אם יהיה נביאכם יי' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו שער ע"ו בעזרת האל. והנה עם שיש למעל' עלוי רב בכל זה דברה נבואה בלשון חכמים ואמר בשתים יכסה פניו לרמוז אל הסבה הצוריית כי הפנים סימן הצורה כי בשתי כנפים אלו יעיד ויגיד שאין לו התחל' צוריית כמוהו והוא ענין כסוי והסתר הפנים. ובשתים יכסה רגליו לרמוז מה שאמר שאין לו ההתחל' החומרית הנמצאת לעולם אשר לרגליו והוא עולם הגלגלים כמו שאמר (שמות כ"ד:י') ותחת רגליו כמעש' לבנת הספיר. והנה השמים הם במדרג' תחת רגלי השרף. ועל הרחקת ההעדר אמר ובשתים יעופף כי לפי שהתנוע' אלהמעל'היא מיוחדת אל ההתעופפות מזולת' אמר כי לרמוז אל הפלגת הרחקת ההעדר ממנו יתעלה רמז בכנפיו מעלה מעלה כלומר יתעלה שמו מזה עלוי רב. ולפי זה הפי' יהיו כנוי פניו ורגליו שבים אל השרף בענין אחד בעצמו. אמנם הרב המורה בפרק כנף (ח"א פ' מ"ג) שם כנוי פניו על מה שהוא סבתו וכנוי רגליו על מה שהשרף סבה אליו. והנה אחר שרמזו במעשיהם אל הקילוס הנפלא הזה באלו השלשה עניינים פירשו בפיהם וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו לקלס ולומר שהוא מקודש ונבדל משלשה העניינים האלה תכלית ההרחק'. והמתרגם ביאר מאד הכוונ' כשאמר קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכינתי' קדיש על ארעא עובד גבורתי' קדיש לעלם ולעלמי עלמיא שזהו תרגום הג' קדושות. כי באומרו קדיש בשמי וכו'. שלל ממט הסבה הצוריית אשר אתם כי הוא נבדל מהם ונורא עליהם מהיות לו שום התחל' כלל ואפי' הצוריית והוא אשר רמזוהו במאמר בשתים יכסה פניו. ועל הרחקתם ממנו הסבה החומרית אשר עליהם נאמר ובשתים יכסה רגליו אמר קדיש על ארעא עובד גבורתי' שהוא קדוש ונבדל על אותם שמראי' גבורתו על הארץ והם הגרמים השמימיים כי הם הקדושים אשר בארץ המה מראים את כחם ואת גבורתם אשר שם בהם בוראם יתעלה. ועל הרחקת ההעדר אשר אליו אמר ובשתים יעופף אמר קדיש לעלם ולעלמי עלמיא קדיש ונבדל מהעולם השפל ומהעדרו תכלית ההרחק' די שלטני' שלטן עלם ומלכותי'

לא תתחבל. ולפי שהשבח הזה הוא מה שכללו ישעיהו במה שאמר יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל סיימו מלא כל הארץ כבודו שתרגומו מליא כל ארע' זיו יקריה והוא ממש מאמר ושוליו מלאים את ההיכל במליצות שונות. ויש שפירש כוונת יונתן בן עוזיאל על הסדר שכיון הרב המור' סוף פרק חמישי חלק שלישי כשדקדק זכרון הכתובים במרכבת יחזקאל החיות לפני האופנים ואחר האופנים האדם אשר למעלה מהחיות כי הוא סדר הלימוד למודיי' טבעיות ואלהיות. ויהיה לפי זה מאמר בשמי מרומא בית שכינתי' על עולם הגלגלים ומאמר על ארעא עובד גבורתי' על עולם השפל, וקדיש לעלם וכו' על עולם העליון. אמנם מה שכתבנו יתכן על דבריהם והוא סדר הקדימ' אשר מצד המעלות בהחלט וכבר נתחלף בפירוש בקצת הדברים כמו שזכר שם על דרך וגם הא זכרו לברכה לא זכר תרגום יונתן בקדוש קדוש קדוש ולא נעזר ממנו יראה שהוא מפרש אותם על הסדר. והנה על כל פנים למדנו מה שאמרנו ראשונה מהיות התחלפות מדרגות הנמצאות כפי התחלפות התחלתם עד כי נשגב ה' לבדו על כלם לפי שאין לו שום התחל' כלל. והנה לפי שאנחנו עדת האנשים בהיותנו מכלל זה העולם השפל נפלו בגורלנו השלש' התחלות כלן והיה הרע וההפסד מוכן ומזומן אלינו מצד השתי' שהם החומר וההעדר כי מצד פחיתות החומר נתקלקלו המעשים אשר בידינו כבהמות השדה וחיתו ארץ וההעדר פוגע בנו ועומד עלינו לכלותינו ואין מציל לזה היה מחסד השם יתברך לזכותינו בתור' ובמצות לתת לנו פליטה מאלו החסרונות כי בהישיר אותנו בהרחקת מעשה החומר ופחיתיותיו והביאנו אל הקדוש' האלהית אשר באה ענייני' בשער הקודם הנה בזה הציל אותנו מפח ההעדר ורשתו אשר טמן כאשר שם נפשנו בחיים הנצחיים כמונו כמלאכי עליון עד שכמעט יאמר עלינו שנתקדשנו בתרי מגו תלתא מקדושותיו יתברך אשר עליהם אמרו השרפים קדוש קדוש קדוש כנזכר. ובמדרש (ויקרא רבות פ' כ"ד) אמר רב אבין למדינ' שעטרו למלך שלשה עטרות מה עשה נתן אחת בראשו ושתים בראשן של בניו. כך בכל יום מכתירין העליונים לפני הקדוש ברוך הוא שלשה קדושות שנאמר וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש מה הקדוש ברוך הוא עושה נוטל אחת לעצמו ונותן השתים לישראל הדא הוא דכתיב (ויקרא י״א:מ״ד) והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני יי' וזה המאמר הוא מעול' עד מאד בענין שלשה קדושותיו על הדרך שבארנו ותת השתים ביד בניו כי רצה לזכותם בהם ולקדש בקדושתו להוציאם ממעש' החומרי ומעצבון ההעדר. אמנם השאיר אחת לעצמו אשר א"א להשתתף בה שום נמצא כי לכלם יש להם התחל' והוא יתברך התחלת הכל וסבת הכל וכמו שאמר שם (במ' הנ"ל) יכול כמוני תלמוד לומר כי קדוש אני ודי בזה לביאור

הקודם והוא שכללות האומה הזאת הנבחרת נתעל' ביהשרות התורה האלהית במעלתו הממשלה הראשונה להיותה כמלאכים ובני אלהים:

אמנם הנמשך יתחייב להיות יחס האומה הזאת הכוללת אל סגולותיה יחס המין בכללו אליה כמו שנתבאר אמתת זה בשער נ"ו. והנה כאשר נתבארה בכל התורה כלה סגולת יחס הכהונה במעלה וכבוד משאר משפחות ישראל ושבחיהם להיות לגיון של מלך הקרוב אליו לשרתו ולברך בשמו עד שכבר היה כל כבוד ומעלה מתייחס אליהם באומרו (שמות י"ט:ו') ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, ואתם כהני יי' תקראו (ישעיהו ס"א:ו') ובני דוד כהנים היו (שמואל ב ח':י"ח). הנה הוא מבואר שמשפט הנמשך יכוון אליהם והוא בשיתקדשו קדוש' יתירה על כלם. אבל אחר שכבר שמנו מעלת הכלל בשתי הקדושות ונשגב יי' לבדו בקדוש' השלישית מי יתן ואדע מה יעשה עוד להם יקר וגדולה להדמות לעליון. אלא שאנחנו נרא' שהישרת זה מחלק המיוחד אשר אנחנו בביאורו היא נתנה סדר מדרגה זאת האומה הנבחרת במעלה וכבוד עד שכבר יותן בהם צורת ודוגמת העולם בכללו על הדרך אשר כתב הרב המור' פרק ע"ב ח"א אמר ודע שזה שאמרנוהו כלו מדמות העולם בכללו כאיש מבני אדם לא מפני זה נאמר באדם שהוא עולם קטן כי זה הדמיון כלו נמשך בכל איש מאישי בעלי חיים השלם באיבריו ולא שמעת כלל אחד מהראשונים אמר כי החמור והסוס עולם קטן ואמנם נאמר באדם מפני הדבר שיוחד בו האדם שהוא הכח המדבר ר"ל השכל אשר הוא השכל ההיולאני אשר לא ימצא באחד מבעלי חיים זולתו וכו' עד אומרו לפי זה הענין לבד נאמר באדם לבדו שהוא עולם קטן מפני שבו התחלה אחת היא המנהיגה לכל. ומפני זה הענין נקרא הש"י בלשוננו חי העולם וישבע בחי העולם (דניאל י"ב:ז') ע"כ. וקרוב לזה הדמיון אומר שיתכן שימצא בהם מי שיהי' במדרגת האלוה יתעל' ומי שיהי' במדרגת המלאכים ומי שיהי' במדרגת עולם הגלגלים. אמנם קדש אותם לגמרי לבלתי המצא בם דוגמת אלו השפלים האובדים והנפסדים כי זאת המדרגה השפלה נתיחדה לשאר האומות וכמו שאמר (ישעיהו מ':ט"ו) הן גוים כמר מדלי וגו' (ירמיהו ל':י"א) כי אעשה כלה בכל הגוים וגומר. וזה יתבאר מאד מתוך הקדושות הנזכרות בכאן. וזה כי דוגמת קדוש קדושי עליונים שהוא האחד המיוחד בעולם אשר הוא טהור ומשרתיו טהורים וטכסיסיו זכים ונקיים כמו שאמרו עליו (דניאל ז':ט') לבושיה כתלג חיור ושער ראשיה כעמר נקא היה הכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן משחת הגדולה והכבוד ואשר מלא את ידו ללבוש בגדי הקדש לכבוד ולתפארת ובפרט ביום המיוחד הלא הוא ג"כ לבוש הבדים בגדי לבן נקיים וטהורים מכל הגוונים. ואמר בו את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום

ועל כל נפשות מת לא יבא לרמוז אל מה שאין לפניו לא בכיה ולא עצבות רק עוז וחדוה במקומו והדר ותפארת במקדשו ועל דרך שנאמר (ישעיהו ל"ג:י"ז) מלך ביופיו תחזנה עיניך. והנה מזה יש הישרה נפלאה להכרת מהות האדם ועצמותו כי לא כאשר יראֶ האדם כי הוא בשר ודם ובכלות הבשר והדם יכלה עצמותו חלילה כי עקר האדם ואמתת עצמותו הוא השכל הנקנה אשר בו ואשר יתעצם בו כי הוא אשר יתחדש באדם אחר הולדו מרחם אמו כמו שכתבנו עקר זה בשער ו' והנה עם זה נמצא שאמתת האדם אין לו קרובי' משאר בשר אשר יתאבל עליהם כמו שחשבו ההמון המבלים זמנם ומפסידים ימיהם לקנות ממון לקרוביהם כמו שצעק על זה החכם שלהם בחכמתו באומרו (קהלת ד':ח') על זה החלק השכלי יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו ולמי אני עמל ומחסר את וגומר כמו שפירשתי במקומו והוא ענין נכבד ראוי שיושם רושמו בזה האיש האלהי אשר בעבור זה צוה את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום ועל כל נפשות מת לא יבא לאביו ילאמו לא יטמא ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו כי נזר משחת אלהיו עליו אני יי' כלומר כי הוא דוגמת אלהיו אשר לא קדם אליו שום התחלה כלל כמו שאמרנו ובבחינה זו אם היה מטמא אל ההורים היה מחלל עקר דוגמתו ומטמא את ראש נזרו בלי ספק ואמר עוד והוא אשה בבתוליה יקח לרמוז אל שני עניינים נכבדים מאד האחד אל הקיום והנצחיות האפשרי באדם במינו שהוא דומה בצד מה לקיום ונצחיות קונו ולזה חייבו עליו (יומא ב'.) ביום המעשה המיוחד ההוא שתהי' אשה אחרת עצורה לו מערב יום הכפורים שמא תמות הראשונ' בו ביום ונמצא ערירי גבר והכתוב אמר וכפר בעדו ובעד ביתו והכוונה שיהי' נמוקו עמו להמשיך מציאותו בעולם כפי מה שאיפשר. והשנית כשתהי' האשה ההיא בתולה ואיש לא ידעה ובכל בתוליה להוציא את הבוגרת (יבמות נ"ט.) כמו שהפעילות האלהיות במעש' בראשית הוא יתעל' חדשם חדוש מוחלט ולא קדמה להם שום סבה זולתו יתעל' ובעולת עצמו גם היא אסורה ללקוחו (שם:) כמו שלא קדם בשעת הבריאה שום מעשה והתחלה כמו שאמרו קצת בחומר הקדום ואין צריך לומר שלא יקח גרושה וחללה זונה שהם נשים בלתי הגונות להוליד ממנה בנים כשרים כי האל יתעל' תמים פעלו וכל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול. ולפי שבכל העניינים האלו תאר אותו בתארים שהם דוגמא לו יתעלה אמר בסופם כי אני ה' מקדשו כי היות דוגמתו היא עצמה עצם קדושתו. והנה דוגמת הממשלה הראשונ' המושפעת ממנו יתברך הוא העולם המלאכים היושבים ראשונה משרתיו עושי רצונו הם כל הכהנים המשרתים בבית ה' שכלם נתנו לאהרן רצוני לכהן הגדול הנזכר לעבוד ולשרת בדבר המזבח כמו שאמר (במדבר י"ח:א') אתה

ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו, וגם את אחיך מטה לוי שבט אחיך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך וגו' ושמרו משמרתך מושמרת כל האהל. והפלא מה שנקרא בלשון חז"ל (יומא י"ט:) פרחי כהונה לוייה שיורה שמם על היותם נכונים ומזומנים להפריח עצמם בקלות נמרץ לעבודת הכהונה גם שהם בזה תחת עבודת הכהן הגדול כמו הם כמלאכי השרת נמשלים אל בעלי הכנפים להמצא להם עם בוראם שתי בחינות אלו כמו שכתב הרב המור' פרק מ"ח ח"א. והוזהרו הכהנים בכלל מהטמא על קצת המתים והותרו בקצתם כי מצד שהמלאכים הם עלולים יש להם סבה והתחלת קודמת ראוי להם שיורתעו ממנה ויחרדו מפניה ובמקום יראה שם תהא רעדה ועצבות אמנם מצד שהם עלות לאשר תחתיהם הם ששים ושמחים וכמו שאמרו (ברכות ל':) במקום גילה שם תהא רעדה. אמנם נזהרו על סלסול עצמם להורות על שלמות פעולותיהם. ומעלת הכהן הגדול הממונה עליהם כמו שסלסול ועוצם שלמות ותקון מציאות אלה המלאכים מורים על גדולת מעשיהם ועל יכולת אדוניהם. ואסר להם הנשים הבלתי הגונות גרושה וחללה זונה מהטעם עצמו שאסרם אל הכהן הגדול כי המעשים הבלתי נאותים לא יאותו לא לשליח ולא למשלח אך התיר להם האלמנה כי ודאי פעולות המלאכים כבר ידעם בעל מלאכתם הראשון יתברך שמו. וסיים קדושתם באומרו כי קדוש הוא לאלהיו לומר שקדושתו היא תלויה במה שהוא כהן לאלהיו ומשרת אותו. ועל הדוגמא הזאת אמר הכתוב (מלאכי ב':ז') כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא יורה שהכהנים בכלל הם כמלאכי אלהים: והוא ענין המאמר ההוא שזכרנו ראשונ' משל לכהן וישראל שנכפו וכו'. כך העליונים והוא מתוך שאין יצר הרע ביניהם די להם באמירה אחת וכו'. ראה כי שמו חז"ל ענין אחד משותף לכהנים ולמלאכים עד שכמעט אין הפרש ביניהם זולתי במה שהם כשני אנשים חלוקי המשפחות כלומר שהם קרובים ודומים בענינים ואין ביניהם חלוף רק אשר הוא מצד ההתחלה כמו שהיה איפשר לישראל שישוה בשלמותו לכהן אם ישאר הבדל יחס המשפחות[270] ומזה הטעם אמרו שהחולי הוא כפיה לומר שמדרך השלמים במושכליהם להיות עליהם אור השכל זורח תמיד ולא יוסר כי אם לעתים רחוקים

[270] כונתו, כי כמו שאמר החוקר כי הרשע דומה לחולי קשה ותמידי, יען כי האיש אשר בו יקונן הרשע והוא הנטיה למעול מעל בה' ולהרשיע בזדון לב, לא במהרה ועל נקלה יעזוב דרכו הרעה וייטיב מעלליו, אפס החטא שהוא רק בשגגה ובלי דעת, אשר ברשתו יפול האדם רק לפעמים כאשר יחדל להתבונן כראוי על כל מפעליו אינו תמידי, ודומה לחולי נופל אשר רק לעתים ידועים יחלה בו האדם, כן זכר המדרש גם פה במשלו רק חולי הכפיה, להורות כי כמו שהחולי הזה יאריך רק זמן מעט, כן יושר אור השכל וההשגה הברור' מהשלימים האמיתים ככהני ה', ואף כי מלאכיו העומדים לפניו רק לפי שעה כאור שמש זורח אשר לפתע פתאום יחשיכנו לפעמים הענן זמן מה, ואח"כ תעבור הרוח ותטהר הרקיע וישוב אורו להיות בהיר בשחקים כבראשונה.

וקצרים כמו שיקרה לנכפים שאינם בשבושי הכחות והפעולות זמן ארוך כשאר החולים מחלאים אחרים. וזהו לשון החוקר בפ"י מהז' מספר מדות. הרשע דומה לחולי קשה אידרופ"ישיאה או טיס"יקו אמנם החטא לחולי הנופל זהו תמידי וזה אמנם אינו תמידי ע"כ וכמו ששם המשל בענין הרשע והחטא כן הוא ביתר החסרונות בלי ספק ושתפו למלאכים בכפייה הזאת לא למה שיקרה למלאך קיצור מה כמו שבטבעו להשיג אלא על הביטול שהיה להם קודם שימצאו כי שותפים היו כלם בזה והנה על עלוי מדרגתם זאת אמרו שהיה הרפואה של קמיע לא של סמים ועשבים כי הקמיע תחשב רפואה אלהית רוחנית לקוחה מאמרות טהורות ומשמות הקדושים כמו שאמרו (תהילים צ"א:י"ד) אשגבהו כי ידע שמי. בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגומר (שמות כ':כ"א). ושמו את שמי על בני ישראל וגומר (במדבר ו':כ"ז). אמנם הוצרך השיווי על הנמשל בישראל שישמר ויזהר בטהרת הקמיע כי אפילו השלם שבמין האנושי צריך זריזות וזהירות גדולה להגיע להשואה הזאת המלאכיית כי למלאך די באמירה אחת כי משעה שנבראו בדבר ה' ועל פי מאמרו מיד נמצאו על שלמותם ולא היה להם עוד צורך אזהרה. ולא שמו מאמר המלאך למה אתה מצוה את ישראל ומניח אותי כי אם לשלמות המשל. אמנם השפלים מצד שהם נמצאים בחומר אשר מחמתו היצר הרע מצוי בהם הלואי בשתי אמירות ויעמודו. הא' היא האמירה הראשונ' כי הוא אמר (בראשית א':כ"ו) נעשה אדם בצלמנו וגומר. ושם תקן ענייני בריאתו כמו שהיה נאות אליו כמוזכר שם. והב' אמירת התור' המזהרת לכל איש ואיש המתחדש בכל הדורות ולואי שיוכלו עמוד. ועוד שם במדרש (תנחומא פ' אמור) אמור ואמרת כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר אינו אלא לדרוש, באמירה ראשונ' אמר לו לנפש לא יטמא בעמיו באמירה שניה וכו'. ואם יבא מת מצוה לידך הטמא לו שבעולם הזה אתם מטמאים במת מצוה אבל לעולם הבא אין אתם מטמאים שאין מיתה לעתיד לבא שנאמר (ישעיהו כ"ה:ח') בלע המות לנצח ונומר. והנה פשט המאמר הוא מבואר שהיו שתי אמירות לשני ענייניים הפכיים שיכלכל במאמר ההוא הראשון על איסור הטומאה והשני על התנאי שהטיל על האיסור והוא בהיות המת בעמיו הא אם אינו בעמיו מצוה להטפל בו וזה עקר לענין הדין. אמנם יש בכלל דבריהם כי באמירה ראשונה שהית' במחשבת בריאתו כמו שאמרנו היתה לנפש לא יטמא בעמיו כי לא היתה הכונה רק אל היותו נקי ופרוש מכל טומאות העולם ודבק בשלמותן. אמנם באמירה שנייה נאמר לו כי על עסקי מת מצוה והיא יצר הרע שמצוה להמיתו כמו שאמרו (גיטיו נ"ז:) וזאת התורה אדם כי ימות באהל ודוד אמר (תלים ק"ט) ולבי חלל בקרבי וחז"ל אמרו (ילקוט בראשית רמז י"ד) אם ימות יחיה

שודאי כבר יצטרך להטמא בשבילו שא"א ליותר שלם שבמין האנושי שלא לחטא בעון אחר אמנם שזה יהי' בעה"ז אבל בימות המשיח שלא ימצא יצר הרע כמ"ש (דברים ל':ו') ומל ה' אלהיך את לבבך וגומר ואמרו (שבת קנ"א:) ימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו ימות המשיח כלומר שלא יהי' בהם חפץ אל החטא כמו שכתב הרמב"ן ז"ל (דברים שם) כי אז תבטל הטומאה לגמרי ולא יהי' עוד לנפשם מות ומשכלת: הנה מכל זה נתבאר יחס עולם המלאכים ודמיונו עם כלל הכהנים משרתי בית אלהינו כמו שהנחנו. ואולם להשלים קדושתם המחוייבת לפי עבודתם ומעלת מערכתם סמך לזה הרחקת הבעלי מומין והטמאים כי אין ראוי להיות ביושבים ראשונ' לפניו יתע' לא עיף ולא כושל ולא בלתי טהור. ואמר דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלהיו ונתן הטעם ואמר כי כל איש אשר בו מום לא יקרב וגומר. כלומר הטעם הוא נרא' ומפורסם מעצמו שלא יתכן שבעלי מומין כאלו יראו לפניו בעבודתו וכמוהו רבים בפרשה שקדמה אביו ואמו קלל (ויקרא כ':ט') ערות אביו גלה (שם) וחבריהם כמו שבארנו שם. ואחר שזכר כל המומים הראשיים עור או פסח או חרום או שרוע ואשר יהי' בו שבר רגל וגו' או גבן או דק וגו'. זכר שאר המומין מהטעם עצמו ואמר כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש להקריב את אשי ה' מום בו את לחם אלהיו לא יגש להקריב. והנה היה סוג הכיעור מבואר אם מצד מה שימצא בבעל מום מהדופי והמיאוס החיצוני מהתיצב במקום גדולים כל שכן לפני אדון האדונים ואלהי האלהים. אם למה שחוייב מצורך שלמות הגוף ותוכן בנינו וגמר איבריו וחושיו וכחותיו לשלמות הנפש השורה עליו. משל למרגלית הצריכה משבצת הכסף או הזהב וזולתם כדי שיסודרו ממנה הפעולות המסוגלות בה כי זהו התועלת הראשון אשר כתבנו בפרשת מילה מהסרת הערלה לפי שהוא כעין מום מותרי באדם וכל שכן שצריך להשמר זה הענין באנשי קדש העומדים בין ה' ובין העם להשפיע על ידם הטוב העליון. [271]אמנם למה שכבר יהיו רוב המומין האלו באנשים לאונסם או

[271]אמנם וכו' דעת החוקר הוא כי כמו שלא יגונה האדם בעבור כעור גופו, אם היא לו מלידה ומבטן, כי אם בהיותו הוא בעצמו הסיבה לכעורו זה, ד"מ אם יתן לנשים חילו ועי"ז משמן בשרו ירזה ולא תואר לו ולא הדר, או אם יהי' איש ריב ומדון לכל רעיו, עד כי ינצו תמיד עמו ויכוהו הכה ופצוע, עד כי יהי' מאיש משחת מראהו: כן לא יגונה האדם בעבור מדותיו המכוערות כ"א בהיותו הוא בעצמו המסבב אותן או בעבור שהיה בידו להסיר המדות האלה מעליו ולא הסירן אבל לא אם הן דבוקות ואחוזות בו בטבעו ד"מ בעבור רפיון וחולשות גופו, כמו שלא יגנה איש יראת החלש מיד חזק ממנ', או מורך לב הנשים ושאר רפי ידים בטבעם, ועפ"י דברי החוקר האלה יאמר הרב ז"ל, כי אף שהכהנים בעלי מום הורחקו מעבודת הקדש יען כי גם לאיש שחסר' לו רק שלימות גופנית, לא נאוה להיות מליץ בין ה' ובין העם, בכל זאת אחרי שרוב מומי האדם הם בו מלידה ומבטן, או באים לו אח"כ רק שלא ברצונו ולאונסו ע"י מקרה ואסון, הותר להם לאכול בקדשים וזה שאה"כ תחילה דרך חמלה וחנינה "לחם אלקיו וכו' יאכל ואח"כ "אך אל הפרוכת לא יבוא וכו' ולא יחלל וכו'".

כי יולדו עמהם מהתחלתם וכבר כתב החכם בפרק י' מהג' מהמדות זה לשונו. כאשר הם מכוערים לא יגער בהם א' כי אשר הם להתרשלות ורפיון וכן גם כן אצל החולשא והכיעור ורוע התמונה כי אמנם אין אחד מואס לאשר הוא בטבע או בחולי או מנגע אבל יחוננו ואשר הוא משתיית יין או מדברים נעשים יושר כל אדם ימאסהו הדברים אשר הם כעורי הגוף והם בידינו הם נמאסים ואשר אינם לא ע"כ. לזה פנה אליהם בעין החמלה ואמר לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא יגש כי מום בו ולא יחלל את מקדשי וגומר. ואחר שהבדיל והרחיק הראויים להרחיק מצד מומם הבדיל עוד והרחיק הראויים מצד טומאה הן שתהי' מצד עצמן או מדבר מחוץ ואמר דבר אל אהדן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל וגומר. אמור אליהם לדורותיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדשו בני ישראל ליי' וטומאתו עליו ונכרתה וגומר. ותן לבך איך סדר הטומאות הראויות להמצא בהם לפי מה שהונח מקדושתם הנזכר להוציאם ממה שכתב החכם שהדברים שהם במענה הגוף והם בידינו וכו' שהם נמאסים. והנה אם היה שיטמאו בשום טומאה שהיו יכולים ליזהר ממנה כבר ראוי לגעור בהם על כך כי כל מה שיכול ליזהר ממנו ולא נזהר הרי הוא רצוני. ואמר החכם בתחלת הפרק ההוא לא יהיו רעות הנפש לבד רצוניות אבל גם כן קצת מהגשמיות והם אשר נגער בהם אשר הם מכוערים וכו' כדלעיל. והנה לזה זכר באנשים הקדושים האלה טומאות שלא תשלוט עליהם גערה אמר איש איש מזרע אהרן הכהן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל והרי הם טומאות הכרחיות מצד טבע או חולי ואף ע"פ שבזיבה אמרו (יומא י"ח.) ארחיה דמיכלא יתיר' לאיתויי לידי זיבה לא בכל שעתא מתרחיש הכי ועל כל פנים לא תהי' הגערה חזקה כמו שלא נגער בסובלי הקדחת למה שיצאו משיטתן בהנהגת הבריאות, גם הנוגע בכל טמא נפש כי אין אדם ניצול מליגע ברוב האנשים הטמאים בנפש אדם או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע לאונסו שלא כיון לכך או שהיה בשעת תשמיש הכרחי וכן אמר או איש אשר יגע בכל שרץ אשר יטמא לו או באדם אשר יטמא לו לכל טומאתו כי לא באנשים הפחותי' המתעסקי' בטומאות השרצים דבר הכתוב רק במי שיטמא במה שהותר או חוייב אליו להטמא בו כגון שהוכרח להמית את השרץ וליגע בנבלתו להציל עצמו או זולתו או אם יגע באדם שיטמא בשרץ עצמו או בשאר הטומאות ההכרחיות או הבאות באונס כי מעתה אין עליהם אשם על טומאותם ואינן צריכין להביא עליה כפרה רק שיטמאו עד העביר טומאתן מהם כל אחד לפי טומאתו ואחר יוכשרו. והזהירם עוד מהנבלה והטרפ' מהעוף לפי שהותרה מכללה במליקה. והזכיר' הכא מפני שהיא מטמא בגדים בבית

הבליעה הצריכים גם כן שמור בטומאתה. והנה זכר בשני העניינים האלה זירוז הדורות הבאים במומין איש מזרעך לדורותם ובטומאה אמור אליהם לדורותם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם איש איש מזרע אהרן והוא צרוע וגומר לפי שהכהנים שהיו באותו הדור היו מועטים וממה שיאמן בבני אהרן ובניהם ובני בניהם הנמצאי' בימים ההם לא היה בהם בעל מום ולא זב ומצורע שכלם היו תמימים וטהורים. וכדי שתזכר מעלת הכהונ' אצל שאר העם צוה בעונש מיתה שלא יאכל מלחם הקדשים כי לחמם הוא ואפי' יהי' הישראל תושב כהן ושכיר. אבל העבד או יליד בית הם יאכלו בלחמו כי כספו הוא. ולא עוד אלא שאפי' בתו של כהן כי תהי' לאיש זר לא תאכל אמנם בשובה אל בית אביה כנעוריה רצוני בלי זרע מהישראל כלל תשוב ללחום מלחם אביה ואם יחטא איש מישראל בזה חייב לשלם אל הקדש ולהוסיף חמישיתו עליו. ואמר והשיאו אותם עון אשמה וגומר. לומר שאם הישראלים יאכלו מקדשי הכהנים כבר ישיאו הכהנים עליהם עון אשמה באכלם את קדשיהם כי אני ה' מקדשם לכהנים ואשר נא הזהרו בשמירת קדושתם זאת כבר ינרמו להם הכהנים עון אשמה תחת הביא עליהם סליחה וכפרה כמו שישיא האב עון אשר חטא על הבן אשר לא נזהר בכבודו ובמוראו והנה עם זה הפירוש יהי' אותם כפשוטו. ואחר שגמר קדושת הכהנים הקרבים להקריב את אשי ה' סמך מעלת הקרבנות וכשרותם וצוה שכל מה שיקרבו לפניו יתברך אפילו שלא יבואו בתורת חובה רק בתורת נדר או נדבה הן שיקדם הנדר או הנדבה אל המעש' עד שכבר יהי' בזה צד חובה או שהנדבה והקרבן יבאו כא' בכלם צריך שיהי' הקרבן זכר תמים לרצון ולא יהי' בו שום אחד מהמומין אשר זכר עורת או שבור או חרוץ וגו'. אמנם שור ושה שרוע וקלוט נדבה תעש' אותו להיות דמיו לבדק הבית ולנדר כלומר למזבח לא ירצה. ומעוך וכתות וגו'. אצ"ל שהוא פסול לקרבן אלא שאסור לעשות בארצכם. ונתן הטעם בסוף כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם כמו שאמר הנביא (מלאכי א׳:ח׳) הקריבהו נא לפחתך וגו'. ואחרי כן דבר בהכשר הקרבן מצד הזמן ואמר שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו וגו' ובמדרש (תנחומא שם) משל למלך שנכנס במדינה והוציא כרוז מלפניו כל אכסניא הבא לכאן לא יראו לפני אלא א"כ יראו פני המטרונא תחלה וכו'. והוא ופירושו נכתבו בפ' שמיני שער נ"ט. ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו כי אע"פ שהוטל איסורו על הכל מ"מ רוב המצויין אצל שחיטת הפרים האלים והכבשים והטלאים כהנים הם לצורך הקרבנות ולזה זרזם כי ביום שנשחטה האם לא יוכלו לשחוט הבן או איפכא והרב המורה (ח"ג פ' מ"ח) כתב הטעם כדי שלא ישחטו זה בפני זה משום צער ב"ח כי הם מרגישים בזה כמין האדם ואחר שהזהיר על

הכשר הקרבנות והכשר זמן שחיטתן והקרבתן. הזהיר על הכשר זמן אכילתם ואמר וכי תזבחו זבח תודה לה' לרצונכם תזבחו ביום זבחכם וגו'. ואולי כי להשלים הענין נזכר דין זבח התודה בזה במקום אשר נזכרו כל דיני שאר הקרבנות כמו שכתב דין זבח השלמים בתחלת פ' קדושים לסבה שנזכר' שם. ועל הכל אמר ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם המוציא אתכם וגו'. והכונה כי בהיות זאת הקדוש' הנזכרת מתחל' ועד עתה בכהנים בכלל ובכהן גדול בפרט ובזרעם אחריהם מאזהרת המומים והטומאות גם בהכשר הנקרבים מכל הצדדים הנזכרים יהיה שם שמים מתקדש בתוכם כשם שמקדישין אותו בשמי מרום רצוני שמלאכי השרת מקלסין אותו וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות (ישעיהו ו':ג') כמו שזכרנו ראשונ' והכהנים לעומתם משבחים ומקלסין בקדוש' ובטהר' במדרגת הממשל' המלאכיית למעלה. אמנם כללות האומ' הנבחרת אשר זכרנו ראשונ' שנטלו שתי עטרות כמו שנתבאר כבר יהיו דוגמת עולם הגלגלים הקרוב אל עולם המלאכים והרצוף אליו אשר חומרו הזך לא יסבול פחיתות החומר ולא העדרו כמו שהם לא יסבלו' בהישרות האלהיות כאשר זכרנו. והנה כמו שתנועות הגלגלים יהיו על פי מניעיהם כי רוח החיה באופנים ולא יסבו בלכתם (יחזקאל א':כ') כן הוקבעו הכהנים הלויים אשר הם במדרגת המלאכים ללמד לישראל תורה ומצות שנאמר (דברים ל"ג:י') יורו משפטיך ליעקב. ואמר (שם כ"א) ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר ה' אלהיך לשרתו ולברך בשם ה' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע וגו'. וכבר נצטוו שלא לסור מדבריהם כלל כנאמר (שם י"ז) ושמרת לעשות ככל אשר יורוך על פי ה' התורה אשר יירוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. והנה עם זה כבר היו ישראל בכלל מי שנאמר עליהם (תלים ק"ג) ברכו יי' כל צבאיו משרתיו עושי רצונו והם במדרגתם ממש בענין הקיום והנצחיות כמי שאמרנו. ואל זה אמר הכתוב אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם (מלאכי ג':ו') ועוד אמר כי אעשה כלה ונו' (ירמיהו ל':י"א). לומר כל העכו"ם הם בכלל המדרג' התחתונ' השקוע' בהפסד החומר והפסדו לעד ככל שאר הנמצאות החומריות אמנם בני ישראל לא כאלה חלקם רק כנמצאים העליונים שאינם מקבלים אפיסה והעדר וזה עצמו העיד עליו בלעם הרשע באומרו (במדבר כ"ג:ט') הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב כתרגומו של אנקלוס ובעממיא לא יתדנון גמיר'. וכבר ביאר הנביא הדמיון הזה בעינו באומרו כי כאשר השמים החדשים והארץ החדש' אשר אני עושה עומדים לפני וגו' (ישעיהו ס"ו:כ"ב) אלא שהפליא עוד הפלא ופלא לומר שלא על השמים והארץ הראשונים הוא אומר רק על אותה שזכר

תחלה באותה פרשה כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנ' הראשונות וגו' ולזה אמר דרך מליצת ההפלג' שאם ישוער שאותם החדשים יהיו יותר קיימים וחזקים מהישנים שנבראו זה כמה אלפי שנים כן גם הם עתידין להתחדש ולהתקיים לפניו שמם וזרעם כמותם, והנכון שיאמר שאם נמשלו לשמים ולארץ יהיה מצד הוייתם וחדושן תמיד לפני לא מצד מה שישוער בהם שום הפסד וכליון כמו שיחוייב מהגזר' האומרת כל הווה נפסד ועל זה הדמיון עצמו אמר ירמיהו כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חוקות ירח וככבים לאור לילה וגו'. אם ימושו החוקים האלה מלפני נאום ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים (ירמיהו ל"א:ל"ו) וכבר נתבאר על פי התורה האלהית שהעולם כלו יתנהג ע"פ מעשה האומה הזאת הנבחרת אם לטוב אם למוטב כמו שיתנהג על פי תנועות השמים כמו שנתרעמו האפיקורסים על זה נאמר (דברים י"א:ט"ז) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו'. מה כתיב אחריו וחרה אף ה' וגו'. ואלו ארצכם ואדמתכם לא נאמר. ואין ספק שהדבר כן. ועל זה נאמר בסוף הפרשה ההיא למען ירבו ימיכם וימי בניכם וגו' כימי השמים על הארץ. ירצה שמדרגת ישראל על האדמה אשר יהיו עליה תהיה כמדרגת השמים על הארץ כי כמו שהשמים בתנועותיהם הם המחדשים כל הימים והזמנים וכל העניינים הילודים בהם על הארץ כן ישראל בפעולותיהן הן המחדשים כל אשר סודר מהטוב והרע על כל העולם בכללו. וזה נתבאר אמתתו מכל מה שעבר עד הנה מהמלכיות ומהנבואות המיעדות העתידות. והנה על היות זאת האומה הנבחרת התחל' וסבה לכל טוב העולם בכלל אמר המשורר (תלים קי"ז) הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים וגו'. ירצה כי להיות חסדו גובר עלינו נמשך לכם מה שנמשך ממנו ואין עול ומשוא פנים במה שיהיה הדבר כן כי אמת ה' לעולם ומעשהו אמת ודינו אמת. כי כן יחייב מטבע ההשגח' האלהית להיות השפע המושפע אל התחתונים באמצעות העליונים מהם מעלה רוחנית וכן כל מה שיגיע מהטוב והרע אל העכו"ם הוא בהשקפ' שיאות להם לפי מעשיהם של ישראל פעם להכניעם תחתם ופעם להגביהם עליהם עד שיתקיים סוף הנבואות שזכרנו כי אעשה כלה וגו'. הנה מכל זה נתבאר היות באומה עצמה דוגמת הג' ממשלות העליונות והקדושות בהסכמת אלו השתי פרשיות הראשונ' במעלת האומה בכלל' ומדרגתם על האומות עכו"ם כי עליה נטלו השתי עטרות כמ"ש. וזאת שנית בב' מעלות הכהנים אשר בהם היו גבוה מעל גבוה ממלכת מלכים וה' בראשם ומפני שהאיש האלהי הקדוש אב הכהונ' לבוש הבדים ידמה לעליון ונורא קדוש הוא דלבושי' כתלג חיור השוכן בשמי קדשו ומשם ישקיף ברצון טוב לכפר על קדושיו לזה אמר בפ' ואתה תצוה (ש"ר פ' ל"ח) אמר חנינא יבא קדוש ויכנס לקדוש

ויקריב לפני קדוש ויכפר על קדושים. יבוא קדוש זה אהרן שנאמר (תלים ק"ו) לאהרן קדוש ה'. ויכנס לקדוש זה ב"ה שנאמר (שמות ט"ו:י"ז) מקדש אדני כוננו ידיך, ויקריב לפני קדוש זה הקב"ה שנאמר (ויקרא י"ט:ב') כי קדוש אני ה'. ויכפר על קדושים זה ישראל שנאמר (שם) קדושים תהיו כי קדוש אני ה': כי כמו שהקדוש העליון נכנס לבית המקדש של מעלה להתמלא רחמים לכפר על קדושיו כן הקדוש אשר בארץ נכנס לבית המקדש של מטה המכוון כנגדו להזדווג בקדושתו ע"י קרבנותיו וסדר עבודתו ויכפר על שתי כתות של קדושים זו למעלה מזו אשר כללם באומרו קדושים תהיו כי הכל בכלל ישראל עם שעל הכהנים נאמר קדושים יהיו לאלהיהם. והנה הוא מכפר על כלם ביום ההוא המיוחד דכתיב (שם ט"ז) וכפר הכהן אשר משח אותו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו ולבש את בגדי הבד בגדי הקדש וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אתת בשנה וגו'. כמה נפלאים מאמרים אלו שמיחסין אל הכהן הגדול אשר יהיה בכל זמן הכפר' מהמקדש והאהל והמזבח והכהנים והעם כאלו הוא ממש אדון הסליחות ובעל הכפרות העליון ית' שמו וכמו שנאמר פעמים הרבה (שם) וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל ואם שאלה נדרשים (יומא ל"ו.) לענין הוידויים הרי נאמר (ויקרא שם) וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וכן יעשה וגו'. וזולת זה יש ממה שנתבאר כוונתו. וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה החלק:

שער סז

פרק א

יבאר חבה יתירה נודעת לאומה ישראלית למסור בידם זכרון פנות התוריות. ויבאר נוסח אתה בחרתנו:

אלה מועדי יי' אשר תקראו אותם וגו'

[272]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי הפעולות אשר יעשה אותם האדם יוכל לפעול בעבור א' מג' סבות, אם מכח הבחירה או באהבה או בעבור הפעלות הרצון, והנה בעבור הבחירה יעשה לפעמים האדם דבר מה אשר לא יחפוץ וירצה בו ויותר טוב היה לו, אם לא היה מנצרך לעשותו, כי הוא באמת רע ומר לפניו לעשותו, ובכל זאת יבחר בו, למען ינצל על ידו מהרע הייתר גדול עוד ממנו, ד"מ הספן ישליך סחורתו אל הים כאשר תחשוב אניתו להשבר, אף כי מר לו מר בזה, בכל זאת למען ינצל עי"ז מרע יותר גדול, והוא שלא יטבע גם הוא במצולות הים, ויש פועל בעבור אהבת הפעולה ההיא, אם שיאהב אותה בעצמותה, או בעבור שיקוה להשיג על ידה טוב אחר אשר יאהב, ד"מ ההולך בשדה לשוח או בגנות ופרדסים מפיקי ריח נעים למען התענג בהם, עושה פעולת ההליכה הזאת בעבור שיאהב תענוג ההליכה הזאת בעצמו, אפס ההולך בשדה בעבור שיקוה למצוא שם רעהו אשר יתן לו מתנה יקרה,

[272]הפעולות תתחלפנ' לפי התחלף הכח. והפעולות אשר תעשנה בהם יש נעשות בכח הבחיר' או במדת האהבה או בהפעלות הרצון: אשר עשו בכח הבחירה כבר יפול בהם רצון מעט או לא כלל כי הבחיר' היא רצון שכלי פ"א מז' מהמדות. וכבר יבחר הבוחר הרע במיעוטו כמו שהוא הענין בספנים שמשליכין הסחורות בים להקל מעליהם כי הם אינם רוצים במעש' ההוא אבל ירצו בהצלתם ויבחרו הדרך ההוא להגיע אליה ואם

עושה פעולת ההליכה הזאת רק בעבור אהבת הדבר המסובב ממנה, וכמו כן יש ג"כ ב' מיני אהבת אדם את זולתו, אם שיאהבנו בעבור עצמותו מהותו ואיכותו הנרצה לו, כמו שאהבה רבקה את יעקב בעבור מזגו ותכונתו הטובה, או בעבור שיקוה ממנו טוב מה, כמו שאהב יצחק את עשו. יען כי הביא לו ציד, וזה שאה"כ "ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו, ורבקה אוהבת את יעקב" והנ' הוא בעבור שיאלצהו הרצון והחשק הפנימי לעשות דבר זה אף שלא ידע בעצמו לתת טעם נכון לפעולתו זאת, כמאמר החכם "החשק אין לו עינים", כי כפלגי מים לב אדם ביד תאותו, אל כל אשר תחפוץ תטנו, ופעולת החשק גדולה כל כך עד שלא יוכל איש לעמוד מפניה, לחדול מעשות את אשר יאלצהו לעשותו, אף כי שלפעמים יחדל אדם לעשות מה שיבחר, בעבור שימצא מונעים שימנעהו מעשותו, בכל זאת נגד החשק והרצון מי זה יוכל לעמוד? וע"כ נמצא כי התרצה חמור ושכם בנו לעשות כל אשר בקשו מהם אחי דינה, יען כי נפש שכם חשקה בה מאוד, ופעולת החשק ביחסו אל המעשים אשר יעשו על ידו לפי זה, כיחס הסוס אל העגלה אשר הוא אסור בה, כי אל כל מקום אשר יחפוץ הסוס ללכת, תוכרח העגלה ללכת עמו, תחת כי יחס הבחירה אל המעשים אשר יובחרו, כיחס בעל העגלה אל העגלה, כי אף שיחפוץ להוליכה ד"מ אל המזרח, בכל זאת אינו בהכרח שתתנועע העגלה באמת שמה, כי אם לא ירצה הסוס ללכת שמה לשוא יעמול, והעגלה תעמוד תחתיה. וזשאה"כ, "כי בחר ה' בציון אוה למושב לו" שר"ל שרק בעבור תאותו הוא לו למושב תמידי, לא בעבור בחירתו בה לבד, ואה"כ ג"כ "זאת מנוחתי עדי עד, וכו' כי אותה" הנה לפנינו כי מלת חשק ורצון יורו על מדרגת אהבה ונטיה לדבר יותר גדולה ממה שיורה עליה שם בחירה, וע"כ נמצא כי יען שמעלת ויקרת אבותינו הקדושים היתה יותר גדולה ממעלת בניהם אחריהם, אשר ע"כ היו ראוים יותר שתהיה להם אהבת הי"ת למנה, אה"כ "רק באבותיך חשק וכו', ויבחר בזרעם אחריהם" וע"כ אמר גם התנא "עשה רצונו כרצונך", ר"ל באהבה עזה וחזקה ולא רק "כבחירתך".

הנה היוצא מדברינו אלה, כי בנטית האדם לדבר מה יש שלש מדרגות, החשק והרצון הם המדרגה היותר גדולה, והבחירה היא היותר קטנה, והאהבה הממוצעת ביניהן, היא המדרגה התיכונ', ולפי השתנות הפעולה המסובבת מהן בחוזק או ברפיון יודע מאיזה כח ומדרגת נטיה היא מסובבת, כי אם קלה וחלושה היא, אשר יורה לנו כי לא נעשתה בהשגחה דקה ויתירה, היא מסובבת רק מבחירה, ואם היא יותר מועילה, בלתי ספק נשתתף כבר בעשייתה הרגש האהבה, ובהיותה חזקה ומתמדת, יראה שנעשתה ברצון וחפץ שהן תולדות החשק לפעולה ההיא ועפי"ז נבין גם דברי מתקני התפילה, כי להורות על כל ג' מדרגות הנטיה האלה, אשר יש להי"ת אלינו בני ישראל, אמרו תחילה, "אתה בחרתנו" וכו' אהבת אותנו, ורצית בנו, ואח"כ סדרו הפעולות המסובבות מכל אחת מהנה, כי מבחירתך אותנו לסיבה, "ורוממתנו מכל הלשנות" שנתת לנו היתרון על כל שאר הטמים ומאהבתך אותנו, עשית אותנו דגולים, מכל זולתנו, "וקדשתנו במצותיך", כאיש אשר יקדש לו רק האשה האהובה לו מכל רעותיה "וקרבתנו לעבודתך, ותתן לנו את יום וכו' ר"ל ע"י קביעת המועדים קרבת כולנו" ר"ל בני אומתנו הישראלית כלם, מנער ועד זקן, טף ונשים, כחכם ככסיל, כבער כנבון, לעבודתיך, כי כל אחד מהם בשמרו את המועדים יזכור את ה' ואת הטוב אשר עשה לאבותינו, ויעשה עוד תמיד לנו, ועי"ז ירהיב עוז בנפשו לעבוד את ה' בכל לב תמיד, כי כל אחד יאחד משלש רגלים, יורה על ענין וטוב אלקי אחר גם בבחינת ההנהגה הטבעית, גם בבחינת ההנהגה הנסיית, כי חג הפסח יורה על התחדשות הטבע בימי האביב, כאשר תסיר צעיף אלמנות החורף והסתו מעליה, ועל הוצאת הי"ת אותנו מכור הברזל באותות ומופתים אשר עשה לעיני אבותינו, וחג השבועות בתחילת קציר חטים ושאר תבואות השדה, יורה על בכורי כל פרי אשר בארצנו, ועל התגלות הי"ת לעיני ישראל בהר סיני לתת להם את תורתו, וחג הסכות בעת אסוף את כל תבואתינו מן השדה, מורה על ברכת ה' בכל תבואותינו ומשלח ידינו ועל אשר הושיב אבותינו במדבר בסוכות בהוציאו אותם ממצרים, גם יום הזכרון וצום העשור, יום הכפורים והסליחה לכל עונותינו, בחגוג אותם כל איש ישראלי בכל שנה עם כל המצות והחקים המחוברים אליהם מזכירים אותו לעבוד את ה' כמו שהולך הרב ז"ל ומבאר, והשתדלות הי"ת לקרב אותנו כולנו באופן זה לעבודתו מבלי הבדל בין איש לאשה נער וזקן הלוא תורה על עוצם חשקו וחפצו בנו.

הוא רע ומר פ"ח מח"ב. ומזה המין מה שאמרו (סנהדרין ע"ד). יעבור ואל יהרג או יהרג ואל יעבור. אמנם באהבה כבר ישתתף הרצון יותר ואם יש פחות ויתר יש אוהב הדבר בעבור עצמו כאוהבי הטוב ואז יהיה הרצון חזק ויש מי שאוהב לא מפני הדבר עצמו כי אם מפני דבר אחר כאוהבים מפני המהנה והמועיל ואז יהיה הרצון חלוש. ושניהם בכתוב אחד (בראשית כ"ה:כ"ח) ויאהב יצחק את עשיו כי ציד בפיו ורבקה אוהבת את יעקב. אמנם פעולות החפץ והרצון הם אשר יעשה אותם האדם בני טענה כמו שאמר אין טעם ברצון אמרו החושק אין לו עינים כנגד מה שכתב (קהלת ב':י"ג-י"ד) החכם עיניו בראשו כלומר שלא ישקיף החושק אל כוונה ותכלית אל מעשיו אלא שכך עלה ברצונו וחשקו לעשות והוא עושה והולך. ולזה יהיו הפעולות הנעשות בחשק ורצון חזק מאד ולא יעזבו מהם מפני כל וכן אמר (בראשית ל"ד) שכם בני חשקה נפשו בבתכם וגו'. ורודפי אהבים ויתר התאות יעידו על זה לפי שהן אינן דורשין הדבר ההוא בעבור אחר כי אם בעבור עצמו. וכבר היו הבחיר' והרצון אצל המעשים כעין הקרוני והסוס אצל הקרון כי הקרון מצד היותו קשור בסוס מבלי אמצעי יתנועע מכחו הקרוב אליו יותר ממה שיתנועע מכח הקרוני הרחוק. והכתוב אמר כי בחר ה' בציון אוה למושב לו (תלים קל"ב) שעם שבחר בציון משאר המשכיות. הנה לא יחס מושבה התמידי כי אם אל התאוה שהוא הרצון המוחלט והוא מה שביאר היטיב באומרו (שם) זאת מנוחתי וגו' כי אויתיה. הנה שחוזק ההתמד' והקיום ייחס אותו אל התאוה המשולחת לפי חוזק פעולותי' כמ"ש. והוא טעם עשה רצונו כרצונך וכו' (אבות פ"ב). כי לא יספיק עשות רצונו לבד אלא שתרצה וחחשוק בה כי אז תעשהו בחוזק כמצוא חפצך וחשקך ממש וההבדלים האלו על הדרך שאמרנו ביארם משה רבינו ע"ה בכתוב א' אמר (דברים י') רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם וגו'. יורה כי אהבת האבות נמשכה מהחשק החזק שהיה לו עמהם לפי שלמותם. אמנם אהבת הבנים היתה מצד מה שבחר בהם ביחס אל שאר העמים שהיו במדרג' למטה מהם והוא האמת הברור כמו שהעיד המשורר באומרו (שיר ב'). כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות ויתבאר בשער ע"ה ב"ה. והנה כל אחת מהפעולות הנעשות אצל האנשים או אצל כת מכתותיהם המה יגידו באי זה כח מאלה יעשו. שאם יהיו פעולות קלות או חלושות יראה שנעשו במעט מהרצון כמו הבוחרים במה שלא ירצוהו לגמרי לסבה מה, ואם יהיו פעולות יותר מועילות יראה שנשתתפ' בהם אהבה. אמנם אם היו חזקות ומתמידות יראה שהם בתכלית החפץ והרצון. ואני אומר שעם שהוא מבואר שהאל יתעלה עשה אל האומה הזאת טובות גדולות ועצומות במה שלקחם לו לעם ונתן להם תורה ומצות לזכותם. הנה

הדבר הנראה יותר חזק אשר בו נראה חוזק אהבתו ורצונו אליהם הוא במה שראתה חכמתו לתת להם סדר המועדים האלה הקדושים אשר מלבד מה שיראה מהם רוב החשק בשיהיו עצורים הימים ההם לפניו מדי שנה בשנה כבנים הנקראים אצל אביהם לפרקים להיות לפניו בשמחה וגיל יגיע לכללים תועלת נמרץ בהיותם סמנים גדולים וציורים חזקים בידם לכל שרשי התורה והאמונ' אשר עליהם יחיו. ומעת' אחד חכם ואחד תם ואחד שאינו יודע איש לא נעדר מהיותו שלם באמונות כמו שיבא וזהו פעל יוצא מחוזק החשק והרצון להשגיח בחמלה על עניי הצאן שלא ידעו ספר לדעת אותם לפי עיונם אשר יקראו אותם במועדם:

וזה טעם מתקני התפלות באומרם אתה בחרתנו מכל העמים וכו' וקדשתנו במצותיך וכו'. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה וכו'. וזה כי הם הזכירו אלו הג' לשונות שזכרנו בחירה אהבה ורצון וזיווגו לכל אחד מהם פעולתו הראויה לו כפי העניין כי כנגדו זכרו ג' פעולות רצופות. כי לפעולת הבחיר' אמרו ורוממתנו מכל הלשונות כי הוא ענין אמרם אתה בחרתנו מכל העמים כי לא יעיד ענין בחירה זו עליהם היותם טובים בהחלט אבל היותם טובים מזולתם וכן היה הפועל לרומם אותם מכל הלשונות. ולפעולת האהב' אמרו וקדשתנו במצותיך כמי שרואה אשה בעלת חן אוהב אותה יקדשה לעצמו והמצות הן הן הקדושין בלי ספק. אמנם לפעולות הרצון אמרו וקרבתנו מלכנו לעבודתיך כי הקירוב והדיבוק השלם הוא מרצון טוב ושלם כי הוא רוצה בו ובעבודתו. והיה ענין הקירוב מה שיחזור לבארו בזיווג שני שזיוג אל הג' לשונות הנזכרות אשר כנגד הראשון אמרו ושמך הלדול והקדוש עלינו קראת שהוא פי' ורוממתנו מכל הלשונות ובמה כי אם בהקרא שמו הגדול עלינו מזולתינו ושניהם מפעולות הבחיר'. אמנם על האהבה אמרו ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים וכו'. והם בכלל מה שנאמר ראשונה וקדשתנו במצותיך. והנה לענין הרצון אשר אמרו תחלה וקרבתנו מלכנו לעבודתך אמרו את יום חג פלוני הזה את יום טוב מקרא קדש הזה כי הרצון הטוב נראה בהווה והוא קירוב העם לעבודתו באופן קשה ההסרה. ואלו הלשונות חזרו בסוף ואמרו כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו יעיד כי כל אלו הלשונות של חבה נזדווגו אלינו ובכלן יותר חזק מהם קרבנו לעבודתו לתת לנו סדר המועדים המועילים לכל ההמון הנשים והטף אשר לא ידעו לדרוש אותם מעל ספר התורה כנזכר שידעו אותם מתוך מנהגם המתקיים בידם מתוך אלו המועדים וזכרם לא יסוף מזרעם וכמש"ה אלה מועדי ה' מקראי קדש וגו'. כי מי פתי אשר יושאל אליו למה אתה שובת ביום השביעי ואינך עוסק בו אפי' בצורך אוכל נפש עד שאתה צריך להכין מהיום הששי

ולהטמין חמין מבעוד יום שלא ישיבך כי ששת ימים עשה ה' וגו' והרי הוא מעיד בחידוש העולם ולמד אותו משביתת השבת שהוא הדבר הראשון אשר נזכר בכאן. וכאשר יושאל למה אתה אוכל מצות ומרורים בלילי הפסח ושותה ארבע כוסות בהסב' כאחד הגדולים אין ספק שישיבך עבדים היינו לפרעה במצרים בעבודה קשה בחומר ובלבנים ויוציאנו יי' משם ביד חזקה ובזרוע נטויה והוליך אותנו קוממיות הרי שלמד חג הפסח אמונת היכולת המוחלט. וכאשר תשאלנו למה אתה חוגג את חג השבועות אשר תקראו אותו יום מתן תורה וקורין בו אזהרות ועושין בו משמרות התורה. ודאי ישיב אמריו כי הוא היום שנתפרסם באומה הישראלית שנתנה לו התורה האלהית בסיני. הנה למד מזה החג זה העיקר הנפלא מהנבוא' ותורה מן השמים. וכאשר יושאל למה אנו תוקעין ומריעין בר"ה ואלו מקדימין סליחות ותחנונים כל חדש אלול הנה ישוב באמת כי הוא יום הדין לפני אלהי העולם בו יושפטו כל המעשים לפניו הנה העיד על אמתת ההשגחה מזה המועד. וכאשר תשאלהו על יום הצום הנכבד למה אתה צם ולובש לבנים ומתעטף לבנים ועומדים כל היום בתפל' ומטילים שלום בין איש ובין אחיו ובין רעו ומוחלין זה לזה וכו'. ישיב כי הוא יום סליחה וכפרה והנה שלמד מהזמן הזה עקר גדול שכבר נתבאר הכרחיותו בשער ס"ג דכתיב (תלים ק"ל) כי עמך הסליח' למען תורא. וכאשר תשאלהו למה אתה יוצא בתחלת החורף מביתך שהוא דירת קבע אל הסוכה הקטנה הזאת שהיא דירת עראי ותקחו ביום הראשון אלו הד' מינים. הלא ישיבך הדעת היותר המוני שיאמר בזה והוא כי בחג האסיף הזה נצא מבתים מבטחים ומשכנות מנוחה לשבת בסתר עליון ולבא תחת כנפיו כי הוא המכין טרפנו ואשר עשה כל צרכנו ועל הכל אנו חייבים לבא ולשמוח לפניו ולולבנו בידינו לשבח ולהלל למי שהספיק בידינו כל הטובות ההנה אשר אספנו אל בתינו כדי שיוסיף ויתן לנו כהנה וכהנה בשנים הבאות חלף הודאותינו והנה בזה הוא מודה על אמונת השכר והעונש ועליך לפתוח לו פתח לשאר הענינים מהספיקות והדברים הנלוים אליו וגם להעיר את אזנו על חג העצרת הרומז על ענין העה"ב כמו שיבא ב"ה. הנה שהיו כל הפנות השרשיות מתורתנו האלהית נזכרים וחקוקים על לוח לבם לא יסורו ממנו. וזה מה שיחייב חיוב גמור לכל דורש ה' מהבאים בשערי ספר התורה הזאת לדרוש ולתור בכמו אלה העניינים לתת לכל אחד ואחד מאלו המועדים חלקו ומנת מדו מהלמוד והעיון בדיניו חוקיו ותורותיו כפי אשר נמצא בחבורים הראשונים אשר דרכו הדרך הזה ואין לחוש אל האריכות אשר יתחבר מכללם כי יש לסמוך על הבאים לדרוש מכל ספר שלא יטרחו עצמם בקרוא אותם בבת אחת אבל שיחלקום על זמנים רבים כפי ענינם אשר יקראו אותם מועדם ולזה ראיתי

ליחד השער הזה אל הדבור במועדים כלם בכלל להיות בספר הזכרון לכל שרשי הדת האלהית כמו שאמרנו יהיו פרקיו למספר הדרושים הנכללים בו על הסדר אשר באו בכתוב. ויהיה הדבור בהם כדרכנו לבאר טעמי ענייניהם לא דקדוקי משפטיהם.

פרק ב

הפרק הראשון

יבאר איך נמסר קביעות המועדים לב"ד של מטה אפילו שוגגין אפילו מזידים:

במדרש שוחר טוב (תהלים ד') אמר דוד (שם נ"ז) אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי. יתעלה שמו של הקב"ה שהיא משלים וגומר עם ישראל מה שהם עושים בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה אם מבקשין סנקליטין שלו לבטלה אינם יכולים אלא בין ברצונם בין שלא ברצונם מקיימין מצותו אבל הוא עצמו אם מבקש מקיים אם מבקש מבטל. אבל הקב"ה אינו כן אלא מה שסנהדרין גוזרים הוא מקיים. אימתי בר"ה שהסנהדרין יושבין ואומרים נעשה ר"ה יום פלוני מיד הקב"ה מושיב סנהדרין של מלאכים ואומר להם לכו וראו אם גזרו התחתונים וגמרו משיבין לו רבש"ע כך גזרו שיהי' ר"ה יום פלוני מיד הקב"ה יושב באותו היום לדון עולמו שנאמר (שם מ"ז) עלה אלהים בתרוע' וגו' והכסאות מוצעות והספרים נפתחים וסנהדרין של מלאכים יושבין לפניו שנאמר (דניאל ז':ט') חזה הוית עד די כרסון דמיו ועתיק יומין יתיב ונאמר (שם) אלף אלפין ישמשוניה ורבו רבוואן קדמוהי יקומון אלו מלמדין זכות ואלו מלמדין חובה למה כי חק לישראל הוא ואח"כ משפט לאלהי יעקב (תהלים פ"א) שהוא מקיים גזרותיהם ומסכים עמהם בא וראה מה כתיב יום תרועה יהיה לכם לי לא נאמר אלא לכם וכד"א אלה מועדי ה' וגו' בין בזמנן בין שלא בזמנן אין לי מועדים אלא אלו:

[273] הפרק הראשון, תוכן דבריו הוא, תחילה העיר הרב על מחז"ל שקביעת החדשים והמועדים תלויה רק בישיבת סנהדרין לקדש החודש, שאחרי שדבר זה הוא רק ענין טבעי והכרחי, שתמיד אחר עבור כ"ט יום ומחצה ותשצ"ג חלקים תחל הלבנה להראות לעינינו שנית, אחרי שהיה מכוסה ממנו יום או יומים, ואז יהי' החודש ובו קבועים המועדים מדוע יצטרך עוד למאמר ראש ב"ד האומר מקודש (עיין ר"ה רפ"ג)? ומדוע יהי' החודש מקודש על פיהם אף אם טעו או הזידו לקדש יום א' לפני או לאחר זמנו? (עיין שם כ"ה) ואף כי איך יתכן לחשוב שפעולת הי"ת לשפוט תבל ומלואה תהי' תלויה בקביעת ב"ד של מטה במאמר בני אדם קרוצי חומר, הכימי אנוש ימיו ושנותיו כימי גבר? ולבאר זאת יקדים הרב ז"ל ד' הקדמות, הא' כי אחרי שברא הי"ת מין האדם עלי ארץ, ונתן לו הבחיר' החפשית להטיב או להרע, הלא יחייב משפט הצדק כי גם פה בארץ ישולם צדיק לפעמים על בחירתו הטוב, אף כי רשע וחוטא, על כי הרע מעשהו, ונמשך מזה, כי צריך שתמצא הנהגה בעולם אשר על פיה יקרו לאדם לפעמים מקרים רעים גמול מעשיו הרעים ומקרים טובים חלף עשותו הטוב והישר לא שיהי' תמיד כמקרה כצדיק כן מקרה הרשע, מבלי הבדל בין טוב לרע ותהיינ' לפ"ז בעולם שני אופני הנהגות, האחת טבעית עפ"י חקי הטבע אשר לא יבדילו בין עובד אלקים לאשר לא עבדו, והשנית הנהגה השגחיית אשר על פיה יושב גמול האדם אל חיקו גם הטוב גם הרע (עיין מזה ביאורי למעלה בראשית ד' ק"ט ורמ"ה ובשער נ"ז) השנית כי כמו שהנהגה הטבעית נסיבה מחוקי הטבע עפ"י מהלך הכוכבים במסילותם אשר יסבו לדעת הקדמונים כל תנועות היסודות

הרכבותיהם ושינוייהם, כן תסובב ההנהגה השגחיית רק ע"י הישרות אלקיות וענינים נרצים לפניו כמאה"כ "אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם וכו', (עיין ביאורי למעל' בראשית צ"ב) ונמשך מזה כי כמו שבהנהגה טבעית יש זמנים ידועים מתי יפעלו חוקי הטבע על אופן זה, ומתי על אופן אחר, ד"מ עת ידוע מתי יבושל ויבוכר כל פרי ומתי יגמר ויגמל עד שיאסף אל הבית, ועת ידוע מתי יבולו עצי יער ועשבי שדה, ומתי יכוסו ההרים שלג והעמקים יעטפו כפור, ואף כי שלפני הי"ת המנהיג כל הטבע כולה ובבחינתו, כל העתים שוים, עד שבכל עת היה יכול לעשות כל מה שיעשה עתה רק לעתים ומועדים ידועים, בכל זאת בבחינת הארץ ומלואה תבל וכל יושבי בה ראתה חכמתו העליונה, כי טוב ומצטרך הוא להבדיל בין הזמנים, באופן שיהיו מועדים לכל זמן וזמן פעולות טבעיות אחרות: כן גם בהנהגה השגחיית המסובבת מפעולות בני אדם, ראתה תכמתו העליונה שאף שאצלו אין הבדל בין הזמנים והעתים בכל זאת בבחינת המונהגים המקבלים תועלתה שהם בני אדם קרוצי חומר, הנופלים תחת שינויי הזמן לא יכשר כל זמן ועת לכל פעולה ופעולה המצוה למו לעשותה, כי אם נתן זמן ידוע לכל אחת מהנה ורק בהעשותה במועד הראוי יהיה הטוב הידוע מושפע על ידם מההנהגה ההשגחיית כמו שאמרו חכמינ ז"ל "הקריבו לפני עומר בפסח כדי שתתברך עליכם תבואה שבשדה", וכן שתי לחם בעצרת, וניסוך מים בחג, לסבב ברכת פירות האילן ונשמי ברכה ונדבה, השלישית כי אחרי שכבר מבואר בשער נ"ז שלא כל משפחות האדמה הוכשרו, לקבל טוב אלקי זה, שיוכלו לסבב בפעולותיהם ההנהגה ההשגחיית, רק עם בני ישראל לבדו, יען כי יצאו מחלצי אאע"ה אשר היה הראשון להתבונן ולהכיר מעצמו את הי"ת אף כי גודל על ברכי עובדי אלילים אלמים וכל הדורות שהיו לפניו הכעיסו ומרו את עיני כבוד עליון, ועפי"ז הלוא ימשך מעצמו אחרי כי רק בעבורם ובעבור פעולתם יצטרך קביעות זמן חדשים ומועדים אשר בהם יעשו המצות והפעולות אשר נצטוו לעשותן לסבב בהן ההנהגה ההשגחיית הזאת, כי גם הקביעה הזאת תהיה תלויה רק בהם ולא בזולתם, ומבוארות בזה ההערה הראשונה והשלישית.

הרביעית, כי אחרי שגם האנשים היותר שלמים יפלו לפעמים ברשת הטעות, להיותם משיגים בכחות ההיולאניות, ר"ל בעבור שמוסדות השגתם בנויות רק על אדני כוחותיהם החמריות, ר"ל הרגשותיהם החושיות, כי מהם יקח האדם מושכליו הראשונים לבנות עליהם עמודי בנין הקשי שכלו. (עיין ביאורי למעלה בראשית דף קפ"ה ודף קצ"ט ע"ב ושמות י"ב ע"א) והחושים רגילים לטעות, ע"כ על נקלה יתעה גם השכל הנשען עליהם. ואם כן הוא בשאר השגות, אף כי בקביעות החדשים והמועדים הבנויה על חשבון ועיון דק מאוד, עד שיוכלו לטעות בה על נקלה, ע"כ היה מהראוי שיסכים הי"ת בבחינת הנהגתו ההשגחיית והנסיית התלויה רק במעשיהם ופעולותיהם בזמנים ידועים, אל מה שיעלה מעיון גדולי ישראל וחשוביהם, לקבוע עפ"י חשבונם הזמנים והמועדים אשר בהם יעשו המצות שנצמוו הם וכל ישראל עמם, אף שהקביעה הזאת אינה מסכמת אל האמת המוחלט בעבור שטעו בחשבונם (ועפ"י משל אבאר לך דברי הרב אלה יותר הנה זה דומה למלך אשר הבטיח את עמו שאם יבואו לפניו במנחה ידועה בתחילת כל חודש וחודש ויראו לו בזה כי הם מיקרים אותו ונכנעים לכל אשר יצום, יחשבם כאוהביו ויעשה להם טובות ידועות והעם אשר לא ידעו מתי יחל החודש, סמכו תמיד בזה על מאמר ופקודת הנשיאים וראשיהם, ובפעם אחת או שתים טעו אלה ואמרו, כי החדש וחל רק יום אחד או שנים אחרי החילו באמת, ויביאו העם את המנחה אל המלך רק ביום השלישו לחודש הנוכל להעלות על דעתנו כי המלך אחרי הודעו כי רק בעבור טעותם אחרו מלבוא יקצוף עליהם ולא יעשה להם בכל זאת הטובות אשר הבטיחם לעשות להם כן הדבר ההוא ביחס הי"ת אל ישראל עם קרובו בבחינת הנהגתו השגחיית) ועפ"י הדברים האלה תבואר גם ההערה השניה, כאשר תחזינה עיניך מישרים. אח"כ יאמר הרב ז"ל כי בעבור שלש סבות היו יכולים הב"ד לטעות בענין קביעת המועדים, או לשנותה בכונה, אחרי שנודע, כי קביעה זאת היתה תלויה בחשבון מולד הירח ותקופתו סביב הארץ והשמש, בראית העדים קצת מגוף הירח בליל שלשים, ובמאמר ב"ד, הא' אחר שעיון וחשבון זה הוא דק מאוד עד שאחז"ל שמשה בעצמו נתקשה בו, הלוא על נקלה יש מקום לטעות בו, והב' אם העידו העדים שקר להטעות את הב"ד בזדון, כמו שעשו הבייתוסין, (עיין ר"ה כ"ב ע"ב) הלוא נמשכו ב"ד אחריהם וקבעו החודש ביום שאינו ראוי לו והג' כי לפעמים הסב אותם הכרת הזמן לשנות ברצון קביעת החודש והמועד התלוי בו מהזמן והיום האמיתי שהיה ראוי לקבעו, אף כי היה נודע להם הכל על נכון, כמו שאחז"ל סנהדרון דף י"א. שאם ראו ב"ד שתקופת ניסן, תאחר לבוא, ותהיה רק בששה עשר בניסן או אחר זמן זה או שהאביב, לא הגיע עוד, או שפירות העץ הרגילים לצמח בימי פסח לא צמחו עוד, (כי כל אלה ר"ל שיוּוי היום והלילה, ובכור השעורים הממהרים להתבשל, ונצרכים להקרבת העומר וצמיחת פירות קצת האילנות, הן סימני האביב, וסמכו בזה על הכ' "שמור את חודש האביב" ר"ל השתדלו שיהיה חג הפסח רק בחודש האביב,) או אם לא היו עוד הדרכים והגשרים אשר נתקלקלו מפני הגשמים בימי החורף, מתוקנים כראוי לעולי רגלים, או מפני התנורים שאבדו מפני הגשמים ולא והיה לעם מקום לצלות פסחיהם, עד שיעשו ויתוקנו תנורים אחרים, או אם נודע להם שיושבי ארצות אחרות הרחוקות מארץ ישראל נעקרו כבר ממקומם ללכת לחוג את חג הפסח בירושלים, ולא יגיעו לשם אם לא יעברו

[273]ראו זה מאמר זר ונפלא מאד בתחלת העיון ודבריו תמוהין מכל צדדיהן וזה כי אחר שראשי השנים והחדשים הם מהדברים ההכרחיים שא"א להיות בענין זולתי התחלה סבובית לגלגליהם אשר הוא נודע מעיוני הקדמונים שהשתדלו מאד לדעת מספר ימות הסבובים ההם וקבעו להם חדשים ושנים בתכלית הדיוק כמו שנודע מספרי החכמים אשר מעולם בחכמת התכונה וממנהגיהם הידועים והקיימים ביניהם באלו החשובים אם כן מה תועיל ישיבת הסנהדרין עליהם ואיך יתחכמו ויתיעצו על הדברים ההכרחיים שא"א להיותם בענין אחר והוא דבר שלא יסבלהו טבע העצה כפי מה שכתב החכם בפ"י מהג' מהמדות. ואם שנקבל שיהיה ממש כדבריהם איך נקבל שהקב"ה וסנהדראות של מעלה נמשכים במעשיהם אחר מעשה ב"ד של מטה בזה הענין המופלא מסדור הזמנים אף כי לא ישערו בהם רק האמת כ"ש שאמרו בין בזמנן בין שלא בזמנן אין לי מועדים אלא אלו וכמו שהוסיפו חז"ל (ר"ה כ"ה:) ביאור אשר תקראו אותם אתם כתיב אתם אפילו שוגגין אתם אפילו מוטעין אפילו מזידים חלילה לאל מהסכים עם השוגגין והמוטעין כ"ש עם המזידים וכי מפני התועים ישתבשו סדרי עולם. ועוד כי מה לו יתעלה ואל סנהדראות של מעלה אל סדר השנים וקבועי החדשים ומועדים שאמר אין לי מועדים אלא אלו הכימי אנוש ימיו ושנותיו כימי גבר.

אמנם כוונתם הנכונה תתבאר בזה הענין כשיקדמו לה ד' הקדמות. הראשונה מה שהוא מבואר לכל בעל דת כי אחר שגזרה חכמתו יתעלה להמציא המין האנושי שאמתת מהותו הוא היותו בעל בחירה הנה כזה יתחייב שתמצא הנהגה בעולם מסכמת ומתיחסת לפי מעשיו אם לטוב אם למוטב כי מה יועיל טוב הבחירה למי שעניניהם כלם יהיו הכרחיים על המנהג הטבעי וזה מה שחייב תכלית החיוב ההמצא שם שני מיני הנהגות א' לפי סדרי הטבע ואחד לפי מעשי האדם וזולתם לא יתקיים העולם כמו

השנה. (עיין מכל זה ברמב"ם פ"ד מה' קידוש החודש) ואם שנו קביעות המועדים בעבור א' מכל אלה הסיבות, הסכים בכל זאת הי"ת עמהם, ולהורות על כל זה אחז"ל "אתם" אפי' שוגגין, ר"ל בעבור הסיבה הראשונ', "אתם אפי' מוטעין" ר"ל מאחרים ע"י עדות שקר, "אתם אפי' מזידין" ר"ל בעבור הדברים שהזכרנו למעלה, ובזה נחם ר"ע את ר' יושע, כאשר הכריחו ר"ג לבוא אליו במקלו ותרמילו ביה"כ שחל להיות לפי חשבונו, והתעצב על הדבר בחשבו, כי בזה יחטא ואשם לאלקיו, עד שנתן לו תודה על זה בשמחת לב, ואמר לו "נחמתני עקיבא נחמתני", (עיין ר"ה כ"ח.) [וכל דברי הרב ז"ל אלה כלל הרמב"ם במתק לשונו בדברים מעטום, באמרו (ספ"ב מה' קידוש החודש) וחייבים הכל לתקן המועדות על היום שקדשו בו (ב"ד) אעפ"י שזה יודע שטעו חייב לסמוך עליהם שאין הדבר מסור אלא להם ומי שצוה לשמור המועדות, הוא צוה לסמוך עליהם שנאמר "אשר תקראו אתם וכו'" וכן הדבר גם בשאר דיני התורה הנוסדים על זמן ידוע כמו לענין בתולה פחותה מבת ג' שנים שבתוליה חוזרים (עי' בפנים הכפר)] ועל כל זה רומז גם המדרש שהחל בו הרב ז"ל, "אמר דוד, אקרא לאלקים עליון לאל גומר עלי", וכו' שר"ל שהי"ת מנהיג לכבוד ישראל ולטובתם הנהגתו השגחיית והנסיית, עפ"י קביעתם הזמנים והמועדים, וע"כ הנמר ג"כ "יום תרועה יהיה לכם" ולא לי, יען כי רק בקביעתכם לבד תלוי הדבר מתי יהיה יום אתרועה והשאר המועדים.

שרצו זה חז"ל (אבות פ"ה) באומרם בעשרה מאמרות נברא העולם והלא במאמר וכו'. כמו שנתבאר זה הענין יפה בתחלת השער הג' ומכל מקום הקדמה הזאת היא מבוארת ומקויימת על כל איש תורני בלי ספק:

השנית שכבר ראוי שיהיו שם הישרות אלהיות ועניינים נרצים לפניו תסובב מהם אותה ההנהגה ההשגחיית ותמשך עליהם כמו שתמשך ההנהגה הטבעית ותסובב מסדרי שמים ומערכותם כמו שזה הענין נתבאר יפה בתורתנו האלהית באומרה (ויקרא כ"ו:ד') אם בחקותי תלכי וגו' ונתתי גשמיכם וכל הפרשה ההיא ואחריה רעותיה רבו מספור ואז"ל (ויקרא רבות פ' ל"ה) אם בחקותי חוקות שחקקתי בהם שמים וארץ וכו'. כמו שביארנו בפרק ניגון עולם שער י"ב. ימשך מזה שכמו שסודרו מהחכמה האלהית זמנים מתחלפים נאותים לסדור הטבעי ההכרחי דכתיב (בראשית א':י"ד) והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים וכתיב (שם ח') עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וגו' לא ישבותו. שכן יתחדש זמנים נכונים לפי הרצון אשר בהם יושלמו העניינים לפי ההשגחה והמה אלה המועדים הנרשמים והנזכרים בתורה האלהית. וזה ששנינו בגמ' ר"ה (ט"ז.) בארבעה פרקים העולם נדון בפסח על התבואה. בעצרת על פירות האילן. בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון שנאמר היוצר יחד לבם וגו'. ובחג נדונין על המים. תניא א"ר עקיבא מפני מה אמרה תורה הקריבו לפני עומר בפסח כדי שתתברך עליכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו לפני שתי הלחם בעצרת מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא. אמר הקב"ה הקריבו לפני שתי הלחם כדי שיתברכו לכם פירות האילן ומפני מה אמרה תורה נסכו לכם מים בחג מפני שהחג זמן גשמי השנה הוא אמר הקב"ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה. נראה שאלו המועדים כלם מיוחדים הם ע"י הקרבנות והעבודות הנעשים בהם לפקוד בהם צרכי העולם ע"ד ההשגח' כמו שד' תקופות השנה ושנוייהם ושאר ענייניהם נתיחדו לפי המנהג הטבעי והסדר הקדום מעת הבריאה עם ששני העניינים נתכוונו יחד כמוזכר שם.

השלישית כי הנה הוא מבואר שלא הוכשרו כל משפחות האדמה לקבל זה הטוב האלהי מאת האלהים כי כל הדורות הראשונים היו מכעיסים לפניו עד שבא אברהם אבינו שמצא נחת רוח בו ובבניו ובנכדו ובזרעו אחריו. וייחד השגחתו ואהבתו עמהם וירדו למצרים והעלם ביד חזקה ובזרוע נטויה וקרבם לפני הר סיני ואמר להם (שמות י"ט) אם שמוע תשמעו בקולי וגו'. והייתם לי סגולה וגו'. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש והם סברו וקבלו ואמרו (שם) כל אשר דבר יי' נעשה ומשם והלאה נסתלק עסקו מהעולם בכלל ונתייחד עמהם להיות להם לאלהים והם יהיו לו לעם כמו שהעידה

התורה והנבואה עדות ברורה במה שהמשיכה כל ספוריה ועדותיה ורדפה אותם בכל המוצאות אותם לעבר ולעתיד וכאלו אין לו להקב"ה בעולמו זולתם כמו שאז"ל שהם היו תחלת המחשבה בבריא' דכתיב בראשית ברא אלהים בעבור ישראל וכו' (ויקרא רבות פ' ל"ו) ובעבור התורה שנקראת ראשית (ב"ר פ"א). וכן אמר משל לשבלת וכו' (חזית שיר ב') כמו שיבא בפרשת העומר ב"ה. וזה מה שחייב שיושם בידה סדר הזמנים הנפלא שזכרנו בהקדמה שקדמה כי הוא גדול מעל השמים כי הוא המיוחד אליה לפי מעשי הבחירה אשר על דרך הישרות התורה מצותיה ומשפטיה. כי עקר הבחירה לא נמצאה כי אם בעבורה ולזה תתיחד בהם זאת ההנהגה כמו שפירשנו בשער ט"ו ול"א באר היטב. וכן עשה בפעל כי היא היתה המתנה ראשונ' שמסר להם בין אירוסין לנישואין כשאמר (שמות י"ב:ב') החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם וגו'. ביאר שייחד להם זמנים חדשים ושנים חדשים שלא כטבע העולם והוא האמת הכשר כי הסדור אשר לפי הטבע הוא התחלתו מתשרי. אמנם הסדור אשר לפי ההשגח' והוראת היכולת העליון הוא מניסן. וכבר נתבאר זה הענין משלם שם בפרשת החדש שער ל"ז ול"ח אשר מכל זה יתבאר כי מפתחות אלו הסדרים נמסרו להם ולא לזולתם וכמו שאמר (תהילים קמ"ז:י"ט) מגיד דבריו וגו'. לא עשה כן וגו':

הרביעית מה שהוא מבואר מהיות האנשים היותר שלמים להיותם משיגים בכחות היולאניותם מעותדים להעמדת השגגה והטעות בעיונים אשר לא יוכלו להמלט בשום צד ומאחר שיש במסורת זה הקביעות שרצה בו האל יתעלה מקידוש החדש וקיבוע המועדים דקדוקים רבים וחשובים קשים שאז"ל (מנחות כ"ט.) שנתקשה עליה משה עד שהראהו באצבע וכו' כמו שכתבנו במקומו היה ראוי שיסכים הש"י אל מה שיעלה מעיוניהם ומדיוק חשוביהם לא אל הזולת כי לא נתנה תורה למלאכי השרת. וכמו שהוא יתעלה העביר על מדותיו להסכים אל טבע ברואיו וענין מציאותם כן חוייב שיהיה בזה הענין הנפלא. והנה הוא מבואר שכבר איפשר לסור מני דרך בעניינים הדקים האלו לאחת מג' סבות. הראשונה שיחשוב החושב שירד לסוף אמתת החשבון ולדקות הענין ולרוב הבחינות שיש להשקיף כי כבר טעה באחד מעיוניו ועלה חשבונו פחות או יתר כענין רבי יהושע שטעה בחשבונו והסכים עם העדים שאמרו ראינוהו בזמנו ובליל עיבורו לא נראה ולא שמע לדברי רבי דוסא שא"ל עדי שקר הם איך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה (ר"ה כ"ה.) יראה שעל החשבון סמך לא על העדים וטעה בו ולפיכך גזר עליו ר"ג שיבא אצלו במקלו ובתרמילו ביום הכפורים שחל להיות בחשבונו. והשני בשכבר יקבל ההטעאה מזולתו כההיא דגרסינן בראש

השנה (כ"ב:) פעם אחת בקשו ביתוסין להטעות את החכמים ושכרו שני בני אדם בד' מאות זוז אחד משלנו ואחד משלהם, שלהם העיד עדות ויצא. שלנו אמרו לו כיצד ראית את הלבנה אמר להם עולה הייתי במעלה אדומים וראיתי שהוא רבוץ בין שתי סלעים וראשו דומה לעגל ואזניו דומות לגדי וקרניו דומות לצבי וזנבו מונחת לו בין ירכותיו והציץ בי ונרתעתי ונפלתי לאחורי ואם אין אתם מאמינים בי הרי מאתים זוז צרורים בסדיני. אמרו לי מי הזקיקך לכך אמר שמעתי שבקשו להטעות את החכמים אמרתי אלך ואודיע להם שמא יבואו בני אדם שאינם מהוגנים ויטעו את החכמים אמרו לו מאתים זוז נתונות לך במתנה והשוכרך ימתח על העמוד.[274] הנה יראה כי כשרבו העונות ונפלנו אל הגליות נמעטו הזכיות והיו זקני ב"ד קרובים לקבל הטעאה מאנשים רעים וחטאים כמו שכיון העד החכם הזה בחידתו זאת הנכבדת להורות הסבות שבעבורם יצאו מכלל מה שנאמר עליהם (דברים ד':ו') רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. והנה מפני שהירח היתה סימן האומה הזאת מהטעמים שנזכרו בפרשת החודש הנזכרת, לזה כשנשאל איך ראה אותה הוא כיון אל הנמשל ואמר כי היה עולה במעלה אדומים כי ישראל אשר באקלים ההוא היו תחת יד אדום ואמר שראה הירח רבוצה וגולה בין שתי אומות כוללות והם אהלי אדום וישמעאלים והיה סבת זה כי ראש האומה הזאת דומה לעגל כלומר שמראשיתן חטאו בעגל ומשם ואילך לא סרו ממחשבת ע"א של ימיהם. ואזניו לגדי כי כמו שהגדי בקטנותו הוא טוב למאכל ועולה בשלחן מלכים וכל עוד שיגדל הולך ופוחת כך היו ישראל ראשיתן טוב למשמע אזנם כשאמרו בסיני נעשה ונשמע (שמות כ"ד:ז') ואח"כ נזורו אחור כי נעשו תישים גדולים ולא עוד אלא שנעשו להם קרנים לנגח בהם כלפי מעלה. וקרניו לצבי כי כמו שהיו קרני הצבי חלושות ומדי שנה בשנה הן נעקרות ונופלות כן היו קרני העוז אשר לזאת האומה כבר נגדעו ותעלולים ימשלו בם וכמו שנאמר (איכה ב':ג') גדע בחרי אף כל קרן ישראל. ועוד ראה שזנבו מונחת לו בין ירכותיו כי הוא סימן הפחד ומורך הלב בחיות בעמדם לפני הב"ח המושלים

[274] הנה יראה, כונתו, שהעד רצה להורות להם דרך משל וחידה, שהוא כמו רעהו העד הראשון נשכרו להטעותם, ורק בעבור היות ישראל אז כבר במדרגה התחתונה שנכנעו לאדום ולישמעאל, (כי יד ממשלת הרומיים גברה אז עליהם בימי בית שני, וערביים שכניהם יוצאי חלצי ישמעאל, היו ג"כ מצירים להם אז) ע"כ ירדה מעלתם להיות קרובים לקבל הטעאת אנשי בליעל כאלה, אשר בעד כסף נשכרו להעיד עדות שקר, וזש"א שבעלותיו במעלה אדומים, (אולי רומז בזה להמבצר אשר בנו הרומים בירושלים על הר אחד אשר היה מול הרי המוריה, ואנו שם תמיד למען יוכלו להכניע יותר כל יושבי ירושלים תחת משמעתם וקראו לו מבצר,) ראה את הירח שנמשלו אליו ישראל רבוץ בין שתי סלעים, אות וסימן לאומה הישראלית הרובצת תחת רגלי אדום וישמעאל, כאשר הולך הרב ז"ל ומבאר, ובהעלותו כל זאת על רעיוניו, התעצב על גורל עמו, ונרתע לאחוריו, ובחשבו כי אולי לא יאמינו למה שרמז להם בחידתו זאת, שנשכר להטעותם, הראה להם גם המעות הצרורות לו בסדינו, אשר רצה להשיב לבעליהן אחרי שלא מלא שליחותם, והם אמרו לו, כי בעבור ישרו ותומתו הכסף נתון לו, והשוכרו יענש ויוכה על עונו.

עליהם. והכלל שהאבות שקדמו הביאום אל ההכנעה והפחד בהרבה מעניניהם וגם בנפילה אל ההטעאות כולו שחשבו עליהם הביתוסים כי אין עוד נביא להגיד להם מה יענו מלאכי גוי ובראותו הרע אשר ימצא את עמו בכל זה נרתע ונפל לאחוריו ואמר שכבר נדבה רוחו אותו להפסיד הר' זוז משכירותו ולגלות אזן החכמים דכיון שלא עשה שליחותם צריך הוא להחזירם. אמנם אם אין אתם מאמינים בי בדבר החידה הרי הם צרורים בסדיני ואזכה בהם שכבר עלה בידם מה שרצו מהטעאה. והם אמרו לו שהם מאמינים אותו ומפקירים אותם אצלו דהפקר ב"ד הפקר או שנתנו לו אחרים. מ"מ כבר יראה מה שיזדמנו ב"ד אל ההטעה מזולתם ובפרט בדורות האחרונים. והשלישית שכבר ירגיש החושב שיצא מחשבון האמתי והמדוייק אמנם גזר בדעתו שהיה ראוי לשנות את החשבון ולדחות אותו מפני שום אחד מהדברים שאמרו חז"ל (סנהדרין י"א.) אם מפני האביב או התקופה או הגדיים והגשמים וגליות ישראל שנעקרו ממקומם וכו'. ולא הסכימה דעתו אל האמת כי לא היו הטעמים אשר חשבום מספיקם לדחיה זו:

והנה אחר הנחת איפשרות היציאה מהאמת לכל אחת מהג' סבות הנזכרות בזאת ההקדמה והיה הטעות אשר יפול בזה גדול השיעור עד שלא לבד יפול השיבוש בהפסד הקיבוע ההוא אבל שיחטיא הכוונה בכל הענינים הנמשכים מסדר הזמנים העבודות והקרבנות הנזכרים בהקדמה השנית יחוייב מזה שהקיבוע האמתי לא יהיה בשום זמן זולתי אותו אשר יוכל להסכים עליו דעת החכמים שבכל דור ודור כמות שהם בין שיסכימו אל האמת הברור בין שיימינו או ישמאילו לסבה מהסבות הג' שזכרנו כי הם אשר כיוונו חז"ל באומרם אפילו שוגגין אפילו מוטעין אפילי מזידין. כי הטעות בחשבון שהנחנו ראשונה הוא שוגג ודאי. והענין הב' הם ודאי מוטעין בו מהזולת וכמו שאמר העד הנאמן בקשו להטעות את החכמים. אמנם הג' הוא המזיד לא שזדו לעשות שלא כראוי ח"ו אלא שהטעות הזה כבר עשאוהו מדעתן כסבורין שהיו צריכין לטעות כדי לתקן. וכן אמר וכי יזיד איש על רעהו להורגו בערמה להוציא האב הרודה בבנו והרב בתלמידו שאע"פ שהן מזידין אינן מערימין (מכלתא משפטים פ' ד'). והכונה כ"א שהיו יודעין בהכאה ומכוונין בה לא כיוונו להרוג כ'א ליסר וכן אלו כיוונו לטעות מהחשבין אבל לא כיוונו לקלקל כי אם לתקן. ובכלן אמרו שתסכים בהם דעת עליון אחר שסדר זמנים אלו אינם אלא לצרכם ובדבר הזה התנחם ר' יהושע כשאמר לו רבי עקיבא דרשה זו והשיב עקיבא נחמתני (ר"ה כ"ה.) והכוונה כי אף על פי שיחשב לו לטעות מעשה ר"ג כבר הסכימו בו מן השמים. ועל פי הדברים האלה אמרו חז"ל תינוקת פחותה מבת שלשה שנים ויום אחד בתוליה חוזרין בת שלשה שנים ויום אחד אין בתוליה חוזרין

ואם עברו ב"ד את השנה בתוליה חוזרין דכתיב לאל גומר עלי (ירושלמי סנהדרין פ"א ה' ב') הנה שבארו שהפעולות הטבעיות הנמשכות אחר תקופות השנה ימשכו אחר סדר הסכמת ב"ד שבכל דור ודור בין שוגגין בין מוטעין בין מזידין והוא דבר נפלא נמשך לסגולת המצות האלהיות ככל שאר הדברים הטבעיים הנסתרים ומפורסמין הנכנעים אליהם בלי ספק. ועל הענינים האלה אמר החכם שלמה את הכל עשה יפה בעתו גם את העלם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעש' אשר עשה האלהים מראש ועד סוף (קהלת ב'). הנה על סדר הענין הטבעי בהנהגה אמר את הכל עשה יפה בעתו כי הוא סדור נכון וקיים בלתי משתנה בעת מן העתים. אמנם על הסדור השני אשר לפי ההשגחה אמר גם את העלם נתן בלבם רצוני בלב החכמים יודעי העתים לפי התורה והמצוה כנזכר. ואמר כי בבחינת אלו השתי הנהגות ישכיל האדם מאד בעניני ההנהגה ויותרו לו ספקות עצומים במעשה האלהים עד שלא יאמר שלא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף אבל שימצאנו ויתן לו סבה ועלה כמו שכתבנו בתחלת שער ג' הנזכר ובשער כ"ו, דרוש מאתם כי הם עניינים ביארם בס' קהלת תכלית הביאור למתבונן בהם כמו שפירשתי שם. ולדעתי זה הדרוש אשר עמדנו עליו אמרו דוד ע"ה באות למד מאלפא ביתא אמר לעולם ה' דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך וגו'. למשפטיך עמדו היום וגו' (תלים קי"ט). אמר שכבר יחשב בתחלת העיון שכל חפצו ורצונו יתעלה הוא בקיום ההסכמות והסידורים אשר קיים בתחלת הבריאה עם השמים ושלא ישתנו להמשך אחר שום פועל אינושי כלל כי לדור ודור תתקיים אמונתך במה שכוננת ארץ על מכוניה ותעמוד מבלי שתשתנה לשום סבה כלל. והנה מתוך דברי תורתיך האמתית מצאתי ראיתי כי למשפטיך עמדו כל באי עולם היום ההוא המיוחד שנקרא בתורה יום תרועה במה שיקבעו אותו ב"ד כפי הסכמתם ובכל מה שימשך ממנו ולפי מה שדייקו חז"ל (שוח"ט תהלים ד') מאומרו (במדבר כ"ט) לכם ולא לו ומאומרו אשר תקראו אותם במועדם כמו שאמרנו: ואמר כי הכל עבדיך לומר שעל דרך האמת אין להפלא על זה שכן יחוייב מצד היחס הצירופיי אשר להם עמו מצד היותו אדון והם עבדים משרתים אליו. ואחר שזכר זה נתן שבח ותהלה למגלה מצפוניו ומאיר מחשכי לבו באור תורתו ואמר (תהילים קי"ט:צ"ב) לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי. כי לולי שהיתה תורתך שעשועי בגרשי ממנה כל אלו הענינים מכל הצדדים שנזכרו אז אבדתי בעניי ומה עניות עניות הדעת:

וזהו השבח שסדרוהו חז"ל בתחלת המאמר שאמרו יתעלה שמו של הקב"ה שהוא משלם וגומר וכו'. ובסוף אמרו בא וראה מה כתיב יום תרועה יהיה לכם לי לא נאמר

אלא לכם וכו'. והיה השבח אם על עצם החסד בעצמו ואם על ההודעה ממנו ועל שני הענינים אמר המשורר אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי כי מצד שהוא מסכים וגומר עמנו על זה האופן נקרא אלהים עליון על דרך שאמר (שם ק"ח) כי גדול מעל שמים חסדך כמו שכתבנו והוא מה שנמנו וגמרו שהוא משלים וגומר עם ישראל מה שהם עושים כוונו שיהיה לשון גומר משני הענינים יחד. וזה מה שרצינו אליו בזה הענין הנכבד המשותף לכל הזמנים ולכל המועדים אשר בעבורו נאמר מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש. אמנם מענין הספרים ומכתות המליצים זכות וחובה יתבאר במקומו בפרק החמישי ב"ה. ומעתה נבא אל המשך הדבור בכל אחד מהמועדים המיוחדים כל אחד לענייננו כפי מה שיעדתי עליהם בפתח דברי שעליהם נאמר אלה מועדי ה':

פרק ג

הפרק השני

יבאר הענינים ראוים להשים פנות מיוחדות לזאת התורה.

ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי וגו':

[275]הפרק השני להבין דעת הרב ז"ל צריך אתה לדעת שגדולי חכמי ישראל נחלקו במספר עקרי אמונתנו, כי הרמב"ם ז"ל מנה בפירושו למשנת כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, י"ג עקרים ויסודי דתנו הנודעים לכל איש ישראלי. אשר עליהם נוסד גם השיר "יגדל", ויש שחלקו עליו ומנו כ"ו, ויש שמנו רק ששה, וס' העקרים מנה רק שלשה, מציאות ה', השגחתו, ותורה מן השמים, (עיין מכל זה שם מ"א פ"ג.) על כן נתן הרב ז"ל פה כלל נכון בבחינת העיקרים, ואמר שרק אותן האמונות, אשר מהן נוכל לאמר לא לבד שמי שאינו מאמינם איננו בכלל ישראל, כ"א גם, שמי שמאמינם הוא בעל דת ואמונת ישראל, נוכל לחשוב שעקרי דת משה וישראל אבל האמונות אשר המאמין אותן בלבד, אינו מוכרח עוד להיות בעבור זה בעל דת ישראל, ד"מ האמונ' במציאות הי"ת, אחדותו ובלתי היותו גשם או כח בגשם, אף שמבלעדה לא תצוייר דת ישראל, בכל זאת אחרי שיש בעלי דתות אחרות המאמינים ג"כ בכל אלה, ובכל זאת אינם ישראלים לא נוכל לחשוב אותן כעקרים מיוחדים לדת ואמונת ישראל בפרט, וע"כ מנה הרב רק ששה עקרים המיוחדים לדת ישראל בלבד, אשר המאמין אותם יכונה בשם ישראל, והם האמונה בחידוש העולם והבראו עפ"י הי"ת, ביכלתו לשנות כרצונו חוקי הטבע לטובת בחיריו, בנבוא' מן השמים בהשגחתו עלינו, וכי יש אלקים שופע בשמים ממעל את כל מעלינו עלי ארץ, בתועלת התשוב' וכפרת עונינו והאמונה בשכר ועונש בעולם הנצחי, ולמען השריש פנות דתנו אלה המיוחדות לה בלב כל איש ישראל נתן לנו הי"ת המועדים הידועים, אשר כל אחד ואחד מהם מורה על אחד מעיקרי דת אלה כי השבת מורה על אמונת החדוש אשר בו תלוים כל שאר העקרים אשר עליהם יורו שאר המועדים, כי מי שאינו מאמין שהי"ת ברא העולם מאין, או לפחות מהילי (חומר) קדום כי האמונה בחידושו מאין גמור ומוחלט, אינה הכרחית לאמונת התורה, [עיין למעלה בביאורי שמות דף ט' ע"ב, ותראה כי בהשקפה ראשונה דבריו פה סותרים דבריו למעלה, אך באמת אינו כן, כי פה ידבר רק בתנאי מפורש אם יודה לדעת הרמב"ם במורה ח"ב פכ"ה, שפסוקי התורה יוכלו להתבאר גם אם נאמר כדעת פלאטון שברא הי"ת את עולמו מחומר קדום, (עיין גם ספר העקרים פ"כ ממאמר ח) אבל שם בפ' שמות יגלה לנו דעת עצמו והיא כי דעת התורה והאמונה האמיתית היא, כי הי"ת ברא עולמו מאין גמור ומוחלט מבלי שהי' חומר קדום כלל.] (עין מ"ב פכ"ה וס' העקרים מאמר א' פ"ב) אשר ע"כ אמר הכ' לדעת הרב ז"ל רק "בראשית ברא אלקים" וכו' ולא אמר "ברא אלקים מאין") אינו יכול להאמין ביכלתו לשנות חוקי הטבע, בנבוא' ותועלת התשובה, ושכר ועונש כמבואר כבר בשערים הקדומים ויבואר עוד, ע"כ נקרא השבת פה לבד במקום אשר יצווה על כל המועדים בשם "שבת שבתון" מקרא קודש, להורות כי הוא אב לכל מועדי ה' אשר בשם שבתות יקראו והם כמו קרואיו.

[275]אחר שהנחנו ראשונה שהיה סדר המועדים הלזה ספר זכרונות הרשום בכתב מפורש למען דעת כל עמי הארץ הפנות השרשיות באשר הם בעלי תורת מרע"ה חוייב שיונחו פרקיו בשרשים והפנות המיוחדות אליה לא בזולתם ואם היו לה הכרחיות. וזה שלא כל מה שלא יצוייר מציאות תורת אלהית זולתו הוא עקר מיוחד אליה שא"כ יהיה מציאות הטבע והיות האדם שכלי או בעל בחירה עקרים לה כיון שא"א לשום תורה זולתם. אמנם כיון שהדברים האלה הם משותפים לבעלי תורה ולזולתם מבעלי העיון ושאר האמונות הנה אינם ראויים שיושמו עקרים מיוחדים לה. ומזה הטעם הוא מבואר ג"כ כי מציאות השם ואחדותו ובלתי היותו גשם וכח בו אף ע"פ שתניחם התורה ותזהיר עליהם מאד כהזהיר על הרציחה וניאוף וזולתם הנה אינם עקרים מיוחדים לה כי כל חכמי הפילוסופים חייבו אמתתם במופתים מוחלטים עם שלא הודו בתורה האלהית. ומהראוי שהתורה האלהית הזאת והעקרים המיוחדים אליה יתהפכו יחד כהתהפך הגדר בנגדר עד שנאמר שכל בעל תורה האלהית יאמין אותם וכל מי שיאמינם הוא בעל תורה אלהית. והנה לזה לא הושמו במועדים האלה סימן ורושם מיוחד לשום אחד מהם אבל שמו אותם שזכרנו ראשונה שלא נשתתף בהם שום אומה ועיון עד שנתפרסמה התורה האלהית בעולם משתתפת בקצתם או ברובם להדמותם לאלהיות עם היות שההבדל ביניהם נכר ומבואר מהצדדים שביאר הרב המורה פ"מ ח"ב.והנה הגדול מהם והראשון לכלם הוא אמונת חדוש העולם ואמר ששת ימים תעשה מלאכה וגו'. כי עקר מה שצריך להתיחד באמתתו כל בעל דת האלהית הוא שהאל יתעלה המציא העולם כלו וחדשו אחר שלא היה ברצונו המוחלט באותו עת שעלה במחשבתו ובאותו אופן אשר ישר בעיני היוצר לעשות כי באמונה זו יכול לקבל ולקיים כל שאר העקרים אשר תניחם אח"כ ומזה הטעם התחילה התורה ממנו בלי ספק. לא כמו שכתב החכם בעל העקרים בתחלת ספרו שהסב פני הספור ההוא האלהי ושנה את טעמו אל עקר מציאות השם יתעלה ואמר כי הוא היה העקר הראשון אל התורה האלהית מה שביארנו ביטולו אלא האמת הברור שחדוש העולם בעצמו הוא העקר המיוחד אליה כמו שהזכירה אותו בפי' שאפילו נודה מ"ש שם שחדוש העולם מאין אינו הכרחי לאמונת התורה הנה חדושו באי זה אופן שירצה רצוני מהיולי קדום על כרחנו היא עקר שכל התורה כלה תלייה בו ואל החדוש הזה אשר הוא עקרי אליה תכוין בהתחלתה בו. ולזה לא דקדק הכתוב לומר בראשית ברא אלהים מאין את השמים ואת הארץ כי לא הקפיד רק בשיודע לכל שהוא יתׄ חדשם והמציאם להעמידם על זה התוכן שהן בו כי העושם יכול להחזירם תוהו ובוהו כאשר בתחלה והנה להיות העקר הזה מיוחד לכל המצות האלהיות כיון

בתכלית הדיוק לצמצמו בהקדמתו (שמות כ׳:י״ב) למצות כבד את אביך וגו' וללא תרצח וללא תנאף ולחביריו וכו' כמו שכתבנו שם. הנה שאין לפקפק בשחדוש העולם שהשבת הוא סימנו ורושמו הוא העקר הראשון המיוחד לתורה מאלהית. ולפי שכבר ביארנו מה שבידנו בענין מצות השבת הנכבד והנורא בפרשת ויכלו שער ד' ובפרשת ויקהל שער נ"ה ופירשתי שם רוב הפרשיות הנוגעות בעניינו אקצר עכשיו בהזכיר לבד כי הוא עקר ראשון אל התורה האלהית אשר לצורך צירוף העקרים יחד מנאו הנה כי על כן נאמר בכאן שבת שבתון מקרא קדש מה שלא נאמר כן על השבת בשום מקום כי השבת הוא עצמו קדש וכל המועדים המה קרואיו כי לזה נקראים כלם מקראי קדש לא שהוא קרוי אצל קדש אחר זולתי במקום הזה שהוא קרוי עמהם לצרכם כמו שאמרנו שם. וזה מה שראוי עתה לדבר בזה הפרק:

פרק ד

הפרק השלישי

יבאר כי חג הפסח הוא המפרסם יכולתו יתעלה:

בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש פסח ליי':

אחר שזכר העקר הראשון המתפרסם ענינו במיוחד שבקדשים שבת הוא לה' סמך שאר העקרים ואמר אלה מועדי יי' וגו'. בחדש הראשון וגו' כי אלה אשר יזכיר משם ואילך הם המיוחדים לשם מועדי והיה הראשון שבהם חג הפסח מועד צאתנו ממצרים. כי הוא המיוחד והמפורסם להודיע ולהורות שלא היה העולם ביד בוראו כמו העיר או המגדל אשר בנו בני האדם וא"כ אין בידם להרסה או להשנות דבר ממנה אבל נתברר ע"י האותות והמופתים הגדולים אשר עשה לפרעה ולכל מצרים לעינינו אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו בשנויי הטבעים ישדדם בכמה פנים כמו שנתבארו עניינם (שער ל'ו) על סדר סימני דצ"ך עד"ש באח"ב וזולתם.[276] כי אמתת מציאות שני העניינים האלה רצוני אמונת החדוש ויכולת המוחלט על סדרי הטבע והתחייבם זה מזה נזכר ונתבאר בדבור השבת במה שנתחלפו דבריו בשני מקומותיו (שמות שם ודברים ה') במלות זכור ושמור ובאומרו באחד כי ששת ימים וגומר. ובשני וזכרת כי עבד היית וגומר. והיא כונת חז"ל באומרם (ר"ה כ"ז.) זכור ושמור בדבור אחד

[276] הפרק השלישי כי אמיתת וכו', כונתו כי רק מי שיאמין שהי"ת ברא עולמו וחדשו, יוכל להאמין ג"כ כי היה יכול לשנות חקי הטבע וסדרי הבריאה, בעשר מכות שהביא על מצרים להוציא ישראל משם, וע"כ חוברו שני אלה יחד במצות שמירת השבת, כי בדברות הראשונות נאמר "זכור את יום השבת" וכו' והטעם, "כי ששת ימים עשה ה'" וכו', ובדברות שניות נאמר "שמור" וכו' והטעם, "וזכרת כי עבד היית וכו', ויוציאך ה' אלקיך משם" וכו', וע"ז רומז גם מחז"ל באמרם "שמור וזכור בדבור אחד נאמרו", ר"ל אמונת יכולת ה' שנזכרה בשמור, ואמונת החידוש שנזכרה בזכור צמודות וחוברות הן אשה אל אחותה.

נאמרו כמו שנתבאר זה כלו בשער נ"ה. והכלל שזהו עקר שההנהגה העליונה המיוחדת אלינו כמו שזכרנו בפרק הראשון היא תלויה ומסומנת בו כמו שההנהגה הטבעית הכוללת היא מסומנת בעקר הראשון אשר לפנינו אשר משניהם הושלמה פרנסת העולם כפי הבחירה ואי אפשר זולתם עם היות שזאת השנית נתיחדה אלינו במאמר החדש הזה לכם ראש חדשים כמו שזכרנו ראשונה. ולהיות עקר זה דבר שהצלחתנו חלויה בו ראתה חכמתו יתעל' לעשות ממנו פומבי גדול שבכל שנה ושנה בראשון בי"ד בו בין הערבים יעשה פסח ליי' ובט"ו יום לחדש הזה חג המצות ליי' וגומר. ביום הראשון מקרא וגומר. כל מלאכת עבודה וגו'. והקרבתם אשה ליי' ז' ימים ביום הז' מקרא קדש וגומר. ציווים באיסור החמץ ובאכילת המצות שבעת ימים ובביטול מלאכה כדי שלא יתעסקו בדבר רק בשיתבוננו שם בינה לזכור את אשר עשה להם בצאתם ממצרים אשר לא הספיק בצקם להחמיץ עד שנגלה עליהם וגאלם ויקבעו זאת האמונה והבטחון בלבם ולא יסורו ממנה ויזבחו זבחי צדק לאל עליון גואלם. ולזה השתדלו החכמים השתדלות עצום שיגיע תועלת זה המעש' הבא עליהם במגילת ספר כתוב אל כללם הנשים והטף והאנשים אשר כגילם עד שלא ישאר בהם מי שלא ידע בכל אלה כמו שהוא מבואר מסדר ההגדה ואיו ספק שיגיע מהתעסק בעניינים ההם והתבונן בכתובים אפילו לחכמים תועלת נמרץ בהשכיל יותר במעשה יי' כי נורא הוא כמו שאמר בהגדה ואפילו כלנו נבונים כלנו יודעים וכו'. וכל המספר וכו' הרי זה משובח. וכל זה לפי שהיא הפנה היותר הכרחיית אלינו לגאולתנו ולפדות נפשנו עד ישקיף וירא ה' משמים לקיים מה שנאמר (ירמיהו כ"ג:ז'-ח') לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם כי אז יהיו העניני' האלה יותר נפלאים ויותר מפורסמים ויותר קיימים כמו שנתבאר זה הכתוב עם כוונת חכמינו ז"ל בו סוף פרשת עמלק שער מ"ב. ודי בזה למה שרצינו אליו הנה לפי שאין הכונה עכשיו רק להביא זכרונו בסדר העקרים האלו כמו שעשינו בעקר השבת כי כל העניינים הראויים אל זה המועד מהוראות המופתים המשולשים על סימניהם שזכרנו מתחלתם ועד סופם ועניני המצה ואיסור החמץ ויתר העניינים כלם ולמוד הד' בנים על סדר המקראות עם קריעת ים סוף ושירת הים עם כל הנמשכים אליהם והנלוה להם כבר נתבארו כלם יפה במקומותם על סדר השערים משער ל"ה עד שער מ' ובקשת מהם ומצאת כי תדרשנו:

פרק ה
הפרק הרביעי

ענין העומר וספירתו כי ממנו יבא לאדם הישרה בעסקיו וזה על ג' בחינות לקוחות מזאת הפרש'

כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם וקצרתם וגו':

[277]הפרק הרביעי, תוכן דעתו ז"ל הוא כי בעבור היות חג השבועות מעורר ומזכיר אותנו בעיקר האמונה בנבואה ותורה מן השמים, ע"כ באו בפרשה אשר בו נצטוינו לחוג אותו שלש ענינים המתיחסים לקנין התורה והחכמה האלקית, הא' כי העסק בעניני העולם להמציא מזון הגוף וכל מחסוריו, אשר בלעדם לא יוכל איש לעסוק בתורה ע"ד מחז"ל אם אין קמח אין תורה, הוא הכרחי לנו, ותורה אותנו באיזה אופן וכונה, ראוי שיהיה, הב' בי התשוקה לעסוק בתורה צריכה להיות יותר גדולה מאל שאר העסקים, והג' תראה אותנו מעלת ושלימות העסק התוריי הזה, וההבדל שיש בבחינתו בבני אדם.

אח"כ מבאר הרב ז"ל ג' ענינים ואומר, בי כבר התבאר גם בחכמת הפילוסופיא שאף שקנין הטובות הזמניות הוא הכרחי לחיי האדם עלי ארץ, בכל זאת אינן ראויות להיות התכלית המבוקש כי אם השתדלות וכונת הקונה אותן צריכות להיות תמיד רק לבוא על ידן ובאמצעותן אל קנין השלימות הנפשית, כי במלאת ספק ומחסורי האדם הגופנים, יוכל יותר על נקלה להתעסק בהשלמת נפשו מבלי עצב ודאגה, (עיין ביאורי לשער מ"א), ומה שהבטיחה ג"כ התורה קניני הזמן אלה לשכר עושי מצותיה הוא רק, יען כי מלבד שהם אות ורומז על השכר הרוחני, יגיע גם האדם על ידם יותר על נקלה אל היכולת והאפשרות, להוסיף עוד שלמותו האמיתית, ולקנות על ידה השכר הנצחי [וכן כתב גם הרמב"ם פ"ט מה' תשוב'.] וע"ז רומז גם הכ' "אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד" ר"ל כי כמו שהימין הוא העיקר והשמאל טפל לו, כן גם השכר הרוחני בעולם הנצחי הוא העיקר, והעושר והכבוד המדומה, הם רק טפלים ואמצעים לו, ובזה מבאר הרב והולך גם מזמור ס"ז אשר פסוקיו שבעה ותיבותיו מ"ט, ותקנוהו קדמונינו לאמרו בימי הספירה אשר גם הם מ"ט יום ושבעה שבועות, לעורר אותנו על רעיון זה לפני התקדש חג השבועות יום מתן תורתנו, אשר העסק בה הוא העיקר, וכל השתדלותו לאסף פרי ותבואת הארץ, או שאר קניני הזמן, צריכים להיות רק האמצעי והטפל לו, גם בפרשתנו רומז על זה, כי באמרו "כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם" יורה כי הארץ וכל תבואתה, הן מתנות אלקיות למלאות מחסורינו ההכרחיים, למען השיג על ידי זה התכלית הנרצה בעיני הי"ת שהוא קנין התורה ושלמות נפשית, וע"כ חוברה למאמר זה מצות הבאת ראשית הקציר לפני ה' לרצון, לעורר אותנו בזה כי כל קניננו הארציים צריכים להיות תמיד קודש לה', ונועדים ממנו רק לתכלית הנרצה לפניו, ויום הנפת העומר היה לפי קבלת חז"ל ממחרת השבת השביעית למועד חג הפסח עת צאתנו ממצרים, והחל בנו הנהגת אלקים הנסיית, ולא ממחרת שבת בראשית, אשר בו החלה הנהגת העולם הטבעית, (עיין ביאורי בראשית דף ל"ז) להורות בזה כי גם ברכת תבואת הארץ ונתינת יבולה למכביר לא תהיה לבני ישראל עפ"י ההנהגה הטבעית, כ"א עפ"י ההנהגה ההשגחיית והנסיית לפי גמול מעשיהם, (עיין מכל זה ביאורי לשער נ"ו).

ועל התשוקה המחויבת להיות בלב כל איש ישראלי ללימוד התורה ולקיום מצותיה וחקיה, רומזת מצות הספירה, כי ספירת הימים לדבר מה, תורה על הצער אשר יש לנו כל עוד יעדר הדבר ההוא ממנו, והעונג אשר ניחל להשיג בבוא אלינו, וכמו שנצטוו הזב והזבה לספור שבעת ימים לטהרתם, להורות בזה שמחתם בקרבתם יום יום אל טהרתם והסרת טומאתם, כן היה הענין גם בבחינת ישראל וקבלתם התורה, כי אף שתכלית יציאתם ממצרים היתה רק לעבוד את הי"ת ולקבל תורתו על הר סיני כמאה"כ בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה, הוכרחו בכל זאת למנות שבעה שבועות מיום צאתם ממצרים עת התרחקו מטומאת גילוליהם עד בוא יום טהרתם המוסרית בקבלתם התורה (ואף שהיה הדין נותן שאם מטומאת הגוף לטהרתו צריך מנין ז' ימים, יצטרך מטומאת הנפש לטהרתה שבעה יובלים, בכל זאת הקל הי"ת עול המתנתם זאת, וצוה רק שתהיינה שבעה שבועות, כי כנשר הנושא גוזליו על כנפיו, ומסבב להם בזאת תנועה קלה ומהירה אף כי בעצמם לא היו יכולים עוד לעוף ולהרחיק מקנם, כן סייע ה' להם בטהרתם להקל אותה להם, כמאה"כ "ואשא אתכם וכו', ואביא אתכם אלי", ובמשך זמן זה הוכנו ע"י הנס שנעשה להם במרה, ושימת שם חוק חוק ומשפט להם, להיות ראוים יותר לקבלת התורה, ועל כל זה רומז גם המדרש "תני ר' שב"י בשעה שיצאו" וכו', שהביא הרב ז"ל, (עיין בפנים הספר) ולזכרון מנין הימים הזה שמנו אבותינו בצאתם ממצרים, נצטוינו גם אנחנו לספור הימים בכל שנה מפסח עד עצרת, ולהראות גם בזה משוש לבנו בראותנו, כי מדי יעבור יום יום אנו קרבים יותר לאט לאט אל יום שמחתנו יום מתן תורתנו, אשר הסירה חרפת סכלותנו וטומאת מעשינו ומדותינו הרעות מעלינו להאיר עיני שכלנו ולטהרנו מכל סיג וחלאה מוסרית, וכל זה יורה על התשוקה והכוסף, אשר צריכים להיות לנו אל לימוד התורה וידיעתה,

[277]ואחר שני אלו העקרים נמשכה התור' לסדר הענין העצמי אליה שהוא עקר הנבואה ותורה מן השמים שנתבארה אמתתו ביום מועד אשר עמדו לפני ה' בחורב אשר בו ענו כלם ואמרו (דברים ה') היום הזה ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי. אלא שלמעלת היום ההוא והעקר המיוחד אליו הקדים מצות העומר וספירתו שהוא ענין נכבד מישיר אל התעוררות מעלת העקר הזה והדרכים המביאים עליו בג' ענינים. הא' בהישיר אל כוונת האדם בעבודת האדמה ויתר העסקים הזמנים אצל עסק זאת התורה האלהית וזה מפרשת העומר האומרת כי תבאו אל הארץ וקצרתם את קצירה וגומר. הב' בהישיר אל גודל התשוקה המחוייבת אל זה העסק התוריי מיתר העסקים וזה ממצות הספיר' הנמשכת אחריה האומר וספרתם לכם ממחרת וגומר. הג' בהראות שלמות זה העסק ותוארו אצל האדם וזה ממצות יום הנ' וקרבנו באומרו עד ממחרת השבת הז' תספרו נ' יום והקרבתם מנחה וגומר:

אמנם הראשון הוא להישיר האנשים וללמדם. כי עם היות שהטובות הזמניות הם הכרחיות לאלו החיים כמו שנתבאר בפילוסופיא המדינית הנה כל בעל שכל יש לו להתישר אל שתהי' כוונתו בהם לשימוש ולשרת אל העסק המיוחד המשלים הנפש כי על כן שמם אבינו יצחק תלויין ועומדים בוא"ו של ויתן לך האלהים וגומר (בראשית כ"ז). להראות שהם טפלה אל ברכותיו לא עקר אדרבה נתבאר כי ברובם כן יוסיפו להחטיא הכונה האלהית בשלימות האדם כמו שכתבנו שער כ"ד ונשלם ביאורו פרשת המן שער מ"א: גם אם ייעדה אותם התור' האלהית בשכר מצותיה בכל מקום לא להיותם עקר שכר מלאכתה חלילה רק להיות הוראת אמתת שלמותה לעולם הנעלם כי הנגלה יעיד עליו כמו שיבא בפרשת בחקותי ב"ה. גם כי משלמותה הוא שלא יחסר כל בה כי עקר השכר הוא שלימות האדם ונצחיות נפשו אמנם ימשכו ממנה על צד היותר טוב אלו העניינים

כי רק אז אם בכל אות נפשנו, נשתדל בה, וכצמא נערוג אל אפיקי מימיה, תבוא גם היא כמים בקרבנו, ותשובב נפשנו ותכה שורש בל ימוט בלבנו, כמאה"כ "הוי כל צמא, וכו' ומחז"ל והוי שותה בצמא את דבריה", והיות ב' הקרבנות אשר נצטוו ישראל להביא מתבואת הארץ בתחילת ובסוף ימי הספירה, אשר הם כעין הכנה ליום נתינת התורה, באים ממינים שונים, מורה על הענין השלישי שהוא ההבדל במדרגות ומעלות האנשים בבחינת קנין התורה ושלמות נפשם, כי מנחת העומר מהשעורים אשר הובאה בחג הפסח, רומזת על האומה הישראלית בכלל, אשר בעבור מעלתם ויתרונם על זולתם, יצאו מכלל שאר העמים הקדמונים אשר נדמו בעבור כי נעדרה מהם האמונה האמיתית וכל שלמות מוסרית, לקש ותבן, אשר כבר הוציאו מהם הבר, דומים רק לשעורים אשר בעבור פחיתות ערכם הם מאכל משותף לאדם ולבהמה, ומנחת שתי לחם בחג השבועות הבאה מן החטים שהם מאכל אדם ביחוד, בעבור חשיבותם, רומזת להשלמים בעם, ויען כי גם השלם בבני אדם יעלה רק מעלה מעלה במדרגות שלמותו, ע"כ באה תחילה בפסח מנחת עומר שהיא מן השעורים, ושתי לחם מהחיטים באחרונה, במלאת ימי הספירה וההכנה בחג השבועות, ויען כי מנחת העומר רומזת על התחלת השלימות, אמרו במדרש בשם ר' יוחנן "אל תהי מצות עומר קלה וכו'" (עיין בפנים הספר) שעל ידה זכה אברהם מדי החילו להשלים את נפשו לירש את הארץ כמאה"כ "ונתתי לך ולזרעך את ארץ מגוריך" שנאמר לו לפני המולו עוד בשר ערלתו, (בראשית י"ז) וכן גדעון, ודור חזקיהו ויחזקאל אשר כולם עמדו רק בתחילת השלמות זכו רק בעבורה להיות נצלים מרעה,-

החצונים אשר הם לו לעזר ולהועיל אל עקר הכוונה כמו שאמרנו כי אל ביאור זה אמר החכם עליה אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד (משלי ג'). הנה כי אורך הימים לעולם שכלו טוב וארוך הוא המכוון ממנה בעצם וראשונה כי על כן ייחס אותם אל הימין שהוא הצד היותר עצמי אל האדם והתחלת תנועותיו וכל תשמישיו. אמנם העושר והכבוד עם שהם דברים עקריים בעיני רוב האנשים הרודפים אחר הקנינים המדומים הנה הוא ייחם אותם אל השמאל לומר כי אם הם צורך מה אל הצלחת הנפש ותומכים האושר ומיפים אותו כמו שעוזרת השמאל אל הימין מ"מ הצלחת הנפש הוא העקר כמו שהימין הוא העקר והוא המבוקש בעצם וראשונ' מהחכמים והשלימים והוא מה שאמר במקום אחר לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו (קהלת י'). ירצה שדעת החכם ולבו אפי' בכל מה שישתדל להשיג הקנינים הזמניים הוא להגיע בהם אל קץ הימין והוא השלימות האמיתי. אמנם הכסיל הוא הפך זה שאפי' כשידרוש ויתור החכמה מהחכמות אין כוונתו כי אם אל מה שיגיעו לו על ידה מתועלות העולם הזה המיוחסים אל השמאל וכמ"ש (ספרי עקב פ' והיה אם שמע) הריני לומד תורה על מנת שאקרא רבי או שאעשיר וכבר דרשו חז"ל (תנחומא פ' מטות) הכתוב הזה על בני גד ובני ראובן כמו שיבא במקומו ב"ה. (שער פ"ה) [278]והנה לדעתי סוד הכתוב הזה וצורך העניינים המיוחסים אל השמאל לסיוע פעולות הימין וצורתם ותבניתם צויירו ונרשמו במזמור נכבד ומעולה היה המנהג לאומרו בימי הספירה והוא: אלהים יחננו ויברכנו וגומר (תלים ס"ז) שבא בקבלה שהיה מצוייר במגן דוד כדמות מנורה שלשה קני מנורה מצדה האחת והם ג'פסוקי' רצופי'. אלהים יחננו. לדעת בארץ. יודוך עמים: ושלשה קני מנורה מצדה הב' והם יודוך עמים ארץ נתנה יבולה. יברכנו אלהים. והקנה האמצעי הוא פסוק

[278]והנה וכו', כונתו כי אחרי שבא בקבל' שמזמור ס"ז זה הי' כתוב ומצויר במגן דוד כדמות מנורה ג' פסוקים בשלשה קנים מצדה הימנית ושלשה מצדה השמאלית, וכתוב אחד באמצע, מבאר הרב ז"ל כי ג' פסוקים הימנים כולם מורים על האושר הרוחני והאמיתי, כי הפסוק "אלקים יחננו ויברכנו" מורה על ברכת והצלחת הנפש האמיתית, וב' הכתובים "לדעת בארץ וכו' יודוך עמים" וכו' אשר הם בקשה שתפרוץ ידיעת ה' והכרתו בכל הארץ הוא האושר היותר גדול והיותר נכבד מכל זולתו, המבוקש מהשלם האמיתי בעבור שהוא אושר רוחני ואמיתי וכולל כל בני אדם יחד, כמ"ש החוקר "שהטוב היותר כולל הוא גם היותר גדול (עיין ביאורי ויקרא דף כ"ט ע"ב) ועל זאת יתפלל גם כל איש ישראל בכל יום בתפלת "על כן נקוה" ושלשה פסוקים השמאלים יודוך עמים" וכו' "ארץ נתנה" וכו' "יברכנו" וכו' מורים על קניני הזמן, ור"ל שכאשר תתן הארץ יבולה למכביר יתנו לך כל העמים תודה, ובראותם כי רק הוא לבדו יברכנו מברכות שמים מעל, ורק מידו נתונים לנו כל קניני הזמן, יראו מפניו כל אפסי ארץ וכמו שכל שני הפכים יתאחדו באמצעיתם, ד"מ החום והקור הם ב' הפכים כאלה ומתאחדים יחד באמצעיתם כי הפושר שהוא האמצע ביניהם הוא מורכב מקור וחום ומחברם יחד, (עיין מזה ביאורי לשער ס"ה) כן הי' הכ' "ישמחו וירננו לאומים" וכו', כתוב על הקנה האמצעי המחבר ששת הקנים יחד, יען כי הוא כולל התכלית מהאושר הרוחני הכלול בג' פסוקים הימנים, והאושר הגופני הכלול בשלשה השמאלים, כי תכלית ידיעת ה' והכרתו היא השמחה הנפשית לדעת כי הי"ת נוהג עולמו בצדק ובמישרים, וזש"א "ישמחו וירננו לאומים כי תשפוט עמים מישור", ותכלית הטובות הזמניות הוא כי ינחם וינהלם בלחם לכל צרכיהם מבלי מחסור כל דבר כל ימי שבתם עלי ארץ כמ"ש "ולאומים בארץ תנחם סלה".

ישמחו וירננו לאומים העומד באמצע כי הוא ארוך מכלם כמשפט הקנה האמצעי. והנה יש בז' הקנים מ"ט תיבות כמספר ימי הספירה כמו שמספר הפסוקים הנזכרים היו על מספר שבתותיה והנה בהנחת המנור' למקומה ודאי היו שלשה קנים אל הדרום ושלשה כנגדו אל הצפון. ומהידוע אומרם חז"ל (ב"ב כ"ה:) הרוצ' שיחכים ידרים והרוצה שיעשיר יצפין וסימנך מנורה בדרום ושלחן בצפון. ולזה הקנים העומדים אצל השלחן הם מענין השלחן וסגולותיו ולזה תמצא ששם מבוקשיו האמיתיים והעצמיים בג' קנים אשר מצדה האחד ובחציו הראשון של הקנה האמצעי. והחצונים הזמניים בשלשה הקנים אשר כנגדם ובחציו אחרון של האמצעי. ואתה תרא' נפלאות מסדור המזמור הזה כי הזכיר הענינים הנמצאים בכל אחד מהמבוקשים האלה למספר הקנים הנזכרים והם מהות הדבר המבוקש ותועלתו וכללותיו ותכליתו כי הם ד' דברים נפרדים זה לעומת זה קנה אחד אמנם התכלית בשניהם כללו בקנה אמצעי כמשפט כל ב' עניינים הפכיים שיתיחדו באמצעיתם ובשני העניינים מתחיל מהצד החיצוני והולך אל מול פני הקנה האמצעי המשותף לשניהם וזה תוארה. הקנה הראשון מהימין הוא אלהים יחננו ויברכנו וגומר. היא מבואר כי זאת השאלה היא על הצלחת הנפש כי שם צוה ה' את הברכ' דרך סתם כמו שנאמר בברכות יעקב אבינו (בראשית כ"ז) ראה ריח בני כריח שדה וגו'. וכן נאמר (שם כ"ח) ויתן לך את ברכת אברהם ולא פירש בהם כי לא פורש מה נעש' יקר וגדולה מזה המין כי אין הפה יכולה לדבר ולפרש כמו שפירש הטובות החיצונות באומרו (שם כ"ז) ויתן לך האלהים מטל השמים וגומר. ואז"ל אין הברכה מצויה לא בדבר המנוי ולא בדבר המדוד וכו'. אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך וגומר (ב"מ מ"ב.) והכוונה שהברכה אשר אצל הדברים אלו אינה ברכה אמיתית עד"ה אבל הברכה האמתית היא הנאמרת על הצלחת הנפש אשר הוא דבר הסמוי מן העין כד"א (ישעי' ס"ד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו וזאת הברכה היא מה שכוון באומרו אלהים יחננו ויברכנו והיא ודאי שאלת הימין ולזה גמר הפסוק יאר פניו אתנו סלה כי היא הנתונה באור הפנים וביד הימין כד"א (תלים מ"ד) כי ימינך וזרעך ואור פניך כי רציתם. הקנה השני מהימין הוא מה שיור' על תועלת זאת ההצלחה לחנונים ממנה ואמר לדעת בארץ דרכך וגומר. והכוונה שיגיע מאור הברכה הזאת שפע רב יגיע שיעורו אל שנדע בארץ דרכיו ודבר גדול דבר ולאו מילתא זוטרתי הוא לגבי משה כשאמר (שמות ל"ג) הודיעני נא את דרכך ואדעך וגומר. כי הוא ענין השגת אמתת הנמצאות ודרך השתלשלם אלו מאלו וכלם מהסבה הראשונ' ית' זכרו ומשם יפרד מדע והשכל להכיר דרך השגחתו ית' על ברואיו והנהגתו

אותם. וההפרש אשר בה בין קצת הנמצאים לקצתם כמ"ש במעמד ההוא הנפלא (שם) אני אעביר כל טובי על פניך וגומר וחנותי את אשר אחון וגו' והוא אומרו בכל גוים ישועתך והענין שתספיק שפעת ברכתו לנו לדעת איך תתפשט הנהגת חסדו על כל ברואיו ואופן ישועתו הנמשכת לכל הגוים אשר הם חיים על פני הארץ אומה כפי ענינה וגוי גוי כמעשהו הקנה הג' מהימין והוא שיעור התפשטות הטוב ההוא על המקבלים אותו אמר יודוך עמים אלהים וגומר. וזה שכבר נתבאר בפילוסופיא המדינית שהדבר הטוב כשיהי' יותר כולל יהיה יותר טוב כמו שכתבנו בשער ס' א"כ היה מהראוי שהטוב העליון ההוא המבוקש יגיע תועלתו לכל הנמצאים איש כפי כחו עד שכל העמים יראו אור בברכה הזאת השכלית להכיר ולידע שיש סדר אחד לכל הנמצאות אשר מצד אותו הסדר הם נמצאים ומסדר חכמתו הם קיימים ועל פיו הם חיים ויגזרו חיוב גמור על עבודתו ואם שרבים מעמי הארץ טועים בהכרתו ואינם באים עד תכונתו מ"מ הכל יכוונו לאמת מציאותו יתעל' וכמ"ש המליץ ולא יחסר כבודך בעובדי בלעדך כי כוונת כלם להגיע עדך. אמנם תכלית הטוב הזה והתועלת האחרון המגיע לעצם המושגחים והמושפעים ממנו זכר אותו בראש הקנה האמצעי והוא ישמחו וירננו לאומים וגומר. ואמר כי התכלית העליון היא השמחה והערבות הנמרץ המניע מזאת הברכה לשלמים אשר ימצאו בכל אומה ואומה וכ"ש אל חכמי זאת האומה הנבחרת חכמיה חסידיה ונביאיה אשר חנן אותם רוח דעת ויראת ה' לדעת ולהכיר כי הוא ישפוט תבל בצדק ועמים במישרים כי הוא תכלית השמחה והתענוג הנפשיי אשר הוא סוף כל ההשגות ותכליותיהן כי הוא מעין שמחה ותענוג של מעלה וכאלו עליונים ותחתונים משתתפים בו דכתיב (תלים ק"ד) יערב עליו שיחי וגו':

ואחר שביארנו חצי המנור' הטהורה אשר אל הימין נבא אל חציה השנית אשר אל השמאל ונתחיל מהקנה החיצון ממנה כמו שאמרנו. הקנה הראשון מהשמאלי אשר ייחס אל המנור' עצמה יחס הכתוב הראשון שביארנו האומר אלהים יחננו ויברכנו וגו'. הוא יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ. הנה בכאן תפס שם ברכה על ההצלחות הזמניות המיוחסות מהשמאל כמו שלקחה בפסוק אשר כנגדו על האמיתיות אך ביאר אותו תכלית הביאור כמ"ש וייראו אותו כל אפסי ארץ כי הוא מהמבואר כי באלו הטובות השמאליות מירא השם ומייראים כל בני עולם ובם ידין עמים כמו שהוא מבואר בפרשיות הברכות והתוכחות שבתורה. וירמיהו אמר הגידו זאת בבית יעקב והשמיעוה ביהודה וגומר (ירמי' ה'). אמר ודאי הם סכלים ובלתי מרגישים כי אם לא יראו לנפשם בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים כי יסמכו על מה שנשבעתי מעבור מי נח עוד על

הארץ. מ"מ היה להם לירוא ממה שהם רואים יום יום מפתחות אוצרות שמים וארץ בידו ואין פותח זולתו והיה ראוי שיפיקו תמיד רצונו כדי שישמור להם אלו הז' שבועות שבין פסח לשבועות שהם עקר חוקות הקציר שבהם תלויים חייהם מנגד. והנה לז"א הקנה השמאלי הזה וייראו אותו כל אפסי ארץ כנגד מ"ש בימינו אשר כנגדו יאר פניו אתנו סלה כי השמחה הפך היראה כמו שהמבוקשים הם בעצמם הפכיים. אלא שבבחינה היות מבוקשם לעזר וסמך האמתיים כמ"ש כבר איפשר שישתתפו היראה והשמחה יחד. הקנה השני השמאלי המורה גם הוא על תועלת הטוב ההוא אומר ארן נתנה יבולה יברכני אלהים אלהינו. יאמר כי בהגיע זאת הברכה יכירו כל באי עולם כי היא ברכת אלהים אלהינו המושפעת מרום שמיו על כל הנמצאות השפלות אשר בתחתיות ארץ וכמו שהוא ענין נפלא ממנו מ"ש בקנה הימני אשר כנגדו לדעת בארץ דרכך וגו'. והוא עצמו מ"ש במקום אחר דעו כי ה' הוא האלהים הוא עשנו ולא אנחנו וגו' (תלים ק'). והכוונה כי כמו שיש כח להכיר את השם מצד החכמה המושפעת מאתו כן יש ויש מצד מה שנראה בעינינו עין השגחתו תמיד פתוחה על פרנסתנו ומחייתנו והוא ענין נכון כוון ממנו גם כן בקנה השני הזה אשר מהשמאל. ואולם הקנה השלישי השמאלי המורה על כללות הטוב ההוא ושיעור התפשטותו אל המקבלים הוא אומרו יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם והם המלות עצמם שתאר בהם התפשטות הטוב העליון הימיני כי השפע המושפע מאתו מגיע לכל איש ואשה צורכו ולכל בריה ובריה די מחסורה כמ"ש (שם קמ"ה) טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו עיני כל אליך ישברו וגו' פותח את ידיך וגו'. והנה תמצא שמלות פסוקי הקנים הימיניים הם קרובות למלות השמאליים לפי שהם עניינים מתיחסים זה לזה. אמנם בענין התכלית נבדלו תכלית החלוף כי האחד הוא ענין עליון רוחני מושג לנפש והשני הוא חומרי מורגש וזה כי התכלית אל שפע החכמה המאיר' מאור פניו הוא שנדע ונכיר כי תשפוט עמים מישוד הנהגה שכלית ורוחנית כמו שאמרנו וכמ"ש (דברים ל"ב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו'. אמנם התכלית לאלו הטובות השלמיות הוא אומר ולאומים בארץ תנחם סלה כי הוא ינחם וינהלם בלחם בכל צריכהם בהיותם בארץ כל ימי הבלם. אמנם אין ספק כי אומרו ישמחו וירננו הוא חוזר לשניהם לזה כענינו ולזה כענינו ונתקשרו יחד כי למשקיפים בהם השקפה ישרה גם המה היו סבה להשגת הטוב האמתי כי ירחיקו בהם המונעים ויקריבו המסייעים. הרי תמונת זאת המנור' הטהור' אשר נתחקו בה ב' אלו העניינים אשר עליהם אמר החכם אורך ימים בימינ' בשמאלה וגו':

והנה להיות הימים האלה שמתחלת ספירת העומר ועד תשלומה בכללם ופרטם מסכימים עם כללי ופרטי המזמור הזה רצוני בהיות מספר הפחותים כמספר השבועות ומספר התיבות כמספר הימים כמו שאמרנו היה המנהג בכל ישראל לקרוא אותו בכל לילות זה הזמן סמוך לספיר' כי כמוהו ישתתפו ב' העניינים אשר לימין מנורתו ושמאל' בזמן הזה המיוחד אל העניינים הימניים מצד שהמספר הזה הוא מכוון לקבל התורה האלהית אשר נזכר' ונפקדה בסופו יום הנ' כי הוא חיינו ואורך ימינו אשר אל הימיניים והשמאליים מצד שהוא הזמן שבו יושפעו עלינו אלו הטובות הזמניות בשמור לנו שבועות חוקות קציר שבהם תלוים העושר והכבוד שהם אל השמאל. וכל זה מה שנוכל לקחת הישרתו מאומרו בתחלת זה הענין כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם וקצרתם את קצירה והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן והניף את העומר לפני ה' לרצונכם ממחרת השבת יניפנו הכהן. באומרו אל הארץ אשר אני נותן לכם כיוון אל מה שנאמר במקום אחר (שם ח') כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו'. ארץ חטה וגו' ארץ אשר לא במסכנות וגו'. ואכלת ושבעת וברכת וגו'. השמר לך פן תשכח וגו'. שהכונה בכל זה לומר שהארץ ההיא נתנה לספוק ההכרחי לבד לעזור אל ההצלחה האמתית כמו שכתבנו בפרשת המן הנזכרת. ואמר עכשיו כי לסימן זה בהגיע קציר השעורים בה לא נהנה ממנה עד שנביא ראשיתו לפני יי' כי הוא תחלת תבואתי' ויניף הכהן את העומר לפני ה' לרצון להם כדי שיתבוננו בה בינה שהכל מלפניו מוכן לפנינו לעבודתו לא בבחינת עצמו כמו שחשבו הפתאים. ממחרת השבת יניפנו ובא בקבלה האמתים (מנחות ס"ה.) שאינו זה שבת בראשית והוא ענין מעולה מאד לפי הכוונה וזה שלא ניחס שפע הטובות ההנה אל הנהגה הטבעית אשר שבת בראשית הוא סימן אליה כמו שזכרנו כמ"ש הצדוקים (שם). רק אל ההנהגה העליונ' המיוחסת אל מועד הפסח כמו שקדם. ושיעשו עליה קרבן לאמר ממך הכל ומידך נתנו לך (ד"ה א' כ"ט) ולהחמיר על ענין בחינה זו אמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו וגו'. כי הוא הלמוד הראוי להקדים בלי ספק. וסיים חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם לומר כי זה המעט המובא שמה וכל אשר כגילו הוא העקר בכל אלה העניינים המדומים לא זולת ושכן ראוי שיוחק בלבם חקת עולם לדורותם בכל מושבותם בין בהיותם בארץ או חוצה לארץ. וכבר היה הענין הזה הכרת הימין באלו הטובות מהשמאל ושהראוי שתהא שמאל נדחה וימין נקרבת:

והנה צורת המנורה עצמה לפי זה דרך כלל נזכרה בשני הכתובים אשר בהם תסיים מצוה זו וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש וגו'. ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה

וגו'. כי הנה המפרשים ז"ל נדחקו בביאור הכתוב הזה לכאן כמו שנמצא בפירושיהן, אמנם על הכוונה הזאת יבא כפתר ופרח וזה כי הכתוב הראשון יזכור קדושת היום מצד מה ושהוא יום קבלת התורה האלהית כמו שיבא אשר הוא הימין ע"ד אורך ימים בימינה אמנם שמאלה הוא מה שסמך הכתוב הב' שיבשר אותם שבקוצרם את קציר ארצם יהיה להם כדי שבעם הותר כמו שאמרנו בפירוש המזמיר והוא עצמו מאמר בשמאלה עושר וכבוד וזה הענין הראשון.

ואולם הענין הב' הוא לקוח ממצות הספירה אמר וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הניפכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה עד ממחרת השבת וגו'. כי הוא מבואר שספירת הזמן ולדבר מה יורה על הצער ההוה בהעדרו ועל התענוג המקווה בהוייתו כמו שהוא נגלה בכל ספירות ימי הטמאים והטמאות וכמ"ש (תנחומא פ' מצורע) וכי יזוב זוב דמה ימים רבים (ויקרא ט"ו) ימים שנים רבים שלשה ולפי שהיו ימי צער קורא אותם רבים. והנה לפי שיציאתם ממצרים היתה לקבל התורה האלהית דכתיב (שמות ג') בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה הישירם בזה להודיע ולזכור בכל דור ודור כי מעלה עשו בתחל' בשעת קבלת התורה והוא כי לגודל מעלתה לא קבלוה מיד כשפירשו מטומאת מצרים עד שעברו עליהם שבעה שבועות שבהם נגמרו להסיר את אלהי הנכר אשר בקרבם ויטהרו להחליף שמלותם ותכונתם כאשה זו שהיתה בזוב טומאתה. ואע"פ שפסקו דמי זובה צריכה להמתין עוד ז' ימים נקיים (ויקרא שם) ק"ו לשכינ' שבעה יובלים אלא דיו לבא מן הדין שתהיינה שבע שבתות ימים כי האלהים סייע בטהרתם כמ"ש (שמות י"ט) ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי כלומר בתנועה קלה ומהירה אשר לא יצוייר כן על המנהג הטבעי כמו שפירש שם. ובמדרש חזית (שיר ב') תני רשב"י בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומים לבן מלך שעמד מחולי אמר לו אדוננו המלך ילך בנך לאסכולה אמר להם עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחוליו אלא יתעדן בני כשלשה חדשים ואחר ילך לאסכולה: כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים אמרו מלאכי השרת רבונו של עולם הגיע שעה שיקבלו בניך את התורה אמר להם הקב"ה עדיין לא בא זיותן של בני משעבוד טיט ולבנים אלא יתענגו עד ג' חדשים ואחר כך אתן להם את התורה ואימתי בחדש השלישי (שמות י"ט). והוא מבואר שחסרון הזיו וחזרתו על ידי עדונם הוא היה ההכנה שתזדמן להם בזמן ההוא על ידי המעשים הנוראים שנעשו להם במרה כי מרים היו ולא יכלו לשתות שם מים עד שהורה השם עץ ושם שם לו חק ומשפט כי הוא היה הלמוד הראוי והנאות להם לפי שעתם כמו שכתבנו שם. ולרמוז אל חסרון התחלתם ושעדיין

הוא דחויין מבא אל המעמד הנבחר והקדוש ההוא להזדווג עם אלהיהם המקריבם אליו תקרובת אהבה ונדבה כהקריב החתן את כלתו עד שיעברו ימי הדחיה ההיא שהמשלנוה אל ימי הלבון והנקיות. אמר וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם וגו'. כי כן ימלאו ימי הטמאים הגרושים מבית תענוגיהם. ולפי שהימים האלה לשלמי הבחינה הם ימי צער כמו שאמרנו לפיכך לא קבעו לברך שהחיינו בתחלת מספרם כי איך תברך שהחיינו האשה המגורשת מבית תענוגיה מספר ימים אדרבה קינה מבעי לה. אמנם קבעוהו תכף מלאת ימי הטוהר והשלמת המספר ביום החמשים והוא אומרו עד ממחרת השבת השביעית תספרו נ' יום כלומר שיום הגעת הכוסף המקווה הוא יום החמשים עם שמספר ימי הריחוק אינו אלא המספר אשר לפניו והוא תשע וארבעים יום או שבע שבתות כמו שהוא הענין אצל הקרבנות עצמן וכמו שיבא. וזה טעם יותר נראה ממה שכתב הרשב"א ז"ל בתשובה (סימן קכ"ו) כי מפני שיש לנו עגמת נפש במה שאין אנו מקריבים את העומר אין אנו מברכים זמן דמאי עגמת נפש יש בזה מקרבן פסח ועליית הרגלים וחגיגותיהן. ועוד דבענין הספיר' אין חלוף בין ספירתנו לספירתה. מכל מקום יש בזה הערה נפלאה אל כוסף החכמה ואל ההשתדלות העצמי הראוי לעשות בעסק התורה ולמידתה למנות ימינו ושנותינו כדי שלא יצאו לריק ולא יבלו בבהלה כמו שכתבנו בשער נ"ט. וכמו שאמרו ז"ל יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם (אבות פ"א) כי עקר כל ההשתדלות וההישרה בזה הוא תכלית הכוסף: כאשר הוא בשתיית הצמא וכמו שכתוב (ישעי' נ"ה) הוי כל צמא לכו למים וגי'. ללמד כי מי שאינו בא אל הלמוד בתורת רעב וצמא אין לו שום תועלת. ולזה היתה ענין בשורה אומרו והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי וגו' (עמוס ח'). כי מיד כשיהיו הדורות רעבים גם צמאים לבקש את דבר ה' מיד יפתח ה' להם את אוצרו הטוב ויאכלו ויותירו כדבר ה' וזהו הענין השני:

אמנם הענין השלישי הוא לקוח מאומרו והקרבתם מנחה חדשה לייי' ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים שני עשרונים סלת תהיינה חמץ תאפנה בכורים לה' והקרבתם וגו', וזה כי מן ההבדל אשר בין אלו ב' הקרבנות אשר מתבואת הארץ נבוא להכיר מעלת בעלי התורה על זולתם מק"ו מהתחלתם. והוא כי בתחלת ענינם ממחרת יום ראשון של פסח הביאו את קרבן העומר שהוא הלכה למשה מסיני שבא מן השעורים והסמיכוהו חז"ל (מנחות פ"ד.) אל המקראות נאמר כאן אביב ונאמר להלן (שמות ט') והשעור' אביב והיה זה להודיע שאם כבר יצאו ישראל מכלל כל האומות שנחשבו לתבן או קש או לקוצים כסוחים ובאו לכלל תבואה הנה עדיין היו במדרגת השעורים שהוא מאכל

משותף לאדם ולסוסים ולרכש. אמנם מדיין לא באו לכלל שלימותם המיוחד הנמשל לחטים שהוא מאכל האדם בייחוד. ולזה לא שייכא ברכת שהחיינו בהבאתו כי זה דרך אל שלמות לא שלמות. ולפי שכל ההתחלות קשות היה ג"כ זר מעשהו וקשה עבודתו כמ"ש במדרש (ויקרא רבות פ' כ"ת) א"ר אבין בא וראה כמה ישראל מצטערין על מצות העומר דתנינן תמן קצרוהו ונתנוהו בקופות והביאוהו לעזרה היו מהבהבין אותו באור כדי לקיים מצות קלי דברי ר"מ. וחכמים אומרים בקנים ובקלחות חובטין אותו כדי שלא יתמעך נתנוהו לאבוב ואבובו היה מנוקב כדי שיהא האור שולט בכלו שטחוהו בעזרה והרוח מנשבת בעזרה כו', נתנוהו בריחים של גרוסות והוציאו ממט עשרון שהוא מנופה בי"ג נפה:

ועתה ראה כמה ירמוז זה לקושי הנמצא בהתחלת זה השלימות באומה מיום שהחל לתת מצות בני נח עד שהיתה מטתו של יעקב אבינו שלמה וראויה לבוא אל כלל. כי העשרה דורות מנח ועד אברהם כלן היו מכעיסין לפניו עד שבא אברהם ונטל שכר כנגד כלם (אבות פ"ה). והנה כששלמו על העשרה דורות מספר הג' הרי הונפו בי"ג נפה ועדין היו בערך השעורים. אמנם לפי שכבר היתה ההתחל' יותר מחצי הכל בשכבר נפרדו בה מכלל שאר האומות היה בה כדאי שיהיו מושגחים על ידה במדרגה הדורכת מהלך השלמות. אמרו במדרש (ויקרא רבות שם) ר' יוחנן אמר אל תהי מצות העומר קלה בעיניך שעל ידה זכה אברהם ליירש את ארץ כנען הה"ד (בראשית י"ז) ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את ארץ כנען רשב"ל אומר היא שעמדה להם בימי גדעון שנא' (שופטים ז') והנה צליל לחם שעורים מתהפך. בזכות מה ניצולו בזכות צליל לחם שעורים ואי זו זו מצות העומר. רבי שמואל בר נחמן אמר היא שעמדה בימי חזקיהו שנאמר (ישעי' ל') והיה כל מעבר מטה מוסדה וגו' וכי יש מלחמות תנופה באותו הדור אלא הוי אומר זו מצות העומר. ורבנן אמרי היא שעמדה בימי יחזקאל וכו'. הרי שהכל מסכימים שאין לבזות אותה ואין להקל בערכה מפני היותה ענין התחלה אל השלמות שהרי בה זכה אברהם אשר הוא ע"ה היה מתחילה בזה השלמות אשר בו התחיל לזכור זאת הארץ אשר עליה אמר המצוה זו וכי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם וקצרתם וגו'. וכן בה זכו בכל הדורות אשר לא עמדו על תכלית שלמותם כמו שהיו בדורו של גדעון שכלם היו דומים אל השעורים והוא לבדו היה חובט חטים וכן בימי חזקיהו ויחזקאל כמו שנרמז מהכתובים שהביאו והוא רמז נכון ומבואר:

והנה עכ"פ לרמוז אל השלמות הא' ההוא בא הקרבן הזה מעומר שעורים להניף אותם לרצון לפני ה' כי הרצון השלם בתחל' סימן יפה לסוף וצוה שיספדו משם עת התחלתם

עד סוף המספר הנזכר אמנה בסופו אמר והקרבתם מנחה חדשה לה' וגו'. וענין החדוש הוא קרבן שתי הלחם הבא מן החטים שעליהם נאמר סולת תהיינה לפי שכבר באו עם הסיוע האלהי הנזכר לכלל שלמותם המיוחס אל החטים המיוחדים אל מאכל האדם וכמ"ש (ב"מ קי"ד.) אדם אתם קרויים אדם. שעלינו נאמר בקבלה בטנך ערמת חטים (שיר ז') ואז זכו לקבל התורה הוא הלחם אשר נתן ה' לאכלה אשר בה היו סגלה מכל העמים. ובמדרש (שו"חט תלים ב') בטנך ערמת חטים שבלת של חטים מתמרת ועולה והקנה שלה ארוך וקניה רחבים וארוכים והשבולת בראש הקנה. והקנה שלה מתגאה ואומר בשבילי נזרע השדה. והעלים מתגאין ואומרין כן. ואומרת להם השבולת הרי הגורן בא והכל יודעין בשביל מי נזרע השדה. לא עשה זמן מרובה עד שבא הגורן הקש מכניסין אותו באש המוץ זורה אותו לרוח. ומקיימין את החטים בגורן. וכל מי שרואה אותו נושקו הה"ד (תהלים ב') נשקו בר. כך אומות העכ"ום אומרים בשבילנו נברא העולם וישראל אומרים להם והלא כך כתוב (ישעיה ל"ג) והיה עמים משרפות סיד ולעתיד לבא משתיירין ישראל לבד הה"ד (דברים ל"ב) יי' בדד ינחנו. והנה זה המשל לא לגאוה וסכלות ממנו הוא נאמר רק למה שנתאמת שהתכלית המיוחד לאדם לא נזדמנה השגתו לשום איש מהמין כי אם ע"י התורה הזאת האלהית כמו שנתבאר במקומות רבים שהעכ"ום הן בערך אל התכלית במדרגת הקש והתבן כמו שזכרנו ראשונה. אמנם המתחילים מהאומה היו במדרגת לחם השעורים המנופה בי"ג נפות כנזכר. והשלמים בהם כלחם הנעשה מסלת החטים שעליה נאמר בטנך ערמת חטים ואז הגיע זמן לברך שהחיינו בלי ספק. וזה ענין נכבד מאד להכרת שלימות זה העסק ותוארו אצל שאר האנשים אשר אמרנו ראשונה. אמנם באו שתי הלחם לרמוז אל הכנתם אל שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ כמו שבאת בקבלה עליו (שיר ד') שני שדיך כשני עפרים וגו' ונאמר (משלי ה') דדיה ירווך בכל עת ואמר בפ' שתי הלחם (צ"ד) שתי הלחם נילשות א' א' ונאפת א' א' כלומר שיתנו לב על כל אחד מהם בפני עצמה בהשגחה עצמית ומיוחדת. הנה היו שתי הקרבנות הללו רצוני קרבן העומר וקרבן שתי הלחם אצלם כעין מדרגות זו למעלה מזו להגיע אל הלחם העליון מהם והוא לחם הפנים אשר על השלחן הטהור הרומז אל מעלת התורה האלהית עם מערכות לחמיה לחמו פנים נוראים על הדרך אשר יצוה עליו אחרי כן בפרשה בפני עצמכה כמו שפי' ענינו אצל המשכן וכליו שער מ"ח. ואולם להיות הלחם ההוא סימן תכלית השלמות מה שהיתה השגתו קשה ופליאה היה ג"כ מעשהו זר ונפלא מאד דת"ר בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד. שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריאה של מצרים והיו

יודעין לאפות כמותן ולא היו יודעין לרדות כמותן שהללו מסיקין מבחוץ ואופין מבפנים ואין פתן מתעפשת. והללו מסיקין מבפנים ואופין מבחוץ ופתן מתעפשת. וכששמעו חכמים בדבר אמרו כל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו שנאמר (ישעיה מ"ג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו'. וחזרו בית גרמו למקומן שלחו להם חכמים ולא באו כפלו להם שכרם ובאו בכל יום היו נוטלין י"ב מנה והיום כ"ד מנה דברי ר"מ. ר' יהודה אומר בכל יום כ"ד והיום מ"ח א"ל מה ראיתם שלא ללמד. א"ל יודעין היו בית אבא שב"ה עתיד ליחרב שמא ילמוד אדם שאינו הגון וילך ויעבוד ע"א בכך. ועל דבר זה מזכירין אותם לשבח שמעולם לא נמצאת פת נקיה ביד בניהם שלא יאמרו מלחם הפנים נזונים לקיים מה שנאמר (במדבר ל"ב) והייתם נקיים מה' ומישראל (יומא ל"ח.) וכזה וכזה סופר שם מבית אבטינס שהיו בקיאין במעשה הקטרת. וכל מה שיורה על זרות המלאכות ורוב האמון הנמצא בהם בכל זה הוא עדות להיוח הענינים ההם דוגמת הדבר התכליתיי המושג בטורח גדול והתחכמות עצומה. ונתברר מטוב כוונתן שהבקיאין במעשה אלו המלאכות מובטח בהם שלא יעבדו בהם ע"א אמנם האנשים הבלתי מהוגנים המטפלי' בהם הם חשודים בכך. והנה בזה כבר היו שתי קצות ההשגה הזאת שותפין בזכות המלאכה וקשיה במשפט הקצוות בזה הענין אלא שהתכלית יותר קשה וזר. והנה להיות שלשה קרבנות אלו נמשכין אחד לאחד במהלך התכלית והשלמות עד שכבר היה עניינם אחד אמרו בעשרה נסים שנעשו לאבותנו במקדש שמעולם לא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים (אבות פ"ה) והנס היה לבשורה טובה על שלמותם שלא ימצא פסול באלו השלשה קרבנות הרומזים אל תחלתם ואמצעיתם ותכליתם על דרך שהיה סימן טוב להם כל השנים שהיה עולה גורל של שם בימין (יומא ל"ט.) או שהיה לשון של זהורית מלבין (שם). והנה המפרשים ז"ל (רש"י שם) פירשו שהיה הנס בשלשה קרבנות הללו לפי שהפסול דוחה אותם לגמרי ולא יעשו עד זמן אחר כיוצא בו שהרי העומר א"א ללחיטתו ולקצירתו כי אם בליל י"ו לניסן כדאיתא במנחות (ס"ה.) כיצד הן עושין שלוחי ב"ד יוצאין מערב י"ט ועושין אותו כריכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוח לקצור כל העיירות הסמוכות לשם מתקבצות שם כדי שיהא נקצר בעסק גדול כיון שחשכה אומר הקוצר לכל העומדים שם בא השמש אומרין לו הן בא השמש אומרין לו הן בא השמש אומרין לו הן מגל זה אומרין לו הן מגל זה אומרין לו הן מגל זה אומרין לו הן קופה זו אומרין לו הן קופה זו אומרין לו הן קופה זו אומרין לו הן. ואם היתה שבת אומר להם שבת זה אומרין לו הן אקצור והם אומרים קצור שלשה פעמים על כל דבר ודבר וכל כך למה מפני הביתוסים שיצאו למינות בבית שני שהיו אומרים שאין קצירת

העומר במוצאי י"ט אלא במוצאי שבת בראשית שנאמר ממחרת השבת וגו'. הנה מכל זה שאם עבר יומו בטל קרבנו שהרי בלילה ההוא היו צריכין לדקדק כל זה השיעור כ"ש שלא יכשר בזמן אחר. ושתי הלחם ג"כ אין לו תשלומין לפי שאין אפייתן דוחה שבת ולא י"ט. (משם צ"ה:) וגם לחם הפנים אם נמצא פסול בו בשבת זו היא נדחה עד השבת הבאה שהרי א"א לסדרו אלא בשבת שנאמר להלן ביום השבת ביום השבת יערכנו וגו'. ועם שהדברים אלו דברים של טעם הם יראה שאם כדבריהם לבד כבר חוייב שיעשה כנס הזה בכל קרבן צבור כשיקרה שלא יהא לו תשלומין והיה לו לומר מעולם לא נמצא פסול בקרבן שאין לו תשלומין ולמה יזכיר ג' אלה. ולזה אני אומר שנתלוה להם הטעם שכתבתי ולכך חשבום לאחד במספר הנסים כי היה ראוי לחשבם ג' כמספרם. סוף דבר קרבן שתי הלחם הוא מהחטים ביום החמשים הוא המעיד שכבר היו המקריבים ביום ההוא יתרים במעלה על מה שהיו בתחלת המספר במדרגת יתרון הקרבן ההוא אל קרבן העומר אשר הקריבו אז מהשעורים. והנה הקרבן הבא עמהם יוכיח על זה גם כן כי הקרבן הבא עם העומר הוא כבש אחד לעולה ומנחתו שני עשרונים ועם שתי הלחם הם מקריבין שבעה כבשים תמימים ופר אחד ואלים שנים לעולה ומנחתם ונסכיהם כמדובר ושעיר עזים אחד לכפר ושני כבשים לזבח השלמי' וכבר היה קרבן זה קרוב לקרבן הנשיאים בחנכת המזבח שכבר נתבאר בשער נ"ז. ובמדרש חזית שיר ד') בכל המוספין הוא אומר (במדבר כ"ח) ושעיר עזים אחד לחטאת ושעיר לחטאת אבל בעצרת אין כתיב חטאת ללמדך שלא היה שם לא חטא ולא עון הוי שעלו מן הרחצה (שיר שם) שהיו כלם מרוחצין מן העונות כשקבלו את התורה. והנה הרל'בג ז"ל עשה זה הרושם מהיות קרבן הפסח נקרב על מצות והיות שתי הלחם חמץ שהמצה לחם שחסר תקון החמוץ כמו שהיו חסרי' ראשונה ואחר נשלמו דעותיהם כמו שנשלם הלחם בחימוצו ודידן עדיפא בלי ספק כי בכל רמזי חז"ל החמוץ לא עדיפותא הוא אלא גריעותא הוא כמו שנתבאר שם במקום איסורו. ועוד דקרבנות עומר ושתי הלחם אהדדי ראוי לדרוש: והנה על קדושת היום הגדול והקדוש אשר בו נתנה זאת התורה בסוף ימי הספירה כאשר אמרנו אמר וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו חקת וגו'. צוה שהיום ההוא בעצמו שנשלם מספרם ובו הקריבו שתי הלחם יהיה להם מקרא קדש כי בו ירד להם לחם קדש מן השמים אשר יאכל אותו האדם וחי לעול' והוא יום הששי בסיון שעליו אמרו רז"ל (שבת פ"ח.) ויהי ערב ויהי בקר יום הששי תנאי התנה הקב"ה עם מעשה שמים וארץ שאם ישראל יקבלו את התורה מוטב. ואם לאו וכו'. והנה יש בכאן שאלה חזקה והיא כי למה לא פירשה התורה כי היום הזה

שהוא חג השבועות נזכר ונעשה לזכר מתן התורה האלהית וקבלתה כמו שחוייב ממה שביארנוהו וממה שהוחזק בידנו ממנהגנו ומנהג אבותינו בתקוני תפלותנו וקריאת פרשיותינו על הדרך שפירשה בחג המצות ובחג הסוכות וגם ביום הדין וי"ה. אלא שיש לי להשיב בזה שתי תשובות. האחד כי אין שום מבוא לתורה לצוות על זה הענין כי אם אחר קבלתה כמו שכתבו הראשונים ז"ל שאין שום טעם שיהא מציאות השם מצוה לפי שאין מצוה מבלי שיקדם מציאות מצוה כי על כן לא מנאה בעל הלכות גדולות ז"ל בכלל המצות כמו שכתב הרמב"ן ז"ל בספר המצות שלו וכן איך תצוה התורה שנחוג יום קבלתה והתחלת מציאותה אם אין אנו חייבין לשמוע בקולה אם לא בהיות זה מקובל אצלנו לאמת תחלה. והשני לפי שזכרון התורה וקבלתה אינו לזמן מיוחד כשאר ענייני המועדים הנזכרים רק מצותה בכל יום ובכל עת ובכל שעה דכתיב (יהושע א') לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה ובכל יום ויום אנו מצווין שיהיו חדשים וחביבין בעינינו כיום שנתנו בו דכתיב (דברים כ"ו) היום הזה ה' אלהיך מצוך וגו'. כדאיתא במדרש (תנחומא פ' כי תבא) ולזה צותה התורה ביום הבכורים ולענין מתן תורה סמכה על הפרסום הנכתב מפורש בפרשת בחדש הג' (שמות י"ט) אשר הוא פרסום נפלא שאי אפשר להתעלם. ושני הטעמים נכונים בעיני והנה מה שיפליג במעלת זה היום לפי הנפלאות הנראות ביום ההוא הנורא מהקולות והלפידים והדברות הנוראות אשר דבר עמנו מן השמים עם הדברים הנלוים אליהם כבר כתבנום במקומם שער מ"ד ושער מ"ה ודי עתה למה שכיוונו אליו להיות זה הפרק אחד מזה הספר שיפרסם אמתת הנבואה ותורה מן השמים:

פרק ו

הפרק החמישי ביום הדין

יבאר היות אמונה כוללת לכל האומות שיש דין למעל'. ולא נתחלפו רק בקביעת היום, ויבאר מהות זה הדין. וסדר מלכיות זכרונות ושופרות וטעם השופר, ויבאר טעם זה הדין.

בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם וגו':

תניא בספרי (בהעלותך פ' וכי תבואו) והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה' אלהיכם (במדבר י) למה נאמר לפי שנאמר דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש ואלו מלכות לא נאמר ת"ל (שם כ"ג) יי' אלהיו עמו ותרועת מלך בו הרי מלכיות ושופרות רבי נתן אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר (שם י') ותקעתם בחצוצרות הרי שופרות. והיו לבם לזכרון הרי זכרונות. אני ה' אלהיכם הרי מלכיות. אם כן מה ראו חכמים לומר מלכות תחלה ואחר כך זכרונות ושופרות אלא

המליכהו תחלה ואחר כך בקש מלפניו שיזכור לך ובמה בשופר של חירות ואין שופר אלא של חידות שנאמר (ישעי' כ"ז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ועדיין אין אנו יודעין מי התוקע תלמוד לומר (זכרי' ט) ויי' אלהים בשופר יתקע. ועדין אין אנו יודעין הקול מהיכן יוצא תלמוד לומר (ישעי' ס"ו) קול שאון מעיר:

[279]אמונת ההשגחה האלהית להיות עיניו פקוחות על כל דרכי בני אדם לדעת מעשה איש ופקודתו לתת לאיש כמעשהו בעולם הזה והבא. הנה היא מחוייבת מהשכל גם הוא הדבר הנרצה ונכסף אל כל איש ישר בטבעו. כי איככה יוכל ויראה ברעה אשר ימצא אותו מסתירת זה המשפט ואם מותר האדם מן הבהמה בחשבון מעשיו אין למה זה הוא נמצא ויוצרו מה פעל כי הכל הבל. ולהעביר זה העצב מלב האנשים אמר החכם בסוף ספר קהלת (י"א) שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט. אמר שמח בחור בילדותיך בצאתך לעולם הזה כי לטובתך נוצרת ויטיבך לבך בימי בחורותיך בצערך בכל מעשיך אשר תעשה כי יש שכר לפעולתיך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך. הנה בדברו לשון רבים כיון אל שני הדרכים אשר חוייב לב האדם לפנות אליהם. הדרך האחד להכין צרכיו בעניינים הזמניים בטוב לו. והשני והוא העקרי אשר יפנה אל דרך החיים האמתיים. הראשון הוא אשר נאמר עליו (משלי ג':ט"ז) בשמאלה עושר וכבוד. השני אורך ימים בימינה. כמו שנתבאר בפרק שקדם בענין הראשון. ועל שני העניינים האלה

[279]הפרק החמישי, תוכן דבריו הוא, כי שכל כל אדם בריא יחייבנו להאמין בהשגחת הבורא ית' על מעשי בני אדם וכי עת ומשפט לו לתת להם כדרכיהם וכפרי מעשיהם, כי לולא זאת הלוא אין יתרון לאדם מן הבהמ' ואיך נוכל להעלות על דעתנו כי כדגי הים חסרי דעת עשה ה' את בני אדם בעלי חכמה ותבונה עלי ארץ, אשר הגדול והחזק מהם יבלע הקטן והחלש ממנו, מבלי אשר יענש על רשעתו זאת? וע"כ נראה ג"כ כי האמונה הזאת כי יש אלקים שופטים בארץ נתפשטה מימי קדם קדמתה בכל העמים ומשפחות האדמ', ובכל עת אשר יענה איש את רעהו ויראה המעונ' כי אין מציל לו מרעתו, גם לא יענש מכהו על עונו, ישא עיניו למרום אל ה' וייחל ממנו כי הוא יוציא לאור משפטו לקחת נקמתו מיד המעול, והוא ישיב גמולו בראשו, ועל קדקדו חמסו יוריד, [וכן אמר המליץ ציצערא לעם רומי כאשר ראו ופחדו מאוד בימיו מפני חמת המציק קאטילינא העריץ, אשר קם על עיר מולדתו רומי ויתלקטו אליו אנשים רקים ופוחזים להלחם עליה, וינחם אותם וידבר על לבם לאמר: אם גם אכחד תחת לשוני העוזרים הרבים אשר אתנו מאשר אתם וכו' תוכלו ג"כ להיות בטוחים כי תעוז ידכם עליהם, כי מצדנו ילחמו המדות הטובות. הבושת. היראה, האמונה הגבורה. אהבת ארץ מולדתנו הכבוד הפרישות, הצדק, המישרים והחכמה. ולמינם יעמדו רק העזות, הרשע, הכזב, מורך לבם, שנאת עיר מכורתם, השפלות והפחיתות, התאוה, העול, העושק, והסכלות, ומי זה לא יבין כי במלחמת הרע עם הטוב תעיז יד השני על הראשון זה יכנע וזה יגבר וכו'. ומלבד כל אלה הלא לאלהים המשפט. לו העוז והגבור' הוא יעמוד לימין הצדק להושיעו מכף מעול וחומס, קרנות ישרים ירומם וקרן עולתה יגדע."] אפס בכל זאת נתיחדנו ונפלינו אנחנו בזה מכל העמים בג' ענינים הא' כי אנחנו היינו הראשונים אשר ידעו זאת אחרי שהודיענו היית בתורתו שברא עולמו ברצונו המוחלט אשר מזה יתחייב, כי לא לתוהו בראו, כי אם שיונהג בצדק ובמישרים ולא ירעו ולא ישחיתו איש לרעהו וכל עושה רשעה ענוש יענש, כמו שהעירו על זה מתקני התפלה "מראשית כזאת הודעת" וכו', ורק ממנו נודעה אמונת חידוש העולם ומשפט אלקים לכל העמים זולתו, הב' שאנחנו לבדנו יודעים היום המיוחד למשפט אלקי זה, הג' שעל ידינו לבד יוקבע יום הדין הזה, וכל שאר המועדים התלוים בו כמבואר בתחילת שער זה.

אמרה תורה (דברים ל') ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב כי החיים ירצה בענין חיי העולם הזה והטוב בענין העולם שכלו טוב בהחלט כי שנים אלה הם דרכי נועם להשתלם בשני העולמים וכן כל מי שעיניו בראשו ראה יראה שתי ראיות אלו בלי ספק ולזה אמר שיתבשר וידע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט כמו שהדבר נכסף ממך ומכל בעל שכל, והסר כעס (קהלת שם) היאוש הזה המשפט והעבר רעת הפקפוק והספק בו מבשרך כי מחשבות הילדות והשחרות המבטיחות שיש בית מנוס להנצל מזה הדין המה הבל. ועל בטחון זה הענין בעצמו אמר המשורר לכן שמח לבי ויגל כבודי כי לא תעזוב נפשי לשאול וגו' (תלים י"ז). כמו שמבטיח היצר הרע באומר (קהלת ט':י') כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת בשאול אשר אתה הולך שמה ולזה המשיך ואמר (שם י"ב) וזכור את בוראיך בימי בחורותיך וגו'. כמו שפירשתי הענין יפה במקומו ת"ל. והנה האמונה הזאת כבר נתפשט לכל אומה ולשון הנמצאים היום בעולם אין שום אחד מכחישה עד שמנהג כל באי עולם לתלות עיניהם למרום לבקש דון שמים מלמעלה כשאין דין מלמטה. ואף גם זאת דדינא דארעא מוכחא על דינא דרקיעא רצוני שבבחינת מציאות דין שמים ראשונה נאמר שנמצא דין ארץ בכלל. [280]וזה שגזרת אמת לא תאמר רק בדבר שנתבארה אמתתו בהסכמת הענין ההוא אשר בנפש למה שנמצא כן חוץ לנפש כמו שנאמר בדין אחד חלקי שיגזור השכל בו דבר שנמצא כן כתיב בנימוס. ועל זה האופן נאמר שיש דין אמת למטה בארץ למה שהוא מסכים אל הדין הראשון הנמצא למעלה ראשונה והוא מאמר המשורר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (תלים פ"ה). וזה כי הדין הצומח מארץ נקרא אמת לפי שכך כתוב במרום לפני אדון השמים ב"ה כמו שאז"ל (ספרי פ' פנחס) על מאמר כן בנות צלנוחד דוברות (במדבר כ"ז:ז') כך כתובה לפני במרום וכאשר יבא במקומו שער פ"ד ב"ה. אמנם צדק משמים נשקף כי מה שנעשה שם לא יאמר שהוא אמת בזאת אבל שהוא צדק מצד עצמו ונכון הדבר מאת האלהים. אמנם מה שנתיחדנו בו האומה הישראלית בזה הוא בג' ענינים. האחד במה שקדמה אצלנו ידיעה זו וממנו נתפשטה

[280]וזה שגזרת אמת וכו', כונתו שמלת "אמת" תורה על הסכמת המחשבה אשר בנפש האדם עם הדבר אשר חוצה לה, ד"מ אם נחשוב שעץ העומד לפנינו הוא תאנה, והוא באמת תאנה אז נחשוב דבר אמיתי, אפס אם הוא תפוח אז מחשבתנו כוזבת, ובאופן זה יהיה משפט הנימוס אמת וצודק רק אם הוא מסכים עם מה שיחייב משפט השכל אשר הטביע ה' בקרבנו בענין זה, ד"מ משפט הנימוס, כי מי שמסבב נזק לרעהו ישלמנו, הוא נוסד גם בשכל ועל אופן זה אחז"ל שיש דין אמת למטה המסכים אל הדין הנמצא למעלה, כמאה"כ "אמת מארץ תצמח" וכו' ר"ל שרק אז נקרא דין בני אדם בשם אמת, אם הוא מסכים עם הצדק הנשקף משמים, ר"ל עם השכל המוטבע בקרבנו אשר מקורו בשמים מעל, כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, וזשאחז"ל על מאה"כ "כן בנות צלפחד דוברות, כך כתובה לפני במרום".

לכל זולתנו וזה בהודיע אותנו בתורה האלהית בראשית ברא אלהים וגו'. כי מהיותו בורא העולם ברצונו המוחלט אחר שלא היה יתחייב שתהיה הנהגתו בצדק וביושר רצוני כמו שנתבאר בשערים הראשונים וזה מה שרצהו באומרו (במוסף לר"ה) מראשית כזאת הודעת ומלפנים אותה גליתה זה היום תחלת מעשיך וכו'. ואולם יש שני עניינים שלא נחפשטו ממנו לזולתנו כלל. האחד שאנחנו נברנו בעלי סוד לאלהינו לדעת אי זה היום עשה ה' לשבת בו על כסא דין משאר הימים ומה טיבו של דין זה כמו שיבא עניינו בקרוב כי על זה נאמר יום תרועה יהיה לכם ובאה הקבלה האמתית ופירשו (ר"ה ט"ז.) כמו שנאמר תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב (תלים פ"א) הנה שפירש מהות הענין ומי הם בעלי סודו ובריתו בו. והשני שאנחנו ולא זולתנו הם בעלי מלאכתו בזה ועל ידנו הוא נקבע יום הדין ראשונה אשר הוא תחלה וראש לכל מקראי קדש הנסמכים עליו כמו שנתבאר זה כבר בפרק הראשון אשר מזה השער. ושלשת העניינים האלו זכרם המשורר סמוכים ורצופים באומרו צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך (שם פ"ט) הנה בזה הזכיר קדימת זה הענין אלינו באור פניו כי רצה בנו. אמנם על השני אמר אשרי העם יודעי תרועה. ועל השלישית אמר ה' באור פניך יהלכון (שם) כי הם המתהלכים ומשתדלים בקביעות היום ההוא וכל שאר המועדים הנמסר להם באור פניו והענין נכון ומבואר. והנה ייחוד זה היום הנודע אלינו כבר הכניסו החכם שלמה במוסריו כשזכר אופני פתויי היצר הרע אל האדם החסר הנשמע אליו והנמשך אחריו כמו שיתבאר באותה פרשה שאמר עליה הרב המורה בהקדמתו שהיא לא באה אלא לתפארת המשל והוא באמת דבר כבד שיהיה הפסולת מרובה מאד על העקר אבל נאות שיהיו לשם כוונת נכונות. ואשר נראה לפי כוונתנו הוא כי באומרו כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב בנשף בערב יום וגו' והנה אשה לקראתו שית זינה וגו' (משלי ז':י'). כי כל זה הוא משל לפתויי היצר הרע ומדותיו כי היא האשה הזונה עצורת לב אשר נתן טבע ההוויה לפניו והיא אשר החזיקה בו ונשקה לו ואומרת (שם) זבחי שלמים עלי וגו'. והם הראות הפנים למעשיו ועצותיו אשר מהם נכנסה לגופה של עבירה מרבדים רבדתי ערשי ונו' נפתי משכבי וגו'. לכה נרוה דודים עד הבקר וגו' כי אין האיש בביתו הלך וגו' צרור הכסף לקח בידו ליום הכסא יבא ביתו. והכוונה לענין הנמשל שיעשה ונם יוכל כי הוא יושב לבטח כי אין האיש בביתו בענין שיושגחו מעשיו ואם יש כבר הלך לדרך רחוק כלומר שאין עתה עת האסף אל מעמד המשפט עד עבור כמה ימים וחדשים גם הנה צרור הכסף לקח בידו כלומר כי סוד זה הרצון האלהי לקח בידו ולא

מסרו לזולתו והוא בואו ליום הכסא זה המיוחד לביתו להשגיח ולשפוט על המעשים. והנה אם כן עדין יש שהות לחטוא ולשוב והנה הודאת בעל דין כמאה עדים דמי ובפרק חלק (סנהדרין צ"ו:) דרשי ליה קרוב לזה הענין דוק ותשכח. והנה כמו ששמענו ממנו בכל התוליו ושקריו ורובי כזביו ראוי שנשמע ממנה בזה שלא יוכל להכחישו על כל פנים נהיה נדונים ליום הזה אשר ידע יצרנו שאין לו שום טענה להתעלם בו כמו שנראה מזאת הפרשה ממה שרמזו עם מה שתוכל לפרש בה כי יש ויש בה דברים של טעם:

והנה אחר שנתבאר שהיום הזה יום תרועה הוא יום הדין על האופן הנזכר הנה הוא ראוי שנבאר ממנו שלשה ענינים. האחד במהות זה הדין שנשפט הש"י עם ברואיו היום ומאיזה מין הוא. השני בסדר מלכיות זכרונות שופרות והתקיעות המצוות לעשות בו ביום. והשלישי בטעם זה הדין עם הנדונין בו כי בכל אחד מאלה יש מקום עיון. ואגב יתבאר טעם קביעות היום ההוא. והיותו בזמן המיוחד שנקבע ויתבאר המאמר שזכרנו עם השאר שיבאו לרגלו. [281]הענין הראשון במין הדין הזה ומהותו וזה שכבר נתבאר בפ"ח מהמאמר הח' מספר המדות שהקניינים אשר לאדם בהשתרר או בהשתעבד אינם עמו בשיתוף הצדק הנימוסי והדתי ושלא יאמר משפט צדק ובלי צדק בינו לבינם ושלזה הבנים הקטנים אשר הם לאדם למין ההשתרר או העבדים שהם לו ממין ההשתעבד שהם אצלו כבעלי חיים לא יכנסו עמו תחת הצדק והבלתי הצדק. והטעם כי הבלי צדק הוא אשר יקבלהו האדם מהזולת בבלתי רצין ובאלו אין שם זולת האדון שירצה או שלא ירצה כי הם אצל האב או האדון כחלק ממנו. וכבר נתבאר שם שאין אדם סובל בלי צדק מעצמו. וכתב עוד בפרק הקודם ופירש הצדק הדתי לא יפול רק על הבני חורין כי אמנם הצדק הוא לאשר לו דת ואמנם הדת הוא לאשר אפשר היות בהם חסרון משפט. והכוונה כי מי שלא יפול עליהם סבול בלי צדק מהטעמים שאמרנו לא יצדק עליהם ג"כ עשות צדק. ואלו הדברים עצמן יתבאר אמתתן מהתורה האלהית שכבר השליט הכתוב האב על בתו הקטנה למכרה ולאכול את כספה ואף כי תהיה נערה האב זכאי בקידושיה ובמעשה ידיה ומציאותיה וכל שבח נעוריה (כתובות מ"ו:) יכול למוסרה

[281]הענין הראשון וכו' להבין דעתו פה, עיין ביאורי בתחילת שער מ"ג ותוכן דעתו פה בקוצר הוא, כי ביחס הבנים לאבותם והעבדים לאדוניהם אין מקום לצדק הנימוסי והדתי, כמו שיש ביחס בני חורין שאינם קרובים זה לזה, כי אם צדק לפי ההדמות, כי אחרי שהבנים נכנעים ומשועבדים לאבותם מלידה ומבטן והעבדים מקנת כסף אדוניהם, הם ביכלתם וברשותם לכל אות נפשם לעשות בהם כרצונם, מבלי אשר יחשב להם לעול ובלי צדק אם ירעו למו ורק מדת הצדק יחייב כי יחמלו עליהם להטיב לו, ולא יעשה להם רע מאומה, ואחרי כי אנחנו בני אדם ביחס אל הבורא ית' כבנים או כעבדים, אין מקום לחשוב שנוכל לתבוע טובה מה ממנו עפ"י דין ומשפט ורק בתורת חסד חנינה ורחמים, אנו יכולים לבוא לפניו, וזה גם כונת הפייטן כי מדי יאמר "היום יעמיד במשפט" וכו' יחבר עמו הרעיון שאינו המשפט הדתי, אחרי שיחסנו אליו ית' "אם כבנים אם כעבדים", ורק בתורת רחמים ירחם עלינו כרחם אב על בנים או בתורת נדבה וחנינה, כי עינינו לך תלויות עד שתחננו וכו'.

למנוול ומוכה שחין ואע"פ שצווחת לית דין ולית דיין וכן פטרה התורה האדון המכה את העבד ומת שנאמר (שמות כ"א:כ"א) אם יו או יומים יעמוד לא יוקם כי כספו הוא ואף כי מת תחת ידו אינו מומת עליו רק הוא נשפט על אכזריותו ושלוח כעסו וע"ד שאמרו (שבת ק"ה: לפנינו גי' אחרת) השובר כליו בכעס יהא בנדוי וכמ"ש דוד (שמואל ב י"ב:ה') חי ה' כי בן מות העושה זאת וגו'. ועקב אשר לא חמל כמו שנתבאר שם. והנה אחר שכל הנמצאים כלם הם יצירי ידיו יתעלה שמו והם אצלו תמיד כחומר ביד היוצר לעשות בו כאשר ישר בעיניו הנה הנם תחת ממשלתו אם כממשלת האב על ילידי ביתו ואם כממשלת האדון על קניני כספו והנה א"כ מה יצדק אנוש עם אל לבא במשפט עמו וכ"ש כי זה הענין נתיחדה הודעתו אל האומה הנבחרת כמו שאמר יום תרועה יהי' לכם ונאמר (תלים קמ"ז) מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום ואנשיה הם המיוחדים עמו בשני אלו התנאים המבטלים מציאות המשפט כמו שאמר בביאור (ויקרא כ"ה:נ"ה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים והנה כמו שלא היה להם דין בני חורין עם המצריים מכל שכן שלא יהי' להם דין ומשפט עמו וכן נאמר (דברים י"ד:א') בנים אתם לה' אלהיכם וגומר (שמות ד':כ"ב) בני בכורי ישראל ומן הראוי אין לבן דין ומשפט עם אביו ואף שיהי' הגדול כ"ש שאנחנו אצלו יתברך במדרגת הבנים הקטנים אשר הם כחלק ממנו דכתיב (הושע י"א:א') כי נער ישראל ואוהבהו ונאמר (עמוס ז':ב') מי יקום יעקב וגו' והנה להרגש חכמינו הקדושים מתקני התפילות ז"ל בדבר המשפט זה הענין עצמו שיערו מדותיהם וצמצמו דבריהם במה שתקנו לומר על כל סימן וסימן ממלכיות זכרונות ושופרות היום הרת עולם היום יעמיד במשפט כל יצוריו אם כבנים אם וכו'. וזה שהם ראו שאינו מן המוסר לבא לפניו במשפט סתמי כמו שהוא בין השוים בענין החפשיות אבל יבקשו מלפניו אותו הדין והצדק המיוחד אשר הזכירו החכם שם שיש לו לאדם עם שתי הכתות ההם רצוני אשר בהשתרר או בהשתעבד והוא אשר קרא אותו שם צדק לפי ההדמות. וזה שאם אין לו עמהם הצדק הדתי הכולל אינם עמו בלי צדק ומשפט מה והוא מיוחד לאדם בביתו עם אשתו ובניו ושאר קניניו. והתור' האלהית הסכימה מאד לזה כמו שנרא' (שמות כ"א:ב') מדיני עבד עברי ובתו הקטנה ומשפט העבדים וזולת זה כי הנה עם שאינם עמו בדיני שאר האנשים אינם נעדרי המשפט כי יש ויש סדר ומשפט שיהיו בהם לפי יחסם כמו שנתבארו כל הדברים האלה בפרשת משפטים שער מ"ו. והנה לזה מדרך המוסר כראוי להם אמרו כי היום הרת עולם והוא עדות להיותינו כלם לפניו משתי הכתות שזכרנו. אמנם הוא יעמיד במשפט כל יצורי

עולם ואנחנו לא נדע איך נעמוד לפניו כי איך יאמר חומר ליוצרו הזכירני ונשפטה יחד אלא שנבא לפניו בתורת הצדק אשר לפי ההדמות אשר לבנים ולעבדים אך אם כבנים לא להגדיל בכך הפשעים כערך הבן הפושע לאביו ולא ג"כ כעבד המורד על רבו שלא נתנו למחילה כי אם בעונשים יתרים. רק לרחם ולחונן ולזה חזרן ופירשן אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים אם כעבדים לשתחונן אותנו כמשפט העבדים שהאדוני' המעולי' שומרים עמהם הצדק הנאות מפאת עצמם. והוא עצמו מה שתקנו בסדר הסליחות ברא כד חטי אבוה לקייה אבוהו דחאיס ואסי לכאיבה עבדא דמריד נפיק בקולר מריה תאיב ותבר קולריה והכוונה שהאב אינו מרפא מכת בנו רק מחמת רחמנותו וכן האדון אינו מתיר הקולר כי אם מצד טובו לא שהוא חייב לעשות מפאת הדין. ועל זה הדרך עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא לאור משפטינו קדוש. כיונו בזה אל מה שאמרו המשורר יותר בייחוד באומרו הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו (תלים קכ"ג) ירצה כי כמו שהעבד עינו תמיד אל יד אדוניו או השפחה אל יד גבירתה לפי שהיד הכלי יותר קרוב אם לתת דבר שיהנו בו או להכות ולרדות ולזה אינם מביטים כי אם אל היד עצמה כן עינינו אל ה' אלהינו כי אף ע"פ שהוא יושב בשמים והוא פועל ע"י כמה אמצעיים הוא לנו הסיבה היותר קרובה במדרגת יד האדון ואין אנו משגיחי' אל האמצעיים כי ידענו שהם ככלי ביד האומן כמו שאמר כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו (דברים ד':ז'). ירצה שהוא אצלם תמיד הסבה היותר קרובה בכל ענייניהם אשר אליו ראוי להשקיף ולא לזולתו כי הוא באמת הפועל הקרוב. כי להוכיחם על זה נאמר (ישעיהו ט':י"ב) והעם לא שב עד המכהו כי הם היו שבים אל האמצעים אשר לא היו הם המכים על דרך האמת. והוא אומרו עינינו לך תלויות כעיני עבדים אשר לא יפנו לעזרה לשום צד זולתי לאדוניהם עד שתחננו בתורת חנינה ותוציא לאור משפטינו עם שאתה קדוש ונבדל מענין זה כמו שאמרנו. אבל זה ואם הוא מין ממיני הצדק והמשפט הנה לא יצדקו לפי עניינו רבים אשר אתנו ממאמרי חז"ל אשר דברו בזה כל ענייני ותכסיסי המשפט הגמור כאומרם ג' ספרים נפתחים ביום הדין של צדיקים גמורים ורשעים גמורים ושל בינוניים (ד"ה ט"ז:). והנה בצדק אשר לפי ההדמות לא יפלו אלו הכתות וכל שכן מה שאמרו (שוח"ט תלים ד') וסנהדרין של מלאכים יושבים לפניו וכו'. ועוד אמרו (שם) אלו מלמדין זכות ואלו מלמדין חובה ואין צ"ל למה שאמר (שם) יום תרועה יהי' לכם לו לא נאמר אלא לכם כמו שכתבנו בפרק הראשון אשר מכל אלו הענינים וזולתם למדנו כי הנה הש"י במשפט שלם יבא עם עמו ועבדיו והוא מצטדק עמהם לעשות משפטם כמו בשוים. אמנם זה היה

על צד החסד האלהי ורב טוב אשר ראתה חכמתו שהוא צורך הכרחי להביא זאת האומה הנבחרת אל שלמותה כמו שהשלים עמה בשאר העניינים. וזה מה ששבח והודה עליו המשורר באומרו לך שמים אף לך ארץ וגומר. צפון וימין אתה בראתם וגומר. לך זרוע עם גבורה, צדק ומשפט מכון כסאך וגומר. אשרי העם יודעי תרועה וגומר (תלים פ"ט) ראה שהיה מסדר השבח וההודאה על הדבר הזה מהצדדים עצמם שזכרנו וזה כי עם היות כל בני העולם אצלו מהדברים אשר בהשתרר או בהשתעבד לא סר מבוא עמהם במשעול המשפט כאלו היו שוים ביחס. והנה על היות כלם מהדברים אשר בהשתרר אמר לך שמים וגו'. כי הוא ברא השמים והארץ ולכן הם שלו. ואמר תבל ומלואה על ארך היישוב שהוא כלו נמשך מקצה עד קצה. ואמר צפון וימין על הרוחב אשר מעוטו מיושב ורובו הרים וגבעות וימים ומדברות כי על זה אמר תבור וחרמון בשמך ירננו להודות ולשבח כי אתה עשיתם מבואר כי אשר כך להם הנם לך במדרגת הבנים אשר הם עם אביהם תחת ההשתרר. ועל היותם אצלו תחת ההשתעבד אמר לך זרוע עם גבורה תעוז ידך וגומר. כי אע"פ שיונח שלא היית אתה המוליד והמהוה אותה מה שא"א עדין היה לך עליהם אדנות עצומה מצד כי לך זרוע עם גבורה לכבוש תחת ממשלתך כל היצורים ואין מציל מידך וזה הכח לא יופסק לעולם אבל הוא הולך וגדול כי תמיד תעוז ידך תרום ימינך. והנה כל הנמצאים אצלך הם כעבדי' המחוייבים להכנע ולהשתעבד לפניך איש איש ממקומו ומי זה מכלם ערב אל לבו לגשת למשפט עמך. ואתה ברחמיך ובגודל חסדך לא כן עשית אבל קבעת צדק ומשפט מכון כסאך ביום הזה הנכבד שישבת לכסא להשפט בצדק עם עבדיך ויצורי ידך. הנה באמת לא נתחייבת מן הדין אבל חסד ואמת עשית לברואיך אלה ועל כלם אל עמך יחידי סגולתך אשר הודעתם הסוד הנפלא הזה אשר עליו סיים אשרי העם יודעי תרועה וגומר. ירצה אשריהם ומה טוב חלקם וגורלם במה שנתפקחו עיני שכלם לדעת סוד התרועה הזאת אשר עליו אמר בתורה יום תרועה יהי' לכם כי בכך ה' באור פניך יהלכון לתקן עניינם להזמין זכיותיהם ולהגיש עצמותיהם מה שלא יתיישר השכל האנושי מעצמותו מהטעמים שזכרנו ומהראוי בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו כי תפארת עוזמו אתה וברצונך תרום קרננו להשמיע קול התרועה הזאת במחנה העברים אשר לא נשמע כמוהו בכל הגוים והנה היה השבח הזה ממין מה שכתבנו למעלה בפרק האחד באומרו (שם קי"ט) לעולם ה' דברך נצב בשמים ונו' עד למשפטיך עמדו היום וגומר. או הוא כעינו. וכל זה מה שנתקיים מאד במאמר שזכרנו ראשונ' והדומים אליו המזכירים סדר מלכיות זכרונות ושופרות. ואמרם (ספרי בהעלתך) המליכהו תחלה ואח"כ בקש מלפניו שיזכור לך שיראה שאין רצונו לרדות בנו

כעין האדון המושל בקניינו ולא כיוצר העושה חפצו במעש' ידיו כי אם כמלך המעולה שממליכין אותו ברנונם ויש לו עליהם סגנון מלכות להעמיד אותם במשפט ישר שנאמר (משלי כ"ט:ד') מלך במשפט יעמיד ארץ כי כן אנחנו נמליך אותו תחלה ואח"כ נזכור לפניו זכיותינו בתרועה וקול שופר כלומר שלא יוכלו להתעלם מהם וישמרו לנו עכ"פ חוקי המלכות בלי שום עול ולזה מה שהקפידו חז"ל (ספרי בהעלתך) לפי שנאמר זכרון תרועה וגומר ואלו מלכות לא נאמר ת"ל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו כי ענין המלכות הוא העקר הגדול בזה. אמנם רבי נתן מצא הכל בכתוב אחד ותקעתם בחצוצרות הרי שופרות והיו לכם לזכרון הרי זכרונות אני ה' אלהיכם הרי מלכיות. אמנם הכתוב סדר אותם על הסדר הטבעי לפי מחשבת הפועל שהתכלית הוא העולה בלבו תחלה ואחר כך מסדר הדברים המגיעים אותו ראשון. וכן בכאן השופר קודם כי הוא הזכות הקודם אם מעקידת יצחק אם מקבלת התורה ואחר מציאות הזכות יתכן זכרונו והגעת תועלתו ואחר יחשוב לפני מי ראוי להביא זכרונו כי אם לפני מלך המשפט כי שום נשים עלינו מלך להביא זכיותינו לפניו.[282] אמנם בשעת מעשה חוייב להפך הדבר לפי שכל מה שבא במחשבה תחלה הוא באחרונה במעשה כמו שכתב זה החכם בפרק שביעי מהמאמר הג' מספר המדות וכן בסוף המאמר השני מהשמע אמר אמנם היה זה ממה שהית' התחלת המחשבה בלתי התחלת ההויה וכו'. וכבר נתבאר זה יותר אצל עצת יוסף לפרעה שער כ"ט ולזה חוייב שתיעש' ההמלכה תחלה ואחר כך יבא הזכרון ותבלית הכל הגעת הזכות. כמו שצריך הבנאי להקדים במעשה האבנים והעצים למציאות הכותל עם שבמחשבתו קדמה הכותל ואחר באו העצים והאבנים. והוא אומרו מה ראו חכמים לומר מלכיות תחלה ואחר זכרונות ושופרות אלא המליכהו תחלה ואחר כך בקש מלפניו שיזכור לך והיא כוונה נמרצת בחכמה ותבונה. והנה יתר דברי המאמר הנזכר יתבארו בענין השני הבא בסמוך כי הם ממינו. ומ"מ ביררנו מהות המשפט הזה שהאל יתעלה נשפט עם ברואיו וקנייניו כי הוא על שני פנים. האחד מה שיש לנו עמו לפי הדרך הטבעי והוא הצדק אשר לפי ההדמות וזהו לבדו אשר נוכל לתבוע אותו ממנו מן הדין כמו שתקנו אנשי כנסת הגדולה אם כבנים אם כעבדים וגומר. והשני והוא המשפט אשר בין השוים והוא אשר חנן אותו אלינו ברוב חסדו ואמתו כי עליו אמר המשורר צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך הכל כמו שביארנוהו. והנה אחרי שכתבנו ענין המלכות תחלה ותוכן משפטו שהוא הענין הראשון שיעדנו נבא אל סדר התקיעות הנעשות במלכיות זכרונות ושופרות:

[282] עיין ביאורי למעלה (בראשית דף רל"ב ע"א.)

הענין השני אמר הקב"ה אמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות. מלכיות כדי שתמליכוני עליכם. זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה. ובמה בשופר (ר"ה ל"ד.) וגרשינן התם בפרק י"ט של ר"ה וכו' (שם.) אתקין רבי אבהו בקסרי תקיעה שלשה שברים תרועה ותקיעה מה נפשך אי ילולי יליל תרועה נעביד שברים לא נעביד. אי גניחי גנח שברים נעביד תרועה לא נעביד. מספקא ליה אי גנוחי הוא אי ילולי הוא. מתקיף לה רב עוירה ודלמא גנוחי הוא ואתיא תרועה ומפסקא בין תקיעה לשלשה שברים הדר עבדי בבא אחרינא תש"ת. מתקיף לה רבינא ודלמא ילולי הוא ואתו שברים ומפסיקין בין תקיעה לתרועה. הדר עביד בבא תליתאה תר"ת. א"כ דרבי אבהו למה לי דילמא הוא גנח ויליל אי הכי איפכא נמי דילמא יליל וגנח. סתם איניש כי מתרע ביה מילתא ברישא גנח והדר מילל. נמצא עכשיו שתוקעים תשר"ת ג' פעמים ותש"ת ג' פעמים ותר"ת ג' פעמי'. וכתב הרי"ף ז"ל. ובדין הוא שיהיו תוקעין אותם על סדר הברכות כסדר שתקעו כשהן יושבין אלא כיון שאין הברכות מעכבות התקיעות הרי יצאו ידי חובתן באותן שתקעו כשהן יושבין ודי להם לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת על סדר הברכות פעם אחת שלא להטריח הצבור וכן מנהג העולם ובשתי ישיבות עד כאן: הנה באמת טענת הרב היא חזקה במה שאמר ובדין הוא שיהו תוקעין וכו'. שכיון שהחמירו בתוכן התקיעות כולי האי והקפיד רבי אבהו לכלהו ספקי ולא חששו לטורח צבור הנה היה מהראוי שיעשו כל הבבות ההן בכל אחד מהברכות מאחר שעקרן על סדרן נתקנו וטורח צבור הוא טענה חלושה בכיוצא בזה אם לא שיוקדם אליה טעם אחר שעליו סמכו המנהגים בעולם ובישיבות:

[283]ולביאור הענין הזה אומר כי להיות הכחות הפנימיות מתפעלות מהפעולות החיצונות ונעזרות מהם כמו שנתבאר מהמלאכות המתוקנות לזה כמו מלאכת הנגון שעניינה להעיר השמחה או העצב בלב השומע לעורר אותו אל מה שיצטרך אליו מההשכלה או

[283] הענין וכו', כוונתו כי נוסד בטבע כל אדם שכוחות נפשו הפנימיות מתפעלות, ע"י פעולות חיצוניות, כמו שנמצא באלישע שהשכלתו הרוחנית וחול עליו הנבואה האלקית היתה מסובבת ע"י ניגון כלי השיר כמאה"כ "והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'", (ועיין מזה ברמב"ם פ"ו מהלכות יסודי התורה,) וכמו כן המציאו החכמים תחבולות שונות לחזק כח הזכרון באדם ולהשאיר בלבו על ידן זכרון הדברים אשר ראה או שמע, והחכמה המלמדת זאת תקרא מנעמאניקא, וכמו כן יש כלי ניגון שונים, אשר כנגן המנגן עליהם יתפעל השומע מהם לשמחה או לעצב ולאבל, לבכיה או לחרדה והתעוררות, והנה השופר עיקר פעולתו הוא לעורר החרדה בלב שומעיו, כמאה"כ "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו", אבל בכל זאת לא כל הקולות היוצאת ממנו שוים, כי התקיעה הפשוטה תסבב כעין הרהבת עוז והתפעליות השמחה וישוב הדעת, תחת כי התרועה היא סימן החרדה והצער, והשברים ממוצעים הם בין שתיהם, ויען כי הצדיקים ישמחו ליום המשפט והדין אחרי הודעם כי בו יבואו על שכרם, כמאה"כ "וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלקים": והרשעים בהפך חרדים מיום הדין כמאה"כ "כהמס דונג מפני האש יאבדו רשעים מפני ה'", והבינונים יש להם התפעליות מעורבת משמחה עצב ותקוה, ולהורות על כל זה נצטוינו לתקוע בר"ה ג' קולות שונות אלה, תקיעה שברים תרועה, כמו שהולך הרב ז"ל ומבאר.-

מהרוחניות כאומרו (מ"ב ג') והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' או מהבכי והאבל כאומרו (ירמיהו ט':י"ז) קראו למקוננות וגו'. ותמהרנה ותשאנה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים. וכבר המציאו החכמים מלאכות ותחבולות להעזר מהם אל השמירה והזכיר' וכיוצא באלו העניינים שאחשוב שכלם למדו מהתורה האלהית כמו שיבא בפרשת שמע שער צ' ב"ה. הנה הוא מבואר שיש כלים וכלים מכלים שונים שיש להם סגולות בכמו אלו העניינים. כלים שעקרן לישב המנוח' והשמח' בלבות האנשים כמ"ש (ש"ב ו') ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים ובכנורות ובנבלים ובתופי' ובמנענעי' ובצלצלים. וכלים מיוחדים לעורר הצער והחרד' כמו שנאמר אחר פרץ עוזא ודוד וכל בית ישראל מעלים ארון ה' בתרועה וקול שופר (שם) כמו שזכרנו זה שער נ"ט. ולזה מה שנתיחד בנגוני ר"ה זה הכלי מכל זולתו כמו שאמרו אמרו לפני מלכיות וכו' ובמה בשופר כי הוא המיוחד אל החרדה וההתעוררות מכל הכלים כמו שנאמר (עמוס ג') אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו. ותקע בשופר והזהיר את העם. את קול השופר שמע ולא נזהר כו' (יחזקאל ל"ג:ה'). ולפי שהיום הזה יום חרדה והתעוררות מכל הימים אמר המשורר עליו. הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב. שאו זמרה ותנו תוף כנור נעים עם נבל. תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב (תלים פ"א.) הנה שבכל מיני השיר בחר הרנה והתרוע' כי הם עניינים קרובים כמו שנאמר (ויקרא ט':כ"ד). וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם (מלכים א כ"ב:ל"ו) ויעבור הרנה במחנה. ומכל כלי הזמר לא בחר רק בשופר. ולזה אמר שישאו זמרה מלפניהם ויתנו תוף כנור נעים עם נבל בבית משמרתם או למי שירצו ושיתקעו בשופר בכסא ליום חגנו ואז"ל אי זהו חג שהחדש מתכסה בו זה ראש השנה (ראש השנה ח':) כי חק לישראל מימים ימימה שבו הוא משפט לאלהי יעקב. והתוקע בו לשיר כגון שנאמר (במדבר י':י') וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות לא יצא (ראש השנה כ"ט.) ואמר כי העקר הזה רצוני מהיותו שופט כל הארץ עדות ביהוסף שמו ויחס ליוסף כל האומה כמו שאמר (תלים פ') נוהג כצאן יוסף ואימתי שם העדות בצאתו על ארץ מצרים כמו שאמר (שמות י"א:ד') כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים וגו' (שם י"ב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה' ושם נתפרסם כי דין ומשפט לש"י עם מכעיסיו ונפרע מהם כרצונו. ואמר המשורר על שם הכנסיה שפת לא ידעתי אשמע הסירותי מסבל שכמו. והכוונה כי מה שלא ידעו ולא שמעו קודם לכן ראו בעיניהם ושמעו באזניהם והוא מאמר הש"י על העם ההוא הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד תעבורנ'. וכמו שאמר (דברים ד':ל"ד) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי

מקרב גוי. בצרה קראת וגו' אמר לו זה מה שיורה על אמתת ההשגחה בלי ספק והוא שלא נזקקתי לכם עד שצעקתם וקראתם באזני וכו' הושיענו ה' אלהינו כמו שנאמר (שמות ב':כ"ג) ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים וגו'. וזה מה שלא תוכל להכחישו ממראה עיניך אשר ראית אותו עם היות שהשכל האנושי משתומם בקרבו לאמר מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו. והוא אומרו אענך בסתר רעם כי הרעם זה ממש ענינו הוא מפורסם מפני חוזק הרגשו ועם כל זה יתמהו עליו האנשים ויפנו הנה והנה כי לא ידעו מאין מוצאו. וזאת היתה נסבה לשאבחנך על מי מריבה סלה כי הקיצור הזה באופן המשך ממני אלו המעשים מביא האנשים לפסוח על שתי הסעיפים עד שכמעט שעבר מהם הענין הנסיי הנפלא מיד יחזרו לידי ספקן הראשין כמו שהיה בתחלתם שנאמר (שם י"ו) ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין. ואיך שיפורשו הכתובים האלו מ"מ נתבאר מה שרצינו אליו מהיות הזמר מיוחד ליום הזה שהוא חק לישראל ומשפט לאלהי יעקב להעביר ולהשמיע במחנה העברים תרועה וקול שופר כמו שאמר (תלים מ"ז) עלה אלהים בתרועה יי' בקול שופר. וזו היא כוונת חכמינו ז"ל באומרם ובמה בשופר. וגם מה שאמרו בספרי (פ' בהעלתך) בשופר של חירות כי כל עוד שיכנע היצר וישפל עוד תוסיף מעלה ורוממות הנפש השכלית ואין צ"ל שתשחרר ולא תעבד לו כמו שביאר הש"י בעצמו (בראשית ד':ז') ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו. וכמו שאמרו (ר"ה כ"ו:) מצוה בכפוף כדי שיכפפו לבם בתפלה. זו היא כוונת כל נוסח:

אתה נגלת בענן כבודך וכו'. כי שם מזכיר שכשבא האל יתעלה להראות על ישראל היה בענין ראוי ומאויים מאד מקולות וברקים וענן כבד וקול שופר חזק מאד והכל למה שפירש אותו בסוף (שמות כ':י"ז) כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ולבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו והכוונה שירתעו מלפני השכינה ולא יקלו ראש כנגדה ועל דרך שאמר (שם) וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן וירא העם וינועו ויעמדו והקב"ה בעצמו אמר (דברים ה') על המעמד ההוא מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי וגו'. עוד זאת כוונו בכלל מאמרם זה רצוני באומרם ובמה בשופר שיהיה מה שנזכור בעדינו לפניו לפיוס ולרצון לא לחמה וכעס וזה יושלם במה שיהא זכרונו בשופר לא בקרן כי הקרן ענינו המיוחד לנגח ולהזיק והוא מקרין בניזקיו קודם שיפריס במדותיו כמו שאמר המשורר (תלים ס"ט) אהללה שם אלהים בשיר ואגדלנו בתודה ותיטב ליי' משור פר מקרין ומפריס ואז"ל (חולין ס'.) שור שהקריב אדם הראשון קרניו קודמות לפרסותיו כו' כמו שכתבנו אצל מאמר האשה

אשר נתת עמדי שער ט' עיין עליו כי הוא עניין נכבד בו יודע טעם פיסול כל הקרנים במצוה זו. הנה שהתבאר היטב טעם שמוש היום הזה בתרועה וקול שופר מכל שאר כלי הנגון. וכן הוא מבואר כי כמו שנתחלף השופר מכל שאר הכלים לענין החרדה וההתעוררת כמו שאמרנו כן יש התחלפות בקולות הנעשות בו. כי יש מהם מורות על ההנחה והיישוב. וקולות מעוררות אל החרדה והצער כמו שהוא מבואר מפרשת חצוצרות נאמר (במדבר י':ט') וכי חבאו מלחמה בארצכם וגו' והרעותם בחצוצרות וגו'. יראה שהתרועה היא סימן החרדה וצער המלחמה. אמנם על השמחה והיישוב נאמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם וגו'. הרי שהתקיע' הפשוטה היא סימן השמחה והיישוב. ולזה הטעם נאמר (שם) ותקעתם תרועה ונסעו המחנות וגו'. כי אין תנועה בלי צער וערב כי כל תנועה תורה על חסרון דבר. ואפילו על שנוי מקום כל שהוא כשמוציאין התיבה ברחובה של עיר בסדר התעניות אחז"ל (תענית ט"ז.) גלינו וגלותנו מכפרת עלינו ולזה נאמר (במדבר שם) תרועה יתקעו למסעיהם. אמנם נאמר (שם) ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו. והנה אם התקיעה הפשוטה היא סימן נחת רוח ויישוב הדעת והתרועה הגמורה היא סימן החרדה והצער המוחלט חוייב מזה שיהיו השברים שענינם מורכב משתיהן סימן אל המיצוע בין שני הענינים בלי ספק.

והנה לפי כן נוכל לתת טעם נכון למנהג הכולל בסדר התקיעות אשר ראו לתקוע תשר"ת למלכיות ותש"ת לזכרונות ותר"ת לשופרות מבלי שתהיה תלייתו בטורח הצבור לבד. וזה כי המלכיות הוא ענין קבלת עול מלכות שמים תחלה כמו שאמר כדי שתמליכוני עליכם והנה הוא מבואר כי בענין ההמלכה נמצאו שלשה כתות. האחת צדיקים גמורים. והשנית רשעים גמורים. והשלישית של בינוניים. והנה הצדיקים הגמורים הם אשר ישמחו ליום הדין כמו שאמר הכתוב (משלי כ"א:ט"ו) שמחה לצדיק עשות משפט והמשורר אמר (תלים ס"ח) וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלהים וגו'. ואין אלהים בכל מקום אלא דיין. אמנם ברשעים הוא ההפך כמו שאמר (משלי שם) ומחתה לפועלי עון ונאמר (תלים שם) כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים. והנה לזה היה ראוי שיתקעו תשר"ת למלכיות ביחוד כי יש בה התקיעות הפשוטות אשר היא סימן שבו יעלצו צדיקים הגמורים והתרוע' הגמורה אשר בה יפחדו ויחרדו הרשעים הגמורים אמנם השברים הם סימן אל הבינוניים השמחים לתקות שכר טוב לקצת מעשיהם שהם טובים והם חרדים אל עונש הרשעים אשר על כיוצא בזה נאמר (שם ב') וגילו ברעדה ומהראוי שתהיה פשוטה בתחילה ובסוף מפני שהוא סימן יפה להם ומזה יתבאר שאין שום טעם לזכרונות שיבא בסימנם תרועה גדולה כי טעמם הוא כדי שנזכר לפניו לטובה

בזכרון זכיות אבותינו ומעשיהם הטובים אשר נקוה לקבל שכרם ולזכות בדיננו בעבורם וכמ"ש (ר"ה ט"ז.) תקעו לפני בר"ה בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקדתו של יצחק ואתמלא עליכם רחמים. אמנם יש טעם אל השברים שהיא תרועה ממוצעת לשתי סבות. האחד למה שאנו צריכין להזכיר חסדי אבותינו הראשונים כעניים והאביונים שאין בידם די השיב מנחה ותשורה בעדם משלהם. והשני כי הירא והחרד אל נפשו יש לו לחוש שמא בהעלות לפניו זכרון חסדי האבות ומעשיהם הטובים יעלה גם לפניו זכרון חטאתינו ואשמותינו ויגרום החטא לכבוש מדת הדין את מדת הרחמים כי על כיוצא בזה בקש המשורר (תהילים כ"ה:ז') חטאות נעורי ופשעי אל תזכור כחסדך זכר לי אתה למען טובך ה'. וכדומה לזה אמרו חז"ל (ברכות ל"ב:) גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך. אמנם בשופרות היה מהמחוייב שיהיה בתרוע' גדולה לבד לפי שהוא הענין המיוחד המורה על סנלת השופר בכללו הוא היותו כלי החרדה והצער שעל זה אמרו ובמה בשופר כמו שאמרנו. והנה עם זה נתבאר על נכון טעם היות התקיעות על זה האופן אחר שכבר יצאו הצבור ידי חובתן בתקיעות השלשה בבות שלשה לכל סימן וכבר נתבארו המאמרים. ולא נשאר רק מה שאמרו בספרי (פ' בהעלתך) ועדין אין אט יודעין מי התוקע ת"ל ויי' אלהים בשופר יתקע ועדין אין אנו יודעין הקול מהיכן יוצא ת"ל קול שאון מעיר. כי עם משמעות אלה הדברים אל שופר של חירות שזכר תחלה הוא חוזר כמו שפירשנו שהכוונה שע"י הזכירה לפניו על זה האופן יתקע בשופר גדול אותה התקיעה שהתוקע הוא האל יתברך דכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו ליי' בהר הקדש בירושלם (ישעיהו כ"ז:י"ג). וצורך התקיע' הוא להשמיע קול שאון מעיר קול מהיכל ולהשביח שאונם בקול אלהים המשלם גמול לאויביו. אבל מ"מ ראוי לסמוך לזה שיהא התוקע שלם וקרוב אל האלהים ויודע בטוב סדר התקיעות וכוונותיהם ואשר כח בו לערבב את השטן ולטרדו ולהדיח כל מסטין כי כאשר יהיה על זה האופן יאמר כי יי' אלהים בשופר יתקע כמו שאמר (זכריה ג':ב') יגער ה' בך השטן וגם כשהצבור מכינין עצמן לזה מוסיפין כח בגבורה של מעלה להחרידו ולהבהילו ולא יאות זולת זה בשום ענין כמו שאמרו במדרש הנעלם (זוהר פ' ויקרא) אמר רבי יצחק אם הכהן המשיח יחטא (ויקרא ד':ג') דא כהן דלתתא דאתתקן לעבודה ואשתכחת ביה חטאה לאשמת העם הוא דהוי וואי לאינון דסמיכין עליה כגונא דא שליח צבור דאשתכח ביה חטאה בגין דעמא לא אשתכח זכאין קמי קודשא בריך הוא וואי לאינון דסמיכין עלוי. וכל שכן בתקיעתא דשופר דלא מקבל תקיעתא מבר נש דלאו איהו חכים ברזא דתקיעתא דבהאי

יומא מתעטר יצחק והוא ריש לאבהן ובהאי יומא דינא מתער בעלמא ודמי לבר נש דהוא רגיז וחגר וזיין גרמיה ונפיק ברוגזנו לקטלא בני אינשא חד חכימא קם אפתחא בעוד דאיתתקפו דא בדא ואחיד דא בדא אצטנין רוגזיה ועל דנפק לקטלא נפק לאורחא. כך אמר הקב"ה לישראל בני לא תדחלין הא אנא קאים אפתחא אבל אזדרזו בהאי יומא והבו לי חילא ובמה בשופרא דאי אשתכח קל שופרא כדקא יאות ההוא קלא סליק ומתדחיין מקמיה כלהו מקטרגין דאשתכחו לעילא ולא יכלין לקיימא. זכאה חולקהון דצדיקיא דידעין לכוונא רעותא מקמי מריהון וידעין לתקנא עלמא בקל שופרא בההוא יומא ועל דא בההוא יומא בעי עמא לאסתכלא בבר נש שלים מכולא דידע ארחוי דמלכא קדישא די יבעא עליהו רעותא בההוא יומא ולאזמנא קל שופרא בהנהו עלמין בכוונה דלבא וחכמתא בגין דיסתלק דינא על ידוי מן עלמא. ועם היות שלפי דברי המאמר הנכבד הזה הכהן בכהונתו והשליח צבור בתפלותיו והתוקע בתקיעותיו איש איש ממלאכתו ראוי שיהיו היותר שלמים שאיפשר להבין ולכוין בענינים האלהיים הנרמזים בו להיותם אמצעיים בינם לבין אביהם שבשמים עכשיו שבעונותינו אבדה חכמת חכמינו ואין אתנו יודע באלו הסודות העמוקים ראוי לנו שנזדרז תכלית הזירוז שיהיו אלו השלוחים היותר בקיאים שאיפשר בתכונות התקיעות והבנת התפלות ובכוונות המרוצות לשמים בענינים הנודעים לנו לשכך רוגז מדת הדין המוחלטת המיוחסת ליצחק אבינו המושלת ביום הזה אשר לסימן זה לא נזכר בכל ספורי יצחק זולתי שם אלהים עד שנעקד על גבי המזבח שנאמר (בראשית כ"ב:ט"ו-ט"ז) ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים ויאמר בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני ומשם ואילך, כמו שזכרנו בפרשת הבכורה שער כ"ג. וראוי לכוין בתקיעות לזכר אותה עקידה אשר בה נתהפכה מדת הדין למדת רחמים וכמו שאמר כדי שאזכור לכם אילו של יצחק ואתמלא עליכם רחמים. וכל איש ואיש יכול גם כן לעקוד עצמו על גבי המזבח כמו שעשה יצחק דהתם בהזמנה לחוד סגיא וכמו שאמר מעלה אני עליכם כאלו עקדתם עצמכם לפני כמו שכתבנו זה בפרשת העקידה שער כ"א אשר שם נתבאר גודל המעשה ההוא על נכון וסיים שכל אחד ואחד יכול לעשות זה מבלי שיסתכן וכל זה ראוי שיכוון מבעלי מלאכתנו ביום הזה ואם ישרו בעיניו דברינו אלה אשר כתבנו בענין ייחוד הסימנין לא יזיק וזה וזה חוייב שיוחזקו ביראי שמים ומשכילי עם אשר יהיו עיניהם ולבם צופים כי לא על עצמם בלבד הם באים לפני מלך המלכים כי על עצמם ועל כל נפשות הצבור. ועם זה כבר יהיה הקול יוצא מהיכל הקדש אשר לפנים הוא חדר

השכל אשר ממנו תוצאות חיים ולא ישוב ריקם כי אם עשה את אשר חפץ והצליח את אשר יעשה ודי למה שרצינו בזה:

הענין השלישי בטעם זה הדין עם הנדונין בו גרסינן (בר"ה ט"ז:) א"ר כרוספדאי א"ר יוחנן י' ספרים נפתחים בראש השנה אחד של צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בינוניים. של צדיקים גמורים נכתבים ונחתמין לאלתר לחיים, של רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה. ושל בינוניים תלויין ועומדין מראש השנה עד יום הכפורים זכו נכתבין ונחתמים לחיים. לא זכו נכתבין ונחתמי' למית' אמר רבי אבין מאי קראה ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו (תלים ס"ט). ימחו מספר זה ספרן של רשעים. חיים זה ספרן של צדיקים. ועם צדיקים אל יכתבו זה ספרן של בינוניים. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת (שמות ל"ב:ל"ב). מחני זה ספרן של רשעים מספרך זה ספרן של צדיקים אשר כתבת זה ספרן של בינוניים. עקר מה שכוונוהו בזה הענין יתבאר כשנעמוד על הספק העצום שהקשו הקודמים בזה המאמר ממה שיעיד החוש על ההפך ממה שיגזרוהו בו, וזה כי כמה רשעים גמורים לא מתו ברוב השנים בבא משפטם לפני השם וכמה חסידים גמורים נכרתו ימיהם ואיך אמר שהצדיקים הגמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים והרשעים למות. ויש מתרצין הקושיא הזאת בשיאמרו שאין מעשי הצדיקים והרשעים נכרים לבני אדם ומי יודע אם הרשע המאריך ימים אינו צדיק גמור במצפוניו הידועים אצל השם יתברך וכן הצדיק הנכרת בחצי ימיו הוא בהפך. ויש שלא ראו לתת תפלה זו בהכרת מעשי בני אדם אבל אמרו שהמיתה והחיים הנזכרים בזה המאמר הם הנפשיות אשר בעולם הבא אשר עין לא ראתה הפך גזרתם והנה הרמב"ן ז"ל בתחלת שער הגמול כתב כי משפט הנשמות אשר לעולם הבא הוא ענין זולתי זה הזכירוהו חז"ל שם בסמוך תניא בית שמאי אומרים שלש כחות ליום הדין אחת של צדיקי' גמורים ואחת של רשעים גמורים ואחת של בינוניים של צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי העולם הבא ושל רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לגהינם שנאמר (דניאל י"ב:ב') ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם. בינוניים שעונותיהם וזכיותיהם שקולין הקב"ה נקרא רב חסד ומטה כלפי חסד ועליהם אמר דוד (תלים קט"ז) אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני כל אותה פרשה. הרי שמשפט עולם הבא לחוד ומשפט עולם הזה לחוד. והתיר הספק בשאמר כי צדיקים ורשעים הנזכרים בזה המאמר של רבי יוחנן הם צדיקים בדינם ואפילו רשעים גמורים או רשעים בדינם ואפילו צדיקים גמורים עד שכבר יהיה גדול שבנביאים כשנדון על חטא קל ונענש עליו למיתה נקרא בכאן רשע

גמור ויהי' אחאב כשנכנע לפניו והאריך לו צדיק גמור אלו הן תרף דבריו בזה. והנה כל הדברים האלה אין בהם נחת רוח ודבריו אלה גם כן תמוהין מאד כי איך יסבול הדעת שהאבות והנביאים ושאר החסידים אשר בלו בטוב ימיהם ושניהם בנעימים כי בשעה שהגיע זמנם להתבקש לעלות ולראות את פני האדון יי' יאמר אז עליהם רשעים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה ולרשע רע כשיאריך ימים ברעתו יאמר שהוא מכלל הצדיקים הנכתבין ונחתמין לאלחר לחיים:

אמנם מה שיראה לי בזה אכתבנו אחר שאקדים זאת ההצעה הנה ה' במשפט יבא עם בני עמו וספרי מעשיהם טובים ורעים נפתחין לפניו ועל פיהם ישפוט אותם במשפטיו הצדיקים אי זה לחיים ואי זה למות ואותה המיתה הנגזרת על הרשע לפי מעשיו הרעים היא לו במקום מיתת בית דין כי אם אין דין למטה יש דין למעלה ואין ספק כי מיתה כזו מכפרת עונותיו כמו שמכפרת אותם מיתת בית דין דתנן פרק נגמר הדין (סנהדרין מ"ג:) היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומרין לו התודה שכן דרך כל המומתין להתודות וכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא שכן מצינו בעכן שאמר לו יהושע (ז') שים נא כבוד לאלהי ישראל ותן לו תודה ומנין שכפר לו וידויו שנאמר (שם) יעכרך יי' היום הזה. היום הזה אתה נעכר ואין אתה נעכר לחיי העולם הבא. ועל זה אמרו חז"ל עבר על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה אין כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא בייסורין למרק אבל הכל תולין ומיתה ממרקת (יומא פ"ו.). ואין ספק שקירוב המיתה על עכוב תשובתו תהיה כפרתו דומיא דמיתת בית דין וכן מצינו בשאול שנדון במיתה בידי שמים על שלא שמע אל מצות הנביא בדבר עמלק וא"ל שמואל (א' כ"ח) מחר אתה ובניך עמי ואמרו חז"ל (ברכות י"ב:) עמי במחיצתי וענין הכרת אשר הוא אבדן הנפש הוא משפט אחר אין זה מקומו. והנה זאת ההצעה היא אמתית בלי ספק. וממנה נלמוד לענין הדין הזה שלשה כללים אמתיים אשר בביאורן יתבאר טעם זה המאמר הנכבד היטב: האחד כי לא ידין יי' ביום הזה אל כתות האנשים כי אם על פי המעשים אשר בידם מהזמן העבר עד אותו היום כי הם הנכתבים בספריהם טובים ורעים וכמו שאמר רבי יצחק (ר"ה ט"ז:) אין הקב"ה דן את האדם אלא לפי מעשיו שבאותה שעה שנאמר (בראשית כ"א:י"ז) כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם. השני כי אחר שאין הקב"ה דן באותו דין אלא חיי העולם הזה דוגמת ב"ד של מטה כמו שנתבאר יתחייב בהכרח שהרשעים הגמורים הנדונים למיתה נפשיית לעולם הבא שאינן נכנסין בזה הדין השלישי כי אחר שהמיתה הנגזרת על האדם ביום דינו היא מצד רוע מעשיו יתחייב גם

כן שלא יכנס בזה הדין ענין המיתה הטבעית שהרי המיתה הטבעית נקנסה על האדם מעטיו של נחש ויש אותה מיתה בלא חטא מחודש:

ועתה אחרי זאת ההצעה וכלליה נבא לסוף דעתן של רז"ל בענין הדין הזה והותרה הקושיא העצומה שזכרנו. וזה כי האל יתברך יושב היום ההוא על כסא דין ועם שכל בני עולם עוברין לפניו כבני מרון לפקוד על כללותם אי זה לחרב אי זה לשלום אי זו לרעב אי זו לשובע ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות אין ספק שיחקור הדין להם נכונים לתת עליהם את הדין מדי שנה בשנה. וטעם כבני מרון. ירצה כרועה זה שמעביר צאנו לפניו לדעת חשבונם לבד ואינו מקפיד השמנה היא אם רזה ומקום ראיתם הוא ראיה עצומה שנאמר (תהילים ל"ג:ט"ו) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם. ולסוף הנה עין יי' אל יריאיו למיחלים לחסדו. הנה שדבר בדרך כלל ואחר כך פרט כמו שביארנו זה בשער נ"ד אצל ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה וגו'. ומ"מ הדין הזה הנזכר בכאן עם זקני עמו וכל אישיהם הוא מדבר שהם האמור עליהם בכיוצא אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחוטב עצך עד שואב מימיך לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו אשר יי' אלהיך כורת עמך היום ואותו הדין הוא העומד לפניהם תמיד. אמנם כל שלא עמדו על הר סיני ולא קבלו בריתו נאמר עליהם לענין זה (ישעיה מ') כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו. והנה אותם שימצאו צדיקים במעשיהם מאישי זאת האומה הן שלא חטאו חטא משפט מות או שחטאו ויש בידם זכיות שיגינו עליהם או שעשו תשובה כלם דן אותם לחיים לאלתר. אמנם אותם שימצאו בידם עונות המחייבים מיתה בלי תשובה ומעשים שיגינו יגזור עליהם אז המיתה הגופיית הממרקת העונות וישארו זוכים לעולם הבא. ואלו הן שאמרו צדיקים גמורים נכתבין וכו'. ורשעים גמורים נכתבין וכו'. ואין הכוונה בגזרה זו שימותו כל הרשעים כמו רגע וירבו חללי יי' פתע פתאום חלילה לו מאכזריות חמה ושטף אף אך שמיד תסתלק שמירת ההשגחה האלהית מהם וינתן כל אחד ביד הקודם ממקרי הזמן שיפגע בו וימת ואם לא תזדמן מותו על ידיהם הוא ישלח מלאכו לקחת ערובתו בתוך שנתו וכמו שאמר (ש"א כ"ו) או ה' יגפנו או יומו יבא וגו'. אמנם לפי שהדין הזה לא יתכן להיות כי אם על פי המעשים אשר נעשו עד הנה כמו שחוייב מהכלל הראשון יתחייב שיתהפך דין כל אחד מהנדונין אחר זה לפי התהפך מעשיו אם טוב ואם רע. והוא מבואר שלא יבטיחהו דין זה הנתן לחיים מן המיתה המתחייבת לו מפאת מעשיו הרעים כמו שלא יבטיחהו מהמיתה המתחייבת לו מרצונו ובחירתו כמו אם רצה להפיל עצמו על החרב או מהגג כי ודאי לא תצילהו

הגזירה ההיא מידי סכלותו. או שנאמר שנגזר עליו שיעשה הסכלות או החטא ההוא והוא יותר מגונה. וכן הוא הדין אם אחר שנדון לחיים הרג את הנפש או בא על הערוה או חלל את השבת וכיוצא ההצל תצילהו הגזירה ההיא מיד ב"ד או מיד גואל הדם ודאי לא וכן ג"כ לא תצילהו מידו יתברך אם נתחייבה לו מיתה בידי שמים ומזה המין היתה מיתת הרבה צדיקים בעיני הבריות שמתו קודם הגיע זמנן. וכן הענין בעצמו ברשעים הנדונים למיתה וחלילה לי אם יזכרו וישובו אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם שלא יקבלם בשתי ידים וחלול השם הוא לבד אשר אין כח בשום תשובה להעבירו (יומא שם) שנאמר (ישעי' כ"ב) אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון כמו שביארנו אצל יום הכפורים שער ס"ג. ומזה הענין עצמו היתה תוספת ימיו של חזקיהו אחר שנאמר לו (שם ל"ח) צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה הלא תראה כי נגזרה על אחאב ועל ביתו כלה ונחרצה ואחר כך נאמר (מלכים א כ"א:כ"ט) יען כי נכנע אחאב מפני לא אביא הרעה בימיו הנה שהועילה תפלה ותשובה אחר גזרה גזורה על פי נביא שלוח אליהם קשה כל שכן שתועיל אחר גזר דין של ראש השנה להפוך גזרתו מרעה לטובה. והוא מבואר שהדין ההוא הוא כמלך בשר ודם שיושב ודן את עבדיו וחייב מיתה החייבים וזכה לחיים מי שאינם חייבין שאם יזדמן שהחייב למיתה יזכה אחר כך לחיים באחד מהדברים שמחייבין כן מחק המלכות או שהנדון לחיים יתחייב אחר כך למיתה בכל חטאת האדם והמלך יחזור להחיות המת ולהמית את החי האמור יאמרו לו למה אתה הופך משפטיך הלא יאמר להם הם המתהפכים בעצמן אך אני תמיד מחייב את החייב ומזכה את הזכאי. וזה הדבר בעצמו ביארו יחזקאל הנביא (י"ח) תכלית הביאור באמרו שמעו נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא דרכיכם לא יתכלו בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת עליהם בעולו אשר עשה ימות ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה. וירא' וישב וגו'. ואמרו בית ישראל וגו'. לכן איש כדרכיו אשפוט אתכם נאם ה' שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה לכם למכשול עון. אמר שהספק הזה שאנו עליו הוחזק לאנשי זמנו עד שאמרו הן דרכיו לא יתכנו כי ראינו כמה צדיקים מהראויים שיגזרו לחיים ביום הדין מתים בתוך שנתם בקצרות ימים וכמה רשעים גמורים שיראה שדינם למות מאריכין ימים ונחשבים כצדיקים לפניו. והיתה הישרתו להם בזה להודיעם מה שאמרנוהו. וזה כי הצדיק אשר נגזר לחיים לא הובטח שלא יתחדש עליו דבר יחייבהו המות מפאת מעשיו התוריות או הבחיריות או הרצוניות כמו שאמר והצדיק אשר יעשה אחת מהנה בעולו אשר עשה בה ימות וגם הרשע הנדון למיתה בשובו מדרכיו ועשה משפט וצדקה מעצמו הוא את נפשו יחיה ובל זה יחוייב

ממה שאמר בסוף לכן איש כדרכיו אשפוט אתכם בית ישראל נאם ה' רצוני כדרכיו אשר בידו בשעת הדין ולא גזרתי על העתיד ולזה שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה שבוש זה לכם למכשול עון. הנה כי כן משפט אלו הכתות של צדיקים גמורים ורשעים גמורים במשפטיהם אלו ומזה יובן דינם של בינוניים כי הוא ענין אחד. אמנם אל אצילי בני ישראל החסידים אשר זכו למלאת ימיהם בטוב לא שלח ידו להם בגזרה ההיא כי אותם לא נאספו בעבור חטאתם רק להכרח חמרם כאותם שמנו חכמים שמתו בעטיו של נחש (שבת נ"ה:). וזה יתחייב מהכלל השלישי האומר שהחיים והמות הנגזרים שם אינם רק המחוייבים מפאת מעשיהם ואחר שהמיתה לאלו היא מהכרח הטבע הנה אין לנו עסק בה בדין הזה וגם הרשעים הגמורים אשר הם פושעי ישראל שאמרו עליהם (ר"ה י"ז.) שגופן כלה ונשמתן נשרפת בכל כתותיהם שאמרו חז"ל (סנהדרין צ'.) שאין להם חלק לעולם הבא הוא מבואר שאינן נכנסין בזה המשפט הנשפט למרק את הנפש ולזכותה לחיי עד כמו שנתבאר מהכלל השני כי אנשים כאלה הם נעזבים מדיני שמים ומשולחים ביד פשעם ולא ימנע מהם אי זה טוב או אריכות ימים אם ימשך להם מטבע ההנהגה הכוללת וזה יהיה להם חלף עבודתם אי זו מצוה גדולה או קטנה אם היתה בידם שעל זה האופן נאמר (דברים ז') ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וגו' וכתיב (תהלים צ"ב) בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי אין להשמדם עדי עד. והנה עם זה ישרים דרכי יי' וכל משפטיו האמת והצדק ואין לנו עליו שום תלונה ותרעומת בכל מה שיעשה באלו הענינים. וזה כי כאשר ימות האדם הבלתי מוחזק אצלנו בצדיק הוא אשר נכתב ונחתם למיתה עקב חטאתיו עד היום ההוא והנה הוא לא שב מהם ומיתתו מכפרת ויש לו חלק לעולם הבא. ואם הרשע רע יאריך ימים הוא מאותם שלא באו למשפט מרוב פשעם ושולחו למקרי הזמן עד יומו יבא ונספה ואחריתו עדי אובד. וכאשר הצדיק הגמור מת קודם זמנו לא היה מכלל הרשעים הנכתבים ונחתמים לאלתר למיתה אבל איפשר שהיה ביום הדין מכלל הנחתמין לחיים ואחר כך נתחדש עליו עון אשר חטא כענין נדב ואביהוא או כחטאו של משה ואהרן וכדומה אשר תאות בהם הגזרה או המיתה מפני קדוש השם כמו שאמר (במדבר כ':י"ג) ויקדש בם. או איש אשר יבחר למסור נפשו על קדוש השם ככל הרוגי מלכות או שרצה לאבד עצמו לדעת כאחיתופל (ש"ב י"ז) או שהזהירוהו ולא נשמר כגדליה בן אחיקם (ירמי' מ"א). וכיוצא מאלו הענינים הנכנסים תחת אומרם (ברכות ל"ג:) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ע"א ג':) הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים הנה כלם נמסרו ביד עצמם לכל אשר יעשו ואין מוחה. וגם הזקנים הבאים בימים אשר נאספו אל עמם בשיבה טובה שבעים ימים ושנים הנה לא מתו מצד

הדין הזה ולא עליהם נכתב ונחתם גזר דין למיתה בספרי הרשעים כמו שכתב הרמב"ן ז"ל. אבל הם מאשר זכו לשתי שולחנות אשר נאמר עליהם (תהילים ל"ז:י"ח) יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה. ואל תשומם על מה שאמרנו ממית' הצדיקים אחר שנכתבו ונחתמו לחיים ממה שהורגלו קצת הראשונים (רמב"ם ה' יסה"ת פ"י ה' ד') לומר שמדה טובה שיוצאה מאת הקב"ה אינה חוזרת וכו'. חדא שאני איני אומר שנגזר עליו החיים לכל השנה ההיא אלא כוונת הגזר דין לפי מה שאמרנו שעד היום ההוא אינו חייב מיתה וכל מי שאינו חייב מיתה נכתב לחיים. והנה עם זה המדה אינה חוזרת ריקם. והשני שהכלל ההוא אינו צודק באמת והאמת הברור מה שפירש ירמיהו (י"ח) רגע אדבר וגו'. ורגע אדבר וגו'. כמו שאני עתיד לבאר היטב במקומו פרשת איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' שער צ"ו ב"ה. ואם תאמר הנה לפי הנחותיך אלה בטלת ענין דין זה היום מעקרו שאם הדין משתנה בכל יום לפי מעשה בעל הדין א"כ מה היום מימים שנקרא יום תרועה ונתיחד ליום משפט מזולתו. אשיבך כי זה היה מחסדי השם יתברך וממדת טובו על נוחלי דתו שרצה להתנהג עמהם כרופא החכם והנאמן המעמיד ומקיים בריאות העם ההולכים לרגלו ונמשכים לעצתו שנאמר (שמות ט"ו) כי אני ה' רופאיך.[284] וזה כי עם שבהתחדש אל אחד אחוז מהעם יום יום שום חולי הנה הוא

[284] וזה וכו', ר"ל שכמו שהרופא החכם יצוה לשומרי פקודיו לקחת מרקחת ידועה או סם משלשל' בזמן קבוע לנקות גופם ולשמרם מחלאים קלים, ובכל זאת אם יחלו דרך מקרה באמצע השנה בחולי רע ירפאם בשאר רפואות או ימותו, כן קבע הי"ת יום הדין בר"ה לנקותם מחטאים קלים ע"י שיעיר אותם לתשובה, כי יען שאין בכל אחד מהם כדי להמית בעליהם בעבורו, עד שיקבצו כולם יחד, מצפה ומאריך להם כל השנה לשפטם על כולמו יחד, אבל אם יחטאו באמצע השנה חטא גדול הם נידונים עליו בכל עת, אם ישובו יחיו, ואם לא ישובו, ימותו על עונם. הפרק הששי, תוכן דעתו בקוצר הוא, כי המועדים שנזכרו עד הנה, הם משרישים בלב כל איש ישראל רק אותם עיקרי אמונה, אשר כל השומר אותם ויחיה עליהם, יהיה על ידם איש הולך מישרים ועושה רצון הי"ת, אפס אחרי שיש הרבה מבני אדם, אשר בגבור תאותם עליהם ישכחו העיקרים האלה וישטו מדרך התורה והמוסר, ואם תפקחנה עיניהם אח"כ ויראו כי הלכו עקלקלותם הלוא יאמרו נואש לנפשם, ויחשבו בלבבם לאמור נגרזנו מנגד עיני ה', אין עוד תרופה למכתנו המוסרית ואם גם נרחץ עתה בנקיון כפינו לא יראה ה' ולא יבין עוד אלקי יעקב ע"כ מה בצע כי נתם דרכנו, ונירא מהיום והלאה את ה' ודבר קדשו, הלוא בכל זאת לא ישוב עוד מחרון אפו? ע"כ טוב לנו, כי נרוה בדשן התענוגים את בשרנו, כל עוד נתהלך פה עלי ארץ, ובאופן זה היו החושבים והאומרים ככה הולכים מדחי אל דחי ולא היתה עוד יראת ה' על פנימי לעולם. (וכעין זה התנצל אחר לר"מ תלמידו שאמר לו אף אתה "חזור בך" בעבור החזיקו עוד ברשעתו כבר שמעתי מאחורי הפרגוד שובו בנים שובבים חוץ מאחר עיון חגיגה ט"ו ע"א) ע"כ היה זה מחסדי הי"ת לקבוע לנו יה"כ, ולהשריש בקרבנו עיקר האמונה בתועלת התשובה וכפרת העון והסליחה, למען ישוב החוטא מדרכיו ולא ישקע במצולת הרשעה עדי עד, כי אם יוסיף עוד ליראה ה' וללכת בדרכיו ועיין מזה במורה נבוכים חלק ג' פ' ל"ו, ובמאמר השכל דיבור הרביעי כי בדבריהם אתו גם ד' הרב ז"ל פה וע"ז רומז מאה"כ "כי עמך הסליחה למען תורא", ר"ל אחרי שנודע לו כי תסלח לעוונינו שעברו, אנו משתדלים לשוב מחטאינו ולירא אותך עוד, אף שכבר החילונו לעזוב אותך וללכת בדרך עקש ופתלתול, וע"ז רומז גם המדרש שהחל בו הרב ז"ל, וה' נתן קולו לפני חילו", זה ר"ה, ר"ל כי אז יעורר אותנו ע"י קול השופר לשוב אליו, "כי רב מאוד מחנהו", זה ישראל, ר"ל הרבה מהם ילכדו בעבור תאותם ברשת הרשעה, וע"כ הם מצטרכים לתשובה, כי עצום עושה דברו" ר"ל כאשר יעשו דבריו אלה אשר בקול שופר ישמיע למו יתעצם כחם המוסרי, ובהפך הלוא ידע כל משכיל "כי גדול יום ה' ונורא מאוד", זה יה"כ ר"ל למי שישמע קול השופר ולא נזהר.

ישתדל ברפואתו ע"י סמים או הקזה ויתר הרפואות עד שימות או שיחזור לבוריו. מכל מקום הנה הוא לא ימנע משמור אח חדש האביב פעמים בשנה לצוות ולהזהיר דרך כלל שכל אחד יעמוד על בריאותו וישתדל להשוות ליחות גופו ולתקן את אשר עוותו בהם תקופות הימים מהקיץ או החרף כדי שישאר כל אחד על בריאותו השנה כלה. כן הדבר בעצמו בהנהגתו יתברך בזה העם המיוחד אצל חלאי הנפש כי בהתחדש בכל יום על איש מאישיו חולי רע ממות הנה הוא בעונו ימות וגם כי נדון משפט מות ביום הדין ונזדמנה לו רפואה יועילהו ושב ורפא לו. אמנם על רוב חטאים שאדם דש בהם בכל יום ואין כדאי בכל אחד מהם להמית הנה הוא מאריך לו ומצפה לשפוט אותו כפי העולה מקבוצם ליום ההוא אי זה לחיים אי זה למות. ואולם העמיד אותנו על זה הסוד והודיע אותו בקרוא לו יום תרועה וזכרון כדי שיהיה היום ההוא מועיל אלינו להעמיד הנפש על בריאותה כל השנה בזמן האביב שזכרנו אצל הגוף ובבחינה זו יהיה זמן קביעותו היותר נבחר לזה מכל זולתו אף לדעת האומר (ר"ה י"א.) שבניסן נברא העולם וזה כי כמי שזמן האביב הוא מיוחד להשוות הליחות הנוספות או המשתבשות מהזמנים הבלתי שווים מהקיץ או החורף הקשים אל הגופים. כן באמת הזמן הזה הוא מיוחד לרפא את חולאי הנפש המתחדשים מצד תולדות והויות והויות הזמן העבר מהחריש והקציר הכולל כל השנה כלה אשר בה ישתדלו בעבודת האדמה וגדול פירותיה ואסיפתם ומלאו בתיהם דגן וכל חלב תירוש ויצהר ורם לבבם ושכחו את ה' אלהיהם הנותן להם כח לעשות חיל כמו שאמר (דברים ל"ב) וישמן ישורון ויבעט וגו'. (שם ח') ופן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת וגו'. וכבר תועיל ההודעה הזאת לעורר לבות האנשי' להכין עצמם לתקון דעותיהם וכל מעשיהם ולהשוות מדותם אל היום ההוא וישפטו בו לחיי' ותמשך רפואתם לכל השנה וכמו שנא' (ירמיהו ג':י"ד) שובו בנים שובבי' ארפא משובותיכ' ונאמר (הושע י"ד:ה') ארפא משובתם אוהבם נדבה. יזהירם שיכינו עצמם ויורקו מחלאתם ויטהרו מטומאתם קודם יום הדין ההוא כי מעט אשר ישתדלו בזה קודם גזר דין יועיל מאד מהרבה אשר ישתדלו אחרי כן. כמי שיש לו דין לפני השופט או בחצר המלכות כי קודם שיפסקוהו לחובתו הנה הוא נקל להכריעו לזכות בשיראה זכיותיו או שיבקש מליץ טוב או כי ירבה שוחד. אמנם אחר שפסקו את דינו וחייבוהו אם שאינו מן הנמנע להסתלק לב"ד הגדול או לפני המלך עצמו ודאי הוא קשה מאד לתקן את אשר כבר עשוהו כי כתב אשר נכתב בפני השופט ונחתם על פי הדין קשה להשיב וצריך לפזר ממון הרבה ולהרבות עליו רעים ואוהבים וכולי האי ואולי. וכן הדבר הזה בעצמו כי כאשר נתחסד השם יתברך להודיע דרכיו למשה ולבני ישראל ולגלות

אזנם על יום הפקודה הזה שבו יעמיד במשפע כל יצורי עולם הלא יזכור האדם את עצמו ויתעור להשגיח על דרכיו ולפשפש במעשיו ולקדם פני השופט האמתי בתשובה ותפלה ומעשים טובים וענתה בו צדקתו ביום ההוא ויצדיקוהו בדינו ויכתב לחיי'. אמנם אם לא נתעורר על זה ונחתך דינו למיתה אז יצטרך להשתדלות רב ועצום לקרוע גזר דינו ולזה מה שאמר המשורר (תהלים פ"ו) חסד ואמת יקדמו פניך אשרי העם יודעי תרועה יי' באור פניך יהלכון כמו שפירשתי למעלה בענין הראשון. וכל זה מבואר שם במסכ' ר"ה (י"ו.) תניא הכל נדונין בר"ה וגזר דין שלהם נחתם ביום הכפורים דברי ר"מ. רבי יהודה אומר הכל נדונין בר"ה וגזר דין שלהם נחתם כל אחד בזמנו בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן ובחג נדונין על המים ואדם נדון בר"ה וגזר דין שלו נחתם ביום הכפורים. רבי יוסי אומר אדם נדון בכל יום שנאמר (איוב ז':י"ח) ותפקדנו לבקרים וגו'. רבי נתן אומר אדם נדון בכל שעה שנאמר (איוב ז':י"ח) ולרגעים תבחננו. ויש לדקדק באלו הסברות וזה כי הנה ר"מ ורבי יהודה שאמרו שהאדם נדון בר"ה ונחתם ביום הכפורים לא אמרו שאין האדם נדון בכל יום שהרי נאמר שם (י"ז:) בפירוש אמר רב יהודה אמר רב גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנאמר (ישעיהו ו':י') ושב ורפא לו. א"ל רב פפא לרבא דילמא קודם גזר דין. א"ל ושב ורפא לו כתיב. אי זה דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גזר דין. מתיבי שב בנתים מוחלין לו לא שב בנתים אפילו הביא אילי נביות אין מוחלין לו. לא קשיא הא ביחיד הא בציבור. וגזר דין דיחיד תנאי היא דתניא היה ר"מ אומר שנים שעלו למטה וחוליין שוה וכן שנים שעלו לגרדום ודינן שוה זה ירד וזה לא ירד זה ניצול וזה לא ניצול זה התפלל וזה התפלל זה נענה וזה לא נענה זה שהתפלל תפלה שלמה נענה וזה שלא התפלל תפלה שלמה לא נענה. רבי אליעזר אומר כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין. הנה שר"מ סובר כי אף אחר גזר דין תועיל תפלתו שלמה לשינצל האדם מגזירתו. וא"כ הרי הוא מודה לסברת ר' יוסי ורבי נתן שאמרו שנדון בכל יום ובמאי קא מיפלגי. אלא דכלהו תנאי חוץ מרבי אליעזר יש להם הא דאמר רב יהודא אמר רב גדולה תשובה וכו'. אלא שיראה שר"מ ורבי יהודה דברו בדין הכולל אשר באותו היום. ורבי יוסי ורבי נתן הוסיפו על דבריהם ודברו במשפטים הנדונין על כל אחד כפי המעשים המתחדשים עליו על האופן שאמרנו. אלא שר' נתן הפריז יותר על המדה. וסוגיית התלמוד קיימה כרבי יוסי דאמרינן התם (י"ו.) אמר רב חסדא מאי טעמיה דר' יוסי מאי טעמא כדקתני טעמא ותפקדנו לבקרים אנן נמי הכי קאמרינן כרבי נתן מ"ט לא קאמר קא סבר בחינה עיון בעלמא הוא פקידה נמי עיון בעלמא הוא. אלא אמר רב חסדא מ"ט דרבי יוסי מהכא דכתיב (מלכים א ח':נ"ט) לעשות משפט עבדו ומשפט עמו

ישראל דבר יום ביומו. הנך רואה כי למה שראה רב חסדא דבריו של רבי יוסי דברים של טעם החזיק אותם במסמרים לא ימוטו ועל זה פסק רבי יצחק (שם י"ח.) יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין. והנה עלה הכל כהוגן ונסתלק כל פקפוק מעל המאמר הזה בענין שלשה ספרים אלה כמו שנזכר. אלא שבענין הבינוניים קבעו להם יום עיון דינם ליום הכפורים כי היום ההוא יום סליחה וכפרה הוא והימים אשר ביניהם מסרם האל יתעלה להפוך בזכותם ואשר לא שם אל לבו ראוי להתחייב. אמנם כוונת מחלוקת רבי אבין ורב נחמן בר יצחק (שם ט"ז:) בראיות הכתובים הוא בעיני ענין דק בענין האיש הבינוני הזה ראוי להתבונן בו. וזה שר' אבין סבר שהבינונים האלו הם יותר קרובים בענינם אל המחיקה מהספר מאל הכתיבה ולזה אמר ועם צדיקים אל יכתבו זה ספר של בינוניים כי להיות מציאותם חלוש שלל הכתיבה מהם. ורב נחמן אמר שעם שאינם מן הכתובים עם הצדיקים כבר יש להם מציאות מספיק לשיאמר עליהם כתיבה מה ולזה אמר אשר כתבת אלו בינוניים ולטעם זה יראה שהביא זה ראיה מכתוב אחד וזה מאחר, שלא יתחלפו רק בבינוניים לבד. ונפקא מינה לכשיעמד אדם על בינוניותו ביום הכפורים דלמר אין לו על מה שיסמוך ולמר עדין יש לו סמיכות מה. והנה אחר שמעשי האדם הם המקריבים והמרחיקים השמים נפשם בחיים או הנותנים לממיתים החותמים שמותם עם הצדיקים או המאספים אותם עם חטאיהם הנה הם המליצים לפני בעל דינו והטוענין בעדו והם המלאכים העומדים על אדון כל הארץ ללמד זכות או חובה כפי מה שזכרו ז"ל במדרש (שוח"ט תהלים ד') שזכרנו בפרק הא' כי המה יעלו עם צבא השמים הסובבים כסא כבודו עון ופשע וחטאה הנה הנם להבזות בעליהן וצדיק כי טוב צדקותיו אשר עשה המה יבאו ויגידו צדקתו ועל פיהם יגידו מן שמיא הרעות והטוב. לכן הירא את דבר ה' יחזיק במעוזו לסגל כל השנה סגלת מליצים טובים יליצו עליו בבית המלך להיות חלקו מהנכתבים והנחתמים לאלתר לחיים ויותר מהמה בזמן הזה המיוחד לדרוש בעד חיים כמו שתקנו מסדרי התפלות עקר שאלתם ובקשתם זכרנו לחיים אל מלך חפץ בחיים וכו'. כי הדבר המיוחד אל בעל התשובה לזכות ליכתב בספר חיים דכתיב (יחזקאל י"ח:כ"ז) ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה. וזה מה שכוונו החכם בעל הטורים ז"ל במה שכתב (טו"אח סי' תקפ"ב) ותקנו לומר בברכת מגן זכרנו וכו'. דכתיב ובשוב רשע וכו'. ולפי שהכניס בין דבריו נפילת לשון זכירה בחיים לומר שהם לשונות קרובים זה לזה עד שלכך תקנוהו במגן דכתיב (תהילים ק"ה:מ"ב) כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו לכן לא הבינו קצת דבריו וחשבוהו כמהתל במה שמביא ראיה לאומרו כי בחיים נופל לשון זכירה

ואינו כן כי לכך לא היה צריך אלא הנפילה לבדו והוא מבואר. והנה בזה נתבאר טעם הדין הזה עם הנדונין בו ונשלם מה שהיתה הכוונה לבאר בזה הפרק מהשלשה ענינים שזכרנו הנלוה אליהם ונבוא אל הפרק הנמשך:

פרק ז

הפרק הששי

יבאר עקר הכפרה ויעורר לבות האנשים אליה להיותו יום החתימה:

במדרש (פסיקתא הובא במנורת המאור נ"ה כ"ב ח"א פ"ד) וה' נתן קולו לפני חילו (יואל ב') זה ראש השנה כי רב מאוד מחנהו זה ישראל כי עצום עושה דברו שמעצם כחן של בעלי תשובה. כי גדול יום ה' ונורא מאד זה יום הכפורים כדאמר רבי כרוספדאי שלשה ספרים נפתחין ביום הדין וכו':

הנה כל העקרים המצויינין בפרקים הקודמים היו מועילים מאד לבני עליה והנם מועטים אשר נגע אלהים בלבם רוח דעת ויראת וטהרה לא שלט עליהם היצר מתחלתן להפוך לבם מבורא העולם המושל בכל נמצאיו ומדריך בעלי השכל בדרך טובה וישמרו בנפשם לבלתי יחטאו כי ידעו עתידין ליתן את דין. אמנם רובי רבבות מאליפות אשר לא יוכלו לעמוד על זה השיעור מהטוהר ונתפתו לתאוות החמר וחמודותיו כי אין איש אשר לא יחטא הנה אלו הפרקים לא יועילו למו ומי יתן ולא יזיקו כי יאמרו כי האיש החוטא לפני האדון העולמים אשר הכין לבבו ושלחו בדרך טובה שאין לו שום מחילה ומעתה יתיאשו מהרחמים ויוסיפו לחטוא כי אמרו אין עוד תקוה. ולזה היה מחסד הש"י על מעשי ידיו לקבוע יום כפרה וסליחה כללי אחר יום הדין הקבוע באחד לחדש הז' כמו שקבע ואמר אך בעשור לחדש השביעי הזה יום כפורים הוא מקרא קדש יהיה לכם וגומר. כי סדר הימים על האופן הנזכר יעוררו אל קבלת הכפרה עכ"פ כמו שאמר הכתוב וה' נתן קולו לפני חילו וגומר. וכבר משלו הראשונים (מדרש הובא במנורת המאור נ"ה כ"א ח"א פ"ג) משל לעוברי ארחות ימים בתוך הספינה וראו בקעה טובה פירותיה נאים ופרחיה נחמדים מימיה מתוקים וכו'. ונכספה נפשם לצאת אליה לטייל בתוכה ולהתעדן בה ונטלו רשות מרב החובל ויאמר להם צאו עשו כרצונכם ואולם כלם תשובו ובואו נא בשמוע קול הכרוז כי בצאת הקול מיד אנחנו נוסעים והנשאר בדד ישב ועירי ימות. והאנשיה ההם נפרדו בענינם יש מהם שלא יצא שמא יתעכב יש שיצא וחזר מיד בטרם יקרא ויש ששב לקול הקורא ויש שלא חשש אל הקריאה ולא בא משם נסעו וישאר שם עירי גבר. וכן האדם בימי חדלו רבו קריאותיו בתוך זמנו כי האדם צופה נתנו האל יתברך מתחלת ברייתו לעמוד על נפשו כדי שלא יפליג

בחמודות העולם ותשוקותיו אם קול השופר שממולא נזהר דמו בו יהי' ואם נזהר נפשו מלט. והענין עצמו יש לדונו על אלו הימים הנוראים כי ביום הדין נתן ה' קולו לפני חילו בהשמע קולות וקולי קולות תקיעות ותרועות בכל המחנות כמו שנזכר בפרק שעבר וכמו שאמר וה' נתן קולו לפני חילו זה ראש השנה. ולפי שזה התועלת הוא הכרחי אל הרבים וכמעט הם כלם לזה אמר כי רב מאד מחנהו זה ישראל כי כל ישראל בכלל הזירוז וההתעוררת כי עצום עושה דברו כי באלו המעשים המצווים לעשות על פי דברו מוסיפין כח בגבורתן לקבל זה התועלת הנמרץ המיוחד ליום הזה יום הכפורים הוא. ולפי שבמקום שאין כפרה בטלה היראה ונמצא ההתפקרות כמו שנזכר לזה אמר כי גדול יום ה' ונירא מאד זה יום הכפורים ועל דרך שנאמר (חהלים ק"ל) כי עמך הסליחה למען תורא. אמנם היתה הגעת זאת הכפרה כדא"ר כרוספדאי ג' ספרים נפתחים וכו'. לומר שבקדימת הענינים ההם והחזיק כל העולם עצמם לבינוניים אשר מוטל עליהם להכשיר עצמם ליום ההוא יהיו כלם בני כפרה. והנה לזה הרב' להזהיר בעינוי ובשביתת מלאכה פעמים שלש והגזים בעונש כרת ואבדן כמו שבא מבואר בפרשה זו. אך אמנה מפני שכבר פירשנו אותה עם חבירתה שבפרשת אחרי מות ושם זכרנו ענין היום הגדול והקדוש הזה וערכנו מערכותיו על סדר התור' והעבודה וגמילות חסדים ומה שיאות ללמוד אותו מסדר העבודה וכונת הצום ועניני התשובה גם שבפרשיות אחרות יבאו לידנו כלי מלאכתה וכלי אומנתה כמו שאזכור בסוף פרשת התשובה שערים ק' וק"א בעזר האל. הנה עתה אקצר בדבריו כי לא היתי' הכוונה עכשיו רק להיותו נזכר ונפקד בפרקי זה הספר הנכבד כי ענין הכפרה הוא הכרחי להשיב האדם אל עבודת קונו כי ידע כי חנון ורחום הוא ונחם על הרעה וכמו שאמרו חז"ל (ר"ה י"ז:) יי' יי'. יי' קודם שיחטא האדם. יי' לאחר שיחטא וישוב. כלומר שענינו שוה עם האדם אשר לא יחטא ועם אשר יחטא וישוב. כמו שנתבאר זה בכלל כל הי"ג מדות בפרשת כי תשא שער נ"ד ודי בזה לכונתנו בזה הפרק:

פרק ח

הפרק השביעי חג הסוכות

יבאר כי החג הזה סימן לענין עסקי עולם הזה והצלחת הבא ויבאר תועלת מצות לולב. וטעם שמחת החג:

בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה הג הסוכות שבעת ימים ליי'

תנן (סוכה כ:) הישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו אר"י נוהגין היינו ישנים תחת המטה בפני הזקנים אר"ש מעשה בטבי עבדו של ר"ג שהיה ישן תחת המטה אמר

להם ר"ג לזקנים ראיתם טבי עבדי שהוא תלמיד חכם יודע שהעבדים פטורין מן הסוכה לפיכך בא לו וישן תחת מטה. תניא (שם כ"א:) אמר ר"ש משיחתו של ר"ג למדנו שני דברים למדנו שהעבדים פטורים מן הסוכה ולמדנו שהישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו למה ליה למימר משיחתו לימא מדבריו של ר"ג מילתא אגב אורחיה קמ"ל כי הא דאמר רב אחא בד אדא אמר רב המנונה אמר רב מנין שאפי' שיחת תלמידי חכמים צדיכה תלמוד שנאמד (תהלים א') ועלהו לא יבול:

[285]הפרק השביעי, תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי האמונה בשכר ועונש רוחני, תועיל לבעליה מאוד כי היא תסבב אותו לעזוב ולמנוע החריצות וההשתדלות היתירה, לאסוף הון ורכוש זמניי בעמל ויגיעה רבה, כי אם להשתדל יותר בעשיית המעשים הטובים ומצות התורה אחרי הודעו, כי ע"י שמירתן ישיג באופן קל בשובה ונחת, האושר הרוחני והנצחי היקר מכל מחמדי התבל וסגולותיה, תחת כי האיש אשר תחסר לו האמונה הזאת, עד שיחשוב שבמות גופו תכלה גם תוחלתו ותקותו תאבד לנצח, הלוא תגבר עליו התשוקה החמרית, להתענג רק בתענוגים ארציים, ולמען המציא אותם לעצמו ככל אות נפשו מבלי מחסור, ישתדל תמיד בכל מאמצי כחו לאסוף ולרכוש הון ורכוש מבלי חשך, עד שיתמכר רק לעניני העולם, ולאסיפת קניני הזמן לבד, מבלי שים לב על קנין שלמות נפשית ומוסרית, ובמאה"כ "כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם וכו'", ובמאה"כ, "כי עבדי הם וכו', לא ימכרו ממכרת עבד", מזהיר אותנו הכ' גם על זה, שלא נעזוב ההשתדלות בקנין השלמות המוסרית, בעבור התמכרנו, רק לעבדות העולם השפל, כאשר יורו על זה גם הכתובים (שמות י"ח א'-ז', ובקהלת י"ב,) אשר מבאר אותם הרב ז"ל בענין זה, כ"א ליחד רוב השתדלותנו רק לשמור מצות התורה לקנות על ידן האושר הרוחני והאמיתי, ולהשתדל בעניני העולם רק כפי הצורך ההכרחי להחיות נפשנו ונפש בתינו במדה ובמשורה, מבלי בקשת המותרות, כמאה"כ "והיה אם שמוע וכו', ואספת דגנך וכו', ר"ל המצטרך רק בהכרח לך, ולביתיך, כמו שאמר אח"כ, "ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת" ועל אמיתת ענין זה העיר גם דהע"ה בדבריו האחרונים, כי אחרי אשר היה בישורון מלך, והוכרח בעבור זה לא לבד ללחום מלחמות רבות כ"א גם להשתדל הרבה בשאר עניני העולם לשחר בזה טובת עמו וארצו, ולעשות צדקה ומשפט לכל הסרים למשמעתו, גם עלה על במתי ההצלחה הזמנית, כי כל אשר היה עושה ה' היה מצליח בידו, ובכל דרכיו השכיל, עד שהשתחוו לו כל העמים ואויביו עפר לחכו ראה והכיר מכל זאת עפ"י נסיונו, כי כל קניני התבל ומחמדיה, הבל המה יחד, ואין טוב לאדם לעמול וליגע בהם, כ"א לפי הצורך ההכרחי, וע"כ חשב אותו למשפט בזקנתו להורות זה, גם לכל זולתו, כמו שהולך הרב ז"ל ומבאר דבריו (ש"ב כג), ובעבור היות תועלת האמונה בשכר ועונש רוחני גדולה כל כך, ע"כ אחר אשר השריש הי"ת בלב כל ישראל ע"י קביעת שאר המועדים שעברו האמונה בחידוש העולם, ביכולת הי"ת, בנבואה ותורה מן השמים, במשפט אלקים, וכפרתו עון השבים אליו, השתדל להשריש בקרב לבם גם אמונת השכר והעונש הרוחני ע"י קביעת חג הסוכות, כי בצאתנו בעת תחילת ימי הגשם והקור מבתינו הספונים בארץ, אשר מלבד שהם לנו למחסה מזרם וממטר הם מלאים גם כל טוב עושר ונכסים כלי כסף וכלי זהב ושאר מחמדי עין שיש לנו, לשבת שבעת ימים בצל סוכה אשר מלבד שאין שם כמעט מאומה מכל ההון והעושר אשר הציל ה' לנו, כי אם ארוחה אחת קטנה דבר יום ביומו, ישב עלינו שם גם ממעל לראשנו רוח קר ורטוב תחת כי שאר יושבי הארץ ישתדלו אז בהפך להאסף אל הבית, למצוא מגן ומחסה מקור האויר, וכל זה נעשה רק למען הפיק רצון הי"ת המצוה זאת לנו, הלוא מורים אנו בזה, ומשרישים גם בלב בנינו ובנותינו הצעירים לימים הרעיון היקר הזה, כי טוב לאדם הסתפק פה עלי ארץ במעט קניני הזמן והנאות הגוף ההכרחייות ולהשתדל יותר בקנין השלמות הנפשית האמיתית והאושר הרוחני בעולם הנצחי על ידי מעשיו ופועל כפיו הטובים פה עלי ארץ.

אח"כ יאמר הרב ז"ל כי אחר שמצות סוכה בכלל רומזת אל האושר הרוחני הזה, יורו עליו גם חלקיה ופרטיה כי בהיות הכשרה בשבעה טפחים אורך ורוחב, ועשר טפחים גובה אשר הוא רוח מצומצם מאוד, ובהכפל מספר שבעה בעשר יעלה משפר שבעים, תרמוז לנו שאנו מחויבים לצמצם הנאות גופנו ותענוגי בשרנו במשך זמן חיותנו עלי ארץ שבעים שנה, והיות מחיצותיה כשרות אם יפסיק גם ביניהן ובין הארץ למטה אויר ג' טפחים פחות מעט, (לפי שאז נחשוב אותן בכל זאת כמחוברים ולבודים בארץ,) אם רק יעלה שיאם עד עשרה, יורה לנו כי גם התחלות האדם, ר"ל סבות היותו וקיומו, כל עוד היותו מחובר לגופו שהוא חלקו הארציי, הן שלש החימר הצורה, וההעדר הקודם להווייתו, (עיין מזה למעלה בביאורי לשער ס"ד), וכי תעודת ותכלית האדם עלי ארץ צריכה להיות תמיד

להיות[285] עקר מה שכוון מאמונת השכר והעונש הוא עזיבת העסקים בענינים המדומים וההשענות עליהם וההדבק במעשים הנאותים התוריים עם התוחלת והבטחון החזק שבעל מלאכתו לא ימנע טוב להולכים בתמים. לזה אסמוך אותה תחת הסוכה בפרקי הספר הזה הנכבד:

אמנם הקודם הוא מבואר ממה שנתפרסם שהתשוקות אשר אל הקנינים הזמניים עצמו מאד על האנשי' ועבודתם כי כבדה עד כי גברה יד העולם עליהם וילדי הזמן וקורותיו יכבשום ועבדים וענו אותן אין נקי מבלי שיוציאו שום שכר טוב בעמלם עד שמפני כן היתי' החכמה האלהית לרחם על אישי האומה הזאת הנבחרת להוציאם לחפשי מתחת ידו ולהקל מעליהם טורח סבלות עבודותיו לתת להם שכר טוב במעט עמל שיהיה להם במעש' המצות התוריות יספיק להצליח נפשם בעולם הנצחי וגם באשר הם שם לאכל

להתקרב אל כבוד הי"ת שהוא לדחז"ל למעלה מעשרה. (ר"ל למעלה מעשר ספירות שהן כולן תארי הי"ת הרמים והנשאים, או למעלה מעשר מדרגות המלאכים שמנה הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' יסודי התורה, או למעלה מתשעה הגלגלים וגולם ארבע היסודות שנברא מתחת לגלגל הירח, כמבואר שם ברמב"ם פ"ג (עיין מכל זה בביאורי לשער מ"ד,) ובהיותה כשרה רק בהיותה תחת השמים מבלי הבדל אילן או תקרת הבית, והיות הסכך פסול בהיותו מדברים מקבלי טומאה, כל זה מורה שראוי לאדם להשתדל בימי חייו עלי ארץ, שיביט תמיד השמימה, ולא יהיה מסך מבדיל בינו ובין כבוד הי"ת, ואף כי מחיצה בלתי טהורה, ר"ל טומאת נפשו המוסרית בבחינת מדותיו ותכונותיו, והיות מחויב שיהיה צלתה מרובה מחמתה, יורה כי צריך האדם יותר לחסות תחת צל עליון מבטוח על כחות גופו ואיבריו התלויות מחום גופו, או על הצלחתו הזמנית אשר כאור שמש יופיע עליו לפי שעה, ומה שצריך שיראו הכוכבים מבעד לסכך, יורה כי מחובת השלם להשקיף תמיד אל מעשי הי"ת ונפלאותיו אשר עשה בבריאת כוכבי השמים וכסיליהם, להכיר עי"ז יותר את בוראו כמאה"כ "וידעת היום וכו', כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל וכו'", ובהיות כי החקירה והתבוננות הזאת צריכה להיות ממוצעת, לבלתי היות חסירה או יתירה מהגבול הראוי באופן שיצא בעליה על ידה רק מגדר הפתיות והסכלות, מבלי אשר יהרוס ויפרוץ הגדר האנושי אשר הושם לגבול בל יעבור לאדם, עד פה יבוא ולא יוסיף, ואור החקירה אשר יהל יותר מדי יעור עיני האדם קצרי ראות, יורה על זה גם הסכך הפסול בהיותו מעובה כמין בית עד שלא יראו מתוכו הכוכבים או שאין המטר יוכל לרדת אל תוכו, באופן שהיושב תחתיו לא יראה נפלאות תמים דעים בשמים מעל, או בהיות חמתו מרובה מצלתו באופן שיראה מתוכו אור השמש יותר מדי.

והיות הסוכה כשירה בשתי מחיצות שהן כהלכתן, והשלישית אפי' טפח מורה כי ב' מיני התשוקות אשר לאדם, והם אל המועיל לו בעניני עולמו הזמניי, ואל הערב לחושיו, צריכים להיית נגדרים ומוגבלים במחיצות חזקות, לבל תפרוצנה החוצה, תחת כי התשוקה הנ' והיא אל הטוב האמיתי, ר"ל הצדק והיושר וחקירת האמת, אף שגם היא צריכה להיות נגדרת בבחינה מה, לבלתי תעבור החוק והגבול הראוי לאדם עלי ארץ, כמאה"כ (קהלת ז׳:ט״ז) "אל תהי צדיק הרבה, ואל תתחכם יותר, למה תשומם," "בכל זאת הלוא בהזהרה מעטה די להרחיק האדם מזה ולהנהיג תשוקתו זאת רק בדרך הממוצע, אחרי שלא יסיתהו יצרו לעבור הגדר והגבול הראוי, כמו שהוא בתשוקותיו אל המועיל והערב לחושיו, והיותה בלתי מצטרכת למחיצת רוח רביעית כ"א כשירה אף אם היא פרוצה שם, רומזת כי אותה המחלקה מבני אדם אשר יש להם התשוקה הרביעית והיא התשוקה אל הרע המוחלט (עיין ביאורי בראשית דף פ"ט ע"א, כי שם נתבארו ד' תשוקות אלה שנזכרו גם בדחז"ל,) להם לא תועיל שום מחיצה, כי הם הורסים ופורצים כל גדר, ומשתוקקים אל הרע תמיד מבלי חשך וע"כ מחויבת רק האכילה ושאר דבר של קביעות להיות בסוכה, אבל לימוד של עיון, אשר תכליתו מצד עצמותו להסיר עין השגחת בעליו מעניני הגוף, ולהשקיף רק אל עיונים ומושכלים רוחנים, באופן שגם על ידו יושג תכלית וכונת הסוכה, אינו צריך באמת להיות בתוך הסוכה וע"כ פטורים גם העבדים והקטנים, החרשים והשוטים משבת בסוכה, שאחרי שהם חסרי הדעת והתבונה לא תושג אצלם התכלית המכוונת מיישיבת הסוכה ושמירת כל חקותיה, ועל כל זה רומזים גם דחז"ל במשנה שהביאה הרב ז"ל בתחילה "הישן תחת הסוכה" וכו', כמו שהולך ומבאר אותה.

לשבעה ולמכסה עתיק כמו שהודיע זה להם במאמר (שמות כ׳:ב׳-ג׳) אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים לא יהי׳ לך אלהים אחרים על פני כמוזכר שם וכמו שאמר (ויקרא כ׳ה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד. כי המוכר עצמו ליהודי אחיהו להיותו עשיר ממנו וראותו כי יש לו פת בסלו ויין בקנקנו. הנה הוא שם על עסקי הזמן וטובותיו מבטחו בפרנסתו ופרנסת ביתו ומן ה׳ יסור לבו ולסוף נדבקה בו חרפתו ומאומה לא ישא בעמלו אשר על זה חרף אותו הכתוב באותה פרשה המספרת בעניני כמו שביארנו במקומו.[286] וקרוב להליץ כל הכתובים ההם על העבד הלזה הקנוי קנין עולם אמר (שמות כ"א) כי תקנה עבד עברי הנה הוא ודאי המוכר עצמו לצמיתות אל העולם הזה ויוצא מתחת העבדות האלהי ומההשענות עליו לפי מה שהרגיש מהתועלת יותר קרוב אליו כי לא שמע אל דברי המשורר (תלים קי"ח) טוב לחסות בה׳ מבטוח באדם. ועתה ראה את אשר יקרה לו הנה הוא שש עשיריות שנים יעבוד את העול׳ אשר קנה לו לאדון לפי המנהג הטבעי וכמ"ש (איוב ה׳:כ"ו) תבא בכלח אלי קבר ובשביעית יצא לחפשי חנם וכמו שאמר המשורר (תלים מ"ט) אל תירא כי יעשיר איש וגומר כי לא במותו יקח הכל וגו׳. אם בגפו יבא בגפו יצא כמו שאמר איוב (א׳) ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה וזה האמת הברור כי מה יקח בידו כי אם מעשי שלחנו אחד המרבה ואחד הממעיט כמו שנתבאר המוסר הזה בפרשת המן שער מ"א. אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו כי הרודף אחר הבלי העולם לא נתעצמה נפשו בו ואם בעל היולאניות הוא מתחלת יצירתו הנה נשארה היולאניותו עמו ועל זה יצדק באמת ערום אשוב שמה כי נקבר ערום משום שלמות. אם אדוניו זה יתן לו קצת קניינים ואפילו היותר עצמיים לו כמו האשה והבנים הנה באמת האשה וילדיה היו לאדוניה כי הם ילדי הזמן וקניניו אין

[286] וקרוב להליץ וכו׳, ר"ל שדברי הכתובים האלה המורים לפי פשוטם על העבד העברי, יכולים להאמר על דרך משל ומליצה גם על כל אדם אשר ימכר לעבדות עולמו השפל, כי כמו שיעבוד העבד שש שנים ובשביעית יצא לחפשי חנם כן גם האדם, אם גם יעבוד עבודתו עלי ארץ בעמל ויגיעה רבה שש עשריות שנה, הלא בשביעית יוכרח לצאת לחפשי חנם. וערום כאשר יצא מבטן אמו, ואף כי יאמר העבד הזמניי הזה "אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני", ר"ל אהבתי את גופי וחמרי שהיה תמיד לאדון לו, ואת משפתתי ושאר קניני לא אצא חפשי, הלא בהכרח יגישהו אדוניו, ר"ל גופו בעצמו יכריחהו לשוב אל אלקיו, כי אחרי שיפסד גופו ויכלו כחותיו, הלוא בהכרח ישוב לאדמתו, ורוחו תשוב אל האלקים אשר נתנה, והנה ידוע, כי באחת משתי סבות ימות האדם מיתה טבעית לעת זקנתו, אם בעבור שיוחלשו קצת מאיברי גופו עד שלא יוכלו עוד לעשות מלאכתם, ד"מ אם יסתמו צנורות השתן, או שיתקשה הכבד כאבן, ושאר חלאים כדומה, אשר יקרא הרב ז"ל בשם "התכת הגוף", או שיוחלשו תשוקות האדם המאכל והמשקה ושאר הנאות הגוף ההכרחיית לקיומו, אשר יקרא הרב בשם "התכת התשוקות והפסד המאוויים", ויען כי יחש הלב מושב התשוקות החיוניות האלה אל הגוף כלו המקיף אותו מסביב לו, כיחס המזוזה אל הדלת המקיף שתי המזוזות, המשקוף והסף, גם יחד, ע"כ יאמר הרב ז"ל כי כמו שיובא העבד אל הדלת, או אל המזוזה, ישם יוחלט לאדוניו לעבד עולם, כן ימות האדם באחת משתי אלה ההתכות, ויוכרח עי"ז להיות לעבד עולם לאדוניו האמיתי בעולם הנצחי.

לעצם האדם חלק בהם כמו שאמר החכם (קהלת ד':ח') יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ומאומה לא ישא בעמלו כמו שכתבנו בשער י"א. והוא יצא בגפו. כי לסוף יפרד מהם על כרחו וכל שכן מיתר הקנינים היותר חצונים. ואם יאמר עבד העולם הזה אהבתי את אדוני זה ואת אשתי ובני ויתר קניני אשר עבדתי אותו בהם ולא אצא חפשי מהם הנה לא יועילו לו רוב אמירותיו כי עכ"פ יצא מאתו גם אדניו יסייע ביציאתו בכל עוז להביאו לרשות האדון האמתי ולהסגירו בידו, מה כתיב והגישו אדוניו אל האלהים כי הוא יגיש אותו אליו בהכרח וכמו שאמר (שם י ב) עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ עד אשר לא תחשך וגומר. וסוף הכל וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. והרי נפרד הבנין והעבד נסגר ביד אדניו האמתי. ואמר והגישו אל הדלת או אל המזוזה לרמוז אל שני דרכי ההתכה וההפסד אשר נזכרו שם. האחד דרך התכת הגופות כמו שאמר עד אשר לא תחשך השמש וגי' ביום שיזועו שומרי הבית וגו' עד כי הולך האדם אל בית עולמו וסבבו בשוק הספדים (שם). והשני התכת התשוקות והפסד המאויים והעדר ייגעתם אשר עליהם אמר (שם) עד אשר לא ירתק חבל הכסף ותרוץ גולת הזהב ותשבר כד על המבוע ונרוץ הגלגל אל הבור.[287] והכוונה כי הוא המשיל האיש הזמני לדולה בחבל הכסף מגולת הזהב עם כד של חרש דרך גלגל והוא משל נמרץ בדברים עתיקים ונוראים. וזה כי חבל הכסף הוא משל נכבד לעוצם הכוסף האנושי אל עבודת אדוניו זה כי עמו יקשר ובו יובא בחוזק אל תכליתן בלי ספק. וגולת הזהב הוא ריבוי מציאות אותם הדברים הזמניים כי כל עוד שיחזק הכוסף ימצאו הם בשפע רב: והכד אשר בו ידלה הוא הממון אשר בידו ומחשבות לבו ועשתנותיו גם האוהבים אשר באמת הם כליו להגיע מאוייו. יהגלגל הוא המזל החוזר בקביעות הגלגל הסובב תמיד וכמו שאמרו (זוהר פ' בראשית) הכל תלוי במזל. ולזה אמר שיזכור את בוראו בימי בחורותיו שהשעה משחקת לפניו וכל אלה הדברים יעמדו על עמדן עד אשר לא יבאו ימי הרעה וגומר. והם ימי נפילת הכח הגופיי וירידתו במעלות אשר זכר בענין הראשון כנזכר אשר הימים ההם הם השנים אשר אין בהם חפץ בכל מבוקשיו גם הם והוא רתוק חבל הכסף כי בהחליש הכחות יחלש הכוסף והתשוקה. ובהחליש הכוסף או ביטולו מיד תרוץ גולת הזהב כי תבקע ויצאו מימיה וישוב כליו ריקם גם תשבר הכד אשר ידלה בו על המבוע. וזה שכל האמצעיים חלפו

[287] והכוונה וכו', כונתו כי האיש הזמני, משתדל כל ימיו רק לדלות בעוצם תשוקתו וכוספו, (שהוא חבל הכסף) מגולת הזהב, ר"ל ממקור ההון והעושר, עם כדו של חרס ר"ל עם כחות גופו החלשים, מיט, רב או מעט, ע"י הגלגל, ר"ל גלגל המזלות, והכונה לפי מזלו, ולעת זקנתו תכלה תשוקתו, ומקור וההין והעושר (שהוא גולת הזהב,) ייבש בבחינתו, גם כדו ישבר, ר"ל כחיו הגופנים יוחלשו, וכוכב מזלו ישקע.

הלכו להם ואפילו בעניינים הקרובים להגיע לא יועילו ולא יצילו. ונרוץ הגלגל אל הבור והוא שמהסבות הגלגליות כלם יורדות ושוקעות ואינם עולות למעלה. ולזה היא עצה נכונה להתעורר האדם אל השגת הצלחת נפשו בעוד כח בו מצד ארבעת רבעיו אלה עד אשר לא יסגירנו אדוניו זה בשני האופנים האלה הנזכרים כי הם ודאי דלתות ההתכה ומזוזות ההפסד יצאו בם בהכרח כל באי עולם. ובשער ק"ב ב"ה יתבאר כי לבחינות אלו הוכשר הזמן שבו הוקבעה פרשת הקהל את העם עיין עליו. והנה באמת אם יש לעבד הלזה לב לדעת ואזנים לשמוע כבר ירצע אדוניו זה באלו ההשקפות אשר הם גלויות ומפורסמות את אזנו במרצע שם לפני האלהים ויצא מתחת ידו וישוב אל ה' כי הוא אדוניו האמיתי ועבדו לעולם ואוזן שלא שמעה תרצע לעבדות עולם. והנה לזה היתה מגמת התורה האלהית מראשה ועד סופה לשחרר אנשיה מזה השעבוד העצום מבלי תועלת ולהחליפו בקבלת מלכות שמים אשר הוא משא נקל מאד יגיע להם בשמרו עקב רב והזהירם בכל עוז שלא להרבות מאלו הקניינים המשעבדים את בעליהם ושלא להשתדל בהשגתם רק כפי הצורך ההכרחי ועל פי עבודת מצות התורה האלהית תחת עבודת האדמה כמו שנתבאר באומרו (דברים י"א:י"ג) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יי' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם וגו' ואספת דגנך וגו' ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת. וכן אם בחקתי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם וגו' (ויקרא כ"ו:ג'). ואף מאלו הטובות על זה האופן הזהירם שלא להרבות מהן כמו שנתבאר זה הענין בפרשת כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' (דברים ח':ז') עד אומרו (שם) ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך: השמר לך פן תשכח וגו'. פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת וגו'. ורם לבבך ושכחת וגו'. כמו שנתבאר זה הענין יפה בפרשת המן הנזכרת כי היא המיוחדת בתורה לזה הדרוש בלי ספק וכל האנשים המעולים שמעו את שמעה ונרצעו אזניהם בה ופטרו עצמן משעבוד העולם הזה ורוב קנייניו וקבלו עליהם עול מלכות שמים באהבה רבה. כמו שהיה מישיר האלהי רבי מאיר באומרו הוי ממעט עסק ועסוק בתורה וכו' (אבות פ"ד). כי היה מישיר אל בקשת הצרכים בדרך עראי כדי לעשות עקר מעסק התורה אשר לקיומה ועשות מלאכתה שולח הנה לא לזולת. ויש ליזהר שלא יפול בסכלות השליח הסכל אשר כתבנו ענינו אצל עבודת י"ה שער ס"ג וכבר אמרו בסנהדרין (כ'.) אשה יראת יי' היא תתהלל זה דורו של רבי יהודה בר' אלעאי שהיו ששה תלמידי חכמים ישנים תחת טלית אחד ועוסקים בתורה שכולם מאסו חמודות העולם הזה כמואסים ברע ובשעבוד עולם וחפצים בעבודת התורה כבוחרים בטוב ובחירות עולם. והנה הדרוש הזה עצמו לפי מה שאחשוב הוא

מה שביארו דוד המלך בדבריו האחרונים אשר יסד אחר השירה אשר שר לה' (שמואל ב כ"ב:א') ביום הציל ה" אותו וגו'. (שם כ"ג) ואלה דברי דוד האחרונים נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על משיח אלהי יעקב ונעים זמירות ישראל. רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנגה ממטר דשא מארץ. כי לא כן ביתי עם אל כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמרה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח. ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד יקחו. ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת. למה שראה דוד כי שבוש האנשים וטעותם בהיות להם עסקי הקנינים הזמניים לעקר תכליתם ושלמותם עד שבעבורם קבלו עליהם עול מלכות העולם ושעבודו הכבד ופרקו עול מלכות שמים מעליהם ואמונת השגחתו וזה כי מצד מה שישתכחו בעיר אנשים רעים וחטאים לי"י אשר בתיהם מלאים כל טוב ולצדיקים השלמים אשר בקרבה רק אין דבר גזרו אומר שאין טובות האדם ורעותיו תלויות בטוב בחירתו או ברעתה גם לא בפעולות הנמשכות מהנה אבל הוא מקרה קרה לטוב ולחוטא גם כחשו בשכר והעונש לגמרי. לזה אחר שנצח את כל אויביו ואחר עבור עליו כל העתים שעברו להשלים הנסיון רצה לישר בזה הענין הנפלא לבאים אחריו ולהוכיח וליסר כל המשתבשים בו, ואחר שהוסכמו במאמרו זה כל הסבות המחייבים האמונה בו מבלי שום ספק אם מצד עצמו אם מצד מה שקבל מאביו וגם מצד שהיה גבר הוקם על כסא מלכות ישראל אשר מפני זה הושלם בידו הנסיון. כ"ש שהיה משיח אלהי יעקב שכבר בחר בו ה' לשלמותו ואשר יבחר ה' הוא הקדוש הראוי לסמוך על דבריו ונעים זמירות ישראל אשר זה יחייב ספור הענינים האלה ע"ד השיר והחידה כי לא אל עם עמקי שפה, והמשכילים יבינו ולהשלים האמתות במאמריו אמר רוח ה' דבר בי וגו'. לומר שהטעמים גם המלות עצמן שם על לשונו ולא סדרם מעצמו ומכח כל אלו הטעמים אמר דוד אלהי ישראל לי דבר ומה דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים. באלו הדברים אשר שם בפיו כיון כל הענין הנכבד שאמרנו מהיות האדם מושל על מעשיו ומשוחרר וחפשי מילדי הזמן ותלאותיו והוא שליט עליהם אם ירצה והפליג נעימות המליצה באומרו. כי אם שצור ישראל מצד יכלתו המוחלט הוא מושל על האדם. צדקו ויושרו יחייבו שהצדיק ימשול על יכלתו מצד מושלו יראת אלהים וכמ"ש (ברכות ל"ג:) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. והרי הוא כמי שיאמר שהשר השופט הוא המושל על בעל הריב אמנם זכות בעל הריב מושל על השופט הישר המחוייב אל הצדק מצד שהוא צדיק וכמ"ש ז"ל (מו"ק ט"ז:) אני מושל באדם ומי מושל בי צדיק וזו היא ממשלת האדם המוחלטת וחפשיותו

מעבודת החומר ומעשהו. ואחר שהחליט המאמר על אמתות זאת האמונה נעתק להתיר הספק העומד בפני חלושי הדעת אשר זכרנוהו ואמר כי לא התחזק להם השבוש ההוא רק מפני התחלף להם הטובות המדומות לאמתיות והאלהיות ללא דבר ואמר כי לא כן האמת כי הנה הטוב האמתי הנכסף והמקווה ליראי האלהים הוא כאור בקר יזרח שמש. כי ההצלחות הנפשיות אין לנו משל לזוכרם או להודיעם רק האור הבהיר המצוחצח אשר לא ישכון עליו לא עב ולא ענן כלל. והוא מה שפירש באומרו בקר לא עבות ירצה הכוונה באומרו וכאור בקר יזרח שמש הוא שהבקר הנכסף אצלי הוא אור הנפש הצח לא יתערב בו דבר מטרדת העינים הזמניים המאפלים הנפש והוא בקר לא עבות מנוגה ממטר להצמיח דשא מארץ והוא ודאי כנוי אל כלל ההצלחות הזמניות הבאים מטל השמים ומשמני הארץ אשר יחפצו בהם הסכלים המחטיאים כוונת מציאותם אשר זה וזה לא נתקיים בידם כמו שאמרנו. ולזה הירא את דבר ה' אין לו חפץ בהם ולא מהמהם ולא נוח בהם. כי המתחיל בהם לא יסוג אחור ונפל לשעבוד הזמן וקושי עבודתו ואין מציל. ולזה אמר כי לא כן ביתי עם אל לאהוב אלו הטובית המדומות ולחשבם לאמתיות כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל מבלי שום חסרון ושמורה מבלי שום פגע כי הם שני ענינים שהטובות הזמניות חסרים מהם ואיך יחליף אדם האמיתי בכוזב והקיים באובד חלילה. כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח. זה הצמח אשר לא יעשה קמח סלת חטים. כי ידעתי אם היה חפצי ותשוקתי אל צמיחת נוגה ממטר דשא מארץ מיד אהיה בעכרי ומהרסי ומחריבי ממני יצאו להגדיל כח הצר הצורר עלי והייתי כאחד הנבלים אשר נפלו תחת ידו דוחו ולא יכלו קום ולזה שנאתי זה הצמח ובחרתי לי צמח צדיק. וזה נתבאר ממנו מאד כי כל העושר אשר הציל מן המלכים אשר נצח ומהממלכות אשר כבש הכל נתן למלאכת הקדש והוא היה מסתפק בהכרחי כמ"ש והנה בעוניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחשת ולברזל אין מספר (ד"ה א' כ"ב) ותקטן זאת בעיניו עד שאמר במקום אחר (שם כ"ט) ובכל כחי הכינותי לבית אלהי הזהב לזהב והכסף לכסף והנחשת לנחשת והברזל לברזל והעצים לעצים אבני שוהם ומלואים אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה לרוב ועוד ברצותי בבית אלהי יש לי סגלת זהב וכסף נתתי לבית אלהי למעלה מכל הכינותי לבית הקדש שלשת אלפים ככרי זהב מזהב אופיר ושבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים:

וזאת נחלת כל עבדי ה' הצדיקים אשר זכרנו ראשונה אשר מאסו בקנייני העולם וחמודותיו המושלים עליהם וכל ישעם וכל חפץ כי לא יצמיחו כי הם ודאי המושלים על עצמם ועל זולתם והמשיבים קשט דברי אמת לשולחם בשליחות זה המציאות אשר

זכרנו [288]ולא היה חסרונות אל הטובות המדומות ראיה על הפך כוונתו במאמריו כי כל סגולתם וחפצם הוא אל הטוב השלם והבהיר כאור בקר יזרח שמש. וכמה יסכים לזה מה שזכר החוקר פ"ה מאמר ששי מהמדות אמר ולכן אמר כי אננסנוריש וטאליש והדומים להם היו חכמים ולא יאמרו שהם נבונים כי ראו כי לא ידעו הדברים המועילים להם ויאמרו כי היו יודעים דברים גדולים ונוראים וקשים אלהיים. אמנם לא מועילים לאחרים כי לא ידרשו טובות אנושיות ועוד מאריך בזה בטוב טעם ודעת. ואם הם כך אנו על אחת כמה וכמה. וכמה הסכים החכם שלמה במאמר (משלי ה':י"ז) יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך כפי מה שפירשו הרב המורה בפי' אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל וגו' (ירמיהו ט':כ"ג) כמו שהוא בסוף הספר ההוא:

ובליעל כקוץ וגו'. אחר שביאר יתרון הטובות האמתיות ומעלתן על המדומות בשאלו הן כאור בקר יזרח שמש ואלו כבקר עבות ואלו הן ערוכות בכל ושמורות ואלו להפך הנה לבאר זה יותר המשילם אל קוץ מונד והוא הידוע שגנבתו סופה בימי הקיץ והולך ומתגלגל בעגול תמונתו נע ורד הנה והנה והוא הרע שבקוצים אשר אם יקח האדם ממנו ובא בכפו ונקבה ואמר כי כן הם אלו הטובות אשר שמם הראוי הוא בליעל כלומר בלי תועלת כי הן כקוץ מונד היום בבית פלוני ומחר בבית זולתו וכמו שאמר (שבת קנ"א:) גלגל הוא שחוזר בעולם. והרי הוא הפך השמור שזכר בטובות האמתיות. אמנם הפך מה שאמר ערוכה בכל ביארו בהמשילם אל הקוץ המזיק ואמר ואיש יגע בהם ימלא ברזל וגו'. כלומר שהרוצה ליהנות בהם יצטרך אל כלים ותחבולות להמלט מנזקם. והטוב והראוי לישמר מהם ששרוף ישרפו במקומותם כי מי ומי יכול לעמוד בשמוש בהם כפי השיעור הראוי לבלתי יחטא ועל זאת התפלל החכם (משלי ל':ח') רש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי כמו שנתבאר שער כ"ד. ויתכן שרצה בזה לתאר קוצר זמן האנשים הרודפים אחריהם כי מעט אשר יהיו לפניהם בקיום. אמר כי בני בליעל אשר יכוונו אל תכליתם האחרון הנה הנם עמהם כקוץ מונד כלהם אשר לא יתעכב הפסד אישיו יותר ממה שיעמוד אדם על קבוצם בכלי ברזל ועץ חנית אבל אחר שהשתדל בקיבוצם מעט בנקל ישרפם שם במקום קיבוצם. ועל דרך שאמרו חז"ל (סנהדרין ע"א:) הכנוס לרשעים

[288]ולא היה חסרונות וכו', הלשון הזה דחוק קצת, ור"ל כי השלמים האמיתיים לא יחפצו בקניני העולם ורק אל הטוב האמיתי שהוא הכרת האמת וקנין השלמות הנפשית כל ישעם וכל חפצם, וע"כ הם סכלים לפעמים ובלתי יודעים בטוב הענינים והעסקים הזמניים, כמו שאמר החוקר כי חכמי יון, אנאקסאגאראס וטהאלעס, היו "חכמים" ר"ל להכיר האמת בעיונים ומושכלים רוחנים אבל לא היו "נבונים" בבחינת הדברים הארציים, המועילים להם ולאחרים בבחינה גופנית, גם יחסרו להם בעבור זה לפעמים הרבה קנינים זמנים אשר יש להסכלים והבוערים בעם, החפצים ומשתוקקים רק אל כל אלה, אפס כל זאת לא יחשב לחסרון ופחיתות מעלה להאנשים ומהלמים האמיתיים האלה, אחרי שהם בעצמם לא יחושו לקנינים כאלה.

רע להם ורע לעולם ופזורם טוב להם וטוב לעולם כי כשמתקבצים יקבל העולם נזק מהם ולבסוף הם כלים מעצמם כי הרע מפסיד את עצמו. וכמו שאמר במקום אחר אל תתחר במצליח דרכו באיש עושה מזמות הרף מאף ועזוב חמה אל תתחר אך להרע כי מרעים יכרתון וגו' (תהילים ל"ז:ז'-ט'). ירצה אל תתחר להטפל עם אישים פועלי און הבוחרים באלו ההצלחות המדומות כי איש כזה אם יום או יומים יעמוד לא יתקיים זמן רב הרף מאף ועזוב חמה שאינה מתחברת עם האף לעולם כי אם להרע לאויבי ה' שנואי נפשו לפי שהמה שלוחי בית דינו כמו שאמר (דברים ט':י"ט) כי יגורתי מפני האף והחמה כי אמר ה' וגו'. וטעם חבורם כי מרעים יכרתון בלי ספק וקווי ה' המה ירשו ארץ החיים אחוזת עולם. ועל כל פנים נתבאר מתוך פרשה זו הסכמת דוד המלך אל מה שרצינו אליו בכוונת הקודם מהמשפט אשר הקדמנו והוא היות עקר אמונת השכר והעונש בהתרפות בעסק וההשתדלות באלו הענינים המדומים ופריקת עול מלכות העולם מעל צואריי האנשים והטיל עליהם מעט מהטורח בעבודה האלהית בהשען על אמונתו כי יגדיל לעשות.

אמנם הנמשך הוא מבואר כי אחר שקבע מסמרות בפרקים העוברים בחדוש העולם וביכלתו המוחלט ובתורה מן השמים וביום הדין ובכפרה על הדרך שנזכר הנה הוא סמך זה תפרק הז' לקבוע לנו את חג הסכות בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה שהוא זמן תחלת ימי הגשם והקור אשר צוה אותנו שנצא מבית קבע אשר אנחנו יושבים כל השנה לשבת בסוכה שהיא דירת עראי ותחת אויר השמים הפך מה שעושין אז כל העולם כי הם נאספים מהשדות או מהחצרות אל בתים ספונים בארז. כלומר צאו מאצטגנינות שלכם אשר אתם חושבים להסתופף בבתים טובים אשר בניתם ובאו חסו בצלי כדי שיהא קבוע בלבכם אמות מה שהנחנו מהשחרור העולמי. כי באמת יושב בסתר עליון ובצל שדי הוא החי חיים בטוחים חיי' שמחים חיים מאושרים חיים מופנים מרוב העמל והטרדה אשר תחת עול העניינים הזמניים מבלי המשך תועלת עצמי לסוף כמו שאמרנו חיים טובים ומתוקים שעליהם אמר (תהילים קכ"ח:ב') יגיע כפיך וגו' אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב (ברכות ח'):

והנה להיות זאת הכוונה המיוחדת בזה החג באו הסימנים והרשמים בו באופן שלא תוכל להתעלם. ראשונה בשם החג הזה גדרו חג הסוכות אשר בו יעזבו האנשים כל ענייני הכסף אשר לכסף לכסף ואשר לזהב לזהב סחורות ורוב תבואות וכל מדי דאקרי נכסים ויוצאין אל סוכה קטנה זו אשר אין בה רק ארחת יום ביומו ועל הרוב מטה ושלחן וכסא ומנורה שהיא התעוררות נפלא שלא יתעסק האדם להרבות מאלו הקניינים כי די

בהכרחי לבד כל ימי היותו בפרוזדור הזה שהוא דירת עראי כמ"ש התנא (אבות פ"ד) העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא וכו'. כאשר ביארנו בשער שלשים. כי הנה המרבה בענייני העולם הזה ממעיט בקנינים האמתיים הנה הוא באמת מרחיב בית האשפות ומסיג גבול הטרקלין ויקרה לו כמקרה הסכל שסופר מסכלותו (במסכתא בבא קמא דף נ' ע"ב) מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים עבר עליו חסיד א' ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך לגלג עליו. לימים נצטרך לממון ומכר את השדה ועבר באישון לילה ואפלה ונתקלל באבנים אמר ודאי קושטא קאמר ההוא גברא דאנא מסקל מרשות אחרות לרשות שלי. ועם דגופא דעובדא הכי הוה אחשוב שקבעו אותו בתלמוד להיותו משל נמרץ למתעסקים ומתפארים לעולם שאינו שלהם ומסקלים ממנו אבני נגף והרבה מכשולין אל עולמן האמיתי ובבאם שם יהי דרכם חשך וחלקלקלות ונפלו ואין מקים. והנה הדעת נותן כי כמו שהמצוה הזאת בכללה תרמוז ותקרוץ אל זה העקר הנכבד בכללו כן פרטיה וחלקיה יכוונו אל חלקי העקר הזה ועניני פרטיותם.

הענין האחד בשיעור הכשרה בארכה ורחבה וגבהה שהיא שבעה טפחים באורך ושבעה ברחב (סוכה ב':) ועשרה בגובה (שם.) כי זה מה שיורה תחלה על חיי הספיק והצמצום כלומר צמצם עצמך בתוך ההכרחי ואל תבקש גדולות כי אם תרגיל עצמך בכך לא יחסר לך כלום ואם תתיר לך היתרונות לא יספיק לך כל כמו שנתבאר שער כ"ד. גם ירמזו אל השיעורים למספר ימי האדם אשר הוא עומד בזאת המצודה וע"ד שאמר המשורר (תהלים צ') ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו'. והם כמספר טפחי האורך והרוחב כשיעלו לעשיריות כמנהג. וכבר אמר דוד על ימיו הקצובים על זה המספר (שם ל"ט) הנה טפחות נתת ימי מי יודע אם לא כיון לזה. ולפי שכבר היו התחלת חיי האדם השלשה ענינים שכתבנו בשער ס"ד אמנם היתה תכלית ימי חייו ענין נכבד מאד כמ"ש המליץ (בחי"ע פ"ח) ראשו אחוז בחבלי ההעדר הקודם להויות ואחריתו בנועם מתמיד לראות באור פני מלך. לזה היו הדפנות לבודות לארץ מתחת בתוך ג' טפחים (סוכה ט"ז.) כמספר החמר והצורה וההעדר והיא נאחזת בכבוד אשר למעלה מעשרה כמו ששנינו בגמרת סוכה (ה.), הארון ט' טפחים והכפרת טפח ונאמר (שמות כ"ה) ודברתי אתך מעל הכפרת ואמר רבי יוסי מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה ולא עלו משה ואליהו למרום כמו שפירש' בשער מ"ד:

הענין הב' שצריכה להיות תחת השמים ולא יהיה סכך אחר מבדיל (סוכה ט'.) כלומר הבט מה למעלה ממך השמים ושמי השמים וכל צבאם וראה מי ברא אלה וקבל

עליך עול מלכות שלמה וכמ"ש (אבות פ"א) ויהי מורא שמים עליכם ואל יפסוק בינך לבינו יתברך דבר בליעל מהדעות הנפסדות והתאוות המשולחות כי זה מה שיתקן כלל המעשי' וכמ"ש (שם פ"ב) וכל מעשיך יהיו לשם שמים. והיה הסכך הכשר מדברים שאינן מקבלין טומאה (סוכה י"א.) למה שהדברים ההם הם חסרים ובלתי מתוקנים במינם כגון גולמי העצים אשר אין להם שום צורה ובית קבול שבשבילה יקראו כלים או הדברים אשר אינן ראויים למאכל וכיוצא בזה. לרמוז רמז חזק שהפחיתות והחסרון הנמצא בטבע האדם אם מצד הרכבתו ואם מצד צורך הדברים אשר הוא חסר מהם או שנמצאו בלתי שלמים הוא המבדיל הבדל רב ועצום בינו ובין אלהיו אשר כבודו שוכן למעלה מעשרה כמו שאמרנו:

והענין הג' שתהיה צלתה מרובה מחמתה (שם ב'.) כי זה מה שיורה הוראה שלמה על שיהי' עקר היותו על החסיה והבטחון בצל סכתו של הקב"ה בכל מעשיו ועסקיו יותר ממה שיבטח בעצמו ולא בטוב מזלו כי אע"פ שפרנסת העולם מוטל על ב' ההנהגות יחד כמו שנתבאר בשער הג' המחוייב שיהי' ענין הצל הנזכר רב על החמה והוא שיאמין כי מה שיתנהג בו הוא יותר ויותר מצד ההשגחה ומעט ע"צ ההנהגה השמימיית המכונה בחמה וע"ד שאמר שלמה בספרו (קהלת א':י"ג) תחת השמש כלומר תחת השמים. אמנם צריך שיראו בו ככבי שמים כי צריך האדם שיכיר את בוראו מפאת מעשיו המפורסמי' כמ"ש (תהילים י"ט:ב') השמים מספרים כבוד אל וגומר. כי הוא העיון המותר והמחוייב וכמ"ש (דברים ד':ל"ט) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל וגו'. ולכן המעובה כמין בית עד שלא יראו בו ככבי חמה או שאין המטר יורד בתוכה הוא סכך פסול (סוכה כ"ב:) שהוא יורה על הפתיות הגמור כמו שהחמה מרובה מהצל גם הוא פסול (שם ב'.) למה שיורה ג"כ על ההריסת ופרוץ אל ה' לראות אשר על זה נאמר (חגיגה י"ד.) הציץ ונפנע הציץ ומת. והראוי והנאות מה שנאמר (מיכה ו':ח') והצנע לכת עם אלהיך ומהטעם הזה עצמו סוכה גבוהה למעלה מעשרים או הפחות מעשרה פסולות (סוכה ב'.) כי בשתיהן נפסדה הכוונה בין למעלה בין למטה. וגם סוכה ישנה (שם ט'.) וסוכה שתחת סוכה (שם:) כל הענינים האלה הם מסכימים אל מה שאמרנו, והחי יתן אל לבו.

והנה יש ענין ד' שאמרו (שם ו':) בהכשרה שתים כהלכתן ושלישית אפי' טפח לכוין אל התשוקות האנושיות אשר ראוי לתת לב אליהם שהם הטוב המועיל והערב אשר כל האנשים יכספום. אמנם המועיל והערב מהם הם אשר צריכים שמירה חזקה כי יצר לב האדם משתוקק לעבור בהם הגבול בשיעור נמרץ ולזה היו דפנות הסוכה שתים כהלכתן

לפי שלפני אלו הענינים צריך מחיצה חזקה ושלמה עומדת בפני רוח מצויה. אמנם אמרו השלישית אפילו טפח כי עם שצריך ג"כ ליגדר בענין הטוב שיהיה כתקונו בכוונה ובהגבלה מ"מ מעט מהזירוז יספיק לזרז המזורז לפי שאין תשוקת היצר להרוס מצבה ולפרוץ גדרה כמו הראשונות. ולפי שכבר נמצאת תשוקת האנשים הפרוצים רביעית והיא רעה ופרוצה מבלי שום כונה נאותה כלל שאליה כוונו חז"ל באומרם (ב"ר פ' כ') ואין תשוקת יצר הרע אלא לקין וחביריו אשר לארבעתן אמרו (שם) ארבעה תשוקות הן אין תשוקת אשה וכו'. כמו שכתבנו ענינו יפה בפרשת נח שער י"ב והית' הכת הזאת אשר לא תקבל שום תקון ולא שום הגדרה לזה לא זכרוה בכלל דפנותיה כלל כי הרביעית אין לה שם בתשוקות האנושיות ולא שמו לה רושם בחיים האנושיים כלל: והנה הסוכה הזאת אשר על זה האופן צדיקים יבאו בה ולא יצאו ממנה בשום דבר של קביעות כמו שלא הותר להשתמש חוץ ממנה רק אכילה ושתיה פחותה מכשיעור (סוכה כ"ו:) או דבר שאין קובעין עליו לדעת קצת (כ"ה.) גם שינת עראי. (כ"ו.) אמנם לימוד של עיון הותר (שם כ"ח.) לפי שהלמוד אשר על זה התואר הוא עצמו גופה של סוכה וטעמה כמו שאמרנו: ולפי זה הטעם אינם נכנסים בתוכה העבדים והקטנים (שם כ"ח.) והחרשים והשוטים כי האנשים החסרים בדעותיהם ובתבונותיהם והאנשים הנמכרים ביד עולמם או ביד יצרם אינם משתמשים בסוכה הזאת מצד בחינותיה אלה. והוא מ"ש בסוף הענין בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח וגומר. ביאר שענין החג הזה וסוכות הוא שישבו בסוכות דירת עראי כל אלו שבעת הימים כדי שיקובל עליהם לעשות כן בכל ימי שני חייהם ושהענין הזה הוא נאות אל האומה הזאת לקבלו יותר מכל זולתה ולז"א כל האזרח בישראל ישבו בסכות. כי מי שאינו מישראל אין בו נחת רוח לקבל עליו עול זה הפרישות מעניני זה העולם והיות יושב ומתלונן בסתר כנפיו של הקב"ה בלי ספק. לכו זה מה שנתבאר מהמשנה שזכרנו בראש הפרק האומרת שהישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו אם מפני שיורה זה על היות שום אמצעי בינו לבין צלו של הקב"ה וכן לא יעשה. ואם מפני שיורה שאינו מודה במה שתרמוז מדירת העראי שהוא השחרור מעבדות זה העולם וחפשיותו ממנו כמו שאמרנו. ולזה מ"ש כי קצתם שהיו נוהגין בזה היה להם לתוכחת מוסר מה שהגיד ר"ש ממעשה טבי עבדו של ר"ג שהיה ישן תחת המטה בסוכה ושגלגל עליו ר"ג בפני הזקנים שאמר ראיתם טבי עבדי שהוא תלמיד חכם ויודע שהעבדים פטורים מן הסוכה כלומר הדין עמו לא מפני שהכשר ישיבת סוכה הוא בכך אלא מפני שהעבדים פטורים ממנה והנה בכלל שיחתו ולגלוגו עליו יש תלמוד גדול בשני דברים שהם עקר דרושינו. האחד שהעבדים פטורים מן הסוכה כי יודע הוא

שאין מטבע העבדים לשבת בסוכה זו כי הם נמכרים לעבדות הזמן והסוכה הזאת ענינה הוא הגאולה והשחרור ממנו וזה נרמז בפטור העבדים ואף הטובים מהם אם יקבלו קצת ממנו את כלו לא יוכלו שאת והוא מה שאז"ל (ע"א ג'.) כי ביום הדין אומר להם הקב"ה לעכ"ום מצוה קטנה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה וכשהוציא הקב"ה חמה מנרתקה מיד בעטו בה ואע"פ שאמרו בגמרא (שם) שקראה מצוה קטנה מפני שאין בה חסרון כיס יש לומר ג"כ לפי שענין הבטחון באל יתעלה לצאת לשבת בצלו הוא דבר נקל בעיני האנשים לא יחשבוהו למצוה וכמעט שבאו לכללה הנה בצאת הנסיון מיד בעטו בה. והענין הב' שהישן תחת המטה בסוכה לא יצא שלפיכך אמר שצדק עבדו לשבת בה כמו שאמרנו והנה שיחת חכמים על זה הענין ודאי היא תלמודן דכתיב ועלהו לא יבול. והסוד הזה כלו ביאר למתבוננים בכתוב האחרון שאמר למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אתם מארץ מצרים אני ה'. והוא שידעו וישכילו כל הדורות הבאים מה שבחר האל יתעלה בחיי הספוק והתוחלת באל יתע' להנהיג האומה הזאת בהם בהוציאם מארן מצרים כל ימי היותם במדבר מ' שנה לא חסרו דבר עם מה שיצורף להם מחיי הצמצום והספוק לפי שעם זה ולא באופן אחר יוכלו להגיע לכלל הדעת את ה' ועשות דרכיו כי הוא הנרצה מהם מתחלה ועד סוף כמ"ש (שמות ג') בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים וגו' ולזה תחת הכניסם לארן נושבת נהגם במדבר מ' שנה ותחת הביאם אל בתי ארזים סבבם בעננים אשר המציא לכבודם להגין עליהם לבל יכם שרב ושמש כיום המעונן הלזה שאין בו לא חום ולא קור. ודרך כלל אמר (דברים כ"ט) ואולך אתכם מ' שנה במדבר לא בלו שלמותיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם למען תדעון כי אני ה' אלהיכם. והוא מה שאמר בכאן למען ידעו דורותיכם וגו' וסיים אני ה' אלהיכם כי הוא הדרך ישכן אור לשתדעו כי אני ה' אלהיכם.[289] סוף דבר זה חלק אדם מאל וזה דרכו בכל שבעה עשיריות של ימי חייו שהוא מצווה ועומד לישב בסוכה להיות נעצר ונקרא לפני אלהיו לאור באור החיים בסוף חייו. כאומרו שבעת ימים תקריבו אשה לה' ביום השמיני

[289] סוף דבר וכו', כוונתו כי כמו שאמר החוקר, כי לא נשבות בעבור שנשבות". ר"ל שניגע ונעמול רק להביא טרף לבתינו, למען נוכל לשבות ולנוח אח"כ, "ונלחם להביא השלום" ר"ל שנלחום עם הצרים לנו רק למען המציא לנו השלום, לא למען כבוש ארצות, והדבר עמים תחת רגלינו: כן ראוי לאדם ג"כ לעמול וליגע כל ימי היותו עלי ארץ במעשים ופעולות נכוחות, רק למען קנות לעצמו עונג המנוחה והמרגוע בעולם הנצחי, והנה ידוע ג"כ כי מדי יזקן האדם כי ימעטו גם עמלו ויגיעתו עלי ארץ עד שיחדלו לצמיתות בהפרדו מארצות החיים, כי אין מעשה ופועל אנושי עוד שם בארצות החיים האמיתיים, כמו שהוא פה בארץ הנשמה הלזו ולרמוז על כל זה היה מספר פרי החג הולך ומתמעט יום יום בשבעת ימ החג הרומזים על שבעה עשיריות שני חיי האדם, עד שהיה קרבן יום השמיני שהוא מקרא קודש, ורומז על חיי העולם הנצחי הבא לאדם אחרי כלותו חייו הארציים, רק פר אחד לבדו לרמוז בזה שגם שם בעוה"ב אין שום עסק אחר לנפשות רק להתענג בנעימות נצח, ושובע שמחות את פני עליון.

מקרא קדש יהיה לכם והקרבתם אשה לה' עצרת היא. וזה סימן העולם הבא בספר הזה החשוב שנרשם בכאן בקצת העלם כמו שהוא סמוי מן העין ועין לא ראתה אלהים זולתו והיה זה כן לפי שאין שם לא פועל ולא מעשה ולא שום דבר שיאחז בו השכל האנושי בעודו חי אבל הוא השלמות והעונג המגיעו מכללות השתדלות המעשים כולם וטוב תכליתם בשביתה ומנוחה מוחלטת כמו שתארו החוקר בכלל תוארים אחרים נפלאים בפרק י' מהעשירי מהמדות אמר האושר הוא בשביתה כי לא נשבות בעבור אשר נשבות ונלחם להביא השלום. ירצה כי האושר האחרון הוא בשביתה מכל עמל וטרדה כי לא נשבות וננוח כל הימים מהשתדל בעבור השגתו ונלחם תמיד עם תאוותינו להביא עלינו אחרית שלום השקט ובטח עד עולם וזהו טעם העלמו בלי ספק. אמנם רמזו לנו האל ית' במצות השבת החמורה האסור' מכל מלאכה ויגיעה כמ"ש בזה שער נ"ה המיוחד לו וחזר ומנאו כאן בספר הזכרונות זה לסיום ותכלית כל המעשים כלן. ואולם נמסרה ההתבוננות עליו בזה החג משני פנים. האחד באופן השגת זה התכלי' והודעת ענינו. והשני בהתיחדו' זה העונג והפרדתו משאר התענוגי' שהם ענינים מעולים מאד. אמנם הענין הראשון הוא לקוח מתוכן הקרבנות אשר בשני המועדים רצוני אשר בהם נאמר שבעת ימים תקריבו אשה לה'. והקרבתם אשה לה' עצרת היא כמו שנתבאר ענינם בפרש' פנחס. וזה כי בכל ימי החג הפרים הולכין ומתמעטין לרמוז אל מיעוט העסק הזמני המחויב לנהוג בכל ימי חייו לקנות חיים העולם הבא עד שהיה הקרבן המיוחד ליום העצרת פר אחד איל אחד כבש אחד לומר שאין בעולם ההוא מיעוט עסקים לבד כי אם בטול גמור לישב וליהנות מזיו האל יתע' שהוא אחד בכל הג' עולמות ולהתנהג באמתתו ית' ביום א' של חג כד"א (ישעי' ב') ונשגב ה' לבדו ביום ההוא כי אין ענין בעולם ההוא לחשכו של לילה. וזאת נחלת עבדי ה' אשר הם חיים בעולם הזה חיים מוגבלים נכבדי' כמו שאמרנו. אמנם היה הענין השני לקוח מהיות יום השמיני הזה רגל בפני עצמו וכל ימי החג הקודמים אליו משונים בקרבנם זה מזה כי על כן קוראים בכל אחד מהם הלל גמור מה שאינן עושים כן בימי הפסח (ערכין י'.) וכלן נקראין זמן שמחתנו והוא רמז נפלא לענין התענוג הנפשיי הנמצא בסוף החיים המאושרים ומדרגתו עם שאר התענוגים החלקיים הנמצאים ראשונה כי הוא דק ומעולה מאד הסכימה בו התורה האלהית באלו הרמזים אל תכלית מה שהתחכם אליו ראש הפילוסופום בזה. וזה כי במאמר העשירי אשר לספר המדו' שם דרש וחקר מזה הענין הנפלא והוא העונג המושג

בסוף השתדלות השלמות.[290] הנה בפרק השמיני ממנו כתב זה לשונו ואמנם בזה ירצה שהוא העונג כי הוא כלו יחד לא יקבל אחד עונג בזמן אשר בזמן יותר גדול ושלם המין. ובעבור זה לא תהיה תנועה כי כל תנועה בזמן והוא לתכלית מה כמו בבנין השלם כאשר יעשה אשר ירצה או אמנם בכל הזמן או זה בחלקי הזמן וכל חלקי זמן הבניין בלתי שלמים כי הם ממין אחר אצל כל דבר וכן זה לזה כי הרכבת האבנים הוא ד"א אצל תקרת הקורות וזאת ד"א אצל עשיית המעון ושלמותו כי אינו צריך דבר עתה להשלימו אמנם ביסודות דברים רבים בלתי שלמים כי לכל אחד מהם סגלת החלק אם כן הם נבדלין במין ולא יהיה בכל זמן תנועה שלמה במין אבל אמנם תהיה בכל הזמן ואמנם כן הוא בהליכה ובשאר התנועות כי הנה ההליכה היא מאנה לאנה וזה נבדל במינים התעופפות וקפיצה והליכה וכדומה להם הן תנועות מתחלפות ויש בהן מה שממנו ומה שאליו ולא באלו בלבד נראה ההתחלפות אבל בהליכה עצמה כי לא יהיה גבול מיל אחד והוא גבול חלק אחר ממנו וכן בכל חלק וחלק ממנו ונם העברת קו זה מתחלפת להעברת קו אחר כי לא בלבד הוא עובר הקו אבל עובר גם הקו המוצב על זה המקום וזה הקו הוא במקום מתחלף לזה הקו אבל מהתנועה כבר דברתי בשלמות במקום אחר אמנם יראה כי לא בכל זמן תהיה התנועה שלמה כי תנועות רבות הן בלתי שלמות ונבדלות במין כי הנה מאנה לאנה הם נבדלים במין אבל אמנם מין העונג בכל זמן הוא שלם הנה הוא גלוי כי העונג הוא מאשר הם מהכל ומהשלמים ויהי'כלו בעתה ע"כ פלאי דבריו בזה:

והכוונה כי לפי שכבר נתבאר לו במאמר ההוא שהעונג אינו הויה כלומר שאינו מתהוה בזה אחר זה אבל הוא המגיע בעתה עם המנוחה המגעת בסוף התנועות אשר במעשים

[290] הנה בפרק הח' וכו', דברי החוקר האלה הנעתקים ככל דבריו מלשון יונית ללשון עברית, הם קשי ההבנה מאוד וכונתו לפי מה שבארו הרב ז"ל היא, כי כמו שהעונג, אשר ימצא הבונה בית לשבתו בכלותו את מלאכתו זאת, אינו דומה לא בכמות ולא באיכות, אל העונג אשר היה לו בעת שכלה רק חלק פרטיי ממלאכתו זאת, ד"מ בעת אשר חבר האבנים או הלבנים יחד בחומר ובטיט, או בעת אשר הניח קורות הבית, וכן גם איש אשר יסע מעירו אל מקום אחד רחוק, אשר שם יקוה להשיג חפצו, אף כי ישמח ויגל בכל כברת ארץ אשר הלך, יען כי הולך הוא וקרב אל המקום ההוא בכל זאת לא תדמה שמחתו זאת לא לבד בכמותה, כי אם גם במהותה ואיכותה לא תדמה אל שמחתו אשר ישמח בבואו אל מחוז חפצו, וגם מהות השמחה בהשלמת החלקים הפרטים השונים, משתנה, כי כמו שלא תדמה מהות מלאכת הרכבת האבנים למלאכת הנחת הקורות והליכת קו או פרסה זו להליכת האחרת, כי האחת היא לפעמים בהר, מקום אשר יכו שם את ההולך השרב והשמש, והאחרת ביער או בעמק על שפת וחוף נהר, מקום אשר ישב שם רוח צח ונעים ואף כי אם תעשינה ההליכות השונות האלה באופנים שונים, ד"מ האחת ברגל, בהליכה ראויה או בקפיצה, והאחרת ברכיבת בהמה או בישיבה בקרון, כן תשתנה גם השמחה במלאכות או בהליכות ותנועות חלקיות אלה השונות, כן לא ידמה גם התענוג האמיתי אשר יגיע אל השלמים באחרונה, (ר"ל בעולם הנצחי והרוחני) אחרי הגיעם כבר אל מחוז חפץ כל השתדלותם לא לבד אל תענוגי הגוף ההמוניים, כ"א גם אל התענוג החלקיי אשר ישיגו בחייהם בהיותם הולכים ודורכים במעגלי השלמות ועולים תמיד מעלה מעלה בסולם השלמות, לא ידמה ולרמוז על רעיון יקר ונכבד זה אחז"ל, כי אף שכל ח' ימי חג הסוכות ימי שמחתנו, בכל זאת השמיני שהוא עצרת לה' ורומז אל התענוג הרוחני בעולם הנצחי, הוא רגל בפני עצמו באופן ששמחתו נפרדת ונבדלת במהותה ואיכותה, משמחת ותענוג ז' הימים שעברו.

כלם ושלזה לא יתחלק. וכבר היה נראה בהפך בענינים שהאנשים מתענגים במעשיהם מעט מעט עד שיגמור התענוג כלו בסוף כמו שהוא בבונה הבית או המתנועע מאנה לאנה. והנה כבר יתחלק העונג ויתהוה מעט מעט:

הנה הוא התיר זה הספק העצום בשאמר שהתענוג ההוא המגיע אל בונה הבית או המתנועע עם שלמות המעון או עם תמימות ההליכ' אינו ממין התענוגים אשר הגיעום עם חלקי המלאכ' או עם חלקי התנועה כלל. וגם החלקים ההם בעצמם הם נפרדים זה מזה במין כהפרד מהות הרכבת האבנים ממהות תקרת הקורות. או כהפרד הקו הזה מהליכ' מקו אחר ממנה אם מצד שעורו או מקומו או צדדים אחרים ואפילו שיהיו כלם מין הליכה אחת כ"ש אם תהיה קצת התנועה בהליכה וקצתה בקפיצה וכדומה. ולכן הוא מבואר כי מסגלת התענוג הוא לבא בעתה כי כל אלו התענוגים אשר כן נפרדו זה מזה למיניהם כלם מגיעים כמו רגע. וכן התענוג השלם הנפרד מכל בהתיחסו אל שלמות המלאכה ותמימות צורתה הנה הוא כלו בא בעתה אצל התכלית ולא יתכן בענין אחר כי הנה התענוג והעצב הם הפכיים במדרגת התנועה והמנוחה כי בכל תנועה ימצא העצב המתחייב מחסרון הדבר אשר אליו יתנועע כמו שהוא מבואר מגדר התנועה ובנחה ממנה הנה ימצא התענוג הנמשך אל משיגי התכליות ויתחייב מזה שהתענוג יגיע בעתה כמו שהמנוחה אשר ימצא עמה תגיע בעתה. והנה השתדל החוקר בכל זה להורות שהתענוג האמתי המכוון והנכסף מפאת השלמים לסוף ימי השתדלותם כי הוא תענוג שלם מגיע לעת ההיא כלו בשלמות אשר לא ישתתף עמו שום תענוג אין צ"ל מן התענוגים ההמוניים כי אף מתענוגי האנשים השלמים אשר יגיעום בחייהם בהיותם דורכים מהלך השלמות לפי שאינם ממין אחד ואפילו אותם התענוגים החלקיים כלם הם נפרדים זה מזה במין וכל אחד הוא תענוג שלם לעצמו לא שנתחבר מכלם תענוג אחד והוא ענין נפלא נתחכם בו להתיר זה הספק הגדול והסכימה בו התורה האלהית בקצת ענינים כמו שיבא זה בסיום התורה האלהית ונעילתה ב"ה. אמנם נתבאר זה הענין מאד בהיות ימי שמחתנו כל אחד נפרד בקרבן מיוחד לעצמו לומר שהתענוגים המגיעים אל השלמים בתוך ימי חייהם המאושרים הן תענוגים נפרדים במין כל אחד מגיע בעתה משלם וכן יום יום עד הגיעם אל סוף תכליתם אשר אז הוא חג בפני עצמו נפרד מכל התענוגים הקודמים אך שהוא שלם מכלם בתמימות במדרגתו אצל הכל כתענוג הבונה עם תמימות המלאכה ושלמותה או עם סוף הדרך ותכליתו. וזהו ענין נכבד מאד נתרשם אמתתו באלו המצות האלהיות הנהוגות בשבעת ימי הסכות עד שמיני חג העצרת המיוחד לחג בפני עצמו בסימני פז"ר קש"ב כלן (סוכה כ"ח.) כמו שהוא נודע בענינו.

והנה אחר שהזכיר אלו הענינים הנכבדים אשר כלל בהם כל פרקי זה הספר האלהי לפי שמנה הכוונות הנזכרות אמר על כלם אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה לה' עולה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו מלבד שבתות ה' וגו'. והכונה אלו הן הימים המפורסמים והמסויימים באומה לקרא אותם מקראי קדש אחת בשנה מצד מוספי הקרבנות אשר בהם אשר לא זכרנו בכאן עליו קרבן לפי שעקר פרסומם הוא על תדיריותם. ומ"מ כלם הם ימים מסויימים לרמוז על אלו האמונות האמתיות שהם עקריים בדת. והנה הם יעידו על שלימות כלליותיכם כמו שיורו מתנותיכם ונדריכם ונדבותיכם שבכל יום על שלמות הנותן והנודר והנודב שאם לא יוקדם להם ראשונה קבלת מלכות שמים ואמונת השגחתו ומתן שכרו לא יתנו אותם לה'. ולזה לא הזכיר בכאן קרבן ר"ח וקרבן התמיד כמו שעשה בפ' פנחס לפי שאין הכוונה בכאן רק אל הימים המסויימים אשר יעשו רושם בכללות האומה על אלו העקרים מצד פרסומם בשביתה וי"ט. ור"ח יום זכרון אקרי (במדבר ו') מקרא קדש לא אקרי. וגם כי עקר מה שירמזהו בראש חדש אשר כתבנוהו בפרשת החדש (שער ל"ז) הנה הוא בכלל השבת בלי ספק. והנה לפי שכבר מנענו מהיות כל עסקינו באלו הענינים הזמניים על הדרך שאמרנו והיה ראוי שיודיענו במה יהיה עקר עסקינו ואופני תשוקותינו כל ימי חיינו. חזר ואמר אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג ה' ז' ימים: אמנם ראשונה ראוי לתת לב אל כוונת זאת החזרה לענין החג בכלל ואל כוונת הקשר במלת אך כי לא דברו בו המפרשים ז"ל רק דרך דרש למעט דחיית השבת מקרבן החגיגה (תו"כ אמור פ' ט"ו) לומר שזמנו כל שבעת הימים והוא נכון על פי קבלת הדינין. אמנם על דרך הפשט ימצא לו טעם נכון כשנשוב ונראה ענין אחד שראוי לתת אליו לב. והוא שלא מצאנו בשום מקום על שבעת ימי חג המצות שהם חג לה' כמו שיאמר על שבעת ימי חג הסכות בכ"מ, בפרשת בא אל פרעה נאמר והיה היום הזה לכם לזכרון וחגותם אותו חג לה' לדורותיכם חקת עולם תחגוהו שבעת ימים מצות תאכלו וגו'. הנה שהזכיר שם ה' על החג בכלל לא על שבעת הימים. וכן נאמר עוד שבעת ימים תאכל מצות וביום הז' חג לה'. ובפרשת משפטים את חג המצות תשמור, שבעת ימים תאכל מצות. ובכי תשא את חג המצות תשמור. שבעת ימים תאכל מצות. ובפרשה זו חג המצות לה' שבעת ימים. ובפנחס בארבעה עשר יום לחדש פסח לה' ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבעת ימים מצות יאכל ובראה אנכי שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' אלהיך ובסוף ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת וגו'. ולא נזכר בשום מקום שתהיה חגיגת שבעת ימים חג לה' כמו שאמר על חגיגת שבעת ימי הסכות בפרשה זו

בחמשה עשר לחדש הז' הזה חג הסכות שבעת ימים בפסוק הזה תחוגו את חג ה' שבעת ימים ולהלן וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה. ובפנחס וחגותם חג לה' שבעת ימים בשנה. ובראה אנכי שבעת ימים תחוג לה' אלהיך. ויראה שהטעם הנכון בזה הוא לפי שהוא מבואר כי חג הפסח הנה בא על זכרון השעבוד והעבודה הקשה שעובד בם במצרים ולזה היה ראוי שיהיה להם חג של מנוחה ומרגוע זכר לפטור עצמם וחפשיותם ולזה לא יתייחס החג אליו יתעלה רק דרך כלל או על הפסח המורה על היכלת כמ"ש (דברים ט"ז) וזבחת פסח לה' אלהיך וגו'. ונאמר (שם) ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה' אלהיך ופנית בבקר והלכת לאהלך על דרך שאמר במעמד הר סיני (שם ה') שובו לכם לאהליכם והכוונה ששלחם להנאת עצמם מהבקר ההוא והלאה תמורת העוני והשעבוד הקודם. אמנם חגיגת הסכות הוא בהפך כי הוא בא אחר שמחת הקציר וחדות האסיף אשר הם שמחים ושקטים בהם וצוה שיעשו חג ה' שבעה ימים שבהם יזכרו וישבו אל ה' לבל יבעטו בהם כי זאת היא הכוונה בצאתם מדירת קבע אשר חשבו להם לבוא לחסות תחת כנפיו ית' וזה באמת חג לה'. והעד הנאמן על אמתת כוונה זו הוא כי בחג הפסח נאמר וביום שביעי עצרת לייי' אלהיך ובחג הסכות נאמר וביום הח' עצרת תהיה לכם הנה כי החג אשר הוא כלו לנו ייחד היום האחרון שיהיה עצרת לייי' אמנם אשר הוא כלו חג לייי' ראוי שיהיה ההאחרון עצרת לנו. ועם שכבר עשו חכמים פשרה בין שני אלו הכתובים כדאיתא בספרי (פ' ראה) עצרת לייי' אלהיך וגו'. רבי מאיר אומר יכול יהא אדם כל היום כלו עצור בבית המדרש ת"ל עצרת תהיה לכם הא כיצד תן חלק לבית המדרש ותן חלק לאכילה ושתיה וכך דרשו גם כן בי"ט (ט"ו:) מ"מ למדנו שבענין הפשרה ויתר האל יתעלה בעצרת של פסח כי זולתה היה כלו לנו כמו שויתרנו אנחנו אצלו בעצרת החג שזולתה היה כלו לייי':[291] והנה אחרי מצוא זה ההבדל הנכבד ואחרי בירור אמתתו.

[291] והנה, תוכן דעתו, שמלת "אך" רומזת, שבעת אספכם את תבואת השדה, ויותן לכם בזה יד ומקום לשמוח ולהתענג בשמחה גופנית, בכל זאת אל יפתה לבבכם להמשך רק אחר תאות העולם, כי אם תפרידו מחשבותיכם מהטובות הזמניותי ותחוגו חג אך לה' לבדו, כי כל ענין החג הזה הוא כמו שבאר כבר להזכירנו רק בהבלי הזמן וביקרת האישר הנצחי בעולם הרוחני, וע"כ נצטווינו לקחת בו ביום הראשון ארבעה מינים המורים על המציאות כולה, כי האתרוג פרי עץ הדר אשר הוא נפרד מהאגודה ולא יתחבר עם שאר ג' מינים, רומז על הי"ת שהוא עלת וסבת כל הנמצאים ואינו מחובר ומורכב עמהם כלל, וע"כ נקח בשמאל מקום מושב הלב, להורות כי הלב צריך תמיד לזכור ולאהוב את הי"ת, והלולב שהוא העליון באגודה רומז אל עולם המלאכים שהוא העליון משאר המעולמות, וכמו שעליו סדורים זה למעלה מזה, כן יש גם במלאכים מדרגות שונות זו למעלה מזו, וענף עץ עבות שהוא ההדס רומז אל עולם הגלגלים, ויען כי הגלגלים, בעצמם הם לדעת הקדמונים "ספיריים" והכוכבים, ר"ל "מאירים", והירח גוף עכור ומקבל אורו רק מהשמש וכמו כן שאר כוכבי לכת לדעת האחרונים (עיין מכל זה בביאורי למעלה במבוא לשער ל"א) ע"כ להורות על ג' חלקי עולם הגלגלים השונים האלה, יקחו ג' בדי הדס, וערבי נחל שנים, שאין בהם לא מאכל ולא ריח רומזים על העולם השפל אשר אישיו הוים וקלים להפסד, כמו שערבי נחל מדי יתרחקו מהמים ייבשו ויבולו, ובאופן זה הולך הרב ז"ל ומבאר הכל על נכון יותר.

הרי יהיה טעם אך בחמשה עשר יום וגו' יפה מאד והוא קשור למעלה באומרו אלה מועדי ה' והכוונה אם שכללנו כל המועדים במאמר מועדי ה' מקראי קדש הנה אין ענין חגיגתם שוה כי יש חג שהוא מיוחס לכם לחוג אותו להנאתכם כמו שהוא חג הפסח לפי שקדם לכם השעבוד והצער אשר אתם זוכרים אותו בו אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ וכבר קודם לכם ענין המנוחה והמרגוע תחגו את חג יי' שבעת ימים כי אז יאות שתהא החגיגה כלה ליי' בהפריד דעתכ' וחפצכם מהטובות הזמניות ההנה ומתשוקתם ותת לבכם ודעתכם להודות להלל לשבח למשפיע לכם כל הטובות ההנה ויהיה השפע ההוא בעיניכם כנוטל פרס מרבו להשלים לחם חקו כדי שילך לעבוד עבודתו עד שהמרבה בהצלחות ימצא עצמו יותר מחוייב להשלמת עצמו מהממעיט ואחד המרבה ואחד הממעיט לא ימצא בהם חפשי מהעבודה. וכבר יהיה זה עסקה התמידי וזאת פעולתם המיוחדת כל ימי חלדתם להודות לשבח לפני אלהיהם כתות כתות כל אחת לפי ענינה דעתה והשגתה. והוא מה שאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמחתם לפני יי' אלהיכם שבעת ימים. כי עם שלקיחות המינים הללו הוא ענין שבו יתעורר ההמון להרבות ההלול והשבח במה שיביאו בידיהם מצמחי האדמה והאילנים מה שישמח הלבבות ויעוררם להודות ולהלל על השפע המושפע להם כמו שיבא הנה אין ספק שכיוונה התורה לרמוז אל כל אחת מהכתות וליחד אופן השבח וההלול לכל כת וכת מהן כמו שאמרו ז"ל במדרש (ויקרא רבה פרשה ל') פרי עץ הדר כפות תמרים וגו'. מה אתרוג יש בו ריח ויש בו אוכל כך הם ישראל יש בהם בני אדם שהם בעלי תורה ובעלי מעשים טובים. כפות תמרים אלו ישראל מה תמרה זו יש בה אוכל ואין בה ריח כך הם ישראל יש בהם בני אדם שהם בני תורה ואינם בני מעשים טובים. וענף עץ עבות אלו ישראל מה הדס זה יש בו ריח ואין בו אוכל כך הם ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם מעשים טובים ואינם בני תורה. וערבי נחל אלו ישראל מה ערבה זו אין בה לא טעם ולא ריח כך ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים. אמר הקב"ה לאבדן א"א אלא יעשו כלן אגודה אחת והם מכפרים אלו על אלו ואם עשיתם כן אני מתעלה. וכן הנביא אומר (עמוס ט') הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה אימתי הוא מתעלה כשהם אגודה אחת. הנה הורו שאין באומה הזאת מי שיהיה ריק מכוונה מועילה באלו הענינים אם שיתחלפו כתותם לפי התחלף מדרגותם כי יש אנשים שלמים בחכמה ובמעשים שנותנין בהם טוב טעם המושכל ונעימות ריח המעשה. ויש בהם מבעלי החכמה לבד שנותנין בהם טעם המושכל לבד ומבעלי המעשים לבד שנותנין בו טעם המעשה לבד.

ויש שאינן לא זה ולא זה ואינם שמים על לבם כוונה מיוחדת זולת מה שהיא מצוה כשאר מצות התורה לבד. ושכל הכתות מאלו ישלימו קיבוץ אחד ויעשו אגדה אחת וכלהו איתנהו בלי ספק. כי הנה אנשי השם בחכמה ובמעשים ישימו על לבם כי כמו שהסוכה בצורתה ומשפטיה העירה אל שלמות המעשים כמ"ש ראשונה כן הלקיחה הזאת מד' המינין הללו תרמוז על ענין מושכל נכבד, ממנו יושפעו המעשים ההנה על השלמות והוא ידיעת סדר המציאות בכללו ואופן התקשר חלקיו אלו באלו לקבל השפע והטוב מהסבה הראשונה ית' שמו שהוא עלת העלות כלן שאלו הדרושים והנלוים אליהם הוא תכלית מה שישיגהו האדם השלם בעיוניו. וזה יתאמת ממה שיראו החלקים הנושאים המצוה הזאת על המספר עצמו אשר יתחלקו אליו כללות הנמצאים כחלוקה הראשונה. האחד הנמצא המוחלט אשר מציאותו קיים בעצמו מבלי התלות בשום נמצא זולתו הוא עלת העלות וסבות הסבות יתעלה שמו. והב' הנמצאים הרוחניים הפשוטים מחומר היושבים ראשונה במלכות. והג' עולם הגרמים השמימיים שעם שהם קרוצים מחומר הם נמצאים מציאות קיים באישיהם. והד' הוא עולם היסודות והמורכבים מהם אשר הוא הוה ונפסד באישיו ולא נמצא בו שום קיום כי אם במינים לבד. ועוד יוסיפו להביט כי המין האחד צוה שיוקח בפני עצמו ויבדל מהג'. והשלשה יעשו אגודה אחת בקשר של קיימא. וכל זה ממה שיעיד שהאתרוג שהוא פרי עץ הדר הנזכר ראשונה בכתוב שטעמו משובח וריחו נאה והוא עצם אחד שלם בלתי מחובר מחלקים נפרדים נראים לחוץ בכל א' מהג' הנשארים הוא לקוח לרמוז הנמצא העליון יתעלה אשר ממציאותו נמשך המציאות לכל הנמצאים אם שהוא נבדל מהם ובלתי נאחז ומתקשר באגודתם וכמ"ש עליו הכתוב (שיר ב') כתפוח בעצי היער וגו' בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי הרי ריח וטעם. ועוד היתה לקיחתו בשמאל (סוכה נ"ז:) לפי שהוא בזה האופן מכוון כנגד הלב על שם ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך (דברים ו') כעין הנחת תפלין. ומפני זה ראוי שיקפידו על הדורו ושלמותו וטוב מראהו ותמונתו כמו שחוייב לדבר שיוקח לרמוז אל היותר שלם שבשלמים. ואולי שאל זה המשל נמשכו חז"ל בשאמרו (ב"ר פ' ט"ו) שהאילן שחטא בו אדם הראשון אתרוג היה שנאמר (בראשית ג') טוב העץ למאכל אי זהו אילן שעצו נאכל כפריו זה אתרוג ואתיא כמ"ד קוצץ בנטיעות הוה. (לא מצאתי בפי' ואמנם כ"ה בבחיי פ' בראשית) וכבר אמרו (ויקרא רבה שם) בפי' פרי עץ הדר זה הקב"ה שנא' (תהלים ק"ד) הוד ורדר לבשת וכמו שיבא: והשלשה מינים אשר באגודה הגדול שבהם והוא הלולב הנה זאת קומתו צורתו והדורו תורינה על היותו דמיון עולם המלאכים שהוא העליון מהשלשה עולמות כמו שהלולב מהשלשה הכי נכבד

וגדול ועליון מהם. והנה עליו יוצאין אל הימין ואל השמאל בסדר נכון כמו שאמר עליהם בנבואה (מ"א כ"ב) וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו ואחז"ל (תנחומא פ' שמות) אלו מלמדין זכות ואלו מלמדין חובה ולזה לולב דסליק בחד הוצא הוא פסול (סוכה ל"ב.) שודאי נפסדה צורתו בזה החקוי. וגם היה סדר העלין האלו זה למעלה מזה בשווי נמרץ כמו שצבא השמים זה למעלה מזה כסדר עלה ועלול כי מזה הצד יתרבו במספר מיניי כמו שכתבנו אצל הכרובים שער מ"ח. וכמו שאלו הנמצאים הנכבדים הם נפרדים ומתחלפים מצד עצמיותם אמנם הם נקשרים מצד המשכם והשפעתם אלו מאלו. כן העלין האלו נבדלים זו מזו בעצמם אמנם הם נאחזות מצד עקרן ותחלתם והם חופות אלו על אלו עד שהם כלם נראות כמו עצם אחד נקשר קצתו בקצתו ולזה לולב שאין בו אלא עלה אחד שחיפה את כלו או שראשי העלים התחתונים לא ישיגו לעקרי העליונים מהם הוא פסול (שם) מפני שהציורים ההם הם הפך מה שכוון ממנו. וכמו שסדר אלו השכלים להיותם גבוה מעל גבוה עד שיגיע הענין אל אשר נעלה על כל גבוה והוא הסבה הראשונה יתעלה שמו כן סדור העלין האלו זו למעלה מזו עד הגיעם אל תחת עליונה מכלן והוא התיומת. והנה אמרו המפרשים (תוס' סוכה ל"ב. בשם בה"ג) שהתיומת הוא כלל העלין שכלן מתאימות ובהתחלק רובן פסול לפי שהנמצאים הנכבדים האלה הם צורה פשוטה לבד מבלתי שתהיה נשואה בנושא עד שיהיה חלוק במהותם כמו שהוא ענין כל שמציאותם הוא צורה בחומר. ולפי מה שפירשו (רש"י שם) שהתיומת הוא העלה העליון האמצעי הוא מבואר בהם הציור אל הנמצא הראשון כמו שאמרנו. ולזה לא הקפידו בחלוק כי אם בו לבדו. וכן ראוי שיעשה למה שכלן יש להם שתי בחינות בחינת עלה ובחינת עלול זולתו יתברך שהוא עלה לכל הנמצאים ואינו עלול כלל. אמנם לא כוון בכאן בחקוי התיומת אל העלה הראשונה בעצם רק להשלמת הוראת סדר הנמצאים האלו עד שיכלו אל נמצא שאין עוד מלבדו כי מה שיורה עליו בעצמות כבר אמרנו שהוא האתרוג ולזה היה האתרוג חמור בהכשרו בענייני יופיו ובריאותו יותר מהתיומת שהרי אם נחלקה בקצת כשר. וענף עץ עבות גם הוא שמו ותמונתו ומספר עליו יוכיחו שהוא לקוח לרמז עולם הגלגלים הבא אחריו גם הוא תכף לעולם השכלים. ולפי שזאת המדרגה היא התחלת הצורות הנשואות בחומר לזה יורה עליו שם עבות לומר שעם שהם חומר דק ונקי מאד מ"מ כבר הם צורות יצקם בוראם במעבה חומר מה. ולפי שאלו הגרמים. יתחלקו אל לששה מינים. עצם הגלגלים שהם ספיריים. וגרם הככבים המאירים מעצמם. וגרם הירח יכמנו ספיריי וגם אינו מאיר מעצמו. לזה הצריכו (סוכה ל"ד:) בהכשר שלשה בדי עלין אשספר ענף עץ עבות. ואמרו

(שם ל"ג.) שאם יבשו או נשרו עליו ונשארו בכל אחת מהן תלתא בחד קינא שהם כשרים לפי שעם זה היו שלש של שלש שלש שהם ט' והם מספר הגלגלים הגדולים המקיפים את הארץ עם הגלגל החלק היומי ואם חסר מזה פסול שכבר נפגמה הוראתם ואמר בחד קינא כי בהיותם על זה האופן תהיה הוראתם מבוארת מה שלא יהיה כן אם יהיו עולות ויורדות. ושאר העלין ראוי שיהיו בהם להדור מצות וכמו שאמר (שם ל"ב:) שעליו חופין את עצו גם מה שהוסיפו עליהם ירמזו אל ריבוי הגלגלים הנמצאים שם מגלגלי הקפה או עגולות הסבוב שאינן מקיפין את הארץ ועל המון צבא השמים כי רב מאד. וערבי נחל גם הם שמם ותכונתם יעיד שהם מורים על עולם ההויה וההפסד כי אין בהם לא מאכל ולא ריח כמו שאלו הנמצאות השפלות פחותות בשכליהם ובמעשיהם מכל אשר עליהם והם גדלים על הנחלים שהמים ממירים מקומם בהם תמיד כמו שאלו הנמצאים הם משתנים תמיד בטבעם ובלתי עומדים על מצב מיוחד. וגם שהם קלים ליפסד כמו שיקרה לעצים הגדלים על רוב מים ולפירותיהם. כי בדרך הפלגה אמר המשורר על העוסק בתורה תמיד והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח (תלים א') לומר שיקבל בהמצאו אצל התורה תדיר הרעננות והרטיבות אשר ימצא לאילן השתול על פלגי מים מבלי שימצאו לו נזקיו הטבעיים כי העץ הסמוך אל המים הוא מקדים פריו קודם בישולו וגם נושר את עליו ולא יצלח למלאכה כמו שיהיה הענין בהפך בגדלים ביערים הגדולים אשר למטר השמים ישתו מים אמנם זה פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וגו'. והנה נבחר מאלו האילנות היותר דקים ושפי עליהם דקה וחדה וגם כי בתמונתה דומה אל הלשון או השפתים לרמוז אל החי מדבר שהוא מבחר כל השפלים והוא הראוי לבא באגודה עם העליונים ולא זולת עד שהוא היה הנמצא אשר בו יקשרו העולמות כלן כמו שכתבנו במאמר נעשה אדם בשער הג' והוא ענין קשר האגודה הזאת אשר נקשרו שלשתן יחד. ואמנם הוקבעה הברכה (שם ל"ז:) אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב כי המצוה המוטלת עליו היא לדרוש ולבקר עד שהגיע בעיוניו אל הלולב ומשם ואילך כבוד אלהים הסתר דבר זולתי מה שיחוייב מאמתת מציאותו יתעלה. ובמדרש הנעלם (ספר הבהיר פ' אמור) אילן יש לו להקב"ה בעולמו ולולב שמו וישראל קדושין הם נוטלין אותו. מה אילן זה תמרים מצדו וענפים בצד אחר ולולב באמצע כן ישראל נוטלין גוף האילן שהוא לב העולם שיש בו ל"ב נתיבות וכו'. יורו שגוף האילן בעצמו הוא לב העולם שממנו תוצאות חיים לכל בעלי החוש והתנועה מהעליונים והתחתונים. וישראל קדושין יזכו ליטול אותו במצות התורה האלהית ומקיפין סביב התורה או המזבח להביא חיים לעולם כי

התורה והעבודה הם שני קטבים שהמציאות הזה סובב עליו ולזה היו ישראל הראויים והחייבים לברך ולא זולתם מהאומות. ומהידוע כי העיון הזה בהתחבר עמו שלמות התבונה ביראת שמים הוא אשר יתחייב כושר המעשים ושלמותן כי על כל עיון ועיון יזכיר את שמו יתעלה ויחייב עצמו בהכנעו והשתעבדו על עבודתו יתעל' מק"ו כמו שדרשו על זה ג"כ (ויקרא רבות פ' ל'). פרי עץ הדר זה הקב"ה שנאמר הוד והדר לבשת. כפות תמרים זה הקב"ה שנאמר (תהלים צ"א) צדיק כתמר יפרח. וענף עץ עבות זה הקב"ה שנאמר (זכרי' א') והוא עומד בין ההדסים. וערבי נחל. זה הקב"ה שנאמר (תהלים ס"ח) סולו לרוכב בערבית ביה שמו. והכוונה כי בכל מדרגה ומדרגה מהנמצאות ימצא שמו יתעל' חקוק עליה בהמציא אותם וקיימם ותת סדרם והשלמתם כפי מדרגתם והוא אשר חייב הכשר המעשים וחבורו אל החכמה המעיינת באלו הענינים האלהיים. והוא עצמה היא הכת הראשונ' שאמרו עליה חז"ל (רבות שם) שנמצאו באומה בעלי תורה ובעלי מעשים טובים הדומים לאתרוג שהוא נחמד להריח וטוב למאכל ועליהם יאמר (תלים ק"ג) גבורי כח עושי דברו למי שחכמתן מרובה ומעשיהם מרובין ויחדיו יהיו תמים ומסכימים להעמיד ולקיים העולם. אמנם כאשר היו המעיינים משוללים מהירא' ולא יכוון בהם תוכן המעשים יספיק להם העיון הראשון בתוכן המציאות וצורתו וקישור חלקיו אשר תעיד עליו החכמה ויהיו מהכת השנית אשר אמרו שהוא דומה אל כפות תמרים בבחינה שיש בהן מאכל ולא ריח והיו כעץ ששרשיו מועטין וענפיו מרובין וכו'. וכבר אמר (שבת ל"א:) חבל על דלית ליה ביתא ותרעא לביתיה עביד כמו שכתבנו בשער ס"ד. אמנם הכת אשר מלא לבם אותם ברוח יראה ועבודה אם שלא השיגה ידה די החקירות העיוניות ההנה כבר תכוון בהם כפי ענינה ותחשוב מחשבות נכבדות מענין המעשה ומחיובו עד מקום שיד השגתה מגעת. וכמו שאמרו חז"ל (רבות שם) פרי עץ הדר זה אתרוג שהוא דומה ללב. כפות תמרים זה שדרו של אדם שהוא דומה לשדרה של לולב. וענף עץ עבות אלו העינים שהם דומים לעלה של הדס. וערבי נחל אלו השפתים שדומים לעלה של ערבה. וכל מה שאדם חוטא באלו האיברים כשיעש' תשובה הקב"ה מכפר לו באלו הד' המינים. הנה כי הן הנה מחשבות בעלי המעשה וכוונתן מחייבין עצמן אל העבודה האלהית בכל חלקיהן כמ"ש (תלים ל"ה) כל עצמותי תאמרנה וגומר. וכבר תהי' זאת הכת השלישית שאמרו שדומה לענף עץ עבות שיש לו ריח ולא טעם ועליהם אמרו חז"ל (אבות פ"ג) מי ששרשיו מרובין וענפיו מעוטין שאפילו כל הרוחות שבעולם וכו'. ולפי שהכת הזאת היא היותר מרובה באוכלוסיה נמצא במדרשות הרבה דמויין מיוחסין לה כמו שאמר (רבות שם) פרי עץ הדר זה אברהם

שהדרו הקב"ה בשיבה דכתיב (בראשית כ"ד) ואברהם זקן ונאמר (ויקרא י"ט) והדרת פני זקן. כפות תמרם יזה יצחק שהיה כפות על גבי המזבח. וענף עץ עבות זה יעקב שהיה רחוש והדוק בבנים כהדס זה שהוא רחוש והדוק בעלין. וערבי נחל זה יוסף וכו'. וכן אמרו (רבות שם) פרי עץ הדר זו שרה שהדרה הקב"ה וכו'. כפות תמרים זו רבקה שהיה בה אוכל וכו' וענף עץ עבות זו לאה שהית' רחושה בבנים וכו'. וערבי נחל זו רחל שהית' כמושה בפני אחותה וכו'. וכו אמרו (שם) פרי עץ הדר אלו סנהדרין שהדרם הקב"ה וקראם וכולי. כפות תמרים אלו תלמידי חכמים שכופין עצמן אלו לאלו ללמד תורה. וענף עץ עבות אלו ת"ח שיושבין שורות לפני סנהדרין או לפני רבן. וערבי נחל אלו שני סופרים שיושבין אחד לימין ואחד לשמאל הדיינים. הנה שכל אלו הם מחשבות מיוחדות לאנשי המעשה בעשות רשמים באלו העניינים אם אל הכלים אשר בהם יעשו ואם אל האנשים המסויימים באומה אשר כן עשו ואשר עליהם מוטל לעשות. ואולם הכת השלולה מחכמה ומעש' הנה לא יחשוב כזה דבר רק מה שישתתפו בו עם הנשים והטף כי יאמרו שהוא מצוה לעשות כן במועדים ובחגים ההם אחרי האסיף כמנהג המון חוגג בשמחה ובטוב לבב מרב כל כמו שאמר עזרא הכהן (נחמי' ח') לעולי גולה צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סכות ככתוב כי רצה לעורר לבם אל השמחה וההמיה ההמונית כמו שאמר בסוף ותהי שמחה גדולה מאד. וזהו הטעם שכתבו הרב המורה בזה פרק מ"ג ח"ג. ומכל מקום הכוונה היא טובה כפי כחם שכבר יכוונו לעשות מצוה ומקבלים עליה שכר ועל כיוצא בזה אז"ל (חגיגה כ"ז) אפילו ריקנין שבהם מלאים מצות כרמון. ולזה אז"ל (רבות שם) אמר הקדוש ברוך הוא לאבדן אי אפשר שאם אין בהם טעם או ריח כראשוני' הנה אינם רקים לגמרי אבל יתקשרו כלם אגודה אחת ועל ידי צירוף יכפרו אלו על אלו. ואם עשיתם כן אני מתעלה וכו'. לומר שאף על פי שלא יגיעו כלם אל השלמות בשוה לא תמעט מעלתו יתעלה בזה ולא יחסר כבודו כי מחסרון החומר אי אפשר זה השלמות היותו על תכלית השלמות בכלם ודי במה שכוון בזה משלמות הכללות יחד כמ"ש (שם) אימתי הוא מתעלה כשהם אגודה אחת. והנה בזה נתבאר המאמר ההוא בכלל ופרט ובאו אל קרבו שאר המאמרים אשר לרז"ל על זה הענין כמין חומר. ועתה ראה כי זה הענין כלו בעינו אמרו ישעיהו הנביא בפרשה מיוחדת וקרובה אל המשלים האלו במה שאמר ועתה שמע יעקב עבדי ישראל בחרתי בו כה אמר ה' עושך ויוצרך מבטן יעזרך וגומר. כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאך (ישעיה מ"ד). הנה שזכר אלו הכתות הד' אחד לאחד בקטן החל ובגדול כלה כמו שיתבאר לך

במעט עיון. ואחר המשילם לאלו העצים במדרגתם ואמר וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו ליי' ובשם ישראל יכנה (שם). ירצה שיצמחו כתות האומה הזאת על כל האומות עכו"ם שנאמר עליהם (שם מ') כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה, כערבים על יבלי מים הגדלים על כל עשבי השדה וצמחיה. עד שהיתה בהם חלק אשר ישיג בחכמה ובמעשה יתר שאת עד שיהיו כל חוקיו ורשמיו בו יתברך וכמו שאמרו פרי עץ הדר זה הקדוש ברוך הוא וכולי. וחלק אשר בכח החכמה לבד יקראו בשם יעקב ואם כח ידיו במעשה אין לו. וחלק שיכתוב ידו ליי' במעשה לבד. וחלק אשר בשם ישראל יכנה לבד לפי שהוא שלול מכל אבל מכל מקום להיותו מכונה בשם ישראל יתקשר עמהם ויעשו כלם אגודה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד. ויתכן שלא כיוון הנביא בכאן רק אל ג' כתות. האחד החלק העיוני והשלם שבהם ועליהם אמר זה יאמר ליי' אני. והשני אשר הוא הפכי אליו כמו שאמרנו שהבהמי הוא הפך האלהי ועליו אמר וזה יקרא בשם יעקב כי אין לו רק השם לבד. אמנם על אמצעיים שמשתתפין עם הראשונים במעשים הטובים ועם השניים בחסרון הידיעה אמר וזה יכתוב ידו ליי' ובשם ישראל יכנה. הנה שהוריד הענין האלהי אל המעשה והעלה הכנוי אל שם ישראל והוא ענין הפשרה היוצאה מההרכבה. ועל כל פנים הנה לקח טוב נתן לנו האלהים אשר עליו נאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וגומר ושמחתם לפני יי' אלהיכם לפי שהשמחה תורה על שלמות הפעולות ויציאתם מתכונה שלמה בנפש והמתבונן באלו הענינים כלם באופנים הנזכרים אשר בהם יתן כבוד ליוצרו בכוונתם הנה הוא משלים את חקו בהם אמנם המחסר את חקו בענינם הוא גוזל את עצמו ומביא אשם על נפשו כי לזה הקפידו עליו חז"ל מאד באמרם (סוכה כ"ט.) ולקחתם לכם שתהא הלקיחה משלכם וכן אמרו (רבות שם) במקח ולא בגזל ובמדרש (שם) אמר ר' לוי כל מי שהוא לוקח לולב גזול למה הוא דומה ללסטם שהוא יושב בפרשת דרכים ומקפח לעוברים ושבים. חד זמן עבר עליהם חד לגיון למגבי דמוסיא דמלכא מההיא מדינתא קם עליה וקפחיה ונטל כל מה דהוה בידיה בתר יומין אצטייד ואתמסר בפילקי שמע ההוא לגיונא ואזל לגביה א"ל הב לי כל מה דקפחתן ואנא מליף עלך זכו למלכא. אמר ליה מכל מאי דנסיבית לית להההוא גברא כלום אלא הדין תפוסא דתחות והיא מן דידיך. אמר ליה הב לי ואנא מילף עלך זכות קדם מלכא יהב ליה אמר ליה תהא ידע דאת עליל למחר קדם מלכא לדינא והוא שאיל לך אית לך בר נש דיליף עלך זכות אמרת ליה אית לי לגיון פלן. למחר וכו' שלח מלכא וקרא ליה א"ל חכים את על הדין גברא זכו א"ל חכים אנא כד שלחתן למגבי דמוסיא דההיא מדינתא

קם קדמי ונסיב כל מה דהוה בידי וקפחני והדין תפיסא דהוה מדידי מסהיד עליה שרו עמא צוחין ואמרין אוי לזה שנעשה סניגורו קטיגורו כך לוקח אדם לולב גזול לזכות בו ואם הוא גזול צוח לפני הקב"ה ואומר גזול אני חמוס אני ומלאכי השרת אומרים אוי לזה שנעשה סניגורו קטיגורו ע"כ. והוא מבואר שאריכות זה המשל אינו צודק אלא במי שרגיל לגזול ולחמוס כל השנה לא במה שא"ר לוי כל הלוקח לולב גזול לבד אמנם אם יובן בענין זה הגזל ג"כ מה שאמרנו מהמחסר חוקו מתת בו הכוונה או הכוונות הראויות לתת לו כפי כחו יצדק כל המשל מאד כי הנה בכל מדינה ומדינה אשר דבר המלך ודתו מגיע חיוב גדול על כל היהודים לשמוע וללמוד ולהבין את דברי התורה ולחבב מצותיה ולהשתדל בכל עוז לתת לכל אחת מהנה טוב טעם ודעת כפי כחו ובפרט באלו המצות אשר בחג שהם כלם ענינים שהגיע פרסומם לעין כל. והחדל מעשות כן ודאי הוא גוזל לגיון של מלך ומקפחו ומחסר חק עצמו ואחרי כן ביום בואו אל המלך הנה לא נשאר לו לולבו בידו רק כהרים מטה משולל מהכוונה והרי הלולב עצמו הוא גזול ועשוק בעצמו ומעיד על הראשונות. ולזה דקדקו יפה במדרש (תנחומא פ' אמור) באומרו ביום הראשון ראשון לחשבון עונות והטעם לפי שלא יקרא שום דבר ראשון רק בבחינת המספר הנמשך אחריו ממינו שיאמר עליו שני ושלישי או יותר. והנה המצוה הזאת רצוני לקיחת הלולב לא נצטוותה לכלל ישראל רק היום הראשון לבד ולא נמשכה אל השני והשלישי ולא אל שאר ימי החג רק מדברי סופרים גם מה שנוטלין אותו במקדש מן התורה כל שבעה(סוכה מ"א.) אינו מהפסוק הזה כי אם מאומרו ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים (תו"כ אמור פ' ט"ז) ולזה לא היה ראוי שיאמר במצוה הזאת ביום הראשון אלא ולקחתם לכם בחמשה עשר לחדש השביעי פרי עץ הדר וגו' כי אז לא יובן מהמאמר רק שהיא מצות היום ההוא לבד על אסמכתא זו אמר (תנחומא שם) וכי ראשון הוא והלא ט"ו הוא. ולזה אמר שהוא ראשון לחשבון עונות והכוונה שהוא ראשון לשנה כלומר לדבר שיתחיל חשבונו מענין המצוה הזאת בעצמה ומונה והולך כל השנה כלה. אמנם הזוכה במעשה המצות האלו כלם על כוונתם הנה היום ההוא אינו ראשון לו לחשבון עונות אבל יהיה מהשמחים לפניו כמו שנאמר ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים. וכבר היתה השמחה תואר החג כלו וזה שמו אשר יקראו זמן שמחתנו כמו שאמרנו ראשונה והכוונה להיות השמח' מעיד' על ג' דברים שעם היותם משותפים לכל המצות הנה הם מיוחדים אליו כפי עוצם הכוונות התלויות במצותיו כמו שזכרנו. האחד על שלמות אי זה מעשה אשר עשה בשמחה שיורה שהוא יוצא מכח הקנין השלם אשר בנפש לא כן החסר בו כי אף שיעשה יעצב בו כמו שנתבאר בתחלת המאמר הב' מספר

המדות אזכור אותו אצל נתון תתן לו ולא ירע לבבך וגו' (דברים ט"ו) ב"ה. וכבר יזהיר באומר ושמחתם לפני ה' אלהיכם על הרגל המעשים התוריים וקניינם הנפשיי עד אשר ישמחו ויעלצו לפני אלהים בעשיי'. והב' יורה על שלמות הפועל בכוונותיו השלמות והזכות אשר לא יערב בהם שום עירוב ומחשב פוסל כי מחשבות הרשע הנפסדות הם המעציבות נפש בעליהן ומכאיבות אותה תמיד לפי שהיא חצובה ממקום עליון ואע"פ שתסכים במעשים הרעים תתעצב אחר עשייתם או בחשבם כמו שכתב זה החוקר בפ"ה מהמאמר הט' מהמדות הרשעים מלאים חרטות וגו'. ומדרכן להיות תמיד עצבים ממגורת העונשין שישיגום וכמ"ש החכם (משלי י') מגורת רשע היא תבואנו כמו שהוא מפורש בפ' שמיני שער ס'. וכבר אמר החכם והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל (קהלת א'). והוא שיסור מלבו שרירות מחשבת הילדות אשר יולידו העצב בנפש העושה אותם. והמשורר אמר (תהלים קל"ט) וראה אם דרך עוצב בי וגו'. ולזה היה מוסר הפילוסוף אל המלכים שישמרו מהאנשים רעי פנים ועצבים ולא ישרתום רק האנשים השמחים אשר יראו פניהם צהובים ושוחקים. וזה הדבר הוא מבואר בכתוב בענין נחמיא התרשתא אמר ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא המלך יין לפניו ואשא את היין ואתנה למלך ולא הייתי רע בעיניו ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חלה אין זה כי אם רע לב ואירא הרבה מאד (נחמיה ב'). הרי שהמלך היה הדן דין אמת לפי למוד הטבעי כי רוע הפנים לא יבא כי אם מחולי הגוף או מרוע הנפש וכשנתאמת אליו שאינו. חולה נתברר לו שהרוע הוא בלב ולחוזק המופת אמר ואירא הרבה מאד כי ירא שמא חשדו שעבר עליו רוח רעה להשקותו סם המות ביין אשר לפניו והמחשבה הרעה ההיא מטרדת אותו. ולזה נתחכם מאד במה שהשיב לו (שם) המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבותי חרבה ושעריה אכלו באש. וזה כי אע"פ שלא היו פניו רעים בעיניו וכמ"ש ולא הייתי רע בעיניו שם הש"י דבר בפיו שיודה במחשבת המלך מרוע פניו אלא שהיה מטעם אחר אשר היה בזה התנצלות מחשד המלך ופתח פתוח לבוא בו אל השאלה אשר היה בלבו כיד אלהיו הטובה עליו. הנה שנתאמת שהשמחה היא דבקה במעשה הצדיקים ומחשבותיהם הטהורות והנקיות מכל רע הנה יהיה עם זה אומרו ושמחתם לפני ה' אלהיכם כאומרו שיהיו תמיד לפניו שלמים וטובי לב בכל ענייניהם דרך כלל ולא יהיה דרך עוצב בם. אמנם הג' תהיה הוראתה הגעת התכלית במעשים כי השמחה הוא העונג שזכרנו למעלה בשמחת ימי החג אשר מדרכו לימצא עם מנוחת התנועות והגעת התכליות לא בזולת זה. ולפי זה לא תמצא השמחה ע"ד האמת בשום מושג מהענינים הזמניים לפי שאין

טובתן שלמה וגם המשתוקק לא יגיע בה אל תכלית כפי התשוקה כמו שנתבאר זה אצל ברכת יצחק אבינו שער כ"ד. אמנם בדברים האלהיים שמעשיהן ותכליתן באין כאחד הנה שם תהיה גילה ושמחה ועונג גדול בלי ספק. ועל זה הענין עצמו כיון החכם (קהלת ח') באומרו ושבחתי אני את השמחה כי אין טוב לאדם כ"א לאכול ולשתות ולשמוח כי הוא ילונו בעמלו כל ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש כי אחר שהשמח' לא תמצא כי אם בפעולות האלהיות שנמצא תכליתן עמהם הנה אומרו ושבחתי אני את השמחה הוא שוה לאומרו ושבחתי אני להגעת תכלית העבודה כי כאשר יכוין האדם עליה אפילו בפעולות הגופיות כמו האכילה והשתייה ודומיהם יזכה לשמים והוא הדבר אשר ילוה האדם בעמלו אשר נתן לו האלהים תחת השמים וכמ"ש בפרק לולב וערבה (סוכה מ"ה.) כל העושה איסור לחג באכילה ושתיה כאלו בנה מזבח והקריב עליה קרבן שנאמר (תלים קי"ח) אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח וכן בכל מקום שנאמר (דברים י"ד) ואכלת שם לפני ה' אלהיך וגו'. וכיוצא בדברים שכוונתן לשמים הם הפעולות המשמחות בלי ספק. ועל זה היה נוהג החכם לומר וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי היא חלקו כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו זולת זה וכן אמר את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם נתן בלבם וגו'. ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמוח ולעשות טוב בחייו (קהלת ג') ובענין הזה תמצא השמחה והעצב יחד וזה כשיהיה האדם עושה דבר לפני אלהיו בהרתעה ויראה והכנעה כי היותה על זה האופן הוא שלמות המצוה ההיא כמו שהישירתנו התורה על מיתת נדב ואביהוא ופרץ עוזא וכיוצא ובשלמות המצוה ימצא התכלית ושם יהיה העונג. והוא אומרו (תהלים ב') וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה (ברכות ל':) והכוונה שאם היתה המצוה נעשת ביראה והכנעה לפני אלהיו שם תמצא שמחת התכלית וערבותה כמו שנאמר שם (ש"ב ו') אחר שנתיראו ונכנעו במיתת עוזא ודוד וכל בית ישראל מעלין את ארון האלהים בשמחה והוא עצמו שאמרו ז"ל (ספרי פ' ואתחנן פ' ואהבת) אין לך אהבה במקום יראה ויראה במקום אהבה אלא במדת הקב"ה בלבד כי אם העבודה השלמה היא היראה ובמקום אשר תמצא שלמות העבודה תמצא שם השמחה הנה היראה והשמחה יהיה דבר אחד. מה שלא יהיה כן אצל הזולת כמו שאמר שם יש לך אדם שמתירא מחבירו מניחו והולך לו. אבל במדת הקב"ה לא כן שאין לך אהבה וכו'. ואצל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה שער צ"ב יתבאר זה יותר בהרחבה ב"ה. סוף דבר זאת היא השמחה אשר לפני ה' אשר עליה נאמר שמחו בה' וגילו צדיקים (תהלים ל"ב) ואליה יכוונו הכתובים בכל מה שידברו בה בסתם כמ"ש ז"ל שמחו בה' וגילו צדיקים

הוי אומר נגילה ונשמחה בו בה' קאמר (חזית שיר א'). ותהיה גם כן כוונת ושמחתם לפני ה' אלהיכם הישרה גדול' על הכוונה השלמה בעבודות שיהיו נעשות לעצמן ולתכלית הגעת הרצון האלהי הדבק עמם כי אז יהיו הם עצמן תכלית שימצא אתו כל שמחה וכל עונג. וכל אלו ההשקפות ישנן בשמחה השלמה:

והנה אחר שסדר כל אלה הענינים על זה האופן אמר וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה חוקת עולם לדורותיכם בחדש השביעי תחוגו אותו. כי הנה באמת החג הזה הכולל כל אלו הענינים הוא חג לה' ועם שזמן קיבועו הוא שבעת ימים בשנה הנה באמת הוא חקוי עולם לדורות רצוני בכל עת ובכל זמן שיהיו כל האזרח בישראל יושבים תמיד בסכות כי בסכות הושבתי את בני ישראל וגו'. והוא ההעזב מחריצות הקניינים הזמנים וההדבק בעבודות האלהיות והבטחון בו יתברך והחסיה בצל כנפיו כמו שביארנו זה למעלה בענייני הסוכה. או שירמוז בכאן למה שביארו זכרי' הנביא באומרו והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסכות (זכריה י"ד:ט"ז) כי לסגולות החג הזה בהיישרת החיים המאושרים יעשה לעתיד עקר גדול ממנו כמו שאמר חוקת עולם לדורותיכם בחדש השביעי תחוגו אותו. וענש על ביטולו ברעב ומגפה שהם שפטים רעים ונאמנים כמ"ש (שם) והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ אל ירושלם להשתחוות למלך ה' צבאות ולא עליהם יהיה הגשם ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם תהיה המגפה אשר יגוף ה' את הגוים אשר לא יעלו לחוג את חג הסכות. אמר שאם יבעטו בסוכה זו וזה שבתה עראי כמו שאמרנו ללכת אחרי העסקים הזמניים מהחריש והקציר ויתר עבודות האדמה המעשירות בעליהם כי לזה ימאסו בזה החג המיוחד אל אלו ההוראות ולא יעלו להשתחות ולהודות על הוראותם שם לפני ה' הנה יהיה יגיעם לריק ותם כחם לבהלה כי לא עליהם יהיה הגשם כי הוא השפע ההכרתי לאלו העסקים וכיוצא מהשפעים ההכרחיים והנה ישארו קרחים מכאן ומכאן. משפחת מצרים וגו'. תרגם יונתן ולא עליהון יסק נילוס ברם עליהן תהא מחתא דמחא ה' וכו'. הנה פי' שמגפה אחת תהיה לכלם וכן פרש"י ז"ל ורד"ק ז"ל פירש ולא עליהם תהיה עצירת גשמים שהרי נילוס עולה ומשקה את ארצם אבל תהיה עליהם המגפה שהזכיר ראשונה שיגוף ה' בה את כל העמים אשר באו על ירושלם המק בשרו וגו'. ופירוש אשר לא יעלו כלומר לפי שלא יעלו וכו'. ובודאי כי אין מעצור לה' להעניש בשתיהן לעצור בנילוס ויחרב כמו שפירשו הראשונים ועוד תהיה עליהם מגפת הגוים ההם אשר יכלה אותם בה באופן שלא יעלו עוד לחוג את חג הסכות והיו ראויים לקחת מידו כפלים מכל הגוים

לפי שהמצרים הם כבר בעלי נסיון גדול ולא לקחו מוסר. וזה מה שביאר זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים וגו' לומר שחטאת מצרים עצומה מאד מחטאת כל הגוים ולזה יהיה עונשה עצום מהם. על כל פנים יראה גודל מעלת החג הזה ועוצם תועלותיו אשר לזה הושם לחתימת כל אלה המועדים היקרים וסופם. וזה שיעור מה שרצינו בהדר המועדים האלו אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון לקרוא שם ה' הגדול והקדוש עלינו כמו שחתם וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל כדי שיהיו כל עקרי התורה האלהית ושרשיה אשר עליהם יחיה האדם ידועים ושגורים למקראי קדש בפי כל האנשים אשר לא ידעו לדרוש אותם מעל ספר ה' ועל הדרך אשר כתבנו בתחלת השער. וכבר הוסיפו קדמונינו ז"ל בספר הזה עוד פרקים מועילים מאד כמו תשעה באב ויתר הצומות המעוררות אל הנפשות ההמוניות הפורענות המגיע לעוברי רצונו. כמו חנוכה ופורים המעידים כי הוא יתברך נמצא עמהם בגלותם למגן ועזרה לכל צרותם. וכמ"ש (ויקרא כ"ו:מ"ד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם כי. הימים האלה כלם נזכרים ונעשים לקבוע אל האמונות והשרשים האמתיים בלב האנשים והטף אשר יקראו אותם במועדם:

שער סח

פרק א

יבאר כי הנפשות נבדלות בקבלת אור האלהי כהבדל הגופים בקבלת אור השמש.

ויקחו אליך שמן וגו' ויצא בן אשה וגו'

בר קפרא פתח כי אתה תאיר נרי (תהלים י"ח) אמר הקב"ה לאדם נרך בידי ונרי בידך נרך בידי נר ה' נשמת אדם (משלי כ) נרי בידך להעלות נר תמיד אמר הקב"ה אם אתה תאיר נרי אני מאיר נרך (ויקרא רבה פל"א).

[292] תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי כמו שאור השמש אשר בהיר הוא בשחקים ושולח קרניו חציו על כל אשר תחתיו, אף כי הוא עצם האור היקר והנכבד מאוד, לא הי' ביכלתו להועיל לבני אדם, אם לא תכן הי"ת את בבת עין בני אדם באותה תכונה שתהי' ראויה ומכשרת לקבל ניצוצי האור ההוא העוברים אל תוכו [אשר ע"כ נראה כי מדי תאבד מאדם ההכנה הזאת, ע"י קלקול גידי הראות או העירות ולחיות השונות אשר בתוכו או אם בעבור חולי מה יסוכך האישון, במסך דק המבדיל בינו ובין האור יהיה האדם עור אשר לא יוכל לראות גם הדברים אשר מסביב לו] כן הענין גם בהערות אלקיות אשר בדת, כי אף שהם אמיתיות הכרחיות אשר אין מקום להכחישן בכל זאת לא היו מועילות לאדם אם לא נתן ד' לו כשרון שכלי והכנה ראויה להשיגן כי איש בער חסר הכשרון וההכנה ההיא לא ידע ולא יבין האמיתיות היקרות ההן, וזה שהתפלל המשורר "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך", ר"ל תן לעין שכלי, אותה ההכנה המצטרכת להשגת נפלאות תורתך, כי שכל האדם ביחסו אל התורה והחכמה האמיתית, כיחס עין בשר אל אור השמש או אור נר מלאכותי "כי נר מצוה", ר"ל שכל מצוה פרטית תסבב לאדם רק הארת שכלו החלקיית כאור נר אשר יאיר רק בגבול קטן מסביב לו, "ותורה אור" ר"ל התורה בכלל מסבבת הארה כללית

כאור שמש אשר יפיץ קרניו על כל אשר בארץ מתחת ואין נסתר מחיותו ומאורו, והנה ההכנה הזאת היא באמת נתונה מלידה ומבטן לכל בן אדם, כי אחרי שנוצר בצלם אלקים ונפח באפיו נשמת חיים שהיא נפשו המשכלת הוא מוכשר להשגת האמיתיית בכח, אך מצטרך הוא אח"כ ללימוד והשתדלות אם יצא כשרונו זה הכחני גם אל הפועל, וע"כ יש הבדל רב בין בני אדם בענין זה, כי קצתם אשר ישתדלו להוציא כשרונם זה אל הפועל ע"י לימוד, יהיו חכמים ונבונים המכירים האמת ומשכילים בכל דבר חכמת בינה, תחת כי אחרים אשר בעצלתים חובקים את ידם ולא ישתדלו להוציא כשרונם אל הפועל תשאר הכנתם הטובה הזאת כנפל טמון בקרבם אשר לא יראה אור, והמה רק סכלים ובוערים בעם יהיו כל ימי חייהם, ולהורות על רעיון יקר זה אחז"ל ד"מ "שבהיות האדם במעי אמו מלמדין אותו כל התורה כולה, וכיון שבא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכח ממנו כל התורה כולה" ור"ל בכל זה כי מדי נוצר בצורת אדם במעי אמו יתן לו הכשרון בכח ללמוד כל התורה ולהשוות כל החכמות והאמיתיות, ורק בצאתו מרחם אמו ירבו המונעים אשר לא יתנוהו על נקלה להוציא כל כשרוניו אל הפועל, אשר ע"כ רבו כמו רבו באמת הבוערים בעם אשר לא יכלו לעמוד ולהתיצב נגד כל המונעים האלה, וחדלו בעבור זה להוציא הכנתם הפנימית לקבלת התורה והחכמה אל הפועל וע"ז רומזים גם החוקרים האומרים שכל מה שישכילהו האדם הוא על דרך ההזדכרות כונו בזה רק להורות שכאשר יחשוב וישכיל האדם יוציא רק מה שהיה אצלו כבר במעי אמו בכח אל הפועל ואחרי כי כן הוא שכבר מלידה ומבטן הוטבע בנפש כל אדם ההכנה חל קבלת השלמות, הנה נמשך מזה, כי הוא נוטה בטבעו להיות צדיק והולך מישרים והנטיה הטבעית הזאת כנו חז"ל בשם "שבועה" כי כמו שהמושבע הוא אנוס בבחינה מוסרית, לעשות מה שנשבע לעשותו כי נוקש ונלכד באמרי פיו כן כל אדם אנוס ומוכרח בבחינה מה להיות ולעשות מה שטבעו נוטה אליו (אשר ע"כ נמצא כי יען שהי"ת הוא עצם הרחמים אשר ע"כ הוא נוטה רק להיטיב ומתנגד לטבעו להשחית עוד כל הארץ בימי המבול אה"כ בענין זה "אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ",) וזה שאחז"ל ד"מ, שביום הלידה משביעין את האדם ואומרים לו "הוי צדיק ולא רשע", ולהרחיב המשל הזה יותר אחז"ל שבעת השבועה הזאת אומרים לו שיתנהג בקנין החכמות והשלמיות הנפשיות כמו שינהג כל אדם בקנין נכסיו ועשרו הזמני, כי אם גם כל זולתו מבני אדם יאמרו לו שהוא עשיר, לא יסתפק במה שיש לו, כי אם יחשוב עצמו תמיד כעני להשתדל ולרדוף תמיד למען אסוף עוד יותר עושר ונכסים כמאה"כ בקהלת ה' "אוהב כסף לא ישבע כסף", וכמו כן יתנהג בבחינת שלמות נפשו, שאף אם יזכה כבר בעיני זולתו עד שיחשבוהו לאיש ישר ותם דרך, יחשוב עצמו בכל זאת כאילו תחסר לו עוד השלמות המוסרית, וע"ז רומז גם מאה"כ "אם תבקשנה ככסף", ר"ל כי כמו שמבקש כסף לא יאמר די, כן ראוי גם למבקש חכמה שלא יסתפק במה שידע כבר, כי אם ישתדל להרבות חכמתו יום יום, ושזשאז"ל "ואפי' כל העולם כלו אומרים עליך שאתה צדיק הוי בעיניך כרשע", ורמזו במאמרם זה גם על מדת הענוה, אשר ככל מדה טובה ויקרה מוטבעת בלב כל אדם מיני רחם ואלו ישאר על מתכונתו זאת לא רמו עיניו ולא גבה לבו, ורק מדי התהלכו עלי ארץ יחל לפעמים להתגאות ולחשוב עצמו בתור האדם המעלה, ולהורות על הרעיון, כי האדם לא יקנה השלמות הנפשית רק אם נשאר נפשו זכה ובהירה ולא תאבד הכנתה הטבעית ע"י עסקו רק בהבלי הזמן, כי רק אז תהיה ראויה להשגת האמיתיות וגם על הרעיון שהשגת עצמות הנפש היא כעין סולם לעלות ממנה אל הכרת הי"ת כמו שכתבו הפילוסופים, (עיין מזה ביאורי לשער ס"ג) אמרו חז"ל שכוללים בשבועה זאת גם המאמר "הוי יודע שהקדוש ב"ה טהור וכו', ונשמה שנתן בך טהורה, שאם אתה מתמידה בטהרתה אתה מכיר מתוכה נפלאות בורא העולם" וכו', כי רק בהיות הנפש זכה וטהורה ותדמה בזה ובבחינה מה אל מקורה, כי בצלם אלקים וכדמותו עשה את האדם, יוכל בעליה להכיר ולהשיג על ידה גם מהות הי"ת ותאריו הנשגבים כפי יכלתו האנושית, אבל לא בהיותה מגואלה בחלאת מדותיה הרעות, שרק באמצעות מראה נחושת זכה ולטושה יראו הדברים העומדים לנגדה, אבל לא בהשתנות הודה וזיו פניה ע"י החלודה אשר תעלה עליה, אח"כ יאמר הרב ז"ל, כי בזה יש הבדל בין דעת אמונתנו האמיתית, ובין דעת הפילוסופים וחכמי העמים, כי הם חושבים שהנשמה בעצמה כאשר תנתן באדם היא פחותה וחסרת המעלה, וע"כ חובה על האדם לטהר ולזכך אותה תחילה ע"י מעשיו ופעולותיו מכל מדה רעה, ורק אחרי היותה מטוהרה תוכל לעלות מעלה מעלה להשיג סדרי הבריאה והמציאות, ועל ידם גם סבתם הראשונה שהוא הי"ת, (וקצת מחכמי ישראל שנמשכו אחריהם אמרו ג"כ, שמצות התורה המטהרות תכונות ומדות כל איש ישראל, הן כמדרגות לעלות מהם אל המושכלות והאמתיות הרוחניות,) אפס דעת אמונתנו הקדושה לפי מחשבת הרב ז"ל היא בהפך שדעת אלקים והיראה ממנו, הן קודמות לכל המצות. כמו שנראה גם בי' הדברות, שאמר תחילה "אנוכי ולא יהיה לך", שהם עמודי המושכלים הרוחנים האמיתים, ואח"כ "לא תשא, זכור כבד" וכו' שהם המצות. וכמא"הכ "סוף דבר וכו', את האלקים ירא, ואת מצותיו שמור" וכו' הקדים היראה שהיא הסיבה, לשמירת המצות שהוא המסובב, כי הי"ת הטביע כבר בנפש האדם מאת הבראה האמונה בו ויראתה אותו, שהן מקור כל המדות הטובות והמעשים הנכוחים וע"כ היא כבר טהורה וזכה מלידה ומבטן, כמו שיסדו ג"כ בתפלה "אלוקי נשמה שנתת בי טהורה היא'" וכו', וכמו שאחז"ל "ונשמה שנתן בך טהורה

[292]כמו שהשמש הזאת עם שהוא עצם בהיר ממנו הושפעו ניצוצות האורה בעולם הנה א"א לקבל האנשים תועלתו אם לא בהמצא בהם הגשם הספיריי אשר בבת העין. כן הוא הענין בהערות האלהיות אשר בדת שעם היותם הכרחיות אמתיות בעצמם והם עצם האור בהחלט הנה אין מבוא להגיע תועלתם אם לא תמצא באנשים התחלה מעולה מתייחסת אליהם בצד מה תהיה אצלם במדרגת העין אצל אור השמש לקבל אורם ולפשט תועלתם ועל זאת הבחינה עצמה אמר המשורר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך (תלים קי"ט) לומר שיעורר בו אותו כח ואותה התחלה שבחינתה עם הערות התורה היא אותה בחינה עצמה שיש לעינים הגופיים עם אור השמש. כי על זה הענין עצמו אמר החכם בנו כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו':כ"ג). וזה כי כמו שהנר או האור הכולל הוא האמצעי המוציא לפעול כח הראות. כן הערות המצוה והתורה לכל בני ישראל יהיה אור במושבותם. אלא שהמצוה לפי שהיא חלקית דמה אותה אל הנר החלקי והתורה הכוללת דמה אותה אל האור לפי שהוא מבואר כי לפי רוב הטובה יתרבה התועלת. וצדקו מאד דברי פי חכם וזה הענין נתבאר יפה בשער כ"ט ובמנורה שער מ"ט ת"ל. אמנם זאת ההתחלה כבר גזרו החוקרים שהוא צורת האדם ונפשו הדברית אשר היא נפוחה מנשמת שדי והיא אצלו אספקלרי' זכה וזהירה מוכנת לקבל אמתיות עניני הנמצאות כלן עד שתהיה כטופס ופתשגן כתב הענינים הקדושים מהרוחניות והפשיטות החרות על לוח מציאות הנמצאים העליונים והטהורים אשר נגזרה מגזרתם. והנה חכמינו הקדושים הסכימו בזה באומרם במסכת נדה פ' המפלת חתיכה (נדה ל':) דרש רבי שמלאי למה הולד דומה במעי אמו מקופל ומונח כפנקס וכו'. עד ואין לך ימים שאדם שרוי בטובה יותר מאותן ימים שנאמר (איוב כ"ט:ב') מי יתנני כירחי קדם אלו הן הימים שיש בהן ירחים ואין בהם שנים הוי אומר אלו ימי הלידה ומלמדין אותו כל

וכו'," והמצות אשר נצטוינו בתורה, הן רק לשמור נפשנו ולקיימה לא לבד בטהרתה המוסרית כל ימי חיי הבלנו עלי ארץ, כי אם גם להוסיף עוד על שלמוחה ואף כי לבלתי טמאה ע"י פעולות בלתי ראייות ונכוחות. כאשר יורה על זה גם מאה"כ "רק השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, ופן יסורו מלבבך" וכו', כי כאשר תשכח או תסיר מלבך המעמד היקר והנבחר בהר סיני, מת נגלה שם לתת לעמו חקים ומכפטים, וחדלת מעשות הטוב והישר אשר צוך ה אז לעשות, כי אם תלך בשרירות לבך, לתור אחר עיניך ולעשות פעולות מתועבות. הלוא תאבד יקרת נפשך ושחת הודה יפיה וטהרתה המוסרית, בחלאת מדותיך ומעשיך הרעים ובשמירת הנפש מדעות זרות ונפסדות ומחשבות הבל וכזב, אמר אח"כ ג"כ "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה פן תשחיתון וכו', ופן תשא עיניך" וכו', כי זכות וצחצחות הנפש תאבדנה גם ע"י פועל רע, גם ע"י מחשבת פיגול ודעה נפסדה, ועל זה רומז גם מאמר בר קפרא שהחל בו הרב ז"ל "כי אתה תאיר נרי" וכו', כי הנשמה הטהורה אשר עליה יאירו נצוצי אור אלקים עליון כנר אלוקים תחשב הנתונה לאדם לחפש ולחקור בעיונים ומדעים, כמא"הכ "נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן" וזש"א "נרי ביד להעלות נר תמיד." ר"ל ראוי לך להשתדל שנפשך תשתלם יום יום ותוסיף אורה תמיד, כי נרך ר"ל נר חייך בידי ע"כ טרם יכבה, השתדל בכל עוז לקנות שלמותך המוסרית, ובזכות זה תאריך ימיך, כמו שאמר "אם אתה תאיר נרי אני מאיר את נרך:

התורה כלה שנאמר (משלי ד׳:ד׳) ויורני ויאמר לי וגו׳. ואומר (איוב שם) בסוד אלוה עלי אהלי וכיון שבא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכח ממנו כל התורה כלה שנא׳ (בראשית ד׳:ז׳) לפתח חטאת רובץ ואינו יוצא משם עד שמשביעין אותו שנאמר (ישעיהו מ״ה:כ״ג) כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון זה יום הלידה ומאי שבועה משביעין אותו אומרים לו הוי צדיק ולא רשע ואפילו כל העולם כלו אומרים עליך שאתה צדיק הוי בעיניך כרשע. הוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה אם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הריני נוטלה ממך. משל למה הדבר דומה לכהן חבר שנתן תרומה לכהן עם הארץ אמר ליה אם אתה אוכלה בטהרה מוטב ואם לאו הריני שורפה לפניך הנה שהודיעו בכאן היות האדם מתחלת יצירתו כחני להשיג השלמיות הנכללות בהשתדלות ידיעת התורה האלהית והוא מה שאמר שמלמדין שם אותו כל התורה כלה אמנם ההכרחיות ההוא לא יחוייב צאתו אל הפועל כי אם ברוב ההשתדלות וההתעמלות בו ולפי שרוב בני האדם הם מתרשלים בזה לפנותם אל הבלי העולם וחמדותיו אמרו שבצאתו מרחם אמו בא מלאך וסטרו על פיו והמלאך הזה כבר פרסמו שמו באומרו לפתח חטאת רובץ כי ודאי החוטא בזה מלאך אכזרי ישולח בו להשכיחו את אשר בכחו להשיגו ואולי שהחוקרים שאמרו שכל מה שישכילהו האדם הם על דרך ההזדכרות כוונו אל הכחניות הזה אשר רמזהו חז״ל ויצדק מאמרם. וענין השבועה הזאת היא להורות שאף על פי שביציאתו לאויר העולם נשכחו ממנו אלו הידיעות כמו שאמרנו מכל מקום הכרעה גדולה יש לו אל זכירתן מצד התחלתו זאת שאין לך חומר שבועה לקיים כל דבר מאשר יכריחהו טבע המושבע כמו שאמר (ישעיהו נ״ד:ט׳) אשר נשבעתי מעבור מי נח וגו׳. כמו שזכרנו בשער י״ג ולזה אמר שהוא מושבע ועומד שיהיה צדיק ולא רשע שכבר הוא מוכרע לזה מתחלת היצירה ונתנו בזה עצה נכונה מאד והיא שיתנהג בענין הצדקות כפי מה שמתנהג בבקשתו התשוקות הזמניות כמו העושר וכדומ׳ כי אף ע״פ שיאמרו לו כל העולם שהוא עשיר תמיד הוא מחזיק עצמו כעני והוא רודף אחריהם ואם יעשה כן במצות ובמעשים טובים יתעשר מהם בלי ספק כמו שאמר החכם אם תבקשנה ככסף וגו׳. אז תבין וגו׳ (משלי ב׳:ד׳). ולפי שכל אלו הענינים לא יושגו אליו רק במה שתהיה זכה וברה כמו שאמרנו כי בזה יזדכרו בה כל הענינים שנתנו בכחה ויראו רשמי כחותיה באר היטב לזה אמר שכללי בשבועתו זאת הוי יודע שהקדוש ברוך הוא טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה שאם אתה מעמידה בטהרתה אתה מכיר מתוכה נפלאות מבורא העולם ומלאכיו הקדושים והטהורים כמו שיבא ובאותו ענין היתה הנפש אצל הפילוסופים האלהיים

תל שהכל פונים אליו ללמד כל העניינים האלהיים שאין עליהם למוד אחר כמבואר באלהיות במאמר התוארים ובפרט בחתימתו כמו שעל זה הענין עצמו יתכן לבאר מה שאמרו חז"ל במסכת ברכות (י'.) הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי אמרן כנגד הקב"ה והנשמה מה הקב"ה מלא את העולם כלו אף הנשמה ממלאה את כל הגוף מה הקדוש ב"ה רואה ואינו נראה אף הנשמה רואה ואינה נראית. מה הקדוש ברוך הוא זן את העולם כלו אף הנשמה זנה את כל הגוף. מה הקדוש ברוך הוא טהור אף הנשמה טהורה. מה הקדוש ברוך הוא יושב בחדרי חדרים אף הנשמה יושבת בחדרי חדרים. תבא מי שיש בה חמשה דברים הללו ותשבח למי שיש לו חמשה דברים הללו. והנה בשער ס"ג כתבנו כי דרך חז"ל שהוא ללמוד מהדברים הנמצאים בו יתברך על דרך הפרסום והאמונה וללמד על הנפש האנושית אשר נעלמה מהותה מדעות האנשים היא ישרה מאד. בהפך מה שעשו אנשי החכמות שהם לומדים מהדברים שנתפרסמו להם בנפש על מה שסופק בכתותם ממציאות האל יתב' ואופני הנהגתו ולזה אמר מה הקב"ה וכו' אף הנשמה וכו'. כמו שנתבאר שם.[293] אבל ג"כ יסבול מאמרם ז"ל שיהא הלמוד לקוח

[293] אבל וכו', כונתו שאחרי שכ' בשער ס"ג (עיין ביאורי שם ד' נ"ה:) שתחת שכל חכמי הפילוסופים בארו מהות הי"ת על ידי דמותם אותו בבחינה מה אל הנפש, דמו חז"ל בהפך את הנפש אשר מהותה לא נודעה כל כך לכל איש ישראל, אל הי"ת אשר תאריו הנשגבים נודעים לנו ע"י התורה הקדושה, ישתדל עתה לבאר דחז"ל שם בברכות גם באופן שיורו בהפך איך תודע לנו מהות הי"ת בבחינה מה, באמצעות ידיעת מהות הנפש, כי הנה ד' מעלות ותארים נשגבים צריך האדם ליחס אל הי"ת אם בשם "יודע ומשיג הי"ת" יקרא, ועל היות כל אלה בו יוכל לשפוט ממה שישנם כולם גם בנפש האדם אשר נוצרה ממנו, כי שלמות כל צורה תעיד על שלמות יוצרה, כי המעלות הנשגבות הנמצאות בה אי אפשר שלא תמצאינה גם בו, והד' מעלות הלא הן הא' כי כמו שאין חלק מגוף האדם אשר לא תניע אותו כח נפשו, באופן שלא נוכל ליחד אבר ידוע ולאמר ממנו כי הוא מקום מושב הנפש, כן גם אין חלק בכל העולם ומלואו אשר אין כבוד ה' חופף עליו, ופועל בו כרצונו באופן שאין ליחד מקום וגבול ידוע אשר אותו לבדו אוה למושב לו וזשאז"ל "מה הקב"ה מלא את העולם כלו אף הנשמה ממלאה את כל הגוף", (והמובן הוא באמת להורות על ההפך, ורק מפני הכבוד הקדים במאמרו "מה הקב"ה" וכו' ואח"כ "אף הנשמה" וכו') ורעיון זה הלביש המדרש שוחר טוב בלשון אחר באמרו "מה הנשמה אין אדם יודע את מקומה כך הקב"ה אין כל בריה יודעת מקומו" וכו' הב' כמו שהנשמה היא עצם רוחני הנפרד מחומר ופועלת עליו רק בכחה, אשר ע"כ לא תושג בחושים כי אם על ידי פעולתה, כן גם הי"ת הוא עצם נשגב ונפרד מכל גוף ולא יושג בחושים חמרים, כ"א עפ"י פעולותיו וזש"א "מה הקב"ה רואה ואינו נראה, אף הנשמה רואה (ומרגשת כל ההרגשות) ואינה נראית" (ומורגת בחוש) הג' כמו שהנשאה זנה ומעמדת את כל הגוף, ר"ל כי רק באמצעות כחות הנפש, הזן והמעכל ושאר הכחות המחוברים להם ניזון הגוף וכל אבריו, ורק כל עוד נשמת רוח חיים באפיו יחיה האדם, וכל איבריו חיים ומתנועעים, ואך יצא תצא הנפש יכלה הגוף וכל פעולותיו תשבותנה ולקבר יובל כמאה"כ "תצא רוחו ישוב לאדמתו" כן הי"ת מעמיד ומקיים את כל העולם, ונותן חיים לכל אשר בקרבו כמאה"כ "ואתה מחיה את כולם" כי לא לבד הגלגלים והכוכבים אשר הם מתנועעים לדעת הקדמונים בדעת ובהשכל לעשות רצון בוראם בשם "חיים ומשכילים" יקראו, כ"א גם שאר כל הנמצאים כבע"ח, צמחים ודוממים כולם בשם "חיים" יקראו, כל עוד יפעלו פעולתם אשר נודעה להם לפי טבעם כי פעולת האבן והמים לנפול ד"מ למטה ועלית הרוח ושלהבת אש למעלה, ומשיכת המאגנעט את הברזל בשם "כחם וחייהם" תקראנה, והי"ת הנותן בהם כחם זה הוא המחיה אותם וזשאחז"ל מה הנשמה זנה את כל הגוף אף הקב"ה זן את כל העולם" הד' כמו שהנפש המושגת רק ע"י פעולותיה אין אדם יכול להשיג מהותה ואיכותה ואמתת עצמותה, כן לא יוכל שכל האנושי להשיג מהות ועצמות הי"ת ואנחנו יכולים לאמר שהי"ת הוא רק זולת מה שישיג האדם כי הוא נעלה ונשנב על כל מה שיוכל האדם להשיג אבל אין אנו יכולים לאמר שהוא דבר מה שישיג האדם ד"מ האדם משיג רק דבר שהוא בעל תכלית ואנחנו נדע שהי"ת אינו בעל תכלית כ"א בעל

מהנפש על הדרך שאמרנו להקנות בו דעות אמתיות ואמונות נכונות בענינים האלהיים ולראות מראות אלהים מתוך נפשו הטהור' וזה שהידיעות ההכרחיות לכל מקבל עול מלכות שמים הם ארבע מציאות האל יתב'. ופשיטותו מחמר. ונצחיותו. ועוצם עלויו. ואמרו שכלם מתבארות מצד מה שהם מפותחות פתוחי חותם על נפשו אשר נפקדה אתו והיה אומרם מה הקב"ה וכו' אף הנשמה וכו'. כלומר מאין יש לנשמה זה הענין מהשלמות אם לא היה ראשונ' בממציא' יתברך והנה אם כן כשנתבאר שימצא בנשמה אי זה שלמות יתבאר שבו יתברך נמצא בעצם וראשונה. וכן אמרו במדרש שוחר טוב (תלים ק"ג) אצל אומרם מה הקב"ה מלא את העולם וכו'. דבר אחר מה הנשמה אין אדם יודע מקומה וכו'. כך הקדוש ברוך הוא אין כל בריה יודעת מקומו שאפילו חיות הקדש וכו'. נראה שכך יהיה דרך הלמוד בכלן. והנה על אמתת המציאות אמרו מה הקדוש ברוך הוא מלא את העולם ירצה ממציאות נפשך המפורסם אצלו מצד מה שאין חלק מכל חלקי גופך פנוי ממנה יתבאר לך אמתת מציאותו וכו' על זה האופן אצל העולם כלו עד שלא יהיה מקום פנוי מהשכינה וכמו שאמר (ישעיהו ו':ג') ושוליו מלאים את ההיכל ומלאכיו העידו עליו (שם) מלא כל הארץ כבודו. ועל פשיטותו מרומר אמרו מה הקב"ה רואה כו' ירצה ממה שאתה רואה נשמתך אתה רואה ומרגיש בכל ההרגשים והיא אינה מורגשת ומושגת בשום כח מהכחות ההיולאניות כי אין אתה רואה את כל מאומה אשר יאמר כי הוא זה כן חוייב להמצא זאת הפליאה באל יתעלה שהוא יודע ומשיג כל הנמצאים והוא אינו גוף ולא כח בגוף שיושג ויוחש בחוש מהמושנים ההיולאניים ואף כי העיוניים השכליים גזרו על אמתת מציאותו הנה המה נלאו להשיג מהותו. אמנם על הנצחיות אמר מה הקדוש ברוך הוא זן וכו' לומר כי ממה שנראה שהנשמ' זנה ומעמדת את הגוף וזולתה לא ישוער לו שום קיום ועמידה כמו שאמר (תהלים קמ"ו) תצא רוחו ישוב לאדמתו כן חוייב שיודע מבוראה שהוא יתברך המעמיד ומקיים העולם כלו והוא אשר ממנו ימשך הנצחיות וההתמדה אשר לו מה שיחייב לו יתברך הקיום והנצחיות ראשונ' כי על כן נקרא (דניאל י"ב) חי העולמים כמו שכתב הרב המורה פרק ע"א וזולתו לפי שהוא אצל העולם בכלל כמו הנשמה אצל הגוף לענין החיות והוא מה שאמר הכתוב אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם (נחמיה ט':ו') והכוונה כי כמו שכל איברי

בלי תכלית ונמשך מזה כי ידיעתנו את הי"ת היא רק ידיעה השוללת הנקראת "ראיית אחורים" לא ידיעה מחוייבת אשר בשם "ראית פנים" תכונה כמאה"כ "וראית את אחורי ופני לא יראו" (עיין מזה ביאורי לשער נ"ד) וכל זה מורה על גודל ועוצם מעלת הי"ת וזשאחז"ל מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים" נעלם ומכוסה ונשגב מעין השגת בני אדם "אף הנשמה יושבת בחדרי חדרים", ולא תושג על אמתתה מעיני השכל האנושי.

האדם יקראו חיים בעוד שהנשמה היא אצלם אפילו העצמות והשער והצפרנים וכיוצא ממה שאין בהם הרגש כן השמים ושמי השמים וכל צבאם שהם חיים משכילים מניעים ומתנועעים עם הארץ עצמה וכל אשר עליה מבעלי החיים לאשר אין בהם רוח חיים כמו הצמחים והמחצבים והימים וכל אשר בהם מהחי ובלתי חי כלם יקראו חיים מצד היותך אצלם כנשמה אצל הגוף ואתה מחיה את כלם במציאותך אצלם מוסף על ההמצא בכלן הטבע ההוא אשר בעבורו יתנועעו וינוחו כל אחד לפי טבעו וסגולתו כתנועת היסודות הקלים אל המעלה והכבדים אל המטה או בהמשך המגניטי"ש הברזל וזולת זה מסגולות הנמצאות שהמה כחם וחיותם בלי ספק. והנה על עוצם מעלתו אמרו מה הקדוש ברוך הוא יושב בחדרי חדרים וכו'. ירצה כמו שעם פרסום מציאות נפשך עמך הנה מהותה נסתר מדעתך בחדרי חדרים כן חוייב אליך לדעת שהאל יתעלה עם עוצם פרסומו הנה עצמותו ומהותו נעלם ונסתר מכל ההשנות האנושיות עד שלא יצדק עליו שום מציאות מכל מה שיגזור עליו השכל האנושי ויותר יצדק עליו שהוא זולת מה שישיג ממה שהוא דבר שישיג כמו שאמר וראית את אחורי ופני לא יראו כאשר כתבנו שם. ובמדרש שוחר טוב במזמור לדוד ברכי נפשי (תהילים ק"ג:א') מעשה באדם אחד. שאמר לו לרבן גמליאל באיזו מקום הקב"ה נתון אמר ליה איני יודע אמר לו וזו היא תפלתכם וחכמתכם שאתם מתפללין לפניו בכל יום ואין אתם יודעין מקומו אמר לו שאלת ממנו דבר שהוא רחוק ממנו ה' מאות שנה הרני שואלך דבר שהוא נתון אצלך יום ולילה ואמור לי באי זה מקום הוא נתון. אמר לו ומהו זה אמר לו הנפש שהיא נתונה אצלך אמור לי באי זה מקום היא אמר לו איני יודע אמר לו תפח רוחיה דההוא גברא. מה זאת שהיא נתונה לך אין אתה יודע מקומה ואתה שואלני דבר שהוא רחוק ממני מהלך חמש מאות שנה. הנה שהוכיח אותו בנפשו על העלם הכרת מעלתו ומדרגתו שהוא דבר המחוייב לאדם ידיעתו עם שער הידועות שקדמו ודרך כלל אמר החכם תמהני על מי שלא הכיר את נפשו ורוצה להשיג את אלהיו. ולפי שהנפש הזאת עם שהיא במדרגת המראה אצל אלו הענינים הנה היא אינה מראה הציורין והפתוחים הנפלאים האלה רק בהיותה ברה וזכה מלוטשת כמו שאמרנו ראשונה לזה אמר מה הקדוש ברוך הוא טהור אף הנשמה טהורה כמו שאמרו במאמר דרבי שמלאי הוי יודע שהוא טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה וכו'. כי כל אלו הציורין והפתוחים הקדושים יראו בה בהיותה טהורה ונקיה כמו שהם טהורים אמנם אם תעלה עליה חלודת התאות וחלאת המחשבות הנכריות וזוהמת המעשים המכוערים הנה באמת אז יחשכו פניה כשולי קדירה וכל הוד זיווה ויופיה המס ימס. ועתה פתוחיה יחד והמכתב מכתב אלהים

החקוק עליה כלם נהפכו למשחית בצורות מגונות מבהילות משעממות את בעליהן ולזה היה התנאי הכרחי בשתהיה הנשמה טהורה. אך שמע נא בזה עקר נכבד מאד בו יתחלף דעת כל תורני מדעת כל חכמי הפילוסופים וזה שהם שמו המראה הזאת מתחלה חשוכה ונחלאה ואמרו שיש על האדם להשתדל לזככה תחלה והסיר חלאתה ממנה בטהר אותה מפחיתות המדות וקנות טובות תחתיהן ואחרי כן למרק אותה בפתח בה פתוחי סדרי הנמצאות על אמתתן כי הוא עקר שלימות האדם ותכליתו. וכבר נמשכו אל הדעת הזה קצת חכמינו במצות התוריות בשום אותם במדרגת המצות אצל המושכלות מה שאינו ראוי לקבלו מהם בהשקפה אמתית שהרי אין מבוא לשום מצות אלהית אם לא שיקדם אליה אמות מציאות האל יתעל' המצות עליה והנה הידיע' הזאת היא עיקר המירוק כלו שאמרו הפילוסופים ותכליתו כמו שאמר החכם את האלהים ירא ואת מצותיו שמור (קהלת י"ב) הנה שהדעת את האלהים והיראה ממנו הם קודמים לשמור המצות. ואין ספק שהמצות המעשיות התוריות נמשכות מהחלק העיוני שבאדם כמו שביארנו בשער ל"ג. וגם סדור הדברות יורה על זה כי תחלה אמר (שמות כ':ג') אנכי יי'. לא יהי' לך. ואחר כך סדר המצות באומרו לא תשא. זכור. כבד. וגו'. ולזה כל בעל תורה ראוי שיאמין שהנשמה מתחלה ומעת היותה באדם היא מראה מלוטשת ומזוככת בה יודעו ויזכרו כל הענינים האלהיים כמו שאמרנו ולא נתן לנו אצלה משא הזכוך רק אזהרת השמור כי בזה יהי' הטורח מעט. אמנם האשם המושב לבלתי נשמר ונזהר הוא הרבה.

והיא מה שעוררו אליו אזננו מתקני תפלותנו באומרם (ברכות ס'.) אלהי נשמה שנתת בי טהורה וכו' וכן בעת הלידה כפי המדרש שכתבנו אומרים לו הוי יודע שהקב"ה טהור וכו' ונשמה שנתן בך טהורה אם אתה משמרה וכו'. וכל זה להודיע וללמד שלא תעלה בה חלודה אלא לאשמותינו. ואל ההערה הזאת הנפלאה החמיר משה אדננו ע"ה באומרו (דברים ד') רק השמר לך ושמור נפשר מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך וגומר. וזה כי הוא הקדים לדבר בשבח האומה הזאת במה שאמר (שם) ושמרתם ועשיתם וגו'. ואמר רק עם חכם ונכון הגוי הגדול הזה ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו וגומר ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים. שהכוונה בכל זה לומר שהם נבדלים מכל העמים ביתר שאת ומעלה בהדבקם אל האלהים ובהתיישר לפניו במעשיהם הנאותים ואמר רק אם תשמרו נפשכם שהיא התחלה המקבלת כל אלו העניינים ותזהרו בה מאד לבלתי טמאה בטמאות הגופיות ופן תשכח את הדברים המחוקים בה מתחלה אשר ראו עיני בחינתך

ופן יסורו מלבבך מה שנרשם בה מאמתת המציאות בכלל אשר מכללו יום אשר עמדת לפני אלהיך בחורב וכל מה שנדבר שם בלי שום שבוש. וכן אמר להלן (שם) ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה וגומר. פן תשחיתון וגו'. ופן תשא וגומר. כי הכל נמצא במירוק הנפש כשתשמר מהחלאה והחלודה בלי ספק. וזה הענין כוונוהו וקיימוהו חז"ל במה שאמרו (שבת קנ"ב:) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה תנה לו כמו שנתנה לך. אמנם זה יובן בענין הזכוך אמנם בענין המירוק רצוני ההתעצמות שכתבנו שהוא הכרחי לשלמותה בענין הנפש שער ו' ראוי ומחוייב להשיבה ביתר שאת ומעלה ממה שנתנה לו בלי ספק. סוף דבר נתבאר מאלו המאמרים מה שכיוונו אליו מתחלה מהמצא ההתחלה הזאת באדם אשר בשמירת טהרתה וזכוכה יראו עליה ניצוצות השפע העליון ויראה בה הרואה תמונות נכבדות תחלה מהחכמות האנושיות בתוספות וחידושין מראות אלהיות אשר בם יבא לצאת מכל שבושי הדמיונות ויכיר את בוראו לשבחו ולפארו כפי מה שיספיק מדעו ואם לא כפי רוממותו. וכמו שאמר דוד בכל חמשה ברכי נפשי את יי' אשר זכרנו וזולתם כי כל זה היא מה שימשך מההתחלה הזאת הנפשית כמו שאמר במקום אחר אודך על כי נוראות נפלאתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד (תלים קל"ט). [294]אמר כי הוא לא הגיע אל שיעור זה המדע בהוראות האל יתברך ופליאות מעשיו אלא באמצעות זאת ההתחלה הנכבדת אשר היא היודעת מאד על הדרך שאמרנו ועל זה חתם ספר תלים באומרו כל הנשמה תהלל יה וגומר. ואל זה הענין החשוב אמרו ז"ל (אבות פ"ג) חביב אדם שנברא בצלם שנאמר (בראשית ט':ו') כי בצלם אלהים עשה את האדם כי מחביבות זה האדם וישראל קרויין אדם נתנה לו זאת הנחמה אשר היא המרא' המלוטשת המראה מראות אלהיות בלי ספק עד שבעבורם יאמר שהאדם נברא בצלם אלהים [295]והנה כל אדם חייב להלל לשבח לפאר כפי כחו כמו

[294]אמר כי הוא וכו', ר"ל רק על ידי נפשו היודעת מאוד (שהיא המראה הלטושה הזכה והבהירה אשר בה יראו מראות נפלאות אלקים ר"ל שעל ידה לבדה יכיר האדם את בוראו ונפלאות מעשיו) אני נותן לך תודה והלל על כי נוראות נפלאתי (ר"ל על כי נבראתי באופן נפלא, ועל כי) נפלאים מעשיך, כי מי שנפשו איננה טהורה וזכה ורעיוניו אינם בהירים וצלולים הוא איש בער לא ידע, וכסיל לא יבין נפלאות ה', וע"כ לא יתן גם תודה לאלקיו על כל זאת, וכאה"כ "כל הנשמה תהלל יה", ר"ל רק הנשמה שהיא נפש השלם הזכה ובהירה, היודעת בוראה אשר אליה נלוה כבר השפע האלקי, (עיין מזה ביאורי למעלה בראשית דף מ"ז,) תדע, ותמצא עצמה מוכרחת להלל ה', ולהודות, [ועד"ז בארתי כבר גם מה שיסדו בתפלת ר"ה "ויאמר כל אשר נשמה באפו, ה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה", ר"ל רק מי שיש לו נשמה אמיתית מכיר בוראו וממשלתו בכל.]

[295]והנה כל אדם וכו'. כוונתו כי לפי גודל מעלת האיש ומדרגת הכרתו את הי"ת, כן תגדל גם תודתו אשר יתן לו, כמו שיסדו בתפלת נשמת "בפי ישרים תתרומם, ובשפתי **צ**דיקים תת**ב**רך, ובלשון **ח**סידים תתקדש ובקרב קדושים תת**ה**לל", וכל קורא מבין יראה כי אותיות **יצחק** מורות על שינוי מדרגת המהללים כמו שיורו אותיות **רבקה** אשתו, על שינוי השבחים והמהללי' אשר יתנו לו כי יחס המשבח שהוא הפועל אל השבח שהוא מקבל פעולתו, כיחס האיש אל אשתו.

שאמר (ביוצר לשוי"ט) בפי ישרים תתרומם ובשפתי צדיקים תתברך ובלשון חסידים תתקדש ובקרב קדושים תתהלל כי הנה הם ז"ל זווגו זווגין על סימן יצחק ורבקה לפי שהמהלל והשבח המיוחד לכ"א מהתוארים הוא הראוי אליו ועליך להתבונן בזיווגם כי קרוב הדבר. והנה כל הענין הזה כוונו בר קפרא באותו מאמר שזכרנו על אותו הכתוב שזכר החכם שלמה זה הדרוש בעצמו והוא נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן. ירצה כי נשמת האדם היא נר ה' בידו באורו יראה אור להיותו חופש וחוקר למצוא כל הענינים המדעיים והעיונים האלהיים העמוקים והנסתרים בחדרי לבו ובטנו והוא עקר כל מה שכתבנו ולזה דרש עליו בר קפרא נרך בידי ונרי בידך וכו'. והכוונה לזרז האדם בצורך זה הנר ותועלתו ולעוררו שיגמור וישלים החפוש הזה על האופן היותר שלם שאיפשר כי זהו תכלית מציאותו כמו שאמר החכם (קהלת א׳:י״ג) ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה ולזה זרזו ביותר באומרו נרך בידי ועל דרך שאמר (איוב י״ב:י׳) אשר בידו נפש כל חי וגומר. וכמו שסדרו מסדרי התפלות (ברכות ס׳:) אתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני כלומר נר אלהים טרם יכבה התחפש ובא לדרוש ולתור בחורין ובסדקין עד מקום שהיד מגעת ועל דרך שאמר (קהלת י״ב:ב׳) עד אשר לא תחשך השמש וגומר. והנה הוא ייחד לו מקום החפוש והענין באומרו נרי בידך שנאמר להעלות נר תמיד. כי מלבד שהיא מצוה מעשיית מהמצות החמורות שבמקדש הנה הוא מבואר כי המנור' הטהור' ההיא ונרותיה היא סימן אל החכמות האנושיות עם ההערות האלהיות כמו שכתבנו במקומו שער מ"ח ומ"ט והם ודאי מקומות העיון והחפוש בנר יי' נשמת אדם כמו שאמרנו. ואולם כבר זכרנו שם ומה שהוסכם מהכל שהמשכן בכלל הוא צורת העולם ולפי הדמיון ההוא יהי' הנר הזה אשר בתוכו כאלו היא נשמת העולם ונפשו בו יודע כל מה שבאפשרות לדעת מכללות הנמצאות חצוניות ופנימיות כמו שבאורו יראה אור הכהן בבית הגדול והקדוש ההוא מחוץ לפרוכת העדות וגם יועילו ניצוצי האור מהפרוכת ולפנים והוא רמז נכבד מאד אשר עליו אמר נרי בידך כי הוא באמת העסק המיוחד אשר יעשה האדם אותו לאור הנר הנתן בקרבו וראה אותו וחי. ולזה אמר אם אתה תאיר את נרי אני מאיר את נרך כי על דרך האמת שתי הנרות ענין אחד הוא כמו שהוא במרא' שזכרנו כי אם המרא' היא זכה ומלוטשת הנה התמונות נראות בה בלי שום מעכב. וכמו שאמרו במדרש (נדה ל׳:) אם אתה משמרה בטהרה מוטב שיעלו בו צורות יפיפיות אלהיות מעלות שירים והודאות לאלוה עושה כמו שאמרנו. ואם לאו הרי אני נטלה ממך כי אם אינו מאיר את נרו אבל הוא משליך המרא' הזכה אשר נתנה בידו אחרי גיוו ובירכתי ביתו הנה היא תעל' זוהמה וחלודה ותחשך זיוה ולא עוד אלא שיעלו

בה צורות רעות ותמונות משונות מזיקות מטילות דופי ומטיחות דברים כלפי בוראן למרות עיני כבודו אשר עליה לא לבד הוא יתברך נוטל אותה מהן אבל ידין אותה לעונש גדול וצער נמרץ כמו שאמרו במשל התרומה אם אתה אוכלה בטהרה מוטב ואם לאו הרי אני שורפה לפניך. וכמו שאמר הכתוב (מלאכי ג׳:כ״א) ועסותם רשעים כי יהיו וגומר. ועל שתי הכתות אמר החכם דרך רשעים כאפלה וגו' ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור וגו' (משלי ד׳:י״ח). והנה הכוונה בכל זה נכונה והדרוש נכבד מאד. ואתה ראה כי ענייני שתי הכתות האלו נסדרו בזה אחר זה בזה החלק מזאת הפרשה כי הנה הוא סדר מצות הדלקת הנרות אשר במנורה הטהור' המצייר והמחקה מציאות זאת ההתחלה וזכותה וטוב תועלתה אשר על זהירות ענינה נאמר (במדבר ח׳:ג׳) ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה ואמרו ז"ל (תו"כ אמור פ' ל"ד) מגיד שבחו ושל אהרן שלא שינה כמו שכתבנו בשערים הנזכרים. והנה הוא וחביריו ותלמידיו הם המיוחדים להלל ולקלס את השם יתברך ולברכו בכל אותם שבחים והלולים וברכות שנזכרו אצל דוד בהני חמשה ברכי נפשי וזולתם כמו שאמר (דברים כ״א:ה׳) ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יי' אלהיך לשרתו ולברך בשם יי' כי באמת הוא הנמשך מהדלקת הנר והחפוש בו ובכלל זה הוא מערכת הלחם אשר על השלחן הטהור אשר לצדו כי גם כן הוא מקום החפוש באותו הנר כמו שאמר (משלי ט׳:ב׳) חכמות בנתה ביתה וגומר. טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה. וכבר נזכר שם במקומו. [296]והנה אחרי זה ולצדו כתב מעשה בן האשה הישראלית אשר נדעך נרו באישון חשך כי לפחיתות ענינו עלתה חלודה וזוהמא בנפשו ובל יראה בה גאות יי' ועוצם מעלתו ויצא מכלל מחנה המשבחים המברכים את יי' בכל לבם ונכנס אל אהלי האנשים הרשעים המנאצים אשר בפיהם ובקרבם יקללו סלה והמה יאבדו ויכלו כעשן וצדקתו לעולם תהיה וברכתו לעולמי עד. וזה שיעור מה שרצינו להקדים אל אלו החלקים. ואחר ביאורו נבא אל ביאורם בזכרון הספקות תחלה:

א הוא מה שדברו עליו המפרשים מחזרת פרשה ויקחו אליך שמן זית וגו' בכאן אחר שנזכר' בפרשת ואתה תצוה: ב בזכרון מעשה לחם הפנים בכאן שיראה היות מקומו אצל השלחן במקום שהתחיל לומר ונתת על השלחן לחם הפנים וגומר: ג באומרו ויצא

[296]והנה אחרי וכו', כונתו, כי את זה לעומת זה עשה האלקים, כי מצות לקיחת השמן הזך להעלות נר תמיד על המנורה הטהורה שהיא רומזת על הנשמה הטהורה הזכה והבהירה, אשר יום יום תוסיף שלמותה לאור באור ההשכלה האמיתית, אשר בזכותה יארכו גם ימי בעליה עלי ארץ, ולא במהרה יכבה נר אלקים אשר בקרבם, הציג הכתוב לעמת מעשה בן אשה ישראלית אשר בעבור סכלותו ובערותו וחשכת אור שכלו לא ידע את ה' ולא הכיר עוצם מעלתו י"ת, אשר ע"כ גדפו וחרפו, ולעונש על חטאו זה גם נר חייתו נדעך, ובחצי ימיו קפד כאורג חייו, ויתן את רשעים קברו, ובכל זאת נתאמת מאמר בר קפרא שהחל בו הרב ז"ל "נרך בידי ונרי בידך" וכו'.

בן אשה ישראלית וגומר כי מה ענין סמיכות זה המשפט בכאן וכל שכן למה שאמרו ז"ל (תו"כ אמור פ' י"ד) שהמקושש (במדבר ט"ו) היה בפרק ההוא כמו שלמדו ממאמר ויניחוהו במשמר לו ולא למקושש עמו ויש לשאול למה לא זכרום יחד: ד כיון שלא נשפט רק על מה שנקב וקלל למה הזכיר ויצא בן האשה הישראלית וגו' וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי כי מאי איכפת לן כי נעו גם נצו. ועוד דמשמע כי האיש הישראלי הוא ידוע מהענין והנה לא ידענו מי הוא זה: ה כי אחר שלא פורש שהוא חייב מיתה עד הנה למה הביאוהו השומעים אל משה: ו למה נכתבה סמיכת ידי העדים אצל המקלל ולא נעשה כן לשום אחד מהרוגי ב"ד כמ"ש בפרק ב' מהלכות עבודת עכו"ם: ז ייתור איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו אחר שנאמר לאחריו ונוקב שם ה' יומת וכבר דרשו אותו (שבועות ל"ו.) לכרת כשיקלל בלא עדים והתראה. ח מסמיכות הדינים הבאים אחריו בכאן וייתורן וטעם ואיש כי יכה כל נפש אדם וכבר השתדלו להצריכם כמו שנרא' מפרש"י ז"ל בפרשת משפטים: ט אומרו ומכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש דמשמע נפש המכה תחת נפש הבהמה וכן לא יעש' וגם נפש הבהמה אינו משלם רק דמיה: י אומרו ואיש כי יתן מום באדם, למה נאמר שכבר נאמר בפרשת משפטים עין תחת עין יד תחת יד וגו'. ולמה לא זכר בכאן כויה תחת כויה פצע תחת פצע כמו שזכר שם: יא מה שחזר לומר אחר כך ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת שהוא מותר לפי הנראה: יב אומרו אחר שאמר ויוציאו את המקלל וגו'. ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה כי מה להם לעשות עוד. ורוב הספקות האלו זכרום הראשונים. ואחר זכרונן נבא אל הביאור:

צו את בני ישראל ויקחו אליך וגומר. הנה אחר שהשלים המצות הבאות במעש' הקרבנות עצמן ובהכשר המקריבין וקדושתם ובקרבנות המועדים זכרון תועלתן שהספר הזה מיוחד אליהם סיים בהכשר שמן למאור ומצות עריכת הנרות בבקר ובערב על ידי הכהן המיוחד שהיא עבודה עקרית שבמקדש ואם תרצה לומר תכליתית לפי מה שכתבנו ראשונה ורש"י ז"ל כתב זה לשונו זו פרשת מצות נרות ופרשת אתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר המשכן לפרש צורך המנורה. וכך משמעה ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך וגומר ויפה תפש עליו הרמב"ן ז"ל שהרי אין הפרשה ההיא סמוכה לפרשת המנורה כדי שתהיה השלמתה: (א) ואנחנו כבר פירשנו שם שלא נזכר הכתוב ההוא לשם רק לתת סבה אל צורך בגדי הכהונה שיאמר בסמוך (שם) ואתה הקרב אליך וגומר ועשית בגדי קודש כלומר אתה סופך לצוות על ערך הנרות אשר יערוך אותו אהרן מערב עד בקר לפני ה' חקת עולם וגו' לכן הקרב אליך את אהרן אחיך. ועשית בגדי

קדש וגו'. כי אין לבא לפני מלך הכבוד להעלות נר זולת זה. והוא פי' נאה ומסכים למה שאמרנו מהיות המצוה הזאת תכליתית עד שטעונה בגדי קדש תחלה לשרת בה: (ב) וכאשר הזכיר ענין המטרה סדר אצלו מעשה לחם הפנים ומספר חלותיו ומערכותיו ואזכרת הלבונה וזמן עריכתו ומה יעשה בו. כי שני הענינים האלה הם קרובים וסמוכים בענינם כמו שאמרו (יומא כ"א:) מנור' בדרום ושלחן בצפון כי הם כמו ימין ושמאל האדם ועל דרך זה נאמר (משלי ג') ארך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד כמו שכתבנו בפרק הד' מהשער הקודם עם היחס אשר בין העומר ושתי הלחם ולמם הפנים שאמרו חז"ל (אבות פ"ה) שלא נמצא פסול בשלשתם. וכבר כתבנו בפרשת המשכן וכליו מה שנזדמן בידי לכתוב בענינים האלה ידרש משם. ועתה לפי שכל הספר הזה במעלתן של ישראל וקדושתן משאר האומות הוא מדבר כמו שנמשכו הדברים מתחלת מעש' הקרבנות. ואחר בהבדילם מהמאכלות האסורות ומיתר הטומאות פנימיות וחצוניות ומהשכיבות המגונות עד הרחיקם לא מהכיעור לבד כי אם מהדומה לכיעור כמו שנתבאר בכל פ' קדושים תהיו. ואחר מה שרוממם מכל לשון בתת להם סדר זמנים ומקראי קדש אשר יקראו אותם במועדם אשר בזה יזכו להאיר נרו של הקב"ה אשר ברית מקדשו כנזכר: (ג) הנה סמך מעשה בן אשה ישראלית להורות מה ילד הפריצות והבלתי נקיות ילדי פשע ובני חטאת בזה שהיה בן אשה ישראלית שנפרצה מכללה ויצאה להבעל לנכרי כמו שאמר והוא בן איש מצרי כי הורה בו הנסיון תועלת ההשמר וההזהר בכל המצות הקודמות מזה המין ודומיהם והוא אשר נדעך נרו כמו שאמרנו. והנה לענין המעש' יראה כי לאשה הישראלית הזאת היה בן אחר מאיש ישראלי. (ד) וינצו שניהם במחנה על צאת בן המצרי ממחיצתו בדבר היחס או הירושה וכדומ' ק"ו ממה שנאמר ביפתח (שופטים י"א) לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתם (ד) וזהו שנאמר וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי הידיע הקרוב אליו. ובזעפו עמו גבה לבו עד להשחית ויבז לשלוח יד לשונו ביהודי אחיהו שהיה מריב עמו וחרף וגדף ויבטא בשפתיו וקלל באלהיו. והדעת נותן כי היה זה לפי שיצא מחוייב מדינו של משה על עסקי מחנה כמו שאמרו חז"ל (תו"כ אמור פ' י"ד) וכשהיה מקנטר בדין אמר לו על כרחך תקבל כי המשפט לאלהים הוא. הנה אז ברך אלהים המעוות דינו לפי סכלותו (ה) והנה הוא מבואר שהחטא הזה גנותו מפורסמת מאד ק"ו ממקלל אביו ואמו ולזה הביאו אותו השומעים לפני משה ואע"פ שעדין לא פורש מפי השם שהוא חייב מיתה שאין עונשין מן הדין עכ"פ שיערו שלפוטרו בלא כלום אי אפשר ולא נשאו פנים לאמו עם שנראה שהית' אשה חשובה ונכרת בשמה שלומית בת דברי למטה דן והנה הסכימו

אל הדעת העליונ' כמו שנאמר הוצא את המקלל אל מחוץ למתנה וגומר. ויתכן עוד כי בעבור היותו גר בן איש מצרי לא פורש להם אם הוא כאחד מהם לעונשין אם לא והוא מה שיסתייע מאד באומרו להלן כגר כאזרח בנקבו שם יומת. וסמכו כל השומעים את ידיה' על ראשו ורגמו אותו כל העדה. כתב רש"י ז"ל אומרין לו דמך בראשך ואין אנו נענשין על מיתתך שאתה גרמת לך. כל להביא את הדיינים ע"כ. ודברים אלו כבר יאותו אף לכל הרוגי ב"ד מה שלא יעשה כן כמו שכתבנו בספקות (ו) אבל יראה כי עקר הטעם הוא להשיב אשמם בראשו והית מה שהוצרכו לבטא בשפתותירם בפני ב"ד הדברים עצמן ששמעו מפיו בברכת השם [297]יכה יוסי את יוסי מבלי כינוי וב"ד קורעין עליהם כמו שקרעו העדים על שמיעתן (סנהדרין נ"ו.) ולזה צוה שיסמכו כל השומעים את ידיהם על ראשו כלומר יחול העון על ראשך ואנחנו נקיים וגם הדיינין צריכים לעשות כן לפי שהם המצוים לעדים לבטא וזהו ענין שאינו צריך לזולתו מהמומתים בבית דין והוא אחד מטעמי הסמיכה הנזכרת בכתובים שכתבנו בפרשת ויקרא שער נ"ז: ואל בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו. (ז) לפי פשוטו הוא כמו אשר ינאף את אשת רעהו (ויקרא כ׳:ט׳) אביו ואמו קלל דמיו בו (שם) ערות אביו גלה (שם) וזולתם: שהכוונה בכולם להורות על פרסום חטאו וחיוב ענשו. והטעם כי איש איש מכל אישי המין מאיזה עם או תערובת שיהי' אשר יקלל אלהיו מפורסם הוא שישא חטאו כי הוא עון פלילי לפי דתו לכן נוקב שם י"י הגדול והנורא מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה כגר כאזרח בנקבו השם יומת שלא יאמרו שלא נהרג זה אלא מפני היותו גר או דומה לו וכן אמר בסוף משפט אחד יהי' לכם כגר כאזרח יהי' וגו': ואיש כי יכה כל נפש וגומר מכה בהמה וגו'. מטעם הדוחקים שזכרנו בספקות אני אומר ששני הכתובים הללו אומרים דרשנו כמו שאמרו חז"ל בכיוצא. (ח) וזה שנראה שבאו להבדיל העונש בין המחטיא האדם לבין ההורגו וכמו שאמרו (ספרי כי תצא פ' לא תתעב) שקשה המחטיא מההורג. שההורג הורג בעולם הזה והמחטיאו הורגו בעולם הזה ובעולם הבא. והנה מאמרם זה הוא שוה לשיאמרו שההורג הורג הנפש הבהמית שבו לבד שממיתה מהעולם הזה והמחטיאו גם הנפש המשכלת שתכרת גם היא לעה"ב (ח) והוא עצמו מה שידרש מאומרו ואיש כי יכה כל נפש אדם כלומר הנפש כלה והוא המחטיאו מות יומת מות בעולם הזה ויומת לעולם הבא שא"א שיהא התלמיד בפנים והוא בחוץ. (ט) אמנם מכה הנפש הבהמית לבד ישלמנה נפשו תחת נפשו ולשניהם יש חלק לעולם

[297]יכה יוסי את יוסי, (עיין סנהדרין נ"ו ע"א ופירש"י שם) כי בעבור שהמגדף אינו חייב עד שיקלל שם בשם, ולא רצו חז"ל להזכיר על לשונם, אף בדרך משל, קללת השם המפורש, ע"כ נקטו לדוגמא יוסי שהוא בן ד' אותיות כמו שם הויה, וחשבונו של יוסי כחשבונו של אלהים, שהוא מספר שמונים וששה.

הבא כי המומתין ע"י ב"ד או בידי שמים על זה האופן מיתחן מכפרת כמו שאמרנו פרק ה' משער הקודם. וזה טעם יפה לסמיכת ענין זה בכאן כי ודאי המקלל הנה הוא חוטא חטא עצום בנקבו שם ומחטיא השומעים ושותקים וגם מזקיק למעידים עליו ליקוב השם כמוהו כי על כן סמכו ידיו עליו להשיב דמם בראשו כמו שכתבנו. ואחר שכתב ואיש כי יכה כל נפש אדם וגו' שהוא להשיב לאיש כדי רשעתו אשר עשה על האופן שנזכר סמך אליו דינים אחרים הדומים אליו בזה ואמר ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו שבר תחת שבר וגומר. בפרשת משפטים חייב על הנזק ועל הצער והשבת. אמנם לא שוער שם בנזק רק מה שיפחתו דמיו לימכר בשוק בחסרון האבר ההוא. (י) אמנם מה שיפסיד זולת זה מצד היותו מום בו כמו אם הוא כהן שיפסלנו מן העבודה או אם היה נצב לפני מלכים ונדחה משירותו וכדומה. הנה לא חייבו בו אמנם עכשיו אומר שישלם לו גם כן מה שהזיקו מצד מומו (י) ולזה לא זכר בכאן פצע תחת פצע כויה תחת כויה חבורה תחת חבורה כמו שזכר שם שהם עניני הצער לבד אבל זכר שבר תחת שבר עין תחת עין שהם מהמומים הגדולים הפוסלים בכהנים וזכר שן תחת שן כי הוא דבר של כיעור ומום בדבורו גם הוא דופי ביופיו בשער לא יפתח פיו (יא) וכן ומכה בהמה ישלמנה הכוונה שישלם לו מן הדמים שיעור שיקנה בה בהמה כמוה לחרוש בה או לרכוב עליה לא דמי בשרה לבד שאלו הן תשלומי' גמורים להורג הבהמה כמו שהמכה אדם יומת ואינו נפטר בפרעון דמי שיוויו לשוק ויתכן שיוסב מאמר ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת אל מה שנאמר אחריו משפט אחד יהי' לכם וגומר. כלומר סוף דבר בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהי' אני יי' אלהיכם הן שיזיק האזרח בגוף או ממון האזרח והגר או הגר בגוף או ממון הגר והאזרח הדין שוה בכל כי אני יי' אלהיכם הכל בשוה (ח) ואפשר גם כן שהשואה זו היתה סבת סמיכות דינין אלו אל משפט המקלל לומר כי לא בדין זה לבד הושוו כמו שאמר למעלה כגר כאזרח בנקבו שם יומת כי אם בכל הדינין כלם. והראשונים אמרו שלמעלה דבר בהורג בהמה וכאן בעושה בה חבורה. וגם במכה אדם אמרו בחובל באביו הכתוב מדבר (תו"כ אמור פ' י"ד) ואינו מתיישב בכאן מפני שני דברים. האחד כי אומרו ישלמנה משמע כלה. והשני שהרי האדם הוא אחד מארבע אבות נזיקים (ב"ק ג':) ופשיטא שישלם מה שיזיק בממון חבירו מקל וחומר משורו ושאר ממונו דמהיכא תיתי לן שיפטר. וחובל באביו ג"כ ממכה אביו ואמו נפקא ואם להקישו אל בהמה לומר שאין חבלה באביו אלא מחיים דומיא דבהמה הרי הוא צורך חלוש אמנם על כל פנים אם קבלה נקבל: וידבר משה אל בני ישראל ויוציאו את המקלל וגו'. ובני ישראל עשו

כאשר צוה יי' וגו'. לשון רש"י ז"ל כל מצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחיה ותליה ורגימה. והרמ"בן ז"ל כתב שכן המנהג בכתוב לכפול בכל השומרים מצות השם שיאמר שרגמו אותו לשמור לעשות את כל אשר צוה יי' את משה לא לשנאת בן המצרי שנצה עם הישראל אלא לבער הפגם מתוכם ויותר נכון מה שכתב הרא"בע ז"ל ובני ישראל עשו מאותו היום בחובלים והטעם שהכתוב הזה עקר לכל מה שדבר אליהם משה בעת ההיא. והנה על מה שאמר ראשונה ממשפט המקלל אמר ויוציאו את המקלל וירגמו אותו אבן כי הבית דין והעדים עשו דברו ולא נטו ימין ושמאל אמנם על שאר הדינים אמר אחריו ובני ישראל עשו וגו'. (יב) ואני אומר כי כנגד מה שאמר הוצא את המקלל וגו' ורגמו אותו כל העדה נאמר ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה וירגמו אותו אבן. וכנגד מה שנאמר ואל בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו ונוקב שם ה' מות יומת וגו' אמר ובני ישראל עשו כאשר צוה יי' את משה לומר שקבלו לעשות ונהגו מאותו היום על פי המשפט ההוא שנתחדש להם בשעה ההיא. זה שיעור מה שרצינו אליו בשני הענינים הנזכרים אשר זה לעומת זה באו סמוכים החיים והמות הברכה והקללה הכהן המברך את ה' ומברכתו יבורך. ונוקב שם יי' תקולל חלקתו בארץ ונשרש מהחיים וכל ישראל ישמעו ויראו ואיש אל יראה ואל ימצא לעשות עוד זה הדבר המגונה והמתברך בארץ יתברך באלהי אמן:

שער סט

פרק א

יבאר התועלת המגיע ממספר הסבובים קטנים אמצעיים וגדולים ומשמירת מצותיהן כל אחד לפי ענינו.

כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם וגו'

במדרש (ויקרא רבה פרש' ל"ד) אמרו עליו על הלל הזקן שכשהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם. אמרו לו תלמידיו להיכן הלל הולך. אמד להם למגמל חסד עם חד אכסנאי דאית לי בגו ביתאי. אמרו לו ובכל יום אית לך אכסנאין אמר להם וכי האי נפשא עלובתא לאו אכסניא דהאי גופה היא דיומא דין איתא הכא ולמחר ליתא הה"ד (משלי י"א) גומל נפשו איש חסד:

[298] תוכן דעת הרב ז"ל הוא. כי כבר התבאר בשערים שקדמו כי הטובות הזמניות וההנאות הגופניות הן בבחינה מה צרות ומתנגדות אל ידיעת והכרת האמתיות, כי כל שוגה בהן לא ישיג ולא יכיר האמת כראוי, (כמו שהאריך הרב בזה בשער ס"ז עיין שם ובביאורי) ובהפך הן גם בבחינה מה הכרחיות לקנין האמיתיות והשלמות הנפשית,

כי האיש אשר המחסור והדאגה יציקוהו, לא יוכל להשים עין בחינתו על ענינים ומושכלים רוחנים, (עיין מזה ביאורי למעלה בראשית קע"ח ובשער ל"ח) וכן אמר גם החוקר כי העושר אינו הטוב האמיתי והוכיח זה בשני מופתים, הא' כי "האושר רצוני לא הכרחי, ר"ל כי בשם אושר וטוב אמיתי יקרא רק הדבר אשר אינו מוכרח לקיום האדם, והוא בא לו עפ"י רצון הי"ת רק להיטיב גורלו ולהנעים חייהו יותר, אבל כל קנין שאי אפשר להיות בלעדו ד"מ החיות והבריאות, לא בשם "אושר רצוני" יקרא כ"א בשם "הכרחי", ויען כי העושר אם רב או מעט הוא הכרחי לאדם, לא בשם "אושר" יוכל להקרא, והב' כי האושר והטוב האמיתי צריך להיות נדרש ומבוקש לעצמו, לא רק בעבור השגת דבר אחר על ידו, והעושר לא יבוקש בעבור עצמותו, כ"א בעבור היותו אמצעי למלאות בו מחסורי האדם, כי מה בצע אם ימלאון אוצרותי וכל בית נכותי כסף וזהב לרוב אם לא יועילו לי לקנות בהם צרכי וצרכי אנשי ביתי הנאהבים והנעימים לי? ועל זה רומז גם התנא לדעת הרב ז"ל באמרו "אם אין קמח אין תורה". ר"ל שהקמח והוא כינוי לקניני האדם הזמנים בכלל, הכרחי לקנין התורה והחכמה, כי חסר לחם השקוע במצולת היגון והמחסור, לא יוכל לשגות בתורה וחכמה, ואם אין תורה אין קמח, ר"ל שמעלת הקמח הוא רק אם יקנה האדם על ידו התורה והחכמה ולא באופן אחר, ונמשך מזה כי אחרי היותו דבר הכרחי ומבוקש ונדרש בעבור דבר אחר, אינו יכול להקרא בשם האושר והטוב האמיתי.

היוצא מכל האמור עד הנה הוא, שאף שהעושר ר"ל הקנין הזמני אינו הטוב האמיתי והתכלית הנרצה, בכל זאת הוא אמצעי הכרחי לקנין השלימות הנפשית אשר לא יתכן בלעדו, ע"כ נתן הי"ת לבני ישראל את הארץ הטובה, וצוה שכל איש מהם ידבקו בנחלתו, למען לא יהיה בהם איש מסכן ועני, אשר בדאגה ובחוסר כל יוטרד וימנע מהשגת שלמותו, ועל אופן זה אחז"ל ג"כ שהתורה חסה על ממונם של ישראל (חולין דף מ"ט:) וכן למדו מיעקב אע"ה שלא חש לעבור יחודי את נחל יבוק בלילה בעבור פכים קטנים ששכח שם, ואמרו דרך הפלגה "מכאן לצדיקים שממונם חביב עליהם יותר מגופם לפי שאין פושטין ידיהם בגזל" (שם צ"א.) רצו בכל זאת להורות לנו, שבעבור היות קניני הזמן הכרחים לקנין השלימות האמיתית, ישתדלו גם השלמים לקנותם, ויחוסו עליהם שלא יאבדו מהם, אחרי שלא על נקלה יוכלו לרכוש מחדש, בעבור התרחקם מגזל ושאר פעולות ותחבולות הרעות, וגם הי"ת מסכים בזה עמהם, אחרי שאינם עושים בזה דבר שהוא בלתי נכון, גם לא תתערב מחשבת פגול בפעולתם זאת, כי אם כונתם רק לטובה, כי הם חפצים רק להשאיר תמיד בידם האמצעים המצטרכים לקנין שלימותם הנפשית, כמשאחז"ל "אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר" (עיין ביאורי בשער ל"ח).

וע"פי הדברים האלה מבאר הרב והולך כמה פסוקים בהפטרת בהר (עיין בפנים הספר), אח"כ יאמר כי אחרי שכן הוא שגם ההשתדלות היתירה באסיפת קניני הזמן, גם המניעה מעסוק בהם כל עיקר לא טובות הנה, הלוא נמשך מזה כי גם בזה, כמו בשאר הענינים, הדרך הממוצע הוא היותר טוב, והוא שישתדל האדם באסיפת קניני הזמן ההכרחים לו, אבל רק באופן שלא ימנע עי"ז מעסוק בחכמה ובקנין שלימותו האמיתית, כמאה"כ "טוב אשר תאחוז בזה, וגם מזה אל תנח ידיך" כי בעשותו כן יזכור תמיד ולא יוסר מלבו, כי הם רק האמצעים להשגת תכליתו הנרצה, שהיא שלימותו האמיתית. ולהשריש רעיון יקר זה בקרבנו, צונו הי"ת ג"כ מצות שביתת הארץ מעבודה בשנת השביעית, כי כמו שמנין ששת ימי העבודה והמלאכה, והשביתה ביום השביעי יזכירונו באמונת חידוש העולם, ובמציאות הי"ת שבראו מאין המחויבת, כי אין חידוש בלי מחדש כמאמר הכ' "ביני ובין ישראל אות היא לעולם ("להורות על מציאותי") כי ששת ימים עשה ה' וכו', וכמו שמנין שבעה שבועות מחג הפסח מועד צאתנו ממצרים וחגיגתנו אח"כ את חג השבועות יום מתן תורתנו, מזכירים אותנו העיקר הגדול, שאלקינו זה הנמצא, רוצה בפעולות ומעשי תמימי דרך, וכועס על ההולכים עקלקלות, אשר ע"כ הוציא עם סגולתו באותות ובמופתים מתחת סבלות מצרים עובדי הגילולים ועושי התועבות אשר שנא ה', ונתן להם תורתו ומצותיו להנחותם בדרך הישרה כל ימי חייהם עלי ארץ, כן יעיר אותנו מנין שבע השנים ושמיטת הארץ מעבודה בשנה השביעי, כי לא שלחנו הנה רק לעבוד את האדמה מבלי חשך, ולאסוף את תבואתה בכל שנה ושנה, כאלו היתה רק זאת תכלית ותעודת חיינו עלי ארץ, כי אם למלאות תעודתנו האמיתית נצרנו, שהיא לקנות לנו השלימות הנפשית שהיא התכלית, ועבודת שש השנים היא רק האמצע, להכין לנו מזון ומחיה להחיות אותנו ואת נפש בתינו, למען נוכל אז מבלי דאגה להשתדל בשלימות נפשנו, וע"ז מורה גם מאה"כ לדעת הרב ז"ל "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" ר"ל שכאשר תשבתו בשנה השביעית, יושרש בקרבכם הרעיון, כי העבודה אשר תעבדו את אדמתכם איננה התכלית, כי אם האמצעי להמציא לכם ולבתיכם המאכל ההכרחי לקיום גופכם, וע"כ נצטוינו ג"כ לשמוט כל בעל משה ידו, כי בלתי ספק רק הכסף הבלתי מצטרך לנו נלוה לזולתנו אשר יצטרך לו, ומדוע נהיה עליו כנושה ליגוש אותו, לקחת ממנו מה שאולי יצטרך עוד לו ולנו הוא אך למותר? וכן מנין שבע שבתות השנים וקריאת הדרור לעבדים בשנת החמשים שהיא שנת היובל, יזכירונו כי כעבור ימי שנות חיינו (שהן בהרבה בני אדם רק קרוב לחמשים שנה) ישוב גופנו אל ארץ אחוזתו ולנפשנו שהיתה נמכרת פה עלי ארץ כעבד אל הגוף יקרא דרור, ואז היא מתקדשת מטומאת מידותיה ומעשיה הרעים, ובהעלות האדם זאת תמיד אל לבו, יראה ויבין מעצמו כי קניני

[298]אחר שהטובות הזמניות הם צרות צרורות אל האמתיות וגם הם הכרחיות להם. הנה הוא ראוי שיותן הסדר בתורה האלהית להודיע וללמד איך ישתמשו בהן כי יקבלו טוב תועלתם ואת הרע לא יקבלו מהם: אמנם היותם צרות על האדם והלחמם עמו בחוזק יד ובחיל עד רדתו כבר נתבאר בכמה מקומות בתורה וכבר נדרשה על עבדותו בהן עבודת עבד פרשת עבד עברי כמו שנתבארו אלו הענינים יפה בתחלת פרק ז' משער ס"ז ובזולתו מהמקומות הרמוזים שם ומה אאריך. ואולם ענין הכרחיותם גם הוא מבואר מעצמו שאלו הטובות החצונות ובפרט העושר הוא הכרחי להוצאת השלמות האנושי אל הפועל וכמו שכתב החוקר בכמה מקומות וקיימו אבינו הזקן באומרו (בראשית כ"ז:ל"ז) ודגן ותירוש סמכתיו כמו שנתבאר שם וכבר עשה החכם מזה שני מופתים לבאר שהעושר אינו הטוב השלם במה שאמר בב' מהראשון מהמדות. אמנם העושר הוא דבר מוכרח והאושר שהוא התכלית הוא רצוני, עוד העושר אינו הטוב הדרוש כי תועלתו לדבר אחר. והנה היה המופת הראשון לקוח מהכרחיותו. וזה שכבר נתבאר לו בראשון מהח' מהספר ההוא שהדבר שהוא לאדם על צד היותר טוב הוא משובח מאשר הוא לו מצד ההכרח לפי שהענינים ההכרחיים הכל ישתתפו בהם כהשתתף בחיות ובבריאות אמנם החכמה והמעלה לא ישתתפו בהם רק השלמים. והנה אחר שהעושר מציאותו הכרחי לאדם אם מעט ואם הרבה הנה אינו האושר שא"כ היה כל אדם הכרחי להיות מאושר כפי מה שישיג מהממון. וזה הפירוש נראה נכון בעיני ממה שרגילין לפרש בו לומר כי הוא בא בהכרח אל האדם כמו אם ימצא מציאה או יפול לו בירושה כי ודאי זה אינו אונס שאם לא ירצה בו יסתלק ממנו ויעזבנו לאחרים. והנה המופת השני היה מצד היותו לצורך דבר אחר והוא לשמוש המעלות כמו שאמרנו. ועל שני אלו הענינים אמרו המאושרים אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח (אבות פ"ג)

הזמן הם רק האמצעים להשגת תכליתו עלי ארץ, לא התכלית בעצמו, ובעבור היות טעם מצות השמיטה והיובל, למנוע אותנו מריבוי העסק וההשתדלות באסיפת קניני הזמן, ולהמעיט בלב כל איש ישראל החמדה והתשוקה אל ההון והעושר, ע"כ חוברו אל מצות אלה, גם איסור ההונאה ולקיחת הנשך, ומצות החזקת את אשר ימוך, ושאר מצות הדומות אליהם בענין זה, כאשר הולך הרב ז"ל ומבאר (עיין בפנים הספר), הנמשך מכל האמור עד הנה הוא, שאף שקניני הזמן, אשר במחירם יקנו ההנאות הגופניות המוכרחות לקיומו, אינם התכלית, בכל זאת הם אמצעים הכרחים לקנין שלימות הנפשית, כי במניעת והעדר ההנאות האלה יחלה הגוף, ולא יוכל עוד להגות בתורה וחכמה, ולהשתדל בקנין השלימות האמיתית, ועל זה יורה מאמר הלל הזקן שהחל בו הרב ז"ל, אשר בהפרדו בכל יום מתלמידיו לאכול ארוחתו אמר "למגמל חסד עם חד אכסנאי דאית לי בגו ביתאי" וכן כאשר הלך לרחוץ אמר "לעשות מצוה אני הולך" כי בזה מברה את גופו, כי כאשר ינקה אותו מכל ליכלוך וחלאה, יפתחו נקבי העור ויוכלו להוציא הזעה, אשר הוא דבר מצטרך מאוד לבריאות האדם כנודע, וע"ז מורה גם הכ' "גומל נפשו איש חסד" ר"ל שהחסיד נהנה בהנאות גופו ההכרחיות רק במידה ובמשורה, באופן שיעשה בזה טובה גם לנפשו, להקנותה השלימות האמיתית, תחת כי בפסוק אחר (שם י"ב) אמר "ורחמי רשעים אכזרי" ר"ל שבהיות הרשע רחמן על גופו וממלא כל תאותיו ותשוקותיו, הוא באמת אכזרי עליו ועל נפשו, כי מסבב בזה לא לבד שיוכלה בשרו ושארו, כי אם גם שיעכר אור שכלו ותבונתו, וכל מידה טובה ויקרה תאבד ממנו.

במאמר הראשון זכרו הכרחיותו ובשני היותו נדרש ומבוקש לתכלית הדרוש העליון עד שאם לא ימצא התכלית לא ימצא אשר בעבורו:

ולזה הכין והזמין האל ית' לפני עמו הארץ הטובה אשר נתן להם לנחלה והקפיד מאד שידבקו בני ישראל איש בנחלתו כדי שלא יהיה בם אביון עצור ועזוב מהיות לו ספוקו כדי שלא יטרד מהגיע אל שלמותו. גם דרכן של חסידים לחוס על שלהם ולשמור אותו שלא לבזבזו והתורה חסה על ממונן כדי שלא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם ושלא ימצא להם מונע מעלות במעלותיהם כמו שאמרו חכמינו ז"ל (שבת צ"ב.) אין נבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר וכו'. על הדרך שכתבנו בשער ל"ה. מעתה ראה כי ירמיהו הנביא עליו השלום התפלא מאוד על הסכמתו יתברך לבזבז ממונו ללא תועלת. כשגלה את אזנו לאמר הנה חנמאל בן שלם דודך בא אליך לאמר קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאולה לקנות (ירמיה ל"ב) כי אף על פי שלא צוה לו לקנות בפירוש הנה כאשר בא אליו ואמר לו כדברים האלה ועוד הוסיף ואמר קנה לך ונאמר (שם) ואדע כי דבר ה' הוא. ירצה שידע ממאמרו שדבר ה' הוא שיקנה ואף על פי שידיעה זו היתה סברה גוברת לא בתורת נבואה לא סר מקנות השדה מיד כמו שאמר (שם) ואקנה את השדה וגו' ואשקלה את הכסף וגומר. ואכתוב בספר ואחתם ואעיד עדים ואשקל הכסף במאזנים ואקח את ספר המקנה וגו' ואתן את הספר המקנה אל ברוך בן נריה וגו' יורה בכל זה שני עניינים האחד חרדתו אל דבר יי' ואפילו שיהה בו שום ספק. והב' שכיון שהוא חושב כי דבר ה' הוא הנה הוא לא חסר דבר מכל אשר יעשה לקיים ולחזק המקח בידו כי לא יתכן שיצוה לו האל יתברך לאבד ממונו בידים לקנות שדה בזמן חרבן הארץ. אמנם אחרי עשותו את כל אלה הנה לא חשך עצמו מהשאלה על הדבר כמו שנאמר (שם) ואתפלל אל יי' אחרי תתי את ספר המקנה אל ברוך בן נריה לאמר אהה אדני אלהים הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה לא יפלא ממך כל דבר עושה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם וכו' גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך וגו'. אשר שמת אותות וגו'. ותוצא את עמך וגו'. ותתן להם את הארץ הזאת עד וקרא אותם כל הרעה הזאת הנה הסוללות באו העיר ללכדה והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה וגו'. מפני החרב הרעב והדבר אשר דברת היה והנך רואה ואתה אמרת אלי אדני יהוה קנה לך את השדה בכסף והעד עדים והעיר נתנה ביד הכשדים. יאמר אחר שהיה זה הקנין אבוד ממון ופועל בטל הנה לא ימנע אם שיעלם מהאל ית' המצוה מצב העיר או הארץ או שלא היה מכוון מאתו מה שאמר חנמאל קנה לך ולא היתה ההערה רק על ביאתו לבד לא על דיוק מאמרו. אבל כשנתקיים

אצלו שא"א שיעלם ממנו מצב העיר הנה נשאר לי הספק על הענין השני.[299] אמנם עם שהיתה ידיעתו אצלו קיימת ואמתית הנה הוא סדר הראיות המופתיות אשר א"א להכחישם ואמר שהם שלשה. האחד מצד החומרים הכוללים אשר בהם יהיה המאורע. השני מצד התכונות ההוות בהם. והשלישי מצד ידיעתו באותם התכונות. והנה על הענין הראשון אמר אהה אדני יהוה אתה עשית את השמים ואת הארץ וגו' לא יפלא ממך כל דבר כי יחוייב שלא יפלא מהיוצר דבר ממלאכת החמר ומעשהו וכמו שאמר המשורר (תהילים ל"ג:ט"ו) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם. ועל הענין השני אמר עושה חסד לאלפים ומשלם וגו' והוא כי מהראוי לפי התכונות המדותיות שמדה טובה תתפשט לאלפים. אמנם הרעה א"א שלפחות לא תשיג אל חיק בניהם אחריהם. ועל המדה הראשונה תארו באל הגדול כי ברוב גדלו הוא עושה חסד לאלפים.[300] ועל המדה השנית תאר בגבור יי' צבאות שמו כי במדת רחמים כובש את כעסו שלא יתפשט יותר אל הדורות הנמשכים. אמנם על הענין השלישי אמר גדול העצה ורב העלילה וגו'. וכל הכתובים הנמשכים אשר בהם נשלם המופת בנסיונות גדולות אשר א"א להכחישו. ואם כן הוא מבואר שצרת העיר וחרבן הארץ לא נעלם ממך כמו שחתם והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר אשר דברת והנך רואה. כלומר אתה גזרת ואתה רואה בעיניך הגזירה קיימת ועם כל זה אתה אמרת אלי אדני יהוה קנה לך את השדה בכסף והעד עדים והעיר נתנה ביד הכשדים ומה תועלת בתת הכסף ותשאר הארץ בידם הרי זה דבר של תימה ואף על פי שכבר עשיתי למלאת הדבר כאשר יצא מפי חנמאל הנה אפשר שלא כוון ממך המאמר ההוא אשר דבר. והנה היתה התשובה

[299] אמנם וכו' כונתו שאף שלא נסתפק הנביא כלל בזה, שהי"ת היודע הכל יודע ג"כ שתלכד העיר ביר הכשדים הצרים עליה בכל זאת מביא שלש מופתים ע"ז שהי"ת יודע שמקרה זה מלכידת העיר עתיד לבוא, הא' מצד החמרים הכוללים וכו', ר"ל אחרי שיודע טבע החמרים והדברים אשר יצר הלא ידע גם כן מה שיקרה להם עד אחרית הימים, וזש"א כי אחרי שאתה עשית את השמים ואת הארץ, וא"כ גם הכשדים והעיר ירושלים הם יצורי כפיך, אי אפשר שיפלא ממך מה שיקרה להם, ר"ל שילכדו הכשדים את ירושלים, כי יחויב שלא יפלא מהיוצר דבר ממלאכת החומר ומעשהו, כמו שאה"כ "היוצר יחד לבם המבין את כל מעשיהם" שר"ל אחרי שיצר לבם יבין וידע ג"כ מה שיעשו, הב' מצד התכונות ההוות בהם, וזש"א "עושה חסד לאלפים וכו' ר"ל אחרי שמדתך היא לשלם הטוב לאלף דור ועון האבות לפחות אל חיק בניהם אחריהם ותקנת כל מקרי התבל באופן זה שישלם הרבה פעמים גם פה עלי ארץ גם הטוב גם הרע אל חיק בעליהם הלא צריך אתה לדעת כי הכשדים ילכדו העיר למען השיב גמול מעשי יושביה הרעים אל חיק בניהם אחריהם, הג' מצד ידיעתו באותן התכונות וזש"א "גדול העצה ורב העלילה אשר עינך פקוחות על כל דרכי בני אדם" וכו' ר"ל אחרי שאתה משגיח על מעשי יושבי ירושלים הרעים ומשפט צדקך מחייב שתענישם עתה על ידי הכשדים הנה לא נעלמה עמך לכידת העיר על ידם אחר שעפ"י גזרתך תהים הרעה הזאת, ואחרי כי נודעת לך כל זאת מדוע תצוני לאבד כספי ללא הועיל בקנותי השדה בעת חרבן הארץ אחר כי גם רצונך הוא, שישמור האדם את הונו ההכרחי לו לקנין השלמות הנפשית, ושלא לאבדו לתהו ולריק?

[300] ועל המדה השנית תאר בגבור וכו' להבין דבריו פה עיין ביאורי למעלה דף פ"א בביאור מחז"ל "איזהו גבור הכובש את יצרו".

הנכונה אני יי' אלהי כל בשר הממני יפלא כל דבר כי זה התואר רצוני אלהי כל בשר יורה על הפלגת ההשגחה בכל מורשי לבב האדם והעולה על הרוח לעשות או לדבר כמו שנאמר (במדבר ט"ז:כ"ב) אל אלהי הרוחות לכל בשר האיש אחד יחטא וגו' (שם כח) יפקוד יי' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה והכוונה כשם שלא נסתפק' בשלא נעלם ממני ענין מצב העיר ובנותיה מצד שעשיתי השמים ואת הארץ וכו' וגם מצד שידעתני גדול העצה ורב העליליה להשכיר ולהעניש ע"פ דרכי בני האדם המפורסמים והנסתרים כן יש לדעת מהיותי אלהי כל בשר שלא נעלם ממני דבר מהעולה על רוחם ושעל מנת כן גליתי את אזנך כי ידעתי ידבר אליך על האופן ההוא ויפה דקדקת כשאמרת ואדע כי דבר יי' הוא. אמנם על מה שתמהת עליו מאבוד הממון וביטול המעשה תדע שאינו כן כי עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת כמו שכתוב בארוכה עד אומרו ונטעתי' בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי וכתיב ונקנה השדה בארץ הזאת אשר אתם אומרים שממה היא מאין אדם ובהמה נתנה ביד הכשדי' שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים בארץ בנימין וגו'. ועל כל פנים צריכים אנו לומר כי תפלת ירמיהו קדמה לאומרו (ירמי' שם) אל ברוך בן נריה עוד יקנו בתים אלא שבתחלה אמר כה אמר יי' עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת לענין גמר טעם הצווי שצוה לברוך ליקח את הספרים ולתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים ואחר כך ספר הענין כלו איך היה וכמוהו כמה ספורים בתורה וקרא מסייענן שאמר ואתפלל אל יי' אחרי תתי את ספר המקנה אל ברוך בן נריה כלומר אחר שנתתו לו לבד ולא אחר שאמרתי לו עוד יקנו בתים וגו'. גם כי מאמר כי כה אמר יי' עוד יקנו בתים וגו'. הוא בפסוק פרשה לפניו ולאחריו וא"א להיות בענין אחר כי איך הוקשה אליו הענין אחר שגלה לו סודו. והנה עלה יפה פי' פרשה זו שיש בה קצת פקפוקי'. ונתבאר מה שרצינו אליו מהיות אלו הקנינים החצוניים הכרחיים לאדם כי על כן ראוי להשתדל לקנותם ולשומרם שלא להוציאם אלא לצורך ודי בזה לביאור הקודם.

והנה אם כן יתחייב הנמשך והוא צורך ההישרה התורנית להתנהג בהם על הדרך שאמר החכם (קהלת ז':י"ח) טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך כי הנה זה צריך שימור וחזוק גדול. ואני הנה ראיתי כי זה הוא הענין המכוון בכל מה שהפליגה התורה לצוות ולזרז בענין שמטת הארץ כלליה ופרטיה שעקרו הוא בפרשה הזאת הנכבדת וסעיפיה וסנסניה יוצאים אל הרבה מקומות זולתה. בפרשת משפטים והשביעית תשמטנה ונטשתה וגו'. בכי תשא בחריש ובקציר תשבות. במשנה תורה (דברים ט"ו:ב') וזה דבר השמטה וגו'. והנה באמת כפל הצואות ורבוי האזהרו' וארך הדברים בדבר יעידו על

עוצם התועלת המכוון מהם למצווים. ועוד הוא גלוי דעת והערה נפלאה וזה שהחמירה התורה במצוה הזאת והפליגה ליעד עליה העונשין הרבים והעצומים והגליות כמו שנאמר בפרשת הברית (ויקרא כ"ו:ל"ד) אז תרצה הארץ את שבתותי'וגו'. כל ימיהשמה תשבת וגו' ונאמר (שם) וזכרתי את בריתי יעקב וגו'. והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה וגי' כמו שיתבאר שם ב"ה וזהו ענין מבואר מגלות בבל. וחז"ל אמרו (אבות פ"ה) גלות בא לעולם על שמטת הארץ ויש לתמוה למה תהיה כזאת על חטא זה. המקנא הש"י לארצו על העבודה יותר מדאי והלא הנותן מתנת אחוזת נחלה לזולתו בעין יפה הוא נותן לעשות בה כרצונו. ואם השביתה ההיא תהיה לצורך עבודת האדמה כמנהג עובדיה שמשביתין אותה קצת שנים כדי שתחליף כח להוסיף על תבואתה די להם בשיודעים סוד עבודתה אם ישמעו ואם יחדלו מיעוט פירותיה יהיו עונשם ולמה יגלו מעליה בעונש זה. אין זה באמת רק כי בנפשנו דבר לגלו' את אזנינו. ולהעיר את לבנו בהציב לנו ציונים גדולים ונוראים ולהעמיד סימנים רבים ועצומים לפקוח עינים עורות השקועות בדמיוני העולם כזביו והבליו המוכרים אותה לצמיתות לעבוד את האדמה עבודת עבודה ועבודת משא צמד פרדים והמה קבלו עליהם כעבוד אלהים מאהבה. והנה לשלח מבית כלא יושבי חשך ולהוציא ממסגר אסירי התאוות האחוזים בחבלי הבלי זמנם. שם לנו נרות מאירות ופתח לנו חלונות שקופות באלו הענינים הנכבדים והציב לעינינו סימנים מובהקים במניני המשך זמננו ימינו שבועותינו ושנותינו אשר לא נוכל להתעלם מהם כי אם בשגעין ובעורון ובתמהון לבב. הלא נפקח עינים לראות כמה פעמים נצטווינו בתורה האלהית למנות ששת ימים ולשבות אחד. עוד צוה למנות בכל שנה שבעה סבובים מאלו ולעשות הקף אחד מהם משבעה שבועות כמוזכר בפרשה שעברה.[301] והנה כמו שנצטוינו על זה הסבוב הקטן והקף שבעה סבוביו הנמנין בתנועה היומית יצוה ג"כ למנות מספר אחד מהתנועה השמשית הנשלמת בשנה אחת ושיעשו ממנה סבוב אחד גדול של שבעה תנועות והוא הנזכר בתחלת הפרשה שנאמר שש שנים תזרע שדך וגו' ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ וגו'. וספרת לך ז' שבתות שנים ז' שנים ז' פעמים וגו'. והנה המספר הראשון שנצטוינו למנות ימינו בסבוב א' והקף שבע סיבוביו הוא מבואר שהוא לרמוז ולהישיר אל מה שחוייב לנו ידיעתו מאמתת

[301] והנה כמו וכו' ר"ל כמו שנצטוינו למנות ימי השבוע, שהן שבע תנועות גלגל היומי לדעת הקדמונים (או שבע סיבובי כדור הארץ סביב מרכזה עיין מבוא לשער ל"א) ולמנות שבעה שבועות, שהן שבעה פעמים שבע תנועות יומיות אלה, כן נצטוינו למנות לענין שמיטת הארץ שבע שנים שהן שבע תנועות השמש סביב הארץ לדעת הקדמונים, או שבע תנועות הארץ סביב השמש לדעת האחרונים, (עיין ביאורי שם) ולמנות אח"כ שבעה פעמים שבע תנועות שמושיות אלה שהן שבעה שבועות שנה, ולקדש אח"כ שנת החמשים לשנת היובל.

הבורא יתעלה בעצמותו וחיוב קיום מצותיו וחקותיו אשר בתורתו. כי הנה ענין עבודת הששה ימים ושביתת השביעי הוא עדות נאמנה שהעולם נברא ברצון הבורא אחר שהיה נעדר מציאותו מה שנעלם מעיני הרבה מהמעיינים כמו שכתבנו בפרשת ויכלו שער ד' עיין עליו. והנה זה יהיה אות ומופת מוחלט לאמתת מציאותו כי כל המודה בחדוש על זה האופן אין צריך עוד מופת לאמתת מציאותו כמו שכ' הרב המורה פרק ב' חלק שני כי המחודש יורה הוראה אמתית על אמתת מחדשו. וזו תראה כוונת מאמר (שמות ל"א:י"ז)ביני ובין בני ישראל אות היא וגו'. כי ששת ימים עשה ה' וגו'. ירצה כי בינו ובינינו ובין כל מאמיני החדוש אין צריך עוד אות ומופת למציאותו אלא כי ששת ימים וגו'. והרי זאת היא האמונ' הראשונ' המחוייבת לכל בעל דת מפאת עצמו ית'. שנייה לה שזה האלוה הנמצא יש רצון וכעס לפניו כביכול. והושפעו מאתו הישרות נכונות עליהם יחיו האנשים כמו שתכלול אותם התורה האלהית אשר נתנה להם לסוף השבעה הסבובים הקטנים ההם הנמנים ממחרת השבת שהוא י"ט של פסח כי לא הוכשרו עד מלאת אותם הסבובים כמו שנתבאר בפרק ד' מהשער הס"ז. [302]וזה הענין השני נמשך אל הראשון והם ממין אחד כמו שהמספרים הם ממין אחד כי מי שיודה שיש אלוה מצוי חוייב לקבל מצותיו בלי ספק וכמו שאמר (קהלת י"ב:י"ג) את האלהים ירא ואת מצותיו שמור. אמנם ממספרים השניים הלקוחים מהתנועה השניית הוא מה שיעורר אותנו אל מה שהוכרחו לדעתו ולהכירו בעצמנו ובאופני ענייני עסקינו ודרכי תנועותינו בכל מעשינו בימי הבלנו. השקפתם יועילו לנו לצאת מאפלת מחשבותינו ומשעבוד עבודתינו. וזה כי במספר שבע שני העבודה ושביתת השביעיות העיר את לבנו והשמיע לאזנינו כי לא שולחנו הנה להיות עבדים נמכרים לאדמה כי אם לתכלית אחר נכבד ונפלא ממנו ושלא נתכוין בעבודתה רק לכדי צורך אוכל נפש ושאר הספוקים בעוד שאנו משתדלים בהשגת התכלית ההוא העליון כמו שכתבנו בפרק שביעי מהשער הנזכר וזאת היא כוונת מתנת הארץ הזאת אל זאת האומ' כמו שאמרנו ראשונה. והוא מה שביארו יפה באומרו כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה' שש שנים וגו'. ובשנה השביעית וגו'. והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וגו'. הכוונה שכניסתן

[302]וזה הענין וכו' ר"ל יען כי מנין ימי השבוע ומנין שבעה שבועות לעומר הם ממין אחד, כי מקור שניהם התנועה היומיית מורים הם גם על ענין אחד כי המודה בחידוש העולם, ובמציאות הי"ת שהוא מחדשו אשר יורה עליו השבת מחויב ג"כ לקבל עליו עול מצותיו אשר צוה בתורתו שנתן לנו אחר עבור שבעה שבועות. כמאה"כ "את האלקים ירא ואת מצותיו שמור" ר"ל אחרי שתאמין במציאות הי"ת ותירא אותו אתה מחויב לקבל מצותיו, וכמו כן מסכימים ג"כ מנין השנים לשמיטה ומנין שבועות שנים ליובל, אשר מקור שניהם התנועה השמשית השנתית יחד להורות על עיקר אחד שהוא לבלתי הרבות יותר מדי ההכרחי בהשתדלותנו לאסוף קניני הזמן ולחשבם רק כאמצעים לקנין התכלית האמיתית, לא כתכלית בפני עצמם כמבואר כבר בתוכן השער.

לארץ אינה להשתעבד לה ולעבודתה להוציא תועלותי' ולאצור פירותיה לקבוץ אותם על יד כדי להתעשר בהם כמו שהיא כוונת שאר העמים בארצותם כמו שאמר (בראשית ל"ד) וישבו בארץ ויסחרו אותה והארץ הנה רחבת ידים לפניהם. רק הכוונה כדי שיעמדו על עצמן וידרשו שלמותם כפי רצון בוראם ובין כך יסתפקו מאשר יצטרכו לכדי חיותם ולא יחסר כלליהם כמו שנזכר בפרשת המן. ולקיים ולחזק זה הענין ההכרחי להם נכתב ונמסר בידם לסימן גדול שיעבדו אותה שש שנים וישמטוה בשביעית כדי שיודע להם כי לא בכח עבודת האדמה יגבר איש. אבל שעבודתם הוא דבר ששובתין ממנה לשם יי' כמו שפירש ואמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וגו'. ירצה שענין שבת הארץ וטעמו הוא כדי שיודע לך שאין המכוון לך מעבודתה ומכל שאר עסקיך רק מה שיצטרך לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך שהם אביוני העם כמו שפירש במקום אחר (שמות כ"ג:י"א) ואכלו אביוני עמך והיותר מזה ראוי להחרימו ולתתו מאכל לבהמת השדה ולחית הארץ כמו שנאמר (שם) ויתרם תאכל חית השדה וכן אמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך וגו'. ולזה צוה בדבר השמטה (דברים ט"ו) שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו. כי קרא שמטה ליי'. והכלל כי ברבות הטובה רבו אוכליה ואין לבעליה בה זולתי הצורך ההכרחי אשר לא יחסר בשום זמן כמו שיבא והנה כאשר נתן הסימן הנפלא הזה בכל עסקינו ואופני השתדליותינו סמך לו מאמר וספרת לך שבע שבתות שנים וגו'. והוא מספר הסבובים אשר יעשה מהם ההקף הגדול הנקרא עולם בפני עצמו והוא היובל כמו שאמר ועבדו לעולם לעולמו של יובל להראות לאדם סוף זמנו וסוד תכלית עולמו אשר ימשך לו מההישרה הקודמת. וזה כי כמו שהדבר המיוחד ליובל הוא כי אחוזות הארץ הנמכרות לצרכי בעליהם אשר לא נגאלו כלם ישובו לחזקתם הראשונה בשנת היובל וגם העבדים הנמכרים לשש והנרצעים כלם ישובו איש אל משפחתו. כן הוא סוד האדם וסופו בהתנהגו על העצה היעוצה שסופו שיתקיים בו מה שאמר החכם בסוף החקירה (קהלת י"ב:ז') וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. והוא ענין היובל ממש שישוב בו החלק הארציי למקומו המוטבע לו מתחלה באומרו עד שובך אל האדמה אשר ממנה לוקחת. והחלק האנושי העצמי להדבק ביחוס משפחתה ובית אביה אשר נאמר עליו (בראשית ב':ז') ויפח באפיו נשמת חיים וגו'. שוה לאומרו ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו. והוא מה שיזרח עליך אורו כי תשים עיניך על הכתובים בהשקפה זו באומרו וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות השנים וגו', וכבר כתבתי אליך בשער נ"ט הערה נכבדת על זה במנות לך ולעצמך שבע השביעיות האלו שיעידו

על החדושים והשנויים הטבעיים שיתחדשו לאדם בהם ואמרתי כי מאמר והיו לך שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה דוקא הוא. שום עיניך עליו. וכן אני אומר עכשיו כי זה המספר הוא נועד לכל חי אשר על סופו אמר וקדשתם את שנת החמישים שנה וקראתם דרור בארץ לכל יושביה כמו שחזר ואמר יובל היא תהיה לכם כלומר שימו לבבכם כי לכם ועליכם תהיה זה הסימן ועל עצמיכם אני אומר ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו כמו שנתבאר. ולהיות ענין השביתה הוא הדרך הנכון המגיע אל זה התכלית הגדול כמו שנזכר חזר ואמר כי גם זה יושכל מענין היובל הזה כי שנת היובל היא משותפת לשאר השמטות באיסור העבודה והפקר התבואות, הוא מה שפי' ואמר יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו וגו'. כי יובל הוא קדש יהיה לכם מן השדה תאכלו את תבואתה. לומר שצמצום העסקים וטוב הגבלתם יגיעוהו עד הנה. והוא מה שדקדק מאד במה שאמר שנית בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו ואלו אל משפחתו לא נאמר לפי שבזה לא כיון רק לזרזו על מיעוט העסק ובמה יתרצה בזה כי אם בהזכירו יום שובו אל אחזת ארצו ועפרו כי ידע כי לא יועיל הון נכסים וכבוד ביום ההוא וכמו שכבר בא הענין בשמטות. ולפי שנמשך מזה יושר התכונה וכל מדה טובה בהגבלת התשוקות וצמצם החמדות בקנינים העולמיים אמר בסמוך וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל וגו'. לומר כי יגיע מהמוסר הקודם או המוסרי' כי הם מעצמם ויושר רצונם וטוב לבבם לא יחפצו בעול ובאונאה וכאשר ימכרו ממכר או קנה אותו יזהרו מהאונאה בו כקונה כמוכר ולא יקחו זה מזה רק מה שיאות אליו לפי ממכרו לפי רוב השנים ולפי מיעוט השנים כי מספר שני תבואות הוא מוכר וקונה לא זולת. ולזה חתם ואמר ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך אני ה' כי זה מה שכוון מהמצוה הזאת ומכל המצות כלן. וזה מה שכוונו באומרו ועשיתם את חקותי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אותם וישבתם לבטח עליה: ולפי שהשביתות ההנה הם סימנים אלהיים נתנם האל יתעלה כנגד הטבע ובהפך ממה שינהגו אנשי הארץ ההיא בעבודתם אמר וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף וגו'. וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים וגו'. והוא נסיון נפלא על דרך הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא וגו' (מלאכי ג׳:י׳) וכ"ש שיהיה הנס נפלא מאד כשיצורף אליו שנת היובל וכל זה הוראה עצומה להיות הענינים מכוונים למה שאמרנו. ואחר זה אמר שימשך ג"כ מהרחקת האונאה הנשרשת בם לסבה שקדמה כי גם כי ימוך בעל השדה ומכר מאחוזתו אחרי נמכר גאולה תהיה לו אם ע"י קרובים

אם ע"י עצמו קודם שיגיע היובל ולא תרע עין הקונה לחשוב את שני ממכרו והשיב את העודף לאיש אשר מכר לו ושב לאחוזתו באופן שלא יהיה ביד הקונה אותו עד היובל אלא כשלא מצאה ידו כדי גאולתו וכן הענין בבתי החצרים וערי הלויים משפט אחד יהיה להם בכל זה. האמנה כי במכירות בית מושב עיר חומה החמיר יותר על המוכר באומרו והיתה גאולתו עד תום שנת ממכרו ימים תהיה גאולתו ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר לו חומה לצמיתות לקונה אותו לדורותיו לא יצא ביובל. והיה זה כדי שלא יקל על האדם למכור ביתו אשר בכרך כי הוא צורך גדול אליו ולא יסמוך על הגאולה ברוב שנים. אמנם אם תדחקהו השעה ויצטרך למכרו שימצא קונים. שאם היה בידו לגאל כשירצה לא ימצא מי שירצה להוציא ממונו בבית אשר אינו מוציא ממנו פירות כדי דמיו אלא אם רצה לדור בו ואם יגאל לא נשלמה כוונתו ונמצא זה מת ברעב או בצער אחר והרמב"ן ז"ל כתב מפני שאין צורך הבית אל הפרנס' כצורך השדה ושנתנה לו גאולת שנה ראשונה כדי לצאת מידו חרפתו. והנה באמת אני רואה מרוצת זה הענין כמרוצת הראשון ותשלום מה שיניח מהישרת ספירת השמטות וקדוש היובל בסוף. וזה כי כמו שהאדם נמשל ראשונה לעולמו של יובל כמו שאמרו (אדר"נ פ' ל"א) שהוא עולם קטן. כך עכשו המשילו לבית כמו שכתבנו בשער ח'.[303] וכמו שהמשילו החכם באומרו (קהלת י':י"ח) ובשפלות ידים ידלוף הבית ובאומרו (משלי כ"ד:ג') בחכמה יבנה בית. גם המשילו לעיר חומה כמו שאמר עיר קטנה ואנשים בה מעט וגו' (קהלת ט':י"ד). ואמרו חז"ל (נדרים ל"ב:) עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו האיברים. ומפורש מבואר אמר (משלי כ"ה:כ"ח) עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצור לרוחו הנה כי כאשר יש מעצור לרוחו ומושל על תאותו הנה הוא עיר מוקפת חומה. ועל כיוצא בזה נאמר (קהלת ט':ט"ו) ומלט הוא העיר בחכמתו. ואמר

[303] וכמו שהמשילו וכו', כוונתו כי כמו שמצות קריאת הדרור בשנת היובל וקידושה רומזים על יציאת האדם, אחר עבור שנות חייו אשר בהם היה עבד לעניני זמנו, לחפשי כבוא יום פקודתו, כן רומז גם דין בית בעיר אשר לא חומה וגאולתו עד מלאת לו שנה תמימה, על האדם, כי כמו שידמה האדם לעולם קטן בעבור חלקיו השונים, כן ידמה גם לבית ולעיר, ואם היה רק כעיר אשר אין חומתה פרוצה במילואה, ר"ל ששם לפעמים מעצור לרוח תאותו לבלתי רדוף מבלי חשך אחר תשוקותיו הגופניות, אז ימים תהיה גאולתו, ר"ל במשך שנים עשר חודש יתאבלו בניהם ובנותיהם עליהם, ויבקשו עליהם רחמים, לכפר על עונם, אשר אולי חטאו לעבור על שס"ה אזהרות ר"ל מצות אשר לא תעשינה, וע"כ יום לאזהרה יום לאזהרה יותן דמו לכפרה בשס"ה ימי שנת החמה, (הרב ז"ל מפרש הענין לדעת רבי בערכין ל"א ע"ב שאמר מונה שס"ה ימים כמנין ימות החמה, אבל לדעת החכמים שהלכה כמותם המספר הזה הוא רק על צד הקירוב, אונגעפעהר, כי גאולת בית עיר חומה היא לדעתם עד מלאת שנה תמימה משנות הלבנה שהן רק שנ"ה ימים, ואם נתעברה השנה עד מלאות גם חודש העיבור שאז משפר הימים שפ"ה ימים) אפס אם לא יגאל עד מלאות לו שנה תמימה, יען כי היה באותו איש אין מעצור לרוח תאותו כלל וכעיר פרוצה אשר אין חומה לה; אז יקום הבית לקונה אותו לדורותיו וכו', ר"ל האיש הזה כקנין עולם וכעבד לחמרו יחשב, לא יצא עוד ביובל לחפשי להטהר מעוניו, ולהורות על זה, שרומז הכ' על ב' מיני אנשים כאלה, נכתב אשר לא חומה באלף ונקראת בויו.

כי האיש אשר לא ישמע לקול התורה הזאת במשוך בקרן היובל קולות אלהים של חפשיות וחירות על הדרך שנתבאר ומכר את ביתו והוא המוכר עצמו כמו שנזכר וזה כי נמסר ביד יצרו לתתו בעבודת עבד למלאכת העולם הנה אם עדין נשאר הבית בצורתו להיות בית מושב וחומת העיר לא נפרצה במילואה אם שלא זכתה להפרד חלקיו זה מזה תכף ומיד על האופן שזכרנו במלאת לו היובל והוא עת צאת נפשו או לפקודות הקרובות אשר אמרו (מ"ק כ"ז:) שלשה לבכי ושבעה להספד שלשים לגיהוץ ותספורת אשר כתבנו ענינם שער נ"ט הנזכר. הנה לא תמנע מהיות גאולתו עד תום שנת ממכרו והם מספר הימים שהזכירו חז"ל (שבת קנ"ב.) בשנים עשר חדש שהנשמה עולה ויורדת כי זה ודאי יספיק למרק את נפשו ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הייסורין כי בזה יבא אל פני המלך ה' ולא יוחלט ביד הקונה אותו אבל ימים תהיה גאולתו. אמנם אם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה כי רבו הפרצות והבקיעות עצמו ראשיהן עד שלא הספיק זה הזמן למרק אותו והיה זה מפני שלא הוקף עצמו בעצה אשר קדם זכרה וקם הבית אשר בעיר אשר לא חומה לצמיתות לקונה אותו לדורותיו לא יצא ביובל. וראה נפלאות מתורתינו האלהיות בכתבה במסורת אשר לא חומה באל"ף כי ודאי לא היה לו זה אלא מפני היותו עיר פרוצה אין חומה כמ"ש החכם. וזה משפט הנדונים בגהינם שנים עשר חדש שאמרו חז"ל (עדיות פ"ב מ"י) כי יש טעם נכון לקצבה זו שאמרנו ימים תהיה גאולתו אחר שנדונו שם ימי הסבוב הגדול שבו נמנו ימי שנותיהם שנאמר וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים כאשר זכרנו ראשונה כי בזה יחשב שנדונו כמספר הימים אשר תרו את הארץ וחטאו עליה בשס"ה אזהרות אשר לא תעשינה ואשמו בהנה. וזה טעם האבל הנמשך כל י"ב חדש (מו"ק כ"ב:) כי ראוי שכל ימי היותם בצער ידאגו קרוביהם עליהם ויבקשו עליהם רחמים מצורף למה שחוייב לאדם מהדאגה והעצב הימים האלה במספר כמו שאמרו בפ' הרואה (ברכות נ"ח:) אין המת משתכח מן הלב כל שנים עשר חדש מאי קראה נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד (תלים ל"א.) והטעם כי כמו שהכלי האובד אדם דואג עליו ולא מתייאש ממנו כל שנים עשר חדש כי על כן אמר בפ' אלו מציאות (בבא מציעא כ"ח.) שהמוצאו חייב להכריזו שלשה רגלים שהוא המשך שנה תמימה כגון שמוצאו קודם הפסח ותו לא בעיא דמכאן ואילך יש יאוש בעלים כמו שפירש רש"י ז"ל. כן הענין הזה בלי ספק כי האדם בעברו על כל אחד מפרקיה זכור יזכור מה שהיה שמח עם קרובו אביו או אחיו או בנו או אוהבו אשתקד בפרק הזה ונתחדשה עליו דאגה גדולה כמו שהיה זה שאבד ממנו החפץ ועצב. אמנם כשעברו עליו כל פרקי השנה פעם אחת הנה מכאן

ואילך נחלש העצב מלבו כי מעתה לא נתחדש לו ענין מאשתקד עד הנה וכבר עלה קצת מזור אל מכאובו ולזה אמרו במסכת שמחות (פ' י"ד) לאחר שנים עשר חדש לא יזכירנו כל עקר שהיה ר"מ אומר משלו משל למה הדבר דומה לאחד שהיה לו מכה וחייתה ובא רופא ואומר לו תן לי מכה זו ואני קירעה וחוזרה ומרפא אותה וכו'. והנה כל הדברים האלה עולין כהוגן וראוי לצרפן עם מה שכתבנו בשער כ"ב כענין אומרם ז"ל (שבת קנ"ב:) כל שנים עשר חדש הגוף קיים והנשמה עולה ויורדת וכו'. כי הכל מסכים וצודק יחד וראוי שיושם אליו לב במקומות האלה מתורתינו האלהית. והנה עם זה תראה כי המספרים האלה אשר בם נתחקו הישרות אופני עמלינו ועסקינו וכל תכליותינו הנה לא תעבור מצותם בהיות השמטות והיובלים בלתי נוהגים בארץ כי בהשקפ' זאת הם מצות שתועלתן מגעת לכל אדם ובכל זמן ומקום כמו שכתבנו אצל המשכן ובגדי כהונה והקרבנות.[304] גם נדע ונשכיל כי החוטא בהנה אינו חוטא באחת המצות לבד כי אם בכלן כאחת והוא מפסיד צורתו ומבטל עצמיותו ומזה שהעובר על הרשום בה בכתב אמת ראוי לגזור עליו כלה ונחרצה והגליות וכל שאר העונשים והנה חז"ל שמו אבקה על שביעית שרש לכל העבירות כמ"ש (ערכין ל':) בוא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות של שביעית לסוף הוא מוכר מטלטליו. לא הרגיש לסוף הוא מוכר שדותיו. לא באת לידו עד שמכר ביתו. לא באת לידו עד שלוה ברבית. לא באת לידו עד שמוכר עצמו. שנאמר כי ימוך אחיך ונמכר לך ולא לך אלא לגר ולא לגר צדק אלא לגר תושב שנאמר לגר תושב ולא לגר תושב אלא לעכ"ום שנאמר או לעקר משפחת גר משפחת גר זה העכ"ום כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע"א עצמה. הרי שהורו שכל הפרשה כלה על חומרת פירות שביעית ושהחוטא בהם לסוף חוטא בכל הדברים הכתובים אחריו דכלהו איתנהו בה. ואני אומר כי אורך הגלות הזה המר לא נמשך כל כך כי אם בעבור אשר לא שבתנו שמטות הארץ באשר אנחנו בקרבו והוא מה שנרמז בברית הנזכר באומרו (ויקרא כ"ו:מ"ג) וזכרתי את בריתי יעקב וגו'. והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם והם ירצו את עונם יען וביען במשפטי

[304] גם נדע וכו', אחר אשר העיר הרב ז"ל למעלה על גודל עונש העובר על מצות השמיטה, ואמר כי אם היא רק לטובת הארץ שתנוח מעבודה שנה אחת בכל שבוע, למען תוסיף תת כחה בשנים אחרות, כמנהג אשר ינהגו גם עתה האכרים עובדי האדמה שמשביתין אותה בעבור זה בקצת השנים, הלוא כבר יענשו החודלים לשבות, במה שלא תתן הארץ יבולה למכביר בשאר השנים? ומדוע הפליג הכ' בעונש העוברים על מצות שמיטות ויובלות כל כך? רוצה עתה לבאר זאת ואומר שהטעם הוא, יען כי העובר על מצוה זו מראה בזה שחושב שכל תכליתו ותעודתו עלי ארץ הוא רק לאסוף קניני הזמן, ועי"ז מסיר לבו מההשתדלות לקנות השלמות האמיתית ע"י פעולות טובות ונכוחות, ונמשך מזה כי הולך מדחי אל דחי לעשות כל מעשה ופעולה רעה, רק למען בצוע בצע כסף וע"כ בצדק ראוי לו שיענש ביותר על חטאו זה, שהוא מקור ושורש לשאר עבירות הרבה. כמו שאחז"ל "קשה אבקה של שביעית וכו'".

מאסו ואת חקותי געלה נפשם. אמר כי אפילו בהיות הארץ שממה ועזובה מהם ירצו את עונם על ביטול שביתותיה שנצטוינו עליהם כי הוא דבר שהאדם צריך ליזהר בו בכל זמן ומקום כמו שאמרנו. רק אם יחטא בהתרשלות בהתבוננות בכוונה האלהית אשר זה לא יבוא כ"א לבזיון התורה והמצות אשר לא יקר בעיניהם והוא אומרו (שם) יען וביען במשפטי מאסו ואת חקותי געלה נפשם לבלתי תת לך אליהם לדעת כי אין זמן ומקום פנוי מתועלתם והוא האמת בלי שום ספק. ולהיות זה האשם המושב אם קודם הגלות או בהמשכו היה מתפלל המשורר למנות ימינו כן הודע וגו'. שובה ה' עד מתי וגו'. שבענו בבקר חסדך וגו'. שמחנו כימות עיניתנו וגו'. יראה אל עבדיך פעליך וגו'. ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו'. (תהילים צ׳:ט״ז) ופירוש המזמור כלו בשער נ"ט הנזכר. הנה באמת כל אלו הדברים הם ישרים ומישירים אותנו אל אופן עסקינו באלו העניינים הזמרים ובאופני שימושנו בהם ואם יבואו קצתן ע"ד משל וחידה הנה באמת המשל קרוב לנמשל והחידה למה שנאחד בה. והוא הדרך התוריי בכמו אלו העניינים בדברה על אוזן שומעת וע"ד שאמר המשורר שמעו זאת כל העמים וגו', גם בני אדם וגו'. פי ידבר חכמות וגו'. אטה למשל אזני אפתח בכנור חידתי למה אירא בימי רע וגו'. הבוטחים על חילם וגו' (שם מ"ט) כמו שנתבאר המזמור בפ' ויחי (שער ל"ב.):

[305]והנה אחר שדבר באלו הפרשיות הראשונות בהישרת האדם בענין עסקיו ומצד עבודתו האדמה והאחזו בה נעתק אל היישרתו בעסקי בני האדם אלו עם אלו אם בממונם ואם בגופן והתחיל בממון לבד ואחר דבר במה שישתתף עמו הגוף כלו ואמר. וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך אל תקח מאתו נשך ותרבית צוה שיהיה אצל ממונם כאלו הם כלם שותפים בו כאחים בני אב אחד כי לזה הורגל

[305]והנה וכו', להבין דבריו פה, עיין ביאורי בראשית ק"ח ע"א ופה אוסיף רק לאמר, כי כמו שישוער גודל כל דבר גדול הבלתי נודע באמצעות מדה קטנה הנודעת לנו יותר, ד"מ כאשר נרצה להודיע לזולתנו גודל כברת ארץ ידועה, נאמר ד"מ שהיא בת אלף או אלפים אמה, ר"ל שתכיל מדת אמה הקטנה אלף או ב' אלפים פעמים, ונאמר מהיובל שכולל שבע שמיטות, והשמיטה שבע שנים, והשנה י"ב חדשים, והחודש ד' שבועות והשבוע ז' ימים ; כן נודיע תמיד גם תכונות ומהות הדבר היותר כולל בדמותנו אותו אל היותר מיוחד, ד"מ ברצות הכ' להורות לנו שנחוס באהבה גם על העץ הצומח אמר "כי האדם עץ השדה" דימה בזה הדברים שהם זולת האדם שהם רבים וכוללים יותר אל האדם שהוא מין מיוחד, ור"ל שכמו שיאהב האדם את כל מין האנושי, ויחוס עליו, כן ראוי לו לחוס גם על עץ השדה שהוא הצומח, (ולא על עץ השדה לבד, כ"א על כל דבר הוזהרנו לבלתי השחיתו ללא הועיל, והכ' הזכיר פה רק הפרט תחת הכלל, כמו שקבלו חז"ל, עיין שבת ק"ה ע"ב וברמב"ם הלכות מלכים פ"ו ה"ט) וכן נמצא בכ', כי האהבה האנושית הכוללת תשוער לפעמים באהבת המכירים זה את זה היותר מיוחדת, להורות בזה על מדרגת אהבה יותר גדולה, כמו שאמרה רות, "מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני", "ואנכי נכריה" וכמו כן יאמר הרב ז"ל שער הכ' בפרשתנו אהבת המכירים באהבת האחים, שאמר בכל המצות שנזכרו בפרשתנו מכל האנשים היושבים יחד בעיר אחד שם את כמו "כי ימוך אחיך" "וגאל ממכר אחיו", להורות שאנו מחויבים בכל אלה לחשוב כל איש ממכירנו כרע כאח לנו, ועל אהבת הרע והאח צותה התורה להשותה לאהבת עצמנו, כמאה"כ "ואהבת לרעך כמוך".

לומר בכל אלה הענינים לשון אחוה וכי ימוך אחיך ומכר וגו' וגאל את ממכר אחיו וכי ימוך אחיך ומטה ידו וגו' וחי אחיך עמך וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך ומך אחיך עמו ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה וגו'. ושרש גדול השרישה התורה האלהית בזה מסכים למה שאמר (ויקרא י"ט) ואהבת לרעך כמוך וזה כי פעולות האהבה ומעשה החסד ראוי שישוערו במדה היותר מיוחדת אליהם כמו שהשיעור היותר קצר והיותר מיוחד ישער שאר השיעורים. הלא תראה כי היובל הוא משוער בשמיטות והשמיטות בשנים והשנים בחדשים והחדשים בשבועות והשבועות בימים והיום הוא סוף כל השיעורים הזמניים ובו ישוערו כלם לפי שהיא התנועה השלימה הנעשת בזמן יותר קצר מכל זולתה ולזה היא מדת הזמן הטבעית וכל זולתה הם בהנחה. וכן תמצא בענין האהבה יש אהבה כוללת והיא היותר חלושה והיא האהבה האנושית דרך כלל רצוני אשר לא ימצא בין האוהבים רק שתוף האנושית לבד. אמנם היא משערת אשר היא חוץ מהמין כמו שאמר הכתוב (דברים כ') כי האדם עץ השדה וגו' כלומר כי העץ שהוא טוב למאכל ראוי לחוס עליו שלא להפסיד וראוי לחלק לו חלק מה מאהבת האדם בענין שמירתו. והנה זאת האהבה האינושית הכוללת תשער אותה אהבה חזקה ממנה והיא אהבת המכירים זה את זה כמו שנאמר (רות ב') יהי מכירך ברוך (שם) מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה לומר שנהג עמה באהבה ממין יותר חזק ממה שהיה חייב עמה להיותה נכריה ואת זו תשער אהבת האוהבים ולזו אהבת הקרובים ולזו אהבת האחים ולאהבת האחים אהבת עצמו כי היא האהבה היותר עצמית והיותר פשוטה אשר אליה יכלו כל האהבות כלן ולזה אמר הכתוב ואהבת לרעך כמוך שהאהב' המחוייבת לחלוק האדם עם זולתו היא מאותי מין אהבה אשר לו עם עצמו. ומזה יש ללמוד כמה נתחייב להצדיק המדה הזאת שהיא מדת הכל ושיעור הכל כ"א היא חסרה או יתירה כל המשוער בה הוא בטעות ואונאה וכמ"ש חז"ל (פסחים מ"ט:) על עצמו לא חס איך יחוס על אחרים וכבר דברנו בזה במקומו ובזולתו ועכ"פ למדנו שהמדה אשר בה תשוער אהבת האחים היא באהבת עצמו והיא היתה נסבה למה שייחס כל אלו המעשים אל אהבת האחוה כמו שנתבאר מפרשה זו ומזולת'. לא תשנא את אחיך (ויקרא י"ט). פתוח תפתח את ידך לאחיך (דברים ט"ו). כן בכל מקום. כיון בזה שלא נשגיח אל רוחק מעלות הקירוב אשר בינותינו אם הוא משבט אחד או מבית אב אחד או ממשפח' אחת או איך שיהיה כלם יהיו אצלך כאחיך שתשער אהבתם במדת עצמך כמו שנאמר וחי אחיך עמך. ולא עוד אלא אפילו יהיה גר תושב וחי עמך אל תקח מאתו וגו'. את כספך לא תתן וגו'. וכבר כתבנו (שער מ"ו) אצל אם כסף תלוה את עמי וגו' שאין לעשיר להלוות לעני

רק ליתן אמנם אם ילוה לא יהיה לו כנושה ולא ישים עליו נשך וכן הכוונה בזה. אמר וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו בענין שיחיה עמך וזה שאם א"א לו לשלם מפני דחקו שיתן לו במתנה אמנם אם אפשר שיעשה ההתחזקות ההוא ע"י ההלואה כנון שיש לו תבואה בשדה או שהוא עתיד ליירש וכיוצא אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך כי אם תלוה ברבית לא יוכר במעש' אחוה כלל כי לנכרי תשיך גם כן. ואם תאמר למה החמיר הכתוב כל כך בנשך ההלואות מה לי שכר הממון מה לי שכר בהמה או כלים ולמה לא ישכיר לו מעותיו בריוח מה. הנה הטעם הוא מבואר כי השוכר בהמה וכלים על הרוב הוא שוכרו למלאכ' או לעסק שהוא נשכר בו וראוי שיושכרו שניהם וכמ"ש (ב"מ ל"ה:) אין הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו. אמנם הלוה ממנו על הרוב הוא לווהו להשלים חסרונותיו לספוק ביתו או לפרוע חובו וכיוצא וכמו שאמר (קידושין נ"ט.) מלוה להוצאה ניתנה והנה אם תשים עליו נשך יבא חסרון על חסרון וחסרון לא יוכל להמנות. ועוד שהשכירות בלתי תדיר אלא בזמן המלאכ' והעסק לבד אמנם ההלוא' תמשך כל זמן ומבלי משים נושך כנחש ממון הרבה והנה לזה צוה והזהיר מאד שכשילונו לא יקח ממנו נשך ותרבית כלל ויקוה שכרו מהאל יתעלה המצוה אותו על כך כי הוא ישלם לו הרבית וכמ"ש החכם מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו (משלי י"ט.) והכונה כי הרבית אינו נאסר אלא בין אדם לחבירו אמנם בינינו לשמים אינו אסור וכמ"ש לא תשיך לאחיך והקדש לאו אחיך הוא. ולזה אמר כי החונן לדל הוא מלוה אצלו יתעלה והוא יתעלה הוא הלוה ואם כן מותר לשלם גמולו והוא מה שיאות לו לשכר הלואתו. וכבר כתב זה החוקר בששי מהחמישי מהמדות אמר ולכן החשובים ישיבו גמול קל מהרה לאשר טוב עשו כי ראוי לעושה חסד חנם לתת לו שכר ויחזור הוא להתחיל ולעשות יותר ע"כ. דרך משל אדם שולח דורון לחבירו טלה חלב אם יחזור לו לסוף שנה טלה אחר עדיין יש לו לשער שהטלה ההוא כבר יהיה כבש או איל אם היה בעדרו וגם כי ישלח לו כבש אחר עדיין חייב לו הקדימה וחייב לחזור ולהתחיל. ואחשוב שזהו מה שכוונו באומרו (תהלים ל"ז) וצדיק חונן ונותן כי נוסף על התשלומין עוד חוזר ונותן והוא חזרת ההתחל' ההיא תקרא נתינה מה שהרשע אפי' מה שקבל לא ישלם. והנה מדתו של הב"ה יפה מכלן ולזה ראוי שיפורש על זה האופן וגמולו ישלם לו כי מצד שהוא הלוה פורע מה שקבל ומה שיחסר בו המלוה בהיותו ממונו אצל זולתו ועוד ישלם לו גמול תחת הקדימה. ואמר ויראת מאלהיך על האנשים הממאנים לעשות כי הוא צד בזיון כלומר שאינם מאמינים בו שישלם כאלו אינו אמוד בכך ולזה חתם אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען

להיות לכם לאלהים והכונה שבדברים גדולים ונוראים דברתי ועשיתי נאם ה': וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבוד בו עבודת עבד כשכיר כתושב יהיה עמך עד שנת היובל יעבוד עמך ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אל משפחתו וגו'. כי עבדי הם וגו'. ירצה שאחר שהוקבעו לו יציאות של חירות קל וחומר מחשבות ראוי שלא יושקף אצלו בעיני עבדות רק יהיה אצלו כשכיר כתושב שאף ע"פ שהוא עושה המלאכה גופו משוחרר באופן שכשיצא מעמו ישוב אל יחוס משפחתו ואל אחוזת אבותיו ולא ישאר שם עבדות עליו כי עבדי הם וגו'. ואמרו ז"ל (תו"כ בהר פ"ו) שטרי קודם ואפילו במה שמוטל עליו לעשות לא תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך דלא גרע מנחלת שדה וכרם שאתה שובת מעבודתם שביעית הזמן ועוד כמו שנזכר ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבותיכם מהם תקנו עבד ואמה וגם מבני התושבים וגו'. לשון רש"י ז"ל אם תאמר א"כ במה אשתמש בעבדי איני מושל בעכ"ום איני נוחל שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה אם כן מי ישמשני מאת הגוים הם יהיו לך לעבדים אשר סביבותיכם ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה וגם מבני התושבים שבאו לישא נשים בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה כל נשמה אלא מותר אתה לקנותו כעבד. וממשפחתם אשר עמכם. נראה שבא להתיר אחד מן האומות שבא על הכנענית והוליד בן שמותר לקנותו ומבני התושבים מתיר בני האומות עצמן שהן האבות שבאו לגור עמכם בארץ ע"כ. והנה זה הלשון הוא מבואר הבלבול שהוא לומר על בני האומות שתי פעמים אחת מבני התושבים ואחת ממשפחתם ואחר כך חוזר לומר מבני התושבים על האומות עצמן. אלא שהכוונה אצלי לדעתי לומר כי לכאורה משמעות בני התושבים על הבנים הוא מדבר להתיר אותם לעבדים אבל כשחזר ואמר ממשפחתם הרי הבנים אמורים א"כ מה אני מקיים מבני התושבים על האבות עצמן ויהיה מאמר בני התושבים כמאמר בני בבל בני ארץ ישראל והיא דרך נהוגה במדרשים: והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם וגו'. ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך וכבר אמרו (קידושין כ"ב.) הקונה עבד עברי קונה אדון לעצמו לפי שהוא עמו במאכל עמו במשקה וכו' ומזונות אשתו ובניו מוטלים עליו. והרי הם הישרות על ויתורים גדולים המשתתפים בממון ובשעבוד הגוף. ואחר כך הוסיף לומר שאין צריך לומר שאם הישראל קנה ישראל אחיו שלא ירדנו בפרך מצד שהוא ראשונה עבד לו יתברך אלא שאם הלך ומכר עצמו לעכ"ום שלא יעלים עימו בו עד שירדנו בפרך לעיניך שהרי הוא מעלה עליו הכתוב כאלו הוא עצמו ירדנו. ואמר וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר אחרי נמכר וגו'. והכוונה שלא

ישמט מזה בעבור מוכרו לעכ"ום או לעקר של ע"א שעל כל פנים אחרי נמכר גאולה תהיה לו אחד מאחיו יגאלנו או דודו או בן דודו יגאלנו או משאר בשרו ממשפחתו וגו'. הנה צוה שלא ישבות לו גואל קרוב או רחוק כמו שנדרש בגמרא (שם ט"ו:) מאומר ואם לא יגאל באלה באלה לשחרור אבל באחרים לשעבוד ואסיקנא א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן זו דברי רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא אבל החכמים אומרים הכל לשחרור והרי זו היישרה עצומה בחוק הנדיבות שיבא זה וימסור עצמו לנכרי ויבא הגואל או רחוק ויפדה אותו משלו והנגאל ילך לו אל אשר לא ידע בו ולא יראנו עוד. והישרינו עוד שלא לבא בעקיפין עם הגוי היושב בארצנו אשר ידינו תקפה עליו לדין בדיננו כמו שאומר ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היובל שאם ידו תקפה עלינו יובל מאי בעי גביה ועם כל זה אמר וחשב עם קונהו וגו' משנת המכרו לו עד שנת היובל וגו' וחשב לו כפי שניו ישיב את גאולתו. וחתם כל אלו העניינים באומרו כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני יי' אלהיכם לא תעשו לכם אלילים וגו'. ירצה הטעם שצויתי לכם כל העניינים האלה הוא לפי שלי בני ישראל עבדים וכבר קבלו עול מלכותי והוא השתדלותם בשלימות עצמם כי על מנת כן הוצאתי אותם מארץ ולזה ראוי ומחוייב להם שלא ישתעבד לעבודת האדמה ולא לשום עסק אחר רק כדי הספוק לבד ואם יפנה לבבכם בהטרד. בעבודות הנכריות ההמה מעלה אני עליכם כאלו אתם עובדים את האלילים ומקיימים לכם פסל ומצבה ונותנין לכם אבן משכית להשתחוות עליה. כי מה לי שתעזבו עבודתי בעבור עבודת הצלמים או בעבור עבודת האדמה כי זה וזה הוא מעשה ההבל וע"א בידכם אחר שאין לכם ממנה זולתי ארוחתכם בעוד שאתם גרים ותושבים עליה. ולזה אין לכם רק לשמור את שבתותי ושבתות הארץ על הדרך שאמר ולירוא ממקדשי והזדרז אל העבודה הנעשת שם כי אני יי' נאמן לשלם שכרכם והרי מאמרים אלו שוים ממש לדבורי (שמות כ':ה') אנכי ולא יהיה לך וגו'. לא תעשה לך וגו'. לא תשתחוה להם וגו'. עד כי אני יי' אלהיך וגו'. כמו שביארנו הענין יפה שם שער מ"ה והוא דבר נכון מאד:

ודע נא ראה כי בכל ההישרות האלה דרך כלל היה מתיישר הלל הזקן כמו שמוכיח עליו המאמר שזכרנו ראשונה אשר אמרוהו על מאמר וכי ימוך אחיך עמך וגו'. שכשהיה נפטר מתלמידיו מעסק העיון התוריי ותושית הלמוד והוא נעתק לפרנס נפשו. רצוני החלק הזן שבה היה הולך ומהלך כלומר שהיתה קשה עליו פרידתו מעסק החלק השכלי שהיה בו עמהם והיה הולך ומחזר ומהלך עד שהיו אומרים תלמידיו להיכן הלל הולך שאין דעתו נוחה בפרידה אמר להם כן הוא אבל ההליכה היא הכרחית למגמל חסד עם

חד אכסנאי דאית לי בגו ביתאי. הנה שהיתה זאת הנפש המתאוה אל המזון והצריכה אליו אצלו במדרגת הגר או האזרח אשר נטה ל?ון. ובמה שאמרו לו תלמידיו וכי בכל יומא וכו'. רצו להורות שכן דרכו כל הימים להלוך על זה האופן מהכבדות ושהכרח האכסנאי יביאהו. אמר להם וכי האי נפשא עלובתא לאו אכסנאי דהאי גופא היא דהיום איתא כאן ולמחר ליתא כאן כי הנפש האנושית בכלל אשר אחד מכחותיה הוא הכח הזן היא באמת יושבת אצל זה הגוף כענין אכסנאי לבד וכמ"ש יובל היא וגו' ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו על דרך והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהלת י"ב:ז'). וכמו שנתבאר, וייחס המזון אליה לפי שהוא הכרחי להכין הגוף ולהבריאו ולהזמינו לעבודתה כמו שאמר החכם (משלי י"ג:כ"ה) צדיק אוכל לשובע נפשו וכאשר כתבנו אצל יעקב אבינו לא מת שער ל"ב. ולזה אמר עליו הכתוב גומל נפשו איש חסד כי האיש החסיד השלם כל תכליתו בהנאת העולם ותשמישו בו הוא מה שיועיל לצורך ההכרחי לבד ואשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה ולא זולת והם החיים המוגבלים אשר עליהם יחיו האנשים השלמים הבני חורין אשר אינם עבדים לעסקי העולם וחמודותיו כי כל מה שיחסר בהם הוא מעדיף כח ושלימות נפשו השכלית לא כן הרשעים כי כל מה שמוסיפין כח באלו הדברים החצוניים ללכת בהם ובמראה עיניהם מתישין כח נפשם והולכין עמה באכזריות חמה עד תומה כמו שסיים בכתוב אחר ורחמי רשעים אכזרי (שם י"ב) כי מה שמרחמים על נפשם ביותר לבלתי החשיבה בענין אכסנאית כמו שעשה הלל הזקן אבל הם עושים עקר מצורכיה ורוב תענוגיה הנה הוא אכזריות גדולה אצלה כי לסוף הנפש החוטאת היא תמות אלא אם ישוב זה החוטא ויתחזק בעצמו להחרידה ולהעציבה ולהכאיבה כנגד מה שהוציאה מהשטה מהתענוג ומרוך והנה אז יהיו רחמיו הראשונים עליה סבת האכזריות באחרונה כי יצטרך להשתדלות גדולה לענות נפש ושב ורפא לו. וכבר סופר מרשע אחד שהיה גוזל וחומס כל ימי חייו ומלסטם בני אדם על הדרכים ובכל מקום שימצא בו. ויהי היום בהתיצב עבדי מלך לפניו כמשפטם והיו מספרים מהאיש ההוא ומרוב החמס והגזל אשר בידו ויען אחד מהנצבים ויאמר הלא ידעת אדוני המלך כי רע ומר אחריתו מראשיתו כי אחר שבא בימים ותשש כחו מלגזול את החיים בא בלילה לשלול את המתים אל קברי העם ויקצוף המלך מאד ויצו לארוב אותו על מקום תחנותו ולתפסו ולדונו כמשפטו. וילכו האורבים ויעמדו בלילה ההוא במקום נכון הנשקף על פני הקברות ויראו אותו שהיה בא הלוך ובכה ונאק נאקת חלל והיה נכנס לקבר החצב לעצמו והיה מוציא שם חבלי ברזל אשר הכין לו והיה מכה בהם על בשרו מכה רבה מאד והיה צועק צעקה גדולה ובקול

מרה הוא מוכיח לנפשו לאמר דעי מה עשית ראי דרכך בגי בהר ובשפלה איפה לא גזלת ואת מי לא עשקת ומיד מי לא לקחת כופר ראי ביתך מקום עפר רמה ותולעה שאי עיניך על שפאים וראי אנה תלכי מפני בעל הדין ואנה מפניו תברחי את עשית ואת תשאי את גמולך חרפתך ובשתך וכלימתך ומאלה וכאלה דברי תוכחה ונאצה. ויראו עבדי המלך האורבים ויתמהו מאד וימס לבבם ויהי למים ויגידו למלך ואל כל גדוליו ויפלא עליהם הדבר ויכנעו הכנעה עצומה כי שמעו לקחו מוסר כמו שהאריכו עוד בספורם הלא היא כתובה על ספר הישר הנה שרחמי האיש החוטא הזה בתחלתו וחוסו על עצמו הביאוהו להיות אכזרי עליו בסופו ומי יתן ירבו כמותו שהרי יאמר עליו בסגופים ההם גומל נפשו איש חסד ועל המונע עצמו מהם ורחמי רשעים אכזרי. והנה הטוב טוב מה שהיה עושה הלל הזקן שהיה מתנהל בזה לאט לו בעני שלא יצטרך אל זה הצער כי ישרים דרכי יי' בכל אשר נתבאר בזאת הפרשה ובזולתה מאלו העניינים וצדיקים ילכו בם לתת לכל אחד מחלקי נפשו הראוי אליו. וכן נאמר שם עוד במדרש (ויקרא רבה פרשה ל"ד) אמרו עליו על הלל הזקן שכשהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך אמרו לו להיכן אתה הולך. אמר להם לעשות מצוה. אמרו לו וכי מה מצוה הלל עושה. אמרו שהם לרחוץ במרחץ. אמרו לו וזו היא מצוה, אמר להם הן מה איקונין של מלכים שהם מעמידים אותם בבתי טרטיאות ובבתי קרקסאות ומי שהוא ממונה עליהם מהדקן ושוטפן ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות אנו שנברינו בצלם ודמות דכתיב (בראשית ט':ו') בצלם אלהים עשה את האדם עאכ"ו. ענין שני המאמרים אחד הוא אלא שהוסיף בזה השני להורות וללמד כי אשר יכוין בהנאותיו על הדרך ההוא שאמרנו מצוה גדולה הוא עושה ואף במעשיו הגופיים מעשה אלהים הוא עושה ונוטל עליהם שכר. וזה מה שרצינו לבארו מזה החלק הנותן סדר נכון בחיים לצאת מזה ומזה כמו שייעדנו ראשונה:

[306]והנה לפי שהיות בני האדם בחלוף שטה זו והמייתן על הטובות המדומת אשר חשבום להם לעקר היתה סבה חזקה להסב לבם מאת הש"י אשר א"א זולתה וגם במבוקשיהם לא יתיחדו להם כי זה יבקש לאלהי הכבוד וזה ידרוש לאלהי העושר

[306]והנה להבין דבריו צריך אתה לדעת, כי כמו שיחדו העמים הקדמונים אלהים אחרים כמעט לכל הר וגבעה, עמק ועיר, כמו שנמצא במ"א כ', שאמרו לפי דעתם הנפסדת גם מהי"ת "כי אלהי הרים ולא אלהי עמקים הוא", כן יחדו גם לכל תכונה ומעמד איש, או התפעליות נפשיות שלו אלוה אחר, וקראו לאחד אלהי הכבוד הגבורה העושר ההוד והתפארת האהבה והשנאה השלום והמלחמה, ודומיהם, וזש"א הרב ז"ל כי בני אדם המשתדלים רק במחמדי התבל ישתנו מאוד בעבודת אלהיהם, כי זה יחפוץ יותר בכבוד המדומה, וע"כ יבקש לאלהי הכבוד, וזה יתאוה להון ולעושר, ויעבוד במחשבתו הנפסדה לאלהי העושר, וכמספר תאותיהם, כן יהיה מספר אלהיהם אשר יעבודו, לפי טעותם אפס בזמן העתיד הבטיח הנביא שיערה ה' רוחו על כל בשר להכיר האמת ואז יחפצו כולם רק בקנין השלמות האמיתית, והטוב הרוחני הצפון להולכים בתום לבם העובדים את אלקים אמת, ע"כ יקראו כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד.

וזולתו לאל הגבורה וכמספר דמיוניהם היו אלהיהם. לזה אמר הנביא על הזמן המוצלח אשר יקווה שיתוקן כל זה בו כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי' ולעבדו שכם אחד (צפניה ג׳:ט׳) וביאר הדרך המביאה אל קריאתו יתברך בזה האפן מההתייחדות ואמר (שם) ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותך אשר פשעת בי כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם יי'. ירצה כי בזמן ההוא לא תבוש האומה הזאת מכל העלילות והתחבולות אשר פשעה בהם עד הנה לאסוף ממון הרבה. וכמו שאמר בסמוך (שם) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית כי המה ירעו ורבצו ואין מחריד. ירצה כי כשירעו ורבצו ואין מחריד לא יהיה להם צורך אל העניינים ההם אשר עליהם יעשו עולה וידברו כזב כי לפעמים הצורך ילמד האדם לשקר ואחר ההרגל אמנם יהיה זה בהמצא בם הספוק ולא יהיה להם תשוקה אל היתרונות והוא אומרו כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך כי יסיר מקרבם גאות העניינים המדומים אשר גבה לבם בהם עד הנה וכמו שאמר (דברים ח׳:י״ב-י״ג) פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה ורם לבבך ושכחת את יי' אלהיך וגו'. כי לא תוסיפו לגבהה עוד בכך על הר קדשי כי יהיו העניינים האלה כלם לכם לזרא ותמעטו העסק בם ותסתפקו בהכרחי לבד עד שאשאיר בקרבך עם עני ודל ירצה מסתפק ומצומצם מכל אלו הקניינים המדומים ואז יחסו בשם ה' מבלי שום כוונה אחרת וזהו קריאת שם יי' בשפה ברורה ועבודתו שכם אחד. ודי בזה לכוונתנו הנה:

שער ע

פרק א

יבאר למה יעדה התורה השכר הגשמי. וירבה מחלוקת על זה הפילוסוף ובעלי הדתות ועם בעלי התורה האלקית:

במדרש (ויקרא רבה פרשה ל"ה) מאי דכתיב (תהלים קי"ט) חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך. אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע בכל יום ויום אני מחשב דרכי ואומר למקום פלוני אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. רב הונא בשם רבי חייא אמר חשבתי מתן שכרן של מצות והפסדן של עבירות ואשיבה רגלי אל עדותך. רבי מנחם חתניה דר' אלעזר אמר חשבתי מה שכתוב בתורה אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם ונו' והשיג לכם דיש את בציר וגו' ונתתי שלום וגו' ואם לא תשמעו לי

וגו'. ואם באלה לא תשמעו לי ויספתי וגו'. ואשיבה רגלי וגו'. ר' חייא בשם רבי יוחנן אמר חשבתי ברכות וחשבתי קללות. חשבתי ברכות מאלף עד תי"ו. וחשבתי קללות מן וא"ו ועד ה"א ולא עוד אלא שהן הפוכות הא כיצד אם זכיתם הריני הופך לכם את הקללות לברכות הדא הוא דכתיב אם בחקותי תלכו:

[307]תוכן דעת הרב ז"ל הוא: תחילה יקדים ב' הקדמות האחת, כי המלמד השלם ישתדל להיישיר תלמידו אל ההצלחה היותר שלימה ר"ל שכאשר יורם הדרך הנכוחה והישרה אשר ילכו בה והמעשה הטוב אשר יעשון, חובה עליו להודיעם הטוב האמיתי אשר ישיגו בשמעם לקולו לא רק הטוב המדומה, דאס שיינגוט אשר יהי' להם אז ג"כ למנה, ורק מורה נערים וקטנים חסרי הדעת. יוכל להרהיב לפעמים עוז בנפשם באמור להם "אם תשמעי לקולי ותטו אוזן לשמוע בלימודי אתן לכם אגורת כסף או צפיחית בדבש" (עיין מזה פי' הרמב"ם בתחלת משנת כל ישראל) [וקצת מורי החנוך החדשים. חולקים על זה ואומרים כי גם את הנער הרך בשנים לא ירהיב המורה בהבטחת הנאות גופניות, כ"א בהנאות מוסריות, אשר ישיג בשמעו לקולו, כי יאמר לו דרך משל אם תטה אזנך לשמוע בלמודים תאהב מאבותיך, ותהי' מכובד בעיני רואיך יותר מכל בני גילך אשר לא ישמעו לקולי".]
וההקדמה השנית היא, כי בשם מלמד שלם יכונה רק מי שיש לו שתי אלה, חכמת וידיעת אופן החינוך והנהגת תלמידיו על צד היותר טוב, והאהבה לתלמידיו כי רק מי שיאהוב את תלמידיו ישתדל בלי ספק גם להורות אותם באופן היותר מועיל להם, ולימודיו ודבריו יעשו רושם יותר חזק בלבם, כי כן נוסד בטבע כל אדם שרק למודי מורה האוהב את תלמידיו יכו שורש בקרבו ולא במהר' יסחו ממנו, [אשר ע"כ אמרו גם חכמי החנוך שכל מורה ומלמד ישתדל להראות אהבתו לתלמידיו כאב אל בניו, כי רק אז ישתו בצמא את דבריו וכאיל על אפיקי מים כן תערוג נפשם ללקחו אבל לא בראותם, כי כנכרים נחשבו לו, ואף כי אם כצר ואויב יכם מכות אכזריותן, ובעבור היות האב האוהב היותר גדול ליוצאי חלציו מכל זולתו, יזהר ג"כ החכם מאוד לשמוע דברי מוסרו, כי אם האב החכם בדעת והשכל ידבר על לב בניו, אין מורה יותר שלם ממנו וזש"א "שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה", ואחרי שהי"ת הוא החכם מכל זולתו, ולא נסתר ממנו אופן הישרת והנהגת בני אדם על צד היותר טוב, ואוהב גם את כל בני אדם, ואף כי עם סגולתו ישראל אשר בחר לנחלה לו מאוד, כאשר יורו על זה כמה כתובים אשר הביא הרב ז"ל הלוא נמשך מזה עפ"י הקש התנאי המתדבק (עיין ביאורי בספר בראשית דף רס"ח ע"ב בהשמטות,) כי הוא ית' גם המורה והמלמד היותר שלם, המנהל אותנו בדרך היותר ישרה ונכונה, אל התכלית היותר נכבד וההצלחה העליונה מכל, כמאה"כ על שתי אלה "אנכי ה' אלהיך מלמדך להועיל" (להורות על התכלית היקר) "מדריכך בדרך תלך" (להורות על הדרך היותר ישרה) ואחר כל הדברים האלה הלא יתעורר הספק בקרבנו, כי אחרי שההצלחה היותר עליונה היא האושר הרוחני הבא לאדם אחר מותו בעולם הנצחי, מדוע לא הציג אותה הי"ת לנו כמטרה לכל פעולותינו למען נשים תמיד השגת האושר האמיתי הזה שכם אשר אליו נכונן בכל מעשינו כי רק בעבור תקות שכר כזה נוכל לחשוב שישתדל האדם לעבוד את הי"ת בכל מאמצי כחו בקדושה ופרישה יתירה ויתרחק ככל אשר יוכל מכל תשוקות גופניות אבל לא על נקלה יעשה זאת, רק בעבור תוחלת השגת הטובות הזמניות, כי הבל המה יחד, ואין בכחן לבד להרהיב עוז בנפש האדם לעשות בעבורן הטוב והישר בעיני ה', ואף כי אם יצטרך לזה עמל ויגיעה רבה או ההתרחקות משאר תענוגי הגוף הנאהבים והנעימים לו מאוד? ולבאר הספק הזה יאמר הרב ז"ל, כי כל יושבי הארץ יחד יתחלקו לשלש מחלקות האחת, כוללת האנשים אשר אין להם דת אלקית כלל והשניה כוללת אותם העמים שיש להם דתות אלקיות מדומות כפרס וישמעאל ודומיהם, והשלישית היא האומה הישראלית שיש להם הדת האלקית האמיתית, והנה המחלק' הראשונ' הזאת נמשכת אחר דעות הפילוסופים אשר קצתם חשבו, כי אין מעשה דתיי ונימוסיי מסבב לאדם האושר הנצחי והשארת נפשו אחר מות הגויה, ומכחישים אמונה זאת לצמיתות וקצתם והם הטובים שבהם, אף שהודו בהשארת הנפש ובהבדל הנפשות לענין זה, חשבו בכל זאת, כי זה תלוי רק במהות האדם בבחינת עיונו והשכלתו לא בבחינת מעשיו ופעולותיו, כי אין הבדל בזה בין עובד אלקים לאשר לא עבדו ורק האנשים אשר בעוד בחיים חייתם ישכילו ויתבוננו בעיונים ומושכלים רוחניים, תהיה נפשם נשארת גם בעולם הנצחי תחת כי האנשים אשר לא עליהם נגה אור החכמה והפילוסופיא בחושך ילכו וכמקרה הבהמה כן מקריהם כי במות גופם תכלה גם נפשם, ובעלי כת זו לא ישאלו לדעת מדוע לא נזכר בתורה השכר הנצחי עקב מעשה הטוב והישר? אחרי שלא יאמינו בו כלל גם המחלק' השניה בעלי הדתות האלקיות המדומות לא ישאלו על זה אחרי שיחשבו, כי ע"י המעשים והפעולות המצוות בתורתנו הקדושה לא יקנה האדם לנפשו האושר הרוחני כ"א ע"י הפעולות המצוות בדתותיהם ורק אנחנו

בעלי המחלקה השלישית המאמינים כי לא לבד טוב זמניי וארציי יתן ה' להולכים בתום לבם, ועושים מצות הי"ת אשר צום בתורתו כ"א גם שכר טוב צפון להם בעולם הנצחי, נשאל לדעת מדוע לא הזכיר השכר האמיתי הזה מפורש באר היטב בתורתנו הקדושה? והרב ז"ל אשר חשב למשפט לבאר ספק זה לדעת כל אחת ואחת מג' כתות השונות האלה יאמר תחילה נגד הכת הראשונה כי לפני התגלות ה' על הר סיני הי' העם נחלק לחצי קצתם האמינו בקדמות העולם וחשבו כי הכל נמשך רק מהסיבה הראויה שקדמה לו והכחישו ביכולת הי"ת לשנות דבר גדול או קטן מכל המציאות כולו, ד"מ להאריך כנף הנמלה או לקצר רגל החגב, ואף כי שישונה על ידו מנהג העולם לטוב או לרע בעבור מעשי בני האדם הטובים או הרעים, להשיב להם גמול, והחליטו ג"כ שאין לפניו אהבה או שנאה ר"ל שלא נוכל לומר שיאהב איש זה בעבור מעשיו הישרים, וישנא האחר בעבור לכתו עקלקלות או שרוצה בפעולות זה הנכוחות ומואס בדרכי זולתו המעוותים, ובכל זאת הודו הכשרים שבהם כי יש יתרון לאדם על כל שאר הנמצאים בהיות לו נפש משכלת אשר תוכל להתבונן בכל המציאות, ולהכיר ממנה סבתו הראשונה ומעלתו זאת תרהיב ג"כ עוז בנפשו להישיר תכונותיו ולטהר מדותיו כפי היכולת האנושית, לא למען הפיק בזה רצון הי"ת אשר לדעתם הוא נעלה ונשגב מהביט והתבונן על האדם, העומד בשפל המדרגה לעומת גדלו ותפארתו ית', כייא למען הדמות אל השכל הפועל, (הנקרא בל' חכמי עמים ובפי חכמי יון והוא מלאך ממעלה עשירית הנקראת אישים הפועלים על בני אדם (עיין רמב"ם פ"ב מה' יסודי התורה) ועי"ז תדבק נפש השלם הזה בהפרדה מהגוף בשכל הפועל, אשר השתדלה להשיג ולדעת אותו בהתהלכ' עוד על הארץ, ותתאחד עמו האחדות היודע בידוע, וע"כ לא חששו החושבים ככה עוד לשום דת ונימוס (עיין מזה בתחלת ספר הכוזרי ולמעלה בשער נ"ג) ושאר העם אשר בסכלותם נמשכו אחריהם היו לוטים עוד בשמלת הבערות והעדר כל ידיעה אמיתית והיו שקועים רק במאווייי ההנאות הגופניות וטובות זמניות, הנראות להם ומורגשות מהם, ולא היה להם עוד מושג כלל עונג רוחני ומעדן נפשי וע"כ כאשר בא האלקים להוציא הדעות הנפסדות האלה מלב כל ישראל, הורה להם בתורתו הדרך אשר ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשון, להראותם בזה, כי משמים ישקוף על מעללי כל איש, וכי רוצה וחפץ מאוד הוא, בפעולותיו הטובות, שונא ומואס הרעות אשר תועבה הן לו, וכאשר רצה להודיעם גם השכר והעונש האחוזים בעקב מעשיהם הטובים והרעים, למען חזק ואמץ לבם לעשות הטוב ולחדול מהרע, יעד להם רק הטובות והרעות הגופניות והזמניות המעותדות למו, אם ישמעו בקולו, ואם יחדלו, יען כי זאת יבין גם המון העם אשר רק בתענוגי בשרים יחפוץ, ואותם ישים למטרת פעולותיו תמיד, וממנה גם החכמים בעיניהם ילמדו לקח, כי הי"ת מושל בגבורתו עולם, וכי בידו לשנות חקי ומנהגי הטבע ולהנהיגו עפ"י השגחתו באופן שישולם בארץ אל חיק פועליו, גם הטוב גם הרע, הפך דעתם הנפסדה אשר הכחישה זאת, אפס אם היה מיעד לעושי טוב רק העונג הנצחי, מלבד שאין עליה ראיה חושית, והמון העם לא יבין טובו ולא ישתוקק אלי', היו גם החכמים בעניהם אומרים לפי טעותם, כי גם מבלי עשות מעשה ופועל מצווה בתורה, תהיה השארת הנפש למנה לכל השלמים בעיון והשכלה הנמשך מכל זה, כי מיעוד השכר והעונש הגופני לעושי הטוב או הרע המוזכר בתורה, נודעה האמונה האמיתית והיקרה לכל יושבי תבל, כי חקי הטבע ותהלוכותיה הם ביד הי"ת, כחומר ביד היוצר, והוא בתחבולותיו משנה ומהפך אותם ככל העולה על רוח חכמתו בכל עת וזמן, למען השיב על ידם גמול הטוב והרע אל חיק בעליהם, (ומעלת התורה אשר תודיע זאת לנו גדלה בעבור זה מאוד מאוד על רעותיה שאר החכמות, כמו שאמר החוקר: "שמעלת כל מלאכה על כל זולתה תהיה לפי חוזק הידיעה המגיע' בה",) אפס אלו יעד ה' בתורתו רק השכר והעונש הנפשי בעולם הנצחי, לא היה נודע עוד יכלתו לשנות חקי הטבע, כי לדעת הפילוסופים נמשך כבר מטבע רוחניות הנפש שתתקיים גם אחרי כלות הגויה,

ומלבד שתי אלה שהמון יתאוה יותר אל השכר הגופני, והפילוסוף יכיר על ידו יכולת הי"ת יתן הרב ז"ל עוד סיבה שלישית להזכרת השכר הגופני בתורתנו: והוא כי מיעוד השכר הגופני הזה לעושי הטוב והישר בעיני ה' עפ"י השגחתו והנהגתו הנסיית, הלוא ישפוט ויבין כל משכיל, כי גם האושר האמיתי והטוב הרוחני צפון להם בעולם הנצחי, כי מי זה יוכל לחשוב, שהנביא או החסיד אשר בעודנו שוכן בבית חומר ומתהלך עוד עלי ארץ עוטה מעיל הגוף, קורא לאלוה ויענהו לשנות בעדו חקי הטבע ולעשות נפלאות כקריעת ים סוף ע"י משה, והעמדת השמש והירח ע"י יהושע ודומיהם רבים אשר בלתי ספק לא בעבור כח גופם ועוצם גויתם, כי אם רק בעבור זכות נפשם וטהרתה נהיה כדבר הזה ימות לשחת חלילה בבוא יום פקידתו כאחד הרקים, וכרוח הבהמה תרד רוחו למטה, ותקותו תאבד לעד? אין זה כי אם רעיון רוח ויהי להפך, כי נפש כל השלמים האלה, ונפש כל עושי טוב בארץ תשארנה לנצח, ולפי מדרגת שלמותם ויושר מעלליהם עלי ארץ יקחו חלקם בעונג הרוחני ואושר הנצחי הזה, אבל אם יעדה התורה רק השכר הרוחני הזה לבד, לא היה ראיה ומופת על השכר הגופני אשר יתן ה' להולכים בתום לבם עפ"י הנהגתו הנסיית המשנה לפעמים לטובתם גם חוקי הטבע ומערכות השמים וכסיליהם.

אח"כ יפנה הרב ז"ל אל המחלקה השניה, אשר יאמינו בדת אלקית ובשכר ועונש גופנים ורוחנים אשר יהיו למנה לעושי הטוב או הרע, ובכל זאת יאמרו, כי מה שהבטיחה תורתנו הקדושה רק הצלחות זמניות לשומרי מצותיה

ושתקה מהאושר הרוחני הצפון ג"כ להם, ולא הציגה אותו לפניהם כמטרה לחץ אשר אליו יכונו בכל פעולותיהם, אות ומופת הוא, כי בעשיית מצות התורה אשר שם עשה עפ"י ה' לפני בני ישראל יקנה האדם רק הצלחות זמניות, כי היא היתה עוד בלתי שלימה, כ"א רק הכנה והזמנה למקבליה, למה שיודע להם אלפים שנים אחרי כן ע"י מחוקקם הידוע, ורק ע"י המעשים המצווים בתורתם החדשה שנתנה אז למו, ישיג האדם לפי אמונתם האושר הרוחני והנצחי, ואליהם ישים דברתו, ויאמר הנה ידוע שברצות המורים בקשת מרחוק לירות אל אות ידוע אשר בעבור דקותו איננו נראה וניכר למרחוק כראוי, יוכרחו לשום שם גם אות אחר הניכר ונראה למרחוק היטב, כו החכימה גם תורתנו הקדושה, וכאשר רצתה שיכונו שומרי מצותיה אל האושר הרוחני הבא לאדם אחרי מותו, אשר לא יבינו אותו רוב העם אל נכון, יעד להם מפורש באר היטב רק השכר הגופני אשר מהותו נודע ומורגש מכל אדם, למען יעשו בעבורו הטוב והישר בעיני ה', וישיגו עי"ז גם האושר הרוחני והנצחי כמאחז"ל "לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה", ועל השכר הרוחני רמזה רק בדברים מעטים בכמה מקומות, ואף שלא יבין ההמון לרמזים אלה, בכל זאת המשכילים המשתוקקים רק לשכר אמיתי זה, יבינום כאשר נראה כי תחת שנאמר לאדם "כי ביום אכלך ממנו מות תמות" ר"ל שיסבב לו ולזרעו אחריו ע"י עברו את מצות ה' לא לבד המיתה הגופנית, כ"א גם מיתת הנפש, ר"ל ענשה בעולם הנצחי, אמר הכ' "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם," ר"ל שיתקן בזה את אשר עות אדם הראשון, ויחיה חיים אמיתיים בעולם הנצחי כמו שת"א "ויחי בהון לחיי עלמא", גם מה שיחס הכ' הרבה פעמים העונש אל הנפש כמו "ונכרתה הנפש ההיא" וכו', "הכרת תכרת הנפש והאבדתי את הנפש" מורה כי העונש האמיתי שהוא בעולם הנצחי מעותד רק אל הנפש הנשארת אחר מות הגוף, גם ממה שהבטיחנו שישכן ה' כבודו בתוכנו, ותחת כי הפילוסופים אמרו שרק נפשות קצת השלמים בעיוניהם הרוחנים ידבקו אחרי הפרדם מהגוף בשכל הפועל, אה"כ מכלל ישראל ההולכים בתורת ה' ושומעים בקולו אף בעוד בחיים חייתם, "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום", הלוא נוכל לשפוט ג"כ שאם בהיותנו עוד מורכבים ומחוברים במעבה האדמה הובטחה לנו ההצלחה הרוחנית והנפשיית הזאת בלכתנו בדרך הישרה והנכוחה הנרצית בעיני הי"ת, אף כי אחרי הפרד נפשנו מבית חומר? אשר ע"כ אמר גם הכ' "בנים אתם לה' אלקיכם, לא תתגודדו וכו' כי עם קדוש אתה לה' אלקיך" ר"ל שאחרי היות נפשותיכם קדושים לה' והמותה לחסידיו הוא רק כיום תשובת הבנים אל בית אביהם בשלום מארץ נכריה אשר התגוררו בה כמה שנים, למה זה תתעצבו ולמה זה תתאבלו יותר מדי על מיתת גופי אחיכם וקרוביכם? גם מה שנקרא בתורה המיתה בשם "שכיבה עם אבותיו" (בראשית י"ב) או "אסיפה אל עמיו", (שם כ"ה) מורה כי אמונת השארת הנפש היתה מורשה לבני ישראל מאבותיהם מימי קדם, (עיין מזה גם ביאור לנתה"ש שם ט"ו), הלא מכל זה נראה, כי אף שלא הוזכר השכר הנצחי מפורש בתורה הוא נרמז למדי בכמה מקומות. ומלבד כל זאת ישיב הרב עוד שתי תשובות לבעלי דת אלה, המתפארים עלינו לאמר כי תורתם שלמה מתורתנו, בעבור שהבטיחה שכר רוחני לשומרי מצותיה האחת כי כל משכיל יודה שאם יתן ה' שכר רוחני ואמיתי בעולם הנצחי, ראוי הוא שינתן רק ליריאיו המתקדשים והמטהרים בדעות אמיתיות, במדות ובפעולות טובות וישכות, ולא אל זולתם ואחרי כי תורתנו הקדושה מלמדת אותנו אמיתיות שכליות, ויקרות מאוד במציאות הי"ת אחדותו וקדמותו ידיעתו והשגחתו טובו יכלתו וקדושתו ובמציאות המלאכים, ושפע הנבואה ממרום על השרידים אשר הוא קורא, וכי הוא הבורא וממציא כל, ונוהג בחסדו כל העולם, ושאר לימודים יקרים ונכבדים כאלה עוד אשר לא השיגם השכל האנושי מעצמו, ותיישיר גם את דרכינו לקנות כל מדה טובה ויקרה, ולהתרחק מכל מדה רעה ופחותה, לאהוב את עמיתנו ולהטיב לו ככל אשר תמצא ידינו, ואף כי להרחיק מכל עול וחמס לרחם ולחמול על עבד ואמה גר יתום ואלמנה וכל אומלל, ואף כי שלא להונות וללחוץ אותם, ולהיות קדושים ופרושים לא לבד מהנאות גופניות אשר לא כדת הנה, כי אם גם להתקדש ולהטהר במותרות לנו, ולהנות מהם רק במדה ובמשורה, ובקול נעים כמורה האוהב את תלמידיו קוראת באזניו תמיד בשם ה' לאמור, "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש", קדושים תהיו, כי קדוש אני ה', "והתקדשתם והייתם קדושים", ומאמרים יקרים ונחמדים רבים עוד כאלה, הלוא מאוד נתמה ויקשה לנו להבין, מדוע מנע ה' הטוב מבעליו להבטיח לשומרי כל מצות יקרות אלה, השכר האמיתי בעולם הנצחי, והבטיחו רק לפי דעתם לשומרי התורה החדשה, הכוללת רק קצת לימודי מוסר, אחת מני אלף מכל הכתוב בתורתנו הקדושה, במקראי קדש ובדברי ז"ל, (עיין מזה גם בס' העקרים דפוס לובלין מאמר ג' פכ"ה) והשנית, אם יהיה כדבריהם שתורתנו היא רק הכנה והזמנה למקבליה, ואיננה עוד שלימה כראוי, הלא נשאל מדוע לא נתנה הי"ת אז לנו באופן יותר שלמה ואחר לעשות זה רק אלפים שנה אחרי כן אחרי שמעולם לא היה חסרון ביכלתו ית', וגם מניעת והעדר חסדו וטובו לא היה יכול למנעו מזאת, אחרי כי הוא טוב ומטיב לכל? ואם בעבור שעוד היה חסר האמצעי הראוי לזה, אשר לדעתם הוא רק מחוקקם הידוע לבד, הלוא יודו במאמרם זה שמחוקקם זה הוא אדם נוצר כשאר בני אדם, ולא היה ולא נברא עוד בעת מתן תורתנו ויתנגדו בזה לעיקרי אמונתם-ואם יאמרו כי מקבליה ישראל לא היו אז עוד ראוים לזה, וע"כ הוכרחו להעשות תחילה מוכנים וראוים לזה, ע"י קבלתם התורה הנתונה להם

ע"י משה, הלוא נשיב ונשאל עוד אחרי שרוב הנמשכים אחרי תורתם החדשה, היו רק משאר העמים אשר לא עליהם נגה תחילה אור תורת משה, (ורק יהודים מעטים נלוו ג"כ עליהם כנודע) א"כ במה הוכנו והוכשרו אלה לקבל התורה השלמה? כללו של דבר תורת ה' תמימה אין בה מום ודופי, ורק בעבור אורך הגלות וקושי השיעבוד אשר הכניעו רוח חכמינו יסכר פיהם להמליץ בעדה כראוי, נגד כל המלינים ודוברים עתק עליה. -

ועתה יפנה הרב ז"ל אל הכת השלישית, והם אנשי התורה השלמים עמה ומאמינים בה, ובשלמותה, ובכל זאת היו מתאוים לחזק את לבם ובטחונם בהשארת נפשם, אם היתה התורה הקדושה מבארת ההצלחה הנפשית הזאת, למען יוסיפו אומץ להתהלך לפני ה', ולעשות ככל מצותיו אשר צוה ע"כ גם אליהם ישים הרב ז"ל אמרתו, וידבר אל לבם וינחם אותם לאמור, כי האמונה הזאת נוסדה גם בשכל כל אדם, ואין מן הצורך שתקובל רק מהדת לבד, כי הנה נודע שכל נמצא צריך שיהיה לו תכלית מתיחס ונערך אל מעלתו וצורתו, ואחרי שהנפש שהיא הצורה האנושית, היא יקרה ונכבדת מכל הצורות ההלאניות, ר"ל מכל הצורות שיש לדברים חמרים וגופנים, הלא יחויב שתכליתה תהיה ג"כ נכבדת ויקרה, מכל התכליות אשר ישיגו רק הגופים החמרים לבד, כי איך נוכל להעלות על דעתנו שהבורא ית' שהוא החכם מכל ימציא עצם רוחני יקר ונכבד כנפש האדם רק לתכלית פחות ונבזה, לחיות פה עלי ארץ בחברת הגוף זמן מה, ואח"כ תעלה בתהו ותאבד? (אשר ע"כ הודו גם חכמי העמים מימי קדם באמונה, [וכן יסופר לנו מכורש מלך פרס, שקרא אל בניו לפני מותו ויאמר אליהם, "בני אל תחשבו כי לא אהיה עוד אחרי מותי, כי ראו נא והתבוננו, הן גם עתה בעודני חי, אינכם רואים תמונת רוחי, ורק מפעולותי אשר אפעול על ידו, תדעו כי הוא שוכן בקרבי, ומדוע לא תאמינו, כי גם אחרי מותי יחיה רוחי זה ויפעל עוד, אף אם לא תראוהו אז, והחכם היוני סאקראטעס, אשר זקני עירו אטהען שפטו עליו משפט מות, יען כי לא עבד לאלילים, והורה גם לתלמידיו, כי הבל המה מעשי תעתועים היה שקט ושאנן ביום שתותו את כוס התרעלה, וכאשר שאלוהו תלמידיו על זה, אמר להם: כי בעבור היות לבו סמוך ובטוח, שגם אחרי מותו יהיה תחת ממשלת הטוב לכל, ואולי יתאחד שם גם עם נפשות הישרים שכבר מתו, אשר חברתם נעימה מכל אהבת רעים עלי תבל ארצה, ע"כ סר ממנו מר המות, כי אם ישמח לקראתו גם החכם הרומיי זענעקא כתב לאחד מאוהביו, "רעי ! אל תירא ואל תחת מיום מותך, כי אם אחרון הוא לחיי הבלך עלי ארץ, ראשון הוא לחיי רוחך בעולם הנצחי, ויום מות גויתך הוא יום הולדת נפשך,"]) וע"ז רומז גם החכם בקהלת, כי אחר שחפש בכל עוז ובקש למצוא יתרון האדם בעל נפש משכלת משאר בע"ח, וראה כי כל יגיעתו לשוא, כי במקרי הגוף והזמן אין יתרון לאדם מן הבהמה, שפט בצדק מזה שיתרונו רק מצד השארת נפשו לנצח, תחת כי רוח הבהמה יורדת למטה לארץ, ותכלה במות גופה, וזה שחתם ספרו במאמרו "סוף דבר וכו' את האלקים ירא וכו', כי את כל מעשה האלקים יבוא במשפט וכו', ומלבד הכרעה שכלית זאת, הלוא יראה ויבין כל משכיל ג"כ שאף שלא הוזכרה אמונה וקרה זאת בתורתנו הקדושה בפירוש, היא נרמזת בה בכמה מקומות כמו שהראנו כבר למעלה, ובשאר מקראי קודש הרחיבו הנביאים ואנשי הרוח לבאר אותה יותר, ואף כי המשורר דה"עה שאמר "לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ החיים", וכן "אתהלך לפני ה' בארצות החיים" ועוד כמה כתובים כאלה, (עיין בפנים הספר) וישעיה אמר "עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו", ואביגיל אמרה "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים" וכו', ואליהוא אמר, הן כל אלה יפעל אל, וכו' עם גבר, להשיב נפשו מני שחת לאור "באור החיים" אשר כל זה רומז על החיים האמיתיים בעולם הנצחי, והעונג הזה אשר לא יסוף לעולם, ועין אנוש לא תשורנו בלתי ה' לבדו, כנה הנבוא בשם תשועת עולמים כמ"ש (ישעיה מ"ה) "ישראל נושע בה' תשועת עולמים" גם בלעם נביא עם אחר התפלל ואמר "תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו", ומה מאוד האריכו בענין זה חכמי המשנה התלמוד והמדרש, עפ"י מה שנודע ונמסר להם מפי הקבלה עד מרע"ה אבי כל הנביאים, וכמה אלפים ורבבות בישראל מאסו בכל חמדת העולם וקניני הזמן, למען השג רק האושר הנצחי הזה, והרבה מהם נתנו לא לבד גום למכים, ולחייהם למורטים כ"א גם חרפו נפשם למות ובשמחה ובטוב לב באו באש ובמים, ועל ה' הורגו כל הימים וכצאן טבחה נחשבו רק בעבור שהיתה אמונת השארת הנפש מושרשת ותקועה בלבם כיתד במקום נאמן - וברוב חכמתם ידעו כי הטובות הזמניות שנזכרו בתורה לשכר ההולך בדרך תמים הן מוצנים לפנינו רק כאות גשמי הנראה והניכר לכל, אבל אצלו ובצדו וקרוב לו נצב גם האות הדק הרוחני, אשר לא יראהו מי שיש לו רק עיני בשר, שהוא הטוב האמיתי, והאושר העליון הצפון ליראי ה' אשר אליו לבד יכוין השלם האמיתי, ושני מיני טובות אלה, ר"ל ההצלחה הזמנית והנפשית, הן הרבה פעמים חוברות אשה אל אחותה כמא"הכ, "אם בחוקותי תלכו וכו' ונתתי גשמיכם בעתם" וכו', מאמרים כוללים רק טובות זמניות וסוף הכל "ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם", וכו' שהיא הבטחת האושר האמיתי והרוחני, תחת כי בהיות איש אחד או העם כולו עמוס התלאות והרעות הזמניות ראוי להם לדאוג שבעבור רוע מעלליהם קראו אותם כל הרעות האלה, ואם לא ישובו מהר להטיב דרכם, גם האושר הנצחי לא יהיה להם למנה כי גם חסרון האושר המוסרי והעדר הטוב הזמני צמודים המה יחד הרבה פעמים בחיק איש אשר יקשה ערפו לבלתי שמוע בקול ה' כמו שאמר הכ' אחר כל התוכחות הכוללות רק הרעות הזמניית "וגעלה נפשי אתכם וכו', ולא אריח בריח

[307]דבר קדוש ומחוייב אצל המלמד השלם להיישיר מלומדיו אל היותר שלמה שבהצלחות אמנם שלמות המלמד יראה בהמצא בו שני עניינים. האחד אשר ימצא אתו חכמה ויושר סברא לדעת דרך ישכון אור בענין ההנגה. והשני שתמצא לו נאמנות אהבה אצל המלומד כי לא תועיל לאדם חכמת השונא ומי יתן ולא תזיק כי יחכם להרע לו כמו שלא תועיל אהבת הפתי אל הבלתי יודע אחר ששניהם סומים בדבר. משל הראשון אחיתופל עם דוד. והשני אדם ואשתו בעטיו של נחש. ועל שני הענינים אמר החכם שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה (משלי ד'). כי האב כאשר ימצא אתו רוח חכמה ובינה ימצאו בו שני התנאים. באהבתו לבנו ירצה אליו הטוב והנאות. ובחכמתו יקריבם אליו. ולזה יאושרו אשר נמצאו להם אבות זקנים בחכמה ואוהבים בעלי שכל ומביני מדע. ולפי שנתברר ששתים אלו נמצאו לו יתברך אצלנו כי הוא יתן חכמה ולא יצר ממנו מזמה וכי הוא האוהב הנאמן שומר הברית והחסד לזרע אברהם אוהבו ושאר האבות הקדושים כמו שאמר הכתוב (דברים ז') כי מאהבת יי' אתכם וגומר. והנביא אמר (ישעי' ס"ג) בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם ועוד נאמר כי נער ישראל ואוהבהו (הושע י"א) אהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד

ניחוחכם", וע"כ בצדק אחז"ל "אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו" וכו', כי הם כאבן בוחן, בידו לדעת כי לא ישרו מעשיו בעיני הי"ת, או כי דעותיו נפסדות, ואינו משתדל כראוי בלימוד התורה והשכלתה וזש"א "פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה", ורק כאשר יודע לו, כי לא חטא באחת מהנה ידע נאמנה כי הוא מאותם המעטים הנאהבים והנעימים לה' מאוד אשר רק למען נסותם ייסרם לפעמים כאיוב ודומיהו, אשר בהם נאמר, "כי את אשר יאהב ה' יוכיח" וזש"א "תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הן" וכו', ובאופן זה הולך הרב ז"ל ומרחיב דבריו הנעימים ומבאר דברי המשורר תהלים ד' וע"ז רומז גם המדרש שהחל בו הרב ז"ל כי נגד הכת המכחשת לצמיתות בעיקר השכר והעונש האלקי עפ"י דרכי ומעללי בני אדם, ובעבור זה אינם חשים על מעשיהם ודרכיהם כלל, אר"ה בשם ר"ח "חשבתי מתן שכרן של מצות והפסדן של עבירות ואשיבה רגלי אל עדותיך" ונגד הכח השניה האומרת שהתורה יעדה רק השכר הזמני, ולא האושר הרוחני שהוא השכר האמיתי, אמר ר' מנחם "חשבתי מה שכתוב בתורה אם בחוקותי" וכו' ר"ל התבוננתי היטב בדברי הכ' האלה וראיתי כי הבטחת השכר הגופני היא רק האות הנראה המושם לנגד ההמון, אבל החכם האמיתי יראה ויבין כי גם האות הבלתי נראה וניכר כמוהו לכל, והוא האושר הרוחני אתו בחוברת, וע"כ טהרתי מחטאתי "ואשיבה רגלי אל עדותיך" ור"ח בשם ר"י אמר חשבתי ברכות מא"לף עד תי"ו (ר"ל שהם מתחילות באל"ף, "אם בחוקותי" ומסיימות בתיו "ואולך אתכם קוממיות") "וחשבתי קללות מן וי"ו עד ה"א" (ר"ל שהם מתחילות בוי"ו "ואם לא תשמעו" ומסיימות בהא, "ותרץ את שבתותיה בהשמה" [כי מלת מהם מבארת רק יותר מלת בהשמה, ואינה מוספת קללה עליה, והמאמר "והם ירצו וכו' שבא אח"כ הוא רק נתינת טעם למה שלפניו.],) ולא עוד אלא שהן הפוכות (ר"ל שבסוף נהפכו הקללות לברכות במאה"כ "ואף גם זאת וכו' וזכרתי להם וכו',) וכל זה יורה, כי כמו שמספר האותיות מא"לף עד תי"ו הם רבות, כן מרובות ג"כ הברכות והטובות הבאות הרבה פעמים לאדם המוצא חן בעיני ה' בשפע רב וחוברות יחד, כמו שהוזכרו ג"כ בפרשתנו, מחוברות יחד בלי הפסק ביניהן תחת כי הקללות והרעות הבאות לאדם, הן מעטות כמו שאין אות אחר בין ה"א לוי"ו. ר"ל אף שמיני הרעות רבים מאוד, בכל זאת בחמלת ה', על בני אדם אינם באים צמודים ומחוברים יחד כ"א זעיר שם זעיר שם, זה יענש בכה וזה יענש בכה, זה בעוני וריש -ו זה בחולי ומדוה. ואם גם יענש איש בב' מיני רעות או יותר באים הם עליו רק זה אחר זה, ולא בבת אחת כאב רחמן המעניש בנו רק למען הטיב דרכו, שיכהו רק מכה אחר מכה, וכמו שיורה על זה גם לשון הפרשה "ואם עד אלה לא תשמעו לי" וכו' "ואם באלה לא תוסרו" וכו' ומחסדי הי"ת יהפכו באחרונה גם רעות האדם הרבה פעמים לטובתו הפרטית, או לכל הפחות, ועל כל פנים לטובת הכלל, כמו שהארכנו כבר בזה בכמה מקומות מביאורנו זה.

(ירמי' ל"א) ורבים זולתם לזה אמר הכתוב (משלי ג') מוסר יי' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו כי את אשר יאהב י"י יוכיח וכאב את בן ירצה להורות. על שלימות חכמתו אמר שלא ימאס במוסריו כמואס בדברים הגרועים והחסרים האמורים בלי חכמה ודעת, ועל שלימות האהבה אמר ואל תקוץ בתוכחתו כמו שקץ האדם בדבר שאינו טוב לו או שהוא לרעתו. ועל הענין הראשון אמר כי את אשר יאהב יי' יוכיח ירצה כי מה שיאהב יי' וישר בעיניו הוא אשר יוכיח אותו ומלמדו למלומדיו ואשר הוא כן הוא הטוב בעצמו בלי ספק ובא זה על דרך ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט) וזה שהוא מיישיר לזולתו במה שהוא נאהב אצל עצמו. ועל הענין הב' אמר וכאב את בן ירצה כלומר שלא ירצה אליך רק מה שירצה האב אל בנו האהוב אליו. והנה לשלמות הלמוד הזה אמר המשורר זה הכתוב שעליו יסדרו החכמים ז"ל המאמרים שזכרנו בתחלה ואמר חשבתי וגומר לפי' הראשון מהפירושים שנזכרו שם אמר כשהייתי מחשב כל צדדי דרכי ומשוטט בכל פנות מחשבותי אנה אלך לדעת חכמה ומוסר או מי יודיעני דרך ישכון אור לאור באור ההצלחה האמיתית ולא מצאתיה בשום היישרה מהאינושיות הסחתי דעתי מהם ואשיבה רגלי אל עדותיך כי ידעתי כי אין מועיל זולתם. והנה הוא מבואר כי טוב הלמוד יושלם בשני עניינים. האחד בכוון אל העליונה שבהצלחות. והשני בהיישיר הדרך המביא אליה וכמו שאמר הנביא אני ה' אלקיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך (ישעי' מ"ח) וכן אמר המשורר הורני ה' דרכך ונחני באורח מישור (תלים כ"ז) כי הוראת דרכו ורמיזתו הוא הלמוד העליון שבלמודים שעליו אמר משה אדוננו (שמות ל"ג) הודיעני נא את דרכך ואדעך וביקש שיורהו ויכונהו אליו וינחהו באורח מישור ליגע עדיו שלא יכשל בדרך ויסתכן ומזה יתעורר הספק הקודם אשר נסתפקו בו רבים קמים עלינו מייעודי פרשה זו ואחריה רעותיה המספרות בייעודים אשר מהטובות הזמניות. וזה כי אחר שהיותר שלימ' שבהצלחות היא הצלחת הנפש והשארותה בעונג מתמיד בעולם הנשמות היה ראוי ומחוייב שיהי' הוא הכוונה התכליתית לכל מצות התיר' והשכר המיועד אליהם והתל שאליו יפנו בעשייתם לא זולת כי בזה ולא בענין אחר תוכר חכמתו יתעל' ואהבתו אותנו בהמציא הטוב ההוא העליון בכלל הנמצאות העליונות הרוחניות ובהכין דרך ישרה בו ילכו הבניה האהוביה ויזכו אל הגדולה שבהצלחות והנה בעדה ראוי לעבוד על השיעור ההוא מהקדושה והפרישות הכתובים בספר הזה ולא בעד הטובות הזמניות שהמה הבל. והנפש אשר תעונה ותצטער בהרחקת תשוקותיה וכל מחמדיה היא לבדה ראוי שתקבל שכרה בלי ספק. והנה הספק הוא מפורסם ושלש כתות נצבות עליו וזה שאנשי העולם יתחלקו לאשר אין להם דת אלהית כלל ואשר יש

להם דת אלהית ובעלי הדת יתחלקו לשנים אשר יש להם דתות מדומות אלהיות ולאשר יש להם דת אלהית באמת. והנה הכת הראשונ' הנה היא לא תקשה על זאת התורה למה לא הזכירה הצלחת הנפש בשכר מצותיה כי הם אשר נמשכו אחר הדעות הקודמות לזמן מתן תורה אשר יסדום הפילוסופים אשר מעולם הרואים שאין מבוא לשום מעשה נמוסיי ודתיי להשאיר הנפש לעה"ב. מהם שיאמרו שהדבור בזה שיא ודבר כזב כהבלי התפלות. ומהם שיודו בקצתו אבל יאמרו שהוא מוטבע במושכלות הנפש והידיעית הנמצאות בה מבלי שום התלות מעשה ורצון אלוה מצוה עליו כלל. והכת השנית היא אשר קבלה היות הצלחת הנפש לעולם הבא במעשים דתיים נעשיים ברצון מצוה אבל אמרה שמצות התורה הזאת אינם מסוגלות בזה כמו שאומרים כתות הישמעאלים וראייתם שלא הוזכרו הייעודים הנפשיים בתורת משה כמו שהוזכרו בדתותיהם. אמנם הכת השלישית הנה אנחנו אנשי התורה האלהית שידענו נאמנה שהמצות התוריות האלו נתנם לנו האל הנאמן להנחיל אוהביו יש ולמלא אוצרותיהם מהצלחת שני העולמים אלא שנסתפק לקצתם למה לא תפרסם התור' האלהית ינעודם כמו שזכרנו. והנה אחר שהאמת הברור שזאת התורה האלהית תכוין בהיישרותיה אל זה הענין העליון מההצלחה הנפשית והיא גם היא תדבר ממנו כפי הראוי והנאות על צד היותר טוב שאיפשר הנה הוא ראוי לייחד הדבור בתשובת זה הספק עם כל כת וכת מהם כפי עניינה.[308] והנה הכת הראשונה היא מה שלא יקשה עלינו כלל להשיב כנגדה ולהרסה כי הנה היא לא תערער על התורה למה שלא הזכירה הצלחת הנפש לסבות שקדמו אבל תערער עליה אם היתה מיעדת על כך ואין צריך לומר שהיא לא תאמין בהמשך טבע הנמצאות אחר רצון האל ית' כי אחר שהם ממאמיני הקדמות והיות המציאו' כלו נמשך אל החיוב הגמור מבלי שום איפשרות שישתנה בעבור החפץ האלהי דבר גדול וקטן ממה שיחייבהו טבעו אפילו להאריך כנף הנמלה או לקצר רגל החגב כ"ש שיהיה סדר הטבע משתנה בדברים גדולי' מאלה בעבור עושי רצונו או העוברים עליו. ולא עוד אלא שגזרו הנחת הפך זה חסרון בחוקו יתב' מהטענות אשר זכרם החכם באלהיות

[308] והנה הכת וכו' ר"ל אחרי שכת זאת מאמנת בקדמות, העולם, וכי הכל נמשך מאז ומקדם רק בהכרח ממה שקדם לפניו, כמסובב הנמשך מסבתו, ד"מ החום והאור מהשמש והקור מהשלג והכפור יכחישו גם בכל שכר ועונש, כי יאמרו אם הצלחת אדם ידוע הזמנית, או בהפך רעתו הגופנית והחמרית, מחויבת עפ"י חקי הטבע הקודמים תהי' לו למנה מבלי הבדל אם צדיק או רשע יהי' חכם או סכל, וכן אם מטבע הנפש מחויב שתשאר לנצח. גם נפש החוטאת תשאר, ואם אין השארתה נמשכת מטבעה, גם נפש הצדיק תכלה במותו, כי אין פועל ומעש' אדם יוכל לדעתם לשנות דבר ממה שהוטבע עליו, אחרי שלפי טעותם גם הרצון האלקי לא יוכל לשנות מאומה מחוקי ומנהגי הטבע ההולכים רק על פי דרכם הקדום ונתיבות עולם, אשר לא תמושינה לנצח, וע"כ לא תשאל כת זאת על מה שלא הזכיר' התורה שכר הרוחני אחרי שגם הזכרת שכר הגופני לא תישר בעיניה ויהי להפך אם הזכירה התורה גם שכר הרוחני היתה חולקה ומערערת גם בזה עליה.

וקצתם זכרנו אצל העקידה שער כ"א. ולזה החליטו שאין לפניו לא אהבה ולא שנאה ולא רצון ולא מיאוס ולא שום כיוון אל מעשה מהמעשים להרע או להטיב. והכשרים שבהם אומרים שמעלת האדם משאר הנמצאים השפלים היא בשנמצא אתו נפש יתירה בו יוכלו יחידי סגולותיו להפליא חכמה ולהגדיל תושיה להתבונן בסבה הראשונה ובנמצאות כלם עליוני' ותחתונים המתחייבים ממנה בדרך המופתים האמיתיים עד שתשיג נפשו אמיתתם בלי שבוש ומבוכ' ואז תזהיר נפש החכם כזוהר הרקיע ודבק בשכל הפועל המשפיע עליה והמאצילה אלו ההשגות ותשאר לעד בו בהתאחד היודע בידוע. והמעלה הזאת תחייבהו על המדות המעולות ותזרזהו להיות עניו צנוע וביישן ומעולה בכל המדות לא על מנת להפיק בהם רצון מאת השם ולא להשיב מעליו חמתו כי הוא אינו מתבונן באלו העניינים כנזכר אלא לידמות אל השכל הפועל אשר לא יגורהו שום רע להקדיש הסבה הראשונה אשר בראו ע"י ההשתלשלות ככה חשבו כל הפילוסופים המעולים שבהם כמו שנודע מספריהם ומדבריהם ולזה לא חששו לשום דת ונימוס ותורה בעולה זולתי זה. וקצתן מי שהמציאו לעצמן נוסח תהלות קצרות על דרך ההודאה והשבח למי שהוא סבה למציאותם ושלימותם ואם היה ע"ד החיוב. והנה קבוץ כל הדברים האלה ימצאם המבקש בתחלת ספר הכוזר בויכוח אשר בין הכוזר ובין הפילוסוף וגם אני זכרתי קצת זה על נכון בפרשת העגל שער נ"ג. סוף דבר חכמי זאת הכת רואים שכל אלה הענינים ההווים והנפסדים מחוייב מציאותם כפי טבעם הבלתי משתנה אלרצון אלהי כלל[309] ולו הונח שימשכו לפי הרצון האלהי היה להם ללעג שיהיו אלו הטובות המדומות מכוונות משום דת אלהית לפי שהם טובות חלושות ובלתי עצמיות והיו מהראוי שהדת שתקרא אלהי' תניח טובות אמתיות אלהיות כמו שכתב החכם. ואם יש דבר שהוא מתת אלהים לאדם טוב ונאה ומתקבל הוא להיות האושר נתן מאת האלהי' כי הוא הדבר הגדול והנבחר אשר במין האנושי. יאמר שהדת שתתפאר בשהיא נותנת מתנות אלהיות ראוי שתתן זה כטוב הנבחר חלף עבודתה לא זולת. אבל שהוא לא יתאמת אצלו שיהא דבר כזה נתן מאת האלהי' כמו שאמר. והנה תשובתנו אל זאת הכת היא חזקה מאד וזה כי כאשר בא אלהים להוציא אלו הדעות המשובשות מלב בני העולם בהגלות כבוד מלכותו על הר סיני להשמיע ולהודיע כי לא כאשר יראו

[309] ולו הונח וכו', ר"ל שדעת פילוסוף זה וסיעתו הוא, שאם יודו שהצלחת האדם ומנת גורלו תוכלנה להיות משתנות לרעה או לטובה, על פי רצון אלקים לפי גמול מעשיו הטובים או הרעים, הי' מהראוי שדת אלקית תיעד ותבטיח רק האושר הרוחני והאמיתי לשומרי מצותיה, ולא לכבוד ולתהל' יהי' זה לה, אם תצוה אותם רק לכונן בכל מפעלותם רק להשגת טובות זמניות, כהון ועושר, שובע, וכבוד, שהם רק טובות מדומות שייניגיטער החולפות ועוברות מהר חיש, אבל באמת אינם מודים כלל בזה שעושר האדם יהי' לו למנה מאת האלקים רק על פי פעלו כמ"ש בדיבור הקדום.

אוחו בני האדם. אבל שהוא בעל חפץ ורצון בהם ברא את העולם וחדשו מהאין המוחלט כאשר עלה במחשבתו הרחבה והעמוקה ואשר יש דברי' ומעשי' חשקה נפשו בהם ואשר יכעיסוהו ולהורות נתן בלבם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון נשאל אותה ונאמר באי מאלו הייעודים היה ראוי להזהירם ולזרזם אמור מעתה שאין שום טעם אל הייעודי' הרוחניי' בזה אם בבחינת ההמון ואם בבחינת היחידים כי המון העם לא ישתוקקו אליהם ולא יתנועעו אל המעשים כי אם לתקית הטובות המורגשות להם והנכספות מהם. ואם החכמים שבהם כבר יחשבום למחוייבי' לשלמי העיון מבלי שום מעשה מהמעשי' התוריי' כנזכר. ואם יאמרו להם כי בזולת העיון יקנום ביושר המעשים תהיה הבטחה שאין עליה ראיה ולא יאמינו בה. אמנם כאשר יאמר (שמות ט"ו) אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והאזנת למצותיו וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך וגו'. (שם כ"ג) ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך לא תהיה משכלה ועקרה וגו'. אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם וגו' וכל כיוצא בזה. הנה באמת הכתו' ההמוניו' שמוע ישמעו ויחרדו להשתדל בהשגתן וכתות החכמים אשר חשבו כל זה לנמנע לסבה שקדמה כשיראו בעיניה' את מעש' ה' כי נורא הוא ולא יוכלו להכחיש קל מהרה יפלו ממועצותיה' ומדעתם הכוזב אשר בו חייבו קדמו' העול' וכל הדברים הנמשכים אליו ועל כרחם יודו בתחלת דבר ה' בתורתו הקדושה אשר כתוב בראשית ברא אלהים את השמים וגו'. ואת כל אשר חפץ יעשה בהם אין מי שיאמר לו מה תעשה. ולזה גלגל האל ית' וסבב מעשה כל האותות והמופתים אשר נעשו על המצרים במצרים ועל הים עד אשר נודעה יד ה' הגדולה אשר היא רוממה לעזור ולהועיל את עבדיו ולזעום את אויביו. וראה בעיניך כמה היא נפלאה בעיני נעמן שר צבא מלך ארם כאשר נאסף מצרעתו ע"י החפץ האלהי לשעתו ע"י נביאו עד אשר הושפל זדונו וגאונו ואמר (מ"ב ה') עתה ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל ודאי לא יתאמת לו זה בשיאמר לו בשם ה' שיהיה אצלו אחר המות יושב על כסא רם ונשא וכל צבא השמי' מתעלסי' לפניו כמו שהורגלו לומר מניחי הדתות המתדמות אלהיות. ולזה היתה החכמה האלהית לשום ייעודי התורה באלו העניינים המפורסמים לעיני הכל כדי שיתאמת היות הנהגת העולם אצל שומרי התורה ומצותיה הן לטוב הן לרע אחר המעשה הטוב והרע מאנשיה [310]ושאין לטבע שום קיום רק לצורך הבחירה האינושית וחפשיותה כמו שאמרו חז"ל (אבות פ"ה) בעשרה מאמרות נברא העולם ומה ת"ל והלא במאמר אחד יכול וכו'. אלא כדי להפרע מן הרשעים וכו'. וכדי ליתן שכר

[310]ושאין לטבע וכו' להבין דבריו אלה והבאים אחריהם היטב, עיין ביאורי בראשית כ' ע"ב ודף צ"ב ודף ק"ט.

טוב לצדיקים וכו'. כמו שכתבנו בתחלת השער השלישי. אמנם שעקר הנהגתו היא על פי אלו המצות התוריות כאלו בהם נחקק העולם כמו שאמר אם בחקותו תלכו חוקים שחקקתי בהם שמים וארץ וכו' (ויקרא רבות פ' ל"ה) וכמו שאמרו (אבות שם) שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירות כמו שכתבנו זה היטב בפרק ניגון העולם אשר בשער י"ב ושם נתבארה ג"כ המשנה הזאת לפי הכוונה עם הסמוכות לה. וגם עתה ראה כי הסמוכות להן כה מבטם אמרו (שם) עשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו עשרה נסים נעשו לאבותינו כו' עשר נסיונות וכו' עשרה דברים נבראו ע"ש וכו' להורות שאף שנברא העולם בעשרה מאמרות והם עמודי הטבע ואדניו עם כל זה הוא נמסר ביד בוראו לשנותו ולעשות כרצונו לפי הטוב והנאות לעושי רצונו וכמו שאמרו (ב"ר פ' ה') תנאי התנה הקב"ה על הים וכו'. כאשר נתבאר הטב בשער ט"ו. אמנם ההבדל אשר בין זה המאמר ומאמר עשרה דברים נבראו ערב שבת וכו' כתבנו אצל אילו של יצחק שער כ"א. והנה באמת היתה בזה מעלת התורה גדולתה והתפארותה על כל החכמות עצום ונפלא אצל אלו הענינים מה שלא יעלם משום בעל דעת כפי חוזק האמת המגיע בייעודיה שכבר נתבאר אל החוקר בתחלת ספר הנפש שמעלת כל מלאכה על כל זולתה תהיה לפי חוזק הידיעה המגיע בה. ואף גם זאת כי אין שום ספק שהנחת הצלחת הנפש לעולם הבא לא תהיה ראיה ולא מופת על יכולתו יתברך באלו הענינים הטבעיים כמו שהנחת הדברים הנפלאי' האלה משדוד המערכות ע"י המעשי' הרצויים אליו או הנמאסים המה ראיה עצומה אל ההצלחה הנפשיית כי מי הוא זה ואי זה הוא אשר יראה את הנביא או את החסיד קורא לאלוה ויענהו ובעוד בחיי החומר חייתו ובעפר יסודו זה יקרע הים וזה יעמיד השמש והירח (יהושע י') [311]וזה יחיה המת (מ"א י"ז) וזה יאסוף המצורע (מ"ב ה') או ירפא המים (שם ב') או יקרר האש העצומה (דניאל ג') או יסגיר פי האריות (שם ו') ורבים כמו אלה מהענינים המבהילים כל חכמי הטבע וחרטומיהם אשר לא יוכרחו להודות כי לא במעלת גופו של הנביא ההוא או החסיד ההוא על שאר גופי האנשים ולא בעוצם כחו על כחותם הוא עושה המעשים ההמה כי אם בזכות נפשו וקדושתה וטהרתה על זולתו אשר נתעצמה להיות עצם רוחני נבדל וקדוש וקרוב לאלהיו אשר בזה תוכל לחדש אותות ומופתים [312]בהיולי העולם כאחד מצבא המרום וכיד האל הטובה עליה. והנה אם בהיותה קשורה אצל הגוף כך ק"ו בהפרדה מעמו כמו שהודו בו

[311]וזה יחיה המת וכו' ר"ל כי אלי' החיה בן הצרפית (מ"א י"ז) ואלישע בן השונמית (מ"ב ד') גם הוא אסף צרעת נעמן (שם ה') ורפא המים (שם ב') ולמען הציל חנניה מישאל ועזריה קורר האש ולא נכבו בגחלתו (דניאל ג') ולמען החיות את דניאל סוגר פי האריות (שם ו).

[312]בהיולי העולם ר"ל בחומר העולם,

חכמי זאת הכת והאמינוהו מבלי שום ראיה. הנה שהחכמ' האלהית היתה נפלאה מאד במה ששם ייעודי התורה באלה העניינים הזמניים המורגשים אשר השלים בזה ג' ענינים גדולים האחד הוראת יכולתו המוחלט על הנמצאות כלם והשני פיוס והשלמת רצון הכתות ההמוניות הנכספות אליהן. והשלישי בשהם הוראה שלמה על אמתת הצלחת הנפשות ודי בזה הדבור אל זאת הכת הראשונה אשר לא יקשה עלינו תשובתה כלל:

אמנם מה שישיגנו צד מהקושי הוא ודאי עם אנשי הכת השנייה בעלי הדתות המאמינים בשכר והעונש המושגחים ברצונו ית' לעושי רצוני או מכעיסיו בין בהצלחות הזמניות או הנפשיות כי יאמרו אחר שהשכר הרוחני הוא העקר המכוון מהתורה והטובות איך שתקה התורה ממנה וייעדה השכר הגופיי הכלה והאבד ושמתהו לתכלית לאנשים במעשים התורייי'. ולכאורה טענתם נראית טענה[313] כי הנה הפילוסוף כאשר ראה לדבר בהצלחה האינושי' אמר שחוייב שנכיר אותה כדי שנוכל לכוין אליה כמשפט מורי החצים ישימו אות יישירו נגדו והוא אשר קראו בשם אושר אשר גדרו שהוא פועל הנפש כפי המעלה. והנה היתה כוונתו שלימה אם להיישיר האנשים אל הכרתו בעצמו ואם ללמדם להבזות שאר התכליות בעבורו ולשום אותם משרתים אותו. והנה א"כ איך שמה התורה האלהית אלו הטובות הנשחתות והנפסדות לתכלית ולאות יישירו נגדה במעשי' התורייי' כי זה יהיה סבה עצומה אשר יחשבוהו לתכלית אחרון ואין זולתם. אין זה רק שלא כוון מאתו ית' לזכות את ישראל בתורה הזאת כי אם באלו הטובות הגשמיות לבד לפי שלא היה כח באלו המצות ליותר מזה וזאת התורה לבד היא הכנה והזמנה למקבליה למה שיגיע אחריה אלפים שנה מהשלמות ע"י המשיח המחדש תורה אחרת עליה עד שתהיה זאת במדרגת החומר והשנית במדרגת הצורה. אלא שהעיון הזה בעינו הוא אשר יישירנו אל האמת בדבר תשובה זו ויורנו כמה נפלאה כוונת התורה האלהית בזה מכוונת החכם בהיישרת האות הזה הפלא ופלא. וזה כי הוא מבואר תכלית הביאור שהאות המושם אשר אלינו יכוונו אנשי המעשה בכל פעולתם צריך שיהא אות מבואר ונכר אשר יראוהו אנשי' ויתיישרו נגדו כענין מורי החצים אשר שם החכם למשל אמנם הוא כאשר גדר המעלה הלקוחה בגדר האושר אמר שהוא קנין נבחר עומד באמצע אשר הוא אצלנו מבואר בשכל וכאשר באר החכם. עתה ראה כי הנה הוא שם האות הזה נסתר ומכוסה מאד עין לא ראתה זולתו והדומי' אליו ומה יועיל האות הזה המודיע הדבר הנעלם בנעלם ממנו וכן לא יעשה ולזה הועיל מעט הלמוד ההוא או לא דבר.

[313] כי הנה הפילוסוף וכו' ר"ל שהחוקר אמר שכמו שישימו המורים בחצים אות ידוע להם אשר יישירו נגדו כן ראוי לאדם שישים ההצלחה האמיתית תמיד לנגד עיניו, אשר אליה יכונן בכל פעולותיו להשיגה והצלחה זאת קרא בשם "אושר" אשר גדרו שהוא פועל הנפש כפי מעלתה,

והנה אחר שהיה האות והסימן הכרח גדול לכל המעשים הנעשים כדי שימצא להם תכלית אליו יתנועעו ותשוקתו ימשכם ויניעם אל מקום החפץ לפי [314]שהרצון והסירוב הם שני קטבים שכל הפעולות סובבות עליהן כמו שאמר הנביא (ישעי' א') אם תאבו ושמעתם וגו'. ואם תמאנו ומריתם וגו'. והיה התכלית ההוא העליון רציני אושר הנפש נעלה מאד א"א ידיעתו לאדם בעודו בחיים חייתו כמ"ש (שמות ל"ג) כי לא יראני האדם חי וכלל מה שיושג ממנו לכל האנשים הוא מאמר לבד ודבר אשר בזה התאר איך יושם לאות ולתכלית המעשים האנושיים כי איך יתיישר האדם אל מה שלא ידע. לזה היה מהחכמה האלהית ועומק מחשבתה לשום ההצלחות הזמניות ג"כ ולשתפם בגמול המעשים התוריי' ושהנזהר בהם יזכה בשתיהם אמנם היו הטובות האלו המפורסמות לסימן נראה ומפורסם לכל הוא יניעם אל המעשה בחזקה ויישירם נכח התכלית ההוא העליון הנסתר מהם אע"פ שלא יכירוהו כמנהג מורי החצים ממקום רחוק שישימו על אות הדק אות גדול למראה ויישירו נגדו קצרי הראות כי ידעו שהמכוין בו ישלח חציו אל האות ההוא הדק אשר תחתיו או קרוב לו. וכן בזה אע"פ שיכוונו במעשים התוריי' אל האות המפורסם הזה באמת, לא יבצר מהם האות ההוא העליון המכוון מהמצות בעצם וראשונה כענין התרופה המסוגלת לענין מיוחד שלא תמנע תועלת' אע"פ שיכוון מהלוקח אותה ענין אחר. והוא מה שאמרו חז"ל (פסחים נ':) לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. וכהא דרמי רבא (שם) כתיב (תהילים נ"ז) כי גדול עד שמים חסדך. וכתיב (שם ק"ח) כי גדול מעל שמים חסדך הא כיצד כאן שעושין לשמה כאן שעושין שלא לשמה כדרב יהודה אמר רב לעולם יעסוק כו'. והכוונה כי העושים שלא לשמה יכוונו אל האות הראשון שהם הטובות ההוות והנפסדות שהם עד שמים לבד כלומר שהם תחת ממשלת השמים בהוייתן והפסדם אמנם העושין לשמה הם מכוונים אל האות העליון הנסתר והוא הטוב אשר למעלה מהשמים במעלה ובקיום. והוא התאר שתאר שתי מיני אלו ההצלחות אבינו הזקן באומרו (בראשית מ"ט) ברכות שמים מעל ברכת תהום רובצת תחת. ובשער נ"ט נתבא' זה המאמר עם חביריו כהוגן מסכים לכל הנזכר הנה, עיין עליו. והנה על זה הענין עצמו נקראו בתורה כללי המצות חוקים בהרב' מקומות לפי שהוא בלתי נודע איך תושג בהם

[314]שהרצון וכו' דע כי העץ התחוב באופן וגלגל אשר עליו יסוב נקרא בלה"ק בשם יד (עיין רש"י מ"א ז' ל"ג) ושתי נקודות קצותיו נקראות קוטבים או צירים, ומעתה יאמר הרב ז"ל, כי כמו שכל גלגל יסוב על שני קוטבים. כן תסובינה כל פעולות האדם על קוטבי הרצון והסירוב לשמוע בקול ה', ולהשיג אושר הנפש האמיתי, ור"ל כי כל מעשה אשר יעשה האדם הוא מסכים עם רצון הי"ת ואושר הנפש או מתנגד לו, כמא"כ "אם תאבו ושמעתם" וכו' "ואם תמאנו ומריתם" וכו'.

הצלחת הנפש וכמ"ש החכם (משלי ה') אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע כמו שיתבאר זה בפרשה פרה אדומה שער ע"ט ב"ה. ואם הכת הזאת תשיב ותאמר הנה דבריך טובים ונכוחים במה שהוצרכה לייעד הטובות האלו הנראות לעינים לשומם לאות מבואר ונכר לכל. אבל היה לו להודיע זה באופן שיורגש שיש אות דק ונעלם תחת זה ויכוונו האנשים אל שתי השולחנות ויובטחו מהן מה שלא גלתה התור' זה בשום מקום זה אינו כי ודאי רמזה אותו בכמה מקומות כתיב ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא י"ח). הנה שביאר היטב כי הוא תקון מיוחד למה שנאמר באדם עצמו (בראשית ב') כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי באלה החוקים והמשפטים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם מהמית' ההיא אשר נקנסה עליו באכילתו מהעץ ההוא לפי שהמעשים האלה הם הפכיים לאכילה ההיא בלי ספק וכמו שאמרו חז"ל (יבמות ק"ג:) בא נחש על חוה והטיל בה זוהמא ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן מהן וכו'. ולפי זה פירושו של אונקלוס שתרגם (ויקרא י"ח) ויחי בהון לחיי עלמא הוא פשוטו של מקרא בלי ספק. מלבד מה שיחייבהו מה שמצאנו ראינו ששומרי המצות האלו לא יאריכו ימים בעה"ז מאישי שאר העמים וכל זה הוא מבואר בלי פקפוק. והנה לפי שכבר שם נפשם בחיים הנצחיים על האופן הנזכר בלי שום ספק נרא' לעינים כי הרגילה התור' תמיד בעונשים הבאים בעבירות ליחד אותם אל הנפש בביאור כמו שאמר בכל מקום ונכרתה הנפש ההיא (בראשית י"ז) הכרת תכרת הנפש ההיא וגומר (במדבר ט"ו) והאבדתי את הנפש ההיא וגו'. (ויקרא כ"ג) וכל כיוצא בזה אשר תלה הכתוב המעש' והעונש בנפש כמ"ש זה הרמב"ן ז"ל (ס"פ אחרי). וזה לבדו גלוי עצום באלו העניני' למי שלא הוכה בסנורי הפתיות הגמורה. משל למלך ששלח אחד מבני ביתו לאחד האיים הרחוקים לייסר ולשפוט וליישר העם אשר בה כי פרוע הוא וצוה עליו לאמר התחזק והיה לבן חיל ככל אשר צויתיך השמר לך אל תחת ואל תרשע בשליחותך פן תספה בעונך כאחד הנבלים שלא הוצרך לאמר לו שאם יעשה הטוב והישר בשליחותו ישוב לבית המלך ויקבלוהו בשמחה כי הדבר מחוייב מעצמו כי שם מושבו. וכן הנפש הזאת אשר שלחה אלהים להחיות רוח שפלים אשר כלם פגרים מתים ולישרם בכל מעשיהם אין להבטיח אותה שבהשלים שליחות' על נכון תשוב אל האלהים אשר נתנה אבל יש להתרות בה ולזרזה שאם תפשע בשליחותה הכרת תכרת ולא תשוב עוד למעונה. וכמה הפליגו חכמי המשנה במה שנמצא במסכת מכות (כ"ג.) א"ר חנינא ב"ג ומה אם העובר עבירה אחת נפשו נטלה עליה העוש' מצוה אחת על אחת כמה וכמה שתנתן לו נפשו וענין הק"ו הוא מבואר באמות כל מה שכתבנו בענין

הנפש ולזה לא זכרה התור' בכל המקומות ההנה האיש רק הנפש כי העונש והשכר העצמי הוא אליה. אמנם אנקלוס תרגם על הדעת ההמוני כמו שאמרנו ראשונה כי ההמון יפחדו יותר ממיתת הגוף ממיתת הנפש אשר אין ענינה אצלם רק דמוי חלוש לבד ויפה כיוון ומה לנו לכל אלו הדקדוקים והנה די ויותר מדאי לזכרון הטוב הרוחני בתורה ושכר המצות האלהיות במה שנזכר בכל התור' כלה משכון השכינה בינותינו והיות הדבוק האלהי תמיד עמנו לא יסור ממנה על ידי מעשה המשכן וכליו וכל עבודותיו בקרבנות שכלם היו לכפרת הנפשות וטהרתן לא לענין אחר ואשר היה ענן יי' תמיד עליו על פיו חונים ועל פיו נוסעים ובפרשה הזאת הגדול שבמתן שכרן ועקרן ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואיך יוכלו להתעלם מראות חוזק הדבוק האלהי הזה וההצלחה הרוחנית המצויה לאישי אומתנו בעודנו בע"הז ההוה והנפסד ונפשותינו קשורות במעבה האדמה כ"ש שיהי' זה אחר הפרדה מהחומר שהוא דבר מחוייב בעיניהם. והענין הנפלא הזה ביארו משה אדוננו ע"ה באומרו (דברים ד') ואתם הדבקים ביי' אלהיכם חיים כלכם היום כי הנה חכמי הפילוסיפים שמו קצת השלמים והנה מועטים דבקים בשכל הפועל הקרוב להם אחר מיתתם. אמנם אתם כלכם דבקים ביי' אלהיכם וחיים לפניו היום בהיותכם בזה העולם שאתם מרגישים הקשר והדבקות הזה אשר ביניכם לבין אלהיכם אשר לא לעולם ינתק ואולם אחר המות נאמר (שם י"ד) בנים אתם ליי' אלהיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת כי עם קדוש אתה ליי' אלהיך יאמר בפירוש שאין לחוש למיתת הגופות אחר שהוא עם קדוש שנפשותיהן מסוגלות לחיות לפניו לנצח והוא פשוטו של מקרא והיותר מתיישב בזה והנה מה שביארנו בפי' באומרו (שם ו') ויצינו יי' לעשות את החוקים האלה לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה. כי באומרו לטוב לנו כל הימים ירצה לעולם שכלו טוב וארוך והביא ראי' על אמותו אמרו לחיותנו כהיום הזה ירצה שאפילו בעודכם באלו החיים כיום הזה אתם מרגישים בענין הזה כפי מה שאמר ראשונ' (שם ד') עיניכם הרואות וגומר עד ואתם הדבקים ביי' אלהיכם חיים כלכם היום. כי זה ודאי מכלל המופתים התוריים הנראים לחוש בלי שום ספק כמו שהורגלה לומר בכל מקום:

הנה שדי בזה והותר לאמת מציאות זה הטוב הרוחני מהתור' האלהית כפי טבעו ולברר שזאת התור' לא לבד הית' הכנה והזמנה כמו שאמרו אנשי זאת הכת אלא שהיא ההכנה והשלמות אשר לא הוצרך אליה עוד שלמות צורה אחרת חלילה. האמנה כי במאמרם זה יש שתי תשובות נצחות. האחת כי אם זאת התור' אשר בידינו לא הית' כדאי

להנחיל אנשיה היש ההוא הצפון לנפשות לגריעות דעותיה מצותיה הישרותיה יתחייב שהדת אשר תייעד אותם תהי' שלמה ממנה בכלם ועינינו הרואות שתורתנו הקדושה כללה תכלית האמיתיות השכליות בדעות ובאמונות האלהיות אם במציאות האל יתעל' אחדותו ידיעתו קדמותו יכלתו והשגחתו ובכל תואריו ובמציאות המלאכים והנביאים והיותו הוא יתברך סבה ראשונ' לכל הנמצאות רצוני שהוא עשה הכל כרצונו וחפצו ובמדת טובו יתנהג העולם תמיד שכל אלו הם ענינים שכליים לא הגיעו אל אמתתן דרך החכמות האינושיות והיא גם היא אשר זרזה תכלית הזירוז מן המדות הפחותות והרחיקה בעוצם ההרחקה המעשים המכוערים הגופיים ונתנה רסן יראה וענוה על פני מקיימיה בכל מעשיהם אשר יעשו במאכליהם ובמשקיהם בשכבם ובמקומם ובמלבושיהם וכשרות זיווגיהם וטהרת נשותיהן והרחקת טומאותיהן כל צרוע וכל זב וכל טמא ומיאוס דברי העולם והבליו ויתר הדברים הנכללים בספר הזה וזולתו אשר עליהם אמר (שמות י"ט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ובכל מקום מכרזת ואומרת (ויקרא י"ט) קדושים תהיו כי קדוש אני יי' (שם י"א) והתקדשתם והייתם קדושים כי הנה הקדושה הזאת באמת היא קירוב הנפש אל הדבקות האלהי בחיים כל שכן אחר הפרדה כמו שאמרנו הנה שלא ימלט משינתן הטוב הרוחני חלף מעשים נאותים או שלא ינתן. ואם ינתן חוייב שינתן ליותר שלמים ואם לא ינתן גם לנו גם לכם לא יהי'. השנית כי נשאל להם ונאמר זה החסרון אשר אתם מניחים בתורה הנתונ' בסיני אם היה יכול האל יתעל' אז להשלימו או לא אם תאמרו לא הנה הוא חסרון ביכלתו חלילה לאל. ואם הוא יכול עליו הנה לא ימלט משיהי' זה החסרון לאחד מג' סבות. אם לכילות הנותן שלא נדבה רוחו אותו לתתה שלמה בפעם הראשונ'. או לחסרון האמצעיים שלא היו ראויים לתתה על ידם. או לפחיתות העם המקבלים אותה שלא היו הגונים אל יותר שלימה ממנו. והנה לכילות הנותן א"א כי האל יתעל' טוב ומטיב לכל ולא ימנע טוב מבעליו. ואם באמצעיים כבר באה הודאת בעל דין. נשאר א"כ שהחסרון הנמצא בכלל העם מנע הטוב מהם לבלתי קבל אז רק ההכנה לבד. ומי יתן ואדע לאי זה עם כוונה החכמה האלהית לתת אותה ההכנה אם לעם ישראל אשר קבלוה או לזולתם. הנה באמת תורת יי' תמימה מכל צד ורוב דברים מאלה וכאלה לא יעיקוה ולא יטילו בה שום מום כלל האמנם כי המעיק הגדול אשר יעמוד כנגד אנשיה והשטן אשר יסתום פי טענותיהם הוא אורך הגלות העצום והמשך הזמן הרע והמר אשר הסתיר פניו האל יתברך מעמו ומארצו ונחלתו אשר זה מחליש כחנו ומחזיק ידי כל נושקי רומי קשת כנגדנו ואם זה הוא חלישות כח ורפיון דעת מהביט אל הכתובים הבאים בתור' אשר

ידברו באלו הענינים למרחוק ולאחרית הימים הנה התור' האלהית חששה לזה וייחדה תשובות אמתיות ונכוחות בזה בפרשת כי תוליד בנים (דברים ד') ובא ביאורה שער פ"ח ב"ה. ודי עתה בכוונתינו עם זאת הכת השניה עם מה שתצירף אל קצת מה שנזכור בדבור עם הכת השלישית כמו שיבא.

הכת השלישית היא אנשי התורה עצמה ועם שהאנשים האלה שלמים הם עמה ומודים ואומרים אמת ויציב ונכון וקיים הדבר אשר דברת עלינו ועל דורותינו באמת ובאמונ' חוק ולא יעבור. הנה עם כל זה ישאלו ויאמרו מי יתן והיה שהתורה תבאר אלו הענינים מההצלחו' הנפשית לעולם הנשמות ותרבה בהם דבריה וספוריה ויעודיה והבטחותיה כי הוא מה שיוסיף אומץ ביד המאמינים להשתדל בכל עוז להתהלך לפני ה' ולקום במקום קדשו ותהי גם זאת לה לחכמה להסיר מעליה חרפת הגוים הדוברים סרה אם המכחישים זאת ההצלחה גמורה או שיאמרו אם ישנה אינה נקנית בדרכי זאת התורה כנזכר. אף אתה עשה אזניך כאפרכסת ושמע להם תשובה נכונה. דע כי ענין זאת ההצלחה אינו מהדברים אשר יקובלו מהדת לבד כי גם הכרעת הדעת ושקול השכל יחייבו תכלית החיוב מדרך הטבע בבריאה ומהלך שלמות הצורות ומדרגתן כמו שקבלו עליהם כל בעלי המחקר בכל חקירותיהם. והוא שהמחוייב על כל נמצא מהנמצאים שימלא לו תכלית מיוחד מתיחס לצורתו יהיה ערך התכלית ההוא אל תכלית זולתו בערך מעלת צורתו אל צורתם. והנה למה שהיתה הצורה האינושית לבדה נבדלת הבדל עצמי ורוחני מכל שאר הצורות ההיולאניות יחוייב שימצא לה תכלית נכבד ומעולה מכל תכליותיהן באותו ערך שנבדלה מכלן שאם לא כן לשוא תהיה הצורה הנבדלת על אותו אופן וחלילה לאל יתברך המשפיע הצורות שיעשה דבר לבטלה וזה הכח שהביא אל החכם שלמה לבקש ולתור בדרך החקירה ולומר (קהלת א׳:ג׳) מה יתרון לאדם בכל עמלו וגו'. וכשבקש ופשפש בכל המעשים האנושיים מכל ארבעת רבעיהן ולא מצא התכלית המיוחד ההוא חזר לשאלתו ואמר פעם שנית (שם ג') מה יתרון העושה וגו'. וגזר בדעתו בהכרח ראיותיו שיתרונו היא מצד השארות נפשו בהתיישרה במעשים התוריים האלהיים ובואה לפניו יקבל שכרה בעולם הנשמות כמו שחתם ספרו סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע. וכבר נתבארו הענינים האלה יפה לפי ענינם בפירושו לספר ההוא וזכרנו קצתו בשער ל"ג וס"ד עיין שם. ועתה ראה כי האיש השלם הזה וכל הנמשכים אחר ההכרעה השכלית הזאת לחייב אמיתת מציאות זאת ההצלחה המה יביטו ויראו בתורה האלהית שאם לא נתפארה באלו היעודים על

דרך ההרחבה כשאר הדתות לסבה שקדמה הנה לא הסתירה אותם באמת. אבל גלתה אותם גלוי מספיק ונאות כפי טבעם כי מטבע הדברים אשר כאלה שלא נראו מציאותם לחוש שלא להתפאר בהרחבת הדבור בהם רק באופן שאשר ישכילם מעצמו ימצא אותם בכתובים וירגישם הרגש שכלי חזק כמו שהוא מובן אצל המשכילים בכל מקום שבאו בתורה ייעודי הטוב והחיים ואריכות הימים כמו שהוכחנו בדבור עם הכת הקודמת ומזה מה שהרחיבו לדבר בזה הענין הנביאים ואשר נמצא אתם דבר ה' ברוח קדשו. והלא תראה דוד אדון המלכים ואב המשוררים נעים זמירות ישראל כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשה מהזכיר זאת ההצלחה הנפשית ומהתפלל עליה אמר (תהילים כ"ז:י"ג) לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ החיים (שם קט"ז) אתהלך לפני ה' בארצות החיים (שם נ"ו) להתהלך לפני אלהים באור החיים (שם כ"ו) אל תאסוף עם חטאים נפשי וגו'. (שם ט"ז) כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת. גם המשורר אמר (שם מ"ט) אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול, ומהידוע בכל הכתובים האלה וכיוצא בהם שלא היה מתפלל שלא ינתן לקבורה ואמר (שם ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך וגו'. (שם כ"ה) נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ. (שם קמ"ב) הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך (שם ס"א) אגורה באהלך עולמים. ועוד רבים כמו אלה והנביאים אמרו (ישעיהו ס"ד:ג') עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (שם מ"ה) ישראל נושע בה' תשועת עולמים. ואביגיל אמרה (שמואל א כ"ה:כ"ט) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך ונפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע. ואליהוא אמר (איוב ל"ג:כ"ט-ל') הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר להשיב נפשו מני שחת באור החיים. ורבים כמו אלה מהאנשים השלמים אשר ראו את האור כי טוב ולא נעלם מעיניהם. והנה בלעם נביא האומות התפלל על עצמו (במדבר כ"ג:י') תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו. הראית בכל חכמי המשנה והתלמוד אם נסתפק להם דבר מענייני גמולי הנפש כללם ופרטם הנה קיימו וקבלו אותם והאריכו בספורם כפי מה שנמסרו למשה רבן של נביאים בכלל כל ספרי סודותיה וכמה רבבות מהם מסרו עולמם זה וכל טובותיו המדומות תמורת ההצלחה ההיא הנפשית ולא נסתפקו בזה כלל. כי לפי חכמתם ומעלת נפשם וגודל השגתם כן היתה חוזק אמונתם וידעו בלי שום ספק שהטובות הזמניות ההנה לא נזכרו בתורה רק להיותם לאות נכר ומפורסם בו יתיישרו אל הטוב העליון הנעלם כמו שאמרנו בדבורנו עם הכת הראשונה. גם היו להם אלו הטובות החצוניות סימן מובהק ואות נכר לדעת איך חיו האנשים אצל אותו האות האחרון. וזהו כי בהיות עם יי' אלה שלוים ושקטים ומוצלחים בהם בידוע שהם בשלום

ובמישור עם אביהם שבשמים והרי הם קרובים מהאות ההוא העליון ומתהלכים סביבו וכאלו הם דבוקים עמו כמו שהיה הענין במורי החצי' שאמרנו כי כשהוא יורה החץ על האות הגדול המפורסם הנה הוא ידוע שכיוון אל האות הדק אשר תחתיו או קרוב אליו והוא מה שנאמר בביאור אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ וגו'. וסוף הכל ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים. נראה ששני הענינים דבקים ונמצאים יחד אמנם בהתרחקם מהאות הראשון והיותם עמוסי התלאות הרבות והרעות בידוע שהם יותר רחוקים ממנו יתברך כמו שאמר בסוף התוכחות וגעלה נפשי אתכם והשימותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם והרי זה סימן יפה ואות מועיל מאד לחיים אשר כל התורה תסוב עליו. ובהגדת ברכות (ה'.) אמר רבא אמר רב סחורא אמר רב הונא אם רואה אדם שייסורין באים עליו יפשפש במעשיו שנאמר (איכה ג׳:מ׳) נחפשה דרכינו ונחקורה. פשפש ומצא יעשה תשובה שנאמר (שם) ונשובה עד ה'. פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה שנאמר (תהילים צ״ד:י״ב) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו תלה ולא מצא בידוע שייסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב יי' יוכיח הנה זה החכם רב הונא שכבר היה בעל נסיון בדבר כמו שסופר ממנו במסכת ברכות דף ה' ע"ב שכשהחמיץ יינו אמרו לו תלמידיו ליעיין מר במיליה וכו'. וכבר בדק ומצא והועילה לו בדיקתו. והוא אשר ביאר בפירוש כי הייסורין הזמניים הם נר דלוק ביד האדם לדעת מה טיבו עם בוראו ושאין דרכם לבוא כי אם בביטול המצות המרחיק נפש האדם מאלהיו ושעל ידם ישוב אליו ויתוקן עניינו ואמר שאם לא מצא במעשה יבדוק בדעות ובהתרשלות השתדלות התורה והשכלתה. וכאשר יקרה שלא יחטא באחת מהנה מה שיהיה על צד הפלא הנה באמת הוא ענין אהבה יתירה כעניני של איוב וכדומה וכמו שאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח. משל לעבד המלך ונאמן אהבתו אשר מנע ממנו הנהוג בהיותו עומד על משמרתו כי הוא ענין אהבה יתירה והשענות על נאמנותו. הנה אלה הם דרכי ה' ישרים אשר יסכימו החכמים בהזכיר אלו הטובות משתי המעלות הנזכרות אם להיותם אות וסימן נגלה כמטרה לחצי המון העם אשר בהתיישרם אליו יתיישרו גם כן אל האות האמיתי וכמו שאמרו שמתוך שלא לשמה בא לשמה ואם להראות בהם על הרוב המכוין באות האמיתי הפנימי או המחטיאו. וזה דרך זכרון הטובות האמיתיות על האופן היותר נכון שאיפשר להתחקות על לב האנשים השלמים אמיתיותם הלא היא כתובה על לוח נפשם חרותה בכליותיהם ואולם האנשים הסכלים אשר לא יכריע שכלם על אמתת מציאות זאת ההצלחה הנפשית ולא יאמינו לקול האות

העצמי המורה על היות זה היתרון אל מין האדם על שאר הנמצאות אבל יגזור על נפשו כלה ונחרצה בכלות הגוף כי הוא נמשך בזה אחרי מראה עיניו הרואות כי כמות זה כן מות זה ולא יצייר מותר האדם מן הבהמה בזה הענין. הנה באמת לאלה רוב דברים והוכחות והבטחות הדתות לא יועילו להם כי מה שלא ישערו מציאותו או שהכחישוהו איך יאמינו שינתן להם תמורת מעשיהם ואף כי יהושע מפיו אמרה. צא ולמד מרשעי דור המדבר בכלל וקרח ועדתו בפרט. כי אחר שלא נתקיים בידם ולא נכתב בלוח לבם זה הענין מההצלחה הנפשיית הנה הם כפרו בו. ונמשכו אחר שרירות לבם הזונה אחר הכבוד והנצוח והעושר וזולת זה מהענינים המדומים ולזה לא הועילו להם כל מה שראו בעיניהם ומה ששמעו באזניהם מכל דברי ה' אשר דבר ביד משה וכל האותות והמופתים המורגלים ביניהם עד שמהם מתו במגפה לפני ה' (במדבר י"ד:ל"ז-ל"ח) ומהם שנבלעו (שס ט"ז) ומהם שנשרפו ויהיו לנס לעיני כל ישראל (שם). הנה מבואר כי האנשים אשר זרחה במצחם צרעת המינות ונגע הכפירה ברוב דברים והרחבת ביאורים באלו הייעודים ופרסומם לא יוכלו להרפא ואין ספק שכתות ההמון הם נמצאים על אלו שני המינים. מהם נמשכים אחר הדעת האמתי ויספיק להם מה שהספיק לחכמים מהם עם מה שיסתייעו מחכמתם ומדבריהם. ומהם שהם אפיקורוסים בטבעם להמשך אחרי ראות עיניהם מאבדן האנשים ובלתי הרגישם דבר נשאר מהם כנזכר ובדברים לא יסורו מאולתם וימשכו אחרי האפיקורוסים אנשי השם מעולם. ועל הראשונים אמר הכתוב (משלי י"א:ג') תומת ישרים תנחם ועל האחרונים וסלף בוגדים ישדם (שם). וכנגדם אמר המשורר (תהילים י"ב:ט') אמרות ד' אמרות טהורות וגו'. אתה ה' תשמרם וגו'. סביב רשעים יתהלכון וגו'. כמו שנתבאר יפה בשער ל"ג. זה מה שיראה לי בזה הדרוש הנכבד לפי הכתות הנמצאות אצלי הן המכחישים מציאות זאת ההצלחה הן המודים בה והמקיימים אותה אלא שנתקשה להם למה לא הוזכרה בפירוש בתורה כפי מה שבא בכל כת וכת כפי ענייניה: ואחשוב כי זה הענין בעצמו כאשר הוא ביארו המשורר במזמור בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת לי חנני ושמע תפלתי (תהילים ד':ב'). וזה כי לפי שהיות האל יתברך קרוב לקוראיו הוא מופת גדול להכריח בו אמונת ההתעצמות והשארותם אחר המות היה מבקש ממנו יתברך שיתמיד לו זה הענין ובכל עת שיקרא אותו יענה כי בזה יהיה אלהי צדקו במה שיצדיק כוונתו בו. ואמר כשם שבזמן העבר בצר הרחבת לי כי לעתיד חנני ושמע תפלתי כל היום. ואחר סדר תפלתו זאת הסב דבורו כנגד המכחישים בהצלחת הנפש ואמר בני איש עד מה כבודי לכלימה תאהבון ריק תבקשו כזב סלה. ירצה עד מה תהפכו כבודי והוא שלמות נפשי כמו שאמר (בראשית

מ"ט:ו') ובקהלם אל תחד כבודי ותמירו אותו בכלימה עצומה באמור שאין לו יתרון על שאר חלקי הגוף. תאהבון ריק בזה ותבקשו כזב סלה. לא כן. הרחיקו זה הדעת, ודעו כי הפלא ה' חסיד לו להיות במחיצתו המיוחדת בתענוג מתמיד והראיה על זה כי ה' ישמע בקראי אליו. לכן רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם וגו'. ירצה רגזו ביצרכם ואל תחטאו בנפשכם כי עתידים אתם ליתן את הדין לפני אלהיכם והעצה הנכונה לכם שתאמרו ותחשבו בלבבכם על משכבכם על דרך שאמר החכם מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש וכאשר כתבנו ותחרישו סלה מהדברים אשר הורגלתם עלי' וכנה המיתה במשכב על דרך ושכבתי עם אבותי (שם מ"ז) וחבריו כמו שאמר לסוף אשכבה ואישן ולזה זבחו זבחי צדק בכל מעשיכם ובטחו אל ה' כי הוא הנאמן לשלם שכר פעולתכם לעולם הבא. והנה אחר שנתן העצה הנכונה למכחישים אשר עמם ידבר זכר מין אחר מהפקפוק אשר הוא למאמינים ואמר רבים אומרים מי יראנו טוב. ירצה רבים מאד מהאנשים והם שתי הכתות שזכרנו הם מודים בזאת ההצלחה אבל הם אומרים מי יתן ויראנו השם בתורתו זאת באר היטב הטוב ההוא הגנוז לצדיקים על דרך מה שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאך. אמנם האחת אומרת כן לפקפק על התורה לומר שאין טובם בידה והשנית שואלת על צד היותר טוב להסיר כל פקפוק נסה עלינו אור פניך ה' כמו שזכרנו הענין בכל אחת משתיהן. אמנם אני אין דעתי מסכמת אל הכתות ההם שכבר באו אלו הייעודים הזמניים כפי מה שראוי להיות אם להיותם האות היותר נכר ואם שהם אות וסימן לטובות האמיתיות היושבים תחחם. ולזה אמר נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו. ירצה שהוא שמח במה שנתן בתורה שכר אלו הייעודים רבוי דגנם ותירושם כמו שאמר (דברים י"א:י"ד) והיה אם שמוע תשמעו וגו'. ונתתי מטר ארצכם וגו'. ואספת דגנך וגו'. אם בחקותי תלכו וגו'. ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ את יבולה וכל הפרשה. אם מפני שהם יותר מפורסמים להמשיך האנשים אל מעשה המצות המקנות הטוב האמתי ואף שלא יכוונו בו. ואם להיותם הסימן והאות להקנאתם. וכאשר אצלח מאתו בהם ידעתי ג"כ כי בשלום יחדיו אשכבה ואישן בבואי לעולם הבא מבלי שאצטער לא צער גופיי ולא נפשיי כי אתה ה' המנהיג אותי במעשי בעולם הזה ולבטח תושיבני לעולם הבא כבר קרה לו כמי שירה חציו מכוונות אל האות הנכר והמפורסם שאי אפשר שלא כיוון אל האות הדק אשר תחתיו או סמוך אליו. והנה המזמור הזה כמעט כולל כל מה שאמרנו עם שלשה הכתות:

והנה אלו הענינים כלם נזכרים ומסודרים במאמרים אשר זכרנו ראשונה אשר דרשו החכמים ההם על מאמר חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך. כי אחר שבמאמר

הראשון אמר כי הוא ית' המלמד החכם והנאמן המלמד להועיל והמדריך בדרך ישרה מכל זולתו מהצדדים שזכרנו וכמו שביארנו ראשונה הנה רבי חייא בשם רב הונא דבר כנגד הכת הפלוסופית המכחשת מתן שכרן של מצות ועונשן והוא אומרו חשבתי מתן שכרן של מצות והפסדן של עבירות ואשיבה רגלי אל עדותיך לומר שהוא רואה ויודע באמתתן ולזה נמשך אחריהם תמיד. אמנם ר' מנחם חתניה דר' אלעזר דבר כנגד שתי הכתות המשתתפות בשאלת מי יראנו טוב נסה עלינו וגו'. כל אחת לפי טעמה. ואמר חשבתי מה שכתוב בתורה אם בחוקותי תלכו וגו'. ונתתי גשמיכם וגו'. ונתנה הארץ יבולה וגו'. ונתתי שלום וגו'. ואם לא תשמעו לי וגו'. ואם לא תוסרו לי וגו'. ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר כי כשהיה נושא ונותן על הספק הזה והיה לבו נוקפו עליו בכל אחד מהדרכים שאמרנו והיה מחשב בו חלק הסותר כי לסוף כשהיה רואה התועלות המפורסמים שיש בהיות השכר והעונש בהם אם להיותם דברים שאליהם יתקוממו ויתעוררו האנשים להיותם יותר נראים וידועים ואגבן נקנין להם הנשארים הנסתרים וגם להיות הנגלים סימן ואות להם כמו שאמרנו מלבד מה שנראה אמתתן כנגד הכת הפלוסופים כי מיד אם בתחלת הענין כמעט נטיו רגליו בטוב הענין אמר ואשיבה רגלי אל עדותיך גזרתי כי הוא הראוי והמחוייב ואין לנטות ימין ושמאל ואולם ר' חייא בשם רבי יוחנן כיוון אל ענין אחר מזאת הפרשה והוא התר ספק גדול שיש בסדור ברכותיה ותוכחותיה כמו שיבא זכרונו בסוף פירושה וזה מה שראינו להקדים אליו. וקודם שנבא אל הפירוש אזכור הספקות:

א הוא אשר ביארנוהו מהיות ייעודי השכר והעונש מאלו הטובות החצונות ואם שכבר נסתלקנו בו מריב לשונות שלשת הכתות כדאי הוא לזכרו ולמנותו ראשון לכל שאר הספקות: ב מה שיראה ספק כללי בדברי הברית הזאת ואם בברית משנה תורה (דברים כ"ח) בקצור דברי הברכות ואריכות הקללות הנמרצות וההרדפות העצומות עד לכלה כי לא באו כאשר ייסר איש את בנו ולא כאשר אמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח כי ודאי בדברים כאלה תוכר האהבה: ג אומרו ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פריו. די בשיאמר ונתנה הארץ את יבולה כי הכל בכלל ולמה להם שישיג דיש את בציר ובציר את זרע לכלות בעמל ידיהם מוטב שיהא הטורח מעט והשובע הרבה. ומה ענין וישבתם לבטח אצל ברכות השובע: ד אומר ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדופו כי אין היחס נשמר ביניהם וכבר דברו בו המדרשות (תו"כ בחקותי פ"ב) והמפרשים ז"ל. ולדברי כלם עדין יש לשאול טעם על אומרו ורדפו מכם חמשה ומאה מכם. גם כי אכילת ישן נושן הוא מענין רבוי הפירות ולמה אמרה אצל ופניתי

אליכם שהיא ברכת עצמם: ה ולא תגעל נפשי אתכם כי הנה הרמב"ן ז"ל הקשה ואמר ז"ל. וכן בעברנו על בריתו ועשותינו נאצות גדולות אמר לא מאסתים ולא געלתים ואמר הנביא בשעת הקלקלה המאוס מאסת אה יהודה ואם בציון געלה נפשך (ירמיה י"ד) אבל הענין סוד מסתרי התורה וכו' והנה לפי דרכו יש עוד להקשות מאומרו בברית הזאת וגעלה נפשי אתכם שהרי אף בשעת הכעס אין גיעול: ו מה שזכר בכאן ואשבור מוטות עולכם ואולך אתכם קוממיות מה שלא נזכר בשום מקום שנזכרה יציאת מצרים בתורה: ז והיא כוללת לכל התוכחות מצד שלא יראה שנשמר היחס הראוי בהם ודרך המוסר כפי מה שיחייב השכל סדורו. וזה שמהראוי שייעד תחלה העונשין הקלים וכאשר לא ישמעו הקשים מהם וכאשר לא יוסרו באלה היותר קשים ועל זה הסדר עד תום כל המדות. והנה החליף שטה זו כי בראשונה זכר ייסורין קשים רבים ורעים והפקדתי עליכם בהלה את השחפת וגו'. וזרעתם לריק וגו'. ונתתי פני וגו'. ורדו בכם וגו'. הנה שבפעם הראשונה כלה בהם חציו משלשת משפטים רעים דבר ורעב וחרב ואחר בפעם השנית אמר ואם עד אלה לא תשמעו לי וגו' ויספתי ליסרה ולא הזכיר רק הרעב לבד ושברתי את גאון עוזכם ונתתי את שמיכם וגו'. ואח"כ בשלישי אמר ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע לי ויספתי עליכם וגו'. ולא הזכיר רק והשלחתי בכם את חית השדה וגו'. וכן ברביעית נאמר ואם באלה לא חוסרו וגו' והלכתי אף אני וגו' והבאתי עליכם וגו' בשברי לכם. הנה שעם שהיא מכה רבה אינה אלא אחת או שתים מהראשונות שזכר תחלה ואם שמכאן ואילך החמיר עליהם בדברים שלא זכר תחלה אבל מכל מקום לא נשמר סדר המוסר בהן כמו שאמרנו: ח וגדולה היא בעיני להעיר על כוונת הסדר הזה כי לא נמצא פיסוק פרשה לא סתומה ולא פתוחה רק בחמישית לבד ושלא נזכר הליכת קרי ולא מכה כי אם בשלישית וממנה ואילך. גם כי בראשונות ואם עד אלה לא תשמעו ואם באלה לא תוסרו לי ובפעם האחרונה אמר ואם בזאת לא תשמעו לי יראה שהיה לו לומר בהפך: ט שנראין דברי מותר בענין הרצות הארץ את שבתותיה אז תרצה הארץ וגו' אז תשבות הארץ וגו'. כל ימי השמה תשבות וגו'. ולסוף והארץ תעזב מהם ותירץ את שבתותיה: י אומרו אחר שהיו כמה שנים בארץ אויביהם ואחר שהתודו שם את עונם ואת עון אבותם אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אותם בארץ אויביהם וכן לא יעשה. וכן בטעם או אז יכנע לבבם הערל כי מלת או אין לה טעם בכאן כפי הנראה: יא וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק וגו'. בהפך סדר תולדותם וקשה עוד מזה כי אחר זכרון כל אלה הבריתות חזר ואמר והארץ תעזב מהם וגו' והם ירצו את עונם. והרמב"ן ז"ל תירץ שהיה זה אחר פקודת כורש ואינו נכון: יב אומרו וזכרתי להם ברית ראשונים

וגו'. מי אלה הם הראשונים. אם האבות הרי הזכירם באומרו וזכרתי את בריתי יעקב וגו'. ואם הראשונים אשר הוציא אותם מארץ מצרים הנה זכותם לא עמדה להם בעגל ובמרגלי' והוצרכו אל זכות האבות. כמו שאמר משה (שמות ל"ב) זכור לאברהם ליצחק וגו'. ולבסוף לא זכו ליכנס לארץ ואיך תעמוד זכותם לנו להוציאנו מהגלות אחר אלפים ומאות מהשני' שכבר מתו. ועוד מה טעם הזכירו הנה ביציאת מצרים לעיני הגוים מה שלא הורגל בכך. ע"כ זכרון הספקות אשר באלו היעודים:

[315]וקודם שאתחיל בפירוש אציע ואומר כי הוא מהמבואר שהצלחת האדם וטובתו נשלמת בב' דברים ראשיים. האחד טוב הנפש והצלחתה הנקרא בלשון הכתוב דבוק בייי' באומרו ואתם הדבקים בייי' אלהיכם, ובו תדבק (דברים י') והיא תכלית הכל. והב' טוב מצבו וספוקו מהטובות הזמניות העוזרות ומשרתות אליה כמו שזכרנו ראשונה ובהרבה מקומות. ואלו הטובות החצונות אמנם יתחלקו אל ג' מינים. האחד מה שהוא בעצמות האדם בבריאותו וקיומו. השני בספוקו בדברים החיצוני' הצריכים להעמיד אותו על עומדו ולקיימו. השלישי בהרחקת והסרת הדברים המעיקי' והמציקים אותו. ושלשתן מכוונים במאמר ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום (שמואל א כ"ה:ו') כמו שהוא מבואר בעצמו ולפי זה אות שגמול הטובות הזמניות וענשם יוסב אל ג' ענינים אלו. וכן מצינו אותם בהרבה מקומו' בייעודי השכר נאמר ועבדתם את יי' אלהיכ' וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את אימתי אשלח לפניך והמותי וגו' (שמות כ"ג:כ"ה-כ"ו) והוא מבואר. וגם בעונש נמצא זה הענין בכמה מקומות. אמנם בענשו של דוד על מספר מפקד העם נמצאו אלו הדברי' מוגבלי' מאד כאלו הם מזומנים ומיוחדים ביד ב"ד שלמעלה במקל ורצועה לרדות ולהכות בהן

[315]תוכן דעתו הוא כי ב' מיני הצלחות יש לאדם, הא' הצלחה מוסרית הנקראת בל"הק "דבוק בה" כמא"הכ "ואתם הדבקים בה"' וכו' והב' הצלחה גופנית, ולזה יצטרכו שלש ענינים, הא' הוא בעצמותו של אדם ר"ל בריאות גופו וכוחותיו הב' הוא במלאת ספקו ומחסוריו אשר יחסרו לו, באופן שיהיה לו כל המצטרך לו ולאנשי ביתו ממאכל ומשקה מלבוש ומעון, והג' שיהיה לו שלום מכל סביביו, ולא ירעו לו שאר בני אדם, כי אם ישב בטח ושאנן מבלי מכלים דבר ועל שלש אלה רמז הכ' באמרו "ואתה שלום" בבחינת בריאות גופך, "וביתך שלום" בבחינת היות לך ולביתך כל מחסורך. "וכל אשר לך שלום" בבחינת הסרת כל צר ואויב אשר יציק לך וע"ז יורה גם מא"הכ, וברך את לחמך' וכו' (שהוא הבטחת הספוק והמצאת כל המחסורים) "והסירותי מחלה" וכו' (שהוא הבטחת הבריאות) "את אימתי אשלח לפניך" וכו', (שהוא הסרת והרחקת כל מציק) וכן נמצא בהפך, כי כאשר חטא דוד ומשפט ה' חייב להענישו אמר הנביא בשם ה' אליו "שלש אני נועל עליך" וכו' ר"ל רעב חרב, ודבר, שהם ההפך מכל עניני ההצלחה הזמנית והגופנית שזכרנו למעלה, ונמשך מזה כי הברכות אשר יחולו על ראש עושי מצות הי"ת הן מארבעה מינים בריאות הגוף שובע ועושר, השקט ובטח וההצלחה הנפשית שהיא הדבקות בה', העולה על כלם, כמאה"כ "ולתתך עליון וכו' ולהיותך עם קדוש וכו'" ובהפך כאשר יחטאו יאבדו מהם כל ארבעה מיני טובות אלה, ועפי"ז מפרש הרב ז"ל והולך כל הפרשה כלה, ודע קורא נחמד ! כי הביאור לנת"הש הלך ג"כ בעקבות הרב ז"ל פה אך הוא חלק הטובות והרעות הזמניות, הבאות לאדם חלף טובו או רעתו, לארבעה ראשים, בהשענו על מאה"כ ביחזקאל י"ד פסוק כ"א "אף כי ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב חיה רעה ודבר" אבל הרב ז"ל כלל חרב וחיה רעה תחת סוג אחד כי שניהם הם צרים ומתקוממים עלינו מחוצה לנו והשלום הפך שניהם.

או בכל אחת מהן כפי אומד החטא והחוטא. וזה כשנאמר לו שלש אנכי נוטל עליך וגו' התבוא לך שבע שנים רעב בארצך ואם שלשה חדשים נוסק לפני צריך והוא רדפך ואם היות שלשת ימים דבר בארצך ואתה דע נא וגו' (שמואל ב' כ"ד). הרי שלשה משפטים רעים כנגד שלשה מיני הטובות שקדמו כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים אלו להשכיר ואלו להעניש. נמצא אם כן ששכר מקיימי הדת נמשך אל ארבעה דברים שלשה אלה אשר אליהן יתחלקו הטובות הזמניות והרביעי העולה על כלן היא ההצלחה הנפשית והדבקות האלהי כמו שאמרנו. והם הארבעה שזכרם משה ע"ה באומרו (דברים כ"ו:י"ט) ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדוש לפני יי' אלהיך כאשר דבר וכאשר יחטאו יפסדו ארבעתן. כמו שאמר ירמיהו ע"ה (י"ג) כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל ואת כל בית יהודה נאום ה' להיות לי לעם ולשם ולתהלה ולתפארת. ובפרשת פנחס שער פ"ד יתבאר יפה איך יורה ענין האזור על ארבעה דברים הללו באופן נאות מאד. ומכל זה למדנו שסדר דברי הפרשה הזאת הן בברכות הן בתוכחות הוא סובב על ארבעה דברים אלו. אך יראה זה כמו שיתבאר:

אם בחוקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם. זכר הדרכת השלמיות בזה אחר זה כי ההליכה בחוקים איפשר שתהיה בלי למוד ועיון. אמנם ממנה יבואו לשמור המצות והוא ענין העיון והלמוד בהם וכמו שאמרו (תו"כ אחרי פ"ט) ושמרתם זו משנה. ומזה יבואו לשלמות המעש' כי המעשה השלם הוא אשר יעשה האדם אותו בהסכמ' הרצון והשכל יחד. וכמו שאמרו (קידושין מ':) תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעש'. וכנגד השלשה ענינים הללו אמר בשכרן שלשה דברי' כמו הם (ג) ונתתי גשמיכם בעתם. ונתנה הארץ את יבולה. ועץ השדה יתן פריו. כי הגשמים תחלת הזנת הארץ להביא פירותיה. ונתינת יבולה הוא התחלת הצמיחה. והגמר שעץ השדה יתן פריו. ואמר ונתתי גשמיכם בעתם לפי שצורך הגשמים בארץ ההיא אינו אלא בימות החורף שהגשמים מצויין בטבעם ולזה לא ייעד הוייתם אבל שישגיח עליהם בשיהיו בעתם. וכמו שאמרו חכמים ז"ל (תענית כ"ג.) לילי שבתות ולילי רביעיות שיצליחו את אשר שלחם ולא יקוצו העם בהם. ולסבה זו אמר בעונש (דברים י"א:י"ז) ועצר את השמים ולא יהי' מטר וגומר. כי אפילו יבואו מעצמם יעצור אותם. ואחר שהזכיר שיעור מה שיבא התגמול מכוון כנגד המעשה נעתק לזכור מה שימצא להם מן הטוב בהיות הדבר כן. ואמר והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם (ג) יאמר כי מה שיקרה לפעמים לשבוש התקופות ולקלקול הסדר בגשמים וזולת זה

שיתעכבו מלאכות אלו עד שתשיג זו את זו שזה עצמו יקרה להם מרוב כל. ולפי שאפי' בשני השובע יקרה שבזמן הקציר לבדו או הבציר יחסר הלחם האפוי וימצא בקושי מפני עסקם איש בשדהו ובכרמו וגם כי מעלמא קאתו פועלים ושכירים רבים משחרי לטרף ולזה אמר שאפי' שישיג להם דיש את בציר ובציר את זרע ויתחברו שתי הסבות יחד ואפי' הכי יאכלו לחם לשובע וזה אומרו ואכלתם לחמכם לשובע לחם דוקא אפוי הוא (ג) ואמר כי ישבו לבטח בארצכם שלא ימנעו מאכול לשבע לאצור אותו ולשומרו כי תקראנה מלחמה בארצכם והנה בזה השלים הענין הראשון שאמרנו מספוק הצרכים. והתחיל הענין השני והוא הרחקת המעיקים ואמר ונתתי שלום בארץ וגו' יראה שזהו השלום שבין אדם לחבירו בין איש ובין אחיו ובין גרו כי המחלוקת שבין השכנים ובני המדינ' יטריד האדם מאד מבקשת צרכיו ושלמותו כי כוסף הנצוח איננו מניח לו לישון ולזה אמר ושכבתם ואין מחריד ואמר והשבתי חיה רעה מן הארץ כי גם הוא מעיק גדול במקומות המיושבים אצל המדברות והיערים הגדולים. ואמר וחרב לא תעבור בארצכם שישביתם מבלי שיצטרכו להם חרב וחנית וזה אם שיבטל רעתם כמ"ש הרמב"ן ז"ל שיעבירם ולא ימצאו בה ורדפתם את אויביכם ונפלו לפניכם לחרב כי הם ודאי המעיקים הגדולים. ורדפו מכם חמשה מאה וגומר. מהידוע כי שפע האל ית' כאשר תחול על המקבלי' שיקבלו ממנה כל אחד כפי כחו והכנתו וכמו שאמר הכתוב (תלים ס"ה) על ישראל גאותו ועוזו בשחקים. ומזה הוא מבואר כי כשיושפע שפע גבורה על אנשים רבים שלא יקבלו אותה כלם בשוה שהרי לא יפעל בשפע ההוא תנוק בן יומו כאשר יפעל שמשון או אחד הענקים ועל דרך שאמרו ז"ל (ברכות נ"ה.) יהב חכמת' לחכימין וכו'. (ד) ולזה אמר שישפע שפע גבורה מאת הש"י עד שיהיו מהם אנשים שירדפו חמשה מאה שכל אחד ירדוף עשרים ומהם שירדפו מאה רבבה ויהיו אחד למאה לפי מה שהוא אדם וגבורתו. ואם תאמר א"כ היה לו לומר ורדפו מכם חמשה מאה וחמשה מכם חמש מאות ירדופו כי למה יחליף המספר הראשון (ד) אשיבך שבשר להם בזה בשורה טובה שנייה והיא שעל המעט ימצא בהם החלשי' כי לא יהיו אלא בערך החמשה עם המאה וע"כ החלק אשר מצד המעיקים מחוץ ועל הענין הג' אשר מצד עצמם ובריאותם אמר ופניתי אליכם והרבתי אתכם וגומר. ולפי שזה תלוי בשלשה דברים. האחד בשיהיו פרי' ורבי' אל זה אמר והפרתי אתכם שלא יהיה בהם עקר ועקר'. והשני בשיהי' זה בשפע ואל זה אמר והרבתי אתכם. והשלישי בשלא יהי' בהם מות ומשכלת ולזה אמר והקימותי את בריתי אתכם. כי בריתי יהי' אתם החיים והשלום (ד) ולא מרובכם יחסר כל לכם מתבואות הארץ ופירותיה כי היא תתן אותם בשפע רב עד שתאכלו ותשבעו ותותירו

לשנים הבאות שתאכלו ישן נושן ולא יהי' זה לכם לזרא כי אתם יודעים כי ישן מפני חדש אתם רגילים להוציא דרך תענוג או רפואה וע"כ הוא הענין השלישי שבו יושלמו הטובות הזמניות. (א) ועכשיו יאמר הענין הרביעי המעולה שבכלם והוא מה שיהי' עניינו הצלחת הנפש בלי ספק ואמר ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם. ודבר גדול דבר כי הנה מלך גדול יפה תואר ואיש מראה שנושא אשה כושית אע"פ שיסבול אותה לסבה מהסבות א"א שלא יהיה שם גועל נפש וצער מצד רוחק טבעם. אמנם אם תהיה האשה ההיא יתירה בדעת ומתוקנה בכל מעשיה הנה אז יופי מעשיה וטוב שכלה יכסה על דופי שחרותה לא תגעל אותה נפשו אבל יאהבה כמשפט בנות מלכים היפות אשר בגילו. והנה באמת כך זיווגו של מלך מלכי המלכים עם כנסת ישראל וכמו שנאמר הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל (עמוס ט':ז') וא"א שלא יהיה שם צד גועל נפש וריחוק מהרוחק הנפלא אשר בינותם כמו שיאמר (ויקרא ט"ז:ט"ז) השוכן אתם בתוך טומאותם. אמנם כשתתעל' הכנסיה במעלות הנה יופי מעשיה יכסה שחרותה וכמו שאמרה ע"י רוח הקדש שחורה אני ונאוה וגומר אל תראוני שאני שחרחרת (שיר השירים א':ט"ו) ואז תעלה חבתה בנפשו כמו שאמר (שם) הנך יפה עיניך יונים ואח"כ (שם ב') יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראך נאוה עד שלסוף כשנסתכל בדדיה וצוארה שיניה ושערה שהם חלקי השלמיות הנמצאים בכתותיה על דרך חז"ל (חזית שיר השירים ד':ז') הנה סתם ואמר (שיר ד') כלך יפה רעיתי ומום אין בך והרי אין שם גועל נפש כלל. (ה) והוא מה שנאמר בכאן אם בחוקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם עד ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם כי בהיותכם על זה השיעור מתיקון המעשים ובטוב הספוק והסדר בכל הענינים הצריכים לכדי חיותכם על האופן היותר שלם אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם ותצלחו למלוכה והזווג ביני וביניכם יהיה נאה ומקובל מבלי שום גיעול ורוחק כלל ויגיע משלימותכם שאתהלך בתוככם ואטיייל עמכם והייתי לכם לאלהים תמיד ולא תפרד החבילה. אמנם אם לא תאבה האשה ללכת אחריו ולא תשמע אליו מיד תחזור לשחרותה כמו שאמר (ירמיהו י"ג:כ"ג) היהפוך כושי עורו ונמר חברבורותיו גם אתם וגומר. ואז ודאי יחזור גועל הנפש למקומו כמו שאמר בסוף ונחתי את פגריכם על פגרי גלוליכם וגעלה נפשי אתכם ונתתי את עריכם חרבה והשימותי אני את הארץ ושממו עליה אויביכ' היושבים בה ואתכם אזרה בגוים והריקותי אחריכם חרב והית' ארצכם שממה וגומר. יאמר כי בקלקולה תגעל נפשו אותה ולא יריח בריח ניחוחה ומזה תהי' הפרידה מזומנת מאד כי יגלם מלפניו ויזרם בארצות לא להם והוא

היה צער הנביא כשידע בגלות המזומן כשאמר המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך כמו שהיה הענין כבר בישראל שהסירם מעל פניו יאמר בסוף ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגומר יבאר שאע"פ שימצא שם געול ומיאוס לא שיהיו לכלות ולהשחית ולהפר ברית לגמרי כמו שיבא עוד פירושו במקומו. וזו היא דרך ישרה בפשטי הכתובים וקבלת הרב ז"ל לא תזוז ממקומה: אני יי' אלהיכם וגומר. יאמר אל ירע בעיניכם מה שצויתי אתכם עשות אלה המצות כי אני יי' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים (ו) ואשבור מוטות עולכם אשר היו מעבידים אתכם בחמר ובלבנים ובכל עבודת פרך וכ"ש שלא הטלתי עליכם עבודה שלא תלכו בה בקומה זקופה כי במעט עסק שתתעסקו בה תלכו קוממיות ובחפשיות מכל עסקי העולם וכמו שאמרו ז"ל (ש"ר פ' ל"ב) חירות מיצר הרע חירות ממלאך המות חירות מהמלכיות ועם זה נשלמו הארבעה דברים הנכללים בברכות אשר נתנו להם מסודרות בזו אחר זו בלב שלם בעין יפה (ב) מבלי הרבות תנאים כאשר ברך איש את בנו האהוב לו. אמנם בתוכחות לא עשה כן אבל החליף השטה בשני עניינים. האחד בשהרבה עליהם תנאים הרבה אשר על הזרות והקושי יש לפעול עליה. והשני כי אף בעוברם פעם ראשונה על התנאים הרבים ההם לא נשא את נפשו להביא עליהם מכה רבה מהנה במלוא' כמו שיבא. והנה רבוי התנאים הוא מבואר מאומרו ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה ואם בחקותי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי הרי שבעה גופי עבירות קשות ורעות וכמו שפירשו ז"ל (תו"כ בחקותי פ"ג פרשה ב') לא לומד ולא עושה מואס באחרים. העושים שונא את החכמים מונע אחרים כופר במצות כופר בעקר הנה שנתמלאה סאה על כל גדותיה ועוד והרי נתקלקלו המיתרים והיתדות אשר מהם נתקיים העולם כמו שכתבנו בפ' הנגון אשר בשער י"ב עיין עליו והנה עם כל זה לא ראה. ליסרו במכה אחת שלמה מהמשולשות הנזכרות כי להראות לו קצת ממנה או מכל אחת ממנה כדי שיפחד וירגז ויסור מדרכו ולא יצטרך לקבל מכה רבה ונקלה כמו שיעשה האב אל בנו האהוב אליו אשר במורדו עליו יצוה להביאו אל בית הסוהר ומראין לו כל מיני הייסורין הקשים ומטעימים אותו טעם כל אחד מהם כדי להפחידו ולאיימו ולזרזו שלא יבא לקבל שום אחד מהם במילואו. (ב) וכן האל ית' באהבתו ובחמלתו בפעם ראשונה הטיל עליהם מעט מעט מכל שלשה מיני הייסורין כדי שידעו אותה וייראו מאד מהם וישמרו בנפשותם לבלתי קבל עוד אפילו שום אחת מהמכות בשלמותה (ז). ולזה אמר ראשונ' אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת וגו'. וזה מענין

הדבר הוא בלי ספק אלא שהקל להם שהביא עליהם חלאים קשים להגיעם אל שערי מות ולבסוף יפדה נפשם ממנה. וממכת הרעב אמר וזרעתם לריק זרעכם וגו'. וזאת אינה מכת רעב גמורה אלא שמצד שיבאו עליהם גייסות ויאכלו את תבואת הארץ יזרעו לריק כי לא ישתכרו בו כמו שחשבו ומ"מ אע"פ שלא תהיה רעב של בצורת או של כליה כבר יטעמו טעם חוסר לחם. ומחמת המציק אמר ונתתי פני בכם ונגפתם וגו' אמר שינגפו לפני אויביהם אבל לא שיוציאום מארצם ומבתיהם אלא שכשיצאו אליהם ירדו בהם וינוסו מפניהם ואין רודף אותם. הנה שע"פ רוב התנאים שהקדים לא ייעד ליסרם בפעם ראשונה רק זער שם זער שם שלשה מיני היסורין אשר הם הפך שלשה מיני הברכות אשר ייעד להם בשלמות מבלי רוב תנאים מלבד מה שלא הזכיר שמץ דבר מהרביעית שהיא החמורה מכלן. והנה לזה סמך ואמר ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם. (ז) והכוונה הנה עד הנה לא נתתי לנגוע בכם אלה המכות בעצמם רצוני בשלמותן אבל אם לא תשמעו לי עד שיבאו עליכם אלו המכות עצמם תדעו שאוסיף ליסרה אתכם בכל אחת מהנה שבע ממה שבא עליכם ממנו בפעם הראשונה ועם כל זה לא אמר להביאם עליהם פעם אחת כמו שעשה בברכות אבל נגע בהם כאב הכואב ממכת בנו ומכה אחת ואומר חזור בך ואם לא חזר מכהו שנית וכן שלישית והנה בפעם הזאת הוא שולח להם מכת רעב גמורה ואמר ושברתי את גאון עוזכם ונתתי את שמיכם וגו'. ותם לריק כחכם ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פריו והרי זו מכת רעב של בצורת ושל כליה שלא יהיה להם כלל שיאכלו לא הם ולא האויבים וישיג להם בזה הפך כל מה שאמר למעלה בברכתן על זה הענין. והנה לא הכה אותם במכה שניה עד שחזר ואמר ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע לי ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם שכיון שקבלו כבר מכה שלמה ולא לקחו מוסר אמר שיוסיף להם עוד מכה שניה שיהיה בה שבע ממה שטעמו ראשונה ממנה וכן נאמר אחרי זה והכיתי אתכם אף אני וגו' הרי שהורה באצבע שאלו השלשה הן המכות העצמיות וגם לפי שקבלו מכה שלמה ולא חזרו יראה שכוונתם ללכת עמו בקרי ובהפצר (ח) ולזה אמר מכאן ואילך זה הלשון של קרי מה שלא אמר עד עכשיו. והנה המכה הזאת היא מכת הדבר שאליה אמר והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את בהמתכם והמעיטה אתכם ונשמו דרככם כי באמת השכול וההתמעטות והשממון הבא ע"י חית השדה הוא יותר קשה מהבא ע"י הפסד האויר או שאר חלאים רעים שהם ימותו בכבוד איש בביתו ואלו היו טרופים ושבורים גם קבורה לא היתה להם כי אם במעי העופות והבהמות. וקודם שיכה אותם המכה השלישית והיא חרב האויב חזר והתרה בהם ואמר ואם באלה

לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי והלכתי אף אני עמכם בקרי הנה בענין הקרי וחמת קרי האמורי' בכאן אמרו הראשונים (הראב"ע) שהוא נאמר על הקרי וההזדמן כלומר אם תחשבו שאלו המכות באות מפאת המקרה לא מפאת העונש אף אני אעזוב אתכם ביד המקרה ולא אשים עיני עליכם לטובה. ואם עוד תוסיפו סרה אשחית לכם ההזדמן ותקראן לכם מצדו רעות רבות וצרות. אמנם הנראה לי בזה הוא מה שיקרה על הרוב לחטאים בנפשותם כי כאשר יקבלו שום עונש לקצורם בעבודה הנה הם יוסיפו לקצר ותוספת הקיצור יכפול העונש וכפל העונש יכפול הקיצור וכן הולך שובב בדרך לבו עד שטבע הענין יחייב הפסדו לגמרי ואף שלא יכוון מההשגח' להענישו תחת רישולו וקיצורו. אמנם כאשר יושקף מפאת ההשגחה להענישו תחת עצלותו וקיצורו ויכוין ממנו ג"כ לקצר תחת מה שהעניש וימשך זה ביניהם פעמים רבות כבר יראו שניהם הולכים בקרי זה לעומת זה זה מעניש וזה מקצר זה מעניש וזה מקצר. וכאשר ישקיף האל ית' על סכלותו והעיזו כנגדו הנה אז יחרה אפו ויענישהו בחמת רוחו תחת הלכו עמו בקרי נוסף על מה שיגיעהו מהעונש מצד עצלותו. ולזה אמר ראשונה ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע אלי ויספתי עליכם מכה שבע על חטאתיכם לומר כי מהלכם עמי קרי חוייב מאליו תוספת המכה בערך הקיצור כמו שאמרנו אבל אם תוסיפו כבר יתוסף העונש בשאלך אף אני עמכם בקרי במה שאכוין להענישכם על קיצורכם עד שיראה ששנינו אנחנו הולכים זה לקראת זה על דרך הויכוח ולזה אמרו הכתי אתכם. אמנם בהוסיפכם ללכת עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי והוא שיחר' אפי עוד בבחינת סכלותיכם ורוע בחינתכם ללכת עמי בקרי על זה האופן ויסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם והוא פירוש נכון לפי הענין והלשון ולזה אחר שתי מכות שלמות אמר כן כי עתה הפעם הזאת הפליג להגזימם כל זה השיעור לפי שהמכה הזאת היא חמורה מאד וכולהו איתנהו בה על צד ההכרח ולזה המתין להם מהביאה עד שתהיה רצועה אחרונה אין אחריה עוד רק כליון חרוץ. ועל עקר המכה אמר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית ונאספתם אל עריכם. ירצה ואם באלה שתי המכות שלמות לא תוסרו לי והלכתם עמי עוד בקרי אף אני אלך עמכם על הדרך ההיא והבאתי עליכם מכה כעין מה שטעמתם ממנה בפעם הראשונה. אבל תהיה חמורה שבע פעמים עליה כמו שיחייבו חטאתיכם כי אביא עליכם חרב האויב שתהיה נוקמת נקם בריתי זאת אשר עברתם. ואם באולי תחשבו להמלט כשתאספו אל עריכם החזקות והבצורות אשר אתם בוטחים בהם להלחם משם עם האויב הנה אנכי אהיה להם לעזרה במה שאשלח דבר בתוככם ונתתם בו ביד אויב. ואומר אני שלשון דבר בכאן אינו מגפה ממש אלא

לשון שברון וחולשה והריגה כמו ידבר עמים תחתינו (תהילים מ"ז:ד'). ותדבר את כל זרע הממלכה (ד"ה ב' כ"ב). והעד אומרו בשברי לכם מטה לחם. יאמר שהדבר וההכנע שהזכיר יהיה במה שישבור להם מטה לחם ולא יהיה להם כח לעמוד במצור ובמצוק וזה שאע"פ שיהיה להם במבצריהם רוב תבואות לא תוכלו עמוד בשברי לכם כל משען לחם אשר עליו נאמר בתורה בנביאים ובכתובים דפתא סעדתא דלבא (ל' ב"ר פ' מ"ח) שאפילו ירבה לכם הלחם עד שיאפו עשר נשים לחמכם בכל אחד מתנוריהם מרוב התבואה גם כי ישמרוהו שמירה עצומה עד שישובו לחמכם אל בתיכם במשקל ההוא עצמו שהיה בהיותו בצק בבתיהם עם כל זה תאכלו ולא תשבעו כי אשלח בו מארה ולא יזון אתכם עד שתוכרחו להמסר אל האויב הנה כי עקר המכה הזאת אינה רק מה שאמר ראשונה חרב נוקמת נקם ברית. וגם אם יפרשוהו כפשוטו דבר ממש ושלא יהיה להם לחם ומזון להתבצר על כל פנים לא היה הכל רק להכריחם אל הנפילה ביד האויב והכל הולך אל מקום אחד. והנה בזה כבר שלמו כל המכות האלה בארבעה פעמים. הראשונה בשלוח להם שמץ מכל אחת ואחת. והשלשה בשלוח כל אחת ואחת בפני עצמה בשלימותם. ולזה כללן כלן בפרשה אחת כי כלן ענין אחד הן במה שהן נוגעות בטובות הזמניות וראויות היו לבא בבת אחת כמו הברכות והטובות אלא שהיה קשה בעיניו להביאם מתוך רחמנותו כי אם על הדרך שאמרנו. (ח) ולזאת ההתייחדות אשר לכלן אמר בפרשה בפני עצמה ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי ירצה ואם בזאת הממשלת של המכות הכוללות המחנה האחת מההצלחות האינושיות אשר באו עליכם על זה האופן מההדרגה לא תוסרו לי והלכתם עמי עדיין בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי ויסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם וזה בהביאי עליכם ארבעת שפטי הרעים כלם כאחת. ואחשוב שאמר בכאן ובקודמת לה אף אני, גם אני, לומר שהוא יכה אותם בכבודו ובעצמו לא ע"י שוטר ושליח כמו שדקדקו בצאתו לעזרתינו אני ולא מלאך אני ולא שרף אני ולא שליח וכו' (מכלתא בא פ"ז). והוא מה שאמר במשנה תורה (דב רים כ"ח) והיה כאשר שש ה' עליכם להטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם. והנה על עוצם הרעב אמר ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו. ודבר וחרב זכרון כאחת באומרו והשמדתי את במותיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם וגעלה נפשי אתכם. אמנם היותר קשה מכלן וגעלה נפשי אתכם כי הוא הפך מהדבוק האלהי אשר אמר ראשונה ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם כמו שאמרנו. ואחרי כן אמר כי כמו שגעלה נפשי אותם כן ישליכם מעל פניו ויבטל עבודותם המאוסות מלפניו ואמר ונתתי את עריכם

חרבה והשימותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם ולא עוד אלא שתשומם הארץ במה שישוממו עליה אויביכם ולא תשא אותם ואת שאריתכם אזרה בגוים והריקותי אחריכם חרב כדי שלא תוכלו לשוב שהכוונה שתהיה הארץ שממה לגמרי לפי שאז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם אז תשבות הארץ והרצת את שבתותיה כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה. (ט) ושיעור הכתובים אז תרצה הארץ את שבתותיה ההווים והעוברים בתורה ובמצות כי כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם ולא תזרע ולא תצמיח אז תשבות הארץ תמיד והרצת את שבתותיה את אשר לא שבתה בשבתכם בה ואין צ"ל שכל ימי השמה תשבות השבתות ההוות בימים ההם אשר לא שבתה אז בשבתכם עליה. וכבר כתבנו בשער הקודם טעם חומר השמטות והיובלים ושהחוטא בהם אינו חוטא במצוה אחת לבד כי אם בכללות מה שחייב האדם להיות בו כפי התורה והמצוה ושהוא ענין שיחוייב עליו גלות שלמה בלי ספק עיין עליו. והנשארים בכם והבאתי מורך בלבבם בארצות אויביהם ורדף אותם קול עלה נדף ונסו מנוסת חרב ונפלו ואין רודף תחת אשר הקשו לבבם בלכת' עמי בקרי ועדיין קושי ערפם במקומם עומד אביא מורך בלבבם בארצות אויביהם עד שירדוף אותם קול עלה נדף ונסו כאלו רדף אותם חרב האויב ונפלו בבהלה גדולה ולבסוף יראו שאין רודף. והיה ראוי שיתעסקו בעצמן שלא יקרה אותם כן פעם אחרת ולא יהיה כן אבל יתמידו על זה המורך עד שכבר יכשלו תמיד בנוסם איש באחיו כמפני חרב אשר רודף אין ולא תהיה להם תקומה עד שיאבדו בגוים ותאכל אותם ארץ אויביהם. והנשארים בכם עדיין לא ישובו אבל ימקו בהיות עונם בחיקם ואף בהיות עונות אבותם אתם ימקו. והתוודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי (י) הכוונה שיתוודו במועל ידיהם מבלי שירחיקו רשעתם ורשע אבותם מידם אלא כמי שהוא מודה מחמת הרצועה כמו שכתבנו (שער ל"ו) על קושי לב פרעה לפי' הראשונים זכרם לברכה. אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אותם בארץ אויביהם או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם (י) ירצה כמו שעדיין הם הולכים עמי בקרי ואינם טובלים אלא השרץ בידם אף אני אלך עמם בקרי ואביא אותם שם בארץ אויביהם להניעם מגוי אל גוי וממלכה אל ממלכה עד תומם או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם כי זהו תכלית הגלות. וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור (יא) [316]ירצה כל עוד שלא יכנע לבבם הערל אלך עמם

[316]ירצה וכו' ר"ל כי כונת הכ' "וזכרתי את בריתי וכו' היא, אף שאזכור בריתי את אבותם אברהם יצחק יעקב, בכל זאת לא תועיל להם זאת הזכירה לגאלם טרם ירצו עונם יען כי גם את הארץ אשר לא שבתו עליה אזכור, ע"כ בעון מניעת שמירתם השמיטות והיובלות תשם הארץ ותעזב מהם והם בארצות אויביהם.

בקרי ולא יגין עליהם שום זכות ואע"פ שאזכור את בריתי אשר את יעקב אביהם ואף את בריתי אשר את יצחק אביו אשר נעקד לפני ואף את בריתי אשר את אברהם אביהם אשר היה ראש היחס ותחלת האמונה לא יועיל להם כי את כלם אזכור והארץ אזכור יותר כי עלבונה תמיד לפני מאשר לא שבתו בשבתם עליה ומכרו את עצמם לעבדים לה והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם והם ירצו את עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת חוקותי געלה נפשם. ביאר שסוד השמטות ומצותן הוא ענין שהוטל עלינו בין בהיותנו בארץ או חוצת לה והוא אומרו ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם יען וביען במשפטי מאסו ואת חוקותי געלה נפשם כי ענין עזיבת השמיטות הוא עצמו מיאוס משפטי התורה וגיעול חוקיה אשר יוכלו לשבות מהם בהשמה מהם ויען לא שבתו יארך עליהם הגלות כמו שכתבנו בשער הקודם. ויראה כי אלו התוכחות האחרונות מפלשות ובאות עד סוף הגלות המר הזה אשר אנחנו באפלתו כי לזה אמר ראשונה והשימותי את מקדשיכם לכלול שממות מקדש שני אשר נמשכו אחריו כל הרעות שהזכיר בעודנו נדים ונעים מטולטלים ונרדפים בארצות אויבינו כי הוא ודאי זמן ארוך להרצות הארץ את שבתותיה כמה פעמים והנה בברית אשר במשנה תורה נמצא מבואר זה הענין מאד כמו שבאו בו הדברים ג"כ מכוונים מהברכות והתוכחות על הדרך שכתבנו כאשר יתבאר שם בעזרת האל. ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני יי' אלהיהם. ירצה אם לא תעמיד להם זכות אבותם להושיעם מהגלות מכל מקום יספיק לשלא אמאס ואגעל אותם להפר בריתי אתם לכלותם בארץ אויביהם כי אני יי' אלהיהם ושמתי עיני עליהם להשאירם שם ברכה עד תום גלותם שבו ירצו את עונם. כי אם יתמהמה קצת לסוף ישובו המה אלי ואני אשוב אליהם כמו שהבטיחנו משה (דברים ד':ל') בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקולו כי אל רחום יי' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם ועוד במקום אחר (שם ל') ושב יי' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יי' אלהיך שמה. והוא מה שזכרו ירמיהו בסוף ספר קינות למה לנצח תשכחנו תעזבט לאורך ימים השיבנו יי' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד ירצה למה לנצח תשכחנו הרי אין שכחה לפני כסא כבודך. כמו שאמר המשורר (תהילים ע"ז:י') השכח חנות אל אם קפץ באף רחמיו וגו' וא"כ זכרנו נא ופקדנו בדבר ישועה להשיב אותנו אליך ונשובה כאשר הבטחתנו בתורתך. כי אם תאמר אין כאן שכחה אבל יש כאן מיאוס א"א כי אם מאום מאסתנו הנה באמת קצפת עלינו עד מאד כלומר יותר מהראוי שהרי כתבת

בתורתך ואף גם זאת בהיותם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם ואין דרכך לגדוש מדת הפורענות.

ובמדרש (ויקרא רבה פרשת ל"ו) א"ר יודן א"ר חייא בר אבא אם ראית זכות אבות שמטה וזכות אמהות שנתמוטטה הדבק בגמילות חסדים דכתיב (ישעיהו נ"ד:י') כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה וחסדי מאתך לא ימוש. א"ר אבא זכות אבות לעולם קיימת ולעולם נזכר להם שנאמר כי אל רחום יי' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם. הנה ששני אלה החכמים האחד פירוש מאמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור. והשני פירש מאמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני יי' אלהיהם על הדרך עצמו אשר פירשנום ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי.[317] ובמדרש הנעלם (זוהר בחקותי) לא מאסתים ולא געלתים הרי דסני לחבריה מאוס הוא לגביה או געיל הוא לקבליה אלא למלכא דאית ליה רחימתא בשוקא דבורסקי דכל יומו לא הוה עליל לגווה משים טנוף דידה ובגין ההיא רחמתא הוה עייל בגווה כמה זמני ביומא אוף הכא ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם אע"ג דהני סנאין הוו מאיסין וגעלין קמיה משום טנופא דע"א דאית בגווייהו לא מאסתים ולא געלתים אמאי לכלותם לכלתם כתיב בגין ההיא כלתא דידי דהות בגווייהו. והנה אלה הם דברי שלום ואמת צחים ומתישבי' על אהבתו ית' אלינו לזכות אבותינו וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני יי'. (יב) ירצה אמנם לסוף אזכור להם הברית שזכרתי לאבותיהם הראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים וחטאו לפני ונתחייבו כליה ולא עמדה להם זולתי מה שיתחלל שמי בכלותם כמו שטען משה בעדם (שמות ל"ב:י"ב) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם ובמרגלים (במדבר י"ד:ט"ז) מבלתי יכלת יי' כמו שיבא שם ביאורו בעזרת האל. וזאת הברית עצמה היא שאזכור להם באחרונה. וכמו שאמר ע"י יחזקאל (ט"ו) לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים אשר באתם שם וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים אשר חללתם בתוכם וידעו הגוים כי אני יי'. וזה מה שכוונוהו אנשי כנסת הגדולה במה שתקנו בברכת מגן קונה הכל וזוכר חסדי אבות

[317] ובמדרש הנעלם מה יקר אף נחמד משלו זה, שהמשיל יחס הי"ת המרחם והמשגיח על עמו ישראל הנתונים ביד זרים, ומפוזרים בין עובדי הגולים למלך שכלתו האהובה לו מאוד היתה שוכנת ברחוב של עובדי עורות, שאף שלולא זאת לא היה הולך המלך לרחוב זה כלל יען כי היא מלא גלולים וחלאה, בכל זאת לכבוד אהובתו הוא מבקרה פעמים שלש ביום, אף ברחוב זה המתועב לו מלפנים, ועל דרך רמז כדרכו, אמר כי מלת לכלתם הכתוב חסר כמו לכלתם רומז על משל זה, ור"ל בעבור כלתו שהיא בתוכם, לא אגעל ולא אמאס אותם להלך בארצם, למען השפיע שם חסדי ואמתי על עמי ישראל.

ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה ירצה כי עם שהוא זוכר חסדי אבות לבלתי כלות זרעם בגוים כנזכר מ"מ מה שיביא גואל לבני בניהם למען שמו הוא עושה כי איך יחל לעיני הגוים ולא לשום זכות אחר. וכן אמר בסוף הרעות כלן (שם ל"ח) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני עמים רבים וידעו כי אני ה'. הרי שביארנו פרש' הברית הזאת החמורה והוכחנו איך באו כל הדברים בה על הסדר הנכון והישר לפי חלוקן ולפי מה שחוייב מעוצם האהבה וחמלת האלהים אלינו ובזה נתבאר מה שכוונו ר' חייא בשם ר' יוחנן בפירוש הרביעי שזכרו אמר חשבתי ברכות וחשבתי קללות חשבתי ברכות מאלף ועד תי"ו וחשבתי קללות מוא"ו ועד ה"א ולא עוד אלא שהן הפוכות וכו'. וזה כי ראה הברכות באות בשפע ובמיעוט הטעמים ושזה נרמז בתחלתן בא"לף אם בחוקותי ובסיומן בתי"ו קוממיות כלומר שבאו שם כל הברכו' מראשן ועד סופן. והקללות עם רוב התנאים כלן לא תתיר רצועתן כי אם מעט מעט על הדרך שנתבאר שזה נרמז בהיות נכללות בין הוא"ו וה"א שהמרחק ביניהם תכלית המעט. ולא עוד אלא שהן הפוכות והכוונה שרמז בזה להפוך הקללות לברכו' כלומר שאחר הה"א תבא הוא"ו פעם אחרת לסיים בשבח כמו שדקדקו חז"ל (גיטין ע"ה:) בתנאי גט שכיב מרע אם לא מתי ואם מתי ואם לא מתי כלומר אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה ואם באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי עד סוף ואם תשמעו יחולו עליכם הברכות כלן. וזהו אמרו הריני הופך לכם את הקללות לברכות כיצד כשתשמרו את תורתי כלומר כשיחזור תנאי השמירה וכל כך כדי ליפטר מהדבור בלשון ברכה וחיים כמנהג האב אצל הבן שיקרה נפשו בעיניו ולזה אמר זה ממה שיחייב שכל בעל שכל ישיב רגליו אל עדות התורה האלהית מצד מה שכללו מהחכמה בהיישרתן אל הטוב המוחלט ומאהבה בקורבתם אליו הטובות בעין יפה ונפש שלימה ובהרחיק הרעות תכלית מה שאיפשר כי אלו הם שני התנאים אשר הנחנו ראשונה במלמד השלם. והנה עם זה נשלם ביאור זה המאמר אשר באו בו ארבע הפירושים במאמר חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך נתיישב כל אחד במקומו המיוחד. והסכמת כלן לומר כי מתוך הפרשה הזאת המיוחדת תוקח ראיה עצומה לכל אדם שנטיו רגליו למחשבה מהמחשבות להשיב רגליו על עדותיו אשר נאמנו מאד כי בה יושג תכלית ההצלחה האינושית ובה יהיה האדם חפשי מכל העבודות הזרות והנכריות אשר לסכלותו ישעבד בהן בעולם הזה כמו שנתבא' בשער הקודם. ועתה ראה כי החכמים הוברי השמים טרחו מאד לדעת מה ילד יום מהגשם או הטל או הרוח ושאר המקרי' והכריזו אותה לזרז העם

ולהשמר מהם. ואבינו הרחמן פורק אותנו מכל מיני הטורח והמשא שזכרנו וזולתם וקצר עלינו את הדרך אמר אם בחוקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פריו. וכל סדר הברכות שביארו לומר מה לכם לכל אלו העבודות הקשות והזרות שמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י״ט:ה׳-ו׳) כלומר אוכלים ושותים בלי עמל ויגיעה כעובדי האדמה. כמה דאת אמר (בראשית מ״ז:כ״ב) כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם ומכ"ש שאתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו וגו' (ישעיהו ס״א:ו׳) ואני משלים את חקכם ולא תחסרו כל כי אני עושה כל אלה ומפתחות הכל בידי וכל מה שהם עושים כשמצליחים במעשיהם אני הוא העושה ומיד מי תוכלו להושע כי אם מידי. וזה עצמו שאמרו הנביא ירמיהו (י"ד) היש בהבלי הגוים מנשימים ואם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא יי' אלהיני ונקוה לך כי אתה עשית את כל אלה אמר אם יש טעם בהבלי הגוי ההמה ומעשיהם אשר יעשו להגשים על הארץ כנזכר עד שנאמר שהם המגשימים ודאי לא. אבל אם יש שום ממשות במעשיהם הוא שיכינו השמים כפי הטבע ששם בהם בוראם להמטיר על הארץ. ואמר עוד ואם השמים שהם סבה ראשונה להם ולמעשיהם יאמר עליהם שהם מעצמם יתנו רביבים עד שיוכלו הוברי שמים גם הם להתפאר בהם או לבטוח עליהם באמת לא כי אתה יי' אלהינו עליון על הכל ונקווה לך כי אתה עשית את כל אלה ובאי זו סבה וענין שיעשה אתה עשית וא"כ אין לנו אלא לשמוע את דברי בן עמרם בפרשה זו וזולתה כי כל החוקים האלה הם חקוקים על יצר לב האדם ועל כל הנמצאות הכוללות והם הנתנים בידינו מידו ית' להניע המיתרי' כלם ולייחס אותם אל טוב הנגון כמו שאמרנו ראשונה. ואולם כאשר יגרום החטא ויתקלקל סדר המערכות ויתייחסו לרוע ויבאו עלינו אחת מהקללות הכתובות בספר התורה חס ושלום אין לנו כי אם לעיין על מיתרי כנורינו ונבלינו ולתקן אותם על הסדר הראוי והנכון ע"פ התורה אשר בידינו. ולזה תקנו חז"ל (ספרי בהעלתך פ' וכי תבואו) על כל צרה שלא תבא על הצבור לבא אל בית תפלתנו ולזעוק ולהתחנן ולהריע לפני אלהינו כמצות הכתוב (במדבר י׳:ט׳) וכי תבואו מלחמה בארצכם וגו'והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני יי' אלהיכם ונושעתם מאויביכם וכבר כתבנו בשער נ"ח היא בית התפלה תועלת התפלה והעקרים הסמוכים עליה וכי עץ חיים היא למחזיקים בה אילן ששרשיו חזקים וענפיו רבים ועצומים עושה פרי טוב למאכלו ותאוה לעינים ונחמד להשכיל שים עיניך עליו ואז תשכיל. וזה שיעור מה שרצינו לבאר בזה הדרוש הנפלא אשר נאמרו בו דברים רבים וטעמים מינים ממינים

שונים. ומה שכתבנו בדברים אשר בשער הוא אשר יראה נכון לפי עקרו ומה שפירשנו בהמשך הפרש' הוא הנאות בסדורו והנה בענין הסדר תראה נפלאו' ג"כ בברי' אשר בספר משנה תורה בהסכמת הכוונה האלהית בהראות אהבתו וחמלתו לעמו ובני בריתו אשר ברחמיו ינהלם ובחסדיו ינהגם כאב את בן ירצה ודי בזה לפי כוונתינו:יראני

שער עא

פרק א

יבאר כי עקר האנושיות תלוי בהצנע לכת עם אלקיו. כי עשות משפט ואהבת חסד כבר ישותפו בו בצד מה הב"ח ג"כ:

איש כי יפליא נדר בערכך נפשות ליי' וגו':

במדרש (ויקרא רבה פרשה נ'ז) א"ר שמעון בן יוחאי כשם שבנדרים בל יחל ובל תאחר כך בערכין בל יחל ובל תאחר לפיכך אמר הקדוש ב"ה לישראל בני כל מי שהוא נודר מכם בל ישהה את נדרו לפיכך משה הזהיר את ישראל וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא (דברים כ"ג).

[318]תוכן דעת הרב ז"ל הוא כי כל חכמי המוסר, חלקו חובות האדם לג' מחלקות, חובות האדם לנפשו חובותיו לזולתו מבני אדם וחובותיו נגד הי"ת, והנה חובותיו נגד עצמו, הן בבחינה גופנית, שישמור נפשו מכל רע ואסון כפי יכלתו, וימציא לה כל ההנאות ההכרחות לקיום גופו, ממאכל ומשקה, נקיון גופו ורחיצתו לעת הצורך, ושאר מחסורי הגוף אשר אי אפשר לו בלעדיהם, (עיין מזה ביאורי למעלה בתוכן שער ס"ט,) ובבחינה מוסרית הוא צריך לשקוד ולשמור תמיד כל תכונותיו והתפעליותיו, לבלתי צאת אחת מהנה חוץ לגדר הראוי והשיווי, כי אם יסכימו יחד על פי החוק והמשפט הראוי, למען יהיה בעל מדות ותכונות טובות וישרות, והחובות אשר לאדם נגד רעיו ועמיתיו, הן לא לבד חובות שוללות, ר"ל לבלתי עשות להם רעה ועול, כ"א גם חובות מחייבות ר"ל לעזרם ולתמכם, ולהטיב למו ככל אשר תמצא ידו, אם בגופו להצילם ד"מ מיד חזק מהם, או בהונו ורכושו לפתוח יד לעניים ולאביונים בעת צר להם, או בעצת חכמתו ותבונתו להורם הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון למען השיג מחוז חפצם, והחובות אשר לאדם נגד הי"ת הלא הן להשתדל לדעת ולהכיר אותו כפי היכולת האנושית, ולקבל עליו עול מלכותו, ר"ל לעשות ככל אשר צוה הי"ת אף שאין שכלו מחייב אותו בעבור היותו דבר המגיע לתועלת גופו או לתועלת זולתו, ככל מצות השמעיות אשר יעשה אותן האדם רק למען שמוע בקול ה' המצוה אותו, ולמען הכנע לו כאשר יכנע העבד לאדוניו, (עיין מזה ביאורי לשער ל"ג) ועל שלש אלה חובות האדם, העיר הנביא מיכה באמרו "מה ה' דורש ממך, כי אם עשות משפט" כי זה רומז על חובות האדם לנפשו, לכלכל כוחות גופו במשפט, ולתת חוק וגבול לכל תכונות והתפעליות נפשו במשפט וצדק, "ואהבת חסד" רומז על חובות האדם לזולתו להתחסד עמו כפי יכלתו, ואף כי שלא להרע לו "והצנע לכת עם אלקיך" רומז על חובותיו נגד הי"ת לדעת אותו, ולהיות תמים עמו, לעבדו בלב שלם ובנפש חפצה אף בעשיית המעשים אשר לפי ראות עיני שכלו לא יגיעו לתועלתו, או לתועלת רעיו לשחר טובם ואשרם הזמני ונמשך מזה כי יש גם ג' מיני שלימיות, כי מי שימלא חובותיו לנפשו ישיג שלמות עצמותו, והממלא חובותיו לזולתו, ישיג שלמותו בבחינתו לאחרים, ובמלאו חובותיו נגד הי"ת יהיה תמים ושלם עם אלקיו.

והנה ב' מיני שלמיות הראשונות הן גם בבחינה מה, אייניגערמאסטן, בשאר בע"ח זולת האדם, כי גם הם ישתדלו ע"י רוח התשוקה הטבעית אשר הטביע ה' בקרבם למלאות מחסוריהם הגופנים, ד"מ הנמלה תכין בקיץ לחמה, והדבורה תאגור ותאסוף דבשה, והביבער אשר הוא מחיות הלוחכים, ורוב משכנו באמעריקא הצפוני יבנה לו בית מכון לשבתו, וכן הנמלים הלבנים הנקראים טערמיטען, שוכני יבנו להם אהלים ובתים מחול וטיט החזקים

[318]עם ששלמות האדם ימצא משלשה עניינים. בשלימותו עם עצמו, ובשלמותו עם זולתו ממנו, ושלמותו עם אלהיו. כמו שעל שלשתן אמר הנביא ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכם עם אלהיך (מיכה ו':ח'). כי הענין הראשון עשות

מאוד, אשר גבהם מעל הארץ לפעמים י"ב רגל, ורחבם מתחת ח' רגל, אשר מרחוק יראו כבתי בני אדם, ובזה יקנו להם גם המה שלמות עצמותם בבחינה גופנית, וכן נראה ג"כ, כי בע"ח השונים למיניהם יעשו חסד עם זולתם, ואף כי עם קרוביהם ויוצאי חלציהם בגופם ובאיבריהם כי הנשר ירחף על גוזליו, והתרנגולת תסך באברותיה על אפרוחיה ולא תתן איש זר להרע למו, גם תנין יחלצו שד להניק גוריהן, וקצת החיות יחמלו גם זה על זה, כמו שאחז"ל "למה נקרא שמה חסידה שעושה חסד עם חברותיה", וכבר אמרו הטבעיים הקדמונים, כי בזה יש יתרון לחייתו יער על בני אדם, כי אף שנראה הרבה בני אדם אשר ירעו איש לרעהו, עד שלפעמים יקום איש על אחיו ורצחו נפש לא נמצא בכל זאת שיטרוף ארי או זאב או שאר בע"ח את בן מינו, (ואף בדגי הים העומדים על מדרגה יותר שפלה בהרגש החמלה הטבעיית, בעבור קור דמם, יהיו הקטנים רק ממין אחר למאכל הגדולים ולברות למו אבל בכל זאת לא ירעו ולא ישחיתו אותם רק בזדון ובחמת רוחם, כמשפט בני אדם, כאשר תעלה חמתם באפם איש על רעו,) ונמשך מזה, כי גם קנין השלמות עם זולתם יש לחייתו שדה ושאר בע"ח בבחינה גופנית, אפס השלמות השלישית, והיא שלמות האדם ביחסו לאלהיו, היא מיוחדת לו לבדו באשר הוא אדם בעל נפש משכלת כי רק היא יכולה להכיר בוראה ע"י התבוננה בברואים ותעלה תמיד מעלה מעלה עד אשר תגיע אל סבתם הראשונה שהוא הי"ת, ואין לשאר בע"ח חלק בזה כי הם חסרי דעת ותבונה, ועפ"י הדברים האלה הולך הרב ומבאר כמה פסוקים במשלי ל' (עיין בפנים הספר),

היוצא מדברי, אלה הוא, כי יתרון האדם משאר בע"ח היא רק כשרון ההשתכלות והדבור, זיין איהן פאר אללען איבריגען טהיערען אוסצייכענדער פארציג איזט בלאס זיינע פעהיגקייט צוט דענקען אונד שפרעכען כמ"ש החוקר כי לא בכח הזן ונפשו הצומחת יסוגל האדם אחרי שהם גם לשאר הצמחים, אף לא בנפשו המרגשת שהיא גם בשאר בע"ח, כי אם בכח שכלו ובפעולותיו הנעשות בהשכל ודעת יסוגל מזולתו, ואחרי היות דבור האדם שליח ומליץ שכלו המיוחד לו, ראוי לו שישאירנו תמוד בכבודו, ושיהיה רק בהשכל ודעת, ולא לבד שלא יחלל ולא יטמא, אותו בדברי נבלה ושמצה, כי אם ישתדל שלא יהיה לריק וללא הואיל, כי אם לצורך השכל ולתועלתו לבד, כמו שהאריך בזה המורה פ"ח מחלק ג', והרב בשער ס"ב (עיין ביאורי שם) כי רק בהיות השימוש בדבור כראוי הוא שליח השכל המסכים ודומה לשולחו, בבל בהיותו דבר שפתים אך למותר, ידמה רק לגעית השור על בלילו, או לצפצוף העופות המצפצפים והמהגים, ואם בענינינו עם בני אדם זולתנו צריכים אנו להזהר בדבור שאינו לצורך אף כי שלא נדבר נגד פני עליון דבר אשר לא לרצון יהיה לפניו כמאה"כ, "אל תבהל על פיך וכו' כי האלקים בשמים, ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים" ר"ל בהיות כי כבוהו שמים על הארץ גבהו דרכיו מדרכיך, ותאריו היקרים אף כי מהותו ית' נשגבים מאוד ממך ומדעתך להשיגם, הלוא על נקלה תוכל לפשוע בדבריך, ע"כ היותר טוב לך הוא שיהיו דבריך מעטים, ונמשך מזה כי כאשר ידור איש נדר לעשות דבר מה לכבוד הי"ת היה על כל פנים יותר טוב אם לא נדר כלל כי אם יהיה הדבר ההוא דבר מצוה שנצטוה עליו כבר לעשותו אף שיקיים נדרו הלוא יחלל בכל זאת בנדרו זה כבוד עליון בהראותו לעיני כל, כי רק בהכרח נדרו לא ברצונו החפשי ימלא רצון הי"ת אשר צוהו כבר לעשות כן, וע"כ אחז"ל כל הנודר כאלו בונה במה, והמקיימו כאלו מקטיר עליה" כי כמו שהמקטיר בבמה לכבוד הי"ת אף שפעולתו רצויה בעצמה, בכל זאת בהעשותה במקום אשר לא ירצה לפניו גם הפעולה אינה נרצית, כן מעשה הנודר הזה, אף שהוא בעצמו טוב בכל זאת בעבור העשותו רק בהכרח ואונס הנדר לא ירצה עוד לפני ה' כמו המעשה הטוב ההוא בעצמו אשר יעשהו איש ברצון חפשי אשר איננו אסור בחבלי וזיקי נדרו ואף כי שיחטא ואשם אם לא ימלא נדרו זה, כי אז יעשה שתים רעות מצות ה' יפר ומוצא שפתיו יחלל ואם הנדר בדברי הרשות ר"ל לעשות דבר אשר לא נצטוה עליו הלוא אם יעבור על דבריו יחטא ואשם, כי חילל דברו, ואם יקיימנו מה יתן ומה יוסיף לו אחרי שמעשהו זה איננו פועל מוסרי ונרצה לפני ה', אחרי שלא צוה ה' לעשותו, ובזה מבאר הרב ז"ל והולך כמה פסוקים ומאמרי חז"ל, ועל זה רומז גם מאמר חז"ל שהחל בו הרב ז"ל כי אחר שהורה לנו שאל יחשוב אדם, כי באמרו ערכי עלי יוכל להעריך נפשו כפי רצונו פחות מהערך הקצוב בתורה לפי שניו, או לאחר לשלמו, יען שלא הוציא עוד בשפתיו דבר קצוב אשר ירצה לתת אל הקודש, כי אם כמו שבנדרים עובר בבל יחל אם לא ישמור מוצא שפתיו כלל, ובבל תאחר אם ישהה לשלם נדרו, כך בערכין וכו' אמר אח"כ "לפיכך משה הזהיר את ישראל, וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא," להורות שלא לבד בדברי רשות טוב אשר לא תדור, כ"א גם בדבר מצוה, שאם תדור אף כי תשלם הלוא תראה עכ"פ שרק באונס והכרח נדרך אתה עושה המצוה, וזולת זה חדלת לעשותה.

משפט עצמו בתקון תכונותיו ומדותיו מצד מה שהם קנינים בו כמו דאת אמר (שופטי' י"ג) משפט הנער ומעשהו. והשני הוא ההצטדק עם הזולת בהוצאת הפעולות המדותיות אל הפועל כי אהבת חסד הוא מה שיתחסד האדם עם זולתו. והשלישי הוא ההשתלם עם אלהיו בהיות תמים עמו ומשתמר מחטוא לו בהכרתו אותו וקבל עליו עול מלכותו. וכמו שאמר דוד (ד"ה א' כ"ח) ועתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה. הנה באמת השלמות המיוחד אל האדם הוא זה הענין השלישי כי השנים הראשונים הנה ימצאו לו מצד סוגו. אמנם השלישי מצר הבדלו וזה כי ההשתלם האדם בצרכי עצמו לא ימצא לו במה שהוא מדבר אבל במה שהוא חי כי הבעל חי בלתי מדבר ימצא לו זה השלמות כמו שנראה בנמלים ובדבורים וזולתם אשר יש להם חריצות נפלא בהכין להם הנאות לצרכי חייהם. גם ימצא בהם ההשתלם עם הזולת ממינם כמו שהוא בנדיבות החרנגול וכבר אמרו חז"ל (חולין ס"ג.) למה נקרא שמה חסידה שעושה חסד עם חברותיה וכמוה רבות. אמנם ההשתלם עם האל יתעלה ח"א להמצא אלא מפני הנפש הדברית שהיא ההבדל המיוחד לו כי היא אשר תצליח ותשכיל בדברים שלמעלה ממנה במדרגות הנמצאות עד הגיע אל הסבה הראשונה יתברך שמו ותזדרז לדעת אותו והצנע לכת בדרכיו.[319] וזה הענין אמרו החכם שלמה בסוף משלי (ל') אחר שזכר שם

[319] וזה הענין אמרו החכם וכו', להבין דבריו אלה, עיין ביאורי בראשית דף ע' וקי"ד ע"ב, ודף קל"ד ע"א והכונה פה כי אחרי שאמר החכם כי הדרושים האלקים נשגבים מדעת אנוש והתפלל שבהכנסו לדרוש בעיונים אלה, אל יביאוהו לחטיא מטרתו זאת הריש והעושר, ר"ל העיון הרב או המעט יותר מהראוי, וכי גם הענינים הטבעים נפלאו ממנו, וזכר גם סבת כל זה אמר אח"כ, כי בכל זאת חייב אדם להשתדל בלימוד וקנין החכמות, כי מלבד שהעסק בחכמות הוא עונג אמיתי לאדם אשר לא יסולה בכתם אופיר, יקנה ג"כ רק עי"ז שלמותו המיוחדת לו, באשר שהוא אדם, ר"ל חי משכיל ומדבר כי כל עוד יוסיף לעסוק בחכמה, תתרחב דעתו ויחודד שכלו יותר ולשונו תלמד לדבר צחות בהשכל ודעת (וכן אמר החכם המליץ ציצערא לזקני רומי: "דעו אחי כי לולא שבעה לה נפשי חכמה ודעת במדעות שונות לא אוכל לדבר פה במקום המשפט לפניכם יקירי רוח שופטי מישרים ! כמעט בכל יום בענינים שונים, כאשר אמליץ בעד אנשים רבים ושונים. כי גם אני גם כחי נבול יבול אם לא אמצא לנפשי עונג ומרגוע בעת הנפשי מעבודתי ויגיעתי ע"י לימוד החכמות והמדעות אשר תהיינה שעשועי יום יום, כי כמו חלב ודשן תשבע נפשי אם הגית לפי תבונות," והחכם האשכנזי המעתיק אותו כתב על דבריו וז"ל: "בצדק אמרי פי החכם הזה, כי כל איש אשר יחפוץ להורות לזולתו חכמה ודעת, אם באומר ודברים במו פיו, כדורש ברבים, או מורה תלמידיו או בעט סופר מהיר, כמחברי ספרים להורות קוראיהם, יצטרכו תמיד להוסיף ידיעתם וחכמתם ע"י קריאתם ספרי חכמים זולתם, כי לולא זאת הלוא על נקלה תקצר יד חכמתם, כי רק ע"י קיבוץ והתחדשות הדעות בקרבם הלקוחות מחכמים אחרים, יוסיפו גם המה בחכמתם, תחת, כי אם לא ילמדו לקח מזולתם, ויסתפקו במה שידעו כבר, לא לבד כי יאלו מהוסיף חדשות ונצורות לא ידעו מלפנים, כי גם ישכחו את אשר ידעו כבר, אם לא תתעורר ידיעתם הראשונה, ע"י הדעות החדשות אשר יקראו בכל חכמה מפי ספרי שאר החכמים, ובשכבר הימים באים הכל נשכח מאתם, עכ"ל, ומה שאמרו חכמי עמים אלה בבחינת שאר החכמות והמדעים אחז"ל בבחינת חכמת התורה באבות פ"א "ודלא מוסיף יסף" ר"ל מי שאינו מרבה חכמתו יום יום, ישכח גם מה שידע ולמד כבר, כמו שאמרו בהיפך בסוכה דף מ"ו ע"ב על הכ' "והיה אם שמוע תשמעו, אם שמוע בישן" (אם תחזור על תלמודך, ששמעת כבר מאחרים), "תשמעו בחדש" (תתחכם להבין דברים חדשים מתוך דברים ישנים) (עיין פרש"י שם), וע"כ נמשלו לדעתי גם התורה והחכמה למים, כמא"הכ (ישעיהו נ"ה:א') "הוי כל צמא לכו למים", יען כי כמו שהמים העומדים בלי תנועה המסובבות מהוספת מים אחרים עליהם, ונזילתם אל תוכם, יסרחו ויפסדו על נקלה, כן ידיעת איש בתורה ובחכמה, אשר לא תחודד ותתוסף יום יום ע"י לימוד חדש, ואף כי ע"י חכמת חכמים אחרים

בפרשת דברי אגור בן יקה עוצם מדרגת הדרושים האלהיים בערך אל האדם במה שאמר מי עלה שמים וירד מי אסף רוח בחפניו מי צרר מים בשמלה מי הקים כל אפסי ארץ מה שמו ומה שם בנו כי תדע כל אמרת אלוה צרופה מגן רוא לחוסים בו אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת. ואחר התפללו לבל יחטא בהם לסבת רש ועושר כמו שחטאו הארבעה דורות שנזכרו שם כמו שנתבאר קצתו בשער י"ו וקצתו בשער י"ט. וזכר אח"כ שאפילו העניינים הטבעיים נפלאו ממנו במה שאמר (שם) דרך נשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה. וזכר סבת זה באומרו (שם) תחת שלש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת כמו שנתבאר בשער ט'. הנה הוא סמך לשם מה שיתחייב האדם להשתדל בחכמות ולמלאת ידו מהם כי הוא השלמות המיוחד אליו מצד שהוא חי מדבר כי שאר העסקים אשר לו אם בשלימות עניינו עם עצמו. ואם בשלימותו עם הזולת ממינו כבר נמצאו יותר בשלמות למשתתפים בסוגו ואם הם מקטני הב"ח הבלתי מדברים. ואמר (שם) ד' הם קטני ארץ והמה חכמים מחוכמים הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם השפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו שממית בידם תתפש והיא בהיכלי מלך[320] אמר שכבר נמצאו ארבעה בעלי חיים מקטני הבריאה במספר ארבעה סוגי הסבות אשר בכלהפעולות שהמה חכמים שהחכימם הטבע בענינים הצריכים למציאותם עם היות הסבות ההנה חלושות בהם מזולתם. ועל חולשת הסבה הצוריית אמר הנמלים עם לא עז כי העזות הוא מפעולות

זולתו, ידיעותם המתחדשות לבקרים, תסרח ותשכח על נקלה, ותתערב בסכלות מהר חיש, עד כי תאבד מעט מעט, (וגם על זה נוכל לומר בבחינה מה מאחז"ל במס' תענית דף ז' "הרבה למדתי מרבותי ויותר מחבירי" וכו', ומאמרם שם "מה ברזל וכו' אף שני ת"ח מחדדין זה את זה בהלכה," תחת כי העוסקים בד בבד מטפשין ע"ש) ואפשר כי על זה רומז גם מאה"כ (ירמיה מ"מ) "אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם," ר"ל יען כי לא יתיעצו הנבונים עוד יחד (ושם בנים פה משרש בין), נסרחה גם חכמתם שהיתה להם כבר,] תחת כי קנין שלמותו הגופנית הוא משותף לו, עם שאר בע"ח, אף שהם קטנים ממנו כמ"ש ארבעה הם קטני ארץ, והם חכמים מחוכמים" וכן קנין שלמותו בבחינת הנהגתו עם זולתו, יש ג"כ לקצת חייתו ארץ, כמו שאמר "שלשה המה מטיבי צעד" וכו', וזש"א אח"כ "אם נבלת בהתנשא ואם זמות" ר"ל אם תעלה על דעתך שלפי זה אין לך יתרון והתנשאות על שאר בע"ח, "יד לפה" ר"ל שתשכיל ותדע כי רק בבחינת כשרון דבורך והשתכלותך אתה נעלית על כלמו ובזה לבד ראוי לך להשתדל להשתלם יום יום, כי רק באופן זה תשיג השלמות האמיתית לא רק בהשתדלותך לבד בקנין שלמותך הגופנית, ושלמותך בבחינת הנהגתך עם זולתך, אשר הן רק טובות מדומות, ורבוי העסק בענינים אחרים יסבב לפעמים גם ריב ומצה לאדם וע"ז יורה לדעת הרב ז"ל גם מאה"כ "כי מיץ חלב" וכו' כמו שהולך ומבאר.

[320] אמר שכבר נמצאו וכו', עיין תחילת בראשית דף ח' ע"א ותמצא ביאור ארבעה סבות אלה החומר והצורה התכלית והפועל, וכונתו פה שאף שלכל א' מד' קטני ארץ תחסר אחת מד' סיבות, או היא לו רק במדרגה חלושה ופחותה בכל זאת חלק ד' להם בבינה להכין להם מחסוריהם הטבעים בדעת והשכל, כי השפנים עם לא עצום בבחינת חמרם ובנין גופם והנמלים עם לא עז מה שיורה על חולשת צורתם שהיא נפשם החיונית, כי העז הוא מפעולת הנפש החיונית, והארב' הוא חסר המלך אשר יסדר פעולותיו, והוא חסר אם כן הסבה הפועלת אחרי שאין לו קצין שוטר ומושל אשר יצא ואשר יבא לפניהם, והשממית, ר"ל העכביש אשר בידיה תטוה קירי רשתה ויריעותיה הדקות לתפוש וללכוד בהם הזבובים, אף שתכליתה נראית פחותה וגרועה מאוד, היא בכל זאת בהיכלי מלך:

הנפש והיא זולת החזוק כמו שאמר (דברים כ"ח:נ') גוי עז פנים. (במדבר י"ד) אפס כי עז העם. כלומר שהכח הצורייי בו הוא חלש ועם כל זה ויכינו בקיץ לחמם שהוא צורך עצמם ומזונם וכמו שאמר במקום אחר (משלי ו':ו') לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם. ועל הסבה החומרית אמר השפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם. כלומר שאין חמרם קשה ועצום ובנין גופם חזק ועם כל זה ויכינו בסלע ביתם לשבת משכנות מבטחים מזרם וממטר ומיד בני אדם. ועל הסבה הפועלת אמר מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו כי אע"פ שאין לו מי שיסדר פעולותיו הצריכות להיות הנה הוא יוצא כלו בסדר נכון ואופן שיוכלו לאכול את עשב הארץ על צד היותר נקל ויותר בטוח להם שאיפשר. ועל הסבה התכליתית אמר שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך והיא העכביש הידועה אשר בידיה טווה ואורגת היריעות הדקות והרשתות לתפוש בהם הזבובים והייתושים למאכלה והתכלית הזה ימצא ביותר בתכלית העפוש ועם כל זה הנה היא לא תמנע לעשות כן בהיכלי מלך אשר הוא מקום רחוק לתכלית ההוא מצד נקיות המקום ורוב הנמצאים ולזה והיא בהיכלי מלך כלומר שאינו מכוין להביא ראייה אלא מן השממית שהיא בהיכלי מלך. ואחר שזכר הבעלי חיים האלו בבחינת התחזקם בשלמותם בעניני עצמם נעתק לזכור בעלי חיים אחרים אשר ימצא להם זה הענין עצמו בבחינה אל זולתם. ואמר (שם) שלשה המה מטיבי צעד וגומר. כי מטיבי צעד ומטיבי לכת הם ענינים אשר הם בהליכה עם הזולת ואמר ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל לומר שיש בעל חי שהוא כראש ליתר הבעלי חיים וכמו שאמר (חגיגה י"ג:) מלך בחיות אריה והוא כגבור הלוחם מלחמותם ולא ישיב מפני כל והרי זה ענין אצל הזולת ממינו. וכן זרזיר מתנים אשר יש לו ענין אצל הזולת כי הוא כלב הציד חגור במתניו אשר עניינו לצוד ציד ולהכין לפני בעליו וכן התיש אשר הוא המנהיג ההולך לפני הצאן לנחותם הדרך. ומלך אלקום עמו שיש חיה שיש לה מהערמימות שיעור שנוצחת לארי' שהוא מלכה ואין לו תקומה עמה. ואחשוב שהבריה הזאת היא החיה אשר ראיתי בדברי חז"ל (שוח"ט תהילים ק"ד:כ"ד) אמר מה רבו מעשיך ה' (תהילים ק"ד:כ"ד) כגון אריא כלבא וקנקנתא דהוו קיימי אהדדי והוה אריא צערא דכלבא והוה כלבא צערא דקנקנתא והוה קנקנתא צערא דאריא ולא הוו מזיקי להדדי. ואולי שזאת היא שאמרו שהיא חופרת חפירה תחת הקרקע בעלת שתי פיות אחת רחבה ואחת צרה והולכת אצל האריה ומקניטתו עד שיכעס וירדוף אחריה והיא נמלטת מפניו באותה חפירה דרך פיה הרחב והוא נכנס אחריה ורודפה עד שנלחץ בצרות החפירה והיא יוצאה דרך פיה הצר וחוזרת עליו דרך השער אשר בא בו ומוצאתו שם נלחץ והורגתו והנה לוקח שמו מזה הפעולה מיוחד

מלך אלקום עמו כלומר שאין למלכו תקומה עמו. והנה אחר שזכר אלו החיות אשר נמצא אתם אלו שני מיני החריצות שאמרנו הסב הדיבור נכח מין האדם ואמר בדרך שאלה אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה (שם) לומר אם יתכן לך שתתנבל אתה יותר מאלו בהיות לך עליהם סבות ההתנשאות ולא תשלים אתה הענין המיוחד לך כמו שמשלימים אלו, שני אלו הענינים הנמצאים להם. ואם זמות וחשבת היטב במהות הדבר הזה המיוחד תשים יד לפה כלומר שתשכיל ותדע כי זה ההתנשאות עליהם חוייב שיהיה מצד הפה והדבור שהוא ההבדל המיוחד לאדם אשר ההשתדלות בו לבד הוא אשר יועיל להוציא ממנו תועלת עצמי ואמתי וזולת מהשני עניינים הנזכרים שהם אינם אלא תועלת מדומות או שיזיקו ועל זה אמר (שם) כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב. המשיל הענין המיוחד אל המין האנושי מצד הבדלו אל החלב כי כאשר ישתדל המשתדל בהמצתו יוציא חמאה כי הוא דבר טוב ערב ומועיל. ועל הענין האחד אשר לצרכי עצמו אמר ומיץ אף יוציא דם כי העסק וההשתדלות בזה אצל הבעל חי הוא להמציא ולהרבות דם הבעל חי כלומר לגדל ולחזק הנפש הגופיית כי הדם הוא הנפש ומיץ אפים בעניינים הזולתיים יוציא ריב כי העסק ההוא ימציא ריב וקטטה בין האנשים המבקשים אותם בקנאת איש מרעהו כמו שהוא מבואר מעניינם והוא הדבר המושג בעסק ההוא בלי ספק הנה מבואר מדבריו מה שרצינו אותו מהיות זה הכח הדברי החלק המיוחד שבו ישתלם האדם מכל כחותיו כמו שקרוב לזה ביארו הפילוסוף בפרק חמישי מאמר א' מספר המדות אצל זאת החקירה אמר א"כ מה הוא זה אם נאמר שהוא כח הזנה יראה שהוא כולל לצמחים והנה נרצה דבר מסוגל וכשנסיר כח הזן ונפש הצומחת ישאר המרגשת יראה שגם זה כולל לסוס לשור ולכל חי ישאר אז פעולת מה אשר להשכל. והנה לפי שהיה הדבור החיצוני מיוחד לבעלי השכל כי הוא שליח השכל ומליצו המעיד על שולחו היה מהראוי שיהי' שלוחו כמותו בתכלית הדיוק וההזהר שלא יתפשט כי אם בדבר אשר יאמר אותו השכל ויורה על צרכו ואין צריך לומר שלא ינבל את פיו ולא יטמא אותו בדברי הנבלות והחסרונות כמו שאמר הרב המורה פרק שמיני חלק שלישי. אמר שזה הדבור בלשון הוא מסגולות בני האדם וטובה גמלה השם לאדם להבדילו בה משאר בעלי חיים כמו שאמר (שמות ד':י"א) מי שם פה לאדם ואמר הנביא (ישעיהו נ':ד') יי' אלהים נתן לי לשון למודים[321] ואין צריך שנשתמש בטובה ההיא אשר נתנה לנו לשלמות ללמוד וללמד, בגדולה שבחסרונות ובחרפה השלמה

[321] אין צריך וכו' ר"ל שאינו ראוי לנו שנשתמש בכשרון הדבור (שהוא טובה אשר גמל ה' אותנו בו, ונתן אותו לצו רק להשתמש בלמוד) לדבר ולשיר שירי עגבים אשר ישירו הזונים והמנאפים, כי רק לפחותי מעלה רקים ופוחזים כהם יאותו שירים כאלה לא לעם סגולה ישראל אשר מהם נאמר בתורה שהם ממלכת כהנים וגוי קדוש.

עד שנאמר מה שיאמרוהו הסכלים הזונים בשיריהם ודבריהם הנאותים בהם לא במי שנאמר להם (שמות י"ט:ו') ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ע"כ. וכבר יחדנו אנחנו שער ס"ב בספר בגנות הספורים המגונים למיניהם וההזיקים הנמשכים מהם. וכמה הרחיקה אותם התור' נביאיה וכתוביה בכל מקום אשר מכל זה יראה היות הענין בדבור כמו בשני הענינים הקודמים. כי כאשר יהי' שמושו על הדרך המיוחד הזה אשר בשליחות השכל הנה יקרא דבור חצוני העומד לשרת אל הדבור הפנימי וקרוב אליו. אמנם בהשתמש בו בדרך השלוח וכאשר יעלה אל הרצון המשולח הנה הוא לא יקרא דבור ולא בעליו מדבר אלא מסקל באבנים וכבר ישתתף לגעיית הבעלי חיים המזיקים או לצפצוף העופות שאין בהם ממש. ומה גם עתה צריך מאד מאד ליזהר מהדבור נגד פני עליון בדבר מן הדברים אשר לא לרצון יהיו לפניו כמ"ש החכם אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים (קהלת ה':א'-ב'). יאמר כי אחר שכאשר גבהו שמים על הארץ גבהו דרכיו מדרכינו ואין לנו בו אפי' אמדנא השתדל שיהא הדבור מוגבל והיותר מצומצם ומועט שאיפשר כי ברוב דברים לא יחדל פשע. ומזה יש ענין גדול בדברי הנדרים אשר ידרו האנשים לשלם לו יתברך כי היותר משובח הוא שלא ידור כלל לפי שהנודר לא ימנע משידור או בדבר מצוה או בדבר הרשות ואם היה בדבר מצוה הנה לא ימנע משידור וישלם או שידור ולא ישלם. הנה הוא מבואר כי כאשר ידור האדם נדר בדבר מצוה שהיא מורה בנדרו שהוא אינו מושבע ועומד עליו וכשיעשה אותו מפני נדרו יורה שלא מפני מצות הש"י הוא עושה אלא מפני רצונו שנדר וקיים והרי הוא מעשה פגום בהוראתו. והוא מה שאמרו חז"ל (גיטין מ"ו:) כל הנודר כאלו בנה במה וכל המקיימו כאלו הקטיר עליה ופירש רש"י ז"ל בשעת איסור הבמות ואמר שטעם זה לפי שהוא חייב לישאל על נדרו והתימה כי אם רצה לקיים למה ישאל. אלא שהכוונה כי המקריב בבמה כוונתו לעבודת שמים אמנם להיות' במקו' בלתי נרצה לפניו ית' היא אסורה. וכן זה שנדר לעשות מצוה אף ע"פ שהמצוה היא רצויה לפניו מאחר שיעשנה בתורת נדרו הנה הוא בלתי נרצה ולזה כאשר נדר נראה כאלו בנה במה להיותו תחלת המעשה וכאשר קיים נדרו כאלו הקטיר עליה שהוא סוף האיסור וסיומו. ואיפשר כי מה שכתב רש"י ז"ל שחייב לישאל על נדרו הוא כדי שישוב לחפשיותו וכשיעשה יעשה מחמת המצוה לא מחמת הנדר והנה כאשר נדר ושלם הוא מעש' בלתי נרצה כל שכן כאשר נדר ולא שלם כי הוא חטא נפלא ועצום לחלל דברו ושלוח שכלו כמו שבאו בתורה שלשה פרשיות על זריזותו ופרשת נדרים (במדבר ל':ג') האומרת איש כי ידור נדר ליי'

או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה ושם מפורש דין האיש והאשה בין נערה בין ארוסה בין נשואה ונדר אלמנה וגרושה בכלנה הקפידה תורה כי מוצא שפתיה לנדריה אחור לא ישוב ריקם. וכן בפרשת נזיר (שם ו') איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר ליי' מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה ענבים לחים ויבשים לא יאכל כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל, וכל החומרות ההן שכתב האל ית' בענינים ההן. וכמו שאמרו (ע"א נ"ח.) לך לך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב וכל זה כדי שלא לחלל דברו וכמו שאמר דוד (תהילים קי"ט:ק"ו) נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך ושלמה בנו אמר כאשר תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים את אשר תדור שלם (קהלת ה':ג') אמר כאשר קפץ לבך לידור נדר לפני האלהים הוי זהיר לשלמו ואל תאחר בו כי על דרך האמת אין חפץ בכסילים הנודרים כמו שאמרנו אמנם אם נדרת את אשר תדור שלם כי אפילו לדעתך שאתה חושב שיש חפץ בנדרים טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם כי הנודר ואינו משלם זהו חלול דברו והקל בכבוד ומורא האל יתברך אשר נדר לשמו וחייב עונשים גדולים. וכמו שאמר במדרש (ויקרא רבה פר' ל"ז) אמר רב נחמן בר' יצחק כל מי שהוא נודר ומשהה את נדרו גורם מיתה לעצמו שנאמר וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא ונאמר (יחזקאל י"ח:ד') הנפש החוטאת היא תמות, ואמר (ויקרא רבות שם) כל מי שהוא נודר ומשהא את נדרו בא לידי ע"א וגילוי עריות ושפיכות דמים וכלן מיעקב אבינו שנאמר בו (בראשית ל"ה:ב') הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם ומעשה דינה ושכם (שם ל"ד) ורב אמר (ויקרא רבות שם) שגם קובר את אשתו וכל זה בשהייה בעלמא כל שכן בחלול לגמרי וכל זה בנדר של מצוה ועבודת השם ית'. אמנם אם היה הנדר בדבר הרשות או בדבר הבאי הנה המחלל מפסיד והמקיים אינו נשכר כי מה לו יתב' שיעשו הדברים ההם או שלא יעשו באמת הנודר בהם הוא בנה במה והמקיי' מקטיר עליה לפי שהמעשים ההם עצמם כעין ע"א הם ולא לרצון הם לפניו ית' ועליהם אמרו (נדרים כ"ב.) יש בוטה כמדקרות חרב כל הבוטה ראוי לדקרו בחרב אלא שלשון חכמים מרפא כמו שפירש רש"י ז"ל שמצוה לשאול עליו ואמר שמואל (שם) הנודר אע"פ שמקיימו נקרא חוטא מאי קראה אמר ר' אבהו וכי תחדל לנדור לא יהי' בך חטא ומעשה יפתח בבתו (שופטי' י"א) יוכיח כמו שאמרו חז"ל במדרש פרשה זו (ויקרא רבות שם) וכי לא היה יוכל להתיר את נדרו אלא אמר יפתח אני מלך איני הולך אצל פנחס ופנחס אמר אני כהן גדול איני הולך אצל עם הארץ מבין דין לדין צפת ההיא עלובתא ונתחייבו שניה' בדמיה. פנחס נטלה הימנו רוח

הקדש שנ' (ד"ה א' ט') ופנחס בן אלעזר הכהן נגיד היה עליהם לפני' יי' עמו לפנים ולא עתה יפתח היה נישל איברים איברים ונקבר במקומות הרבה הדא הוא דכתיב (שופטי' י"ב) וימת יפתח ויקבר בערי הגלעד בעיר לא נאמר אלא בערי מלמד שהיה נישל איברים איברים ונקבר במקומות הרבה כי הנה יפתח נדר בדבר הבאי ושלא כהוגן והיה בלי ספק בוטה כמדקרות חרב והיה לשון חכמים מרפא ולפי שלא שאל נענשו השואל והנשאל. ויש לשאול למה לא התירו זקני ישראל חרם אנשי יבש גלעד (שם כ"א) כי הוצרכו להחרימם והרי היה ראוי לחוס עליהם יותר מעל בתו של יפתח אע"פ שחטאו. וכן למה לא התירם חרם ארור נותן אשה לבנימן (שם) שהוצרכו להערים ולהתיר בנות שילה להם כמסופר שם. אמנם על אנשי יבש גלעד יש לומר כי לפי שעברו במרד ובמעל על חומרת חרם גדול שקבלו כל ישראל עליהם במעמד כלם להמית אשר לא יבא לעזרת יי' להעביר חטאים מן הארץ כמו שאמר הכתוב (שם) כי השבועה הגדולה היתה לאשר לא עלה אל יי' המצפה לאמר מות יומת. ולזה לא ראו להתיר החרם ההוא כמו שלא הותר אצל עכן (יהושע ז') אבל הדבר השווה לשני העניינים יחד יראה לי שהוא מפני מה שנאמר שם בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה כי לא היה אז להם מלך או נשיא שיחרים ויתיר על דעת כלם אבל קבלו החרם כלם במעמד אחד כמו שאמר שנשבעו בני ישראל לאמר ארור נותן אשה לבנימין וכן בענין יבש גלעד והיו ודאי צריכין מנין אחר כמוהו להתירו ולא ימצא שכבר מתו רבים מהם במלחמה והשבועה היתה קודם לכן כמו שאמר ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן את בתו לבנימן לאשה. והרי אמרו בפרק אלו מגלחין (מועד קטן י"ז.) גבי ההוא גברא דשמתיה רב יהודה גברא רבה כרב יהודה ליכא דלישרי לך זיל גבי נשיאה ודאי ביניהם לא ימצא מנין כמנין הראשון ונשיא אין להם שיתיר על דעת כלם ולזה הוכרחו לקיים בזה ובזה שבועתם ולהמציא אותה תחבולה לתת בה ירושת פליטה לבנימן מבלי צורך התרה כמו שאמר והיה כי יבאו אבותם ואחיהם לריב אלינו ואמרנו אליהם חנונו אותם כי לא לקחנו איש אשתו במלחמה כי לא אתם נתתם להם כעת תאשמו יאמרו שאם תהיה תלונת הקרובים מפני שנתפרסם שכבר לקחו בני בנימן נשים מאנשי יבש גלעד ואם כן כבר יבאו בנותיהם שם לרקחות ולטבחות ולאופות לא זולת ישיבו אליהם שאינו כן שלא לקחו איש אשתו במלחמ' ההיא שכבר נאמר (שופטים שם) שלא מצאו אלא ארבע מאות נערות ולא מצאו לשם מאות. ואם תהיה התלונה מצד החרם הנה לא אתם נתתם להם כעת תאשמו עליהם והוא פירוש נכון ושוב מצאתיו בפירוש ר' דוד קמחי ז"ל. ואחשוב כי לכוונה זו חזר בסוף הספור הזה לזכור בימים ההם אין מלך בישראל לומר

כי כמו שהיה עקר החטא ההוא לסבה ההיא כמו שזכר בתחלה כן היו אלו הענינים הכרחיים להעשות כן לסבה ההיא בעצמה. הנה שנתבאר מכל זה מה נכבד הכח הדברי הזה אשר נתן בסגולת האדם ומה יקר טובו וכמה ראוי ליזהר בו בכל מיני הדבורים ובכללם באלו הענינים אשר בהם יוציאו דבר לפני האלהים אם בנדרים ושבועות אם בערכים. והנה לפי שבהפלאת הערכים אינו מוציא בפיו דבר קצוב ואיפשר שיקל האדם בהם אם להעריך אותו במעט מהדמים כפי רצונו או בשהיית שלומו לזה באה פרשה זו לבאר ערך נפשות האדם אם זכר אם נקבה בגבולי זמניהם כי זה היה קשה מאד להעריכו שאם ישוער בבחינת מעלת נפשו הוא אין ערוך אליו. גם אם יעריכוהו מצד עשרו או ייחוסו או שאר ענייניו אין לדבר סוף ויקר פדיון נפשו וחדל לעולם. ואם ישוער לפי מה שישוה לימכר בשוק יהיה דבר בזיון וקצף. לזה ראתה החכמה האלהית להעריכו בין זכר בין נקבה וחלק שוויו לפי שניו וחלק אותם לארבעה חלקים כפי אשר היה גלוי וצפוי לפניו כי מי כמוהו יערך ערך נפשות ליי' וכן בשאר הערכי' כמו שיבא. וזהו מה שאמר רבן שמעון בן יוחאי במאמר שזכרנו ראשונה כשם שבנדרים בל יחל ובל תאחר כך בערכים בל יחל ובל תאחר. ירצה כמו שבאו בנדרים אזהרות מתחלפות בשני לאוין. האחד לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה (במדבר ל׳:ג׳-ד׳) ואם שוהה הרי הוא חלול. וכן נאמר (דברים כ"ג) כי תדור נדר ליי' אלהיך לא תאחר לשלמו. לפי שכל הנודר נדר לאלהי ישראל בפיו ובשפתיו אשר היא הסגולה המיוחדת אל המין המדבר אין ראוי לחלל אותה ולשום עצמו כשאר הבעלי חיים המצפצפים והמהגים כן הוא הענין בערכין הבלתי נקצבים מעצמן אחר שהן קצובים ונערכין בדמיהם בתורה האלהית וכל החומרות והעונשים הבאים על הנדרים כמו שזכרנו הם באים על הערכים ואחר שקפץ ונדר או העריך אמר להם הקב"ה לישראל כל מי שהוא נודר מכם לא ישהא את נדרו כדי שלא יחולו עליו עונשין לפיכך הזהיר משה את ישראל וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא והנה הוא היה יועץ בזה עצה נכונה מאד והוא כי טוב מזה את אשר לא ידור כלל אין צ"ל בדבר הרשות או בדבר הבאי שאין לו ית' חפץ בכסילים כענין בת יפתח ודומה לו האומר שבועה שלא אוכל דבר זה שלא אבא בית פלוני או שלא ישא בתו וכדומה. אלא אפי' שידור נדר לעשות מצוה זו כגון לעשות סוכה או ליטול לולב או לעשות צדקה טוב אשר לא ידור כמו שאמרנו ראשונה אלא שיעשה מחמת המצוה המוטלת עלינו מהר סיני ולא יראה עצמו שפטור מהמצוה ההיא אלא מחמת נדרו שאינו כן כי אע"פ שלא ידור יבקש השם ית' ממנו אם יש לאל ידו לעשות ולא עשה וכאשר נדר על המעשה יש עליו שני חובות ואע"פ שיפרע ממנו מעקר החוב המוטל עליו מעיקרא עדין ישאר

החוב השני. והוא מה שאמר הכתוב במשנה תורה כי תדור נדר לייי אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרוש ידרשנו יי אלהיך מעמך והיה בך חטא אמר שכאשר קפץ ונדר לעשות המחוייב לעשות מעצמו שלא יאחר לשלמו כדי לפרוק מעליו שתי חובות שאם יאחר ידוע ידע שדרוש ידרשנו יי אלהיו מעמו בכח השטר הראשון שהוא מצווה ועומד על הדבר ההוא ונפרע ממנו מדעתו או שלא מדעתו וישאר עדין החטא של איחור הנדר בהוייתו. אמנם כי תחדל לנדור עם היות שדרוש ידרשנו השם יתברך בכח שטרו הראשון כמו שנזכר הנה לא ישאר בך חטא הנדר והוא מה שהזהיר משה לישראל וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא והיא עצה נכונה מאד. וזה מה שרצינו מהמאמר הזה אל הענין שהיינו עליו וראינו להקדימו לפרשה זו של ערכים. כפי מה שפירשנו ענינו. ואחרי כן נשלים ביאורה ונדקדק בה שלשה ענינים.

האחד בסדר אותה אחר דברי הברית. השני בהתחלף ערכי הנקבה לפי שניה מהערכים אשר נתן בזכר. השלישי באומרו כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת כי הוא דבר שנדחקו בו במדרשות (כתובות ל"ז:) גם המפרשים ז"ל. ואחר זכרון אלו הערות נבא אל הביאור:

איש כי יפליא לנדור נדר בערכך נפשות לייי (א) יראה שסדר פרשה זו אחרי הברית להורות שאע"פ שהם דינים חמורים יתחייבו בהם המעריכים והנודרים והמקדישים כמו שקדם זכרו מכל מקום לא לעברם עליהם או עכובם ובלתי פורעם כראוי ישפטו לכלה ונחרצה הכתובה בברית הזאת כמו שחוייבו להענש על כל הדברים שהזכיר ראשונה מהרחקת ע"א ועריות ויותר המעשים המכוערים אשר הקיאה הארץ את יושביה עליהם או בטול השמטות והיובלים בהשקפת' האמתית אשר זכרנו שהוא יסוד כל התורה כלה ושרש חיי האדם כמו שכתבנו שם. והיה שיעור מאמרו אלו החוקים והמשפטים והתורות אשר נתן יי' בינו וביו בני ישראל בהר סיני בחומר האלות הכתובות מלבד מה שצוה אותם על הערכים וההקדשות שעם שהם דברים חמורים ונענשים עליהם הנה לא יהיה עונשם עונש כללי לגלותן מעל אדמתם וחרבן ארצם ושממות מקדשן כי חנון ורחום הוא מהקפיד על שלו באותו שיעור והנה לסקל לפניהם דרך סלולה ולהרים מכשול מהמעריכים והנודרים שלא ישאר אצלם מאומה מהמחוייב להם מכל מה שידרו ליי' משווי הדברים הנדרים והנדבות מהאדם עד בהמה עד שדה ועד בית העריך אותם אשר ראה לתת בהם ערך תוריי כי לא לאדם להעריך אותם אל הטעמים שאמרנו. והראוים להניח אל דעת המעריך כפי מה שהוא דבר ומקום וזמן הניחם אל אשר יעריך אותו הכהן אשר יהיה בימים ההם. והתחיל באדם ואמר והיה ערכך הזכר

מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך חמשים שקל כסף בשקל הקדש הזכיר ראשונה החלק אשר מבן עשרים ועד בן ששים כי הוא עקר חיי האדם אשר בו בא לכלל אנשים ועובר על הפקודים לצאת ולבא לכל דבר. ושיעור שיהיה ערך הזכר השלם הזה חמשים שקלים (ב) והנקבה בזה הזמן עצמו שלשים ולמדך שערך הנקבה סתם הוא שלשה חומשי ערך הזכר. ולזה בהיותם מבן חדש ועד בן חמש שנים לפי שאז לא ישוו כלום באשר הם שם רק מצד שיקווה מהם בעתיד לזה היה אז ערכם זה לזה הערך העתיד הזה עצמו שהוא הערך השלם והיה ערך הזכר חמשה וערך הנקבה שלשה. אמנם אחר עברם מהששים כבר ירד הזכר משוויו לפחות משלישו עד שעמד בט"ו שקלים. [322]אמנם הנקבה לא פחתה רק עד השליש לבד ועמדה על עשרה כי הוא מבואר כי בהיותם על הזמן ההוא תועיל האשה לפי ענינה ושימושה יותר ממה שיועיל הזכר לפי מה שהוא וכמו שאז"ל (ערכין י"ט.) סבא בביתא פחי בביתא סבתא בביתא סימא טבא בביתא. אמנם מה שיקשה מאד בסדר הערכים האלו הוא בערכם מחמש שנים ועד עשרים שהעריך הזכר בעשרים שקלים שהוא יותר משליש ערכו השלם שלשה שקלים ושליש. והנקבה בעשרה שקלים שהוא השליש לבד. עם מה שהוא ידוע מעצמו שהנקבה מבת שבע ועד בת עשרים היא יותר שלמה במינה מהאיש למינהו והיה ראוי שבזמן ההוא יהיה ערכה יותר קררב אל ערכה השלם מערך הזכר אל טרכו השלם כל שכן שלא חגרע אלא שיש להשיב ולומר כי לפי שהזמן ההוא בנקבה יכלול עקר השנים אשר זכתה התורה)כתובות מ"ו.(לאב בה במעשה יריה וכל שבח נעורים גם כי יכול למוכרה ולאכול את כספה ער שתגריל ותבא לכלל גדלוה הנה אם כן כבר היתה רוגמה הבית או השרה שיש עליו משא שום מס או חכירות שאין דמיו שוין אל אשר הוא נקי

[322]אמנם הנקבה, כונתו יען כי בימי האישות שהוא מבן עשרים עד ששים שנה, עת יצא עוד האדם בכל יום לפעלו ולעבודתו עדי ערב, יפלח וישדד אדמתו, תהי' תועלת מלאכתו יותר גדולה, מתועלת מלאכת האשה אשר היא רק צופיה הליכות ביתה, ורק שם תעשה מלאכתה הקלה, ע"כ יחס ערך האיש אל ערך האשה כיחס חמשה אל שלשה ומבן חודש עד ה' שנים עת לא יצלח האדם עוד למלאכה, ורק לפי מה שיקוה ממנו בימי האישות יערך, יהי' ג"כ ערך הזכר מרובה ב' חומשים מערך הנקבה אפס משששים שנה והלא' עת יוחלש כח האדם ולא יוכל האיש לצאת עוד השדה ולעבוד עבודתו, כ"א צריך לשמור הבית ולעשות שם מלאכות קלות ופחות ערך אשר לא הורגל בהם מלפנים, תהיה אז תועלת מלאכת האשה יותר גדולה מתועלת מלאכת האיש, כמאחז"ל סבתא בביתא סימא טבא בביתא, ע"כ גם ערכה כפול מערכו וטעם היות ערך הנקבה מבת חמש עד עשרים חצי ערך הזכר בזמן ההיא, עיין בפנים הספר כי הוא מבואר כראוי [ואפשר ג"כ, כי בעבור שיורה הנסיון שהמית' משנת ששים והלאה ממהרת לבוא יותר באנשים מבנשים תחת כי בימי הנעורים משנת עשרים והלאה המיתה מצויה יותר בנשים [וכמדומה לי שראיתי סברא זאת לאחד מן הראשונים ז"ל שתי' בזה קוש' הירושלמי ביומא פ"ק על ר' יודה דחייש למיתת אשתו של כהן גדול ובגיטין דף כ"ח אינו חולק על המשנה דמי שהניחו זקן או חולה נותנו לה בחזקת שהוא חי ואינו חושש למיתה. והראשון הנ"ל רצה לתרץ קושיא זו בחלקו בין אשה לאיש] בעת לדתן או בעבור היותן עקרות ומשכלות, ע"כ כפול ערך הנקבה אשר ממנה נקוה כי תחיה עוד רבים בשנים מבת ששים והלאה מערך הזכר בן ששים תחת כי מבן עשרים עד ששים שנה מרובה ערך הזכר ב' חומשים מערך הנקבה.]

וחפשי אשר לא יעבור עליו לכל רבר. ובבחינה זר כבר ההיה עמידהה על שליש שוויה ערך גדול אליה ממה שיהיה לזכר הנקי והחפשי בוה שעבר מעע משנישו והנה קלב הערך הזה הוא לכל עשיר אשר יפליא נדר ערך נפשו אמנם אם מך ייוא מהערך ההוא לוה שיעריך אוהו הכהן כפי אשר חשיג יד הנודר שזה אין לו קגב ירוע רק הכלכפי מה שהוא וכן הוא הענין בבהמה העמאה והבית שכיון שאין להם בחינה אחרח רק שוין בכל עה ובכל זמן רק שיוקח ערכן מהשווי ההוא אם מעט ואם הרבה. אמנם העריך זרע חמר שעירים משדה אחוזה בחמשים כסף לפי שהוא דבר שיכול לקבל זה הקצב מפאת עצמו עם שכבר אפשר שיגרע או יוסיף בבחינות אחרות. והועיל הודעת הקצב לאשרו אצל אדני הארץ לכל המכירות אשר ימכרו איש איש מאתחוזתו אשר הזהיר עליהם הרבה באומרו (ויקרא כ"ה:י"ד-ט"ו) וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל וגומר. והוא עצמו מה שסדר בכאן אצל ההקדש אם משנת המבל יקדיש שדהו כערכך יקום ואם אחר היובל יקדיש שדהו וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות עד שנת היובל ונגרע מערכך. שסדר להם איך יתנהג ההקדש בענין היובל עם המכירות והגאולוה ושאר העניינים הנוגעים בזה כמו החדש בכיר או חרמי אדם וחרמי בהמה אשר יחרים אדם משלו ואמר שתרם זה לא ימכר ולח יגאל רק שיהיה קדש קדשים ליי' והוא לכהן ואומרו כל חרש אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת כבר דברו בו הקדמונים והביאו מחלוקת רבותינו ז"ל (כתובות ל"ז:) יש אומרים שביולא ליהרג הדבר אמור שהאומר ערך זה עלי לא אמר כלום שהרי הוא הולך למות ואינו שוה כלום. ויש אומרים שבא להזהיר שלא יקחו כפי לפטור חייבי מיהוה ומהם אמרו שבחרמי המלחמות הכתוב מדבר כמו אם נתון תתן את העם הזה בידו והחרמתי אותו וגומר (במדבר כ"ו). ומהם שבעובר על חרם שיחרומו המלך או הסנהדרין דבר בענין יבש גלעד או כמעשה יהונתן (ש"א י"ד) וכדומה. וכבר כתבנו ראשונה שהראוי והמחוייב לישאל על כיוצא באלו החרמוה כי חלילה לנו להשחיח נפש למען סור משאול על החרם כענין בה יפתח שנענשו עליה אביה והכהן הגדול וכל שאר הנדרים שאמרו עליהם שמצוה לישאל עליהם לפי זה יהיה מות יומת הוא לבדו הנשוא בזה הכתוב (ג) יאמר שכל חרם אשר יחרם מן האדש מפאת איש אשר והיה לו עליו יכולת להחרימו ולא יפדה בשאלת חכם מות יומת וכמו שאמר הכתוב (שם) ויפדו העם אח יהונתן ולא מת ואין ספק שהתירו לו החרם ויפדוהו וחסרון הוא"ו הזה דבר שאפשר להלמו בעניינו יפה כגומר אם לא יפדה מות יומת והוא פירוש נכון לפי הפשט, והנה אחרי כך סיים זה הספר הנכבד במצות המעשרות אם במעשר ראשון ואם

במעשר שני לפי שמוסף על מה שהיו קיום והעמדת האומה הזאת הנבחרה מצד היותם פרנסת שבט הלוי אשר הבדילו יי' לעבודתו וללמד לכל ישראל תורה יראה ועבודה אשר בהם יתקיימו לפייו כמו שאמר (מלאכי נ') ויהי טרף בביתי ובחננו נא בזאת אמר יי' צבאות אם לא אפתח לכם אה ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די. עוד יהיה שש תועלת נפלא כי בהתעסקם בדבר המעשר והיה בתבואות בבא כל ישראל איש על כריו למדוד תבואתו או בעבור המנויים תחת השבט כי ימנו אחד לאחד עד תשעה והעשירי הוא לקוח לשם יי' יתבוננו בו בינה בסדר מערכות הנמצאות כלך אשר הם על זה המספר ויבאו לראות כי הכלמאתו ית' [323]אשר הוא המעלה העשירות וקדש הקדשים וישכיל עוד וידע כי קשר אמיץ יש לאומותינו זאת עם הקדושה העליונה ההיא כי על כן נאמר (ירמיה ב') קודש ישראל ליי' (ויקרא י"ט:ב') קדושים ההיו כי קדוש אני יי'. הנה שנתבארה פרשת ערכים ולמדנו ממנה מה שרצינו ראשונה ממעלת הכח הדברי והנודר והנודב והמעריך וצורך ההזהר בו בסבתו וטעמו ולמדנו עוד כי בזולת זאה ההשקפה כל הדברים הם כמעט ממין אחד עד שיש להם ערך ויחס אלו עם אלו כמו שנראה שהאדם והבהמה הבית והשדה כלן הם נערכים על פי הכתוב בשווי ממון בין רב למעט אמנם הצורה המיוחדת לאדם לא יערכנה שום ערך ושיווי עם זולתה מהנמצאים כי הוא נפש יקרה ויקר פדיון נפשה. זה מה שרצינו בזה החלק ובזה נשלם הספר השלישי של"ט. תם ונשלם ספר ויקרא. יי' לי ולא אירא.

שער עב

פרק א

יבאר היות הדגלים וחנייתם לימוד נפלא ליחד לבם אל אביהם שבשמים:

שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו'

במדרש (במדבר רבה פרשה ב') מאי דכתיב נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול (תהילים כ':ו'). בשעה שנגלה הקב"ה על ישראל בסיני לתת להם תורה ומצות ירדו עמו שנים ועשרים אלפים מרבבות של מלאכי השרת שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן (שם ס"ח) והיו כלם דגלים דגלים שנאמר דגול מרבבה (שיר השירים ה':י'). כיון שראו

[323]אשר הוא המעל' העשירית. רומז פה על תשעה הגלגלים שמנה הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהלכות יסודי התורה ה"א עיין שם, והי"ת שהוא גבוה מעל גבוה, ושומר עליהם הוא העשירי, וע"כ העשירי קודש לה' יען כי מזכיר אותנו בו ית' שהוא המעל' העשירית במערכת הנמצאים כולם.
בעזה"י השלמתי ביאורי זה על ספר ויקרא פה ק"ק טרעביטש יום ב' ער"ח אלול תר"ח לפ"ק $חיים יוסף במהו' שבתי פאללאק ז"ל.

אותם ישראל מיד נתאוו ליעשות דגלים כמותן דכתיב הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה (שם כ') אמר הקב"ה חייכם אני אעשה אתכם דגלים כמו שהתאויתם דכתיב ימלא ה' כל משאלותיך (תהלים שם) מיד א"ל הקב"ה למשה משה עשה אותם דגלים כמו שנתאוו שנא' איש על דגלו באותות:

[324]תוכן דעת הרב ז"ל הוא הנה ידוע כי גם בכל פועל מלאכותי אם יעשה ויוגמר על מתכונתו כראוי להשגת התכלית הנרצה בו, צריך האומן הפועל אותו להשים תמיד התכלית המכוון בו לנגד עיניו, למען יעשה הדבר ההוא באופן שיושג באמת התכלית הנרצה ממנו, ד"מ ברצות חרש עצים לעשות כסא צריך להשים תמיד בעת מלאכתו לנגד עיניו שתכליתו היא לשבת עליו, כי רק אז יעשהו באופן שראוי לשבת עליו, וע"ז רומז גם מאמר המשורר: "סוף מעשה במחשבה תחילה".

ואם כן הדבר בדברים חמריים ובמעשה ידי חרש וחושב, אף כי בפעולות אדם המוסריות, שאם ירצה שתהיינה תמיד כראוי וכנכון לבעל שכל הנברא בצלם אלהים אשר הוא מבחר כל יצורי תבל מתחת, צריך להשים תמיד תכליתו ותעודתו עלי ארץ אשר בעבורה נברא לנגד עיניו, ואליה יכון בכל פעולותיו מבלי נטות ימין ושמאל, וכן אמר החוקר כי כמורה בקשת אשר צריך להביט תמיד אל הנקודה הידועה אשר אליה ירצה לירות חציו, כן צריך האדם להשקיף תמיד אל תכליתו המיוחדת לו למען השיגה, ולא יסיר עיניו ולבו ממנה. למען השתדל להשיג דברים אחרים וענינים צדדיים, וע"ז יורה גם מאה"כ "עיניך לנכח יביטו" וכו' כי ההבטה אל הנוכח תורה על הכונה אל נקודת התכלית המיוחדת, ויען כי ההליכה בדרך הממוצע לבד היא טובה, והנטיה אל אחת הקצות היא רעה (עיין מזה ביאורי למעלה ויקרא מ"ו ע"א) ע"כ אה"כ להורות על זה "פלס מעגל רגליך" (להשאר תמיד בתוך המכוון. כי רק אז תכלה בבחינה מוכרית) וכל דרכיך יכונו, אל תט ימין ושמאל (ר"ל אל קצות היתרון והחסרון) "הסר רגליך, מרע" (ר"ל כי רק באופן זה תסיר רגליך מרע ולא תלכד ברשת החטא והעולה) אשר ע"כ אמר ג"כ החוקר: "כי הטובים הם על דרך אחד, והרעים על דרכים רבים" כי רק מי שמידותיו ופעולותיו הן בדרך הממוצע יקרא איש טוב ופועל טוב, והאמצע המכוון והמצומצם אשר אליה לבדה צריך האדם לכונן כל פעולותיו ומדותיו, הוא רק הנקודה האחת התיכונה, כי כל הנוטה ממנה ימין ושמאל, הוא נוטה כבר אל קצה היתרון או החסרון. וא"כ כל הטובים העומדים והולכים תמיד על הקו ההולך על הנקודה התיכונה הזאת ההיא, הם שוים במידותיהם ובפעולותיהם יחד, אפס הרעים והם הנוטים מהנקודה האמצעית הזאת אל שתי הקצות הם רבים לפי ערך וגודל נטייתם זאת, המעט היא אם רב. אך יען כי לא תשיג תמיד יד שכל האנושי לדעת האמצע הנכון בכל מעשה ופעולה, ואף כי בהיות שהאמצע ההוא בעצמו אינו שוה תמיד, כי אם משתנה לפי טבע ומעלת האדם ויחס העת והזמן, ד"מ אכילת הבשר בכל יום המוכרחת לאיש חלש ורפה הטבע למען החזיק גופו. כהליכה בדרך הממוצע תחשב לו, אם רק לא יוסיף לו שאר מטעמים ומעדני יתר, ובכל זאת תחשב זאת לאיש בריא וחזק כיציאה מהדרך הממוצע אל קצה היתרון בבקשת הנאות גופו, אחרי שהנאה זאת לאכול בשר בכל יום ויום אינה מוכרחת לקיום גופו וחזוק איבריו ודי לו באכילתו רק פעם אחת בשבוע כמו שאמרו חז"ל (עיין חולין דף ע"ד ע"א שמשם הוציא הרמב"ם מאמרו זה בפ"ה מ"ה דעות) "די לאדם בריא לאכול בשר מלילי שבת לילילי שבת" ע"כ למען תת לנו אות וסימן אשר לא ישתנה ולא יתחלף לעולם, לציין בו הנקודה התיכונה אשר אליה נכונן תמיד בכל פעולותינו מבלי אשר נטה ימין ושמאל, אחז"ל "וכל מעשיך יהיו לשם שמים" כי באופן זה ר"ל בהיות תמיד מגמת פנינו למעלה לא נחטא בדרכינו לעולם, כי אם גם נצא לפעמים בהנאות גופנו מדרך הממוצע, בכל זאת אם תהיה כונתנו בזה רק להשיג על ידו תכלית נרצה בעיני הי"ת, אז תחשב לנו לצדקה גם יציאתנו זאת כמאה"כ "בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך" ואחז"ל עליו "אפילו לדבר עבירה", ר"ל אם בכל דרכיך ומעשי ידיך תשים עינך תמיד רק על ה' להפיק רצונו ולמלאות חפצו, אז יחשוב כל ארחותיך כישרים ונכונים אף ביציאתך בהם מדרך התיכון אל אחת משתי הקצות, אשר בשם "עבירה" תקרא, כמו שנמצא ד"מ בדהע"ה שיצא מגדר השיווי להרבות בשמחה ובשחוק יותר מהראוי אל המלך נגד כל העם, לפזז ולכרכר בכל עוז לפני ארון האלהים לעיני אמהות עבדיו, ולא חשב זאת לעצמו לחרפה ולקלון ולהשפלת כבודו בפני העם כאשר חשבה כל זאת מיכל אשתו (עיין ש"ב ו) וכן אמר גם התנא "הוי עז כנמר" וכו' "לעשות רצון אביך שבשמים", שר"ל שאף שהעזות לעשות דבר שהוא בהשקפה ראשונה יותר מכדי יכלתנו, והקלות והמרוצה ר"ל המהירה לעשות חיש פעולה מה מבלי להתבונן תחילה עליה היטב, והגבורה הגופנית לערוץ ולהכניע זולתנו תחת רגלינו, הן בעצמן פעולות ומידות רעות, ובכל זאת אם תעשינה רק לכבוד שמים לסבב על ידן הטוב הנרצה בעיני הי"ת, ד"מ להציל מהר חיש את העשוק מיד עושקו החזק ממנו

הלא לפעולה טובה תחשב כל זאת לנו, כי כן צונו גם הי"ת לבלתי הביט בוגדים ולראות כבלע רשע צדיק ממנו כשאה"כ "לא תעמוד על דם רעך" וכן עשתה ועל שנתנה אהבתה ודודיה במרמה לאיש זר, ואח"כ חלפה ומחצה רקתו למען הציל אמה מיד נר אשר הציק להם על לא חמס בכפם, ורק על ענין כזה אחז"ל "גדולה עבירה לשמה" וכו' ואמרו "כשם שמצוה לרחם על הרחמנים כך מצוה להתאכזר עם האכזריים [וכעין זה אמר החכם המליץ ציצערא בבקשו מזקני רומי שיקחו נקם מהערין קאטאלינא ואנשי בליעל אשר רעו לו "אחי ורעי" כמו שהאיש אשר יהרוג עבדו את אשתו ואת בניו, וישרוף עליו את ביתו, לא יקרא אכזר בקחתו נקם מעבדו המרצח הזה, ויהי להפך כי אין מהראוי לקרוא רחמן כאשר תחס עיני לחמלה עליו כי מדוע לא יקל צערו ומכתוב לבו ונפשו אשר תאבל עליו על אבדן אשתו ובניו וכל אשר לו בקחתו נקם מהאיש אשר הסב בכל הרעות האלה אשר מצאוהו כן לא נקרא גם אנחנו בשם אכזרים אם נקח נקמתינו מאנשי בליעל אלה, אשר אותנו נשינו וטפינו דמו נהרוג, ואת בתינו וכל העיר הזאת כלה אשר היא כלילת יופי, חשבו לנתוץ ולנתוש, ואת הזרים והנכרים יושבי אללא בראגיען יזמו להביא שערינו ולהושיבם על תל עירנו השרופה באש למשול בה ממשלת, ויהי להפך כי לאכזריות גדולה תחשב לנו אם נחוס עליהם כי אז הלא תשם העיר ומלואה?] [ולא שיעלה על דעתינו לחשוב שהורשה לנו לעשות כל עמל ואון רע וחמס לעמיתנו, אם נוכל רק להשיג עי"ז תכלית מה אשר נחשבה לטוב מוסרי. כמו שיחשבו קצת התועים שבהיות רק מחשבת האדם להשיג תכלית הנראית רק בעיניו כטוב מוסרי יוכל להרשיע ולעשות כל רע שירצה, כי זה אינו ולא הורשה לעשות כדבר הזה, כ"א למען סבב על ידו טוב כללי אשר לא יסתפק בו שום אדם.] כי הרע הפרטיי לא נחשב למאומה נגד הטוב הכללי המסובב על ידו, וע"כ חובה היא גם על כל איש פרטי לסבול לפעמים רע ועול פרטיי אם רק יושג על ידו הטוב הכללי. הנמשך מכל דברינו אלה הוא כי בהיות תמיד זכרון הי"ת לנגד עיני האדם לא במהרה יחטא ואשם בכל דרכיו, כמו שאמר דהע"ה (תהלים ט"ז) "שוותי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט", אפס בעבור היות האדם מורכב מגוף ונפש, ולא על נקלה יוכל לזכור תמיד בכל פעולותיו את הי"ת שהוא עצם רוחני אשר לא תשורנו עין אדם הקרוץ מחומר ואף כי בהיות הרבה מבני אדם קצרי שכל וחסרי דעת אשר לא יוכלו על נקלה להתרומם משפל מצבם הגשמי עלי ארץ ולהתרחק ממחשבותיהם המורגלות רק בעיונים חמרים ולהתנשא על להשכיל ולהתבונן ולעיין במושכלים רוחנים, ולהשים מושג הי"ת שהוא ציור שכלי תמיד לנגד עיניהם, ע"כ הם מצטרכים תמיד לאות גופני וגשמי אשר יזכירם תמיד ב"ה למען יראו ויביטו בו תמיד ויזכרו וישובו אל ה' [וכעין זה המליץ גם החבר (עיין כוזרי מאמר א' סי' צ"ו) בעד ישראל שעשו העגל לא למען הכחיש עי"ז חלילה באלהים אמת כי אם למען היות להם נעבד מורגש, אשר יזכירם תמיד ב"ה, תחת משה שהלך מאתם ולא ידעו מה היה לו, וחטאתם היתה לדעתו רק במה שיחסו ענין אלהי לדבר גשמי אשר עשו ידיהם ברצונם לבד, מבלי אשר צוה אותם הי"ת לעשותו כי אם הזהירם בהפך על זה באמרו "לא תעשה לך פסל" וכו' שר"ל אף אם כונתך בעשייתו רק לזכור אותו על ידו] וזאת היתה ג"כ כונת הי"ת בצותו לבני ישראל לבנות המשכן למען יהיה להם לא לבד מקום אשר יתקבצו ויועדו שם יחד לעבדו שכם אחד, כי אם גם אות וסימן גשמי אשר בראותם אותו אף כי רק מחוצה לו יזכרו תמיד את הי"ת אשר לכבודו ועל פי מצותו הוכן לשכן שמו שם, כמו שאה"כ "ועשו לי מקדש (ועי"ז) ושכנתי בתוכם" (עיין מזה גם ביאורי לשער נ"א) ומטעם זה אמרו גם חז"ל בברכות ל"א שגם עתה בהיותנו נפזרים כמעט בכל אפסי הארץ אנו מחויבים לכונן תמיד פנינו ודעתינו בעת תפלתנו אל צד העולם אשר שם המקדש אשר בירושלים, מקום משכן כבודו, כי בשום ד"מ הישראלי היושב בפאת מערב באייראפא אפריקא ואמעריקא פניו למזרח, והיושב בארץ כינא ושאר ארצות המזרחיות פניו למערב, והיושב בארץ אזיען הדרומית פניו לצפון, ובפאת צפון פניו לדרום, יזכרו כלם בהי"ת ויתפללו בלב שלם, באופן שתקובל תפלתם יותר.

ועפ"י הדברים האלה יאמר הרב ז"ל כי ע"כ היתה גם מערכות מחנות בני ישראל ודגליהם במדבר על פי ה' סביבות משכן אהל מועד, יען כי בהיות ארון הברית אשר עליו שכן כבוד הי"ת באמצע וכל המחנות יחנו סביבותיו יהיו תמיד פני כלם אל הקודש אשר בתוך, ככל נקודות וחלקי הקו הסובב הפונים תמים אל נקודת המרכז אשר באמצע. למען יהיו כל ישראל נזכרים תמיד על ידי אות גשמי זה בהי"ת שהוא רק עצם רוחני וציור ומושג שכלי, ולא יסירו לבם ממני לעולם, כי אם יהיו משתדלים תמיד לעבוד אותו ולדבקה בו, ואם בכל זאת יחטאו לפעמים יזכרו וישובו אליו מהר בכל לבבם ובכל נפשם וע"ז רומז גם המדרש שהחל בו הרב ז"ל כי ירצה להורות רק כי כמו שתכלית כל השגות הנמצאים העליונים שהם השכלים הנבדלים מלאכי עליון, היא רק להשיג את הי"ת לפי השתנות והתחלפות מעלם ומדרגתם, וכלם משתדלים רק לפאר ולרומם אותו תמיד, באופן שנוכל לאמר כי ה' בם כדגל וכנס בתוך המחנות אשר אליו יפנו ויכינו כלם, כמו שאמר ג"כ ה"כ ד"מ ממנו י"ת "דגול מרבבה" כן התאוו ג"כ ישראל שיהיה להם בתוך מחנותם ודגליהם אות גשמי המזכיר אותם בהי"ת תמיד, והוא מלא משאלותם זאת בצותו לערוך מערכיהם באופן שיחנו כלם סביבות אוהל מועד, וזשאחז"ל "אהקב"ה לישראל חייכם אני אעשה אתכם דגלים כמו שהתאויתם" ר"ל אסדר מערכת מחניכם ודגליכם כמו שחפצתם להדמות בזה למלאכי עליון.

[324]אשר חוייב להיות מצוייר התכלית האנושי ציור שכלי ביחידי סגולתו. כן יאות שיהא רושמו נמצא באופן ירגישוהו כל אנשי כללותו: הקודם זכר אותו החכם בפ"א מספר המדות אמר ברור הוא כי זה הוא הטוב והנבחר ועל כן ידיעתו הוא עזר גדול לחיים וכמו שהמורים בחצים ישימו אות יישירו נגדו כן הדבר הזה כי בו נשיג יותר הראוי. ולפי זה ראוי לחקור בדרך אמת מה הוא ולאי זה מהדברים העיוניים או מהמעלות ילוה. הנה ביאר שהיא חובה על כל חכם לב שיהיה אצלו מצוייר וידוע התכלית אשר אליו יתיישר בכל מעשיו כדי שיגיע אליו על ידי העיון או העיונים או המעלות אשר ילוה אליהם ומאמר החכם שלמה קיים זה במה שאמר עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישירו נגדך. פלס מעגל וגו' (משלי ד'), הנה שהצריך שיהא לו אות נכחו אליו יביט ויכוין בכל מעשיו ולא עוד אלא שעפעפיו יצמצמו הבטתו וייישירו נגדו כדרך בקיאי מורי החצי' עד שתהיה הבטת הנכח מצומצמת כמעט אל נקודה [325]כי הנכחיות הוא דבר שלא יפרד מהנקודה אפי' במחשבה כמבואר בהגיוניות והוא כוונתו באמרו לנכח יביטו ועל זה הדרך נאמר לנכח אשתו (בראש' כ"ה) כמבואר שם [326]או שיכוין במלת נגדך אל אותו אות וסימן שהוא ראוי ונאות אליו רצוני המיוחד אל החי המדבר ושיבחרהו ויכוין אליו מיתר התכליות הבלתי מיוחדות שזכר הפילוסוף בראשון מהספר הנזכר. ואמר כי בהיות עיניו פקוחות על זה האופן יהיה נשמר במה שסמך פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו וע"ד שאמר אחד מהמליצים לא יכשלו הרגלים רק לאשמת העינים. ואולם בכתוב הג' ביאר ענין האות ההוא וזכר הנמשל ואמר (שם) אל תט ימין ושמאל הסר רגלך מרע. והכוונה שענין ההבטה וההשקפה המוטלת עליו בעיני בחינתו הוא שישמר מהימין והשמאל בכוונותיו שהם קצות היתרון והחסרון אשר בכל המדות רק שיכוין אל חוט השערה אשר באמצע ולא יחטיא לפי שכל א' מהקצוות הוא הרע והאמצע לבדו הוא הנכון והוא אשר נרמז בפתיל תכלת אשר בציצית כמו שיתבאר שם ב"ה. אמנם לפי שזה האות הוא קשה המציאות כמו שכתב החכם עצמו בפרק ה' מהמאמר השני (מהמדות) אמר הטובים הם על דרך אחד והרעים על דרכים רבים. א"כ המעלה הוא

[325]כי הנוכחיות וכו' להבין דבריו אלה עיין ביאורי בראשית דף קע"ה ע"א.

[326]או שיכוין במלת נגדך וכו' ר"ל שהתכלית המיוחדת לאדם והראויה לו לפי מעלתו בהיותו בעל שכל המכיר את בוראו תקרא פה בשם "נגד" לפי שהוא נערכת היטב ומצומצמת כראוי נגד מעלתו ויקרתו, וע"כ לא יוכל האדם להעלות על דעתו שתכליתו פה עלי ארץ היא רק לאכול ולשתות ולהנות שאר הנאות הגוף, כי זאת הלוא היא גם תכלית ותעודת הבהמה ושאר בע"ח ובמה יבדל איפה האדם מבחר היצורים מהם? ולמה זה נתנו ה' עליון על כל החי אשר על פני כל הארץ וחלק לו בבינה והשכל אם לא חהיה תכליתו להשכיל ולהתבונן בדרכי ה', ולעשות עפ"י פקודת שכלו את כל המעשים הנרצים בעיני הי"ת? וזשאה"כ "ועפעפיך יישירו נגדך" ר"ל יהיו מכונים תמיד ביושר אל תכליתך ותעודתך המיוחדת לך והעומדת לנגדך.

קנין נבחר עומד באמצע אשר הוא אצלנו מבואר בשכל וכאשר יבאר החכם ע"כ. והנה הקושי הוא לפי שזה האמצעי מצד צמצומו הוא קשה המציאות כל שכן שהשיווי ההוא הוא מתחלף תמיד כפי אדם זמן ומקום כמו שנתבאר שם וזכרנו אותו בשער הב' לכן עקר האות והסימן הוא שיהיה א' קיים תמיד בלתי משתנה ובלתי מתחלף לעולם באופן יהיה ידוע לא אצל החכם לבד כי אם אצל הכל. ולזה הוא מה שאמרוהו חכמי האמת בהישירם אל התכלית העליון שבתכליות וכל מעשיך יהיו לשם שמים (אבות פ"ב) הנה ששמו אות נכבד ונפלא למראה עיני כל בעל דת יישיר נגדו בכל מעשיהם. וכמו שאמר החכם בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך (משלי ג') ירצה שתשום אותו יתעלה לתכלית בכל מעשיך ולא תחוש אם תטה אל הימין או אל השמאל או אם תכוין אל האמצעי כי אותו אשר יכוון אליו לש"י הוא הנכון. והוא אמרם ז"ל בכל דרכיך דעהו ואפילו לדבר עבירה (ברכות ס"ג.) שהיציאה אל הקצוות עבירה היא בידו רק אם תהיה הכוונה לשם שמים וכמו שאמרו גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה וכו' (נזיר כ"ג:). ודקדקו זה מאומרו והוא יישר אורחותיך יאמר שהכוונה הזאת תשים העקוב למישור והפעולות המוחזקות בפחיתיות ישובו מעלות. וכמו שהישיר בזה יהודה בן תימא הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים (אבות פ"ה) עם שעזות הנמר הוא פחיתות באדם וכמ"ש עז פנים לגיהנם (שם) וכבר המית דוד את הגר העמלקי שנתפאר בשהוא המית את שאול (שמואל ב' א') עם שעל דרך האמת כחש לו ואף שאם היה אמת היה הוא מעיד על עצמו ואין אדם משים עצמו רשע (סנהדרין ע"ו.) אלא שדנו כדין עז פנים בשלוח יד לשונו לאמר שהוא המיתו ואע"פי שלא יהיה כן. והוא מה שאמרו דוד בפירוש פיך ענה בך לאמר אנכי מותתי את משיח ה' (שמואל שם.) וכן קלות הנשר וריצת הצבי אל הרוב הם פחיתיות באדם כי ע"כ נגזר שם הנקלה והנכבד מקלות וכבדות. וגם גבורת הארי שהוא ענין עריצות אינה מעלה אלא גבורת הבעל שכל שלפעמים היא או על הרוב הוא היותו מנוצח וכמ"ש אי זהו גבור וכו' (אבות פ"ד). אמנם אם היו לשם שמים הן הם עצם המעלות ועקרן. זכור נא אמרה מיכל בת שאול לדוד ביוצאו מפזז ומכרכר לפני ה' ומה ענה אותה כפי ענינה (שמואל ב' ו') כאשר ביארנו יפה בשער נ"ט והקש על זה בכולם כי ודאי באמת הענין לשום שמים איך שיהיה הוא טוב ונכון. ובפרק קמא דבתרא (ט"ז.) אמר רבי לוי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו שטן דחזיה להקב"ה דקא נטיא דעתיה בתר איוב אמר דילמא חס ושלום אנשייה לרחימותיה דאברהם. פנינה דכתיב וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה וגומר (שם א' א'). דרשה רב אחא בר יעקב באפופינייא אתא מלאך המות ונשקיה

אכרעיה. ראה מה שכוונו אלו החכמים לישר אותנו בזה הדרוש עצמו והוא כי באשר יכוונו לשמים אע"פ שישתמשו במדות הפחותות כהנה שהם מפעולות היצר הרע לא קנה בזה היצר התגברות או ממשלה כמנהגו בהשתמשו בהנה ע"י השלוח אדרבא יכנע לפני בוראו והוא מה שכוונו באומרם אתא מלאך המות ונשקיה אכרעיה וכדאמרי התם אמר ריש לקיש הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות וכלהו יליף להו מקרא דאיוב. ויצא השטן (איוב ב') רק אליו אל תשלח ידך (שם א') וכתיב רק רע כל היום (בראש' ו') ואולם שלח נא ידך (איוב שם) מכלל דביה קיימא סוף דבר עם זה ישאר השטן כרוך בעקבי השכל. וזאת היתה כוונת הדרוש ההוא שהטעים הדבר יפה. וזאת היא תועלת עצת החכמים באומרם שיהיו כל המעשים לשם שמים כל כנסיה שהיא לשם שמים וכו' (אבות פ"ד). כל מחלוקת שהיא לשם שמים וכו' (שם פ"ה). כמו שיתבאר בפ' קרח שער ע"ח ב"ה. לפי שזאת הכוונה תיישיר המעשים כלם ואע"פי שיראו נוטים או סרים מני דרך כמי שאמרנו. והוא מה שקיים אותו החכם שלמה באומרו ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. בטח אל ה' בכל לבך ואל בינתך אל תשען. בכל דרכיך דעהו והיא יישר ארחותיך. אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסור מרע (משלי ג'). והכוונה מבוארת לפי מה שקדם. ועל האות העליון הזה אמרו חכמינו ז"ל כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם יהיה בעזרו (ברכות ו':) כי עם שפשוטן של דברים יוקח על קביעות המקום המורגש בבית המקדש או בבית הכנסת או בבית המדרש כמו שיבא. [327]יראה שעקר כונתם אל מקום המושכל והמיוחד שהוא באמת אחדות הנקודה שאמרנו. וזה כי עד שלא זרחה שמשו של אברהם אבינו לא היה מקום קבוע לבני העולם לתפלה כי זה דורש מהשמש וזה מהירח וזה משבתאי או מאדים וזולתם וכן כלם איש לדרכו פנו אלוהו של זה אינו אלוהו של זה גם המבקש מהאחד לא יסיח דעתו מהאחר כי לכלם יש להם יכולת לפי מחשבתם אחד המרבה ואחד הממעיט אבל כשהאיר אורו בעולם ובטל דעותיהם הנפסדות והראה להם בדברים מופתיים שיש סבה אחת ראשונה לכל הנמצאות עליונות ותחתונות הוא שפעל אותם ברצונו המוחלט מיד קבע להם בזה לתפלת' מקום מיוחד והוא דלא למבעי משום אלוה בעולם זולתו יתעלה כי הוא המקום המיוחד האמתי ואמרו

[327]יראה עיקר וכו' כוונתו כי שם מקום יורה לפעמים בלה"ק על ציור מיוחד מושכל ורוחני, כמו ברוך כבוד ה' ממקומו שר"ל לפי מדרגת מעלתו הרוחנית והציור השכלי שיש לנו ממנו, ופה כונת חז"ל היא שיכונן כל איש את תפלתו רק אל ציור שכלי רוחני ואלהי אחד שהוא הי"ת לבדו ולא לזולתו, ויען כי לפני בוא אברהם אע"ה אשר הכיר אלהים אמת היו בני אדם מאמינים בהרבה אלהות וע"כ היו שונים בהכנת תפילותיהם כי זה התפלל לשמש, וזה לירח וזה לכל שאר צבא השמים, עד שבא הוא והכין לבבו לדרוש את ה' לבדו, והורה זאת גם לבני דורו בכל מדרך כף רגלו כמאה"כ (בראשית י"ב) "ויקרא בשם ה'" ע"כ אחז"ל "כל הקובע מקום לתפלתו" (ר"ל שמיחד תפלתו רק לה' לבדו כמו שעשה זאת אברהם ראשון לכל באי העולם) "אלהי אברהם יהיה בעזרו"

שהנמשך אחריו וקובע מקום זה לתפלתו בלי שיתלה עצמו בשום השתדלות וכוונה נכריה אלהי אברהם יהיה בעזרו וכמה יורה אמתת כוונתם זו מ"ש (שם. ל) תניא היה עומד בחוצה לארץ יכוין פניו כנגד א"י שנא' והתפללו אליך דרך ארצם (מלכים א' ח') היה עומד בא"י יכוין כנגד ירושלים שנאמר והתפללו אל העיר הזאת (שם) היה עומד בירושלים יכוין כנגד בית המקדש שנאמר ובאו והתפללו אל הבית הזה (ד"ה ב' ו'). היה עומד בבית המקדש יכוין כנגד בית קדשי הקדשים שנאמר והתפללו אל המקום הזה (מלכים א' ח'). הנך רואה כי בתארם וציונם המקום המיוחד אל הכוונה הלכו הלוך וצמצם מהארץ לעיר ולבית עד ששמו סוף הצמצום ותכלית ההגבלה מלת מקום שהוא בית קדשי הקדשים והכותל המערבי שעליו נאמר הנה זה עומד אחר כתלנו (שה"ש ב') והוא ממש קביעות המקום שעליו אמרו כל הקובע מקום וכו'. [328]וראה נפלאות מהענין הזה כי הנה חז"ל (תענית ב'.) מנו אחד מהדברים שלא נמסרו ביד שליח מפתח של גשמים שנא' יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך וגו' (דברים כ"ח). עד שכבר אמרו חכמי הקבלה שבענינים האלו צריך ליחד הכוונה תכלית ההתיחדות למי שהמפתח בידו ולהעלותה מכל שאר הכוונות והמחשבות שיועילו בתפלות בדברים אחרים כמו שנודע מדבריהם הסמוכים אל הכתובים. והנה שלמה החכם בתפילתו השלמה שהתפלל בחנוכת הבית הגדול והקדוש אשר בנה בכל הדברים אשר בקש עליהם (מלכים א' ט') בהנגף עמך ישראל וגו'. רעב דבר שדפון ירקון וכל שאר הענינים בכלם אמר ובאו והתפללו אל הבית הזה. ובאמרו בהעצר השמים ולא יהיה מטר כי יחטאו לך אמר והתפללו אל המקום הזה וכן תמצא הדבר מדויק בספר מלכים ובדברי הימים הנה שהפליג להראות שמלת מקום תאמר בלשון מיחד מהמיחד בכוונה זו אשר היא תכלית הבטת נקודת הנכח אשר אמרנו. וזה עצמו ביאור הקודם. אמנם הנמשך יתבאר מעצמו והוא שאם זה הציור השכלי הוא הכרחי כמו שנתבאר ורוב האנשים הם קצרי השכל לראות זה האות בעין שכלם או להתבונן בו מתוך דברי הכתובים, ראוי ונאות הוא שיושם להם מצד מצבם ויישובם וקביעות מנהגם בבקשת צרכיהם והמצאת מאוייהם אות מוחש ומורגש ישכילם ויטה רעיוניהם אל האות הנפלא והמיוחד הלזה כי יימינו וכי ישמאילו כמו שהוא המנהג גם כן במורי החצים שישימו אל קצרי הראות אות

[328]וראה נפלאות וכו' תוכן דעתו שאף שכל התפלות צריכות להיות מיוחדות רק לה' לבדו, הפליגו חז"ל עוד יותר בתפלת הגשמים שצריכה להיות מיוחדת להי"ת בתכלית היחוד יותר מהתפלה בעד שאר הדברים ההכרחיים לאדם, ולהורות על ענין זה אמרו ד"מ שהגשמים הם מהדברים שלא נמסרו המפתח שלהם ביד שליח, וע"ז רומז גם מאה"כ בתפלת שלמה, כי בתפלות שיתפללו ישראל רק בעד הסרת רעב דבר שדפון וירקון ושאר הצרות אשר תמצאנה אותם, אמר רק "ובאו והתפללו אל הבית הזה" ובהעצר השמים אמר "והתפללו אל המקום הזה, "המורה על הכונה" המיוחדת לנקודה שכלית ורוחנית אחת, והיא אל הי"ת בתכלית היחוד.

עב וגס וגדול למראה אצל האות הדק בעצמו כמו שכתבנו אצל הייעודים הזמניים בשער ע' וזה עצמו פשוטי המאמרים עצמם שזכרנו כל הקובע מקום לתפלתו וכו'. כי כמו שהאות העליון אשר אליו חוייב להתיישר כל מבקש דבר הוא אחד מיוחד מושכל בלתי משתנה כן ראוי שיושם לכל מתפלל מקום ידוע וקבוע מוחש ומורגש אל כלל האנשים יתיחס אליו יקרא בית תפלה יועיל לישר אותם אל הכוונה המיוחדת וכמו שהיה עושה אברהם אבינו דכתיב אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם אברם בשם יי' (בראש' י"ג) גם במה שאמרו היה בחוצה לארץ יכוין פניו וכו' כוונו לקבוע שם מקומו של אברהם אבינו כי הוא הוא בלי ספק. וכן אמרו שם היה עומד אחורי בית המקדש הופך פניו נגד בית הכפורת. נמצא עומד במזרח הופך פניו למערב. במערב מחזיר פניו למזרח. בצפון מחזיר פניו לדרום. בדרום מחזיר פניו לצפון. נמצא כל ישראל מכוונין לבם לאביהם שבשמים אמר רבי אבין ואיתימא רבי אבינא מאי קרא כמגדל דוד צוארך בניי לתלפיות (שה"ש ד') תל שהכל פונים לו. ראה איך ביארו שכוונת קביעות זה המקום על זה האופן היא כדי שעל ידי כן מכוונים כל ישראל לבם לשמים שהוא תל שהכל פונים אליו וגזה אמר שם ראשונה הסומא ומי שאינו יכול לכוין הרוחות יכוין לבו לאביו שבשמים שנאמר והתפלל אל יי' (מלכים א' ח') כי הנה אין ספק שהסדר הזה אשר נתנו בכוונת התפלה יישיר הסומא ומי שאינו יכול לכוין מעצמו. והנה לדעתי על זה הענין המיוחד סדר דוד המזמור אשר על פסוק אחד ממנו רדרש המאמר שזכרנו. למנצח מזמור לדוד יענך יי' ביום צרה וגומר (תלים כ'). הנה הוא ע"ה הסב הדבור כלפי עם הקדוש כאיש אחד ואמר לו שהמחוייב שיצוייר בלבו שהוא יתעלה העונה בעת צרה ושאין מבצר משגב מלך זולתי אלהי יעקב. ולהיישירו אליו יתעלה זכר מקום קביעות תפלתם. ואמר ישלח עזרך מקדש וגו'. והכוונה שיכוון לבו לקדש שהוא המקום הקבוע ראשונה ושיהיה זה דרך הסימן הקבוע בשניה זה ציון שבו יזכור כל מנחותיו ויתעדן בעולותיו. ובזה כבר תכוין לבך אליו יתעלה ויתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא ופירש זה ואמר נרננה בישועתך אשר יעשה אותך תמיד כי הוא הגעת התכלית אשר עם לבבך ולא עדד אלא שנשא דגל רוממות ומעלה בשם אלהינו אשר היה עמנו כי זהו השלמת עצתנו כי בשני הענינים האלו ימלא יי' כל משאלותיך שהמה אלה משאלות האיש השלם אשר ביארם דוד לפלשתי כמו שזכרנו במבוא השערים בתחלת הספר. והנה באה אליו תשובת הנדבר עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו וגו'. יאמר כי תספיק השקפה זאת לדעת ידיעה גמורה מה שבקש המשורר שיכוונו לבם שכל טובתם וישועתם הם ממנו יתעלה שכבר ידע שהוא ית' המושיע משיחו והעונה אותו לא מבית המקדש ומציון לבד שהוא המקום

הקרוב המסומן כנזכר כי אם משמי קדשו שהוא המקום הראשון. ומזה נתאמת בגבורות ישע ימינו. ולזה אמר אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר והוא שוה למה שאמר דוד שם אתה בא אלי בחרב וגו' ואנכי בא אליך בשם ה' וגו' (שמואל א' י"ז). והוא ענין המעלה והרוממות. ועל הגעת התכלית עכ"פ אמר המה כרעו ונפלו וגו'. כמ"ש שם היום הזה יסגרך ה' בידי וגו'. ומעתה כבר נהיה מלומדים לכוין לבנו לאבינו שבשמים מבלי שום אמצעיות ולומר יי' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. הרי למדנו שהמשורר קבע להם ענין מורגש נראה לעין הוא יהיה המקום הנבחר אשר בו יתיישרו אל האות המושכל אשר בכוונם אליו יושגו שתי התועלת הנזכרות.[329] ואחר שהתורה האלהית שתתעלה היא עומדת בינותינו למראה עינים ולהשמעות אזנים למלא מקום נותנה יתעלה להנהיג ולפרנס אותנו מצדו משפטים ישרים ותורת אמת חוקים ומצוות טובים הנה הוא ראוי שתתואר כמוהו בזה רצוני כשיהיו כל המעשים נעשים לשמה בלי שום זיוף. הנה בזה אע"פ שיתחלפו המעשים במין כבר ייחדם התכלית האחד להיות מעשה אחד ולא לאיש אחד בלבד כי אם אף לפועלים רבים ומעשים מתחלפים ובלבד שיכוונו כלם לתכלית אחד כמו שאמרנו ראשונה והוא מה שכוונו האלהי רבי מאיר באותו מאמר שהזכירוהו בראש פ' קנין תורה אבות (פ"ו) ר' מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו נקרא ריע אוהב אהוב את הבריות משמח את המקום משמח את הבריות ומלבישתו ענוה ויראה וממשיכתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן ומרחיקתו מן החטא ומביאתו לידי זכות וכו'. ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין שאינו פוסק מימיו וכנהר שמתגבר והולך והוי צנוע וכו'. הנה שהוא ז"ל שם ראשונה התנאי המיוחד הנזכר והוא היות עסק התורה לשמה כמ"ש וכל מעשיך יהיו לשם שמים (שם פב) וסדר כל התועלות נמשכים מזה התנאי המיוחד אשר א"א זולתו וזה על יסוד אמתי ביארנוהו יפה בשער מ"ב והוא שמשפט כל מעשה אשר יעשה האדם אותו ותואר לא יוקח כי אם מהתכלית אשר אליו יכוין בו עיין משם. ולפי זה כל העוסק בתורה שלא לשמה רק לשום תכלית מהתכליות החצוניים כגון על מנת שאעשיר ע"מ שאקרא רבי (ספרי פ' עקב) וכיוצא הנה העסק ההוא הוא עצמי אצלו ועסק התורה הוא לו במקרה כקורדום או מגל זה שהאדם ירצהו להשלמת מלאכתו והרי חלל הנכבד בנקלה והיקר באובד ולזה אי אפשר שימשכו לו ממנה התועלות המיוחדים אליה בשום פנים לא

[329] ואחר שהתורה וכו' ר"ל יען כי התורה האלהית המלאה לה חקי ה' ומשפטיו הישרים היא לנו כדבר גשמי הממלא מקום הי"ת ראוי הוא שיעשה האדם כל מעשהו רק לשמה, ר"ל רק למען מלאות המצוה הכתובה בה לא בעבור שום פניה להשגת תכלית אחרת, כמו שחובה עליו לעשות מעשיו רק למען הפיק רצון הי"ת.

מהשלמיות הדבקים לעסקה ולא מהמעלה והרוממית הנקשרות בה. אמנם אשר יהיה לו העסק בה לשמה ע"ד האמת על הדרך שכתבנו בחלק השלישי מהשער המ"ד הוא אשר אמרו עליו (ברכות ו':) שהעולם נברא בשבילו כמו שלא נברא רק בשבילה והוא ודאי הזוכה לדברים הרבה שהם מיוחדים אל התעצמות הכוונה כנזכר אמר שאשר לו כן נקרא ריע אהוב וכו'. [330]וזה שכבר נתבאר בפילוסופיא המדינית שסבת האהבה בין האוהבים הוא ההמצא להם דברים ישתתפו בהם. וכבר ביארנו זה בפרק החבור אשר בשער ח'. והנה א"כ העוסק בתורה לשמה ולא לשום תכלית חיצוני הוא הראוי ליקרא ריע וחבר לכל שלם וירא שמים מצד שהעסק ההוא ייחדם. והוא הסבה אשר נקבע זה השם אצל חכמי התלמוד והוא השם המבדיל בין החכם לעם הארץ כי סתם חבר הוא חכם כי ודאי הם ריעים אהובים זה לזה כי ייחוד תכליתם יקשר אהבתם קשר טבעי לא כן העוסקים בה שלא לשמה כי אע"פ שיראה פרסום מעשיהם אחד הנה חלופי תכליותיהם יבדילום וירחיקום כי זה יפנה אל העושר. וזה אל הכבוד. וזה אל הנצוח. ויקרה להם כמו הרשעים שאע"פ שהם משתתפים ברשע בכללות הנה חלוף הרשעיות אשר ביניהם ירחיקום ויפזרום כמו שכתבנו בשער י"ב. ואמר שאיש זה הוא אהוב למעלה בסוד קדושים ולמטה בעדת צדיקים. והנה בזה כלל מה שאמרו ריב"ל באותו המאמר שסמכו לו מחברי הפרק ההוא באומרו בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל שאינו עוסק בתורה תדיר נקרא נזוף שנאמר נזם זהב וגו' (משלי י"א). וידוע כי העוסק בתורה לשמה הוא עצמו העוסק בה תדיר כי אהבתו אותה היא בעצם ותמיד. אמנם אשר יהיה עסקו בה לשום תכלית אחר הנה כאשר יזדמן אליו מציאות אותו התכלית ממקום אחר ודאי יפרוש ממנה וירחיקה יותר מזולתו ולא עוד אלא שישנאה כמו שאמר שנה ופירש קשה יותר מכלם (פסחים מ"ט:) והוא האיש אשר לא נקרא ריע ואהוב אבל נקרא נזוף כי הוא נזוף

[330]וזה שכבר וכו' ר"ל כי החוקר אמר שמקור כל אהבה האמיתית הוא השיווי שבין האוהבים יחד. כי כמו שאהבה הטבעית שבין הקרובים נוסדה רק על היותם כלם בני איש אחד שהוא ראש ואב כל משפחתם והם כלם עצם מעצמיו ובשר מבשריו, כן נוסדה גם שאר כל אהבה רק על שיווי הדעות או המידות אשר בינותם כמו שיאהבו ד"מ בני דת ואמונה אחת, או יושבי עיר ומדינה אחת השוים לרוב בעבור זה גם במדותיהם ותכונותיהם, איש את רעהו יותר מאשר יאהבו את זולתם, ואחרי שכבר אמר (עיין למעלה בתוכן השער) כי כל הישרים מתכונים רק לנקודה האחת האמצעית, ובעבור זאת שוים הם גם יחד, תחת כי העוזבים ארחות יושר נוטים זה מזה וכל אחד ואחד מהם מתכוין לנקודה אחרת, כי זה יפנה ד"מ להשגת העושר וזה אל הכבוד המדומה וזה אל הנצוח, [וע"ז רומז לדעתי גם מאה"כ (תהלים קכ"ה) שקראם בשם "המטים עקלקלותם" בכינוי רבים, יען כי כל אחד ואחד מהם הולך עקלקלות באופן אחר] ובעבור זאת תמצא האהבה ג"כ רק בחיק הישרים השוים יחד ולא אצל זולתם, ויען כי העושק בתורה לשמה הוא הישר האמיתי, קראוהו חז"ל בפ"ו ממס' אבות בשם "רע אהוב" ר"ל כי הוא רע אהוב לשאר הישרים בני גילו, וכן קראו גם חז"ל את כל ת"ח ההולך מישרים בשם "חבר" לא כן שאר המון העם הפונים איש איש אחר בצעו ואינם מתחברים יחד להשגת תכלית אחת.

ומרוחק ממחנה שכינה באמת ועליו יכיוצא בי מקוננת בת קול היוצאת מהר החורב ואומרת אוי להם לבריות שחושבות שכאשר יניחו התורה מקופלת בקרן זוית וילכו להם לקושש חפציהם המדומים או שיכוונו בעסקה אליהם שהוא הנשארת עגונה ועלובה לא כן הדבר כי הם אשר הגיע להם עלבון האמתי ואוי להם כי נדדו ממנה כי כל שאינו עוסק בתורה תדיר הוא הנזוף והמרוחק מן השמים ומהבריות השלמות ושם לזה משל נאות מאוד ואמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וגו'. ירצה כי האדם כאשר ידמה לאשה כזאת אשר מצד הכנתו היא כאשה יפה לקבל קישוט התורה וזכוכה אמנם מצד מעשיו סר טעמו ממנה כבר ידמה לנזם הזהב אשר יאבד מתוך תכשיטי המטרונה ונפל לאשפה אשר ירמסוהו שם החזירים וישמטוהו באפם שלא נאמר שהמטרונה נזופה מהנזם אבל הנזם הוא המטונף והנזוף מהמטרונה ויתר דבריו הם מובנים אל זאת הכוונה. וגם במה שאמר וכל העוסק בתורה הוא מתעלה הוא שוה למה שאמר ר"מ ומנדלתו ומרממתו על כל המעשים (שם) כמו שיבאר. ואומר משמח את המקום משמח את הבריות כי לא יבקש דבר יחלוקו עליו או יחלוק עליהם ויצערם. ומלבשתו ענוה ויראה אמר כי כשיהיה עסק האדם בתורה לשמה ימשכו לו כל השלמיות האלו הדבקות אליה כי לא יטרידוהו הכוונות הנכריות אבל התואר המיוחד אל האיש האלהי אשר נתנה על ידו הוא הנראה בו ראשונה כמו שנאמר והאיש משה ענו מאד (במדבר י"ב). ואחריו היראה השלימה אשר עליה נאמר מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו' (דברים ה'). וביאר אופן הגעת אלו המעלות בזה אחר זה צדיק ואחר כן ישר ואחר כן נאמן. אלו התוארים רצוני צדיק וישר ידועים מהפ' י"ג מהה' שבמדות וכתבנו בפי' צדיק וישר הוא בשער מ"ג. אמנם מדת הנאמנות היא מדה שלימה הכוללת את כלן כמו שאמר בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב) כי היוצא והבא בעיון התורה האלהית צריך נאמנות גדולה יותר מהבא אל אוצרות חמדת הכסף והזהב אם בענין שמירת סודותיה אשר כסם עתיק יומין וגם להתנהג בפרטי דיניה וטעמיה בהצנע לכת שלא לגרום הטלת דופי בשום אחד מהם. וגם שלא לדבר בפני עמי הארץ ובפני אנשים אשר לא ידעו את דרכיה דבר אשר יגלגלו עליו כדי שלא תמאס בעיניהם ויכשלו בה. וכמו שאמרו חכמינו ז"ל כל משנאי אהבי מות (משלי ח'). אל תקרי משנאי אלא משניאי (שבת קי"ד.) וגדולה מזו אמרו במסכת ע"ז (כ"ט:) שאל ר' ישמעאל את ר' יהושע כשהיו מהלכין בדרך מפני מה אסרו גבינו' של עכו"ם מפני שמעמידין אותו בקבת נבלה אמר לו והלא קבת עולה חמורה ואמרו כל כהן שדעתו יפה גומעה חיה אימא מפני שמעמידין אותו בקבת ענלי ע"ז אמר לו א"כ למה לא אסרוה בהנאה והשיאו לדבר אחר וא"ל ישמעאל אחי היאך אתה קורא

(שה"ש א') כי טובים דודיך או כי טובים דודייך א"ל כי טובים דודיך ופרש"י ז"ל דהכי קאמר ישקני הש"י מנשיקות פיהו דהכי קאמר לי טובים דודיר מיין. א"ל אין הדבר כן שהרי חברו מוכיח עליו שנאמר לריח שמניך טובים ופרש"י ז"ל וסיום דבריו על כן עצמות אהבוך (שם) וקאמר עלה בגמרא ר"ש בן פזי ואיתימא רב שמואל בר רב יצחק מרישיה דקרא קאמר ליה ישקני מנשיקות פיהו אמר לו ישמעאל אחי השק שפתיך זו בזו אל תבהל להשיב מאי טעמא אמר עולא גזירה חדשה היא ואין מפקפקין עליה ומאי גזירה חדשה משום נקור ולימא ליה משום נקור כדעולא דאמר עולא כד גזרי גזירה במערבא לא מגלו לה טעמא עד תריסר ירחי שתא דילמא איכא דלא סבירה ליה ואתו לזלזולי בה. ובמדרש חזית (שיר א') א"ר יונתן מפני שבקרוב אסרוה ור' ישמעאל קטן היה. ראה צורך נאמנות התורה אפילו בין נאמני ארץ כ"ש בזולתם. סוף דבר המכוין אליה לשמה תשימהו מעולה מאד במעלת השלימות האלה. והנה כלל בזה מה שאמרו אחרי כן כל הלמד מחברו פרק אחד וכו'. שאע"פ שהיה דוד גדול מאחיתופל בגדולה ונבואה מצד מה שלמד ממנו שני דברים דלא הוו בידיה (רמב"ם אבות שם) אחד שלא יעסוק בתורה יחידי שנאמר חרב אל הבדים ונואלו (ירמיה נ'). והשנ ישלא ללכת חוץ לביתו אפילו לבית המדרש ולבית הכנסת רק ברב עם. ואע"פ ששניהם ענין חריצות הם דכתיב אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש (תהלים נ"ה). וזה לא יהיה כי אם מפני העריכו אי זה דבר של מדע והשכל מכל אלפי זהב וכסף כמשפט כל העוסק בתורה לשמה וגם מהיותו מעולה במעלת הענוה אשר הוא לבושה הראשון וקל וחומר לכל אדם כשילמד מחבר. למוד שלם של הלכה או של דבר תורה בעולם. ומרחיקתו מן החטא ומביאתו לידי זכות והוא שלא לבד ימנעהו העסק בה על זה האופן רצוני לשמר מהחטא אלא שירחיקוהו ממנו הרחקה גמורה והוא ההזהר בגזירות ותקנות חז"ל שעשו סייג לתורה כי אחר שכל עמלו הוא לשמה יזהר בה לשמור מאד. ומביאתו לידי זכות כי אף שיטעה לפעמים במעשיו כיון שכוון בה לשמים זכות הוא בידו כמו שאמרנו למעלה גדולה עבירה לשמה וכו' הפך המכוין לדברים החצונים שאף על פי שיעשה מעשה המצוה אין לו שכר בה והנה כלל בזה מה שכתבו אחרי כן כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' (אבות שם). כי העוסק בתורה לשמה לא יחוש אל המאכל והמשקה כי אם אל ההכרחי לבד והוא דבר שמרחיק האדם מהחטא ומביאו לידי זכות אם מצד שלא יסור לבבו על דרך שמנו עשתו (ירמיה ה') וישמן ישורון וגו' (דברים ל"ב). ואם שלא יטרח בבקשתם ויעזוב מלמוד התורה והוא אומרם ואם אתה עושה כן אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא ואמר אח"כ ונהנין ממנו עצה ותושי' וכו'. כי אשר לו

כן לא לבד ימצא בו התועלת התוריי כי גם עצה ותושי' בדברי העולם דהכא רבי קארו ליה והתם רבי קארו ליה כי ידו בכל בתורה ודרך ארץ צא ולמד כמה הגדות בתלמוד בדרכי המוסר ובעסקי הממונות אשר נעלמו מעיני זולתה והוא כולל בזה מה שאמר אחר כן אל תבקש גדולה ואל תחמוד יותר מלמודך (שם). והכוונה הפוך בה דכולא בה ואל תאמר אלך ואלמד דברים כאלו ממקום אחר ואמר אחר כן ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעיין וכו' (שם). כי העוסק בתורה לשמה הוא שר וגדול בכל דרכיו כי יקובלו דבריו ואע"פ שיאמר על שמאל ימין ועל ימין שמאל כי ידעו ויכירו ממנו כי לא להנאת עצמו הוא אומר כמו שהוא הענין בעוסקים בתורה שלא לשמה שהם חושדים בכל מה שידברו ואפי' האמת שתצא מפיהם הוא בלתי נאמנה לשומעיהם. ולזה הטעם עצמו נתן לו ממשלה וחקור דין כי יש לסמוך על חקירתו שלא ישנו שום דבר חצוני מהאמת הגמור ומזה הטעם מתגלין אליו רזי תורה כי מי שהוא פונה אל כוונה מהכוונות זולתה באמת נסתתמו ממנו עיני הבחינה והחברה השלמה במובניה כי ישתדל להמשיך כוונתה אל הדברים אשר ירצה אותם כמו שעל זה הענין עצמו אמרה התורה כי השחד יעור עיני חכמים וגו' (דברים ט"ז) וכל דבר שאליו יטה הרצון הוא שחד לפי האמת וכאשר ישתולל מכל כוונה זולתי האמת עצמה נפתחו לו שערי המדע וההשכל ואין סוגר והנה בזה כלל מה שאמר (אבות שם) אל תתאוה לשלחנם של מלכים ששלחנך גדול משלחנם וכתרך גדול מכתרם כי אשר יש לו זה השלמות על האופן הנזכר הוא יעצור בעמו לפני מלכים והוא המושל בכל מעשיהם כי עצה יבקשו מפיהו וייחלו לעצתו ואין ממשלה גדולה מזו. והנה עד הנה זכר כל הדברים הנכבדים אשר יכספום האנשים לתכליות ואמר שעם שהאיש הזה השלם לא יכוין אליהם מצד עצמם על כל פנים יגיעו לו כמו שאמרו (נדרי' ס"ב.) וסוף הכבוד לבא והוא הדבר האחד אשר אמרנו ראשונה שימשך אל המכוין מעשיו לשמים. אמנם על הדבר השני והוא רוממות המעשים וגודל מעלתם אמר(אבות שם) ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים כי העוסק בתורה לשמה מבלי שום כוונה אחרת יהיו כל פעולותיו גדולות ונשאות ורמות על כל יתר המעשים אשר יעשום האנשים לתכליות אחרות כמו שהתכלית אשר אליו פונה במעשיו הוא היותר נכבד שבתכליות. והנה כלל בזה מה שכתבו (שם) אחרי כן גדולה תורה יותר מהכהונה והמלכות שהמלכות בשלשים מעלות והכהונה בכ"ד מעלות והתורה במ"ח מעלות להורות כי המכוין אליה בכל מעשיו הוא גדול במעלה על כלן כי המלכות והכהונה צריכין אליה והיא אינה צריכה להם. הנה נתבאר היטב מהמאמר המעולה הזה שהכוונה אל התורה לשמה תיישיר המעשים כלם

אל נכון כמו שהכוונה לשמים יש לה זאת הסגולה עצמה כמ"ש בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך (משלי ג'). וכבר היתה עם זה ממלאה מקום אלהיה בשוכנ' בינותינו כמו שאמרנו והוא בעצמו מה שכיונה התורה האלהית בכל מה שתכללהו פרשה זו וקצת הבאה אחריה במפקד מספר עם ה' אלה ובייחסם איש על שבטו והבדלת הלוים ושום אותם על ארבע ראשים וחלוקת השבטים על ארבעה דגלים שלש שלש לכל דגל ודגל וחניית כלם סביב למשכן כי נוסף על מה שיהיה כל זה הגבלת מעלה וקדושה למקדש שלא יבאו לראות כבלע את הקדש דוגמת ההגבלה שנעשית בסיני כדי שלא יהרסו אל ה' לראות כמו שכתב הרמב"ן ז"ל בפתיחת פירושו לספר הזה הנה יהיה התועלת עצום מאד מצד שמצבן על האופן ההוא המיוחד יעמידום על איכות המקום ההוא האמצעי הנכבד אשר בו ארון הברית אדון כל כמ"ש נמצא עומד במזרח מחזיר פניו למערב וכו' (ברכות ל'.) ונמצאו כלם מכווני' לבם לאביהם שבשמי' והוא הענין עצמו בתור' האלהית כי בראותה שהיו כל מחניהם נפרשים ונבדלים אלפים אמה מהמשכן. ומחנות הלוים מבדילים בינם ובינו. והחצר מבדלת בין ההיכל והלוים. ופרכת המסך בין הקדש ובין קדש הקדשים ובקדש הקדשים הארון אשר עליו הכרובים פורשי כנפים. והתורה האלהית נתונה בתוכו ישכילו וידעו כי הוא עקר הכל והיא המרכז אשר עליו יסובבו כל הענינים הנכבדים האלה ויקבעו בנפשם היותה תכלית כל המעשים ועקרן.[331] ויבער בלבם בעוצם תשוקתה רשפי אש שלהבת יה לא תכבה גם יהיו מימיה העצומים והמתוקים מים קרים על נפש באה באש התאוות ובתבערת התשוקות הגופיות ומזה ומזה יבאו אל פרישות העולם וההנזר מקניניו והצלחותיו המדומים להתבודד בעסקיה הנפשיים והרוחניים. כי על שלשה אלה אמרו במדרש (במד"ר פ"א) מכאן שנו חכמים בשלשה דברים נתנה תורה באש ובמים ובמדבר. באש דכתיב והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו ה' באש (שמות י"ט). במים דכתיב ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים (שופטים ה'). במדבר דכתיב וידבר ה' אל משה במדבר סיני. ולמה נתנה בשלשה דברים אלו לומר לך מה דברים הללו נתנו חנם לבני העולם אף תורה נתנה חנם לבני עולם וכן הוא אומר הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נ"ה). הנה אמרו שנתנה באש כי אש אוכלה היא להצית ולהבעיר חוזק התשוקה בלבות

[331] ויבער וכו' ר"ל בכל זאת יען כי התורה האלהית תלהט אש התשוקה הרוחנית והמוסרית בלב כל דורשיה, ותרוה נפש כל הצמא המשתוקק אל הידיעה והאמונה האמיתית כמים קרים אשר ישיבו נפש עיפה, ובהיפך תכבה אש התשוקה החמרית אשר תבער בלב האדם החושב רק בענינים ארציים והנאות גופניות, כאשר יכבו המים את שלהבת אש בוער, גם תהיה למנה רק למי שמתבודד עצמו בעיונו מעניני התבל וממחמדי בני אדם כאלו היה שוכן במדבר מקום לא עבר שם איש ע"כ אחז"ל להורות ע"ז "בשלשה דברים נתנה התורה באש במים במדבר".

האנשים אל שלמותה ולהוציאם מהצלה והרפיון אשר בלבות זולתם והוא מה שסמכוהו אל אומרו והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו ה' באש כי לב האדם אשר תורת אלהים בקרבו זה סיני והוא עשן תמיד מפני אשר ירד עליו ה' באש התשוקה והכוסף התמידי אשר לא יפסק ונתנה במים לפי שנוסף על שהתורה היא מרוה הצמאון הגדול הנזכר גם היא במי מצוותיה הרבים והערבים מכבה שלהבת הכח המאוה אל תענוגי האדם וחמודותיו הגופיות הפך מה שהיו בו כל אומות העכו"ם. והוא מה שנתבאר באומרו ה' בצאתך משעיר וגו'. כי בצאתו משעיר ובצעדו מאדום כי לא נתקררה דעתו בהם לתת להם תורה ומצות כמו שאמרו חז"ל (ע"ז ב':) על אומרו ה' מסיני בא וזרח משעיר וגו' (דברים נ"ג). כי הם מקולקלים בתכונותיהם אשר לא יוכלו להרפא מצד רוע טבעם כאשר יתבאר במקומו בעזרת הצור. הנה אז ראה זאת האומה שהיא מקבלת התקון והשלמות בעניני תאותיהם ולזה לכבות חום רתיחת התאוות הרעיש הארץ והטיף השמים גם עבים ממי התורה המתוקים והערבים ההולכים לאט ומקררים רשפי התאוות בלי ספק. ואומרם שנתנה במדבר הוא ממש כאומרו לא כל המרבה בסחורה מחכים (אבות פ"ב) וכמי שאמרו חז"ל (במד"ר פ' כ"ב) ולא ממדבר הרים (תהלים ע"ה) כמו שיבא בבני גד ובני ראובן שער פ"ה ב"ה והראיה נכונה מאד: וידבר ה' במדבר סיני כי ודאי מצד התבודדותו המופלג זכה למה שזכה כמו שנאמר וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא עד הר האלהים (שמות ג') והוסיפו לזרז ולומר מה דברים הללו כו' לומר שאלו השלשה ענינים שזכר אינו נמנע וקשה על האדם השגתם אם ירצה להרגיל עצמו בלמוד התורה והישרותיה כי כמו שהאש התאווני [332]ומי קרירות העצלה גם הרצון אל העברת המדברות ורכיבת הימים להצלחות הזמניות נתנו לאדם בחנם כלומר שהם לו בטבע ונתקיימו במעט הרגל כן שלשה אלה אשר כנגדם שהתורה נתנ' בהם נתונים נתוים המה לו בחנם אם יתחיל להרגילם וכמו שאמר במקום אחר וממדבר מתנה (במדבר כ"א) והוא ענין אמתי נפלא מאד יקיימו בו מציאות הטבע השני אשר ביארו הפילוסוף אצל קניני המעלות כמו שיבא אצל נתון תתן לו (דברים ט"ו) שער צ"ד ב"ה. גם כונתם ז"ל באומרם

[332]ומי קרירות העצלות. ר"ל כי כמו שבגבור על האדם חום דמו תבער בקרבו אש התאוה, כן כאשר יגברו בקרבו הליחיות המימיות המעורבות בדמו יהיה עצל ורפה ידים ושונא כל עמל יגיעה ותלאה, ואף כי להתיגע בעמל עיון התורה, וכן הוטבע כמעט בנפש כל אדם תשוקת ההון והעושר אשר ע"כ רוצה וחפץ הוא תמיד לעבור במדברות ובימים רק למען בצוע בצע ולרכוש רכוש, ורק ע"י ההרגל התמידי יוכל האדם לשקע אש תאותו החמרית, ולחזק רפיונו להרהיב עוז בנפשו לעסוק בתורה, ולמעט תשוקת ההון לבלתי היות תמיד עובר ארחות ימים ומדבריות כי אם יושב אוהלים להגות בתורה וחכמה וע"ז רומזים גם דחז"ל כי כמו שג' דברים אלו ר"ל ג' הנטיות הנזכרות האלה נתנו לאדם, בחנם ר"ל שהוטבעו בטבעו מלידה ומבטן, כן גם קנין התורה והסרת ג' מידות רעות אלה ע"י ההרגל נקל לו לאדם, באופן שגם התורה נתנת לו בחנם ר"ל מבלי עמל ותלאה רבה,

מה הדברים הללו נתנו חנם בעולם וכו' למה שכתב הרב המורה פי"ב ח"ג שהדברים היותר הכרחיים לחיים היה מהחסד האלהי לתתם חנם בעולם כמו האש והאויר והמים וכיוצא ויאמרו כי כמו שנתינת אלו הדברים חנם יורה על הכרחיותם לצורך החיים הגופניים כן התורה נתינתה חנם יורה כי היא חייני ואורך ימינו בשני מיני החיים בלי ספק וביארו כל הענין מאומרו הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נ"ה) וזה כי באומרו הוי כל צמא זכר סגולת האש שקדמ' והוא עוצם התשוקה על דרך שאמרו והוי שותה בצמא את דבריהם (אבות פ"א) ובאומרו לכו למים הרי המים עצמן אמורין. ובאומרו ואשר אין לי כסף לכו שברו ואכולו וגו' ביאר הענין השלישי המכונה אל המדבר והוא כי מבלי כסף ויתרונות שאר הקנינים יקנ' האדם זה הקנין המעול' בהפך מה שיהי' בענינים המדומים שלא יקנם האדם כי אם במחיר גדול וזהו אומרו ולכו שברו וגו'. כלומר ואם לא תאמינו מהרו לכם ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב ותראו שלא תמצאו ואני אומר לכם ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכולו במאכל יותר יקר מכל מאכל אשר יאכל והוא מה שביאר היטב באומרו למה תשקלו כסף בלא לחם ויגיעכם בלא לשבע' שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם. הנה זאת תראה כונת חז"ל בזה ועמה תהי' ראייתם ראיה על כלם. ואולם מה שנמשכנו לזה הוא מה שהיינו עליו שמקום מושב התור' האלהית ומעמדה והמצב אשר להם עמה כפי מה שתסדרהו זאת הפרש' יועיל מאד לכוין כל הדברים לשמה ולהזדרז אל קיומם אחר שהם אינם אלא עושי מלאכתה ושומרי משמרתה בכל ענייניהם והוא הענין אשר המציאו להם החכמה האלהית על פי תאותם המעול' אשר הגיעו אליה במעמד הנבחר והנורא מצד שלמותם בעת ההיא המוצלחת: והוא מה שאמרו במאמר שזכרנו ראשונה שבשעה שנגלה הקב"ה על ישראל בסיני לתת להם תורה ומצות ירדו עמו וכו'. ירצה שבמעמד ההוא הנכבד שהכל הגיעו למעלת הנבוא' והשיגו מדרגת הנמצאות והשתלשלותם כמו שכתבנו בפירוש העשרת הדברות ואמרו שירדו עמו רבותים אלפי שנאן על דרך שאמרו שבאותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא ירדו עליונים למטה ויעלו תחתונים למעלה (ש"ר פ' י"ב) והוא ענין הקירוב שנמצא אז להם בהשגתם כמו שביארנו בשער מ"ד. ושם הכירו וידעו כי כל הנמצאים העליונים היו דגלים דגלים סביבות עזו ית' רצוני שכלם נושאים דגל של רוממות לקלס ולרומם אל האלהים שהוא סבת הכל ומשפיע על כלם מטובו והוא דגול מהם כמלך המהולל מן גדודיו מסביב אשר ממנו ולא מזולתו יקוו לקבל שפע והצלחה. ובאותה שעה נתאוו מפאת שכלם הזך והנקי ליעשות דגלים כמותן שנאמר ודגלו עלי אהבה והכונ' שישובח ויהולל האל יתעלה במערכתם באותו ציור עצמו שהוא משובח ומפואר

בממשלה הראשונה עד שיהיו נושאים דגלי רוממות ומעלה לפניו תמיד בטוב שכלם ועוצם הכרתם שהוא התל שכל הנמצאים חייבים לפנות אליו והיה טעם התאוה ההיא להם לשבח כי ידעו שאי איפשר לכללותם לעמוד על השלמות ההוא תמיד. ולזה אמר הקב"ה חייכם אני אעשה אתכם דגלים כמו שהתאויתם דכתיב ימלא ה' כל משאלותיך. וזה כי בישב מצבם על זה האופן מהדגלים בו יהיו פונים כל שבט יה' וצבאם ופקודיהם אל המקום המיוחד אשר בו משכן העדות אשר שכן עליו ה' על הכפורת בין שני הכרובים שהכל הוא אות וסימן אל מושב אלהים חיים ומלך עולם אשר דגליו סובבים אותו מפה ומפה כבר יהי' זה הענין המורגש על זה האופן תועלת נפלאה להשאיר כללותם תמיד באותו הציור אשר חמדו להם ובו מלא משאלותם לשישארו על זה השלימות לפי שהסימן והאות ההמוני יביאו אל הציור השכלי כמו שאמרנו ראשונה והוא מה שאמר משה עשה אותם דגלים כמו שהתאוו שנאמר איש על דגלו באותות. והקש על זה בענין התורה האלהית אשר היא חותמו של הקב"ה והנמוס האלהי המגלה והמפרסם אמתת מציאותו יתעלה ועוצם נפלאותיו ויושר דרכיו בהיות המרכז המיוחד אשר אליו פונים בהקפת אותה בכל צבאותם לדגליהם בכל מחנותיהם כאשר אמרנו ויתכן כי לדמותם אל דגלי מעלה אשר התאוו אליהם בקיומם והתמדתם והמצאם על ענין אחד ולהרחיק מהם השנוי וההתחלפית המוטבע בתחתונים כפי מה שאפשר היה מהחכמה האלהית להגביל שנות הנמנים בדגליהם אלו משנות העולם[333] כי בהיות ענינם על זה האופן לא ישתנה סכומם מיום אל יום כמו שיחויב חלופו ושנויו אם ימנו מעת לידתן. ולא עוד אלא שבחדש עליהם שנה משנות העולם ימצא תמיד מנינם קרוב אל השווי במה שיהיו מספר הנכנסים אל עשרים כמספר היוצאים אל ששים שהרי אינם נמנים אלא כל יוצא צבא בישראל וכבר דרשוהו חז"ל בפירוש ומעלה מעלה מערכין (ב"ב קכ"א:) וזהו מה שכתבו רש"י ז"ל בפרשת כי תשא לתת טעם להשואת שני המספרים אשר נעשו בשתי השנים כמו שנזכר שם. ואפלא מאד ממה שתמה הרמב"ן ז"ל עליו ואמר כי מנין שנות

[333] כי בהיות וכו' כוונתו שאם היה מנין בן עשרים שנה לכל אחד ואחד מיום לידתו היה המנין מתחלף מיום אל יום כי נניח ד"מ שבאחד בניסן שנת תר"ח יהיה מכפר כל בני עשרים שנה במדינת שלש מאות אלף איש, הלוא ביום שלאחריו כבר יגדל מספר זה מכמה אלפים, בעבור שנוסף עליו גם מספר אותם האנשים שנולדו בשני לחודש ניסן שנת תקפ"ח, וכן ביום שלאחריו ומן אז והלאה יגדל תמיד המספר הזה, אפס כאשר ימנו לשנות העולם, ר"ל שכל הנולדים מראשית שנת תקפ"ח עד אחריתה ימנו לבני עשרים שנה כבר בתחלת שנת תר"ח, הנה ישאר המנין הזה שוה כל שנת תר"ח כלה, ואף בצאתה כאשר תחל שנת תר"ט ויהיו נוספים על המנין הזה כל האנשים שנולדו מתחלת שנת תקפ"ט עד אחריתה לא ירבה המנין, אחר שיוגרע ממנו מספר כל הנולדים בשנת תקמ"ח אשר יכנסו עתה כבר בשנת ששים ואחת לימי חייהם לפי מספר שנות העולם, ואחרי כי לפי מנהג העולם ישוה לרוב יחד מספר כל הנולדים והמתים בכל שנה ושנה, הנה ישאר עי"ז המספר והמנין הזה כמעט בכל השנים מבלי חילוף ושינוי גדול, וידמו גם בזה למלאכי עליון (כאשר התאוו להדמות להם) אשר לא ישתנו ויתחלפו לעולם.

האנשים אינו למנין שנות העולם אבל הוא מעת לעת מיום הולדו שכך נאמר בהן מבן עשרים שנה ומעלה שיהיו שנים שלימות להם והשתדל לקיים דבריו מערכין כמו שהוא בפירושיו. כי הנה כך נמצא בדברי רבותינו ז"ל במדרש במדבר סיני רבה (פ"א) מנין אתה אומר שלא היו מונין להם עשרים שנה אלא מר"ה למנין העולם ולא מר"ח ניסן ליציאת מצרים מן הכא ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים הא כיצד אימתי אמר להם הקב"ה לעשות משכן ביום הכפורים וכו'. והנה שם האריכו דבריהם למצוא טעם לשלשה המנינים הראשונים אם להשואת שני המנינים האחרונים מהם. ואם לחלוף המנין הראשון משניהם שלא היו בו רק כשש מאות אלף רגלי. ואמרו שהיה זה מפני שבין המספר הראשון ושני המספרים ההם נתחדשה שנה משנות העולם מה שלא היה בין שניהם וסיום דבריהם בזה כך הוא אלא מהיש לך לומר מתשרי מנו להם עשרים שהוא ראש השנה לברייתו של אדם הראשון. ולכן כלל החשבון כן להודיענו שהרי נכנסו חדש אחד בשנה שנייה לצאתם מארץ מצרים ולא נתוספו אותם של עשרים שנה במנין על איתם שנתנו שקלים לאדני המשכן לומר לך שאין מונין להם מניסן אלא מתשרי ע"כ: הנה שנתבאר היטב דקים להו לרבנן שאין למדים למספרם ממספר ערכים להתחלת שנותיהם כלן שהרי לא פלפלו כל כך אלא לדעת אם תתחדש להם שנה מתשרי או מניסן אבל ברור להם שאין מונין מעת לעת כל עקר ויראה שכוונו למה שכתבנו להראות שעי"כ יהיה מספרם רחוק מהשנוי והחלוף יותר כמו שיאות לעם ה' אלה אשר אוו להם להדמות לדגלי מעלה הקיימים והעומדים תמיד על מצב א' בלי שום שנוי כלל. ואולם מ"ש שם זה לשונו והנה לפי' דעת הרב עמדו בשבעה חדשים ולא מת אחד וכתוב ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם (במדבר ט) באמת בימים ההם ובעת ההיא אינו פלא גדול וגדולה היא אלי מזאת מה שנאמר עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמ' אשר בידינו ולא נפקד ממנו איש (שם לא) כי עת מלחמה היא יותר מסוכנת משנת שלוה והטומאה איפשר שתהי' מקטן או זקן שאינו מן המנין או מאשה שנאמר ונפש אדם מן הנשים גם מה שכתב שהשואת שני המנינים אינה שאלה כלל לפי שבמנין הראשון נמנו שבט לוי עמהם. ובשני השלימו המשלימין שנותיהן לכל מה שחסרום הלוים שהיו קרוב מעשרים אלף. הנה לא יצא הרב בזה מיד פלא בשיהיו המשלימים במספר הלוים ואשר מתו בנתים בצמצום הגמור לא יוסיף ולא יגרע אחד ומה שאמר שלא נאמר אך את מטה לוי לא תפקוד וגו' עד המספר השני אינה ראיה שהרי בפרשה זו עצמה לא נזכר כי אם אחר המספר אשר ספרם לגמרי כי אחר שאמר אלה הפקודים אשר פקד משה וגו' ויהיו הפקודים שש מאות אלף וגו'. נאמר וידבר ה'

אל משה לאמר אך את מטה לוי לא תפקוד וגו'. ומהיכן ראה תחלה שלא למנותן כמו שמנאן תחלה לפי דבריו והלא עמו היה אהרן נשיאם במספרם כמו שהיו נשיאי שאר השבטים אלא על כרחין כוונת הכתוב והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל כי כן היה דבר המלך לאמר אך את מטה לוי לא תפקוד וגו' (שם א'). ויאמר זה על המספרים כלם אלא שהוצרך לבארו הנה למה שסמך פדיון הבכורות ותמורתם בהם ומבואר הוא שכן דעת חכמי הדרש בזה בלי ספק. והנה אם כן אין לדבריו אלו שום סמיכות וכ"ש במה שכתב שם להמציא תוספת ברכה במספר השני על הראשון שהיו כשש מאות אלף רגלי הגברים. ואמר ואולי הגברים אינם בן עשרים אבל כל הנקרא איש מבן שלש עשרה שנה ומעלה הוא בכלל וכו'. כי הוא מבואר דלא חש מר לקמחיה כלל כי הנה לפי זה אינם יכולים להשלים מנינם רק אותם שהיו מבן תשע עשרה שנה ומחצה בקרוב כשיצאו ממצרים ודאי יחסרון כל אותם בני שש השנים שהם משלש עשרה ועד תשע עשרה כי רבים הם מאד והנה עמהם לא עלו לשש מאות אלף רגלי לגמרי אבל היו כשש מאות אלף ובלעדיהם היו שש מאות אלף ותק"נ הרי זה נמנע כ"ש למ"ש שלא יתכן שיהיו קהל גדול כמוהו שלא ימותו בחצי שנה למאות ולאלפים. גם במה שנתן פני הראות להשואת המספרים במה שאמר ויתכן שכן אירע המעשה שהיו המשלימין במנין המתים יותר נאות היה לו לומר שהיו הנכנסים כנגד היוצאים כמו שאמרנו. והנה עכ"פ נתקיים מה שכיוננו אליו מהכונה האלהית להעמיד מספרם על ענין אחד כל מה שאפשר דוגמת מעלה להיותם דומים להם במעלתם ובטוב שכלם וציורם אל האות העליון אשר הכל פונין אליו כאשר נתאוו להם כפי מה שזכרו חז"ל:

ועתה אחר שהקדמנו זה בביאור צורך הדגלים ותועלתם ודברנו על השואת שני המנינים הנזכרים בכאן ובפרשת פקודי בטעם מספיק כפי חז"ל נעבור על הדבורים אשר בהם נתפשט סדור הדגלים והמסעות הן בפרשה זו או בזולתה כי אף שיפרידו בנתים ענינים אחרים ראוי שנכלל בשער אחד כמו שיאות אליו. וראשונה נעורר קצת ספקות הנופלות באלו הענינים: א באומרו שאו את ראש כל עדת ישראל וגו'. כי מה צורך אל זה המספר יספיק בשיאמר שיהיו כך וכך שבטים דגל אחד במזרח וכך וכך דגל שני לדרום וגו'. יהיו מה שיהיו מהמספר. וכבר האריך הרמב"ן ז"ל על שאלה זו כמו שיבא וכ"ש למה שהנגף מצוי במספרם שכבר תהיה השאלה יותר חזקה: ב בסדר הדגלים שמסדר דגל אפרים במערב עם היותו בן הגבירה ומנשה ובנימין עמו ונוסע בשלישית. ודגל מחנה דן עם היותו בן האמה. ואשר ונפתלי אשר עמו ג"כ. והיותם נוסעים באחרונה הם אל הצפון ומהנראה שהוא יותר חשוב מהמערב. והנה הרמב"ן ז"ל סדר מדרגות הפאות לפי מה

שמצא בכתובים מבלי שיתן לדבריו שום טעם: ג אומרו בפרשת בהעלותך כי לי כל בכור בבני ישראל ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים וגו'. והלא מקודם לכן היתה העבודה בבכורות שאל"כ מה מכר לו עשו ליעקב כדאיתא במקומו: ד בחלוקי משאות גרשון וקהת ומררי. וטעם חלופי המכסאות אשר למשא בני קהת שקצתם בבגד תכלת וקצתם בתולעת שלי וזולתו בארגמן וזולת זה מהחלופים: ה בביאור פרשה חמורה שנזכרה בסדר בהעלותך בזמני נסיעתם וחנייתם שנרא' בה בלבול גדול ומותר נמרץ כי ירא' שיספיק אל הכוונ' כלה בשיאמר וביום הקים את המשכן כסה הענן. וגו' כן יהי' תמיד הענן יכסנו וגו'. ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו בני ישראל ע"פ ה' יסעו בני ישראל וע"פ ה' יחנו כל ימי אשר ישכן שם על המשכן יחנו. הנה יראה שזה יספיק לכל המכוון והותר גם להנצל משמצת הטעיה אשר כתב הרב המורה בפ"נ ח"ג כי מה יוסיף להנצל בשאמר שהיו עומדים זמן רב במקום אחד וזמן מועט בזולתו על מה שאמר שלא היו נוסעים וחונים כי אם על פי ה' ולמה יאריך עוד באומרו ובהאריך הענן ימים רבים וגו' ויש אשר יהיה הענן ימים מספר וגו' ויש אשר יהיה הענן מערב עד בוקר וגו' או יומם ולילה וגו' עוד או יומים או חדש או ימים ועל הכל חזר ואמר בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו ובהעלותו יסעו על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת ה' שמרו על פי ה' ביד משה. ומה שכתב הרמב"ן ז"ל שנכתב כל זה ללמד על זרחותם ויראתם את השם יתברך שאם היו חונים ימים רבים במקום שאינו טוב בעיניהם לא יסעו משם עד העלות הענן או כאשר יחנו במחוז חפצם ויעלה הענן משם מיד ילכו לרגלו או אפילו שיהיה להם צער מתכיפות המסעות וטורח טעינת המשאות ופריקתם שלא יתעכבו מלכת אחרי הענן כלל כמו שהאריך בדבריו הנה הוא טעם חלוש כי איך יסורו מלכת אחר מנהיגם ואנה יפנו ואנה פניהם מועדות וגם הוא הראה שלא נתקררה דעתו בזה עד שהוצרך לסוף לומר ויתכן שאירע להם במסעות שעשו המסופר בכאן ולא בענין אחר וכו'. וגם בזה אין נחת רוח שהרי מלשון הכתוב נראה בהפך במה שאמרו ויש אשר וכו' ויש אשר וכו': ו בפרשת חצוצרות וכבר כתבנו הראוי בה בשער ס"ז פרק ה'.ז בפרשת חובב בן רעואל הכתובה בין המסעות שנראה ממנה שהיה צריך פיתוי והסתה גדולה לשיאבה להתמיד ישיבתו עמהם ולא עוד אלא שהחליט המאמר לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך ואנה פנה כל חסידותו אשר בו בא עם בתו ובניה אל המדבר אשר יחנו שם הר האלהים כמו ששבחוהו חז"ל (מכילתא פ' יתרו) ועוד שההליכה הזאת נזכרת קודם מתן תורה אלא שזו כבר התרנו יפה בפרשת וישמע: ח אומרו ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה

ה' ויפוצו אויביך וגו' ובנחה יאמר שובה ה' וגו' כי מה טעם בשיאמר משה דברים הללו כי יחנו וכי יסעו. ומה בשיזכיר דברים שיראה מפרסומם שהוא יתעלה קם ונוסע ממסע אל מסע ושיש לו אויבים כענין האדם. ואחר זכרון אלו הספקות נבא אל הביאור:

וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו'. הנה הרמב"ן ז"ל הרבה לתת טעמים למנין זה אם להודיעם חסדו בענין רבויים ושמירתם או לזכותם לעבור לפני אדון הנביאים איש איש כי ישים עינו עליהם לטובה או לדעת מספרם לצבוא צבא למלחמות הארץ שהיו נכנסים מיד אם לא חטאו הכל כמו שהוא בפירושיו:

א אמנם היותר נכון בעיני הוא להודיע כוונת התורה האלהית במעלת שלמות' כשרצת' להעתיקם בהישרותיה ולמודיה מכלל העכ"ום בענין מציאותם ומהותם בשתי ענינים גדולים. האחד להורות שאין להם מציאות מה לבד ואיך שיזדמן אבל מציאות מעויין טוב ומשובח כי זה מה שיורה עליו הקפדת החשבון המדוייק כי כל מה שהמציאה החכמה האלהית בעולם הכל היה במדה במשקל ובמשורה והוא מה שנתן דמותו ומהותו. וכבר פרסם הנביא מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשליש עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים (ישעיה מ'). יורה שטוב ההויה וסוף שלמותה בכלליה וחלקיה הוא שיהיה במספר במשקל הכל מנוי כי בשמירת הערכים ההם ישמר תוכן כל דבר ומזגו וביציאה ממנו יצא מהשיווי עד היותו בעל מום חרום או שרע וכן בשמים אמר ושמים בזרת תכן שאי אפשר שיהיו כמלא נימא פחות ויתר ובצבא נאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא (שם) כי הכל הוא בחכמה נפלאה בשמירת היחס המספרי כלל ופרט. וכבר נשתבחה מלאכת המספר בזה וכו'. וכן עשה באומה הזאת המשובחת ברית עולם שם לה ערוכה בכל ושמורה מיחס התתלותיה ראשיה ופנות שבטיה כי אחד היה אברהם הולך נכוחו יתעלה. והאבות משולשים כמו שמשלשים קדושתו בשמי מרום. והרועים שבעה כנגד שבעה כוכבי לכת. והשבטים י"ב כנגד י"ב מצות ושאר היחסים העצומים והרבים אשר כתבנו בשער ל"א אשר עליהם נאמר וספור הככבים וגו' ויאמר לו כה יהיה זרעך וגו' (בראשית ט"ו). ובהם נאמר המוציא במספר צבאם וגו'. שזה מורה על טוב מציאותו ושלימותו כמ"ש והנכם היום כככבי השמים לרוב (דברים א'). [334]והנה לפי שטעה בלעם בזה באומרו הנה כסה את עין הארץ (במדבר

[334]והנה לפי שטעה וכו' תוכן דעתו הוא, כי הדבר היקר והנכבד ימנה בדיוק וצמצום, והדבר שהוא פחות הערך והמעלה לא יתן איש דעתו למנותו (אשר ע"כ אמרו גם חז"ל פ"ג ממס' ערלה שכל שדרכו לימנות חשוב ואינו בטל ברוב) והנה בלעם לא ידע תחילה להעריך מעלת ישראל, ודמה אותם לשאר העמים הקדמונים אשר בהם יושקף רק אל ריבוים הכללי אשר בעבור זה יש להם הכח והגבורה והיכולת להכניע זולתם, מבלי אשר יעמול איש למנות אישיהם הפרטיים אשר אין להם מעלה מיוחדת, כמו שאמר בלק מהם "הנה כסה את עין הארץ" וכו' אפס אחרי כן כאשר התבונן יותר הכיר מעלת ישראל ויתרונם על כל העמים כמו שאמר אח"כ "לא הביט און ביעקב," וכו'

כ"ב) שמשמעו שרבו כמו רבו לפי ההזדמן כיתר הגוים שנאמר בהם הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו וגו' (ישעיה שם). לזה הוצרך להתודות אחרי כן ולומר מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל תמות נפשי וגו' (במדבר כ"ג) לומר כי תכלית דיוק לחשבון ותוכן מספרם יעיד על טוב אחריתן ונתאוה להיות כמותן[335] והנה לזה עם שכבר היה גלוי וידוע לפניו סכום כללם ופרטם לשבטים ולדגלים רצה ית' שימנו אותם ע"ד הככבים שהמזלות הן בעלי מספר ידוע וכן כל מזל ומזל יש לו ככבים ידועים מתי מספר בחשיבותן וכן לכללם כדי שיגיע דעת מספרם זה השם ומציאותן מציאות משובח בדעות האנשים השלמים כי זה מה שישלים טוב מציאותן וחשיבותו כמו שידיעת האנשים מציאותו יתברך אם שלא יתנו בו מציאות מ"מ יקיימוהו וישלימוהו בדעתם וציורם. האמנה כי לפי שידיעתם זו בשכלם א"א אם לא בשישיגוה גם כן ובתחלה בחושים הגופיים העלולים אל ההשקפה בענין רע ומזיק לפי רוע מזגם על הרוב כמו שכתבנו בשער ס"א הנה לזה הקדים להם תקון השקלים שיהיו כתריס לפני הפורענות ההוא בשני פנים. אם שיפול עליהם המספר בתחלה ואח"כ יעתק אל האישים וכבר באה ההבטה ע"י האמצעי והורע כחה בדרך הטבע. ואם שיהיו כופר נפש לכפר לפי ההשגחה. וכבר דברנו בענין השקלים וטעמן במקומם שער נ"ב עיין עליו. וזהו הענין האחד אשר בעבורו יתכן זה המספר בזאת האומה לא עשה כן לכל גוי. אמנם הענין השני הוא להבדילן מהם גם כן מצד מה שאין להם העמדה וקיום רק במין ככל שאר הנמצאות ההוות והנפסדות ולהעלותן אל מעלת הנמצאים העליונים הקיימים באישיהם כי על זה בעינו נאמר והייתם לי סגלה מכל העמים ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' (שמות י"ט) לומר שכל אחד מהם יהיה לו חשיבות בפני עצמו כמלך וכהן וכעין שנאמר ולציון יאמר איש ואיש וגו' (תהלים פ"ז). ולפי זאת הסגלה נאמר ג"כ בכוכבים לכלם בשם יקרא וגו' איש לא נעדר (ישעיה מ') יאמר שהוצאתו אותם על המספר האישיי יורה כי מרוב אוני ועוצם כחו בראם בתבונה ושלימות שאיש מהם לא נעדר לעד לעולם. והנה לשתי אלו

ע"כ הודה שראוים הם להמנות לפי מספר אישיהם הפרטיים, בעבור מעלותיהם ומידותיהם הישרות שיש לכל אחד ואחד, כמו שאמר "מי מנה עפר יעקב" וכו' וע"כ התאוה ג"כ להיות כמוהם כמו שאמר "תמות נפשי מות ישרים" וכו',

[335] והנה לזה, כוונתו כי כמו שנודע להי"ת מספר כל המזלות ומספר כל הכוכבים אשר בכל מזל ומזל (כי כפי הידוע מחובר כל מזל ומזל מכוכבים פרטיים רבים, אשר רק בהתחברם יחד תולד צורת המזל ההוא.) ובכל זאת אה"כ ד"מ מהי"ת "המונה במספר צבאם" להראות בזה מעלתם וחשיבותם בעיניו, כן אף שנודע להי"ת מספר מפקד כל ישראל בכללותם ופרטיהם, צוה בכל זאת למנותם איש איש לגלגלותם להראות בזה חשיבותם ומעלתם. ויען כי הראיה וההסתכלות בחושים הגופנים תסבב לפעמים אל הנראה נזק והפסד כמו שבאר הרב ז"ל בשער ס"א (עיין ביאורי שם), ע"כ נצטוו לתת איש איש בקע לגלגלת למען ימנו רק השקלים ולא הם בעצמם באופן שיודע מספרם רק ע"י מספר השקלים.

הבחינות כוונו חז"ל באומרם להודיע חבתן שנמשלו לככבים שמוציאן במספר ומכניסן במספר שנאמר לכלם בשם יקרא (ש"ר פ"א) כי באמת חבה יתירה נודעת להם בזה וזה טעם נפלא למה שיזכור הכתוב לכל אחד ואחד בשמו ויחסו בשוה כמשפט הראשון כי כלם שוים במעלה ומעלת כל אחד נפרדת ממעלת חברו כמו המזלות שהם נפרדים באיכותן ושוים במעלתן וכל אחד ראוי להמנות בפני עצמו במספר ככביו ומה נאה טעם וא"ו וקרבנו של נחשון (במדבר ז') כמו שכתבנו אצל קרבנם שער נ"ח עיין עליו. והרי זו כוונה נפלאה נמשכה לכל מה שכתבנו עד הנה מכונות התורה האלהית בכל אלו המעשים אשר תיישרם אליהם ואמר שיתיחסו למשפחותם לבית אבותם לסלק כל ערבוב וכל ספק ביחסים וכמ"ש רב יהודא אמר שמואל אמר קרא להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (בראשית י"ז) כדי להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של שני (יבמות מ"ב.) ואמרו שאין שכינה שורה אלא על הודאין שזרעו מיוחס אחריו (שם ס"ד) כ"ש בני פסולין אחרים יותר חמורים ויותר מגונים והכתוב העיד בכשרותם באומרו ויתילדו על משפחותם לבית אבותם וכמ"ש ז"ל (קידושין ע:) שבטי יה עדות לישראל. ואתכם יהיו איש איש למטה וגו'. כי הנשיא באישי שבטו הוא בבתינת המזל הכללי עם אישי ככביו כמו שאמרנו. אך את מטה לוי לא תפקוד כבר פירשנו ראשונה שזאת המצוה היא מאוחרת בכאן כי הלוים לא נמנו בתוך ישראל כמשפט הראשון וכתבנו שיעור הכתובים לפי פשוטן: ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות וגו'. וכל זה מעלה וכבוד אל המשכן אשר בו התורה האלהית כמו שאמרנו וכמו שפירשנו. וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו לצבאותם והלוים יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף על עדת ישראל וגו'. כי בהעדר ייחוד הכוונה ההיא ודאי יהיה קצף עליהה אמנם בהיות כל מעשיהם לשום שמים יהיו לרצון לפני יי' תמיד: איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל וגו'. והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה לצבאותם וגו'. דגל מחנה ראובן תימנה וגו'. דגל מחנה אפרים לצבאותם ימה וגו'. דגל מחנה דן צפונה וגו'. הנה על סדר אלו הדגלים ולהתיר הספק שהעירותי עליו כתב הראב"ע ז"ל ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא הדרום והזנב הוא הצפון ולא אוכל לפרש על כן ראובן בדרום כי הוא הראש ודן בצפון כי הוא הזנב. ואחשוב שההסתכלות בזה הוא כמו שאמר הפלוסוף על סדר מדרגת הפאות אצל העולם בכללו. וזה כי שם בספר השמים והעולם לתת סבת התחלת התנועה הראשונה והיותר עצומה אשר היא לגלגל היומי

מפאת המזרח[336] הנה הוא שם דוגמא כאלו איש אחד היה מוטל על הארץ ופניו למעלה ראשו אל הקטב הדרומי ורגליו אל הצפוני וימינו אל המזרח ושמאלו אל המערב והוא מניע הגלגל על עצמו כי על כן היתה התחלת התנועה מפאת המזרח. וסובבת דרך הימין כמו שהתחלת התנועות באדם הם מהימין כו'. כמו שהוא בחלק השני מהספר ההוא. ועל זה היסוד יאמר שהיה מקום משה ואהרן ובניו אל פאת המזרח כי הם בכלל ומשה בפרט היה התחלת תנועותיהם ומסעיהם כלם כמו שאמר ויסעו בראשונה על פי יי' ביד משה (במדבר י'). ובפאה ההיא עצמה דגל מחנה יהודה כי הוא הנוסע ראשונה והחונים עליו ישששכר וזבולון. ועל זה הדרך שאר המחנות. ויהיה ראובן הבכור עם שאר שבטיו אל פאת ראש האיש ההוא. ויהיה דן ושבטיו אל פאת הרגל. ויהיה אפרים ושבטיו אל השמאל שהוא המערב. ולא ידעתי איך תתקרר דעתו בזה היישוב כי הנה הוא הוכרח לעשות שני ראשים אחד למזרח למעלה משה ואהרן ודגל יהודה החונים עליו ואחת בדרום למעלת ראובן שהוא הבכור ולא יתכן שיהיה לאדם שני ראשים. ועוד שאם פאת המזרח הוא הראש כמו שאמר על פאת הדרום ז"ל ואין אחר מזרח נכבד ממנו הנה אם כן יהיה המערב הפאה היותר פחותה שהרי הם שתי קצות הרוחק ואיך יתכן שיהיה אפרים בה ומחנה דן נכבד ממנו בצפון. אלא שהנראה לי שהתורה האלהית לקחה לה דרך אחרת בזה והוא היותר לאות ומסכים אל השכל (ב)[337] והוא במה שדמתה מזרח ומערב העולם לפנים ואחור באדם דכתיב אחורי המשכן יחנו ימה (שם ג') לפני אהל מועד מזרחה (שם) ודרומו וצפונו אל הימין ושמאל האדם דכתיב צפין וימין אתה בראתם (תהלים פ"ט) ולכן יראה שסדר מקומות הנזכרים לפי מעלתם משה ואהרן ודגל מחנה יהודה והחונים עליו היושבים ראשונה בפאת הפנים שהיא היותר חשובה ומחנה בני קהת עם דגל ראובן והחונים עליו בדרום שהיא הפאה השנייה לה במדרגה כמו שהם היו ג"כ שניים למעלת הראשונים. והנה היו שני אלו הדגלים תחלה וראש אל שני קוים זה אל קו האורך ההולך ממזרח למערב וזה אל קו הרחב ההולך מדרום לצפון. ולזה סדר אחריהם שני הדגלים הנשארים על סדר מעלתם מחנה בני גרשון עם דגל אפרים והחונים עליו אל המערב שהוא נכח דגל יהודה וחבריו והרי הם בקו אחד ומחנה בני מררי עם דגל מחנה דן והחונים עליו נכח ראובן וחבריו אל הצפון והרי הם בקו שני וזאת היא

[336] הנה הוא שם וכו' ר"ל יען כי לדעת הקדמונים יתנועע בכל יום הגלגל היומיי עם כל הגלגלים אשר מתחתיו ממזרח למערב סביב הארץ שהיא מרכזם, ע"כ נמשלה הארץ אשר רק בעבורה ולתועלתה תהיה התנועה הזאת לאיש שוכב מוטל על גבי ראשו אל הדרום ורגליו אל הצפון, ומניע על פניו הגלגל מימינו לשמאלו שהוא ממזרח למערב, כמשפט אדם העושה כל מעשיו ופעולותיו רק בידו הימנית.

[337] והוא במה שדמתה וכו' סיבת דמיון צד מזרח העולם לפנים ומערב לאחוריו של אדם עיין למעלה בביאורי לשיר השירים ד' על הכ' עורי צפון וכו'.

בחינה נכבדת ונאותה מאד כי שם במקום ההוא נתבאר [338]כי קו האורך ראשון בטבע אל קו הרחב וקודם אליו ולזה היו בקו הארך הדגל הראשון במעלה ושלישי אליו ובקו הרחב הדגל השני במעלה ורביעי שהוא השלישי אליו. וכמה יתאמת זה ממה שנזכר בפרשת חצוצרות ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החונים קדמה ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החונים תימנה (במדבר י') ולא נזכרה שם תרועה למסע שאר המחנות החונים למערב וצפון לפי שכשהזכיר ראשי הקוים ההם הנה הכל בכלל והוא ענין נכבד מאד בעיני. גם בכוונת אלו הדגלים בתמונת העולם הכללי נאמרו דברים רבים מהם היה לתבנית המרכבה העליונה כי לכן היה דגל מחנה יהודה אל המזרח שהיה בדגלו צורת אריה דכתיב גור אריה יהודה (בראשית מ"ט). ובדגל ראובן וחבריו החונים תימנה צורת אדם רמז לוימצא דודאים בשדה (שם ל') שהם על צורת אדם. ובדגל מחנה אפרים וחבריו אשר למערב צורת שור דכתיב בכור שורו הדר לו (דברים ל"ג) ובדגל מחנה דן וחבירו אשר לצפון צורת נשר. [339]והם הד' פנים הנזכרים בחיות אשר ראה יחזקאל (יחזקאל

[338]כי קו האורך וכו' להבין דבריו אלה אקדים לך כי בהיות שני מושגים ד"מ מושג א ומושג ב מתיחסים זה לזה באופן שלא נוכל להעלות על דעתנו הוית מושג ב אם לא נצייר תחילה הוית מושג א, אבל נוכל לצייר הוית מושג א אף כאשר נסלק הוית מושג ב אז יאמרו חכמי ההגיון כי מושג א קדום בטבע למושג ב, ד"מ מושג היות מין האדם בעולם לא נוכל לצייר ברעיונינו אם לא נחשוב תחילה היות סוג החי בעולם, אבל בהיפך נוכל לחשוב ולהעלות על דעתינו שיש סוג החי בעולם אף אם לא היה נמצא מין האדם עלי האץ, כי כל אדם חי, אבל אין כל חי אדם, וע"כ אמרו כי מושג החי שהוא סוג כולל הוא קודם בטבע, למושג האדם שהוא מתאחר בטבע (עיין מזה בס' מילות ההיגיון שער י"ב) וידוע ג"כ כי כאשר נצייר ברעיונינו מושג הקו ההנדסיי ע"י חיבור הרבה נקודות הנדסיות יחד אשר אין להם שיעור עובי כלל יעלה לנו מושג האורך, אבל מושג הרוחב לא נשיג רק כאשר לנו ברעיונינו ציור שטח אשר שני צדיו ארוכים ושניהם קצרים ד"מ שטח מרובע כזה מזרח צפון # דרום מערב אז נקרא כל קו וקו הארוך ההולך ממזרח למערב בשם אורך, וכל קו וקו ההולך מצפון לדרום שהם קצרים ממנו בשם רוחב, ונמשך מזה כי מושג האורך קדום בטבע למושג הרוחב, כי אין רוחב מבלי אורך, כי לולא היו בשטח שלפנינו הקוים ההולכים ממזרח למערב כי אם רק הקוים ההולכים מצפון לדרום, היו גם הם נקראים רק בשם אורך ולא בשם רוחב, והנה התוכניים אומרים כי הקו הסובב את כדור הארץ ממזרח למערב יכיל חמשת אלפים וארבע מאות פרסאות אשכנזיות 5400 והקו הסובב אותו מצפון לדרום הוא קצר ממנו כעשרים פרסאות, יען כי כדור הארץ הוא נדחק מעט בשני צדיו בקרבת הציר הצפוני והדרומי ע"כ נקרא הראשון בשם אורך והשני בשם רוחב. ועפ"י הקדמות אלה תבין היטב דברי הרב ז"ל פה.

[339]והם הד' פנים וכו' כוונתו כי המורה ח"ב פ"י כ' כי כדור הירח פועל פעולתו להניע את יסוד המים [וכן יורה גם הניסיון לפי דעת כל חכמי הטבע הראשונים והאחרונים שמתנועת הירח (בצירוף פעולת השמש עליה ועל הארץ) תולד ירידת ועלות מי הים על הארץ פעמים בכל יום, כי בעלות הירח על האופק ויתקרב אל פני הארץ ימשוך אליו המים אשר בלב הים, ואז יערמו ויגביהו שם קימתם ועי"ז יתמעטו המים על כל גדיותיו, וברדת הירח ויתרחק מעל הארץ תבטל המשיכה הזאת, ואז ישובו המים לאיתנם ויעלו על שפת הים כבראשונה, וע"כ יהיו העליה והירידה הזאת במדרגה יותר גדולה בתחילת החודש או בסופו במילוי הירח בעת שתעמוד הירח לעומת השמש או תחתיה ממש, ובמדרגה יותר קטנה בעת פגימתה, גם נודע לכל כי החלאים אשר סבתם הפסד לחיות האדם המימיות כצרעת הראש והגוף ישתנו מאוד עפ"י תקופות הירח סביב הארץ בימי החודש כי לפי רבות אורה או מיעוטה, כן ירבה או ימעט החולי ההוא, גם שינוי האויר הלח הוא אם יבש? תלוי הרבה פעמים רק בתקופת הירח במילואה או במיעוטה, אשר כל זה יעיד כי כנים דברי הרב המורה ז"ל שהירח פועל על יסוד המים והשמש פועל בחומו על יסוד האש, וכדור שאר הכוכבים הנבוכים מניע יסוד האויר, וכדור שאר הכוכבים העומדים מניע הארץ, וקרא הגלגלים והכדורים האלה בשם חיות יען כי לדעת הרב ז"ל יש לכולם נפש חיה ומשכלת (עיין מבוא

א') הכוללים צורות הנמצאות כלם כמו שכתב הרב המורה פ"י מהח"ב ופ"א מהח' ג' כי שם ייחד אלו הצורות אל איכיות היסודות ומהותן וייחס הנעתם אל הפנים הנוראים ההנה פני החיות וזה מסכים מאד למה שכתבנו בשער ל"א ובזולתו כי ישראל הם צורת העולם בכללו ועל פיהם יתנועעו קורות העולם כלם לטוב או למוטב והיתר מפורסם שבזה[340] שארבעת דגלים אלו מחקים ארבעת רבעי העולם המזרח והמערב אשר ירשמו כל הככבים בזריחתם ושקיעתם ונקודות שני הקטבים אשר לצפון ולדרום אשר תנועת הגלגל תוסב עליהם והרבה דברים זולת אלה נאמרו ודי בזה עתה לפי הכוונה. והנה אחר שסדר דגלי בני ישראל על זה האופן הזכיר מה שנזדרזו במעשה ואמר ויעשו כן בני ישראל ככל אשר צוה יי' את משה כן חנו לדגליהם וכן נסעו איש למשפחותיו וכו'. וכבר נודע מחלוקת חכמינו ז"ל על זה יש אומרים כתיבה היו מהלכין דכתיב כאשר יחנו כן יסעו. ויש אומרים כקורה היו הולכים דכתיב מאסף לכל המחנות (ירושלמי עירובין פ"ה ה"א). והנה אחרי זה נעתק לתת מעלה וכבוד אל ארון האלהים בהבדל ביניהם במחנות הלוים אם בהבדלת מקום ואם בהבדלת שירות ואמר ואני הנה לקחתי את הלוים מאת בני ישראל תחת כל בכור וגומר כי לי כל בכור ביום הכותי וגו' כי הנה היתה עצה נכונה מאד להבדיל את שבט הלוי מתוך בני ישראל כדי שימצא שבט אחד בכלל נקי וחפשי מעול דרך ארץ ופנוי מעבודת האדמה לתת עליו עול תורה להורות חקים ומשפטים בישראל וגם שיהיו מזומנים לעבודה מה שלא יתכן להיות כן בבכורות כי כלם יפנו איש אל שדהו ואל ארצו. אמנם לפי מה שכתבנו בשער כ"ג על ענין הבכורה שמאז ואילך השתדל יעקב בכל יכלתו לבטל כח הבכורה ולהעבירה אל צעיר הבנים והסכימה עמו דעת עליון (ג) לזה אמר עכשיו כי ביום הכותו כל בכור בארץ מצרים חזר והקדוש אותם לו שהקדימה הראשונה כבר בטלה. והנה צוה למנותן מבן חדש ומעלה לצבוא צבא לפדות בהם את הבכורות כמו שכתוב בפירוש. ואח"כ חזר לצוות למנות

לשער ל"א) ויען שכל ארבעתם פועלים על כל ארבע היסודות רק שכדור אחד פועל יותר על יסוד האש והאחר על יסוד המים וכן כל אחד ואחד מהם על יסוד אחר ידוע, ע"כ אמר הכ' כי ארבעה פנים לאחת, כי לפי דעת המורה שם וב"פ א' מח"ג הכונה במאה"כ "פני אדם פני שור" וכו' רק שכל אחד מארבע יסודות אלה דומה באיכותו בבחינה מה לאחד מאלה. [כי הרוח או האויר אשר כמעט לא יחשב לדבר גשמי בעבור דקותו, דומה לאדם אשר נשמתו תחייהו שהוא עצם רוחני, והאש אשר כחו חזק מאוד לכלות ולהשחית את כל, דומה לאריה וליש גבור בבהמה אשר לא יחת מפני כל, ויסוד המים ידמה במריצת שטיפתו לנשר אשר קל מהרה יעוף בשמים, ויסוד העפר דומה לשור אשר רק מעשבי השדה וצמחי האדמה יקח מאכלו, גם בבקרים נחרוש, נפתח ונשדד אדמתנו.]

[340] שארבעת וכו' ר"ל שכמו שתנועת כל כוכבי לכת אינה על קו שוה ממזרח למערב כזה --# כי אם על קו נוטה ודומה לעיגול העולה תחילה ממזרח לצפון ויורד אח"כ למערב ומשם לדרום ואח"כ עולה שנית למזרח כזה, מזרח צפון # דרום מערב באופן שיעברו על כל ארבעת רבעי העולם כן חנו גם בני ישראל אשר במעלתם וצורתם הפנימית נדמו לכוכבי שמים בארבעת דגליהם על ארבע רוחות העולם לרמוז ולהורות על זה (ועיין מכל זה גם בביאורי לשער ל"א).

אותם מבן שלשים שנה ומעלה לצבא צבא לעשות מלאכה באהל מועד וחלק המשמרות לד' הפאות למשה ואהרן ובניו וגרשון וקהת ומררי. והנה חלק על ג' ראשי אבות אלו משמרת העבודה על דמיון השלש עולמות כמו שנראה ממנו בקצת ההשקפה. ואולם על בני קהת נתן משמרת הכלים היותר נכבדים ובעלי הצורות היקרות אשר למעלתם נצטוו אהרן ובניו בפריקתן וכסויין כתיקנן ונתנו לשאת אותם בכתף. (ד) והנה בענין המכסאות אשר סדר להם יראה שכוון מה שאמרנו ראשונה מהיות המעשים האלה כלם למודים והיישרות אל הכוונות הנכונות האלהיות. ולזה הארון אשר בו התורה האלהית אשר הוא עקר כל הבנין ותל שהכל פונין בו לתכלית עליון כמו שאמרנו צוה שיכסו עליו פרכת המסך לומר שהוא מובדל מכל שאר הכלי' במעלה ותכלית ולזה על כסוי עור התחש שהוא עשוי למשמרת אמר שיפרשו בגד כליל תכלת מלמעלה מה שלא עשה כן לשום אחר זולתו: והיה זה כדי שיהיה כלול בהדרו מבית ומבחוץ כי התכלת דומה לרקיע והרקיע לכסא הכבוד (מנחות מ"ג:) והוא ממש מאמר חז"ל נמצא שכלן מכוונין את לבם לאביהם שבשמים (ברכות ל'.) וכמו שאמר כל מעשיך יהיו לשם שמים (אבות פ"ב) כמו שאמרנו ראשונה. אמנם שאר הכלים עם שכוונתם ג"כ הוא לשום שמים יהיה בדרך אמצעיות ובשניות. ולזה היה על השלחן הראשונה בגד תכלת. אמנם על הכלים ועל לחם התמיד צוה שיפרשו בגד תולעת שני שהוא סימן אל כתר המלכות דכתיב דודי צח ואדום דגול מרבבה (שה"ש ה') ומשם למדת מלכות מה שנאמר המלבישכן שני עם עדנים (שמואל ב' א') ועל הכל כסוי עור תחש וכן במנורת המאור ומזבח הקטרת היה התכלת מלמטה והתחש למעלה. אמנם מזבח העולה היה בבגד ארגמן מקום התכלת להורות על מראה השמים שהוא כמראה אש אוכלת עליו והוא הוראת האש העליונה אשר על המזבח ההוא והיה עליו כסוי עור תחש. הנה שבכלם לא היה מראה כבוד יי' בעצם השמים רק בארון לבד אשר הוא המרכז לכל אלו העניינים כמו שכתבנו. והיתה משמרת בני קהת על הכלים המקודשים האלו מסוכנת מאד כי היה להם לשאת בכתף ולא ליגע בהם כמו שאמר ואחרי כן יבאו בני קהת לשאת ולא יגעו אל הקדש ומתו. ולזה הזהיר מאד לאהרן ולבניו עליהם ואמר אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי מתוך בני ישראל וגו' וזאת עשו להם וחיו וגומר ולא יבאו לראות וגו'. ואחר שהקדים משמרות בני קהת למעלת' סדר משמרות בני גרשון ובני מררי כמו שהוא מפורש בכתובים וסיפר איך עשו אותו משה ואהרן ונשיאי העדה למנות אותם ולפקוד אותם על עבודתם ועל משאם לא חסרו דבר עד אומרו ע"פ ה' פקד אותם ביד משה חיש איש על עבודתו ועל משאו ופקודיו אשר צוה ה' את משה: והנה אחר שנזכר סדר הדגלים ומשמרות הלוי' הראויים

להיות לכל ארבע פאות המשכן על הדרך הזה ראוי הוא שנצרף בכאן מה שכתוב בפרשת בהעלותך מאופני נסיעתם וחנייתם על פי ה' ושנשתדל בהתרת הכתובים הרבים שנראה מיותרים כמו שכתבנו בספקות (ה) ונאמר כי הוא מה שיקיים כל מה שכתבנו ראשונה להיות מלאכ' המשכן ותבניתו וכל עבודתו להודיע ולפרסם אמתת מציאות ההנהגה האלהית בעולה ברצונו המוחלט על פי כושר מעשי המונהגים או חלופו כי היא יתד שכל התורה האלהית וההצלחה האנושית תלויין עליו ולהעתיק לבות האנשים מעל הדעות הקדומות המקיימות היות העולם נמסר אל ממשלת הטבע מבלי מוחה כי בידיעה הזאת תתקיים הכוונה השלמה בשיהיו כל המעשים לשום שמים כמו שהנחנו בכל דברינו באלו העניני'. [341]וזה כי העם היוצא ממצרים אין ספק שנשתקעו במנהגיהם ונמשכו דעותיהם אשר כלם מיוסדות על חכמת המזלות ותנועו' הככבים ומהלכתם וסבובם ומזל עבודתם יוכיח כי הנה הוא ראש לכלם והם אשר יקיימו היות העולם נוהג על פי ממשלתם ומנהגם מבלי שום שנוי וחלוף כלל. וכבר נודע מספרי החכמה הזאת שיש לנמשכים אחר משפטיה כוונות והשקפות וחשובים אל תנועות הככבים דבוקיהם ונגודיהם ושמושיהם וזמני חזרתם חלילה ואל מעמד כל אחד מהם בכל מזל ומזל ואל זמני שקיעתם ועליותם ואשר יבאו אליהם מאלו המצבים המחלפים משפטים רבים בכל עסקיהם ותלאותיהם ועל פיהם יחנו ועל פיהם יסעו בכל מסעיהם ולכן חכמיהם עומדי' תמיד על משמרת' וכלי מבטם בידיהם לכוין העתים המועילים והמזיקים בכל ענייניהם לכל אשר יעשה להם כי נתאמת אצלם כי יש כח נאצל מקצתם מועיל למעשה מה ויפסיד לזולתו וקצתם לענין אחר מבלי שום מונע ומעכב. ולפי שהיתה כוונת התורה האלהית לבטל הדעת הנפסד הזה מן העולם כמו שביררנו הדבר בכמה מקומות ובפרט בפרשת אם בחקתי שער ע' היה מהחכמה האלהית לסדר מסעות העם הזה וחנייתם בצאתם אחריו במדבר באופן יתבטל מהם זה הדמוי לגמרי וזה במה שנאמר ויי' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך וגו' (שמות י"ג) ואחריו נוסעים ובמקום אשר

[341]וזה כי העם וכו' ר"ל כי בצאת ישראל ממצרים (מקום אשר חכמת המזלות נולדה ונפרצה שמה לרוב, יען כי היא והארצות אשר סביבותיה מקום אשר לא עליהם יהיה הגשם והשמים בהירים שם תמיד כמעט בכל ימי השנה, באופן שיכלו לחזות תמיד היטב בכוכבים) היו נמשכים עוד אחר דעת חכמי המזלות אשר חשבו שכל מעשה בני האדם וכל תנועותיו, הדרכים אשר ילך בהם והמסעות אשר יסע ראוים להיות רק בעת ובעונה הראויה על פי מצב ומהלך הכוכבים הידועים זה לעמת ונגד זה, או זה אצל זה הנקרא בל"ע בשם קאנשטעלאטיאן, דיא צוואממען אדער ענטגעגענשטעללונג דער פערשיעדענען געשטירנע, וחשבו כי רק באופן זה ישכיל ויצליח האדם בכל דרכיו ובכל מעשיו, ולמען הוציא הדעה הנפסדה הזאת מלב כל ישראל הוזהרו לא לבד שלא לעשות ככה במאה"כ "לא תעוננו" שר"ל (לדעת ר"ע בסנהדרין ס"ה) שלא יבחרו עת ועונה ידועה לכל מעשיהם עפ"י מצב ומהלך הכוכבים, כי אם נצטוו פה ג"כ לסדר מסעם וחנייתם רק עפ"י ה', אשר הלך לפניהם בעמוד ענן לנחותם מבלי שום לב כלל על מצב או מהלך הכוכבים במסלותם.

ישכן שם הענן יחנו וזה בפעמים ופנים יכירו וידעו כי לא כאשר יראו עד הנה בשמירת מסעותיה' ותנועותיהם אדרבא היה להם השקפות הפכיות בכל העניני' ההם כפי רצון המצוה וכוונתו לשעה ההיא: (ה) ולזה אמר כי אחר שהוקם המשכן כסה הענן הזה את המשכן לאהל העדות ובערב היה עליו כמראה אש עד בקר והיה נוהג הענין הזה תמיד זולתי בשעת הנסיעה כי לפי העלות הענן מעל האהל יסעו בני ישראל ועל פי ה' יחנו לפי שכל ימי אשר ישכון הענן על המשכן יחנו. ואחר שזכר באלו הכתובים הראשונים אופן המנהג והסדר אשר סדר להם האלהים במסעיהם וחנייתם פרט התועלת הנמרץ הנמשך להם ממנו. ואמר כי התמדת הענין הזה תועיל להם אל שאפילו כשיקרה שיהיו קצת מסעיהם ומחניהם לפעמים מסכימים בעכובם או בתכיפותם אל אותו כיוון או חשוב שישקיפו אליו בעלי החכמה ההיא על פי מספר תנועות הככבים או המזלות לא ישימו אליו לב כי ידעו בבירור שלא היתה הכוונה לזה כלל לפי שתמיד נוסעים וחונים על פי יי'. והנה זכר ופרט קצת חשובים מהכוללים והראשיים אשר אליהם הורגלו לכוין החוזים בככבים. ואמר ובהאריך הענן עלהמשכן ימים רבים וכו'. [342]ואמר זה על מעמד כל אחד משלש הככבים העליונים מהשמש שהם שבתאי צדרך ומאדים שתנועותיה' מאוחרות משאר הככבי' הנבוכין. כי שבתאי יסוב גלגלו בשלשים שנה ויעמוד בכל מזל שתי שנים ומחצה. וצדק ישלים סבובו בשנים עשר שנים ויעמוד בכל מזל שנה אחת. ומאדים יסוב גלגלו בשמונה עשר חדשים ויעמוד בכל מזל חודש וחצי וכל זה על דרך קרוב. וכבר היה להם מקום לתלות אריכותם שם לשמור ולקוות שעת הכשר מצד משום אחד מאלו או מהשנים היותר מאוחרים עד שישלים סבובו או שיצא ממזלו או שישתנה ממצבו או המזיק בשום פנים. והנה הם לא היו תולין בזה כי אפי' בהאריך הענן על המשכן ימים ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ולא יסעו ולא יחשבו שהם משמרים הבלי שוא. [343]ואמר עוד ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן והוא כי כאשר יקרה שיוסכם מעמדם שם למעמד שלשת הככבים אשר למטה מהשמש שהם

[342]ואמר זה וכו' הנה ידוע שתנועת כל כוכבי לכת היא ג"כ כתנועת השמש לדעת הקדמונים רק באזור המזלות ר"ל באותו החלק מרקיע השמים אשר שם יראו י"ב המזלות שור טלה וכו' וכמו שתתעכב השמש בתקופתה, תתת כל אחד ואחד מהי"ב המזלות חודש ימים שהוא חלק י"ב מזמן הקפתה שהוא שס"ה יום, כן יתעכב שמה שבתאי סאטורנוס אשר זמן הקפו כ"ט שנה ומחצה ג"כ חלק י"ב ממנו שהוא קרוב לשתי שנים ומחצה, וצדק יופיטער קרוב לשנה אחת, ומאדים מארס נ"ז יום ומחצה, ונוגה ווענוס י"ח יום ומחצה וכוכב מערקור ז' ימים ורביע, והלבנה קרוב לב' ימים וחצי (עיין מזה גם במבוא לשער ל"א) ועפי"ז תבין דברי הרב ז"ל.

[343]ואמר עוד, הכונה שאם חנו בלילה במקום אחד ונסעו משם ביום, היו יכולים לחשוב שבעבור ממשלת הירח בלילה חנו שם, ואם חנו שם ביום ובלילה היו יכולים לחשוב שזומח היום ר"ל שהכוכב הידוע משבעה כוכבי לכת המושל ביום ההוא (עיין מבוא לשער ל"א וההשערה שם) הוא גרם חנייתם שם, ואם חנו שם ב' ימים היו חושבים שמעמד הלבנה במזל ידוע שהוא לפי חשבון הגם רק ב' ימים (כי לפי החשבון המצומצם הוא קרוב לב' ימים וחצי כמ"ש בהערה הקדומה) גרם זאת, או אם ימים במקום אחד שהוא שנה שלימה היו יכולים לחשוב

נוגה כוכב לבנה שזמן סבוב כל תנועותיהם הוא פחות משנה ומעמד כל אחד במזלו לא ימנה לא בשנים ולא בחדשים כי אם במספר ימים הנה הם לא עלה על דעתם רק כי על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו. ואמר עוד ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו שיש לחשוב שחנו מפני הוראת המשרת המושל בלילה. או יומם ולילה ונעלה הענן ויש לחשוב מפני צומח היום שמושל ביום ובלילה או ב' המשרתי' המושלי' בשעות הראשונו' כמו שהוא הענין בשבת המשרת שעה ראשונה של לילה הוא מאדים ושעה ראשונה של יום הוא שבתאי וכיוצא בזה או יומים והוא מעמד הלבנה לפי החשבון הנס גם שאחר שני ימים כח המזל ההוא עמד הוא חלוש. או ימים והוא מפני צומח השנה שיורה על כלה הנה בכלם בהאריך הענן על המשכן לשכון עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו ובהעלותו יסעו. סוף דבר על פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו תמיד ובכל מה שיזדמן שיהיה זמן נסיעתם וחנייתם קרובות אל החשובים האלו או אל זולתם שלא זכר לא יחושו אליהם רק את משמרת ה' שמרו על פי ה' ביד משה והוא מה שהזכירו משה בביאור בשירת האזינו ימצאהו בארץ מדבר וגו'. כנשר יעיר קנו וגו'. ונאמר ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר (דברים ל"ב) כי הוא לבדו בהשגחתו האישית נהגם ונהלם והם ידעו והכירו שלא נשתתף בהנהגתם אל נכר ואמר זה על ממשלת הככבים אשר על פיהם יתנהג העולם לפי הטבע הקדום כי הוא עקר כל התורה כלה ושרש כל ענפיה סעיפיה וצאצאיה אשר המשכן בכללו וסדר הקמתו ודגליו ומסעיו מורים על זה כמו שאמרנו. זהו הנראה אלי בכל זה דבר נאות וענין יפה יראה הרואה ויחכם עוד ולקיים מה שאמרנו מהיות זה הסדר אשר לפי ההשגחה נוהג יראה על פי מעשי האנשים השלמים סמך לזה ואמר עשה לך שתי חצוצרות כסף וגו' כי אחר שהיה מלך על עם רב ועצום כמו שנאמר ויהי בישורון מלך (שם ל"ג) נתן עליו הוד מלכות כעין מלכותא דרקיעא שנאמר ויהי קולות וברקים וגו' (שמות י"ט). וכל העם ישמעו ויהי עול מוראו וכבודו על צוארם יישמשו בהם למקרא העדה ולמסע המחנות בסימני התקיעה והתרועה הכתובים בכאן. (ו) וטעמם פירשנו אצל תקיעות ר"ה שער ס"ז פ"ה. סוף ענין היו העם מתנועעים על פיהם הן בהקהל הן בחנות הן בנסוע וכמ"ש את משמרת יי' שמרו על פי יי' ביד משה וכמו שיבא. ולא עוד אלא שנאמר וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני יי' אלהיכם ונושעתם מאויביכם (במדבר י') יאמר כי טכסיסי המלך השלם וקול תרועותיו מועילים מאד בזמני הדחק לשיושעו על

שכוכב המושל בשנה ההיא, (כי גם ממשלת כל שנה ושנה יחכו לכוכב ידוע) גרם זה, ע"כ להוציאם מכל טעות כזה אה"כ "על פי ה' יחנו" וכו' להורות שרק על פי ה' היו כל מסעיהם וחנייתם לא עבור שום סיבה אחרת.

ידם על דרך שאמרו מוסיפין כח בגבורה שלמעלה (מדרש איכה פ"א ע"פ ויצא מבת ציון) גם יש על ידם תוספת טובה ושמחה כמ"ש וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני יי' אלהיכם וגו'. ומה שאמרו ז"ל (ר"ה ל"ב.) מסדר מלכיות זכרונות ושופרות על זה הכתוב כבר נתבאר במקום הנזכר. והנה אחר שזכר זה ספרה תורה בפעם ראשונה שנסעו על זה הסדר איך נסעו בשמירת סדרו ומערכותיו ואמר. ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדות ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני וגו'. ויסע דגל. זכר נסיעתם זו אחר זו וסדר הורדת המשכן בעוד שנוסעים שני הדגלים הראשונים וסדר הקמתו עד בוא השנים דגלים האחרונים הכל בהסכמה נפלאה וסדר נכון עד מאד. ואמר שעל הדרך הזה הם נוסעים תמיד כמו שחתם אלה מסעי בני ישראל לצבאותם ויסעו: ויאמר משה לחובב וגו'. כתב החוקר פי"ג ממאמר הט' מספר המדות שהאוהב ראוי למהר לקרוא לאוהבו ביום טובתו ולאחר קריאתו ביום עצבו. אמנם ראוי שלא יקדי' פניו לבא אל קבלת הטוב אבל שיקדי' ביום צרת האוהב לבא לנוד לו ולנחמו או לעזרו ולסמכו. והמוסר הזה עצמו זכרו דוד באומרו ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד והיו באכלי שלחנך כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך (מלכים א' ב') יצוהו שיקראם להיות אצלו בטובתו מאוכלי שולחנו כי כן קרבו אליו מעצמם ביום צרתו. ומזה הטעם אמר משה לחובב כשראה הטוב המזומן לבא עליהם נוסעים אנחנו אל המקום וגו'. לכה אתנו והיטבנו לך כי ה' דבר טוב וגו' (במדבר י'). כי הטוב השלם הוא אשר יספיק בעליו להיטיב לזולתו. ואמר לו זה לפי שהיה מרגיש בו שיש בדעתו לילך: וי אריר לא אלך וגו' (ז) יתכן שירצה הנה אין דעתי ללכת לגמרי כי אם לפקוד ארצי ומולדתי בפקודת שלום או לגיירם אלך ומיד אשוב: ויאמר אל נא תעזוב אותנו לעת כזאת כי על כן ידעת חנותנו במדבר ובתהו ילל ישימון ובאת להטפל עמנו ולהנהיגנו בעצת שלום וכן תהיה לנו לעיני' מכאן ואילך והיה כי תלך עמנו והיה מן הטוב ההוא אשר ייטיב ה' לנו והעבנו לך ירצה תהיה ראוי לקבלו תמורת הטורח והצער שנצטערת עמנו בימי צרכנו על דרך שאמרו יבא טוב ויקבל טוב מטוב (מנחות נ"ג:) ויראה שנתפייסו בשילך וישוב שכן מצינו שהיה לבני הקני חלק ונחלה עמהם כמו שכתב הרמב"ן ז"ל (פ' בהעלתך) בשם הירושלמי בני קני חותן משה מביאין וקורין ובפרשת יתרו כתבנו טעם נכון כי מה שכתוב שם וישלח משה את חותנו וגו'. על השלוח הזה נאמר עם היותו בא לפני מתן תורה כמו שנראה מאמתת הענין: ויסעו מהר ה' וגו'. וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה. לפי שנתבאר בסדר המסעות שארון

ברית ה' נוסע באמצע הדגלים כנזכר הוצרכו לומר בספרי (פ' בהעלתך) שהיה זה ארון אחר שהיו בו שברי לוחות. ולא נתבאר מה צורך קדימתו לפניהם דרך שלשת ימים ומי ומי ההולכים עמו ומתרחקי' כל כך מהמחנות ואם היה המן יורד להם במקומות ההמה הרחוקי' ומה המנוחה אשר היו תרים אותה בו. ולזה היו קצת המפרשים ז"ל אומרים שפשוטו של מקרא הוא להודיע שביום הראשון הלכו דרך שלשת ימים וקצתם אמרו שלא חנו הפעם הראשונה עד שעברו דרך שלשת ימים ולא חששו להיות הארון לפניהם או באמצעם. ולפי דבריהם היה לו לומר וארון ה' נסע לא נוסע שמשמעו הווה. והנאות מה שכתב הראב"ע ז"ל שאלו שלשת ימים בלבד היה הארון נוסע לפניהם שלא על מנהג שאר המסעות אלא שלא פי' טעם זה הצורך ואיפשר שהיתה המנוחה יותר קשה למצוא באלו הג' ימים הראשוני': ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' וגו'. לפי שכל תנועה היא שלמות המתנועע מצד מה שמתנועע מהחסרון אל השלמות וזה אחד מהרבה טעמים שאין ראוי ליחס לו יתעלה ולא אל שום נמצא מהנבדלים שום תנועה כי שלמותם הוא בפועל שלם ואין צריכין להתנועע כלל ולפי שכבר צוייר בעיני המון בני ישראל שכל זמן שיסע ארון ברית ה' נוסע האל יתעלה לפניהם וכמו שנתפרסם באומרו וה' הולך לפניהם יומם וגו' (שמות י"ג) (ח'). לזה לישר לב המשכילים והמבינים דבריו היה אומר בכל פעם שיסע הומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך. והכוונה שלא תאמר ענין הקימה והתנועה הזאת בו ית' מצד מה שיצדק בעצמו כלל רק בבחינת ההתקוממות והניפוץ אשר יגיעו לאויביו הנפוצי' מעצתם בכל מקומות מושבותם מרוח קומתו כמו שאמרה רחב ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש וגו' (יהושע ב'). וכן בבחינת הנסים מארצם כשיראו פניו. ועל זה הדרך כתוב ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל כלומר ענין המנוחה הנאמרת עליו הוא שישקיט ויניח רבבות אלפי ישראל בארצם ובנחלתם:

ובספרי (שם פ' בהעלתך) ויהי בנסוע הארון ויאמר משה כתוב אחד אומר עלפי ה' יחנו וכתוב אחד אומר על פי משה כיצד יתקיימו שני הכתובים משל למלך שמהלך בדרך ונהג אוהבו עמו כשנוסע אומר איני נוסע עד שיבא אוהבי וכשהוא חונה אומר איני חונה עד שיבא אוהבי. נמצאת מקיים ששני הכתובים יורו על מה שאמרנו שלא נאמר נסיעה או חנייה באל יתעלה אלא בבחינת נסיעת אוהבו זה או מנוחתו וגם יורה על מה שאמרנו למעלה מהיות תנועות המשכן הלזה אשר הוא כתמונת העולם וחניותיו על פי שני הענינים יחד תנועת האוהבים וכוונתם בכל מעשיהם והשגחת האלהית המיוחדת על פי דרכם אשר הוא טעם כל הענינ' האלו כמו שזכרנו כמה פעמים. הנה

זה היה ענין הדגלים וכה מבטן אשר נתאוו להם אישי האומה הזאת הנבחרת באותו מעמד הקדוש ומלא הש"י משאלותם כמ"ש חז"ל באותו מאמר שביארנו תחלה והוא מה שיאות שיעשה להם להשלים הישרתם בהיותם מתחילים בענינים האלהיים האלה אשר גדלו והורגלו על הפכם עד הנה. אמנם בסוף הישועות ובאחרית הזעם שיהיו העם הזה מלומדים בנסים ומורגלים על ההשגחה האישיית וכלם ידעו את אלהיהם למקטנם ועד גדולם כמו שנבא ירמיהו הנביא ע"ה (ל"א) הנה אז לא נצטרך אל כל אלו הענינים לעורר הלבבות רק יספיק נס אחד ודגל אחד כמ"ש הנביא ישעיה ונס לגוים ונפוצות יהודה יקבץ וגו' וסרה קנאת אפרים וגו' (ישעיהו י"א:י"ג.) ירצה שלא יצטרכו לאלו הסימני' כלם ואותות הדגלים ליחד לאל יתעלה ולא יהיה להם כי אם נס אחד להורות על אל אחד ועם אחד בין כל העמים ועם זה תסיר קנאת אפרים אשר היא ראויה שתהיה לו מצד היותו אחורי המשכן במצב הדגלים עם היותו הוא והחונים עליו בני הגבירה וגם יהודה ההולך למזרח כבר תהיה לו צרת ההסתכנות בבאו תחלה למלחמות. אמנם כשיהיו כלם תחת דגל אחד יפחדו הצוררים וישובו אחור. והנה עם זה אפרים לא יקנא את יהודה ההולך ראשונה בקו הארך כמו שזכרנו ויהודה לא יצור את אפרים על דרך שאמרו צרתה בצדה (יבמות ס"ג:) רציני שלא ידחוק אותו ולא יבא עליו לנדוד כבודו בפניו או שיראה שלא יצור אותו להזיקו כמו שחוייב מהקנאה שיקנא הוא ליהודה שיצור יהודה לאפרים וכל זה דרך צחות המליצה והרחבת הענין. וזה שיעור מה שרצינו אותו הנה:

שער עג

פרק א

יבאר היות האדם בטבע לוחם מלחמות השם ומה הם ראשי צבאיו. ויתן עצה להיותו תמיד נוצח במלחמתו.

איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם

בדרש (סוטה ב'.) למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בנוולה יפריש עצמו מן היין.

[344]תוכן דעתו ז"ל הוא. תחילה אמר, כי אחרי שנוסד בטבע כל אדם כי מדי יחל רוח הדעת והשכל לפעמו, יבחור בטוב וימאס ברע, כי נפש כל אדם נכספה וגם כלתה בטבעה אל הטוב, וקצה ובוחלת היא ברע, (כמאה"כ, "כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב," ומאה"כ "לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב,") ונודע ג"כ, כי שכל כל אדם בריא, אשר לא נשקע במצולת הסכלות או התעות יכיר תמיד הטוב והרע האמיתי, הלוא מחיבור ב' הקדמות

אלה תצא התולדה בהכרח, כי כל איש אשר שכלו הולך עוד למישרים באופן שלא יחטיא נקודת האמת לא יחטא, כמו ששאל החוקר באמת דרך תמיהה, "איך יהיה החושב על יושר, חוטא?," והתשובה על זאת השאלה תהיה בהכרח, כמו שכ' החכם זאקראטעס, "כי במקום אשר שם השכל לא יעמוד החטא שר"ל, שכל עוד ישאר האדם בשכלו הבריא להכיר את הטוב והרע אל נכון, לא יחטא באמת, ורק כאשר יוכה בסנורי הסכלות והבערות באופן שלא יכיר עוד כראוי איזה מעשה או פעולה היא טובה או רעה? רק אז יחטא ואשם, וכאחז"ל, "אין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות," וע"ז רומז גם מאה"כ בישעיהו ה':כ' מפועלי און כאלה, "הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע וכו'," "הוי חכמים בעיניהם" וכו' שר"ל שרק מניעת היותם חכמים אמיתיים כ"א רק בעיניהם ונגד פניהם אינם מכירים כראוי את הטוב ואת הרע. וע"כ הם חוטאים, ואפשר שגם ע"ז נוכל לומר דרך רמז מרז"ל, "כל האומר דוד חטא או שלמה חטא אינו אלא טועה," כי באמת כל עוד נשאר דוד ושלמה בשכלם השלם לא היתה אפשרות להם לחטוא, אפס מצד אחר יוכחש זה גם מהשכל גם מהדת, כי לא לבד יורה הנסיון, שגם אנשים חכמים ונבונים יחטאו, ואיך יעלה על דעתינו שברגע החטא חשך בעדם אור שכלם ועוד מהר ככלותם לחטוא שבו להיות חכמים ונבונים כבראשונה,? כי אם גם יקשה שבאופן זה היינו מוכרחים לומר שרק המעשים הטובים אשר יעשה האדם ייוחסו לו, אבל לא מעשיו הרעים אשר יעשה רק בסור שכלו ותבונתו ממנו כאשר יסור להיותו אדם בבחינה אמיתית, והלא ללעג יחשב זאת בעיני כל משכיל ליחס אל האדם רק הטוב ולא הרע,? וכן אמר גם הכ', "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא," ר"ל אם נייחס אל האדם מעשהו הטוב ונקראהו בעבור זה בשם צדיק, גם הרע צריכים אנו ליחס לו, ולאמר שיחטא לפעמים. גם התורה האלקית אשר יעדה עונשים על המעשים הרעים, כמו שיעדה שכר לעושי הטוב הודיעה לנו בזאת, כי גם הטוב גם הרע יעשה האדם ברצון חפשי מבלי אונס והכרח, ואלו נחשוב כי החוטא נבער מדעת בעת חטאו, הלוא אין אונס והכרח גדול מזה, בעשותו מעשהו בהעדר הדעת והתבונה, וכמו שיחייב משפט השכל לבלתי העניש הקטנים השוטים והאנוסים בעשותם מעשה רע, יען כי הם חסרי דעת אשר כל און לא יחשב למו. כן לא היה נכון להעניש כל אדם? ולבאר הסתירה הנראית בין ב' הקדמות אלה יבאר הרב ז"ל בענין השלישי שכ' החוקר למצוא בזה פשר דבר, והוא, כי ב' כוחות נטע הי"ת בקרב לב האדם, כח השכל המכיר כל הדברים עפ"י אמיתתם, ומשתוקק רק אל העונג הרוחני והנפשיי, והרצון הבהמיי, המשתוקק רק אל הערב אל החושים, ועפ"ז יחלק מין האדם לג' מחלקות, האחת כוללת האנשים הישרים בלבותם השומעים תמיד רק בקול שכלם לבחור רק בטוב האמיתי, ולמאוס הרע המוסרי, והשניה כוללת האנשים הנוטים אחר תשוקתם הבהמית, והם השקועים רק במצולת ההנאות הגופניות, ואל הטוב האמיתי לא ישימו לב כלל, והשלישית כוללת אנשים הממוצעים בין שתי אלה המחלקות, אשר אף כי אור השכל יאיר עיניהם להכיר הטוב והרע האמיתים בכל זאת גם אש התאוה והתשוקה בוערת בקרבם, אשר תעור לפעמים עיני שכלם להכיר האמת, והנה כל איש ממחלקה זאת הוא כאלו נחלק לשנים אישים ועצמים, אשר האחד מהם נקרא בפי חז"ל בשם יצר טוב, והאחר בשם יצר רע, ובכל דבר אשר יקרה לפניו ישפטו שניהם עליו, וכאשר יראה השכל שהוא איננו טוב אמיתי ומועיל לו, יחריקהו, אבל התשיקה החמרית תראה רקאם הוא ערב ונעים לחושיו הגופניים ויבחרהו, ד"מ כאשר יובא לפני איש מאכל איסור המתוק לחיך, ירחיקהו השכל, ותעב יתעבהו בעבור העון והעונש האחוזים בעקב האכילה ההיא, אבל התשוקה תבחר בו, בעבור היותו ערב ונעים, ולרוב תגבר יד התשוקה, יען כי גם השכל מוכרח להודות שדבר זה ערב, מלבד כי הנאת העריבות ונעימות החושים באה לו מדי אכלו אותו, והרע המוסרי והעונש באים רק אחר זמן [וכן הדבר גם במטעמים ומעדנים, ושאר הנאות גופניות המותריות אף שלא נאסרו בתורה, כי התאוה והתשוקה החמרית תחמוד אותם, והשכל ירחיקם אחרי הודעו, כי הם רעים לגוף ומסבבים לו חלאים רעים ונאמנים, כמו שכ' כבר החכם זענעקא (שהיה מורה נירון קיסר,) וז"ל: "בימים הראשונים היתה חכמת הרפואה כוללת רק ידיעת טבע קצת העשבים המועילים להשקטת שטף הדם, למען רפאות בהם הפצעים והחבורות אשר במקרה יבואו לאדם בהתנגפו באבן או בשאר דבר, כי עוד היה גוף כל אדם חזק ובריא, ומאכלים בריאים וטובים, יען היו עוד פשוטים, ובלתי מרכבים, אפס עתה המציאו הרבה מעדנים לא לשבוע, כ"א לעורר רעבון בלתי טבעי, ע"כ כל פנים ילבינו כשלג, כל ידים תרפינה, ומשמן בשר כל איש ואשה ירזה, לא בעבור הרעבון, כ"א בעבור השובע, והרזון המסובב מזה הוא יותר נמאס לעין כל רואה מהכחשת בשר גוף הרעב, גם כל ברכים תלכנה מים, וכל רגלים תמוטנה ותמעדנה, עד כי ידמו בני אדם לשכורים, וכו' גם חולי הגיכט יעקם כל איבריהם, ויאבד הרגשת הידים והרגלים, חולי הראש ירביון, ועינים ואזנים כואבות לכלם. וצרעת ממארת תצמח בבשרם בעבור היותם שטופי זמה, ומלבד כל אלה עוד הרבה חלאים יבואו עתה לבני אדם, אשר לא ידעו אבותם ולא שערום מעולם, יען כי ידעו למשול ברוח תאותם ותשוקתם," ואמר עוד, "כי ברבות המעדנים וההנאות הגופניות אשר באמצעות החושים ופתחי גוף האדם תרדנה אל תוכו, ירדו גם חמדת הניאוף ותשוקת ההון ושבועת שוא ושאר מדות רעות אל תוכו, ויגרשו הבושה אהבת הצדקה והמישרים מן הנפש החוצה,"] מכל זה נראה כי גם בנטות האדם אחר רצונו ותשוקתו החמרית ישתמש בבחינה מה במשפט שכלו, כמו במשל שלפנינו כאשר

יושם לפניו לאכול דבר אסור אבל מתוק לחיך ישפוט במצפון לבו, ויאמר, "הן כל מתוק ערב לחכי וטוב למאכל ולהנאות גופי. דבר זה הוא מתוק, א"כ הוא טוב לבחור בו", ובזה דחה אריסטו דעת הנ"ל, שרק בהעדר השכל יחטא האדם, כי באמת הוא בהיפך, כי בכל חטא אשר יחטא האדם ישתתף תמיד עמו משפט שכלו, ולולא היה בעל שכל ותבונה והיה נמשך כבהמה תמיד רק אחר נטית טבעו, לא היה אוכל ושותה, כ"א די שבעו, ולא היה יוצא גם בשאר הנאות גופו מגדר ההכרחי לו, גם לא היה אז בגדר הראוי לציווי והזהרה. ונמשך מזה שלא היה אפשרות שיחטא כמו שלא תחטא לעולם הבהמה, אחרי שהשה אלוה חכמה ודעת לקבל מצוה והזהרה, ואין לה נטיה, כ"א אל הנאות ההכרחיות לקיום גופה. ועם דברי החוקר אלה מסכימים גם דחז"ל, כי האדם הוא עצם ממוצע בין הנמצאים העליונים והתחתונים והי"ת בראו כן, למען הגדיל מעלתו שיהיה ביכלתו לבחור בטוב, אף שהוא נוטה מצד טבע חמרו ותשוקתו הגופנית אל הרע, כי רק אז תחשב לו בחירתו הטוב לצדקה, אם יש ביכלתו להרע, כי כן אחז"ל במדרש ילקוט רמז י"ד, "אהקב"ה אם אני בורא אותו מן העליונים," (ר"ל לעשותו רק עצם שכלי ורוחני כאחד מצבא מרום) "הוא חי ואינו מת" (ר"ל אז היה יכול רק לחיות חיים מוסריים ושכליים, ולא היה ביכלתו כלל לחטוא, ולא היתה מעלת עשותו הטוב גדולה כל כך) "ואם אני בורא אותו מן התחתונים" (לעשותו רק כשאר בע"ח ונמשל כבהמות) "הוא מת ואינו חי," (ר"ל לא היה עוד ביכלתו להשכיל ולהיטיב ולהשיג עי"ז חיים מוסרים ואמיתיים) "אלא אברא אותו מן העליונים ומן התחתונים, אם יחיה ימות, ואם ימות יחיה," ר"ל ע"כ אברא אותו באופן שאם יחיה לפי טבע חמרו ותשוקתו ימות בבחינת שכלו, ואם ימות בבחינת גופו וחמרו, יחיה בבחינת עצמותו הרוחנית ועפ"י ההנחה הזאת יבאר הרב ז"ל מאחז"ל "אין אדם חוטא, אא"כ נכנסה בו רוח שטות", כי אין הכונה כמו שנראה ממנו בתחילת ההשקפה שבעת חטאו יסורו כח שכלו ותבונתו, כ"א רק שחטאו מסובב רק בעבור המשכו הרבה אחר טבע וכח חמרו ותשוקתו הגופנית, ולא ירצה לשמוע בקול שכלו לבד אשר יחפוץ להרחיקו בכל עוז מכל אשר תבחר בו תאותו החמדית, בהציגו לפניו הרע הגופני והמוסרי אשר יסובב ממנו.

ואחרי כי נודע לנו מכל האמור עד הנה שרק טבע חמרנו ותשוקתנו הגופנית הם בעוכרינו לסבב לנו כל חטא ועון [כמו שהודו בזה גם חכמי העמים מימי קדם כי כן כתב החכם ציצערא בספרו מהזקנה פי"ב וז"ל "על דברת בני אדם המתלוננים על הזקנה באמרם, כי הוא תפיר האביונה ותסיר התשוקה הגופנית, התעונג והעדן הבשריי מלב האדם, אען ואמר, אם ככה את עושה לנו הזקנה, מה יקרת אף נכבדת, בעיני אף נעמת לי מאוד, אם תסירי מקרבנו רק המכשלה הזאת ואבן נגף זה. אשר בו תנגפינה רגלינו בימי נעורינו, וכבר אמר החכם ארכיטאס טארענטינוס, "אין רעה חולה וגדולה יותר לאדם אשר נתן ה' לענות בה מתאותו החמרית ותשוקתו הבהמית, וחפצו העז והחזק לשתות כוס התענוגים והמעדנים הבשריים לרויה, כי מזה נמשכו כל המריבות והמשטמות תהפוכות הממלכות והמדינות אשר תהיינה בארץ, ואין רע עול וחמס עלי תבל אשר לא יצא ממקור משחת זה, מהתאוה הרעה, וממעין התשוקה הגופנית, כי אלה וכחש רצוח גנוב ונאוף רק מאת החמדה העזה יסובו כל אלה, ולולא נתן אלקים לאדם גם שכל ותבונה למשול ולעצור ברות תאותו ותשוקתו זאת, אין צר ואויב מציק לו יותר מאשר תציקהו החמדה הרעה, כי במשול התאוה בלב האדם לשוא נקוה ממנו, כי ילך מישרים, ואם התשוקה החמרית תשתרר במצפוניו, מהר חיש תגרש מקרבו כל מדה ותכונה יקרה, כי כבואה אל תוכו תהי האמת נעדרת ממנו, ונכוחה לא תוכל עוד לנוח בקרבו, והתאוה במשלה בלב האדם תצוהו להתוות ולחקוק תמיד על לוח רעיוניו ציורי התשוקה כפי היכולת למען התענג בחזיונות נפשו הנמאסות המשוקצות האלה," עכ"ל:] הלא מעצמו יבין כל משכיל, כי ע"כ הכינה לנו התורה האלקית ג"כ כלי מלחמה להלחם מלחמת יצרנו הרע בקרבנו, למען השמר מכל חטא ועון, כי אחרי אשר השלימה פקודת הלוים וסדר חנייתם וחניית כל ישראל סביב למשכן באופן שיהיו פניהם תמיד אל הקדש, והכהנים והלוים הקדושים יותר מכל ישראל והנגשים אל ה' לשרתו, אשר בעבור זה נפקדו ג"כ לבד, יהיו יותר קרובים אליו, וצותה לשלח כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש מחוץ למחנה למען יהיה מחניהם קדוש, צותה עתה בפרשתנו איך נעשה מלחמת השכל עם החמדה והתשוקה, ואיך נשתדל לנצחה תמיד, כי על נצוח חמדת ההון והרכוש אה"כ "איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם," וכו' ואשמה הנפש ההיא וכו', "והשיב את אשמו וכו'," ועל נצוח התאות הבשריות והשמירה מהניאוף בכל מאמצי כחנו, יורה הצווי להשקות האשה הנחשדת מאישה אשר עבר עליו רוח קנאה, למען הראות צדקתה לעיני כל, אם טהורה היא, ולהענישה בגלוי, אם איננה טהורה היא, ונוסרו בה כל הנשים, ולא תעשינה עוד כזמתה, אפס אחרי שמקור כל תאוה ותשוקה חמרית הפורצות את גדר וגבול השיווי הוא רק חימום דם האדם "ואף כי בהיותו בימי נעוריו, ע"כ אם רוצה הוא לכבוש את יצרו צריך הוא לפרוש ולהנזר מריבוי המאכל, והמשקה, ואף כי משתית היין והשכר, כי עי"ז יוחלש כח יצרו, אשר הוא צר ואויב כל אדם. החזק והעצום משכלו, כי כמו שהוא גם מתחבולות אויב בן אדם אשר יצור על עיר להלחם עליה לכרות כל עצי מאכל ולהחריב כל יאורי מצור, למען יוחלשו יושביה ע"י הרעב והצמאון, ויהיו נוחים להכבש ולהלכד אח"כ, כן יכנע גם יצר האדם ותאותו הרעה יותר על נקלה, כאשר ירגיל עצמו למנוע ריבוי

[344]אם לא לקחנו איש חלקו בכשרון המעשים כי אם ע"י מלחמה ונצוח. הנה בהיות כלי מלחמתינו בידינו יהי' לנו שכר פעולתנו יותר בטוח: הקודם יתבאר בשני ובשלישי מהז' מספר המדות כי שם נשאל איך יהיה החושב על יושר חוטא. וטעם השאלה כי אחר שקויים וקובל מהכל כי הטוב הוא אשר יכספוהו הכל במחשבתם מצד טבעם ואשר אליו ישימו מגמתם מצד מהותם איך העומד על היושר הזה מהמחשב' אפשר שיחטא לעשות את הרע. והנה אם לא יקבל השכל אפשרות החטא בהיותו חושב על יושר הנה יתחייב שהחוטא הוא מי שאין לו זה הכח לחשוב על יושר. והנה סקר"ט קיים זה המשפט וגזר כי במקום אשר שם שכל לא יעמוד החטא כי אמר במקום אשר שם דעת איך ישלוט אחר עליו להביאו כעבד. וכבר יראה שהסכימו חז"ל לדעתו במה שאמרו (סוטה ג'.) אין אדם חוטא אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות שנאמר אשר נואלנו ואשר חטאנו (במדבר י"ב) כאלו הודו שהדעת והחטא לא ימצאו יחד. וגם ישעיה הנביא יראה שהסכים עמהם במה שאמר הוי האומרים לרע טוב וגו' (ישעיה ה') כי הנה לא גנה אותם כשיהיו רוצים ברע כי אין איש אשר לא יכסוף הטוב אמנם אמר שהם סכלים בהכרתם הטוב והרע עד שגזרו על הטוב רע ועל הרע טוב והוא הסכלות על דרך האמת. וכבר אפשר להליץ על זאת הכוונה מה שאמרו כל האומר דוד חטא או שלמה חטא אינו אלא חוטא (שבת נ"ו:) שכל החושב שבהיות החכם בדעתו וביישוב שכלו חטא הוא ודאי חוטא בדעתו וסברתו. האמנה כי הדעת הזה יכחישהו השכל והדת בלי ספק. השכל כמו שאמר החוקר שם כי הנה זה המאמר ישים ספק בדברים הגלויים המפורסמים והוא המצא אנשים חכמים ונבונים שחוטאים בעוד דעתם בהם ואנחנו לא נוכל להכחיש זה כי מי לנו גדולים בחכמה ותבונה ממשה רבן של נביאים ומדוד ושלמה וזולתם. והנה החכמה גזרה גזירה מוחלטת אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז':כ') ואין הפה יכולה לדבר שבעוד שהם חוטאים הם נעדרי הדעת ותכף לזה המה חכמים מחוכמים וכי על זה הענין ישתנו מהדעת אל הסכלות וממנו אל הדעת כמה חליפות בכל יום כי מעלות החכמה והמדות לא יסורו על זה האופן באשר המה קנינים דבקים קשי ההסרה. וגם לעג הוא שנאמר שהפעולות הטובות האנושיות יתייחסו אליהם ואל דעתם והרעות לא להתיחס. כי אם הם מוכרחים מהדברים אשר

האכילה והשתיה ע"י הפרישות והנזירות, וזאת צריך לעשות כבר בטרם תגבר עליו תאותו החמרית, כי כמו שכל איש משכיל אוסף תבואתו בקציר, וקונה שבר רעבון ביתו בעת הזול, ולא יוחיל עד בוא החורף והסתיו, ועת יוקר כל פרי הארץ, כן לא יוחיל איש משכיל להכניע יצרו עד אשר יגדל למעלה ראש, כי אם בטרם יחל להיות גובר והולך, יכבשנו כבר תחת ידו, וע"כ סמך הכ' גם פרשת נזיר והפלאתו לנדור לפ' סוטה להורות שרק ע"י הפרישות והנזירות ינצל האדם מנפול ברשת התאוה החמרית, והרע הגופני האחוז בעקבה, וזש"א ז"ל במדרש שהחל בו הרב ז"ל "למה נסמכה וכו' לומר לך שכל רואה סוטה בניוולה יפרוש עצמו מן היין,"

מחוץ בעשותם הרעות ג"כ נאמר זה על הטובות ואם כן בטלת מהם היותם פועלים טוב ורע כמו שאמר החכם בפ"ד מהמאמר הג' מהספר הנזכר וגם המה דברי שלמה באומרו כי אין איש צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. והכונה שאם נייחס אליו הטוב גם כן חוייב לייחס אליו החטא. אמנה הדת כי התור' האלהית וכל הנמוסים כלם הוא מבואר שיסודרו על עמודי השכר והעונש והנה הוא מבואר שאין לתורה ולשום נמוס עסק באלו העניינים רק עם בעלי הדעת כי השוטים והקטנים והאנוסים והבלתי יודעים כלם פטורים מהם כי הנה באמת אין אונס גדול מחסרון הדעת או הסכלות בדבר. והנה אם כן כל החוטאים נפטרו מן הדין אם היה שאינם חוטאים אלא אם כן נכנסה בהם רוח סכלות ויהי' הדבר הזה אם כן מוקשה משני צדדיו. אמנם התר זה הספק ופשר דברו ביארו החכם שם על ג' דרכים נאותים. אמנם היותר נכון והיותר טבעי לפי הענין הוא השלישי מהם והוא כי מהידוע שמין האדם לענין זה נחלק לג' חלקים האחד האיש הישר האלהי אשר בכל מעשיו יפעל על פי ההקש השכלי מבלי שיבא לפניו שום התנגדות בהם. והב' הוא הפך זה כמו האיש הבהמי אשר יעשה על פי ההקש הרצוני מבלי שום התעוררות אל הטוב כלל. אמנם הג' הוא האיש האמצעי אשר יראה את הטוב ואת הרע ויעש' הקש על שניהם והיה באפשרותו שידח' המשפט היוצא על פי הקש הרצון ויעש' על פי ההקש היוצא מהשכל או שידחה המשפט השכלי ויעשה כרצונו והנך רואה כי האיש האמצעי הלזה הוא נחלק בענינו כאלו הוא שני אישים מתחלפים האחד החלק אשר בו ישפוט על הטוב והוא השכל והחלק אשר בו ישפוט על הרע והוא הרצון ושנים אלו נקראו אצל חכמינו הקדושים יצר הטוב ויצר הרע והנה כאשר בא לפניו דבר מהמעשים הנופלים תחת הטוב והרע מיד נקראו עליו שניהם ויושבין על מדין זה לעומת זה וכל אחד ישפוט בו לפי עניינו וטבעו. המשל בא לפניו דבר איסור מאכל או ערוה וכיוצא מהדבריה המתאוים הנה השכל ישפוט משפט זה תארו. כל ערב ומתוק מותריי' הוא רע וזה הוא כך אם כן הוא רע וכל רע ראוי להרחיק וזהו כך א"כ פועל כזה חוייב להרחיקו. אמנם הרצון ישפוט בענין אחר ואומר כל ערב ומתוק טוב וזהו כך א"כ הוא טוב. כל טוב ראוי לעשות וזהו כך אם כן ראוי לעשותו. הרי ששתי הכתות נותנין טעם לדבריהם ומראים פנים לאמתתם בדרך ההקש והשכל לא יוכל להכחיש דברי הרצון לגמרי מוסף עליו שמשפט הרצון יראה אמותו לחוש בהווה כי מתיקות וערבות המעשה הוא עומד מוכן לפניו אמנם מה שישפוט הוא מרעת הדבר ההוא הוא דבר שיראה אמותו לעתיד ואינו נראה בהווה. והחמד' יש לה כח חזק לפעול בהווה. ואלו קצות דברי החוקר בזה. אמר עוד אחר זה הסתכל הטב הסב' כפי הטבע ימצא כי זאת סברא כוללת אמנם האחרת היא

מהפרטים אשר החוש מיוחד אליהם וכשיעשה משתיהם אחת בהכרח תהיה התולדה וזה תאמר הנפש אמנם הנפעלים יפעל מהרה כמו אם כל מתוק ראוי לטעום ואמנם זה מתוק כמו היין או דבר אחד מהפרטים בהכרח אם יוכל ולא יהי' מונע יפעל זה כי האמנה תהי' שם כללית מונעת לטעום. אמנם זאת יען כי כל מתוק ערב וזהו מתוק פועל זה החמדה החזקה בהווה. אמנם זאת תאמר לברוח ממנו. אמנם החמדה תביא אליו כי היא תוכל להניע כל אחד מחלקי הנפש לכן יקרה לעשות חטא כנגד השכל והסבר' אמנה לא יהי' מנגד מצד עצמו כמו מסופקים כי אם במקרה כי החמדה מנגדת אל השכל הישר לא הסברא ולכן בעבור זה הבהמות אינם חוטאים ולא כשרים כי אין להם סברא כוללת כי אם דמיון וזכרון הפרטים. הנה ביאר איך יעמוד החטא בהמצא השכל ואופן הטענות אשר יעשום אצלו וסבת ההפך השכל אל טענת הרצון מבלי שיתחלף מהותו ולא עוד אלא שגמר שהוא הפך ממה שהניחו סוקר"ט והוא שא"א לחטוא אם לא כשיהי' שם שכל כי הסבה שהבהמות אינם חוטאי' ולא כשרים אינה רק שאין להם שכל ולא סבר'. והנה באמת כל דבריו אלו דברי אלהים חיים אשר לקחנום ראשונה מהתור' האלהית וממדרשיה כי החלוק אשר יוסד עליו זה הענין הוא מה שחוייב מתואר הבריא' האנושי' רצוני היותה ממוצעת בין עליוני' ותחתוני' וכמ"ש אברא אותו מן העליוני' ומן התחתוני' שאם יחיה ימות ואם ימות יחיה (ילקוט בראשית רמז י"ד) כי משם יחוייב לפי המנהג הטבעי שהחלק העליוני מהבריא' הזאת מטבעו שיחיה על פיו ולא ימות. והחלק התחתון שימות על פיו ולא יחי'. וזה מפני היות הכרעת נטיית כל אחד מהם מחוייב אל קצהו מבלי שום מונעת. אמנם החלק המורכב הוא אשר לו משפט הבחיר' והאפשרות לבא אל הנצוח הנזכר. וענין זה הנצוח וטעמו ביארה הכתוב במאמר לא טוב היות האדם לבדו (בראשית ב':י"ח) אך כמו שביארנוהו שם. כי שם ביררנו שא"א להמצא הפועל הטוב המיוחד אל הבחירה כי אם כשימצא שם התנגדות יטהו אל הרע אשר בבחינת כבשו אותו יקרא פועל טוב כמו שיקרא המנוצח פועל הרע בבחינת מה שינגדו העצה השכלית כי על זה עצמו אמר החכם אין איש בארץ אשר יעשה טוב וגו' (קהלת ז':כ') אשר חשבנו בדבריו מותר מה כמבואר שם עיין עליו. ואולם זה ההתנגדות אשר בין השכל והרצון בדמותו וצלמו ביארו החכם בספר קהלת ט' בענין נפלא מאד כאשר אמר גם זו ראיתי חכמה תחת השמש וגדולה היא אלי. עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וגומר. ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו. ואז"ל עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו האיברי' ובא אליה מלך גדול זה יצר הרע. ומצא בה איש מסכן וחכם זה יצר הטוב וכו'. (נדרים ל"ב:) וכבר כתב החכם בסוף המאמר

הה' מספר המדות מה שיורה היות האדם קבוץ מה אשר בו נמצאו אישי' מחולקים מהם במדרגת מצוה ומהם במדרגת מצויה קצתם יתיחד להם העשות וקצתם הסבול ודברים כמו אלו זכרנוהו בתחלת שער מ"ג. מכל מקום הנה החכם שלמה ביאר היות שם מלחמה ערוכה ושהמלך הסובב העיר בא בכח טענות חזקות אם מצד מה שיטעון סברא כוללת בהקשיו אשר לא יוכל השכל להכחיש' כי אם ע"ד החלקיות. ואם מצד שחוזק טענותיו הוא נראה נחוש בהווה כמו שאמרנו. אמנם שנמצא בתוכה איש מסכן חכם. ומהראוי שנדקדק למה קראו מסכן כי אם הוא יחיד כנגד הרבים והעצומי' הקמים עליו מסכן למה. אל' שהראה נפלאות מסוד הענין הזה ותקפו. וזה כי כל אנשי המלחמה אשר לנגדו אינם עורכי' עמו רק בכלי מלחמתו אשר גזלו ממנו נמצא שדוד מהנה רש ומסכן וזה שאין אחד מהם שיאמר שידרוש רק טוב כי הפסד תאותם יגזור להם על הרע טוב ועל הטוב רע כמו שאמרנו מהוראת פני הטוב בהקשים והוא מה שאמר הכתוב ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וגו' ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל וגו' (בראשית ג':ו'). והוא בנין אב לכל החוטאי' שאינם חוטאי' אלא בהראות פני הטוב שיש במעש' ההוא והוא מה שאמר המשורר באומרו נאם פשע לרשע בקרב לבי וגו' כי החליק אליו בעיניו וגו' (תהילים ל"ו:ב'). והכונה כי הרשע מחליק לפניו דרכו הרעה להראות בה פני הטוב והנאות וזה היה לו לשנוא למצוא עונו. כלומר שאין חפצו למצוא חובתו כשהוא מכוין אל החטא במה שהוא חטא רק לסבת דבר טוב ולזה כל מה שהוא עושה מהרע או שימנע מעשות טוב יתלה אותו בסבה נאותה מהטוב כמו שיאמר אם אלוה מעות ברבית או אבהל להון באי זה אופן הנה יהי' לי ממון ליתן צדקה או למצות אחרות וכיוצא בו אם אחדל מהלמוד והדעת אמנע מהיוהרא והזדון וכדומה והוא אומרו (שם) דברי פיו און ומרמה חדל להשכיל להטיב יטעון שהרפיון והעצלה הנמצאים לו מהשכיל שהן להטיב עצמו ולהרחיקו מהפשעים אשר יפלו בהם החכמי'. והנה על זה האופן כי האיש החכם ההוא מלבד בדידותו הוא גם כן מסכן כי מצד שכל מנגדיו משתמשים בכליו נמצא הוא שלול ושדוד מהן ולא נמצאו כלי מלחמתו בידו ואין מסכנות גדולה מזו. ועל עוצם היאוש הנמצא בענין כזה נאמר ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא. אמנם אע"פ שגזלו כלי מלחמתו הנה חכמתו עמדה לו אשר בה מלט את העיר ההיא וזה בשיצא אליו זה המסכן ויאמר לו כמה טוב לנו להמליך עלינו מלך גדול ועצום כמוך שאתה תכבד את העיר ואתה משמרה ואתה מנהיגה לפי חפצה ורצונה ועתה אם יש את נפשך לבא הנה שעריה פתוחות לפניך אך דע נא וראה כי ביום כבושך את העיר לא תכון אתה ומלכותך. בוא וקרא בספר הזכרונות אשר בידי מכמה מלכים גדולים כמוך שכבשוה

וכלן אבדו אותם ואת כל ממשלתם עמם לא נשאר אחד. והנה המלך ההוא כשישמע דבריו ויתאמתו אליו א"א שלא ישמע ויחדל ואלו הן הדברים האמתיים שראוי להתחכם בהם עם זה המלך הזקן והכסיל אשר בקרבנו אשר הוא בונה עליו מצודים כי הנה העיר ושכניה כבר ייטיב להם בהווה בהתנהגם על תאות העולם וחמדותיו אשר הוא חפץ בהם והוא מה שירצוהו כל אנשיה באות נפשם הבהמית אבל יש לדעת התאוה ההווה ערבה ומתוקה בראשיתה כי מרה תהיה באחרונה אשר א"א להמלט ממרירותה ויזכור כמה עיירות ומדינות כמו אלה ספו תמו לסבת השמעם לו ומלכם לפניהם ראשונה. והנה אם אמרו עליו שהוא כסיל לא שמוהו חרש ודאי ישמע ויחדל. והנה להיות ענין המשל הזה נכבד מאד וגדול בעיניו אמר אחרי כן עמל הכסילים תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר (קהלת י׳:ט״ו) ירצה עמל אלו הכסילים הוא תלאה גדולה תיגע את החכם אשר הזכירו ראשונה באומרו דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו והיה זה העמל יען לא ידע זה הכסיל וחבריו ללכת אל העיר הקרובה אשר דבר בה למעלה עיר קטנה ואנשים בה מעט וגו'. שאם היה הולך לשם יראה איך ינצח המסכן החכם את המלך הגדול ישמע ויקח מוסר. הנה למדנו מכל זה אופן המלחמה הזאת ומערכותיה ודרך הנוצח בה והמנוצח כי הנוצח הוא הגבור באמת אשר אמרו עליו (אבות פ"ד) איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר (משלי ט״ז:ל״ב) והמנוצח הוא הנפתה אל הטענ' שאינה הגונ' לו להשמע אליה בעת ההיא ואוי לו ולרוע מזלו שלא שם לב אל ההיקש השכלי ההוא אשר יערכהו לו בדבר הפרטי ההוא כי הוא הסבה אשר שם מר למתוק ומתוק למר כי ע"ז וכיוצא היה מתאונן ישעיהו על דרך האמת במאמר שזכרנו ראשונ' הוי האומרי לרע טוב ולטוב רע (ישעיהו ה׳:כ׳) כי הם גוזרים על ההוה ואינם חוששים לעתיד וכמ"ש האומרים ימהר יחישה מעשהו וגו' (שם). שירא' שהם לועגים וצוחקים ליום אחרון. וגם מה שאז"ל אין אדם חוטא אא"כ נכנס' בו רוח שטות (סוטה ג.) לא כוונו שהוא שוטה ממש אלא שנתערב בפעולתו צד שטות שאינו חושש אל הבא אחריו. [345]וגם מה שאמרו כל האומר דוד חטא וכו'. (שבת נ"ו:) כוונו בו א' משני דברים או שניהם. אם שיאמרו כי האומר שחטאו על האופן ההוא המפורסם

[345]וגם מה שאמרו וכו', עתה מבאר הרב ז"ל מחז"ל "כל האומר דוד חטא שלמה חטא אינו אלא טועה" בשני אופנים אחרים, הא', הוא, שרצו חז"ל רק לאמור שלא יחשוב איש שהשלמים האלה חטאו על האופן ההוא הנראה לנו מסיפור הכתוב לפי פשוטו, כי אז באמת היה גדול עונם מנשוא, ולא כסה הי"ת על עונם, להראות עוד אהבתו למו, כי אם בלתי ספק היה עונם יותר קל ממה שנראה מפשט הכ', (כמו שאחז"ל כתובות דף ט' בדוד שנתן אוריה ככל היוצא למלחמת בית דוד גט על תנאי), ובשלמה שבקש לבנות ולא בנה (שבת דף נ"ו) והב' שהכוונה רק שמי שיתנצל בעד חטאו באומר שגם השלמים האלה חטאו, יחטא ואשם גם בזה, בהצדיק נפשו בחללו כבוד השלמים האלה מלבד שעי"ז לא יסור החטא מפחותי הערך אם גם יחטאו הנכבדים.

מהחטא אינו אלא חוטא לפי שיקיימו שהש"י נושא פני אהבה עצומ' לפושעים פשעי' גדולים כאלה ואולם הראוי שנאמר בחטאו של דוד מה שאז"ל עליו כמו שכתבנו בשער ס"ג ובחטא שלמה ג"כ מה שאז"ל בקש לבנות ולא בנה וכיוצא (שם). או שיאמרו שכל החוטא ויתלה עצמו באנשי' גדולי' כאלה לומר גם אלה חטאו ודי בזה התנצלות לאיש כמוני אינו אלא חוטא כלומר לא יסור ממנו חטאתו בזה כי חטא הרבים והנכבדי' לא ימנע החטא מכל חוטא אי זה שיהי' וכמ"ש אותה תינוקת לרבי יהושע לסטים כמוך כבשוה (עירובין נ"ג:) והנה זה ענין נכון ודי בו לביאור הקודם:

ועתה אחר שנתבאר מה שהנחנו מקנותינו איש כשרון מעשיו במלחמת חובה ונצוח ולא באופן אחר: הנה הנמשך הוא מבואר והוא מה שחוייב שהתור' האלהית תכין ותזמין לפנינו כלי זיין בהם עולם ונושע והנה הנם ערוכות לה בפרשה הזאת בלי ספק. וזה כי אחרי שהשלימ' ענין פקודת הלוים וסדר יישובן למקוצעות המשכן וסדר דגלי השבטי' לארבעת רבעיו אשר הוא ענין השער הקודם ואחר אשר צוה על הוצאת כל צרוע וכל זב וכל טמא נפש ממחניהם אשר הוא מצורף אליו נעתק' אל ענין המלחמה והנצוח הזה וסדר' ראשונה ענין הנצוחי' בה הנשמעי' אל הטענות המסודרות מהשכל בהשמעות הרצון אם בענין חמדת הממון כמ"ש איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה' ואשמ' הנפש ההיא והתודו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו (במדבר ה':ו'-ז') כי אחר שלא עמד על נפשו ביום קרב יעמוד עליה אחרי שחטא ויתקן כל מה שאפשר בהשבת הגזילי' ואיל הכפורים אשר יכפר בו עליו כמו שיבא ואם בענין התאוות הבשריות אשר הוא עוות שלא יוכל לתקון כהולדת הממזרים אמנם נתנה סדר נכון אלהי להוציא האש' הנחשדת מידי ספק לפרסם זכותה אם היא נקייה או פורענות' אם היא נטמא' כמו שיבא. הנה אחרי כן גלתה אזן אנשיה והודיעם כי הסבה אשר אליה נפלו אלו והדומים להם חללים במלחמ' הזאת היתי' כאשר לא ידעו ללכת אל עיר הנצוח אשר זכרנו ראשונ' ולא למדו מלאכת הפרישות להלחם עם השונא להפילו לפניהם. ועין נואף וגו'. כי מהידוע שהגדול' שבתחבולות אשר בהם ינצחו את האויב היא ללחוץ אותו בהיתר לו דברי חמודותיו ולהפיל לו כל עץ טוב ולהכאיב כל חלקה טובה ולמעט ספוק מזונותיו כמו שיבא בכתוב רמז זה באומרו כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפש' וגו'. ואמר בסוף רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכרת ובנית מצור על העיר אשר היא עושה עמך מלחמה עד רדתה (דברים כ':כ') כי באמת על העיר הזאת ידבר כמו שיתבאר במקומו ב"ה: וזה הענין בעצמו הוא צורך הצומות והפרישות מהדברים המענגים וההנזר מהמאכלים והמשקים המותריים כמו שנהגו בזה החסידים

אנשי השם ואשר אמרו עליו כל היושב בתענית נקרא קדוש (תענית יא) אשר להורות עליו סמך הנה פרשת הנזיר ואמר איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה' מיין ושכר יזיר וגו'. למדה התורה דרך הנצוח במלחמה הזאת ונתנ' בידנו חרב וחנית וכידון להרוג את האויב או להחליש כחו ולהתישו כדי שלא יקום במשפט אשר אמרנו ראשונ' ולא יעמוד על דעתו אלא שישמע אל עצת השכל ומשפטו אשר עי"כ תוושע העיר. והוא ענין מציאות הנדרים ותועלתם כמ"ש נדרים סייג לפרישות (אבות פ"ג) וזה כי כמו שהאיש הפקח הרואה בזמן הקציר התבואה בזול יכין אז לחמו ומאכלו לצורך הזמן אשר יפוחד שלא ימצא בו כמ"ש אוגר בקיץ בן משכיל (משלי י:ה') ומי שאינו עושה כן הוא פחות בטבעו מהנמלה כן האיש הנלבב חוייב לשום עיניו על דרכיו וכשירגיש בעצמו שאז לבבו שלם עמו ודעתו קרוב' אל אלהיו והוא מכיר במעשיו שאינם נאותי' לפניו והוא עומד ומתכוין על תיקונם אל יבטח בעצמו כי כן יהי' לו תמיד אבל יחשד בעיניו שמא למחר ישנה טעמו ולבבו לא כן עמו וכמ"ש האל ית' מי יתן והי' לבבם זה להם ליראֿ אותי ולשמור מצותי כל הימים (דברים ה':כ"ו) ויתאבל על עצמו להביאו בכפל רסן נדר או שבועת האלהי' להתנהג על פי הסדר אשר יראֿ אליו חיובו בעת ובעונ' ההיא שהיא שעת הכושר אליו והוא עצמו מה שהיישירתנו התור' האלהית באומר' אשר יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה' אשר על ההישר' הזאת אמר דוד נר לרגלי דברך ואור וגו'. נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך (תהילים קי"ט:ק"ה-ק"ו) והתועלות הנמשכים בזה ביארם בכתובי' הנמשכי' כמו שביארתים בפ' תצוה שער נ"א. ואל ההיישרה הזאת כוונו חז"ל באמרם המאמר ההוא שזכרנו ראשונ' למה נסמכ' פרשת נזיר לפרש' סוטה וכו'. וזה שא"א לרואה סוטה בקלקולה שלא יפחד ולא ירך לבבו על חטאתיו הנסתרות והצפונות עם לבבו ויאמר או מי יחי' משומו אל עין השקפתו עלי להפרע ממני בסתר או בגלוי כמו שעשה באשה הזאת אשר נתפרסם נוולה לעיני השמש הזאת ואינו מזרע אנשים מי שלא יהי' אז בשעת הכושר ולזה הית' העצה היעוצה שלא יעבור העת ההיא מבלי שיכין בה הצורך ההכרחי אליו לתקון נפשו אבל שמיד יפרוש עצמו מן היין כי אחר שראֿ הנזק ההוא מתגברת כחות התאוה וסייעתם הנה ראוי לשית אל לבו ולקחת מוסר להזיר עצמו מן היין ודוגמתו ולהתרחק מכל הדברים המותריים להעמיד עצמו על הכרחי כדי להתיש ולהחליש כח הצורר שלא יקום במשפטו ולא ירשיע בהשפטו כי הפורש עצמו מן היין ההווה יזכה אל היין המשומר בענביו בסעודת לויתן אשר כתבנו באיסור המאכלות שער ס' עיין עליו והוא עצמו כוונת מי שאמר כל היושב בתענית נקרא קדוש. וכמו שביארו אחר כך התם בדמסאב נפשיה כמו שביארנו המאמרים ההם

בפרשת קדושים שער ס"ה. אמנם התחבולה הגדולה הזאת הוא מיוסדת על מה שאמרו בריש גמרא מציעא (ה:) אף על גב דחשיד אינש אממונא לא חשיד אשבועתא שחזקה היא על כל אדם שבכל דבר של פרישות אשר ידור כן יעשה. ואחר שהקדמנו זה נבא אל ביאור אלו השלשה פרשיות רצוני פרשת מעילה. ופרשת סוטה. ופרשת נזיר. בשנתעורר תחלה אל הספיקות הנופלות בהן כמנהג:

א מה טעם חזרת פרשת מעילה בכאן ואף כי חודשו בה ענינים ממה שנאמרו בפרשה עדיין יש לדעת טעם החלוק בה כי היה לו לכתבם במקום אחר. ועוד שנזכר בה וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל וגו': ב ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא נטמא' או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה והביא האיש וגו'. וכן אמר בסוף זאת תורת הקנאית אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמא'. והלא בשום אחת מאלו ההנחות אין משקין אותה כי אם הוא ידוע שנטמא' או שלא נטמא' אין שם מקום לבדיקה זו. והנה רש"י ז"ל נזהר נשמר מזה בשני המקומות ובתחל' אמר או עבר עליו כלומר או התרה ועבר' על התראתו ואין ידוע אם נטמא' אם לאו. ובסוף אמר או איש כמו או נודע כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד וכו'. והנה אין פירושים אלו מחוורין בל' הכתובים. ועוד מה טעם והעמיד' לפני ה' והעמיד הכהן את האשה לפני ה' יספיק בשיאמר שיעמידוה לפני הכהן הגדול ויעשה כמשפט. ומה טעם מנחת קנאות שאז"ל שתי קנאות קנאת הקב"ה וקנאת הבעל (במד"ר פ"ט). ועוד התיחדות הדבור כל זה השיעור בשבועת האל' יתן ה' אותך וגו'. בתת ה' את ירכך וגו'. וחזרת מאמר והשביע הכהן את האשה שהוא נרא' מיותר ומאמר ואמר' האשה אמן אמן. ועוד אחר השלמת כל הענין חוזר לומר ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה שג"כ נראין דברי מותר והדרש' תדרש: ג בפרשת הנזיר מהפלגת פרטי האסור מיין ושכר יזיר חומץ יין וגו'. וכל משרת ענבים וגו'. וענבים לחים וגו'. מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל כי יראה שיספיק בזה האחרון לכלול את כלם. ועוד שבאו בענין פעמים כל ימי נזרו מכל אשר יעשה וגו' כל ימי נדר נזרו תער לא יעבור על ראשו כל ימי הזירו לה' על נפש מת לא יבא כל ימי נזרו קדש הוא לה' היה ראוי שימשכו כל הדינין על מאמר כל ימי נזרו הראשון. ואחר זכרון אלו הספקות נשוב אל הביאור:

איש או אשה כי יעשו וגו'. אע"פ שכתוב הענין הזה בפרש' ויקרא לענין סדר הקרבנות (א) כיוון חזרת' בכאן לחדוש דיניה ללמד על הכונ' הנכבדת אשר היינו עליה מהלמוד והזירוז לעמוד במערכת מלחמתנו כמו שקדם ואמר עתה ראה כי איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה' וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל וגו'

או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר על אחת מכל אשר יעש' האדם לחטוא בהנ' כמוזכר שם הנה כבר נפל' הנפש ההיא באשמ' רבת אשר היא קשת התקון כי הנה הוא צריך שתשוב הנפש ההיא מרעת' שהיא קשה לפרוש אחר שקלקל'. ועוד צריך שיתודו החוטאים את חטאתם אשר עשו ושישיבו כסף אשם בראשו. ועוד חמשיתו. ונתן לאשר אשם לו. וכדי בזיון. ולא עוד אלא שאם מת האיש צריך לחזור אחר גואליו ויש בזה פרסום ואם אין לאיש גואל להשיב האשם הנה לא יפטר בזה כי הוא חייב להשיבו אל הכהן ולהודיעו את חטאו אשר גזל ואשר נשבע עליו לשקר וכל זה הוא חייב לשלם מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו. והכונ' בכל זה לזרז ולהורות כמה יש לו לאדם להשתדל כדי שלא להיות נצוח במלחמ' הזאת כי בזה הוא ניצול מכמה צער וחרפה שישיגו אותו כאשר יחטא בהנ': והנה אחר זה (א) נתן הסב' להשבת האשם אל הכהן כאשר אין לאיש גואל ואמר וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה. ירצה כי מסתמ' ראוי להיות לו כי הוא מזומן מאד שיבא לידו ע"י בעליו אם היה בידו לפי שדעת הכל קרוב' להרים תרומת כסף ולהקדיש אל הכהן. ואחר שאיש את קדשיו לו יהי' כלומר שהוא רשאי לתתם למי שירצ' שטובת הנאה לבעלים הנה האיש אשר יתן לכהן לו יהי' ולכן זה האשם אשר אין לו גואל נראה כמי שהקדישוהו הבעלים אל הכהן ולו יהי'. וזה נראה נכון לפי יישוב הכתובי' ולפי הכונ'. אמנם מה שאמרו חז"ל במדרשות הנו נזכר בפירושי הראשונים ז"ל. והנה אחר שזכר הגנאי והצער המשיג כל איש ואשה החוטאי' בחמדת הממונות על הדרך הנזכר נעתק לזכור הגנאי והדופי והרעה אשר ימצא האשה החוטאת בתאוות הבשריות כי על ידה ישיגו ג"כ לחוטא עמה כפי קבלת חז"ל (סוטה כ"ח.) ואמר איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל ושכב איש אותה ועבר עליו וגו'. (ב) הנה התור' האלהית סדרה זה הענין הנפלא אשר בו יתברר עון האשה אשר ישכב איש אותה שכבת זרע מבלעדי אישה ונעלם ממנו בלי אונס או לברר זכותה כאשר תעבר עליו רוח קנאה וקנא אותה והיא לא נטמא'. ושיעור הכתובים ויישובן על נכון כך הוא איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל ושכב איש אותה שכבת זרע ונעלם מעיני אישה והיא לא נתפשה ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו על זה המעל אשר מעלה בו או איש אשר עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמא' והבי' האיש את אשתו וגו'. כי כל אחד משני העניני' האלה הם מתבררי' בהבאה זאת והוא מה שאמר בסוף והשקה את המים והית' אם נטמאה ותמעול מעל באישה ובאו בה המים המאררים למרים וצבתה בטנה וגו' ואם לא נטמאה האשה וטהור' היא ונקתה ונזרע' זרע. יאמר כי כאשר תהי' הקנאה על דבר עביר' תענש וכאשר תהי' על חשד

בעלמ' תנקה ותקבל שכר. (ב) והוא מה שאמר בסוף זאת תורת הקנאות אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמא' או איש אשר תעבור עליו רוח קנא' וקנא את אשתו והעמיד וגו'. שיראה שזאת היא תורת שני מיני קנאות אלו אם כשיעמיד אותה לפני יי' לברר ולפרסם חטאתה כאשר נטמא' או לברר זכותה כאשר לא היה שם רק הקנא' לבד והנה עם זה הוא מיושב כהוגן ואין צריך לתקוני רש"י ז"ל ויהי' איש או אשה כמשמעו כמו שהוא ג"כ או נודע (שמות כ"א:כ"ט) כמו שביארנו במקומו. והנה הרלב"ג ז"ל טרח לישב אלו הכתובים בדברי' שאינן מחווירין יבוקש מספרו. אמנם בענין עמידתה לפני ה' והשביע אותה הכהן על האופן ההוא שזכרנו ירא' שיש בו השקפה נאותה מאד וזה כי לפי שמעילת האשה בחטא היה אפשר שתהי' ע"פ אחת משתי מדות אם שתהיה נואפת בעצם וחוטאת ליי' במקרה וזה יהי' כאשר תחפוץ ותרצה אל תענוג הניאוף לא אל החטא ליי'. או ההפך שתהי' הכונה אל החטא כחוטאים להכעיס. או שחושבת לית דין ולית דיין. וכבר נתבאר שתואר כל מעשה הוא לפי תכליתו כאשר נתבאר זה שער מ"ב והנה כאשר היה חטא האשה על הענין הראשון יאמר עליה שמעלה מעל בבעלה שלא נתקררה דעתה בו ונתנה עיניה ולבה בזולתו אבל לא מעלה מעל בעצם באל יתעלה המצוה על הטהרה והנקיות כי לא היתי' כוונתה להכעיסו אלא שנכבשה מתגבורת התאוה. וכאשר תהי' על זה האופן מהחטא יספיק בשתענש בהוציא' מבעלה בלא כתובה כאחת הנבלות. אמנם כאשר תכוין אל החטא כנזכר הנה אז יאמר עליה שמעל' מעל בה' והיא חייבת עונש גדול. והנה הדבר אשר יתברר בו באיזה אופן מאלו חטאה הוא שיבאו עליה בענין נורא ומאיים מאד כי אם יש מורא שמים על ראשה ודאי תפחד ותרתע מדין שמים המעותד לבא על החטאים בנפשותם (ב) ולזה מה שצוה להעמידה לפני ה' ולמחות השם הנכתב בקדושה במים לפניה ולהשביע' בשבועת האלה בהזכיר עליה את השם הנכבד והנור' באלתה פעמים לאמר יתן ה' אותך לאלה ולשבוע' בתוך עמך בתת ה' את ירכך נופלת ואת בטנך צבה ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפיל ירך ואמרה האשה אמן אמן. כי ודאי אם חוטאת אל בעלה לבד לא אל השם כמו שאמרנו יהי' מורא שם שמים עליה ותתאיים ותודה כי ידעה כי לא ינקה ה' את אשר ישא וגומר (שם כ'). ותצא מבעלה ונקה האיש מעון. אמנם אם היה חטאה לשמים ע"ז לא תחוש ולא תפחד כי לא חטאה עד שנכנס' בה רוח מינות והתפקרות (ב) הנה אז יחברו בה שתי קנאות קנאת ה' וקנאת הבעל ותמות במיתה המנוולת ההי' אשר יושלמו בה שני ענינים הפרשת האיש מהעון וקבלת עונשה הראוי אליה כמו שאמר ונקה האיש מעון והאשה ההי' תשא את עונה. והנה היה הענין הזה פלא גדול

וקדושה נפלאה קדש הש"י האומה הזאת בה מיתר העמים כדי שתמצא בהם הטהרה והנקיות והכשר היחסים והמשפחות עד שיהיו ראויין לשרות עליהם שכינ' כמו שנזכר בשער הקודם והיה הנס הזה מתמיד ביניהם כל זמן שהיו זכאין לקבלו. אמנם כשרבו הנואפים בטלו מי סוטה (סוטה מ"ז.) כי איך יהי' נוהג זה הפלא משום מחיקת השם על המים ויבאו המים ההם למרים בפי האשה החוטאת ויבאו בה לצבות בטן ולנפול ירך מבלי שיהיו זכאין לכך. והנה הראב"ע ז"ל כתב כי מלת מי סמוכה ומלת המרים תואר השם וא"כ סודו ידוע ע"כ. והרמב"ן ז"ל כתב עליו ואינו נכון לי בעבור שאמר ובאו בה המים המאררים למרים יראה שא"כ היה ראוי שיאמר ובאו בה המים המרים למאררים כמו שכתב ראשונ'. והנה אחר שסודו של הראב"ע ז"ל מפורש בגמר' שהכהן היה נותן במים דבר מר (שם כ':) למה נסרב בדבריה' כי לא נתמעט הנה בזה שיהי' המים המרים האלו מרים ומארירים בגוף הארור' החוטאת ואם טהור' היא יהי' בפיה כדבש למתוק ולכל בשרה מרפא. ויתכן שיעשו כן כדי שיראה בעיניה הדבר המר לפניה ולא תתיאש מהפורענות. מ"מ נתבאר מפרש' זאת הרעה אשר תמצא אל האשה הרוטאת ואע"פ שלא חטאה אם הביא' עצמה לידי חשד ישיגה צער ובזיון אשר לפי זה צריכ' הזירוז וההנזר מן הפעולות הכעורות או הדומות להם כדי שלא להיות נצוח' במלחמ' זו כמו שאמרנו. והנה אחר שזכר' שתי פרשיות אלו נעתק אל פרשת נזיר ללמד בני יהוד' וישראל קשת וחצים לבא לעזרת ה' בגבורים ולהחליש והתיש כח הצר הצורר אשר לא תקום עמו ביום קרב כאשר אמרו הרוא' סוטה בנוולה יפריש עצמו מן היין וכאשר פירשנו:

כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לי' מיין וגו':

כבר דרשו הכתובים האלו בספרי (פ' נשא) מיין ושכר יזיר לעשות יין מצוה כיין רשות לפי שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר וגו' (דברים י"ד:כ"ג). ושכר והלא יין הוא שכר ושכר הוא יין אלא שדברה תורה בשתי לשונות. כיוצא בדבר שחיטה זביחה קמיצה הרמה שפלה או עמוקה אות או מופת. ויש אומרים להביא את החי ואת המזוג מדכתב ונסכו יין (במדבר כ"ח) מחומץ ייו לפי שהחמיץ לא פקע איסוריה מיני'. וכל משרת ענבים להבי' נותן טעם ומכאן לכל האיסורין שבתורה. וענבים שבא מק"ו אם חייב על היוצא מן הפרי אינו חייב על הפרי עצמו אלא שאין עונשין מן הדין. מכל אשר יעש' מגפן היין וגומר. בא ללמד שאם אכל כזית מכלן לוקה מכאן אתה למד לכל איסורין שבתורה: ואם שכל אלו משפטי ה' אמת כמוזכר בארוכ' במדרש הנזכר ובזולתו מדברי חכמי האמת אשר לא נסור מהם ימין ושמאל לענין מעשה מ"מ לענין חקירה ודרישה לא נסור לבבנו מהשכיל בד' ענינים אלו אשר הבדיל' אותם התור' במספרם

וכ"ש במה שפירש' המספר הזה אחרי כן אחד לאחד בארבעה פסוקים רצופין אשר תחלת ארבעתן כל ימי כל ימי כאשר זכרנו.[346] ולזה אני אומר שכוונת התור' בזה להרחיק אותנו ולהזהירנו מן הדרכים הרעים המפורסמים אשר ידחו אותנו משלמותנו אשר אל ההשמר מהן ולהזדרז בשמירתן אנו צריכין לחגור איש כלי מלחמתו ולהיות לבן חיל כמו שהוכח. ומהידוע כי היין והשכר בכל התורה כלה הם משל וכנוי אל שבוש המעשים ובלבול הדעות כמו שנתבאר אצל יין ושכר אל תשת וגו' (ויקרא י':ט') וזולתו. וזה מה שיחייבהו הדעת בענין הנזיר ולזה חוייב כל בעל שכל לתת אל לבו רוב האזהרות ומותר הכתובים הבאים לפי הפשט שלא יהו כפל ענין במלות שונות וזה כי שכרות השבוש

[346] ולזה וכו', תוכן דעתו, שאף שדברי הכ' יורו על פשוטם שיאסרו לנזיר כל היוצא מגפן היין, ירמזו בכל זאת גם במצפוניהם להזהיר את האדם מכל מיני שיבוש המעשים ובלבול הדעות, אשר הם בכלל על ד' אופנים, הא' והרע מכולם הוא, אם אינו מבחין ומבדיל האדם בכל מעשיו בין הרע המוזהר ובין המותר, ותכונה זאת תקרא בל"א מאראלישע גלייכגילטיקייט אינדיפערענץ, וע"ז רומזת הזהרת שתית היין והשכר אשר כל שוגה בהם ושותה אותם לרויה ישכר, ולא ידע עוד בין ימינו לשמאלו, והשני הוא אם ירגיל האדם עצמו להגביל הנאות גופו, אבל הגבלתו זאת בעצמה תהיה משובשת, כמו שהוא לרוב בדתות הנימוסיות האינושיות, ד"מ הישמעאלים אשר יתענו בחדש התשיעי בשנה שלהם שנקרא בלשונם ראמאדאן, בכל יום ויום, ובלילה מרבים לאכול ולשתות יותר מדי ולהורות על הרחקת מין שיבוש זה שאינו רע כמו הראשון נאמר, חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה, שאינו משכר כמו היין והשכר בעצמו, אחר שהוא רק יין ושכר נפסד. וההזהרה מאכילת כל משרת ענבים שפי' חז"ל בפסחים דף מ"ד לנזיר ששרה פתו ביין, שהוא עירוב ושיתוף דבר פחות הערך, ר"ל הפת ביין שהוא יקר הערך ממנו, רומזת על מניעת שיתוף מחשבת פיגול ודעה נפסדה בלימוד התורה ועיון החכמה האלקית, (עיין ביאורי לשה"ש דף קע"ד ע"ב סי' נ"ה.) ואיסור הענבים הלחים והיבשים, אשר הם ביחסם אל היין היוצא מהם כיחס המחשבה אל המעשה, המסובלת ממנה, כי בטרם יעשה איש מעשה מה צריך שיחשוב עליה תחילה איך יעשהו, יורה שכמו שצריך להרחיק גם מהענבים אשר מהם יצא היין המשכר כן צריך להזהר גם מכל מחשבה רעה בעניני הדת והאמונה, למען לא יבוא על ידה אח"כ גם לפעולה ומעשה, ויען כי יש מחשבה רעה הקרובה לצאת אל הפועל ד"מ ההכחשה במציאות הי"ת המשגיח על כל מעשינו תביא על נקלה את האדם לחטוא כמאה"כ "אמר נבל בלבו אין אלקים" וכו', והמסובב ממנו הוא "השחיתו התעיבו עלילה," ויש מחשבה רעה אשר לא תמהר לסבב פעולה רעה ד"מ הכפירה בגמול ועונש נצחי, כי לפעמים ישמר הכופר בה בכל זאת מעשות רע, מיראתו את העונש הגופני והזמני אשר יענשנו הי"ת בעודנו בחיים חיותו, והנה הענבים הלחים אשר מהם יצא יין על נקלה רומזים על המחשבות הרעות הקרובות לצאת אל הפועל, כמו שיורו היבישים אשר רק על ידי שריה ועישוי זמן רב יצא היין מהם על הבלתי קרובות לבוא לידי פעולה רעה,

והנה ד' שיבושים אלה, באים לאדם זה אחר זה לפי שניו, כי בתחילת נעוריו יסוער עוד בקרבו רוח התאוה החמרית העזה והחזקה המשכרת שכלו כיין ושכר, ועל זה אה"כ "לא ברוח ה'" וכאשר יגדל יותר ויראה צורך האדם להגביל עצמו בהנאותיו הגופניות יפול לפעמים ברשת הטעות האחרת להגביל עצמו שלא כראוי, יען כי אז כל רעיוניו יגועשו וירעשו עוד ממקומם, והוא במעמד ותכונה נפשית הנקראת יוגענדליכע שווארמעריי, וע"ז רומז מאה"כ "לא ברעש ה'" וכאשר ירבו ימי חייו, ויחל להכנס יותר בלימוד התורה והחכמה אז תלהט בקרבו אש תשוקת הידיעה עד שתרהיבהו לפעמים לאחוז גם בלימודים בלתי נכונים המשבשים דעתו, וע"ז רומז מאמר הכ' "לא באש ה'," וכאשר יבוא לימי הזקנה בעת אשר ישקטו כבר גלי רעיוניו הרמים והנשאים ויוחלשו ג"כ כוחות גופו לפעול עוד פעולותיו, אז ימצא עצמו נוטה רק לעיין במושכלים רוחניים ואלקיים, ואז צריך להזהר מאוד ממחשבה זרה ודעה נפסדה, וע"ז רומז מאה"כ "ואחר האש קול דממה דקה" ועל אלה ארבעה זמני חיי האדם רומזים גם פה ד' הכתובים המתחילים במאמר "כל ימי" וכו', כאשר הולך הרב ז"ל ומבאר. וע"ז מורה ג"כ ספור שמשון אשר מלבד הוראתו הפשוטית הוא רמז גם על קורות כל בני אדם עלי ארץ בבחינתו המוסרית, כי שמשון בכחו אות וסימן הוא, לכל אדם אשר יתן לו הי"ת מלידה ומבטן עוז ועצמה, למשול ברוחו, ודלילה אשתו רומזת על חמרו הנפסד ותשוקתו הגופנית המדלדלת כחו וגבורתו המוסרית, ארבעה אופני החלשת כחו אשר הגיד לה רומזים על ד' מיני שיבושים שזכר למעלה, כמו שהולך ומבאר כל זה, עיין בפנים הספר.

וההפסד המשבש והמבלבל מעשיו ודעותיו הוא על ד' פנים. (ג) האחד והוא הגדול שבכלן העדר ההגבלה בכל מעשיו אשר איננו מבחין בין מאכל מותר לאסור ובין ממונו לממון חבירו או אשתו ועבדו ואמתו כי בכל אשר יפנה ירשיע בלי שום רסן והגבלה כלל כענין הכת היותר מקולקלת שכתבנו אצל הלוך הלכו העצים בפרשת נח שער י"ב. ולפי שזו היא על תכלית השכרות והבלבול רמז אליו באומרו מיין ושכר יזיר כי ראוי להזיר עצמו ולהתרחק מאד מעצם היין הזה ותקפו אשר לא יותן בו מים ולא שום עירוב שהוא מערבב את הדעת לגמרי וע"ד שאמרו לך לך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב (פסחים מ':) והדרך הב' הוא היותו מלומד או מורגל על הנבלה מה במעשיו אבל היא משובשת ונפסדת כמו שהיו רוב הנמוסים מהדתות האנושיות אשר עליהם רמזו באומרם כדי שלא יינק במקום הטנופת (ברכות י') כמו שכתב' בשער ו'. ומהענין ההוא היה חטאם של אנשי סדום הרעים והחטאים שקיימו וקבלו עליהם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם כאשר כתבנו במקומו. ואל מין השבוש הזה המוגבל אמר חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה כי כמו שיש לו להתרחק משכרות היין העצום הנזכר כך יש לו ליזהר שלא יקנה דעות ומדות משובשות אף כי יהיו מוגבלות הגבלה מה כמו שקלקול החומץ הוא יין נפסד אבל ענין מוגבל בהגבלה ההיא שהוא עליו לפי ענינו. והדרך הג' הוא שבוש הדעות והסברות בדרך למדו בעיון החכמה והתורה אשר בו ישתף הענינים המושכלים הפשוטים בחמריים ויבא לידי טעות וכפירה במציאות הנפשות האנושיות ובסוף תכליתן והצלחתן כמו שנפל בזה כת צדוק וביתוס (אבות דר"נ פ"ה) והדומים אשר על זה אמר וכל משרת ענבים לא ישתה כי כן הוא ענין צירוף ושתוף היין עם זולתו מהדברים הכשרים לנזיר כמ"ש נזיר ששרה פתו ביין (נזיר ל"ז.) ומזה הענין או קרוב אליו אמרו (במ"ר פט"ו) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו (שמות כ"ד) כאדם שנושך בפתו ומדבר עם המלך. והדרך הד' הוא המסוכן שבכלם והוא שבוש המחשבה והפסד הדעת באמונתו באל יתעלה שמץ דבר מהדברים הפוסלים בה בדרך שיהא לו צד מינות כענין כל המינים והאפקורסים אשר נתנו תפלה באלהותו יתעלה או שנמשך אחריהם בדעת מה כלל ועל זה אמר וענבים לחים ויבשים לא יאכל כי הענבים אל היין הם במדרגת המחשבה אל המעשה ומק"ו הם נאסרין. ואמר לחים על המחשבות וההרהורים שהם קרובים לצאת אל הפועל כענבים הלחים הללו שבנקל נוציא מהם המשקה ויבשים על שאינן קרובות כל כך או כמו שאמרו במדרש להביא את הבוסר (במ"ר פ"י) כי ודאי כן ימצאו במחשבות האדם בכמו אלו הענינים דעות בלתי שלמות אשר אינם מבושלות כל צרכן ולזה אמר שמחשבת שכרות כלל לחה ויבשה לא יהיה בו:

והנה לפי שהתחלפות העניינים האלה ארבעתן על הרוב יבאו או יופיעו על האדם בזה אחר זה בהמשך זמן שני חייו כי מיד בנעורים קופץ עליו הענין הראשון והוא תגבורת התאות ושלוח המעשים הבלתי מוגבלים בכלל שלזה ראוי שיאמר לא ברוח ה' (מלכים א' י"ט) והכוונה שהאדם בהיותו על זה האופן מההשתבש כהשתבשות הרוחות א"א להיותו דבק לאלהיו כי אין יי' בקרב האיש אשר כל מעשיו יהיו אל מקום אשר יהיה שמה הרוח ללכת מבלי שום הגבלה כלל, ואחריו ימשך לו הענין השני והוא ההגבלה המשובשת במעשיו כי ירצה להגביל עצמו ולצמצם מעשיו ולא נסה כדרך המתחילין בדברים כי על זה אמר ואחר הרוח רעש לא ברעש יי' (שם) והוא עצמו ענין התנועות המוגבלות בשבוש. ואחריו בבא השער לה' אל דרכי הלמוד והעיון הוא ממשמש ובא אליו הדרך הג' והוא שבוש הדעות אשר בהם יקדיח תבשילו בתוכו כי לזה יאמר ואחר הרעש אש לא באש ה'. ואחריו בימי הזקנה הוא בא לידי הצורך הנפלא להזהר מהדרך הרביעי והוא תכלית ההזהר במחשבות האלהיות כי על כן יאמר קול דממה דקה כי הוא מורה על בישול העיונים ויושרן. ועם זה כבר נגלה אליו הכבוד שנאמר ויהי כשמוע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה והנה אליו קול ויאמר לו מה לך פה אליהו (שם) ובפרשת שפטים דברנו בזה מה שיאות לפי ענינו (ג) לזה מה שבאו הד' פסוקים שזכרנו בזה אחר זה שכל אחד מהם יתחיל כל ימי וגו' להזהיר אותו בכח נזירותו על ד' זמנים אלו הנמשכים אליו בזה אחר זה , ועל הראשון אמר כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל הנה הרחיקו לגמרי מרוח השטות והבלבול המורגל לבא מימי הנערות מיין שכרות הטבע ורתיחתו. ואמר מחרצנים ועד זג להזהיר על הנסתרות והנגלות כמ"ש בדרש החרצנים אלו החיצונים והזגין אלו הפנימיים דברי ר' יהודה ר' יוחנן אומר שלא תטעה בזוג של בהמה החיצון זוג הפנימי ענבל (נזיר ל"ד:) ועל השני הבא אחריו אמר כל ימי נדר נזרו תער לא יעבור על ראשו עד מלאת הימים אשר יזיר לה' קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו הרי שזרזו והודיעו שאין השלמת תקון הנזיר בהיותו על אי זו הגבלה שתזומן בענינו כי אם באותה ששיער אותה אליו מהרחקת הענינים המדומים דוגמת אומרו קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו שיהיו קיוצותיו תלתלים ומסודרים. ועל הג' הנמשך אליו אמר כל ימי הזירו לה' על נפש מת לא יבא לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא להם במותם כי נזר אלהיו על ראשו יאמר כי בבא השער לה' להשכיל ולהבין בתורה ובחכמה לא ישתף עניני הנפש עם עניני הגוף ויגזור עליהם גזירה אחת אין יתרון לזה על זה כמות זה כן מות זה ולא יטמא במחשבות אלו במה שיראה במיתת אביו ואמו ויתר קרוביו וכי ודאי נזר אלהיו על ראשו והוא

נשמת חיים שכלית אשר נפח באפיו בו ישאר לעד. והנה על הרביעי הבא בסוף אמר כל ימי נזרו קדוש הוא לה' והוא שלמות הדעת ואמתות האמונה אשר עליה יחיה האדם כי הוא עקר הכל ותכליתו וכל האזהרות הקודמות הן בעבורה כמו שאמר הכתוב וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב':ד'-ה') והכוונה כי עקר שלמות האדם וחיוחו הוא באמונתו עד שכבר אפשר שלא יושלמו לו שאר הענינים יחיה בה מה שא"א לחיות אם יחסר באמונה ויושלם בהם וכמה גדולים חטאו בדברים פרטיים וחיו על אמונתם וכבר הלין המשורר על בני הגלות כל זאת באתנו ולא שכחנוך וגו' לא נסוג אחור לבנו ותט אשורנו מני ארחיך (תלים מ"ד) ירצה אע"פ שנטתה אשורנו מני ארחך לפעמים הנה לא נסוג אחור לבנו באמונתנו והוא עצמו מה שירצה אם שכחנו שם אלהינו אע"פ שלפעמים פירשנו כפינו לאל זר על דרך שאמר ועבדתם שם אלהים אחרים (דברים ד':כ"ח) מה שלא היה מליץ עליהם כן אם היה הענין בהיפוך וזה הדבר בעצמו אחשוב שירמזוהו הכתובים (שופטים י"ז) במעשה שמשון נזיר יי' עם דלילה אשתו שלא נכתבו הדברים ההמה רק לצרף מהם הדברים הללו שאם לא כן מאי דהוה הוה וגם כי לא לכבוד הוא לו וליתר הנזירים ונניח שיהיה שמשון רמז אל כל אדם ודלילה אשתו אל החמר הרע הנפסד המדלדל כחו וגבורתו וכמו שאמר למה נקרא שמה דלילה שדלדלה את לבו ודלדלה את רוחו ודלדלה את כחו (סוטה ט':) והיתה שאלת וחקירת השטן ויצר הרע אליו במה יסור כחו ממנו מאלו הארבעה ענינים שאמרנו והנה על הענין הראשון אמר שאם יאסרוהו בשבעה יתרים לחים אשר לא חורבו רמז אל רבוי הלחיות המותריות שבנערות שהם מקשרין השלמות ואוסרין אותו ומבלבלין את רוחו בשבוש המעשים הבלתי מוגבלים שעם זה יחלה וימות להיות כאחד האדם שאינו בעל ברית לאלהים ויבוקש הדבר ולא נמצא שנאמר וינתק את היתרים כהנתק פתיל הנעורת בהריחו אש ולא נודע כחו לומר שאע"פ שיהיה האדם משובש על זה האופן הנה אינו מחויב שיפסד בזה בעוד ראש נזרו קיים באמונתו. והנה על הענין השני נאמר שאם יאסר בעבותים חדשים אשר לא יעשה בהם מלאכה שיוסר כחו וכו' (שם). והוא רמז נכבד אל המעשים החדשים הבלתי שלמים אשר לא באו עדיין לכלל מלאכה גמורה רק הם על דרך ההגבלה המשובשת כמו שאמרנו. ואמר הכתוב שאסרוהו בהם אמנם נאמר וינתקם מעל זרועותיו כחוט. אמנם על הענין השלישי אמר אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת והוא רמז קרוב אל הסתבכות הדעת ובלבולו בעיוניו אשר הם הרהורי ראשו ומחלפותיו שהם מעורבים ומסובכים עם מסכת בלבול שכרותו. אמנם נאמר ויקץ משנתו ויסע את יתד הארג ואת המסכת לומר שאף על פי שיהיה לו כן כאשר יקיץ משנתו יכוין מושכליו עם אמונתו

ויוכל להתקיים. אמנם כאשר נגע בראש נזרו ואמר נזיר אלהים אני מבטן אמי אם גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי כאחד האדם הנה אז כאשר גולח שם נפל שדוד כי טמא ראש נזרו והוא מה שרצינו אליו. והנה בזה ג"כ רמז נפלא למה שהוא מבואר כי כל עוד שירגיל עצמו באלו הדברים יוסר כחי ממנו ויהיה אליו יותר קשה העמידה על עמדו כי בראשונה לא נודע כחו ובשנית כבר היה כחוט ובשלישית כבר הוצרך להתחזק להסיע את יתד הארג וכן בכל כיוצא מאלו הדברים. הנה שכבר נתבאר כמה זרזנו האל יתעלה בכל אלה הענינים הכוללים כל כתות האנשים והנמשכים בכל חיי האדם אשר בהם הכין לנו כלי קרב להתחזק במלחמתנו ולהפיל אויבנו לפנינו כי על כן השוא לנו עצה טובה בענין הנדרות הלזה הכולל הכל והמועיל לכל וכמו שאמר הכתוב ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזרים (עמוס ב׳:י״א.) והנה כאשר היו הנזירים על אופן אחר ועל כוונות מתחלפות לאלהי הם נזירים בשם לבד לא בעצם הנזירות , ובמסכת נדרים (ט'.:) תניא שמעון הצדיק אומר מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד. שמעשה באחד שבא לפני מן הדרום וראיתיו יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים אמרתי לו מה ראית להשחית שערך זה נאה אמר לי רועה הייתי לאבא בעירו והלכתי לשאוב מים מן המעין ונסתכלתי בבואה שלי ופחז יצרי עלי ובקש לטרד אותי מן העולם אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך מי שעתיד להיות רמה ותולעה העבודה שאגלחך לשמים מיד עמדתי וחמדתיו ונשקתיו על ראשו אמרתי לו בני ירבו כמותך נודרי נזירות בישראל עליך הכתוב אומר איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה'. הנה נתבאר מהמאמר הזה כללות מה שאמרנו מתועלת הנדרים וההפלאות באלו הענינים כי הנה הבחור הנחמד הלזה מלחמות השם הוא נלחם ומערכותיו נצבות זו לעומת זו וכאשר שלח ידו ולקח כלי המלחמה אשר נתן ה' בידו מיד נצח ויפול אויביו לפניו כמו שאמר מה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך מי שעתיד להיות וכו' העבודה שאגלחך לשמים. ולזה חמדו ונשקו והתפלל שירבו כמותו נודרי נזירות בישראל שהוא ודאי נזירות לשמו לא כמו שאר הנזירים שלא היה אוכל מקרבנם כדאיתא במדרש בעי ר' מונה למה לא היה שמעון הצדיק אוכל אשם נזיר משום דסבר בני אדם מתוך הקפדה הם נודרים ולפיכך סופן ללקות וכיון שהוא תוהה נעשו קרבנותיו כשוחט חולין בעזרה. וזה מתוך יישוב הדעת נדר ופיו ולבו שווין (במ"ר פ"י) והכי איתא נמי בגמרא (נדרים שם) והנה על זה האופן הוא לבדו אשר יצדק עליו מאמר אשר ידור כן יעשה שבזה הנודר והמעשה הם שוים ועל זה הענין בעצמו בצביונו ובקומתו ימליצהו יפה הכתוב החותם תורת הנזיר הזה אשר הוא קשה הביאור לפי פשוטו אמר וזאת תורת הנזיר אשר

ידור קרבנו לה' על נזרו מלבד אשר תשיג ידו כפי נדרו אשר ידור כן יעשה על תורת נזרו. יאמר כי זאת התחבולה וההמצאה שאמרנו היא תורת הנזיר אשר ידור כי הנדרים הם כלי קרב בידו לעשות מלחמתו כי על ידם תשלום קורבתו אל ה' על נזרו מלבד מה שתשיג ידו מהכושר וכבישת יצרו זולתו כי כפי נדרו אשר ידור כן יעשה על תורת נזרו ולא יגרע חקו כי חזקה שאין אדם עובר על שבועתו כאשר אמרנו ראשונה. והנה באמת כאשר תשיג יד הנודר לנדור על פי הדברים האלה ויעשה כפי נדרו אשר ידור כן ימלא ה' את דברו עמו לצוות אתו את ברכתו באסמנו ובכל משלח ידיו ויהי משכרתו שלמה מעם ה' אלהי ישראל אשר בא להנזר לשמו ולשמוע בקולו להביא עליו את אשר כוון עליו בעת יצירתו וכוונת תכליתו. וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה השער:

שער עד

פרק א

יבאר כי השלום הוא חוט של חסד החורז הנמצאות ומעמידן ויבאר תועלת זאת הברכה וסגולתיה

כה תברכו את בני ישראל יברכך. יאר. ישא.

במדרש (במ"ר פ' י"ב) אמר ר' יהודה בר' סימון ביום שהוקם המשכן נכנס משה בו והיה שומע קול הדר קול נאה קול משובח אמר אשמעה מה ידבר האל ה' (תהלים פ"ח) למה שעד שלא חוקם המשכן היה תחרות בין הקב"ה ובין ישראל מפני מעשה העגל אמר לו הקב"ה משה שלום אני מדבר שהרי אין בלבי על בני כלום שנאמר כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו (שם) באותו שעה שמח משה ואמר אך קרוב ליריאיו ישעו לשכון כבוד בארצנו (שם). אמר ר' יהושע בן לוי מה לנו לספר תהלים שהרי אין הפרשה חסרה כלום מה כתוב למעלה מהענין. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום:

[347]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, תחילה יאמר כי ההמון החושב, כי בשם שלום תקרא רק ההסכמה וההתאחדות אשר תהיה בין בני אדם שהיו מריבים ומתקוטטים תחילה יחד, תועה בזה מאוד, כי לפי זה לא היה השלום מעלה אמיתית בעצמותו כי אם שוללת רק החסרון המוסרי הקדום, אחרי שלא יהיה לבני אדם למנה כי אם אחרי שעזבו תחילה אורח המוסר והמישרים ויהי ריב ומדון ביניהם, וכעין זה אמר החוקר גם בענין הבושה כי היא אינה מעלה אמיתית אחרי שלא יבוש האדם כי אם אחרי עשותו פעולה רעה, כמאה"כ "כבושת גנב" וכו' ויען כי הנערים הצעירים לימים הם עוד חמי הדם אשר בעבור זה הם נוטים יותר אל העזות ואל התאות הגופניות ועל נקלה יפלו ברשת החטא והעון כמ"ש הרב ז"ל שמדרכן לחיות חיי ההפעלות, ע"כ אם בכל זאת תכסם בושה ויחדלו על ידה מחטוא, ישובחו בזה יותר מאשר ישובחו האנשים שכבר באו בימים ונתקרר דמם, בהיות להם מידת הבושה [לדעתי כוון החוקר פה רק על אותה הבושה הנולדת באדם רק אם ידע ויכיר בנפשו שעשה עול או שאר פעולה רעה, אבל אותה תכונה נפשית המוטבעת בלב כל אדם אף אם הוא איש בער ולא ידע מאומה בעניני העולם, כי נפשו בקרבו תרגיש ותכיר מעלתה וערכה כי היא יציר עליון הנבראת בצלמו אשר בעבור זה תכסה בושה לעשות

פעולה בלתי נכונה. אותה בושה היא מידה יקרה ומעלה אמיתית לאדם, וממנה אחז"ל (נדרים דף כ' ע"א) "ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו זו הבושה" וכו', [ובני הב' המושלם כ"ה שבתי ש"י אמר לי כי אולי דעת החוקר גם על אותה מידת הבושה היקרה כי גם היא לא תתעורר בלב אדם כי אם בעלות תחילה על רוחו לפחות הרעיון והרצון לעשות דבר רע, ולו היה נשמר תמיד אף מהירהור עבירה כזה לא היה מקום גם להרגש בושה ירקה זה ודבריו אלה ישרו בעיני מאוד.] אח"כ יאמר הרב ז"ל כי שם שלום לא יורה לבד על העדר המריבה והמצה בין בני אדם, כי אם גם על התאחדם והתרועעם יחד לעזור איש את אחיו בכל עת וזמן, באופן שכולם יחד הם כאיש אחד חברים, וע"כ בשבת הרבה אנשים בעיר אחת אף שאין מצה ומריבה ביניהם, בכל זאת אם אינם מתרועעים יחד, ויפרדו איש מעל אחיו, ואיש איש לדרכו יפנו רק לבצעו מקצהו לא נוכל לאמר מהם כי יש שלום ביניהם, אחרי שכל אחד מוזר הוא לאחיו, ורחוק ממנו בלבו, ונמשך מזה כי לא לבד מבני אדם הרבה השוכנים יחד יצויר מושג השלום, כי אם גם מכל דבר ועצם, אשר בו יחוברו חלקיו היטב באופן שיתאימו ויסכימו יחד כראוי, וע"כ מורה לא לבד על בריאות גוף האדם או שאר בע"ח המסובבת רק מהסכמת כל האיברים כוחות ולחיות הגוף יחד, ובעשות כל אחד ואחד מהם את מלאכתו הטבעית אשר נועד אליה, כמו שאה"כ "את שלום אחיך ואת שלום הצאן," כי אם גם על היות כל דבר אף שאין בו רוח חיים מסודר כראוי בבחינת כל חלקיו הפרטים, כמו, שאה"כ "וישאל דוד" וכו' ששאל לא לבד "לשלום יואב" בבחינת בריאות גופו, "ולשלום העם" בבחינת התאחדות והסכמת כל אנשיה יחד, כי אם גם "לשלום המלחמה," שר"ל ששאל אם כל הדברים והתחבולות המצטרכים אליה מתוקנים היטב מבלי מותר או מגרעת באופן שתעשה המלחמה כראוי, וע"כ נקרא גם הי"ת הקושר כל חלקי העולם יחד, ומעמיד ומחיה את כלם ומנהיג את התבל ומלואו באופן שיסכימו ויתאימו כל חלקיו הפרטיים יחד לשמר הטוב הכללי המכוון והנרצה בעיניו י"ת, בשם "ה' שלום," (שופטים ו') ובפי חז"ל (ילקוט שה"ש א') בשם "מי שהשלום שלו," אפס למען העמיד השלום הנרצה הזה בין כל יושבי מדינה או ממלכה אחת כלה, יצטרך בראשונה שיהיה להם מנהיג אנושי, ד"מ מלך, שר או שופט, אשר ישים עין השגחתו על כלם יחד, למען יוכרחו כל איש ואיש מבני החברה האנושית הזאת לעשות את חובתו נגד כל זולתו משוכני הארץ ההיא, ולהשמר מכל עול וחמס, ומנגוע במה שהוא לרעהו, כי רק באופן זה יסכימו וישלימו יחד, וישתדלו כלם לשחר הטוב הכללי, אפס בהחסר להם מנהיג אנושי עליון כזה המשקיף על כל מעשיהם יחד, או בעת אשר לא תהיה אימתו עליהם, הלוא אז על נקלה יעזבו דרך המוסר והמישרים, איש את אחיו ידחקון וילחצון, ואיש את רעהו יעשוק ויונה. כמא"הכ "בימים ההם אין מלך בישראל איש כל הישר בעיניו יעשה" שנית צריכה להיות גם יראת ה' על פניהם, כי מבלעדי זאת הלוא במחשך ובמסתרים יוכלו עוד באופנים שונים להרע איש לרעהו, ולהרוס עי"ז עמודי השלום והאחוה בינותם, באמור לנפשם הרעה "מי רואנו ומי יודענו" אם בשרירות לבנו נלך לעשוק ולהונות את עמיתנו, אם רק מעיני שופטנו האנושי נסתר ומשבט מושלנו אשר הוא בן אדם כמונו נחבא ונמשך מזה כי בין רשעי ארץ כאלה אין שלום אחוה ורעות כמאה"כ. אין שלום אמר ה' לרשעים" וע"כ היה זה מחסדי הי"ת על ישראל כי נתן להם את תורתו, כי בה סדר ותקן לא לבד כל עניני חברתם האנושית, למען ידעו כלם עד אנה יגיע גבול משפט כל איש ואיש וחובותיו נגד זולתו, כי אם השריש על ידה גם יראתו בקרבם לבלתי יחטאו גם במחשך ובמסתרים לעשוק איש את אחיו, ועי"ז יסד הי"ת בקרב עדתם עמודי השלום, כאשר רומז על כל זה מאה"כ "ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום," ואחז"ל במדרש תנחומא פרשת נשא דף ע"א ע"ב "נהלת בעוך" זו תורה שנקראת עוז שנאמר "עוז לעמו יתן והטעם בזה יען כי היא תתן לנו עוז מוסרי לכבוש יצרנו לבלתי לכת אחרי שרירות לבנו, ולחמוד הנאות הגוף המותריות, ובה ינהל אותנו הי"ת להביאנו אל האושר הזמני והמוסרי ועי"ז יהיה שלום לא לבד בעצמינו וגופנו, כי אם גם בקרב עמנו ועדתנו כלה, ויתורגם לפ"ז.

ועפי"ז ביאר הרב ז"ל גם מחז"ל "הוי מתלמידיו של אהרן" וכו' כי משה היה משתדל רק לעיין בעיונים רוחניים ואלהיים ולמד גם את בני ישראל רק העיון השכלי הזה, אבל השתדלות אהרן היתה לישר מידותיהם ולהיטב הנהגתם בין איש לרעהו עפ"י חקי התורה והיראה, ולהורות על זה אחז"ל נאמר במיתת משה רק "ויבכו אותו בני ישראל" ר"ל רק האנשים אשר למדו ממנו לדעת את ה' וליראה אותו הרגישו עתה חסרונו ובכו מר בעבור העדרו, אבל במיתת אהרן נאמר "ויבכו את אהרן כל בית ישראל" ר"ל האנשים הנשים והטף, כי כולם הרגישו חסרונו וע"כ בכו כולם במותו, יען כי הוא קשר מעדנות חברתם ע"י לימודי מוסרו ויסד מוסדות משפחתם על אדני האחוה והאהבה במה שהורם ללכת במעגלי התורה אשר דרכיה דרכי נועם, וכל נתיבותיה שלום, ובזה באר הרב גם מאחז"ל בשבת דף פ"ט ע"א כשעלה משה וכו' שהכונה שמשה כאשר עלה בעיון שכלו למרום השגתו, והשיג בהתבוננו בכל הנמצאים כלם, הקשורים והאחוזים יחד בסיבות ומסובבים ראה כי הי"ת קושר בחכמתו וביכלתו שהיא לבלי תכליתי, את כלם לעשות שלום במרומיו והסכמה והתאחדות בין כל כוחות הטבע כלם יחד, וזשאז"ל "שמצאו להקב"ה שהוא קושר כתרים," א"ל משה אין שלום בעירך? ר"ל השתדלת גם אתה כפי יכולת המנהיג האנושי לשחר שלום החברה אשר אתה בתוכה וקיומה הזמני ושלימותה המוסרית ע"י הנהגה ראויה והישרה

[347]הנה לשלום יאמרו ההמוניים שהוא הסכמה בין הכתות המתקוטטות תחלה כאמרם ז"ל עמון ומואב עשו שלום ביניהם (סנהדרין ק"ה.) וכדומה. והנה באמת לא הכירו את יופיו ולא דברו בשבחו שאז יהיה השלום אצלם כענין הבושה שאמר החכם עליה שאינה מעלה לפי שאינה באה אלא אחר חטא קודם. וכמו שאמר הכתוב כבושת גנב כי ימצא (ירמיהו ב':כ"ו) ולכן לא שבחוה כי אם בנערים שמדרכן לחיות חיי ההפעלות וכן השלום לדבריהם יורה על קטטה ומריבה קודמת שאין סירכא בלא נקב והרי הוא מגונה. אבל האמת שאין מתנאי השלום שיהא שם מצות או קטטה קודמת אולם ענינו הוא מה שימנעם לפי שהשלום הוא טוב משותף הכרחי בין האישים הצריכים חבור ודבוק. והנה הוא אצלם כחוט הכסף או הזהב וזולתם אשר בו יתחרזו הרבה מאבני האקדח וכיוצא

מוסרית? אבל משה חשב (כל עוד לא נגלה לו כבוד ה' ולא זרח עוד עליו אור האמונה האמיתית) כי אין זה ביכולת אנוש, כי הפירוד והתפסד אחוז כבר בעקב חומר כל בני אדם יחד, ונמשך מטבע הרכבתם מארבעה יסודות, ואם גם יזכה ארחו עלי ארץ, וייטיב מעשיו מאוד לא יסבב עוד בזה קיומו וקיום החברה אשר הוא שוכן בקרבה, זמן יותר ארוך מאשר קצוב לו ולהם עפ"י טבעם ותולדותם מיד הי"ת שהוא יוצר מנהיג ומקיים כל הטבע כלו, כמו שהוא דעת הפילוסופים מצד עיונם לבד, כל עוד לא באו במסורת הדת והאמונה האמיתית, אשר תודיע כי בזכות וכשרון המעשים ירבו ימי כל אדם בפרט, וימי עמו בכלל על הארץ כמאה"כ בכבוד האבות ושילוח הקן בבחינת האישים הפרטיים, "למען יאריכון ימיך" וכו' "למען ייטב לך והארכת ימים" ומאה"כ בבחינת האומה בכלל "למען ירבו ימיכם" וכו' (דברים י"א:כ"א) וע"כ השיב גם משה דרך תמיהה (לפי מה שאחז"ל ד"מ) "כלום יש עבד שנותן שלום לרבו? וע"כ הורהו הי"ת כי הן אמת שהכל תלוי ממנו ומרצונו, אבל בכל זאת חובת האדם לטהר ולקדש עצמו והחברה האנושית אשר הוא שוכן בקרבה, במדות טובות וישרות כפי יכלתו, כי רק באופן זה יהיה הוא והם נכונים ומתוקנים כראוי עד שיושפע עליהם שפע אלהי, כחלקת ארץ אשר כל עוד איננה עבודה וזרועה לא יוכלו הגשם והטל לפעול פעולתם הטובה עליה, עד שתעבד ותזרע כראוי וזשא"ל "מכל מקום היה לך לסייעני," מיד אמר "ועתה יגדל נא כח ה'" וכו' שהכונה בו לפי דחז"ל "שכל זמן שישראל עושים רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה" שר"ל שעי"ז עושים עצמם ראוים לקבל השפע האלהי והטובות הנסיות מהי"ת העליון על כל (עיין ביאורי לשער מ"ח) [ועיין פי' הרב ז"ל על שיר השירים דף קפ"ב ע"א כי בדבריו אלה פה, מבאר שם ה"כ "אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום" שהכונה שהאומה הישראלית מתפארת לאמר שע"י החזיקה באמונתה תמיד גם בהיותה בארצות אויביה ושמירתה דברי התורה להיטב דרכיה ומעלליה עשתה מה שהיתה ביכלתה לעשות עצמה ראויה למצוא השלימות המוסרית שתחול עליה השפע האלהי] הנה מכל האמור עד הנה נתבאר גודל מעלת השלום האמיתי אשר הוא הקשר האמיץ אשר בין בני החברה הנקשרים יחד בחבלי היראה המוסר והמישרים, ולשחר שלום כזה היתה עצת הלל באמרו "הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום" ורק מחברה יקרה כזאת אמר ג"כ התנא "אלתפרוש מן הציבור" אפס בהחסר חוט של חסד מוסר ומישרים זה הקושר בני החברה יחד, אף כי עוד נקשרים המה יחד בכל זאת מלבד כי לא יארכו ימי חיבורם כמאמר התנא "כל כנסיה שאינה לשם שמים אין סופה להתקיים," יהיה גם קיבוצם זה לא לעזר ולא להועיל כי אם לרע להם ולזולתם, כאחז"ל "כנוס לרשעים רע להם ורע לעולם" (סנהדרין ע"א ע"ב) ומבני חברה רעה כאלה אמר ג"כ הכ' "אוי להם כי נדדו ממני," וטוב ונכון הוא לכל איש שלם להפרד ממנה אחרי שאין עוד ביכלתו בהיותו רק יחידי להיטיב ולהיישיר דרכי כולם וכן אמר גם הנביא ירמיה "מי יתנני במדבר וכו' ואעזבה את עמי" וכו' תחת כי בהיות החוטאים רק יחידים מעטים או איש אחד לבדו אין מהצורך לנתק קשר האגודה ולהפריד החברה, כי אם לגרש מתוכה כל עושה עולה, למען לא תתפשט הרעה בכל החברה כלה, כמו שיצוו הרופאים לחתוך אבר החולה מדאגה בדבר פן תפשה המספחת אשר בו בכל הגוף כלו, ועפי"ז מבאר הרב ז"ל המדרש שהחל בו כי אחרי שהשלום הוא הטוב היותר הכרחי לא לבד לקיום המציאות בכללו, כי אם גם לקיום כל חברה אנושית, ואף כי לאחדות וחיבור האומה הישראלית הקדושה, ע"כ אחז"ל שביום הוקם המשכן שמע משה קול נאה ומהודר קול ה' אומר "שלום אני מדבר" וכו' כי מעתה בשכון הי"ת בתוך בני ישראל והם יעבדוהו באמת ובתמים וישמרו חקיו ומשפטיו הישרים אשר יחיו בהם הלא יהיה השלום תמיד להם למנה, מיד אלהים עליון שהוא מלך שהשלום שלו.

להעמיד מצב כל החלקים ההם על תוכן החרוז ההוא הכללי ותקון צורתו וצביונו כי על כן נקרא ה' שלום שהשלום שלו (מדרש חזית פ"א) כי הוא ית' הקושר העולמות כולן ומקיימן על צורתן ומצבן בצביונן ובקומתן כי על כן נקרא (דניאל י"ב) חיי העולם כמו שכתב הרב המורה פ' ע"א (ח"א ופ' ע"ב) והכתוב אמר הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם (נחמי' ט') כמו שכתבנו בשער ס"ח. והנה כאשר היה ענין העולם בכללו על שלמותו הנה היה החי ההוא בשלום ובמישור כי החוט המקשר והמחזיק כל החלקים ומסב תועלתם אל הטוב הכללי הוא קיים ועומד ובקיומו יעמד חי ולא יקרהו פגע חלקי או כללי רק בנתוק החוט ההוא או חלק מחלקיו כמו שהוא הענין כלו באיש הפרטי כיצד בטלו הטוחנות כבר נתק החוט המקשר במקום ההוא החלקי. חשכו הרואות כבר נתק חוט אחר יפה הימנו. נפל רפיון באחד מאיבריו הרי נתקו שנים או שלשה חוטים או יותר ואם נפסקו כל חוטיו או רובם כבר מת החי ההוא ונפסד לגמרי ועל זה הענין הוטל זה השם בבעלי חיים כמ"ש את שלום אחיך ואת שלום הצאן (בראשית ל"ז:י"ד) שהרי אישי הצאן אינם בעלי הסכמה זה עם זה רק טוב המצב והבריאות אשר לכל אחד מהם בעצמו הנה הוא שלומם וטובתם וכאשר יפסד בחלק או בכל שלומם בטל כמו שעל כיוצא בזה באיש האדם נאמר אין שלום בעצמי מפני חטאתי (תהילים ל"ח:ד') ובהפסד הכללי נאמר עד אשר לא ירתק חבל הכסף וגו' (קהלת י"ב:ו'). ולא עוד אלא שאפילו בענינים שאינם גוף אחד בעל מצב ולא הרבה גופים נאמר הלשון הזה כמו שאמר (ש"ב י"א) וישאל דוד לשלום יואב ולשלום העם ולשלום המלחמה כי מי נתן שלום במלחמה אלא שזכר שלשה הענינים יחד. כי שלום יואב הוא טוב מצב האיש בבחינת חלקיו. ושלום העם בבחינת הסכמת אישיו. ושלום המלחמה הוא הענין המעמיד כל דבר מאיזה מין שיהיה. נמצא שהשלום הוא הטבע המעמיד חלקי הנמצא באופן שהנמצא ההוא ימצא על מהותו ובהעלותו יפרד ויפסד. ובבחינה זאת כבר צדקו קצת בשאמרו שכל הויה הוא חבור וקבוץ וההפסד פירוד ופירוק וכמו שאמר הכתוב יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע (ישעיה מ"ה) כי זה לעומת זה עשאם האלהים. והנה לפי שהיה הקבוץ הכללי זה ענינו כי בהיות החוט ההוא המעמיד מצבם הנאות אלו עם אלו שריר וקיים בגזירת מלך או שופט או אי זה מנהיג שישגיח על טוב האישים ועל היסב תועלת כלם אל הטוב הכללי כמו שיאות אליו הנה אז יהיו בשלום ובמישור. אמנם בהנתק החוט ההוא ובנפלם כמו שאמר הכתוב בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה (שופטים כ"א:כ"ה) לומר שחסר מהם הכח המקשר החלקי והמיסב תועלתם אל הכללות אבל הם פונים כל אחד אל

עבר פניו הנה אז אבד שלום מנהם ויפסדו האנשים המנתקים החוט ראשונה ואחריהם הקרובים אליהם רצוני הבלתי מוחים בידם וכן כל הקרב הקרב עד שיאבדו כלם אם ביד הטבע ואם ביד ההשגח' ואת דמם מיד הנשיא או המנהיג ההוא יבקש אשר בידו להחזיק החוט ההוא או לנתקו. ועל הענין הזה אמר הנביא בדורו אין שלום אמר אלהי לרשעים (ישעיהו נ"ז:כ"א) כי לרשעתם אסף שלומו מהם ונפרדו ויאבדו מהר. לזה היתה כוונת כל התורה בנתינת הסדר הישר וההנהגה השלמה אשר בהם ישמר טוב המצב באיש איש מבית ישראל ובקבוצם יחד אשר בהם יחיו על צד היותר נאות שאפשר וכמו שקיים המשורר באומרו ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (תהילים כ"ט:י"א). ולפי זה היתה עצת הלל הזקן נכונה מאד בראשון מפרקי אבות הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה הנה ייחד הלמוד הזה לאהרן כי הוא הידוע שר וגדול בישראל בשמירת הסדר הכללי במנהגיו והוא המפורסם בקיום וחזוק החוט ההוא הכללי ביניהם כמו שלמדו חז"ל (אבות דר"נ פ' י"ב) מאומרו ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל (במדבר כ':כ"ט) רצונו שהורגש במותו חולשה או רפיון בחוט ההוא הכללי. כי הנה במשה לא נאמר כי אם ויבכו בני ישראל את משה (דברים ל"ד:ח') כי הוא היה מיוחד יותר אצל העיון גם כי בהתלמדו אצלו יהיה למודו כענין ההרגל שהוא טבע שני אשר לא יסור. וזה הוא טעם ורודף שלום שעם זה לא ישכח כמו שהוא הענין בלמודים העיונים כאשר ביארנו בשער נ"א. אמנם הענין השני ביאר באומרו אוהב את הבריות ומקרבן לתורה כי בהשקפת אהבת הבריות ושירצה להם מה שרצה לעצמו שנאמר ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט:י"ח) והוא שיקרבם תחת כנפי התורה לקבל עליהם סדר עבודתה הנה בזה נתקיים החוט ההוא וקיים קיימא ונתן ביד האומה הזאת כח וגבורה לקיים סדר העולמות זה אצל זה באופן נכון לקשר כי בחזקם יתוסף כח וגבורה שלמעלה להאציל ולהשפיע כמו שכתבנו בשער מ"ח. והוא בעיני מה שיובן ראשונה ממה שאמרו חכמינו זכרם לברכה במסכת שבת (פ"ט.) כשעלה משה מרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו משה אין שלום בעירך אמר לפניו לרבונו של עולם כלום יש עבד שנותן שלום לרבו אמר לו מכל מקום היה לך לסייעני. מיד ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר (במדבר י"ד:י"ז). וזה שהשכל העיוני עולה למרום הישגתו בחקירותיו בהשתלשלות הנמצאות וקיומם ומוצא שהוא יתעלה הקושר את כלם ומעמיד או שהם בכלליהם כלם כי על זה האופן ולא זולת נמשך מציאותם התמידי וראה שההפסד יהפרוד בהם הוא מטבע חומריהם עד שיגזור שאי אפשר להם שום קיום והתמדה מפאת התמרים ולא מפאת המורכבים מהם כלומר שאין

דבר מהנמצאות מקיים ע"י זכות וכשרון המעשים כלל כמו שהוא דעת פלוסוף מצד עיונו. אמנם להוציאו מידי גזרה זו המקולקלת הושפעה ממנו יתעלה השאל' ההיא משה אין שלום בעירך ירצה כסבור אתה שאין החוט הזה הקושר והמקיים הנמצאות מתקיים מצדך והדומים אליך מבני עירך חזר ואמר כלום יש עבד שנותן שלום לרבו והוא נתינת הטעם לצורך השאל' והוא שהשכל עיוני יגזור שהקיום הזה הנפלא לא יבא מפאת החמר לפי שאין מטבעו והית' חשובתו הנכונ' אמת הוא כי הענין ההוא מיוחד אלי בעצם וראשונ' אבל מכל מקום היה לך לסייעני בו בטוב העיון וכושר המעשים התוריים אשר עליהם העולם עומד כמו שאמרנו ולז' מני ומינך תסתיי' שמעתתא מיד ועתה יגדל נא כח ה' כי החכם השלם ישמע מוסר ויקבל מה שאמרו כל זמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבור' של מעל' (מדרש איכה פ"א) שהוא מאמר נפלא מאד כמו שזכרנו שם והפירש הזה הוא נאות והכוונ' נכונ' מאד. [348]והקש עליהם לענין שני וקרוב אליו והוא היות ההער' על ענין הנבוא' ולהוציא מלבן של המוניים החושבים שאי אפשר להגיע האדם מצד השתדלות והכנ' אנושית אל מעלת הנבוא' אבל שיהי' מצד הרצון האלהי המוחלט עד שכבר אפשר שינבא אשר לא ידע בין ימין לשמאלו ומי שישכיל כל החכמות יד ה' לא תהיה בו מה שיהי' הענין עול בחקו יתברך ומגונ' מאד. ולזה היישירו חז"ל בדרוש הזה אל הנכונ' שבדעות אשר זכרה הרב המור' בפרק ל"ב ח"ב אחר הספר אשר ספרם שם וכוונו הדרוש במשה אדון הנביאים שנודע מענותנותו שהיה מחזיק עצמו לבלתי ראוי לאות' מעלה מצד עצמו אמנם גזר שהאל' יתעל' במדת טובו

[348]והקש עליהם וכו' עתה רוצה לבאר מחז"ל זה באופן אחר ולהבין דעתו צריך אתה לדעת כי המורה ח"ב פרק ל"ב כ' כי יש שלשה דעות בענין חול הנבואה על בני אדם האחת דעת ההמון שהי"ת יבחר מי שירצה מבני אדם מבלי הבדל החכם יהיה או סכל? וישרה עליו נבואתו, והב' דעת הפילוסופים החושבים כי הנבואה היא רק שלימות טבעית אשר תבוא בהכרח למי שישלים נפשו במידות ותכונות טובות ידועות וחכמות שונות, וכמו שלא יוכל רוח הנבואה לחול על מי שלא השלים נפשו בכל אלה, כן גם לא יוכל להיות נמנע ממי שנמצאו בו כל תנאי הנבואה האלה, כמו שהוא מהנמנע שיזון איש בריא ממזון טוב ולא יולד מן המזון ההוא דם טוב, כי שני אלה יחד ר"ל חול הנבואה על השלם והוית דם טוב ממזון טוב הם כמסובבים הבאים בהכרח מסיבתם הקדומה, והשלישי דעת התורה הממוצעת בין שתי אלה והיא שהנבואה לא תחול כ"א על מי שהשלים נפשו כעין מה שאחז"ל "על חכם גבור ועשיר" ובכל זאת יוכל הי"ת למנוע שפע אלהי זה ברצונו גם ממי שיהיה ראוי ונכון לקבלתו, וברוך בן נריה אשר יצק מים על ידי ירמיה והיה בלתי ספק ראוי לה ובכל זאת לא זכה לנבואה לעד על זה (עיין מכל זה ביאורי לשער ל"ה שמות דף י' ע"א) ומעתה יאמר הרב ז"ל כי מרע"ה חשב תחילה כדעת ראשונה ובעבור ענותו הגדולה חשב עצמו חסר השלימות הראויה, וזש"א "שמצאו להקב"ה קושר כתרים לאותיות" ר"ל שנותן שפע נבואתו גם לאנשים חסרי השלימות לגמרי הדומים בעבור זה לאותיות שאינן מנוקדות שאין איש יוכל לקראם כראוי והם בעבור זה כגולמים בלי צורה, אפס הי"ת האיר עיניו והורהו כי לא כן הדבר, כי אם שהנביא צריך בתחילה להיות גם שלם בעצמו וזשא"ל "משה אין שלום בעירך"? וכאשר תמה משה על זה עוד ואמר "כלום יש עבד" וכו', א"ל "מכל מקום היה לך לסייעני" ר"ל לא כמו שתחשוב שגם על איש בער וסכל חסר כל השלימות אנכי משפיע שפע נבואתי לא כן הוא כי אם על איש שישלים נפשו תחילה כפי יכלתו לעשותה ראויה ומוכשרת לקבלתה, ומסייע אותו כביכול בזה.

ורצונו המוחלט היה נותן כתרי השלמות הזה לאנשים ואם היו במדרגת האותיות הבלתי מדברות כי אם בתגין או ברשמי זיונין ותנועות אשר יצורפו אליהן. והוא הדבר אשר אמרו משה במליצ' ההיא עצמה בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שמות ד':י'). הנה שדמה עצמו לאותו ענין לאות הבלתי מדברת בלתי הנקוד או התג אשר הוא החן האלהי כמו שאמרנו. והית' ההער' עליו על זה משה אין שלום בעירך על הדרך עצמו שאמרנו לומר שלא יחשוב כך בשום פנים כי בשלום האיש והבית אשר בעיר יהיה שלום בין עליונים ותחתונים ויאצל עליהם מהרוח האלהי ולא באופן אחר. והוא חוזר ונותן טעם למחשב' הראשונ' לומר שהשלמות הזה האלהי בהחלט והדעת לכאור' לא יגזור על שיהי' לו מבא בו כלל והיה כלל התשוב' מ"מ היה לך לסייעני לומר שהאיש השלם יש לו לסייע בזה בלי ספק להשפיע עליו כח האצילות. וכשיהי' כן מבלי מונע מצדדים אחרים הנה הוא לא ימנע טוב להולכים בתמים. וזהו מה שאמרו רז"ל מהמלאכים שאמרו לר' חנינא בן דוסא אנחנו נעלה אבניך לירושלים ובלבד שתתן ידך עמנו כנזכר בתחלת מדרש חזית. מ"מ נתבאר מה שהיינו עליו מענין השלום שהוא מציאות החוט ההוא והתחזקותו בין הפמליאות ולא יאבדולא יפסד שום איש מהאישים או יותר כי אם כאשר יפרד מחוט החסד ההוא המתווך ביניהם כמו שאמר הנביא אוי להם כי נדדו ממני (הושע ז':י"ג). ולזה היתה עצת הלל הזקן נכונ' מאד במה שאמר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום כמו שזכרנו. ובשנית הנמשכת אליה שאמר בפרק שני מאבות אל תפרוש מן הצבור וכו'. כי הצבור שהוא צבור על דרך האמת הוא אשר הוא מקושר וחרוז בחוט ההוא האלהי כמו שהוא בכל דבר שבקדושה דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל (ויקרא כ"ב:ל"ב) שראוי שתהי' הקדוש' מתווכת ונחרזת בפנימיותם והנה הפורש מהחוט ההוא אשר יחזיקם כפורש מן החיים. אמנם אם יחטא צבור באופן שינתק החוט המקשר והמקבץ אינו צבור באמת כי הותר' האגוד' וכמו שאמר ירמיהו הנביא ע"ה (ט') מי יתנני במדבר ואעזב' את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים וגו'. איש מרעהו השמרו וגו'. ומצוה להפרד מהם. אמנם אם חטא יחיד באחת מכל מצות האדם ראוי שישתדלו הכלל על תקונו פן יתפשט הרע בכלל כמו שהוא הענין באחד מן האיברים עם הגוף כלו. או יוציאוהו מכללם כמו שיתבאר אצל האיש אחד יחטא וטל כל העדה תקצוף וגו' (במדבר ט"ז:כ"ב) גם בפרשת שטים בעזרת האל. והנה אחר שהענין הזה מהשלום הוא הטוב ההכרחי המחוייב להמצא לקיום אישי האומה הזאת וכללות' שבה יתקשרו העולמות כלן והוא ענין חיותם. הלא הוא ראוי שיתייחס לו יתעלה לשעה הכשרה ההיא שבה

הוקם המשכן ששמע משה קול נאה מהודר ומשובח שאמר לו הקב"ה משה שלום אני מדבר כי לו יאתה ולא לזולתו כי הוא מלך שהשלום שלו שנאמר עליו ה' יברך את עמו בשלום (תהילים כ"ט:י"א) כנזכר:

ובמדרש א"ר ברכי' הכהן מאי דכתיב האנוש מאלו' יצדק אם מעושהו יטהר גבר (איוב ד':י"ז) אמר להם הקב"ה לישראל כשירד יעקב אצל פרעה לא יצא ממנו עד שברכו שנאמר ויברך יעקב את פרעה (בראשית מ"ז:ז') אף אני כשאבא אצלכם טעון ברכות אני בא. א"ר יהושע בן לוי בסיני רמזה להם דכתיב בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך (שמות כ':כ"א). וכן עשה כשבא לשכון שכינתו במשכן ברכם דכתיב יברכך יאר וישא וסמיך ליה ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן הוי אם מעושהו יטהר גבר (במ"ר פ' י"ב).[349] והכוונ' שאם שכבר אפשר שיהיה העלול באנשים מוסיף מעלה ושלימות על עלתו הקרובה עד שיהי' איש חכם גבור ועשיר מאביו או מרבו כמו שהיה ענין הנבוא' במשה רבן של כל הנביאים ושלמה המלך ע"ה אב החכמים ודומיהם בזה הענין. אולם היה זה לפי סבות חצוניות נזדמנו לבן או לתלמיד באופן יתר נאות

[349] והכונה וכו' תוכן דעתו שרק בבני אדם נמצא לפעמים שהבן או התלמיד יחכם יותר מאביו או ממורהו אף כי יחס הבן והתלמיד אל האב ומורה כיחס העלול אל עלתו, יען כי אחרי שלמד תחילת לימודו אצלו וקבל ממנו הקדמות חכמה יוכל להיות שהבין אח"כ יותר מדעתו ממה שהבין מורהו, אם בעבור שהיה לו בטבעו ותולדתו שכל צח ורעיון זך יותר ממנו, או בעבור שיחסי ועניני זמנו ומקומו, היו יותר טובים ויותר מוכשרים ללימוד החכמה מיחסי ועניני האב או המורה ד"מ אם היה אביו או רבו בעל אשה ובנים רבים ואין כל מאומה בידו להחיות נפשו ונפש ביתו, הלא אז יחיה במצור ובמצוק בדאגה וחוסר כל, ואיך יוכל להגביה עוף ברעיוניו להשיג החכמה כראוי,? תחת כי בנו או תלמידו זה יחיה בעושר ורוב כל, ונפשו חפשי מכל דאגה ותוגה באופן שיוכל ללמוד ולעיין בחכמה ככל אות נפשו מבלי מכלים דבר, ונמשך מזה שגם בזאת ידמו התורה והחכמה למים, אשר כל עוד יתרחקו ממקורם שהוא המעין, יתרחבו ויתפשטו יותר ויהיה לנחלים ונהרות, (וע"כ יאמר מהאיש השלם המלא חכמה ותבונה כנהר המלא מים על כל גדותיו, שיש לו רוחב לב (כמו שנאמר בשלמה מ"א ה') תחת כי איש חסר תבונות אשר לא יחפוץ בתורה וחכמה יקרא בשם "גבה לב" יען כי במרד ובמעל הגביה לבו ד"מ עד שלא יוכל להכיל מי התורה והחכמה כהר או גבעה גבוהה אשר המים ירדו מהם לארץ, וזשאה"כ "תועבת ה' כל גבה לב") אפס כל זה הוא רק בבני אדם ר"ל באב או מורה אנושי, שיוכל הבן או התלמיד לחכום ממנו בעבור איזה סיבה חיצונית וצדדית, אבל אצל הי"ת הנעלה הנשגב מכל יחסי הזמן והמקום ושאר סיבות חיצוניות, אין שום אפשרות שתמצא איזה שלימות בשום נמצא שלא תהיה אצלו בעצם וראשונה כמאה"כ "אם מעושהו יטהר גבר?" אה"כ "הנוטע אוזן הלא ישמע?" כי המשים דבר בתואר מה חיוב שימצא ענין התואר ההוא בו בעצם וראשונה, ר"ל אם לא יהיה התואר ההוא נמשך מחסרון ופחיתות קדום, [כי ע"כ לא נוכל לאמר היוצר פה ושנים לאכול הלא יאכל אחרי שכשרון האכילה הכרחי לאדם רק בעבור חסרונו הקדום שהוא גוף ארציי אשר ימות לשחת אם ירעב או יצמא עיין מ"נ ח"א פ' כ"ו] ועפ"י הדברים האלה תבין מאמר המדרש הזה "אמר להם הקב"ה לישראל כשירד יעקב אצל פרעה לא יצא ממנו עד שברכו (יען כי תומת וישרת לבו הרהיבתהו לברך אותו בעבור שהיטיב מאוד לבנו ליוסף שגדלו על כל השרים אשר אתו ונתן לו בזה אות אהבתו, גם לו הראה ידידותו, במה שקבלו בסבר פנים יפות) "אף אני כשאבוא אצליכם טעון ברכות אני בא וכו'" (ר"ל אם תבנו לי בית לשכן שמי שם, ובכל מקום אשר תעבדו אותי שם בלב שלם ונפש חפצה ותראו לי בזה אהבתכם אלי, אריק לכם ברכותי שם עד בלי די,) ע"כ לא לבד כאשר הוקם המשכן אמר להם אהרן יברכך ה' וכו', יאר ה', וכו', ישא ה' וכו', כי אם גם בכל עת ובכל מקום אשר יזכירו ישראל את שם ה' לעבדו ולאהבה אותו יברכם בכל טוב, כמאה"כ להם כבר בעמדם על הר סיני "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך".

ממה שנזדמנו לאב או לרב כי הנה התור' והחכמ' נמשלה למים להרבה ענינים ונדון בזה הענין מאחד מהם. וזה כי עומק הנהר ורחבו אינו לפי קורבת המקור רק כפי עומק ורוחב התעלה אשר יבא בו וכן באמת לבות האנשים הם התעלות אשר בם ימשכו מי מעייני החכמ' ולפי עמקם ורחבם כן יכלו מהם אמר שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר (משלי כ"ה:ג') מאן מלכי רבנן כמה דאת אמר וכבוד מלכים חקור דבר (שם). ועל זה נאמר בשלמה ויתן אלהים חכמ' לשלמה ותבונה הרבה מאד ורוחב לב כחול אשר על שפת הים וגומר (מלכים א ה':ט') כי כארכו ורחבו כן ימלא אותו מהם דכתיב אשר מלאתיו רוח חכמה (שמות כ"ח:ג') ואמלא אותו רוח אלהים (שם ל"א) מלא אותם חכמת לב (שם ל"ה). ולזה נאמר תועבת ה' כל גבה לב (משלי ט"ז:ה') כי לא יכיל המים. אמנם זה אפשר בבני אדם ולפי סבות חצוניות אמנם הוא יתעל' שהוא אלהי הכל וסבת הכל ושלמותו הוא עצמי אליו אשר מעצמיותו יושפע אי זה שלמות על כל הנמצאות כלן הנה א"א שתמצא מעל' ושום שלימות בשום נמצא שלא יהיו אצלו בעצם וראשונ'. וזה הוא מה שרצה אליפז באומרו אם מעושהו יעהר גבר שוה למאמר הנוטע אזן הלא ישמע וגומר (תהילים צ"ד:ט') כי המשיב דבר בתואר מה (חוייב שימצא ענין התואר ההוא בו בעצם וראשונ') כמו שיבא ביאור זה הדרוש יפה בפר' אדומה שער ע"ט ב"ה והוא כח משפטו אשר זכר בתחלת הכתוב שעליו ייסד כוונת המאמר כי הנה אחר שנמצא השלמות ההוא אצל יעקב אבינו ע"ה כי כשבא לגור במצרים אע"פ שלא ירד להשתקע הנה הוא לא נפטר מפרעה עד שברכו. מק"ו שימצא זה השלמות וההטבה אצלו יתעל' כאשר בא לקבוע שכינתו בתוכם שהרי כל השלמיות הם אצלו בעצם וראשונ' והוא מאמר מחייב בלי ספק. ולזה אמר אף אני כשאבא אצלכם טעון ברכות אני בא. ומה היא הטעינ' הזאת והלא יברכך יאר ישא אינם משא גדול. אמנם כשיושקפו בטוב תגלה ותרא' עוצם תועלתם שכל אחת מהנה הוא ענין בפ"ע. ולא עוד אלא שכל אחד אמתחתו עמו יברכך ה' וישמרך יאר ה' פניו אליך ויחנך ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום והוא האמתחת הגדול שהוא מחזיק את הכל כמו שאמרנו. א"ר יהושע בן לוי בסיני רמזה להם וכו'. והכונ' כי לא על הביאה ההיא בייחוד נתייחדו אלו הברכות שא"כ חוייב שכל עוד שלא יהי' המשכן ביישובו או המקדש במעמדו שלא ימצאו שם ברכות ח"ו לז"א כי בסיני רמזה להם ודרך כלל הבטיחם בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך ומההבטח' הכוללת הזאת עשה מה שעשה בבאו להשכין שכינתו במשכן שברכן ביברכך יאר ישא וקודם שנבאר ענין אלו הברכות ותועלתם יש להתעורר על ענין מצוה זו שלש ספקות:

א כי מה תועלת במצוה הזאת רצוני בשיאמרו אלו הברכות מפי הכהן אל העם כי הוא יתעל' הוא המברך ומה יוסיף ומה יתן כי יברכו הכהנים או יחדלו וכי היה להם לסייעו. ב שהי' לו לצוות תחלה על עקר הברכ' לומר ברכו העם וכיוצא ואחר כן יסדר להם אופן מאמריהם לאמר כה תברכו אם בעמידה ואם בנשיאות כפים ואם בלשון הקודש ולא בענין אחר כמו שאמר להלן קח את הלוים וטהרת אותם ואחר כן אמר וכה תעשה להם לטהרם (במדבר ח':ז') וכן בכל כיוצא.

ג באומרו ושמו את שמי על בני ישראל כי מה שימה זאת ומה תועלתה וכל שכן שאמר ואני אברכם כמו שאמרנו בראשונה:

[350]אמנם הראוי שיאמר בזה כי לפי שהעקר אשר הצלחת האדם וטובו תלוי עליו הוא בשיהי' לו ציור חזק ואמונה קבועה בשכל הטובות והצלחות עליונות ותחתונות הבאות על העולם וכתותיהם הם מאת הסבה הראשונ' יתעלה שמו לא מצד הקרי וההזדמן ולא בכחו ועוצם ידו ולא משום ככב ומזל קבוע כי על כן צוה להיישיר אותם במחנותם להתכוין כלם לאביהם שבשמים כמו שכתבנו בשער ע"ב כי זאת היא הכוונ' עצמה שקבעו חז"ל כל הברכות הבאות על כל דבר ודבר ובפרט כל ברכות הנהנין לא מפני שהוא צריך לברכתה רק כדי שיזכר ויפקד שם הבורא יתעל' והמשפיע הטוב על הדבר ההוא המושפע. ואמרו שכל הנהנ' מן העולם הזה בלא ברכה כאלו מעל (ברכות ל"ה.). כי אחר שאינו מכיר במשפיע ואינו מחזיק לו טובה הנה הוא מועל בקדשים ודאי ונהנה מהם שלא ברשות כי עליו נאמר איש נכרי יאכלנו (קהלת ו':ב') כמו שכתבנו בשער כ"ד.

[350]אמנם, תוכן דעתו בקוצר הוא, כי עיקר הצלחת האדם המוסרית עלי ארץ הוא, בהאמינו ובשומו תמיד אל לבו כי כל הטובות וההצלחות אשר תהיינה תמיד למנה לו ולכל העולם בכללו אינם באים דרך מקרה והזדמן, כי אם ברצון הי"ת היוצר והמנהיג כל הטבע כלו, ורק למען השריש האמונה הזאת בלב כל ישראל (לא בעבור היות הי"ת מצטרך לברכותינו, או שנוסיף לו בזה שלימות מה אחרי שהוא שלם בעצמותו לבלי תכלית מעולם ועד עולם) צוו חז"ל לברך על כל מה שיהנה האדם בשם ומלכות, למען יודה האיש הישראל, בכל עת שיאכל וישתה או יהנה שאר הנאות הגוף, במציאות הי"ת אשר הוא הסיבה הראשונה לכל נוצרי ובמלכותו ר"ל בהנהגתו את כל העולם תמיד ברצונו ובחפצו, כי רק באופן זה יודיע לכל שגם כל טוב פרטי אשר יהיה לו למנה, רק מיד ה' הוא לו אשר המציאו בגבורתו, כמאה"כ "יודוך ה' כל מעשיך" וכו', כבוד מלכותך יאמרו וכו', להודיע לבני אדם גבורותיו וכו'. ר"ל כל בני אדם שהם מעשע ידיך חייבים תמיד להודות בכל עת ועונה שיהנו מהנאות העולם במציאותך ובמלכותך, למען הודיעי בזה גבורותיך לכל בני אדם כי הכל ממך הוא ומידך נתן למו, וע"כ כאשר שמע ר' ישמעאל קול אלהים אומר "ברכני" (עיין ברכות ד' ע"א) אמר "יהי רצון" וכו' מאמר המורה על אמונתו בהנהגת השגחת הי"ת לרחם על ברואיו ולכבוש כעסו עליהם, וע"כ נענע לו ראש להורות כי כונת מברך כזה נרצה בעיניו ית'. ר"ל בהיות תכליתו רק להורות בה אמונתו במציאות הי"ת והנהגתו את ברואיו, ועל רעיון זה רומזת גם הברכה האמורה מפי אהרן ובניו "יברכך ה', יאר ה', ישא ה'," ר"ל רק מאתו ית' לבד ולא מסיבה אחרת זולתו יושפעו כל הטובות האלה, וכן יורה ע"ז גם מאה"כ "ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם" וזאת היתה גם תועלת ותכלית מצות ברכת כהנים למען יושרש על ידה בלב כל ישראל מפי כהני ה' אשר עליהם להורות את העם האמונה האמיתית עם כל שרשיה ועיקריה, האמונה במציאות הי"ת ובהנהגתו את העולם, ומבוארות בזה הספקות שהעיר הרב ז"ל.

האמנה כי לפי שלא תספיק הודע' זו להביא אל ההצלחה הנפשיית אם לא יצורף עמה הדעת שזאת הסבה הראשונ' יתעלה שמו הוא בעל הרצון המוחלט בהמצאת הנמצאות כלן ולו היכולת להנהיג העולם כלו ברצונו בטבע וכנגד הטבע כפי מה שיאות אל השכר והעונש המיועד על המעשים הנרצים או הפכם כמו שנזכר בשער המבול וזולתו. לזה היה ראוי שיורשם זה במטבע הברכות כמו שעשו בהזכירם בהם שם ומלכות כי השם הוא ענין מציאות הסבה הראשונ'. אמנם המלכות ענינו הרצון והיכולת המוחלט כי המלך הוא אשר ימשול על מלכותו ועשה כרצונו והגדיל כמו שאמר הנביא הוא אלהים חיים ומלך עולם (ירמיהו י׳:י׳). וזה טעם אומרו אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם תחלה זכרונות וכולי (ר"ה ט"ז.). ושני הענינים האלו הם אמתת האלהות השלם אשר יאמר שהאל ברא הכל או עשה הכל וכמו שכתב החכם בספר ההפלה בשאלה השלישי והד' כי העוש' הוא אשר יעש' הדבר בכונ' ורצון לא זולת כי על זאת הכונ' אמר הנביא אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו וגו' (ירמיהו י׳:י״א) ועליה אמר נעמן עתה ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל (מלכים ב ה׳:ט״ו) יאמר כי אשר לא ימשול על הטבע לעשות בו כרצונו אין בו כח אלהות על דרך האמת ושזה לא נמצא רק באלהי ישראל כמו שנתברר אלי מרפואתו זאת על יד נביאו וכל זה באמת נכלל בהזכרת שם ומלכות בברכות כפי תקנת חז"ל להדריך ולהיישיר האנשים אל הצלחת נפשם אשר א"א זולת זה. ועל מטבע הברכות לפי כונתם ז"ל אמר המשורר יודוך ה' כל מעשיך וגו' כבוד מלכותך וגו'. להודיע לבני האדם גבורותיו וגו' (תלים קמ"ה). אמר כי כוונת ההודאות והברכות שיתקנו אותם חסידיו לברך אותו בכל דבר אשר בברכ' ההיא מזכירים השם גם כבוד מלכותו כמו שאמרו כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה (ברכות מ׳:) וגם חותמין בה מעין גבורתו במה שאמר שהכל נהי' בדברו בורא פרי העץ או האדמ' או עושה מעש' בראשית וכיוצא כי הן כל אלה יפעל אל בכח גבורתו הרצוניית הנה היא ודאי להודיע לבני האדם גבורותיו אשר עליהם אמר וגבורתך ידברו כי בזה יקבלו כלם עול מלכותו אשר עליו אמר כבוד מלכותך יאמרו: ובהגדת פ"ק דברכות (ז'.) תניא א"ר ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטרת לפני ולפנים וראיתי אכתריאל יה יי' צבאות יושב על כסא רם ונשא ואמר לי ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת רחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין ונענע לי בראשו. נרא' שכנה זה השם המופלא אכתריאל ע"פ הקבל' שאומרין אל הספיר' הראשונ' ראש כל הספירות כתר עליון וכנגד' בי"ג מדות יה' יה' אל ולזה אמר יה ה' צבאות יושב על כסא

רם ונשא אמנם ממה שאמר לו ברכני והוא אמר יהי רצון וכו'. נרא' ודאי מה שאמרנו שעקר כוונת הברכ' בפי המברך הוא הכרת כבודו ודעת גדולת גבורתו אשר בידו הכל וממנו יושפעו הטובות כלם כמו שהור' בתפלתו על כבישת רחמיו את כעסו ולהתנהג עמו במדת החסד ולפנים משורת הדין. והוראת זה הענין רצוני היות זה עצמיותה של ברכ' הוא מה שהור' מאד נענוע ראשו כלומר שלא תהא כוונת ברכתנו אליו יתעלה לפי שהיא ברכת הדיוטי' אחר שאינו צריך לה קלה בעינינו שהרי תועלת' גדול במה שתמשך ממנה הכרתו יתעל' וקבלת עול מלכותו אשר בזה יזכו לקבל השפע העליון להמשיך חוט החסד המקיים האומ' הזאת ראשונה ואחריה העולמות כלן. והנה זה עיקר המצוה הזאת כי הנה היא לא היתי לסייע לו יתעל' אל הברכ' רציני שהוא יתעל' צריך חזוק ועזר מצד עצמו רק לשום דבר בפיהם לומר כה תברכו את בני ישראל כשתברכום (א) והוא שיאמרו יברכך ה' יאר ה' ישא ה' (ב) כי הוא דבר שיעיר לבם אל הציור הזה ההכרחי וידעו שכל הטובות הם מושפעות מאתו והוא מה שביארו בתכלית הביאיר באומרו (ג) ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם ירצה שהכוונ' בזה אינה אלא שישימו את שמי על בני ישראל בברכתם כי עקר הברכ' אני אברכם זולתם ועדה השימ' זאת הוא הסיוע שיפיל בזה שהם מסייעין על ידן כמו שאמר מכל מקום היה לך לסייעני כמו שנתבאר והוא ענין נכבד מאוד אמנם בענין הברכ' הזאת המשולשת והמכופלת יראה באמת שכיון לכלול בה כל אופני הצרכים הנחנקים לשלש מחלקות ועם היות שכבר ביארנו בשער הנזכר. אצל ברכות יעקב אבינו שלשון ברכה סתם הנאמר בתורה הוא על הברכות הנפשיות ועל ההצלחות האמתיות וגם על הנחה זו סדרתי באלו הברכות סדר השמונ' עשרה שתקנו חז"ל בתפל' אשר סיימו בהם בברכת שלום כמו שנתבאר זה בשער נ"ח. הנה כשנכוין אל ביאור הכתובים לפי פשוטן וייישובן יראה כי כשתבא הברכ' מבוארת או שנכתבו לצדה ברכית מבוארות עם ההצלחות הנפשיות הנה מעתה אין כחה כח הסתמית אבל כח המבוארת בפרטיות. והנה אחר שנזכרו בכאן שתי זוגי הבדכות שהם השנית והשלישית שנתבאר בהם היותן בהצלחות עצמיות פנימיות באומרו באחת מהנה יאר ה' פניו אליך וגו'. כי הנה אור הפנים יורה על שפע הטובית האמתיות המושפעית מאור פניו יתעל' וכמ"ש חכמת אדם תאיר פניו (קהלת ח':א') וכן באומרו ישא יי' פניו אליך יורה על הזמנתו אליהם והמצא עמהם ולישא להה משאות אליו יתעל' מאת פניו הנה נפי זה תהי' הברכ' הנזכרת ראשונ' בהכרח בענינים החיצונים הסומכים אל החיים בלי ספק. ועל זה היסוד ביארו אותם חז"ל במדרש רבה (פ' י"א) ובספרי (פ' נשא) אמרו יברכך יי' בברכ' המפורש' כן הוא אומר ברוך אתה בעיר וגו'.

ברוך טנאך ומשארתך ברוך אתה בבאך וגו'. ובאו עליך כל הברכות האל' וגו' (דברים כ"ח:ה'-ו'). אמר עוד יברכך יי' בנכסים וישמרך בנכסי' ורבי נתן אומר יברכך יי' בנכסים וישמרך בגוף. ד"א וישמרך שלא ישליט אחרים עליך. ד"א וישמרך מן המזיקין. ודרך כלל כל הדברים האלו הם מבארים שע"ד הטובות החצונות הוא מדבר כי הם ברכות שמחזיקות העצמיות וגם שהם צריכים שמיר וכמ"ש מלך בשר ודם נותן מתנ' לאדם אבל אינה משמר' לו אבל הקב"ה נותן מתנות ומשמרן דכתיב יברכך יי' וישמרך. והרי זו הברכ' הראשונ' אשר היא על השלמות הראשון השנית יאר יי' פניו אליך. אמרו במדרש (שם) יתן לך מאור פנים רבי נתן אמר זה מאור שכינ' שנאמר קומי אורי כי בא אורך (ישעיהו ס':א') יאר פניו אתנו סלה (תלים ס"ז). ד"א זה מאור תורה שנאמר כי נר מצוה ותור' אור (משלי ו':כ"ג) ויחנך יחנך במשאלותיך וכן הוא אומר וחנותי את אשר אחון (שמות ל"ג:י"ט) ד"א יתן חנך בעיני בריותיו דכתיב ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו וגו'. (בראשית ל"ט:כ"א) ונאמר ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה (אסתר ב':ט"ו) ויתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים (דניאל א':ט'). יאומר ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם (משלי ג':ד') ד"א ויחנך בדעת ובחכמ' והשכל ומוסר ובינה ד"א ויחנך בת"ת יכן היא אומר תתן לראשך לויית חן (שם ד') כי לויית חן הם לראשך וגו' (שם א'). הרי אתה רואה שכל דבריהם אלו הם סובבים על אור החכמ' והחנינות האלהית במעלות השכליות הפנימיות. השלישית ישא יי' פניו אליך וגו'. אמרו בשעה שאת' עומד ומתפלל שנאמר הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה (בראשית מ"ט). והלא דברים ק"ו אם ללוט נשאתי פנים מפני אברהם אוהבי לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך כתוב אחד אומר ישא ה' פניו אליך וכתיב אחד אומר אשר לא ישא פנים (דברים י':י"ז) כיצד יתקיימו שני כתובים הללו כשישראל עושין רצון של מקום ישא ה' פניו וכשאין עושין רצון המקום אשר לא ישא פנים. הנה שהכוונ' להם בזה על מציאות השגחתו והדבקו בהם כי על כן ישא להם משאות מאת פניו בעת תפלותיהם ובכשרון מעשיהם כי הוא הענין המיוחד אל האומה הזאת כמו שאמר פני ילכו והניחותי לך אם אין פניך הולכים וגו' (שמות ל"ג:ט"ו). ופניתי אליכם (ויקרא כ"ו:ט'). כמו שביארנו בפרשת ראה אתה אומר שער נ"ד. אמנם במאמר וישם לך שלום הנטפל עמו נאמר שם רבי נתן אומר זה שלום מלכות בית דוד שנאמר למרבה המשר' ולשלים אין קץ (ישעיהו ט':ו'). ד"א שלום זה תורה שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (תהילים כ"ט:י"א) רבי אליעזר אומר גדול שלום שלא נטעו הנביאים בפי כל הבריות אלא שלום. רבי שמעון בן חלפתא אומר גדול השלום שאין חותם כל הברכות אלא שלום שנאמר יברכך ה' יאר ה' ישא

ה' וישם לך שלום. גדול השלום שאפי' בשעת מלחמ' צריכין לו שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (דברים כ':י') גדול שלום שאפילו מתים צריכים שלום שנאמר ואתה תבא אל אבותיך בשלום (בראשית ט"ו) ואומר בשלום תמות (ירמי' ל"ד) גדול שלום שנתנה לעושי תשובה שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב (ישעיהו נ"ז:י"ט) גדול שלום שנתן בחלקן של צדיקים שנאמר יבא שלום ינוחו על משכבותם (שם). גדול שלום שלא נתן בחלקן של רשעים שנא' אין שלום אמר ה' לרשעים (שם) גדול שלום שנתן לאוהבי תורה שנאמר שלום רב לאוהבי תורתך (תהילים קי"ט:קס"ה) גדול השלום שנתן לענוים שנאמר וענוים יירשו ארץ והתענגו על רוב שלום (שם ל"ז). גדול השלום שנתן לעושי צדקה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום (ישעי' ל'ב). גדול שלום ששמו של הקב"ה קרוי שלום שאמר ויקרא לו ה' שלום (שופטים ו':כ"ד). רבי חנניא סגן הכהנים אומר גדול שלום ששקול כנגד כל מעשה בראשית שנאמר יוצר אור ובורא חשך עושה שלום (ישעיהו מ"ה:ז') הנך רואה כי כל המאמרים האלה צדקו יחדיו עם מה שאמרנו ראשונ' ממעלת השלום ומסגולתו הנפלאה שהוא הנותן צורת הדברים ומהותם כל אחד לפי מה שהוא כמו שתראה מכל אחד מהענינים האלה אשר זכר אחד לאחד כשתעביר עליו קצת השקפה והכלל שהכל חוזר למאמרים האחרונים ששמו של הקב"ה נקרא שלום ושהשלום שקול כנגד כל מעשה בראשית כי כמ"ש הוא חוט החסד המשוך מאתו יתעלה וחורז בכל הנמצאות העליונות והתיכונות והתחתונות ומעמידן ומקיימן כל אחד במציאותו וקיומו המיוחד אליו על צד היותר נאות שאפשר. והדבר המבהיל אשר יראה סותר זה הוא אשר אמרו שם רבי אליעזר בנו של רבי אלעזר הקפר אומר גדול שלום שאפילו ישראל עובדין ע"א ושלום ביניהם כביכול אמר המקום אין השטן נוגע בהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד':י"ז) אבל משנחלקו מה נאמר בהם חלק לבם עתה יאשמו (שם י') כי איך יתכן אשר בהתנכרם אל יוצרם יתעלה והכחישם הסיבה הראשונה יתעלה שמו לא ינתק החוט ההוא המעמידם ויהרס מצבם ויאבדו כרגע. אמנם כוונו להורות מעלת השלום וסגולת החוט המעמד והמקיים הכל והפלגתו ולומר כי הוא האות והמופת ביני ובינם יתעלה לדעת חוזק קיומם או רפיונו וזה כי כאשר נראה שנום וטוב המצב בין כלל האנשים אפי' שנראה אותם עובדים ע"א הנה הוא סימן שיש להם זכות או זכיות לפניו יתעלה בעבורם מאריך להם זמן כמ"ש הנח לו כלומר כתר לו זעיר. אמנם בהחלק לבם והמצא חולשא או נתוק מה בחוט הזה אפי' שלא יתפרסם ממעשיהם מה שהוא סבתו הוא סבה שנכון פורענותם וממהר האלהים לעשותו כמ"ש עתה יאשמו. ואפשר כי באומרו אפי' עובדי ע"א דברו

חכמים לשון גוזמא כלו' שיעשו דברים בלתי הגונים ומעשים זרים להם לפי ענינם מ"מ באנו לכלל מה שרצינו אליו ראשונה מאומרם ז"ל טעון ברכות הוא בא.[351] וזה שכבר נתבאר מכלל דברי חכמינו ז"ל כי אלו הג' ברכות הם מיוחדות לג' צרכים הכרחיים אשר לנו האחד צרכי גופותינו בענין הממונות וכל הנלוה אליו מהקנינים הזמניים ואמתחתו עמו הוא השימור האלהי כי זולתו הכל הבל וכמ"ש אם ה' לא ישמור עיר וגו' (תהילים קכ"ז:א') והב' צרכי נפשותינו בענין ההשכלה אשר לא יושלם רק באור פניו יתעלה אשר בתמונתו יביטו הנביאים המישרים האומה כל אחד מהם באספקלריא + שלו כפי מדרגתו ובאורו ישיגו אמתת התורה כמו שבאור השמש ישיגו הכחות הגופיות המוחשות כאשר כתבנו בתחלת שער כ"ט כי על כן התפלל המשורר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך (שם קי"ט). והנה היה עמו אמתחתו המיוחד באומרו ויחנך כי זולת זה אינו כלום הלא תראה אמר החכם שבתי וראה תחת השמש כי לא לקנים המרוץ ולא לגבורים המלחמה ולא לחכמים לחם וגם לא לנבונים עושר ולא ליודעים חן וגו' (קהלת ט':י"א). הורה כי כמו שלא יגיעו תועלות המדות הקודמות לחסרון הדברים ההם אשר הם צריכים אליהם בהכרח כן לא הושלמה הידיעה זולת החן וכן הוא באמת כי החן הוא משלים כל הדברים. צא ולמד מאסתר המלכה כי רבות בנות עשו יופי אבל היא עלתה על כלנה כמה שנאמר ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה ותשא חן וחסד לפניו וגו' (אסתר ב':ט"ו). וכן ביוסף וכן בדניאל כמו שזכרו אותם חז"ל כי חן וכבוד יתן ה' ליודע החכמה שיקבל תועלתה לעצמו ושיקבלו אחרים ממנו וזולת זה הוא כדבר בטל. ועל זה התפלל המשורר אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה (תהילים ס"ז:ב') הנה שחבר הדברים יחד. אמנם הג' הוא צרכנו לבינינו ובין אלהינו והוא לקבל משאת פניו ודבקות אהבתו כמו שנזכר וגם לזה לא יושלם כי אם במה שבא בפי אמתחהו באומרו וישם לך שלום כי לפי הדוחק הבלתי בעל תכלית אשר בין הדבקים אם לא

[351] וזה וכו' כונתו כי מכלל דברי חז"ל האמורים על ברכת כהנים זאת, יודע לנו כי היא כוללת כל שלשה הצרכים ההכרחים לאדם אם יהיה מאושר כראוי על ארץ, הא' שתהיה היכולת בידו למלא כל צרכי ומחסורי נפשו ונפש ביתו הגופניים ועליו יורה מאה"כ "יברכך ה' וישמרך" שפי' חז"ל "יברכך בממון וישמרך בגוף" והב' כשרון השכלה, ושיאורו עיניו ללמוד ולעיין כראוי בתורה וחכמה אלהית, ויען כי לזה צריכה חנינה יתירה מאת הי"ת כמו שהוכיח הרב ז"ל מכמה כתובים ויסדו חז"ל גם בברכת ש"ע "חננו מאתך דעה בינה והשכל" ע"כ יורה עליו המאמר "יאר ה' פניו אליך ויחנך," והג' היא הדבקית בהי"ת ואהבתו אשר תהיה לו למנה בהתהלכו בתום לבו, וקנותו ע"ז השלימות האמיתית אשר ע"ז מורה מאה"כ "ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום" ויען כי השלום האמיתי הזה הוא הטוב היותר גדול לאדם ע"כ היא גם חותם כל הברכות כלן, והנה כבר נתן לאדם הראשון הכשרון לקנות לו כל אלה שלש מתנות יקרות, ורק כאשר חטא נסתלקו כלם ממנו ומבניו, עד שבא אברהם אע"ה וזכה הוא ואחריו כל בניו יוצאי חלציו בכלל, כאשר נגלה ה' עליהם לתת להם את תורתו ושכן כבודו בתוכם באוהל מועד אשר צוה אותם לעשות, שישפעו עליהם מחדש כל ג' ברכות ומתנות יקרות אלה כאשר הולך הרב ז"ל ומבאר בזה המדרש שהחל בו (עיין בפנים הספר),

בתורת חסד לא יעשה שלום לקשור בו בין פמליא של מעלה ופמליא + של מטה כמו שיבא זה בשער פ"ו ב"ה הנה ישארו בדיחוקם הטבעי. והנה היה לפי זה השלום עקר כל הברכות וחתומן. והנה כאשר נשים לב אין ענין השלים על דרך האמת כי אם מציאות ההשגחה האלהית ושפע טובו המתפשט בתוך העולמות כלן לפי ההנהגה העליונה אשר מעל השמים חסדו ומושלת על ממשלת הטבע ומערכותיו אשר נתחדשה בעולם על פי כשרון המעשים התוריים אשר על ידם נמסרו מפתחותיה ביד האומה הזאת הנבחרת כמו שביארנו בשער ט"ו ובשער ל"ז וזולתם והמשכנו אמתתה בכל מה שדברנו עד הנה בכמה שערים כל אחד לפי ענינו ובירורנו שאל למודה וקיומה כוונה החכמה האלהית במציאות המשכן בחלקיו וסדר הקמתו שבתו וקימתו על פי יי' ביד משה כמוזכר בשער ע"ב ועל כן היתה שלמות הברכה הזאת ביום הקים המשכן ותחלת עבודתו כי הנה המשכן הוא תמונת העולם הזה המחודש על זה האופן וברכת השלום הוא הבריח התיכון המבריח מקצה הנמצאות ועד קצותם ומעמידן ומקיימם במאמרו יתעלה וכל זה מה שביארנוהו יפה במאמר הראשון שזכרנו. אמר רבי יהודה ברבי שמעון ביום שהוקם המשכן נכנס בו משה והיה שומע קול הדר קול נאה וקול משובח. וזה כי בשעה שעלה במחשבה האלהית לחדש העולם עם היות שקדם בו מעשה ההנהגה הטבעית הנה לא היתה עיקר הכוונה אלא אל זאת ההנהגה ההשגחיית על יד הנמצא האמצעי בין עליונים ותחתונים הוא האדם להיותו בעל בחירה במעשיו וכמו שכתוב בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את העולם נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים כשם שיש לו בעליונים ברא את האדם וצוה מכל עץ הגן וגו' (תנחומא פ' נשא) והוא מבואר שדירת התחתונים אינה רק הסתכלות ההשגחה וההתבוננות בשפלים מצד כשרון מעשיהם או הפסדם כמוזכר במאמר ההוא כמו שנתבאר בשער ל"ד. והנה לזה אין ספק שהזמין לעולם מיד אלו הברכות המשולשות בכפליהם למיניהם לפי שהן הכרחיות להמצא על דרך ההנהגה ההיא וכלן נמסרו אל האדם בתחלתו בהניחו אותו בתוך הגן ומיני עציו ונהרותיו וצוותו אותו על המותר והאסור כמו שנתבאר הכל בשערים ההם אמנם כאשר חטא ומרד פי אדוניו נסתלקו ממנו כמו שנתבאר שם יפה מסדר קללותיו ונשאר העולם נפרד ומובדל ההנהגה ההיא האשיית ואין שלום אמר ה' וגבול נתן בין עליונים ותחתונים והיה העולם בכלל על זה האופן מן הפירוד זמנים ארוכים אשר לא נמצא בהם קורא בצדק ומחזיק השלום כי אם מתי מספר מהאבות הראשורם ובפרט מאברהם אבינו והלאה שהם התחילו להמשיך זה החוט ולקיימו עד שזכו הבנים בכללם להמשך אחריו בחבלי אדם ובעבותות אהבה חזקה ונגלה עליהם לתת להם תורה ומצוות ואז

אמר מעתה יעלו תחתונים למעלה וירדו עליונים למטה (ש"ר פ' י"ב) כמו שנתבאר בם בשער מ"ד כי אז צוה אותם לחדש להם עולם חדש והנהגה חכמה אשר נציורה המציא להם המשכן ההוא על הדרך שאמרנו ובהמצאתו באופן שלם מיד חזרו הדברים אליהם כמספרם כמשפטם כמו שנודע מענינם גם ביארם בפרשת אם בחקותי אחת לאחת. והוא מה שאמרו כי כשהוקם המשכן נכנס בו משה והיה שומע קול הדר קול נאה קול משובח והם ג' קולית כנגד הג' מיני ברכות הנזכרים. ועל הראשון והוא מין הטובות החצונות אמר קול הדר כי כן באמת הן מהדרין ומיפין המעלות הפנימיות בלי ספק כמו שכתב החכם. אמנם על המין השני אמר קול נאה כי באמת הוא הענין הראוי והנאות לאדם מצד צורתו המדברת. ועל השלישי המעולה מכלם אמר קול משובח וזה יאמר על הדבקות האלהי ולזה שמח משה ואמר אשמעה מה ידבר האל ה' כי היה שש ומתעלם באותן קולות ורוצה באמותן וקיומן והיה מתירא אם יפול בהם שום ספק. א"ל הקב"ה משה שלום אני מדבר שהרי אין בלבי על בני כלום שנאמר כי ידבר שלום הורו בזה כל מה שאמרנו ראשונה כי אז נמצא ונתקיים ענין השלום ובהמצאו נתקיים הכל ושב לאיתנו והוא מה שאמר לו מעתה לא יפסקו הג' קולות ההם לפי שכבר יש שלום ביני ובינם והחוט המשולש לא ינתק כמו שהיה נתוק וכרות עד הנה. והענין כי במציאות השלום יתקיים הכל. ולא עוד אלא שאינם דבר אחר זולתו והוא מה שביארו יפה באומרו כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו כי השלום הוא קשור ודבוק עם החסידים וכמ"ש גדול שלום שנתנה לצדיקים וגו'. ושנטלה מהרשעים וכו'. וכמ"ש ואל ישובו לכסלה. הוא שאמר משה אך קרוב ליריאיו ישעו לשכון כבוד בארצנו כי שכון הכבוד בארצנו הוא המשכת החוט והשפע בתחתונים אשר ימשך ויתפשט על יד יראי אלהים הראוים לראות בישעו. אמר רבי שמעון בן לוי מה לנו לספר תלים לברר ענין השלום וסגולותיו בשכון כבוד בארצנו הרי אין הפרש' חסרה כלום מה כתיב למעלה מהענין ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום וסמוך ליה ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן יורה שהשלום הוא הנותן גמר ותשלום בהעמדת המשכן והקמתו והחוזר הסכמת החברה והשתוף בעולמות כאשר היתה הכוונה בתחלה. וכמ"ש במדרש הנזכר ויהי ביום כלות לא נאמר ויהי אלא על דבר שהיה ונפסק מימים הרבה וחזר כמות שהוא שנאמר באתי לגר אחותי כלה כמו שנתבאר שם. והנה נתבאר תכלית הביאור מהמשך הענין. ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו ואת המזבח ואת כל כליו וגו'. ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבותם וגו'. וסוף הכל ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת אשר על ארון העדות מבין

שני הכרובים וידבר אליו. כי בהשלמת הבנין כלו על מכונו כעין גוף אחד נתפשט השפע האלהי ותבא בו רוח הקדש אשר בו שמע קול הדר נאה ומשובח ונמשך בו הכח הדברי האלהי המיוחד אל העולם ההוא המחודש על יד זאת האומה הנבחרת כאשר אמרנו והכל נגלה ומבואר. הנה למדנו כמה חלק הש"י משפע טובו ליריאיו המיחלים לחסדו וכמה נתאוה כביכול להיות לו דירה בתחתונים ופרוש עליהם סוכת שלומו ובהמשך אותם בחוטי החסד ועבותות החנינה לקשרם ולהדביקם אליו כאשר ידבק האזור אל מתני איש אך שיאותו אליו יתעלה לשמוע בקולו ולדבק' בו כי זה לא יתכן זולת זה כי יהיה עול בחוקו ית' כאשר נתבאר במקומות אחרים. ובמדרש (חזית ע"פ דומה דודי) מאי דכתיב דומה דודי לצבי מה צבי מדלג ומקפץ ממקום למקום ומגדר לגדר ומאילן לאילן ומשוכה לשוכה כך הקב"ה מקפץ מכנסת זו לכנסת זו וכל כך למה כדי לברך את ישראל הדא הוא דכתיב בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אלין וברכתיך (שמות כ':כ"א) יאמר שאם ידמו ישראל לצבי זה במה שידלגו בענין שלמותם ממדרגה למדרגה מעולה ממנה ובפרישות ובנקיות מגדר לגדר צר ודחוק ממנו ובענין הדעות מהפנייה אחר אכילת עץ הדעת טוב ורע אכילת עץ החיים ובתשוקות משוכה לשוכה כענין איש שוכו (שופטים ט':מ"ט) והוא שיסיח דעתו מענפי עץ הדעת שהן הנטייה אחר הענינים האלו המדומים לענפי עץ החיים שהן התשוקות המשוערות והעוזרות אל החיים הנה בזה גם הוא יתברך ידמה לצבי אצלנו בכל מקומות מושבותינו במדרשנו ובבתי כנסיותנו טעון ברכות ושפע הצלחות המתפשטות בכל העולמות כלן ובעמו ישראל ראשונה כי על כן נאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (תהילים כ"ט:י"א) ונאמר ויקרא לו ה' שלום (שופטים ו':כ"ד) וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה השער:

אמנם מה שיאות דבורן בחנוכת הנשיאים והסכמתם על קרבנותיהם ואשר אמרו ז"ל שנתנאל בן צוער השיאם עצה (במ"ר פ' י"ג) זו וכל הדברים הנלוים אליהם כבר כתבנום אצל ענין הקרבנות פרשת ויקרא שער נ"ז דרוש אותו משם עם קצת מה שאמרו ז"ל עליהם כי הוא ראוי ונאות לרדת לסוף טעמן של קרבנות דרך כלל כפי מה שתתקרר דעתו של אדם על זה עם היות שאי אפשר שלא יהיו בו ענינים עמוקים יותר. ועם זה נשלם זה הענין.

פרשת בהעלותך

אמנם מה שסמך בהעלותך את הנרות ואומר ויעש כן אהרן וגו'. ואז"ל מגיד שבחו של אהרן שלא שנה (ספרי) גם זכרו בכאן וזה מעשה המנור' מקשה זהב עד ירכה עד פרחה וגו'. עם מה שאמרו עוד למה נסמכ' פרשת המנור' לחנוכת הנשיאים כשראה

אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו וכו'. אמר לו הקב"ה חייך שלך גדול משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות בקר וערב (במ"ר פ' ט"ו). כבר כתבנו טעמו ופירושו במעש' המנור' שער מ"ט שים עיניך עליו וייטיבך לבך בכל דבר ודבר מזה גם בנחת רוח של אהרן יותר ממה שנאמר עליו מהמפרשים ז"ל ונודעה מה כחו ומה גבורתו במה שאמרו מגיד שבחו של אהרן שלא שנה כי דבר גדול הנביא דבר. אמנם במה שאמר בענין טהרתם די במה שכתב בפירושינו אמנם בענין תמורתם ופדיונם בבכורות די במה שכתבנו בשער ע"ב:

אמנם מה שנאמר בכאן וידברי ה' אל משה במדבר סיני ויעשו בני ישראל את הפסח וגו' יתכן שהיה זה לחבב המצו' בעיניהם כי הוא פסח ראשון אחר גאולתם. והנה הרמב"ן ז"ל כתב שהיה צורך המצו' כדי שלא יחשבו שהיא מצות הארץ לבד כמ"ש והיה כי תבאו אל הארץ וגו' ושמרתם את העבוד' הזאת והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני ועבדת את העבוד' הזאת בחדש הזה (שמות י"ג:ה'). והנה מעתה יחדלו ממנה עד בואם שם. ולדעתי אחר שעשו המצוה הזאת במצרים היה מחוייב להם להבין המאמרים ההם משעה שיבאו לשם ואילך שנאסרו הקרבנות כלן רק בבית עולמים. אמנם יש לדקדק באנשים הטמאים ההמה אם ידעו שהטמאים אסורים לעשות הפסח למה הוקש' להם למה נגרע וגו'. ואם לא ידעו מי מנע אותם. ואם משה לא ידע הם מנין להם. אלא שהנדון בזה הוא שהם ידעו ולכל ישראל הוא ידוע כי הטמאים אינם יכולים לבא אל העזר' לעמוד על קרבנם אבל גזרה דעתם שאין ראוי שיהא הטמא נדחה מעשות קרבן ה' כזה אשר יש לו זמן מיוחד ואם עבר יומו בטל קרבנו ושהדין נותן שיעשה לו שום תקון אחר שהוא אנוס בדבר והוא אמרם אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה' במועדו בתוך בני ישראל כלומר למה נגרע בתוך בני ישראל לבלתי הקריב את קרבן ה' במועדו ומשה ראה בפיהם דברים של טעם ואמר עמדו ואשמע' וגו'. ולזה באה המצו' איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחוק' לכם או לדורותיכם ועשה פסח לה' בחדש השני בארבע' עשר יום בין הערבים יעשו אותו על מצות ומרורים יאכלוהו לא ישאירו וגו' והאיש אשר הוא טהור וגו'. וכי יגור אתכם גר וגו'. הנה שקבע להם זמן ומצות בכל חומרות הפסח הראשון ובכל חוקותיו ובתנאיו ולגרים הגרים בתוכם כדי שתתקרר דעת האנשים ההם והבאים אחריהם כיוצא בהם. וכבר הסכימ' דעתם אל דעת עליון כמו שאמרנו ראוי' היתה הפרש' זו שתאמר על יד משה כשאר כל התורה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהם שמגלגלין זכות ע"י זכאי (ספרי פ' בהעלותך). ובדברי רש"י ז"ל למה נגרע אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים

ויאכל הפסח לטהורים אמר להם עמדו ואשמע' וגו' (ספרי שם) ואשר כתבנו הוא הנכון. ואשר סמך לזה פרשת וביום הקים את המשכן כסה הענן וגו' ולפי העלות הענן וגו' על פי ה' יסעו וגו' ובהאריך הענן וגו' ויש ויש ויש וגו' עד סוף כבר נתבאר' יפה בפרשת דגלים שער ע"ב. גם פרשת חצוצרות הסמוכה אליה וטעם התקיעות והתרועות בשער ס"ז בפרק ה' בתקיעות יום התרועה. גם ויאמר משה לחובב ומאמר ויהי בנסוע הארון וגו'. ובנחה יאמר הכל נתבאר אצל הדגלים כי שם מקומם כדאיתא במדרש ויהי בנסוע הארון עשה סמניות לפניו ולאחוריו לומר אין זה מקומו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפירענות (שבת קט"ו:) וכתב רש"י ז"ל ושמעתי כי לכך היה נו"ן לרמוז כי מקומה היה בפרשת דגלים ויש נ' פרשיות מכאן עד שם ומה שהפסיק בין פורענות לפורענות שלא יהיו שלש פורעניות ביחד כי בתלת זימני הויא חזקה והשלש פורעניות הם ויסעו מהר ה' שנסע לבם מהר ה' שמא ירבה להם עוד תורה ומצות והמתאוננים והמתאוים. הנה אם כן שכל דבר נכתב במקומו ודי בזה לפי כוונתינו:

שער עה

פרק א

יבאר איך יצדק מאמר יבא טוב וכו' ולפי המסופר יראה שכל אחד גרע חלקו ויבאר כונת המתאוים:

ויהי העם כמתאוננים וגו'

במסכת (מנחות כ"ג) יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים. יבא טוב זה משה שנאמר ותרא אותי כי טוב היא (שמות ב':ב') ויקבל טוב זה תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו (משלי ד':ב') מטיב זה הקדוש ברוך הוא שנאמר טוב ה' לכל (תהילים קמ"ה:ט') לטובים אלו ישיראל שנאמר הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם (שם קכ"ה):

[352] תוכן דעת הרב ז"ל, הוא כי כל דבר מלאכותי, אם ירצה בעליו שיוגמר ויושלם באופן שיהיה שלם כראוי ונרצה להם צריך שימצאו תחילה כל הדברים המצטרכים לעשייתו ג"כ בתכלית השלימות הראויה, והם בכלל שלשה דברים, הא' החומר היותר נחות לקבל מרת הדבר ההוא המבוקש, והב' הפועל ר"ל האומן היותר שלם במלאכה זאת, כאשר נראה ג"כ כי כאשר צוה הי"ת לעשות הארון והכפורת ושאר כלי הקודש בחר בזהב שהוא היותר טוב מכל המתכיות, שיהיה חומר הכלים היקרים החלה, וקראו בשם את בצלאל ושאר חכמי לב אשר מלא אותם רוח חכמה להיות האומנים לעשות כל אלה, והג' כלי אומנות המצטרכים למלאכה זאת צריכים ג"כ להיות טובים וראוים למלאכה ההיא, כמו שאה"כ (ישעיה כ"ח) שגם למלאכת החרישה והדישה שהם נראות לנו בהשקפה ראשונה כקלות ופחותות הערך, בכל זאת צריכות להעשות באופן הראוי ובכלים הראויים להן אם תצלחנה ותושג מהן התכלית הנרצה, וכמו כן אמר הכ' (שם נ"ד) גם בחרש ברזל שברצותו להוציא כלי למעשהו,

יצטרך לבחור באמצעים הנכונים והראוים לזה כמו שמבאר הרב ז"ל כל זה בפנים הספר, כי כן נתן הי"ת בלבו לדעת זאת עפ"י נסיונות והתבוננות בפעולת הטבע, כמו שאמרו החוקרים שהמלאכה נמשכת אל הטבע ומתדמה אליה, [כנודע שלא לבד הרבה דברים נודעו לבני אדם במקרה ע"י שאר ב"ח, כמו שנודעו ד"מ בשנת ק"ח לאלף הששי חמי במדינת בעהמען (אשר כפי הידוע לכל יועילו הרבה לתרופת חליי ונגעי בני אדם) רק ע"י מקרה כזה בלבת הקיסר קאראלוס לצוד ציד ע"י שטבע בתוכם כלבו, וצעק מרה כי נכוו רגליו בם אשר ע"כ נקרא גם המקום ההוא על שמו קארלסבאד. וכן נודע לדעת קצת טבע מעין אחר במדינת איטאליען לרפאות חולי השדפון רק ע"י רועה אחד שגרש מעדרו בהמה אחת אשר היתה חולה וכחושה מאוד, ותלך ותרעה בנאות דשא אשר שם המעין ההוא ותשת ממנו, ותרפא ותהיה דשנה ושמנה כמקדם, כי אם גם הרבה מלאכות ותחבולות מעשיות (מלבד אותן שהמציאו בחכמתם אשר חננם ה' ועפ"י נסיונם והתבוננם בדרכי וחקי הטבע) למדו בני אדם משאר ב"ח, כי מה שראו אותם עושים עפ"י נטיית טבעם ותולדותם, עשו כן גם הם כמסופר ד"מ מקצת החכמים שרפואת ההקאה לחולי האצטומכא והמעיים למדו רק מקצת חייתו שדה אשר באכלם יותר מדי שבעם ויחלו, יאכלו עשב ידוע אשר טבעו לסבב להם הקאת המאכל ושבו ונרפאו, גם בדחז"ל. לא נמצא לא לבד לענין, מידות ותכונות נפשיות (בעירובין דף ק' ע"ב) "אלמלא לא נתנה תורה היינו למדים צניעות מחתול, גזל מנמלה, עריות מיונה, דרך ארץ מתרנגול" וסמכו זאת על הכ' "מלפני מבהמות ארץ", כי אם גם פעולת קבורת המתים אחז"ל למד האדם רק מבב"ח, כי כן איתא בפרקי דר"א כי במות הבל היו אדם וחוה יושבים ובוכים ולא ידעו מה לעשות עד שלמדו לקברו בארץ מעורב אחד שמת רעהו ונטלו וחפר בארץ לעיניהם וקברו, אשר ע"כ הזהירנו ג"כ החכם מכל אדם ללמוד מניעת העצלות וחבוק ידים מנמלה באמרו (משלי ו:ו') "לך אל הנמלה עצל" וכו') ועל ענין זה ר"ל כי נתן ה' לבני אדם התשוקה והנטיה הטבעית להשקיף אל פעולת הטבע ולהשתדל תמיד להדמות לה במלאכתם וללמוד גם דברים מועילים ממעשי שאר בע"ח רומז גם ה"כ (ישעי' כ"ח) "גם זאת מעם ה' יצאה הגדיל עצה הפלי' תושיה".

אפס לא לבד בפעולות בני אדם הענין כן הוא, כי אם גם בפעולות הי"ת, שאף שלפעמים יבחר להשגת תכליתו באמצעים זרים, אשר בהשקפה ראשונה ידמו לנו שאין באפשרותם כלל להביא אל התכלית הנרצה, למען הראות בזה לבני אדם גודל תקפו וגבורתו, שגם ע"י אמצעים בלתי נאותים כלל יש ביכלתו להשיג תכליתו היקרה, (עיין ביאורי לשער ל"ה) בכל זאת נראה שגם הוא י"ת נוהג לפעמים על אופן זה לבחור להשגת תכליתו רק באמצעים הנאותים והראוים לה, ר"ל להכין החמרים, הפועלים והכלים הראוים לעשות על ידם פעולתו הנסיית אשר אליה יכונן, כמו שבחר באסוך שמן של האשה האחת מבני הנביאים (מלכים ב ד':ל"ח) להיות החומר הנאות להריק לה ברכתו ע"י נביאו אלישע, וכמו שבחר במשה להיות שלוחו להוציא את ישראל ממצרים, ויבחר בדוד להושיע אותם מיד כל אויביהם מסביב, בעבור היותם הפועלים הנאותים לו, לעשות על ידם אותותיו ומופתיו בארץ חם וכנען וכל סביבותיה, וכמו שבחר בתבת עצי גופר להיות כלי נאות להציל על ידה נח וביתו ממי המבול, ובתיבת גומא להחיות את משה, כאשר הושם בסוף על שפת היאור, אף שהיה ביכולת הי"ת לעשות כל האותות והמופתים והנסים האלה אף מבלעדי החמרים הפועלים והכלים הנאותים להם, אשר ע"כ תעו גם החרטומים וחשבו כי המכות הראשונות דם וצפרדע אשר מי היאור היו להם לחומר אשר ממנו נתהוו הן רק פעולות טבעיות כעין מה שעשו גם בלהטיהם כן (אף שלא יכלו לסבב גם סור המכות האלה כמ"ש הרב בשער ל"ו ע"ש) וכן טעה נעמן כאשר צוהו אלישע לרחוץ במי הירדן להיטהר מצרעתו, מ"ב ה') כי חשב שרפואה זאת היא טבעית ולא נסיית אחרי שבחר לה אמצע, הנאות גם על פי חוקי הרפואה הטבעית ר"ל הרחיצה במי נהר לנקות העור והבשר וע"כ אמר "הלא טוב אבנה ופרפר" וכו' ר"ל אם רק עפ"י דרכי הטבע ארפא מצרעתי הלא טוב לי לרחוץ במי נהרות דמשק אלה (אף שזה בעצמו היה לו להוציאו מטעותו, כי בלתי ספק רחץ כבר בהם ובכל זאת מאנה צרעתו הרפא.) גם במן בעבור היותו מקשיי ויבש, כזרע גד שהוא מאכל טבעיי חשבוהו קצת אנשים דבר טבעי וע"כ הותירו ממנו כמשפט כל איש במאכליו הטבעיים אשר ישאיר הנותר מהם היום ליום המחרת, גם יצאו בעבור זה ללקוט ביום השביעי כי חשבו שאחרי שהוא דבר טבעיי יתמיד להיות מדי יום ביומו כאשר יתמידו שאר פעולות הטבע ויהיה גם כן ביום השביעי (עיין מכל זה בדברי הרב ז"ל למעלה בשער מ"א) וכל זאת נסובה להם בעבור שראו מעשי נסים אלה דומים בחמריהם או בשאר חלקיהם או סיבותיהם לדברים טבעיים ויחשבום ג"כ רק לפעולות טבעיות, ועפ"י הדברים האלה מבאר גם מאחז"ל שהחל בו, כי רצו להורות לנו בזה שנתינת התורה התמימה לבני ישראל היתה מלאכת ה' היותר יקרה והיותר שלימה יען כי לא חסרו בה כל התנאים הנזכרים למעלה שהם הכרחיים אל כל פעולה אם תהיה שלימה ויקרה כראוי. כי האמצעי אשר בחר בו הי"ת להיות כעין כלי לתת התורה על ידו, היה משה בחיר כל בני אדם, והתורה בעצמותה היא שלימה ותמימה כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה אך שלום ואושר זמני ומוסרי לתומכיה, והפועל ר"ל הנותן אותה הוא הי"ת השלם לבלי תכלית אשר מאתו לא יצא דבר שאינו שלם כראוי, אם לא שפחיתות החומר או האנשים המקבלים פעולתו מחייבת שתהיה פעולתו זאת בעצמה ג"כ גרועה, ואחרי שבני ישראל מקבלי התורה היו בעצמם טובים ויקרי רוח, וזרע קודש אשר ברך ה'

[352]מציאות התנאים הנאותים במעשים האנושיי' הכרחי לשלמות המלאכה. גם יתכן מציאותם במעשים האלהיים כי שם צוה ה' את הברכה:

הקודם הוא מבואר מנפשו כי שלמות כל דבר מלאכותיי בהמצא החמר היותר נאות לקבל הציר' ההיא הנדרשת. ובחירת האל ית' הזהב משאר המתכות לעשות בו הארון והכפורת והכרובים והמנור' והשלחן והמזבח וכל כלי הקדש תוכיח על זה. וגם עם זה לא יתכן שלמותו כי אם בהמצא שם חרש חכם ושלם כאשר ראינו קורא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור ואתו אהליאב וגו' ובלב כל חכם לב וגו' (שמות ל"א:ב') וגם באלה לא נשלמ' המלאכ' אם לא בשימצאו להם הכלים הנאותים והמיוחדים למלאכ' ההיא כפי מה שהיה בכלי הטויה והאריגה והחריטה והיציקה וזולתם. כי בכל זה יקנה החמר ההוא הצירה הנאותה המבוקשת בכל אחד מהכנים ההמה וכל זה הוא מבואר מפרשת הכל היום יחרוש החורש לזרוע וגו' (ישעיהו כ"ח:כ"ד) יאמר שעם שמלאכת החריש' היא היותר כבדה והיותר קשה שבעבודות האדמ' עכ"ז לא תושלם המלאכ'

הלוא בהכרח צריכים אנו להודות התורה הנתונה מיד עליון להם היא ג"כ שלימה ותמימה מאוד ואין בה שמץ דופי, וזשאחז"ל "יבוא טוב שהוא משה, ויקבל טוב זו התורה, מטוב, מהי"ת שהוא טוב לטובים" לישראל שהם טובים בבחינה מוכרית, אך ע"ז יאמר הרב ז"ל כי בהשקפה ראשונה יראה לנו שמה שמסופר בפרשתנו זאת הוא מתנגד אל מחז"ל זה, כי שאלת מרע"ה "הצאן ובקר ישחט להם" וכו' נראה כמתנגדת אל טוב לבו צדקתו ואמונתו בה' כי איך יסתפק איש צדיק ומאמין כמוהו ביכולת הי"ת שהיא לבלי תכלית? גם מה שנראה מאמרם ז"ל "ויקבל טוב מטוב" שכל מה שבא לישראל ע"י משה מהי"ת היה אך טוב וחסד למו, נראה כמתנגד אל סיפור פרשתינו, כי במן קצה נפשם ומתן השלו ובשר תאוה זה היה להם לזרא, וגם אף ה' חרה בעם ויך בהם מכה רבה אשר כל אלה הן פעולות אשר בהשקפה ראשונה לא תעדנה על טובת וחסדי הי"ת על ישראל? גם הסיפור מתלונת בני ישראל והיותם מתאוננים רע באזני ה' ומתאוים בכל עוז לאכילת בשר, יורה כפי הנראה שלא היו ראוים להקרא תמיד בשם "טובים" שהוא שם תהילה ותפארת מוסרית למו, ולבאר כל אלה יאמר הרב ז"ל כי משה לא נסתפק כלל ביכולת הי"ת שיוכל לערוך שלחן במדבר רק אמר אליו אחרי ששמת אותי למנהיג אנושי לישראל וגלית בזה דעתך שתרצה להנהיגם באופן טבעי אחשוב למשפט שאין מהראוי לשנות עתה מנהג העולם בעבורם לתת להם תאותם כי אם להכריחם שיכבשו יצרם למען תהיה פרנסתם תמיד רק באופן שתוכל להעשות בכל העתים והזמנים, גם על יד איש אשר כמוני היושב בקרבם, מבלי שינוי הטבע, כי אם ירגלו עתה באכילת בשר לשובע, יהיה ההכרח לפרנסם תמיד רק באופן נסיי, כי בדרך הטבע מי יוכל להאכילם בשר "הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם"? וסרה א"כ בזה התלונה מעל משה באופן שנראה כי תמיד היה ראוי להקרא בשם טוב, גם המן היה מזון טוב לישראל ולא מצד עצמותו הרעה קצו בו ישראל, כי אם בעבור השתוקקם למעמדם החפשי מעול התורה במצרים החפיאו עליו דברים אשר לא כן, והשלו אף שהיה להם לזרא ורע גופני, בכל זאת גם הוא היה טוב לכם בבחינה מוסרית, כי על ידו נוסרו, ולמדו להיטיב דרכם מן אז והלאה ולדעת כי רע ומר הוא לאדם להמשך אחר יצר לבו הרע ותשוקתו החמרית, ומעצמו יבואר כי אחרי שעל פי משפט הצדק והמישרים הוכיחם הי"ת בשבט פשעם למען ענותם ולהיטיבם באחריתם בבחינה מוסרית, לא חדל גם אז מהיות הטוב והמיטיב לכל, כי אם היה רק כאב רחמן אשר יוכרחו לפעמים ליסר בנו העוזב ארחות יושר למען הטותו עי"ז עוד אל נתיבות הצדק והמישרים, גם בעד ישראל הליץ הרב ז"ל כי היו ראוים גם אז להקרא בשם טובים, כי אחרי שמבלי טורח נמצאו בם כרגע שבעים זקנים אשר היו ראוים שתחול עליהם רוח ה' הלוא זה יעיד עליהם כי רוב העדה היו יקרי רוח, ובעלי מעלות ומידות יקרות, כי מבלעדי זאת לא היה נמצא בתוכם גם מספר גדול כזה מאנשים שלימים וראוים לנבואה, גם האספסוף אשר בקרבו לא היו שקועים במצולת התאוה הבהמות כל כך להתאות תמיד רק אל הבשר ושאר מאכלים גסים כנראה מדבריהם בהשקפה ראשונה, כי אם במשכיות אמרי פיהם אלה הסתירו רק תשוקתם אל החופש מעול התורה והדת שהיה להם במצרים בעבור היותם עוד חסרי הדעת להבין ערכה ויקרה כמו שיבאר הרב ז"ל כל זה בפנים הספר עיין שם.

בעבוד' ההיא לבד ואע"פ שיתמיד בה העובד אבל צריך ליעזב מהמלאכה הכבד' ההיא ולפתח צמדי הבקר ולהטפל אל כלי הנפוץ לשדד האדמה ולהשוות פניה שהיא מלאכה נקלה מאד ואחרי כן הלא אם שוה פניה אין המלאכות שוות לכל התבואות אבל והפיץ קצח והוא שיהו הגרענים נפוצים ומרוחקים אלו מאלו וכמון יזרוק שהוא ענין אחר זולת הראשון וכן ושם חטה שורה ושעור' נסמן וכוסמת גבולתו כלומר כל אחד לפי ענינו. וכן לגמר המלאכה נאמר ויסרו למשפט אלהיו יורנו כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כמון יוסב כי במטה יחבט קצח וכמון בשבט. יורו על צורך הכלים הנאותים אל כל מלאכ' לפי ענינה אשר בהתחלף הכלים תפסד המלאכ' ההיא. וברור הוא שאם לא יזדמן נדוש לקצח וכמון השבט והמטה כי אם אופן עגלה וחרוץ או למלאכת התבואה לא יזדמן החרוץ והאופן רק המטה והשבט שלא תושלם מלאכתם בידם ואע"פ שיהיה העוש' בקי באומנות ההוא. וזה הענין בעצמו אמרו הנביא ואנכי בראתי חרש ניפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו (שם נ"ד) כי הוא יתברך אשר ברא חרש חכם ואומן בקי באומנתו אשר הזמין בידו כלי אומנתו המיוחדים למלאכ' ההיא והוא מה שהיישירו להיותו נופח באש פחם ולא בזולתו ממיני האש שאינו ראוי למלאכ' ההיא וגם שהוא מקנה לחמר ההיא צורתו הראויה כי עליה אמרו מוציא כלי למעשהו. אמנם כאשר לא הזמנתי בידו הענינים הצריכים על זה האופן הנה אנכי בראתי משחית לחבל כי ישחת הכלי בידו ולא יועיל למעשהו. וסיים גם זאת מעם ה' צבאות יצאה הפליא עצה הגדיל תושיה לומר כי הפליא עצה זו בלב כל בעל אומנות מהמעשים המלאכותיים בהחלט שילמדו מהמלאכות הטבעיות או מהמשתתפות להם וכמו שאמרו החוקרים שהמלאכ' נמשכת אל הטבע ומתדמה אליו. ואמר הגדיל תושיה כי מלאכות רבות נשחתות לבלתי השמר בתנאיהם בלי ספק סוף דבר כמו שהחמר והצורה הן עקרים בדבר המלאכ' [353]כן האותות הפועל האמצעיים הן הכרחיים לשלמותה. והנה אם כן שלמות כל מלאכה תמצא בשלמות החמר והצור' הפועל והכלים האמצעיים ודי לענין הקודם: אמנם הנמשך הוא מבואר שעם היות האמצעיים הלקוחים אל הפעולות האלהיות בהשקפ' אחרת שכלית זולת מה שיראו אותה האנשים במעשיהם וכבר יעשו הדברים באמצעיים זרים ורחוקים אל הענין ההוא כמו שהיה הענין בתחלת שליחותו של משה אל פרעה שהרע לעם בעבורו כמו שנתבאר במקומו ועליו יש לפרש מאמר גם זאת מעם ה' צבאות יצאה (ישעיהו כ"ח:כ"ט) כמו שהוא בשער ל"ה עם כל זה כבר ראינו שהוא יתעלה

[353]כן אותות הפועל והאמצעים וכו' כצ"ל אותות הוא שם פעולה הנגזר משורש אוה ויתורגם לפ"ז זא איזט אויך דיא געהאריגע וואהל דעם ווערקמייסטערס אונד דער זאנסטיגען מיטטעל ערפארדערליך, וועז מאן איינע געלונגענע פאלקאממענע ארבייט ערלאנגען ווילל.

נוהג בהרבה ענינים על זה האופן רצוני שיבחר אל הגעת הפעולות האלהיות האמצעיים או הכלים הנאותים אל המלאכ' ההיא. כמו שנראה מבחירתו ית' למשה נביאו או השליחות ההוא הנפלא. ויבחר בדוד עבדו לרעות ביעקב עמו (תהילים ע"ח:ע'): ומאמר לך בכחך זה וגו' (שופטים ו':י"ד) כמו שנתבאר הכל בשער ל"ד והוא פירש פשוטו של מאמר גם זאת מעם ה' צבאות יצאה הפליא עצה וגו' לומר שהיתה עצה עמוקה לשלמות המלאכות האלהיות ולהסכים ענינם אל הטבע הנהוג להמצע בהם האמצעיים הנאותים. אם בהכנת החמרים המיוחדים. ואם בהזמנת הפועלים הראויים והכלים ההנוגים כי בהסכמת זה יהיה השפע היורד מההשגחה האלהית גדל יתר מאד. צא ולמד מתיבתו של נח ומתיבתו של משה ואסוך שמן וזולתם וגדול' מכלן עגלת בקר תקח בידך (שמואל א' י"ז) וכיוצא באלו הענינים. והיה זה במה שנשתבשו בו קצת אנשים כמו שאמר נעמן הלא טוב אמנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ בהם וטהרתי וגו' (מלכים ב ה':י"ב). והשתבשות החרטומים במכות הראשונות. גם יציאת האנשים ללקוט המן ביום השביעי ושמירתו מיום ליום מזה המין וזולת' אשר היו חושבים לראות בהם קצת ענינים דורכים מהלך הטבע לא ישערו בהם היותם אלהיים לגמרי. כי לזה הוצרך האל ית' להודיע לבני האדם עלילותיו באותה פרשה שזכרנו כי עמקו מחשבותיו לעשות כן בקרב הארץ כנזכר. וזה הענין עצמו אשר ייחסוהו חז"ל למעשה הגדול והנורא אשר ייחדו האל ית' לעצמו כי הואיל לעשות לו לעם נחלה הגוי הגדול הזה ולקרבם אליו להנחילם תורתו האל יתברך שהיא היתה המלאכה היותר גדולה והנפלא' שבמלאכות ואמרו שודאי נמצאו בה הארבעה דברים שזכרנו כתקנן שעל ידי כן הושלמ' המלאכ' בלי ספק. והוא היתה כוונתם במאמר ההוא שזכרנו באמרם יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים כלומר כלהו איתנהו. כי הנה על תוכן האמצעי שנעש' כלי להוציא המלאכ' אל הפועל אמרו יבא טוב זה משה שנאמר ותרא איתו כי טוב הוא והנה שם במקומו נתבאר יפה כי היה היותר נאות והיותר מתיחס לגמור על ידו מעשהו יתעל' אשר זמם לעשות עם העם מכל זולתו לפי מה שנמצאו בו מהשלמיות הנראות בו לענין המעש' ההוא [354]כאשר הוא שם המגלות על המקוו' ממנו לעתיד כל שכן למי שהכל גלוי וצפוי לפניו. אמנם על [355]שלמות הדבר המבוקש מה שהוא דורך מהלך הצורה בהם

[354]כאשר הוא שם המגלות על המקוה ממנו לעתיד כצ"ל לדעתי ור"ל כי שם בשער ל"ד באר הרב ז"ל כבר כי נמצאו במרע"ה כל השלימיות המצטרכות לנואל ורועה ישראל. והן הנה אשר גלו והודיעו לכל אדם בראשית שליחותו כי יוציא אל הפועל כל מה שהיה מקוה ממנו בלכתו אל פרעה במלאכות ה' צבאות, ואם לבני אדם היה זה גלוי וידוע ע"י שלימיותיו ומידותיו הטובות אשר נודעו לכל עפ"י מעשיו היקרים אשר עשה כבר מלפנים, אף כי שהיה זה גלוי וידוע לפני הי"ת היודע כל אשר בחר בו ועיין מזה גם בביאורי שמות דף ה' ד"ה ואולם.

[355]שלימות הדבר המבוקש מה שהוא דורך מהלך הצורה בהם.

אמרו ויקבל טוב זו תורה שנאמר כי לקח טוב וגו'. וכבר נתבאר במקומו שער מ"ד ובשערים הרבה זולתו כל הצורך כי ע"י התורה האלהית תושג ההצלחה האמתית ולא בזולת' מהדתות והנמוסים ואין צריך לומר ביתר העסקים. ולזה אמר כי לקח טוב נתתי לכם (משלי ד':ב') כי להיותה דרך ישרה ונכונ' אל ההצלח' וכמו שאמר' תורה איקרי דרך (קידושין ב'.) היה ראוי לקנות' בדמים הרבה או לעלות השמים להורידה וכיוצא ואותה נתן להם במתנה גמורה לכן תורתי אל תעזובו. והנה על שלמות הפועל מכל זולתו אמרו מטוב זה הקב"ה שנאמר טוב ה' לכל וגו'. והיא ראיה עצומה שהפועל הטוב בהחלט הוא החכם הכולל כל מיני הידיעות כללם ופרטם אשר הידיע' הזאת תקיף לכל צרכי כלל האנשים ופרטיהם איש לא נעדר אשר לא יקבל טוב על ידו איש לפי טבעו וענינו. ולא עוד אלא שמעולם לא יצאת מתחת ידי אומנתו דבר שאינו מתוקן כי על ידי שני התנאים האלה הוא טוב לכל וכבר ביארנו עקר זה בשער ס'. לטובים אלו ישראל שנאמר הטיבה ה' לטובים.[356] אמנם זה הטוביות יאמר בהם בשתי בחינות. אם בבחינות האישים המיוחדים אשר נמצאו תמיד בהמשך הזמנים בתוך האומה הזאת אשר היו שקולים כנגד כלם כמו האבות והנביאים ואנשי רוח הקדש ויתר השלמים

[356] אמנם זה הטוביות וכו' בל"א אבער דיעזע גיטע ווירד אן אירנען אין צווייאפאכער הינזיכט געריהכיט, ר"ל כי בשתי בחינות ישובחו ישראל שהם טובים, האחת בבחינת אישיהם הפרטיים כי תחת שבשאר אומות אם גם ימצאו בהם לפעמים איזה יחידי סגולה הם רק טובים ושלימים בבחינת שאר בני עמם, אבל לא ינשאו עוד במעלתם המוסרית על כל שאר בני אדם בכלל. וזש"א הרב ז"ל "שהאיש ההוא לא נודע לו שלימות זולתי מה שהוא מצרי או בבלי" וכו', וזש"א הכ' "זה יולד שם" ר"ל שתהלתו היא רק בבחינת שנולד שם ר"ל שמה שהזכיר הכ' שם האומה "רהב (שהם מצרים) ובבל, פלשת, צור, וכוש" מוכיח שמלת "שם" אינה מורה לבד על מקום לידתם כ"א גם על כלל האומה, להורות כי רק בבחינת האומה בעצמה לבדה הם שלימים ונכבדים יותר משאר בני האומה ההיא, אבל אין שמו הולך למרחוק להיות נכבד גם על פני חוצות בעבור מעלתו על כל שאר אישי בני אדם, אפס באומה הישראלית ימצאו בכל דור ודור אנשים יקרי רוח הנעלים במעלתם על כל בני אדם גם יחד בעבור קרבתם אל האלהים כמו שהיו נביאי ה' ואנשי הרוח וכמו שאחז"ל "שקול משה נגד כל ישראל" ר"ל שמשה לבדו נחשב בבחינת שאר כל בני אדם ככל האומה הישראלית בבחינת שאר העמים, וזשאה"כ "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה," ר"ל אחרי שלא הזכיר פה שם האומה הישראלית מוכח כי מלת "בה" יורה רק על מקום לידתם לבד (כאשר יורה בכל מקום "הבית" על הגבול והמקום שבו יעשה דבר מה) והכוונה שאף שנולד בציון לבד, בכל זאת איש נכבד יקרא בפי כל העמים יען כי על פני כלם יכבד, והשנית בבחינת האומה בכללה שהיא יקרה ושלימה מאוד אם תבחן מעלתה נגד שאר העמים, כמו שאה"כ כשושנה בין החוחים," וכו' שהוא מאמר הי"ת על כנסת ישראל, ומורה שאף שגם האומה הישראלית אינה שלימה בהחלט בכל זאת היא כשושנה שאף שהיא אינה פרי הראוי למאכל גם אין לה צל נחמד, בכל זאת בעבור יפי מראה ונועם ריחה היא נחמדת, ובבחינת החוחים אשר יסובו אותה היא יקרה ונכבדה מאוד, "כן רעייתי בין הבנות" ר"ל כן האומה הישראלית בין שאר האומות שאף שגם בה נמצאו לפעמים כמה פחיתיות וחסרונים מוסריים, בכל זאת בבחינת שאר העמים עובדי אלילים אשר לא נמצא בהם שום שלימות היא יקרה ונכבדת מאוד, כמאה"כ "רק באבותיך חשק ה' (ר"ל אותם חשק בעבור שלימותם המוחלטת) ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים (ר"ל אבל אתם נבחרתם רק בעבור היותכם שלימים יותר משאר העמים) וכן יסדו חז"ל גם בתפלה "אתה בחרתנו מכל העמים" אבל היא הללה את הי"ת שם במאמר "כתפוח" וכו' להורות שהוא שלם אמיתי נשגב ונעלה גם על כל השלימים כתפוח שהוא נעלה מכל עצי היער אף שיש בהם גם נושאי פרי מתוק יען כי בו חברו יחדיו כל השלימיות, שפריו מתוק, וצלו נעים, ומראהו נחמד, וריחו מבושם.

אשר היו בהם בכל דור ודור אשר אין ספק שלא היה כן בכל האומות זולתם כי מעולם (לא) נמצא בהם שיצא מכללם ויתיחד לקרבה אל האלהים כמו שנמצאו באומה הזאת וזהו מה שאמר המשורר משבח האומה הזאת ואמר נכבדות מדובר בך עיר האלהים סלה אזכיר רהב ובבל ליידעי הנה פלשת וצור עם כוש זה יולד שם. ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכוננה עליון (תהלים פ"ז) ירצה כי כשיזכיר ליודעיו כל האומות הרבות ההנה ויחפשו בהם אם ימצא איש אחד יובדל מכללם לצד השלמות שלא ימצא בחפושם זולתי זה עצמו שזכר והוא שיצדק על אישיהם הטובים שבהם שם האומה בכללה כלומר שהאיש ההוא לא נודע לו שלמות זולתי מה שהוא מצרי או בבלי או פלשתי או כושי והוא כוונת זה יולד שם. אמנם לציון יאמר איש ואיש יולד בה שהם היו שקולים כנגד כל האומה ונבדלים ממנה במעלה שלמות עד שכבר יוכרו בשמם הפרטי ובעצמיותם מזולת שיהיו מכלל האומ' כמו שאמרו שקול משה כנגד כל ישראל (מכילת' פ' יתרו). וכן דוד ושלמה ויתר המלכים השלמים כלם נודעו מצד אישיהם לא לבד מצד שהיו מכלל ישראל וכן הנביאים הרשומים הנודעי' בשמותם ובאישיותם בעילם והנה א"כ כבר יאמר על ישראל בכלל לטובים בבחינה זו כי הטוב האישיי יסוב אל הכלל כמו שסיים ואמר והוא יכוננה עליון. והבחינ' השנית היא כשיאמר הטוביות על כללות האומ' ואם שלא יהי' בכללם שלמים לגמרי הנה יהיו טובים בבחינת זולתם כי הרע כבר יקרא טוב בבחינת היותר רע ממנו. וכן האומ' הזאת תקרא טובה בבחינת העכו"ם שלא באו לכלל שלמות מעולם והוא מה שכוונו שלמה המלך ע"ה בשיר ידידות האומ' הזאת באומרו כשושנ' בין החוחים כן רעיתי בין הבנות (שיר השירים ב':ב'). והכונה כי עם היות שהשושנ' לא נמצא בה פרי למאכל ולא הנאת הצל אלא תועלת טוב המרא' ונעימות הריח לבד הנה היא בבחינת שאר מיני החוחים אשר לא נמצא בהם טוב כלל אבל נמצ' ההיזק אשר יגע אדם בהם בא החוח בכפו ונקבה. הנה השושנ' היא חביבה ונחמדת. וכן רעיתי בין הבנות כי עם שהיא אינה שלימ' לגמרי הנה בבחינת העכו"ם אשר לא נמצא בה שום שלמות ולא עוד אלא שהם רעים וחטאים לה' תמיד הנה הם טובים ונבחרים והוא מה שתקנוהו חז"ל באמרם בתקון התפלות אתה בחרתנו וכו'. אשר בחר בנו ורוממנו וכו' נמשך למה שאמר הכתוב רק באבותיך חשק יי' ויבחר בזרעם אחריה' בכם מכל העמי' (דברים י':ט"ו) כמו שכתבנו יפה בהקדמת פרקי המועדים תחלת שער ס"ז עיין עליו. אף היא תשיב אמריה על פי דבריו ואמר' כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים וגו' (שם) והכוונ' האמת ששלמותי אינה שלמות רק בבחינת הנעדר לגמרי כמו שאמרנו אמנם שלמות דודי הוא שלמות אמתי אפי' בבחינת השלמים כמו

שהוא התפוח בעצי היער כי עם שיש שם הרבה עצים נאים נושאי' פרי מתוק וזולתם הנה לא ימצ' שם בהם כל השלמיות כלם כמו בתפוח שנמצאי' בו המרא' הטוב והריח המבוסם שנזכרו בשושנ'. ועוד המאכל והצל אשר עליהם אמרה בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי כי הם הדברים שחסרו ממנה. או שתכוין באומרה כתפוח בעצי היער לאילני סרק ולהפליג על שלמותו לומר כי השלם בתכלית השלמות בערך החסר בתכלית החסרון יראה בתכלית השבח והמעל' מה שהוא מבואר. מ"מ נתבאר מה שיצדק זה השם מהטוביות על האומ' הזאת מצד אישיה וכללותיה אשר עליהם יתכן לומר בהם לטובים אלו ישראל שנאמר הטיבה יי' לטובים ולישרים וגו'. יורה כי יש בהם טובים וישרי'. וזולתם אשר בהם עליהם אמר והמטים עקלקלותם וגו' כמו שיבא בסוף השער ב"ה ודי בזה לביאור הנמשך. והנה לפי שספורי החלק הזה שאני בביאורו יקיפו הענינים האלה ארבעתן[357] באופן שיאות הדבר בכל אחד מהם על דרך השאל' לדעת א"כ הוא כאשר הונח ע"פ מאמרים. כי במה שאמר טוב זה משה הנה מאמר הצאן ובקר ישחט להם (במדבר י"א) והנלו' אליו חולק מאד על זה הטוביות. כי איך יתכן נביא השם יתעלה נאמן ביתו יפלא על יכלתו יתעל' ולאמר שש מאות אלף רגלי העם הזה וגו' ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש וגו' עד אשר באה לו התשובה היד יי' תקצר עתה תראה וגו' (שם). והוא דבר פלא שהאיש טוב אשר כזה ידבר כדברים האלה. וכבר דברו בו המדרשות גם המפרשים ז"ל כמו שהיא בפירושיהם אבל לא יפייסו בדבריהם לב השואל בלי שום פקפוק. וגם במה שאמרו ויקבל טוב יש לפקפק כי מה שקבלו מהטובות הנזכרות בפרש' זאת אם מטובת המן ואם מבשר התאוה אינו ראוי שיקרא טוב אחר שלא נתקררה בו דעת המקבלים כי הדבר הטוב הוא אשר הוא טוב לבעליו או שיתפייסו בו כמו שכתב החכם פרק ב' מהח' מספר המדות [358] אמר אמנם יראה כי כל אחד יאהב אשר היא טוב לו וכאשר הוא טוב בהחלט הוא ראוי לאהוב כן. אמנם אשר הוא לכל אחד הוא טוב לכל אחד. אמנם כל אחד יאהב לאחד אשר הוא טוב לו כי אם

[357] באופן שיאות הדיבור בכל אחד מהם על דרך השאלה לדעת א"כ הוא כאשר הונח עפ"י מאמרם? כצ"ל ור"ל כי בחלק הפרשה שהוא מבאר עתה ר"ל פ' מתאוננים, יבואו ענינים על כל ארבעה אלה. ר"ל על מהות ואיכות משה שליח ה', ועל מהות מתנת הי"ת ועל מהות הי"ת בעצמו, ועל מהות ישראל מקבלי מתנתו, וע"כ יחשוב הרב ז"ל אותו למשפט כי יאות, שידבר פה על כל אחד מאלה, לדעת א"כ הוא שכל ארבעה אלה טובים כמו שאמרו ז"ל יבוא טוב, ויקבל טוב, מטוב לטובים?

[358] אמר אמנם יראה וכו' הלשון דחוק ותוכן דעתו הוא כי סימן היות דבר מה טוב, הוא בהיותו נאהב לבני אדם, ואם הוא נאהב מכולם הוא טוב בהחלט, ואם הוא נאהב רק לאחד ד"מ מאכל מתוק לאיש מפונק האוהב מעדנים הוא טוב רק לו ר"ל שנקרא טוב רק בהצטרפותו ובחינתו אל האיש ההוא האוהב אותו, אפס הדבר שלא יאהב משום אדם אינו טוב כלל, ונמשך מזה אחרי שהמן לא היה נאהב לישראל לא נוכל לקראו בשם טוב, ואף כי השלו שהיה להם לזרא.

הנרא' אשר הוא טוב ע"כ. והנה כאשר לא היה טוב להם זה המזון או שלא היה נרא' להם טוב הנה באמת לא יתכן להחליט עליו שם טוב וכל שכן מה שהי' להם לזרא ממנו כמו שיבא. ומזה תמשך השאל' העצומה למה יאמרו עוד מטוב זה הקדוש ברוך הוא שנאמר טוב יי' לכל כי מה יופיו ומה טובו אצלם שיאמר ונתן יי' לכם בשר ואכלתם לא יום אחד תאכלו ולא יומים ולא חמשה ימים וגו' עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והי' לכם לזרא. ובפיו דבר ובידו מלא לאמר הבשר עודנו בין שינהם ואף יי' חרה בעם ויך יי' בעם מכה רבה מאד וכגון זה ראוי לומר שקול טובותיך ושדי אחזרי. ואין צריך לומר במה שאמרו לטובים אלו ישראל דכתיב הטיבה יי' לטובים כי ספורם אלו ענו בהם מהתאוננם והתאוותם בענין רע וזר עד שנבאשו באלהיהם ובמלכם יותר משאר הפרשיות. והנה עם שכבר יתפשטו השאלות בכל הארבעה ענינים אין התמיהה בהם שוה אמנם עקר השאל' הוא במאמר יבא טוב כי מאמר ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים קשה מאד. שנייה לה בטובתו של הקב"ה במתנה זו שאמרנו. אמנם בשלישית במדרגה הוא בענין המן. והיותר חלושה מכלן היא הרביעית לפי שהתשוב' בצדה כאן בשעושין רצונו של מקום. כאן בשאין עושין רצונו של מקום אמנם על כל פנים נאחוז דרכם זה לקבל ולקיים בפירוש הכתובים כי יי' דבר טוב על ישראל בכל ארבעת רבעיהם הנזכרים כל אחד לפי טבעו ומדרגתו כאשר יסבול ענינו. אמנם נזכר ראשונ' שאר הספקות הנופלות בזה הענין:

א אומרו ויהי העם כמתאונני' רע באזני ה' וישמע ה' מה שמועה שמע ולמה לא פירש הכתוב ענין תנואתם. ועוד אומרו אחר כך והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאו' וישובו ויבכו גם בני ישראל כי היכן בכו תחלה שיצדק עליהם זה: ב אומרם מי יאכילנו בשר וגו' ואחרי כן אמר משה מאין לי בשר לתת לכל העם הזה וגו'. וכן התקדשו למחר ואכלתם בשר. והלא מתחלה נתן להם השלו שנאמר בפרשת המן ותעל השלו ותכס את המחנ' (שמות ט"ז) ומשם ואילך לא נמנע מהם כמי שאמר הכתוב זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר (דברים ב':ז') ומה שכתב הרמב"ן ז"ל שלא בא להם לשובע והיו גדוליהם לוקטים אותו וכו' ככתוב בפירושיו כבר כתבנו בפרשת המן שער (מ"א) מה שישיגנו מהריחוק. ג אמרם זכרנו את הדגה אשר נאכל וגו'. פתח בבשר וסיימו בדגים ובמיני ירקות ולא עוד אלא שסיימו ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו: וכי שוטים היו שהיו מחשיבין הדברים הפחותים ההם יותר מהמן. ועוד מה טעם הזכירו הנה והמן כזרע גד וגו'. שטו העם וגו'. ועוד ששינה תאריו במה שנזכר בפרשת המן והמן כזרע גד לבן וטעמו כצפיחית בדבש ומה ענין וברדת הטל וגו'. ד למה

מנע משה עצמו לבקש על שאלתם זו כמנהגו ונעש' להם קטיגור לומר האנכי הריתי את כל העם וגו'. ועוד דהאי קרא לאו רישי' סופיה היה לי לומר כאשר ישא איש את בנו או אשה את בנה או שיאמר האומן אנכי לכל העם הזה כי תאמר אלי וגו': ה מה צורך אסיפת הזקנים לספוק הבשר כי אם שאל משה להקל מעליו טורח משאת העם יודע היה כי אין מעצור ליי' לעשות את אשר חפץ: ו אומרו לא יום אחד תאכלו ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם למה תהי' כזאת מאתו יתעלה כי מי בקש זאת מידו. ועוד שאם יאכלו חדש ימים איך אמר שלא יאכלו יום או יומים או חמשה או עשרה ימים. ודברי הרמב"ן ז"ל דקים ודחוקים. ועוד שוטים היו שקבלו מתנה זו בסבר פנים. ולא עוד אלא שהתמידו אכילתן ממנה זהו דבר של תימא ופלא גדול: ז מאמר משה שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת בשר אתן להם וגו' כמו שכתבנו ראשונ'. ועוד אומרו העם אשר אנכי בקרבו וכי עתה ידענו שהוא בקרב העם ההוא: ח במאמר היד יי' תקצר עתה תראה היקרך דברי כי מה המקרה היה אשר יקרה למשה בכל זה היה לו לומר היקרם דברי אם לא: ט מה דעתו של יהושע באומרו אדוני משה כלאם ומה ענה אותו משה באומרו המקנא אתה לי מי יתן כל עם יי' נביאים כי יתן יי' את רוחו עליהם כי הם דברי מותר שהרי כל הנביאים ברוח יי' מתנבאים: י כי למה נקרא זה הבשר בשר תאוה יותר משאר הדברים אשר התאוו אליהם והספיק להם והלא נאמר מתחילה מי יתן מותנו ביד יי' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע ולא נקראו אז העם המתאוים. ועוד כי היה לו לומר כי שם קברו את העם אשר התאוו לא המתאוים שכשנקברו כבר פסקה תאותם. ונבא אל הפירוש:

ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה' (א) ענין התואנה הזאת לדעתי הוא מה שיזכרהו אחרי כן אלא שמתחילה היה להם הגמגום והפקפוק פנימי לבם לפומיוהו לא גלי. אמנם אחרי כן אם שלא פירשוהו כי היה להם לחרפה כבר הוציאו אותה בלשון תואנה ותלו אותה בשאלת הבשר כאשר יתבאר. ולזה אמר כמתאוננים ולא מתאוננים בפועל כדבריהם כי היו מתאוננים בקרבם בלתי מוציאים דברי תנואתם בפיהם. אמנם שכבר נכנסה תנואתם באזני ה' המבין חקרי לב והוא מה שביאר להלן כי בכיתם באזני ה' לאמר מי יאכילנו בשר וגו' כמו שיבא. והוא אומרו וישמע ה' ויחר אפו כי כן נאמר במבין מעצמו הדבר שלא נדבר בפירוש כמו שנאמר וישמע אברהם אל עפרון וישקול וגו' (בראשית כ"ג:ט"ז). וכן פירשנו וישמע אברהם כי נשבה אחיו (שם י"ד) והוא נכון. ואמר שעם שבערה בם אש יי' ותאכל בקצתה עד שצעקו אל משה ויתפלל בעדם ותשקע האש עם כל זה לא לקחו מוסר על דרך שנאמר הכית אותם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר

(ירמי" ה') ועוד מעט לסבה חלושה חזרו לקלקולם והוא מה שאמר והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וגו'. הנה הפחותים האלו לא התאוו הבשר ולא זולתו אבל התאוו תאוותו והיא מדה מגונ' מאד ספר בגנותה החכם בפרק ט' מהז' מספר המדות אמר עוד ירדפו התענוגים שהם חזקים אצל האנשים אשר לא יוכלו לשמוח באחרים ועל כן אלו יכינו לעצמם דברים מכינים צמא עד כאן.[359] והכונ' שהאנשים המוחלטים בשלוח התאות לא לבד ירדפו הדברים אשר הם תענוג להם כי גם אשר הם תענוגים אצל אחרים שלא יוכלו לשמוח בזולתם ולזה מפני שהם רואים שהאיש אשר הוא צחה צמא ישמח מאד בדבר השתי' מכל כלי חמדה וו שתהיה להם תאוה זאת כדי שישמחו בשתיה כמותם עד שיכינו לעצמם דברים מביאים צמא והוא מגונה מאד כי הנרדף מתאותו יש לו צד התנצלות כמו שאמר הנחש השיאני ואוכל (בראשית ג':י"ג). אמנם אשר לתאוה יבקש אין לו שום המלט. והנה כשראו העם תאות האספסוף (א) שבו לבכות ולהתאונן כבראשונ' אלא שכבר הוציאו התואנה בפיהם אשר בכו בה מה שהיה בפנימי לבם והוא אמרם מי יאכילנו בשר. (א)[360] אמנם עקר רעתם הבא' באזני ה' היא כי הם היו בוחרים בשחרור נפשם אשר היה להם במצרים עם שעבוד גופם יותר משחרור גופם עם שעבוד נפשם אל עול התורה והמצוה כי לרוע מזלם היה זה להם לטורח ולמשא כבד אבל לפי שבושו והכלמו מלומר דבר זה בפיהם היו מבקשים תואנות ותלונות יהיו להם עילה לומר שהיה להם טוב במצרים כלומר כי טוב להם אז מעתה. משל האשה הרעה אשר מאסה בבעל' ונתנה עיניה באחר ובושה לפרש דברים שבלבה והיא בודה מלבה שאינו זן אותה או שאינו יכול כדי לבקש עילה לומר שטוב לה בבית אביה מבית בעלה וזאת לא זאת כי היא אינה חפצה בבית אביה על דרך האמת רק שמואסת את בעלה ורוצה

[359] והכונה, ר"ל כי האנשים השקועים במצולת התאוה הגופנית לא יספק לבד לרדוף ולמלאות רק תאותם הטבעית ד"מ לאכול ולשתות ככל אות נפשם רק בעת אשר ירעבו ויצמאו באמת, כ"א גם בעת אשר הם שבעים ישתדלו לסבב להם רעבון בלתי טבעי, למען יוכלו למלא כרסם מעדנים שונים ויתענגו בהם כאשר יתענגו האנשים אשר הם באמת רעבים וצמאים באכלם למעדנים כאלה, וזשאה"כ התאוו תאוה.

[360] אמנם עיקר רעתם וכו' ר"ל שבמצרים אף שהיו עבדים ונכנעים תחת יד מושל בבחינת גופם כי עבדו בהם בפרך, בחומר ובלבנים, בכל זאת היו חפשים בבחינת נפשם כי לא באו עוד במסורת הברית גם עול התורה והדת לא עלה עוד עליהם, ועתה בהיותם במדבר היו ענינם בהפך, כי בבחינת גופם היו חפשים מעבודה, ורק בבחינת נפשם הוכרחו לקבל עליהם עול התורה והמצוה, והנה אלו היו כלם חכמים אמיתים היו בוחרים בחופש גופם ונושאים בשמחה עול התורה והדת, כי לא היו חושבים אותו כלל לעול ועבדות, ויהי להפך כי בעיני המשכיל ההליכה בדרכי התורה היראה והמוסר לחופש אמיתי יחשב יען כי אז הוא חפשי מעבדות היצר הרע ותשוקתו החמרית כמאה"כ (קהלת ט') "אשרך ארץ שמלכך בן חורים" ומאחז"ל (אבות פ"ו) שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה," אבל עתה בעבור תשוקתם אל הנאות הזמן ומחמדיו היה טוב להם בשחרור נפשם ועבדות גופם במצרים משחרור גופם ושעבוד נפשם במדבר, וזאת היתה עיקר רעתם ורק בעבור שבושו נגלות מצפון לבם בפה מלא אמרו רק דרך כלל כי טוב להם במצרים ורק הי"ת גלה על עונם באמרו "כי מאסתם את ה' וכו'" ר"ל את תורתו ודבר קדשו אשר נתן לכם.

להנשא לאחר שנתנה בו עיניה. וזאת היתה כוונתם בכל מקום שהיו אומרים כי טוב להם במצרים ועקר הכוונה כי מאסו בה' ובתורתו ורצו להיות חפשים מן המצות והוא הדבר שפירשו הקב"ה בעצמו באמור להם כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם וגו' כמו שיבא: (ג) ולזה אמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם וגו'. שאע"פ שהדברים האלה לא היו חשובים בעיניהם מ"מ תואנה המה בידם לומר מצרים מצרים והכוונ' להיותם חפשים מה' ומתורתו. ומה נפלא מאמרם ז"ל חנם חנם מן המצות (ספרי פ' בהעלותך) (ג) או שיתלוננו לומר מי יאכילנו בשר כי מימינו לא זכינו לשבוע ממנו כי בשבתנו במצרים היו המצריים זובחים זבחיהם לפנינו ואוכלי' ושבעי' ואנחנו יושבין ותוהין כמו שבא במדרש (ש"ר פ' ט"ז) באכלנו מסיר הבשר לא נאמר אלא בשבתינו שהי' המצרי הולך במדבר והיה תופש איל וצבי ושוחטו ושופת את הסיר ומבשל ואוכל וישראל היו רואין ולא טועמין מהבשר אבל היו אוכלין לחמם בלא בשר עד כאן והנה כל מאכלנו היה הדגה המאוס' אשר היינו לוקחים אותה חנם או ממיני הירק היותר פחותים כקישואי' והאבטיחי' וגו'. (ג) ועתה כאשר חשבנו לשבוע מכל טוב נפשנו יבשה אין כל דבר לח ורטוב כאלו כ"ש שנזכה אל מאכל הבשר. (ב) אמנם מציאות התואנ' היה להם לפי שלא נתן להם ברפידי' לצבות בטן רק על דרך הספוק כמו שנאמר בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע וגו' (שמות ט"ז:ח') או שנסתלק מיד כמו שכתבנו שם שער מ"א. ועל כל פנים היה להם בשר בספוק לבד. ולזה אמר תנה לנו בשר ונאכלה כי האכיל' הגס' היתה מכוונת מהם לא הספוק כדי החיים וזה דרך נכון בזה. (ג) ורק אמרם בלתי אל המן עינינו הוא מענין תואנה זו לומר שהוא קשה להם שתהיינה עיניהם תלויות וכלות אל המן כל היום אם ירד או לא ירד או שכוונו שאפי' יטעמו בו כל טעמים שבעולם הנה לא תשבע עין לראות ושני העניני' במסכת (יומא ע"ד:) כתיב המאכילך מן במדבר וגו' למען ענותך למען השביעך מיבעי ליה רב אמי ורב אסי חד אמר אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל אמר רב יוסף מכאן רמז לסומין שאוכלין ואינם שבעין אמר רב זירא מאי קרא טוב מראה עינים מהלך נפש (קהלת ו':ט') אמר אביי הילכך מאן דאית ליה סעודתא מעלייתא לא ליכליה אלא ביממא שנאמר טוב מראה עינים ולכל א' מאלו הטעמים אמרו שהיה להם לרצון מזון הירקות והזרעונים כדרך כל הארץ מהמאכל האלהי שלא כטבעם ודרכם וכמו שאמר החכם טוב ארוחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו (משלי ט"ו:י"ז). ירצה ארוחת ירק שיאהוב האוכל אותה ויחפוץ בה כמו שהיו אלו חפצים באבטיחים והבצלים והשומים משור אבוס ושנאה לאוכל בו שהוא קץ בו לפי טבעו שנאמר ונפשנו קצה בלחם הקלוקל: והמן כזרע גד

הוא ועינו כעין הבדולח שטו העם ולקטו וגו'. (ג) כלפי מה שאמר שהיה נפשם יבשה במן הזה כאלו לא היה בו שום לחות וערננות אמר הכתוב כי שלא כהוגן נתרעמו על זה כי המן מטבעו להיותו לח ורטוב מאד כי הוא עשוי גרעינים דקים כזרע גד ועינו כעין הבדולח אשר דקותו וספיריותו מוכיחיו עליו שהוא כעין הקרח הקרוש שבנקל נמס והיה למים. אמנם מעט המקשיות המועט הנמצא לו הי' כדי שישוטטו העם וילקטוהו בנקל בכנף בגדיהם או איך שירצו בנקיות מבלי שיצטרכו אל כלי הלח. אמנם כאשר יטחנו אותו ברחים או דכוהו במדוכה יבשלו אותו כאשר הוא בפרור מבלי שום משקה והוא מעצמו מתלחלח ויעש' כעין הבצק ויעשו אותו עוגות ואף אחרי אפייתו היתה טעמו כטעם לשד השמן שהוא לח ורטוב. וברדת הטל על המחנ' לילם ירד המן עליו והנה זה עד שני ללחותו כי זמן ירידתו ושכונתו מחייבין עוצם רעננותו בלי שום ספק אלא שכל דבריהם היו תואנות מבלי טעם מספיק רק לכסות בהם דבר ערוה שבלבם:

וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו (בספרי פ' בהעלותך) היה רבי נהוראי אומר מלמד שהיה אדם נושא אחותו ואחות אביו ואחות אמו ובשעה שאמר להם לפרוש מן העריות היו מצטערין וזה מה שיקיים מה שאמרנו מכוונתם הפנימית. אמנם שיעורו לפי פשוטו העם למשפחותיו בוכה פתח אהלו כי היתה התלונה הפנימית דוחקת אותם בתואנת הבשר כמו שאמרנו. ולזה ויחר אף יי' מאד כי הוא השומע אותם ומבין רוע מחשבותם. ובעיני משה רע. כענין ורעה עינך באחיך (דברים ט"ו:ט') תרע עינה באיש חיקה (שם כ"ח) (ד) [361]כי הנה לפי שהוא לא הרגיש מהם רק תלונת התאוה החיצונית וראה שהיא תאוה משולחת שלא לצורך היתה עינו רעה וצרה עליהם שתנתן להם הפך ותאות צדיק יתן והיה רוצה שיחסמו אותה ויעמדו על הראוי לפי המנהג הטבעי ולא חשש בזה לכבוד שמים שישאר להם פתחון פה לומר היוכל אל לערוך שולחן

[361] כי הנה וכו', כוונתו כי יען שלא הבין משה מחשבתם הפנימית שקצו בשעבוד נפשם להכנע תחת עול התורה וחקי המוסר והמישרים וחשב כי תלונתם היא רק בעבור תאותם החמרית כי תאווה נפשם לאכול בשר, ע"כ היה הדבר הזה רע מאוד בעיניו כי יהיו נטים כל כך אל הנאות גופניות, ולא התפלל בעבורם אל ה' כי יותר טוב היה לו אם לא נתן ה' שאלתם והיו מוכרחים לכבוש יצרם ותאותם וע"כ לא חש ג"כ לדבר שעי"ז יסתפקו ישראל ביכולת הי"ת באומרם "היוכל אל לערוך שלחן במדבר? כי חשב זאת לרעה מוסרית יותר קטנה, מאשר יוצללו תמיד יותר ויותר בתהום התשוקות הגופניות וזשאה"כ ובעיני משה רע, אפם הי"ת אשר ראה במצפון לבם כי רק בתורתו מאסו, ידע כי אם לא יתן להם, עתה את שאלתם יכחישו גם ביכלתו, באמרם כי תקצר ידו להמציא להם מחסורם, ועי"ז יושקעו עוד יותר במצולת הכפירה והמיאון לשמוע בקולו וילכו עי"ז בבחינתם המוסרית מדחי אל דחי ע"כ יען בחכמתו לעשות עתה בקשתם ולתת להם בשר יותר מדי שבעם למען הראות להם את גדלו ואת ידו החזקה ולהשיג עי"ז גם תכלית אחרת, כי בהיות להם הנאתם הגופנית הזאת לזרא ילמדו ג"כ מעצמם כי לא טוב לאדם להמשך תמיד אחר יצרו ותשוקתו החמרית, יען כי רע ומר יהיה לו באחרונה וע"ז רמזו חז"ל באמרם "כאן מקום ממיך ומשה מגביה" (ר"ל הי"ת נרצה לשאלתם כאלו היה עון תלונתם זאת שפל ונבזה בעיניו, אבל בעיני משה היה רע גדול מאוד, וע"כ היה חפץ כי יכנע לבבם הערל ולא תנתן להם שאלתם) אבל במעשה העגל (היה הענין בהפך כי שם) "מקום מגביה ומשה ממיך".

במדבר כמו שהיה דרכו לחוש פעמים אחרות עד שאמר במרגלים ואמרו מבלתי יכולת ה' (במדבר י"ד:ט"ז). ובספרי (פ' בהעלתך) ובעיני משה רע כאן מקום ממיך ומשה מגביה אבל במעשה העגל מקום מגביה ומשה ממיך והכוונה היא עצמה כי במעשה העגל היה האל יתעלה מחמיר ואומר ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם (שמות ל"ב:י') ולא היה חושש לכבודו ומשה מקל ואמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים וגו' (שם) והיה תולה הדבר בכבוד שמים כי איך יחל באמור מצרים ברעה הוציאם. וכאן היה בהפך שהאל יתעלה היה חס על כבודו כמו שאמר להלן היד ה' תקצר והוא לא היה חושש אלא לעצמו ואמר למה הרעות לעבדך וגו'. כי לפי שלא היתה כוונתו שתנתן להם שאלתסו לא לבקש עליה כלל (ה) היה מבקש שילוו עמו אחרים בפרנסתם כדי שיוכלו כלם לעמוד כנגד עזות העם והפצירם לעתות כאלו והפרנסים ההם יוכיחום על ששואלים שלא כהוגן ויודיעם שא"א להשלים עמהם בכמו אלו השאלות ולא תהיה תלונתם על משה לבדו כי הוא היה דבר כבד אליו מאד ועל זה המציא מליצ' זו ואמר האנכי הריתי את כל העם הזה (ד) [362]הנה יתחייב האדם להטפל בפרנסת הזולת ומזונותיו באחד משלש' פנים. הא' חיוב מדותיו כמו שחוייב האדם לזון ולפרנס עניי עמו הנחשלים אחריו אשר בהם אמרו ענייך קודמין (ב"מ ע"א.). ומהידוע כי הבן הנצרך קודם לכל אדם וכבר אמרו עושה צדקה בכל עת (תהילים ק"ו:ג') זה הזן בניו

[362]הנה יתחייב וכו' תוכן דעתו כי בעבור אחת משלש סיבות יתחייב האדם לזון ולפרנס את זולתו מבני אדם, הא' בעבור חיוב מידותיי ומוסרי כי ראוי לאדם לחוס על פי משפט השכל וחק המישרים, על כל איש מחסור לפרוס לרעבים לחמו וכל נפש נענה להשביע, וכל הקרובים לאדם בבחינה טבעית או מדינית קודמים בזה לזולתם, כמו שאחז"ל (ב"מ ע"א) "עמי ונכרי, עמי קודם" ענייך (ר"ל עניי ביתך עבדיך ואמהותיך) ועניי עירך, ענייך קודמים. עניי עירך, ועניי עיר אחרת, עניי עירך קודמים," (עיין ג"כ רמב"ם פ"ז מה' מתנות עניים), ואף כי שהוא מחובות האב לרחם על עולליו השואלים ללחם לפרנס ולזון אותם, אחרי שהוא בעצמו היה סבה להויתם, והסיבה השנית היא האחוה והאהבה הטבעית אשר יש לאדם ליוצאי חלציו אשר תכריחהו לזון בניו ובנותיו הקטנים, אם גם איש בער הוא ולא ידע חוק המוסר והמישרים כלל, כמו שנמצא זה גם בבע"ח אשר אין חלק להם בבינה ודעת חוקי הצדק והמוסר כמאה"כ גם תנין חלצו שד וכו' והסיבה השלישית היא אם יקבל איש עליו לפרקים לזון את זולתו בתנאי שיתן לו ד"מ סך ידוע לשבוע או לשנה, או שיעשה לו טובה אחרת שיבטיח לו, כמו שאחז"ל (כתובות דף ק"א.) "המשא את האשה ופסק עמה לזון את בתה ה' שנים" שקיבל עליו חוב זה בעבור שהסכימה להיות לו לאשה ותשרתהו כראוי, וחיוב כזה יקרא הרב ז"ל בשם חיוב הכרחי תנאיי, והנה חיוב תנאיי זה אף שהב"ד מכריחים בכל תוקף ועוז את המתנה לקיימו בכל זאת כאשר תמנע היכולת ממנו לקיים תנאו זה ד"מ אם יורש ויחסר לחמו עד שלא יוכל כמעט להחיות את נפשו. הלוא אז ינקה מחיובו זה, ועפי"ז נבין דברי משה פה "האנוכי הריתי את העם הזה, אם אנכי ילדתיהו ר"ל לא בעבור הסיבה הראשונה אף לא בעבור השניה אנכי מחויב לפרנס אותם, כי לא אב או אם אנוכי להם שיחייבני בזה חוק הצדק והמישרים בעבור היותי סיבה להויתם, גם יחס האחוה הטבעית אשר יש בין האבות והבנים אין לי עמהם, כי לא ילדתי אותם, ורק חיוב תנאיי קבלתי עלי בזה כאשר יקבל עליו האומן לגדל את היונק בשכר ידוע אשר נקבו לו אבותיו, ושכרי היה רק הרעיון היקר לי מאד, שאני נבחרתי ממך להיות שלוחך להוליכם אל האדמה אשר נשבעת לאבותיו, וזש"א "כי תאמר אלי שאהו בחיקך" וכו', אפס אחרי שאין בידי השלים תנאי זה לזון ולפרנס אותם באופן אשר יבקושהו, כי מאין לי בשר וכו' כי יבכו עלי וכו' אנוכי נקי מהבטחתי ובלתי מחויב עוד להשלים תנאי זה אשר קבלתי עלי.

ובנותיו וכו' (כתובות נ'.) הב' הוא חיוב טבעי יכריחהו הטבע לעשות כן כדרך הבעלי חיים המניקים גוריהם ומגדלים אותם וכמו שאמר התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה (ישעיהו מ"ט:י"ד-ט"ו) ולטעם זה היתה הכפיי' אשר יכפו ב"ד למסרב לזון בניו ובנותיו הקטנים שיאמרו עליו עורבא בעי בניה האי גברא לא בעי בניה (שם מ"ט:) כי יכריזו עליו רוע טבעו ועוצם אכזריותו שהוא פחות מהב"ח הבלתי מדברים כמ"ש הכתוב גם תנין חלצו שד הניקו גוריהן בת עמי לאכזר וגו' (איכ' ד'). והג' הוא חיוב הכרחי תנאי כמו המקבל עליו לזון האשה ובניה בכל תנאי ב"ד שמכריחין עליהם בכל מיני כפייה אם יש לו לשלם (כתובות שם) ולשלשתן כיון משה במאמרו זה. על הראשונה אמר האנכי הריתי את כל העם הזה וגו' כתרגומו האב אנא שאתחייב למזונותם בתורת צדקה ומשפט המעלה כמו שאמרנו. ועל השנייה אמר אם אנכי ילדתיהו שיכריחני טבעי כמו שתוכרח האם לפרי בטנה או האב מן בניו הקטנים כנזכר. ועל השלישית אמר כי תאמר אלי שאהו בחיקך בתורת חיוב תנאיי כאשר ישא האומן את היונק שקבל עליו גדולו מחמת שכרו והיה שכרם בזה מה שאוליכם אל האדמ' אשר נשבעתי לאבותיו. עדיין יש לי טענה חזקה להשמט מהחיוב מאחר שא"א לי להשלים כי מאין לי בשר לתת לכל העם הזה כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכל' ואינם מתפייסים בדבר אחר ומי שאין לו פטור מכל החיובים ושיעורו האנכי הריתי את כל העם הזה ואם אנכי ילדתיהו שאתחייב בפרנסתם ודאי לא. וכי תאמר אלי שאתחייב בתורת תנאי כאשר ישא האומן וכו' הנה זה יהיה כשיהי' לי אבל כשאין לי אפטר מהם. ובמדרש אמרו (תנחומא פ' תולדות) ונשא ממשה שנאמר שאהו בחיקך ובפרשת וישב שער כ"ח נתבאר ענינו היטב: לא אוכל לבדי לשאת את כל העם הזה וגו'. ואם ככה את עשה לי וגו'. גזר שאין לו שום אפשרות לסבול אותם ושאם יטול עליו עוד משאם כי הוא ימות בנפש מרה. ולכן יבקש שיהרגהו מיד פן יראה ברע אשר ימצא אותו עוד בטורח משאם וכמו שאמרו חז"ל הרגני נא הרוג אדם הרוג אתה הורג (ילקוט פ' בהעלתך) ראה כמה רחוקים דברים אלו ממה שאמר במעש' העגל ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת (שמות ל"ב:ל"ב). והנה הביאו כעסו עליהם לחטוא בשני הענינים. האחד במה שהיה כבועט במנויו ופקודתו אשר הפקד על עם ה' אלה. ובזה היה קצת פריעת מוסר אצל בוראו כי מי יאמר למלכו טול מנוייך ופקודתך שאין לי חפץ בו כ"ש לאלוה עושיו. והשני במה שלא חס על כבוד קונו כדרכו ונתרשל בענין מזונותם עד שאמר מאין לי בשר וגו' לא אוכל לבדי לשאת כי היה לו לזכור הראשונות ולישא אותם עכשיו כאשר נשא אותם ממצרים ועד הנה כי מאין לו המן והשלו והבאר וכל מה שהספיק להם עד

עתה האם אין כח השם עתה ככחו אז הנה זה היכ עון אשר חטא עתה הפעם בידו ולא זולת. אמנם כוונתו בו והתנצלות ממנו תתבאר לו אצל הצאן ובקר ישחט להם. והנה אל שני הענינים באה תוכחת השם יתברך באומרו אליו בפניו של כעס אספה לי שבעים איש וגו'. ואל העם תאמר התקדשו למחר וגו' כי לתשובת הענין הראשון אמר אתה נלאית בפקידות הזה ובעטת בו גם אנכי הנה ראיתי שהדין עמך ולכן אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו וכי כחם רב ממך ולקחת אותם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ונשאו אתך במשא העם ולא תשא אתה לבדך. והנה די בזה גערה במבין שהודיעו כי מבלי הוסיף עליהם שפע יותר ממה שהיה בו בהאצל מרוחו עליהם ישאו אתו הרי שלא נלאה במשאם רק מחמת רפיון ורישול ידים לבד:

ובמדרש (במדבר רבה פרשת ט"ו) למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס ושכר לתוכו שומר ונתן לו שכר שמירה אחר זמן אמר לו השומר איני יכול לשמרו כלו אלא הביא לי עוד אחרים שישמרו עמי אמר לו המלך לך נתתי את הפרדס כלו לשמרו וכל שכירות ושמירות שבו. עכשיו אתה אומר לי הבא אחרים שישמרו עמי הריני מביא אותן אבל הוי יודע שאין אני נותן להם משלי שכר שמירה אלא מתוך שכר שנתתי לך הן נוטלין שכירותן. כך בשעה שאמר לו משה להקב"ה לא אוכל לבדי וגו' אמר לו הקב"ה אני נתתי בך רוח דעת לפרנס את בני לא הייתי מבקש אחרים ואתה מבקש אחרים הוי יודע כי משלי אינן נוטלין כלום אלא אצלתי מן הרוח אשר עליך וגומר. הנה שביררו מאד הדברים לפי מה שאמרנו. אמנם על ענין הבשר לא הסכים עמו לבלתי תתו להם אבל אחר אסיפת הזקנים ואצילותו מרוחו עליהם רצה להשלים עמהם על דבר כבוד שמו כדי שלא ישאר פתחון פה לתאותם למצרים. ולזה הרבה ממע להם לרוב ואז גלה לו מה שהיה בפנימיות תואנותיהם אשר עליו נאמר בראשונה וישמע ה' כאשר אמרנו והוא שהיו מתנחמין על יציאתם ממצרים והיו מואסין את השם יתעלה חוקיו ותורותיו ולא היו מגלים הדבר מפני היראה ומבקשים עלילות ובודין מלבם תואנות אשר לא כן ותלו עצמם בתאוות הבשר עם היות שאינם מתאוים לה על דרך האמת והוא מה שאמר ואל העם תאמר התקדשו למחר ואכלתם בשר כי בכיתם באזני ה' לאמר מי יאכילנו בשר כי טוב לנו במצרים. ירצה כי היה המאמר להם מי יאכילנו בשר מבלי היות להם תאוה זאת על דרך האמת רק שאמרו כן למצוא עילה ושחיתה לתלונותם על שיצאו ממצרים נכן הנני נשפט אתכם על פי דרככם ונתן ה' לכם בשר אשר תמותו בה ואכלתם לשובע ואשר יוליד עוד בקרבכה התאוה העצומה שאמרתם שהיתה לכם באופן שאע"פ שתראו

קצתכם במיתת קצתכם לא תוכלו לפרוש הימנה עד אפרע מכם מהחטא העצמי והפנימי אשר בידכם לאמר למה זה יצאנו ממצרים: לא יום אחד תאכלו (ו). ירצה מקצתם יהיו שאפילו יום אחד לא יספיקו לאכול ממנו כי הבשר עודנו בין שיניהם יעלה אף השם וקנאתו בהם וימותו בה וקצת אשר לא ימותו ליום אחד לא יספיקו לאכול לשני ימים כי ימותו ליום ולילה אחת וקצתם אשר יחיו מיומים ביום החמישי לא יחיו לפניו ואשר לא ימותו בחמישי קצתם לא יגיעו לעשירי ואשר לעשירי לא יבאו לכלל עשרים כי המשפט הזה ימשך להם חדש ימים עד אשר יצא מאפכם. ירצה שתפרעו הבשר בנשמת אפכם שתצא עמו והיה לכם לזרה ירצה שיהיה להם לזרות נפלא ועצום שימתק עליהם הבשר הממית ויתאוו אליו תאוה עצומה עד שלא יוכל לפרוש. ונתן הטעם למשפט הישר הזה ואמר יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים. ירצה יען שאתה בדיתם מלבכם תאות הבשר באמרכם מי יאכילנו בשר וזאת לא זאת רק שמאסתם את ה' אשר בקרבכם במחשבתכם הפנימית עד שבכיתם לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים לזה ראוי שתבא התאיה עצמה אשר יחסתם לעצמכם ותפרע מכם. והנה עם זה ישרים דרכי ה' ומשפטיו שלא חדש להם פורענות זולתי מה שהם עצמם ייחסו לנפשם ובדין היה כי הם לקחו תאות הבשר לעלילה ולפתחון פה לתלונת מצרים ראוי שהיא עצמה תהיה למותם תוצאות. (יו"ד) ולזה ייחס אותה הכתוב בבשר תאוה שנאמר ויקרא למקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים לא מפני תאוה שהיה להם ראשונה אלא מפני שנשתלחה התאוה בבשר עצמו ובערה בם עד מותם וקבורתם. וזה מה שבארו המשורר תכלית הביאור באומרו ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יביא להם (תהילים ע"ח:כ"ט) אמר שאחר שאכלו וישבעו מאד הבעיר בהם תאותם אשר אמרו שהיה להם לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם ירצה שלא סרו מתאותם אעפ"י שהיה אכלם בפיהם כדרך שאר המאכלות שאדם מתאוה להם שכשיאכל אותם סרה התאוה. ויתכן שירצה שהיה דבר פלא שלא היה להם הבשר ותאותו לזרות אע"פ שיראו שימית אותם עוד אכלם בפיהם וזו היא אף ה' וחמתו שבערה בם. ואחשוב שענין ההסתה והפתוי לאכילתם הוא מה שאמר להם לא יום אחד תאכלו ולא יומים וגו' כי כשמתים קצתם ביום ראשון והנשארים אינם מרגישים בעצמם שום נזק חולשא או חולי היו אומרים ודאי אין שלו ממית וכן כאשר ימותו קצתם ביום השני הנשארים דנין על עצמם כדין הזה עצמו וכן לה' וכן לי' ובין כה וכה אכלו חדש ימים למלאת בהם דבר ה' אם להורות שלא תקצר ידו ואם להמית בה חטאי עמו האומרים מצרים מצרים: ויאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו וגו'. הצאן ובקר וגו'. (ז) אמר לפניו

רבש"ע אע"פ שאתה ה' בקרב העם הזה דבר ומנהיג כמו שאמרת להם כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ראה אתה נתת אותי בקרב העם הגדול הזה שהוא ששש מאות אלף רגלי והיה ראוי שתהיה פרנסתם באופן שתעשה על יד איש אשר כמוני היושב בקרבם ואין להם להתאוות תאוות זרות כמו אלה שא"א לספק אותם כי אם ע"י שנוי הטבע והמסות הגדולות ולמה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים כי אף על פי שנקל הוא אצלך לעשות כן כאשר ישאלו הם או בניהם מחר כזה וכזה מיד אחד מפרנסיהם מה יעשה להם הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם ואם את כל דגי הים וגו'. ודאי יש לך להקפיד על זה ולא להתיר להם שלוח השאלות אשר כאלו: ויאמר ה' היד ה' תקצר עתה תראה היקרך דברי אם לא ירצה וכי בשביל כבודך וכבוד רעך הבאים אחריך אקל בעיניהם לחשבם שאין כח בידי למלאות תאותם המפורסמת ובטענה זו אתה סבור להמלט ולהשמט ממה שאמרת מאין לי בשר וגומר לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה (ח) עתה תראה היקרך דברי אשר דברתי לך שיוכלו שאת אותן הזקנים הנאצלים מהרוח אשר עליך אשר תשיג אותך בו שיעור מהתוכחה הראוי לך בזה. וכשראה משה כן ויצא וידבר לעם את דברי ה' ויאסוף שבעים איש וגו'. הנה במקום גנותם למדנו שבחם כי אפילו בעת ההיא שסופר מהם כל הגנות הנזכר לא היה קשה למצוא שבעים איש ועוד שראוי שתשרה עליהם שכינה. ועוד סופר שנמצאו שם בעלי ענוה עצומה כאלדד ומידד שלא מלא לבם אותם לצאת האהלה ואין ספק שהיו בהם כמה וכמה כיוצא בהם והכתוב העיד שהוציא שבעים איש והעמיד אותם סביבות האהל ושירד ה' לדבר אתו והאציל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים. ומעתה נוכרח לומר שאלדד ומידד אינם מהמנין או שהיו שם שנים כנגדן שעלו שלא ברשות והוא מגונה. ולזה אני אמר שאלדד ומידד הם מכלל השבעים ושתים זקנים שנכתבו ששה לכל שבט והם שיצאו חלק. ולזה לא יצאו האהלה. ומכל מקום מפני שכבר נזכרו ונכתבו לשם זקנים שרתה עליהם הרוח ויתנבאו במחנה והוא שאמר הכתוב והמה בכתובים ולא יצאו האהלה כי היו מהכתובים בשמם אבל לא מאשר עלה עליהם הגורל לצאת האהלה ועם כל זה ויתנבאו במחנה והוא הדבר אשר היה לחדוש בעיני הנער אשר הגיד למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה. וגם יהושע חרד על הדבר כסבור שעל דרך הנצוח היו עושים כיון שהיו בכתובים ולא יצאו האהלה (ט) ואמר אדוני משה כלאם כדי שלא תתפרסם נבואתם מפני הכבוד שהרי לא היו מהנאצלים ממנו. ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן וגו'. כבר הורגלו לומר בזה מי יתן ויהיו כל עם ה' כאלו שנתן ה' את רוחו עליהם ולא נאצל ממנו כמו השבעים איש אשר יצאו האהלה וזה אם הוא דרך צחות איננו נכון

כי מה ידוע שלא חסר דבר ממנו מפני הסירותם. משל הנר שמדליקין ממנו למאות ולאלפים ואינו חסר. ועוד שכל העם היו תלמידיו ושותין את מימיו וכאשר יתן ה' את רוחו עליהם לא היה כי אם מכח מה שלמדו ממנו ובעיני דבר גדול וענוה עצומה דבר הנביא והוא שאין צריך לומר שאינו מקנא לאלו שהם תלמידיו ופועל ידיו וכמו שאמרו בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידיו (סנהדרין ק"ה:) אלא שהוא משתוקק שיהיו כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם מבלעדיו ואם הוא דבר שהכל מתקנאים בו הנה הוא לא יקנא בזה. ומכאן ואילך ספר איך נמשך הענין כלו וכי באמצעות אסיפת הזקנים ובחברתם אליו היה הרצון מאת השם יתעלה להוציא אל הפועל מה שייעד מענין הבשר ואמר ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים מן הים ויטוש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה וכאמתים על פני כל הארץ וכל זה להעיד על עוצם יכלתו להרבות ולהפריץ כפי התאוה אשר הורו בפיהם ועוד. והנה הם לא חרדו אל דבר ה' אשר דבר להם ראשונה שיהיה להם לזרא כי אם שמעו היה להם לימנע ממנו אבל נאמר ויקם העם כל היום ההוא וכל הליל' וכל יום המחרת ויאספו את השלו הממעיט אסף עשרה חמרים וגו' ירצה שאף בלקיטתו שולחה התאוה ואמר הבשר עודנו בין שניהם וגו'. כמו שנתבאר ממשפטי ה' הישרים בכל זה הענין. וזה שיעור מה שרצינו בו בזה החלק אשר בו עברנו על כל חלקי המאמר והלצנו טוב בעד הטוב זה משה במה שיוחס לו מהחטא במאמר הצאן ובקר וגו'. ולא עוד אלא שהיה לו לצורך העת לכוונה טובה וגם במה שקבלו מהטובות אם מהמן להכרח פרנסתם וגם בשלו להעתקם מרעבון תאותם וליסרם מרעתם הוא לקח טוב כי ילקחו דעת חכמה ומוסר בלי ספק ומזה נתברר כי ה' הוא הטוב אשר חין רע יורד מלפניו. ואולם במה שאמר לטובים אלו ישראל כבר הלצנו בעדם בשני הדרכים שזכרנו בשלא נפלו בחסרון הבהמיות לגמרי בהיותם נכספים אל המאכלים הפחותים והגסים ההם אשר זכרו שהיו אוכלים במצרים חנם מלחם הקדשים אשר נתן ה' להם מן השמים וגם בשכבר נמצאו בהם הרבה מהשלמים המוכנים אל הנבואה. והנה אם כן ראוי לומר להם הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל (תלים קכ"ה) וזה שכבר אמר למעלה הבוטחים בה' כהר ציון לא ימוט וגו' והכוונה שהבוטחים בה' והנשענ' על מצוותיו והנמשכים מכל הנהגתו משליכים עליו יהבן כהר ציון אשר אי אפשר לזוז ולהתמוטט ממקומו בשום זמן מהזמנים כי לא ימוט לעולם ועד. ואמר שהם בטוחים בזה יותר ממה שהיא בטוחה ירושלים בחזקה ובתקפה כי ירושלים הרים סביב לה והרי היא בצורה בהם אבל אין מן הנמנע שתכבש וה' סביב לעמו כי הוא להם חומת אש סביב במה שהישירם

והגבילם במדותיהם ודעותיהם אשר בהיותם מקיר החומה הנכבד' ההיא ולפנים אין שום אומה ולשון יכולה לשלוט עליהם כי שם יהיו נשמרים מעתה ועד עולם כי לא ינוח שבט הרשע וגו' ולזה הטיבה ה' לטובים וגו'. אמנם אם ימצא בהם קצת שטו' מן הדרך והיו מוטות עקלקלותם מגיעים לפרוץ החומה הזאת יוליכם ה' את פועלי האון ויזכרו עמהם ויפרע מהם. כמו שהיה הענין באלו שנאמר והאספוף אשר בקרבו התאוו תאווה וישובו ויבכו גם בני ישראל כי המטים עקלקלותם מבני ישראל הוליכם ה' עם האספסוף ההוא שהם פיעלי האון בעצם וראשונה ינפרע מקצתם עם קצתם ונשאר העם נקי וטוב שנאמר מקברות התאוה נסעו העם חצרות וגו'. כי לא הספיקו הרעים להוציא העם הקדוש הזה מכללם שיאמר עליהם הטיבה ה' לטובים. ודי בזה לכוונתנו:

שער עו

פרק א

יבאר כי כמו שמדרגת הנביאים נבדלת מכלל האנשים. כן מדרגת נבואת מרע"ה נבדלת מלהקות הנביאים.

והאיש משה עניו מאד מכל האדם וגו'.

במדרש (מדרש רבה פרשה יט) פרשת זאת חקת כתוב חכמת אדם תאיר פניו (קהלת ח') א"ר יודן גדול כחן של נביאים שמדמין כח גבורה של מעלה לצורת אדם שנאמר ואשמע קול אדם בין אולי (דניאל ח) ורבי יהודה בר סימון אמר מהכא ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה (יחזקאל א'):

כמו שמדרגת הנביאים היא נבדלת במין המעל' והיתרון מכלל האנשים. כן תנשא ותרומם מעלה בנבואה אשר לא ישתתפו בה נביא וכהן יועץ וחכם חרשים:

[363]תוכן דעת הרב ז"ל בהרחבת ביאור ממנו הוא. הנה כבר ידוע לך מביאורי לשער י' בראשית ע"ו ע"א, כי יש לאדם ב' מיני השגות, השגות חושיות, ר"ל מה שישיג באמצעות ה' חושיו, והשגות שכליות, ר"ל מה שישיג באמצעות שכלו, וזה שאמר החוקר פה, כי שנים הם חלקי הנפש, שכלי ובלתי שכלי. ז והשגות השכל נחלקות ג"כ לשתי מחלקות, האחת כוללת ההשגות אשר ישיג השכל מגדרי סוגי ומיני הדברים ומעצמיותיהם ההכרחיות להם, אשר בלעדם לא יהיו מה שיהיו, ד"מ, הידיעה שעצמות סוגי החי היא ההרגשה, והתניעה, ועצמות בעלי כנף היא ההתעופפות, ועצמות מין האדם כשרון הדיבור וההשכלה, וכן ידיעת דרכי ההגיון החשבון והתשבורת מבלי השקפה אל דברים גשמיים, שכל אלה הן רק מושכלים רוחניים והכרחיים הנופלים רק תחת סוג אמת ושקר (ד"מ בחכמת ההגיון משפט "כל אדם מרגיש," הנולד מב' הקדמות, "כל חי מרגיש, וכל אדם חי," הוא אמת בהכרח, תחת כי הפוכו "אין אדם מרגיש" הוא שקר בהכרח, כמו שבחכמת התשבורת משפט "כל משולש יש לו ג' צלעות" הוא אמת, והמשפט "שיש לו ב' או ד' צלעות" הוא שקר, וכן בחכמת החשבון, המשפט "שב' פעמים ב' הוא ד'" אמת, והמשפט "שהוא ג' או ה' שקר,") ואחרי שלא נשקיף בכל אלה רק על המושגים והעיונים הכוללים, ולא על דברים פרטיים וגשמיים שהם לפנינו, לא יצא מכל אלה שום מעשה או פעולה, וכן ידיעת תארי הי"ת ומהות המלאכים, והנפש הוא ג"כ רק חכמה עיונית ורוחנית, ע"כ יקרא כח או חלק הנפש המשיג כל אלה ומתבונן

בהם בשם "שכל העיוני," והמחלקה השניה כוללת השגות השכל בדברים פרטיים וגשמיים העומדים לפנינו עלי ארץ בתאריהם ובמקריהם הבלתי הכרחיים ועצמיים להם, כי אם אפשר שימצא בהם, ואפשר שלא ימצאו בהם, ד"מ להשיג בחכמת החשבון והתשבורת המעשיים, שזה הגוף הגשמיי שהיא לפנינו הוא בעל ג' או ד' צלעות, או שמלאכת עבודת עשרה פועלים אלה בה' ימים היא כפולה עשר פעמים ממלאכת חמשה פועלים אחרים שעשו, רק ביום א', או שהאדם זה שהוא עמד לפנינו הוא איש חכם ונבון, או בער ושכל, כל אלה הן השגות בדברים פרטיים ואפשריים, כי כל אלה יוכלו להיות גם באופן אחר ממה שהם עתה, וכח או חלק הנפש שבו ישיג האדם השגות אלה יקרא "שכל המעשיי," כי הוא מביא לידי פעולה ומעשה, ומבלעדו לא יוכל איש כמעט להרים את ידו ורגלו, לפעול או לעשות מאומה, ד"מ אם לא יבין הסוחר טיב הסחורה הפרטית אשר לפניו לקנות ד"מ צמר או פשתים מהותה ואיכותה וכל מעלותיה ופחיתותיה לא יוכל לקנותה, אף כי ידע עצמות מין הצמר ופשתים בכלל, ואם לא ידע איש משפט רעהו ושיחו, אם איש תם וישר הוא, או מעול וחומץ לא יוכל לכרות עמו ברית אהבה או להתרועע ולהשתתף עמו, אף כי ידע עצמות מין האדם בכלל, וכן אם לא ידע ויבחין תחילה החרש מהות העץ או המתכת הפרטיים אשר מהם ירצה לעשות כלים מכלים שונים לא יצלח במלאכתו, אף אם ידע עצמות מין העץ ומין המתכת ההוא בכלל, והחוקר יקרא השכל העיוני גם בשם "יודע," והשכל המעשיי בשם "מדבר," שהוא תואר כל אדם חי, אף שאינו יודע כלל לעיין ולחקור במושכלים רוחניים, ובגדרי ובעצמיות הסוגים והמינים, ונמשך מזה, כי מושגי השכל העיוני ומושגי השכל המעשיי הם מסוגים מתחלפים, אחרי שהראשונים הם רק בענינים ההכרחיים, והאחרונים רק בענינים האפשריים, וכמו שיש הבדל סוגיי בין הדברים הנראים ובין הקולות הנשמעות, כן יש לנו לפ"ז ג"כ בין מושגי השכל העיוני ובין מושגי השכל המעשיי, ומעתה יאמר הרב ז"ל, כי יש תמיד יחס והסכמה מה בין היודע והידוע, באופן שכח הנפש היודע צריך להיות נערך ומקביל ומתדמה בטבעו אל הדבר הידוע, כי כמו שחוש הראות לא יוכל להשיג הקולות הנשמעות שהם רק מושגי חוש השמע, וחוש השמע לא יוכל להשיג הדברים הנראים שהם רק מושגי חוש הראות כן לא ישיג השכל המעשיי הדברים ההכרחיים שהם רק מושגי השכל העיוני, כמו שלא ישיג השכל העיוני הדברים האפשריים שהם מושגי השכל המעשיי ונמשך מזה, ג"כ כי כמו שיש הבדל סוגיי בין חוש הראות לחוש השמע, כן יש ג"כ הבדל סוגיי בין כח הנפש הנקרא "שכל עיוני" המשיג רק הענינים ההכרחיים והרוחניים, ובין כח הנפש הנקרא "שכל המעשיי" המשיג רק הענינים האפשריים הפרטיים, ובעבור זה מתדמה גם טבע השכל העיוני להיות רוחני ונצחי אל מושגיו שהם רוחנים ונצחיים, כי עצמות הסוגים הוא דבר רוחני ומפשט מהעצם, והוא ג"כ נצחי, כי הרעיון הרוחני לא יכלה לעולם מהיות מושג שכלי, אבל השכל המעשיי ידמה אל מושגיו שהם רק המקרים והתארים האפשרים הנמצאים רק באישי המין שהם דברים כלים ואובדים, ע"כ יכלה גם הוא, בבוא הנפש בעולם הרוחני מקום אשר אין שם מעשה ופעולה (כמאה"כ "כי אין מעשה וחשבון בשאול וכו'," וחז"ל אמרו "העולם הבא אין בו לא אכילה" וכו' ודבר אין להם עוד עם הענינים הארציים, כמאה"כ (איוב י"ד:כ"א) "יכבדו בניו ולא ידע" וכו', ואחז"ל בברכות דף י"ח "בצערא דגופה ידעי, בצערי דאחריני לא ידעי," ר"ל שהנפש המשכלת בהפרדה מהגוף יודעת ומרגשת רק בעונג וצער רוחני שלה, אשר תקבל שם לשכר ועונש, ויודעת ג"כ שגופה שהיה משכן לה פה עלי ארץ כלה ואובד ככל הגופים הארציים שהוא רעיון כולל ורוחני, אבל אם בניהם אחריהם בעלי עושר ונכסים או לא שהוא ענין פרטיי ארציי, לא ידעו) ובזה תבין גם מה שכ' הרב למעלה בשער שמיני דף ס"א בביאור תארי השכל העיוני והשכל המעשיי, (עיין שם ובבאורי) וביחוד מה שכ' שם שרק בעבור השכל העיוני ימצאו לו ההשארה לנצח, כי בעבור שהשגות השכל העיוני הזה הם כמו שאמרנו רק בענינים רוחניים, ובעצמות הסוגים הכוללים, שהם דברים נצחיים במין, כי מושג החי ד"מ שהיא ההרגשה והתנועה הוא מושג נצחי אף שאישי מיני החי כלים ואובדים. אבל השכל המעשיי אשר עסקו כמו שאמרנו רק בהשגת האישים הפרטיים כלה ואובד עמהם. ומכל זה שפט הרב ז"ל, כי אחרי שכח הנפש אשר בנביא אשר בו ישיג הצורות הנבדלות האלקיות, הנבדלים הבדל סוגיי משאר המושכלות צריך ג"כ להיות נבדל הבדל סוגיי מחלקי נפש ושכל כל אדם זולתו ונתבאר מזה שמדרגת מעלת הנביאים נבדלת במין המעלה והיתרון משאר האנשים, (וכעין זה כ' גם הכוזרי בבחינת מעלת ישראל ואנשי הרוח אשר בתוכם עיין מאמר א' ל"ט - מ"ג) וכמו שאמר החוקר כי ערך ויחס שלימות השכל המעשיי אל שלימות השכל העיוני כערך שלימות האנושית לשלימות אלקי, כן נוכל לומר גם מהנביא המשיג הענינים הרוחנים הרמים והנשאים ורואה מראות אלקיות, כי שלמותו נעלה ונשגבה מכל שלימות אנושית, וע"ז רומז גם מאה"כ "ונפליני אני ועמך" וכו'. ומאה"כ "נעשה אדם בצלמו" כי האדם האמיתי אשר עליו תנוח הריוח האלקי, (כמו שהיה אדה"ר בתחילת יצירתו, וכמו שיהיו ישראל ראוים להיות, בלכת ה' עמהם) הוא נשגב ונעלה מכל מין האדם בכלל, ועולה למדרגת אדם בצלם אלקים, ועל פי הדברים האלה מבאר הרב ז"ל גם מאמר המדרש שהחל בו בהקדים תחילה עוד הקדמה אחת, והיא שבעבור היות האדם היצור היותר נבחר מכל ברואי עולם השפל, והשכל מושל ומנהיג בקרבו לא לבד כל איברי וכוחות גופו עפ"י סדר נכון ומתוקן כראוי אשר בעבור זה נקרא גם בשם עולם קטן, כי אם

[363]הקודם הוא מבואר ממה שאמרו החוקרים שההשכלה בידיעות הוא ענין יחס היודע עם הידוע עד שכבר יראו שבהתחלף המושגים יתחלפו הכחות במשיג לפי חלוף היחסים. וזה ממה שכתוב החוקר בפירוש בפרק אחד מהששי מספר המדות בתחלת דברו מהמעלות השכליות. אמר הנה בראשונ' כבר נאמר כי שנים הם חלקי הנפש שכלי ובלתי שכלי עתה נאמר מהשכלי לפי זה הענין ונניח שנים אשר להם שכל. האחד אשר בו לעיין הדברים אשר לנמצאים אשר התחלתם יהיו שם הכרחים לא כפי ההזדמן. והאחד אשר בו נעיין הדברים אשר להווים הם אפשריים כפי ההזדמן. אמנם לדברים המתחלפים בסוג גם בחלקי הנפש יהיו מתחלפים בסוג ואלו הב' דברים הם מסוגים מתחלפים גם חלקי הנפש יהיו כן ואם הכר הדבר הוא כפי קצת התדמות וסגולה והדברים הנכרים מתחלפים בסוג גם כן חלקי הנפש אשר בהם יוכרו. אמנם יאמר כי מחלקי הנפש האחד הוא יודע והאחר הוא מדבר כי קחת עצה ודבר דבר אחד הוא וכו'. הנה שאמר שאחר שהנמצאות שהם הכרחיות בהחלט שאי אפשר שימצאו סבותיהם והתחלותיהם בענין אחר ולא כפי ההזדמן הם מתחלפות בסוג מהדברים האפשריים לפי ההזדמן שיתחייב לפי כן שהחלקים אשר בהם יושכלו יהיו גם כן מתחלפים בסוג וביאר זאת הגזיר' במה שאמר כי בין המשיג והמושג או המכיר והנכר יחוייב להמצא יחס מה כי יודע ומשיג כמו בין החוש הרואה והמרא' הנראה מה שאינו כן בין החוש הרוא' והדבר הממושש או המוטעם או הנשמע וכדומ' לזה. [364]ויתחייב מזה כי אם

גם על ידו רודה ומושל האדם על כל ברואי הארץ בחכמתו ותבונתו. כמאה"כ, "ומלאו את הארץ" וכבשוה" (מאמר המורה על ממשלת האדם על הדוממים והצמחים) "ורדו בדגת הים וכו'," המורה על ממשלת האדם על כל בע"ח, ע"כ כנו הנביאים ואנשי הרוח לפעמים גם את הי"ת הנוהג בחכמתו ותבונתו כל הנמצאים זולתו, ושליט ומושל עליהם, בשם אדם, כמאה"כ (דניאל ח',) ואשמע קול אדם, ומאה"כ (יחזקאל א') "ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה" וכל זה רק לשבר את האוזן, ר"ל לתת בזה לבני אדם קרוצי חומר רק משל ודמיון להשיג על ידו מושג נכון, מהי"ת אשר הוא באמת נשגב ונעלה מכל מקרה ותואר אנושי, ולא תשורנו עין זולתו, כמו שיעשה האיש אשר ירצה להודיע לכפרי מהות המלך אשר יעצור בעמו, וינהיג עבדיו הסרים למשמעתו, וישתדל תמיד לשחר טובם ואשרם בהמשילו אותו לרועה אשר ירעה צאנו בתום לבבו על נאות דשא, וינחם על מי מנוחות וישמור אותה מכל מקרה ואסון, ומעתה יאמר הרב ז"ל, כי אחר אשר הושאל שם "אדם" להורות לפעמים על הי"ת השאילו אח"כ שם "אדם" זה המורה על אלקות, לכנות בו גם כל איש, שלם בחכמה ובתבונה ובדעת יען כי רוח אלקים בקרבו, כמאה"כ "חכמת אדם תאיר פניו," וע"ז אר"י "גדול כחן של נביאים שמדמין הצורה ליוצרה," ר"ל שכנו פה בכ' כל איש חכם בשם "אדם" אשר הי"ת יכונה פה, (עיין מזה גם ביאורי למעלה שה"ש דף קמ"ח ע"א.) ובכל זאת הראו לנו, כי האדם השלם האמיתי, ואף כי הנביא בעת אשר יפשיט מעליו מעיל הגשמות, לעיין ולהתבונן רק בדברים רוחניים הוא דומה בבחינה מה לעצם רוחני ואלקי, ונמשך מזה ג"כ, כי מרע"ה אשר כפי המסופר בפרשתנו האציל מרוחו על זולתו נדמה בבחינה מה ביחסו לשאר הנביאים, ליחס הי"ת לשאר השכלים הנבדלים, שהוא ית' הסבה והעלה להם.

[364]ויתחייב מזה, כי אם ההכרחי וכו', ר"ל כי מקרה ההשתכלות והדיבור ד"מ היא עצמות במין האדם והכרחי לו, באופן שלא נוכל לחשוב ולצייר לנו מושג האדם מבלעדי כשרון ההשתכלות והדיבור אפס במושג החי שהוא סוג כולל האדם והבהמה ושאר בע"ח גם יחד, יהיה מקרה הדיבור וההשתכלית רק אפשרי לפי שקצת החי ר"ל האדם יש לו כשרון זה אבל בשאר בע"ח איננו, והנה יודע ג"כ, כי כח הנפש אשר יש לו הכשרון למצוא דמיון ושיווי

ההכרחי מתחלף בסוג לאפשרי גם כן חלקי הנפש אשר יתיחסו לכל אחד מהם שיהיו מתחלפים. האחד הוא יודע והוא המעיין בהכרחיים אשר ההקפ' בידיעתם תקרא ידיעה כמו שביאר בפרק הסמוך. והאחד אמנם מדבר היא החלק המעשי. והטעם כי קחת עצה וכו'. וזה שהעצה תלקח בדברים האפשריים וזה לא יעשה כי אם בדברו עליה עם הזולת או עם עצמו כאומרו אני טרם אכלה לדבר אל לבי (בראשית כ"ד:מ"ה) ודברתי אני עם לבי (קהלת א':ט"ז). ומכאן נתבאר מה שהורגל בפי כל החכמים לזכור שני מיני שכלים השכל העיוני והשכל המעשי כי השכל יתחלף ויתרבה לפי חלוף סוגי המושגים והתרבותם. וכבר נמשך אל זה המשפט ישעי' הנביא במה שחלק סוגי ההשגות באומרו בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף (ישעיהו ו':ב') כמו שביארנו יפה בפרשת כהנים שער כ"ו. והנה אחר שהי' ענין הנבואה הוא השגת הנביא הצורות הנבדלות האלהיות. ולא עוד אלא בשכבר יאמרו בהשגתם את הש"י כמו שאמר ישעי' וארא את יי' יושב על כסא וגו'. וכן מיכיהו אמר ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו וגו' (מלכים א כ"ב:י"ט). וזולתם. הנה הוא מתחייב שימצא ביניהם יחס אלהי ישתפם[365] ואיך לא והנה הפילוסופים לעיוניהם הפילוסופית אמרו כן. וזה לשון החכם בפרק י"א מהמאמר הי' מהספר ההוא אמר הנה אלה החיים אמנם יותר טובים מהחיים אשר הם כפי אשר הוא אדם כי זה לא יחי' כפי אשר הוא אדם כי אם כפי דבר אלהי אשר הוא בו כי אמנם כמה זה נבדל מהמורכב בזה תבדל פעולתו מהפועל אשר הוא כפי מעלה אחרת כי כפי הערך השכל האלהי אל האדם כן הם הדברים אשר כפי החיים האלהיים אל החיים האנושיים ע"כ. הנה אמר בבירור ששלמות המעלות המעשיות עם היותו שלמות גדול כי הוא נערך אל השלמות השכלי

מה בין שני דברים או מושגים אשר לפי הנראה הם שונים ומתחלפים זה מזה נקרא בל"א וויטץ, והכח שכנגדו אשר פעולתו בהיפך למצוא ההבדל בין שני דברים הנראים דומים נקרא בשם שארפזין, ונמשך מזה, כי אם נעלה תחלה במחשבתנו מושג החי שהוא סוג כולל, ונרצה אח"כ להפרידו לחלקיו השונים עפ"י המקרים האפשריים בסוג החי ונאמר ד"מ כי חלק אחד מסוג החי הוא מין אדם אשר עצמותו הדיבור וההשתכלות, וחלק אחד הוא עוף כנף אשר עצמותו ההתעופפות, הלא נצטרך לזה כח הנפש הנקרא שארפזין אפס כאשר נחשוב ברעיונינו על מושג האדם ועוף כנף ביחד ונרצה למצוא השיווי והדמיון ביניהם, אף שלפי הנראה הם שונים זה מזה שזה מדבר וזה מעופף, ונאמר כי לשניהם ההרגשה והתנועה שהן עצמות החי נשתמש בכח הנפש הנקרא וויטץ, ונמשך מזה שאף שבכל פעם נחשוב ברעיונינו מושג ההשתכלית והדיבור בהעלות ציור האדם על מחשבתנו בכל זאת נשתמש תמיד בכח נפשיי אחר, כי בפעם הראשון נשתמש בכח הנפש הנקרא שארפזין, בעת אשר נחשוב כשרון הדבור וההשתכלות לעצמות הכרחיי במין האדם המבדילו משאר החי, ואח"כ נשתמש בכח הנפש הנקרא וויטץ, כאשר נחבר מושג האדם והעוף יחד לסוג החי, ונחשב מושג הדבור וההשתכלות רק למקרה אפשריי,

[365] ואיך לא וכו' ר"ל איך יעלה דעתנו להסתפק בזה שיש יחס ידוע בין הנביא ובין העניינים האלקים אשר ישכיל ויבין אחרי שגם הפילוסופים אומרים כן לעניניהם הפילוסופים, כמו שאמר החכם הנה אלה החיים, וכו' ר"ל חיי האיש האלקי יותר טובים מחיי שאר כל אדם, וכמו שנבדל השכל בפעילתו מהגוף המורכב בפעולותיו הגופניות, כן נבדל גם שכל איש אלקי משכל כל אדם, וכפי ערך השכל האלקי אל שכל כל אדם, כן ערך החיים האלקיים אל החיים האנושיים.

כערך השלמות האנושי אל האלהי ושם היחס ביניהם יחס אלה. נפלא מאדם ומה גם עתה לידיעות וההשכלות עליונות מהם גבוה גבוה והמראות האלהיות הרוחניות לגמרי שצריך להפרד מהאנשיות ולהדבק ביחס אלהי עליון הרחק מאד מאדם. וכמו שעל זה אמר גדול שבנביאים ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה (שמות ל"ג:ט"ז) כמו שנתבאר במקומו. כי על זה הענין נפלא על דרך האמת אמר היוצר בשעת הבריאה נעשׂ' אדם בצלמנו (בראשית א':כ"ו) לפי שהחי החיים המשובחים כפי זה השיעור כבר יצא מכלל האדם הכללי ועלה למדרגת אדם בצלם אלהים. ולדעתי על זה הסוד הנעלם אמרו ז"ל בבראשית רבה פרשת וירא יי' כי רבה רעת האדם (פכ"ז) כתיב כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון (קהלת ב':כ"א) אמר רבי יהוד' גדול כחן שלנביאים שמדמין הצור' ליוצרה שנאמר ואשמע קול אדם (דניאל ח') א"ר יהודה בר סימון אית לך קרא אחרא מחוור יתיר מן דין על דמות הכסא דמות כמרא' אדם וגו' (יחזקאל א') בחכמה דכתיב ה' בחכמה יסד ארץ (משלי ג':י"ט). ובדעת דכתיב בדעתו תהומות נבקעו (שם). ובכשרון א"ר ברכיה בשם רבי יהוד' בר סימון לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבור שנאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהילים ל"ג:ו'). והכוונה להם כי לפי שהשכל האנושי הוא חלק אלהי בארץ וחלק אלוה בעולמו וכאלו הוא מורה על עצמו ית' לפי שהוא מנהיג את הגוף עם כל איבריו בכל הענינים וכחותיו הנמצאים בו גם הצריכין מחוץ קרובים רחוקים בחכמ' ותבונה ובדעת על הדמיון שהוא יתברך מנהיג את העולם בכלל ומסדר כל פעולותיו ע"י סבותיהם הקרובות והרחוקות על דרך ההשכל' כי ע"ז נקרא האדם בפי החכמים עולם קטן כמו שכתב הרב המורה זה הענין בסוף פרק ע"א חלק א' שעל זה יאמר בטוב אדם בצלמנו כאמור וכבר גבר אז התואר בזה השם רצוני אדם עד שכבר נעתק לתאר בו כלפי מעלה ולדבר בו באלהיות. וזה כי לפי העלם השגת מהותו יתברך ותכלית הסתרתו מלב כל חכם הוצרך לדבר בו במשל ודמיון ולא נמצא דמיון נאות ווותר מפורסם ממנו משל לכפרי הדורש ממהות המלך או הפיפיור והשיב לו הנשאל הראית מימיך מקנה בקר וצאן א"ל הן א"ל ומי מנהיגן ומי יעצור בהם להוציאם ולהביאם א"ל הרועה א"ל דע שכן הוא המלך ששאלת עליו הוא הפיפיור הרועה בתוך עמים רבים כאשר ינהיג הרוע' מקנה הבקר והצאן ומרע' אוחם. והנה אחר שיורגל ביניהם זה המשל כאשר ידברו ביניהם מעניני המלך והמלכות יאמר האומר שיצא הרוע' עם אביריו ואילי צאנו וכוונתם שיצאו המלך עם חייליו ושריו. וע"ז האופן נמצא בדברי הנבוא' שמשככין אזן האנשים בזה המשל עצמו וכשרצה לומר שהגיע הדבור מאתו ית' אל הנביא יאמר ואשמע קול אדם כי שם אדם אצלנו כמו הרוע.

אצל הכפרי לפי היחס שכתבנו. ויותר מבואר מזה מה שנמצא במרכבת יחזקאל נאמר ועל דמות הכסא דמות כמרא' אדם עליו מלמעלה (יחזקאל א') יראה כי על האופן עצמו שידמה המרכב' העליונ' אל הכסא שהוא דמות מורגש חומרי בו עצמו ידמה היושב עליה כמרא' אדם וזה כי כמו שהאדם הוא המתפרסם בנבראי מטה שהוא היושב על כסא ממשלתם והוא הרודה בהם והמנהיג לכלם כמו שנאמר עליו נעש' אדם וגו' וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמ' ובכל הארץ וגו'. ועל תלונת החילוף נאמר ותעשה אדם כדגי הים (חבקוק א':י"ד): כן הוא יתברך היושב על כסא הממשלות כלן הוא במראיתו ודמותו בנמצאים העליונים המנהיגים את העולם. והפירוש הוא נפלא ובדיוק זכרון לשון דמות פעמים שא"א בענין אחר וגם הוא מחריב מכפל מלת עליו אחר שאמר ועל דמות הכסא. והנה אחר ששולח זה הלשון רצוני לתאר שם אדם אל האל ית' בדברי הנבוא' כפי זה המשל והדמיון שנזכר שלחו יד לשונם בענין אחר זר ונפלא ממנו והוא כי כאשר ירצו לתאר שום איש שלם בתאר אלהי יתארוהו בשם אדם ויכוונו בו ליחס אליו האלהות ההוא הנמצא בשם הזה כשיכנו בו כלפי מעלה במאמר כמרא' אדם עליו וגו'. כמי שקורא לרועה הצאן המשובח שברועים רועה לרוממו ולקלסו בקילוס המלך שנקרא כן בשם המלך לפי היחס הנזכר. וזה הענין דרשוהו ז"ל על דבר שלמה בשני המקומות שנזכרו האחד במה שאמר חכמת אדם תאיר פניו (קהלת ז') והשנית במה שאמר כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון וגו' (שם ב'). ואמרו שהכוונה לו במקומות האלו ודומיהן לזכור מלת אדם לפי מעלה אלהית וליחס לפי היחס שנאמר עליו ועל דמות הכסא דמות כמרא' אדם והוא אמרן גדול כח של נביאים שמדמין הצורה ליוצרה כי באמת גדול כחו של שלמה שהספיק ברוח הקדש נבואתו להסב שם האדם אל האדם עצמו באותו קילוס ושבח שהגיע לו מתאר בו האל יתעל' כמו שהונח עד שירצ' באומרו חכמת אדם כי יש לאדם תאר שכלי אלהי כי שב הדבר בסבוב כי האל יתע' יתאר באדם מצד פרסום זה השם בממשלת הנמצאים אשר תחתיו ואחר יתואר לאדם מצד רוממות האל יתעל' ושלמותו הנמצאים בו בעצם וראשונה ואחר על האיש השלם הנמשך אחר צלמו ודמותו כמו שהונח.[366] והנה אחר שאמרו זה המשפט הנפלא ביארו כונת שלמה

[366] והנה אחר שאמרו זה וכו', כוונתו, כי מאה"כ "יש אדם שעמלו בחכמה בדעת ובכשרון" רומז שהאדם השלם אשר עליו תנוח רוח אלקים יש לו בבחינה מה, ור"ל בשיעור קטן לפי ערכו המעלות המיוחסות במקום אחר אל הי"ת, מעלת החכמה והדעת בעיונים הרוחנים והמושכלים המיוחסות אל הי"ת במאה"כ, "ה' בחכמה יסד ארץ," ובמאה"כ "בדעתו תהומות נבקעו," שהכונה שעל פי חכמתו וידיעתו הנשגבה יסד ארץ, ובקע תהומות, והכין הכל כפי הראוי להשגת החפץ והתכלית הנרצה מהם, ומעלת הכשרון שהיא התכונה באדם לעשות כל מלאכתו באופן נאות וראוי בלי עמל ויגיעה רבה, תחת כי מי שאין לו הכשרון יצטרך לעמול וליגע הרבה עד שיעשה אותה, תיוחס גם כן אליו, יען כי בעבורו יעשו לפעמים נסים ונפלאות באופן שישיג על נקלה דברים שאי אפשר להשיגם

היותו על זה הענין במה שאמרנו בחכמה דכתיב יי' בחכמה יסד ארץ (משלי ג':י"ט) הנה שביארו היות כוונתו לחכמה האלהיות. וכן בדעת וכן בכשרון והכונה להורות מעלת זה הנמצא הנקרא אדם בצלם כי הוא מעולה מאד וכי הוא מושל ויכול להדמות ליוצרו בהשגותיו השכליות אשר יורו עליהם מאמרי הנבואה בקול אדם ובמרא' אדם אם בעיוניות המבוארת בחכמה ובדעת. ואם במעשיו המבוארות באומרו ובכשרון כי האדם שנוהג בכושר המעשים הוא אשר בעבורו יעשו הנסים המפורסמים האלהים כברכת השמן וכד הקמח וזולתם אשר זכות המקבל וכשרונו יעמוד שם במקום היגיעה והעמל אשר יחוייבו לקנותן על הדרך הטבעי והוא מה שאמר לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר וכו' כי בריאה יברא ה' מעין מעשה בראשית לכל אחד מהם וזכותם עומדת שם איש על מקומו. והנה כ"ז הוא מה שכוון האלהי רבי עקיבא (אבות פ"ג) כשאמר חביב אדם שנברא בצלם שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם חביבין ישראל שנקראו בנים למקום וכו'. אמר כי האפשרות על זה השלימות לאדם רצוני להיותם בצלם אלהים הוא כולל לכל המין אמנם היה רחוק ההשגה לאחד מאלף אלפים. אמנם חבה יתירה נודעת לישראל שנתן להם כלי חמדה בה הוכנו לקרב האפשרות ההוא ולהקרא בנים למקום יותר מכל האומות בזאת המעלה הנפלאה מהנבוא' כמו שאמרנו: והנה הענין הנזכר האלהי היתי' כונת חז"ל בזה המאמר בלי ספק ואולם הרב המורה בפרק מ"ו חלק א' רצה ממנו היות חז"ל מכוונים בו להרחיק ההגשמה ממנו ית' ולבאר כאשר יראה מהרב' מהכתובים מתאר לו ית' כלים וכחות כדרך האדם אשר עליו יסמוכו בכל מה שימשכו בדבריהם אחר דברי הנבואה באלו היחסים כי מעתה הוא ידוע שהכל היה על דרך ההמשל לבד. וסוף דבריו אמר והמאמר ההוא הכולל אשר רמזנו אליו הוא אמרם בבראשית רבה גדול כחן של נביאים שמדמים את הצורה ליוצרה שנ' ועל דמות הכסא דמות כמרא' אדם כבר ביארו כי אלו הצורות כלם אשר ישיגום כל הנביאים במרא' הנבואה הם צורות נבראות השם בראם והוא האמת כי כל מדומה היא ברואה , ומה נפלא מאמרם גדול כחן כאלו הראו על עצמן עליהם השלום שהענין ההוא קשה עליהם כי כן יאמרו לעולם כשיקשה עליהם מאמר שנאמר או פועל שנפעל ויש בנראהו גנות כמו שאמרו רבי פלוני עבד עובדא במוך וביחידי ובלילה אמר רב כמה רב גוברי דעביד ביחידאה (יבמות ק"ד.) ורב גובריה הוא גדול כחו וכאלו הם אומרים מה גדול מה שהוצרכו הנביאים לעשותו בהיותם מורים על עצמו יתברך בעניני הנבראים אשר בראם

בדרך טבעי, כ"א בעמל ותלאה, ומעלה זאת יחס גם הכ' אל הי"ת באמרו "בדבר ה' שמים נעשו" להורות כי מבלי עמל ויגיעה עשה כל אשר חפץ בשמים ממעל ובארץ מתחת.

והבן זה מאד ע"כ.[367] רצה בזה כי חז"ל כוונו לבאר מאמר ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם באופן שלא יובן זה הדמות אליו יתע' יהי' בנין אב להרחקת הכנויים הגשמיים ולומר כי אותו הדמות שיכנו אותו למראה אדם אינו האל יתע' חלילה אבל שיאמרו זה על הצורה הברוא' הנדמית בנפש הנביא כאלו הוא יושב על הכסא והוא אשר יכנו אותה למראה אדם. ואמרו שהיה גדול כחן של נביאים במה שמצאו בדמיונם צורה ברואה אשר דמו אותה למראה אדם ויחסו הצורה הברואה ההיא ליוצרה עד שאמרו עליה שהיא יושבת על הכסא אשר יושב עליו יוצר בראשית ית' שמו ושזה המאמר היה להם להמציא ולבאר זאת הצורה אשר עליה יכוונו. אמנם עליו יתעלה לא יפילו דמות כלל. וזה הפירוש הוא מבואר בעיני אמנם זכרתי אותו למה שראיתי מפרשי דבריו הם מתבלבלים בהם ובפרט הנרבוני נשתבש בזה לגמרי כתב בפירוש בפרק ההוא זה לשונו כל מי שראיתי ענינו מן המעיינים בספר הזה ראיתי שפירשו שמדמין הצורה ליוצרה כי ידמה הנבדל לצורה האנושית ולפי דמיונם היה להם לומר בזה המאמר הכולל שמדמין היוצר לצורה לא צורה ליוצרה ואיני נפלא מהם כי לא העמיקו לעמוד על כוונת המחבר ואני אבאר לך עתה כוונתו הר"ם (מורה שם פרק מ"ט) ביאר כי למלאך יוחס לו הכנף ולאל יתברך הצורה האנושית להורות יתרון השם על מלאכיו והכנפים כלי מהירות ההליכ' וראוי שייוחדו לשלוחים לא למלך כי הם המצוים והוא לא מצווה הנה אמרו והנה דמות כמראה אדם יראה בו דמות כמראה השם יתעלה הנה אמנם מדמין הצורה ליוצרה יראה שהם מדמין הצורה אשר בנפש הנביא אשר הוא חקוי גשמי ליוצרה יתברך וכן אומר ועל דמות הכסא דמות צורה כמראה אדם עד כאן דברי. ובחי האמת אם היה האיש הזה מעמיק בדברי הרב ז"ל יותר מהמעיינים שזכר לא היה מקבל הקושיא כלל אף שלא היה דוחק עצמו להמציא דברים שהוא סותר עקר כוונת המחבר בהמה. וזה כי הם חשבו

[367] רצה בזה וכו', עתה רוצה לבאר דעת המורה ח"א פ' מ"ה שכוונתו רק שאחז"ל רצו במאמר זה להרחיק הגשמות מהי"ת, ועל כן אמרו שצורת אדם שנדמה ליחזקאל בנבואתו יושבת על הכסא היא באמת רק צורה ברואה באופן נסיי המדומית בשכלו במראה נבואתו, לא הי"ת בעצמו, ובכל זאת אמר ממנה כי היא יושבת על הכסא ר"ל על מרכבת הטבע והבריאה כלה, אף שבאמת יאמר זה רק על הי"ת שהוא יוצר כל, כמו שאמר ישעי' "וארא את ה' יושב על כסא רם ונשא," וכו', ובזה הראה יחזקאל גודל כחו, לדמות הצורה ליוצרה, ר"ל ליחס לצורת אדם המדומית רק ברעיוניו מה שראוי רק ליוצר כל, אבל הנרבוני לא הבין דברי הרמב"ם ז"ל במורה, וע"כ אמר, כי מאה"כ "ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם" אינו רומז על הצורה הברואה באופן נסיי ברעיון הנביא, כ"א על הי"ת בעצמו, והנביא דמה הצורה הנבראת שהיתה ברעיונו אל מראה אדם זה אשר על הכסא, שהוא היוצר, והרב ז"ל דחה דבריו, באמרו אחרי שכוונת המורה להרחיק כל רעיון גשמי, ושיווי לאדם מהי"ת, איך יאמרו כי פה בכ' ידומה היוצר כל למראה אדם? ועוד הביא ראיה מדברי המורה ח"ג פ"ז שאמר בפי', וז"ל, וראה איך בארו לנו שזה דמות אדם שעל הכסא החלוק אינו משל עליו יתעלה מכל המרכבה. (ר"ל שהי"ת נעלה ונשגב מהיות חלק המרכבה הזאת), אבל משל על דבר נברא, (ר"ל על הצורה הנבראת באופן נסיי במחשבת הנביא כאשר נחה עליו רוח ה').

שכוונת הרב לומר כי כמו שיפה כחן של נביאים לכנות ליוצרם ברוך הוא באלו הצורות הברואות כן נוכל לתארו בתארי האנושיים שהוא הדרוש בפרק. ומזה הוקשה להם שאחר שהצורות הברואות ההנה אשר בהם יכנו את היוצר יתברך דמה אותם הכתוב לאדם באומרו כמראה אדם א"כ המחוייב שיאמרו שמדמין היוצר לצורה והתחכם הוא לתרץ להם כי הם אמרו הנה אדם לא על הצורה הנבראת נאמר רק על היוצר עצמו שהוא מכונה באדם במקומות אחרים ושהכוונה כי הצורות הנבראות אשר הם בנפש הנביא הם כמראה אדם שהוא יוצרם יתברך וא"כ כבר דמו הצורה ליוצרה והנה באמת בזה טח עיניו מראות הפי' הנכון שכתבנו בכוונתו ומהפלא איך נפל בפח ופחת אשר כל עצמו של הרב ז"ל לא היה כ"א להמלט מהם והוא יחס שם האדם וכליו וכחותיו כלל לאל ית' ולשומו למוד כולל ובנין אב לכל המאמרים כלם והנה שם הצורה ענין נבדל למצוא בנפש הנביא והיוצר הוא האדם רחמנא ליצלן. וגם מה שכתב מכוונת הרב ז"ל באותו פרק מ"ו שזכר הנה באמת יש לתמוה עליו שהוא מרא' בדבריו שנגלו אליו תעלומות סתרי הרב ז"ל בעמקי סודותיו הנסתרות והנגלות ומבוארות לא נראו לעיניו ואם נראו כחש בפירושן לעשות סניגרון לדבריו. [368]וזה שמאמר הרב ז"ל שם מבוארת כוונתו והיא כי להבדיל בין מדרגתו יתעל' למדרגת המלאכים בציור ההמון נתחכמו הכתובים שלא ליחס למלאכים תוארי האדם לבד כמו שדברה תורה בו יתעל' בכל התארים שזכר אבל השפילו תארים במה ששתפו בצורתן ענין מיוחד לבלתי מדבר והוא ההתעפפות אשר לא יוחס בשום מקום לאל יתעל' כמו שביאר שם. ונתן טעם אל זה התאר המיוחס מהם מזולתו. והכוונה כי מעתה כבר ישמר זה היחס בציור השומעים לא חס ושלום שמאמר דמות כמרא' אדם יאמר עליו חלילה לו ולא יפול בזה שום ספק שהרי הוא ז"ל בפרק ה' חלק ג' ביאר הענין הזה עצמו יפה יפה ואמר בפירוש כי מאמר דמות כמראה אדם הוא על המדרגה השלישית מהנמצאות אשר היא למעל' מהחיות שהם נופי הגלגלים והוא החשמל החלוק ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו ולמטה. ואמר עוד הרב ז"ל וראה איך ביארו לנו שזה דמות אדם שעל הכסא החלוק אינו משל עליו יתעל' מכל

[368]וזה שמאמר וכו' ר"ל אחרי שכ' המורה בכמה מקומות כי בעבור שהמון העם לא יוכלו לצייר ברעיוניהם ציור עצם רוחני המופשט מכל גשמות הפועל פעולותיו בלי איברי הגוף, ע"כ הוכרח הכתוב לתאר הי"ת והמלאכים בדמות גופים ובתאריים גופניים, כמו שאחז"ל "דברה תורה כלשון בני אדם כדי לשבר את האוזן" אפס בעבור היות הי"ת נשגב ונעלה גם מכל המלאכים והשכלים הנבדלים, ע"כ יחסו לו ד"מ דמות ותארי אדם, ולמלאכים יחסו דמות בעלי כנף הפחותים בערכם ובמעלתם מהאדם, ועוד סיבה אחרת יש לזה, כי המלאכים משרתי הי"ת ועושי רצונו הם, ע"כ יחסו להם הכנפיים המורים על כשרון ההתעופפות והתנועה הקלה למהר לעשות רצון אדוניהם לכל אשר ישלחם אבל הי"ת הוא רק מצוה ולא מצווה מזולתו, ע"כ לא נמצא בשום מקום שיחסו לו הכנפים, או פעולת ההתעופפות,

המרכבה אבל משל על דבר נברא וכו' וזה המבאר לשם לא יוכל להתעלם כי שם נפל על האמת בזוכרו תמיד אלו שלשה חלקי הנמצאות אשר האדם הזה היא העליון' מהם ובפרט בהסכימו מראת ישעיהו למראת יחזקאל אמר זה לשונו אמר וארא' את ה' והוא מה שעל האדם כי הוא הרוכב לא המרכב' עד כאן. והנה בזה ביאר בלי ספק כי האדם אינו הש"י אבל הוא מכלל מעשה המרכב' כמו שכתב הרב ז"ל. ואחרי דברים האלה נכפל' התמיהה איך עלה בלבו לדבר בזה על הפרק שהיינו בו רצוני שכוון הרב לשיהיה האדם שם נאמר על השם ית' האמנה כי הוא נשמט מדבר בפרק מ"ט שזכר דבר מזה בהגיעו לשם אולי כי להיותו קרוב היה מגונה אצלו שיסתרו דבריו במין האחרון אשר לסבה הששית מהסתירות. אך אמנם אם ביארנו כוונת הרב ז"ל הטובה לפי כוונתו במאמר ההוא וסתרנו מעיקיה והנה הוא מבואר מנוסח המאמר שזכרנו שלא כוונו ז"ל אל אלו העניני כלל רצוני להרחקת הגשמות ממנו יתברך אבל להורות על מעלת האדם השלם ולתת לו יחס ודמיון עם הנמצאים העליונים כמו שביארו מהכתובים אשר א"א זולתו והוא מה שרצינו אליו מהיחס המחוייב להמצא בין המשיג והמושג לפי כוונתינו.[369]אמנם לפי שזה היחס לא ימצא לאדם אלא אחר רוב הזריזות ועוצם ההשתדלות בתושית העיון והפלגת ההתבודדות בזכות המחשבות העמוקות והתמידיות בענינים האלהים אשר לא ישתתפו בהם כי אם מעט מזער אשר כח בהם לעמוד על השיעור ההוא מההנזר מדרכי שאר האדם הוא מה שאמרו במאמר ההוא שזכרנו ראשונה על חכמת אדם תאיר פניו גדול כחן של נביאים שמדמין כח גבורה של מעלה לצורת אדם שנאמר וכו'. והכוונה להם כי שלמה בדברי נבואתו אמר חכמת אדם תאיר פניו על האיש השלם האלהי אשר זוהר חכמתו וניצוצי מעשיו אל עבר פניו שפע הנבוא' המאירה באספקלריא שלה כי על כן קראו שמו אדם כמו שהונח. ולזה דברו בשבחו של נביאים ואופן הגעתם אל הנבוא' והוא במה שמדמין כח גבורה של מעלה למרא' אדם. וזה כי אחר שהיחס ההוא בין הצורות הנבדלות לנמצאים המורכבים אשר זכרנו הכרחיותו ראשונה הוא רחוק בתכלית הרוחק אשר לפי זה היה מהנמנע השגתם כמו שגזר על זה החכם אולי ידעתיו הייתיו. לזה אמרו המאושרים שכח הנביאים המשיגים זה השפעה אלהי הוא גדול במה שהם מפרישין עצמם מהדברים החמריים ומתבודדים בפעולות השכליות ומתעצמים בעיניהם עד שיפרידו חמריותם מהם וישארו שכליים בהחלט

[369]אמנם לפי וכו', ר"ל אף שלפי דברי המורה ז"ל לפי פירוש הרב ז"ל מוסב "כמראה אדם," רק על הצורה הדמיונות הברואה בנפש הנביא ולא על הי"ת בעצמו בכל זאת אחרי שדימה הנביא הצורה הברואה הזאת שהיתה כמראה אדם אל הי"ת באמרו שהיא יושבת על הכסא, אף שבאמת יאמר זה רק על הי"ת לבדו, כמ"ש למעלה, נודע שיש יחס ודמיון בצד מה בין האדם השלם והנמצאים העליונים האלקיים,

וישיגו הנמצאים העליונים ההם והיה זה כאלו יורידו היחס האלהי ההוא וישתתפוהו להם. [370]והנה רב יודן שם מציאות השגותם בשכלים העליונים העלולים מן הראשונ' יתעל' שמו. ולזה הביא ראיה מאומרו ואשמע קול אדם בין אולי כי אמר שההשכל' ההיא שהיה שומע ומשכיל במקום ההוא היתה קול אדם כאלו המושג היה ממין המשיג ומתיחס אליו. אמנם רבי יהודה הפליג הענין יותר ואמר כי אפי' בעלה הראשונ' יתעלה שמו יש להם השגה וידיע' כמו שאמר וארא' את ה' והנה א"כ כבר היה כחן יותר גדול ועצום במה שיוכלו כביכול להוריד יחס המושג אל המשיג. וזה נתבאר לו מאמרו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם כי אפי' אותו שראה יושב על כסא רם ונשא היה נראה אליו דמותו כמראה אדם. ואולם היא הצורה הברואה שאמרו החכמים בזה הענין וכבר היה המאמר הזה יותר נאות למה שרצהו הרב המורה בזה אלא שבזה ובזה בעלי המאמר עצמם מפרשים בבירור שאין זו כונתם כלל רק כמו שאמרנו וגם כי החלוף אשר בין רבי יודן לר' יהודה במאמר ההוא לפי כוונתו לא נפקא מיניה ולא מידי כי אם בעיון דק מחוספס. ולזה השמיטו הרב ז"ל כמו שהשמיט ראיות הכתובים והכתובים אשר עליהם באו המאמרים. מ"מ נתבאר אמתת מציאות היחס הנפלא שאמרנו בהשגות וכי בזה הענין יפה כחן של נביאים להמציא אותה ולסעד' להוציא מציאות הנבואה אל הפועל. וזה מה שנמצא לנביאים בשעת השגתם זאת שיתבטלו מהם כחותיהם הגופיות וכל הרגשיהם וחושיהם אף הם אין עמם נאמר ביחזקאל וארא ואפול על פני ואשמע קול מדבר (יחזקאל א') ונאמר ותבא בי רוח ותעמידני על רגלי (שם ג') ובדניאל וארא את המרא' הגדול' הזאת ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח ואשמע את קול דבריו (דניאל י':ח'-ט') ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה ורבים כמו אלה אשר יורו כחן של נביאים בענין ההפשט והפירוד הזה עד שישאר החלק האלהי אשר בו זך ונקי מתייחס אל השכל העליון. וביחס הזה יש לומר שכבר יש באפשרות האדם להשיג השגה מה בידיעותיו שלא ישיגוה המלאכים לפי שהאדם יש לו יחס שכלי בו יוכל להשיג העליונים אמנם המלאך אין לו יחס חומרי בו ישיג הדברים החמריים וישכילם לדעת אמתם מהותם והדרוש הזה כבר דברו בו חכמי ההגד' כמו שאמרו במדרש (במדבר רבה פרק י"ט) על ויחכם מכל האדם אתה מוצא שבשעה שבקש הקב"ה

[370]והנה ר' יודן וכו', ר"ל שלדעת ר' יודן ישיגו הנביאים בהפרדם מכל עניני הגוף והחומר רק השכלים העליונים, אשר יכונו בשם אדם במאה"כ "ואשמע קול אדם" בעבור יחס ודמיון שכלי שיש ביניהם, אבל מהי"ת אין להם שום ידיעה והשגה, כמו שאמר חכם אחד מהי"ת, "אלו ידעתיו הייתיו", ר"ל, כי אין נמצא זולתו יוכל לדעת אמיתת הי"ת ונמשך מזה, כי אלו ידע אותו היה צריך להיות אלוקי כמוהו אפס ר' יהודה הפליג הענין יותר, ואמר, כי השלמים האלה יש להם בבחינה מה גם קצת ידיעה והשנה מהי"ת עצמו, שהוא העילה הראשונה לכל הנמצאים, וזש"א הכ' "וארא את ה'" וכו'.

לברא האדם נמלך עם מלאכי השרת ואמר להם נעשה אדם בצלמנו כדמותינו אמרו לפניו רבונו של עולם מה אנוש כי תזכרנו וגו'. אמר להם אדם שאני רוצה לבראת יש בו חכמה יתירה משלכם וכי בפרשת זאת חקת כמו שביארנו זה המאמר בכלל הדרוש כלו אצל הן האדם היה כאחד ממנו שער י'. והנה על כל פנים נתבאר הקודם מהיות כת הנביאים נבדלת באיכות ובמהות הבדל גדול מכל כתות האנשים עד שהמה לבדם נקראו אדם בצלם אלהים בעצמיותם והשאר כלם במאמר לבד ועל דרך שאמרו ז"ל אדם אתם ואין אומות העולם קרויין אדם (ב"מ קי"ד:) אמנם ההמצא שם מהם שיהא ערכו עמהם כערכם אצל שאר האנשים כענין שהוא מציאות העלה הראשונ' יתברך שמו אצל שאר הנמצאים הנבדלים שהוא נבדל מכלן הבדל נפלא עד שאין לו שום יחס עמהם זולתי במה שהוא עלה והם עלולים זה מה שנתבאר מספור זה החלק על משה רבינו עליו השלום היות מעלתו בנבוא' נבדלת תכלית ההבדל עד שלא היה לו עמהם יחס זולתי היותו רבן של הנביאים כלם ויתכן יכוין זה באומרו והאיש משה עניו מאד וגו'. ירצה שעם שכת הנביאים הם אשר יתוארו בזה התאר המיוחד רצוני להיות הם באדם הנברא בצלם אשר הם על פני האדמ' במעל' ולא מיושבי בה כנזכר. הנה הוא ע"ה היה ענו מאד מכלם ונבדל מהם בשמו המיוחד כי גדול שמו מהקרא נביא בכלל הנביאים כמו שאמר פני משה כפני חמה (ב"ב ע"ה). והכוונה כי עם שהחמ' הוא מכלל ככבי לכת הנה לרוב גודל' ומעלת' אינה נקראת אלא בשמה כמו שכתבנו בשער ר"ד וכן משה הוא נבדל מכלן ברוממות ומעל' בלי ספק. אמנם אמתת הענין הזה פירשו הקב"ה בעצמו באותה תוכח' שהוכיח לאהרן ומרים נביאיו עליו בשאמר אם יהיה נביאכם ה' במרא' וגו'. לא כן עבדי וגו'. פה אל פה וגו'. ומדוע לא יראתם וגו'. כמו שיתבאר יפה בכלל הספור אחר שאעורר הספקות הראוי להתעורר בו כמנהג:

א ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה וגו'. כי מה ראו לדבר על האשה הכושית בפרש' הזאת. ומה טעם אמרם הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר לגבי זה הענין: ב באומרו אם יהיה נביאכם ה' במרא' אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה וגו'. פה אל פה וגו'. הנה שזכר ארבע כנגד שתים שיש ביתר הנביאים וראוי לתת לב איך יהיו אלו לעומת אלו שהוא עיקר הדרוש. גם במה שאצל הנביאים אמר במרא' בקמץ ואצל משה אמר ומרא' ולא בחידות בסגול: ג אומרו בעבדי במשה ומה שאמר במדרש אין תלמוד לומר עבדי משה אלא בעבדי במשה תחת שנדברתם בי דברתם בעבדי (ספרי פרשת בהעלתך). ד ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת ולמה לא נענש אהרן כמוה אחר שדברו שניהם: ה מאמר אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו והלא אחר

שהורה שנואלו וחטאו ראוי לתת עליהם חטאת: ו בכוונת הכתוב אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו כי הוא קשה לפרוש ופירושי הראשונים אינם נוחים: ז בטעם ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם ומאמר והעם לא נסע עד האסף מרים כי מה צורך זכירת זה. ואחר זכרון אלו הספקות נבא אל הפירוש:

ותדבר מרים ואהרן במשה וגו'. (א) יראה שהספור הזה הוא קשור קשור ומחובר למעל'. וזה כי לפי שהרגישו מאמר ה' אליו היד ה' תקצר עתה תראה היקרך דברי אם לא כי הוא נאמר באופן טובה תוכחת מגול' כמו שפירשנו חשבו שהיה הוא יתעל' שרוי עמו בכעס והתירו שלוח לשונם בו להרהר על מעשיו על דרך נפל תורא חדידו סכינא (שבת ל"ב.) וגמגמו עליו על אודות אשר לא לקח אשה מבנות עמו וחשבו שזאת היתה הסבה שפירש ממנה לסוף דמאיס ליה ודנו בעצמם שלא היתה נבואתו סבת פרישותו שהרי הלא גם בנו דבר ולא מנע מהם פרי בטן או שהיה לו זה הפרישות דרך יוהרא לבד מבלי שום צורך והוא חטא שני. וישמע ה' האל הנאמן שומר הברית לאוהביו שמע משמי קדשו כי מקום לדבורם זה מצד מה שחשבו שהיה בינו יתעלה ובין משה צד נזיפה והפליג לקנאת לכבודו ולהוכיח ולזכור אותם כפלי כפלים ממה שהיה מקנא אם היה דבורם בזמן או באופן אחר. והאיש משה עניו מאד וגו'. יעיד עליו הכתוב שעל דרך האמת לא נמצא בו דבר דופי ושמצ' שיוכלו לדבר ממנו כלל ושלא היתה פרישותו מהאש' מצד שנאה או יוהרא כמו שחשבו רק מצד שהיה עניו מאד וכו'. וזה שכבר היה אצלו שמוש מטתו בחדרי חדרים באותו ענין שהיתה הפרהסיא בו אצל הצנועים ולזה פירש מצד ענוותו העצומ' מכל האדם כו' כך שמעתי מאחד החברים והנאני כי באמת השלם בתכלית השלמות כמוהו אשר לא היה פנוי מהשכינ' רגע אין פרסום ופרהסיא מזו. אמנם לפי ששמע ה' קול דבריהם באומרו הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר מה שהיה טעות גדול בהם לשתף מדרגת נבואתם לנבואתו הנכללת במין כמו שאמרנו כי מזה באו לפקפק על פרישותו מאשתו כמו שנזכר. לזה נאמר ויאמר ה' פתאום אל משה ואל אהרן ואל מרים צאו שלשתכם וגו'. והיתה האמיר' פתאומית כדי שירגישו בחסרונם אז שלא היו מוכנים אל הנבוא' ויכירו אשר הוא מוכן ועומד תמיד ויכירו תועלת הפרישות. וכן אמרו (תנחומא פ' צו) במדרש שהיו נבהלים לאמר מים מים וכבר אמר שצוה למשה לצאת כדי שיהא מזומן להתפלל על מרים. ויתכן כי לפי שהיו אז אהרן ומרים חטאים לא תשרה עליהה נבוא' כי אם על ידי משה המשתתף עמם וזהו שאמרו שבדבור אחד קרא לשלשתן שמשפע משה נאצל עליהם וגם עמדו שם באהל יועיל למה שידבר עמם חוצה לו כשקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם והית'

היציאה מהאהל לרמוז להם על ההבדל הגדול שהיה בינם ובין משה העומד בפנים כי הוא נאמן בית והוא מה שירצ' להורות אותו להם במיני הבדליו מהם ומכל הנביאים כי זהו הדרוש המיוחד בספור הזה כמו שאמרנו ראשונה. ולזה אמר. ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם ה' הנה בכאן הודיע הקב"ה בעצמו מעלת אדון הנביאים עליו השלום על נבואת כל זולתו והבדלה מכלן באותו לשון עצמו שאמרו חז"ל כל הנביאים נתנבאו באספקלריא שאינ' מאירה ומשה רבינו נתנבא באספקלריא המאירה (יבמות מ"ט:) אלא שהוסיף בביאור ההבדלים שיש בין שתי האיספקלריות באופן נכבד מאד ממה שזכרו הרב בפרק ז' מספר המדע וזה כי הוא הבדילם בארבע מעלות. ושם הראשונ' שכלם מתנבאים בחלום או במרא' והוא בהקיץ והשנית שכלן מזדעזעין והוא כאשר ידבר איש אל רעהו. והשלישית שכלן בדרך משל וחידה או על יד מלאך והוא פנים אל פנים כלומר בלי מלאך ובלי משל וחיד'. והרביעית שכלם צריכים הכנה והוא מוכן ועומד. והנה הוא ית' לקח בכאן ההבדל הראשון אשר זכר לסוג כולל ופירש איך ימשכו ממנו ד' הבדלים גדולים ועצומים קצתם מהשזכרם הוא ז"ל. וקצתם מה שלא זכרם. והנה א"כ בכלל דבריו יתבאר דבריו. ועוד כי ההבדלים אשר יזכור ייחדם לשון מאמריו יותר ממה שייחדו במה שכתב הוא ז"ל גם כי אינו דומה השומע מפי הרב לשומע מפי התלמיד. [371]ולבאר אמתת הכוונ' הפליג המליצ' ואמר אם יהיה נביאכם יי' במרא'

[371]ולבאר וכו', תוכן דעתו בקוצר הוא, כי הראיה מתוך המראה, יש לה ד' חסרונות, הא' כי לא נוכל לראות בה כל הדברים כי רק את העומדים לעומתה נראה, אבל לא את העומדים אחריה, או מצדיה הרחוקים ממנה, הב' כי רק תמונת איש ותנועת פיו לחייו וידיו נוכל לראות במראה, אבל לא נשמע ע"ז גם את קולו אם עומד הוא מרחק, ולא ידבר עמנו כלל, ואחרי שלא נשמע גם את קולו לא נכירנו בראיה זאת הכרה שלימה ואמיתית ולא נדע עוד את שיחו, הג', כי לא נראה במראה רק ציור ודמות תמונתו, לא גופו ובשרו בעצמו, והד', כי ברצותנו לראות במראה צריכים אנו לעמוד לעומתו, ולהפוך ערפנו אל הדבר אשר נרצה לראות, באופן שנראה כל דבר רק בהפך, הימין יהיה לנו לשמאל והשמאל לימין, והמופת על זה נראה כאשר נציג כתב מה לנגד המראה, כי אז יראו בתוכה האותיות מהופכות בצורתם, גם כאשר נרים ד"מ יד ימיננו שהוא לצד מזרח נראה היד המורמת גם במראה לצד מזרח, אף שבצורה הזאת העומדת לעומתנו במראה, היתה ראויה להראות רק לצד מערב, אם לא היתה הפוכה יען כי שם מקום יד הימין באמת, כמו שנראה בשני אדם העומדים זה לעומת זה, שאם ימין האחד ד"מ לצד מזרח, ושמאלו לצד מערב, תהיה ימין העומד נגדו לצד מערב, ושמאלו לצד מזרח.] וכל אלה ד' החסרונות ישנן גם בבחינה מוסרית במראה וחזון שאר הנביאים, הא' כי אפס קצה הדברים יראו וכולם לא יראו, כמו שנאמר לאברהם שיעלה את בנו על אחד ההרים מבלי אשר נודע לו עוד על איזה הר? וכן נאמר לשמואל למשוח אחד מבני ישי למלך על ישראל מבלי אשר הראה לו בתחילה את מי מבניו ימשח? הב' כי גם מה שיראו לא יבינו לפעמים היטב על נכון, וכן אמר דניאל "ואראה את המראה" וכו', ולא עצרתי כח, ר"ל להבין ענינה כראוי, וכמו שראה זכריה מנורת זהב וכו', והודה אח"כ בעצמו שלא ידע מה המה אלה? וכן לא יראו הנביאים הדברים המושגים להם בנבואתם בעצמותם, כי"א רק ע"י משל ודמיון, כמו שנראה שקרא המון העם בעבור זה את יחזקאל אשר גלה להם דבר ה' רק ע"י משלים וחידות בשם "ממשל משלים" והד' כי הרבה נביאים ברצותם להשיג השגה רוחנית ושתנוח עליהם הרוח הנבדל מחומר יצטרכו לפעמים תחילה להרחיק מהרוחני זה ולהפוך פניהם אל הנאה חמרית וגופנית, כמו שבקש יצחק מטעמים כאשר אהב, ועל אלישע נחה רוח ה' רק כנגן המנגן, וכן נאמר גם בדוד "עורה כבודי עורה הנבל וכנור" ר"ל שרק ע"י הנבל והכנור יתעורר כבודי שהיא רוח ה' אשר דבר בו. ועל כל זה רומז מאה"כ "אם יהיה נביאכם במראה אליו אתודע," [כי לדעת הרב ז"ל מראה בקמץ הוא

אליו אתודע כלומר כל נביא זולתו ואפילו שיהיה ראוי להיות לכם לנביא יי' במרא' בקמץ האלף אליו אתודע (ב) כי הוא שם לכלי המחז' כמו שאמר במראות הצובאות (שמות ל"ח:ח') והוא רומז לאספקלריאות כל הנביאים והוא עצמו ענין היות הדבור בהם בחלום ואם בהקיץ באופן בלתי נשלם כמו שיהיה הענין בהסתכלות הדבר במראה הזאת אשר זכר למשל וזה כי המסתכל איזה דבר במראה מהמראות יש בראייתו ארבע חסרונות גדולות אשר לפיהן ישאר הרואה חסר וקצר בהשגת עניני המובט ההוא. ולפי עניני סדר ארבע ענינים נפלאים שהם כנגדם בנבואתו של משה בשלימות השגתן (ב) חסרון האחד הוא שהמסתכל במראה לא יוכל לראות בה כי אם אשר יתראה נכחה אמנם מה שיכנס או יסתר תחת או אחר שום מסך מבדיל לא יראהו וכן יקרה לנביאים באספקלריא שלהם שישיגו בה חיצוני הדברים ופנימיותם ונסתרם היו נעלמים מהם כמו שנמצא באברהם עליו השלום שנאמר והעלהו שם לעולה על אחד ההרים אשר אומר אליך (בראשית כ"ב:ב') וגו' והוא חשב שהיתה הכוונה שיעלהו וישחטהו שם על ההר שראה ואינו כן כי לא איש אל ויכזב כאשר נתבאר במקומו שער כ"א. גם שמואל כשנאמר לו ומשחת לי את אשר אומר אליך חשב שהיתה הכוונה למשוח לבכור בניו כמו שגזר ואמר אך נגד ה' משיחו עד שנכחש מפיו הדבר שנאמר אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו וגו' ואמר כי לא כאשר יראה האדם וגו' (שמואל ט"ז) כמו שנתבאר אצל מראות הסולם תחלת שער כ"ה. גם בתחלת ענינו קרא יי' אותו וחשב שקורא אותו עלי זה שלש פעמים (שם ג'). והנה על זה האופן מהקצור אמר החכם הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלונות וגו' (שיר השירים ב':ט'). והכוונ' שזה הדוד הנאהב הנה הוא עומד ונסתר בתוך היכלו ומשגיח ומציץ בנו מן החלונות. אמנם לא נוכל להשיג ממנו זולתי מעט מעט מהשגותיו כי הכותל מבדיל בינו לביניני והוא מעבה האדמה אשר בטבענו ולכן בקשה החשוקה הביאני המלך חדריו וגו'. כי שם כשנבא חדר בחדר עמו ואין הכותל מפריד אשבעה בהקיץ תמונתו. ועל זה הענין עצמו אמר בכאן לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא כי לא כאשר יראו המסתכלים מתוך המרא' שלא

בל"א שפיגעל, והריבויי "במראות הצובאות" (שמות ל"ח:ח') אבל מראה בסגול בל"א געזיכט אדער ערשיינונג, כמו שנאמר במשה "במראה ולא בחדות".] אבל משה היה נעלה ונשגב מכל ד' חסרונות אלה כי בו נאמר בכל ביתי נאמן הוא" ר"ל שראה, וידע כל הדברים, גם נאמר בו "פה אל פה אדבר בו," באופן שידע והבין הכל אל נכון, כאיש אשר ישמע קול רעהו המדבר אליו באר היטב, גם נאמר בו, "ובמראה ולא בחדות" שמורה שלא במשלים וחדות כ"א דבר הנבואה בעצמו הוגד לו בפירוש גם נאמר בו, "ותמונת ה' יביט," להורות שלא הצטרך כשאר הנביאים להפוך עורף ד"מ אל הדבר הנראה, גם לא היה מצטרך לשום הכנה קודמת אל קבלת הנבואה, כ"א היה בכל עת מוכן ומזומן לה כנראה מפרשתנו כי מדי שאלו אותו האנשים אשר היו טמאים לנפש איך יעשו את הפסח השיבם "עמדו ואשמעה מה יצווה ה' לכם".

יוכלו לראות רק מה שהוא מגולה כנגד הפרוץ כמו שאמרנו כי הוא בכל ביתי נאמן וכל החדרים עליים ותחתיים פתוחין לפניו ובא ולן ושכב ואין כל דבר נעלם ממנו. החסרון השני הוא שהמסתכל בצורה אשר במראה מצד שאין מבוא לחוש השמע בהכרתה הנה הוא לא יוכל לשמוע דבר ממה שידבר הנראה במראה ההיא ולא יבין ממנו רק מעט שיכיר מתיך התמונות הנראות שם לעיניו ואם יראה שום אדם יכיר דבר מתוך סימניו ורמיזותיו ותואר פניו ותנועת שפתיו אבל לא הכרה שלימה מאחר שאינו שומע דבריו ודוגמת זה בנביאים באספקלריא שלהם לפעמים יראה הדבר סתום בלתי מפורש רק מה שיכירו מצד התמונות הנראות להם שום דבר מועט כמו שנראה בזכריה הנביא אמר ראיתי והנה מנורת זהב וגו'. ולבסוף אמר הלא ידעת מה המה ואומר לא אדוני עד שנתבאר אליו בנבואה שנית (זכריה ד':ה'). וכן בדניאל נאמר ואשא עיני וארא והנה איש לבוש בדים מתניו חגורים בכתם אופז וגווייתו כתרשיש ופניו כמראה הברק ועיניו כלפידי אש וזרועיו ומרגלותיו כעין נחשת קלל וקול דבריו כקול המון (דניאל י':ו'). הנה שלא נראה לו רק ענינים המראה לחוש הראות אמנם מהקול לא שמע כי אם קול המיית המון שאינו מבין ממנו רק הכרה לבד או שמא לא כלום רק מה שהכיר בתנועות שפתיו שהוא מדבר בחריצות ובשפע כקול המון. או שמדבר עם המון רב ולזה היה קורא אותה מראה כמו שאמר וראיתי אני דניאל את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה וגו' (שם) ולזה היה מה שהיה מקיצורו מהשגת כוונת המראה כמו שאמר בסמוך וארא את המראה הגדולה הזאת ולא היה בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח. יראה כי לסבה שנזכרה לא היה בו כח לדעת ענינה גם כבודו שהוא שכלו נהפך עלי למשחית כי לפי שהשכל ימציא צדדים רבים ופנים מפנים שונים לפתרונה ישחית אחדות כוונת' לפי שלא יספיק כחו השופט לשפוט האמתי מהם ולגזור עליו והוא אומרו ולא עצרתי כח רצוני לברר האמת עד אחרי כן שנאמר (שם) ואשמע את קול דבריו וכשמעי את קול דבריו ואני הייתי נרדם ופני ארצה והנה יד ה' נגעה בי ותניעני על ברכי וכפות ידי ויאמר אלי דניאל איש חמודות הבן בדברים אשר אני דובר אליך הורה הוראה גמורה כי כששמע קול דבריו בחתוך הדבור מיד התעורר מתרדמתו והבין בדברים מה שלא הבין במראה לבד והנה אמת נכון. וכנגד זה אמר במשה פה אל פה אדבר בו והכוונה לא כמי שמבין מתוך מראה עיניו לבד שרואה ואינו מבין כי פה אל פה אדבר בו ממש ולמשמע אזניו יוכיח וידע את אשר יראה כי עמו דעת שפתי ברור מללו. החסרון השלישי והוא היותר מיוחד להסתכלות המראה וזה שמסתכל בה איננו רואה הצורה המבוקשת עצמה אבל דמות דיוקנה +הוא הבבואה +שלה המחוקה בה ודוגמת

זה ישיג לנביאים והוא הדבר המיוחד באספקלריא שלהם שאפילו הדברים המושגים להם הרבה מהם אינם מושגים רק במשלים וחידות אשר יתחקו בהם העניינים בנבואה במראה וזה נתברר ממשלי הדברים כלם חוד חידה ומשול משל עד שאמרו הנה ממשל משלי' הוא ומשלי זכריהו יוכיחו. וגם באומרו היה דבר יי' אל אברם במחזה לאמר (בראשית ט"ו:א') כתבנו הנזכר שם זה הענין של המחזה לפי שרוב מה שהגיעו שם בא על דרך רמז המשל או החידה כמו שנתבאר שם אשר זה מה שיסתיר הרבה מהכוונות עד שהוצרכו אל ביאור נבואיי כמו שנתבאר מדבריהם או שתהיה עליהם קשה הבנתם. ולזה אמר כנגדו במשה במראה ולא בחידות שירצה שאינו מביט במראה בקמץ שהיא אספקלריות שאר הנביאים שיתיחד אליה זה הענין כי הוא במראה הדבר עצמו רואה ולא ישיג אותו על ידי משלים וחידות ולא ע"י שום אמצעיות. ולזה לא יתחלף לו דבר בדבר ולא יקשה עליו הבנתו. החסרון הרביעי והוא גם כן מהיותר מיוחדים אל המראה הנזכרת והוא שהמסתכל בה הוצרך להפוך פני הבטתו אל מקום מקביל אל התמונ' הנרצית שאם היא מזרחית יצטרך להפוך פניו אל המערב וכבר מראה ערפו אל הדבר הנרצה ופניו אל מקבילו. ולזה יתחלפו העניינים הנראים בו שכל הדברים שתראה ימיניים הם שמאליים והשמאליים הם ימיניים וכדומה לזה ודוגמתו בנביאים מתוך שאינם רואים בתמונה עצמה רק במראה יצטרכו בשירצו להשיג השגותם הרוחניות להפוך פניהם תחלה אל הפך מזה ומזה למה שיצטרכו להכין חומרם ראשונה להיטיב לבם אם על ידי מאכל ומשקה כענינו של יצחק שאמר הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים (שם כ"ז) או ע"י הנגון כמו שאמר ועתה קחו לי מנגן וגו' (מלכים ב ג':ט"ו). עורה כבודי עורה הנבל וכנור (תהילים נ"ז:ט') או על ידי מתנת דבר כמו שהיה מנהג בנביאים כמו שאמר שאול והנה נלך ומה נביא לאיש האלהים כי הלחם אזל מכלינו ותשורה אין להביא (שמואל א ט':ז') וזולת זה מהענינים שהם הפיכת עורף אל הנרצה והסב פנים אל המקביל. ועל הפך כל זה אמר ותמונת ה' יביט כי הוא רואה ומביט בתמונה עצמה ולא יצטרך להפוך עורף אליה להכין עצמו כי תמיד הוא מוכן ומזומן כמו שנתבאר בפתאומיות הזה כמו שכתבנו. וכמו שאמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם (במדבר ט':ח'). והנה אחר שזכר אלו הד' מעלות המעולות אשר בם נבדלה נבואתו מנבואתם ומנבואת כל הנביאים עד שנתברר בהם שהוא לא נכלל עמהם במין נבואתם ולא יתיחס עמהם רק בהתיחס העלה אל העלול השלים דבריו ואמר ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה. (ג) [372]והנה בכאן קבע

[372]והנה בכאן וכו', תוכן דעתו בקוצר הוא, כי כבוד המלך ומוראו יתחייב שנכבד כל עבדיו הפקידים אשר יפקיד עלינו למקטנם ועד גדולם, ואם נחלל כבוד אחד מהם, יחשב לנו כחילול כבוד המלכות, אפס אם יש אחד מהם אשר בעבור יקרת מעלתו, רוב חכמתו או ישרו ותומתו נשאו המלך על כל השרים עד שהיה משנהו הלא

שמו רבן של כל הנביאים אשר חוייב להם אצלו הכבוד והמורא הגדול כמו שאמר ומורא רבך כמורא שמים (אבות פ"ד). וזה כי כמו שהנמצאים העליונים המכוונים לשמים ואל הסבה הראשונה יתברך שמו יש עליהם כבוד ומורא מלכותו עליהם לפי שאינם עמו ביחם אחד רק כמו שהוא העלול עם עלתו כן הוא הענין אל התלמיד עם רבו וכל שכן לכל הנביאים כלם עם משה רבן כמו שהונח ראשונה. ובמדרש (ספרי פ' בהעלתך) אין תלמוד לומר בעבדי במשה אלא בעבדי משה אלא שדברתם בי דברתם בעבדי במשה משל למלך שהיה לו אפטרופוס והיו בני המדינה מדברים בו בפניו אמר להם לא בעבדי דברתם אלא בי ואם תאמרו אינו מכיר במעשיו זו קשה מן הראשונה. והכוונ' להם לומר שכבר חטאו לו יתעלה משני פנים. אחד מצד דבורם בעבדו של מלך שהמזלזל בעבד מזלזל באדוניו מצד היותו קנינו. והשנית מצד שלימותו של משה בעצמו אשר בעבורו ידעו בשם מכל זולתו ובה יש לו צד יחס וצירוף עמו כדרך המלך עם משנהו או שלישו דרך משל כי המזלזל המשנ' יזלזל המלך מצד מה שהוא מזלזל בחלק שכרה לו. והוא ידוע שהחטא הזה אשר בבחינה השנית הוא יותר חמור מהראשון שהראשון הוא הקל כנגד המלך במקרה במה שיזלזל בקנינו אמנם בשני במה שיזלזל ממש בעצמו ואליו כוונו באמרו מדקדוק הכתוב האומר בעבדי במשה תחת שנדברתם בי נדברתם בעבדי כי הדבור בו מצד מה שהוא משה הוא דבור סרה בו יתעלה מצד שלימותו אשר יצורף עמו בה כאדם שרוצה לזלזל המלך ולזלזל משנהו המשותף אליו בגדולה והוא מה שנאמר במשל לאנשי המדינה לא בעבדי דברתם רצוני מצד היותו עבדי לבד כי הוא החטא היותר קל כי גם בי דברתם מצד שלא חששתם למעלתו המצורפת אלי ואם תתנצלו בגרוע מחוק שלימותו להכחיש מדרגת הצירוף הזה וקירובו אלי הנה זאת תהיה תפיסה קשה מן הראשונ' והוא שתאמרו שאין אני מכיר במעשיו ואהבת חנם אהבתיהו וכמו שכתב רש"י ז"ל היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם ומהידוע שחטא יותר עצום הוא זה מזלזל במשנה המלך הנה שנצחם בטענות שאין עליהם תשובה והחטיאם בשתים. אם להקל ראש כנגד קנינו של מלך. ואם כנגד המלך עצמו וזה משני פנים. אם בזלזל בכבודו המצורף אל אפטרופוס שלו נאמן ביתו. או בקשה ממנה והוא לגזור דעת בטל בידיעתו יתברך לומר שאינו מבחין במעשי האנשים ואשר לא טוב עשה יקריב אליו

כפלים נחטא אם נחלל כבודו, כי מלבד היותו עבד המלך ככל שאר עבדיו נחשב הוא לבדו גם בעבור יקרת מעלתו וחשיבותו בבחינה מה כמלך עצמו אחרי ששם אותו למשנהו הממלא מקומו, וע"ז רומז המדרש, כי אלו נאמר "בעבדי משה" היה שם משה רק כשם פרטי המחבר אל הכללי, אבל אחרי שנאמר "בעבדי במשה" יורה כי דיבורם יחשב להם לעון משנה כאלו אמר להם הי"ת דברתם בעבדי ודברתם במשה היקר לי מאוד עד שבכל ביתי נאמן הוא,

אשר כל אחת מאלו היא תפיסה עצומה והיה ראוי לבא עליה חרון אף כמו שכתב הרב המורה בפרק ל"ו חלק א' שלא נמצא בכל התור' כלה חרון אף ה' רק על עסקי ע"א לפי שהמזלזל כלפי מעלה צד ע"א הוא. אמנם לפי שלא יצדק זה בכל המקומות ובפרט באומרו ויחר אף ה' במשה אני מוצא לו ריוח והצלה ממקום אחר והוא כי באמרו חרון אף לא כוון אלא על הענין ההוא עצמו שהזכירם כי הוא דקדק שלא הזכיר מהם רק וחרה אף ה' (דברים י"א) פן יחרה אף ה' (שם ו') והכוונה שלא נמצא בכל התורה יעוד חרון אף רק בענין ע"א הניחה לי ויחר אפי בהם וגו' (שמות ל"ב:י'). כי אז יעשן אף ה' וקנאתו וגומר (דברים כ"ט:י"ט) וחרה אפי בו ביום ההוא וגו' (שם ל"א). אבל על דברים אחרים כיוצא באלו שהקשו עליו האמת שנמצאה בהם חרון אף אבל לא ייעד עליהם בו. אמנם כעס וחמה לא נמצאו כלל כי אם על ע"א: והנה אחר שכלה לדבר אתם מה שיספיק להודיעם ההבדלים הנזכרים אשר בעבורם היה כובד חטאתם מפורסם הסתיר פניו מהם ומיד פגעה מדת הדין במרים (ד) למה שהיא לבדה היתה המדברת אלא שמפני ששמע אהרן ושתק צירף אותו בדבור במה שאמר ותדבר מרים ואהרן שאם לא כן היה לו לומר וידבר אהרן ומרים וא"כ הצירוף הזה הוא מגונה ודי לי עונש בו כמו שכתבנו בפרשת מצורע מוציא שם רע שער ס"א: אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו וגו' ירצה שלא ישתדל בדבריו להשית עליהם חטא ואשמה ולהוכיחם על זה שכבר הודו שנואלנו ושחטאו אבל שיתן לב שיתפלל עליה מיד ומה שאז"ל אין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות (סוטה ג'.) ביארנוהו בשער ע"ג: אל נא תהי כמת אשר בצאתי וגו' (ו). אמר כי כאשר תענש מרים אחותו עם היותה עצמו ובשרו כדי לחוש אל כבודו כבר יראה זה ממש לאשה המקשה ללילד שמנתחין עוברה שהוא בשר מבשרה לחוש על עצמה ורע ומר המעשה אלא שאי אפשר בענין אחר אבל בכאן איפשר שהוא ימחול על כבודו בלי מיתת אחותו והוא אומרו אל נא תהי אחותך זאת אצלך כולד המת אשר להוציא מרחם אמו להצלתה הוצרך לנתחו ולהאכל חצי בשרו ואתה מוחל על כבודך ולא תצטרך להמית חצי גופך לכבוד חציו והנה כן עשה ומיד צעק אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה כלומר מיד בלי שום איחור כענין דבר נא באזני העם (שמות י"א:ב') כלומר עתה הגיעה שעה כמו שנתבאר שם: ויאמר ה' אל משה ואביה ירוק ירק בפניה וגו' (ז) ירצה הנה אהרן הוכיח בענין הזה ממה שהוא קשה להמית פרי בטנה של אשה להצלתה והן לו יהיה כדבריו אין ראוי שתצא חפשית שהרי יש הוכחה על זה ממקום אחר והוא שאם יקרה שירוק האב בפניה והוא כנוי לנזיפה ולדבור עמה ברתיחת הכעס הלא תכלם שבעת ימים ואחר שהיא חטאה לאביה שבשמים תסגר

שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף ותסגר מרים והעם לא נסע וגו'. ככר ורצועה באו בזה כרוכין כאחד (ז) כי במה שהמתינו לה לכבודה נתפרסם עונשה והכל לכבודו של משה ולפרסם מעלת נבואתו על כל שאר הנביאים כמו שלכוונ' זו נכתבה פרשה זו בתורה כמו שבהבדל אותותיו ומופתיו מאותות ומופתי כל הנביאים נתיחד לו מקום בחתימת התורה כמו שיבא הביאור בזה קצתו בפרשת בלעם וכלו במקומו ב"ה. וגם כי תחת גערה במבין עם אשר בכל דור ודור שלא להתפקר כנגד הגדולים מהם במעלה ובחכמה וידעו ויכירו כי הפרנסים אשר הם בכל דור ודור תחת אלהים וממלאים מקומו הם המחוייבים לקנאת אל קנאתם. ואני הנני קורא על זה הענין שלשה כתובים רצופים מספר משלי ואלו הן. לפני שבר יגבה לב איש ולפני כבוד ענוה. משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלימה. רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה (משלי י"ח) וזה כי כמו שקדמה ענותנותו של משה רבינו בכל עניניו אל כלל הכבוד הזה אשר כבדו השם יתברך קדימת סבה כמו שכוון באומרו ראשונה והאיש משה עניו מאד וגו'. כן קדמה סבת גובה לבם של אהרן ומרים במה שזחה דעתם עליהם הרק אך במשה דברי ה' וגו' לשפלותם ותוכחתם הנזכרת בכתובים אל הדרך שנתבאר. ולזה ראוי שיוקח מזה מוסר כולל לכל אדם. כי משיב ומקנטר דבר בטרם ישמע ויבין טעמו כמו אלו שהשיבו וקנטרו על אודות האשההכושית בטרם יבינו טעם פרישותו ממנה אשר הוצרך השם להשמיעם מה שלא ידעו כמו שנאמר בפירוש שמעו נא דברי וגו'. הנה ישיגוה שני גנאים גדולים שהשיגו אותם. האחד הוא שהדבור הוא אולת וחסרון השנה כמו שהודו באומרם אשר נואלנו ואשר חטאנו. והשני כלומר אשר תמשך למשיב הנזכר על זה האופן בהכלים איתו רעהו ואומר לו אין אתה יודע טעם הדבר ועקרו ואתה מקשה עליו ודי בזיון והוא אשר נזכר בכאן בפירוש הלא תכלם שבעת ימים תסגר וגו'. לכן העצה היעיצ' שישער איש רוח לבו שלא יגבה כי כל עוד דעתו בו ורוח נבון בקרבו הנה האיש ההוא יכלכל מחלהו והוא שיסבול וישא כל המחשבות המטרידות המתרגשות עליו ולא יחטיאוהו אמנם כאשר תהיה רוחו נכאה רצוני בלתי שלימה והמחל' היא בקרב' מי יכלכלה כמו אלו שלא עמדו של עצמם והוצרכו למשה רבן שיליץ בעדם. ואולם מין דבורם זה יתבאר בתחלת ביאור הספור הבא אחרי זה בטעם סמיכות פרשת מרגלים לפרשת מרים וביאור מה שכוונוהו חז"ל בו ודי בזה למה שרצינו אליו בזה השער:

שער עז

פרק א

יבאר כי המרגלים והנמשכים אחריהם לא את הארץ מאסו כי אם אלוה ממעל. ויבאר טעם מצות ציצית.

במדרש (במדבר רבה פ' ט"ז) אריב"ל למה ישראל דומין כשאמרו נשלחה אנשים לפנינו (דברים א׳:כ״ב) למלך שזימן לבנו אשה נאה עשירה ובת טובים אמר לו הבן אלך וארא אותה שלא היה מאמין לאביו מיד הוקשה הדבר בעיני אביו אמר מה אעשה אם אומר לו איני מראה אותה לך עכשיו יאמד כעורה היא ולפיכך אינו רוצה להראותה לו לסוף אמר לו לך וראה אותה ותדע אם כזבתי לך ובשביל שלא האמנת בי קונם שאין אתה רואה אותה בביתך אבל לבנך אני נותנה. וכך אמר הקדוש בדוך הוא לישראל טובה הארץ ולא האמינו אלא אמרו נשלחה אנשים ונו'. אמר הקב"ה אין אני מעכב על ידם אלא יראו אותה ובשבועה שאין אחד מהם נכנס בתוכה שנאמר אם יראו את הארץ כו' (במדבד י"ד). אלא לבניהם אני נותנה.

[373]תוכן דעת הרב ז"ל הוא הנה ידוע שיש הבדל בין פעולת ומעשי הטבע ובין פעולת ומעשי מלאכת מחשבת. כי הטבע הכולל יכין החמרים השונים למיניהם בעירוב יחד בבלי סדרים ומבלי השקפה אל שיעור גדלם או קטנם, כמו שימצאו ד"מ במעבה האדמה מיני מתכיות שונים כסף וזהב נחושת וברזל מעורבים יחד עם סיגיהם וחלקי עפרות, וכמו שנמצאו ביער עצים גדולים וקטנים צומחים יחד, מבלי הבדל בין הראוים לבנין הבית, ובין הראוים רק לעשות מהם כלים קטנים, אפס האומנים עושי המלאכה בחכמה ובתבונה יבדילו תחילה כל הסיגים מהמתכיות, ואח"כ יכינו לכל כלי וכלי חמרו הראוי לו, וכן חרשי עצים יבחרו להם בעצי היער לכל מלאכה ומלאכה אשר ירצו לעשות, את העץ היותר ראוי לה במדה הנכונה ובשיעור הראוי לה, ומעתה יאמר הרב ז"ל כי כן הוא גם בטבע החיוני של האדם, כי אלו יונח האדם רק על טבעו זה היו כוחותיו כולם פועלים תמיד בלי בחינה בין טוב לרע, והיה בוחר בכל אשר ימצא לפניו ומבלי הבדל בין ערב מעט לערב יותר, ובין מועיל מעט למועיל יותר, כאשר לא תבדיל ותבחין הבהמה בפעולותיה בכל אלה, ורק בכח השכלי אשר נתן ה' לאדם ליקר ולתפארת לו ישכיל ויבין ויבחין היטב לשער כל פעולותיו על פי מדה ומשקל כראוי ולבחור רק במה שהוא טוב ונאות לו לתקן בו עניני חייו האנושיים וזשא"הכ "אדם ביקר בל יבין, נמשל כבהמות נדמו," ר"ל אם בשכלו שהוא לו ליקר ולתפארת לא יבין האדם בכל פעולותיו לדעת איך ומה יפעול, הלא ידמה רק לבהמות שדי וחייתו יער? כי האדם בהיותו בעל שכל צריך להשכיל ולהתבונן תמיד על כל מעשיו, למען יהיו תמיד מוגבלים על דרך המיצוע, כמו שפעולת בע"ח היא רק להרגיש תמיד הרגשותיו הגופניות, וכן כ' החוקר "שהגבלת המעשים האנושיים היא קנין אחד עומד באמצע", ויען שהתורה האלהית תגביל מעשי כל אדם לא לבד עפ"י השכל האנושי כ"א גם עפ"י החכמה האלהית ודעת קדושים היודעת יותר היטב ממנו לשער את האמצע האמיתי, כאשר ירמוז על זה גם מאה"כ האמור בנתינתה "והגבלת את העם" (עיין מזה גם בביאורי למעלה שער ע"ב) ע"כ היא נחשבת ג"כ כסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה אשר עליו נעלה לא לבד משפל מצבנו הארציי, לרום שמי ההשגה הרוחנית להשיג בוראנו י"ת כ"א נרד אח"כ גם מהשגתנו זאת למטה, ליישר דרכינו ולהיטיב מעלילינו, באופן שיסכימו יחד עם רצון הי"ת ויהיו נרצים לפניו, ועל ידה ימצא ג"כ שיתוף, בין השכלים הנבדלים שהם הנמצאים העליונים, ובין בני אדם ברואי עולם התחתון. וענין זה מבואר יותר ביחוד במצות ציצית שבפרשתנו, כי שם ציצית בעצמו מלשון הצצה והבטה יורה כי תכליתם היא לסבב את האדם להשקיף תמיד השקפה שכלית לטהר הלב, הרעיון, והאמונה, והשקפה חושיית להיטיב מידותיו וליישר מעשיו הגופניים, ועל כל זה יורה פתיל התכלת, כי על ההשגה השכלית יורה לא לבד שם "תכלת" בעצמו המזכיר אותנו באותיותיו בהי"ת הנמצא העליון אשר הוא

"תכלית" כל הנמצאים והשגותיהם כלם, כי אם גם גוון התכלת יורה אל הי"ת והשגחתו והנהגתו את העולם כמו שאחז"ל "תכלת דומה לים וכו' ועין הרקיע לכסא הכבוד" וע"כ אחז"ל שמאה"כ וראיתם אותו אינו מוסב לבד על פתיל התכלת כפי פשוטו כ"א גם דרך רמז על הי"ת אשר בו נזכור, ועליו נראה ונשקיף בהביטנו אל פתיל התכלת הזה, [ומה שהאריכו בדבריהם אלה ולא אמרו רק בקוצר מלין "תכלת דומה לכסא הכבוד," הוא יען כי באמת שני אלה ר"ל התכלת וכסא הכבוד אינם שוים ודומים יחד לגמרי במראיהם, ורק ע"י האמצעים האלה ר"ל הים והרקיע אשר כל א' ואחד מהם הולך ומתקרב יותר למראה רעהו הקרוב לו, יש גם בסוף יחס ודמיון רחוק בין שני אלה אשר הם הקצה הראשון והאחרון, והורו לנו בזה גם מהלך עיון השכל האנושי, העולה תמיד במדרגות סולם הנמצאים מהתחתונים אל העליונים ר"ל מהעלולים והמסובבים אל העילות והסיבות, עד בואו באחרונה אל העילה והסיבה הראשונה שהוא הי"ת היוצר ומנהיג כל] ולענין ההשקפה החושיית אל סידור המידות והמעשים המסובבים מהם, יורה פתיל התכלת אשר היה רק חוט אחד, תחת כי חוטי הלבן היו שבעה (ר"ל לדעת הרמב"ם פ"א מה' ציצית ולדעת הראב"ד שם בהשגות היו ב' חוטי תכלת ר"ל אחד כפול, וששה חוטי לבן ר"ל שלשה כפולים,) והוא תלוי על ארבע כנפות הבגדים המורים על המידות (עיין ביאורי לשער נ"א ושער ס"ג ויקרא דף ס"ז ע"ב) להורות כי במדותיו ובמעשיו צריך האדם לבחור תמיד רק בדרך הממוצע שהוא רק קו אחד ישר ההולך על נקודה האחת האמצעית, תחת כי הדרכים הרעים הנוטים לצדדים לימין או לשמאל הם רבים (כמ"ש כבר בכמה מקומות מביאורי למעלה וביחוד בשער ע"ב) גם גוון התכלת יורה על האמצע, כי כבר נודע לך מביאורי למעלה ויקרא פ"א ע"א כי מראה הלובן משליך כל קרני האור אשר יפלו עליו מהשמש, או האש ואור הנר לאחור, ע"כ מראהו לבן כמראה האור בעצמו שהוא לבן, אפס השחור כונס אל תוכו כל קרני האור אשר יפלו עליו מחוצה לו, ולא ישליך אף אחד מהם לאחור ע"כ מראהו שחור כמראה החושך העדר האור שהיא ג"כ שחור, והנה מראה התכלת, הוא ממוצע בין הלבן והשחור, כי הוא משליך מחצית קרני האור אשר יפלו עליו מחוצה לו לאחור, ומחציתם כונס אל קרבו, וע"כ אמרו חכמי המחקר ידמה לנו אויר הרחוק מאוד ממנו כאלו הוא ירוק תכלת, כי הנה כח הראות של כל אדם יש לו קץ וגבול עד היכן יביט למרחוק, באופן שמשם והלאה יכלה כחו ויהיה כעור לא יוכל לראות אשר חושך ישופנו בכל סביבותיו, ומעתה כאשר נראה למרחוק יתחבר יחד חלק האויר אשר בו נראה עוד שהוא לבן, עם חלק האויר היותר רחוק אשר לו נראהו עוד שהוא שחור ומחיבור שניהם יחד יולד מראה התכלת וזאת לדעתם גם הסיבה שמראה הרקיע שהוא באויר הרחוק ממנו למעלה דומה לתכלת (עיין מזה גם בביאור מילות הגיון תחלת שער ח') והנה ידוע ג"כ כי כל כח גופני יחלש באחת משתי אלה, אם נפעול ונעמול בו תמיד בלי חשך ויותר מידי, או אם לא נפעול בו כלל, ונמשך מזה כי לא לבד מראה הלבן אשר ישליך תמיד כל קרני האור לאחור אל עין הראות יחליש אותו ע"י היגיעה התמידית הזאת להביט תמיד אל האור (אשר ע"כ אמרו גם מחקרי הטבע יהיו האנשים שוכני הארצות הצפונית הקרובות לציר הצפוני חלושי הראות, וכמעט מוכים בסנורים, יען כי שם יכוסו פני הארץ בשלג תמידי המחליש במראהו הלבן כח הראות שלהם) כי אם גם ההבטה התמידית אל דברים שחורים או הישיבה במקום חשוך מחלישים כח הראות, יען כי העינים יחדלו עי"ז מהיות מורגלים לקבל קרני אור אל תוכם (אשר יורה גם הנסיון כי האסירים יושבי חושך וצלמות כאשר יקרא להם דרור ויצאו החוצה כמעט לא יוכלו לפתוח עיניהם לראות אור השמש), ונמשך מזה כי מראה הלבן, והשחור שניהם מחלישים כח הראות, אבל מראה התכלת הממוצע בין שניהם מחזיק אותו, וכל זה רומז לנו כי כמו שההבטה אל גוון התכלת שהיא המראה הממוצע מחזיק כח הראות שלנו, כן ההליכה התמידית בדרך הממוצע בבחינת מידות נפשנו ומעשינו הגופניים מחזקת כח גופנו ושכלנו, ובעבור היות בהבטתנו זאת אל פתיל התכלת מחוברים יחד זכרון הי"ת והשגחתו על בני אדם וההשקפה אל רצונו י"ת הנמשכת ומסובבת מזה, עם ההשקפה התמידית אל הדרך הממוצע יצאו לנו מזה עוד לימוד יקר אחר, והוא כי דרך האמצעי בבחינה אמיתית איננו לפי מה שישערהו וישפוט עליו השכל האנושי כי אם לפי מה שישערהו ויגבילהו החכמה העליונה והתורה האלהית, בכל משפטיה חקיה ומצותיה, כמאה"כ "כי לא אשר יראה האדם" וכו', ולהורות על כל זה אמר הכ' "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'," ואחז"ל מגיד הכ' שכל המקיים מצות ציצית (ר"ל עם התכלית הנרצית ממנה להשקיף על ידה תמיד אל ההשערה האלהית לשמור את דרך הממוצע המוגבל ממנה) כאלו קיים כל המצות וכו'. ואחרי שע"י מצות ציצית יזכור האדם תמיד את בוראו ויושרש בקרבו עי"ז האמונה ב"ה ובהשגחתו והנהגתו את העולם, וישתדל ג"כ לשמור את דרך האמצעי עפ"י התורה והמצוה, הלא ישמר עי"ז מנפול ברשת הטעות באמונתו ומהשקע במצולת התאוה והתשוקה החמרית כאשר רומז ע"ז גם מאמר הכתוב "ולא תתורו אחרי לבבכם" (זו מינות לדחז"ל שהוא שיבוש הדעת והשכל והמשכם אחרי דעות נפסדות) ואחרי עיניכם (זו זנות שם מורה על רדיפת התאוה החמריות בכלל מבלי תת מתג ורסן לשום תשוקה גופנית, בל"א אויסשווייפונג), ועל ההרחקה משתי אלה הראויה לכל שלם רמזו חז"ל ג"כ באמרם ד"מ שדהע"ה אמר שירה בהסתכלו בדדי אמו שהם במקום הלב מושב הבינה וההרגש המוסרי ולא למטה בגוף כמו שהם אצל שאר בע"ח, לתת בזה רמז לאדם שלא יסתכל במקום ערוה, ר"ל שלא ימשך הרבה

ויותר מדי ההכרחי לקיום גופו ומינו אחר הנאות ותשוקות הגוף, ושלא יינק ממקום הטנופות, ר"ל שלא יכניס בשכלו דעות נפסדות באמונתו ורעיונים אשר לא טהורים ונכוחים המה, כי אם בהפך שבעלות כאלה על לבו ורוחו יזרם הלאה וכפסולת המאכל אשר לא יצלח לכל וע"כ ישלחנו ויוציאנו הטבע מחוץ לגוף כן יחריקם מעליו. והאנשים השלימים הנשמרים מכל אלה והמלאים התכלית הנרצית במצות ציצית הלוא הם מתקדשים ומטהרים עי"ז בבחינת מהותם הרוחנית, מכל משגה השכל ודעה נפסדה ומכל סיג וחלאה מידותית, באופן שתמצא בהם הקדושה האלהית וידמו בבחינה מה אל הי"ת אשר הראה אמיתת מציאותו הרוחנית הרמה ונשאה על כל זולתו, והשגחתו על כל ברואיו ופלאי מעשיו הנוראים והיקרים, בהוציאו את ישראל ממצרים, ועל כל זה רומז גם מאה"כ "למען תזכרו וכו' והייתם קדושים לאלהיכם, אני ה' וכו' אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וכו'."

אפס אחרי אשר ראינו עד הנה בכלל כי אם ירצה האדם לחיות חיים מאושרים עלי ארץ, צריך להגביל את מעשיו תמיד להיות ממוצעים, יאמר עתה הרב ז"ל כי ההגבלה השכלית הזאת צריכה להיות בבחינה משולשת בבחינת הטוב המוסרי הערב והמועיל, כי בשלשתם צריכים אנו לשמור תמיד את הדרך הממוצע, כי כמו שהתרחקות מהדרך הממוצע אל אחת הקצות בבחינת הטוב המוסרי היא רעה (כי לא לבד היציאה בו אל קצה הפחות כ"א גם אל קצה היתרון לא תכונה עוד בשם טוב כמאה"כ אל תהי צדיק הרבה (קהלת ז׳:ט"ז) עיין גם בביאורי למעלה ויקרא קי"ט ע"א) כן גם התרחקות בבחינת הערב והמועיל אל אחת הקצות לא טובה היא לאדם, כי כמו שחיי העצב בהיות האדם חסר כל הנאות הגוף הערבות לו, וחיי העוני בהיות חסר כל קניני הון ורכוש המועילים לאדם, הם רעים מאוד לאדם בעבור היות זה יציאה אל קצה הפחות, כן גם הרדיפה היתירה אחר ערבות הנאות החושים, וההשתדלות העצומה לאסוף תמיד הון ורכוש ושאר קניני הזמן, שכל זאת היא יציאה מגדר האמצע אל קצה היתרון בבחינת הערב והמועיל רעות הן לאדם מאוד, ורק בהיות האדם במעמד האמצע שימציא לגופו המזון הראוי ושאר מיני הערב ההכרחיים לנפשו החיונית. וישתדל לאסוף גם שאר הטובות הזמניות כעושר וכבוד ויתר מיני המועיל למלאות בהם מאווי נפשו הרצונית, רק כפי הראוי והצורך ההכרחיי אז יהיה לו גם הטוב והישר והאושר המוסרי שהם מבוקשי נפשו המשכלת לו למנה, ורק בהיותם במעמד האמצע הזה הנרצה לבד בעיני הי"ת יסכימו ויתאימו שלשתם יחד, ויוכלו להיות אחדים ביד בעליהם, אפס בצאת אחד מהם אל קצה היתרון. לא יוכלו עוד להתחבר יחד, כי האיש המבקש בכל עוז רק את הערב לחושיו, יבזה הטוב המוסרי והמועיל, כאשר נראה ד"מ כי אוהב יין ושמן ושאר תענוגי בשר יותר מידי ישגה בהם תמיד, ולא ישתדל לאסוף חכמה ודעת וללכת בדרך המוסר והמישרים. גם לא יעמול לאסוף הון ורכוש ושאר קניני הזמן המצטרכים לו ולאנשי ביתו, וכן המבקש בכל מאמצי כחו רק את המועיל יהיה תמיד רק נבהל להון לא יתן שנה לעיניו ותנומה לעפעפיו, גם לא יאכל לשובע נפשו ואף כי שלא יתענג בתענוגים הראוים והמותרים, כי אם ייגע ויעמול תמיד רק לרכוש ולקבץ הון ועושר, והמבקש הטוב המוסרי באופן היוצא מגדר השיווי להיות צדיק הרבה ולהתחכם יותר מהראוי, יבזה וירחיק את כל הערב והמועיל לו, ויבחר לשכון בדד במדבר ציה ויתענה תמיד או יקח למאכלו רק חציר ועשבי שדה כחייתו יער, אפס אחרי כי בכל אלה לא בחר הי"ת (עיין מזה מה שכ' הרמב"ם פ"ב מה' דעות) ע"כ נתן ה' לבני ישראל ארץ חמדה, אשר לא תחסר כל בה מכל המצטרך לאדם בבחינת הערב והמועיל, רק בגדר השיווי והראוי, לא בשפע וריבוי יותר מדי הכרחי כאשר רומז על זה גם מאה"כ "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם," ר"ל רק למען הסיר ממך חרפת הרעב והעוני והמסכנות יהיו לך שמה כל מיני מאכל דגן ותבואה לרוב, גם כסף וזהב נחושת וברזל יהיו לך שמה די מחסורך אשר יחסר לך, למען עשות בהם כלי מלאכתך, ולמען קנות בהם כל הדברים ההכרחיים אשר לא ימצאו בארצך, כי מהרריה תחצוב נחושת וברזל. ובעשותך מסחר וקנין ברוב תבואת ארצך עם הארצות אשר סביבותיך (כנראה מיחזקאל כ"ז י"ז) וגם בריבוי בקרך וצאנך אשר יהיו לך יותר מדי צרכך באופן שתוכל למכרם לזולתיך, יהיו לך גם כסף וזהב לרוב [כאשר יורה ע"ז גם מאה"כ "ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך"] אפס כל אלה יחד יהיו בארצך רק באופן שיוכל כל אחד ואחד מכם לאכול ולהנות מהם די שבעו וסיפוק מבלי בקשת המותרות, כי אז כל עוד תשארו בדרך האמצע הזה תוכלו לעשות גם הטוב והישר בבחינה מוסרית מבלי עצב ודאגת מחסור כלל גם תכירו ותדעו אז את הי"ת הנותן לכם כל אלה ותברכו אותו ותתנו לו תודה על כל, כמאה"כ "ואכלת ושבעת וברכת" וכו' אך השמרו לכם בבואכם אל הארץ שלא תעברו את הגבול והגדר הראוי בהנאות הגופניות האלה ושלא תחשבו כי קניני הזמן אלה הם התכלית הנרצה, ולא רק האמצעים לקנין השלימות האמיתית כי אז ירום לבבכם ושכחתם את ה' אלהיכם, כמאה"כ "ושכחת את ה' אלהיך המוציאך מארץ מצרים" וכו' ר"ל אשר הראה אתכם בזה את גדלו ואת ידו החזקה, והשגחתו עליכם, ואשר האכילכם את המן במדבר, והשקה אתכם שם מים מצור החלמיש, להראות אתכם בכל זה מה טוב ומה נעים לאדם להסתפק רק במזון, ושאר הנאות הגוף ההכרחיים, ולמאוס בכל המותריות, כי רק אז יקנה שלימותו המוסרית שהיא אחרית טובה לאדם כמאה"כ "ולהיטיבך באחריתך" וע"פ זה באר הרב ז"ל גם דברי המדרש "ג' מתנות נתן הקב"ה לישראל ולא נתנה אלא ע"י יסורין" וכו', כי אחרי שלפי דברינו היתה מתנת הארץ להיות

בה רק חיי הגבל' והשערה, לא לאכול בה יותר מדי שבעו וסיפוקו, ולהתענג בה יותר מדי הראוי וההכרחי, גם חקי התורה ומצותיה נתונים המה לישראל רק למען הגביל חייהם ולהוליכם תמיד בדרך האמצעי ולהנחילם עי"ז אח"כ המתנ' השלישית ר"ל החיים הנצחיים שהם האושר הרוחני והאמיתי ע"כ היה ראוי והכרחי שגם בדרך אשר יוליכם אל קנין ג' המתנות האלה, יורגלו כבר בחיי הגבל' והשערה, בכבישת יצר תאות לבם ובסבול מקרי ופגעי הזמן, כי רק אז יהיו מוכשרים יותר להסתפק בהנאות ההכרחיות ולהשתדל בקנין השלימות המוסרית, כי איש מפונק מנוער המגודל מלידה ומבטן רק על ברכי התענוגים הגופנים לא על נקלה יוכל לחיות אח"כ חיים מוגבלים ומשוערים, או להתרומם מעניני הגוף והחומר ולהשתדל רק בקנין מושכלים רוחנים ועיונים תוריים לירש ע"י זה נחלת החיים הנצחים וזה שאחז"ל שכל אלה ג' מתנות נתנו לישראל רק ע"י יסורים, כי רק בעבור זה הוצרכו אבותינו ללכת תחילה ארבעים שנה במדבר ולסבול שמה כמה מקרים ותלאות הדרך ולהסתפק באכלם המן רק לשובע עד בואם אל ארץ נושבת, גם הוא מן ההכרח שכל מי שירצה לזכות בקנין התור' צריך להרגיל עצמו תחילה להסתפק רק בהנאות הגוף היותר הכרחיות אשר כמעט אי אפשר לאדם מבלעדיהם, כמו שאחז"ל אבות פ"ו "כך היא דרכה של תורה וכו'," וחיי העולם הנצחיי יהיו גם כן למנה רק למי שיחיה פה עלי ארץ חיים מוגבלים ומשוערים על פי חקי התור' הצדק והמישרים, וסבל ג"כ בשובה ונחת מקרי ופגעי הזמן מבלי אשר ילון על הי"ת והשגחתו כי אם ישב בדד וידום, וישא עול החיים הארציים אשר נטל עליו, והוסיף הרב ז"ל ואמר כי שלשה כלים מיוחדים אשר היו במשכן אשר בעשייתם נאמר "מקשה" ר"ל שלא יעשו בחרט ובציור, כ"א מעשה מקשה ע"י הכאה והולם פעם, רומזים על ג' מתנות אלה אשר נתנו ע"י יסורים, כי החצוצרות מכסף מקשה אשר היו למסע המחנות במדבר כאשר הלכו להכנס לארץ, רומזים על מתנת הארץ, והמנורה אשר תעלה נר תמיד היא אות וסימן על אור התור' והחכמ' האלהית, והכרובים רומזים על המלאכים והשכלים הנבדלים אשר בחברתם תשכון הנשמה בהפרד' מהגוף להיות צרורה בצרור החיים הנצחיים, ועפ"ז נבין גם חטאת המרגלים ומה חרי אף ה' הגדול הזה עליהם? כי הם מאסו בחיי ההגבל' וההשער' כ"א בחרו רק להתענג בתענוגים בשריים עד בלי די, ובקשו תמיד המותריות, ע"כ מאסו רק בארץ חמדה כאשר באו בה ויראו כי היא טובה רק לתת די' מחסורי ישראל ומלאה ספקם ההכרחי אבל לא בשפע רב כאשר בקשו אותו, וע"כ הוציאו דבה רעה על הארץ, כי כל ישעם וכל חפצם היה רק להדבק תמיד בהנאות הגוף ותענוגי החומר, ולבלתי התרומם משפל מצבם זה, ללכת בהלך נפש באורח חיים אשר למעל' למשכיל, בעיונים רוחניים הרמים והנשאים, וע"ז ירמוז ג"כ מצפון דבריהם "לא נוכל לעלותיי ר"ל אל השגת החיים האמיתים העליונים במעלתם, גם מאמרם "נתנה ראש ונשובה מצרים," אשר היא ארץ לא מטוהרה, מקום ישבו על סיר הבשר ואכלו הדגה חנם, להשביע רק תאוות נפשם החמריות ואת ה' לא ידעו, אפס השלימים והישרים שבהם ר"ל יהושע וכלב אשר היתה רוח אחרת אתם, כי השתוקקו תמיד רק אל החיים המוסריים האמיתים העליונים במעלה, והסתפקו בעבור זה רק בהנאות הגוף ההכרחיות ואת כל היותר הרחיקו, הם חמדו להם הארץ הטובה ההיא, בראותם כי היא טובה מאוד לתת לכל איש די' מחסורו ההכרחי אשר יחסר לו באופן שיוכלו לחיות בה חיי ההגבל' וההשער', ולעלות בה אל רום המעלות להשיג השלימות הנפשית, וע"כ הללו מאוד את הארץ באמרם "עלה נעלה וכו'," אשר במשכיות דבריהם אלה נסתרה גם הכוונה שחפצם רק לעלות תמיד מעלה מעלה ולראות באור ה', גם על זה אמר כלב "אם חפץ בנו ה'" וכו', (ר"ל רק בעבור שחפץ ובחר בנו יותר מכל העמים) "והביא אותנו אל הארץ" וכו' אשר היא זבת חלב ודבש, מאמר פרטיי הרומז בכלל על היות הארץ הזאת מספקת ליושביה המזון ההכרחי והסיפוק הראוי הנשמר מכל נזק, כמו שחיבור החלב או החמאה אינו מזיק לאוכליו אף כי ריבוי האכילה מכל אחד מהם מזיק לגוף, כמו שאה"כ "חמאה ודבש יאכל לדעתו מאום ברע" וכו', ר"ל מדי ידע הנער למאוס ברע אשר יזיק לו ימנע אכילת החמאה או הדבש לבד כי אם יחבר שניהם יחדיו (כי ריבוי שתית החלב הקר מקרר הגוף ומחליש גם האצטומכא בעבור ריבוי חלקי השומן וחמאה שלה, כמו שריבוי אכילת הדבש מחמם הגוף, ורק ע"י חיבורם יחד הם יפים לגוף, יען כי הדבש מחתך ומפריד חלקי החמאה והשומן) וע"ז רומזים גם דחז"ל בזבחים קי"ח ע"ב, עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלה וכו', ר"ל כי ע"כ נבחר יהושע להנחיל את ישראל את הארץ, אשר בה יחיה האדם רק חיים מוגבלים, אשר לא יפרצו גדר השיווי להנות יותר מהראוי והכרחי לאדם, יען כי הוא מזרע יוסף אשר לא שמע לקול אשת אדוניו אשר נתנה עיניה בו, וכבש יצרו ותאותו, והורה בזה כי מטבעו הוא נעלה על כל חמדה ותשוקה חמרית אשר לא כדת, הפורצת גבול המוסר והמישרים, וע"כ אמר גם הוא וכלב רעהו אשר מלא אחריו אל כל עדת ישראל "אך בה' אל תמרודו ואתם אל תיראו "וכו' ר"ל אם רק במעגלי המוסר והצדק תלכו לשמוע בקול ה', לשמור תמיד הגבול הראוי והנכון בהנאות הגוף (ולא תהיו כאנשים האלה, אשר יתנו כתף סוררת לשמוע בקולו, כי אם יתאוו תאוה להתענג תמיד יותר מהראוי בתענוגי בשר, אשר ע"כ דברו סרה על הארץ והוציאו דבתה הרעה.) אז תהיה הארץ הזאת טובה לכם מאוד, ולא תיראו גם את עם הארץ אחרי כי סר צלם מעליהם, וה' ילחם לכם. אפס כאשר לא רצו העם לשמוע בקולם כי אם חרה אפם עד שאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים, הורו בזה כי נטו כבר אחרי עצת

[373]אם הוחן האדם סולם יעלה בו משפל מצבו לרום שמיו. ראוי ומחוייב שיהיה לו מוצב ארצה במקום נאמן:

הקודם נתבאר ממה שחנן האל יתעלה אל האדם הכח השכלי אשר בו יגביל את מעשיו כל הימים אשר הוא חי להזהר משלוח הטבע החיוני ומהתר רסנו המפסיד החיים. וזה שהטבע החיוני בכלל הנה הוא משלח הכחות וההפעליות גם הקנינים בשלוח בלי בחינה בין טוב לרע ולא בין ערב לערב ובין מועיל למועיל באופן שמותר האדם מן הבהמה בפעולותיו אין וכמו שאמר עליהם אדם ביקר בל יבין נמשל כבהמות נדמו (תהילים מ"ט:י"ג). אמנם הכח השכלי יגבילם וישערם לקחת מהם הנאות והטוב לחיות חיים אנושים מוגבליים והיותר והפחות יחריב כמו שהטבע הכולל יכין החמרים לכל הדברים איך שנזדמנו והחכמ' והמלאכה תשערם ותגבילם דבר דבר על שעורו וגבולו הראוי לו. ולכן הפועל המיוחד אל השכל שישכיל כמו שהפועל המיוחד לבעל חי שירגיש כמו שכתב כל זה החכם בפרק י"א מהמאמר הט' מספר המדות כאשר כתבנו

האנשים המורגלים החטאים בנפשותם, אשר מאסו בארץ חמדה, אשר תתן יבולה רק די מחסורם ההכרחי בעבור חפצם וההשתוקקם רק להנאות גופניות ומאסם בקנין השלימות המוסרית המושגת לאדם רק ע"י חיי הגבלה, והודיעו בזה כי אינם ראוים ומוכשרים עוד שיעשה הי"ת בעבורם אותות ומופתים להנחילם את הארץ הזאת ע"י לכידת וכבישת העמים היושבים בה כאלו החלישו בזה כביכול כח גבורתו, ועוצם יכלתו באופן שלא יוכל עוד עפ"י משפט הצדק והמישרים להיטיב עמהם באופן נסיי לגרש מפניהם גוים גדולים ועצומים ולהושיבם תחתיהם אחרי שאינם ראויים עוד לטובתו הנסיית, ע"ד משאחז"ל וכל זמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום מתישין כח גבורה של מעלה שנאמר "צור ילדך תשי", וע"כ נגזר באמת עליהם שלא יכנסו לארץ. וע"ז רומז גם מאמר המדרש אתה מוצא וכו' (עיין בפנים הספר) שר"ל כי כאשר אמרו ישראל "נעשה ונשמע" והבטיחו בזה שירצו ללכת תמיד בבחינת בקשת הנאות גופם רק בדרך האמצעי עפ"י התורה והמצוה הבטיחם גם הי"ת שלא יהיה יד המות בחצי ימיהם המסובב רק ע"י שלוח החיים, שלטת בהם, וכשקלקלו במרגלים והראו בזה כי עודם שקועים במצולת התשוק החמרית, א"ל הקב"ה ותפרעו כל עצתי וכו', אני אמרתי אלהים אתם, ר"ל כי דומים אתם לאלהים כפי היכולת האנושית למאוס בהנאות המוסריות ובעבור זה תנצלו מהמות המסובב לאדם רק כאשר יפרוץ גדר התאוות, אבל לא כן הוא אכן כאדם תמותון וכו' ר"ל אחרי שאתם רודפים עוד אחרי התענוגים כאחד מהמון בני אדם לא תזכו עוד למלאות מספר ימי חייכם כי אם פגריכם יפלו במדבר הזה, ובקברות התאוה תקברו, בטרם יבוא עוד עתכם למות המיתה הטבעית, ואף שאמרו אח"כ "הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' וכו'" והראו בזה כי נחמו על רעתם, בכל זאת ראה ה' אל לבם ובחן כליותם כי לא בלב שלם, כי אם מיראת הגזירה למות בלא עתם ישובו אליו, וע"כ לא שב ה' מחרון אפו עליהם, ועכ"ז יאמר הרב ז"ל רומז המדרש שהחל בו "משל למלך שזמן לבנו אשה נאה עשירה ובת טובים" וכו' שרומז בזה שלש מיני תשוקות האדם' כי בהיותה נאה ועשירה אשר תכניס לבעלה לנדן כסף רב, תמלא בה תשוקתו אל הערב, והמועיל, ובהיותה גם בת טובים והולכת בעקבות אבותיה להיות בעלת מידות טובות, ילמד גם הוא ממנה להיישיר דרכו ולהיות גם הוא איש מוסרי ותמלא בזה גם תשוקתו אל הטוב והישר, והבן שאמר "אלך וארא" הורה בזה כי תשוקתו אל ערבות החושים הוא חזקה עד מאוד אשר ע"כ לא יאמין גם לדברי אביו שאמר שהיא נאה, מירא פן בכל זאת לא תמצא חן בעיניו, וע"כ חרה אף אביו בו, ואמר כי יוכל לראותה, אבל בכל זאת לא יתננה עוד לו, כי אם לבנו, וכל זה משל ראוי ונחמד על ענין המרגלים כי הארץ הטובה הזאת גם היא ביכלתה למלאות תשוקת יושביה אל הערב והמועיל באופן ההכרחי לקיום הגוף, ואף כי תשוקתם אל הטוב המוסרי, והבן רומז על האנשים המרגלים וכל העדה אשר נמשכו אחריהם, אשר לא האמינו להבטחת הי"ת ביד משה כי טובה הארץ מאוד למלאות בה כל תשוקותיהם בגבול ושיעור הראוי, יען כי בחרו בחיי השלוח והפריצות, וע"כ נגזר עליהם שלא יכנסו עוד לארץ כי אם בניהם אחריהם אשר מגורל אבותיהם הרע הזה יקחו מוסר לדעת כי לא טוב לאדם ללכת אחרי שרירות לבו לחפוץ במותריות, יען כי אז תהיה אחריתו מרה כלעגנה, כי אם ללכת תמיד רק בדרך אמצעי, ולהסתפק במה שחננו הי"ת,

בפרשת הנחש שער ט'. ולזה אמר במקום אחר (מדות מ"ב פ"ה) על ענין הגבלת המעשים האנושיים שהוא קנין אחד עומד באמצע וכאשר יבאר החכם. ולפי שהתורה האלהית היא המגבלת המעשים האנושיים לא כדעת אנושי לבד אבל כדעת קדושים וחכמה אלהית נפלא כמו שאמר במעמד הנכבד ההוא והגבלת את העם (שמות י"ט:י"ב) שטעו בו קצת כמו שכתבנו שם הנה היתה היא באמת הסולם המוצב לרדת עליונים למטה ולעלות תחתונים למעלה ולהמצא ביניהם השתוף והחבור המחוייב כמו שאז"ל והנה סולם זה סיני חושבניה דדין כחושבניה דדין (ב"ר פ' ס"ח) כמו שבא בשער כ"ה אחד אחד ממנו. אמנם ענין הגבלת התורה המעשים האנושיים אינו על דוגמת מה שהגבילם החוקר בהיותם קנין עומד באמצע אלא שהוא קנין מעולה בבחינת אלהית וכן נתבאר בה בפרשת ציצית הכתוב' בצד הספור הזה. אמר ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם וגו' (במדבר ט"ו:ל"ח). וזה שהוא מבואר שענין הציצית הוא הצצה והבטה כמי מציץ מן החרכים (שה"ש ב') וצוה שיעשו להם סימן שבו ישקיפו ויציצו השקפה חושיית ושכלית לשני הענינים האלו ואותו הדבר המוצץ אמר שהיא פתיל תכלת כי בזה יושלם הרמז אל שני הענינים. האחד והוא השכל. במה שירמוז בגוון התכלת אל הנמצא העליון שהוא תכלית כל הנמצאים וכל העינים כלות אליו יתברך שמו וכמה הפליגו חז"ל לומר וראיתם אותו מגיד שכל המקיים מצות ציצית כאלו הקביל פני שכינה שתכלת דומה עם והים דומה לרקיע והרקיע דומה לכסא הכבוד (מנחות מ"ג:) כענין שנאמר וממעל לרקיע וגו' (יחזקחל ח') אמרו כי באומרו וראיתם אותו ירמוז אל הש"י שהוא פני שכינה ונתנו טעם לדבר משום שפתיל תכלת עינו דומה לים ועין הים דומה לרקיע ועין הרקיע לכסא הכבוד וזהו באמת העיון השכלי העולה במעלות הסולם מהנמצאות התחתונות אל העליונות ובהם מהעלולים אל העלות עד שיעלה עלייה שכלית אל העלה הראשונה ב"ה כי הנמצאות הוא הסולם אשר בו יעלו כל בעלי השכל להר ה' ולקום במקום קדשו כאשר נתבאר בשער הא'. וגה אל סדור המעשים האנושיים ותקונם הפתיל הזה הוא רמז נפלא מאד משני פנים האחד במה שאמרנו בבחירת המיצוע בכל המדות והתרחק מהקצוות כי היתרון והחסרון הם פחיתות והמיצוע הוא הטוב כמו שאמר החכם אל תט ימין ושמאל הסר רגלך מרע (משלי ד'). וכאשר כתבנו בתחלת הספר הזה שער ע"ב. והנה עין התכלת כך היא טבעו שהוא אמצעי בין המראה הלבן המפזר הראות ובין השחור המקבצו והוא כמשותף משניהם עד שמפני זה הוא מחזק הראות ומקיימו כי הוא נאות אצלו והוא טעם והיה לכם לציצית וראיתם אותו ירצה כי כשיטילו פתיל תכלת בין חוטי הלבן העין מעצמו יברח מהבין בלבן מפני שמזיקו ויסתכל בתכלת לפי

שמחזיקו ועל ידי כן יתבונן שהמיצוע בכל הדברים הוא הטוב והנאות ויתבונן מעצמו כי על כן נצטווה להטיל התכלת בכנפי בגדיהם שהבגדים בכל מקום כנוי אל הקנינים המדותיים כאומרו בכל עת יהיו בגדיך לבנים (קהלת ט׳:ח׳) והמדות והבגדים לשון אחד להם כמה דאתמר ולבש הכהן מדו בד שיורד על פי מדותיו כמו שכתבנו אצל בגדי כהונה שער נ"א לומר שהמיצוע בכל המעשים האנושיים הוא הראוי והנאות כמו שהמראה הזה הוא המיצוע בין המראים. וגם שהיה התכלת בפתיל אחד כוון לדמותו אל הקו אשר לא יתחלק כי המיצוע והשווי בדברים אינו אלא על ענין אחד והיציאה ממנו על פנים רבים ולזה הם רבים היוצאים מהקו ומעטים אשר יכוונו אליו והוא הדבר שאמר החכם בסוף פ"ה מח"ב ובכלל אין ביתרון ולא בחסרון אמצע ולא באמצע יתרון וחסרון. אמנם כשיתחברו שלשה הענינים הפתיל ומראהו גם דמיונו אל הרקיע ואל כסא הכבוד יוקח משם ענין נפלא מאד יותר ממה שאמר החכם בהגבלת המיצוע הזה שאמרנו והוא שנדע שההגבלה וההשערה האלהית בכל המעשים הוא ההשער' האמתות שעליה ראוי להשען בכלן לא כמו שישפוט השכל האינושי לבד כמו שאמר כי לא כאשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב (שמואל א ט״ז:ז׳) כאשר נתבאר בשער כ"ה. ולזה השערת התורה. האלהית והגבלתה בכל מצוותי' היא אשר עליה יחיה האדם ולא בזולתה והוא אשר הכחיש' קרח באותו משל שאמר טלית שכלה תכלת וכו' (במדרש רבה פ' י"ח). בכלל פנות אחרות שרמזם במשלים אחרים כמו שיתבאר בשער אחרי זה ב"ה. והיה להיותה זה כלל גדול לכל המצוות המעשיות ולכל פעולות האדם הנתנות להשערתו אמרו ז"ל וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' מגיד הכתוב שכל המקיים מצות ציצית כאלו קיים כל המצות וכל המבטל מצות ציצית כאלו בטל כל המצות (מנחות מ"ג:) כי ודאי מי שקיים ענין זאת ההשערה וההגבלה הנכבדת על ידה יתקיימו כל המצוות המעשיות ואם יצא מההשער' הזאת נמצאו כלן בטלות משלימותן. ולהורות בשלימות של שני הענינים הראשיים שאמרנו אמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם כמו שכוונו ג"כ בזה חז"ל (ספרי פ' שלח) בשאמרו אחרי לבבכם זו מינות שנאמר ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה טוב לפני האלהים ימלט ממנה וגו' (קהלת ז׳:כ״ו). ואחרי עיניכם זו זנות שנאמר כי היא ישרה בעיני (שופטים י״ד:ג׳). והמינות הוא ידוע שהוא הסכלות והשבוש בהשגות העיוניות השכליות בדעות האמתיות ובאמונות האלהיות אשר האשה הזאת הוא שטן הוא יצר הרע מונע אותו לתור במראה עיניו דרך העלייה במדרגת הסולם שאמרנו מהתכלת לים ולרקיע ולכסא הכבוד מבלי נטיה ושבוש

אבל תדחהו דרך עלייתו ונדחת רגלו ונופל. והזנות הוא קלקול המעשים ורדיפת התאוות המותריות ופרצת גדר ההגבל' בהם אשר הוא גם כן מיוחס אל האשה שנאמר כי היא ישרה בעיני ועל שתיהן אחז"ל נסתכל בדדיה ואמר שירה מאי היא שעשה לה דדים במקום בינה מר אמר כדי שלא יסתכל במקום ערוה ומר אמר כדי שלא יינק במקום הטנופת (ברכות י'). כמו שנתבאר בשער ו'. ולהיות האנשים המיושרים על זה האופן מההגבל' ושומרים משמרתה דומים ליוצרם אמר אחר כן למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם אמר שכבר תשארו על טבע נכון וקיים אשר תזכרו תמיד מעצמיכם את כל מצות ה' ועשיתם אותם בעצם ותמיד עד שתמצא בכם הקדושה האלהית עצמה המשותפת מאמות התורה כנזכר ונזכר להם יציאת מצרים כי שם נראה להם עין בעין אמתת מציאותו ועליונותיו הנפלא על כל נמצא ופלאי נוראות מעשיו אשר בשתים אלה רצה שנתדמה אליו ולהתקדש בקדושתו הנה שנתבאר כמה הוחן לנו מאתו יתברך מתת הסדר הנכון וההגבלה השכלית והאלהית אל עם תורתו בלבם אשר היא הדרך ישכון אור לעלות ולראות את פני האדון ה' צבאות ולהנצל משלוח הטבע החיוני אשר על שניהם נאמר טוב לפני אלהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה כמו שאמרנו ודי בזה לביאור הקודם.

אמנם הנמשך יתבאר ג"כ מעצם הנאמר. וזה כי אחר שענין ההגבלה השכלית הוא המצא החיות על דרך הטוב והמועיל והערב על המצוע וכמו שיתכן לא הקצוות בהם. כי כמו שההתרחק מהטוב אל הקצה האחד הוא הרע המוחלט ולא יהי' חיות מוגבל כן ההתרחק מהערב והמועיל כמו כן כי חיי העצב והעוני שהם הפכם הם בלתי מוגבלים כמו שזכר החכם במקום שזכרנו במאמר הט'. ולכן ההגבלה הנכונה היא שיחי' האדם בטוב בחיים טובים מספיקים ומוגבלים. אם אל צורך הפרנסה והמזונות ויתר מיני הערב אשר תדרשם הנפש החיונית. ואם אל ספוק שאר הטובות מהעושר והכבוד ויתר מיני המועיל שהם מבוקש הנפש הרגזנית. אשר בהמצא להם שתים אלה על השערתם הנאותה והגבלתם הנכונה ימצא להה הטוב והישר אשר הוא מבוקש הנפש המשכלת ותשוקתה. אמנם כשיצאו מהגבלתם הנה הם פעולות היצר הרע לבד שהיא כת רביעית נפסדת ומשובשת אשר אל ארבעתן אז"ל ד' תשוקות הן כו' (ב"ר פ' כ') כמו שכתבנו אצל משפחות בני נח שער י"ב. והנה לפי ששלשה ענינים אלו מטבעם לשנוא זה לזה ושידחה זה מפני זה שהמבקש הערב יבזה הטוב והמועיל והמבקש המועיל יבזה הערב והטוב והמבקש הטוב יבזה את שניהם היתה הפשרת ההגבלה הנאותה הכרחית להם כדי שימצאו יחד שלשתן ולא יהיו צרות זו לזו כי כאשר היה כן תשוקת כל חלקי האדם

שוה בדבר ויושלם בידו מבלי שום מוחה כי לזה היתה חכמה מעולה ונדיבות נפלא לתורה האלהית לנדור ולנדוב במעשים התוריים דברי הערב והמועיל כדי לזרז האדם אל המעשה הטוב מצד כל כחותיו ולתת שוחד למקטרגים. ועל דרך שאמר קנאת סופרים תרבה חכמה (ב"ב כ"א.) כי כשהקנא' עם היותה מהמדות הפחותות והמעכבות כל שלימות מבוא לבעליה תעזור בדבר ההוא מי מעכב. הלא תרא' כי הית' עצה יעוצה מכל ישראל בדבר הפלשתי לעשות כן כמו שנאמר ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העולה הזה כי לחרף את ישראל עולה והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו ואת בית אביו יעש' חפשי בישראל (שמואל א י"ז:כ"ה) הנה שנדבו ונדרו העושר והכבוד בצירוף אל הטוב הנמשך מהפועל ההוא. ואולם מה שהגיע ממעלתו של דוד לבזות כל מהר ומתן בפועל ההוא זולתי הפועל הטוב הנדרש מהשלם מצד מעלתו בכלל פירוש כל המעשה האלהי כלו כתבנו בשער ט"ו. מ"מ למדנו שכבר הית' עצה טובה מטעם המלך ויועציו ושריו לעורר לבות האנשים אשר במעשים המעולים נפשם חפצה לעשות חיל במתנות העושר והכבוד כמו שאמרנו. והנה התחבולה הנכונ' הזאת כוונה האלהים על השלימות בתתו לעמו ישראל ארץ כארצנו צבי היא לכל הארצות אשר נמצאו בה צרכי החיים מכל צדדיהם ולא יחסר כל בה. אמנם על ההגבלה הנאותה וההסכמה המשוערת לקבץ הטוב והמועיל והערב יחד מבלי שידחה זה את זה על הדרך שאמרנו כמו שביאר הענין הזה משה אדונינו עליו השלום יפה יפה במשנ' תורה באומרו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו'. ארץ חטה ושעורה וגו' ארץ אשר לא במסכנות וגו' ואכלת ושבעת וברכת את ה' וגו'. השמר לך וגו'. פן תאכל ושבעת וגו'. ורם לבבך וגו' (דברים ח'). כי שם בלי ספק ביאר שתכלית הארץ היה לפרנס הנפש ראשונה אמנם הגוף בשניות. ולכן הכין להן הגבלת העניינים כלם באופן שיתפשרו ביניהם ולא יעיקו זה את זה כמו שאמרנו והוא מה שביארו באומרו שיתנו לבם על התור' ומצותיה אשר הזכירם ראשונה באומרו כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ובאתם וירשתם את הארץ וגו' (שם) כמו שיתבאר שם ב"ה. ושלא יטרדו עצמם על זולתן מן העסקים הזמניים כי די בארץ ההיא להשלים ספוקם לכל מה שיצטרכו בהיותם מתעסקים בלמודם ושלימותם והותר. וזה במה שיוכלו להעבד ממנה ע"י עינות ותהומות היוצאים בבקע' ובהר והיא ארץ חטה ושעורה גפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש. היתכן שתהי' ארץ נושבת זולת הדברים האלה ההכרחיים. אלא שרצה לומר כי ימצאו שם מכל המינים האלה די ספוקם לכדי חיותם המשוער והמוגבל לא בשפע רב לעשות בו סחורות ולהתעמל בסחרותיהם ולהטריד בעסקיהם. והיא מה שביאר באומרו

ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה (שם) שהכוונה העצמית היא לסלק המסכנות ולהסיר חרפת רעב לא אל היתרונות הדוחים בעליה מעל התור' והיראה האלהית והוא מה שאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך וגו'. והכוונה שתהי' השביעה באופן שתמשך ממנה הברכה וההודאה על כל הנאה והנאה שיקבלו ממנ' כי הוא עקר כוונת מציאותה וכמו שאמרו אסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה (ברכות ל"ה.) כי ההנאה היא מסובבת מהברכה ואם תוסר הסבה הנה המסובב יסור ונמנע. והעושה כן כאלו מעל. ולזה קבעו חז"ל בסדר חיי האומה הזאת והגבלתם מאה ברכות בכל יום וסמכו אותם אקרא ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך (דברים י׳:י״ב) אל תקרי מה אלא מאה (מנחות מ"ג:). [374]וביארו חכמי האמת שצורך זה המספר הוא כדי שתגיע אל הנשמ' העליונ' ברכה אחת מעשר מן המעשר לפי שבאדם ג' נפשות נפש רוח ונשמה על סוד ג' יוחסים כהנים לויים וישראלים. ולזה קבעו מאה ברכות בכל יום זולתי בשבת שיש לו נפש יתירה ושבעה מעונג השבת ומתוספת הלמוד כן כמו שכתבנו בפרשת ויכולו שער ד'. איך שיהי' היתה הכוונה הספוק והמוגבל המביא לידי ברכת ה' והזהיר מאד מהמותרות אשר הם משחיתים את הכל ואמר השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את ה' אלהיך לבלתי שמור מצותיו וגו'. פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת וגו'. ובקרך וצאנך ירביון וגו'. ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וגו'. השמר לך בבואך אל הארץ על התכלית הזה שאמרנו שמא תשכח זה התכלית אשר הוא אינו רק לשמירת המצות החקים והמשפעים בהיות לפניך הספוק הראוי והנאות ולא תעמוד ע"ז הצמצום וסדר הספוק המוגבל אליך מאתו יתעל' פן תאכל ושבעת ולא תהי' השביעה לברכה כמו שאמרנו אם תשוטט מחשבתך לצבות בטן בדרישת המותרות ולא תסתפק בבית הנאותה לך לכדי חיותך אבל תרדוף המותר בבנות לך בית מדות ועליות מרווחים לשבת בו ולא תחי' סוס ופרד מקנה בקר וצאן כדי צרכך רק תשית לבך לעדרים רבים מהם גם כסף וזהב ירבה לך ולא תעמוד על ההכרחי וכל אשר לך ירבה על זה הערך

[374]ובארו חכמי האמת וכו' תוכן דעתו הוא, כי הנה ידוע שנפש האדם השלם מתחלקת לפי כחותיה השונות לשלשה, נפש, רוח, נשמה, (עיין מזה למעלה ביאורי בראשית מ"ו ע"א ודף רנ"ג ע"ב) ויען כי יחס שלש אלה הנפשות השונות, במדרגות מעלותיהן, כיחס שלש מחלקות האומה הישראלית כהנים לוים וישראלים אחת אל אחת, לפי שינוי מדרגת מעלתן וקדושתן, ועפ"י מצות התורה, חייבים הישראלים לתת מכל מאה סאה חטים ד"מ אשר יביאו מארצם עשרה ללוים, ומהם יתנו הלוים סאה אחת מעשר מן המעשר אל הכהן, והתשעים הנותרים יהיו למאכל הישראלים אשר הם ומחסורי גופם רבים יותר מהלוים והכהנים ומחסוריהם, ע"כ קבעו חז"ל לרמוז על זה מאה ברכות בכל יום לכל איש ישראלי, למען יגיעו מהם תשעה לתיקון רוח האדם, שהוא השפע האלהי הנלוה אל נפשו אשר נתנה לו מרחם אמו, וברכה אחת כמעשר מן המעשר לתיקון נשמתו הטהורה אף שהיא בעצמותה כבר שלימה מאוד, ותשעים ברכות לתיקון נפשו החמרית ר"ל החיונית, אשר תנתן לו מלידה ומבטן, המצטרכת תיקון גדול בעבור היותה נוטה עוד אל תשוקות חמריות, ודומה היא במדרגת מעלתה הפחותה ממדרגת הרוח. ואף כי ממדרגת הנשמה, לישראלים אשר הם פחותי המעלה ביחסם אל הלוים, ואף כי אל הכהנים,

ושכחת את ה' אלהיך אשר הוא הסבה הראשונ' לבואך הנה רצוני כדי שתהי' פנוי מן העסקים ויעלה זכרונו תמיד לפניך לעמוד לפניו ולברך בשמו כמו שאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך וגו' וכאשר נתבאר והטרדת עצמך בהרבות הון עתק ועבודה רבה כי לא בטחת על השגחתו שיספוק לך כדי צרכך בכל עת ובכל שעה ולא זכרת כי הוא המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים והוא המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף וצמאון אשר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש המאכילך מן במדבר ארבעים שנה אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך ולמען נסותך להיטיבך באחריתך. ירצה כבר תשכח עם זה יכלתו והשגחתו גם למודו הנפלא אשר הורה אותך בענין צמצום החיים והשערת הגבלתם[375] אשר כוון עליה מאד במזון ההוא האלהי אשר המטיר לחם מן השמים ככל חקותיו וככל משפטיו כאשר כתבנו היטב בפרשת המן שער מ"א אשר בכל זה הית' הכוונה להשלים אותך ולהיטיבך באחריתך והנה אתה תחוש להווה ולא לעתיד לבא והוא סכלות גדולה ודרד בהמיות כי הנה התור' האלהית נתנה לבטלי הבחירה והבחירה השכלית היא אשר תגזור על זאת הגבלה כמו שאמרנו ראשונ' וא"א להמצא האחת זולת חברתה ובהמצא שתיהן נמצא השלימות.

ובמדרש (ש"ר פ"א) תניא ר"ש בן יוחאי אומר ג' מתנות טובות נתן הב"ה לישראל ולא נתנם אלא ע"י יסורין ואלו הן תורה וארץ ישראל ועולם הבא תורה דכתיב. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (תהילים צ"ד:י"ב). ארץ ישראל דכתיב וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך (דברים ח':ה') וסמיך ליה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו'. עולם הבא דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים. תוכחת מוסר (משלי ו':כ"ג). להיות ההתעמלות הבעל שכל במלאכה ראי' עצומה על מדרגתה מהצורך או היותר עד שכבר יהיו האנשים נכרים מצד החוזק והרפיון אשר להם בפעולותיהם כמו שנתבאר זה בתחלת חלק ב' משער כ"ה ולזה אמר זה האלהי שג' מתנות אלו להיותם גדולות הערך לא יתכן שינתנו רק ע"י יסורין והוא החריצות העצום המחויב לאדם לעמוד על הזירוזין והאזהרות על נקיון חיי האדם וזכותם להשגתם. האחד היא התור' דכתיב וגו'. כי הוא מבואר שהתור' אינה נכנסת רק ע"י יסורין וצמצום כל דברי החיים כמו שאמרה כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' (אבות פ"ו) ובמעט עסק ובפרישות כל הענינים המטרידים כי על כן אמרו בפרק המפלת על הימים שהאדם דר במעי אמו ואין לך ימים שהאדם שרוי בטובה יותר מאותן

[375] אשר כוון אליה במזון האלהי וגו', ר"ל כי בתת ה' להם בכל יום רק לחם לשבוע עומר לגלגלת באופן שלא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר, הורה להם בזה כי טוב ונעים לאדם לחיות תמיד רק חיים מוגבלים ומשוערים כראוי, עיין מזה גם ביאורי לשער מ"א.

שנאמר מי יתנני כירחי קדם וגו' (איוב כ"ט:ב'). למדין אותו כל התורה כלה שנ' ויורני ויאמר לי וגו' (משלי ד':ד'). וכשבא לאויר העולם בא מלאך וכו' (נידה ל':). כבר ביארנו בשער ס"ח כוונתם באלו הענינים. אמנם עכשיו נכוין למה שירמזו הימים שהאדם בהם מצומצם ומשוער בעניני הספוק או בלי שיהי' לו שום עסק מהעסקים הזמניים כי הוא הנכון והמזומן ללמוד התור' כלה. ואולם בצאתו מההשערה והצמצום ההוא כלו נשכח כי התור' והבדידות בצמצום החיים יצאו כרוכין זה בזה בלי ספק. והנה המתנה השנייה שהיא הארץ כידוע ליודעים שאין ענינה רק השערת החיים וצמצומם הנאהבים מהשלמים כמו שנתבאר כבר מהכתובים ההם שהביא לראי' וכ"ז למה לפי שהתור' והארץ היו שני דרכים עצמיים המביאים אל החיים הנצחיים הם חיי העולם הבא שהיא המתנ' השלישית והתכליתית להנה אשר הן באמת חיים פשוטים ונבדלים בהגבלתם בכל מיני אלו החיים והיה מהראוי שהדרכים העצמיים המביאים אליהם יהיו כמותם בהגבלה נאותה וצמצום זך ונקי כמו שאמר ודרך חיים תוכחות מוסר (משלי ו':כ"ג) ירצה שדרך החיים יתכן שיהי' בתוכחות מוסר כמו שהחיים עצמם תכלית המוסר והגבלת היושר והטוב וכמה נתבאר זה הענין ממצות יונדב בן רכב לאמר לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו וכרם לא תטעו ולא יהי' לכם כי באהלים תשבו כל ימיכם למען תחיו ימים רבים וגומר (ירמיהו ל"ה:ז'). וכבר קבע להם השכר המיוחד לזה באומרו כה אמר ה' וגו' לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים. כי באמת המסתיר פניו ממותרות העולם זוכה ועומד לפניו יתעלה תמיד אמנם המטפל בהם יטרד מלפניו בלי ספק. ולקרב הענין אל זה הפרישות מה שהיה איפשר הפליגה התורה האלהית לזרז ולצוות על מצות השמטות והיובלות ותלה בהם ישיבתם בארץ או גלותם ממנה כמו שביארנו שם שער ס"ט. והנה על זה האופן נאמר על מיני אלו הייסורין מה שאמר ראשונה. וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך כי באמת אין ייסורין של אהבה זולת אלו. [376]ובמדרש (דברים רבה פ' ג') עוד אמר להם

[376]ובמדרש עוד א"ל וכו' כונתו הנה האדון שיש לו כמה עבידים ורוצה למכרם לזולתם, הלא ישתדל להאכילם ולהשקותם אף יותר מדי שבעם, למען יהיו רק בריאים ושמנים לפי שעה למראה עין הקונה אותם ויוכל להרבות במחירם מבלי אשר יחוש, כי האכילה היתירה והגסה ההיא תוכל לסבב להם לאחר זמן ובימים שיבואו כאב או נזק הבריאות, אבל האב האוהב את בניו, ועינו תחס עליהם, יחפוץ יותר בהתמדת בריאותם הטובה מאשר יחפוץ להשמין את בשרם, הלא ישים עין השגחתו עליהם שלא יאכלו ולא ישתו יותר כי אם כפי הראוי והמשוער להם, ויכריחם להגביל ולצמצם גם כל שאר הנאות גופם (אף כי דבר זה ר"ל המניעה מהרבה הנאות יחשב להם לפי שעה לכאב ויסורין) למען ישיגו עי"ז אח"כ לא לבד חיים ארוכים עלי ארץ כי אם גם השלימות המוסרית להיות נרצים ונאהבים תמיד לפני הי"ת, כמו שנאמר בבני יונדב בן רכב, שהיו נזירים מיין ומופרשים מכל הנאות המותריות עפ"י מצות אביהם, בבחינה גופנית. "למען תחיו ימים רבים" ובבחינת אשרם המוסרי "כה אמר ה' וכו' לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים, ר"ל שכל בניו יהיו תמיד מתהלכים לפני ה' בתום וביושר, תחת כי האנשים אשר ימכרו ממכרת עבד לתאותם הגופנית ושקועים במצולת הנאות יתר לא יראו פני ה' כי אם

לישראל בני לא תהיו סבורין שאני מבקש לעשות לכם כעבד זה שאדוניו מבקש למכרו בכל מה שמוצא בו אלא לכך אני מביא עליכם ייסורין כדי שתכוונו לבכם אצלי אמר שעם היות שממעלת האדון להתנהג עם עבדיו בטוב להם וכמו שבא בתורה האלהית כי טוב לו עמך (דברים ט"ו:ט"ז) עמך במאכל עמך במשקה (קידושין ט"ו.) כל שכן עם בניו החמודים לו שהיה לו להתנהג עמם במדת החסד והוותרנות לא בייסורי ההשערה והצמצום. לזה אמר להם שלא יחשבו שהם לו בערך העבדים שהמבוקש מהעבד כי אם לזונו ולפרנסו להחיותו ולהבריאו עד שיעשה יפה ובריא אולם כדי שישוה שכר הרבה כשירצו למכרו ולא יחוש אם הוא בעל אמונות טובות או רעות או מדות מגונות או נאות. אבל אתם לי בערך הבנים הנאהבים אצל אביהם השלם החפץ בשלימות נפשם יותר מלמשמן בשרם ולזה אני רוצה שכל ספוקיכם יגיעו לכם על דרך ייסורי ההגבל' והצמצום שמתוך כך תכוונו לבכם אצלי רצוני להיות דומין אלי בכל האיפשר. ומה טוב ומה נעים ענין הייסורין בג' המתנות האלו ואשר בהן נודעה חבת האב לבנים כמו שאמר כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך. וכמה נפלאתה התורה להורות אלו הג' ענינים שהורה רבי שמעון בן יוחאי במה שנמצא בכלי הקדש ג' כלים מיוחדים מעשה מקשה. הכרובים דכתיב ועשית שנים כרובים מקשה תעשה אותם (שמות כ"ה:ל"א). המנורה דכתיב ועשית מנורת זהב טהור מקשה תעשה וגו' (שם). וזה מעשה המנור' מקשה זהב וגו' עד ירכה עד פרחה מקשה היא (במדבר ח':ד'). החצוצרות דכתיב עשה לך שתי חצוצרות כסף מקשה תעשה אותם (שם י'). יאמר כי יעשו אלו הג' כלים ע"י הכאת קורנס לומר שמה שרמזו עליהם הוא נקנה ע"י צער מכות וייסורין. והנה החצוצרות הם כלי הקריאה למקרא העדה ולמסע המחנות בדרך הלוכם עד שיכנסו לארץ והם תכסיס מלכות שיתנהגו בהם מלכי ישראל בארצם אף על פי שאותם שנעשו בכבודו של משה נגנזו כי אינם ראוי שישתמשו התלמידים בהם. אמנם המנור' היא ממש נר מצוה ותורה הנקנית ע"י ייסורין ותושיה רבה כי על כן נכפל בה כמה פעמים לשון של מקשה עד ירכה עד פרחה ועל דרך שאמרו כך היא דרכה של תורה וכו' (אבות פ"ו). אמנם הכרובים הם רמז למלאכים אשר נשמות הצדיקים עולים במדרגותם שם לעולם הבא:

ומעתה כבר ידענו מה היתה חטאת המרגלים והנמשכים אחריהם רעה גדול' ומה חרי האף הגדול אשר עלה לפניו יתעלה בגזור עליהם גזירה לא יוכלו כפרה כי לכאורה מאי

יתרחקו תמיד יותר ויותר ממנו, וע"ז רומז המדרש שאמר להם הקב"ה לישראל "בני לא תהיו סבורים שאני מבקש לעשות לכם כעבד זה וכו' אלא לכך אני מביא עליכם יסורים כדי שתכונו לבכם אצלי",

איכפת ליה להקב"ה אם ימאסו בארץ טובה ורחבה ארץ זבת חלב ודבש והלא היא עקר הטובות הזמניות ומי יתן והיה לבבם זה לשנוא כל הימים לשמוע בקול יונדב בן רכב להנזר מפחיתות עבודות האדמה לשרת בשם ה' ולעמוד לפניו כל הימים.

אלא שהאמת הברור כי לא אותה מאסו אבל עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל השם נפשם בחיים המוגבלים והמאושרים המוסרים להם ע"י התור' וזאת הארץ הקדושה אשר שני הענינים יחד הם מדרגות הסולם לעלות אל חיי הע"הב שהם הג' מתנות כמו שאמרנו ונזורו אחור ממעלת אלו החיים הנפשיים כמ"ש בפיהם לא נוכל לעלות (במדבר י"ג) כי אין חפצם לעלות לרשת משכיות וארצות החיים אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (שם י"ד) כי הוא דרך ירידה אל ארץ לא מטוהרה אשר לא הוגבלו אנשיה כלל וסופם רמה ותולעה וצורם לבלות שאול. ואמנם המאושרים יהושע וכלב החפצים לעלות ולראות באור יי' אמרו עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה כי הם אשר היתה רוח אחרת עמם למלא אחרי יי' למאוס החיים הפרוצים והבלתי מוגבלים ולבחור בהגבלות התורה והארץ הזאת לבא לרשת ארץ החיים ועל זה אמר בדבור השני טובה הארץ מאד מאד (שם) אמרו שראוי לכל שלם להודות בטוב הארץ ההיא מצד הגבלת חייה כי לזה היא באמת טובה מאד מאד. ואמר אם חפץ בנו ה' יותר משאר העמים ולכן יביא אותנו אל ארץ הזאת ונתנה לנו ארץ זבת חלב ודבש (שם) והוא ענין הספוק הנשמר מהנזק כמו שחבור הדבש והחלב הוא מזון שלא יזיק לאוכליו לפי שהאחד הוא תקון חברו ורפואתו כי על זה אמר הנביא חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב (ישעיהו ז':ט"ו-ט"ז) כי כל אחד בפני עצמו הוא מזיק לענינו והוא הרע אשר ימאסהו בדעתו אמנם חבור שניהם הוא הטוב אשר יבחרו בו. ויתכן כי על כן תארה הכתוב בזה התואר בכל המקומות וביארו רוע כוונתם במה שאמר אך ביי' אל תמרודו ואתם אל תיראו וגו'. ירצה לא תמרודו בו יתברך למאן במוסרו והגבלתו הנכונה בחיים ואתם אל תיראו את עם הארץ. ובהגדת זבחים (קי"ח:) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין (בראשית מ"ט:כ"ב) עין שלא ראתה לזון ממה שאינו שלה תזכה ותאכל ממלא עין שלה. והוא עצמו מה שאמרנו שהחיים הפרוצים הם מה שאינו שלה ואשר מאסם יוסף הצדיק ולזה יבא יהושע שהוא מבניו ותאכל ממלא עין שלה והוא מה שהנחיל את ישראל את הארץ הטובה המשוערת והמוגבלת בחיים וכמו שאמר יהושע בן נון העומד לפניך הוא יבא שמא כי ינחילנה את ישראל: (דברים א':ל"ח):

במדרש (במדבר רבה פר' י"ו) אתה מוצא שכשאמרו ישראל כלא שר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד:ז') מה עשה הקב"ה הביא מלאך המות לפניו ואמר לו כל העולם

ברשותך חוץ מן האומה הזאת שבחרתי לי וכו'. וכשקלקלו בעצת המרגלי' אמר להם הקב"ה ותפרעו כל עצתי (משלי א׳:כ״ה) אני אמרתי אלהים אתם וגו'. אכן כאדם תמותון וגו' (תהלים פ"ב). ועתה ראה כי אומרם נעשה ונשמע הוציאם ממיתת הטבע אשר ע"י שלוח החיים. אמנם קלקול עצת המרגלים החזירם לקלקולם. כי באמת ישיבת הארץ לענין הגבלת החיים כישיבת גן עדן כי שם נאמר כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל (ברא" ב') כמו שכתבנו שם בתחלת שער י"ב הנזכר וגירושם ממנה כגירושו ממנו בלי ספק כמו שנתבאר זה המאמר על זאת הכוונה אצל ספור הנחש בשער הט' שזכרנו בתחלה. ולזה עלה חמת ה' לאין מרפא כי במואסם בארץ חמדה מאסו בעקרי התורה ונתיאשו מהשלמות האמתי הדבק עמהם שהוא נצחיות העולם הבא והתישו כח הגבורה האלהית מהפיל גוים רבים ועצומים תחתם תחת אשר היה להם להוסיפה ולהגדילה כי היד החזקה השלוחה להשמיד ולהרוג ולגרש אותם מפניהם אין לה כח ורשות כי אם מכח העליונ' ממנה שהיה יד על כס המשפט והצדק אשר זו במדרגת השופט וזו במדרגת השוטר. כי לזה אמרו (מדרש איכה פ"א) כל זמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבור' של מעלה שנאמר ועתה יגדל נא כח ה' (במדבר י"ד) וכל זמן שאינם עושים רצונו של מקום מתישין כח וגבור' של מעלה שנאמר צור ילדך תשי וגו' (דברים ל"ב). [377]כי כשהיד העליונה יד המשפט היא גוברת תגבר יד הפועלת אמנם בחולשתה תחלש. והנה לפי זה תשישות כחו יתעלה אינו מפני שאינו יוכל אבל שאינו רשאי מכח היושר והדין. ומפני שזה לא יבינוהו סכלי האומות אמר שתשש כחו והוא מה שטען משה בעבורם אחרי כן באומרו ואמרו הגוים מבלתי יכולת ה'. וכמה הפליגו חז"ל (ברכות ל"ב.) באומרם מבלתי יכול לא נאמר אלא מבלתי יכולת אמר לפניו רבש"ע

[377]כי כשהיד וכו' הנה כפי מה שאבאר עוד בשער הזה יורה בפי החכמים לפעמים שם "זכר" דרך השאלה אל הפועל, כמו שיורה שם "נקבה" על המקבל פעולת זולתו, והנה ידוע ג"כ כי כמו שבכל פעולה אשר יפעל האדם צריך תחילה כח שכלו השופט בקרבו לשפוט. כי ראוי לו לפעול כן ולהרהיב לזה עוז בנפשו, ורק אח"כ יעשה הפעול' ההיא בכח איברי גופו וגבורתו החיצונית כן הוא ג"כ אצל הי"ת, כי בטרם יפעל פעולתו צריך שיחייב תחילה משפט חכמתו העליונה כי ראוי הוא על פי הצדק והיושר לפעול כן ואז יעשה אותה ביכלתו שהיא לבלי תכלית והנה הכח השכלי השופט הזה המסבב הפעולה יקרא דרך השאל' בשם "זכר" יען כי הוא הפועל האמיתי, אבל הכח החיצוני המסובב על ידו לפעול אשר הוא כעין מקבל פעולת כח השכל השופט יקרא בשם "נקבה", והנה כאשר ימרו ישראל עיני כבוד עליון יחייב משפטו הצדק שלא יפעול עוד בגבורתו העליונ' נסים ונפלאות בעבורם וזה שאח"ל ד"מ "שבזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מתישין כח גבורה של מעלה" אפס העמים אשר לא ישכילו ויבינו זאת, לא יאמרו שרק בעבור משפט חכמת הי"ת שהוא במדרגת כח זכר חדל לעשות אותות ומופתים בעבורם כ"א בעבור שקצרה חלילה יד גבורתו ויכלתו, שהוא במדרגת נקבה, וע"ז רומז מאמר הכתוב "מבלתי יכולת ה'" כי הוא שם פעולה בלשון נקבה, ואמרו עליו חז"ל "יכול" לא נאמר (ר"ל "כי לא יכול ה'" לא נאמר, כי אז היה מורה שמשפט השכל העליון שהוא במדרגת זכר לא חייב אותו ולא חשבו לראוי ונכון שיביאם אל הארץ כאשר היה באמת) אלא "מבלתי יכולת'" וכו', יאמרו שתשש כחך כנקב', ר"ל כי קצרה גבורתך ויכלתך (שהיא במדרגת נקבה) להוציא זאת אל הפועל אף שיחייב אותה משפט הצדק.

יאמרו שתשש כחך כנקבה. וזה שהמה דקדקו מקוצר המקרא שכיון שמלת יכולת היא שם דבר היה לומר מבלתי היות יכולת ביד ה' כמו שתקן רש"י ז"ל. ולזה ראו שתחת יכול שם הפועל אמר יכולת הבא על לשון נקבה ללמד שאמר לפניו הנה הגוים כלם כשראו מה שעשית עמהם במצרים ומה שנמשכה להם תמיד עוצם אהבתך לא יאמרו שהכח המשפטי העליון שהוא במדרגת הזכר הפועל בעצם וראשונ' הוא העומד לנגדם כלל שאם כן לא היתה עמהם בדבקות ההוא אשר זכר אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך וגו'. אבל יאמרו שאתה רשאי מכח המשפט המסדר אבל שאין כח בגבורה המצווה על המעשה שהיא במדרגת הנקב' אצל המשפט להוציא דבר אל הפועל וזהו חלול כבודך חלילה שיאמרו שאתה רוצה אלא שאינך יכול והוא מה שנרמז יפה במלת יכולת ה' היותה בכנוי הנקבה כי באמת הכח העליון המשפטי הוא כזכר הפועל והגבור' היא כמו הכח המתפעל. ולזה יאמרו שתשש כחך כנקב' זו שאינה יכולה להוציא אל הפועל מה שתצווה. ויש פנים אחרים בבחינה זו יבאו להלן במקומו. והנה אחר שחסרו הדבר עצמו שהיה נותן בידם כח וגבורה לעתות כאל והגוים ההם היושבים בארצם צדקו נפשם בהם איך יבא המשפט הישר האלהי לגרש צדיקים מהם ממקומם ולהביא רשעים תחתם ואין גזר דין של שבועה גדול מזה. ואע"פ שבסוף אמרו הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי חטאנו לא יועיל ולא כלום כי לבם גלוי וצפוי לפניו שלא שבו מלבם כי אם מפני יראת הגזירה. משל לשב מאחרי המלך בעת מלחמ' כי תעלה בו חמת המלך יאמר ללכת אחריו הנה לא יאבה לו ולא יסמוך עוד על אהבתו ועבודתו כי לא מלבו. והוא אומרו לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו לפני אויביכם כי אחר שליי' המלחמה ולא לכם אם אינו עולה ודאי תנגפו כי הם רבים ועצומים מכם. והנה כל הענין הזה בצורתו כללו רבי יהושע בן לוי במאמר ההוא שזכרנו ראשונה ובמליצתו הנכבדת שהליץ. משל למלך שזמן לבנו אשה נאה עשירה ובת טובים. ראה שלשה כתרים בתוארים נפרדים כנגד שלשה תשוקות האנשים שזכרנו ראשונ' נאה היא תשוקת הערב עשירה תשוקת המועיל בת טובים תשוקת הטוב והישר. והנה כמו ששלשה תשוקות אלו יתחברו במציאות אשה כזו והם מוגבלות ומשוערות בה הגבלה אלהית נכונה והאדם משתמש בהן בהתר ולא באיסור ולא עוד אלא שמפיק בעסקיהם רצון מיי' כמו שאמר מצא טוב וגו' (משלי יי"ח:כ"ב) כמו שכתבנו בפרשת נח שער י"ב. כן הארץ הזאת תכלול ג' ענינים הללו עצמן וישתמשו בהם עם יי' היושבים בה למצוא רצון נפשם בכלם כאותה הגבלה והשערה שעלידה יפיקו רצון מה'. אמנם כשאמר הבן אלך ואראה אותה מיד הוקשה הדבר בעיני אביו כי אמירה זו אינה באמת אלא סירוב

ומיאון באשה זו אשר בה יבאו השלמת התשוקות באותה הגבלה שאמרנו ואין נפשם רק למלאת תאותם בכל אשר תאוה נפשם הבהמית כבא אל אשה זונה שלטת ומשנאה אשר שנאו האשה הצנועה ההיא קנטרו עליה ושמו לה עלילות דברים לאמר נשלח' אנשים לפנינו וגו'. כי מה להם ולצער הזה אחר שמלכם לפניהם וה' בראשם הולך תמיד עמם לנחותם הדרך ועל פי ה' יחנו ועל פי יי' יסעו וראו שהעבירם אח הים ונכנסו בשלום ויצאו בשלום הנה אם ירצה משה לשלוח מרגלים יעשה כרצונו כמו שעשה במעשה יעזר או כאשר עשה יהושע ליריחו ולעי אמנם יראה באמת כי מה שהקפידו על זה לא היה אלא למאסם בג' המתנות המחוברות זו בזו כמו שאמרנו. וכמו שאמר הכתוב שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה ה' וענך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה וכבר פירשנו כוונתו והדבר כן היה באמת שלא היה מורך לבב רק דמאיסא עלייהו וכמו שאמר הכתוב בפירוש וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והבאתי אותם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה ומאמר המשורר דוקא וימאסו בארץ חמדה (תהילים ק"ו:כ"ד) והיא הקושי שהיה בעיני אביהם שבשמים שעליו נשבע ולא נחם לבלתי יבאו שמה כי אינם ראויים לאשה כזאת בשום פנים. וכבר פירשנו יפה שאין שום מקום אל היכולת האלהי לתת אשה כזאת למי שאינו ראוי לה כי יהיה עול בחקו יתעלה. אמנם אם היה מונע בידם לראותם אותה ולשלוח מרגלים כ"ש דמתפקרי טפי כמו שאמרנו במשל עכשיו יאמר כעורה היא ויתחזקו במאמר נתנה ראש ונשובה מצרימה כי הוא מקום שאהבו להם כנזכר והראה חכמתו שהעצה הנכונה לפי דרכם להסכים עמהם ולשלוח המרגלי' כי אף על פי שגלוי וידוע לפניו את כל אשר יעשו הנה על כל פנים ידעו מפיהם כי טובה הארץ מאד מאד. אמנם שאר הענינים שאמרו אינם מענין השליחות ולא היה לתת לב עליהם והמאמינים בהם סייעו בעביר' ונשתתפו ברעתם וסבבו קלקלתם ופחיתותם היתה סבת עצבונם ובכיתם [378]וקבעו בכיה לכל ישראל לדורותם כי מיאוס הארץ ההיא כפי מה שתארנוה הוא הענין אשר עמד עלינו לכלותנו בכל הדורו' בעבורו גלינו מעל ארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו והיינו חרפה לשכנינו ולעג וקלס לסביבותנו ואין שום מבא לשוב אל שלמותנו כי אם בשובה אלינו בהשלמת הגבלותיה המותני' בה כמו שעל זה

[378] וקבעו בכיה וכו', בזה רוצה הרב לבאר מאמר המדרש ילקוט שלח "אתם בכיתם בכיה על חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות, ומן אותה שעה נגזר' גזירה על בהמ"ק ליחרב ושיגלו ישראל וכו'" כי הכוונה שע"י שהראו במעשה מרגלים זה, כי מואסים הם בחיי הגבלה, כי אם חפצים תמיד לרדוף אחרי הנאות המותריות, מזה נסובה להם כל הרעות אשר קרו אותם מאז והלאה עד סוף כל הדורות, ובזה הולך הרב ז"ל ומבאר כמה פסוקים בתילים מזמור פ'.

בקש המשורר אחר שהתאונן על חרבן הארץ והבית במזמור אלהים באו גוים בנחלתך סמך אליו. רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף יושב הכרובי' הופיעה (תלים פ'). ראה שזכר בפסוק ג' תארים כנגד הג' ענינים שזכרנו כי על כן הזכיר תמיד בזה המזמור ג' שמות כנגדם. כי האלהים הוא הרועה בעניני המזונות והפרנסה ועל דרך שאמר האלהי' הרועה אותי וגו' (בראשית מ"ח:ט"ו) ותרגום דזן יתי. וצבאות כנגד מה שאמר נוהג כצאן יוסף כי בו ינהג צבאותיו וצאן מרעיתו בנאות השלום וטוב המצב בכל ענייניהם. וה' הוא יושב הכרובים אשר לבדו חלק הנפש השכלי ודרך השגתה בו הוא מצד שהוא יושב הכרובים כמו שבא במקומם שער מ"ח. והכוונה שכל אלו הטובות נמצאו אתם מוגבלות ממנו ית' בשבתם על אדמתם ובהעלותם יסעו והיה מבקש עליהם שישיבו לקדמותן והתחיל מבני אפרים ובנימין ומנשה והם כלל הי' שבטים הנקראים על שם יוסף כי הם אשר התחילו בקלקל' והגלו בראש גולים. והוא אומרו לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך כלומר עוררה להם את גבורתך ואל נא תעזוב אותנו. ולפי שהם היו בלתי מוגבלים בעניני מזונותיהם כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים (ישעיהו כ"ח:ג') אתיו אקחה יין (שם נ"ו) השותים במזרקי יין (עמוס ו':ו') פרות הבשן האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה (שם ד') ורבים כמו אלה. לכן זכר עליהם התואר המורה על הגבלת הרשעים לבד ואמר אלהים השיבנו והאר פניך ונושע'. ואחר שזכר זה בקש בייחוד על גלות יהודה וחלק דבריו לשתי בקשות האחת על גלות הראשון אשר גלו לבבל אשר היה לרוע סדרם בכל הנהנותיהם כמו שאמר הנביא עליהם מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי יגו'. איש מרעהו השמרו וגו'. (ירמיהו ט':א') וכל הפרש' כלה ואחריה רעותיה מובאות לה וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו נבלעו מן היין תעו מן השכר (ישעיהו כ"ח:ז') כמו שזכר ישעיה ע"ה. לכן הזכיר עונשם באלו השני ענינים כנגד האחד אמר האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש. וכנגד השני תשימנו מדון לשכיננו וגו'. וזה כי הם לקחו מיד ה' מעין חטאתם כי הם קלקלו את סדרם בחייהם בעניני ספוקם המותרין ואחר אכלו לחם צר ומים לחץ וגם יען שקלקלו חייהם המדיניית בעודם בשלותם השליכם אל ארץ אחרת מקום צר אשר הם עצמם איש לאחיו ואיש לרעהו יהיו בעלי ריב ומצה עד שהאויבים אשר הם בתוכם ילעגו לקולם בריבם יחד. ולפי צורכם אל שני אלו הענינים בהגבלתם זכר שני השמות בבקשה על תשובתם ואמר אלהים צבאות השיבנו והאר וגו'. והנה הבקש' השנית היתה על זה הגלות הארוך אשר אנו בקרבו אשר בו גלינו גלות שלימה מהארץ הטוב' ובו נחרב הבית ושמם לגמרי ובטלה העבוד' מכל וכל מה שלא היה כן בגלות הראשון ונזה אמר גפן ממצרים תסיע

וגו'. פנית לפניה וגו'. כסו הרים צלה וגו'. תשלח קציריה עד ים וגו'. למה פרצת וגו'. יכרסמנ' וגו'. אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקוד גפן זאת וכנה אשר נטעה ימינך וגו'. בקש שהגפן הזאת אשר כן נטעה בראשונ' ועשתה והצליח' עד השיעור ההוא ולבסוף לסבת פרצת גדריה והגבולותיה ארוה כל עוברי דרך יכרסמנ' חזיר מיער שיפקוד עליה להשיבה לקדמות' ופירש שהפקיד' ההיא בלתי אפשרית מבלתי שיפקוד על כנה שנטעה ימינו והיא הארץ הטובה אשר היה המושב המיוחד לה כדבר שיושב על כנו ואמר ועל בן אמצת לך כמו בן פורת יוסף (בראשית מ"ט:כ"ב) ועל דרך שאמר יפה נוף משוש כל הארץ (תהילים מ"ח:ג') אשר היא עתה שרופה באש כסוחה מגערת פניך יאבדו השורפים והמכריתים אותה והשלמת זה תהיה כשתהי' ידך על איש ימינך והוא מלך המשיח שנאמר עליו שב לימיני עד אשית אויביך הדום לרגלך (שם ק"י.). והוא בן אדם שאמצת אותו לשלוח אותו לקחת אותה מידם ולהשיבה אותנו באופן שנשוב על משפטינו ונתיישב על מתכונתנו ולא נסוג ממך תחיינו ובשמך נקרא. ועל ג' הענינים אלו התלוייה בארץ זכר השלש שמות אשר הזכיר ראשונה וסיים ה' אלהים צבאות השיבנו והאר פניך ונושעה כי לא תקווה השבתה אלינו ולא חזרתנו אל אלו השלמיות ההכרחיים להצלחתנו כי אם על ידך הגדול' והחזק' שתחזק ותגלה ותראה עלינו וכמ"ש השיבנו יי' אליך ונשוב' וגו' (איכה ה':כ"א). ובמדרש (במדבר רבה פט"ז) אמר להם הקב"ה לישראל בעולם הזה על ידי שלוחי בשר ודם נגזר עליהם שלא תכנסו לארץ אבל לעתיד לבא אני אשלח מלאך מלפני לפנות לכם הדרך שנאמר הנה אנכי שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה' צבאות (מלאכי ג':א') וזה כי בהמול לבב האנשים ימאסו שלוח החיים הבלתי מוגבלים ויבחרו בחיים המאושרים האלהיים וזה מה שיושפע מאתו מלאך הברית אשר יחפצו בו ועל ידי כן ישוב הכל למקומו וכבוד יי' עליהם יזרח לפנות בקר לאיתנו. ואחר שהקדמנו זה נבוא אל הביאור בזכרון הספיקות תחלה.

א במה שאחז"ל למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקת' בצרעת על שדברה על אחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר (במ"ר שם) והלא לפי סדר הכתובים כך קרה הענין בזה אחר זה כי זה היה בחצרות וזה במדבר פארן ונאמר ויסעו העם מחצרת ויחנו במדבר פארן וישלח אותם משה ממדבר פארן וגו'. ואם תאמר שהמדרש הזה הוא על דעת מי שדרש על לבן וחצרות ודי זהב שמחלוקתו של קרח היה בחצרות כמו שכתב רש"י ז"ל וגם זה דעת הראב"ע שכתב שעל הבדל הבכורות מהעבודה היה המחלוקת ההוא הנה יש בענין קושיא חזקה מהראשונ' והיא שתהי' יותר ראוי לסמוך

מחלוקתו של קרח לפרשת מרים מפרשת מרגלים להמשיך מה שרצו מזה שהרי חטאו של קרח דומה ממש לחטא של מרים שזה וזה כנגד משה אלו אמרו הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר ואלו גם כן אמרו כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' וגו'. ואמרו ז"ל לא אתם שמעתם בסיני אנכי ולא יהי' לך כי כל העדה שמעו (תנחומא פ' קרח). והנה אם כן לא היה לו לטלטל פרשה זו ממקומה. ועוד כי מה שאז"ל (מדרש שו"חט מ' ג') שלא נתנו פרשיותיה של תורה על הסדר כדהלן בטלה שאלה זו על הדומות אליה: ב למה לא נכתב בכאן מה שנאספו על משה כלן ואמרו נשלחה אנשים לפנינו וכל אותו העיצום שהיה לו למשה עמהם על זה אשר זכרו במשנ' תורה באומרו לא תערצון ולא תיראון מהם ה' אלהיכם ההולך לפניכם היא ילחם לכם וגו'. ובדבר הזה אינכם מאמינים וגו' (דברים א'). כי כל זה התנצלות גדולה למשה אל השליחות הזה על מה שאמר שם וייטב בעיני הדבר וטעם גדול למה שאמר לו השם ית' שלח לך אנשים ולמה יתחיל הספור שלח לך כאלו הוא ית' מעצמו צוה על הדבר ושהיה משה אצלם כאיש נדהם ולא עוד אלא ששם נאמר וישיבו אותנו דבר טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו ולא אביתם לעלות ולא זכר מה שאמרו בכאן לא נוכל לעלות וכל דברי נאצותם. סוף דבר שבמקום משפטם וגזר דינם ראוי שתזכר עצם רשעתם. ג כי עם שכבר כתבנו הטעם שהשם ית' לא מחה על השליחות אבל מה טעם הרשה עליו וצוה שיהי' השליחות משנים עשר נשיאים כלם אנשים ראשי בני ישראל שהית' סבה שיתחזקו ברשעתם כי כאנשים גבורתם מה שלא היה כן אם ישלח שנים אנשים חרש לאמר ומה שכתב הרמב"ן ז"ל שחפץ השם ית' שיהיו שוים בענין אולי יזכרו וישובו אל ה' ואם אין שתהי' הגזירה שוה לכל העם לא ידעתי מה בצע כי יגיע לכלם העונש כאשר ישוו השלוחים בעצה רעה ועוד שכבר קרה להם הפך זה והוא שלא הסכימו קצתם ברשעתם ועם כל זה נענשו שבטיהם עם הכל. ולמה לא שלח את הנשיאים הידועים בחנוכת המזבח שהיה קרוב לזה ומה שאז"ל שמתו בתבערה (ספרי פ' בהעלתך) הוא דרש וגם שכבר מצא בדבריהם הפך זה במה שאמרו על מחלוקתו של קרח אצל נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם (במדבר ט"ז:ב') כי הם אשר נאמר עליהם בראש הספר ויקח משה את האנשים האלה אשר נקבו בשמות אלא שרמזם מפני כבודם משל לבן טובים שנכנס לגנוב וכו': (תנחומא פ' קרח): ד במאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע ועל דרך חז"ל (סוטה ל"ד:) יה יושיעך מעצת מרגלים הנה היה לו להתפלל על כלם או להמנע מהשליחות לגמרי אחר שלבו ראה הרבה מרוע עצתם. ה במה שנתן לפניהם מכשול באומרו וראיתם את הארץ וגו'. ומה הארץ וגו'. ומה הערים וגו'. שכל זה יורה שעיקר שליחותם הוא לראות אם ישרה בעיניהם אם

לא או אם תהי' נכבשת לפניהם או לאו. לא היה לו לומר רק וראיתם את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן תחלה. ואגב יש לדקדק למה הזכיר ומה הארץ ד' פעמים גם באומרו והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ יראה שמביא מורך בלבבם לומר שצריכין להתחזק בגבורה. ומה טעם והימים ימי בכורי ענבים היה לו לזוכרו בתחלת הספור כמנהג: ו באומרו ויכרתו משם זמורה וישאוהו וגו'. כי מי הביאם אל הצרה הזאת והלא לא צוה להם משה על כך אלא שיתחזקו ויקחו מפרי' ויאכלו וישבעו כדי שיטעמו ויכירו ויגידו דבר וחז"ל אמרו (שם ל"ה) שיהושע וכלב לא נטלו כלום ואלו היו מצווין היו זריזין מקדימין. גם מה טעם שאמר הכתוב למקום ההוא קרא נחל אשכול על אודות האשכול וגו': ז באמרם באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש וגו'. כי הנה ירא' שהטיבו את אשר דברו על פי הדברים אשר נצטוו עליהם ואשר ראו לא כחדו ומשבח הפרי ומחוזק העם על פי מה שאמר משה להם וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה וגו'. ומה שכתב הרמב"ן שכל רשעם הוא במלת אפס שהיא מורה על דבר נמנע ואפס מן האדם כלשון האפס לנצח חסדו (תהילים ע"ז:ט') ואין עוד אפס אלהים (ישעיהו מ"ה:י"ד): יראה שהוא דקדוק חלוש מאד למצוא למיתם תוצאות כי ודאי מלת אפס בזה השמוש היא שוה למלת רק או אך כמו שמצינו בבלעם פעם אך את הדבר פעם אפס את הדבר (במדבר כ"ב:ל"ה) ואין הבדל ביניהם ושניהם כטעם אפס כי לא יהי' בך אביון (דברים ט"ו:ד') והיא מבואר. גם יש לדקדק בכל מאמרם וגם זבת חלב ודבש שאין מלת גם נופלת על היות הארץ זבת חלב ודבש ועל בואם אליה והראוי שיאמר והיא זבת חלב ודבש: ח בדברי כלב שאמר עלה נעלה וירשנו אותה שירא' שהוא הי' סבה לחטאתם כי הם לא אמרו ראשונ' הפך זה אמנם הי' סבה לשיאמרו אחריו בפירוש לא נוכל לעלות ואדם שלם כיוצא בו מועד לעולם לדעת לעות דבריו ולהתחיל מצד אחר: ט בסדור דברי המרגלים שכיון שאמרו ראשונ' וגם ילידי הענק ראינו שם למה חזרו לומר ושם ראינו את הנפילים בני ענק. ועוד שהרי הם מכחישים בזה מה שאמר ארץ אוכלת יושביה וכ"ש במה שסיימו וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות: י בתלונת העם באמרם ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ יגו'. שאם יניחו שהם עצמם יפלו בחרב אין להם להצטער על הטף דקים להו בדרבה מינייהו ועוד היה להם לימר נשינו וטפינו להיות לבז כמו שאמר לנפול בחרב ועוד באמרם נתנה ראש וגו'. כי מה להם להרים ראש לעת כזאת שכלם ראשים: יא במאמר יהושע וכלב הארץ אשר עברנו בה טובה הארץ מאד מאד וגו'. ונתנה לנו אשר היא ארץ זבת חלב ודבש שכל זה הוא שפת יתר שהרי המרגלים הודו בזה ולא כחדו. ומה רצו לומר כי לחמנו

הם סר צלם מעליהם. יב בתפלתו של משה שלא נאמר ויחל משה או ויצעק כמנהג רק ויאמר משה אל יי' ושמעו מצרים. וגם סדור תפלתו בלתי נאות לפי הנרא' מדבריו עד שהוצרך רש"י לתקנו. גם כי הזכיר מדת פורענות בתפלתו פוקד עון אבות וגו'. והראוי שיזכור עושה חסד לאלפים: יג וגדול' היא אלי כי לפי מה שהוכחתי בפרשת כי תשא על מאמר וסלחת לעוננו (שמות נ"ד) שלשון סליחה הוא לשון מתיחס אל שם אדני ונשיאות עון אל שם יהוה כמו שתארנו משם. יראה שהיה לו לומר בכאן שא נא לעון העם הזה כגודל חסדך וגו'. ואם היה מבקש הסליח' ממש והיה מכוין אל שם אדוני לא היה לו להזכיר וכאשר נשאת. ועוד אומרו ויאמר יי' סלחתי כדבריך היה לו לכתוב בא' דל"ת: יד באומרו סלחתי כדבריך ואולם חי אני וימלא כבוד וי' את כל הארץ וגו'. כי כל האנשים וגו'. והלא במקום סליחה אין שום עונש כפי הנחתנו. ומה טעם וכל מנאצי לא יראוה אחר אומרו אם יראו את הארץ: טו אומרו ית' בדברי ניאוצו וכעסו וטפכם אשר אמרתם לבז יהי' וגו'. והלא זה הדבר אשר ייטב להם ואם מפני שהחרידו לבם עליהם כי פחדו שיהיו לבז לזה אמר שיהיו הפך מה שחשבו הנה מטעם זה היה לו להביאם שם לאבות גם כן כי על עצמם חרדו מאד כאמרם ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב ואם לא חשש להם למה יחוש על הבנים: טז אומרו ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם והלא העכוב הזה חובת הבנים זכות האבות הוא ומה ענין זנות אצל חטא זה. יז למה גזר עליהם ארבעים שנה שהרי עכובם בשליחות ארבעים יום לא היה חטא אצלם שיענשו כנגדם תדע שהרי יהושע וכלב הושוו להם בזה וגם כי יהי' בו חטא מה טעם שיחייב אותם שנה בעד כל יום ואין דרכו של הקב"ה בכך ודי שיהי' מדה במדה וחלילה לו למדוד העונש במדה גדולה מהחטא: יח כי אחר שהעפילו לעלות אל ראש ההר ללכת אחרי ה' למה ארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה ולמה ננעלה שער התשובה לפניהם ואם כבר דברנו בזה. אלו הן הספקות הנופלות בעצם זה הספור: יט כי יש לדקדק בטעם סמיכות פרשת נסכים ותרומה וקרבן ע"א ומשפט המקושש וטעמם. ועל הכל בחתימת' בפרשת ציצית אשר ביארנו ענינה בהקדמה: ונבא אל ביאור הענינים אחר הערת הספקות:

שלח לך אנשים

מה שאמרו במדרש (תנחומא פ' עקב) מאי דכתיב אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע (משלי ה') מטולטלים הם שביליה של תורה שאלמלא ידעו הבריות סדרה של תור' היו יודעים לרפא את החולים ולהחיות את המתים. וכן במדרש שוחר טוב מזמור ג' לא ידע אנוש ערכה א"ר אלעזר לא נתנו פרשיותיה של תור' על הסדר שאלמלא נתנו

על הסדר כל מי שהוא קורא בהם יכול להחיוח מתים לפיכך נתעלם סדורה של תור' שנאמר מי כמוני יקרא יגידה ויערכה לי משומי עם עולם (ישעי' מ"ד).[379] הנה מזה ירא' שנטלה שאלת למה נסמכה פרשה זו לפרש' זו בשום מקום ונתחדשה שאלה אחרת והיא למה נתנו חכמים טעם לשום סמיכות. אלא שעל דרך האמת אין כוונת חז"ל במאמרים הללו שלא נשאר לה סדר כלל אלא שהסדר הקודם שהיה לה אצלו יתעל' כשהיתה אצלו אמון אשר בו היו תלויים העניינים הנפלאים ממנה הוא היה מה שנעלם והוא מה שביארו באומרו ויערכה לי משומי עם עולם. אמנם כבר סדר אותם על סדר נכון בו יובנו הספורים המפורסמים אלינו על האופן היותר מועיל שאיפשר ולזה לא נשמרו בהם סדר המאורעות כי אי אפשר דבר מהדברים אשר נפלו במקרה ובהזדמן רצוני שיקרה ענינם להיות זה אחר זה אבל סדרם ויישבם באופן שנלמוד מסמיכותן דברים נכבדים ממוסר ודרך ארץ או בענייני הדינים וכיוצא (א) ואם כן כבר היה מקום לשאלת למה נסמכה פרש' זו לפרשת מרים באחד משני פנים האחד שאחר שפרשיות התור' לא נסדרו כפי מה שסדרום זמני הוייתם כי אם באיפן שנלמוד מסמיכותם דבר הנה כבר תפול השאל' אף על הנשארות על עמדם שהיה הכתוב מחלקן אם לא שנלמוד דבר מהשארות סמיכתן. ואמר שלמדנו מכאן רוע האנשים הללו שראו ולא לקחו מוסר. והפן השני כשנאמר שמחלוקתו של קרח היה בין שני המאורעות כמו שזכרנו בספקות שהוא דעת קצת: (א) אמנם לא הניחם על סמיכתם ואם ירא' שהם יותר ראויים ללמוד זה מזה כמו שהוכחנו שם כדי שנלמוד בזה ענין נכבד מאד בהכרת הנושאים אשר בהם ידבר במקומתם האמתיים. וזה שכבר נתפרסם אצל היודעים שכל המעשים יתוארו על שם תכלית כוונתם לא על שם פרסומם. וזה כי המריץ מעות מידו ליד האשה לכוונת קירוב של זנות או ניאוף אף על פי שיהי' הפרסום לסחורה או לשם צדקה הנה באמת יקרא

[379] הנה וכו' תוכן דעתו הוא כי הספק הראשון כולל ג' שאלות הא' אחרי שאמר ר"א "לא נתנו פרשיותיה של תורה על הסדר," מה זה אשר שאלו "למה נסמכה פרשת מרגלים" וכו',? הב' כי אחרי שכפי הנרא' קרה מעשה מרים בחצרות, ומעשה מרגלים במדבר פארן בזא"ז הלא מן הראוי הוא. שיסופרו ג"כ בזא"ז? הג', כי לפי דעתם שחוברו רק בעבור דמיון ושווי ענינם ששניהם כוללים סיפור הוצאת דבה, יקשה הלוא מעשה קרח ועדתו שדברו סרה על משה דומה למעש' מרים, ומדוע לא נסמכו זא"ז? ולבאר כל זאת יאמר, כי רק בבחינ' רוחניית, ר"ל החכמ' הצפונה בקרבה, כאשר היתה ערוכ' בדעת עליון מאז ומקדם, אמרו שלא ידע אנוש ערכה וסדר', הגלוים רק לפני הי"ת, אבל בבחינת גשמיות' ר"ל בבחינת חיבור סיפוריה יש להם סדר, אבל לא לפי הזמן שקרו בו, כי זה רק מקרה והזדמנות באופן שיקרו לפעמים ב' מקרים זא"ז, אשר אין להם יחס יחדיו וקישור כלל כ"א נסדרו ונסמכו בתורה רק לפי דמיון ושווי ענייניהם, ואחרי שכפי מה שמבאר בשער מ"ב, (עיין ביאורי שם,) יקרא כל פועל רק עפ"י פעולתו אשר יעשה בכוונה מיוחדת לה, הלא מזה נמשך, כי קרח ועדתו אשר דברו סרה על משה, לא בשם מוציאי דבה, כ"א בשם רודפי כבוד ומבקש כהונה יקראו אחר שתכלית כונתם הית' רק לכהן תחת אהרן, ורק למען השג תכליתם זאת. הלינו על משה ואהרן להבאיש ריחם בעיני העם וע"כ אין דמיון ושיווי ענק להם עם מרים שדבר' באחיה במשה, רק למען הוציא דבה עליו, ורק המרגלים ברשעתם דמו אליה, כי גם הם הוציאו דבה על הארץ, מבלי אשר חפצו להשיג עי"ז תכלית אחרת רק לשלח פיהם ברעה וע"כ נסמכו ב' סיפורים אלה יחד,

נואף לא צדיק ולא סוחר וכן כל כיוצא בזה וכבר ביארנו זה הדרוש בשער מ"ב בהסכמת החוקר והכתובים. והוא בעצמו מה שרצו באומרם ז"ל העוסק בתור' לשמה (אבות פ"ו) כמו שנתבאר בשער ע"ב. וזה הענין עצמו הוא אצל ספור לשון הרע יש מכוין בו בעצם לא אל תכלית אחר מהריוח והכבוד והוא בעל לשון הרע בעצם. וכמו שאמרו לעתיד לבא הולכות כל החיות אצל הנחש ואומרים לו אריה טורף ואיכל זאב דורס ואוכל אתה מה הנאה יש לך ואומר להם ואין יתרון לבעל הלשון (ערכין טו:) והכוונה שבעל הלשון בעצם כך דרכו שלא לכוין רק לשמו שכך גזרה רוע תכונתו להתענג בספורו. אמנם יש מין אחר מלשון הרע שאינו נדרש לעצמו מבעליו אך הוא כלי מפצו בידו לסבב אליו הכבוד או הריוח או הנקמה וכיוצא ואיש כזה יקרא חומד וגוזל או נוקם בעצם ובעל לשון הרע במקרה כי הנה הוא לא יחפוץ בלשון כי אם בנמשך ממנו. והנה עם זה נתברר שקרח לא היה בעל לשון הרע בעצם וראשונ' אבל היה משתמש בו בדרך הנצוח להשיג בו השררה והכבוד אשר אליהם יכוין. ולזה היה בעל נצוח ומחלוקי בעצם וראשונה ובעל לשון הרע במקרה ובשניה. ולזה לא תארוהו הכתובים במוציא דבה או רכיל או בבעל לשון הרע אבל יצא עליו שם בעל מחלוקת ותרגם אנקלוס ייקח קרח ואתפליג קרח ואז"ל איזהו מחלוקת שלא לשם שמים זה מחלוקת קרח ועדתו (אבות פ"ה). ואמרו ולא יהיה כקרח ועדתו מכאן שלא יחלוק אדם על הכהונה (סנהדרין ק"י.) אמנם המרגלים כנה אותם הכתוב בשם מוציאי דבה ובעלי לשון הרע כי בעצם ורחשונ' נתכוונו לכך כענין הנחש שאין לו שום תועלת בנשיכתו רק להשביע רוע תכונתו כי באמת מרכילותם ומהוצאת דבתם לא יקווה להם רק רע. והנה הוא ידוע כי חטאה של מרים אם שלא היה בערך חטאם של מרגלים מ"מ ממין אחד היו כי היא לא קטרגה לבקשת הכבוד והנצוח ולא שום תועלת רק שנהנתה בדבור ההוא והרהרה אחרי אחיה כמו שפירשנו בשער הקודם ולזה אז"ל שרצה לסמוך פרשת מרגלים לפרשת מרים שהיו ממין א' והיה להם לקחת מוסר ולא עשו (במ"ר פ' ט"ז) מה שאין לומר כן במחלקתו של קרח. והנה עם זה הותר הספק האחד ובאנו לכלל תכונת רוע אלו האנשים מוציאי דבת הארץ ולמדנו שהיו ראויים לעונש נמרץ. (ב) אולם מה שלא סמך הנה ספור אמרם נשלחה אנשים לפנינו וכל הנצוח ההוא שיהיה לו למשה עמהם על זה היה מזה המין ממש הוא כדי להודיע עצם חטאתם ומהותו ושלא יתחלף לנו ענין בענין כי הוא מה שיועיל מאד בהכרת אמתת הדברים אך יתבאר זה יפה אחר ביאור דברי שליחותם אצל ותשא כל הערה ויתנו את קולם כי שם יבא דבר דברו על אופניו. אמנם עכשיו אמר שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען. ירצה אחר שאני הוא הנותן הארץ הזאת לבני ישראל מעתה איני נאמן אצלם

הטובה היא אם רעה כי לא יסמכו על דברי לבטל שליחותם (ג) לזה שלח לך וסדר השליחות על האופן שאומר אליך כדי שיועיל לך ולדעתך רצוני לסלק מעליך האשמ' בכל מה שיקרה בו. וגם כוון באומרו אשר אני נותן לבני ישראל גם אם לא יזכו בה האבות תשאר בדוקה לבנים כמו שאמרנו במדרש קונם שאין אתה רואה אותה בביתך אבל לבנך אני נתנה. אמנם מה שיאות בזה הוא כי איש איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם ירצה שיהיה מהנשיאים ומהמשובחי" שבהם לקרב אפשרות תועלת שליחותם תכלית מה שאיפשר כי אנשים כאלה הם קרובים להיטיב פעולותיהם יותר מזולתם כי מצד חכמתם יוסיפו אמונה ובטחון בה' ומצד גבורתם יוסיפו אומץ ולא ירך לבבם ומצד עשרם לא יגדל הענין ההוא בעיניהם ולא יהיה להם לנמנע לרשת גוים גדולים ועצומים כי האיש חיל גדול הלב לא יופלג בעיניו כל דבר וכולהו איתנהו בהו דכתיב כלם אנשים כמה דאתמר אנשים חכמים וידועים (דברים א') בחר לנו אנשים (שמות י"ז:ט') ונאמר על ישי בא באנשים (שמואל א י"ז:י"ב). וראתה חכמתה שיהיה אחד מכל שבט לבא עליהם בעלילה גדולה לעשות אותם בעלי דבר בענין כי כשנעשו שלוחים בו חזקה אדם עושה שליחותו ולחפוץ בהצלחתו וכאשר יתרצו הם הרי כל ישראל מרוצים. והשנית שיקובלו דבריהם מכל העם בשוה ולא תזיק בענין קנאת איש מרעהו כי זאת היא סבה עצומה להשחתת הענינים ולהפר ההסכמ' בם כאשר יחשבו קצת היותם יותר הגונים אל המינוי מזולתם וכל ישעם וכל חפץ שלא יצליחו העוסקים בו וזה דבר שהיזקו מצוי וישתכחו בעיר בכל דור ודור אשר כן עשו. הנה שתקן אופן שליחותם על הצד היותר קרוב אל ההצלח' ואם אין הרי המשלח ניצול מן האשם והוא אומרו וישלח אותם משה ממדבר פארן ע"פ ה' כלם אנשים ראשי בני ישראל המה. ואלה שמותם (ג) לדעתי שלא שלח את נחשון בן עמינדב ונתנאל בן צוער וחבריהם אשר היו אמש בחנוכת המזבח לפי שכבר נתקן סדר הדגלים ונתמנו איש על דגלו ועל צבא מטהו ולא יתכן ליטול ראשי שבטיהם ודגליהם לשלחם לשום שליחות כי הם ככבים עומדים על משמרותיהם ברקיע על פי ה' ולא יסורו ממשמרותם אמנם ביררו אנשים חשובים כמותם או קרובים להם במעלה שהרי יהושע ב"נ היה הה' שבהם לפי חזקתם בשעת לקיחתם אשר על פיה סודר הנה זכרונם כי לא נתן סדרה על סדר הדגלים ולא על סדר השבטים כתולדותם[380] לפי שכל אחד נמשך ממעש' הזה לפי מה שהוא תדע

[380] לפי שכל אחד נמשך, וכו', הלשון קשה הבנה קצת, ותוכן דעתו הוא, כי הנשיאים נמנו פה רק לפי מעלתם שהית' להם כאשר שולחו לרגל את הארץ אבל לא לפי סדר דגליהם או תולדות שבטיהם, גם לא לפי מעלת השבטים כי בענין זה היו כלם שוים לרעה, כמו שאמר הכ' "ותשא כל העדה ויתנו את קולם" וכו', והראיה ע"ז, כי גם שבט יהודה ואפרים לא ימשכו לטובה אחרי נשיאיהם יהושע וכלב,

שלא נמשך שבט יהודה אחרי כלב ולא שבט אפרים אחרי יהושע. ועל זה אמרו חז"ל במה שראו באחריתם בני אדם ששמותיהם מגונים ומעשיהם מגונים (סוטה ל"ד): ויקרא משה להושע בן נון יהושע שיעור הכתוב אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור את הארץ לבד מאותו הנשיא שנאמר עליו למטה אפרים הושע בן נון שקראו משה אחרי כן יהושע והוא היה השם המובהק שנתפרסם ונתקיים לו בכל ספורי התורה לא השם הנזכר ראשונה. ועל דרך רז"ל שאמרו יה יושיעך מעצת מרגלים (שם) יש לומר שחשש מדברי הכלל כי תואנה הם מבקשים: וראיתם את הארץ לפי שטובת הארץ אשר ראוי לשום לב אליה לבא לקחתה היא תלויה בארבעה דברים. האחד בהיות' מגדלת אוכלסים רבים חזקים ובריאים. השניה בהיות' רחבת ידים ארץ מישור נוחה ליישוב ונקלת העבוד'. השלישי בהיות בה ערים מיישבות בכל תוקף ובעלות יופי המשמחות לב יושביהם. הרביעי שתהא הארץ דשנה ושמנה בכללה מוציאה תבואת' ופירותי' בשפע כגנה זרועיה תצמיחה. (ה) הנה על כלן צוה משה שיתנו את לבם להחשיב' בעיניהם ולשמח נפש שולחיהם כי ידענו דכלהו. איתנהו בה. ועל הראשון אמר וראיתם את הארץ מה היא וגו'. כלומר ראו אותה מה היא אצל גדול העם במה שהתבוננו בו בינה לדעת החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ולזה כיון רש"י במה שאמר יש ארץ מגדלת אוכלוסין. ועל השני אמר ומה הארץ אשר הוא יושב בה הטובה היא אם רעה. ירצה אם היא טובה ליישוב רחבה לעבודה כי הוא הדבר הסתמי היותר מיוחד לטובת הארץ אם היא רעה בהן שהיא הרעה היותר מיוחדת לה. ועל הג' אמר ומה הערים אשר הוא יושב בהנה אם יש שם ערים גדולות יפות וחזקות במחנים או במבצרים המקוממות לב העם לכבשם להם. ויתכן שירצה כי לפי שמשלימות המלכיות שתהיינ' להם ערים טובות ויפות במישור בהם יהיה מושב המלכים והשרים בעת שלומם וטובתם גם ערים בצורות וחזקות בהרים תהיינ' להם למקלט ולמבצר כי תקראנה מלחמ' הנה לזה אמר להם שיתנו לבם לדעת מה הערים אשר הוא יושב בהנה עכשיו אם הם במחנים כעם שוקט ובוטח או אם כבר באו ונאספו אל המבצרים מפחד המלחמה וזה וזה מה שיוסיף אומץ בלבם שאם הם שקטים יבאו עליהם כבא אל עם שוקט ויכבשום מהר וגם אם כבר נאספו אל המבצרים יורה על פחדם ומורך לבבם והוא סימן גדול לנפילת כחם והתחלת מפלתן. הלא תראה אמר הכתוב ויריחו סוגרת ומסוגרת וגו' (יהושע ו׳:ב׳) וסמיך ליה ויאמר ה' אל יהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה גבורי החיל. כי באמת הסגרתם על אותו השיעור תעיד עליהם כי נתונים נתונים המה לו. והוא עצמו מה שבשרו השלוחים הנאמנים כי נתן ה' בידינו את הארץ וגו'. וכנגד הד' אמר ומה הארץ

השמנה היא אם רזה וזה על טבע כללות הארץ ולזה אמר היש בה עץ כלומר מעצמה כמנהג הארץ המושפעת מעצמו באילנות ופירות כגן ה'. ואמר והתחזקתם ולקחתם (ה) לומר שאע"פ שהימים ההמה היו בכורי ענבים ואז יקפידו הבעלים ושומרי הכרמים עליהם משאר ימות השנה לא ימנעו מפני זה מקחת מהם אבל שיתחזקו בעצמה ויקחו מהם לאכול כנפשם שובעם ולא יתיצב איש לנגדם ויהיה זה סימן טוב בידם כי לא יחרץ להם כלב לשונו. סוף דבר אמר להם כל זה השיעור מהחקיר' דקים ליה בודאי כי הארץ ההיא לא יחסר כל בה כמי שמוכר הסוס הטוב ואומר לחבירו בדוק מקומתו מתמונתו ממראיתו ממרוצתו לפי שידע שהוא יפה מכל הצדדים: ויעלו בנגב ויבאו עד חברון ושם אחימן וגו'. ויבאו עד נחל אשכול ויכרתו משם וגו'. ספר כי כשהלכו בשליחותם עברו בחברון אשר שם ילידי הענק ושהגיעו אל נחל אשכול ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים וישאוהו במוט בשנים שהוא מעשה פומבי גדול. וגם שלקחו מן התאנים ומן הרמונים ואין מכלים כמו שהבטיחם משה (ו) ולפי שמאמר ויבאו עד נחל אשכול יורה שהיה כן שם המקום ראשונה וא"כ אין ראיה מהאשכול אשר הביאו מהפלגת הפרי על כל הארץ כי שם המקום יעיד שהוא מיוחד בגודל האשכולות מזולתו.[381] לזה אמר למקום ההוא קרא נחל אשכול על אודות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל כי הם לקחו מאחד המקומות שנזדמן להם כי כלם שוים ועל הלקיחה משם הוקבע לו השם לא על מציאות האשכול שם מזולתו מהמקומות (ו) והטעם נותן שאם לא היה כל פריה על זה האופן לא היו מביאים ממנו וטוב להם לפי כוונתם הרעה שלא להביאו ולא לספר בשבח' כלל אבל מפני שלא יכלו להכחיש כוונו להזדרז אל מה שלא נצטוו עליו להביא מפירותי' להרחת עצמם שהיא חביב' בעיניהם ושיאמינוה כמו שאמר וישובו מתור הארץ וגו': וילכו ויבאו וישיבו אותם דבר וגו'. גם זו היתה תחבול' גדול' להם לעשות כרצונם והוא שלא באו בשליחותם אל משה ואהרן והנשיאים ראשונ' כמו שהיה ראוי ונאות להם כי פחדו שיוציאו מלבם או ימנעו העם מהקבץ לשמוע דבריהם אלא השיבו אותם דבר במעמד כל העדה ולא נשמר משה מזה כי גנבו לבו במה שהראום את פרי הארץ בפרהסיא והיה סבור שלא יגידו בפיהם רק מה שיסכים עם הפרי אשר בידם: באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב וגו'. (ז) ירצו הנה כבר באנו אל הארץ ההיא בהשקט ובבטחה ואין מכלים כמו שאמרת וגם זבת חלב כמו שהבטחתנו וזה פריה אשר הבאנו בידינו לאמת דבריך מפני עגמת נפש שארץ כזאת תהיה נמנעת ממנו לעזות

[381] לזה אמר וכו', כונתו כי הכתוב רצה להודיע בזה שלא נקרא נחל אשכול בעבור שהיו שם אשכולות ענבים יותר טובים מבשאר מקומות כנרא' זאת בהשקפ' הראשונ' מפשט הכ' כי א"כ לא היה אשכול זה עדות על טוב הארץ כולה, כי אם נקרא כן רק על אודות שכרתו משם האשכול, ונקרא ג"כ כבר בתחילה על שם סופו נחל אשכול.

העם וחוזק עריהם. וזה טעם אפס כי עז העם ששיעורו באנו אל הארץ ג"כ וגם זבת וגו' ומצדדים אלו טוב לנו לבא שמה אפס כי עז העם וגו' והערים בצורות וגו' ולזה לא נוכל לעלות שאם לא על זה הענין לא תפול מלת אפס וכיוצא בה בכאן כי עזות העם וחוזק הערים אינו הפך הנאמר ראשונה ולא ממינו (ז) [382]ובזה הדבר הגדילו רשע ואשמה רבה שהוציאו עצמם מכלל מרגלים ונכנסו בכלל יועצים. ולזאת הסבה חטאו מאד השומעים מהם הליועצים נתנום להם. משל לאדם האומר לשלוחו בא נא אל בית התגר וראה לי שם טלית אחת שישנ' בידו והסתכל בטוב צמרה ופשתה בארכה וברחבה במראית' ומחירה והשב לי דבר כי חפץ אני לקנותה והיה אם יבא איש זה ויאמר לו ראיתיה והנה צמרה נקי והיא ארוכה ורחבה ומראית' ירקרק או אדמדם ומחיר' אלף זהובים הנה הוא הטיב בשליחותו ולא יצא מכללו. אמנם אם אמר לו ראיתיה והנה היא טובה ורחבה וצמרה טוב ונקי אבל מראיתה ירקרק או אדמדם ומחיר' גדול שהוא אלף זהובים הנה כבר יצא מכלל שליח ונכנס לכלל יועץ. וזה במה שהטעים דבריו במלת אבל כי בזה כיון לומר הנה מצד צמרה ושיעור' היא נאותה לך אמנם מצד מראיתה ומחיר' לא תאות לו. כבר יש לתגר תלונה גדול' עליו על מה שנדרש בעצתו לאשר לא שאלוהו וגם כן אין למשלח לסמוך עליו כי הוא היודע הראוי לו בזה כי הליועץ לקחו וכן הוא הענין עצמו בנדון שלפנינו כי אם הם היו משיבים דבר לאמר באנו אל הארץ אשר שלחתנו והעם רב וחזק והערים גדולות הנה לא היו חוטאים בזה כלל שחזקת שליח עושה שליחתו ולהשיב דבר אמת לשולחיו אבל כשאמרו אפס כי עז העם וגומר הנה הם כוונו לתת עצה בענין ההליכ' לשם כמו שאמרנו ואין הפרש בין אומרו אפס כי עז או רק או אך כי הכל מובן אחד להם והוא עצמו כוונת הכתוב באומרו אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם ואך את הדבר וגו' (במדבר כ"ב:כ'). כי על כן נאמר אחריו ויחר אף ה' כי הולך הוא (שם). וצדק הרמב"ן ז"ל במה שכתב שכל פשעם היה במלת אפס אבל לא מטעמו כמו שהוכחנו בספקות. ומהמין הזה עצמו הרשיעו במה שהחליפו החוזק שאמר להם משה החזק הוא הרפה בעזות באומרו אפם כי עז העם כי העזות זולת החוזק

[382] ובזה הגדילו וכו', תוכן דעתו הוא, כי אלו אמרו רק באנו וכו', וגם זבת חלב ודבש וכו', והעם היושב בו עז הוא וכו', עמלק יושב וכו', לא חטאו בזה מאומה, כו היו רק מגידי אמת האומרים כל הדברי' כאשר הם באמת, אבל באמרם "אפס" וכו', יצאו מכלל מרגלים, אשר רק מה שיראו יגידו, כי אם יחשבו עצמם כיועצי עצה אל הי"ת ואל משה עבדו, כאלו אמרו בפה מלא "לפי דעתנו ומרא' עיני שכלנו אין טוב לישראל ללכת שמה להוריש גוים גדולים ועצומים ממנו, כי לא יוכל למו", כאשר גלו דעתם אח"כ יותר בהכחישם דברי כלב לאמר, "לא נוכל לעלות את העם," וע"כ היה עונם גדול מנשוא, ועל דרך זה יאמר הרב ז"ל יורה גם מלת "אך" במאמר ה' אל בלעם (במדבר כ"ב:כ',) "ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה" כנתינת עצה שיותר טוב לו אם לא ילך עמהם אחרי שלא יוכל לשנות דבר מכל אשר יצוהו ה' ולא יוכל לקוב את ישראל כאשר חפץ בלק, וע"כ כאשר בכל זאת לא שמע לעצת הי"ת וילך עם שרי מואב נאמר "ויחר אף ה', כי הולך הוא,"

כוונו בו כי היו אנשיהם עזים ומרי נפש שפגיעתם רעה והבאים בארצם יבאו אל מעונות אריות והררי נמרים ואוי להם לבני אדם הפוגעים בהם והנה הם נגלו מאד בשליחותם גם השומעים מהם טעו טעות עצום ונפלא כמו שיבא עוד: עמלק יושב וגו'. סיימו דבריהם בענין שימנעו בשבילו מעלות שם לגמרי וזה כי אחר שאמרו כי עז העם הנה מנועים מצד עזות העם וחזקו ומצד חוזק הערים כבר אמרו והערים גדולות ואם מצד שמא יתלו הענין בגבורת איש אחד מהם כמו שהיה ענין הפלשתי עם דוד כבר אמרו וגם ילידי הענק ראינו שם כלומר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק לא נשאר דבר רק אם יוכלו לבא עליהם בפתע בהיותם שקטים ושלוים ועל דרך שנאמר כבאכם תבאו אל עם בוטח והארץ רחבת ידים וגו' (שופטים י״ח:י׳) הנה לזאת אמר עמלק יושב בארץ הנגב וגו'. ירצה מארבעה רבעיהם שמו להם שומרים גדולים וחזקים כי הנה עמלק לקח לו הצד הדרומי ויספיק לשם עם אחד ומלך אחד כי היא ארץ הרים ובקעות וכמו שאמר עלו זה בנגב ויעלו בנגב וגו'. אבל מצד ההר שהוא ארץ מישור יש שמה שלשה מלכים דכתיב והחתי והאמורי והיבוסי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן כי לפי שהם צדדים שהם משומרים מעצמם מצד הים והירדן הסובבים אותם יספיק מלך אחד להם. הנה שבמשמע דבריהם שלא יוכלו לעלות להם כלל ואם שלא אמרו בפירוש: ויהס כלב את העם אל משה וגו'. הנה כלב כשרא' רוע כוונתם קודם שתתפרסם לכל ע"י שאלותם או שאלות קצתם קפץ להשתיקם ברמוז להם שרצה משה לדבר כי לזה שתקו כלם ושמעו דבריו וחשב בפתע מחשב' נאותה מאד לבטל רעתם והיא כשאמר דבריו שאיפשר שיתקשרו על מאמרי הראשונים כי להיותו גם הוא מהמרגלים יחשב הכל לתשובה אחת וגם חשב כי חביריו הרעים בראותם שהפך דבריהם מרעה לטובה לא יעיזו פניהם להכזיבו אבל הוא קרוב מאד שיודו לדבריו שלא חשבם לחצופים לגמרי כי כסו פני כוונתם במה שסתמו דבריהם והיה זה באמרו עלה נעלה וירשנו אותה וגומר. (ח) כוון דבריו כאלו בא להשלים דבריהם ולומר אפס כי עז העם חלב ודבש הלא היא נותנת פירותיה אל העם היושב עליה בעמל גדול ובטורח נפלא עד שהיא אוכלת יושביה מכובד עבודת' וכל העם בכלל אשר ראינו בתוכה אנשים חזקים בעלי מדה וגם היא מכלה בהם כ"ש באנשים כמונו שאנו חגבים בערכם. והכלל שהם נותנים אמתלא למה שאומרים שהיא אוכלת יושביה במה שאמרו שכל העם אשר ראו בקרבה היו אנשי מדות ומן הנפילים בני הענק לומר שכל שאר העם שאינם בחזקם וגבורתם אינם מתקיימים בה כי אין להם כח להתיצב כנגדה: ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו כבר אמרנו כי אחר שהם לא שלחו אותם רק לראות את הארץ מה היא לגלויי

מילתא בעלמא היה להם לקבל מהם מה שאומרים ממנה בתורת עדות לא להאמין דבר ממה שיאמרו אם יוכלו לעלות או לא כי לא נביאים המה לדעת את אשר האלהים עושה ומה להם כי אם דברי בן עמרם אשר אמר להם ה' אלהיך הוא העובר לפניך אש אוכלה הוא יכניעם וגו' (דברים ט':ג'). וכאשר נשא אותם ממצרים ועד הנה. והוא עצמו מה שנתרעם מהם משה במשנה תורה באומרו ויקחו בידם מפרי הארץ ויורידו אלינו וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה' (שם א') כי לא שכח את כל דבריהם אשר הניאו בהם את לבב העם באומרם אפס כי עז העם וגו'. וכי ארץ אוכלת יושביה וגו'. וזולת זה. אלא שעל דרך האמת לא היה להם לשמוע אלא מה שאמרו מעדות הארץ כי שאר הדברים אינם מתכונה שהיה ראוי לשמוע מהם כלל ואחר שאמרו מהארץ שהיא טובה ולא אבו לעלות הנה המה המרו את פי ה'. והנה זהו עקר חטאתם ועוצם פשעם אשר עליו נחלט דינם לקבוע בכיתם לדורות. (ב) וזהו הטעם הנכון למה שלא נכתב בכאן מה שאמר נשלחה אנשים לפנינו וגו' ושאר העיצומים שהיו ביניהם להודיע כי לא חטאו בשליחות המרגלים שאם לא היתה עצה נכונה לא היה שונה בה משה ביעזר ויהושע ביריחו ואף על פי שיתעצמו כנגדו עליה לא נתחייבו על זה כלה ונחרצה אמנם עקר החטא היה מה שנזכר בכאן שאלו הונח כי מאת ה' היתה זאת כמו שאמר שלח לך אנשים ויתורו וגו' וישלח אותם משה על פי ה' היה עונם גדול מנשוא מהטעם שאמרנו שאין לשמוע בקול איש מהם כי אם בתורת עדות לבד והשומעים מהם מה שבדו מלבם חטאו לנפשם והם ישאו את עונם. אמנם במשנה תורה הגיד מעשה כהוייתו בדרך תוכחותיו שהיה מוכיחם על קשי ערפם ומיעוט אמונתם וילונו על משה ועל אהרן וגו'. ולמה ה' מביא אותנו וגו' ויאמרו איש אל אחיו וגו'. (יוד) כל זה והדומה לו אמרו לענין תואנה עם שעקר רשעתם הוא מאסם בארץ חמדה כמו שאמר בתחלה. אמנם שיעור דבריהם ופירושם כך הוא אחר שלא זכינו למות בארץ מצרים אשר שם מיעכו שדינו ושם עשו דדי בתולותינו מי יתן שנמות במדבר הזה ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ ההיא לנפול בחרב לרשת אחוזת נחלה לנשינו ולטפנו יעזוב אותנו במדבר הזה ואם יסתכנו בכאן הנשים והטף לפני מלכי אלו הארצות שיבאו עלינו נשינו וטפינו יהיו לבז ולא נחוש להם ונבחר בזה מאשר נפול אנחנו עצמנו בחרב לרשת משכנות לא לנו (יוד) וכשנתנה רא"ש וחשבון כל החשבונות והצדדים שבכאן נמצא שטוב מזה לשוב מצרימה ויהיה השעבוד להם בחירת הרע במיעוטו. (ט"ו) והנה היה דבר ה' אלהים בכוונה עצומה אל דבריהם אלה באמרו וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והבאתי אותם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה ופגריכם אתם

יפלו במדבר. והכוונה אתם מוסרים את טפכם לסכנה במה שאתם אומרים נשינו וטפינו יהיו לבז ואינכם חוששים רק לעצמכם ואני לא אחוס עליכם ואחוס על טפכם כי טפכם אשר אמרתם לבז יהיה ולא נחוש והבאתי אותם וגו' ופגריכם אתם יפלו במדבר. והנה לא שכח משה להזכיר דבר זה בתוכחות כשאמר וטפכם אשר אמרתם לבז וגו'. דבלאו הכי יראו דברי מותר: ויהושע בן נון וכלב בן יפונה וגו' קרעו בגדיהם. הנה להיותם מן התרים את הארץ וראותם התקלה הנמרצת היוצאת מתחת ידם חרדו חרדה עצומה וקרעו בגדיהם (י"א) ואמרו אחר שהארץ אשר עברנו בה לתור אותה היא טובה מאד הרי נשלם בזה ענין שליחותנו מכאן ואילך אין לנו רשות לדבר כי לה' המלחמה. ולזה אם חפץ בנו ה' והביא אותנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו במתנה ובלי עמל למה נעכב על ידו ונמנע הטוב ממנו. אך ביי' אל תמרודו ואתם אל תיראו וגו'. ירצה מהידוע שאם סרנו מעליו ונמרה את דברו כי נתיש כח גבורה של מעלה כמו שאמרנו בזה ראשונה והנה עם זה ראוי ומחוייב לנו לירוא מהם ומקטנים מהם. אמנם לא תמרודו ואתם אל תיראו את עם הארץ כי הוא ית' (יא) הכינם מקדם להיות לחמנו ומאכלנו כמו שנאמר ואכלת את כל העמים וגומר (דברים ז׳:ט״ז). יאכל גוים צריו ועצמותיהם יגרם (במדבר כ״ד:ח׳) וכמו שכתבנו בפרשת המן שער מ"א. וכבר סר צלם מעליהם בהמעיט צלמם ודמותם מאדם. ודבר גדול דברו כמו שכתבנו ענין זה אצל ומוראכם וחתכם וגו' שער ט"ו. או שירצה שנפל חזקם וכחם משעה שישמעו את אשר עשה יי' לפרע' ולמצרים כמו שנזכר בפרשת שמעו עמים ירגזון וגו'. אז נבהלו וגו'. תפול עליהם וגו' (שמות ט״ו:י״ד) ודברי רחב יוכיחו כי היא היתה עצה עמוקה מאתו ית' להפיל תחתיהם גוים גדולים ועצומים כמו שפירשנו אצל ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שער ל"ט. והוא מה שתרגם אנקלוס עדה תוקפהון מנהון: ואחר שסר צלם מעליהם ואנחנו ה' אלהינו אתנו הרי תרתי לטיבותא לכן אל תיראום. ומה שאמרו קצת כי הם כמו המן בסור הצל ממנו או תורה מה שכתב הרמב"ן ז"ל שסר צלם מעליהם כמשפט הנגזרים למיתה בליל החתימה הנה הן דברי צחות אין דוחק השעה סובלתן. ויאמרו כל העדה לרגום אותם כשנסתמו טענותיהם במאמרם לא היה להם פתחון פה בטענה וחזרו אל כלי המלחמ' כמנהג הבעלי חיים הבלתי מדברים ויאמרו לרגום אותם באבנים אמנם כבוד ה' נראה אל אהל מועד אל כל בני ישראל להטיל מורא על המזיקין כדי להגין על הצדיקים כמו שנאמר זומם רשע לצדיק וגו'. ה' לא יעזבנו וגו' (תהילים ל״ז:י״ב) והנה משה אדוננו עליו השלום לא סר מהחזק אותם ולומר להם כל הדברים הטובים ההמה אשר נזכרו במשנה תורה ולא עלה בידו. ואחשוב שהיה קורא מי ליי' אלי כמו שעשה בעגל אלא

שנתירא מאד פן יחלק העם חציו ליי' וחציו לעזאזל המדברה או שמא יאבדו כלם ועמד בשב ואל תעשה: ויאמר יי' עד אנה ינאצוני ירצה עד אנא אסבול נאצות העם הזה ומה אוחיל עוד שיאמינו בי אחר שלא האמינו בכל האותות אשר עשיתי בקרבו כמו שנראה ממה שהם תולים רשעתם בפחד אנשי הארץ ומעתה נתמלאה סאתם ובא קצם ולזה אכנו בדבר ואורישנו ואעשה אותך וגו' כמו שאמרתי לך בעגל וכוונת הענין אמרנו שם: ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים וגו'. (יב) בראותו שאין לו שום טענה להליץ בעדם הערים להליץ מצד כבודו ית' יאמר אני לא אחוש להם שודאי הם ראוים לכך אבל מה תעשה לשמך הגדול כי איך יחל לעיני העמים אשר ישמעו הדבר הזה כי הנה מצרים אשר ראו בעיניהם מה שעשית כאשר העלית את העם הזה מקרבו כשישמעו זאת יאמרו אל יושב הארץ הזאת. ומה יאמרו כי נוסף על מה שראו בעיניהם מה שעשית בארצם שמעו באזניהם כי אתה יי' התמדת ישיבתך בקרב העם הזה אחרי צאתו משם בכל אשר הלכו אשר עין בעין נראה אתה ה' לעיני כל העמים וענך עומד עליהם לשמרם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם לנחותם הדרך ובעמוד האש להאיר להם לילה. ואיך יאמן כי יסופר להם שלא אבו ללכת אחריך אפילו ליכנס לים או באש וכאשר תמית אותם כאיש אחד הנה שני הגוים האלה אם המספר הדברים ואשר יסופרו לו יסכימו שלא היה זה מפני מרדם בך והתישם את כחך הגדול המנהגת בצדק ובמשפט רק מבלתי יכולת בכח הגבורה הפועלת במדרגת השוטר כי לא גברה על יושב ארץ. וכאשר לא יכול לקיים לתת להם את הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר כי הוא טעם מה שאמרו חכמים ז"ל תשש כחך כנקבה (ברכות ל"ב.) כמו שכתבנו ראשונה. אמנם הפנים השניי' אשר יעדנו שם שיכוונו באמרם זה הוא מה שכוונוהו במקום אחר על למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם (שמות ל"ב:י"ב) שאמרו כוכב אחד עולה לקראתכם ששמו רעה וכו' (ילקוט פ' כי תשא). [383]וזה שכבר נתבאר מהתור' והנביאים והכתובים. שמדרגת

[383]וזה שכבר וכו', תוכן דעתו הוא, כי בעבור היות הזכר בכלל בע"ח, ואף כי בבני אדם יותר חזק מהנקב, באופן שהוא ימשול בה, וכל איש שורר בביתו ומנהיג אותה, והאשה מונהגת מאתו, ע"כ הוא במדרגת פועל ומשפיע, והיא במדרגת מושפעת ומקבלת פעולתו (וכן הוא ג"כ בבחינת פעולת ההולד' לקיום המין) וע"כ הושאל גם בפי חכמי הקבל' והמוסר שם "זכר' בכלל להורות על כל משפיע ושם "נקבה" על המושפע מזולתו, ויען כי גם בכל הנמצאים העליונים יש גבוה מעל גבוה שומר ותמיד משפיע העליון על התחתון, יש בהם ג"כ דרך משל והשאל' מדרגת זכר ונקבה, אפס הי"ת המשפיע העליון על כל זולתו יקראהו תמיד ד"מ בשם "איש," כמאה"כ "ה' איש מלחמה," וכאשר יסיר השי"ת השגחתו או חסדו ואמתו ממי שהשפיע כל אלה עליו לפנים, הלוא יחדל להיות נחשב בבחינת האיש ההוא כזכר המשפיע, וזשאחז"ל על הכתוב, "אם ככה את עשה לי", כביכול תש כחו כנקבה," והנה המושפעים התחתונים משכלים הנבדלים או מבני אדם, כאשר ישפיעו על זולתם יהיו במדרגת אנדרוגינוס כי יחברו במהותם יחד מדרגת זכר ונקבה, כי מצד אחד הם מושפעים, ומצד אחר משפיעים, וע"כ אמרו למשה "קרב אתה" (אשר מרוחך תשפיע עלינו במדרגת זכר,) "ושמע" וכו', "ואת תדבר אלינו" וכו', ר"ל אחרי אשר תהיה במדרגת נקבה לקבל השפע האלקי תדבר אלינו וכו' וע"ז רומז לדעת הרב ז"ל גם מאמר המדרש

המשפיע עם המושפע והעלה עם העלול הם מדרגת הזכר עם הנקב'. ולזה כל הנמצאים העליונים אשר עשה ה' לקיים על ידם הנהגת העולם ופרנסתו זכר ונקבה בראם זכר מצד מה שמשפיעי' ונקבה מצד מה שהם מושפעי' מעלותיהם וכלם מאתו ית' אשר הוא המשפיע על הכל בלתי מקבל משים אחר. ולזה הוא זכר בהחלט כמה דאתמר ה' איש מלחמ' (שמות ט"ו:ג') וצורה התחתונית תוכיח בעליונים וכל שכן שהיותר מעולים מהמשפיעים התחתונים יתחבר בהם זה האדרוגינוסות + בלי ספק עד שבבחינ' זאת נאמר במשה קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו (דברים ה':כ"ד). כי למה ששמוהו בתחלת דבריהם מושפע מאתו ית' התישו כחו כנקבה ואמרו ואת דבר אלינו כמו שאמרו על ואם ככה את עושה לי תשש כחו כנקבה (ברכות ל"ב.). אמנם כשלא הקדימו הדברים האלה אלא ששמוהו משפיע מתחלה ועד סוף אמרו דבר אתה עמנו ונשמעה וגו' כי בבחינה הזאת הנה הוא זכר תמים וזהו ענין שלישי על מה שכתב בזה הנרבוני בשמו ובשם אביו במאמר בגרמים השמימיים באלהיות בטענה השלישית ממנו והנה בשער מ"ז ביארנוהו בענין נפלא מכלם עיין עליו. והנה על הבחינה הזאת אמר שאמר משה לפניו יתעלה רבונו של עולם אם תמית את העם הזה עכשיו יאמרו שלא היה כל מה שנעשה עד הנה אלא יכולת נקביי משום ככב ומזל שהוא במדרגת הנקבה אצל עלותיהם כמו שאמרנו. והיא שעמדה להם כל זמן שהיתה בעליה או באיזה מצב נכונה לקבל השפע מעלתו אבל כשפסק השפע ההוא מפני המרת מקומו או חלוף מצבו היכולת ההיא תבטל מאליה ואיננה ויאמרו כי מבלתי היות היכולת ההיא היה מה שהיה והרי יתקיים בידם מה שאמרו לאמר ברעה הוציאם: וזהו עצמו מה שכוונו באמרם ואם ככה את עושה לי אלא שכונו חז"ל הדבר כלפי משה דרך כבוד למעלה. ולזה אמר ועתה יגדל נא כח ה' וגו'. שלא תתן להם פתחון פה שיאמרו שכחך זה מן העליונים הוא או שחסר כחו כמו שהוכחנו בדברים אשר בשער אבל יתגדל ויתנשא להודיע לכל באי עולם כי לך ה' הגדולה והגבורה והנצח ואתה על הכל ומושל בכל לעשות כרצונך בכל עת וזמן ואין מוחה כאשר דברת לאמר ה' ארך אפים ורב חסד

שהביא למעל' "מבלתי יכולת יכול מבעי ליה אמר משה לפני הקב"ה, עכשיו יאמרו האומות, תשש כחו כנקבה ואינו יכיל להציל," שר"ל שע"כ הזכיר הכתוב במאמרו מלת "יכולת" שהיא שם הפעול' במשקל נקבה ולא נאמר "יען כי לא יכול" וכו', לרמוז בזה שההאומות יאמרו שגם עד עתה בעזרו את ישראל ועמד לימינם היה עזר בזה רק ע"י שום כוכב או מזל, באופן שהיה כחו (ית' מזה עלוי רב,) רק ככח נקבה המקבלת פעולת זולתה, ועתה כאשר שינו מצבם חדל גם כחו זה, וע"כ הוסיף משה להתפלל, "ועתה יגדל נא כח ה'," ר"ל סלח לעונם ותביאם בכל זאת אל הארץ אשר נשבעת לתת להם למען תראה בזה כחך הגדול ואת ידך החזק' לעיני כל, ויכירו וידעו כל הגוים כי אתה כל תוכל, ואין מי מוחה בידך לחון את אשר תחון ולרחם את אשר תרחם, אף כי חטא נגדך, כי זאת תחשב גם בבני אדם לגדול' נפשית אמיתית להאריך אף למכעיסיו ולסלוח לאיש אשר חטא נגדו.

שהמדות האלו מורות שהכל הוא מאתך יתעלה והכל נעשה ברצונך וכפי מה שיתחייב ממדותיך אלה ואין אל בשמים ובארץ שיעכב על ידך. והנה הליץ מצד כבודו ית' לא כמי שמתפלל בעצם וראשונ' עליהם. (יב) ולזה לא נאמר בכאן לשון תפלה אלא ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים וגו'. כמו שחושש לכבודו ולא אל דבר אחר ודבר גדול דבר כי הוא הענין השמור לנו לגאולתנו המקווה כמו שאמר לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי המחולל וגו' (יחזקאל ל"ו:כ"ב). והוא עצמו אשר הבטיח אותו בסוף הברית הראשונה באומרו וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים (ויקרא כ"ו:מ"ה) כי על אלו אשר בזה הספור ידבר כמו שביארנו שם שער ע'. אמנם מה שיאמר בזה ובמה שימשך אחריו על דרך דקדוק השמות הקדושים האלה עם הסכמת מה שכתבנו בפרשת כי תשא במאמר ילך נא אדני בקרבנו (שמות ל"ד:ט') אשר ידענו שם השלמת ביאורו הוא כי מפני שראה עונם גדול מסלוח וממחול לגמרי והלואי שישא אותו מזמן לזמן על דרך שאמר נושא עון ופשע וחטאה (שם) כמו שעשה בעגל והיה לשון הסליחה היא שמורה על המחילה הגמורה כמו שביארנו שם והוא הלשון הדבק והמיוחס תמיד אל שם אדני כי אתה אדני טוב וסלח (תהלים פ"ו) אדני מי יעמוד כי עמך הסליחה (שם ק"ל) אדני שמעה אדני סלחה (דניאל ט':י"ט) וזולתם רבים והנשיאות חטא הוא המיוחס משם יי' ולמדתו העליונה כמו שתראנו משם ברור מכמה פנים מוכיחות (יג) לזה אמר שעתה תגדל עתה תרומ' אותה מדת אדני ותנשא לצד אותה מעלה רמה ונוראה שהיא יהוה שבה אמרת בי"ג מדות יהוה יהוה וגו' וסוף נושא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פוקד עון וגו'. עד שבאופן זה ימצאו לכאן שני הענינים. האחד הסליחה לגמרי והיא אשר תנהג בה בכלל העם לבטל הגזירה שאמרת אכנו בדבר ואורישנו אבל יתקיימו ויחיו לפניך ותביאם אל הארץ הטובה אשר נשבעת לאבותם. והענין השני והוא נשיאות החטא יהיה אצל כל אחד האנשים החטאים אשר עד כה הכעיסוך שחייבין לימחות מספרך אמנם לא תמיתם כאיש אחד פן תצא כאש דבה ולעז על יכלתך כמו שקדם אבל תפרע מהם מעט מעט על דרך נשא עון וגו': סלח נא לעון העם הזה וגו' (יג) ירצה כי עם כלל העם תהיה סליחה גמורה כגודל חסדו אמנם עם הפרטיים יתנהג עמם בנשיאות חטא לבד כאשר נשא אותם ממצרים ועד הנה כי תכלית מה שאמר להם בעגל הוא נושא עון ופשע וגו'. ובפירוש אמר וביום פקדי ופקדתי עליהם וגו' (שמות ל"ב:ל"ד). וכבר ביארנו שם שזאת היא כוונת כי לא ישא לפשעכם וגו' (שם כ"ג) שים עיניך עליו. (יג) ולזה נענה על פי דרכו ויאמר ה' סלחתי כדברך ירצה סלחתי אמנם כדברך שאמרת שלא תהיה שם סליחה גמורה כמו שתהיה

במדת אדני אבל תרומם ותנשא המדה ההיא לצד מעלת מדת יהוה הנושא עון כאשר דברת באופן שתהיה הסליחה לכלל העם ונשיאה לחוטאים לבד והנה הסליחה התנאית מצד מה שמשתתף בה הנשיאות נתיחסה לשם יהוה הגדול לא מצד הסליחה עצמה והוא דיוק נכבד מאד. ובאר הענין ואמר ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ כי כל האנשים הרואים את כבודי ואת אותותי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אותי וגו' ולא שמעו בקולי אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם (יד) יודיעהו שהגזירה תעמוד בקיומה אצל האנשים מצד מה שהם אישים פרטים באומה כי אחר שכל כך מרו ועצבו לא נקווה מהם שום טוב. ואומרו וכל מנאצי לא יראוה (יד) יראה שכוון אל המרגלים עצמם מוציאי דבת הארץ רעה והעד מה שסמך ועבדי כלב עקב מה שהיתה רוח אחרת עמו שירצה ממה שהיתה לחביריו. והכוונה לומר כי אלה לא יכנסו תחת הסליחה ולא תחת הנשיאות ולא עליהם הוצרכה השבועה כי נאצותם תענה בפניהם להתחייבם כמו שאמר בסוף וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה' כי לא נתן להם שום אריכות: והעמלקי וגו'. ירצה ומעתה העמלקי והכנעני יושב בעמק כמו שאמרו אלו באזניכם לכן גורו לכם מפני חרב ופנו וסעו לשוב לאחריכם כי אינני בקרבכם ולא תהי' לכם תקומה אל הטעם שכתבנו ראשונה: וידבר ה' אל משה וגו'. אחר שנתפשרו ביניהם על זה האופן רצה לשתף אהרן בענין כמו שנשתתף בתלונה דכתיב וילונו על משה ועל אהרן כל העדה וגו' וצוה שיודיע להם סוד הענין כלו כי אם הוא נושא עון לשעה נקה לא ינקה ושלא נסתלקה מדת הדין לכלותם כרגע רק מפני חלול השם ולזה אמר אמור אליהם חי אני נאם ה' אם לא כאשר דברתם באזני וגו'. אם אתם תבאו וגו' ופגריכה אתם וגו' כבר פירשנו אותם למעלה אצל דבריהם. והרי נתפרש להם ענין הסליח' אצל הבנים וענין הנשיאה אצל האבות: ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה וגו'. (טז) אמר שיתחייב גם כן להיות ענין נשיאות מה אצל הבנים אלא שהוא בהפך האבות כי אצל האבות הוא נושא עונם ואצל הבנים הוא נושא זכותם וטובתם ותולה אותו זמן (טז) וזה מפני שקרה להם כבנים אשר זנתה אמם כי הובישה פניהם בפני כל רואיהם עד שתמית וכן אלו לא יוכלו לבא אל ארצם ולא יתיצבו כנגד אויביהם בחיי אביהם הזונים מאחרי ה'. ולזה ישאו עון זנותם זה ארבעים שנה ואחר יבאו אל המנוח' ואל הנחלה והנה אלו הארבעים שנה ינתנו (יז) לאבות במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום כי אחר שנמשכתם על דברי בשליחות המרגלים על האופן ההוא הנזכר והם עשו לשם ארבעים יום הרי אני מחשיבה לכם למצוה ומעלה אני עליכם כל יום מהם לשנה וכאלו עשו שליחותכם ארבעים שנה ולזה תשאו את עונותיהם רצוני

שתהיה פורענותיכם נשואה ותלויה כל ארבעים שנה הללו ועם זה וידעתם את תנואתי כלומר כמה רב טוב הפסיד הסר מעלי וממאן לשמוע בקולי כי אפילו בדבר שקלקלתם בו הגיע לכם תליית העונש בשכר שנמשכתם אחר עצתי: אני ה' דברתי אם לא זאת אעש' וגו'. נזדרז בשבועה כי ידע את אשר יתאבלו על הדבר ויאמרו בפיהם חטאנו הננו ועלינו וגו' וענין השבועה כבר פירשנוהו ראשונ' אצל אומרם ז"ל במשל קונם שאין אתה רואה בביתך כו' (במ"ר פ' ט"ז). כי אם חוטא אחד יאבד טובה הרבה בהתיש כח גבורה של מעלה כמו שהיה הענין במלחמת העי על ידי חטאו של עכן בן זרח (יהושע ז':כ"ד) כל שכן אם ישובון מאחריו קהל רב ועצום ואם מחמת האונס יודו בפיהם. ולזה גזרה חכמתו שלא יכנסו לשם עד תום כל הדור העוש' הרע בעיניו ויבא אחר תחתיו שלא יסורו מאחרי ה'. ומזה נצטער משה כשחשד ענין ההסרה על ענין בני גד ובני ראובן עד שאמר להם והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף ה' על ישראל (במדבר ל"ב:י"ד) לפי שכבר ידוע שבכלות הדור ההוא יכלה הזעם. (יח) והנה כשהעפילו לעלות ההרה וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנ' כי גלגלי זכיותיהם ואופני כשרונם לא עצרו כח להסיע עמהם ארון הברית אדון כל הארץ הנוסע אותם על פי ה' ביד משה וכאשר לא יצאו בצבאותם הנה העמלקי והכנעני הספיקו להכות ולכתת בהם עד החרמה כדי שירגישו שאין ערוד ממית אלא חטא ממית (ברכות ל"ג.) הנה שנתבאר כוונת הספור הזה בהתר הספקות שעוררנו. ונתברר מתוכו הענין הגדול שהנחנו תחלה מצורך החיים המוגבלים לשלמות האדם והצלחתו ושירצה אל המציאות עם גדול ורב אשר מאסו בה ועל כן לא באו אל אדמת הקדש ובסוד עם ה' עד התחדש דור אחר יקבלו עול ההגבלה וההשערה האלהית בכל מעשיהם אשר בעבור זה יתוסף כח בגבורה של מעלה לגרש גוים גדולים ועצומים תחתם וכמו שאמר הכתוב יבאו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה (תהילים כ"ב:ל"ב) (יט) ועתה ראו נפלאות מתורתו במה שנסמכה בכאן פרשת נסכים לשני טעמים גדולים. האחד מה שזכרו חז"ל (במ"ר פ' י"ז) לבשר הבנים ולהכניסם בכניסת הארץ וזה במה שיראה להם כי הוא יתעל' מקוה לקבל עליהם שם עבידות גדולות קבועות ובלתי קבועות ומעתה כביכול לכבודו וצרכו הוא עושה כמו שאמר כי תבאו אל ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם ועשיתם אשה לה' עולה או זבח לפלא נדר או בנדבה או במועדיכם לעשות ריח ניחוח לה' מן הבקר ומן הצאן והקריב המקריב קרבנו וגו' והוא ענין נכבד. אמנם הענין השני הוא המיוחד לכוונותינו וזה שכבר כתבנו בשער נ"ב כי היות התמידין נקרבין מאלו השלשה מינים רצוני הקרבן עצמו ומנחתו סלת ונסכו יין הם רומזים על הקרבת האדם

בכל חלקיו כי הב"ח רומז אל סוגו שהוא חי והמנחה הבאה מהקמח תרמוז אל הבדלו הכולל רצוני במה שהוא אדם והוא הכח הדברי כמו שהמאכל ההוא הוא מיוחד אל מין האדם. והיין לנסך הוא רומז אל השלמות הנקנה אל האדם המיוחד הישראלי אשר עליו אמר המשורר ברוח הקדש שלו הביאני אל בית היין (שיר השירים ב':ד') וראיות מוכיחות עליו יש שם עיין עליו. והנה עכשיו סמך לכאן הגבלת אלו השלשה ענינים והשערתם כי משומרת ובאה היא פרשה זו וראויה להיות בכאן ללמד על הגבלת חלקי האדם והשערת פעולותיהם. והנה אמר ששיעור בלילת השמן שיהי' לכל עשרון של סלת רביעית ההין שמן. וכן במדת המנחות שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ומהיין חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש והוא רמז נפלא להשערת הכחות והלמודים והמעשים אשר יגיעו מכל אחד מהם שלא יצאו כאשר נזדמן או כענינים בלתי שומרים הגבלתם כמו שיצאו אלו המרגלים אם בדעותיהם ואם במעשיהם. אמנם רמז הבקר והאיל והכבש וחלקי האדם נתבאר יפה בדבור אצל הקרבנות שער נ"ז גם במראה בין הבתרים שער י"ז והוא ענין נכבד מאד וסמיכות נפלא בעיני. וזה עצמו הוא מה שיבא בכאן פרשת תרומה כי היא השערה גדולה בדעות וכמו שאמרו נפש היפה אחד מארבעים ונפש בינונית אחד מחמשים ונפש רעה אחד ששים (תרומות פ"ד) ובכלל אמר על הסתם תרומה תרי ממאה (שם) ומה נכבד ומה נפלא סמיכות קרבן ע"א ודין המקושש כי חטאות הצבור והיחיד בעניני האמונה ודאי אינם באים רק מהלמודים והעיונים המשובשים ובלתי מוגבלים אשר עליהם זרז מאד ביום מתן תורה והגבלת את העם ואמר והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרץ בם (שמות י"ט:כ"ד) וענין המקושש גם כן נמשך מחבור מבלי סדר והגבלה בשני הענינים אם בדעות ואם במעשים ולזה נגמר דינו כי בן מות הוא ומה שאמר הרמב"ן ז"ל שסמך ספורו בכאן למה שהיה ענינו אז אחרי המרגלים ירצה שדוחה אותו הכתוב באומרו ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש וגו'. יגיד כי בזמן הנמשך ההוא שהיו רועים בו במדבר היה ענינו לא סמוך אל המרגלים אלא שסמכו בכאן לסבה שזכרנו. ואחשוב שהיה כותב בכאן דין המקלל אלא שהיה בן איש מצרי ואין מביאין ראיה ממנו ויתכן עוד שכוון גם כן להגיד שבחן של ישראל כי בהיותם אחרי כן במדבר נושאים את עונם כמ"ש ובניכם יהיו רועים במדבר לא סרו מאחרי ה' והחזיקו במצותיו עד שכבר מצאו אנשים מהם איש מקושש עצים ביום השבת וירע בעיניהם למה ששמעו מפי משה רבם מחלליה מות יומת והביאוהו אל משה ואל אהרן ואל כל העדה וישפט שפוט על פי ה'. ובספרי (פ' שלח) ויהיו בני ישראל במדבר בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא שמנו

(אלא) שבת ראשונה ובשנייה חללו שנאמר ויצא העם וימצאו וגו'. ויהי ביום השביעי יצאו העם ללקוט ולא מצאו. הנה שלמדו ממאמר ויהיו בני ישראל במדבר שלא היה בפרק ההוא ולא נתנו טעם לסמיכותו כאן ואנן גם כן נדבר מדבר לפי' בתורת טעמא ואם קבלה נקבל ואולם חתם בפרשת ציצית כי היא חתימה עצומה מעין הכונה עצמו לפי שכל תכלית המצוה ההיא כבר נתבאר שהיא להורות על למוד ההגבלה וההשערה האלהית אם בדעות ואם במעשים. והנה כאשר ראית שבפרשת כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' נאמר השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך לבלתי שמור מצותיו וגו' פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת וגו' (דברים ח׳:י״א) כאשר נתבאר הכל יפה בתחלה. כן עכשו כאשר מאסו האנשים האלה בארץ חמדה ומוצלחת מצד הגבלתה ראה להטיב זכרונם בסימן יפה וחזק לזכור אותו יתעל' ולכל מצותיו יועילם בהיותם בארץ וכם בשבתם חוץ לה כמ"ש וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם כי הנה האות והסימן הזה הוא חותמו של הקב"ה והאבות אשר בדורות המה יזכרו בו וישובו אל יי' וזכרו לא יסוף מזרעם. וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה השער:

שער עח

פרק א

יבאר עוצם חטא קרח. ויבאר בהכרח עצם האנשים החטאים ודרך הנצוח אשר לקחו למחלוקתם. ואיך עלה בידם הפך כוונתם:

דרש רבא מאי דכתיב שמש ירח עמד זבולה (חבקוק ג׳:י״א) מגיד שעלו שמש וירח אל זבול ואמרו לפני הקב"ה רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא ואם לאו לא נצא עד שזרק הקב"ה עליהם חצים ואמר להם לכבודי לא מחיתם ולכבוד בשר ודם מחיתם הדא הוא דכתיב לאור חצך יהלכו (שם). והאידנא עד דמחו להו לא נפקי במדרשות ובהגדת נדרים (ל"ט:).

[384] תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי משפט השכל יחייב שכאשר יהיה דבר מה יותר יקר ונכבד ראוי הוא שנשים עליו גם עיון השגחתנו ביותר לשמרו מכל מקרה ופגע למען לא יקראנו אסון, ויאבד ממנו בענין רע, וכן נראה לא לבד בפעולת הטבע כי האיברים היותר יקרים ונכבדים באדם ובשאר בע"ח כלב ומוח והכבד, הושם מושבם בפנימיות הגוף, במקום שהם מוקפים ונשמרים שם ע"י מחיצות בשר ועצמים חזקים אשר ינינו עליהם מכל מקרה ופגע רע אשר יוכלו לבוא עליהם מקור או מחום האויר, או משאר מזיק חיצוני, [וחז"ל הביאו בעבור זה מושב הלשון בתוך הפה המוקף מכל סביביו, לעד ולמופת על היות לשון אדם אבר יקר ונכבד מאוד עד שראוי לשמרו מאוד גם בבחינה מוסרית מדבר רע ומהוציא דבה על זולתנו. כי כן אמרו בערכין ט"ו ע"ב, ד"מ "אמר הקב"ה ללשון וכו', כל איבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים, ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות א' של עצם ואחת של בשר מה

יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה,"] כי אם גם בחכמת ותחבולת הנהגת צבא המלחמה נראה כי פני המלך לא יצאו בקרב, למען לא ימות במלחמה והמס ימס בעבור זה לבב עמו כדונג מפני האש, וכן על שר הצבא המצביא את העם אשר על פיו יחנו ועל פיו יסעו, עליו יחוסו אנשי הצבא מאוד, למען לא תאונה אליו רעה, כאשר יורו אותו המורים בקשת, וקרהו אסון, והיה המחנה והצבא הנשאר מבלי מנהיג ופקיד החיל, כמו שאמרו הגבורים אל דוד (שמואל ב כ"א:י"ז) "לא תצא עוד אתנו במלחמה ולא תכבה את נר ישראל," וכן אמרו לו במלחמתו עם אבשלום בנו אשר קשר עליו (שמואל ב י"ח:ג') "לא תצא כי אם נוס ננוס וכו'," גם התורה האלקיות השתדלה ג"כ בעבור זה מאוד להשריש בלב כל איש ישראל הענינים היקרים והנכבדים שהם עיקרי הדת, הלוא הם האמונה במציאות הי"ת ואחדותו, והרחקת כל העבודה לאל אחר זולתו, אשר הם ביחסם אל שאר עניני התורה כיחס הלב והמוח והכבד אשר מהם תוצאות חיים אל שאר הגוף (אשר ע"כ שמו גם הפילוסופים רוב עיונם בהם,) כי נראה לא לבד כי מאמר "אנוכי ולא יהיה לך," המורים על מציאות הי"ת ואחדותו הם ראשי עשרת הדברות, ומאמר "אני ה' וכו'," נמצא הרבה פעמים שנוי ומשולש בתורה, כי אם גם תכלית ספור האותות והמופתים הנמצא בה היא רק להביא מהם ראיה ומופת על מציאות הי"ת ויכלתו, גם מצות שמירת השבת והמועדים אשר עליה תזהיר כמה פעמים היא רק להשריש בלבנו אמיתת אמונת חדוש העולם, למען היות לנו בו המופת היותר ברור על מציאות הי"ת ויכלתו, כי לא יחודש דבר, ואף כי התבל ומלואה, מבלי מחדש, גם אמונת השכר והעונש בעבור היותה עיקר יקר ונכבד מאוד בדת האלקית, (כי רק על ידה יהיה האדם הולך מישרים ופועל טוב וצדק ושומר רגלו מלכד בפח הרשעה, תחת כי המכחיש אותה, יעזוב ארחות יושר והתברך בלבבו לאמור שלום יהיה לי אף כי אלך בשרירות לבי לעשות כל עול ואון) נראה כי התורה הרבתה לדבר מגמול ועונש בתורת כהנים (ויקרא כ"ו) ובמשנה תורה, (דברים כ"ח) ובשאר מקומות, והנה ידוע, כי הנבואה היא המעלה היותר יקרה והיותר נכבדה מכל המעלות והשלמיות אשר תמצאינה במין האדם, גם נודע כי הנבואה הנראית מאוד לשלמות האומה הישראלית ורק בה נתיחדה מכל העמים אשר על פני האדמה, כי על ידה לבד נודעו להם במעמד הר סיני שלש עיקרים המיוחדים לדת ישראל בלבד, הא' כי הי"ת, אף כי אוהב הוא כל יצוריו ומשגיח עליהם, בכל זאת בחר בישראל עם סגולתו יותר מכל העמים, בעבור אבותיהם הקדושים אשר היו הראשונים להכיר אלקים אמת ולמדו בניהם אחריהם את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט בארץ ועשו אותם עי"ז ראוים ומוכשרים יותר משאר העמים שיגלה כבוד ה' עליהם להודיעם חקיו ומשפטיו אשר לא עשה כן לכל גוי, הב' אפשרות ומציאות הנבואה בכלל, כי במעמד הנבחר ההוא נודע ונתברר להם, כי ידבר אלקים את האדם, והג' כי נבואת משה ומעלתו נעלה ונשגבה היא מנבואת שאר הנביאים אשר ע"כ נבחר הוא לבדו שתנתן התורה האלקית על ידו אשר מצותיה וחוקיה כוללים כל המעשים אשר יעשה האדם בבחינת הדין האמת והשלום, אשר עליהם נוסדו עמודי החברה האנושית ואשרה הזמני והנצחי, ואחרי כי הנבואה היא ענין יקר ונכבד מאוד, והאמונה בה הכרחית מאוד לדת ישראלית ושלמות האומה, הלוא ימשך מעצמו, כי צריך השתדלות יתירה לקיים אמתתה בלב האומה הקדושה הזאת, ולהרחיק כל מכחיש המתקומם עליה, למען לא יהרסון שתות הדת ועמודי אושר ושלום העם כלו הגופני והמוסרי ירופפו, וע"כ נראה כי כמו שמדרך המהנדס והתשבוריי, שברצותו לבאר לזולתו אמתת הנחותיו יותר יביא תחילה מופתיים מחייבים על אמתתם, ואח"כ מופתים שוללים את ההפך מהם, כי עי"ז יבואר הדבר יותר לכל אדם, כאשר יוצג לפניו חיוב האמת, והרחקת השקר שהוא הפכו, (כמו שבארתי זאת כבר בביאורי למעלה בראשית דף צ"ה ע"א), וכן אמר גם החכם עד"ז "כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע," ר"ל מה ששפתי מתעבים לבטא הוא הרשע שהוא הפך האמת, (כי אמת פה יורה על עשיית חסד ואמת לזולתו, כמו שיורה שם רשע על ההרעה לזולתו ויתורגם,) כן עשה גם הי"ת בתורתו, כי אחר אשר העיר אותנו בסיפור מתן התורה על יקרת ומעלת הנבואה ושלש עיקרים הנתלים בה, באמרו "בעבור ישמע העם בדברי עמך" (מאמר המורה גם על יקרת עם זו בחר ה' לנחלה לו, ויתרונם בעיניו על כל שאר העמים גם על אפשרות הנבואה כי ידבר ה' את האדם,) "וגם בך יאמינו לעולם" (מאמר המורה על יתרון מעלת נבואת משה על נבואת שאר כל הנביאים,) כן הציג לנגד עינינו פה בסיפור מעשה קרח ועדתו, הרע הגופני והמוסרי המסובב למכחישי שלש עיקרים אלה. כי הנה קרח וכל עדתו היו כלם חכמים ונבונים, כמו שאה"כ "נשיאי עדה קרואי מועד," אבל חכמתם היתה רק להרע, כי חשבו על התורה תועה, ולא האמינו ביתרון ישראל על כל העמים, ובנבואה כלל, ואף כי בנבואת מרע"ה, ורק דרך היתול ושחוק, אמרו אל משה ואל אהרן "רב לכם," ר"ל די לכם במה שהשגתם חפצכם כבר לפרסם בקרב העם הזה האמונה,) "כי כל העדה כלם קדושים" (ונבחרים משאר העמים) "ובתוכם ה'," (לדבר עמהם ע"י נביאו ששני אלה הם ב' העיקרים הראשונים.) "ומדוע תתנשאו על קהל ה'," (ר"ל מדוע תתנשאו עוד להשריש בקרבם העיקר השלישי, כי אתם נשאתם עוד במעלתכם על כל זולתכם?) וכאשר שמע משה, כל דבריהם אלה, ענה אותם כאולתם, והשיב למו תשובה נכונה המאמתת ג' העיקרים אלה, אשר הכחישו אותם וזש"א להם, "בוקר ויודע ה' את אשר לו," מאמר מורה על אמונת השגחת הי"ת על בני אדם, כי רק בעבור שלא האמינו בה יכלו להכחיש יתרון ישראל על שאר העמים, "ואת הקדוש והקריב אליו" מאמר מורה על אמונת

השגחת הי"ת על בני אדם, כי תואר קדוש יאמר לנביא אמת, יען כי הוקדש מרחם לזה, כמאה"כ אל ירמי' "בטרם תצא מרחם הקדשתיך, נביא לגוים נתתיך," "ואת אשר יבחר בו יקריב אליו," מאמר מורה על יתרון מעלת נבואת משה מנבואת זולתו, כי הוא נבחר מכל הנביאים להיות יותר קרוב אל הי"ת מכולם, ואח"כ אמר להם "המעט מכם", וכו', ר"ל המעט קצף, צער, ורוגז יש לכם כבר בעבור זה שהבדיל ה' אתכם מעדת ישראל, לבלתי היות לכם נחלה ואחוזה בתוך אחיכם, והקריב אתכם לעבוד עבודתו, באופן שאתם לבדכם תשאו בבחינה זאת משא כל העדה על שכמכם לשרת בעבורם את הקודש "ובקשתם גם כהונה" שהיא בעצמותה רק מוסרית ופרישות יתירה? ר"ל איך יעלה על דעת איש להאמין, שאתם תחפצו באמת רק מעלת הכהונה בעבור היותה מעלה מוסרית אחרי שהעדר הנחלה הארציית ועול עבודת הקודש היו כבר עליכם לטורח? אין זאת, כי אם שכל תלונותיכם, היא רק על ה', שתמאנו לשאת עול התורה והאמונה בה, וזש"א "לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' ואהרן מה הוא כי תלינו עליו" (ר"ל הלוא אהרן עם כהינתו ועבודתו לה' שהיא רק מעלה רוחנית ויתרון מוסרי נחשבו בעיניך כאין וכאפס, ומה זה תלינו עליו אחרי שאין חפצכם כי אם בקניני הזמן? וע"כ קורא התנא ג"כ מחלקת קורח "שלא לשם שמים," כי כל כוונתם היתה במחלוקתם רק למרות עיני כבוד ד' ולהכחיש השגחתו הפרטית על ישראל ושאר עיקרי הדת, וע"כ אמר ממנה "שאין סופה להתקיים," כי האמונה והדעת הכוזבת, אף כי תקונן לפעמים במחשבת איזה אנשים רבים או מעטים זמן מה, בכל זאת עוד מעט והם יאבדו, כי ילכדו בפח אשר טמנה להם דעתם הנפסדה, כמו שראינו בקרח וכל עדתו, כי הוכו על עונם ויאבדו מתוך הקהל, ובאחרונה עוד יבואו הימים ויוסר מסוה הבערות והסכלות מעל פני כל האדם, אז תאורנה עיניהם ותחזינה מישרים להכיר ולהשיג האמת, תחת כי המחלוקת שהיא לשם שמים כמחלוקת הלל ושמאי שהיא רק חילוק דעות חכמים שונים שמודים כלם בעיקר המצוה וחיוב העבודה לה', וחולקים רק באופן עשייתה "סופה להתקיים," כי היסוד ששניהם נוסדים עליו הוא דבר אמת העומד לעד, כמאחז"ל "קושטא קאי שיקרא לא קאי") אפס לא לבד בדבריהם אלה המפורשים בתורה הודיעו מחשבתם הרעה, כי אם לפי דחז"ל במדרש הלבישו רעיוניהם הנפסדים האלה גם במעטה משל ומליצה הנעימים לאוזן שומעיהם, למען התעות גם העם אחריהם, כי להכחיש עיקר הנבואה והצורך אליה להיישרת האדם אמרו כי אחרי שנברא האדם בשכל ישר אשר לו היכולת והכשרון להכיר ולהבחין בין טוב לרע, הלא די לו בזה להגביל מעשיו ומעשי זולתו בדרך הממוצע, כמו שנראה בחכמי האומות ששכלם האנושי יספוק להם לבד לסדר חוקים ומשפטים אשר יחיו בהם בארצותם לגוייהם ולרמוז על רעיון זה הלביש ארבע מאות ראשי סנהדרין שהם חכמים ונבונים בלבושי תכלת להורות בזה שהם בעצמם עפ"י שכלם ותבונתם ילכו תמיד במדותם ובמעשיהם בדרך האמצעי אשר עליו ירמוז לבוש התכלת, (כמו שבארנו זאת כבר למעלה בשער ע"ז.) והלכו אצל משה ואמרו טלית שכולה תכלת מהו שתהא פטורה מן הציצית, (ר"ל מפתיל תכלת הרומזת אל ההשערה האלקית המצוה מפי הנבואה), וע"ז השיבם משה שהיא חייבת להורות להם, כי רק הדרך האמצעי הנבחר על פי רצון האלקים אשר יגלה סודו אל עבדיו הנביאים הוא היותר טוב והיותר שלם לא אשר יבחרהו האדם רק בשכלו האנושי לבד (כמו שהארכנו בזה כבר בשער הקדום) וכן להכחיש אמונת השגחת ה' הפרטית על ישראל אמרו, כי רק הכלל כלו ראוי להיות מושגח מהי"ת, ורק באמצעות הכלל תמשך ההשגחה גם על האומה הפרטית בעבור היותה חלק הכלל, וממנה תמשך ההשגחה גם על אישיה הפרטיים בעבור היותם חלקיה, וע"כ אמרו ד"מ, כי בית מלא ספרים ראוי להיות פטור ממזוזה כי הוא נשמר מכל נזק והפסד מצד עצמותו יותר ממה שנשמר בית רק מכל אלה, רק ע"י קביעת המזוזה הכוללת רק שתי פרשיות בתורה, כי יחס הבית המלא ספרים אל המזוזה האחת, כיחס הכלל היותר נבחר אל הפרט שהוא רק חלק ופחות הערך ממנו, וע"ז השיבם משה שהבית חייב במזוזה, כי בעבור היותו מלא ספרים רק בעבור רצון בעליו, ולא למען מלאות בזה מצות הי"ת לא ישמר עוד, כי אם ע"י הקביעה במזוזתו עפ"י מצות התורה שתי פרשיות אלה לבד, הכוללות קבלת עול האמונה האמיתית, ושמירת המצות, כי על די שתי אלה יקנה הישראלי השלמות הנפשיית להיות ראוי שיהיה מושגח מהי"ת ונשמר ממנו מכל מקרה רע ואסון, ובזה הורה להם, כי בבחינת ההשגחה האלקית יש יתרון לאומה אחת פרטית או לקצת אישי האומה ההיא בעבור שלמותם, על הכלל כולו באופן שהכלל כלו נשמר ומושגח רק בעבורם, כמאה"כ "וצדיק יסוד עולם," ומאה"כ "לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם וכו', כי אתם המעט," ומאה"כ הללו את ה' כל גוים וכו', כי גבר עלינו חסדו, ר"ל ובעבורנו ובגללינו, ייטיב גם להם וכו', וזש"א אח"כ ואמת ד' לעולם, וכן אז"ל "כל העולם כלו לא ניזון אלא בשביל חנינא בני וכו'," גם השתדלו להלשין על נבואת משה ושאר מעשיו המיוחדים, כי לא לבד שכפי המסופר במדרש הלך קרח רכיל בתוך קהל ישראל, ואמר להם שאף שמשה קדש וטהר אותו ואת כל אחיו הלוים, בכל זאת גדל רק את אהרן אחיו ונשאו על כולם לעשות אותו לבדו לכהן וסבב בזה כי עלה עשן באפם על משה בחשבם, כי רק בעבור היותו אחיו נשא לו פנים, וישימהו בתור המעלה על כולם, ולא ה' צוהו כי אם מלבו עשה כל זאת, כי אם גם על חקי התורה אשר שם לפני בני ישראל דבר סרה להשפיל כבודה בעיני העם בספרו להם מעשים בדוים, כעין מה שאמרו במדרש מאלמנה אחת שהיתה בשכונתה ועמה שתי נערות יתומות וכו',

[384]מן המלאכה ומהטבע גם מחכמת התורה האלהית מצינו שהדבר כל עוד שהוא יותר חמור ויותר הכרחי צריך להשתדל אצל קיומו השתדלות יותר חזק מהמלאכה כי

(עיין בפנים הספר.) ובכל זה היתה מגמתו רק להראות להמון העם איך יכבד עול התורה על שומריה למען הניא לבבם ממנה, ולהשריש הדעה הנפסדה בקרב לבם, כי רק מלבו בדה אותה, וה' לא צוה אותו לשום כל המשא הכבד הזה על שכמם, והנה בני קרח אף שהיו קשורים עמו בעבותות אהבה הטבעית וחבלי היראה והכיבוד המחויבים מבנים לאבות לא הלכו בכל זאת בדרכי אביהם, כי אם החזיקו באמונה האהובה להם יותר מכל, (על דרך שאמר חכם יוני אחד "אוהב אני את סאקראטעס, ואוהב אני את פלאטאן, והאמת אהוב לי מכלם",) כמו שהעירו על כל זה במדרש, "כי אם בתורת ה' חפצו, אלו בני שאמרו שירה, וכו'," (עיין בפנים הספר) ונשארה בעבור זה בחיים חייתם ויהיו למופת לזולתם מבני ישראל, להחזיק גם המה באמונתם האמיתית, ולבלתי נטות ממנה ימין, ושמאל, כמו שאה"כ, "ובני קרח לא מתו, ויהיו לנס," ואחז"ל עליו שהיו כתורן ספינה, כי כמו שעל ידו תונהג הספינה, הנהיגו גם המה בהיותם מחזיקים בתומתם, את כל בית ישראל אחריהם, ויען כי קרח ועדתו חטאו בכפירה משולשת בג' עיקרי האמונה, והם החזיקו בשלשתן אמר ר"ש בר נחמני במדרש להורות על זה "לא היו שלשתן עומדים במקום אחד אלא כל אחד ואחד היה עומד בפני עצמו דומיא כשלשה עמודים" וכו', שר"ל שאף שהודו כלם בכל ג' העיקרים, השתדל בכל זאת כל אחד ואחד מהם להשריש עיקר אחד יותר מהאחרים בלב ישראל, אפס לא לבד על ידי בניו אשר נשארו באמונתם חזקים כראי מוצק כ"א גם ע"י עונש קרח ועדתו אשר פקודת כל אדם לא נפקדה עליהם, כי באופן נסיי נסחו מן הארץ, נתן חזוק וקיום רב ועצום לכל ג' עיקרי הדת, אשר הכחישו הם כי כמו שאם הצליחו ברשעתם היו תועים כל העם אחריהם באמרם אם אלה אנשי שם ונשיאי עדה וידועים לשבטיהם אשר הם חכמים ונבונים מכחישים בעיקרים אלה, בלתי ספק האמת אתם, והיו משכימים עמהם בהכחשתם כי כן דרך ההמון להיות תמיד נפתה לבם ונתעה אחר אמרי פי ראשיו וחכמיו, כן עשה עתה בהיפך עונש האנשים הנכבדים האלה אשר היו נשיאי עם וקרואי מועד, רושם חזק בלב כל ישראל אשר לא ישכח מהם על נקלה, ועל ידו נודעה להם אמתת ג' העיקרים אשר רצו הם בעצמם להכחיש, כי ע"י אבדן קרח ועדתו באופן נסיי שהודיע משה בנבואתו תחילה להם נתאמתה לא לבד יכולת הי"ת והשגחתו הפרטית לשלם להם גמול באופן נסיי, כי אם גם אמתת הנבואה בכלל ונבואת משה ביחוד, אחרי שעל פיו, ורק למען שלם גמול לאויביו ברא הי"ת בריאה זאת כי תפצה הארץ את פיה ובלעה אותם ואת כל אשר להם, ועל פי הדברים האלה מבאר הרב ז"ל מאז"ל שהחל בו, ואומר שכונת חז"ל היא כי השמש והירח אשר הם הגרמים השמימים היותר עיקרים והכרחיים לקיום הארץ ומלואה, אמרו ד"מ אל הי"ת שאם לא יעשה דין לבן עמרם יאספו נגהם, ולא יהלו עוד אורם, כי אם הצליחו קרח ועדתו אשר, הצו על משה ואהרן היתה הכחשת הנבואה והתורה נפרצת בארץ, ופסו אמונים מבני אדם, כלו סג יחדיו נאלחו. ולא היו עוד ראוים שיתקיים העולם אשר כל יושביו עברו תורות הפרו חק וברית אלקים, השחיתו התעיבו עלילה, ואין עושה טוב אין גם אחד כמאה"כ "אם לא בריתי וכו' חוקות שמים וארץ לא שמתי," וכמו שהביא ה' את המבול על הארץ לשחת כל בשר כאשר מלאה הארץ חמס, (ויען כי כוכבי השמים ופסיליהם הם רק כמלאכים ומשרתי עליון המשתדלים לעשות רק תפקידם אשר הפקיד עליהם רצון בוראם, מבלתי שאול או דבר משפטים על מי זה ועל מה זה יוכרחו לעשות ככה, אחז"ל ד"מ שעלו מרקיע השני שבו הם קבועים לזבול שהוא הרקיע הרביעי (עיין חגיגה דף י"ד) ר"ל שעלו ממדרגתם המלאכותיית, למדרגת ההשכלה על סבת מציאותם ומשמרת תנועותיהם ואמרו שזרק חצים, ר"ל שהשיבם תשובה נצחת "לכבודי לא מחיתם, ולכבוד בשר ודם מחיתם" ר"ל, כמו שאין ראוי שישבתו חקי הבריאה, ועמודי השמים ירופפו בעבור קצת תועי המשתחוים לשמש ולירח ולכל צבא השמים, אשר כי בכל זאת רבים הם העובדים לאלקים אמת, ואף כי באחרית הימים האמת מארץ תצמח, וכל העמים, יכירו וידעו, כי ה' אחד ושמו אחד, כן אין ראוי ג"כ לאבד העולם כלו בעבור אלה האנשים המעטים החטאים בנפשותם המכחישים בתורה ובנבואה אחרי שעוד נשאר רוב ישראל נאמן לאלקיו להחזיק כמקדם באמונתם ובתומתם, (ובכל זאת רצו חז"ל רק לתת טעם וסיבה במליצה נחמדה כדרכם, למה שלא נעשו באבדן קרח וכל עדתו אותות ומופתים בשמים מעל כמו שבהשקפה ראשונה היה ראוי להיות בעונש חטאם הגדול מאוד הזה), ויען כי גם עתה בכל הדורות והזמנים רבות החטאים בעם ובכל זאת לא ישבתו חקי הטבע משמור את תפקידם, ותמיד השמש ישיש כגבור לרוץ אורח והירח יקר הולך להאיר על הארץ בלילה, זש"א שם "והאידנא עד דמחי להו לא נפקי," (כן גורס הרב ז"ל שם) ור"ל שבעבור אותה הסיבה שלא חדלו מהאיר על הארץ בימי קרח לא יחדלון עוד כל הימים, כי תמיד בכל העתים והזמנים ימצאו שרידים אשר ה' קורא, ובעבורם לא ישבתו כל מאורי אור מצאת על הארץ ומזרוח עליה וזה איזה שנים בארתי מאחז"ל זה באופן אחר אבל נוטה בכל זאת במקצת לדברי הרב ז"ל (עיין מכתב שומר ציון הנאמן סי' מ') וכאשר ראיתי עתה דברי הרב ז"ל שמחתי מאוד שכוונתי לקצת דבריו.

מלאכת הנהגת הצבא שהיא רבת המלאכות מקפדת מאד על שמירת האיש הראשיי אם שלא יצא תמיד בצבאותם ואם בצאתו מוקף ומשומר מחייליו וצבאות גבוריו וכל יתר ענינין. הלא תראה מה שנאמר בגבורים השלמים אז נשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא עוד אתנו במלחמה ולא תכבה את נר ישראל (שמואל ב כ"א:י"ז) וזה מפני צרכם אליו תכלית הצורך כי מי כמוהו יעצור בעמו וכן אמר לו במלחמות אבשלום לא תצא כי אם נוס ננוס לא ישימו אלינו לב ואם ימיתו חצינו לא ישימו אלינו לב כי עתה כמונו עשרה אלפים ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור (שם י"ח). ירצה לא תצא אתנו כי אחר שהם עשרה אלפים כמונו אם נוס ננוס לא ישימו אלינו לב לרדוף אחרינו להשיגנו כי לא יפחדו שנחזור אליהם להלחם בם כי יובטחו ברבויים שכל זמן שנשוב להלחם בהם יניסו אותנו בנקל וכן אם ימותו חצינו מזה הטעם עצמו לא ישימו אלינו לכלותינו. אמנם אם ידעו שאתה יוצא עמנו בין כך ובין כך ירדפו אותנו ולא ישובו עד תפשך כי ידעו כי אתה ראש העם וראשו ככלו לכן טוב שתכבד ותשב לשמור את ראשך כי תהיה לנו מעיר לעזור בשמירתך ולקלוט הנשארים או הנשים מהמלחמה. וכן הטבע גם הוא יקפיד מאד על שמירת האיבריים הראשיים תכלית ההקפדה כמו הלב והמוח והכבד לשום מושבם על הצד היותר נאות שאיפשר בענין שמירתם מוקפים מאיברים גסים או עצמות חזקים כל מה שצריך לחזקם ולקיומם ובריאותם וגם משתדל מאד לדחות מעליהם כל נזק וכל חלי ונגע שאיפשר לדחותם להיותם איברים שהחיות תלויה בהם מזולתם. בלב הוא מבואר אמר הכתוב מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים (משלי ד'). ועל המוח נאמר שומר לראשי אשימך כל הימים (שמואל א כ"ח:ב') וחייבתם את ראשי למלך (דניאל א':י') דמו בראשו (יהושע ב':י"ט) ועל הכבד נשפך לארץ כבדי (איכה ב':י"א) עד יפלח חץ כבדו (משלי ז':כ"ג) כי כל אלו כנויים אל המיתה או ההריגה: גם התור' האלהית החמירה מאד בענינים החמורים אשר הם עקרי התורה והאמונה והם אצל התור' במדרגת הלב והמוח והכבד בבעלי חיים כמו שהוא הענין בקיום מציאות השם יתעל' ואיסור הע"א אשר אצל אלו הענינים הופלג השתדלות העיונים הפלוסופיים תכלית ההשתדלות במופתיהם החזים יותר מכל מיני הדרושים מצד היותו העיון היותר הכרחי והיותר חמור מכלם. ולזה הרבתה התורה בכל מקום להורות על אמתת מציאותו אם באותות ומופתי המצריים ואם בכל מקום שהתמידה לומר אני ה' אלהיכם. ולזה שמו תחלת הדבורים במעמד הנכבד והנורא אמר אנכי ה' אלהיך וגו' (שמות כ':ב') ותקבע כמה מצות על זה העקר כמצות שבת והמועדים שהם מורים על חדוש העולם ויכלתו המקיימים אמתת מציאותו ומזהרת עליהם כמה פעמים.

ובהפלגת עונשים גם תקפיד מאד לקבוע אמונת השכר והעונש מפני שהוא יתד שכל המצות המעשיות תלוים בו. וכרת על זה כמה בריתות כמו שהוא בברית אשר בתורת כהנים (ויקרא כ"ו) ובמשהה תורה (דברים כ"ח) וכן בכל כיוצא באלו הענינים תקפיד עליהם להיותם ראשיים או הקרבתם אליהם והוא מבואר וסדר עשרת הדברות יוכיח מאד על סדורים במעלה והכרח.

והנה להיות ענין הנבואה הוא הדבר היותר הכרחי ויקר שאיפשר שימצא במין האדם והיותר הכרחי לשלימות האומה הזאת הנבחרת אשר נתיחדה בו מכל זולתה. הנה הוא מבואר שצריך השתדלות נפלא להעמיד אותה ולקיים אמתתה ולדחות מעליה כל עורר וטוען שאפשר שיתקומם עליה בשום צד. אמנם הכרחיות הנבואה לשלימות זאת האומה הוא מבואר שהרי בה ולא בזולתה נשלם הבדלם מאומות העכ"ום בעקריים המיוחדים להם מצד מה שהם עם ה' וסגולתו וכל איש ואיש מהם מצד היותו חלק מחלקיו וזה שבמעמד הר סיני הנכבד והנורא שעלו כלם אל מדרגת הנבואה כמו שנתבאר במקומו נתבררו להם שלש עקרים הכרחיים לא יצוייר הבדלם וענין סגולתם זולתם. הראשון השגחת השם יתעלה ואהבתו אותם בייחוד בזכות האבות הקדושים אשר הכינום משאר האומות לקבל יושר הסדור האלהי כי על כן עשה להם את כל הכבוד ההוא לא עשה כן לכל גוי. השני אפשרות הנבואה ומציאות' כי שם נתברר להם אשר ידבר אלהים את האדם להנהיגו במעשיו אשר יחיה בהם כי מתחלה לא צוייר זה בעיני האנשים רק במי שיאמר שירצה השם יתברך ליעשות רועה בקר או רועה צאן וכדומה. והשלישי אמתת תורתו של משה רבינו ע"ה אשר היא במעלה יתירה מנבואת כל הנביאים הכוללת כל המעשים אשר יחיה האדם בהם מהדין והאמת והשלום אשר העילם קיים עליהם לטוב להם כל הימים ולהחיותם לעד. והנה שלשה הענינים ההכרחיים הללו זכרם האל יתעלה למשה כאשר ייעד המעמד הנכבד והנורא ההוא אמר. הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם (שמות י"ט) ירצה כי כשישמע העם בדברו עמו כבר יתבארו השני הענינים הראשונים והוא שתמצא ההשגחה האלהית בכתות האנשים אשר בה ישגיח על האומה הזאת להשפיע שבע נבואיי על אישיה ובאומרו בדברי עמך רצה מאד היותן מכלל הנביאים שהוכנו לזה וכמו שאמר נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו (דברים י"ח:י"ח) שהכוונה שיהיה כמוך במה שאתה נביא לא שיהיה כמוך במעלת הנבואה. אמנם על השלישית המיוחדת לו אמר וגם בך יאמינו לעולם כי אמונת היות מעלת נבואת משה על כל הנביאים הוא ענין נוסף על אמונת הנבואה בסתם כמו שנתבאר

מפיו יתברך במאמר לא כן עבדי משה וגו' (במדבר י"ב:ז'). כמו שנתבאר בשער ע"ו. וזה חוייב ממה שנתיחד' נבואתו לתת תורה שלמה וסדר כולל בחיים כמו שאמרנו. הרי שעל שלשה דברים אלו נתייסדה התורה האלהית אשר עליהם ולא על זולתם כרת השם יתברך לעמו ברית מלח עולם. ומזה א"כ חוייב מה שהמשכנו ראשונה מחיוב עוצם ההשתדלות בקיום ושמירת הענין היקר הזה אשר הוא עקר הכל ויסוד הכל באופן שלא יפול בו שום הריסה אפי' ספק בעולם ואני הנני הרואה שזהו תועלת הספור הזה הנכבד מענין מחלוקתו של קרח ועדתו אשר הוא בעיני שקול כנגד ספור פרשת מתן תורה כי את זה לעומת זה עשה האלהים. האחד להעיר ולהניח אמתת הנבואה ושלשה השרשים האלו המתבארים ממנה מצד אמתת עצמן. והשני להעמיד ולקיים דבריה במה שיתברר ממנו שהחולק עליה והורס שתותיה אלה הוא האובד והנעקר מן העולם כי בזה יושלם המופת בתכלית החוזק והאמות כדרך ההנדס והתשבורי שלא די לו שיבאר אמתת הנחותיו בשיעוריו ומספריו במופתים מוחלטים אלא שישתדל לבאר שחלוף מה שהניחו בהם הוא בטל. וזהו מהפלגת חוזק המופת אשר עליו אמר שלמה בחכמתו כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע (משלי ח':ז') ירצה כי הוא יבאר אמתת מה שידבר מצד עצמו ולא עוד אלא שיברר שמה שירחיקהו בשפתיו הוא רשע ודבר כזב ובטל. אמנם מה שנתבאר בו אמתת זה הענין הוא כשנתבונן היטב בענין מחלוקתם וסוף כוונתם על פי דבריהם ותשובות משה רבינו עליהם ומשפטם. ואולם יאות שיבא הדבור בזה בשלש ענינים. האחד במהות האנשים האלה בעצמיותם וסוף כוונתם ברשעתן. והשני בתחבולות והטענות הנציחיות שהמציאו להם לקיים מחלוקתן. והשלישי במה שנמשך בסוף מעשיהם ההפך הגמור ממה שעלה בדעתם.[385] אמנם הענין הראשון כי הוא באמת דבר נאות לדעת עצם האיש או האנשים אשר יסופר מהם ספור שתלוי בו ענין דעה מן הדעות או אמונה מן האמונות כי זה ממה שיישיר אותנו לרדת לסוף הכוונה בדבריהם אם להכריע הדברים השקולים לאחד הצדדים או להעמיק יותר בהבנתם כמו שהיה מנהג חז"ל בספורי לבן עם יעקב וגם בספור דבריו של בלעם שדנו אותה לפי מה שהוכר מטבעם ובכל כיוצא בזה כך מנהגם וכ"ש שיחוייב זה בזה הספור הנפלא

[385] אמנם הענין וכו' ר"ל כי כאשר יסופר לנו מה שעשה איש אחד או הרבה אנשים ותכלית הסיפור הוא לדעת מזה מחשבתם ודעתם בענין האמונ' או בשאר ענין, ראוי הוא שתוקדם תחילה הודעת מהות ואיכות האנשים ההמה, כי רק עי"ז נכיר יותר מחשבתם, ודעותם מתוך פעולותיהם, ד"מ כי לולא ידענו שלבן היה בטבעו איש מרמה אשר השתדל תמיד להונות את רעהו לא הכרנו כראוי מסיפור ה"כ מה שדבר אל יעקב אבינו ומה שעשה לו, כי כל ישעו וחפצו היה בזה רק לעשות לו און ומרמה ואולי חשבנו כי רק בתום לבבו ובנקיון כפיו דבר ועשה כל זאת, וע"כ יען כי רצה הכתוב שנבין היטב על ידי סיפור מעשה קרח ועדתו כל אשר יזמו וחשבו בדעתם הוצרך להודיעם תחילה מי ומי היו האנשים האלה.

שיתחלפו מעשי האנשים אשר יסופר מהם לחזקתם ולתואריהם שתארם הכתוב באמור עליהם נשיאי העדה קריאי מועד אנשי שם והרי יש תמיהה נפלאה שיתארם בתחלה לשם ולתהלה ואח"כ ימשיך ספור מעשיהם לגנות גדולה וכאלו יתן הכתוב בזה יד לפושעים האומרים שהחכמה והמעלות כי לא יועילו אבל יזיקו כי כרובם באנשים כן יוסיפו לחטוא מזולתם והוא באמת חלול האמת ובטולה.[386] אמנם תכן הענין הוא מה שנשרש בידינו לקבלה אמתית כי מהפעולות יודעו הכחות והקנינים. וזה הדבר באמת נר ה' בידינו חופש כל חדרי בטן בהכרת האנשים לדעת מה טיבם ולהכיר מה מהם בעצם ומה מהם במקר' כי עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו יש ויש שאוחזים בידם מעשה צדיקים וישרים בחצוניותם להגיע בהם אל כוונת האנשים הרעים וחטאים בלבותם והשופט הטוב לא ישפוט אותם כי אם כפי כוונתם ותכליתם שנתבארו אלו הענינים בשער מ"ב וזולתו וזכרנוהו בשער הקודם אצל סמיכות פרשת מרגלים לפרשת מרים כי הוא ממין הדרוש. והנה אין ספק שקרח ועדתו כלם אנשים גדולים בתורה ובחכמ' ובעושר וביתר מעלות אנושיות היו כאשר נראה מהתארים הנזכרים. וכבר אמרו חז"ל שהמה האנשים אשר נקבו בשמות בראש הספר אלא שכסה עליהם לזכרם ברמוז (במ"ר פ' י"ח) אלא שפעולותיהם יוכיחו עליהם שכל המעלות ההמה היו להם מקריות בקשו אותם להיות להם דרך להגיע בהם אל מה שידרשו האנשים החטאים לשלימותם ולתכלית מציאותם בעשותם מהם קרדום לחתוך להגיע בהם אל הדברים המועילים מהקנינים המדומים ועטרה להתגדל ולהשיג הכבודות והשררות הדמיונות וכמ"ש הריני למד תורה על מנת שאעשיר על מנת שאקרא רבי (נדרים ס"ב.) והנה פעולותיהם

[386] אמנם תוכן וכו' ר"ל כי הפעולות אשר יעשה אותן האדם לעין כל הן הם לרוב אבן בוחן, לדעת על ידו גם מחשבותיו ומידותיו הפנימיות) כי אף שיוכל איש להתחפש לפעמים במעטה היראה ולפעול טובות ונכוחות למראה עיני בשר, אף כי בקרבו ארבו, ואון ועמל בלבו, בכל זאת לרוב ימצאו גם בני אדם זולתו יד ומקום ע"י פעולותיו אלה להביט גם אל תוכו, ואז יראה כי רעות במגורו בקרבו, ואף שעשה איזה מעשה אשר מראהו החיצונה היה טוב וישר, בכל זאת לא עשהו בעבור שחפץ בטובה, כי אם רק למען השיג על ידו מחשבתו הרעה הוא עוטה לפי שעה מעיל היראי הצדק והמישרים, וע"כ הוא יסוד מוסד אצלינו שמהפעולות יודעו הכחות והקנינים,) ואף כי שהי"ת אשר עיניו צופות בכל יראה אל תוכו לדעת מצפון לבו, להשיב לו גמול לפי מחשבתו וכונתו אשר חשב להשיג תכלית רעה בפעולותיו אלה, לא לפי הפעולות ההן בעצמן לבד אשר מראיהן טוב, והנה קרח וכל עדתו היו כפי הנרא' אנשים חכמים ונבונים, ובעלי מעלות אנושיות לרוב, ובכל זאת הראו בפעולותיהם המסופרות מהם, כי היו בטבעם ומצד תולדתם רעים ומשחת המידות בהם מלידה ומבטן, ורק דרך מקרה למדו התורה והחכמ', לא בעבור אהבתם הקנינים הרוחניים והמוסרים האלה, כי אם למען השתמש בהם לרוע, כי בהיותם מכובדים בעיני ההמון בעבור מעלותיהם אלה, יוכלו יותר על נקלה להטות לבבם אחריהם ולהדיחם מדרך הטובה והישרה, וכעין זה היה דואג ואחיתופל רעים בטבעם ותולדותם, ורק ע"י מקרה ולמען כחם קנו להם מעלת התורה והחכמ', ובאחרונה נגלתה רעתם בקהל ע"י מעשיהם, ע"כ בצדק אר"א במדרש על כל אלה יחד "עצת מינות היה בהם" (ר"ל בעצם וראשונה ומלידה ומבטן היו במזגם וטבעם רעים וחטאים, ורק זמן מה יכלו להסתיר זאת מעיני ההמון) אבל בכל זאת נראה ונגלה רעתם באחרונה לעיני כל ע"י מעלליהם הרעים, וע"כ נדמו בזה לבית התבן אשר לפי שעה פינוהו ועשוהו לבית משתה וחתנות, אבל בכל זאת נראו מאוריו, התבן אשר היה טמון בו בתחיל',

הרעות נתחייבו להם מצד רוע מזגם וטבעם הקודם להווייתם לא מצד המעלות ההמה הטובות שנשתמשו בחצוניותם כמו שיחשבו הפתאים שבהמוניים כשיראו בקצת אנשי התורה והחכמה שמץ מדה פחותה שהם גוזרים שהוא דבר נמשך או דבק לעסק התורה והחכמה ולמודם והנה טח מראות עיניהם שהבעל תורה אינו החוטא בעצם אבל קרה שהחוטא עסק בתורה ולא הספיקה תורתו להצינו מרעתו הטבעית ולהסיר ממנו סיגי כספי ולזה ימצאו בידו:

ובמדרש פרשת זו ישי מות עלימו וגו' (תהלים נ"ה) א"ר אלעזר עצת מינות היה בהם ולמה הם דומים לבית שהיה מלא תבן והיו בבית חורין והיה התבן נכנס בהם לאחר ימים התחיל אותו התבן שהיה בתוך החורין ויצא ידעו הכל כי היה איתו הבית של תבן כך דואג ואחיתופל היה בהם מינות מתחל' אע"פ שנעשו בני תורה הוי כי רעות במגורם בקרבם. ראה כמה נמלצו במאמרם זה להורות על מה שאמרנו כי היה מההכרח שהבית שהיה מתחלתו בית התבן ונתמלאו חוריה וסדקיה ממנו אע"פ שיקר מקרה שיעשו בה חתונה או משתה חתנים א"א שלא יצא התבן הנכנס ראשונה והוא מה שרצו בדואג ואחיתופל עם היותם גדולים בתורה ובמעלות החציניות והוא עצמו אשר יאמר על קרח ועדתו וראוי לדרוש עליהם כפשוטו ישי מות עלימו ירדו שאול חיים כי רעות במגורם בקרבם כי סבת כל רעתם היה הרעות אשר בקרב מגורם מצד תולדותם אשר יתגברו על מעלותם החיצונות. ולא די שלא נמשכו אחריהם אלא שנשתמשו בהם להתחזק ברעתם כי יחסם ועשרם וחכמתם ויתר מעלותיהם כלם עזרו לרעה. אמנם גודל רשעם ועוצם רשעם המסכימים עם רוע תכונתם יתבאר ממאמריהם כאשר יעויינו דבריהם וכל היוצא מפיהם. ואמר ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם רב לכם כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה'. והנה פשט הכתיב הזה א"א לאמרו כי מה טעם שלא יתנשאו ביניהם מלך וכהן למה שהיו כלם קדושים ובתוכם ה' אדרב' מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ולמעלה מלך אחד גדול וקדוש יאמר לו ושרים רבים ונכבדים גבוה מעל גבוה. אבל חז"ל ביארו דבריהם אלו במדרש אמרו להם כי כל העדה כלם קדשים וכלם שמעו בסיני אנכי ה' אלהיך ומדוע תתנשאו על קהל ה' אלמלא אתם לבדכם שמעתם והם לא שמעו הייתם אומרים עכשיו כלם שמעו ומדוע תתנשאו מיד נזדעזע' משה מפני המחלוקת (תנחימא פ' קרח). והנה אם נקח דברים אלו בחמריותן הרי זו קשה מהראשונ' שאם הם היו מאמינים במעמד ההוא ומקבלים ומקיימים שעלי הם במדרגת הנבואה בכלל העם הנה על כרחם יודו במעלת משה רבינו עליהם אשר על ידו השיגו מה שהשיגי מהנבוא' וכל עקר המעמד ההוא היה

כדי שישמע בדברו עמו וגם בו יאמינו לעולם ואיך יאמרו ומדוע תתנשאו על קהל ה׳: אמנם הכוונה להם ז"ל בזה שהיו משליחים דבריהם אלו כמתלהמים על דרך הליצנות כמו שאמר ובמושב לצים לא ישב (תלים א׳) זה קרח שהיה מתלוצן על משה ואהרן וכי׳ (שוח"ט מ"א) כמו שיבא. והנה ענין ליצנותם במאמר הזה הראשון שהיו מדבריה בפיהם הפך מה שירצוהו בלבם והוא הדבר המיוחד ללצים כדי להנצל מהעונש או מהתפיש׳ בגנות המושג במה שירצו לאמרו כי הם יהפכו דבריהם והשומע מבין מעצמו כאדם האומר לחבירו בריבו כבר ידענו שאתה חכם ואתה חסיד ונאמן וכו׳ שהכוונ׳ שהענין הוא בהפך ועל זה האופן היתה הכוונה להם באמרם זה אמרו רב לכם במה שהשתדלתם בפרסום ענין הנבוא׳ לפני העם הזה בשיעור שהגיעו לחשוב ולהאמין שכלם היו נביאים ושכלם שמעו בסיני אנכי ולא יהיה לך ועוד שבתוכם ה׳ להשגיח עליהם להתבונן בענייהם כי הם אלו שתי הפנות הראשונות שנתיסדו להם שם במעמד ההוא הנכבד. והענין להם שהמה דברים מסופקים לא יכילם הדעת מהטעמים שבעל הכפיר׳ יטעון בהם. ובאומרם ומדוע תתנשאו על קהל ה׳ כוונו אל השלישית והוא מעלת נבואת משה על כל זולתו מהנביאים כי הטעם שיתנשא עליהם אחר שהניח שכלם נביאים גם לא אהרן להיות כהן על פיו. ובכאן כפר בכל התורה כלה כי המכחיש דבר מדברי ה׳ יכפור על כלה והרי שהפילו שלשת העקרים אשר זכרנו ראשינ׳ שהתורה והאומה עומדין עליהם כי באמרם רב לכם כי כל העדה כלם קדושים לענו על הנבוא׳ בכלל. ובאמרם ובתיכה ה׳ לגלגו על ההשגחה׳. ובאומרם ומדוע תתנשאו על קהל ה׳ נתפקרו כנגד תורת משה ועל פרטי מצותיו בייחוד. אשר לזה היתה תשוב׳ משה רבינו ע"ה לשלשתן נכונה מאד כי אחר שנפל על פניו מפני כלימתם וחרפת כפירותם אמר בקר ויודע ה׳ את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו. הנה כנגד מה שכפרו בהשגחתו כי הוא הדבר הנוגע בעצמותו לאמר לא יראה יה ואין דעת בעליון אמר בקר ויודע ה׳ את אשר לו כי הוא אשר יגלה ויפרסם אמתת השגחתו שהוא הדבר המיוחד לו. ועל ענין הנבוא׳ בכלל אשר בלגלוג׳ אמרו כי כל העדה כלם קדושים אמר ואת הקדוש והקריב אליו כלומר הראוי לנבוא׳ כי זה הלשון נאמר על הנביא באומרו בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך (ירמיהו א׳:ה׳) והוא יכוין אל אהרן קדוש ה׳ כי נביא הוא ונביא היה קודם שינבא משה והוא מכלל הנביאים ע"ה. אמנם על הענין הפרטי הנוגע בנבואת משה בפרט במה שהבדיל לאהרן אחיו בכהונ׳ גדולה על פי נבואתו המיוחדת אל התור׳ בכללה אמר ואת אשר יבחר בו יקריב אליו יאמר כי כל ג׳ ענינים הללו אשר כפרו בהם יתבאר אמתתם

לבקר המחרת ולא יאחר כמו שיצאו הענינים אל הפועל כפי רשעתם כמו שיבא בפירוש הספור ב"ה. וכן הוסיף לומר להם בדבור השני שסמך באומרו שמעו נא בני לוי המעט מכה כי הבדיל וגו' ויקרב אותך וגומר לכן אתה וכנל עדתך הנועדים על ה' ואהרן מה הוא כי תלינו עליו כי עם היות שיש לדבריו כוונה מפורסמת כמו שיבא הנה בכלל דבריו כוונה אחרת ותוכחה מסותרת כדי רשעתו הטמונה לו בחבו. ועל הדרך הנסתר שדברו אליו. והוא אומרו המעט טורח וצער יש לכם כי הבדיל ה' אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל לבלתי תת לכם נחלת שדה וכרם בתוכם כדי להקריב אתכם אליו לעבוד תמיד עבודתו ולעמוד לפני העדה לשרתם כי השירות הזה מהראוי שיהא מוטל על כל העדה ואתם עובדים עבודתם ידעתי זהו נגע לבבך ע"ד האמת. ולא עוד אלא שהקריב אותך ואת כל אחיך שבט אחיך לעבוד עבודת הקדש בכתף ובקשתם גם כהונה שהיא טורח גודל ופרישות עצומה מכל מה שחמדתם לכם זאת לא זאת כי אנשים קנתרין כמוכם לא יבקשו הפרישות כ"ש ההפלגה ממנו לכן אתה וכל עדתך וגו' ירצה לכן מכל אלה הטעמים אני גוזר שאתה וכל עדתך ודאי הנועדים על ה' והממרים עיני כבודו בהכחישכם מציאות השגחתו ויכלתו ולא אנחנו במה שאמרתם ומדוע תתנשאו על קהל ה' כלומר שאנו נכנסים בגבולו ודוחקים רגלי כבודו. וענין אהרן וכהונתו מהו כי תלינו עליו והלא אין אתה מודה בעבודתה וחולק באופני הגעתה כשאר החולקים בענינים החלקים שבמעשים התוריים שכוונתם לתכלית טוב וראוי שיתקיימו בו. אמנם אתם כופרים בעקר העבודה ומכחישים דעת המצוה אותה עצמו ית'. ולכן אין לכם תקומה בשום פנים. וזה הפירוש הוא נכבד מאד מראה הבדל מיני החולקים ואמתתם והוא עצמו מה שכוונוהו חז"ל בפרק ה' מאבות בשאמרו כל מחלוקת שהיא לשום שמים סופה להתקיים וכל שאינו לשום שמים אין סופה להתקיים אי זה הוא מחלוקת שהיא לשום שמים זה מחלוקת הלל ושמאי ושאינו לשום שמים זה מחלוקת קרח ועדתו. והנה בתחלת הענין זה המאמר קשה ההבנה. וזה כי אחר שכל בעלי מחלוקת אפילו שהוא לשום שמים מאמריהם סותרים זה את זה הנה כבר יחלקו בין האמת והקשר ואי אפשר שלא יהיו דברי האחד כוזבים.[387] וכאשר היה הטוב אשר לשכל העיוני והמעשי הם

[387] וכאשר היה וכו', ר"ל כי החוקר אמר שבעיני השכל והעיון אין מקום לאמר טוב ורע, כי אם אמת ושקר, ד"מ שלא נוכל לאמר "כל משולש יש לו ג' זויות" הוא טוב, ומאמר "שיש לו ב' או ד' זויות הוא רע," כי אם שמאמר ראשון הוא אמת והשני הוא שקר, ותואר טוב ורע יאמר לדעתו רק על המציאות וההעדר, כי כל מה שישנו במציאות הוא טוב ומה שנעדר ממנו הוא רע, ד"מ החכמה, העושר והגבורה הן דברים טובים, תחת כי העדרן שהוא ההפך מהן, ר"ל הסכלות, העוני, והרפיון, הם דברים רעים, ורעיון זה מוסכם גם מאמונתנו האמיתית כי אחרי שהי"ת הוא הטוב לכל בלתי ספק מה שעשה הוא בהכרח טוב לפחות בבחינה מה, כי הרע המוחלט אי אפשר שיעשהו הי"ת אחרי שהוא הטוב לבלי תכלית, כמו שהוא מרגלא בפי חז"ל לאמר "מאתו לא תצא רעה" וכל

האמת והשקר כמו שכתב החוקר בס' המדות ובמה שאחר הטבע וזכרנום אצל הן האדם היה וגו' שער י' הטוב והרע אינם רק המציאות וההעדר כמו שנתבאר מכמה פנים הרי שג' זוגים הללו רצוני אמת ושקר טוב ורע מציאות והעדר הם נרדפים זה לזה בענינים והנה אם כן מה תועלת במחלוקת אף על פי שיהיה לשם שמים כשיתקיים ומה ההפרש בין מחלוקת שמאי והלל למחלוקת קורח ועדתו אחר שהכת האחת בשתי המחלוקות כוזבת. אמנם אחר שהובנה כוונת אומרו ואהרן מה הוא כי תלינו עליי על הדרך שאמרנו נתבארה כוונתם בשלמות וזה כי הם אמרו שכל מחלקת שהוא כמחלקת הלל ושמאי ששניהם מודים בעקר המצוה והעבודה לשמים אלא שחולקין בענין הגעתה הנה התכלית הטוב ההוא שהמה מסכימים עליו הוא האמת המשותף המקיים דברי שניהם וזה סבה לשיזכרו בשוה בכל מקום ונושאין ונותנין עליהם מאי טעמא דב"ש מ"ט דב"ה וכדומה וכמ"ש על כלל חכמי התלמוד וכתותיהן הללו מטהרין והללו מטמאין הללו פוסלין והללו מכשירין וכו' ואלו ואלו דברי אלהים חיים (עירובין י"ג: וחגיגה ג':) כמו שכתבנו בחלוק מיני החיים תחלת פרשת נח שער י"ב. אמנם מחלוקת של קרח שאין בו כוונה לשמים כלל לפי האמת אדרבה כוונו למרות עיני כבודו הנה אין בדבריהם דבר אמת כלל לא בפרק המעשים ולא בתכליתם ולזה קראו מחלוקת שלא לשום שמים ולזה אין סופו להתקיים כי השקר המוחלט הוא רע הגמור והרע אינו אלא אבדן והפסד נמרץ. ולכן רגזה להם ארץ מתחת ייאבדו מתוך הקהל כמו שיבא בשעת דינם. ולפי שא"א לכלול את משה רבינו כלל במאמר כל מחלוקת שאינה לשום שמים כמו שיוכללו הלל ושמאי במחלוקת לשום שמים לזה לא נזכר כאן רק זה מחלוקת קרח ועדתו גם שהחולק על רבו לא יחשב רבו כחולק עליו פן ישוה לו גם הוא. ובמדרש (במ"ר פי"ט) כשעלה משה למרום וכו' והוא אומר הלכה בשם אומרה רבי אליעזר אומר עגלה בת שנתה פרה בת ב' שנים נראה בבירור שאף על פי שחכמי' חולקים עליו שם ואומרי' פרה בת ג' ורבי מאיר אומר אפי' בת ה' מ"מ הקב"ה היה אומר דעת היחיד שאין הלכה כמותו להורות

מה דעבד רחמנא לטב עביד (ברכות דף ס' ע"ב), אבל הרב ז"ל בשער י' (עיין ביאורי שם בראשית דף ע"ז) כ' כי גם בדברים עיוניים יש טוב ורע, כי משפט שכלי שהוא אמיתי נקרא "טוב," יען כי יש לו לפחות מציאות שכלית, אבל אם יש טעות בו נקרא "רע" יען כי אין לו מציאות אף בשכל, ע"כ אמר פה שג' זוגים אלה, ר"ל "אמת ושקר," "טוב ורע." "מציאות והעדר," נרדפים בענינם, ונמשך מזה כי כאשר יחלקו שני חכמים יחד בהכרח רק דעת אחד מהם היא אמיתית, ויש לה מציאות שכלית, ודעת רעהו כוזבת ואין לה מציאת שכלית, ורק בעבור ששניהם מיסדים דבריהם על עיקר אחד אשר הוא אמיתית, גם תכלית שניהם אחת היא להשיג רק התולדה הנראית להם שהיא אמיתית יאמרו, וז"ל מהם שאלו ואלו דברי אלהים חיים, כמו שהולך הרב ז"ל ומבאר ועיין מזה גם ביאורי למעלה בתוכן השער, וע"כ זכר התנא גם שניהם באמרו "מחלוקת הלל ושמאי" יען כי שניהם שוים לטובה אפס קרח ועדתו אשר הכחישו גם עקרי הדת, הזכיר רק לבד ולא הזכיר משה עמהם לאמר ד"מ "מחלוקת משה וקרח וכל עדתו, כי דעת המאמין בעקרי הדת רחוקה מדעת המכחיש אותם, כרחוק מזרח ממערב ואיך במאזנים ישאו יחד להזכירם זה אצל זה?

על מה שאמרנו שכיון שהוא מחלקת לשום שמים סופו להתקיי' ואין קיום גדול מזה והוא עצמו מ"ש שא"ל משה רבון העולמי' יהי רצון שיצא זה מחלצי לומר שהדעת ההוא הבלתי אמתי לא יהיה לחלוק על דברי תורה אבל שתהיה הכוונה לקיימה והוא מה שהבטיחו במ"ש חייך שיצא מחלציך הה"ד ושם האחד אליעזר (שמות י"ח:ד') לומר כי רבי אליעזר לשם האחד ב"ה נתכוון כמ"ש מחלוקת לשום שמים והקש זה על כל חכמי התלמוד הקדושים והנאמני' לבוראם ולנביאו הנאמן. וכן הענין במה שאמר (שם באבות) מכנסיה לשום שמים ושלא לשום שמים כי כל קבוץ שיעשה באנשי' תכליתו יקימנו ותכליתו יפרנו וקרח ועדתו עדים נאמנים בשני הענינים. ודי בזה למה שרצינו אליו אל הענין הראשון והוא בהכרת פחיתותם מצד טבעם וגם בביאור כוונתם הרעה במחלוקתם. אמנם הענין השני הוא לבאר מה שלקחו להם דרך ליצנות בעניני' נצוחיים והמשליים מתחלפים כי מלבד שחצוניהם היו דברי רשע המציאום לתת פני הראו' להפוך את העם כלם לקרוא חגר על ה' ועל משיחו היה עוד בפנימיות' רמז רמוז להכחיש בכל אחד מהם אחד מהעקרים שכתבנו והנה מה שזכרו חז"ל במדרשיהם הידועים. וזה כי מה שאמרו שלקח ד' מאות ראשי סנהדראות והלבישן טליתות שכלם תכלת והלכו אצל משה ואמרו טלית שכלה תכלת מהו שתהא פטורה מן הציצית א"ל חייבת א"ל קרח טלית שכלה תכלת אינה פוטרת עצמה וחוט של תכלת פוטרת אותה דברי' אלו לא נצטוית עליהם (מ"ר פרשה י"ח) ננה בזה כוונו להכחשתם בנבואה דרך כלל כי יאמרו שאחר שנברא האדם על שיעור מהשלימות שיספיק מעצמו להבחין ולהכיר בין טוב לרע בכל ענינו ולתת סדר ישר בכל מעשיו אבר יחיה בהן בין בהגבלת עצמו בין בהגבלתו עם זולתו כמו שראינו הספיקו שכלי החכמים שבאומות לסדר נמוסים וחקים ומשפטים יחיו בהם בארצותם ללשונות' מה תועלת בשינבא הש"י על השפלים לתת להם הישרות והגבלות בדברים זולת מה שיראו מעצמם זה אינו רק דמיון ורעות רוח וזה מה שרמזוהו רמז חזק במה שהלביש אותם האנשים החשובים כלם בטליתות של תכלת כלומר שאנשים כאלה כלם הם מצומצמים ומשוערים על ההשערה האנושית הנאותה שהיא המיצוע המיוחסת אל מראה התכלת הממוצע בין קצות הלבן והשחרות שהוא עקר תועלתה במצות ציצית כמו שכתבנו במה שקודם ומה יש להם עוד צורך אל השערה אלהית המכוונת בפתיל התכלת ההוא המצווה מפי הנבואה. ומשה השיב להם כי ההשערה הנאותה אשר עליה יחיו להגיע אל תכלית שלמותם אינה המיצוע אשר יבחרהו החכם האנושי כמו שחושב ארסטוס וחביריו רק ההשערה האלהית הלקוחה מפתיל תכלת המצווה מהשם הדומה לים ולרקיע ולכסא הכבוד כמו שזכרנו בפרשת

ציצית[388] וכבר נתברר זה הענין יפה והוכחנו אותו מפי שלשה נביאים נאמנים שמואל ונתן ומיכיהו נביאי השם שלכל אחד מהם בא הנביאה לתקן את אשר חשבוהו מעצמם בטוב שכלם כמו שבא בשער כ"ה והנה זהו ענינם אצל הדבר האחד מהג'. אמנם על השנית והוא הכחשת ההשגחה אחז"ל (במדבר רבה שם) ששאלו בית מלא ספרים מהו שיהא פטור מן המזוזה אמר להם חייב במזוזה אמרו לו כל התור' כלה מאתים וע"ה פרשיות יש וכלן אין פוטרות הבית ושתי פרשיות שבמזוזה פוטרות הבית א"ל דברים אלו לא נצטוית עליהם הנה בזה קטרגו בהשגחה הפרטית על האופן אשר הנחנוה יאמרו שאם יאמר שהאל יתעל' ישגיח באומה פרטית או מאיש מאישיה זה יאמר מצד שהאיש ההוא חלק מהאומה והאומה חלק מכללות העולם לא מצד האיש הפרטי ההוא כמו שטענו על זה חכמי הפילוסופים האומרים בחיוב המציאות כלו ולפי שאלו האנשים היו מזה הדעת הערימו לשאל שאלה זאת כי ידעו שישיבם כלבבם ואמרו בית מלא כו'. כלומר הכלל עדיף למלאת ידו עם האלהים להמשיך אליו השגחתו או הפרט. והוא עליו השלום השיבם דברי אלהים חיים לפי דרכם שהבית ההיא אינה פטורה וששתי פרשיות פוטרות אותה ומתוכה מצאו מענה להשיב בסכלותם ולו חכמו ישכילו כי הוא עליו השלום הודיע אותם כי לא כאשר יחשבו הם והסכלים אשר כמותם שאמרו שכח העולם בכללו גדול מחלקיו כענין ההשגחה המיוחדת עד שחוייב שיכנס הפרטי בכללו אדרבה הפרט עדיף וכלל העולם מושגח ע"י היחידים השרידים שבו כמ"ש הנביא וצדיק יסוד עולם (משלי י') ונח בדורו יוכיח וחז"ל אמרו כל העולם כלו לא ניזון אלא בשביל חנינא בני כו' (ברכות י"ז:) וזה בהיות האדם שלם בענינים השמעיים ובמצות התוריות אשר שני הענינים נכללים בשתי פרשיות של מזוזה אשר בשתיהן ייחד הדבור אל האומה הנכבדת פרשה ראשונה באומרו שמע ישראל וגו' ואהבת וגו' (דברים ו') ושניה באומרו והיה אם שמוע תשמעו וגו' ונתתי מטר ארצכם וגו'. השמרו לכם וגו' (שם י"ח.) ולא עוד אלא שעל פי מעשיה תתפשט השגחת הטוב והרע בכלל כמו שאמרו ז"ל ארץ אשר ה'

[388] וכבר נתברר זה וכו' ר"ל כי שמואל חשב עפ"י משפט שכלו, כי אליאב ראוי להיות מלך על ישראל וה' אמר אליו "אל תבט אל מראהו וכו', כי מאסתיהו" (שמואל א ט"ז:ז') ונתן הנביא הסכים בתחילה עם דוד שרצה לבנות בית לה' באמור לו רק עפ"י משפט שכלו ותבונתו האנושית "כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך" (שמואל ב ז':ג') ובכל זאת נראה אליו ה' בלילה ויאמר לו כי לא הוא, כי אם בנו שלמה אשר ימלך אחריו יבנה בית לשמו, וכן מיכיהו כששאל אותו אחאב "הנלך אל רמות גלעד אם נחדל" (מלכים א כ"ב:ט"ו) ענה אותו בעבור שהיה חפץ שתשובנה עוד ערי ישראל אשר לקחן מלך ארם, אלהם, ע"פ חפצו זה ובחינת שכלו האנושי לבד "עלה והצלח ונתן ה' בידיך," וכאשר הרגיש אחאב בזה, כי לא מפי ה' נבא כ"א מלבו אמר לו כזאת, אמר לו "עד כמה אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה'" אז נחה עליו רוח ה' ויאמר "ראיתי וכו' ויאמר ה' לא אדונים לאלה ישובו איש לביתו בשלום," הנה נראה מכל זה, כי לא עפ"י השערת שכלו לבד יוכל האדם להשען תמיד בכל מעשהו, כי אם ע"פ השערת הי"ת ומצותיו.

אלהיך דורש אותה וגו' (דברים שם) וכי אותה דורש ולא שאר ארצות אלא ע"י דרישתו אותה הוא דורש לכלן (ספרי פ' עקב.) וכאלה רבות. והמשורר אמר הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו (תהילים קי"ז:א'-ב') הנה שהשיב להם נכונה על פי שאלתם ולא ידעו ולא יבינו כי לאהבת הנצוח וקנאת הכבוד טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם. אמנם על הדבר השלישי והיא קטרוגם על נבואת משה ומעשיו המיוחדים אשר החולק עליהם חולק על התור' כלה אמרו גם כן חכמינו ז"ל כשאמר לו הקב"ה למשה וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על כל בשרם מיד עשה משה כן לקרח התחיל לחזור על ישראל לא היו מכירין אותו אמרו לו מי עשה בך כך אמר להם משה עשה בי כך ולא עוד אלא נטלני בידי ורגלי והיו מניפין אותי ואומרין לי הרי אתה טהור והביא את אהרן אחיו וקשטו ככלה והושיבו באהל מועד מיד התתילו שונאי משה להתגרות בו את ישראל. ואמר משה מלך ואהרן אחיו כהן גדול ובניו סגני כהונה תרומה לכהן מעשר לכהן כ"ד מתנות כהונה לכהן מיד ויקהלו על משה ועל אהרן (תנחומא פ' קרח) והנה על זה הפליגו חז"ל במדרש שוחר טוב להזכיר שלא די זה אלא שבדה מלבו עניני ליצנות עוד במ"ש אלמנה אחת היתה בשכונתי ועמה שתי נערות יתומות היתה לה שדה אחד. באת לחרוש אמר לה משה לא תחרוש בשור ובחמור יחדו. (דברים כ"ב:י') באת לזרוע אמר לה שדך לא תזרע כלאים (ויקרא י"ט:י"ט) באת לקצור א"ל הניחי לקט שכחה ופאה. לעשות גורן תני תרומה ותני מעשר ראשון תני מעשר עני הצדיקה עליה הדין ונתנה מה עשתה מכרה את השדה ולקחה שתי כבשות ללבוש מגזותיהם וליהנות מפירותיהן כיון שילדו בא אהרן ואמר תני לי את הבכורות שנ' כל הבכור אשר יולד בבקרך וגו' (דברים ט"ו:י"ט) הגיע זמן גיזה גזזה אותם אמר לה תני לי ראשית הגז שנאמר ראשית גז צאנך תתן (שם י"ח). אמרה אין בי כח לעמוד בפני האיש הזה הריני שוחט אותם ואוכלם כיון ששחטה אותם אמר לה תני לי הזרוע והלחיי' והקיבה אמרה אפי' ששחטתי אותם לא נצלתי ממנו הרי הן עלי חרם אמר לה תני לי שנאמר כל חרם בישראל לך יהי' (במדבר י"ח:י"ד) נטלם והלך לו והניחה בוכה היא ושתי בנותיה אריך כדי הא בזתה עלובתא כל כך היו עושין ותולין בהקב"ה (שוח"ט מ' א'). ראה כמה כוונו חז"ל לדרוש עליו דברי ליצנות ודופי להתקומם על כמה מצות מהתורה האלהית מצד הצער והטורח אשר ימצא לשומרי מצותיה כשיקרה להם כענין הזה אשר בדה [389]ואם שהדברים ההם בעינם א"א שיאמרם

[389]ואם שהדברים וכו' ר"ל שרק ד"מ אמר המדרש שספר קרח ספור זה באזני העם למען הראות בזה רק שהשתדל קרח להשפיל על ידי סיפורים בדוים כאלה מעלת ויקרת התורה בעיניהם, כי באמת לא היה שום אפשרות שיהיה נקרה מקרה כזה כל עוד התהלכו במדבר מקום אשר אין חריש וקציר וחיוב כ"ד מתנות כהונה לא נהג עוד, רק

קרח שהרי בימיו לא היו במקום זרע וחריש וקציר וגם עדין לא נתבארו כ"ד מתנות כהונ' אבל שמו דבריהם מבוארים במה שידעו רוע כוונתו לעורר על התורה כלה כאשר אמרנו מאלו הענינים או כדומה להם הנכנסים באזני הכסילים אמנם החי יתן אל לבו כמה כחי של לשון הרע ומה היה לו לכל בעל שכל להשיב בכל הענינים האלו בחלוף מה שאמרוהו ובביטולו דברי שלום ואמת. והנה לפי שנתברר להם שחטא קרח ועדתו היה משולש על האופן שאמרנו סיימו המדרש ההוא במה שאמרו כי אם בתורת ה' חפצו אלו בניו שאמרו שירה ואמרו חייבים אנחנו בכבוד אבינו ולחלוק כבוד למשה רבינו עמדו והכריעו עצמן בשביל כבודו של משה וכיון שנבלעו עדתו של קרח נמצאו בניו כתרן של ספינה שנאמר ויהיו לנס. רבי שמואל בר נחמני אומר לא היו שלשתן עומדין במקום א' אלא כל אחד ואחד היה עומד בפני עצמו דומין כשלשה עמודין והיינו דאמרי ברייתא על מאי קאי עלמא על תלתא עמודי (מדרש שוח"ט שם). כי הנה כיון שבא קרח בטענה מה לתועלת עצמו הנה אלו הצדיקים כשעמדו עליה וראו ביטולה הכריעו לצד משה רבן ופירשו מן המחלוקת ונצולו מן העונש אם היותם בני קרח מה שלא נצול אדם לבני אליאב הבאים על ריב לא להם כמו שיעיד הכתוב על זה באומרו ובני קרח לא מתו כאשר יתבאר שער פ"ד ב"ה. ומ"מ ראה דבריהם טובים ומוכיחים בשתי ידים כל מה שאמרנוהו כי לפי שהעקר שהג' העמודים האלו סמוכין עליו היא הנבואה לזה אמר שנשארו בניו במה שפרשו מדעת אביהם כתרן של ספינה כי האמונה הזאת היא התרן המנהיג את הכל. אמנם לרמוז אל חלוקת הג' ענינים שאמרנו א"ר שמואל בר נחמני שלא היו שלשתן במקום אחד אבל שכבר נחלקו בשלשה מקומות להורות על שלשה העמודים אשר העולם עומד עליהם. הנה שנתבאר היטב מדבריה' ז"ל מה שתפשו לעצמן התעצמות הנצוח בענינים המשליים ולצניים. וכמו שאמר ובמושב לציים שהיה מתלוצץ על משה ועל אהרן מה עשה כנס כל הקהל שנאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה התחיל ואומר להם דברי ליצנות כו' (שם). ועם זה נתבאר הענין השני כפי הכוונה. אמנם הענין הג' הוא אשר יאמר בו ממה שעלה מכל המעשים האלה הפך כוונת אלו האנשים הרשעים המתקוממים על יי' ועל משיחו ונביאו כי הם חשבו עליהם רעה והאלהים חשבה לטובה לתת חזוק וקיום רב ועצום בכל אחד מג' הענינים ההם מיד ולדורות בשלשה מינין פורעניות שבאו עליהם כל אחד ממינו לגדל ולחזק אמתת כל אחד מהם כמו שיבא בביאור הכתובים ב"ה. וכבר נהפכה קטיגורית + התורה

אמר להם, כי בימים שיבואו בשבת ישראל על אדמתו ויוכל להיות כי יקר לפעמים מקרה כזה, וירגישו על ידו עול התורה והמצוה אשר יכבד עליהם.

והנבוא' לסניגורייה חזקה וכ"ש שיהיה זה בהיות החולקים אנשים גדולים ואמיצי כח כי בהיותם כן תהיה מפלתם יוחר חזקה והתועלת המגיע ממנה למנגד יותר נפלא כמו שכתב החוקר במאמר הששי מהמדות כי האמנם יראה כי זה כמו תנועת הגוף החזק בלא ראות כי יראה לו כשלון חזק בעבור חסרון הראות ע"כ.[390] והכוונה שהרע המגיע מהאיש כביר הכח וחוזק הפעולות במעשיו הוא יותר גדול כאשר יטה מן הדרך הישר מהמגיע ממי שאינו חזק וכביר כמותו. משל לסוס חזק המרוצ' בלא ראות כשיפול שהרע והנזק המגיע לו ולרוכבו יהיה יותר גדול מאשר יהיה חלוש המרוצ'. והוא עצמו מה שאמר שמואל אל ישראל במה שמפטירין אותו עם זה הספור אמר ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו (שמואל א י״ב:כ״ה) כמו שיתבאר יפה בכלל כל הספור ההוא פרשת שופטים שער צ"ה ב"ה. ומזה המין מה שרצהו החכם שלמה באומרו אח נפשע מקרית עוז ומדינים כבריח ארמון (משלי י״ח:י״ט) כי לפי שאהבת האחים היא סבה חזקה להגיע תועלתם מזה לזה יותר משאר האנשים היא כי כשיפשע איש לאחיו אפילו במחשבה יהיה הרע המגיע לו ממנו לפי הערך ההוא יותר חזק עד שלא יעריך אל פשע איש אחד כי אם אל פשע קרית עוז כשהיא מורדת במלכה ששוא קשר אמיץ וחזק והמדינים אשר יצאו לפועל ביניהם הוא כבריח ארמון אשר בעיר ההיא הנזכרת שימרוד הפקיד אשר הפקד' בידו ויסגור דלתיו בעדו לבלתי יבא אדוניו אל ארמונו כי אז נרמז המרד לפי שהכח הגדול אשר בידו לעזור ולהועיל נהפך עליו למשחית. ולזה מה שזכרה התורה מעלת האנשים האלו היותם נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם כמ"ש ראשונ' להגיד כמה כחן גדול לעזור ולהכשיל. והנה כאשר הוכו בעורו תאוותיהם הפחותות ובשגעון הנצוח היה כשלונם חזק ונזקם נפלא והעזר מזה אל הכת אשר התקוממו עליה יותר עצום. ובמדרש (תנחומא פרשת קרח) אח נפשע מקרית עוז זה קרח שפשע בתורה הנקראת עוז שנאמר ה' עוז לעמו יתן (תהילים כ״ט:י״א) ומדינים כבריח ארמון שלא היה יודע שבעלי דינו קשים כבריח ארמון. ירצה שמצד. היותו אח ביחס וחבר בתורה היה פשעו רב ועצום מקרית עוז וזה היה סבה לשהיו מדיניו מחזיקים לבעל דינו כבריח

[390] והכונה וכו', ר"ל כי כמו שהסוס היותר חזק וקל במרוצתו כשיפול יסבב נזק והפסד יותר גדול לו ולרוכבו, מאשר תסבב נפילת סוס חלוש המרוצה [וכן ארמון גדול גבוה וחזק כאשר ינתץ יוכה רסיסים עד שכמעט לא ימצא במכתתו אבן אחת שלימה משא"כ בהנתץ רק בית קטן ונמוך] כן יגדל גם הרע המוסרי המגיע לבני אדם ע"י כשלון איש גדול ונכבד כאשר יטה מדרך הטוב והישר ממה שמגיע להם ע"י כשלון אחד העם שאינו נכבד ויקר המעלה כמוהו, אפס בעבור זה יעשו גם מפלתו והרע הגופני אשר יקראהו רושם גדול מאוד בלב כל רואיו, באופן שיגדל בעבור זה גם התועלת המסובב למתנגדיו עי"ז וכעין זה אמר גם הכ' "אח נפשע מקרית עוז" וכו' ר"ל כי אחרי שנוסדה אהבה טבעית חזקה בלב האחים מלידה ומבטן, ע"כ אם בכל זאת יפשעו זה נגד זה תהיה בעבור זה גם המשטמ' ביניהם יותר גדולה ממה שתהיה בין שני אנשים שאינם קרובים זה לזה כאשר ירעו איש לרעהו (כי כן נוסד בטבע שלפי גודל כח פעולה מה יגדל גם כח הפעול' המתנגדת לה).

ארמון מצד שעל ידם נתקיימ' התורה האלהית בכל שלש הפנות הנזכרות ולא עוד אלא שהכהונ' אשר ערערו עליה נתקיימ' על ידם לו ולזרעו עד עולם ברית מלח בעשרים וארבעה מתנות להודיע לכל שלא די כי משה ואהרן לא נטלו עטרה שאינם שלהם אלא שיש להם לקבל שכר על עבודתם: ולזה מה שאמרנו שהיתה פרשה זו בתורה אות ומופת חזק ומבואר לקיום התורה והנבואה לעד בביטול סותריה כמו שהיתה פרשת מתן תורה בהנחת מחייביה וכשנסתכל בו נמצא שכל פרשיות זה הספר הם מכוונות ומיוחסות בספורים לעומת פרשיות הספר ההוא והוא ענין נכבד ודוק ותשכח:

והנה כאשר זכרנו אלו השלשה ענינים רצוני זכרון רוע מהותם וכוונתם והדרכים הנצוחיים שנתפקרו בהם ואשר נהפך להם מחלוקתם לבשת וחרפה עולמית נבאר איך תארו חז"ל מהות זה החטא וחומר ענינו בתואר המיוחד אליו במאמר שזכרנו ראשונה. דרש רבא מאי דכתיב שמש ירח וגו' (חבקוק ג׳:י״א). כי הנה השמש והירח שהם רוב ענין ובנין מהנרא' מהגרמים השמימיים אשר בהם נתקיים העולם בדרך הטבע אמרו שעלו ממדרגתם המלאכותיית לשמוש המציאות אל מדרגה מעולה ממנה והוא זבול ההשכלה בסבת מציאותם אשר זה יורה על מה שכתבנו ממהות השמים בשער השני. (ובנדרים לט:) אמר שמש וירח בזבול מאי בעי לומר שאין מטבעם ומדרגתן רק להתמיד מעשיהם לא להתבונן בהם ובסבתם אמנם לפי מה שרצוהו כלל החכמים שהם בעלי נפש משכלת הנה אלו הדברים לא נאמרו רק למשל בעלמא. ואמרו לפני הקב"ה שאם לא יעשה דין לבן עמרם שלא יצאו לעשות פעולתם ולעמוד על משמרתם והכוונ' שבהבטל הנבואה תבטל התורה ובהבטל התורה יבטל העולם כי העולם אינו מתקיים כי אם על פנות התורה ושרשיה כי הם יסודותיו תאיו ואלמיו אשר נבנה עליהם והמה עמודיו וברחיו אשר יתקיים בהם והרי אמרו חז"ל ויהי ערב ויהי בקר יום הששי (בראשית א׳:י״ג) מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה שמים וארץ אם ישראל יקיימו את התורה מוטב ואם לאו הריני מחזר אתכם תוהו ובוהו (ע"ז ג'.) וכן אמר אם לא בריתי יומם ולילה חקת שמים וארץ לא שמתי (ירמיהו ל״ג:כ״ה) וזולת זה מהאמרים אשר יקיימו זה. כי באמת יחס גדול יש לכלל העולם בכללות התורה ולחלקיו בחלקיה כמו שכתבנו בתחלת פרשת נח שער י"ב בפרק נפרד שקראנוהו כגון עולם. וענין המבול עד ממהר לענות אמתת הדבר כמו שבא לשם וזכרנוהו בפרשת הברית שער ע' וזהו מה שאמרנוהו ראשונה מיוקר הנבואה ומגודל צרכה כי הנה במציאות' יעמד חי העולם הזה בכללו ומבלתה מי יעמוד. ולזה היתה טענת השמים והארץ חזקה ואמרו שזרק עליהם חצים ואמר להם לכבודי לא מחיתם כו'. לכאורה יראה שזריקת החצים הוא חוזק הטענ' אשר

נצחם בהם. וזה כי כמו שאין ראוי להרוס סדרי המציאות מפני עובדי ע"א המשתחווים לשמש ולירח ולמזלות ולזולתם כי בעבור השוטים שיחשבום לאלוהות אין ראוי שיסורו סדרי המציאות ויאבדו כלם כן בהמצא קצת רעים וחטאים בכפירת הנבואה והוצאת שמץ דבה עליה אין ראוי לבטל העולם אבל יתקיים בשביל המאמינים. יורה בזה שאם לא מפני טענה זו היה הראויה לבטל העולם והיא כוונה נכונה. אמנם אחשוב שכוונו עוד אל מה שאמרנו לפרט עניני חטאתם כי הנה השמש והירח היו מקנאים על שתי מדרגות הנבואה. אם בנבואת הנביאים בכלל ואם לנבואתו של משה העולה על כלן בפרט. כי שני העניינים כוונו באומרם אם אין אתה עושה דין לבן עמרם דתרויהו איתנהו רצוני משה ונביא [391]ורמז גדול רמזו באומרם שמש וירח וכו'. כד"א פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה (ב"ב ע"ה). וכאלו נאמר שהשמש קנא לכבוד משה המאור הגדול והירח לכבוד יהושע ושאר הנביאים אשר כמוהו. אמנם השם יתע' שמע תלונתם ויקנא לעצמו והוא החטא העצום אשר חטאו בהכחשתם מציאותו או השגחתו ויכלתו והוא מה שזרק עליהם חצים שנונים לומר לכבודי לא מחיתם שראיתם שכפרו בי והכחישו השגחתי ויאמרו לא יראה יה וגו' ולענין הנבואה אשר היא כבוד בשר ודם מחיתם. וזו היא געֵרה חזקה באמת שבה צוה עליהם שיצאו ולא יעמדו רגע. אמנם יש לשאול והלא עשה דין לבן עמרם ככל אשר שאלו מאתו ומאי חצים וחניתות זרק בהם ולמה יגער בהם. אלא שבזה ודאי כוונו לתת סבה נכונה למה שלא נעשה דינם באותות ומופתים בשמים ובארץ כמו שהיה מהראוי בחטאים גדולים כאלו וזה ודאי לא נפקי התם עכשו עד שיעשה דין לבן עמרם כבר יפול בטול ובלבול סדר בנמצאים העליונים הקרובים אליו ית' ויאמתו בזה אלו המכחישים רוע רעתם בשיאמרו שהיה זה להיות שנוי בסבה הראשונה ית' שמו שפסק עיונו מהם ויהיה יותר רע ממה שיאמרוהו מהנבואה לזה צוה שיצאו ולא יפסקו תנועתם לעת הזה כלל והוא יעשה דין לבן עמרם ממקום אחר. ולזה נאמר שם ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה דאי לאו הכי היה מהראוי שיחרדו עליונים ותחתונים עליהם והיא כוונה טובה מאד לחומרת הענין הזה. והנה לפי שבכל דור ודור יש למאורות השמים וכל צבאם התלונה הזאת עצמה כי רבים אשר אתנו בעונותינו מתלמידי האנשים החטאים האלה חלושי האמונה ומפקפקים על התורה ועל הנבואה אמרו דהאידנא אי לאו דמחו להו בההיא טענה עצמה לא נפקי כלומר

[391]ורמז גדול וכו', ר"ל יען כי השמש יש לה אור עצמיי, והירח מואר רק ממנה בעמדה לעומתה (עיין מבוא לשער ל"א) ע"כ רומז השמש על משה שהיה לו אור ושפע הנבוא' בעצם וראשונה מהי"ת, ויהושע תלמידו ושאר הנביאים אשר עליהם נאצל רק מרוח משה נדמו לירח וזשאחז"ל "פני משה כפני חמה, ופני יהושע כפני לבנה," וע"ז רומז גם מחז"ל הנ"ל שאמרו ד"מ כי השמש קנא לכבוד משה הדומה אליו, והירח לכבוד יהושע ורעיו.

שמנהג הטבעי הנמשך מהסבה הראשונה יחייב המשכם והתמדתם בעוד שההשגחה העליונה אשר היא מעל שמים מארכה להם וכמו שאמרו חז"ל להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין לפניו עד שהביא עליהם את מי המבול (אבות פ"ה) וכן יעשה תמיד מאריך אפיה וגבי דיליה ביום פוקדו ולא יותר להם כמי שעשה לאלו לקיים מה שאמר הכתוב צדקתך צדק לעילם ותורתך אמת (תהילים קי״ט:קמ״ב) כי לעולם יעשה משפט מצודק באנשים להעמיד ולקיים כי משה אמת ותורתו אמת. ועתה אחר שהקדמנו מה שראינו להקדימו בספור הנפלא הזה ומדרגת ספורו בין שאר הספורים נבא אל ביאורו על דרך הכתובים בעורר תחלה הספקות הנופלות בו ואם כבר התרנו קצתם במה שהקדמנו דבורו יזכור אותם על הסדר:

א אומרו ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי וגו' ואנשים מבני ישראל וגו' נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם כי מה ראה על ככה להפליג ביחס ומעלת האנשים האלה המתקוממים על יי' ועל נביאו שאין מנהג הכתוב ליחס את הרשעים לשבח: ב באומרו רב לכם כי כל העדה וגו' ומדוע תתנשאו על קהל ה' וכי שוטים היו שלא ראו שאין זו טענה שלא יהיה עליהם מלך וכהן: ג במה שהיו ראש דבריו של משה בקר ויודע ה' וגו'. יראה שהיה לו להתחיל שמעו נא בני לוי המעט מכם וגו' ולהמשיך דבריו אל בקר ויודע יי' את אשר לו וגו'. ועוד במשה ששנה ושלש דבריו באומרו ויודע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו. ועוד סיומו רב לכם בני לוי כי מה יתרון נעשה להם אם השם יבחר בהם: ד אומרו המעט מכם כי הבדיל ה' וגו' וסיים ובקשתם גם כהונה כי אין זו טענה להעזב מהכהונה אם יונח שהיו ראויים אליה: ה אומרו לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' שיחסר מקום המשפט. ועוד אומרו ואהרן מה הוא כי תלינו עליו והלא לא נמצא שנתלוננו בפיהם על אהרן יותר ממשה שעל שניהם אמר בשוה ומדוע תתנשאו על קהל ה' ולו לבדו אמרו אחרי כן כי תשתרר עלינו גם השתרר: ו אומרו המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו וגו'. ואחר כך חזרו לומר אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו וגו'. יראה שהיה להם לחבר תלונותיהם יחד ולסיים במאמר כי תשתרר וגו'. וגם אומרו העיני האנשים ההם תנקר מה רצו בזה: ז אומרו אל תפן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי וגו'. כי מה ענין זה אצל זה ולא עוד אלא שהבקשה היא בלתי נכונה כי אחר שהם עומדים בנסיון אשר אמר להם בקר ויודע ה' את אשר לו ישתוק מהם וה' הוא הטוב בעיניו יעשה. ואחר שהיה מבקש על זה היה לו לומר ויתפלל אל ה': ח מאמר משה פעם שנית לקרח אתה וכל עדתך היו לפני ה' אתה והם ואהרן מחר וקחו איש מחתתו ועוד כפל דברים שבאו

במאמר ההוא וסיימו ומשה ואהרן כי מה יעשו שם משה ואהרן פשיטא לו להמצא שם כמ"ש ואתה ואהרן איש מחתתו ואיך קבלו עליהם זה וכי שוטים היו שנכנסו לנסיון שא"א לישאר מהם רק אחד והלא אין כח במחלוקת לזה הסכלות: ט באמרו הבדלו מתוך העדה וגו' כי כמו שכתב הרמב"ן ז"ל עדה מה חטאה ואם חטאה איך אמר משה האיש אחד יחטא וגו'. ומה שכתב הוא ז"ל שנתפתו כל העדה אל דברי קרח עד שיצא הקצף על כלם באמת זה הדבר היה לו לפרש ולא לסתום אחר שפירש עונשן. ועוד שלא יתכן בזה דרך ה' שבתחלה יגזור עליהם כלם מיתה ברגע ולפי שהתפללו עליהם האיש אחד יחטא וגו' הקפיד על הצלתם כל השעור ההוא שצוה שיעלו מעל משכן קרח וגו' פן יספו. די ריוח והצלה להם שלא יבא עקר העונש כי אם על החוטאים ואם יענשו קצת העם אחר כן לא יחוש. ומה טעם שיהיה הדבור בפעם ראשונה לשניהם ובשניה למשה לבדו: י באומרו האיש יחטא ועל כל העדה וגו'. ומה תמיהה זו והלא בעגל לא חטאו כלם ונאמר הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם (שמות ל"ב:י') וכן בשטים היה חרון אף י"י בישראל בכלל ובעכן נאמר והוא איש אחד לא גוע בעונו כי נאמר בו חטא ישראל וגם עברו את בריתי (יהושע ז':י"א) ועל כלם היה קצף וכבר חוייב זה מקשר הכללות היותו על יחס כללות האדם עם חלקיו כי החולה באחד מאיבריו יאמר על כלו שהוא חולה כמו שיבא בפ' השטים וגם דברנו מזה בשער ע"ד: יא אחר שאמר השם למשה שיאמר לישראל העלו מעל משכן קרח וגו' מסתמא יובן מזה שתהיה פורענותם משונה מכל מה שהיה עד הנה בתבערה ובמסה ובקברות התאוה וזולתם עד שסביבותם ישתערו מאד מה שלא נזכר בשום אחד מהם והוא גם הוא אמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו בכל חטאתם. והנה א"כ איך היה מתפאר לפניהם ואמר בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות וגו'. אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקודת כל האדם יפקד עליהם לא ה' שלחני. והלא כבר נאמר לו שיהא פורענות שלא נזכר ולא נפקד על שום איש וכ"ש שלא היה לו להתפאר ולומר ואם בריאה יברא ה' וגו': יב אומרו ואם בריאה יברא ה' וגו' וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה' היה לו לומר וידעתם כי ה' שלחני כמ"ש ראשונה לא ה' שלחני: יג מה טעם מה שיעשו מחתות האנשים החטאים האלה בנפשותם רקועי פחים צפוי למזבח אדרבה היה ראוי להוציא הנדה מן הקדש. ודי זכרון אשר לא יקרב איש זר בשתהיינה תלויות ועומדות בחצר המשכן אצל הכיור או בזולתו מהמקומות לעיני הכל. ויותר נכון שיעשה האות ממחתת אהרן קדוש ה'. יד מה צורך אות המטות אל ענין הכהונה אחר שכבר היה מה שהיה מהמחתות ומה רצה באומרו ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי. ועוד ויראו ויקחו איש

מטהו כי מה ראו או למה לקחום. אלו הן הספקות אשר ראיתי לעורר אותם בספור הזה הבא על דבר קרח אמנם מה שיש לעיין ולדקדק בפ' קח את המחתה יבא אחר כך עם תשלום הפרשה.

ויקח קרח בן יצהר וגו'. לפי שהחטא הבא בדרך העצה ועומק המחשבה הוא יותר עצום וכמ"ש הרהורי עבירה קשין מעבירה (יומא כ"ט.) וזה יקבל תוספת כפי גדולת האנשים ושיעור חכמתם (א) לזה העיד הכתוב שלקח קרח לעצמו ענין זה הנצוח בהיותו בן יצהר בן קהת בן לוי שהם נודעים בגדולה במשפחות הלויה ודתן ואבירם ואון בן פלת שהם בני ראובן הבכור בשבטי ישראל ועמהם אנשים מבני ישראל ר"נ כלם נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם כי הנה הם כוונו מעשיהם מאד. וכדי שלא יהיו דבריהם בטלים במיעוטם השתדלו שיהיו רבי הכמות כי כרובם יהיו הכל אחרי רבי' לרעות וכדי להנצל מהחשד שמא היו מכוונין לשררה ראו שיהיו מן הנשיאים ובעלי הכבוד גם שיהיו קריאי מועד שלא יאמרו שלסבה שלא היו נקראים לכל דבר שבקהל. ולא עוד אלא שהיו אנשי שם כי מזולת מה שהיו נקראים להיותם מזומנים וממונים על צרכי הרבים היו קוראים אותם מצד שמם כלומר מצד חשיבות עצמם. ומעתה מי יאמר שהתקוממו אנשים כאלה כי אם על דבר אמת וענוה צדק. ולפי זה לא היו אלו בכורות שכבר יהיו חשודים בדבר. ובדבר המטות יתבאר זה עוד. אמנם עקר מחלקתו של קרח ביארו הכתוב שהיה על הכהונה אלא שראה להתנכל בזה בשתף עמו דתן ואבירם וכל אותן ראשי סנהדראות ושם בפיהם שיתקוממו על שבט לוי בכלל והוא עם היותו לוי יודה לדבריהם ויסייע על ידם והנה עם זה היה הקשר אמיץ בהודאת בעל דין: רב לכם כי כל העדה וגו'. כבר ביארנו בהקדמת השער מה שהיה בתוכיות דבריהם אלו המובן כפי רשעתם ולפי מה שאמרו בו חז"ל ומה ענה אותם משה רבינו לפי דרכם. (י"ב) אמנם צריכים אנו לתת שום טעם לפרסומם אשר בו יכסו נגע לבבם ויראה שמה שרצה שיובן ממאמרו הוא שהיה רע בעיניהם מה שיראה להם ממשה ואהרן שהם משתדלים אחר השררה והכבוד מעצמם ואמר כי האנשים המעולים היושבים בתוך המדינה החסידה אשר יושביה צדיקים וישרים שמתנהגים בשכל ישר בכל מעשיהם אין להם להשתדל ברדיפה אחר הכבוד כי ודאי אם יאות להם לא ימנעו מהם מצד היושר הדבק בהנהגתם אבל המה יבחרו' וינשאו מעצמם והוא אומרו רב לכם שאתם יושבים בתוך עדה שכלם קדושים וישרים בלתי מונעי' הטוב והכבוד מבעליו וגם כי בתוכם ה' והוא המנהיג בשכל עליון

א"כ מדוע תתנשאו על קהל ה' כלומר שתבקשו אתם ההתנשאות ותשתדלו בהשגתו.[392]ומהידוע שמלת תתנשאו כך מובנה כפי שמוש ההתפעלות בהרב' מקומו'. מתעשר ואין כל וגו' (משלי י"ג). ממתכבד וחסר לחם (שם י"ב). ודומיהם כלם ענינם לבקש הדבר והרדיפה אחריו. וישמע משה ויפול על פניו מחרפת עזותם ואפקרותם. וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר ויודע ה' וגו' (ג) ויאמר אם כדבריכם כן הוא שאין בלבבכם דבר אחר זולת הקנאה מצד שאנחנו מתנשאים על קהל ה' מצד עצמנו ולא ה' פעל הוא הדבר אשר מופתו מזומן בידכם בבקר השכם שהוא הזמן היותר תכוף לכשרון המעשה ואז יודיע ה' את אשר לו להודיע ולברר כמו שאמרתם ובתוכם ה' וגם במה שאמרת' כי כל העדה כלם קדושים אם כדבריכם כן הוא שהם כלם בקדושה אחת שוה אם חוייב שימצא לשם אחד קדוש שיקריב אליו שעל ידו תבא הקדושה לכלם. וכאשר יתברר זה יודיע מי הוא זה אשר יבחר להקריבו אליו לפרנסותם. זאת עשו וגו' וענין המבחן הזה יושלם בשתקחו לכם מחתות קרח וכל עדתו ותנו בהן אש וגו'. והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש ואמר רב לכם בני לוי על כל העדה ההיא הנקראים עדת קרח. ולדעתי אמר שיעשו כך קרח וכל עדתו ולא יכנס זר בתוכם ולפיכך לא הזכיר שיכנם אהרן עמהם שהרי היה אפשר שאם יכנס הוא עמהם לא יבחר איש מהם והוא טעם רב לכם בני לוי שהם לבדם יהיו אנשי מופת בזה. ומ"ש אח"כ ואתה ואהרן איש מחתתו שם נבאר הכוונה. והנה אחר שאמר להם דרך הנסיון ההיא המזומן הסב הדברים אל קרח ובני משפחתו ואמר שמעו נא בני לוי המעט מכם וגו'. והכוונה שמעו נא באזני שכליכם והבינו לב וזה כי זה שאני אומר לכם קחו לכם מחתות וגו' (ד) ארצה בו אם מעט בעיניכם מהשררה והכבוד מה שהבדיל ה' אלהיכם אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו מכל ישראל ומה שהקריב אותך ואת כל אחיך בני קהת לעבוד עבודת הקדש

[392]ומהידוע שמלת וכו' פה רצה הרב ז"ל לפרש הכתובים באופן אחר ממה שפרשם כבר למעלה (עיין בתוכן השער) ולהבין דבריו צריך אתה לדעת כי בנין התפעל יורה על פעולה חוזרת לפועלה. באופן שהפועל והפעול הוא גוף אחד, ד"מ בשם "מנשא" יקרא מי שינשא אחרים, אבל בשם "מתנשא" יקרא רק מי שמנשא עצמו, ויען כי סבת היות הי"ת רם ונשא על כל זולתו הוא רק בעצמותו לבד, כי אין דבר וסיבה חוצה לו יכולים לפעול עליו מאומה, כי הוא נעלה ונשגב על כל, ע"כ נקרא בשם "מתנשא לכל לראש," (ד"ה א' כ"ט) וע"כ יורה בנין זה גם על מי שמיחס לעצמו תואר מה שאין לו. ד"מ מי שאינו עשיר ומראה עצמו לעיני כל בפעולותיו כאלו הוא עשיר נקרא בשם מתעשר, או בשם "מתכבד" כמו "ממתכבד וחסר לחם" (משלי י"ב:ט') כי תואר "כבד" יורה ג"כ על העשירות כמו "ואברם כבד מאוד" (בראשית י"ג:ב'), ובהפך אם איננו רש ומשתדל להראות למראה עיני כל כאלו הוא רש יקרא בשם "מתרושש," וזה שאמרו קרח וכל עדתו למשה ולאהרן, אחרי כי כל העדה כלם קדושים ואנשים ישרים הם אשר לא ימנעו הכבוד מבעליו הראוי לו "ובתוכם ה'" אשר חן וכבוד יתן למי שנאוה לו, היה לכם להמתין עד אשר יבחר ה' אתכם ע"י אות ומופת נראה לעין כל, או עד אשר תבחר העדה כלה אתכם למלך וכהן, "ומדוע תתנשאו על קהל ה'," ר"ל שאתם שמתם עצמיכם בתור המעלה על כל העדה, כי קרח וכל עדתו חשבו כי רק מלבם ולא עפ"י ה' היה משה מלך בישורון ואהרן כהן.

משאר הלוים ובקשתם גם כהונה ולא תרצו לחזור בכם כי אז אני אומר לכם שתקחו המחתות לדבר אם אתם שואלים כהוגן או אם אתם נופלים באשם ההוא אשר אמרתם לבקש גדולות ונפלאות מכם אבל אם אתם מתישבים בדבר ומסתפקים בחלקכם לא תעשו שהנסיון סכנה עצומה. (ה) לכן מכאן ואילך דעו כי אתה וכל עדתך אתם הנועדים על ד' ואתם הגורמים הרעה אשר תמצא אתכם. (ה) ואהרן מה הוא כי תתלוננו עליו לומר שהוא סבב לכם הרע והנזק כלומר מעתה דמכם בראשיכם ואנחנו נקיים. וכבר כתבנו ראשונה מה שהיה בתוך דבריו אלה כלם לגלות בם רעתם הטמונה בחובם ובמצפוני לבם אשר ענה בהם כסילים כאולתם ושם נתבאר טעם ואהרן מה הוא רצוני שזכר אותו בייחוד. וישלח משה לקרוא לדתן ולאבירם וגו'. שם היו בתחלת הענין אלא כשראו שהסב משה פני הדברים אל קרח ואל בני לוי באומרו שמעו נא בני לוי גם הם הפכו פניהם והלכו להם בגאוה וגודל לבב וכשראה משה כך שלח משה אחריהם לשתף הדבור עמהם והמה מרו ועצבו את רוח קדשו ויאמרו לא נעלה ולא עוד אלא שהתריסו כנגדו ושלחו לומר לו המעט כי העליתנו וגו'. בסגנון דבורם ובנרצה מהם הורו תכלית חציפותם ועזותם וזה כי לפי שמשה התחיל דבורו עמהם במלת המעט מכם וסיים דבריו באומרו רב לכם בני לוי שהם הדברים שהתחילו הם עמו באומרו רב לכם כי כל העדה וגו' כוונו גם הם עכשיו להתחיל דבורם המעט כי העליתנו כלומר אתה תפשת בסוף מליצתך ראשית דברנו גם אנו נתפום בראשית דבורנו ראשית מליצתך כי גם לנו פה להשיב כמוך והם ודאי דברי קנטור + וחלוק על רבם ויותר קשה מה שאמרו לו המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר ואנחנו סובלים ושותקים כי תשתרר עלינו עד עכשיו גם תבקש השתרר מכאן ואילך (ו) כאלו הטבות אותנו להוציאנו מארץ רעה והביאותנו אל ארץ טובה ורחבה. אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש וגו'. כלומר גם הש"י נתן הטוב בידינו למה שלא קבלנו ממך שום טוב לא כללי ולא חלקי שתעור עינינו בו לקבל עול מלכותיך ולפיכך לא נעלה שאין אנו חייבים בכבודיך. (ו) ואפשר שכוונו באומרם העיני האנשים ההם תנקר אל חוצפה גדולה מזו והיא דוגמת מה שאמר נחש מלך בני עמון בזאת אכרות לכם בנקור לכם כל עין ימין ושמתיה חרפה על כל ישראל (שמואל א י"א:ב') ירצה אפי' שעיני האנשים ההם אשר שלחת אלינו או שהם משרתיך תנקר לפרסם שאתה מפייסנו וחפץ בשלומינו לא נקבל וזה ראוי לתלות בהם שתולין הקלקול במקולקלים וכ"ש שדבריהם מוכיחים: ויחר למשה מאד היה הפלגת חרון אפו למה שראה שהם מתרעמים בפירוש על השתררו עליהם כי בו התחילו באומרם ומדוע תתנשאו על קהל ה' ובו סיימו עכשיו באומרם כי תשתרר עלינו גם השתרר ולפי שהיו

נותנין פני הראות לתלונתם שהם מקנאים קנאת ה' שהם משיגים גבולו ודוחקים רגלי שכינתו בהשתרר על עמו ונחלתו שלא מדעתו ורשותו וכבר היו האנשים הרשעים האלה בזה כנושאים פניו ומביאים מנחת קנאות לפניו (ז) לזה אמר אל תפן אל מנחתם כי אתה ידעת כי לא חמור אחד מהם נשאתי שהוא הדבר הפחות מדברי השררה וממשפטי המלוכה שנ' (שם א' ח') ואת חמוריכם יקח וגו'. וגם לא הרעותי את אחד מהם ממין אחר שיוכל להתרעם ממני. ואפשר שרצה אל תפן אל מנחתם אם לפעמים שלחו אלי קצת יחידיהם מנחה ארוחה מדבר מועט מרצונם כענין שנאמר והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש (בראשית מ"ג:י"א) אשר קבלתי מהם כדי שלא להשיב פניהם דרך יוהרא. אמנם לא חמור אחד מהם נשאתי וגומר לא דבר שיראה ממנו אדנות ושררה נהגתי בהם מעולם והרי כל זה ענין התנצלות ולא לשם תפלה. ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך וגו'. אתה והם ואהרן מחר וקחו איש מחתתו וגו' ואתה ואהרן איש מחתתו (ח) הנה עכשיו הוסיף להם דבר שלא אמרו ראשונה כדי שלא ישאר להם על המופת ההיא פתחון פה ואמר לו הנה בראשונה לא אמרתי שיכנס אהרן עמכם כסבור שאתם תחפצו בזה יותר כי אז תהיו בטוחים שיהיה נבחר אחד מכם אבל אם אולי לא תתרצה בכך שתחשוב שמא מגאוה וגודל לבב אני עושה פן תשוה לו גם אתה בזה הנסיון או למנעו מהסכנה אשר בו הנה עתה אני מפיס את דעתך ואומר שיכנס אהרן עמכם ויהיו כל החמשים ומאתים בעבר אחד עומדים על נסיונם ואתה ואהרן איש מחתתו ותהיו שקולים זה כנגד זה: ...

ונראה אלי שלא קבל קרח את דבריו אלו האחרונים כי לא רצה שיכנס אהרן עמהם שמא אם יהי' האחד מהם נבחר יהיה אהרן וכאשר לא יהיה עמהם יהי' אחד מהנשארים ובמי יחפוץ יותר ממנו וזה יראה מכמה צדדים. האחד שלא נזכר שאמר משה לאהרן שיקח מחתתו ליכנס אליהם וכגון דא ודאי לא עבידא שלא ברשות. והשני שלא נזכר שנכנס עמהם. ועוד שהיה ראוי שיזכר בכתוב שכלם נשרפו חוץ מאהרן. גם היה ראוי שיעשה הזכרון לעתיד ממחתתו של אהרן כמו שאמרנו בספקות וכמו שיבא עוד. וקרא דוקא דכתיב ויקחו איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליהם קטרת ויעמדו פתח אהל מועד ומשה ואהרן. (ח) יראה שמשה ואהרן היו שם על ענין אחד וכשם שמשה לא לקח מחתה גם אהרן כמו כן אלא שעמדו לשם בשעת מעשה ולא חששו להם (ח) והנה תאות הנצוח סמתה עיניהם ליכנס בסכנה עצומה אשר כמוה אשר אי אפשר להמלט אפי' על דעתם אלא אחד כי כלם זרים אל המלאכה ההיא. וכבר ראו בעיניהם מה שקרה לנדב ואביהוא בהקריבם אש זרה ולא סרו מתאוותם והוא מה שאחז"ל סם המות נתן בתוכה

שבו נשרפו נדב ואביהו (תנחומא פ' קרח) וכבר פירש להם הענין כלו ולא שמעו בקולו והיא עדות ברורה אשר נכנסה בהם רוח שטות ומינות והכחישו הכל כמו שאמרנו. ולזה בטח לבם מהסכנה ופתאום עברו ונענשו ויקהל עליהם קרח וגו'. אמר כי בלילה ההוא נשתדל קרח להפוך לב כל העדה אל רוע כוונתו בדברים אשר זכרנו בהקדמה ודומיהם רק שנרא' כבוד ה' על כל העדה והיה מורא שמים עליהם ויהיו כמחרישים. וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר הבדלו מתוך העדה וגו'. מה נמלצו דברי הרמב"ן ז"ל במה שתפס על רבי חננאל ז"ל שכתב בפי' פרשה זו שלא הבין משה בראשונה כוונת הנאמר לו במאמר הבדלו וגו'. וחשב כי כל העדה היה אומר. ולזה אמר האיש אחד יחטא וגו' ולבסוף ביאר לו כי לא אמר רק על משכן קרח דתן ואבירם. ואמר וחלילה שלא יבין משה נבואתו ויטעה בה אבל הטעם וכו'. והוא דעת נכון באמת שלא להתיר לתלות שום ספק במה שיגיע לו מהש"י וכ"ש שאם כדברי הרחז"ל כבר טעה משה בשני דברים אלו שנאמרו לו כי באומרו הבדלו הית' הכוונה שיבדלו כל העדה והוא הבין על שניהם לבדם ובמאמר מתוך העדה היתה הכוונה לעדת קרח והם הבינו מעדת ישראל והוא מגונה שיאמר זה על שום נביא כ"ש על רבן של נביאים שא"א שיפול במה שיגיע אליו מהנבואה שום ספק כמו שכתבנו בשער ע"ו. וכבר זכרנו כזה על מה שכתב הרלב"ג ז"ל אצל ויגד משה את דברי העם אל ה' (שמות י"ט:ט'). אמנם במה שכתב הרמב"ן ז"ל שלא היה ראוי לומר על קרח דתן ואבירם שהיו שלשה אנשים הבדלו מתוך העדה כי אינן עדה ואינן ישראל בתוכן אינני רואה את דבריו כי קרח דתן ואבירם ואנשי ביתם ועצתם רבים היו וראוי לקרותם עדה כמ"ש הכתוב ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש ולשון המשנה קרח ועדתו (אבות פ"ה) ולשון המקרא הוא במות העדה באכול האש וגו' כי באמת על הבלועים והשרופים אמר כן והמשורר צווח ואומר תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם (תהילים ק"ו:י"ז) גם שכבר יחלש פירושו שפי' על כל העדה נאמר לו תחלה במה שכתבנו בספיקות:

והנכון (ט) שבתחלה על עדת קרח דתן ואבירם אמר להם שהיו שניהם יושבים בתוכם ומדברים עמהם דברי תוכחותם ואף על פי שדתן ואבירם לבדם הלכו להם כנזכר ואמר שיבדלו מהם ויצאו מתוכם שהוא ירצה לכלות אותם כרגע והם הבינו הכוונה יפה יפה. אמנם ממה שאמר להם הבדלו מתוך העדה ולא צוה אותם שיאמרו לכל ישראל שיבדלו מהם ראו שהש"י אינו מקפיד על זולתם שיספו בחטאתם כי אם עליהם והנלוים אליהם על הרוב וכבר חוייב להגיע מזה נזק גדול אל כלל העם אשר המה בתוכם ולזה נפלו על פניהם ויתפללו ויאמרו אל אלהי הרוחות לכל בשר האיש אחד הוא החוטא והמחטיא

לעדתו ובשביל זה יצא קצף על כל העם עד שלא תקפיד שיבדלו מהם כמונו ויספו עמהם ואז שמע אלהים תפלתם (ט) ונתיחד הדבור למשה כמנהג שנאמר וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל העדה העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם הליצו בעדם והועילה להם תפלתם. אמנם בענין התפלה והתמיהה שאמר האיש אחד יחטא וגו' יראה שכוונו היטב. [393]וזה כי כאשר המדה לקצוף על הכלל בחטא היחיד כעכן וזולתו הנה יהיה זה כאשר יהיה האחד ההוא נכלל בכללם ונקשר בקבוצם כי אז לא יאמר שחטא האיש ההוא לבדו אלא שחטא הכלל כמו שלא נאמר שחלה ראשו או רגלו של פלוני או ידו אלא שחלה פלוני אמנם כאשר החוטא ההוא פירש עצמו מן הצבור וכבר לקח עצמו לצד אחר לחלוק עליהם ולקנטרם הנה כבר יצא מכללם ולא יאמר עוד עליו שהחטא ההוא יהיה כללי שהוא כאבר הפורש מן החי שאין לו עוד שוo קשר עם גופו (י) והיתה הכוונה עצומה מאד האיש אחד יחטא מבלי שיהיה לו שום קשר ושתוף עם הכלל כמו שהיה ענינו של קרח שלקח עצמו ונפרש מכל העדה לחלוק עליהם ועל כל העדה תקצוף עם היותם כגוף אחר שאין להם הקשר בו. ולזה באה התשובה נכונה כי כמו שהם פירשו עצמן מהכלל במחשבתם כן ינזרו הכלל מהם ויסתלקו מסביבותם בפועל עד שיהיו החוטאים כציצין הפורשין מהגוף ההולכים להפסד וכלל הגוף ימלט. וזה טעם מה שנהגו בתי דינין שבישראל לנדות ולהרחיק כל מאן דלא ציית דינא מכללם כי אחר שהוא חוטא בנפשו ראוי להבדילו שלא יחשב מכללם כדי שלא יחשבו כלם כאיש אחד ויתפס הכלל בשבילו והוא מה שנהגו לומר בזה ושלום על ישראל מבלעדיו כי החוט המקשר את הכלל ומעמידן לגוף אחד שהוא השלום המתווך ביניהם כמו שכתבנו בברכת כהנים שער ע"ד שהוא יעמוד בריא וקיים בכל ישראל זולת האיש ההוא

[393]וזה כי כאשר וכו' ר"ל כי כל עוד שנקשר החוטא בעבותות האחוה עם כל העדה יפקד עונו גם עליהם, יען כי אלו הורו או הזהירו אותו כראוי ללכת בדרך הישרה בלתי ספק היה שומע לעצתם, ולא נפל ברשת החטא, ואחר כי בכל זאת חטא ואשם. אין זאת כי אם שגם יד כולם היתה במעלו. יען כי מנעו ממנו מוסר, ומלבד זה יפעל גם באופן זה חטא היחיד על הרבים כי אחרי היותם כלם באגודה אחת בלתי ספק ממנו יראו ולמדו לעשות או לפחות לחשוב רע כמוהו. כמאה"כ (דה"י) "בהתחברך לרשע פרץ ה' את מעשיך," ודומה בזה לאיש אשר יכאב או יחלה ראשו או רגלו שלא נוכל לאמר ממנו שחלה רק אברו זה, יען כי באמת יתפשט עי"ז הכאב והחולי בבחינה מה גם בכל הגוף כולו, אחרי שכל האיברים אחוזים וקשורים יחד, וכן היה הענין בעכן, ובמעשה העגל, ובשטים שחטאו רק קצתם והקצף היה בכל זאת על כל העדה, אפס כאשר יפרד החוטא מכלל העדה, ולא ירצה להיות עוד באגודתם, כמו שהיה הענין בקרח ועדתו, שחלקו עצמם לצד אחר, אז לא נוכל לחשוב עונו גם להם, אחרי שלא יכלו להורות אותו הדרך הישרה, בעבור שנפרד תמיד מחברתם ולא שמע לקולם בהיותו חכם בעיניו יותר מכולם, גם אין לחשוב שלמדו מדרכיו לעשות כמוהו או להטות לפחות לבבם אחריו, אחרי שהוא בעצמו התרחק מהם, ולא ארח לחברה עמה. ורק באופן כזה צדקה שאלת משה "האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף"? כי איש כזה הלא נדמה רק לאבר מת אשר נאכל כבר חצי בשרו, אשר מדרך הרופאים לגזור אותו מהגוף החי מבלי אשר יסובב עי"ז חולי ומדוה לכלל הגוף, וע"כ באה ג"כ התשובה הנכונה על דבריו אלה, העלו מסביב למשכן קרח וכו' ר"ל שרק הם יאבדו מתוך הקהל, ולכלל האומה לא יסובב נזק והפסד על ידה, כאשר יחייב זאת גם משפט הצדק והמישרים.

שהוציאוהו והניחוהו מחוץ שלא יאחז בו ולא יתקשר עמו עד שיקבלו נזק בעבורו. וכל זה ענין נכון מאד ומסכים לענינם מעניני הכללות אשר במקומות אחרים שכבר רמזנו אותם: ויקם משה וילך אל דתן ואבירם וילכו אחריו זקני ישראל הנה משה כששלח אחרי דתן ואבירם שהלכו מאצלו לסבה שנזכרה ולא רצו לבא אצלו הנה הוא ברוב ענותנותו בא אצלם כי רצה להתרות בהם בפניהם אולי ישאו פניו ויחזרו בהם וישוב חרון אף יי' מעליהם. וענתה בם רשעתם ורוב חציפותן כי לא די שלא נכנעו אלא שאפילו כששמעו מפיו סורו נא מעל אהלי האנשים וגו' וראו שכל סביבותיהם נסו משכונתם הקשו את ערפם ויצאו נצבים בקומה זקופה ובחוצפ' עצומה ולזה החליט עליהם הגזרה ואמר. בזאת תדעון וגו'. ואם בריאה יברא יי' (יא) עכשיו רצה לברר ולפרסם לכל רשע האנשים האלה ואת אשר היה בלבבם מהרשעות והכפיר' בהשגח' ובנבואה ובתורה שעד עכשיו היה מכסה אותם מהפרסום לכסות קלונם אולי ישובו בהם וגם כי אין ראוי לפרסם הדעות הנפסדות ברבים בל יכשלו בהם שומעיהם. אמנם כשהגיע עת פקודתם ראה לפרסמם כדי שיכירו הכל וידעו מה שבא ההוראה והמופת מאת השם על שלשתן בכוונה עצומה. וזה שהענין הפרטי אשר עליו נתפרסם המחלוקת מכהונתו של אהרן כבר הוסכם מהם שיתברר בענין הקטרת. הנה ישאר להתברר מציאות הנבואה ואמות ההשגח' הפרטית אשר כפרו בכל כמו שנתבאר ראשונה. והנה על אמות הנבוא' אמר בזאת תדעון כי יי' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי כמ"ש אלו המכחישים בנבואה ובמה יודע איפה כי הנה אנכי אמרתי לכם במאמר השם יתברך שתסורו מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ושלא תגעו בכל אשר להם פן תספו עמהם אשר זה יורה שנגזרה עליהם מאתו יתברך מיתה משונה מבוהלת שלא כדרך העולם ואם כן איפוא אם כמות כלהאדם ימותון אלה ופקודת כל האדם יפקד עליהם לא ה' שלחני ותדעו כי לא נביא אנכי כמו שהם אומרים שאין כאן נבואה והיא ראיה עצומה על אמות הנבואה. אמנם על אמתת השגחת הש"י ועוצם יכולתו אשר יתנהג עמהם אשר חשבו כפירתו באומרם ובתוכם ה' כמו שאמרנו אמר ואם בריאה יברא ה' וגו'. ירצה ואם מוסף על שנוי המיתה יהיה הענין באופן שיברא בריאה חדשה אשר לא היתה ולא נראת' עד הנה ושלא על טבע המציאות (י"ב) יתברר ג"כ שיד ה' נגעה בם בהשגחתו הפרטית להפרע בה ממנאציו המכחישים אותו וידעתם בזה כי נאצו האנשים האלה את יי' והיו כופרים בו ומכחשים בהשגחתו ויכלתו אלא שהיתה הצרעת טמונה תחתם והגיעה שעה שראוי שתדעו אותה כלכם מפני קדוש השם: ויהי ככלותי לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם ותפתח הארץ וגומר עד ויאבדו מתוך

הקהל. נתבררו להם שם שני העניינים יחד מהיותם נדונין בגזרה משונה ובבריא' חדשה וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם להורות שנתאמתו מאמריו לעיני הכל ובתכלית הרגשתם ושהוצרכו למה שזרזם ראשונה סורו נא וגו'. [394]ואולם היה משפטם צודק מאד לפי חטאתם כי הם בקשו להרוס השתות ולקעקע העמודים אשר עליהם הושתת העולם והנה נהרס העולם להם ונהפך לתהו מקום עמידתם וירדו שאול חיים מקום אשר יעמדו שם תמיד מתודים על חטאתם כמו שאז"ל שהם נתונין שם תמיד ומצפצפין ואומרים ה' אלהים אמת משה אמת ותורתו אמת (ב"ב ע"ד.) כי הם אלו השלשה ענינים שפקפקו בה וזה הצפצוף מגיע לאזני כל בעל דת תמיד הגעה חזקה מדברי התורה בספור הזה הנפלא ולזה קמו בני קרח על ג' עמודים קיימים כאשר כתבנו בסוף הענין השני ובכלל כמו שהעולם עומד על האמת כי האמת יש לו רגלים אשר עליהם יעמוד המציאות כן הכזב והשקר הוא הפכו ולמענם תעזב הארץ ויעתק צור ממקומו. ובפרק חלק (סנהדרין צ"ז.) אמר רבינא מריש הוה אמינא ליכא קושטא בעלמא א"ל ההוא מרבנן ורב טבות שמיה ואמרי לה רב טביומי שמיה דאי הוו יהבי ליה כל חללי עלמא לא הוה משני מדבוריה זימנא חדא אקלע להההוא אתרא וקושטא שמיה ולא הוו משני בדבוריהו ולא שכיב איניש מהתם בלא שניה נסיב אתתא מניהו והוו ליה תרי בני מינה יומא חד הות יתבא וקא חיפא רישה אתת שביבתא טרפה אדשא סבר לאו אורח ארעא דתיעול אמר לה ליתא הכא שכיבו לה תרי בני למחר אתו אינשי דההוא אתרא אמרו ליה מאי האי אמר להו הכי הוה עובדא אמרו ליה במטותא מינך פיק מאתרן דלא תגרי בהו מותנא בהנך אינשי. ואין ספק כי כמו שהאמת היא מחיה האנשים ומגדלת בנים ותולדות לתורה ולחכמה כן הכזב והשקר היא הפכה להמית נפשות ולשכלם מתילדותיהן ותולדות תולדותיהן. והנה לא נפל מכל דבריהם דבר וכ"ש במה שהכזב והשקר יאמרו בפנות האמונה אשר התורה שהיא יסוד העולם עומדת עליהם: ואש יצאה מאת ה'. כבר אמרו חז"ל שבשעה אחת היו שני המשפטים (תנחומא פ' קרח) וראשונה זכר ענין הזמנתם ועכשו אמר איך נלמר

[394]ואולם וכו' ר"ל יען כי הם הכחישו בג' עיקרים אשר עליהם נוסדה דת הישראל, כמו שבארו כבר ורצו להרוס בזה שלום ואושר ישראל הומני והמוסרי הנוסדים רק על עמודי האמונה והדת, [וכאשר נודע בנסיון, כי מדי יחדלו בני אדם מהאמין בהשגחת הי"ת וימנעו לשמור חקי האלהים ותורותיו, אז יפרצו ויעברו גם כל חקי המוסר והמישרים, ולא לבד כי איש את אחיו לא יעזורו כי אם יחדיו ידחקון וילחצון זה את זה, ומלאה הארץ חמס, אלה וכחש, גנוב נאוף ורצוח, עד אשר תאבל הארץ, ואוממלל כל יושבי בה כי חרב איש תהיה באחיו,] ע"כ בצדק ובמשפט נגזר עליהם, כי האושר הזמני והמוסרי אשר בקשו הם לאבד מכל עדת ישראל יאבד מנהם לבד באופן נסיי המורה על השגחת הי"ת הפרטית, וכי משלם גמול הוא לעושי רשעה, ע"כ נסחו מן הארץ וירדו חיים שאולה מקום אשר יוכרחו שם להתודות על חטאתם כי נטו מהאמונה האמיתית, ואת כל הישרה עקשו, וזשאחז"ל, ד"מ (ב"ב דף ע"ד.) דקא אמרו משה אמת ותורתו אמת, (והרב ז"ל נראה שהיה גורס שם "ה' אלהים אמת משה אמת" וכו') ושלש עקרי אמונה אלה יודעו ויאומתו, גם עד היום הזה לכל בעל דת הקורא ספור קרח זה וכל אשר קרהו, כאלו קול קורא תמיד אליו מקברו, "ה' אלהים אמת, משה אמת, ותורתו אמת".

דינם לכלם בשעה אחת. וידבר ה' וגו' אמור על אלעזר בן אהרן הכהן וירם את המחתות וגו' (י"ג) כבר אמרנו כי לא נכנס אהרן עמהם שאלו נכנס היתה מחתתו ראויה להיותה לנס ולקיום האמת ופרסומה מכל זולתה אמנם כשלא נכנס צוה שירם מחתת האנשים החטאים האנה אשר על ידם נתבטל הכזב וירקעו אותם צפוי למזבח באופן שיתקיימו שם תמיד. ובזה יהיה זכרון לבני ישראל אשר לא יקרב וגו' והוא אמרו כי הקריבום לפני ה' ויקדשו ויהיו לאות לבני ישראל הוצרך לתת טעם לשום המחתות האלה במקום הקדש (י"ג) ואמר כי במה שהקריבום לפני ה' לברר בם האמת מהשקר נתקדשו להיות שם תמיד לאות לבני ישראל כי הדבר המחליש והמבטל אל מנגד הקדש והטהרה קדש הוא בלי ספק כי אין אוהב בעולם כמי שיפיל האויב ואף על פי שיחשב מעוזריו כי על כן אמר דוד על חרב גלית הפלשתי אין כמוה תננה לי (שמואל א' כ"א) וזה כי הנה אחימלך אותה החרב חשבה לרעה לפי שנפל בעליה עמה ועל ידה. ועל דרך שאמר איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמ' (שם ב' א') ירצה שכלי הגבורים אשר נפלו הנם אבודים כי לא יצליחו עוד לגבורה ולא ילבשום עוד. או מפני שכבר נתקוממה זאת החרב עליו. ולזה אמר חרב גלית הפלשתי אשר הכית בעמק האלה הנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד אם אותה תקח לך קח כי אין אחרת זולתה בזה. אמר כי לשני הטעמים האלה הנה הוא אינו נותן אותה לו מדעתו אמנם אם אותה תקח לך מדעתך קחנה כי אין אחרת זולתה בזה. והוא אמר עם היות שנתקוממה עלי ראשונה אחר שבעלה נפל עמה לפני ובה כרתי את ראשו הנה אין כמוה להיות לי בעוזרי והרי היא טובה מכל זולתה לזה תנה לי בידך ולא תחוש כי ההורג האויב אין אוהב כמוהו. וכן בכאן אין כלי קדוש כמי שבטל הקיטרוג מעל הקדוש וכמו שאמר ויודע ה' את אשר לו ואת הקדוש. ולזה אמר כי הקריבום לפני ה' ויקדשו במה שהפילו חללים המתקוממים על ה' ועל קדושו. ויקח אלעזר וגו'. זכרון לבני ישראל וגו'. עד כאשר דבר ה' ביד משה לו. הנה הרלב"ג ז"ל פירש כאשר דבר ה' ביד משה לו לאלעזר כי כן נאמר אמור אל אלעזר וגו'. ולא היה כפירוש הזה בכל מה שנאמר בו. והנה בזה נכלל ספור עקר המחלוקת הזה ומשפטו אמנם אמר כי ביום המחרת נתלוננו כל עדת בני ישראל כי היתה נפש כל העם מרה על שריפת אחיהם ועל אבדנם ובאו על משה ועל אהרן והשיאו אותם עון אשמה אם להשיאם העצה ההוא של הקטרת או למהר פורענותם באומרם בקר ויודע ה' או שחשבו שהוא מן עצמו אמר ואם בריא' יברא ה' וגו'. הפך ממת שאמר הוא על כל המעשים ההם כי לא מלבי. והוא מבואר כי המאמרים האלה הם שארית מהמחלקות הראשונה וכפיס מעצתם לכן חרה אף ה' בהם ובא בענן כבודו להשחיתם כמו שאמר וידבר ה' אל

משה וגו' הרומו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע וטעם הרומו אינו כמו הבדלו או העלו האמורים ראשונה שהרי לא היתה בזה סכנה פן תספו כמו שהיה שם אבל טעמו שיסתלקו מהם לבלתי התפלל עליהם ולשאת בעדם רנה ותפלה כבראשונ' כי אי אפשר שלא ישאו את עונם ולזה ויפלו על פניהם בדברי תפלה ותחנה.

ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה וגו'. הנה ראיתי להעיר במעשה הזה הנכבד קצת דקדוקים ללמוד מתוכו דברים נאותים מישירים אל החיים ואל אופן התשובה והבקשה הראוי מאת ה' על כל צרה שלא תבא:

א כי משה אמר לאהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת ואחר כך והולך מהרה אל העדה ובמעשה נאמר בהפך וירץ אל תוך הקהל ואח"כ ויתן את הקטרת שיראה שלקח המחתה לבד אבל לא נתן בה קטרת עד אחרי כן והרי שנה ואיך נאמר ויקח אהרן כאשר דבר משה: ב אומרו ויתן את הקטרת ויכפר על העם והנה החל הנגף בעם והרי קודם שבא לשם נאמר כי יצא הקצף מלפני ה' ומאי קמ"ל. ועוד למה לא אמר וישם את הקטרת כמו שאמר לו ושים קטרת: ג אחר שאמר ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה למה חזר ואמר וישב אהרן אל משה והמגפה נעצרה: ד כי יש להתבונן מה עמידה עמד בין המתים ובין החיים ומה שיבה זו ששב פתח אהל מועד:

והנה הספקות האלו מכריחות שתתפרש פרשה זו קרוב אל הדרש לפי מה שיסבלהו הענין יפה:

ואומר אני כי כששמע משה מפי הגבורה הרומו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע שהכוונה שהוא משלח בהם חצי מות ועוצר בהם שלא יתפללו עליהם כמו שאמרנו וכי ראה כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף ראה לעמוד עליהם ולהשתדל בהצלתם באופן מה מההצלה והוא אשר זכרוהו חז"ל במסכת שבת (פ"ט.) שמסרה לו מלאך המות כשעלה למרום שנאמר עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם (תהליס ס"ח) ואמר ואף מלאך המות מסר לו דבר שנאמר ויתן את הקטרת ויכפר על העם (במדבר י"ז) ואי לאו דאמר ליה מנא הוה ידעה והוא אומרו קח את המחת' ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת וגו' כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף ולא נתן לנו רשות לעמוד ולהתפלל גם כי שעה דחוקה היא ואין מקום להפציר ולהעתיר ואהרן כן עשה כמו שהעיד הכ'. ויקח אהרן כאשר דבר משה מגיד שלא שנה (א) אמנם ספר הכתו' כי כאשר בא בזה האופן אל תוך הקהל לא נעצר' המגפ' כמו שחשב אדרבא פרץ המשחית בהם (ב) בשיעור שיראה כאלו אז החלה מגפה עצומה מהראשונה והיה זה לפי שאין מרצון הש"י שישתמשו במסרת ההוא וכיוצא בו בעת שיהיו ישראל חוטאין אלא שישאו ענשן או אז יכנע לבבם

הערל להורות לפניו כי הוא המוחץ והרופא כמו שאמר ראו עתה כי אני אני הוא וגו'. אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואיו מידי מציל (דברים ל"ב) וההנצל אז על הדרך הזאת תועבה היא לו. והנה כשראה אהרן כך התבונן בענין והרגיש שלא הועיל המסרת הזה לעת כזאת אבל יזיק וכבר עשה מלאך המות בה מלאכתו הנהוגה הניח העבוד' ההיא ושם ילכו לכפר עליהם בהישירם אל החרטה ואל התשובה הנכונה (ב) והוא אומרו ויתן את הקטרת ויכפר על העם. ירצה נתן את הקטרת לאיש אחר או במקום מה כמו ואל הארון תתן את העדות (שמות כ"ה) וכמו שפי' שאו זמרה ותנו תוף (תהלים פ"א) בענין ר"ה שער ס"ז. וכבר פירשו חז"ל (ש"ר פכ"ב) ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על זה האופן עצמו והוא פי' נכון כמו שבא במקומו. אמנה הכפר' אשר עשה לשם היא מה שנאמר ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפ' וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מועד והמגפה נעצרה (ד) כי הענין הראשון הוא לעורר אותם אל החרט' ואל החרדה על חטאם מה שיושלם זה בעמוד אדם על עצמו והתבוננו בין המתים והחיים וכמ"ש והחי יתן אל לבו (קהלת ז') דברים של מיתה (כתובות ע"ב.) ואמרו הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת ולאן אתה הולך (אבות פ"ג) ועוד אמר נסתכל ביום המיתה ואמר שירה (ברכות י'.) ואמר הכתוב שהספיק' העמיד' הזאת להם לשהתחיל' להעצר המגפה. (התר ספק ג' ד') אמנם כששב אהרן אל משה אל פתח אהל מועד והוא מה שיעורר אותם להושיבם אל משה רבם אשר פתח אהל מועד אשר משם תצא תורה ומצות הנה אז כבר יושלמו בשני הענינים אשר כללם ייכתוב בסור מרע ועשה טוב (תלים ל"ד) וראוי להנתן להם החיים והשלום שאמר ראשונה מי האיש החפץ חיים ועם זה והמגפ' נעצר' לגמרי. זה ראיתי ונתון אל לבי בענין הזה מהטעמים שזכרנו ואמרתי אך טוב הוא לפי עיונו ודבר ממוצע בין הפשט והדרש ומועיל מאד בכמו אלו הענינים. ושוב מצאתי מדרש לרז"ל מחזיק ידי בפירוש הזה וכאלו הוא פירוש מעשה זה על הדנך שזכרתי מתחל' ועד סוף והוא במדרש הזוהר בפרשת וירא אליו יי' בפסוק מהרי שלש סאים וגו' (בראשית י"ח.) אמר ר' כרוספדאי האי מאן דמדכר בפומי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ענינא דקורבנא ותקרובתא ויכוין בהו ברית כרותה היא דאינון מלאכיא דמדכרין חובוי לאבאשא ליה לא יכלין למיעבד עמיה אלא טיבו ומאן נוכח האי פרשתא נוכח דכיון דאמר והנה שלשה אנשים נצבים עליו מאי עליו לעוין בדיניה כיון דחמי נשמתא דצדיקיא כך מה כתוב וימהר אברהם האהלה אל שרה (שם) מהו האהלה אל בית המדרש ומה אומרת מהרי ענינא דקורבניא ונשמתא מכוונא בהו הדא הוא דכתיב ואל הבקר רץ אברהם וכדין ניחא להו ולא יכלין לאבאשא ליה ר' פנחס אמר מהכא והנה

החל הנגף בעם וכתיב ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה וכתיב ותעצר המגפה כתיב הכא מהרי וכתיב התם והולך מהרה מה להלן קרבן לאשתזבא אף כאן קרבן לאשתזבא. אמר ר' יצחק בא וראה מה כתיב ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת אמר ליה אהרן למה אמר ליה כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף מה כתיב וירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם וכתיב ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה דלא יכיל מלאכא לחבלה לשלטנה בהו ואתבטל מותנא. הנה עם שאין זה עיקר המאמר בכוונותיו הלא עד כה למדנו שדוגמת מה שאמרנוהו על וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מועד אמרו על וימהר אברהם האהלה וכמ"ש אם פגע בך מנוול זה (סוכה נ"ב:) הוא שטן הוא מלאך המות משכהו לבית המדרש גם כי ענין הקטרת וענין הקרבנות להדדי שרוה רבנן לומר שעקר עצירת המגפה הוא בענין הקרבנות ובכפרתן כמו שאמרנו אמנם מה שיתבאר בו הכל בפירוש הוא מה שסמכו שם בהזוהר זכרונו הלכה למעשה ר' אחא אזל לכפר טרפא אתא לבית אושפיזא + לחישו עליה כל בני מתא. אמרו גברא רבא אתא הכא ניזול לגביה אתו לגביה אמרו ליה ליחוש ליה מר בליבא על אבדנה אמר להו מה הוא א"ל דאית שבעה יומין דשרא מותנא במתא וכל יומא אתתקף ולא איתבטל אמר להו ניזיל לבי כנישתא ונתבע רחמין מקמי קב"ה עד דאזלו אתו ואמרו פלניא ופלניא מתו ופלניא ופלניא למימת אמר להו ר' אחא לית עדנא לקיימה הכא דשעתא דחיקא אלא פרישו מנכון ארבעין בני אנשא אינון דזכאין יותר עשרה עשרה לארבע חולקין ואנא עמכון עשרה לזויתא חד דמתא ועשרה לזויתא חד דמתא וכן לארבע זויתא ואמרו ברעות נפשיכון ענינא דקטרת בוסמין דמני משה לאהרן וענינא דקרבנ' עימה עבדו כן תלתא זימנין ואעברו לכל מתא לארבע זוויתא והוי אמרין כן לבתר אמר להו ניזיל לאינין דאושיטו למימת אתפרשו לבתיכון ואמרו כדין וכדין תסיימי אמרו אלין פסוקי בקל תקיף תלתא זמני ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה וגו'. ויקח אהרן וגו'. ויעמוד בין המתים וגו' וכן עבדו ואתבטל מותנא. שמעו ההוא קלא דאמר סתרא סתרא קמיתא איחל לעילאי דהא דינא דשמיא לא אשרי הכא דהא ידעי לבטלה ביה חלש לביה דרבי אחא ודמוך שמע דאמרין ליה כדעבדת דא עביד דא זיל אימא להון דיחזרון בתשובה דחייבין אינון קמאי קם ואחזיר להון בתשוב' שלימתא וקבילו עלייהו דלא אתבטלון מאוריתא לעלם ואחלפו שמא דמתא מתא מחסיא. הנך רואה בעיניך במעשה הזה דוגמת כל מה שכתבנו שהרי רב אחא רצה מתחלה להתפלל ולהיישירם אל התשובה אלא שלדעתו לא עמדה להם שעה כי רבה המגפה בעם. ולזה ראה להשתמש ממסרת הקטרת המועיל לעצור המגפה לפי שעה וזכרון הקרבנות עמו.

ואין ספק שידע לכוין בכתובים ההם אל הסוד הנמסר בו כי לזה אמר ואנא עמכון וכן עשו והצליחו כי לא היה עונם כבד כמחלקותם של קרח. וגם שלא ננעלו שערי תפלה כמה שנאמר בכאן הרומו מתוך העדה כמו שכתבנו. ועם כל זה מן השמים הקפידו עליו ויצאתה בת קול להתאונן על מה שבטלו מהם דין שמים עד שנתירא רבי אחא מפני אלהיו ויחלום וישמע שאומרין לו אדעבדת דא עביד דא. והדברים אשר עשה עמהם הם עצמן אשר נרמזו הנה בכתובים כי כנגד מה שאמר ויעמוד בין המתים כאשר פירשנו אמר קם ואחזיר לון בתשובה שלמיתא וכנגד מה שאמר וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מעד כנזכר אמר קבילו עילוייהו דלא אתבטלון מאורייתא לעולם ובזה רחם יי' עליהם לגמרי כי על כן הסבו שם המקום מתא מחסיא. הנה שעולה הכל כהוגן וכאלו היה גנוב אתי. וידבר ה' וגו'. דבר אל בני ישראל וגו'. מאתם מטה מטה לבית אב וגו'. (יד) זה יעיד אמתת מה שאמרנו ראשונה שלא היה מחלוקתם על הבכורות שא"כ מה ענין השבטים לבא בזה הנסיון אבל קרח שהיה לוי נחלק על הכהונה ודתן ואבירם וכל אותן אנשים מבני ישראל נחלקו על הכנס שבט לוי על הבכורות יותר מזולתו מהשבטים ולזה כאשר נתאמת ביניהם ענין המחלוקת הראשונה בהוראת המחתות רצה לשכך מעל שבט לוי תלונות כל השבטים הנשארת. ולזה צוה לקחת מטה מטה מאת כל נשיאיהם להביאם במסורת המופת. (יד) ולזה אמר ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי כי מטה אחד לראש בית אבותם כלומר שכבר הסכימו ביניהם להיותם אגודה אחת תחת הכהן הגדול שהוא כאב לכולם ולא נשאר לברר רק זה והכתוב העיד כי בראותם זה המופת קיימו וקבלו כלם עליהם את הדין ולא נשאר להם שום תרעומת הדא הוא דכתיב ויוצא משה את כל המטות מלפני יי' אל כל בני ישראל ויראו ויקחו איש מטהו כי מה תלמוד לומר (יד) אלא שכיון שראו הענין הנפלא ההוא לקחו איש הוראת מטהו בסבר פנים והכירו כלם את מקומ' ומדרגתם והודו במעלת השבט אשר פרח מטהו וצוה שיהיה שם מטהו למשמרת לאות לבני מרי וכבר היה משפט שתי המחלוקות שוה בהיות קיום לעמת העדר הויה וצמיחה תחת הפסד. ויאמרו בני ישראל אל משה לאמר הן גועינו וגו'. כל הקרב הקרב אל משכן יי' וגו'. יודיע כי הספיק הענין הזה הגדול והנורא לשיכירו בני ישראל ההבדל הגדול שיש בין שבט לשבט ובין איש לאיש וכמ"ש משה בקר ויודע יי' את אשר לו ואת הקדש וגו'. עד שהם בעצמם הודו שאינם ראויים ליקרב אל מקדש ה' ושכבר היה המקדש סכנה עצומה אצלם אם יגשו ושלזה היה מההכרח להבדיל שבט הלוי למשפחותם משפחת הכהונה לכל דבר המזבח ולמבית לפרוכת לכל כליו ולעבודתיו והלוים למשמרת אהל מועד לכל עבודת עבודה ועבודת משא ולשמור

משמרת האהל באופן שזר לא יקרב אליהם ולזה אמר למלאות רצונם ולהסיר מכשלם אתה ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש והוא משא שבט הלוי ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם והוא ענין הכהונה. ומזה חוייב להטריפם לחם חקם מהמעשרות והבכורים וכל חרמי הצבור והיחיד והבכורות מכל קדשי הקרבנות ומתנות הכהונה והתרומות ושאר הענינים הראויים להם הלוי כלוי והכהן ככהן יהיה להם כל זה מאת בני ישראל חלף עבודתם תחתם בעבודת אהל מועד ותחת חלקם בארץ כי הנה על זה האופן יהיו חיי הכהנים והלוים יותר מוגבלים ונבדלים אל צד האלהות משאר כל ישראל כמו שהיתה הכוונה שיהיו ישראל מוגבלים ומוקדשים מכל שאר האומות כמ"ש ה' לאהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל (במדבר י"ח) וכבר דברנו בשער הקודם כי הארץ לא נתנה לישראל בתורת עבודה רק בתורת ספוק לבד יקחו ממנה הצורך לכדי פרנסתם ושאר הזמן יהיו על משמרתם ללמד תורה ומצות מאלו הכהנים הלוים שהם מספיקים צרכיהם כמו שנאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל (דברים ל"ג) עד שיהיו ג"כ ברוב הזמן בטלים מעבודת האדמה ככהנים כי על כן נאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' (שמות י"ג). ונאמר ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם וגו' (ישעיה ס"א). וזה שיעור מה שרצינו ביאורו בזה החלק:

שער עט

פרק א

יבאר ענין הפרה בשני פנים אם בענין הסתרה ואם בענין הגלותה. וידבר בענין סגולתה טומאתה וטהרתה:

פרשת פרה אדומה

במדרש (במדבר רבה פרשה י"ט) תמן תנינן כל העוסקין עם הפרה מתחלה ועד סוף מטמאין בגדים והיא עצמה מטהרת בגדים אלא כך אמר הקב"ה גזירה גזרתי חקה חקקתי אי אתה רשאי להרהר אחר גזרותי:

[395]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי הנה ידוע שכל דבר הנסבב לדבר אחר תואר ומקרה מה, מוכרח ומחויב הוא שהדבר ההוא המסבב זאת, יהיה לו בעצמו אותו התואר ומקרה המסובב ממנו בעצם וראשונה, ד"מ מתיקות הסופגנין (כצ"ל לדעתי בדברי הרב ז"ל), מסובבת רק מהדבש אשר ישימו בהבצק, אשר ממנו ילושו אותו, כי כל שאר חלקיו אשר מהם הורכב ר"ל הקמח והמים אינם מתוקים, ונמשך מזה כי כל האוכל אותו הלא ישפוט ממנו בהכרח על מתיקות הדבש בעצמו שהיא בו תואר ומקרה הכרחי, וכן גם השוכן בבית החורף אשר היה קר בתחילה ופתאום יוחם האויר שבתוכו ע"י האח אשר לפניו מבוערת, הלוא ישפוט כי החום המסובב מהאש הזה

אשר על האח, הוא מקרה ותואר הכרחי באש עצמו, וכאשר יושם אבן, משקל בכף מאזנים אשר היתה בתחילה נשאת למעלה, ותרד עתה מכובדו למטה, הלא ישפוט כי הכובד הוא מקרה הכרחי באבן משקל זה (ואף שבעלי הכימיאה החדשים מצאו כי לפעמים יולד מחיבור שני דברים יחד גוף שלישי אשר יש לו תארים ומקרים חדשים החסרים מכל א' מב' הדברים האלה בהיותו עוד בפני עצמו, כמו שיולד ד"מ מחיבור גפרית שמראהו ירוק, וכסף חי שמראהו לבן, גוף שלישי הנקרא ציגאבער שמראהו אדום, ויש לו איכיות חדשות ואחרות מה שאין לגפרית וכסף חי לבדם, בכל זאת ימצא ענין זה רק בתוארם גופניים, אבל לא בתארים ומקרים מוסריים, כי כל אלה צריכים להיות גם בהמסבב אותם כמו שהם בהמסובב ממנו, וכן אמר גם החוקר בבחינת תואר מוסרי שאם נאהב ד"מ איש חכם אחד רק בעבור שיורה בנינו ללכת בדרך הישרה וילמד אותם חכמה ודעת, הלוא ימשך מזה בהכרח, כי בנינו אלה נאהבים לנו בעצם וראשונה, כי לולא זאת מה יתכן ומה יוסיף לנו כי יורה האיש הזה אותם (עד שנאהב אותו בעבור זה) אחרי כי הם בעצמם כנכרים נחשבו לנו, ואין חלק להם באהבתנו? והקדמה שכלית זאת קיימו ואמתו גם חז"ל באמרם הרבה פעמים, "די לבא מן הדין להיות כנדון," ר"ל אם נלמוד ד"מ חומרא או קולא לדבר **א** רק מדבר **ב** לא תוכל להיות החומרא או הקולא ההיא **א** במדרגה יותר גדולה ממה שהיא **ב**, אחרי שרק היות חומרא או קולא זאת בדבר **ב** הסבה אותנו לדעת שהיא גם **א**, וכעין זה אמרו ג"כ: "מפני לומדיה עומדין, מפניה לא כ"ש?" ר"ל אם חייבנו לקום בפני ת"ח, ולהדרם רק בעבור שקנו להם מעלת התורה הנותנת ומסבבת להם הכבוד הזה, אף כי שאני מחוייבים להדר התורה בעצמה ולקום מפניה, (ומה שאמר רבא: "כמה טפשאי הנהו אינשי דקיימי מקמי ס"ת, ולא קיימי מקמי רבנן," אשר בהשקפה הראשונה נראה שחושב שראוי יותר לכבד חכמי התורה מהתורה עצמה, אינו סותר בכל זאת הקדמתנו ומאמרם הראשון, כי כוונתו רק יען כי להמון העם יגיע תועלת יותר מהחכמים אשר ילמדום דברי התורה, ממה שיגיע להם מס"ת בעצמו הנתון בארון ומונח בקרן זויות, אשר לא ידעו ולא יכירו ממנו מאומה, אם לא יורום ויבינום החכמים ע"כ טפש כחלב לבם ונואלו הם מאוד אם יקומו מפני הס"ת ויכבדו אותו, ויקלו בכבוד החכמים המורים ומלמדים אותם, אבל איש חכם ונבון אשר מעצמו יבין דברי התורה, ובכל זאת הוא מחויב להדר פני ת"ח אחר, הלוא ק"ו וכ"ש הוא שמחויב להדר פני התורה בעצמה המסבבת לו ולמרעהו את כל הכבוד הזה?) והקדמתנו זאת מאומתת ג"כ, לא לבד מדברי עבדי דוד (שמואל ב י"ב:כ"א) אשר אמרו אליו "בעבור הילד חי צמת ותבך וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם?" שר"ל אם הפחד לבדו שנולד רק ממחשבת אפשרות מות הילד העתיד להיות שעלתה בתחילה על רעיונך הסב לך הצום והבכיה, אף כי שמות הילד בעצמו (אשר אפשרותו לבדה הסבה הפחד והאבל בתחילה) היה לך להסב, אבל ובכי ומספד תמרורים? כי אם גם מדברי דוד עצמו אשר אמר "הנוטע אוזן הלוא ישמע" וכו', כי במאמר הזה הוכיח עפ"י הקדמה זאת ידיעת הי"ת את כל הדברים הנראים והנשמעים מבני אדם, אחרי שהוא לבדו נתן להם הכשרון הזה לראות ולשמוע? א"כ היפלא מה' המסבב כשרון זה המסובב מאתו לבדו? ואחרי הדברים האלה הלוא יקשה לנו איך יוכל להיות שהפרה האדומה אשר כל העוסקים בה טמאים ומטמאים בגדים מה שמחייב לחשוב שהיא בעצמה מקור הטומאה תסבב בכל זאת ע"י הזאת מי אפרה טהרת הטמאים, הלוא בענין זה נוכל לשאול שאלת ה"כ "מי יתן טהור מטמא?" והנה חז"ל במדרש שהחל בו הרב ז"ל נראה שהרגישו בזה ואמרו כי בעבור שיש מקום לשאול על טעם מצוה זאת, לפיכך כתב בה חקה וכו' אין לך רשות להרהר אחריה, ולהבין זאת יותר יאמר הרב ז"ל, כי בקרב העם החונים תחת דגל התורה האלהית יש שלשה כתות, האחת כוללת המון העם אשר יקחו כל דברי התורה כפשוטן גם במקום אשר תיחס אל הי"ת פעולות גשמיות ואנושיות (אחרי שלא ישימו על לב להשכיל ולהבין, כי הי"ת נעלה ונשגב מכל אלה והתורה דברה רק כלשון בני אדם. והכת השנית הם אנשי מחקר, והיא מתחלקת לשתי מחלקות, האחת כוללת בעלי דעת ויראת ה' היודעים כי כל אלה הפעולות והתארים הגשמיים ייוחסו לו, רק דרך משל וכדי לשבר את האוזן, (עיין ביאורי לשער ע"ו) וע"כ ישתדלו ג"כ תמיד בכל מאמצי כחם לפרש דברי התורה באופן שיסכימו עם מחקרי השכל והתבונה, ובמקום אשר תקצר ידם לחברם יחד, יקיימו דברי התורה ויחשבו כי עיני שכלם האנושי טחו מראות, ואין כח בידם להשיג הענין ההוא, ובעלי המחלקה השניה שהם הכת השלישית הם בהפך, כי חושבים כל משפטי שכלם ותבונתם אמיתיים ונכונים, אין בם נפתל ועקש וע"כ במצאם בדברי תורה מה שיתנגד בהשקפה ראשונה לבינת האדם יכחישו ויבטלו אותם ויתנו היתרון למשפטי שכלם האנושי, ועל כל זה רומז לדעתו מאה"כ (משלי י"ד) שאמר בתחילה שיש בכלל בני האדם ב' מחלקות, האחת אשר כל אחד מבעליה הוא "פתי יאמין לכל דבר" (אף בהיותו מתנגד לשכלו מבלי שום לבו כלל על זה) והשנית אשר מכל אחד מאנשיה שהם בעלי דעת ומחקר אמר, "ונבון יבין לאשורו," מתחלקת עוד לשתים, כי מכל אחד מהטובים שבהם אמר "חכם ירא וסר מרע" (ר"ל אף שהוא ג"כ חכם בכל זאת בראותו כי יוכל לנפול ברשת הכפירה להכחיש בדברי תורה אשר לא יוכלו להסכים בהשקפה ראשונה עם משפטי בינתו, ירא מהמשך אחר דעתי ביותר, כי אם יבטל אותה מפני דברי התורה באמרו כי קצר קצרה יד שכלו להשיג האמת) אפס מכל אחד ואחד מהרעים שבהם, אשר ישימו כסלם בשכלם יותר מהראוי, והם החכמים בעיניהם הבוטחים

על שכלם, בחשבם כי הולך תמיד למישרים, וכל מה שיתנגד לו הוא שוא ושקר, עד שיכחישו בעבור זה גם בדברי התורה הנראים כמתנגדים לו. אמר "וכסיל מתעבר ובוטח", (כי שם כסיל נגזר מלשון כסל, ר"ל יען כי הוא איש בוטח ומשים כסלו בתבונתו האנושית, ע"כ הוא מתעבר ר"ל עובר גם גדר השיווי בזה לתת היתרון לשכלו גם על דברי התורה הנראים כמתנגדים לו) וכל שלש אלה מיני בני אדם השונים בדעתם, נמצא גם במדרש ילקוט רמז תשנ"ט, מה שיובא עוד לפנינו, כי הנכרי שאמר לריב"ז על מעשה הפרה שהיא כעין מעשה כשפים, והוא ענהו כאולתו ודחה אותה בתשובה שאינה מספקת, באופן ששב לחשוב שהוא ענין טבעי היה פתי המאמין לכל דבר, ותלמידיו שלא נתרצו בזה ושאלוהו "לנו מה אתה משיב"? היו במדרגת נבון אשר יבין לאשורו, וריב"ז למדם דעת ויראת ה' כי ראוי לאדם להיות תמיד במדרגת "חכם ירא וסר מרע" וזש"א להם "חייכם לא המת מטמא, ולא המים מטהרים," (ר"ל כי עפ"י חקי הטבע לא נוכל להבין היטב מדוע יטמא המת והמים יטהרו כל טמא? אחרי ששניהם הם דברים טבעיים, ואין התנגדות טבעית ביניהם כמו שהוא דרך משל בין האש והמים) וכמו כן לא נבין גם טומאת העוסקים בפרה וטהרת הטמאים ע"י מי אפרה," אלא כך אהקב"ה חוקה חקקתי וכו', אין לך רשות להרהר אחריה," וזש"א ג"כ שם מאמר שלמה (קהלת ז׳:כ"ג) "אמרתי אחכמה" וכו' אמר על פרשה זו של פרה, שר"ל שבכל עת שהגיע שלמה לעניני התורה כאלה אשר לא תבינם דעת האדם על קנלה, השתדל בכל זאת לקרבם אל שכלו, ואם בכל זאת לא הסכימו עמו, הודה ולא בוש לאמר כי החסרון תלוי רק בקוצר השגתו וזש"א "אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני", אפס על פי הדברים האלה הלוא תשאלנו נפשנו לדעת מדוע תמצא מצוה כזאת בתורה אשר העלם יעלים הי"ת טעמה וסבתה גם מנביאים ואנשי הרוח כשלמה המלך ודומיהו? כי הלוא כל משכיל יחשוב בהפך כי הדברים התוריים, אף שהם דקים ועמוקים מאוד עד שלא יבינום כל איש מהמון העם, בכל זאת ראוי היה שיגלה עכ"פ הי"ת סודו זה אל עבדיו הנביאים ויחידי סגולה כאלה? וכן כ' גם המורה ח"א פ' ל"ג כי גם חז"ל לא העלימו סודות התורה לדבר בהם רק במשלים וחידות למען הסתירם מעיני כל כי אם למען יהיו רק צפונים מעיני המון העם אשר דעתם קצרה להבין אמיתיות אלה כראוי, ואם היו גלוים וחשופים לפניהם, היו מחפאים עליהם דברים אשר לא כן, ונופלים עי"ז בפח הטעות ומוקש הכפירה, וע"כ הניחו בדבריהם בכל זאת יד ומקום פתוח למען יוכלו החכמים לחדור אל תוכם ולהבין מצפוניהם, ע"כ דעתו, (בשינוי לשון ותוספת ביאור מפי), וכמו כן עשתה גם התורה בדברה בענינים אלהים ורוחניים בלשון חידה ומשל, אשר ע"כ התפלל גם דהע"ה לאמר, "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך," ובכל זאת הלוא תגדל התמיהה עוד יותד מדוע נסתרה מצות פרה אדומה ושאר מצות כמוה גם משלמה ושאר הנביאים ואנשי הרוח? ולבאר זאת יקדים הרב ז"ל הקדמה אחת, והיא, כי כל מצות התורה תשקפנה להשגת תכלית כפולה, והיא להמציא לשומרי כל אחת מהנה, אושר זמני ואושר נצחי, כמו שנראה במצות שילוח הקן, שאף שהיא קלה מאוד לקיים אותה מבלי עמל ותלאה כלל, ובמצות כיבוד האבות, אף שהיא מצוה שכלית ואנושית, בכל זאת אה"כ בהן "למען ייטב לך והארכת ימים," מאמר המורה לא לבד על השכר הגופני, וחיים טובים על ארץ, כי אם גם על השכר הנצחי לחיי עד כמו שבארנו חז"ל, והנה אחרי שתכלית אחת משתי אלה ר"ל האושר הזמני והגופני הוא דבר נודע ונגלה לעיני כל, וכל איש אף שהוא מהמון העם ידע מה הוא? נוכל לדעת ולהבין ג"כ, איך תהיה כל מצוה ומצוה אמצע ראוי להביא לזה, וע"כ נתנה לנו לא לבד הרשות לחקור אל זה, כי אם גם פעולה רצויה בעיני ה' היא ממנו, אם נשתדל לתור ולדרוש על הדרך והאופן איך תביא כל מצוה ומצוה להשגת התכלית הזאת לסבב לנו האושר הזמני אשר יחפצנו כל אדם, כי עי"ז נשתדל אז יותר להיישיר דרכינו ולקיים כל מצות הי"ת ועל זה העיר גם ה"כ באמרו "פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו," ר"ל חקור היטב על כל דרכיך אשר תלך עפ"י חקי התורה והמצוה, למען דעת איך יביאוך להשגת האושר הזמני, כי אז תשתדל יותר שיהיו כלם נכונים ונכוחים כראוי, ועל זה האופן השתדל גם הרמב"ם ז"ל בספרו המורה (חלק ג' מפרק ל"א עד פרק נ') והרב ז"ל בספרו זה, ושאר החכמים שהלכו בעקבותם, למצוא טעמי המצות ולהורות לעם כפי יכלתם איך תהיינה כמעט כל המצות האמצעים הראוים להשגת, האדם אך טוב וחסד עלי ארץ, אפס התכלית השניה שהיא להשיג האושר הרוחני והנצחי, אחרי שהוא בעצמו דבר בלתי נודע ומושג לנו כל עוד אשר אנחנו עוטים מעיל הגוף, ולוטים בשמלת הגויה החמרית עלי ארץ, כמאה"כ ממנו "עין לא ראתה" וכו' (כי אנחנו קרוצי חומר ביחסנו אל הטוב הרוחני הזה, כיחס העור מבטן אל האור, אשר אף שידע מהבטחת כל זולתו, שהאור היא דבר יקר ונכבד מאוד, מרפא לנפש ושיקוי לעצם, בכל זאת לא יוכל לצייר ברעיוניו מהותו ואיכותו כלל, כן גם אנחנו יודעים, רק בכלל, מה רב טוב צפון ליריאים בעולם הנצחי, מבלי אשר נדע ונבין מהותו ואיכותו) ע"כ לא נדע ג"כ הדרך והאופן איך תביא שמירת כל מצוה ומצוה להשגת הטוב היקר ההוא, ורק כמו שיבטח הסומא על הפקח אשר הוא נשען עליו, כי יוליכנו בשלום אל מחוז חפצו, מבלי אשר ידע איזה דרך יוליכנו? וכמו שיבטח החולה על הרופא שירפאנו מחליו ע"י שתותו סמי מרקחתו אשר יתן לו, מבלי אשר ידע איך יהיו הסמים האלה אמצע וסיבה להעלות ארוכתו ולהיטיב לו גהה? כן לא נדע גם אנחנו האופן איך נשיג ע"י עשותנו מצות ה' את האושר הרוחני והנצחי, כי אם נשען בזה רק על הבטחת נביאינו מפי הי"ת אשר הוא רופאנו הנאמן כמאה"כ "כי

[395]דבר מושכל ומחוייב אל הדעת כי הענין אשר בעבורו נמצא דבר מה בתואר מה חוייב שימצא באותו ענין התאר הוא בעצם וראשונה. המשל אם מתיקות הסכנגבין + (פי' שירופו בלשון ערבי עשוי מדבש וחומץ) הוא מצד הדבש אשר בו חוייב שימצא המתיקות בדבש ראשונה ובעצם וכן בחמימות והכבדות וזולתם מהדברים.
הקדמה זו ביארה הפילוסוף בספר המופת אמר וזה שאנחנו כאשר נחבב המלמד מפני חבת הנער כבר תחוייב שתהיה חבתנו לנער מחבתנו למלמד. וכמו כן כשנתאמת'

אני ה' רופאיך" והמדריכנו להועיל, כמאה"כ "והולכתי עורים בדרך לא ידעו" וכו', והנה אחרי שמבואר עד עתה כי ימצאו שתי תכליות בשמירת כל אחת ממצות ה', הלא נמשך מזה בהכרח כי מאוד יתעה האדם בחשבו כי רק השגת האושר הזמני והגופני לבדה היא מכוונת מעשייתו המצות, מלבד כי רעיון זה, יסבב לו לפעמים גם חטא ומכשול רב, כי בחשבו שיוכל להשיג התכלית ההיא גם מבלעדי שמירת המצוה, יחדל לעשותה ד"מ מי שיחשוב שתכלית שמירת השבת היא רק למען יתענג לשבות ולנוח בו מעבודתו כל ימי השבוע, הלוא בראותו שמלאכתו או סחורתו אובדת, יוסיף לעבוד גם ביום השביעי, באמרו כי מתענג הוא יותר בהצלת מלאכתו ושמירתה מהפסד ונזק ממה שיתענג בשביתת יום השביעי הזה, וכן כאשר יחשוב כי סיבת חיוב שביתת השבת היא רק למען ימצא עת מנוחה ומרגוע לעסוק בתורה, או לבקר את אוהביו ומיודעיו, הלא יחדל, אם יהיה איש בטל ממלאכה תמיד, אשר יש לו מרגוע לבקר את אוהביו בכל עת שירצה, לשבות ולהנפש ביום השבת, או אם יהיה איש עוסק בתורה כל ימי השבוע, וכן יהיה הענין גם במאכלות האסורות כי מי שיחשוב שאיסורם רק בעבור שיזיקו לבריאות גוף האדם יאמר לנפשו לפעמים "אני בריא וחזק, ולא יזיקני מאומה ומדוע אחדל מאכול דברים אלה הערבים לחכי?", או שיחשוב להסיר הנזק המסובב מקשי עיכולם ע"י שיאכל עמהם גם דברים חרופים וחמוצים העוזרים וממהרים פעולת עיכול כל המאכלים, מלבד שישפיל ויגרע בזה מעלת ספר התורה בחשבו אותה רק כאחד מספרי הרפואה המלמדים לאדם רק דרך הנהגת בריאותו הגופנית, (עיין מכל זה ביאורי למעלה ויקרא דף ל"א ע"א) או שיקרהו כמקרה שהע"ה אשר ממנו אמרו חז"ל כי בעבור שחשב שרק מטעם הנכתב בצדם נאסרו למלך (דברים י"ז:י"ז) ריבוי הנשים, הסוסים, והכסף וזהב, אמר "אני ארבה ולא אסור," ובכל זאת לא נזהר אח"כ ונשיו הטו את לבבו, אפס בשום האדם תמיד אל לבו, כי מלבד הטעם המפורש בתורה, או מה שנגלה וידוע לנו עפ"י חקירת שכלנו האנושי להיטיב במעשה המצות מידותינו המוסריות, או לסבב בזה בריאות גופנו ושאר מיני אושר זמני וגופני, יש עוד טעם נסתר ונעלם לכל מצות התורה, הנשקף רק להשגת תכלית רוחנית בעולם הנצחי אשר נשגבה ממנו להשיגה כל עוד נתהלך עלי ארץ, ונשכון בית חומר הגויה, הלא אז יירא ויחדל להחליף ולהמיר, או להפיל דבר מכל אשר נצטוה בתורה לעשותו או לחדול מעשותו, וזשאחז"ל "אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר," (ר"ל שרק בעבור זה אני חדל לאכלו בעבור שאני קץ בו, או בעבור שהוא מסבב נזק והפסד לבריאות גופי ע"י קשי עיכולו,) "אלא אפשי ומה אעשה? ואבי שבשמים גזר עלי" (ר"ל אף אם יסורו כל הסיבות השכליות האלה המונעות אותי מאכול דבר איסור זה, לא אוכלנו בכל זאת לבלתי עבור את פי ה' אשר הזהירנו עליו מטעם הכמוס עמדו ונעלם ממני,) ומעתה עפ"י ההקדמה הזאת תבואר מעצמה הערת הרב ז"ל למעלה בענין העלם טעם מצות פרה אדומה ושאר מצות כמוה גם מעיני הנביאים והחכמים, שהוא רק למען השריש בזה עיקר זה ההכרחי מאוד לשמירת מצות התורה בלב כל ישראל ר"ל שידעו כלם ויבינו כי לא אשר יראה האדם בעיני שכלו לבדו הוא הטעם והסיבה לכל מצות התורה, כי אם גם אשר יראנו ה' ויסכים עליו בדעתו הנשגבה הנעלמת ממנו, אחרי אשר יראו בעיניהם כי יש מצות בתורה כפרה אדומה, שעטנז, וכלאים ודומיהם אשר מעין כל חי גם מעיני הנביאים ואנשי הרוח נעלמה סיבתם, וזש"א גם חז"ל על מצות הפרה "מפני שהשטן ואומות העולם משיבים עליה וכו'," ר"ל מפני שהשטן שהוא יצר לבנו הרע, והחולקים עלינו משאר האומות משתדלים למצוא תמיד טעם וסיבה שכלית, לכל המצות, למען יוכלו אח"כ לשפוט כי בסור הסיבה ע"ז שינוי העתים והזמנים, ושינוי הארצות אשר נדחנו שמה, יסור גם המסובב שהוא חיוב שמירתן, אפס ע"י מצות פרה אדומה יוכרחו להודות, כי כמו שלא ידעו מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, עד שיוכרחו להודות כי היא חקה וגזירת מלך שאין להרהר אחריה, כן נוכל להקיש ממנה גם על כל שאר המצות, כי ילאה שכל אנושי להשיג גם טעמם הנסתר על נכון, וע"כ ושאר גם חיוב שמירתן תמיד, וע"ז רומז גם המדרש שהחל בו הרב ז"ל "תמן תנינן וכו'," שר"ל כי בעבור שהיות הפרה מטהרת במי אפרה אשר יזה על הטמאים, אף כי שכל העוסקים בה יטמאו, הוא ענין הנראה כסותר את עצמו, אנו מוכרחים להודות כי גזרת מלך היא שאין להרהר אחריה.

התולדה מפני האמתינו ההקדמות כבר יחוייב שתהיה האמתנו להקדמות יותר וכו'. והנה חכמי התלמוד מאמתים ומקיימים זה תכלית הקיום בנותנם כלל גדול במשפטיהם והוא אומרם דיו לבא מן הדין להיות כנדון (חולין ק"כ.) כי אע"פ שלמדו הדין מכח חומרא או קולא שיש בבא מן הדין יותר מבנדון עכ"ז כיון שהנדון היא מדרגת ההקדמות והבא מן הדין הוא התולדה אמר שלא יהיה כח התולדה עדיף מכח ההקדמה והפלא ממה שנמצא להם בזה כי לפי שלמדו מוהדרת פני זקן (ויקרא י"ט:ל"ב) הדור התורה מכח זה המופת עצמו אמר קל וחומר הוא מפני לומדיה עומדין מפניה לא כל שכן (קידושין ל"ג:). וזה כי המשים אותם בכבוד חוייב שיהיה הוא יותר ראשונה. הנה כאשר היה כח התולדה חזק בעיני העם מכח ההקדמ' עד דקיימו מקמי ס"ת ולא מקמי רבנן אמר במסכת (מכות כ"ב:) אמר רבא כמה טפשאי הני אינשי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי רבנן הנה שקראם טפשי" להורסם טבע הקדמה זו כי עם שכבוד התורה הוא קודם אצל הטבע מ"מ כבוד החכמים הוא קודם אצל הלמוד וצריך לשמור בו תמיד יחס ההקדמות ומה שאמרו שם דאלו בס"ת כתוב ארבעים יכנו (דברים כ"ה) אתו רבנן ובצרי חד לאו טעמא אחרינא הוא אלא הוא עצמו זכרון ההקדמה בעינה כלומר שאחר שתורת אלהיו בלבו שהיא ההקדמ' האומרת מפני שיבה תקום כתרגומו אשר ממנה למדנו אל הדור ס"ת הנה הוא ראשונה בהדור אצל הלמוד כמו שאמרנו והיא כוונה נכבדת בענין ומחוייבת ליישב אלו שני המאמרים שנראין שהם כהפכיים בענינם ועם שכבר נתבארה אמתת הקדמה זאת בזה הנה שמענוה בנביאים כי בה הקשו עבדי דוד אליו באמרם בעבור הילד החי צמת ותבך וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם (שמואל ב י"ב:כ"א) כי הנה יראה שעת מיתת הילד היתה משימה אותו בעצב ובבכי ההוא שהיה בו קודם שתבא והנה כאשר הגיעה עת המיתה שהיתה בעצם וראשונה למרר בבכי אז פסק ממנו. אמנם תשובתו הרמתה בזה הלא היא כתובה במעש' שכם שער כ"ו. גם מצאנוה בכתובים באופן חזק מאד כי בזה הפה המשורר על קדקודן של אפיקורוסים האומרים לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב והם לדעתי פושעי ישראל העזים והחצופים אשר נתרעמו הנביאים עליהם ועל דומיהם השואפים על עפר ארץ בראש דלים וגו' מפשיטים עורם מעליהם ובשרם מעצמותיהם והרבה כיוצא שהרשיעו עם אנשי אומתם מה שלא הרשיעו העכו"ם אשר בפעולותיהם אלו גרמו לשכינה שתסתלק מישראל. ועליהם אמר אל נקמות ה' וגו'. הנשא שופט וגו'. עד מתי רשעים ה' וגו'. עמך ה' ידכאו וגו'. אלמנה וגר יהרוגו וגו'. ויאמרו לא יראה וגו' (תלים צ"ד.) וכן מוכיח בגמרת תענית (כ"ט.) אמר כשחרב בית המקדש בראשונ' תשעה באב כו'. והלוים היו עומדים על

דוכנם ואומרין שירה ומה שירה היו אומרים וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם ולא הספיקו לומר יצמיתם ה' אלהינו עד שבאו גוים וכבשום יראה שעל פושעי ישראל ועריציהם נאמר. ואמר שכבר קמה בהם קללת המזמור מפני רשעתם[396] וקרא נמי דוקא באומרם לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב כי עם שאינם יכולים להכחיש מציאות הש"י הבורא עולם מפני עדות התורה שנתנה להם כי על זה נקרא שמו יתעלה יה בכתוב שנאמר כי ביה ה' צור עולמים (ישעיהו כ"ו:ד'). ואז"ל (מנחות כ"ט:) בחצי השם ברא עולמו וכו'. וגם כי לא יוכלו להכזיב כי הוא אלהי יעקב מצד מה שנתפרסמו המעשים הנוראים אשר עשה משה לעיני כל ישראל אבל יחשבו שזה אלהים הנקרא יה הנה הוא לא יראה וגם אלהי יעקב לא יבין כי המה חושבים שיש לו הקפה כללית באלו הענינים הכוללים שהם לצורך אומה בכללה אבל שלא יתבונן וישגיח במה שיהיה בפרטי כתות האדם מעניניהם ולא יחוש אם ירצח איש את רעהו או אם יגזול ממנו כסף או כלים שיקניטהו בדברים זולת זה. ולזה אמר בינו בוערים בעם וגו' (שם). והכוונה שעם היות שכבר נתפשטה רעתם לזולתם מהעמים אשר שמעו את שמעם ולמדו מעשיהם במ"ש יביעו ידברו עתק יתאמרו כל פועלי און הנה הוא לא יחוש ולא ידבר כי אם עם הבוערים בעם הידוע הנקראים בשם יעקב. ואמר בוערים על נעדרי האמונ' האלהית בזולת טענה כלל שהוא דוגמת הסכלות ההעדרי או קרוב אליו. וכסילים על האנשים אשר קבלו בזה סברות כוזבות מכח טענות פילוסופיות חשבום לאמתיות ואינם והא באמת סכלות קניני שטענותיהם עם תשובתיהם בזה הענין כבר כתבנום אצל העקיד' שער כ"א. ולזה אמר להם וכסילים מתי תשכילו כלומר[397] מתי תחליפו הסמ"ך בשי"ן

[396] וקרא נמי דוקא וכו' כוונתו כי המשורר ידבר פה מאותם האנשים המודים במציאות הי"ת ובריאתו את העולם ומלואו אשר בעבורו יקרא בשם "יה" כמאה"כ "כי ביה ה' צור עולמים" ומודים ג"כ בהשגחתו על כלל האומה הישראלית אחרי שעשה בעבורם אותות ומופתים בארץ חם, אשר בעבורו נקרא אלהי יעקב, ובכל זאת הם מכחישים בראיתו והשגחתו הפרטית על כל אחד ואחד מהם, לראות ד"מ אם ייטיב או ירע מעשהו לעזור ולתמוך את עמיתו או לעשקו על לא חמס בכפו, וזשאה"כ מהם "ויאמרו לא יראה יה, ולא יבין אלהי יעקב" כי רצו לשלול עכ"פ מבורא העולם המנהיג את האומה הישראלית ומשגיח עליה בכלל את הראיה, ההשגחה, וההתבוננות הפרטית, והנה שתי סיבות יש להכחשה זאת הא' העדר הידיעה אשר סיבתה מניעת הלימוד מזולתו, והמניעה לחשוב ולהתבונן בעצמו על ענין זה כראוי, ואותה יקרא הרב ז"ל בשם "הסכלות ההעדריי", ובעליה יקראו בשם "בוערים" (בעבור היותם דומים לבהמה ובעיר, אשר אינם בני לימוד והתבוננות כלל) והב' תעות המחשבה ר"ל כאשר יתעו בני אדם במחשבתם להעלות על רוחם או לקבל מאחרים דעות נפסדות המסבבות אותם להכחיש ההשגחה הפרטית, ואותה יקרא הרב ז"ל בשם "סכלות קניני" יען כי תולד באדם ע"י קנין הדעות הנפסדות, ובעליה יקראו בשם "כסילים" (מלשון כסל, יען כי אנשים כאלה יבטחו וישימו כסלם על דעותם אלה הנפסדות) וע"כ אמר לשניהם "שמעו בוערים בעם וכסילים" וכו' כי לא יתכן להכחיש הידיעה וההשגחה הפרטית מהי"ת, יען כי המסבב תואר מה לזולתו צריך שיהיה גם הוא בעצמו בעל התואר ההוא, כמ"ש כבר למעלה בתוכן השער, וזש"א "הנוטע אוזן הלא ישמע" וכו'.

[397] מתי תחליפו הסמך וכו' ר"ל מתי יהיה השכל (מלה הנכתבת בשין) לכם למנה, תחת כי עתה רק הסכל נתן בלבכם, ומתי תהיו משכילים תחת כי עתה סכלים אתם.

שירצה תוציאו השבושי' מהשגותיכם באופן שישארו מושכלים. והטענה שאין עליה תשובה כלל בזה היא מה שאמר ממין המופת הזה שהנחנו. הנוטע אזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט היוסר גוים הלא יוכיח וגו' (שם). וזה כי אם אזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם איך אפשר שהוא יעדר מזה שחשבו אלו הפתאים. האמנם כי יש לדקדק במאמרו שפתח בתרתי וסיים בתלת וזה כי הוא תפש עליהם באומרו לא יראה יה ולא יבין ואח"כ שתף השמיעה עמהם. [398]והנראה כי לפי שהשגת האדם בחוש הראות לא תושלם כי אם בשישותף עמו חוש השמע כי איך יעיד הרואה כי זה האיש אשר הוא רואה הוא הנודר נדר או נדבה או המברך או המקלל וכיוצא אם לא בשישמע דבריו כמו שלא יושלם עדותו בשמעו דבריו אם לא שיראהו ויוכל להעיד עליו כי הוא זה וכן בשאר החושים יהיה זה כגון הכרכומי אם הוא מתוק וכדומה וזהו תועלת החוש המשותף כמו שכתב החכם בספר הנפש ונתבאר בטבעיות במאמר בנפש החיוני ובחושים הפנימים. ובעבורו נשתמשה התורה בהתחלפות החושים וכל העם רואים את הקולות (שמות כ':ט"ו) ומתוק האור (קהלת י"א:ז') וכדומה כמו שכתבנו אצל ותכהין עיניו שער כ"ד וזה לפי שהחוש המשותף הוא עקר ומקור לכל החושים וממנו יצאו כל אחד למקומו המיוחד לו וכלם הם שבים אצלו כמו שהוא הענין בכח התבוני אצל המעלות כלן כאשר כתבנו בשער י"ז. ולזה הוצרך המשורר להשיב על האומרים לא יראה יה משני החושים האלו אם תאמרו שלא תושלם ראייתו מפני שאינו שומע הנוטע אזן הלא ישמע ואם תאמרו שלא תושלם שמיעתו מפני שאינו רואה אם יוצר עין הלא יביט. ועל הוכחת התבוננותו יתע' באלו הפרטיים אמר היוסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת כלומר ואם הוא ראוי להיותו יוסר גוים אם לא יוכיח עליו מה שידענו כי הוא המלמד לאדם דעת להתבונן ולהשגיח בכל עניניו. הנה עם כן יראה שנשתמשו חכמים

[398]והנראה וכו' ר"ל כי ע"י חוש אחד לבדו לא תושלם השגת האדם החושיית כי אם בחיבור השגות שני חושים או יותר יחד, ד"מ אם יבטא ראובן בשפתיו נדר או נדבה, או כאשר יקלל או יברך זולתו בפני שמעון, הנה ההשגה החושיית השלימה אשר ישיג שמעון מפעולה זאת היא שראובן נדר או נדב, קלל או ברך, ואותה ישיג רק ע"י חיבור שני חושיו יחד, חוש הראות, וחוש השמע, כי אלו היה שומע לבד ואינו רואה, היה משיג ויודע רק שאיש אחד דבר כל אלה מבלי דעת עוד מי היה המדבר? ואלו היה רואה ואינו שומע, היה יודע ומשיג רק שראובן קרץ בשפתיו, מבלי דעת עוד מה דבר? וגם מצטרך לזה החוש הכולל המשתף ומחבר כל השגות חמשה החושים יחד אשר מושבו בעורק הראשיי אשר במוח, כי מבלעדו אף שהיה רואה ושומע היה יודע ומשיג רק שראובן עומד לפניו, ושאיש אחד דבר כל הדברים האלה, מבלי דעת עוד כי ראובן זה העומד לפניו הוא ג"כ המדבר כל זאת, ויען כי השגת חוש אחד תושלם רק ע"י השגת חוש רעהו וע"י חוש הכולל המשותף לכלם, ע"כ נמצא ג"כ כי יתחלפו לפעמים הפעלים המורים על השגות החושים יחד, לבוא זה תחת זה, כמו שנמצא ד"מ "וכל העם רואים את הקולות" תמורת "שומעים," ובזה יבואר גם מאה"כ שאמר תחילה "ויאמרו לא יראה יה" וכו' שהיא רק שלילת הראיה והתבוננות מהי"ת, ואח"כ הביא מופת על היות אצלו ית' כשרון הראיה והשמיעה גם יחד, באמרו "הנוטע אוזן הלא ישמע היוצר עין הלא יביט"? יען כי באמת לא תושלם השגת השמיעה כי אם ע"י הראיה, כמו שלא תושלם השגת הראיה כי אם ע"י השמיעה המחוברת עמה.

נביאים וכתובים בהקדמ' הזאת מפני היותה חזקה ומבוארת הקיום אך כמו שיבא עוד ביאורה להבא ב"ה:

והנה מכל זה יצאה מודעא רבה במשפטי הפרה אדומה אשר אנו בענינה כפי מה שיעיד עליהם המאמר ההוא שזכרנו בה שכל העוסקים בה מטמאים בגדים והיא עצמה מטהרת בגדים שאם היא משימה כל העוסקים בה טמאים חוייב שתמצא בה הטומאה בעצם וראשונה ואיך תטהר לזולת. וראוי לומר בכאן מה שאמר הכתוב מי יתן טהור מטמא לא אחד (איוב י"ד:ד') ולכאורה יראה שחכמינו ז"ל הודו בסתירת זאת ההקדמה בזה הענין הנכבד עד שגזרו עליו שהוא יוצא מההקש השכלי בלא ספק כמו שאמרו עליו (יומא ס"ז:) שהשטן ועכ"ום משיבין עליו לאמר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזירה גזרתי חקה תקקתי אין לך רשות להרהר אחריה וכמו שסיימו במאמר הנזכר עצמו וכן אחז"ל על אדון החכמים אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהלת ז':כ"ג) זו פרה אדומה (במ"ר פ' י"ט). והכוונה להם ז"ל בזה המאמר נכונה מאד כשתעויין כהלכתה. וזה שהבאים להסתופף בדברי התורה האלהית נחלקו לג' כתות. האחד הכת ההמונית המקבלת כל דבריה ככתבן וחושבן כי מאמר ויתעצב אל לבו (בראשית ו':ו'-ז') וירח ה' (שם ח') ויחר אף ה' (במדבר י"ב:ז') ארדה נא ואראה (בראשית י"ח:כ"א) וירד ה' על הר סיני (שמות י"ט:כ') וכיוצא כלן הן כפשוטן. והשני כת בעלי החקירה מביאים כל הדברים האלה והדומים אל מצרף השכל והמחקר. אמנם אנשי זאת הכת יחלקו לשנים. מהם אנשי דעת ויראת ה' שיקבלו המשפע העיוני בכל מה שלא תהרס פנה מפנות התורה ויפרשו דבריה באופן שיסכימו עמו כמו שהיה הענין בכל מה שגזרו עליו דברה תורה כלשון בני אדם. אמנם בכל מה שמשפט השכלי נגד דברי תורה הנה הם יראים לנפשם והן לא יאמינו לו ולא ישמעו לקולו אבל יקיימו דברי התורה ויאמרו כי קצר השכל מהשיג הענין ההוא כמו שעשה הרב המורה לדרוש החדוש כמבואר לו בפרקים מהחלק ב' ובדרוש הידיעה בפרקים מהחלק ג'. אמנם יש מהם עזי פנים שמבטלין דברי תורה מפני הגזרה העיונית כמו שעשו המכחישים שאינם בני ברית וגם קצת המתפלספים מבני עמנו. ושלשת הכתות אלו זכרם החכם שלמה המלך עליו השלום (משלי י"ד) אמר מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב פתי יאמין לכל דבר ונבון יבין לאשורו חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח. הנה הסוג לב כבר נתבאר ברביעי מספר המדות כי הוא העושה קטנות מערכו כמו שהאיש השוה הוא העושה כפי ערכו וגדול הלב יותר מהשווי ואמר כי הסוג לב לפחיתותו ישבע מדרכיו הקטנות כאלו אמנם האיש הטוב אין צ"ל שלא ישבע מהן ולא מהשוות כי אם ממה

שעליו והוא תואר מעולה כמ"ש במעלות הבט למעלה ממך. והנה לפי זה כבר נזכרו בפסוק זה ג' כתות שזכרנו והוא מה שפירש אחריו. כי על סוג הלב אמר פתי יאמין לכל דבר והיא הכת ההמונית כי המאמינים בדברים מפורסמי הביטול כאלו בעניני האלהות הנה הנם כמאמין שיש בבטן הצפרדע הר גבוה ותלול. ועל כלל הכת העיונית אמר ונבון יבין לאשורו כי הבעל תבונה לא יבין מאלו הדברים רק מה שיסכים על העיון. אמנם על מחלקי זה הכת אמר סמוך חכם ירא וסר מרע והיא כת הצנועי' שזכרנו כי החכם בעיוניו ירא את ה' וסר מרוע הבחינה לבטל פנה מהפנות התוריות פן יראה ברע אשר ימצא אותו בעבורה. ועל הכת אשר כנגדה המעיזה ומעיזה אמר וכסיל מתעבר ובוטח. והנה הוא כיון יפה מאד בזה והכתובים אשר אחריו יסמכו זאת הכוונה בלי ספק אבל עתה יספיק זה. וכבר נמצאו שלשת הכתות האלו בזה הדרוש עצמו של פרה אדומה באותה שאלה ששאלו העכ"ום לריב"ז (מדבר רבה פרש' י"ט) שתבא במה שאחר זה כי הנה העכ"ום ההוא השואל היה פתי מאמין לכל דבר כי הנה הוא המאמין ראשונה שהיה דבר בטל בענין הכשפים ואחר חזר והאמין שהיה ענין טבעי. אמנם התלמידים היו מכלל ונבון יבין לאשורו והרב למדם דעת ויראת ה' בשיהיו מכלל חכם ירא וסור מרע במה שאמר להם חייכם לא מת מטמא ולא פרה מטהרת אלא כך אמר הב"ה חוקה חקקתי גזרה גזרתי אין לך רשות להרהר אחריה וכל זה הענין במאמר הקצר הזה שאמר עליו שלמה החכ' אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני זו פרה אדומה רצוני לומר כי הנה הוא היה מסכים בעיוניו למה שכתב באלו המאמרים בספר משלי כי הנה הוא לא היה פתי מאמין לכל דבר מבלי שיביאנו אל מצרף החקירה והחכמה אבל ג"כ לא היה מתעבר ובוטח בעיוניו לבטל או להקל בדברי תורה מפניהם אבל שכבר היה חכם ירא וסר מרע ומודה על מעלתה על כל דרכי העיון כמו שהוא מודה בענין פרה אדומה שאתר שפשפש וחקר מצא שהוא ענין נפלא קצרה יד השכל מהשיגה וכל זה הוא ענין נכון מאד אם מצד הענין ואם מצד יישוב הכתובים וכוונתם. האמנה כי יש להפלא על היות בתורה האלהית מצוה או מצות שיראה בהן כאלו כוונה התורה להעלימם מהחכמים ואף מהנביאים כמו שנראה מזה המאמר של שלמה המלך. ומאמרם עוד ויקחו אליך אליך אני מגלה סוד פרה אדומה אבל לאחרים חוקה (במ"ר פ' י"ט) כי הנה הדברים התוריים אם הם דקים ועמוקים ראוי שיודעו אל החכמים ואל הנביאים ואין דבר שיסתר משום אדם אלא לקוצר שכלו והשגתו אבל לא שיכוון ההסתר בו וכמו שכתב הרב המורה בפרק ל"ג ח"א זה לשונו כן אלו הדעות האמתיות לא העלימום ודברו בהם בחידות ולא עשה כל חכם תחבולה ללמדם בבלתי ביאור בכל צד מהתחבולות מפני היות בהם דבר רע

נסתר או מפני היותם סותרים ליסודות התורה כמו שחשבו הפתאים שחשבו שהשיגו למדרגת העיון אבל העלימום לקוצר יד השכל בתחלה לקבלם וגלו להם מעט שילמדם השלם ולזה נקראו סודות וסתרי תורה ע"כ. וגם הרמב"ן ז"ל קיים זה והאריך בו מאד במצות שלוח הקן (פ' כי תצא) הנה שהכתוב לא בא לסתום ולסתור מהראויים להם אבל לפרש או לפתוח פתח במה שיוכלו להכנס בהם ועל זה היסוד עצמו מצאנו ראינו שסמך דוד אדונינו באות הגי"מל מהא"לפא בי"תא כשבקש שיתגלו אליו סתרי התורה באומרו גמול על עבדך אחיה ואשמרה דבריך (תלים קי"ט) אמר שיגמול לו חסד יחיה בו חיי הנפש והוא שיפקיד אותו פקיד ושומר משמרת דברי מצותיו ויודע סודם וטעמם ויהיה ואשמרה כענין שומר הנשים (אסתר ב':ג') שומר הבגדים (ד"ה ב' ל"ד) שיעשה סוכן ואוצר סודותם. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. ירצה יודע אני שההעלם וההסתר המגיע אלינו באלו הענינים אינו רק מסבת קיצורנו וסמוי עינינו שנלאו מראות פתוחי חותמיהם הכתובות במקום גבוה ממנו דלא איתי איניש דיכיל כתבא למקרי ולזה גל עיני ואביטה וגו'. ואם תאמר שיש בהם טעם להסתירם הנה זה באמת לא ימצא בהם בשום פנים וזה כי המסתיר דבר מזולתו יהיה לאחת ששה סבות.[399] האחת שלא יאות האדם לגלות סודו כי אם לאיש כערכו ואלופו כמו שאמר ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד וגו' (תהילים נ"ה:י"ד-ט"ו). והב' מפני שהזולת ההוא לא

[399] האחת וכו', ר"ל כי הנה שש סיבות יש אשר בעבורן יסתיר איש לפעמים סודו מזולתו, הא' אם אינו ממיודעיו, כי אין דרך איש לגלות סודו לאיש זר אשר לא נקשר עמו בעבותות האהבה והאחוה, והב' אם לא ירצה הזולת לבוא בסודו, ולדעת מאומה ממנו, והג' אם הדבר מגונה בעצמותו, או אם ראוי שיענשו בעליו בעבורו, כי אז יבוש או ייראֿ לגלותו לזולתו פן יודע עי"ז קלונו או יענש בעבורו, הד' אם ייראֿ שהאיש אשר יגלה לו סודו ילך רכיל ויודיענו אף למי שאינו ראוי לדעת אותו, ויצא מזה מכשול או נזק והפסד, הה' שאם הדבר בעצמו אינו מגונה ובכל זאת יחייב חק המוסרי, שלא לאמרו בפה מלא ובגלוי באזני כל כעין מה שאחז"ל "הכל יודעים למה כלה" וכו' ובכל זאת המדבר מענין זה בגלוי ובאזני כל בשם מנבל פיו יקראֿ, והו' הוא כאשר ייראֿ לפעמים שאם יגלה סודו לאחרים יסבב לעצמו נזק עי"ז, ד"מ אם יגיד להם שבדעתו לקנות מרכולת ידועה מאיש ידוע במחיר קטן באופן שירויח בו, יקדימוהו הם לקנותה, או יודע הדבר גם אל המוכר, וירבה עליו בעבור זה מחיר הסחורה, וע"כ כאשר בקש דהע"ה שיגלה ה' לו סודות תורתו, השתדל להראות כי אף אחת משש אלה הסיבות לא תוכל למנעו בזה, כי על שלילת הראשונה אמר "גר אנוכי בארץ" וכו' ר"ל קרבת אלהים לי טוב, ועיקר השתדלותי היא תמיד רק לעיין בדברי' רוחנייֿ' ואלהיים, באופן שאני נחשב כאחד מאוהביך ואנשי ביתך וישיבתי בארץ אחשוב רק לדבר עראי וטפל, והיא רק לפי שעה כגר וכאזרח אשר נטה רק ללון, ועל השניה אמר "גרסה נפשי לתאבה" וכו' ר"ל כי חפץ אני מאוד שתגלה לי סודיך, ועל השלישית אמר כי לא לבד שסודות התורה אינם דברים שאינם הגונים כי אם הם בהפך טובים וישרים, כי מזהירים הם כל אדם לבלתי סור ממעגלי הצדק והיושר כמו שאמר "נערת זרים" וכו', ועל הרביעית אמר "גל מעלי חרפה ובוז" וכו' ר"ל אל תחשוב אותי כהולך רכיל המגלה סוד למי שאינו ראוי לו, אשר חרפה ובוז גולל עליו כל איש נאמן ומכסה דבר ועל החמישית אמר "גם ישבו שרים וכו' אני אשיח בחקיך," ר"ל כי חקיך אינם מהדברים אשר חוק המוסר יחייב להסתירם ושלא לדבר בהם בגלוי ובאזני כל גם נגד מלך ושרים. ועל השישית אמר שע"י גילוי סודות התורה לא תופר עצת הי"ת המגלה אותם כי אם אך טוב מוסרי יסובב עי"ז, וזש"א "גם עדותיך שעשועי אנשי עצתי" ר"ל כי גם לי גם לאנשים אחרים אשר עמם אשיחה בחקיך יסבבו רק עונג ושעשועים באופן שנפשם נדבקה בנפשי והם נעשים לי עי"ז אוהבי ואנשי עצתי,

ירצה לקבל סודו ומסתורו כמו שאמר בסודם אל תבא נפשי וגו' (בראשית מ"ט:ו'). והג' מפני היות הדבר ראוי להסתירו מפני גנותו או מפני ענשו באומרו כי יסיתך אחיך בן אמך וגו' בסתר לאמר (דברים י"ג:ז'). מכה רעהו בסתר (שם כ"ז) ועל לשון הרע הכתוב מדבר כי היא הכאה אשר יקבלה האדם עם היותו נסתר מהמכה. והד' כי ירא לאמר פן יתבזה הדבר ההוא הנאמר ע"י האיש הלזה אשר יתגלה אליו כי יקשקש בו כפעמון לכל אדם ובכל מקום וכמו שאמרו חז"ל מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר (סוכה מ"ט:) ועל ההפך אמרו כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד (משלי כ"ו:ח'). וההי' שהדבר הוא מטבעו להסתירו כמו שאמרנו הכל יודעים למה כלה נכנסה לחופה אבל כל המנבל את פיו וכו' (כתובות ח':). כי זה דבר אינו אסור ולא מגונה מצד עצמו אבל הוא הכרחי או מצווה עליו אבל הפרסום לבד בו הוא הגנאי כמו שהוכרח לטבע היצירה להסתיר אברי המשגל והיציאה בכל הבעלי חיים. הו' שמא ע"י זה הגלוי ימנעו ממנו מבוקשיו שיקדימוהו היודעים ויעכבו על ידו כמו שאמר החכם הפר מחשבות באין סוד (משלי ט"ו:כ"ב) וכן אמר נחמיה בן חכליה ולא הגדתי לאדם את אשר אלהים נותן בלבי לעשות בירושלים ונאמר והסנגני' לא ידעו אנא הלכתי ומה אני עושה וליהודי' ולכהנים ולחורי' ולסגנים וליתר עושי המלאכה על כן לא הגדתי (נחמיה ב':ט"ז) והטעם שע"י כן תמנע כוונתו. והנה המשורר הליץ שאחת משתה הטענות האלו לא ימצאו בגלוי סתרי התורה כמו שיסדרם בששה פסוקים רצופים אחת לאחת ולכן אין ראוי למנע ממנו. ועל הראשונה אמר גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך (תהילים קי"ט:י"ט) ירצה אל תבזני מצד שאני עפר מן האדמה לומר מי הוא זה להעריכו בבעל סוד כי מצד השכל שהוא עצמי ואמתת מהותי גר אנכי בארץ וכמו שאמר במקומות אחרים כי גר אנכי עמך (שם ל"ט) כי גרים אנחנו לפניך (ד"ה א' כ"ט) כלומר למה שיאות להיות עמך ולשבת לפניך הננו גרים בארץ ולא תושבים בה והוא הטעם מה שנקראו האנשים הנקבעים בעסקי העולם הזה עם הארץ כי הם מתושביה ואזרחיה לא מהנכרים עליהם וגרים בה כמו שכתבנו בשער. ועל השנית אמר גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת. ירצה אין לך טעם למנעם ממני מצד שאני נכסף ומשתוקק אליהם תכלית הכוסף והתשוקה כי גרסה נפשי לתשוקת' וחפצם בכל עת כי אין דבר במה שיבחן בו עוצם התשוקה כי אם בענין ההתמדה וכמו שאמר באהבתה תשגה תמיד (משלי ה':י"ט) וזאת התשוקה נמצאת תמיד לשלימי אומתינו כמו שנרא' מענינם ובמקומם. ועל השלישית אמר געֶרת זדים ארורים השוגים ממצותיך ירצה אין צ"ל כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ואין להסתיר' מצד רעתם וגנותם אלא שהם הנוערים בכל זדים ועושי רשעה ומזהרת

אותם בשיעור גדול מהעונשים וההרדפות כמו שנתפרסם ממשפטיה. ואמר השוגים ממצותיך כי מהשונים נעשו הזדים הארורים באשר ימשכו אחרי רוע ההתחלה. ואחשוב כי באומרו זדים כוון אל המזיד במעשה ואם אינו מזיד בחטא והוא העובר לתאבון. ובאומרו הארורים כוון אל המקוללים המזידים אצל החטא והם המכוונים למרוד. השוגים כמשמעו שאינו יודע שהחוטא. וזכר אותן על הסדר שזכר בי"ג מדות נושא עון ופשע וחטא' (שמות ל"ד:ז'). והכוונה שבכלם גער ע"י המצות האלו כל כת וכת לפי צרכה עד הרחיקה והבדילה מרוע מעשיה. ומאמר ממצותיך מוסב לכל אחת כאלי אמר זדים ממצותיך ארורים ממצותיך ושוגים ממצותיך ועל הרביעית אמר גל מעלי חרפה גוז כי עדותיך נצרתי וגו' (תהלים שם). ירצה אל תחזיקני כרכיל מגלה סוד ברחובות ובשווקים או לאנשים בלתי מהוגנים כי הוא חרפה ובוז באדם שהרי אני נאמן רוח מכסה דבר ונצרתי עדותיך בלבי בכל מה שצריך בו הסוד והוא טבע השלימים כלם כמו שאמרו במדות הלימד התור' לשמה ממשיכתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן (אבות פ"ו). ונאמר על רבן של נביאים בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב) וענין זה הנאמנות בחכמים פירשנו בשער ע"ב. ואיפשר להליץ זה בפסוק גר אנכי בארץ וגו'. לומר שהגרים אשר בארץ הם יותר נאותים לגלות אליהם אי זה סוד שיהי' יותר מהתושבים משום דשייכא בהו חברך חברא אית ליה מה שאינו כן בגרים. ועל הטענה החמישית אמר גם ישבו שרים בי נדברו עבדך ישיח בחוקיך כי אין ענין סתרי התורה צריכין שמור והסתר מן הפרסום כמו שהיא הענין בתשמיש המטה ישמוש נקבים שאמרנו אדרבא שהם דברים שאדם ידבר וישיח בהם אפי' כשישבו שרים רבים ונכבדים לפניו לדבר עמו ואין שם כי אם כבוד ותפארת. והנה על הששית אמר גם עדותיך שעשועי אנשי עצתי יאמר לא די שגילוי סתריה לא יפר עצת המגלה ולא תבטל מחשבתי אלא שגלוייי' ולמודם יקיימו וישלימו אותה על כל פנים ושזה נודע לו בנסיון במה שהשיג לי מהם כי כשהיה משתעשע בעדותיו עם בני אדם ומגלה להם סודותיהם הנודעים לו מיד נדבקה נפשם בנפשו והיה מוצא קורת רוח בהם להיות לו לאנשי עצתו להצליח דרכיו ולהשכיל וכ"ש שלא יזיקו על ידו וקל וחומר שיהיה כזה בלמוד האלהי וכמו שאמר כן יהי' דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח את אשר שלחתיו. (ישעיהו נ"ה:י"א) והנה אחר שלא נשארה סבה אליך יצטרך ההעלם והסוד נשאר אם כן שאיני מחלה אלא מפני קצורי אשר עליו אני מחלה פניך ונושא לפניך את כל התפלה והתחנה הזאת ואשר יסמוך אליה באות הדל"ת על הסרת המונעים והמעיקים כמו שאמרנו אותו שער נ"ה. והנה הדבר שישאלו השלמים מאת השם יתעלה ואין סבה להסתיר אין מדרכו למנע מהם כי

לא ימנע טוב להולכים בתמים ואיך יאמן שירצה שיהי' פרה אדומה וזולתה מהמצות נסתר ונעלם משלמה המלך ע"ה ומשאר הנביאים והחכמים זה לא יתכן וכ"ש שנמצאו מאמרים ג"כ לרז"ל שנראה מהם שלא היתה כוונתו יתעלה להסתיר עצה ולהעמיק סוד מלב כל חכם לב במצוה הזאת והדומות עד שלא ישיגו את טעמם כמו שיראה מקצת מאמרים אמרו מפני מה כל הקרבנות זכרים וזו נקבה אלא משל לבן שפחה שטנף פלטין של מלך אמר המלך תבא שפחה ותקנח את צואת בנה כך אמר הקב"ה תבא פרה ותקנח מעשה העגל (במ"ר פ' י"ט). הנה שהורה שהאומר השיג כוונת הפרה הזאת ותועלתה. ועוד מצינו לרבן יוחנן בן זכאי שאמר לתלמידיו חייכם לא מת מטמא ולא פרה מטהרת אלא כך אמר הקב"ה גזירה גזרתי וכו' (שם). [400]והנה מאמרו זה יורה תכלית ההוראה שהוא יודע דבר בסוד הפרה וטעמה שאם לא כן איך אמר חייכם לא מת מטמא ולא פרה מטהרת שהרי שלילת הענין היותר עצמי שיחושב בו הוא חלק גדול מהידיעה או הידיעה עצמה. [401]וכמו שכתב החכם בראשון מספר המופת כי מי שיבקש עבד פלוני והיא אשר יסכלהו כשיפגשהו לא ידע שזה אשר יבקש אותו וכו'. וכן כשיפגוש אותו אשר יחשב עליו כי זהו יותר מכל זולתו ויאמר שאינו הוא ראיה גמורה שידעו. עוד מצינו במדרש (שם) מה שמכריע זה א"ר אחא בשם רבי אסי בר חנינא בשעה שעלה משה למרום שמע קולו של הקב"ה יושב ועוסק בפרה אדומה ואומר הלכה בשם אומרה רבי אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים אמר לפניו רבש"ע יהי רצון שיהא מחלצי אמר לו חייך שיהי' מחלציך הדא הוא דכתיב ושם האחד אליעזר (שמות י"ח:ד'). ואין ספק כי על דין הפרה עם סודותיה נאמרו הדברים האלו ויותר נפלא אמר שם וכל יקר ראתה עינו (איוב כ"ח:י') זה רבי עקיבא וחביריו שנגלו להם דברים שלא נגלו למשה בסיני. ואם שדברים אלו צריכים ביאור כמו שיבא מ"מ למדנו מכל המאמרים האלו שהענין אצל פרה אדומה הוא כמו בשאר סתרי תורה אשר לא היתי הכוונה להסתירם ולהעלימם מלבות החכמים. והנה אחר שנמצאו לחז"ל מאמרים רבים וחזקים שמראים על העלמה מכל כי על כן קרא אותה חקה וגזירה ומצינו מאמרים שמורים על היות טעמה מושג לחכמים כמו שזכרנום

[400]והנה מאמרו זה וכו' ר"ל כי היודע לשלול מדבר ידוע, מה שנראה לזולתו שהוא תואר עצמי והכרחי בו, בהכרח שידע מהות הדבר ההוא בעצמו, ואחרי שאנו חושבים שעצמות הפרה האדומה היא לטהר הטמאים במי אפרה וריב"ז אמר בהפך מזה "חייכם וכו' ולא פרה מטהרת" הלא זה אות ומופת שידע סוד הפרה וטעמה.

[401]וכמו שכתב החכם וכו' לשונו דחוק קצת ולדעתי כצ"ל "כי מי שיבקש עבד פלוני והוא אשר יסכלהו כשיפגשהו לא ידע זה אשר יבקש וכו' כשיפגוש אותו אשר יחשב עליו כי זהו יותר מכל זולתו ויאמר שאינו, הוא ראיה גמורה שידעהו ור"ל כי ממה שיאמר איש על אדם אחד מדי יפגשהו בחוץ שהוא אינו העבד המבוקש ממנו, לא יודע עוד לנו שידע מהות העבד ההוא בעצמו, אפס כאשר יפגוש איש אשר יחשוב עליו בתחילה שהוא הוא המבוקש, ובכל זאת אחרי התבוננו והסתכלו בו יותר יאמר עליו שהוא איננו, זאת השלילה (שהיא כעין שלילת תואר שהיה נראה לנו כעצמי והכרחי לדבר המבוקש) היא אות ומופת שידע על נכון מהות העבד המבוקש.

נראה שהנאות והטוב לעבור עליה בשני פנים. האחד בתת טוב טעם ודעת על כוונת ההעלם. והשני בהראות שום טעם לנגלה ממנה כפי המאמרים המורים עליה. אמנם הענין הראשון הוא בשנקבל שענין פרה אדומה היא עמוק עמוק מי ימצאנו כי עצור עצר ה' הכח השכלי לרדת לסוף כוונתו[402] בשום צד הקש או חפוש כמו שאמר החכם עליו אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהלת ז':כ"ג) אבל שהית' הכוונה האלהית בזה נכונה מאד להודיע בהעלם זה וכיוצא העלמים רבים אשר אתנו אשר א"א זולתם לפי טבענו והידיעה באמתת מציאותם היא מחוייבת אל ההצלחה. וזה שאין ספק שהתורה האלהית מיעדת בשכר מצותיה וחקותיה נחלת שתי העולמים כמו שאמר ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותינו כהיום הזה (דברים ו':כ"ד) כאשר פירש הרב המורה ז"ל וכמו שנתבאר זו בפרשת הברית שער ע' והנה לא ימלט משהיו קצת המצות המיוחדות להצלחת העולם הבא וקצתם להצלחת העולם הזה אי שיהיו לכל אחת מהמצות שתי התכליות. ואחר שהענין הראשון לא נתבאר בתורה אבל מצינו במצות הקלות ייעוד ההצלחה הנצחית כמו שהיא בשלוח הקן שנאמר בה למען ייטב לך והארכת ימים (שם כ"ב) כמו שאמרו חז"ל (חולין קמ"ב.) וכן במצות כבוד אב ואם עם היותה מצוה אנושית מפורסמת ודומיהם וכמה פעמים אמרו רז"ל הוי זהיר במצוה קלה כמצוה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות (אבות פ"ב). הנה חוייב שימצאו שתי התכליות בכל אחת מהנה וכבר נתבאר בפרשת מתן תורה כי על שני הענינים אמר נעשה ונשמע (שמות כ"ד:ז'). עיין שם והנה מזה יתחייב שימצאו בכל אחת מכל מצות ה' שני טעמים מתחלפים האחד במה שתכוין להיישיר אל החיים האנושיים הזמניים על צד היותר נאות שאפשר. והשני מצד שתכוין להשאיר אותנו בהן אחרינו בדברי רוחנית נצחית. והנה בבחינה הראשונה כבר איפשר

[402] בשום צד הקש או חיפוש וכו' להבין דבריו צריך אתה לדעת כי כל משפט שכלי בכלל, יקרא הקש, וביחוד יקרא בפי הרב ז"ל פה בשם הקש רק אותו משפט שכלי הנולד מהקדמו' ר"ל מהנחות קדומו', ד"מ משפט "כל אדם מרגיש" נקרא הקש יען כי נולד הוא מב' הקדמות, האחת "כל אדם חי," והב' "כל חי מרגיש," כי מחיבור שתיהן נודעה התולדה שהיא א"כ "כל אדם מרגיש," ובאמתת הקש זה צריך כל משכיל להודות, יען כי יש עליו מופת, והפוכו "אין כל אדם מרגיש" הוא שקר מוחלט, אחרי שכל אדם נכנס בסוג החי וכל חי מרגיש, ובשם חיפוש אינדוקטיאן יקרא משפט השכל הבנוי רק על הנסיון והדמיון לבד (עיין מזה גם מלות הגיון סוף שער ז') ד"מ אחרי אשר אכלנו הרבה פעמים מאכל שצורתו פת לחם ושבענו ממנו, נשפוט כל עת שיבוא לפנינו פת לחם שהוא משביע רעבים, יען כי הוא דומה בצורתו לשאר פתותי לחם שהשביע כבר אותנו לפנים, ועל אמתת משפט כזה יש עוד לעורר, אחרי שאין עליו מופת, כי אם גם מאה פעמים שבענו באכלנו פת לחם כזה, אפשר שבכל זאת עתה לא נשבע ממנו, אם בעבור שרעבון נפשנו גדול עתה יותר ממה שהיה לפנים או בעבור שפת זה ידמה רק בצורתו החיצונית לפת אחר שאכלנו לפנים, אבל במהותו ואיכותו הפנימית לא ידמה לו, יען כי לא נעשה מתבואה טובה כמוהו, ומעתה יאמר הרב ז"ל כי ענין פרה אדומה ואופן פעולתה לא נודעה בשום צד מהקש שכלי, גם לא עפ"י הנסיון בעבור דמיונה לשאר דברים הנודעים כבר לנו במהותם ובפעולותיהם.

לנו לבקש טעם לכל מצוה ולמצוא דברי חפצה כי כמו שהתכלית עצמו הוא דבר ידוע ומושג לנו כן נוכל לדעת איך יביא המביא אותנו אליו ולא עוד אלא שהיא עצה טובה וכוונה רצוייה לדרוש ולתור טעמם בזה כי כל עוד שישכיל האדם בטעם הדבר וסבתו יתיישר מאד להשגת תכליתו כמו שהשתדל הרב המורה בנתינת טעמי המצות כלן על זה האופן בחלק שלישי מספר המורה. והנה על זה אמר החכם פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו (משלי ד׳:כ״ו) ועל זה האופן השתדלנו בכל מה שבא ממלאכת המשכן וכליו ובגדי כהונה וכל הענינים הנלוים אליהם כמו שנתבאר במקומותן. אמנם בבחינה השנית כאשר היה התכלית הנפלא ההוא נמנע ממנו ציור אמתת מהותו כמו שאמר הנביא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיהו ס״ד:ג׳) והחושב חלוף זה הוא אצלו רעיון רוח או סכלות גמורה כמו שיקרה לסומא שלא ראה מאורות מימיו וידמה בלבו שיש לו ציור ובחינה אצל המראות שזה יהיה לו עוורון גדול מהראשון שהראשון הוא בעיניו והשני בשכלו ויסבול שירצה זה באומרו כי לא יראני האדם וחי (שמות ל״ג:כ׳) יראה בעודו חי ובריא מהשכל על דרך והחי יתן אל לבו (קהלת ז׳:ב׳). והנה אחר שהיתה הכרת התכלית מנועה ממנו מטבענו יתחייב גם כן שיהיה הדרך המביא אליו גם הוא מוסכל ציורו ממנו כי איך יצייר האדם דרך אל המקום אשר לא ידעו ולא הכירו כלל הנה זה הוא בלתי אפשר אבל יחוייבו כל אנשי התורה לכסוף התכלית הנכבד והנורא ההיא לפרסום מציאותו כפי ייעודי התורה האלהית ובכל נביאי החמת והצדק כמו שיכסוף הסומא לאור השמש לפרסום מציאותו בפי כל הרואים את כבודו ואת גדלו ונתיישר אל המעשים המביאים אליו על פי התורה והנבואה כמו שיתרפא החולה בעצת הרופא ואם לא ידע טבע התרופה ומהותה כמו שאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך (שמות ט״ו:כ״ו). והמחלה המצריית היא הפסד עצמן ואבדן נפשן בלי ספק. או כמו שנשענים הסומים על הפקחים ללכת על אשר לא ידעו כי הנביאים הם הרואים תמיד במחזה שדי ואנחנו בכל אלו העניינים באין עינים נגששה כמו שאמר על זה והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים (ישעיהו מ״ב:ט״ז) כמו שיתבאר בסוף על פי חז"ל. והנה אחר שהדרכים והנתיבות אשר בהם ילכו אל זה התכלית העליון הם נמנעים בחוקינו הנה העצה היעוצה שלא לדרוש ולחקור אחריהם כי על זה הענין נקראו כל המצות האלהיות חוקים כמו שתכלול אותם בשם זה בכמה מקומות. ועל זה אמר החכם אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע (משלי ה׳:ו׳) אמר האורח והנתיב המביא

אל החיים הנצחיים השמר לך פן תפלס אותו ותחשוב לשקלו בשקל דעתך כי ודאי נעו מעגלותיו ונתרחקו מדרכי האדם ולא תדע בהם דבר וכן יען בכיוצא בזה אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת (שם ל') והנה הפליג ההזהרה בזה פן יהיה בלב האדם דבר בליעל לאמר שכל המצות נתיצבו על כוונות אינושיות מתועלות מושגות אצל החכמים עד שכבר יספיק השכל האינושי לבא עד תכליתם כמו שחשבו רבים לפי שמחשבה זו תמשך הריסה גדולה לכל התורה כלה משני צדדים האחד במה שיגזור דעת האדם שתמשך הכוונה המכוונ' במצוה מבלתי שתעשה בפעל כמו שקרה לשלמה המלך עליו השלום באותם שלשה מצות המלכיות שנתברר טעמם שבשלשתן אמר אני ארבה ולא אסור ולבסוף לא נזהר וסר (סנהדרין כ"א:). וכן הענין ברואה שטעם שביתת השבת הוא ממה שיחייב השכל לתת מנוחה ומרגוע לגופות העמלים אחת בשבוע או שיהיה להם פנאי לבקר קרוביהם ואוהביהם לטעת האהבה ביניהם אשר היא צריכה לחיים או להתעסק בחכמה ובתורה וכיוצא הנה כבר תבטל מצוה זו אצל הבטלנים או העוסקים תמיד בתורה וגם אצל בעל המלאכ' כשיראה מלאכתו אובדת והוא מתענג בהצלת' יותר מבשביתה ומה גם עתה אם אין לו מה יאכל שישיש וישמח ביגיע כפיו כי יאכל. או כי ייטיב לבו ללכת כמה מילין להקביל פני אביו או רבו וכל כיוצא בזה. וכן הענין באיסור המאכלות שאם יחשבו שנאסרו בתורה מצד היזקם אל הבריאות הגופיי או מצד לחותם או קרירותם יבשותם וארסיותם הנה כבר ימצאו עלה לבטולם אל האנשים אשר לא יזיקום לפי טבעם או שיאכלום ע"י התקונים וההרכבות והתבלין אשר בהם יבטלו כח ההיזק הנמצא בפשוטיהם כמו שהוא הענין בכל התרופות שהם סם המות לבריאים ורפואות לחולים וגם על ידי ההרכבות והתקונים וכזה הענין יקרה בכל מצות התורה עד אשר לא ישאר בה דבר עומד על עומדו. אמנם הענין השני מההריס' הוא מה שתתמעט בעיני הכל צורת התורה האלהית להיותה במדרגת חבור קטן חסר וקצר מאד מספרי הנהגת האדם אשר במדות או בעניני הרפואות היותר קצרים וזה מגונה מאד. אמנם כשישים האדם אל לבו כי בזולת זה יש טעם לכל המצות האלה עליון ונשגב הנשקף אל תכלית עליון ונורא מהשגתנו לא ירים את ידו להחליף או להמיר מהם לא דבר גדול ולא דבר קטון והוא עצמו מה שאמרו ז"ל אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר וגו' אבל מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי (תו"כ פ' קדושים פ"ט) ירצה שלא יאמר שמה שימנע מאכול החזיר ויתר המאכלות האסורות או מענינים האחרים שמנעם הכתוב שהוא נמנע מפני הרע אשר ימצא הוא בהם אשר בעבורו ימנעם מדעתו כי ודאי איפשר לקבלה ולאכלם ע"י התקונים כיתר המאכלות המותרות הצריכין תקון אבל מה נעשה ואבינו

שבשמים גזר עלינו גזירה זו מטעם נסתר ונעלם ולא נוכל לעבור את פי ה' והיא כוונה נכונה מאד. והנה כאשר היה זה הדעת הכרחי במצות התורה האלהית לקיים אותו ולהכריחו ראתה החכמ' האלהית לתת לנו בתוך מצות התורה קצת מצות אשר כנגד האנשים החושבים למצוא טעם אינושי לכלם וילאה שכלם בהם ויודו הודאה גמורה ששכלם קצר יד מהשיגם ויהיו ראיה גדולה על כל השאר כמו שהיה הענין בפרה אדומה ועזאזל ושעטנז וכלאים והתר אשת אח וכדומה וכבר נלאה הרב המורה ז"ל לתת הכרה במעשה השולחן וביין הנסכים ועץ ארז ואזוב ושני תולעת ושתי צפרים אם בפרה אדומה ואם במצורע גם בטעם בשר בחלב כי לא מצא להם רמז מספרי הצאוב"ה פ' מ"ח ח"ג וכתב שלא נודע לו שום טעם ואחשוב שכוונתו לומר שזה ממה שיורה על עומק כוונת המצות כלן שיש בהם טעם וכוונה לא ישיגנה שכל האדם וזה מה שפרסמוהו במאמר והיא רחוקה ממני זו פרה אדומה כי זאת תעיד על כל מצות שבתור' שיש בה חוקה. וזה עצמו מה שיראה שירצוהו חז"ל באומרם מפני שהשטן ואומות עכו"ם משיבין עליה מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזירה גזרתי וכו' (במ"ר פ' י"ט) שלכאור' יראה טעם לסתור שהיא הנותנת לגלות את טעמה לדעת להשיב את המינים אלא שהכוונה לבעל זה המאמר שאמרו כי לפי שמטבע היצר הרע והוא שטן הוא מלאך המות (ב"ב ט"ז.) וגם החולקים עלינו מסכלי האומות או הדומים להם מדעותיהם לבקש טעמים אינושיים לכלל המצות וכבר השתדלו על זה וכדי שלא יחשב שכבר הגיעו לתכלית כוונתם וימשכו מזה הנזקים הגדולים שקדמו לזה כוון האל יתעלה כשתהיינה שם מצות כגון פרה אדומה והדומ' לה שעל כרחם יודו הכל בה שהיא חוקה וגזירה מלפניו אין רשות לשכל האנושי להרהר בה להשיג ממנה דבר וכבר תהיה הוראה גמורה על כל זולתם מהמצות. כי מה שהשיגו מהן הם תועלות מכוונות אל הבחינה הראשונה אמנם מה שימשך מהם אל הבחינ' השנית הלא לאלהים פתרונים ויהיה מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה נאמר על כל מצוה ומצוה שבתורה והוא נכון. והנה לפי זה יהיה פי' ממאמר שזכרנו ראשונה זאת כוונתו כי אחר שכל העוסקים עם הפרה מטמאין הבגדים והיא עצמה מטהרת אשר הוא הפך מה שתחייבהו ההקדמה המופתית ההיא שזכרנו הוא מה שיחייב היות הענין הזה נסתר ונעלם מהחקירה האינושית והוא מה שיכוונוהו האל יתעלה לסבה הנזכרת כי לזה אמר חוקה חקקתי גזירה גזרתי אין לך רשות להרהר אחריה. והנה הדרך הזה הוא נכון והכוונה בו רצוייה וישרה בעיני אלהים

ואדם.[403] ואולם המאמרים אשר יראה מהם שנתגלו אלו הענינים לחכמים ירצו מהם

[403] ואולם המאמרים וכו' תוכן דעתו הוא, אחרי שהוכיח הרב ז"ל למעלה מכמה מאמרי חז"ל כי ידעו בכל זאת קצת ענינים ממצות פרה אדומה, אף שעצמותה הפנימית, סודה, וטעמה נעלם גם מעיני הנביאים ואנשי הרוח כמ"ש למעלה בתוכן השער, משתדל עתה הרב פה גם הוא לבאר עפ"י השכל קצת מענייניה, ומקדים תחילה ואומר, הנה ידוע כי כל דבר הנפסד יהפך אל הפכו, ונמשך מזה, כי כאשר יגדל מעלת הדבר כן יגרע מעלתו בהפסדו יותר, כי פחיתות יותר גדולה מתנגדת למעלה יותר גדולה, כמו שתתנגד פחיתות יותר קטנה למעלה יותר קטנה, כאשר יורה הנסיון, כי הצמח הפחות במעלתו כאשר ייבש ויפסד יהיה רק לרקב אשר לא יעלה באשו, תחת כי הבע"ח היקר ונכבד יותר ממנו כאשר ימות יהיה פגרו המובס נמאס ונבזה יותר, יען כי תעלה צחנתו באפי כל עובר עליו [וכן הוא גם בבחינה מוסרית או מדינית, כי ד"מ האיש אשר הוא צדיק הרבה מדי יעזוב יראת שדי, יפול לרוב מהקצה אל הקצה להיות רשע גדול (ואפשר שרומז על זה גם מאה"כ (קהלת ז׳:ט״ז) שאמר תחילה "אל תהי צדיק הרבה" וכו' ואח"כ אל תרשע הרבה וכו' להורות כי הראשון מביא את האדם לפעמים גם אל השני, כאשר יהפך מן הקצה אל הקצה) תחת כי האיש הבינים אשר הלך בתחילה רק בדרך הממוצע לעשות הטוב והישר כראוי, אם גם ישוב אח"כ מצדקתו ולא יהיה עוד סר מרע כבראשונה בכל זאת לא ירבה גם להרע ולהרשיע כמו הראשון וכן הוא גם בבחינה מדינית, כי מדי יתן ד"מ החופש לאיש אחד, או ליושבי מדינה אחת כלה אשר ידיהם היו אסורים לפנים בחבלי וזיקי הדת המדינית, הלוא יעשו אז כל אשר תאוה נפשם, ולא יחפצו עוד לסור אל משמעת שום חק או דת מדינית, כי אם רסן מפניהם ישלח ולבלתי שמוע עוד לקול נגיד ומצוה, באופן שרבה המכשלה היוצאת מזה, כי לפתע פתאום תמלא הארץ חמס ושוד, גנוב ורצוח, וחרב איש באחיו תהיה, כאשר הורה הנסיון בזמננו זה ואף כי בשנת תר"ח בהרבה מדינות וממלכות שונות] וכעין זה אמר גם החוקר, כי הרע אשר אין לו התחלה הוא פחות הנזק תמיד, ר"ל מהנעשה עפ"י שכל שהוא התחלה, וע"כ הרע ובלי צדק אשר יעשה האדם שהוא בעל שכל והתחלה, הוא מסבב נזק והפסד יותר גדול ממה שמסבב הרע אשר תעשה רק הבהמה אשר השה, אלוה חכמה, או איש בער ולא ידע אשר נמשל כבהמות נדמה, הנה לפנינו כי כאשר יפסד הכח השכלי באדם אשר הוא דבר יקר מעולה ונכבד מאוד, הוא יותר רע ופחות המעלה, מהכח הבהמיי הנפסד בעבור שהוא פחות המעלה בעצמותו, וע"כ יאמר הרב ז"ל ג"כ כי ע"כ כתב החכם בס' המידות כי יש ג' מדרגות פחיתיות בבחינת מדות האדם, אשר יקרא אותן בשם "רשע" "חטא", "בהמיות", יען כי יש גם ג' מדרגות מעלות באדם, "המעלה", שהוא הפך הרשע, "הכושר", שהוא הפך החטא, "והקדושה", שהוא הפך הבהמיות, באופן שהמעולה ר"ל בעל המעלה כאשר יפסד, יהיה רשע רע, והכובשו יצרו שהוא בעל הכושר, כאשר יפסד יהיה חוטא הבלתי כובש יצרו, והקדוש כאשר יפסד יפול ברשת הבהמיות להתאות רק הנאות חמריות [וע"ז רומז לדעתי גם מחז"ל "כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו," ר"ל כי לפי גודל שכל וכח תבונת האדם להבין ולהשכיל בענינים רוחניים, כן תגדל גם כח תשוקתו החמריות המתנגדת לזה, באופן שאם לא ישמור רגלו מלכד, יפול על נקלה בפח יקוש, להתהפך מן הקצה אל הקצה, ולהיות ד"מ איש בהמיי הנוטה רק אל הנאות גופניות, תחת אשר לפנים קדוש יאמר לן] ועל פי ההקדמה הזאת יאמר עתה הרב ז"ל כי בעבור היות האדם בעל נפש משכלת ויקר המעלה והשלימות יותר משאר בע"ח ואף כי מצמחי השדה, יחויב ג"כ שכאשר ימות ויפסד, לא לבד כח הצומח והחיוני אשר לו, כי אם גם שכלו המעשיי המשתדל רק בענינים חמריים וארציים אחרי כי שם בארצות החיים לא ימצא יד ומקום עוד לפעול פעולתו במעשים וענינים כאלה, (עיין מכל זה ביאורי למעלה שער ע"ז) יהיה גופו המת והנפסד הזה ג"כ במדרגה יותר פחותה מבע"ח מת או צומח הנפסד אשר ע"כ תטמא גם נבלת האדם טומאה חמורה יותר מנבלת הבהמה, כי היא מטמאה נוגעיה ונושאיה רק יום אחד, והמת יטמא אותם טומאת שבעת ימים, הצריכה לטהרתה גם הזאת מי אפר פרה בשלישי ובשביעי, [ולפי דברי הרב ז"ל אלה צריכים אנו לאמר שמה שאנו מחויבים לקבור גוית אדם המת בכבוד, אף שלא נצטוינו לעשות כן בנבלת הבהמה, הוא רק בעבור שהיא לבדה היתה לפנים משכן הנפש המשכלת היקרה מאוד במעלתה ויקרתה, כמו שאנו מכבדים ומיקרים גם הבית והאוהל אשר שכן שם איש חכם ונבון יקר רוח וישר דרך, והכסא אשר ישב עליו, והכלים אשר השתמש בהם, לא לבד בעבור שכל אלה מזכירים אותנו בו, כי אם בעבור שהאציל מכבודו עליהם כל עוד היו אתו בחוברת,] ומזה הטעם יאמר הרב ז"ל חמורה ג"כ נבלת אישי האומה הישראלית מנבלות אישי שאר העמים, להיות היא לבדה מטמאה באוהל ולא הן, כמו שאחז"ל "ישראל מטמאין באוהל ואין עכו"ם מטמאים באוהל" יען כי לפי גודל מעלת בני ישראל ובחירתם משאר העמים בעוד בחיים חייתם, כן תגדל גם פחיתות וגריעות נבלתם במותם מנבלת שאר בני האדם, ועל ענין זה כבר העירו חז"ל פ"ד ממס' ידים באמרם "עצמות חמור טהורים (ר"ל מלטמא באוהל) ועצמות כה"ג מטמאים?" ואמרו ע"ז "לפי חיבתן תהיה טומאתן." וזאת היא באמת סיבת טומאתם העיקרית (ורק דרך דיחוי א"ל, שטעם טומאות עצמות האדם הוא שלא יקח איש עצמות אבותיו לעשות בהם כלים להשתמש בהם [כמו שעשו לפנים

שלקחה אזנם שמץ מהם או יתבאר בשאר ענינים כאשר יראה הרואה. אמנם מה שנאמר אותו על הפנים השניים הוא שנקבל המאמרים ההם כפי מה שיובן מהם ונשתדל לבאר אלו המאמרים הנזכרים לפי דרכם:

ולהמשך זה הדרך אקדים ואומר הוא ידוע כי אחר שכל הדברים כאשר יפסדו יפסדו אל הפכיהם הנה הוא מחוייב שהדבר היותר טוב והיותר שלם הוא אשר יפסד אל היותר רע והיותר נמאס כי הדבר אשר לו מציאות יותר שלם הנה הפכו הוא המציאות היותר פחות הטוב ממנו הפכו הוא הרע מאד וכן בכל מיני הטובות בלי ספק. ואולם במדרגות האדם

קצת העמים בארץ קדם ושאר ארצות ששתו מים ויין משתיהם מתוך עצמות גולגלות אויביהם אשר הרגו,] ועי"ז יקל איש בכבוד אבותיו, כמו שטעם היות ספרי קודש מטמאים את הידים הוא שלא יצניעו אצלם מאכל קודש כתרומה, ויסובב להם עי"ז נזק והפסד ע"י העכברים) הנמשך מכל זה הוא, כי אחרי שהדומם והצמח הנפסד והנרקב לא יטמאו, בהכרח נודה לאמר כי סיבת טומאת נבלת הבע"ח וגוף האדם המת איננו החומר שלהם, אחרי שהוא דומה בטבעו אל חומר הדומם והצומח אשר לא יטמא, כי אם הכח החיוני אשר בקרבם, הנפסד עתה במותם הוא לבדו סיבת טומאתם, ויען כי יחובר אל זה במות האדם גם הפסד כח שכלו המעשיי ע"כ טומאת נבלתו חמורה, ובעבור היות נפש הישראלית עוד יותר נבחרת משאר הנפשות תגדל בהפרדה ממנו גם מדרגת טומאות גויתו עוד יותר, כמ"ש כל זה למעלה דעו כי הכח החיוני והשכלי המסבב הטומאה הזאת הוא דבר רוחני אשר בהפסדו לא יעדר לצמיתות, כי אם ישאר עוד אבל במעמד גרוע ופחות, נקרא בפי' חז"ל בשם "רוח הטומאה השורה על המתים," אפס הפסד כח שכלי זה לא יחל באדם אחר המות לבד, כי אם עיקרו ותחלתו הם כבר בעוד בחיים חייתו כאשר יפסיד כח שכלו במחשבות פגול אשר לא טהורות הנה, או בפעולות נשחתות הנעשות על ידו, ורק כל עוד נשמת שדי תחייהו בעבור שיכול אז לתקן עוד את אשר עותו, לא יקרא עוד בשם "טמא", ורק הרשע המוחלט אשר ממנו לא נוכל לקוות עוד כי ייטיב דרכו ומעשיהו ממנו אחז"ל "רשעים בחייהם קרוים מתים" יען כי מטמאים הם כמתים אבל במותו כאשר יפרד מהגוף ואין עוד בידו היכולת לפעול שום פעולה יושלל ממנו גם הכשרון, לתקן עוד עותתו, וזאת היא אז סיבת טומאתו, ונמשך מזה כי האיש אשר שמר נפשו, שכלו, ותבונתו בעוד בחיים חייתו מכל מחשבה ופעולה רעה, ע"ד מה שפירשו חז"ל מאמר יחזקאל "הנה נפשי לא מטומאה" שלא הרהרתי ביום לבוא לידי טומאה בלילה," באיש כזה וכל הדומים לו, נוכל לאמר בבחינה מה כי גם במותם לא יטמאו, וע"ז רומזים דברי חז"ל האומרים, צדיקים במיתתם קרויים חיים," ר"ל שהם כחיים אשר לא יטמאו, וכן אחז"ל גם בפטירתו של ר' יודא הנשיא "אותו יום שמת רבי בטלה כהונה," ר"ל שבטלה ההזהרה שלא יטמאו הכהנים בנגיעת גופו המת והנה בעבור היות עשיית העגל ראשית חטאת לבת ישראל, ובה חוברו יחדיו מחשבת עבודת הגילולים הרעה עם מעשים מגונים אשר לא יעשו כי השתחוו ויזבחו לו ויקומו העם לצחק לפניו ע"כ הוא גם אות וסימן למחשבות ופעולות רעות, והפרה שהיא אם העגל היא כינוי, ואות וסימן לתכונה הנפשיית הרעה שהיא באדם מקור כל מחשבותיו ופעולותיו הרעות, ופעולות שריפת הפרה הזאת ונתינת אפרה אל המים אשר יזה אח"כ על הטמא, אשר עי"ז לא ישאר שום רושם עוד ממנה, רומזת על חיוב אדם לבער כל תכונה רעה מלבו, לטהר ולנקות נפשו עי"ז מכל חלאה מוסרית בבחינת מחשבותיו ופעולותיו בחייו בעודנו מתהלך עלי ארץ כי אז לא תטמא נפשו אחרי מותו, כי אם תשוב בטהרה וקדושה אל האלהים אשר נתנה, ועל כל זה רמזו חז"ל באמרם "תבוא הפרה ותכפר על מעשה העגל, וע"ז רומז גם מדרש הזוהר שאמר שהפרה האדומה, אשר בפרשה שלה נאמרו שבעה פעמים פרה, ושבעה פעמים שריפה, ושבע הזאות, תקרא דרך משל ורמז, "בת שבע אם שלמה" יען כי ענין הפרה ותכלית הפעולות שנעשו עמה מורים גם על השתדלות האדם לטהר ולזכות תכונת הנפש (שהיא מקור כל המחשבות ופעולות) אחרי אשר הטמאה כי אז ישיג בעליו השלימות המוסרית, ויעשה שלום בינו ובין אביו שבשמים להיות עוד קרוב אליו אחר אשר התרחק ממנו, וע"ז רומזים גם דברי ריב"ז שאמר לתלמידיו "חייכם לא מת מטמא ולא פרה מטהרת אלא כך אמר הקב"ה וכו'", שאין כונתו בזה להכחיש פשטי הכתובים שהמת מטמא ומי אפר פרה מטהרים, כי אם רצה בזה לרמוז רק על סיבת טומאת אדם כי ימות החמורה מטומאת נבלות שאר בע"ח, כי היא רק בעבור שהפסיד כחות נפשו בחייו ע"י מחשבותיו ומעשיו הרעים, כעין מה שאמר ר' דוסא ג"כ "לא ערוד ממית וכו' חטא ממית," שאין כונתו במאמר זה להכחיש את הנסיון שהערוד ממית לפעמים את פוגעיו, כי אם רצה בזה רק לעורר על הרעיון כי חטא האדם לבדו הוא הסיבה אשר בעבורה יוכל הערוד לשלוט בו, ולהמיתו (ועיין מזה ביאורי למעלה בראשית ק"ט ע"ב).

ובחינתם כתב החכם בתחלת המאמר הז' לספר המדות ז"ל. יען כי אצל המדות אשר כראוי לברוח מהם שלשה מינים רשע חטע בהמיות. אמנם המתנגדים לשנים הם גלווים כי זה נקרא מעלה וזה כושר. אמנם המתנגד לבהמיות יאות לומר אשר הוא למעולה מאדם והיא קדושה אלהי'. הנה שהמנגד אל החוטא שהוא הבלתי כובש אמר שהוא הכובש אמנם המנגד אל הרשע רע יאמר שהוא המעולה והמנגד אל הבהמי הוא האיש הקדוש האלהי כי כפי מדרגת מעלת כל אחד מהם מהיותו בהוייתו כך היא מדרגת פחיתותו בהיותו בהפסדו וכבר ביארנו הבדלי אלו האנשים יותר בפרשת קדושים שער ס"ה. עוד כתב החכם בסוף הפרק הז' מהמאמר הנזכר ז"ל כי אמנם הרע אשר אין לו התחלה הוא פחות הנזק תמיד. אמנם השכל הוא התחלה וזה דומה להעריך בלתי צדק אל אדם בלתי צדיק כי אמנם יהיה יותר רע משניהם עשר פעמים גם אלף פעמים כי רבות רעות יעשה האדם הרע יותר מחיות רעות. הנה שביאר שכל עוד שההתחל' יותר נכבדת יפסד אל דבר יותר רע והמשיל משל אל הבלי צדק הנעשה על ידי הבלתי צדיק שהוא היותר רע ויותר קשה מהנעשה מהבהמי או במקרה והזדמן. והנה באמת נראה שלזה השרש נמשכו דיני הטומאה אשר בתורתינו האלהית כשנתבונן בעניינם. כי הנה המיתה הוא העדר והפסד הבעלי חיים בחלקיו אמנם הבעלי חיים יתחלקו אל הבלתי מדבר ואל המדבר. אמנם הבלתי מדבר הנה כשיפסד הכח החייוני חשר בו יהפך אל דבר יותר רע מכאשר יפסד הצומח כי הצומח יפסד אל רקב אמנם החי יפסד אל פגר מובס יקרא נבלה אמנם האדם שיש לו התחלה יותר שלימה בנפש הדברית הנה כשיפסד לא יפסד אל נבלה לבד אבל אל דבר יותר רע ומגונה יותר משאר הפגרים עד שבפי הכל טמא טמא יקרא. והנה כאשר ימות האדם הנה הוא יפסד בשלשה חלקיו הצומח החיוני והשכלי והנה הוא מבואר שכל אחד מאלה יפסד אל ענייני המיוחד. כי הנה כל חלקיו ההווים בכח הנפש הצומחת כשתבטל מהם כח הצמיח' ויפסדו ישובו אל דומם כשאר הצמחים ויהיה רקב ועפר וכמו שאמר הכתוב כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראשית ג':י"ט). אמנם מצד מה שנתחבר עמהם מהכח החיוני יפסד אל דבר יותר רע עד שבעבורו יקרא נבלת האדם וכבר תשרה עליו שם טומאה כשאר הפגרים אשר בם רוח חיים אלא שהיא טומאה קלה בהם כטומאת מגע הבהמות הנבלות וכל שרץ אשר יטמא לו שהוא טומאת יום לבד. אמנם מצד מה שנתחבר' עמהם הפסד הכח השכלי באשר הוא החלק היותר מעולה ממנו הנה יהפך אל היותר רע ויותר נתעב עד שיהיה נבלתו מטמאה טומא' חמורה שהיא טומאת שבעה כי הנפש הזאת כשתפסד לא תעדר לבד אבל ישאר ממנה מציאות רע וממנה יקרא רוח טומאה ומזה הצד עצמו היתה נבלת אישי האומה הזאת

הנבחרת חמורה מכל אישי שאר האומות שמטמא' באוהל כמו שאמר הכתוב אדם כי ימות באהל (במדבר י״ט:י״ד) ישראל מטמאין באוהל ואין עכו"ם מטמאין באוהל (יבמות ס"א.) שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל ל״ד:ל״א) אתם קרויים אדם ואין עכו"ם קרויים אדם (יבמות שם.) וזה כי לפי שבהן היא פחיתותם כאשר הם נפסדים וזה הענין עצמו זכרוהו חז"ל במסכת ידים (פרק רביעי מ"ו) קובלנו עליכם פרושים שאתם אומרים כתבי הקדש מטמאין את הידים וספרי האפיקורס אינם מטמאין את הידים אמר להם ריב"ז וכי אין לכם על הפרושים אלא זו בלבד והרי הם אומרים עצמות חמור טהורים עצמות יוחנן כהן גדול טמאים אמרו לו לפי חבתן תהיה טומאתן שלא יעשו אדם עצמות אביו ואמו תרודאין אמר להם אף כתבי הקדש לפי חיבתן היא טומאתן ספרי אפיקורס שאינם חביבין אינם מטמאין את הידים וספרי הקדש שחביבין מטמאין את הידים. ומזה מחוייב שנדע כי במה שהסכימו לומר לפי חבתן תהיה טומאתן אמרו כלם אמתת הענין בסתם. אמנם במה שאמרו שלא יעשה אדם עצמות אביו וכו' (ידים שם) דחה להם בקנה של דוגמת גזרת הספרים כדאמרינן (בשבת י"ד.) והספר מפני מה גזרו רבנן טומאה אמר רב משרשיא בתחלה היה מצניעין אוכלין תרומה אצל ספר תורה דאמרי האי קדש והאי קדש כיון דקא חזו דאתו לידי פסידא דעכבר גזר ביה רבנן טומאה. ומהידוע מבואר שעקר טומאת המת לא זו הדרך ולא זו העיר אלא לפי שאינם כדאי להודיעם טעם ענין זה כמו שהודיעו לתלמידיו הוליכם לפי דרכם וסתם הדברים וכללן בטעם לומר שגזרה תורה טומאה על העצמות כדי שלא יקחו בידם להשתמש בהם. מ"מ למדנו מכל מה שאמרנוהו שכח הטומאה הזאת הוא דבק בהפסד הרוח החיוני ונוסף עוד בהפסד הכח הדברי ועוד תוסיף טומאה על טומאה בהפסד נפש מישראל לפי חבתן ונתחייב מזה כי כל אלו הטומאות הנוספות שאמרנו באדם אין עקרם מצד החומר לבד כי החמר אחר שהוא דבר גרוע בעודו בקיומו הנה לא יהיה הפסדו אל דבר גרוע ונמאס על הקצה אבל יהיה הפלגת טומאתו מצד עירוב אלו הכחות הנפשיות שבו כל אחת לפי ענייניה והנה עקר הפסדן של אלו אינם אחר המות אבל טומאתן העקרית היא בעוד בחיים חייתם בטמא נפשותם בהפסד המחשבות המקולקלות בשבוש האמונות וזוהמת הפעולות הנשחתות אשר בהם ישקצו עצמם תכלית השקוץ ועל ידם נכנסה בקרבם רוח הטומא' בחייהם ואף אחרי מותם תדבק נפשם בטומאתן כל אחת ואחת כפי רשעתה. ועל זה אמרו חכמים ז"ל רשעים בחייהם קרויים מתים (ברכות י"ח:) כי בחייהם טמאים הם ומטמאים כמתים ובמותם לא נפרדו מטומאותם אבל נדבקה הטומאה בהם לעד לעולם או נתגלגל עם הנפש ההיא קצב זמן כפי המשך דינו ואחר תאסף אל עמיה. אמנם

הנפשות הזכות והטהורות אשר לא נטמאו בכל אלה כי חיות הנה על דרך הטהרה והפרישות מכל הרהורים רעים ומחשבות נפסדות ופעולות מקולקלות ולא בדומים להם והמביאים אליהם כמו שאמר אהה ה' אלהים הנה נפשי לא מטומאה ונבלה וטרפה לא אכלתי וגו' (יחזקאל ד':י"ד). ודרשו רז"ל לא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה ולא אכלתי מבהמ' שהורה בה חכם וכו' (חולין מ"ד:) הנה איש זה וכל הדומים אליו נפשותם בתייהם היא קדוש' וטהורה ולא נדבקה עמה רוח הטמאה. ולזה לא תדבק בה אחרי כן בצאתה לחפשי מהגוף כמו שאמר הכתוב ולא תטמאו בהם ונטמאתם בם (ויקרא י"א) ירצה לא תטמאו בהם בחייכם כדי שתטמאו בם במיתתכם. והנה אלו שנתקדשו בחייהם בהפרד נפשותם מוסיפה להתקדש ולעלות ולראות אל קדש הקדשים אל האלהים אשר נתנה וכמעט שלא נמצא במיתתן צד טומאה כי עליהם אחז"ל צדיקים במיתתם קרויים חיים (ברכות י"ח.) וכשם שהחי אינו מטמא מן הדין כן אלו אינם מטמאין. והפלא מה שאמרו בפ' הנושא בפטירתו של רבינו הקדוש אמר ר' חייא אותו היום שמת רבי בטלה כהונה (כתובות ק"ג:) כי ודאי רבינו הקדוש נהג על זה האופן כמ"ש בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעות ואמר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שלא נהנתי אפילו באצבע קטנה (שם ק"ד.) ואצל פטירת משה רבינו וקבורתו בשער ק"ה יתבאר עוד זה בע"ה וזה מה שאמר ריב"ז לתלמידיו חייכם לא מת מטמא ולא פרה מטהרת וכו' (במ"ר פ' י"ט) כמו שיבא:

ועתה אחר שנתישב כל זה הנה הוא נאות וקרוב לשמוע כי ענין הפרה אדומה וסודה כשיעויינו מלאכותיה ויושקפו רמיזותיה כראוי הכל היא להיישיר האדם הנלבב אל טהרת נפשו ונקיותה להתקדש בה בחייו כדי שלא תטמא אחרי המות אבל שתפרד בטהרה וקדושה ותמהר לבא אל המקום אשר תתקיים שם לעתיד לבא לפני אלהיה. וזה הסוד כלו גלו אותו חז"ל לגמרי באומרם משל לבן שפחה שטנף פלטין של מלך וכו' (שם) כך אמר הקב"ה תבא פרה ותכפר על מעשה העגל כי הפרה באמת היא אמו של עגל. והכוונה על רוע המחשבה כי היא הפרה ורבה בנים משחיתים והם המעשים המכוערים המכונים אל עגלים ועתודים בני בשן גם שעירים ירקדו שם ובאמת תבא פרה ותקנח מעשה העגל כי בתקון המקור והשרש יתוקנו כל חלקי הפעולות ואם כן יראה שמי שצרף וזקק את הפרה לגמרי ביער כל החטאות והאשמות מן הארץ כמו שאמר הכתוב זאת תורת העולה הוא העולה וגו' המזבח וגו' (ויקרא ו':י"ח). והעולה היא העולה על הלב כמו שאז"ל (ויק' רב' פ"ז) ונאמר זאת תורת החטאת במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת וגו' (שם). וכן אמר במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את

האשם (שם ז'). הנה שהזריז המתקומם על האם ושוחטה במקום ובזמן אשר ישחט אותה ישחוט את שני בניה אלה כחטאת וכאשם שהרי הם שרי הנצבים על כל עון ופשע. ובדברי ר' משה הדרשן ושרף את הפרה כמו ששרף את העגל וכו' (עיין רש"י). והלא שריפת העגל לא היה עון אשר חטא שצריך עליו כפרה אלא שרמז כי כמו שתקון הבן היה שריפתו מכ"ש שיהי' זה תקון לאם. והנה אם כן סוד הפרה אצל החכמים היה להעמיד האדם על טהרת נפשו או להשיבה אליו כשתסור והיא תועלת נפלא מאד. ובמדרש הזוהר (פ' אחרי מות) בבעל תשובה אחד דהוה רשים באנפוי והוה ליה אסותה ע"י תשובה שהיישרו בה חכם מחכמי הדור. וזה שהוא היה בעל עבירה עם אחותו ע"י שכרות בלילה והיה בבקר שמע קול אנשים רצים ויצא והנה כל אחד מהם הכוהו על פניו מזה ומזה ויצא ונשאר נגוע ומוכה ומכוער ביותר והוא בא להתודות עונו לפני אותו חכם ויען לו שירחץ פניו תמיד במי דמעותיו על החטא ההוא וירפא וכן עשה כמו שהאריך בזה שם ויום אחד ימים רבים אחר שנתרפא פגע באותו חכם ולא הכיר והיה מגיד לו אשר הרהו והיה מספר בשבח התשובה. וזה לשונו לא מלא קיימא באנפי תשובה ואנא הכי אוליפנא ואסותא דאיהבו לי זימנא חדא דהוינא רשי' באנפאי ויומא חד הוינא אזיל באורחא ואערעינא בחד זכאה ועל ידו אתעבר מנאי רשימא א"ל בריך רחמנא דזכינא למחמי לך בהאי זכאה חולקך בעלמא דין ובעלמא דאתי א"ל אנא הוא דאערעך אשתטח קמיה ואתייה לבתיה ואתקין קמאי תרין סאין דנהמא ובשרא דעגלא תליתאה בתר דאכלו א"ל ההוא גברא ר' אימא לך חד מילאי חדא תורת' סומקתא אית לי אמא דעגלא דבשרא דאכלנ' ויומא חד עד לא אתעברת ואולידת אזילת בתרה למירעא במדברא עד דדברנא לה אתברי קמאי חד גברא אמר לי מה שם תורתא דאי אמינא מן יומא לא קרינא לה בשמה אמר לי בת שבע אם שלמה מתקרי בעוד דהדרנא ראשי לא חמינא ליה וחייכנא מההוא מלה והשתא דזכינא באורייתא אצטערנא על ההוא מלה דאסתכלנא דמלה דחכמתא היא ולא ידענא א"ל ודאי מלה דחכמה היא ורמיזא עילאה לעילא ותתא אבל תא חזי בת שבע איתקרי ממש בגין דכתיב בה שבע דשבע שבע פרות שבע שרפות שבע הזאות שבע כבוסין שבע טמאים שבע טהורים שבע כהנים משה ואהרן בחושבנא דהא כתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן שפיר קאמר ההוא גברא דאמר בת שבע א"ל בריך רחמנא דשמענא מלה בריך הוא דהא אקדים שלם בקדמיתא למזכי בהאי דכתיב שלום שלום לרחוק ולקרוב (ישעיהו נ"ז:י"ט). אנא כד דהוינא רחוק קב"ה אקדים לי שלם למהוי קרוב קרי עליה רבי אבא ואתה שלום (שמואל א כ"ה:ו'). ראה כמה מסכים המדרש הנפלא הזה על כל מה שאמרנו כשנשגיח עליו ועל עניני השביעיות

אשר כן ספרום בכל המדרשות שיש בפרשה הזאת שבעה פעמים פרה ושבעה פעמים שריפה ושבע הזאה וכן כלם כשתייחס אליהם רוב המעשים וההשתדליות הטעונים בזה וכשנצרפם אל דברי האיש בעל המעשה ומקרהו שכל זה מה שיורה הוראה שלימה שענין זאת הפרה ודאי היא תקון וזהירות להעמיד הנפש בטהרה וקדושה וחזרתה לקדושתה וזכותה אחרי אשר נטמאה כי על כן אתקרי אם שלמה כי היא היתה אם כל מי שהיה רחוק מאלהיו ונתקרב ונעשה שלום ביניהם אשריו מי שזכה לכך. ויראה יסבול כוונה זאת מאמרם על שלמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהלת ז׳:כ״ג) זו פרה אדומה (במ"ר פ' י"ט) וזה כי שלמה המלך בטח בחכמתו ובצדקתו בקצת הדברים החמורים שאסרה התורה וחשב לעמוד עליהם וסוף לא עמד טעמו בו (סנהדרין כ"א:) כי לעת זקנתו נשיו הטו את לבבו והיה מהראוי שתבא בת שבע אם שלמה ותכפר על מעשיו כי היא אמו כמו שכן עשה דוד שנשתמש בדבר איסור ולבסוף באת בת שבע וכפרה עליו במירוק וזיכוך התשובה כמו שאמר בבא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע בת שבע ממש הרב כבסני וגו'. כי פשעי וגו' עד תחטאני באזוב ואטהר וגו' (תלים נ"א) כי הנה הוא שחט את הפרה ושרפה כמו שנאמר בפירוש ולבי חלל בקרבי וכנגד זה אמר בזה המזמור לב טהור ברא לי אלהים וגו'. מכלל דראשון אזל ליה. והוא מה שהורה עליו שלמה במאמר ההוא כמו שאמר שלמה על כל אלה עמדתי ופרשת פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני והכוונה שכבר ירד לטעמה זה לפי מה שחקר ודרש ופשפש בה וחשב להתחכם בה לאמר אחטא ואשובה ולבסוף נמצאת רחוקה ממנו כי לא עלתה תשובה בידו כדוד אביו לחזור וליטהר בטהרתה והוא ענין נכון מאד כפי טבעו וזה כלו מה שנתבאר מדברי ריב"ז באותו מאמר שזכרנו שמגיד שם שאל גוי אחד אילין מיליא דאתון עבדין נראין כמין כשפים וכולי והשיב שמא ראית מימיך אדם שנכנס בו רוח תזזית אמרו לו הן אמר להם ומה אתם עושים לו אמרו לו מביאין עקרין ומעשנין תחתיו ומרביצין עליה מים והיא בורחת אמר להם ישמעו אזניך מה שאתה מוצא מפיך כך הרוח הזו רוח הטומאה הוא דכתיב ואת רוח הטומאה אעבור מן הארץ (זכריה י״ג:ב׳) מזין עליה מי הנדה והוא בורח (מדבר רבה פרש' י"ט). הנה דבריו אלה היו עם הגוי ההוא דרך דחייה בקש כמו שהיה עם הצדוקים שזכרו תחלה כי באמת רוח הטומאה נמצאת בכאן אבל על דרך האמת לא נדחית משם ע"י ההזאה כענין רוח התזזית שזכר ולפיכך אמרו לו תלמידיו רבינו לזה דחיתו בקש לנו מה אתה אומר אמר להם חייכם לא מת מטמא ולא פרה מטהרת אלא כך אמר הקב"ה וכו': ואין כוונתו להכחיש טומאת המת וטהרת הפרה חלילה שהרי הם הלכות חמורות וגופי תורה אבל

הוא כמו שא"ר חנינא בן דוסא לתלמידיו ראו בני שאין ערוד ממית וכו' (ברכות ל"ג.) והטעם אין עקר טומאה זו ושרשה מן המת כי למה תטמא נבלת האדם מיתר הנבלות וגם אין עקר הטהרה מהפרה עד שתעמוד לנו זאת השאלה ששאל הגוי כי ע"ד האמת הטומאה באה מכח הנפש כמו שאמרנו ראשונה גם הטוהר תעמוד ממנה כשתעמוד על זיכוכה ומירוקה כאשר הוכחנו אחרי כן אלא כך אמר הב"ה חקה חקקתי גזירה גזרתי שיעשו כל אלה המעשים בפרה כדי לעורר לבות האנשים על מה שיחייבהו לעיינו ולתת אל לבם בצורך טוהר זאת הנפש ונקיותה כמו שיוכל להתעורר בכל המעשים ההם אשר נצטוו בה כאשר יבאו בסדר הכתובים כי על זה ועל כיוצא בו אמרו דרוש וקבל שכר כמו שכתבנו בכל המעשה המשכן והכלים והבגדים וזולתם ומעתה יתבאר על נכון המאמר אשר דברנו ראשונה מסכים לכל מה שאמרנו:

[404] אמנם נתעורר וכו' תוכן דעתו הוא, כי עתה מעורר ספק אחד על ההקדמה אשר הניח בתחילת השער (עיין התוכן שם) כי המסבב תואר או מקרה מה בדבר אחר, צריך שיהיה לו התואר והמקרה ההוא בעצמו, כי בהשקפה ראשונה נראה כי עיקר זה בנוי על מוסדות שוא, כי לפי זה יתחייב שהאומן הבונה, אשר בנה בית מקדש ומעון מיוחד לתפילה אשר הוא מקום קדוש, יהיה גם הוא איש קדוש, או מי שיעשה רחים לטחון, יוכל בעצמו להיות טוחן בידיו? וכמו כן כ' גם המורה ח"ג פ' י"ט ששאלוהו קצת המשכילים על הכ' "הנוטע אוזן הלא ישמע" וכו' שעפ"י הנחה זאת נוכל ג"כ לאמר "הבורא פה לא יוכל לאכל? אם יוצר קנה וריאה הלא יצעק"? וגם בבני אדם יורה הנסיון ההפך מזה, כי אב עור ופסח, יוליד בכל זה לפעמים בנים פקחים ושלמים? ולבאר זאת יאמר הרב ז"ל תחילה כי הבדל גדול יש בין מי שהוא רק האמצע להכין החומר דרך מקרה ומבלי דעת מה שיעשה, ובין הנותן בו הצורה או הכשרון והתואר הרוחני, בשכלו ותבונתו, כי הראשון אינו מוכרח שיהיה לו אותו הכשרון אשר הוא בכלי או בדבר המסובב ממנו, כי כמו שלא יעלה על דעת איש לחשוב שהפטיש ד"מ אשר בו יכה החרש על הסדן, את הברזל, לעשות ממנו מחטים, יהיה לו ג"כ בעצמו כשרון המחט לתפור בו הבגדים. כן לא נוכל לתמוה גם על אב עור או פסח שאין לו כשרון הראות או ההליכה הראויה מה שיש לבניו, אשר הוא היה רק במקרה ומבלי דעת הסיבה להכנת חומר גויתם, או על הבונה שאין לו תואר הקדושה אשר יש לבית הבנוי ממנו, אחרי שהוא הכין רק חומר הבית, וקדושתו באה לו רק אח"כ דרך מקרה בעבור שמתפללים עתה בתוכו, אפס מתיקות הסופגנין אחרי שהוא מקרה ותואר עצמיי לו וחלק מצורתו, ומסובבת רק ע"י הדבש הנתון בתוכו, בהכרח יחויב מזה שגם הדבש יהיה לו מקרה המתיקות בעצם וראשונה, ואח"כ יאמר הרב ז"ל כי גם באומן הפועל בדעת והשכל ומוציא כלי למעשהו, לא נוכל לאמר שהוא בעצמו עושה או יוכל לעשות המעשה ההוא מה שיעשה הכלי, כי אם רק שיש לו מושג וידיעה נכונה מאיכות ומהות מעשה הכלי ההוא כי מבלעדי זאת לא היה יכול לעשותו, וע"כ לא נוכל לשפוט שהעושה הרחיים יוכל לטחון בעצמו, כי אם רק שיש לו מושג נכון ממלאכת הטחינה מהותה ואיכותה, כי לולא זאת לא היה יכול לתקן ולעשות הרחיים עם כל חלקיו הפרטיים למען יוכל לפעול פעולת הטחינה כראוי, וכמו כן לא נוכל לשפוט שהי"ת אשר ברא הפה, הקנה והריאה, העין והאוזן, יאכל ויצעק, וירא וישמע, באותו אופן שיעשה האדם כל הפעולות האלה, רק שיש לו מושג וידיעה נכונה ממהות כל הפעולות האלה, באופן שידע מהות ואיכות כל הדברים הנראים והקולות הנשמעות אל נכון, וידע גם טבעי כל המאכלים ואיך יאכלם ויעכלם כח הגופני אשר באדם, כי לולא זאת לא היה יכול לתקן כל האיברים האלה באופן שיהיו ראוים לפעול כל פעולותיהם אלה, ורק על ידיעת הי"ת את כל זאת בשכלו ותבונתו, רצה הכ' לרמוז ולהורות באמרו "הנוטע אוזן וכו'" לא שיהיה כונתו לאמר שיראה וישמע הי"ת באותו אופן שיראה וישמע האדם בחושיו הגשמיים (ועיין מזה גם במורה שם) ועל פי ההנחה זאת יבאר גם ספק אחר אשר יש לעורר בהשקפה הראשונה על ההקדמה אשר הניח בתחילת השער, והוא כי אחר שכל הנפשות לה' הנה, כנפש הצדיק וכנפש החוטאת, הלוא לפי זה יחויבו ב' ענינים, הא' כי לא לבד שמושכלי נפש הטהורה כי אם גם מחשבות ומושכלי הנפש החוטאת אשר לא טהורה היא יהיו בעצם וראשונה גם בחיק הי"ת, מה שלא נוכל להעלות על דעתנו מבלי שום תפלה

[404]אמנם נתעורר תחלה על ההנחה ההיא שהנחנוה ספק גלוי לכל ונתירהו וזה שכבר נראה לעינים שלא כל המשים דבר בתאר או איכות מה ימצא לו אותו האיכות והתאר ראשונה גם לא בשנייה וכי מפני שהמקדש והמעון הוא נכון ומזומן להתפלל בו שחרית וערבית הבנאי אשר בנאו גם הוא בית תפלה יקרא. או אם האומן אשר יעשה הריחים לטחון התבואה חוייב שימצא אותו ראשונה טחון היטב. או בורא הפה יאכל והריאה יצעק כמו שכתב הרב המורה ז"ל שטענו עליו קצת משכילים על מ"ש הכתוב הנוטע אזן הלא ישמע וגו' (תהלי' צ"ד) פרק י"ח ח"ג ומעשים בכל יום עור ופסח יחדיו יולדוו להם בנים שלמים ותמימים. ואם כן כבר בטלה הטענה הזאת שהנחנוה לאמתית מפי החכמה והתורה נביאים וכתיבים ונתבטל הספק שערכנו כנגד המאמר הנזכר. אלא שתוכן הדבר הזה ואמתת ענינו יתבאר כשנבדיל בין המעשים אשר הם הכנת החמרים ובין אשר הם נתינת הצורות. כי הנה כל מה שיהיה ממין הכנת החמרים והזמנתם הוא פועל במקרה לא בעצה וראשונה כמו שהוא אשר ביד האומן. והנה כל שיפעל הדבר במקרה לא נבקש ממנו שימצא לו זה הענין הנפעל ראשונה כמו שלא נבקש מהפטיש או הקורנס שיהיה בו תועלת המחט או הגביע הנעשה בהם או צורתם לפי שאינם במעשה רק מכינים החומר לקבל הצורה אשר היא מושכלת בנפש האומן. אמנם הצורה ההיא אשר כן היתה מושכלת בנפשו ראשונה היא אשר תוציא הכלי לצורתו ותכליתו בלי ספק. וכבר היה עם זה אצל הפעולה כמו החומץ או הדבש בסכנמגבין כי צורת הכלי המופשטת היא עצמה המושכלת אצלו ואלו לא היתה שם בעצם וראשונה לא היתה בכאן בזה החמר. והוא הטעם בנמצאות הטבעיות כי החמרים הוכנו ע"י התנועות השמימיות וזולתם מהסבות הקרובות והרחוקות המגיעות אותם ע"י פגישה ומשוש

לאלהים חלילה, והב', כי לפ"ז הלא יוכל כל רשע החוטא ואשם, להצטדק ולאמר לפני שופטי העליון "הנפש אשר נתת עמדי בעלת מדות ותכונות רעות היא היתה בעוכרי להשחית את דרכי על הארץ" אפס לפי דברינו אלה למעלה יבואר זה על נכון, כי באמת נפש האדם טהורה היא מבלי סיג וחלאה מוסרית, אחרי כי היא מושפעת ממקור עליון הקדוש והטהור, כמו שאחז"ל "הוי יודע שהקב"ה טהור וכו' ונשמה שנתן בך טהורה היא," והמידות והתכונות הרעות אשר בנפש החוטא באו לו רק אחרי כן דרך מקרה ע"י המשכו יותר מדי אחרי נטיות תשוקתו החמרית ותאותי הגופנית. ולא על ה' תוכלנה להיות תלונותיו, כי על עצמו ובשרו, [כעין מה שאמר הכ' (משלי י"ט:ג') "אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף וכו'] ומעתה יאמר הרב ז"ל כי על רעיון יקר ונכבד זה, המועיל מאוד לבני אדם כי רק מהם ומבחירתם החפשית נסובה הרעת מעשיהם ולא מיד נפשם הטהורה בעצמותה ירמוז גם מעשה הפרה האדומה הטהורה בעצמותה ומסבבת בעבור זה טהרת הטמאים ע"י הזאת מי הפרה עליהם, ובכל זאת יטמאו העוסקים בה, כי היא רמז לנפש האדם אשר גם היא טהורה, ובכל זאת יטמאו בעליה לפעמים דרך מקרה ע"י מעשיהם ועסקיהם, באופן שגם עליה מושבים דברי הקב"ה "גזירה גזרתי וכו'" ר"ל גזירה טובה גזרתי בבריאת האדם, וחוקה זכה וטהורה חקקתי בקרבו, בתתי לו נשמת חיים אשר באפו, אין לך רשות להרהר עליה" ולתת בה דופי כי אם צריך אתה להשתדל תמיד בשמירתה מהטמא במחשבות או פעולות רעות ואם בכל זאת תחטא תשתדל להשיבה אל שלימותה הראשונה, למען תשוב בהפרדה מהגוף אל האלהים אשר נתנה בטהרתה הקדומה כאשר היתה בצאתה מתחת ידו.

החזק הוא הרפה והצורה הושפעה אחרי כן מנותן הצורות ב"ח כמו שכתב הרב המורה פי"ב ח"ב. ומזה כבר יהיו המולידי' בנים ובנות כאחד הכלים הנמצאים ביד האומן להכין החמר ולקרבה אותו אל קבלת צורתו וכזורע חטה ושעורה וכדומה ותהיה הצורה מאתו יתעלה כמו שהיה נמצאת ראשונה מושכלת בדפוס שלו כמו שאמר הכתוב נעשה אדם בצלמינו וגו' (בראשית א':כ"ו.) ועל זה האופן הוא יתעלה האב האמתי הראשון והבנים בניו בעצם וראשונה כמו שאמר הכתוב הלא הוא אביך קנך הוא עשך וגו' (דברים ל"ב:ו') ושם ביאר ההבדלים אשר בין האב בעצם למה שבמקרה כמו שיתבאר שם במקומו בע"ה. ועל זה הענין עצמו אמר ישעיהו (ס"ג) כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וגו'. והנה כאשר היה הוא יתע' הפועל בעצם כל הדברים היוצאים אל המציאות היתה טענת המשורר חזקה מאד במה שאמר הנוטע אזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט (תלים צ"ד) כי הוא לא אמר שיחוייב שתהיה לו אזן כזו החמרית ועין כזו המוגשמת כי תכונת האזן והעין ושאר האיברים היותם על האופן ההוא הכל הוא מהדברים אשר במקרה בדברים ההם ומהכנת החמרי' אל ענין ואופן יקבלו צורת שלימותם אבל אמר שסגולת השמיעה וענינה חוייבה שתהיה מושכלת אצלו יתע' ראשונה וכן סגולת הראייה וכן כל כיוצא בזה. ולזה אמר הנוטע אזן וממציאה באותו תוכן הראוי והנאות נגמור בו קבלת החוש הזה וגם היוצר העין על האופן הנאות שבו יושלם הראות חוייב שבו ימצאו השלמיות ההם מושכלות ראשונה. גם בורא הפה והריאה ושאר הדברים הכליים בהכרח שישכיל צורכם ותועלתם בענין האכילה והצעקה וזולתם ואם שהוא בעצמו לא יאכל ולא יצעק הנה הוא מאכיל ומצעיק ע"י האכילה והצעקה המושכלת לו כמו שהאומן החכם הממציא הריחים הוא בעצמו אינו טוחן אבל הוא טוחן ע"י אומנות הטחינה וענינה המושכלת לו. וכל זה הוא מבואר ממה שכתב הרב המורה שם בתשובת השאלה עם מה שדקדקנו והרחבנו בביאורו. וזו היתה כוונת אליפז באומרו אם מעושהו יטהר גבר (איוב ד':י"ז) כמו שכתבנו שער ע"ב. והנה עם זה הוא מבואר שלא יקשה כלל בהוליד הסומא בנים ועינים יש וכן בכל שאר העניינים:

ובמדרש (תנחומא פרשה זו) הרי פרצוף שברא הקב"ה בבני אדם מלא הסיט יש בו כמה מעינות ואינם מתערבין זה עם זה מי העינים מלוחים כדי שתפסוק הדמעה מי האזנים שמנים כדי לתפוס בהם השמועה הקשה ולא תתקשר בלב וימות אלא שיכנס בזה ויוציא בזה מי החוטם סרוחים להעמיד ריח רע שלא יכנס לחללי הנפש ומי הפה מתוקים להמתיק הנפש בשעה שמקיא וחוזרת ליישובה: ועתה ראה אם יכוין האדם בשעה שהוא מוליד דבר מזה. אמנם ישתבח היוצר מבחר היוצרים אשר נמצא הכל מושכל אתו

ראשונה ומהשכלתו אותם נגמרו על ידי עושי המלאכה שהזמין אותם לכלים בחכמתו העצומה. והנה על זה האופן יתבאר יפה המאמר אשר זכרנו ראשונה. וזה כי להיות הנפש האינושיות מיוחסת לו יתעלה בכלל כל הנמצאות המושכלות הנמצאות בנפש האומן ברוך הוא הנה כבר תצא לנו מהנחה אשר קיימנו שהמשים דבר בתאר מה וכו' סתירה גדולה. וזה שכבר שם האל יתעלה התארים הנפשיים באנשים אחד חכם ואחד רשע ואחד תם כי כל הנפשות לו הנה והיה כצדיק כרשע כל פעל יי' ויחוייבו לנו מזה שני נזקים גדולים. האחד לשום תפלה לאלהים חלילה לנו לומר שהטהור ובלתי טהור יהיה מושכל אליו יתעלה ראשונה והשני להחזיק ידי כל עושי רשעה לחשבם כי הנפש הרעה הושפעה מפאת מעלה ברעתה. ומעתה מי יוכל לתקן את אשר עוותו. ולפי שהאמת הברור בזה היא שהנפש האלהית היא טהורה וקדושה מעצמה ודברים אשר מחוץ טמאוה ויסירוה מגבירה ויי' לא עשה כדי לברר וללבן את הענין ולהוציא שבושים כאלה מלב האנשים הנותנים לב במעשה המצות במחויב גזרה חכמתו ית' משפט הפרה הזאת כי הנה היא עצמה בהמה טהורה ותמימה אשר אין בה מום וממנה לא תמשך שום טומאה לא קודם שחיטתה ולא אחריה אבל מסגולתה לטהר בגדים אמנם העוסקים עמה הם מטמאין בגדים מה שיראה בתחלה הפך ההנחה שאמרנו כל המשים דבר בתואר מה וכו'. ואמנם היה זה כדי שיתעוררו בעלי הדעת ומתוכה ישימו לב אל ענין נשמתם האלהית אשר כן תארה וכבר שמנו דמיונה בה להיותה אם המחשבות והפעולות וישכילו ויבינו להבדיל בה מה שבמקרה ממה שבעצם. כי הנה הנשמה מעצם תולדתה היא טהורה וכמו שאמר הוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בה טהורה (נדה ל':) והיא מעצמה מטהרת בגדים כי ממנה תצא כל מדה טובה וכל דעת נכונה בלי ספק. אמנם העוסקים עמה המה טמאים מעצמם מטמאים הבגדים ההם הנאמרים בעצם וראשונה ומקבלת היא הטומאה במקרה ואם כן כבר שם האל יתעלה אותה בתאר ההוא השלם אשר היא מושכל אליו והתארים הזרים ונכרים לא ליי' המה. ומעתה אין עליו יתעלה התלונה והוא עצמו מה שסיים אלא כך אמר הקב"ה גזירה גזרתי חוקה חקקתי וכו'. כלומר נדרה טובה גזרתי בבריאת האדם וחוקה זכה וטהורה חקקתי בקרבו אין אתה רשאי להרהר על גזרתי כלל אבל אתה חייב להחלץ בתכלית הזריזות להעמידה על שלמותה וזכותה או להשיבה אליה נפש כי תחטא באופן שתשוב טהורה ונקייה אל האלהים אשר נתנה. זהו מה שראוי שיאמר בזה על אלו הפנים השניים שאמרנו. ועם זה כבר עלה בידינו מה שיעדנו לתת למצוה הזאת החמורה פני ההסתר תסכים בהם החכמה האלהית לסבה הנכונה גם פני

הראות משמע דבר יגונב אלינו מדברי חז"ל אשר אלו ואלו דברים חיים וקיימים ולפי דרכינו הסכמנו בין המאמרים ונתפשרו דבריהם על נכון. ואולם מה שאמרו וכל יקר ראתה עינו (איוב כ"ח:י') זה רבי עקיבא שנגלו לו דברים שלא נגלו למשה וכו' (במ"ר פ' י"ט). [405]לדעתי זהו מענין שאמרו חכם עדיף מנביא (ב"ב י"ב.). וזה שכבר יתבאר על החכם מצד שהוא חכם מה שלא נתבאר לנביא מצד מה שהוא נביא. כי הנביא הוא בעל סוד המלך נאמן ביתו כי מצד היותו בסודו נודע אליו כי בוא יבא ביום פלוני למדינה פלונית ויקרא לפלוני ופלוני שרי צבאיו וילחם על עיר פלוני ויהרוג ממנה פלוני ופלוני המורדים וכיוצא מאלו הענינים. והחכם הוא כאיש הפקח הבא אל העיר ההוא ומתוך הכרתו את פושעי העיר גזר בדעתו שהם חייבין הריגה למלכות ולמלך אין שוה להניחם. אמנם מצד מה שיכיר מקורבתם אל בעלי העיר או אהבתם אליהם ראה שלא יתכן הריגתם אם לא שישימו על העיר. ועוד פשפש בדעתו ומצא שאין בכל שרי המלך יותר ראוים שתעשה מלחמה זו על ידם כי אם פלוני ופלוני. גם שלא תתן קריאתו כי אם בהיות המלך במדינה פלונית וכן ביום פלוני. והנה נתחלפו שני מיני הדעות האלו בשהראשונה היא יותר ברורה ויותר אמתית לא יפול לו בה שום ספק אבל לא ירדה להכרת סבת העניינים האלו החלקיים אם הם אלו או זולתם או אם נפל מצד הרצון לבד. אמנם השנייה תכיר בהתיחדות הסבות אל המעשים ההם או אל עניינים אחרים חלקיים אבל לא הושלם אצלה אמתיות העניינים אם יהיו כאשר גזר בדעתו שראויין לצאת אל הפועל אולי לא ידע המלך או לא ירצה וכיוצא. ועל זה האופן כבר יתגלו לחכמים הבאים אל אמתת המושכלות בדרך החקירה מעניינים חלקיים ופרטיים דברים שלא נתן הגלות בדרך הנבואה ואין צרכה אליהם ומזה הטעם אמר על שלמה החכם ויחכם מכל האדם מהימן וכלכל ומדרדע וגו' (מלכים א' ד') מהימן זה משה (תנחומא פ' זו) שנאמר בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב:ז') כי עם היות שמצד מעלת הנבואה יתגלו למשה רבינו דברים הנפלאים עליונים שאין שום מבוא אל החכמה ואל המחקר העיוני בהם כלל מכל מקום בדברים אשר יש מבוא לחקירה בהם כבר יחכם החוקר מצד החכמ' העיונית

[405]לדעתי זהו וכו' ר"ל כי ההבדל בין ידיעת הנביא לידיעת החכם הוא, כי הנביא ידע העתיד רק דרך כלל, אבל בידיעה יותר ברורה ויותר אמיתית ממה שידעהו החכם עפ"י חקירתו לבד, אפס החכם ידע גם הפרטיים ויבין בחכמתו הרואה את הנולד גם סיבת כל הענינים החלקיים וקשורם יחד, אשר לא יתגלו לפעמים בדרך הנבואה אל הנביא אם לא יחייב הצורך וההכרח שיודע גם אותם ובבחינה זאת אחז"ל "חכם עדיף מנביא" ואמרו גם על מאה"כ הנאמר בשלמה "ויחכם מכל אדם מהימן זה משה," ועד"ז אמרו ג"כ "דברים שלא נגלו למשה נגלו לר"ע," אפס כל זה הוא רק לפי דעת התורה שהנבואה היא רק מתנת האלהים ליראי ה' ולחושבי שמו, אף אם לא השיגו המדרגה היותר עליונה בחכמות וידיעות, אפס לפי דעת הפילוסופים שהנבואה היא שלימות טבעית אשר תהיה למנה רק למי שעלה על במתי החכמה האנושית (עיין מכל זה ביאורי למעלה שמות י') אין מקום לאמר מאמר זה, כי חכם עדיף מנביא, אחרי שהנביא לדעתם הוא בעצמו החכם היותר גדול.

בענינים פרטיים שלא נתגלו בנבוא' לנאמן בית ויודע סודותיו הכלליות ועל זה האופן אמר דברים שלא נגלו למשה נגלו לו לרבי עקיבא וחבריו כי באו אל הענינים ההם מצד החושיים והחקיר' העיונית ונתגלו להם בהם טעמים וסבות שלא הוצרכו הגלותן למשה אלא שנשארו לדורות הבאים להתגדר בהם. האמנם כי בכל מה שהתחכמו והעמיקו בו החקירה הוא השגת מה שאמר מרע"ה וזה שאמר שהיה אומר הקב"ה הלכה בשם רבי אליעזר בפרה אדומה ואמר משה יהי רצון שיהא מחלצי ואמר לו חייך שיצא מחלציך (במ"ר שם) כמו שכתבנו במחלוקתו של קרח בשער הקודם. וגם זה עצמו כוונו במה שאמר שהראה הקב"ה למשה את רבי עקיבא עם רוב תלמידיו דורש על כל אות ואות תלי תלין של הלכות ואמר לפניו רבש"ע שלח נא ביד תשלח אמר לו המתן המתין ושמע שהיו אומרים הלכה למשה מסיני (ילקוט פ' שמות רמז קע"ג). הנה שאם יש קצת חדושים בפלפולי ההלכות ובדרכים המביאים אל אמתתם הנה הכלל העולה אינו זולת מה שקבלו רבן של נביאים בסיני. וזהו ענין נכון בזה עם מה שכתבתי טעם אחר בו במה שאמרו ז"ל (מדרש קהלת) כי העושק יהולל חכם זה משה וכו' האמנה כי זה וזה יתכן לפי דעת האלהיים אנשי המאמר התורניים בענין הנבואה והוא שכבר תושפע מאתו יתעלה על צד הגמול בשיעור רב ממה שתחייב חכמת האיש הנביא ההוא כמו שכתבנו בשער ההוא הנזכר. אמנם לפי דעת הפלוסופים והנמשכים אחריהם הרואים שהנבואה היא מחוייבת אל החכמה ושהשפע ההוא לא יושפע על שום אדם רק כפי חכמתו הנה הוא מבואר כי מה שלא ידענו בחכמתו לא ישיגנו בנכואתו וא"כ אין למאמר חכם עדיף מנביא (ב"ב י"ב.) מציאות במחנותם. והנה אחר שהקדמנו אלו העניגים נעבור על פרשת פרה אדומה לתת בה טוב טעם ודעת בדרך קצרה על פי הכוונה הזאת השנייה כי היא אשר תראה הכרעתה על דרך השכל ומאמרי חז"ל:

זאת חקת התורה

[406]כמו שמעשה העבודה הזאת ומשפטיה הוא אשר צוה ה' לאמר אותם ולפרסמם ולקיימם כפי מעשיהם כן במה שהוא חוקה רצוני חקוק וציור הדברים המושכלים והעומדים ממנה ההכרחיים להצלחת האדם לא היה מאתו להסתיר אותו ולהעלימו מבעלי השכל והאנשים אשר חננם האלהים רוח חכמה ובינה רוח דעת ויראת ה' אשר מדבריהם לקחה אזנינו שמץ דבר כמו שכתבנו ראשונה: ויקחו אליך כבר אמרו אליך אמ

[406]כמו וכו' ר"ל כי כמו שנצטוה משה לאמר ולגלות עבודת הפרה וכל משפטיה באזני כל העם כן יוכל גם הנבון והמשכיל אשר חננו ה' דעה ובינה להשיג מענין הפרה הזאת גם איזה מושכלים אמיתיים הכרחיים, אשר ידיעתם תועיל מאוד לאדם להשגת הצלחתו המוסרית, ויען כי לקחה גם אזנו שמץ מנהם, ע"כ לא יחפוץ הרב ז"ל להסתירו ולהעלימו, כי אם יגידנו פה באזני כל.

מגלה טעם פרה כו' (במ"ר פ' י"ט). כלומר ואל רעך עמך. ולבלתי משתכלים הכל חקה: פרה אדומה כבר כתבנו שהפרה מצד עצמה היא טהורה וישרה אמנם מצד מה שקרה לה מרוע העוסקים עמה מטמאה. והוא מה שהורה אותו יפה בתחלת דבריו באומרו פרה אדומה שמצד מה שהיא פרה סתם אינה צריכה דבר מהמעשים הנמשכים אמנם מצד מה שקרה לה להיות אדומה נצטוו להעשות בה וכן הוא באמת הנפש מתחלתה היא נשמה טהורה וזכה אינה צריכה תקונים. אמנם למה שקרה לה להיות אדומה שנתאדמה כתולע בחטאי השכנות ועונותיו צריכה כל התקוני' הללו. ומיסודו של ר' משה הדרשן שאמר כמו שהם פרקו נזמי הזהב לעשות העגל כך עכשיו יקחו משלהם (הובא ברש"י) למדנו ענין נכבד לפי דרכנו. והוא כי כמו שמתחזק האדם למלאת תאות יצרו ולהדאיב לבו ונפשו ואף כי יתן את כל הון ביתו כן חוייב להשתדל בכל נפשו ובכל מאודו על תקונה וחזרתה לזכותה ולבניותה.[407] וכבר ביארנו שהפרה היא ראוייה לכפר

[407] וכבר בארנו וכו' כוונתו כי אחרי שאמר כבר למעלה שהפרה האדום' אם העגל היא כינוי ורמז אל תכונת הנפש הרעה אשר היא מקור כל המחשבות והפעולות הרעות, יבאר עתה הטעם והסיבה לזה, באמרו כי מראה האודם (הנולד באדם מתגבורת הדם וחומו הטבעיי שהם מקור כל התאוות הגופניות והעבירות) כינוי אל החטא, כמו שהלובן (שהוא הפך האודם במראה פני האדם, כי מסובב הוא רק מהתמעטות דמו והתקררותו) הוא כינוי אל נקיות המידות והיישרת המעשים, וע"כ תקרא גם התכונה הנפשית הרעה דרך משל ורמז בשם פרה אדומה אשר לא עלה עליה עול התורה ויראה, לתת מתג ורסן לתאותיה הגופניות, וע"כ היו גם מעשי הפרה הזאת רק ע"י אלעזר סגן הכהנים, לרמוז כי התכונה הרעה הזאת לא תתוקן כי אם מ"י פעולת השכל האנושי בהיותו כהן לאל עליון, שומר כל חקיו ופקדיו לעשותם, ומושל בכל שאר כחות ונטיות הנפש, והוצאת הפרה הזאת אל מחוץ לשלש מחנות, רומזת כי ברצות האדם לתקן נפשו ולהיישיר דרכו, צריכה התכונה הרעה הזאת להיות מוצאת מחוץ לג' נפשות האדם אשר בשם נפש רוח ונשמה תקראינה, כמו שלקיחת הכהן מדמה להזות בו שבע פעמים לפני ה' תרמוז, כי רק בחלק קטן מאוד מתאותן הגופנית הורשה לאדם להשתמש לצורך גופו מקיום מינו, ר"ל לאכול ולשתות ולהנות משאר הנאות הגוף רק די מחסורו ההכרחיי לבריאות גופו, כי רק זה יצדה לפני ה', אבל את היותר יחרים, יען כי לא לרצון יהיה לפניו, אשר ע"ז תרמוז גם שריפת הפרה כלה עם כל חלקיה, וע"כ פרט הכ' ואמר "ושרף וכו' את עורה, ואת בשרה ואת דמה" וכו' לרמוז כי שלשה אלה ג' חלקי הגוף, אשר האחד מהם יותר פנימי מרעהו רומזים על ג' חלקי וכוחות הנפש הנקראות בשם הנפש, הצומחת, החיונית, והמשכלת אשר מושבם בג' איברים מיוחדים בגוף, כי הצומחת תשכון בכבד, החיונית בלב, והמשכלת במוח, אשר גם פעולת כל אחד מהם יותר צפונה ונסתרת מפעולת השני, כי פעולת הנפש הצומחת הלא הן האכילה והשתיה, הגידול וההולדה, נראות וגלויות לעיני כל כעור האדם היותר חיצוני הנראה לכל. ופעולות הנפש החיונית שהן, ההרגשה, והתפעליות הקנאה והכעס, חמדת הכבוד והנצוח האהבה והשנאה, הרצון בדבר או המיאוס בו, ודומיהם, הן צפונות וטמונות רק במצפון הלב, ורק לפעמים תראינה גם על פני חוץ. ע"י פעולות ומעשים חיצוניים ודומות בעבור זה אל הבשר שהוא יותר פנימי ומכוסה תמיד בעור, ופעולות הנפש המשכלת שהן לחשוב מחשבות ורעיונים שונים, לדמות ולצייר דמיונים וציורים שונים, הן נסתרות ונעלמות מעיני כל, כי מי הוא זה מבני אדם אשר יראה ללבב לדעת את אשר יחשוב וישכיל, וכן אמרו חז"ל "אין אדם יודע מטמוניות של חבירו," א"כ דומות הן אל הדם הטמון, והנחבא בגידים ועורקים הצפונים בבשר האדם, ושריפת כל אלה בפרה האדומה רומזת, כי מחויבים אנו תמיד לבער הרע מכל ג' נפשותינו אלה, ריבוי המאכל והמשקה ושאר הנאות הגוף, מהנפש הצומחת, הכעס והחמדה ושאר התפעליות רעות, מנפש החיונית, הדעות הנפסדות והכוזבות, מנפש המשכלת, ועל שלש אלה ענינים רמז יחזקאל ג"כ באמרו "הנה נפשי לא מטומאה" שפירשו חז"ל "לא הרהרתי ביום לבוא לידי טומאה בלילה" מאמר הכולל הרחקת ההרהור הרע שהוא מחשבה זרה שאיננה טהורה, מנפש המשכלת, והעדר הטומאה בלילה שהוא מניעת התפעליות אשר לא טהורה הוא, ופעולת כח המישוש הרעה מנפש החיונית, ומאמר "נבילה וטריפה לא אכלתי" וכו' כולל הרחקת אכילת האיסור ושמירת טהרת נפש הצומחת.

על מעשה העגל כי היא אמו באמת ולא לחנם אמר אין לך פקידה שאין בה ממעשה העגל (סנהדרין ק"ב.) אלא לפי שמעשה העגל הוא הפועל המגונה הנולד מהמחשבה האדומה ותמימה ואז"ל תמימה באדמימות (ספרי) והיא כנוי לתגבורת העברה וענין האודם והלובן בחטא ובכפרה ממנו כבר נכתב בעבודת יום הכפורים שער ס"ג אשר אין בה מום כלומר אין בה מאום שיוציא אותה מאדמימותה. אשר לא עלה עליה עול זהו מה שמביא אותה אל השיעור ההוא מהאדמימות כי לא עלה עליה עול תורה והשכל ולכן צריכה התקונים שיזכור. ונתתם אותה אל אלעזר הכהן שמצותה בסגן (ספרי) והוא השכל האינושי שבתחלתו הוא סגן עד יעזר מהאל להוציא שלימותו אל הפועל ויזכה להיות כהן לאל עליון והוא יוציא אותה פרה שנתאדמה חוץ לשלש מחנות וכו' ירמוז אל ההכנעה והרחקת האודם ההוא מכל שלש חלקי העולם הנקראות ג' נפשות כמו שאמרנו ושחט אותה לפניו על דרך שאמר הגבר היקם על מזבח של תשובה וגבי חלל בקרבי (תהילים ק"ט:כ"ב) כמו שאמרנו. ועל זה הדרך אחז"ל סרס הזכר והרג הנקבה (ב"ב ע"ד:) כמו שנתבאר זה אצל איסור המאכלות שער ס'. ולקח אלעזר מדמה וגו' שהותר לאלעזר זה לקחת מדמה ולהזות לפני ה' לומר כי יספיק מה שישתמש בה מתמציתה לקחת מעט צרי לשמור הבריאות ומעט דבש ללקיחת תענוג להיות דשן ורענן לשרת לכני ה' ואת היותר יחרים. ואמר כי המורגל בספוק יספיקהו זה להזות שבע פעמים לא כן הרשעים כי תחסר בטנם אף כי יגיח ירדן אל פיהו. ושרף את הפרה לעיניו את עורה ואת בשרה ואת דמה על פקשה ישרוף הוא מה שאמרנו היותר יחרים ואין בכלל אלא מה שפרט. ועור ובשר ודם כנוי אל חלקי הנפש כי העור הוא החצוני והבשר נתן בתוכו והדם הוא בפנימיות הבשר וכן הנפש הצומחת הוא הנושא הראשון אשר בו תנשא הנפש החיונית והנפש החיונית היא אשר תנשא עליו הנפש הדברית וזה דומה לזה ודאי. ושלשה ראשי אלו המחנות הם הכבד והלב והמוח. ואמר שיעביר התאיות המותריות הנמשכו' מהנפש הצומחת אחר המאכל והמשקה והמשגל המותריי' ובכלל כל מה שיחטא האדם בחוש המשוש וגם מהקנאה והשררה והנצוח והחמדה הנמשכים מהנפש החיונית הרגזנית וגם שיגרש מהחלק השכלי כל דעת כוזב וכל סברא נפסדת וכל אלו הענינים יהיו דומים בעיניו ושוים אל הרחקה הפרש ושרפתו כי לסוף אין יתרון לזה על זה. ועל שלשה ענינים אלו אמר הנביא הנה נפשי לא מטומאה ונבלה וטרפה לא אכלתי ולא בא בפי בשר פגול (יחזקאל ד':י"ד) כמו שדרשו חכמינו ז"ל (חולין ל"ז:).

ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת וגו'. [408]יאמר שיקח הקצוות מכל מיני המעשים שירמזום יפה בגודל הארז ובקוטן האזוב וגם שני התולעת אשר נתאדמה בו הפרה כמו שאמרנו וישליך אותה אל תוך שריפת הפרה הנזכרת וכמו שאמר במחום שלא יזכרו ולא יפקדו לעולם. וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל המחנה. אלו הן שלשה חלוקי כפרה שצריך אליהם לפי חלקיו שאמרנו. כבוס בגדים הוא תקון המדות אשר בכח החיוני. רחיצת הבשר הוא תקון הכח הממשש. ואחר יבא אל המחנה הוא תקון הנפש המשכלת שנתפרדה ונתגרשה ממחנה שכינה שהוא בית מושבה ואמר וטמא הכהן עד הערב כי בהערב שמשו של הגוף יטהר וכבר יצא מידי סגן ואלו היו השלמים משה ואהרן הכהן ע"ה שורפים דם הפרה על זה השיעור עד שלא ישאר בה מהכח הרגזני מותר כלל ודאי לא היו נופלין על חטאם במי מריבה כמו שיבא ענינו בשער הבא בע"ה. ולזה אולי נסמכו אלו הענינים להורות על גודל צרכה וסוד ענינה עם היות שריפת הפרה בתחלת שנה שנייה להיותם במדבר ומי מריבה בשנת הארבעים והוא דבר נכון: והשרף אותה וגו'. אמר כי כל אלו התקונים צריכין למזה מדמה ולמשתמש ממנה על הדרך שאמרנו. אמנם השורף אותה לגמרי יספיק לו בתרי מגו תלתא. והוא כבוס הבגדים ורחיצת הבשר במים ועם זה יטמא עד הערב וטהר כי לא גורש ממחנה שכינה כראשון: ואסף איש טהור את אפר הפרה יאמר כי איש טהור המחשבות נקי השכל הוא המשתמש במה שנשאר מן השריפה והוא בענינים הזמניים במדרגת האפר גם כי יניחנו מחוץ למחנה אבל לעדת ישראל בכלל נהיה למשמרת למי נדה כי מהקל יבאו אל החמור וממנו אל היותר חמור וזהו אומרו חטאת הוא. וזה האיש האוסף את אפר הפרה יספיק לו בשיכבם בגדיו וטמא עד הערב כי אינו טעון אף רחיצת הבשר. הרי שלש כתות. האחת טעון כבוס בגדים ורחיצת בשר וביאת אל המחנה. והשני כבוס ורחיצה. והשלישי כבוס לבד. [409]וזו היא הפרה נפלאה בזה הענין ואין ספק כי כמו

[408]יאמר שיקח הקצות וכו', ר"ל יען כי ברצות האדם להיישיר דרכו, צריך הוא ללכת רק בדרך הממוצע, ולעזוב קצה היתרון והפחות בכל מעשיו, (עיין ביאורי למעלה שער ע"ב) גם צריך להשמר תמיד מתגבורת התאוה הגופנית, ע"כ לרמוז גם על כל זה אמר ה"כ פה "ולקח הכהן עץ ארז," שהוא בעבור היותו הגבוה שבאילנות, כינוי אל הגודל ואל קצה היתרון, ואזוב שהוא בעבור היותו השפל שבצמחים רמז וכינוי אל הקוטן ואל קצה הפחות, "והשליך אותם יחד אל תוך שריפת הפרה" אשר תרמוז על תגבורת התאוה החמרית כמ"ש למעלה, וכן ירמזו שלש פעולות הטהרה המצוות לכהן ב"פ "וכבס בגדיו וכו'" על תיקון הנפש בבחינה משולשת, כי כביסת הבגדים רומזת על חיוב הטבת המידות ותיקון נפש החיוני, ורחיצת הבשר על טהרת הנפש הצומחת, וביאתו אל המחנה על טהרת ותיקון נפש המשכלת, אשר נתפרדה תחילה ממחנה שכינה ע"י רוע מחשבותיה ופעולותיה, ועתה תשוב עוד לבוא שמה ולהתקרב אל האלהים,

[409]וזו היא הפרה וכו' ר"ל יען, כי האדם יוכל לחטוא על א' מג' אופנים אם בנפשו הצומחת בהמשכו יותר מהראוי אחר ריבוי המאכל והמשקה ושאר הנאות הגוף, או בנפשו החיונית, כאשר יתגברו התפעליותיו, עד שתפרוצנה גדר השיווי והראוי, ועי"ז יהיה בעל מידות רעות ויעשה פעולות אשר לא טובות הנה, או בנפשו

שחטאי האדם יתחלקו אל שלש החלקי התחלותיו כמו שאמרנו כן כלל האנשי' יתחלקו אליהם קצתם רודפים אחר התשוקות הגופיות אשר מצד הנפש הצומחת וקצתם אחרי הקניני' הדמיוניים אשר מהכח המתעורר ומקצתם שטועין אחרי הדעות המשובשות אשר בנפש הדברית. ולפי שלכלם יועיל זה הסדר הנכון אמרו חז"ל והניח מחוץ למחנה והיתה לעדת בני ישראל למשמרת לשלשה חלקים היו מחלקין אותה חלק אחד נותן בהר המשחה ואחד נותן בחיל ואחד מתחלק לכל המשמרות (מסכת פרה פ"ג.) וזה של משמרות היתה חוץ לעזרה שמסתפקין ממנו בני העיירות וזה שבהר המשחה כהנים גדולים מקדשין לפרות אחרות וזה שבחיל נותן למשמרת מגזרת הכתוב שנא' והיתה לעדת בני ישראל למשמרת וגו'. ובני העיירות הם החלק הבינוני כמו שהעיר אמצעית בין הכרך והכפר. והכהנים הגדולים הוא החלק השכלי המשובח. אמנם לעומת הכח הבהמי אמר שהיא למשמרת שלא יכשלו בו בשום פנים ועם זה כבר תהיה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחוקת עולם כי לחלק המשתרר באדם ולשכיניו הגרי' עמו לכל יהיה חוקו מועיל מאד בכל מקום ובכל זמן. ושוב עוד וראה כי כל חלקי פרשה זו מסכימים זה עם זה לכל מה שאמרנו במה שהזכיר מכאן ולהבא ג' פעמים חיוב הטהרה בנגיעה

המשכלת, כאשר יתעה ויסיר לבו מהאמונה האמיתית לזנות אחרי דעות זרות ונפסדות, ע"כ ימצאו ג"כ שלשה מיני חוטאים בבני אדם, כי קצתם רודפים אחרי תענוגי בשר לחטוא בנפשם הצומחת, ובקצתם רודפי הון ועושר וכבוד מדומה ונופלים בעבור זה, ברשת הקנאה והחמדה לחמוד רכוש זרים ולקנא בם, או בפח הכעס והשנאה, כי יכעסו על כל זולתם המקלים בכבודם וישנאו אותם, ויחטאו ע"ז בנפשם החיונית והמרגשת, וקצתם תועים אחר מחשבות הבל ודעות נפסדות, וחוטאים ע"ז בנפשם המשכלת, וע"כ אחרי ששריפת הפרה רומזת על תיקון ג' נפשות אלה, והטבת מעשי ג' מחלקות בני אדם, אחז"ל "שהיו מחלקין אפרה לשלשה חלקים," חלק אחד נותן בהר המשחה לצורך הכהנים הגדולים שהם בעלי החכמה והמדע, הנוחים יותר לנפול ברשת הדעות הנפסדות, וחלק אחד נותן בחיל למשמרת לכל בני ישראל אשר גם ההמון בתוכם, הנמשך לרוב אחר חלקו הבהמיי להמשך אחר תענוגי נפשו הצומחת, ואחד מתחלק לכל המשמרות שמסתפקים ממנו בני העיירות, אשר הם כבינונים העומדים בתוך בין ההמון ובין אנשי השכל והדעת, וחוטאים לרוב רק ע"י התגברות התפעליות נפשם החיונית, וע"י מבאר והולך גם שאר הפרשה כולה באופן שתלמד אותנו האופן והדרך איך ניטיב וניישר דרכינו, וע"כ קבעוה גם חז"ל לקרותה בכל שנה בין פורים לפסח, שהוא אחר הגאולה שהיתה בימי מרדכי ואסתר, ולפני הגאולה שהיתה בניסן, ותהיה לעתיד ג"כ בניסן, כמו שאחז"ל "בניסן נגאלו, ובניסן עתידים להגאל" להורות בזה כי ברצות ישראל להיות ראוים להגאל צריכים תחילה לשוב אל ה', ואף שהתשובה הזאת לא תהיה עוד שלימה כראוי תסבב להם בכל זאת הגאולה ע"ד מה שאחז"ל "גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה," ומהתשובה הבלתי השלימה הזאת והגאולה המחוברת עמה" תסובב אח"כ גם התשובה היותר שלימה כמו שאחז"ל "גדולה תשובה שסמוכה לגאולה" [באופן שיבוארו ב' מאמרים אלה הנראים בהשקפה ראשונה כמתנגדים זה לזה] וכמו שכ' החוקר "שמהפעולות הבלתי שלימות ימצא הקנין, וממנו הפעולות השלימות", ר"ל שאם ירגיל האדם עצמו תחילה לעשות פעולות טובות אף שאינן עוד שלימות כראוי, ד"מ שיתן פעמים רבות צדקה לעניים ואביונים לא בעבור אהבתו הטוב והישר, כי אם רק שיכבדוהו בני אדם, בכל זאת יקנה בזה לעצמו הקנין הטוב לתת מהונו לאחרים, אשר יסובב אותו אח"כ להיטיב ולתמוך יד אחיו האביון גם במסתרים במקום אשר לא יראהו איש ולא תשורנו עין אדם, רק בעבור אהבתו הצדק והמישרים וחפצו למלאות רצון בוראו, באופן שמהקנין הזה יסובב הפעולות השלומות, [כמו שאמרו גם חז"ל כעין זה "לעולם יעסוק אדם בתורה שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה" (ועיין מזה גם ביאורי לשער מ"ז)] כן תסבב גם תשובתם שהיא בראשונה עוד בלתי שלימה, שיגאלו בזכותה, ויוכלו, לשוב אח"כ אל ה' בתשובה יותר שלימה.

של מת. האחד הנוגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים הוא יתחטא בו וגו'. והוא החטא הכולל לכל ממין התאוות הבשריות כי התקון הוא שיתחטא בו ביום השלישי ירצה בשנות הבחרות ביום השלישי בהיותו בן שלשים ובשביעי שהוא סימן לאחרי ימיו יוכל ליטהר ואם לא יתחטא ביום השלישי בה ימות. והשני כל הנוגע במת בנפש האדם אשר ימות ולא יתחטא וגו'. כי נגע בדברים מכוערים מרוע התכונה וקלקול המעשים הממיתים את הנפש שאם לא יתחטא את משכן ה' טמא כי הכח החיוני הזה הוא הנושא הקרוב אל הכח השכלי ודאי. ולזה אמר בזה ונכרתה הנפש ההיא מה שלא אמר בראשון. ועל הכח המתעורר ההוא אמר טמא הוא ואמר עוד טומאתו בו למה שתמשך ממנו טומאה לכח הדברי אשר יזכירנה עוד. ואמר זאת התורה אדם כי ימות באהל כי הטומאות הנזכרות הם מהדברים אשר תחת האהל והם גוף האדם. אמנם עדיין יש השלישית והיא הבאה מהדברים המחשביים ועל זה אמר וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם או בקבר כמו שיחטא בדעתו בגזור היות עניני בני האדם כהפקר על פני השדה מהם צדיקים וטובים היו חללי חרב כמו שאמרו על אלישע אחר לישנא דגברא רבא דגריר ליה ד"א חזא ואתפקר. או כי האי מעשה שאמר לו אביו עלה לבירה וכו' (חולין קמ"ב). או שחשב במה שאין חרצובות במות הרשע או שנסתכל בעצבות האדם אחרי מיתתו ומהרהר ומפקפק למה נברא אחר שסופו רמה ורקב אשר בהרהורים אלו ודומיהם תפסד הנפש ההיא המחשביית ולהיות סכנת טומאה זו חמורה חזר לומר ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת וגו' ונתן עליו מים חיים אל כלי ואין מים אלא תורה (תענית ז'.) שהיא רפואת חיים לכל תחלואי הנפש כאשר הכלי הוא מחזיק וכמו שאמר אלמלי דרשיה אחר להאי קרא כדדרשיה רב יעקב בר אחתיה לא חטא למען ייטב לך לעולם וכו' (חולין קמ"ב.). ואחר שגמר סדר הטהרה אמר ואיש אשר יטמא ולא יתחטא וגו' ונכרתה הנפש ההיא מתוך הקהל הוא קהל ה' באמת ואמר כי את מקדש ה' טמא הוא מקדש בית עולמים טמא הוא אבל לא אמר עוד טומאתו בו כי אין עוד טומאה עליה. וחזר ואמר בכאן ומזה מי הנדה כי למה שכבר חטא במה שצריך הזאה טעון כבוס בגדים. אמנם הנוגע לבד אינו צריך כי אם שיטמא עד הערב שמשו כי בדבר הזה כלם שוים. ובאומרו כל אשר יגע בו הטמא יטמא והנפש הנוגעת תטמא וגו'. כלל בסוף השלשה חלקים הנזכרים כי הדבר אשר יגע בו הטמא הוא דבר זולתו והנפש הנוגעת בזה הדבר הזולת הוא חלק שלישי בענין כך עלה במחשבה באלו העניינים וראיתי לכותבן מהם ברמז בזכר ונראין דברי אמת וצודקין יחדיו להורות על עניני הפרה הזאת ותועלתה הנפלא בתקון נפשותינו והתמדת

בריאותה ורפואתה כשתחלה אשר עם זה יגיע תועלתה בכל אדם ובכל זמן כמו שאמרנו בשאר הענינים התוריים אשר לזה הוקבעה פרשה זו אחת בשנה לקרות אותה בכל קהלות ישראל ובכל מקומות מושבותם לקרות אותה בספר בפני עצמו בין פורים לר"ח ניסן כדי שתבא פרה וזכרון התשובה ותכפר בין שתי גאולות גאולת פורים שהיתה בימי מרדכי ואסתר וגאולת ניסן ממצרים והמחווה לעתיד כמו שאמרו בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל (ר"ה י"א.) וכן אמרו (בירושלמי מגילה פ"ג) רבה בשם רבי חייא בר אסי אמר אין מפסיקין בין פורים להחדש [410]וסימן פרשיות הללו בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה בין שלישי לרביעי לא ישתה. ובדין הוא שהיה ראוי לקדום פרשת החדש לפרה אדומה שהרי באחד בניסן הוקם המשכן ובשני בו נשרפה הפרה ולמה הקדימוה אלא מפני שהיא טהרתן של ישראל. הנה שביארו שתקנו פרשה זו לדורות לזכר טהרתן של ישראל. ואע"פ שאין לנו אפר הפרה ולא הזאות מי הנדה בפעל מ"מ רצו שתקדם הפרה להחדש כדי שיהיה זכר להזאות שלישי ושביעי הנוהגין בה קודם שיעלו לרגל שאם יאחרו אותם לפרשת החדש לא יספיק הזמן. ומה שאמרו מסמיכות פורים לפרה וסמיכות פרה לחדש (שם) יראה שכוונו ממש למה שאמרו גדולה תשובה שהיא מקרבת את הגאולה (יומא פ"ו:) דכתיב שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וגו' (ישעיהו נ"ו:א') רבי אלעזר אומר גדולה תשובה שהיא סמוכה לגאולה דכתיב ובא לציון גואל ולשבי פשע וגו' (שם נ"ט) שהרי שריפת הפרה סימן התשובה ונקיון החטא ופורים והחדש סימן אל הגאולה כמו שאמרנו. והכוונה כי האחד כוון אל התחלת התשובה הממצאה התחלת הגאולה. והשני אל התשובה השלימה אשר תמצא אחר הגאולה. ועל הדרך שכתב החוקר שמהפעולות הבלתי שלימות ימצא הקנין וממנו הפעולות השלימות כאשר כתבנו אצל נעשה ונשמע שער מ"ז. אמנם ביאור אלו המאמרים על נכון ועל הכוונה שאמרנו יבא פרשת התשובה שער ק' בע"ה. וזה הכל על הטהרה היוצאת מהלב והמחוייבת מהעיונים הללו עד יבא לו משפט הגאולה ויזרוק עלינו מים טהורים ואת רוחו יתן בקרבנו להאיר אורנו ולהזריח שמשנו כאומרם ז"ל (ילקוט ישעי') והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון (זכריה י"ד:ו') דברים המכוסי' בעולם הזה עתידין להיות צפויין לעולם הבא כהדין סמיא דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים

[410]וסימן פרשיות וכו' ר"ל כמו שאחז"ל (פסחים קי"ז ע"ב) לענין ארבע כוסות, שבין כוס ראשון לשני ובין שני לשלישי, יכולים להפסיק ולשתות כוס יין אחר שאינו מן המנין, אבל בין כוס ג' לרביעי אין רשאים להפסיק, כן מפסיקים לפעמים גם כן בד' פרשיות בין פרשת שקלים שהיא ראשונה לשניה שהיא פרשת זכור, ובין שניה לשלישית שהוא פרשת פרה, אבל בינה לפרשת החודש שהיא רביעית, אין מפסיקין לעולם.

למישור אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים (ישעיהו מ"ב:ט"ז) מבטיח להודיע הדרכים למי שלא ידעם כלל ולישר אותם ההולכים בנתיבות עקלקלות אשר לא ידעו אותם היטב והראשון הוא השלמת הסכלות ההעדרי וקנינו. והשני הישרות הסכלות הקניני ותקונו. ועל הראשון אמר אשים מחשך לפניהם לאור ועל השני ומעקשים למישור והענינים מבוארים מעצמם ואמרו חז"ל אעשם ולא אעזבם לא נאמר אלא עשיתים ולא עזבתים שכבר עשיתים לר' עקיבא וחביריו (ילקוט שם) ודי בזה למה שרצינו בזה החלק ובכל זאת לא אמרתי אחכמה חלילה לי כי ידעתי כי היא רחוקה ממני אמנם הדרשה תדרש ואם נזכה לכוין בקצת דברים הרי טוב ואם אין מה שיאמר בהישרתנו והשלמת נפשנו היא חקת התורה אשר צוה ה' לאמר: ///

שער פ

פרק א

יבטל דעת החושב שמשה רבינו לא חטא, ,ויבאר ענין החטא ומהותו:

ויבאו בני ישראל וגו' המה מי מריבה וגו'.

בהגדת (שבת נ"ה.) א"ר אמי אין מיתה בלא חטא ואין ייסורין בלא עון מיתבי שאלו מלאכי השרת להקב"ה רבש"ע מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון אמר להם מצוה קטנה ציויתיו ולא יכול לעמוד בה אמרו א"כ משה ואהרן שקיימו כל התורה כלה מאל"ף ועד תי"ו למה נגזרה עליהם מיתה אמר להם מקרה אחד לצדיק ולרשע (קהלת ט') הוא דאמר כי האי תנא דתניא רשב"א אומר משה ואהרן בחטאם מתו:

[411]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, הנה ידוע, שכל חכמי המחקר הסכימו יחד, שאם נאמר שהי"ת הוא כל יכול, כוונתנו רק שכל מה שיצויר אפשרות מציאותו בשכל יכול הוא להוציאו אל הפועל, אף שמצטרך לזה כח יותר חזק מכח כל הנמצאים זולתו, אפס מה שלא יצויר אפשרותו אף בשכל, כי אם נמנע היותו בעבור שכוללל ב' הפכים בנושא אחד, גם הש"י לא יוכל להוציאו אל הפועל, ד"מ היות צלע מרובע שוה אל קוטרו. ר"ל שיהיה בציור כזה# קו א"ב שוה לקו א"ד הוא מן הנמנע: כי כבר נודע במופת היות יחס הצלע אל הקוטר, כיחס האמה אל אמה וב' חומשי אמה, כמו שאחז"ל, "כל אמתא בריבוע, אמתא ותרי חומשי באלכסונה," ואחרי ששיווי הצלע אל הקוטר הוא דבר נמנע בציור השכל, גם השי"ת לא יוכל לעשות אותו, ומעתה יאמר הרב ז"ל אחרי כי מציאות אדם הקרוץ מחומר נקי וחף מכל פשע הוא נמנע הציור, לפי שכולל שני הפכים בנושא אחד, כי הנקיות המוחלטת מכל חטא ומשגה, רק בחיק השכלים הנבדלים מכל חומר תנוח, יען כי בהם השלמות תמיד בפועל בעבור שנבראת עמהם ובהויתם כבר מחוברת שלמותם, אבל לא בשוכני ארץ, אשר בעפר יסודם, אשר שלמותם היא רק כח היוצא רק אח"כ אל הפועל ע"י לימוד והרגל מעשה, ואי אפשר שלא יפסק או שלא יוחלש לפחות בהם הכח הזה בעת מן העתים, כאשר יתעסקו בעניני החומר, ובצרכי הגוף ההכרחיים, והפסק או החלשת הכח הזה יעידו על חסרון האדם, וכי רחוקה מעלת שלמותו משלמות המלאכים, וע"ז רומז גם המדרש, "כשברא הקב"ה את האדם" וכו' שר"ל, כי מחשבות בני אדם המשרתים על פי הי"ת, את פני השכל האנושי, כמלאכיו עושי רצונו טעו במהות מעלת האדם וחשבו כי שכלו אשר הוא מטבע אלקי יהיה כמוהו קיים ומתמיד מבלי השתנות בשום עת וזמן עד שראוי הוא לשיר תהלתו, וזש"א, "ובקשו לומר שירה לפניו," אפס בראותם כי לא לבד בעת השינה והתרדמה בטלו כוחות

שכלו מפעול פעולותיהם כראוי, כי אם גם בהקיץ בעת התעסקו בצרכי גופו ירד שכלו העיוני אל ירכתי בית חמרו, וישכב וירדם, הכירו שהוא אדם, אשר מעלתו חסרה ממעלת השכלים הנבדלים עבור היות שלמותו רק כח רוחני בגשם, וזשאה"כ "וחדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו," ר"ל נשמת חיים הרוחנית אשר בו, קשורה ואחוזה פה עלי ארץ רק באפו שהוא חלק גשמיי ואבר גופניי, וע"כ "במה נחשב הוא" להיות כאלקים או להדמות אליו? ובזה באר הרב מדרש אחר, אדריאנוס מלך רומי וכו'," כי רצו להורות לנו רק פחיתות מעלת האדם, אף כי נתן חתיתו עלי ארץ, וחסון הוא כאלונים, והלבישו רעיון זה בסיפור מליציי כדרכם, ואמרו שאדריאנוס, אחרי שכבש חלק גדול מהיישוב, והכניע גם את ישראל תחת ידו שנית, אחרי שמרדו בו בימי בר כוכבא בשנת תת"פ לאלף הרביעי רצה להעשות ולהעבד כאלוה, (ואפשר שסמכו חז"ל בזה על מה שנקרא שמו בלשון רומי גם "עליאוס", אשר ע"כ קרא על שמו גם שם העיר ירושלים, אשר בנה מחדש, בשם עליא) והעמיד גם דמות דיוקנו בבית קדש הקדשים, (עיין מזה צמח דוד חלק שני דף י"ח,) וע"ז השיבוהו הפילוסופים איש איש כדרכו, כי לא נאוה לו כבוד אלקים זה, הראשון אמר, כי אף אם כבש בתקפו וגבורתו כל הארץ כלה, הלוא היא רק כנקודה אחת בתוך העגולה תחשב בבחינת כל העולמים כלם, וע"כ ידמה רק לאחד מבני בית המלך השוכן בעליה אחת קטנה אשר בארמון המלך, ואיך ירצה להדמות לעליון המושל ושליט בכל העולמות האלה אשר ברא, כמלך היושב בתוך ארמונו ומושל בכל תאיו וחדריו, וזש"א "צא מפלטין," (ר"ל התנשא תחילה כמוהו על כל העולם כולו,) ותעשה אלוה, והשני אמר לו. גם אלו יצוייר היותך מושל בכל העולמות האלה, לא נאוה לך כבוד אלקים, אחרי שלא בראת ולא יצרת אותם, וגם בחלק העולם אשר אתה מושל בו עשית כל מעשיך רק בדברים שנבראו ונעשו כבר, וע"כ הם חסרים ככל פעולות האנושיות הנעשות רק בחמרים שנבראו כבר, אחרי שאין ביכולת בן אדם לברוא אף כנף זבוב אחד, והשלישי אמר לו, כי מלבד שהוא מצטרך לכל פעולותיו החמרים שנבראו כבר הנהו גם בזה חסר השלמות, יען כי תקצר ידו לפעול הרבה פעולות גם עלי תבל, אם לא יעזר משאר דברים וכוחות הטבע שהם חוצה לו, ד"מ ברצותו להציל אנית רעהו המלאה לה כל הון יקר ונעים המטורפת בים, לא יוכל, אם לא יוקם הסערה לדממה, ויחשו גלי הים, ורוח צח וקל ישב על המים אשר יביאה אל מחוז חפצה, ואיך ירצה לעלות על במתי עב ולדמות לעליון? והנה על פי תשובת שלשת הפילוסופים האלה יושלל כבוד אלקים עליון לא לבד ממנו ומכל בני אדם ברואי מטה, כי אם גם ממלאכי מעלה, כי גם הם לא ימשלו בכל, ולא יוכלו לברוא מאומה, גם אינם שליטים ברוח ושאר כחות הטבע, אם לא יתן הי"ת להם הכח והיכולת לכל זה אפס האשה אשר נתן ה' לאדם, (וכפי הנראה חושב הרב, כי חז"ל רומזים בזה על חומר האדם שהוא ביחס אל השכל הפועל ומשפיע עליו כיחס האשה אל האיש.) היודעת מהותו ואיכותו יותר השיבה לו רק באשר שהוא אדם קרוץ מחומר אשר רק נפשו ונשמת שדי תחייהו, כי איך יעלה על דעתו לדמות לעליון, אחרי שאם רוחי ונשמתו אליו יאסוף, הלוא יגוע וימות לשחת? וכל זה הוא רק יען כי שלמות האדם היא רק כח בגשם, ר"ל שרק באמצעות כוחות הגוף שהוא עצם גשמיי יוכל לפעול פעולותיו פה עלי ארץ, אשר ע"כ כאשר יפרד קשר הגוף והנפש והרכבתם יחד, לא יוכל כל אחד לבדו לפעול עוד מאומה, ומזה נמשך ג"כ, כי יוחלש ויופסק כח שכלו ושלמותו לפעמים גם בחייו, כאשר ימשך יותר מהראוי אחרי נטיות חמרו וגויתו אשר הוא מחובר עמה, כמ"ש כבר למעלה, אפס לפ"ז יתעורר לנו ספק אחר, והוא, שאחרי שהבחירה החפשית לא תצויר רק בהיות היכולת והאפשרות ביד בעליה להרע ולהיטיב, אחרי שהוא נמנע שלא יחטא האדם כלל, א"כ הלוא תוסר מאתו בחירתו החפשית, אשר היא מותר האדם מן הבהמה הנמשכת רק אחרי נטיית טבעה, ויתרונו על השכלים הנבדלים המוכרחים רק לנטות אל הטוב מבלי היות להם היכולת גם להרע? ולבאר זאת יקדים הרב ז"ל הקדמה אחת, והיא, כי החטא יבחן משתי בחינות, הא' בבחינת עצמו, והב', בבחינת האדם העושה אותו, ונמשך מזה, כי לפעמים יקרא מעשה מה חטא רק בבחינת עצמו אבל לא בבחינת בעליו העוש' אותו, ד"מ אם יכה איש את רעהו בבלי דעת ובלי צדיה, כי לא שונא הוא לו מתמול שלשום הנה בבחינת עצמה תקרא פעולה זאת חטא, ר"ל מעשה אשר לא ירצה לפני ה', כי תועבה היא לפניו שיסבב איש לרעהו נזק או הפסד, אבל בבחינת העושה זאת לא יחשב לו לעון וחטא אמיתי אחרי שלא עשהו בדעת ורצון [ורק יען כי לא נזהר יותר להשמר כפי היכולת שלא יקרהו גם מקרה כזה, חייבתהו התורה בכל זאת עונש הגלות על זה.] והנה עפ"י זה יבין כל משכיל, כי הפסק העיון בדברים רוחניים והדבקות האלקית, והתעסקות בצרכי הגוף ומחסורי הגויה, ופעולות בלתי טובות הנמשכות לאדם עי"ז, אף כי כל זה יחשב לחטא בבחינת עצמו, בעבור היותו מתנגד על הענין האלקי אשר באדם, בכל זאת בבחינת האדם, שהוא מורכב מגוף ונשמה, ומוכרח בעבור זה להפנות לפעמים מעניני נשמתו הרוחניית, ולהתעסק בצרכי גופו לא בשם,"חטא" יקרא, אחרי היותו כעין אנוס ומוכרח לזה, וע"כ אה"כ רק "והאיש משה עניו מאוד מכל האדם," ר"ל רק כאשר נדמה אותו אל כל שאר בני אדם קרוצי חומר היה עניו יותר מכולם, אבל לא אמר שהיא עניו מאוד בבחינה מוחלטת, כי בלתי ספק הכריחהו לפעמים טבעו האנושי וחמרו הארציי לנטות מדרך הענוה, וכן אה"כ ג"כ, "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא," ר"ל, כי רק היותו מחובר עם גופו שהוא חלק ארציי וחמריי מסבב ומכריע אותו שלא יוכל להמנע ולחדול מחטוא לפעמים, אבל בכל זאת יש

עוד הרבה פעילות לפניו, הלא הן מצות ה' אשר לא תעשינה אשר בהן יוכל להשמר מכל חטא ועון אם ירצה, כי אינו מוכרח לעבור עליהן ולעשותן, ורק בבחינת כל אלה הוא בעל בחירה חפשית, כי ברצותו יחטא ואשם בהן, וברצותו יחדל מחטוא, ומבאר בזה הספק שלמעלה, ואחרי הקדמה כוללת זאת, אשר על ידה נתבאר, כי לא יחולל בזה כבוד מרע"ה, אם נאמר שבעבור היותו גם הוא מורכב עם חומר ארציי היה מהנמנע שלא יחטא כלל, רוצה עתה לבאר מה היה חטאו, אשר ע"כ מנעהו ה' מכבוד להביא את ישראל אל הארץ הטובה אשר נשבע ה' לתת להם? והביא בזה דעות שונות, ובסוף גלה גם את דעתו (עיין בפנים הספר, וביאורי, במה שיבוא עוד) אח"כ יאמר הרב ז"ל, כי לא לבד ההפסק מההתבודדות והדבקות בעיונים רוחניים ואלקיים נוכל ליחס גם אל היותר שלם בבני אדם, (מבלי חלל בזה כבודו,) בעבור שהוא גם בעל גוף חמרי וארציי אשר יכריחהו בכל עת למלאות צרכיו ומחסוריו הגופניים, כי אם גם בבחינת שאר חטאת האדם הנתונות רק בבחירתו החפשית לעשותן או לחדול מעשותן, לא נחטא, אם נאמר שלא נמצא איש ילוד אשה קרוץ מחומר אשר הוא נקי מהן לצמיתות, באופן שגם שלמות האדם היותר שלם היא רק בבחינת הצטרפותו אל זולתו לא בבחינה מוחלטת, ופה מצא הרב ז"ל מקום לחלוק על החכם ר"א בר' שם טוב, שהיה מחטיא מאוד, מי שיאמר שמרע"ה חטא ונענש במי מריבה, על חטאו, וראיתו בנויה על שני יסודות, הא', הוא שאחרי שהתורה היא שלימה, בהכרח יחויב שיהיה באפשרות שימצא איש אחד לפחות בעולם אשר יוכל לקיים כל הכתוב בה מבלי חסרון ומגרעת מאומה, כי אלו היה נמנע שימצא אף אדם אחד שלא יחטא כלל, לא היה אותו אדם המקיים אותה כולה חוץ ממצוה אחת או שתים שבה ד"מ, ראוי להענש, אחרי שהיה מוכרח בטבעו לבלתי קיים אותה לצמיתות, גם היתה לפי זה שלימות התורה המוחלטת הזאת לריק, אחרי שאין אפשרות שימצא שום איש אשר יוכל לקימה בשלמותה לצמיתות? והשני הוא, כי אחרי שבהכרח ימצא בעולם איש שלם כזה יחויב ג"כ בהכרח, כי משה ג"כ היה איש שלם בהחלט כזה, כי אלו היה גרוע במעלת שלמותו ממנו, היתה התורה השלמה ראויה להנתן ע"י האיש ההוא היותר שלם ממשה? ואחרי שנתנה רק ע"י משה בהכרח, כי הוא היה היותר שלם בבני אדם, ותמך דבריו אלה גם על דחז"ל שאמרו "שמשה ואהרן קיימו את התורה כלה" וכו', ר"ל שלא חטאו כלל, והכתובים המורים בהפך משתדל הוא לבארם באופן אחר (עיין בפנים הספר,) והרב ז"ל דחה תחילה ראיתו השכלית ולהבין דבריו צריך אתה לדעת, כי יש הבדל בין האפשרי בכח, ובין האפשרי בפועל, כי כל ציור שאינו כולל סתירה בעצמו, הוא אפשר בכח, ר"ל שמציאותו תוכל להיות מצוירת ברעיוננו אבל בכל זאת לא נוכל לשפוט עליו כי הוא אפשר להיות נמצא בפועל, כי אולי יש שום מונע נסתר הנעלם ממנו אשר יתנגד למציאותו בפועל, ורק כאשר יצא אח"כ האפשרי ההוא אל הפועל נדע שהוא אפשרי ג"כ בפועל, ר"ל שאין שום דבר מתנגד המונע מציאותו בפועל, ד"מ כאשר יולד לנו בן נוכל לחשוב אותו שהוא אפשר בכח להיות חכם ונבון או חרש וחושב, אחרי שאין התנגדות וסתירה בין צייר בננו זה הנולד לנו, ובין ציור איש חכם ונבון או חרש וחושב, אבל בכל זאת לא נוכל לדעת עוד אם הוא גם אפשרי בפועל, כי אולי מתנגד הוא לטבע כוחות גופו ושכלו שיהיה אחד מכל אלה, ורק כאשר יגדל, ויהיה באמת אחד מכל אלה, נדע שהיה זה גם אפשרי בפועל, וכמו כן יאמר הרב ז"ל יש גם ב' מיני בטל או נמנע נמנע טבעיי, ונמנע נבואיי, ד"מ ציור משולש בעל ד' צלעות הוא נמנע טבעיי, יען שהוא כולל סתירה בעצמו, כי בהיות לו ד' צלעות כבר חדל להיות משולש ויהיה מרובע, אפס אם יבוא נביא אמת, ויאמר לנו ד"מ, כי בשנה הזאת תר"ט לפ"ק לא תולד נקבה בעירנו, הנה תהיה, בכל זאת לידת הנקבה בעירנו בשנה זאת אפשרי בטבע, אחרי שציור לידת הנקבה בעירנו אינה מתנגדת לציור שנת תר"ט, ובכל זאת הוא נמנע נבואיי אחרי שלא נוכל להסתפק כלל באמתת דברי הנביא ההוא אשר אמר, כי בשנה זאת לא תהיה לידת הנקבה בעירנו אפשריית בפועל, ועפ"י הקדמה זאת יאמר הרב ז"ל, הן אמת כדברי החכם ר"א הנ"ל אשר הוכיח כי הוא אפשרי שימצא איש שלם בתכלית יותר ממשה שלא יחטא כלל. אבל בכל זאת הוא רק אפשריי טבעיי, יען כי גם ציור שלימות יותר גדולה משלמות משה אינו מתנגד לציור אדם נברא, ובכל זאת הוא נמנע נבואיי, אחרי שהתורה האמיתית העידה עליו, שלא קם ולא יקום עוד נביא כמשה, ואף כי יותר שלם ממנו, באופן שישאר זאת תמיד רק אפשרי בכח, ולא יהיה לעולם אפשרי בפועל, ואחרי כי כן הוא שמשה אעפ"י שחטא לפעמים, (כאשר יעידו על זה גם הכתובים "ויחר אף ה' במשה" וכו'. "ויפגשהו ה', ויבקש המיתו," "ויתעבר ה' בי" וכו'", גם בי התאנף ה'" וכו',) היה בכל זאת האדם היותר שלם שיצא מעולם אל המציאות, הוא לבדו ולא אחר היה ראוי שתנתן התורה השלמה על ידו, ומלבד זה יסתור הרב ז"ל דברי החכם הזה עוד בתשובה שניה, והיא שאם גם נודה שלא יהיה נמנע נבואיי שימצא איש שלם יותר ממשה, באופן שיצא אפשרי זה בזמן מן הזמנים מן הכח אל הפועל, בכל זאת לא יחויב בעבור זה עוד שהיה יותר ראוי שתנתן התורה על ידו, כי אולי נעדרו וחסרו התנאים האחרים, ויחסר הזמן והמקום המצטרכים בהכרח לזה, כמו שנראה גם במעלת הנבואה בכלל, שלא חלה על ברוך בן נריה, אף שהיה ראוי לזה בעבור שלא הסכימו לזה שאר התנאים ההכרחיים, וכעין זה מנו חז"ל רבים שהיו ראוים שתשרה עליהם השכינה כמשה, או שתעמוד להם חמה כיושע אלא שאין הדור ראוי לכך ורק בעבור שחוברו במשה גם כל שאר התנאים ההכרחים לזה, נתנה התורה על ידו,

[411]כמו שלא יתואר היכולת האלהי לעשות צלע מרובע שוה לקוטר ולא לקבץ בין ההפכים בנושא אחד בעת אחד כן לא יתואר בעשות אדם בדמותו וצלמו עד שלא יחטא כלל: וזה כי אדם ולא יחטא הוא ודאי קבוץ הדברים על הענין ההוא. כי הנקיות מכל חטא דבר מיוחד ומסוגל אל הנמצאים העליונים הנבדלים די מדרהון עם בשרא לא איתוהי כי מצד הפשטם מהחמר וממשיגיו הנה שלמותם נמצא קיים בפועל ותמיד הם קולעין בתמימות פעולותיהם ולא יחטאו. אמנם אדם ילוד אשה אשר בעפר יסודו עם היותו נברא בצלם הלה שלימותו הוא כח בגשם ושלימות כזה אי אפשר שלא יפסק ולא יחלש ביותר שלם שבאנשים כי אפילו משה רבן של נביאים עליו השלום שהוא אשר התמידו בו ניצוצי השפע יותר מכל זולתו מהשלמים כמו שכאב המורה ז"ל בהקדמתו הנה א"א שלא היה פוסק עתות מה בעת התעסקו בצרכי החמר ההכרחיים

גם מה שאמר החכם הנ"ל שאם לא היה באפשרות שימצא אדם שלם שלא יחטא כלל, לא היה מהראוי שיענש איש על חטאו: יסתור הרב ז"ל באמרו, כי אם יחטא איש שלם בחטא קל. שלא היה לו להשמר ממנו, או שיחטא בדבר גדול לפעמים, אבל ישוב מיד בתשובה, לא יענש באמת על חטאו זה באופן שמעלתו וקרבתו אל האלקים ויחס הי"ת אליו יהיה גם אחר שחטא ושב, כמו שהיה לפני חטאו, כמו שאחז"ל מהי"ת בבחינת יחסו אל שלמים כאלה, "אני הוא קודם שיחטא האדם, אני הוא אחר שיחטא," אבל מזה לא נוכל עוד לשפוט שיהיה כל אדם בכלל חפשי מעונש לצמיתות אף בחטאו חטא גדול, ולא ישוב בתשובה, כי אף שהוא מהנמנע שיהיה האדם נקי וחף מכל פשע כעצם אלקי וכאחד מצבא מרום אשר במרום בכל זאת אינו מוכרח עוד להיות מעמיק בחטא ומורגל בו תמיד, [גם מה שאמר, כי שלמות התורה תהיה חלילה לריק, אם לא מצא לפחות איש אחד בפועל אשר יקיים אותה כלה בלי מגרעת שום מצוה נסתרת מעצמה, כי אם גם לא יקיים אותה כולה איש אחד לבדו, בכל זאת אחרי שקצת ישראלים מקיימים לפחות מקצת המצות, וקצתם מקיימים האחרים, באופן שבחברתם יחד, ר"ל בכלל האומה הישראלית תקוים כל התורה כלה בלי מגרעת, לא תהיה נתינתה עוד לריק וללא תכלית.] הנמשך מכל האמור הוא, כי אחר שגם האדם היותר שלם דבק בכל זאת בטבעו לא לבד חסרון השלימות ממין הראשון, ר"ל שבעבור היותו מורכב מגוף חמרי לא יוכל להיות שלם לצמיתות להתבודד ולהתבונן תמיד רק בענינים רוחניים ואלקיים, כי אם גם לא ימלט מחטוא לפעמים ג"כ בשאר חטאות האדם, אף שהיה לו אפשרות טבעית להשמר מהן הלוא יתחייב מזה שיהיה גם המוח הגופני האחוז בעקב החטא הכרחי לכל אדם אף שהוא היותר שלם בכל מינו, ובזה באר הרב ז"ל מאחז"ל שהחל בו, ששאלו מלאכי השרת, ר"ל המחשבות העיוניות המשרתות את פני השכל המשתדלות תמיד לחקור ולמצוא פשר דבר בכל עניני הנהגת הי"ת את עולמו שאלו, "מפני מה קנסת מיתה על אדם ראשון," ועמו גם כל יוצאי חלציו, כי אחרי שנפש האדם אצולה ממרומים היא נצחית ראוי היא שתהיה ידה גוברת ושלטת גם על הגוף הארציי להחיותו ולהקימו כל ימי העולם? "א"ל מצוה קטנה צויתיו, ולא יכול לעמוד בה," ר"ל הוא כמו כל צאצאיו אחריו, לא לבד שהם מוכרחים להיות נופלים ברשת החטא ממין הראשון, אינם שומרים ג"כ כל המצות האנושית אשר צויתים, אף כי שהם ביכלתם ואפשרותם הטבעית לשמרן, חזרו ושאלו "משה ואהרן שקיימו כל התורה וכו', למה נגזרה עליהם מיתה?" ר"ל שאף שגם הם חטאו (כעדות הכתובים שהבאנו למעלה במשה ובאהרן נאמר "ובאהרן התאנף ה'" וכו', "ויחר אף ה' בם" (במרים ובאהרן) והוא בעצמו אמר "אשר נואלנו ואשר חטאנו,") בכל זאת היתה זאת רק בדברים הקלים הראוים להיות נסלחים להם וחטאם היותר גדול שהיה במי מריבה, היה מסובב רק מהכעס שהיה טבעם נוטה לו, ואף שתמיד כבשו אותו, והכריחו טבעם לבלתי התקצף, כמו שהוא מחובות השלמים כאלה, (וכמו שיבואר עוד יותר במה שיבוא), בכל זאת לא יוכל להיות נחשב להם למרי כל כך, אם בפעם אחת חדלו מעשות זאת, גם בלתי ספק שבו בתשובה שלימה באופן שנפשם הטהורה ושכלם שבו לאיתנם הראשון, והיה ראוי אם כן שגם גופם יתקיים עמהם, ויחי עוד לנצח,? ועל זה באה להם התשובה "מקרה אחד לצדיק ולרשע," ר"ל אם גם יהיה האדם צדיק אשר לא יחטא כלל באותם החטאים אשר יש ביכלתו האנושית להשמר מהם, בכל זאת הלא הוא מוכרח לחטוא לפחות במין הראשון מהחטאים הטבעיים האחוזים והדבוקים בו. בעבור היותו קרוץ מחומר ומורכב עם גוף ארציי, וכל זה מחויב לו בהכרח שיקרהו מקרה המות הטבעי, כמו שיקרה את הרשע,

כמו שנראה מבואר מטעם המהוה כאשר כתבנו שם. וההפסק הזה הוא באמת העון אשר חטא וחסרון במין האדם יעיד על הרחקו והבדלו מהשלמות האלהי או המלאכיי אשר הוא שלימות קיים ונצחי כי על זה אמרו ז"ל (במדרש ב"ר פ"ח) פרשת נעשה אדם כשברא הב"ה את האדם טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו שירה מה עשה הקב"ה הפיל עליו שינה וידעו הכל שהוא אדם הדא הוא דכתיב חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (ישעי' ב'). והכוונה כי המחשבות האינושיות אשר הם המלאכים המשרתים את פני השכל בקשו לטעות במהות האדם ולחשוב שהכח השכלי אשר בו אשר הוא מהטבע האלהי היו יהיה כמוהו להיותו קיים בלתי משתנה בעת מהעתים אמנם כשראוהו ישן והוא כנוי מיוחד להטרדת פעולותיו המיוחדות הכירו היות שלימותו כח בגשם ואשר כן תארו הוא חסד מאד מאלהים והוא מה שאמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו וגו'. כי אחר שנשמתו שהיא שלימות צורתו היא קשורה במשא והוא אומרו במה נחשב הוא להיותו כאלהים או להדמות אליו. ובתנחומא פרשת בראשית אדריאנוס מלך אדום כשכבש את העולם הלך לו לרומה לבית פלטרין שלו אמר לשריו אני מבקש שתעשו אותי אלוה שכבר כבשתי העולם אמרו לו וגו'. היו שם ג' פלוסופין. הראשון אמר אין אדם מורד במלך בתוך פלטין אלא צא מפלטין ותעשה אלוה. והשני אמר לו אין אתה יכול שכבר דברו הנביאים אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא וגו' (ירמי' י') והשלישי אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בשעה זו. אמר לו ספינה יש לי חוץ מג' מילין והיא מטרפת בים וכל אופיא + שלי בתוכה אמר ליה אני משגר לשם לגיוניות + בספינות ויצילנה אמר ליה למה אתה מטריח עצמך בלגיונות אלא שגר לשם מעט רוח ותנצל אמר ליה ומנין יש לי רוח לשגר אמר ליה רוח אין אתה יכול לשגר והאיך תעשה אלוה ונאמר כה אמר ה' בורא וגו'. נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה (ישעי' מ"ב) נכנס לביתו כשהיה זעוף אמרה לו אשתו הללו הטעו אותך שתוכל לעשות אלוה אתה מלך עשיר ובור והכל בידך אלא אני אומרת דבר אחר תן לי פקדונו ותעשה אלוה. אמר לה ומהו פקדנו אמרה נפשך בגופך. אמר ואם תצא נפשי מה אעשה. אמרה בנפש שלך אי אתה מושל ואין שלטן ביום המות (קהלת ח'.) והאיך תוכל ליעשות אלוה ואתה אדם ולא אל. יראה שבקשת זה האלהות שדברו בו החכמים אינו רק ענין חקירה וסדור תשובות נצחיות על הענין הזה עצמו רצוני אם יש כח בפעולות האנושיות והיותר חזקות שימצאו בהם לגזור עליהם השלימות בשיעור שיקרא הפועל אותם פועל שלם מבלי שום חטא וחסרון בהם או לא. ולזה סמכו הענין באיש ההוא שאחר שמלא כל אשר זמם לעשות כפי חפצו ורצונו במה שכבש העולם כלו והחריב

ארץ ישראל ושרף המקדש בקש ליעשות אלוה כלומר שידמה לעליון בחוזק פעולותיו וקיומם והתמדתם כפי מה שרצה מבלי שיראה יש לו התלות באחר יהיה ההתלות ההוא סבה לחסר ולהחטיא כוונותיו כלל. אמנם הפלוסופים השיבו אותו דבר מצד דברים כוללים משתתפים לו ולעליונים. אמנם אשתו השיבה לו בזה הדבר המיוחד שאמרנו להיותה עמו כמו שיבא. וזה כי הראשון אמר לו אף כי כבש הטולם כלו במאמרו הנה הארץ כלה היא כנקודה בתוך העגולה והרי א"כ הוא וכל ממשלתו נתונים המה ברשותו של בעל העליה ואיך יטול כתרו עד שיצא מפלטין + שלו וכאלו אמר בזה שכל מה שעשה ונצח וכבש לא עשה אלא כאחד מבני בית המלך הקטנים ולא בכחו יגבר. אמנם השני השיב [412]כי אף שלא יצויר היות אדון העולם על הפלטין ההוא מכל מקום הנה הוא לא עשה אותם והכוונה כי אף במלאכת מלחמותיו השמים והארץ וכל צבאם היו הכרחיים לו וזולתם לא היה מגיע אליהם והנה אחר שהפעולות האנושיות הם חסרים העקר ועל כרחו יש להם להעזר מדבר שלא עשו הנה אין במעשיהם שום חוזק וקיום. והשלישי השיב מצד הפעולות המיוחדות שהוא מתעסק בהם שאף אם לא יעזר בדברים שאין לו יכולת עליהם אי איפשר להתקיים כמו שהיה ענין הרוח באותה ספינה שזכר. אמנם כל אלו הם ענינים שאף העליונים משתתפים בהם אבל האשה אשר נתן ה' עם האדם היא הרגישה אמתת הענין המיוחד לו מצד מה שהוא אדם כי מי ירגיש ומי יחוש חוץ ממנה אשר יעזה את חסרונה והכירה אם חוסר כחה הנפשי ממנה הגוף ימות והיה לאבן. והוא הענין עצמו שאמרנו מהיות שלימות באדם כח בנשם אשר לסבת זה נפלה החולשה וההפסק בעניניו אשר הוא חטא וחסרון גדול בפעולותיו אשר אי אפשר מבלעדיו בלי ספק. אמנם מזה יצא לנו ספק עצום מאד והוא מה שיחוייב מזה בטול כח הבחירה האנושיות שענינה האפשרות המוחלט על האדם בשיחטא או לא יחטא וכשיונח כל אחד מצדדי האפשר נמצא לא יקרה מהנחתו בטל ואם אמרנו שהוא נמנע שלא יחטא כבר יקרה בטל מהנחתינו שלא יחטא שאם לא יחטא אינו אדם. אלא שהתרוץ גם כן מבואר וזה שהחטא יאמר בשני פנים אם חטא בבחינת עצמו או בבחינת החוטא. ובבחינת עצמו כבר יקרא חטא אי זה חסרון שיהי' כמו שהוא הפסק התבודדות והדבקות שאמרנו אפילו רגע. אמנם בבחינת האדם אין זה חסרון וחטא עצמו אחרי שהוא מוכרח עליו כי חטא ההוא יהי' חטא מצד האלהות שבו לא מצד חבור הרכבתו. אמנם בבחינתו מצד שהוא אדם הוא חטא כל מה שאיפשר שלא יחטאו בו כנון שיחטא

[412]כי אף שלו יצויר כצ"ל ור"ל אף אלו נוכל לחשוב ולצייר ברעיונינו שהוא (ר"ל אדריאנוס) אדון העולם כולו מכל מקום וכו',

ואשם באחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה וכיוצא. וזה הגבול הוא רחב נתפשטו בו מדרגות האנשים כלם יש חוטא מאד ומאריך עוד ויש חוטא במקצתם ויש בפחות וגם באלה אף על פי שאם הונח שלא יחטא אדם בהם כלל לא יקרה מהנחתו בטל כמו שאמרנו הנה בפועל ימצא עלהזרות או לא ימצא כי הנה הכתוב בגדול הנביאים אמר והאיש משה עניו מאד מכל האדם וגו' (במדבר י"ב). ולא אמר עניו בהחלט אבל עניו מכל האדם וגו'. וכמו שגזר החכם איש אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז') ירצה שאע"פ שהוא אפשר להמצא אצל הטבע נמצא שלא נמצא יציאתו אל המציאות בפועל. והנה הרב המורה ז"ל ייחס אליו חטא הכעס במקום שאינו צריך ושהי' חטא גדול בעיני עם חכם ונבון כמוהו כמו שהוא בשמונה פרקיו (פ"ד) ואם שהוא פי' רחוק וכבר השיג עליו הרמב"ן ז"ל מאומרו אשר מעלתם בי (דברים ל"ב) ומריתם פי (במד' כ') וזולת אלה הדברים מה שיראה די עם כל זה אני אומר שהחטא ההוא שהיה שם הביאהו אליו הכעס בלי ספק כמו שהעיד המשורר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו (תהלים ק"ו) כ"כ הראב"ע ז"ל כמו שיבא. וזה כי חטא הכעס הוא היותר נאות לייחם לו מזולתו משני טעמים. האחד כי הוא טבעי מאד אל האדם כמו שנתבאר בפירוש מן המאמר הח' מספר המדות. ולא עוד אלא שהוא טבע נמצא ומיוחד אל החכמים שהאיכות אשר יסייעו אל קנין הם המסייעים להגביר עליהם הכח הרגוני שהוא מצדם כי על כן אמרו כל שגדול מחבירו יצרו גדול ממנו (סוכה נ"ב.) כי הטבע עצמו שמוסיף כח בגדולת החכמה הוא עצמו הנותן תוספת בכח הכעסני וכמו שאמר אוריתיה מרתחא ליה (תענית ד':) והוא אומרם ז"ל בפ"ה ממסכת אבות ד' מדות בדעות נח לכעוס ונח לרצות וכו'. קשה לכעוס וקשה לרצות וכו'. קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד. נוח לכעוס וקשה לרצות רשע. [413]והכלל בזה שכל חום ולחות הם

[413]והכלל וכו' להבין דבריו אלה עיין ביאורי למעלה ויקרא דף ל"ט, ופה אוסיף רק שלדעת הרב ז"ל יהיה הדמיי חם הטבע בעבור ריבוי דמו וע"כ הוא נוח לכעוס, ובעבור היותו גם לח בטבעו הוא ג"כ נוח לרצות (וכמו שבאר זאת החכם גאלעגום בבחינת הלימוד והשכחה, באמרו שכמו שהרושם הנעשה בקלות בחמאה עובר ג"כ מהר. תחת כי הרושם הנעשה בקושי באבן או בברזל וכל מתכת שהוא קשה יעמוד תמיד ואינו עובר, כן מי שטבעו לח יעשה לימודו רושם במוחו בקלות יותר, ע"כ הוא מהר לשמוע, אפס הרושם ההוא יעבור ג"כ על נקלה אשר ע"כ הוא גם נוח לאבד, תחת כי שמוחו יבש הוא קשה לשמוע, יען כי רושם כל רעיון שכלי אינו נכנס על נקלה בו, אבל הרעיון שנכנס כבר ועשה בו רושם לא במהרה יעבור ע"כ הוא גם קשם לאבד, כן הוא פה לדעת הרב ז"ל גם בבחינת רושם הכעס והחרון, אשר באיש הדמיי שהוא לח הטבע עובר מהר וע"כ הוא נוח לרצות], אפס השחורייי ר"ל בעל המרה השחורה, הוא קר הטבע וע"כ הוא קשה לכעוס, כי לא על נקלה יבער כאש חמתו, אפס אם בכל זאת יעשן אפו לא במהרה הוא מתרצה אח"כ יען כי בהיותו גם מעט הליחות ויבש בטבעו, ישאר גם רושם כעסו חזק בקרבו ולא יעבור על נקלה וע"כ הוא קשה לרצות, וע"כ אמר גם החוקר כי בעלי מרה אדומה חוטאים בעבור קלות דעתם ומהירתם לכעוס, תחת כי בעלי השחורה, חוטאים בעבור כבדות טבעם וקושי ערפם להתרצות למכעיסיהם, והלבניי הוא קשה לכעוס בעבור קור טבעו, ונוח לרצות בעבור ריבוי ליחיותיו, תחת כי בעל הירוקה הוא נוח לכעוס בעבור חום טבעו וקשה לרצות בעבור מיעוט ליחיותיו ויבשותו, ובבחינת הלימוד יאמר הרב

סבות קלות אל ההפעלות וכל קור ויובש הם סבות קושי ההפעלות והנה הדמיי שהוא חם ולח הנה מצד החום הוא נוח לכעוס מצד הלחות נוח גם כן לרצות. השחורי שהוא בהפך קר ויבש הנה מצד הקרירות הוא קשה לכעוס ומצד היבשות הוא קשה לרצות כמו שכתב החוקר פ"ט מהמאמר הז' מספר המדות אשר הם חדים מאד ובעלי המרה השחורה לפיה חטא אשר הוא בלתי נעצר הוא הנקרא מעופף הם חוטאים אמנם אלה בעבור המהירות. ואלה אמנם בעבור הקישי יאמר וכו'. שהחדים בקלות הפעליותיהם ובעלי השחורה בכבדות פעולותיהם יפלו בדבר אחת אצל הכעס. וכבר כתבנו זה אצל ארור אפס כי עז (ברא' מ"ט) שער ל"ג. והנה הלבניי מצד הקרירות הוא קשה לכעוס

ז"ל כי לא לבד ליחות הטבע כי אם גם חומה מסבב מהירות השמיעה כמו שבהפך הקור מסבב כבדותה, באופן שהדמיי מהר לשמוע גם בעבור חומו, ומהר לאבד רק בעבור לחותו, והשחוריי בהפך קשה לשמוע גם בעבור קור טבעו, וקשה לאבד רק בעבור יבשותו, והלבניי קשה לשמוע בעבור קור טבעו ומהר לאבד בעבור ריבוי לחיותיו. ובעל הירוקה מהר לשמוע בעבור חום טבעו וקשה לאבד בעבור יבשותו ונמשך מכל זה כי בבחינת המידות יהיה בעל הירוקה בעבור שהוא נוח לכעוס וקשה לרצות הכיותר רע אם ימשך תמיד רק אחרי טבעו ולא ישנהו לטובה ע"י לימוד והרגל תחת כי בבחינת הלימוד הוא היותר טוב בעבור היותו נוח לשמוע וקשה לאבד, ורק בעבור שרצה התנא לסיים מאמרו תמיד במי שהוא היותר רע, אמר בסוף משנה ראשונה המדברת מהמידות "נוח לכעוס וקשה לרצות (שהוא בעל הירוקה) רשע" ר"ל שהוא נוטה בטבעו להיות רשע במידותיו אם לא ייטיב אותם עפ"י חכמתו אשר תורהו להיישיר דרכו, להיות אז צדיק יותר מכל זולתו, בעבור שהכריח טבעו שהיה נוטה רק לרעה לעשות אך טוב וצדק, ומשנה השניה המדברת בבחינת הלימוד סיים במאמר "קשה לשמוע ומהר לאבד" (שהוא הלבניי) "זו חלק רע," ונמשך מכל זה כי החכמים אשר הם לרוב בעלי המרה הירוקה, הנוחים לשמוע וקשים לאבד כל לימודיהם גם בטבעם נוטים אל הכעס יותר בעבור היותם נוחים לכעום וקשה לרצות על פי טבעם, אם לא תכריחם לזה משפט שכלם וחכמתם [וכ"כ גם חכמי מחקר הנפש, כי בעלי המרה הירוקה הם לרוב אנשי חיל, אמיצי רוח ונדיבי לב, אבל הם ג"כ בעלי כעס, גאון וגובה, אם לא ישנו את טבעם עפ"י לימודי חכמתם וירא‌תם, וכן יסופר מהחכם סאקראטעס אשר היה נוח ורצוי לכל אדם, ולא קצף על זולתו אף אם הכעיסו, כי פעם אחת בשבתו בחברת תלמידיו בא לפניו איש אחד אשר התפאר, כי הוא מכיר מרשמי פני כל אדם את טבעו ותכונתו הפנימים ויאמר סאקראטעס אליו אם כן איפה הגד נא לי גם מהותי ואיכותי, ויען האיש הזה ויאמר אתה איש גאה וגאון ובעל חימה, ויהי כשמוע תלמידיו את דבריו אלה' ויחר אפם בו מאוד ויבקשו ליסר אותו על כי חרף אתו בפניהם, לדבר עליו תועה ודבר כזב, ויען סאקראטעס אותם בשובה ונחת ויאמר, אל נא בני אל תרעו לאיש הזה, כי אמת ונכונה בפיהו. אני בתולדתי ובטבעי נהיו לי כל אלה הפחיתיות למנה, ורק ע"י לימוד והרגל שניתי את טעמו לטוב, וכעין זה יסופר גם בספר אחד כי בימי מרע"ה היה מלך אחד אשר שמע את שמעו ויצו לצייר אחד שיצייר לו דמות צורת האיש היקר הזה, וכאשר כלה את מלאכתו ויביאה לו חרה אפו בו מאוד, באמרו אליו איש מרמה למה התלת בי ותדבר עלי כזבים לאמר כי צורת איש גאה וגאון זה היא צורת משה אשר נאמר בי שהוא עניו מכל אדם?, ויצו להמיתו, וכן עשה גם לשאר ציירים אחרים, עד שבא צייר חכם אחד לפניי ויאמר לו אדוני המלך אל נא יחר אפך בי, הן אמת כי רשמי פני משה יעידו עליו כי הוא מטבעו גבה לב ורק בעבור גודל חכמתו ויראתו הכריח טבעו להיות ענו מכל האדם, ורק בעבור זאת הללה אותו התורה בזה, כי אלו היה עניו מכל האדם מלידה ומבטן, לא היתה נאוה לו התהלה הזאת.] כמו שאה"כ "כי ברוב חכמה רוב כעס" וכעין זה אמרו גם חז"ל (תענית דף ד' ע"א) "האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דקא מרתחא ליה" וע"כ יאמר הרב ז"ל כי יותר על נקלה נוכל ליחס אל השלמים האלה ר"ל משה ואהרן מידת הכעס אשר נוסדה כבר בטבעם בעבור שהיו חכמים גדולים, [ולפי ביאורנו זה נראה לי לגרוס בדברי הרב ז"ל כן "והנה היא מבואר שהמדה הכעסניית קרובה מאוד אל החכמים מצד טבעם וכמו שאה"כ וכו',"] ממה שנוכל ליחס להם שאר מידה רעה ופחיתות מוסרית, ועוד סיבה שניה נתן הרב ז"ל לזה לפי מה שכתב החוקר שהחוטא בעבור הכעס לא יחשב לו לעון כל כך בעבור שהכעס והחטא המסובב ממנו, באים לאדם לפתע פתאום מבלי שתקדם לו ידיעה נכונה בתחילה, וגם בעת הכעס יחשך אור שכל האדם בעדו, כמו שאחז"ל פסחים דף ס"ו ע"ב "כל הכועס אם חכם היא חכמתו מסתלקת ממנו," ורק מי שסבב לו הכעס הוא החוטא בעצם.

ומצד הלחות הוא נוח לרצות. ובעל הירוקה אשר היא הפכו אשר הוא חם ויבש מצד החום הוא נוח לכעוס ומצד היבשות הוא קשה לרצות. והנה אצל המדות היה הלבניי היותר משובח ובעלי הירוקה היותר רע. אמנם לענין הלמוד שזכר בסמוך שאמר ארבעה מדות בתלמידים מהר לשמוע ומהר לאבד יצא וכו'. קשה לשמוע וכו' (שם.) הוא על הענין הזה עצמו שייחס המהירות אל החום והלחות והקושי אל הקרירות והיובש. אמנם החליף הסדר לסיים המשנה ביותר רע כבראשונה וזכר בעל הירוקה לטוב שבכלם כי מצד החום הוא ממהר לשמוע ומצד היובש הוא קשה לאבד מה שיהי' הלבניי הפכו מצד איכיותיו כי מצד הקור הוא קשה לשמוע ומצד הלחות הוא ממהר לאבד והוא חלק רע. והנה הוא מבואר שהמדה הכעסנית היא קרובה מאד אל האדם מצד טבעם וכמו שאמר הכתוב כי ברוב חכמה רוב כעס (קהלת א') וכן נמצא מאד בטבעם הקפדנות על הדברים יותר מזילתם כמושאמרנו ולזה היא יותר נקלה לייחסה אל השלמים מזולתה. הטעם השני לפי מה שכתב החכם בפרק ההוא שזכרנו שחטא הכעס הוא יותר נכון לסליחה מזולתו לסבות רבות זכרם שם עד שבסוף אמר הקצף בכעס לא יהי' על הכועס כי אם על המביאו אליו וכ"כ בי' מהספר ההוא נתבאר שהחוטא בעבור כעס אינו חוטא בעצם וראשונה אחר שלא הקדימה לו המחשבה והידיעה על חטא ולזה נתן לסליחה. אמנם החוטא בעצם הוא המביאו אל הכעס.[414] וחנה היא מדברת בחכמתה הדברים אלו ממש כשאמרה אל עלי הכהן אל תתן את אמתך לפני בת בליעל כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה (שמואל א' א') וזה כי מפני שהיא יצאה ממדת העטה והמוסר לחרף צרתה בפני הכהן הגדול בקרוא אותה בת בליעל וכמו שאז"ל אי זהו אפיקורוס המבזה את חבירו בפני ת"ח (סנהדרין צ"ט) באה להתנצל מזה ואמרה כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה הכוונה שודאי הכעס הביאה לזה מצד מה שאמר אליה עד מתי תשתכרין הסירי את יינך מעליך כי במאמר זה בזה אותה ונתנה לחרפה ולקלם לפני צרתה השמחה ברעתה כשתשמע או במה שמסיר תפלתו ממנה ותשאר עגונה. ורמזה לו בזה שהוא היה תחלת החטא ההוא אצלו ועליו למחול והוא פירוש נכון ומסכים למאמר החוקר. ולזה הטעם שולח בכתוב לומר בכל מקום ויחר אף הש"י (במדבר י"ב) וירא ה' וינאץ מכעס וגו' (דברים ל"ב). להכעיסו להכעיסני וכל כיוצא בזה לפי שאף

[414] וחנה היא מדברת וכו' ר"ל כי חנה אמרה אל עלי הכהן "אל תתן את אמתך לפני צרתי פנינה אשר היא בת בליעל, לבוז ולחרפה, כאשר תשמע שגם אתה בזית אותי ותחשבני לשכורה, ותשמח עי"ז עוד יותר לאידי, וכאשר יראה כי גם זאת יחשב לה לעון, מה שקראה צרתה לפניו בשם בת בליעל וחרפה אותה בזה, כמו שאחז"ל "איזה אפיקורוס וכו'" ע"כ התנצלה מהר תוך כדי דיבורה, באמרה "כי מתוך שיחי וכעסי דברתי עד הנה." ר"ל רק הכעס שהכעסתני באמרך לי "עד מתי תשתכרין" הסב שקראתי בחרון אפי את צרתי בשם "בת בליעל," ורמזה לו בזה כי רק הוא לבדו היה המסבב חטאה זה בהביאו אותה לידי כעס וחרון אף.

בבני אדם הוא חטא שעקרו על המביא הכעס אל הכועס. ולכן דברו מאד בלשון בני אדם כי בכל מקום שנזכר כן עושה רושם שהיו שם חוטאים מביאים אל הכעס אל מי שאינו ראוי לו והוא עצמו מה שרצה באותם הכתובים ויקציפו וגו'. כי המרו וגו' (תלים ק"ו). ירצה כי העם אשר היו התחלת זה החטא במה שהקציפו והכעיסו אל משה אשר מרוב שיחו וכעסו שכח תלמודו ויבטא בשפתיו לומר המן הסלע הזה נוציא לכם מים (במד' כ') כמו שיתבאר בע"ה. והנה אם יש בזה קצת התנצלות שלא להעניש החוטא בכל אחת משני הפנים שיאמרו במילי דעלמא הנה בנדון אשר לפנינו אשר הוא גדול הערך מאד וכולל כוונות עצומות כמו שיבא גם לגבי משה לאו מילתא זוטרתי היה ולזה לא נמחל אצלו וכמו שאמרו וסביביו נשערה מאד (תהלים נ') מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביביו (ב"ק נ'.) ואמר נורא אלהים ממקדשיך וגו' (תהלים ס"ח).

ובמדרש (מדבר רבה פרש' י"ט) יש הבל שנעשה על הארץ אשר יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים (קהלת ח':י"ד) אתה מוצא כשקלל את הנחש לא הניחו לטעון כלום שהיה לנחש לומר רבש"ע אתה צוית על אדם לא תאכל ואני אמרתי לו אכול ממי היה לו לשמוע ומשה היה לומר לא עברתי על דבריך למה אני מת. ועם כל זה לכן לא תביאו כי הם הביאוהו אל הכעס כמו שאמרנו. אמנם לפי שהיא טענה חלושה אליו לפי מעלתו לא הועילה לו עם היותו צדיק כמו שטענת הנחש הרשע ג"כ אינה מספקת. ולזה יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים. והעולה מכל זה כי אין להרחיק מהיותר שלם שבמין האנושי שיחטא אין צריך לומר במה שהוא חטא וחסרון בהחלט כענין ההפסק מההתבודדות והדבקות שהוא חטא וחסרון מטבע המלאכיי שזכרנו ראשונה אלא אף בחטאות האדם אשר הוא אפשר עליו שלא לחטוא לא נמצא שיצא בפועל אדם נקי לגמרי והשלמים יבדלו מהבלתי שלמים או מהחסרים בנפלם על היותר קלים מהם ועל המעט עד שיהיה אדון הנביאים הוא היותר שלם מכל האדם בזה בנפלו על דברים קלים ומעטים אשר ספרו אותם חז"ל (תנחומא פ' חקת) באומרו והן לא יאמינו לי (שמות ד':י"ג) שלח נא ביד תשלח (שם) הצאן ובקר ישחט להם וגו' (במדבר י"ח). וחטא מי מריבה (שם כ') אשר פרסמו הכתוב יותר מכלם. אמנם לא תארו הכתוב במה שלא יחטא כלל כמו שאמרנו:

ואני שמעתי מאחד מחכמי פלוסופי עמנו ומחשוביהם (הוא ר' אברהם בן ר' שם טוב ברב"ג בספרו דרך אמונה מאמר ב' שער ז') שהיה מחטיא מאד האומר כי משה חטא בשום פנים כי הוא היה רואה שאם הונח כן תפול התורה בכללה וזה משפטו יסוד מוסד אצלינו שתורתנו האלהית היא שלימה בכל מיני השלמות עד שתכלול כל מצוה

וכל מניעה שאפשר לזכות ולחטוא בהנה עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע. והנה שלימותה וכללותה על זה האופן יחייבו שיהיה בטבע האפשר שיצא איש אחד אל המציאות שיקיים אותה בכללה ושלא יחטא בה כלל שאם היה נמנע להיות איש שלא יחטא כבר יהיה האדם חוטא בהכרח ואיש כזה אינו ראוי ליענש אבל יהיה איפשר. ולא עוד אלא שחוייב היותו נמצא שאם לא כן יהיה גם כן שלמות זאת התורה על זה האופן לריק. והנה אם נודה שמשה חטא בה הנה כבר יקרה בטל מהנחתנו המצא זה האיש והוא שהאיש ההוא המונח נמצא על זה תתאר מהשלימות יהיה יותר שלם ממשה ומזה חוייב שתנתן על ידו תורה יותר שלימה כי הנבואה תוקש אל הנביא אשר תושפע עליו וכבר שמנוה היותר שלימה שאפשר והנמשך ממנו הוא בטל. ולזה נאמר בהקש החלוף אם הונח שחטא הנה אם כן לא היתה תורתו שלמה אבל תורתו היא שלימה בלי ספק אם כן הוא לא חטא. זו היא דרך ראיתו והוא מסתייע מהמאמר ההוא שזכרנו ראשונה שנאמר בו שמשה ואהרן קיימו את התורה כלה מאל"ף ועד תי"ו (שבת נ"ה.) כלומר שלא חטאו כלל והיה משתדל לבאר הכתובים המעידים על חטאתו בשיוסבו על כלל ישראל כענין חטא ישראל דעכן (יהושע ז') ומאמר עד אנה מאנתם לשמור מצותי (שמות ט"ז:כ"ח) וכיוצא ואמר שעונש מיתתם היה עונש לכלל ישראל לא להם כי על כן אמר לכן לא תביאו את הקהל הזה וגו' (במדבר כ':י"ב.) ולא אמר על כן לא תראו וגו'. עד כאן תרף כוונתו ודבריו כפי מה שנשארו בזכרוני. ואני הנה ראיתי שאין דבריו אלה קיימי' מפני שלשה תשובות. [415]האחד מצד שתוף שנפל בגבולי משפטו ומופתיו שלא נזהר ממנו. [416]והשנית מצד דבקות הקודם בנמשך מה שהיה ענין השתוף שכבר נשתתפו בשני מיני הבטל. הבטל אצל הטבע או הכזב אצל הנבואה שהאחד הוא מסוג המציאות וההעדר. והשני' מסוג האמת והשקר וביאור זה שאע"פ שיהיה אפשר לקום אחרי משה מי שלא יחטא וכשיונח נמצא לא יקרה מהנחתו בטל אצל הטבע מכל מקום כבר בא העדות הנבוא יי שלא יצא האפשרות ההוא אל הפועל ושהאדם היותר שלם שהיה או שיהיה הוא משה רבן של נביאים כמו שאמר והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר

[415]האחד מצד שיתוף. וכו' ר"ל בעבור היות שם בטל או נמנע שם משותף המורה על ב' מיני בטל אלה, תעה החכם ר' אברהם הנ"ל להחליף ולהמיר אותם יחד, ולחשוב כי מה שהוא רק בטל נבואיי, הוא גם בטל טבעי ובנה על זה יסודות משפטו,

[416]והשנית מצד דבקות וכו', ר"ל מלבד שטעה החכם הזה בהקדמתו זאת, בשיתוף ב' מיני בטל אלה, טעה ג"כ במה שרצה להמשיך ולהקיש מהקדמתו זאת. כי גם אלו יונח כדבריו שימצא בזמן מן הזמנים איש שלם יותר ממשה, לא נמשך עוד מזה שרק ע"י השלם ההוא ולא ע"י משה היה ראוי שתנתן התורה, (עיין תוכן השער ובפנים הספר לקמן ד"ה אמנם התשובה השנית) ועפי"ז צריכים אנו לגרוס פה בדברי הרב ז"ל שאין דבריו קיימים מפני שתי תשובות ולא מפני שלש כמו שנדפס בטעות.

על פני האדמה (שם י"ב) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו' (דברים ל"ד:י'). ולא יתבטל בזה כח האפשרות הטבעי כמו אם ינבא הנביא שלא תפיל אשה בשנה זו או שגתים או שלא תולד נקבה ודאי יתקיים דברו בהשאיר האפשרות הטבע במציאותו. וכשיונחו נמצאים שני הענינים ההם בזמן ההוא לא יקרה בטל אצל המציאות אבל יקרה כזב אצל הדבור הנבואיי. וכמה נבואות באו מזה המין לכל נביא ונביא המיעד הדברים אשר ימשכו אשר על המין הזה נאמר עתה תראה היקרך דברי וגו' (במדבר י"א:כ"ג).[417] כי כאשר לא יקרה יהיה הדבר היותר מנוי אצל הטבע אבל יקרה בטל אצל המאמר האלהי. והנה הנבואה אומרת בימים ההם ובעת ההיא נאם ה' יבוקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה (ירמיהו נ':כ') והרי האדם הוא אפשר על החטא כמו שאמרנו. אמנם אם ימצאו החוטאים בימים ההם הנה יהיה האפשרי אצל טבעם אמנם יקרה הבטל אצל הנבואה וכן בכל כיוצא בזה לא יהיה עוד עול ימים לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל (ישעיהו ס"ה:כ"ב) ורבים כמו אלה שבכלם נתחייב להאמין מה שתייעד הנבואה באחד מחלקי אפשרותם בהשאיר האפשרות הטבעי על ענינו כמו שאמרנו. והנה כאשר נבדיל בשני מיני הבטל האלו יתבאר שתוף הענין ועלה בידנו כי משה רבינו אע"פ שחטא הוא היותר שלם שהעיד עליו הנבואה שיצא ושהוא עתיד לצאת אל המציאות ולזה נתנה התורה השלמה על ידו. והפלא ממה שקבל מהמאמר ההוא שמשה ואהרן לא חטאו כלל איך לא זכר שנאמר במשה בתחלת ענינו ויחר אף ה' במשה (שמות ד':כ"ד) ובסוף ויפגשהו ה' ויבקש המיתו (שם) ואם אין שם חטא חרון אף ומיתה למה וכן אמר כמה פעמים ויתעבר ה' וגומר (דברים ג'). גם בי התאנף יי' (שם א'). ויותר קשה מאהרן השכח מעשה העגל שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא (שם ט') והוא מבואר שהקרבנות הראשונים בשמיני למלואים היו לו ולכל ישראל לכפרת עון העגל ועוד נאמר ותדבר מרים ואהרן במשה וגו' (במדבר י"ב:ט'). ונאמר ויחר אף ה' בם וילך (שם). והוא עצמו אמר אשר נואלנו ואשר חטאנו (שם). סוף דבר שאין עקר להנחה הזאת וכמו שיבא. אמנם התשובה השנית שאף גם זאת שנודה שיצא אל המציאות איש אשר לא יחטא כלל הנה לא בעבור זה יחוייב הנמשך והוא שיהיה הוא יותר ראוי להנתן דת על ידו כל

[417] כי כאשר לא יקרה וכו', ר"ל גם העדר ומניעת היות בשר לאכול חודש ימים לשש מאות אלף רגלי במדבר ובארץ ציה, היא דבר מצוי על פי מהלך הטבע ובכל זאת אחרי שהי"ת אמר לו "בשר אתן להם," הוא נמנע נבואיי שלא יהיה להם בשר רב כזה, וכן היות חוטאים בקרב ישראל ויהודה גם באחרית הימים, או היות אז ג"כ אנשים הבונים בתים ולא ישבו בהם, או נוטעים כרמים ולא יאכלו פרייהם בעבור שימותו תחילה. כל זה הוא אפשרי טבעיי, ובכל זאת הוא בעל נבואיי עפ"י מאמר הי"ת ב"ימים ההם וגו'", ומאה"כ לא יהיה משם עול ימים לא יבנו ואחר ישב וכו'".

שכן שתהיה יותר שלמה שמן המבואר שלא כל הראוי לנבואה ינבא אם לא שיסכימו תנאים אחרים הכרחיים. וברוך בן נריה סופר עד בדבר לפי הרב המורה פרק ל"ג חלק ב' גם חז"ל מנו בתלמידיו של הללהזקן רבים שראוי שתשרה עניהם שכינה כמשה רבינו ורבי' שראוי שתעמוד להם חמה כיהושע אלא שאין הדור ראוי לכך (סוכה כ"ח.). והנה א"כ נאמר שהיה משה רבינו היותר שלם שנמצא בזמן מהזמנים אשר הביא הצורך וההכנה מכל הצדדים להנתן תורה מן השמים על ידו. וכבר הגידו החכמים ולא כחדו אפשרות הנותן טבע חכמה ומדע על יד איש גדול ממנו כמו שאמר בסוף ההצלחות (ישעיהו נ"ב:י"ג) ירום מאברהם ונשא ממשה וכו' (תנחומא פ' תולדות) כמו שכתבנו פירושו בשער כ"ח. וכבר דחה הראב"ע ז"ל סברת מי שאמר שלא יתכן שליח השם ממיר דברו כמו שנראה מפירושיו ז"ל (פ' חקת) ואנשי שקול הדעת אמרו שלא יתכן כשיהיה השליח מהשם ממיר דבר מהשם ואם הוא ממיר איך נאמין בתורתו גם אלה לא דברו נכונה כי אלו היה מחליף במצוה מיד היה נענש כי הנה נענש על דבר שאיננו מצוה לעולם ולא תורה לישראל ולא נעשה ברצון רק בשגגה בעבור שהכעיסוהו וכן אמר גם בי התאנף ה' בגללכם (דברים א':ל"ז). הנה שהזכיר זה הדעת ובטלו לפי שהשם יקבל שאע"פ שחטא הוא אמת ותורתו אמת. והנה כי מה שחויב מבלתי המצא איש שלא יחטא שיהא האדם חוטא בהכרח ושלכן אינו ראוי להענש הנה מזה לא יקרה בטול לכלל רק אם יקח לו המשפט החלקי לכולל. וזה כי היות האיש ואפילו היותר שלם שבמין חוטא בשום דבר מהדברים שכללה אותם שלמות התורה האלהית כאשר הניח הנה הוא מוכרח מצד טבעו וכמו שאמר כי אין צדיק בארץ וגו' (קהלת ז':כ'). וכמו שאמרנו ראשונ'. אמנם כאשר יהיה על זה האופן מקלות החטא או משלמות התשובה ודאי לא יענש ולא יקרה מזה בטול. וכמו שאז"ל אני הוא קודם שיחטא האדם אני הוא לאחר שיחטא וישוב (ר"ה י"ז:). אמנם מזה לא יקובל שכל חוטא לא יענש כי אם האדם מוכרח לבלתי היותו אלהי לגמרי לא הוכרח להיותו מעמיק בחטא ומורגל בו וזה מבואר. והנה אחר שהמין הזה מהחטא עם שהוא אפשרי על האדם ימצא על המעט ועל הזרות מי שלא יחטא בו ולא עוד אלא שבא העדות הנביאיי שלא ימצא וכל שכן שהחטא מהמין הראשון הוא הכרחי אליו מצד טבעו. הנה מזה יתחייב היות המות הגופיי הכרחי על האדם וא"א זולתו[418] כמו שכתב הרב המורה בהקדמת החלק הג' אמר עד שיהא אבדו

[418] כמו שכ' הרב וכו' ר"ל כי שם כ' לתלמידו וז"ל "אבל המנעי מחבר דבר ממה שנודע לי עד שיהא אבדו באבדי אשר אי אפשר מבלעדו. "היה בעיני או נאה בחיקך ובחיק כל נבוך וכו'.

באבדי אשר א"א מבלעדיו רמז אל זה הענין מהמות והכרחיותו אשר עליו נאמר כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב׳:י״ז):

והנה אל זה הענין הנכבד והמעולה כוונו חז"ל במאמר ההוא שזכרנו ראשונה שאמרו ששאלו מלאכי השרת להקב"ה מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון (שבת נ"ה.). וזה כי המחשבות העיוניות המשרתות את פני השכל כמו שאמרנו למעלה הם חוקרים מפאת השכל ודורשין בו והיו רואים בתחלת עיונם כי אחר שצורת האדם היא שכלית אצולה מטבע העליונים הקיימים יראה שהיה מראוי שתגבר טבעה על טבע החמר הכרוך עמה עד שיתקיים הוא בקיומה לעד כי יד השלם על העליונה ועולה עמה ואינו יורד. ולזה אמר למה קנסת מיתה על אדם הראשון כי ראו שהמיתה אינה מן הדין אבל היא ענין קנס שלא כראוי. והיתה התשובה הן אמת שהחלק השכלי העליון מטבעו שיגבר על החלק החמרי להחיותו עמו אבל שזה יהיה כאשר לא יטה כלל אל החומר ולא יפסקו פעולותיו הראויות לו בעצם ותמיד מצד מה שהוא שכל. אמנם בנטות אל החמר בעניניו או במקצתם הנה אז יחלש כחו ולא יתחזק להחיות זולתו ודי לו שיחיה את עצמו. והוא מה שאמר מצוה קטנה קיימתיו ולא יכול לעמוד בה כי לא די שאדם וכל תולדותיו הם הכרחיים על המין הראשון מהחטא שאמרנו אבל מדרכם לחטוא באחת מהמצות האנושיות אשר הם אפשריים לעמוד עליהם שהוא המין השני מהחטא. ואחר שהשכל האנושיי הנתן באדם הוא נוטה כל זה השיעור מטבעו המלאכיי הנה נתחייבה לו המות הגופיי מן הדין ולא היה קנס בו חזר השואל ואמר משה ואהרן שקיימו את התורה כלה מא"לף ועד תי"ו למה נגזרה עליהם מיתה. ראה שלא אמר חטאו כמו שאמר החכם הנזכר שכבר נתבאר שחטא אף במין השני מהחטא אלא שהיה ענינם בדברים קלים שנתנו למחילה ואשר הם כן כבר יאמר שקיימו את התורה כלה שהחוטא ושב בתשובה שלימה כבר קיים התורה ואם לא היה על זה האופן הרי חסר מצות התשובה ולא קיים התורה כלה. וא"כ היה נראה לו שבאנשים האלה וכיוצא בהם הנה השכל שב לאיתנו והיה ראוי שחלקם הגופיי יתקיים עמהם ולא יגזור המיתה עליו. וחזרה התשובה מקרה אחד לצדיק ולרשע שעם היות שקיימו התורה כלה ונתשב להם כאלו לא חטאו בזה המין מהחטא כלל עם כל זה מהמין הראשון מהחטא א"א להם שלא יחטאו אפילו הייתר שלמים והיותר צדיקים שבמין האדם. ואחר שהנטייה מהטבע המלאכיי היא הכרחית להם כמו שביארנו ראשונה הנה כח השכל לא יגבר להחיות החלק הגופיי עמו לבד אבל ישאר טל טבעו. והוא אומרו מקרה אחד לצדיק ולרשע כי אע"פ שלא יהיה האדם רשע במין החטאים אשר אפשר לעמוד עליהם במה שהוא אדם אבל הוא

היותר צדיק שאפשר כבר יהיה החטא המשולח הכרח בו עד שיהיה בעבור זה מקרה המות משותף לצדיק ולרשע כי היותר צדיק שאפשר נחשב לרשע לענין זה החטא אחר שהוא הכרחי אליו. והוי יודע דאפילו למאן דאמר יש מיתה בלא חטא (שם נ"ה:) אין הכוונה בלא חטא כלל שהרי מקרא מלא הוא אין איש צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא(קהלת ז':כ') (מצאתי בגליון עיין בתוספות ריש ע"ב כדלקמן) וגם עטיו של נחש שאמרו שם שמתו בו קצת הרי הוא עון אשר חטא שנאמר עליו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב':י"ז) אלא על כרחך הכוונה שיש מיתה בלא חטא משפט מות לפי דיני ארבע מיתות שבתורה ובהא קא מפלגי דרבי אמי ותנא דארבעה מתו בעטיו של נחש סברי משה ואהרן חייבי מיתה הוו מדין תורה כמי שעובר על דברי נבואתו שנאמר יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם כדאיתא התם (שבת שם) ותנא דמלאכי השרת סברי דלא מחייבי מיתה כהאי גוונא אלא כמו שאמר וסביביו נשערה מאד (תלים נ') וכהני דמתו בעטיו של נחש (שבת שם) ולהכי מותיב בה לרבי אמי אבל לכולי עלמא אין אדם ניצול מהחטא על שני הפנים שאמרנו. ותמהני מזה החכם שתפש זה המאמר להסתייע בו ולא העביר עירו באותה סוגיא שנתבאר ממנה שמשה ואהרן בחטא מתו ומסקנא דיש מיתה בלא חטא ושכבר נמצאו ד' צדיקים שלא מתו אלא מעטיו של נחש. וא"כ האנשים ההמה הרי היו צדיקים וטובים מהם ותיובתא דידיה תיובתא למה לא נתנה תורה על ידם. אלא האמת הגמור הוא מה שאמרנו ולכן המיתה הגופיית היא הכרחיית על כל נוצר. אמנם הנפשיית טוב לפני האלהים ימלט ממנה:

ועל כל פנים האנשים האלה אף על פי שחטאו הנה לא יצאו ולא היו עתידין לצאת כמותן אל המציאות בזמן וענין שיוסכמו שם שאר הסבות לתת תורה לעם יי' כמו שנתבאר והרי נתבאר זה משלשת הרועים אחים גם יחד במה שמתו בנשיקה (ב"ב י"ז.) שהוא ענין אחד נפלא באיכות ההפרדה וזה כי לעוצם שלמותם והפרדתם בעוד בחיים חיותם היתה תשוקת נפשם נפלאה להקשר ולהדבק עם האלהים אשר נתנה עד כי בהפלגת זה הכוסף יצא רוח נשמתם בנשיקה ובאהבה רבה ועזב את הגוף ומת. וזה ענין שנתבאר בהם מאד בהיות מיתתם ע"י מצוה יאסף אהרן אל עמיו וגו'. וכל אותו הענין שכבר נראה היה המות ברשותם לעשות אותה כעושה המלאכה היותר נקלה שבידו. וכן במשה עלה אל הר העברים וגו' והאסף אל עמך כאשר נאסף אהרן אחיך וגו' (דברים ל"ב:מ"ט) והוא מה שאמרו חז"ל (ב"ב י"ז.) שביארו ענין הנשיקה הזאת מאמרו בהם על פי יי' (דברים ל"ד) כלומר שהיה בידם לעשות ע"י צואה. וכן במרים שנאמר ותמת שם גזירה שוה וימת

שם משה וגו' (ב"ב י"ז.) ועליהם נאמר ממתים ידך יי' וגו' חלקם בחיים (תהילים י"ז:י"ד) אמנם במדרגתו של משה רבינו אצל אליהו ז"ל ובהפרש אשר ביניהם לענין הסתלקם מן העולם ידובר בו יפה במקום פטירתו שער ק"ה בע"ה. זה מה שראיתי להקדימו אל ביאור זה הספור החמור מענין חטאם של משה ואהרן וקנס מיתתם אשר נאמרו בו דברים רבים ולא נתקררה הדעת בשום אחד מהם. ולא עוד אלא שהם סותרים זה לזה וטעמי האחת סתירות לזולתו כמו שנראה שהרמב"ן ז"ל סתר דברי הרא"בע ז"ל הסותר דברי הכל כמו שהוא בפירושו ודבריו גם הוא נעלמים ממנו ומופלאים מן דעתנו ואנחנו נרצה בדברים מה שנוכל להולמו כפי השגתנו ומה שיראה לי בו אזכור אותו אחרי זכרון הספקות הנופלות בענין והדעות הנזכרות בו על סדר הכתובים:

א באמור העדה בדברי ריבותם ולו גועגו בגוע אחינו לפני ה' וכי שוטים היו שלא קבלו מוסר בכל מה שראו בעיניהם מקרח ועדתו הטרם ידעו כי תמו לגוע. ועוד איך נתאוו לאותה מיתה היותם מן השרופים או מן הבלועים: ב אומרם ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו התחילו בקהלם וסיימו בבעיריהם. ועוד מאמר למה העליתנו ממצרים להביא אותנו וגו'. ולא עוד אלא שאמרו לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות והלא קם להו בדרבא מיניהו כי עתה לא עת להתאונן מן התאנים ומן הרמונים: ג למה הקפיד הש"י על המעשה הזה שיעשה בדבור לבד כמו שיראה מפשטי הכתובים וכי עכשיו היתה תחלת מעשיו להתפאר: ד והיא הקשה והחזקה מכלן בחטאו של משה רבינו וענשו. שהרי שולחן והרי בשר והרי סכין לפנינו ואין לנו פה לאכל (קידושין מ"ו.). וזה כי מצות השם למשה היא כתובה לפנינו והמעשה אשר עשה לא נעלם מנגד עינינו ומחרון אף הש"י עליהם נשתומם לבנו ואין אתנו פירוש על זה שישכך את האזן בחטא וביישוב הכתובים ויען כי רבו בו הדעות אזכור אותם על סדר הכתובים שדקדקו אותם איש איש לפי דעתו ויתבאר איך היו קצתם ספקות לקצתם ועם זה יתבאר על נכון מה שיאמר בו בסוף. והוא כי כל המעשה הזה נכלל במה שאמר הכתוב ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם שמעו נא המורים וגו' וירם משה את ידו ויך את הסלע וגו' והנה על כרחנו היה החטא בכלל מה שיספרו אותו אלו הדברים או בדבר מיוחד הנאמר בחלקיהם. והנה קצתם אמרו שהחטא היה באומרו שמעו נא המורים לפי שהקל בכבוד הרבים בני אברהם יצחק וישראל (במ"ר פ' י"ט). והרמב"ם ז"ל כתב כי לא מטעם זלזול כבודם בזה המאמר היה החטא שא"כ למה היה חוזר לומר בתוכחותיו ממרים הייתם עסה' (דברים ט) אבל מפני שהראה להם במאמרו זה פני זעם אשר לא זעם ה'. והבינו ממנו שהש"י יקצוף על שאלתם בדבר ההכרחי או

שהוא דבר נקל לנביא לכעוס על לא דבר ויהי דוגמא לרואים כמו שכתוב בח' פרקיו (פ"ד) כמו שזכרנוהו ראשונה. וכבר הקשה עליו הרמב"ן מעונש אהרן אשר לא כעס ומאמרו יען לא האמנתם ומעלתם ומריתם כמו שהוא בפירושיו. ואחרים אמרו (עיין ראב"ע) כי החטא היה באומרו המן הסלע הזה וזה כי הם שאלו שיוציא להם נוזלים מסלע אחר שנזדמן להם והם גערו בהם ואמרו המן הסלע הזה שלא נצטוינו עליו יצאו מים. והנה בזה המעיטו יכולת השם בעיניהם שיחשבו שהש"י אינו יכול על כל הדברים כי אם על ענינים מיוחדים והודאת הנביאים כמאה עדים דמי ואין מעידה גדולה מזו. אמנם לא שייכא הכא תוכחת מריתם פי:

והנה הרד"ק ז"ל כתב בשם אביו ז"ל על פסוק כי המרו את רוחו (תהילים ק"ו:ל"ג) כי המעל והמרי היה מפני שהעם דוחקים אותו להוציא להם מים מסלע והם השיבו המן הסלע זה מבלי אשר ירד עליו ה' באש לחמם אותה ולפעפעה כמו שנאמר בפעם הראשונה הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב (שמות י"ז:ו') נוציא לכם מים זה א"א והיה בזה מעל במה שהוציא דבה שהקב"ה צריך אל האש אל המעשה ההוא ושא"א זולתו וגם היה מרי שלא אמר לו השם שיבא ויעמוד לשם זה תורף פירושו ודאי מעל הוא אשר לא יצוייר רבן של נביאים ומעל בו וגם שעקרן של דברים חסרו מן הספר וגם כי מה טעם שיענש אהרן. ואחרים אמרו שהיה החטא במה שאמר המן הסלע הזה נוציא לכם מים כי ייחסו הדבר לעצמם שהיה להם לומר המן הסלע הזה יוציא יי' לכם. וזה הדעת אשר שבחו הרמב"ן ז"ל מכל הפירושים שזכר וייחם אותו אל רבינו חננאל ז"ל וטעמו יתבאר עוד. אמנם אחרים אמרו שחטאו נכתב ונתתם לפנינו באומרו ויך את הסלע במטהו כי הוא צוה לדבר אל הסלע לבד שהיה הקב"ה מתקדש ע"י כן על דרך לחכימא ברמיזא (מדרש משלי רבתא פכ"ב) והעם ישמעו ויראו ויקבלי מוסר והם החליפו את דברו והכהו על דרך ולשטיא בכורמזא (מדרש שם). וזה דעת רש"י ז"ל ורבים מחכמי המדרש והוא הדבר אשר יסכים בו הכתוב יותר. אמנם לא נהלמו שאר הכתובים להסכמת זה כי יקשו עליו לאמר שהדבור אל הסלע הוא עצמו ההכאה ואין נס בזה יותר מזה ואם לא היה לו להכות המטה אשר בידו למה. וגם כי במה שאמר אל העם בפני הסלע שמעו נא המורים המן הסלע הזה נוציא לכם מים כבר נתקיים מה שנתקיים מה שאמר ודברתם אל הסלע כי היא שמעה מאמרו ומעתה אין שם מרי ולא מעילה. והנה הר"ן ז"ל בדרשותיו העמיד זה הדרך ונתן צורך אל המטה ושם הבדל בין הכאה לדבור אבל עדיין אנו צריכין לתקון. ואחרים אמרו שחטאו היה במה שאמר פעמים כי הדבור אל הסלע הוא ההכאה שכונה באומרו קח את המטה וגם כי פירוש

ודברתם כמו ידבר עמים (תהילים מ"ז:ד') ותדבר את כל זרע הממלכה (ד"ה ב' כ"ב) אמנם היה החטא במה שהכה שתי פעמים. נמצא עם זה שכבר נתייחס החטא הזה אל כל חלקי הכתובים הבאים עליו לא נפל דבר. האמנה כי מפני הספקות המגיעות לכל אחד מאלו הפירושים בקש לו החכם בעל ספר העקרים ז"ל צדדים אחרים והיו בעיניו כמוצא מציאו' גדולה והוא מה שכתב בפרק כ"ב מהמאמר הרביעי מספרו שעצם המעל היה מה שנאמר במאמרים ראשונה ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ואמר שעקר חטאם של משה ואהרן היה מפני שלא בטחו בה' ולא סמכו בישועתו להתעורר מעצמם להוציא להם מים מצור החלמיש לצורך עם גדול ורם ורב כמוהו מבלי שיראו עצמם מרעידים על הדבר ובורחים מפניהם אל פני אהל מועד לנפול על פניהם לפני ה' כי כשיראה הנביא המדבר ביי' לעיני הכל כי יש לאל ידו לחדש מעצמו אותות ומופתים בשמים ובארץ בשעת הצורך הוא קדוש השם בלי ספק. וההשמט הזה הוא חלול השם והביא ראיה לדבריו מכמה נביאים וחסידים שכן עשו כי אליהו ז"ל עצר את השמים (מלכים א' י"ז) וגם אמר תרד אש מן השמים (שם ב' א'). ואלישע למחר סאה סלת בשקל (שם ז') וכן ויצף הברזל (שם ו') וזולת זה גם משה עצמו אמר אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקודת כל האדם יפקד על הם לא ה' שלחני (במדבר ט"ז:כ"ט). והחסידים שנזכרו בתלמוד כרבי חנינא בן דוסא בערוד (ברכות ל"ג.) ומה שאמר מי שאמר לשמן הדליק יאמר לחומץ וידליק (תענית כ"ה.) ומעשה ר' פנחס בן יאיר בגנאי נהרא (חולין ז'.) ורבים כמו אלה. ואמר שענין (יהושע י':י"ב) בשמש בגבעון דום היה מזה המין שעשה מעצמו מבלי תפלה וכמו שנאמר שם לא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמוע ה' בקול איש (שם) יראה שלא היה כיום ההוא שיסכים השם יתעלה על מה שיגזור איש מעצמו על דבר גדול כמותו מבלי שיתפללו לפניו עליו. ושעל זה נאמר להם יען לא האמנתם בי להקדישני במים לעיניהם לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ וגו'. שאלו הייתם מאמיניה הייתם גוזרים על הטבע שישתנה כדי שיתקדש שם שמים על ידכם שיראו הכל שאני מקיים דבר עבדי ועצת מלאכי. ולפי שהוקשה אליו אומרו יען מריתם פי ארכבה אתרי רכשי ואמי. שחטאו חטא שני במה ששנו מדבור להכאה אשר על זה נאמר בעון ההוא מיעוט אמונה ומעילה ומרי. זהו תורף פירושו והוא נפלא בעיניו עד שגזר שהוא היותר נאות מכל מה שנאמר על זה. ומי יתן איפה ויתפשרו דבריו אלה עם דברי רבינו חננאל ז"ל ששבחם הרמב"ן ז"ל כמו שכתבנו שאמר שכל פשעו וחטאתו היה במה שייחס זה העניין הנסיי לעצמו באמרו נוציא לכם מים שהכוונה במאמרם הדור אתם ראו הנקל בעיניכם שאנשים כמונו נוציא לכם מים מהסלע הזה כמו שתראו שנוציאם

בפועל ולכן אמר שמעלו ביי' כי נתנו מקום שיחשבי קצת העם שהם בחכמתם עשו ולא מאת ה' היתה זאת עד כאן דבריו: [419]ראו זה חדש ונפלא שהדבר שהוא מרי ומעילה לדברי זה הוא עבודה וקדוש השם לדברי זולתו. אמנם הדבר הגדול העומד כנגדו בדעתו זה הוא מה שמצאנו שלא הורגל משה לעשות בכל צרכיהם אלא על זה הענין רצוני בדבר ה' ומעולם לא הקפיד השם יתעלה וסמך לזה ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות ט"ז:ד') ולא הקפיד על שלא הוציא להם לחם ובשר מהשמים או מהארץ. ואחרי כן ברפידים קרה הענין הזה בעצמו. וידבר העם עם משה וגו' ויאמר להם משה מה תריבון עמדי ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלוני (שם י"ז) ואז היה ראוי שיקפיד מאד על היותו מצטער כל כך כאיש נדהם וכגבור לא יוכל להושיע ולא עשה אבל אמר עבור לפני העם ומטך אשר הכית בו וגו' הנני עומד לפניך שם וגו'. וכן בבשר תאוה (במד' י"א) וזולת זה ובאמת אם היה בענין עון אשר חטא אי אפשר שלא יוכיחהו אליה על אחת מאלה. והדבר השני מה שלא הוכיחם הכתוב בזה עד אחר מעשה הסלע והוצאת המים כי אם כדבריו היה ראוי שיוכיחנו ראשונה לאמר יען לא האמנתם בי להקדישני במים לעיניהם לכן לא תביאו וגו' ואחר כך יאמר לו קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע וגומר שאז ודאי יהיה משמעות הענין כמו שאמר והיה בזה מתקן השם יתע' אשר עוותוהו במה שירגישו כל העם כי היה בידם כח לעשות מעצמם ויען לא עשו נענשו. אבל כשהוכיחם אחר מעשה נעלמה הכוונה ודאי אם כתב כאן יען מריתם פי וגו' הנה היה להשיב שהמתין התוכחה עד שיכלול עמה אשמת המרי שהיה גלוי וידוע לפניו שיפעלו בו והוא ההכאה שחשבה הוא למרי שני כמו שנזכר אבל אחר שלא הוכיחם הנה אלא על האחת הנה אין לו שום תשובה. אלא שנראה שרצה לתרץ זה במה שכתב ז"ל שאלו דברו היה השם מתקדש והיו מתקנין קצת ממה שחטאו ובעבור שלא דברו הוסיפו לחטוא עד כאן. שיראה שאם לא בעבור מה שחזרו לחטוא בהכאה לא היו נענשים. וזה אינו שאם חטאו למה לא יוכיחם לפחות כדי שישמע העם ויאמינו וגם כי אולי לא יפלו בשנייה. ועוד

[419]ראו זה חדש וכו' ר"ל כי כל משכיל הלא יתמה לראות איך תתנגד דעת בעל העיקרים לדעת ר"ח כי הוא חשב שחטאו בזה שנפלו תחילה לפני ה' לבקש עזר ממנו, ולא התעוררו בעצמם להוציא להם מים מן הסלע, כי אז היה נחשב זה להם לקידוש ה' יותר אם בטחו בישועתו, שימלא כל מוצא פיהם, ושינזרו אומר ויקם להם אף שלא בקשו זאת ממנו בתחילה, ור"ח חשב בהפך, כי מאמרם "נוציא לכם מים" נחשב להם למרי ועון, כי לא היה להם לתלות הדבר ביכלתם לבד באזני כל העם, כי אם לאמר "יוציא לכם ה' ר"ל הוא לבדו ולא אנחנו יכולים לעשות לכם הנס הגדול הזה, מלבד שיתנגד גם אל דעת ב"ע זאת, מה שנמצא הרבה פעמים כי בכל עת שבקשו ישראל מעשה שימציא להם מחסורי גופם, צעק תמיד אל ה' תחילה, ולא התעורר מעצמו לתת להם שאלתם בטרם ישאל את פי ה', ובכל זאת לא נמצא שנחשב זה לו לעון?

שעדיין לא יצא מידי קושיא שאם משה גמר החטא אחר כך במה שהכה ולא דבר הנה אהרן לא גמרו ואיך נאמר יאסף אהרן אל עמיו וגו' יען אשר מריתם פי (שם כ') וגם במעילה ג"כ לא היה ראוי להאשים לאהרן כי מה יש לו לעשות במקום משה רבו כי לא נסה לעשות דבר גדול או קטן בפניו שלא ברשותו ומאמרו ואם כן אהרן מה הוא כל האשמה והתואנה למשה היה למנה. ועוד שהוא כתב ז"ל ואע"פ שהם מצד ענותנותם לא רצו ליטול עטרה מכל מקום נחשב להם לעון ולמיעוט אמונה מפני חלול השם ע"כ. ומעולם לא שמענו שיצאה תקלה מתחת ידי מדת הענוה עד הנה הפך מה שנאמר עקב ענוה יראת ה' (משלי כ"ב:ד') כי אין לנו מדה משובחת ומעולה כמדת הענוה ונמנע הוא שתצא ממנה חלול השם בשום צד. ואם הגיעה שעה שצריד שיתקדש שם שמים על ידם ולא יקדישו הנה המדה המונעת ההיא תקרא פתיות או קלות ראש ומיעוט זהירות בכבוד שמים ולא תקרא ענוה בשום פנים. ואם החטא היה מהמין הזה שכתב יבטא בשפתיו ובשמן ערב של מליצה אל ירא ראשנו כי ודאי במקום שיש ענוה אין שום חטא כללי. אבל האמת לדעתי כי מצד ענותנותן לא הורגלו לעשות כיוצא בזה מעצמן והיה להם לשבח ולחכמה כי אחר שמשה היה נאמן בית בא בכל עת אל הקדש לדעת מה יעשה בכל דבר ודבר שיבא צרכו למה יעשה מעצמו. וגם כן באם בריאה יברא ה' כבר הוכחתי שם יפה שלא מעצמו אמרה כמו שאמר בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי (במדבר ט"ז:כ"ח):

ואני ערב בדבר לדעת כל הנביאים והחסידים שזכר שאלו היה להם דבר השם ית' מזומן על זה השיעור שלא היו עושין מעצמן כי אפילו בדבר קטן נאמר וצוך אלהים ויכלת עמד (שמות י"ח:כ"ג) עם היות כי לפי דעתנו דבר גדול דבר. וגם במה שאמר מיהושע אצל שמש בגבעון דום הא איהו ודאי תלי תניא בדלא תניא כי שם נאמר אז ידבר יהושע לי"י ביום תת י"י את האמורי לפני בני ישראל ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון (יהושע י':י"ב) והוא מבואר כי הדבור ההוא שדבר יהושע לי"י ביום ההוא אינו רק ענין התפלה והצעקה לפניו על המעשה וכשנתרצה אליו אמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון. ולא זכר הכתוב תפלתו כי השעה היתי' דחוקה והתפלה קצרה וכמו שאמר בכיוצא מה תצעק אלי (שם י"ד) לפי מדרש חז"ל (ש"ר פ' כ"א) ולשון דבור כבר נתבאר היותו לשון תפלה דכתיב וידבר משה אל י"י יפקוד י"י אלהי הרוחות לכל בשר וגו' (במדבר כ"ז:ט"ז). וידבר דוד לי"י את דברי השירה הזאת וגו' (שמואל ב כ"ב:א'). ויאמר ארחמך י"י חזקי (תהילים י"ח:א') וכל המזמור ההוא תפלה ותחנה. ומה לנו לכל זה כי הכתוב מעיד על זה באומרו ולא היה כיום ההוא לפניו

ולאחריו לשמוע יי' בקול איש (יהושע י':י"ד) ואם לא התפלל לפניו לבקש ממנו על זאת מה שמועה שמע ואין לנו לשמוע ממנו משמעות פירוש הכתוב לסיוע דבריו אמנם טעם הכתוב הזה והבדלו המיוחד באומרו לשמוע יי' בקול איש יתבאר יפה בפרשת בלעם הבא בקרוב שער שמונים ושתים ב"ה. סוף דבר מזה הכתוב אין לי רק ראיה לסתור שאם כדבריו היה לו לומר לשמוע השמש בקול איש או לעשות יי' בדבר והוא מבואר מאד. הנה הנם כל הדעות אשר נאמרו בזה הענין על סדר הכתובים עצמן ונתבאר איך היו סותרין זה לזה עד שבטוב ההשתדלות לא נשאר בידנו דבר שיתיישב בו הדעת:

[420] ואני הנה ראיתי וכו', תוכן דעתו הוא כי ב' פעמים נמצא בתורה שבקשו העם מים לשתות בצמא ויריבו בעבור זה עם משה, פעם אחת קרה כן לאבותם ברפידים אחרי צאתם ממצרים, ופה קרה זאת פעם שנית לבניהם אחריהם, וכמעט שוה לשון הסיפור בשניהם, ומתוכו נראה כי לא לבד התלוננו ישראל על חסרון המים לשתות, כי אם גם הורו בתלונותם זאת על משה ואהרן, כי חשדו אותם שרק הם מלבם העלום ממצרים ועשו כל הנסים והמופתים בעבורם רק בחכמתם ותבונתם האנושית, ולא ה' צוה לעשות כל אלה, כי חשבו בדעתם הנפסדה הזאת שאם רק על פי ה' יסעו הלוא יקשה להבין, אחרי שהוא טוב ומיטיב לכל ויודע כל אשר בשמים ממעל ובארץ מתחת, למה הוליכם אל מקום אשר אין שם מים לשתות להמית את כל העם הרב ההוא בצמאון? אין זאת כי אם שרק מדעתם עשו משה ואהרן כל זאת, ורק הם לבדם הסבו להם מחסוריהם אלה, וע"כ התלוננו רק עליהם באמרם "תנו לנו מים וכו' ולמה העליתונו" וכו' וע"כ אמר גם משה "עוד מעט וסקלוני" ר"ל בעבור שיחשבוני כנביא שקר, ולמען הוציא דעה נפסדה זאת מלבם צוה הי"ת בפעם הראשון שיכה בצור לעיניהם ויצאו מים רבים באופן נסיי, למען ידעו כלם כי יש ה' בקרבם ורק על פיו יעשה משה כל זאת, ולמען השריש עיקר זה יותר בלבם והשאיר בקרבם זכר המעשה הזה כל הימים, קרא גם שם המקום ההוא "מסה ומריבה על ריב בני ישראל" וכו' אפס בסוף הארבעים שנה שהלכו במדבר אחרי תום הדור הראשון היוצא ממצרים, קמו בניהם אחריהם ויפלו שנית ברשת הטעות הזאת, להתלונן על משה ואהרן לבדם כאשר חסרו להם המים לשתות, ולחשדם כי רק הם ולא הי"ת הסב להם כל זאת, אך עתה רצה הי"ת להפליג עוד יותר בעיניהם נס נתינתו להם מים בארץ ציה ועייפה, למען יכה הרעיון היקר הזה שורש יותר חזק ואמיץ בלבם, כי בתוכם ה' וכל אשר משה עושה רק על פי ה' יעשהו, ולא יזידון עוד לחשוב תוהו עליו, ולחשדו כי מלבו הוא עושה כל מעשיו (מלבד כי עי"ז תגדל גם תפארת יכולת הי"ת בעיניהם, אם יעשה לפניהם נס אחד בעצמו באופנים שונים ומתחלפים, כמו שהוא גם בבחינת האומנים בבני אדם שישובח יתרון דעתם וכשרונם יותר, בעשותם מלאכה אחת על אופנים שונים, יען כי רק האומן חשב הכשרון לחשוב מחשבות, יעשה כל מלאכתו תמיד רק באופן אחד ושוה, מבלי חילוף ושינוי כלל) ע"כ צוה את משה שיקח את מטהו בהקהילו את העדה רק למען הראות להם בזה כי הוא שליח הי"ת בכל מעשהו, כמנהג השרים עבדי המלך אשר בידם מטה עוז לתפארת ולאות משמרת פקודתם, אבל לא יגע בו בצור ואף כי שלא יכה אותו כמו בפעם הראשון, כי אם ידבר אליו בשם ה' לאמר "הסלע תנה מימיך וישתו העם הזה" למען יושע עי"ז תכלית טובה ויקרה משולשת, הא' כי תאומת עי"ז בלבם אמונתם בנבואה בראותם חוזק בטחון נביאי ה' בדבריו הנאמרים להם כנוח עליהם רוח ה' עד שלא יבושו ולא יחורו פניהם לדבר בשמו אל הסלע שהוא רק אבן דומם, כדבר איש אל אחיו, ולא ייראו ולא יחתו כי במאנו לתת מימיו יהיו לצחוק בעיני כל העם, וללעג ולקלס לכל הנצבים עליהם, הב' כי כל בני ישראל יראו ויקחו מזה מוסר באמור לנפשם "אם גם הנמצאים הדוממים כסלע זה ישמעו לקול ה', אף כי שאנחנו בני אדם בעלי דעת והשכל מחויבים לשמוע בקולו" והג', שתאומת להם עי"ז האמונה ביכולת הי"ת, שעפ"י דיבורו לבד ע"י נביאיו מבלי שום מעשה גופני כלל יוכל להמציא להם ברצונו הטוב כל מחסוריהם, ועי"ז תכלה תלונתם מעליו ומעל כל נביאיו משרתיו עושי רצונו, ובכל מקרה ופגע רע, או תלאה אשר תמצאמו בדרך, לא יוסיפון עוד להיות כמתאוננים רע בעיני ה' ולהתלונן עליו ועל מנהיגיהם, כי אם ישימו תמיד באלהים כסלם, ויבטחו עליו כי הוא לבדו חפץ לענותם רק לפי שעה, לנסותם ולהיטיבם באחריתם, כאשר יוציאם אח"כ ממצוקתיהם, ואף שכל זאת צוה ה' רק את משה לבדו, בכל זאת היתה בלתי ספק הכונה לשתף גם את אהרן אחיו בעשיית המצוה הזאת [כי טובים השנים מן האחד להורות את העם דעה בינה והשכל, ואף כי בהיות אהרן אהוב להם מאוד, כמו שאח"ל ממנו באבות פ"א שהיה "אוהב את השלום וכו' אוהב את הבריות

ומקרבן לתורה"] אפס כאשר חרה אף משה ואהרן בדבר העם אתם קשות, ורבת שבעה לה נפשם יגון ואנחה על כל תלונותם אלה, בראותם כי קמו הם תחת אבותיהם תרבות אנשים חטאים, לנפול עוד פעם שנית ברשת הטעות אשר כבר נפלו בו אבותיהם, מבלי אשר לקחו מהם מוסר, עד שכמעט אמרו נואש להשריש עוד האמונה האמיתית בקרבם ולהיישיר עוד דרכם, נבהלו ונחפזו גם הם לענות אותם קשות, ושכחו לעשות הדברים ככל אשר נצטוו, כי אם עשו הכל ככל אשר קרה והזדמן לפניהם, באופן שלא הושג התכלית היקרה והטוב המוסרי הנרצה והמכוון מהי"ת, כי באמרם "שמעו נא המורים" הפרו ברית האהבה הצריכה להיות בין המורה ותלמידיו אם יעשו לימודיו ותורתו רושם יותר חזק בלבם (עיין מזה ביאורי למעלה ויקרא דף קמ"ב ע"א) ובאמרם "המן הסלע הזה נוציא לכם מים" הראו להם כי גם הם נראים כמסתפקים בהוצאת הנס הזה אל הפועל, תחת כי היה להם להראות לעיני כל כי נכון ובטוח לבם ביכולת הי"ת ובישועתו, ובהכותם את הסלע, ואף כי בעשותם זאת שתי פעמים, הסבו כי לא לבד שלא נראה לבני ישראל, אשר כבר הורגלו מנוער בראיית מעשי נסיים כאלה, הוצאת המים זאת שנעשתה עתה לעיניהם כנס יותר גדול שנעשה לאבותיהם בפעם הראשונה ברפידים, כמו שהיתה הכונה האלהית, למען יעשה הנס החדש והיותר הנפלא הזה רושם יותר חזק בלבם, כי אם נתנו בזה גם יד ומקום להם לחשוב, שרק בחכמתם האנושית ובפועל כפיהם ולא עפ"י נס ומופת אלהי הוציאו להם המים האלה, ורק במקום אשר שאר האומנים חוצבי בורות בכשיל וכילפות יהלומון עשר או מאה פעמים בצור עד שיצאו ממנו מים, הועילה להם חכמתם ויתרון הכשר שלהם, לסבב זאת רק ע"י הכאת הצור פעמים, ובאופן זה לא נשלמה הכונה האלהית בכל מעשיהם חלה, וזה היה חטאם אשר הסב להם רק כעסם וחרי אפם, וע"כ נגזר גם עליהם שלא יבואו לארץ, ועכ"ז רומז גם מאה"כ "יען לא האמנתם בי" וכו' ר"ל יען שלא הראיתם בטחונכם ואמונתכם החזקה ביכלתי, למען השריש האמונה הזאת גם בלב כל העדה, ולהקדישני לעיני בני ישראל הצעירים, אשר בעבור שהוחלש אצלם כבר הרושם אשר יעשו האותות והמופתים בלבם בעבור שהורגלו כבר בהם, (כנודע שההרגל מחליש גם רושם פעולת המופת בנפש רואהו, עיין מזה בהקדמת ס' מאור עינים חלק קול אלהים) היה מן הצורך וההכרח להראות להם בהוצאת המים האלה נס יותר גדול ממה שנעש' כבר בפעם הראשונה לאבותיהם אשר לא הורגלו עוד כמוהם באותות ומופתים כאלה, וע"ז רומז גם מאה"כ "הוא הבאר אשר אמר ה' להם אסוף את העם" וכו' ר"ל כי תחת שהיה רצון הי"ת לתת להם מים מצור החלמיש זה ע"י אמירתם לבד באופן נסיי, הסבו הם בהכותם אותו פעמים, כי חשבו בני ישראל שרק בדרך טבעי הוציאו מים ממנו, וזשא"הכ "אז ישיר ישראל" וכו' ר"ל כי קראו בשירתם סלע זה בשם "באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם" ר"ל משה ואהרן "במחוקק במשענותם" ונמשך מכל האמור עד הנה, כי בחטא משה ואהרן נקבצו יחד שלש ענינים, הא' קוטן אמונתם אחרי שלא בטחו כפי הראוי לשלימים כאלה בישועת ה', ואמרו דרך תמיהה באזני כל העם "המן הסלע הזה נוציא לכם מים" והב' נקרא בשם "מעילה" כי מעלו בה' לבלתי הגדיל שמו ולהראות לכל, איך גם כל הנמצאים הדוממים שומעים בקול ה', ואף כי שמוטל חוב זה על כל איש בן דעת וביחוד על כל איש ישראלי אשר בא בברית ה', והג' יקרא בשם "מרי" כי במקום אשר צום הי"ת לדבר רק אל הסלע למען הראות בזה לצעירי בני ישראל יכלתו וגבורתו שהיא לבלי תכלית להוציא מים בלי עמל ויגיע כפים, רק באומר ודברים לבד מצור החלמיש, הכו אותו פעמים ונתנו להם בזה מקום לחשוב שהיה רק פועל טבעי ומלאכותי, ועל כל שלש אלה רמז הכ', כי על קוטן האמונה אמר "יען לא האמנתם בי" וכו' ועל הענין אמר" על אשר מעלתם בי" כי בשם מועל יקרא רק מי שמחסר מזולתו קנין מה שראוי לו, ד"מ האשה אשר תשטה תמעול מעל בבעלה, יען כי תגזול ותחסר ממנו אהבתה הראויה רק לו בתתה אותה לאיש אחר, וכן יקרא מי שנהנה שוה פרוטה מן ההקדש בשם "מועל בקדשים" לא בעבור שנהנה מהם לבד, כי אם בעבור שממעט ומחסר בזה הקדושה הראויה להם, וינהוג בהם מנהג חול להנות מהם כאשר יהנה בשלו, וכמו כן כאשר מנעו השלימים האלה במי מריבה להקדיש את ה' לעיני כל ישראל החסירו ממנו ית' הכבוד שהיה ראוי לו, וע"כ נחשב להם למעל בה', ועל הענין השלישי אמר הכ' "יען מריתם את פי" ר"ל יען כי המרו והחליפו את רצונו ודבר קדשו, וע"כ נענשו ג"כ בעונש משולש הא', כי הוסר הנזר והורם העטרה מעל ראשם, כי מנע אותם ה' מכבוד וחדלו להיות עוד מנהיגי העם לצאת ולבא עוד לפניהם כבראשונה, ולהביאם אל הארץ כמאה"כ "יען לא האמנתם בי לכן לא תביאו את הקהל הזה" וכו', כי כל מנהיג בית ישראל, צריך להיות לנס ולמופת למו בחוזק בטחונו ואמונתו ביכולת ה' וישועתו, כי אם גם עמודי בטחונו ירופפו איך ימצאו הנתונים תחתיו והמונהגים ממנו משען ומשענה לבטוח בה' בכל התלאות אשר תמצאינה אותם? והב' שנגזר עליהם שגם הם בעצמם לא יבואו אל הארץ לקנות שם השלימות והמעלה המוסרית אשר קוו להשיג שם בארץ הקדושה, באופן שנעדר ונחסר מהם האושר המוסרי שהיה ראוי להם להשיגו פה עלי ארץ, אם לא נפלו ברשת החטא הזה, והושב להם בזה גמול מה שחסרו גם הם מהי"ת הכבוד שהיה ראוי להם לתת לו כמאה"כ באהרן "כי לא יבוא אל הארץ," ובמשה, "לא תעבור את הירדן הזה," הג' כי נגזר עליהם למות בלא עתם כמאה"כ "יאסף אהרן אל עמיו", ואל משה אמר "עלה אל הר העברים וכו' ומות בהר אשר אתה עולה שמה" וכמו שאחז"ל "אף משה ואהרן בהכרת מתו" וכל זה לעונש על מרים, כי

[420]ואני הנה ראיתי להחזיק בדרך היותר מפורסם ואשר החזיקו בו גדולי הראשונים והוא שהיה החטא בהכאת הסלע הוא העקר אמנם שנתלווה אליו ענין או ענינים נזכרו בשאר הכתובים הבאים בו עד שיהי' החטא הזה מתפשט בכל חלקי הספור אשר יסופר בו ולא בחלק אחד מחלקיו כמו שראו שאר המפרשים ז"ל כנזכר והוא היותר נאות לפי הענין אלא שאנו צריכין לסקל הדרך הזה מכמה אבני בלסטראות שנזרקו לעומתו מגדולי המורים כי רבים הנה כמו שזכרנו אותם תחלה וכמו שיזכרו לפי דרכנו. ובתחלה ראיתי להעיר אזן לשמוע ולתת לב למה שבאו בענין מי מריבה אלו ובמי הצור אשר בחורב ענינים דומים ושוים ממש. אם בזמן שנצטרכו אליהם ואם בגודל צורכם ואם בדברי תלונותם על יי' ועל נביאו ואם ברושם שנרשם ונסתם מנסיונם לפני יי'. וזה כי בראשונים כתיב ויסעו כל עדת ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי יי' ויחנו ברפידים ואין מים לשתות העם (שמות י"ז) ובשניים נאמר ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וגו'. וסמיך ליה ולא היה מים לעדה (במדבר כ׳:א׳) עוד בשניהם בשוה וירב העם עם משה עוד בשניהם בשוה ולמה העליתנו מארץ מצרים עוד בשניהם תלונת להמית אותי ואת בני ואת מקני. עוד בראשונים ויקרא שם המקום ההוא מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם וגו'. ובשניים המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יי'. ועל פי כל הדברים האלה אני אומר כי מפני שהעם הזה היוצא ממצרים גדלו ביניהם וילמדו מעשיהם אשר המה מכחישים עליהם פמליא של מעלה כידוע מענינם היה תמיד משה חשוד בעיני רובם או קצתם שמא בחכמתו העצומה על חכמת מצרים קשתה ידו עליהם ולא יד ה' היתה עמו ולזה היו נותנים כל מחשבותיהם עליו לפקוח עיניהם על כל דרכיו ומעשיו היוכלי למצוא עילא ושחיתא לקיום החשד ההוא וככה היה ענינם בכל מה שאירע להם ממצרים ועד הנה כמו שביארתי הדבר יפה בפרשת העגל. והנה ההשקפה הזאת הביאתם בתחלת צאתם ממצרים לחשוד אותו חשד חזק כי יאמרו אם כדבריו כן הוא שעל פי עלת העלות כלם הוא עושה הנה יחויב שלא יפול בה שום חסרון והנה החסרונות היו מה שהסיעם ממדבר סין והביאם לרפידים ולא היה שם מים לשתות העם כי איך יתכן היודע הכל והיכול על כל ינהגם אל מקום צמאון שאין

חטא משפט מות הוא לאיש אשר ימרה את פי ה' ביד נביא, או לנביא עצמו אשר יעבור על דבריו בשם ה' אשר נודעו לו בחזיון נבואתו, וענשם המשולש הזה אשר נודע בכל בית ישראל עם שלש סיבותיו, הסב בעצמו כל שלש התועליות אשר היו משה ואהרן מסבבים אלו שמעו בקול ה' לדבר רק אל הסלע לתת מימיו, כמו שביאר זאת הרב ז"ל במשל נחמד (עיין בפנים הספר) וע"כ לא נענה הי"ת גם לבקשת משה ואהרן לסלוח להם מרים זה, יען כי אלו נשא לפשעם זה, לא הושג התכלית הנרצה מאתו ית', וע"ז רומז גם מאה"כ "המה מי מריבה וכו' ויקדש בם" ר"ל כי ע"י עונש ומיתת משה ואהרן בעבור מי מריבה אלה, נתקדש שם השי"ת כמו שהיה מתקדש אלו שמרו מוצא פיהו להוציא להם מים באותו אופן נסיי אשר צוה אותם.

מים לאנשים והנשים והטף ואפי' למקנה והנה המים הם מהדברים היותר הכרחיים. ולזה נאמר וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה כי הם ייחסי הדבר לעצמו כי הוא העושה ואין זולתו הוא מה שאמרוהו אחר כך כי גדלה הצמא בבירור למה זה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא כי לא יתכן היות הנהגה זו מאתו ית' כלל. ולזה מה שצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלוני כי ראה שמחזיקים אותי כנביאי שקר. והנה לבער הדעת הרע ההוא מקרבם הוזקק לעשות להם שם שם תפארת ע"י המים ההם כמו שאמר עבור לפני העם וגו'. הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והכית בצור ויצאו מים רבים (שמות י"ז) והיה הענין כדי שיתפרסם אותו ענין לעיני הכל ולא יזידון בדבר הזה עוד וע"כ קבע שם המקום ההוא מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין. פירש בתכלית הביאור מה שהיה בלבם מהסתר פניו ית' מהם כמו שנתבאר יותר במקומו. ועתה כאשר תמו כל הדור אשר ראו המעשה הנורא ההוא בסוף ימי ישיבתם במדבר שנת הארבעים קרה להם המקרה הזה בעינו את בניהם אשר קמו תחתם כי כמותם כן באו על פי ה' ממדבר צין אל מדבר שמם אשר מתה בו מרים ונסתלק הבאר ולא היה מים לעדה כלל. ולסבה עצמה שנזכרה ואל החשד ההוא נקהלו כל העדה על משה ועל אהרן והחזירו עקר התלונה כלפי משה שנאמר וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גועני בגוע אחינו לפני ה' (א) ירצה מי יתן ונמות אפילו באותה מיתה משונה שמתו אחינו הנשרפים והבלועים אם יתאמת אצלנו שהוא לפני ה' ומידו היתה לנו אבל זה הענין רופף בידינו שאם כדבריכם למה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו שהרי אי אפשר שמידו תהי' זאת מצד מה שאליו התנועה שאם האדם יש לו דעת לסבול (ב) אלה הצאן מה יעשו. ולא עוד אלא שתהיה תלונתנו עליכם יותר גדולה בבחינת המקום שממנו היתי' התנועה (ב) והוא כי העליתנו ממצרים שהיה מרעה שמן וכר נרחב כגן ה' להביא אותנו אל המקום הרע הזה בתכלית הרוע (ב) כי לא נחוש אל שאינו מקום זרע ותאנה וגפן ורמון כמו שהיה ראוי להיות אלא שאפי' מים אין לשתות. והנה משה ואהרן ראו מעשה ונזכר להם הענין הראשון ולכן באו מפני הקהל אל פתח אהל מועד ויפלו על פניהם לראות מה ידבר בם ומה ישיב על תוכחתם וירא כבוד ה' אליהם (ג) כי ראה להתקדש בתוך הבנים כאשר נתקדש ראשונה בפני אבותם. ולזה אני אומר שכל בני ישראל אשר בספור הזה דוקא הוא. ולהשלמת זה הענין על נכון צוה את משה קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע וגו'. כי אחר שהוצרך לעשות בפני הבנים כמעשה האבות חוייב שיעשה באופן שיהי'

יותר נפלא ממה שהיה בראשונה. אם בבחינת העושה שלא יראה כמשתבח בענין אחד בעצמו בפעמים מתחלפים שזה ודאי גנאי הוא אפילו במלאכה מהמלאכות שהאומנין משתבחים בהם ק"ו לשכינה שראוי ומחוייב שיגדל תמיד כבודו בעיניהם ושלא תקצר ידו לחשוב שאין בידו רק צד אחד מהיכולת על זה. וגם בבחינת הבנים הרואים את הכבוד הזה שכבר גדלו במעשה נסים ושנוי הטבע והיה ראוי שיעשה להם דבר יותר דק ויותר רוחני ממה שנעשה לאבות שלא הורגלו עד הנה בכך. ולסלק החשד הנזכר מהם הוצרך שיעש' באופן שלא יראה שיש למשה שום מגע בו רק היותו שליח השם לבד ולכל זה ראתה חכמתו שלא יקח אתו זאת הפעם מזקני העם וגם שלא יכה את הסלע במטהו כי כל זה ממה שיביא שתוף ובלבול בהשקפת הענין המכוון. אמנם צוהו לקחת המטה כי הוא סימן אל השליחות לבד כמנהג השרים אשר בידם שבט מלכות לעשות כיד המלך וכמו שאמר ומטה האלהים בידו (שמות ד':כ') (ג) וצוה שיבא אצל הסלע ויאמר לו בדבר ה' בדבור פה וחתוך לשון כה אמר ה' אלהיך הסלע תנה מימיך וישתו העם הזה וכיוצא מאלו הדברים כאשר ידבר איש אל רעהו בעל דעת כמותו אשר הפקד אתו דבר שיתנהו כל זמן שירצה המפקיד ונותנו בלי שום פקפוק. והנה כוונו מן הש"י בזה שלש כוונות רבות התועלת מאד הכרחיות לשעה ההיא להיות החשד ההוא חוזר ונעור באלו הבנים אחר שהית' בידם גרסא דינקותא ביכלת השם יתעל' כי הן הכה צור ויזובו מים. האחת לקדש שמו ברבים באמתת הנבוא' לעיני כל ישראל וזה במה שיורו נביאי השם יתע' הקדושים חוזק בטחונם בדברי ה' הנאמרים להם עד שיבאו בפני כלם לאמר דברים כאלה המתמיהים וידעו כי לא עתה יבושו הנביאים ולא פניהם יחורו והוא תועלת נפלא לבנים ההם כולל לכל התור' ומצותיה. השנית להגדיל שם כבודו לפניהם להראות להם את אשר לא ראו עד הנה מהיות הנמצאים הדוממים נשמעים אל דבר ה' כשלמים שבאנשים כי הוא ענין מעולה מאד אצל הטבע המשובח שכתבנו בשער ט"ו. ובמדרש (שוח"ט מ' י"ט) השמים מספרים (תהילים י"ט:ב') מה שאין לו ראש בפני הבריות יש לו בפני המקום שנאמר וראש עפרות תבל (משלי ח':כ"ו) ומה שאין לו לב בפני הבריות יש לו בפני המקום שנאמר עד לב השמים (דברים ד':י"א) וכן בעינים שנא' הים ראה וינוס (תהילים קי"ד:ג') וכן באזנים ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה' (ירמיהו כ"ב:כ"ט) וזולת זה מטבור הארץ ופתיחת פיה שהכוונה כלה נכונה מאד למה שאמרנו. הג' והיא היותר מיוחדת לשעה ההיא למען יהי' לו המעשה ההוא לתוכחת נמרצת לכל מי שיש לו לב להבין ואזנים לשמוע ועינים לראות כאשר יראו בעיניהם ובאזניהם ישמעו ולבבם יבין כי ידברו אל הסלע בשם ה' על האופן ההוא מבלי שישתתף שם שום

פועל ומעשה שיחשד בו שום ענין מלאכותיי או נוטה אליו בשום פנים ונתן מימיו בלי שום איחור ועכוב הלא לסוף תחת גערה בהם ויקחו מוסר מועיל מאד לשכך תלונותם המתחדשת להם בכל יום. ושלשת הכוונות האלו ירמזם הכתוב באומרו על החטאים יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל. כי לא האמנתם בי הוא הענין הראשון. להקדישני הוא השני. לעיני בני ישראל הוא השלישי. עם שכוונת הכתוב יתבאר לפי דרכנו בע"ה. אמנם אומרו ודברתם אל הסלע לשון רבוי הוא אחד משני ענינים אם שידברו שניהם בזה אחר זה מצות השם יתעל' אל הסלע כי בהיות הדבורים על זה האופן יתבוננו העם יותר בהשמעת הסלע אל מצות בוראה או שלא ידבר משה רק אהרן כי כשידבר אהרן בפני משה הכל ידעו כי ברשותו מדבר ונחשב כאלו שניהם מדברים וגם זה יורה על עוצם השמעות הסלע עד שיוסר החשד ממשה כי הוא היה הנחשד בעיניהם בזה לא אהרן. ואיך שיהי' היתה כוונתו יתברך במצותו זאת שלא ידברו עם העם מטוב ועד רע כדי שיתיישב לבם ויתבוננו מאד במה שידברו אל הסלע לעיניהם על האופן הנזכר. ואין ספק שאחר אשר צוה ה' כן למשה ושתף המעש' לשניהם כי משה הגיד הענין לאהרן במלאכות יי' ומעתה היו שניהם שוים במצוה הזאת והיה הדבר מוטל גם על לב אהרן למלאות מצותו בלי שום שנוי כדרכו בשאר המצות אלא שמתוך צערם וטרדת' מדברי העם הקשים והמרים אשר שמעו מפיהם ומהכעס אשר כעסו עליהם נבהלו ונחפזו לתת חתיתם וגערתם בהם ומתוך כך שכחו תלמודם ועשו כמו שנזדמן להם מהמעשה באופן שלא נמשכו משם הכוונות הנזכרות אין צריך לומר השתים הראשונות אלא אפילו השלישית נתמעטה בפניהם עד שכמעט תשאר להם הספק שהיה בלבם בעינו. וזה כי באומרו שמעו נא המורים כבר הבדילום והטרידום מעבור על הדבר כאשר כוון. ובאומרם המן הסלע הזה נוציא לכם מים כבר הגזימו הענין בעיניהם מאד מה שהיה הפך הכוונה מאד כמו שאמרנו. ובהכאתם כבר בטלו הכוונה לגמרי וכל שכן במה שהכה פעמים כי תחת שהיתה הכוונה האלהית להגדיל הנס מהראשון ולשנותו מהכאה לדבור הם הורידוהו כי אז היה בהכאה אחת ועכשיו שתי פעמים שכל שכן שישאר להם פתחון פה ליחס המעשה אל חכמת בני אדם וקרוב לענין המלאכה כדרך חוצבי הבורות והכורים אותם בכשול וכלפות אלא שיחשבו שהם בחכמתם יספיקו לעשות בשתי הכאות מה שיעשו שאר האומנים בעשר או מאה כי גם באומנות ההוא יש לקצת האומנים יתרון על קצתם ומזה בטלה הכוונה ונפרך הקל וחומר הלקוח מהסלע אליהם ונחלש כח המעשה ההוא בפניהם מאד. וזה עצמו מה שביארו הכתוב בפירוש להלן באומרו ומשם בארה היא הבאר אשר אמר ה' למשה אסוף את העם ואתנה להם

מים אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחוקק במשענותם (במדבר כ"א:י"ז-י"ח). וזה כי כאשר ידבר שם בגדולת נחל ארנון כי היה גבול וחומה מפסקת בין מואב ובין האמורי שהם שני אויבים גדולים מאז כי לגודלו יאמר בספר מלחמות ה' הנעשה ע"י כותבי המלחמות העצומות אשר ייחסו אותם אל האלהים כי לו המלחמה כמו שכתב הרמב"ן ז"ל את והב בסופה ואת הנחלים ארנון. וזה כי כשהזכירו מלחמות והב בסופה זכרו אצלם כי גדול שבנחלים ארנון עד שאמרו שהוא אשד הנחלים כלם המפורסם אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב. ועוד אמרו ומשם בארה שחשבו כי משפע המים ההם באו אל הבאר אשר נזדמן להם בארץ ההיא ואמרה התורה כי הבאר ההיא שחשבו עליה כן היא הבאר אשר אמר ה' למשה אסוף את העם ואתנה להם מים והוא הסלע ההיא הזה אשר אמר שיאמרו לו משמו שיתן מימיו כמו שאמרנו. ואין ספק כי בארה של מרים היתה מה שנמשכו להם בזכותה המים אשר הוציא להם מהצור ברפידים והוא אשר חזר אחרי מותה בזכות משה כמוזכר בתעניות (ט.) והיכן חזר אלא בסלע הזה שהיה ענינו סמוך למיתתה. והגיד כאן הכתוב מה שנמשך בענין ההוא הפך הכוונה כי הוא יתעלה רצה שיכירו וידעו כי הוא הנותן במאמרם מים אל הסלע באומרו ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוא אומרו אסוף את העם ואתנה להם מים ונשתבש הענין ביניהם עד שיחסו הדבר אל פועל אנושי כעין כריית הבורות אלא שהיה על דרך הקלות מאד ונתבאר זה ממה שנאמר אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה באר חפרוה שרים וגו' (שם). כי כאשר שררו עליה ואומרים זה לזה עלי באר ענו לה נתנו אופן מציאותה באומרם באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם. וזה שהם ייחסו חפירתה וכרייתה אל השרים והנדיבים אשר ביניהם הם משה ואהרן אלא שנעשה המעש' במחוקק במשענותם כי עשו הם ע"י המטה ברגע אחד מה שיעשו חוצבי הבורות במקבות ובגרזן בהמשך הזמן. הפירוש הזה הוא נאות מאד וממנו נתבאר למה לא נזכר שם האלהים ולא שם משה בשירה הזאת על דרך הפשט וגם הוא מוכרח מאומרו ממדבר מתנה ולא אמרו מבאר מתנה יורה שחוזר למה שאמר למעלה משם נסעו ויחנו בעבר ארנון אשר במדבר וגו'. אלא שנמשכו הדברים באומרו ע"כ יאמר בספר מלחמות ה' וגו' עד הנה. ועכשיו חוזר לומר כי מהמדבר ההוא נסעו מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות לא שנסעו משום מקום אל הבאר ולא ממנו אל זולתו. ואמרתי כל זה כדי שלא תשומם על הזכירו זה במסעות אשר נסעו אחרי מות אהרן הכהן ותבא להכחיש ההוכחה הנכונה הזאת שאמרנו. ותדע כי הדבר נכון מאד מלבד שלא נזכר ולא נפקד בכל התורה כלה ענין הבאר ההיא זולתי הנה שנרא'

שבא להודיע ולברר ענין חטאם של משה ואהרן בזה המעשה היותו מהמין הזה אשר זכרנו (ד) ועל כל פנים יחוייב מכל מה שאמרנוהו שימצאו שם ג' מיני חטא נבדלים זה מזה כי בבחינת הענין האחד יקרא זה החטא קוטן אמונה ובבחינת הענין הב' יקרא מעילה ובבחינת הג' יקרא מרי:

ובזה הענין נתישבו כל הכתובים כי כנגד הענין הראשון אמר יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו אל הארץ אשר נתתי להם ולא רצה בזה שלא האמינו ח"ו רק שסבבו פני הדבר בענין שלא הורו במעשיהם על אמונתם כמו שכוון ממנו יתעלה כמי שאומר שהאש לא שרף הבגד שלא יתחייב שיובן מזה שנגעה האש בו ולא שרפתו אבל איפשר שיובן כי לפי שלא נמצאה שם האש לא נשרף וכן לפי שלא נמשך המעשה על האופן שנצטוו לא הגיעה לשם האמונה המכוונת ולא נראתה בהם והוא פי' נכון. וכנגד הבחינה השנית אמר על אשר מעלתם בי במי מריבה וגו'. כי המועל בקדשי' לא יקרא כן מחמת ההנאה המגעת לו מהם אלא מצד מה שמיעט בקדושתן לנהוג מהם מנהג חולין וכן קרה להם בכאן כי בקש הש"י להגדיל שמו וכבודו כשיראו כלם כי ארץ שמעה ותחיל מדברו לבד והם החליפו השטה. וכנגד הבחינה השלישית אמר יען מריתם פי וגו'. וזה כי במה שרצה להוכיח ישראל במעשה הזה ולא נמשכה התוכחה אליו הנה בזה לא נעל שם אחר אלא שמרו והחליפו דברו ולא עשו מה שכוון משליחותם והוא עצמו ענין המרי. וכנגד שלשה בחינות אלו נענשו אלו הצדיקים שלשה עונשים מתחלפים. וזה כי מצד שהחטא בבחינה הראשונה היה מצד מה שהם נביאים ופרנסים הרועים בעם לזה לקו בתואר הזה ונתיחד לעונשם סלוקם מפרנסותם שנאמר יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם לומר שתפסק פרנסתם מהם וימנה עליהם רועה כלבבו אשר יוציאם ואשר יביאם כמ"ש הוא במשנה תורה גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שמה יהושע בן נון העומד לפניך הוא יבא שמה אותו חזק כי הוא ינחילנה את ישראל (דברי' א') הנה בבירור כי זה יאמר על העברת הפרנסות מהם. אמנם אשר בבחינה השנית הוא שמנע מהם כניסתן לארץ שנאמר יאסף אהרן אל עמיו כי לא יבא אל הארץ ובמשה ושמה לא תעבור (שם ל"ד) לא תעבור את הירדן הזה (שם ל"א). הוא כנגד המעילה מדה כנגד מדה הם לא דקדקו במעלת גבורתו של הקב"ה והחטיאוה כביכול והוא מנע מהן שלמות עצמן ומעלתם המקווה להם מבואם שמה. אמנם בבחינה השלישית גזר עליהם המיתה הזמנית קודם בוא עתם כמו שנאמר יאסף אהרן אל עמיו וגו'. ואל משה אמר וגו' ומות בהר. ובספרי ר"ש בן אלעזר אומר אף משה ואהרן בהכרת

מתו שנאמר על אשר לא קדשתם אותי וגו' עדין לא הגיע זמנם למות והוא דעת רבי אמי שזכרנו לעיל (שבת נ"ה.) והוא העונש המיוחד אל המרי כעובר על דברי נביא או על דברי עצמו ובאמת כי ב' עונשים אלו הנזכרים שהם המיתה ובלתי עוברים אל הארץ נזכר תמיד יחד בכתובים ולא נפרדו זה מזה ויחס לשניהם תמיד ג"כ המרי והמעילה ואע"פ שבאהרן נאמר יאסף אהרן אל עמיו כי לא יבא אל הארץ יען מריתם פי ולא נזכרה שם מעילה או בלתי קדוש הש"י כבר נאמר במשה וראית אותה ונאספת אל עמך גם אתה כאשר מת אהרן אחיך כאשר מריתם פי במדבר צין במריבת העדה להקדישני וגו' הרי שהשוה אותם בשלא יבאו אל הארץ וימותו זה כזה וביאר הטעמים המרי והבלתי קדוש והם השתי בחינות שאמרנו ובמקום אחר ומות בהר אשר אתה עולה שמה והאסף אל עמך כאשר מת אהרן אחיך בהר ההר ויאסף אל עמיו על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צין על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל הרי שנים עדים בדבר וכבר יחדנו כל אחד לענשו בתורת טעמא והוא ברור. ואולם מה שהיה זה גזר דין שלא הועילה בו שום תפלה וצעקה זה היה מחוייב כדי שתתקיים מחשבת האל יתברך במעשה הזה ולא תשוב מפני כל וזה במה שיתקדש שמו עליו כאשר כוון וימשכו משם התועלות אשר זכרנו וכמ"ש עצת יי' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור (תלים ל"ג) כי על ידי מה שנענשו הצדיקים נתפרסם כל מה שהיה בלבו לעשות כאלו עשה. משל למלך שצוה לעבדו זקן ביתו שיקבל אנשים באים אליו ממרחק בכבוד גדול באופן יתפרסם להם כבוד עושרו ורוב נדיבותו כי הוא צריך מאד לזה והוא לא כן עשה אבל קבלם בשפלות ידים ומנעם מכבוד ונתבזה המלך בעיניהם כי אין עצה להשיב כבודו אליו רק בשיסיר את ראשו לעיניהם כי בזה יתפרסם לכל מה שהיה בלבו של מלך לעשות ונחשב להם משפט האיש ההוא כאלו עשה והותר צא ולמד מדוד במעשה אבנר כמה השתדל לצאת מחשד חלול כבודו עם יואב ובכל מה שעשה לא נתקררה דעתו עד שצוה מחמת מיתה להמיתו וזהו מה שביארו הכתוב בפירוש באומרו המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם והרי נאמר יען לא האמנתם בי להקדישני ובמקום אחר כאשר מריתם פי וגו' להקדישני במים לעיניהם ואיך אמר ויקדש בם אלא שכוונתו מה שאמרנו. וזה שהקדושה עצמה שכוון השם ית' להתקדש בתחלה במים לעיניהם היא עצמה נתקדש במה שמתו משה ואהרן על ידיהם. וזה למה שנתפרסם לכל שמתו בעבור שלא השלימו בזה רצון האל יתברך ויהיה ויקדש בם במים עצמם כי אחר שע"י המים נתגלגלה להם המיתה עצת יי' שהיתה בתחלה להתקדש באלו המים היא תקום. וזה יראה דעת רש"י והראב"ע ז"ל בזה הכתוב ואלו היה שופע בהם זה הרמב"ן ז"ל לא

יקשה עליהם שלדבריהם היה ראוי לומר ויכבד על פניהם גם מה שפירש בכתוב כי בא להבדיל מים אלו מהמים הראשונים אשר בחורב בשני דברים האחד שבאלו נתקדש לעיני כלם מה שלא היה כן בראשונים כי אם לפני הזקנים והב' במה שבאלו רבי את יי' לא עם משה כמו בראשונים שרבו עם משה ונסו את ה' וגו' הנה לא ידעתי לו בכל זה משען ומשענה כי בכאן נאמר ויקדש בם [421]והוא מאמר סתמי וכחו כח חלקי ולא יתכן שיסמוך על מה שאמר ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע כי בכאן הוא עקר ההבדל גם כי לא נאמר שם כל הקהל וכבר נודע מה שכתב הרב המורה בפ' ל"ה חלק ב' כי מאמר ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום הוא ענין חלקי שהרגישו בו קצתם להיות הנס ההוא מתמיד קצת שעות ולא יום כלו כמו שבא לשם וכן בענין המריב' נאמר בכאן וירב העם עם משה כמו לשם וקשה ממנו ואם מפני שנאמר כאן אשר רבו בני ישראל את ה' כבר נאמר לשם על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' שהריב והמסה מוסבים אליו ית' גם מה שהקשה שלא נתקדש מפני שעדין לא נתפרסם הנה הכתוב לא אמר שנתקדש קודם שנתפרסם שמתו על ידם אבל אמר כי אחר שנתפרסם נתקדש בהם. אמנם מה שעלה בלבי שהבין הרב ז"ל מדברי רש"י והראב"ע ז"ל הוא זולת כוונתם וכבר כתבתיהו במקום אחר לתלמידי'. ומה שכתבנוהו בזה הוא דרך נכונה וישרה בכתוב כי מאמר ויקדש בם ירצה שלסוף נתקדש במים ואם היה מין אחר של קירוש יחייבהו הענין על כל פנים מפני כבודו של בורא הכל יתברך שמו. והוא הטעם עצמו למה שאז"ל שבמקום שיש חלול השם אין כח בתשובה לתלות ולא בי"ה לכפר ולא בייסורין למרק אלא הכל תולין ומיתה ממרקת (יומא פ"ו.) והנה במעשה הזה חס השם על כבודו ותקן במיתת המחלל את אשר עוותו ונמצא שם שמים מתגדל ומתקדש והדין דין אמת והכא לא שנא:

ובמדרש (מדבר רבה פ' י"ט) אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר לא הוזכר שמו של משה בכאן מפני שנדון על המים ואין אדם מקלס ע"י ספקליטור + שלו ולמה לא נזכר שמו של הקב"ה משל לשלטון שעשה סעודה למלך שאל המלך יש אוהבי לשם אמר לו לאו אמר המלך אם אין איהבי שם אף אני איני הולך לשם כך אמר הקב"ה הואיל

[421]והוא מאמר סתמי וכחו כח חלקי וכו' ר"ל כי כמו שאם נאמר סתם "בני אדם כותבים" מבלי הזכיר בתחילה מלת כל או קצת לאמר ד"מ "כל בני אדם, או קצת בני אדם כותבים" הכונה ג"כ רק שקצת מהם יכולים לכתוב, כאלו אמרנו בפירוש "קצת בני אדם כותבים" שהוא רק משפט מחייב חלקיי (עיין מזה במלות הגיון שער ב') כן גם מאמר "ויקדש בם," יורה רק שנתקדש בעיני קצתם ר"ל בעיני הזקנים והמשכילים והמבינים בעם, לא בעיני כלם, אשר אף כי עיני שכל להם לא יראו בכל זאת היטב להשיג כל דבר וענין אל נכון, וכ"כ גם המ"נ ח"ב פל"ה כי מאה"כ "ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום" שהוא ג"כ מאמר סתמי מורה ג"כ שרק קצתם ולא כולם הרגישו בנס זה כי לפי דעתו שם נתאחרה ביאת השמש רק איזה שעות יותר מהמורגל בשאר הימים, באופן שהיה היום ההוא בגבעון בימי האביב תמים ושלם כגדול שבימי הקיץ, וע"כ לא הרגישו בו כל ישראל ע"ש.

ומשה לא נזכר שם אף אני איני נזכר שם. כבר כתבנו למעלה מה שיחוייב שלא יזכרו בכאן השמות הללי לפי פשט הכתוב אמנם חז"ל יראה שכוונו בזה בדרך המדרש למה שהיינו בו עכשיו והוא לתת טעם לחרי האף הגדול הזה אשר לא הועילה בו כל תפלה וכל תחנה אלא שודאי חטאו של משה גרם כי הנה הוא לא היה שם בענין עליית הבאר ההוא בהוייתו אשר נקרא שמו עליו רבן של נביאים ומזה חוייב שלא ימצא אצלו האל יתברך בשמו המיוחד להיות רחום וחנון אבל היה לו לצאת ממדת השם ההוא לקדש שמו ברבים ברוך הוא וברוך שמו אמן. זהו מה שראינוהו יותר נאות בזה המעש' נמשך אל הדעת ואל פשטי הכתובים ויישובן ולמה שכתבו גדולי המפרשי' ז"ל גם לפי מה שהורגלנו עליו מפי המדרשות ואם נמצא בקצתם שייחסו זה החטא למאמר שמעו נא המורים לא כוונו בשיהיה המאמר ההוא עקר החטא אלא שייחסוהו אל תחלת דבריו וזה מבואר מאמרם ג"כ (תנחומא פ' זו) הצאן ובקר ישחט להם (במדבר י"ח) אי זו קשה זו או שמעו נא המורים אלא לפי שזו לא אמרה ברבים חסך עליו הכתוב ולא נפרע ממנו ושל מריבה היתה בגלוי לפיכך פרסמv הכתוב הרי מבואר מה שרצינו משני פנים. האחד במה שפעם יכנהו אל שמעו נא המורים ופעם אל מי מריבה. והשני והוא העקר שמטעם אומרו שמעו נא המורים הוא ידוע שלא היה קשה כהצאן ובקר ולא היה ממינה והוא מבואר. ובכל זאת לא נסור מהאמין כי יש בענין הזה סוד מה שלא הגענו אליו אם מה שכתבו הרמב"ן ז"ל או זולתו שאולי לזה נתכוונו מתקני התפלות לומר על מיתתו של משה רבינו ע"ה בכל שבת ושבת צדקתך להצדיק עלינו שם שמים הנעלם מיענינו ומראותינו כמו שאנו צריכין להודות לפניו תמיד על הנסתרות והנגלות. ובמדרש (במ"ר פ' י"ט) המה מי מריבה מכאן אתה למד שמקדם היה מתוקן שיענש משה על המים. ראה מה כתיב וישובו ויבאו אל עין משפט היא קדש (בראשית י"ד:ז') עין משפטו של משה. הנה שהוצרכו לסבב מאמר המה מי מריבה אל ענין רמוז וסבבוהו אל דבר שלא נודע טעמו יפה. ואשר כתבנו יפה על דרך הפשט הוא הנכון שירצ' המה מי מריב' אשר רבו בני ישראל את ה' ואמר להתקדש בהם לעיניהם והמה אשר נתקדש לסוף בם אמנם לפי דבריהם יראה שכוונו להעלם זה הדין שהוא מהענינים שעלו כן במחשב' או שירצו בו מה שאמרנו מקדוש שמו יתברך כי כסא כבודו הוא מהדברים שמנו חז"ל שקדמו לעולם (ב"ר פ"א) והוא שיתקדש ויתכבד שמו ע"י כל הנמצאות כמ"ש הכתוב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו' (ישעיהו מ"ג:ז'). והוא מה שהיה מתוקן מקודם שיענש כיון שבא הצורך כמו שאמרנו. וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה הספור החמור. אמנם סמיכתו אחר פרשת פרה אדומ' עם היות בין הענינים קרוב למ' שנה כבר אמרנו

שהיה זה להודיע צורך הפרה לפי כוונתה אפילו ליותר שלמים שבמין האנושי כמו שכתבנו בשער הקודם אצל ושרף את הפרה והיא כוונה נכונה וראוי היה לסמוך ולכלול בכאן ספור מיתת אהרן בחטא זה ומה שנמשך לישראל מהרע במיתתו במה שנאמר וישמע הכנעני מלך ערד וגו' ומשלוח הנחשים בהם כמו שיבא עד שתהיה פרשה זו ממריבת קדש דוגמת אותה מריבה שברפידים שתוף שנאמר על ריב בני ישראל ועל נסותם את יי' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין (שמות י"ז:ז'-ח') נאמר ויבא עמלק וילחם עם ישראל כמו שנתבאר שם אלא שמפני שנתמצע ביניהם ספור וישלח משה מלאכים אל מלך אדום סדרו הכתוב אחריו לכן אעשה גם אני איסד שער בפני עצמו לענין השליחות ההם של מלך אדום ומלך מואב וסיחון מלך האמורי כי כדאי הם להיות נחשבים לעצמם ואסדר הענינים הנזכרים בתוכם על סדר הכתובים כדי לשמור הסדר הבא בתורה כל מה שאפשר ודי עכשיו לפי הכיונה:

שער פא

פרק א

יבאר טעמים נכבדים למה שצריך בענין השלום יותר מבשאר מדות מעולות.

וישלח משה מלאכים מקדש וגו'

במדרש (מדבר רבה פרשה י"ט) זה שאמר הכתוב סור מרע ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה (תהלים ל"ז) ואומר סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו (שם ל"ד) לא פקדה התורה לרדוף אחרי המצות אלא כי יקרא קן צפור לפניך (דברים כ"ב) כי תפגע כי תראה (שמות כ"ג) כי תחבוט כי תבא בקמת רעיך (דברים כ"ג) אם באו לידך אתה מצווה עליהם ולא לרדוף אחריהם אבל השלום בקש שלום ורדפהו בקש שלום ממקומך ורדפהו ממקום אחר וכן עשו ישראל אף על פי שאמר להם הקב"ה החל רש והתגר בו מלחמה (שם ב') רדפו את השלום וישלח ישראל מלאכים אל סיחון (במדבר כ') וכן נאמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמר (דברים ב'):

[422] תוכן דעת הרב ז"ל הוא, הנה ידוע שע"פ משפט השכל האנושי ואף כי על פי דת תורתינו האלהית נתחייב כל אדם להרחיק בכל מאמצי כחו כל מדה גרועה ופחותה אשר תקונן בירכתי לבו ד"מ להסיר השנאה ומשטמת אחים מקרבנו, אשר בהיותה שוכנת בחדרי לב אדם היא מסבבת לא לבד לזולתו נזק והפסד בגופו או בהונו ורכושו, כי אם גם לו תסבב נזק מוסרי וכעס ועצב פנימי, נצטוינו לא לבד במא"הכ "לא תשנא את אחיך בלבבך," כי אם נצטוינו גם על מצות טעינת ופריקת שור או חמור שונאנו הרובץ תחת משאו למען עקר ושרש כל רעיון ומחשבת שנאה מלבנו ע"י פועל ידינו ויגיע כפינו ולהסיר מדות הכילות והאכזריות, נצטוינו לחוס על דל ואביון לתמוך בימינו ולהעניק לו מטובנו כפי מסת נדבת ידינו, וכן נצטוינו לעזוב מדת הנקימה הנטירה והליכת רכיל ודומיהן, ועל היות הרחקת כל הפחיתיות האלה מלב כל האדם מסבבת אשרו הזמני והמוסרי, יעיד מה שאה"כ בשכר

שמירת כל המצות האלה "לטוב לך," או "למען ייטב" מאמרים המורים לא לבד, כי ע"י הרחקת המדות הרעות האלה ישיג האדם טוב ארצי ואושר זמני על פני האדמה, כי אם גם מהותו ואיכותו הפנימית יוטבו ע"ז, ואם כן הדבר במדות הרעות המסבבות רק נזק פרטי לבעליו או לאנשים מיוחדים, אשר יש להם דבר והצטרפות עמו, הלא מעצמו ישפוט כל משכיל, כי חובה עוד יותר גדולה היא עלינו להסיר מקרבנו אותן הפחיתיות המסבבת נזק כללי לחברה האנושית בכלל, כמו שנראה כי בעבור היות מניעת עשות משפט צדק בארץ מסבבת רעות רבות בקרבה, כי שוד וחמס ישמע בה, גזל ועושק דלים, ואיש את אחיו יכה ורצחו נפש, ע"כ הפליגה התורה האלהית מאוד לצות בהרבה מקומות על עשיית משפט צדק ולהזהיר מאוד על הטייתה, ואחז"ל להורות על כל זה על הכתוב "צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ כדאיתא כדאי הוא מינוי הדיינים להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם", וכן הוא בהפך כי כל מדה ופעולה טובה ויקרה המסבבת רק טוב לא לבד לנו ביחוד, כי אם גם לכל זולתנו ולהחברה האנושית בכלל חובה עלינו להשתדל בכל עוז לקנות אותה לנו לצמיתות ולקנין תמידי כל ימי שבתנו עלי ארץ, כמו שהיא בלימוד התורה וההתעסקות בה, כי בעבור שעל ידה לא יקנה האדם רק מדה אחת או קצת מידות טובות לבד, כי אם יסורו ממנו על ידה כל המכשולות והנזקים המוסריים העוטרים אותו מסביב ומבקשים להפיל נפשו בשחת רשתם, הפליג גם כן הכתוב מאוד לצות בהרבה מקומות את כל איש ישראלי להגות וללמוד בה תמיד וביחוד נצטוה המלך אשר הוקם על לרעות בצאן עמו (אשר רוע או טוב מידותיו ופעולותיו יסבבו הטוב או הרע הכללי לכל עמו ועבדיו אשר ימשול בם) שלא ימוש ספר התורה מפיו כמו שנאמר בו "והיתה עמו תמיד וקרא בו כל ימי חייו וכו', [וכן הפליגו גם חכמי העמים אשר לא עליהם נגה אור התורה האלהית במעלת החכמה והמדע ובגודל תועלת לימודה לכל איש, ואף כי לגבר אשר הוקם על להיות שר ונגיד ומצוה לאומים, כי כן כ' המליץ ציצרא אשר היה גם מושל עם ברומי (במליציתו בעד ארכיאס המשורר) וז"ל "מי זה יערב לדבר עתק עלי, או לחרות אפו בי, על אשר השתעשעתי בחכמות ומדעים, בעת אשר אחרים ישגיחו רק על הנהגת ביתם או ידאגו איך יחוגו חגם, ויתעלסו באהבים באכלם למעדנים, או בעת ינוחו על משכבותם סרוחים על ערסותם? הן תחת כי רבים יבלו ימיהם בשחוק, ויכלו עתם בתוהו והבל, אני את חיק החכמה אחבק, ובאהבת היריעות אשגה תמיד למען איתם, ורק על ידן למדה לשוני לדבר צחות להליץ בעד רעי בהשפטם, ולהצילם מעול ועושק, ומלבד זה כל מידה ומעלה יקרה אשר קניתי לי, רק מידי ספרי החכמים זאת לי, כי לולא קראתי מימי נעורי בספרי החכמים והנבונים כי אין דבר יקר ונחמד לאדם בחיי הבלו תחת השמש, כקנות לו שם תפארת ועשות הטוב והמשרים, וכי למען השיג שתי אלה ימאס האדם כל מכאוב ונגע, גם נפשו ישים בכפו וישחק לפחד המות ולא יחת, כי עתה לא השלכתי נפשי מנגד בהיותי מושל עליכם, להלחם עם אויבי נפשיכם אנשי בליעל אשר דמו להרע לכם, למען שחר טובכם ואשרכם להחיות לכם כהיום הזה, אפס בקראי ספרי חכמי היונים והרומים אשר השאירו אחריהם ברכה, ואשר בם ספרו מאנשים יקרי רוח מאשרי עמם ופועלי טוב בקרב ארצם, שמתי לי היקרים האלה תמיד למופת, וארהיב עוז בנפשי להיות כן גם אני, ולפעול כמוהם אך טוב ותושיה בארץ, וכי תאמרו אלי "הכי אין אנשים יקרי רוח ועושי הטוב בארץ, אף כי לא ידעו ספר, ואין חלק להם בבינת נבונים?" על זאת אשיב לכם כי אמת בפיכם, וכי רבים הם עלי ארץ אשר מבלי חכמה ודעת יעשו גם הטוב והמישרים בתום לבב ובישרתם הטבעית למו, ואוסיף עוד על דבריכם כי יותר נקל לקנות שם תהלה בארץ בישרת ותום כזה מבלי חכמה והשכל, מקנות על ידי החכמה והתבונה ברוע לב אפס אך זאת אומר" מה יקר אף נעים שבת אחיות תאומות אלה גם יחד ישרת לב הטבעית לאדם עם החכמה והתבונה אשר על ידי הלימוד והחינוך יקנה אותן, כי אז תעשנה ידיו כפלים לתושיה, ואם גם לא יהיה לימוד החכמות והמדעים לעזר ולהועיל לנו, הלא בכל זאת היה יותר יקר ונעים לאדם להתענג במו מהתענג בתענוגי הגוף החמריים, גם לא בכל עתות ושני חיי האדם, אף לא בכל המקומות אשר ישב בהן, יוכל להתענג בתענוגי הבשר ומחמדי הגויה, תחת כי החכמות והידיעות תשמחינה רוח הנער, ולב הזקן תרנינה, בימי הצלחת האדם הן ענקים לגרגרותיו, ובימי רעה הן נוחם לנפשו. גם בשבתו בביתו גם בארץ נכריה יתענג בהן, אל אשר ילך תלכנה עמו, ובאשר ילין תלין אתו חכמתו, כי לא תעזבהו רגע" ע"כ, ואם ככה תגדל מעלת החכמה האנושית אשר נוסדה רק על אדני שכל האדם הקרוץ מחומר בעיני דורשיה, אף כי תגדל מעלת התורה האלהית אשר ממקור עליון יצאה בעיני תומכיה המחזיקים בה כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום!]

וכן הורה גם הנסיון במלכי ישראל ויהודה, כי רק בשמרם מצות התורה בעבור שקראו והגו בה. היה גם כל העם כלו הולך במעגלי התורה והמוסר, וכאשר חדלו הם מהגות בתורה ושמור מצותיה, גם הכל סר יחדיו נאלחו, כמו שאמרו חז"ל גם על זה "דור לפי פרנסו,".

והנה מכל האמור עד הנה נמשך כי אחרי שמירת השלום בין כל שוכני ארץ ובעלי החברה האנושית, היא לא לבד יקרה ונכבדה מאוד בעצמותה, כי אם גם הכרחיית ומצטרכת יותר מכל רעותיה שאר המדות הטובות והמשובחות, לקיום החברה כלה, כי מבלעדי השלום תשם כל הארץ ואבל כל יושבי בה. איש את אחיהו יצודו חרם, וכמוץ

מגורן יסוער ויאבד כרגע כל אושר המדינה והממלכה כלה בעניין רע, [וכן כ' גם המליץ הנ"ל וז"ל "בעת המלחמה ובפשע ארץ אין ביכולת חכמת מנהיגי המדינה להקים אשרה על כנה, כי עת ופגע יקרה אז את כלם, ושוא חכמת ותבונת השר לעמוד נגד צוק העתים, ורק בעת השלום בעת ישב כל איש תחת גפנו ותאנתו, אז יוכל מושל צדיק אם בחסד ומשפט יכון כסאו וישגיח תמיד על הנהגת מדינתו, להכין בחכמתו ותבונתו את אושר והצלחת המדינה, כמו שרק בעת אשר ישתקו ויחשו גלי הים והסערה תוקם לדממה, יוכל רב החובל להנהיג האניה אל מחוז חפצה, תחת כי בעת סערה וסופה לשוא ייגע ויעמול בחכמתו, כי עתה ירד תהומות ויעלה שמים, נפשו ברעה תתמוגג וכל חכמתו תתבלע ויד תבונתו תקצר מהושע לו.] כמו שאחז"ל סוף עוקצים "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום שנאמר וכו' ה' יברך את עמו בשלום", (עיין מזה גם למעלה שער ע"ד וביאורי שם) ע"כ אין די לאדם להזהר ולהשתדל במידת השלום רק כאשר הוא נזהר ומשתדל בשמירת שאר כל המידות הטובות, כי אם צריך להפליג בשמירתה ובזהירתה יותר, למען סבב כפי יכלתו כל הטובות הגדולות המסובבת לו ולזולתו מבני החברה ע"י השלום, וכן צוה התנא "הוי מקדים בשלום כל אדם" ר"ל שלא לבד צריך האדם להשתדל להשקיט כל ריב וכל מדון אשר יבוא לפניו, ולעשות שלום בין המריבים יחד, כי אם ישתדל לדרוש ולחקור בין כל רעיו ושכניו, אולי ימצא בתוכם דבר וענין אשר יוכל להיות אח"כ סיבה להפריד לבבם ולשלח מדנים ביניהם, וימהר לדבר אל לבם למען מצוא פשר דבר, בטרם יהיה עוד ריב, ומדון ישא ביניהם, וכן היה מנהג אהרן לעשותו תמיד כמו שאמר התנא "הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום" וע"כ אמר גם הכ' ממנו במותו "ויבכו את אהרן כל בית ישראל" יען כי לא לבד האנשים אשר לקחו ממנו מוסר ולמדו ממנו חכמה ודעת בכו וספדו אותו במותו, כי אם כל בית ישראל ר"ל גם הנשים והטף היו מתאוננים ומתאבלים עליו, יען כי אותו מת העושה שלום ביניהם, אשר העמיד והקים תמיד ברית האהבה והאחוה בתוכם, והנה בעת המלחמה יאבד השלום מבני אדם, וכל טובותיו חולפים ועוברים עמו כרגע, ותחתיהן יבואו כל שוד וכל שבר, כאשר כ' החוקר כי אחרי שבעת המלחמה ועל ידה יעשו הרבה תועבות ורעות גדולות בארץ, גזל וחמס רצוח וגנוב ודומיהם, לא נוכל לחשוב כי כל אדם אשר רוח אהבת היושר והצדק נוססה עוד בקרבו יבחר לעשות מלחמה בעבור עצמותה כי אז לא בשם "איש ישר" כי אם בשם "עושק ורוצח" יקרא בפי כל, כי לא לבד שונאיו הנלחמים עמו כי אם גם לאוהביו ואנשי בריתו היוצאים עמו בצבא יצטרך לפעמים לעשות עול וחמס בעת המלחמה, עד שגם ביניהם יהיו מריבות ורציחות לפעמים, והאוהבים יתהפכו לאויבים, כאשר נראה גם בדוד (ש"א ל'.) כי כאשר עזב את צקלג אשר ישב בה בעת ההיא הוא ואנשיו ויחפוץ לצאת בקרב לעזרת אכיש מלך גת, ויבוא גדוד עמלק ויכו את צקלג וישבו את נשיהם, אז צר מאוד לדוד "כי אמרו העם לסקלו כי מרה נפש כל העם איש על בניו ועל בנותיו" וכו' וכמקרה זה יקרה לרוב בעת המלחמה, כי גם בין אנשי הצבא יהיה ריב ומצה, אשר ע"כ לא יבחר לעולם מלך צדיק מושל ביראת אלהים לעשות מלחמה, אם לא יוכרח לזה למען שחר על ידו טוב ואושר ממלכתו, להציל יושביה מיד הקמים עליהם, ולעשות אח"כ שלום תמידי עמהם כמו שאמר דהע"ה "אני שלום וכי אדבר" ר"ל אם גם אלחם לפי שעה עם אויבי, או אדבר קשות עמם, כונתי בכל זה רק לסבב עי"ז השלום "המה למלחמה." ר"ל אבל כונת ובקשת שונאי הוא רק המלחמה בעצמה, כי אותה הם מבקשים בעבור רוע לבם ותכונתם [ואפשר כי מאמר "וכי אדבר" הוא מלשון "ותדבר את כל זרע הממלכה" (דה"י ב' כ"ב), והכוונה אם גם אני מוכרח לפעמים להכרית ולאבד את אויבי נפשינו, אין כונתי בזה לעשות הרע בעצמו כי אם כל ישעי וכל חפצי בזה הוא רק לסבב עי"ז השלום המסובב אח"כ ממנו, תחת כי שונאי רק, את המלחמה בעצמה יבקשו, ובעשות רע לעמיתם נפשם חפצה] ועפי"ז יבוארו דברי המדרש שהחל בו הרב ז"ל כי הנה ברצות ישראל לעבור אל ארץ כנען דרך ארץ סיחון לא רצה משה לעבור תחילה בחזקה דרך ארצו ולחנור בו מלחמה ולעשות שלום עמו רק כאשר יבקש הוא בעצמו ממנו להשלים אתו, אבל מאהבת משה את השלום בכל לבו ומשנאתו לעשות מלחמה, אם לא יביאהו ההכרח לזה, הקדים לשלוח מלאכים מקדש בתחילה אל סיחון לקרוא לו לשלום, והורה בזה גודל מעלת השלום, אשר ע"כ צריך האדם להשתדל ולרדוף אחריו, ואינו רשאי להמתין עד שיבקשו אחרים ממנו לעשות שלום עמהם כמו שהוא בקיום שאר המצות שאינו מחויב לעשותן עד שיזדמנו לפניו, וזש"א המדרש על מאה"כ וישלח משה מלאכים זה שאמר הכ' "סור מרע ועשה טוב שכון ארץ ורעה אמונה" ר"ל שמרע"ה קיים בזה מצות הכ' הזה שחובה על האדם לסור מרע, ולעשות אך טוב אף אם ירצה לשכון ארץ, ר"ל אף אם ירצה ד"מ מלך או שר לכבוש ארצות ולשכון בתוכם, אינו רשאי לעזוב ארחות יושר בבחירת האמצעיים להשגת תכלית הגדולה והיקרה הזאת, כי אם צריך לשמור בכל זאת חוקי הצדק האמונה והמישרים נגד יושביה לקרוא להם לשלום תחילה, אולי יכנעו מפניו ושלום יענוהו ופתחו לו מבלי אשר יצטרך לשפוך דם נקיים, ואומר "סור מרע וכו' בקש שלום ורדפהו," לא פקדה התורה לרדוף אחרי המצות אלא כי יקרא וכו' ר"ל שבכל שאר המצות אין אדם מחויב לרדוף אחריהן, ר"ל לעמול וליגע למען מצוא יד ומקום לעשותן כי אם כאשר יבואו לידך אתה מצוה לקיימן, אבל השלום בעבור היותו המידה היותר טובה והיותר הכרחית לבני אדם בשבתם יחד אתה מחויב לרדוף אחריו, כמאה"כ בקש שלום ורדפהו" וכו'.

[422]אם משמרת האדם מהנזקים המיוחדים היא מוטלת עליו. כמה וכמה צריך חזוק ושמור בדברים המביאים נזקים גדולים:

הקודם הוא מבואר מכמה מצוות הבאות בתורה האלהית שכל אחת היא באה להרחיק האדם מאי זה גנאי ומדה פחותה כמו שתאמר מצות פריקה וטעינ' שהכוונ' לעקור ולשרש טבע השנא' מקרבנו נגד אחינו מקניהם וקניינם עד שכבר תהיה בעבור זה טעינת השונא קודמת לפריקת האוהב כמו שבא בפרשת משפטים כי כל זה בכלל לא תשנא את אחיך בלבבך וגו' (ויקרא י"ט). וכן הלואת כספים נאמר בו נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו (דברים ט"ו) מלמד שהמצו' ההיא להרחיק צרות העין וכילות הלב מהאנשים. והקש על זה בלא תלך רכיל ולא תקום ולא תטור (ויקרא י"ט) והדומים שכלם להשיב האנשים במדותיה' הנפרדות כל אחת לפי ענינה כי על כן אמרה התור' על כללן לטוב לך (דברים י') לטוב לנו (שם ו') למען ייטב לך (שם כ"ב) כלומר שהכוונ' בהם היא להיטיב האנשים כדי שימצאו אצל כל מעשה ומעש' על צד הישר והטוב: אמנם הנמשך מה שיתחייב מזה בגזירה שכלית הכרחיית מצאנו ראינו ביאור אמתתו מקצת מצות ממנה כמו שהוא הענין בדבר המשפט כי לפי שאין הכוונ' בו להרחיק מדה אחת רעה לבד כי אם למנוע ולהרחיק חמס וריב מעיר על כל דבר פשע אשר יולד ביניהם עושק רש וגזל משפט וצדק מעניני הממונות או קלונות וחבלות הגופים והרציחות אשר המה רעים וחטאים גדולים ורבים כי כרובם וגדולתם כן החמיר' התור' מאד על זה והרחיק' הטיית הדין והמביא אליו אמר בפרשת משפטים לא תטה משפט וגו'. מדבר שקר תרחק וגו'. ושחד לא תקח וגו'. במקום אחר לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל וגו' (ויקרא י"ט). ובאחר שמוע בין אחיכם ושפטת צדק וגו' (דברים א'). לא תכירו פנים במשפט וגו' (שם ט"ז). ולסוף לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד וגו' (שם ט"ז) הנה שבאו האזהרות רבות וחמורות כפי רוב הנזקים המתרגשים לבא מהעדר המשפט וכמו שאז"ל צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ כדאי הוא מנוי הדיינים להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם (ספרי פ' שופטים) והוא מבואר. ומזה המין עצמו הוא למוד התורה שאין הכוונ' להישיר האדם ולהטיבו במדה אחת או קצת מדות כי אם להסיר מסביביו כמה מכשלות ונזקים העוטרים אליו מפה ומפה ולזה רבו כמו רבו עליו המצות התמידיות וגם הטיל' המצו' על כל האדם וכל זמן עד שלא ישאר לו זמן פנוי ממנה כמ"ש הנביא לא ימוש ספר התור' הזה מפיך והגית בו יומה ולילה למען תשמור ככל הכתוב בו וגו' (יהושע א'). ובמלך והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראֿ את ה' אלהיו לשמור את כל דברי התורה הזאת וגו' (דברים י"ז) כי להיות

המלך איש שהכל תלוי בו והטוב והרע הנמצאת בו אינו טוב או רע חלקי ופרטי אבל כללי הנה הרבה עליו תורה ומצות בצוותו לכתוב את ספר משנה התור' ולקבוע למודו בה תמיד להקריב הטוב הכללי הבא לרגלו ולהרחיק ולמנוע הרעות הרבות הגדולות והנזקים הנפלאים המתחייבים מהפכו. וכבר קרה בשמירתו בזה יותר משאר האנשים מה שיקרה בשמירתו בסבות המלחמות כי הנה לכל איש מאנשי הצבא יספיק שיבאו שמה איש וכליו בידו להדיח מעליו סכנת המנגד אמנם המלך ישתדלו שלא יצא עמהם אבל שיהיה במקום המשומר מכל פגע כמו שאמרו עבדי דוד אליו זה פעמים וכאשר כתבנו בשער ע"ח ואם א"א לו שלא לצאת תהיה ביאתו לשם היותר בטוח' שאפשר בהיות כל גבוריו סביבו שומרים לראשו וכל שרי חייליו מימינו ומשמאלו ולפניו אין מספר לנדודיו וכל זה למה לפי שנפילת המלך לא תהיה נפילה חלקית מאיש אחד אבל נפילת העם כלו וכן הוא הענין בשמירת המלך המצוה והתור' או עוברו עליה וזה מה שנתאמת מאד בספורי המלכים אשר מלכו על ישראל ויהודה כל הימים כי בכלם נתקיים מה שאז"ל דור לפי פרנס (ערכין י"ז.):

ועתה ראה כי להיות מדת השלום ומעלתה לצרכי חיי העולם ראשיית ורבנית על כל שאר המעלות כמו שכתבנו ענינה בשער ע"ד עד שכבר תהיה ביניהם כמלך בין שאר האנשים הנה לזה לא יספיק הזהירות בה כאחת אחת מכל המצות או המעלות החלקיות שאמרנו אבל שיעשו אצלו עניני שמירה גדולה וזהירות מופלג להגיע הטובות הרבות הכלולות בו ולהרחיק הרעות העצומות הנמצאות להעדרו. ולזה היתה עצת החכם רבי מתיה בן חרש נכונה מאד באומרו הוי מקדים שלום לכל אדם (אבות פ"ד) כי לא יספיק שירגיל מדת השלום כשתבא לידו רצוני שלא יריב עם רעהו או שיחזור לו שלום כשיתנהו לו אלא שישתדל להמציא השלום ולהעביר הריב והקטטה זמן רב קודם שיבא ענינו באופן שלא תמנע הגעתו לשום התרשלות שאיפשר שכאשר יבא הצורך לא יעלה בידו וכמ"ש בלמוד התורה ואל תאמר שהיא תבא אחריך (שם) ואמר ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה (שם פ"ב) ולזה הסכימה בזה דעת האלהי הזקן כשאמר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום (שם פ"א). והכוונה כשיהיה אוהב אותו בשיעור שירדוף אחריו ולא ישוב עד שישיגנו ואפי' בדרך רחוקה ולא ימתין עד עת צרכו כי אולי לא יעלה אז בידו ויגיעו הנזקים המחוייבים לחסרונו ומזה שובח הרב הגדול והקדוש אהרן הכהן אשר אליו ייוחס לימוד זה אומרו (אבות דר"נ פ' י"ב) שכשהיה מרגיש שהיה שום תגר ומחלקת ממשמש בין ב' אנשים לא היה ממתין עד שיכירו ויבאו לפניהם להסכימם ולהשלימם אבל היה מקדים וממציא עצמו אצל אחד

מהם ואומר לו כמה מתחרט חברך מאשר היה בלבו עליך או מאשר דבר אליך קשות והוא שלחני אליך לפייסך והוא שומע ומתפייס ממנו ואומר אני הוא שחטאתי כנגדו ואני צריך לפייסו וכן אומר לחבירו וכשפוגעין זה את זה דורשים ומחבקין ונושקים זה לזה ונשארים אוהבים ורעים וכן מנהגו בין איש לאשתו בין אב לבנו ולבתו כמו שהוא מפורש במדרשות וכל כך למה כדי למנוע הרעות הגדולות הנמצאות בהעדר השלום כמו שאמרנו. ולזה נאמר עליו ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל (במדבר כ') כי הנה העם כלו האנשים והנשים והטף הרגישו כי בחסרונו חסר להם ענין השלום מהיות על זה השיעור מהשמירה ולזה ספדו והלילו עליו כלם והנה האל ית' לא קפח בזה שכרו וכבוד גדול עשה לו במותו דומה ומתיחס למנהגו זה. והיא מה שאמרו חז"ל בתורת כהנים (סוף פ' צו הנקרא מכילתא דמילואים) והביאו הרמב"ן ז"ל בפרש' הזאת וזה לשון הברייתא ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אותם את אלעזר בנו האיך היה משה יכול להפשיט הבגדים כסדרן והלא העליונים הם עליונים לעולה והתחתונים הם תחתונים לעולם אלא מעשה נסים נעשו לו במיתתו יותר מחייו העמידו על הסלע והפשיטו בגדי כהונה בגדי שכינה נלבשים תחתיהם. וילבש אותם את אלעזר בנו וכי האיך היה משה יכול להלביש הבגדים לאלעזר כסדרן אלא כבוד גדול חלק לו המקום במיתתו יותר מחייו שנלבשו בגדי שכינה למטה וחזר והפשיט את אהרן הבגדים כסדרן והלביש את אלעזר כסדרן ע"כ לשון המדרש. והנה הרב ז"ל לא פירשו וראיתי רבים נבוכים בכוונתו אמנם הנראה לי בו הוא כי הוא מבואר דקים להו לרז"ל שלא יתכן שיעמד אהרן לשעה ההיא מחוסר בגדים כלל הן שיהיו עליו בגדי כהונה או בגדי שכינה אבל הוקשה להם ז"ל כי לו הונח שבהפשיטו בגדי כהונה ראשון ראשון יולבשו בגדי שכינה תחתיהן איך יתכן זה שהרי בהפשיטו ממנו את ציץ הזהב ובא ציץ שכינה תחתיו הנה כשיבא אחרי כן להפשיט את החשן יוכרח להוציאו דרך ראשו ואז יעלה החשן על ציץ שכינה וכן בהפשיטו מעיל התכלת ובהוציאו דרך ראשו יוכרח להעלותו על ציץ וחשן שכינה ונמצאו שהיו חשן על ציץ וכן מעיל על החשן והציץ וכן כלם וזה א"א שהרי חוייב שהעליונים יהיו עליונים לעולם והתחתונים תחתונים לעולם שהכוונה שלא ימצאו תחתונים למעלה ועליונים למטה בשום צד ובשום זמן והנה לא מצאו אפשרות לזה כי אם בדרך נס והוא שיעלה אהרן אל הסלע ויהיו משה ואלעזר למטה ויפשיט אותו דרך רגליו ולא יעכבו כתפות הבגדים ההפשטה כאשר ימשיכום דרך מטה מבלי שיוזחו ויפרמו או יוקרעו והוא נס גדול באמת כי יראה שלא היה שם גשם מעכב והנה עם זה צורך ההפשטה אמור שכבר יופשטו התחתונים מבלי שיעלו על ראשי בגדי כהונה

אשר עליה כלל אמנם כשבאו אצל הלבשת אלעזר חזרו לקושיתן מצד אחר והוא שעדיין א"א שיופשט אהרן מהבגדים כסדרן כי איך ילבשם אלעזר דרך הפשטתן כמו שיתחייב מהכתוב האומר ויפשט וילבש שנראה שמפשיטו מזה ומלבישו לזה על הסדר ראשון ראשון והרי נמצא אלעזר לבוש עליונים למטה וההפך ולזה הוצרכו לומר שנעשה שם ענין שני מלבד הנס שנזכר ראשונה והוא שהופשטו התחתונים תחלה ונעשה עמו כבוד גדול כי מוסף על מה שהלבישו בגדי כהונה רצה שיולבשו לו אלו בגדי שכינה למטה תחלה והוא נוטל ממנו התחתון ראשונה דרך רגליו ונכנס של שכינה תחתיו ומלביש לאלעזר וכן בשני וכן לשלישי עד כלם והוא לו כבוד גדול שנכנסו בגדי שכינה בין בגדי כהונה לבשרו ולא הקפיד בשיהיו עליונים עליהם אחר שלא נהפך הסדר והוא פירוש נכון בעיני ומבואר בעצמו כשיעוין היטב ויובן טעם אמרם בענין הראשון מעשה נסים ובשני כבוד גדול אמנם היה הנס והכבוד האלו ראויים לו ומתיחס כי כמו שהיה משתדל בחייו לעשות שלום בין החולקים והמנגדים ושישמעו הגדולים אל הקטנים ויוסכמו באהבתן כן נעשה לו כבוד במותו בשנעשה לו נס והסכמת שלום בין הענינים העליונים והתחתונים עד שנשמע המנהג הטבעי אל הנס במה שלא עצרהו הגשם מהפשט הבגדים ההם דרך מטה וגם שלא נמנע הטבע האלהי להיות בגדי שכינתו תחת בגדי כהונה והוא ענין נפלא מאד נמשך מההשגחת האלהית לפעל המיוחד הזה שאנו בענינו שהוא כולל עניינים רבים משאר המעלות כי על כן צריך חזוק ושמור יותר מהם כמו שאמרנו:

וזהו טעם המדרש שזכרנו ראשונה כי הנה לפי שבשעת המלחמות ימצא ענין השלום נפסד וכל טובותיו בורחות והרעות מגיעות כמו שאמר החוקר בעשירי מעשירי מספר המדות אמר הנה בדבר המלתמה לא יבחר אחד כלל ללחים בעביר הדבר אשר הוא לוחם או הכין המלחמה כי היה נראה מכל וכל עושק ורוצח הנה הוא ג" מהאוהבים יעשה לוחמים בעבור אשר יהיו מריבות ורציחות ע"כ. ירצה כי בהתחבר בעניני המלחמות ענינים רבים וחטאים הנה אי אפשר ששום אדם יבחר בהן מצד עצמן כי אשר כן יבחר יקרא עושק ורוצח וגם הוא יבא לידי שנאת הבריאות כלן אין צריך לומר הנלחמים עמו כי אם עם אחיו וקרוביו ומיודעיו היוצאים בצבאותיו כי הם יהפכו לו לאויבים וילחמו עמו בעבור אשר יקרה בהם מריבות ורציחות אשר אי אפשר זולתם. וכמו שאמר דוד כזה וכזה תאכל החרב החזק מלחמתך אל העיר והרסה (שמואל ב' י"א) וכבר ראה עצמו בסכנת מלחמת עוזריו לסבה הזאת עצמה כמ"ש ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו כי מרה נפש כל העם איש על בניו ועל בנותיו ויתחזק דוד באלהיו (שם א' ל') ולזה היה ראוי ומחוייב לכל מסדר נמוס ישר וכולל להיישיר המלך והעם בענינים אלו באופן שימנעו

כל אלו הרעות במאמצי כח וכאשר לא יסבול האיפשרות מניעת המלחמה שידעו ויכירו כי כוונת הלוחם אינה בעבור הדבר אשר הוא לוחם כמו שאמר החכם כי איש כזה הוא אכזרי עושק ורוצח אבל שהמלחמה הוא לו במקרה והתכלית אליה שהוא להביא מצב השלום והבטחה הוא הכוונה בעצם וכמ"ש המשורר שבזה יתחלפו הוא והלוחמים עמו באומרו אני שלום וכי אדבר המה למלחמ' (תלים ק"כ) כמו שנתבאר במבוא השערים אשר בתחלת הספר. ולזה אמר בזה המדרש על מאמר וישלח ישראל מלאכים אל סיחון וגו' זהו שאמר הכתוב סור מרע ועשה טוב שכן ארץ וגו' סור מרע ועשה טוב בקש וגו'. יורו כמה צריך האדם להזהר בהרחקת העניינים והמעשים אשר בהם יפסד האדם סדר הטוב והרע בכלל כמו שהוא מעשה המלחמות כמו שאמרנו ושלזה ראוי לגמור סור מרע ועשה טוב סור מרע ועשה טוב לגזירה שוה כי לשכון ארץ אף כי יבא לגרש גוים מפניו בדרך מלחמה יחוייב לבקש שלום ולרדוף אותו ונתנו הסבה לזה כפי מה שאמרנו כמו שביארו' באומרם לא פקדה התור' לרדוף אחרי המצות האלה כי יקרא קן צפור כי תפגע כי תראה כי תחבוט. וזה כי לפי שהן מצות מיוחדות לתקן מזג האדם ולהטביעו במדת הרחמנות ולהרחיקו מהכילות וצרות העין והחמדה וכיוצא בזה כמו שהוא מבואר מענינים והדומים להם והוא כדי שימצא אצל כל מעשה ומעשה מהם כאשר יבא לידו נוהג כפי המדה המעולה וכמו שאמרנו לטוב לך לטוב לנו וגו' כי הכל הוא להטיב האדם לעצמו ולזה די לו לאדם שישתדל אחר הקנאת הקנינים המעולים ויעשה ויפעל לפיהם כאשר יזדמנו העניינים לפניו אמנם אשר תכליתם לא זה בלבד רק הרחקת נזקים ועניינים מגונים מכתות האנשים כמו שיהיה זה בעניני השלום הנה הוא צריך לרדוף ולבקש אותו בכל צד שאפשר קודם שיגיע צרכו לפניו כדי למנוע ולהרחיק הנזקים והעניינים הרעים וחטאים מבין האנשים ולא יאמר די לי כשיזדמנו לפני שאפשר ביניהם ואשלימם וכ"ש במערכות המלחמות אשר בין גוי לגוי וממלכה לממלכה כי כרובם וגדולתם כן יוסיפו הרעות והנזקים כמו שנתבאר. ושלזה אין להמתין לאמר אני אערוך מלחמתי ואם הם ירצו להשלים אקבלם אבל שיקדים להם דברי שלום כדי למנוע ולהרחיק העניינים הרעים והנזקים הנמשכים מהמלחמות כל מה שאפשר וגם כי לא ישמעו מהם והמלחמה תהיה הכרחית הנה כבר יודיעו בזה שהמלחמ' אינה נרצית להם בעבור הדבר אשר הוא לוחם ולא בעבור דבר העושק ונלוז אשר בה כ"א בעבור בקשת הטוב והמנוחה אשר בסוף ולזה בחרו להם לשלוח אלו המנאכים בדברי רצוי ותחנונים על הדרך היותר נאות שאפשר להפוך לבם אליהם כמו שיבא בביאור ב"ה והסכימה לדעתם הדעת העליונה בלי ספק. ובמדרש (דברים רב פ' ה') על וחגזר אומר ויקם לך (איוב כ"ב) אמר שזה אחד מהדברים

שגזר עליהם משה והסכים על ידו הקב"ה אמר לו שילחם עם סיחון ועוג והוא לא עשה כן אלא וישלח מלאכים ממדבר קדמות דברי שלום לאמר אמר הקדוש ברוך הוא לך אמרתי להלחם עמו ואתה פתחת בשלום חייך שאני מקיים גזירתך כל מלחמה שיהו הולכים לא יהו פותחים אלא בשלום שנ' כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (דברים כ'). [423]והכוונה שזה מה שיתחייב מהדעת השלום האנושי ויסכים עמו הדעת האלהי מהטעמי' שכתבנו אשר שניהם נתבארו בפרשה ההיא כי אם נמצא שצוה לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן (שם) כל שכן שראוי לישמר שלא יבאו נזקים והשחתות באנשים בכל מה שאפשר למונעם. וגם ביאר שלא תהיה הכוונה במלחמות ההכרחיות בעבור עצמם ואמר כי החרם תחרימם החתי וגו' למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם ליי' אלהיכם (שם) הורה שיהיה להם הסרת החטאת בעצם וראשונה וענין המלחמ' במקרה ובשנייה ומכאן אמרו עשו תשובה אינם נהרגים (ספרי פ' שופטים) והם עצמם דברי המאמר הנכבד שזכרנו:

האמנה כי יש לדקדק על המעשה הזה לפי זאת הכוונה ג' ענינים. האחד כי אחר שהיה גלוי וידוע לפניו יתברך את אשר יענה מלך אדום עזות לאמר לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך ולסוף יטה ישראל מעליו כי לא יתן להם רשות להלחם עמו למה הסכימה דעת עליון לשלוח אליו מלאכים לאמר אעברה בארצך הרי זה פועל בטל וזאת השאלה עצמה תפול על מלך מואב כפי מה שספר יפתח עליו וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה (שופטים י"א) הנה לא היה נאות השליחות כפי הנאמר רק בסיחון מלך חשבון. והשני למה לא שלח אצל עוג כמו ששלח אל סיחון איפשר שאם שלח אליו היה שומע לתתם עבור בגבולו כי הוא חשב שהמה באים בארץ לכבשה ואם לא ישמע יהיה ענינם שוה לענינו של סיחון. והשלישי למה א"ל האלהים למשה במלחמת עוג אל תירא אותו היה יותר ראוי שיאמר לו כן במלחמת סיחון שהיא היתה ראשונה כי הנה אחרי כן כבר נפל פחדו:

והנה הספק הראשון כבר התרנוהו יפה אצל ואני אקשה את לב פרעה (שמות ז') והוא שעשה כן להביא את סיחון בכפל רסנו כמ"ש הכתוב כי הקשה יי' אלהיך את רוחו

[423]והכוונה וכו' ר"ל כי מלבד מה שאמר הכ' בפרשה ההיא כי בבואם להלחם על אחת מהערים הרחוקות אשר לא מערי שבע האומות מחויבים הם לקרוא לה תחילה לשלום, נמצא בה ג"כ כי נצטוו לחוס גם על כל עץ השדה לבלתי השחיתו ללא הועיל, ומזה ישפוט כל משכיל כי עוד יותר צריכים להשמר בכל עת לבלתי השחית בני אדם, אם לא יאלצם ההכרח לזה, גם נאמר שגם במלחמות ז' העמים ההכרחיות לא תהיה המלחמ' בעצמה הכונ' והתכלית להשחית עם רב, כי אם רק האמצע ההכרחי, למען השיג התכלית המוסרית הנרצית, שלא ילמדו ישראל מכל התועבות אשר עשו העמים האלה כמאה"כ "כי החרם תחרימם וכו' למען אשר לא ילמדו אתכם" וכו' אשר ע"כ אמרו ג"כ חז"ל "עשו תשובה אינם נהרגים," ומכל זאת נראה כי הסכימ' דעת אלהים עליון עם דעת משה האנושית אשר שלח מלאכים אל סיחון תחילה השלים אותו לבל יצטרך לשפוך דם רב.

ואמץ את לבבו למען תתו בידך כיום הזה (דברים ב') כי היה גלוי וידוע לפניו כי הוא לא הי' נכנס להתגר בם מלחמה אם לא במה שהראו ישראל עצמם יראים ופוחדים אצל שני המלכים הראשונים עד ששאלו מהם רשות בלשון רכה ותחנונים לעבור בגבולם וכשלא נתנום נטו מהם וכן כששאלו ממנו חשב שלא נופל הוא מהם כדי שלא ירמסו את ארצו ולצאת לפניהם למלחמ' כמו שנתבאר זה יפה במשנה תורה כמו שזכרנוהו שם שער ל"ו וגם מדברי יפתח נלמוד יפה הענין הזה עצמו והנה א"כ כבר עמקו מחשבותיו ית' בהישיר אותם אז הסכים על ידם לעשות בכל המלחמות לקבעו חוק לדורות מהטעמים שזכרנו ולהביא אל סיחון אל מה שהיה ברצונו האלהית שילחם עמהם כדי שינצחוהו ויקחו ישראל את ארצו ואולם כאשר היה ג"כ גלוי וצפוי לפניו קושי ערפו של עוג ואומן לבבו מעצמו ושאינו צריך חזוק מחוץ לא הוצרך לשלוח לו מלאכים לשום טעם מהטעמים אם מפני ההלכה כבר הוקבעה ואם מפני החוזק אינו צריך והוא טעם אומרו אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו ואת עמו וגו' (שם ג') ירצה אל תראה עצמך ירא ונפחד מפניו כמו שהראית למלכים הראשונים כי זה בידך נתתי אותו וגו' כלומר הרי הוא מזומן ועומד מעצמי לצאת למלחמה וליפול לפניכם מה שלא היה כן לסיחון אשר היה צריך חזוק למען תת בידך:

ובמדרש (ב"ר פ' ע"ו) שני בני אדם הבטיחם הקב"ה ונתיראו. בחור שבאבות. ובחור שבנביאים. בחור שבאבות זה יעקב וכו'. בחור שבנביאים זה משה וכו' דכתיב כי אהיה עמך (שמות ג':י"ב) ונתירא שנאמר ויאמר יי' אל משה אל תירא אותו למי אומרין אל תירא אלא למי שהוא מתירא. הורו בדבריהם כי הוא לא היה ירא ע"ד האמת אבל שהיה מתירא כלומר מראה עצמו ירא שכן שמושו של התפעל יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב (משלי י"ג:ז') והדומים.[424] ודבר גדול דברו באמרם למי אומרים אל תירא אלא למי שהוא מתירא כי אם הוא ירא על דרך האמת אינו נופל תחת הצווי כי היראה היא הפעלות טבעי אין אדם רשאי על זה לירא מטעם צואה או לבלתי יראה כמו שיתבאר זה יפה אצל מאמר לא תירא מהם כי שם יתבאר איך תפול הירא' תחת המצוה אמנם כשאדם מראה עצמו ירא והוא אינו ירא אז יפול הפועל המדומה ההוא תחת המצוה כמו

[424] ודבר גדול דברו וכו' להבין דבריו אלה יותר עיין מה שכ' בביאורי למעלה שער ע"ח על הכ' ומדוע תתנשאו, וכוונתו פה כי באמת בטח משה בקרב לבו בישועת ה', ולא היה ירא כלל את עוג, ורק מעיני העם העלים בטחונו זה, והראה לעיניהם בהפך במעשיו החיצוניים כאלו הוא ירא מפניו, ע"כ אמר לו הי"ת "אל תירא אותו" ר"ל חזק ואמץ גם לעיני כל העם ולא תראה אף בפניהם שום פחד ואימתה מפניו, כי אם היה ירא באמת אותו במצפוני לבו לא היה יכול להצטות שלא יירא' אחרי שהירא' והחרדה מפני הדברים או המקרים המבהילים הן התפעליות נפשיות הבאות לאדם בעל כרחו ככל שאר התפעליות הנפש אשר אין אדם שליט ברוחו לכלוא ולעצור אותן, וע"ז רומז גם המדרש "למי אומרים אל תירא אלא למי שהוא מתייראי" ר"ל שרק למי שיראתו רק מדומית (כאשר יורה על זה פעל מתירא מבנין התפעל כמו מתעשר) יכולים לצות שלא יירא, אבל לא למי שהוא ירא באמת.

זה שא"ל אל תירא אותו לפי שהיה מתירא לא ירא באמת. והנה לפי שיש דבר מתמיה בענינו של עוג היותו הפך ממש מסיחון כי הנה סיחון אם לא נתאנה בשליחות המלכים אשר לפניו ובשליחתו לא היה יצא כמו שאמרנו אמנם עוג שראה שסיחון גבורם נפל שדוד לפניהם על מי בטח כי יצא להלחם לזה אמרו חז"ל במסכת נדה (סא.) ויאמר יי' אל משה אל תירא אותו מכדי סיחון ועוג אחים הוו מ"ט נתירא בעוג ולא נתירא בסיחון מתשובתו של הב"ה אתה למד מה שהיה בלבו של משה מלמד שנתירא שמא תעמוד לו זכותו של אברהם אבינו שנ' ויבא הפליט ויגד לאברם העברי (בראשית י"ד:י"ג) ואמר מר זה עוג שפלט מדור המבול א"ל הב"ה אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו הנה לקחו להם שטה אחרת בענין היראה או ההתיראות שכתבנו והשתדלו לתת טעם לחזקתו של עוג יותר משל סיחון והוא מה שרצינו מכוונתם ואמרו שסמך על ג' שרשי גבורה שנמצאו עמו שחשב לנצח בהם האומה הזאת אשר לא נמצאו כן לכל ממלכות. האחד זכות מעשים כי הוא חוזק גדול ביד האדם כי זכות גדולה לו לפני אלהים במה ששמש לפני אברם העברי והרי עשה יי' על ידו תשועה גדולה אל לוט ואל כל רכושו. וגם על ידו עשה לו אברהם אבינו שם גדול כיום הזה ולכן חשבוה חז"ל לו לצדקה. והב' גבורתו העצומה מצד בנינו החזק יותר מכל הגבורים אשר מעולם אשר כגובה ארזים גבהו כמו שנתבאר בכתוב הנה ערשו ערש ברזל תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה (דברים י"ג) ועמן מטתו הוא ארונו או מושב אשר עליו היה גופו כשיעורו ודמותו וצלמו כמנהג המלכים והשרים הגדולים החוצבים להם דמות גופו בצביונן ובקומתן כל רואיהם יכירום כי המה אלה ואמר שעשאם מברזל למען יעמוד ימים רבים ולא יחמדו המלכים הבאים אחריו כסף או זהב אשר עמה והנה השיעור הזה הוא נפלא מאד למדת האדם כי הפלשתי אשר החריד את ישראל כשיעור ההוא שנודע אמר הכתוב שהיה גבהו שש אמות וזרת (שמואל א י"ז:ד'). וכבר היה זה כמעט כארכו וחצי והוא ענין גדול לעשות חיל והנה כחו זו עמדה לו במי המבול וזה מה שכללוהו באומרם זה עוג שפלט מדור המבול.

[425] והג' וכו' ר"ל כי אורך ימי האדם, ורוב שנים אשר יחיה, ירבו חכמתו ותבונתו ע"י רוב הנסיונות אשר יקנה לעצמו ע"י המקרים הרבים אשר יקרוהו והתלאות אשר תמצאינה אותו ברוב הימים כמו שאמרו בקדושין דף ל"ג שר' יוחנן קם מפני סבי דארמאי אמר "כמה הרפתקי דעדו עלי דהני" ר"ל ועי"ז קנו להם חכמת הנסיון, וע"כ הם ראוים ג"כ שיכובדו מזולתם, ויען כי לדעת חז"ל (נדה דף ס"א ע"א) היה עוג זה מיתר הרפאים שהיו קודם המבול וחי יותר מארבע מאות שנה ככל הנולדים לפני המבול והוא היה הפליט אשר הגיד לאברהם כי נשבה אחיו, ועל ידו ניצל לוט ורכושו, תמך עוג בטחונו שלא יפול ביד משה על שלש יסודות, הא' על זכות מעשה טוב זה שהיה מסובב על ידו, והב' על תקפו וגבורתו הגופנית, והג' על היותו קודם בזמן לכל בני ישראל היוצאים ממצרים, ואף כי לכל הנולדים במדבר, כי מלבד שהזקנה מכובדת מאוד בעיני הי"ת, קנה גם הרבה חכמה ודעת ברוב הימים אשר חי על פני האדמה, וחשב בעבור זאת כי אף שסיחון לא היה יכול לעמוד מפני בני ישראל תגבר ידו בכל זאת עליהם אף שגם להם שלש אלה המעלות, כי הם חזקים בעבור ריבוים כמו שאמר בלעם "מי מנה עפר יעקב" ויש להם זכות מעשיהם ומידותיהם הטובות כמו שאמר עליהם "תמות נפשי מות ישרים" ואהבת הי"ת מורשה

[425]והג' מה שתתחייב לראשונות והיא קדימתו העצומה בזמן כי מלבד מה שיוסיף האדם ברוב קדמתו הפלגת חכמה ועומק עצה ותחבולה ובקיאות גדולות ברוב הנסיונות ואורך זמנן כמ"ש כמה הרפתקי עדו עלי דהני (קידושין ל"ג.) כי כל זה מה שיועיל מאד אצל כל העניינים ויותר מהמה לעסקי המלחמה ותחבולותיה הנה גם כן הוא דבר מועיל מאד בעניני ההשגחה האלהית כי הקדומים בזמן הנה הם חשובים לפניו יתעל' והתור' אמרה יי' קנני ראשית דרכו וגו' (משלי ח':כ"ב) ובכמה מקומות חלק הב"ה כבוד לזקנים ונאמר לאיוב הראשון אדם תולד (איוב ט"ו:ז'). ועל אלו השלשה ענינים אחז"ל במסכת (ברכות נ"ד:) אבן שבקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל גמרא גמירי לה אמר מחנה ישראל כמה הוי תלתא פרסי אעקר טורא בר תלתא פרסי ואותביה ארישי' אייתי הב"ה קמצי ונקבוה ונחית אצואריה בעא למשלפיה משכוה שנייה להאי גיסא ולהאי גיסא והיינו דאמר ריש לקיש שיני רשעים שברת (תהילים ג':ח') אל תקרי שברת אלא שרבבת הפליגו לרמוז בחידתם זאת הנעימה כי הוא ראה חוזק האומה הזאת שהוא עומד על ג' דברים אלה. אם מצד כח עצמם ורבויים. ואם מהזכות אשר בידם. ואם מטעם קדימת אהבת אבותיהם הראשונים כי שלשתן זכרן בלעם הרשע בפרשתו אמר כי מראש צורים אראנו וגו' (במדבר כ"ג:י') הרי קדימת האבות. מי מנה עפר יעקב וגו' (שם) הרי חזקם מצד רבויים. תמות נפשי מות ישרים וגו' (שם) הרי זכותם. והוא מ"ש מחנה ישראל כמה הוי תלתא פרסי ואמר שכבר יש לו אלו הענינים עצמם ויותר קדומים מהם ולזה שיעקור הר שהוא מזה השיעור עצמו וישליכהו עליהם כלומר שינצחם. וה' לא חשב כן דאייתי קמצי ונקבוה והכוונה שהזכיות אשר ביד אישי האומה הזאת הרבים רבו ועצמו מאד מזכותו והחלישו כוחו ובטלוהו. והנה נמשכו חז"ל במשל זה אל מאמר הכתוב ממש אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל אני עזרתיך נאם ה' וגואליך קדוש ישראל הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פפיות תדוש הרים ותדוק וגבעות כמוץ תשים (ישעיהו מ"א:ט"ו). ובמ"ש בעא למשלפיה משכו שיניה כוונו יפה להתיר השאלה שזכרנו לאמר על מי בטח כי יצא להלחם עמם אחרי מות סיחון על ידם וגם מה ששאלו למה לא עשו בו מעשה להקשות את לבבו כמו שעשו בסיחון ואמר כי לפי דבריהם אלו יש לו על מה שיסמוך ויקשה לבו מעצמו כי אע"פ שיעל' בלבבו לחשוב מחשבה להשמט מהם לא

להם מאבותיהם מימי קדם כמו שאמר "כי מראש צורים אראנו" והלבישו רעיון זה במליצה יקרה ונכבדה מאוד כדרכם באמרם שאמר עוג ד"מ להורות על כל זה "מחנה ישראל כמה הוה תלתא פרסי אעקר טורא בר תלתא פרסי ואותביה ארישי" והוסיפו עוד לאמר ד"מ "אייתי הקב"ה קמצי (ר"ל חגבים או נמלים) ונקבוה" ר"ל שבכל זאת עמד ה' לימין ישראל אשר בשם תולעת יעקב יקראו ואשר מהם אמר הכ' "הנה שמתיך למורג חרוץ וכו' תדוש הרים ותדוק וכו' ונפל בידם".

היה יכול כי תועפות שניו אלו אשר גדלו בעיניו לכאן וכאן ומעתה אין צריך חזוק אחר. והוא עצמו מה שאמרו שם (ברכות נ"ד.) משה כמה הוי עשר אמין שקל נרגא בת עשר אמין ושוור עשר אמין ומחייה בקרסוליה וקטלי' והרי הם דברי חידה כראשונים לומר שאין צ"ל שנמצאו בעם ה' אלו השלשה ענינים באופן יותר נפלא אלא אפילו במשה לבדו נמצאו כי הוא ע"ה מצד עצמו הוא גבור בגבורתו ויותר שארכו עשר אמות ועוג אינו אלא תשע והרי ארוך ממנו אמה ואין הכוונה להם שהיה כן ממש ארכו של משה עשר באמה אלא כוונו למה שאמרו בגמרא (סוכה ה'.) מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה ולא עלו משה ואליהו למעלה מי' כי ארך הקרשים כך הוא וכן הוא גבה של משכן וכן אמרו בגבהן של כרובים כמו שביארתי הדבר בשער מ"ד חלק ראשון אלא ששם מנו טפחים וכאן אמות והענין אחד הוא מ"מ כוונו לומר שלא נופל משה בגבורה ממנו אבל יתר עליו שזה גבהו י' אמות שכליים של שכינה וזה תשע אמות של בשר ודם ועל הזכות הנפלא ממנו אמרו שקל נרגא בת עשר אמין כי הזכיות הם כלי קרב כחצים ביד גבור חנית או גרזן רזה גם כן ממדרגת העשרה ועל הקדימה אמר שקפץ ותלה עצמו גם מספר עשרה שהוא זכות האבות הראשונים והיא קדימה מעולה וחשובה מקדימתו ומחייה בקרסולי' וקטליה ירצה שנצח זכות פסיעותיו ששמש בהם לאברהם אבינו כמו שזכרנו: והנכון שנגע בשרשיו ובעמודיו אלה אשר הוא סומך עליהם ועקרם והרגו והוא מה שא"ל יתעל' אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו וגו' לפי ההגדה ההיא של מסכת נדה. ולדעתי על זה הענין עצמו היה אומר אבא שאול שרץ אחר צבי אחד ונכנם לו במערה ורדפו שלשת פרסאות ולא השיגו ולסוף ידע שהית' קולית ירכו של עוג (נדה כ"ד:) יאמר שאע"פ שאבא שאול אדם גדול בדורו היה בשלשה הענינים שזכרנו אבל שלא היה משער בעצמו שהיה מגיע לסוף שלש פרסאות אלו שבקרסולו של עוג כמו שהגיע משה וכן הוא באמת בלי ספק. והנה כוון לומר זה בדרך חידה קרובה אל הראשונה כמ"ש ג"כ שנפתחה מערה מתחתיו ונשקע בה עד חוטמו[426] ולסוף ראה שהית' גלגל עינו של אבשלום (שם) שהכוונה להעיר אזן אנשים המוטבעים בתאוות העולם ומשוקעים בחמודותיו כאומרו

[426] ולסוף ראה וכו' ר"ל שאבא שאול בא להורות פה ד"מ ומליצה שבהיותו חופר קברות וקובר מתים נודע לו שרוב בני אדם מתים רק בעבור גודל תאותם הגופנית וחמדתם אל ההון והעושר או אל הכבוד המדומה, כי רבים חללים תפיל התאוה החמרית, ועצומים כל הרוגי חמדת הכבוד והרכוש, בכל הזמנים והמקומות כעין מה שאחז"ל פ"ד דאבות "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם" ואבשלום בן דוד אשר לא היה כמוהו בכל ישראל איש יפה להלל מאוד לעד על כל זה כי בנעוריו ובעצם חמו ירד שאולה כי נהרג באכזריות חימה, יען כי עינו חמדה לה כבוד מלך ושרים עד שמרד בעבור זה באביו ובמלכו (עיין ש"ב י"ח) ומכל זה ראה ולקח מוסר כי כל איש החפץ חיים צריך מאוד להזהר ולהשמר שלא יפול וישקע במצולת התאוה והחמדה, גלגל עינו של אבשלום,

שאול ואבדון לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה (משלי כ"ז:כ') כי ודאי יקרה להם כמו שקרה לאבשלום כי למה שתלה עיניו בגבוה ממנו נתלה ונאבד מן העולם וכל אשר יקר' לו זה ודאי ישקע בגלגל עינו של אבשלום וייחס אבא שאול הדבר לעצמו כמנהג החכמים המנסים הדברים והמוצאים אותם כמ"ש שלמה בכל ספר קהלת. וכל אלו הם ענינים נחמדים דברו בהם חכמים במשל ומליצה לחבבם בעיני המעיינים כמו שהיה כן ענינם בהרבה כיוצא בהם אשר ממינם זכרו רבים בפרק המוכר את הספינה (ב"ב ע"ג:) כמו שכתבנו קצתם בשער כ"ד. הנה מכל זה יראה כוונת חז"ל בגבורתו של עוג אשר היא נאותה מאד ערוכה בעצמה ושמורה מהזריות הנופלות בנגלה מדבריהם והתרנו שתי שאלות שנפלו בזה הענין וכבר ביארנו צורך אלו השלחיות הנזכרות בזה הספר וטוב טעמן וכוונתיהן ומעתה אזכור שאר הספקות ונבא אל הביאור.

הספק הד' אומרו וישלח משה מלאכים למה ייחס זה השליחות לו אחר שלא יעלה ממנו שום תועלת ולמה לו לומר ונשב במצרים וגו' וירעו לנו מצרים וגו' ונצעק אל ה' וגו' וישמע וגו' ויוציאנו וגו' כי כל זה יראה אריכות ענינים ודברי רש"י לא לעזר ולא להועיל. הה' איך אמרו לא נעבור בשדה ובכרם והלא א"א שלא יבאו דרך כרמים ושדות ואם יכוונו לומר שלא יכנסו לרמוס השדות והכרמים פשיטא וכי לדוש הארץ הנעבדת יבאו ודרך המדרש במי באר היא ידועה (במ"ר פ' י"ט). הו' מה חדשו בפעם שנייה שאמר במסלה נעלה ואם מימיך נשתה אני ומקני וגו' גם כי מלת רק אין דבר ברגלי אעבורה אינה נופלת יפה על הענין כפי התרגום כי הל"ל ואין דבר ברגלי או כי אין דבר וגומר והוא מבואר. הז' באמרו וימת אהרן שם בראש ההר וירד משה ואלעזר מן ההר ולמה לא הוזכרה קבורת אהרן במקום מותו כמו שאמר במרים ותמת שם מרים ותקבר שם ובמשה ויקבור אותו בגיא ועוד שהכתובים מכחישין זה את זה כי בפרשת עקב נאמר מוסרה שם מת אהרן ויקבר שם (דברים י':ו') ויש בין המקומות ז' מסעות ודברי חז"ל בזה ידועים (במ"ר פ' י"ט). הח' אומר במלחמת הכנעני וישב ממנו שבי כי למה לא פירש מהו השבי ההוא ומה נעשה ממנו. ובמדרש שהית' שפחה אחת (ילקוט פ' חקת). הט' מה טעם תלונת העם למה העליתנו מארץ מצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלוקל מצד שקצרה נפשם בדרך הלא צער הדרך לא מנע מהם המן ולא חסר תועלותיו ובטעם שלוח הנחשים השרפים שיהא מנת מדם וטעם ושים אותו על נס. הי' מה טעם ומשם בארה היא הבאר אשר אמר ה' וגו' והלא אחר שנסעו מהר ההר עד שבאו אל הר העברים לא נשמע ולא נזכר שהוצרכו למים ולא שאמר ה' למשה אסוף את העם וגו' ועוד אומר וממדבר מתנה ה"לל ומבאר מתנה וממתנה נחליאל

וכבר התרנו אלו הב' ספקות בשער הקודם. ומה טעם כי חשבון עיר סיחון ועל כן יאמרו המושלים באו חשבון וכל הענין. ואחר זכרון הספקות נבא אל הביאור:

וישלח משה מלאכים מקדש וגו':

עם היות שכוונת השם יתברך שלא מיחה בידם הית' אל הסבות שזכרנו ראשונה מ"מ היו ישראל משתדלים מאד לעבור דרך ארץ אדום כדי שלא לסבוב אותה שיש בו צער גדול כמו שיזכור להלן. (ד) ולזה נתייחס זה השליחות למשה לומר שלא מנע מהם ההשתדלות הראוי (ד) ולזה סדר השליחות בטעמים ודברים היותר נאותים לפי הכוונה והליץ בעדם טענות חזקות האחד מטעם האהב' והקורבה הגדולה ולזה אמר כה אמר אחיך ישראל כמ"ש בכל מקום אחיך קודם (ב"ב ק"י:) הב' אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו לפי שמדרך העולם לגמול טוב וחסד למי שסבל רוב תלאות וכמ"ש חנוני חנוני אתם ריעי כי יד אלוה נגעה בי (איוב י"ט:כ"א). אמנם לפי שהתלאות המגיעות לאדם יבאו מאחד מג' צדדים. אם מרוע בחירת הסובל כמ"ש אולת אדם תסלף דרכו כו' (משלי י"ט:ג'). או מרוע ההזדמנות כמו שיקרה אותנו בגלות הרע הזה שמצאנו השעבוד בעבור שנמצינו בו ע"ד שאמר אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו (איכה ה':ז') שכבר קרה לנו כעבד הנולד בבית השבי שלא נכנס שם בחטאו ולא בבחירתו. והג' מצד רוע הזולת כי יצאו אנשים בני בליעל ויקומו עליו והזיקוהו הנה לזה זכו שלשתם כי כלם חברו ברוע תלאותם. הראשונה וירדו אבותינו מצרימה כי מרוע בחירתם ירדו לשם וכמ"ש לגור בארץ באנו וכמ"ש יהושע (כ"ד) ויעקב ובניו ירדו מצרימה כאשר ביארנו היטב בשער ל"ו. ועל הב' אמר ונשב במצרים ימים רבים ומזה הוכרח לנו ההמצא לשם ולא הית' היציאה בידנו. ועל הג' אמר וירעו לנו מצרים כו'. ועל הג' ענינים אמר את כל התלאה כמנהג במלת כל והנה עם זה השלימו ב' הטענות הראשונות אמנם על הג' אמרו ונצעק אל ה' וישמע קולנו לפי שכבר יתרצה הנשאל להיות השואל איש חסיד וקרוב לאלהיו ולזה הודיעוהו שכבר יש אלהים קרובים אליהם בכל קוראם אליו. ועל הד' אמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים והנה אנחנו בקדש לומר שכבר יצאו מעבדות לחירות ויצא להם שם בארצות ובממלכות הארץ וראוי להם שישאו פניהם כי הם יושבים ממולם ויוכלו להחזיק להם טובה על הדבר. והה' שמה שבקשו ממנו אינו רק בזה נהנה וזה אינו חסר כלל וזה מה שביארו לו יפה באומרם נעבר' נא בארצך לא נעבור בשדה ובכרם וגו'. אמנם תכן זה הענין לדעתי הוא כפי מה שאזכור וזה כי היה בארץ אדום גם בארץ סיחון הענין שישנו בהרב' מהארצות בהיות בהם שני דרכים לעבור בהם. האחד הדרך העובר בתוך הערים והמדינות הגדולות ובמקום

ההוא אין מקום לעשות נזק בשדה ובכרם ולא לשתות מי באר מפני שהוא עשוי' דרך ההרים והמדברות אשר אין שם דבר מכל אלו והארץ הנעבדת גם מרעה הבקר והצאן אשר להם מבפנים רחוק אל הצדדים גם אגמיהם ויאוריהם וכל מקוה מימיהם אשר מהם ישקו כל העדרים כלם רחוקים מהדרך ההוא כדי שלא יזיקו בהם העוברים דרך המדינות והדרך הזה הוא ודאי דרך המלך וחיילותיו אם מפני שדרך המלך לבא דרך הערים והמדינות ואם מפני שהם בוחרים ללכת ארץ לא זרועה שלא ישחיתו העם אשר ברגליו הגדיש או הקמה או השדה. אמנם יש דרך אחרת והיא דרך המסיל' העולה בתוך ארץ עבודתם ומקום מרעיתם אשר בדרך ההוא הם הבורות והאגמים וכל מימי מקניהם ובריכות מים המשקות את ארצם ומנהג המלכים ואדני הארץ למנוע עוברי דרכים מן הדרך הזה ולהטותם אל הדרך הנזכר ראשונה אשר דרך הערים לשתי סבות. הראשונ' שלא יזיקו בארץ הנעבדת ושלא יאכלו וישתו במרע' מקניהם. והשנית כדי שיבואו אל העיירות לקנות שם אוכל לנפשם וכל צורכם ואנשי הערים ימכרו להם מחיותם וירויחו ויעשירו ולזה שמים מכם גדול בדרך ההוא אשר במסיל' כדי שיסורו ממנו ויבאו דרך היישוב ואם אולי יבאו ויעברו דרך שם כבר יפרעו במכם ההוא מה שיזיקו בדרך הלוכם או מה שימנעו מהועיל למדינות. והנה בפעם הראשונה לחשבם שלא יחפצו בתועלת המדינות ובשמירת ארץ עבודתם אמרו להם נעבר' נא בארצך. (ה) ירצה דרך המדינות לא דרך המסיל' ולזה לא נעבור בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר כי אין דבר מזה בדרך ההוא אבל דרך המלך נלך הוא דרך העיירות והמדינות ולא נטה ימין ושמאל עד אשר נעבור גבולך. והנה עם זה שלמו החמש' טענות. והנה מלך אדום לא שמע אליהם ולא פנה לטענותם ומהר תשובתו בקיצור דברים לאמר לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך כלומר מה לנו ולכל אלה הדברים הנה החרב עקר. ולפי שאמר לא תעבור בי חשבו כי אולי לא נתרצה לזה שמא יפחדו מהם פן יחזיקו במדינות בהכנסם בתוכם כי עם כבד הוא ונלחם בם והעלום מארצם ואולי יאותו להם שילכו דרך המסלה אשר מחוץ ליישוב רק בשיבטיחום מהנזקים המעותדי' בדרך ההוא והכתוב העיד שכך היה באמת כמו שאמר ואת העם צו לאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וייראו מכם וגו' (דברים ב׳:ד׳). וכן נאמר ונעבר מאת אחינו בני עשו היושבים בשעיר (שם) לומר שאף על פי שלא נתנום לעבור בארצם לא נסעו מהאחוה כי מיראה עשו גם בנטותם מעליהם הספיקו אותם בלחם ובמים כמ"ש אוכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תקנו וגו'. וכן אמר אוכל בכסף תשבירני ואכלתי וגו'. כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר. (שם) (ו) והנה להרגיש' כי מחמת יראה היו עושים חזרו לשלוח בהם

לומר במסלה נעלה ואם מימיך נשתה אני ומקני כי א"א זולת זה לרוב הזדמנם לשם ונתתי מכרם אבל כיון שלא רצית ליטול ממני המכס דרך כבוד במחיר ספוקנו בלחם ובמים בדרך היישוב ועל הדרך שזכרנו תדע שלא נפרע לך המכס המונח בדרך המסלה כי זה יכבד עלינו להיותנו רבים מאד. וגם כי הוא דרך שעבוד וקלון לא נוכל שאתו בשום פנים (ו) וזהו טעם רק אין דבר ברגלי אעבורה מלשון כל העובר על הפקודים (שמות ל׳:י״ג) ולא יעבור עליו לכל דבר (דברים כ״ד:ה׳) כלומר אטה דרכי מדרך המלך אל דרך המסל' ואפרע ממה שאקח מהמזונות רק אין דבר בדריסת רגלי אפרע כדרך העוברים בדרך ההוא אשר יעבור עליהם דרך המכס. והוא הדבר עצמו אשר דברו משה במשנה תורה אכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אעבר' ברגלי. ירצה רק באופן הזה אעברה ברגלי ולא בזולתו כמו שאמרנו שיהיה פרעון המזונות במקום המכס ולא באופן אחר. ולזה היתה התשוב' השנית לא תעבור כלל כי לא רצו שיעברו בארצם בשום צד מפני היראה כנזכר ונטו מעליו: ויסעו מקדש וגו' ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בהר ההר על גבול ארץ אדום לאמר יאסף אהרן אל עמיו כי לא יבא וגו'. על אשר מריתם פי וגו'. כבר ביארנו טעם אלו הכתובים בשער הקודם: קח את אהרן וגו' והפשט את אהרן וגו'. זכות גדולה וכבוד היה לו שהיה רואה גדולתו ירושת נחלה לבנו בחייו ולפניו ואפשר שעל זה אמרו שנתאווה משה לאותה מיתה (ספרי פ' האזינו). וכבר דברו בזה המדרשות: ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אותם את אלעזר בנו כתב רש"י ז"ל בבגדי כהונה גדולה הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו לפניו וא"ל הכנס במער' וכו' וכתב הרמב"ן ז"ל כי כאשר ירד אהרן מעשות התמיד ומהקטיר הקטרת והעלות הנרות העלה אתו הר ההר כשהיה לבוש בגדי כהונה גדולה והפשיטו אותם ע"כ. יראה שהוצרך הרב לכך בעבור שלא נזכר והלבש את אהרן את בגדיו. אמנם במדרש (מדבר רבה פרשת י"ט) ובילמדני התירו זה אגב דבר אחר אמרו שם והלא אם יצא כהן גדול בבגדי כהונה חוץ מהר הבית סופג את הארבעים שהיו צמר ופשתים אלא להודיעך שבלשון שקרבו לכהונה וא"ל קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים וגו' (ויקרא ח׳:ב׳) בו בלשון א"ל להעלות להר וגו'. הרי שפירשו שבכלל אומרו קח את אהרן הוא מצוות הלבישה לצורך העליה שהוא מצוה חדשה אשר לא עובד בה עד הנה וכבר כתבנו בדברים אשר בשער ענין ההפשט' וההלבש' ומעשה נסים ודרך מעלה וכבוד שנעשו לו ע"פ הבריית' שבתורת כהנים: וימת אהרן שם בראש ההר וירד משה וגו' (ז) מפשט הכתוב יראה שלא נקבר אהרן בהר ההר כי לא נזכרה שם קבורה במקום מותו לא בכאן ולא בפרשת המסעות והקרוב כי לפי שמת בגבול ארץ אדום וכבר

יצאו לקראתם בעם כבד למלחמ' חששו שמא יקחוהו משם אם להתעלל בו או לעשותו ע"א ולפיכך נשאוהו משם וחזרו לאחריהם ז' מסעות לקברו במוסר' שהיא מקום חוץ לארצם ולא נזכר במותו בכל מקום שהיה בארץ אדום ומה שנאמר להלן ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן ויקבר שם וגומר (דברים י') (ז) הנה מלת שם מת אהרן תאמר על כללות הארץ ההיא לכל המסעות ההן או על המשך הזמן ההיא אמנם ויקבר שם על המקום המיוחד אשר זכר והנה חז"ל נתנו טעם אחר והוא ידוע (במ"ר פ' י"ט) וזה שאמרתי הוא נכון: וישמע הכנעני וגו'. (ח) יגיד שכבר הורגשה להם מיתת הצדיק עד שרדו בהם אויביהם אלא שהגינה עליהם השגחת השם שלא הרגו מהם איש אלא ששבו קצתם. וכאשר שבו אל ה' ונדרו נדרים שמע זעקתם ונתן אויביהם בידיהם והחרימו עריהם והחזירו להם את שביים. וכבר כתב זה הרמב"ן ז"ל ונתן טעם בענין זה החרם כשאמר שיהיה זה לאחר שיכנסו לארץ ויגיעו לארצם כי עתה חוצה לה הם עומדים אנא שהקדים פניהם מלך ערד לעבר הירדן למלחמה והוא נכון: ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרך יראה בדרך הפשט שהסבוב ההוא היה להם לצער הנפלא כי ארוך הוא מאד וקצרה נפשם בו (ט) ומתוך צערם באו לבקש תואנות ותלונות מצד הלחם ההוא האלהי שנזונים בו וגם המים הנתונים להם בנס ואמרו שהדברים אשר להם כן הן בלתי בטוחים וכמו שאמרו אין סומכין על הנס (קידושין ל"ט.) ואחר שהם קלי ההסרה היה נחשב להם כאלו אין להם די ספוקם והוא אומרו וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי איו לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלוקל כי אחר שלא נתפייסה נפשם על זה הלחם להיותה נקל ההסרה בעיניהם הרי הוא כאלו אין להם (ט) ולפי זה דן אותם השם יתעלה על פי דרכם אמר כיון שאין חפצכם לחיות כי אם על המנהג הטבעי אף אני אעשה זאת לכם שאניח הנחשים השרפים אשר במדבר הגדול ההוא לטבעם ולא אחסום פיהם מהזיק לכם כמו שעשיתי עד הנה וכן עשה וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים וינשכו את העם וימת עם רב מישראל ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש וגו'. אמר שידעו והכירו שאי אפשר להם בארץ ההוא לחיות רק דרך נס. ולזה הודו במה שחטאו עליו ראשונה ובקשו ממנו שיתפלל על חזרת הנס ההוא למקומו וזהו מה שאמר לו השם יתברך למשה אחר תפלתו עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי (ט) והוא שיכירו וידעו הענין הגדול הנסיי הזה שיחיה המוכה במכה ויתרפא החולה במחליא כמו שכתב הרמב"ן ז"ל שההזדכרות + או ההסתכלות במזיקים או בתמונתם ימיתם והוא קיום ענין האמונ' ביכולת האלהי

אשר עליה נאמר וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב':ד'). והוא שאז"ל וישימהו על הנם מלמד שזרקו למעלה ועמד באויר (במ"ר פ' י"ט) לרמוז להם ע"פ ה' כי כמו שהיותו עומד באויר הוא נס מפורסם כן הוא נס גמור שהנחשים השרפים המצויין ביניהם לא ירעו ולא ישחיתו ומתוך זה יחזרו לבוראם לדעת ולהכיר מעשה ה' כי נורא הוא וכל זה הוא שוה לפי מה שהורגלנו בו מענין הנסים. אמנם לפי שהשרשנוהו ויסדנוהו אנחנו בשער הט"ו אצל ומוראכם וחתכם (ברא' ט') ונתפשט אח"כ בהרב' שערים שנרמזו קצתם לשם הנה הנס הוא בהפך כי לפי הטבע המעולה והחכם המשרת בהכרת מדרגות הנמצאות ומעלתם הנה היה נס והפך הטבע שישיך הנחש את איש או שיגעיהו שום נזק מפאת שום נמצא מהנמצאות כל עוד שיהיה האיש שלם בצורתו ודמותו דכתיב בצלמנו כדמותנו וירדו וגו' (שם א'). ולפי שהיו ישראל כל ימי היותם במדבר הגדול והנורא ההוא במין הזה מהטבע האלהי בכל אשר הוצרכו להם כמו שנראה מדי צאתם ובואם הנה גם כן הנחשים לא הזיקו להם כי לא היה לאל ידם לפי הטבע ההוא המשובח. ואולם עכשיו בנסעם מהר ההר כשחסרו הצדיק ההוא נתמעט זכותם וקצרה נפשם בדרך שהוא ענין מיעוט דמותם וקטנו מהיות לאיש המכוון בשעת הבריא'. ומזה נפל מורך בלבבם ושבר רוח בנפשם לבלתי סמוך על שלחן גבוה על הדרך המעול' מהטבע האלהי שזכרנו כמו שהיו סמוכין עד הנה ולזה אמר וידבר העם באלהים ובמש' וגו'. לומר שאי אפשר להמשך אחר ענינים אלהיים הנמשכים באמצעות הנביאים כמו אלה. ואמרם כי אין לחם ואין מים לומר שאינם כדאי להיות להם עוד לחם אבירים ומים נאמנים כמו אלה שקפחו מעשיהם קפחו פרנסתם ולפי שהסרת מזונותיהם מהם בזמן ההוא היה נס לפי זה הטבע החכם כמו שכן היה נשיכ' השרפים ג"כ לזה התירם להם כלומר ראו עתה כי עמידת הנחשים מהזיק ומציאות פרנסתכם על הדרך ההוא ענין אחד הוא וכשם שאתם כפויין אצל הענין האחד גם אני אשנה הטבע ההוא אצלם ויכופר בריתם עמכם. אמנם אחר התשוב' והתפל' נאמר עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וגו' והכוונ' שיודיעם אמתת זה הענין הנכבד ושישים להם בדעתם ובציורם שלוח השרפים בהם לנס וחוץ מהטבע המוטבע בהם אם היו על שלמות צלמם ודמותם והיה כל הנשוך בקוצר נפש וחסרונ' והביט אל זה הענין הנכבד וראה אותו וחי כי ישתדל להוקיר נפשו בעיני אלהים ובעיני כל בריותיו וישוב לבוריו. ובהגד' והבאתיו בפ' עמלק וכי ידיו של משה עושות מלחמ' וכו' וכן אתה מוצא עשה לך שרף ושים אותו על נס וכי שרף ממית ומחיה אלא כשישראל מסתכלין כלפי מעלה ומכוונים לבם לאביהם שבשמים מיד מתרפאים ואם לאו מיד נמוקים (ר"ה כ"ט.) והנה שני הענינים הנזכרים בהגדה זו ממלחמת עמלק

וממעש' הנחש הם מעידים פה אחד עדות נאמנה על כל מה שאמרנו כי ההסתכלות כלפי מעלה וכלפי מטה הוא עלוי הרוח ושבר הרוח שאמרנו. ואמר שעשה משה כן וישימהו על הנס כאשר צווה ומה נכבד טעם אומרם שזרקו למעל' ועמד באויר (במ"ר פ' י"ט) שזכרנו ראשונה להודיעם כי כמו שהוא נס בו העמיד' באויר ככה הוא נס הגעת הנזק להם מהם כי בהפך מזה כבר הוא ידוע להם ואין צריך לו מופת. ואמר שהגיע מהכרתם לשיעור שכוון מהשם ית' והיה אם נשך הנחש והביט אל אמתת הנס ההוא וחי. ואין ספק כי היא רפוא' אמתית עצמית א"א בענין אחר.

אמנם במה שאמר לו עשה לך שרף והוא עשה נחש נחשת כבר נאמרו דברים והנרא' בו יותר נכון כי לפי שהם חטאו בכפלים כמו שנאמר וידבר העם באלהים ובמשה על כן העניש כפלים בנחשים הנשרפים רצוני שיהיו מאותן שהנזק כפול בהם כי מוסף על שהם נחשים הם שורפים ביותר ולזה אמר עשה לך שרף כלומר על מה שחטאו אצלי יספיק בעצם המזיק שהוא הנחש אמנם במה שחטאו ג"כ אצלך ראוי להוסיף כשיהי' נחש שרף. אמנם משה חשש אל העקר והוא הדבור בה' ויעש נחש נחשת ואל זה כוונו העם באומרו התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש כי יודעים היו שהוא ימחול עלבונו. ונכון הוא מ"ש הרמב"ן ז"ל כי בהיותו נחש נחשת הוא תמונת השרף כי הנחש שרף הוא כעין נחשת קלל והנה עם זה בטלה השאלה:

ויסעו בני ישראל ויחנו באובות ויסעו מאובות וגו'. משם נסעו וגו'. משם נסעו ויחנו מעבר ארנון וגו' ע"כ יאמר בספר וגו' ואשד הנחלים וגו' ומשם בארה וגו' (יו"ד) יכוין בזה להפליג בגדולת נחל ארנון וחוזק הארץ ההיא עד כי המעלים על ספר כל מלחמות ה' אשר עשה יזכור בכללם את והב בסופ' ועם הנחלים החזקים כלם מזכירין את ארנון. ולא עוד אלא שאומרים עליו שהוא אשד הנחלים כלם וחבורם אשר רחבו גדותיו לשבת ער ונשען לגבול מואב ומשם יראה להם ששפעו המים אל הבאר אשר אמר ה' למשה אסוף את העם ואשר שררו עליה את השיר' הזאת שפירשנו למעל' כוונתם בה באומרו באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחוקק במשענותם עיין עליו כי הוא פירוש נכון מאד (י') ומהמדבר אשר זכר באומרו ויחנו מעבר ארנון אשר במדבר נסעו מתנ' וממתנ' נחליאל. והנה הפירוש הזה הוא נכון מעצמו ונכון ונאות מאד למה שאמרנו למעלה בשער הקודם בחטא מי מריב' כמו שזכרנוהו ג"כ שם: וישלח ישראל מלאכים וגו'. כבר פירשנו הכוונ' בזה השליחות וטעם שלא נאמר בו אל תיראו אותו ונאמר בעוג ויכהו ישראל לפי חרב וירש את ארצו מארנון ועד יבוק וגו'. לפי שלקח ישראל מיד סיחון את ארץ בני עמון וגם את עיר סיחון שהית' עיר מואב ולא נתן רשות לישראל לקחת מארץ

בני עמון ומואב עד מדרך כף רגל כי לבני לוט נתנם לירושה לזה הוצרך להורות איך עמון ומואב טהרו בסיחון (ג'יטין ל"ח.) ואמר כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא והוא נלחם וגו' והביא ראיה מהפרסו' אשר בפי המושלים אשר ייסדו להם מאמרים שריים + כאשר לקח סיחון את חשבון והיו אומרים בואו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון כי אש יצאה מחשבון וגו' לומר כי לא לבד יצאה חשבון מיד מואב אלא שנהפכ' לו למשחית ואש להבה אשר אכלה ער מואב בעלי במות ארנון ועוד אומר אוי לך מואב אבדת עם כמוש וגו'. ומטעם כל זה וישב ישראל בארץ האמורי לא בארץ מואב וכן נאמר וישלח משה לרגל את יעזר ויורש את האמורי אשר שם לומר שאין עסקו אלא עם אמוריים: ויפנו ויעלו דרך הבשן ויצא עוג וגו' כבר נתבאר ענינו וכל מעשה תקפו וגבורתו אשר בטח עליהם בצאתו ואין להאריך עוד בזה הספור.

שער פב

פרק א

יבאר כי לא נאמר נבואה על אחד מהאומות עכו"ם כי אם בהשאלה. ויבאר מאמר אבל באומות קם..

במדרש (מדבר רבה פ' כ') זה שאמר הכתוב הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט (דברים ל"ב) לא הניח הקב"ה פתחון פה לאומות העכו"ם לעתיד לבא לומר אתה רחקתנו מה עשה הקב"ה כשם שהעמיד מלכים וחכמים ונביאים לישראל כך העמיד לאומות העכו"ם ונבדקו מלכיהם חכמיהם ונביאיהם של ישראל עם מלכיהם חכמיהם ונביאיהם של אומות עכו"ם. העמיד שלמה מלך על ישראל ועל כל הארץ וכן עשה לנבוכדנאצר. זה בנה בית המקדש ואמר כמה רננות ותחנונים. וזה האחד אמר וכו' חרף וגדף. ואמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון (ישעיה י"ד). נתן לדוד עושר ולקח הבית לשמו נתן להמן עושר ולקח אומה שלימה לטבחה. כל גדולה שנטלו ישראל אתה מוצא שנטלו העכו"ם. כיוצא בו העמיד משה לישראל ובלעם לאומות העכו"ם. ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי האומות נביאי ישראל מזהירין את ישראל מן העבירות שנאמר ואתה בן אדם צופה נתתיך לבני ישראל (יחזקאל ג':י"ז) ונביא שעמד מן העכו"ם העמיד פרצה לאבד הבריות מן העולם הבא ולא עוד אלא שכל הנביאים היו במדת רחמים על ישראל ועל אומות העולם שכן ירמיהו (מ"ח) אמר לבי למואב כחלילים יהמה וגו'. וכן ביחזקאל (כ"ז) שא על צור קינה. וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלימה חנם על לא דבר לכך נכתבה

פרשת בלעם להודיע למה סלק הקדוש ב"ה רוח הקודש מאומות עכו"ם שזה עמד מהם וראה מה עשה:

[427]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, הנה כבר נודע מדברי המ"נ ח"ב פ ל"ב, (עיין מזה ביאורי למעלה שמות דף ט' ע"ב, ובמדבר דף י"ב ע"א ובשער הקדום,) כי אף בהיות לאיש שלם כל המדות והמעלות הטובות המצטרכות לאדם, אם יהיה ראוי שתחול עליו רוח ה', אינו מוכרח בכל זאת, שתחול עליו הנבואה, כי אם לא ירצה ה' דרכי להמציא לו גם שאר הענינים הצדדיים, ויחסי הזמן והמקום ההכרחיים לזה, תמנע בכל זאת ממנו מתת אלקים זאת, כמו שנראה בברוך בן נריה שאף שיצק מים על ידי ירמיה והלך אחריו, והוכן ע"י זה בלתי ספק בבחינת עצמותו ואיכותו להיות נביא ה' ובכל זאת מנעהו אלקים מכבוד זה, בעבור שחסרו לו הענינים הצדדיים המצטרכים לזה, כי מקרי הזמן והתלאות אשר מצאו אז את ישראל, ושממות הארץ בעון יושביה החשיכו גם אור הנביאים, אשר נבאו כבר מלפנים כמאה"כ, "גם נביאיה לא מצאו חזון מה'" (כי נעצבו אל לבם בעבור פגעי הזמן ואין רוח הנבואה שורה, כי אם מתוך שמחה,) ואף כי שלא היה יכול אז רוח הנבואה לחול מחדש על מי שלא נבא עוד לפנים וכמו כן אמרו גם חז"ל שבכל דור ודור היו חכמים ושלימים אשר בעצמותם היו ראוים שתחול עליהם רוח ה', ורק הדור לא היה ראוי לכך, ר"ל שהענינים והיחסים הצדדיים, ואם כן הדבר, הלוא ימשך בהכרח, כי אם בעבור חסרון הענינים הצדדיים תמנע הנבואה אף ממי שראוי לה בעצמותו, אף כי שתמנע מהאנשים אשר בעצמותם ואיכותם הם חסרי השלמות המצטרכות להשגת שפע הנבואה? וחז"ל הורו ג"כ על ענין זה, באמרם שמרע"ה בקש מהי"ת במאמר "ונפלינו אני ועמך," וכו', שתבדל האומה הישראלית במעלת הנבואה מכל שאר העמים, והודה לו הי"ת, באמרו "גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה," יען כי היה גלוי וידוע לפניו שאף שימצאו בהם לפעמים קוסמים וחוזים בכוכבים, בכל זאת לא ימצא בהם איש שיכין עצמו כל כך בקנין המעלות והמדות היקרות, באופן שיהיה ראוי להשגת השלימות היקרה והנכבדה הזאת, (כי מבלעדי זאת הלוא גם שאלת משה גם תשובת השי"ת עליה לעול תחשב בחיק הטוב והמטיב לכל יצוריו, אשר לעולם לא ימנע הטוב ממי שראוי לה?) (עיין למעלה ויקרא דף ל' ע"א) אפס עפ"י הדברים האלה הלא יקשה לנו להבין, איך קראו חז"ל קצת אישי שאר העמים בשם "נביאים" באמרם שהעמיד נביאים לאומות ואמרו, "מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות ע"א," אפס על זאת נוכל עוד להשיב ולאמור, כי לא על צד האמת, קראו אותם בשם נביאים, כי אם על דרך ההשאלה קראו כן החוזים בכוכבים המעוננים והמנחשים, והקוסמים אשר בקרבם בעבור שיגידו להם לפעמים קצת ממה שעתיד להיות, כמו שיגידו זאת בשלמות הנביאים האמיתיים לישראל, וע"כ לא קראו ג"כ בשם נביאים סתם, כי אם בשם "נביאי אומות ע"א" ר"ל שרק בהצטרפותם אל העמים אשר הם בקרבם הם נביאים ולא בבחינה אמיתית, כעין מה שנמצא שקראו לשור "מלך בבהמות" ולארי "מלך בחיות" בעבור שהוא הגבור והראש בהן, ולא קראוהו בשם "מלך" סתם כמו שיקרא הראש בבני אדם, ולהורות לנו את ההבדל העצמיי, אשר בין אלה הנביאים המדומים ונביאי ישראל האמיתיים, נתנו שני סימנים, הא' כי הנביא האמיתי הוא שלם בכל מדותיו ומתרחק כפי יכלחו האנושית מהנאות הגוף, ואף כי מפריצת גדר השיווי והראוי בתענוגי חוש המישוש אשר ממנו אמר החוקר, כי חרפה הוא לנו, וע"כ נראה, כי השתדלו נביאי ישראל תמיד להרחיקם מהעריות והניאוף, תחת כי בלעם היותר נכבד בנביאי העמים יעץ עצת זמה לבנות מואב להזנות את בני ישראל, ולמסר מעל בה' על דבר פעור, וכל זה יעיד על רוע תכונת נפשו בענין זה, כי רק איש נבל נבלה יועץ, והב' כי נביאי ישראל האמיתיים היו משתדלים להדמות אל הי"ת להיות רחמנים ומטיבים לכל זולתם, עד שהיה צר להם גם ברעות המגיעות לשאר העמים כמו, שאמר ישעיה ט"ז "מעי למואב ככנור יהמו, וירמיה מ"ח "לבי למואב כחלילים יהמה," וכו', ויחזקאל נשא קינה אל צור תחת כי בלעם אבה לקלל חנם עם ישראל כלו, ולאבד זכרם מעל פני האדמה, אשר מכל זה נראה כי נביאי העמים רק בשיתוף השם יקראו כן, ולא נביאי אמת המה, וע"ז רומזים דחז"ל באמרם "לכך נכתבה פרשת בלעם להודיע למה חלק הקב"ה רוח הקודש מאומות ע"א, הורו בזה כי כל קורא מעשי בלעם ואמרי פיהו, יראה וישפוט מעצמו, כי אין רוח נבואה אמיתית בקרב שאר עמי הארצות אחרי שלא יוכלו להטהר כראוי מחלאת מדותיהם ותכונותיהם הרעות, וע"כ אחז"ל ג"כ כי לא יוכלו להתלונן על ה' ולומר לו "אתה רחקתנו" אחרי שהם בעצמם היו בעוכריהם לרחקה אותם מעל ה' אפס על פי הדברים האלה הלא יקשה עוד יותר להבין מה שאחז"ל על הכתוב "ולא קם וכו' בישראל הוא דלא קם, אבל באומות קם ומנו בלעם" שנראה מזה בהשקפ' ראשונה שדימו מעלתם יחד, אף כי כרחוק טהור מטמא, רחוקים הם זה מזה? ולבאר זאת יקדים הרב ז"ל הקדמה אחת, והיא כי האותות והמופתים שיעשו על ידי הנביאים הם על ב' מינים הא', אם יעשה הנביא במלאכות השי"ת מצד שהוא נביא המושפע ביכולת אלקי, דברים היוצאים מגדר הטבע, אשר יודיעהו הי"ת כבר, בטרם יעשה אותה, כי יהיו ביכלתו לעשותם, באופן שלא

[427]אם שלמים וכן רבים מאנשי המעלות ההכרחיות להגעת הנבוא' כבר יחסרוה לסבות חצונות. מה יעשו האנשים הגרועי' שלמי החסרונות.

הקודם ביארו הרב המורה פרק ל"ב חלק ב' זה לשונו וזה שאנחנו נאמין שהראוי לנבואה המכין עצמו לה אפשר שלא יתנבא וזה ברצון אלהי וכו'. יאמר שכבר יהיה באנשים מי שיהיה חכם גבור ועשיר כפי הראוי ושישתמש במעלות ההנה כפי הנאות שהם ענינים הכרחיים שקדימתן מחויבת אל השגת הנבוא' כמו שבארנו יפה שער ל"ה ועם כל זה לא ינבאו וזה ברצון אלהי. והכוונה שימנעו זה סבות חצונות נמשכות אל ההשגח' האישיית ומזה המין אמר שהיה מתרעם ברוך בן נריה מצד מה שהלך אחרי ירמיהו ולמדו והכינו והיה מקוה להנבא ונמנע שעל זה אמר יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (ירמיה מ"ה) ושנאמר לו על ידי ירמיה בתשובת זה ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש שהכוונה לפי זה כי הוא מבקש גדולות הנבואה מצד מה שהוא בעצמי ראוי אליה כי הוא המכוון באומרו תבקש לך אמנם שמצדדים אחרים חצוניים נמנעה והוא טרף הזמן ההוא ודוחק השעה מצרות הזמן במלחמות וגליות הארץ בעונות יושביה הגורמים שנביאיה לא מצאו חזון מיי' כל שכן שינבאו מתחלה. ועל זה הענין נמצאו בכל הדורות הראשונים אלינו תחכמונים ורבי פעלים בכל אלה הענינים ולא נבאו עם נביאים כמ"ש

יצטרך עוד בזה להסתפק, ועל אופן זה היו כל מעשי מרע"ה, ורק קצת מעשי שאר הנביאים כי כל האותות אשר עשה שלחו השי"ת לעשותן, אפס מין אחר מאותות יש אשר בהם לא ידע הנביא בתחילה. כי יוכל לעשותן, ורק בעבור שהוא צדיק וחסיד, ומתפלל לאלקיו, כי יעשה אות ומופת להצלתו או להצלת זולתו. או לסבב תועלת אחר שומע הי"ת לקול שועתו ברוב הפעמים באופן שיגזור אומר ויקם לו, ועד"ז היו רוב מופת שאר הנביאים כנתינת קולות ומטר בימי קציר חטים ע"י תפלת שמואל, והחיות בן הצרפית ע"י אליה ובן השונמית ע"י אלישע אחרי שקראו בעבור זה אל השי"ת, ובכל אלה היו הנביאים מסופקים בעצמם בתחילה, אם ישמע ה' לקולם ויעשה האות והמופת ההוא המבוקש מהם, או לא, אבל משה היה בזה נעלם על כלם, כי ידע כבר בתחילה כל האותות והמופתים שיעשו לאחרונה על ידו, אחרי שהי"ת בעצמו שלחו לעשותם, ורק על קדימת ידיעתו זאת את אשר יהיה לאחרונה, רומז מאה"כ הנאמר למשה "אשר ידעו ה' פנים אל פנים לכל האותות וכו', (והטעם) אשר שלחו ה' לעשותו" וכו', ר"ל שאחרי שרק בשליחות השי"ת עשה מה שעשה, הלא ימשך מזה בהכרח שידע כבר בתחילה שיעשה על ידו האות או המופת אשר נתן עפ"י ה' משא"כ בשאר הנביאים אשר רק בעבור צדקתם נענה ה' להם לפעמים לעשות נס על ידם, והנה בלעם היה בזה דומה למשה שידע כבר בתחילה מה שיהי' לאחרונ', אבל לא לכבוד ולתהל', כי אם לקלון וחרפה יהיה זה לו, כי הוא ידע רק ע"י שנקר' ה' אליו בחלום הלילה, כי לא יוכל לדבר או לעשות מאומה כרצונו וכחפצו, ורק אשר ישים ה' בפיו לברך את ישראל אותו ישמור לדבר, ואף כי כל ישעו וכל חפצו יהיה להרע לישראל ולקוב אותו לא יוכל כי ה' ישים מתג ורסן לפיו, כמו שהודה בעצמו באמרו "מה אקוב לא קבה אל," ובזה נגרעה ג"כ מעלתו מאוד אף ממעלת היותר קטן בנביאי ישראל אשר גם לו נענה ה' בתפלתו לפעמים לתת לו את שאלתו, יען כי נפשו אותה רק טוב, אבל נפש רשע זה אותה רק רע ע"כ הקדים לו הי"ת הידיע' כבר מתחילה, כי לשוא יעמול לייגע לבצע מזמתו הרעה, כי לא יפיק מאוייו לעולם, ורק בבחינה זאת אחז"ל, כי רק בישראל לא יקום עוד נביא כמשה, (אשר תקדם לו הידיעה הברור' בנבואתו ממה שיהי' לאחרונ',) אבל באומות קם, ומנו בלעם, שנודע לו כבר בתחילה כי לא יוכל לנטות ימין ושמאל ממה שצוהו ה' לעשות ולדבר, ולא היה יכול להסתפק או לקוות כלל כמו שאר נביאי ישראל, שישמע ה' לתפלתו לתת את שאלתו, ולעשות את בקשתו, אחרי שהיא רק תועבה בעיניו, וע"פ כל האמור עד הנה יבואר המדרש שהחל בו הרב ז"ל "לא הניח הקב"ה פתחון פה" וכו', (עיין בפנים הספר.)

חז"ל על הלל שהיו לו עשרים תלמידים שראוי שתשרה עליהם שכינה כמשה אלא שאין הדור ראוי לכן וכו' (ב"ב קל"ד.) וזה שהסבות העצמיות אניהם נמצאו בהם אמנה הסבות החצונות הראויית שיצרפו אליהם להגעת הנבואה וצרכה לא תמצאנה. ואם כן משפט הנמשך הוא מחוייב תכלית החיוב לפי שהחסרונות אשר בעצמות האדם ופחיתיותיו הם המונעים העצמיים בעצם וראשונה ולכן אשר נדבק בהם החסרון בטבעם אם בהשגת הג' מעלות הנזכרות ואם באופן השתמשן בהם הנה אפשרותם בהשגת הנבואה הוא שוה להנבא חמור או צפרדע כמ"ש הרב שם. וזהו שרש אמתי אשר עליו סמכו חז"ל באומרם (ברכות ז'.) שבקש משה רבינו מהאל יתע' שתבדל זאת האומה הנבחרת מכל זולתה במעלת הנבואה כמ"ש ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה (שמות נ"ג) שהודה לו האל ית' בו באומרו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. (שם) והשאל' הזאת בלתי הגונה גם ההודאה עליה הוא עול בחקו ית' כי למה ימנע הטוב מהראוי אליו חלילה לו אלא שגלוי וידוע לפניו יתברך שאין נחת רוח בטוב מהם להכין עצמו למעלה גדולה כזאת כמו שאי אפשר שהטוב מהסוסים יהי' פלוסוף אמנם יעלו קצתם למדרגת קוסמים וחוזים בככבים כי על העניין ההוא באת השאלה והתשוב' כמו שביארנו היטב פרשת פקודי שער נ"ו. והנה אם כן יש תימא נפלא איך התירו חז"ל שם נביא על איש מאומות עכו"ם עד שיאמר שהעמיד נביאים לאומות עכו"ם ואמרו מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות עכו"ם. והיותר קשה מה שאמרו העמיד משה לישראל ובלעם לאומות עכו"ם וזר ומגונה מזה ומזה מה שאמרו במקום אחר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה בישראל נא קם אבל בהאומות קם ומנו בלעם (ספרי פ' וזאת הברכה) כי הנה המאמר הזה הוא מהמבהילים מצד עצמו וגם סותרים בו מאמריהם המפורסמים. והמקובלים לאמתיים. וזה שהם אמרו ופרסמו בגנותו של זה האיש במקומות רבים ובפרט בעניינים המיוחדים לנביא תארוהו בתכלית הפחיתות והחסרונות במה שתארו אותו ואת תלמידיו בעין רעה ונפש קצרה ורוח גבוה (אבות פ"ה) [428]ומהמבואר כי עין רעה מחסרון

[428] ומהמבואר כי עין רעה וכו', ר"ל כי תואר זה איננו פה בבחינ' מוסרית לבד, כי אם יורה גם על חולשה גופנית, המסובבת מרוע עין, כי הקנא' והחמדה, אשר לא תמלא תכהינה ותכלינה עיני בעליהן (תחת כי ההסתפקות בשלו, והשמח' גם במה שיש לאחרים תאיר עין האדם, ותחזק אותו,) וזה הפך מעלת הגבורה הגופנית והמוסרית לכבוש את יצרו, המחויבת לנביא אם תחול עליו רוח ה', ותואר נפש קצרה, יורה שהיה תמיד נבהל להון, אם בעבור שהיה עני וחסר כל, או בעבור שהיה אוהב כסף אשר לא ישבע כסף, וחסרה א"כ לו גם המעלה השניה המצטרכת אל הנביא להיות עשיר שמח בחלקו, ובהיות לו גם רוח גבוהה גאה וגאון, נדע כי חסרה לו גם מעלת החכמה שהיא המעלה השלישית המצטרכת לנביא, כי החכם האמיתי אשר ידע, כי גם אם כחול ירביון מעלות האדם הוא בכל זאת חסר השלמות וכאין וכאפס נחשב הוא נגד ברוחי מעלה השכלים הנבדלים, הלא תקטן מעלתו בעיניו, ויהיה עני ושפל רוח ורק איש בער וסכל, יתגאה על זולתו, גם אם יש לו רק מעלה אחת קטנה גופנית או מוסרית, וזשאחז"ל "סימן לגסות הרוח עניות הדעת",

הגבורה היא באה ופחיתות הבנין הגופיי וחסרונו ומזה המין מה שאמרו (סנהדרין ק"ה.) שהיה סומא מאחד מעיניו שנאמר שתום העין (במד' כ"ד) הנה שהי' בעל מום וחסר וכ"ש למה שאמרו (סנהדרין שם) שהיה חגר מרגלו אחת שנאמר וילך שפי ויוכיח עליו הכתוב במה שאמר ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר (במד' כ"ב) שהיה לו לומר ותלחץ את בלעם אלא שדקדק לומר שנלחץ במקום מיחושו וכל זה הפך מה שנרצה בתאר הגבור וכמ"ש ילדים אשר אין בהם כל מום (דניאל א':ד'). ונפש קצרה יורה על שחסרה ממנו מעלת העושר כמו שנתבאר להם מהיותו טרוף אחר הממון באומרו אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב וגו' (במדבר כ"ב:י"ח). וגם הכתוב העיד על זה ואשר שכר עליך את בלעם וגו' (דברים כ"ג:ה') הרי שמצד עניותו הוצרך ליטול שכר על זה ועל כיוצא ואם היה עשיר ובלתי מסתפק הרי הוא עוני שאין לו רפואה כי מה יועיל העושר שלא יוציא בעליו מפחיתות הנבלה. ובתארם אותו ברוח גבוהה העידו עליו שאינו חכה וכמ"ש סימן לגסות הרוח עניות (קידושין מ"ט.) ופירשו מאי עניות עניות תורה וכבר אמרו שסלקה אותו אתונו בתוכחתה (סנהדרין ק"ה:) כמו שנבאר שם שלעגה עליו שלא ידע להשתמש מהקדמות אמתיות מפורסמות והרי הוא חרפה וכדי בזיון. והנה אחר שהם אמרו עליו כל אלה הענינים המונעים כל שלמות מהאדם ומתארים אותו בתכלית הפחיתיות וכ"ש אם נצרף אליהם מה שאמרו שהיה נוהג עם אתונו מנהג אישות (שם) שהוא בתכלית הגנאי והטומאה איך יאמרו עליו שהיה נביא ושהי' כמשה חלילה חלילה מהם. ואולם הספק הראשון אשר מצד שלחם שם נבואה על אומות עכו"ם כבר הותר לנו בשער נ"ו הנזכר במה שביארנו שהרואים מהם בככבים והמעוננים והמנחשים והקוסמים היו להם כנביאים במה שהיה מענינם להגיד קצת עתידות וכמ"ש הכתוב מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישעי' מ"ז) ושאותה נבואה נסתלקה מהם כשהוקם המשכן מה שברא השם חדשה בהנהגת העולם בהפך כל מה שהורגלו עליו עד שלא מצאו עוד ידיהם ורגליהם וכו' כמוזכר שם עיין עליו. והנה לזה נזהרו החכמים בדבריהם שמעולם לא נמצא בפיהם שם נביא סתם על נביא מהאומות אבל אמרו נביאי אומות עכו"ם שהוא שם לווי וע"ד שאמרו מלך בבהמות שור ומלך בחיות אריה ומלך העופות נשר (חגיגה י"ג:) וכמ"ש הכתוב מלך אין לארבה (משלי ל':כ"ז) אשר אין לה קצין וגו' (שם ו') מכלל שמטבע הב"ח להיות להם ראשים ומלכים כמין האדם. אמנם הראש באנשים יקרא מלך סתם והראש בב"ח יקרא מלך בבהמות וכן הענין בנביאיהם. וראו מה יקרו רעי האל ומה עצמו מאמריהם בענין הבדלם במאמר ההוא שזכרנו. כי הנה אחר ששמו הבדל המלכים

והחכמים מהם בהשתמשם במעלותיהם ממלכי ישראל וחכמיהם[429] אשר הפעולות ההם יורו הכתות אשר מהם ימשכו ויודיעו שמעלות ישראל הם מתנות אלהיות בידם בהנה יתיישרו לעבודתו. ומעלות האומות עכו"ם הם מתנות שמאליות למרות פני עליון. ראוי לתת סימנים והבדלים נפלאים במה יוכרו ויודעו הנביאים האמתים מהמתדמים כי היא ידיעה הכרחית כאשר לא יוכר זה מפאת הדברים שיניחום עצמם והנה הרב המורה פרק מ' חלק ב' שם בחינה זו במה שאמר זה לשונו: ונשאר שתדע אם אומרה הוא השלם אשר נאמרה לו בנבוא' או הוא איש התפאר במאמרים ההם וגנבם מזולתו ואופני בחינתו הוא בחינת שלימות האיש ההוא ולחקור ולבדוק פעולותיו ולהסתכל במדותיו והגדול שבמיפתיך הנחת התענוגים הגופיים ובזותם שזאת תחלת מדרגת אנשי החכמה כל שכן הנביאים וכל שכן חוש המשוש אשר חרפה הוא לנו כמו שזכר ארסטו וכל שכן מיאוס המשגל ולזה גלה ופרסם השם ית' בו כל המתפאר בנבוא' כדי שיתבאר האמת למאמתים ולא יתעו וכו'. והנה חכמינו אלה קדמוהו בזה ושמו בחינתם ג"כ במדותיהם ופעולותיהם אמנם ביארו מהם שני ענינים מיוחדים. האחד הוא אשר שמהו הרב הגדול שבמופתים. והשני בטוב מזגם ותמימותם באהבתם ורחמנותם אצל הבריות ודרישתם הטוב להם. כי באמת בשתים אלה יורה השליח על שלחו כי הוא טהור וקדוש ומשרתיו כלם טהורים וקדושים וגם מצד שהוא אבי אבות העולם כלו בכללו וחלקיו תחוייב לו האהב' והרצון הטוב למעש' ידיו ולא יחפוץ בהשחתת קצתם אף כי ירעו וישחיתו וכמו שאמרו ז"ל על המורדים והפושטים מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה (מגיל' י':). ראו מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות עכו"ם והוא אומרו כלומר הביטו וראו ודעו והתבוננו היטב במה יבחנו הנביאים כדי שלא יוחזקו לכם המזוייפים לאמתיים כי הנה נביאי ישראל היה מדרכם תמיד להזהיר את ישראל מן העבירות לאסור להם העריות והרחיקם מכל הענינים המגונים בין שיהיו מכח המישוש או זולתו מהכחות ונביא שעמד מן העכו"ם והוא הטוב והמשובח שבהם העמיד פרצ' של זמה וזנות מפורסם אשר הוא תכלית הפחיתיות וחרפתן ועתה ראה גם ראה אם יצדק עליו שם נביא אם לא. ועוד שנית כי הנה סתם הנביאים כלם תמצא בהם נפש טהור' נקיית המחשבות וזכת התשוקות אצל הבריות כלן ודורשים שלומם וטובתם בכל מאמצי כחם כמו שהוא ית' יתואר בזה באומרו טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו (תהילים קמ"ה:ט') וכן תמצא הנביאים מתחלחלים בעצמם על הרעות המגיעות על האומות אף על פי

[429] אשר הפעולות וכו' ר"ל אחרי שכל פעולות אדם נמשכות רק מכוחותיו אשר הוא משתמש בהן לפי איכות ומהות מדותיו, הטובות הן אם רעות, הלוא נמשך, כי מלכי וחכמי ישראל אשר פעלו אך טוב וחסד היו בעלי מדות ותכונות טובות, תחת כי מלכי וחכמי העמים אשר הרעו מעלליהם היו בעלי מדות רעות ופחיתיות רבות.

שחטאו וכמו שנאמר בו ית' החפוץ אחפוץ במות הרשע נאם ה' כי אם בשוב רשע וגו' (יחזקאל י״ח:כ״ג). אבל בלעם היה אכזרי לעקור אומה שלמה חנם על לא דבר אמרו חנם שלא צווה על כך אלא מרצון עצמו הפך הנביאים שאף על פי שצוו על הרעות היה צר להם. ואמרו על לא דבר שלא חטאו לו כלל ואין לו טעם אחר אלא כי נפש רשע אותה רע ובקש להשחית עיר ואם בישראל ולבלעם חנם ותאותו בזה תתבאר עוד בביאור ב"ה: ועתה בעלי השכל שפטו נא אם איש כזה אע"פ שירא' עצמו נביא מצד ענינים אם ראוי שישולח עליו זה השם על דרך האמת אם לא. והנה להסכים עם מאמר הרב ז"ל שאמר שהשם ית' ראה לגלות ולפרסם חטאות האנשים המזוייפים להסיר מכשול מדרך העם כמו שהביא ראי' מצדקיהו בן מעשיה ואחאב בן קוליה אשר קלם מלך בבל באש יען אשר וגו' וינאפו את נשי רעיהם וגו' (ירמיהו כ״ט:כ״ב-כ״ג). אמרו חכמינו לכך נכתבה פרשת בלעם להודיע למה סלק הקב"ה רוח הקדש מאומות העכו"ם והכוונה מה שאמרנו ראשונה שיתפרסם לכל שחסרונותם ופחיתיותם הדבקות בהם גרמו להם לא קוצר יד הנותן והמשפיע ב"ה ולא כילותו חלילה כי על כן התחילו מאמרם זה זה שאמר הכתוב הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט לא הניח הקב"ה פתחון פה לאומות העכו"ם לומר אתה רחקתנו מה עשה הב"ה כו' והכוונ' כי מצדו יתברך לא ימשכו רק פעולות שלמות והחסרון היה מצד המקבלים כי בהשפיע תמיד שפע הטוב והשלמות על העולם יקבלו ממנו הראויים שפע שבע רצון שלם והבלתי ראויים קבלו מה שקבלו. והיותר שלמים מהאומות לא היה כחן יפה שיוכלו לקבל יותר מהשיעור ההוא שסופר עליהם ואם כן מה ידברו ומה יצדיקו לומר אתה רחקתנו כי הם המרוחקים מעצמם הנה אלה הם דברים חיים ונאמנים דברו בהם חכמים מה שהוא כדאי להתיר בו הספק הראשון ולקיים מה שאמרנו בו תכלית הקיום. אמנם הספק השני והוא אומרם אבל באומות העולם קם ומנו בלעם (ספרי פ' הברכה) הנה העמידה עליו היא קשה וכבר נאמרו בו דברים הרבה. אמנם אשר יראה לי בו הישר והטוב והאמת אשר אין בו ספק לעמוד עליו כשנתבונן תחלה בהבדל אשר בין מעלת משה רבינו לשאר הנביאים כלם במעשיהם הנוראים המיוחסים להם על פי התור' והנביאים וכוונת הכתוב במה שאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגומר. אשר עליו דקדוק זה המאמר המבהיל שעמדנו עליו. וזה כי היא מבואר שענין כלל הנביאים אצל האותות והמופתים הנעשים על ידם הוא על שני פנים. האחד כשיעש' הנביא הדבר ההוא במלאכות ה' עם קדימת הודעתו אליו את כל אשר יעש' והוא הדבר היותר מיוחד אל הנביא מצד מה שהוא נביא כמו שהיו עקר מעשיו של משה רבינו וקצת מעשה שאר הנביאים. והשני הוא מה שלא יהי'

לנביא מצד שהוא נביא בייחוד אך גם מצד מה שהוא חסיד וקרוב לאלהיו כמו שהיו עקר ורוב האותות והמופתים אשר נעשו על ידי שאר הנביאים ושנתפרסמה מעלתם עליהם אשר עשאום מעצמם בשעת הצורך על ידי התפלה והתחנה לאל יתברך כאשר היו בעניני אליהו ואלישע ויהושע ושמואל וזולתם וגם קצת ממה שעשאו משה כמו שיבא אשר כלם לא נעשו אלא על הדרך הזה מן הבקשה והתחנה מאלהיהם שעל זה נאמר כמו שאחשוב משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ה' והוא יענם (תלים צ"ט). כי משה ואהרן הם לבדם היו הכהנים הנגשים אל ה' במדרגה הראשונה מהקורבה אשר לא יצטרכו לעקר מעשיהם תפלה ותחנה. אמנם שמואל הוא המיוחד שבמדרגת כלל שאר הנביאים אשר היה עקר ענינם באופן השני והוא לקרוא בשמו ולהתחנן לפניו כשיבא הצורך כמו שנודע מאד מעניניו המיוחדים במצפה נאמר קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם אל ה' ושם נאמר אל תחרש ממנו מזעוק אל ה' אלהינו ויושיענו מיד פלשתים (שמואל א' ז'). ובגלגל הנה קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ויקרא שמואל אל ה' ויתן קולות וגו'. ושם נאמר ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך וגו'. והשיב חלילה לי מחטוא לה' מחדול להתפלל וגו' (שם א' י"ב) הנה שכל עניניו היו על ידי התפלה והקריאה לאלהיו ועל זה נאמר ושמואל בקוראי שמו כי הוא ראש הנביאים אשר ענינם על הרוב להיותם קוראים אל ה' והוא יענם. והנה אין ספק כי כאשר היה ענינם על זה האופן כבר לא יפול כאשר בתחילה שום ספק אצלם במציאות הדבר ההוא אשר עליו יתפללו אם יהיה אם לאו. וכבר יתברר זה מרוב צערם והתאמצם בתפלותיהם בהפלגה נמרצת כדי שתצא כוונתם אל המציאות ולא ישובו ריקם מלפניו ראה כמה הוצרך אליהו להתחזק בתפלתו אל האלהים אשר יענה באש אמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים לישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה ענני ה' ענני וידעו כל העם הזה כי אתה האלהים ואתה הסבות את לבם אחורנית (מלכים א י"ח:ל"ז). ובבן הצרפית נאמר ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעותה להמית את בנה ויתמודד על הילד ג' פעמים ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי תשוב נא נפש הילד הזה אל קרבו (שם י"ז) ובאלישע ויבא ויסגור הדלת בעד שניהם ויתפלל אל ה' ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וגו'. וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה וגו' (שם ב' ד'). ואפילו ישעיהו שנשתלח מאת השם ית' אל חזקיה כמו שנאמר זה לך האות מאת ה' כי יעשה ה' את הדבר אשר דבר (שם ב' כ') כשנתחדשה אצלו שאלתו על אחת מב' הדרכים שקדמו בענינה בפרשת נח הוצרך להמלך בגבורה

וגאמר ויקרא ישעיהו הנביא אל ה' (שם). וסוף דבר אופן תפלותיהם מוכיח עליהם את אשר היה בלבבם מהצער והשערת שום ספק בקיום הדברים ההם עם שהשם יתע' לא העלים עיניו מהם וגמר על ידיהם שנאמר עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם (תהילים ל"ד:ט"ז) ועל דרך מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים (ישעיהו מ"ד:כ"ו). אמנם כל האותות והמופתים הנפלאים אשר נתיחדו למשה ע"ה מצד מה שהיו מהמין הראשון כלם נתאמת לו ענין מציאותם קודם שיעשה ולא נפל בהם אצלו שום ספק כלל לא בתחלה ולא בסוף כי בכלם קדמה לו האמירה מאת השם יתעלה בבטחון גדול ראה מה נאמר לו בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המופתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה (שמות ד':כ"א) ואומר כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך וגו' (שם ז'). וגם בענין העם נאמר והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון והאמינו לקול האות האחרון והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה וגו' (שם ד'). וכן בכל המכות ובקריעת ים סוף ובצור ובשליו ובמעמד הר סיני שהיא גדולה על כלם בכלם קדמה לו ההודעה בהשגת נבואתו העולה למעלה בהתאמתות נפלא על כל שאר הנביאים כי בכל ביתו נאמן הוא ומפתחות כל האוצרות חצונות ופנימיות נמסרובידו ופותח ואין סוגר מבלי שיצטרך בענין האותות והמופתים האלה המיוחדים אליו אל דברי התפלה והתחנה כלל כמו שהוצרכו שאר הנביאים בעקר מופתיהם כמו שנתבאר כמו שהוצרך גם הוא בקצת דברים אשר לא היו מעקר האותות והמופתים ההמה נאמר ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים וגו' (שם ח'). ובברד ויפרוש כפיו אל ה' ויחדלו וגו' (שם ט'). ובמרה ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ (שם ט"ו) וברפידים ויצעק משה אל ה' (שם י"ז) וגם בדבר קרח כפי מה שהורגלנו לשמוע מפי המדרשים שמעצמו עשה הוצרך להתעצם לפני מלכי לאמר אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקידת כל האדם יפקד עליהם לא ה' שלחני (במדבר ט"ז). אמנם לפי מה שפירשתי שם הפסוק יש לבאר כפי הענין הזה בעצמו מההבדל אשר בינו לשאר הנביאים על הדרך שאמרנו לפי שבא אל הענין ההוא גם כן בקדימת הידיעה כי לזה אמר בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי (שם) בירר להם שכל המעשים המיוחדים אליו הוא עושה אותם על ידי שליחות האל ית' הנודע אליו מתחלה בידיעה אמתיות וברור לא שרצם מלבו ובקש עליהם בתפלה ותחנה כשאר כל הנביאים. וזה יתברר במה שאמר לפניהם על דרך ההגדה או הצווי אם כמות כל האדם ימותון וגו'. ואם בריאה יברא ה' וגו'. ויהי ככלותו לדבר את הדברים האלה ותבקע וגו' ולפי שכבר תקשה הגעת הענינים על דרך התפלה והתחנה המיוחד לשאר הנביאים מהגעתם על הדרך המיוחד אל משה

רבינו כנזכר ואמר במלחמת יהושע ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמוע ה' בקול איש (יהושע י':י"ד) אמר כי לא נעשה ולא יעשה כגם הזה אשר ישדד השם מערכות השמים לתפלת נביא אשר יתפלל אליו מעצמו מפני שהאופן הזה מההשגה לא יספיק שיעשה שינויי גדול אשר כזה על ידו או שלא ימלא לבם אותם לבקש דבר נפלא אשר כזה או שלא בא לידם צורך גדול כמוהו ולא יבא. אמנם על הדרך הראשון והוא שישלח הנביא מאת השם יתעלה לעשות דבר כבר קדמו שנוי סדרי בראשית כאשר היה בימי נח בענין המבול וגם מעמד הר סיני הנכבד והנורא ע"י משה רבינו וגם אחריו בא ישעיהו להשיב תנועת השמש בגלגלו עשר מעלות כאשר ביארנו אמותו שם בפרשת נח שער י"ג. וגם כל האותות והמופתים המיוחדים שעתיד ליעשות בשמים ובארץ ע"י משיח צדקנו או על ידי השליח העתיד להשתלח מלפניו יתעלה עליהם:

והנה מפני שהיו כל האותות והמופתים המיוחדים אל משה אדוננו עליו השלום בשליחות ההוא מהמין הזה הוא מה שאמר לו השם יתעלה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (שמות י"ד). וזה שאחר שנמסר שרביטו של מלך בידו לעשות כל מה שיצטרך אליו לגאולת העם ההוא אמר לו מה זה אשר תצעק אלי באומרך התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום וגו'. ה' ילחם לכם וגו' (שם) כאלו אלי אתה נושא את נפשך וכאשר נתבאר שם דבר אתה מעצמך אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו בכחך זה ויבאו בני ישראל בתוך הים וגו'. ובענין הנקמה אני אעשה מה שעלי לעשות כמו שאמר ואני הנני מחזק את לב וגו' (שם). כי לב מלך ביד ה'. וסוף דבר כי על היות מעשיו אלו בזאת המדרגה אמר לו ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך (שם ז') כי בדברי' האלה המיוחדים אליו אינו במדרגת הנביא המבקש דבר מאלוהיו רק במדרגת האלהים אשר יצוה לנביאו והוא יעשה. ולזה נתייחד מזולתו בשהיה מטה האלהים בידו כי הוא הוראה על היות בידו שבט מלכות עליונים ותחתונים בכל אלו הענינים וזהו עצמו אשר אמרו הכתוב בפירוש באומרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו ולכל היד החזקה וגו' (דברים ל"ד) יאמר שלא קם נביא כמוהו אשר תבוא אליו ההתאמתות הגמורה באותה מדרגה מהנבואה המכונה בלשון פנים אל פנים בקדימת ההודעה לכל עניני האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים כי הם המיוחסים והמיוחדים אליו מצד עוצם מדרגתם אשר בהיותם על זה האופן לא נפל בהם שום ספק והשערה זולתי אמתת הענין אשר ייעדהו כמו שיקרה לשאר הנביאים בעקרי מופתים

המיוחדים אליהם או לו ע"ה בשאר ענייניו כמו שאמרנו. וראו נא כי אורו עינינו לפי דרכנו לרדת לסוף כוונת חז"ל במאמר ההוא שעמדנו עליו באומרם בישראל לא קם אבל באומות עכ"ום קם ומנו בלעם (ספרי פ' הברכה) ובו נדע ונכיר שכוונו לדבר בגנותו של בלעם ולהפליג במעלתו של משה רבינו ושאר נביאי האמת והצדק וזה שמצד שכוונת זה הפסוק היתה להגביל מעשיו של משה ולהבדילם ממעשה שאר כל הנביאים במה שנודע אליו ענינם מתחלה ועד סוף מבלי שיצטרך להוסיף ולגרוע על הדרך שאמרנו ולזה אמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה שמשמע מכח הדיוק שבישראל לא קם אבל שקם הוא באומות עכ"ום לזה דרשו זה הדיוק בבלעם מצד שגם הוא בשליחותו הידוע המיוחד אליו כמוהו נודע אליו מתחלה את אשר יעשה ואשר ידבר מבלי שום תוספת וחסרון כמו שאמר לו פעמים אך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה (במדבר כ"ב) וכן אותו תדבר והוא העיד על עצמו כמה פעמים לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי (שם כ"ד) היכול אוכל דבר מאומה כי כאשר ידעו ה' כי הולך הוא על פי מדותיו הפתותות התנה תנאי בנבואתו והטיל זמם על פניו לאמר לך אל בלק וכה תדבר וכזה תעשה מבלי שום תוספת וחסרון. ופי האתון תבא ותעיד עליו ואת אשר אמר לה לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (שם כ"ב) כי אפי' לאתונו לא נתן לו רשות להזיקה בדבריו רק שינהוג עמה כמנהג החמרים ולזה העיד הכתוב ויך את האתון במקל ויוסף להכותה ומשפט קיצורו בכל אלו הענינים יבא עוד על דרך הביאור בעזרת השם. ועל זה הענין דרשו ייתור הכתוב במה שאמר אבל באומות עכ"ום קם ומנו בלעם להבדיל בין טהור לטמא ובין כבוד לחרפה. ושיעור המאמר כן הוא לא קם נביא עוד בישראל שיעשה עקר פעולותיו המיוחדים אליו ע"י קדימת ההודעה בהם מבלי שהוצרך לנטות ימין ושמאל בשום אחת מהם מכל אשר יצווה כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים לכל האותות והמופתים וגו' כי כל הנביאים זולתו היו רוב ענייניהם והיותר מפורסמים אשר יתייחדו אליהם על ידי הבקשה והתפלה כנזכר אבל באומות העכ"ום קם מי שלא היה ענינו בדרך התפלה כלל כי לא היה הגון וקרוב לאלהיו לכך אבל כל ענייניו אשר בפרשה זו המיוחדים אליו כלם קדמה לו ההודעה בכללם ופרטם מבלי שהיה לו שום מקום לנטות בהם הנה והנה. והנה הוא מפורסם שחז"ל כוונו בזה להמיר כבודו ומעלתו של משה רבינו ע"ה על גבי בלעם לבשת וגם לחרפה כי זה לא הוצרך אל דבר זולתי אשר צווה בו קודם המעשה וזה הוצרך אליו מצד רצונו ותאוותו המקולקלת ולא יכול עליו. וזה מה שביארוהו יפה שם בספרי במה שסיימו המאמר אלא מה הפרש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם משה לא היה יודע מה מדבר עמו בלעם היה יודע מה מדבר עמו שנאמר נאם שומע

אמרי אל (שם כ"ד). משה לא היה יודע אימתי מדבר עמו ובלעם היה יודע אימתי מדבר עמו שנאמר ויודע דעת עליון (שם). משה לא היה מדבר עמו אלא כשהוא עומד שנאמר ואתה פה עמוד וגו' (דברים ה':כ"ח). ובלעם כשהוא נופל שנאמר נופל וגלוי עינים. משל לטבח המלך שיודע כמה הוצאות בסעודה.[430] עתה ראה כי בחתימת דבריהם ביארו כל כוונתם כי מהידוע שלא מחשיבות הטבח על השרים האוכלים בשולחן המלך הוא יודע דקדוקי ההוצאות יותר מהם כי אם מצד פחיתותו ולזה כאשר אמרו הדבר אשר היה לפניהם בו צד הדמות כמו שאמרנו הורו במה שנתחלפו בהם אשר התחלפותם גם הוא מהמין הראשון רצוני בהוראת מעלתו של משה ופחיתותו של בלעם. האחד כי הנה משה מפני שהוא משיג באספקלריא המאירה ותמונת ה' יביט פנים אל פמם חויב לומר שהוא לא ידע ולא השיג מהות המדבר עמו שאלו ידעו היה הוא עצמו וכבר נאמר לו לא תוכל לראות את פני (שמות ל"ג) לומר שלא יוכל להשיג מהות המדבר עמו פנים אל פנים. אמנם בלעם מצד שהיתה נבואתו בצד הטומאה כמו שאחז"ל על ויקר ה' אל בלעם שדרשו לשון טומאה (ויקרא רבה פ"א) לזה היה יודע מה מדבר עמו שהכח ההוא מושג אליו ויודעו ואינו רחוק שיהיה בהויותו. ולזה אמר שומע אמרי אל כי אל הוא שם לאי זה כח שיהיה מי כמוך באלים ה' (שמות ט"ו:י"א) אילי הארץ (מלכים ב כ"ד:ט"ו) וגם מחזה שדי הוא ענין רחוק מענין הנבואה הגמורה בלי ספק והנה הטיבו אשר דברו מה מדבר ולא אמרו מי מדבר שלשון מי אינו נופל אלא בעצמים הנכרים אצלו אלא שאינו יודע מי הם אמנם בבלתי מושג ונכר נופל לשון מה. והרמב"ן ז"ל הוזקק לפרש מה הדבר או המצוה ואמר שעל זה הענין הראשון בא משל הטבח ואין צורך. וגם כי מצד היות

[430] עתה ראה וכו' ר"ל, ואחרי שדימה הספרי במשלו את בלעם לטבח, אשר הוא רק עבד ומשרת פחות המעלה, אשר יכין ויתקן כל צרכי הסעודה, ויודע בעבור זה גם כל חלקיה הפרטיים איך תוקנו והוכנו ד"מ כל המאכלים, וכמה הוצאות עלו עליה, מה שאין יודע האיש היקר והנכבד אשר הוא רק קרוא לה, מזה נבין, כי גם דבריו הראשונים אשר בהשקפה ראשונה נראים כמהללים ומשבחים מעלת בלעם, הם באמת מורים רק על ההפך, כי מה שאמר "משה לא היה יודע מה מדבר עמו", וכו' הכונה רק, כי בעבור שמשה ראה מראה אלקים אמיתית, ותמונת ה' יביט, לא היה יכול להכיר מהותה ואיכותה, כי מי מבלעדי הי"ת בעצמו יוכל להשיג מהותו על אמתתה? כמו שאמר החכם על ענין זה, "אלו ידעתיו הייתיו," (עיין למעלה במדבר ל"ח ע"א), אבל בלעם שמראה נבואתו היתה גרועה ופחותה בערך מאוד, כמו שדרשו חז"ל על לשון "ויקר," שהוא לשון טומאה היה יכול להשיג אותו הכח שהיה מדבר עמו, ואינו רחוק לחשוב שהיה הוא בעצמו כהוית הכח ההוא, וא"כ אחז"ל גם על התמונה והמראה הזאת אשר לא היתה נכרת אל משה לפי אמתתה לשון "מה מדבר עמו", ולא מי מדבר עמו, כי מלת מי, תאמר רק על עצם העומד בפני עצמו ונכר לרואיו, רק שלא נדע מי ומי הוא, אפס מלת מה, הנקרא בל"א זעכליך תאמר על דבר וענין סתמי אף שאינו עצם נכר, (ואף שבמדרש רבה הגירסא באמת "מי הוא מדבר עמו", שם לא דקדקו בלשונם כראוי כמ"ש הרב לקמן,) המעלה השניה היא, כי משה לא ידע אימתי מדבר עמו, ר"ל שלא היה מהצורך להודיעו תחילה מתי תחל עליו הרוח, למען יכין עצמו לה, כי היה בקדושתו וטהרתו תמיד מוכן ומזומן לה, אבל בלעם שהיה צריך לזה תחילה הכנה יתירה היה יודע אימתי מדבר עמו, ר"ל שהיה מהצורך שתבוא אליו תחילה הערה קדומה למען יכין עצמו לעת אשר ידבר עמו הכח הרוחני ההיא, והמעלה השלישית היא, כי משה היה יכול לעמוד כנוח עליו הרוח, אבל בלעם לא עצר כח לעמוד והיה מוכרח להיות רק נופל וגלוי עינים.

משה תמיד מוכן לנבואה לא היה יודע מתי מדבר עמו כי כל היום כשר ותמיד הוא מוכן לכל עת ולכל שעה שירצה אבל בלעם אינו כן שצריך הכנה והזמנה תחלה בהם יתעורר לעת אשר ידבר בו הכח ההוא ובזה היה יודע דעת עליון והוא מה שאז"ל כבוא אל פלגשו (וי"ר פ"א) כי האשה אינה יודעת מתי יתבענה בעלה כי כל עת וזמן היא מזומנת לכך אמנם הפלגש תחלה מודיע לה שתכין עצמה לליל פלוני או לשעה פלוני' והרי היא יודעת דעתו יותר מאשתו. וגם משה מצד שלימותו היה בו כח לעמוד בפני שכינה כמו שהוא ראוי ומחוייב ומה מי שנאמרו לו דברי נבוא' צריך לעמוד שנאמר קום בלק ושמע (במדבר כ"ג:י"ח). ובעגלון נאמר ויקם מעל הכסא (שופטים ג':כ') השומע מפי הגבור' לא כל שכן אמנם בלעם היה ערל ומאוס ולא היה לו כח לעמוד בפני שכינה שנ' נופל וגלוי עינים וכבר כתבנו כי אפי' באברהם אבינו קודם שנמול נאמר כמה פעמים נפיל' ואחר המולו נאמר וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב (בראשית י"ח). הנה שבכל אלו החסרונות כלן היה בקי בלעם לפי שהיה מצוי אצלם כדרך הטבח שהוא בקי ויודע בכל פרטי הסעודה והוצאותיה מפני שהוא מצוי אצלם ועם שהם דברים דקים ופחותים לא כן משה עבד ה' כי הוא כאחד השרים האוכלים עם המלך על שלחנו שאינו מכיר רק הענינים החשובים העולים על השלחן בצביונן ושלימותם. והוא פירוש מבורר נתבאר להם תכלית הביאור במה שהביאוהו בסנגון אחר במדרש רבה סוף פרשת נשא אמרו שם אלא הפרש יש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם ג' מדות היו ביד משה שלא היו ביד בלעם. משה היה מדבר עמו מעומד שנאמר ואתה פה עמוד עמדי וגו' (דברים ה':כ"ח) ועם בלעם לא היה מדבר אלא נופל שנאמר נופל וגלוי עינים. משה היה מדבר עמו פה אל פה שנאמר פה אל פה אדבר בו (במדבר י"ב:ח') ובבלעם נאמר שומע אמרי אל. משה היה מדבר עמו פנים אל פנים שנאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים (שמות ל"ג) ועם בלעם לא היה מדבר כי אם במשלים כמה דתימא וישא משלו ויאמר (במדבר כ"ג:ז'). ג' מדות היו ביד בלעם מה שלא היו ביד משה. משה לא היה יודע מי מדבר עמו ובלעם היה יודע מי מדבר עמו שנאמר שומע אמרי אל וגו'. משה לא היה יודע אימתי הב"ה מדבר עמו ובלעם היה יודע אימתי מדבר עמו שנאמר ויודע דעת עליון. משלו משל לנזבחו של מלך שהוא יודע מה המלך מקריב על שולחנו ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו כך היה בלעם יודע מה הקדוש ברוך הוא עתיד לדבר עמו. בלעם היה מדבר עמו בכל שעה שירצה שנאמר נופל וגלוי עינים היה משתטח על פניו ומיד היה גלוי עינים על מה ששואל ומשה לא היה מדבר עמו בכל שעה שירצה. ר"ש אומר אף משה היה מדבר עמו בכל שעה שירצה שנאמר ובבא משה אל אהל

מועד לדבר אתו מיד וישמע את הקול מדבר אליו (שם ז') ע"כ. הלא תראה כי הג' מדות הראשונות כלן מעלות גדולות מפורסמות שישנן במשה שאינן בבלעם כלל וכן באמת השלשה מדות השניות שהיו בבלעם שאינם במשה כלן הן למעלתו של משה גם כן. כי הראשונה והשנייה הן עצמם אשר מנו אותם בספרי אלא שהמדרש הזה לא דקדק לומר מה מדבר ואמר מי מדבר ולענין אחד נתכוונו. וגם במה שהביא המשל על השנייה ואמר כך היה בלעם יודע מה עתיד הב"ה לדבר עמו זה אמרו על מה שהיה יודע מתי מדבר עמו שהרי הוא לא ידע העת אלא מפני שידע צורך הדבר אשר ידובר בו וכמו שאמר לינו פה הלילה והשיבותי אתכם דבר כאשר ידבר ה' אלי שבו נא בזה גם אתם הלילה ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי (שם כ"ב). ומה שאמרו בשלישית שהיה בלעם משתטח על פניו כל שעה וכו' (במדרש שם). ג"כ היה זה לקוטן השגתו כי כל שעה היא הגונה לו בין טמא בין טהור נקי ובלתי נקי והלילות מיוחדות אליו יותר. אמנה משה לא היה מדבר עמו רק בקדושה ובטהרה ובשעות טהורות וקדושות ובבאו אל אהל מועד וכבר אמרו שלא באה אליו נבואה בלילה (ויקרא רב' שם) שנ' וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה וגו' (דברים ל"ב:מ"ח). והנה המאמר הזה והראשון שאמר שאינו יודע מתי מדבר עמו ופירשנו מצד היותו יותר מזומן אינם מנגדים ששם לא אמרו שהוא מזומן לכל שעה שירצה הוא אלא לכל עת וזמן שירצה האל יתעלה. אמנם בלעם מצד פחיתות השגתו היה משתטח על פניו ומיד היה גלוי עינים. ורבי שמעון אומר שאף משה היה מדבר עמו בכל שעה שירצה אך הוא לא היה רוצה אלא בשעות המיוחדות והמיועדות לכך והוא כל שעה שירצה לבא אל אהל מועד לשמוע דבר מפי הגבורה שנ' ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו מיד וישמע את הקול מדבר אליו כלומר שלא יקרה בזה עכוב עד שלא יאמר בעבורו שהיה שומע מפי הגבורה בכל עת שירצה כמו שהיה בלעם מגיע להשגתו הקטנה בכל עת שירצה. סוף דבר כי כאשר תתבונן בכוונתם ז"ל שיעור מאמרם הוא כי בשלשת המדות הראשונות נתעלתה מדרגתו של משה על מדרגת בלעם ובשלשת המדות השניות נפחתה מדרגת בלעם ממדרגתו עליו השלום והיא מליצה נפלאה לומר שכל ששת מדות הם למעלה ושבח ותהלה לאדון הנביאים עליו השלום. זהו מה שראיתי במאמר הזה פירוש נכון ישר ונאמן מצד עצמו ומצד פירוש הכתוב אשר יוסד עליו [431]אשר בו הדחנו מעליו חצי המורים להפיל נסי התורה ומופתיה כשמש

[431]אשר בו הדחנו, וכו', ר"ל כי אם נקח דברי הכ' ולא קם נביא עוד וכו', על פי פשוטן שיורה שלא יקום עוד נביא אשר יעשה כמשה שינויי הטבע הלא יתנגדו לו סיפורי מקראי קדש, כי יושע העמיד השמש וישעיה השיב אותה עשר מעלות אחורנית ואליה החיה בן הצרפית ושאר מעשי נסים ודומיהם? אבל לפי פירוש הרב ז"ל רצה הכ' רק להורות שבזה היה נבדל משה מכל שאר הנביאים שכל האותות והמופתים שעשה היו רק ממין הראשון,

בגבעון וחזרת השמש והחיות המתים והדומים ומעוותים הכתובים המורים על אמתתם באמרם שהכתוב אמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה שידמה אליו לעשות נוראות כנגד הטבע כל שכן שיגדלו ממנו חלילה לנו מהם ומדבריהם כי תורה שלימה לפנינו מעידה באזנינו עדות ה' נאמנה ונשמענה: והנה הרמב"ן ז"ל פירש אבל באומות העכ"ום קם לומר שכמו שהיתה נבואתו של משה מבוארת כמדבר עם חבירו פנים אל פנים שכן היה לבלעם בעת הזאת לכבוד ישראל וכו'. כמו שהוא כתוב בפירושיו. ואתה רואה שהמספר שהביאו במדרש רבה הוה תיובתיה שהשתים מתוך הג' מדות שאמרו שהם ביד משה שאינם ביד בלעם האחד היא דבור פה אל פה. והשני דבור פנים אל פנים. ומה שכתבנו הוא שריר וקיים. והנה אחר שביארנו אלו המאמרים המעולים והודענו מדרגת בלעם משאר האנשים ומהו אצל הנביאים שזהו המכוון מכתיבת פרש' זאת כפי מה שאמרו בסוף המאמר לכך נכתבה פרש' זו להודיעם למה סלק הקדוש ב"ה רוח הקודש מאומות עכו"ם שזה עמד מהם וראה מה עשה כלומר אם הטוב שבהם כך השאר לא כל שכן שירדו לעשות רעות ופרצות לעולם מצורף למה שתועיל לדעת ולהודיע גודל חבתו עמנו כי עמד בפרץ לפניו להפוך לנו כל מחשבותם מרעה לטובה כמו שאמר באותו מדרש (ויקרא רבה פ"א) שאמר ר' יצחק שמיום שהוקם המשכן נסתלק' הנבואה מן האומות ואמר לו והלא בלעם והשיב הוא לטובתן של ישראל נתנבא. מי מנה וגומר (במדבר כ"ג:י'). לא הביט וגומר. כי לא נחש וגו' (שם). מה טובו וגו' (שם כ"ד) וירד מיעקב וגו' (שם). והכוונ' כי אלו הם הענינים המיוחדים שהית' ההשגח' בהם להצילנו מידי רוע כונותיו ולהפכן אל טובתנו וכבודנו כמו שיתבאר הענין היטב בבא עליהם בדרך הביאור ב"ה. אך נתעורר תחלה אל הספיקות הראויות לעורר אותם בספור:

א כי אחר שנתפרסם להם שאין לישראל עסק עמהם וכבר נטו מעליהם כמו שנתבאר ממאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה למה חרדו את כל ההחרדה הזאת ומה ראו על ככה. ומה טעם שחלק הכתוב הראיי' לבלק דכתיב וירא בלק וגו'. והמגור למואב וגם בהם אמר ויגר מואב מפני העם כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל שנראין שתי הפעליות כל אחד לסבתו: ב מה טעם ויאמר מואב אל זקני מדין וגו'. כי מה להם לזקני מדין ולצרה הזאת ומה טעם עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור וגו'. מוטב שיאמרו כלחוך האש שהיא נזק נכר ומפורסם: ג בדברי השליחות הנה עם יצא

שהי"ת הודיעו תחילה שיעשה אותם בשליחותו כמ"ש למעלה אבל שאר הנביאים השיגו הכח הזה לפעול נפלאות אלה רק ע"י תפלתם אל ה' כמא"ה (יושע י) "ולא היה כיום ההוא וכו' לשמוע ה' בקול איש" ומאה"כ (מלכים י"ד) "ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלקי תשב נא נפש הילד הזה אל קרבו" ושם מ"ב כ' "ויקרא ישעיה הנביא אל ה' וישב את הצל במעלות" וכו'.

ממצרים הנה כסה וגו' היה לו לומר ויכס את עין הארץ ולמה חלקו לשני ענינים. עוד אמר אולי אוכל נכה בו ולא אמר אולי אוכל אכה בו או נוכל נכה בו. וטעם וקסמים בידם: ד וגדול הוא בעניני זה הספור במה שנרא' מתשובותיו של בלעם ומכל מה שעשה בזה שאין לו עון אשר חטא כאשר יושת עליו מפי המפרשים ז"ל ועל דרך המדרשות וזה כי כאשר באו אליו המלאכים אמר להם לינו פה הליל' והשבותי אתכם דבר כאשר ידבר ה' אלי וכן אמר משה עמדו ואשמעה וגו' (שם ט'). והשם יתע' אמר ליה לא תלך עמהם והוא אמר מאן ה' לתתי להלוך עמכם. ומה שדקדקו אלא עם רבים ונכבדים מכם (במ"ר פ' כ') הוא ודאי עלילות דברים. וגם בפעם השנית אמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה כי מה יוכל לדבר עוד בכבוד אלהים. וגם באומרו ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי וכבר הליץ בעדו הרמב"ן ז"ל בפירושיו כי האל ית' הקדימו לאמר מי האנשים וגו'. וגם אחר שאמר לו מתחלה לא תלך עמהם למה חזר לו בשנייה לומר אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם. וקשה עוד אמרו אחריו ויחר אף ה' כי הולך הוא תימה מה פשעי ומה חטאתו כי דלק אחריו מלאך ה': ה אומרו אל תמנע מהלוך אלי כי היה לו לומר מבוא אלי וכן אמר לו אחרי כן לא הלכת אלי. וקשה מזה שאמר לו כן אחר שכבר הלך. ועוד מה טעם כי כבד אכבדך מאד וגו'. ואומרו אחרי כן האמנם לא אוכל כבדך ולבסוף אמר כי כבד אכבדך מאד והנה מנעך ה' מכבוד. מה עשה לו את כל הכבוד הזה. ו למה עשה המלאך השלש מעמדות ההם לפניו בשלש מקומות מתחלפים בענינים. האחד בדרך. והשני במשעול הכרמים. והשלישי במקום צר. ולמה יספרם הכתוב וגם לספר מה שעשה האתון בהם כי באחת נטתה ובשנית נלחצ' אל הקיר ובשלישית רבצה תחתיו. ומה טעם שיספר הכתיב מה שהליץ המלאך בעדה לאמר למה הכית את אתונך זה שלש רגלים או למה יקפיד אם קרוב הוא לה או גואלה. ז למה נצרכ' פתיחת פי האתון ומה תועלת דברים אשר בינו לבינה כי יזכור אותם הכתוב. ולמה לא התנצלה האתון לאמר שעשתה כן לראות' את מלאך ה' נצב בדרך ואמרה מה עשיתי לך והלא היתי' מורדת במהלכה. ולמה אז"ל שסלקה אותו בתוכחתה (שם) וכי בשביל שהוד' על האמת כשאמר' ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא לפיכך נצחו: ח מאמר בלעם חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי והנה דבריו סותרים שאם לא ידע מה חטא לו: ט מה נתחדש ביציאת המלאך אחריו אחר שפטרו באותן הדברים עצמן שא"ל האל יתעל' מתחל' באומרו קום לך אתם ואפס את הדבר וגו'. ומה ראה בלעם לומר לבלק בפתח דבריו הנה באתי אליך עתה היכול אוכל דבר מאומה וגו'. ומי בקש זאת מידו והלא לקוב אויביו לקחו לא לדבר

אחר: י מה טעם אומרו במעמד הראשון מנבואתיו מה אקוב לא קבה אל וגו'. והלא לא נקרא שם אלא לקוב אשר לא קבה אל ולזעום מה שלא זעם ה'. יא למה נתנו ה' להלוך ד' פעמים לקראת הנבואה היה לו להכריחו להשלים כל נבואותיו בפעם אחת. יב מה טעם המצא בפי רשע זה תמיד שגורים שני שמות אבינו יעקב וישראל כמו שנרא' מכל נבואותיו. בראשור לכה ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל. בשנייה לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל. בשלישית מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל: ברביעית דרך ככב מיעקב וקם שבט מישראל. וירד מיעקב וגו' וישראל עושה חיל. עוד מה שלא הזכיר אל מוציאו ממצרים לא בראשונ' ולא באחרונה והזכירו בשתים האמצעיות. יג אומרו בנבואה השנייה לכה נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה וקבנו לי משם ומה בכך והלא גם במקום הראשון לא נאמר רק וירא משם קצה העם. יד שנראה שברשותו היה לראותם כלם כאשר ירצה שהרי נאמר ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו וישא עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו ועד עתה למה לא השקיף אליהם ממקום ההוא. ומה הם הנחשים שהניחם זאת הפעם. טו מה טעם שלא נאמר בפעם ההיא השלישית ויקר אלהים אבל נאמר ותהי עליו רוח אלהים מה שלא נזכר בשום פעם.טז למה לא נזכר בפעם השלישית אם היה המקום ההוא אשר לקחוהו לשם נאות לראות משם העם או קצתו: יז מה טעם שהוזכר בפעם השלישית והרביעית נאם הגבר שתום העין: גם נאם שומע אמרי אל וגו'. ולא נזכר כן בפעמים הראשונות. יח מאמר לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ההוא אמר וגו'. כי הם דברי מותר וכפל מבואר. יט באומרו וירם מאגג מלכו ומי גבר כאגג קצר ימים ושבע רוגז ואיך יתלה גדול המשיח ברוממותו. כ כי מה טעם הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יעשה וגו': אחר שכבר שלחו בחרפה באמור לו ברח לך אל מקומך אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך ה' וגו': אלו הן הספקות אשר ראיתי לעוררם בכל זה הספור הנפלא מלבד אשר תשיג יד הדקדוק בקצת דברים אחרים יתבארו לפי דרכנו ב"ה.

וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי. (א) אמר כי בלק מצד פקחותו נסתכל בענין העם ההוא וראה את כל אשר עשה ישראל לאמורי מן התחבולות לפתות אותו ולחזק את לבו לצאת עליהם למלחמה כדי שיפול לפניהם. וכבר פירשנו בשער הקודם כי ענין התחבולות היה לשלוח למלך אדום ולמלך מואב תחלה שיתנום לבא בארצם וכאשר לא שמעו נטו מעליהם (א) והנה מזה הטעם לא הובטח להם הענין

והיה העם נחלק בדעותיהם למחלוקת או פוסחים על שתי הסעיפים מהם פחדו מאד ממלחמתם כי אחר שעשו מה שרצו מענין האמורי יחזרו עליהם (א) ולזה אמר ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא וראו שאין תקומה לפניהם וקצתם לא היו יראים מהמלחמה (א) אמנם קצו בעצמם מפניהם מפני היותם סביבותיהם ופחדו שישחיתו את כל הארצות ההם ויגיע להם מזה נזק עצום לכדי חיותם. ועליהם אמר ויקץ מואב מפני בני ישראל שנדחקו מפניהם (ב) ולהיות מדין מהשכנים להם ויושבים סביבם והם יהיו אשר ימצא להם הרע תחלה ובעצם לזה נאמר ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו וגו'. כלומר שימו לבבכם כי אתם היושבים ראשונה. כלחוך השור וגו'. כל ימי הייתיי תוהה בזה המשל עד שראיתי הפרות רועות באפר וידעתי כוונתו (ג) וזה שדרך השור להוציא מפיו שבט לשונו דרך הצד ולהאריך אותה ביותר ולשלחה לאורכה סביבות פניו ובשעיריותה שהיא נעשות כמגל הוא תולש כל ירק עשב אשר לוכחו ומכניסו בתוך פיו בדרך הצד אשר הוציאה וחוזר ומוציא' ועושה כן תמיד והנה מקום הנחת פיו הוא בטוח וסביביו נשער' מאד והוא עצמו המכוון מהם כי אף שיובטחו שלא יתגרו בם מלחמ' מ"מ יגורו ויקרה לסביבותם מה שיקרה לסביבות פי השור כפי שאמרנו ואמר שבלק בן צפור אשר הוגד ממנו שהכיר בענינם הוא היה מלך למואב בעת ההוא. מטעם זה וישלח מלאכים אל בלעם וגו' וא"ל הנה עם יצא ממצרים כלומר שהוא נוצח שלא כדרך העולם שאם לא כן איך יצא ממקום שאין אומה יכולה לצאת משם ואם תאמר אינו כן ונלחם עמם (ג) הנה כסה את עין הארץ ואפילו כפי המנהג מי יעמוד והוא יושב ממולי וקרוב אלי ועתה לכה ארה לי את העם הזה אולי אוכל נכה בו (ג) כלומר שנינו אנחנו אני ברוב עם וכובד מלחמה ואתה בשבט פיך מני ומנך תסתיים וכו'. כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו'. יראה שרצה להעזר ממנו בשני פנים האחד כשיברך אותו. והב' כשיאור אותם. או שהכשילו פיו אל מה שעתיד להיות כי לקוב אויביו לקחו ויברך ברוך. וילכו זקני מואב וזקני מדין כבר פירשנו. וקסמים בידם (ג) [432]יראה שלקחו עמם כלי אומנותם למלאכת הקסם כדי שלא יהיה לו שום טעם דחיה ועכוב לעשות כרצונם ואז"ל קסם זה לקחו בידם אם יבא עמנו מיד יש בו ממש ואם לאו אין בו שום תועלת (במ"ר פ' כ') והוא ודאי קסם על שפתי חכמים כי אם הוא

[432] ג יען כי הנביא האמיתי יגיד העתידות כנוח עליו רוח ה' ככל אשר יושם בפיו, ע"כ יוכל להשיב לשואלו דבר מבלי אשר יצטרך תחילה להוחיל על זמן ידוע, אפס הקוסמים החוזים בכוכבים, אשר רק מחיבורם יחד או מהתנגדם זה לעמת זה יודיעו לפעמים העתידות, לא בכל עת ימצא בפיהם מענה, כי אם יצטרכו תמיד להתאחר בתשובתם עד הגיע עת חיבור הכוכבים הידועים, הצמיחה העמיד' והשקיע' שלהם, וזשאחז"ל משלוחי בלק אל בלעם, "קסם זה לקחו בידם" ר"ל אות וסימן זה היה להם לדעת על ידו מהות נבואת בלעם, "אם יבא עמנו מיד יש בו ממש ואם לא אין בו תועלת."

נביא לה' ומאתו נהיה הדבר אין לו לדחית מיום ליום כי לא יחסר לו דבר. אמנם בעלי המזלות הם אשר יצטרכו להתעכב לדעת לעות זמני החבורים אשר יבקשום מהככבים או עתות הצמיחה העמידה והשקיעה וזולת זה כי לא יוכלו לעשות דבר עד בואם שמה. כי מזה הטעם אז"ל תפח נפשן של מחשבי קצין שמעכבין את הגאולה (סנהדרין צ"ז:) כמו שכתבנו בשער נ"ו והנה לזה אמר כי כאשר אמר להם לינו פה הלילה הנה שרי מדין לא המתינו לו כי ידעו כי לא מאת ה' היתה לו להצליח דרכם: ויבא אלהים אל בלעם (ד) [433]מהידוע שהדברים האסורים או מהמגונים שהשאל' על התרם הוא חטא נפלא היתכן כי כאשר ידבר איש אל רעהו בסתר לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים או נארבה לדם או נבא על הערוה וכיוצא שישוב לו דבר לאמר אלך ואשאל פי חכם אם אעשה אם לאו שהרי מוזהר ועומד עליהם תמיד ואם ישאל לא מחכמ' כי אם מרשע כסל שאל וכל שכן אם הנסת או המפותה הוא חכם ונביא או קרוב לאלהיו שאין לי לומר עמוד ואשמעה מה יצוה ה' אבל ראוי לו שלא יאבה ולא ישמע כלל ואע"פ שיאנס על

[433] ד תוכן דעתו הוא שחטא בלעם היה שהעיז פניו לשאול את פי ה' אם ילך לקוב את ישראל, אחרי שידע כבר כי נאהבים ונעימים הם לו עד מאד, עד שהרבה להיטיב ולהגדיל חסדיו עמהם מאז הוציאם ממצרים באותות ובמופתים עד היום ההוא, והנה זה דומה למי שיאמר לרעהו אלך ואשאל את פי החכם המורה צדק לזולתו אם יתן לי הרשיון לעבוד אלהים אחרים, לארוב לדם או לעשות שאר מעשי תועבות אשר לא יסתפק בהם איש כי הם רעות גדולות ועצומות, הלא לעון ומרי גדול וחילול כבוד החכם ההוא יחשב לאיש אשר יעיז לאמר ככה? וביותר גדלה רעת בלעם בדברו לפני הי"ת מבני ישראל בלשון חרפה ובזיון "הנה העם היוצא ממצרים" וכו' כאלו לא הכירם מעולם מה העם הזה ומה הגוי הזה, ומה גדלה מעלתם אחרי אשר לקחם ה' לו לעם, ואף שכל אלה הם דברי בלק בכל זאת נראה כי גם לו מתקו דברי בוז וחרפה אלה אשר אף בפי בלק מלך מואב הקרוב לישראל וידע כל קורותם היו לזרא, וכמדקרות חרב, ואף כי בפיו אשר התפאר לאמר כי הוא "גלוי עינים ויודע דעת עליון" והיה לו לדעת ביותר כי ארבע המעלות והיתרונות אשר נזכרו בבריאת האדם, הם לישראל למנה ביתר שאת על כל זולתם מבני אדם, הא' שבמקום אשר בבריאת שאר בע"ח נאמר רק דרך כלל "תוצא הארץ נפש חיה" ולא דרך פרט ד"מ "תוצא הארץ סוס, חמור, גמל" ודומיהם, הוזכר בבריאת האדם שמו הפרטי כמו שאה"כ "נעשה אדם" וכו', הב' כי במקום שבריאת שאר הדברי' נצטוה ונתיחס' רק אל הארץ או אל המים, כמו שאה"כ "תדשא הארץ, תוצא הארץ, ישרצו המים" יחס הכ' בריאת האדם לבדו אל הי"ת בעצמו כמאה"כ "נעשה אדם" וכו', הג' כי בריאת האדם ספר הכ' באופן שנראה ממנו שנעשתה בלקיחת עצה והמלכה תחילה, כמשפט המלך לעשות דבר גדול ויקר הערך רק אחרי שנתיעץ עליו תחילה עם שריו ועבדיו, והד' כי נתנו לו המעלות השכליות והרוחניות הנכבדות מכל כשרונות שאר הנמצאים, אשר על כן הוא גם מושל בכלן כאשר יורה עליו מאה"כ "בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים" וכו' ועל היות כל ארבעת יתרונות האדם האלה מיוחסות ביחוד אל האומה הישראלית אחז"ל "אתם קרוים אדם" וכו' ובכל זאת העיז בלעם לשלול מהם כל ארבע המעלות, כי באמרו "הנה העם" וכו' הראה לכל כי לא היו חשובים ונכבדים אצלו בבחינת אישיהם הפרטיים עד שיהיו ראוים להקרא בשמם המיוחד להם "יעקב וישראל," כי אם רק בבחינת קיבוצם יחד לגוי אחד כשאר העמים, ובאמרו "היוצא ממצרים" הראה כי לא רצה להודות שהי"ת הוציאם באותות ובמופתים, בעבור כי יקרו בעיניו נכבדו מאוד, ובאמרו "ויכס את עין הארץ" שלל מהם הסדר והתיקון הראוי, לאומה אשר עיני ה' עליה תמיד להשגיח עליה בהשגחה פרטית ולתקון כל עניניה עפ"י עצת חכמתו העליונ', ובאמרו "לכה קבה לי אותו" הורה כי חושב הוא להכניעם בקללת חנם תחת יד זולתם כעבדים תחת יד אדוניהם, או לאבד זכרם מעל פני האדמה, עד שיתערבו בגוים ושמם לא יזכר עוד כעם יקר ונכבד, תחת כי הי"ת נתנם עליון, על כל גויי הארץ בתתו להם תורה ומצות המיקרים ומנשאים אותם בבחינה מוסרית על כל יושבי תבל, ובסוף הוכרח על פי הי"ת להודות בעצמו בכל ד' מעלותיהם אלה המיוחדות להם כמו שהולך הרב ז"ל ומבאר.

הדבר יהרג ואל יעבור מבלי שישאל פי ה' ואם מאת השם ית' הוא שיעשה וינצל הוא יגלה את אזנו. וזה ודאי היה תחלת חטאו של בלעם כי אחר שידע כמה חביבין ישראל אצל המקום ואשר נסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים אשר שמעו עמים ירגזון וגו' (שמות ט"ו:י"ד). ואח"כ הוליך אותם במדבר ארבעים שנה בכל הכבוד המפורסם ההוא לכל בני העולם וכל שכן למי שמשתבח שעומד בסודו ויודע דעתו הנה היה מחוייב לו שכאשר באו לנסותו בשליחות זה שלא ישאל עליו ולא ינסה את ה' אבל הוא מעצמו ישיב אותם דבר חלילה לי אם אבלע ואם אשחית עדר ה' וצאן מרעיתו ולריב ולהתקוטט בהם בכל יכלתו והוא לא כן עשה אבל נתפתה לרשעתו והוסת לרוע תאותו וקבל מהם והסכים לשאול מאת האב הילחם עם בנו יחידו אשר אהב אותו כנפשו ויתפשט ויהרוג אותו לפניו כי הנה באמת זה לו עון פלילי וחטא משפט מות אשר לא נתן לימחל ולפיכך על דרך בא ליטמא פותחין לו (שבת ק"ד.) בא אלהים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך כי רצה להביאו בכפל רסנו ובחבלי תאותו יתמך. ויאמר בלעם וכו' הנה העם היוצא ממצרים וגו'. עם היות שהמאמרים הללו הן הן דברי בלק והן מגונין אצלו להיות מלך מואב הגוי הקרוב לישראל והיה מהראוי שיזכרום בשמם בלשון היכרא וכבוד ולא עשו כמו שנאמר על דבר אשר לא קדמו וגו' ואשר שכר עליך וגו' (דברים כ"ג:ה') אבל יותר הם מגונים אצל בלעם כי הנה יראה שמתקו לו ולא הכחידם תחת לשונו ועל ידם נתמלאה סאתו של אותו רשע פה לפה. ובעבורם באה כל הפרשה כלה בכללה וחלקיה ומספר נבואותיה כמו שיבא ביאורה וזה כי לא די שחטא בחטא הראשון שזכרנו אלא שעוד השיאו זדון לבו ורוע תכונתו לגנוב דעת עליונה ולהפוך מדת רחמנותו לאכזרי על בניו ועל פועל ידיו ולבא כמתנכר אליהם במאמרים ההם הנאותים לבלק ולא לו כי ידבר עליהם כאלו לא ידעם מעולם משום צד מהצדדים שנודעת להם חבה יתירה בפני המקום מכל העמים אשר על פני האדמה אשר ראוי שנכירם ונעמוד עליהם ממה שאמר הכתוב נעשה אדם בצלמנו כדמותינו וירדו וגו' (בראשית א':כ"ו) כאשר פירשנוהו במקומו שער ג' מאמר ח' כי שם ביררנו היטב את אשר גדל ורומם האל ית' את המין האנושי בעת יצירתו מכל שאר הנמצאים השפלים בארבע' מעלות נזכרות ונפקדות במאמר ההוא המיוחד אליו. האחד במה שייחד המעשה ההוא לאיש אחד מאשיו באומרו נעשה אדם (שם) לא נאמר כן על זולתו מהאישים או המינים כי לא נאמר תוצא הארץ סוס או חמור או גמל וכיוצא. השני מה שייחס המעשה לעצמו ית' באומרו נעשה לא נאמר כן על זולתו רק תדשא הארץ דשא וגו' ישרצו המים שרץ וגו' (שם). ומה שנאמר ויעש אלהים את חית הארץ שם נתבאר

טעמו. השלישי במה שהיה היות מעשהו על דרך העצה וההמלכה כמו שאמר ויאמר אלהים נעשה אדם ושם כתבנו דעות חז"ל במי נמלך על מעשה זה (ב"ר פ' ז') מה שלא נזכר כן על זולתו. הרביעי מה שיורה על זה באומרו בצלמינו כדמותנו והוא שכיון ממנו מתחלת יצירתו שתהיינ' מעלותיו נבדלות מכל הנמצאים בשני חלקיו שהם שלמות המושכלות והפעולות אשר לפני ארבע המעלות הללו נתן לו המעלה והממשל' הטבעית על כל שאר הנמצאים הנבראים בשבילנו כי להוראת זה אמר וירדו בדגת הים וגו'. כמו שנתבארו היטב כל אחת מהנה במקום הנזכר. ואין ספק שארבעת פני המעלות הללו כדמותם וצלמם כלם נחקיימו בייחוד על האומה הישראלית מכל האומות כי עליהם נאמר אדם בצלמנו וגו'. וכמו שאמרו חז"ל אתם קרוין אדם ואין אומות עכו"ם קרויים אדם (ב"מ קי"ד:) כלומר שהאומ' הזאת אצל שאר העמים הוא במדרגת המין האינושי אצל שאר המינים. וכבר נתבאר זה היטב אצל ומוראכם וחתכם (בראשית ט':ב') שער ט"ו וזה הדבר מה שאינו ראוי שיעלם מבלעם אם מצד מה שידע באמתת הנמצאות ומדרגתן. ואם מצד מה שנודע ונתפרסם מהאומ' הזאת אצל בוראם מזמן אבותיהם וכאשר נשאם ממצרים ועד הנה כי לא יוכלו להכחיש שייחדם לו לגוי ושהוא ית' עושה מעשיהם על דרך החכמ' והעצה העמוקה ושכבר נתן להם תורה ומצות להשלים דמותם וצלמם עד שמזה יתחייב הרדיי' והממשל' הנזכרת וכל שכן שבלעם לא יעלם ממנו דבר מזה. ועתה ראה איך התנכר אליהם ובמסתר פנים מהם היה מבקש על אבדנם בהכחשת הארבע' ענינים הנזכרים. האחד באומרו הנה העם הראה את עצמו כאלו לא ידע שהיה העם הזה חשוב ונכר אליו מצד אישיו החשובים או כאלו לא היו בני אנשים רשומים אשר יקראו בשמותם רק עם סתם כיתר העמים אשר אין להם שם מיוחד. (יב) והנה לזה מה שהקפיד האל יתע' במה שהכריחו בכל נבואותיו לקראם בשמות המובהקים להם יעקב וישראל כמו שיבא. והב' באומרו היוצא ממצרים כאלו לא ידע שהוא יתע' בכבודו ובעצמו הוציאם בכח גדול וביד חזקה (יב) וזה מה שהכריחו לומר בנבואה השנייה ובשלישית אל מוציאו ממצרים וגו'. ועל הג' אמר ויכס את עין הארץ הורה שהם אומה בלי סדר והישר' בעניניהם ואין שוה להניחם לפי שאין בהם טוב אחר רק רבוי שהם מכסים את עין הארץ כמנהג ברבוי הארבה ודומיהם שנאמר ויכס את עין הארץ (שמות י':ה') ולא יוכל לראות את הארץ (שם) ולזה הוכרח לענות בפיו מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל כנחלים נטיו וגו'. והנה על ביטול הרביעית אמר עתה לכה קבה לי אותו כי היא הפסד הצלם והדמות אשר אליהם תמשך הרדייה והממשל' על כל הבריות שנאמר וירדו בדגת הים וגו' כי על זה הוכרח לומר בסוף דרך ככב מיעקב וקם שבט וגו'

וירד מיעקב. וכבר קרה לו בדבריו אלו מה שפירשנו במאמר המן הרשע ישנו עם אחד מפוזר ומפורד וגו' (אסתר ג') (יא) וכמוהו נכשל ונמכר בגנבתו בהכזבת עצמו בפומבי גדול בארבע מעמדות מתחלפות כמו שיתבאר כל אחד ואחד במקומו. והנה עם כל זה בפעם הראשונ' ה' הטוב השיב לו במדת טובו וחסידותו ואמר לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא. הנה באומרו לא תלך עמהם פירש לו שהוא דרך רע אין ללכת בו בשום פנים כמו שאמר החכם אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם וגו' אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם (משלי א׳:ט״ו) שאפילו שלא לאותו ענין אין ללכת עמהם כי הוא דרך רע. ובאומרו לא תאור את העם וגו' הזהירו על המעש' עצמו והודיעו כי כל כלי יוצר עליהם לא יצלח וכל לשון תקום אתם תרשע. והוא ברשעו הסתיר ממלאכי מואב העקר ולא הגיד להם רק חצי התשיבה באומרו מאן ה' לתתי להלוך עמכם ומזה נשתבשו לחשוב כי לפחיתותם הוא מכוון ואמרו מאן בלעם הלוך עמנו לפיכך ויוסף עוד בלק שלוח שרים וגו'. (ה) וטעם אל נא תמנע מהלוך אלי יתבאר בפסוק למה לא הלכת אלי לכן בפעם השנית כאשר שב ככלב על קיאו ואומר שבו נא בזה גם אתם הלילה ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי הנה אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ונענה לו באופן שילך לשם על כרחו ותראה חרפתו בשתו וכלימתו לעיני השרים אשר חשב להתכבד בפניהם והוא מה שבא עליו בחכמה ואמר אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ופתח לו פתח לטעות בו כסבור שלא חסר לו אלא ההלחם עמם ע"י מעשה אבל שעדיין היה הדבור ברשות עצמו ולזה נשא לבו אותו ללכת עמהם (ד) וזהו טעם ויחר אף ה' כי הולך הוא כי אחר שכבר גלה דעתו שלא התיר לו ההליכ' אלא להפיק לו רצונו היה לו לימנע לגמרי ולזה ויתיצב מלאך ה' בדרך לשען לו והוא רוכב על אתונו וגו'. (ז) והנה לדעתי נרמז לו בהתיצבות הזה בג' מקומות ובמה שנמשכו לו מהענינים עם אתונו ענין נפלא להראותו אופני הכעיסו את בוראו בענין הזה במה שעבר ומה שישיגהו מהעונש והחרפה עליו במה שיבא. וזהו כי בראשונ' נתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו והוא רוכב על אתונו וגומר ותרא האתון את מלאך ה' נצב בדרך וחרבו שלופה בידו ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה. והנה היה פשע האתון בזה במה שנטתה מהדרך הסלולה אל השדה אבל הוא פשע שהוא נקל לה ליפול בו ועם כל זה נאמר ויך בלעם את האתון להטות' הדרך (ד) וזו היא תוכחת מגולה לו כאשר באו אליו האנשים לאמר לכה נא ארה לי אותו והיה הדרך הישר לפניו לסרב ולמאן בדבריהם (ד) ונטה מהדרך ההוא וילך חוץ מן הדרך לשאל להם על פי ה'. וכבר ראוי להלקות עם שהיא הנקלה שבפשיעותיו כאשר הכה הוא אתונו וכן הכה אותו בלק בלשונו הפעם

הראשונה כשנטה מכוונתו ואמר ליה מה עשית לי לקוב אויבי לקחתיך והנה ברכת ברך. אמנם בפעם השנית נאמר ויעמד מלאך ה' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה וכבר היה פשעה גדול מן הראשון כי אע"פ שלא היה להם מקום לנטות אלא בקושי הנה היא עם כל זה נטתה עד שלחצה רגלו אל הקיר ולפי כובד פשעה מהראשון נאמר ויוסף להכות' מכה רבה (ד) וכן הוא באמת חטא חטא שני וגדול מהראשון במה שדחק רגלי השכינ' באומרו לשלוחים שבו נא בזה גם אתם הלילה ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי ולזה נתחייב במכה גדול' מהראשונ' וכן הכהו בלק בפעם השנית כשדחק אותו עוד באומרו הנה ברך לקחתי וברך לא אשיבנו אמר לו גם קוב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו כי הנה הוא גוער בו ומצוה עליו במנהג בזיון. ואולם בפעם השלישית נאמר ויוסף מלאך ה' עבור ויעבור במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל וכבר היה פשעה גדול מהראשונות כי אם שלא היה לה מקום לנטות כלל הנה היא רבצה תחתיו ולא רצתה ללכת אנה ואנה והוא תכלית המרי כי לזה עלה עשן באפו והכה אותה באף ובחמה כמו שאמר ויחר אף בלעם ויך את האתון במקל שמשמע מכה רבה מהראשונ' שלא נאמר בהם במקל אולי היה ביד או ברצוע' (ד) וכבר פשע גם הוא בפשע הזה פעם שלישית בשנאמר לי אך את הדבר אשר אדבר אליך וגו'. אשר לא היה לו דרך לנטות ימין ושמאל והיה לו להתכבד ולישב והנה הוא הלך והיה בזה כאתון אשר רבצה תחתיו ומיאנה ללכת באשר הוא חפן כלל ואז נאמר ויחר אף ה' כי הולך ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו וחרבו שלופה בידו כי צריך הכאה גדולה במקל כדרך שהכה הוא את אתונו וכן היה ענייננו עם בלק בפעם השלישית כשרבץ תחת משאו ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים ובירך אותם ואמר מה טובו אהלך וגו' נאמר ויחר אף בלק אל בלעם ויסיזק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקוב אויבי לקחתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים ועתה ברח לך אל מקומך אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך ה' מכבוד שוה ממש למה שנאמר ויחר אף בלעם ויך את האתון במקל כי הוא ודאי נגע וקלון. (ו) וזה מה שאמר לו המלאך בסוף על מה הכית את אתונך זה שלש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט וגו'. כלומר שים לבך על מה הכית את אתונך זה שלש פעמים שכבר נפלת אתה בחטאתיה עצמן וכן משפטיך אתה חרצת שתצטרך להלקות כמוה. וכבר הזכירה האתון בתוכחתה זה המספר עצמו באומרו כי הכיתני זה שלש רגלים ותשובתו ענתה בו באומרו כי התעללת בי לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך הודה שהוא חייב מיתה והוא שרמז עליו המלאך בהראותו לו וחרבו שלופה בידו כי לסוף נאמר בו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב (במדבר ל"א:ח') ובמדרש תנחומא סימני אבות הראה לו ומהו הסימנין א"ל אלו בקשת לקלל את בני

אברהם היית מוצא מכאן ומכאן בני ישמעאל ובני קטורה ולזה ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה בני ישמעאל ובני קטורה. אם בקשת בני יצחק היית מוצא צד אחד והם בני עשו ותלחץ אל הקיר. אלו בניו של יעקב לא תמצא בהם פסלות ליגע בהם לכך נאמר בשלישית במקום צר זה יעקב שנאמר ויירא יעקב מאד ויצר לו (בראשית ל"ב:ח') אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל שלא ימצא בהם פסולת באחד מבניו. ואחר שדברנו באלו המעמדות ובמאורעות שנמשכו מהם לבלעם עם אתונו נבא אל ביאור הדברים אשר בינו לבינה ויפתח ה' את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני וגו'. כלומר מה עשיתי לך שום נזק וחבלה בגופך כי תכני עליו כמתנקם והוא השיב כי התעללת בי והכוונה שלא בקש ממנה נקמ' הנזק כי אם הפגם והבשת שהתעללה בו לעיני השרים הרואים בבזיונו שהוא רוכב על אתון שעסקיה רעים וזה לא יהיה כי אם מצד דלות וחסרון לבלתי החיות סוס ופרד שאם היה בדרך ענוה ושפלות רוח על דרך שנאמר עני ורוכב על חמור (זכריה ט':ט') היה מהראוי שתהיה האתון מלומדת ובטוחה בעסקים כאלה ולזה ראה שאם יש חרב בידו נתחייב לו ההריגה. אף היא תשיב אמריה לו הלוא אנכי אתונך וגו'. אמרה לו בבקשה ממך הטה אזנך ושמע לדברי הלא למדתני רבי כי לכל שנוי ענין ולקיומו סבה אמר לה הן. אמרה לו הנה יתחייב מזה לכל חכם כשיראה שום שנוי וחדוש בדבר ממה שהוטבע בו שיתן אל לבו שודאי נתחדש שם ענין אליו נמשך השינוי ההוא או סבה שנתקיים בה. אמר לה הן. אמרה לו ומי שלא שת לבו לזה טעה טעות גמורה בשקול דעתו אמר לה הן. אמרה לו אתה האיש באמת כי הלא אנכי אתונך בלתי מושאלת ומושכרת אצלך שלא תדע מנהגי אשר רכבת עלי שלא תאמר למשא לבד ושלזה לא ידעת מה טיבי אצל הרכיבה. מעודך ועד היום הזה שלא תאמר שקנית אותי מחדש ועדין לא ירדת לסוף דעתי. ההסכן הסכנתי לעשות לך כה. ויאמר לא. אם כן היה לך לדעת שנתחדשה כאן סבה שחייבה השנוי אשר ראית וקיימה אותו זה שלש פעמים וכאשר לא שמת על לבך הנה טעית וחסרת את חקך בלי ספק. והנה כאשר סלקתו בתוכחה עצומה נתעורר אל גערת אתונו ויהיב אליביה לידע וידע מה כתיב בתריה ויגל ה' אתעיני בלעם וירא מלאך ה' נצב בדרך וגו'. (ז) הנה הועילה לו פתיחת פי האתון להאיר את עיניו ולעורר אותו אל ראיית המלאך שכבר היה שנוי ומתועב למעלה עד שננעלו לפניו כל השערים זולתי זה השפל הפחות וכבר היה אפשר לומר כי לזה נקרא שתום העין שנשתם אחר שנסתם גם נופל וגלוי עינים כי אחר שנפל ממדרגתו נגלו עיניו אלא שאם כן יש לשאול למה נא אמר כן בנבואות הראשונות הנה המלאך תפס עליו גם כן מהטעם ההוא עצמו אמר על מה הכית את אתונך זה שלש

רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן וגו'. ירצה אם היית בעל שכל לא היה לך להכות האתון על זה שלש פעמים כי היה לך לתת אל לבך כי המלאך ה' יוצא לשטן לך בעבור שהדרך הוא מתריס כנגדי. והנה יפה כח אתנך מכחך שנאמר ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים והיה לך לתת לב אולי נטתה מפני כי עתה שלא שמת על לב כמעט שהרגתי אותך גם כן כמו שעכבתיך ואותה החייתי כי ידעה להזהר ולא נמנע הדבר כי אם בעבור מה שהוכחתיך וגלתה את עיניך. והנה בלעם שמע ונתבייש והתודה על חסרונו ואמר חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי (ח) והטעם שהיה לי ליתן לב עצמי אל מה שהוכחתני האתון והיותר נכון שכיוון אל מה שכתב החוקר בסוף העשירי מהחמישי מהמדות [434]שהחוטא לבלתי ודעו הכללי כמו המכה לאביו כי לא ידע שזה אסור הוא חטא שלא נתן לכפרה לשגגתו כי היה לו לדעת. אמנם השוגג שנתן לכפרה הוא המכה את אביו כסבור שהוא בנו או עבדו כי לא ידע החלקי והוא טעם חז"ל באמר' הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון (אבות פ"ד). והכוונה שהשוגג כאשר לא ידע הכללים זדון יחשב לו והוא פירוש נפלא וכבר כתבו הרב המורה בפרק מ"ה חלק שלישי. והנה מפני היות השגת המלאך אצל הנביאים במדרגת העינים הכוללים שמצד היותם נביאים היה להם לידע אמר חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי וגו'. וכמו שאומרים על חטא שחטאנו לפניך בלא יודעים או שיאמר ודאי חטאתי ממקום אחר כי על כן נעלם ממני כיאתה נצב לקראתי. או שיאמר אף על פי שעמדתי ולא עברתי לפניך לא יצאתי מידי חטא אחר שעשיתי שלא מדעת כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי ולא כוונתי לכבודך ואתה תבחר. (ז) ואולם טעם בלתי התנצל האתון לבלעם לומר בפירוש שראתה את מלאך ה' ולכן נטתה כתבנו אצל הן האדם היה כאחד ממנו שער י'. [435]וגם הטעם

[434]שהחוטא וכו', ר"ל שהחוטא העושה מעשה רע בעבור שלא ידע כללי המוסר וחוקי הצדק והמישרים, ד"מ המכה את אביו בעבור שלא ידע שזה עון ופעולה רעה, הוא חוטא ואשם מאוד, עד שגדל עוונו מנשוא, כי מדוע יהיה ככה איש בער וכסיל אשר לא ידע גם חק המוסרי הזה הטבעיי לכל אדם, כי חובת הבן לכבד אבותיו, ואף כי שלא לחרפם או להכותם, אפס החוטא בעבור שחסרה לו רק הידיעה החלקית והפרטית, שלא ידע ד"מ שהמוכה הזה הוא אביו, אף שידע בכלל כי כל בן צריך לכבד אביו, הוא שוגג שנתן לכפרה, כי מה לעשות אם כהו עיניו מראות ד"מ שזה העומד לפניו הוא אביו, או בעבור סיבה אחרת שעזב את אביו מנעוריו ואח"כ שב לעירו ולא הכירו עוד, וכעין זה אמרו חז"ל "שגגת תלמיד עולה זדון" ולענין גלות סובר רבא (במכות דף ז' ע"ב) ג"כ דאומר מותר קרוב למזיד הוא, והנה הנביאים אשר להם נגלו לפעמים מלאכי אלהים תחשב להם גם מניעת השגת המלאך העומד לנגדם כהעלם ידיעת הכללים, ולחטא גדול יחשב להם וזש"א "חטאתי כי לא ידעתי" וכו'.

[435]וגם הטעם וכו', עיין למעלה שער כ"א כי שם כ' הרב ז"ל כי האדם השלם המנהיג בשכלו כל נטיותיו החמריות ותשוקותיו הגופניות באופן שגופו וחמרו נכנע תמיד אל שכלו ונוטה שכמו לסבול עולו נדמה לאדם הרוכב על החמור, ינן כי מטבע החמור לשאת בשובה ונחת את המשא אשר ישים עליו אדוניו כמאה"כ "וישכר חמור גרם וכו' ויט שכמו לסבול" וכו' (בראשית מ"ט:ט"ו) ע"כ נאמר באברהם "ויחבוש את חמורו," ואחז"ל על זה (ב"ר פ' נ"ה) "ולא היו לו כמה עבדים?" (ר"ל לעשות פעולת החבישה הזאת בבחינה הנשמית) "אלא אהבה מקלקלת השורה" ר"ל שרצה הכ' בזה להורות שמאהבתו לעשות רצון קונו חבש לא לבד בעצמו את חמורו, כי אם גם כבש את רחמיו ונטית גופו החמרית והכניעם אל שכלו הרוצה לקיים מצות בוראו לשחוט את בנו, וכן כאשר הוליך

שנשתנה בלעם שהיה רוכב על אתון ולא על חמור עם הנלוה אליו כתבתיו בפרשת העקידה אצל חמורו של אברהם אבינו שער עשרים ואחד שימם על לבך כי הם דברים מעולים לקוחים מתמונת האדם וצלמו ושמירת מצבו להיותו הוא רוכב על חמורו או הריסתו אותו בהפיכת מרכבתו והנה אחר וידוי לפני המלאך על דברי היציאה וההליכה הודה ג"כ על המעשה ואמר ועתה אם רע בעיניך אשובה לי שכבר ראה והכיר כי מרה תהיה לו באחרונה ובקש לפרוש ולשוב לביתו והיה בוחר בקלון במיעוטו (ט) ואז אמר לו המלאך לך עם האנשים כי על כרחך אתה הולך ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר ומעתה תאסר גם על הדבור דבר גדול אי קטון רק אשר ישים ה' בפיך ויכריח אותך עליו אותו תדבר. והנה כשראה עצמו בחרפה עצומה שהוכרח ללכת ולא היה ברשותו אפילו בענין הדבור חוייב להקדים פני מלך מואב בהודעת זה תחלת כל ענינו כמו שיתבאר על הסדר: וישמע בלק וגו'. למה לא הלכת אלי וגו'. הנה באתי אליך וגו'. כבר עוררנו בספקות על בלתי הזכיר לו בענין זה לשון ביאה רק הליכה וגם אומרו למה לא הלכת אלי אחר שכבר בא אצלו וטעם ענין הכבוד המוזכר לו זה שלש רגלים בזה הענין. והנראה בזה כי הנה לא רצה שיבא בלעם אצלו אבל הזכיר לו העם ההוא ובקש ממנו שילך לשם ויקללנו לו כמו שאמר הנה העם יצא ממצרים וגו'. ועתה לכה נא ארה לי וגו'. וכן בשנית אמר לו אל נא תמנע מהלוך אלי (ה) ירצה אל נא תמנע מהלוך שם ולקללם בעבורי ולא תחוש אל מיעוט כבודך במה שתלך לשם זולתי (ה) כי כבד אכבדך מאד ממכון שבתי וכל אשר תאמר אלי אעשה. ואחר כאשר מנע הש"י ממנו הדבור רק לרצון האל ית' חייבו האונס ההוא לבא אצל בלק להודיעו הדבר ולהועץ מה לעשות. ולזה נאמר וישמע בלק כי בא בלעם שנראה שנתחדש אצלו בואו אליו ויצא לקראתו ודבריו הראשונים אליו היו למה לא הלכת אלי ירצה למה לא הלכת אל העם לקללו אלי. האמנם לא אוכל כבדך מכאן כמו שאמרתי ראשונה ואז השיב לו הנה באתי אליך עתה היכול אוכל וגו'. ירצה מוכרח הייתי לבא אליך כי עתה היכול אוכל דבר מאומה וגו'. כמו שיבא ולכן צריך אני להודיעך ומעתה שמענה ואתה דע לך מה לעשות. והנה באחרית הזעם אמר לו ועתה ברח לך אל מקומך אמרתי וגו'. (ה) ירצה חשבתי לכבדך מאד ברוב עם הדרת מלך כמו שאמרתי ראשונה ועתה מנעך אלהיך מכבוד כי תשוב

משה במצות הי"ת את אשתו ואת בניו אל מקום הגלות למצרים נאמר ג"כ "וירכיבם על החמור," ובמלך המשיח אשר יהיה היותר שלם מכל בני אדם נאמר ג"כ "עני ורוכב על החמור (זכריה ט':ט') אבל הרשעים הנמשכים תמיד רק אחרי תשוקותיהם הגופניות, דומים כאלו החמור רוכב עליהם, ר"ל שחלקם החמרי גובר על שכלם ותבונתם ומה שנאמר פה בבלעם שהיה רוכב על אתונו רומז גם שהוא בעצמו היה במדרגת חמור הנשוא מהאתון, ר"ל שהיה כעבד נמכר לתשוקתו החמרית, המשתדל תמיד למלאות רק הנאות הגופנית, ולא ירפה ממנה, עד אשר נכשל ונחלש כח גופני שלו.

בפחי נפש כדמות בורח. ולענין מעשה אמר לו הנה באתי אליך וגו'. (ט) ירצה כשיצאתי מביתי באתי אליך לעשות רצונך כי אז לא נאסר עלי רק המעשה ויכולני לעזור אותך ולהכותם בלשון אבל עתה היכול אוכל דבר מאומה כי אחר שיצאתי נאסר עלי הדבור כי לא אוכל לדבר רק אשר ישים אלהים בפי ולא היה בידי לשוב. ועם כל זה לא מנעו עצמם מן הרחמים ואחר שקבל פניו בקרית חוצות זבח בקר וצאן וישלח לו ולשרים אשר אתו בבקר השכם העלה אותו במות בעל שיראה משם קצה העם ויוכל לכוין אליהם ושתדבק מחשבתו בהם כי הוא דבר שיועיל מאד למלאכת הקסם כמו שיבא עוד ענינו. והנה הוא צוה לבנות שם שבעה מזבחות ולהכין שבעה פרים ושבעה אלים לעלות פר ואיל במזבח שכיון שהן קרבנות טהורים ודרך העבודה הנהוגה בישראל ראה שאם לא יועילו לו לא יזיקו לכוונת המקריבים ולזה אמר אולי יקרה ה' לקראתי ודבר מה יראני והגדתי לך וגו'. ובמדרש אמר ליה הקב"ה רשע כבר קדמך אביהם וגו' (במ"ר פ' כ'): ויקר אלהים אל בלעם בכאן פרסם בפי' מדרגת נבואתו של בלעם אשר תארה בלשון מקרה לומר שהשיגו הראשונה והעצמית שבחסרונותיו והוא שלא התמיד רק אותו היום להראה אליו ביום לצורך ישראל ואחריה רעותיה ישיגוהו מכל צדדיו כי לזה קראוהו חכמינו ז"ל חצי דבור כלומר דבור חסר. אמנם למשה קריאה שלמה לשון שמלאכי השרת משתמשין בו כדאיתא במדרש פ' ויקרא (פ"א). ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי וגו'. יראה שבעת המזבחות שראית אנכי ערכתי אותם ואעל פר ואיל במזבח כי לא ראיתי שיש במעשה הזה רק טוב. והנה מעתה החל רוח הנבואה לפגוע בו על פי ארבעת הפשעים שכללם במאמר הנה העם היוצא ממצרים על הדרר שפירשנו כי כאשר יכחיש עצמו בכל אחד מהם בקהל עמים יודע בגוים לעיני הכל כי ללצים הוא יליץ וכל המרבה בכבודו וממעיט בכבוד שמים גופו מחולל על הבריות וכבוד שמים מתרבה. ואתה תראה שהנבואה הראשונה היא מיוסדת על מה שאמר הנה עם כי לזה נאמר וישם ה' דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר וישב אליו וגו' וישא משלו ויאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל. אמרו חז"ל מן הרמים הייתי והורידני בלק (במ"ר פ' כ') נגד מה שנתפאר אליו באומרו בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי. והנה על מה שאמרתי הנה העם כלשון אשר שלח אלי כאלו לא ידעתי למנות' בשמם ובשם אבותם אני מודה ואומר כי לא כן הדבר אבל הייתי יכול לומר ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל כי הם השמות המובהקים והידועי' להם באמת וזה מה שרגל על לשונו בזכרונם בכל המעמדות מאד. מה אקוב לא קבה אל וגו'. (יו"ד) הודה שפשע על שאלת העצה על זה כי מעצמו היה לו להשיב מה אקוב לא

קבה אל וגו' כי מאחר שקללת העם הזה הוא דבר רע כמו שהוכחנו לא היה לו לשום לב לשאלתם אלא אם כן אמר לו השם קלל את העם בפירוש וכן אמר דוד על שמעי (שמואל ב' ט"ז) מה לי ולכם בני צרויה כי יקללו כי ה' אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשית כן כי לא חשד אותו שמעצמו יעשה את דבר הנבלה ההיא ולכן סבר וקביל עד שנתברר לו לסוף שמעצמו עשה וראוי היה אז לפגוע בו אלא שחדל לסבה שזכרה באומרו מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן היום יומת איש בישראל כי הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל אולם שמרה לו לעת צוואתו בשאמר והנה עמך שמעי וגו'. והוא קללני קללה נמרצת וגו'. (מלכים א ב׳:ח׳). הגיד שכבר נודע לו שמעצמו קלל ולכן צוה לו ועתה אל תנקהו וגו' והורדת את שיבתו בדם שאולה. ולזה היה בלעם מאשים עצמו ומודה ואומר מה אקוב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם ה' כי מראש צורים אראנו וגו' ירצה לא אוכל להתעלם מהם ומהכרתם כמו שהייתי מראה מאומרי הנה העם כנזכר כי מראשית ושרש תולדותם הייתי מכיר חשיבותם ומגבעות טהרת אמותיהם נתפרסמה גדולתם. הן עם שאמרתי ארצה בו שהוא עם שבשבילו לבדו יש לו חשיבות גדולה עד שלא נכלל בכלל האומות רק הוא חטיבה אחת לעצמו:

[436]ובמדרש (ש"ר פר' ט"ו) הן עם לבדד ישכון כל האותיות מזדווגות חוץ משתי אותיות הללו כיצד א"ט הרי עשרה ב"ח הרי עשרה וכן ג"ז ד"ו נשאר ה' לעצמו שאין לו זוג וכן י"צ הרי מאה כ"פ ל"ע מ"ס נשארה נו"ן לעצמה. אמר כשם ששתי אותיות הללו אינן יכולין להזדווג עם כל האותיות אלא לעצמן כך ישראל אינן יכולין להדבק עם האומות עכו"ם אלא לעצמן הן יושבין. מי מנה עפר יעקב וגו'. אמר כתוהה על הראשונות מי זהו אשר מלאו לבו להחשיב יעקב כעפר שאין לו חשיבות כמוני היום שאמרתי הנה עם יצא וגו'. כי ודאי ראוי הוא להחשיבו בשמו ולמצוא מספר חשוב את רובע ישראל כלומר לדגל אחד מארבעה דגליו ושיעור הכתוב מי יחשוב לעפר יעקב ויש מספר וחשיבות אפי' לרובע ישראל ולהורות על שלמות מעלתם הנכרת וידועה אצלו מכל האומות אמר תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי במוהו יורה כי עם שרוחו גבוהה וחומד מעלות ושררות הרבה כבר יסתפק בהגיע אל מעלתם בהצלחתם האחרונה אשר היא אחר המות ודי בזה עדות נאמנה כנגד החולקים מהאומות. ובשם אחר שמעתי שירצה שעם שהוא

[436]ובמדרש הן עם וכו', הנה ידוע כי מספר עשרה הוא מספר שלם, כי בו יושלם מספר האחדים, ויחל מספר העשירות, מלבד שהוא גם מספר קדוש בעבור העשר ספירות, ועשר מחלקות המלאכים, (עיין רמב"ם פ"ב מה' יסודי התורה) וכן הוא מספר מאה, כי בו יושלם מספר העשיריות, והוא עשר פעמים עשר והנה כל ב' מספרים מא' עד ט' מתאחדים יחדיו למספר שלם עשרה, מלבד הה"א שאין לה זיווג כזה, וכן מי' עד צ' מתאחדים כל ב' מספרים יחד למספר שלם מאה, מלבד הנו"ן, ע"כ אמרו חז"ל שהכ' "הן עם" וכו' רומז על זה, ר"ל כי עם בני ישראל דומים לאותיות הן בעבור שהם תמיד לבדם אינם מתאחדים עם זולתם.

לא יכול לחיות על החיים המוגבלים על גזי התור' האלהית ואינו כוסף לזה אבל שהוא נכסף למיתתם ולהצלחת נפשם כלומר שירצ' בהצלחה מבלי עמל והנאני הנה שכבר הודה על הראשונ' הודאה גמורה והנה בלק הקפיד ואמר מה עשית לקוב אויבי וגו'. והשיב הלא את אשר ישים ה' בפי אותי אשמור לדבר כי הוא אנוס בדבר ועל כרחו עונה אמן. ויאמר בלק אל בלעם לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וגו'. הנה הרמב"ן ז"ל דחק עצמו לבקש צדדים לישב הכתוב הזה בהתר הספק שעוררנו עליו כמו שהוא בפירושיו ויותר נכון לפי דרכו שיאמר שמן המקום השני ההוא יראה קצת החלק ההוא שראה במקום הראשון וכלו לא יראה ומ"מ שילך לשם אולי יכשר המקום ההוא לקבנו משם:

אמנם הנכון בעיני ב"ה לפי הנרא' מהכתובים הוא הפך ממה שחשבוהו בו באמת (יג) והוא כי מרוב המקומות היו יכולין לראות את מחנה ישראל כלו כי הם קרובים אליהם ויושבים ממולם אלא שראו בקסמיהם שאם היה משקיף אליהם ממקום שיראו כלם שתשלוט יד מעלתם וזכיתם על מעשיהם ותבטל אותם[437] או שההבטה המפוזרת על האופן ההוא לא תועיל כמו שתועיל כשתהי' מקובצת אל מקום אחד כמו שיראה הענין בנסיון בהוצאת האש מכלי הזכוכית ע"י ניצוץ השמש כי כל עוד שתקשר הניצוץ המתהפך אל הדבר תמהר השריפה בו גם ניצוץ הירח הנכנס דרך חור או ארובה המכה על בעלי חיים שהוא נגוע הוא ממית לא כן כאשר יהי' כלה לאור הלבנה גם אם היה מזיק בהבטתו בעין רעה הרי תהי' ההבטה על זה האופן יותר חזקה בעגין מורה החצים שמקבצים קוי הבטתם אל המובט כל מה שאפשר כי בזה מחזיקים כח ההבטה וכן ישימו אות וסימן דק מאד לכוין לקצת הדבר המובט כדי שלא לזריק הבטתם בכלו וכל

[437] או שההבטה המפוזרת וכו' הנה ידוע כי הזכוכית המלוטשת באופן אשר פניה בולטים בתוך מסבבת שקרני האור אשר יפעלו עליו יקובצו יחד מעבר השני שלו באמצעותו בנקודת התוך הנקראת ברעננפונקט, בעבור שיגדלו שמה חום ניצוצי אור המקובצים שמה יחד כל כך עד שישרף הדבר הנוגע בו, וזכוכית כזאת נקראת בל"א ברעננגלאז, וכאשר תלוטש באופן שפניה משוקעים אל תוכה, הוא בהפך כי קרני האור מקובצים על פניה בתוך, ומסבבים עי"ז חום גדול באופן שישרף הדבר העומד נכח אל מול נקודת התוך ההיא, וזכוכית כזאת תקרא בשם ברעננשפיעגעל, וכל זה נוסד בטבע, כי כל עוד ירחיב גבול פעולת כח מה כן יוחלש פעולתו, ובהפך כאשר יקטן גבול פעולתו, כן יגדל גם תקפה וגבורתה, ומעתה יאמר הרב ז"ל כי בלק חשב שאם יוכל בלעם לקוב את ישראל צריך להביט גם עליהם בעינו הרעה ע"כ אמר שלא יראה אותם מהר גבוה, באופן שיביט משם כולם כאחד, ותוחלש עי"ז גם פעולת הבטתו הרעה, כי אם יעלה עמו אל במות בעל אשר משם רק אפס קצהו יוכל לראות, ולא תהיה הבטתו הרעה כל כך מפוזרת שם, כי אם מקובצת רק על קצה העם ועי"ז תתחזק ג"כ שם פעולת הבטתו הרעה, וזשא"הכ, "וירא משם קצה העם" וכאשר ראה כי המקום ההוא אינו מסוגל היטב לפעולת הקללה לקחו אל שדה צופים המסוגלת לפי דעתו לזה יותר, ואף שמשם יוכל לראות כל העם כלו כאחד, בכל זאת בקש ממנו שהוא יצמצם כח הבטתו רק על קצה העם ולא אל כולו, כאשר יעשו המורים בחצים שמצמצמים ראייתם להביט רק אל המטרה המכוונת וזה שאמר "אל מקום אחר אשר תראנו משם" (ר"ל אף שמשם תוכל לראות כולו [אשר ע"כ נקרא גם בשם שדה צופים] בכל זאת השתדל נא בעצמך כי) "אפס קצהו תראה וכלו לא תראה",

זה הוא מבואר באלו הענינים. ולזה אין מבקשים בדרך הקסם והנחש מקום שיראה משם רק חלק בענין שתשלוט ראייתו על קצתם באיזה צד מהצדדים אשר אמרנו לא בכלם ולזה לקחו ראשונה אל במות בעל שהיה מוכן ונאות לזה כמו שאמר ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם כי הוא המקום הנבחר והמסוגל לזה משאר המקומות וכאשר לא עלתה לו כוונתו מהמקום ההוא ראה להעתיקו אל שדה צופים כי ראה שהיא מקום נכון מצדעצמו אלא שהוא עומד כנגד נחושו שהיה יכול לראותם כלם משם ויזיק לפי הכוונה. אמנם ראה שיכול המביט לתקן זה במה שיזהר משלוח עיני הבטתו בכלם רק בקצתם כענין המורים בחצים שמצמצמים ראייתם ומביטים בקצת הדבר המובט כמו שאמרנו והוא מה שאמר לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם כלומר שתוכל לראותו כלו משם. אמנם תוכל לתקן זה בשתזהר בעצמך באופן שקצהו תראה וכלו לא תראה וקבנו לי משם והוא פירוש נכון מאד והעדים המקיימים עוד אותו מה שאמר להלן וירא בלעם כי טוב בעיני האלהים לברך את ישראל ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו יורה בבירור כי כשחדל מהליכת הנחשים שהיה מסתכל בהם ורואה בכלם מבלי מסך ומונע גם משם ואילך נקרא שתום העין כמו שיבא. ויקחהו שדה צופים וגו'. ויבן שבעה מזבחות ויעל פר ואיל במזבח והכלל שעשה בזה המקום כל מה שעשה במקום הראשון ויקר ה' אל בלעם וישם דבר בפיו וגו' ויבא בלעם וגו'. וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע וגו' לא איש אל ויכזב וגו'. הנה ברך לקחתי וגו' לא הביט און ביעקב אל מוציאם ממצרים וגו' כל דבריו אלה הם הקדמה לבא להודות כי אל מוציאו ממצרים ולא שיצא מאליו כמו שאמר הנה עם יצא ממצרים ואגב דבריו לא הזכירם אלא בשמות המובהקים שזכר תחלה כמנהג המתודים שמתודה עם החדש מה שהתודה עליו ראשונה (יומא פ"ו:) (יח) אמר לא איש אל ויכזב במה שהבטיח לעם הזה להביאם לארצם. ולזה אי אפשר למנעם ולעכב את דרכם כי הוא יעשה בלי ספק והוא כי זה לא ימנע כי אם לבלתי נאמנות הנודר או לאשמת המקבל והנה המניעה מצד הנודר תהי' לב' סוגי סבות שהם ד'. הסוג האחד מחוסר אמנה והיא תתחלק לב' אם שתהיה כוונת הנודר תחלה לכזב או שבתחלה חשב לעשות ונחם אחרי כן. ועל הראשונה אמר לא איש אל ויכזב. ועל הב' אמר ובן אדם ויתנחם. והסוג הב' מחוסר היכולת וזה גם כן יתחלק לב' אם שאינו יכול לעשות הדבר הנדור או שיכול יוכל ואינו רשאי לקיימו ולהעמידו תמיד בהוייתו. ועל האחד אמר ההוא אמר ולא יעשה. ועל השנית ודבר ולא יקימנה ואם כן מצד עצמו הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה. ואם מצד המקבל הנה

לא ימנע כי הנה לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו וגו'. ועל כן אני מודה ואומר אל מוציאם ממצרים הפך מה שאמרתי לפניו עם יצא ממצרים. וידעתי כי יש לו חוזק כתועפות ראם לגמור להם חסדו אשר החל עמם ואין מעכב על ידו וזה יתברר ממה שנודע כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כדי שנאמר שבנחש וקסם יצאו ממצרים ויודע זה ממה שראינו כי כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל ואינן צריכין לא קסמים ולא תרפים ולא להלוך לקראת נחשים הקטרה וזבחים כמשפט אשר מלאו מקדם ועוננים. או שירצה כי ודאי יאמר על יעקב ועל ישראל שהם בעת המובטת מהאל ית' לכל אשר פעל כלומר שעל פי צורכם חונה ועל פי צורכם נוסע בכל המעשים המפורסמים שיצא טבעם בעולם כמשפנו מלכי האדמה שמשקיפים בעונות לכל מעשיהם ואם כן איך יצטרכו הם לנחשים ולקסמים כלל והוא פירוש נכון ואמתי מאד. והמשיך שלזה יחוייב שהעם הזה אשר זכר בלשון עם כנזכר הנה כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב וגי'. והנה כאשר הודה על השנייה הקפיד בלק ואמר גם קוב לא תקבנו וגו' כמו שפירש למעלה גם הוא השיב בהתנצלותו הלוא דברתי אליך נאמר כל אשר דבר ה' אותו אעשה. ועתה לא הקפיד לדקדק בין דבור לעשייה שהרי דקדק עליו שתי פעמים. ומעתה התחיל לבא אצל ההודאה השלישית ויאמר בלק אל בלעם לך נא אקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני האלהים וקבותו לי משם. הנה לא נזכר אם יראה אותם או קצתם מהמקום ההוא כי כבר אמרנו שמכל המקומות זולתי הראשון היו יכולין לראותם כלם וכבר היה נזהר ועומד במה שאמר לו אפס קצהו תראה וכלו לא תראה כדי שיוכל לקבנו כמו שפירשנו. ויקח בלק את בלעם ראש הפעור וגו'. ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה וגו'. ויעש בלק כאשר אמר בלעם ויעל פר ואיל במזבח והנה במה שלא נאמר בפעם הזאת ויקר ה' אל בלעם או אלהים כמו בפעמים הראשונים (טו) יראה כי עתה הפעם נחה עליו רוח נדיבה ושלמה מאת ה' יכמו שנאמר מבואר בסוף ותהי עליו רוח אלהים. ומזה הרגיש בלעם כי לא לבד הכוונה לאל ית' שלא לקבות את ישראל אבל שהיה חפצי ורצינו השלימה לברכם על ידו. והנה אז נתרשלו ידיו מהחזיק עוד בדרכי ניחושיו וישם על לבו לעשות כרצונו מבלי נטות ימין ישמאל (י"ד) הוא מה שנאמר וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים להביט אותם ולהשקיפם בעין רעה וחסרה אבל שת אל המדבר אשר היו שם ישראל פניו וישא עיניו כדרכו וירא את ישראל שוכן לשבטיו פה לפה ותהי עליו רוח אלהים כי הנה ההבט' בכלם יועיל גם כן לזה כמו שפירשנו. או שירצה כי כשראה בפעמים הראשונות כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל היה הוא ברשעו לא חפץ בברכה

ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים אשר בהם יתבודד ויכין עצמו לשיקרה ה' לקראתו אבל שת אל המדבר פניי להסיח דעתו אל דברים בטלים. אמנם גלגל השם יתע' את עיניו וירא את ישראל שיכן לשבטיו ותהי עליו מעצמה רוח אלהים שהוא ענין יותר מעולה מהראשונים כאשר אמרני וגם היא נכון. וישא משלו וגו'. ונאם הגבר שתום העין (י"ז) שכבר מכאן ואילך היתה עיני פתוחה לראות כדרכה מה שלא היה כן עד הנה ול"ה אמר בשתיהן נאם שומע אמרי אל וגו'. כי כשלא הלך לקראת נחשים כבר יתיחס הדבר אליו יתעלה וכן כתב הרמב"ן ז"ל אנא שלא מן השם שזכרנו ועכשיו הנה הודה על מה שאמר הנה כסה את עין הארץ והכזיב עצמו באומרו מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל יאמר שכבר ראה להם סדר נכין יישוב משובח באהלי שם ותהלה ומשכנות מבטחים במעלה וכבוד באופן שלא יצדק עליהם מאמר ויכס את עין הארץ כאשר דבר ולא סר מסדר שבחם ועיצם תקונם עד שאמר כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאהלים נטע ה' כארזים עלי מים כוון אל ארבעה דברים המשלימים ישוב ותקון אי זה קבוץ עם שיהיה על צד הייתר שלם שאפשר האחד שיצא לו שם בגוים לגבורה וגדולה כי זה מה שימנע ליתר העמים להרים יד כנגדם. ועל זה אמר. כנחלים נטיו שהיו ישראל גדלים והולכים לשם ותהלה בכל ענייניהם כשיצאו ממצרים הנה כענין הנחלים שכל עוד שנמשכים מימיהם מתרבים ושמם הולך וגדל. והשני שיהיו להם נמוסים וחקים ישרים המתוקנים במעשים נאותים והגונים מאד כי בזה תתעלה ההנהגה המדינית כמו שנאמר בברכת ישרים תרום קרת (משלי י״א:י״א) ועל זה אמר כגנות עלי נהר שהגנות שהן סמוכות אל הנהר ויושבות עליו ולא שפלות ממנו הנה יהיו תמיד רעננות וטובות ולא ימישו מעשות פרי טוב ונאה ייהיו בטוחות משטף מי הנהר מפני שהם גבוהות ממנו כן העם הזה הקדוש פרי מעשיהם הטובים נמצא נהם תמיד רענן וטוב בהיותם על נהרי נחלי התורה האלהית המישרת אותם להיות כל איש מהם מלא מצות כרמון (עירובין י"ט.) והמה בטוחים שלא יקבלו ממנה שום נזק של דעת נפסד או מדה רעה כמו שיוקחו משאר הדתות והנמוסים. הג' שתמצא אתם סבת הנצחיות והקיום התמידי אשר הוא ענין אלהי ונכסף מכל הנמצאות אשר נתפארו בזה העמים הקדומים והאנשים הגדולים אשר מעולם אנשי השם ועל זה אמר כאהלים נטע ה' כי הם דבקים בה' ומושגחים ממנו עד שיתיחסו אל מעשי ידיו. ומזה יחוייב שהפעולה תשאר ותתקיים כפי הפועל וכמו שאמר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ה' כן יעמוד זרעכם ושמכם (ישעיהו ס״ו:כ״ב). הד' שימצאו הנוי והתפארת בתמונתן וכל מעשיהם כי הוא דבר שיכנס בגדר האושר כמו שכתב החוקר פרק ו' מהראשון

מספר המדות אמר [438]ובקצת מופשטין מאלה יכוונו האושר כמו ההדר והזרע הטוב והיופי כי אינו מאושר גמור אשר הוא מכוער ואשר הוא יחידי וכו' וחז"ל אמרו שהנוי נמנה בכלל המעלות שנתקיימו בר' ובבניו (אבות פ"ו). והתורה שבחה האנשים והנשים בזה התואר ועל זה אמר כארזים עלי מים כי הארז הוא היותר מהודר ומפואר שבכל האילנות ולזה אמר צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (תהילים צ"ב:י"ג) דמהו לתמר להיותו מיטב האילנות העושים פרי ולארז להיותו מהאילנות ההדורים והיפים. ואמר יזל מים מדליו וזרעו במים רבים לומר כי רעננות האילנות האלו הנטועים על האופן הנזכר יספיק לשיעור שהמים הנוזלים מדליותיהם יתרבו ויספיקו להתמיד זרעם והם הנטיעות שיעשו מהם על מים רבים. והכוונה כי מרעננות ורטיבות מעשיהם הטובים יזכו בניהם אחריהם להיות תמיד במעלה וכבוד בבתי מלכות וכהונה ושררה לשם ולתפארת. והנה אל ארבעת הענינים האלו כוון משה רבינו עליו השלום באומרו ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך כאשר דבר (דברים כ"ו:י"ט) והוא עצמו אשר כוונו ירמיהו הנביא באומרו כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי לי את כל בית ישראל ואת כל בית יהודה נאם ה' להיות לי לעם ולשם ולתהלה ולתפארת (ירמיהו י"ג:י"א) וארבעתם יתייחסו אל האזור כמו שיתבאר בשער פ"ד ב"ה. וירם מאגג מלכו (יט) [439]אמר כי המלך האמתי המשוח בדעת עליון אשר עליו אמר יזל מים מדליו תהיה הרמת צמיחתו מעת מעשה אגג שהיה

[438] ובקצת מופשטים כאלה יכוונו האושר כמו ההדר וכו' כצ"ל, ר"ל שאף שיפי מראה הגוף והדרו, ובנים נאים ויפים הם רק דברים וקנינים חיצוניים לאדם, בכל זאת לחלקי אשרו עלי ארץ יחשבו אחרי כי איש מכוער או מולך ערירי ויחידי, לא בשם מאושר גמור יוכל להקרא כמו שמנו גם חז"ל הנוי בכלל מעלות רבי ובניו, וע"כ הלל הכ' פה כל יוצאי ירך יעקב האנשים שהם יפים ומהודרים כארזים, כמו ששבח גם (תהילים צ"ב:י"ג) את הצדיק במאמר "כארז בלבנון ישגה".

[439] אמר כי המלך וכו' ר"ל כי דוד בעבור כי גם בניו וזרעו אחריו נועדו להיות מלכים על ישראל לעולם נקרא פה בשם מלך סתם כי הוא לבדו המלך האמיתי אשר משחו ה' על ישראל, תחת כי כסא שאול אשר היה המלך הראשון וכסא שאר מלכי ישראל מירבעם עד הושע בן אלה מגר לארץ ולא מלכו בניהם אחריהם, ויען כי תחלת מלכות דוד והרמתו לגדולה זאת נסובה רק בעבור שלא שמע שאול בקול ה' במלחמת עמלק, ויחמול על אגג ועל מיטב הצאן והבקר, (עיין ש"א ט"ז) אמר הכ' פה להורות אל זה "וירום מאגג מלכו," ר"ל כי המם פה יורה עלי הסיבה, ור"ל מלכו ר"ל דוד ירום ונשא רק ע"י אגג ובעבורו, ואח"כ יאמר הרב ז"ל כי שם דוד נרמז בשם אגג כי כאשר נרצה לעשות מכל אחד ואחד מאותיות אגג מספר שבע [שהוא ג"כ מספר חביב כמאחז"ל בפסיקתא שהובאה בילקוט רמז רע"ז כל השביעיים חביבים, למעלה הרקיע השביעי, וכו' בארצות התבל שנאמר "והוא ישפוט תבל בצדק" בדורות חנוך, באבות משה, בבנים (ר"ל בבני ישי) דוד, במלכים (ר"ל במלכי יהודה) אסא, בשמיטות השביעית שאחריו היובל, בשנים השביעית, בימים השביעי (שהיא שבת) בחדשים השביעי (ר"ל חודש תשרי) שבו רוב המועדים ע"ש,] צריכים אנו להוסיף עליהם אותיות "דוד" כי בחיבור אות ואו מדוד עם א' מאגג יעלה מספר שבע, וכן בחיבור ד' הראשון והאחרון עם כל ג' וג' ממלת אגג יעלה תמיד מספר שבע, וסימן לדבר נקודת הקוביא אשר בכל ששה צדדיו, אשר ע"י חיבור נקודות ב' צדדיו יעלה תמיד מספר שבע כי מחיבור הצד שיש בו נקודה אחת עם הצד שיש בו ששה נקודות, יעלה מספר שבע כמו מחיבור הצד שיש בו ב' נקודות עם צד החמשה, וצד השלש נקודות עם צד הד',

עתיד להיות מלך ראשית גוים עמלק שיזכרהו אחרי כן וכן היה כי משם הצמיח ה' קרן לדוד כמו שאמר לשאול ביום המעשה הסיר ה' ממך את ממלכות ישראל ונתנה לרעך הטוב ממך אשר בא עליו הביאור אחרי כן ונתנה לרעך לדוד (שמואל א ט"ו:כ"ח) וסמיך ליה באשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק על כן הדבר הזה עשה לך ה' היום הזה ודוד עצמו הוא נרמז יפה במלת אגג בסוד מספר השביעיות והוא שתשלים על כל אחת מאותיותיו לשבע כיצד היטל על א' וא"ו והם שבע וכן על ג' גי"מל ד"לת ד"לת והנה דוד בא וכן תעשה מדוד ויצא אגג ומזה כי כשזה קם הוא נופל וסימן לדבר נקודית הקוביא. וכאן נבא שלסוף כל הגלגולים ירום מאגג מלכו ותנשא מלכותו עליו ואגג יפול ונופל וכמ"ש ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד. והמשיך לזה אל מוציאו ממצרים להתודות על הראשונה כמו שבכלם לא סר מהזכיר בשם יעקב ובשם ישראל יכנה שהוא ענין הראשון. ואמר יאכל גוים צריו ועצמותיהם יגרם חציו ימחץ שהם מובטחים כי ידיו התחילו ישועתם והצלחתם והם יבצעוה להוריש גוים גדולים מהם מפניהם ולהושיבם תחתם כאשר נמשך הענין והנה כאשר גמר השלש נבואות אלו בשלשת המעמדות להכזיב עצמו במה שאמר הנה העם היוצא ממצרים ויכס את עין הארץ כמו שנזכר חתם במאמר מברכיך ברוך ואוררך ארור כדי שיסיח דעתו בלק ממה שבקש לכה נא ארה לי אותו ולזה נאמר ויחר אף בלק אל בלעם ויספוק את כפיו כי חרד חרדה גדולה כי ראה שאין לו עוד תקנה ויאמר בלק אל בלעם לקוב אויבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים ועתה ברח לך אל מקומך אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך ה' מכבוד. יראה שצוהו שלא יראה עוד לפניו מזמן קצר מה והלאה כי על כן אמר שיברח מפניו ועל שכרו אמר שיבקש אותו מאותו אלהי אשר מנעהו מלקלל כי במה שמנעו מהקללה מנעו מהכבוד אשר חשב לכבדו תחת בואו וחלף עבודתו. והוא חזר להתנצל כי אין לומר אחרי בואו כי גם אל מלאכיו אשר שלח אליו דבר בתחלה אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי וגו' וכאן הוסיף מפני הבושה או היראה לאמר אשר ידבר ה' אותו אדבר כי לא אמר להם אלא לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה וכבר בארתי למעלה שכשיצא מביתו חשב שעדיין היה הדבור ברשותו. והנה למלאת סאתו בכל ארבעת רבעיו כמו שאמרנו שם ה' דבר בפיו ויאמר לו ועתה הנני הולך לעמי לכה איעצך וגו' ירצה לא כמו שאתה אומר ברח לך אל מקומך שיראה כמגורש ונדחף בחרפה כי הנני הולך לעמי וככחי וכבודי אז כחי וכבודי עתה בין עמי אנכי יושב. לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך וגו' מהמבואר שהעצה לא תבוקש על מה שיעשה הזולת כמו שכתב החוקר פ"ו מהג' מספר המדות אמר כי לא

יקחו עצה אנשי לאצידימוניא"ה + איך יתנהגו ביניהם אנשי סיטיש..) וכו'. אמנם נקח עצה מהדברים אשר בנו והם נפעלים ע"כ. ולכן תקן אנקלוס במאמר הזה במה שתרגם איתא אימלכינך מה דתעביד ואחוי לך מה דיעביד עמא הדין וכו'. והוא דעת חז"ל (במ"ר פ' כ') כי שם השיאו את עצתו. ורש"י ז"ל תיקן שא"ל כן בסוד בדרך המצות שלא ישמעו אחרים והרמב"ן ז"ל כתב שאמר לו אגיד לך העצה אשר יעץ אלהים אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים (כ) והנכון בעיני שעצם העצה ההיא היא ההודעה כלומר העצה היעוצה והנאותה לך שתדע אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים ומזה תכיר שכל חריצות והשתדלות שתעש' כנגדם הוא בטל כי ה' צבאות יעץ ומי יפר ואין עצה גדולה מזו אשר יישירהו בה להסיח דעתו מהענינים ההם ואפשר שזו היתה כוונת אנקלוס כי הגדתו זאת תהיה לו עצה לדעת מה יעשה לפי שעה והנה הבשורה הזאת ומה שיבאר ממנה הוא ממש הפך התכלית המבוקש מבלק שהוא בקש לקלל את ישראל ולגרשם מן הארץ ויעשו בהם כרצונם ונהפוך הוא אשר ישלט היהודים בהם כמו שאמר וישא משלו ויאמר וגו'. נאם שומע אמרי אל וגו'. אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת והיה אדום ירשה וגומר. וירד מיעקב וגו'. לדעתי שהוא נבא על עתים קרובים ורחוקים. ועל הקרובים אמר אראנו ולא עתה כלומר שהוא ממשמש ובא אבל לא מיד ועל הרחוקים אמר אשורנו ולא קרוב כי ממקום רחוק מאד אשורנו. וסוף הפסוק הוא פירש תחלתו כי על ענין הקרוב אמר דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וגו'. כי זה היה מיד במלוך מלך בישראל משבט יהודה כמו שנאמר בדוד ויך את מואב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ותהי מואב לדוד נושאי מנחה (שמואל ב ח':ב') ועל הענין הרחוק אמר וקרקר כל בני שת והיה אדום ירשה וגו'. כי זה יהיה באחרית הימים ביד מלך המשיח כמו שנבא על זה עובדיה באומרו בלשון הזה עצמו ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש וירשו בית ישראל את מורשיהם והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וגו' וירשו הנגב את הר שעיר וגו'. וגלות החל הזה וגו'. ירשו את ערי הנגב ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה ליי' המלוכה. והנה בזה הורה להם התואר הרביעי מענין הצלם והדמות המיוחדים לנקראים אדם באמת עד שכבר תמשך לשלימותם הרדייה הטבעית הנרמזת במאמר וירדו בדגת הים ובעוף השמים וגו' כאשר אמרנו. ולזה הפליא מאד לומר סמוך וירד מיעקב והאביד שריד מעיר לומר כי אחר שנתייחדו אליהם הארבע דברים המכוונים במאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו יחוייב שיתייחדו ג"כ במאמר וירדו (בראשית א':כ"ו) וכמו שאמר זכו ירדו (ב"ר פ"ח)

והוא ענין נכבד מאד אחרי כן השלים הענין במה שנשא עיניו וראה עמלק ואמר שגם הוא עדי אובד לפי שהיה ראשית מלחמתם של ישראל מה שיהיה בהפך אל הקני שראה איתן מושבו לפי שנתיישב ביניהם ונדבק בהם. וכבר משלו חז"ל משל לצפור דרור הנודדת מקנה ותשכון על החלון אשר המלך יושב תחתיו שאין הציד רשאי לירות אליה בקשתו ואמר שאם יהיה לבער קין לא יהיה רק הזמן שהיו ישראל בשבי אשור ולסוף יגאלו עמם ואחר זה חזר לישא משלו כמצטער על מפלת כל הגוים ההם ואמר אוי מי יחיה משומו אל ונבא על מלכות כתים שתגבר יד מלכיה עד שיענו אשור ועבר וגם היא לסוף עדי אובד. ואחר שכלה מדברותיו נאמר ויקם בלעם וילך וישב למקומו וגם בלק הלך לדרכו יורה כי שמע לעצתו והלך לו ולא בקש עוד להלחם עם ישראל וכן יראה ממה שלא עשה ישראל מלחמה אלא עם המדינים כי הם אשר יכנסו עצמם בעובי הקורה לפי שהם היו יותר מסוכנים בפחדתם אליהם מצד היות מהסביבות אשר פחדו הלחיכה מהם כאשר אמרנו ראשונה סוף דבר כי פושעים נשמדו יחדיו ואחרית רשעים תכרת וצדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה. והנה עם זה נתבארו נבואותיו של בלעם הרשע במספרם ומשפטם על האופן שרמזום חז"ל במאמרם שאמרו לטובתן של ישראל נתנבא (וי"ר פ"א) מי מנה כי לא נחש מה טובו וירד מיעקב שיראה שהציבו לנו ציונין בעקרי הענינים האלה אשר ראוי לשום אליהם לב בספור הזה המעולה וכמה העיר השם יתעלה לבנו על כל זה במה שאמר על ידי נביאו עמו זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותם בלעם בן בעור מן השטים ועד הגלגל למען דעת צדקות יי' (מיכה ו') יכוון אל אלו העניות שאמרנו שהודה בהם כדי רשעתו במספר אשר הביאו השם יתעלה בכפל רסנו לבוא שמה כדי שיתברך העם הזה מפי שונאו ומבקש רעתו כמו שהיה הענין בברכות שנתברך יעקב אבינו ע"ה על ידי עשו שונאו ומנגדו כי לסוף הודו לו וברכו שמו כמו שאמר הכתוב גם ברוך יהיה (בראשית כ"ז:ל"ג) ונאמר ויברך אותו שם (שם ל"ב) כדי שימצא לנו בתורה הודאת בעל דין על אמיתת ההצלח' המקווה אל האומה הזאת בין שאר כל האומות חלף התישרם בהיישרת התורה האלהית[440] והיא היתה כוונת חז"ל

[440] והוא היתה כונת חז"ל וכו', ר"ל כי חז"ל רצו להורות במאמר זה כי התכלית הנכבדה להורות את ישראל ולהשריש בקרבם האמונה האמיתית השיג מרע"ה בשלימות רק ע"י ג' הספרים אשר כתב להם כי על ידי ספרו התורה אשר שם לפניהם על פי ה' הורה אותם חוקי הצדק והמישרים אשר ייעשה אותם האדם וחי בהם חיים מאושרים פה עלי ארץ, ובארצות החיים הנצחיים, אפס אחרי שהנסיון יורה לפעמים בהשקפה ראשונה ההפך מזה, כי יש צדיק אובד בצדקו, ורשע שהוא שלו ושאנן ברעתו, ומיראתו פן בראותם זאת יעזבו גם המה ארחות הצדק והמישרים, כתב להם ספר איוב הכולל ויכוח כזה, אשר מסוף דבריו הכל נשמע כי כל אשר יעשה ה' הוא באמת צדק ומישרים, אך מי זה בא בסודו לדעת ולהבין היטב כל הנעשה בארץ, כל עוד הוא מתהלך עלי ארץ עוטה מעיל הגוף ומעטה הגויה? ולהחזיקם יותר באמונתם בה' ובאהבת הטוב והמישרים כ' להם גם פרשת

(ב"ב י"ד:) במה שאמרו משה כתב ספרו וספר איוב ופרשת בלעם כי הנה ספרו הוא התורה אשר שם לפני בני ישראל להצליחם בה בשני העולמות. אמנם ספר איוב הוא הווכוח וההסתפק על ההנח' הזאת במציאות צדיק ורע לו וההפך. ואולם פרשת בלעם הוא גזר דין גמור מפי המנגד אשר יודה בפיו כי סוף כל הכותים יחדיו יכליון וישראל הוא עם נושע ביי' תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד. ודי בזה למה שרצינו אליו בזה החלק:

שער פג

פרק א

יבאר כי מדרך הדבר השלם להיות אחד אף שיחובר מחלקים:

וישב ישראל בשיטים: פנחס בן אלעזר.

במדרש (תנחומא פ' פנחס) ובהגדת סנהדרין (פ"ב:) אמר רבי אלעזר ויעמוד פנחס ויפלל (תהלים ק"ו) ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל מלמד שעשה פלילות עם קונו באותו שעה בקשו מלאכי השרת לדחפו אמר להם הקב"ה הניחו לו קנאי בן קנאי משיב חמה בן משיב חמה. היו השבטים מבזין אותו בן פוטי בן שפטם אבי אמו עגלים לע"א בא הכתוב וייחסו פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן אמר לו הקב"ה למשה בוא והקדים לו שלום שנאמר הנני נותן לו את בריתי שלום:

בלעם אשר בו הוכרח גם אויב ומתנקם זה להודות במעלות ואושר ישראל מקבלי התורה האמיתית, ומחזיקים בה, במאמר "לא הביט און ביעקב" וכו' ובמאמר "תמות נפשי מות ישרים" וכו' ועוד במאמרים אחרים כאלה.

[441] תוכן דברי הרב ז"ל הוא, הנה ידוע כי רק כל דבר שלם ראוי להקרא בשם "אחד", ד"מ רביע, שליש או חצי תפוח לא יקרא עוד בשם "תפוח אחד," כי אם בהיותו בלי מגרעת, גם בלי תוספת צריך להיות כי כאשר נוסיף עליו עוד תפוח אחד לא יקראו שני אלה עוד יחד בשם "אחד שלם," כי הם שני דברים אשר אין יחס והצטרפות ביניהם כלל, באופן ששלימות ואחדות כל אחד מהם לא תצטרך לזולתו, וע"כ אמר הכ' "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" ר"ל יום שלם, ולא אמר יום ראשון כי בא להורות לנו בזה, כי הזמן אשר בו יתנועע השמש לפי מראה עינינו בחצי העיגול ממעל לראשנו ממזרח למערב ויהי יום, ואח"כ בחצי העיגול האחר שהוא לעמת חצי כדור הארץ בעבר השני אשר מתחת לרגלינו ממערב למזרח ויהי לילה, שהוא ביחד זמן כ"ד שעות שלימות יקרא "יום אחד שלם," וכן נראה כי יען שהבין יוסף בחכמתו כי רק ע"י השנות החלום פרעה פעמים בשני מראות שונות, בפרות ובשבלים, נשלם ענין חלומו, אמר "חלום פרעה אחד הוא," ר"ל רק ע"י שני אלה נשלם החלום להיות אחד שלם, וכן נקרא האדם השלם האמיתי המשתמש בכל כחותיו הגופניות והנפשיות להשגת התכלית הנרצה מבריאתו פה עלי ארץ בשם "אחד" כמאה"כ (בישעי' נ"א) "כי אחד קראתיו וכו'" ר"ל אברהם בעבור שהיה איש שלם ירש את הארץ בזכותו, ואנחנו אף שרבים אנחנו ר"ל חסרי השלימות, בכל זאת לנו נתנה הארץ למורשה, ר"ל בתורת ירושה היא לנו בעבור היותנו יוצאי חלציו,] וכן בעבור שלא יושג בשלימות תכלית בריאת האדם וקיום מינו עלי ארץ כי אם בחיבור וזיווג איש ואשה יחד, נקרא חיבורם זה בשם "אחד" כמאה"כ (מלאכי ב') "ולא אחד עשה" וכן נאמר גם במדרש הנעלם כי האיש לבדו והאשה לבדה רק בשם חצי גוף יקרא, ורק בהתחברם יחד יעשו גוף אחד שלם, וכמו כן גם הבנין המחובר מחלקים שונים אשר יכונו כלם יחד לתכלית אחת הנרצה יקרא "אחד שלם"

רק אחר התחברם יחד, כמו שאה"כ (שמות כ"ו) "וחברת את היריעות וכו' והיה המשכן אחד," ויען כי תעודת וחובת כל בני האומה הישראלית גם יחד לעבוד את ה' שכם אחד, ולכוין כלם תמיד אל תכלית אחת, ללכת בכל דרכיו ולשמור מצותיו וחקותיו, נקראים בקיבוצם יחד "גוי אחד בארץ" (יחזקאל ל"ז), וכן גם מורה על פירוד לבות אישי שאר העמים והיותם פונים כלם איש איש לדרכו מקצהו, תחת כי כל בני ישראל הם כאיש אחד חברים בהשתדלותם להשגת תכלית מוסרית אחת, ויתפרדו בענין זה מכל זולתם, מאמר המשורר (שה"ש ו') אשר שם דרך משל בפי הי"ת האוהב את ישראל "ששים המה מלכות ופילגשים אין מספר אחת היא יונתי וכו' ומתדמים הם בזה בבחינה מה אל הי"ת אשר לקחם לו לעם, כי רק הוא לבדו נקרא. בעבור היותו נפרד בהפרדה גמורה מכל שאר הנמצאים זולתו, ובעבור היותר שלם בעצמותו ית' לבלי תכלית בשם "אחד" בבחינה היותר אמיתית, כמו שאה"כ "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד," (ר"ל שבאחרית הימים יכירו כל בני אדם יחד כי הוא אחד ושמו אחד אף שבאמת הוא זאת כבר מני אז מעולם ועד עולם) ואחז"ל בפירוש הכ' הזה, שיהיה אז השם שלם והכסא שלם, והתורה האלהית אשר כל דבריה מתאימים ומאחדים יחד להשגת תכלית אחת, והוא להנחיל שומריה ואומריה האושר המוסרי, ומספר מצותיה רמ"ח כמספר איברי האדם המתאחדים בו לגוף אדם שלם, כמו שמספר ל"ת שבה שס"ה כמספר גידי האדם וימי שנת החמה האחת, לרמוז בכל זה על שלימותה ואחדותה הכללית נקראת ג"כ בעבור זה בשם תמימה ר"ל שלימה, כמו שאה"כ "תורת ה' תמימה," ובשם אחת במאה"כ "תורה אחת יהיה לכם," והנה נמשך מכל האמור עד הנה כי כמו שבחלקי ואברי גוף האדם המתאחדים ומסכימים יחד אל תכלית אחת לקיום הגוף השלם ההוא. אם יחלה או יפסד אחד מהם יתפשט הנזק ההוא גם אל הכלל כלו, כי הגוף אינו שלם עוד כמקדם, כן נוכל לאמר גם בבחינת התורה שהעובר על מצוה אחת שבה, שהוא נחשב בבחינה מה כעובר על כולה, אחרי שלא יוכל לקיים אותה עוד בשלמותה הכללית, וכן כאשר יחטא איש אחד מישראל, כבר יחשב כאלו חטאו כלם אחרי שכבר נפסד עי"ז מהם שלימותם הכללית בבחינה מוסרית, כמו שנראה בעכן שאף שהיה רק איש אחד לבדו נאמר בו בכלל "חטאו ישראל וגם גנבו" וכו' וגם פה נאמר דרך כלל "ויחל העם לזנות" וכו' "ויצמד ישראל לבעל פעור," אף שבאמת רק מעטים מהם היו החוטאים, (ועיין מזה גם למעלה בביאורי לשער ע"ח), אפס אחרי שגם בהפך אם תעוז יד איש אחד מהם לעשות חיל, או כפלים לתושיה, יחשב לכולם לגבורה או לצדקה, אחרי שהם כאיש אחד חברים, הלוא ימשך מזה שאם יהיו מקצתם גבורים ואנשי חיל ללחום מלחמת ה', וקצתם חלשים אשר כהמס דונג ימס לבם מפני שונאיהם כמו שהיה הענין בגלית הפלשתי, שכולם חרדו מפניו ודוד לבדו נלחם עמו ויכל לו, נוכל אז לקרותם בכלל בשם "נוצחים ומנוצחים" גם יחד בעבור תכונות ומעשי האישים הפרטיים השונים האלה אשר בקרבם, וכן גם בעת אשר יחטאו קצת העם חטאה גדולה, באופן שיקראו כלם בעבור זה בשם "חוטאים" בכל זה אם יש אחד מני אלף בתוכם אשר צדקתו גדלה למאוד, עד שתגבר ידה לאבד רשעת האחרים וכאין וכאפס תחשב נגדה, אז יכופר עונם ונשלח להם בעבורו ובשם "צדיקים" יקראו כלם בכלל [כי האומה הישראלית תדמה בזה לאיש נגוע ומוכה בקצת איברי גופו, שכל עוד שיהיו האיברים היותר נכבדים והיותר הכרחיים לקיומו, בריאים וחזקים, ד"מ מוחו ועורקיו לחשוב מחשבות ולהרגיש מושגי החושים כראוי, ומעיו ואצטומכא שלו לעכל מזונו ולהוציא הנפסד ממנו החוצה, וריאתו לשאוף רוח חיים, יוכל להרפא ולהיות עוד בריא וחזק כבראשונה ומאריך ימים, תחת כי כאשר יפסדו אלה אשר מהם תוצאת חיים לכל הגוף, הלא על נקלה יחלה כלו ויכלה שארו ובשרו], אפס כל זה הוא רק בהיות הטוב אשר יעשה היחיד ההוא גדול כל כך, עד שיכריע כף חובות כל זולתו מבני האומה הישראלית ד"מ אם ימסור נפשו לכבוד הי"ת לקדש שמו כמו שעשה דוד שהערה נפשו למות, וערב לגשת למלחמה עם גלית הפלשתי אשר חרף מערכות אלהים חיים, ולא חת ולא פחד ממנו פן תגבר ידו עליו ויהרגהו, וכפנחס אשר קנא לאלקיו ויהרוג את זמרי נשיא בית אב לשמעוני ואת כזבי בת נשיא מדין, ולא ירא לנפשו פן יקומו עליו קרוביהם והכוהו נפש, אף כי בלתי ספק המו מעיו, וקול קורא לו מקירות לבו "חוסה נא על חייך ולמה תשליכם מנגד, לשלוח יד באלה פן יפגעו בך קרוביהם אנשי מרי נפש לקחת ממך נקם ולהמית אותך באכזריות חמה" כמו שהלבישו חז"ל כל זה במעטה המשל והמליצה כדרכם באמרם מאמר שהחל בו הרב ז"ל על הכ' "ויעמוד פנחס ויפלל, מלמד שעשה פלילות עם קונו" ר"ל שעשה נפלאות (כי שם פלילות נגזר לדעת הרב ז"ל משורש פלא בכפל העה"פ לחזק) ויותר ממה שמחויב האדם לעשותו, אף אם הוא איש שלם הולך תמים ופועל צדק, וזשאחז"ל "שבקשו מלאכי השרת לדחפו" ר"ל מחשבות לבו ורעיוניו שהם משרתי שכלו האנושי רצו למנעו מפעולתו זאת, ולחדול אותו שלא ישים נפשו בכפו, (עיין מזה גם ביאורי למעלה ויקרא פ"ב ע"ב) ורק קנאת ה' צבאות אשר כאש בערה בקרבו עשתה זאת, כי לא שמע לקולם וישלך נפשו מנגד לקחת נקם באיש עושה נבלה כזאת, למען לא תפשה עוד יותר מספחת הרעה הגדולה הזאת בעדת ה', כי אם תתום חלאתה בתוכה ותבוער הרעה המוסרית מקרבה, כי בראות כל איש שגם נשיא העדה הוכה על עונו זה, ויקרת מעלתו לא יכלה מלט נפשו ולפדותו מרדת שחת, לא יזיד עוד לעשות כנבלה הזאת, ולא תטמא עוד נחלת ישראל במעשי זמה כאלה להעלות אף ה' ולהבעיר חמתו בם עד להשחית, ובכל זה הלך בעקבות לוי ראש

[441]להיות התורה האלהית ועם יי' אלה שומרי מצותיה מתייחסים במהותם כבר יאמרו עליהם שיהיו חטאים ושלמים במצב אחד. אמנם יהיה ענין המשפט הזה כאשר יתבאר. וזה כי הוא מבואר לחכמים כי מדרך כל דבר שלם שלא להיות אלא אחד עד כי האחד והשלם יאמרו בהרדפ' כי אתה אם תניח דבר אחד ותצטרך להוסיף דבר אחד עליו או לגרוע ממנו להשלמתו הנה אין אחד מהחלקים שלם ואינו ראוי ליקרא אחד. אמנם קבוץ הדברים המשלימים יקרא ענין אחד כמו שהנשאר אחר הפרדת התוספות יהי' שלם ואחד. והנה להיות האמת כאשר הונח הטילה התורה שם האחד בתואר הדבר השלם על שני הענינים האלו. וזה כי כמו שנתפרסם שמושו בהפרד דבר מדבר כאומרו האחד בא לגור (בראשית י"ט). ויפתח האחד את שקו (שם מ"ב). רצא האחד מאתי (שם מ"ד). ויכו האחד את האחד (שמואל ב' י"ד) וכיוצא. הנה כן נשתמש בו בתואר הכלל הדבר ושלמותו אמר ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (בראשית א'). יורה כי תשלום הזמן אשר במדתו יתנועע השמש בקשת היום על שיעור מה שיתנועע בו בקשת הלילה הוא יום שלם ואחד והוא טעם נכבד למה שלא נאמר יום ראשון כמו שנזכר שם. והוא עצמו מה שכוון באומרו חלום פרעה אחד הוא ועל השנות החלום פעמים (שם מ"א) ופירוש רש"י ז"ל והנה חלום שלם לפניו דוקא שלם שפירוש אחד בכאן אינו זולתי שלם כי משני החלומות נשלמ' הכוונה כמו שנתבאר במקומו והוא עצמו מאמר הנביא הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קראתיו (ישעי' נ"ח) כי כמו שכל חלקי האיש לפי שהם מתיחסים כלם אל ענין אחד ואל תכלית אחד חבורן יחד נקרא אחד ע"ד אחד היה אברהם (יחזקאל ל"ג) כן השני חלקים האלו שהם איש ואשה אחר שמשניהם יסודר ענין אחד להשאיר המין ולכלכל הנהגת הבית מה שאי אפשר בזולת חבורן לזה נקראים אחד. ובמדרש הנעלם (זוהר פ' ויקרא) [442]דכר בלא נוקבא פלג גופא אקרי ופלג לאו איהו חד וכד אתחברון כחדא תרי פלגא אתעבדו חד גופא וכדין אקרי חד ורזא דמילתא כיון דכנסת ישראל בגלותא וקודשא בריך הוא סילק לעילא זווגא אתפרש ולא אקרי חד אימתי אקרי חד בשעתא דמטרוניתא + אישתכחת גבי מלכא וישתכחון כחדא

ואבי שבטו, אשר גם הוא ואחיו שמעון קנאו לאלהים, ועברתם קשתה על שכם, יען כי נבלה עשה בישראל לטמא את אחותם, ועל כל זה רמזו חז"ל פה באמרם "אמר להם הקב"ה הניחו לו קנאי בן קנאי משיב חימה בן משיב חימה" וכו'.

[442]דכר בלא נוקבא וכו', הנה ידוע כי יחס הי"ת אל ישראל דומה במקראי קדש ליחס האיש אל אשתו וכמו שבעת חטוא ישראל נאמר (הושע ב') "כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה" כן נאמר שם בעת ישובו אליו עוד באחרית הימים "ביום ההוא נאום ה' תקראי אישי" וכו', ונאמר (ישעיה נ"ד) "כי בועליך עושיך" וכו', ע"כ יאמר הזוהר פה דרך משל, כי כמו שהאיש מבלי אשה הוא רק כחצי גוף לבד, ורק בחברתם יחד הם כגוף אחד שלם, כן גם רק בשוב ה' שבות עמו וישכון בתוכם כבתחילה, יהיה מתאחד עמהם באהבתם אחדות שלימה, להיות עמהם כביכול כעצם אחד שלם כאשר ירמוז על זה גם מאה"כ "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד."

הדא הוא דכתיב והיתה לה' המלוכ' מאן מלוכה דא כנסת ישראל דמלכו בה אקשר כדין ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכרי' י"ד). ראה ענין זה המאמר נפלא מאד לענין כוונתינו באלו השמושים כמו שיתבאר עוד והנה אין ספק שכבר נמשך זה המשפט אף בדבר המקובץ מאחדים רביה כמו שאמר והיה המשכן אחד (שמות כ"ו) כי בהכלל חלקיו יושלם להיות שלם ואחד כמו שהכלל כל חלקי העולם יחד ישלם אותו להיות אחד. והנה על זה האופן עצמו אמר הכתוב על זה העם האלהי גוי אחד בארץ כמו שע"ד הפרד' מהזולת אמר ששים המה מלכות ושמונים פלגשים ועלמות אין מספר אחת היא יונתי תמתי (שיר השירים ו'). והענין הראשון הכוונה בו כי עם היות עם ה' אלה רבי המספר באישיהם ולשבטיהם הנה אין ענין מציאותי רבוי ונפרד במהותו רק כלם פונים אל אחדות אחד שלם כמו שרבוי אישי המציאות וכללותם כלם יפנו אל היות הכל כאיש אחד כמו שביארנו זה הענין יפה בשער ל"א. וכבר יתדמו לאל ית' בשני אלו הענינים כי הוא יתע' כמו שנאמר בו האחדות על דרך ההפרד' הגמור' מכל שאר הנמצאים אשר עשה כן יאמר עליו ע"ד ההכלל והשלימות בענין נפלא מאד אשר עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע כי הוא מה שנראה שכוון מהמאמר ההוא הנפלא ומפירושם ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכרי' י"ד) שכבר יהיה השם שלם והכסא שלם ויבא עוד באורו בטעם קלוס ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בשער צ' ב"ה. ואולם התורה האלהית זה ענינה בלי ספק שאין קבוץ פרשיותיה ורובי מצותיה רק תשלום וגמר דבר שכל מצוה ומצוה היא כמו אבר אחד מכלה כענין איברי האדם וכלם יחד הוא ענין שלם ולזה נקראת תורת ה' תמימה (תלים י"ט) ירצה שלימה. ומספר מצותיה יוכיח שהם רמ"ח כמספר איברי האדם שכלם משלימים אחדותו ותמותו ואזהרותיה שס"ה כחלקי אחדי השנה שקבוצן יחד הוא שנה אחת תמימה לומר שבכלל' פונה אל תל אחד ותכלית אחת. ולזה נאמר תורה אחת יהיה לכם (במדבר ט"ו) לפי שהמצות כלן הם משתתפות יחד על דרך שכתב החכם שהמעלות כלן הן משתתפות במעלת התבונ' כמו שכתבנו ענינו בשער י"ז עיין עליו. והנה לזה יאמר בענינים האלו וכיוצא בהם שבהתקומם חלק אחד מהם יתקומם כל הכלל כלו שהרי בנפול החלק יפול השלמות כמו שנרא' מבואר משני הענינים אשר הנחנום מתיחסים מצד הנסיון רצוני התורה האלהית ועם ה' אלה. כי הנה התורה כבר נמצא שיאמר על מי שעבר על מצוה אחת ממנה שעבר על התורה בכלל וגם כאשר יחטא איש מהעם שחטאו כלם אמנם בחטא האיש כבר נתבאר על ידי עכן כי הוא לבדו חטא בחרם ונאמר חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם ולא יכלו בני ישראל לקום לפני אויביהם

וגו' (יהושע ז'). הנה כי נתיחס לכללם החטא וכן הגיע לכללם העונש וכמו שאמרו זקני ישראל והיה אתם תמרדו היום בה' ומחר על כל עדת ישראל יקצוף ואמרו הלא עכן בן זרח מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו (שם כ"ב) והנה מה שתמה משה במחלקתו של קרח האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף (במדבר ט"ז) כבר ביארנוהו יפה במקומו. ואמנם קרא החוטא באחת ממצותיה חוטא בכלה נתבאר גם כן מהענין ההוא במה שאמר עברו את בריתי אשר צויתי אותם (יהושע ז') דרך כלל וכן נאמר על היוצאים ללקוט ביום השבת עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי ראו כי ה' נתן לכם השבת (שמות י"ז) וכאלה רבים. אמנם מה שאמר גם גנבו וגם לקחו וגם כחשו וגו'. ביארנוהו אצל תשלומי ד' וה' שער מ"ו:

והנה לזה יתחייב הנמשך כי הנה כמו שימצא עם אחד לסבת אחדות' שיהיו מנוצחים ונוצחים בזמן אחד וזה יהיה לחולשת קצתם ולחוזק קצתם כמו שהיה הענין במלחמת ישראל עם הפלשתים אשר היו כלם מנוצחים מהפלשתי ההוא הערל אשר חרף מערכות אלהים ולא קמה רוח איש מהם מפניו מצד החלשה הנמצאת בכללם אמנם היו נוצחים מצד הגבורה והחוזק הנמצאים בלב אדוננו דוד אשר לבש בגדי קנאה ומסר את נפשו וישלך אותה מנגד על דבר כבוד השם יתעלה כמו שנתבאר שער ט"ו. ועל זה האופן אפשר להיות בכל מה שיחטאו העם או קצתם בחטא גדול או חטאים אשר בהם יקראו כלם רעים וחטאים ובעת ובעונה ההיא ימצא בתוכם איש אשר ימלא יד ה' בשיעור מהשלימות שיגבר איכותו עד שיהיו מחולים ומכופרים ויקראו כלם צדיקים:

וצריך שנדע כי מהזכיות העצומות והשקולות אשר בם תמצא זאת הסגולה מהכרעה אל הכלל הוא ההמסר על דבר כבוד השם יתעלה על האופן ההוא אשר עשה דוד כי אשר כן יעשה הוא הפועל בעבור הטוב האמתי בהרחקת הענינים המדומים כלם עד כי מאס החיים הזמניים וישם נפשו בכפו לבלתי סבול חרפת הנפש ופחיתותה. וזה לשון החכם בז' מהד' מהמדות[443]בסגולות האיש חיל אמר וזה אינו נכנס בסכנות ולא אוהב הסכנות

[443]בסגולות איש חיל וכו', ר"ל כי החוקר אמר שבשם איש חיל לא יקרא האיש אשר יכניס נפשו בסכנה על לא דבר או בעת השגת דבר מה פחות הערך, [ויהי להפך כי איש כזה שוגה ופתי, חוטא לה' וחומס נפשו יקרא, אחרי כי ישליך חייו מתת אלהים היקרה הזאת מנגד, למען השיג תכלית נקלה ופחותת הערך, ומחובות השלם הוא ג"כ בהפך לשמור חייו בכל מאמצי כחו ולמנוע כפי יכלתו כל מעשה ופעולה אשר תוכל לקצר ימיו בלא עתו כמאה"כ לפי דחז"ל "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם [ע"כ נראה ג"כ כי לא לבד האנשים מהמון העם המתאוים לתענוגי הגוף עלי ארץ יבקשו אורך ימים ושנות חיים, כי אם גם הצדיקים והשלימים חיים ישאלו מאת הי"ת כמו שאמר דוד הע"ה "לא אמות כי אחיה" וכו', גם התורה הקדוש' הבטיח' שכר אריכות ימים לשומרי מצותיה, בכיבוד האבות (שמות כ'), שלוח הקן (דברים כ"ב:ז') ומצות מזוזה (שם י"א) אשר מכל זה נודע כי החיים מתנת אלהים טובה מאוד המה לאדם, וחכם אשכנזי אחד אמר כי הנה מעלת ויקרת החיים תסובב מארבע בחינות,] הא' בעבור רוב החכמ' אשר נוכל ללמוד משך ימי חיינו עלי ארץ, כי אם גם רבה החכמה אשר תשים מסוה על פניה באופן שאין ביכולת האנושית לחקור אותה וללמדה, בכל זאת רבו הלימודים היקרי' אשר יוכל איש ללמדם

להתכבד מעט. אמנם נכנס בסכנות בעבור דברים גדולים וכשיכנס בסכנות לא יחמול על חייו כי יראה כי אינו מחוייב לחיות על כל פנים. ראה דבריו טובים ונכוחים אלא שאנחנו צריכין להוסיף ביאור ולומר שזה שיראה שאינו חומל על חייו בזה הענין הנה באמת לא יעשה זאת לראותו שאינו מחויב לחיות על כל פנים אדרבא זה האיש החפץ החיים על דרך האמת והוא הקונה במעט מחיי שעה חיים אמתיים שאין להם סוף והחי יתן אל לבו שהוא בכלל מה שנאמר עליהם שאם ימות יחיה (ילקוט פ' בראשית) והרי הוא זריז ונשכר וודאי כשיעשה נס על יד איש כזה לא נעשה לצרכו כי למה לו חיים אלא לחזק ידי הרואים בהישרת האמונה כשהם ראויים לכך וכמו שהשיב החכם אל קיסר על נס דניאל חנניה וחבריהם אמנם כשלא יתחזקו בזה סר כחם ונפלו לפני אויביהם והנפש עם הבשר יחדיו יכליון. וכבר הישיר האל ית' אל הנביא על זה במה שאמר אתה תאזור מתניך וקמת ודברת אליהם את כל אשר אנכי אצוך בלי פחד ומורך לבב (ירמיהו א':י"ז) ולא תחוש לסכנה המעותדת לך מהם ותשליך עליה את נפשך מנגד כי הוא תנאי מתנאי הגבורה לא להבזות נפשו בעיניו רק שיקר בעיניו המותה על דבר כבוד שמו והוא מה שאמר אל תחת מפניהם לומר פן אמות על זה כי היראה הזאת אינה רק ממיעוט אהבה ודבקות אשר עליה יהיה ראוי שאחיתך לפניהם. אמנם כשתזהר בזה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחשת על כל הארץ למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ ונלחמו אליך ולא יוכלו לך וגו' (שם). יורה כי בהיות כניסתו אל הדברים על זה האופן כבר יהיה תשלום הענינים וגמר ענינם על ידיו יתעלה אשר הוא הדבק

אף בעודנו לבוש במעט' האדמ', המסבבים לו גם עונג ואושר רוחני אחרי בואו בהיכל אל-מות.

הב' בעבור רוב הפעולות הטובות אשר יוכל האדם לפעול עלי תבל כל עוד התהלכו בארץ החיים האלה, כי כמעט אין יום מימי חייו, אשר לא ימצא בו יד ומקום לשחר הטוב והתושיה בארץ כי פעם ימצא איש עני ומסכן אשר יוכל להחזיק בימינו, ופעם איש סכל אשר ילמדהו דעת ודרך תבונות יודיענו, פעם יראה איש בער אשר יורהו לכת ישרה בעצתו הנכון', ופעם איש תועה מדרך השכל, אשר ינחנו בדרך אמת,

הג' בעבור רוב השמחות הנקיות מכל עון אשר ישמח איש, ותענוגי נפש אשר יתענג עלי ארץ משך ימי חיי הבלו בחברת ילידי ביתו בניו כשתילי זתים ואשתו כגפן פוריה בירכתי ביתו, בסוד וקהל מריעיו אנשי בריתו ואחוזת מרעהו ואוהביו הנאמנים, וכהנה רבות.

הד' יען כי החיים הארציים האלה הן הם ימי ההכנ' והזימון לחיים הנצחיים, ולפי פעולותינו עלי ארץ הטובים הם אם רעים, כן ישולם שכרנו בעולם הנצחיי, ואם ימי חלדנו אלה יכולים להיות אמצעיים להשגת העונג הנצחיי והרוחני, מדוע לא יהיו יקרים, נאהבים ונעימים לנו מאוד?.]] כי אם האיש אשר רק למען השיג תכלית יקרה ונשגבה מאוד (הנרצית בעיני אלהים ואנשים) ד"מ ללחום נגד אויב עמו וארץ מולדתו, או להציל עשוק מיד עושקו על לא חמס בכפו, ישלך נפשו מנגד, הוא יקרא בשם "איש חיל" כי בפעולתו זאת יראה לנו, כי איננו חושב זה להכרחי שיחיה על כל פנים. וכי טוב לו מותו מחייו אשר בהם יראה ברעה אשר ימצא את עמו ומולדתו, או כבלע רשע צדיק ממנו, והרב ז"ל מוסיף על דבריו אלה, ואומר כי איש כזה אשר יחרף נפשו למות לכבוד ה', או בעד עמו ודתו, אינו בוחר באמת מות מחיים, כי אם מחליף רק חייו הארציים החולפים, בחיי עד האמיתיים, והוא בכלל אותם שנאמר עליהם "שאם ימות יחיה" (עיין ביאורי במדבר י"ד ע"ב) ועפ"י הדברים האלה הנאמרים פה ובתוכן השער הולך הרב ז"ל ומבאר הפרש' כלה (עיין בפנים הספר),

אליו בלי ספק. ובהגדת (ברכות כ'.) אמר ליה רב פפא לאביי מאי שנא דקמאי מתרחיש להו ניסא ואנן לא מתרחיש לן ניסא וכי תימא משום תנויי כלהו תנויי דשני דרב יהודה בנזיקין הוה ואנן מתנינן כלהו שתא סדרי וכי מטי רב יהודה במסכת עוקצין האשה שכובשת ירק בקדרה (טהרות פ"ב) ואמר לה זתים שכבשי בטרפיהן טהורין (עוקצים פ"ב) אמר הויה דרב ושמואל קא חזינא הכא ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא (עיין תענית כ"ד.) ואלו רב יהודה כי הוה משליף חד מסאניה הוה אתי מיטרא ואנן אלו מענינן ואזלינן וצוחינן ומצעריני נפשן וליכא דמשגח בן אמר ליה קמאי הוו מסרי נפשייהו על קדושת השם ואנן לא מסרינן נפשן אקדושת השם כי הא דרב אדא בר אהבה חזייה להההוא כותית דקא לבשה כרבלתא בשוקה סבר דבת ישראל היא קם קרעא לסוף אגלאי מילתא דכותית הוית שמו בד' מאות זוזי א"ל מה שמך אמרה ליה מתון אמר מתון מתון ד' מאה זוזי שוייא אמרו כי כאשר יבזו הענינים המדומים ויתיקרו בנפשם האלהיים עד שיבזו החיים בעבורם מיד ידבק בהם האלהיות עד שיעשו להם ענינים נפלאים בבחינת הטבע המפורסם בכל הענינים אשר יצטרכו להם אל גמר המעשים ההם אשר עליהם ימסרו את נפשם כמו שהיה ענין הפלשתי שזכרנו גם מעשה חנניא מישאל ועזריה ודניאל וכיוצא בזה. והנה מכל זה יתבאר יפה מעשה עון השטים אשר אנחנו בביאורו כי בנפול עליו בתחלה יקשה בו קצת ספקות. האחד אם הם חטאו כלם כמו שנראה מהכתובים המיחסים החטא אל כלל העם אמר ויחל העם (במדבר כ"ה:ג'). ותקראן לעם. ויאכל העם. ועל הכל ויצמד ישראל בבעל פעור ויחר אף ה' בישראל למה ישוב אפו במיתת המוקעים כמו שאמר והוקע אותם לה' נגד השמש וגו' (שם) ואם לא חטאו רק קצתם למה נאמר ויצמד ישראל וגו' ויחר אף ה' בישראל. והב' במה שנאמר וירא פנחס וגו' ויקח רמח בידו וגו'. מה ראה פנחס שלא ראה אותו משה ולמה עשה מה שלא נצטווה עליו ולמה לא נצטווה עליו אם היה ראוי שיעשה אותו. והג' מה טעם אומרו אשר קנא לאלהיו אחר שלא הקנאה לבד נמצאת שם כי אם גמר המעשה וכבר נודע אשר תקן רש"י ז"ל בקנאו את קנאתי בנקמו את נקמתו וגו'. כמו שנודע מפירושיו. הד' באומרו ויכפר על בני ישראל כי מאי כפרה שייכא במה שדקר את החוטא הנה הוא מיתתו כפרתו וכל ישראל עדין נשארים בחטאתם החוטא אחד יהרג ועל כל העדה יכפר. אלא שהענין הוא כאשר אמרנו כי לדבקות אישי האומה הזאת לשלמות הצורה הכוללת המשלמת מהותם יתחייב שבחטא קצתם יאמר שחטאו כלם כמ"ש על האיש שחלתה ידו או רגלו שהוא חולה או הלבוש שנשרף כשנשרף אחד מכנפיו וכן בהמית החטאים יעשה כמי שנחתך האבר החולה או הלקוי בצרעת וישאר הגוף ברי מהחולי

וכן כאשר בזמן חטאם יתעורר אחד מהם על ענין גדול אלהי אשר אפילו השלמים לא נמצאו אצלו הנה באמת תגבר יד זכותו ותכריע את חטאם עד שכבר יאמר שהעם ההוא היו זכאים להיות החלק ההוא זכאי באותו השיעור כמו שהיה הענין בפנחס. ועל הדרך שהודיעו גדולת סגולת מעשהו במאמר ההוא אשר זכרנו תחלה ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל שעשה פלילות עם קונו והכוונה שיצא משטת מה שיחוייב לעשותו אפילו מצד שהוא אדם שלם בסתם ועשה פילאות ונפלאות ממנו וביארו טעם זה כמה שאמר בקשו מלאכי השרת לדוחפו וכי דרכן של מלאכי השרת לדחות בני אדם מהטוב אשר חשבו לעשות אמנם עוררו אותנו לדעת מעלת המעשה האלהי ההוא במה שנתעורר פנחס לקנאת אלהיו לשים נפשו בכפו על המעשה ההוא לבלתי שמוע אל טענות רצונו המחייבות אותו לישב וליכבד פן יפגעו בו אנשים מרי נפש וגם לא אל הטענות החזקות אשר יטעון הכח השכלי מצד מה שהוא שכל אנושי אשר אליהן ימנע מהמעשה ההוא מן הדין להיות הפועל ההוא קרוב מאד מההפסד יותר מאל השכר לפי שכבר נתבאר בגמרא (סנהדרין פ"ב.) שאע"פ שאמרו הבועל ארמית קנאין פוגעין בו אם בא לב"ד אין מורין לו כן כי גם לפי צור' הדין הוא מסתכן מאד שאם פירש הבועל והרגו הקנאי הקנאי נהרג על ידו בב"ד ואם הרג הבועל לקנאי אין לו דמים שהרי הוא רודף ונתן להציל עצמו בנפשו של רודף. ולזה נתן הדין לב"ד של מעלה כי מי ערב אל לבו לבא לכל אלו הספקות מלבד הסכנה אשר תעמוד עליו מאוהביו וקרוביו של בועל וכן אמר התם (שם פ"א:) בעי רב כהנא מרב אם לא פגעו בו קנאין מה יעשו בו אנשייה רב לגמריה אקריוה בחלמיה לרב כהנא בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם (מלאכי ב':י"א) אתא א"ל הכי אקרון אדכריה רב לגמריה בגדה יהודה זו ע"א שנאמר בגדתם בי וגו' (ירמיהו ג':ח') ותועבה זו משכב זכור שנאמר ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא (ויקרא י"ח:כ"ב). כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב זו זונה שנאמר לא תהיה קדשה וגו'. ובעל בת אל נכר. זה הבא על העכ"ום וכתיב יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה באהלי יעקב (מלאכי ב':י"ב) אם תלמיד חכם הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים. ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה' צבאות. הרי שזה המתחתן בע"א ובועל את בתו עקר עונשו בידי שמים ולא יורו ב"ד לו לעשותו (ב) ולזה מה שלא צוה משה לשום אדם לעשות כי זה לא נמסר זולתי ביד מי שימסר מצד עצמו כאשר אמרנו (ב) והנה הוא ע"ה לא עשה בידו לפי שהוא היה ב"ד הגדול בישראל ולא נמסר זה לב"ד של מטה כנזכר וגם אין דרך המלכים ראשי ישראל הנביאים להרוג בידים ואין דעת עליונה נוחה בכך. ולדעתי על ענין כדומה לזה באת התוכחת האלהית לאליהו ז"ל

על שלא נהג כמנהג רבו ע"ה וזה הוא כשהרג בידו את כל נביאי הבעל שנאמר ויורידום אליהו אל נחל קישון וישחטם שם (מלכים א י"ח:מ'). הנה ספר שם הכתוב שברח מפני איזבל ונצטער שם הרבה בדרך עד ששאל את נפשו למות כי היה רעב וצמא במדבר ומלאך ה' דבר בו פעמים שיקום ויאכל מעוגות רצפים וישתה מצפחת המים כי רב ממנו הדרך והדריכו ללכת בכח האכילה ההיא דרך ארבעים יום הר האלהים חורבה (שם י"ט) ושם נראה אליו כבוד ה' בענין נפלא ושם צוהו לשוב לדרכו מדברה דמשק למשוח חזאל ויהוא ואלישע. ובאמת יש שם שאלה חזקה והלא יכול היה להראה אליו בענין יותר נפלא שם בהיותו בארץ קדושה ולצוותו על הענין ההוא מבלי שיטריח עליו כל זה השיעור אלא שנראה שהיתה הכוונה להוכיחו על המעשה ההוא כי ודאי לא היה נאות לאיש כהן ונביא אשר כמוהו. ולזה הטריחו ארבעים יום עד הגיעו למקום בית מדרשו של רבו ע"ה שעליו נאמר ושמתיך בנקרת הצור וגו' (שמות ל"ג:כ"ב) והיא המערה אשר בהר האלהים כלומר ראה וזכור אם עשה משה רבך מעשה בידים כאשר בא מעשה לידו במקום הזה או קרוב אליו. ולזה כשנשאל שם מה לך פה אליהו ואמר קנא קנאתי וגו'. צוה שיצא אל ההר ויעמד לפני ה' כי שם יושלם לו הלמוד ההוא ושם נאמר והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' (שם י"ט) וכל זה הוא סימן לקושי הענין ההוא בעיניו יתעלה אמנם בא לו הלמוד באומרו לא ברוח ה' לא ברעש ה' לא באש ה' כלומר שאינו מסכים בכל מה שיעלה על הרוח לעשות ולא במה שיעשה ברעש ובחרדת המהירות. וגם לא באש רתיחת הכעס והקפדנות. אמנם אחרי כל זה בא קול דממה דקה לומר כי אשר יבחר ה' הוא המעשה אשר יעשה בנחת וביישוב הדעת על דבר אמת וענוה צדק ובפרשת נזיר דברנו מזה הענין. ולזה אחר שהושאל שם שנית מה לך פה אליהו וחזר והשיב קנא קנאתי לה' צבאות וגו'. אמר לו שוב לדרכך מדברה דמשק ובאת ומשחת את חזאל למלך על ארם ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתך והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע (שם) הישירו שאין תוכן הענין בקנאות ההם שיהרוג הפרנס הנביא בידו על זה האופן אבל שיצוה לעשות ע"י אחרים כי הנה הרבה שלוחים למקום שנמסר בידם לעשות וזה אם ע"י מלחמה שיפלו ביד מלך ארם וע"ד המשפט שימיתם יהוא כמו שעשה כאשר מלא בית הבעל מהנביאים והכהנים פה לפה וצוה לשוחטם והנשארים בהם ימותו ע"י אלישע בדרך התוכחה וההתראה לא בידים כמו שכן ראוי לפרנס כמוהו ולא באופן אחר. ואולם מה שאמרו ז"ל במדרשות פרשה זו ומפני שנתעצל משה לא ידע איש את קבורתו ללמדך שצריך אדם להיות עז כנמר וקל

כנשר וכו' (במ"ר פ' כ') יראה שהיתה כוונתם שהיה לו להורות להרוג אותו בב"ד ואפי' שלא כדין כי זה נתן לעשותו לפי צורך השעה ולפי שהוא ע"ה לא היה רגיל לעשות דבר רק במלאכות ה' כמו שכתבנו במי מריבה לא עשה ונחשב לו לעצלה לדקדק עמו על דרך שאמר וסביביו נשערה מאד (תהילים נ':ג'). וזהו שאמרו שם מכאן אתה למד שמדקדק עם הצדיקים כחוט השערה (בבא קמא נ'.) שאם היה חייב לעשות כן מן הדין הרי היה חטאו כעבות העגלה. ועניין העלם קבורתו במקומו נדבר ב"ה: מכל מקום עלה בידינו למה לא נמסר ליעשות הדין הזה ע"י משה רבן של נביאים. ואולם נמסר הדין לאיש אשר גברה עליו רוח אלהי ולבשתו תלבושת קנאת ה' להמסר מעצמו ולבלתי הצריך חיי גופו לכלום מבלי שישאל עליו לרב או לב"ד וזה עצמו מה שאמר (סנהדרין פ"ב:) שבקשו מלאכי השרת לדוחפו שאפי' המחשבות הנכונות האנושיות אשר הם המלאכים המלוים אותו והממונים על כל מעשיו הם יעכבו על ידו בטענות מספיקות ואף כי נאמר מאן מלאכי השרת רבנן (נדרים כ':) כמו שאמר התם ארבעה דברים שחו לי מלאכי השרת יצדק הדבר מאד שהזקנים והסנהדרין אם ישאל מפיהם ימנעוהו מעשות כי על הרוב אומרים לו אין אנו מצוין עליך לעשות אם תרצה מעצמך עשה אבל הוי ידוע שאם יפגע הוא בך אין לו דמים ואם תמיתהו אחר שפירש דמו בראשך כנזכר. אמנם נתקרב פנחס אל המעשה מצד הערה עליונה אלהית שעליה אמר שאמר הקב"ה הניחו לו קנאי בן קנאי משיב חמה בן משיב חמה ירצה שכבר היה ההתעוררת הזה רוח באנוש מנחלת אבותיו כי לוי לא שמע לעצה אנושית ג"כ במעשה דינה אבל מסרו עצמן על טהרת זרעם וקדושתם כמו שנתבאר שם וגם כבר נמשך מהמעשה הזה שהיה משיב חמה בגודל זכותו כמו שהשיב אהרן חמת השם בקטרת שנאמר ויתן את הקטורת ויכפר על העם (במדבר ע"ז) וכן בכאן תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל והוא תכלית שמירת התנאי שזכרו אותו חז"ל קמאי דמסרי נפשיהו מתרחיש להו ניסא (ברכות כ'.) ולפיכך זכה שנעשו לו כל הנסים אשר זכרום חז"ל במדרשות (במ"ר פ' כ'). א' דרכן לפרוש זה מזה והדביקן המלאך. ב' סתם פיהם שלא יצווחו. ג' כיון את הרומח כנגד הקובה. ד' האריך הברזל כדי שניהם. הה' נתן כח בזרוע להגביהם. ו' נתן כח בעץ וכו'. הז' לא נשמט מן הזין. הח' הפכן המלאך בראש הרומח וכו'. הט' לא הטיפו דם שלא יטמא. הי' שמר רוחותיהם שלא ימותו ויטמא. הי"א הגבהת המשקוף. הי"ב שלא פגעו בו בני שבטו. הנה שהורו שלא נמנעו מעשות לשלמות הענין ההוא דבר מהדברים ההכרחיים או מהנאותיים אל המעשה כמו שחוייב שיעשה לכל איש שיתחיל במעשה על שיעור מהשלימות אשר הוא התחיל בזה. והוא מה שנאמר תחת אשר קנא לאלהיו (ג) כי הנה

לא עשה בזה רק התחלת הקנאה לבד כי האל יתעלה גמר על ידו בשאר המעשים כלם והוא אמרו בקנאו את קנאתי כי הוא והדומים לו לא עשו רק ההמסר לבד ומשמייא אתרחיש ניסא כמו שאמר היו השבטים מבזים אותו (סנהדרין פ"ב:) כלומר שעשה שלא כהוגן ושלא בעצת ב"ד כנזכר בא הכתוב וייחסו פנחס והוא ענין היחס שזכרנו ולא עוד אלא שאמר בוא והקדים לו שלום שנאמר הנני נותן לו את בריתי שלום על דרך כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך (איוב ה':כ"ג) ועל זה אמרו חז"ל (במ"ר פ' כ"א) חביב הוא השלום שנתנו השם לפנחס בשכרו שנא' וכו'. כי הוא באמת ברית השלום המכוון לכל מעשה בראשית משעת הבריא' לאנשים השלמים ההמה השומרים צלמם ודמותם שהוא הטבע האמתי והחכם. אשר ייחדתי לביאורו השער הט"ו אשר זכרנו בכל מקום וכמו שיבא עוד זכרון שלום זה של פנחס וזולתו בפרשת דברים בעזרת האל. ויסבול שיהיה זה בכלל דבריהם ז"ל (סנהדרין פ"ב:) באומרו ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל כי על דרך האמת לא יבאו הענינים האלה ע"י תפלה וחנינה בעניינים הנסיים דבעו צלותא אבל מדינא אתיא לן ולכל כיוצא בו והן הנה הפלילות שעשה עם קונו כלומר שבא עמו בפלילים וזכה בדינו. והנה הגדיל לעשות עמו שני עניינים גדולים האחד מה שקנא לאלהיו הראוי לקנאת לאיש השלם (ד) והשני מה שזיכה את הכל בקנאו את קנאתי בתוכם כלומר שהיה בתוכם איש שלם כזה שהכריע את כלם לזכות. ושניהם תמצא מבוארים כי תבא על שכרו לפניך באומרו והיתה לו ולזרעו אחריו וגו' תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל. ומטעם זה נתמנה על מלחמת מדין כי ע"י קנאת ה' יעשה זאת והוא העתיד להשתלח לסוף הקנאות כלם להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם וגו' (מלאכי ג':כ"ד) כדאיתא בילמדנו (תנחומא פ' זו) הנני נותן לו את בריתי שלום שעדין הוא קיים וכן הוא אומר בריתי היתה אתו החיים והשלום (מלאכי ב':ה') וגזרו על הדבר כמו שיראה שהקדים הנביא מלאכי חותם הנביאים אותותיו וסימניו קודם שיחתום בו כאשר אמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לי מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא כי אשר כן נחת ונכנע לפני אלהיו על מוסרו נפשו על עבודתו הכל נחתים מפניו ואמר תורת אמת היתה בפיהו במה שהורה הלכה למעשה ואמר כך למדתי ממשה אחי אבי אבא הבועל ארמית קנאין פוגעין בו (סנהדרין פ"ב.) והוא בכלל ומפני שמי נחת הוא כי במקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב (ברכות י"ט:) וכ"ש במקום שאין מורין כן כמו שאמרנו. ולזה אמר ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי כי במה שדן משפט ישר עשה שלום בין ישראל למקום ויכפר עליהם כי שפתי כהן וגו'. הנה פתח בלוי שנאמר למעלה סמוך מהענין להיות בריתי את לוי אמר ה'

צבאות. ואח"כ אמר כי שפתי כהן ולא סר משם עד שסיים במלאך שנאמר כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ב':ז'). וזה יאמת מאד מה שארז"ל כי פנחס הוא אליהו (ילקוט פ' פנחם) כי הוא היה לוי בראשונה שכבר נולד קודם שנמשחו אלעזר ואיתמר וכמ"ש לא נתכהן פנחם עד שהרגו לזמרי (זבחים ק"א:) אמנם כשהרגו כבר נתנה לי ברית כהונת עולם ולז"א כי שפתי כהן וגו'. ולפי מה שהיה בסוף שליקח השמים ועומד נצחי כאחד מצבא המרום שנאמר כי מלאך ה' צבאות הוא כי כמוהו כמלאך ה' שלוח מאתו ית' לכל חסידיו ועבדיו הזוכים לראות פניו בחלום או הקיץ כמוזכר בכמה מקומות בתלמוד. ועליו אמר הכתוב הנה שולח מלאכי וגו' ובתכלית הביאור אמר בסוף הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' וגומר (מלאכי ג':כ"ג). והנה א"כ כבר נתבאר מה משפט האיש אשר קנא לאלהיי ואפשר כי באומרו והיתה לו ולזרעו אחריי ברית כהונת עולם כוון אל הקנאה הזאת שזכר בקנאו את קנאתי ירצה שתהי' הקנאה הזאת לו ברית כהונת עולם הוא אשר יקנא בימי אחאב כמו שקנא עכשיו יהוא אשר עתיד לקנאת בסוף הקנאות כלם שנאמר קנאתי לירושלים ולציון קנאה גדולה (זכריה א':י"ד). ולפי שזה היה ענין נסתם ומכוסה ביניהם לא אמר לכן אמור לו או אמור להם רק לכן אמור שירצה אמור בכלל אמירות שבתורה וכתוב זאת זכרון בספר למען יעמוד ימים רבים כי צדקתו עומדת לעד ובריתי נאמנת לו: הנה שנתבאר מזה הספור הנכבד מה שהנחנוהו ראשונה מהיחס אשר לזאת האומה השלמה עם תורת ה' תמימה להיות כל אחד משניהם כאיש אחד מקובץ ומחובר מחלקים אשר מציאותם יחד ישימוהו שלם בלי תוספת וחסרון עד כי לזה יאמר כי בחטא קצתם יקרא הגוי כלו חוטא וזכות הקצת ישיבהו שלם בהכרעתו כמו שאמרנו וכמו שיתבאר עוד בביאור ועתה ראה איך ייחד משה אדוננו אלה שני הענינים הנזכרים וביאר יחסם דמיונם יחד מזה הספור על האופן עצמו אשר אמרנו בתחלת משנה תורה כשדבר בשבח התורה האלהית וכללות מצותיה אמר ועתה ישראל שמע אל החקים וגו'. לא תוסיפו על הדבר וגו' ולא תגרעו ממנו וגו' עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור וגו' (דברים ד'). ירצה אע"פ שאמרתי שמע אל החקים והמשפטים שמשמע שהם ענינים ודברים מחולקים מצד רבוי מספרם הנה אינו כן כי על דרך האמת כלם דבר אחד הוא בלתי מקבל התוספת והגרעון כמשפט הדבר השלם. ולכן לא תוסיפו על הדבר כסבורין שאין אתם מחסרין אות' בתוספת ההוא כלום ולא תגרעו ממנו לחשוב שלא נפסד רק הגרעון ההוא שאין הדבר כן אבלהתוספת והחסרון יפסידו צורת תמימותה לגמרי כמו שנפסלה צורת תמימות הכהן המקריב להיות חרום או שרוע. ולהמתיק להם הדבר כדי שלא יהי' זר בעיניהם מפני חלוף מיני

המצות ורבויים הנראה למראית העין המשיל להם מן הענין השני והוא אחדות העם או האומה שאמרנו ומזה הספיר עצמו. יאמר עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור כי שם נאמר ויחל העם לזנות כו' (במדבר כ"ה:ג') ותקראן לעם וגו' ויצמד ישראל וגו'. ויחר אף ה' בישראל וגו'. וכל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך. והנה אם השמיד את כל אשר הלכו וכבר נאמר שהלכו כלם אם כן השמיד את כלם. והנה עם כל זה ואתם הדבקים בה' אלהיכם וגו' ראה זה זר ונפלא שאין הפה יכולה לאומרו שכלם חטאו וכלם היו דבקים בה' וכלם היו נשמרים וכלם חיים אלא שזה היה מצד דבקות הכללות ושלמותו כמשפט האיש עם חלקיו כנזכר שבהחלות אבר אחד ממנו יחלה כלו ובהברות האבר יבריא כלו ועל זה הענין יהיו הכלל חוטא והכלל זכאי והכלל נענש והכלל ניצול ונשאר כמו שיהי' הענין בתורה שבעבור על מצוה ממנה נאמר וגם עברו את בריתי (יהושע ז':י"א) כמו שבשמירת חלק ממנה כאשר יהיה מהענינים הגדולים המכריעים בהמסר הנפש וזולתו כאשר אמרנו יאמר שתשמור התור' כלה והוא ענין נכון מאד: ומעתה נבא אל השלמת הביאור בהתר קצת ספקות אחרות שיתבארו לפי דרכנו אשר דברו בהם המפרשים. וישב ישראל בשטים וגו'. הנה הכתוב הורה בזה דרך חטאים ואופן בואם מן הקל אל החמור וממנו אל היותר חמור אמר כי מישיבת ישראל בשיטים אצל העם הזונה נמשך כי החל העם לזנות אל בנות מואב שהיא עבירה שחייבים עליה מיתה בידי שמים או קנאין פוגעין בו כמו שנתבאר וממנה ותקראן לעם לזבחי אלהיהם (עיין מנחת שי פ' בלק) במ"ם שהוא כנוי לזכרים. ירצה שאלו הנשים התחילו עמהם במה שקראו אותם לזבוח לה' אלהיהם של ישראל כי יאמרו להם שאותה עבודה הנה מבקשות ואחר שהתחילו להשמע אליהן לזה נמשך מה שנאמר ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן כי כשאכלו ושתו עמהן נהפכה הכוונה הראשונ' [444]ונתחלפה המ"ם לנו"ן ואע"פ שההשתחוואה היא גופה של עבודה מ"מ עדין יש לומר שהיו עובדים מאהבת נשים והעובד ע"א מאהבה או מיראה הוא פטור כי אינו עובד ממש כדאית' בע"א (נד.) עד שיעבדנה בזדון לכוונות עבודה ממש. לזה נאמר ויצמד ישראל לבעל פעור לומר שכבר הגיעו לשנצמדו לבעל פעור צמיד פתיל ככל העובדים אותו לשמו. והנכון שנצמדו ע"א ועריות יחד והנה באו לפי דרכן על הדרך שכוונו חז"ל (ע"ז ל"ו:) בהרחקתן כשאמרו גזרו על פתן משום יינן על יינן משום בנוחיהן ועל בנותיהן משום

[444]שנתחלפה מם בנון, ר"ל כי המם של לאלוהיהם שהוא כינוי הקרן לזכרים ומוסב על ישראל, נתחלפה בנון של לאלוהיהן שהוא כינוי לנקיבות ומוסב על בנות מואב, ורומז הכ' בזה שתחלה אמרו להם בנות מואב שגם הן מבקשות לזבוח עמם לה' אלהיהם, ורק אחר האכילה והשתיה הטו את לבם לזנות אחרי בעל פעור ולהשתחות לאלוהיהן.,

ד"א ועל ד"א משום ד"א ומזה חויב שחרה אף ה' בישראל. ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם וגו' אם כתרגומו צורת הכוונה חסרה מן הספר. אמנם פשט הכתוב יורה על מה שאמרנו ראשונה כי אחר שלכל העם בשגגה הגה כלם חייבים. ולזה הפליג לומר קח את כל ראשי העם וגו'. שדן אותם כמשפט עיר הנדחת שיתיז את ראשי כל העם ויוקיעום לפני ה' נגד השמש ושבזה ישוב חרון ה' מהם. ראה נפלאות ממאמרו שאמר שימית את כלם ושיכפר על כלם ואיך יהיה זה אלא כי בעבור שבחטא קצתם יחשב כאלו חטאו כלם הנה בהמית החטאים יחשב גם הוא כאלו הרג את כלם ובהשאר הזכאין ישארו כלם והוא עצמו מה שאמר לשופטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור. והנה עם זה שב חרון אף ה' מעליהם ובאמת אף ה' לא נאמר אלא חרון אף ה' מלמד שעדין נשאר האף לבדו והיא אשר השיב אותה פנחס דכתיב השיב את חמתי וגו'. ויתכן שלא הרגו איש כלל כמו שכתב הרמב"ן ז"ל. ובמעשה פנחס שנתמצע בנתים נתכפר הכל כמו שאמרנו כי כמו שיקרא גוי חוטא אם איש א' יחטא כן יקרא צדיק תמים בהמצא בקרבם איש עושה פלילה כמו שכתוב שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה וגו' (ירמיהו ה׳:א׳). יראה שבעבור האיש ההוא השלם ישפוט אותם משפט צדיקים וכן בכאן ויכפר על בני ישראל כמו שיבא ולשון הכתוב מוכיח באומרו והנה איש ישראל בא ויקרב את אחיו את המדינית כלומר משה היה מצוה אל שופטי ישראל הרגו איש אנשיו וגו'. והנה איש ישראל בא וגו'. וירא פנחס וגו'. ויבא אחר איש ישראל וגו' ותעצר המגפה מעל בני ישראל וגו'. והמה בוכים פתח אהל מועד יאמר כי משה ואהרן וכל העדה היו בוכים שם כי ראו כי יצא הקצף מלפני ה' ובעודם שם היה מעשה זמרי לספות חרון אף ה'. ולזה נתעורר פנחס בקנאה ההיא העצומה ורז"ל למדו מכאן מה שאמרנו ראשונה קרוב אליו אמרו לו זו אסורה או מותרת ואם תאמר אסורה בתיתרו מי התירה לך נעלמה ממנו הלכה געו כלם בבכיה וגו' אלא כדי שיבא פנחס ויטול את הראוי לו. וירא פנחס ראה מעשה ונזכר הלכה אמר ליה משה כך מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו (סנהדרין פ"ב.) ויקם מתוך העדה נושאין היו בדבר אם חייב מיתה ואם לאו עמד מתוכן ונתנדב והוא ממה שאמרנו בפירוש אמרם בקשו מלאכי השרת לדוחפו (שם) שהיו רואין שלא להתיר איש לעשות אלא אם יתעורר מעצמו לטעמים שנזכרו וקם פנחס ונתנדב וידקור את שניהם את איש ישראל ואת האשה וגו' מכאן למדנו דין הקנאי שצריך לפגוע בהן בעודן נזקקין במעשה הזנות שאם פירש אינו רשאי כמו שאמרנו ותעצר המגפה מעל ישראל שמעשה זה הכריע

את כלם. אמנם היו המתים בחרון אף ה' כ"ד אלף כי לא חטא נקל הוא ע"א וזנות יחד כמו שאמרנו:

פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי וגו'. כבר אמרנו טעם זה היתה לפי' חז"ל. אמנם לפי הפשט יראה כי לפי שלסוף תהיה הכוונה לומר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם מה שלא נתכהן עד הנה לזה חוייב לייחסו אל אהרן הכהן כלומר שישוב אל השרש אע"פ שנולד אחר שנמשח אלעזר אביו. וכבר כתבנו טעם השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם כי היה ראוי שתסתלק החמה מעליהם בכלל יען המצא בתוכם מי שנתעורר אל קנאת השם ית' על השיעור ההוא ולזה ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי. ולזה הנני נותן להם בעבורו את בריתי שלום ולא יהיה עוד בבני ישראל נגף והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם וגו'. ירצה כי מוסף על מה שנתן לכל ישראל שלום בעבורו תהיה לו לעצמו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. אמנם תהיה לו הכהונה בעצמו תחת אשר קנא לאלהיו כי המקנא על זה האופן ראוי הוא לכהונה גדולה בלי ספק. אמנם תמשך הכהונה לזרעו אחריו להיות להם זאת השררה בתוך בני ישראל תחת מה שכפר עליהם עכשיו כי מי שכפר עליהם עכשיו בשעת האף והחמה יזכה לכפר עליהם זרעו תמיד. ושם איש ישראל המוכה וגו' כתב רש"י ז"ל במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי והגנאי הוא מה שסמך פירושו באומרו נשיא בית אב לשמעוני לאחד מחמשת בתי אבות שהיו לשבט שמעון כלומר שלא היה נשיא אלא לאחד מחמשת בתי אבות. ד"א להודיע שבחו של פנחס שאע"פ שהיה לו נשיאות זה לא מנע וכו'. ומה שיראה שהוא צורך הספורים הנמשכים כי במה שהודיע מי הוא האיש המוכה ידענו הסבה אשר אליה חסרו שבט שמעון במספרם הסמוך ממספרם אשר ספרם בתחלת הספר כל השיעור ההוא ובשם האשה הודיע טעם מלחמת מדין ואשר צוה לצרור אותם כמו שפירש כי צוררים הם וגו' ועל דבר כזבי בת נשיא מדין וגו'. והנה על כל פנים סמך הכתוב השכר הטוב הנתן לפנחס על קנאתו זאת אל העונש אשר השיג את החטאים האלה בנפשותם כלומר זאת תהיה מגפת האנשים החטאים אחר תאותם וזאת נחלת עבדי יי' וצדקתם. ובספרי (פ' בלק) ובתנחומא וישב ישראל בשטים רבי עקיבא אומר כל פרשה שסמוכה לחבירתה למדה הימנה ר' אומר יש פרשיות סמוכות ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב כיוצא בו אתה אומר ובת איש כהן כי תחל לזנות (ויקרא כ"א) והכהן הגדול מאחיו (שם) וכי מה ענין זה לזה אף הוא נשרף[445] משל למה

[445] מלה"ד וכו' הכוונה כי כאיש חיל במלחמה שהשלים שניו, אשר בטרם עמד עוד לפני שר צבאו לקחת ממנו הרשיום להיות מעתה נקי לביתו, ולקבל שכר פעולת השנים אשר עבד עבודת הצבא [כמו שהיה נהוג אז בימי קדם שנתנו לאנשי צבא כאלה אחוזת נחלה או שכר אחר חלף עבודתן] ברח לו והלך לנפשו, שכאשר יתפשוהו

הדבר דומה כו' לקטרון + שהשלים שניו ולא שמש פלומפומון + שלו כו' כך בת כהן שזנתה יוצא כ"ג לפניה ואומר לה אלו עשית כדרך שעשו אמותיך זכית שיצא ממך כ"ג כיוצא לזה ועכשיו אבדת נפשך ואבד כבודך כו' כיוצא בדבר כו'. הנה שדרשו סמוכים ורחוקים לענינים אלו. ודי בזה לפי הכוונה בזה החלק:

שער פד

פרק א

יבאר כי כשרון האומה הוא תקפה וגבורתה. ובהסתלקו ישארו קרחים מכאן ומכאן:

צרור את המדינים

בפרק מציאות האשה (כתובות ס"ז:) ת"ר מעשה בריב"ז שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלם והיו תלמידיו מהלכין אחריו ראה ריבא אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין רגלי בהמתן של ערביים כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו אמרה לו רבי פרנסני אמר לה בתי בת מי את אמרה לו בתו של נקדימון בן גוריון אני וכו'. בכה רבן יוחנן ואמר אשריהם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין אומה ולשון שולטת בהם ובזמן שאין עושין צונו של מקום הקב"ה מוסרן ביד אומה שפלה ולא ביד אומה שפלה בלבד אלא ביד בהמתן של האומה שפלה:

אח"כ וישפטו עליו חטא משפט מות יאמרו לו "לולא עשית זאת לברוח מן המחנה עד עמדך לפני שר הצבא היה משלחך בכבוד ונותן לך דינרי זהב בשכרך כמו שיותן לכל גבורי חיל כמוך שהשלימו כבר שני עבודתם, עתה, אתה יוצא ליהרג" כן סמך גם הכי (ויקרא כ"א) כבוד הכהן הגדול מאחיו לעונש בת כהן כי תחל לזנות, להורות לנו בזה ההבדל גם בבחינת האושר וההצלחה הזמנית בין השומר כבוד כהונתו ובין המחלל אותה, וסמך גם פה שכר פנחס אשר קנא לאלהיו אל עונש זמרי ושאר אנשים החוטאים אשר מתו במגפה להראות לנו זאת נחלת עבדי ה' וזאת אחרית החוטאים האלה בנפשותם.

[446]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, הנה ידוע עפ"י הקש החיפוש והנסיון, ר"ל כאשר נתור ונחפש אחר מהות רוב הדברים הטבעיים והמלאכותיים, כי הדבר היותר שלם מזולתו בבחינת צורתו, הוא ג"כ יותר חלש ורפה בבחינת חמרו, כמו שהוא בהיפך שהיותר חזק בבחינת חמרו הוא, ג"כ היותר פחות הערך והמעלה בבחינת צורתו, ד"מ בדברים הטבעיים רוב מיני הדומם השונים, הם חזקים כראי מוצק, ככל מיני מתכיות ואבנים, כמו שאה"כ "אם כח אבנים כחי, אם בשרי נחוש" והם בכל זאת בבחינת צורתם פחותי הערך מכל הנמצאים כלם, והצומח הכי נכבד הוא ממנו, אבל פחות הערך מבע"ח וחזק הוא מהם לפי חמרו, ובע"ח אשר הם נקלים ושפלי ערך ביחסם והצטרפותם אל מין האדם בבחינת צורתם, יש להם בכל זאת יתרון רב ממנו ברוב תקפם וגבורתם, אשר ע"כ יבחר ג"כ אותם האדם לפתח ולשדד אדמתו ולכל שאר עבודה קשה אשר יעבוד אותם בפרך, [וגם בבע"ח עצמם נראה לא לבד שבעלי כנף אשר יש להם כשרון ההתעופפות ליתרון מכל הולך על ארבע, הם חלשים הרבה מהם, כי אם גם בזוחלי עפר וקטני ארץ נראה שיש להם כשרונות רבות, החסרים מחייתו שדה היותר גדולים ועצומים, ד"מ הדבורה תמוך דבש הפרחים, ותעש לה בתי דונג להצפינו שם, השממית תארוג קורי עכביש לצוד וללכוד בהם זבובים למאכלה, והנמלים הלבנים, עם לא עז, ובכל זאת יבנו להם בתים גדולים וחזקים (עיין מזה ביאורי למעלה ויקרא קנ"ה ע"א) וגם בבני אדם נראה כן, כי החכמים ואנשי מדע אשר כח שכלם חזק וצורתם האנושית יותר שלמה מצורת זולתם, הם לרוב חולשי הכח הגופני ורפי ידים, תחת כי האכרים והיוגבים ושאר הגבורים אשר בעם, אשר כח גופם חזק ואמיץ, הם לרוב גם בוערים וחסרי הדעת והתבונה,] כן גם בדברים המלאכותיים,

[446]אם הדברים כל מה שהם שלימי הצורה הם יותר חלושי החומר הן האדם היה היותר נכון למועדי רגל מכל הנמצאים וזאת האומה הנבחרת יותר מכלם:

הקודם הוא מה שיאמתהו החפוש לפי מה שנראה אותו מהדברים הטבעיים והמלאכותיים הלא נראה שהצור' אשר בדומם בכלל היא היותר שפלה שבכל הצורות שבמדרגות הנמצאות. והנה החמר בה היותר קשה והיותר חזק שבחמרים כענין האבנים והמחצבים שעל שניהם אמר איוב (איוב ו') אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש. והקרוב אליו הוא הצומח שצורתו היא העולה במעל' על הצור' המחצביית. ועל כן החומר שבמינה עם שאינו חזק וקשה כמין הראשון הנה הוא יותר חזק מכל החמרים הנושאים שאר הצורות אשר עליו ולכן ייוחדו אלו השני מינים מהשתי המדרגות לבנינים החזקים הבנויים מהעצים והאבנים. אמנם המדרגה אשר עליו מהחי הבלתי מדבר עם שחומרו אינו חזק וקשה כראשונים הנה הוא חזק וקשה מן החמר אשר לצורה המדברת. ולזה

הענין כן הוא, כי לפי מה שמשתדל המלאכה ליפות דבר מה יותר בציורים שונים ופתוחים דקים מאוד, כן יוחלש עי"ז גם חמרו יותר, באופן שיהיה יותר נוח להשבר ולהנתץ משאר הדברים, ונמשך מזה ג"כ, כי לפי היות דבר מה יותר שלם בעוד צורתו אתו בחוברת, כן יגדיל הפסדו יותר כאשר תעזבהו צורתו וישאר אך חמרו לבד, ד"מ כאשר ייבש עץ צומח ותעזבהו נפשו הצומחת, יצלח עוד למלאכת הבונים וחרשי עץ, אבל גוית הבע"ח הנכבד מהצומח, כאשר ימות תעמוד רק איזה ימים, ואחר תבאש ותעל צחנתה, והאדם היותר נכבד מכולם אשר ימות, תמהר גויתו להפסד עוד יותר, הנה לפנינו, כי לפי גודל מעלת הצורה כן תגדל גם פחיתות החומר הנפרד ממנו, [ואפשר כי גם בעבור זה חמורה טומאת נבלת אדם מנבלת בהמה, וגוית הישראל הנכבד מכולם מטמא באוהל, משא"כ מתי שאר העמים, ועיין מזה למעלה בדברי הרב ובביאורי שער ע"ט.]

ונמשך מזה, כי האומה הישראלית, אשר היא היותר שלימה בצורתה מכל העמים תהיה גם יותר חלושה מכולם בבחינת חמרה, ומסבב מזה, כי כאשר תחטא ותאבד גם צורתה היקרה, היא נפסדת בבחינה כפולה, בבחינת צורתה המקולקלת עתה, ובבחינת חמרה החלושה בטבעה, וע"כ דמה אותה הנביא ג"כ (יחזקאל ט"ו:ב') לעץ הגפן אשר תעש באושים, והיא הזמורה אשר בעצי היער, כי בהיות מעלת הגפן רק בצורתו השלמה מכל העצים, חלוש הוא בחמרו עד שלא יוקח ממנו למלאכה, ומעתה הזמורה הזאת אשר גם בצורתה היא נפסדת, כי תעש באושים, היא נפסדת בבחינה כפולה, ואף כי אם שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר? וידוע ג"כ כי מדי יהיה דבר מה יותר שלם בצורתו ד"מ תפוחי זהב מופז במשכיות כסף, או אבני שוהם וספיר מפותחים פתוחי חותם משובצים בכתם אופיר, כן הוא גם יותר עלול להשחת על נקלה, אשר ע"כ צריכים אנו ג"כ להשתדל יותר בשמירתו מאשר נשמור שאר דברים אשר הם בלתי יקרים ונכבדים כל כך, (ועיין מזה ביאורי למעלה שמות דף ל"ו ע"ב,) ומסובב מזה, כי אומתנו הישראלית בעבור יקרת ושלמות צורתה, אשר מורשה לה מאבותיהם מימי קדם עלולה ונכונה מאוד להפסד גם מצד חולשת חמרה גם בעבור יקרת צורתה אשר בהעדר השמירה הנכונה תפסד על נקלה, ואז היא גרועה עוד, יותר משאר העמים ונתונה בעבור זה לבז ולמשיסה למו, ועכ"ז רומז מחז"ל שהחל בו הרב ז"ל "אשריהם ישראל בזמן שעושין וכו', ובזמן שאין עושין רצונו של מקום הקב"ה מוסרן ביד אומה שפלה," וכו', שמלת "אשריהם" מוסבה גם על מאמר השני, וכוונתו, כי מה שהם מאושרים ביקרת מעלתם ושלמות צורתם הוא לא לבד הסבה שבעת שיעשו רצון הי"ת לא יוכל כל עם ולשון לעמוד נגדם, כ"א גם מסבב שבהיותם מונעים לעשות רצונו הם פחותים וגרועים כל כך במעלתם, עד שגם יד אומה שפלה ובהמתם, שלטת עליהם, ובעבור זה לא רצה ג"כ הי"ת להכניס דור המדבר לארץ כנען, יען כי הם היו נפסדים מצד צורתם עד שמאסו גם בארץ חמדה, כאשר הראו זאת בתלונותם על משה בענין המרגלים (עיין למעלה שער ע"ז) ובעבור זה היו חלשים וגרועים בבחינה כפולה, ולא יכלו עוד לעמוד נגד הגוים הגדולים והעצומים יושבי הארץ ההיא, ורק לדור הנולד במדבר אשר השתוקקו מאוד לבוא לרשת את הארץ הנבחרת הזאת, (עד שהשתדלו גם הבנות להתנחל בה, כאשר נראה זאת בבנות צלפחד,) להם לבדם נתנה למורשה, כמו שהעירו חז"ל על כל זה באמרם על הכ' "לאלה תחלק הארץ לאלה שהם בחיים, (ר"ל האמיתיים והמוסריים,) לא לבני אדם הנידונין למיתה".

לוקח המין הבלתי מדבר לעבוד ולמשא ולהוציא לחם מן הארץ כמו שיהיה זה באנשים הבהמיים כי להיותם חסרים בשלמות צורתם ייחדו מהם למלאכות הקשות ולכל עבודה בשדה. וכן הוא הענין ברוב הענינים המלאכותיים שכל מה שתקפח המלאכה בדקות הפתוחים והציורים פרחים וכפתורים יחלש כח החמר הנושא אותו וישאר דק מחוספס. ומזה יתחייב ענין שני והוא כי כל מה שיהיה הנמצא שלם בעוד צורתו בשלימותה יהיה היותר פחות בהפסדה כי בשתפסק כח הצמיחה מהצומח ישאר נקי יבש נכון לכל מלאכת הבנין וזולת זה. אמנם מהבעלי חיים כשתפסד צורת החיות לא יתקיים הגוף וכן גופי הבלתי מדברים יעמדו קצת זמן במלאכה. אמנם גופי המדברים לא יעמדו כלל: וכל זה משל נאות וראי' נכונה לחיוב הנמשך והוא ההבדל אשר בין זאת האומה המיוחדת לאומות העכו"ם כי הנה להיותה היותר שלימה בצורת' בעודה בקיומ' עד שכבר תהיה מדרג' בפני עצמה כמו שאמרנו בשער ט"ו יתחייב היותה בהפסד צורתה היותר חלושה שבכלן משני צדדין. האחד לסבת החמר. והשני מצד הצורה. אמנם לסבת החמר כפי מה שאמרנו שמעלת הצורה תדקדק החומר ותחלישהו בלי ספק. משל לכלים הדקים והנחמדים הנעשים בחרושת אבן ובחרושת עץ כי בהיותם בשמיר' מעולה הנה יש להם מעלה נפלאה על פשוטי החמר אשר מהם נחצבו. אמנם בהבטל שמירתם חזקם ותקפם הגלמית הנמצאת להם ראשונה כבר אבדה במה שהתיכה מהם המלאכ' והשמיר' המעמדת אותם לא תמצא ונמצאו קרחים מכאן ומכאן ויהיה ההשחת' וההפסד להם קרובים מאד. וזה עצמו נמצא למין האדם כי להיותו היותר דק מהנמצאים הטבעיים והיותר רחוק מהיסודות הראשונים בהרכבתו מכלם יהיה היותר שלם שבהם בהיותו בהווייתו. אמנם היותר נכון ומעותד אל ההפסד מכלן אשר לזה אמר הנביא ורחק ה' את האדם ורבה העזוב' בקרב הארץ (ישעיהו ו':י"ב) כפי מה שכתבנו קצת והיות זה הענין מיוחד אל האומה הזאת מזה הצד על כל זולתה ביארו יחזקאל הנביא באר היטב באומרו בן אדם מה יהי' עץ הגפן מכל עץ הזמור' אשר היה בעצי היער היוקח ממנו עץ לעשות למלאכ' אם יקחו ממנו יתד לתלות עליו כל כלי הנה לאש נתן לאכלה את שני קצותיו אכלה אש ותוכו נחר היצלח למלאכ' הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכ' אף כי אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה לכן כה אמר ה' אלקים כאשר עץ הגפן בעצי היער אשר נתתיו לאש לאכל' כן נתתי את יושבי ירושלם (יחזקאל ט"ו:ו') אמר בן אדם שים לבך להבין ההבדל אשר בין עצי הגפן מכל עץ שאינה מצד גודלה וחוזק חומרה עליהם רק מצד שבח פריה וא"כ שים לדעתך על הזמורה אשר תמצא בעצי היער שתעשה באושים או שאין לה פרי כל עקר ותדע שאין בכל עצי השדה פחות ממנה לפי

שהפרי אין בה. והחוזק לשום מלאכה הוא נעדר ממנה מתחלת הוייתה א"כ מה תועלת יש בה כי אם לאש וכ"ש שאמר שאחר שנתן לאש לאכלה ואם תכבה בשני קצותיה לא יצלח לכל כן הענין בעצמו ביושבי ירושלם כי אין מעלתם ברובה ובחזקם ובגבורתם רק מצד שבח פרי מעשיהם שנמשלי' אל הגפן בהם כי הוא הפרי המשמח אלהים ואנשים.[447] וכבר נתפרסם שנמצאו בה שלשה מיני בועלות מתחלפות בעניניהם ובברכותיהם בוסר ב"פ האדמה ענבים ב"פ העץ יין ב"פ הגפן. האחד תתייחס אל הדומם. והשנית אל הצומח. והג' אל האישיות המיוחד מצד מה שהוא גפן. וכן נמצאו באדם ג' כחות כנגדן כי את זה לעומת זה עשה האלהים ורצוני באדם ע"ד שארז"ל אתם קרוין אדם (ב"מ קי"ד:) כי בהם לבדם נכללו שני סוגים והבדל מיוחד מהשהוא אדם ממש כמו שכתבנו בשער מ"ד ח"א. וכן היו בגפן שני פירות כוללים ואחד מיוחד במה שהוא גפן ממש אמנם כאשר יהיו בשלמותם ימצא הגפן הנכבד הזה בשלמותו. אמנם כשיתקלקל הגפן הזה ולא יוציא פירותיו כהוגן הוא העץ היותר פחות מכל העצים מצד חמרו אשר לא יועילו ולא יצילו את עצמם מיד להבת המקרים והעונשים כשתסתלק השגחת הש"י מעליהם. והנה אחר שיתחיל הפורעניות בהם מכל שכן שלא יתחזקו לעמוד ולהתיצב כנגד שום אדם כי הנה בהיותם על שלמותם לא היה בהם כח לעמוד מפאת חוזק חומרם וטבעם כי לא בחרבם יירשו ארץ. ואביהם יצחק אמר הקול קול יעקב והידים ידי עשו (בראשית כ"ז:כ"ב) וכמ"ש אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם וגו' (תהילים כ':ח'). וכ"ש שלא יוכלו עמוד כאשר התחיל' הפורעניות לחסר בהם ולהתישם ולזה חוייב להם שישתדלו בכל עוז לעמוד על שלמות צורתם אחר שהחמר אשר בהן כפי חבתן בשלמותן כך הוא היותר חלוש והיותר רפה שבחמרים. אמנם מצד הצורה הם ג"כ יותר עלולים מכל זולתם לפי מה שנשרש אלינו מכל החכמים שההתחלה כל מה שהיא יותר שלמה יהיה הנזק הבא מהפסדה יותר חזק כי על כן היו הנפסדים שבאנשים יותר רעים מהחיות הרעות כמ"ש ג"כ זה החכם בפ"ז מהשביעי מספר המדות. וכבר כתבנו זה אצל פרה אדומה שער ע"ט ומזה חוייב שתהיה האומה הזאת עלולה ומעותדת אל ההשחתה וההפסד יותר מכל זולתה לפי שההתחלה בה היא יותר שלימה שבהתחלות וכמ"ש שה כפי חבתן כך היא טומאתן. וזה הענין אשר מצד הצורה ביארו ירמיהו הנביא על צד היותר נכון שאפשר

[447] וכבר נתפרסם וכו', כוונתו, כי כמו שיש לגפן ג' מיני פירות, הא', בוסר, הב', הענבים המבושלים, והג' היין היוצא מהם, באופן שברכותיהם שונות, כי על הבוסר מברכים בפה"א, ועל הענבים בפה"ע, ועל היין בורא פרי הגפן, ויחס הבוסר אל הענבים כיחס הדומם פחות המדרגה אל הצומח, והיין הקובע ברכה לעצמו משובח ומהולל מכל שאר הצמחים, כן יש גם באדם ג' כוחות נפשיות הצומחת, החיונית והמשכלת אשר בעבורה לבדו נקרא בשם "אדם" הנבחר מכל בע"ח, וע"כ דמה הכ' פה את בני ישראל אשר ביחוד נקראים בשם "אדם" אל הגפן.

באותה נבואה שאמר כה אמר ה' אלי הלוך וקנית לך אזור פשתים ושמתו על מתניך ובמים לא תביאהו ואקנה את האזור כדבר ה' ואשים על מתני וגו' קח את האזור אשר קנית אשר על מתניך וקום לך פרתה וטמנהו שם בנקיק הסלע ואלך ואטמנהו בפרת כאשר צוה ה' אותי ויהי מקץ ימים רבים ויאמר ה' אלי וגו'. ואלך פרתה ואחפור ואקח את האזור מן המקום אשר טמנתיו שמה והנה נשחת האזור לא יצלח לכל (ירמיהו י״ג:ז׳).[448] כי מהראוי שיתבונן האדם בענין זה המשל כי מה ראה שיקח אזור כי אם מפני שאמר כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש וגו' (שם) הנה אינה טענה גם כי הבגדים חגורים בו ודבוקים אל מתניו יותר ממנו ולמה צוה שיקנהו ושיהיה של פשתים ושלא יביאו במים אבל הכוונה לו לרמוז אל מה שאמרנו מענין הויית הקנינים הנפשיים ושלמותם בהיותם בהוייתם ותכלית הרע הנמצא בהפסדם. וזה כי האזור לפי מנהג ספורי הנבואה נתייחסו אליו ארבע מעלות נפשיות גדולות מצד ענייניו ואופני שמושיו והם אשר כתבנו אותם בפרשת בלעם שנתיחד אל האומה הנבחרת הזאת אשר סדרם הוא באומרו כנחלים נטיו

[448] כי מהראוי שיתבונן וכו' ר"ל כי ארבע מעלות נפשיות תיוחסנה לאומה הישראלית כל עוד היא דבקה בה', ושומרת חקיו ומשפטיו האחת, כי היא גוברת אז בעזר הי"ת על כל העמים להיות עליון על כל גויי הארץ, והב' כי אז כל מעשיה נאותים ומתוקנים כראוי, עד שתהולל בעבור זה בפי כל, ועל פני כל תכבד, והג' כי בלכת אנשיה בדרכי התורה השומרת אותם תמיד מפרוץ גדר השיווי והראוי בכל הנאות גופניות, ישארו תמיד גם בריאים ונשמרים מכל חולי ומדוה אשר לרוב רק בעקב פריצת גבול הראוי במאכל ובמשתה ובשאר תשוקות המותרות יבואו לאדם, ועי"ז יהיו תמיד בני האומה הזאת לרוב גם יפה תואר ויפה מראה, אחרי כי החלאים החיצונים והתשוקות החמריות הסוערות ומתרגשות בקרב איש ולב עמוק הם לרוב הסיבה, כי חשך משחור תואר ומראה פניו החיצונים, והד' כי אז שכינת כבוד הי"ת דבקה בהם, והם כלם עם קדוש לאלהים, ועל כל אלה ארבעה רומז מאה"כ (דברים כ"ו:י"ט) "ולתתך עליון וכו', לתהלה ולשם, ולתפארת, ולהיותך עם קדוש" וכו' והנה האזור הוא אות וסימן לכל אלה הארבעה מעלות, כי כפי הנודע בגדי בני קדם הם ארוכים ורחבים מאוד ובעבור זה הם מונעים אותם מעשות מעשיהם כראוי ואף כי ללחום מלחמתם, אם לא יחגרו מתניהם באזור, וע"כ יורה גם פעולת חגירת האזור על הגבורה וההכנעה לפעול גדולות כמאה"כ "אזר נא כגבר חלציך" גם רק ע"י חגירת האזור יהיו בגדי אדם (הרומזים גם על מידותיו ותכונותיו הנפשיות כמ"ש למעלה ויקרא דף ס"ד ע"ז) מסודרים ומתוקנים ויפים כראוי לכבוד ולתפארת והאדם בעצמו הוא על ידו נאה והדור בלבושו כמו שנראה בבגדי כהונה "וחגרת אותם אבנט" (שמות כ"ט:ט׳) ובדוד שהיה חגור אפוד בד, והם ג"כ רק על ידו קשורים ואחוזים ודבוקים היטב בגופו, וע"כ יהיה האזור אות וסימן לא לבד על הגבורה והעוז, כי אם גם על הסדר הראוי, הנוי והיופי, והדיבוק והקישור ולמען הראות לבני ישראל כי כל ארבע המעלות הנפשיות הנכבדות האלה תאבדנה מבעליהן אם לא ישמרו אותן בשמירה מעולה, או שיחדלו מהשתמש בהם, כי כפי הנודע יוחלש כל כח נפשיי גם ע"י מניעת והעדר השימוש בו, (כמ"ש למעלה במדבר דף מ"ב ע"ב) נצטוה ירמיה לקנות אזור פשתים ולשומו על מתניו, ואף שילוכלך שם ע"י הזיעה לא יביאהו במים לכבסו (מה שרומז כי יחדל ממנו השמירה הראויה והמצטרכת לו) ואח"כ יטמנהו בנקוק הסלע על שפת נהר פרת ימים רבים, מה שיורה על מניעת ההשתמשות בו, וכאשר נשחת האזור עי"ז עד אשר לא הצליח עוד לכל, הודיע להם בזאת כי גם כל מעלותיהם הראשונות אבדו מהם בעבור מניעתם לשמור אותן כראוי, ולהשתמש בהם תמיד, כי הלכו אחרי ההבל ויהבלו לזנות אחרי אלהי נכר ולעזוב עי"ז חוקי התורה הצדק והמישרים באופן שהם עתה בתכלית ההפסד וההשחתה כאזור הזה הנשחת אשר לא יצלח עוד לכל, ובעבור היות האזור סימן כל המעלות היקרות והנכבדות, נאמר לא לבד מאליהו הנביא ע"ה (מלכים ב א׳:ח׳) ואזור עור אזור במתניו, כי אם גם להורות שבאחרית הימים תשובנה כל המעלות האלה עוד לישראל ואף כי למלכם המשיח אשר הוא הראש לכלם אה"כ (ישעיהו י״א:ה׳) ממנו ונחה עליו רוח ה' וכו' והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו," כי ענין האזור ומה שיורה עליו ישוב לאיתנו הראשון, ולא יפסד עוד לעולם.

וגו' ובמעט השתכלות יוסכמו אל הנזכרות נעשה אדם בצלמנו כדמותנו והמה אשר זכרם משה באומרו ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה וגו'. (דברים כ"ו:י"ט) כמו שכתבנו שם שער פ"ב. אמנם השם הוא הקנוי במעלת הגבורה אשר בה מתפשט השם בעולם כמו שהיה לאומה זאת על הנסים ועל הפורקן ועל הגבורות שנתפרסמו ההם בעולם והוא הדבר המתיחס אל האזור יפה באומרו אזור נא כגבר חלציך וגו' (שם ירמי'). לבש ה' עוז התאזר (תהילים צ"ג:א'). והנה מאמר ולתהלה הוא תקון המעשים הנאותים כד"א אשה יראת ה' היא תתהלל וגו' (משלי ל"א:ל'). והוא ג"כ מיוחד אל האומה הזאת בהישרת המעשים התוריי' האלהיי' והוא ג"כ מיוחס אל האזור באומרו על האשה המהוללה במעשיה חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועותיה כי המעשי' הנאותים הם עקר מעשיה וכל גבורתה. אמנם התפארת הוא הנוי ויופי התמונה הנמשכים אל שלימות הנפש אשר בהם תארה התורה אל השלמים כמו שזכרנו שם והוא ג"כ מיוחס אל האזור כי הוא עשוי לכבוד ולתפארת נאמר בבגדי כהונה ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפד לו בו (ויקרא ח':ז'). ונאמר ודוד חגור אפוד בד (שמואל ב ו':י"ד-ט"ו) כי כל זה הוא ענין הקישוט והנוי ומה שאמר ולהיותך עם קדוש וגו' הוא התאר המשובח שבכולם והוא הקשר והדבוק האלהי אשר עליו נאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם (דברים ד':ד') והוא המיוחד אל האזור מצד מה שענינו לדבק ולחבר הבגדים אל מתני האדם כמו שאמרו אבנט אהיכא דאיתיה (זבחים פ"ח:). ויתכן שלכך היה אליהו ז"ל מתואר כשהיה אזור אזור במתניו. והנה כאשר רצה להראות לעם הזה סבת הפסדם ואבדם המעלות האלה המיוחדות להם מצד צורתם צוה שיקנה לו האזור הזה אשר כל ארבעתן מתיחסות אליו יפה ואמר שיקנהו לרמוז שאלו הקנינים היה ראוי להם שיהיו חשובים ויקרים בעיניהם בענינים גדולי המחיר ואמר שיהיה של פשתים לפי שהוא ^רחוק ההפסד על ידי ההטמנה יותר מהצמר וגם כי הוא יותר נאות לשומו על מתניו תמיד. וצוה שאע"פ שיתלכלך על מתניו בזיעה שלא יביאהו במים לכבסו כלל ואע"פ שהוא נקל הכבוס. ונאמר שקנה את האזור ושם על מתניו ואח"כ צוה שילך פרתה ויטמנהו בנקיק הסלע ולקץ הימים מצאו וגו' והענין שהאזור הנכבד הזה אשר ארבעה טורי מעלתם סדורות בו על האופן הנזכר הם חייבים להזהר בשמירתו שמירה מעולה ולהתפאר בו תמיד וכל עוד שיהיה להם כן יהיה האזור נכון וקיים בודם אמנם כשיפשעו בשמירתו כמו שנרמז במשל האזור ההוא אשר לכלוכו בשמושו ולא כבסו וגם במה שטמנו ולא נשתמש ממנו ימים רבים והוא בלתי ההשתמש במעלות ההם בנקיות וטהרה וגם השליכם אחרי גוום ימים רבים ללכת אחרי אלהים אחרים משם נתהוה להם ההפסד המוחלט בכל ארבעת

חלקיו. הוא אשר פירשו בבירור באומרו ככה אשחית את גאון יהודה ואת גאון ירושלם הרב העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי ההולכים בשרירות לבם וגו' (ירמי' שם). הנה שבאומרו ההולכים בשרירות לבם כיון אל הפשיעה הראשונה ובאומרו וילכו אחרי אלהים אחרים כיון אל השנייה. ואמר כי כמו שבהיותם בהויותם הם מעלות שלמיות על כל שאר העמים כן ועל הערך ההוא יהיו בהפסדם בתכלית ההפסד וההשחתה כאזור הזה אשר לא יצלח לכל. וסיים הביאור ואמר כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את בית ישראל ואת כל בית יהודה נאם ה' להיות וגו'. ואמר שהיתה כוונת האל יתעלה שישמרו להם אלו הד' ענינים המזומנים באזור תמיד על צד היותר נאות שאפשר: אמנם לסבת בלתי שומעם היו נפסדות בידם ונהפכות לדברים נפסדים ונשחתים מאד. והנה להיות ענין האזור הזה נודע ומורגל בדברי הנבואה אמר ישעיהו הנביא על חזרת אלו הדברים בימי המשיח העתיד אשר נאמר עליו ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' (ישעיהו י"א:ב'-ג'). רוח ה' הרי הדבוק האלהי. רוח חכמה ובינה הרי התפארת שנא' רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (דברים ד':ו'). רוח עצה וגבורה הרי הגבורה מפורשת. רוח דעת ויראת ה' הרי תקון המעשים אשר האריך בביאורם באומרו והריחו ביראת ה' ושפט בצדק דלים וגו'. ולבסוף אמר על כלם והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו. ואמר שיחזור ענין האזור הנכבד הזה לאיתנו ושלא יפסד עוד לעולם וגם עמו יבא בעל האזור אשר אמרנו. והנה עכ"פ נתבארה כוונת הנמשך שאמרנו כי להיות האומה הזאת היותר משובחת בצורתה משאר האומות כמ"ש ונפלינו אני ועמך מכל העמים אשר על פני האדמה (שמות ל"ג:ט"ז) הנה מהצד ההיא תהיה יותר עלולה ומעותדת אל תכלית ההפסד יותר מזולתה משני הצדדים אם מפני חולשת החומר ואם מפני חוזק הצורה שיהפך להם למשחית. וזה עצמו כוונת רי"בז במ"ש על המעשה ההוא של בתו של נקדימון שנהפך לה טוב ענינה ליותר רע שאפשר אשריכם ישראל בזמן שהם עושים רצונו של מקום אין כל בריה וכו'. ובזמן שאין עושים רצונו של מקום הקב"ה מוסרן וכו' (כתובות ס"ו:). יורה הוראה עצומה כי שני הענינים האלה רצוני הטוב והרע שניהם הם להם מצד שלמותם כי על כן אמר על שניהם בשוה אשריכם ישראל כי כמו שבהיותם בשלמותם הם היותר חזקים שבאומות מצד מעלת צורתם כן ג"כ מזה הצד עצמו יהיו עלולים לקבל ההפסד וההשחתה יותר מכלם בענין שבהפוך ענינם לא לבד האומות שולטות עליהם אלא האומה היותר שפלה והוא תכלית הרוע וההפסד הנמשכים מצד חולשת החמר והפסד הצורה. וזאת הית' הסבה העצומה אשר בעבורה מנע האל ית' כניסת הארץ מדור המדבר כי היו חלושים

מאד ונצוחים משני הצדדים ואינן כדאי לבא מנחמת גוים ועצומים כמו שכתבנו שם שער ע"ז עד שיבאו אחריהם דור אחר בנים יולדו יתחזקו באלו הענינים כמו שאז"ל עליהם לאלה תחלק הארץ (במד' כ"ו). לאלה שהם בחיים לא לבני אדם הנדונין למיתה (ב"ב קי"ז.) כמו שביאר בפירוש באומרו בסוף הענין ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן אשר פקדו וגו'. כלומר שלא היה איש מתכונת הראשונים וחסרונם אשר מאסו בארץ חמדה ובשלמיות הדבקות בה כמי שכתבנו שם. אבל נמצאו הפכים להם לגמרי כי לא די שלא מאסו בה אבל היו בתכלית החפץ והתשוק' אליה עד שהבנות בנותיהן השתדלו בכל עוז בנחלתה כמו שהיה הענין הנכבד ממעשה בנות צלפחד ומזה הטעם זכו אליה ואל השגת תכליתה כל זמן שנמשכה שלמותם. וזה יראה ענין המשך אלו הספורים אשר אנחנו בביאורם וטעם סמיכתם והרדפתם כמו שיתבאר עוד לפי דרכנו בפירוש אמנם אחר שנתעורר אל הספקות הנופלים בכל אחד מהם. והנה אכלול כל ענין מלחמת מדין בכאן אצל צרור את המדינים כי הוא הנאות לפי כוונתנו עם היות שנתמצעו ביניהם קצת ענינים בדרך אשר ספרה אותו התורה כמו שיתבאר:

א למה צוה לצור את המדינים על דבר שהיו המואבים עקר ובמואב אמר אל תצר את מואב וכבר אמרו ז"ל שנכנסו על ריב לא להם שעונשם קשה יותר מהבאים בטענת עצמם כמו שיבא להלן במאמר אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח ומהם שאמרו מפני רות המואביה וכו' (ב"ק ל"ח:) והרמב"ן ז"ל כתב שהם נתנו העצה שאם לא כן כבודה בת מלך מדין מה תעשה בשטים וכל זה איננו שוה מאחר שפירשו מהמעשה:

ב אומרו כי צוררים הם לכם יראה שהי' לו לומר כי צוררים היו ועוד אז"ל מכאן אמרו בא להרגך השכם להורגו (יומא פ"ה:) הערב והורגו היה להם לומר שהם כבר עשו מה שעליהם לעשות: ג מה טעם אומרו נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר שנאמר בכאן צרור את המדינים ומה טעם אומרו אחר תאסף אל עמיך שהרי לא הגיע עתו. ולמה נכנס בין צואה למעשה מספר מפקד העם: ד למה לא עשה מלחמה זו משה בכבודו ובעצמו כמו שצוה נקום נקמת בני ישראל וכבר אז"ל כי מפני שנתגדל במדין בירא דשתית מיא וכו' (במ"ר פ' כ"ז) אבל לא יספיק זה אל מאמר וצווי מבואר. ה ולמה לא זרז אותם קודם מעשה שיהרגו כל זכר וכל אשה יודעת איש למשכב זכר שהוצרך לקצוף עליהם אחר כך על זה ולמה קצף על פקודי החיל הרי פנחס היה העקר: ו מ"ט אתם חנו מחוץ למחנה וגומר וכל דיני הטומאות בכאן מה שלא נזכרו במלחמות סיחון ועוג וזאת השאל' עצמה תפול בדיני טהרת כלי השלל: ז מה שהאריך מאד בספור מספר השבי והבז והמלקוח ובפרט בחלוקתם ומכסם וזה כי אחר שכתב שיחצו הכל בין יוצאי

המלחמה והעדה ושיקחו ממחצית יוצאי המלחמה אחד מת"ק מהאדם והבהמה ויתנו אותו לאלעזר הכהן. וממחצית העדה אחד אחוז מן החמישים ויתנו אותם ללוים ה"לל ויעש כן משה ולמה יאריך לכתוב כל פרטי מספרם עם שבנקל דמילתא דפשיטא לן טרח וכתב לה קרא לפרסם התועלת המגיע להם מ"מ די לו בשיכתוב פעם אחת כמה הם ויאמר צאן שש מאות ושבעים אלף וחמשת אלפים ובקר שנים ושבעים אלף וחמורים אחד וששים אלף ונפש אדם מן הנשים אשר לא ידעו משכב זכר כל נפש שנים וששים אלף ומזה יודע כמה הוא המחצית גם המגיע מהמכס מכל אחד מהחצאין ולמה יאריך בזה אריכות עצום בלי צורך: ח כי אחר שרוצה להאריך במספר החצאים ובמספר המגיע לאלעזר מהאחד אחוז מחמש המאות ממחצית יוצאי המלחמה כמו שאמר ויהי המכס לה' מן הצאן כך ומן הבקר כך ומן החמורים כך ונפש אדם כך למה לא זכר סכום המכס אשר למחצית העדה שהיה אחד אחוז מן הנ' שהי' המספר רב מאד וגם שאינו כל כך קרוב לדעתו כמספר הראשון ואם ששניהם הם קלי ההשערה והנה לא חשש לזכור רק מחציתם לבד. אלו הן הספקות הנופלים במלחמת מדין במה שסופר ממנה בשני המקומות הנזכרים כמו שאמרנו. וגם שיש לדעת למה הפסיק ממנה בפרשת הקרבנות ופרשת נדרים וזולת זה ולמה לא נעשת מלחמת מדין אשר נצטוה עליה ראשונה:

ועתה נשוב אל המקום הראשון והוא ענין בנות צלפחד הנמשך בספור אל נשיאות המספר ונעורר הספקות הנופלות בענינם:

א כי כשאמר לו הש"י למשה לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות למה לא פירש לו דין הבנות היורשות נחלה שיראה שאלו לא שאלו הבנות האלו את דינם שלא היו יורשות עד שהוצרך להקריב משפטן לפני ה': ב שא"א שלא יהיו בימים ההם על שום סדר ומשפט בענין הנחלות ולא ימלט משהיו על דין התורה והוא שתירש הבת במקום שאין בן. או על משפט אחר. ד"מ שלא תירש אפילו במקום שאין בנים או זולת זה. ואיך שיהיה יש לשאול איך מלא לבן אותנה לשאלה זו להחליף ולשנות המנהג השאלה אינה הגונה ואם לקיימו אינם צריכות. ואם כדברי הרמב"ן ז"ל שאמר שהחטא יגרום להפסיד הנחלה כי על כן באו להתנצל שלא היה אביהם מהנועדים על ה' בעדת קרח כ"ש שנוסיף לשאול כנגד משה ע"ה ולמה לא הוציא מלבן הפחד הזה אשר בדו מלבן שהוצרך לשאול את פי ה' האומר אליו כן בנות צלפחד דוברות נתון תתן להן וגו'. ג איך אז"ל (ספרי פ' זו ועיין רש"י) מלמד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה ואיך היתה יכולה עינו של משה לראות מה שלא חודש אלא אח"כ: ד במה שאז"ל (ב"ב קי"ט:) בטענתן של אלו ואם לאו במקום בן היינו עומדות תתייבם אמנו ליבם מלמד שחכמניות

היו ומה חכמה היא זו והלא תורה מפורסמת היא בישראל שאפילו בן הבן או בן בן הבן או הבת בת הבת מ"מ פוטר מן הייבום וכ"ש מי שהיו לו ה' בנות גדולות כאלו וכבר משלו חכמים זה הענין אצל משה לחנוני שאמר לתלמידו אם יבאו אליך סלעים פרוט ואם תבא מרגלית הביאה לי באה אצלו חוליא אחת של זכוכית הוליכה אצל רבו הלך רבו להראות' לאחר וכו' (במ"ר פ' כ"א) וכל זה הוא דבר נפלא שיעלם מאדוננו משה מה שלא נעלם מתינוקות של בית רבן: ה מה ראו לומר אבינו מת במדבר דמאי איכפת לן שמת במדבר או בזולתו מהמקומות לענין נחלתם וגם שכל מתי ישראל אז מתו במדבר עד בואם אל ארץ נושבת והרי היא מילתא יתרה. ועוד אומרם והוא לא היה בתוך העדה וגו' וכי חשוד משה בעיניהן שהיו צריכות להנצל ממנו כמו שכתב הרמב"ן ז"ל כנזכר. ו אומרו בדין הזה והיתה לבני ישראל לחקת משפט כאלו היה הדין הזה חדוש ושנוי הלכה והלא דין צדיק וישר הוא: ז אם היתה מצות הש"י צודקת במה שצוה שתהיינה הבעת האלו לבני דודיהו לנשים כדי שלא תסוב נחלה ממטה אל מטה למה לא הוקבעה הלכה לדורות בכל בת יורשת נחלה ואם לא היתה ראויה להתנהג בה לדורות למה צוה בה באלו הבנות או בכיוצא בהן בדור ההוא: ח מה טעם רש"י שתקן כן בנות צלפחד כתרגום יאות מלמד שראתה עינם יכו' וטעם כך כתובה לפני במרום (ספרי פ' פנחס) ולמה לא תקנו כזה במאמר כן בני יוסף דוברים: ט מה טעם עלה אל הר העברים וגו' וראיתה אותה ונאספת אל עמיך וגו' אחר שעדין לא הגיע עת האסף עד שנאמר לו בסוף משנה תורה עלה אל הר העברים וגו' ומות בהר וגו': י באומרו אל אלהי הרוחות לכל בשר וגו'. כי מה טעם בזה התואר לזאת השאלה. וגם בכפל אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם. אמנם סמיכות פרשת קרבנות בשער הסמוך יתבאר ב"ה. ואחר זכרון אלו הספקות נבא אל ביאור אלו החלקים אשר יעדנו:

צרור את המדינים וגו' כי צוררים הם לכם וגו' כבר כתבנו בפרשת בלעם שהסבה אשר בעבורה הכניסו עצמן בעובי הקורה היתה לפי שהם היו בכלל לחיכת הסביבות ושלכן היו הם בסכנה יותר ממואב שהיו ישראל נוטים מעליו ולפי זה נכלו להם בדבר פעור והנה כאשר ראו שנבאשו בישראל ולא נתקיימה עצתם להשמיד האומה ההיא בע"א וג"ע שגלגלו עליהם לא סרו עוד מהתנכל כנגדם נכלים וערמומיות להלחם עמהם על הדרך שעשו בני עמון כאשר גלחו זקנם של עבדי דוד ויכרתו את מדויהם: שנאמר ויראו בני עמון כי נבאשו בדוד וילכו אל ארם וגו' (שמואל ב י':ו') והשנית שכבר היה בלבם על הורגם בת נשיאם ועל שתיהן היה בלבם לערוך כנגד ישראל והראיה החזקה לזה היות בלעם הקוסם עמהם כי לא השיב ידו מבלע וכללוהו עמהם בעצת מלחמתם אשר יזמו

לעשות והנה שומר ישראל ברוך הוא גלה את אזנם והגיד להם אשר יחשבוהו בחדרי מלכיהם בטירותם (א) והוא אומר צרור את המדינים וגו' כי (ב) ודאי צוררים הם לכם עכשיו בנכליהם אשר נכלו לכם ומנכלים עוד לחזור להלחם בכם כי ידעו שנבאשו בעיניכם וגם שהם חושבים לדרוש דמי כזבי בת נשיא מדין אחותם מידכם ולזה הסכימו והרגו אותם:

ובמדרש (מדבר רבה פרש' כ"א) צרור את המדינים וגו' אתה מוצא במי שבא עמהם במדת רחמים לסוף בא לידי בזיון ומלחמות וצרות ואי זה זה דוד שנא' ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש (שם) א"ל הקב"ה אתה תעבור על דברי וגו'. יראה שהיו להם הענינים האלה ממין א' והוא מה שאמרנו. (ד) ולכאורה יראה שלא היתה הכוונה שיעשה כן מיד אלא התר רצועה בהם לבד כעין לא תדרוש שלומם וטובתם וכן יש במדרש (במ"ר פ' כ"א) לכך כתיב צרור את המדינים לפי שכתבתי כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה וגו' (דברים כ"א:י"א). לא תעשה כן אלא חבלו אילנותיהם וכן אתה מוצא בשעה שהלך יורם מלך ישראל להלחם במואב וגו'. עד והכיתם כל עיר מבצר וכל עץ טוב תפילו וכל מעייני מים תסתומו (מלכים ב ג':י"ט) והנכון שהכתוב עצמו הפר טעם מה שנתעכב הדבר לעשות והוא אומרו ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' אל משה ואל אלעזר וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו'. והכוונה שמיד אחרי המגפה צוה ה' על המספר אל הטעם שיבא ומשם נמשכה שאלת בנות צלפחד והנגרר אחריו כמו שיבא ומ"מ נזכרו בכאן שני הענינים שזכרנו ראשונה בחוזק העם וחולשתו. וזה כי יען שחטאו בחלקם הצוריי מצד מה שנשמעו לע"א ובחלקם החומרי ממה שחטאו נתעתדו לקבל נזק והפסד מהם והיתה ההתיצבות לפניהם קשה אם ימתינו לשיערכו כנגדם. ולזה היתה עצת ה' טובה מאד שיקדימו הם עליהם כדי שיבאו עליהם בפתע ויהרגום והוא מה שביארו באומרו כי צוררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור והוא ענין הראשון. ועל דבר כזבי בת נשיא מדין וגו' הוא ענין השני אשר חטאו רבים במינו שנאמר ויחל העם לזנות אל בנות מואב אמנם טעם המספר תכף ומיד הוא כדי לכלול מלחמת מדין בכלל כל מלחמות מלכי כנען בהיות ע"י אנשים כשרים שהם ראויים לעשות מלחמה ביד רמה ושיתבוננו העם הזה בינה כמו שביאר בסוף לאלה תחלק הארץ וגו' כמו שאמרנו מבן עשרים שנה וגו' ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים ירצה שהודיעום שיש בחלוקת הארץ ביניהם שתי השקפות. השקפה למספר שימנום בערבות מואב מבן עשרים שנה ומעלה. ועוד אחרת לבני ישראל היוצאים מארץ מצרים והוא מה שאמרו שהמתים היו יורשים את החיים

כמו שכתב רש"י ז"ל והיא פשרה נכונה בין שתי החלוקות כמו שהוא מובן יפה מדבריו. אמנם מה שספר אחר מספר שבט ראובן הוא דתן ואבירם קרואי העדה אשר הצו וגו' ותפתח הארץ את פיה וגו'. אחשוב שהיה לכבוד יעקב אבינו שקנטר לראובן ושמעון ולוי בשעת מותו ועתה יזכור שהיה טעם לדבריו ממה שנמצאו בשבט ראובן ולוי מי שהתריסו כנגד רבם וכנגד שכינה עד שנעשה בעבורם נס מפורסם בישראל כמו שנודע משמעון עצמו ע"י החסרון הנמצא בם בזה המספר מהמספר אשר לפניו יותר משלשים ושש אלפים אמנם אגב ארחיה קמ"ל כמה קשה עונש המחזיק במחלוקת על ריב לא לו מהמחזיק בטענות עצמו כי הנה דתן ואבירם קריאי העדה אשר הצו את משה ואת אהרן בעדת קרח כלומר על ריב לא להם ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם בכללם עד שלא נשאר שריד ופליט באהליהם. אמנם קרח שנכנס על ריב שלו הלא הוא עצמו ואנשיו נענשו אמנם בני קרח לא מתו כי הבא בטענ' ודאי כשתבטל הטענה בעיניו כמי שעשו כלם צדיקים על פי חז"ל כנזכר במקומו הנה הוא יחדל. אמנם הבא בלא טענה לא תמצא לו סבה שיחדל אבל יהיה מקשה לבו אחר רצונו ויפול ברעה ואין מציל והיא כוונה נפלא' בכתוב. והנה בחלוף שמות המשפחות וחסרונם ובזכרון אבות ובנים יחדיו כגון לגלעד משפחת הגלעדי אלה בני גלעד איעזר משפחת האיעזרי וגו' כי יש כיוצא בהם רבים כבר דברו בהם המדרשות והמפרשים ז"ל מה שיספיק. אמנם במה שאמר בכאן ושם בת אשר סרח שתרגם אנקלום ושום בת אתת אשר וכתב עליו הרמב"ן ז"ל שכוון בזה לומר כי היתה בת יורשת נחלה ושלכך הזכירה הכתוב בכאן כאשר הזכיר בנות צלפחד שתכנס בכלל לאלה תחלק הארץ ודבר של תימה הוא שהרי א"כ מזה הטעם מנאה ג"כ ביורדי מצרים בכלל הבנים וסדרן וא"א שתהי' אז יורשת נחלה שהרי כל השבטים היו אז קיימים גם זרעם נכון לפניהם לא נפקד מהם איש זולתי מה שנזכר בכל מקום ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח וימת ער ואונן בארץ כנען (שמות מ"ו) ואין ספק שאלו היה שם אחר כיוצא באלו שהיה מזכירו אם בלידה ואם במיתה ואם בשניהם וזה מבואר. ואף כי מנאה אז על שם העתיד ושהית' בת אחת מבני השבטים שמת אח"כ בלא בנים ונשא אשר את אשתו למה תגרע להקרא על שם השבט ההוא וכי מפני שנשא אשר אלמנת בן אחיו תמנע יתומתו להקרא בשם שבט אביה כמו שנקראו בנות צלפחד ותקרא על שם בעל אמה וכ"ש אם עמדה ממנה משפחה גדולה כמ"ש הרמב"ן ז"ל אלא אם תאמר שהית' אלמנת בנו ונשאה ונקראת על שם זקנו והרי כאן יבום אחר שלא נזכר ולא נפקד בשום מקום ובדא ודאי לא חש מר לקמחיה. ולדעת כוונת אנקלוס היא זולת מה שחשב' והוא כי לפי ששם בירידתם למצרים נאמר ובני

אשר ימנה וישוה וגו' וסרח אחותם שיראה מבואר שהיא היתה אחות הבנים לא בתו של אשר שא"כ היה לו לומר ואת סרח בתו כמו שאמר ואת דינה בתו (בראשית מ"ו:ט"ו). ואם יוקח מאמר ושם בת אשר הכתוב בכאן כפשוטו הרי הכתובים מכחישים זה לזה והוא הסכים ביניהם כתרגומו ושום בת אתת אשר. ולפי זה יתכן כי אמה של סרח מתחלה היתה לאיש מבני השבטים מאותן שמתו אחרי כן בלא בנים ויצאה ממנו והיתה לאשר ולשבעה חדשים ללקוחיה ילדה אותה ולא נודע אם היא בת תשעה לראשון או בת שבעה לאחרון ונמצאת קרחה לנחלה מזה ומזה מאשר כי היו לו בנים ומהראשון מפני הספק. וכמו שאמרו יצא זה שאין זרעו מיוחס (יבמות ק':) ולזה נחיחסה מתחלה אל האחים ולא אל האב ולא נמנע הכתוב לומר הנה ושם בת אשר מפני הספק אלא שאנקלוס תקן לפי היחס הנזכר ראשונה כמו שאמרנו וזה נכון מאד למצוא שם לאביה לפי זה הדרך ואם לא איפה מי הוא: לאלה תחלק הארץ וגו' כבר כתבנו שטעם המספר הזה קודם מלחמת מדין הוא להודיע שהאנשים הראויים למלחמה הם הכשרים אשר לא היה בהם איש מהאנשים הנצוחיים מהצדדים שכתבנו ראשונה וכמו שאמר ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן וגו'.(ד) ואני אומר כי מטעם זה חשב משה שהמלחמה הזאת שאמר עליה צרור את המדינים והכיתם אותם לא הוטלה עליו רק שהיא מכלל המלחמות שתעשנה על יד יהושע עד שחזר לומר לו אחר פרשת הקרבנות ופרשת נדרים נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיך שהכוונה אחר מלחמה זו תאסף ולא קודם לה כמו שאתה סבור אמנם מה שלא עשאה משה בעצמו יראה שלמד אותו ממאמר צרור את המדינים והכיתם אותם כי הוא שם הפועל לא צווי מיוחד אליו ואע"פ שכבר נאמר בכאן נקום נקמת כבר איפשר שיעשה ע"י צווי שעקר הכוונה לא בא אלא להודיעו שתעשה קודם שתאסף גם כי ידע כי פנחס הוא החל במצוה בקנאו את קנאתי וידיו יבצעוה על השלמות שכבר נכרת לו ברית שלום ועליו ועל האנשים הכשרים שנבחרו אליה סמך יפה כמו שאמר וימסרו מאלפי ישראל (במדבר ל"א:ה') ותרגום ואתבחרו כמו שאמר בעמלק בחר לנו אנשים (שמות י"ז:ט') ובשני המקומות וז"ל אנשים צדיקים וחכמים ואנשי רוח הקדש (במ"ר פ' כ"ב) דכתיב בנפול תרדמה על אנשים (איוב ד':י"ג) כי שני הענינים היו אחרי חטא סמוך וצריך זכות שלמה והוא מה שרמז אותו הכתוב יפה באומרו וישלח אותם משה אלף למטה לצבא אותם ואת פנחס בן אלעזר הכהן לצבא וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה ויהרגו כל זכר (במדבר ל"א:ו'-ז'): הזכיר חשיבת האלפים וחשיבות השר המשוח ויחסו ועל הענין שיחסו הכתוב בשעת מעשה עם כלי הקדש וחצוצרות

התרוע' וביאר שכבר צבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה והוא מה שהובן מהכתובים שזכרנו שלא תעשה מלחמה זו על ידי משה ותעשה על יד פנחס ולזה עשו והצליחו ויהרגו כל זכר (ה) אמנם מה שלא צוה השם ית' על הריגת הנשים תחלה יראה שהיה כדי שישאר מקום למשה להתגדל בו במעשה הזה ושיתקיים בו מה שנאמר נקום נקמת בני ישראל וכמו שאמר בפירוש החייתם כל נקבה הן הנה היו לבני ישראל וגו' ותהי המגפה בעדת ה' ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וגו' (שם). והנה משה לא צוה על זה כי חשב שהוא דבר מושלם ושלא יעלם ממי שלא נעלמה ממנו הלכה ראשונ' בעקר המעשה הבועל ארמית קנאין פוגעין בו (סנהדרין פ"א:). (ה) אמנם קצף על פקודי החיל ולא על פנחס דרך כבוד והנה פנחס מעצמו לא רצה לעשות מעשה בדבר שאם יפשע בו לא יקבל תקון מוטב שיביאם ואם ייטב בעיני משה יצוה ויהרגום. (ו) אמנם מה שנאמר בכאן ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הורג נפש וגו' מה שלא נזכר בשאר המלחמות הוא מפני שבמלחמת סיחון ועוג כל העם נכנסו במלחמה ואין שם טעם הרחקה אלו מאלו. אמנם בכאן נשארה המחנ' במקומה ומשה באהל וכלן בטהרתן וצריכין להשמר שלא יטמאו בטומאת מת ואל זה הטעם לא נזכרו שם דיני גיעולי הנכרים והכשירן כי למועד הזה שמור לסדרן יחד (ז) אמנם מה שהאריך במספר השבי והמלקוח והשלל ומחציתם ומכסם כמו שעוררנו בספקות יראה שהית' הכוונה שיתנו לב לדעת הפלגתם על דרך הפרסום באופן שלא יעלם ולא ישכח מהם אשר מחמת זה ידעו ויכירו גודל הנצחון שעשה פנחס ובני מלחמתו כדבר ה' מזולת שיפקד מהם איש כמו שיבא וזה במה שיחצו אותה מחצה במחצה ויתנו יוצאי המלחמה אחד מחמש המאות כי בזה כבר יבאו לאוצר ה' אחד מכל אלף (ה) ויהי' מספר האחדים המגיע מהם כמספר האלפים שהביאו כי בתתם מן הצאן שש מאות חמש ושבעים יודע כי מספר הצאן היו שש מאות חמשה ושבעים אלף וכן מן החמורים אחד וששים יודע שהיו אחד וששים אלף וכן בכלם והוא סימן יפה וקצר בו יודע לכל רבוי המלקוח והבז בצמצום מה שלא נודע כן במכס הלוים. אמנם מה שזכר מספר מחצית העדה כלומר בהודיע המחצית יודע המחצית אשר כנגדו וכבר היתה החלוקה הזאת מכוונת ג"כ באופן שכבר יגיע לאלעזר הכהן עשירית מה שהגיע לכל הלוים כמו שהיה הענין נוהג במעשרות.

[449] וסוף דבר שכונה וכו' ר"ל שע"כ האריכה התורה בסיפור המכס אשר נתנו מהשלל לה' לאות הכרת תודתם לו (אשר בהיותו אחד מני אלף לאלעזר הכהן וא' מחמישים ללוים יודע ממנו על נקלה גם מכסת כל השלל הרב המלקוח אשר בזזו עם הצבא) למען ישאר עי"ז הרושם תמיד בקרבם מנצחונם הגדול הזה, כי במתי מעט נצחו חמשה מלכים והמון עמים רבים אשר אתם, רק בעזר אלהי ובאופן נסיי. בעבור היותם אנשים שלימים החפצים רק בקרבת אלהים ושומרים משמרת תורתו, באופן שמכל אחד מהם לא נחסרה ולא נפקדה מעלתו האישית,

[449]וסוף דבר שכוונה החכמה האלהית לתת רושם באלו הענינים לפרסם שהמלחמה הזאת היתי נצחונה כנגד טבעו של עולם ומנהגו ע"י האנשים השלמים ההם אשר לא גרעו חק אישיותם ושלימותם בשני הענינים שזכרנו ראשונה. והוא עצמו מה שהעידה עליו התור' במה שאמרה ויקרבו אל משה הפקודים אשר לאלפי הצבא וגו' ויאמרו אל משה עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש ונקרב את קרבן ה' וגו' (במדבר ל"א:מ"ט-נ') כוונתם עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו וראינו שהמספר הזה אינו כדאי לערוך מלחמה כנגד ה' המלכים ההם והמון עמים רבים אשר אתם כמו שיורה על רבוים השבי והמלקוח כמו שנזכר אלא שהסבה היה מצד שלא נפקד ממנו איש יראה שכלם היו אנשים שלמים בלתי חסרים מאישיותם אשר בזה ידבקו באלהים והוא גומר על ידם ולזה ונקרב את קרבן ה'. ובמדרש חזית כחוט השני שפתותיך (שיר השירים ד':ג') אלו ישראל בשעה שאמרו למשה עבדיך נשאו וגו' ולא נפקד ממנו איש לערוה ולחטא ואמרו ונקרב את קרבן ה' אמר להם משה הרי דבריכם סותרין אלו לאלו אמרתם ולא נפקד איש לערוה ולחטא ואמרתם ונקרב את קרבן ה' אלולי לא חטאתם קרבן זה למה ירא אני שמא חזרתם לקלקולכם הראשון אמרו לו משה רבינו זוגו' זוגות נכנסנו אצל האשה והאחד מפחם את פניה והאחד מפרק את נזמיה שמא באותה שעה הזיע יצר הרע עלינו קימעא לכך אנו אומרים להקריב קרבן כי אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו מיד פתח משה לשבחם כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך (שם) אפילו הריקנין שבישראל מלאים מצות כרמון שכל הבא לידו דבר עבירה ונמלט ממנה מצוה גדולה עשה ואין צריך לומר הצנועין והצמותין שבך. ראה כמה כלל זה המאמר אמות הכוונה שהיינו עליה בתחלה. וזה כי במה שאמרו ולא נפקד ממנו איש כוונה לערוה ולחטא והם שני הענינים שזכר ראשונה באמרו על דבר פעור ועל דבר כזבי כו' כמו שפירשנו ועל שניהם אמרו חז"ל (ברכות י'.) שלא יסתכל במקום ערוה ושלא יינק ממקום הטנופת והגיד גודל כחם וחזקם בכשרותם שלא נמנעו מהערוה מחולשת חפצם בלתי הרגישם בה בערך אל חמדת הקנינים והשלל אבל שכבר באו לידי הרהור והיו כובשים רחמיהם ושולחים יד אכזריותם להכות ולפצוע כדי שלא יפנה לבם אפילו למה שהתירה התורה וראית בשביה אשת יפת תואר וגו' (דברים כ"א) שהרי אמרו כנגד יצר הרע הכתוב מדבר (קידושין כ"א:) שאלמלא יתירוה יקחנה באיסור ואלו גברו ועשו חיל ולא עוד אלא שעל אותו הרהור היו מביאין כפרה שאם

וזש"א ג"כ אח"כ "עבדיך נשאו" וכו' ר"ל בראותנו כי רק מתי מספר אנחנו ובכל זאת נצחנו עם רב כזה, אין זאת כי אם בעבור שלא נפקד ממנו איש, ר"ל שכל אחד ממנו נשאר במעלתו ושלימותו האישיות.

יצאו מידי עבירה לא יצאו מידי הרהור וההרהור ההוא ודאי הגדיל כח המצוה בלי ספק והוא מה ששבחם שלמה כפלח הרמון רקתך וגו'. לומר שאפי' הרקים שבהם מלאים מצוות כרימון מצד מה שתמנעם התורה מהעבירות כל שכן הצנועין והצמותין שבך כמו שהיו אלו המיוחדים במלחמה זו והנה זאת המלחמ' תהיה דוגמא למלחמות כלן אשר תיעשנה על ידי האנשים אשר לא היו במספר הראשון כי מסגולתם שלא יפקוד מהם איש כמו שהיה בכל ממלכות הארץ העצומות שלא נפקד מהם איש זולתי אותם מתי מעט במלחמת העי בחטאו של עכן שחרדו עליהם חרדה גדולה וכן אמרו והוא יגוד עקב (בראשית מ"ט:י"ט) כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש וכן כתב רש"י זכרו לברכה:

והנה אחר שבאנו על צורך המנין הזה למנין המלחמות נבא לענין בנות צלפחד אשר נמשך ממנו בלי ספק (ב) כי כששמעו אלו הבנות מאמר לאלה תחלק הארץ וגו' חשבו שהיתה הכוונה שתחלק לזכרים דוקא שנמנו לשם ולא לנקבות ושהיה קצת סמך לזה מהיות נחלה זו משונה משאר הנחלות הנהוגות עד עתה לפי שהארץ עדיין אינה כבושה לפניהם ולכאורה יראה שאשר ימסור נפשו עליה לתפשה הוא ינחל אותה לא הנשאר בירכתי ביתו שאנן ושקט ומדברי משה נלמוד האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה (במדבר ל"ב:ו') ומכאן באו לחשוב כי מאמר לאלה תחלק בא להוציא הנשים מ"מ שכיון שאין דרכן לעשות מלחמ' לא ינחלו כלל אפילו במקום שאין בנים. אמנם לפי פקחותם וחכמתם טענו כנגד המובן הזה טענות חזקות עד שנכבש' הארץ לפניהם (א) וזכו שיפורש המאמר על ידם וחוזק טענתם הוא אומרם אבינו מת במדבר והוא לא היה וגו' אמרו שכבר נתנה הארץ למורשה ליוצאי מצרים לפקודיהם ומהשע' ההיא כבר זכה איש בחלקו. ואם נגזרה גזרה על מתי מדבר שלא יבאו שמה לא בעבור זה נטלה נחלתם מהם ונתנה לזולתם אדרבה כי שם נאמר להם וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והבאתי אותם (שם י"ד) ויחוייב שכל שישנו בכלל וטפכם וכו' (ה) וא"כ כיון שאבינו מת במדבר כלומר כאחד ממתי המדבר שנגזרה עליהם גזרת מרגלים לאמר ופגריכם אתם יפלו במדבר (שם) והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' בעדת קרח שיחשב עליו שבחטאו של קרח מת כדתן ואבירם אשר נאבדו מתוך הקהל ולא יירשום בניהם אחריהם כאומרו ופקודת כל האדם יפקד עליהם (שם ט"ז) והוא היותם מצווים לביתם ומנחילים נכסיהם לבאים אחריהם. ואחר שהדבר כן ובנים לא היו לו למה נגרע שם אבינו מתוך משפחתו שאין לו בן שיתקיים בו מה שנאמר וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והבאתי אותם וגו' כי זה יחוייב שיתקיים על כל פנים (ד) ולחוזק טענה זו אמרו

חז"ל (ב"ב קי"ט:) ואם לאו במקום בן היינו עומדות תתייבם אמנו ליבם כלומר שמ"מ חוייב להמצא שם מי שיקום תחת אבינו. או שירצו זה שאין לאבינו בנים לא היה מפני שהסכימו הוא והם בעברה או מחלקת שמחמתם נאספו אב על בנים כי לא היה כן אבל כשמת אבינו במדבר לא היו לו בנים בחטאו כלומר שלא זכה בהם מעולם ואיך שיהיה בזה היתה שאלתם הגונה. (ב) והנה להמצא טעם נכון לכל אחד משני חלקי הסותר כאשר אמרנו לא ראו לפסוק אותו מעצמן אבל נאמר ויקרב משה את משפטן לפני ה'.[450] ואפשר שטעם הנו"ן רבתי לומר שלא הוצרך להקריב המשפט הזה אליו ית' מצד מה שהוא משפט של נחלות אלא מצד שהוא מיוחד להן שהוא דבר קשה ומסופק כמו שנתבאר. ובספרי (פ' פנחס) ויקרב משה את משפטן אמר רבי חדקא שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידיו של ר' עקיבא ואמר יודע היה משה רבינו שהבנות נחלות על מה נחלקו אם יורשות בראוי אם לאו וראויה היתה פרשה נחלות שתאמר על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד כו' יראה שכוונו למה שאמרנו שאין ראוי לומר שנסתפק משה בראוי לבא משאר נכסים כי למה לא יירשוהו יוצאי ירכו כבמוחזק אלא הכוונה להם מצד שיש הפרש לא מעט בנחלת הארץ בין המוחזק לראוי לבא שיש לומר כי מי שלא יעבור על הפקודים לצבא צבא לכבשה לא יטול חלק ממנה ובנות צלפחד טענו שאחר שאלמלא גזרת מתי מדבר כבר היה אביהן מכובשיה ולא היה נחלתן בה כראוי אלא כבמוחזק כמו שאמרנו והקדוש ברוך הוא הודה לדברי חריפותן ופלפולן ואמר כן בנות צלפחד דוברות נתן תתן להם אחוזה בתוך אחי אביהן והעברת את נחלת אביהן להן אמר שדקדקו יפה ומהטעם שהזכירו ראוי להעביר להן הנחלה שלא זכה בה אביהן. אשרי מי שהקב"ה מודה לדבריו וכמה הפליגו חז"ל (ספרי שם) באמרם כך כתובה לפני במרום מלמד שראתה עינים מה שלא ראתה עינו של משה (ג) וזה שבטוב ההשתדלות כך נכתב בתורה תחלה כשנזכר בה וצלפחד בן חפר לא היו לו בנים כי אם בנות ושם בנות צלפחד מחלה ונעה חגלה מלכה ותרצה לבסוף נאמר לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות כי כל מי שנזכר בשם במספר הזה הוא ראוי ליטול נחלה ומובן זה עם מה שאמר אח"כ לשמות מטות אבותם כך הוא באמת שכל מי שאין לו בנים כי אם בנות

[450] ואפשר שטעם הגון רבתי וכו' ר"ל כי המשפט הזה בעצמו בבחינה כללית לא היה נעלם ממנו עד שהוצרך להקריבו לפני ה', כי כבר יחייבנו גם השכל האנושית שכאשר ימות איש ובן אין לו יותן נחלתו לבנותיו, ורק בבחינת בנות צלפחד אלה הפרטית, היה הדבר בספק לפניו כי אחרי שעוד לא זכה צלפחד בחלקו, והארץ לא תחלק רק למי שיעזור בכבישתה לא למי שיחבק ידיו וישב בביתו שלאנן ושלו, ובנות צלפחד אלה ככל שאר הנשים לא יצאו בקרב, היה לו מקום לחשוב שלא יגיע להם חלק בירושת הארץ, וע"ז יורה ן רבתי במלת משפטן המורה על כינוי הקנין, ור"ל שרק משפט שלהן הפרטי הזה הוצרך להקריב לפני ה', לא משפט כל איש אשר ימות ובן אין לו כי אם בנות.

מיוצאי מצרים יטלו נחלה כמו שהם אומרות שאם הקפיד שלא יטלו כפי האבות לבד לא המעיט הבנות היורשות מירושתן. ואיפשר כי לזה כיון אנקלוס בתרגומו ושום בת אתת אשר לומר שסרח לא היתה בת יורשת נחלה שלא היתה בת בן יורש ולא הזכירה בשמה אלא מפני היותה בחיים כאשר אמרנו. והנה א"כ כוונה זו כבר כתובה כך בתורה במרום ולא נשתנה הדין ממה שהיה בראשונה אלא שנתבאר ולזה אמר שראתה עינם בצורך עסקיהם מה שנסתפק בו משה מתוך הכתובים עד שנתבארו לו (א) והנה גרמה זכותם ונכתבה על ידיהן פרשת נחלות (סנהדרין ח'.) עם שלא היתה מענינם כמו שאמר אחרי כן ואל בני ישראל תדבר לאמר איש כי ימות וגו' שיראה אחר שהודעתיך את אשר תעשה במעשה בנות צלפחד הודע את בני ישראל דיני הנחלות הראויים לנהוג בהם בכל מאי דמקרי נכסי והנה מפני קדימת מציאות דין בנות צלפחד בתורה כאשר אמרנו צדק עליו יפה מאמר כן בנות צלפחד דוברות שפירושו יאות כפי רש"י ז"ל (ח) שהכוונה אמת כמ"ש ז"ל כנים אמתיים כמו כן בנות צלפחד לא כן בדיו (ישעי' י"ו)[451] ע"כ. ומלת אמת לא תצדק כי אם בהמצא הדבר חוץ לנפש כמו שהוא בנפש ולזה אמר אמת כי כך כתובה פרשה זו במרום שאם לא כן אלא שראה עכשיו שהוא נכון לעשות כן היה אומר טוב בנות צלפחד דוברות וכבר נאמר על זה וכיוצא אמת מארץ תצמח וגו' (תהלים פ"ה) כמו שכתבנו ענינו בשער ס"ז פ"ה עיין עליו. (ח) אמנם מאמר כן מטה בני יוסף דוברים (במדבר ל"ו:ה') לא היה אמת מצד קדימת הדין ההוא שהרי אז נתחדש שתהיין לנשים לאנשי משפחתה כדי שלא תשתנה הנחלה קודם בואה אליהם וגם לא נתקיים אחרי כן אבל היה אמת מוחלט נמצא חוץ לנפש מה שאמרוהו בטענתם וזה שמההתחלות הלימודיות שכשיוקח משיעור מהדבר ויתוסף על שיעור שוה לו יהיה

[451] שהכונה אמת וכו' ר"ל כי בשם "אמת" יכונה רק הרעיון והדיבור אשר יסכים עם המציאות שחוצה לנו, אבל אם לא יסכימו עמם הן שקר, ד"מ כאשר נחשב או נאמר שב' פעמים ב' הוא ד', יהיה הרעיון או הדיבור הזה אמת, אבל אם נחשוב או נאמר שהוא ג' או ה' יהיה שקר, והנה אם יבקש איש שיתנו לו דבר מה שיחשוב ממנו שהוא ראוי לו, כמו שהיה הענין פה בבנות צלפחד שבקשו שיותן להם נחלת אביהם נוכל רק אז לאמר שדבריו כנים ואמיתיים, אם הם מסכימים עם הדין והמשפט הקדום כבר, ואחרי כי משפט הירושה לא היה נודע עוד לבני ישראל ובכל זאת אמר הי"ת "כן בנות צלפחד דוברות" הוצרך רש"י ז"ל לפרש "כך כתובה לפני במרום", ר"ל שדברי משפטן אמתיים, יען כי מסכימים הם עם חוקי הצדק והמשפט החקוקים כבר ממני עפ"י חכמתי העליונה במרום אפס בקשת בני יוסף (במדבר ל"ו:י') שתהיינה בנות צלפחד לנשים רק לבני שבטן, אינו מסכים עם הדין הקדום, אחרי שלא נודע דין כזה, גם אינו מסכים עם משפט החכמה העליונה, אחרי שנראה כי רק לפי שעה נתחדשה הלכה זאת, אבל לדורות הותר לבת יורשת נחלה להנשא לכל מי שתרצה (עיין מס' תענית דף ל"א ע"ב) ולדעת ר"י אמר שמואל (ב"ב דף ק"נ) הותרה זאת גם לבנות צלפחד, ורק עצה טובה השיאן הכתוב (עיין שם) ע"כ לא היה יכול רש"י לפרש גם שם "כך כתובה לפני וכו'" ומאה"כ "כן בני יוסף דוברים" מוסב רק על מאמרם שאם יתוסף נחלות בנות צלפחד משבט מנשה על נחלת שבט אחר תהיה נחלת השבט ההוא יותר גדולה, כי דבר זה אמת ומסכים עם המציאות כי הוא א' מהמושכלות הראשונות אשר לא יסתפק בהן כל בן דעת, שאם ב' דברים ד"מ א' וב' שוים בתחילה בכמותם ואח"כ ניתוסף על א סך ידוע שיהיה א גדול מב' באותו סך שניתוסף עליו אח"כ.

הדבר ההוא נוסף על הראשון כפל החלק הזה והוא מאמרם ממש את אדני צוה ה' לתת את הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל ואדני צוה בה' לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנותיו (שם) אשר מזה יתחייב כשתהיינה לאחד שבטי ישראל זולתינו לנשים כי אז תגרע נחלתן מנחלת אבותינו ונוספה על נחלת המטה אשר תהיינה לנשים. והנה יגרע נחלתינו מנחלת המטה ההוא כפל נחלתן וזה יהיה עוות שלא יקבל תיקון אף כי יבא היובל לפי שאלו לא ישובו לבעליהם כמו הנמכרים. ולזה אמר כן מטה בני יוסף דוברים שכן הוא באמת שימשך הבלתי שווי הנזכר בלי ספק. אמנם התקון לזה זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהן תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהן תהיינה לנשים ולא תסוב נחלה וגו' (שם). (ז) אמנם הודה להם זה לפי שעה אל הטעם שנזכר לפי שלא נכבשה עדיין הארץ ולא יתכן שיעברו הם חלוצים לכבוש אותה ואחר כך תנתן חלק מגורלה אל מטה אחד נוסף על מה שהפסד בזה צורת שווי החלוקה אבל אחר שזכו כל השבטים איש בנחלתו ונאחזו בה כל אחד מהם יורישהו לבא אחריו אם בן אם בת ואין חשש שתעביר הנחלה ממטה אל מטה. וזה מה שפירשו הכתוב לגמרי באומרו וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבותיו (שם) הורה שהכוונה היתה כדי שינחלו בני ישראל דרך כלל בתחלה איש נחלת אבותיו היוצאים ממצרים. ולזה לא אמר למען יחזיקו כל איש מבני ישראל בנחלת אבותיו שהנה אז משמעו על חלק כל אחד ואחד מהם ולכל הדורות אבל עכשיו אינו במשמע אלא אל הנחל' הכללית אשר בדור ההוא וזה שאמר אחר כך ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל. זהו הנרא' נכון בענין הזה ובהתר ספקותיו:

עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל. אחרי המספר אשר ספרם לבא לרשת את הארץ הטובה ואחר שהשלים ענין בנות צלפחד שנמשך מענין המספר כאשר זכרנו אמר לו כן. (ט) ואין הכוונה שיעלה מיד או שיאסף תכף שיראה אותה אבל הודיעו שמההר ההוא יכול לראות אותה ושסופו ליאסף אל עמיו טרם שיבואו שמה בני ישראל והכוונה כדי לעורר לב משה לבקש ממנו שיפקוד אותם ברועה נאמן כדי שיהיה הדבר מדעתו ורצונו ובפרשת מי מריבה כתבנו טעם אומרו בכאן על אשר מריתם פי ובמקום אחר מעלתם בי ובזולתם אשר לא קדשתם אותי דרוש משם. יפקוד ה' אלהי הרוחות וגו'. דבר על אזן שומעת ובקש מלפניו על זה וחשש שמא הוא

צריך למנוי זה מיד לעשות מלחמת מדין כמו שכתבנו (יו"ד) [452]ואמר אלהי הרוחות לומר שהוא יתעלה אשר נתן הרוח החיוני בקרב לב כל בעלי חיים אשר משם יתפשט החיות וההרגש לכל חלקי הגוף כל אחד כפי הראוי לו בחכמה טבעית עצומה באופן שישמר הבריות הכלליי ובהחלק מנות המזונות לכל אבר ואבר כפי מחסורו וצרכו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו ובשימת חוזק ההשתדלות על שמירתם לדחות ההזק ולקרב המועיל על צד היותר נאות שאפשר כדי שימצא הכל במצב השלום והנה הוא הסדר הראוי והמחוייב שישמור המלך הרועה את העם באופן שיהא הוא נשמר בהם והם בו שמירה מעול' בהסכמ' עצומה. ולזה זכר זה התואר לומר שמצד זה היכולת ועוצם החכמה בו יפקוד על העדה איש אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם (יו"ד) כלומר שיהי' להם ראש ושר נוהג בם לצאת ולבא לפניהם אמנם שזה הראש לא יהיה לו השררה והאדנות לבד כשאר השרים והמלכים אבל שתמצא בו רוח חכמה בינה ורוח דעת ויראת ה' בו יוציאם ויביאם בהנהגה עליונה אשר יסמכו עליה בכל מעשיהם כמו שהיו שני העניינים נמצאים בו וכמו שאמר על שניהם ודוד עבדי רועה עליהם (יחזקאל ל"ד:כ"ג) ורעו אתכם דעה והשכל (ירמיהו ג':ט"ו) יאמר שיהי' הוא הראש ולא עוד אלא שתהיה רעייתו בדעה והשכל. ולזה אמר ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה כי כאשר יהיה להם שר וראש יוצא ובא לפניהם בלי חכמה ועצה אלהית יהיו כצאן אשר יוצא ובא לפניהם הכבש מאלוף שכלן נמשכות אחריו ואין להם רועה שירעה אותו ואתהן דעה והשכל. ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו וגו'. אתה מבקש ממני לפקוד עליהם רועה נאמן הרי הדבר מוטל עליך קח לך את יהושע משרתך כי הוא איש אשר רוח אלהים בו על האופן שאמרת ואתה תסמוך את ידך עליו כי הוא ודאי בר סמכא וההעמדת אותו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצוית אותו עליהם לעיניהם שיראו שאתה מצוה אותו לראש ולמנהיג על כלם והם יקבלו עול גדולתו וימשכו אחריו והוא אומרו ונתת מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל יראה מהודך ולא כל הודך והכוונה שיתן עליו לעיניהם קצת הודו

[452]ואמר אלהי הרוחות וכו', ר"ל הי"ת אשר נתן לכל בע"ח השונים במיניהם רוח חיים אשר לו הכשרון להנהיג פעולות כלהאיברים באופן שיתאימו ויסכימו כלם להשגת התכלית הכללית שהיא קיום כל הגוף והוא המעורר והמסבב אותו להביא טרף ומזון אל קרבו, והמיץ והליחיות אשר יולדו ממנו הוא מחלק כראוי לכל אבר ואבר די מחסורו אשר יחסר לו, ואת המותר והנפסד ממנו יוציאו לחוץ, ובאופן זה הוא מקרב אל הגוף רק את המועיל, ומרחיק את הנזק ממנו, אשר בעבור זה יקרא השי"ת גם בשם "אלהי הרוחות לכל בשר" הוא יפקוד גם כן בחכמתו הגדולה הזאת, איש על העדה אשר יהיה לו היתרון והכשר דעת להוציאם להביאם אשר ישתדל להמציא להם תמיד אך טוב וחסד וכרועה אשר עדרו ינהל בשובה ונחת ינהיג את העם כלו להעמיד שלומם ואשרם הזמני והמוסרי כל הימים, למען ישיגו על ידו בחברתם האנושית התכלית הנרצה אל הי"ת,

והוא השררה והמלכות כדי שישמעו כל עדת בני ישראל ויצאו ויבאו אחריו כאשר היו יוצאים ובאים אחרי משה כי על כן אמר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם אמנם לענין שלמות ההוד שעליו נאמר ואשר יוציאם ואשר יביאם כנזכר אמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה וכן היה נוהג לכל הרועים הבאים אחריו שישאלו את פי ה' ע"י הכהנים שעל ידיהן היו המלכים כאלופים המנהיגים את הצאן והאורים והתומים כאיש השכל הרועה אותם והרי לבו נכון ובטוח על שלום הצאן אע"פ שלא יהיו הרועים שלמים כמוהו בשני הענינים. ויעש משה כאשר צוה ה' אותו וגו'. ויסמוך חת ידיו עליו וגו'. אמר שכיון ששמע לא אחר לעשות מה שעליו לעשותו להגדילו בפניהם ולצוותו עליהם כדי שיחשבוהו לשר וגדול בעיניהם וכמו שאמר בסוף ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כאשר צוה ה' את משה (דברים ל"ד:ט'): והנה כאשר סיים ספור מספר מפקד הכשר והראוי לבא לרשת הארץ הטובה ההיא סמך ענין הקרבנות כלן תמידין ומוספין כי הוא מהלך התכלית והשלמות אצלם וכמ"ש הכניסנו לארץ ישראל ובנה לנו בית הבחירה לכפר על כל עונותינו (בעל הגדה) לומר כי כניסתן לארץ אינה רק הכנה והזמנה להיותם שם נכונים ומזומנים לעמוד לשרת לפני ה' תמיד במעשה שולחנו שלחן גבוה אשר ע"י כן יותמד השפע ותמשך ההשגחה עליהם תמיד כי זה הענין עצמו שבשרם בו אחרי גזרת מרגלים בפרשת נסכים נאמר כי תבאו אל ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם ועשיתם אשה לה' עולה או זבח לפלא נדר או במועדיכם לעשות ריח ניחוח וגו'. וסדר ענין הנסכים והמנחות. ועתה כשהגיע זמן חזר אל הצווי הזה עצמו ופי' מספר הקרבנות הקרבין תמיד והמוספין ומנחתם ונסכיהם וגם סמך פרשת נדרים ופי' ענינה כמו שיתבאר כלל זה הענין בייחוד בשער הסמוך ב"ה. ודי במה שכתבנו לכוונתינו בספורים אשר נזכרו בזה השער ובענין קשורם:

שער פה

פרק א

יבאר שההשתדלות בענינים הזמניים לצורך הגופים הוא הכרחי אמנם המוציא כל זמנו בזה אולת תחשב לו ויתן משל הכבש.

את קרבני לחמי לאשי. איש כי ידור נדר לה'. ומקנה רב היה לבני ראובן וגו':

במדרש (מדבר רבה פרשת כ"ב) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו (קהלת י) לב חכם לימינו זה משה ולב כסיל לשמאלו אלו בני גד ובני ראובן שעשו את העקר טפל ואת

הטפל עקר למה שחבבו נכסיהם יותר מנפשותם שאמרו לו למשה גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו (במדבר ל"ב:ט"ז). אמר להם משה לא כן עשו את העקר תחלה בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצאנכם הוי לב חכם לימינו:

[453]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי בעבור שרצה הי"ת לברוא את האדם שהוא מורכב מגוף חמריי וארציי, ומנפש רוחנית ומשכלת, הוצרכה ג"כ בריאת שמים וארץ, כי הארץ היא מכון לשבתו, בו כל מחסור גויתו, והשמים מושב השכלים הנבדלים, הן הם מקור נפשו המשכלת ומקום מחצבתה, וע"ז רומז גם מאה"כ "אנוכי עשיתי ארץ ושמים, ואדם עליה בראתי", ר"ל שלבריאת האדם הוצרכתי לעשות תחילה ארץ ושמים, [או שרומז ג"כ, כי באדם זה הנברא ממני חוברו יחדיו השמים והארץ אשר עשיתי, כי הוא מורכב מגוף שהוא חלק ארצי ומנפש שהוא חלק אלקי ממרומי שמיו.] ומזה נמשך ג"כ, כי ברצות הי"ת שעם נחלתו ישראל ישלימו תעודתם עלי ארץ גם בבחינת גופם החמרי, גם בבחינת נפשם המשכלת נתן להם ארץ חמדה אשר מלבד שלא תחסר כל בה למלאות מחסוריהם הגופניים, היא גם בבחינת עצמותה ואוירה הממוצע קדושה ונכונה יותר מכל שאר הארצות לעבוד בה את הי"ת ולהשכיל, ולהתבונן בה בענינים האלקיים למלאות בכל זאת גם תשוקת נפשם המשכלת, ועל זה רומז הכתוב גם בפרשתנו, בהציבו שני אלה יחד זה לעומת זה, כי אחרי שהזכיר תחילה יחוס משפחות באי הארץ, ואיך תחלק להם הארץ בנחלה, ומשפט בנות צלפחד בבחינת אחוזתם, ואשר כל זה היא רק לצורך גופם, כי כאשר ירבו הנחלה לרב ולמעט ימעיטוה, תהיה לכל איש ואיש די מחסורו ההכרחי אשר יחסר לו לקיום גופו, ואנשי ביתו, החל אח"כ לצוות אותם על עניני הקרבנות, אשר בהקריבם אותם בכל יום יזכרו תמיד בה' לעבדו שכם אחד, למלא בזה צורך ומחסור נפשם המשכלת המשתוקקת תמיד אל אלקיה, ובאופן זה ישיגו בישיבת הארץ הקדושה האושר הזמני והמוסרי כמאה"כ, ובדבר הזה (ר"ל בשמירת חקי התורה) תאריכו ימים על האדמה, בבחינה גופנית ומוסרית, כי רק אותם הימים אשר בהם נעשה הטוב והישר בעיני ה' עלי ארץ לקנות לנו שלמות נפשית, יבוא במספר ימי שנותינו, אבל הימים אשר בהם נחדל מעשות טוב, ואף כי אם נעשה בהם רק רע לא ימנו ולא יספרו בתוך ימי חיינו בבחינה אמיתית, וע"ז רומזים גם דחז"ל במדרש "מעולם לא היה אדם בירושלים ובידו עון" וכו' כי כמו שמאכל אדם בבוקר ישביע רעבון גופו לכל היום, ומאכלו בערב ישביתנו לכל הלילה, כן היתה מועלת הקרבת התמיד של שחר, אשר הזכירה כל איש שלם בישראל אשר בשם "אדם אמיתי" יקרא לקרוא בשם ה' בבוקר בבוקר ולעבדו בלב שלם, לשמרו מעשות רע בכל היום כולו, כמו ששמרה אותו הקרבת בין הערבים מעשות רע בלילה, וזש"א "לא היה אדם," ר"ל אדם אמיתי אשר בלבו עשתה הקרבת התמידי בכל יום הרושם הראוי להיישיר דרכו ולהטיב תכונתו הנפשית, "לא היה אז בירושלים ובידו עון," ובזה מבואר מעצמו ג"כ מה שלא אמרו בהיפך שהתמיד של שחר היה מכפר על עונות לילה, ושל בין הערבים על עונות היום? מה שיקשה להבין בהשקפה ראשונה (עיין בפנים הספר). אפס אחרי שצרכי האדם הם לפי מה שאמרנו עד הנה שני מינים, צרכי הגוף וצרכי הנפש, הנה יש הבדל רב בין בני אדם בבחינת השתדלותם למלאות אותם, כי השלמים שבהם רוב השתדלותם רק למלאות צרכי ומחסורי נפשם המשכלת, ומחסורי גויתם הם ממלאים רק די הצורך וההכרחי לקיום גופם ומינם, אפס הפתאים וחסרי דעת שבהם עושים ההפך מזה, כי כל ישעם וכל חפצם רק לתור אחרי קניני הזמן למלאות בהם צרכי גופם החולף ועובר, אשר ימיו קלו מני רץ, ועוד מעט יעלו בתוהו ויאבדו, ועל צרכי גופם העומדת ונשארת לעד לא ישימו לב, ונדמו בזה לאיש הבונה לו עלית קיר קטנה אשר לו תואר ולא הדר לה, ועושה כבש, באבני גזית במלאכת חרש, וחושב לעלות עליה, ומוציא עליה הון רב, אף שהוא רק דבר טפל, תחת שהיה יותר טוב לו להוציאו במה שהוא העיקר לבנות לו עליה מרוחה הספונה בארז ומשוחה בששר, לתפארת אדם לשבת בה. והנה בני גד ובני ראובן הראו בכל דבריהם אשר אמרו אל משה כי כל השתדלותם היה רק למלאות צרכי גופם על צד היותר טוב, ומהשגת השלימות הנפשית הסירו לבם ומחשבותם, וע"כ מאנו לעבור את הירדן, אם בעבור מאסם בארץ חמדה זאת, מקום השגת האושר המוסרי, ובחרם לשבת בעבר הירדן מזרחה מקום מרעה דשן ושמן להם ולמקניהם, או בעבור שרצו לשבת שם בטח, ולבלתי צאת עוד למלחמה לעזרת אחיהם להנחיל אותם ג"כ את ארצם, כמשפט וחובת כל ירא ה' ובר לב, אשר לא רק להשגת תועלתו וטובת עצמו, כ"א גם למען, עזור והיטיב לעמיתיו, ישליך לפעמים נפשו מנגד, וגם אחרי אשר הוכיחם משה על זה, ושמעו לקולו והתרצו לעבור לפני אחיהם, דברו לפניו בנאוה ובגודל לבב "עד אשר הביאונום אל מקומם" וכו', ולא הזכירו באמרי פיהם שם ה', והראו בזה מחשבתם הפנימית, כי שכחו אותו ובמחשבתם הנפסדה הם חושבים שרק בכחם ועוצם ידיהם, באה להם תחילה נחלתם, וינחילו אח"כ גם את אחיהם מעבר לירדן מערבה, גם במה שאמרו תחילה "גדרות צאן נבנה למקנינו" ואח"כ, "וערים לטפינו" הראו בזה, כי ממונם חביב עליהם יותר מנפשות בניהם ובנותיהם, כמשפט כל

[453]אחר שראתה החכמה האלהית לעשות את האדם מחבור חמר וצורה הנה היה ראוי שיבנה לו בית שיהיה בו קרקע שפל ושמי עליה. הקרקע להיות לו בו מעמל אל עניני החמר ושמי שמיו להיותן מקום ומעון אל הנשמה העליונה. וסימן לדבר אנכי עשיתי ארץ ושמים ואדם עליה בראתי (ישעי' מ"ה) רצוני שלצורך האדם הוצרכו ארץ ושמים כי לצורה בלי חומר אינו צריך קרקע כמו שלחומר בלי צורה אין צורך לשמים. אמנם כוונת הענין ובירורו היא מה שנמצא היות צורת העולם אצל האדם על זה התואר עצמו שאמרנו כי הנה רקיע השמים כבר יהיה באמת מסך מבדיל בין המדור העליון הרוחני ובין המדור השפל החמרי לפי שהוא מבואר שמציאות התנועה הנמצאת בהם ראשונה הוא הדבר העצמי המבדיל בין עליונים לתחתונים כי על כן הורגל מאד בפי החכם לומר בספר קהלת באלו ההבדלים תחת השמש כלומר תחת התנועה כי היא המבדלת בין המים אשר מעל לרקיע ובין המים אשר מתחת לרקיע בלי ספק כי הנה הנמצאים העליונים אשר מעל השמים מצד שאינם גוף ולא כח בו כלל הנה לא תמצא להם שום תנועה ממיני התנועות. [454]ולפי זה לא ימצא מציאות לזמן במערכותם כי הם אינם בזמן

נוכל אשר גם פרי בטנו יתן בעד בצע כסף, [כאשר יעשו גם עד עתה הכושיים, יושבי אפרקא התיכונה, כי ימכרו האבות את בניהם ובנותיהם לעבדים ולשפחות לעבדות עולם,] וכאשר שמע משה דבריהם אלה הורה אותם במתק לשונו הדרך הישרה אשר ילכו בה, והמעשה אשר יעשון, ובמשכיות דבריו הנעימים "אם תחלצון לפני ה'" וכו', ועבר לכם וכו', לפני ה', ונכבשה הארץ לפני ה' וכו' צפונה תוכחת מוסר, כי ראוי ונכון הוא לכל מאמין ליחס כל מעשיו אל הי"ת אשר בלעדו שוא עמל אנוש, הבל כל יגיע כפיו, ובאמרו "בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצאנכם" הורה להם, כי ראוי לאדם להשתדל תחילה בעד נפשות ביתו, ואח"כ בעד מקנהו ושאר הונו ורכושו, ודבריו עשו רושם בלבם, כי שמעו לקולו, ומהר שנו את לשונם לדבר ככל אשר הורה אותם (עיין בפנים הספר) ועל כל זה יורה המדרש שהחל בו הרב ז"ל "לב חכם לימינו זה משה, ולב כסיל לשמאלו, אלו בני גד וכו', שעשו את העיקר טפל" וכו'.

[454]ולפי זה וכו' להבין דבריו אלה עיין ביאורי למעלה ויקרא דף י"ח, ופה אוסיף רק כי לדעת הרב ז"ל, יחלקו כל הברואים לשלש מחלקות, (עיין מזה גם דבריו למעלה בראשית דף י"ט ע"ב) האחת כוללת העליונים אשר מעל לרקיע השמים, והם השכלים הנבדלים מכל גוף וחומר שאינם משתנים לעולם, אשר ע"כ לא תמצא ג"כ אצלם שום תנועה, כי כל תנועה מחייבת ומסבבת שינוי בהכרח, אם שינוי פנימי או לפחות שינוי המקום, וע"כ אינם נופלים ג"כ תחת מושג הזמן (כמ"ש כבר למעלה ויקרא דף י"ח) הב' כוללת התחתונים אשר הם הברואים אשר עלי ארץ מתחת לרקיע השמים, ההוים והנפסדים ומשתנים תמיד ע"י תנועתם התמידית, אשר ע"כ גם יד העת והזמן שלטת עליהם תמיד כמאה"כ "לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים," הג' כוללת הנמצאים התיכוניים והם הכוכבים והגלגלים אשר ברקיע השמים, והם העומדים בתוך גם בבחינת מקומם בין העליונים ובין התחתונים, גם בבחינת מהותם ויחסם אל הזמן, כי אף שהם קיימים באישיהם ואינם נפסדים בטבעם לעולם, באופן שאין הזמן גובר עליהם לצמיתות, בכל זאת אחרי שהם מתנועעים תמיד מיום הבראם נתחדש עמהם בבריאותם כבר מושג הזמן, כי התנועה והזמן הם מושגים מחוברים יחד, רק שהתנועה קודמת בטבע אל הזמן, ר"ל כי לא נוכל לצייר לנו מושג הזמן רק ע"י מושג התנועה (עיין מזה ביאורי במדבר דף ט' ע"ב) באופן שרקיע השמים עם כל צבאו הוא כמסך מבדיל בין העליונים והתחתונים גם בבחינת המקום גם בבחינת המדרגה, כמאה"כ "ויבדל בין המים אשר מעל לרקיע וכו'", כי שם "מים" זה רומז על הנמצאים העליונים, ונמשך מזה כי האדם המורכב מגוף חמרי בעל שינוי ותנועה, ומנפש משכלת אשר איננה בעלת תנועה ולא תשתנה לעולם, הוא נתון מצד מה ר"ל בבחינת גופו תחת ממשלת הזמן, ומצד אחר ר"ל בבחינת נפשו ושכלו הוא חפשי ממנו, (כי מה שמצטרך שכל האדם לפעמים זמן מה לחקור ולהתבונן בטרם ישכיל דבר מה על אמתתו, הוא רק למען הסיר מעליו בעת ההיא כל הכחות החמריות והרגשי חושיו הגשמיים והמחשבה בהן, עד שיהיה שכלו זך ונקי להשכיל יותר היטב רק

והזמן לא יגבילם ולא יהיה לו שום ממשלה אצלם אדרבה הזמן ונושאיו משועבדים ונכנעים אליהם. אמנם הנמצאים השמימיים עצמם אשר חודשה בהם התנועה אשר אליה נמשך הזמן ראשונה הנה הם עם היותם בעלי גשם ומתנועעים הנה הם שוים אל הזמן כי בהתחדש התנועה יתחדש הזמן והנה אין לאחד ממשלה ומעלה על זולתו רק מה שהתנועה קודמת אל הזמן בטבע ולזה היו גרמי השמים תמידים אחרי התחדשם לא יגבילם הזמן ולא יפסידם בשום צד. אמנם הנמצאים היסודיים אשר תחת כל השמים להיות סוגי תנועותיהם כלם מוקפות מזה הזמן הכולל ומוגבלות ממנו חוייב שיהיה לו עליהם ממשלה עצומה כמו שאמר שם במאמר הד' מספר השמע שהזמן יספיק להוצאת הדברים גם להשחיתם ולהפסידם וזו היא הממשלה הטבעית הנודעת למערכות השמים על כל הדברים ההווים והנפסדים כמ"ש קודם שנברא העולם לא היה אלא הוא ושמו לבד (פדר"א פ"ג) כלומר שם העצם המורה על מהותו לא על תואר מתאריו המורים על חדוש העולם והנהגתו כמ"ש הרב המורה פ"ס ח"א וזכרנוהו בשער נ"ט. הנה שיחוייב מזה שימצאו במין האינושי שני הענינים האלו האחד מצד מה שהוא הווה נפסד והשני מצד מה שהוא נמצא מדבר ומשכיל. כי מצד היותו הווה נפסד הנה הוא נכנם תחת ממשלת הזמן וגזרותיו כי התנועה הכרחית בו. ולזה כל מעשיו הנעשים בחמרים ובכלים גשמיים הנה הם נמשכים אל הזמן ומוגבלים ממנו עד שאם יחסר מהם הזמן הצריך לכל אחד יחסר שלמותם. אמנם מצד השכל לא יכנס תחת הזמן כי פועל השכל לא יתחלק בשום פנים ומה שלא יתחלק לא ישערהו הזמן ועם שהוא לא ישכיל הדבר כי

בעיונים הרוחניים (ורק בבחינה זאת אה"כ "ועת לכל חפץ תחת השמים" הרומז על ההשכלה הנקראת בקהלת בשם "חפץ" כמו "בקש קהלת למצוא דברי חפץ" שר"ל דברי שכל,) אבל מצד עצמותו ר"ל אלו היה נשאר תמיד נקי מכל מחשבת חמריות, היה משיג ומשכיל באמת על נקלה כרגע ובלי איחור זמן כלל, כל מה שיש ביכלתו להשכיל, וע"כ נראה ג"כ כי עשיית ושמירת הרבה ממצות התורה, ד"מ שמירת המועדים השמיטות והיובלות, וחוקי העבד והאמה בבחינת חיוב עבודתם וצאתם לחופש, ודיני טומאה וטהרה, ודיני הפרת נדרי הבת והאשה בפרשתנו תלוים בשינוי וחילופי הזמן, יען כי נתנו לבני אדם, אשר בבחינת גופם הם נכנעים לממשלת הזמן, אף שבעצמותם הם באמת ענינים אלהיים הראוים להיות רמים ונשאים על כל מקרי הזמן. ורק בזאת נפלינו אנחנו בני ישראל מכל שאר העמים כי הם בעבור היותם נכנעים תמיד רק לממשלת גופם ותשוקתם החמרית, הנופלים תחת הזמן, נתונים הם בבחינת כל מקריהם הרעים והטובים רק תחת יד שלטון הזמן, ותנועות כוכבי השמים וכסיליהם, המסבבים שינוי העתים והזמנים כנודע, אבל אנחנו בני ישראל אשר מחובותינו הוא להשתדל תמיד יותר למלאות צרכי נפשנו, ולקנות לנו קנינים רוחניים ומוסריים הנעלים והנשגבים מכל תהפוכות הזמן, אינם נתונים ג"כ תחת יד ממשלתו ושלטון כוכבי השמים מעל המסבבים חילופי העת ומקריו השונים, כי אם שכר וגמול מעשינו הטובים והרעים ינתנו לנו לפעמים גם באופן נסיי, נגד חוקי ומנהגי הטבע ומערכות השמים וע"ז מורה גם מאה"כ (בירמיהו י':ב') "ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה," גם בבחינה אחרת יבדלו אלה מאלה, כי בשאר העמים יוכל להיות כי באחרית הימים תחת מסבות הזמן ותהפוכותיו, יאבד שמם וזכרם יסוף מן הארץ, אף שבימי קדם עשו שם על פני חוצות ונתנו חתיתם על הארץ, כמו שקרה באמת לאומות הקדמונים, פרס ומדי, יון ורומי, אשר הם ושמם נסחו מן הארץ ועמים אחרים באו תחתיהם וישבו במקומם, אבל שם ישראל ישאר לנצח וזכרם לא יסוף מזרעם, כמאה"כ (שם ל') "כי אעשה כלה בכל הגוים וכו' ואותך לא אעשה כלה".

אם אחר עמוד האדם עליו מעט או הרבה מהזמן לא היה זה מצד השכלת השכל רק מצד שהכוחות ההיולאניות צריכות זמן להפשיט היולאניות המושגים ולהעלותם אל הכח המדמה הקרוב אליו ואז ישכילם בפתע כלומר בלי זמן כמו שהוא הענין בהויות ולזה מה שיקרה לכל משכל היולאני שצריך זמן להכין החמרים אל ההשכלה אמנם ישכילם בעתה. והוא מה שאמר שלמה בחכמתו לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהלת ג') ירצה צורך הזמן לכל הדברים והעת לבד לכל חפץ שהיא ההשכלה יהיה למשכילים אשר תחת השמים כי אשר על השמים אין צריך זמן כלל והיות שם החפץ מכונה אל השכל הוא שגור בפי זה החכם בספר עצמו ואל תתמה על החפץ בקש קהלת למצא דברי חפץ (שם י"ב) ועת לכל חפץ: והר"אבע ז"ל כתב מאור השכל יצא החפץ ואיך שיהיה לזה ימצאו הענינים האלהיים אשר תחת השמים נמשכים אל הזמן עם שעקר עצמיותם הם למעלה ממנו. ושני הענינים האלה הם נזכרים ונעשים תמיד בתורה האלהית. וזה שכבר הניחה התורה מקום לזמן להתגדר בו בהרבה ענינים ממצותיה וממשפטיה כמו שנראה מענין המועדים השמטות והיובלים ודיני העבד והאמה והטומאה והטהרה ובכלל כל המצות התלויות בזמן אשר לכלם יש לו יד ושם בהם וכמו שדרשו ז"ל (עירובין מ':) תן חלק לשבעה וגם לשמונה וגו' (קהלת י"א:ב') כאשר ביארנו שער נ"ט. גם מפרשת נדרים אשר היא אחד מהדברים אשר עמדנו עליהם נלמוד כמה שנויים נמשכים בדיני האשה מהמשך הזמן ושנוי ממוצא שפתיה לנדריה שהרי בכל ימי קטנותה אמרו אין בדברי קטנה כלום (נדה מ"ה.) וכשנכנסה לזמן הנערות כבר משגיחין בדבריה וצריכה להפרת אביה וכאשר חדש עליה הזמן שנוי הגוף מנערות לבגרות כבר היא ברשות עצמה ואין אביה יכול להפר (נדרים ע'.) וצריכה שאלת חכם ואם בימי נערותה נמשך אליה עוד חדוש הזמן ליארס אביה ובעלה מפירין נדריה (שם ס"ז.) ובהוסיף עוד לחדש עליה כניסתה לחופה אישה יקימם ואישה יפירם ואם עוד רבות בשנים באו אליה גלגולי סבותיו להתגרש או להתאלמן חזרה לרשות עצמה. והרבה דברים כיוצא באלה אשר יד הזמן משגת אותם מצד היותו מקרה דבק בכל התנועות אשר מפני זה היו רבים מיחסים כל הענינים המתחדשים אל הזמן יש מתהללים בו להמצא בו הענינים המשובחים ויש מחרף ומגדף אותו מפני התלאות והמקרים הרעים והנה כל עניני האנשים אשר על פני האדמה אשר לא בעלי ברית לאלהים המה הם מזה המין שהם כלם מההווים והנפסדים אשר הם תחת ממשלות השמים וצבאותם ישפלו בהשפלתם וינשאו לעומתם כי רוח החיות בהם ולא זולת כמ"ש אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים (דברים ד':י"ט) ונאמר כי יחתו הגוים מהמה (ירמיהו י':ב'). אמנם הענין השני נתייחד אל האומה

הישראלית בהסיר ממשלת הזמן וכח ידו בכל הדברים הנתלי' בשכר המצות ועונשם עד שלא ישמר חקו בעניני ההויות וההפסדי' וזולת זה כלל כמו שהוא מבואר מכל הנסים המפורסמים והנסתרים וגם מזה הצד לא יגעילם הזמן ולא יפסידם כמ"ש כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואותך לא אעשה כלה וגו' (שם מ"ו) והנה שנמצאו בהם צורך שני העניינים רצוני תכונת העניינים אשר תחת השמים ותנועותיהם לצורכי החמר ומשיגיו והעניינים האלהיים אשר מעל השמים לעניינים המסוגלים אל הכח השכלי ומה שילוה אליו. ולזה מה שראה האל ית' להכין אל האומה הזאת הנבחרת מתנת הארץ הטובה כדי שיהיו בה מיושבים על מכונתם הארץ הנה היא רחבת ידים לפניהם לתת יבולה ולהוציא את תבואתה למעמד החלק הגופיי אשר תחת השמש לכלכלו ולקיימו וישוביה הנכבדים וממעמדות זקניה ושופטיה ופנת שבטיה בכל הישרותיה אשר בכל עיר ועיר ועל הכל ירושלם עיר הקדש המיוחדת אל מעמדות והעבודות האלהיות הנעשות ע"י עם הקדש הנבחרים מכל ישראל וקדושי הכהונה והלוייה אשר הם תמיד עומדי' על משמרתם ומקריבי' קרבנות הצבור והיחידים והיה השלחן האלהי דשן ושמן תמיד והוא יתעלה מיסב בראש ונהנה בנחת רוח שנעשה רצונו בסעודתן והבנים בניו סמוכין תמיד אצלו ומקבלים השפע העליון מאתו. והוא מה שנזכר בענין הראשון שאנו עליו כי אחר שדבר בבאי הארץ ובענין כניסתם בה כמו שאמרנו שהוא צורך החלק הגופיי סמך מה שהוא צורך החלק השכלי והוא העקר והתכלית ואמר צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו ואמרת להם וגו' (במדבר כ"ח:ב'-ג'). כי זהו תכלית הכל. ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה חיים טובים חיים מספיקים חיים מאושרים ודבקים בייי' אלהיכם אתם תהיו לו לעם והוא יהיה לכם לאלהים ולא ימצאו לכם עון אשר חטא הגורם לשכינה שתסתלק מביניכם:

ובמדרש (מדבר רבה פרש' כ"א) (ע"ש הנוסח' בהיפוך) אמר רבי יהודה ברבי סימון מעולם לא היה אדם בירושלם ובידו עון כיצד תמיד של שחר מכפר על עבירות שביום ושל בין הערבי' על עבירות שנעשו בלילה מכל מקום לא לן אדם בירושלם ובידו עון שנאמר צדק ילין בה (ישעיהו א':כ"א) אמר להם הב"ה לישראל בעולם הזה אתם מקריבי' לפני לחם הפני' וקרבנות לעול' הבא אני אערוך לכם שולחן גדול ויהיו אומות העכ"ום רואים ובושים שנ' תערוך לפני שלחן נגד צוררי וגו' (תהילים כ"ג:ה'). וכן הוא אומר הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו (ישעיהו ס"ה:י"ג). ומהראוי לפי הנראה שיאמרו תמיד של שחר מכפר על עבירות הלילה ותמיד של בין הערבים על עבירות שביום מפני שהם עוברים לעשייתן אלא שביארו כי כמו שהארץ

נתנה בידם לספוק צרכי הגופות ופרנסת' כן יסד להם העיר החדושה ירושלם בתוכה להיות בה בית המחדש בנוי על תל אשר בו יהיה ערוך תמיד השלחן האלהי אשר בהשקפתה בו ערב ובקר יתפרנסו הנפשות הטהורות ייהיו תמיד נקיים מן החטא אשר בזה יזכו אל התענוג הנפלא הנצחי אשר לעולם הבא אשר בו יהיו צדיקים יושבים וכתרי הכבוד בראשיה' ונהנין מזיו השכינה תענוג וזיו שאין להם הפסק. והנה השונאים וחסרי האמונה והמעשה הם יבושו ויכלמו ואוי לה לאותה בושה. והנה לזה סדר לפניהם מעשה שלחנו וארוחת תמיד לבקר ולערב ולשבתות לחדשים לחגים ולמועדים תמידין ומוספין גם תורת הנדבות והנדרים איש כי ידור או השבע שבועה ואשה בית אישה או אביה אלמנה וגרושה כי הכל בכלל לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה ובכלם יש לכוין בהם אל זה הדבקות האלהי אשר לא יפרד כמו שכתבנו מכוונת אלו המינים הנקרבים בכלל הקרבנות שהם בשר לחם ויין בפרשת מצות התמיד שער נ"ב עם מה שנרמז מעניני הנסכים והמנחות במקומן שער ע"ז ובקרבן החדש במקומו שער ל"ז ובכלל לכל הדבר הטוב והנאות שכתבנו אצל הקרבנות המצווין להביא לכל עון ולכל חטאת גם לנדרים ונדבות בפרשת ויקרא הסמוכה אליה בשער נ"ז כי כלם הם כוונות נכונות להמשיך התכלית אל אלו הפעולות המעולות האלהיות עם היות שידענו נאמנה כי נפלאו מחשבות תמים דעים בכל אלו הענינים ומי יכילם מ"מ נתבארה הכוונה בהנחתנו הראשונ' מעשות ה' אלהים בזה העמן לצרכי זאת האומה המיוחדת דוגמת ארץ ושמים ארץ ארץ ארץ כאשר היא מיושבת בכללה וחלקיה לצרכי החמר וספוקו והשמים שמים לה' הוא בית קדשו ותפארתו לכל מעשה עבודתו לצרכי החלק השכלי ואת אשר יבחר בו. אשר שני הענינים יחד יתחייבו אל תכונת האדם וצרכו הכרחי מאד. האמנם כי עם ששני הענינים הם הכרחיים הנה צרכן אינו שוה בעיני בעלי הדעת כי צורך הארץ וכל עניניה הוא אצל התכלית במדרגת הכבש העשוי לעשות מלאכת חרש וחושב בשמי קורה כי באמת המלאכה ההיא אשר בגובה הבית הוא העקר והכבש הוא טפל אליה עם שהוא הכרחי ולזה המאושרים אשר ראו הליכות עולם להם לא קראו הליכות אלא הלכות (נדה ע"ג.) ובכל מאמצי כחם מיעטו במלאכת העולם והרבו במלאכת נפשם. אמנם מי שיעש' עיקר מהכבש לבנותו אבני גזית ומלאכת מחשבת הנה טעה בו שני טעיות גדולות. האחד שהוציא ממונו ודעתו במה שלא יועיל אחר שסופו להנטל משם. והב' כי כל מה שהוציא ממונו וזמנו בו היה לו להוציאו בעקר המלאכה והוא יחסר ממנה. והנמשל הוא מבואר מאד כי כל מה שישתדל האדם בצרכי העולם הנה הוא דבר בטל אחר שלסוף אלו הטובות הזמניות יפרדו ממנו ולא במותו יקח הכל

גם כי העסק בהם יפריעו אותו מיקר מלאכת נפשו וכ"ש כי כל מעשיהם ובנינם הוא הריסה גדולה אל הבנין ההוא העליון כי בו ירבה הפשע ויגדל העון ויפסד החבור האלהי ויגורש האיש ההוא מעדת ה'. וכן הוא הענין בעצמו באומה הזאת בכללה כי בשמירת הסדר המכוון בשכנם בארץ ובהשתמש במושבה ומכונת' על דרך הספוק ולחשוב אותה טפל ולעשות עקר מהעבוד' האלהית אשר בבית קדשו הנה הם יהיו עומדים על מעמדם ושומרים משמרתם ועורכים תמיד אל שלחן ה' והוא יברך הזבח והם אוכלים ונהנין מברכות שמים מעל אמנם בעשותם מהטפל עקר ובבאם שמה להיית נמכרים ממכרת עבד לעבודת האדמה להרבות להם תבואתה ולהתעשר בסחורותיה הנה באמת תחלש עבודתם ותקלקל סעודתן ונפש האב תקוץ בהם ותגעל אותם וכלה את חמתו בקיר ובטחים אותו תפל וישביתם מבא אל שלחנו במאכל המאוס והמגועל אשר לא לרצון יעלה לפניו כמו שנמשך הענין אל אבותינו לאשמה זו ממש והוא עצמו מה שנצטוה יחזקאל לחוד חידה ולמשול משל ביום אשר סמך מלך בבל על ירושלם נאמר שם בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה וגו' ומשל אל בית המרי משל ואמרת אליהם וגו' שפות הסיר שפות וגם יצק בו מים אסוף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וכתף מבחר עצמים מלא מבחר הצאן לקוח וגם דור העצמי' תחתיה רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה (יחזקאל כ"ד). והנה רבי דוד קמחי ז"ל כתב כי כל זה היה משל על פורענותם של ישראל אשר השיג להם ההפסד והכליון בתוך ירושלם כי היא הסיר ומבחר עם ישראל כל נתח טוב ירך וכתף שהם השרים והכהנים כלם נשמדו בתוכה כי הגדיל המדורה ורתח רתחיה עד כלה אותם וכו'. כמו שנזכר בפירושיו ולא יתכן הפירוש הזה לפי שהיה ראוי שיקדים מה שזכר אחרי כן מסבת פורענותם באומרו אוי עיר הדמים סיר אשר חלאתה בה וגו' (שם). כי ראוי שיקדים החטא אל העונש ולא בהפך מלבד שאין טעם במשל הזה להפליג עליו הצואה לחוד ולמשול אותו על השיעור ההוא. ולכן אני אומר שבכתובים האלו הראשונים לא כיון אלא להורות על מה שהשתדל בתקונן ושלמותם תכלית מה שאפשר ועל הדרך שזכרנו. והמשיל הענין אל זירוז הרוקח הטוב אשר ישתדל בתקון המאכל כשיושלם תכלית מה שאפשר ואחר לא עלה בידו ונתקלקל. ושם המשל הזה המיוחד לפי לשון הכתוב אשר אנחנו בענינו האומר את קרבני לחמי לאישי וגו'.[455] כי סדור השלחן האלהי וערך הלחם והבשר והיין אשר עליו

[455] כי סדר וכו' תוכן דעתו בקוצר הוא, כי הי"ת נתן לבני ישראל את הארץ ובתוכה ירושלים עיר הקודש וסדר כל עניניהם כראוי למען יושלמו בה כל צרכיהם הגופניים והמוסריים, כמו שיכין ויתקן הטבח, כאשר ישפות הסיר וישים בתוכה כל הנתחים והמים המצטרכים להם, למען יבושלו ויתוקנו כראוי למאכל האדם, אך הם השחיתו התעיבו עלילה, ויהפכו בזה את טוב הארץ לרעה, כי אכלו ושבעו מטובה ובהיותם דשנים ושמנים שכחו את

תמיד בכל מועדיו הוא תכלית יישוב הארץ כלה כמו שאמרנו. ולזה המשיל ההטבות וההכנות אשר הכין לפניהם להשלים אותה ולסעדה להיות' נרצית לפניו לרוקח הזריז והבקי ששם נפשו ולבו על כל דברי תקוני הטבח והמאכל מתחלה ועד סוף כי הנה בראשונ' הוא נזהר בשפות הסיר על הכירה שפיתה מכוונת הגונה בלתי נוטה אל הצד מהצדדים לפי שהנטייה בה ממה שיקלקל המאכל בהיות חרסיה מגולין באחד מצדדיה ותשלוט האור בהם. ואחר כשיעל' המאכל על צד ההוא יפגם טעמו וגם כי יצק בו מים בעצמו כדי שיהיו המים משוערים לבישול המאכל לא פחות ולא יותר. וכן כיוון האל ית' שתהי' ישיבת ישראל בארץ הקדושה נאותה מאד למה שהיא בתוך כל הארצות כמו הסיר שהיא שפותה על הכירה ולא עוד אלא שהית' ירושלם עיר הקדש אשר בה מקדש ה' שפותה עליה על זה האופן. וכבר היה זה המשל בפיהם מלפנים באומרו היא הסיר ואנחנו הבשר (שם י"א) וירמיהו אמר עליה סיר נפוח אני רואה ופניו מפני צפונה (ירמיהו א':י"ג) אמר שהית' ירושלם כמשל הסיר שהיא מבשלת המאכל בתוכה ומתקנת אותו אלא שהיו פניו פני צפונה אשר משם תפתח רוח הרעה לקלקל המאכל ולשבר חרסיה וסוף דבר כי השתדל בשפות הסיר תכלית מה שיאות ואמר וגם יצוק בו מים על הנבואה אשר השפיע עליהם תמיד וכמ"ש אצוק רוחי על זרעך (ישעיהו מ"ד:ג') ושאבתם מים בששון וגו' (שם י"ב). לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' (עמוס ח':י"א) עוד אמר כי כמו שהטבח הבקי הוא מדקדק לאסוף נתחיה אליה שלא ישארו קצתם חוץ למים ואין צ"ל חוץ לה כי זה ודאי ממה שיפגום טעם המאכל ושיהיו הנתחים ההם כל נתח טוב ירך וכתף ושימלאנה ממבחר הנשארים כן כוון האל יתע' לקבץ כל ישראל בתוך זאת הארץ הקדושה ושלא ישאר חוץ ממנה שריד וגם שיהיו הנתחים כלם טובים כמו שנתבאר עקרו בשער הקודם במאמר ובאלה לא היה איש מפקודי וגו'. ואמרו חז"ל לאלה תחלק הארץ לאלה שהם בחיים לא לבני אדם הנדונין למיתה (ב"ב קי"ז.) גם כוון בזה בפרט אל ירושלם עיר הקדש כי שמה ישבו הנתחים הגדולים כל נתח טוב מלכות כהונה לויה סנהדרין שרים וזקנים שהם

ה' ויחדלו מלכת בחוקיו, כי אם הרעו מעלליהם, עד שנדמה אח"כ ירושלים לעיר הדמים ולסיר אשר חלאתה בתוכה, יען כי לא נקתה כראוי מהבישול הראשון ואשר הוציאו ממנה נתחים נתחים, באופן שלא נשלם בישולם יחד, וגם הבשר המבושל בה כבר לא נחלק בגורל כראוי לכל הקרואים אל השולחן, כי אם כל איש ימהר לקחת בחזקה מתוכה כל מה שיוכל להשיג רב, או מעט, וכל זאת רמז לא לבד על העדר המידות הטובות והנכוחות ביושבי ירושלים, כי אם גם על העירוב הרב והעדר הסדר המדיניי בעניני הנהגת חברתם, באופן שגם קניני הזמן ההכרחיים לא היו מחולקים כראוי בין כל יושביה, כי אם היו בשפע רב לקצתם, וקצתם חיו במצור ובמצוק ובחוסר גם כל המצטרך וההכרחי להם לקיום גופם ואנשי ביתם, כמשפט כל עיר מדינה וממלכה אשר אין יראת אלהים בתוכה, ועמודי הצדק המוסר והמישרים ירופפו בקרבה, וע"כ חייב גם משפט הצדק כי יענישם ה' על עונם כראוי, כמו שהוסיף הנביא לבאר (עיין בפנים הספר).

ראשי העם והנבחרים העושי' במלאכת הקדש כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם והנבחרים שבישראל במעמדן לא ישבתו משם כל הימים. ואמר מבחר הצאן לקוח וגו' (יחזקאל כ"ד). כי כמו שזה הטבח הבקי יבחר מבחר הצאן לקחת ממנו אלו הנתחים המיוחדים כך היה הסדר בהם שכאשר יחסרו מהאישים הנבחרים האלה שזכר ישלימו תחתיהם ממבחר העם באופן שכל הנמצאים שם יהיו בחירי עם. ואמר וגם דור העצמים תחתיה לומר שהיתה כל ארץ ישראל סביבות ירושלם כדור הגדולה שמשים הטבח הבקי אצל הסיר שזכר לספק ממנה משקה אם תצטרך אליו הסיר כדי שלא יצטרך לתת בתוכם מים צוננין ויבטלו רתיחתה ויתקלקל המאכל והוא רמז למה שהארץ בכללה תספיק צורכי העיר ועושי המלאכה במעשרות והתרומות והנדרים והנדבות וכל משפטי כהונה ולוייה באופן שלא ישבתו ממלאכתם בשום פנים והוא אומרו רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה כי כל זה גמר המאכל ותיקון בישולו. ובבחינה זו תאמר ג"כ דור העצמים על הארצות והממלכות אשר סביבות ארץ ישראל כי היא מסתפק בהם ג"כ בקצת הענינים המספיקים גם עושר וכבוד ויהיה מלת דור העצמים צודקת מאד לפי שהנמשל כענין כדור אל ארץ רחבת ידים (ישעיהו כ"ב:י"ח) וחניתי כדור עליך (שם כ"ט) כי הדבר המקיף יקרא דור וכן בלשון הערב יאמר שיחנה עליו באופן שיקיף אותו מכל צדדיו וכן הדבר העגול הוא מתגלגל בארץ יותר מתמונה אחרת. והנה אחר שהשלים לומר מה שכוון תיקונם בתכלית ההשגחה על אלו האופנים נעתק להתרעם מהם על מה שנתקלקלו במעשיהם ברודפם אחר התשוקות הזמניות והשתמשם מהכנת הארץ שלא כדרכה ובהסח דעתם מעל עבודתם ותקון משמרתם לטבוח טבח והכן הסעודה עד שנתקלקלה בפניהם ונבאשה ועלה הכעס והחמה לבטל הכל והשליך מפניו ואמר לכן כה אמר ה' אלהים אוי עיר הדמים סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה לנתחיה לנתחיה הוציאה לא נפל עליה גורל (שם) ואמר שכבר קרה אותם כאשר יקרה לפעמים לרקח או הטבח ההוא שלא הועילה לו זריזותו ולא זכה לאכול בטובה מן המאכל ההוא אשר שם נפשו עליו וזה יקרה משלשה צדדין. האחד שלא הוסרה חלאתה וזוהמתה ממנה אם שלא הסיר אותה השמש אשר נפקדה בידו וגם שלא יצאה מעצמה כמו שיקרה לפעמים מכח הרתיחה. והב' כי לנתחיה לנתחיה הוציאה והוא שלא נגמר בישול הנתחים ההם יחד אבל שקרה שהוציאו מאכל הסיר ההוא לנתחיה לנתחיה באופן שלא נגמר תקונן. והג' כי אפילו מה שאכלו ממנה לא אכלוהו כסדר איש חלקו כאשר יחלק בגורל אבל כדרך הרעבתנין החצופים החוטפים ואוכלין בלי השואת המנות וכן קרה להם באמת כי היא היתה הסיר אשר חלאתה בה כאומרו כי יצר לב האדם

רע מנעוריו (בראשית ח':כ"א) והנה חלאתה לא יצאה ממנה מצד עצמה ולא מחמת שום השתדלות ולא עוד אלא שמיטב פעולותיהם היו בלתי שלימות ודומות לנתחים היוצאים מן הקדרה קודם גמר בשולן והוא משל נכבד על השתמשם מטובית הארץ חוץ מתכליתם וכוונתם כמו שאמרנו וזה בתת כל השתדלותם אל הגעת הטובות הזמניות והמדומות והסחת דעתם מהעבודות האלהיות אשר בבית הגדול והקדוש אם לבטלם או לעשותן שלא כהוגן. ומלאכי הוכיח מאד על זה עניו החרבנות היותר חסרים ופחותים כמו שנראה מדבריו וגם שהיו הכהנים חטאים ליי' בהיות להם הסעודה ההיא לצורך עצמן וכל אחד חוטף ואוכל ומהפכין לחם אלהיהם לעושק ונלוז כמו שהתחילו בזה בני עלי ונמשכו אחריהם הכהנים אשר לא אמרו איה יי' לנהוג בענינם בעזות וחציפות גדולה כנגד אלהיהם והוא אומרו כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר (יחזקאל כ"ד). וכל זה משל אל החטא עם עזות הפנים כמו שאמר וחטאתם כסדום הגידו לא כחדו (ישעיהו ג':ט') ולזה אמר להעלות חמה ולנקום נקם נתתי את דמה על צחיח סלני לבלתי הכסות כי כמו שהם חוטאים בגלוי ראוי להפרע מהם בגלוי והוא מה שביאר אחריו באומרו לכן כה אמר יי' אלהים אוי עיר הדמים גם אני אגדיל המדורה הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח המרקחה והעצמות יחרו והעמיד' על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשת' בתוכה טומאת' תתם חלאת' תאונים חלאת ולא תצא כו' (יחזקאל שם). יראה כי נוסף על מה שנפסדו מפאת עצמם גם הוא יעשה עמהם להשחית ולכלה כי יגדיל המדורה תחת הסיר וירבה העצים וכל זה משל לסבות המחטיאות כאומרו השמן לב העם הזה וגו' (ישעיהו ו':י'). הדלק האש הם האויבים. התם הבשר והרקח המרקח' ומבחר העצמים אשר בה יחרו וכל זה רמז וסימן אל קלקול הסעודה בידם ושלא עלה כהוגן דבר ממה שכוון מתכלית ישיבתם ומעמדם. ולזה יחרו העצמים בתוך הסיר גם הסיר עצמה תעמוד על גחליה ריקה למען תחם והוא ממש שריפת העיר והמקדש ואמר כי כל זה יבא עליה ולא תתום חלאת' ממנה ועל דרך ההתנצלות אמר בסוף בטומאתך זמה יען טהרתיך ולא טהרת מטומאותיך לא תטהרי עוד עד הניחי את חמתי בך וגו' (שם). וכמו שאמרו חז"ל קרית לחבירך ולא ענייך שדי גודא עלויה (ב"ק צ"ב:). ראה כמה נפל זה המשל על הענין עצמו אשר עמדנו עליו מסדר הספורים אשר לפנינו בהיישיר הנאות ממה שהוא בישיבת הארץ בבחינת הטפל וההכנ' אל העקר ומה שהוא העקר עצמו לפי שכך היתה הכוונה מתחל' שהאנשים בעלי השכל יעשו מהעקר עקר ומהטפל טפל ולא יתהפכו להם הענינים בשום צד:

והנה לפי שראה משה רבינו ע"ה שמץ מנהו בבני גד ובבני ראובן במה ששאלו נחלתן בעבר לירדן חשד אות' בחטא זה והוכיח' עליו הרבה כמו שיראה יפה מהספור הזה אשר נבאר אותו אחר שנתעורר אל מה שראוי שנתעורר עליו מהספקות תחלה אשר אליו כוונו חכמינו זכרם לברכה באותו מאמר שזכרנו בתחלה כאשר יתבאר אח"כ. וזה כי יש לעורר ספק עצום על דבריו של משה רבינו עמהם. והוא כי היה מהראוי שישאל להם בתחלה אם היה רצונם לעבור עמהם למלחמ' אם לאו ואם יאמרו לו מה שאמרוהו באחרונ' למה יחרפם על פניהם באמור להן כל אותן קינטורין וחרופין ולא נתקרר' דעתו עד ששלח יד לשונו באבותיהם ואמר והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף ה' בישראל כי תשובון מאחריו וגו' (במדבר ל"ב:י"ד). וכמדומה שבהשיבן דבר לאמר גדרות צאן נבנה וגו' ואנחנו נחלץ חושים וגו' שהתנחם מאד על מה שהתריס כנגדם לא פשעם ולא חטאתם ומוטב שלא יעשה כן כי לא אדם הוא להנחם. והספק הזה עצמו ישנו בדברי פנחס אליהם כששלחו אותו ישראל על דבר המזבח אשר בנו בעבר הירדן שראוי היה שישאלום תחלה מה היתה כוונתם בו ואם יאמרו לדבר שיש בו עון אשר חטא יוכיחום כרצונם ואם לאו יעשו מה שעשו באחרונ' ולמה יהיו אנשים שלמים כאלו אשר רוח ה' בקרבם מטיחי דברים על בלי מה. וקשה עוד מזה כי אחר שקבלו התנצלותם באמרם אל אלהים ה' אל אלהים ה' הוא יודע וגו' (יהושע כ"ב:כ"ב) עד חלילה לנו ממנו לבנותו כמו שביארנו טוב כוונתם בספרי פ' נח שער י"ב וגם אחר ששבו פנחס ונשיאי העדה והשיבו אותם דבר נאמר וייטב הדבר בעיני בני ישראל ויברכו אלהים בני ישראל ולא אמרו לעלות עליהם לצבא לשחת הארץ אשר בני ראובן ובני גד יושבים בה (שם) ולמה היה להם לעלות להשחיתם אחר שמצאו שלבם נכון לאלהיהם ולא חטאו במה שחשדום תחלה אדרבא היה להם לבקש מהם סליחה ומחילה. אמנם הנראה בזה הוא כי הנה משה אדוננו עליו השלום בעוצם חכמתו עמד על אמות כוונתם ולבו לב חכם אשר לימינו וירה חצים שנונים אל כל אשר יהיה בלבם ולא יחטיא. וזה כי הוא דן בעצמו שמניעתן מבא אל ארץ נחלת ה' אשר בעבר הירדן והלאה לא תהיה כי אם לאחת משתי סבות. אם שנפל בהם מורך לבב לבא אל ארץ גוים גדולים ועצומים מהם עם גדול ורב ורם בני ענקים וערים גדולות ובצורות בשמים אשר שערו בזה מהסכנ' העצומ' אשר לא יכילם לבם. ולא נתפייסו ליטול חלקם מעבר הירדן והנה על דרך שאמר החכם טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב (משלי י"ז:א'). או שלא נפל זה המורך בלבם ובדעתם היה ללכת עמהם לכל המלחמות ההנה רק שנמצאו להם שמץ מינות להתבזות בעיניהם ארץ חמדה ושלא לשער טוב תועלת'

ועוצם תכלית' והיה הטפל עקר בעיניהם עד שבחרו לשבת חוצה לה להיות הארץ ההיא נאותה למקניהם כאלו תכלית הארץ ההיא לא היה אלא להיות להם מרעה שמן וכר נרחב להם ולרכושם. והוא רע ומר כי עדין נמצא בהם שורש פורה ראש ולענה לשוב מאחרי ה' כענין עון המרגלים וכל מתי מדבר וכאלו לא תמו כל הדור ההוא אשר מנע ה' מהם כניסתן בה כמו שנזכר. והנה משה בגודל ענותנותו בקלה שבהם חשדם והפליא עצה לזרוק עליהם מרה עליה תועיל להוכיחם גם על השנית מכל שכן או אולי נפלו בה ולזה אמר ולמה תניאון את לב בני ישראל וגו'. כה עשו אבותיכם בשלחי אותם וגו'. עד ויניאו את לב בני ישראל לבלתי בא וגו'. ויחר אף יי' וגו'. וישבע לאמר וגו'. והנה קמתם תחת אבתיכם וגו'. כי תשובון מאחריו ויסף עוד להניחו וגומר. אמר להם כי חסרונם בבטחונם על יי' ונפילת המורך בלבם עם שהוא פחיתות טבעי להם הוא השבה מאחרי יי' במה שיחטאו בה ויחטיאו הרבים אשר יביאו המורך בלבם כ"ש אם יהיה בם שום הרהור והסרה מאחריו לגמרי לבלתי חפצם בעבודתו וקרבתו אליו יתעלה אשר הוא התכלית האחרון. ומהנרא' שכאשר חשב להם כן היה בלבם כי מתחלה לא היה דעתם לעבור עמהם למלחמ'. וזה מה שאמר אל תעבירנו את הירדן. ועוד כי לא נאמר ויאמרו אליו בני גד ובני ראובן גדרות צאן וגו' אלא ויגשו אליו ויאמרו וגו'. דמשמע ששמעו דבריו ונתיעצו עליהם ואח"כ חזרו אליו עם התשוב' ההיא ואף שנאמר שלא יצאו מלפניו עד שהשיבו אותו דבר יורה הלשון על חדוש המחשב' בלי ספק. והנה כאשר קבלו עליהם ההעבר' כבר נפלו אל הפחת הגדול והוא הענין השני רצוני לקבל עליהם להיות זריזים ומפסידים בהכנס אל הסכנות עם אחיהם והשארם חוץ מנחלת יי' ולזה נחשדו בהשבה מאחרי יי' ולהשליכו אחרי גוום בכוונת עבודתם ונדע את אשר בלבבם ונבוא עד תכונתו אם נתבונן בדברים אשר בינם לבינו. הלא תראה כי הם אמרו גדרות צאן נבנה וגו' ואנחנו נחלץ חושים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנום אל מקומם וישב טפינו וגו' לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו כי לא ננחל אתם מעבר הירדן והלאה כי באה נחלתינו אלינו מעבר הירדן מזרח'. והנה בכל אלו הדבורים מראש ועד סוף לא זכרו את יי' ולא שמו אליו לב כמו שהיה ראוי ומחוייב בכל המעשים אשר יעשה האדם כמוזכר בהקדמת הספר הזה [456]וכ"ש בדברי גדולים

[456]וכ"ש בדברים וכו', ר"ל מחובות כל אדם לזכור את ה' בכל מעשיו אשר יעשה, ואף כי בעשותו, דבר אשר על ידו תדחה עליו הרעה על נקלה אם לא יעמוד ה' לימינו, כמו שהיה הענין פה שבאו לרשת ארצות גוים גדולים ועצומים מהם, או שהוא דבר גדול הערך אשר אין ראוי ליחסו כי אם אל הי"ת אשר הוא העליון והנכבד מכל הפועלים זולתו כמ"ש החוקר ושהע"ה מלא אחריו באמרו כי אושר האדם אשר יאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו, מתת אלהים היא, (קהלת ג׳:י״ג-י״ד) יען כי הוא דבר יקר מאוד שישמח העשיר בחלקו ולא יהיה כילי ונבהל להון אשר לא ישבע כסף לעולם.

כאלה אם מפני שהסכנ' גלוי בהם זולתו יתעלה ואם לגודל ערכם אשר אין ראוי ליחס כי אם אל העליון שבפועלים כמו שאמר החכם אצל האושר וגם החכם שלמה אמר זו מתת אלהים היא (קהלת ה':י"ח) כמו שכתבנו שער כ"ב. אבל יחסו הכל אל כחם ועוצם ידיו והיו נשענים בעזיבת טפם על חוזק ערי המבצר שיבנו. וגם בענין הנחל' אמרו עד אשר אם הביאנום אל מקומם וגו' עד התנחל בני ישראל וגו' כי באה נחלתינו אלינו וגו'. ולא נזכר שם שמים בפיהם זולתי במה שאמרו בתחלת דבריהם הארץ אשר הכה יי' לפני בני ישראל ארץ מקנה היא וכל דבריהם מוכיחים על תחלתן שכוונו בהזכר' זו לומר שאינם מבקשים דבר שמסרו עליו נפשם רק מה שהכה י"י לפניהם לא בחרבם ולא בקשתם וכהא דאמרינן (ב"מ ב':) חבראי לאו מידי חסר ביה איזיל ואיפלוג בהדיה. אמנם בכתוב ההוא עצמו חזרו למנהגם באומרם ולעבדיך מקנה היה להם לומר ולעבדיך נתן מקנה כי על ידי המלחמה ההיא פרץ מקניהם לרוב:

ובמדרש (מדבר רבה פרש' כ"ב) ומקנה רב וגו'. זה שאמר הכתיב כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים (תהליס ע"ה) כי לא ממה שאדם יוצא ועמל בסחור' והולך ממזרח למערב נעשה עשיר ואפילו פורש בספינות וחוזר על המדברות ועל ההרים לא נעשה עשיר אמר רבי אבא סרוגניא + כל הרים שבמקרא הרים חוץ מזה שהוא לשון רוממות שאין אדם מתרומם מהדברים הללו ומה הקדוש ב"ה עושה נוטל נכסים של זה ונותן לזה שנאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים. וכן חנה אומרת ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם (שמואל א ב':ז') באף שהוא מביא על זה מרומם זה. שאל מטרונה אחת את ר' שמואל בן חלפתא לכמה ימים ברא הקב"ה את העולם א"ל לששה ימים שנאמר כי ששת ימים עשה ה' וגו' (שמות כ':י"א). ומאותה שעה עד היום מהו עושה א"ל יושב ועושה סולמות מוריד לזה ומעל' לזה לכך נאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים (תהילים ע"ה:ח') תדע לך כשבקש שיתעשרו בני ראובן ובני גד מה כתיב למעלה מן הענין וישבו בני ישראל את נשי מדין וגו' ואח"כ ומקנה רב היה לבני ראובן וגו'.

[457]ראה וכו' ר"ל שאין ראוי למאמין אמיתי ליחס שום קנין מקניניו הזמניים ד"מ הונו ורכושו, ואף כי כח גופו ובריאותו, יפי מראהו ותארו אשר הם קנינים טבעיים לו מלידה ומבטן, לשום סיבה שמימית או אנושית בלתי לה' לבדו, ר"ל שלא יחשוב ד"מ שעפ"י מערכות השמים נהיו לו כל אלה או שרק בעמלו ויגיע כפיו עשה חיל לאסוף הון ולרכוש רכוש, או שרק בעבור שמרו את נפשו מקור וחום, ומאכול כל מאכל רע, הוא בריא וחזק, חסר כל מדוה וחולי המשחית יפי מראהו ותארו, כי אם תמיד יזכור בה', ויחשוב כי רק בעזרתו ובהשגחתו לבדה, הצליח במעשהו לקנות לו כל אלה, ויען כי תמיד מיום ברוא אלהים אדם על הארץ ישתנו בני אדם זה מזה בבחינת קניניהם הזמניים וגורלם ומנת כוסם עלי ארץ, כי זה ירום עפ"י ה' וזה ישפל, זה יעני וזה יעשר, אמרו חז"ל להורות על זה דרך משל כי מעת ברוא ה' ארץ ושמים "יושב ועושה סולמות מוריד לזה ומעלה לזה".

[457]ראה כמה חייב האיש הנלבב שלא ליחס קנין מקניניו לשום סבה מהסבות הן שמימיית והן אנושית בעצם וראשונה כי אם אל מעשה הסולמות אשר יעשה אותם האל יתע' יום יום על ידי ההשגחה האשיית והפרטית וכמו שאמר משה וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל (דברים ח':י"ח). והנה חכמינו זכרונם לברכה ייחדו זה הענין של בני גד ובני ראובן אל זה המין מההשגח' המיוחדת ומשלו בו משל והנה הם לא פנו אליו ולא שתו לבם וכל זה חשד גדול כי אחר שלא קרוב ה' בפיהם אפשר שהוא רחוק מכליותיהם לא כן היו דברי דוד המלך (בד"ה א' כ"ב) הלא ה' אלהיכם עמכם והניח לכם מסביב כי נתן בידי את יושבי הארץ ונכבשה הארץ לפני ה' ולפני עמו. ועל זה באה עליהם גערת חכם מבין את דבריהם בכוונה עצומה בהפליגו ליחס כל המעשים אל בעליהם יתעל' שמו ואמר אם תחלצו לפני ה' למלחמ' ועבר לכם כל חלוץ וגו' לפני ה' עד הורישו את אויביו מפניו ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו והייתם נקיים מה' ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחוזה לפני ה' ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לה' אלהיכם ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם: בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצאנכם וגו'. ראה בעיניך וקבל עדותי כי נאמנו מאד כי משה עליו השלום הכה בשבט פיו על ג' פשעיהם הנכללים בדבריהם היוצאים מגזע אחד. האחד במה שייחסו גבורות המלחמות להם והנה הוא עליו השלום הפליג לייחסם אליו יתברך כי לו המלחמ' ופירוש להם כי כשקיימו תנאם עמהם בעבור להם כל חלוץ לפני ה' יהיו נקיים מה' ומישראל אבל אם יעברו לפני אחיהם ולא יזכרו את ה' עם שיהיו נקיים מישראל לא ינקו מאת ה'. והב' במה שאמר והית' הארץ הזאת לכם לאחוז' לפני ה'. ועל שני העניינים אמר ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לה' אלהיכם ודעו חטאתכם וגו'. דבר להם ברמז כלומר תנו לב לדעת חטאתכם אשר תמצא אתכם לבלתי יחס הדברים אל בעליהם ועל הג' אמר בנו לכם ערים לטפכם ולא תסמכו על ערי המבצר אשר אמרתם כי מגדול עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב מלבד מה שהפך דבריהם כמו שיבא. והוא מ"ש במשנ' תורה רק נשיכם טפכם ומקניכם ידעתי כי מקנה רב לכם ישבו בעריכם אשר נתתי לכם (דברים ג':י"ט) ירצה כמות שהן:

הטה עוד אזנך ושמע דברי תשובתם כי נעמו לפי הכוונ'. אמרו עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה טפינו נשינו מקננו וכל בהמתנו יהיו שם בערי הגלעד ואלו ערי המבצר לא אמרו כבראשונ' ומה שנאמר להלן ויבנו בני גד וגו' ערי מבצר וגדרות על מה שעשו לסוף בשובם אמר כן. עוד אמרו ועבדיך יעברו כל חלוץ לפני ה' כאשר אדוני דובר כלומר כמו שנראה שאתה מרגיל לשונך לזכור תמיד את ה' ללמדנו דעת יראה ומוסר. ואח"כ בתנאי

עצמו אמר אם יעברו בני גד ובני ראובן אתכם את הירדן לפני ה' למלחמ' ונתתם להם את ארץ הגלעד לא כמו שאמרו כי באה נחלתנו אלינו וגו'. והקפיד על זה לפי שעדיין לא הודו אלא בתרי מגו תלתא והנה הם חזרו להודות הראשונות ואמרו את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה נחנו נעבור חלוצים לפני ה' ארץ כנען ואתנו אחוזת נחלתנו בעבר הירדן אבל במה שאמר ונתתם להם את ארץ הגלעד אמרו שא"א בזה אלא שמעתה ומעכשיו תהיה ברשותם ובחזרתם כלומר שלכך כוונו תחלה באומרם כי באה נחלתינו אלינו ולא זולת זה. והנה משה שמע להם ועשה כרצונם שנאמר ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט המנשי וכן היה נזכר ונעשה על שמו לעולם. מכל זה למדנו את אשר היה בלבבם שמץ דבר עבירה והסרח מאחרי ה' אשר עליו סמך משה בתוכח' זו ועל זה החשד עצמו לדעתי סמכו פנחס והזקנים אשר עמו להוכיחם על דברי ע"א בבירור באומרם להם המעט לנו עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו וגו' (יהושע כ"ב:י"ט). והעד הנאמן שאמרו להם ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם עברו לכם אל ארץ אחוזת ה' אשר שוכן שם משכן ה' והאחזו בה בתוכנו ובייי אל תמרודו וגו'. ירצו אם אולי אתם חושבים כי לבעבור היות ארצכם ארץ טמאה כי לא מעקר נחלת ה' היא לפיכך אתם צריכין לכנות מזבח לאלהי נכר הארץ להוריד הכחות הנכריות עליכם כאחד העמים עברו לכה אל ארץ אחוזת ה' ואל תצטרכו לזה הנה שחשדום שרצו לשבת חוץ מאחוזת ה' ולהסתר מעיני כבודו. ולזה אע"פ שנתנו אמתלאה לדבריהם במה שאמרו שעשו המזבח ללא עולה וזבח כמו שכתבנו במקום הנזכר למעלה והאמינו דבריהם לבלתי עלות עליהם לצבא לא מפני זה הוסר החשד לגמרי. וזה טעם שנאמר וייטב הדבר בעיני בני ישראל ויברכו אלהים ולא אמרו לעלות עליהם לצבא לשחת הארץ (שם) ואפשר כי באומרו לשחת הארץ כוון שאם יעלו עליהם וישחיתו ארצם והביאום אל ארץ אחוזת ה' הנה ישחיתו את חלוקת הארץ אשר נחלק לפניהם ויצטרכו לעשות חלוק' אחרת ולזה שמעו מהם ויכבד עליהם דבר המלחמה והנה עם זה נתבאר טעם המאמר שזכרנו ראשונ' שאמרו לב חכם לימינו (קהלת י':ב') זה משה ולב כסיל לשמאלו אלו בני גד ובני ראובן שעשו את העקר טפל ואת הטפל עקר (במ"ר פ' כ"ב). כי הנה משה אדוננו הוא ראש החכמים השלמים אשר ישכנו ארץ בעוד בחיים חיתם ויבחרו כל עניניה וקניניה בבחינת הדבר הטפל לצורך הגופים ודי ספוקם אשר הוא ענין הגשר אשר ידרכו עליו ברגליהם שא"א זולתו והעבודות האלהיות יהיו להם ייעקר בנין העליה וצורך השלמות הנפשיי העליון אמנם האנשים אשר חשבו הטפל עקר הם הסכלים אשר לבם לשמאלם כי טח מהשכיל מה שישיגו לעסקם זה שתי חסרונות מפורסמות. האחד השפלות והפחיתות באשר הוא

צורך הגשר או הפרוזדור לבד. והשני שאף הוא לא ישאר ממנו מאומה בידו כמו שאמרנו ראשונ' [458]ושניהם נרמזו במאמר ולא ממדבר הרים כפי פי' רבי אבא שזכרנו (במ"ר שם) ירצה כי לא מעסקי המדבר הרים בני העליה על הבית גם שלא ירים אדם לעצמו תרומת מאומה כי הכל לזולתו ומה יתרון לו בעמלו ואשר כן בסכלות גדולה חטאו הנה הם מעותדים ומזומנים לקבל רעתם מאת האלהים. והנה בעיני החידה שחד אותה רבה בר בר חנה בכלל האחרות ממינה שנזכרו בפרק המוכר את הספינה (בבא בתרא ע"ג:) זכרנו קצתם בפ' הבכורה שער כ"ד אמר זימנא חדא הוה אזילנא במדבר' וחזינן הנהו אווזי דמשמטי להו גדפיהו משומנייהו וקא נגרי נחלי משחא מניהו אמרו להו אית לן מיניכו לעלמא דאתי חדא דלית ליה גדפא וחדא דלית לי' אטמא כי אתאי לקמיה דרבי אלעזר אמר לי' עתידין ישראל ליתן עליהם את הדין. והכוונה לפי הנראה כי פעם אחת היה פונה מחשבתו מלמודו אל עסקי העולם דרך המדבר וקניני האדמה וחזא הנהו אינשי דדמייאן לקאקי חיווארי דלי הדעת ושמני הבשר ונכסים וכבוד עד שרפו ידיהם לעסקי נפשם לטרופם וטרדתם אחרי ממונם. עוד ראה כי לא נשאר בידם טובם אבל שהכל נמשך ויוצא מהם דרך נחלה וירושה לבאים תחתם ולזה היתה שאלתו היתכן לקחת שמץ מדרכם לחזות בנועם ה' לעולם הבא. והאחד מהם הרים הכנף להורות איך נשמטו ממנו כלי המעש' בעקר מלאכתו לסבת שמנוניתו והשני הרים רגלו להורות לו הנחל היורד תחתיו וללמד כי לא נשאר בידו מאומה מכל עמלו והרי הם עדים נאמנים על שתי החסרונות אשר עליהם נאמר ולא ממדבר הרים וכאשר הליץ דברי חידתו לפני ר' אלעזר א"ל עתידין ישראל לתת עליהם את הדין. והכוונה כי לפי פרסום זה הטעות א"א שהטועים בו מזאת האומה הנבחרת אשר נתייחדו להיות מבני עלייה לא יתנו על

[458]ושניהם נרמזו וכו' ר"ל כי חיי ועסקי העולם השפל קרואים לפעמים ד"מ בשם מדבר, יען כי אין בם עץ עושה פרי אמיתי הנשאר לעד, כי כל קניניו חולפים ועוברים, וע"ז ירמוז הכ' "כי לא ממדבר הרים" ר"ל לא ע"י עסקי האדם בעולם הארציי והשפל, ירום ונשא וגבה למעלה בבחינה האמיתית, כי כל קניני הזמן הם פחותים בערכם גם לא יתמידו לעולם, כי אם מהר חיש יעופו ואינם, וע"ז רומז גם מאמר רב"בח שהביא הרב ז"ל (עיין בפנים הספר) שהיה פעם אחת הולך ותר לחקור אחרי תהלוכות בני אדם במדבר חייהם, ונרמז אליו שם לאווזות שמנים, אשר משמנם נשמטו כנפיהם ממקומם ונחלי שמן נזלו מהם בעבור שהתעסקו והשתדלו רק לאסוף הון ולרכוש רכוש זמניי ולהתענג בתענוגים חמריים, וע"כ שאל אותם "אית לן מנייכו לעלמא דאתי"? ר"ל אם יש אחד מדרכיהם וממעשיהם ראוי להחזיק בו, למען השיג על ידו האושר המוסרי בעולם הנצחי? וע"ז הרים האחד את כנפו והראה לו כי מרוב השומן הוא כמעט נשמט ממקומו, באופן שלא יוכל להרום עוד מעל הארץ, ולעוף בו השמים, ר"ל כי בעבור היותו שקוע במצולת התאוות הגופניות לא יוכל עוד לעשות מעשים יקרים וטובים לקנות לעצמו על ידם האושר הנצחי, והשני הרים לו את רגלו ואת יריכו להראות לו כי השומן נוזל מתחתיו, להורות בזה ד"מ כי מכל עמלו ויגיעו עלי ארץ לא יקח אתו מאומה במותו, כי הכל יעזוב לאחרים ולא ישאר כל בידו להמציא לו האושר הרוחני וכאשר ספר דבריו אלה לר"א א"ל "עתידין ישראל" וכו' ר"ל בני האומה הישראלית אשר קבלו את התורה המזהרת אותם להשתדל תמיד בצרכי נפשם המשכלת יותר מבצרכי גויתם, יענשו על זה אם בכל זאת נלכדים כמו אלה ברשת תאות התענוגים הגופניים.

זה את הדין. והנה באמת בני גד ובני ראובן הם העידו על עצמם היות לבם לשמאלם בנטותם אחר הטפל במה שחבבו ממונם יותר מגופם וכ"ש מנפשם וגערת חכם אליהם אפילו בענינים הזמניים היא מפלשת ועוברת ומכונת אל העקריים אשר אל לבו הימני בלי ספק והם לא שמעו ולכן היו ראשונים בפורענות כמו שדרשו עליהם (במ"ר שם) נחלה מבוהלת בראשונה וגו' (משלי כ':כ"א). הנה שנתבארו אלו המאמרים יפה ונודע טעם הספור הזה הנכבד והמשך הספורים אשר לוקחו עמו ובהסכמת המשל הנפלא ששם אותו יחזקאל מענין שפות הסיר במדרגות הספוק אל הבית ואל העליה אשר אבותינו הראשונים הפכו השטה ועליהם נתרעם ירמיהו בנבואתו כאלו פירש המשל ההוא הנזכר בזכרון הנמשל בעצמו כפי מה שביארנוהו אמר ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכול פריה וטובה ותבאו ותטמאו את ארצי וגו'. הכהנים לא אמרו איה ה' ותופשי התורה לא ידעוני וגו'. לכן עוד אריב אתכם וגו'. כי עברו איי כתיים וגו' (ירמיהו ב':י'). אמר כי הכוונה בהביא אותם אל ארץ הכרמל הוא כדי שיאכלו פריה וטובה על דרך הספוק להכרח החומר שהוא הטפל בעוד שיהיו עוסקים הם או השלמים שבהם בפעולות המיוחדות אל צורתם שהוא העקר כי בזה יהיה הכל קדש ולכך תקרא ארץ קדושה כי תשמישי קדושה אינם נזרקים אמנם אתם לא שמעתם אבל היה לכם הטפל לעקר והעקר ללא כלום ותבאו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה שכיון שלא נמשך מהטפל השירות ההוא הנה הוא נהפך לטומאה ולתיעוב כי כן הוא טמא ומתועב מצד עצמו בעיני השלמים ופירש הסבה ואמר הכהנים לא אמרו איה ה' וגו': וזה כי אין צריך לומר שכללם לא ישתמשו בהם על האופן הנזכר להשתדל כל אחד ואחד מהם בהשגת העקר הראוי לו אלא שאפי' להיות רובם משתדלים בעניני האדמה והשרידים מחזיקים בעבודתם ושלמותם שהוא העקר לא ראו כי הכהנים הנגשים אל ה' לא אמרו איה ה' שאכלנו משלו מאשי ה' ונחלתו ותפשי התורה אשר היא להם למורשה ולעקר לא ידעוני והרועים אשר מניתי על הצאן להנהיגם בדרך ישרה וללמדם דרך השמוש הזה שאמרנו פשעו בי כי הם קלקלו בעצמם וכלם נמשכו אחריהם והנביאים אשר היה להם להכין עצמם לנבואה אלהית לסבה עצמה פנו לאלהים אחרים וינזרו לבשת להשגת אלו הדברים המדומים אשר היה להם לעקר. ועל דרך האמת באשר לא יועילו הלכו כי הכל הוא הוצאת הזמן ואפיסת הכחות בבנין תכבש לבד כי הכל הוא ללא תועלת כלל כמו שאמרנו. והנה להיות הסכלות מבואר כמו שאמרו חז"ל על זה (במ"ר פ' כ"ב) ולב כסיל לשמאלו (קהלת י':ב') לזה הגדיל עליהם התלונה והמריבה באומרו לכן עוד אריב אתכם נאם ה' ואת בני בניכם אריב (שם). יאמר שיריב עמם הריב אשר לאלהיהם עמם על נפלם

בסכלות הזה מבלי השתמשם מהחלק השכלי אשר נתן בהם לענין מבואר כזה וגם את ריב בני בניהם יריב אתם והוא התרעומות שיש לבנים ולבני הבנים על האבות החוטאים מצד הרע והנזק שגרמו עליהם באומרו אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו (איכה ה׳:ז׳-ח׳) ופירש עוד טעם הריב ואמר כי עברו איי כתים וגו' ההמיר גוי אלהים וגו' (ירמי' שם) יאמר כי יראו באיים הקרובים וישלחו לחפש ברחוקים וידעו ויבינו הנסה אלהים לבא לשכן שכינתו בתוך עם ולשון להנהיגו ולהישירו ככל אשר יעשה להם על דרך המעלה והרוממות על כל יתר העמים לשם ולתהלה ולתפארת שהגוי ההוא יחלוף אותו וימירנו באל זולתו זה ודאי לא ימצא בשום מקום שאם ימצא שהמיר גוי אלהים באלהים אחרים לא יהי' שם אונאה כלל כי שניהם המה לא אלהים אמנם עמי המיר הכבוד הנפלא שזכרנו בלא יועיל. והוא ממש מה שאמרנו חושבים העקר לטפל והטפל לעקר וכמו שאמר ראשונ' וילכו אחרי ההבל ויהבלו ובמעשה העגל שער נ"ג נתבאר זה הכתוב ג"כ. שומו שמים על זאת וגו' (שם) הנה בזה נמשך על סגנון המליצה שזכרנו ראשונ' שסמכנוה אל מאמר אנכי בראתי ארץ ושמים ואדם עליה בראתי (ישעיהו מ״ה:י״ב) כלומר שהארץ נבראת בעבור החמר ולצרכו והשמים לצורך הצורה השכלית ושלימותה ולזה אמר כי אחר שהם אינם משתמשים מהכח השכלי כלל הנה השמים בבחינתם כבר היו לבטלה וראוי שישומו ויחרבו ולא יעמדו עוד לתועלת זה העם אשר אין להם שכל כלל מה שהוא מבואר מאד ממעשיהם המקולקלות בסכלות מפורסם והוא כי שתים רעות עשה עמי אשר לא יחטא בהם שום סכל כל שכן בשתיהן יחד והוא עזבם אותי ומתרחקים מעלי עם היותי מקור מים חיים טהורים שאין להם הפסק בשום זמן מהזמנים והוא ענין הצלחת הנפש ודבקותם בו לנצח נצחים כי אין סכל שיבחר בזה והשנית היותם בוחרים ומשתדלים באלו הענינים הפחותים ולוקח להם לעקר בתכלית החריצותם עם שלסוף אין בהם ממש והוא אומרו לחצוב להם בורות והוא ענין ההתעמלות הרב בורות נשברים וכו' ענינים חלושים ופחותים שאין בהם שום תועלת ולזה אמר שימשך משם הסתלקות ההשגח' ויעזבום למקרים ולמלכי הארץ אשר בחרו עבודתה כמו שיאמר בסמוך העבד ישראל וגומר עליו ישאגו וגו' (ירמי' שם). כמו שיתבאר בשער הבא ב"ה כי בזה די לכוונתינו בשער הזה להורות על ההישרה השלימה הנמשכת באלו הענינים הסמוכים ללמד בני יהודה וישראל למאוס ברע ולבחר בטוב כי היא ואין זולתה הוא דרך החיים. וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה החלק:

שער פו

פרק א

יבאר כי שעיר האשם המושב לכל חוטא יהיה כפי שהודע אליו ראשונה חטאתו ויבאר טעם זכרון ערי מקלט בכמה מקומות:

אלה מסעי בני ישראל

במדרש (דברים רבה פרשת ד) רבנן אמרין אתה מוצא שיש מי ששומע והפסיד ויש מי ששומע ונשתכר , כיצד אדם הראשון שמע לאשתו והפסיד שנאמר כי שמעת לקול אשתך (בראשית ג') אברהם שמע לאשתו ונשתכר וישמע אברם לקול שרי (שם ט"ז). אמר הקב"ה מי ששמע לאשתו כך נשתכר מי ששמע לי על אחת כמה וכמה ושלמה ע"ה בא ופירשה ושומע לי ישכן בטח (משלי א') וכן ישעיהו אומר שמעו ותחי נפשכם (ישעיהו נ"ה:ג'):

[459] תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי משפט השכל הנוסד על אדני הצדק והמישרים מחייב, כי לפי גודל רשעת איש אשר הראה במעשהו הרע אשר עשה בהשכל ודעת, כן יגדל גם אשמו ועונשו עליו, וכן יגדל בהפך גם שבח ותהלת איש אשר יעשה פעולה טובה בדעת ותמימה תחת כי מעשי הרע והטוב אשר נעשו רק בשגגה ובלי דעת לא יחשבו לבעליהן כמעשיהם על צד האמת, אשר ע"כ אמר הכ' ג"כ מהמלאכים "עושי דברו" וכו' ר"ל כי הם נקראים בשם "עושי דברו" יען כי כל פעולותיהם בדעת והשכל רק "לשמוע בקול דברו," וכן אחז"ל על הכ' "ושמרתם ועשיתם" "ושמרתם זו משנה ועשיתם כמשמעו," ר"ל רק כאשר תשתדלו ללמוד ולדעת משפטי התורה אשר עליו יורה הפעל "ושמרתם" ייוחסו עליכם גם מעשי המצות על צד האמת, אבל לא אם תעשו אותם בבלי דעת רק כמצות אנשים מלמדה, וכן לא נוכל ג"כ לחשוב לאיש לעון בבחינה אמיתית, מעשה הרע אשר יעשה רק בשגג' בלי דעת, כמו שכ' החוקר אפס לא לבד יש הבדל בין העושה דבר מה בידיעה, לעושהו בהעדר ידיעה לצמיתות, כי אם גם במהות הידיעה עצמה יש הבדל רב אם היא שלימה או לא, אשר ע"כ הבדילה ג"כ התורה במדת העונשים בין שוגג, למזיד, ולפושע, כי השוגג יענש רק על אשר לא נזהר לדעת, והמזיד, על אשר חטא ואשם אף שידע כי נזהר על מעשהו זה, ועונש הפושע גדול מכלם, יען כי גם רשעו גדול עד מאוד, כי הוא חפץ ובוחר במעשהו הרע רק בעבור היותו רע, ובענין זה מבאר הרב ז"ל דברי ההפטרה (ירמיה ב' עיין בפנים הספר) וע"כ נתנו גם חז"ל עפ"י הקבלה האמיתית ליסוד מוסד "שאין עונשין אלא א"כ מזהירין" כי רק מי שהוזהר תחלה לבלתי עשות מעשה מה בעבור שהוא רע ומתנגד אל חוקי התורה, הוא לבדו ראוי להענש על גודל רשעו אם בכל זאת יעשהו אח"כ, אבל לא מי שעשהו בבלי דעת שהוזהר עליו, ויען כי ענין זה הוא עיקר גדול בבחינת העונשים התוריים, ע"כ הסכימה החכמה האלהית לחתום בו הספר הרביעי' "שהוא כאילו הוא חתימת עצם התורה" (ר"ל יען כי ממנו והלאה יחל משנה התורה אשר בו נשנו רק המצות הראשונות) כי אחרי אשר ספר תחילה מסעי בני ישראל בכל הדרך אשר נחם ה' במדבר הגדול והנורא, אשר מכל זה נודעה להם רוב הטובה אשר עשה לישראל, באופן שהושרש בקרבם עי"ז האמונה במציאות הי"ת, ביכלתו וגבורתו, ובהשגחתו הפרטית עליהם, הזהירם אח"כ באזהרה גדולה לגרש את גויי הארץ אשר יבאו שמה לרשתה, ושלא להשאיר להם שריד ופליט, למען לא ילמדו ממעשיהם ותועבותיהם, לעזוב את ה' אלהיהם ולשכוח כל עיקרי האמונה אשר הושרשו בקרבם מתחילה, כי בלמדם מהם ללכת בדרכיהם הרעים ולהשחית עלילותם, יעזבם ה' וצלו יסור מעליהם ונתנם בכף כל אויביהם הצרים אותם, וסמך לזה גם משפט הרוצח מכה נפש בשגגה, אשר הוקל ענשו מאוד לנוס רק אל עיר מקלט ולשבת שמה עד מות הכהן הגדול, בעבור שעשה הרע רק בבלי דעת, באופן שיודע להם מכל זה, כי רק לפי רבות או מעוט ידיעת האדם ורצונו במעשהו הרע, כן יגדל או יקטן גם ענשו אשר יענש עליו ועפי"ז יבאר הרב ז"ל המדרש שהחל בו, בהקדימו תחילה, כי אף שאנשי הדעת והתבונה לא יחפצו להצדיק מעשיהם אשר לא טובים המה בהעדר הידיעה והסכלות [גם אין נכון וראוי להם לעשות ככה, כי אחרי שחננם ה' דעה ובינה היה להם להזהר בכל מעשיהם שלא יחטאו

[459]שיעור האשם המושב לכל חוטא הנה יהי' לפי הרשע המשתתף במעשהו. אמות המשפט הזה הוא מבואר מנפשו כי כמו שהשבח והשכר המגיע מהמעשים הטובים ישוערו לפי מה שנשתתף מהשלמות והתמימות בדעת העושה אותם כן המעשים הרעים ישוער גנותם וענשם כפי הרשע המשתתף בעשייתם. אמנם הענין הראשון ביארו התור' באומרו ושמרתם ועשיתם (דברים ד':ו') ואמרו ז"ל ושמרתם זו משנה ועשיתם כמשמעו (עיין רש"י ועיין מזרחי פ' ואתחנן). אמר כי כשישכילו המעשים אשר יעשון ויתבוננו עליו בכל בחינותיו אז יקרא מעשה כמשמעו כי על זה הענין נקראו העליונים עושים כמו שאמר עושי דברו לשמוע בקול דברו (תהלים ק"ג) וכן אמר בסוף ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון (דברים כ"ט:ח') והכל כדי שיקרא מעשה על דרך האמת כי העושה בזולת זה אע"פ שיעש' הוא במקרה וכמ"ש חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי לפי אחד הפירושים שכתבנו שם וכבר נתבאר זה אצלנו יפה במעשה העקידה שער כ"א ובנעשה ונשמע שער מ"ז:

גם בשגגה, גם היה להם להתבונן תמיד בחוקי הצדק והמישרים, למען דעת בכל עת מה שיעשו או יחדלו מעשות. וכן הוא גם עיקר נוסד בחוקים הנימוסיים אשר יחוקקו שופטי הארץ ומנהיגיהם, כי בהעדר הידיעה לא יוכל איש להצדיק פעולתו הרעה, כעין מה שאמרו גם חז"ל "שגגת תלמיד עולה זדון,"] בכל זאת יגדל עון ואשמת היודעים כי רע ומר בעיני ה' הוא לעשות מעשה או פעולה ידועה, ובכל זאת ישמעו לקול תאותם החמרית ויעשוה, מעון העושים אותה רק מבלי דעת נכונה ושלימה, ומאנשים כאלה החוטאים בידיעה שלימה רק בעבור שמעם קול תשוקתם הגופנית, אמר המדרש הנ"ל "שיש מי ששומע ונפסד כאד"הר" שאף שידע מצות הי"ת לבלתי אכל מעץ אשר בתוך הגן, שמע בכל זאת לקול אשתו, אשר הסתה אותו באמרה, כי טוב העץ למאכל ונחמד הוא לעינים, והסב בזה רעות רבות לו ולזרעו אחריו, תחת כי הכובש תאותו ונטית רצונו ושומע לקול המורים אותו חוקי הצדק והמישרים, מסבב לעצמו אך טוב וממנו אחז"ל "יש שומע ונשתכר" כאברהם אע"ה אשר שמע לקול אשתו שרה, לגרש את הגר אמתו ואת בנה המצחק, למען לא ישחית גם מידות יצחק אשר היה ישר דרך מלידה ומבטן, אף כי בלתי ספק נכמרו רחמיו עליה ועל הילד, והסב בזה אך טוב, כי עי"ז נשאר יצחק תמים עם אלהיו ומחלציו יצאה האומה הישראלית אשר הם זרע ברך ה', וע"ז הוסיף המדרש ואמר, אהקב"ה מי ששמע לאשתו כך (ר"ל כאשר תאמר לו דבר ראוי ונכון אשר ממנו יוכל לקוות כי יישר גם בעיני הי"ת) "מי ששמע לי," ר"ל מי שישמע למה שצוהו הי"ת בפירוש, שהוא עצם השכל המוחלט, "על אחת כמה וכמה" שיסובב לו מזה אחרית טובה מאוד, כמאה"כ "ושומע לי ישכן בטח," ומאה"כ "שמעו ותחי נפשכם".

[460]אמנם, דברי החוקר פה הם קשי הבנה מאוד, ובלתי ספק נשתבשו בדפוס או בהעתקתם מלשון יוני, אך תוכן דעתו המצטרך פה לענייננו הוא, כי הפועל האמיתי אשר אליו נוכל ליחס פעולתו הטובה או הרעה על צד האמת, צריך שידע מה יפעל? ועם מי יפעל ר"ל באיזה כלי, ואיך יפעל ד"מ בשיבה ונחת או בחוזק יד, בזהירות או בלי זהירות? ולמה יפעל ר"ל איזה התכלית אשר ירצה להשיג בפעולתו זאת? ומי שלא ידע אחת מכל אלה בשם סכל בפעולתו יקרא (אפס מי הוא הפועל? זאת ידע גם כל סכל ופתי, כי אחרי שידע את עצמו הלוא בהכרח ידע גם, שהוא בעצמו הפועל, ונמשך מזה כי בעשות איש מעשה רע בעבור סכלותו והעדר ידיעתו אחת מכל אלה, לא יוכל להיות נחשב לו כעון אמיתי, יען כי לא ברצון גמור עשה אותו אחרי שלא ידע כל אלה, ד"מ מי שיכה את זולתו או ילחם עמו בעבור שיחשבנו שהוא שונאו, והוא באמת בנו או אביו, לא ידע מה יפעול [כעין מה שאחז"ל (חולין דף פ"ז.) באשה שלא שהתה שלשה חדשים אחרי גירושיה מאישה הראשון, ונשאת לשני וילדה בן אחר ז' חדשים שהוא ס' בן ט' לראשון, ס' בן ז' לאחרון, וכאשר גדל בן זה הכה את זה לבדו, או את זה לבדו, שהוא פטור לד"ה מעונש מכה אביו אחרי שלא ידע בעת עשיתו פעולתו הרעה הזאת בבירור, שמכה הוא את אביו,] או מי שיכה רעהו בחנית אשר חשב ממנה שאין לה להב חד והכהו נפש. או הרופא אשר רצה לחתוך אבר איש הנגוע

[460]אמנם הענין השני זכרו החוקר בפ"ג מהמאמר הג' מספר המדות זה לשונו כי אשר מאלה יפעל דבר בבלי דעת הוא פועל בבלתי רצון לכן אולי אינו בלתי ראוי לבאר מה הם וכמה הם ובמה יפעל ולפעמים ג"כ עם מה המשל כמו הכלי ולמה המשל כמו הבריאות ואיך המשל בנחת ובחוזק והנה כלם אין אחד שלא ידעם בלתי הפתי. ומפורסם הוא שלא יסכל הפועל כמו שלא יסכל עצמו אבל יסכל מה יפעל המשל האומרים שנשכח מהם או שלא ידעו דברים אין ראוי לאומרם כמו סודות אשכר"י + או הרוצה ללמד ועזב מקל יד או שידמה אחד כי בנו הוא שונאו [461]כמו שקרה לאירפ"ש או שידמ' החנית אשר בידו בלי להב או האבן דבר רך או המכה לרפאת והרג או הרוצה ללמד איך יורו הלוחמים. אצל כל אלה יהיה הסכלות בדברים אשר בם הפועל אשר יסכל דבר מהם יראה שהוא פועל בבלתי רצון עד כאן. רצה כי כמו שיש הבדל מבואר בעונש החטאים וגנותם בין יודע את אשר יעשה לבלתי יודע כלל כן יתחייב שיהיה הפרש לא מעט בזה בין ידיעה שלימה לבלתי שלמה או לחסרה לגמרי. וזה מה שקיימה אותו התורה האלהית אצל כל המעשים במה שהבדיל בין שוגג למזיד ובין מזיד לפושע בעונשין כמו שבא הבדלן בסדר הוידוי ובשאר ענינם כמו שיבא. והיה זה כי כמו שאמרנו ראוי שיושקף בעונשים שיעור הרשע המשתתף בחטאים כי הנה השוגג הוא קל המחיל' לפי שנעש' במעט רשע והוא הבלתי הזהר. אמנם המזיד הוא חמור לפי שנשתתף בו רשע ממש והוא הידיעה וההכרה בחטא. אמנם הפושע הוא יותר חמור לפי שנוסף בו רשע כסל במה שבחר בחטא מצד שהוא חטא והוא המרד הגמור. ולזה נתחייב ממדת היושר שיכיר הרשע את בעליו ומזה שיוסיף להכותו עליו כפי רשעתו במספר כי הוא מה שאמרו הנביא אל האומה הזאת בנפול על חטאים מפורסמים ומבוארי הגנות והפשע אמר תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחוך ודעי וגו' (ירמי' ב') אמר כי מהראוי שתיסרה

לרפאותו עי"ז מחליו, ועשה זאת באופן שהמיתו בזה, שני אלה לא נוכל לחשוב כרוצחים, הראשון בעבור שלא ידע מהות הכלי אשר בו יפעל, והשני בעבור שלא ידע למה יפעול, והושג מפעולתו זאת תכלית מה שלא רצה להשיג כלל, וכן אם ירצה איש ללמוד ולהראות לזולתו איך יורו המורים בקשת וירה חץ במקום שלא יעבור שם איש, ובכל זאת לא נזהר כראוי וימות איש אשר הלך שם לתומו גם את זה לא נוכל לחשוב כמכה איש ומת, אחרי שסיבת מות האיש הזה, היתה רק בעבור שלא ידע לפעול פעולת יריית חיציו בהזהירות הראויה.

[461]כמו שקרה לעדיפוס, ר"ל כי לפי סופרי היונים היה עדיפוס oedipus זה בן לאיוס מלך טהעבען, ויען כי הוגד לו מפי קוסמיו, שבנו זה עתיד להרגו ולקחת אשתו שהיא אמו לו לאשה, צוה לרועה עדרו שיהרגהו, אפס כאשר נכמרו רחמי הרועה על הילד, ולא רצה לשלוח יד בבן המלך, תלה אותו רק ברגליו בעץ אחד, למען ימות שם ברעב ובצמא מבלי אשר יצטרך הוא להמיתו, ויקר מקרהו כי בא שמה רועה צאן מלך קארינט, וכשמעו את קול הנער הבוכה ויחמול עליו ויקחהו משם ויביאהו אל המלכה אשת מלך קארינט אשר היתה עקרה אין לה ולד, ותשמח עמו מאוד ויהי לה לבן ויהי מימים רבים כאשר גדל הנער הזה חשב כי הוא בן מלך קארינט, ויעש מלחמה עם טהעבען אשר הצר לו מאוד, יען כי לא ידע שהוא בנו והוא אביו, ויהרוג עדיפוס אותו ויקח את אלמנתו לו לאשה, וכאשר נודעה לו אח"כ כל הרעה הגדולה הזאת אשר עשה, ויך לבו אותו מאוד על אשר עשה, ויצו את עבדיו לנקר את שתי עיניו, וילך עור בגולה לעיר 4אטהען, למען מצוא עי"ז סליחה וכפרה על עונו.

רעתה כפי גדלה ומשובותיה יוכיחוה במה שלא נפלה על חטא העזיב' אותו ית' אשר זכר ראשונה באומרו אותי עזבו מקור מים וגו' כמו שנתבאר בסוף השער הקודם בבלי דעת או באונס רק בבחיר' שלימה אל החטא. והוא מ"ש ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך ולא פחדתי אליך כלומר דעי וראי שחטא רע ומר גרם לך עזבך את ה' אלהיך והוא המרד ולא מצד מה שהיה פחדתי אליך באופן שלא היית יכול לסבול ופירשת ממני על דרך אמרם ז"ל יש לך אדם מתייר' מחבירו מניחו והולך לו (ספרי פרש' ואתחנן) תדע שכן כי מעולם שברתי עולך נתקתי מוסרותיך ולא עשיתי עמך רק טוב וממה פחדת ועם כל זה מרדת בי ורחקת מעלי ופרשת ממצותי ותאמרי לא אעבור וגו'. ירצה ואם תאמרי לפעמים לא אעבור עוד את פי ה' לעבור עם זה היה נראה שאת אומרת בלבבך לא אעבור כי על גבעה גבוה ותחת כל עץ רענן וזה נתבאר ממעשיך הרעים שלא סרת מרשעתך והיותך צועה ממקום למקום לזנות תחת בעליך וזה טעם יפה למקרא ולמסורת. ואם תאמר שאם לא היית אנוסה כמו שאמרנו כבר היית מפותה משתוף עמים נכרים וזרים שנשתתפו עמך והחטיאוך להרחיקך מעלי כמו שנאמר במעשה העגל ובמתאוננים הנה אינו כן. הוא מה שאמר (ירמי' כ') ואנכי נטעתיך שורק כלו זרע אמת כמו שהוא מבואר מהיותם נבחרים מכל בני האדם ומכל בני אברהם גם יצחק עד שהי' מטתו של יעקב כלו זרע אמת בלי שום תערובת ואיך נהפכת לי עצמי הנוטע אותך לסורי הגפן נכריה והוא הפך מה שכוון מהם בדמותם אל הגפן כמו שנתבאר בשער פ"ד. ולפי זה גזר ואמר כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני כי הוא עון רע ומר כמו שנאמר וחז"ל אמרו כתוב אחד אומר כי אם תכבסי בנתר וגו' וכתוב אחד אומר כבסי מרעה לבך ירושנים למען תושעי (שם ד') הא כיצד כאן קודם גזר דין וכאן לאחר גזר דין (ר"ה י"ח.). ורבי דוד קמחי ז"ל דחק עצמו לפרש נכתם עונך לשיכופר בלי ייסורין. וזה וזה לא נתישב יפה לפי מה שאמר אחריו איך תאמרי לא נטמאתי אחר כי אם תכבסי בנתר התשוב' לא תאמר כן:

ולזה אני אומר שהנכון שיהי' זה כפשוטו וזה שהעונשין והייסורין הממרקים גופי החטאים הנה הנם כנתר והבורית המלבנים את הבגד ע"י גיהוץ וכיבוס הממרקים אותו. והטוהר השלם באדם הוא אשר יכובס מתוכו ומעצמו ולא בדברים חוצה לו. ולזה אמר שתשוב מעצמה קודם שיבאו עליה הייסורין הממרקין כי אם תכובס בנתר העונשים ותרבה לה בורית הייסורין תמיד ישאר הכתם לפניו נכתם ונחתם כי לא שבה כי אם מיראת העונשים הרי היא תשובה פחותה וחסרה מה שלא יהי' כן אם תכבסי מרעה לבך מעצמך כי אז ודאי תישעי. ולפי שמוציא אותה בבעלת כתמים אמר שלא תוכל

להכחיש ולהסתיר כתמיה ואמר (ירמי' ד') איך תאמרי לא נטמאתי ואחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך בגיא דעי וגו'. כי הבהמות הקלות כשיטמנום מתבן או גמי וכיוצא הוא מתפזר דרך הלוכה עד שכבר נודע דרכה על ידי כן וכל שכן בגאיות ובמקומות העמוקים שלא ישלוט בהם הרוח כל כך והוא משל נכבד לרשמי וכתמי זנותיה פרא למוד מדבר באות נפשה שאפה רוח. דמה רודפי הדמיונות הסכלות ההנה לחיה זו אשר באות נפשה הדמיונית היא רודפת תמיד במדברות ולא תשיג רק הרוח אשר שאפה במרוצתה והיא תמיד על עוצם תאותה. ועל התאוה עצמה אמר כל מבקשיה לא ייעפוה כי כל הלהוטים אחריה לא ירגישו שום עייפות כי בשרירות תאותם ילכו ולא ייעפו ירוצו ולא ייגעו ובכל פעם ופעם ימצאו אותה בחדושה וחביבותה. מנעי רגלך מיחף וגו' (שם). לפי שפעמים תרדוף האשה הזנות לא בעבור עצמו רק למלאת צרכה בדברים ההכרחיים לה שלא ימצאו לה ממקום אחר. ואז לא תהי' זונה אלא במקרה כמו שנתבאר בזה וכיוצא בשער מ"ב לזה אמר אליה אם את לא תבקשי אהבת הזרים כי אם בעבור נעלים או לרוות גרונך כי צמית מנעי רגלך מיחף וגרונך מצמא' ואנכי אמלא חסרונך כמו שאמר להם במדבר לא בלו שלמותיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם וגו' (דברים כ"ט:ד'-ה'). ותאמרי לא כי אהבתי זרים ואחריהם אלך. והכוונה שאתה זונה בעצם וראשונ' ושאין דבר שימלא חסרונך זולתי הזנות עצמו ובזה קויים לה השם שאמר לה למעלה את צועה זונה וכמו שאמר יחזקאל (ט"ז) לכן זונה שמעי דבר ה' כמו שכתבנו שם. כבשת גנב כי ימצא כן הובישו וגו' (ירמי' ב') אמר כי הבושה שהשיגום אינה מדבר חטא שיש עליו התנצלות לבלתי יודעם או הכירם מעשיהם כמו שאמרנו ראשונה אלא בשתם וכלמתם הוא כבושת גנב כי ימצא שהוא החטא היותר מפורסם הגנות מכל החטאים עד כי אפילו הגנב המורגל ישיגהו משנה חרפה וכלמה עליו מכל שאר החוטאים כן הובישו בית ישראל המה מלכיהם שריהם כהניהם ונביאיהם והוא שנפלו במרד ובמעל הגמור לא באונס ולא בשוגג ובלא יודעים. ויונתן בן עוזיאל פירש כד אשתכח גנבא יראה שכוון שאז בתחלה תהי' לו הבושה מצויה. וכאשר נתבאר הוא נכון. ויתכן עוד שיאמר כי כאשר תמצא הגנבה בידו ויקחנה ממנו שלא נשאר ממנה בידו רק הבושה לבד כן הובישו בית ישראל המה וגו'. וכמו שאמר בשמם בקרוב נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי לה' אלהינו חטאנו (שם ג') וגם די בזיון שיתוארו המה מלכיהם וכי' בבושה שעל דרך האמת אינה מעלה רק הפעלות הירא' מפני הכבוד ולא תשובח רק בנערים ובפועלי הרעות כי אחר שחטאו נוח להם שיתביישו וישובו כי ע"כ אמרו ובושת פנים נגן עדן (אבות פ"ה). ואמרו שאחז

נמנה ער המלכים הישרים והטובים לפי שהיה בוש ונכלם מפני הנביא. כמו שאמר אל מסלת שדה כובס (ישעיהו ז׳:ג׳) קרי ביה כובש שהיה כובש פניו לפניו (סנהדרין ק"ד.). ועתה ביאר דבר הבושה והכלימה אשר תשיגם לאמר אומרים לעץ אבי אתה (ירמי' ב') אמר כי הגיע מסכלותם כי לאלהי עץ ואבן הם מכבדים ומדברים עמהם בלשון בקשה ותחנונים כמו שהוא מחוייב הדבור כנגד האב והאם וזה היה להם לפי שפנו אלי עורף ולא פנים ובעת רעתם כשהוצרכו אלי לבא בבושת פניהם כי אין עונה מהם אליהם יאמרו אלי קומה והושיענו בלשון צווי ודבור קשה כמאמר עשו יקום אבי ויאכל (בראשית כ״ז:ל״א) ויש במשמע עוד כי כשמדברים עם אלהיהם אלו הם מורים בלשונם שהם פנים בפנים עמהם כי כן אמרו אבי אתה ילדתנו כמדבר עם הנמצא לנכח ומהידוע כי העומד פנים בפנים עמהם הוא הופך אלי עורף ולא פנים והנה בעת רעתם יאמרו אלי קומה והושיענו כאלו הם עומדים לפני פנים אל פנים. וכל זה משל ומליצה לרחוקם מהש"י ולחרפתם אשר תשיג אותם עליו כל הראוי שיעזוב אותם ביד פשעם לעזר אלהיהם אשר עשו להם כי המה חייבים לשלם מה שגמלום טובה במה שעשאום ותקנום והוא אומרו ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו אם יושיעוך וגומר. כי אני איני חייב לך כלום כי אני יי' עושה כל. ואם תאמר שאינם נמצאים עמך או שהם מעטים ולא יגדל כחם אמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה. סוף דבר מהנבואה הזאת יתבאר מה שהנחנו ראשונ' להגדיל אשמת החוטא כפי שיעור הרשע אשר ישתתף עמו במעשהו. ואולם רוב הרשע או מיעוטו יודע מהשיעור אשר נודע אליו חטאתי. ולזה היתי' הסכמת התור' להצריך האזהרות וההתראות המיוחדות לכל דבר ודבר וכמו שאמר אין עונשין אלא אם כן מזהירין וכן אמרו בכל מקום אזהרה לכך וכך מנין (סנהדרין ז':).

והנה לפי שזה עקר שכל השכר והעונש התוריי תלוי עליו היתה מהחכמ' האלהית לחתום זה הספר הרביעי שהוא כאלו הוא חתימת עצם התורה באלו הענינים המיוחדים שזכרנו ראשונ'. כי אחר שסדר המסעות אשר הלכו בהם במדבר הגדול והנורא ההוא שירמוז בם את כל הטובות אשר היטיב אותם כמו שיבא הפליג מאד בהזהיר והתרות אותם התראות גדולות ונאמנות על גורשם את גויי הארצות ההם מארצם ונחלתם עד בלי השאור להם שריד ופליט וגזם עוצם עונשם ופירשו באומרו והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינים בצדכם וצררו אתכם וגו' והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם (במדבר ל״ג:נ״ו). והנה יהושע האריך מאד בזה ונתן טעמו כמו שיבא. והנה אחר הענינים האלו סמך משפט ערי המקלט ודיני רוצח וחומרותיו לדרוש מהסמיכות הדמיון אשר בין הענינים והוא להודיע כי הנה האזהר' וההתרא' על המעשה הוא אשר

יחייב את האדם בדיני נפשות אלו בתכלית חומרותיהם כמו שהשגגות מה שיקלו אותם מהם. אמנם אנשי הדעת והתבונ' אין מחפצם ורצונם לטעון הסכלות וחסרון הדעת ממעשיהם כי להם ולפי ערכם יותר ראוי וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח או התנצלות לסכלותם. אמנם השומעים ובלתי נזהרים הנה חמורי התפיש' וגדולי האשמה כמו שאמרנו. והוא מה שאמרוהו באותו המאמר שזכרנו ראשונ' אתה מוצא יש מי ששמע והפסיד ויש מי ששמע ונשכר וכו' (ד"ר פ"ד). והכוונה כי ההשמעות האטשי הוא על שני פנים. האחד מה שישמע האדם אל הרצון המשולח בשיעור שיאטם אזנו משמוע לקול מוריו כלל. והב' מה שישמע אל הרצון השכלי ויסיר אזנו מנטות אחר השלוח. והנה ההשמעות הראשון הוא מה שיפסיד קודם כמו שקרה לאדם הראשון כששמע לקול אשתו והשמיט עצמו ממה שהתרה האל יתעלה בפניו באומרו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב':י"ז-י"ח) והיה סבה לשגורש מעדן ונתקלל קללות הניגעות בכל ארבעת פנות מעשיו ועניניו אשר התנועה תנשא עליהם כשאמר לו כי שמעת לקול אשתך וגו' בזעת אפך וגו'. כמו שנתבאר יפה שם במקומו שער ט' וזהו באמת שלוח הרצון והתגברו על המצוה והאזהר'. אמנם כשיהיה האדם נשמע להתראותיו ואזהרותיו בהשמעות השכל כבר יהיה נשכר שכר הרבה מאד לפי שנצח עצת הרצון המשולח ותאוותיו כמו שהיה הענין נכר באברהם אבינו במה שנצח את רצונו וכבש רחמיו על ישמעאל בנו ושמע לקול שרה אשתו המדברת ברוח דעת ויראת יי' האומר גרש האמה הזאת ואת בנה וגו' (שם כ"א). כמו שהסכים האל יתעלה עמה לאמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה וגו' (שם). כי הענין הזה באמת הוא בהפך שמיעת קול חוה. ולזה כוונו באמרם ז"ל וישמע אברם לקול שרי אם שהוא כתוב בלקוחי סגר אלא שבקשו פסוק מלא ומצאוהו וכך הוא מפורש במאמר עצמו אמר רבי שמואל בר נחמני למה הדבר דומה למי שנולד לו בן נאה ראה אותו אסטרוליגוס וכו' (דברים רבה שם) כך ראתה שרה לישמעאל יוצא לתרבות רעה צווחה ואמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה והרע לו נגלה עליו הקב"ה ואמר אל ירע בעיניך וגו'. ונשכר שקרא זרעו לשמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע אמר השם יתעלה מי ששמע לאשתו כך וכו'. זה חוזר לענין לקוחי הגר כי אף על פי שהיתה עצת שרה בהן ענין מסכים אל הרצון המשולח מכל מקום הנה אברהם לחסידותו ואהבתו עם אשתו אין ספק שהיה הדבר קשה אצלו ועם כל זה שמע לדבריה לצורך העמדת הזרע. ולזה אמר מי ששמע לאשתו רצוני במה שישתתף בו הרצון כך מי ששמע לעצם השכל המוחלט על אחת כמה וכמה וכל שכן השומע מפי הגבורה או מפי הנבוא' כמו שאמר שלמה ברוח קדשו וכן ביאר הענין ישעיהו בנבואתו

הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם (ישעיהו נ"ה:ג'). [462]כי השמועה תיוחס אל כל חלקי הנפש שבאדם והם החיוני והמתעורר והשכלי. השמיעה לבד תתיחד אל החיוני וההבנה תתיחד אל השכלי. אמנם ההאזנ' והקבלה תתייחד אל המתעורר. ואל שלשתן כוון ירמיהו כשאמר בתחלת הנבואה שפירשנו למעלה שמעו דבר יי' בית יעקב וגו' (ירמיהו ב':ד'). ושלשתן נתבארו בכתובים ההם אשר זכר ישעיהו. והוא שלימות הזירוז וקבלת האזהרה וההתרא' אשר עליהם נסמכו הפרשיות הסמוכות אשר זכרנו בכלל כל דברי התורה האלהית בלי ספק. ועתה אחר הקדמת הענינים האלה המועילים והמקשרים אלו הענינים על האופן הנאות אשר זכרנו נבוא לעבור עליהם ולבאר מה שצריך מהם ביאור לפי כוונתינו ואם יש בהם קצת ספיקות יתבארו לפי דרכנו:

ואלה מסעי בני ישראל ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי יי' ויסעו וגו'. ויסעו מרעמסס בחדש הראשון וגו'. ומצרים מקברים וגו'. יאמר שצוה ה' שיכתבו כל מוצאיהם למסעיהם כדי שיהיו המסעות ההנה זכר לכל הטובות אשר עשה אתם ממצרים ועד הנה. וראשונה יצאו ביד רמה לעיני כל מצרים שהוא מהענינים הנוראים שהיו בעולם כמו שאמר או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי וגו' (דברים ד':ל"ד). ולא עוד אלא שבצאתם היו מצרים מקברים את אשר הכה ה' כל בכור ולא חרץ לאיש מהם את לשונו ובאלהיהם עשה ה' שפטים ולא מפני זה נמנעו מצאת ביד רמה ובכבוד גדול ויסעו מרעמסס לסוכות ומשם לאיתם ומאיתם על פי החירות והוא הדרך אשר הסב אותם כדי שיאמר פרעה נבוכים הם בארץ ועל הכוונה שנתבאר' שם ומשם באו בתוך הים המדבר' ונעשו להם נוראות על ים סוף ואחר הלכו ג' ימים במדבר אשר נזכר שלא מצאו מים כי היה המדבר מקום נחש שרף וצמאון ולא מת אחד בצמא: ולא עוד אלא שחנו במרה ולא יוכלו לשתות מים ממרה ושם הורהו ה' עץ וימתקו המים ושם שם לו חק ומשפט ושם נסהו (שמות ט"ו:כ"ה). ומשם באו לאלים ובאלים שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים (שם) כי ראה השם יתברך בצרכם והרוה צמאונם על צד היותר נאות שאיפשר. ומשם לשתי מסעות באו למדבר סין אשר נזכר שנתרעמו שם ואמרו מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע כי הוצאתם אותנו אל המדבר וגו' (שם ט"ז) ושם נאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים

[462]כי השמיעה וכו' ר"ל כי שורש "שמע" בלה"ק יש לו שלש הוראות, השמיעה הגופנית, ההבנה, וההאזנה והקבלה, והם מיוחסים לחלקי נפש האדם השונים, כי השמיעה הגופנית תיוחס רק לכח החיוני שלו, כמו שתיוחס גם לשאר בע"ח, וההבנה תיוחס לכח שכלי שלו, וההאזנה והקבלה רק לכח התעורר שלו, כי רק הוא מעורר את האדם לעשות או לחדול מעשות מה שיצוהו זולתו, ועל שלש אלה מיני השמיעה רומז מאמר (ישעיהו נ"ה:ג') "הטו אזניכם, ולכו אלי, שמעו ותחי נפשכם, ומאמר ירמיה שאמר בדרך כלל "שמעו דבר ה' בית יעקב."

ונתן להם המן והשליו (שם) כמבואר במקומו. והלכו משם לדפקה אלוש ורפידים ולא היה שם מים לעם לשתות והיה מה שהיה בצור חורב להוציא להם מים מצור החלמיש ושם לסבת נסותם את ה' קראם ענין מלחמת עמלק (שם י"ז). ומשם באו אל מדבר סיני וקבלו שם את התורה אשר בה ספק להם מזון הנפש השכלות מן היום ההוא עד עולם. ומשם אל קברות התאוה אשר נזכר מה שנסי אל בפיהם לומר היוכל אל לערוך שלחן במדבר (תהילים ע"ח:י"ט) כמו שנתבאר שם ועם כל זה לא מנע להם כמו שאמר היד ה' תקצר (במדבר י"א:כ"ג). ומשם לחצרות אשר היה שם מעשה מרים ומחלקתו של קרח. ומשם לרתמה אשר ממדבר פארן והיה שם מה שהיה מהמרגלים וגזרת מתי מדבר והיא היתה סבה שהיו רועים במדבר שלשים ושמונ' שנה אשר הלכו בהם תשע עשרה מסעות עד הגיעם אל הר ההר בקצה ארץ אדום אשר מת אהרן שם בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' (שם כ'.) להודיע שלא חסר להם אהרן עד סוף הזמן ההוא שהיו לשם ואם בא אז הכנעני מלך ערד להלחם בם כבר נזכר שלא הזיקום ולא חסרום כלל אבל ישראל הכו אותו והחרימו את עריהם ואז הוצרכו לחזור קצת מסעות לקבור את אהרן כמו שזכרנו שם. ומשם ואילך כבר קרבו אל ארצם והלכו לצלמונה ומשם לפונון והוא הדרך אשר נאמר עליו ותקצר נפש העם בדרך וידברו העם באלהים ובמשה ומשפט הנחשים השרפים ורפואתם באומרו עשה לך שרף ושים אותו על נס וגו' (שם כ"א.) ומשם לאובות ומאובות לעיי העברים בגבול מואב ומשם לנחל זרד ולעבר ארנון אשר במדבר אשר קראם הוא דיבון גד ועלמון דבלתימה אשר היו בהם הענינים הנפלאים ממעברות ארנון ומלחמת סיחון ועוג ומעשה בלק ובלעם המפורסם אשר אחר כל זה באו אל הר העברים אשר בערבות מואב אשר שם מת משה על פי ה'. והנה בזה זכר להם את אשר גמלם כל טוב בכל אשר הלכו כל הימים הרבים ההם וכמו שאמר להם משה בפירוש ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר (דברים ב':ז'): והנה אחר שסדר כל הענין הגדול הזה שהטיב עמם לשעבר אשר היה בו כדאי להיטיב האמונה ולחזק היראה וההכנע' ולהגדיל הבטחון במציאות התועלת והצורך בכל אשר יצוה סמך מה שעתיד לעשות עמם בהכנסם אל ארץ טובה ורחבה והפליג להיישירם וללמדם ולזרזם ולהתרות בהם כל מה שראוי לזרז ולהתרות כדי שיבאו בו בתכלית הידיעה וההכר' בלי ספק ואמר כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען. והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם ואבדתם את כל משכיותם ואת כל צלמי מסכותם תאבדו ואת כל במותם תשמידו והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה (במדבר ל"ג:נ"ב-נ"ג) וכבר דברנו למעלה צרכה

ואופן שמושה בשער הקודם. והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם וגו'. והכוונ' שלא ישכון זר בתוכם ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינים בצדכם וצררו אתכם וגו'. והיה כאשר דמיתי לעשות וגו' (שם). הודיע אותם שכוונת האל יתעלה בהכנסם לארץ היא אשר זכרנו להיות תבואת' ופירותי' לבד הספוק ההכרחי לצרכי הגופיים אמנם עקר השתדלותם יהיה בשלמות נפשם בעבודתם קרבנותם ושאר המצות האלהית ושזה לא יתכן להם רק בשישבו שם לבדם מבלי שום דבר שיפנה לבם ויסיח אותם אחרי הדברים אשר לא יועילו ולא יצילו בעסקי העמים ההם ומתעתועיהם. ולזה נהפכו רחמי השם יתעלה להם לאכזרי וצוה עליהם שישמרו לנפשם מהשאיר מיושבי' שם ושארית לפי שאי אפשר שבהשארם לא ישאר זכר עבודתיהם הזרות אשר ילמדו אותם לעשות וחטאו לאלהיהם וכבר יהיה הנשארים בהם לשכים בעיניהם לעור אותם שלא יראו את הנולד להם מהחטא העצום בהשארות' והמה יהיו לצנינים בצדיהם מצד היותם כלי משחיתם להפרע מהם על ידם והוא מה שנתבאר בתחלת ספר שופטים אמר ויחר אף ה' בישראל ויאמר יען אשר עברו הגוי הזה את בריתי אשר צויתי את אבותם ולא שמעו לקולי גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת וגו' לנסות בם את ישראל את כל אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען רק למען דעת דורות בני ישראל ללמדם מלחמה רק אשר לפני' לא ידעום (שופטי' ב' ג'). הודיעם שאם היו תמיד דבקים בו יתעלה היה נותן בהם כח להשמיד ולכלה אותם עד בלתי השאיר להם שריד ופליט וכבר יהיו הם בטוחים על ארצם. אמנם כאשר סרו מעליו סר כחם ולא היה בם כח לגרשם ויד ההשגחה לא תעזור אותם להורישם מפניהם אדרבה כיונה להניחם כדי לייסרם ולהענישם בהם למען ידעו דורותם את החסד אשר עשה ה' עם הראשונים בהיותו נלחם מלחמותיהם לא בחרבם ולא בקשתם והם ידעו כובד המלחמ' אשר יהיה להם עם אותם הנשארים ואם מעטים היו אשר לפנים לא יידעוה הראשונים עם היות הגוים אז רבים ועצומים מכם. והנה עם זה כאשר דמיתי לעשות להם והוא לגרשם מעל אדמתם לגמרי כן אעשה לכם שחטאתכם יגרום לשתגרשו כלה ממנה כמו שנזכר בברית תורת כהנים והנשארים בהם ימקו בעונם וגו' (ויקרא כ"ו:ל"ט) עד שלא יהיה להם יד ושם בה. וזה תכלית הזירוז וההתראה על הדרך שאמרנו. והנה לחזק הענין הזה בידם ולהודיע' שלא יאות שישב עמהם זר סמך הודעת גבולות הארץ ומצרניה מכל צדדיה ומה שיתנו ללוים מהערים והמגרשות כי כל זה מה שיורה שאין הקב"ה מוותר עמהם דבר בענינים ההם רק שהוא מקפיד שיהיה לכל אחד חלקו הראוי לו כמו שביאר ראשונה והתנחלתם את הארץ

בגורל למשפחותיכם לרב תרבו וגו' ולמעט תמעיט את נחלתו אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה וגו'. וכל זה למען ירשו בני ישראל את נחלת אבותיו ולא תאבד מהם בלא יודעים. והנה אחר כל זאת חתם ממצות ערי מקלט ודיני הרוצחים וההבדל אשר בין השוגג והמזיד ובמזיד בין המותרה והבלתי מותרה למען דעת כל עמי הארץ את אשר אמרנו מענין האשם המושב למקבלי האזהרות והזירוזין לפי שיעור הידיעה המתחברת לו אל המעש' אשר משם ישוער שבט הרשע אשר ינוח עליו כפי רשעתו ואמר דבר אל בני ישראל וגו'. והקריתם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם ונס שמה רוצח מכה נפש בשגגה והיי לכם הערים למקלט מגואל ולא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט והערים וגו'. ואם בכלי ברזל וגו'. ואם באבן יד וגו'. או בכלי עץ וגו'. גואל הדם וגו'. כמו שכן עשה בתחלת משנה תורה שאחר שהזהירם על התורה ועל העבודה סמך אז יבדיל משה שלש ערי' וגו'. כמו שיתבאר לשם. והנה הדבר שאמרנוהו ראשונה מהיות המעשה נשלם לפי הידיעה המשתתפת בו הוא עצמו הדרוש אשר יתבאר היטב בהבדלים אשר יתן הכתוב בין הרוצח המזיד המומת על פי בית דין או המזיד המומת על יד גואל הדם והשוגג הגולה בעיר מקלטו כאשר יתבאר. וזה שאף על פי שהנרצח כבר נגמרה מיתתו על ידי השוגג כמו שנגמרה על ידי המזיד ואין צריך לומר שהמזיד בעדים והתראה והמזיד זולתם הם קרובין בענין. מכל מקום כוונה התורה האלהית שלא יענש שום אחד מהם רק עונש הנערך למה שהגיעה לו מהידיעה ושלימותה באותו מעשה. והנה חז"ל אמרו שלא יושלם לו המעש' להתחייב בבית דין עליו כי אם בשידע ויכיר הרע המגיע ממנו אל הזולת וגם בשידע ויכיר הרע אשר ימצא את עצמו ממשפטי התורה והמצוה או מענין הנקמה. ולזה אמר שהמומת בבית דין צריך התראה בעדים במיתתו המיוחדת ושיקבל המוסרה אותה התראה ויאמר כבר ידעתי שהעושה כן נהרג בב"ד במיתה פלונית ועל מנת כן אני עושה (סנהדרין מ"א:). והנה כשתחסר אחת מהנה אין יד בית דין משגת אותו מפאת התורה האלהית כי אע"פ שהוא מזיד בהריגה ד"מ הנה לא היה יודע שההורג נהרג מן הדין. אמנם במה שידע שהוא הורג אע"פ שלא יודיעוהו שיהרג על ידי ב"ד כבר ימסר ביד גואל הדם כי הרוצח כבר ידע שהוא מתיר את דמו לכל בעל זרוע מקרוביו של נרצח כמו שידע שהנרצח עצמו אם היה יכול הוא ימיתנו. ואולם בפגיעת גואל הדם בו צריך להתברר האחד משני הענינים. והוא אם המית בדעת והכיר המעשה אשר עשה וזה מה שנתחכמה התורה להישירנו בבירור דבר זה אם מתוך הכלים אשר ימית בהם ואם מתוך המצב אשר היו שניהם בו מהשנאה והאהבה ואמרה שכבר יתברר מחמת הכלי שהכה בו שאם הכה המכה בכלי ברזל כל שהוא או באבן

יד או בעץ יד אשר ימות בה הנה הוא מבואר שהיה הרוצח מזיד ברציחתו. אמנם כשלא יוכל לקחת ראיה מצד הכלי כגון שהיה ע"י דחיפה או השלכת עליו כותל או עמוד וכיוצא מהדברים שאין דרך להכות בהן ולפעמים הם מזדמנים מעצמן הנה כבר יודע זה מהאהבה והשנאה אשר ביניהם כמו שאמר ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו בצדיה וימות שכבר תהיה שנאתו אותו אמתלא גדולה שכוון בהריגתו אע"פ שלא הרגו כדרך ההורגים עד שאם הופלגה השנאה ביניהם ובאה לכלל איבה אע"פ שלא יכנו רק בידו לבד לדון אותו כמכוין במיתתו כמו שאמר או באיבה הכהו בידו וימות מות יומת המכה רוצח הוא גואל הדם הוא ימית את הרוצח בפגעו בו. ואמר במיני המזיד רוצח הוא כי הוא ודאי ראוי ליקרא רוצח על דרך האמת לפי שהוא ידע מה יעשה ואשם בו ומה שלא יהיה כן בשוגג אשר יאמר עליו ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה ואפילו בכל אבן אשר ימית בה והוא הדין בכל כלי שהוא כדי להמית אם היתה ההכאה בלא ראות ויפל עליו וימות והוא ג"כ לא אויב לו ולא מבקש רעתו אז לא יהיה נכון למעשה גמור ולא יענש למיתה אפילו על ידי גואל הדם ועל זה נאמר ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה. ירצה בלא צדה שלא הכה כדי להמית והאלהים אנה לידו כי הוא לא היה שונא לו ולא מבקש רעתו רק האלהים אנה לידו בעון שניהם שמגלגלין חובה ע"י חייב. ולזה האלהים עצמו משים לו מקום לגלות שמה למרק את עונותיו ולא ינתן ביד גואל הדם כי אע"פ שנעשה מעשה לא היה הוא העושה ע"ד האמת כמו שאמרנו וכמו שביאר החכם בדברים אשר זכרנו ממנו שתראה בהם כל אלו הענינים בהשקפותיהם המיוחדות אשר ראוי להתבונן בהם ע"פ המשפט כמו שאמרנו. ושפטו העדה בין המכה ובין גואל הדם על המשפטים האלה ואם לא יתברר מתוכן שהיה מתכוין יצדיקו לרוצח ויצילו אותו. מיד גואל הדם וישיבו אותו אל עיר מקלטו אשר נס שמה לרציחתו וישב בה עד מות הכהן הגדול אשר משח אותו וגו'. וטעם זה אמרו ז"ל בספרי (פ' מסעי) רבי מאיר אומר רוצח מקצר ימי של אדם וכהן מאריך ימיו של אדם אין בדין שיהא מי שמקצר ימיו של אדם לפני מי שמאריך ימיו של אדם רבי אומר רוצח מטמא את הארץ ומסלק את השכינה וכהן גדול גורם לשכינה שתשרה בארץ אין בדין שיהא מי שמטמא וכו'. ורש"י ז"ל כתב עוד לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא יארע תקלה זו בישראל ויראה שזו היא דעת הראב"ע שכתב שהוא יכפר בעד ישראל וזו המאורע אירע בימיו. אמנם הרב המורה פרק ארבעים חלק ג' כתב שהוא ענין נחמה לקרובי הנהרג במה שמת אדם גדול כזה ואל זה סמך הרלב"ג ואיפשר גם כן כי לפי שמיתת אדם גדול כזה היא מכפרת על הדור ובחבורתו ירפא לשוגג ההיא.

והנכון בעיני יותר מפני שעיר מקלטו היא תחת ממשלת הכהן הגדול בכלל כל ערי הלויים והם נתונים לו לכל עבודת הבית נוסף על מה שהוא ראש בית אבותם וכשבא הרוצח לשם הרי זכה בו אדוני הארץ להיות כאחד מבני העיר לכל צרכי העיר מסיה ועבודותיה וראתה החכמ' האלהית שלא ימשול בו רק ימי מלך אחד. ולזה במות הכהן הגדול שהוא מלך עליהם הן לזמן קרוב או רחוק ישוב אל ארץ אחוזתו. ואחר שזכר כל אלה החלוקים הקפיד על שמירתן ודקדוקן לפי שכל גופי התור' והמצוה תלוין עליהם על הדרך שנתבאר ואמר והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם כל מכה נפש וגו'. ולא תקחו כפר לנפש רוצח אשר היא רשע מצד מה שנתברר מצד מעשהו ששוא חייב למות כי הוא מהמחויב שתיסרהו מדת רשעו כמו שנזכר וימות על פי ב"ד או על פי גואל הדם מבלי שום כופר והצלה כלל וכן לא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו וגו'. כי הראוי לנוס אע"פ שלא היה רשע לגמרי לא יצילוהו בשום פנים כי כל אחד ראוי שיקבל עונשו המיוחד אליו כפי רשעתו. וכבר החמיר בזה בפ' משפטים לומר וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות אפילו שיהיה כהן מוכן לעבודה לא יהיה משוא פנים ושום חנופה בדבר. ובענין קליטת המזבח כתבנו שם הנראה לפי פשט הכתוב ועל פי חז"ל אמנם בכאן אמרו לא תחניפו את הארץ וגו' ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו. והנה הרמב"ן ז"ל פירש כי ענין חנופת הארץ היא המנעה מתת פירותיה בפשע יושביה כלומר לא תעשו אותה שתהיה חנפה בעשות הפך מהראוי לעשות עד כאן. ואני לא ידעתי איך יקרא חנפות מניעות הטוב ממי שאינו ראוי לו ועוד מה טעם ולארץ לא יכופר וגו'. והנראה בעיני שהוא הפך ממש ממה שפירשו. וזה כי כל עוד שלא יעשו משפט בדיני נפשות אלו על המשפטים אשר הזכיר והארץ תתן את יבולה הרי היא חנפה שהיא נושאת פנים לרשעים ומוציאה את פירותיה והוא כנגד היושר האלהי כי מהראוי לה שלא תוסיף תת כחה לעוברי עבירה. ובזה יצדק יפה לא תעשו אותה חנפה כי הדם יחניף את הארץ במה שהיא עושה פירות לאנשי דמים והיא חוטאת בזה כמו שאמר גם כן גבי מחזיר גרושתו אחרי הוטמאה וגו' ולא תחטיא את הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה (דברים כ"ד:ד') וכן במקום אחר ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה (ויקר' י"ח) ולארץ לא יכופר וגו'. ירצה לא יוסר ממנה זה השם של חנופה כי אם כשיעשו משפט לשפוך דם השופך ואם לא תתחייב למנוע פירותיה והכל ישאו עונם והוא מה שפירש באומרו ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל. הנה שבכל זה נתן להם עצה נכונה וגלה את אזנם במה שיכירי מאזני המעש' אשר אמרנו כדי שלא יוכלו לטעות

אחר כך בדבר מכל מה שנאמר סכלות או שגגה כמו שהיה משפט אלו הנענשים על המשפטים הנזכרים ועל פי הדברים האלו השיגו את אבותינו מה שהשיגום מהצרות והעונשים העצומים כפי שיעור מה שהוזהרנו והותרנו על כלם וכמו שנמשך להם העקר מהשאיר האומות ההם אשר כל כך הוזהרו והותרו עליהם כמו שנזכר עד שג"כ בנבואה שזכרנו הזכיר זה באומרו העבד ישראל אם יליד בית הוא וגו'. עליו ישאגו כפירים וגו'. גם בני נוף ותחפנחס וגו' (ירמיהו ב':ט"ו). יאמר כי מדרך המעולה החשוב להשגיח על הצלת עבדו ויליד ביתו כמו שישגיח על הצלת בנו העובד אותו וא"כ אין צריך לומר אם היו ישראל כבנים לפני המקום אלא אפילו יהיה כעבד ויליד בית לפני אדוניו יש לתמוה עליו ולשאל מדוע היה לבז מאלו הגוים אשר סביבותם ולא יצילם אלהיהם מידם אלא מצד מה שהשיגם מה שייעד אליהם ביאר באזניהם לאמר והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינים בצדכם וצררו אתכם וגו'. והראי' כי עליו ישאגו כפירים כלומר מלכים קטנים ופחותים ולא יבאו בחשאי חרש לאמר כי נתנו קולם והיה להם זמן ומקום להשמר מהם ולעמוד כנגדם ולא יכולו וישיתו ארצו לשמה עריו נצתו מבלי יושב בפתע כאלו היו מלכים גדולים באים ולא עוד אלא גם בני נוף ותחפנחס שהם משפחות מצרים הרואים את כבודך וגבורותיך ורגזו וחלו מפניך פרקו עול תורה מעליהם והכו על קדקדך הלא זאת תעשה לך עזבך את יי' אלהיך בעת מוליכך בדרך. והוא עת שסדר לפניך תורה ומוסר והיישירך בדרך תלך בכל האזהרות והזרוזים וההתראות שהתר' בפניך וכמ"ש אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך (ישעיהו מ"ח:י"ז) כי אם היית שומעת לא היית צריך לרדת מצרים לשתות מי שיחור ולא לאשור לשתות מי נהר כי עמך מקור חיים אשר לא יכזבו מימיו כמו שנזכר בשער הקודם והייתי שוכן בתוככם תמיד וכל אומה ולשון לא היו שולטים עליכם זה הוא הנרא' באלו הענינים דרך נכון וישר ועם זה כתבנו מה שהית' הכוונה:

אולם מה שראינו לכתבו בענין דבור ראשי האבות אשר למשפחת מנשה בן יוסף ובמה שהושב להם על שאלתם כבר בא במשפט בנות צלפחד. ועם זה נשלם זה הספר הרביעי הכולל ספורים ומאורעות נפלאות שקרו להם שכלם היו בתורה האלהית בחק החקים והמצות לפי תועלתם והשקפות הוראותיהם כי על כן חתם על הכל אלה המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה אל בני ישראל בערבות מואב על ירדן ירחו. וברוך אשר עזרנו עד הנה:

שער פז

פרק א

ידבר בהתקשרות הנמצאים כלם וקיומם באור פני מלך שהשלום שלו: ויבאר איך יתואר לו יתברך שמחה. עצב. ובכיה:

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וגו'

במדרש (איכה רבתי פ"א) אמר רבי לוי שלשה אמרו בלשון איכה. משה. ישעיהו. ירמיהו. משל מה הדבד דוה למטרונה שהיו לה ג' שושנינין אחד ראה אותה בשלותה ואחד ראה אותה בפחזותה. ואחד ראה אותה בניוולה , כך משה ראה אותן בשלותן אמר איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם. ישעיהו ראה אותן בפחזותן אמר איכה היתה לזונה וגו' (ישעי' א') ירמיהו ראה אותה בניוולה אמר איכה ישבה בדד (איכה א'):

[463]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי מציאות וקיום כל הדברים למקטנם ועד גדולם מסובבים ותלוים הם, מחיבור ענינים רבים ומקיום השלום והאחדות בינותם, ובהעדר שני אלה: ר"ל כאשר יתפרדו או שלא יסכימו ויתאימו עוד יחד. יכלו ויסופו כרגע. כי גם החומר הראשון אשר לדעת הקדמונים בראו ה' בתחיל' מן האין המוחלט וממנו נתהוו אח"כ על פיו כל הברואים התחתונים כלם, עיין בראשית י"ט ע"ב) הי' ג"כ מדי צאתו לאור ההויה מחובר ממציאות וההעדר. (ר"ל הכח והכשרון לקבל צורות שונות בזו אחר זו, כי הוא נקרא בפי הרב ז"ל בשם "העדר) אשר ע"כ קראו הנביא בשם "יעף" יען כי מדי יצא אל הפועל הי' משתוקק לקבל צורות שונות. כאיש יעף אשר נפשו תערוג אל אפיקי מים. וממנו אה"כ לדעת הרב ז"ל "נותן ליעף כח", (עיין מזה בראשית כ"א ע"ב, ובביאורי שם עוד טעם אחר לקריאתו זאת) והיסוד הפשוט [כן נקרא לדעת הקדמונים (עיין רמב"ם סוף פ"ג מה' יסודי התורה שקראו בשם גולם) היסוד אשר ממנו נתהוו אח"כ לדעתם הארבע היסודות] הוא מחובר מחומר וצורה, כי חלק העליון ממנו קבל צורת האש, וחלק שאחריו צורת האויר, והשלישי צורת המים והרביעי צורת העפר (עיין רמב"ם שם,) וכל המינים השונים שנתהוו מהם דומם. צומח. חי. מדבר. הם מורכבים מחלקים שונים, אשר רק כל עוד יתחברו ויתאחדו ויחדיו יהי' מציאות לעצם שהורכב מהם, אבל בסור האחדות והשלום מביניהם יעלה בתהו ויאבד, אשר ע"כ בצדק אמרו המחקרים שכל הויה הוא חיבור וקיבוץ, וההפסד הוא פירוד ופירוק [ומה שכ' הרב ז"ל "שכבר גזרו קצת" וכו' רומז על הנמשכים אחר דעת עפיקור אשר הכחיש באמונת חידוש כל ברואי תבל עפ"י רצון הי"ת, וחשב רק כי לפני הבריא' היו משוטטים באויר העולם עצמים קטנים פשוטים, אשר לא יוכלו להחלק עוד, לאין מספר ורק עפ"י מקרה והזדמנות נתחברו יחד, והיו לברואים שונים, וכאשר יתפרדו עפ"י מקרה באחרית הימים ישובו עוד הברואים כולם לאין, והיו כלא היו וע"ז אומר הרב ז"ל "שלא צדקו במהות העצמים ההם" מלבד מה שסתרו הפילוסופים האמיתיים כבר דעה נפסד' זאת, גם במה שאמרו, כי כמו שלא יוכל איש משכיל לחשוב שכאשר ישפך דרך מקרה דיו או שאר סמנים על הנייר ירשמו בו ציורים שונים נאים ויפים, כן לא יוכל גם להעלות על דעתנו שרק ע"י חיבור וקיבוץ אלה, דרך מקרה נתהוו הברואים השונים למיניהם הנאים והמהודרים מאוד ומתוקנים כולם כראוי להשגת תכליתם ותעודתם עלי ארץ, (ועיין מזה גם בדברי הרב ז"ל בשער א' ובביאורי דף ח' ע"א שם) ועל כל האמור עד הנה רומז גם הכ' יווצר אור" וכו', כי בשם "אור" יכונה המציאות כאשר יצאה בתחיל' מהאין אל היש, והעדר הצורה אשר הי' עוד אחוז בו נקרא בשם חושך. ולהורות כי הוית כל הברואים השונים למיניהם הית' אח"כ. ע"י שחבר הי"ת חלקי היסודות יחד, וסבב ג"כ שיסכימו ויתאימו יחדיו, באופן שיעשה שלום ביניהם, אמר "עושה שלום" ועל מה שהטביע בכל אישי ברואי עולם התחתון שיתפרדו חלקיהם כבוא עתם, ויפסדו באופן שרק מיניהם קיימים תמיד אבל אישיהם יבלו אמה"כ "ובורא רע" וחז"ל קראו את הי"ת המעמיד עולמו ע"י השלום והאחדות הזאת אשר ישכן תמיד בין כל חלקיו, בשם "מלך שהשלום שלו" אפס אם כן הדבר בכל הנמצאים עלי תבל שהשלום והאחדות מצטרכים לקיומם ואף כי במין האדם שהוא הנבחר מכולם, כי מלבד שחלקי כל אדם פרטיי הגופניים, צריכים להיות מסכימים ומתאחדים יחד, אם יוכל לעמוד ולהתקיים עלי ארץ וגם נפשו המשכלת צריכה להיות מסכמת עם שאר צורות השכל אשר ממקור מחצבתם חצבה גם היא, ואליהם

תשוב עוד אחרי הפרדה מהגוף להיות צרורה עמהם בצרור החיים הנצחיים הנה גם כל קיבוץ בני אדם יחד בחברה האנושית לא יתכן מבלעדי ההסכמה וההתאחדות בינותם, אשר ע"כ הוצרכו ג"כ להיות בכל מדינה ומדינה חוקים ומשפטים אשר על ידם יתקיים השלום והאחוה בין כל בני החברה יחד, ואף כי באומה הישראלית העם הנבחר הזה שלא יושג האושר המוסרי המכוון והנרצה מקיבוצם יחד, בהעדר השלום והאחוה ביניהם (עיין מכל זה בביאורי במדבר כ' תוכן שער ע"ד), גם כאשר נעזוב ברעיונינו את ארצנו ומקום שבתנו עלי אדמה, ונשא עינינו השמימה. נראה ג"כ בעין שכלנו כי השלום הכרחי לקיום כל צבא מרום במרום כי לא לבד חוברו בכל אחד כמה ענינים ד"מ חמרו (שאינו מיסודות ברואי מטה, כי אם מטבע אחר אשר ע"כ קראוהו הקדמונים בשם גשם חמישי להבדילו מד' היסודות,) ותבניתו הכדוריית, ונפשו ושכלו (לדעת הקדמונים החושבים שיש להם נפש משכלת או התשוקה וההתאותות הטבעית לדעת הרב ז"ל להתנועע רק על אופן ידוע. עיין מזה ביאורי למעלה תחלת שער ב') ובין כל אלה הענינים יש יחס והסכמה ראויה, באופן שאלו ישוער שתבטל ההסכמה הזאת שביניהם תבטל גם מציאותם על אופן שהם עתה, וע"כ נוכל לומר גם על ענין זה מאה"כ "שלח ידיו בשלומיו" וכו' ר"ל לו ישלח הי"ת ידיו לבטל השלום בין הענינים האלה השלמים יחד בנבראים השמימים הלוא אז יחולל גם בריתו אשר הקים עם חקי מציאות השמים והארץ ביום הבראם וא"כ הדבר בכל אחד ואחד מכוכבי השמים וכסיליהם האלה בבחינת עצמותו לבד. ואף כי שיתחייב להיות יחס והסכמה בין כל ברואי מרום אלה השונים יחד. אחרי שעל פי מצות בוראם הם גבוהים קצתם איש על רעהו, וקצתם מתנועעים כמעט זה בגבול רעהו וכולם פועלים זה על זה עפ"י כח המושך שלהם, (עיין מכל זה ביאורי לשער, ב' ובמבוא לשער ל"א), כמו שנמצא גם בדחז"ל, כי להורות שהשם יתברך שם חוק וברית לא יעבור לשמש ולירח. שיהיה כל הימים יחס והצטרפות אחת ביניהם, באופן שיהיה הירח גוף עכור בעצמותו ומואר תמיד רק מקרני השמש אשר יפלו עליו. אשר בעבור זה מחויב ג"כ שכל עוד ישאר היחס וההסכמה הזאת ביניהם צריך שיהיה החלק המואר מהירח תמיד לצד השמש, והחלק הבלתי מואר ממנו תמיד לצד אחד שכנגדו אמרו ד"מ "שמעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה," מפני דרכי שלום. (עיין מזה ביאורי למעלה שמות מ"ב ע"א.) גם בעולם המלאכים אף שלא ימצא שם הריבוי כמו שנמצא בעולם הגלגלים, וברואי העולם התחתון יען כי הם עצמים פשוטים ובלתי מרכבים, בכל זאת ימצא הריבוי ביניהם בבחינת שינוי מדרגת השכלתם, כי כל אחד מהשכלים הנבדלים משכיל עצמו ומשכיל סבתו, ואחרי כי גם השכלים הנבדלים הם במדרגות השכלתם זה למעלה מזה, ותמיד מסובב התחתון מהעליון שעליו. הלא נמשך מזה, כי בשכלים היותר תחתונים הרחוקים ביותר מהי"ת שהוא סבתם הראשונה יתרבו עניני השכלתם ג"כ יותר, כי מלבד שהם משיגים עצמם ואת סבתם הקרובה להם הלוא ישכילו וידעו ג"כ, כי לסיבתם יש סיבה אחרת ואחרת לאחרת, עד הגיעם באחרונה אל הי"ת שהוא הסיבה הראשונה לכולם, ואחרי שגם אצל השכלים העליונים האלה יש רבוי בבחינה מה, צריך להיות גם ביניהם יחס והסכמה ראויה אם ישארו תמיד בשלמות מציאותם, כמו שתקנו בתפלה ע"ז "כולם אהובים וכו'. ונותנים רשות זה לזה להקדיש ליוצרם" ובו' וגם בבחינת השכלתם בעצמה יש כעין רבוי. כי ישתמשו בו בפעולת הציור וההצדק. כי תחילה יציירו כל מושכל ואח"כ מצדיקים אותו, ר"ל מביאים עליו מופת, אם הוא צודק או לא ופעולות אלה אשר על ידן תגבהינה על בהשכלותיהם תקראינה לדעת הרב ז"ל בפי הנביא בשם כנפים ויען כי השכלתם והשגתם את הי"ת היא משולשת שהם יודעים ומשיגים שהוא ית' נשגב מהמלאכים שיש להם התחלה צוריית, ונשנב מעולם הגלגלים שיש להם גם התחלה חמרית, ואף כי מעולם התחתון אשר ההעדר התמידי אחוז בו, ע"כ יחס להם הנביא שם שש כנפים שתים לכל השגה והשגה. (עיין למעלה שער ס"ו) ואחרי כי גם בין הנמצאים העליונים האלה יש כעין רבוי בבחינות שונות צריך ג"כ להיות אחדות והסכמה ביניהם, ולהורות על כל זה. ר"ל שהשלוה מצטרך להיות בין ברואי עולם העליון התיכון והתחתון כוונו חז"ל באמרם "חביב השלום הקב"ה נתנו לציון, שנאמר שאלו שלום ירושלים" וכו' רמזובבזה לדעת הרב ו"ל על עולם המלאכים קרא בפי חז"ל בשם "ירושלים של מעלה" המכוונת כנגד "ירושלים של מטה, (אשר בזה רצו רק להורות שהשפע העליון יורד משם במדרגה יותר גדולה על המקום הנבחר הזה, אשר בחר ה' בו לשכן שמו שם כמא"הכ מכל ארץ ישראל כלה "עיני ה' אלקיך בה" וכו' ואף כי בירושלים עיר הקודש, ובאמרם "חביב השלום שנתנו הקב"ה לשמים" רמזו לעולם התיכון, מקום הגלגלים והכוכבים, ועל העולם התחתון שהוא מושב בני אדם בעלי נפש משכלת הקרובים במדרגת שלמותם למלאכי מרום, ומשכן בע"ח ושאר ברואים העומדים בשפל המדרגה בבחינת שלמותם הרחק מאוד ממדרגת מעלת העליונים אמרו "חביב השלום שנתנו הקב"ה לקרובים ולרחוקים, שנאמר בורא ניב שפתים" וכו' ר"ל הי"ת שברא את האדם בכשרון הדבור ע"י השפתים שהם כלים נשמיים באופן שנהיה עי"ז עצם מחובר מגוף נשמיי ונפש רוחנית, נתן לו בעבור זה גם מדת השלום בבחינה כפולה וזש"א "שלום שלום לרחוק ולקרוב" ר"ל הסכמה ואחדות בין איברי וחלקי גופו, שהוא בבחינת טבעו ועצמותו רחוק משלמות מוסרית ומעלת המלאכים הרוחנית, והשכמה ואחדות בין כוחות וכשרונות נפשו המשכלת הקרובה במעלתה אל השכלים הנבדלים, ועי"ז ירפא האדם גם מכל חלאי גופו וחסרונות נפשו, וזשאה"כ, אמר ה' ורפאתיו" והנה

[463]הלא בהסכים הדעת האלהית להמציא מצואי עולמו הנה מאז גזרה חכמתו על מציאות השלום וקיומו. אמנם אמות זה המשפט יעידהו יגידוהו כל ברואי' עולם מקטנם ועד גדולם. וזה שעדות השפלים כלם הנה הוא מפורסם אחר שאין מהות מציאותם זולתי חבור ענינים רבים בעצם אחד כי אף החמר הראשון המשותף הנברא ראשונה ימצאהו השכל בחבור ענינים והוא ההעדר מצד והמציאות מצד עד שגדרוהו בשהוא אמצעי בין ההעדר והפועל ישיגהו הכח לקבל הצורות בזו אחר זו. וכבר תארו כן הנבואה במאמר נותן ליעף כח וגומר (ישעי' מ') כמו שנתבאר בתחלת השער הג' וכ"ש מציאות היסוד הפשוט שחוברו בו שני עצמים והוא החמר והצורה. ואין צ"ל כל מה שהורכב מהם מהמחצב והצומח והחי כי הוא מבואר שחבורי הענינים האלה ועמידתן יחד בהסכמת שלום ועל הערך והיחס הנאותי' להם הוא הוא עקר מציאותם או הוייתם עד שכבר גזרו קצת שההויה וההפסד אינם רק קבוץ העצמים ופירודם ואם שלא צדקו במהות העצמים ההם הנה צדקו בעקר הגזירה רצוני בשכל הויה הוא חבור וקבוץ וההפסד פירוד ופירוק. וע"כ אמר הכתוב כה אמר יי' יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע (שם מ"ה) כי כמו שתיאר יציאת היש מהאין המוחלט אל האור אשר ביצירתו נתן מציאות מה להעדר המתואר בחשך והוא מציאות ציורו בשכל אנשים. כן תיאר הבריאות השלמות

איש שלם כזה היה פנחס אשר בקרבו שכן השלום בבחינה כפולה, כי הוא קנא לאלקיו בנפשו הטהורה, ובזרוע כח גופו לקח נקמתו מעושי הרשעה, למען לא תפרוץ הזמה והנבלה בקרב כל ישראל תחת כי זמרי והאנשים אשר אתו, אשר בנפשותם הרעה התמכרו לעשות כל תועבה אשר שנא ה' ובתשוקתם הגופנית פרצו הגדר ועברו חוק המוסר ולא נתנו מתג ורסן לתאותם החמרית הם היו חסרי שלום גופם ונפשם וזש"א המדרש "חביב השלום שנתנו הקב"ה לפנחס" וכו' "חביב הוא השלום שלא נתנו הקב"ה לרשעים שנאמר אין שלום אמר ה' לרשעים" והסרת שלומו מהם הוא העונש היותר גדול להם כי עי"ז ינתקו מיתרי הקישור בינם לבין אלקיהם, ויסכרו מעיינות השפע הטוב היורד עליהם מלמעלה, תחת כי בני ישראל השלמים, ההולכים בתום לבם, שלום אמת יתן להם ה', ועי"ז יריק להם ברכותיו עד בלי די כמו שאחז"ל "חביב הוא השלום שבקש הקב"ה לברך את ישראל" וכו' (ועיין מכל זה גם ביאורי למעלה שער ע"ד במדבר דף כ') וע"כ כאשר חטאו ישראל והפרו ברית השלום הזה, אחז"ל דרך רמז והפלגה שכל עמודי השלום והאחדות רופפו במערכות העליונים והתחתונים וזש"א "בוכה ומבכה להקב"ה בוכה ומבכה חמה ולבנה", ר"ל כי הי"ת לא היה יכול עוד על פי משפטו הצדק להיטיב להם ע"י הורדת השפע וברכות השמים מעל ככל אשר אותה נפשו כי חפץ חסד הוא "בוכה ומבכה לשבעים אומות", כי גם מהם נאסף השלום, כי ע"י חרבן ירושלים והמקדש חדל השפע האלקי אשר יצא משם על פני כל (כמו שיבואר עוד לקמן), ועי"ז פשו אמונים מבני אדם הכל סר יחדיו נאלחו וע"כ מטה גם ברית השלום החברה האנושית בכלל ועפי"ז מבאר גם המדרש שהחל בו, כי ג' נביאים השתמשו בנבואתם במלת "איכה" המורה על ההפלגה ועל היות דבר מה מאודיי ויוצא מן ההרגל כי משה אשר היה המליץ בינותם ובין הי"ת, ועל ידו נתנה התורה המסבבת השיתוף בין העליונים והתחתונים (עיין שער מ"ד) ראה את האומה הישראלית בשלותה. ואמר על עוצם רבוים והפלגת אשרם הזמני והמוסרי "איכה אשא לבדי" וכו' כי בעבור היותם אז כצאתם ממצרים כלם יראי ה' והולכי נכוחה באו תמיד לשאול את פיו להורותם את הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון, ובעבור רוב עשרם וקנינם היה להם לרוב גם דבר משפט אשר בא לפניו עד שהוא לבדו לא היה יכול לשאת אותם, וישעיה ראה אותה בפחזותה ואמר כמתמיה על ירידתה פלאים ממעלתה הקדומה, "איכה היתה לזונה וכו'" ר"ל איך נהפכה לפתע פתאום בבחינתה המוסרית מן הקצה אל הקצה וירמיה ראה אותה בניוולה כאשר כבר נענשה על עונה ולקחה כפלים בכל חטאתיה, ע"כ שאל כמתמיה על גודל עניה ועמלה "איכה ישבה בדד" וכו', ר"ל כי גם בבחינת אשרה הזמני והמדיני ירדה הרבה מעלות אחורנית כמעלות אשר ירדה בבחינתה המוסרית.

אשר הוציא אל הפועל אחרי כן ממנו כשעצמו במציאות חמר וצורה או בחבור הצורות היסודות כלם כמו שאמרנו אל עשיית השלום. לפי שאין מציאותם רק עמידתם על זאת ההתיחדות וההסכמה ולזה נקרא בפיהם ז"ל מלך שהשלום שלו רצוני שהוא משפיע על ברואיו זאת ההתיחדות וההסכמה אשר הם חיים עליה אשר אינה רק חזרת הרבוי אשר בהם אל דוגמת הייחוד אשר לו יתעל' כי הוא ממש ענין כבוד מלכותו שהוא חזרת כל הדברים אל אחדות פשוט וכאומרו והיה יי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהי' יי' אחד ושמו אחד (זכריה י"ד:ט') כי המלכות והאחדות ענין אחד להם ולזה עולה קבלת הייחוד שבשמע ישראל לענין המלכות והיא מבואר. והוא טעם מלך שהשלום שלו כמו שאמרנו. ולפי שבעשיית זה השלום נתן מציאות אל הפירוק והפירוד הכרוך בעקבם אשר לא ימלטו ממנו בשום פנים אמר ג"כ וברוא רע כי הרע הוא ההפסד והפירוד בלי ספק. הנה שעדות כל אלו הנמצאות הוא מפורסם ומה גם עתה כשנשים לב במין המדבר שהיה סבה ותכלית לכלם. כי מלבד מה שמציאותו תלויה בהסכמת כל הדברים הטבעיים הנזכרים עוד נוסף עליהם הסכמת הצורות האלה כלם עם הצורה השכלית שהוא ענין נפלא מאד על זוגם יחד חבר החכם שלמה הרבה פרשיות ובפרט פרשת אשת חיל (משלי ל"א:י') כמו שביארנו בשער ח' ובשער כ"ב עוד הוצרך למציאות הסכמת שלום בין קצתם לקצתם אשר תכלול המדיניות ביניהם אשר לצרכו הוצרכו המשפטים והתורות כמ"ש הרב המור' פ"מ ח"ב ואנחנו כתבנו בענין הקשר והיחם הראוי' להמצא בכלל העם הזה הנבחר מה שיספיק בשער ע"ד. ושם נתבאר טעם משה אין שלום בעירך וכו'. עיין עליו. סוף דבר כי זה עדות מבואר בכונתינו. ואולם בעולם האמצעי גם כן עדותנו נאמנו מאד כי בכל גוף וגוף מהכדורים היקרים ההם יחוברו כמה ענינים זכרם הרב המור' ז"ל פ"י ח"ב והם חמרו כדריותו ונפשו ושכלו כי כל אלה חברו להשלים סבות תנועתו מלבד השכל הנבדל שהיה חשקו בו. והנה הוא מבואר שאין מציאותם זולת התחבר בם אלו הענינים והיותם על יחסם וטוב ענינם ואלו ישוער הבטל שלום והסכמה זו מאתם מיד יתבטל מציאותם וכמ"ש הכתוב שלח ידיו בשלמיו חלל בריתו (תהילים נ"ה:כ"א) ואין צריך לומר שיראה זה הראות נגלה בענין רבויים והסכמת אישיהם ושלומם אלו עם אלו לשמור חקם ומנהגם במה ששמם בוראם אלו על אלו ואלו תוך אלו כאשר ראתה חכמתו יתעל' ואלו שוער שתתבטל הסכמתם זו בצד מן הצדדים אי אפשר להתקיים וכמו שאז"ל אמר רבי יוחנן מימיה לא ראתה חמה פגימתה של לבנה למה כן מפני דרכי שלום שנאמר המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו (איוב כ"ה:ב') (ר"ה כ"ג:) ומאמר זה הוא נפלא מאד אל כוונתינו כי הנה באמת הבלתי

אפשרות והנמנע הקיים שיפול בשתרא' החמה פגימתה של לבנה בשום צד הוא עצמו ענין השלום וההסכמה המחוייבת לקיום מציאותם שאם תראה החמה פגימת הלבנה הנה תבטל החמה מטבעה ויפסד כחה אשר הוא להאיר אל עבר פניה ושלא יראה לפניו דבר סמוך ועל זה הענין נמצא ג"כ (במדרש ד"ר פ' ה') אמר רבי לוי אין אחד מהמזלות הללו שהם מהלכים ברקיע שרואה מה שלפניו אלא מה שאחריו כאדם שעולה בסולם ופניו לאחוריו שיהא כל מזל ומזל אומר אני ראשון הוי עושה שלום במרומיו הנה שקראו שלום אל תכלית יושר סדרן ותיכן מצבן עד שאי אפשר ליפול שום שבוש ובלבול בשום מעשה ממעשיהם.

וכבר ראיתי זה המדרש בסגנון אחר א"ר יוחנן לית מזל חמי מה דיהא קדים ליה ולית מזל חמי מה דהוא לעיל מיניה אלא מאי דהא לרע מיניה כהאי גברא דהוי בסולמא ואפוי לאחורוי (במ"ר פ' י"ב) [464]והייתי סובר שהיתה הכוונה להגיד ולומר שאין השקפת המזל בסבוביו במה שישפיע מהטוב והרע לא למה שראוי לזה אשר לפניו שקבל ממנו לפי מעשיו ולא מצד הרצון האלהי אשר עליו כי משני הענינים האלה תושלם ההשגחה כי הוא אין לו השקפה בזה כלל אלא כהדין גברא דסליקו בסולמא ואפוי לאחורוי שאינו רואה לא לפניו ולא למעלה ממנו אלא מה שלמטה ממנו לבד והוא המעשה ההוא המסור אליו לבדו מבלי השקפה אל הזולת והוא פירוש אמתי ונאות. וקרוב שיאמר שהוא אין לו בחינה שכלית כלל רק מה שהוא מתנועע תמיד על האופן ההוא בחכמת בוראו כמו שאחשוב שהוא דעת התורה כאשר כתבנו בתחלת השער השני. ועל כל פנים יעיד על קיום היושר והסכמת הסדר אשר לא תשתנה עמהם ביניהם לעולם מפאת עצמם והוא מה שבקשנו מעדותם. ואולם הנמצאים העליונים היושבים ראשונה אם שהם עצמים רוחניים פשוטים ולא יתרבו בהם ענינים על הדרך שזכרנו הנה מכל מקום לא ישוללו מהרבוי מצד הצדדים עד שיצאו מכלל גזרתנו זאת שכבר נתבאר ממה שכתבוהו כל בעלי החקירה שלא נמצא פשוט בתכלית הפשיטות אלא הוא יתעל' לבדו וכמו שאמרנו משם כבוד מלכותו. כי השכל הנבדל כבר חובר מציאותו משני ענינים והם היותו

[464]והייתי סובר וכו', הרב ז"ל מפרש המדרש הזה תחילה להורות בזה רק שכאשר יושפע עפ"י ה' טוב או רע ממזל ידוע על אדם ידוע, יעשה בזה המזל רק שליחות ה' להשפיע שפטו למטה על אדם זה, מבלי אשר ישקיף תחילה לפניו, ר"ל להשכיל ולהתבונן על מהות ואיכות האדם הזה אשר ישפיע עליו אם הוא ראוי לכך או לא, גם לא ישקיף למעלה על רצון הי"ת אשר צוהו על זאת, למען דעת סיבתו, ובאופן הזה הולך ועושה תמיד רק את פעולתו הנועדת לו, וזש"א המדרש שדומה רק לאיש העולה בסולם, ופניו לאחוריו שאינו משקיף לפניו ולמעלה כי אם לאחוריו, או שכונת המדרש לומר שהמזלות אינם בעלי נפש שכלית כמו שהוא גם דעת הרב ז"ל (עיין תחילת שער ב' וביאורי שם ובהוספות) וע"כ הם שומרים רק את תפקידם ותנועתם מבלי השקפה שכלית למעלה או למטה, אפס לכל שני פירושים אלה יבואר מדבריהם עכ"פ, כי המזלות שומרים תמיד את משמרת פקודתם מבלי שינוי הסדר אשר הוקבע להם מאת הי"ת.

משכיל בסבתו ובעצמו. וכל מה שירחקו מסבתם הראשונה יתעל' שמו נתוספה בהם הרכבת ענינים שכליים כמו שכתב הרב המורה פרק כ"ב חלק ב'. גם הוא מבואר שימצא להם רבוי מיניי במספרם כמו שכתבנו אצל הכרובים שער מ"ח. בכל אלו הענינים צריך שמור היחס וההסכמה במערכותם להמצאם על שלמות מציאותם תמיד. וכמו שתקנו השלמים (בתיקוני תפילות) מתאר ענינם ומעמדם באומרם יוצר משרתים ואשר משרתיו כלם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד וכולי כלם אהובים כלם ברורים וכו' וכלם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה ונותנין רשות זה לזה להקדיש ליוצרם בנחת רוח. יראה כי לשלמות מלאכתם העליונה ההיא צריכין הסכמה ושמירת יחסם ומצבם עם עצמם ועם אלו באלו תכלית מה שאפשר גם בהשכלתם ענין הקדושה ההיא ימצא להם רבוי וחבור הענינים כמו הציור וההצדק גם רבוי הציורין וההצדקים כמו שזכר (ישעיהו ו':ב') באומרו שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו וגומר כמו שכתבנו בפרשת הכהנים שער ס"ו. והנה להיות זה השלום וההסכמה הכרחיים בחלקי אלו הנמצאים כלם נמצא אל חז"ל שאמרו עליהם ועל הנלוום אליהם:

ובמדרש (דברים רבה פ' שופטים) פרשת כי תצור על עיר חביב הוא השלום שהקב"ה נתנו לציון שנאמר שאלו שלום ירושלם וגו' יהי שלום בחיליך וגו' (תהילים קכ"ב:ז') ד"א חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לשמים שנאמר המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו (איוב כ"ה:ב'). דבר אחר חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לקרובים ולרחוקים שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו (ישעיהו נ"ז:י"ט). ד"א חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לפינחס שנאמר הנני נותן לו את בריתי שלום (במדבר כ"ה:י"ב). דבר אחר חביב הוא השלום שלא נתנו הקב"ה לרשעים שנאמר אין שלום אמר ה' לרשעים (ישעיה מ"ח). דבר אחר חביב הוא השלום שבקש הקב"ה לברך את ישראל ולא מצא כלי מחזיק כשלום שנא' ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (תהילים כ"ט:י"א) כי באמרם שהקב"ה נתנו לציון כוונו לירושלים של מעלה המכוונת תמיד בפיהם ובמשליהם שהיא על ירושלם של מטה. ואמור שגדול וחביב הוא השלום שהקב"ה נתנו במציאות עולם המלאכים כי זולתו אי אפשר להתקיי' אם באישיותם ואם בכללם כמו שאמרנו. והוא מה שביארוהו משני הכתובים שהביאו ראיה מצד מה שיורו שא"א להתקיים מציאות זאת העיר כלילת יופי על שלמות מצבם כי אם כשישליו אוהביה והם הנמצאים העליונים היושבים בה והוא השלום המחוייב להמצא באישיהם גם כשיהי' שלום בחילה שלוה בארמנותיה והוא השלום המתווך בין כללם שהם אנשי החיל המנהיגים והמעמידים הארמונות והבית שלו. ועל העולם האמצעי אמר חביב הוא השלום שנתנו

הב"ה לשמים. וראיתם נכונה באומרו המשל ופחד עמו וגומר כי בזה הזכיר ענין רבויים וחילופם בהמצא להם שני ענינים מתחלפים. האחד מצד שכלם. והשני מצד חמרם ועל אשר משכלם אמר המשל כי הם מציירים מעלת סבתם ורוממותו ית' ומורים לו הממשלה הטבעית המחוייבת לעלה על העלול. אמנם מצד חמרם הם מרגישים בעצמם פחד ורתת מההפסד המעותד לכל הווה מצד חומרו כי מזה הצד שולח עליהם מאמר כי שמים כעשן נמלחו (ישעיהו נ"א:ו') אלביש שמים קדרות וגומר (שם נ') וכיוצא וכבר זכר המשורר שני אלו הענינים כדומה לזה באומרו שאו שערים ראשיכם וגומר שאו שערים ראשיכם ושאו וגומר (תלים כ"ד) כאשר כתבנו בשער הראשון. ואיך שיהי' על הסכמת שני הענינים וחבורם יחד בכל גרם וגרם מהם אמר עושה שלום במרומיו. אמנם על העולם השפל בכללו אמרו חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לרחוק ולקרוב והוא מאמר בתכלית הדיוק כי באומרו הרחוק והקרוב כונו שני חלקיהם המתחלפים תכלית החלוף כלומר המדבר וכל זולתו מהנמצאים. וידוע הוא כי כל מה שהוא זולת המדבר הוא הרחוק בהחלט מהשלמות והמדבר לבדו הוא הקרוב ואמרו כי זה וזה יש להם מציאות וקיום במציאות היחס והשלום ביניהם ולא באופן אחר. ולפי שכבר היה המדבר כולל בעצמו כל מדרגת הנמצאים עד שלזה יקרא עולם קטן וכבר היה הוא רחוק מצד היולאניותו המורכבת ומחוברת מכלן וקרוב מצד צורתו. לזה מה שאמר הנביא בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו (ישעיהו נ"ז:י"ט) כי אומרו בורא ניב שפתים שוה לאומרו בורא חי מדבר בכלים גשמיים כי לקיומו הוצרכו שני מיני השלום כי על ידם יתקיים ורפא ירפא מכל החסרונות אשר יתרגשו עליו ולכל אשר אתו ואת כל. ולפי שכבר יגיע משלמות זה הקרוב חוזק השלום וההסכמה בינו לבין אלהיו וההתעצמות כדמות אלהים וצלמו שיעור מה שיספיק למשול ולרדות בכל הנמצאים עליונים ותחתונים כמו שנתבאר לזה סמכו למאמרם זה חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לפינחס בשכרו שנאמר הנני נותן לו את בריתי שלום כי מזה המין מהשלום היו כל הנסים שנעשו לפנחס במעש' ההוא ולכל כיוצא בו כמו שכתבנו שם אמנם לזמרי וסיעתו העוברים התורה ומפירים את בריתה ברית החיים והשלום הנה אין שלום אמר ה' להם. ולזה השלימו מאמרם בזה כלומר ענין משובח הוא השלום שאין צריך עונש אחר לרשעים זולת סלוקו מהם כי יאסוף מהם שלומם ורשעים עוד אינם ואם ישנם יסובו עליהם כל מיני פורעניות המחוייבים לבא להם לבלתי שמירת יחסם אשר עמהם כי על כן יופר השלום אשר לכל זולתם עמהם וכופר בריתו מהם ויותרו הקשרים אשר בינם לבין אלהיהם ויסכרו ארובות שמיו מהוריד עליהם שפע השגחתו

ואת הרע יקבלו מאתו ואת הטוב לא. הוא מה שאמרו הנביא בשם הכנסיה כאשר נפלו על הרעות ותקראן אותם כאלה אמר ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה (איכה ג׳:י״ז) התודה כי לסבה שזנח ישראל טוב השלום והסכמת היחס אשר היה לו לשמור ולקיים בינם ובין אלהיהם נסתלק מהם ג"כ השלום וההסכמה אשר בין הסבות והמסובבים שהם הנמצאות המגיעות אליהם השפע ממעלה ונשה טובה ואומר אבד נצחי ותוחלתי ה' (שם) כי בהפסיק הסכמת ב"ד של מטה תפסק ג"כ הסכמת ב"ד של מעלה. ומעתה מה אוחיל עוד לה' כי לא יקוה עוד הטוב והשפע הראוי לבא ממנו אל זולתו עד שכבר יאמר בעבור זה שאף מהמלאכים הקרובים אליו יפיר את שלומו כי לא יקבלו ממנו השפע הראוי לקבל להשפיע על זולתם עם שהמלאכים לא חטאו בשלומם והוא הדבר המופלא שהזכירו ישעי' באומרו הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישעיהו ל״ג:ז׳) אמר כי אפי' ברית השלום הנקשר עם המלאכים הותר וקבלו מהמניעה והחסרון בכל פעולותיהם עד שייחס למרר בבכי תחת היותם בשמחה ועונג בהיות העולם על שלמותו. והנה להיות האדם וישראל קרויין אדם הוא המוליד השמחה והעצב בכל כמו אלה הענינים הפליגו חז"ל להזכיר ביטול כל הבריתות על סדר המערכות אשר זכרום במאמר הנזכר או קרוב אליו מאד והוא אמרם (איכה רבתי פ"א) על בכה תבכה בלילה (איכה א׳:ב׳) בוכה ומבכה להקב"ה עמה שנאמר ויקרא ה' אלהים ביום ההוא לבכי ולמספד וגומר (ישעיהו כ״ב:י״ב). ד"א בוכה ומבכה חמה ולבנה וככבים עמם שנאמר שמש ירח קדרו וככבים אספן נגהם (יואל ב׳:י׳). דבר אחר בוכה ומבכה שבעי' אומות והם אותם שבעים פרים שהיו מקריבים בחג כנגד שבעים אומות כדי שלא ישלוט יצר הרע עליהם. ועתה ראה כמה כונו מאמריהם אלו כלם זה לעומת זה. האמנה כי במה שאמר בוכה ומבכה להקב"ה עמם יש לבאר מה שאמרו חז"ל במסכת חגיגה (ה':) דאמר רב שמואל בר אויה משמי' דרב מקום יש לו להקב"ה ששם בוכה ומסתרים שמו שנאמר ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה (ירמיהו י״ג:י״ז) מאי מפני גוה מפני גאותן של ישראל שנטלה מהם ונתנה לעכו"ם רבי שמואל בר נחמני אמר מפני גאותה של מלכות שמים ומי איכא בכיה קמי' קדשא בריך הוא והא אמר רב פפא אין עצבות לפני המקום שנאמר הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו לא קשיא הא בבתי בראי הא בבתי גואי ובבתי בראי ליכא עצבות והא כתיב ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה וגומר שאני חורבן ביח המקדש דאפילו מלאכי השרר בכו שנאמר הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישעיהו ל״ג:ז׳) ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה' (ירמיהו י״ג:י״ז). א"ר אלעזר שלשה דמעות אלו למה אחת על

מקדש ראשון ואחת על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו ממקומן. והנה כדי לבא אל כוונת בעלי זה המאמר יש לדקדק בו קצת דקדוקים. האחד מה שיראה מהקושי והזרות ליחס אליו ית' הבכי והדאגה על זה השיעור שאם הוצרכה התור' והנבואה להשתמש בתוארים האלהיים אשר לא כדת לשכך אזן ההמון שירגישו מעלתו והשגחתו ויכלתו על האופן אשר יורגש להם הנה לא הותר ליחס לו יתברך תוארים ויחסים נבזים ושפלים מורים על אלו ההפעליות המגונות כמו שכתב כל זה הרב המורה פרק מ"ה ופרק מ"ו חלק א' ואיך לא נשמרו חז"ל מזה והמה מרו ועצבו את רוח קדשו בדבריהם אלו אשר זכרנו וכיוצא בהם ולא עוד שאמרו הא בבתי בראי וכו' שנרא' שמאמתין הענין כמשמעו. השני מה טעם אקשי תלמודא מדרב פפא לקשי קראי אהדדי. השלישי מאי אהדר לי' הא בבתי גואי וכו' דהא בפי' איתמר מעיקרא מקום יש להקב"ה ומסתרים שמו ששם בוכה ואפ"ה אקשי ליה מ"מ. הרביעי היכי אקשי לי' ובבתי בראי ליכא עצבות והא איהו סבר מעיקרא דליכ' עצבות כלל: החמישי מאי קושיא מויקרא ה' אלהים וגומר דמאן א"ל דהאי קרא בבתי בראי כתיב. הששי מאי קאמר דאפי' מלאכי השרת בכו דמשמע כ"ש הקב"ה דבי' עסקינן. השביעי אמאי לא אמר מקום יש לו להקב"ה במסתרים שמו או זולתו. [465]אמנם הנרא' בכוונתם הוא בעיני שרצו להעיר אזננו אל ענינים נכבדים מאד

[465]אמנם הנראה וכו' תוכן דעתו הוא, הן אמת שהמורה כ' בהרבה מפרקיו, שלא נוכל ליחס אל הי"ת תארים עצמיים מחייבים, להודיע בהן מה שהוא, יען כי מלבד שאנחנו קצרי דעת מהשיג מהותו ואיכותו על צד האמת, הנה גם אלה התארים המחייבים היו מיחסים לו גם ריבוי ושינוי מה שהוא נעלה ונשגב מהם, ורק תארים שוללים אנו יכולים ליחס לו להודיע בהם מה שאינו, ובאמרנו ד"מ שהוא "רחום וחנון" וכדומה אף שבהשקפה ראשונה הם תארים מחייבים, דעתנו בהם רק להרחיק עי"ז ממנו ההפך שהוא האכזריות ומניעת החנינה, אבל בכל זאת יש מין תארי פעולות מחייבים הנאמרים עליו רק בבחינת זולתו, ואינם מיחסים לו שום שינוי וריבוי, כי שינוי פעולותיו אלה אינו מסובב משינוי עצמותו ית' שהוא הפועל כי אם רק משינוי המקבלים פעולתו, ודומה בזה אל השמש אשר היא עצם פשוטה ובלתי מורכבת ונשארת תמיד בעצמותה שהיא להאיר ולחמם הדברים אשר מסביב לה, ובכל זאת תפעול עליהם פעולות שונות והפכיות בעבור שינוי חמרי הדברים אשר תפעול עליהם, ד"מ היא תתיך השעוה ובהפך תקפיא המלח, כן יפעול גם הי"ת שהוא עצם הטוב והמטיב לכל, בכל זאת גמול טוב לעושי הטוב ועונש רע לעושי עולתה, מבלי אשר יורה זה על שינוי ותמורה חלילה בעצמותו ית', כי אם על שינוי המקבלים פעולתו, יען כי באמת לפי תכונת המקבלים שהם פועלי עון, יהיה הרע בעצמו טוב להם ולזולתם, כי עי"ז ייטיבו דרכם ולא ישובו עוד לכסלם, ועי"ז רומז גם מאה"כ "כי שמש ומגן ה'", ומאה"כ "כהמס דונג וכו'" יאבדו רשעים מפני אלהים "וצדיקים ישמחו ויעלצו" וכו', וכמו שלא ישתנה מהות העמוד בעצמו אף שהוא לפעמים לשמאל איש בעמדו לימין העמוד, ולימינו, בעמדו לשמאל העמוד, כי שינוי המעמד הזה הוא רק באיש ולא בעמוד עצמו, וע"ז רומז גם מאה"כ "ואומר חלותי היא שנות ימין עליון" ועל אופן זה נאמר ג"כ, כי בהיות בני אדם הולכים בדרך הישר הנרצה בעיני הי"ת, באופן שיוכל להמשיך אליהם רק טוב וחשד עפ"י חוקי הטבע המסכימים ומתאימים יחד, כאשר אותה נפשו ית' יאמר ממנו שהוא שמח כמאה"כ "ישמח ה' במעשיו," "ומאה"כ עוז וחדוה במקומו" אפס בהשחית כל בשר את דרכו על הארץ, באופן שמדת טובו בעצמו תחייב להעניש לענותם ולנסותם למטן היטיבם באחריתם, יאמר ממנו ד"מ שהוא "מתעצב אל לבו" או, "בוכה ומתאבל", מבלי אשר תיוחס לו עי"ז חלילה שינוי ותמודה, או התפעליות העצב והיגון, וע"ז רומז מאה"כ "במסתרים תבכה נפשי" "ומחז"ל "הא בבתי גואי" שר"ל שרק בעיון דק ונסתר המושג רק למשכילים אמיתים תיוחס אליו העצב או הבכי, לא באופן נגלה ומפורסם לכל כמו שהוא אצל בני אדם, הבוכים ומתעצבים על צרתם המסבבת להם שינוי ותהפוכת גורלם מטוב לרע.

על אודות התארים האלהיים וזה כי אם נמנע מהתוארים העצמיים המחייבים לאל ית' ענין מה לסבה או לסבות שזכרם הרב המור' בהרב' מפרקי החלק הראשון מהמור' ולא הותר לנו כי אם השוללים הכוללים לבד הנה יש מין מהתוארים שלא יחוייב לו מהם שום שנוי ורבוי בעצמותו ית' כשיבחן בטוב ההשקפה והוא הנאמר בצירוף אל זולתו כי הוא יורה על ענין מה על הזולת ההוא לא עליו. דרך משל השמש עצם פשוט בלי שום הרכבה וכשיתיך השעוה ויקפיא המלח הוא מבואר היות זה לחליף החמרים לא לחלופו כלל כמ"ש הרב המור' פרק נ"ב חלק א' יותר בארוכה. וכן הדבר בו ית' כי הוא הפשוט בתכלית הפשיטות והוא הטוב האמתי אשר אין בו חלוף ושנוי כלל והנה האיש הטוב יקבל ממנו הטוב והאיש הרע יקבל ממנו הרע כי עצם הטוב הוא היות רשע ורע לו כמו שעצם הרע יהי' בהפך והנה הכל הוא טוב בהשקפה אל עצמו אמנם לחלופם זה קבל הטוב לעצמו וזה הרע לעצמו. ובמשל הזה עצמו הליץ אותו המשורר באומרו כהנדוף עשן תנדוף כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלהים וגומר (תלים ס"ח) וזה כי שמש ומגן ה' צבאות והרשע הוא כדונג אשר המס ימס מפני נצוציו. אמנם הצדיק הוא כדבר שמתחזק ומתקיים בו ולזה לא די שלא יקבלו ממנו הרע אבל שישמחו וישישו בשמחה לפניו הרי שהתואר הצרופיי הזה לא יחייב לו יתעל' לא רבוי ולא שינוי בחלוף המקבלים ורבויים. וכבר המשילו החכמים זה לאדם העומד אצל העמוד פעם לימינו ופעם לשמאלו והעמוד לא זז ממקומו כמו שהביאו החכם בהקדמת המאמר הג' לאלהיות. וגם המשורר כוון אליו באומרו ואומר חלותי היא שנות ימין עליון (שם ע"ז) והכונה שאם נרגיש שנוי במצבנו אצלו ית' פעם אנו עומדים לימינו כבנים האהובים אליו ופעם לשמאלו כעבדים המרוחקים מאדוניהם אמרתי כי זה חולי שלי הוא לא שנוי בו ולא בימינו חלילה. וכבר נתבארו עמו הכתובים הסמוכים בשטר נ"א. ועל זה האופן נתבאר שעם שכבר נתאמת שאין שום מקום לצייר ולשער אשר לפניו יבא שום עצב דאגה ובכיה בשום צד יתברך מחוייב המציאות מחסרונות כאלו ומכל מיני הפעליות עלוי בלתי בעל תכלית עם כל זה מהבדלו המיוחד על כל אלהים שהוא היותו סבה ועלה ראשונ' לכל הנה יתחייב שיאמרו בו ית' אלו התוארים הצרופיים ולא עוד אלא כי המיוחסים לו השמחה והעונג גם הפכיהם במשלים קרובים. וזה כי כל עוד שימשכו ממנו ית' הטובות השלמות ויושפעו מלפניו המעשים המפורסמים לשלמות המקבלים אותם רצוני בהמצא השלום וההסכמ' בין הכתות תחתיות שניות ושלישיות כמו שאמרנו ראשונ' ועל דרך שאמר הכתוב והיה ביום ההוא אענה נאם ה' אענה את השמים והם יענו את הארץ והארץ תענה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר והם יענו

את יזרעאל (הושע ב׳:כ״ג-כ״ד) הלא אז תתעל' מעלתו לעיני הכל כי ברבות הטובה רבו מקבליה וכרובם כן ירבה השפע היורד מאתו יתע' וכן יפרוץ וכן נתרבתה השמחה והעונג לפניו כמו שאמר ישמח ה' במעשיו (תלים ק"ד) עוז וחדוה במקומו (ד"ה א' ט"ז) וכל הכתובים הדומים וכבר קיימו וקבלו עליהם החוקרים שהוא יתברך שמח ומתענג תכלית השמחה והצהלה בעצמותו כמו שחוייב מעלוי המשיג ועוצם המושג ונעימות ההשג' כאשר נתבאר בי"ז ממה שאמר בטענה הי"א במאמר הג' לאלהיות:

אמנם כאשר יגרום החטא בהפסד ההסכמה והשלום בין הכתות המקבלים ויחלש חוט החסד המשוך עליהם כשיעור הסבה המניעה וכל שכן אם תספוק להפסיקו לגמרי אז ודאי ישתנו אצלו אלו התוארים הצירופיים עד שיהפך אליהם ממשפיע אל לא משפיע וממטיב אל לא מטיב ובבחינת אלו יאמר עליו לפעמים חנון ורחום ולפעמים קנוא ונוקם ויאמר שהוא פעם שמח ופעם עצב מבלי שיגיע שום שנוי וחלוף בעצמותו כלל אבל היה מפאת המקבלים כמו שביארנו ממשלי השמש והעמוד וכיוצא והוא עצמו מה שאמרו חז"ל מהוספת הכח ומתשישותו בכ"מ (איכה רבתי פ"א) כמו שכתבנו אצל מבלתי יכולת ה' שער ע"ז ובפרשת המשכן שער מ"ח והוא עצמו מה שהורגל בפי החכמים לומר הדרך עלן והדרן עלך זיוך עלן וזיון עלך וכו' ומה שאמרו שהוא נכסף למעש' ידיו (ש"ר פ' ל"ו) כמוזכר סוף שער מ"ט. ודומה לזה נמצא במדרש (ב"ר פרשת ל') פרשת תולדות נח את האלהים התהלך נח (בראשית ו׳:ט׳) רבי יוחנן אומר משל לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו שלפניו. רשב"ל אמר משל לנשיא שהוא יושב וזקניו לפניו. על דעתיה דרבי יוחנן אנו צריכין לכבודו על דעתי' דרבי לוי הוא צריך לכבודנו. וידוע הוא כי ענין הצורך אשר המשיל לנשיא וזקניו הוא ליפות כחו לעשות גדולות ונוראות כענין הנשיא המפליא לעשות בעצות זקניו וחכמיו אשר הם לפניו כי על זה המשל נאמר התהלך לפני (שם י"ז) האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו (שם מ"ח). ואולם כאשר יגרום החטא להתיש הכח כמו שאמרנו הנה בו יתברך יראה אלינו ההפסק תחלה כי הוא המקור העליון ומזה חייב ביטול השמחה והעונג הדבקים אל התמדת הטוב וקיומו ובאו תחתיו העצב והדאגה והוא טעם בוכה ומבכה להקב"ה עמה כי אין העצב והבכי באלו המשלים רק ההבטל מהפעולות השלמות המענגות. וזאת עצמה כוונתם במה שאמרו מקום יש לו להקב"ה ששם בוכה ומסתרים שמו (ז) ירצו שעם שעל דרך האמת אין בכיה לפניו יתברך ולא שום צער ודאגה כי הוא מספיק בעצמו ולא יחסר לו דבר שעליו יחרה או יתעצב הנה עכ"פ יש שום מקום גורם שיש לפניו עצב ובכיה בשום צד ומסתרים שמו ולא שהמקום הוא במסתרים אבל קרא מקום העיון בזה הענין דק כלומר

שיאמר זה בענין נסתר ומושג בעיון הדק והוא מה שנופל שם השנוי הצירופיי הנזכר ממיטיב אל לא מיטיב וממשפיע אל לא משפיע בבחינת המקבלים כמו שאמרנו. והנה להעלם מליצת במסתרים שמו דמשמע שהוא תואר המקום ולא עומק הענין הקשה עליו מאמרו על דרך הביאור (ב) אמנם הקשה מדרב פפא ולא מן הכתוב לשתי סבות האחת דקראי אהדדי לא קשו מדאמרינן דברה תורה כלשון בני אדם. והשנית מפני ההפרש שיש בין המאמר המחייב השמחה לשולל את העצב ורב פפא הוא השולל את העצב לגמרי במה שאמר אין עצבות לפני המקום משמע בשום צד וענין. והנה אז פירש כונתו הראשונ' באומרו במסתרי' שמו ואמר הא בבתי גואי והא בבתי בראי , (ג) והכוונה כי בעיון האמתי והמפורסם אין עצבות לפניו אמנם בעיון פנימי ובחינה דקה כבר יש מקום נסתר ליחסה אליו יתב' כביכול ומפני שיובן מזה שאין הכתוב מיחס זה היחס אלא כשיפרש עצמו שיאמר על דרך הנסתר חזר והקשה ובבתי בראי ליכא עצבות והא כתיב ויקרא יי' אלהים וגומר. (ד) כלומר בשלמא לרב פפא ליכא עצבות כלל והאי קרא לאו הקב"ה קאמר לי' אלא דברי נביא הם א"כ דברי תור' כלשון בני אדם אלא לדידך דאמרת קרא דוקא שלכך הקפיד לבאר ולומר במסתרים ללמד על העיון הדק ההוא (ה) אם כן אמאי לא דייק הכי כשאמר בתכלית הביאור ויקרא יי' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק ודאי היה לו לפרש דבענין נסתר קאמר ולא באופן אחר. ומשני שאני חרבן בית המקדש דאפי' מלאכי שלום בכו כי ענין ירושלים ובית המקדש גדול הוא מאד אצל הנמצאות הכוללות ויש לו קשר אמיץ וחזק בענינים העליונים כי בישוב ירושלם של מטה נתישבה ירושלם של מעלה וכן אמרו חכמינו ז"ל (תענית ה'.) אמר הקב"ה לא אבא בירושלם של מעלה עד שאבא בירושלם של מטה שנאמר בקרבך קדוש ולא אבא בעיר (הושע י"א:ט'). [466]והוא מבואר כי בהיות ירושלם של מטה בישובה ובית המקדש בבנינו וכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם היו כל צנורי המערכות על סדרן והיה השפע האלהי יורד מהמקור העליון דרך הצנורות כלם וימלא

[466]והוא מבואר וכו' ר"ל יען כי רק מציון יצאה תורה ודבר ה' מירושלים והשפע האלהי היורד עליו משמי מרום, בעמוד הכהנים שם על עבודתם, ולוים על דוכנם וישראל במעמדם, לעבוד כלם את ה' שכם אחד, נפרץ משם גם על פני כל ארץ, עד שבאו אז מכל העמים מסביב להשתחוות לה' צבאות בהר קודש ובירושלם, (כמסופר בס' היוסיפון לרומים, כי רבו גם בימיו הגרים המסתפחים על האומה הישראלית מכל הארצות אשר סביבותיהם, אשר באו שמה לשם ה' ונלוו על בית יעקב) וכאשר נחרב ירושלם ושמם עיר הקודש, חדל כל זאת, כי שם ה' חולל בגוים בצאת ישראל בגולה, באמור להם "עם ה' אלה ומארצו יצאו," ע"כ גדול כים גם השוד והשבר הזה, אשר לא לבד השליך משמים ארץ תפארת ישראל, כי אם גם הסיר והשבית האושר הרוחני והמוסרי זמן רב מכל יושבי תבל (עד אשר יערה עליהם רוח ממרום לדעת כלם את ה' ידיעה ברורה ואמיתית באחרית הימים,) כמו שאחז"ל על זה "כל זמן שאין בהמ"ק קיים אין הכסא שלם" וכו' "וכל זמן שישראל בגלות שכינה עמהם בגלות" וכו' ע"כ לא נמנע גם הכ' ליחס פה דרך משל אל הי"ת קריאות מספד בכי וקרחה, אף בגלות ולעיני כל על חרבן ירושלים ושממות ביתו. כמו שאז"ל שאני חרבן בהמ"ק"

כבודו את כל הארץ ומתגדל ומתקדש שמו בעולם ויתרבו בפי הכל התוארים הנפלאים האלהיים ובהעלותם יסעו ונעשו הכל כחרשים ואין שבחו של בורא עולם נזכר בפי כל בריה ורבה העזובה וערבה כל שמחה ובאו יגון ואנחה ולזה הענין הנפלא ככתיב הקב"ה לעצמו בכי ומספד וקרחה ולא חשש לדקדק ולומר במסתרים לפי ששנוי המגיע בעולם מהענינים הנזכרים הוא נסתר ומגולה כמו שאמרו חז"ל (תנחומא פ' כי תצא) כל זמן שאין בית המקדש קיים אין הכסא שלם ולא השם שלם ואמרו (תענית ק"ז.) כל זמן שישראל בגלות שכינה בגלות שנאמר עמו אנכי בצרה (תלים צ) (א) ולזה לא הקפידו גם חז"ל לומר על זה הענין הכולל בוכה ומבכה להקב"ה עמה כי השנוי הצירופיי מבואר מאד בענין (ו) עד שאין צ"ל הוא יתברך שהוא הסבה הראשונ' אשר אליו יוחס הפסק השפע ראשונה מאלו המקבלים כי אפילו מלאכי שלום שהם אמצעיים להמשיך הטוב ממנו יתברך אל אשר תחתיהם בכו גם כן כי גם את הטוב ההוא לא יקבלוהו מאת האלהים ולא ישפיעוהו על זולתם ולזה לא יחוש בכאן להראות סתר הענין כמו בהשחתת העולם בכלל אמר ויתעצב אל לבו (בראשי' ו') ולא הקפיד והוא מה שביארו רבי שמואל בר נחמני באומרו מפני גאותה של מלכות שמים שכביכול במלכות שמים עצמה היתה השפלה ראוי לבכות עליה והוא קרוב הענין יותר ממי שאמר מפני גאותן של ישראל שניטלה מהם וכו' עם שהענינים קרובים ורבי אלעזר השלים באור הענין במה שאמר שלשה דמעות הללו למה אחת על מקדש ראשון וכו' כי המקדש הראשון בכאן הוא על דרך שאמר הכתוב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (ירמיהו י"ז:י"ב) והוא מקדש ה' כוננו ידיו בירושלם של מעלה כמו שאמרנו ראשונה. ומקדש שני הוא בית המקדש של מטה שמחרבנו נמשך הראשון ומחרבן שניהם נתחייב גלות ישראל ממקומם וראוי להוריד דמעות על שלשתן. הנה שנתבארו אלו המאמרים שהיינו עליהם וכלהו בשטה אחת נאמרו כי מה שאמרו בוכה ומבכה להקב"ה עמה הוא אסיפת שלומו על מה שנקרא מלך שהשלום שלו ומזה אמרו בוכה ומבכה למלאכי השרת עמה והוא כנגד השלום שנתן לירושלם של מעלה ואחר כן אמרו בוכה ומבכה לחמה ולבנה והוא סילוק השלום שנתן לשמים ואח"כ בוכה ומבכה שבעי' אומות והוא ביטול השלום שנתן לרחוק ולקרוב והכל לפי שלא נמצאו שם שלמים כפנחס שיותן להם ברית שלום אבל נמצאו עושי מעשה זמרי וכיוצא בו וחביב הוא השלום שלא נתן להם כמו שאמר ותזנח משלום נפשי נשיתי עובה (איכה ג':י"ז) כנזכר. ודוגמת זה עצמו אמר שם (איכה רבתי פ"א) בסגנון אחר:

אמר רב נחמן אמר שמואל משום רי"בל קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם מלך בשר ודם כשמת לו מת והוא מתאבל מה דרכו לעשות אמרו לו תולה שק על פתחו אמר להם הב"ה אף אני אעשה כן הדא הוא דכתיב אלביש שמים קדרות וגו' (ישעיהו נ':ג') מלך בשר ודם מה דרכו לעשות א"ל מכבה את הפנסין שלו אמר הקב"ה אף אני אעשה כן שנאמר שמש ירח קדרו וככבים אספו נגהם (יואל ב':י'). מלך בשר ודם מה דרכו לעשות כופה את המטות אף אני אעשה כן שנאמר ה' בסופ' ובסער' דרכו (נחום א':ג'): מלך בשר ודם מה דרכו לעשות מבזע פורפרא שלו אף אני אעשה כן הדא הוא דכתיב עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו (איכה ב':י"ז) כדפירש ליה רבי יעקב דכפר חנן בצע פורפרא דיליה. מלך בשר ודם יושב ובוכה אף אני אעשה כן הדא הוא דכתיב ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי וגו' הנה שהעצב עולה ויורד דרך המדרגו' ועל דרך שאמרנו.

והנה עם זה נתאמת המשפט הראשון אשר הנחנו מסגולת השלום וההסכמ' משני הצדדין. אם מצד תועלת מציאותו העצום ואם מצד רועה עדרו. וכבר כתב בר קפרא שם במדרש (דברי' רבה פ' ה') ומה אם העליוני' שאין ביניהם לא קנאה ולא תחרות ולא שנאה הם צריכים שלום התחתונים שהם כלם שנאה ותחרות וקנאה על אחת כמה וכמה. [467]והכוונ' שחלוף הענינים הנמצאים בהם ורבוי' על הדרך שאמרנו אינם ממין ההפכיו' אשר במורכבי' היסודיים שיתקוממו קצתם על קצתם והותכ' ויופסדו ועם כל זה טוב מציאותם תלוי בהיותם בשלום כ"ש שיש ליזהר בשלום המוטל על השפלים אשר הם צריכין מהמין ההוא גם כי בשלומם תהיה סוכת שלום מלכות שמים העליונים והתחתונים פרושה עליהם ויהיה הכל שלום. והנה לפני שמציאות זה השלום לא ימלט מאחד מג' ענינים אם שיהיה בתקפו וגבורתו או שימצאו בני בריתו חלושים אצלו או שכבר כופר עמהם בריתו ואין ספק שאלו הענינים כלם כבר עברו על האומה הזאת בזמנים מתחלפים כי הכל נאמר על זה ובגללה. לזה מה שא"ר לוי באותו מאמר שזכרנו ראשונ' שלשה אמרו בלשון איכה כי המלה הזאת היא בלשון תמיהה והפלאה על ענינים מאודיים הן לטוב הן למוטב ולזה צדקה יחדו על שלותה ועל פחזותה ועל קלקול'. וידוע הוא כי משה אדוננו עליו השלום הוא השובבין אשר נתיחד לעסוק בשלותה מכל זולתו כי הוא אשר הסכים זה השלום וגמר השתוף וההסכמה בין עליונים ותחתונים

[467]והכונה וכו' ר"ל שאף שאמרנו למעלה שגם בין הנמצאים העליונים יש ריבוי בבחינת מדרגתם, ואופן השכלתם, בכל זאת חילוף ענינים השונים האלה אשר ביניהם, אינו באופן שיתנגדו זה לזה, ואם בכל זאת מצטרך השלום להיות ביניהם אם תהיה מציאותם בתכלית השלימות, אף כי בברואי עולם התחתון שהם מורכבים מד' יסודות אשר בטבעיהם מתנגדים זה לזה, ד"מ האש והמים כ"ש שיצטרך להיות הסכמה והתאחדות ביניהם אם יתחברו ויתאחדו יחד להיות לעצם אחד, וזה שאמר בר קפרא "ומה אם העליונים" וכו'.

כמו שנתבאר מהמעמד הנכבד והנורא אשר בו נאמר מעתה ירדו עליונים למטה ויעלו תחתונים למעל' (שמות ר' פ' י"ב) והוא יתברך התחיל שנאמר וירד ה' על סיני (שמות י"ט:כ"ד) ומשם ואילך ועלית אתה ואהרן עמך (שם) כמו שנתבאר שם היטב ומתוך ברית השלום ההוא ותקפו הושפעו שפע שבע רצון וירבו ויעצמו במאד מאד בשני מיני ההצלחות ולזה אמר להם רב לכם שבת בהר הזה וגו' ה' אלהיכם הרב' אתכם והנכם היום וגו' איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וגו' (דברים א':י"ב) כי הכל היה לשבח ומעלה וכבוד מופלא כמו שיתבאר עוד על סדר הפרשה. אמנם ישעיהו הוא אשר התחיל בענין פחזותם והוכיח אותה בחזקה כמו שצעק עליה בתחלת דבריו באומרו שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דבר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי (ישעיהו א':ב'). והנה טוב טעמו בהפוך דבריו מדברי משה רבו שאמר האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ ושם בפרשת האזינו יתבאר יפה בהיפך מה שהורגלנו עליו והוא נכון והסוד כי ה' דבר ואמר בנים גדלתי ורוממתי כי מצד ברית השלום והאהבה הנזכרת נקראו בנים למקום ומחבתו אשר חבבם גדלם ורוממם ולפי זה הפשע הוא גדול יותר מאד כמו שקלל החכם על זה באומרו (משלי ל':י"ז) עין תלעג לאב וגו' כמו שהוא מפורש בשער י"ט ואמר ידע שור קונהו וגו' לאמת שהבנים בניו היו פושעים ומורדים בו ושלא חטאו מבלי דעת שזה א"א בתורת טעמא. וזה כי אפילו השור ידע קונהו וחמור אבוס בעליו ואיך יתכן שישראל לא ידע ועמי המורגל עמי לא התבונן. וכבר נזכר זה אצל הקרבנות פרשת ויקרא. ולזה החליט עליו המאמר הנמרץ אשר המשיך ואמר (ישעי' שם) הוי גוי חוטא וכוון לזכור ענין פחזותם בשלמות על הדרך שאומר.[468] וזה כי אי זה קבוץ עם שיהיה כבר יקרא בשמות מתחלפים להתחלפות הבחינות הנה יקרא גוי להיותו עם מציין כאחד העמים כמו שאמר ויהי שם לגוי (דברים כ"ו:ה') מלמד שהיו ישראל מצויינין

[468] וזה כי איזה קיבוץ וכו, ר"ל כי קבוץ גדול מבני אדם אשר מגזע אחד יצאו, ונשארים תמיד בפני עצמם ובאחרים לא יתערבו יקראו בארבעה שמות, כי בבחינת היותם מצוינים מכל זולתם בלשונם ומידותיהם. בדעותיהם ובנימוסיהם, נקראים בשם "גוי" ובבחינת ריבוים וקיבוצם להיות לאחדים זה עם זה ולעזור תמיד איש את אחיו נקראים בשם "עם" הנגזר ממלת עם ובבחינת היותם פרים ורבים תמיד. באופן שרק אישיהם הפרטים ימותו. אבל קיבוצם בכלל ישאר תמיד לעולם יקרא בשם "זרע", ובבחינת היותם כלם יוצאים משורש וגזע אחד' נקראו בשם "בנים" וע"כ אמר הנביא פה עליהם כי בבחינת מידותיהם ותכונותיהם הם "גוי חוטא" ובבחינת קיבוצם הרב הם "עם כבד עון" כי כרובם כן חטאו לה'. ובבחינת היותם פרים ורבים על הארץ, הם "זרע מרעים" כי בהשקפה ראשונה לא יקווה מהם עוד, כי יולידו בנים ישרים ההולכים בתום לבם, כי אם בנים כחשים ותרבות אנשים חטאים אשר לא יאבו לשמוע בקול ה' ובבחינת יציאתם מגזע קדש הם "בנים משחיתים" דרכי אבותיהם התמימים והישרים. ללכת תמיד רק אחרי שרירות לבם הרע, אשר ע"כ אה"כ עליהם ג"כ "נזורו אחור" שר"ל כי במקום שנקראו תחילה לפני מתן תורה בשם "בני נח" שהיה צדיק תמים. ואח"כ "בני ישראל" שנתיחסו אל יעקב אביהם שהיה בחיר שבאבות, נקראו עתה רק בשם "בני אדם" להורות כי כאדם עברו ברית כשאה"כ ממנו "אביך הראשון חטא" ובזה הולך ומבאר גם שאר כתובי ההפטרה, (עיין בפנים הספר).

שם (ספרי פ' תבא) ולהיותו רב המספר יקרא עם כאומרו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו (שמות א':ט') הנה עם יצא ממצרים הנה כסה וגו' (במדבר כ"ב:ה'). ועל המצא אליו המשכת ההתמדה והקיום יקרא זרע וזרעתיה לי בארץ (הושע ב':כ"ד-כ"ה) זרע ישראל כמו שבבחינ' הזאת נאמר על התבוא' הא לכם זרע (בראשית מ"ז:כ"ג) ולהורות על השרש נקראו בשם בנים בני מואב בני עמון לבני אדום והנה הוא תפס הנה לזכרם באלו הד' שמות לומר שהחליפו ענינם כלם לגנאי. ועל חלוף הענין האחד אומר הוי גוי חוטא (ישעיהו א':ד') כי כיונם משאר העמים שיקרא גוי חוטא מכלם. ועל הב' אמר עם כבד עון לומר שאם זה שמו על רבוייו באמת כרובם כן חטאו להיות עם כבד עון. ועל הג' אמר זרע מרעים כי כל אשר נזרע ממנו יפסד הפך אומרו כלו זרע אמת. ועל הד' אמר בנים משחיתים כי לא נתקיים בהם עטרת זקנים בני בנים (משלי י"ז:ו') אבל שכבר השחיתו כבוד האב וחללו יקרו וסוף דבר הפכו הכוונה במה שנאמר בהם ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדוש וגו' (דברים כ"ו:י"ט). והנה בסיום הכתוב ביאר כל כוונת ראשיתו כי אמר עזבו את יי' כנגד מה שנקראו עם כי עזבו יחסם המיוחד להקרא עם יי' להקרא עם כבד עון וכמו שאמר עם יי' אלה ומארצו יצאו (יחזקאל ל"ו:כ'). וכנגד מה שנקראו גוי וזרע שהיה להם להיות גוי קדוש וזרע קדוש אמר נאצו את קדוש ישראל לבלתי התיחם בקדושתו אבל נקראו גוי חוטא וזרע מרעים. ועל מה שאמר בנים משחיתים אמר נזורו אחור והוא מאמר נפלא וזה כי מתחלה נקראו האנשים כלם בני האדם והוא היה חוטא וכמו שאמר אביך הראשון חטא (ישעיהו מ"ג:כ"ז) ואחר כך נקראו בני נח שנקרא צדיק תמים (בראשית ו':ט') ואחר כך נתייחד זאת האומ' להתיחס לאבותיהם אברהם יצחק ויעקב. וכבר נתקיים להם שם בני ישראל כי הוא האב השלישי אשר לא נמצא פסול ותערובת אחר בזרעו ולא סרו מעלות ביחסם עד שנקראו בנים למקום בני בכורי ישראל (שמות ד':כ"ב) בנים אתם לה' אלהיכם (דברי י"ד). והנה אלו חזרו באותן המעלות עצמן ונזורו אחור עד שלא נשאר להם רק היחס הראשון אשר מאדם אשר בזה הושחת כבוד האב האמתי יתברך שמו וכמו שאמר המשורר אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אכן כאדם תמותון (תהלים פ"ב) ועל הדרך שאמרו חז"ל (ב"ר פ' ל"ח) אשר בנו בני האדם וכי בני חמורים או סוסים אלא בני אדם קדמוני ולזה קראם בנים משחיתים:

ובמדרש איכה (פ"א) רבי אבא פתח והמה כאדם עברו ברית (הושע ו') זה אדם הראשון אמר הקב"ה אדם הכנסתי אותו בגן עדן שנאמר ויקח יי' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן וצויתיו דכתיב ויצו יי' אלהים אל האדם לאמר (בראשית ב') וגו' ועבר על

צוויי דכתיב המן העץ אשר צויתיך וגו' (שם ג') ודנתי אותו בגרושין דכתיב ויגרש את האדם (שם) ודנתי אותו בשלוחין דכתיב וישלחהו מגן עדן וקוננתי עליו איכה דכתיב ויאמר לו איכה אף בני הכנסתים לארץ ישראל שנאמר ואביא אתכם אל ארץ הכרמל וגו' (ירמי' ב') וצויתים דכתיב צו את בני ישראל ואמרת אליהם וגו' (במדבר כ"ח) ועברו על צוויי שנאמר וכל ישראל עברו את תורתך (דניאל ט'). ודנתי אותם בגירושין שנאמר בביתי אגרשם (הושע ט'). ודנתי אותם בשלוחים שנאמר שלח מעל פני ויצאו (ירמי' ט"ו) וקוננתי עליהם איכה ישבה בדד (איכה א'). הנה שהשווי מה ששם יתעלה עליהם מההכנה לשלימותן בהכניסם לארץ למה ששם לפני אדם הראשון בהניחו בגן עדן וכמו שאמר במקום אחר כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' (דברי' ח') לשלחן ערוך בתוך הגן כדאיתא בפרשת המן שער מ"א ומצותן בקרבנות וזולת זה למצותו שלא לאכול מעץ הדעת ועוברן על מצותי לעברו על מצותי וכן עונשם לעונשו כמו שהוא מובן מדבריהם אחד לאחד עד שחזרו ממש לעקר השרש כמו שאמרנו. והנה בזה ביאר עקר פחזותה של אומה זו אשר עליו המשיך הדבר עד שבא עליה בתורת תמיהה ופליא' ואמר איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה וגו' (ישעיה א). והנה זכר בתמהונו מאמר משה רבינו כי בהיותה בשלותה לרוב עמה והצלחתה אמר איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם הבו לכם אנשים חכמים וגו' ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמור שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק וגו' לא תכירו פנים במשפט (שם א') וכבר היו על הסדר היותר נכון שאיפשר ועתה הכל בהפך והוא אומרו צדק ילין בה ועתה לא ילין בה כי אם מרצחים הנה שבמלת איכה כלל תמהונו ותמהונו של רבו והיא מליצה נאה מאד. והנה ירמיהו נתיחד לזכור קלקולה וראה אותו בעיניו ויסד עליה קינה אשר בה התחיל ג' פעמים במלת איכה איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם יראה שכוון לשלש אותם לכלול מאמרי משה וישעיהו כי ראוי שיעלה זכרונן לפניו והנה נצטער עליהם מאד והאריך בהספדן וכבר פירשנו אותה מגילה בפני עצמה יעמד עליה מי שירצה. ועתה אחר שנתבאר זה על האופן הנזכר יעבור על דברי פרשה זו ונמצא בה[469] כי שלשה

[469] כי שלשה אלה וכו' ר"ל אף שמשה ראה אותם עתה בשלותם אשר ע"כ אמר עליהם "איכה אשא" וכו' המורה על ריבוים ושפע הצלחתם, אשר בעבור זה ירבה "גם טורח המנהיג אותם לתקן כל ענייניהם ולהעמיד השלום בתוכם תמיד כמ"ש למעלה בכל זאת הזכיר להם גם פחזותם כאשר מאנו לשמוע בקול ה' והבטחתו כי טובה הארץ מאד. ויאמרו בכל זאת "שלחה אנשים לפנינו ויתורו" וכו' גם הזכיר להם קלקולם ר"ל העונש אשר סבבו בזה לכל יוצאי מצכרים מבן עשרים שנה ומעלה, כי נגזר עליהם למות במדבר, כמו שאמר "ויקצוף וישבע לאמר" וכו' והורה להם בזה גם ברוח נבואתו כי כן יהיה מנהג האומה הזאת תמיד לפי טבעם ומזגם, כי בהיותם בשלום ירום לבבם וישכחו את ה' ויחטאו לו, אז יעשן אפם בם ויענישם על מעלליהם. ובצר להם וישחרו אל, ונעתר עוד להם ורפאם.

אלה רצוני שלותה ופחזותה וקלקולה כלם זכרם משה אדוננו סמוכות זו לזו בתחלת דבריו למשנה התורה הזה כי הנה כל דבריו האמת והצדק ותורתו היא שלימה ותמימה לא יחסר כל בה: אמנם הספקות יתבארו לפי דרכנו.

אלה הדברים אשר דבר משה וגו'

השומע ישמע שאלה הדברים אשר יזכור הם אשר ידבר עמם במקומות אשר יזכור ואינו כן כי הכל דבר אתה במקום אחד לפני מותו כמו שיבאר בסמוך אלא כי לפי שרוב דבריו בזה הספר הם תוכחות ודברי קנטורין הנה הוא שם שני כתובים הראשונים בתורת הקדמה והודעה אל כוונת הספר אבל צרר וחתם הדברים לא לבד בהזכיר הענינים אשר חטאו בהם ברמז על שמות מקומותיהם או זולתם אלא שסתמן עוד בהורות לפי הפרסום שהיה מזכיר המקומות שדבר בהם הדברים והרי הוא רמז בתוך רמז וכל זה דרך חידה ומליצה נאה לכבודן של ישראל והענינים הנרמזים בשמות ההם כבר דברו בהם חז"ל (ספרי פ' זו) גם מאמר אחד עשר יום מחורב וגומר הוא הזמן שהכעיסוהו ביותר כמו שאמרו חז"ל (ספרי פ' בהעלתך) על ויסעו מהר ה' וגומר (במדבר י') כי שם היה פורענות בפני עצמו ואחר הקדמ' קטנה זו התחיל לדבר בפירוש ואמר ויהי בארבעים שנה וגו' יאמר כי בשנת הארבעים בראשון לחדש עשתי עשר הוא חדש שבט דבר משה אל בני ישראל ככל אשר דבר אותו אליהם ועדיין לא דברו והם רובי המצות אשר חודשו להם בזה הספר וגם חזר ושנה או פירוש קצת שצריכים לשנות ולפרש ולבאר עוד כוונת שני הכתובים הראשונים הוסיף לבאר אחרי הכותו את סיחון וגו' בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר. ומעתה התחיל לדבר השלשה דברי' שאמרנו ראשונה כי הוא היה עקר תוכחותיו בכל מה שידבר אתה ואמר יי' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה בכאן כלל עקר שלותן כי כמה רב טוב לבית ישראל אשר היה להם שם מהסכמתם ושתופם עם העליונים כאשר זכרנו ראשונ' כמו שאמר במדרש (ספרי פ' זו) הנאה גדולה היתה לכם ישיבתכם בהר הזה וקבלתם את התורה מניתם עליכם זקנים מניתם עליכם שרי אלפים ושרי מאות עשיתם לכם משכן עשיתם לכם שולחן עשיתם לכם מנורה ומטעם זה פנו וסעו לכם ובאו הר האמורי ואל כל שכניו וגומר. ראה נתתי לפניכם את הארץ וגומר אשר נשבעתי לאברהם וליצחק וליעקב וגו'. כי ראויים אתם שיתנהג העולם עמכם במנהג אהבה ושלום כטבע השרידים כאשר כתבנו ואמר להם בעת ההיא לא אוכל לבדי שאת אתכם יי' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. יאמר כבר הגיע שפע הצלחתכם שיעור רב ועצום גם הייתם באותו המצב החשוב שנדמיתם בו למערכות השמים לטוהר וכסדרי הככבים והמזלות

אשר עליו כתבנו בשער ל"א שנאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים וגו' ויאמר לו כה יהיה זרעך וגו' (ברא' ח"ו). ולפי שדבר בהפלגת הצלחתם אמר להם יי' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים וגו' לומר שאינו מטיל עין צרה ברבויים ובהצלחתם והנה יהיה ראש הפסוק על הרבוי וסופו על האיכות כלומר שיהיו מושפעים לרוב ולמעל' וכבוד. ובמדרש זו משלי היא כו' (דברים רב' פ' א' וספרי) והכוונה שאינו דומה הברכ' השורה על הרבים לברכה השור' על המועטין והוא נכון גם כן. ולזה אמר שהגיע משפע הצלחתן עד שכרובם כן נתרבה העסק והטורח ולתקן יישובן וליפוי כח מצבן אמר איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וגו'. ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות כי גם כן הכרתם משפע הצלחתכם אם לרובכם ואם לשפע טובותיכם וראיתם שהוא נכון לעשות כן[470] כי על ידי כן יתחזק וישמר החוט ההוא הנקרא ברית שלום שאמרנו שמעמיד הכללות על מצבו הנכון על דרך שהכח הטבעי הכללי שומר מצב בריאות הגוף בכלל וכאשר כתבנו עוד בשער ע"ד והנה אז קבלתי עצת יתרו ואקח את ראשי שבטיכם וגו' ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר וגו' לא תכירו פנים וגו' אמר שגרמת זכותם שנסתייע הדבר ונעשה הכל בסדר הנכון ככל מה שראוי לעשות הכל כמו שנתבאר בפרשת יתרו אשר נתבארו אלו הכתובים היטב שער מ"ג וזהו תכלית השלום והבטחה אשר אמרו חז"ל עליה (מדרש איכה רבתי פ"א) שראה משה אותה בשלותה עד שהפליג לומר עליה איכא אשא לבדי כאשר אמרנו. אמנם משם ואילך נמשך אל הענין השני והוא מה שראה אותה בפחזותה בצאתם מדרך השלום והיושר ואמר ונסע מחורב ונלך אל כל המדבר וגו' והוא מה שרמז תחלה אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר וגו' ופירש פחזותן באומרו ואומר אליכם באתם עד הר האמורי וגו' ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דבר ה' אלהיך לך אל תירא ואל תחת ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים וגו' כי מיד בנסעם מהר ה' פנה לבם מאחריו ולא היה לבם נכון עמו עד שמיאנו ללכת אחריו ולא בטחו בישועתו ורצו לשלוח להם מרגלים בתואנת נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבוא אליהן ויטב בעיני הדבר להפים דעתכם ואקח מכם שנים עשר איש וגו'. כי הוא היותר נכון שיעשה כמו שנתבאר במקומו. ויפנו ויעלו וגו' ויקחו בידם מפרי הארץ ויורידו אלינו וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה' אלהיכם ותרגנו באהליכם אנה אנחנו עולים וגו'. והנה אז גליתם דעתכם הנפסד

[470] כי ע"י כן וכו' עיין ביאורי למעלה במדבר דף כ'.

וכוונתכם הרעה בשלוח המרגלים כי לא היה רק סירוב ומיאום בארץ חמדה. וטעם מאמרו זה להם מבלי הזכיר דברי המרגלי' הרשעי' ודבתם רעה נתבאר שם במקומו דרוש משם. ואומר אליכם לא תערצון וגו' ה' אלהיכם הוא ההולך לפניכם וגו' ובמדבר אשר ראית וגו'. ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם ההולך לפניכם בדרך לתור לכם מקום וגו'. הנה שתפש עליהם במיעוט אמונה והיא גופה של ע"א כמו שאמרו חז"ל (ש"ר פ' כ"ד) על נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר י"ד) והרי זה ממש ממה מה שתפש עליה ישעיהו כשראה אותה בפחזותה ואמר איכה היתה לזונה כי הזנות הוא כנוי לעבודות אלילים בפי כל הנביאים. והוא עצמו מה שנזכר במעשה המרגלים ונשאו את זנותיכם עד תום פגריכם במדבר (במדבר שם) כי באמת המה זנו מאחרי ה'. והנה כשגמר הענין השני מדברי פחזותה נעתק אל השלישי והוא הענין ירמיהו שראה אותה בקלקול' ואמר וישמע ה' את קול דבריכם ויקצוף וישבע לאמר אם יראה איש וגו' גם בי התאנף ה' בגללכם וגו' וטפכם אשר אמרתם וגו' יאמר ששמע ה' את קולכם שהיו צועקים לפניו למה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב וקבל תפלתם לבלתי יבאו שמה אבל נשבע בקצף וחמה שלא יהיה הדבר הזה באופן אחר באופן שנשלמה הקלקלה לכם כי אף שעניתה ואמרתם אלי חטאנו לה' אנחנו נעלה היה דבר ה' אני לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו לפני אויביכם כמו שנתבאר שם הנה שנפסק חוט החסד ונתק הברית שלום אשר להם מאתו עד שנגזרה עליהם כלה ונחרצה ולא מהם בלבד כי אם מהתייר הגדול שהיה ראשם ומנהיגם על דרך שאמרנו שנפסק השפע מהאמצעיים העליונים והוא אמרו גם בי התאנף ה' בגללכם ואדבר עליכם את כל הרעה אשר נגזרה עליכם ושכבר נחלשה גבורתכם ולא שמעתם ותמרו את פי ה' ותזידו ותעלו ההרה ויצא האמורי היושב בהר ההוא לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה לומר כשסר השם ית' מעליהם הנה יושב הראשון מהארץ ההיא ומתי מספר אשר עמו יצאו אחריהם שלא כדרך הלוחמים אלא כאשר תעשינה הדבורים וירדפום ויכתום עד החרמה. והנה משם התחילה הקלקל' והוקבע' הבכיה אשר אמרו בוכה ומבכה לאחרים עמה (איכה רבתי פ"א) כאשר אמרנו בתחלה וזהו אמרו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה' לקולכם ולא האזין אליכם כאשר שמע לקולכם הראשון ושם פירשנו הטעם יפה. ותשבו בקדש ימים עצובים ונזופים ורחוקים משלימות והוא מה שנאמר שם ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא והוא דוגמת הבכיה שקבע עליהם ירמיהו באומרו איכה ישבה בדד וגו' בכה תבכה בלילה וכמו שאמר בוכה ומבכה להב"ה עמה ולכל שאר הכתות הנשארות שם כי באמת

משם הוקבעה בכיה לדורות (סוטה ל"ה.). ואולי כי באומרו ותשבו בקדש ימים רבים רמז אל הבכי התמידי הנשאר בידינו בהיותנו בקלקולנו באורך גלותנו כי היא בכיה לדורותינו בעונותינו הרי שסדר לפניהם משה שלשה ענינים אלו תחלה וכאלו הורה בזה שמדרך הענינים האלה לבא אל האומה לפי טבעם ומזגם כי כאשר היו זמן בהצלחה שמנו עשתו וחלפו חק ומזה חוייב להם כעונש עד שיחזרו ויעשו תשובה וישובו אל הענין הראשון כבתחלה ולזה סמך אל דבריו אלה ויאמר ה' אלי לאמר רב לכם סוב את ההר הזה פנו לכם צפונה ואת העם צו לאמר אתם עוברים וגו' יאמר כי כשקבלו קלקולם וענשם כבר שב חרון אף ה' מעליהם ורצה להשיב להם שלומם וטובתם וצוה שיחזיקו בדרכם ללכת דרך ארצם אמנם ראתה חכמתו שילכו ראשונה אצל האומות אשר לא גזרה חכמתו שיעשו אותם מלחמה כמו שאמר בבני עשו ויראו מכם ונשמרתם מאד אל תתגרו בם וגו' כי אפשר שאף על פי שהיו יראים מהם עדין לא שלם עונם שיזכו אלה וינצחום. וכן ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב וגו' וכן נאמר וקרבת מול בני עמון אל תצורם וגו' וכמה עמקו מחשבות השם יתעלה שכבר היתה גם זאת הכנה נפלאה לתת בידם את סיחון מלך האמורי כמו שנזכר בכאן בפירוש קומו סעו ועברו את נחל ארנון ראה נתתי בידך את סיחון מלך חשבון וגו' היום הזה אחל תת פחדך ויראתך וגו' וכאלו הנטיות ההנה היו סבה עצומה לנתינתו כמו שזכרתי שם במקום מלחמתו. אמנם עקר דברים אלה נזכרים אל השלימות אצל ואני אקשה את לב פרעה שער ל"ו ושם נתבאר עקר פרשה זו וסדרה באר היטב וחזרתו על זה האופן הוא סימן גדול מסור בידינו שנשב אליו יתברך בדרך שלום ובמישור להיות לנו אחרית ותקוה כמו שאמר במדרש (דברי' רבה פ' שופטים) גם כן גדול הוא השלום שאין הקב"ה מבשר את ירושלם אלא בשלום שנאמר משמיע שלום מבשר טוב (ישעי' נ"ב). וזה כי כמו שאמרה בקלקולה ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה (איכה ג') כמו שנתבאר ראשונה כך יאמר בנחמתה שהשמע השלום בא הוא עצמו בשורת הטוב. וכן אמר (במדרש שם) חביב הוא השלום שאין הקב"ה מנחם את ירושלים אלא בשלום שנא' הנני נוטה אליה כנהר שלום (ישעי' ס"ו) יאמרו שהשלום הנמצא בה הוא סבת השלום הנמשך אליה מפאת מעלה שתושלם ההסכמה ביניהם כמו שאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב (שם נ"ז). וכן אמרו במדרש (דברים רבה שם) אמר דוד מבקש הייתי לשמוע שיחתו של הקב"ה ושמעתי שהיה עסוק בשלום שנ' אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום וגו' (תהלים פ"ה) וזהו הדרוש עצמו כי היה עסוק ומשתדל לדעת העקר אשר בו תלוי כל טוב ישראל וישועתו ושמע וידע שהכל תלוי בענין השלום וכמו שסמך אך קרוב ליריאיו ישעו וגו' (שם). ועם זה

נתבאר מה שאחז"ל באותו מאמר שזכרנו למעלה (דברים ד' שם) דבר אחר חביב הוא השלום שבקש הקדוש ברוך הוא לברך את ישראל ולא מצא כלי מחזיק כשלום שנא' ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (תהלי' כ"ט) שכל טובות העולם והצלחותיו הם נכללות בתוכו ועל הדרך שביארנו. וזה שיעור מה שרצינו ביאור ענינו בזה החלק:

שער פח

פרק א

יבאר עסקינו עם אלקינו פעם בחזקה פעם בבקש' ופעם באונא'. ויתן תשובה נצחת על הטוענים עלינו מאורך הגלות.

ואשלח מלאכים וגו'

וכבר היו רבן גמליאל ורבי יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא מהלכין בדרך ושמעו קול המונה של כרך גדול מאנטיפרס מאה מילין התחילו הן בוכין ורבי עקיבא משחק אמרו לו מפני מה אתה משחק. אמר להם ומפני מה אתם בוכים. א"ל כותים שמשתחוים לעצבים ומקטרים לאלילים הם שקטים ושלוים ובית הדום רגלי אלהינו נשרף באש ולא נבכה. אמר להם לכך אני משחק אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה. ושוב פעם אחת היו רבן גמליאל ורבן אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא עולין לירושלם וראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים והתחיל כלן בוכין ור' עקיבא משחק אמרו לו מפני מה אתה משחק אמר להם ומפני מה אתם בוכים. אמרו לו מקום שנאמר והזר הקרב יומת (במדבר א':נ"א) ונתקיים בו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו (איכה ה':י"ח) ולא נבכה אמר להם לכך אני משחק דכתיב ואעידה לי ערים נאמנים את אוריהו החתי ואת זכריהו בן ברכיהו (ישעיהו ח':ב'). וכי מה ענין אוריהו אצל זכריהו והלא אוריהו במקדש ראשון וזכריהו במקדש שני אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריהו כנבואתו של אוריהו. באוריהו כתיב לכם בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה (מיכה ג':י"ב). ובזכריהו כתיב עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם וגו' (זכריה ח':ד') אם לא נתקיימה נבואתו של אוריהו מתירא אני שמא לא תתקיים נבואתו של זכריהו עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריהו שמח אני שיודע שנבואתו של זכריהו מתקיימת כלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו (מכות כ"ד) וכן הוא בספרו פרשת עקב כלשון הזה:

[471]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, הנה בשלשה דרכים יוכל האדם להשיג דבר מה מזולתו, אם בצדק ובמשפט, ד"מ משה ידו אשר השה בו, או הפקדון אשר הפקיד אתו, או בתורת חסד וחנינה, כאשר ישאל איש עני ומסכן מתת יד מרעהו העשיר והנדיב, ושני אלה הם דרכים ישרים ונכוחים, והדרך השלישי הוא מעקל, והוא כאשר ישתדל איש להשיג מבוקשו מיד זולתו בעושק וגזל, או בגניבה ואונאה, ובכל שלש אלה השתמש אחאב בבקשו כרם נבות היזרעאלי, כי תחילה בקש ממנו בתורת חנינה שיתנהו לו כמו שאמר "תנה לי את כרמך" גם רצה לתת לו במחירו כרם אחר טוב ממנו או מחיר כסף" וכאשר מאן נבות לא לבד למכור כרמו, אשר היה נחשב לו באמת לבוז ולקלון, כי ימכור נחלת אבותיו לזרים בעד בצע כסף, כי אם גם לתת לו בתורת נדבה, לא אבה כמו שאמר "חלילה לי מה' מתתי נחלת אבותי לך" אף שזה הי' לו לכבוד ולתהלה על פני כל כי נתן משאת למלך. בא אחאב אל ביתו הר וזעף, ובתחבולת ומרמת אשתו איזבל המרשעת לקח לו אח"כ בחזקה את הכרם הזה אחרי אשר המיתו את בעליו נבות, על לא חמס בכפו, אבל ה' השיב באחרונה להם גמול רעתם זאת בראשם כמסופר שם (מ"א כ"א) ומעתה יאמר הרב ז"ל כי גם ביחסנו אל הי"ת נשתמש באחת מג' דרכים אלה, כי השלמים ההולכים תמיד בתום לבם בדרכי ה' ועושים רצונו, יכולים לבקש ממנו ית' חשדו ואמונתו בבחינה מה גם בתורת משפט וצדק, כעין שכר וגמול על מעשיהם הטובים, כמאה"כ מאיש צדיק המתהלך בתומו "ותגזור אומר ויקם לך" אפס האנשים הבלתי שלימים כל כך עד שיוכלו לבקש כעין גמול על מעשיהם הטובים, הם מצטרכים לבוא תמיד רק בדרך תפלה ותחנונים כמאה"כ "אז תקרא וה' יענה" וכו' ועל שתי מחלקות אלה יורה גם מאה"כ "משה ואהרן בכהניו" ר"ל משה ואהרן הם הכהנים הנגשים אל המשיגים ממנו מה שיחפצו גם מבלי שיצטרכו להתפלל ולהתחנן תחילה בעבורו, ככהן המשרת את פני המלך, אשר יבוא בעתו על שכרו, וינתן לו עפ"י משפט הצדק והמישרים, אבל "שמואל בקוראי שמו" ר"ל כי הוא היה במדרגת מעלתו פחות הערך מהם, כי הוא הצטרך תמיד לבקש תחלה את פני עליון בתפלה ובתחנונים ברצותו להשיג טוב וחסד ממנו, אפס עוד מחלקה שלישית יש בבני אדם. אשר לא בזכות מעשיהם הטובים, גם לא בתפלה ובתחנונים הם משתדלים להשיג רצון הי"ת ומתת טובו וחסדו, כי אם ילכו תמיד ארחות עקלקלות ומתרבים לפשוע, ובכל זאת מתברכים בלבם כי יוכלו להמציא להם כל מחסוריהם, והון ועושר עד בלי די בעושק ובגזל, או במרמה ואון. אפס אם גם זמן מעט דרכם צלחה, שלו כל בוגדי בגד, הלוא מרה תהיה להם באחרונה, כאשר הורה לנו הנסיון בגורל אבותינו, אשר הרבו לפשוע בשבתם עוד על אדמתם, וה' האריך להם אפו, אבל בכל זאת שפך אח"כ חמתו כאש עליהם ויתשם מעל אדמתם. וישליכם אל ארץ אחרת, אפס חסדי ה' כי לא תמנו, ואם גם נפלה בתולת ישראל בעונותיה עוד יקימיה ה' ברחמיו כבראשונה, אחרי אשר הוכתה על עונה ונענשה למדי. ואף כי, אם תשוב ותנחם על רעתה, כי אז יכופר עונה אשר רק בעבורו הלכה בגולה ומצאוה רעות רבות וצרות. ומלבד אלה יש עוד סיבה שלישית להושיעה מצרתה בצדק ובמשפט, כי אחרי שלקחה כפלים בכל חטאתיה, הלוא יחייב דין הצדק שהי"ת עוד לשמח אותה כימות אשר ענה, ועל שלש סיבות ישועתה אלה רומז גם מאמר הנביא "נחמו נחמו" וכו' כי מלאה צבאה, (וזאת היא הסיבה הראשונה) "כי נרצה עונה" ובסור הסיבה יסור המסובב מעצמו, "כי לקחה מיד ה'" וכו' וע"כ כעין חובה הוא עליו ית' לרפאות שברה ולהעלות לה מרפא וארוכה. כמו שהולך הרב ז"ל ומבאר בפנים הספר עיין שם והנה הנביא יסד נחמתו על שני יסודות הא' שכאשר ייטיבו מידותיהם ופעולותיהם אשר עליו הורה במאמרו "קול קורא במדבר" (הרומז על נפש האדם אשר יש לה כשרון הדבור וההשכלה) "פנו דרך ה'" ר"ל ע"י שתטיבו דרכיכם ותסירו ממנו כל מכשול שהוא הנטיה אל אחת משתי הקצות, קצה היתרון, המכונה בשם "הר וגבעה" וקצה הפחות המכונה בשם, "גיא" (עיין למעלה ביאורי במדבר דף א' ודף פ' ע"ב) כי אם תלך בדרך האמצעי הנרצה תמיד בעיני אלהים ואדם אשר עליו רומז באמרו "והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה" וכו' כי אז תהיו נכונים וראוים שיגלה עליכם כבוד ה', לרחם עליכם ולהשיב את שבותכם אחרי שכנפי חסדו פרוסים תמיד גם על כל שאר בריותיו, והיסוד השני אשר עליו בנה נחמתו הוא כי הבטחת הי"ת ודבר קדשו ע"י עבדיו הנביאים כי ישוב עוד לרחם את עמו. לא יפול ארצה כי אם יקום לעולם, ואף אם שאר העמים כלם כחציר ייבשו וכציץ השדה יבולו, וברבות הימים יכלו ויסופו, יעלו בתוהו ויאבדו, ושמם לא יזכר עוד עלי ארץ, עד שנוכל לאמר עליהם "אכן חציר העם" בכל זאת "דבר אלהינו יקום לעונם "והאומה הישראלית אשר אתם דבר ה' זה אשר נתן להם להבדילם מיתר העמים ולעשותם בגולה מכלם, עד שהם כמין בפני עצמו, קימת ונשארת היא לעולם, כל עוד ישמרו חקי ה' ותורותיו ינצורו, כי דבר ה' מחיה את כלם ומשאיר שמם וזכרם לעד, ובכל הזמנים והעתים גם אם צרה ומצוקה תמצאמו מכל סביבותיהם, בכל זאת תמיד קול מבשר קורא באזניהם לאמר "אמרו לערי יהודה הנה אלהיכם" כי הוא יבוא ויושיעם מיד צר וממצוקותיהם יוציאם. ועל ב' יסודות הנחמה האלה רומזים גם חז"ל שהחל בהם הרב ז"ל שכאשר שמע ר"ע וחביריו קול המולה של עיר הנכרים אשר היתה צהלה ושמחה אשר כל זה אות ומופת על אשרה והצלחתה המדינית, כי יושביה

[471]אופן עסקנו עם אלהינו בכל מעשינו כעסקנו עם זולתנו ממנו. וזה כי כשנבקש דבר מהזולת לצרכנו אם יש לנו עליו זכות של חוב או פקדון ושטר מתנה וכיוצא הנה באנו עליו בחוזק השטר ובתורת הזכות אשר בידינו והוא פורע מ"מ כי אחר שבא בכף רעהו הרי הוא חייב ועבד לוה לאיש מלוה. ואם אין לנו עליו משאת מאומה הנה אנחנו באים עליו בתורת מטו ותחנונים כי שערי בקשה ותחנה לא ננעלו ורבים יחלו פני נדיב והוא על נדיבות יקום. ואם אין לאיש רוח נדיבה או שאין אנו כדאי שיתנדב עמנו הנה אז יפתחו לפנינו כמה דרכים מעוקלים מהם באונאה מהם בגנבה מהם בעושק ונלוז ופעמים נשיג ופעמים לא נשיג אמנם על כלם נפרע פרעות באחרונה ולא נצא חפשי. והנה אחאב מלך ישראל עד נאמן בשלשת העינים האלה במעשה כרם נבות. כי הנה הוא כשבקש הנחלה אם נמצא לו שטר חוב עליו בו יזכה בכרמו ממשפט המלוכה מדברי שמואל שאמר וכרמיכם וזיתכם הטובים יקח וגו' (שמואל א ח׳:י"ד). שאמרו לו סנהדרין דההוא הפחדה בעלמא הוא כלומר שיקח בכח הזרוע אבל לא מן הדין אי נמי שיקח פירותיהן ונתן לעבדיו עושי מלחמתו לא גופו של קרקע חלילה. הנה הוא בא בבקשה כמ"ש תנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו אם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה (מלכים א כ"א:ב') והוא תכלית הרצוי והפיוס שיתן לו כרם טוב ממנו בחליפיו ועוד כסף במחיר שירצה בחליפין. אמנם בשלא קבל ממנו כי היה הדבר מגונה אליו כמו שאמר חלילה לי מיי' מתתי את נחלת אבותי לך שיראה שהיה להם לחטאת למכשול עון כמ"ש בחלק שני בשער מ"ד. והנה הקשה לומר מתתי את נחלת וגו' והוא מה שנאמר ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף על הדבר אשר דבר אליו נבות היזרעאלי ויאמר לא אתן לך את נחלת אבותי (שם). וזה כי אם היה גנאי במכירה הנה לא היה במתנה אבל היה לו שבח גדול ותהלה שנתן למלך מתנה זו ואין שם סימן רק טוב כהא דאיתא בפרק האומר לחבירו (קידושין נ"ט:) רב גידל הוה קא מהפיך בההיא ארעא למזבנא אזל רבי אבא זבנא אזל רב גידל קבליה לר' זירא אזל רבי זירא קבליה לר' יצחק נפחא אמר לו המתין עד שיעלה אצלנו

שלוים ושקעים ועושים מסחר וקנין תמיד, אמר ר"ע "אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכ"וכ" ר"ל אם הי"ת משפיע חסדו ואמונתו גם על העמים אשר יעברו על רצונו ולא ילכו בדרכיו, במדרגה גדולה כזאת, הלוא בצדק ובמשפט נוכל לקוות כי במדרגה עוד יותר גדולה יריק ברכתו לנו באחרית הימים אם נשוב עוד לעשות רצונו, וזה הוא יסוד הנחמה הראשון שהזכיר הנביא, וכאשר ראה שועל יוצא מבית קדשי קדשים ונתקיים בזה יעוד הנביא "על הר ציון ששם שועלים הלכו בו" אמר כי זה יהיה לנו לעד ולמופת, כי אחרי שע"י שממות ארצנו הזאת ושאר הצרות אשר עברו על ראשינו נשבר לבנו בקרבנו, עד שנשוב אל ה' באמת ובלבב שלם. ישוב גם הוא וירחמנו עוד כמקדם ותקוים גם הבטחת הנביא זכריה לטובה "כי עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים" ועל שני מופתי הנחמה האלה שהציע לפניהם אמרו לו ג"כ ב' פעמים "עקיבא נחמתנו, עקיבא נחמתנו"!

לרגל כי קא סליק אשכחיה אמר ליה עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו מאי אמר ליה נקרא רשע ואלא מר מאי טעמא עביד הכי אמר ליה לא הוה ידענא השתא מיהא ניתבה ניהליה א"ל זבוני לא מזבנינא לה דארעא קמייתא הוה ולא מסמנא מילתא אי בעי במתנה נשקלה רב גידל לא נחית לה דכתיב ושונא מתנות יחיה וכו' לא מר נחית לה ולא מר נחית לה ומתקריא ארעא דרבנן. וזאת היתה תלונתו באמור לו לא אתן לך את נחלת אבותי והנה תחלת הדברים הבלתי הגונים שהיו לשם אחרי כן הוא מה שנאמר שבא אל ביתו סר וזעף על הדבר ומה ששכב על מטתו ולא אכל לחם כי תואנה הוא מבקש שתבא אליו איזבל אשתו ותדבר אליו מה זה רוחך סרה ואינך אוכל לחם והוא מה שהיה מוכן להשיב כי אדבר אל נבות היזרעאלי ואומר לו תנה לי את כרמך בכסף או אם חפץ אתה אתנה לך כרם אחר תחתיו ויאמר לא אתן לך את כרמי. והנה אופן תשובתו היה צד שני לבקשת רצונו בדרך לא סלולה. וזה שאם היה אומר לה היתרון אשר דבר אליו בענין מחיר החליפין ושלא נמנע רק בטענת חלילה לי מיי' הנה הוא חשב שתתיאש היא מן הכרם ושלא תשתדל עליו ולזה הניח לה מקום שתתגדר בו והנה היא בקשה צדדים אחרים יותר מקולקלים כמו שאמרה אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל קום אכל לחם ויטב לבך אני אתן לך את כרם נבות היזרעאלי ותכתוב ספרים וגו' (מלכים שם) יראה שהיא שפטה את דברי שמואל למשפט המלוכ' ודנה אותו כמורד במלכות אלא שעשתה בענין שנשתתפו בו כמה עבירות כמו שהוא מפורסם מדבריה אשר שלחה אל הזקנים והחורים אשר בעירו קראו צום והושיבו את נבות בראש העם והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעדוהו לאמר ברכת אלהים ומלך והוציאוהו וסקלוהו וימות ויעשו אנשי עירו הזקנים וגו'. אמנם לסוף לא מנע עצמו מן הפורענות כמו שנאמר אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש נאם יי' ושלמתי לך בחלקה הזאת נאם יי' (שם ב' ט') וגו' וכן באיזבל נאמר דבר ה' הוא אשר דבר ביד עבדו אליהו התשבי לאמר בחלק יזרעאל יאכלו הכלבים את בשר איזבל (שם) והיה זה להם לפי שהיו מכלל מה שנאמר מה שתרגום אנקלוס (שמות כ' פסוק ה') כד משלמין בניא למיחטי בתר חובי אבהתהון כי אם חזרו החוטאים או הבאים אחריהם ממעשיהם הרעים חנון ורחום ה' ונחם על הרעה וכמ"ש באחאב עצמו הראית כי נכנע אחאב מלפני יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא (מלכים א כ"א:כ"ט) והוא מבואר שאם יאריך לעושה הרעה מכל שכן יאריך לבנו או בן בנו אלא אם יחזיקי בה והוא מבואר:

והנה כן מנהגנו ומשפטנו עם אלהינו כי הנה בהיותינו בדמותינו בצלמנו נבא לבקשת כל צרכנו בחק זכיותינו ובחוב המוטל על כל הנמצאות להפיק רצוננו ולעבור עבודתנו כי

הוא היה כח וחוזק השלמים הבאים על הדברים כלם בכח מעשיהם ואין מוחה על דרך שאמר הכתוב ותגזור אומר ויקם לך (איוב כ"ב:כ"ח) כמו שבארנו זה הענין היטב אצל ומוראכם וחתכם וגו' שער ט"ו ובשאר המקומות הנמשכים אליו. אמנם כשיצא סמפון על השער ונחלש כח זה הזכות באופן מן האופנים כבר יבאו המבקשים בתורת תפלות ותחנונים לבקש מאל בעל הרחמים כענין שנאמר אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני (ישעיהו נ"ח:ט'). כי על שתי הכתות האלו נאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו (תלים צ"ט) כמו שכתבנו ענינו בפרשת בלעם שער פ"ב. אמנם כאשר ננעלו שערי תפילה ממנו לסבות חסרונותינו ואין בידינו די ספוקנו או השלמת רצוננו הנה נחזור אחרי צדדים בלתי הגונים מינים ממינים שונים מהם דרכיה עקשים מהם מקולקלים יש נהנה מן העולם בלא ברכה והודאה שהיא מעילה גדולה כמו שכתבנו שער ט"ו ויש בגנבת דעת העליונה ויש שחוטאים ביד רמה בחטאים גדולים ופשעים מפורסמים קלים וחמורים כאשר עשו אבותינו מלפנים בכל המשך ימות המלכים אשר לישראל ויהודה להודיע כמה ארך אפים לפניו. אמנם לסוף לא נפטרו מהפורעניות כי על כן הכם ע"י מלכי הארצות כמה פעמים ואחריתם מפח נפש כחרבן הבית וביטול עבודתו והגלות הבנים מעל שולחן אביהם והשליכם אל ארצות אחרות וממלכות רחוקות כמעט חמש עשרה מאות מהשנים והנה שגלינו מעל אדמתנו והיינו נבזים ושפלים בקצות הארץ שדודים ושלולים מכל טובות העולם וחמודותיו כל זה באתנו ומוצאים אנחנו רע ומר ממות אפיסת שפע הטובות הנפשיות והעדר ההצלחות האלהיות אשר היו אתנו מסוגלות מכל העמים ובעונותינו שרבו אין בידינו לא מייסורי הצדיקים ולא משלותן ואומר אבד נצחנו כי אין לנו עוד תקוה זולתי אלהינו כי רבים רחמיו על כן נקוה לו בשתים אלה יחוס עלינו ויגן בעדנו היום יקימנו ונחיה לפניו כמו שהבטיח הנביא ירמיהו ע"ה על זה באותה אלפא ביתא המשולשת לו במגלת איכה כי אחר שזכר עניו ומרודו בעמל ישראל אמר זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו חדשים לבקרים רבה אמונתיך חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו (איכה ג':כ"ב-כ"ד) כי הנה הוא עליו השלום אחר שאמר בשם הכנסיה ואמר אבד נצחי ותוחלתי מיי' היה משיב אל לבו זאת התשובה המחזקת אל לבו על כי יוחיל. ואי זו היא חסדי יי' כי לא תמנו וגו'. והכוונה כי עם שהוא יתברך מצד גדלו ועוצם מוראו ראוי שלא יעבור על מדותיו אך שישלם לעושה הרעה כרעתו אבל מצד היותו רב חסד מטה כלפי חסד יש לנו תוחלת גדולה כי אם עונותינו גברו מעלה ראש חסדיו ורוב רחמיו עד גבהי שמים ולכן יכוין הדבור עם לבו הנזכר ויגזור המשפט לו חדשים לבקרים רבה

אמונתך. ירצה לכך לבי יאות לך שתעביר מעליך בגדי המחשבות הרעות אשר עליך והלבש אותך חדשים ונקיים בבקר בבקר להרבות אמונתך ובטחונך בו ית' אשר הוא ישיב שבותך ורחמך והרבך בכל הדברים אשר אתה דואג על חסרונם מטובות העולם וחמודותיו אשר היו בידך ראשונה. והנה אחר שגמר חוזק דבריו וטענתו אשר אל לבו החומד אלו הטובות הגופיות והוא עובר בעבורם זכר מה שהוסיף אומץ בזה נפשו המשכלת המשתוחחת על הרעה אשר מצא את עמה כמו שאמר ראשונה ותשוח עלי נפשי ואמר חלקי יי' אמרה נפשי על כן אוחיל לו. ירצה אם שהתקוה המיוחדת אל הלב מצד כחו המתאוה אשר עליו אמרו עינא וליבא סרסורי דעבירה היא (ירושלמי ברכות פ"א) אל חסדי יי' והצלחות העולם שישובו למקומן כמו שאמרנו הנה הנפש המשכלת מצד גזרתה ומחצבה יש אלהים קרובים אליה והיא לבדה חלק אדם מאל וחלק אלוה מעולמו לכן יש לה תקוה ותוחלת בו ית' מצד עצמו מבלי השקפת רוב החסדים הנזכר ים כי עשר ידות לו במלך והוא לבדו חלקה ונחלתה ועל כן ייחדה דבריה ותאמר לו והוא ענין הטובות הנפשיות האלהיות אשר זכרנו. והנה להיות מאמר הנפש אמתי ונכון עד מאד אמר טוב יי' לקויו וגו' והכוונה כי עם שהוא טוב לכל קויו מצד חסדיו יותר ויותר לנפש תדרשנו מצד עצמו כמ"ש בשם נפשו על כן אוחיל לו והוא אומרם ז"ל (איכה רבתי פ"ג.) יכול לכל תלמוד לומר לנפש תדרשנו (איכה ג׳:כ"ה). והנה נמשך הנביא בזה בענין חוזק הנפש וטענתה באלו הענינים דברי המשורר אשר דבר בצביונן וצורתן וזה כי אחר שזכר כל הרע המגיע לאומה הנבחרת מאויבי יי' האומרים לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב על הדרך שזכרנו ענינו עמהם בפרה אדומה שער ע"ט. אמר לולי יי' עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי אם אמרתי וגו' ברוב שרעפי בקרבי וגו' (תלים צ"ד). ירצה לולי יי' עזרתה לי אשר נתן חכמה ותבונה בלבי להחזיק בתקוה והתוחלת כראוי כמעט שכנה דומה נפשי וענין טיב התוחלת הוא כי אם אמרתי מטה רגלי בהווה זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל לו כי חסדך יי' יסעדני לעתיד והוא ענין הנחמה הראשונה אשר הזכיר הנביא באומרו (איכה שם) חסדי יי' כי לא תמנו וגו'. ואח"כ אומר כי בהטיב מחשבותיו ובהרבות שרעפיו ועשתונותיו אל היותר נכון הנה שתנחומי יי' מצד עצמו המה ישעשעו נפשו לא בבחינת החסדים אשר זכר וכמו שאמר חלקי יי' אמרה נפשי וגו'. והדרך זה עצמו דרך הנביא ישעיה עליו השלום אחר שהזכיר כל הרעות המעותדות לבא עליהם לא נפלו אמר לסוף נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה וגו' (ישעיהו מ׳:א׳-ב׳) וזה שתהיה בטוחה לשוב לאיתנה בכל מיני הצלחותיה בצאתה מהגלות אשר היא בו כי תדע בלי ספק יבא עת

יאמר בו כי מלאה צבאה הנגזר עליה להיותה בצער הגלות ולא יוסיף להגלותה וזולת זה כי נרצה עונה בתשובה ומעשים כי זה מה שימהר את הקץ כמו שאמר זכו אחישנה (סנהדרין צ"ח.) ועוד בה שלישיה כי לקחה מיד יי' כפלים בכל חטאתיה והרי הוא ית' כאלו לווה ממנה וחייב לשלם לה ניחומין והרי נאמן הוא לשלם אמנם זה המאמר הג' הוא מבואר שהוא דרך פיוס כמו שאמר דברו על לב ירושלים כי הוא ית' מורה מעצמו ומקבל לעשותו כדי שתתפייס ותתישב דעתה ולבה עליה. ובפרשת החדש שער ל"ז כתבתי טעם נכבד אל מאמר כפלים בכל חטאתיה. והנה על הנחמה היותר חזקה אשר לנפש בדברים האלהיים המיוחדים אליה אמר קול קורא במדבר פנו דרך יי' וגו' (ישעיהו מ׳:ג׳). אין דרך המדבר ומסלת הערבה כי אם ההישרות הלמודיות להשיג שלמות הנפש הדברית כי הוא באמת דרך יי' ומסלה לאלהינו ואמר כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו למשל על אופן תקון הפעולות המדותיות בעצת החוקר בפרק ז' מהמאמר השני מספר המדות כי אשר הוא נוטה בפעולות אל אחד הקצוות יהיה תקונו להרגיל אל הקצה האחר עד שישאר מוטבע באמצעי. ולזה אמר כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו באופן שישאר העקוב למישור והרכסים לבקעה והנה כשיהיו האנשים מלומדים על יושר בכל מעשיהם עם זה יהיו נכונים לגשת אל מקום דבקותם והראות כבודו עליהם כבתחלה כמו שאמר ונגלה כבוד ה' כי היא ההשכלה באל יתעלה וראו כל בשר יחדיו כי פי יי' דבר ואותו העם אשר דבר אתו פנים בפנים יהיה במדרגה שכלית עליונה על כל העמים אשר על פני האדמה. והנה לחוזק ההבטחה וקיומה אמר קול אומר קרא ואמר וגו' (שם). אמר כי קול הנבואה אומר לנביא קרא והעד בעם את אשר יהיה באחרית הימים בלי שום ספק והנביא אומר מה אקרא כי אחר שכל הבשר חציר וכל חסרו כציץ השדה מה תועלת בייעודים האלו כי סופו יבש חציר נבל ציץ ואפילו המין המדבר כי רוח ה' נשבה בו דכתיב ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב׳:ז׳) גם הוא הולך אחרי בצעו ולכן אכן חציר. והיתה התשובה האמת כי יבש חציר נבל ציץ בכלל טבע האנשים אמנם דבר אלהינו יקום לעולם כי אותו החלק הדברי אשר לו הוא נבדל משאר המדברים כמו שהעידו על עצמם ביום המעמד הנורא היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי (דברים ה׳:כ"א) כמו שבא פירושו יפה בספור מתן תורה בשער מ"ד ולזה על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון מבשרת ירושלם וגו' כענין שאמר כתבוה בשוקא וחתמוה בברא (ב"ב מ׳:) כי זה העם יהיה בטוח באלו הבשורות הטובות ועל כן בבטחון גמור אמרו לערי יהודה הנה אלהיכם:

ועתה ראה כי אלו השני ענינים נזכרים באלו המאמרים שזכרנו ראשונה בפירוש כי הנה הראשון באומרו עליו מטעם קול המונה של כרך ששמע ממאה מלין והוא קול המיית ההצלחות הזמניות אשר הם שקטים ושלוים בחזקתם ור' עקיבא דן קל וחומר מדת טובו ורב חסדיו לעוברי רצונו לעושה רצונו על אחת כמה וכמה והוא ממש מאמר חסדי ה' כי לא תמנו וגו' ומאמר אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי' יסעדני. אמנם המאמר השני באו אליו מטעם שמעון ביתו והר קדשו של אלהינו והיא תשובת רבי עקיבא מדברי הנבואות לומר שאחר שנתקיימו דברי הייסורין הממרקין את העונות המבדילים בינם לבין אלהיהם אי אפשר שלא ישוב עטרה ליושנה ותחזור עבודה למקומה והדבקות האלהי יגלה ויראה כבתחלה כי זה הוא תוחלת הנפש אשר עליו אמרה על כן אוחיל לו והמשורר תנחומיך ישעשעו נפשי כמו שאמרנו. ועל שני הענינים האלו שבשתי תשובותיו של רבי עקיבא אמרו נחמתנו נחמתנו שני פעמים. ולהורות על אמתת זה הקפידו במאמר ונאמרו בלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו והיא דיוק נכבד חוזר אל שני המעשים אשר היו לו עמהם הנה הנם הסבובים והגלגולים אשר הורגלו בהם עם אלהינו ואשר היינו עליהם בזמנים העוברים וההוים ובמה שאנו מקוים אליו לעתיד כשיכמרו רחמיו עלינו. ואולם יראה ששלשת הענינים הסמוכים אשר זכרנו ראשונה ראשי פרשיותיהם הסבובים על אלו האופנים עצמם כי מלחמות סיחון ועוג וזולתם שסיפרו שם הנה באמת הם מהמין הראשון ומאמר ואתחנן אל ה' והנמשך אליו מהענין השני ופ' כי תוליד בנים הוא עצמו הענין השלישי עם המשך טוב התוחלת כמו שנזכר וכמו שיבא הביאור בכלל אחד מהם אחר זכרון הספקות הנופלות עליהם אמנם מה שהיה לו לדקדק בענין הראשון כבר נזכר בשעת מעשה מלחמות ההם ובמקומות הנזכרים שם. ומעתה נתחיל מפרשת ואתחנן אל יי' וגו':

א ואתחנן אל יי' וגו'. אתה החילות וגו' אעברה נא ואראה. מה טעם זכרון כל זה בכאן וטעם קשורו בוא"ו עם פרשת שלמעלה. ב מה טעם הפלגת התוארים הנזכרים לו הנה באומרו אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל וגו' אל ענין שאלתו אעברה נא ואראה והלא אין מוחה בזה זולתי הרצון לבד: ג אומרו את הארץ הטובה הזאת שיראה שמפני טובה ויופיה היא נכסף אליה ועוד היכא קאי דקאמר ההר הטוב הזה והלבנון: ד מה טעם עלה ראש הפסגה ושא עיניך וגו' כי מה תועלת בראיית' ומה טעם לזכור בכאן וצו את יהושע וגו': ה מה טעם אומרו ונשא בגיא מול בית פעור וסמיך ליה ועתה ישראל שמע וגו'. ומה טעם זכרו בכאן עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור וכל המעשה ההוא והתחילו אחריו ראה למדתי אתכם וגו'. ומה טעם

קשר רק השמר לך ושמור נפשך עם מה שלמעלה ממנו: ו והיא קשה מאד כי אחר שאמר ראה למדתי אתכם חקים וגו' ושהזהירם וזרזם על שמירת התורה ולא ישכחו יום עמדם לפני ה' בחורב ושישמרו לנפשם פן ישחיתו לעשות פסל תמונת כל ופן ישאו עיניהם השמימה וגו' ואתכם לקח יי' וגו'. חזר אחר כך לומר וה' התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי וגו' כי מה ענין זה לזה. ועוד שכבר הזהירו ופסק מענינו. ועוד אמרו כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן ואתם עוברים וכו' הכל יראה שהם דברי מותר: ז אומרו כי תוליד בנים ובני בנים וגו'. כי מה ראה לזכור להם עכשיו כל הדברים הרעים ההם ולו אין בשורה מוצאת לעת כזאת היה לו לזכור ראשונה קבלת עשרת הדברים כאשר התחיל לומר ופן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב וגו' וכל דברי התורה אשר זכר אחרי כן ואחר יאמר מה שיקרה אותם באחרית הימים כמו שכן עשה בפרשת הברית ובפרשת האזינו. וגם שיבא פרשה זו כפולה עמהם ועם מה שנאמרה בפרשת נצבים והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה וגו': ח אומרו ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקלו כי אל רחום יי' אלהיך וגו'. שאין הקשר נאות. מוטב שיאמר ושמעת בקולו כי לא עם קשה עורף אתה או שישיב יי' אלהיך את שבותך וגו' כי אל רחום וגו': ט מה טעם קשר כי שאל נא לימים ראשונים וגו' למה שלמעלה ממנו. וטעם או הנסה אלהים לבוא וגו' כי למה ינוסה בכך גם טעם אתה הראית לדעת וכל שאר הפרשה: י בטעם סמיכתו בכאן אז יבדיל משה שלש ערים כי באמת אין זה מקום ספורו. אלו הן הספקות הנופלות בחלקים אלו ואחרי זכרם נבא אל הפירוש בהסכמת הדברים ההם אשר זכרנו ראשונה:

ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמר אעברה בארצך בדרך בדרך אלך וגו'. כבר זכרנו בשער הקודם מה שביארנו בזולתו מהמקומות טעם זה השליחות ותועלתו עם הדברים הקודמים לכוונה זאת המלחמה גם בשער פ"א ביארנו טעם השאלה באעברה בארצך בדרך וגו'. אמנם עכשיו אין הכוונה רק להורות איך היה הענין מהמין הראשון שזכרנו רצוני שבאו עליו בתורת זכות גמור לעשות כרצונם ויצליחו כמו שהיו שאר הענינים הגדולים המיוחדים למשה אדוננו שזכרנו בפרשת בלעם וכ"מש לו הש"י ראשונה היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני כל העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך (דברים ב׳:כ"ה) ומטעם זה סמך ואמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמר אעברה בארצך וגו' (שם). והכוונה ששלח אליו שליחות זה להורות דרכי שלום לכל כיוצא בזה אמנם כי בדרך צווי שלח אליו לאמר אעברה בארצך. ולזה לא נזכר לא עכשיו ולא בשעת

מעשה אעברה נא בלשון בקשה כמו שכתב בשליחות מלך אדום שהכוונה שהוא מודיעו שרוצה לעבור דרך גבולם ומצוה עליו שיעשו עמו כאשר עשו בני עשו היושבים בשער והמואבים היושבים בער כי אין דעתו לנטות מעליהם כלל ולזה לא אבה סיחון וגו'. כי הקשה ה' אלהיך את רוחו וגו'. כבר פירשנו כמה פעמים כי הקושי ההוא היתה הנטייה מעל המלכים הראשונים והוא מה שאמר ראה החלותי תת לפניך וגו' כי כיון שיצא לפניהם הוא נופל וכן ויתנהו ה' אלהינו לפנינו ונלכוד את כל עריו וגו' מערוער וגו'. וכן ונפן ונעל דרך הבשן ויצא עוג וגו' ונלכוד את כל עריו בעת ההיא לא היתה קריה אשר לא לקחנו וגו'. כל זה ספר שבאו עליו כאדם שבא לתוך שלו ולוקחו בחזקת הזכות אשר לו עליו כמו שאמר בפירוש ונקח בעת ההיא את הארץ מיד שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן וגו' כל ערי המישור וגו'. כי רק עוג (שם ג') פירשנוהו בשער פ"ג הנזכר. ואמר ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא כמי שבא בתורת נחלה ומצא וירש ולזה נתנם לחלק הראובני והגדי וחצי שבט המנשה כמו שאמר ונתתי אותה לכם מורשה אני יי' (שמות ו':ח') ואמר שצוה אותם על תנאם לעבור חלוצים לפני אחיהם כמוזכר במקומו שטר פ"ה. ואת יהושע צותי בעת ההיא לאמר עיניך הרואות את כל אשר עשה יי' אלהיכם לשני המלכים האלה כן יעשה יי' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה לא תיראום וגו' והיתה כוונת הזירות כי כמו שראה שהחרים והשמיד הגוים ההם עד בלתי השאיר מהם שריד כמ"ש בפירוש בסיחון ונחרם את כל עיר מתים והנשים והטף לא השאיר שריד וכן בעוג ונכהו עד בלתי השאיר לו שריד ועוד נאמר ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחון מלך חשבון החרם כל עיר מתים הנשים והטף כן יעשה לכל הממלכות וגו' ולא יפול במה שנאמר והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם וגו' (במדבר ל"ג:נ"ה) כמו שיבא בשער פ"ו והוא מבואר שלא עשו כן לסוף והשאירו מהם אשר הספיקו להחטיאם ולצרור אותם ולהשליכם מעל אדמתם כיום הזה וכמו שאמר והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם (שם) ואלו זכו ישראל שיכנס משה לארץ לעשות המלחמות ההם היה ידוע שהוא יעשה להם ככל אשר עשה לשני מלכי האמורי. ולפי שלא זכו היה מה שהיה. והנה לזה נעתק בדבריו למה שהיה בספורו מהמין הראשון כמו שזכרנו ונמשך למה שהיה מהענין השני והוא לבקש בתורת פיוס ותחנונים מה שלא יכלו עליו בתורת חוב של זכות ולזה אמר:

ואתחנן אל יי' בעת ההיא לאמר אדני אתה החילות להראות את עבדך את גדלך וגו'. (א) יאמר שכיון שראה שלא עמדה להם זכות שתעשנה כל המלחמות הארץ על ידו כאלה היום והוא דבר שעתידין לקבל עליו נזק והפסד גדול כנזכר לא מנע עצמו מהפיל

חחנוניו לפניו יתעלה בעבורם בעת ההיא ולומר אדני אלהים אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה וגו'. (ב) וזה באלו המלחמות שעשינו שהיו ענינים נפלאים בלי ספק לפי גדולת המלכים ההם וחזקם העצום וכמו שהעיד המשורר על זה באומרו למכה מלכים גדולים כי לעולם חסדו לסיחון מלך האמורי כי לעולם חסדו ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען (תהילים קל"ו:י"ט-כ'). יראה שהיו שקולים כנגד כלם. ובאומרו אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה וגומר. יראה שכיון למה שעמקו מחשבותיו להקשות את רוחו של סיחון ולאמץ את לבבו כאשר כתבנו , (ג) ולזה אעברה נא וארא את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן. וטעם השאלה לראותה ולכבשה כענין לכו ראו את הארץ את יריחו (יהושע ב':א') כמו שראה את הארץ הזאת אשר לקח כי ירא מאד פן תהיה מיתתו להם לפוקה ולמכשול לענין כבישותה ונאמר ההר הטוב הזה והלבנון כלומר אשר נתפארת במאמר הנבואה עליו תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת י"י וגו'. (שמות ט"ו:י"ז) ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר יי' אלי וגו'. פירש להם כי חטאם גרם שלא נשמע תחנתו כי הם לא זכו לשתכבש הארץ לפניו כנזכר ולפי זה נתחייב שיסבול הוא למענם קצת הקצף והעברה במה שלא נתן לו רשות לעבור כי מתוך שלא זכו הם שהוא יעשה מלחמתם נמנעה ממנו ההעברה לשם. ולהפיס דעתי ולהשלים עמי אמר רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה עלה ראש הפסגה וגו' ירצה אתה אמרת אעברה וארא וגו' כאלו בקשת לצאת מגזרת וכל מנאצי לא יראוה כן משפטיך את' חרצת אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה ענין שיתפשט ממך לזולתך רצוני שתהיה הראי' לענין הכבישה (ד) אמנם במה שיאות לך עלה ראש הפסגה ושא עיניך וראה וגו'. והענין שלא מנע ממנו אלא הכניסה הגשמית אשר היא צורך העם אבל שכבר הגיע אליו מראייתו זאת השלמת האחרון שהיה בחוקו להשיג בהכנסו לשם וכמו שפירשו ז"ל (ספרי פ' הברכה) על ויראהו יי' את כל הארץ (דברים ל"ד:א') אמנם על ענין הכבישה עמד בגזירתו הראשונה ואמר וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבור לפני העם מזה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה והטעם חזקהו ואמצהו וזרז אותו מזה אשר אתה ירא מפניו שכבר עלה במחשבה שהוא יעבור והוא ינחיל ואין זולתו ואם לא יעלה בידו כהוגן מה אעשה וחטאם גרם ואין לשנות. ויש בכל זה כי מאמר שנאמר לו בנקרת הצור נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה יי' כי נורא וגו' (שמות ל"ד:י') שזה יראה שירמוז אל מעשה הגדול משמש בגבעון דום וירח בעמק אילון (יהושע י':י"ב) ומהורדת אבני אלגביש על כל המלכים ההם הרי הוא מתקיים בשיעשה עם יהושע

תלמידו ומשרתו כי בהעשות על ידו יראו העם כלו כי הוא ית' עושה עמו. וכבר כתבנו זה על ענין הנסים שער י"ג. והנה לפי שכבר היה להם זה הספור למורך לבב ושבר רוח לאמר הלא אתה הוא רועינו אביר הרועים ומי כמוך בחכמים ובנביאים עבד יי' נאמן ביתו והן לא שמע אליך יום אשר עמדת לפניו להתפלל בעדנו על זאת ואיך נעמוד אנחנו ומי יעמוד בעדנו בכל קראנו בעתות צרותנו. והנה מעתה נתיאש מהרחמים. (ה) לזה המציע להם בכאן עון פעור ומה שנעשה בו ללמוד מתוכו למוד נפלא לחזק את רוחם ולהאמיץ את לבבם ביי' אלהיהם ולהראות להם כי לא כאשר יראו בתחלת הענין אבל שזכות הרבים עדיף וצדקתם עומדת לעד במקום שלא תעמוד זכות היחיד ואפילו היותר שלם שאפשר כי זה יתחייב בטבע הרבים מצד מה שהם רבים בהכרח ולזה הניח הענין ההוא ראשונ' לפניהם ונשב בגיא מול בית פעור. והנה אחר שהזכירו הפליג בתוקף ראיתו (ה) אמר ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ אשר יי' אלהיכם נותן לכם לא תוסיפו וגו'. ירצה הנה ישראל חזק ואמץ בשמירת חקי ומשפטי התורה האלהית הזאת אשר אנכי מלמד אתכם לעשות כי באמת בהם תחיו ובאחם וירשתם את הארץ אשר יי' נותן לכם אך שלא תוסיפו ולא תגרעו מהם וגומר כי ודאי הם חקים ומצות טובים ושלמים בנ' מיני השלמות אשר נתבאר בהם מעשה בראשית בכלל כמו שכתבנו הענין יפה במקומות אחרים ועל הכתובים האלו בתחלת השער הראשון. ואם תאמרו מה ענין זה לכוונתנו (ה) הנה עיניכם הרואות את אשר עשה יי' בבעל פעור אשר זכרתי כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו יי' אלהיך מקרבך ושם נאמר ויצמד ישראל לבעל פעור (במדבר כ"ה:ג') שנרא' שכלכם חטאתם הנה אם כן כלכם נתחייבתם בהשמד כמו שנאמר ויחר אף יי' בישראל (שם) ועם כל זה ואתם הדבקים ביי' אלהיכם חיים כלכם היום ראו עתה סגולת העם במה שהם רבים שחטאו כלם ונשמדו כלם ונשארו כלם והוא פליאה כבר כתבנו ענינו במקומו שער פ"ג אמנם אם חטא יחיד אפי' היותר שלם שאפשר הוא אחד בעונו ימות ואיננו עוד (ו) והוא מה שסיים בסוף באומרו ויי' התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי את הירדן ולבלתי בא אל הארץ הטובה אשר יי' אלהיך נותן לך נחלה ראה זה זר ונפלא שאף ע"פ שהיה הכעס בשבילכם כי הנה אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן ואתם עוברים וירשתם את הארץ הטובה הזאת אלא שהמציע בין תחלת דבריו וסופן פרשת ראה למדתי אתכם היום לסיים שבח התורה אשר התחיל

באומרו ועתה ישראל שמע אל החקים וגומר לומר כי בה עשו את החיל הזה ולא בזולתה[472] והתקשרות אלה העניינים והסתבכותם הוא מה שיעלים הכוונה הנכונה זאת מעיני המעיינים ואחר שבארנו עד סוף הדבר והמשכו נחזור לכוונת באומרו ראה למדתי אתכם חקים ירצה ממה שראיתם שאף על פי שחטאתם בבעל פעור הנה היום כלכם חיים ודבקים בייי אלהיכם תראו ותכירו כמה אתם צריכין ליזהר באלו החקים והמשפטים אשר למדתי אתכם כאשר צוני יי אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה ושמרתם אותם כהוגן כמו שזכרנו פירושו בשער פ"ו כי על האופן ההוא היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כייי אלהינו בכל קראנו אליו. והנה בטחון גדול למה שיראתם שלא ישמע אליכם כאשר לא שמע ממני בהתחנני אליו כי ודאי היה הגוי הגדול הזה מפורסם בין שאר העמים בהיותו קרוב לאלהינו ואין זולתו וכמו שאמר לבני ישראל עם קרובו (תהילים קמ"ח:י"ד) וזה יהיה מטעם כי מי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת וגו'. כי המצא ביניכם מציאות אלו החקים ומשפטים צדיקים ימציא ביניכם ובין אלהיכם ענין אהבה וקורבא וכמו שאמרו חז"ל (ש"ר פ' ל"ג) הרי בתי מסורה בידכם והנה יהי' הקירוב קיים כל זמן שהכלה קיימת אמנם אם תמות הכלה הרי הוא קירוב שנתרחק (ה) והוא מה שסמך רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעת' לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך בחורב באמור יי' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי וגו'. וידבר יי' אליכם וגו'. ויגד לכם את בריתו וגו'. ואותי צוה יי' בעת ההיא וגו'. ונשמרתם מאד וגו'. יאמר שכל המצות אשר צוה אותם לעשות בארץ אשר הם עוברים שם כנזכר כלם הם בחברת המעמד הנורא ההוא אשר

[472] והתקשרות אלה וכו' תוכן דעתו לבאר התקשרות העניינים השונים הבאים בפרשתנו שנראה מהם בהשקפה ראשונה שאין יחס הצטרפות וקשור ביניהם כלל ע"כ יאמר כי אחרי שספר להם מרע"ה שהי"ת לא רצה לשמוע תחנתו, לתת לו הרשיום לבוא אל הארץ, היה ירא פן ימס גם לבבם וייראו לנפשם, פן יחר גם בהם אף ה', ולא יביאם אל הארץ ע"כ אמר להם כי יחזקו ויאמצו את רוחם ולא ייראו ולא יחתו מזאת כי זכות רבים שלהם תעמוד להם תמיד. כמו שעמדה להם בעון פעור שהשמיד הי"ת רק את כל איש אשר הלך אחריו, ועל הדבקים בו חשה עינו לחמול עליהם. ולא האבידם בעון אחיהם המורדים והפושעים בו, אפס זאת ישימו תמיד אל לבם כי רק דבקותם בה' ושמרם את מצותיו מסבבים להם אהבת הי"ת הזאת להשאירם תמיד על פני הארץ כעס גדול ונבחר מאוד אשר הוא סגולה מכל העמים, וע"כ חובה גדולה מאוד היא עליהם לשמור תמיד דברי החקים והמשפטים אשר צום ולבלתי סור מדרכי הי"ת, כי רק עי"ז ישמרו גם נפשותם ויתמיד קיום האומה בכללה עד סוף כל הדורות, מה שא"כ אם יעזבו דרכיו, וחקיו לא ישמרו עוד, כי נדמו בזה לאיש הנאהב לחותנו רק בעבור היותו בעל בתו. שבאשר תמות אשתו זאת יפרד גם קשר האהבה הזה אשר ביניהם, כן גם רק כל עת ישמרו ישראל את התורה המקשרת אותם עם הי"ת תשאר להם אהבתו למנה, אפס כאשר יחדלו משמור מצותיו ינתקו מותרי אהבתו להם ומוסדות אחותו ית' תמוטינה ושאחז"ל הרי בתי מסורה לכם" וכו".

ראו בעיניהם כי שם שמעו עשרת הדברים ושם ובעת ההיא צוה אותי ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשותכם אותם בארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה והכלל כי הקורבא המיוחדת אליהם היא תלוי' בענין הזה לבד. ולזה ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יי' אליכם בחורב מתוך האש כדי שתהרהרו אחריה לשם אלהות ועבודה כמו שעשיתם בעון פעור שזכרנו והוא אומרו פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה תבנית כל בהמה וגומר. [473]ואחשוב שרמז להם הנה אל כל מיני הצורות והתמונות אשר הניחום הוברי שמים בככבים ובמזלות וכסילהם אמרו שיש שם תמונת מאזנים או קשת או צורת עיר או נהר או ספינה וכיוצא ואמר תבנית זכר או נקבה כמו שאומרים על המזלות שהם מחציתם זכר וחציים נקבה וכן כל כוכבי לכת מקצתם זכרים ומקצתם נקבות וכן אומרים שיש שם צורת אשה שיש לה בעל ושאין לה בעל וצורות איש מצויין וגבור לוחם וכדומה. תבנית כל בהמה אשר בארץ כמו צורות טלה שור אריה וגדי וזולתם וכן יאמר הכלב הגדול הכלב הקטן. תבנית כל עוף כנף כמו הנשרים הידועים אצלם קראום הנשר הנופל הנשר המעופף וגם צורת תרנגולת וזולת זה. ואמר אשר תעוף בשמים כמו שאמר כנשר יעוף בשמים (משלי כ"ג:ה') מנשרי שמים (איכה ד':י"ט). תבנית כל רומש באדמה כמו סרטן ועקרב והתנינים הידועים לבעלי הצורות. תבנית כל דגה אשר במים כמו מזל דגים ולייתן נחש

[473]ואחשוב וכו' הנה ידוע שהוברי השמים החוזים בכוכבים אמרו כי קצת כוכבים המחוברים יחד יש להם צורה ידועה הדומה לבע"ח או לשאר הדברים וכלים ידועים עלי ארץ, ועל פיה קראו להם שמות מיוחדים כמו שקראו לקצת מי"ב המזלות בשם "עלה שור אריה וגדי" בעבור דמיונם לבהמות וחיות אלה. ולקצתם בשם "סרטן ועקרב" בעבור דמיונם לשרצים זוחלי עפר אלה ולקצתם בשם "מאזנים קשת דלי" בעבור שתדמה צורתם לכלים אלה, ולקצתם בשם "בתולה או תאומים," ולאחד בשם "דגים" בעבור שכל אחד ואחד מהם ידמה בתבניתו לאחד מאלה, וכן נתנו שמות שאר בע"ח לשאר הכוכבים, כמו שקראו לצורה אחת בשם "הכלב הקטן" ולאחרת בשם "הכלב הגדול" ושתי צורות כוכבים אחרות קראו בשם "הדוב הקטן והגדול" וכוכב אחד קראו בשם "נשר" וכוכב אחד בשם "תנין" ולחיבור שבעה כוכבים יחד [יען כי מדי החלו להראות בימי האביב למעלה מהאופק החלו היונים לרדת הים באניות, וכאשר נשתרו מעיניהם בימי החורף חדלו מעשות זאת. (ואפשר כי עליהם רומז הרב ז"ל באמרו שצורת קצת הככבים דומה לספינה) ומושבם הוא סמוך למזל שור וטלה הקרובים לאמצע הרקיע, ונקראים בלה"ק גם בשם "כימה" (איוב ט' ול"ח) ועיין מזה ברכות דף נ"ח ע"ב. ור"ה דף י"א ע"ב וברש"י שם] הנקרא בלשון הכ' (איוב ל"ח:ל"ב) לדעת קצת המפרשים בשם עיש על בניה קראו בשם "תרנגולת" בעבור דמיונם לתרנגולת הדוגרת בניה בצלה, וכוכב אחד קראו בשם בלה"ק כסיל ואמרו שיש לו כעין אזור ושלשה חרבות, וכוכב אחד קראו בשם "אוריגיא" . בעבור דמיונו למנהיג עגלה. כמו שקראו לכוכב אחר "באאטעס" ר"ל מנהיג השורים, וכדומה עוד משאר צורות שהזכיר הרב ז"ל גם את כוכבי לכת ציירו הקדמונים בצורות ידועות השונות זו מזו. והעמים הקדמונים אשר לא ידעו את ה' וחשבו כי העולם מונהג רק על ידי השפעת הכוכבים האלה, עשו להם צורות בהמה חיה ועוף ודגים, או שאר דברים הדומים לכוכבים אלה, ועבדו אותם והשתחוו להם, וזאת היתה מקור כל עבודת הגילולים בימי קדם, כמו שעבדו במצרים לשור אחד ידוע להם אשר יקראו בשם ולשאר בהמות וחייתו ארץ, גם לדברים דוממים וכל זה נקרא בל"א בשם וע"כ למען השריש האמונה האמיתית בקרב כל ישראל. כי רק הי"ת מנהיג את העולם כלו, ומידו לבד יושפעו הטוב והרע לבני אדם, אם גם לא יסכימם עמם צורות הכוכבים השונים האלה, ולמען הרחיקם מעבודת הגילולים ומכל התועבות אשר ראו במצרים. הזהירם פה הכ' לבלתי עשות כאלה באמרו "פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל וכו' תבנית זכר או נקבה, תבנית כל בהמה" וכו'.

בריח. והוא שפירש אחרי כן ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הככבים ואת כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים אשר תחת כל השמים ואתכם לקח יי' וגומר. ירצה שלא תטעה בצלמי התבניות האלו מצד מה שמניחי' אותם ההוברים במלאכתן וגם שתשא עיניך השמימה ותראה הסכמת המציאות בקצת מה שאומרים לך מאותם הצורות ותמונתם השמר לך משתחשוב שיש בהם שום ממשות של אלהות ונדחת והשתחוית להם חלילה לך כי הם אינם רק כלים ומשרתים אשר חלק יי' אלהיך להנהגת כל העמים אשר עניינם להיות תחת כל השמים ומערכותיהם ואין להם שום ממשלה מעל השמים. אמנם אתכם לקח יי' לעצמו והוא יתעל' הנבדל מכל אלו התמונות תכלית ההבדל והריחוק הוא אשר לקח אתכם להנהגתו העליונה אשר כל ענינה על פי התורה והחקים והמשפטים האלה אשר על ידם יהי' אלהים קרובים אליכם בכל קראכם אליו בין שיסכימו הצורות ההנה או שלא יסכימו. וכמו שאמר רצון יראיו יעשה וגומר (תלים קמ"ה) והנה למדתי אתכם כמה אתם צריכים להשמר במצות התורה האלהית ועל הכל מחטא עבודת אלילים כדי שתעמוד לכם זאת הקורבה ומזה תלמדו כמה חטאתם בעון פעור שזכרנו ראשונ' מקל וחומר מהצורות השמימיות כי ודאי נתחייבתם כליה ולא כן עשה כי אתם הרבים כמו שאמרנו וה' התאנף בי על דבריכם וישב וגומר כמו שביארנוהו כי אנכי מת בארץ הזאת איננ' עובר וגומר ואתם עוברים וירשתם וגומר (ו) ומלת מת משמש לשנים [474]כלומר ואתם מתים ועוברים כי זה היא מסגלת הרבים כאשר הונח. מ"מ השמרו לכם פן תשכחו את ברית יי' אלהיכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך יי' אלהיך כי יי' אלהיך אש אוכלה הוא. ירצה מה שחטאתם בבעל פעור לא היה מתוך ששכחתם את ברית אלהיכם אלא שבאתם אליו בתחלה לסבת זנות בנות מואב והיחה עבודתכם מאהבתן אמנם אם תשכחו את ברית אלהיכם ותעזבו אותו ותלכו אחרי אלהים אחרים לא יעמוד לכם זכותכם על האופן שעמד בעון פעור כי יי' אלהיך אל קנא ולא יחמול ביום נקם וחמתו אש אוכלה הוא ותוקד עד שאול תחתית רמז להם מה שהיה בסוף. והנה עכ"פ נתבאר תכלית הביאור שהענין השני הזה כלו מואתחנן ועד הנה הוא מאשר היה ענינו מבקשת התפלה והתחנה כאשר לא הספיק הזכות ובמה שהישיר אותם משה והחזיק את לבם להודיעם במה יתרצו אל אלהיהם להיות אלהים קרובים אליהם בכל קראם אליו אשר על הענין ההוא ימצא זכות הרבים תמיד יתירה על זכות היחיד בענין השארותם. (ז)

[474]כלומר ואתם מתים וכו' ר"ל גם אתם נתחייבתם מיתה וכליה בעון פעור, בכל זאת בעבור כי אתם הרבים חסה עין הי"ת עליכם וזש"א הרב ז"ל "כי זה הוא מסגולת הרבים", ר"ל שזכותם הקדום להם תגן יותר עליהם (מאשר תגן זכות היחיד עליו) לבלתי כלותם ולבלתי השמידם מעל הארץ.

ומזה נעתק אל ענין הג' והוא בקשת הדברים הצריכים על דרך לא טוב ומה שנמשך אליו מתחלה ועד סוף ואמר כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל וגומר העידותי בכם היום וגומר. יאמר כאשר תעתקו מזה הענין השני אשר אמרנו רצוני משתהיו קרובים אל יי' אלהיכם לבקש ממנו ע"י התפלה והתחנה הדברים הצריכים לכם ותחזרו לבקש אותם בדרכים רעים ומקולקלים ומגונים ככל הגוים אשר גרש הש"י מפניכם ככל אשר עשה אחאב ואיזבל אשתו אשר הרעו לעשות בדבר אשר זדו על נבות אשר הבאנו אותו למשל הודעתי אתכם נאמנה כי מרה תהי' באחרונה. וכן תשיבו גם אתם תשלומי כפל וארבעה וחמשה בלי ספק עד שלא ישאר לכם רק רחמי הש"י ורוב חסדיו אשר הם לבדם הם תוחלת הלב והנפש האנושיים כל אחד לפי טבעו כמו שאמרנו ראשונה וסוף סוף יתקיים מה שאמר חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו. ולזה סמך אל הענינים הראשונים ואמר גם כי תולידו בנים ובני בנים ונושנתם בארץ ההיא עד שיבאו דורות אחרונים שלא ידעו את ה' והשחתם לעשות פסל תמונת כל מיני העבודות הזרות והמקולקלות שהוא הדבר היותר מכעיס את השם יתעלה אשר חוייב לבא העדות על זה כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ כמו שהיה בבית ראשון ואם תשובו בבית שני לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון והפיץ ה' אתכם בין העמים הפתאים אשר ינהג ה' אתכם שמה ושם תעבדו קצתכם אשר יצאו מהכלל אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן כמו שהוא המנהג בקצתם ואמר אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון על גלוי הגנאי ופרסומו או שיהי' המאמר מוסב אל האדם הנזכר באומרו מעשה ידי אדם יאמר שהעושים אותם לא יגיע להם מהם שום תועלת והנאה שיש בו טעם ריח או שכבר היו עושיהם כהם מחוסרי החושים וההשכל כענין כמוהם יהיו עושיהם וגומר (תהילים קט"ו:ח') וכאשר פירשנו בתחלת שער נ"ה הנה אין ספק כי מרוב הצרות ועוצ' התלאות בנפול שמיכם על ארצכם ואפם עצור ועזוב מכל צד ומכל עבר ואחרי ככלות הכל ובקשת משם את יי' אלהיך ומצאת כי ודאי אז תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ופירש ענין הוראות הזה ואמר בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקולו כי אל רחום יי' אלהיך וגומר (ח) ירצה שהכוונה האלהית בהצר לך עד שתמצאן אותך כל הדברים הרעים האלה באחרית הימים אינם להנקם ממך רק כדי שתשוב אליו מתוך הדחק ושמעת בקולו ונתן הטעם כי אל רחום יי' אלהיך וגומר וזה כי כאשר ייסר אותך לא יכוין להרע עמך רק לרחה עליך שתשוב אליו וכמ"ש כי כאשר ייסר איש את בנו יי' אלהיך מיסרך (דברים ח':ה'). ובמדרש משל לבן מלך שהיה מבקש לפרוש בים וא"ל אביו א"א לפרוש עליו שהוא

בסכנה מי שפורש עכשיו והיה הבן דוחק וכיון שדחק הרבה א"ל אביו אני יודע שאם תפרוש סופך ליאבד וסוף הספינה לישבר וכל אשר יהיו לך בה אובדין אלא הריני אומר לך מעכשיו שאם עברת על דברי ופירשת ואירעוך כל הדברים שאמרתי לך ונמלטת אתה לבך אל תתבייש לחזור אצלי לומר שמא אינו מקבלני אלא חזור ואני מקבלך כך אמר הב"ה לישראל העידותי בכם היום את השמים וגו'. הרי אמרתי לכם מעכשיו בצר לך ומצאוך וגומר ושבת עד יי' אלהיך וגו' והרי הוא מאמר נחמד מאד. (ט) כי שאל נא לימים ראשוני' וגומר וכי ירך לבבך ותשתומם במחשבתך כאשר תהיינה כל התלאות האלה באחרית הזעם לאמר עד אשר עד הנה לא עזרנו יי' ונטשנו מעל פניו זה כמה מאות מהשנים ואין קול ואין מקיץ לרחם על פליטתנו להשיב שבותנו כפעם בפעם הן בהחזיר עטרת הצלחתנו הרוחנית ליושנה כבראשונה הן לאסף חרפתנו בהשיב תפארת כל טובותינו הזמניות לאיתנה כבתחלה איכה ואיככה יאמין באחרית הימים אחר היאוש יעור כישן מתרדמתו לעשות את כל הגדולות והנוראות ההמה המחוייבת אל המאמר הזה ודאי לו חפץ יי' להחיותנו כוליה האי לא שתיק. ונוסף על זה את אשר יחרף צר כל היום על פנינו לאמר ואם אין יי' אתנו ודבר אמת מאתו אין בפינו למה מצאתנו כל זאת ההפלגה מהטובות וההצלחות הזמניות המתמידות לנו זה[475] שבעתים ממאות

[475] שבעתים ממאות שנה וכו' ר"ל כי מלבד אשר ירך וימס לבנו בקרבנו על אשר הסתיר הי"ת פניו ממנו זמן רב, לבלתי השיב עוד שבותנו כמקדם, ולתת לנו ההצלחה האמיתית והאושר הרוחני אשר היו לנו בשבתנו עוד על אדמתנו בארץ הקדושה הם מעמדנו השפל בבחינת אושר המדיני והזמני מכאיב מאוד לבנו ויוכל על נקלה להניא לבב הצעירים בבני ישראל, לסור חלילה מאחרי ה' ואמונתו האמיתית ולהסתפח בנחלת זרים אשר הם יושבים תמיד בהשקט ובבטחה ולהדיח אותם בזה מאמונתם כאשר הורה הנסיון, כי העם אשר שכן אז בימי הרב ז"ל בארץ באמצע המאה הט"ו למספרם, שלו ושאנן מבלי מחסור כל דבר מאשרם הזמני והמדיני, הונו אז את ישראל לאמר כי אחרי שכבר יותר מי"ד מאות שנה שהוא שני שבועים שנה, הם מצליחים ומאושרים תמיד תחת כי היהודים האומללים הם תמיד במצור ובמצוק מכל אויביהם מסביב, הלא זאת להם לאות כי האמת אתם ובני ישראל שוכנים בערפל ושקועים חלילה במצולת הטעות בבחינת אמונתם, ועל כל זה יאמר הרב ז"ל כי הראיה והמופת מהעדר הצלחתנו הרוחנית והזמנית במשך זמן רב כזה, בנוים רק על אדני שוא ותוהו כי נראה כי גם מיום ברוא אלהים אדם על הארץ עברו יותר מאלפים שנה אשר בהם כסה עוד חושך הבערות והסכלות והעדר האמונה האמיתית את פני כל יושבי הארץ. והיה חסר מהם האושר הרוחני והאמיתי עד אשר נגלה הי"ת אח"כ על הר סיני לתת את תורתו לבני ישראל, ולהורותם האמונה האמיתית אשר רק מהם ועל ידיהם תתפשט מעט מעט על פני כל הארץ עד אשר תמלא באחרית הימים את ה' כמים לים מכסים וכל העמים כלם יעבדו אותו שכם אחד. גם העדר האושר הזמני. לא יעיד אל חסרון האמונה האמיתית מבעליו, אחרי כי נראה כי גם הצדק והמוסר. והאושר הזמני והמדיני לא ילכו תמיד צמודים אחוזים ודבוקים יחד עלי ארץ ויהי להפך כי יש צדיק ורע לו ויש רשע שלו ושלאנן ומתעדה כאזרח רענן. כמו שנראה ג"כ כי כמה מצדיקי עולם ונביאי אמת וצדק מאדם עד סוף הדורות חיו תמיד בלחץ ועוני. הערו למות נפשם והוכו והומתו על לא חמס בכפם רק בעבור החזיקם בתומתם ובאמונתם האמיתית ובכל זאת לא פדה אותם ה' מיד צר באופן נסיי, כי אם שכרם ופעולתם צפונים אתו שם בארצות החיים הנצחיים היעלה על דעת כל משכיל לחשוב בעבור זה חלילה, כי רק בשוא נתעה לבם ולתוהו וריק כלו חייהם ביגון ואנחה ? גם משלות גויי הארצות אשר לא יכירו ולא ידעו את אלהים אמת כי אם יעבדו לשמש ולירח וכל צבא השמים או לשאר הבלי נכר, אין ראיה ומופת כי האמת אתם אם בכל זאת לא יפקוד ה' על עונם להענישם על זה כראוי, כי כמו שלא יקנא בעל אשה. ולא יחר אפו בראותו אשה זונה שלטה המנאפת. אשר תחת אשה תקח את זרים ורק כאשר תשטה אשתו תחתיו. תעבור עליו רוח קנאה לקנאות אותה, כן יעניש הי"ת ג"כ רק

השנים ועד היום הזה ועיניכם הרואות ולבכם גם הוא ידע כי אל נקמות יי' ונקה לא ינקה לכל אשר יודה שום אלהות לזולתו כי ה' קנא שמו אש אכלה הוא למהר להצמיח פורענותו ככתוב ושנוי ומשולש בתורתו. והנה חלוף המצב אשר בינותינו יבא ויעיד כי אתם פושעים וחטאים באמונתו ואנחנו עמו וצאן מרעיתו והנה על התר הספק א' אשר מצד שני מיני ההצלחות הנה על העקר שהוא ההצלח' הנפשיית אשר עליה אמר הנביא על כן אוחיל לו (איכה ג') כאשר אמרנו אמר כי שאל נא לימים ראשונים וגו' השמע עם קול אלהים וגו' ירצה אל תתיאש מן הרחמים מפני אריכות הזמן הרב ההוא לומר כי מה שלא היה בתוך הזמן הארוך ההוא לא יהיה אחרי כן כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו מלפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ואפילו תשאל לכל בני העולם מקצה הארץ ועד קצה הארץ הנהיה כדבר הגדול ההוא שהעולם כלו לא נברא אלא בשבילו או הנשמע כמוהו הדבר ההוא ואמרי השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כדי שיחיה בו חיי עולם כאשר שמעת אתה ביום המעמד הנורא ההוא וכמו שנאמר להלן היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי וכאשר נתבאר בשער מ"ד. והנה מה שלא היה כן מבריאות עולם עד היום ההוא שעברו יותר מאלפים מן השנים לא היה ראיה לשלא יבא הדבר ולא יהיה שכבר ראיתם אותו בעיניכם וכן עיניכם תחזינה בטוב העליון הרוחני אשר אעשה לכם באחרית הימים ואם יתמהמה חכו לו. והנה על המין השני מהטובות והם ההצלחות הזמניות גם כן אמר או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' (ט) ירצה או אם ראיתם או שמעתם שקודם שיוציא יי' אתכם ממצרים היה מנוסה ומורגל לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות וגו' כאשר עשה לכם יי' אלהיכם במצרים לעיניך ודאי לא נראה ולא נשמע. אמנם כאשר עלה במחשבתו לעשות תשועה ופורקן כהיום ההוא עשה כרצונו והצליח וכן יעשה יי' עמכם ביום ההוא כי כחו עתה ככחו אז ואין אורך הזמן טענה של כלום והנה טענה זאת גדולה להשיב חרפנו דבר ובפרט אל המתקוממים עלינו על זה כי ישאל נא מפיהם דבר לפי הנחתם כמה עברו

את ישראל אם יעזבו בריתו וילכו ויעבדו אלהים אחרים יען כי ארש אותם לו בצדק ובמשפט, בחסד וברחמים. והודיעם על הר סיני עיקרי האמונה האמיתית (כמו שאה"כ "אתה הראית לדעת" וכו' ואחז"ל ע"ז "מלמד שקרע להם השמים העליונים" וכו' שהכונה רק שהסיר מהם המסכות ההילאניות, ר"ל שהסיר מהם סכלותם ובערותם הטבעית האחוזה והדביקה בהם בעבור היותם קרוצים מחומר הארציי. עד שראו מראות אלהים והשיגו העיונים הרוחנים. ואם בכל זאת יעזבו חקיו ותורותיו לא ינצורו, יחר אפו בם, לפקוד בעבור זה גם את עונם עליהם, אבל על שאר עמי הארצות אשר לא עליהם נגלה כבודו, לא ישפוך חמתו אם גם בעבור סכלותם והעדר ידיעתם האמת ילכו אחרי ההבל ויהבלו. כמא"כ (עמוס ג׳:ב׳) "רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע"כ אפקיד עליכם את כל עונותיכם" ורק באחרית הימים ישפוך רוחו על כל בשר, ויהפוך אל העמים כלם שפה אחת ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו בלב שלם, ועל כל האמור עד הנה ר"ל להכחיש כל מופתי כזב אשר יביאו זולתינו לסתור בהם עיקרי אמונתנו האמיתית יורו גם הכתובים בפרשתנו "כי שאל נא לימים הראשונים וכו' עד וידעת היום והשבות אל לבבך" וכו' כמו שהולך ומבאר הרב ז"ל (עיין בפנים הספר.)

מאלפי השנים מיום אשר ירדו שאול נפשות אדם שת אנוש קינן מהללאל וירד מתושלח נח שם ועבר אברהם יצחק ויעקב וכל כתות הצדיקים אשר בדורותיהם וכל הנביאים אשר באו אחריהם על לא חמם בכפיהם עד אשר בא משיחם לפדות אותם משם מיד השטן שהיה רודה בהם ואיך יטענו על עם יי' המחכה בשעבוד הגוף או קצת הממון לבד בעודו על פני האדמה כאחד מהם:

והנה טעם אורך הגלות והסתר קצו ותכלית העלמו כתבנו אצל בקש יעקב לגלות את הקץ ונסתם ממנו שער ל"ג. מ"מ כבר נתבאר הספק הראשון משני צדדין , אמנם על הספק השני שהוא מצד הצלחת המתנגדים המודים באלהות אחר אמר אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו מן השמים השמיעך את קולו וגו'. ירצה ודאי המערער הזה בלא דעת ידבר ודבריו לא בהשכל שכבר נתבאר תכלית הביאור שהדבוק האלהי עם האומה הישראלית הוא כעין זוג איש ואשה ע"י קדושין כמו שאמר הנביא וארשתיך לי לעולם (הושע ב':כ"א) וכן נאמר בכל מקום אני ה' מקדשכם (ויקרא כ"א:ח') קדושין ממש כמו שכתבנו בפרשת תרומה. ומהידוע שענין הקדושין אינו אלא איסור האשה המקודשת על כל זולתו וכמו שאמר מאי לישנא דקדושין דאסרי ליה אכולי עלמא כהקדש (קידושין ב'.) וכן בקדושי התורה והמלוה אסר השם יתעלה את ישראל על כל שום אלוה זולתו כמו שאמר בפירוש ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי (ויקרא כ':כ"ו) ענין הויה ממש. ועל זה הענין תקנו חז"ל בכל הברכות אשר קדשנו קדושי' ממש וזה בעצמו טעם תקון ברכ' אירוסין שאמרו (כתובות ז':) אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות ואסר לנו את הארוסות שנתקשו על הנוסח ההוא כל המפרשים ז"ל ואמרו היכן מצינן ברכה על האיסור ועוד מאן דכר שמן דעריות ועוד דכיון דעדין אינה מותרת למה יברך. והוצרכו לומר דכיון דהקדושין תחלת המצוה צריכין לברך עובר לעשייתה והזכירו העריות משאר בשר שאין קדושין תופסין בהן וכדי שלא יאמרו שהיא מותרת הוצרכו לומר ואסר לנו הארוסות והזכירו שם קדושתן של ישראל וכו' כמו שכתב הרמב"ן ז"ל בחדושי כתובות פרקא קמא (ז':) אמנם לפי מה שאמרנו כל דבריהם מכוונין תכלית הכיוון שהרי הקדושין לא נתנו להתיר אשה לבעלה שמותרת ועומדת היא לו ולכל העולם בעודה פנויה מן התורה אבל לאסור אותה בהן על כל העולם כמו שאמרו נמצאת למד שענין הקדושין אינו אלא איסורה על הכל בהחלט מהתורה ועל עצמו באיסור דרבנן דקיימא עליה בכלה בלא ברכה (מסכתא כלה פ"א) עד דתשרי ליה בכניסת' לחופה והם הדברים עצמן שתקנו בברכתן בלי תוספות וגרעון. כי באמרם וצונו על העריות כוונו שכבר נכנסה זו בקדושין אלו על הכל באיסור ערוה מן

התורה ובאמרם ואסר לנו את הארוסות כיונו אל האיסור הנולד לו אז למקדש מדרבנן עד שישאנה לגמרי כי להורות אף לזה אמרו והתיר לנו את הנשואות ע"י חופה וקדושין כלומר שאין איסור הארוסות אלא עד שתנשאנה והוא פירוש נכון שעל פיו אינה נוסח הברכה הזאת רק גדר הקדושין וענין מהותן וחם לן להזכיר בכאן ערוית משאר בשר וזולת זה ממה שנאמר בה. ומכל זה יחויב כי כמו שמשעת קדושין והלאה כבר יקנא על אשתו אם תבקש לה איש אחר כמו שנאמר ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו וגו' (במדבר ה':י"ד) ונאמר כי קנאה חמת גבר וגו' (משלי ו':ל"ד) אמנם אינו מקנא על זולתה מהנשים כי מה לו ולהן. כן הכתיב האל ית' זה הענין על עצמו עם זאת האומה אשר ייחדה לו בחומר קדושין כמו שאמרנו כי כשהיא פונה לבקש שום אלהות ועבדות זולתו הרי היא מזנה תחתיו כמו שנמצא כנוי זה מורגל בפי כל הנביאים והוא ודאי מקנא על זנותה כמו שאמר למעלה על זה כי יי' אלהיך אש אכלה הוא אל קנא (דברים ד':כ"ד) ובעשרת הדברות לא יהיה לך אלהים אחרים על פני לא תעשה לך פסל וגו'. לא תשתחוה להם וגו'. וסוף כי יי' אלהיך אל קנא פוקד עון וגו' (שמות כ':ה'). קנא שמו וגו' (שם ל"ד) כמו שכתבנו שם. אמנם שאר העמים אשר לא קדשם לעצמו ולא ייחדם לאישותו אין לו עליהם קנאת אישות כי מה לו ולהם ומעולם לא הקפיד על כל אומה ולשון אשר על פני האדמה אשר מעולם עבדו את השמש ואת הירח והמזלות וכל צבא השמים אדרבה נאמר אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים וגו' (דברים ד':י"ט). ונאמר מאלהי העמים אשר סביבותיהם וגו'. ונאמר ופן תדרוש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני (דברים י"ב:ל') ורבים כמו אלה המורים שאין האומות מצוות על איסור ע"ז. וכמ"ש חז"ל (ע"ז ב':) על ראה ויתר גוים (חבקוק ג':ו') לפי שלא הוזהרו עליה אלא מקבלי התורה האלהית במעמד ההוא לבד כי היא לבדה האשה המקודשת (ט) וזה מה שאמר על תשובת שאלה זו אתה הראית לדעת כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו. והכונה כי אתה לבדך מכל העמים הראית לדעת סוד האלהות באשר הוא יתעלה עלת העלות כלן הנמצא המיוחד אשר אין עוד מלבדו והיה זה לך כן מפני כי מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ואת דבריו שמעת מתוך האש כלומר שלא היה כח בשום אדם לדעת אמתת זה הייחיד רק מצד מה שנתגלו לכם האמתיות הנבואיות במעמד ההוא ומנהו והלאה בשביל מה שהושלם לך מההבנה מכל זולתך ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו אחריו ויוציאך בפניו וגו'. להוריש גוים גדולים ועצומים ממך. ובמדרש (דברים רבה פ"ב) אתה הראית מלמד שקרע להם השמים העליונים וכשם שקרע את העליונים כך

קרע את התחתונים והראה להם כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו. ראה דברי החכמים בלשון משל נמרץ כאלו קרע המסכים כלם והביאם מבית כל הפרוכות כדי שיראו שאין שם זולתי אלא אחד והכוונה גלויה שקירב להם העיונים העליונים האלהיים והסיר להם המסכות ההיולאניות כי זהו ענין מה שאמרו במעמד ההוא יעלו תחתונים למעלה וירדו עליונים למטה (שמות רבה פרשת י"ב) כמו שכתבנו במקומו ומזה נתבאר להם סוד הייחוד על אמתתו. [476]והנה א"כ אין ראיה מאריכות אפו של הקב"ה עליהם אדרבא יש להחזיק להם טובה מה למה שלא הגיע לשיעור מה שאה"כ כי כל תועבות יי' אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם וגו'. כי היה זה להם למה שקבלו עליהם דברי התורה והנביאים על ידי משיחם אליהם כי אם שיגלו בפירושיהם פנים שלא עמדו בסיני מכל מקום מקצת עיקריה לא יכלו להתעלם. ובחיי זאת היתה בעיני העצומה שבהשגחות שהשגיח הש"י עלינו לטובתנו בגלותנו זה כי בראותו ית' צורך המשכו לאורך ימים לכלות פשע ולהתם חטאת שאם נהיה הזמן הזה הארוך בין האומות אשר היו מלפנים עובדים את צבא השמים ושאר העבודות הנכריות ואשר לא שמעו את שמע התורה האלהית ולא ראו את כבודה היה מההכרח שתשתכח התורה מהם במעט מהזמן כמו שזאת היתה סבה להשתכח הרבה ממנה אפילו מיחידי סגולותיה בגלות בבל כמי שנראה מפשטי הכתובים לזה הקדים רפואה למכה לפרסם על ידם התורה האלהית וקבלתה בהרבה מהאומות הנכריות ואם שקבלוה לא כצורתה ונמשכו אחריהם כתות ישמעאל בסגנון אחר והם שני ראשי אומות אשר גליות ישראל מפוזרים ביניהם כל המשך זה הזמן. ומעתה א"א שלא תתקיים התורה ביד ישראל השוכנים בתוכם כי אחר שעיניהם רואות שהאומות ההמה מודים באמתתה ומגדלים ומנשאים אותה ואין חלוק ביניהם רק על אופני הבנתה הנה באמת זרות פירושיהם ודוחק כונותיהם מדעת האנושי יספיקו להוכיח על האמת ותשאר שרירא וקיימת בידינו בלי ספק כי על זה עצמו אמר המשורר זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חייתני זדים הליצוני עד מאד מתורתך לא נטיתי

[476]והנה, תוכן דבריו בקוצר הוא כי חובה עלינו להחזיק טובה אל העמים אשר רוב ישראל שוכן בקרבם באייראפא אזיען, אפריקא הצפוני ואמעריקא, כי אף שמנהג אבותיהם בידיהם ולא יאמינו כמונו באחדות הבורא ית' האמיתית בכל זאת הם מודים בתורתנו הקדושה ומשבחים ומפארים לימודי המוסר והצדק והמישרים אשר בה ומתרחקים עי"ז גם מכל התועבות אשר שנא ה'. ואשר עשו העמים לאלהיהם בימי קדם. ואות ומופת נאמן הוא על השגחת הי"ת עלינו. כי אחרי שחייבה חכמתו העליונה להגלות אותנו אל ארצות אחרות, לכלות שם פשענו ולהתם חטאתנו, גמל עוד רב טוב וחסד עלינו במה שהשכין והושיב רוב היהודים בארצות העמים האלה, כי כאשר נראה שגם הם מיקרים ומנשאים מעלת תורתנו עד מאוד והודיעוה גם לעמים אחרים [ובזמננו זה העתיקו אותה כמעט לכל שפת ולשון עם ועם בכל מקומות מושבותם] (ורק בפירוש והבנת כמה כתובים הם תועים כי יוציאו אותם מכונתם הפשוטית ולוקחים אותם ליסוד אמונתם). הלוא יסובב מזה כי אי אפשר שתשתכח התורה ממנו. ושלא נקח מהם מוסר לאהוב ולכבד אותה ביותר ולשמור כל הכתוב בה, אחרי כי אש דת זה נתן רק לנו מורשה קהלת יעקב עד עולם.

(תלים קי"ט) ירמוז על זה הגלות ויאמר שזאת היתה נחמתו בעניו שיכול לחיות על פי התורה והמצוה כיון שהכל מודים בה ואף על פי שהם יליצו מאוד בחוזק טענותיהם לגלות בתורה פנים שלא כהלכה בכל זאת לא יכלו לנו להטות לבבינו מן התורה שהרי האמת מבואר בעצמו ולא ימצא מי שיפקפק בה רק תרבית האנשים הבוחרים בהפקר וראו להוציא עצמן לרויה ואין ספק שעתידין ליתן את הדין כי עליהם אמר יחזקאל ואמרתם נהיה כגוים וגו' (יחזקאל כ':ל"ב) מ"מ למדנו מה שכיוננו אליו. והנה אחר שהתיר להם הספקות העצומות האלה בדברים של טעם מחזיקי התועלת והתקוה אמר וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים וגו'. ושמרת את חקיו וגו'. למען תאריך ימים על האדמה וגו'. ירצה הנה מכל אלו הטעמים ראוי לך שתדע לך היום הזה שאנו בו כלומר בטרם תבאנה כל הדברים האלה אשר אמרנו מההשחתה ומהיסורין והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין מושיע זולתו ותשמור חקיו ומצותיו אשר אנכי מצוך היום כי בזה באמת לא יבאו עליך הרעות האלה ולא תאבדו מעל האדמה כמו שהעידותי בכם היום אם השחת תשחיתון ואם על כל פנים יהיה אם תחזיקו אתם בהם כמו שצויתי הנה באמת יועיל לכם עצתי לפחות שתאריכו ימים רבים על האדמה ויגיע הרע אחר זמן ארוך ולא תאבדו מהר:

אז יבדיל משה וגו'. (י) סמך זה הענין בכאן לכוונה נפלאה והיא עצמה אשר בעבורה חתם בה הספר הד' כנזכר שם כי זרוז גדול והתראה עצומה היא אחרי כל האזהרות והיעודים התוריים החמורים להודיע ההבדל בעונשם אשר בין החוטא במזיד לחוטא בשוגג ובלא יודעים. והנה הדין הזה הוא סימן ועד גדול בדבר שהערים האלו אף על פי שהזמינם השם יתע' לנוס שמה כל מכה נפש הנה באמת אינן קולטות רק השוגג הגמור. אמנם המזיד בין שיש בו התראה או לא אינן קולטות אותו אבל מוסרין אותו ביד ב"ד או ביד גואל הדם. ודי ראיה ותוכחה עצומה לכל המותרין ועומדין כמה פעמים מפי התורה והנביאים על כל מצות התורה בהודעת הרעות הגרולות המעותדות לבא על עובריהן ומעתה אין תלונותיהן כי אם על עצמן כמו שכן עשה בפרשת מסעי וכאשר כתבנו שם והוא טעם נכבד וכונה נכונה. וגם מעשה זה היה הבטחה עצומה להם לכבשם הארץ שהרי בזולת המעשה הזה הוא פועל ריק שהרי אינן קולטות עד שיבדלו כלן כמו שדקדקו החכמים ז"ל מאומרו שש ערי מקלט תהיינה לכם מלמד שאינן קולטות אלא בהיותן כלן (מכות ט'.) הנה שנתבאר סדר השלשה ענינים אשר אמרנו ראשונה בזה אחר זה עם החתימה בענין התקוה והתוחלת אל השבת הטובית אשר משני המינין אל קדמותן וההבטחה עליהן אשר אמרנו שאמר הנביא עליהם זאת אשיב אל לבי וגו'.

חלקי יי' אמרה נפשי וגו' (איכה ג':כ"א) ובמדרש (דב"ר פ' ואתחנן) מאי דכתיב חלקי יי' אמרה נפשי על כן איחיל לו. בשעה שחלק הקב"ה את עולמו לאומות העולם שנאמר בהנחל עליון גוים וגו' (דברים ל"ב:ח') כל אומה ואומה בחרה את אלהיה יש שבחרה לגבריאל ויש למיכאל ויש לשמש ולירח אבל ישראל לא בחר אלא להב"ה שנאמר כי יעקב בחר לו יה (תלים קל"ה) אמר הקב"ה אתם בחרתם אותי אני ג"כ אבחר בכם שנאמר כי חלק יי' עמו יעקב חבל נחלתו (דברים ל"ב:ט') וביום מתן תורה קרע הקב"ה את השמים רבי פנחס ורבי לוי בהם ר"ש בן לוי אמרו כשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים שנאמר אתה הראית לדעת וגו'. אמר להם רואים אתם שאין אחר עמי מקבלים אתם עול מלכותי עליכם או אם תבקשו לכם אלוה כשם שבחרו כל האומות מן המלאכים המשמשים לפני בחרו לכם מהם אמר לו ואתא מרבבות קדש (שם ל"ג) אתה הוא אלהינו אתה הוא חלקנו בשביל כך אני מיחדת אלהותו ומקבל עול מלכותו עלי שת פעמים ביום ואומרת שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד. הנך רואה בעיניך כמה כלל המאמר הזה מכל הענינים אשר כתבנו בזה החלק ומקשר אותם יפה לפי הכוונה והוא מבואר בעצמו במעט מהעין ועל המעיין לדרוש ולקבל שכר כי די במה שזכרנו לפי כוונתנו בזה החלק:

שער פט

פרק א

יבאר שכל ישראל שמעו עשרת הדברות מפי הקב"ה. ויבאר מאמר אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום.

וזאת התורה אשר שם משה.

דרש רבי שמלאי תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני שס"ה כמנין ימות החמה ורמ"ח כמספר איבריו של אדם. א"ר המנונא מאי קראה תורה צוה לנו משה וגו' (דברים ל"ג:ד') תורה בגימטריא הכי הוו תורה תרי"א הוו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. (מכות כ"ג:)

[477] תוכן דבריו בקוצר היא, תחילה הביא דעת הרמב"ם והרמב"ן שרצו לפרש מאחז"ל שרק אנוכי ולא יהיה לך שמעו מפי הגבורה. אשר בהשקפה ראשונה נראה כסותר לדברי הכ' "את כל הדברים האלה דבר ה' וכו' "שהרמב"ם מפרש אותו, ששני אלה העיקרים גם מגבורת המופת השכלי ידע ויבין אותם כבר כל איש משכיל והרמב"ן רצה לאמר ששני הדברות הראשונות שמעו והבינו כל ישראל מפי הי"ת, תחת כי באחרים שמעו רק ממנו קול דברים לבד מבלי שהבינו עוד הכונה, וע"כ הוצרך משה לבארם להם יותר, והביא ראיה לזה ממה שידברו כלם מהי"ת בלשון נסתר "לא תשא את ה' אלהיך" וכו', "לא תשא את שמי," כמו שהוא בשנים הראשונים

[477]הנה המאמר הזה הוא נפלא ומתמיה מאד לפי מה שיקובל באימה מקבלתם כלם בכלל את עשרת הדברים כמו שנתפרסם מפשט הכתובים האומרים זה בפירוש כי מיד שסיים כל עשרת הדברים נאמר את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם בהר בתוך האש ולא הבדיל בין קצת לקצת. עוד אמר וידבר יי' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת

שנאמרו בלשון מדבר בעדו "אנכי וכו' לא יהיה לך וכו' על פני וכו'" והרב ז"ל דוחה דבריו אלה מכמה טעמים (עיין בפנים הספר.) ויען כי גם פירוש הרמב"ם ז"ל לא ישר בעיניו ע"כ באר זאת. באופן אחר, בהקדים תחילה הקדמה אחת, והיא: כי אף שכל עשרת הדברות כוללות מצות חמורות יקרות ונכבדות בבחינת טהרת הדעות והמידות בכל זאת הלימודים הרמים והנשאים הצפונים במשכיות השנים הראשונים הם העיקרים אשר כל התורה כלה תלויה בם. והיסודות אשר דת ואמונת ישראל האמיתית בנויות עליהם כי הדיבור הראשון "אנוכי ה' אלהיך וכו' "כולל האמונה במציאות הי"ת, בהשגחתו על בני אדם. ויכלתו שהיא לבלי תכלית, לעשות כל אשר חפץ בשמים ובארץ. למען השב עי"ז גמול הטוב והרע ליצוריו כפי דרכיהם ומעלליהם הטובים והרעים. כאשר הודיע זאת לכל בהוציאו אותנו ממצרים. הפך דעת הפילוסופים אשר חשבו בדעתם הנפסדה. כי לא יראה ה' על בני אדם. ולא יבין אלהי יעקב על מעשיהם, הטובים הם או רעים? לשלם להם גמול כפעלם, כי אם הכל נמשך רק על פי חקי הטבע אשר לא ימושו לעולם, וכמקרה הצדיק כן מקרה הרשע תמיד. והדבור השני כולל העיקר היקר מאוד בדת ישראל והוא כי אין די לנו להאמין לבד בכל מה שנכלל בדבור הראשון, כי אם גם מוזהרים אנו לבלתי שתף בעבודתנו את הי"ת עבודת שום נמצא אחר זולתו, לעשותו כעין אמצע ביננו ובינו י"ת כמו שהיה כן דעת המשכילים בין העמים הקדמונים אשר אף שהאמינו במציאות אל עליון עבדו בכל זאת צורות הכוכבים והמזלות, בעבור שחשבו בסכלותם כי הם ימליצו בעדם אל הי"ת וכמו שחשבו גם אנשי דורו של אליהו, אשר ע"כ אמר להם "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים" וכו' כי האמינו בה" אבל בכל זאת חשבו כי הבעלים הם משרתיו עושי רצונו להיות האמצעיים להנהיג את העולם, ורק כאשר ראו כי לא ענם הבעל, הודו כלם ואמרו "ה' הוא האלהים" ר"ל הוא לבדו גם המנהיג את כל, וכן נאמר גם במנשה, אשר רק כאשר באו עליו צורה ומצוקה, ויאסרוהו בנחשתים ויוליכוהו בבלה, וכראותו כי כאשר חלה את פני ה', ויכנע מלפניו, ויתפלל אליו נעתר לו וישיבהו ירושלים, ראה והודה כי רק ה' לבדו מנהיג ומנהל כל מקרי בני אדם עלי ארץ וידע מנשה כי ה' הוא האלהים" וכן אמר גם יהושע לבני דורו אשר קצתם רצו לשתף עם עבודתם את הי"ת גם עבודת שאר הנמצאים, "ועתה יראו את ה' ועבדו אותו בתמים ובאמת" (ר"ל מבל פסוח על שתי הסעיפים וזש"א) "והסירו את אלהים וכו'" ואם רע בעיניכם וכו', וכאשר השיבוהו ישראל רק "חלילה לנו מעזוב את ה' וכו'" כי ה' אלהינו הוא המעלה אותנו מארץ מצרים "אשר מדבריהם אלה, נראה רק שמאמינם בכל מה שנכלל בדבור הראשון, אבל בכל זאת לא הבטיחוהו שלא ישתפו, בעבודתם את הי"ת גם עבודת שאר הנמצאים זולתו, ע"כ הוסיף עוד ואמר להם פעם שנית, "לא יוכלו לעבוד את ה'" באופן זה שתרצו לשתף עמו עבודת אל נכר "כי אלהים קדושים הוא, לא ישא לפשעיכם ולחטאתיכם, ר"ל אף אם תעבדוהו, ותבחרו גם בנמצאים אחרים, רק למען יהיו אמצעיים בינו וביניכם, יחר גם כן אפו עליכם וכלה אתכם. ורק כאשר אמרו פעם שנית "לא כי את ה' נעבוד, ר"ל אותו לבדו נעבוד כפל הדברים ואמר "עדים אתם וכו' ועתה הסירו את אלהי נכר וכו' וכרת עמם גם ברית על זה, למען הרחיקם מכל שיתוף ועבודה לשום נמצא זולתו, כמצוה עלינו במאמר הי"ת "לא יהיה לך וכו'," ויען כי כפי המבואר מכל האמור עד הנה נודע לנו כי נכלל בשני הדיבורים הראשונים היסודות היותר יקרות ועמודי התוך אשר כל דת ישראל נשען עליהם, ע"כ ברצות הי"ת, לתת להם יתר שאת ויתר עז, לעשות רושם יותר חזק בלב שומעיהם, מכל שאר המצות הכוללות בשאר הדיבורים הבדילם בענין זה מזולתם, כי אף שכולם נאמרו מפיו כמאה"כ "פנים בפנים דבר ה' עמכם" בכל זאת נאמרו רק הראשונים בלשון מדבר בעדו. "אנוכי וכו' לא יהיה לך וכו' על פני" תחת כי שאר הדברות יצאו מפי עליון רק בלשון נסתר, "לא תשא את שם ה' וכו' כי לא ינקה וכו'" כאלו היה מדבר ומגיד אותם רק ע"י אמצעי. ולפי"ז יש במצות התורה שלש מחלקות בבחינת האופן, איך השיגו ולמדו אותן ישראל. כי עשרת הדברות נאמרו כלם מפי ה', ב' ראשונות מלשון מדבר בעדו, ושמונה האחרות בלשון נסתר. ושאר המצות נאמרו רק ע"י משה, שהיה המליץ והאמצעי בינותם ובין הי"ת, ורק ע"ז רומז מאמר רב המנונא שהחל בו הרב ז"ל, אנוכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום," ר"ל בעבור שהם לבדם נאמרו מפי הי"ת בלשון מדבר בעדו, נבדלו במעלתם מכל שאר מצות התורה, וע"כ לא ישותפו ג"כ עמהם במנין ובמספר.

הדברים וזולת זה ואיך יאמרו כי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום. ומהפלא כי יש שהוקשה אליו אפילו מאמר זה עד שהוצרך לפרש מגבורת המופת שמעום כמו שהוא דעת הרב המורה ז"ל והנמשכים אחריו. והנה הרמב"ן ז"ל דחק עצמו לפשר בין אלו העינים ואמר שהשנים שמעו בבירור מפי הגבורה אמנה השמונה לא שמעו זולתי קול ומשה היה מפרש אותם להם והיה ראיתו לזה מה שאמר לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא כי לא ינקה יי' כי ששת ימים עשה יי' וגו' ויוציאך יי' על כן צוך כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר יי' אלהיך נותן לך. שכל זה יורה שמשה ידבר על דברי השם ומפרשם לא הדברות הראשונות שנאמרו בלשון מדבר בעדו. והנה באמת אין הכתובים ולא לשון חז"ל סובלין פשרה כלל אם לשון החכמים כי הנה המאמר מפי הגבורה שמעום אינו מאמר שנותן ביניהם זה ההבדל כי איך יובן ממאמר זה שאלו הבינו ואלו לא הבינו זה לא יסבלוהו כלל. ועוד כי אם לא היו שומעין זולתי הברת הקול ומשה היה משמיע להם הכוונה מה יוסיף ומה יתן אמונת אומן בדברות ההם בשמעם קול מבהיל ולא ידעו מה הוא שיבא משה וישמיעם מה ידבר האל יי'. ומי יאמר להם דהכי הוה והרי א"ל יתברך בעבור ישמע העם בדברי עמך (שמות י"ט) ואמרו חז"ל שאמר תשובה על דבר זה שמעתי מהם רצוננו לראות את מלכנו (מכילת' פ' יתרו) שהכוונה לשמוע בקול דברו ממש כמו שכתבנו שם וזה על כל הדברות משמע. ולזה נאמר בזה וכי מי שנתן בהם כח לשמוע מפי הגבורה אנכי ולא יהיה לך לא יעצור כח עוד לחזקם ולאמצם לשמוע הכל והלא ההתחלה יותר מהחצי. ועוד שאם היה שם משה להשמיעם ולהבינם את הדבורים הנה לא נתן לו רשות לשנות אותם כלל רק היה לו להגיעם אליהם באותו סגנון עצמו שיוצאות מפי הגבורה ואם היה אומר לא תשא את שמי לשוא לא היה לו לומר את שם יי' אלהיך וכן כלם שכבר היו יודעים שלא היה שם משה אלא כמשמיע את דבר יי' ואף כי נתן רשות לשנות הדברים מפני מליצותו למה נכתבו בלוחות ובתורה שלא כמו שיצאו מפי הגבורה וכי מפני שהוזקק המליץ לשנות את שם יי' אלהיך או למען יאריכון ימיך על האדמה אשר יי' אלהיך נותן לך היה לו לכתוב כן בלוחות שכתבם בינו לבין עצמו זה דבר שלא יסבלהו שום דעת. גם כי הכתוב העיד את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם וגו' ויכתבם על שני לוחות אבנים יורה שכמו שדבר יי' אותם כך נכתבו שם. ואחר שכתיבת הלוחות היתה שוה לכתיבת התורה הנה ידענו בלי ספק שנאמרו מפיו ית' כמו שנכתבו. והנה נפלה בזה הגדולה והחזקה שבראיותיו שהובא הלשון בשם אמצעי והנה שאר הכתובים אשר יביא לראיה כמו משה ידבר והאלהים יעננו בקול (שמות י"ט) בעבור ישמע העם (שם) וזולתם כבר נתבארו במקומן ואין

מחריד ואולם הכתובים המכחישים כבר זכרנום בתחלה ועוד יבאו לפי דרכנו ב"ה. ועל כל פנים חלילה לנו מהאמין כי חכמי האמת והצדק יטילו שום ספק במה שיראה בזה מפרסום הכתובים ולהטיל פגם וחסרון במה ששמעוהו במעמד הנורא ההוא כי מה המונע והלא לא יסבלו הם הצער הגדול אשר סובלים בזה הפלוסופים מבני עמנו[478] אשר הוצרכו לפרש דבריהם עוד כמו שנאמרו אלא ודאי כוונתם בזה המאמר הוא זולת מה שחשבוהו. אמנם מה שיראה לי מכוונתם הוא כפי מה שאומר וזה כי מהמבואר שעם שכל עשרת דברות הם מצות חמורות בדעות ובמדות הנה השנים ראשונים הם באמת העקריים אשר כל מצות התורה תלוייות בהם לפי שהם השני שרשים ההכרחיים בקבלת מלכות שמים האחד לקיים בשכל מציאות אלוה מחוייב המציאות פועל ועושה ויכול בכל הדברים אשר נעשו בעולם על דרך הרצון המוחלט וכפי מה שראוי שיקבלו האנשים על פי מעשיהם הנרצים או הנמצאים אליו כי הוא הפך מה שיקבלוהו כל הפילוסופים הנמשכים אחר עיוניהם הנפסדים אשר חשבוהו בלתי שומע ורואה ובלתי רוצה ומואס כלל רק שהכל נמשך על דרך החיוב הגמור כמו שכתבנו בביאור בדבורינו על התואירים שער נ"ד. והוא מה שהודיע אמותו בראש דברותיו באומרו אנכי יי' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים כי מוסף על חיוב מציאותו מודיע כי הוא המשגיח ורוצא להוציאו מארץ מצרים מבית עבדים שיראה להציל עשוק מיד עושק כי הוא הפועל הנעשה על צד החפץ והרצון ובדרך חסד ותגמול מעשה בני האדם. והשרש השני להסיר מיני השתוף וצורך עבודת האמצעיים אשר נהגו בהם הרבה מהמודים במציאות הסבה הראשונה כמו שכתב הרב המורה ז"ל בספר המדע (פ"א) שהיה כן דעת משכילי עובדי צלמי עץ ואבן מלפנים כי על זה בא הדבור השני לאמר לא יהיה לך אלהים אחרים וגו'. לא תעשה לך וגו'. לא תשתחוה וגו'. כמו שנתבאר יפה בדברות הראשונות שער מ"ה. ואף אחרי כן כמה דיו נשפך וכמה קולמוסין נשברו על קיום אמונה זו באומתנו לפי מה שנשתקעו במעשי הגוים ואם קבלו עליהם לעבוד את יי' לא היה בעבור זה נמנעין מהעבודות ההנה שחשבו בדמיונם שהיה טוב לאחוז מזה וגם מזה עד שראינו בפרסום דברי אליהו ז"ל לאנשי זמנו עד מתי אתם פוסחים על שתי

[478] אשר הוצרכו לפרש דבריהם כמו שנאמר עוד כצ"ל לדעתי, ורומז בזה על מה שיכתוב עוד לקמן, כי קצת מפילוסופי עמנו בזמנו ברצותם להרחיק בכל עוז. ההגשמה מהי"ת פירשו דחז"ל "מפי הגבורה שמענום" מפי גבורת המופת, יען כי סבלו צער גדול לפרש הדברים כפשוטם, כמו שהוא באמת כונת חז"ל, שקול אלהים הנברא באופן נסיי דבר בעצמו עמם כל הדברים האלה. (עיין מזה, במ"נ פרק ס"ה ובכוזרי מאמר ראשון סי' פ"ט) וכן יכתוב הרב ז"ל לקמן בשער הזה שאף שעיקרים אלה הכלולים בשני דיבורים הראשונים יודעו לנו גם מגבורת המופת. בכל זאת צריכים אנו להאמין בלב שלם כמו שהאמינו זאת חז"ל וכונו עליו בדבריהם, שגם מפי הגבורה ר"ל מהי"ת בעצמו שמעו אותם באופן נסיי היוצא מגדר הטבע הנהוג ע"ש.

הסעיפים אם יי' האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו (מלכים א' י"ח) כי הם היו רואים שהאל יתברך הוא המלך הגדול אמנם חושבי' שהבעלים הם היו המנהיגים. ולזה כשראו הבעל לא ענה אותם באש אמנם ענה יי' אלהי אליהו נפלו על פניהם והודו ואמרו יי' הוא האלהים יי' הוא האלהים (שם) כי הוא האלוה והוא המנהיג וכן נאמר במנשה וידע מנשה כי יי' הוא האלהים (ד"ה ב' ל"ג). והנה על זה האופן תתבונן יפה באותה פרשת המספרת מה שהיו מהדברים על זה הענין בין יהושע ובין העם בסוף ימיו (יהושע כ"ד) באומרו ועתה יראו את ה' ועבדו אותו בתמים ובאמת והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את ה' ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' בחרו לכם היום את מי תעבדון אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהר ואם את אלהי האמורי אשר אתם יושבים בארצם ואנכי וביתי נעבוד את ה' כי הוא אלהינו ויען העם חלילה לנו וגו'. עד גם אנחנו נעבוד את ה' כי הוא אלהינו ויאמר יהושע אל העם לא תוכלו לעבוד את ה' כי אלהים קדושים הוא וגו'. כי הנה בכל הדברים האלה והנשארים עוד בהם יראה שהקשה לדבר עמהם יותר מדאי ושהיה פותח לפניהם דרך לא טוב בהפצר רב אלא שבהתבוננות הענין שאמרנו נראה צורך כל דבריו אלו וכולי האי ואולי כי הנה בתחלה הוא הזהיר אותם מאד על יראת ה' ועבודתו ופירש להם שזה לא יושלם רק בשני ענינים. האחד במה שיודו מציאותו ית' על הדרך שאמרנו וצוה שיעבד אותו באמת ובהמי' כפי רצונו. והשני במה שיסירו את אלהי הנכר אשר עבדו אבותיהם. כי שני הענינים לא יתחברו בעם אחד בשום פנים. ולפי שכבר חשבו קצת פושעי ישראל שטוב לאחוז מזה ומזה כמו שנהגו מהם מלכיהם שריהם ועל דרך שנאמר את ה' יראים ואת אלהיהם היו עובדים כמשפט הגוים וגו'. (מלכים ב' י"ז) לזה אמר ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' על זה האופן רצוני בהסיר עבודת כל זולתו ותרצו לעזוב אותו ללכת אחרי אלהים אחרים בחרו לכם היום את מי תעבדון מהאלהים האחרים ההם אם את האלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר אשר נתפרסם בעולם ופחיתותם בעולם ע"י אברהם אבינו ע"ה או אם תעבדו את אלהי האמורי אשר לא הצילו את ארצם מידכם והנה יהיה לכם חפשיית הבחירה בזה ובזה מפח נפש והכוונה מבוארת שהיה לכם ההכרח לבחור בעבודה ההיא האלהית לבדה. והנה העם ענו ואמרו חלילה לנו מעזוב את ה' לעבוד אלהים אחרים כי ה' אלהינו הוא המעלה אותנו ואת אבותינו מארץ מצרים ואשר עשה לעינינו את כל האותות הגדולות האלה וישמרנו בכל הדרך אשר הלכנו בה ובכל העמים אשר הלכנו בקרבם ויגרש ה' את כל העמים ואת האמורי יושב הארץ מפנינו גם אנחנו נעבוד את ה' כי הוא אלהינו. יורו בדבריהם שהם מקבלים עליהם דבור אנכי

ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו' כי מזה הצד ראו שהוא אשר עשה עמהם את כל הגדולות ההמה אשר ספרו ועבודתו היא מחוייבת ושלא יפרקו אותה מעליהם אלא שגם הם כמוהו יעבדו את ה'. והנה לפי שעדין לא הובן מדבריהם שיעזבו העבודות הנכריות אבל שיאחזו בזה ובזה כנזכר חזר לומר להם לא תוכלו לעבוד את יי' כי אלהים קדושים אל קנא הוא לא ישא לפשעכם ולחטאתיכם כי תעזבו את ה' ועבדתם אלהי נכר ושב והרע לכם וכלה אתכם אחרי אשר היטב לכם (יהושע כ"ד). ירצה א"א לקבץ שתי העבודות כי לא תוכלו לעבוד את ה' על האופן ההוא כי הוא בלתי נעבד ממי שעובד זולתו ואינו סובל חרפת העבודה ההיא כי אלהים הדושים הוא קנוא ונוקם הוא ולא ישא לפשעכם זה אע"פ שתעבדו אותו וכ"ש שאע"פ שהוא ישא והוא יסבול מה שא"א הנה אתם כשתהיו פוסחים על שני הסעיפים בהכרח מצד טבעיכם תעזבו האחד ותשארו השני ובלי ספק הוא ידוע כי לסוף תעזבו את יי' ועבדתם אלהי לכר ושב והרע לכם וגו'. ועם זה נאמר ויאמר העם אל יהושע לא כי את יי' נעבוד ירצה לא כי את יי' נעבוד על כל פנים ואם לזה נוכרח להרחיק כל העבודות הזולתיות אנחנו נרחיקם באמת. והנה יהושע החליט אותה מהם ורצה שיובן במאמר שלם ואמר עדים אתם בכם כי אתם בחרתם את ה' לעבוד אותו כמו שאמרתי והכוונה מבלי שום עירוב עבודה אחרת ויאמרו עדים. ולהחזיק מיד באותו הדבר שהיה ויכוחם עליו אמר ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם והטו את לבבכם את יי' אלהי ישראל. יראה שירחיקו סברה זאת ויסירוה מקרבם והיא שיש צורך כלל בעבודת אלהי הנכר והטו את לבבכם לגמרי אל יי' אלהי ישראל כי הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. ולקיים כל דבר נאמר (שם) ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם ונאמר ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת האלהים כי הוא עדות נאמנת לו שהשתדל בכל עוז להכניסם בברית יי' ולהרחיקם מאשר שנאה נפשו. סוף דבר שנים השרשים האלו הם עמודי התוך אשר כל בנין התורה והאמונה נכון עליהם ואשר כוונם האל יתעלה בשני הדבורים הראשונים אנכי ולא יהיה לך. ולזה עשה מעלה יתירה בהם בהגעתם אליהם במדרגה מעולה מאופני הנבואה מהשאר כמו שרצה שתהיה לכלם מעלה יתירה משאר המצות הפרטיות כלם וזה שכל המצות כלם והאמירות זולת עשרת הדברים כלם הגיעו להם מאת הש"י על ידי אמצעי והוא היה הגדול שבנביאים שאפילו באותו היום אחר שאמרו דבר אתה עמנו ונשמעה (שמות ה') נאמר ויאמר יי' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' (שם) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי תקנה וגו' (שם כ"א) וכן נמשך להם הענין משם

והלאה והוא טעם אנכי עומד בין יי' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר יי' כי יראתם מפני האש וגו' כמו שיבא בביאור הכתובים. אמנם העשרת הדברים בכלל נאמר בהם פנים בפנים דבר יי' עמכם בהר מתוך האש שהיה הדבור בכלם בא להם כדבר איש עם הנמצא בפניו ואומר לו עשה כך או לא תעשה כך כי הוא סגנון שלם ומדרגה גדולה מהראשונ' כי דבר גדול הוא לשמוע מפי הרב באי זה צד שיהיה ואף שיבא הדבור כאלו ידבר אחר בשם יי' באומרו כי לא ינקה יי' כי ששת ימים עשה יי' וכדומה לא מפני זה נאמר שהיה הדבור על ידי אמצעי שהרי מצינו כיוצא בו כמה פעמים המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם היו יהיה וגו' (בראשית י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי' וגו' למען הביא יי' על אברהם וגו'. וכן כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה (שמות ג'). וכן עד אנה מאנתם לשמור מצותי חקותי ותורותי ראו כי יי' נתן לכם את השבת (שם ט"ז) וכן רבים וכן בכאן משהתחיל אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו' לא יהיה לך וגו' וכן כל הדבור ההוא לא נמנע אחרי כן לדבר באופן ההוא. ואין ספק שזה יהי' ענין ממעלות ההשגה בפחות ויותר ועל כלם אמר פנים בפנים דבר יי' עמכם בהר וגו' כלומר שלא הייתם צריכים שם אמצעי לפרש להם שום דבור מהם כי כלם הגיעו להם באר היטיב כמו שאמר למעלה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ונאמר ודבריו שמעת מתוך האש וידבר יי' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים יאמר בבירור כי בחתוך שמעו את הקול בכל עשרת הדברים. ועל זה האופן באה ההגדה מהם אליהם ולא אמר זולתי קול למעט חתוך הדברים רק להוציא ולמעט את התמונה ואת התבנית והוא מבואר תכלית הביאור. אמנם לסבה שנזכרה היו שני הדבורים הראשונים באים בסגנון יותר מעולה מהנבואה יותר משאר הדברות והוא שבא בלשון הקב"ה בעצמו שהיה מדבר אליהם מבלי שיורה הקול ההוא הנברא שהיה אמצעי ביניהם ככל השאר לאמר אנכי יי' אלהיך וגו' לא יהיה לך וגו' כי אנכי יי' אלהיך אל קנא וגו' כי להיותם העקרים אשר כל שאר הדברות והמצות סמוכים עליהם העלה אותם במדרגת ההשגה בבוא הדבור כאלו הקב"ה בכבודו ובעצמו מדבר עמהם פנים בפנים ממש כלומר כמדבר דברי עצמו אל הנמצא לפניו ואפשר כי על שם אלו הראשונות החליט על כלם מאמר פנים בפנים כי הוא להם מאמר מיוחד וצודק גם על האחרים כמו שאמרנו. והנה לפי זה נמצא שכלל המצות נחלק לג' חלוקים במדרגות השגתם ולמודם. האחד השני הדבורים הראשונים ששמעום מפי הדבור פנים בפנים

לגמרי והוא כמדבר עצמו אל זולתו אשר לפניו. השני השמונה דברות ששמעום מפי הדבור גם כן אבל יצא הקול כאלו הוא אמצעי שמדבר ביניהם. השלישי שאר כל המצות שהיו ע"י אמצעי ממש הוא משה רבן של נביאים ע"ה. והנה מטעם השתוף שנשתתפו השמנה דברות עם שאר כל המצות אשר נצטוו ע"י משה במה שבא הקול בקצתם בלשון אמצעי כאשר אמרנו ולא חזר עוד לסגנון הראשון לזה ראוי שיוכללו כלם יחד במספר אחד. אמנם השנים ראשונים שנתיחד הדבור בהם בסגנון מעולה משניהם הנה נבדל ממספרם ביתרון ומעלה. ומזה מצא מענה רב המנונה לדחות קושי' הגמטריא כי הנה לפי שדרש ר' שמלאי תרי"ג מצות נאמרו והקשה המקשה תורה תרי"א הוו ולא תרי"ג דחה והשיב אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמעים לומר שכיון ששמעום מפי גבורת ההשגה ומעלת' על כל שאר הדברות היה לו מקום שלא לשתפם במספר כללם כמו שישתתפו השמונה דברות שאע"פ ששמעום מפי הדבור לא שמעום מפי גבורת המדבר דברי עצמו כמו שאמרנו אבל באו כאלו היה הקול אמצעי ביניהם כמו שהיה כן ענין האמצעיות בכל הדברות כלן. ובמדרש חזית (שיר א') רבי יהושע בן לוי ורבנן רבי יהושע בן לוי אמר שני דברות שמעו ישראל מפי הקב"ה אנכי ולא יהיה לך הדא הוא דכתיב ישקני מנשיקות פיהו (שה"ש א') מנשיקות ולא כל הנשיקות ורבנן אמרי כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה. רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי טעמן דרבנן דכתיב אחרי כל הדברות דבר אתה עמנו ונשמעה מה עבד ליה רבי יהושע בן לוי פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה או איני מדבר דבר אתה עמנו ונשמעה אלא לאחר שנים או שלשה דברות. רבי עזרי' ורבי יהודה ב"ר סימון. רבי יהושע בן לוי תפיס שיטתיה כתיב תורה צוה לנו משה (דברים ל"ג) תורה בגימטריא תרי"א הוו תרי"א מצית דבר עמנו משה ברם אנכי ולא יהיה לך לא שמעני מפי משה אלא מפי הקב"ה הוה ישקני מנשיקות פיהי. הנך רואה שדעת רבנן שהלכה כמותן אצל היחיד הוא שכל הדברות שמעו מפי הקב"ה כפשוטן של כתובים והכרחיותן כי מאמר דבר אתה עמנו ונשמעה לא נאמר עד סוף הדברות ומ"ם מנשיקות לא הות תיובתיהו כי יאמרו שתאמר בהשקפה אל כלל המצות ועוד תראה אם תתבונן שרבי עזריה ור' יהודה בר סימון השתדלו לבאר מאמר יהושע בן לוי באופן שלא יקשה עליו סדר הכתובים וצורך השתבשותן ואמרו שאין כוונתו לומר שלא שמעו אלא שני דברות כמו שחשב ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי אלא שהיה תופס שיטת ההגדה האומרת אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום על האופן שזכרנו כי אותן שתי הדברות שמעו מפי גבורת ההשגה שלא נשתתף בהם מענין האמצעיות אשר כלל את כל שאר המצות כמו שאמרנו ומאמר תרי"א מצות דבר עמנו משה לאו דוקא

אלא שנכללו השמונה בתוך המצות אשר דבר להם משה במאמר תורה צוה לנו משה לפי השתוף אשר ביניהם כמו שאמרנו: ובזה הענין הנפלא היה דורש ישקני מנשיקות פיהו לומר שנכספה וגם כלתה נפשה שינשק אותה מאותן נשיקות הראשונות שהם נשיקות ממש פה אל פה עם שכלם טובים וערבים. וזהו דרך נכון ואמתי בכל זה הענין ופירוש נכון לאלו המאמרים המעולים ואת מה שהביא הרמב"ן ז"ל בתחלת ספר המצות שלו על עסק סכום המצות ומספרם ולא חשש אליה להקריב זה הענין הנכבד ממנו כיון שהופסק הדין בו מדעת הרבים בלי שום ספק ששמעו כל הדברות מפי הקב"ה ולא היה לו לעשות הפשרה שעשה בזה וכבר כתבנו ראשונ' הסתירות הגדולות המגיעות לראיותיו אשר בעבורם לא נכנסו דבריו באזנינו כ"ש מאמר האומר מפי גבורת המופת שמעום לפי כונתו רחמנ' ליצלן כי ידענו נאמנ' כי בא על אמתתן גבורת המופת אבל ששמעום גם כן מפי גבורת הנבואה שהיא ההשגה השלימה האמתית מבלי התמצעות למודים והקדמות רבות ומופתים מתחלפין בו [479]כל זה מה שיחליש כח האמתות וההשארות בשכל כי על זה דרשו האלהיים שם במדרש חזית על מאמר ישקני מנשיקות פיהו עצמו אמר רבי יודן בשעה ששמעו ישראל אנכי יי' אלהיך נתקע תלמוד תורה בלבם והיו לומדין ולא משתכחין עד שבאו אצל משה ואמרו דבר אתה עמנו ונשמעה וגומר. וכן אמרו בשעה ששמעו ישראל לא יהיה לך נעקר מלבם יצר הרע וכו' והוא ענין נכבד מאד מוסכם למה שרצוהו הפילוסוף בספר המופת כמו שכתבנו ענינם על נכון אצל כוונתם ז"ל במאמרם ירום מאברהם ונשא ממשה (תנחומא פ' תולדות) שער כ"ח. וזה מה שרצינו ביאורו בזה הדרוש הנפלא ואולם אחרי זה נבא אל ביאור הכתובים על סדרם בהסכמת כלל האמתות הזה אשר כתבנו ותחלה אעורר הספקות הנופלות על הכתובים הבאים בספורו וכבר התרנו היותר קשה שבדרוש והוא אומרם ז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום:

א אומרו וזאת התורה אשר שם משה בקשר וא"ו העטף כי לא יראה שיאות כן עם מה שלמעלה ממנו ומה טעם שיחזור זכרון הכאת סיחון ועוג וירושת ארצם במקום הזה כי מה ענינם אצל אלה העדות והחקים והמשפטים אשר דבר משה וגומר: ב בטעם אומרו לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה וגומר. שאם כוון אל

[479] כל זה מה שיחליש כח האמיתיות וההשערות בשכל כצ"ל לדעתי ור"ל כי הדעה וההשערה השכלית, אשר אמתתה תבורר רק בהתמצעות לימודים והקדמות רבות ומופתים מתחלפים, היא חלושה בלב משיגיה, ואינה שלימה כל כך כאותן שתי דעות אמיתיות, אשר הן יסודות כל התורה כלה, ונודעו לאבותינו עפ"י הי"ת עצמו בדרך נבואה ואופן נסיי, כי הן היו מושרשות ותקועות בלבם בחוזק גדול כיתד במקום נאמן אשר לא ימוש משם לעולם, כמו שרומז על זה מחז"ל. "בשעה ששמעו ישראל אנוכי וכו' נתקע תלמוד תורה בלבם" וכו' ומאמרם "בשעה ששמעו ישראל לא יהיה לך נעקר מלבם יצר הרע" וכו'.

חוזק המופת אשר הוא בדבר המושג בחוש על המושג מפי הקבלה הנה כבר פתח פתח של קולא לדורות הבאים אשר היה להם בהכרח לסמוך על הקבלה בלבד. ועוד שהרי אז בשנת הארבעים כבר ספו תמו כל העם אשר יצאו ממצרים ולא היו לפניו מהם כי אם היו במתן תורה פחותים מבן עשרים שנה ושבעה שבועות וכל העם הילודים במדבר אחרי כן לא היו שם במתן תורה והם כלא היו לענין ההוא כיון שלא הגיעו לכלל אנשים ואם כוונתו לדבר בלשון עצמם ולומר שהתורה לא נתנה לאבותיהם בייחוד אלא שהכוונה היתי שתתפשט לכל הדורות הבאים כמו שאמר כי לא את אבותינו גאל הקב"ה בלבד כי אף אותנו גאל שנאמר ואותנו הוציא משם הנה אם כן לא דבר נכונה אצל האבות כי היה לו לומר לא את אבותינו בלבד כרת יי' וגומר: ג כאומרו פנים בפנים דבר יי' עמכם בהר וגו'. ומה הפרש בין זה המאמר למה שנאמר במשה אשר ידעו יי' פנים אל פנים ואחר שנאמר שדבר עמם בהר פנים אל פנים מה טעם אנכי עומד בין יי' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר יי': ד מה טעם כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר והלא מתחלה הועד בהם השמרו לכם עלות בהר ונוגע בקצהו ועוד מה טעם ולא עליתם בהר לאמר כי מלת לאמר נראית בטלה לגמרי וכל דברי המפרשים ז"ל דחוקים: ה מה טעם שמור במקום זכור גם אומרם ז"ל שנאמרו בדבור אחד (ר"ה כ"ז.) ויתר חלושי דברי הדבור הזה באומרו וזכרת כי עבד היית וגו'. וזולת זה. ואם שכבר נתבאר זה במקום אחר: ו מה טעם ספור ותקרבון אלי וגומר. ותאמרו הן הראנו יי' וגומר עד ויאמר יי' אלי הטיבו כל אשר דברו מאי נפקא לן מינה מאי דהוה הוה וכבר נתבאר ג"כ: ז למה אמר ואת תדבר אלינו בלשון נקבה והם לא אמרו רק דבר אתה עמנו ונשמעה לשון זכר גם אמר ושמענו ועשינו הפך אומרם נעשה ונשמע: ח מה טעם מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי והלא עבודה מאהבה יפה הימנה ובה הוא חפץ כמו שנאמר בכל מקום לאהבה את ה' וגומר. ועוד שהרכיב טעם המצות אחרי רכשי ליראה אותי ולשמור את מצותי שיראה שהן עצמן הם תכליתן ואחר כך אמר למען ייטב להם ולבניהם אחריהם: ט אומרו וזאת המצוה והחקים והמשפטים וגומר. למען תירא את ה' אלהיך והלא היראה אינה שכר העבודה כ"ש שנאמר למען תירא את יי' אלהיך לשמור את כל חקותיו וגומר. ויראה המאמר מבולבל מאד כל אלו נתבארו במקומות יזכרו אחרי כן: י אמרו כאשר דבר יי' אלהיך לך ארץ זבת חלב ודבש כי הוא מקרא קצר ולא תקנוהו המפרשים יפה. ואחר זכרון הספקות נבא אל הביאור:

וזאת התורה (א) לפי שבתחלת הספר נתכוון לבאר את דברי התור' שנאמר הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר אלא שנזדמן לו לפי דרכו לתת הסבה למה שלא באו עד

הנה אל המנוחה ואל הנחלה גם הודעתו שלא היה לקוצר השתדלותו והבטחתו על טוב התוחלת לעתיד כמו שבא בשערים הקודמים חזר עכשו לענין הראשון ואמר וזאת התורה אשר שם משה וגומר. אשר לזכירתה היתה מגמתו ראשונה אלה העדות והחקים וגומר. (א) ואמר בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ סיחון מלך האמורי אשר הכה משה וגומר ויירשו את ארצו וגומר. הכל כלפי מה שנזכר שם אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה וגו'. ושם כתב רש"י ז"ל בשם המדרש תועלת זכרון זה. ועל עצם זה הענין נאמר ויקרא משה אל כל בני ישראל ויאמר אליהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים וגו'. וכנגד מה שנאמר שם יי' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם וגו' אמר בכאן יי' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב והוא תחלת דברי פי חכם להשלים כוונתו (ב) ואמר לא את אבותינו כרת יי' את הברית וגומר להפליא ענין מתן התורה ולהגדילו ושלא תקל ותתישן בעיניהם בעבור הדורות הרבים אחר נתינתה העיר אותם אל ענין נכבד מאד והוא מה שהודיעם שכוונתו יתעלה במתנת תורתו לא היתה בהשקפה אל הדור ההוא אשר קבלוהו מצד מה שהם בעצמם רק מצד מה שהיו אז חיים לפניו בעולם ואם כן כאשר עברו מהעולם לא נתנו להם אבל נשארה באותם שקמו תחתם בחיים וכן בכל דור ודור משל לבונה גלגל הרחים על אמת המים שלא כוון בבנינו אל המים אשר עברו בזמן הבנין מצד מה שהם רמוזים אבל יכוין אליהם מצד שהם עוברים תמיד. והנה יאמר כי לא על המים שעברו כוון מלאכתו כי אם על ההווים תמיד. ולזה אמר בלשון עצמם לא את אבותינו שכבר מתו כרת יי' את הברית הזאת שכבר בטלו מהם תורה ומצות (שבת ל.) שנאמר במתים חפשי (תהלים פ"ח) כי אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים וכן אל אותם שיהיו חיים תחתנו עד סוף כל הדורות ואם כן המעמד ההוא עומד בעינו בתקפו ובגבורתו בכל זמן לשמור ולקיים את כל דברי התורה הזאת מיום שנתנו בסיני כמו שעל המים העוברים תמיד מוטל להשלים המלאכה המכוונת מהאומן ביום המעשה. והוא הטעם עצמו שאמר הכתוב והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי' לי בצאתי ממצרים (שמות י"ג) ובאומרו להלן ואותנו הוציא משם וגומר כי בכל אלו הענינים כוון אל הכלל העומד תמיד לא את האישים שנזדמנו בשעת מעשה ואחר שזכר תכלית קירובם אל המעמד ההוא הנכבד זכר אופן למודם וגודל מדרגתם בו ואמר פנים בפנים דבר יי' עמכם בהר מתוך האש וגומר. אנכי עומד בין יי' וביניכם להגיד לכם וגומר (ג) שיעורו הנה היה הדבור בא לכם בכל עשרת הדברים כדבר איש עם הנמצא בפניו ואומר לו עשה כך או לא תעשה כך שהוא מעלה יתירה ומופלגת ממה שהיה ענינכם מהמעמד ההוא

והלאה (ג) שהייתי עומד תמיד בין יי' וביניכם להגיד לכם את דבר יי' כמו שהתחיל הענין ביום ההוא כאשר יראתם מפני האש שאחר ששמעתם עשרת הדברות אמרתם דבר אתה עמנו ונשמעה ושם נאמר ויאמר יי' אל משה כה תאמר אל בני ישראל וגומר (שם כ') הכל כמו שנתבאר כבר. (ד) אמנם מאמר ולא עליתם בהר לאמר הוא קשור עם מאמר פנים בפנים ועם אנכי יי' אלהיך כלומר פנים בפנים דבר יי' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי יי' אלהיך אשר הוצאתיך וגומר לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' לא תעשה וגו' לא תשא את שם יי' וכן כלם כמו שבא הפירוש ראשונה. ובדברות ראשונות שער מ"ה פירשתי אותן בטעמן וסדורן ומצבן בלוחות גם ערכם ומדרגתם אצל מערכות העולם ואצל פרשת שבת שער נ"ה (ה) פירשנו יפה טעם אומרו בראשונות זכור ובשניות שמור. ושם כי ששת ימים עשה יי' וגומר. וכאן למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית ושאר החליפים. וטעם אומרם ז"ל זכור ושמור בדבור אחד נאמרו (ר"ה כ"ז.) ושם נזכרו שאר הפירושים אשר נעשו בו וספקותיהם ואתה תשמע ותבחר. את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף ויכתבם על שני לוחות אבנים ויתנם אלי הנה הכתוב הזה מעיד עדות ברורה על אמתת מה שכתבנו בשמיעתם כל הי' הדברים בלשון צח וברור כי בזה האופן ולא באחר יצדק אומרו את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם וגומר והוא טעם קול גדול ולא יסף כי הקול הראשון שיצא מפי הדבור במאמר אנכי יי' אלהיך לא פסק מלהיות כן בכל דבור ודבור ועוד אמר ויכתבם על שני לוחות אבנים להורות שכמו שנאמרו כך נכתבו בלשון ההוא עצמו ושלא היה שם חלוף שאין שום טעם שיכתב בלוחות ולא בתורה ענין החלוף כמו שאמרנו וכן נאמר להלן ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון את עשרת הדברים אשר דבר יי' אליכם בהר מתוך האש ביום הקהל ויכתבם על שני לוחות אבנים לפי מה שאז"ל שהלוחות והכתב והמכתב היו מהי' דברים שנבראו ערב שבת בין השמשות (אבות פ"ה) צריך שיובן מאמר זה על הלוחות השניות שנכתבו לשעה ההיא או שיאמר ויכתבם על מה שנאמר שם כתובים באצבע אלהים כמי שכתבנו אצל והלוחות מעשה אלהים המה. ויהי כשמעכם את הקול מתוך האש וגו' ותקרבון אלי וגו' ותאמרו הן הראנו יי' וגו'. ועתה למה נמות וגו' כי מי כל בשר וגו' קרב אתה ושמע וגו' (ו) עכשיו הזכיר להם מה שהיתה אליו עקר הכוונה במעמד ההוא הנורא ושכבר הגיעו להם הג' תועלות הנפלאות אשר כוונו מאתו ית' באומרו הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם (שמות י"ט:ט') והוא שהם יאמינו בנבואה ושידעו ויכירו שא"א להתמיד העם כלו במדרגתה ושעל כן חוייבו לסמוך על נביא אחד

בדור שלא יסתפקו בנבואתו כמו שהיה בשעת מעשה כשנאמר בסוף וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות (שם כ') והוא מה שספר להם עכשיו כמו שביארנוהו יפה שם עד אומרו ויאמר יי' אלי היטיבו כל אשר דברו וגם במאמר היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי הפליג מאד לדבר במה שהשיגו לדעת סגולת העם הזה והבדילו במהותם משאר העמים במה שהם חיים מדברים דבור אלהי אשר לא ימותו עליו כמו שביארנוהו יפה בפרשת מתן תורה שער מ"ד (ז) אמנם מאמר ואת תדבר אלינו והתחלפותו ממה שנאמר דבר אתה עמנו ונשמעה מזכר אל נקבה פירשנוהו אצל מבלתי יכולת שער ע"ז. (ז) ומאמר ושמענו ועשינו. הפך נעשה ונשמע פירשנו שם שער מ"ז. מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו' ירצה כי לפי שממאמרם קרב אתה ושמע וגו' או דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות יש חשש שמא לחולשת רצונם לשמוע דבר מפי השכינה אמרו זה וכמו שדרשו רבותינו ז"ל ואת תדבר אלינו התשתם את כחי כנקבה ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה (עיין רש"י) וכי לא יפה היה לכם ללמוד מפי הגבורה וללא ללמוד ממני הנה שנתירא שאינו סימן יפה אליהם וכמו שאמר אדם מתירא מחבירו מניחו והולך לו (ספרי פ' ואתחנן) לזה אמר שהודיעו האל יתברך כי לא כאשר חשב לעת ההיא אבל שהיה מאמר זה בתכלית השלמות[480] ליראה אותו מצד שהוא (ח) ולשמור מצותיו לא מחמת יראת העונש כי אם מאהבה אשר מהיות על זה האופן תמשך ההתמדה בעבורה בלי ספק ושכבר נאותה שיהיה להם זה השלימות לעולם מעצמם כמו שיתחייב מטבע הבחירה ואולם הכתובים הללו עם הענינים הנלוים אליהם ביארנום על נכון בפרשת עמלק שער מ"ב יבוקש כל אחד מאלו הענינים במקומו: לכן אמור שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי אחר שהודיע אותו שכוונתם רצויה כמו שאמרנו אמר שיפטור אותם שישובו לאהליהם כמו שבקשו והוא לבדו יעמד לפניו לדבר אליהם את כל המצוה והחוקים והמשפטים וגו'. כמו שאמר דבר אתה עמנו ונשמעה וגו'. ומעתה ושמרתם לעשות כאשר צוה יי' אלהיכם אתכם ע"י כמו ששאלתם לכן לא תסורו ימין ושמאל מאשר קבלתם עליכם בכל הדרך אשר צוה יי' אלהיכם אתכם תלכו כי מלבד מה שנתחייבתם על כך יש לכם שכר לפעולתכם כי

[480] ליראה אותו מצד שהוא וכו' ר"ל ליראה את הי"ת בעבור שיעלו על מחשבתם תמיד מה שהוא בגדלו רוממותו וקדושתו וייראו ממנו ע"ז גם יראת הרוממות, לא לבד יראת העונש, וזש"א אח"כ "ולשמור את כל מצותי כל הימים" כי רק יראת הרוממות קיימת תמיד בלב בעליה, כי בכל יום ויום. הלוא ירבה ויוסיף תמיד להשיג ולדעת את גודל יקרת ומעלת הי"ת יותר, וישתדל ע"ז תמיד גם יותר ויותרו לעשות חפצו ורצונו ית', אבל יראת העונש תוחלש לפעמים באדם ע"י שינוי מעמדו וגורלו בבחינת אשרו הזמני והמדיני, וע"כ תמוט ג"כ על נקלה צדקתו וישרו הבנוים רק על אדני היראה הזאת כמו שהארכנו כבר למעלה בזה (שמות דף מ"ז ע"א):

הכל הוא למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים בארץ אשר תירשון וזה עד נאמן על מה שכתבנו ראשונה מהעשרת הדברים שהרי לא נאמר שובו לכם לאהליכם וגו'. ואתם פה עמוד עמדי וגו'. רק על כל דברי התורה והחקים והמשפטים והוא מבואר ואחר שהזכיר להם כל זה התחיל בתורה ובמצוה ואמר וזאת המצוה והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהיכם וגו'. למען תירא את ה' אלהיך לשמור את כל חקותיו וגו' וסיים למען יאריכון ימיך (ט) בתחלת ענינו הניח להם ההשקפה או ההשקפות הראויות להיות לכל בעל דת במעשה המצות והוא שתהיה הכוונה הראשונה בהם למען ירוא את הש"י כי הוא מה שיחייב לשמור מצותיו יחקיו. אמנם יהיה התכלית האחרון לשמירת המצות על זה האופן מהמשמעות אליו יתע' הטוב המכוון שיגיע אל העושה המצוה או המצות האלה כמ"ש בכל מקום לטוב לכם לטוב לך למען ייעב להם ולבניהם אחריהם וכן סיים בכאן אחרי אמרו למען תירא את ה' אלהיך וגו'. ואמר למען יאריכון ימיך. אמנם ביאור זה הענין וחיוב אמתתו הנה ביארנוהו יפה בשער מ"ד הנזכרה בחלק השלישי ממנו עיין עליו כי בהתבוננותו סרה המבוכה שנפלה על כוונת מעשה אלה המצות ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש הזכיר השמיעה והעיון והמעשה אשר בם יושלם כל פועל ואמר כי שלשה אלה הם אשר בם ייטב להם בכל ענייניהם וירבון מאד. (ד) והכוונה שלא יהיה ענינם וספוק צרכיהם בכדי חיותם מאתו ית' על הצמצום אבל בשפע והצלחה מרובה כאשר דבר להם בכל מקום ארץ זבת חלב ודבש שלא לבד הזכיר להם מתנת ארץ נושבת אבל ארץ שמנה ומצלחת בכל פירותיה כי ה' הוא הטוב והמטיב מתנה רחבה ומושפעת כמו שאמר והריקותי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג':י') והכוונה שלא תהיה ברכתו מצומצמת עד שיאמר שיש די בה כי זה לא נאמר רק על הצמצום אבל שתעדיף מאד שלא יפול זה הלשון עליה והוא מה שאמרו חז"ל עד שיבלו שפתותיכם לומר די (שבת ל"ב:) וכן הוא באמת כי על תוספת הטובה בשפע לא יפול על הלשון מלת די ואין הפה יכולה לדבר. וזה שיעור מה שרצינו ביאורו בזה החלק אשר בו נתבאר הדרוש המיוחד מעשרת הדברים שזכרנו וגם דרושים אחרים רבים שנרמזו בדברינו כנזכר:

שער צ

פרק א

יבאר תועלת תחבולת הזכרון אצל המצות התוריות. ויבאר שתי סגולות האחרות.

שמע ישראל יי' אלהינו וגו'

במדרש מהו שיקרא האדם את שמע ולא ישמיע לאזנו כך שנוחכמים הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו לא יצא (ברכות ט"ו):

[481]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי יש כמה פעולות אשר בהשקפה ראשונה נראה לנו, שעשייתן או מניעת עשייתן אינן תלויות ברצון איש, כי אם שהן טבעיות בו, ותלונות רק בחוזק או חולשות כחות ידועות של גופו או נפשו באופן שלא יוכל איש להיות מצווה לפעול אותן פעולות או לחדול מעשותן, ובכל זאת נמצא במקראי קדש צוויים והזהרות על פעולות כאלה, ד"מ פעולת ההכרה, להכיר או שלא להכיר איש אשר ראינו כבר פעם אחת זמן רב אחרי כן, תלויה רק בחוזק כח הראות והשמע שלנו, או בחולשתן, כי אם הזק כח הראות והשמע שלנו יחוקקו ציורי רשמי פני האיש וקול דבריו יותר ברעיוניו, באופן שכאשר נראהו פעם אחרת או שנשמע קולו נכירנו. משא"כ אם חלשים הם, ובכל זאת נמצא בכתוב מאמר "הכר נא הכתונת בנך היא",? כאלו היתה זאת תלויה רק ברצונו ? וכן פעולת הזכירה או השכחה אינן תלויות ברצון האדם, כי אם מסובבות הנה מיובש מוחו או לחותו, כי במוח יבש אשר לחיותיו מעטים ישאר הרושם הנעשה בו, מכל דבר המושכל בשכל או מורגש באחד מהחמשה החושים זמן יותר רב מהנעשה במוח איש שליחותיו רבים, אשר בעבור היותם כעין נוזלים, יעבירו מהר ועל נקלה רושם כל דבר המושכל או המורגש, (עיין מזה גם ביאורי במדבר דף פ"ה ע"א) ובכל זאת נמצא כמה מצות בתורה על הזכירה ומניעת השכחה, כמו במעשה עמלק שמירת השבת ובשאר מקומות, וכן מדת הבטחון או הפכו שהיא מורך הלב, תהיה לאדם למ[?]ה רק לפי טבעו ומזגו, חוזק לבו או רכותו, ובכל זאת באה המצוה על מניעת היראה והפחד, במאה"כ "כי תאמר וכו', לא תירא מהם" ? ולבאר כל זאת יאמר הרב ז"ל, הן אמת שכל אלה פעולות הטבע הן מושרשות כבר בטבע האדם מלידה ומבטן, אבל בכל זאת כמו שיוכל האדם בעבור היותו בן דעת והשכל, להטיב לפעמים מדותיו ונטיותיו הרעות אף שהן אחוזות ודבוקות בו, בעבעו ובמזגו מעת גיחו מבטן אמו (עיין מזה ביאורי למעלה במדבר דף פ"ה ע"ב,) כן יוכל להמציא גם תחבולות שונות להקנות לעצמו כשרון ההכרה, הזכירה. והבטחון, אף שאינם לו לקנין טבעיי, כאשר יורה גם הנסיון בבני אדם שכאשר יחסר להם כח גופני חיצוני או פנימי, ישתדלו למלאותו בתחבולות שונות, כמו שהמציאו במאה השניה לאלף הששי באיטאליין, כלי זכוכית שונות, לתועלת חוש הראות, כי כאשר תכהינה עיני האדם לראות למרחוק, יראה מתוך זכוכית אשר היא לטושה באופן שפניה שקועים, ואשר לא יוכל לראות בקרוב ישתמש בהפך בזכוכית אשר פניה בולטים. וכאשר יכבדו עיניו מזוקן ישתמש בזכוכית אשר תגדיל תבנית כל דבר, ותעשה תמונתו זכה ובהירה, באופן שייטיב אז לראות מתוכה גם דברים קטנים, וכמו כן יקשור לפעמים איש עור כלב בחבל אשר בידו, למען יוכל ללכת בטח אל כל מקום אשר יוליכהו הכלב הזה, מבלי יראה ופחד "יפול במהמורות, או ישים מקל בידו אשר ישלחנו תמיד אנה ואנה לכל הרוחות, למען דעת על ידו אם יש לפניו או סביבותיו מזיק או מונע, אשר יעצור בעדו בלכתו, והפסח ונכה רגלים ילך בחוץ על משענתו, למען לא יכשל בלכתו, וכמו כן השתדלו החכמים למלאות גם חסרון הכוחות הפנימיות בסמי מרקחות אי ברפואות תעלה, אם יחלש באדם דרך משל כח המושך והמעכל שלו, או כח הדוחה הנפסד מהמאכל לחוץ, גם להחזיק את כח הזוכר המציאו כבר הקדמונים תחבולה מה]וכאשר יספרו כותבי הדורות המציא התחבולה הזאת ראשונה המשורר היוני סימאנידעס, עפ"י מקרה במאה השלישית לאלף הרביעי, כי פעם אחת ישב בסעודת מרעים במשתה היין, ויקראהו איש לצאת החוצה, באמור לו כי שני נערים חפצים לדבר אתו שם, וכאשר יצא ויפן כה וכה וירא כי אין איש רצה לשוב עוד הביתה. ויפול הבית על כל המסובים יחד שם. וימות וימלט רק הוא לבדו, וכאשר רצו הקרובים לקבור איש איש את מתו לא נכרו עוד פגריהם, רק סימאנידעס זכר את מקום מושב כל אחד ואחד מהם, ועי"ז ידע והכיר ג"כ גופת כל אחד ואחד מי הוא לפי המקום אשר נמצא שם שוכב מת, ועי"ז בא לו הרעיון אח"כ כי נוכל לזכור המושגים השונים ע"י שנבחר אותם תחילה עם דברים גשמיים שונים העומדים יחד במקום אחד זה אחר זה,] ע"י שיבחר אדם מקום מוגבל ידוע. ד"מ בית או חדר אשר בו עומדים דברים שונים זה אחר זה, ד"מ מטה, כסא, שלחן, ומנורה, ואחר שחקק ברעיוניו מקום מצב כל אחד מאלה, אשר הוא דבר קל מאוד לזכרו, יחבר עם כל אחד ואחד מהם מושג ידוע, אשר ירצה לזכור באופן שסדר כל מושגיו יהיה מסכים עם סידור מעמד ומצב כל הדברים האלה, ד"מ למען זכור תמיד הרעיון, שראובן אמר לו, שיבקרהו מחר בהיכלו עם שמעון בנו, יחבר מושג "ראובן" שהוא הראשון במאמר זה עם ציור תבנית המטה העומדת ראשונה אצל הכותל, ומושג "האמירה לו" שהוא השני, עם הכסא העומד אצל המטה, ומושג "הביקור בהיכלו מחר" שהוא השלישי עם השלחן הקרוב אל הכסא, ומושג "שמעון בנו" עם המנורה העומדת על השלחן, ואז מדי יראה הדברים האלה יזכור ג"כ כל המושגים זה אחר זה, וכמו כן נוכל לעשות באילן שענפיו מרובים זה למעלה מזה, כי נוכל לחבר ד"מ מושג א בגזע האילן ומושג ב

בסעיף התחתון. ומושג ג בסעיף שלמעלה ממנו, וכל כל המושגים שנרצה בשאר חלקי האילן הזה לפי סדרם זה למעלה מזה. כמו שכתב הרב בשם החכם בטבעיות, ויותר טוב ומועיל לזה הוא, אם יש דמיון ויחס מה בין המושגים השכליים ובין הדברים הנשמיים אשר יקבילו להם ד"מ אם היה ראובן במשל שלפנינו עומד תמיד אצל המטה באמרו זאת, ושמעון בנו אצל המנורה [ויען כי קשה למצוא תמיד דברים נשמיים כאלה המסכימים יחד עם המושגים אשר נרצה כי יציינום, השתדלו האחרונים למצוא תחבולות אחרות, וחכמה זו נקראת מנעמאניק געדעכטניסלעהרע, עראיננרוננסקונסט,] וכעין זה אמרו גם חז"ל על "וראיתם אותו וזכרתם" ראה מצוה זו וזכור אחרת, זו ק"ש התלויה בה וכו', כי בראותנו התכלת יזכירנו במצות ק"ש שזמנה משיכיר איש בין תכלת ללבן, וכן אמרו "וזכור מצוה אחרת הכתובה בצדה, זו שעטנז" כי ההזהרה על השעטנז ומצות ציצית סמוכים יחד בתורה, באופן שבין מצות ק"ש לציצית יש כעין יחס ודמיון ענין ובין ציצית לשעטנז יש שיווי ודמיון מקומיי, ורק עד"ז יאמר הרב ז"ל יורה מחז"ל "שתרי"ג מצות הן, בא דוד והעמידן על י"א" וכו', שאין כונתם בזה שהנביאים ואנשי הרוח האלה מעטו מספר המצות, כי אם רק שנתנו כללים מעטים, אשר על ידם יזכרו כל המצות כלם (כעין מה שהראה לנו בס' מאמר השכל שכל המצות כלולות בעשרת הדברות בעבור היות ענין קצתם דומה לענין דבור זה, ונכללים בו, וענין אחרים דומה לענין דבור אחר ונכללים בו באופן שכולם נכללים רק בעשרת הדברים ונזכרים על ידם.) ועפי"ז יבואר כל מה שהעיר למעלה כי במאמר בני יעקב אליו "הכר נא" כוונו רק שישתדל לראות אותה היטב למען ימצא בה סימנים ואותות להכירה, וכן בכל מקום שצותה התורה על הזכירה כונתה רק שנשתדל לעשות מעשה אשר יזכירנו תמיד בענין ההוא שצותה לזכרו, (עיין שער נ"א וביאורי שם), ובאופן זה צותה ג"כ על הבטחו ומניעת הפחד, כי אף שבהיות כבר סיבת הפחד והאימתה לנגד עינינו לא נוכל עוד לשלוט בפעולת טבענו שלא לירוא ולפחוד, בכל זאת הלא נוכל להסיר סבת הפחד בתחלה לפני בוא עוד כי אנו יכולים להרגיל נפשנו ולאמץ רוחנו לבטוח תמיד בה' אשר לו הכח והיכולת להצילנו מכף כל אויב וצר, כי אז לא יבוא עוד פחד בלבנו, כי כמו שהאיש החגור כלי מלחמה ושוכן בעיר מבצר חזק, או שיודע שאחד מגדולי הארץ ושריה יגן עליו מכל אויביו מסביב, לא ייראַ ולא יחת עוד מפני כל, יען כי כבר סרה ממנו כל סבת פחד ואימתה אף כי מי שהרגיל נפשו לשום מבטחו בה', אשר לו העוז והיכולת להציל גם חלש ורפה מיד חזק ממנו שלא ייראַ ולא יפחד מאומה. (וכעין זה אמרו גם חז"ל "הכל בידים שמים חוץ מצנים פחים," (ר"ל כי דבר זה תלוי בבחירתו שלא יכהו החום בקיץ והקור בחורף ובסתיו, כי אף שאין ביכולת האדם לעצור בעד השמש בימי הקיץ, שלא תשליך קרניה ממעל לראשנו כמעט על קו ישר, אשר בעבור זה גדול חומם מאוד, גם לא יוכל לכלוא את הרוח, ולסגור אוצרות שלג ברד וכפור אשר ישבבו קור האויר בימי החורף והסתיו, בעמוד השמש הרחק מגבול ארצנו לצד דרום, באופן שקרניה באים לנו רק על קו עקום ונוטה, ולא יובלו לחמם עוד את האויר כבימי הקיץ, בכל זאת הלוא היכולת והבחירה החפשית ביד האדם להשמר מהחום ע"י שבתו בצל עצי היער או בעלית המקרה אשר לו, כמו שיוכל להשמר מפגעי הקור בשבתו בביתו ולא יצא החוצה כי אם לבוש שנים ובגדים חמים.

והנה ידוע כי בטחון לבנו בה', יסובב לנו בזכרנו ובשומנו אל לבנו את כל הגדולות והנוראות אשר כבר עשה ה' לנו ולאבותינו להצילם מיד צר, כמו שאד"ה ע"ה "ה' אורי וישעי" וכו', ר"ל אחרי שכבר כמה פעמים היה אורי וישעי ומעוז חיי, ולא נתנני ביד אויב ע"כ "ממי אירא וממי אפחד" עוד בימים שיבואו ? וע"כ סמך גם הכ' בפרשתנו זכירת נפלאות ה' בימי קדם אל המצוה על העדר היראה והפחד, באמרו "לא תירא מהם זכור תזכור את אשר עשה" וכו', והנה אחרי שכל איש ירא ה' יוכל להיות יותר בטוח מכל זולתו שלא יעזבהו ה' ולא יטשהו לעולם, ואף כי שלא יתנהו בכף כל אויביו ומבקשי רעתו, הלוא נמשך מזה, כי היראה בעצמה סבת מניעת היראה. ר"ל שיראת ה' תסיר מלב בעליה יראת בני אדם, כמו שהיה מרגלא בפי חכם אחד "את האלקים אני ירא ממי אירא?" ואחרי שיראת ה' ית' תלויה ברצוננו כמחז"ל "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" גם מניעת היראה מפני שונאינו בידנו היא נתונה, ובזה מבאר והולך כמה כתובים עיין בפנים הספר. והנה במקום אשר המציאו חכמי העמים התחבול' להזכיר הענינים והמושגים ע"י קישורם וחבורם בדברים נשמיים כמו שכתבנו למעל', נראה שהשתמשו חז"ל בתחבול' אחרת, כי בעבור שהי' כל לימודם רק בעל פה. ע"כ ברצותם, כי יזכור התלמיד הלימודים והענינים השונים, שלמד מפי רב וחכם אחד, קשרו כל ענין וענין במלה אחת, וחברו אח"כ המלות יחד לעשותן כעין מאמר שיש לו קצת הבנה למען יהי' לאות ולסימן אל התלמיד לזכור על ידו הענינים, ד"מ למען זכור כל שלשת הדינים שאמר ר' מנשה בענינים שורם (עיין חולין דף ד' ע"א) עשו מהם מאמר "מכניס איזמל בזכרים" ר"ל מחתך ערלת הזכרים ע"י האיזמל, ועי"ז יזכור התלמיד הדינים השונים שאמר ע"ש, ומעתה יאמר הרב ז"ל, נוכל לומר, כי מלבד הטעם והכונה הפשוט' במצות ק"ש בכל יום נראה גם שכל מאמר וכמעט כל מלה שלה הוא אות וסימן להזכירנו בעיקרי אמונתנו האמיתית, או בסוגי מצות התורה השונים, כי המאמר הראשון "שמע ישראל" וכו' כולל שני העקרים היותר נכבדים הכלולים גם בשני דברות הראשונות שהן יסוד כל האמונ' (עיין מ"ש בשער הקדום) הלא הם האמונה במציאות הי"ת יכלתו והשגחתו על בני אדם, וההזהר' על השיתוף והעבודה לאל אחר, כי הוא אחד

[481]קצת פעולות האדם או ביטולם עם שיראה מהם שאינם תחת יכולת האדם ורשותו נמצאו שבאו עליהם המצות כאלו הם תחת ידו הלא זה יראה מן ההכרה והזכירה והבטחון וכיוצא בהן והפכיכן?. כי הוא מבואר שהבטחון מהפחד הנגלה או הפכו הוא כח מוטבע בטבע חוזק לב האדם ורכותו וכן זכרונו בא לפניו או שכחתו מיובש מוחו או לחותו. וכן טוב ההכרה או הפכו מחבור כחות כמו חוזק הראות עם הטבת כח השומע או חולשתן. אשר לפי זה יתכן שלא יבאו עליהן אזהרות וצוויין כי האדם אינו מצווה על הדברים שאינם תלויין ברצונו. אמנם מצאנו הכר נא למי החותמת (בראשית ל"ח:כ"ה) הכר נא הכתונת בנך וגו' (שם ל"ז). שיראה שנשאלו מהאדם בבקשה. וכן כמה מצות באות על הזכירה זכור את אשר עשה לך וגומר (דברים כ"ה?) זכור אל תשכח וגו' (שם ט') רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח וגו'. וכן על הבטחון אמר כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגומר לא תירא מהם (שם ז') ורבים מכל מין וזולתם. אמנם היה זה לפי שלא נתנו תורה לחית השדה ולבהמת הארץ כי אם לאנשים בעלי דעת ומזימה אשר כח בהם לעמוד על עצמם להעזר מהרבה נכלים ותחבולות להטיב ולחזק כחותיו ולהשלים בערמימותם הרבה ממה שיחסר מטבעם. כי למה נגרע מעשות אי זה תקון שנצטרך בכחות הפנימיות כמו שנשתדל בחצונות הראית שהזקן כשחלשה ראותו הלא יבקש לו המראות הזכוכיות להטיב ראותי ובאין עינים יקשור כלב בידו

ואין בלתו, והוא לבדו מאחד גם כל חלקי הבריא' כלה להיות לעצם אחד יחד, בברית השלום והאחדות אשר כרת עמהם, כמלך המחבר ומאחד כל העמים הסרים למשמעתו להיות גוי אחד וחברה אחת וע"כ כמו שהוא "אחד" כן יקרא גם בשם "מלך כל הארץ" וכל המציאות כלה וע"כ נסמוך אל המאמר הראשון הזה גם מאמר "ברוך שם כבוד מלכותו וכו' ומאמר "ואהבת" וכו' מורה על האהב' האמיתית והשלמה אשר אנו מחויבים ליחד רק לו לבדו, (כמו שיבואר עוד לפנינו יותר) ומאמר "ושננתם לבניך וכו'. ודברת וכו' וקשרתם וכתבתם" מלבד שכל אלה הן פעולות גשמיות אשר יזכירנו תמיד בהעיקרים היקרים האלה, הנה כמעט גם כל אחד מהם מזכיר אותנו במין אחד מכלל מצות התורה כי מאמר "והיו וכו' על לבבך" מזכירנו בכל מצות התלויות בדעתנו ובלבנו נגד אלקים ואנשים, ומלת "לבניך" מזכירנו על כל חובות האב לבניו מיום הולדם, עד אשר יקחו להם נשים ויעזבו אותו לבנות להם בית בפני עצמם, עם כל משפטי הנחלות והירושות ומאמר "ודברת בם" מזכירנו בכל המצות התלויות בדבור, ומאמר "בשבתך בביתך" מזכירנו לא לבד בכל דיני שכונת הבתים והרחקת נזק איש מרעהו בענינים אלה, כי אם גם בכל עבודת בית הבחיר' והקרבנות, ובדיני השבת והעירובין והרשויות הארבע' ודין האבל והחתן אשר נאסר להם היציא' מביתם בשבוע הראשונה "ובלכתך בדרך" על כל המצות המזדמנות לאדם על הדרך, ומלת "בשכבך" מורה על כל שכיבות המותרות והאסורות, גם על איסור כלאים ובגדי שעטנז האסורים לנו אף להציעם תחתינו, כמו שיורה "ובקומך" על כל המצות המזדמנות לאדם כאשר יקום והתהלך לשאת ולתת עם עמיתיו. ומאמר "וקשרתם" וכו' מורה על כל איסורי המאכלות ושאר דיני טומאה וטהרה אשר על ידם נבדלנו מכל העמים זולתנו ונקשרנו יחד להיות לעם אחד, אשר חובה עליו להתקדש יותר מכל זולתם, ומלות על ידך רומזות על כל המצות התלויות בידנו כנתינת הצדק' ונטילת ידים, כמו שירמזו מלות "בין עיניך" על המצות התלויות בעינים שלא לתור אחריהם ולחדול מראות ברע, כי אם לעשות הטוב בכל מקום אשר נראה, ומלת "וכתבתם" על המצות התלויות בכתיב', כמו שירמזו מלות "על מזוזות ביתך" על רציעת עבד ושאר מצות התלויות במזוזות הבית וכמו שירמזו מלות "ובשעריך" על דיני השופטים היושבים בשער, וע"ז מורה מחז"ל שהחל בו "מהו שיקרא וכו'" שמלבד כונתו הפשוטית שצריך להשמיע לאזניו הדברים האלה, כ"א גם שיזכור בכל יום עי"ז גם כל המצות והמעשים אשר הוא מחויב לעשותן בכל מקום אשר יפנה, אשר בם יזכירהו כל מלה ודבור מפרשה זאת.

ומקלו יגיד לו וכן הגדם הקטע וכיוצא וכן יעשה כל חכם לב באדם בהפקד ממנו כח מהכחות הפנימיית ישתדל תכלית מה שאיפשר לו אם יספיקו לו רפואות ואם אין ימציא לו תחבולות כמו שנמצא לחכמים מחכמי האומות המציאו תחבולה שפרסמו אותה להטיב כח הזוכר ולהשלים חסרונו והתחבולה אשר המציאוה בזה היא לחקות ולצייר בכח המדמה סימנים ידועים ומקומות מורגלים בהם יפקידו הענינים הנרצים לפי יחס או דמיון שיהיה לדבר המיוחד באותו מקום או זמן אשר נפקד אתו ואחרי כן בהעלות לפניו זכרון הסמנין והמקומות אשר הם קרובים אליו מאד יזכרו ויפקדו עמכם הדברים ההם הנרצים בלי ספק. וכבר כתב החכם על זה בטבעיות ז"ל ומטבע החקויים והדמות עד שכאשר חלק שכלך אל חלקי הדבר חקהו אילן בעל הענפים ואם סדר השכל דבר על מדרגות חקהו במעלות והשלבים ובו יזכור מה ששכח וגו'. הנה ביאר שתספיק התחבולה לא לזכור הדברים לבד אבל דרך חלוקן וסדרן וכל רז לא אניס מחכמינו האלהיי' שכבר קדמום בזה כדתני' במנחו' (מ"ג:) וראיתם אותו וזכרתם וגו' (במדבר ט"ו:ל"ט). ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת התלויה בה ואי זו זו ק"ש דתנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משכיר בין תכלת ללבן תניא אידך וראית' אותו וזכרת' ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת הכתובה בצדה ואי זו זו מצות כלאים שנאמר לא תלבש שעטנז וסמיך ליה גדילים תעשה לך (דברים כ"ב:י"א) ובשער ס"ה כתבנו מה שכוונו בעקר מליצה זו. מכל מקום ראה כמה העירו אזננו על אופן התחבולה הזאת ובצדדי שמושה אה מצד יחס הסמיכות ואם מצד השייכות שהם עקרי המלאכה ההיא ומזה הענין יראה הוא מה שאמרו שהיו הנביאים כוללין כל המצות בכללים קצרים מעטי המספר: אמרו בא דוד והעמידן על אחת עשרה שנאמר מי יגור באהלך (תהלים ע"ו) בא ישעיהו והעמידן על שש שנא' הולך צדקות ודובר מישרי' (ישעיהו ל"ג:ט"ו) ושוב העמידן על שתים שמרו משפט ועשו צדקה (שם נ"ו). בא מיכה והעמידן על ג' שנאמר מה ה' דורש ממך כי אם עשות משפע ואהבת חסד והצנע לכת וגו' (מיכה ו':ח') בא חבקוק והעמידן על אחת שנ' וצדיק באמונתו יחיה (חבקו' ב') כדאית' במסכתא מכות (כ"ד.). ואין ספק שהי' זה להם באופן מאופני החקוי והציור אשר הוא מפעולות המדמה והמחשב יחד על דרך החלוק והרושם בתלות במצוה אחת מצות רבות אם בסמיכות או בשייכות או בצד בהצדדים אשר הורגלו בתחבולה ההיא. ואולם זה הענין התחילה אותו התורה בלי ספק כי בכל מקום שצותה על שום דבר של זכירה צותה על מעשה מיוחד שתפקד אצלו ותזכר עמו יפה כמו שכתבנו זה בשלמות בתחלת שער צ"א. ועוד מצינו ענין נפלא מאד והוא מה ששמה התורה ענין הזכרון תחבולה לחזק הבטחון ולקיימה כאשר יחסרו כחו והוא

באומרו להלן כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם לא תירא מהם זכור תזכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל מצרים המסות הגדולות אשר ראו עיניך וגו'. (דברים ז') וזה כי כמו שלא תפול הזכירה תחת המצוה כי אם בשתוף מעשה בחיריי שיקשר אליו וימשך ממנו כנזכר כן הבטחון מהיראה והפחד יפול תחת המצוה כשישותף עמה דבר שיהא רשאי ויכול עליו שתחוייב ממנו כי כאשר ימשול על סבת הדבר כבר ימשול עליו בלי ספק כיעל זה הדרך אז"ל הכל בידי שמים חוץ מצניי פחים וכו'. ואמרו מאי צנים פחים קור וחום (כתובות ל'.) ואין ספק שהקור והחום הם מקרים זמניים חוץ מבחירת האדם אבל לפי שהוא רשאי ללבוש שנים ולשבת בבית החורף והאש לפניו מבוערת או ללבוש כלים קלים ולטייל במקום שהאויר שולט בו נאמר שהקור והחום הם בידו וכן הענין בעצמו לגבי היראה כי כאשר הוא ביד האדם לחגור כלי מלחמתו או לתלות עצמו באחד השרים מגדולי הארץ להניס משנאיו מפניו הנה בידו הוא שלא ייירא ולא יפחד ואם באחד משרי בשר ודם כך קל וחומר במלך המלכים הקב"ה שאם יתלה עצמו בו ויתפקד אליו שיהיה סמוך לבו וכמו שאמר טוב לחסות ביי' מבטוח באדם טוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים (תהילים קי"ח:ח'-ט'). אמנם כדי להטיב זה הבטחון סמך אותו אל הזכרון ואמר זכור תזכור את אשר עשה יי' אלהיך לפרעה ולכל מצרים המסות הגדולות אשר ראו עיניך והאותות והמופתים וגו'. כן יעשה יי' אלהיך לכל העמים וגו'. וגם את הצרעה וגו'. לא תערוץ מפניהם כי יי' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא כי ודאי כשישים אל לבו כל הענינים האלו יתחזק בלבו הבטחון ולא ייירא משום מורא ופחד וכמו שאמר דוד אדונינו ע"ה יי' אורי וישעי ממי אירא יי' מעוז חיי ממי אפחד עד אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח (תהלים כ"ז). הנה שנתבאר שכיון שהזכרון מאלו הענינים הוא ברשותו הנה הבטחון וסמיכות הלב הנה הנם ברשותו ועל זה האופן אמר להלן שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדולים וגו' וסמוך ליה וידעת היום כי יי' אלהיך הוא ההולך לפניך (דברים ט':ג'). והנה באמת הוא מבואר שאם לא נתקיי' טוב הבטחון בידו שלא היה אלא לאשמתו וחטאו לבלתי קיימו ענין הזכרון אשר כבר עשה לו האל יתע' קיום וסמיכות במעשה המצות המיוחדות אליו בזמניהם ובקצת מצות תמידיות כמו שזכרנו בשער הנזכר. וכשנתבונן היטב תמצא כי הבטחון הגמור מהיראה הוא עצם היראה כלומר כי כשיתירא האדם לא ייירא. וזה כי בהתחזק ביראת יי' ושמור מצותיו אשר מכללם לזכור את מעשה ה' כי נורא הוא כמו שהוא מזדכר ע"י מצות הציצית והתפילין וקדושי השבתות והמועדים וכיוצא בזה אשר נתנו לזכרון הנה ודאי יהיה עם הזוכרים והשומרים לא ירפם ולא יעזבם. והנה היראה

הזאת היא בידינו ורשותנו כמו שאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות ל"ג:) וכשנשלים עצמנו בה הנה לא נירא משום פגע ונזק וכמו שאמר משה חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי יי' אלהיך עמך לא ירפך ולא יעזבך (דברים ל"א:ו'). והנה בזה המין מהיראה האלהית יתיחד שער בפני עצמו בשער צ"ב ב"ה. אמנם מפני זה החוזק אמר ונשל יי' אלהיך את הגוים האלה מפניך וגו' (שם ז') כי לא די שלא תירא אבל שתנצח אותם ואם לא תוכל כלותם מהר כרצונך לא תחשוב שהוא תשישות כח בעזרך חלילה אבל הוא לטוב לך פן תרבה עליך חית השדה ויזיקו לך כשלא יגינו זכיותיך לשיעור שנאמר וחית השדה השלמה לך (איוב ה':כ"ג) או למה שאמר על שחל ופתן תדרוך תרמום כפיר ותנין (תהילים צ"א:י"ג) כמו שכתב רש"י ז"ל או שיהיה לא תוכל כלותם על דרך לא תוכל לאכול בשעריך (דברים י"ב:י"ז) והוא עצה טובה אמנם לסוף ונתנם יי' אלהיך לפניו והמם וגו'. ונתן מלכיהם בידך וגו'. כי טוב הבטחון על האופן הנזכר יביאך עד הלום. והנה אחר שנתבאר כי זה הענין מהטבת הכחות הפנימיות ותחבולתן הנזכר מחכמי החקירה כמו שאמרנו הנה הוא כתוב ומקויי' מחכמי האמת ושנוי ומשולש בתורה ובנביאים הלא יראה שתועלתו נפלאה. אמנם שיעור דרישתו על כל אדם יהיה לפי צרכו אליו ולפי מה שהרגשתי בעצמי רוב תועלת התחבולה הזכרנית שאמרנו לפי גודל צרכי אליה ושמה שהגיע לידינו ממה שהמציאו ממנה חכמי הגוים ראיתיו בלתי מספיק לפי הצורך כבר פשפשתי בה ויגעתי ומצאתי כי נתן יי' אל לבי המצאה נפלאה ונקלה אחר חדושה ותספיק להיטיב מאד הכח הזכרני להזכיר כמה דברים על סדרן ומספרן בכל הצדדים אשר תחשוב אם בחלופן אם בדלוגן על אי זה סדר שתרצה גם יזכר הדבר בזכור מספרו או מספרו עמו ובכל ענין שתרצה מבלי שום טעות וכבר נסיתי בה כמה זמן ומצאתי תועלותיו ברוך המזמין האמתי. והנה לבי אומר לי כי עקר זה הענין הנכבד השרישו משה רבן של נביאים מפי הגבורה ושמו בפינו למען זכור את כל מצות יי' המוטלות עלינו ונוכל להעבירם בכל יום תמיד על רעיונינו במעט מהקושי והטורח. והוא במה שסדר לפנינו לקרוא פרש' קטנה בכל יום תמיד פעמים שלש כדי שתהא שגורה בפי עוללים ויונקים יועילו מאד דבריה וראשי פרקיה אם מצד הרגילות והבקיאות הנפלא בה ואם מצד היות דבריה ספור מקרים עוברי' עלינו תמיד להיותם ציונין מוצבים ומסמרות נטועי' במקומות נאמנים אשר לא יסורו לעילם ואע"פ שיהיה בדבר טורח גדול לא יכבד על ראש הנלבב בהשקפת עוצם התועלת הנפשיי שיש בו כל שכן דבר נוח לסבלו וכמ"ש הכתוב לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה וישמיענו וגו' (שם ל'). ואז"ל שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה

וללומדה (עירובין נ"ה.) והדברי' עתיקים שאם לא כן מאי רבותיה שאינה בשמים הנה שצריכין אנו לעשות כל מיני תחבולת או ללמד אותם ולהרגיל עצמנו בהן כדי לתקן עצמנו לקבל את הטוב מאת האלהים. אמנם המתיאש מהטוב אין לו רק לחבוק את ידיו ולשכב בדמשק ערש כמו שאמר הרב המורה בכיוצא בזה בסוף פרק י' מהחלק השני וזה לשונו כן יבין מי שרוצה להבין חידות הנבואה ויעור משנת השכחה וינצל מים הסכלות ויעלה אל עליוני' אמנם מי שייטיב לו שישוט במי סכלותי וירד מטה מטה ולא יצטרך שיטריח גופו ולא לבו ינוח התנוע' והוא ירד למטה בטבע. והבן כל מה שנזכר והסתכל בו. אמנם היות זה הענין נמצא בפרשת המעולה הזאת רצוני פרשת שמע אזכרנו כשנבא על ביאורה ואז יתבאר יפה כמה צדקו חז"ל באומרם הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו א יצא (ברכות ט"ו:) וטרם נבא אל הביאור נזכור הספקו' הנופלו' על זה החלק מהפרשה הזאת וזולתה שאנו בביאורו:

א מה טעם שתהיה פרשת שמע ישראל נקראת פעמים שלש בכל יום ולמה אמר שהיא קבלת עול מלכות שמים יותר מפרשת אנכי יי' אלהיך וטעם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אז"ל שאמרו יעקב ולא משה ושעל כן נימריה בחשאי (פסחים נ"ו.). ב אומרו ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך וגו'. שהרי נתבאר בפרק שני מהמאמר הח' מס' המדות שהאהבה השלמה לא תמצא כי אם בשוים או בדומים גה שם נתבאר שקיומה צריך חזרת אהבה בדברים שוים וזולת זה שכל אלו הענינים נסתלקו מהאהבה אשר ביניו למקום גם בפרק ו' ממנו נתבאר שלא תפול אהבה כלל בין העומדים בתכלית המרחק ממעלה או שלטנות: ג הפלגת האזהרה בשיהיו הדברים על לבו בכל העתות אשר זכר והשנון והדבור בכל עת ובכל מקום והקשירה והכתיבה שיראה כי פשו להם אזהרות וזכרונות: ד מה טעם והיה כי יביאך וגו' לתת לך ערים גדולות וטובות וגו' אחר פרשת שמע. ומה טעם ובשמו תשבע הכתוב בה. ה מה טעם לא תנסו את יי' אלהיכם הכתוב בצדה. ו איך הסכימה תשובת הבן החכם עם שאלתו מה העדות והחקים והמשפטים גם עם מה שאז"ל בהגדת פסח אף אתה אמור לו כהלכות וכו'. ז באומרו לא מרבכם מכל העמים חשק יי' בכם וגו'. וכי עלה על הדעת שהיה צריך המון רבה לעשות מלאכתו או מלחמותיו. ח באומרו ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו אל פניהם להאבידם היה לו לומר. ועוד מה טעם הכפל באומרו ולא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו: ט במאמר והיה עקב תשמעון וגו'. ושמר יי' אלהיך לך וגו'. ואהבך וגו' עד סוף. שנראה מיותר הכתוב לשום שכר הרבה עקב מעשים מועטים הפך מה שעשה במרה שנאמר אם שמוע תשמע וגו' והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו ולסוף כל המחלה

וגו' (שמות ט"ו:כ"ו): והוא אחת מכל הנזכרות הנה בעד המשפטים לבד ויראה שהוא ראוי שיהיה בהפך להיות אז ראשית ענינם: י אומרו ברוך תהיה מכל העמים שיראה שהוא מיעד ברכה לכל העמים אלא שיתברכו מהם הפך מה שנאמר שם ואכלת את כל העמים גם מה טעם מאמר ואכלת את כל העמים וגו' לא תחוס עינך וגו' אצל זה. וטעם סמיכתו כי תאמר בלבבך רבים הגוים וגו'. וכבר נתבאר טעם לא תירא מהם זכור תזכור וגו'. ואחר אלו הספיקות נשוב להתחלת הביאור:

שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד. כבר ביארנו בשער הקודם מעלת שני הדבורים הראשונים שבי' הדברים אשר בעבורה אז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום (מכות כ"ד.) ואשר היה זה להיותם קבלת עול מלכות שמים שלמות שהוא יסוד ושרש לכל הדברות ולכל המצות כלן. וזה להיות הראשון מורה על אמתת מציאות אלוה משגיח רוצה ויכול. והשני על ביטול אלוה זולתו והרחקת שיתוף העבודות כולן. והוא הטעם עצמו מה שעשה אותם פרשה בפני עצמה וצוה אותה בכל אופני החומרות שהזכיר בה (א) והכונה ועתה ישראל אחר שעמדת במעמד ההוא ושמעת מפי הגבורה אלו השני הדברות על האופן שנזכר שמע באזניך ובלבבך תבין וקבל על רצונך דכלהו איתנהו בלשון שמיעה כי ענינם הוא שיי' אלהינו כמו שאמר בבירור אנכי יי' אלהיך שהוא המנהיג בכוונה ורצון כמו שאמר יי' הוא האלהים והוא יי' אחד שהכוונה היותר מפורסמת בהבנתו הוא על דרך ההפרדה והחלוק כלומר הנמצא המיוחד והמופשט והמשולל מכל מיני רבוי וחבור בכל צד מהצדדים שאפשר ומזה חוייב הרחקת העבודות הנכריות כלן וכמ"ש זובח לאלהים יחרם בלתי ליי' לבדו (שמות כ"ב:י"ט) והוא עצמו מאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני לא תשתחוה להם ולא תעבדם וגו' (דברים ה':ז'-ח'). כי שם הראינו לדעת כי יי' הוא האלהי' בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד נמצא ראוי ליעבד ולירוא מפניו כלל.[482] אמנם כבר כתבנו בפרשת שטים שער פ"ג כי האחד יאמר גם כן על דרך ההכלל והשלמות כי אחד ושלם יאמרו בהרדפה כענין והיה המשכן אחד (שמות כו) ויהיה ענין האחד אשר יאמר בו ית' השלם הכולל כל השלמיות כלן אשר לא נמצא חוץ ממנו שלמות אמתי מכל הצדדים כלל ומזה הצד האחדות והמלכות הם דבר אחד בעצמו כי המלכות אינו רק ייחוד מעלה ושלטנות שכל השררות והמעלות נכללות בו וכמו שאמרו (פסחים נ'.) והיה יי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי' אחד (זכרי' י"ד) כי כשיהיה השם שלם והכסא שלם ולא יחסר דבר אז יגמר המלכות והאחדות שהם דבר אחד בעצמו ולזה תקנו שיהא פסוק שמע ישראל

[482] אמנם עד סוף העמוד, להבין דבריו יותר עיין למעל' בביאורי לשער ס"ג ויקרא דף נ"ט ע"א ולשער פ"ח.

יי' אלהינו יי' אחד עולה למלכיות (ר"ה ל"ב.) כמו שזכרנו שם וזה טעם מה שאנו עונין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. האמנה כי למה שנתחלפו שתי הבחינות האלה אשר בהוראת מלת אחד במה שהראשון שזכרנו הוא המפורסם ואשר תכוון הבנתו בו אצל ההמון כמו שנזכר והמובן השני הנה יהיה ענינו יותר נשגב ונסתר כי הוא ענין נפלא מסור אל השכל המופשט רצוני הסכמת ההכלל והייחוד האמתי מכל צד אשר להזהיר על זה ולזרז בו נלאו כל פנות האלהיים חכמי הספירות כמו שנראה מכל ספריהם ומזה הטעם אמרו שקלוס ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הוא מיוחד למלאכי השרת (דב"ר פ' ואתחנן) כי התאחדות המלכות והאחדות הוא ודאי שבח מיוחד להם ולהשכלתם כי לענין הבנת ההמון בו מהחלוקה וההפשטה לא שייך ביה ענין מלכות אבל שדוד ושלילת כל הדברים. (א) ולזה אמרו נימריה לא אמרו משה (פסחים נ"ו.) רצוני שעקר כוונתו בדברו עם כלל העם היה אל המובן אשר לא יפול עליו ענין ההכלל והמלכות כי אם אל המפורסם בו אל ההמון. לא נימריה הא אמרו יעקב וזה לפי שדבריו היו עם הבנים בניו מטתו שלימה כמו הם כמלאכי השרת קלסו בו באומרם שמע ישראל אבינו יי' אלהינו יי' אחד ולזה הסכים הזקן עמהם וענה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וכמו שאמרו שם דענו מה בלבך כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד (שם) ירצו שעה שהם בחכמתם ובהשגתם ידעו ויכירו ברובי הנבדלים והכחות העליונים המאצילים והנאצלים משפיעים ומושפעים עם כל זה כבר ידעו והשיגו היות כלם תחת מלכותו ית' ובמציאותו העליון חוזר הכל אל אחדות פשוטה ושאין שום נמצא שיש לו יכולת כלל זולתו ולפי זה מה שאמרו במדרש (דב"ר פ' ואתחנן) פרשת שמע משל לבן בית של מלך שנכנס לתוך לפלטין וראה קוסמיטין של מטרונה וגנב אותה ובא ונתנה לבתו כו'. כך אמר משה לישראל כל המצות שנתתי לכם ממה שקבלתי מן התורה אבל השם שאני נותן לכם ממה ששמעתי ומלאכי השרת שבו הם משבחים להקדוש ברוך הוא ונטלתי אותו מהם לכך תהיו אומרים אותו בלחישה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ולמה אומרים אותו ביום הכפורים בפרהסיא אלא שהם כמלאכים כו'. והנה ענין הלחישה הוא מבואר והוא כי מפני שלפי המובן המפורסם אין ענין לו להזכירו אמר שלא יפרסמוהו בקולם להשוות בו ובין מאמר שמע ישראל. אמנם לפי המובן השני הנעלם יש לאומרו בהסתר ובהעלם כמוהו. ואולם ביום המיוחד שהכל בו בתכסיסי שלימים יאמרו אותו בקול רם כיקלוסי היום ההוא קלוסי מלאכי השרת הם וכבר ביארתי זה הענין בעבודת יום הכפורים שער ס"ג בבחינות אחרות קרובות לאלו אבל זה יראה לי הטוב והנכון שיאמר מסכים בו אל אמתת ענין הייחוד וטוב

טעמו. ועתה ראה כי במה שנאמר אמתת הייחוד על זה האופן (ב) [483]נתן שני מיני חיובין אל האהבה עם היותה בין הבלתי שוים. האחד מצד היותו יי' אלהינו שהוא הטוב והמהנה והמועיל אלינו בכל צרכנו כמו שכתב החוקר פי"ג מאמר ח' מספר המדות. אמנה תהיה אהבת הבנים לאבות ובני אדם לאל יתברך כמו דבר טוב ומעולה כי עשו טוב גדול בהולייתם ובפרנסותם והם סבת היותם מלומדים. וכבר כתב בפ"ז ממנו שכבר תשמר האהבה בין הבלתי שוים שכשישמר ביניהם היחס אשר בין מעלותיהם. וזה כי היותר מעולה צריך להיות יותר נאהב ויותר נעבד וכאשר יקבל הקטון מהגדול הטוב או המועיל או המהנה או שלשתן והגדול יקבל ממנו תמורתם האהבה והעבודה והכבוד

[483]נתן שני מיני חיובים וכו', ר"ל אף שלרוב תמצא האהב' רק בין הדומים והשוים יחד (עיין מזה באורי למעלה בדבר ד' ע"ז) אשר ע"כ יקשה להבין בהשקפה ראשונה מצות "ואהבת את ה' אלהיך," אחרי שהמרחק גדול ורב מאוד בינינו קרוצי חומר העומדים בשפל המדרגה, ובינו י"ת הרם והנשא על כל כמו שהעיר הרב ז"ל על זה למעלה בסימן ב' בכל זאת יש עוד ב' מיני האהבה אשר יוכלו להמצאות גם בין הבלתי שוים האחת נקראת בשם אהבת המטיב, המועל, והמשנה, והב' אהבת המעולה והנכבד כמו שיאהבו ד"מ הבנים את אבותם אף שאינם הוים יחד בימיהם ושנותם ולפעמים ישתנו גם בתבונותיהם ודעותם רק בעבור שני אלה, כי הם מיטיבים להם מיום הולדם עד היותם לאנשים בלמדם אותו דעה ובינה והשכל ומועילים להם תמיד בהמציא להם לא לבד מחסוריהם ההכרחיים כי אם גם תענוגים והנאות גופניות לרוב יסבבו להם גם האבות הם לרוב חכמים ובעלי מידות טובות יותר מבניהם, כי בהיותם זקנים מהם לימים הם כבר מחוכמים ע"י הנסיון אשר נסו כבר באורך ימי חייהם, גם חום טבעם ודמם, נתקרר כבר, ופחיתיות הנוער והתפעליותיו כבר חלפו ועברו מהם, [ואפשר כי על שני אלה רומז גם מאה"כ (איוב י"ב:י"ב) "בישישים חכמה (ר"ל חכמה הנקנית ברוב הנסיון), ואורך ימים תבונה (ר"ל שאורך ימיהם מסבב להם חיי התבוננות בבחינת הנהגתם המוסרית, בעבור שכבר נתקרר טבעם וחום דמם חלף הלך לו,)] ואם כן הוא ביחס הבנים אל האבות אף כי ביחסנו אל הי"ת אשר רבו טובותיו עמנו עד מאד, כי הוא למדנו להועיל להיישיר שכלנו בדעות אמיתיות ונפשנו במידות טובות ונכוחות ולהדריכנו בדרך הישרה אשר נלך בה לטוב לנו כל הימים, וחסדיו אשר יגמול עלינו להמציא לנו תועליות והנאות לאין מספר לא יכלו ולא יתמו מעת צאתנו מרחם אמנו עד אשר לקברות נובל והוא גם נעלה ונשגב על כל זולתו במעלותיו ומידותיו הרמות והנשאות מאוד מאוד, הלוא מכל זה יחייב משפט שכלנו לאהוב אותו בכל לב ונפש וע"ז רומז גם הב' כי אחר שאמר תחילה "שמע ישראל ה' אלהינו" ר"ל המנהיג והמנהל אותנו תמיד הממציא לנו כל מחסורינו, ומרבה להיטיב עמנו בכל העתים והמקומות בבחינה גופנית ומוסרית, "ה' אחד" ר"ל הוא אחד ושלם בתכלית השלימות נעלה על כל זולתו ואין דמיון ואין ערוך אליו מכל הנמצאי' כלם יאמר אח"כ "ואהבת את ה' אלהיך" וכו', וע"כ אמר ג"כ "בכל לבבך" ר"ל בכח שכלך המכיר מעלת הי"ת הנשגב' והטוב המוסרי אשר המציא לך להיישירך בדרך נכוחה, ולהודיעך הדעות האמיתיות, "ובכל נפשך" החיונית והמרגשת אשר תכיר היטב בכל התענוגים והנאות הגופניות אשר סבב לך. "ובכל מאודך" (ר"ל לדעת הרב ז"ל בכל חפצך אל המועיל לך,) כי רק מידו לבד יתננו לך כל האמצעים האלה אשר יוכלו להועיל לך, גם על ענין אחר רומז הכ' בזה עוד, כי הנה החוקר אמר האהבה לא תוכל להיות שלימה כי אם בהיותה מיוחדת רק לאהוב אחד, אבל לא בהיותה מתחלקת בלב האוהב להרבה אהובים. כי מלבד שבאופן זה יוכל להיות על נקלה כי יקר המקרה שיתקבצו לפעמים שני הרגשים הפכים בלב האוהב ברגע אחד, ד"מ אם אחד מאוהביו שמח ועלז ביום חתונתו, והשני יתאבל אז על מת אשר לפתע פתאום ימות עליו, באופן זה לא יוכל האוהב הזה להראות אהבתו לאחד משני אלה, כי לא יוכל להתערב כראוי בשמחת אהובו זה, גם לא יוכל להתאבל עם האחר, ולנוד לו כראוי, כי כל אחד משני הרגשים אלה המתנגדים יחד, מחליש את רעהו, גם לרוב לא תשיג יד אוהב אחד לתמוך כראוי כל אחד מאהוביו הרבים בנופו או בכספו. ורק בהיות לו אהוב אחד לבד יוכל לחבר כל כחותיו יחד לעזרו כראוי, ואף כי כל זה לא יתכן לאמר בבחינת יחסנו אל הי"ת כי הוא נעלה ונשגב על כל מקרי ופגעי הזמן וחסרונות בני אדם: בכל זאת הרעיון אמיתי גם בבחינתו ית', כי רק כאשר ניחד אהבתו אליו לבדו שהוא אחד בתכלית האחדות תהיה שלימה ותמימה בלבנו ובנפשנו משא"כ אהבת המאמין באלהות הרבה אשר לא תוכל להיות שלימה גם לאחד מהם, בעבור כי חלק לבו ואהבתו תפרד והיתה לכמה ראשים וע"כ רק אחרי שאה"כ "ה' אחד" אמר "ואהבת את אלהיך בכל לבבך וכו'".

הראווי להם זאת תהיה השואת אהבתם בלי ספק. והמין השני הוא מצד היותו אחד וזה שכבר גזר הפילוסוף שלא יקרה להיות אחד אוהב רבים לפי האהבה השלימה כמו שלא יעשה לאהוב דברים הרבה יחד כמו שנתבאר זה לו בפרק ו' מהמאמר הח' ובפרק י"ב מהתשיעי מספר המדות זכרנום אצל את יחידך אשר אהבת בשער כ"א. והנה נתן לזה שני טעמים. האחד כי יחוייב כפי האהבה השלמה שיאהוב או שימצאו בו שני ההפכים יחד כשיקרה שאחד מאוהביו הוא שמח ונעלם בחופתו והשני עומד אז רגע אחד בתוך אבלו וזה מה שאי אפשר. גם שיצטרך לחזור אהבה לרבים ולא יספיק הזמן הממון. ולזה אמר שהי שראוי שתהיה למטע והאהבה היותר שלימה היה לאחד השלם. והנה עם זה נקשר בטוב:

שמע ישראל וגו'. ואהבת את יי' אלהיך וגו'. ירצה הסכת ושמע ישראל הוא הטוב והוא אלהינו המהנה והמועיל אשר אל שלש אלה חוזרות כל מיני האהבה ועוד שהוא אחד בתכלית הייחוד שהאהבה לו דבר טבעי ומחוייב לכן ואהבת את יי' אלהיך זה אשר אמרנו בכל לבבך והוא החלק השכלי והטוב שבך ובכל נפשך והוא הצד אשר בו תאוה נפשך המהנה והערב ובכל מאודך והוא הצד אשר בו תבקש המועיל כי בזה תמצא חזרת האהבה כפי כחך בכל מה שתקבל ממנו תמיד וגם תהיה מסכמת בכל חלקך מבלי חולק כי על זה האופן תהיה קיימת מאד כי על זה יתכן שכוון באומרו נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים (שמואל ב א׳:כ"ו) כמו שכתבנו בתחלת שער י"ב. והנה במה שאמרו חז"ל בכל נפשך [484]ואפילו הוא נוטל את נפשך (ברכות ס"א:) יראה שכוונו לענין נפלא והוא כי אף שירא' שמפי עליון תצא הרע עליו בעניניו ואפי' יגזרו עליו משמים המיתה

[484]ואפילו נוטל את נפשך וכו' ר"ל כי הנה ידוע שהרבה סכלים בפרס ושנער אשר נמשכו אחרי אמונת צאראסטער ואף כי בימי הקיסר קאנשטאנטין כאשר התעם הסכל מאני בשנת פ"ה לאלף החמישי אשר ממנו כפר הרב ז"ל סיפור נחמד מאוד (עיין בפנים הספר,) האמינו בשתי התחלות ר"ל בב' אלוהות אשר האחד מהם פועל טוב והאחד פועל רע. והשיאם לזה מה שראו הרבה רעות נעשות עלי ארץ אשר לא רצו ולא יוכלו ליחס אל הי"ת שהוא עצם הטוב, בחשבם בדעתם הקצרה כי בזה ישימו תפלה לאלהים, כי לא שמו אל לבם לדעת כי גם הרע הפרטי מביא באחרונה עפ"י הנהגת הי"ת את התבל לטוב כללי ויסבב הרבה פעמים גם טוב בעליו הפרטי יען כי עי"ז ישוב ונחם על רעתו וייטיב דרכו המוסרי מלבד כי בראות כל אחרים זולתו כי הושב גמולו הרע בראשו יוסרו, ולא יזידון עוד להרע כמוהו (עיין מזה בהשמטות ביאורי לס' בראשית דף רס"ח ע"ב, ובביאורי להקדמת הרב ז"ל על מגילת איכה) ולהסיר הדעה הכוזבת הזאת מלבנו אה"כ "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע "ואיוב אמר דרך תמיהה וגערה אל אשתו "גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל" ? וכן הוא מחובת כל מאמין להאמין כי מיד ה' שהוא האחד בתכלית האחדות והעצם הטוב והמיטיב יצאו לפעמים בכל זאת גם רעות לפי שינוי המקבלים כחשר העירו ע"ז כבר חז"ל במאמר "לא כעולם הזה העוה"ב וכו' (עיין סוף שער נ"ט ויקרא דף פ"ט ע"ב וביאורי שם) וזה שאמרו גם חז"ל "ואפי' נוטל את נפשך", ר"ל גם במצאך הרע היותר גדול שהוא נטילת נפשך. לא תחדל מאהוב אותו ולא תסתפק באחדותו, כי אם תאמין שגם הרע הזה יוצא מאתו לבד, לטובתך ולתועלתך המוסרית בעולם הרוחני וזש"א ג"כ "אשרך ר"ע שיצאה נשמתך באחד. "ר"ל אשריך ר"ע שאמונתך חזקה כל כך שגם בצאתך נפשך ביסורים קשים מאוד, לא נסתפקת אף רגע אחד באחדות הבורא י"ת וכי גם הטוב גם הרע מאתו לבד יצאו:

או ההריגה יהיה האחדות הזה הנזכר אצלו בתקפו וקיומו ולא יעלה על לבבו דבר בליעל לאמר שיש שם שתי התחלות או יותר כפי התחלפות סוגי הדברים המושפעים מלמעלה כמו שסופר בספרי טארי"קי האומות שבימי קוסטנטי"ני קיסר עמד איש סכל מארץ שנער שמו מא"ני והיה מטעה העולם באמור להם שיש שני אלוהות הא' שולט על הטוב והאחד שולט על הרע ואסף אליו חיל כבד מאד ועל' בלבו לעלות ולצור על בבל בימי שבור המלך הז' וכאשר שמע שבור המלך את שמעו התחכם אליו והקדים לשלוח לו מלאכים מגדולי שריו לשאל לו בשלום ולכרות לו ברית ולהודיע שהוא מבני אמונתו ולחלות פניו שיבא אליו בבלה עם גדולי חכמיו להראות פנים עמו ולהעמידו על שלמות האמונה ההיא כי הוא יחזיק בידו להפוך העמים אליו והפתי האמין לדבריו ובטח בו ובא אליו בארבע מאות איש מגדולי הפלוסופים המחזיקים באמונה ההיא ויצא מלך בבל לקראתו ויביאוהו אל בית מלכותו ויושיבהו על כסאו ויצו להכניס כל הבאים עמו לאכל לחם בביתו ובבואם אל תוך הבירה הביאם זוגות לטייל בתוך הפרדס ושחטום ותלו אותם על העצים ואחר המשתה של שניהם אמר המלך למאנ"י קומה ונבואה אל הבית אשר אנשיך עומדים שם ושם נראה אמונת נבואתך ויושר דברך ובבואם אל תוך הפרדם אשר עמו תלויין בעצי ברושיו אמר אליו אתה אמרת שהאלוהות הם שנים והאחר מהם והוא המושל על הרע צוה עלי לשחוט את כל אלה ולתלותם להודיע לכל באי עולם שגדול כחו על האלוה השני המושל על הטוב. וכמדומה לי שמחלוקת גדולה נפלה ביניהם שזה רצה בשליחותך וזה לא רצה והעצה נכונה לאיש כמוך להיותך נתלה עם אנשיו המאמינים בו מפני המחלוקת הבאה בין שני האלוהות ויצו וישחטוהו ויתלוהו עמהם כן יאבדו כל אויבי יי'. והנה זה הסכל והפלוסופים אשר עמו נשתבשו במה שראו שהענינים ההפכיים חוייבו להמשך מהתחלות הפכיות אשר כנגדו וכנגד הסכלים אשר כמוהו אמר הכתוב ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה (דברים י"א:כ"ו) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (שם ל'). ולדעתי על קביעות ירידתו הרע ממנו יתברך הוקבעה מגלת איכה אשר כל דבריה תעידנה על הענין ההוא המיוחד והוא הדבר שקלקלה בו אשת איוב כשאמרה עודך מחזיק בתומתך ברך אלהים ומות והיתה תשובתו גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל (איוב ב':י'). אמנם תהיה כוונת המאמרים האלה כפי מה שביארתים בהקדמת פירושי לאיכה עם הכוונה הנזכרת יבוקש משם וכבר כתבנו בשער פ"ז כי השנוי וההתחלפות הנמשך באלו הענינים הוא לפי שנוי המקבלים והתחלפותם אמנם כשיוסכמו כל האנשים על הטוב הנה לא יקבלו מאתו יתעלה רק טוב כי על זה עצמו אמרו בהגדת פסחים (נ.) ביום

ההוא יהיה יי' אחד וגו'. וכי עד האידנא לאו אחד הוא אמר ר' יוסי בר חנינא בשם רבי יוחנן לא כעוה"ז העוה"ב וכו' כמו שכתבנוהו בסוף שער כ"ט. וכל זה הוא מבואר שהוא בכלל מה שאמר ואפילו הוא נוטל את נפשך כי זה הענין לא יפסיד צורת האחדות כלל וזהו מה שאמרו אשריך רבי עקיבא שיצאת נשמתך באחד (ברכות ס"א:) לומר שאע"פ שסרקו עצמו במסרקאות של ברזל והיה עליו פגע המות רע ומר הנה תמיד עמד טעמו בו וריחו לא נמר. והנה אחרי שהשלים זה הענין מהייחוד ומהאהבה המיוחדת אליו כנזכר הפליג להחמיר בשיהיה תמיד ענינו נמצא בשכלי ובציורו ושלא יסור משם רגע אחד במה שאמר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך וגו' וקשרתם וגו'. וכתבתם וגו'. (ג) כי זו היא ראשית התחבולות שנהגה התורה להיטיב הזכרון על ידי מעשה מהמעשים כמו שכתבנו ראשונה. ולזה אמר שהענין אשר בו יהיו אלו הדברי' תמיד על לבבם ולא יסורו ממנו הוא כשיהיה השנון בהם לבניו והדבור בשבתו בבית ובלכתו בדרך ובשכבו ובקומו ובקשירה על היד והעינים ובכתיבה במזוזות בשערים כי אל כל אשר יפנה ישכיל בו. אמנם מה שיראה שכוונו עוד משה רבן של נביאים שיהיו כל מצות תורתו נזכרות ונעשות על ידי פרשה קטנה זו במה שיהיו כל דבריה כלם רמזים וסימנים מצויין ותקועים בלבנו לזכרם על ידם אם ירצה הזוכר להטות מחשבתו מעט כמו שאמרנו ראשונה וזה [485]כי באומרו והיו הדברים האלה על לבבך עם שהכוונה הראשונה יהיה לזכרון כאומרו ואין איש שם על לב (ישעיהו נ"ז:א') גם מענין יוקר וכבוד כאומרו שימני כחותם על לבך (שיר השירים ח':ו') עוד לקבלת המעשה כאומרו וישם דניאל על לבו (דניאל א':ח') דכלהו איתנהו ועל בלתי הזהר בכלם אמר מבלי משום לנצח יאבדו (איוב ד':כ') הנה ירמוז גם כן אל כל המצות המדעיות התלויות בלב הן בינינו למקום או למקדש או לבריות כמדות התכוניות והרי יש הרבה מצות עשה ולא תעשה בהם כמו שייחדם אל האבר הזה עצמו בעל ספר המצות הקצר הנקרא עמודי גולה ושננתם לבניך פירשוהו לשון משנה כתרגומו שיהיו סדורים לפניו בביאור כענין שהמשנה היא פירוש המקרא עוד אמרו (קידושין ל'.) מלשון שינון והוא פלפול וחריפת התלמוד והנכון שישנן הבנים אליהם כמו שמשנן הצייד הכלב אל הציד כלומר שיעירהו בזריזות לאמר קום מהר

[485]כי באמרו וכו' ר"ל כי מאמר "והיו על לבבך" יורה לא לבד שיזכרם תמיד וישים עין שכלו והשגחתו עליהם, כי אם גם שיכבד אותם תמיד ויהיו לו יקרים נאהבים ונעימים כסגולה וכל הון יקר, כי שימת דבר מה על הלב שהוא מושב דם הנפש אשר ממנו תוצאות חיים לכל איברי וחלקי הגוף כנידע, היא אות וסימן להראות כי נאהוב אותו מאוד ומעלתו בעינינו יקרה היא מאוד כמאה"כ "שימני כחותם על לבך" וכו'. ומאה"כ "וישם דניאל אל לבו וכו' " יש לו גם כן הוראה כפולה זאת, ששם עין השגחתו על זה מאוד ורעיון מניעתו את להתגאל בפת בג המלך היה יקר ונכבד לו מאוד.

ועשה מצוה פלונית שיש בה כמה שכר וכיוצא והוא פירוש נאה ומועיל וירמוז גם כן אל כל המצות התלויות בבנים ושם מצות קדושין וחופה וכל דיני כתובות ומצות מילה ומשפט הבכורה בפדיון גם בנחלה וכל דיני ירושות ונחלות והדברים הנלוים אליהם. ודברת בם רמז אל כל המצות התלויות בדבור וענין ק"ש ותפלה הלל והודאות וכל סדר מאה ברכות וקריאות ספר תורה ומגלה ושאלת שלום ושאר המצות התלויות בדבור וכל מצות עשה ולא תעשה שבהם. בשבתך בביתך נוסף על מה שכוון אל הדבור המיוחד הזה כאשר אמרנו יכלול גם כן כל המצות אשר באו בתורה בדיני שכנות והרחקת הנזקים דהלכתא רבתי נינהו וגם כל המצות הבאות לבית הבחירה והקרבנות כי רבו מספור גם כל דיני שבת ויו"ט אשר נאמר עליהם שבו איש תחתיו וגומר (שמות י"ז) ודיני עירובין וגם דיני אבלות כמו ששנינו (מ"ק כ"ג.) אבל שבת ראשונה לא יצא מפתח ביתו וגם דיני החתן. ובלכתך בדרך רמז אל כל המצות המזדמנות לשם כשלוח הקן והשבת אבדה וטעינה ופריקה וזולתם ושם יוכללו על דרך הזכירה כל הלכות דרך ארץ שזכרום חז"ל בשהם מועילות הרבה. ובשכבך שם נזכרו מצות הבאות בשכיבות המותרות והאסורות אשר יכללו איסור העריות כלן ואיסור נדה וכותית וזבה וזולתם כמו כלה בלא ברכה (מסכתא כלה) וביאת הפקר ועונה הכתובה בתורה ובכלל כל מצות עשה ולא תעשה שבהם גם יכלל מצות איסור כלאים ודיני שעטנז שאסור להציעם תחתם ולהתכסות בהם. ובקומך שם נרמזו כל המצות אשר הם במשא ובמתן אשר יעשה אותו האדם כאשר יקום והתהלך בחוץ בין שאר האנשים מההלואות והשאלות והפקדונות וכל דיני מקח וממכר ודיני אונאות במדה במשקל ובמשורה וכל עשה ולא תעשה שבהם. וקשרתם לאות על ידיך כאן נרמז כל איסורי המאכלות והמשקים וכל הנגיעות הטמאות אשר נקשרנו ונאסרנו בהם משאר האומות להיות לאות בינו ובינינו שאנו עמו וצאן מרעיתו ומתקדשים בקדושתו. על ידך שם נרמוז כל המצות התלויות ביד כמתנות עניים ונטילת ידים והרבה מצות תלויות בהן כי עשר ידות להם בעשיית הטוב והישר בעיני אלהים ואדם אמנם לענין הדבר המיוחד אמרו במדרש אדם יוצא לדרך ובידו פרגמטיא והוא מתירא מן המוכסין אתם אין אתם מתיראין למה שקשרו של מלך עליך. ובשער צ"ח ב"ה אכתוב טעם הרבעת פרשיות של תפילין וקשירתם אגב מה שאמרו חכמינו זכרם לברכה שהקב"ה מניח תפלין ומאי כתיב בהו (ברכות ו'.). והיו לטוטפות בין עיניך בו נרמזו המצות התלויות בעינים כאומרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם (במדבר ט"ו:ל"ט) כי עינא ולבא תרי סרסורי דעבירה (ירושלמי דברכות פ"א) וכן הם סרסורי דמצוה כי תראה ערום וכסותו (ישעיהו נ"ח:ז'). לא תראה את שור אחיך וגו' (דברים

כ"ב:א'). וכתבתם בכאן יוכללו המצות הנכללות בכתיבה ככתיבת ספרים תפלין ומזוזות וכמו שאז"ל עושה צדקה בכל עם (תהילים ק"ו:ג') זה הכותב ספרים ומשאילן (כתובות נ'.) וגם דיני כתובות וגטי נשים ושחרורי עבדים והמצוה המיוחדת למלך וכתב לו את משנה ספר התורה הזאת וגומר (דברים י"ז:י"ח). על מזוזות ביתיך שם נרמזה מצות רציעת עבד עברי גם הכשר סוכה בדפנות וצורת פתח במזוזות וכל דיניה. ובשעריך בו נכללו דיני שופטים ומשפעים כי בשעריך שער שדנים בו הכתוב רומז גם מצות נרות חנוכה שהיא סמוכה אל השער וכל כייצא בזה.

ועתה ראה כמה יועילו הכללים האלה להטיב הזכרון בכלל המצות למי שידרוש אותם בכל לב ובכל נפש כדרוש מבוקשיו ומאוייו הזמניים אשר יכתוב עליה' כמה זכרונות ויציין עליהם כמה ציונין כי כן יוכל על מה שכתבנו הנה לגמור ולהשלים הענין כלו על דרך החלוק והרושם כמו שאמרנו ראשונ' איש כמתנת ידו ויד אלהיו הטובה אשר עליו. וכמה רמזו אל זה חז"ל במה שאמרו באותו מאמר שזכרנו ראשונה מהו שיקרא האדם את שמע ולא ישמיע אדם לאזניו. והית' התשובה כך שנו חכמים הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו לא יצא (ברכות ט"ו.) שעם פשוטן של דברים על שמע האזן נאמר כי אחר שהפרש' הזאת היא נאמרת לנו כמו שנאמר שמע ישראל ראוי שנשמענה ונשמיענה לאזנינו כאשר נקרא אותם בשם אלהינו כי אינה כתפלה שאנו מדברים בה עם אלהינו והוא היודע אשר במורשי לבבנו. ולכן אמרו כל המגביה קולו הרי הוא מקטני אמנה (ברכות כ"ד.) כמו שכתבנו זה בשלימות כשדברנו על התפלה שער נ"ח. הנה הוא ראוי שנבין מהם כוונה זו והוא שלא יצאנו ידי חובתינו במה שאנחנו אנשי בעלי ברית אלהינו כי אם כשנשמיע לאזנינו הדברים שאנו מוציאים בפינו באופן שיהי' הענין שנכלל בו היותר מועיל והיותר מהנה שאיפשר בהסכים מחשבותינו אל תשוקת האנשים השלמים אשר חתרו להיות כל מעשה המצות נזכרים ונכללים בכללים קצרים כמו שזכרנו ראשונ'. ולא במקום זה בלבד חייב אדם להשמיע לאזנו כי גם בהרבה ממעשי התור' והמצוה והעבודה. ועל זה הזרוז נמשכו החכמים האחרונים בעלי המשנה כשאמרו אי זו היא דרך ישרה שיבור לו האדם וכו' (אבות פ"ב). וחמשה תלמידים אשר היו לרבן יוחנן בן זכאי שנתקרבו לכלול אותם במעט מהסימנין (שם) כמו שאמר הנביא וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב':ד') אלא שהוא מבואר שכל עוד שיהיו הסימנים או הכללים יותר מועטים יהיה הזכרון אצלם יותר חזק אבל החלוף והחלוק יותר קשה ולזה ראוי לאיש הנלבב שיתחכם בזה בשיהיה משוה הטורח והקושי בענינים ההם כמו שנהגו

תכמי התלמוד מסימניהם הידועים בסוגיות כי זה וכל אשר מימינו ימשך מכל איש אשר בו דעת ויראתיי':

עוד מצאתי ראיתי בראשי פרקי הפרשה הנפלאה הזאת ואחריה רעותיה אשר אנו קורין אותם בכל יום פעמים בברכותיהן ציונין נכבדים רומזים אל האהבה הזווגיית אשר ביניהו ובינו יי' והדברים המיוחדים במינן מצדם אשר יעשו מתקני התפלות מהם רמז נפלא בשבעה ראשי פרקים שכלם מתחילים ואומרים בהם אמת ויציב אמת אלהי עולם מלכנו וכולי ועד סוף שנאמר אמת ממצרים גאלתנו [486]והוא ענין נכבד כתבתיו בשער התפלה הנזכרת עיין עליו שהכל הוא בכלל הקורא את שמע חייב להשמיע לאזניו והשומע ישמע ויוסיף:

והיה כי יביאך אל הארץ וגומר לפי שפרשת שמע הנזכרת איך שתובן תורה על היותו הוא יתברך לנו לאלהים ואנחנו לו לעם אשר זה ממה שנתחקה בכל התורה והנביאים לענין אישות וקורבה זווגית כי על כן אמר ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך כי הוא המחוייב מאהבת נשים על שלשה דברים שאדם חייב לאשתו שאר כסות ועונה (שמות כ"א) כמו שכתבנו הענין יפה אצל מעשה המשכן שאר מ"ח.

(ד) ולזה מה שסמך והיה כי יביאך יי' אל הארץ אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק ליעקב לתת לך ערים גדולות וטובות אשר לא בנית ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות חצובים אשר לא חצבת כרמים וזיתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת השמר לך פן תשכח וגומר. ירצה שהוא הזמין לפניה מה שראוי שיותן לה בכתובתה ומתנתה ושכבר יתן לפניה הארץ ההיא הטובה והרחבה אשר תשב בה ותאכל ותשבע ותותר כמו שנרמז זה כלו במה שאמר והנה יי' נצב עליו ויאמר וגומר הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך (בראשית כ"ח:י"ג) וכמו שכתבנו שם ולכן שלא תשכח את אשר הוציאה מעבדות מצרים להיות מטרונה גדולה בביתו והזהירה על היראה והעבודה וכמו שאמרו אלו מלאכות שהאשה עושה לבעל' ואפי' מכנסת כמה עבדים אינה יושבת בטלה שהבטלה מביאה לידי שעמום (כתובות נ"ט:) וזה במה שאמר את יי' אלהיך תירא ואותו תעבוד (ד) ובשמו תשבע הוא הכבוד כי הוא יהי' דרך כבוד כמו שיתבאר בשער צ"ב ב"ה. והכוונה כי אם אמר בראשונ' ואהבת את יי' אלהיך לא תמנע מהיראה והעבודה והכבוד והזהירה ביותר מהניאוף כמו שאמר לא תלכו אחרי אלהים אחרם וגומר. כי אל קנא יי' אלהיך בקרבך. לא תנסו את יי' וגו' שמור תשמרון וגומר. (ה) לפי שהאשה האהובה בסמכה על אהבת בעלה וחשקו אליה לפעמים תרבה

[486]והוא ענין נכבד וכו' עיין גם ביאורי שם ויקרא דף י"א ע"ב.

עליו נעגועים לנסות הישנו אוהב אותה בכל לבו ובכל נפשו וכבר יהיה הנסיון הזה סכנה ובלבול באהבתם כמו שהיה להם במסה כשאמרו היש יי' בקרבנו אם אין (שמות י"ז:ז') רק שמור תשמרון את מצות יי' אלהיכם ועדותיו וחוקיו אשר צוך ועשית הישר והטוב וגומר כלומר עשה אתה מה שעליך לעשות והוא יעשה מה שעליו בלי ספק. כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות וגו'. ואמרת לבנך עבדים וגו'. זאת השאלה יחסו חכמי ההגדה אל הבן החכם (ו) והנה טוב טעמה ותשובתה על ידי הכתובים הנמשכים עד וצדק' תהיה לנו כי נשמור וגומר גם אומרם ז"ל אף אחה אמור לו כהלכות הפסח וכו'. כתבנו יפה בפרשת לקיחת הפסח שער ל"ח: כי יביאך יי' וגומר. ונשל גוים רבים מפניך וגומר. החרם תחרם אותם וגומר. ולא תתחתן בם וגומר. כי יסיר את בנך מאחרי כי אם כה תעשו וגו'. כי עם קדוש אתה וגומר. אחר שהחמיר על אזהרת עצמם צוה אותם שישתדלו בכל עוז להסיר המכשולות מהבנים וזה במה שיחרימו כלה לכל הגוים ההם ולכל אלהיהם ובתי עבודתם וכו'. ולפי שיראה שיש בזה אכזריות גדולה סמך ואמר כי עם קדוש אתה ליי' אלהיך וגומר. והכוונה שתהיו מופרשים ומובדלים במדותיכם עד שלא יהיה הרחמנות והאכזריות המפורסם לעיני הכל רק אשר יסכים בו הדעת האלהי כמו שנתבאר יפה אצל מעשה שכם שער כ"ז ויבא עוד זכרונו בדין עיר הנדחת וכמו שאמר להלן לא תתגודדו ולא תשימו קרחה וגומר כי עם קדוש אתה ליי' אלהיך ובך בחר וגומר (דברים י"ד:ב'). והענין בכל זה שלא כרת עם ישראל ברית ולא קרבם אליו להיות להם תכונות ומדות אנושיות כשאר העמים רק על מנת שיבדלו מהם ויתקדשו בם בכל אשר ימשך משם שום דבר בחלוף עבודתו ונתן דוגמת זה במה שאמר לא מרבכם מכל העמים חשק יי' בכם וגו'.(ז) ירצ' הלא תראו שאם היה חשקי כחשק מלכי האדמה לא הייתי חושק רק בעם היותר גדול והיותר עצום מכל העמים ואשר יהיו לו ממלכות רבות ועצומות אשר יתבצר בהם ויתר הדברים אשר יכללו תשוקות המלכים וחמודותם והנה לא עשיתי כן רק אתכם אהבתי עם היותכם המעט אשר על פני האדמה ולא היה לכם חלק ונחלה בארץ כשאר העמים אשר נאחזו בתוכה בכח ידם אלא כי מאהבת יי' אתכם ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם הוציא יי' אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים. והנה מזה תדע נאמנה כי יי' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור בין שתהיינה מצותיו מסכימות אל דעות האנשים ומחשבותיהם ובין שתהיינה בלתי מסכימות והנה מאמר לא מרבבם והסמוך אליו נתבארו גם כן יפה בשער נ"ו עיין עליו. ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וגומר. הנה בזה ירא' שהודיע אותם כלל גדול מדרכי הנהגתו בשלומת

רשעים וענשם ואמר שינהג עמם על שני דרכים לפי ענין האנשים החטאים (ח) וזה כי כשיהיו הרשעים הרבה הנה אז יחייבו הסבות הרבות להאריך להם ואם לא בזכותם וכמו שאמרו להודיע כמה ארך אפים לפניו וכו' (אבות פ"ה) וכבר כתבתי טעם האריכות הזה בפירוש בעשרה מאמרות נברא העולם בשער ג' ובספור המבול שער י"ג אמנם כאשר יהיה הרשע ביחיד או יחידים מעטים הנה אז ימהר יחיש פורענותו כי אין לו אותם הסבות על מה שיסמוך ולזה תמצא מפורש שעקר תרעומת האריכות בהם הוא בלשון רבים כמו שאמר המשורר כי קנאתי בהוללים וגו'. כי אין חרצובות למותם וגו'. בעמל אנוש אינימו וגומר. וסוף אמר הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל (תהילים ע"ג:י"ב) וכן אמר הנביא מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בוגדי בגד (ירמיהו י"ב:א'). וחבקוק אמר על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפע כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפע מעוקל. וכן אמר למה תביט בוגדים תחריש כבלע רשע צדיק ממנו (חבקוק א':י"ג) כי הנה הוא הפליג התלונה לסבול הצדיק העול ההוא מהרשע אבל לא התלונן מאריכות הרשע ההוא אבל אמר המשורר ראיתי רשע עריץ וגומר ויעבור והנה איננו וגומר (תלים ל"ז) ולפלא אמר שלמה המלך עליו השלום ויש עושה רע מאת ומאריך לו אבל סמוך אמר כי גם יודע אני וגומר וטוב לא יהי' לרשע ולא יאריך וגומר (קהלת ח':י"ג). הנה שזה יהיה על הרוב ויחוייב מזה שהנהגתו ית' עם הרבים היא נפלאת מעיננו כי לו לבדו ידועות הסבות אשר בם יתקיימו ואיך ובמה תתמלא סאתם וכמו שביאר המשורר עליו השלום מה גדלו מעשיך יי' מאד עמקו מחשבותיך איש בער וגו'. בפרוח רשעים כמו עשב וגומר (תהילים צ"ב:ו'-ז')אמנם הנהגתו עם היחידים היא יותר גלויה ומפורסמת מצד תכיפות פורענותם לחטאתם על הרוב וכמו שאמר ראיתי רשע עריץ וגומר ויעבור והנה איננו וגו' (שם ל"ז). והוא מה שהודיעם שיתנהג עמם על אלו האופנים כדי שלא יבטחו הרבים על אריכותם ושיפחד היחיד מתכיפות פורענותם והוא כלל גדול לחיים והוא אמרו ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו לומר כי כשהשונאים רבים הם משלם להאבידו אותם כאשר יעלה הרצון לפניו או שיראה לפניו שהגיע קץ פורענותם כי הוא נעלם מכל זולתו וכמו שאמר מאד עמקו מחשבותיך (שם צ"ב). אמנם כשיהי' הרשע יחיד הנה לא יאחר לשונאו (ח) כי אל פניו של שונא ולדעתו ואל פני רוב העולם תהיה נכרת שלימות רשעתו. והנה זהו פירוש נכון בשמירת גבולי הלשון ומועיל מאד בידיעת דרכי ההנהגה ידיעה אמתית ונכונה ודרך התרגום הוא ידוע ונכון בתקון הלשון. והנה אחר כן אמר ושמרת את המצוה והחקים והמשפטים אשר אנכי מצוך היום

לעשותה שהכל מוטל עליך מחברת הזווג שאמרנו מדרך המוסר. אמנם היות[487] שהענין הזווגי על הדרך הנזכר יחייב שמירת כל אלה הדברים הנרדפים שנמשכו זה אחר זה אחר פרשת שמע עם כל זה הרבה להתחבר עמה ולהרבות מתן שכרה תחת אהבתה ויראתה ועבודתה אל בעלה המחוייבים אליה ועל דרך שאמר המשורר ולך יי' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו (שם ס"ב). וכי אחר שהאדם חייב לעשות כל מלאכותיו לו ולעבודתו הנה מה שמשלם לאיש שכר טוב כמעשהו היא חסד גמור וכבר בא זה אצל ויחשביה לו צדקה שער י"ז והנה לזה חזר ואמר והיה עקב תשמעון וגומר. ויתכן שכל מה שאמר עד הנה מעבדים היינו לפרעה וגו' הוא תשובת הבן החכם על העדות והחקים לבד כי על החקים אמר ויצונו יי' לעשות את החקים האלה לטוב לנו כל הימים וגומר וצדקה תהיה לנו כי נשמור וגומר: ונמשכו הדברים עד כאן בהסיר המכשולות מלפניהם ופקפוק הבנים אם מטבעם ואם מחמת המונים בהם כמו שאמר על החקים דבר שהשען ואומות עכ"ם ת משיבן עליהם (יומא ס"ז.) ובתת סדר הנהגתו בשכרם ועונשם ועכשיו מסיים הענין בת טעם אל המשפטים ששאל שהוא הספק היותר עצום למה שנרא' החלק הזה מהמשפטים אשר בין העם בעניני הממונות ודיני חבלות וקנסות הוא מותריי בתורה אחר שכל העמים אשר על פני האדמה יש להם חוקים ומשפטים יחיו בהם וכמו שכתבנו בשער הנזכר במקום השאלה ונוסף עוד בפרשת משפטים שער מ"ו: ואמר

והיה עקב תשמעון את המשפטים וגו'

הודיעם (ח) מעלת המשפטים האלה על משפטי כל העמים וזה שהם יספיקו להעמיד האהבה ביניהם ולהרבות השלום ולקיים ההצלחות הזמניות מפרי בטנם ופרי אדמת' ובהמתם אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותם ככל משפטי העמים והותר אבל שיספיקו עוד למה שלא יועילו משפטי העמים ונמוסיהם להושיעם מהרעות הטבעיות כמו העקרות והחלאים הרעים המתרגשים או ההתגברות על השונאים ונצחון מלחמותיהם והוא מה שאמר ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך והסיר יי' ממך כל חולי וגומר. לא יחסר מהם במה שיאהבך ויברכך וירבך ובירך פרי בטנך וגומר אבל יוסיף מהם במה שברצון השם והשגחתו עקב אשר שמעת בקולו לעשות אותם שיסיר ממך אלו המקרים והפגעים הטבעים ונתנם בכל שונאיך. ולא עוד אלא ואכלת את כל העמים אשר יי' אלהיך נותן לך וגומר. ואף שיהיה לך לזרות נפלא כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם אבל תשיב אמריך לך

[487] שהענין הזיווגי וכו' ר"ל יחס הזיווג אשר בין בני ישראל ובין הי"ת דרך משל.

ממה שתזכור המסות הגדולות אשר ראו עיניך וגומר. על הדרך אשר כתבנו ראשונה שהזכרון הוא תחבולת חוזק הבטחון וכבר ביארנו כוונת הפרשה ובזה תוכל להאמין שיש כדאי בשכר מצותיו אשר בם תעשה וגם תוכל והנה בלשון ואכלת את כל העמים כתבנו דבר נכבד מאד ממדרגת זאת האומה על כל האומות עד שיאמר כי לחמם הם והנה הוא בפרשת המן שער מ"א דרוש אותו משם וייטב לך:

ובמדרש (ד"ר פ' עקב) ברוך תהיה מכל העמים א"ר חייא בר אבא אין שבחה של מטרונ' בשעה שמתברכ' מן קרובותיה אלא בשעה שמתברכת מן צרותיה (י) הורו כי שלימות הברכה הוא שיבורכו יותר מן העכו"ם הצרים עליהם ושתוכר להם מעלה יתירה עליהם לא לקצתם על קצתם. ואם כוונו לשיהיה מאמר מכל העמים כאלו יאמר מפי כל העמים ירצו שתהיה הברכה הזאת גלויה ומפורסמת עד שתפול בה הודאת בעל דין והכל ענין אחד והוא מה שאמרנו. ועתה ראה כי נמשך בייעודים האלה למה שהוא נמצא על הדרך הטבעי הנכון בענין הרפואות בתקוני הגופים[488] וזה שהגוף הבלתי מוכן אל הבריות הנה הוא ברפואות רבות יקבל מעט מהתועלת. אמנם הגוף המוכן הוא בהפך שיקבל תועלת גדול בתרופה מועטת. (ט) ועל זה הסדר קודם מתן תורה בהיותם במרה כי מרים הם ובלתי מוכנים נאמר אם שמוע תשמע לקול יי' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו ולסוף כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך (שמות ט"ו) הנה שהיו התרופות רבות וחזקות והתועלת מועט והוא שמירת' מחולי מיוחד אמנם אחר מתן תורה נאמר ועבדתם את יי' אלהיכם ובירך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא את אימתי אשלח וגו' (שם כ"ג). הנה היו תועלות רבות בתרופה אחת אבל להיותם אז קרוב למתן תורה ועדין לא הורגלו כל כך עדין הוצרכה התרופה להיותה מורכבת באומרו ועבדתם את ה' אלהיכם שהעבודה האלהית תכלול ענינים הרבה עם שהיא לקיחה אחת בשם אבל עכשיו שכבר התמידו בלמוד התורה זה ארבעים שנה כבר הוכנו הכנה שלימה עד שתרופה אחת פשוטה עשויה כתקנה והיא שמירת המשפטים כהוגן תועיל להם לכל התועלות הגדולים והרבים שזכר שם בלקיחת המורכב ויותר מהמה. והנה עם זה נתבארו אלו הענינים יפה ונשלם מה שרצינו אליו בזה החלק:

[488] וזה שהגוף וכו' ר"ל איש בריא וחזק בטבעו אף כי יחלה לפעמים דרך מקרה ע"י שינוי האויר או היבה אחרת הלוא על נקלה ישוב ורפא לו לצמיתות, אף גם בקחתו רק תרופה אחת פשוטה אפס כאשר יחלה איש חלש ורפה הטבע, גם ע" הרבה תרופות ומורכבות לא יוכל לשוב עוד אל איתנו ובריאותו השלימה כי אם ישאר תמיד חלש וידוע חולי.

שער צא

פרק א

יבאר שהתור' ועבודת האדמה הם כשתי צרות. האחת צנועה. והשנית פרוצה. ודבר המלך שלא ליקר הפרוצה על פני הצנועה:

כל המצוה אשר אנכי מצוך היום וגו'.

במדרש (דב"ר פרשת עקב) אמר להם משה כשאתם עוברים את הירדן הזה דברים אחרים יתחדשו לא תהיו סוברים בעצמכם כשם שהיתם במדבר והייתם חוטאים והייתי מבקש עליכם רחמים אמר לם כשעשיתם אותו מעשה ובקש הקדוש ב"ה לכלות אתכם לא התפללתי עליכם ובקשתי סניגוריא מנין שכן כתיב ואתפלל אל יי' ואומר יי' אלהים אל תשחת עמך וגו'.

[489]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי אחרי שנתבאר כבר בשערים הקודמים. כי השתדלות האדם עלי ארץ צריכה להיות בבחינה כפולה. האחת, לקנות אשרו הזמני והגופני ע"י מעשים גופניים ועסקים זמניים, והשנית, לקנות אשרו המוסרי והרוחני ע"י העיון וההשכלה בדרכי הי"ת, ועשות המצות והמעשים הנרצים בעיניו, יאמר עתה, כי בעבור זה ידמה האדם ג"כ לאיש אשר לו שתי נשים, האחת יפה התואר והמראה, רבת פעלים להכין ולתקן כל צרכי הבית, וצופיה תמיד כל הליכותיו, אבל היא עקרה אין לה ולד, באופן שישלמו על ידה רק כל מאוייו ומחסוריו הגופנים לפי שעה, אבל לא יוכל לקוות ממנה שעל ידה יבאר גם שמו וזכרו עלי תבל, כאשר ילך בדרך כל הארץ, גם לא יוכל להיטיב ולתקן מידותיו ומעלותיו השכליות על ידה, אחרי כי היא חסרת כל אלה וה' השה אותה חכמה אמיתית, ואין חלק לה בבינה ובמעלות מוסריות, והשניה היא עצלה ורפת ידים בבחינת כל מלאכת עבודה, אבל היא מגזע ישרים טובת שכל ובעלת שאר מידות יקרות, ורבת בנים, באופן שאף שעל ידה לא יתוקנו צרכיו הגופניים ומחסוריו הזמניים, בכל זאת לא לבד שישאר על ידה שמו לעולם, וזכרו לא יסוף מזרעו, כי אם גם מיטיבה דרכיו ועלילותיו, ומיישרת מידותיו ומעלותיו, ונותנת לו עצה ראויה ונכונה, איך יפעול כל פעולותיו המוסריות, והנה האיש הישר הולך יכבד תמיד את שתיהן כראוי, אחרי כי כל אחת מהנה מסבבת לו אך טוב תחת כי השקוע רק במצולת התאוה החמרית ותשוקתו הגופנית, יאהב ויכבד את הראשונה, יותר מהשניה, ולהזהיר על מעשה עול זה ירמוז גם מאה"כ "כי תהיינה לאיש שתי נשים וכו' לא יוכל לבכר את בן האהובה וכו'," וכמו כן יחטא גם האיש אשר ישתדל תמיד רק להמציא לנפשו צרכי גופו הארציים, ומן מחסורי נפשו המוסריות יסור לבו כל הימים, אף כי שמלאותו צרכי גויתו מסבבת לו רק הנאה גופנית לפי שעה אבל אינה מסבבת לו ההשארה הנצחיית, תחת כי קנין המעלות והמידות המוסרית מסבב לו שלימות, נפשית והשארה נצחית בעולם הרוחני, והנה בצאת ישראל ממצרים והלכו במדבר ארץ ציה ושממה, ארץ אשר תחסר כל בה, היו כאלו לוקח מהם אושר חייהם הגופניים, ונשאר להם רק ההשתדלות לקנות אשרם המוסרי על ידי לימוד התורה והמצוה, כמא"ה "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים" וכו' ובמרה שם שם לו חוק ומשפט, ובסיני נגלה להם ה' לתת להם את תורתו, ורק כאשר חסרו להם שם הרבה פעמים גם מחסורי גויתם היותר הכרחיים, שמע ה' לקולם, וימטר להם שאר, ולחם משמים השביעם, ומצור החלמיש הוציא להם מים לרויה, וכל זה עשה להם ג"כ רק בעבור שהחזיקו בקנין השלימות הנפשית, אף כי כמה המרוהו במדבר והעציבהו בישימון, ורק כאשר שלם עון האמורי באה העת להנחילם את ארצו, אשר בו ישבו שלוים ושקטים, כל טוב זמניי ואושר מדיני יהיו להם עתה למנה, ומעתה היה מקום לחוש ולדאוג, כי מאהבת ההנאות הגופניות האלה אשר לרוב תפעולנה עתה בגורלם, יעזבו שמירת התורה והמצוה, וישכחו כי רק בעבורה לא עזבם ה' בכל הדרך אשר הוליכם במדבר, ורק בעבורה ייטיב להם גם עתה הטוב הגדול הזה, להנחילם ארץ חמדה, ורחבת ידים, וע"כ הזהירם הכ' לא לבד לזכור תמיד את כל החסד אשר גמל עליהם בלבתם במדבר למען השריש בקרבם עי"ז תמיד ידיעת ה' האמיתית, והחפץ לשמור מצותיו, כמ"ש "וזכרת את כל הדרך" וכו' כי אם גם לשמור ולעשות תמיד כל אשר צום, כמאה"כ "שמור ושמעת את כל אשר אנוכי מצוך וכו'" ונדמו ישראל בכל זה לאיש אשר לקחו גדודי אויב את אשתו אשר היתה אהובה

[489]לפי שנתבאר בכמה מקומות כי החיים הנפשיים והגופיים הנה הנם כשתי צרות בבית אחת אשר אי אפשר לו לאדם לפטור אחת מהנה. כי האחת היא יפת המראה רבת פעלים בכל מלאכה להכין צרכי הבית ופרנסתו אבל היא עקרה לא תלד. והשנית אם היא עצלה ושפלת ידים באלו המלאכות הלא היא בת טובים ובעלת שכל ורבת בנים ולכן האיש הנלבב חייב להשתדל בכל עוז לפשר בין שתיהן לתת לכל אחת די מחסורה ולהשלים חוקה הראוי לה כמו שבכדומה לזה אמרה תורה כי תהיין לאיש ב' נשים האחת אהובה והאחת שנואה וגו' לא יוכל לבכר את בן האהובה וגו' (שם כ"א). וכבר בא בענין זאת הפשר' פרשה שלימה באומרו ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' (שם ל'). כי הפירו' הנכון שעל שני מיני החיים הכתוב מדבר כמו שיתבאר שם שער ק"א ב"ה. גם בפרשת המן שער מ"א ובפרשת מרגלים שער ע"ז גם בפ"ז משער ס"ז דברנו בזה הרבה. לכן הרהורי לבי ורעיוני עלו לפני שהפרשיות האלו אשר זכרנום הם רומזים זה הענין הנכבד באופן צח ומועיל במשול העם ההוא אשר עמהם ידבר משה בעת ההיא לאיש קשה המזג ורע התכונה אשר היו לו שתי נשים כמו אלה. ויהי הוא נוסע מממלכה לממלכה ותפול שבא ותקח מאתו האשה היפה הרוכלת ורבות הסחורות ויתעצב עליה מאד כי היא האהוב' אליו והנותנת לפניהם בר ולחם ומזון ובהעלותה יסעו ולרש אין כל וישאל את נפשו למות ויהי הוא יושב וזעף בירכתי הבית ותקם האשה הנשארת בטוב שכלה ותבא לפני המלך ותספר לו על אודות בעלה ואת כל אשר קרהו ותתחנן לו ישים עינו עליהם לראות בענים ולחצם ונחיתה נפשם לפניו. והמלך היה איש חכם ורב חסד ואמת ותשא האשה חן וחסד לפניו ויקרא לאישה ויאמר לו אל תירא ואל תחת רק כל מחסורך עלי מלחמי תאכל ומכוסי תשתה ומגז כבשי תתחמם ותהיה עמי כאחד מבני

לו מאוד בעבור יפי מראה ותארה, ובעבור שחייתה אתו בפועל כפיה, ורק בגלל אשתו האחרת הנשארת לי אשר היתי חכמה וטובת שכל מאוד, עד שהמליצה בעדו אל מלך הארץ כלכל אותו ואת ביתו זמן רב, אף כי עבר הרבה פעמים על רצונו בריבו עם אשתו היקרה הזאת ואח"כ השיב המלך לו גם את אשתו הראשונה אשר לקחה ממנו, וישלחם כלם מאתו בשמחה, אך הזהירו אז מאוד, שלא יטה עתה לבו ביותר אל האשה האהובה הזאת, השבה אליו משדה אויב, עד שיקל בעבור זה בכבוד צרתה אשתו הצנועה הזאת, אחרי שכל הטוב אשר עשה הוא לו מאז בא לחסות בצלו עד עתה ששלחהו בשלום, רק בעבורה היטיב לו, ורק בגללה השיב לו גם את אשתו השניה האהובה לו ביותר. ובמשל נחמד זה באר הרב ז"ל הרבה כתובים בפרשתנו (עיין מכל זה בפנים הספר,) וע"ז רומז גם המדרש שהחל בו, "אמר להם משה כשאתם עוברים וכו' דברים אחרים יתחדשו ר"ל כי כל עוד היו במדבר חסרי התענוגים הגופניים היו מוכרחים להתעסק רק בענינים רוחניים, ואף שבכל זאת חטאו לפעמים, בכל זאת לא היה לבם עוד נשחת לצמיתות, באופן שהיה עוד הכח והיכולת בידו להוכיחם ולהיטיב דרכם ולסבב להם עי"ז הסליחה מהי"ת, אבל עתה בשבתם על אדמתם, ויתענגו ברוב שלום ואושר מדיני, הלא יוכל לשכוח על נקלה להשתדל גם בקנין השלמות הנפשית בעבור התעסקם תמיד רק בקנין אשרם המדיני, ועי"ז יפתה גם לבם להרע גם את מעשיהם מאוד, באופן שלא יוכל עוד שום נביא ומוכיח בשער להשיבם מדרכם הרע, ע"כ הזהירם מאוד, ואמר להם שימו לבכם מאוד על דרכיכם, וזכרו תמיד כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום, למען תשמרו תמיד מחטוא ומנפול ברשת העון.

הבית עד אשר נדע מי האנשים אשר לקחו את אשתך עם סחורותיה ואקח אותה אליך ושלחתיך והלכתם בשלום והי שם ימים רבים ויעש המלך כאשר דבר אתו לא נפל דבר גם כי חטא ואשם על רצון המלך בריבו תמיד עם זאת האשה הנשארה אל הלקח צרתה על לא חמס בכפיה. ויהי מקץ ימים רבים ושנים הוגד למלך כי האשה היא ביד גדודי החיל אשר במדבר וירק את חניכיו ויצא וילחם בם ויהרגם ויקחה מאתם וישיבה אל בעלה ואל כל אשר לה וישלחם מאתו בשמחה ויהי הוא טרם ילך מאת פני המלך הלא הוא אמר לו אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתך וכי שמעתי בקול האשה הנצבת עמכה בזה ונשאתי פניה ומצאת חן בעיני וכל הימים אשר ישבתם פה היטיבותי עמך בעבורה וכמה פעמים הכעסתני בדברי ריבות אשר בינך ובינה ועם כל זה לא חסרת דבר ועתה כי ידעתי את זדונך ואת רוע לבבך ירא אנכי כי בסתר פנים שכוח תשכח טובת האשה הזאת וחסדה ותזלזל בכבודה כי יטה לבך אל יופי האשה השנית ואל רוב תועלתה ותקבע דירתך עמה ואם הבנים שמחה תהיה עגונה אבל העדותי בך היום כי אם כה תעשה דרוש אדרשנו מעמך:

והנה הוא מבואר כי בצאת ישראל ממצרים נמצאו כאלו לוקחו מאתם חיי העסקים הזמניים כי לא נשאר בידם רק עסק החיים האלהיים בלמוד התורה והמצות כמו שאמר בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה (שמות ג') ובעברם הים מיד קבלו שבת ודינין במרה (סנהדרין נ"ו:). והנה בידם אין לחם ואין שמלה כמו שהתלוננו שם באומרם מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר וגו' (שמות טז). והנה המלך כי שמע לקול האשה אילת אהבים ויעלת חן אשר ארשה להם מצאו חן בעיניו וספק צרכה משלחן גבוה כל ימי עומדים שם כי לא שלם עון האמורי אשר בידם האשה השניה כמו שנתבאר זה מספוק המן והבאר והשלו גם נאמר שם לא בלו שלמותיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעליך והקיפם בענני כבוד ושמרם כאישון עינו כמו שכלל ואמר זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר ואף על פי שחטאו לפניו במדבר כמה פעמים על אודות עסקי האשה השנית ורכולות סחורותיה לא מנע מאתם לא נטשם ולא עזבם:

והנה עכשיו בעמדם על הפרק כי בא מועד לקחת מיד מלכי כנען את ארצם לתת להם נחלה כי היא האשה אשר הוכיח ה' לענין הספוק והפרנסה כמו שהוכחנו בשערים הנזכרים טרם ילכו שמה הזהיר להם מאד על אודות האשה הצנועה המיוחסת אם הבנים ותולדתן של צדיקים מעשים טובים ועל דרך שאמר אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע (שמות כ"א) ולזה אמר כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון

לעשות למען תחיון וגו'. בשער י"ז ובשער פ"ג כתבנו טעם נכבד למאמר כל המצוה ולא אמר כל המצות אמנם עתה לפי דרכנו יראה כי אף על פי שהמה פונים היום אל עסקי הארץ ההיא וכבר התחילו קצתם להאחז בה כמו שהיה הענין בבני גד ובבני ראובן הנה לפי זה לא יסורו מהמצוה הזאת רצוני כלל המצות הכתובות בתורה כי הוא העסק אשר הוא להם העקר ואשר בעבורו ישא חן וחסד לפני אלהיהם לחיות ולבא ולרשת את הארץ ההיא ולהתקיים בה. ואם תאמרו אם אנו מתעסקים בה תמיד מה נאכל ומה נשתה ובמה נסתפק כל צרכנו לזה אמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך וגו'. ויענך וירעיבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת וגו'. שמלתך לא בלתה מעליך וגו' , ירצה זכור תזכור את אשר התענית במדבר ארבעים שנה לא מקום זרע תאנה וגפן אשר היה זה כדי לעשותך בעל נסיון ושתבא לכלל דעת אשר בלבבך היום מהמדע בענין שאלת התשמור מצותיו אם לא כי מאז ראו עיניך ופתחה אזניך לדעת שעל ידי שמירת התורה והמצות תצליח בכל דרכיך מה שלא ידעת כן בראשונה שלא הייתי מלומד בכך וכמ"ש בדבריו האחרונים ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה שהכוונה שכל הטורח ההוא הוצרך להודיעם את אשר בלבבם מהמדע היום ומלת לדעת כמו לדעת כי אני ה' מקדשכם (שמות ל"א) כלומר שיבא לכלל דעת ופירש הענין הנודע וסבת ידיעתו ואמר ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וגו' למען הודיעך וגו'. וזה שהביאך לידי הענוי ההוא המכונה בלקיחת האשה הסוחרת ממנו למען הודיעך כי לא על הלחם הקנוי בהשתדלותה לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' בעבור האשה הצנועה וטובת שכל יחיה האדם כמו שראית כל הימים אשר נסתפקת מן המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך וגו'. גם שמלתך לא בלתה מעליך וגו'. שכל הדברים ההם היו מתנות אלהיות בעבורה ובפ' המן נזכרו ענינים אלהיים מזה המין ונתבאר עוד שם הכתוב הזה לכן וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יי' אלהיך מיסרך. ירצה לכן שמור ושמעת את כל אשר אנכי מצוך היום משמירתם בכבוד ומורא התורה והמצוה ולא יטה לבבך אל עבודת האדמה אשר אתה בא שמה עד אשר תעשה קבע ממלאכתך ותשאר התורה מקופלת ומונחת בקרן זוית ואם תשכיל ותדע אם לבבך תכיר כי כאשר ייסר איש את בנו האוהב אותו ומדריכו בדרך ישרה בטוב לו יי' אלהיך מיסרך כי הוא הדבר אשר יעמידך חי וישאירך על פני האדמה ולא זולת ולכן שיראה חיים טובים ונכוחים עם האשה התמימה משיבת נפש אשר נתן לו גם רמז לו כי מעתה ידע כי כל נזק ופגע שישיגוהו לא יבאו עליו רק בעלבונה וכמו שאמר בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת

אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (אבות פ"ו) ושהוא יכיר זה בבא עליו תמיד הרעות מדה כנגד מדה וכמו שאמר כל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ וכו' (שם) והוא מה שיכוין גם כן באומרו וידעת עם לבבך וגו'. וזה כאשר יגיעו עליך ייסורין רעים מפאת מעלה אתה תדע סבתן עם לבבך מבלי שאלת פי חכם וחוזה למה שמדתו יתע' ליסר אותך כאשר ייסר איש את בנו שדרכו להודיעו על מה הוכה כדי שידע ויוסר שהרי לא בא עליו בתורת נקמה והוא טעם מה שמודד השם יתעלה תמיד מדה כנגד מדה כדי שתיסרהו רעתו ומשובותיו יוכיחוהו אם יש לו דעת כלל. ולזה נמצא תמיד רוב הייסורין והרעות שהמה באופן שבא עמם היראתם שבאו על ביטול התורה והמצוה. והנה אחר שהקדים לפניו זאת האזהרה דרך כלל לא סר מהכין לפניו את הדרך הנכונה ולומר לו באר הטיב איך יהיה מנהגו עם שתי הנשים האלו בענין שלא תהינה צרות זו לזו כי הוא ענין נכבד מאד להעמיד ולקיים שלום הבית וטוב מצבו ואמר ושמרת את מצות ה' אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אותו. כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו'. הנה הפרשה הזאת כלה נתבארה יפה בשערים הנזכרים ראשונה בכל אחד הראוי לו לפי הכוונה. אמנם מה שראוי שיאמר כאן בקישור הדברים ההם וחבורם אל מקומם זה המיוחד וביאורם עוד הוא[490] שהמבואר שהמזון החמרי לא יתהפך אל נפש המשכלת אבל יתהפך אל הגוף שהוא הניזון ממנו בעצם וראשונה ונשמת האדם תיזון בו במקרה והוא במה שימצא הגוף ניזון ובריא כי בזה תתקיים הנפש אצלו שכונת מציאות. אמנם התורה והמצוה הוא מזון הנפש בעצם וראשונה שבשני חלקי העיון והמעשה היא מתעצמת עמה להיות ענין אחד כי על כן תארה החכם נר מצוה ותורה כמ"ש נר יי' נשמת אדם וגו'. (משלי כ') והתורה בעצמה ביארה זה באומרו למעלה למען הודיעך כי לא על הלחם וגו' כי על כל מוצא פי יי' יחיה האדם: וכמו שאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא י"ח) ותרגם אנקלוס לחיי עלמא. אמנם מפני שאין לעמוד לנפש בזה המציאות כי אם בקיום הגוף והזמנת ספוקו בלחם לאכול ובגד ללבוש היתה מהחכמה האלהית להמציא להם המצות המעשיות ולהכניסם לארץ

[490] שהמבואר שהמזון וכו' להבין דבריו אלה (עיין ביאורי בראשית דף רנ"ד ע"א. ושמות דף ע' ע"א) ופה אוסיף רק לאמר כי בעבור היות הגוף כלי המעשה של הנפש, כי רק על ידו תפעול פעולותיה עלי ארץ, ורק על ידו יובלו לה השגות החושים מכל סביבותיה עלי תבל, ע"כ רק כל עוד יהיה הגוף ניזון כראוי וכוחותיו ע"ז גם בריאים ושלימים, תתקיים הנפש אצלו שכונת מציאות, אפס ע"י העדר ומניעת לקיחת המזון ההכרחי לו, יוחלש הגוף וכל איבריו וכחותיו, ולא עוד תוכל הנפש לשכון אצלו ולפעול פעולותיה עלי ארץ באמצאותם, וע"ז רומז גם הכ' שאמר בתחילה "ושמרתם את מצות ה' אלהיך" וכו' כי מזון וחיי נפש אלה (כמו שאמר למעלה "כל המצוה וכו' תשמרון לעשות למען תחיון" וכו') הוא העיקר, ואח"כ אמר בבחינת מזון הגוף ההכרחיי גם כן לאדם, "כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וכו'."

הצבי המיוחדת להם יהיו עקר מעשיהם מזון הנפש בעצם וראשונה כמו שאמרו אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעיה ג') וזולת זה ואגבן ימצא ספוק ומזון ההוא על מכונוי במקרה ובשניה והוא מה שנתבאר בכאן יפה יפה באומרו ושמרת ועשית את מצות יי' אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אותו כי המזון המיוחד לכם ומלאכת האשה ההיא האלהית אשר תחיה בעליה כמו שאמר למעלה כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון כי הוא עקר חייך ואורך ימיך כי לענין הספוק הגופיי הנה יי' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינות ותהומות וגו' ארץ חטה ושעורה וגו'. ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה וגו' והכוונה שהיא ארץ מוגבלת ומשוערת החיים על דרך הספוק ולא על דרך המותרות המטרידות לאנשים מהחיים הנפשיים האמתיים והוא העסק בכבוד וקיום האשה יראת יי' המהוללת כמו שנתבאר זה יפה בשבחה של ארץ ישראל בפרשת מרגלים אשר בשער ע"ז הנזכר. ולזה מה שהזהיר עליה ואכלת ושבעת וברכת כי יראה שהאכילה וההנאה מהאשה הרוכלת יהיה כדי הספוק לבד באופן שתמשך משם הכוונה התכליתית שתודה את ה' המביאך שמה ותברך את שמו על הארץ ועל המזון וכמו שאמר הנהנה מן העולם בלא ברכה מעל (ברכות ל"ה.) ואמר השמר לך פן תתחזק בעסק מלאכת עבודת האדמה ותיגע להעשיר עד אשר תשכח את ה' אלהיך לבלתי שמור מצותיו ומשפטיו וחקיו אשר אנוכי מצוך היום: וביאר אופן השכחה ומציאותה באומרו פן תאכל ושבעת ובתים טובים וגו'. ובקרך וצאנך וגו'. ורם לבבך ושכחת וגו' המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים המוליכך במדבר וגו'. המאכילך מן וגו' עד להיטיבך באחריתך. [491]יראה שלא יהיה העסק בה כדי לאכול ולשבוע ולברך אלא כדי לאכול ולשבוע ולשכוח וכמו שאמר וישמן ישורון ויבעט (דברים ל"ב) ותהיה סבור שאין שום מקום לשפע ההצלחות רק בעסקה על האופן ההוא ולא תזכור מה שהיה ראשונה כשהוציאך ממצרים ערום ועריה והוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב ובעבור התורה והמצוה האכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך וכל זה עשה למען ענותך לנסותך להיטיבך באחריתך והוא שתדע מדת העינוי ותהיה בעל נסיון כי בזכות עסק התורה יגיע לך די ספוקך. וזה כדי להטיבך באחריתך בהיות לך זה אות ומופת לכל עת וזמן שלא תחטא בזה ואתה לא תעלה על לבך דבר זה אבל תאמר כחי ועוצם ידי על צד ההשתדלות הגופיי עשה לי את החיל הזה כי תראה בעיניך שאתה בעצמך ובחייליך תעשה חיל. אני לא אכחיש זה לגמרי אבל הסכת ושמע וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותיך

[491]יראה וכו' (עיין ביאורי למעלה במדבר דף מ"ג).

כיום הזה ירצה שהוא אשר יעשה תמיד עמכם כאשר עשה יום הזה וכאשר אמרנו. והיה אם שכוח תשכח אם ה' אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם העידותי בכם היום כי אבוד תאבדון כגוים וגו'. ירצה והיה אם לא תשמע אל דברי להתנהג אישות שלימה את האשה האלהית בשארה כסותה ועונתה ועם צרתה תייחד דירתך ללכת אחרי המיית העינים המדומים אשר בעבורם יעבדו הגוים האלה את אלהיהם העידותי בכם היום כי אבוד תאבדון כגוים אשר יי' מאביד אותם מפניכם לבלתי היות להם חלק ונחלה בתורת אלהי ישראל. והנה אחר שגמר את דבריו ביאר לו מה שאמר כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. ולפי דרכו הזכיר את אשר הכעיסו כמה פעמים במריבת האשה התמימה והטהורה על עסקי צרתה ואמר שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות בשמים עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק והוא מבואר כי אין בכחך לעשות חיל עמהם כלל אבל תשכיל וידעת את לבבך בלי שום ספק כי ה' אלהיך הוא עובר לפניך אש אוכלה הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר יי' לך. ואם תאמר אם כן נתבאר שהיה זכותי גדול אשר למעני עשה והרי זה כח יפה מהראשון אל תאמר בלבבך בהדוף יי' אות' מלפניך לאמר בצדקתי הביאני יי' לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה יי' מורישם מפניך. והכוונה שצדקו יחדו משפטי השם יתעלה בגרש גוים חטאים מן הארץ ולהביא צדיקים תחתם כי באמת לא בצדקתך ויושר לבבך אתה בא לרשת את ארצם ואם שאינו עושה עול להם כי ברשעת הגוים האלה יי' אלהיך מורישם מארצם. אמנם אתה נכנס במקומם למען הקים את הדבר אשר נשבע יי' לאבותיך. וכבר נתברר זה הענין מאומרו כי לא שלם עון האמרי עד הנה (ברא' ט"ו). הנה שנתברר שלא באת בכחך לרשת את ארצם לא בכח הגופיי ולא בכח הנפשיי הנכבד ממנו ולאמת מה שאמר מחוסר כחו הנפשיי אמר וידעת כי לא בצדקתך וגו'. זכור אל תשכח את אשר הקצפת את יי' אלהיך במדבר למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה ממרים הייתם עם יי' ובחורב הקצפתם את יי' וגו'. בעלותי ההרה וגו'. כל הפרשה וגו'. הנה שזכר לו את הראשונות אשר הכעיסו על דברי התורה והמצוה וביירר לו בהם מיעוט צדקתו ויושר לבבו. והודיע אותם כי לא יהיה כן תמיד. רצוני שיעבור השם יתעלה על חטאים גדולים כהם ונסלח להם כמו שהיה במדבר כי הנה הוא היה מצוי שם ונתחזק מאד בפניהם גם שלא היה אז להם עסק האשה ההיא השלטת כי איננה. ולזה היתה התשובה מחטאם הנקלה. אמנם אחרי כן בהתחדש להם מציאותה ונטות לבם אחריה לגמרי יהיו חטאיהם יותר חזקים ותשובתם יותר כבדה ויותר קשה

והנביאים אשר ימצאו ביניהם לא יספיקו להוכיחם ולמנעם ויהיה אבדנם הכרחי. והוא מה שאמרוהו חז"ל במדרש ההוא שזכרנו ראשונה אמר להם משה כשאתם עוברים את הירדן דברים אחרים יתחדשו והם התחזקם בעסקי' המדומים והחלישם בנפשיים כמו שאמרנו ולזה לא תהיה סבורים בעצמכם כשם שהייתם במדבר חוטאים ואני מבקש עליכם רחמים. כי אחר שלא הייתם מוטבעים ומושקעים ביתר העסקים אפילו על אותו מעשה של עגל אשר היה מהראוי לכלות אתכם בקשתי סנגוריא על צד היותר שאפשר ואתפלל אל יי' ואומר יי' אלהים אל תשחת עמך וגו'. ולאו בכל שעתא ושעתא מתרחיש מי שימסור נפשו עליכם כמו שמסרתי אני בכל אשר הייתי לפניכם עד אשר לא חסרתם דבר ברוב פשעיכם שפשעתם לפניו. והוא מה שיתבאר יפה כשנתבונן בכוונתו בפרשה הזאת אשר היא באמת קשת הביאור לפי מה שבאו דבריה לכאורה מבולבלין ובלתי שומרים סדר מציאותם גם בזכור ענינים שאינן נראין מענינם ולא ראיתי לשום אחד מהמפרשים ז"ל שיחוש לזה ואני אזכרם אחד לאחד:

א כי אחר שנאמר בעלותי ההרה וגו' ויתן יי' אלי את שני לוחות האבנים וגו'. למה יחזור לומר ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן יי' אלי את שני לוחות האבנים. ב כי אחר שסדר עמידתו בהר וקבלתו הלוחות ומה שנאמר לו קום רד מזה וירידתו ושבירתו הלוחות והתנפלו שנית לכפר עליהם ותפלתו גם על אהרן חזר ואמר ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרוף אותו באש והרי לא עשה זה אלא קודם שיעלה להר להתפלל. גם יש לדקדק בטעם ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי כי היה לו לומר ואת העגל. ג למה הכניס בתוך ספור זה ובתבערה ובמסה ובקברת התאוה וגו'. ועוד הזכירו ובשלוח יי' אתכם מקדש ברנע וגו' ותמרו את פי יי' והלא בתחלת הספר הוכיח על דבר המרגלים ויותר מדאי. וגם יש לדעת למה הקדים תוכחת מרגלים לתוכחת העגל: ד חזרתו אחר כך לסדר התפלה שעשה מתחלה באומרו יי' אלהים אל תשחת עמך וגו' זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב וגו'. ולמה לא סדרה במקומה קודם שירד מן ההר ולא יבלבל הסדר: ה מה טעם שיזכור הנה קבלת הלוחות השניות והלא אין להם בהם עון של תוכחה ואין לומר שכבר נסתלק מהתוכח' שהרי לסוף נאמר ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' וישמע יי' אלי גם בפעם ההיא לא אבה יי' השחיתך ויאמר יי' אלי קום לך למסע וגו': ו מה טעם הכניסו בתוך דברים אלו ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן כי מה ענין זה לתוכחה ולא עוד אלא ויכהן אלעזר בנו תחתיו: ז הזכירו בתוכחה בעת ההיא הבדיל יי' את שבט הלוי וגו'. גם אומרו על כן לא היה ללוי חלק ונחלה. וכל זה בלבול מפורסם ממה שנאמר אחר הכל ואני עמדתי בהר

וגו'. וישמע יי' אלי וגו' כמו שזכרנו בספק הה': ח ואם אינו מבלבל בלבול הסדר הוא מה שיראה שנשתבח בו בהפך דברי השם יתע' במעשה הלוחות והארון. ודברי חז"ל (ברכות נ"ה.) ידועים אבל יראה שכיון שהכל גלוי לפניו אין לו לשנות מדבריו:

אמנם פתרון כל הספקות האלה ותקון בלבולן יהיה כפי מה שאומר וזה כי הנה הוא ע"ה ייסד תוכחתו זאת על יסוד נכון וחזק והוא כי המרד ההוא העצום שנפלו בו במעשה העגל הנה יחייב אותם בג' מיני עונשין או לפחות באחד אחד מהם אם שיעבירם מעל פניו לגמרי כמו שאמר הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם (שמות ל"ב) ואם ישא להם זה שיענישם בעונש או עונשים ניכרים ונשאר רשמן לעד אצלם ולפחות שיאבדו כל הזכות והתוחלת הטוב שהיו מיחלים לחסדו לעתיד. משל לבן בית המלך החוטא למלכו שכבר יתחייבו את ראשו ואם המלך יעבור על מדותיו לתת לו נפשו לשלל כבר השיגו הרע המגיע לו בפגעו בו במאסר או במלקות או בלקיחת ממונו ואין צריך לומר שיאבד כל החסדים והאמת שכתב לו מתחלה וחתם בטבעתו שהרי לא כתב על מנת שימרוד. והנה הוא ע"ה סדר תוכחתו על ב' עמודים אלו. הראשון בהגדלת החטא ההוא מכל צדדיו. והשני בהראות שלא נענשו בשום עונש מהשלש' הנזכרי'. ובהשקפת זה הסדר יתבארו דבריו על נכון והנה לזה אחר שאמר ובחורב הקצפתם את ה' וגו'. בעלותי ההרה וגו'. ויתן יי' את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים אשר דבר יי' עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל. כי בזה ספר שבחם וגודל ערכם. הנה להפליג בעוצם חטאם בא עליהם בששה בחינות שבכל אחת מהם כ"ש בכלן יגדל העון מאד:

האחד מזמן עשייתו (א) ועליו אמר ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן יי' אלי את שני לוחות האבנים לוחות הברית כי היה המרד ההוא ביום האחרון של הארבעים בסוף טרחו וגמר מלאכתו ושכבר היו הלוחות שלימות ומסורות בידו והיה החטא הנופל בענינם אז קשה מאד וכמו שדרשו קצת על זה (שבת פ"ח:) עד שהמלך במשבו נרדי נתן ריחו. (שה"ש א') הב' בא הוראתה מצד מה שגיזם הקדוש ברוך הוא עליו מאד באומרו אלי קום רד מזה כי שחת עמך וגו'. סרו מהר מן הדרך וגו'. עשו להם עגל מסכה (שמות ל"ב) אמנם הג' הוא מצד העונש המופלג שהיה גוזר עליהם כי גודל העונש יעיד על עוצם החטא כמו שאמר גדול עוני מנשוא הן גרשת אותי וגו' (בראשית ד') כמו שנתבאר שם ולזה אמר ויאמר יי' אלי לאמר ראיתי את העם הזה וגו'. הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך וגו'. כלומר לא היה לו מונע שכבר היה מוצא פתח לשבועת האבות בשיתקיים הדבר בי. הד' מצד החרדה והצער הנפלא שנגעו בלבו עליו כי על זה אמר ואפן וארד מן ההר וההר בוער באש ושני לוחות הברית על שתי

ידי וארא והנה חטאתם ליי' אלהיכם עשיתם לכם וגו'. וסרתם מן הדרך וגו'. כלומר שכאשר שמעתי מפי הגבורה כן ראיתי ושלא נאמר לי לגזום והפלגה כמו שכתבנו שם בשעת מעשה. ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם יורה כי לעוצם ההפעלות למרא' עיניו הרע תפש בהן והשליכן בחזק' לשבר אותם לעיניהם לא שנפלו מידיו לחולשת כח: הה' הוא מצד צורך ההשתדלות הנמרץ שהוצרך להשקיט חרון אף ה' היוצא לכלות אותם כרגע ולזה אמר ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי על כל חטאתיכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו כי יגורתי מפני האף והחמה אשר קצף ה' עליכם להשמיד אתכם יורה הפלגת אריצותו וגודל צרכו כי אף על פי שכבר השקיט קודם רדתו קצת הכעס כמו שאמר וינחם ה' ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו (שמות ל"ב) עם כל זה על ההשארות הנמצאה נזדרז כל זה השיעור:

ובמדרש (דברים רבה פ' עקב) אמר רבי חייא בר אבא כיון שאמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה ברקיע קום רד מהר שמעו חמשה מלאכי חבלה ובקשו להזיק לו ואלו הן. אף. וחמה. וקצף. ומשחית. והשמד. כיון שהזכיר משה זכותן של ג' אבות דכתיב זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך (שמות ל"ב) ברחו השלשה שהם הקצף והשמד ומשחית [492]נשתיירו שנים הקשים אף וחמה אמר לו משה רבינו רבונו של עולם הרי הזכרתי ג' וברחו ג' עמוד אתה באחד ואני באחד מנין דכתיב קומה ה' באפך (תהלים ז') הרי שעמד הקדוש ברוך הוא באף ומנין שעמד משה בחמה דכתיב לולי משה בחירו וגו' להשיב חמתו מהשחית (שם ק"ו) וכל זה מה שיעיד על עוצם החטא אם מהפלגת הרתיחה והכעס עליו אם מעוצם החריצות אשר הוצרך עליו המליץ הטוב ע"ה. ומזה יראה שלא היה לו שום מקום לזכור בכאן מה שהתפלל בהר ראשונה למה ה' יחרה אפך וגו'. שוב מחרון אפך וגו' אם לפי שהיא היתה תפלת שעה אשר נאמר שם מיד וינחם ה' וגו' (שמות ל"ב). וכוונתו היתה להורות קושי ההשגה כמו שהיה הענין בהתנפל

[492]נשתיירו שנים הקשים וכו' לדעתי צ"ל שנים הקלים וכן נראה גם מדברי הרב ז"ל לקמן בשער הזה ד"ה והבונה שלא בקש לבד על ההשמד וכו' שמזה נראה שהשמד קשה מכולם, שכולל השחתה כללית, ואחריו "משחית" הכולל רק השחתה חלקיית, וכונת חז"ל פה היא לפי"ז, כי חמשה מדרגות כעס יש, זו למעלה מזו אשר על ידן ישלם ה' גמול רע לעושי הרשעה, והם אשר כנו חז"ל ד"מ בשם חמשה מלאכי חבלה אף וחימה וכו', והנה בזכות ג' אבות שהזכיר משה בתפלתו, סרו השלשה היותר קשים "קצף משחית, והשמד," ונשתיירו רק השנים היותר קלים "אף וחימה," כמאה"כ "כי יגורתי מפני האף והחימה" ומדרגת אף השיב הי"ת מעצמו, כי אחר שהתפלל משה "למה ה' יחרה אפך" וכו' שוב מחרון אפך וכו' "נאמר" וינחם ה' וכו' ועל הסרת מדרגת החימה עמדה להם זכות משה כאשר התנפל לפני ה' וזשא"הכ "לולא משה בחירו וכו' להשיב חמתו מהשחית" וזשא"ל "עמוד אתה באחד ואני באחד" וע"ז יורה גם מאה"כ לדעתם "קומה ה' באפך "ר"ל עמוד אתה נגד אפך לכבשו בבחינת ישראל. "והנשא בעברות צורריו" ר"ל רק לצוררי המעיקים לי תשוב גמולם הרע בראשם.

עליו ארבעים יום וארבעים לילה תדע כי גם כשיזכרה להלן יסמכה אל ההתנצלות הזה כמו שיבא. והשני שאין כוונתו עכשו להגיד להה מה שנשתדל אז להצלתם ולהשיבם לקדמותם באומרו אשר נשבעת להם בך ותדבר אליהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וגו' ואת הארץ הזאת אתן לזרעכם וגו' (שם). רק מה שהוצרך להעביר פני הזעם אשר היה עליהם להשחית ולכלה המו שביאר באומרו על כל חטאתכם אשר עשיתם וגו' כי יגורתי מפני האף והחמה אשר קצף ה' עליכם להשמיד אתכם וגו' כנזכר והתפלה הזאת היא מה שסופר שם ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם ואמר אנא חטא העם הזה וגו'. ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא וגו' (שמות שם). יגיד כי הימים ההם היו ימי כעס ואשר הוצרך להתחבט עליהם הפלא ופלא עד שכבר נתרצה לבקש על נשיאות חטאם לבד כיון שראה שאי אפשר לעמוד על מחילתם לגמרי כי לזה אמר ועתה אם תשא חטאתם ולא אמר אם תסלח כמו שכתבנו שם על מאמר נושא עון ופשע והיתה התשובה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי (שם) והוא מה שנאמר בסמוך ויגוף ה' את העם וגו'. אמנם שמע אלי אז אל נשיאות החטא ואמר לך נחה את העם אל אשר דברתי לך וגו'. וביום פקדי וגו' (שם) ירצה שכולי האי ועדין נשארו ליום פקודה והוא מ"ש עכשו וישמע ה' אלי כלומר אחר כל זה הצער וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא. והנה הרמב"ן ז"ל פירש כמו בפעם הראשונה קודם שירד מן ההר והוא נכון לפי דרכנו ואפשר שיוסב גם זה למה שנאמר אחר כך וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא לא אבא ה' השחיתך ויהיו שניהם כמו גם אתם גם בני ישראל (שם י"ב) גם לי גם לך (מלכים א' ג') והכוונה גם בפעם ההיא שבקשתי על הכל כמו ששמע אלי בפעם האחרונה שבקשתי על החלק כמו שיבא. ועדין יש בחינה ששית שתורה על גודל חטאם והיא מה שיראה הרע בעבורם לזולתם להתקרב אליהם בו ועל זאת אמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ירצה לפי ששמע אליכם ונתעסק בחטאתכם אם שהיתה כוונתו רצויה כמו שנתבאר שם יצא הקצף להשמידו ואיך השמד אלא כלוי בנים כמו שאמרו חז"ל (תנחומא פ' אחרי) ואף על פי שהתפללתי עליו כבר היה מה שהיה מחציים עוד מעט (ב) וכדי לברר להם שהיה לו זה בעבורם ולא בעבור היותו בכלל החטא אמר ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי וגו'. לומר להם שכבר בדק אותם כשהשקם מי עפרו ונמצאו הם החוטאים כסוטות וכמו שאמר ויזר על פני המים וישק את בני ישראל (שמות ל"ב) והוא מה שרמז להם באומרו ואשליך את עפרו אל הנחל היורד מן ההר. ומזה תדע שלא היה לו להזכיר זה אלא בכאן. וטעם ואשרוף אותו כתבתי במקומו. ובתבערה ובמסה וגו'. ירצה ואם תפקפקו בדבר זה לאמר שאהרן הוא שגרם בכם (יג)

הנה חזקתכם תעמוד ותמיד בפניכם שאתם הייתם החוטאים כמנהגכם בכל המקומות שלא היה יד אהרן עמכם שהייתם מקציפים את ה' ולא עוד כי גם בשלוח ה' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את פי ה' אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקולו ואין עגל גדול כזה אשר קבעתם בכיה לדורות בשובכם מאחרי ה' ובאמת לא היה שבט לוי עמכם. סוף דבר ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם. ועתה בידוע שאין תולין הקלקול כי אם במקולקל. (ג) והנה עם זה נראה שלא נזכר בכאן ענין המרגלים רק דרך העברה עם חביריו אלא שספר בקצרה להוכיח על דבריו כי שם בתחלת הספר היתה עקר תוכחתו עליו ומכל מקום עד כאן מה שראהו לזוכרו להם מהבחינות להראות גודל חטאתם ועוצם חומרתו והוא הענין האחד. ונעתק להזכיר השלשה ענינים שהועילה להם תפלתו על הסדר ואמר ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם ואתפלל אל ה' וגו'. (ד) לפי שרצה לזכור עכשיו מה שהתפלל עליהם בהר קודם שירד פעם ראשונה ולהודיעם כח תפלתו ומה שהועילה להם לסלק הכילוי לגמרי כמו שאמר וינחם ה' על הרעה וגו' (שמות ל"ב). והיה מה שבקש מזה הענין נגמר ממה שהתפלל הארבעים יום השניים לזה זכר שני הענינים יחד ואתנפל וגו'. ואתפלל וגו'. ירצה כי בסוף מה שהתנפל לפני ה' את הארבעים היום ואת הארבעים הלילה אשר זכר נענה לגמרי ממה שהתפלל תחלה את כל התפלה והתחנה הזאת אשר יזכור אותה באומרו ואומר ה' אלהים אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך וגו'. זכור לעבדיך וגו'. והכוונה שלא בקש לבד על ההשמד כי גם על ההשחתה יראה שאפילו השחתה בקצת ענינים חלקיים והכוונה שכיון שתמחול המחיה וההשמד בזכות האבות ועל דבר כבוד שמך הגדול פן יאמרו הארץ וגו'. הוא ראוי ונאות לכבודך שתשאירם בכבודך באופן שיראה מהם שהם עמך ונחלתך אשר הוצאת וגו'. (ה) ואמר כי נענה בזה גם כן כי בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לחות אבנים כראשונים ועלי אלי ההרה וגו'. כי אחר התפלה והתחנה אשר בארבעים יום השניים אשר זכר הוסיף לו על מה שנאמר בתפלה הראשונה וינחם ה' על הרעה אשר דבר וגו'. והוא מה שאמר ויחר אפי בהם ואכלם כמו שאמרנו. ואמר פסל לך שני לחות וגו' ואכתוב על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת לומר שלא אבד מהם הטוב ההוא הגדול אשר חננם השם יתעלה ונשברו לעיניהם לגודל חטאם. ואעש ארון וגו' ואפסול שני לחות אבנים כראשונים ואעל וגו' ואפן וארד מן ההר ואשים שם את הלוחות אשר עשיתי ויהיו שם כאשר צוני ה' ומעתה לא חסרתם דבר כאלו לא נשברו ולא נאבדו מכם וכל שכך לפי מה שאמרו לוחות

ושברי לוחות מונחים בארון (כ"כ י"ד:). (ח) אמנם במה שעשה הארון תחלה נראה לי שלא שנה כי הנה האל יתעלה דבר אלי כיוצא והוא עשה כאומן.[493] וזה כי היוצרים יבאו מתכלית העניינים אל ראשיתם. אמנם הפועלים הם בהפך. וכבר דברנו על זה יפה בעצת יוסף שער כ"ט ובסדר מלכיות וזכרונות שער ס"ז פ"ה: ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן ויקבר שם (ו) ירצה גם מה שהתאנף על אהרן בגללכם והיה מגיע לכם הפסד גדול אם תגרמו מיתתו בהסתלק ענני הכבוד אשר היו בזכותו וזולת זה הנה לא מת עד שנת הארבעים בערבות מואב כי במוסרה מת ושמה נקבר וזכר להם ענין הקבורה לזכור מעשה על ידו כמו שכתבנו שם כספור מיתתו. (ו) ולא עוד אלא שהכהונה שהוא צורך הרבים ותפארתם במקומ' עומדת שכבר כהן אלעזר בנו תחתיו שהי' כדאי למלאת מקומו כדרך העולם ומצאתם סימן טוב בזכותו כי משם נסעו הגודגודה ומן הגודגודה יטבתה ארץ נחלי מים ויש שם נחת רוח. וגם מה שהיה ראוי שתאבד משם העבודה לגמרי כי המירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב כמו שאבדה מן הבכורות (ז) גם בזה לא בחר ה' אבל בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת וגו'. והנה בזה לא אבדתם דבר אבל נחלף ענינה מהבכורות אל הלוים והוא דבר יותר נאות להם ולכם (ז) כי על כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו ה' הוא נחלתו ירצה הם יקבלו שכרם מאתכם והיה להם למנה ואתם כשתשלמו שכרם מעלה עליכם כאלו עשיתם. והנה אחר שגמר לזכור מה שחזרו כל הדברים למקומן נעתק לומר להם שאפילו הטובות המיועדות להם ממנו לזכות אבותיהם חזרו בתפלתו ולזה אמר ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו'. וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא לא אבה ה' השחיתך ויאמר ה' אלי קום לך למסע אמר כי באותן ארבעים יום השלישיות שבהם נתנו לו הלוחות השניות הוסיף לעמוד על בקשה זו רצוני שישובו חסדי האבות וזכותם לקדמותם ושלא יאבדו מהדברים אשר נשבע להם דבר וששמע אליו ולא אבה השחיתם גם בזה ולזה נאמר לו קום לך למסע לפני העם ויבאו וירשו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת

[493] וזה כי היוצרים להבין דבריו אלה עיין ביאורי בראשית שער כ"ע דף רל"ב ע"א, כי שם כ' כי הלקוח בעצה ראשונה וכו' ע"ש ר"ל שהתכלית אף שהוא ראשונה במחשבה יוצאת בכל זאת רק באחרונה אל הפועל, והפעולות שהן אמצעיות לה אף שהן מאוחרות במחשבת האומן והפועל הן מוקדמות בכל זאת להעשות תמיד לפני צאת עוד התכלית על ידן אל הפועל, ור"ל פה כי בעבור שתיקון הלוחות אשר עליהם היו כתובים עשרת הדברים שהם עיקרי ויהודות דת ואמונת ישראל האמיתית, הוא התכלית הנרצה מהי"ת, כי על ידם תפקחנה עיני העברים לדעת את ה' ללכת בדרכיו, לעשות הפעולות הנרצות לו, ולחדול מעשות כל תועבה אשר שנא, ע"כ הקדים הי"ת לצות את משה תחילה על מעשה הלוחות באמרו "פסל לך וכו'" ורק אח"כ על מעשה הארון באמרו "ועשית לך ארון עץ שהוא רק האמצע לשמור בתוכו את הלוחות, ככל יוצץ חכם המצוה תחילה על התכלית ואח"כ רק על האמצעים אשר על ידם יושג התכלית ההוא, אבל משה הקדים תחילה ככל פועל ואומן, הכנת האמצע אל התכלית, וע"כ עשה תחילה הארון, ואח"כ הלוחות למען יוכל להשימם אל הארון מיד כאשר יוגמרו, ולא יצטרכו להשאר אף רגע אחד מבלי שמירה מעולה הראויה לדברים קדושים כאלה.

להם עד כאן המשך דבריו בענינים האמורים ההם אשר הגיעתהו כוונתו בהוכיחו אותם על אודות האשה הצנועה והתמימה אשר לקחו מיד האלהי' ובהזהיר אותם שלא יחסרו את חקה להשלים עסקי האשה הזרה ההיא אשר נתחדשו להם בבואם לארץ כמו שזכרו חכמינו זכרונם לברכה (דברים רבה פרשת עקב) ויזכרו המעשה הרע ההוא אשר חטאו וגו'. כמה מצאו מן התלאה בעבורה ושלא יסמכו על הנס בכיוצא בזה כי לא על יד כל נביא ומליץ שיזדמן להם יעשו כן כל שכן כשסבות החטא יחזקו עליהם בהיותם בארץ כמו שזכרנו שהנביאים והמוכיחים לא יחשבו בעיניהם כמו שהיה הענין להם אחרי כן כפי מה שנתפרסם מדבריהם. והנה אחר שגמר התוכחה בהזכיר כמה גמלם מהטובות וכמה גמלו אליו רעה תחתם עד שהיה ראוי שישארו נזופים ושנואים ממנו נעתק לפייסם ולדבר על לבם לאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'. והוא להודיעם סוד היראה וסדר העבודה הראויה כאב לבנים יודיע דרכיו ואשר ירצה בו אמנם לפי שיש עיון הרבה בכוונות המאמר הזה והסמוכים אליו קבעתים שער בפני עצמו וחתמנו בזה החלק:

שער צב

פרק א

באר ענין הירא' ומאמר וכי יראה מלתא זוטרתא היא. ויבאר כי היראה סוד האמונה ויסוד כל התורה.

ועתה ישראל מה יי' אלהיך שואל מעמך וגו':

בפרק אין עומדין (ברכות ל"ג:) ובסוף מגלה (כה) א"ר חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' וגו' אטו יראה מילתא זוטרתי היא אין לגבי משה מילתא זוטרתי היא משל למלך שמבקשין ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן קטן ואין לו דומה עליו כגדול:

[494]וכן דעת הרב ז"ל הוא, הנה היראה היא על ב' פנים, הא' יראת היכולת, ר"ל הפחד אשר יפחד החלש מהחזק ממנו. והיא בעבור זה רק הרגש נפש החיונית, המכרת ויודעת חולשת גופה וחוזק זולתה. אשר ע"כ תמצא גם בשאר בע"ח כי תפעול בהם אימת הגבור והאמיץ על החלש ורפה כח, כמו שנראה שיגורו הצאן מהכלב השומר אותם, וכל חייתו שדה מקול שחל וליש גבור בבהמה, והב' היא יראת הכבוד והרוממות, כאשר יכיר איש ד"מ מעלת הגדול ממנו בחכמה ובדעת ויירא אותו, והיא רק פעולת הנפש המשכלת היודעת לבחון מעלת זולתה, וע"כ לא תמצא כי אם רק בבני אדם שהם בעלי דעת והשכל ולא בשאר בע"ח, ועוד הבדל אחר יש ביניהם, כי בבחינת הרשעים ופועלי עון יש רק יראת העונש. כי כל זולתם יגורו ויפחדו מהם בהיותם גבורים ועריצים, רק בעבור תקפם וגבורתם שלא ירעו להם, אבל אין אפשרות ליראה אותם יראת הרוממות והכבוד, אחרי כי אין להם שום מעלה מוסרית, ולא נאוה להם כבוד, וגם הם לא ויראו את זולתם יראת הכבוד והרוממות אחרי כי כאין וכאפס

נחשבה כל מעלה ומידה טובה בעיניהם, ורק יראת העונש אימתה ופחד יש להם מהתקיף מהם, ועליה יאמר הכ' ג"כ "מגורת רשע היא תבואינו" כי הרע אשר יגורו יבוא למו כגמול ועונש מעשיהם הרעים, ורק אצל הצדיקים עושי הטוב והולכים בתום לבם, נוכל לאמר כי זולתם יראים אותם יראת הרוממות בעבור היותם בעלי מידות ומעלות טובות, ואם הם גם בעלי כח ועוצם גופני ייראו זולתם מפניהם גם בעבור יכלתם, כמו שנמצא שני מיני יראה אלה יחד באומה הישראלית יראת יכלתם במאה"כ "פחדכם ומוראכם יתן ה'" וכו' ויראת הרוממות במאה"כ "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" וכן היתה יראה כפולה זאת גם לשאול מפני דוד, כי בעבור שהלך דוד תמיד בדרכי ה'. ושאול עבר על מצותו ביד שמואל הרואה, ירא ממנו יראת הרוממות כמא"הכ "וירא שאול אשר הוא משכיל ויגר מפניו, ועפ"ז מבאר הרב ז"ל עוד כמה פסוקים, (עיין בפנים,) ורק אנשים שלימים כמוהו יש להם מזולתם יראה כפולה יראת היכולת בהיותם חזקים ועצומים מהם, ויראת הרוממות בהיותם בעלי מוסר ומישרים יותר מהם כי הם מכירים מעלת זולתם ומיקרים ומכבדים אותם בעבור זה, ונמשך מזה כי גם בבחינת הי"ת יש ב' מיני היראה אלה משתי מחלקות בני אדם, כי הבוערים בעם אשר השם ה' חכמה ולא חלק להם בבינה להשכיל ולהשיג מעלתו ית', הם יראים ופוחדים ממנו רק יראת היכולת פן יפגעו בחרב או בדבר או בשאר מקרה ופגע רע המשולחים מאתו עלי ארץ ביכלתו העצומה מאוד, ובידו אשר בכל משלה, כמאה"כ "ממנו יגורו כל יושבי תבל" (ר"ל אף הכסילים והבוערים אשר אין להם יראת רוממות מהי"ת, בכל זאת יש להם מגור מפניו ויראת היכולת, יען כי גם הם יכירו עכ"פ יכלתו העצומה כי הוא) כונש כנד מי הים" וכו', ומאה"כ המקביל לזה הוא, "אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול הים" ורק על יראת וחרדת אנשים כאלה מפני יד ה' אשר הוא יכול להניף עליהם יאמר ג"כ הכ' "כהמס דונג וכו' יאבדו רשעים מפני ה'" אמנם השלמים ההולכים בתום לבם אין פחד אלהים כזה לנגד עיניהם, אחרי כי נודע להם כי טוב ה' ומיטיב לכל, וחסדו גבר על יראיו אשר הם תמימי דרך, וכי לא מלבו יענה בני אדם לדכא איש תחת רגליו, בלכתו בדרך המוסר והמישרים, ורק יראת הרוממות יש להם ממנו אחרי שהם מכירים ומשיגים עוד יותר מזולתם כבוד ומעלת הי"ת הרמה והנשאה על כל, ורק על יראה כזאת אה"כ "יראו את ה' קדושיו" וכן "יראי ה' הללוהו," ואחרי ההצעה הזאת, הלוא יקשה לנו לדעת על איזה מין מב' אלה מיני היראה כוון הכ' באמרו "מה ה' שואל ממך כי אם ליראה" אשר עליו אמרו חז"ל "אטו יראה מילתא זוטרתי היא אין לגבי משה" וכו' ? כי אם נאמר שכונתו על יראת היכולת (ואף שהיא בהשקפה ראשונה רק התפעלות טבעית הנולדת בקרב איש ולב עמוק מעצמה, ואין אדם שליט עליה לעורר אותה, או להסירה מעליו אם מעצמה תולד בקרבו בכל זאת הלוא כבר נודע מדברי השער הקדום כי באמת גם אנחנו נוכל לעזור מאוד להוליד היראה והפחד בקרבנו או להסירם מתוכנו, ע"י פעולות הזכירה ושומנו על לבנו כל הדברים אשר הם יכולים לסבב היראה והפחד או מניעתם, באופן שכונת הכ' יוכל להיות שנשים תמיד לנגד עיננו יכולת הי"ת הגדולה והעצומה, וכי הוא אל קנא ואש אוכלה הוא לכלות ולהשמיד כרגע כל המורדים והפושעים בו, אשר ע"כ מפניו יחילו וירגזו כלם בקומו לערוץ ארץ. כי אז הלא מהר חיש ועל נקלה תפול עלינו אימתה ופחד מכעסו ומחרון אפו עלינו.) הלוא יקשה בעיני כל משכיל להבין כי יחפוץ הי"ת בעבודה בלתי שלימה ותמימה כזאת המסובבת רק באונס והכרח מפני יד ה' אשר הוא מניף עלינו תמיד ? כי רק עשיית הטוב ומניעת עשות הרע בבחירה חפשית, תחשב לנו לצדקה, אבל לא בהיות כל אלה רק מפני היראה והפחד אשר גדל כחם כל כך בלב האדם עד שהורשה לו לפעמים לעשות בעבורם גם מעשים אשר לא יעשו (כנודע מדחז"ל יומא דף פ"ב ובשאר מקומות "שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש. חוץ מע"ז וג"ע וש"ד") ואף כי לדבר דברי כזב אשר לא יתכנו למען הנצל עי"ז מהרעה הנפחדת, מלבד כי על יראה זאת לא יתכנו גם דחז"ל שאמרו שרק לגבי משה היא דבר קטן, אחרי כי מפני פחד ה' ומהדר גאונו הלוא יחילו כל הארץ, וגם המון העם מבני ישראל ? ואם כונת הכ' על יראת הרוממות אשר היא השלימה והאמיתית אשר לא תהיה לאדם למנה כי אם אחרי אשר התבונן זמן רב בגדולת הבורא ית', וחקר לדעת כפי יכלתו האנושית את כבוד מעלתו ויקרתו ית', או כנוח עליו רוח הנבואה להודיעו כל אלה, כמו שנראה שרק אחרי אשר כבר זקן אברהם ועברו רוב שנותיו אשר בהן חקר ודרש להכיר את בוראו, ונגלה אליו ה' כמה פעמים נאמר לו "עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה" ורק אחר התגלות ה' על הר סיני לעיני כל ישראל עד שהגיעו אז כלם למדרגת הנבואה נאמר מהם" מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי" וכו' הלוא יקשה להבין כי אחרי שיראה אמיתית כזאת לא דבר רק וקטן הוא גם בבחינת משה, איך יאמרו עליה חז"ל "לגבי משה מילתא זוטרתי היא" ? ועכ"פ יקשה להבין מדוע הקטין הכ' מעלת השאלה הזאת, כי אחרי שהיראה לבדה נתונה הוא בבחירתם החפשית כמאחז"ל "הכל בידי שמים חוץ מי"ש" הלוא כל אשר בידם בקש מהם ? והר"ן רצה לבאר זה באמרו, כי היראה את ה' היא קלה לאדם מצד שכלו, כי מדי ישים על לבו מעלת ויקרת כבוד הי"ת ייראֶ ויפחד ממנו לשמע בקולו וללכת בדרכיו. אך מצד תשוקת האדם החמרית היא קשה עליו. כי היא תאלצהו לעזוב לפעמים יראת שדי, וללכת אחרי שרירות לבו הרע, וע"כ רק בבחינת שכל האדם אה"כ "מה ה'" וכו' כי דבר קטן וקל מאוד הוא באמת ליראה את ה' מצד השכל, ולמען כבוש והכניע גם את תשוקתו החמרית

אשר תניא לבב האדם מאחרי ה', הרבה גם להזכיר פה לפניהם העונשים הגדולים והעצומים אשר בעקב העון והפשע, באו לכל האנשים החטאים בנפשותם, כמו שאמר "וידעתם כי לא את בניכם וכו' ואשר עשה לדתן" וכו' ובעבור כי משה הכניע מנעוריו בקרבו כל תאוה ותשוקה גופנית, עד שכמעט נהיה רק לעצם שכלי לבד, ע"כ היתה היראה דבר קל מאוד בעיניו, ושאחז"ל "אין לגבי משה וכו'" אפס דבריו אלה לא ישרו בעיני הרב ז"ל, בעבור שחבר יחדיו ב' מיני יראה אשר באמת הם שונים ונבדלים מאוד זה מזה, כי היראה המסובבת מרוממות הי"ת הנקראת גם בשם "אהבת ה'" ונקנית לאדם רק מצד שכלו, תנוח רק בלב החכמים האמיתים, וגם הם לא ישיגוה על נקלה, כי אם אחרי התבוננות ועיון רב כמש"כ כבר למעלה, ולהם אין פחד ומגור מהעונש הגופני והסרת אשרם הזמני שהיא יראת היכולת, אחרי שכל קיניני הגוף ומחמדי התבל הזמניים רק כאפס וכאין נחשבו בעיניהם, תחת כי בהפך יראים המון העם השקועים רק בתשוקתם החמרית רק יראת העונש, אשר על ידו יוסרו מהם כל קיניהם הארציים, ומיראת הרוממות שהיא עצם האהבה לא ידעו מאומה כמאחז"ל "אין לך אהבה במקום יראה" וכו' ועוד הרבה להשיב על דבריו (עיין בפנים הספר,) ואחרי שהראה כי גם בפי' הרמב"ן ז"ל לבדו לא יבוארו עוד כראוי כל הערותיו ע"כ פנה דרך לבדו לבאר כל זאת באופן אחר, והקדים תחילה הקדמה אחת, והיא. כי היראה והפחד הוא רק מפני הרעה אשר היא רק אפשרית לבא אלינו אבל מפני הרעה המחויבת ומוכרחת לבוא עכ"פ, לא נירא ולא נפחד עוד כי אם נתאבל ונתעצב עליה, (עיין ביאורי בראשית דף י"ב ע"א) ד"מ כי תצא אש ברחובותנו כל עוד לא אחזה גג בתנו נראה ונפחד ממנה אך כאשר כבר את שתי קצותיו אכלה האש ותוכו נחר לא נירא עוד, כי יהיה כולו למאכולת אש אחרי כי אין מציל עוד לו מרעתו זאת? כי אם נתעצב עליו, וכן לא ייראו איש מהמיתה הטבעית המעותדת לו אחרי שהיא הכרחית לכל חי, גם לא יפחד החולה מביאת השמש בערב אשר לרוב יכביד חליו עליו בעבור קור הלילה, יען כי הוא דבר טבעיי המחויב בהכרח, כי אם יתעצב על כל זה, ונמשך מזה כי החושב שכל מקרי העולם נהוגים תמיד רק על פי חקי הטבע אשר לא ימושו ולא ישתנו לעולם, לא ייראו ולא יפחד מפגעי הזמן ומקריו הרעים, כי אם יתאבל ויתאונן עליהם, אחרי כי לדעתו אין מנוס ומפלט מהם לעולם, והם מחויבים ומוכרחים לבוא תמיד כל עת תקדם להם השיבה הראויה המחייבת אותם ד"מ כאשר תחייב לפעמים סיבה טבעית (הנעלמת מאתנו בתחילתה ונודעת לנו אח"כ ע"י המסובבים שלה, כי יעלו נשיאים מקצה הארץ במספר יותר רב המנהג הרגיל תמיד, ויתקבצו עי"ז באויר חלקי מים רבים מאוד, ויהיו לעבים ולעננים אשר יריקו מטר סוחף עלי ארץ, הלוא בהכרח ישטפו ממנו בתנו ושדותנו כרמינו וזיתינו, וכן כאשר יתקבצו במעבה האדמה עפ"י סיבה טבעית קדומה להם, חלקי זפת וגפרית והאש אשר מתחת לארץ ויתחברו אליהם גם חלקי מים אשר מחום האש הזה יהיו לאידים ולקיטור עשן אשר יתפשטו מאוד אנה ואנה, עד אשר צר להם להשאר עוד סגורים ועצורים בבטן האדמה. אז תבקע הארץ ופצתה את פיה ובלעה כל הבתים אשר עליה וכל בני אדם אשר ישכנו בהם, וע"כ נראה כי הפיליסופים היונים אשר האמינו בקדמות העולם, והיותו נמשך תמיד בהכרח ממציאות הי"ת, ואשר חשבו בעבור זה גם כן כל מקרי התבל ופגעיו נמשכים תמיד רק על פי חקי הטבע אשר לא ישתנו לעולם. באופן שעל ידם יבואו תמיד בהכרח כל המסובבים מסיבתם הראויה שקדמה להם, ואין מי אשר יוכל לעצור בעדם ולמנוע זאת היו תמיד ג"כ אמיצי רוח וחזקי לב אשר לא פחדו ולא יראו מכל רע [כנודע מכח הפילוסופים הנקראים] אפס המאמין בחידוש העולם ומאמין בעבור זה גם בהשגחת הי"ת הפרטית על בני אדם וביכלתו לשנות חקי הטבע כרצונו בכל עת שירצה באופן שיוכל להציל את יריאיו ממקרי הזמן ופגעי הטבע גם באופן נסיי, כאשר נודע לנו ג"כ ע"י קירות אבותינו מני עולם המסופרים בתורתנו הקדושה, וע"י האותות והמופתים אשר עשה הי"ת להם בכל העתים והזמנים, ברעב פדם ממות, ובמלחמה מידי חרב, והכל באופן נסיי, כיבימי המבול נסחו רק הרשעים מני ארץ, ונח ובניו נצולו ובהפכת סדום ועמורה נמלט לוט ושתי בנותיו על פי ה' בזכות אברהם, ועל פי משה עבדו נבקעה הארץ ובלעה עדת קרח לבדה, וכל העם הנשאר היה לפליטה [וכאשר יורה גם הנסיון בכל הזמנים והמקומות. כי לפעמים יציל הי"ת בהשגחתו הפרטית איש אחד מני אלף באופן שהוא ג"כ כעין נס, בשלחו ד"מ מתוך המהפכה ע"י שיעירהו רוחו בקרבו לעזב בית מושבו רגע אחד לפני הנתצו, או שיפדהו מרעב בהמציאו לו די מחשורו באופנים ודרכים שונים אשר שערם בתחילה, או שירפאהו מחליו עפ"י מקרה אשר יקרה לפניו לפתע פתאום רפואת תעלה, או רופא מומחה אשר לא ידעם, אף שכל אלה האמצעים הם רק דברים טבעיים, בכל זאת אחרי כי רק דרך מקרה והזדמנות באו לאדם באותו העת והרגע אשר הצטרך להם, הלוא אות ומופת הוא לו, כי רק מיד ה' והשגחתו הפרטית באו לו, וכנס נכתר (אשר לא יכירהו כל איש למראה עיניו כמו שהוא בשינוי כטבע שהוא נס נגלה ונודע לכל) יחשבו לו] ונמשך מזה כי בחיק המאמין האמיתי הזה לבדו תנוח היראה והפחד, כי גם בהיות הצרה כבר קרובה לבוא עליו עד שכמעט אין מנוס ומפלט עוד ממנה, לא יאמר עוד נואש אחרי כי נודע לו, כי עוד יש ביכולת הי"ת להצילו מרעה, כמשאחז"ל (ברכות י' ע"א) "אפי' חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים" והנה מכל האמור עד הנה נמשך כי התורה הקדושה המלמדת אותנו עיקרי אמונה אלה, כי הי"ת ברא את התבל ומלואה מאין. ומנהיג אותה לא לבד בהנהגה טבעית עפ"י חקים קבועים

[494]המפורסם שיאמר מענין היראה הוא שתאמר על שני מינים. האחד על הפחד והמגור אשר הוא הפעולות הנפש החיונית מפחד אויב או מפני עקת רשע שנאמר כי ירא אנכי אותו פן יבא והכני וגו' (בראשית ל"ב) כי ירא לאמר אשתי (שם כ"ו) ודומיהם והשני אשר הוא מפועל הנפש הדברית מפני הכרת מעלת הזולת כמו שאמר ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה (במדבר י"ב) ומורא רבך כמורא שמים (אבות פ"ד.) ואם שהראשונה היא מיוחדת אל הרשעים ואל פעולותיהם הרעות שהכל מתפחדים מהם גם הם לא ישתתפו בזולתה כמו שאמר מגורת רשע היא תבואנו (משלי י') אמנם באנשים השלמים ישותפו שניהם שכבר יהיה מוראם על הבריות מצד מעלתם ופחדם ואימתם מצד יכולתם וכמו שאמר להלן לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן ה' אלהיכם על פני כל הארץ היה הפחד מצד עוצם יכולתם המפורסם אשר עליו נאמר שמעו עמים ירגזון חיל אחז וגומר. אז נבהלו אלופי וגו' (שמות ט"ו:י"ד) ויהיה המורא מצד האלהות הנכר בהם שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ויראו ממך (דברים כ"ח:י'.) וכבר נמצא זה הענין מבואר בין שאול לדוד נאמר ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר ויסוב דוד מפניו פעמים ויירא שאול מלפני דוד כי היה יי' עמו ומעם שאול סר ויסירהו

אשר לא ישתנו, כי אם גם בהנהגה נסיית ושינוי חקי הטבע לפעמים עפ"י השגחתו הפרטית על בני אדם, לתת להם כדרכיהם וכפי מעלליהם הטובים או הרעים. היא תלמדנו ג"כ ליראה את ה', יראת יכלתו, אחרי שבכחו לשלם לנו גמול הטוב והרע גם נגד מה שיחייבו לנו חקי הטבע ובזה יבואר גם מעצמו מאה"כ "ועתה ישראל מה ה' אלהיך וכו' ר"ל בבחינת היותך ישראל אשר נתנה לך התורה האלהית למורשה, הלוא נקל הוא לך ליראה את ה' אלהיך יראת היכולת ולבלתי היות כאחד התועים לחשוב שכל מקרי העולם מהגים רק עפ"י חקים קבועים, אשר ע"כ אין מקום ליראה ופחד מעונש הבא בעקב החטא, כי כמקרה הרשע כן גם מקרה הצדיק, כי אם להאמין תמיד שכפי מעללי איש ואיש כן גם ישולם להם, וע"כ הולך הכ' ומכפר אח"כ לא לבד בחירת הי"ת את אבותינו והטוב והחסד אשר עשה להם בעבור לכתם בדרך הישרה והנכוחה, כי אם גם האותות והמופתים אשר שם בארץ חם להעניש על אשר הרעו להם, וגמול הרע אשר השיב גם בראש קרח ועדתו, אשר מכל זה יבורר ויודע לנו היטב הנהגת הי"ת ההשגחיית שהיא מקור היראה ופחד אלהים, וע"ז אמרו גם חז"ל "אין לגבי משה" ר"ל בבחינת משה וישראל אשר קבלו את התורה תהיה היראה באמת נחשבת רק כדבר קטן, כמו ששואלים ממנו דבר גדול ויש לו שנדמה לו לקטן, כי אף שהיראה קשורה ותלויה בעקרים יקרים ונכבדים, אשר בבחינת עצמותם כדבר גדול יחשבו, בכל זאת קלה וקטנה היא מאוד לכל מי שנודעו לו העיקרים האלה כבר ע"י התורה המלמדת אותם, והנה היראה הזאת המבוקשת פה בכ' היא ממוצאת במדרגת מעלתה, בין יראת הרוממות אשר ממנו אמרנו כבר למעלה כי רק בחיק החכמים היותר שלימים או הנביאים ואנשי רוח. תניח. ובין יראת היכולת אשר להמון העם אשר לא ידעו ולא יבינו מאומה ממנהג הטבע וחקיה, כי היראה הנזכרת פה בכ' היא נכבדת מאוד ממנה והיא אותה אשר תהיה למנה גם לכל יודעי חקי הטבע הנוהגים תמיד, ובכל זאת ייראו את ה' בעבור שקנו להם הידיעה האמיתית שהוא הי"ת יכול לשנותם ולשלם לאיש איש כדרכיו עפ"י הנהגת השגחתו, וממנה לבד אמר גם התנא "אם אין חכמה אין יראה" וכו' ואמרו ג"כ "אין בור" (ר"ל איש נבער מדעת עיקרי האמונה האלה על אמונתם.) "ירא חטא" (בבחינה האמיתית הזאת) וע"כ אמר הכ' ג"כ "אשרי אדם מפחד תמיד" וכו' כי בזה הלא יורה לכל שהוא בעל האמונה האמיתית וע"כ ישתדל תמיד גם להיישיר דרכו למען היטב בזה גורלו ומנת כוסו עלי ארץ, תחת כי המקשה לבו, בעבור שיחשוב כי חקי הטבע קבועים ולא יוכלו להשתנות לעולם, ואין מקום ליראה ופחד מפניהם, כי אם לעצב ותוגה, כמו שהארכנו בזה כבר למעלה, הוא יפול ברע המוכרי, כי יאמר "שוא עבוד אלהים למען היטיב גורלי" וילך בעבור זה תמיד רק אחרי שרירות לבו הרע, ועי"ז יסבב לו ג"כ גמול ועונש רע, ומרה תהיה לו באחרונה.

שאול מעמו וישימהו לו שר אלף ויצא ויבא לפני העם ויהי דוד לכל דרכיו משכיל ויי' עמו וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו (שמואל א י"ח:י"ד-ט"ו). יש לשאל מה טעם אמר ויאמר אכה בדוד ובקיר ועוד למה לא נפטר דוד מפניו לנוס ולהמלט כמו שעשה אחרי כן שנאמר ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר ודוד נס וימלט (שם א' י"ט). ועוד מה טעם נאמר ודוד מנגן בידו כיום ביום והחנית ביד שאול וכן בפעם השנית נאמר וחניתו בידו ודוד מנגן ביד והלא הוא ידוע שבידו הוא מנגן שלא היה מנגן ברגלו ועוד למה נאמר בפעם השנית ויך את החנית בקיר מה שלא נאמר ראשונה. אלא פתרון הענין הזה כי הנה בהיות דוד מנגן ביד בפני שאול אצל הקיר הנה הוא היה מתנכל אליו בהטיל החנית אל הקיר סמוך אליו פעם אחר פעם ואמר הלא מצחק אני כדי שתדחה ידו פעם אחת להכות בדוד ובקיר להמיתו והנה הוא בהיות עיניו בידיו במלאכת עיונו לא היה מסתכל בשאול ולא היה רואה מה הוא עושה במה שהוא מטיל החנית ומוליך ומביא באויר כי לא היה מכה לגמרי. והנה נזדמן כי בשתי פעמים שכוון להעיל החנית אל דוד הנה הוא הסב עצמו מפניו שלא מדעתו ונצול ולא הכיר בנסו ובזה ידע שאול כי יי' עמו ולא עזבו בידו והוא לא רצה לעשות ביד רמה ולזה מהיום ההוא והלאה נהג בו יראת כבוד ואלהות ולא רצה להשתמש בו כמה שהיה נוהג עד הנה והוא אמרו ויסירהו שאול מעמו וישימהו לו שר אלף וגו'. ועוד נאמר ויהי דוד לכל דרכיו משכיל ויי' עמו וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו כי מטעם שהוא משכיל לנצוח אויביו ולהפילם לפניו היה ירא מפניו כמפחד אויב אמנם מפני האלהות ייחד לו היראה שזכר ראשונה כי ראה שהיה יי' עמו להצילו שלא מדעתו תדע שכן הוא שהרי בפעם השנית שהרגיש דוד במעשיו וכשנפטר מפני שאול הכה החנית בקיר מה שהיה רוצה להכות בדוד לפי שאז מלאו לבו להטיל החנית לגמרי הנה אז לא נאמר שנתיירא מפניו כי לא היה שם מופת אלהי והנה זה ענין נכבד יש בספור ההוא כשיושקף ענין דבריו כהוגן. ועוד יש לי שם ענין כדומה לזה מחוייב מענין הכתובים בטוב הבנתם והוא מה שאמר שם וירא שאול וידע כי יי' עם דוד ומיכל בת שאול אהבתהו ויוסף שאול לירוא מפני דוד עוד (שם א' י"ח) וזה כי כשהגידו לו שמיכל בתו אהבתהו אחר שארש לו את מירב בתו הגדולה נאמר ויישר הדבר בעיניו ויאמר שאול אתננה לו ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים ויאמר שאול אל דוד בשתים תתחתן בי היום (שם). ויש לשאול מה המוקש הזאת אשר לא דברו ראשונה כשאמר לו את בתי הגדולה מירב אתן לך לאשה אך היה לי לבן חיל וגו' (שם) ושאול אמר אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים. אלא שהוא חשב עליו מחשבה רעה והיא שאף על פי שאירס לו את מירב

ראשונה לא ימנע עצמו מלקיחת מיכל אשר אהבתו ולזה היה הדבר ישר בעיניו ולא עוד אלא שפתח לו פתח התר באומרו בשתים תתחתן בי היום וזה כדי שיהיה לו זה האיסור למוקש ולמכשול עון ויפול ביד פשעו לפני פלשתים ואל תרחק זה שהרי רעה מזה כתובה להלן ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש אשר מגלים (שם א' כ"ה) ורבו הדעות במעשה הרע ההוא והמחוור שבכלם ואשר הסכימו בו חכמינו ז"ל (סנהדרין י"ט:) שהיה בעבירה אלא שפלטי בן ליש כבש את יצרו יותר מיוסף ומבועז ושם חרב בינו לבינה כל הזמן ההוא שהיתה עמו ושלא הלך אחריה הלוך ובכה אלא מפני הזכות שנסתלק ממנו ומאן דעביד הא ודאי נפיל בהא. והנה דוד גם כן כוון לעשות על פי דבורו לראות מה יהיה באחריתו שהרי הביא מאתים ערלות פלשתים מאה לכל אחת כי כן נאמר לו אין חפץ למלך במוהר כי אם מאה ערלות פלשתים (שמואל א י"ח:כ"ה) וכן אמר הוא על מיכל אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים. והנה לא כוון לקדשם בהם שהרי המקדש אחת משתי אחיות אינה מקודשת כי קדושין שאינם מסירין לביאה אינם קדושין (קידושין נ"א.) כ"ש שתיהן יחד שאינם תופשין מן התרה והרי הוא התחכמות נפלא. והנה הוא יתעלה סבב פני הדברים שנשארה לו האחת אשר אהבתהו בהתר כמו שאמר סמוך למאמר את בתי הגדולה מירב אותה אתן לך לאשה ויהי בעת תת את מירב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל המחולתי לאשה יאמר כי עם שהיתה משודכת לדוד ימים רבים הנה לעת קץ המיועד להכניס' לו לחופ' והיא נתנה לעדריאל וגו'. ואולי כי כשהרגיש' באהבת מיכל אחיתה בדוד ובלבול דעת אביה בענינם מיאנה בדבריו והיא מעצמה נתנה לעדריאל לאשה והנה נשארה מיכל באהבתו יחידה והיא כשרה ובזה ידע כי מה' היתה לו כי לא יאונה לצדיק כל און והוא מה שנאמר וירא שאול וידע כי ה' עם דוד ומיכל בת שאול אהבתהו ויוסף שאול לירוא מפני דוד עוד והיא היראה האלהית שאמרנו , אמנם ממה שראה שכל אלה הם סבות חזקות למלוך ולהשליכו מלפניו היה יגור מפניו ויהי שאול אויב את דוד כל הימים. הנה שהיה לו לשאול עם דוד אלו שני מיני היראה שאמרנו היראה הדברית אשר מצד המעלה וההפחד ההפעלותיי אשר בנפש החיונית לתקות דבר רע. ושתים אלה נמצאות באל יתעלה משני מיני האנשים כי הנה האנשים החסרים יפחדו מפניו ממגור הרעות הגדולות המשולחות מפניו וכמו שאמר יראו את ה' כל הארץ ממנו יגורו כל יושבי תבל כונס כנד מי הים וגו' (תהלים ל"ג). האותי לא תיראו נאום ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים וגו'. (ירמי' ה') כלומר שהוא נקל לשלחו על פני הארץ. ונאמר כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים (תהלים ס"ח). אמנם השלמים אין פחד

אלהים נגד עיניהם מזה המין אבל יש להם היראה השכלית מפני מעלת רוממותו כמ"ש יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו (שם ל"ד) רוצה ה' יריאיו (שם קמ"ז) יראי ה' הללוהו (שם כ"ב) ורבים מאד משני המינים ויבאו מהם קצת במה שיבא מהדברים הנמשכים אל הכוונה. והנה אחר שנמצאו פה אלו שני מיני היראה על הדרך שאמרנו יש לשאול ולדרוש לאי זו משתיהן היתה הכוונה במאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך וגו'. אם לראשונ' אשר הוא הפעלות הנפש החיונית או אל השניה אשר הוא פועל הנפש השכלית או לשתיהן יחד מי יתן ואדע. כי אם נאמר שכיון אל המין הראשון והוא ההפעלות אשר בכח החיוני ונאמר שאע"פ שהוא הפעלות טבעי תוכרח בו הנפש החיונית לתקות דבר רע שלא תמנע המצוה מהגיע עדיו כשנתחכם אליו בזכרון העינים המבהילים ושומם על לבו תמיד וכמו שאמרו פחדו בציון חטאים רעדה אחזה חנפים מי יגור לנו אש אכלה מי יגור לנו מוקדי עולם (ישעיהו ל"ג:י"ד) ונאמר מפני פחד יי' ומהדר גאונו בקומו לערוץ הארץ (שם ב') והדומים להם ותהיה עקר המצוה הזאת הזאת זכירת הדברים האלה ושומם על לבו תמיד שהוא ביד האדם ובחירתו ומהם תמשך היראה והפחד מזה המין בלי ספק כמו שהיו המעשים תחבולת הזכרון והזכרון תחבולת הבטחון כמו שכתבנו בפרשת שמע שער צ'. וכבר תהיה השאלה הזאת שיעשו המצוה האלהיות מתוך פחד ומגור חמת המציק וזה מגונה מאד כי הנה המעשים הנעשים על זה האופן לא יבחנו בין טוב לרע לא במאמרים ולא במעשים לפי שהדבר הראשון ממשיגיה הוא שבה יתחלפו השקר לאמת והרע לטוב. וזה שכבר הותר וגם הוכרח מפניה לשנות דבורם ולשום כזב מחסם ואעילו השרידים שבאנשים. אמר אברהם והרגו אותי ואותך יחיו אמרי נא אחותי את (בראשית י"ב). יצחק כי אמרתי פן אמות עליה (שם כ"ו). שרה לא צחקתי כי יראה (שם י"ח) והשבטים נשתמשו הרבה באותה מדה בעמדם לפני יוסף גם הרבה מעשים רעים נעשו לטובים מפני היראה הזאת כבוחרים ברע במיעוטו שכתב החכם[495] שסופר על אלימון שהוכרח

[495] שסופר על אלימון צ"ל על אלקעמאן Alhamon כי ממנו יסופר שהי' בן אמפיארויס Amphiaraus ויען כי צותה ערפהילע eurphyie אמו להרוג את אביו זה במרמה בלכתו למלחמה נגד יושבי עהעבען, הבטיח אביו אשר בקש זאת ממנו במותו. כי יקח נקמתו אשר ידה היתה במעל הזה, וע"כ מלא עצמו כמוכרח למלאות הבטחתו זאת ולהרוג את אמו, אך אח"כ הכה לבו אותו על הרעה הגדולה הזאת אשר עשה, ויען כי אמו קללה וארדה כצאת נפשה את כל ארץ ומדינה אשר ישב בה בנה הרוצח הזה מכה אמו, לא מצא גם מנוח לכף רגלו בכל מקום אשר הלך שמה, עד אשר ישב באי אחד אשר מחדש עלה ממי הנהר אנעלאאס, ויקח את בת מלך האי הזה לאשה, אחר אשר גרש את אשתו הראשונה, אך לא ארכו לו ימי מנוחתו גם שמה, כי כאשר לקח בערמה נזם זהב אחד מיד חותנו הראשון למלאות בו חפץ אשתו, חרה אפו בו, וישלח את בניו אחריו להרגו באכזריות חימה, ובזה שבו דמי אמו אשר שפך בראשו.

להרוג אמו. [496]והנה אהרן עשה עגל מסכה ליראתו פן יהרגוהו כאשר הרגו את חור (סנהדרין ז'.) ומה לנו ולהם והנה התורה התירה המעשים האסורים וחשבתם לטובים במקום הסכנה ואיך יתכן שישאל השם יתעלה זה המין מהעבוד' אשר לא יבחן בה בין טוב לרע אחר שהכוונה בה עשה כך וכך ואם אין אתה עושה דע כי מות תמות וכיוצא והרי אמרו במסכת שבת (פ"ח.) א"ר אבדימי בר חמא מאי דכתיב ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י"ט:י"ז) [497]מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית ואמר אם אתם מקבלין את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבא לתורה וכבר נתבאר מאמר זה שם במקומו מ"מ קשיא. וקשה עוד מזה אומרו בכאן וכי יראה מילתא זוטרתי היא והנה היא באמת זוטרתי וזוטרתי אפילו לגבי כל ישראל כי אריה שאג מי לא ייירא ולא הוצרך לומר אין לגבי משה וכו'. ואם תאמר שהיראה השלימה אשר בנפש הדברית שאמרנו היא אשר שאלה מהם הנה באמת הקשה לשאול שהרי הוא מבואר שהירא' השלימה הזאת אינה מטבעה להמצא כי אם בלב הפילוסוף התורני האלהי מחמת מה שהשיג בעוצם חקירתו או לנביא השם יתעלה במה שהושפע עליו מנבואתו הלא תראה כי נאמר לאברהם אחרי זקנתו ואחר עקידת בנו עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כ"ב:י"ב) ובמעמד הר סיני כשהגיעו אל המדרגה ההיא הנפלאה מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי (דברים ה':כ"ו) כולי האי ועדין הך יראה בעיא צלותא לפי שהוא קרוב לנמנע שישתתפו כלל העם בה וכ"ש שלא יאמר עליה מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה כאלו שואל דבר נקל דכגון דא אפילו לגבי משה לאו מילתא זוטרתי היא וכבר שובח בה שנאמר ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים (שמות ג':ו') ואם היראה הזאת אינה משותפת לכלל העם אשר להם אמר ועתה ישראל וגו' והראשונה אינה הגונה להם [498]הנה שכלנו משתיהן בין שתהיה כל אחת מהן או שתיהן יחד ועל כל פנים יש לתמוה אם הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והוא אומרו

[496]והנה אהרן וכו' ר"ל גם הוא עשה את העגל רק מפני היראה ופחד המות שימיתוהו העם אם ימאן לעשותו, כמו שהמיתו את חור, ואף שאין פיקוח נפש דוחה איסור ע"ז כמ"ש למעלה בתוכן השער, בכל זאת הלוא כבר נודע מה שכ' הכוזרי, (עיין ביאורי למעלה במדבר ב' ע"א,) שישראל לא בקשו, תחילה עשיית העגל למען עבוד אותו כאלהים, כי אם רק שיהיה הוא להם אות וסימן מורגש אשר יזכירם תמיד באלהים אמת, וע"כ חשב אהרן שאיננו מחויב למסור נפשו למען מנוע אותם גם מזה, ורק אח"כ יצאה מזה המכשלה הרעה, כי האספסוף אשר בקרבו השתחוו ויזבחו לו, ואמרו "אלה אלהיך ישראל".

[497]מלמד שכפה עליהם וכו', עיין מכתב שומר ציון הנאמן סי' מב' ממחברת הראשונה מה שכתבתי לבאר המאמר.

[498]הנה שכלנו משתיהן, יען כי יראת הרוממות איננה ביכולת רוב העם, ויראת היכולת לבד, כפי מה שהיא אצל ההמון אינה הגונה ונאותה לעם קדוש אשר לו אלהים קרובים אליו,

מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את יי' והלא כל אשר בידם שאל מהם ומה יש להם עוד. והנה באמת השאלה היא קשה גם מאמר חז"ל עליה:

אמנם הרב רבינו נסים ז"ל השתדל מאד בדרשותיו לבאר זה המאמר ולהמתיקו במליצת דברים בשאמר שהשאלה הזאת כשיושקף ענינה השקפה שכלית תמצא שהיא קלה מצד וקשה מצד. קלה מצד הכח השכלי המחייב עליה חיוב מוחלט. וקשה מצד הכח המתאוה הדוחה האדם מתשוקת שכלו בכל עוז. אמנם לפי שחוברו ביראת הש"י ואהבתו שני דברים. האחד מה שיחייבהו הכח השכלי והוא מפאת עצמו מעלתו היותר גבוה גבוה לבלתי תכלית. והשנית מה שהוא ידוע שימשך מהרע והעונש אל אשר יסור מעליו וימרה את דברו עד בלתי השאיר לו נין ונכד בעמו לעזוב לו את רוב עשרו אשר מכר בעדו כל שלמות שכלו אשר אליו יחרד ויבהל הכח החמרי הנה מעתה שאלה כזו היא קרובה אל האדם בבלתי מוחה חלק מחלקיו. והנה על הבחינה השכלית אמר מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו וגו'. שהוא דבר נקל מאד בעיני השכל הישר. ואם בבחינת החומר המעכב הזכיר להם העונשים המגיעים אל הרשעים במה שאמר וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יי' וגו'. ואת אותותיו ואת מעשיו אשר עשה בתוך מצרים וגו'. ואשר עשה לדתן ואבירם וגו'. כי כל זה הוא מה שיחריד ויחליש הכח החמרי לבלתי גברו על השכל הישר. ומשני הענינים תושלם היראה והאהבה מאד והיה זה הענין מוכרח בעיניו ממה שהזכיר בכאן הדברים המפחידים והמאיימים תחת אשר היו לו להזכירם עניני מעמד הר סיני וכדומה גם לבלת הזכירו לקרח עם דתן ואבירם שיראה שהכוונה לו להפחיד במי שנשרשו מעל פני האדמה מבלי השאיר שרש וענף להנחיל להם נכסיהם כנזכר ואמר שלפי שכבר נצח משה בשכל הטוב והישר את כחותיו החומריות אמר דלגבי משה מילתא זוטרתי היא משל למי שלמד מלאכה שנראית קשה ומצאה קלה שהוא אומר ליתר האנשים אשר יחשבוה לכבדה דעו שהיא מלאכה קלה וכו'. זה הוא תורף דבריו בהתר קושיא זו ואם לפי דרכו באו מאד בארוכה:

ואני באמת לא מצאתי בם ארוכה למחלה זו כלל לא בהכרת מין היראה אשר יבקש מהם ולא בכוונת מאמרם ז"ל כי הנה הרב ז"ל עשה היראה החמרית אשר מפחד העונשים הכרח לבא עמה אל היראה השכלית השלמית ודבריו תמוהין מאד בעיני שהוא מבואר ששני מיני היראה אלו אינן נכנסים תחת סוג אחד. ואין איש אחד שולט בהם כי בעל השכל השלם אשר יש לו היראה השכלית אינו מפחד ממגורות העונשים והבהלות כלל והאיש החמרי אשר היא יגור מהעונשים הנה אין לו מבא ביראה השכלית כלל כי כמו

שאמרנו האחת היא מפועל הנפש השכלית והשנית היא הפעלות הנפש החיונית. והוא מבואר כי יראתו של משה רבינו אינה משתתפת עם דבר של אותו פחד ומגור כלל כי יראת האיש השלם היא עצם האהבה השלמה וכמו שאמר אין לך אהבה במקום יראה ויראה במקום אהב' אלא במדת הקב"ה בלבד (ספרי פ' ואתחנן) והנה שלא נשתתפה יראתו עם יראת ההמוניים כמו שלא נשתתפו ההמוניים ביראתו ולא ביראתו של אברהם אבינו וכיוצא ואם כן הדרא קושיא לדוכתה כי אם הוא שואל יראת ההמוניים ודאי מילתא זוטרתי היא לגבי כולי עלמא ואיננה כדאי אשר בעבורה תיעשנה המצות כמו שאמרנו ואם היראה השכלית השלמה אטו מילתא זוטרתי היא ואף לגבי משה ואף שתהיה מילתא זוטרתי לגבי דידי' לא תקן כלל ממאמרו דמ"מ קשיא כי מה לי שיהא קל הלמוד מחכמה או ממלאכה איך נאמר לאדם המתקשה בה מה המלאכה הזאת ומה קושי יש בה שהרי בצלאל ואהליאב למדו אותה היטב או אל האיש הירא ורך הלבב לא תירא מרבבות עם שהרי יואב בן צרוי' הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל וכיוצא. ובאמת אם תגבורת יד השכל והתשת הכחות החומריות הוא מילתא זוטרתי לגבי משה מילת' רבתא הם אצל כל אדם ועוד כי שאר הענינים אשר נעזר מהם הנה אינם מוכיחים על הדבר באמת כי מאמר וידעתם כי לא את בניכם וגו' הוא מופלג משאלה זו ויש ביניהם הרבה ענינים מפסיקין הסדר. גם מאמר ואשר עשה לכם במדבר עד בואכם אל המקום הזה פשוטו לפי ענינו לזכור הטובות שעשה אתם לא הרעות כי אין מדרך התורה לאיים עוברי המצות במה שעשה לחיל פרעה וגומר ואשר הציף וגו'. כי כל זה מפרסום עוצם גבורתו ויכלתו אשר הפליא בהם לעשות עמנו את כל החסדים ואת כל האמת. וגם למה לא יזכור ענינו של קרח להחריד הכח החמרי שאבד עשרו בענין רע ומבהיל. גם יש לדקדק לפי הפירושים האלה כי לא היה לו לומר רק מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם לאהבה אותו בכל לבבך ובכל נפשך והכל בכלל כי מתחבולות הרופא למעט מספר הלקיחות הקשות ולמה יאריך ליראה את ה' אלהיך בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. ואחר שכל זה בכלל השאלה איך אמרו אטו יראה מילתא זוטרתי היא אין לגבי משה וכו'. והלא לאו יראה גרידתא קא תבעם. עוד יש דקדוקים אחרים בקשר הכתובים וסדרן:

והנה הרמב"ן ז"ל כתב מה יי' אלהיך שואל מעמך הכל נמשך אל לטוב לך כי יאמר איננו שואל מעמך דבר שיהי' לצרכו אלא לצרכך כטעם אם צדקת מה תתן לו (איוב ל"ה:ז') רק הכל הוא לטוב לך והטעם כי ליי' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה וכלן נותנין כבוד לשמו איננו צריך לך רק באבותיך חשק יי' וגומר. כמו שהוא בפירושיו

והוא פי' נכון לענין סגנון השאלה אבל לא פירש לנו מהותה רצוני תוכן היראׂ וענינה גם לא נמשך אל כונת המאמר הזה ולא דבר בו כלל:

אמנם הנראׂ אלי בזאת השאלה יתבאר אחר שנתעורר על ספק יותר דק ויותר קשה במציאות היראׂ ומהותה. וזה כי היראה בטוב הבחינה אינה נופלת רק בדבר שהוא אפשרי להיות ואיפשר שלא להיות אבל במה שהוא מחוייב או נמנע יפול עליו צער או עצב לא יראה כי אנחנו לא נירא מהזקנה או מהמיתה הטבעית או משקיעת השמש או עלייתו אף על פי שיגיע לנו נזק ממנו אבל נצטער או נתעצב. והנה אחר שכל הדברים ההיווים במציאות מאי זה מין שיהיו מציאותם הוא מחוייב מצד סבותיהם הנה היראׂ משום אחד מהם לא מחכמה ויושר הדעת הוא יראׂ רק מסכלותו תוכן הסבות ההנה וסכלותו בהן אם ימצאו או לא יחשב לו לענין אפשרות בדבר ואינו כן כי על דרך האמת כמו שיחוייב אל שטף הנהר לסחף זה השדה או להרוס זה הבית כן יחויב השטף לסבות הקודמות אליו ואין הפרש ביניהם רק בשאחרית הדבר הוא נודע ונראה לעין כל. והסבות הקודמות הם נסתרות מההמון אבל היודע ומתבונן בהכרחיות הסבות בענינים הנה הוא לא ייראׂ מהם בשום צד רק יחרד או יתעצב מאשר אין לו המלט מהם כנזכר. ובאמת זאת הגזרה קיימוה וקבלוה עליהם להכרחית כל האומרים בקדמות העולם וחיובו מחיוב מציאותו יתעלה. ומזה הטעם היו כל חכמי הפילוסופים היונים וזולתם אשר מעולם קשי הרוח אמיצי הלב לא פחדו ולא יראו לנפשם לשום ייעוד מיעודי התורות או החוזים בככבים אבל יתעצבו מהרעות הטבעיות ההכרחיות ויקבלום למחוייבים:

ראה זו רעה חולה ומכה בלתי סרה כי אם באור התורה האלהית השמה ראשיתה יראת יי' בהניחה תחלת דבריה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ שהכוונה שחדשו בחפץ ורצון אחר שלא היה אשר זה יחייב שכמו שהיה העולם בכללו אפשרי בראשונ' כן היא וחלקיו תמיד אצלו יתע' אפשריית לשימשכו על מציאותם זה או על זולתו כפי מה שיצרהו בוראו יתעל' כמו שכתבנו שם בשער הראשון וזה מה שיוכרח להיות עולמו בידו כפי מה שיאות להנהגתו כמו שנתבאר ממעשה הנסים ופליאותם ועל הדרך שכתבנו שם בשער ט"ו כי הנה באמונה האמתית הזאת באמת היו כל הדברים אפשריים מצד סבותיהם כי אפשר שיהיו הסבות ההנה ושלא יהיו. ועל זה האופן תפול עליהם היראה והפחד לכל בעל שכל ואפי' היותר רחוקי המציאות[499] ומזה הצד ולא מזולתו שמה

[499] ומזה הצד וכו'. ר"ל שהכונה במצות היראה היא רק שיתבונן האדם תמיד בדרכי הנהגת הי"ת לדעת ולהכיר מהם, כי ביכלתו הוא גם לשנות כרצונו חקי הטבע, ולהשיב עי"ז גמול הטוב והרע אל חיק בעליו גם באופן נסיי. והשגחה פרטית. (ולא יהיה כאותם רבים שחושבים, כי רק מה שיחייבו חקי הטבע להיות בכל המקומות והזמנים, הוא שיהיה ועליו אין להוסיף, וממנו אין לגרוע, ויתרון מעלת הנביאים הוא רק שידעו מקודם את מה

התורה האלהית היראה למצוה ולעצה טובה ונכונה אמרה את יי' אלהיך תירא כי ודאי יש בידו לעשות ולמנוע מעשות וההפחדה בצרות ותלאות מבהילות עשאם האלהים כדי שייראו מלפניו כמו שסופרו בדברי הברית והתוכחות לא כמו שחשבו רבים אפי' מבני עמנו שהם ענינים מחוייבים יגלו הנביאים מציאותם טרם בואם ואם יש הרבה מזה המין כמו שכתבנו פרשת פקודי שער נ"ו אבל על כל פנים הוא מחדש בכל יום ביכלתו העצום מה שירצהו בשינוי מנהגו של עולם וכנגד טבעו כי על כן יראוהו כל חכמי לב וזה עצמו בצורתו מה שאמר המשורר בדבר יי' שמים נעשו וגומר. כונס כנד מי הים וגומר. יראו את יי' כל הארץ וגומר. כי הוא אמר וגומר (תהילים ל"ג:ז') אמר שהיראה נמשכת אל היותו יתעלה בורא עולם בחפץ ורצון ואל היות מנהגו תמיד נמשך אל רצונו וכן אמר האותי לא תיראו נאם יי' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים וגומר (ירמיהו ה':כ"ב) והכוונה שהוא נקל בידו לקיימו ולבטלו כמו שנתבארו אלו הענינים משלם בספור המבול שער שלשה עשר. הנה שהיראה היא מחוייבת מאותו האדון אשר הכל בידו לעשות כרצונו להרע או להטיב. וכמו שאמר ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא וגומר (דברים ל"ב:ל"ט). והנה לפי שאם נניח שבהכעיס האדם את אלהיו ברוע מעשיו שוב לא ינתן למחילה הנה כבר יחזור הענין אל צד החיוב ונסתלק ממנו היראה שכבר יחשב הרע אליו מחוייב ולמה ייירא ממנו. כמו שאמר אלישע אחר כבר שמעתי מאחרי הפרגוד שובו בנים שובבים חוץ מאלישע אחר וכו' (חגיגה ט"ו.) שכבר נסתלקה היראה ממנו אם שא"א שלא יתעצב על הענין מאד והיתה הגזירה הזאת מתפשטת בכל האנשים אחר אשר הוחלט המאמר כי אין איש בארץ אשר לא יחטא (קהלת ז':כ') עד שכבר לפי זה כמעט נסתלקה ושבה להפסדה. הנה לזה המציא האל יתעל' הסליחה הכפרה אשר בם ישיב הדברים אל אפשרותם והיראה תשוב אל קיומה והוא עצמו מה שאמר המשורר אם

שיחייבו אח"כ חקי הטבע, ויגלו אותו לבני אדם גם לפני בואו עוד, וכבר בטל הרב ז"ל הדעה הזאת בשערים הקודמים, (ועיין מזה גם ביאורי בראשית דף קט) וע"כ אחז"ל גם כן "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" כי היראה הזאת הבנויה רק על התבוננות האדם בדרכי הי"ת ואמונתו בהשגחתו הפרטית היא תלויה ביד האדם, אפס רק האיש ההולך בתום לבו ברוב דרכיו, ורק לפעמים יחטא ואשם ראוי להתנהג מהי"ת בהשגחה פרטית ובהנהגה הנסיית הזאת אבל האיש השקוע כבר במצולת העון והרשעה עד לאין מרפא כאחר וחביריו הוא משולל כבר לצמיתות מהשגחת אלהים הפרטית, ונמשל רק כבהמות ושאר בע"ח הנתונים רק תחת ממשלת ההנהגה הטבעית המחויבת רק לפי חקי הבריאה, ולו אין עוד אימתה ופחד ממקרי הזמן ופגעיו, כ"א תוגה ועצב, אחרי שידע אל נכון, שבעבורו לא ישתנו עוד חקי הטבע, ולא יחדל עוד מבוא עליו, מה שמחויב ומוכרח לבוא על פיהם, וע"כ לא תוכל ג"כ להיות עוד יראת אלהים על פניו כמו שהיה הענין באמת אצל אחר, כמסופר ממנו, ונמשך מזה ג"כ, כי אחרי שאין צדיק בארץ אשר לא יחטא, לולא המציא הי"ת הסליחה והכפרה על עון בני אדם, לא היה מקום עוד להתנהג עם בריותיו בהנהגה נסיית, וגם לא היה מקום עוד ליראתם מפניו, וע"ז רומז גם מאה"כ "כי עמך הסליחה למען תורא" ומאה"כ "אתה תשמע השמים וסלחת וכו' למען ייראוך כל הימים".

עונות תשמור יה יי' מי יעמוד כי עמך הסליחה למען תורא (תהילים ק"ל:ג'-ד'). ירצה אם העונות תשמור יה הנה באמת לא תמצא היראה אבל הבריחה מהרע הוודאי כי מי יעמוד לפניך מעוז אפך אבל עמך הסליח' למען תורא מצד האפשרות הנופל בדברים לפי מדות חסידותך. והוא עצמו שאמר שלמה בתפלתו אתה תשמע השמים וסלחת וגומר. וסמיך ליה למען ייראוך כל הימים אשר הם חיים (מלכים א' ח') וזהו ענין נכבד מאד נותן טוב טעם ודעת בשאלה שאנחנו עליה ובמאמר המצורף אליה. ועתה ישראל מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את יי' אלהיך כי וודאי זהו סוד האמונה אשר לא באו בה כל הפילוסופים וכל החכמים אשר מעולם אבל נמסרה לעם יי' אלה בראשית דבריה כמו שאמרנו ומכחה קבלו כל המצות התלויות בירא' כמו שכתוב בהרבה מהן בפרט ויראת מאלהיך אני יי' (ויקרא י"ט:י"ד) ועל זה אמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (נדה ט"ז:) כי באמת האמונה בו יתעל' על זה האופן היא ביד המאמין בו ולא בו. ועל זה נאמר באברהם אבינו והאמין ביי' ויחשבה לו צדקה (בראש' ט"ו) כי היא לבדו מכל הפילוסופים אשר לפניו בא אל זאת האמונה ועליה נאמר עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (שם כ"ב) והוא ענין נכבד מאד ויסוד תורניי נפלא ביאר אותו שלמה החכם ושם אותו פרי כל חקירתו בספר קהלת בשחתם סוף דבר הכל נשמע האלהים ירא ואת מצותיו שמור וגו'. כמו שזכרנו קצת זה בשער ל"ג וס"ד ונתבאר עוד ענינו בשער השלישי מחבור קטן שתקנתי קראתיו חזות קשה שהכוונה בו לעורר רוח קנאה על התור' ועל היראה ועל העבודה. ומעת' יודע ונשכיל מין שלישי מהירא' ממוצע בין שני המינים שזכרנו ראשונ' והוא ענין הרגש וידיעה נתאר אותה בצורתה כשנאמר בגדרה שהיא הפעלות אשר לתקות רע נמשך מחסרון זריזות המקבל ואמרנו מין ממוצע לפי שאם זו אינה היראה השלמה השכלית הנטיעה בלב האלהיים או הנביאים לפי השגתם ברוממותו יתעל' כמו שאמרנו הנה היא קרובה אליה ונמשכה ממנה אחר שבאה מכח הישרת התורה האלהית המודיעה אופיה של אלהיה וגם אינה משוללת מפחד הרעות והנזקים ומגורתם אלא שאין בה האונס וההכרח שהנחנום ראשונה.[500]

[500]וזה כי הבדל וכו'. ר"ל כי היראה ההמונית, אשר ממנה אמר למעלה, כי לא נאוה לישראל עם קרובו, היא בעבור זה פחיתת הערך, יען כי בעליה יחללו על ידה כבוד הי"ת שהוא עצם הטוב והמטיב לכל, במה שמדמים אותו בדעתם הנפסדה למושל עריץ (ית' מזה עילוי רב,) אשר רק באונס יכריח את עבדיו לתת לו מה שיחפץ, באמור להם ד"מ "אם לא תתנו לי בתיכם זיתיכם וכרמיכם אהרוג אתכם באכזריות חמה," אבל היראה האמיתית הבאה לאדם רק בעבור הודעו, כי ההולך בדרכי ה' יונהג מאתו בהנהגה השגחיית להצילו לפעמים ממקרי הזמן ופגעיו אף באופן נשיי, תחת כי הבלתי שומע בקולו מלבד שהוא נתון תמיד רק תחת ממשלת חקי הטבע ומקריו הרעים, יבוא לו ג"כ העונש הראוי על פעולותיו הרעות, הלוא בעליה ידמו את הי"ת רק ליועץ חכם המלמד דעת לזולתו, ואומר לו ד"מ "בני שמע בקולי ולך קח לך בר ולחם בעת השובע למען לא תמות כאשר תבוא מהר שנת הרעב," או "קח לך סמי מרפא אלה, למען לא תגוע בדבר אשר באופל יהלוך" כי הוא מירא ומבהל אותו רק במה

עצום יש בין שיאמר לך המושל העריץ תן לי ביתך או כרמך ואם אין אהרגך ובין שיאמר לו היועץ החכם והאוהב קנה לך בר ולחם ומזון למכלת ביתך או כך או כך סמים לבריאותך ואם אינך עושה דע כי מות תמות ברעב או בדבר כי הנה הראשון והדומה לו יקרא תכלית האונס. והענין השני והדומים אליו הם ענין ההרגש השכלי והידיעה הנאותה והמחוייבת לכל בעל דעת. והנה הראשון יקרא שוטר ומזגם. והשני מלמד ומישיר כי אין חכמה גדולה כהיות האדם חושש אל הנולד והיותו ירא וחרד מן הרע המעותד לפי אפשריותו ומשתדל על תקונו וביטולו כי על זה אמר החכם אשרי אדם מפחד תמיד (משלי כ"ח:י"ד) לפי שהפחד הזה אינו רק הרגש וידיעת דבר שהוא נעלם מזולתו והוא המקשה לבו באומרו הגזירה אמת לפי טבעה ואם כן החריצות שקר כי על כן יפול ברעה אבל האיש הירא יניס עצמו מהרע האפשרי בטוב הרגשו עליו תמיד או שיתחדש אליו לשעתו. הלא תראה נאמר ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וגומר. (בראשית כ"ח:י"ז) הורה שענין יראתו לא היה רק שהגיע עדיו הרגש ענין נפלא שלא היו חושש אליו מתחלה כמ"ש בפי' אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי (שם) וכן ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר (שמות ב') בא לכלל דעת בא לכלל יראה. וזהו שהפליגו חז"ל לומר אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה (אבות פ"ג) כי מי שאינו יודע וחושש אל הענינים האפשריים איננו ירא מהם והנה יראתו אותם היא ראיה מופתיית לידיעתו אבל אם אינו ירא היא ראי' עצומה שאין בו חכמה וכמו שהחליטו המאמר אין בור ירא חטא (שם פ"ב) ומזה חוייב שתפול היראה על העדר הטובות ממנו במניעת הבנים והצלחת הנכסים ההכרחיים ואין צ"ל מניעת הצלחת הנפש כי הכל הוא יראת רע אפשרי ומעותד עליו. ומזה הוא מבואר שהיראה אשר מהמין הזה תפול על הכרחיות העולשים והקנסות המושמות בדת האלהית לכל עוברי דרך וגלוזים במעגלותם כמ"ש אוי לרשע רע כי גמול ידיו יטשה לו (ישעיהו ג':י"א) כי הוא האונס את עצמו ומי שלא נמנע מעשות הרעות לזולרו מפאת עצמו ראוי שימנע מפני היראה ואין בזה שום אונס כי לא יתכן שיקרא האנס אנום כשיאנס שלא יאנום ולא העושק עשוק כשיוכרח שלא יעשוק. ומזה גם כן שאשר תמנעהו הדת שלא לעשוק את עצמו במדות ה פחותות ובפעולות הנשחתות כי תשים עליו משמר בעונשים

שהוא מחויב לבא בהכרח על פי חקי הטבע, וע"ז רומז גם מאה"כ אל תיראו וכו' ובעבור תהיה יראתו וכו' אשר בהשקפה ראשונה מתנגד סופו זה לתחלתו, כי הכונה רק "אל תיראו" יראת ההמון מוחרדת הקולות והברקים. לאמר אח"כ כי אנוסים הייתם בקבלת התורה רק מיראת הנזק הבא ברצונו המשולח, ולא עפ"י משפט הצדק והמישרים, "כי לבעבור נסות" ר"ל להרים אתכם במעלתכם על כל העמים כנס וכדגל "בא האלהים, ובעבור תהיה יראתו", (האמיתית הנולדת מהאמונה בו וביכלתו לשנות חקי הטבע, ומהידיעה הנכונה כי משלם הוא גמול הטוב והרע בצדק ובמשפט אל חיק פועלו.) "על פניכם לבלתי תחטאו".

ומלקיות וארבע מיתות אינו אנוס בלי ספק כמו החולה הפתי שימנע ממנו הרופא הנאמן הדברים המזיקים שלא יקרא אנוס אף כי יסרוהו על זה ויכפוהו בעל כרחו ואין הפרש בין זה הענין והקודם כשהראשון הוא בדבר מפורסם וזה בלתי נודע עקרו רק אל הרופא החכם היודע טעמי המצות וסגולתם ותועלתם כי על זה הענין בעצמו נאמר אה שמוע תשמע לקול ה' וגומר כל המחלה וגו' כי אני יי' רופאיך (שמות ט"ו:כ"ו) כלומר אני הוא היודע שזאת רפואתך. סוף דבר הירא' הממוצעת הזאת אינה יראה ומגזרת האונם ההכרחי הבא מהזולת כלל אבל היא הגעת ההרגש והדעת אשר בו ידע להזהר מהרע האפשרי והמזומן אליו לבא על המותרי' והעומדי' מפי התורה ובלתי נזהרים בה. וזה ההבדל בעצמו אמרו משה אדוננו בפי' ביום המעש' הנורא ההוא אמר אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו וגו' (שם כ'). כי לכאורה גראים מאמרים סותרים אמנם ירצה בו אל תיראו מן הירא' אשר הוא פחד ומגור הרע והנזק ההכרחי המקווה מבהלת הקולות וחרדת הלפידים והברקים אשר ראיתם עד שתאמרו שאתם אנוסים מפאת הנזק הבא מהרצין המשולח מהזולת או מעניך שהוא הכרחי מצד סבותיו שאינו כן כי לבעבור נסות אתכם והרים דגליכם בידיעה והרגש מכל העמים בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם רצוני אמונתו כי הירא' והאמונה האמיתית בו הם השמות נרדפים כמו שביארנו שמעולם לא נזכרה שום אמונה בשום פילוסוף כלל כי באמונת היראה הזאת תוכל להזהר והשמר מהרעות העוטרות האנשים חסרי הדעת וההרגש לבלתי תחטא במצותה ותקבלו עונש ממנו יתברך והיא עצמו אשר נתפארו כלם עליו באומרו על השגתם שם הן הראנו יי' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש היום הנה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי (דברים ה':כ"א) אמרו כי השיגו בכבודו וגדלו מצד מה ששמעו בקולו מתוך האש את עשרת הדברים אשר בהם נאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגוער. וגם נאמר זכור את יום השבת וגומר כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגומר. אשר זהו עקר ושרש האמונה האמתית שאמרנו הנה היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם דבור נפלא ומועיל שמוציא את האדם מכלל בלתי מרגיש או מת לכלל החיות והדעת כענין והחי יתן אל לבו (קהלת ז':ב') אשר כל זולתנו מהרבעים הם פגרים מתים וכמ"ש חז"ל רשעים בחייהם קרויים מתים (ברכות י"ח:) והיראה הזאת היא משמחת את בעליה כמו שמשמח הדעת את הנפש היודעת כי על זה נאמר וגילו ברעדה (תהלים ב') כי במקום רעדה ההרגש שם תהא גילה ושמחה (ברכות ל':) והוא עצמו מה שאמר הנביא שמעתי ותרגז בטני לקול צללו שפתי וגו'. כי תאנה לא תפרח וגו'. ואני ביי' אעלוזה אגילה באלהי ישעי אלהים

ה' חילי וגומר (חבקוק ג':י"ח-י"ט): ירצה הנה בתחלה כשצללו שפתי דברי הנבואה המעידים מאלו הרעות העתידות לבא מהגדודים העולים על הארץ ומהשחתת המזונות שמעתי ותרגז בטני. אמנם בסוף מצד שהוא גלוי אזן אנשים בתוכן האמונה והביאם לכלל דעת והרגש להנצל מהם אני ביי' אעלוזה אגילה וגומר. כי בזה היה אלהים ה' חילי וישם רגלי כאילות לברוח ולהנצל מהרעות כצפור נמלטה מפח יוקשים ולזה ראוי לנצח על הנגינות. וזה עצמו מה שיראה מכוונת חז"ל אמרו בפ' רבי עקיבא (שבת פ"ח.) מ"ד משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה (תהלים ע"ו) אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה אלא כדר"ל דאר"ל מ"ד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי (בראשית א':י"ג) מלמד שהתנה הקב"ה תנאי עם מעשה שמים אם ישראל יקבלי את התור' מוטב ואם לאו הרי אני מחזר אתכם תהו ובהו. ויש לתמוה שהרי מיד שדבר עליהם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה (שמות י"ט:ח') ומאי יראה איכא כשהשמיע דין משמים. אלא שכוונו לזה שאמרנו כי מצד שבאו במעמד ההוא לכלל דעת הארץ יראה ממה שלא היתה מרגשת עד הנה והיא היה הסבה ששקטה ושמחה בידיעתה וכמ"ש בתחלת יראה ולסוף שקטה. ועתה ראה כי ביראה הזאת אשר כן תארנוה ואשר אמרו עליה א"ר חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וכמו שביארנו יצדק מאד מה שאמרו אטו יראה מילתא זוטרתי היא שעליה יאמר מת יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך והלא הידיע' הזאת לא הגיעו אליה כל החקירות שבעולם וכלם נבוכו בה והעולה מכלם הוא ענינים מסופקים מאד כמו שכתבם הרב המור' בפרק י"ג י"ד ט"ו מהחלק השני. אמנם היתה התשובה נכונה מאד אין לגבי משה מילתא זוטרתי היא שכיון שהגיעה לו זאת הידיע' בהשגת הנבואה והוא השרישה בעקר מעקרי תורתנו ושמה לאמונה שלימה לכל בני בריתה הנה מעתה מילתא זוטרתי היא לכל הבאים מכחו זה בלי ספק עד שכבר נאמר שאפי' השאלה בה היא מותר ודבר שאינו צ"ל עליו ועתה ישראל מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה שיראה ששואל דבר ראוי שישאל ואם אינו גדול מאד. ולזה בא המשל למי ששואלין כלי גדול ויש לו דומה לקטן כי עם היות דבר גדול בערך החוקרים כלם כיון שהגיע לו למשה בנבואה הרי הוא כקטן. אמנם מי ששואלין ממנו דבר קטן והוא המסור לו בתורת אמונה ואין לו מפני שהוא מחוסר אמנה ומפקפק בו הרי הוא כגדול ולזה יפול עליו השאלה וגם שמחזיקים טובה ושכר על ההודאה. וזה הפי' הוא נכבד ומוכרח בעיני שאם לא כן למה להם להחליף הכלים במשל היה להם לומר משל לעשיר ששואלין ממנו ויש לו דומה לקטן לעני ואין לו דומה לו לגדול:

והנה אחר שהקדמנו מה שראינו להקדים בזה הדרוש המעולה נבא אל ביאור הענין מתוך הפרשה. ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' ירצה ועתה ישראל אחר שעברו עליך כל הדברים ההמה אשר הוכחתיך עליהם בדברים הראשונים מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם שתבא בלבך היראה הזאת שאמרנו מה' אלהיך לא שתיחס לעצמך האהבה הפילוסופית אשר הם האוהבים אמנם לדעתם הוא אינו אוהב אותם כי לא יתבונן בהם ובעניניהם וגם לא היראה והפחד מחמת הצדיק ברצון משולח ואין צ"ל שאין לך לירא מן המקרי' המחוייבים מצד סבותיהם כמו שאמרנו רק שתבא אל היראה הזאת שאמרנו שאתה יוצא בה מכלל בלתי מרגיש ובא אל גדר החשד והחשש ממנה כי בה לבדה תספיק ללכת בכל דרכיו לאהבה אותו ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך לשמור את מצות ה' ואת חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך. והנה זאת היראה היא המותרת אבל המחוייבת בכל העבודות כמ"ש עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה כי היראה הזאת אינה מזקת ואינו גורמת עצב ודאגה בדברים הנעשים מחמתה כמו שכתבנו בפ' עמלק שער מ"ב אבל היא המביאה שמחה ושלמות במעש' כמו שאמרנו ראשונ' ועכ"פ היתה השאלה הזאת התעוררות נפלא וגלוי דעת נמרץ להשיג השלמיות המיוחדים אל האומה הזאת אשר זכרם בכתיב ההוא המסיים לעבוד את ה' בכל לבבך ובכל נפשך היא מעלה נפלאה יכריע לב האדם לכל קרוב אליה. והוא ע"ה המציא תחבולה גדול' אמשול אליה משל הלא אם יעמוד לפניך מגדל גבוה וראשו בשמים ושעריו סגורים מפה ומפה ואין פותח ויאמרו לך מהרה חושה עלה על ראשו הלא תשתומם כי לא תדע שום אפשרות לעלותך שמה היה שם פקח אחד ואמר אליך למה תשתומם כי לא אמרו לך לדלג ולקפץ על ראשו בפסיע' גסה אחת אבל הרשות בידך להמציא לך המצאות קרובות או רחוקות בם תוכל לעלות אל קצהו הלא יקריב לך אפשרות העליה ותתן לבך לעשותו ואם יוסיף עוד ויראה לך סולם מוצב ארצה וראשו מגיע אל סוף קצה המגדל אשר היה נעלם ממך הנה אז תהיה העליה נקלה מאד ותשמח מאד בעצתו וענין המשל הזה הוא אשר אמרו משה ע"ה באומרו כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה וגו'. ולא מעבר לים וגו'. כי קרוב אליך הדבר מאד וגו' (דברים ל'). יראה שהדבוק האלהי המוזכר בתורה במעשה מצותיה אינו כאומרו עלה לרקיע או עבור לים בקפיצ' אחת. אמנם [501]כמו שיש כמה תחבולות והמצאות

[501]כמו שיש וכו', ר"ל שכונת הכ' היא, כמו שלא תוכל לעלות בקפיצ' אחת לשמו קורה כ"א ע"י התחבול' שתעלה עליה לאט לאט, במדרגות ההולם אשר מוצב ארצה וראשו מגיע שמה [ובזמנינו אלה המציאו התחבול' לעלות גם בגובה האויר. כי אחרי שידעו בחכמת הטבע כי גם אויר הנשימה, יש לו כובד מה כי משקל כל רגל

לעלות לגובה שמי קורה או לעבור הימים הגדולים כן הוא הענין בזה הוא קרוב אליך בשתעל' במעלות התלויות במאמר ובלב אשר עשאם האלהים לעלות אליו אלא שסתם שם גרם המעלות במה שסמך על מה שזכרן הנה כשראה לפניהם ענין גבוה ותלול מגדל וראשו בשמים והוא ההפרד מהענינים הזמניים לעלות אל הדבקות האלהי לאהבה אותו ולעבדו בכל לב ובכל נפש שזהו תכלית שלמות האדם והבנתו וראה שערי המגדל סגורים לפני המון העם ואופני התחבולות נעלמים מעיניהם מה שיביא אותם אל יאוש ההשגה ודרישת ההשתדלות ע"ד שאמר החכם ראמות לאויל חכמות בשער לא יפתח פיו (משלי כ"ד:ז') עמד עליהם ואמר שמע ישראל אם ישאל אלהיך מעמך שתדבק בו לאהבה אותו ולעבדו בכל לבבך ובכל נפשך כמו שיאהבוהו ויעבדוהו הנבדלים או הנביאים או החכמים האלהיים מבלי שיוקדמו אליך או שיוכנו לפניך הזמנים ודרכים מביאין אל זה הנה באמת דבר זר וקשה ועוב אמור לך עלה השמימ' או עבר לים בלי שום תחבולה אמנם כאשר יזמין לפניך סולם נכון בו תוכל לעלות ממעלה אל מעלה בנקלה הנה השאלה אינה קשה בשום צד והנה אנכי מראה לכם דרך ישר וסולם נאות בו תוכלו לעלות יפה. והנה הראשונה והעקרית ממדרגותיו היא היראה שזכר על האופן עצמו שפירשנו כאן אין היראה אין שום מקום למעשה. ואם שעל כל פנים העבודה מיראה היא החסרה שבעבודות שאף כי ידע שהוא יתעלה רצה בטוב ומואס ברע ומשכיר ומעניש עליהם מ"מ כיון שעושה מחמת יראת העונש הרי הוא שוה לתינוק שלמד פרקו מיראת רצועת רבו וכיוצא ולזה קראוה עבודה שלא לשמה. אבל אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה (הוריות י'.) שכבר תועיל לו הדעות בהשגחת רבו ויראתו אותו בתחלתו לכשיעסוק אח"כ מזולת הבחינ'

מעוקב ממנו ג' לאטה ומעט יותר, המציאו כדור עשוי מבגד משי אשר לא יעבור הרוח בו, ויוציאו ממנ אויר הנשימה הכבד שהיה בו בתחילה וימלאוהו באויר אחר שהוא קל מאוד, ובשולי הכדור הזה מתחתיו מחובר ספינה אחת קטנה אשר בה נתון גם חול הרבה למען יהיה לו כובד מה ולא יעוף למעלה יותר מרצון בעליו, וכאשר ירצה לעלות ינתקו החבלים אשר בה הי' קשור בתחילה על פני הארץ ואז יגבה הכדור הקל יותר מהאויר אשר עליו מלמעל', וסביבותיו, כמו שיצוף השמן אשר יתן אל כלי המלא מים, בעבור שהוא קל יותר מהמים אשר ע"כ יעלה עליו למעלה כנודע. ולפי מה שיקל האדם את הספינה יותר ע"י השליכו החול אשר בתוכה מעט מעט ארצה כן יעלה הכדור והוא עמו יותר למעלה וברצותו לרדת ארצה יפתח מעט מעט פתח הכדור אשר הושם בצדו להכנים בו אויר הנשימה היותר כבד וירד על ידי זה מטה מטה, ובז' לחודש יאנואר תקמ"ה לפ"ק היה בלאנשארד Blanchard הצרפתי הראשון אשר עבר בכדור כזה בגובה האויר מענגלאנד לפראנקרייך על פני המים אשר בלשון הים המבדלת ביניהם, ואלו היתי' התחבולה הזאת נודעת כבר להרב ז"ל לא הי' צריך לדחוק ולפרש מאה"כ "לא בשמים הוא" כעין רמז על שמי קורה, כ"א על גובה האויר כפשוטו.] וכמו שלא תוכל לעבור מהר חיש אל ארץ אשר מעבר לים היא, כ"א באמצעות אניה אשר לאט לאט תוליכך שמה על פני המים, כן לא תוכל להשיג גם הדבור האלקי, אם תשתוקק נפשך אליו מהר חיש ובבת אחת, כי אם בעלותך בסולם השלימות הנפשיית מעלה מעלה ממדרגה למדרגה, והמדרג' הראשונה היא הירא', והשני ההליכה בכל דרכי הי"ת, והשלישית לאהבה אותו והרביעית לעבדו בכל לב ונפש, וע"ז רומז לדעת הרב ז"ל מאה"כ "ועתה ישראל" וכו' (עיין בפנים).

ההיא ולזה השליכה מהסולם הראשונ' היא היראה והיא נקלה עליו גם היא מחוייבת לו לפי טבעו כי מי יחיה משומו אל סערת ה' על ראש רשעים שכבר אמרנו דלגבי משה והנמשכים אחריו מילתא זוטרתי היא וכמ"ש ראשית חכמה יראת ה' (תהילים קי"א:י').
והנה באמת המדרג' השנייה והסמוכ' אליה היא קבלת המצות וההליכה בדרכיו כי מפני היראה הזאת תקבל להפרד מקצת דרכי העולם ללכת בדרכיו. וכמ"ש אשרי כל ירא יי' ההולך בדרכיו (שם קכ"ח) והנה אין ספק שהמדרג' הזאת תביאך אל מדרגה שלישית ומעולה ממנה והיא עבודת האהבה אשר עליה אמר לאהבה אותו וכבר תהיה מבני ביתו של מלך שנאמר עליהם לאוהביו ולשומרי מצותיו (שמות כ':ו'). אמנם כשתרגיל עצמך להיות במדרגת האהבה עמו הנה באמת קרוב אליך הדבר להיות מבני המדרגה העליונה לעמוד לשרת לפני ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך וזה לא יהיה רק בהפרד עוד מהענינים הזמניים עד שלא תעבוד עבודה כ"א בכל לב ובכל נפש וכבר עם זה תהיה מבני עלייה המתפרדים לגמרי לעמוד על משמרת מצות יי' אלהיך ואת חקותיו אשר אנכי מצוך היום והוא יהיה העסק הנכסף אליך והנדרש ממך לטוב לך כי לא תצייר טוב אחר זולת זה והוא תכלית המעלות כלן:
והנה אתר שהציב זה הסלם המעולה אשר היתה היראה ראשית דרכו ופגת יסודו כמו שאמרנו הנה לא סר מהראות להם אמתת היסוד ההוא ולבארו על הענין ההוא אשר אמרנוהו ראשונה והוא אומרו בסמוך הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה אמר תדע לך שהאלוה שזוכרון אותו כל חכמי העכ"ום ופילוסופיהם אין ברשותו לא השמים ולא הארץ כי הוא אינו יכול לשנות סדרם ומערכותם בדבר גדול וקטון כלל ולזה אינן נקראין שלו ואינן קנינו אדרבא הוא קנינם והם משתמשים בו במה שהוא מעמיד ומקיים אותם ולזה אין שום יראה בלבם ואין פחד בכליותם אמנם לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה לעשות מהם כמו שירצה וכמ"ש אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך (דברים ג':כ"ד) וכמ"ש המשורר כל אשר חפץ יי' עשה בשמים ובארץ (תהילים קל"ה:ו') וכמו שנתבאר ממעשי האותות והמופתים בפרעה וגו'. כמו שנאמר להלן וזה ממש היסוד האמתי הקובע היראה האלהית כאשר הונח. ואם תאמר אם הכל שלו מה לו אצלנו יותר מכל הנמצאים כלם לזה קשר ואמר רק באבותיך חשק יי' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים וגו'. יראה אבותיך התחילו בזאת הקדוש' כי לזכות לבותם וטוב פעולותיהם חשק בהם לאהבה אותם והיא היתה הסבה שעם שאתם אינכם שלמים כמותם הנה בחר המיוחדים שבזרעם מכל העמים אשר על פני האדמה וכמו שאמר כשושנה בין

החוחים כן רעיתי בין הבנות (שיר השירים ב׳:ב׳) לומר שבחר אותה עם שאינה שלימה כמי שבוחר השושנה מבין החוחים שהם פחותים לגמרי והוא טעם אתה בחרתנו מכל העמים וגו' כמו שכתבנו זה בהקדמת מועדי יי' שער ס"ז. והנה אחר שהוא יתעלה אדון הכל ועושה בו כרצונו והוא חפצו ורצונו שתהיו עמו וצאן מרעיתו מכל זולתכם הזהרו מאד בנפשותיכם ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד לומר לא נעלה ודעו וראו לפני מי אתם עומדים ועתידים ליתן דין וחשבון על כל מעשיכם כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד כי הנה באמת בענינים האלו ישארו הדעות הפילוסופיות קיימות כי אין מטבע האלהות בכל יכלתו וגבורתו לעשות דבר בלתי ישר כלל לא למשוא פנים של מלכים ויועצו ארץ ולא עקב שחד העשירים כלל כי הוא יתעלה לא יתואר ביכולת על זה כמו שאמר כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול (דברים ל״ב:ד׳) עושה משפט יתום ואלמנ' במקום גבורתו מצינו ענותנותו יאמר כי יי' אוהב משפט ועושה אותו בכל מקום שיצטרך ואפילו שיהיו הצריכים אליו תשושי כח הוא מיפה את כחם ומחזיקם ואוהב גר אשר אין לו עוזרים לתת לו הדברים ההכרחיים כי על כן מצוה עלינו בכל מקום ואהבתם את הגר כי גרים הייתם וגו'. והוא שמטיל צרכם עליכם וכל זה מטוב ההשקפה וההתבוננות בפועל ידיו מה שלא יגזרו כן שאר החכמות וכל זה מה שמחזיק היסוד ההוא הראשון שהנחנו מהירא' והוא מה שסמך את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע כלומר סוף דבר זהו תואר הסולם שהעמדתי לפניך בגרם המעלות שזכרנו לא פחות ולא יותר כי את ה' אלהיך תירא הוא אומרו כי אם ליראה את יי' אלהיך אותו תעבוד הוא מה שאמר ללכת בכל דרכיו וראה ששניהם באים בלא וא"ו העטוף ובו תדבק הוא ממש ענין האהבה שנא' לאהבה אותי ובשמו תשבע היא העבודה אשר בכל לב ובכל נפש אשר נאמר עליה לעבוד את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך כי האוהב מלב ונפש הוא אשר נשבע עליו והוא מה שביאר בסמוך באומרו הוא תהלתך והוא אלהיך אשר עשה לך וגו'. יאמר שלא הותרה השבועה בשמו רק בג' פנים שזכרם הנביא באומרו ונשבעת חי יי' באמת ובמשפט ובצדק' (ירמיהו ד׳:ב׳) כי אשר נשבע על דבר אמת הוא הלול ושבח לנשבע שמראה שהוא אהוב וקרוב לאלהיו כמנהג לקרובי המלכות שדרכן לישבע חי המלך וכמ"ש יוסף חי פרעה (בראשית מ״ב:ט״ו) אך כמו שפירשתי במקומו וגם הוא הלול אל הש"י שמקיימים האמת בעוצם אמתתו וזה טעם הוא תהלתך יראה מה שאמרתי ובשמו תשבע יהיה באופן שיראה שהוא תהלתך וכמ"ש ויתברכו בו גוים ובו יתהללו (ירמיהו ד׳:ב׳). והשני על דבר המשפט כמ"ש שבועת ה' תהיה בין שניהם

(שמות כ"ב:י') וזאת השבוע' אין מדרכ' לשבע אותה כי אם במלכו ובאלהיו שהוא יגור מפניהם שאם נמצא נשבע לשקר יענש עונש גדול ולזה אמר הוא אלהיך כי היא שבועה אלהות ואמר ועל דברת שבועת האלהים חי אלהיך. וכן אמר לא תשא את שם יי' אלהיך (שמות כ':ז'). והשלישי בכל מה שיזכור בה מעשה השם יתעל' וצדקותיו אשר עשה עם הנשבע או עם כלל האומ' חי ה' אשר עשה לנו את הנפש הזאת (ירמיהו ל"ח:ט"ז) חי יי' אשר פדה את נפשי מכל צרה (שמואל ב ד':ט') והוא אומרו אשר עשה לך את הגדולות ואת הנוראות האלה ואמר בע' נפש וכו'. כי הוא מהענינים הגדולים הנזכרים בענין הזה וכמ"ש חי ה' אשר העלה אתכם מארץ מצרים (ירמיהו כ"ג:ז') ואחר הכל אמר ואהבת את ה' אלהיך ושמרת משמרתו וחקיו וכו'. יאמר כי עם זה יושלמו מעשיכם בתכלית השלמות וזה כי כשתגיעו אל שיעור זה מהאהב' כבר תשמרו משמרתו בעצם וראשונ' לא משמרת העובד לבד גם תשמרו חקיו ומשפטיו ומצותיו כלם רצוני לומר אף מצות עשה שלא ייעד על עזיבתם עונש לא כעושים מיראה שישמרו במצות לא תעשה לפי שבאו בהם העונשים גם שיהיה המשך העבוד' לכל הימים לא כעוש' מירא' שהוא עליו לטורח ומניחו והולך. ועל שלשה אלה הענינים נאמר מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור מצותי כל הימים. אמנם הענין זה בשלימותו נכתב בפרשת עמלק שער מ"ב והוא ממש כנגד מ"ש למעל' על מעלות הסולם לשמור את מצות ה' ואת חקותיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך ואחר שהתר' אותם דרך כלל הוסיף לזרז אותם על יסוד הירא' מדברים פרטיים אשר לא יוכלו להכחישם ולעקפק בהם בשום פנים ואל תהיה הקפיד' הגדול' הזאת קלה בעיניך כי האמונ' הזאת בזמן ההוא כל זולתנו היו כופרים בה כמו שאמרנו. ולזה היה קובע בה כמו מסמרות ולזה אמר וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יי' אלהיכם את גדלו ואת ידו החזק' וזרועו הנטוי' ואת אותותיו ואת מעשיו וגו'. ואשר עשה לחיל פרעה וגו'. ואשר עשה לכם במדבר וגו' ואשר עשה לדתן ולאבירם וגו'. הנה שהזכיר להם כל אותם הענינים הנפלאים שנתברר בהם היותו הוא יתעל' בורא עולם ושליט עליו לעשות כרצונו להיטיב את אוהביו ולזעום את אוביו אשר הוא ולא זולתו הוא ענין היראה שאמרנו ממש. ולזה זכר עם אבדן המצריים ע"י הפלאים ההם אבדן דתן ואבירם ועדתם אשר היה ענין נפלא מאד לעיניהם אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם ואת כל היקום אשר ברגליהם בקרב כל ישראל. ומה שלא הזכיר קרח בדבריו בעיני היה דרך מוסר וענוה בטבעו לפי שקרח היה לוי ולא נענש רק בהיותו חולק עליו ועל כהונת אחיו כמ"ש להם ובקשתם גם כהונה (במדבר ט"ז:כ"ד-כ"ה) ולא רצה שיאמרו לכבודו הוא

דורש אבל הזכיר דתן ואבירם שהיו משבט ראובן ולא חלקו כי אם על הלויה בכלל. ולזה אמר דתן ואבירם בני אליאב בן ראובן כדי להטעים ענין חטאם להרחיק עצמו מן החשד כלומר אלו לא נחלקו עלי כמו שנחלקו הלוים אבל מחלקתם היה על הלויה להיותם משבט אחד , והנה הרמב"ן ז"ל והרא"בע חתרו טעמים אחרים לבלתי זכרו את קרח כמו שהם בפירושיהם ואינן עולים יפה וכבר כתבתי מה שכתבו הר"ן ז"ל. זהו הנראה בעיני שעולה יפה בעומק שאלה זו ובתכונת היראה הזאת וסודה ואשר הטיבו אשר דברו דלגבי משה מילתא זוטרתי היא (ברכות ל"ג:) וביישוב הכתובים כלן וטוב סדרן ונתבאר מאד טוב טעם ודעת בשאלתו יתעל' היראה מעמנו עם היות שאין בידינו זולתה כמ"ש רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים במה שהיא לנו מעמו חסד גדול וצדק' עצומה בהביא אותנו לכלל דעת והרגש איך הוא יתעל' אינו רוצה להתירא להיותו רוצה ומואס על הדברים והשכיר והעניש עליהם מטעם היותו בורא עולם אחר שלא היה בחפצו המוחלט והיותו יכול לעשות בשלו כאשר חפץ מבלי שום מונע לא הודיע כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום וא"כ באמת השואל היראה הזאת אינו שואל כלל מיד הנשאל אבל הוא מרבה להיטיב עמו. [502]וכמה הפליג בעל הטעמים להמליץ זה הענין הנפלא בכתוב השאלה הזאת שהיתה העמיד' עליו וזה בהטעימו מלת מעמך באתנח וגם מלת היום הקודמת לטוב לך וכיון בזה לומר שהכוונה לו ועתה ישראל מה יי' אלהיך שואל מעמך וגו' כלומר והלא אינו שואל מעמך שום דבר כלל כי אם אמר לך ליראה את ה' אלהיך אשר הוא לך היסוד ללכת בכל דרכיו ולאהב' אותו ולעבדו בכל לבבך ובכל נפשך ולשמור את מצות יי' ואת חקותיו אשר אנכי מצוך הנה האמיר' ההיא לא היתה אלא לטוב לך ולמען הודיעך כי לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה ויכול לעשות בהם כרצונו וחפצו כי זה הוא טעם הירא' וסודה אשר לא ידעוהו גדולים החוקרים כמו שביארנו היטב והנה גם כי יחובר טעם מאמר לטוב לך עם לשמור את מצות יי' וגו' הוא ביאור טעם השאל' וסודה על הדרך עצמו שאומרנו עם המשך הכתובים הבאים אחריו אחשוב שאלו היה. ונופל הרמב"ן ז"ל על השקפת אלו הטעמים באלו המלות שאמרנו היה שמח מאד עליהם למה שלכאור' יורו על מה שאמר שהכל נמשך אל לטוב לך כמו שזכרנו אלא שהחלוף הוא נפלא בינינו בכוונות

[502]וכמה הפליג וכו', ר"ל על ידי שהעמיד בעל הטעמים אתנח המפסיק מאוד במלת "מעמך" ואח"כ במלות "היום" מורה שכל המאמר שביניהן הוא מוסגר ומלות "לטוב לך" מוסבים למעל' כאילו כתוב "מה ה' אלקיך שואל מעמך לטוב לך,. ור"ל במה ששואל מעמך הירא' אינו שואל ממך שתחסר דבר מקנוניך לתתו לו ככל שואל מרעהו כסף או כלים ודומיהם, שהנשאל צריך לחסר דבר מה מקניניו, כי אם הכל לטובתך כי בכל זה תרבה ידיעתך משלמותך המוסרית, כמו שהולך הרב ז"ל ומבאר.

כי הוא אומר מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את יי' אלהיך ללכת וגו' ולאהב' ולעבוד ולשמור לטוב לך כי לטוב לו ולצרכו אינו שואל כלום כי הן ליי' אלהיך השמים ושמי השמים וגו'. והנה לפי דבריו בין לצרכו או לצרכם על כל פנים הוא שואל. אמנם לדברינו הנה אינו שואל כלל אבל הוא חונן ונותן. גם לפי דבריו היו לו לומר וללכת בכל דרכיו בוא"ו העטף אכן בואו בלא וא"ו יורה מאד על אמתת הכוונה עם מה שנמשך הדבור עד אומרו את יי' אלהיך תירא ואותו תעבוד כי לפי הפירושים כלם הוא כפל ומותר גמור. ואם באנו למצוא טעמים על שאלת המצות ואשר הם הראוי והנכון כבר נוכל לסמוך באלו המאמרים אותם הטעמים עצמם שהזכיר' אסתר בחכמת' להפיק רצון המלך לעשות חפצה ולמלאת שאלתה באומר' אם על המלך טוב ואם מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב וגו' (אסתר ח׳:ה׳). רצה כי כשיתחברו כל הענינים האלה והם היות הדבר הנשאל טוב ומועיל למי ששואלין ממנו רצוני שהודאתו עליו תהיה לו טוב ומועיל גם שהשואל הוא מי שהוא נרצה לנשאל ובעל חן בעיניו והדבר הנשאל הוא כשר בעצמו ולא נמצא בו גנאי ודופי גם שהשואל הוא טוב בעיני הנשאל אם שלא יחשדנו שהוא מבקש בעבור דבר רע הנה באמת אין טעם לסרב על השאל' כלל. והנה יהיה בכאן מאמר ליראה את יי' וללכת בכל דרכיו ולאהב' אותו ולעבדו ככל לב ובכל נפש וגו' הוא כנגד מה שנאמר שם וכשר הדבר בעיני המלך כי איזה דבר יכשר בעיני אלהים ואדם יותר מזה. ומאמר לטוב לך הוא עצמו אם על המלך טוב. ומאמר הן ליי' אלהיך השמים וגו' רק באבותיך חשק וגו' הוא כנגד ואם מצאתי חן בעיניו כי הוא ראוי שימצא חן בעיניך לעשות מצותיו כמו שמצאתם אתם חן בעיניו לחשוק באבותיכם ולבחור בכם מכל העמים. ומאמר כי יי' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' האל הגדול וגו' עושה משפט וגו' כנגד וטובה אני בעיניו כי זה אלהים אלהינו הוא הטוב המוחלט אשר כלנו חייבים לעשות רצונו מפני גודל טובו ומעתה מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם דברים שהם ראויים לעשות אותם מכל הצדדין הרי זה הלוך נאות ונכון לקצת אלו הכתובים אבל אין טעם לקשר הדברים הנמשכים אחרי כן עם שעל כל פנים אין טעם לישאל אותה בנקל' כי השקפת הצדדים ההם לאו מילתא זוטרתי היא ואף כי לגבי משה תהיה מילתא זוטרתי לא היה לו לשאול מהם כפי מה שאמרנו. אמנם מה שאמרנו ראשונה הוא הנכון והטוב בעיני בכל הפרש' ההיא. ואולם אחר שסיים ענין השאל' הזאת ועמידתם עליהם כפי הנזכר נעתק לזרזם ולהזהירם במה שנתחייב מידיעת הירא' הזאת מענין השכר והעונש אשר הוא תכלית המאמר כלו. ואמר ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם

עוברים שמה לרשת' וגו' כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא כו' ירצה דעו גא וראו כי לא בכחך ועוצם ידך תעשה חיל בארץ ההיא כי כל עבודת' אינה רק המצות האלהיות אשר אנכי מצוך היום כי לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק כלומר שאין עיני יושביה תלויות לשמים להוציא צמחה אמנם הארץ אשר אתם עוברים שמה לרשת' ארץ הרים ובקעות היא למטר השמים תשתה מים ולא ממקום אחר ואתה צריך להיות עיניך ולבך שם כל הימים כי הוא ולא אחר הדורש אותה תמיד בעיני השגחתו מראשית השנה ועד אחרית' ירצה שאפילו בימות הגשמים שהוא ראשית השנה והגשמים יותר טבעיים הוא משים השגחתו בה על ירידת הגשמים בה כמו שהוא בימות הקיץ שאינן כל כך מצויין בדרך הטבע וכמו שביאר הענין יפה ואמר והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יי' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם כמו שיתחייב מהודעת היראה שהקדמתי לך ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש כי הוא שני עניני ראשית השנה ואחרית' כמו שאמרנו ואספת דגנך ותירושך ויצהרך ונתתי עשב בשדך וכו' כי על זה האופן תעבד הארץ הזאת ולא באופן אחר. וזה ענין קדושת' כמו שכתבנו בפ' מרגלים וזולתה ולזה השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו'. וחרה אף יי' בכם ועצר את השמים כי לפי שצורך גשמי הארץ ההיא כלם לתבואת האדמה הנה בזמן הגשמים שהם באים בטבעם אז בשפע אמר שישגיח עליהם לעצור בהם ולמנעם ואף אחרי כן בימות הקיץ שהגשמים הצריכים אל פירות האילן ולהשקות המקוה ולהגביר הנחלים והמעינות הם באים על הרוב בטוב ההשגחה לא יהיה מטר. ועם זה והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר יי' נותן לכם וזהו תכלית כל הפרשה כלה והודעת היראה וכמו שאמרו בספרי (פ' עקב) ר"ש בן יוחאי אומר ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים אמר להם אם את התורה תקיימוה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות היכן פירושו של דבר אם תאבו ושמעתם וגו' ואם תמאנו ומריתם וגו' (ישעיהו א':כ'). רבי אלעזר המודעי אומר ספר וסיף ירדו כרוכים מן השמים. אמר להם אם עושים את התורה הכתובה בזה הרי אתם ניצולים מזה ואם לאו אתם נלקים בו היכן פירושו של דבר ויגרש את האדם וגו'. ואת להט החרב וגו' (בראשית ג':כ"ד). ר"ש בן יוחאי אומר שהטוב מטבעו לא יותן לשום אדם כי אם לפי הגמול. ולזה חוייב שיהיה המקל כרוך בככר. אמנם ר' אלעזר המודעי אומר שכבר נלמוד דבר זה מהכתובים הבאים על זה תמיד המזהירים על היראה ולפי כן הספר והסיף כרוכין יחד. והנה שם בספרי השתדלו ג"כ לפרש פרשה זו כלה בשבחה של ארץ ישראל כמו שכתב

רש"י ז"ל בפירושיו אבל הנראה הטוב והישר לפי פשט הכתובים וקשר הפרשיות הוא מה שכתבנו בלי ספק והיא אמתת שבחה לפי האמת כמו שאמרנו כי לא תכיל כי עם נשוא עון ולפי שהארץ עדין לא נכבשה לפניהם שתף ענייניה בזה היסוד ואמר כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם היום וגו' והוריש יי' את כל הגוים האלה מלפניכם וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם כל המקום וגו' לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן יי' אלהיכם וגו'. יאמר כי כמו שהצלחת הארץ לא תעשה בכל העבודה אשר יעבדו בהם הגוים את ארצות' רק ע"י המצות כמו שאמרנו כן מלחמותיה לא תעשינה על ידם כי בשמור משמרתו בהם הוא יתע' ילחם לכם ואתם תבאו ותירשו ארצות מלחמתו ואפילו צער לא יגיע לכם כי לא יתיצב איש בפניכם. ולא עוד אלא שפחדכם ומוראכם יתן יי' אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה כאשר דבר לכם. וכבר כתבנו על ומוראכם וחתכם שער ט"ו כי באותה בחינה עצמה שנאמר אל המין האנושי ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית השדה וגו' (בראשית ט':ב') בה נאמר לישראל פחדכם ומוראכם יתן יי' אלהיכם על פני כל הארץ והוא ענין נכבד מאד מהכרת מדרגות הנמצאות כי על כן נאמר ואכלת את כל העמים יאכל גוים צריו (במדבר כ"ד:ח') כי לחמנו הם (שם י"ד) וזולתם כמו שנאמר היטב בפ' המן שער מ"א. והנה נמצא כי לבלתי עמדם על משמרתם באלו המצות החליפו קצת הגוים ההם כח לעמוד בפניהם בתחלה כמו שנזכר מפורש בספר שופטים (ג') וכאשר נתייעד בפרשת מסעי שער פ"ו ואין צ"ל שנתבאר שהיא הסבה שתשש כח האומה לסוף בפני מלכי האדמה והיה מה שהיה מחרבן ארצה וגלותה עד ישקיף וירא יי' משמים כאשר דבר ושב יי' אלהיך וגו'. אם יהיה נדחך וגו'. והביאך יי' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והטיבך והרבך מאבותיך ומל יי' אלהיך את לבבך וגו' (דברים ל':ה'-ו'). כמו שאמר למעלה ומלתם את ערלת לבבכם כי הוא תכלית היראה האמורה וזה פריה וזה מה שרצינו ביאורו בזה החלק:

שער צג

פרק א

יבאר שלא תישלם הבחירה במעשי האדם אם לא תהיה לו בהם ידיעה שלמה:

פרשת ראה אנכי נותן לפניכם היום וגו'

במדרש (דב"ר פרשת ראה) אמר רבי אלעזר משאמר הקדוש ב"ה דבר זה בסיני מאותה שעה ואילך לא תצא מאתי הרעוה והטוב (איכה ג') אלא הרעה באה מאליה על עושי

הרעה והטובה באה מאליה על עושי הטובה. דבר אחר אמר ר' חגאי ולא עוד שנתתי להם שני דרכים אלא שנכנסתי להם לפנים מן השורה ואמרתי אליהם ובחרת בחיים (דברים ל'):

[503]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, הנה ידוע כי לכל מעשה גופנית או מוסרית, אשר יעשה האדם בשלמות יצטרכו שלשה דברים הרצון, והיכולת לעשותו. והידיע' באיזה אופן יעשהו, כי מה שלא ירצה או לא יוכל לעשותו, או שלא ידע איך יעשהו לא יוכל להעשות לעולם ממנו בשלמות כראוי, כי אם רק לפעמים דרך מקרה והזדמנות, והנה לעשות הטוב או הרע נתנה לאדם לא לבד הכח והיכולת הגופנית, כי אם גם היכולת המוסרית לבחור במה שנראה לו טוב, ולמאוס במה שנראה לו רע, מבלי שיכריחהו זולתי נגד רצונו אל אחד משני אלה כי הבחיר' החפשית הזאת היא למנה לכל אדם מדי תפקחנה עיני שכלו ותבונתי להבין ולהכר מהות ואיכות הדברים אשר מסביב לו על פני תבל ארצה במאה"כ "לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב" אפס הרצון הטוב לעשות רק את הטוב והישר ולחדול מהרע, איננו למנה לכל בני אדם יחד, כ"א לאותם אשר נגע ה' בלבם ורוח ה' נוססה בקרבם, גם הידיעה הנכונה ר"ל לדעת איזה דבר הוא טוב באמת לבחור בו, ואיזה דבר הוא רע אמיתי להתרחק ממנו? לא תהיה לאדם למנה מלידה ומבטן גם לא תקנה לו בשכלו לבד. כי אם גם ידע על ידו כלל גדר הטוב והרע, שידע דרך משל שהדרך האמצעי הוא היותר טוב להדבק בו ושתי הקצוות הן רעות אשר מחובת האדם להתרחק מהם. לא ידע עוד אל נכון למצוא בכל מעשיו הנקוד' התיכונה אשר עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע, וע"כ בכל מקום אשר דברה התורה מבחירת האדם החפשית הודיעה אותו ג"כ המעשים אשר יבחר בהם לעשיתן ואשר יחדל מעשותם. בעבור הרע המוסרי האחוז בו. והעונש המסובב ממנו ולפי גודל הרע המוסרי ההוא, כן הרבתה גם להזהיר עליו, כמו שהשתדלות הרופא במלאכת רפואתו וסמי מרקחתו יותר גדולה בתלאים היותר רעים ונאמנים, אשר על נקלה יוכלו לסבב את המיתה אל החולה או כאשר יחלה איש באיבריו היותר יקרים ונכבדים בגופו. מאשר ישתדל ברפואת החלאים הקלים. ובאברים שהם רק פחותי הערך, ועד"ז אה"כ ג"כ "מכל משמר נצור לבך" כי הלב מושב החום הטבעיי אשר מחללו הימני יצא כל דם האדם, והולך וסובב בכל חלקי ואיברי גופו, עד אשר ישוב עוד לאחור אל חללו השמאלי הוא האבר היותר עיקר וראש לחיי האדם הגופניים, ובעבור היותו גם מושב כל הרגשיו והתפעליותיו הוא גם העיקר בבחינת חייו המוסרים, וזש"א "כי ממנו תוצאות חיים" ר"ל הגופניים והמוסריים, וכן נמצא שאף שאמר המשורר בתחיל' "כי נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאוד" התפלל אחר כך רק על רפואת נפשו החיונית והמשכלת באמרו "שובה ה' חלצה נפשי" כי היא חלקו הרוחני היותר יקר מכל עצמיו וחלקי גופו החמרי ועוד סיבה שניה יש אשר בעבור' צריך להגדיל לפעמים ההזהר', והיא בהיות הרע אשר עליו יוזהר בחיצוני נראה כטוב, אשר ע"כ צריך האדם להשמר ולהזהר יותר ממנו מאשר צריך להזהר ולהשמר מהרע הניכר והנרא' לעיני כל, כמו שצריכים הסוחרים להשמר מאוד שלא יונה איש אותם בתתו להם דינר נחושת מצופה זהב בעבור כי במראהו החיצוני נדמה לדינר זהב וכן אמר המלך ינאי לאשתו לפני מותו שתזהר ביותר מהצבועים, והם האנשים אשר יתחפשו לעיני כל בלבוש היראה ואהבת כל אדם, ובקרבם ישימו תסלה לאלקים, וארבם לבני אדם, ועל אלה אמר גם החכם, "בני אם יפתוך חטאים" וכו', ר"ל אם ירצו לפתות אותך ללכת עמם לעשות הרע בתתם לו למראה עין מעטה הטוב ומעיל היושר, השמר מנפול ברשתם כי אם הבט תמיד אל תוכם, ותראה כי רעות במגורם בקרבם, וברעיון זה הולך ומבאר כל הפרשה שם, (עיין בפנים) ועוד סיבה שלישית יש אשר בעבורה צריך המזהיר לפעמים להרבות הזהרתו לזולתו ביותר, והיא, כאשר ידע ממנו שהוא נוטה בטבעו ותשוקתו לעשות הדבר ההוא אשר ירצה להזהירו עליו, וע"כ אמר גם החוקר, כי בהיות טבע האדם נוטה אל אחת משתי הקצוות יטה אל הקצה השניה, כי ברצותו ללכת תמיד רק בדרך האמצעי, הלוא על נקלה יאלצהו טבעו לנטות ממנו אל הקצה שהוא נוטה אליו, אפס כאשר ירגיל לנטות אל הקצה השני ההפכי לטבעו יפעלו בקרבו תמיד ב' כוחות מתנגדות, כח טבעו אשר ירצה להוליכו ד"מ אל קצה היתרון, וכח הרגלו המוליכו אל קצה הפחות ועי"ז ישאר תמיד בתוך הנרצה, ד"מ מדת "טוב לב" הוא האמצע בין "העצב והכעס," ובין "השחוק," וע"כ יאמר החכם "טוב כעס משחוק," ר"ל יותר טוב לאדם לנטות תמיד אל הכעס והעצב, מאשר יטה אל השחוק, כי אל השחוק נוטה כל אדם בטבעו מנעוריו, וכאשר ירגיל עצמו אל "טוב לב" נקל לו ביותר להמשך עי"ז אחר השחוק יותר מהראוי, אפס כאשר ירגיל עצמו אל הכעס והעצב ישאר לפחות תמיד במדרגה התיכונה שהיא "טוב לב" וזש"א "כי ברועי פנים ייטב לב" ויען כי התורה השלימה מחברת שלש אלה יחד נקראת גם בשלש שמות, כי בעבור שתשמור אותנו מכל סכנה ונזק, הגוף והנפש תקרא בשם "חיים" כמאה"כ "כי היא חייכם," ובעבור שתורה אותנו להבדיל בין הטוב האמיתי ובין הרע הנראה כטוב רק במראהו החיצוני, נקראת בשם "תורה," ובעבור שתלמד לאדם להסיר גם

[503]מהמבואר שאי זה מעשה לא יושלם רק כשיש לעושהו עליו שלשה ענינים היכולת והרצון והידיעה. אמנם היכולת על מעשה הטוב והרע הנה הוא נמצא בטבע לכל אדם מתחלת יצירתי וכמו שנאמר חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב (ישעי' ז'). אמנם טוב הרצין אינו נמצא כי אם לאשר נגע אלהים בלבם רוח דעת ויראת יי' כמו שכתבנו בשער הקודם כי הם עצמם אשר יזמינו רצונם להפיק את רצונו ית' כי אין חפץ בכסילים האומרים לא יראה יה וגו' (תהלים צ"ד) ומה בצע כי נעבד ומה יועיל כי נמאס ברע ונבחר בטוב. ואולם כי יוכל אדם על המעשה הטוב וגם כי ירצה עשוהו להשלים רצין בוראו מה יוסיף ומה יתן אם לא ידע משפט הטוב ההוא ומעשהו ואי זו היא דרך ישרה אשר תגיעהו אליו וכמ"ש החוקר בגדר המעלה קנין נבחר עומד באמצע אשר הוא מבואר אצלנו בשכל וכאשר ביאר החכם. והנה כל אשר יחסר ממנו הביאור ההוא לא תועילהו ידיעת הגדר ולא יושר תפצי עליו וכבר היה לו כח הבחירה לבטלה: אמנם יושלם זה הכח כשיודעו המעשים באופן שלם ושוה לכלם אשר עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע הנה לזה במקום אשר דבר מענין הבחירה ושלימותה כמו שבא בהודעת היראה בשער הנזכר כמו שיבא סמך לפרש להם הזרוזים והאזהרות הראויים בכל כללי המעשים התוריים העקריים ולגלות אזנם עליהם כל אחד לפי חומר ענינו או קלות המעדתו בו או נטייתו אליו כי בזה יושלם ענין הבחירה ויפוי כח בלי ספק. וזה

הנטיות הרעות אשר בקרבו מלידה ומבטן, נקראת בשם "מוסר," שם המורה על הטבת דרכי האדם אשר יצרו רע מנעוריו, כמאה"כ "כי כאשר ייסר איש את בנו, (להסיר ממנו רוע מידותיו המוטבעות בקרבו מני רחם,) ה' אלקיך מייסרך," ועל שלש אלה אה"כ ג"כ, "כי נר מצוה ותורה אור," להבדיל בין הטוב האמיתי להטוב המדומה, "ודרך חיים תוכחות מוסר," ר"ל שמלבד היותם נר ואור לרגלי האדם ונתיבותיו, הם גם מוליכות אותו בדרך חיים לשמרו מכל רע, אשר יזיק לחייו הגופניים או המוסריים ותוכחות מוסר להסיר נטיותיו הרעות המושרשות בטבעו, ובזה באר הרב ז"ל תחלת פרשתנו, כי תחילה העיר אותם על היות תמיד הבחירה החפשית בידם לבחור ברע או בטוב, והודיעם כי הטוב אשר הברכה מושגת על ידו, שהוא הדרך האמצעי הוא אחד, והדעות מקור הקללה והמארה שהן הנטיות אל הקצוות הן רבות, כי כן אמר "את הברכה אשר תשמעו" וכו', שהוא רק דרך אחד, "והקללה אם לא תשמעו" וכו', כי אז תלכו איש איש אחר נטיות לבו הרעות, ויתעה זה בכה וזה בכה, כמו שאמר החוקר, "הטובים על דרך אחד, והרעים על דרכים רבים'" (עיין ביאורי למעלה במדבר א' ע"ב,) ובמאמר "וסרתם מן הדרך וכו', ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם" רומז לא לבד, כי אז יפתה לבם על נקלה בתשבם שגם אלילי העמים הם עצמים אלקיים וראוים הם לעבדם, ופעולה טובה הם עושים בזה, כי אם גם על היות הסכנה והרעה הגדולה המעותדת לבוא אליהם בעבור זה נשתרת ונעלמת עוד מידיעתם, ורק לפתע פתאום יבוא אידם כסופה, והנה הענין הנכבד הזה נודע לאבותינו כבר במעמד הר סיני ע"י דבור אנוכי ולא יהיה לך וזכור את יום השבת וכו', כי בהם נתאמת להם לא לבד מציאות הי"ת, כ"א גם שהוא ברא את העולם כלו מאין, והוא לבדו מנהיגי, ולו גם הכח והיכולת לשנות כחפצו את חקי הטבע למען שלם לבני אדם גמולם הטוב או הרע, אשר מזה כבר ידעו והכירו כל ישראל, כי רק בידם טובם ורעתם, כי בלכתם בדרך הישרה ישיגו שובע שמחות וברכות עד בלי די, תחת כי בהעותם ינוגעו במקרי הזמן ופגעיו וילבשו קללה כמדם, וע"ז רומז המדרש שהחל בו הרב ז"ל משאמר הקב"ה דבר זה בסיני וכו'. לא תצא מפי עליון הרעות והטוב, אלא הרעה באה מאליה על עושי הרעה והטובה באה מאליה על עושי הטובה, וע"ז הוסיף ר"ח ואמר, ולא עוד וכו', ר"ל לא לבד שנתתי להם הבחירה החפשית והיכולת להרע או להטיב, כ"א גם הזהרתי אותם ויעצתי להם שיבחרו רק את הטוב, ואמרתי אליהם "ובחרת בחיים".

כי צורך הפלגת הזירוז לאדם וההשמע אל העצה אצל דבר מהדברים הוא לפי סכנתו או לפי המצא בו הסבה או הסבות המגיעות אותו אליו כי כדעת מחייב לעמוד אדם כנגד מכאיביו ומעיקיו כ"ש כנגד סכנת נפשו או גופו כמו שנראה שנשתדלה מלאכת הרפואה בהשתדלות יותר גדול אצל החלאים המסוכנים או כאשר יקרו באיברים הראשיים לפי רוב הסכנה הנמשבת מהם. ועל דרך שאמר החכם מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים (משלי ד') והוא מבואר הכוונה ודוגמא זה אמר המשורר חנני יי' כי אומלל אני רפאני יי' כי נבהלי עצמי ונפשי נבהלה מאד וגו' שובה ה' חלצה נפשי וגו' (תהלים ו') יאמר שעם שהיה גופו אמלל ועצמותיו נבהלים לא חשש כי אם אל בהלת נפשו להיות חליה מסוכן מאד כמו שמחלתה היא יותר מסוכנת מכל שאר המחלות מוסף על מה שיש בקדימת רפואתה משאר התועלות כמו שיבא בפרשת וילך שער ק"ג ב"ה וזה הענין הוא מבואר מעצמו. וחז"ל אמרו בכל מקום חמירא סכנתא (חולין י'.) והאנשים בעלי הלב חוששין לה הרבה ואפילו מחששות רחוקות ואינן סומכין על נקלה שלא ליפול ברעה כמו שנפל גדליה בן אחיקם לבלתי חוש לסכנתו מאת ישמעאל בן נתניה. לא כן עשה אדוננו דוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך (שמואל א' כ"א) וגם בדברים אשר דבר ליהונתן מפני אביו מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה ומה ענה אותו יהונתן (שם א' כ') כמו שנתבאר היטיב בפרשת הבכורה שער כ"ג. ומה נאריך עוד בראיות בשיתחייב האדם חיוב טבעי ושכלי להדיח חמר הסכנה מעליו וכ"ש אם תצורף אליו סבה שנית והוא היות אל הדבר ההוא פני הראות אל שהוא טוב ובטוח כי אז צריך יותר לפקוח עיניו ולבו על שמירתו ממנו משל לדינר מזוייף שתצונו זהב ותוכו נחשת שהוא צריך ליזהר בו יותר מאשר אם היה רע מבית ומחוץ [504]וכמו שאמר ינאי המלך לאשתו אל תתיראי לא מן הפרושים ולא מן הפריצים כי אם מהצבועים וכו' (סוטה כ"ב:) כי צריך מאד ההזהר מן החנפים המתראים טובים וישרים ובקרבם ישים ארבם

[504]וכמו שאמר ינאי וכו', הנה ידוע שאלכסנדר ינאי מזרע בית החשמנאים היה מלך בירושלים בזמן בית שני, בשנת תרס"ו לאלף הרביעי ובימיו היו ב' כתות בישראל, כת אחת אשר שמרו דברי תורה שבכתב ותורה שבע"פ, היו נקראים פירושים אם בעבור שפרשו דברי התורה עפ"י דברי הקבלה, או בעבור שפרשו והבדילו עצמם מהמון העם לחיות בחסידות ופרישות יתירה, והכת השניה נקראת בשם צדוקים, בפבור שנמשכו אחר צדוק שהיה מתלמידי אנטיגנוס איש סוכו, שטעו בדבריו "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס" והכחישו בעבור זה בשכר ועונש, ולא האמינו ג"כ בתורה שבע"פ (עיין מכל זה פי' המשנה לרמב"ם פ"א דאבות) והנה ינאי זה אהב בתחילה את הפירושים, אך אח"כ עפ"י מקרה (עיין קידושין דף ס"ו ע"א וביוסיפין לרומיים) נעשה להם לאויב. והרג רוב חכמי ישראל שהיו מהם, ונעשה צדוקי, והנה בלתי ספק היו גם הפירושים האלה שונאים אותו ואת ביתו, ועוד אנשים אחרים היו אז בישראל אשר הרימו ידם במלכם ונקראו בשם פריצים, וא"כ אמר במותו בשנת תרפ"ח לאשתו אלכסנדריאה "אל תתיראי לא מן הפרושים ולא מן הפריצים" (כי הם אויבים גלוים וידועים לך. ועל נקלה תוכל להשמר מהם,) "כ"א מן הצבועים" הנראים כאוהבים ובקרבם ארבם צריכה את להתיירא ולהשמר מאוד.

וזה הענין עצמו אשר היה מכריז עליו שלמה המלך בתחלת ספר משלי (א') שמע בני מוסר אביך וגו'. כי כי לוית חן וגו'. בני אם יפתך חטאים אל תאבה אם יאמרו לכה אתנו וגו'. עד כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח (ש) כי אין ספק שיש בדבריו אלה תימה גדול משני פנים. האחד שאין דרך המפתה להזכיר הגנאי והכעור או עוצם החטא והסכנה אשר ישיגו למפותה בשמעו לו אבל דרכו להעלים כל זה ולזכור כל התועלות ופני הראות הטוב והנאות שיש בדבר ההוא שבא עליו הפתוי ראיה מהנחש הקדמוני הוא היה אבי כל מסית מדיח ומפתה הלא הוא אמר לא מות תמותון כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם וגו' (בראשית ג') הנה שהבטיח מן הרע ובשר את הטוב. אמנם שלמה לא כן עשה אבל סדר דברי המפתים החטאים האלה כשיאמרו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם נבלעם כשאול חיים וגו'. ומי פתי יסור הנה (משלי ט'). ואין לומר שכוונתתו על דרך שנאמר להלן נלכה נעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעתם כי שם יסבול שמאמר לא ידעתם הוא מאמר התורה ונלכה נעבד דברי המפתה. אמנם בכאן דברי הפתוי עצמם הם אלו לא זולתם. והשני כי המיסר המזהיר לזולתו הוא כשיגלה את אזנו מה שהוא נעלם ממנו אצל הענין ההוא כמו שיאמר לו אל תאכל כך ואם הוא טוב למראה ומתוק למאכל כי רע ומר יהיה באחרונה אבל שיאמר לו אל תאכל סם המות כי מות תמות הוא מאמר בטל כי מי לא ידע וכן היה דברו אשר יצא מפיו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם נבלעם כשאול חיים אל תלך בדרך אתם מנע רגליך מנתיבתם כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם מה הודיעו ומה זרזו יותר מאשר הודיעוהו המפתים עצמם. וכבר היה איפשר לפרש דבריו אלה כשיהיו גלוי אזן והודעה אל הפך מה שכונוהו המפתים בהם. וזה כי באמרם נארבה לדם ירצה לאותם אנשי דמים הידועים אצלם שהם גוזלים וחומסים בני אדם בדרכים ולהרוג אותם ונצפנה ונגין על נקי וצדיק ונציל אותו מידם חנם שלא יקחו מידו מאומה מחיר זה נבלעם כשאול חיים אל הנקיים כלומר נכסה עליהם ונצפינם מהם ותמימים כיורדי בור כמו שהיה לאחימעץ ויהונתן מפני עבדי אבשלום דכתיב ויבאו אל בית איש בבחורים ולו באר בחצרו וירדו שם ותקח האשה ותפרש את המסך על פני הבאר ותשטח עליו הריפות ולא נודע דבר (שמואל ב' י"ז). והנה במעשה זה כל הון יקר נמצא באחד הבורות ההמה או באחת הפחתים מאשר גזלו וחמסו הרשעים ההם ונמלא בתינו שלל ממה ששללו הם ואין בזה עון אשר חטא שהגוזל מן הגזלן פטור והיה מן הטוב ההוא אשר ייטיב יי' לנו גורלך תפיל בתוכנו ואחר שייפה מאמריהם וכוונתם על זה האופן גלה זיופם ואמר אל תלך בדרך אתם וגו'. כי אחר שידעת בהם שהם חטאים כמו שהניח ראשונה באומרו

אם יפתוך חטאים אל תאמן לדבריהם ואל יכנס טוב כוונתם בלבך ולא תלך עמהם לא בדרך הזה אשר יקראו אליך ולא בזולתו מהנתיבות אשר ילכו בפני עצמן לפי שהכל הוא בהפך מה שאמרוהו כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם כי חנם מזורה הרשת וגו' ירצה הראית כמה ציידים שפורשים הרשתות בפני כל בעל כנף והיה השתדלותם לחנם לפי שהעופות נזהרו מהם והלך הצייד ההוא בפחי נפש ויהיו נא כמוהו אלו החטאים החושבים לתפוש אותך ברשתם שאתה תנצל מידם ויהיה יגיעם לריק ותקותם מפח נפש. והם לדמם יארובו וגו'. ירצה והנה דברת פתויים היא ג"כ מבוארת ההתול והכזב כי הם לדמם של אותם נקיים יארובו יצפנו לנפשותם. כן אורחות כל בוצע בצע כאשר ירצה לפתות לזולתו להורות לפניו פני הראות את הנפש בעל הפתוי יקח בהם והוא הנסת שעליו נתחכמו בה ואליו המציאוה. וכבר התבאר כן פרשה זו לצאת מהספקות אשר זכרנו אלא שהמלות מורות עליו כדרך שתוף המליצה העוברת בדרך ההלצות לא בדרך הפשטים:

[505]ולכן אשר אראהו היותר נכון לצאת מידי הספקות ולהתישר אל מה שרצינו אליו הוא כי שלמה ע"ה דרך בזה הלמוד הדרך הנאותה לכל מלמד והוא ללמד ולהודיע הדבר הבלתי נודע עם הנודע והמפורסם. המשל אינו מפורסם להמון רוע הנמנע להועיל לזולתו ממה שבידו להועילו כרוע הכופר לו במלוה או בפקדון אשר בידו. וגם לא יהיה אצלם רוע הכופר או המכחיש באלו כרוע הגוזלו בידו. ולא הגוזלו כהורגו. ועל זה ההקש ביתר הדברים. ולזה הדרך הנכון הוא להודיע להם שהגנאי והחטא המשיג לאותו שאינו מורגש אצלם הוא שוה אל שהוא מורגש אצלם וכמו שמורגלים חז"ל (סוטה ד':) בזה שאמרו שבעל הגאוה הוא כעובד עבודת אלילים שנאמר תועבת יי' כל גבה לב (משלי ט"ז) ונאמר כי כל תועבת יי' אשר שנא וגו' (דברים י"ב). וכן המלבין פני חבירו כשופך דמים תדע דאזיל סומקא ואתי חוורא (ב"מ נ"ח:) וכן בכל כיוצא בזה. ולזה אמר שמע בני מוסר אביך זה ילדך המגלה את אזניך והמלמדך להועיל בהעתיק אותך מעל קצת דמויים אשר יראו לך מצד טבע מזגך ואם שאין לך בהם ליטוש תורת אמך לגמרי כי לוית

[505]ולכן אשר וכו', ר"ל שמדרך כל מלמד חכם ברצותו להודיע לזולתו מה שלא ידע עוד ידמהו למה שנודע לו כבר, ד"מ רוע לב האדם המונע להטיב לרעהו בכל אשר תמצא ידו לא נודע לכל כאשר נודע רוע האיש אשר יכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד, גם לא יחשבו רעת המכחש גדולה כל כך כרעת הגוזל מרעהו בחזקה מה שיש לו, ורעת הגוזל הזה כרעת הורג נפש, וע"כ ברצות המלמד להודיע רעת מונע הטוב מעליו ידמהו למכחש בפקדון, כי ע"צ האמת נתן הי"ת את טובו ביד כל אדם רק כעין פקדון בידו, בתנאי שייטיב בו לאחרים, ולהגדיל רוע המכחש בעמיתו בפקדון ידמהו לגוזל ממנו, ולהראות גודל עון גזלת כסף דמוה להריגה כמאחז"ל (ב"ק קי"ט) "כל הגוזל שוה פרוטה כאלו נוטל נשמתו ממנו" וכן להפליגו עון המתנאה אמרו עליו שהוא כאלו עע"ז" ועל המבייש חבירו אמרו "כאלו שופך דמים" יען כי רוע מדת הגאוה וביוש חבירו אינו נודע לכל, כרוע עון ע"ז וש"ד, ועד"ז השתמש גם החכם במשלי שם כמו שהולך הרב ז"ל ומבאר.

חן הם לראשך כדי שתתכבד בהם ותתפאר בשידעת ליזהר ממה שהרבה אינם נזהרים ממנו וענין העצה הוא בני אם יפתוך חטאים אנשים שהם ידועים לחטאים לעשות דבר אפילו שלא תהיה דעתו מפורסמת או שיראו לך פני הראות אל שהוא טוב ונאות אל תבא להם בשום צד כי א"א שלא ימשך אליך מעצתם רע ולימוד בני סתום מן המפורש. וזה שכבר הוא מפורסם אצלך שאם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם נבלעם כשאול חיים וגו' שהם רעות מפורסמות מגיעות לכלות הנפש והבשר יחד שלא תלך בדרך עמהם כלל ולא תתפתה לאותו התועלת אשר זכרוהו לך כי אין תועלתו שוה אל הנזקים העצומים הבאים מדרכם זה המפורסם אשר רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם ומי פתי יפול ברע המפורסם והנראה למראה עיניו כי חנם מזורה הרשת כשתהיה פרושה בעיני כל בעל כנף ואינה נסתרת ממנו שהרי כשיראנה ידע ליזהר מבלתי אכול מהמאכל ההוא הנזרק בה וכ"ש שחוייב זה למי שהוא בעל שכל שלא יתפתה לאלו החטאים האומרים נארבה לדם נצפנה לנקי חנם שהוא רע מפורסם לכל בעלי עינים כי בידוע שהם לדמם עצמם יארובו ויצפנו לנפשותם כי יפגעו בהם שופטי הארץ ויעשו בהם משפט כתוב. וכאשר השלים לבאר הגנאי וההסכנה המבוארת אמר כן אורחות כל בוצע בצע וגו' כשיעור הזה שאתה יודע שתצטרך ליזהר מאלו הדברים המפורסמים ברעתם כן יש לך ליזהר מהם במה שאינו מפורסם מכוונתם כי אחר שהם מוחזקים אליך אל רעים וחטאים אף על פי שיאמרו לך דבר שאין בגלהו רע או שיהיה טוב לא תאבה ולא שמעת עליהם שלא יסורו ממך עד שמכשילין אותך בדברים שיש בהם אבוד הנפש ממש וכוונתו האחרונה במשלו שיש להזהר ולזרז ביותר ממוקשות פתויי מחשבות יצר הלב המפתה והמסית תמיד אל הדברים הזמניים המדומים והמפריד ומרחיק מן השלמיות העצמיות לפי שהסכנה ההיא המסותרת היא גדולה ועצומה מאותה הגלויה אשר זכר כי בענין המשל יסתכן הגוף ובענין הנמשל תסתכן הנפש ותאבד לעד: והוא מה שביארו היטב באומרו כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח ירצה שהמשתדל לבצוע בצע רע לביתו מהבלי העולם ודמויו כי נפש הוא חובל. והענין הזה הוא נכבד מאד והוא מה שראוי להקדימו לכוונת הספר בלי ספק ועל כל פנים הוא הענין עצמו אשר רצינו בסיבה השנית וכ"ש שצריך עוד ליזהר כשחוברה להם יחדו סבה שלישית והיא היות האדם מוטבע אל הדבר ההוא נסת מפאת טבעו והיותו משתוקק אליו מצד הרגלו ולמודו כי אז תתרבה סכנתו אם לא יתחזק חזוק גמור כנגדו. והנה מזה הטעם הצריך החכם בספר המדות שכשלא ידע האדם להזהר בעמידה על המיצוע עצמו באי זו מהמדות שיהא נוטה אל אותו הקצה שהוא פחות מוטבע אליו כדי שלא יתחברו

ההרגל והטבע ויעמדו עליו עד שישתקע בה ובה ימות. ואיפשר שזו היתה כוונת שלמה כשאמר טוב כעס משחוק כי ברוע פנים ייטב לב (קהלת ז') כי לפי שמדת טוב לב היא מדה נכונה אמצעות בין העוצב והרוגז התמידי ובין השחוק והקלות אומר כי כאשר ירצה האדם להיות עליה ולא ידע לכוין אל צמצומה שירגיל עצמו לנטות יותר אצל העצב והכעס ממה שירגיל אל השחוק כי ברוע פנים ייטב לב וזה מצד כי רוע הפנים והכעס הוא ענין נמאס אל טבע האדם וכאשר ירגיל האדם עצמו בו בהכרח ידחהו טבעו ויטהו אל צד קצה השחוק הנתאב אליו וימצא באמצעי אשר הוא טוב לב מה שלא יהיה כן אם יטה עצמו אל צד השחוק והשמחה היתירה כי הוא דבר נתאב לכל אדם וכל היום יוסיף ביציאת הקצה. והנה היא עצה נכונה מאד ונתן אותה בנין אב לכל המדות ועל זה הענין הרבתה התורה להזהיר ולזרז בכל מה שתצוה בהוצאת הממונות למה שטבע האדם והרגלו מקבילים אל המצות ההם כי נפש כל בשר נפשו בדמו הוא שכבר אמרו יש לך אדם שחביב עליו ממונו יותר מנפשו (ברכות ס"א:) מ"מ כל אחת מאלו הג' סבות וכ"ש כשיתחברו השתים מהן או שלשתן ודאי יספיקו להטות האדם מהדרך הישר וכנגדן צריך להוסיף אומץ הלא תראה חוה אמנו נתאותה בשלשתן שנאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל (בראשית ג') הנה שבטחה בו שלא יהי' בו אסון מות וכי תאוה היא לעינים יורה על נטייתה אליו מטבעה ונחמד העץ להשכיל על היות שם פני הראות שהוא ענין נאות לשלמות האדם. ולזה ותקח מפריו ותאכל (שם) ולא עמדה על ההתחזקות המחוייב אז בענין כי הנחש השיאה ולא יכלה לו והנה שלמה ע"ה זכר השלש סבות אלו בעצמן והרבה לזרז ולהזהיר עליהם כפי מה שיחייב מחבורם כדי שלא יתפתה האדם אל לחישת הנחש המלחש תמיד באזני העם להפילו חלל לפניו עד שאמר בגי לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך לשמור מזמות וגומר. כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה ואחרית' מרה כלענה חדה כחרב פיות רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו אורח חיים פן תפלס וגו' (משלי ה'). הפליג להזהיר בענין השמיעה אליו ללמוד ולהבין דברי תבונתו ולקבל מוסר חכמותיו ולהתחזק ולהתאמץ כנגד היצר הרע הוא השטן הוא האשה הזרה והנכריה אשר עליה ידבר בכל הספר הזה ובזולתו עם דתרוייהו איתנהו וגלה את אזנו בכל מה שצריך לפקוח עיניו עליו מכל השלשה צדדים שאמר לו. ועל המצא שם פני ההראות לטוב שהיא עצם ההונאה אמר כי נפת תטפנה וגומר (משלי שם). כי הנה היצר הרע מדרכו ליפות טענותיו בהראות פנים שלא יבא נזק מפתויו. ועל דרך שתארו החכם עצמו באומרו לך אכול בשמחה לחמך וגומר ראה חיים עם אשה אשר אהבת (קהלת ט') כי בכל זה יסית אותו ויפתהו מצד ההיתר שבו.

ואמר וחלק משמן חכה כי כמו שהשמן מצד חליקותו אם תטבול ידך בו תכניסה במקום צר מאד אשר לא תוכל שאתו במעט מהזמן כל טענותיו הן פני הראות לפי שעה כי יש שם הרוחה אמנם כשתעמוד במנינם תמצאם צרה צרורה. או שיאמר וחלק משמן כי החליקות הפך החדוד כי הסכין החלק אפי' תוליך ותביא כל היום לא תחתוך בו והיא משל אל הבטחון מהנזק אמנם אינו כן כי אחריתה מרה כלענה כנגד מה שאמר נופת תטופנה שפתי זרה וחדה כחרב פיות כנגד מה שאמר וחלק משמן חכה. ואמר כחרב פיות לפי שהיא חותכת מפה ומפה כמו שיבאר. ועל היות שם הסבה האחרת והיא גודל הסכנה אמר רגליה יורדות מות וגומר. וזה כי הגוף והנפש יחדיו יסופו בעצתה כי רגליה יורדות אל המות הגופני ברוב תאוותיה המכלות הבשר גם שאול שהוא גיהנם מקום העונש הנפשיי צעדיה יתמוכו כלומר שאין שום מציאות וקיום אל השאול הזה זולתי מצד צעדיה כי לצרכה נברא ולא לאחר והרי מבואר שחרבה תחתוך בשתי פיות. ועל ההזהר מצד מה שהוטבעו בו ראשונה אמר אורח חיים פן תפלס וגומר. לכן הזהרתי והוספתי לך שתשמור פן תפלס ותעקש הדרך הנכון המעוקש המסודר לפניך ללכת אל החיים האמתיים כי ידעתי שהדרך ההיא המביאה לשם היא בלתי טבעית אליך כי נצו גם נעו מעגלותיה מאותם שקדמו לך מצד הטבע וההרגל ולא תדע אותם אלא אם לא תוסיף הזריזות וההשמר מהם הנה שזכר החכם שלש הסבות ההנה והפליג בהם ההזהר על הדרך שאמרנו וכמה יצדק כל זה בשיובן על הונאות ופתויי החכמות החיצונות והנכריות כנגד התור' האלהית כמו שנתבאר יפה בפרשת משפטים שער מ"ו.

והנה לפי שהגיע משלימות התורה האלהית להישיר אותנו משלשה פנים אלו שהם עקרים ששלמות האדם תלוי בהם לזה נמצאו לה ג' שמות מפורסמים מורים עליהם. וזה כי בבחינת היותה כנגד כל הפתויים והסכנות והאסורות נקראת חיים שנאמר כי היא חייכם (דברים ל"ב) עוד כי היא חייך (שם ח') עץ חיים היא (משלי ד') כי מוצאי מצא חיים (שם ג') וזולתם. ובבחינת היותה כנגד כל הפתויים והאונאות נקראת תורה כי היא המור' דרך לפני כל אשר נעלם ממנו דבר והיא כעינים לכל מי שהוא סומא בכל ענין שאין רעתו נגלית ונכרית לעין כל. אמנם בבחינה השלישית והיא להרחיק האדם מהדברי' הרעים אשר הוא מוטבע בהם אם בטבע אם בהרגל נקראת מוסר נאמר וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יי' (דברים י"א) מוסר ה' בני אל תמאס (משלי ג') וזה שהיא מעתקת האדם מפחיתות מדותיו הנמשכות אחר טבעו כאשר יעש' האדם את בנו האוהב אותו. וכן אמר הכתוב וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יי' אלהיך מיסרך (דברים ח') ואלו הג' שמות כללן שלמה

בפירוש בפסוק אחד אמר כי נר מצוה ותור' אור ודרך חיים תוכחות מוסר (משלי ו') אמר שהתור' ומצותיה הם נר ואור לנתיבות האדם להישירו אל הדרך הישר שלא יכשל באשר לא ידע כמו שכתב דוד ע"ה נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי (תהלים קי"ט) ויתכן שכוון שלמה בזה במה שהמשיל המצוה לנר והתור' לאור כי המצוה החלקית היא במדרגת הנר העשוי לקבל האור מבלי שידליקוהו כענין ועשית נרותיה שבעה (שמות כ"ה) שאפילו מקום הנחתו קרוי נר אמנם עיון התורה בכלל נקראת אור הנאחז בנר ההוא. והוא האמת הברור כי המצוה היא הכנה להאחז השכל באור יי' ואיך שיהי' הרי השם האחד. ועל השנים אמר ודרך חיים תוכחות מוסר והרי הוא מבואר כי הנה אלה הם עניני הזריזות וההזהר אשר לפיהן יקרא האדם יודע וזריז ועל ידם יושלם בו הכח הבחיריי לגמרי מה שלא יהי' כן זולתם כמו שאמרנו ראשונה.

ועתה ראה כי במעט עיון יתבאר למעיין כי בחלק הזה מהתור' אשר עמדנו עליו ימצא אלו הענינים כלם אשר זכרנו סמוכים ורצופים זה לזה רצוני ענין הבחיר' ותכונת' תחלה ושלשת מיני הזירוז משלשת המינים אשר בהם תשתלם תכונת הבחירה כאשר הונח אמר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה את הברכה אשר תשמעון וגומר והקלל' אם לא תשמעו וגומר: הודיעם כי במה שהישירם ראשונה מענין היראה האלהית ועל הדרך אשר ביארנו כבר התחזק לפניהם כח הבחירה עד שיש לפניהם שני דרכים דרך ברכה מפה והיא בשמוע בקול יי' אלהיהם הרוצ' בטוב ומואס ברע ודרך קללה מפה והוא בבלתי שמוע אליו והוא ענין השכר והעונש הנותנין מציאות בפעולותיו הבחירות שאשר זכרנו והודיעם כי אין מבא אל הברכה כי אם בדרך אחד והמבוא אל הקללה הוא על דרכים רבי' כי כרובם כן יחטאו הרבים ללכת בהם וכמ"ש החכם בה' מהב' מספר המדות הטובים הם על דרך אחד והרעים על דרכים רבים המעלה וכו' וכבר כתב שהטוב והישר הוא כמו האות המונח למורי החצים שהכיון אליו אינו אלא ע"ד אחד אמנם המימינים והמשמאלים הם על דרכים רבים אין מספר. ולז"א את הברכה אשר תשמעו אל מצות יי' אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום יאמר כי אין דרך לבא אל הברכה האמתית האלהית כי תימינו וכי תשמאילו רק על דרך אחד והוא השמיעה אל המצות האלה וההזהר עליהם והוא דרך צר אשר אין לנטות. אמנם דרכי הקללה הם מרובים ורחבים והם הג' שזכרנו שעליהם אמר והקללה אם לא תשמעו אל מצות יי' אלהיכם המעתיקות אתכם מהמעשים הפחותים מעניני העולם המוטבעים בכם. והשני וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום אל ענינים זולתיים מצד מה שיראו לכם פנים צהובים ושוחקים אשר בם תהיו נסתם ללכת אחרי אלהים אחרים. והג' במה שתלכו

כעכס אל מוסר אויל במעשים ודרכים אשר לא ידעתם ולא שמתם על לבכם סכנתם שאלו ידעתם לא הלכתם בהם. תנה שבדרך אחד יבא הטוב אליך ובג' ינוס מלפניך. והנה די בזה הודעה אל טבע הבחירה המחייב לפקוח עינים עורות בתכלית החריצות פן יטו מן הדרך הישר אל דרכים לא טובים. וזה הענין הנכבד הוא שנתבאר לאבותינו במעמד הר סיני במאמר אנכי ולא יהי' לך ובמאמר זכור את יום השבת (שמות כ') המעידים על היותו רוצה ופועל בשמים ובארץ ובכל אשר בהם כרצונו המוחלט. והוא עצמו מה שאמר רבי אלעזר על המאמרים האלו עצמם במדרש שזכרנו ראשונ' משאמר הקב"ה דבר זה בסיני מאותה שעה ואילך לא תצא מפי עליון הרעות והטוב כו'. והכוונה כי אע"פ שנברא האדם בעל בחירה הנה כשבא נחש על חוה והטיל בה זוהמ' נמשכה זוהמתו בכל הדורות הנמשכים אחריה עד שיהיו כללם נגועים ומוכים בשגעון ובעורון אשר לא ראו את כבוד יי' ולא ידעו כי הוא יתעל' המנהיג אותו בחפץ ורצון ע"י כושר מעשי האנשים או ההפך אבל חשבו הכל למחוייב ולא ראו שום תועלת כחיות על הטוב והישר מאשר כחיות' על הרעות ואין ביטול הבחיר' גדול מזה כמו שאמרנו למעלה ובשער הקודם. והנה היה הטובות והרענת באות בכל הדורות ההם מפי עליון והיא הסדר הנתון ביד מערכות השמים זולתי בפעמים אשר נתמלאה סאתם כענין המבול וסדום ודור הפלגה וכיוצא כמו שזכרנו בפרשת פקודי שער נ"ו אמנם כאשר זרח שמשו של אברהם אבינו אשר בא בכח גדול וביד חזקה להכיר את בוראו והגיע לכלל ידיעה היותו קונה שמים וארץ ומנהיגם על דרך החפץ והרצון כמו שאמרנו והתחיל לפרסמו בעולם הנה הוא החזיר ענין הבחירה למקומה להודיע כי יש שכר לפעולות האנשים וצוה עליה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי' לעשות צדקה ומשפט למען הביא יי' וגומר (בראשית י"ח) ואחריו נמשכו הבאים הם האבות הקדושים וכל זרעם אשר להשלים ענינה נתגלגלו הדברים וירדו להשתעבד בעבודת עבודה ועבודת משא מצרים הגוי המר והנמהר אשר בקבלתם השעבוד והיותם אחרי כן נגאלים ע"י ההשגחה והיכולת האלהי הגיעו לכלל זה הדעת לגמרי להזמין רצונם לעבודתו כמו שאמר בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים (שמות ג') והנה בהגיעם לסיני אשר שמעו דברות יי' אשר זכרנו המקיימים זה נתקיים זה עוד בידם כי על זה ארז"ל (שבת קמ"ו.) ששם נחלה זוהמתן מהם כי שם קבלו עליהם ועל זרעם במאמר נעש' ונשמע (שמות כ"ד) לחיות על פי הבחירה האנושית ולא באופן אחר אמנם עדין לא נגמרה הבחירה בידם עד שנתנה להם תורה שלימה המודיעה אותם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעש' אשר יעשון ואשר תזרז אותם בתכלית הזריזות כמו שאמרנו כי בזה יתחזק ויתקיים הכח הבחיריי בלי ספק

כי מה יועיל הרצון הטוב למי שלא יכיר אי זהו הטוב האמתי ולזה אמר כי משנתן דבר זה בסיני מכאן ואילך הרעה באה מאליה על עושי הרעה והטובה באה מאליה על עושי הטובה. והכוונה שכבר נשלם בזה גדר האדם ומהותו להיותו פועל אל הטוב בבחירתו החפשית גם הרע מצד מה שהוא אפשרי עליו לבד ואין אונס ומכריח מצד סכלות ופתיות כמו שהיה בראשונה כי זהו ענין הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות ל"ג:) שנאמר ועתה ישראל מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגומר (דברים י') כמו שפירשנו. ומעתה מפי עליון ע"י הטבע הקדום לא תצא הרעות והטוב והיא עצמו מה שרצהו הנביא בכתוב שהביא לראי' אמר מי זה אמר ותהי יי' לא צוה מפי עליון וגו' מה יתאונן וגו' (איכה ג'). ירצה מהידוע לנו שלא נעשה דבר במאורעות העול' וקורותיו זולתי מה שרצהו האל יתע' כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד. וזה הענין לא יאמר מצד מה שנמשך מהסדר השמימיי העליון אשר ברא יי' לעשות עד שנאמר שמה שנמשך ממנו הוא מה שצוה להיות תמיד על יד הרצון הקדום הן שיסכים עם המעשים הבחיריים או לאו רק שהוא חפץ ורוצה בדבר עתה בעת שנתחדשו מעשי המקבלים הן שיסכים עם הטבע הקדום או לא וא"כ חוייב שלא ימשך זה הרצון רק מפאת המעשים האנושיים כי לא ישדד האל יתעל' הטבע חנם. ואם כן מה יתאונן אדם חי על מה שיבא עליו מהרע כי אם על חטאיו. ולזה סמך נחפשה דרכינו ונחקורה וגומר (שם) כי הכל תלוי בזה. ולשלמות הזריז על האופן שאמרנו אמרו ד"א (ד"ר פ"ד) א"ר חגאי מוסף על הראשון כי יאמר הקב"ה ולא עוד שנתתי לכם שני דרכים מבוארים ונגלים אלא שנכנסתי לכם לפנים מן השורה ואמרתי ובחרת בחיי' (דברים ל') והכוונה שכבר הית' ההערה והזירוז בעוצם מהשלימות עד שלא חסר ממנה דבר כאדם האומר לחבירו בחר לך הטובה שבמנות ולא עוד אלא ששם ידו על היפה שבהן ואמר אותה תקח לך. ובספרי (פ' ראה) רבי יהושע בן קרחא אומר משל למלך בשר ודם שעשה סעודה וזמן את האורחים והיה אוהבו יושב ביניהם והיה רומז לו ליטול מנה יפה ולא היה בו דעת וכן הוא אומר אשכילך ואורך בדרך זו תלך איעצה עליך עיני (תהלים ל"ב) כיון שראה שלא היה בו דעת אחז את ידו והניחה על מנה יפה הדא הוא דכתיב יי' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי (שם ט"ז) ומבואר הוא שהאל יתע' הוא בעל הסעודה אשר הכין אותה לכל באי עולם בה יאכלו איש פרי מעלליו כמו שאמר והכל לפי רוב המעש' והכל מתוקן לסעודה (אבות פ"ג) והאורחים הם כללות העולם שהושם לפניכם לאכול וכל

אחד יבחר לעצמו מכח הבחירה הנתונה בטבעו מעת היצירה.[506] אמנם אם היו יכולין מצד אפשרותם לפי טבעם הנה לא היו רשאין מצד הפסד רצונם וחוסר דעתם בהנהגת העולם על פי הרצון האלהי כמו שאמרנו. אמנם היה ביניהם אוהבו אברהם אבינו ע"ה אשר רמז לו ביניכם ליטול מנה יפה והוא מה שבא לכלל דעת את יי' וטוב הנהגתו המשלמת הכח הבחירייי כאשר אמרנו וכן הוא אומר אשכילך ואורך וגומר. איעצך עליך עיני (תהלים ל"ב) וזה כי לענין הבנים הנמשכים היה הענין ההוא רמז וקריצת עין לבד לפי שאע"פ שנזדמנה רצונם לעשות את הטוב אבל לא באו לכלל דעת להכיר את הטוב ההוא מעצמם ולעשות אותו כראוי ולזה לא נשלמה הבחירה בידם כמו שעשהו אברהם שנא' בו עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי וגומר (בראשית כ"ו). אמנם כיון שרא' שלא היה בו דעת אחז את ידו והניחה על מנה יפה והוא בבוא עליהם בהודעת דרכי התור' והמצוה ובתכלית הזרוזים ואופני האזהרות על פנים רבים ומינים שונים אשר מעקרם הג' מינים שזכרנו ראשונ' כי בזה נשלמה תכונת הבחירה בידם. והוא מה שאמר שנכנס להם לפנים מן השורה ואמר ובחרת בחיים (דברים ל') כי אין לנטות ימין ושמאל. והנה כדי לעשות רושם נפלא מן העקר הזה אשר הכל תלוי בו סמך ואמר והיה כי יבאך יי' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונתת את הברכה על הר גריזים וגומר. הלא המה וגו'. ירצה כי בתחלת בואם שם יודיעו כי הארץ ההיא באיה או יושביה א"א לחיות עליה כי אם ע"י המעשים הבחיריים כמ"ש למעלה לא כארץ מצרים וגומר. ארץ אשר יי' אלהיך דורש אותה וגומר (שם י"א) ולזה שיעשו פומבי גדול מהעקר ההוא באופן מצויין ומאויים מאד כמו שיהי' בעלות הששה שבטים על ההר הא' והששה על ההר הב' והלויים בתוך העמק עם ארון הברית אומרים בקול רם הברכות והקללות על הסדר שנזכרו בפרשת כי תבא (שם כ"ז) אשר שם נבאר טעם המצות והאזהרות שיזכירו שם ואלו ואלו עונין אמן בקול המולה גדולה וכבר יהי' הענין ההוא הנפלא תל שהכל יפנו בו משם והלאה בכל מעשיהם אשר יעשו וידמו כי הם ברשותם ורצונם ללכת אל הימין או אל השמאל אשר מימינם ברכתיי' לחיים ומשמאלם ההפך ונמצאו תמיד זהירים ומזורזים לעשות את כל דברי התור' אשר עליהם יחיו כמו שסיים זה באומרו כי אתם עוברים את הירדן וגו' ושמרתם לעשות את כל החקים ואת המשפטים אשר

[506] אמנם אם היו וכו'. ר"ל שמשל המדרש יורה שאף שהיה להם היכולת והאפשרות הטבעית, להרע או להטיב, בכל זאת לא השיגו עוד מאומה מהנהגת הי"ת ההשגחיית לדעת עי"ז כי בהטיבם דרכם יוכל להטיב להם ברצונו גם נגד חקי הטבע, כמו שיוכל גם להרע למו אם ירעו מעשיהם, ולבחור בעבור זה ג"כ תמיד רק לעשות הטוב והישר, ואף שאברהם אביהם שהיה אוהבם הטבעי רמז להם זאת ע"י שלמד את בניו אחריו לשמור את דרך ה'. בכל זאת לא הועיל להם הרמז הזה לבדו כאילו לא הרגישו בו, עד שבא הי"ת בעצמו והניח ד"מ ידם על המנה היפה באמור להם בביאור "ובחרת בחיים",

אנכי נותן לפניכם היום והיא נתינת הסבה אל המעש' הגדול ההוא אשר צוה לעשות תחלה בכניסתם שם. וזהו הענין הראשון אשר אמרנו שיכלול זה החלק מענין הטבת כח הבחירה. אמנם ג' מיני הזרוזים שזכרנו למעלה הנם מסודרים בזה אחר זה בכיון נמרץ בפרשיות רצופות וסמוכות בזו אחר זו בזה החלק. והנה מהגדול החל ואמר אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן יי' אלהי אבותיך לך לרשתה כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אבד תאבדון את כל המקומות וגומר. ונתצתם את מזבחותם וגומר. לא תעשון כן ליי' וגומר. כי אם אל המקום וגו'. להיות זה הענין יותר גדול הסכנה מכל החטאים אשר יעשה אותם האדם וחייה' תלויי' בהשמרם ממנו ע"ד שנא' מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאת חיים (משלי ד') כמו שאמרנו ראשונ' לזה זכר להם בו כל הימים אשר הם חיים על האדמה כלומר הזהרו בזה כל זמן שתרצו בחיים וזה שתפליגו ההשתדלות בהרחקת המעשים המגונים ההם מהעבודות הזרות כי לא די לכם בשלא תעבדו אותם רק בשתאבדו את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים וגו'. ונתצתם וגו'. עד ואבדתם את שמם מן המקום ההוא. כדי שלא ישאר להם שרש ועקר על ידו יהיה להם שום זכרון כי זה מה שיחוייב לעשות להתרחק מהסכנ' העצומה. ומזה הטעם לא תעשון כן ליי' אלהיכם מזבחות או אשרות או מצבות וכל מיני עבודה על ההרים הרמים ועל הגבעות וכו' כמו שהיו עושים אלו הגוים שכבר יהיו מעשיהם נזכרים ע"י כן ולבסוף תחטאו בהם כי בדרך אחרת יעבדו אותו יתעלה אשר לא יהיה לה שום שתוף עמהם והוא כי אם אל המקום אשר יבחר יי' אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה והבאתם שמה עולותכם וגו'. ואכלתם שם לפני יי' אלהיכם וגו'. הנה הבדיל עבודתו מעבודתם בג' ענינים. האחד בשהם היו עובדים בכל המקומות ועבודתו לא תתכן כי אם במקום אחד לבדו והוא אשר יבחר יי' בו כי זה מה שיורה הייחוד האלהי אשר האומה הזאת היא נבדלת בו מכל העמים וכמו שסיים לסוף השמר לך פך תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם אל המקום וגו'. שאפילו תהיה הכונה לשמים לא נכשר מקום זולתו. והענין השני במיני העבודות אמר והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם ואת מעשרותיכם ואת תרומת ידכם ונדריכם ונדבותיכם ובכורות בקרכם וצאנכם יאמר שכל אלו והדומים להם הם קרבנות נאותים וכשרים ליקרב שם לא כמו שהיו הגוים עושים לאלהיהם את כל תועבת יי' כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם. והג' בהיות הכוונה בהם לבא שם להודות ולשמוח לפני יי' המשפיע עליהם את כל הטובה אשר להכרה זו היו מתחייבים לקרוא בשמחתם שם הגר והיתום והאלמנ' והלוי אשר בשעריהם כי אין לו חלק ונחלה עמהם כמ"ש ואכלתם

שם לפני יי' אלהיכם ושמחתם בכל משלח ידכם אתם ובתיכם אשר ברכך יי' אלהיך וכבר נודע כי בכלל אתם ובתיכם הם כל הנצרכים כמו שביאר במקום אחר ושמחת לפני ה' אלהיך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנ' אשר בקרבך במקום אשר יבחר יי' אלהיך לשכן שמו שם וכן זכר בפרשה הזאת פעמים ושמחתם לפני יי' אלהיכם אתם ובניכם ובנותיכם ועבדכם וגו'. הנה העניים לא נתפרדו וכמו שאמרו חז"ל ויהיו עניים בני ביתך (אבות פ"א) ובזה ודאי נפרדו מכוונות הכותים אשר לא יכוונו בעבודתם כי אם להשחתת הקרבנות ולתועלת אוכליהם והשתוממות רעיוניהם ללכת אחריהם כאשר לא יועיל אמנם לפי דרכו יבאר להם החלוף שיהיה להם בענין זה עד בואם אל המנוח' ואל הנחלה שהוא מקום הוועד אשר נתייחד אל העבוד' ההיא. והנה כפל הכתובים בענין הזה יוכיח שעל שני מקומות ידבר ואשר ידבר בו ראשונה הוא שילה שבו נתישב ארון האלהים עד שלא נבנה בית עולמים וכמ"ש כי לכו נא אל מקומי אשר בשילה ויטוש משכן שילה אמנם אמר כשתבואו לשם לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש הישר בעיניו מהקרבנות אם חובה אם נדר או נדבה בכל מקום שמשכן יי' חונה שם כי משעה שנכנסת' לארץ לא נתן רשות להקריב קרבנות חובה כי אם במקום קביעותו זה ונחן טעם למה שעשו כן במדבר ואמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה ירצה כי עד עתה אין צ"ל שלא באתם אל סוף המנוחה שהיתה בימי דוד דכתיב בה ויהי כי ישב המלך בביתו ויי' הניח לו מכל אויביו מסביב (שמואל ב' ז') אלא אפי' אל הנחל' לשבת בארץ כמו שהיה בימות יהושע אשר הנחילה אותם ולזה הותר לכם כל מקום אשר ישכן שם הארון כאלו היה בית עולמים אמנם כשתעברו את הירדן ותבאו אל הנחלה וירשתם אותה וישבתם בה כמו שאמר למעלה הנה כבר חל עליכם איסור כל המקומות וייחוד המקום ההוא לפחות להקריב קרבנות חובה כמו שאמרנו ואחר כך אמר ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר יי' אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח והיה המקום אשר יבחר יי' אלהיכם וגו'. הנה שהזכיר להם שאחר שיבאו אל הנחל' ואל המנוח' יבנו בית עולמים כמו שנאמר ויי' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים בתוך היריע' (שמואל ב' ז' שם) ואז ג"כ נאסר שילה והוקבע הבית ההוא הגדול והקדוש והוא מה שרצהו בסוף באומרו השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר יי' יראה שלא יקבעו שום מקום אחר לא שילה ולא זולתו ואפילו בראיית עיני העדה כלומר בהסכמת הסנהדרין או המלך כי אם במקום אשר יבחר יי' באחד שבטיך שם תעלה עולותיך ושם תעשה כל אשר אנכי

מצוך כי לענין מקומות הגוים על ההרים והגבעות וגו' כבר נאמר בתחלה. זהו דרך נכון באלו הכתובים בהסכמת הדינים ובסלוק הבלבולים המפורסמים המשיגים אל פירושי הראשונים במאמר לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו' כי לא באתם עד עתה וגו' כמו שנראה מפירושיהם. ולפי שאסר להם הקרבת הקרבנות בכל מקום נמשך לומר בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר שלא יחשבו שהיה אוסר להם הבשר אם לא במקום הזבח כמו שנוהגין במדבר בהיות המשכן בתוכם רק הדם לא תאכלו ואע"פ שאינו נקטר. לא תוכל לאכול בשעריך וגו' כי אם לפני יי' אלהיך וגו'. השמר לך פן תעזוב את הלוי הכל נתבאר לפי דרכנו. כי ירחיב יי' אלהיך וגו'. גם זה נמשך מייחוד המקום אל הקרבנות וחז"ל (חולין ט"ז:) דרשו שהרשות הראשונ' היא לפסולי המוקדשים ועכשו בסתם בשר תאוה ידבר והדעת נותן לפי שתלה הענין בהרחבת הגבול אשר לא יחנו כלם סביב המשכן כמו עד עכשו ולא יוכלו להביא זבחי שלמיהם פתח אהל מועד. ואמר וזבחת מבקרך ומצאנך וגו' כאשר צויתיך (שם כ"ח.) לרמוז על הלכות שחיטה ושאר הלכות הנלמדים מהכתובים האלו כמו שנכתבו בפירושי רש"י ז"ל. רק חזק לבלתי אכול הדם וגו'. ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו דברי רבי יהודה שמעון בן עזאי אומר לא נאמר אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזק באזהרתו ק"ו לשאר המצות (ספרי פ' ראה) והנה לדעת רבי יהודה הרי זה מהדברים הנמשכים בהם אחרי הטבע וההרגל הוא אחד מהדברים שזכרנו ראשונה והפליג בן עזאי לומר שהזירוז המחוייב בכל המצות ראוי שיהיה על זה האופן אמנם כפי מה שכתבנו בפ' אחרי מות שער ס"ד מטעם איסור הדם כמו שביררנו מכל הכתובים הנזכרים שם וגם מאלה אשר היינו עליהם יראה כי לעוצם הסכנה התלוי באכילת הדם הפליג לזרז עליו כמו שתראה משם וכבר היה זה מהמין אשר התחיל בו מחמר הסכנה ועל כל פנים עקר הכוונה מתחלה היתה להזהיר על הסכנה היותר עצומה שבכל הסכנות הנופלות תחת שמירת התורה והוא להזהר מהע"א בכל הצדדים שאפשר ובענין ההוא מהאזהרה סיים באומרו כי יכרית יי' אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך וירשת אותם וישבת בארצם השמר לך פך תנקש אחריהם אחרי השמדם וגו'. ביאר כי להיות הענין מסוכן מאד ושצריך ליזהר ממנו מצד הסכנה שבו ולזה הזכיר להם שהעבירה ההיא עצמה היתה סבה אל שנכרתו הגוים מפניהם כמ"ש כי ברשעת הגוים האלה יי' מורישם מפניך ולזה אמר אחרי השמדם מפניך כלומר אחרי שתראה בעיניך שלסבת זה נשמדו מפניך עד בלתי השאיר להם שריד ופליט השמר לך פן תנקש אחריהם וע"ד שדרשו (תו"כ פרש' אחרי

פ"א) אחרי מות שני בני אהרן (ויקרא ט"ז) והנה הורה כי מפני הסכנה העצומ' הוא מזהירם שישמרו פן ידרשו לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם וגו'. לא מפני היות המעש' ההוא טוב כי כל תועבת יי' אשר שנא עשו לאלהיהם ולא מפני היות שם נטיה הרגלית טבעית אליהם כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם ואין שום אדם שיחפוץ בזה מצד טבעו וחתם את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם תשמרו לעשות לא תוסף עליו ולא תגרעו ממנו כי אני איני מכביד עליך את העול הכבד הזה לשרוף בניך ובנותיך וכדומה לזה זולתי דברים נאותי' אל הטוב והישר כמו שזכרתי למעלה ולא תוסף על הטורח המשא ובלבד שלא תגרע גם הוא צווי וזירוז מיוחד בכל מקום שיהיה שם חשש של סכנה שהאזהרות הנופלות עליו יש לשמרם כמות שהן בלי תוספת. וע"כ מה שבא הזירוז מהמין הראשון והוא להזהיר על הדבר מטעם הסכנה לבד. אמנם על המין השני והוא בהמצא הסכנה עם פני הראות של בטחון שהוא דרך שלום ואמת אמר בסמוך כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום ונתן אליך אות או מופת ובא האות והמופת אשר דבר אליך לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם לא תשמע אל דברי הנביא ההוא וגו'. כי ודאי כשיהיה המסית נביא או חולם וכ"ש בבא האות והמופת על אשר דברוהו הרי פני הראות חזקים ועזים שיש בדבריהם ממשות והדבר אשר הזיוף מורה עליו הוא מסוכן מאד כמ"ש נלכה אחרי אלהים אחרים והרי שני הענינים יחד. אמנם באומרו אשר לא ידעתם הורה כי עדין לא בא אל השלישית כי הם אלהים אשר לא ידעום ולא יש להם נטייה טבעית והרגלית אחריהם אמנם לחבור שתי סבות הפליג האזהרה מבראשונה ואמר לא תשמע אל דברי הנביא ההוא או אל חולם החלום ההוא כי מנסה יי' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים וגו'. הנה שהגלה את אזנו והורה זיוף פני הראותו שהוא נכון מאת יי' לדעת וגו'. וראוי שתדע שאין ענין זה הנסיון שהקב"ה עושה אות ומופת כנגד טבעו של עולם או מהדברים שמציאותם רחוקה כדי לאמת כזבי נביאי השקר בשום צד חלילה. אמנם הנביא ההוא היה יודע קצת דברים עתידים מצד שום קסם או נחוש או עיון מעיוני המשפטים הכוכביים ורצה לתתו אות ומופת למה שרצה מכזביו ולזה אמר ונתן אליך אות או מופת ולא אמר ועשה אליך וכבר היה ביד הקב"ה לבטל הסימן והמופת ההוא כדי להכזיבו אמנם אם לא בטלו היה כדי לצרף את הבריות לדעת הישכם אוהבים וגו'. והכוונ' שיתפרסם בעולם אמות זה הדעת והוא הישכם אוהבים וגו'. שאם אתם אוהבים באמת לא תאבה לו ואל דברי אותותיו שכבר הראית לדעת כי יי' הוא האלהים ואין עוד וכבר שמעת בסיני באזנך לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שמות כ') ולזה תתחייבו ללכת אחרי אלהיכם ולירא' אותו

ולשמור מצותיו ולשמוע בקולו ולדבק' בו בלי נטייה לזולתו כלל. ובספרי (פ' ראה) א"ר יוסי הגלילי ראה עד היכן הגיע הכתוב סוף עובדי ע"א ונתן להם ממשלה אפילו מעמיד חמה כוכבים ומזלות אל תשמע להם מפני כי מנסה יי' וגו'. א"ר עקיבא ח"ו שמעמיד המקום חמה ולבנה כוכבים ומזלות לעובדי ע"א הא אינו מדבר אלא במי שהוא נביא אמת וחזר להיות נביא השקר כחנניה בן עזור. והנה באמת ג"כ יש להשיב על דברי ר' עקיבא ח"ו שהקב"ה משרה נבואתו ושם דברי אותותיו במי שעתיד להיות נביא שקר אלא שכוונתו אל מה שאמרנוהו שבתחל' רצוני בהכרת האותות ההם הוא אמתי אמנם לסוף במה שנתנו סימן לשוא ודבר כזב הנה שקרן ונביא השקר כמו שיתכן שהיה כן ענינו של חנניה בן עזור. ואפשר ג"כ שדברי ר' עקיבא פירישן של דברי רבי יוסי הגלילי הן אשר דבר סתם ודרך הפלגה והוא הנכון: והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת וגו'. יצוה להמיתו בב"ד והפליג לפרסם רוע כוונותיו באומרו כי דבר סרה על יי' אלהיך המוציאך מארץ מצרים והפודך מבית עבדים להדיחך מן הדרך אשר צוך יי' אלהיך ללכת בה ובערת הרע מקרבך. והנה כאשר גמר להזהיר מן הסכנה שיש בה פנים כמו שאמרנו נעתק להזהיר בה כאשר יתחברו שלשה הענינים יחד ואמר כי יסיתך אחיך בן אמך או בנך או בתך או אשת חיקך או רעך אשר כנפשך בסתר לאמר נלכה ונעבדה וגו'. הנה כי באומרו כי יסיתך יורה שיש שם פני הראות שום טוב לפתותו ולהסיתו בהם כמו שאמר ותסיתני בו לבלעו חנם (איוב ב') והסתת השטן הוא כמו שאמר החנם ירא איוב אלהים הלא אתה שכת בעדו וגו' ואולם שלח נא ידך וגו' (שם). כמו שביארנו בשער מ"ב ויהיה עניו ההסתה בכאן בשיתן לו אות ומופת או שיאמר לו שיעשו בסתר ויקבלו טוב העבוד' ורוע העונש לא יקבלו ולזה אמר בסתר לאמר וכיוצא בזה ובהיות ההסתה על אומרו נלכה ונעבד' אלהים אחרים הרי שיש שם הסכנ' הנזכרת ובהיות ההסת' נעשית ע"י אחיו בן אמו או בנו או בתו או אשתו או רעהו אשר כנפשו יורה שנתחבר' שם בהסת' ג"כ הכרע' והנטייה טבעית מצד שהאדם מתולדתו מוטבע להשמע אל האנשי' האלה ולהמשך אחריהם הן בדעותיהם הן במעשיהם וכ"ש שאז"ל (ספרי פ' ראה) רעך אשר כנפשך זה אביך שכבר יכריעהו הטבע לגמרי ואף על זה דקדק בכאן כי לא אמר אשר לא ידעתם כמו שאמר למעלה רק אמר אשר לא ידעת אתה ואבותיך מאלהי העמים אשר סביבותיכם וגו' שהכוונה שלא ידעת העבוד' אמנם האלוהות אשר יאמרו אליך יהיו מאלהי העמים אשר סביבותיכם אם הקרובים אליך מאד ואם הרחוקים קצת ממך אשר לא יהיה בך אל זר שכבר שמעת שמעם וידעת אותם. והנה לרוב הסבות הנמצאות שם הוסיף האזהרות מבראשונות ואמר לא תאבה לו ולא תשמע אליו. ולא תחוס עינך

עליו ולא תחמול ולא תכסה עליו כי הרוג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונ' וגו'. ראה כמה זירז שלא לנטות אחרי טבעו ולא להמשך אחר קורבתו ושיהפוך לו לשונא ולאכזר מה שהוא כנגד טבעו ונתן הטעם כי בקש להדיחך מעל יי' אלהיך המוציאך וגו'. כי אין אהבה ורחמנות ולא שום מדה אנושית עומדות לפני יראתו ועבודתו ית' ולזאת הסבה עצמה צוה בפרש' הסמוכ' לה של עיר הנדחת הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב החרם אותה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב ואת כל שללה תקבוץ אל תוך רחוב' ושרפת באש את העיר וגו'. כי לפי שיקשה מאד על האדם לפי טבעו להשמיד ולהרוג עם רב אשר בתוך עיר אחת אנשים ונשים בחורים וזקנים יחדו וכ"ש לפי דעת ר' אליעזר (עיין סנהדרין קי"ב.) שאומר שקטני עיר הנדחת נהרגין בתוכה עם היותם בלתי יודעים בין ימינם לשמאלם ובהמ' רבה. והשכל כבר יליץ אם אדם חטא בהמה מה חטאה אם גדולים חטאו קטנים וכו' (יומא כ"ב:) [507]לזה צותה התור' לצאת ממחשבות ההן כי במקום שיש חלול השם וסכנת הנפשות עצומה בהתחבר הסבות שקדמו הנה המדה הנכונ' אצלם הוא להתאכזר על אויבי יי' ורחמי רשעים אכזרי ולזה אמר ולא ידבק בידך מאומ' מן החרם למען ישוב יי' מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך וגו'. ירצה שישרוף את העיר ואת כל שללה כליל בתורת קרבן לשם יי' ולא ידבק בידו מאומה מן החרם אשר לא ישרוף לרצון להם לפניו למען יעלה לפניו ריח הניחוח וישוב מחרון אפו הראוי לצאת מלפניו על העון הגדול ההוא ונתן לך רחמים ירצה שתהיה עם זה בידך מדת הרחמים האמתית המיוחדת אליו יתעלה ולא תשתבח בה בהפוך אותה לאכזריות כמו שהוא בהיות רחמיך על הרשעים כי באמת החסיה והחמל' על הראוי היא מדת רחמנות וכאשר יהיו על הרשעים היא אכזריות גמורה. והנה כשתעש' מצותו תשלים מדותיך וגם ירחם עליך והרבך ולא תתמעטו מפני זה המשפט אשר תעשו במדוחים וכיוצא בהם והנה אם הייתם אכזרי' במעש' לא ייעד לך רחמים על אכזריותך אבל לפי שהאמת שאתה נוהג בזה ממדת הרחמים האמתיים הוא מבטיחך לרחם עליך ולהרבות אותך. והנה רבי עקיבא דרש הייתור הזה ואמר מה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך וגומר. אם לרחם על הגדולים הרי כבר נאמר החרם אותה ואת כל אשר בה ומה אני מקיים ורחמך והרבך אלו קטנים שבתוכ' וע"ד הפשט מה שביארנו הוא נכון. מפני

[507]לזה צותה תירה ר"ל שכונת הכ' "ונתן לך רחמים" היא שלא יתשבו, כי עשות נקם באנשי עיר הנדחת מתנגד להרגש הרחמים והחנינה אשר הטביע ה' בלב כל אדם, כי באמת החמלה והחסיה על עושי רשעה כאלה, היא באמת כעין אכזריות על זולתם, יען כי ממקור העבודה הזרה יצאו תועבות גדולות ופעולות אכזריות לאין מספר כנודע, כי גם את בניהם ואת בנותיהם שרפו באש, ואם לא יעשה משפט בעושי רשעה אלה המעטים, הלוא על נקלה תפשה המספחת הזאת בכל גבול ישראל, ורבה אז המשכלה אשר תפיל עוד חללים יותר רבים, (ועיין מזה גם ביאורי למעלה בראשית דף י"ז ע"א ובמדבר דף א' ע"ב, ובהערה שם),

שכוונת השם יתברך בכל זה להעתיק אותנו מפחיתות המדות אשר האדם קרוב אליהם לפי טבעו ותולדתו ולהביאו אל טבע נכבד ומעולי ממנו עד שכמעט לא יאמרו בני אדם בתכונותיהם ומדותיהם אבל יאמר להם בני אל חי סמך לזה בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו וגומר. צוה שיעתקו מהיותם בתכונותיהם ומדותיהם בני בשר ודם אל שיקראו בנים למקום ב"ה וע"ד שאמר וכל בניך למודי ה' (ישעי' נ"ד) שהתלמידים גם הדברים הנלמדים הם ממש תולדות המלמד אותם. ולזה כשישראל שוכחין לימודן ועוזבים מצות אלהיהם ומתיאשים מהם הקב"ה נפרע מתולדותיהם כמ"ש הכתוב נדמו עמי מבלי הדעת וגו' (הושע ד'). כי כלפי שאמר הכתוב אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו (תהלים מ"ט) אמר כי המלה הזאת צודקת עליהם כיון שלא היה בהם דעת שהוא קרם וכבודם וזה לא מפני שאין בחקם לקבלו אלא מצד מיאוסם אותם שהוא עון פלילי ועל זה מדה כנגד מדה אמאסך מהיות כהן משרת לי כמו שאמרתי ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' (שמות י"ט). וכן כמו ששכחת והשלכת אחרי גוך תורת אלהיך שהיא תולדותיו של הקב"ה אשכח בניך גם אני זה כנגד זה למדנו שעל זה הדרך קראם הכתוב בנים למקום ב"ה אמנם להשמר מענין הבניות הבשרי ממש אמר בנים אתם לה' אלהיכם כי הלמ"ד מורה על הקנין לא על צירוף הבניות ע"ד שאמר והנה בן לשרה אשתך (בראי' י"ח) ותלד שרה בן לאדוני (שם כ"ד) כי זה וזה בטוב התבוננות יורה על היותו בן לאחד וקנין לשני. ועל זה הענין עצמו הוא אצלי מה שאמר הכתוב (שה"ש ג') בעטרה שעטר' לו אמו וכמ"ש במדרש חזית (שיר ג') והביא' הרמב"ן ז"ל אצל וה' בירך את אברהם בכל (שם כ"ד) שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אלעזר ברבי יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטר' שעטרה לו אמו א"ל הן א"ל משל למלך שהיתה לו בת יחידה מחבבה ביותר והיה קורא אותה בתי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי. כך בתחלה חבב הקדוש ברוך הוא את ישראל קראם בתי שנאמר שמעי בת וראי וגו'. (תהלים מ"ה) ולא זז מחבבם עד שקרא אותם אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי וגו' (שה"ש ד'). לא זז מחבבם עד שקראם אמי שנאמר (ישעי' נ"א) הקשיבו אלי עמי ולאומי לאמי כתיב עמד רשב"י ונשקו על ראשו א"ל אלו לא באתי לכאן אלא לשמוע זה די. [508]וטעם חבוב מאמרו ונעימותו כי כמו שהוא מבואר שכשקורא אדם לבתו אחותו

[508]וטעם חבוב וכו' (עיין ביאורי למעלה שה"ש דף קע"ב) ופה רוצה הרב ז"ל לבאר הכונה יותר כי הנה ידוע שאף שאם ואחות והבת משותפות בזה שהם נאהבות לאדם כאחד, בכל זאת יש לכל אחת עוד תכונה אחרת, מה שאין לזולתה, כי הבת היא נכנעת לאביה ושומעת בקולו והאחות היא חומלת על אחיה ומחננת אותם, והאם יש לה רחמנות על בניה יותר משאר הקרובים, וזש"א המדרש כי בעשות ישראל רצון הי"ת קורא אותם בשם "בת" יען כי היא שומעת בקולו כבת. ובשם "אחות" בעבור היותם מטיבים איש לרעהו, כאחות לאחיה, ובשם "אם" בעבור שירחמו מאוד על כל איש עני מסכן ואומלל.

ואמו אין הכוונה שיש לו עמה הצירוף ההוא כלל אלא שמתוך חבתו עמה משמח' לומר שלא נמצא הענוה והיראה הראויות לה בתורת בת לבד כי גם האהב' והחנינה כמו באחות ולא עוד אלא הרחמנות בטוב השכל והענוה כמו האם ויהיה לפי זה כוונתו בשני התוארים בהכרח שהיא שלימה כענין זה האחוה והאמות והיא בתו וחשוק' לו. ועל זה האופן כבר יקרא האדם את אשתו או את אהובתו אם שלש אלה ימצאו לה בתי אחותי אמי והכוונ' בת לאביך ואחות לאחיך ואם לבניך ואת שלי וכמ"ש הכתוב שרי המלך (אסתר א') שהכוונה שהם שרי העם או שרי המדינות והם עבדים למלך וכן מטעם המלך וגדוליו (יונ' ג') וכן כשקרא הקב"ה לכנסת ישראל בתי אחותי אמי על זה האופן קראם כן להורות על מעלותיהם אלו מצורף אל היותם קנינו יתעלה. והוא טעם בעטרה שעטרה לו אמו כי היא היתה אם וכנסת הבנים בני ישראל והיא שלו דומה ממש למה שרצינו בביאור בנים אתם לה' אלהיכם כי אתם בנים בני ישראל אביכם אמנם נשמעים וקנינים לה' אלהיכם כמ"ש ישראל קנין אחד (אבות פ"ו) ועל כל פנים אמר אחר שאתם אמונים בחיקו יתעלה ומונהגיה על פי מדותיו ונקראים שלו ומיוחסים אליו עד שאינכם ראויים להמנות מכלל האדם לא תתגודדו על מיתת אבותיכם כי עוד אביכם האמתי חי וקיים וכמ"ש כי אתה אבינו (ישעי' ס"ג) ואם ימות לכם בן או אח והדומים מן הקרובים לא תשימו קרחה בין עיניכם כי הבנות בנותיו והבנים בניו והוא יתעלה בעל האביד' ולא אתה וזה כי עם קדוש אתה לה' אלהיך ובך בחר וגו'. ואחר שהם שלו והוא לוקח נפשותם משלו הוא לוקח ואין להצטער על מה שבעל הדבר עושה בשלו. ובשערים נ"ט וע' דברנו עוד בזה. ובפרשת אמור אצל קדושת כ"ג שער ס"ו כתבתי כמה הוא התועלת הנמשך מאלו המצות אשר יבדילנו משאר בשרינו ומיחסת אותנו אליו יתעלה עיין עליו. וסמך הענין הנכבד הזה בכאן ללמוד ק"ו למסית ומדיח ולעיר הנדחת אשר אין לחוס ולרחם עליהם וכל שכן שלא ידאג ויתאבל עליהם כלל והנה המפרשים ז"ל פירשו אלו הכתובים בפנים אחרים כמו שהוא בספריהם. והנה לא סר מכוונת ההעתק הזה עד שהבדילם במזונותיהם מכל שאר אישי המין ואמר לא תאכל כל תועבה וגו'. כי בזה יובדלו מהם הבדל מזגי ויתחלפו בתכונותיהם וכבר ביארנו התועלת הנמרץ המגיע בזה בפרשת ביום השמיני שער ס' דרוש משם. ואולם כל זה נמשך אל מה שאמר ראשונה על הקרובים המסיתים לא תחמול ולא תכסה עליו כי הרוג וגו'. אשר הוא הענין השלישי הכולל כל ג' סבות ההזהר וההזכר' הנמרץ כמו שאמרנו. והנה היו כל אזהרות התורה האלהית או רובן מזה המין רצוני שימצאו בהם אחד אחד מג' ענינים אלו או הב' מהם או שלשתן יחד לחזק הזרוז ולהפליג הזהירות במה שיגיעו מזה אל אמתת הענינים וכל

ישראל ישמעו יבינו ישכילו את אשר יעשון מבלי שישאר להם עוד פתחון פה לומר לא ידענו או לא הודיעונו חומר הדברים על נכון כי זה מה שייטיב כח הבחירה וישלימה כמו שהנחנו ראשונה. וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה השער:

שער צד

פרק א

יבאר במאמר כי אהבת יי' ית' לצדיק קודמת לצדקתו קדימת סיבה. הוא אמת מצד כלל הבריאה. אך שקר מצד חלקיה:

עשר תעשר את תבואת זרעך וגו'

בהגדת מסבת (מכות כ"ג:) שלשה דברים עשו ב"ד של מטה והסכימו עליהם בית דין של מעלה מקרא מגלה והבאת מעשר ושאלת שלום בשם. מקרא מגלה דכתיב קיימו וקבלו היהודים עליהם (אסתר א') קיימו למעלה מה שקבלו למטה. הבאת מעשר דכתיב וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר וגו' (דה"ב ל"א) וכתיב הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי וגו' (מלאכי ג':י') ושאלת שלום בשם דכתיב ויאמר בועז לקוצרים יי' עמכם ויאמרו לו יברכך יי' (רות ב':ד') ויאמר יי' עמך גבור החיל (שופטים ו') מאי ואומר וכי תימא בועז מדעתיה קא עביד ומשמיא לא אסכימו על ידיה ת"ש יי' עמך גבור החיל:

[509]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי הן אמת שלא היה באפשרות איש להיות צדיק בארץ אם לא הקדים הי"ת לתת לו הכח השכלי להכיר בוראו, והרצון השכלי לבחור במה שנראה לו טוב וישר, ורק ע"ז רומז מאה"כ באברהם "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וכו'", וכן מאה"כ בירמיה "בטרם אצרך בבטן ידעתיך", ובבחינה זאת נוכל לאמר בצדק, כי אהבת הי"ת אל האיש השלם קודמת ליציאת שלמותו אל הפועל, כי לולא הראה לו הי"ת תחילה אותות אהבתו בתתו לו הכשרון בכח לקנות חכמה ודעת צדק משפט ומישרים, לא היה ביכלתו לעולם להשלים נפשו בפועל, וע"ז רומז גם מאה"כ "מי הקדימני ואשלם" אפס כשרון זה להשלים נפשו נתן ה' גם בכח כל אדם כצדיק כרשע, כמו שהטביע גם בלב כלם גם יחד הכח והיכולת לעשות הרעה, באופן שתהיה הבחירה החפשית ביד כל אדם להרע ולהטיב כי אלו הסיר ממנו היכולת להרע, הלוא היתה מעלת עשיית האדם את הטוב נגרעת מאוד אחרי שרק בהכרח טבעו, ולא עפ"י בחירתו החפשית יעשה אותו, וע"ז רומז לדחז"ל גם מאמר הי"ת "ואשר הרעותי" (מיכה ד') כי אחרי שנתן לאדם גם היכולת לעשות הרע הוא ית' ג"כ כעין סבה לזה, אם אח"כ ירע מעשהו, אף שבאמת רצון הי"ת וחפצו הוא רק שיעשה האדם טוב, והרע שיעשה באמת משובב רק במקרה מאתו ית' בעבור שלא מנע ממנו היכולת להרע, ונמשך מזה כי בתחילת בריאתם שוים כל בני אדם יחד, כי לכלם נתן הכשרון לקנות השלמות המוסרית, ומכולם לא נמנעה גם היכולת להרע באופן שבעת הולדת כל אדם, לא נוכל לאמור עליו עוד, שהוא אהוב או שונא לה' ורק עפ"י מעשיו הטובים או הרעים שיעשה אח"כ יקרא בשם "אהוב וידיד ה'" או בשם "שנוא ומתועב לי" באופן שלא נוכל לומר בבחינ' זאת שאהבת ה' נפלאתה לאדם אחד כבר בתחילת יצירתו במדרג' יותר גדולה מלזולתו, בטרם התהלך עוד לפניו בדרך צדקה ומשפט ומה שנאמר "אברהם אוהבי" "ועבדי משה בכל ביתי נאמן הוא" תואר זה לא נקנה להם מלידה ומבטן, כי אם לאחר שהוציאו שלמותם המוטבעת בקרבם בכח אל הפועל, ודברי החושב בהפך, כי אהבת הי"ת צריכה להיות קודמת לכל איש צדיק מלידה ומבטן, כי רק על ידה יוכל לזכות ארחו ולהטיב פעלו ידחה הרב ז"ל בשלש תשובות, הא' כי לפ"ז יהיה

[509]כשאהבת הש"י אל אוהביו היא הקודמת אל צדקתם קדומת מציאות וקדימת סבה הנה הוא אמת מצד ושקר מצדדים. הצד אשר הוא אמת הוא כשיוקח המאמר דרך כלל כי באמת לא יצדק אנוש עם אל אם לא מפני שהקדים לו בטבע הוייתו זה הכח השכלי

אשר אהבת ה' הזאת היתה לו למנה מני רחם, מוכרח לעשות הטוב, ואשר מנעה ממנו מוכרח לעשות הרע, והוא סותר לא לבד מה שכ' החוקר, כי האדם רצוניי על כל מעשיו אם טוב ואם רע, [והתורה הקדושה קוראת ג"כ באזני כל איש מישראל לאמר "ובחרת בחיים, מאמר המורה כי גם עשיית הטוב וקטן החיים המוסריים המסובב מזה, גם מניעת עשותו תלוים רק בבחירת כל אדם כצדיק כרשע,] כי אם יהיה גם עול בחיק הי"ת, כי הפליא אהבתו רק לקצת בני אדם ונתן להם עי"ז לא לבד הכשרון, כ"א גם כעין סבה מכרחת, להטיב דרכם, ומנעה מקצתם והסיר מהם עי"ז הכשרון והיכולת להטיב דרכם, הב', כי לפ"ז לא היה באפשרות שהצדיקים בעלי אהבת ה' הזאת שקדמה להם יהפכו לרשעים, או כי הרשעים אשר לא חלק ה' להם אהבתו זאת מני בטן ייטיבו בכל זאת אח"כ את דרכם להיות צדיקים והולכי נכוחה, ובכל זאת יעיד הנסיון על מציאות שני אלה גם יחד והג', כי כמה כתובים יורו על ביטול דעת זו כמאה"כ "מה ה' אלקיך שואל ממך, כי אם ליראה" וכו' ואם היתה היראה והמעשים הטובים המסובבים ממנה הכרחיים למי שהקדים לו הי"ת אהבתו כבר מני רחם, ונמנעים ממי שמנע אהבתו מהם, הלוא היתה השאלה הזאת מצד אחד למותר, ומצד אחד לריק וללא הועיל, כי האהוב לה' מני בטן ייראו אותו וישמור חוקיו בהכרח והשנוא לו הוא חסר ידו קצר היכולת לירוא את ה', ולשמוע בקולו? מכל זה נודע לנו בבירור, כי הדבר הוא בהפך, כי כל אדם נוצר מתחילת בריאתו להיות ראוי להשלים נפשו, ובזה לא יבדל איש אחד מזולתו, ורק כאשר ישלים אח"כ את נפשו בפועל ימציא לו הי"ת את אהבתו באותה מדרגה הראויה לו לפי ישרו ותומתו וע"ז רומז גם מאה"כ "אמת מארץ תצמח" ר"ל אם יעשו בני אדם בבחירת החפשית רק טוב ואמת עלי ארץ, אז "צדק משמים נשקף" עליהם כי יאהב ה' אותם כאשר יאהב איש את בנו הישר הולך, עד שנפשו קשורה בנפשו, (ועיין מזה גם ביאורי לשער ד' מס' חזות קשה,) ונמשך מזה כי לכל איש שלם יהיו למנה מהי"ת ב' מיני אהבה וחסד, הא' הוא החסד הכולל כל בני אדם יחד בתתו להם מלידה ומבטן הכשרון להשלים נפשם, והב' הוא החסד הפרטי מה שנהיה לו לבדו למנה רק אחרי שהיטיב דרכו ומפעליו יותר מכל זולתו, וע"ז רומז גם מאה"כ "אתה עשית את עבדך דוד אבי חסד כאשר הלך לפניך וכו' ותשמור לו את החסד הגדול הזה וכו', והנה המעשים הטובים אשר יעשה אותם האדם, יחלקו בכלל לג' מחלקות, הא' בבחינת גופו והוא שישים מתג ורסן לתשוקותיו, ויחדל מכל הנאה גופנית האסורה לו, או העוברת את גבול וגדר השיווי והראוי, ובשכר זה יתן לו הי"ת גם חיי גוף בריאים וחזקים וישמרהו מכל חולי ומדוה כמו שנראה באבותינו בימי המן שחטאו לפי דחז"ל ע"י שנהנו מסעודת אחשורוש, והטיבו אח"כ את דרכיהם ושבו לכבוש את יצרם ותשוקתם הגופנית ע"י הצומות שקבלו עליהם, וה' שלח עזרו מקודש להם לשמרם מחמת המציק המן הרע הזה והפיר את עצתו אשר בקש להשמידם, הב' הם המעשים הטובים אשר יעשה אותם האדם ע"י המידות והתכונות הטובות אשר יקנה לנפשו ע"י ההרגל התמידי, ד"מ מי שירגיל עצמו לרחם על אחיו האביון, ולתת מהונו תמיד צדקה, לכל איש עני ומסכן, יקנה עי"ז לנפשו מדת החמלה והחנינה היקרה מאוד בעיני אלהים ואדם לקנין עולם, והי"ת יגמלהו ג"כ כצדקו לתת לו תמיד הון ועושר שהם האמצעים אשר על ידם יוכל איש להטיב לעמיתיו, כאשר ירמוז על זה מאה"כ בצדקה "עשר תעשר" "נתן תתן" "פתח תפתח" שחברו המקור עם הפעל מורה תמיד על התמדת הפעולה וההרגל התמידי בה ואמרו גם חז"ל על מאה"כ עשר וכו' "בשביל שתתעשר, ר"ל אם תעשר תחילה בטוב לבך ובבחירתך החפשית, מהמעט אשר חנן ה' אותך בו ירבה אז הולך לרוב עד שתוכל אח"כ לעשר ממנו עוד יותר הרבה בעבור מדת טובך אשר נשרשה כבר בקרבך והג' הן פעולות האדם והשתדלותו להקנות לנפשו המשכלת ע"י הלימוד, העיון והתבוננות בדרכי הי"ת, שלימות מעלת שכלית ונפשית ואם יעשה האדם זאת בתחילתו בבחירתו החפשית יטה אח"כ הי"ת עליו חסדו ויעזרהו על ככה למען יוכל להוסיף יום יום חכמה ודעת עוד יותר, הנה לפנינו כי בכל ג' מיני טובות אלה צריך האדם תמיד לעשותן תחילה, ורק אח"כ יהיו לו אהבת הי"ת ועזרו מקודש למנה, לא כדעת החושב בהפך, שאהבת ית' היא קודמת לצדקת וזכות האדם, ועל כל זה רומז לדעת הרב ז"ל מאמר חז"ל שהחל בו" ג' דברים עשו ב"ד של מטה והסכימו עליהם ב"ד של מעלה, מקרא מגילה" שהיא ההילול וההודאה על ישועת ה' בבחינה גופנית שהיתה להם למנה, רק אחרי שובם אליו בכל לב ובכל נפש, "והבאת מעשר, ר"ל היכולת להביא תמיד המעשר אל אוצר ה', אשר תהיה לאדם כעין שכר וגמול רק אחרי שהביא אותה תחילה רק בטוב לבו בבחירתו החפשית, ושאלת שלום בשם" המורה על קנין השלימות השכלית בידיעת הי"ת, אשר גם בה החוב על האדם להחל בה תחילה, ורק אח"כ יעזרהו גם הי"ת לזה.

אשר בו מכיר את בוראו והשכל הרצוני או הרצון השכלי אשר בו יבחר לעשות הטוב והישר כי בזאת ההתחלה אשר נמצאת באברהם אבינו הגיע למה שהגיע מהשלמות ויסבול שיאמר זה כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו'. (בראשית י"ח) ירצה כי ידעתיו במין לברוא אותו באותה צורה ותכונה למען אשר יהיה בטבעו לציוח את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי'. ומזה המין אומרו בטרם אצרך בבטן ידעתיך וגו' (ירמיהו א':ה') ודאי על זה הענין צדק המאמר וכמו שנאמר מי הקדימני ואשלם (איוב מ"א:ג'). ואין לומר שמזה הצד שנאת הש"י לרשע תחייב רשעתו ועל אודות אשר בראו על הטבע הזה אשר בראו ושאור העיסה אשר שם בבשרו וכמו שאמרו חז"ל ואשר הרעותי (סכה נ"ב:) לפי שהעקר המכוון בבריאה לא היה כי אם אל הטוב והישר שבה. ואולם אפשרות הרע היא בא במקר' כדי להמציא מציאות טוב הבחירה כמו שביארנו יפה על מאמר לא טוב היות האדם לבדו שער ח'. והנה לפי זה מפי עליון לא תצא הרעות כי אם במקרה ובכח אמנם הטוב הוא המכוון בעצם ובפועל:

ואולם כשיאמר המאמר ההוא על זה האיש החלקי הרמוז ועל אהבתו המיוחדת כמו שתאמר אברהם אבינו או אי זה מהאבות והנביאים עד שנאמר שהאהבה אשר עליה נאמר אברהם אוהבי (ישעיהו מ"א:ח') או עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב:ז') היא קדמה למעשה צדקתם ושלימותם ושלא יאהבו בם לזכותם אבל שזכותם נמשך מהאהב' ההיא הקודמת הנה זהו שקר גמור מכמה צדדים. האחד למה שכבר יהיה האדם הכרחי על הטוב ורצוני על הרע וכבר נתבאר בפ"י מהמאמר הג' מס' המדות היות האדם רצוני על כל מעשיו אם טוב ואם רע ואם נזכרה שם סברא בהיות האדם בלתי רצוני בקצת מעשיו הנה היתה הפך הנאמר וזה היותו רצוני על הטוב ומוכרח על הרע ואף על פי שיהיה עול בחקו ית' כי אשר לא אהב יי' תחלה אי אפשר להיותו טוב ואחר כך הוא מוכרח להיותו בלתי טוב ואין עול גדול מהיותו אוהב קצת ובלתי אוהב קצת. הב' שאם כן אי אפשר שיהפך צדיק לרשע ורשע לצדיק כי אחר שקדמה אהבת הש"י לצדיק ואהבת הש"י לא תסור כי לא אדם הוא להנחם הנה א"א שיהפך רשע והנה אם לא קדמה אהבתו את הרשע קודם שירשע איך אפשר שיאהבנו ברשעתו ומשלא קדמה לו אהבה אי אפשר שיצדק הנה אם כן אי אפשר לרשע שישוב בתשובה ויעשה צדיק והנה שני הענינים נמצאו בטלים לפי המציאות. הג' מפני הכתובים המכחישים זאת ההנחה בפורוש אמר הכתוב ועתה ישראל מה יי' אלהיך שואל מעמך וגו' (דברים י':י"ב). מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי וגו' (שם ה'). ואם כן מהו שואל דבר ממי שאין בידו כלל לעשותו אם לא שתקדם לו אהבתו יאהבנו וינתן לו שאלתו וכן בכיוצא באלו יש

הרבה מאד. אלא שהאמת הברור כי האלהים עשה את האדם ישר מתחלת בריאתו ראוי ומוכן להשלים עצמו בדעות ומעשים וזאת ההכנה שמה בשוה בכל איש ממין האדם ההיא תקרא בשם הטבה או אהבה או כמו שנרצה ומנהו והלאה לא יעשה יי' אלהים דבר יתרון לשום איש מהאישים על זולתו רק מצד מה שימצא תחלה מהטוב והיושר בשלימותו הראשון מזולתו. והנה בהוסיף האדם בשלמות יוסיף האל ית' באהבה וכן עד שיגיע לאותה מדרגה שעליה נאמר אברהם אוהבי רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם (דברים י׳:ט״ו) ואוהב את יעקב (מלאכי א׳:ב׳) וזולתם וזה ממה שיאות ע"ד שאמר הכתוב אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (תהלים פ"ה) הנה הכרת האמת תחוייב שתצמח מארץ כלומר מיושבי הארץ הלזו ההיולאניים ועם זה צדק משמים נשקף. וזכר ראיה גדולה תחלת דברי פיהו של שלמה עם אלהיו אמר אתה עשית את עבדך דוד אבי חסד כאשר הלך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך ותשמור לו את החסד הגדול הזה ותתן וגו' (מלכים א' ג'). הנה שזכר ב' מיני חסדים הראשון הכולל אשר בעבורו היה בכחו לעשות צדקה ומשפט והאחרון אשר היטיב אליו בעבור צדקתו והוא ענין אמתי מאד. ובפרשת לך לך שער י"ו נתבאר יפה למה הקדים הכתוב לספר אהבת הקב"ה עם אברהם אל הגדת זכיותיו שלא כמנהג בשלמים עיין עליו. והנה זה הענין שאמרנו מהקדים זכות האיש תחלה אל קבלתו הטובות המיוחדות מאת האלהים יצדק בכל סוגי הטובות הן גופניות הן נפשיות בלי ספק כי בכלן מטיבין מלמעלה לפי המעשים שמקדימין המקבלין מלמטה ולא באופן אחר וכבר יחדתי בזה הענין השער הרביעי בחבור קטן שקראתי חזות קשה על סדר הויכוח שהיה לי בזה הדרוש עם חכם אחד מחכמי נכרים. והנה לפי שסוגי הטובות הם שלשה. אם טובות גופרות ממש כעין חיי הגופות וקיומם. או טובות נפשיות אשר יחלקו לתקוני הפעולות המעשיות ושלימותם. ואם אל שלמות המעלות השכליות האלהיות. לזה מה שיראה שכוונו חז"ל (מכות כ"ג:) במאמר שזכרנו ראשונה אל הדרוש הזה עצמו אשר אמרו ג' דברים עשו ב"ד של מטה והסכימו עליהם ב"ד של מעלה והיא מליצה נכבדת להיות התחלת הדברים מתעוררות משלמות משפט האנשים וגמר שלמותם בא אליהם מפאת מעלה ואמר שהם מקרא מגלה והבאת מעשר ושאלת שלום בשם. והנה במקרא מגלה כוונו אל הענין הראשון כי באמת ישועת הגופים והצלתם היה ליהודים אז מגזירת המן הרשע נתפרסם מאד היות על זה האופן כמ"ש אסתר לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו ג' ימים לילה ויום וגו' (אסתר ד׳:ט״ז) והוא מבואר כי בכל עיר ועיר מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ומספד עם תשובה

וזעקה גדולה היו ליהודים וכמ"ש גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להם לישראל וכו' (מגילה י"ד.) והנה לענין התשובה עצמו כך הוא כמ"ש שיתעורר אדם עליו מהכח הכולל הנתון בו בשעת הבריאה כמו שאמרו ז"ל (פסחים נ"ד.) שהתשובה היא מהדברים שקדמו לעולם. ואחר התעוררותו מחזיקין ידיו מלמעלה וכל עוד שיתחזק עוד משלימין ענינו בה והוא דבר שנתבאר מאד בפ רש' התשובה בסדר אתם נצבים כי שם נאמר ראשונה והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ואחר נאמר ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' ואחר נאמר ואתה תשוב ושמעת וגו' ואח"כ אמר והותירך ה' אלהיך וגו' (דברים ל׳:ח׳) כמו שיבא ביאורו בשער ק'. ולזה אמר שקיימו למעלה מקרא מגלה והוא הלילה של ישועה מצד מה שקבלוה למטה והוא ענין נכבד ומבואר מאד מצד עצמו. ועל הענין השני אמר והבאת מעשר כי הנה הוא מבואר שהוא ענין שנופל תחת הפעולות המדותיות והנה המדות כך הוא ענינם בלי ספק. וזה שכבר נתבאר בתחלת המאמר השני מספר המדות שהמעלות אינם לאדם בטבע ואינם חוץ מהטבע.[510] אינם בטבע עד שנפעל אותה בזולת למוד והרגל. לפי שאינם לנו כמו החושים שאנו משתמשין בהם לפי שהם נמצאים בנו. אמנם המדות נמצאות בנו לפי שנפעלם. ואינם חוץ מן הטבע עד שלא נוכל לקנותם שאם היו הפכיים בעבע לא היו הן בקנין והרגל כי לא תעלה האבן מאליה למעל' אע"פ שנשליכה לשם פעמים אין מספר וכן האש למטה ואנחנו נראה כי האנשים מצד ההרגל יקנו הרבה מהמדות או ימנעו מאשר להם. אבל נקבלם בטבע ויהיו שלמים בהרגל כלומר שהטבע הוא מוכן לקבלם וההרגל ישלימם. והנה הוא מבואר שכל זה אינו רק מה שאמרנו שהתחלת המדות המעשיות הן ביד האדם כשירגילם ע"י למוד. אמנם אחר שישלים ההרגל יקויימו עליו מלמעלה כשאר הצורות המושפעות לפי שהקנין השלם הוא כעין הצורה אל הכח אשר בו ולזה נתבאר במאמר ההוא איך יהיו הפעולות סבת הקנינים כמו שביארנו אצל נעשה ונשמע שער מ"ז עד שכבר חודשה שם שאלה לומר כי במה נדע ונכיר בין הפעולות הקודמות אל הקנין ומהווה אותו ובין אותם שנמשכים

[510] שהמעלות וכו' ר"ל כי הפעולות יחלקו בכלל לג' הא' פעולות טבעיות שאין ביכולת האדם למנעם, כמו כל פעולות החושים, שכל עוד שלא יעצים האדם ד"מ עיניו מראות, או יאטים אזנו בשום דבר, יראה בהכרח מה שעומד לנגדו וישמע קול מדבר אליו, אף אם לא ירצה לשמוע אותו, וכשרון עשיית הפעולות הטבעיות האלה מוטבע באדם מלדה ומבטן, מבלי שיצטרך תחילה אל לימוד והרגל, כי מדי תפקחנה עיני ואזני הנער יראה וישמע כל הדברים הנראים, והקולות הנשמעים, והב' הם פעולות שהן חוץ לטבע, ד"מ עלית האבן וכל דבר כבד למעלה היא פעולה המתנגדת אל הטבע ואין האדם יכול לעשותה כלל, כי אם גם הרבה פעמים ישליכם למעלה בכל מאמצי כחו. בכל זאת הלוא מהר חיש ישובו לרדת עוד למטה, ומעתה יאמר החוקר כי המעלות והמידות טובות הן הפעולות הממוצעות בין שתי אלה כי אינן טבעיות לאדם עד שלא יצטרך לקנות אותן בלימוד והרגל, גם אינן הפכיות לטבעו עד שנוכל לאמר ממנו שיעמול לריק לקנותן, כי אם נקנות הם לו ע"י לימוד והרגל תמיד.

ממנו באותן מעשים שאינם נכרים מצד עצמן כמלאכת הכתיבה והניגון וכיוצא שהפועל מיד בעצמו אם הוא מאומן בקי או ממתלמד. [511]אמנם במעשה הנדיבות מי יודע אם זה שנתן מתנה עשה כן לפי הקנין אשר בו או בעבור קנות הקנין ואמר החכם שהכרת פניו תענה בו כי העושה הוא שמח בפעולתו כמי שפועל הדבר הטבעי והנאות לו אמנם העושה בזולת הקנין הוא עושה בעצב הפנים מצד מה שפועל כנגד רצונו וטבעו. ולזה הפועל בשמחה ובטוב לב הוא הנדיב אמנם העושה בעצב יקרא נותן לא נדיב. והוא הדבר עצמו אשר ביארו גדול המתנדבים אדוננו דוד על אותה נדבה שהתנדב הוא ושרי המלכות לבית יי' כמ"ש וידעתי אלהי כי אתה בוחן לבב ומישרים תרצה אני ביושר לבבי התנדבתי כל אלה ועתה עמך וגו' (ד"ה א' כ"ט). אמר כי מה שהוא התנדב בוחן לב וכליות יודע שהיא נדבה ודאי כיון שביושר לבבו התנדב כל אלה ירצה השלשה אלפים זהב מזוקק וז' אלפים כסף מזוקק על מה שנאמר ראשונה והנה בעניי הכינותי לבית יי' זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחשת ולברזל אין משקל (שם א' כ"ב) שאע"פ שהנדבה היא גדולה מרוב נדבת לבו היה הכל מעט בעיניו וכמו שאמר בכאן ועוד ברצות בבית אלהי יש לי סגולה זהב וכסף נתתי לבית אלהי למעלה מכל הכינותי לבית הקדש ועתה עמך הנמצאים המתנדבים בעם עם שאין אלהים אני לדעת את אשר בלבבם הנה באמת הכרת פניהם ענתה בם שהם ג"כ באו אל המעשה בתורת נדיבות שלימה במה שראיתים בשמחה להתנדב לך כי השמחה היא סימן הקנין השלם בלי ספק וכן העיד הכתוב עליהם וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו ליי' (שם) הנה שהודה על מילתא בטעמא ולזה אמר יי' אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב וגו' (שם) ירצה שישמור תוכן לבבם זה שיהיה להם לזכות לעמוד עליהם בכל שעה שיחטאו מצד יצר מחשבות לבבם. והנה סוד כל הענין הזה נזכר בחלק אשר לפנינו מפורש באומרו להלן נתן תתן לו ולא ירע לבבך (דברים ט"ו:י'). ירצה שיהיה שיעור ההרגל במתנות אשר יתחיל בהם לקנות מעלות הנדיבות עד שירגיש בעצמו לפחות שלא ירע לבבו ולא יתעצב בנתינה כמו שהיה ענינו בתחלה ויגיע משם לשישמח שמחה גמורה כמו שיבא אחר כך בביאור ומזה הענין מה שאמר בראשיתו עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה (שם י"ד) ויהיה כפל מאמר עשר תעשר כענין נתון תתן לו כי בהתמדת הפעולות מלמטה במעשים הגופיים יתחזקו ויתקיימו הקנינים למעלה בנפש וכמו שאמרו הבאת בשנה זה תביא באחרת (תנחומא פ' תבא) ולזה מ"ש שהבאת מעשר היא מהדברים אשר עשו בית דין של מטה

[511]אמנם במעשה הנדיבות וכו' (עיין מזה ביאורי לס' שמות דף ע"ז ע"א.)

וקיימו אותו ב"ד של מעלה וזה שהם התחילו להביא אותו מעצמם שנאמר וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן ותירוש וגו' (דברי הימים ב ל"א:ה'). וכתיב הביאו את כל המעשר אל בית האוצר (מלאכי ג':י') וזה כי מעצמם התחילו לקבל טורח ההבאה שהתורה לא צותה רק שיתנהו בגרנות ואחר נקבע להם לקנין ולזה אמר הביאו את כל המעשר שלא יורו הוראה לעצמם ליקח מקצתו בשביל טורח ההבאה. ומאמר ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח וגו' (שם) הוא מה שיורה על שלימות הקנין בהרגל שהוא דבר מנוסה בלי ספק כי כל עוד שירגילו מלמטה בפעולות יקיימו מלמעלה בקנינים עד שעל זה האופן ייטיבו הפעולות יותר ויהיה השפע מתרבה והוא ענין נכבד מאד כתבתיו בשלמות בשער מ"ז הנזכר עיין עליו. ובמדרש רות (פ"ג) מה עשו אנשי כנסת הגדולה כתבו ספר ושטחוהו בעזר' ובשחרית מצאוהו חתום בחותמו של הקדוש ברוך הוא ומהו חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת הה"ד ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים (נחמי' י') כתוב אחד אומר על החתומים (שם) וכתוב א' אומר ועל החתום (שם) אלא החתומים זה בית דין של מטה ועל החתום זה ב"ד של מעלה:

ואולם הענין הג' והוא שאלת שלום בשם הוא היותר מבואר כי זה מה שיכוונו בו אל השלמות השכלי והדבקות הנפשי אשר הוא שלום בין פמליא של מטה ובין פמליא של מעלה והוא מבואר שלא יושג זה השלום אם לא בשיקדים התלמיד שלום לרב וכמ"ש ז"ל אמר לו משה אין שלום בעירך אמר לו רבש"ע וכי יש עבד שנותן שלום לרבו אמר לו מכל מקום היה לך לסייעני (שבת פ"ט.) וכבר ביארנו ענינו אצל ברכת כהנים שער ע"ד ולזה אמר שזה הענין עשו אותו בית דין של מטה וקיימוהו ב"ד של מעלה וראיתם מבועז שאמר לקוצרים יי' עמכם ויאמרו לו יברכך יי' (רות ב':ד') כי הנה הוא דבר לקוצרים מאותו דבקות עצמו באומרו יי' עמכם. ולפי מדרגתם ראוי שתהיה הכוונה בשידרשו הדבקות וירגילוהו אמנם הם ענו אותו יברכך יי' כי לפי מדרגתו כבר קויים בו זה הענין האלהי עד שראוי שנבקש מאתו יתעלה עליו תוספת טובה על מה שנקנית בו ולפי שהקוצרים עם שנזרקה בפיהם תשובה ראויה לבית דין של מעלה והוא הפך מדרגתם עמו לזה אמר ואומר יי' עמך גבור החיל שכיון שהיו כן דברי המלאך כדבריהם נראה שמאמר בועז ותשובת הקוצרים הסכמת בית דין של מעלה עם בית דין של מטה היא ודבריהם באים בדיוק בלי ספק. והנה אחר שהקדמנו זה הענין הנכבד בביאור זה המאמר הנפלא לסבת הויית הקנינים המשובחים שבו אשר ידבר בענינם בזה החלק ובפרט במה שיהיה מהם אצל הוצאת הממונות שהוא דבר קשה על האדם ורבים אשר חביב עליהם ממונם מגופם ואין צ"ל מנפשם אשר לא ירגישו במציאות' אשר לזה הרבתה התורה

לזרז ולהוכיח באופן קניית המעלות בהן נבא אל ביאור הכתובים במה שנעורר תחלה קצת ספקות שראוי שנתבונן אליהם:

א טעם אומרם ז"ל (תענית ט'.) עשר בשביל שתתעשר שאם מטבע הדבר הוא נראית בהפך ואם מדרך ההשגחה יראה שאינה עצה נכונה והרי אמרו לא יאמר אדם הריני לומד תורה על מנת שאעשיר (נדרים ס"ב.) והוא הדין לכל שאר המצות בלי ספק: ב בנגוד הכתובים האומרים אפס כי לא יהיה בך אביון וגו'. כי לא יחדל. ג מה שנראה שתלה הכתוב מתנת הצדקה באומרו כי לא יחדל אביון וגו' שנראה שאם יונח שנאמר שיחדל בשום זמן שלא יצוה עליו אפילו בזמן שימצא עד שהוצרך רש"י ז"ל לומר לכך אני משיאך עצה טובה שגלגל הוא שחוזר בעולם (שבת קנ"א:): ד אומרו והיה לך עבד עולם ואף לאמתך תעשה כן ודרך כל המפרשים ז"ל ידועה: ה אומרו כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים ודרך המדרש (קידושין ט"ו.) ידועה ג"כ יעינים אחרים יתבארו לפי דרכנו:

עשר תעשר

פרק קמא דתעניות (ט.) רבי יוחנן אשכחיה להההוא ינוקא דריש לקיש אמר ליה אימא לי פסוקיך אמר ליה עשר תעשר אמר ליה פרוש לי מר מאי עשר תעשר את כל תבואת זרעך וגו'. אמר ליה עשר בשביל שתתעשר אמר ליה ומי שרי לנסויי והא כתיב לא תנסו את יי' אלהיהם וגו' (דברים ו'). אמר ליה הכי אמר רבי אושעיא חוץ מזו שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ובחנוני נא בזאת אמר י' צבאות אם לא אפתח וגו' אמר ליה אי מאטי להתם לא איצטריכנא לך ולרבי אושעי' רבך:

[512]מה שלא יצדק נפרד באלו העניינים יצדק מחובר. וזה כי אם בקבוץ הממונות בדרך הטבעי יש מפזר ונוסף עוד וגם בדרך ההשגחה הנסיון אסור. הנה בהתחבר שני העניינים יחד רצוני הטבע וההשגחה יצדק מאמרם ז"ל עשר בשביל שתתעשר והוא על הדרך שזכרנו בתולדות הקנינים על הדרך הטבעי והוא כי כל עוד שירגיל אדם עצמו בפועל יתחזק בו הקנין ויעשה יותר בשלימות וכל עוד שישלים מעשהו יהיה השכר מרובה יותר בהצלחת הקנינים וכל עוד שיצליחו יותר יוסיף הוא בשפע וילך כן בסבוב עד

[512]מה שלא יצדק וכו' תוכן דעתו שאף שבדרך הטבע יחשבו קצת בני אדם בהפך שע"י נתינת המעשר ימעט הונם ורכושם, ורק דרך פלא ותמיהה אמר החכם כי לפעמים "יש מפזר ונוסף עוד" גם אסור לאדם לעשות פעולה טובה רק בעבור נסות בזה השגחת הי"ת ולראות אם יגמלהו כצדקו וירבה עי"ז הונו ורכושו אשר מכל זה היינו יכולים לשפוט שהנסיון בנתינת הצדקה להרבות הונו על ידה, אסור מכש"כ, אחרי שהוא מתנגד גם אל הטבע, שע"י חסרון ההון ירבה ההון ? בכל זאת אחז"ל "חוץ מזו" ר"ל שבפעולות הצדקה הדבר בהפך, כי המרגיל נפשו לעשר תבואתו והונו ולתת צדקה ממנו, ומקנה לו בזה מדה ותכונה טובה יעשרהו הי"ת בשכר זה, להרבות לו תבואתו ורכושו באופן שיוכל אח"כ לתת עוד, שיעור יותר גדול,

לאין מספר (א) ועל זה האופן יצדק יפה עשר בשביל שתתעשר כלומר עשר כהוגן כדי שתתעשר על ידי שכר ההשגחה ותוכל לעשר שיעור גדול יתר מאד. ועל זה הענין יהיה בהפך בחולשות הפעולות עד שיהיה בעל הבית הוא הכהן כמו שאמר (ברכות י"ג.) ואיש קדשיו לו יהיו. וכבר כתבנו זה על הדרך אשר זכר אותו החוקר בפילוסופיא המדינית בשער מ"ז הנזכר דרוש אותו משם אם תרצה. והוא טעם זה המאמר בשם רבי אושעי' חוץ מזו כלומר שהנסיון סכנה אצל השם יתע' בשכר המצות חוץ מזו שהיא בנתינת הממונות שיתחייב שמנתינת הממון תמשך הנתינה עוד בשפע וזה דבר שנתן לבחינה ולנסיון בלי ספק והוא מאמר ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות ולזה אמר התינוק שאלו הגיע להערת הכתוב בזה היה מבין מדעתו ולא היה צריך לו ולר' אושעיה רבו והוא ענין נכבד מאד יועיל אל הישרת קבוץ הממונות ולהודיע כי לא יועיל עוצר היד בהם במה שראוי אך למחסור. ובמדרש פ' עקב מעשה בר' פנחס בן יאיר שהלך לעיר אחת והיו העכברים הולכים בתחומה של עיר באו ובקשו ממנו א"ל ר' פנחס בן יאיר אומר לכם מפני מה הם מצויין מפני שאין אתם מוציאין מעשרותיכם כראוי אמר להם ר' פנחס בן יאיר מבקשים אתם שנערוב אתכם שאתם מפרישים מעשרותיכם אמרו לו הן ערב אותם הלכו העכברים ולא נראו עוד הרי הלכה למעשה לנסיון הנזכר. ואמר למען תלמד ליראה את יי' אלהיך וגו'. כי נתינת המעשרות הוא באמת יראת אלהות כמו שכתבנו אצל וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך שער כ"ה וכאשר נתן סדר אכילת מעשר שני והפרשת מעשר עני בשנה הג' וכל ענינם שכלם הם דברים שצריכים למוד והרגל מפני שטבע האנשים מנגדתן בקצת נעתק לענין שהוא יותר מנגד מזה. ואמר מקץ שבע שנים תעשה שמטה וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו והוא דבר קשה מאד בעיני האדם שילוה מממונו לחברו ושימתין לו עליו עדן עדנין ואחר שיעבור עליו השמטה לא יהיה לו בו רשות לשואלו: את הנכרי תגוש וגו'. לפי פשוטו כנגד יצר הרע מדבר כלומר אם תאוה נפשך לנגוש על הממון ולתבעו ולמשכן עליו כי זה מין מתשוקות ההתיהר את הנכרי תוכל לנגוש ובו תראה כח יכלתך אמנם מאשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך וכיוצא בזה אמר להלן כי לא יחדל אביון מקרב הארץ כמו שיבא אפס כי לא יהיה בך אביון וגו'. ירצה זה שצויתי לך שלא תנגוש את אחיך ושתשמט את ידך ממנו לא יהיה דבר גדול ולא תצטרך אליו הרבה כי לא יהיה בך אביון באופן שיצטרך אל ההלואות מהעשירים וימתין שישמטו בשביעית כי ברך יברכך ה' וגו'. רק אם שמוע תשמע וגו' והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבוט ומשלת בגוים רבים לרדות ולנגוש אותם על מה שתלוה אליהם ובך לא ימשולו ולא תשמע קול נוגש כי באמת כאשר ינהגו בני ישראל

שררה זה על זה אינו אלא לסבת חטא ולזה היה מתפלל עליו כהן גדול באותה תפלה קצרה שהיה מתפלל בבאו אל הקדש ביום הכפורים. וכבר כתבנו בפ' בהר סיני שער ס"ט התועלות הגדולות הנמשכו ממצות השמטה והיובל בזירוז ולמוד אופני עסקינו בעולם המביאין אותנו אל תכלית שלימותנו והנה כאשר הזהיר על זה הענין מהשמטה נעתק אל דבר יותר זר ויותר קשה בטבע האנשים והוא שיתן ממנו תחלה ע"מ שלא ישוב אליו עוד ואמר כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר יי' אלהיך וגו' פתוח וגו'. השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר וגו'. ירצה אם יגרום החטא שיהיה בך אביון מאחיך וגו' לא תאמץ לבבך ולא תקפוץ ידך מאחיך האביון אבל פתוח תפתח ידך הרבה פעמים לפי צרכיו. והעבט תעביטנו הוא פי' הפתיחת יד שזכר שאם לא רצה לשם מתנה יהי' לשם הלואה ושיהי' בה כדי לספק די מחסורו אשר יחסר לו ואפי' סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו לפי הדרש (כתובות ס"ז:) אמנם פשוטו הוא כדי צרכו ולא יותר. ולפי קושי זה הענין בעיני האדם אמר השמר לך פן יהי' דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע וגומר. באחיך האביון וגומר. כי האביון יצטער מאד מגודל צרכו ומתוך הדוחק יצעק וישוע לפניך אל יי' עם היות שאין אתה חייב לו כלום והוא חוטא למסור דין על מי שאין לו עליו מן הדין והחטא הזה יהי' מוטל עליך וזהו אומרו והיה בך חטא כי את חובו מידך יבקש או שירצ' שבעבורך יקרא תגר אל יי' ויהרהר אחר מדותיו לאמר שאיני מצדיק מדותיו לתת עושר וכבוד לאיש כמוך ויבא לספק בהשגחתו יתעל' והיה בך החטא הזה שהרי שם שמים מתחלל על ידך. והנה לפי שכל זה שמזהיר עליו הוא כנגד טבעו של אדם וכבר חשבו קצת שלא יגונה האדם על הפחיתיות הנמשכות מתכונותיו הנקנות לו כפי טבעו ומזגו לפי שאינו מושל בדמיונותיו אשר לפיהן יפעל וייחסו אותו אל המזל אשר נולד בו כאשר נתבאר בפ"י מהמאמר הג' מהמדות וזכרנוהו בשער כ"ב הנה נתן לו עצה נכונ' מאד והיא עצמה אשר הסכים עליה החכם בספר ההוא במה שביאר בפרק ההוא שאין המזל מושל ע"ז האופן על טבע האדם עד שלא יהא הרשות בידו לנטות אל מה שיחפוץ אבל שהכל יהי' לפי הלמוד וההרגל כמו שביארנו בהקדמה ושנקבלם בטבע ויהיו שלמים בהרגל והוא מ"ש נתון תתן לו ולא ירע לבבך וגומר. והכוונה שיהי' שיעור ההרגל במעשי הנדיבות עד שלא תעצב במתנות מצד היותה כנגד טבעך ותלך בהם מעלת השלימות והקנין אלא שהוסיפה תור' במאמר זה במה שהגבילה זה ההרגל מה שלא הגבילהו החכם והוא מסכים למה שאמרו בכל מקום בתלתא זמני הויא חזקה (בבא בתרא כ"ח.) ואמר כי כשיתן פעם אחד וישנה בה הנה כשיחזור ויתן שלישית כבר יצא מידי רוע הלב וייטיב

לו המעש' ההוא. והלשונות דוקא הן כי הראשון לא ייחשהו אל הפועל לפי שהוא פועל במקרה גמור ולא להתיחס אליו ולזה אמר נתון שם המקרה. אמנם השני בא המקרה עם הכנוי ואמר תתן אבל לא אמר שנתן כהוגן. אמנם בשלישית אמר ולא ירע לבבך בתתך לו כי הוא הנותן ויודע למי ורוצ' בו וכל עוד שירגילוהו יוסיף שמחה וחדוה כמ"ש וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו ליי' (ד"ה א' כ"ט) וכאשר פירשנו למעלה. ועל היות הענין הזה כולל כל המצות אמר דוד נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה (תהילים קי"ט:קי"א) כמו שביארתי אצל בגדי כהונה שער נ"א. והוא למוד נפלא מאד ולפי שבשיעור הזה מההרגל כבר יקנה האדם שתי שלמיות. האחד שלמות המעש' הנעשה על ידי גשם טבעי כלי. והשני הקנין אשר בנפש שהוא ענין נכבד ממנו לזה אמר כנגדן כי בגלל הדבר הזה יברכך יי' אלהיך בכל מעשיך ובכל משלח ידיך כי המעשים המחיחסים לו סתם הם הקנינים המעולים אשר הם פעולות הנפש באמת והמשימים המעשים מעשים בעצם ועליהם אמר בכל מעשיך ואמר ובכל משלח ידיך על המעשים הנעשים בשלוח היד המסודרים מהקנינים. כי לא יחדל אביון מקרב הארץ וגומר. לפי שכבר יהיו האנשים הולכים אחר שרירות דמיונם שמתכבדים בהמצא אנשים שפלים ודלים כי בערכם יחשבו הם גדולים ונכבדים כמו שאחשוב קצת החשובים שמחים באיש משתגע לפי שהחסרון שכלם של אלו יעיד על שלמותם בערכם לא כן משפט השלמים מאד כי הם יקוצו בהם וימאסום תכלית המיאוס וכמ"ש איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת. (משלי כ"ט:ט') (ב) ולהוציאו מזה הדמיון המשובש אמר נתון תתן לו די מחסורו אשר יחסר לו ולא ירע לבבך בתתך לו לאמר איך אעניק את פלוני העני או אחזיק בידו ואם כן במה יודע איפה מעלת העשיר על העני ובמה יוכר שוע לפני דל (ג) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ לדמיון זה רצוני משאר העמים שתרא' כל היום עניים ומרודים ותכיר מעלת עשרך בהם אם תאוה נפשך החסרה בכך על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך לאחיך לענייך ולאביונך בארצך השיאו עצה נכונה שלא ירצ' בזלזול אחיו ענייו או אביונו אשר בארצו אשר עליו אמר בתחלת הענין כי יהי' בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך. וזה אחר שאפשר להמצא עניים ואביונים שלא יהיו אחיו וענייו ואביוניו כאשר בארנו. וזה הפירוש הוא נכון ומתיר שני ספקות שנזכרו בו ואחר שזירז בזה הענין על האופן הנזכר נעתק לאחר זר ממנו ואמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה וגומר וזה שכבר ימכרו לו העברי או העבריה בכדי דמיהם ושלא יעבדו עמם רק שש שנים ואותם שלא יעבוד בהם עבודת עבד אבל כימי שכיר יהי' עמו ועוד עמו במאכל עמו במשקה (קידושי' ט"ו.) שלא יאכל פת נקייה והעבד

פת קיבר הוא יין ישן והעבד חדש ושלא ישכב הוא על גבי מוכין והעבד על גבי תבן שנאמר כי טוב לו עמך וגם שיפרנס אשתו ובניו אם יש לו ולא די לו כל זה אלא שהוא צריך להעניק לו בצאתו מצאנו מגרנו ומיקבו שיעור רב לרבי מאיר ט"ו סלעים לרבי יהודה שלשים לר' שמעון חמשים (שם י"ז.) ולפי הקושי הנמצא במצוה זו הוצרך לומר וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום. ויש בזכרון זה שני טעמים: האחד שקנאו ופדאו מבית עבדים והעבד שכך ענינו הוא חייב לעשות כל מה שיצוה עליו רבו בין שקשה עליו או שיקל. והשני כי מתוך כך ידעת את נפש העני אשר הוא עבד תחת יד זולתו כי הוא צריך להטבה זאת כלה ועוד. ולענין השני חוזר ואומר על כן אנכי מצוך וגומר. והנה לקרב דעתו ולהשיאו לנהוג בו מנהג אהבה וקלות העבודה אמר והיה כי יאמר אליך לא אצא מעמך כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך כלומר מאחר שטוב לו עמך סוף שיאמר כן ויסבול באהבתו אותך חרפת העבדות והרציעה כמו שאמר ואם אמור יאמר העבד אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי והגישו אדוניו וגומר ועבדו לעולם ואומר ואף לאמתך תעשה כן (ד) לומר שאע"פ שלא יקווה כי בהטיבו עמה תרצע להיות לשפחה עולמית שהרי עבד נרצע ואין אמה נרצעת מכל מקום אל נא תמנע מהטיב עמה כמו שזרזתיך על העבד כי טוב לו עמך ואיך שיהי' לא יקשה בעיניך בשלחך אותו חפשי מעמך בסוף ולא ירצע כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים חכמינו ז"ל אמרו מכאן שהעבד עברי עובד את רבו בין ביום ובין בלילה (שם ט"ו.) ומהו עבודתו שרבו מוסר לו שפחה כנענית והוולדות לאדון והוצרכו לומר זה לפי שלא עלה על דעת שיהי' לו רשות לרדותו בפרך עד שיעבוד אותו בלילה כמו שעובד ביום שהרי אמר כי טוב לו עמך זה שוכב במוכין וזה בתבן אסרה תור' כל שכן שיהי' זה שוכב על המטה וישן שנת מנוחה וזה עומד ועובד בליל' לראש אשמורות. והרלב"ג ז"ל כתב ואפשר שהיה הרצון בזה כי ימי השכיר הם ג' שנים באומרו שלש שנים כשני שכיר ולזה יהי' זה שעבד שש שנים עובד משנה שכר שכיר עד כאן. ואני קודם שראיתיו בפירושיו עלה כך בלבי אלא שלא מצאתי בו טעם פיוס שכבר יוכל לומר ג"כ כי שש פעמים כשכר שכיר עבדך שש שנים שכן כתיב ג"כ בעוד שנה כימי שכיר (ה) ואשר יראה לי בזה יותר נכון הוא שהשכיר ששוכר עצמו בכל יום הרי הלילות הוא ברשות עצמו לגמרי כשאר בני חורין אמנם העבד הנמכר לשש הנה העבדות חל עליו בכל הזמן עבד יקום מהמטה בבקר ועבד ישוב שם בלילה ואף כי ינום ויישן לא יסור עבדותו ממנו והוא מעותד לכל עת שתצוה אותו דבר שיקום עמך לעשותו ולא יסרב דבריך והרי עם זה שיש בעבודתו משנה עבודת השכיר באלו

השש שנים עד שראוי שתחשבם לי"ב שנים גם כי בגלל הדבר הזה שתוותר עמו יברכך ה' בכל אשר תעשה. ואחר כל זה אמר כל הבכור וגומר להזהיר על לא תעבוד ולא תגוז שהם דברים שבנקל יכשל האדם בהם וגם התר בעל מומו ואיסור דמו כדרך בשר של חולין שלא יחשב יצא מכללו. שמור את חדש האביב וגומר. כבר כתבנו בפרשת בא אל פרעה שער ל"ח מה שראינו בפרשת זו גם בפרשת כהנים שער ס"ז כתבנו מה שבידנו בספירת שבעה שבועות ובחג השבועות עצמו ובשאר המועדים כלם כל אחד בפרשה בפני עצמו אשר בכללם נתבאר ענין חג הסכות וכל מצותיו ושמחתו על נכון הוא אשר חתם בו פרשה זו שנאמר ושמחת בחגך וגומר שבעת ימים תחוג לה' אלהיך וגומר. עד והיית אך שמח ומלת אך יורה על הפשרת השמחה עם היראה אשר כתבנו שם והזהירם על עליות הרגלים שלש פעמים בשנה לשלש תועלות גדולות. האחד משום מה שהם חייבים לעלות להודות לפניו על יציאתם ממצרים שהוא דבר מיוחד להם גם שהם בזמן הקציר והאסיף שהם טובות משותפות לכל באי עולם ולהם לבדם נתן להודות לו ולברכו על הכל כי בשבילם נתברכו כלם כאשר אמר הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו (תהילים קי"ז:א'-ב') והוא השבח המיוחד על זה הענין בהלל לא שהגוים עצמם והאומים ישבחוהו ויהללוהו כי הוא יתעלה אינו חפץ בקילוסן וכמו שאמר בפי ישרים תתרומם ובשפתי צדיקים תתקדש וכי'. וכבר כתב החכם בספר המדות מה ששמע או קבל מאלו העולות והקרבנות הנקרבים באלו הזמנים המיוחדים ונתן טעם לנתינת המעשרות ולהיות האנשים בטלים כמו שכתבנו בפרשת משפטים שער מ"ז. אמנם התועלת השני כי בעליית רגלים אלו יתקיימו ביד כללותם תמיד החקרים התוריים הרמוזים והמסומנים בכל הרגלים כמו שכתבנום אחד לאחד בשער ההוא ויתקיים בידם היכולת האלהיי הנסיי ממרא' עיניהם אשר יראו שם בניסים התדירים במקדש. והתועלת השלישי שתתקיים ההכרה והאהב' ביניהם ויהיו מזומנים להשלים אלו עם אלו צרכיהם מאשר יצטרכו קצתם לקצתם וירבה השלום וטוב המצב כמו שיבא בפרשת וילך שער ק"ב ב"ה. לפי שאמר ולא יראו פני ריקם שהכוונה אפילו דבר מועט לשם הראי' כמו שאמר הראיה מעה כסף (חגיג' ב'.) לזה חתם איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך יאמר זה כמדבר עם החולק על המיעוט הזה וירצ' כל זכר מהם שיביא לשם איש כמתנת ידו ואם הוא מעט הוא מקובל לפניו יתעל' כברכת יי' אלהיך אשר נתן לך ואתה מקריב אותה לפניו ואמר זה לחבב ולהקל העליה בעיניהם כדי שיעלו שם לאלפים ולרבבות לקבל התועלות הנזכרות וכ"ש במועד שנת השמטה

בבוא כל ישראל לראות וגו'. אשר שם יקרא המלך באזניהם את דברי התור' הזאת כמו שיתבאר בשער הנזכר וזה מה שרצינו ענינו בזה השער:

שער צה

פרק א

יבאר שהנהגה הטבעית והיותר נאותה להפיק רצון ההשגח' האלהית היא הנהגת המלך, ויבאר טעם מעשה העגל:

ואמרת אשימה עלי מלך וגו'. כי ימצא חלל וגו':

בספרי (פ' שופטים) מנין שממנין בית דין שופטים לכל ישראל שנאמר שופטים תתן לך ומנין שממנין שוטרים לכל ישראל שנאמר ושוטרים תתן לך ר"י אומר מנין שממנין אחד על גבי כלם תלמוד לומר תתן לך. ואומר ושוטרים הלוים לפניכם חזקו ועשו ויהי יי עם הטוב (ד"ה ב' י"ט):

[513]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי הנה כבר אמרו מחקרי הטבע כי להעמיד גוף האדם, כבית נכון הבנוי על תלו צריכים ארבעה כוחות אשר פעולת כל אחד שונה מפעולת זולתו כח האחד הוא המושך מאכל האדם אל תוכו, ר"ל הכח המעיר ומסבב אותו לקחת מזון הכח השני הוא המחזיק אותו בקרבו, ולא יתננו לצאת החוצה בטרם ימוץ ממנו הלח והדם המצטרך למזון האדם, והשלישי מעכל אותו. ר"ל שפועל פעולתו עליו להפרידו ולהתיכו לחלקים שונים, והרביעי מחלק הלחיות הטובים המתפרדים ממנו לכל חלקי ואיברי הגוף, להשלים בהם מה שנתך ונאבד מהגוף בכל יום (עיין מזה ביאורי למעל' בראשית דף י"ג) והנפסד ממנו אשר לא יצלח עוד לכל, ידחה לחוץ ע"י הזעה, השתן, וצאת האדם, וכל עוד ישארו ד' כחות אלה באדם על כנם, ושומרים משמרת פקודתם כראוי. יהי' בריא וחזק, ורק כאשר יוחלש או יחדל אחד מהם מעשות פעולתו יחלה האדם, ועמודי בריאתו יחלו להתרופף, כאשר רומז ע"ז גם מאה"כ "ביום שיזועו שומרי הבית" וכו' כי הכוחות האלה קרא החכם בשם "שומרי הבית ואנשי חיל" וכמו כן צריכים להנהגת האדם הביתית, ג"כ ד' מיני פעולות אלה, אשר יעשה אותן איש אחד כלן יחד, או שיעשו אותן אנשים שונים איש איש מלאכתו אשר הוא נועד לה, כי בכל בית צריך להיות איש אחד אשר ישתדל להביא טרף ומזון ושבר רעבון כל בני הבית, ולהמציא. להם גם כל שאר מחסוריהם המצטרכים להם ועל הרוב יעשה זאת בעל הבית. או עבדו תחתיו, ופעולתו זאת דומה לפעולת הכח המושך בכל בעלי חיים גם צריך להיות בו איש אחד מי שישמור כל הדברים האלה המובאים אל הבית, שלא יאבדו לריק וללא הועיל ופעולתו דומה לפעולת הכח המחזיק, גם צריך להיות בו מי שיכין ויתקן כל הדברים האלה כראוי, ד"מ המאכל והמשק' ע"י פעולת הבישול או האפיה, והמלבושים ע"י פעולת האריג' והתפיר' ושאר מלאכות, באופן שיהי' הכל ראוי לכל מה שיצטרך אליו, ופעולה זאת דומה לכח המבשל והמעכל את המזון בגוף, ומלבד כל אלה צריך להיות שם גם מי שיחלק לכל אחד ואחד מאנשי הבית המנה הראוי לו, ולהוציא את כל הנפסד לחוץ למען יהי' הבית תמיד נקי מכל סיג וחלאה, ורוב פעולות אלה נתונות לרוב תחת פקודת משמרת האשה הגביר' ושפחת', וכאשר יחדל אחד מכל אלה לבלתי עשות פעולתו כראוי יהרס שלום הבית, ואשר הגופני של כל יושביו, וע"ז העיר החכם באמרו "תחת שלש רגזה ארץ" וכו' כמו שהולך הרב ז"ל ומבאר, וכמו שיצטרכו ד' מיני פעולות אלה לקיום גוף האדם הפרטי, ולקיום ביתו בבחינת אשרו הזמני והגופני, כן יצטרכו גם ד' מיני פעולות שונות לשלימות הנפש כל עת היותה עלי ארץ והעדר או הפסד אחת מהנה ימנע ממנה ג"כ קנין האושר המוסרי, כמו שהעיר על זה החכם לדעת הרב ז"ל באמרו "דרך נשר" וכו' (עיין ביאורי למעל' בראשית דף ע') והנהגם להנהגת המדינה וכל חברה אנושית מצטרכות ד' מיני פקידים אלה, אשר ישימו תמיד עין השגחתם על כל אחת מד' פעולות אלה, ורק בשמור כל אחד מהם את משמרת פקודתו כראוי, יקוים שלום ואושר המדינה והחבר', תחת כי יהרס ויאבד על נקלה כאשר יעשו מלאכתם רמיה, ואף כי אם יחדלו מעשות' כלל וכמו שבגוף האדם הלב שהוא משכן החום

הטבעיי ודם הנפש הוא ג"כ מקור כל הכחות הארבע' הנזכרות למעלה על פיו יצאו לפעול פעולותם, ועל פיו יחדלו מעשותן, כי מדי יחלש הלב על ידי שיתמעט דם הנפש בתוכו, ויתקרר החום הטבעיי בקרבו, תשבותנה גם פעולות כל איברי וכחות הגוף וכמו שבהנהגת הבית יעשו גם כל יושביו פעולותיהם רק על פי האדון המנהיג את הבית כלו, ובהנהגת המדינה רק על פי השר או הפחה אשר הוקם עליה, כן אם יסובב כראוי שלום הממלכה כלה המאחדת תחת ממשלתה כמה מדינות ועמים שונים צריך לרוב שיהי' מלך בתוכה אשר יפקיד כל הפקידים בארצה, והוא הראש והאדון לכלם, על פיו יוציאו ועל פיו יביאו את העם אל מקומם בשלום, והנה המלך הוא ככח הטבעיי הכולל אשר בגוף השומר ומחבר כל חלקיו ואיבריו יחד, כי גם הוא חובה עליו לחבר ולאחד כל פעולות ומעשי כל אחד ואחד מיושבי ופקידי המדינות כולן, לסבב הטוב הכללי אשר בצלו יחיו כלם שלוים ושקטים, [וכ"כ גם החכם צ'יצערא באגרותיו לאחיו "כי אין די למושל חכם, וצדיק אם יעשה רק בעצמו את הטוב והישר לעמו הנתונים תחתיו, כי אם יצטרך גם לפקוח עין בחינתו ולהשגיח על מעשי ופעולות הפקידים הנתונים תחת משמעתו לבל יפרצו פרץ, ויעשו עולתה, כי אם ילכו תמיד רק בדרך הצדק והמישרים למלאות חובתם, כי רק אז יסבב אושר והצלחת מדינתו,] גם כאשר ישים מס על הארץ יהיה חפצו רק למלאות בו צרכי ומחסורי הממלכה כלה לבד, למען סבב עי"ז שלום ואושר כל יושביה, [ובאופן זה ראוי ג"כ כי לא יגרע איש מתת כפי מסת הונו ורכושו את מנת המלך אשר יושם עליו [וכן כתב גם החכם הנ"ל באחד ממאמריו. כי הכנסות המדינות ומנת מדתם אשר יבוא אל גנזי המלוכה והממשלה הן הן כעצבים ועורקים בגוף האדם, כי כאשר בלעדם לא תכון חיות וקיום האדם עלי ארץ, כן מבלעדא הכנסות לא תכון הצלחת המדינ' והנהגתה, ע"כ הוא ג"כ מחובת העומדים על משמרת פקודתי המדינה, לשמור אותן לבלתי תאבדנה בהעדר השלום בארץ, כי בהיות חרב ומלחמ' בתוכה אין מרעה צאן ובקר, ואין עבודת שדה וכרם, גם מסחר וקנין אין, ומאין ישלמו היושבים מנת המלוכה, וכסף חוקה אשר הושם למס עלימו ? ובאגרתו לאחיו כ': כי כל יושבי מדינה ומדינה אשר בצל מלכיהם ושריהם יחסו וישבו בטח מפחד רעת מלחמת אויב ואימת מגורות אנשי בליעל אשר בקרבם, ישימו על לב כי הממלכ' והממשלה הזאת אשר בצל כנפיה יחסיון ובאברתה תסך ותגן אלימו, לא יוכל להתנהג ע"י הפקידים שרי ואנשי הצבא רק ע"י הוצאות רבות מגנזי המלוכה, ואז בשמחה וטוב לב יתנו מטובם ואשרם כסף חק המלוכה ומנת מדתה מכל סחורתם ומרכלתם, ולא ירע לבם בתתם מעט מהרבה אשר יש להם לקנות להם במחירו מנוחה ומרגוע ממצוקת אויב ובטחון תמידי מפשע ארץ.],] ורק ממלך ישר וטוב כזה המשתדל רק לשחר טוב ארצו הכללי, אה"כ "מלך במשפט יעמיד ארץ" תחת כי בהיות מגמתו רק לתועלת עצמו, להשתרר על זולתו, ולבצוע בצע רע לביתו, לא לבד שלא ישחר הטוב הכללי, כי אם גם ירבה שוד וחמס בארצו, כי ממנו יראו עמו ושריו ויעשו כמוהו, לפנות רק איש איש לבצעו מקצהו ועי"ז יהרס שלום ואושר המדינה בכלל, כמאה"כ "ואיש תרומות יהרסנה" ונמשך מזה, כי הרע המסובב לארץ במלוך עליה איש ערירי, יגדל יותר, מהרע אשר יולד בקרבה בהיותה רק מבלי מלך או שר כלל, כי אז יחסר לה רק הטוב המסובב בהיות כל יושביה נקשרים ונדבקים יחד ע"י מלך טוב מושל באדם צדיק, אבל בכל זאת יוכל כל איש לבדו לשחר טובתו הפרטית, אפס במלוך אדם חנף או מושל רשע על הארץ, הלוא ממנו ילמדו גם כל הסרים למשמעתו להרע מעלליהם, ואז איש את רעהו יצודו חרם, ותמלא הארץ חמס ושוד, אלה וכחש רצוח וגנוב, באופן שאין גם אחד מיושבי הארץ אשר בביתו ובמעינתו ישכון בטח שקט ושאנן מפחד רעת עמיתו אשר במסתרים יארוב עליו להרע לו, והנה מכל האמור עד הנה נודע לנו למדי כי הקמת מלך אשר לצדק ימלוך, היא טובה גדולה לכל עם אשר ע"כ נראה לא לבד כי כמעט בכל האומות אשר היו מימי קדם עד עתה בכל מקומות מושבותם, השתדלו להשים עליהם מלך או שר, כי אם גם בהרבה בע"ח נראה כי ישימו להם כעין מלך אשר יצא ואשר יבוא לפניהם [ומה מאוד גדלו מפעלות הי"ת אשר שם בבחינה זאת בטבע הדבורים אשר הם קטני ארץ מאוד, כאשר יודיעו זאת לנו חכמי הטבע, כי בכל כורת יש ט"ז מאות זכרים הנקראים בשם דראהנען, וכ' אלף נקבות עקרות הקטנות מהם, אשר אין להם הכשרון להוליד הנקראות בשם ארבייטסביענען, בעבור עשותן כל מלאכת עבודה המצטרכת לקיום כלם, כי הן תמוצה סיסס הפרחים לעשות ממנו דבש למאכל, ודונג לבנות ממנו לשכות שונות י"ב מאות או יותר להיות משכן לאפרוחי הדראהנען, ולשכות אחרות קטנות למשכן אפרוחי הדבורים עושי המלאכה, ושאר לשכות להניח שם הדבש, ולשכות אחרות יותר גדולות למשכן המלכה, כי בכל כורות יש רק נקבה אחת הגדולה מכל שאר הדבורים, אשר היא פרה ורבה מאוד, כי תלד בכל שנה כ' או ל' אלף ביצים, והיא הגבירה והמלכה לכולם, על פיה יצאו ועל פיה יבואו, גם המות לא יפריד ביניהם, כי במותה ימותו לרוב כלם, או לפחות יתפרדו ויפוצו אנה ואנה, ואם על פי מקרה תולד עוד נקבה אחרת כמוה, אשר לדעת קצת החוקרים תהיה זה רק, אם תזורה ביצה אחת באחת מלשכות המלכה, אשר הן רחבות ידים יותר משאר הלשכות, אז אם מספר דבורי הכורת גדול כל כך עד שיוכלו להחלק לשנים, תצא המלכה הצעירה הזאת מהכורת הראשונה אל מקום אחר, ועמה יצאו גם חצי מספר הדבורים להיות לעם אחר, ואם לא, ימיתו המלכה הצעירה הזאת, כי בכל כורת לא תוכל להיות שוררת כי אם מלכה אחת,] וידוע ג"כ כי גם המושגח בהשגחה פרטית מהי"ת חובה עליו

[513]כמו שהנהגת הבית המלאכותיית ליקחה מהויית הבית הראשון הטבעית. כן הנהגת המדינה בכל המדינות:

הענין האחד הוא מבואר כי הנה האלהים עשה את האדם בצלם ודמות מגדל אחד בנוי על שני עמודים ועשה בו דיורים תחתיים ושניים ושלשיים כבר השתדלו המליצים לזכור כל מלאכת הבית ההוא בתיו ועליותיו חדריו וגנזיו וכל מעשה עבודתיו וצבא משרתיו ופקודיו כלם כמו שבא בדבריהם. אמנם ראש המדברים בהם ומופת לכלם הוא שלמה המלך ע"ה ברוח הקדש אשר עליו כשאמר בסוף משלי תתת שלש רגזה ארץ וגומר. תחת עבד כי ימלוך וגומר. תחת שנואה כי תבעל וגומר (משלי ל׳:כ״ג) וזה שהוא ביאר שהנהגת הבית ופרנסתו הוא ענין מלאכותיי נמצא בהנהגה הטבעיית אשר לגוף האדם ראשונ׳. וזה שכבר חלקו הטבעיים פרנסת גוף כל בעלי חיים לד׳ מחלקות והם הד׳ כחות הראשיות אשר יכללם הכח הזן. האחד הכח המושך המזון אל כל מקום אשר

לתקן תחילה ענינו כראוי, לפי מה שתחייבהו ההנהגה הטבעית, כי רק אז תהיה לו אח"כ השגחת הי"ת הפרטית למנה בתכלית השלימות, לא להיות תמיד עצל חובק את ידיו, לבלתי עשות מאומה להטבת ענינו בהנהגה טבעית בבטחונו לבד על הי"ת כי הוא לבדו יגמור כל טוב בעדו [ע"ד משאחז"ל (פסחים דף ס"ד ע"ב) "אניסא לא סמכינן," ועד"ז אמרו ג"כ להורות על זה יכול יהיה יושב ובטל ת"ל וברכך ה׳ בכל אשר תעשה,] (ועיין מזה ביאורי למעלה בראשית דף קצ"ט,) ונמשך מזה כי ע"כ ברצות הי"ת לשחר שלום ואושר האומה הישראלית גם בבחינ׳ מדינית, ונצטוו להשים עליהם במאה"כ "ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים" וכו׳ ר"ל אם תבקש רק לבלתי היות בבחינת הנהגת המדינית הטבעיית נגרע משאר העמים, אז לא לבד יישר הדבר בעיני, כי אם גם מצוה אני אותך עליו "שום תשים עליך מלך," וכן נצטוו ג"כ לתת שופכים ומנהיגים בכל עריהם במאה"כ "שופטים ושוטרים" וכו׳ (כמו שנראה שנצטוו גם לעשות שאר תחבולות אנושיות בהלחמם עם מלכי כנען ובשאר מלחמותיהם, ולא להסתפק לבד בבטחונם על הי"ת, אשר אין מעצור לו להושיע גם מבלי שום תחבולת מלחמה, כי גם הי"ת חפץ שיעשה כל אדם מה שיש ביכלתו האנושית לעשות לטובתו ולתועלתו, ורק אז ישפיע עליו ברכתו, וישלח עזרו מקודש בכל אשר יעשהו,) וחטא ומרי ישראל בשאלם להם מלך בימי שמואל, אשר בעבורו חרה לא לבד אף שמואל, כי אם גם אף ה׳ עליהם היה לפי"ז רק בעבור שאמרו "תנה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים" כי בזה הורו לא לבד שלא יתרצו עוד במשפט שמואל שהיה השופט עליהם, כי אם גם שיחפצו לצאת גם מרשות הי"ת והנהגתו הפרטית והנסיית עליהם, ורוצים להתנהג תמיד רק באופן טבעיי ממלך אנושי, ולהושע רק על ידו מכל הצרות אשר תמצאמו. ככל שאר הגוים וזשאה"כ "ואתם מאסתם את אלהיכם מכל רעותיכם וצרותיכם" וכו׳ ר"ל גם בעת צר לכם לא תחפצו עוד שיושיע לכם באופן נסיי, יען כי אז הייתם מחויבים גם לשמור חקיו ומשפטיו. אשר רק על ידם תעשו ראוים להתנהג בהנהגתו ההשגחיית הזאת, ויותר טוב הוא לכם לפי דעתכם הנפסדה להיות חפשים מעבודתו למען היות לכם היכולת ללכת בשרירות לבבכם הרע, אבל פעולת שימת המלך עליהם בעצמה לא היתה רעה בעיני הי"ת כלל, אחרי כי הוא בעצמו צוה אותה ביד משה נביאו, וברעיון זה מבאר הרב ז"ל הרבה כתובים (עיין בפנים הספר,) ועפ"י הדברים האלה יבואר גם מאחז"ל שהחילנו בו כי בתחילה אמר "מניין שממנין שופטים וכו׳ וממנין שממנין שוטרים וכו׳ ת"ל שופטים וכו׳" ויען כי תכליתם היא לחבר ולאחד כל בני העיר או המדינה להיות לחברה אחת, נקראים בשם" אלהים" בעבור שהם שותפים לאלהים בענין זה, שגם הם יחברו כמוהו אישים פרטיים אל כלל אחד, ור"י אמר "מניין שממנין אחד על הכל" הדומה בזה עוד יותר לאלהים עליון, בעבור שקושר אישי כל האומה והממלכה להיות יחד כאיש אחד חברים, ת"ל "תתן לך" ר"ל אני מצוה אתכם ומרמז בזה גם על מינוי אחד, אשר על ידו תעשו כולכם כגוף וכעצם אחד, והוא מינוי המלך על כלם, ועל זה רומז מלת "לך" בלשון נוכח ליחיד על כל האומה הישראלית בכלל, וע"ז מורה גם מאה"כ בדה"י שאחר שאמר בתחילה בלשון רבים "ושוטרים הלוים לפניכם" וכו׳ אמר אח"כ "ויהי ה׳ עם הטוב" ר"ל היקר והנכבד מכלם אשר יהיה להם בעבור זה לראש ולקצין. הדומה בבחינה מה אל הי"ת המחבר ומאחד כל חלקי הבריאה, וכל הנמצאים כלם להיות לאחדים, וע"כ יהיה גם הוא בעזרו כמו שאמר "ויהי ה׳ עם הטוב".

היה שמה הצורך ללכת. והב' הכח המחזיק אותו לשם הזמן הראוי לו עד יושלם בו בשולו. והג' הכח הטוחן או המבשל אותו בכל המקומות אשר יבושל בהם. והד' הכח המחלק אותו מה שראוי למזון לכל האיברים הניזונים ומה שראוי לדחייה אל הכלים המקבלים אותו או המוציאים אותו לחוץ. והנה הכחות האלו הראשיות הם בגוף כענין השרים הממונים לעמוד על משמרת הבית וכל זמן שיעמוד כל אחד מהם על מצבו יותמד הבריאות בו והריסת מצבם או שום אחד מהם הוא תחלת החולי והריסת בנינו. וע"ז כתב החכם הזה בעצמו ביום שיזועו שומרי הבית והתעוותו אנשי החיל. והנה כנגד אלו הד' הוכרח להמצא בהנהגת הבית המלאכותיית ארבעה אבות מלאכות כמו הן אם שימצאו באישים מחולקים כמו שהוא בבתי השרים ואם באיש אחד במקום שאין אנשים. האחד בשימצא שם איש או אנשים תהי' מלאכתם לצוד ציד מאשר ימצאו להביא טרף לבית מכל הדברים הצריכים מהמאכל והמשק' והלבוש ויתר הדברים אשר הבית נכון עליהם והוא במלאכה כעין הכח המושך אצל הב"ח הטבעי. והב' בשימצא בבית איש או אנשים יהיו מלאכתם לאצור ולשמור אותם הדברים המובאים אליו שמירה מעולה והוא דוגמת הכח המחזיק. הג' צריך שימצא שם בבית איש או אנשים יתקנו ויגמרו מלאכת כל הדברים המובאים אם לאכילה אם ללבוש או לכל דבר אשר יעש' למלאכה והוא כענין הכח המבשל אצל הטבע. והד' שימצא שם מי שיחלוק המנות לכל אנשי הבית הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו מהמאכל והמשק' והלבוש ושאר הדברים והיותר יחרים להוציא אותו החוצה כמו שימצא בהנהגה הטבעית הכח המחלק שזה מלאכתו בלי ספק. ולזה אמר כי תחת שבוש ועוות אלו הפקידים השלש במשמרותיהם שאול מתחת רגזה ותחיל הארץ ויגע בפנות הבית ונחשב להשבר ותחת הריסת מצב הרביעית לא תוכל שאת ותפול לארץ בלי ספק כמו שיהי' זה עצמו אצל הבנין הטבעי. ואחר שאמר זה דרך כלל ביאר הדבר בכל אחד מהם איש איש ממלאכתו. ועל הריסת המשמרה הראשונ' אמר תחת עבד כי ימלוך וזה כי המלאכה הראשונ' היא מיוחדת לעבדים המשרתים המביאים בר ולחם ומזון ויתר הדברים על כתף עיירים או על שכמם או באי זה אופן שתושלם המלאכה על צד היותר טוב והנה כאשר ימרוד זה העבד באדוניו לבלתי צאת ובא למלאכתו יהי' סבה ראשונ' לאבדן הבית. כמה נזדרז יעקב אבינו ובניהם ע"ה במלאכה זו כמו שאמר ונקומ' ונלכה ונחי' ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפינו (בראשית מ"ג) כי הסכנה היא מפורסמת בזה כמו שהוא הענין בהעדר הכח המושך שנאמר כל אוכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות (תהילים ק"ז:י"ח) והנה על המשמרה השנית נאמר ונבל כי ישבע לחם (משלי ל' שם) וזה כי סוכן השומר הדברי'

אשר תחת ידו מעצמות ענינו הוא שיהי' קמצן ומצמצם מאד מחזיק בכל אשר אתו יפה ומרא' עצמו תמיד רעב וצמא בתכלית הכוסף אל ההתחזקות בו כי זה נאוה לו מצד מלאכתו המיוחדת. ולזה כנה אותו בשם נבל כי כשמו כן הוא הראוי והנכון בו ואמר כי כשיהפוך ענינו להראות את עצמו שבע בלתי משתוקק אל הדברים ובלתי מחזיק בהם כאלו אינו צריך אליהם הנה הוא עצמו ענין הפיזור אשר בעבורו תכלה פרוטה מן הכיס ותאבד הבית ועל זה הזהיר הזקן לבניו ע"ה כשאמר למה תתראו (בראשית מ"ב:א') כי השעה צריכ' להראות עצמם רעבתנים ולהחזיק במה שלהם כדי שלא לבא לסכנה הדומ' להפסד הכח המחזיק בב"ח כי הוא ממהר לדחית המאכל מבלי שיזון בו והמזון הוא הכרחיי לחיים. ועל המשמרה השלישית אמר תחת שנואה כי תבעל (משלי שם) וזה שמלאכת הטחינ' והאפייה והבישול על הרוב נמסר על השניאה מהנשים כי תהיין לאיש שתים או יותר והאהובה יושבת אצלו בקתדרא והנה כאשר השנואה הזאת שהוקצה למלאכות אלו תתבטל ממלאכתה ונתיחדה לתשמיש וממאנת היותה בין תנור וכירים להיות טוחנת ואופה ומבשלת וכיוצא הנה ודאי יופסד תקון הבית ופרנסתו כי לא יוכלון אנשי הבית לאכול התבואה והבשר והזרעונים כאשר המה וכמ"ש אבינו יצחק ועשה לי מטעמים וגו' (בראשית כ"ז:ד'). וכ"ש שיצטרכו אל השלמת שאר דברים מהלביש' והרפואות וזולתם שאם לא יעשם מי שעליו המלאכה לעשות לא תושלם ההנהגה ותפסד כמו שיפסד הבריאות בגוף הב"ח בהעדר או החליש הכח המבשל. ועל המשמרה הד' אמר ושפחה כי תירש גבירתה וכו' כי מהידוע שהמלאכה המיוחדת לגבירה בבית היא חלוק המנות מכל צרכיהם וכמ"ש בסוף הספר ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה (משלי ל"א:ט"ו) ומלאכת השפחה הוא הבית ולהוציא המותרות החוצה והנה כאשר השפחה תירש גבירתה כשתחלוק היא המזון ויתר המנות הראויות לתת לה ודאי ישתבש הסדר לחסרון דעת מהשפחה ומיעוט ההכרת במלאכה ההיא המיוחדת לאשת חיל המשכלת דכתיב ונות בית תחלק שלל (תהילים ס"ח:י"ג) ויפול בו ההפסד בהרבות למי שראוי להמעיט ובהמעיט למי שראוי להרבות או בהחליף המנות ולא יסבלו אנשי הבית ויתפרדו איש מעל אחיו ויאבדו מהר כמו שיאבד בנין הב"ח ברגע בהפסד הכח המחלק ויתן לאיברים הנכבדים המזון הגם והמותרות לצבות בטן ולהוליד חלאים רעים ונאמנים ממהרים המיתה כמ"ש ותחת ארבע לא תוכל שאת:

ועתה ראה גם ראה כי הענין הנכבד הזה מתקון מלאכת הבית והפסדו הוא דמיון נמרץ ומשל נפלא לתקון מלאכת בתי הנפש המשכלת ופרנסתו בהיותו על כנו וההשתבשות והעוות או המניעות הנופלות בשלימות השגותיה ובכל מעשיה ביום שיזועו השומרים

והתעוותו בעלי הפקידות הנמצאות אתו בבית או חוצה לו כמו שרמזנו זה בשער ט' אשר שם דברנו בפסוק שלשה המה נפלאו ממנו וארבעה לא ידעתים וגו'. דרך הנשר בשמים דרך הנחש עלי צור דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה (משלי ל':י"ט.) אשר למעלה מפרשה זו ובשער ע"א דברנו בהמשך ארבעה הם קטני ארץ הנמשכת אחריה יבוקשו ממקומם כי עתה אין הכוונה אלא לדמיון ההנהגה הביתיית מהוית הבית הטבעי אשר בנה אותו ראשונה יתברך שמו , והנה הוא מבואר שהנהגת המדינה היא נמשכת אל הנהגת הבית אלא שמתפשטות מלאכותי' יותר אל הפרסום כמו שהם עניני הבית יותר מפורסמי' אצל האנשי' מעניני הגוף עם היותם ראשונה אצל הטבע וכן היא מלאכת הנהגת המדינית כלן אצל הנהגת המדינה האחת והצד השוה שבכלן בפרשה קטנה זו של שלמה תצדק אצל כל ההנהגות כי בהיות הפקידים על המלאכות שומרים משמרתם ועושים מלאכתם תהיינה על קיומן ועומדן אמנם כשישתבשו בפעולת' ולא ישמרו מצבם ודאי יתבלבל הכל ולא יוכלו שאת. ואולם הוא מבואר כי כמו שבהנהגה הטבעית שבגוף הבעלי חיים הכחות כלן ושרי המלאות נתנו מרועה אחד הוא הלב המשלח החיות וההרגש בכל האיברים כלם ובהיות הסדר כלו נמשך ממנו וחוזר אליו ושומר יחסו תמיד הנה יתישב הבנין כלו וזולת זה יפסד מיד כי כהו טעם תחת שלש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם תחת שנואה כי תבעל ושפחה כי תירש גבירתה כי כל זה יאמר בבחינת היחס אשר לכל המשרתים עם המנהיג הכולל הוא שר וראש לכלן ובענין זה נאמר העבודה או המרד מהעבד והשפחה או השנואה וזולת זה והוא מבואר וכן הוא הענין באמת בשאר ההנהגות כי א"א לקיום שום אחת מהנה אם לא בשישמרו כלן סדר המשמרות ושמירת יחסם אצל הראש. והוא טעם צורך מינוי המלך והכרחיותו כי כמו שמלאכות כל פרנסי הגוף חוזרים אל הלב וסרים אל משמעתו ואנשי מלאכת הבית אל בעליו וכן הפקודים במלאכות המדינה אל שר העיר ואדוניה כן הנהגות המדינות כלן ראוי שיוכללו כלן תחת ראש אחד כולל והוא המלך אשר הוא לכל המדינות אשר תחת ממשלתו בכח הטבעי הכולל אשר בגוף השומר הנהגת האיברים כלם ומקבל כל פעולות האנשים החלקיים וכל עסקיהם איש ואיש ממלאכתו אשר המה עושים בכל עיר ועיר מדינה ומדינה ומיסב את כלן בשיהיו פונין אל הטוב הכללי ותקון הקבוץ המדיני הכולל באופן שיעזרו זה מזה ולא יזיקו זה לזה ויעלה מכללם קבלת עול מלכות שלמה כי בשלמות זה יהיה להם שלום והוד מלכות כמו שהכח ההוא הקושר הטבעי מקשר האיברים כלן וממשיך תועלתן אל תועלת הגוף הכללי ואל טוב וכי על זה אמר יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה (במדבר

כ"ז:ט"ז) כמו שנתבאר שם. וזה משפט המלך הישר אשר עליו אמר החכם מלך במשפט יעמיד ארץ (משלי כ"ט) אמנם כאשר יהיה המלך נוהג בעריצות דורש ומבקש תועלת עצמו ובלתי מקפיד על תועלת הכלל עד שיהיה שם התחלפות הכוונות הוא מה שנאמר עליו ואיש תרומות יהרסנה כי לא יכוין אל התועלת המיוחד ואל היסבת החלקיים אל הכללי כמו שאמרנו וזה הרע יקרה בהם בחוזק במציאות המלך העריץ ממה שיקרה בהעדרו כמ"ש הנביא ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו (שמואל א י"ב:כ"ה) כמו שיבא במה שאחר זה. אמנם כאשר לא יהיה להם מלך הנה באמת לא ימצא להם זה הטוב מההקשר והסבת הענינים כלן אל הכללות כמ"ש הכתוב בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה (שופטים כ"א) כי כל אחד יפנה במעשיו אל תועלתו ואותו ידרוש בכל כחו ולא יקפיד אם יבוא נזק לחבירו וכן יעשה חבירו עמו וזה וזה לא יכוונו אל הטוב הכללי עד שהיה מה שהי' אז מההפרד' והקטטה אשר היה בימים ההם. אמנם במציאות המלך העריץ אפי' החלקיים לא יוכלו עמוד. והנה לפי שהיה ענין הקמת המלך הוא ענין הכרחי אצל ההנהנה הטבעית. עד שכבר נמצא ענינו אצל הבעלי חיים כמו שאמרו חז"ל (חגיגה י"ג:) מלך בבהמות שור. מלך בחיות אריה מלך בעופות נשר. ובפלא אמר החכם מלך אין לארבה (משלי ל':כ"ז) אשר אין לה קצין וגו' (שם ו'). נפלו עליו כל האומות שבעולם הקרובות והרחוקות כי ראו תועלתו מפורסמת אם לענין המשפט ואם לענין השררה ואם לענין נצוח המלחמות. והנה לפי שפעולות ההשגחה הם שלימות נוסף על הפעולות הטבעיות יתחייב שהמושגח מפאת מעלה יוקדם לו התקון ראשונה למה שהוא בטבע ואשר יחסר מזה הוא מום במעשה המקבל ואשר בעבורו יחסר אצלו שפע ההשגחה כמו שכתבנו בארוכה בפ' וישלח יעקב שער כ"ו לזה מה שבא בחלק הזה אשר אנחנו בביאורו מצות שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך וגו' והוא ענין חזרת הנהגת בתי העיר כלן אל כללות הנהגת המדינה הכוללת אשר בענין ההוא יושלם ענין הנהגת המדיניות ולא סר מהענין עד שאמר בסוף כי תבא אל הארץ אשר יי' אלהיך נותן לך וגו' ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי שום תשים עליך מלך וגו' הישיר אותם בשלא נבדלה זאת האומה הנבחרת מזולתה מהאומות במה שתחסר מהשלימות הראשון יותר מהם אבל כשתעדיף עליהם באופן יותר שלם מכלם כדי שתדבק בהם ההשגתה האלהית באופן יותר חזק כמו שאמרנו. וכבר נתפרסם זה מכמה מקומות שנצטוו להתנהג בתחבולות המלחמות שנעשו ע"י שאר מלכי האדמה במלחמות יהושע בעי ומלחמת ישראל עם בנימין וכן בדוד וזולתם ולזה אמר שמבחר הכוונות שאפשר שיהיה בזה הוא להשלים חוקם בכל מה שיחייבהו השלמות הראשון

לבלתי היות בו חסרים מכל הגוים אשר סביבותם שלמה יהיו חסרים וגרועים מהם בו ויהיה להם לחטא ואשמה לבלתי חול עליהם שפע ההשגחה השורה על הממלא את חקו ראשונה בכל מה שבידו לעשות או יהיה ההתרשלות להם לפוקה ולמכשול כאשר יהיה יחסם בהשגחת האל יתע' העזיב' אותם אל מה שתמשך מבחירתם ומחריצות' אם מעט ואם הרבה כאשר כתבנו שם ומי שלא טעם טוב הבחינה הזאת בענין הזה בהכרח יתבלבל בלבול גדול בענין זאת המצוה כמה שקרה להם בעת ששאל ישראל מלך ואמרו לשמואל הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך לשפטינו ככל הגוים (שמואל א ח׳:ה׳) שכבר קימו המצוה הזאת ובאו אליה בתורת טעמה המיוחד ואפילו לא תהיה אלא רשות למה חרה לו לשמואל שנאמר וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו ויתפלל שמואל אל יי' (שם) ולא עוד אלא שאחרי חדוש המלוכה אמר ודעו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני יי' לשאל לכם מלך (שם י"ב) והדבר הקשה בזה עוד שהרי דברי השם אינן מסכימין לא אל דברי שמואל ולא אל דברי עצמו שנאמר ויאמר יי' אל שמואל שמע בקול דברי העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם (שם ח') וכן כתיב אחרי כן ויי' גלה את אוזן שמואל יום אחד לפני בוא שאול וגו' כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימין ומשחתו לנגיד על עמי ישראל והושיע את עמי מיד פלשתים כי ראיתי את עמי כי באה צעקתו אלי ושמואל ראה את שאול ויי' ענהו הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצור בעמי ויגש שאול אל שמואל בתוך השער ויאמר הגידה נא לי וגו' (שם ט') שנראה מכל זה שחפץ יי' להמליך עליהם מלך ברצון שלם ואח"כ נאמר מה שנראה בהפך באומרם כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם ככל המעשים אשר עשו. ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלוך וגו' (שם ח') וכן נאמר להלן כה אמר יי' אלהי ישראל אנכי העלתי את ישראל וגו'. ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וצרותיכם ותאמרו לא כי מלך תשים עלינו ועתה התיצבו לפני יי' וגו' (שם י"א) שנרא' מזה ומזה שעושה על פי ההכרח. ועוד קשה כי אחר שהתרה בהם באמרו וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה יי' אתכם ביום ההוא. וימאנו העם לשמוע בקול שמואל ויאמרו לא כי מלך יהיה עלינו והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו ונאמר וישמע שמואל את קול דברי העם וידברם באזני יי' מה שמועה שמע מהם אשר לא שמע ראשונה ולמה ידבר דבריהם באזני יי' שהרי אמר לו בתחלה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם וידוע שקבלו. ועוד קשה מזה כי אחר שהוכיחם התוכחה הידועה ואמר

הלא קציר חטים היום אקרא אל יי' ונתן קולות ומטר ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני יי' לשאול וגו' (שם י"ב). ונאמר ויירא כל העם מאד את יי' ואת שמואל ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך אל יי' אלהיך ואל נמות כי יספני על כל חטאתינו רעה לשאל לנו מלך למה לא צוה אותם לחזור בהם אבל אמר להם אל תיראו אתם עשיתם את כל הרעה הזאת אך לא תסורו וגו':

ואולם כל הספקות האלי הותרו במה שאמרנו ראשונה שהעצה המיוחדת בזה היא דוקא על האופן שאמר הכתוב כי תבא אל הארץ וגו' ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי. ירצה הכוונה להם שלא לגרוע חקם במה שיאות להם בהשלמת יישובם מחוק הגוים אשר סביבותם העושים הענינים אשר יחייבם ההנהגה הטבעית פן יעדיפו הגוים ההמה בהם כאשר יהיו להם דבר עמהם ולא יצדקו במעשיהם להיות יד יי' עמהם לעזור ברב או במעט או פן יהיה מיעוט ההשתדלות חטא בהם כאשר אמרנו. ובבחינה הזאת אמרו חז"ל (סנהדרין כ':) שלשה מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להקים עליהם מלך וכו'. והנה לפי שהם אמרו ועתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים שיראה שלא כוונו מתועלת המלך רק בדבר המשפט לזה היה הדבר הקשה בעיניו שיראה שהם מואסים בו ובמשפטיו שהוא עצם מלאכתו להם הוא מה שביארו הכתוב באומרו וירע בעיני שמואל כי אמרו תנה לנו מלך לשפטנו:

אמנם האל יתעלה גלה את אזנו וא"ל שמע לקול דברי העם הזה לכל אשר יאמרו אליך כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם הודיעו שאין עקר כוונתם אל מה שמפרטים במלת לשפטנו כי אם אל מה שכללו באמרם ככל הגוים וזה אמרו כי לא אותך מאסו באשר אתה שופט אבל יבקשו להם אלהים אשר ילכו לפניהם במקומו כי לא רצו לקבל עול מוראי והדבקות המחוייב להם לשיושעו על הדרך הנסיי תמיד ויבקשו שיהיה להם העזר הנמצא ליתר הגוים לכשיסורו מעלי ואין רע מזה והוא עצמו מה שהוכיח על פניהם להלן באומרו ואתם היום מאסתם את אלהיכם מכל רעותיכם וצרותיכם וגו'. כלומר מאסתם את טורח העבודה והדבקות אשר על ידם הייתם נושעים בהשגחת אלהיכם ותאמרו לא כי מלך תשים עלינו לכשתסור ההשגחה ולפי שכבר היה בזה צד הסרה מאחריו הסתירו אותו בצורך המשפט ומה שלא חשו לכבודך ולא נשאו פנים לפרנסותך הנה נהגו בזה עמך ככל המעשים אשר עשו מיום העלותי אותם מארץ מצרים שעשיתי עמהם כמה גדולות ונוראות וכמה קפחו שכרי ועל כל פנים שמע בקולם כי אני היודע ועד בכוונתם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלוך עליהם כי כמו שיש עליו להשתדל בתועלות הכוללות ההכרחיות להם כמו שאמרנו כן

ראוי שיהיו לו עליהם חוקים ידועים בהם יעצור בעמו להגיעם אל התכלית המבוקש ושיודיעם חומר הענין כלו כדי שיקבלוה מתחלה כמות שהוא ולא יטענו טענת אונאה וזה מה שאמר בסוף דבריו וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה יי' אתכם ביום ההוא והכוונה לו כי הם בוחרים במלך שיהיה להם לעזר ולהועיל לכשתסור ההשגחה מהם להתרשל בעניניה והנה הוא מבואר כי בזמן ההוא גם כי יזעקו וישועו מלפני מלכם האונס והעושק אותם לא יענה אותם יי' ביום ההוא ויהיה להם הרע מכופל בהיות הצורר משתרג על צוארם ונאמר וימאנו העם לשמוע בקול שמואל ויאמרו לא כי אם מלך ימלך עלינו והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו. אמרו שלא יהיה הענין כדבריו כי למה יקום מלכם לפניהם לאויב משאר מלכי הגוים אבל שהמלך אשר יהיה עליהם יעמוד להם אל התועלות הנזכרות אם לדבר המשפט והכריח עליו כיד המלך ואם לכבוד ולתפארת לצאת ולבא לפניהם לכל דבר שבכבוד וגדולה ואם להיות לו זרוע עם גבורה להלחם מלחמותינו ואנחנו בסבר פנים יפות נקבל מה שעלינו לעשות לו בתמורת אלו הענינים כלם ככל הגוים על זה. ולפי שכבר שמע מפיהם מה שלא שמע עד עתה נאמר וישמע שמואל את קול דברי העם ירצה שכבר שמע מפיהם מה שגלה את אזנו בכוונתם. ולזה היתה תשובתו שנית שמע בקולם והמלכת להם מלך כי נכון הדבר מאת האלהים ומסכים עם מה שנאמר הנה אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי היא הטענה היותר נאותה בשאלה זו וקרא דוקא בלי ספק:

והנה הרמב"ן ז"ל כתב זה לשונו ולפי דעתי עוד שגם זה מרמיזותי על העתידות שכך היה שכששאלו להם את שאול אמרו לשמואל שימה לנו מלך לשפטינו ככל הגוים וכ"כ שם והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו כי מה טעם שתאמר התורה במצוה ככל הגוים אשר סביבותינו ואין ישראל ראויין ללמוד מהם ולא לקנא בעושי עולה אבל זה רמז לענין שיהיה ולכך באה הפרשה בלשון הבינוני כאשר פירשתי כבר ע"כ. ולא ידעתי מה מצא הרב בזה עול ורשע באומות כי ירחיק אותם מקבל תועלתו ככל הגוים כי לא נופלים הם מהם להתחכם באופני חיותם כל מה שהשכל האנושי יספיק התחכמותו והלא לגנאי נאמר עליהם בסוף ספר שופטים פעמים שלש בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה והנביא היה מוכיחם וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם (יחזקאל ה׳:ז׳) ואמרו חז"ל במהוגנים שבהם (סנהדרין ל"ט:) וזה ודאי מהיותר מהוגנים הוא כנזכר. אמנם כפי מה שכתבנו הכל הוא מבואר כפשוטו ועם כל זה לא סר שמואל הנביא מהודיע להם מה שיש להם מהסכנה בשאלה זו כדי לזרזם ולהזהירם

שישמרו ממנה. ולזה אמר ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יי' את כל צדקות יי' אשר עשה אתכם וגו'. כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו אבותיכם אל ה' וישלח ה' את משה וגו' וישכחו את ה' וגו'. ויזעקו אל ה' וגו' וישלח ה' וגו' ותראו כי נחש וגו' ועתה הנה המלך אשר בחרתם אשר שאלתם והנה נתן ה' וגו' אם תראו את ה' ועבדתם אותו ושמעתם בקולו ולא תמרו את פי ה' וגו' ואם לא תשמעו וגו' (שמואל א י"ב:י"ד) הזכיר להם כל הקורות אותם מהטובות בעת שהיו דבקים אליו ית' גם מהרעות כאשר סרו מעליו לא אחת ולא שתים וכי זאת היתה הסבה לשאול להם מלך בראותם מלחמת נחש כי חשבו שהשנויים והתמורות המגיעות להם בימי השופטים לא היו אלא לפי שלא היה להם מלך אמר לא תחשבו כך אם תיראו את יי' ועבדתם אותו ושמעתם בקולו ולא תמרו את פי יי' והייתם גם אתם במה שימשך מיושר מעשיכם גם המלך אשר מלך עליכם מצד תקון הסדר המלכיי שניכם מסכימים למלאת אחרי יי' אלהיכם להשלים ולחזק השגחתו עליכם לטובה כמו שהיתה ממנו הכוונה בעצה זו ומכם אם באמת ובתמים בקשתם מלך ואם לא תשמעו בקול יי' ומריתם את פי ה' והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם בשוה כי לא תועילו ולא תצליחו יותר מהם בהיות לכם מלך. והנה אחר שהודיעם הדבר בדברים הראה להם למראות העין דוגמת שאלתם ואמר גם עתה התיצבו וראו הדבר הגדול הזה אשר יי' עושה לעיניכם הלא קציר חטים היום אקרא וגו' (שם) וזה שהמטר ביום קציר אינו סימן ברכה כי לא יועיל אבל יזיק. [514]והנה המבקש מטר ביום קציר עם היות שיש בו קצת נחת רוח לקרר החום אל היגעים כמו שאמר כצנת שלג ביום קציר וגו' ונפש אדניו ישוב וגו' (משלי כ"ה:י"ג) מ"מ הוא מזיק לעקר מלאכת הקציר שהוא מפסיד התבואה ומבטל העסק מהנה. והנה כמו שהקריאה אל יי' היום שיתן קולות ומטר לא יהיה בו רק טוב מעט ונזק הרבה. כן תדעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם לשאל לכם מלך מהתועלת המגיעה לכם לפי הכוונה כמו שפירשנו. והנה ממראה עיניהם אשר ראו נאמר ויירא כל העם את ה' ואל שמואל ואמרו התפלל בעד עבדיך אל יי' אלהינו ואל נמות כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאל לנו מלך (שמואל א י"ב:י"ט) וזה שהודו כי לא הועילו להם בשאלה זו להנצל מידי חטאם בסורם מיי' אבל שהוסיפו על חטאם רעה אם יסכימו המלך והעם אל הרע ויבא ההפסד בהם למשנה. ויאמר שמואל אל העם אל תיראו

[514]והנה המבקש וכו' ר"ל כי במאמרו "הלוא קציר חטים" וכו' רמז להם כי כמו שהמטר והגשם הם מסבבים רוב טובה בבואם בעתם, ובכל זאת בימי קציר חטים הם מסבבים רק טוב מעט להקר החום הגדול אז ביותר, ורעה הרבה, כי התבואה הנקצרת תשחת ממי המטר, כן שימת המלך אף שהיא בעצמותה טובה גדולה ונרצית בעיני הי"ת גם בבחינת האומה הישראלית, אשר ע"כ נצטוו גם עליה, בכל זאת האופן אשר בו שאלו זאת עתה ממנו הסב כי רק טוב מעט ורעה הרבה יסובב להם ממנה.

אתם עשיתם את כל הרעה הזאת אך אל תסורו מאחרי יי' ועבדתם את ה' בכל לבבכם (שם) ירצה אתם עשיתם רעה לבחור בהנהגת המלכיית לפי שעלה בלבבכם לפרוק עול מורא שמים מעליכם אך העצה הנכונה בו שלא תסורו בבטחונו מאחרי יי' ועבדתם את ה' בכל לבבכם ושלא יחלק לבבכם כלל אלא כאלו לא היה לכם מלך כי בהיות על זה האופן אין רע. וחזר וביאר לא תסורו כי אחרי התוהו וגו' (שם) כלומר זה יועיל לכם כשלא תסורו מאחרי יי' אמנם אם תסורו מאחריו ללכת אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר תליתם השאלה כשאמרתם ושפטנו ככל הגוים הנה לא יועילו ולא יצילו כי תוהו המה ושוא תשועתם ואם לא תסורו אחרי אלהים אחרים אף על פי שתתעצלו בעבודתו ובשמירת מצותיו באופנים אחרים לא מפני זה יסיר אתכם מעל פניו כי לא יטוש יי' את עמו בעבור שמו הגדול וגו' גם אנכי חלילה לי מחטוא ליי' להתפלל בעדכם והורתי אתכם בדרך הטובה והישרה אך יראו את ה' ועבדתם אותו באמת בכל לבבכם כי ראו את אשר הגדיל עמכם ואם הרע תריעו גם אתם גם מלככם תספו (שם) הנה הפליא לשום לפניהם עצה עמוקה ונכונה מאד והיא להודיעם את אשר הגדיל יי' לעשות עמם ביופי כחם ועוצם יכלתם במה שהוא מצוה להעמיד להם מלך. והנה הוא מבואר כי בהיותכם על זה האופן ואם תלכו בדרך ישרה הרי הוספתם לכם חיל וכח כי השפע האלהי על טוב העצה וההנהגה תצלח כפלים אבל אם הרע תרעו יהיה ג"כ הרע המגיע לכם כפלים. [515]כי כל עוד שיהיו ההתחלות יותר חזקות אל הפעולות הנה כשישחתו יהיה היזקם יותר כמו שכתב החוקר על כיוצא בזה שהוא כמו תנועת הגוף החזק בלא ראות כי יהיה כשלון יותר חזק וזכרנוהו אצל מחלקתו של קרח שער ע"ח. והרי פרשה זו מפורשת כהוגן ונתבארה מענינם מה שהיינו בו מצורך השבת החלקיים אל הכלל בעניני ההנהגה בין בהנהגת המדינות החלקיות ע"י שופטיהם בין בהנהגת המדינות כלן יחד ע"י המלך כמו שחזר ענין הנהגת הכחות החלקיות כלן אשר בגוף אל הכח הכולל והמקשר כי בשלומו וטוב ענינו יהיה שלום לכלם יחד כמו שכתבנו בחינת זה יפה אצל ברכת כהנים שער ע"ד. והוא מה שכוונהו חז"ל במאמר שזכרנו ראשונה כשאמרו מנין שממנין שופטים לכל ישראל שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך כי הצורך בכל עיר להיות עליה שופט אחד שיחזיר עניני אישי המדינה אל הכללות רצוני שיוציאם מכלל איש הישר בעיניו יעשה ויביאם אל השקפת טוב כללותה וכן הענין בשוטרים כי משניהם תסתיים ההנהגה כי השופט הוא היודע והיועץ אמנם השוטר הוא המוציא הדברים אל הפועל ושני הענינים יחד נקראים רוח עצה וגבורה להשלים מעשה אחד

[515]כי כל עוד שיהיה ההתחלות יותר חזקות וכו'. (עיין מזה שער ע"ח וביאורי שם במדבר דף ס"ו ע"א).

והוא מבואר. אמנם רבי יהודה דבר בענין יותר כולל שהוא חזרת המדינות כלן אל ענין אחד כולל ראשיי על כלן והוא ההנהגה המלכיית אשר היא יותר מעולה ויותר כוללת ואמר מנין שממנין אחד על גבי כלן תלמוד לומר תתן לך והוא ממש מה שאמרה תורה אחרי כן ואמרת אשימה עלי מלך וגו' כמו שנתבאר. והנה לפי שמצד הכללות הנמצא באלו ההנהגות נקראו השופטים אלהים ושותפים להקב"ה בכל מקום כי ענינם להשיב החלקיים אל הכללות כמו שהוא יתעלה כולל כל הענינים הנפרדים ומשיבן להכלל אחד שלם באחדותו הנפלאה כמו שביארנו בפרשת שמע שער צ'. הנה הוא מבואר כי בהיות המנהיג יותר כולל יהיה הדמיון אל הנהגה העליונה יותר חזק למה אמר ושוטרים הלוים לפניכם ויהי יי' עם הטוב (ד"ה ב' י"ט) יאמר כי השוטרים אשר ללוים הם לפניהם לתקן ענינם על האופן הנזכר בכל עיר ועיר אמנם ההנהגה המיוחדת לאיש אחד טוב וישר שיהיה שר ונגיד על כלן היא היותר טובה ואשר בעבורה המנהיג הוא יותר משותף עמו ית'. והנה עם זה נבא לכלל כוונת מצות עגלה ערופה אשד סדרה אותה התורה בסוף פרשה זו אשר יראה ממנה באר היטב שדין החמס הנעשה יבוקש על זה הסדר ראשונה מהאיש החומס ואם לא נמצא יבוקש משופט המדינה ולבא אל זאת החקירה יצטרכו אל המשפט הכולל ולא עוד אלא כי עד האלהים יבא דבריהם כמו שיתבאר שם ולפי זה ראיתי לכוללה בזה החלק אחר ביאור פרשת שופטים ופרשת המלך כי הוא הנכון והנאות לפי הכוונה. וטרם כל אעורר הספקות הנופלות באלו הענינים:

הספק הראשון באומרו שופטים ושוטרים תתן לך כי אחר שכל העמים יש להם סדר בו יחיו ולא עוד אלא אפילו הבעלי חיים הבלתי מדברים כמו שיבא מה טעם במצוה זו. ועוד מה טעם בסדר שנמשך אחריה. לא תטע לך אשרה. לא תקים לך מצבה ואח"כ לא תזבח. כי ימצא. כי יפלא. כי תבא. ואיך יתכן שיפלא המשפט בין דם לדם בין דין לדין וגו' בכל בתי דינין שבישראל. ולמה נקבל מבית דין הגדול אף על פי שיאמרו על שמאל ימין ועל ימין שמאל (ספרי פ' שופטים). ומה טעם הימין והשמאל באלו הענינים ואם נעלם הדין איכה נדע בין ימינו לשמאלו. ומה טעם ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי וכבר דברנו בעקר הספק הזה והתרנוהו. וכן מה טעם עגלה ערופה ותועלתה:

שופטים ושוטרים תתן לך וגו'

עם היות שהסדר הטבעי לחיים רצוני להתקרב אל המועיל ולהתרחק מהמזיק נמצא בבעלי החיים הבלתי מדברים כמו שהעיד החכם באומרו לך אל נמלה עצל וגו' אשר אין לה קצין וגו' תכין בקיץ לחמה וגו' (משלי ו׳:ו׳) ובמקום אחר ארבעה הם קטני ארץ וגו' והמה חכמים מחוכמים הנמלים עם לא עז וגו' השפלים עם לא עצום וגו' מלך אין

לארבה ויצא וגו' (שם ל'). שיראה שיש להם הסדר המספיק לחיי עצמם גם לחיותם עם זולתם כמו שביארנו זה הענין בפרשת ערכין שער ע"א. וכ"ש שהיה ראוי שיספיקו לזה מי שישתתף להם השכל האנושי. [516]אמנם לפי שהשכל האנושי אשר באדם כמו שיש בו לעזור בהוסיף עלילות ותחבולות לתקון המועיל ודחיית המזיק יותר מהבלתי מדבר גם כן יש בו לפרוץ ולהכשיל כאשר יתחבר בו קלקול התכונות שיוסיף להרע כמה וכמה מבהמות השדה וחיתו ארץ כמו שכתב החוקר בז' מהז' מהמדות (א) לזה הוצרכו ביניהם השופטים והמוכיחים ליסר ולהכריח האנשים לעמוד על סדר נכון לתקון האנשים בפני עצמן ולתקן הקבוץ המדיני עד שתמצא שמין האדם עם זה התקון הוא בכללו שוה לבלתי מדבר זולתו כי על כן כלפי מה שנאמר בבעלי חיים הבלתי מדברים אשר אין לה קצין שוטר ומושל וגומר מלך אין לארבה וגו' כמו שאמרנו נאמר כאן שופטים ושוטרים תתן לך וגו' ושפטו את העם משפט צדק והכוונה שאין להם לסמוך על הנס בעניני ישובם וטוב חיותם אע"פ שיש בידו ית' להושיע בכל אופני וצדדי הישועה אבל שראוי ומחוייב להם להשלים עצמם במה שלא קצרה בו יד הרב' ממיני הבעלי חיים הבלתי מדברים ואין צ"ל יתר העמים אשר על פני האדמה כמי שאמרנו ראשונה. אמנם מה שיעברו מהם במעלה כפי יד אלהיהם הטובה עליהם הוא מה שיבאר אותו והולך מאומרו צדק צדק תרדוף ולהלן. אמנם צוה שבכל שער ושער משערי שבטיהם ישימו ב"ד של שלשה לדון דיני ממונות וב"ד של כ"ג לדון דיני נפשות אם נמצאו בהם ראויין לכך ואמר שאלו הבתי דינין ישפטו אותם משפט צדק והוא הצדק המונח בדת מבלי שיטו ממנו ימין ושמאל כלל. לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שוחד ירצה שתהי' שימתך אותם באופן שלא יקרה במשפטם דבר מאלו כי זה מה שימצא בצדק הטבעי אשר בסדר החיים אשר לבעלי חיים שאמרנו שאינם נוטים בענינם ונלוזים במעגלותיהם לשום סבה וכבר זכרנו קצתם מפי החכמה האלהית אשר לשלמה. והנה חז"ל אמרו בפרק אלו טרפות (חולין נ"ז:) שהנמלים ממיתים על הכזב וכבר סופר

[516]אמנם לפי וכו' ר"ל כמו שיש יתרון לאדם על כל שאר בע"ח בעבור היות לו שכל אנושי אשר בו יוכל להמציא תחבולות שונות לתועלת עצמו וכל זולתו, אשר הם מתיחסים אליו בבחינה מה, מה שאין ביכולת שאר בע"ח אשר השם ה' חכמה ודעת, כן יגדל גם בהפך הרע המסובב ממנו לזולתו בהשתמשו בשכלו וחכמתו אך להרע, מרעת כל חייתו שדה, כי הוא יכול לסבב נזק לזולתו לא לבד בכח גופני שלו כי אם גם בתחבולותיו ומזימותיו הרעים משא"כ שאר בע"ח אשר רק בכח גופם כי חזק הוא יוכלו להרע, לא בכח שכל החסר להם, ע"כ נצטוו ישראל להשים שופטים ושוטרים בארץ אשר ישגיחו שלא יעשה איש מהם נזק ועול לרעהו, ולא יעשוק החזק את החלש ממנו והשופטים נצטוו גם הם לבלתי עשות עול והטות משפט, למען לא תגרע ע"ז מעלת חברתם האנושית גם מחברת ואגודת שאר בע"ח, אשר גם מהם יחיה כל מין יחד באחוה ורעות, ויעשו תמיד רק משפט ומישרים ביניהם, ולא יתנו איש מהם לעשות עול לזולתו ולעבור חקי הצדק הטבעי כמו שספרו חז"ל וקצת חכמי הטבע מכמה מיני בע"ח (עיין בפנים הספר.).

מהעגור או ממין החסידה שממיתים על הניאוף ושמנקרים עיני הפושעים בשמירתם ובספרים החצונים שיש בעלי חיים נקראים שמם אליפנט"יש שממיתים הנסים מהם במלחמה וזולתם אשר אין נטיה להם בפעולותיהם לא מצד הכרת הפנים ולא מצד מקח שחד וראוי לנו שלא נרע לנו מהם כי השחד יעור עיני חכמים להורות שהאנשים בעלי השכל הם עלולים יותר בזה כמו שאמרנו ראשונ' כי עקוב הלב האנושי מכל הבעלי חיים לקוות לו תועלת או הנאה מצדדים קרובים או רחוקים בענינים אשר בעבורם יטו המשפטים ואפי' השלמים שבאנשים הם חשודים בזה מצד טבעם כמו שאמר החכם בפרק ג' מהמאמר הז' מהמדות זה לשונו. [517]אמנם הדבר המהנה והמעציב לא ישחיתו כל מחשבה ולא יהפכו אותו כמו אשר למשלש אם ג' זויותיו שוות לשתי נצבות או לא אבל ישחיתו המחשבה אשר אצל הנפעלים כי אמנם התחלות הנפעלים בעבורם הם נפעלים ומזה פסלה התור' הקרובים והנוגעים בעדות לדון ואפי' אהרן הכהן והשלמים שבאומה וכדאמרינן בפרק כל כתבי (שבת קי"ט.) אמר רבא תיתי לי דכי אתא צורבא מרבנן לבי דינא לא מנחנא רישא אבי סדיא כמה דלא מהפיכנא בזכותיה אמר מר בר רב אשי פסילנא ליה לצורבא דרבנן לדינא משום דחביב עלי כגופאי ואין אדם רואה חובה לעצמו וזה וכיוצא בו יעור עיני חכמים מראות בזכיות אשר כנגד רצונם או בחובותם ויסלף דברי הצדיקים מהחכמים הקודמים הפוסקים הדינין הכוללים ויטה אותם לצד אחד לאמר אין זה דומה לזה כי אם לזה וכיוצא. וכבר היה דין בין שני אנשים ושאלו מפי חכם וחסיד שבדור שהיה קרוב לאחד מהם ואמר הדין עם פלוני אבל מה אעשה שאני קרובו ופסילנא לדיניה היה שם אחד מתלמידיו שהיה קרוב אל השני ואמר לו הלא למדתנו רבינו שהקרוב הוא סומא בדין ושתק. והנה ודאי התלמיד השיב כהוגן והרב

[517]אמנם הדבר המהנה וכו', להבין דבריו אלה צריך אתה לדעת כי כל זוית נצב כזה # אשר יתהווה מב' קוים ישרים הנוגעים יחד, הוא רביע הכדור באופן שאם נציג ראש המחוגה בנקודת א' מקום חיבור הקוים יחד ונעשה ממנו כדור שלם גדול או קטון כמו שנרצה, באופן שנקודות א' תהיה תמיד המרכז מהכדור הזה כזה # יהיה תמיד רובע הכדור הזה שהוא צ' מעלות או חלקים (כי כל כדור שלם יחלק לש"ס מעלות או חלקים כנודע,) נסגר בין ב' הקוים הישרים האלה אשר ממנו נתהוה, ונודע ג"כ בס' אקלידוס במופת הנדסיי שאין להכחיש אמתתו כלל, כי כל ג' זויות של כל משולש כזה # כוללות יחד ק"פ מעלות או חלקים אשר יעשה עליו מכל כדור, והן שוות לפי"ז לב' זויות נצבות הכוללות ג"כ יחד ק"פ מעלות כנ"ל, ומעתה יאמר החוקר כי אין לחשוב כלל ששום אדם יאמר ויחשוב הפך זה, שאינן שוות לב' נצבות בעבור שיגיע לו מזה איזה הנאה, ועצב מהפכו ר"ל בהיותן שוות, אחרי שמשפט שכלי זה הוא אמיתי שאין להכחישו, אפס בדברי הריב והמשפט שבין איש לרעהו שתלוי רק בשיקול דעת והתפעליות לב השופט לדעת על ידו מי הוא הצדיק ומי הרשע? נקל מאוד לאדם לעות משפטו, ולחשוב לפעמים דבר לאמת וצדק מה שבאמת אינו כן, אם רק מגיע לו מזה איזה הנאה ועצב ע"י הפכו, וע"כ פסלה התורה את הקרובים והנוגעים בדבר לדון, אף כי שהם אנשים ישרים ותמימים, כי אין אדם שליט ברוח טבעו לבלתי היותו נפעל ממנו בשפטו, וכן אמרו גם חז"ל "אין אדם רואה חובה לעצמו" והרב ז"ל הרבה עוד להביא ראיה על זה מכמה מאמרי חז"ל (עיין בפנים) וזה שאמר גם הכ' "כי השוחד יעור עיני חכמים" ר"ל כי מי שלוקח שוחד יהיה תמיד לבו נוטה רק לטובת מי שנתנו לו, ואם גם ירצה לשפוט צדק לא יוכל עוד, כי יהיה נפעל מנטיית לבו לעות משפטו לבלתי הכיר עוד האמת, כי אם להצדיק רק את המשחד אותו.

שתק כהלכה ונמצא אח"כ כדבר התלמיד. וכמה יש לאדם להזהר שלא לשפוט כי אם בדבר שיהי' דעתו שוה לשתי הכתות בלי שום נטיה כלל וכמו שאמר המשורר משפטיך שויתי (תהילים קי"ט:ל') כי כל זה בכלל הצדק הכולל הטבעי שאמרנו. אמנם על הצדק המיוחד אל בעלי השכל הוא מה שאמר צדק צדק תרדוף למען תחיה שתרדוף אחרי צדק יפה הימנו שהוא צדק צדק והכוונה צדקו של צדק זה המיוחד ועל דרך שאמרו כל הדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה (שבת י':) והוא ענין נכבד מאד אשר יבאר ענינו בהרדפת הענין באומרו כי יפלא ממך דבר וגומר על הדרך שביארנוהו יפה בפרשת יתרו שער מ"ג ובמשפטים שער מ"ו. ואמר למען תחיה וירשת את הארץ על דרך שאמרו לא חרבה ירושלם אלא על שדנו בה דין אמת (ב"מ ל'.) והוא לפי המשפט הכולל אשר אינו לאמתו ולפי שזה אי אפשר להיות כי אם על פי דיינים כשרים מומחים ובקיאים בדינין כמו שאמרו חז"ל (גיטין פ"ח:) לפניהם ולא לפני עכו"ם לפניהם ולא לפני הדיוטות (ב) לזה סמך שלשה אזהרות תכופות שהם דוגמת הפסולין לדין כי ההולך לפני ערכאות הכותים הוא שוה לנוטע אשרה אצל המזבח ואף שידינוהו בדיננו והמשים דיין הדיוט ועם הארץ כמקים מצבה אשר שנא יי' והדן בדבר שיש לו נטיה אף על פי שיהי' חכם ובקי הוא כזובח ליי' שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת יי' וגומר וכבר נזכרו אלו העניינים כלם שם בשער הנזכר דרוש אותם משם:

ואמר כי ימצא בקרבך באחד שעריך וגו' [518]יאמר שיבדל הצדק התורני אשר להם מהטבעי הכולל מצד הדברי' שישפטו עליהם ובאופני משפטהם מצד הדברי' כי עקר מה שיונחו עליו הוא לבער ע"א מן הארץ שזהו דבר שיחייבהו השכל האנושי על הדרך המופת והתורה בחוזק מצותיה והוא אומרו כי ימצא בקרבך וגו' וילך ויעבוד וגו' והוגד לך ושמעת וגו' והוצאת את האיש וגו'. אמנם באופן משפטיהם דקדק בשני ענינים. האחד בשהבתי דינין האלו אין להם לשפוט בדיני ע"א כי אם היחידים. אמנם עיר הנדחת או זקן ממרא לא ישפטו אותם רק בבית דין הגדול והוא מה שחזר לומר אחר זה והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' וסקלתם וגו'. גם בשלא ישפטו הם רק על פי עדים שנים או שלשה כמו שדברו בזה חז"ל לפי שבזה הענין יד העדים

[518] יאמר שיבדל וכו' ר"ל שבאופן עשיית משפט על פי מצות התורה נבדל ממה שהיינו עושים אותו רק על פי השכל הטבעיי ד"מ בנדון שלפנינו אחרי שיחייב השכל האנושי ומצות התורה גם יחד שנשתדל בכל עוז לבער הגילולים ועובדיהם מן הארץ, היה השכל מחייב ג"כ שלא לעשות שום הבדל בין העובדים האלה יהיו רבים או מעטים, כי בכל האופנים חטא משפט מות להם, גם לא היינו מצריכים על פי משפט השכל לעדות שני עדים, כי אם בכל אופן שהיה מבורר לנו אל נכון שחטאו בעון זה, היו ג"כ ראוים להענישם, אבל הצדק התורני, מחייב שרק על פי העדת ב' או ג' עדים ולא באופן אחד יענשו החוטאים, והבדיל ג"כ בין החוטאים בעצמם בבחינת מספרם וחשיבותם, כי היחידים נידונים מב"ד של כ"ג שהיו בכל שער ושער, ועיר הנדחת או זקן ממרא רק עפ"י הב"ד הגדול של ע"א זקנים שבירושלים.

תהיה בו בראשונה להמיתו כי הדיינים נמשכים אחרי העדים וכל העם באחרונה כי הם הנמשכים אחרי מצות הדיינים. אמנם כאשר יפלא דבר למשפט (ג) והכוונה שיקשה בעיניהם לשפוט אותו לפי ההנחות הנמוסיות שזכר ולהמשיך מה שיהיה ענינו על פי העדים ויראה להם שהשעה או המקום או אי זה דבר יחייב לשפוט בענין אחר והיא אשר קראהו למעלה צדק צדק כמו שאמרנו אמר שלא יהיה זה על פי בתי דינין אלו שבשערים אבל על פי בית דין הגדול אשר בבית הוועד שהוא הכולל שבכל הדינים בין שיתחדש הספק בין הדמים הטהורים לטמאים או בדיני ממונות בהבדלים אשר בין הזכות והחובה או בין הנגעים אם לטמא אם לטהר או להסגיר וקצת יאמרו לשפוט אותו בשרשים הכוללים וקצת לא יסכימו מצד הסבה ההיא שנתחדשה או שהחכמים לא יסכימו לדעת אחת בלי פקפוק. וקמת ועלית אל המקום וגו' ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט וגו' כי הם אשר יש להם רשות לתקן ולהיישיר הנימוס ועשית על פי הדבר וגו' על פי התורה וגו' והאיש אשר יעשה וגו' הכל כמו שפירשנו שם בשני השערים הנזכרים זיל גמור. ועתה אחר שסדר עניני השופטים המחזירים הענינים האישיים אל הנהגת המדינה הכוללת נעתק לדבר בענין הכולל כל האישים וכל המדינות בהנהגה מעולה על כלן נאמר כי תבא אל הארץ אשר יי' אלהיך נתן לך וירשתה וגו' ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי אמנם לא הרשם לזה עד שיושלמו כל מלחמות כנען וישבו להם בטח כדי שלא יתפארו בכח מלכם ובזרוע ידם לאמר כחנו ועוצם ידינו עשה לנו ככל מלכי הגוים במלכותם לפי שהוא ית' נשבע לאבותיהם לתתה לפניהם כבושה וקנויה אבל משם ואילך יתכן שיהיו בהם על הסדר והתקון שיהיו בהם שאר העמים כמו שאמרנו ראשונה שזו היתה הטובה שבבחינות ואשר כוונו אליה בימי שמואל ובפרשת תרומה שער נ' כתבנו הטעם שבו צוה השם יתע' למחות זרעו של עמלק ולא צוה על הקמת המלך ולבנות בית הבחירה דרוש תדרשנו משם. רק לא ירבה לו סוסים וגו' ולא ירבה לו נשים וכסף וזהב לא ירבה לו מאד והיה כשבתו וגו' והיתה עמו וקרא בו וגו'.[519] לפי שהסדר המוגבל הראוי והנאות בעם בהשתדלות על חיי הספוק ועקר זמנם יצא בלמוד התורה האלהי' ומעשה מצותיה חוייב שימצא בעצם וראשונה במלך או השר המנהיג אותם כי על כן חוייבו להיות הפעולות העליונות בתכלית ההגבלה לפי שמהם

[519] לפי שהסדר וכו' ר"ל יען כי חיי ההשערה וההגבלה עפ"י משפטי התורה ומצותיה הם טובים מאוד לכל העם, ע"כ נצטוה המלך לקרוא תמיד בספר התורה למען יחיה גם הוא תמיד חיי ההגבלה, ויהיה בזה לנס ולמופת לכל עמו אשר ממנו יראו וכן יעשו. כעין מה שאמר גם החוקר כי תנועת ופעולות הנמצאים העליונים ר"ל הכוכבים והגלגלים הן מוגבלות ומשוערות כראוי, למען יסובב מהן גם הסדר והתיקון הראוי בנמצאים התחתונים עלי ארץ. אשר עליהם יפעלו פעולותיהן,

ימשך סדר התחתונים כמו שאמר החכם במה שאחר הטבע. לזה כתב המצוה הזאת הנפלאה בענין ההגבלה במלך על זה האופן כי משם ואילך יהיה על כל אדם קל וחומר שאין עליו שום טענה. ואמר למען ילמד ליראה את יי' אלהיו לשמור את כל דברי התורה הזאת וגו' לבלתי רום לבבו וגו' ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל וגו' זרזו בשיהיה כל עסקו תמיד בעמוד לפני העם בשמירת התורה ומצותיה ראשונה כענין הרועה העומד תמיד לפני הצאן לבלתי הרום מצבם וגם כדי שיהא זריז וזהיר במצות הנביא שיצוה אליו לפי שעה ולבלתי סור ממנה ימין ושמאל כי הוא הדבר המיוחד למלך מצד מה שהוא מלך ובו יאריך ימים על ממלכתו ולא באופן אחר והוא הדבר אשר חטא בו שאול ולזה לא נמשכה מלכותו כמו שנתבאר זה שם במלחמות עמלק שער מ"ב. והנה לפי שהיה הצורך ההכרחי למלך העמידה לפני הכהן הגדול לשאל לו במשפט האורים כמו שאמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו וגו' (במדבר כ"ז:כ"א). לזה סמך משפט הכהנים הלוים ואמר לא יהיה לכהנים וגו' וזה יהיה משפט הכהנים וגו' לומר שלא יהיה להם חלק ונחלה עם אחיהם כדי שלא יהיו טרודים אחרי העבודה אלא שיהיו תמיד פנויים אל עסק התורה ולמודה לישראל ושיהיה להם לכדי חיותם משפט ידוע אם מהמעשרות הנתנים ללוים ואם ממעשר מן המעשר והתרומות ושאר מתנות כהונה עד שאם יבא אחד מהם באות נפשו לשרת שלא במשמרתו יטול חלק מהקרבנות הבאות מחמת הרגל לבד ממכריו על האבות כמו שפירש רש"י ז"ל:

ולפי שמכל מה שהעיד עליו עד הנה ילקח מוסר וזרוז להשתדל בכל מה שבכח האדם לעשות מפאת החריצות האנושי בקיום והעמדת היישוב המדינה והמלכיי ככל הגוים כמו שנזכר עד שכבר יחשב שהותרו כל מיני ההשתדליות כמנהג הגוי' ההם או שהמלך המצווה לעמוד לפני הכהן הגדול לשאול במשפט האורים הותרו לו ולהם כל שאר הדרישות כגון שאלת האובות והידעונים וקוסמי קסמים מכשפים ומעוננים לזה סמך כי אתה בא אל הארץ אשר יי' אלהיך וגו' לא תלמד לעשות כתועבות הגוים לא ימצא בך וגו' קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני וגו' כי תועבת יי' כל עושה אלה ובגלל וגו' תמים תהיה עם יי' אלהיך. ירצה אע"פ שהשגתי לכם עצה להקים לכם מלך ככל הגוי' לא תתירו עצמכם לעשות כמנהגם ביתר הענינים כי הדבר המהוגן שבהם הוא ראוי לכם לעשות אבל חקותיה' הבלתי מהוגני' השמרו לכם פן יפתה לבבכם אחריהם כי הם שנואים ומאוסים לפני יי' אלהיכם ובגללם השליך הגוים ההמה מפניכם תמים תהיה עם יי' אלהיך שאין אתה צריך לפקח מאד ולדרוש בעניני העתידות ועומק העסקים אבל השלך על יי' יהבך באמת ובתמים והוא יתן לך כלבבך וגו' כי הגוים האלה

אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו וראית בעיניך שלא עמדו להם עינים אלה להציל אותם מידך ואתה לא כן נתן לך יי' אלהיך נחשים וקסמים בידך בהם תוסיף כח על אויביך כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל (במדבר כ"ג:כ"ג) על פי נביא מקרב אחיך כמוני אליו תשמעון ואף על פי שלא תשתתפו כלכם או הרבה מכם בהשגה זו כמו שיוכלו הגוים ההם להשתתף בקסמיהם וכשופיהם הנה כבר קבלתם אותה בסיני שתהיה הנהגתכם על זה האופן הוא אומרו ככל אשר שאלת מעם יי' אלהיך בחורב ביום הקהל לאמר לא אוסיף לשמוע את קול יי' אלהי ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד ולא אמות כי ראיתם בטוב דעתכם שהענין האלהי הנורא הזה אינו משותף לכל וקבלתם על עצמכם הראוי והמחוייב לקבל והוא לסמוך על האמונה ע"י הקבלה מפי נביא וסלקתם עצמכם מההשגה על פי עצמכם כמו שאמרתם דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות (שמות כ':ט"ז) על כן אמר יי' אלי הטיבו את אשר דברו נביא אקים להם מקרב אחיה' כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר אצונו והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו שכיון שקבלו עליהם בשלימות דעתם ורצון נפשם הרי הם חייבים עליו וכבר נתבאר אצל התהלך לפני והיה תמים (בראשית י"ז:א') שער י"ו היות הוראת זאת המלה זה הענין בלי ספק. הנה שכל הפרשה כלה מתחלה ועד סוף לא דברה רק בענין ההנהגות הכלליות שאמרנו אם מהמדינית אם מהמלכיית אשר הם הכרחיות לטוב היישוב והחיים האנושיים השלמים עד שיהא מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא חוזר אל ראש אחד ודבר אחד מיוחד ולא עוד אלא שהראש ההוא אין לו לעשות דבר קטון וגדול רק מדעת הבורא ית' צור העולמים כמנהיג הכולל כי בזה האופן הוא ית' המנהיג והמלך והשופט ואין עוד וכל עוד שהשופטים והמלכים שמעו בקולו עשו והצליחו וכאשר פנו מאחריו ללכת אחרי תעתועי העמים הורע כחם ויבאו תחתם. אמנם בסוף פרשת קדושים שער ס"ה כתבתי מה פשעו ומה חטאתו של שאול בדרישתו אשת בעלת אוב כי לא כאשר נתפרסם ממנו ומצאת כי תדרשנו:

והנה לפי שאי זה נזק שיגיע בשום זמן מאומה מרציחת איש מאישיה ע"י אנשי בליעל הוא בעצם וראשונה לסבת רשע הנמצא באיש מה או קצת אישים ובשנייה לחטא וחסרון בחק השופט אשר למדינה ההיא ובשלישית לאשמת הבית דין הכולל לכל המדינות כמו שאמרנו לזה מה שסדר ענין עגלה ערופה על האופן ההוא. כי ימצא חלל באדמה

וגו' ויצאו זקניך והיה העיר וגו' והורידו וגו' ונגשו הכהנים וגו'. [520]כבר נודע מהחכמה הטבעית שאחד מתשעה פנים שיאמר בו שהדבר בדבר הוא מה שנאמר שהיושר באדון וזה שהאדון והפרנס הוא ודאי מקום הצדק והיושר כי בו הם עומדים וממנו הם נדרשים. ולדעתי הוא מה שכוונו החכם שלמה כשאמר מקום הצדק ומקום המשפט (קהלת ג':ט"ז) כי לא על המקום שבשוק ידבר. ומזה יאמר שהעולם יתקומם בצדק ובמשפט כמו שאמרו על ג' דברים העולם עומד וכו' (אבות פ"א) כי הם לפי זה מקומו של עולם כמו שאמר מזה הענין עצמו שהאל ית' הוא מקומו של עולם (שוח"ט צ') כי בו ית' היושר וההנהגה הכוללת כל ההנהגות החלקיות כמו שכתבנו ראשונה וכבר דברנו בזה במעשה המשכן שער מ"ח. ומזה הטעם ג"כ נאמר שהיושר החלקי האישיי הוא בבעליו רצוני האיש ההוא הרמוז עד שנאמר על האיש שהוא מקום היושר החלקי ועל פרנסי ומנהיגי המדינה שהם מקום העם אשר במדינה אשר בהם הם עומדים ועליהם נסמכים כמו שהמלך הוא מקום כולל לכלם ואשר הכל בו. וכמו שיאמר כן בצדק והיושר כן יתחייב לומר בעול והחמס הנמצא כי מקומות מקומות יש בלי ספק כי הרשע החלקי בעליו הוא המקום הראשון המיוחד אלא שכבר ימצא זה הענין על האופן עצמו שימצא בו המקומות וזה שגדר המקום הראשון הוא מקיף שוה נבדל והוא תכלית הגשם הסובב לדבר כמו שתאמר שתכלית האויר המקיף אותך הוא מקומך הראשון אמנם כבר יאמר שהחדר שאתה בו הוא מקומך בשניות למה שהוא מקום מקיף למקומך וכן יאמר לבית בכלל בשלשיות למה שהוא מקיף לחדר המקיף מקומך הראשון וכן העיר על זה האופן. ועל זה הדרך יהיה האיש העושה העול והרשע הוא מקום החמם והעול בראשונ'. אמנם יהיה פרנסות מנהיגי העיר ההיא ושופטיה מקום העול ההוא בשניות לרפיונם או מעוט השגחתם בדבר המשפט. גם המנהיג או המנהיגים הכוללים לכל המדינות לסבה זו

[520]כבר נודע וכו' ר"ל כי יען שהאדון או המנהיג ראוי להם להתנהג עם הנתונים תחתיהם בצדק ומישרים, נוכל לאמר עליהם ע"צ השאלה שהם מקום הצדק והמשפט, וע"ז רומז גם מאה"כ "מקום הצדק שמה הרשע" ר"ל שראה עלי ארץ, שמי שעליו הי' מוטל לעשות צדק הוא עושה באמת רק רשע, ונמשך מזה כי כמו שבמקים הגשמיי המקום הקבון הוא מוקף תמיד מהגדול ממנו, ד"מ אותן ארבע אמות שראובן בתוכם הם מקומו הראשון. והחדר אשר ארבע אמות אלה בתוכו הוא מקומו השני, והבית הגדול אשר החדר הזה בתוכו הוא מקומו השלישי, והרחוב אשר הבית עומד בו מקומו הרביעי, וכן יעלה הדבר ממנו והלאו' אל העיר, המדינה, והממלכה, וחלק העולם אשר הוא שוכן בהם כן הוא גם בבחינת המקום הנאמר רק ע"צ השאלה, כי אחרי שבבחינת הצדק והיושר יש גבוה על גבוה שומר, א"כ כל איש מיושבי העיר אשר יעשה עולה ורשע הוא מקום הרשע הראשון ושר ושופט העיר אשר הי' לו להשגיח עליו ולמנעו מהרשיע ולא עשה כן, הוא מקום הרשע השני ושופט המדינה המקום הרשע השלישי, והמלך השליט על כלם מקום הרשע הרביעי, וע"כ כאשר ימצא חלל באדמ' ולא נודע מי הכהו, באופן שנעלם מקום הרשע הראשון, ועי"ז נסתר גם מקום הרשע השני, אחרי שלא נודע ג"כ מאיזה עיר הי' הרוצח ותחת איזה שופט ישב ? ע"כ צריך שיבוקש הדבר רק מהמקום השלישי, ר"ל מיד הסנהדרין הגדול וזשאה"כ "ויצאו זקניך וכו' יען כי הי' להם להשגיח יותר על הטבת דרכי ופעולות כל ישראל הסרים למשמעתם ולמנוע עי"ז שלא תעשה כרעה הגדול' הזאת בתוכה.

עצמה יאמר עליהם שהם מקים זה העול בשלישיות. וכמו שאמר החכם מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע (קהלת ג':ט"ז) ירצה לפי זאת הכוונה במקום עצמו שהמשפט והצדק יתקומם בו כאשר ימצאו והם האיש או הפרנס או המלך כאשר נתבאר שם מתקומם הרשע כאשר ירשיע רשע לעשותו. והנה לזה צותה התורה האלהית כאשר ימצא חלל באדמה כו' שהדבר מצווה ועומד שיחקר תחלה המקום הראשון והוא המכה ודמו מידו יבוקש. אמנם כשלא נודע מקומו זה איו כלומר שלא נודע מי הכהו הנה זאת סבה מחייבת להעלם המקום השני כי אם לא נודע מי המכה א"א לדעת את מקומו או עירו שיבוקש מהם. אמנם יבוקש הדבר מהמקום הכללי שהם מקום העול בשלישיות והם סנהדרי גדולה. אמנם צוה שיבאו על הדבר מהכולל אל החלקי וישתדלו לדעת המקום היותר קרוב אל מקבל העול והחמם כי זה מה שיגרום על הרוב לגלות מי הוא הרוצח עצמו כמו שכתב הרב המור' פרק מ' חלק ג' ועל כל פנים מאומד הדעת המקום ההוא הקרוב בעל החמס ההוא ולזה אמר ויצאו זקניך ושפטיך וגו' והיה העיר הקרובה אל החלל ולקחו זקני העיר ההיא עגלת בקר וגו' וזה כי כאשר נמצא המקום השני אשר עליהם אשמת העול יותר לפי יחסם אל המקום הראשון צוה שיטפלו בענין ושישתדלו להתכפר על אשמתם כשיביאו מממונם העגלה הזאת. אמנם צוה שתהיה העגלה שלא עובד בה ולא משכה בעול ושיורידוה אל נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע וערפו שם וגו' לרמוז על מה שאמר להלן ידינו לא שפכו וגו' כלומר שיבוקש העון ההוא ממקומו הראשון והוא הרוצח העול אשר כפרה סוררה סרר ולא נשא עול מלכות שמים על עצמו וגם כי מיעוט השקפת הנרצח במעשיו או רוע מזלו או קלקול דרכיו גרמו להוליכו במקום סכנה וארץ גזרה אשר נרצח שם כעגלה זו אשר המיתוה מיתה משונה בנחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע ולהיות המעשה הזה רומז אל הטלת האשם עליהם אמר ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יי' לשרתו ולברך בשם יי' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו כפר לעמך וגו' והכוונה שיהיו שם מזומנים לשיאמרו בפניהם זקני העיר ההיא אחר שירחצו את ידיהם על העגלה הערופה ידינו לא שפכו וגו' לומר שחלילה להם לגרום מיתת זה האיש בראותם אדם הורג את הנפש וכסו את דמו והכהנים אומרים אחריהם כפר לעמך ישראל אשר פדית יי' ואל תתן דם נקי וגו' וכמו שתרגם אנקלוס כהניא יימרון כפר וגו' והוא טעם נכון שאחר שהתנצלו עצמן הזקני' אשם היו מקום העול השני הנה הכהנים שהם המקום הכולל יאמרו שעל כל פנים לא יצאו מידי אשם וצד רפיון בדבר המשפט

ועיונו כי על כן מלאו לבו לרוצח לעשות כן ושעל זה אין להם למנוע עצמם מן הרחמים בשאלת הכפרה מאת המקום הכולל בהם. הנה סודרו לשם שתי כפרות לשני המקומות הנזכרים. והנה על הכולל אמר כפר לעמך ישראל אשר פדית יי' ואמר ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל לומר שלא יתן דם נקי עוד כזה בקרבם. ועל הזקנים ההם הקרובים אל החלל אמר ונכפר להם הדם. אמנם על המקום הראשון שהרשע והעול מתקומם בו והוא הרוצח לא בקשו כפרה כי לא יכופר כי אם בדמי נפשו והוא מה שסיים להזהיר ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כל זמן שתמצא אותו כי בזה תעשה הישר בעיני יי' ולא תאמר כבר כופר בעגלה זו. ויתכן שיבא במאמר ואתה תבער וגו' לתשובת מה שבקש ואל תתן דם נקי וגו' לומר כי עם שהיא תפלה נכונה מכל מקום עליך המלאכה לגמור כי אתה תבער הדם הנקי מקרבך במה שתעשה הישר בעיני יי'. והנה בזה הודיע טעם כל המעשה ההוא שאם עשו הכל הישר בעיני יי' לא יקרה כן בארצם כי אף על פי שימצאו קצת אנשים חטאים יהיה השגחת השם יתעלה עליהם לא ירעו ולא ישחיתו. וזה שיעור מה שרצינו בזה החלק:

שער צו

פרק א

יבטל דעת האומר שמדה טובה היוצאת מהקב"ה על פי נביא אינה חוזרת:

נביא אקים להם. וכי תאמר בלבבך איכה נדע וגו'.

בספרי (פרשת שופטים) וכי תאמר בלבבך עתידין אתם לומר איכה נדע את הדבר וגו' ירמיה אומר הנה כלי בית האלהים מובאים בבלה וגו' וחנניה בן עזור אומר הנה כלי בית יי' מושבים מבבלה עתה מהרה (ירמי' כ"ז) ואיני יודע למי אשמע ת"ל אשר ידבר הנביא בשם ה' וגו' איזה דבר שדברו המקום הוא שאמר ובא:

[521] תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי אחרי שכפי הנראה משפט הכתובים בפרשתנו, "וכי תאמר בלבבך איכה נדע" וכו' רצה הכתוב לתת לנו בזה כעין אבן בוחן לדעת ולהבדיל על ידו בין הנבואה האמיתית או הכוזבת הלא יקשה להבין אחרי כי לא יוכל להיות הדבר שיהי' או לא יהי' לאחרונה לנו לסימן, לדעת על ידו כבר בתחלה מדי יבוא אלינו הנביא אם אמת בפיהו או לא ? מה הועיל הכ' בנתינת הסימן הזה, ומה זה שצוה "לא תגורו ממנו" הלא בכל זאת כל עוד לא נדע אם תבוא הרעה אשר דבר עלינו או לא, נירא ונגור ממנו, וכאשר יבוא זמן יעודו ולא תבוא עלינו רעה מי זה יירא ויגור עוד מהרעה הזאת המיועדת ממנו ? והנה הרמב"ן רצה לבאר זה, ולאמר כי הכ' לא רצה לתת לנו בזה סימן להכיר על ידו אמתת הנבוא', כי אם רצה רק להודיענו דרך רמז כי בימים הבאים יבואו ב' נביאים ירמיה וחנניה האחד יגיד האמת בשם ה' והשני יגיד דבר אשר לא יהי' באחרונה וזה יהיה לנו אז לאות כי לא דברו ה' ורק שקר כזב לנו ע"כ לא נגור ממנו לענשו ולהמיתו כמשפט כל נביא שקר, וכ"נ שהוא ג"כ דעת רש"י ז"ל אפס דבריהם לא ישרו בעיני הרב לפי פשט הכתובים, מלבד שיקש' עוד להבין כי בהשקפ' ראשונה יתנגדו דברי הכ' אלה למאמר (ירמי' י"ח) "רגע אדבר וכו' ורגע אדבר וכו'" אשר ממנו נרא' בבירור, כי לפי מה שישתנו

המקבלים, ר"ל ב"א אשר עליהם נבא הנביא לרעה או לטובה כן נשתנה ג"כ הנביא' הקדומה מטוב לרע או בהפך ואיך א"כ נוכל לדעת כי שקר דבר הנביא אם לא יבא אח"כ דבר נבואתי ? והרמב"ם רצה לבאר הכל באמרו, כי מן הטוב אשר יצוה הי"ת לעבדיו הנביאים להבטיח אותו בשמו לזולתם לא ישוב לעולם ורק מהרע המיועד ממנו אף באופן זה, ישוב לפעמים משוב החוטאים מדרכם הרעה, אשר בעבורה נגזר עליהם העונש ההוא, וסמך דבריו אלה על מחז"ל במדרש שאמרו שמא"הכ "לא איש ויכזב" נאמר על הבטחת, כי ביצחק יקרא לך זרע" ומאה"כ "ההוא אמר ולא יעשה" (שרצו לבאר גם בדרך שלילה אמיתית, ולא רק בדרך שאלה ותמיהה) נאמר על מאמר הי"ת, "הרף ממני ואשמידם," ושאר מאמרים כאלה. ומאה"כ "רגע אדבר וכו' ורגע אדבר" מוסב רק על מה שיודיע הי"ת לנביאיו לבד, מבלי שיצוה להודיע ג"כ לאחרים, כי אז ישוב לפעמים גם מן הטוב גם מן הרע, לפי השתנות מעשי ופעולות המקבלים אשר עליהם נאמרו, אפס הבדלו זה בין הנאמר לנביא לבד ובין הנאמר לו להודיעו גם לזולתו, לא ישר בעיני הרלב"ג אשר רצה בעבור זה לאמר, כי הטוב והרע המיועד מפי הנביא לבוא על איש אחד ידוע או אומה ידועה בעבור השגחת הי"ת הפרטיית עליהם, והנהגתו אותם לפי מעשיהם באופן נסיי, יוכלו להשתנות ולבוא הפך ממה שיעד אותו הנביא לפי השתנות פעולות המושגחים האלה, וע"ז יורה מאה"כ "רגע אדבר וכו', ורגע אדבר," וכו', אפס כאשר יודיע הנביא העתידות והאותיות לאחור רק על פי מערכת הכוכבים, "ר"ל הטוב והרע המעותדים לבוא עליהם על פי חקי הטבע וכוחותיה, אז ישתנה רק לפעמים הרע לטוב בשוב החוטא מדרכו הרשעה עד שיהיה ראוי להתנהג לטוב באופן נסיי, אבל הטוב המיועד להם רחוק הוא מאוד שישתנה לרע יען כי הבחירה נתנה לאדם רק למען הטיב דרכו ולא לשחת אותו, וע"כ רחוק הוא שירע האדם מעללו כל כך, עד שישונה בעבורו הטוב המעותד לו עפ"י חקי הטבע לרעה, וע"ז אה"כ בירמיה כ"ח "הנביא אשר ינבא לשלום בבוא דבר הנביא וכו'" ר"ל רק בבוא דבריו הטובים יודע כל נביא אמת, אבל אם לא יבוא יודע, כי רק שקר בפיהו,

אפס גם על זה השיב החכם ן' חסדאי, כי לפ"ז איך נדע עוד ששקר דבר הנביא, כאשר לא יבוא הטוב המיועד מאתו עפ"י המערכת, כי מלבד שאף שהוא רחוק, בכל זאת אינו מן הנמנע לצמיתות, שישנה האדם את דרכו ומעשהו לרעה כל כך עד שגם הטוב שהיה מעותד לבוא עליו בתחילה עפ"י חקי הטבע, ישתנה אח"כ לרע עפ"י השגחת הי"ת, הלוא יוכל הנביא להצדיק נפשו גם בזה באמור לנו, כי לא עפ"י המערכת כי אם רק עפ"י השגחה האישית והפרטית יעד הטוב ההוא אשר ע"כ בהשתנות המקבלים לרעה נהפך גם גורלם לרע ? ואחר שהביא עוד דעת ן' חסדאי בעצמו שהחזיק גם הוא בקצת דברי הרלב"ג להבדיל בין המגיד העתידות עפ"י המערכת או על פי השגחת הי"ת, דוחה דבריהם יחד באמרו, כי המודיעים חדשות ואותיות לאחור רק עפ"י מעמד ומצב הכוכבים, לא בשם "נביאים," כי אם בשם "קוסמים והוברי שמים" יקראו ? ועל כן בוחר הרב ז"ל דרך אחרת לעצמו ואומר, כי גם הטוב גם הרע המיועד לבני אדם ישתנה לפעמים כאשר ישנו את דרכם לטובה או לרעה, כמאה"כ "רגע אדבר וכו'" ומה שאחז"ל על מאאה"כ ביחזקאל "וממקדשי תחלו" (ר"ל מהצדיקים שבאותו הדור בעבור שלא כהו בעם, ולא מיחו בידם, אף שבתחילה היה רצון הי"ת לחוס עליהם), "שמעולם לא חזרה מדה טובה אלא אותה בלבד" כונתם רק שמבלי שינוי מעשי המקבלים אשר עליהם נאמר הטוב ההוא, לא נשתנה לרעה, כמו שהיה הענין בזה, שבזמן קצר כזה אשר בין הגזירה הראשונה לשניה, לא שנו עוד את מעשיהם לרעה, ובכל זאת נהפך גורלם לרוע, ומאה"כ בפרשתנו "אשר ידבר הנביא ולא יבוא" וכו', מורה רק שכאשר יבטיח הנביא אף בהשאר האיש הידוע או העם כלו במעמדו הנוכחי בבחינתו המוסרית, מבלי אשר שנה דרכו יגיענו בכל זאת הטוב או הרע המיועד מאתו עפ"י ההנהגה הטבעית או הנסיית, "ולא יהיה הדבר ולא יבוא" וכו', אות ומופת נאמן הוא, כי שקר דבר הנביא ההוא וזה היה הענין גם בירמיה וחנניה, שירמיה העיד בעם לאמור שאם לא ישובו מדרכם הרעה יבוא להם הרע שינתנו ביד מלך בבל. וחנניה אף שהודה לדברי ירמיה ולא הכחיש אותו בזה, שטוב יהיה להם אם ייטיבו דרכיהם עוד יותר (כי אלו אמר ההפך מזה היו כלם יודעים שנביא שקר הוא כי הנביא האמיתי לא יסית את העם שלא ייטיבו מעשיהם הרעים,) כי אם אמר רק להם שאם גם ישארו במעמדם הנוכחי לא ינתנו עוד ביד הכשדים מבקשי נפשם, כי עוד לא שלם עונם להענש עליו כל כך, ונדמו בזה רק לשני רופאים אשר האחד יזהיר את החולה להשמר מאוד ממאכלים ידועים הרעים לגופו עתה בחליו, באמור לו, כי מות ימות באכלו מהם ורופא אחר אף שיודה לדברי רעהו כי המאכלים האלה לא טובים הם לחולה, בכל זאת יכחישנו בזה שגם באכול החולה מהם לא ימות בעבור זה עוד לשחת, וע"ז אמר לו ירמיה, "הנביאים אשר היו לפני" וכו', ונתן בזה אות ומופת, כי כאשר ישמעו ישראל לדברי חנניה וישארו במעמדם המוסרי, הנוכחי להטיב דרכם, יהיו לבז ולמשיסה ככל אשר דבר להם בשם ה'. ואז ידעו כלם, כי שקר דבר חנניה בשם ה', באמור להם "שלום יהיה לכם" אף אם תשארו במעמדכם הנוכחי כי לא יוכל אז להצטדק ולאמר שבעבור שלא שמעו בקולו והיטיבו בכל זאת את דרכיהם, באה להם הרעה הזאת, כי מעשיית הטוב לא תסובב רעה לעולם, תחת כי הוא וכל המנבאים לרעה יוכלו להצטדק כאשר לא תבוא הרע ההוא, ולאמר כי בעבור ששמעו העם לקולם להיטיב דרכם, נהפך גם גורלם לטוב, ועל כל

[521]כל אשר ראינו דבריהם בפירוש ההבחנה הזאת אשר בין הדבר אשר דברו השם ואשר לא דברו נבוכו בו מאד. כי הוקשה להם ראשונה מה ענין האות הזה ומה תועלת יש בו כי הנה אחר עבור זמן ייעודו ולא בא דברו הכל יודעים שהוא שקרן ועוד למה אמר לא תגורו ממנו ומי האיש הירא. ועוד שכיון שנתפרסמו דברי ירמיהו הנביא שאמר ויהי דבר ה' אלי לאמר הכיוצר הזה וגו' רגע אדבר ועל גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ושב הגוי מרעתו אשר דברתי עליו ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני לבלתי שמוע בקולי ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להטיב אותו (שם י"ח) הנה אם כן לעולם יש לו פתחון פה לנביא כשלא יבא דברו אשר דבר ויאמר שהיה זה לפי שנוי המקבל אם לטוב אם לרע. והנה הרש"י ז"ל לא מצא לכתוב בזה שום מענה רק שהוא רמז אל העתיד להיות בימי ירמיהו וחנניה בן עזור ותלה עצמו במאמר שזכרנו עתידין אתם לומר כו'. והרמב"ן ז"ל הטעוהו דברי זה המדרש ממה שכתוב וכי תאמר ולא אמר ואם תאמר ואמר שהתורה מגיד ברמזים העתיד להיות ופירש פשט הכתוב שבא לתת או להכיר הנביא אשר יתחייב מיתה כדי להרגו ואמר שמזה ג"כ יובן שאשר יבאו דבריו הוא נביא צדק. והנה בזה אם דחק עצמו לצאת מידי הספק הראשון מידי הספק האחרון לא יצא כלל. אמנם הרמב"ם ז"ל בספר המדע (פ"י מיסה"ת) ובפתיחת המשנה המציא הבדל גדול בין הייעוד הנבואי אל הטוב ובין הייעוד אל הרע ואמר כי הייעוד הרע אפשר שישוב ממנו כמעשה נינוה וכדומה. אמנם הייעוד הטוב לא יחזור בו לעולם ולכן מאמר אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא כו' ידבר בייעודים הטובים כי ברעים אינה ראיה אחר שאפשר לחזור ומצא סמך לזה ממאמר ירמיהו לחנניה בן עזור הנביאים אשר היו לפני ולפניך וגו' הנביא אשר ינבא לשלום בבוא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת (ירמי' כ"ח) וקבל מזה הכתוב שהמופת החותך בהודעת אמות הנביא הוא כשינבא לשלום כי אז אין שום טענה שיחזור בו והסמיך עצמו בסמך של דרשות חשבם כמכריחים זה הדעת במה שאמרו כל מדה טובה שיצאה מאת הקב"ה אפילו על תנאי היא באה (ברכות ז') שנאמר ועתה הניחה לי ואעשה אותך וגו'. (שמות ל"ב) וכתיב ובני רחביה רבו למעלה (ד"ה א' כ"ג) ועוד אמרו (ב"ר פ' נ"ג) בשעה שאמר לו הקב"ה לאברהם (בר' כ"א) כי ביצחק יקרא לך זרע לא איש אל ויכזב ובשעה שאמר הרף ממני ואשמידם ההוא אמר ולא יעשה (במדבר ל"א) ועוד אמר (שבת נ"ה.) מעולם לא יצאת מדה טובה

זה רומז גם מאחז"ל בספרי שהחל בו הרב ז"ל שהביא לבאר הכ' בפרשתנו "וכי תאמר" וכו'. דברי ירמיה וחנניה למשל, (ועיין למעלה שער נ"ו ובביאורי שם).

מאת הקב"ה וחזרה לרעה אלא זו בלבד שנאמר והתוית תיו וגו' (יחזקאל ט'). והתיר מאמר ירמיהו רגע אדבר לבנות ולנטוע (ירמי' י"ח) ונחמתי על הטובה (שם) כשאמר שזה יהיה כאשר ידבר כן אל לבו מבלי שיצוה לשליח לדבר כן לשום אדם אבל כשיצוה לשליח ליעד כן הנה לא ישוב ממנה ושזה הוא טעם יראתו של יעקב וגודל פחדו כי לא היו הבטחותיו רק בינו לבינו ואלו דבריו שם בפתיחת המשנה ויש לדעת שעניו זה אינו אלא בין הקב"ה ובין הנביא אבל שיאמר הקב"ה לנביא להבטיח בני אדם בבשורה טובה ואח"כ לא יתקיים הטוב ההוא זה בטל וא"א להיות בשביל שלא נשאר לנו מקום לקיים בו אמינת הנבואה והקב"ה נתן לנו בתורתו עקר שהנביא נכר כשיאמנו הבטחותיו ואל העקר הגדול הזה רמז ירמיהו במחלקתו עם חנניה בן עזור באומרו הנביא אשר ינבא לשלום וגו' (ירמי' כח). וכמה אני תמה מדבריו ז"ל שערך על הדרוש ועשה מעצם הספק הכרח להתרו מלבד מה שנדחק בפירוש הכתובים דחוקים נלאה הדעת לסובלם בשומו הכתוב הזה שאנו בביאורו בייעוד הטוב דוקא ומן הראוי שיותן אות לכשייעד הרע ג"כ וכאומרו במאמר רגע אדבר וגו' אדבר וגו' (שם י"ח) שהאחד יהיה אפילו ע"י שליח והשני דוקא בינו לבין עצמו או שלא ע"י שליח. וכ"ש שהדבר כבד מאד לאומרו שלא יהיה השם יתעלה נאמן בדבורו אשר יאמר לנביא בינו לבין עצמו כמו אם יאמר אותו ע"י אמצעי והא בכדומה לזה אמרו סהדי לשקרי עבידי. וכבר הקשה עליו הרב רבי לוי בן גרשום ז"ל בספר מלחמות השם ואמר כי עדין תשאר השאלה למה יחזור בטוב היוצא מפי עצמו ולא בטוב המיועד ע"פ שליח ועוד שכבר נמצא טוב מיועד ע"פ שליח שחזר בו והוא שנאמר לכללות האומה ע"י דוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו (שמואל ב' ז') והוא עצמו בפירושו לתורה השוה המדה בייעודים ואמר שבין בטוב ובין ברע דרכו לחזור כמו שהעיד ירמיה באומרו רגע וגו' ורגע אדבר ואמר שהכתוב האומר ולא יהיה הדבר ולא יבוא הוא הדבר אשר לא דברו ה' יתקיים בדברים שאינן תלויין בתנאים נסתרים כמו שיאמר אם יקרה כך יהיה כך וקרה כך ולא היה או בדברים ההוים בעת ההיא או בעתידות בענינים שאין בהם טוב ורע לאיש מהאנשים או באותות הבאות עם הייעודים. אמנם שם בספר מלחמות השתדל לבאר מאמר ירמיהו שאמר הנביא אשר ינבא לשלום יודע וגו' ושם סבר וקביל שיש הבדל בייעודים בין טוב לרע אלא שנתן הבדל ג"כ בין הנבואות רצוני כשתהיה הנבואה אשר מפאת הסדור השמימיי ובין שתהיה מפאת ההשגחה האישיית כי כשתהיה מפאת הסדור השמימיי אחר שתכלית הודעת הרע הבא מצדה לבני האדם הוא להזהירם שלא יבא עליהם יתכן שלא יגיע כשיגיע התכלית שהוא תקון מעשיהם אמנם הטוב המסודר לבא על איש מהאישים

הוא רחוק שלא יבא לפי שהבחיר' הושמה לאדם לתקן אבל לא לקלקל ושמזה הצד תושלם בחינת הנביא כי כשלא הגיע הטוב אשר ייעד יתאמת שאינו נביא שאם היה זה הטוב מסודר מצד הגרמים השמימיים הוא רחוק שלא יגיע והוא מאמר ירמיהו בבא דבר הנביא יודע וכו'. ואולם שאפילו הגיע הטוב ההוא לא יתאמת מפני זה שהמגיד יהיה נביא כי יתכן שישלם לו זה בקסם או בחלום אמנם כאשר יהיה מפאת ההשגחה האישיית אשר הוא מיוחס אל ההשגחה האלהית בלי אמצעי אע"פ שלא יפורש בו תנאי יובן בקשר תנאי בלי ספק וחוייב שישתנה לפי קיום התנאי או בטולו. והוא טעם רגע ורגע ופחד יעקב וזולתו מהמובטחים. ומה שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות ז'). אפילו על תנאי שזה יובן [522]כשלא יהיה התנאי בעצמות הדבר כמו ועתה הניחה לי וגו' (שמות ל"ב) שאין מן הראוי שבעבור שהתפלל עליהם כמו שחוייב יפסיד שכרו הטוב:

והנה הרב ן' חסדאי ז"ל בכלל הרביעי אשר מהמאמר השני מספרו הקשה עליו מה שיש בו כדאי לדחות סברתו זאת. אחת במה שצריך לדחוק הכתוב הזה האומר אשר ידבר הנביא בשם יי' ולא יהיה וגו' כשיהיה הטוב ההוא מסודר מפאת הגרמים השמימיים. ואם כן כבר יתנצל הנביא בשיאמר שמה שייעד היה מפאת ההשגחה האישיית המשתנה לפי שנוי מעשה המקבל. ועוד שאפילו נקבל שהטוב ההוא הבא מפאת הגרמים השמימיים הוא רחוק שלא יגיע מכל מקום אינו נמנע שכבר יספיק רוע בחירת המקבל להדיחו מעליו והאפשר לא יקרה מהנחתו בטל וכבר יוכל להתנצל בזה. זה תורף השגותיו. ועם שהספק הראשון אינו צודק על האופן שהניחו כי הוא כבר העמיד הכתוב ההוא בפירוש התורה בדברים שאין מדרכם להשתנות מפאת המקבלים כמו שכתבנו אמנם יעמוד לו זה הספק בדברי ירמיהו עצמו שאמר הנביא אשר ינבא לשלום וגומר שכבר יוכל לומר שמצד ההשגחה האישיית הוא נבא ושהמקבל שנה מעשיו ועל כן לא בא דברו. ואולם הוא עצמו מסכים עמו בכל מה שהעמיד מאמרי ירמיהו רגע אדבר ורגע אדבר כפשוטן ואמר שהכתוב האומר איכה נדע את הדבר וגו' ידבר כאשר הנביא

[522]כשלא יהיה התנאי בעלמות הדבר וכו' ר"ל כי רק תנאי אשר יש לו יחם וקישור ראוי אל הדבר המותנה על ידו, כיחס הסיבה אל המסובב, נקרא "תנאי בעצמות הדבר" ר"ל תנאי אמיתי כתנאי בני גד ובני ראובן שפעולת עברם את הירדן מיחסת אל נתינת הארץ להם לנחלה, כסיבה ראויה ונכונה אל המסובב, כי אחרי שיעשו חובתם לצאת בקרב לפני אחיהם, ראוי הוא שיותן להם בשכר זה גם הארץ המבוקשת מהם לנחלה, אבל פה אף שבהשקפה ראשונה נראה שרק דרך תנאי אמר הי"ת שרק אם לא יתפלל משה בעדם יעשהו לגוי גדול, בכל זאת אינו תנאי אמיתי בעצמות הדבר, כי איך יעלה על דעתנו שכאשר יתפלל משה בעד עמו אל אלהיו כתובת כל איש שלם האוהב עמו בכל לב ונפש תהיה זאת סיבה ראויה, אשר בעבורה ימנע ממנו הטוב המיועד לי מאת הי"ת אשר הוא אל אמונה ואין עול ? אחרי שמשפט הצדק והמישרים מחייב אותו בהפך, כי יתן הטוב רק להולכים בתום לבם הממלאים חובתם המוסרית, וימנעהו מכל מי שיחדל למלאות חובתו, ומעתה יאמר הרב ז"ל כי רק מתנאי מדומה כזה אחז"ל "כל מדה טובה" וכו' אפי' על תנאי, היא באה וכו',

יתן אות על אמותו בהתחלת ענינו כי אז לא נתן להשבון בשום ענין בין שיהיה האות בדברים הנתלים בבחירת המקבל או לא כמו שאמר משה בזאת תדעון כי יי' שלחני וגו' אם כמות כל אדם וגו' לא יי' שלחני (במדבר ט"ז:כ"ח) ואליהו אמר אם איש אלהים אני תרד אש מן השמים וגו' (מלכים ב א':י'). אמנם לישב מאמר ירמיהו הנביא אשר ינבא לשלום בבוא דבר הנביא וגו' הוצרך להשתמש בהבדל ששם הרלב"ג ז"ל בין הנבואה אשר מפאת ההשגחה האישיית לבין הנבואה אשר תהיה מפאת הסדור השמימיי אלא שאמר שהיה כמהתל בו בזה ודרך משל כי יאמר לו כמו שהנביאים אשר היו לפנינו מוחזקים בנביאים וינבאו על ארצות וגו' והנביא החולק עליהם יאמר כי מה שנודע להם בנביאותם היה מפאת הסדור השמימיי ומה שנדע לו היה מפאת ההשגחה האישיית שכן הוא ראוי ליחס הרע אל הסדור השמימיי והטוב אל ההשגחה האישיית כי אין לו דרך אחר לחלוק עליהם אחר שהם מוחזקים לנביאים ואם כן בבא דבר הנביא ההוא אשר ייחס נבואתו אל ההשגחה האישיית יודע אשר שולחו יי' באמת כי הוא השליח באמת מבלי אמצעי ועתה כמו כן בבא דברך הטוב אשר יעדת יופסק ביני ובינך כי אנכי שלוח להגד' רע ע"י אמצעי והוא הסדר השמימיי ואתה בא מתנבא בלי אמצעי זה תרף דבריו והיה ההתול לפי כן לפי שעל כל פנים ישארו שניהם בחזקת כשרים כפי המשל ואין הנדון ההוא דמיון וראיה להכזיב דברי שום אחד מהם וזהו מה שביארו באומרו בסוף דבריו ולקח זה הדרך כאלו אמר אתה תראה אם שלחך יי' באמת ולזה אין אצלנו תוכחה מזה שהבחינה תהיה בשלא יתקיים היעוד הטוב בלבד ע"כ. והטעם הוא מבואר מפני שאע"פ שנקבל שהרע הוא יותר ראוי ליחסו אל הסדור השמימיי והטוב אל ההשגחה האישיית מ"מ אינו נמנע שיהא בהפך ואם כן כבר תהיה הטענה שוה בין שינבא הנביא ההוא טוב או רע מלבד מה שננעלה מפניו שער התשובה לומר כי שנות מעשה המקבל יגרום שנות ימין עליון וחולשת הפירוש הזה בעיניו תעיד בפניו שהוא רחוק מאד שיכוין אליו ירמיהו בשום פנים. הן אלה קצות הדברים שנכתבו בזה הענין עד הנה מאשר הגיעונו דבריהם הספקות המשיגות לכל אחד ואחד מהם מלבד מה שיש להפלא על האלו האחרונים המזכירים מגידי הדברים אשר על ידי הסדור השמימיי בלהקת הנביאים עד שיצטרך הכתוב לתת אות בין שניהם גם ירמיהו ישתדל בענין הזה כי אלו לא יקראו רק קוסמי קסמים או הוברי שמים החוזים בככבים ואם יש דבר יי' אתם נוסף על חכמתם הנה כבר תחזור הקושיא למקומה כי לא יחסר כח הנביא הבא בשם יי' בעבור שיסכים אל דברו הסדור השמימיי כמו שאחשוב שהיה על דרך האמת מסכים עם דברי ירמיה בזמן ההוא כמו שכתבנו בפרשת פקודי שער נ"ו:

אמנם אשר ראיתי אנכי הטוב והישר בכל אלו הענינים ומתישב יפה על הכתובים כלם כי אין לספק בשום פנים ביסוד ההוא החזק אשר יסדו לנו האל יתעלה על יד נביאו באומרו רגע אדבר ורגע אדבר אשר יראה שעקר מה שכוונו בנבואה ההיא היה להודיעו שהטוב הנגזר מאתו לא יבא על כל פנים כמו שאמר וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי אשר הוא עושה כחומר ביד היוצר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות (ירמיהו י״ח:ד׳) והוא ודאי משל להשחתת כתות האנשים את דרכם מהתקון הטוב אשר חשב עליהם יוצרם אשר לסבה זו חוייב שיעשה כלי אחר כאשר ישר בעיניו ואומר שיודיעם הכיוצר הזה וכו׳ כדי שלא תהיינה להם ההבטחות הראשונות אשר הובטחו האבות עליהם לפוקה ולמכשול לאמר מעתה לא יוכל להרע אותנו אלא שיפחדו תמיד כמו שהיו האבות עצמם וכל הצדיקים עושים שמא יגרום החטא ואשרי אדם מפחד תמיד ואמרם ז״ל אפילו על תנאי זה יהיה אם כמו שאמרו הראשונים שהתנאי ההוא יותר יחייב ביטולו קיום המעשה מקיומו ואם כמו שאמרו במקומות רבים שמדה טובה מאת הקדוש ברוך הוא מרובה (יומא ע״ו.): ובכל מקום שאפשר להתקיים לא תשוב ריקם כאומרם ז״ל בילמדנו (פ׳ וירא.) ויתן להם ארצות גוים וגומר בעבור ישמרו חקיו וגומר (תהלים ק״ה) ואף על גב דלא שמרום ולא נצרום נתן להם אתה מוצא בשעה שעשו העגל ובקש משה עליהם כפרה אמר לך נחה את העם (שמות ל״ב:ל״ד) והנה בזה ובכל כיוצא בו אין שום פתחון פה רח למתעקש ומה שאמרו שמעולם לא חזרה מדה טובה מאת הקב״ה לרעה אלא אותה בלבד (שבת נ״ה.) הנה דברו בזה נכונה בלי ספק כי לא נמצא מדה טובה שחזר׳ בלא שינוי מעשה המקבל זולתי זאת שבשעה שאמר הקב״ה והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים אמר מדת הדין לפני הקב״ה רבש״ע מה נשתנו אלו מאלי אמר לה אלו צדיקים גמורים ואלו רשעים גמורים אמר לפניו רבש״ע היה להם למחות בידם ולא מיחו אמר לה גלוי וידוע לפני שלא היה בידם למחות אמר לפניו אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי מיד וממקדשי תחלו ועתה ראה כי האל ית׳ העיד עליהם שהיו צדיקים והנה בין גזירה ראשונ׳ לשנייה לא שנו מעשיה׳ ולזה אמרה שהיא לבדה נמצאת שבלא שנוי מעש׳ המקבלים תשתנה הגזירה מטובה לרעה ואפילו אותה על דרך האמת לא היתי חזרה שלא היה הענין ההוא אלא כעין משא ומתן בין המלמדים זכות ובין המלמדים חובה ולסוף הכריעה כף חובה. אמנם בבחינת הנביא אין לנו לחפש ולדרוש זולת מה שכתבה התור׳ בו והוא מה שכתב הרמב״ם ז״ל שם (בפתיחת המשנ׳ לס׳ זרעים) אלו דבריו ובעלי הכחות האלו לא יכנו נפשם ולא יתהללו שיצדקו בכל חלקי הדברים אבל

אומרים שזאת השנה יהי' בצורת ושלא ירד גשם כלל ונמצא שיהי' בה גשם מעט או יאמר שמחר ירד גשם ונמצא שירד למחרת הג' וכיוצא בו. וזה הדבר יקרה לו כשיהי' בקי מאד ומן הידועים בשם אשר דברו עליהם בספריהם וזה ענין דברי ישעיהו לבבל יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים החוזים בככבים מודיעים לחדשי' מאשר יבאו עליך (ישעיהו מ"ז:י"ג) ואז"ל מאשר ולא כל אשר (פסיקת' פ' חקת) [523]ואין מועדי הנביאים והבטחותם כן אבל יצדק הכל עד מלה אחרונה ולא יפול דבר מדבריהם לא קטן ולא גדול כל ימי עולם כל אלו דבריו ועוד האריך. והנה בזה ראי' עצומה לבחון כל הנביאים שנמשך ענינם בינינו ועל טוב ועל רע לוקח' הוכחה זאת בכל ייעודי הנביאים. אמר יהושע (כ"ג) וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר ה' עליכם הכל באו לכם לא נפל דבר א' ושלמה אמר ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל כו' לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו (מלכים א ח':נ"ו). ובייעודים הרעים אמר יהוא דעו איפוא כי לא יפל מדבר ה' ארצה אשר דבר ה' על בית אחאב וה' עשה את אשר דבר ביד עבדו אליהו (שם ב' י') אמנם על טוב ועל רע נאמר ויגדל שמואל ויי' היה עמו ולא הפיל מכל דבריו ארצה וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא לה' (שמואל א' ג'). וזה המופת הוא אשר ייחדוהו מתקני התפלות בברכת הנביאים באומרם ונאמנים דבריך ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב ריקם. אמנם האות והמופת הזה אשר בקשוהו אלו גאוני עולם והוא להאמין כל נביא לשעתו ואמרו שזה רצה הכתוב באומרו איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' אאמין בלי ספק שלא דברה בו תורה בזה ולא כוונה אותו כלל כי לזה יספיק מה שאמר רש"י ז"ל שאם הוא מוחזק לכשר וחסיד ויצוה לשמור ולקיים מצות תורת משה מצוה לשמעו מבלי אות ומופת לא יהי' אלא חכם ואם היה מנבא לעבור עליה אפילו יהיה מוחזק כאליהו לא נאבה ולא נשמע אבל נהרגהו אבל אם היה מוחזק לנביא כאליהו כבר נשמע אליו לבטל מצוה מה לשעתה ולמה לנו עוד אות ומופת:

האמנה כי כוונת הכתוב היתי' ענין אחר שהוא צורך גדול בענין הנבואה והיא לתת רושם וסימן להכיר הנביא השקרן שיקום להכזיב הנביא האמתי כי אז כאשר שניהם מתנבאים בשם ה' ומכחישים זה את זה ולא הוחזק שום אחד מהם במופתים מפורסמים אשר יודע נאמנותו ליי' בהם לעיני הכל יחוייב אז שיהי' האות ומופת ביניהם שהדבר אשר דברו מי שהוא נביא האמת יקום על כל פנים הן לטוב הן לרע כי לא יתכן חלוף זה כלל מפני חלול השם כמו שעשה על דבר האש בימי אליהו (מלכים א' י"ח) אף על פי

[523]ואין מועדי הנביאים והבטחותיהם וכו' שם "מועד" זה נגזר משורש "יעד",

שהיה מוחזק ולא נעש' הנס ההוא אלא לנצוח רשעת הנביאים המדיחים את העם אחרי הבעל לומר שהוא ית' מנהיג על ידו העולם עד שהכירו כי ה' הוא האלהי' והמנהיג כמו שכתבנו בשער צ' אלא שהדבר קרוב לנמנע שנביא השם ינבא עליהם טוב ונביא השקר רע כמו שיבא. ואמתות הענין הזה יתבאר כשלא נחשוב זה הכתוב האומר וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר וגומר תחלת ענין נאות כולל לכל נביא ולכל דבר אבל כשנחשבהו ענין מיוחד ונקשר עם מה שלמעלה ממנו כמו שאבאר. וזה כי בתחלה אמר נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר אצונו והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי וגומר. ואח"כ אמר אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו וגו'. והכוונה שהנביא אשר יזיד לדבר דבר בשם יי' להכזיב הנביא השלוח מאתו שדבר בו ראשונ' יומת ביד ב"ד כמכחיש דברי אלהים חיים ולהודיע מי מהם אשר יומת על ידי בית דין אמר וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו יי' כי מאחר ששניהם מכחישים זה את זה ולא קדמו לשום אחד מופתי חזקה ראוי שיהי' לנו מופת ידוע להכיר מי שהוא השקרן מהם כדי להמיתו ואמר כי שידבר על זה האופן אשר ידבר הנביא בשם יי' בין טוב ובין רע ולא יהי' הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי' בלי ספק בזדון דברו הנביא לא תגורו ממיתתו כי כדאי הוא צורך זה שלא ישוב דבר יי' מפני כבוד שמו כמו שהיה הענין באותה נבואה לדעת הרב ן' חסדאי ז"ל אלא שאינו מן השם במקום הזה. ואם שזה הוא מוכרח מיישובי הכתובים ומהתר הספקות כלן ע"פ דרכו ואינו צריך חזוק גם הוא יקום על פי שני עדים נאמנים לקוחים מהפרשה עצמה. האחד אומרו אך הנביא אשר יזיד וגומר והרי אינו צריך בזה הבדל בין שוגג למזיד כמו שהוא צריך לומר וכי יזיד איש על רעהו נהרגו וגומר (שמות כ"א) כי איך יהי' נביא שקר שוגג. אמנם כמו שאמרנו דבר בהווה שזדון לבו רשיאו להתקומם על נביא יי' להכחישו כמו שאמר בזדון דברו הנביא. והשני אומרו איכה נדע את הדבר אשר לא דברו יי' שלא היה לו לומר רק איכה נדע כי לא דבר יי' הדבר ההוא ויותר נכון שיאמר איכה נדע את אשר דבר יי' כי יותר ראוי שיודיע יי' את אשר דבר יי' משיודיע את אשר לא דבר אבל זה המאמר מוכיח בלי ספק שנודע להם שיש שם דבר אשר לא דברו יי' אלא שאינם יודעים של מי הוא וכן הוא באמת מכל זמן שיהיו שם שני אנשים מכחישים זה את זה ואין לאחד חזקה מפורסמת מחבירו רוא ידוע שהדבר אשר ידבר האחד מהם לפחות הוא אשר לא דברו יי' אלא שאינם יודעים משל מי מהם הוא. ולזה אמר אשר ידבר הנביא בשם יי' ולא יהי' הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי' בזדון דברו הנביא והזכיר בשם יי' כי אל המנבא בשם ע"א אינו

צריך מופת להרגו שכבר אמר ואשר ינבא בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא. ומן הדיוק הזה מצא פתח הר"ן ז"ל להתיר זה הספק ולומר שכוונת המופת הזה אינו רק להודיע את אשר לא דברו יי' כי רא' שהנביא אשר יאמר בשם יי' את אשר לא דברו חוייב שיכחישהו אלוה ממעל. אמנם מי שיאמר את אשר דברו לא נתן מופת על זה. וכבר אמרנו שמן הראוי יאות להיות הדבר בהפך כי יתכן שיוזקק האל יתעל' להקים דבר עבדו ועצת מלאכו ממה שיוזקק לבטל דברי איזה סכל או רשע שנכנסה בו רוח שטות להנבא שקרים. אמנם מה שאמרנו להכזיב ולבטל דברי הזר המכחיש דברי נביאו זה יתחייב עכ"פ:

והנה בכתובים האלה העדות מקויים והדבר ברור והגון ועל פי דרכו נגה אור לדעת ולהודיע שכל מה שאמר ירמיהו לחנני' בן עזור לא מעצמו אמרו אבל הוא דבר שלמד מפי משה רבו מפי הגבורה לא הוסיף בו רק ביאור מה שחוייב מהכרח ההנחה אשר אמרנו שלא יתכן חלופה כי אם על דרך הזרות הגמור ולבאר זה אומר שמהמחוייב שלא נתחלפו ירמיהו וחנני' ב"ע כשירמיהו היה מזרז ומתרה את העם שיתרחקו מע"א וגלוי עריות ושפיכות דמים ומתועבות גדולות כאלה שהם מעשים רעים וחטאים בעיני אלהים ואדם ושחנני' ב"ע היה אומר כזה וכזה תעשו ותצליחו כי באלה חפץ אלהי המשפט שלא צוייר שיאמר כזה שום כופר כ"ש מי שירצה שיחזיקוהו לנביא וגם לא ישוער שישמע אליו שום אדם שודאי לא יתחלפו דעות האנשים להחליף הרע המוחלט בטוב עד שיאמרו כי רצוח וגנוב ונאוף הם דברים נאותים וטובים חובות על האדם להרגילם ושגמילות חסדים וכבוד ההורים וההתרחק מהזיק לזולתם וכדומ' הם חטאים גדולים מצוה על האדם למנוע עצמו מהם שזה לא יסבלהו הטבע האנושי כלל כי הנה הטוב והרע לא יקבלו זה את זה ולא יהפכו זה לזה. אמנם יסבול שיתחלפו בקצת הדברים אשר אין הטוב והרע מפורסם בהם כמו שיש בקצת המעשים האנושיים אשר יש בהם פני הראות למניעה כמו לעשייה ועליהם אמר הנביא הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע וגומר (ישעיהו ה':י"ט) כמו שיבאר האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נרא' וגומר שכבר יש טעם לפי הפרסום שיתכן שיעש' פתגם הרעה מהרה ואם הש"י לא ראה שיעש' כן מהטעם אשר כתבנו בתחלת השער הנ"ו. והנה מזה המין היה התחלפות ירמיהו וחנני' בן עזור בלי ספק כי הם יתחלפו במה שיקבל הדעת מציאות שני המאמרים בפנים מה. וזה שירמיהו היה מזהיר אותם שיפקחו עיניהם על דרכיהם המקולקלים ואם אין שיצא חרון אף יי' ויוליכם בבלה עם אחיהם אשר הגלו שם וחנני' בן עזור לא כחש שהוא טוב שיתקנו מעשיהם אבל יבטיחם שלא נתמלאה סאתם בשיעור ההוא ושלא עלתה חמת יי'

עליהם כאשר דבר ירמיהו אדרבה היה מתנחם על הרעה אשר הביא עליהם ודבר עליהם טובה. משל לשני רופאים שנכנסו אצל החולה האחד הזהירו וזרזו מהמאכלים הגסים והמשקים הרעים ואמר כי ביום אכלו מהם מות ימות והשני הבטיחו לאמר אכול ושתה מאשר ייטב לך כאחד האדם כי ודאי לא יגע בך רע. והנה הרופא הזה השני לא יכחיש שהשמירה מהמאכלים הגסים אינה טובה אלא שאמר שאינה צריכה לו יותר משאר האדם ההולכים בשוק אמנם הרופא הראשון לא יודה לדברי השני כלל. והנה על זה האופן כבר יהי' בריאות זה האיש לדעת הרופא הראשון תלוי בשמירת מצותו. ועל דעת הרופא השני הוא בטוח מאד בלתי תלוי בדבר ואין שם שום סבה שימנענו. וזה עצמו היה ענין ירמיהו עם חנני' ב"ע באומרו אליו הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו וגומר. ירצה כאשר היו בימים אשר לפנינו שתי כתי נביאים כמונו היום האחד ינבא עליהם רעות ומלחמות גדולות הן שיסודרו מפאת המערכת כמו שכתבנו שם בפקודי שער הנזכר או מההשגחה האישיית עכ"פ יורה שהנביא או הנביאים אשר כן יאמרו אומרים שהם רעים וחטאים ליי' באופן שההשגחה האישיית תרצה לפגע בהם או שלא ראתה להצילם מהרעות המסודרות מפאת המערכת ושצריכין לתקן מעשיהם ולשוב אליו יתע' להנצל מהרעות ההן בכל אחד מהאופנים שאמרנו שזהו תכלית שליחותו ובזמן ההוא יקום נביא אחר וינבא עליהם שלום כאשר הם שם מה המונע מבוא עליהם השלום הזה בין שיהיו מיועד מההשגחה האישיית או מהסדור השמימיי אחר שעם היותם רעים וחטאים הוא מנבא עליהם שלום. ודאי הנביא או הנביאים הראשונים יוכלו לומר כאשר לא יבא הרע שכבר שנו מעשיהם מחשבותיהם לטוב אמנם זה לא יוכל לומר שבעבור שהטיבו את דרכם מנע מהם הש"י הטוב כמו שלא יוכל לומר הרופא השני שמת החולה יען נזהר מאכול כל תועבה. ולזה היה מאמר ירמיהו בימים ההם ובעת ההיא מופת חותך מה שלא יהי' כן הענין בנביא אחד לבד [524]ואין לאומר שיאמר שכבר יתנצל הנביא במה שיאמר כי לפי שהורגלו בפעולות הרעות עד בואם אל קצה הרשע הגיעה להם הרעה או נמנע מהם הטוב שכבר נתבאר בפ"ה מהמאמר השני מספר המדות שהפעולות המגונות אין להם אמצעי טוב כלל שכלם מקצה עד קצה הם רעות ועכ"פ היה לו להזהירם מהם קודם שיגיעו אל הגבול ההוא כמו שעשו הראשונים וכ"ש

[524]ואין לאומר וכו', ר"ל שגם בזה לא יוכל המנבא לטוב להצטדק ולאמר כי ע"כ בא הרע תחת הטוב המיועד מאתו בעבור שהרעו מעלליהם עוד יותר מבתחילה עד הגיעו עתה כבר אל קצה הרשעה, כי מלבד שלפי דברי החוקר אין בפעולות רעות שום אמצעי שהוא טוב, באופן שגם בטרם בואם אל קצה הרע, לא היו ראוים עוד אל קבלת הטוב שהבטיח להם יקשה ג"כ כי לפי"ז היה לו עכ"פ להודיע זאת להם תחילה שכאשר יוסיפו להרע מעלליהם יגיעם הרע ולהזהירם לפחות על זה:

שא"א לומר שמלפנים היו טובים ואח"כ רעים כיון שמעשיהם הראשונים בידיהם והמה דברים מבוארים:

ועתה ראה דבריו אלה ודע נא כי הם בעצמם ולא זולת דברי התור' האלהית בפרשה זו אשר ביארנוה אך כשנניח בה ההנחה המחוייבת להניחה לפי טבע הענינים ומהותם כמו שאמרנו. וזה כי אומרו בתחלה נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם וגו' הוא עצמו מה שאמרו הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות ועל ממלכות גדולות למלחמה ולרעה ולדבר כי על הרוב או תמיד נביא השם הוא שלוח להפחידם בענינים רעים וקשים כמו אלה לזרזם לשוב אל יי'. ולזה אמר והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי כי מדרך ההמון שימאנו שמוע ייעודים רעים ותוכחות אמנם הטוב הוא אשר יכספוהו הכל ושמחים לשמעו ומאמינים בו. ואומר אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו הוא כעין אומרו הנביא אשר ינבא לשלום כי כל החולק על נביא השם הוא תמיד מרפא נגעיהם על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום. והנחות אלו כבר אמרנו שהן אמיתיות מאד וקרוב לנמנע שיהיו בהפך כ"ש שהוא מבואר שהיה הדבר כן ביניהם. ולזה כנגד מה שאמר אחריו וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' אשר ידבר הנביא בשם יי' ולא יהי' הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' אמר ירמיהו הנביא אשר ינבא לשלום בבוא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו יי' באמת כי עם שכוונת הכתוב כפי מה שאמר למעלה לומר שדבר נביא יי' בין למלחמה בין לשלום מ"מ אם לפי ההנחה שהנחנו כמחוייבת דרך כלל ואם למה שהיה הענין כן ביניהם דרך פרט יחוייב שם שלקיום דבר המכחיש יבא אז השלום והטוב עכ"פ ולזה כמו שנגזרה על הנביא ההוא בכתוב מיתה דכתיב ומת הנביא ההוא כן אמר לו בדבר אלהים השנה אתה מת כי סרה דברת אל יי' שכיון שלא היה בידו להמיתו ביד ב"ד של מטה נגזר דינו בב"ד של מעלה ובשרו על פניו כמו שנאמר שם לא תגורו ממנו הא למדת שכלל מה שרצהו הכתוב הוא עצמו מה שביארו ירמיהו מלה במלה במעש' שהיה בינו ובין חנני' בן עזור והוא ענין אמתי ומופת חותך בכל מה שיבא על זה האופן בלי שום פקפוק וגמגום:

והוא עצמו מה שכוונו אליו חז"ל שם בספרי. וכי תאמר וגומר. עתידין אתם לומר איכה נדע את הדבר וגומר ירמיהו אומר הנה כלי בית האלהים מובאים בבלה וגומר וחנני' ב"ע אומר הנה כלי בית יי' מושבים בבלה עתה מהרה (ירמי' כ"ז) ואיני ידע למי אשמע ת"ל כו'. כי הם רצו להישיר המבוכה הנזכרת ראשונ' מהכתובים והורו באצבע באי זה ענין מיוחד הכתוב מדבר אשר בו יהי' המופת ההוא צודק ולא באופן אחר והוא כמו שאמרנו

ואין כוונתם להגיד העתידות לבד כמו שאמרו קצת. וראית הרמב"ן ז"ל מכי תאמר הרי היא ראי' של כלום והרי הוא כמו כי יקרא קן צפור (דברים כ"ב) כי תהיין לאיש (שם כ"א) וכל התורה כלה הרי נתבארו כל אלו העניינים יפה יפה. והעולה מכללות העניך בקשור הדברים עם מה שלמעלה מהם שיזהירם שלא ישתתפו בהשתדלותם עסק הקסמים והנחשים והכשפים ודומיהם ללכת אחריהם במעשיהם כלל רק שילכו אחרי יי' אלהיהם בכל מה שיצוה להם על פי נביאיו כי הוא תכלית החריצות הראוי והנאות להם כמו שאוו להם במעמד הר סיני ושכאשר יקום איש זר להכחיש אי זה נביא שלא הוחזק ביניהם תחלה על ידי אותות ומופתים או שלא נפל דבר מדבריו ארצה כמו שאמרנו ראשונ' כבר יבא האות והמופת שלא יקים יי' את דברו והמצוה על בית דין שימיתוהו. ועתה אחר שביארנו זו הפרשה החמורה נבא לבאר הסמוכות לה ונעורר תחלה הספקות הנופלות עליהם כמנהג:

א מה טעם סמיכת מצות הבדל שלשה ערים לכאן: ב אומרו ואשר יבא את רעהו ביער וגו' והרי הוא בכלל הנזכר: ג במאמר ואם ירחיב יי' אלהיך את גבולך וגו' ויספת לך עוד ג' ערים על השלש האלה. שאם כדברי הרמב"ן ז"ל שדבר על העתיד לבא וראיתו מאומרו כי תשמור ללכת בדרכיו כל הימים כי הוא על הזמן שנאמר בקבלה ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים וגו' (ירמיה ל"ב) כמ"ש בפירושיו. הנה באמת היה לו לומר ויספת לך עוד ג' ערים על הג' האלה כי הששה כלן נחשבו מהארץ אף על פי שחלק הירדן ביניהם וכן נזכרו כמה פעמים בפרשת מסעי והערים אשר תתנו שש ערי מקלט תהיינה לכם את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ערי מקלט תהיינה לבני ישראל ולגר ולתושב תהיינה שש הערים למקלט וכן אמר את הערים אשר תתנו ללוים את שש ערי המקלט יראה שהם מצטרפות יחד לכשיתחייב שיאמר שלש על השש האלה. וגם יראה משם שעליהם אין להוסיף כמו שאמר בסוף והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם (במדבר ל"ה) וגם לא היה לומר לסבה זו ואם ירחיב יי' וגו' שיראה שהוא ענין מסופק כי העתיד להיות להבטחת האבות ראוי שיאמר עליו כי ירחיב כמ"ש כי יכרית. ד אומרו וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו וגו' שנראה מותר גמור על מה שכבר נאמר: ה בטעם לא תסיג גבול רעך וגו' וסדרו בכאן: ו במה שדקדקו חכמינו זכרם לברכה (מכות ה':) כאשר זמם ולא כאשר עשה מלמד שאם הרגו אין נהרגין כי לכאורה אין הדעת סובלת כן. וסדרו בכאן וטעם לא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין וגו' בעדים זוממים. ואחר זכרון אלו הספקות נבא אל הביאור:

כי יכרית יי' אלהיך וגו' שלש ערים תבדיל לך וגו'. כבר כתבנו פעמים האחד בפרשת אלה מסעי והב' בואתחנן שנתכוונה תורה לסדר עניני אלו הערים במקומו' שיורה ענינם על כל הנדבר שם מצד מה שמתבאר במשפט הבדל האנשי' השוגגים מהמזידים כי אלו נתנו למחילה ולמקלט ואלו נמסרו למיתה אם ביד גואל הדם ואם ביד בית דין בלי שום חמלה וחנינה כמו שאמר בהם ולא תקחו כופר וגו' (במדבר ל"ה) וללמד על כל מה שדבר ראשונה מהענינים החמורים אשר ראוי לתת להם לב כפי ההתראות שעשה בהם ומעתה ידעו שיבוקש הדין מהם כפושעים במזיד הגמור והיו הדברים הנאמרים שם נכונים כפי ענינם. והנה עכשיו בפעם השלישית נגמרה החזקה שיראה שכאשר הרבה להזהיר בשער הקודם באופני ההנהגה אם על ידי השופטים ואם על ידי המלך ע"י שמירת מצות התורה האלהית ולבלתי סור מן המצוה אשר יצוו על פי נביאי הש"י ימין ושמאל והזהירם והתרה בהם לבלתי נטות אחרי חקות העמים ההולכים אחרי אלהים אחרים השומעים אל מעוננים ואל קוסמים בכל הנהגותיהם כי אם אל פי יי' אשר על פי נביאיו אותו ישמרו לעשות ווהיה זה דבר שבו תלוי ישיבתם בארץ בלי ספק (א) לזה סמך גם כן מצוה זו על אותה כוונה עצמה כלומר שמכאן ואילך הרי הם נדונין כמזידין המותרין ועומדים בדברים והחוטאים בדעת שלימה שלא נתנו למחילה וכמו שאמר בסוף ונתנו אותו וגו' לא תחוס עינך עליו ונו'. והוסיף בכאן לומר תכין לך הדרך וגו' לומר שיהיו הדרכים מתוקנין ומזומנין בלי שום מכשול שיהא מעכב הנה בדרך וכמו שאמרו חז"ל (מכות י':) שיכתבו מקלט על העצים או האבני' כדי שלא יצטרכו לדרוש על הדרכים כי אפשר שעל ידי השאלה יתפשו מגואלי הדם. גם יראה לפי הפשט שפירש כאן ענין שלא נתבאר ראשונה והוא כי כמו שהמכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שונא לו מתמול שלשום הוא נדון לשוגג כן אף על פי שיודע שהוא שונא לו אם היה הדבר באופן שהוכר בטוב שהכהו שלא לדעתו שנדון לשוגג. והוא אומרו וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שונא לו וגו'. (ב) ואשר יבא את רעהו ביער וקרה רוע מקרהו כי בנדוח ידו על הגרזן לכרות העץ נשל הברזל מן העץ אשר הוא תחוב בו או שהשיל ברזל הגרזן חתיכה מן העץ הנקצץ ונתזה בחוזק ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי כי באמת המקרה מעיד שלא עשה מדעתו ושנאתו הקדומה לא תספיק לענות בו סרה ומה שאמר פן ירדוף גואל הדם וגו' ולו אין משפט מות כי לא שונא הוא לו מתמול שלשום הנה הוא צודק על מה שאמר ראשונה וגם על זה יראה שאינו נדון כשונא לו כלל והוא מה שנתאמת בסוף באומרו וכי יהיה איש שונא לרעהו וערב לו וקם עליו והכהו נפש וגו' ושלחו זקני עירו

וגו' ונתנו אותו וגו' לא תחוס עינך וגו' (ב) יאמר כי כשיהיה שונא ואורב אע"פ שלא הותרו יהיה נדון כמזיד למסרו ביד הגואל בלי חנינה. אמנם יראה כי אף על פי שיהיה שונא אם נתבאר שלא ארב יצא מכללו ונכנס בכלל שוגג הוצל בערי מקלט. והנה אחר שזכר צורך הערים וענין קליטתם אמר על כן אנכי מצוך לאמר שלש ערים תבדיל לך. ואם ירחיב יי' אלהיך את גבולך וגו' ויספת לך עוד וגו'. (ג) לדעתי מאמר ואם ירחיב הוא חוזר לראש הכתוב הראשון שיעורו על כן על כל דברי הצורך הנזכר אנכי מצוך לאמר שלש ערים תבדיל לך והם אותם שנאמר עליהם אז יבדיל משה ג' ערים מעבר הירדן מזרחה שמש כי אף על פי שהבדילן הוא היה מצוה עליהן שיסכמו בהם על הבדלתו ומיד תהיינה נבדלת ועומדת להם ועוד אני מצוך שאם ירחיב יי' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך לתת להם את הארץ אשר יכנסו בה אחרי מותו. ופירוש טעם מאמר אם ירחיב שהוא כמסופק כאומרו כי תשמור את כל המצוה הזאת וגו' כי הוא באמת דבר שהכל תלוי בו כמו שנזכר בכל מקום. הנה אז ויספת לך ג' ערים על הג' האלה שהבדלתי כבר והוא פי' נכון בעיני: ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך וגו' למד על השוגג שהוא אינו העושה בעצם וראשונה כי האבן או המקל או זולת זה הוא ההורג אמנם כאשר אין לבו עליו הוא לא עשה ואם יפגעו בו הרי שפכו דם נקי והארץ הזאת אשר יי' אלהיהם נותן להם לא תוכל שאת:

והנה לפי שכבר נתן רשות להבדיל ערים מנחלות השבטים לצורך הרוצחים בשוגג כנזכר ואפשר שילמדו לעשות כהנה וכהנה לצרכים אחרים לצורך הכלל או לצורך המלך ושריו ויסיגו בזה חלקי האנשים הפרטיים או השבטים (ה) לזה באה המצוה הכללית ככל הנאמרות למעלה לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים בנחלתך אשר תנחל בארץ אשר יי' אלהיך נותן לך לרשתה. והרמ"בן ז"ל כתב וטעם המצוה הזאת שלא יחשוב אדם לומר אין חלקי אשר נתנו לי שוה כמו חלק חברי כי טעו החולקים או שיוציא בלבו לעז על הגורלות ולא יהיה זה בעיניו גזל כלל כו' כמו שהוא בפירושיו והנה אם כן תהיה הדבור הזה עם הפרטים שלא כסדר הקודמים והמתאחרים. ומה שאמרו רבותינו (ספרי פ' שופטים) אזהרה לעוקר תחומו של חברו בארץ שעובר בשני לאוין גלויי מילתא בעלמא הוא. ויראה כי מה שאמרו (שם) מנין לעוקר תחומין של שבטי' שעובר בלא תעשה תלמוד לומר לא תסיג גבול רעך הוא ממש מה שאמרנו כי מי יוכל לעקור תחומים של שבטים אם לא שיהיה על הדרך שאמרנו, לא יקום עד אחד באיש לכל עון וגו' לפי שדבר במשפטי השוגג והמזיד בדבר הרוצח אשר הוא עדיין בענינו וזה לא יתכן כי אם על פי עדות לזה סמך לומר אי זה עדות כשר לענינים האלה ולכל דבר

ואופני הרדתם והכחשתם והזמתם. אמנם במה שאמרו חז"ל (מכות ה':) כאשר זמם ולא כאשר עשה מלמד שאם הרגו אין נהרגין כבר כתב הרמ"בן ז"ל שזה היה למעלת בית דין לומר שאלמלא שהיה הנהרג חייב מיתה משום צד לא היו מסכימים בית דין על מיתתו שאינם כדאי לצאת תקלה מתחת ידם וגם שלא יסכים השם יתברך הנצב עמהם בדבר המשפט לשפוך דם נקי כמו שאמר בפירושיו והנה באמת כל זה הוא טענה לבלתי החזיר נפש ההרוג למקומה אמנם לבלתי העניש את העדים הרשעים המכווני' להרוג צדיק ונקי אינה טענה כלל. ואולם הטעם הנכון בזה כבר יעמוד אדם עליו בסנהדרין בפ' נגמר הדין (סנהדרין מ"ד:) דאית' התם תנו רבנן מעשה באחד שיצא ליהרג אמר אם יש בי עון זה לא תהא מיתתי כפרה על עונותי ואם אין בי עון זה תהא מיתתי כפרה על כל עונותי ווביות דין וכל ישראל מנוקין ועדים לא תהא להם מחילה לעולם וכששמעו חכמים בדבר אמרו להחזירו א"א שכבר נגזרה גזירה אלא יהרג ויהיה הקולר בצואר העדים כל כמיניהו לא צריכא דהדרי בהו עדים וכי הדרי בהו עדים מאי הוי כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד לא צריכה דיהבי טעמא למילתיהו כי ההוא מעשה כו'. לכאורה יש להקשות דאי איתא דסהדו מצו הדרו כשנתנו אמתלא לדבריהם ואי זו גזירה נגזרה לשם שאי אפשר להשיב והלא לא הרגו עדין ואם חפץ השם להמיתו לא יגלו העדים האמת עד שימות. אלא שיראה שכוונתם לומר שהענין כלו הוא לחוס על כבוד בית דין כי איך יחל בהתפרסם קלונם על ידי חזרת זה האיש בהודעת העדים בעצמם אחר שכבר טעו לחתוך דינו למיתה על פיהם כי היום נודע לכל שלא עמדה להם חכמתם גם לא היתה יד ה' אתם להצילם משפוך דם נקי על פי אלו העדים ומנהו והלאה לא יהיה כח ב"ד יפה בעיני העם ויפרקו עול מוראם מעליהם ויבא נזק גדול לכללות התורה והמצות אשר בית דין מצווין להכריח עליהם. ולזה ראו שיהרג זה אחר שנגזרה גזרתו בדינם כאלו נהרג להעמיד תקון הכלל. והקולר יהא תלוי בצואר העדים לענין הרע הפרטי הזה (ו) וכל שכן שיש להקפיד על כבודם כאשר הרגו בפועל על פי העדים הזוממים שהם נזקקין להכריז בפניהם הני גברי מתקטלו מפני שהטעו לבית דין להרוג את הנפש שלא כדין וכדי בזיון וקצף מה שיהיה בהפך כאשר יכריזו שהם מומתי' על שבקשו להטעות את החכמים ולא עלה בידם מפני גודל חריפותם וחריצותם להוציא דבר לאמתתו גם כי אלהים נצב בעדת אל להיישיר מעשיהם אשר בזה יוסיפו להם כבוד ומורא שכבוד ומורא שמים ותועלת הכלל מתרבה. וזממתי דמכאן למדו חז"ל הלכה למעש' ההוא ואמרו שכיון שזאת היתה הכוונה מה לי נגזרה גזירה מה לי הרגו הרי בית דין עשו מה שעליהם לעשות ושמחתי בענין הזה מאד ואף אחר שעיינתי וראיתי שלענין הלכה אף

על גב דיהבי סהדי אמתלא למילתייהו לא מצו הדרי בהו וסוגי' מתפרשא הכי שפיר וכשהוזמו קודם שיהרג חוזרים בהם בית דין אף לאחר גזירה מכל מקום הועילה בריתא זו במאמר כבר נגזרה גזירה להעיד על טעם למה אם הרגו אין נהרגין כי הוא מעצמו טעם נכבד מאד אל תועלת הכלל. ושוב מצאתיו להר"ן חסדאי ז"ל בפרק ב' מהכלל הששי מאמר ג' מספר אור יי'. גם מה שאמר הרב המורה ז"ל פרק ל"ד חלק ג' אמ' מה שצריך שתדעהו ג"כ שהתורה לא תביט לדבר הזר ולא תהיה התורה כפי המעט אבל כל מה שתרצה ללמדו מדעת או מדה או מעשה מועיל אמנם יכוון בו הענינים שהם על הרוב ולא יביטו לענין הנמצא מעט ולא להיזק שיבא לאחד מבני אדם וכו' אם שמגמת פניו אל צורך תקון הפרטים אשר כתבנוהו ראשונה בפרשת כי יפלא אשר בשער הקודם. מכל מקום יש בכלל דבריו ענין זה בלי ספק שמדרך התורה לחוש אל התקון הכללי העומד בכבוד בית דין ומוראה לא אל הצער או העצב המגיע אל קרוב או קרובי ההרוג ההיא לבדו כי טוב הנמוס הוא לפי רוב התועלת שיקבלו הרבים ממנו וטעמים אחרים נאמרו בזה ומה שכתבנו הוא נראה לי עקר. וזהו מה שיספיק לפי הכוונה בזה החלק:

שער צז

פרק א

יבאר שהמלחמות המפורסמות הם למוד אל המלחמות הנסתרות כי הם היותר מסוכנות.

וראית סוס ורכב וגו' כי תקרב אל עיר וגו':

בספרי (פ' כי תצא) כי תצא למלחמה במלחמת הרשות הכתוב מדבר על אויביך כנגד אויביך ונתנו יי' אלהיך בידיך (דברים כ"א:י') אם עשית כל הסדר האמור בענין סוף שיי' אלהיך נתנו בידיך.

[525]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, הנה כבר נודע לך מביאורי לשער י' (בראשית דף ע"ו ע"א) ושער ע"ו (במדבר ל"ד ע"ב ע"ש) כי בעבור היות האדם מורכב מגוף ונפש יש לו גם ב' מיני השגות אשר יקרא אותן הרב בשם "דמות" או "שבלים", השגות חושיות, אשר ישיג אותן השכל המעשיי באמצעות חושי הגוף ממקרי ותארי הדברים הפרטיים והחלקיים המורגשים ממנו, והן נקראית בשם "הכרה", מלשון הכ' "הכר נא הכתונת בנך היא אם לא?" והשגות השכל והן אשר ישיג אותן השכל העיוני מסוגי הדברים הכוללים מגדריהם ועצמותיהם, ד"מ ע"י חוש הראות שלנו יכיר שכלנו המעשיי שהאיש הפרטיי הזה העומד לפנינו הוא ראובן או שמעון ובשכלנו העיוני נדע מהותו וגדרו שהוא ממין האדם שהוא חי מדבר, והשגות השכליות האלה נקראות בשם "ידיעה" מלשון הכ' "כי ידעתיו" וכו' ר"ל ידעתי והשגתי מהותו, כי הוא יצוה את בניו אחריו לשמור את דרך ה' והנה כשרו ההכרה החושיית היא דבר נקל מאוד ומשותף לא לבד לכל אדם שהוא בריא בחושיו כי אם גם לבל בע"ח מרגיש, כי גם הוא יראה בעיניו ובאזניו ישמע ומשתמש גם בשאר חושיו אפס כשרון ההשגה העיונית הוא רק יתרון האדם שהוא בעל שכל לבד, ונקנה לו רק בעמל ויגיעה ע"י לימוד ועיון והרגל תמידי להתבונן בעצמיות וגדרי הדברים הכוללים האלה, וע"כ

למען הקל קנין השגות עיוניות אלה לאדם, השתמשו החכמים מימי קדם במשל ומליצה לדמות ההשגות העיוניות הכוללות האלה לדברים גשמיים ופרטיים המושגים בחושים הנודעים לכל איש, למען יבינו על ידם על נקלה יותר גם העיונים השכליים הדקים והעמוקים, כמו שנראה שברצות שהע"ה להזהיר את האדם לבלתי התעצל בקנין החכמ' האמיתית שהוא מזון וחיי הנפש המשכלת הנביש רעיון זה במאמר "לך אל נמלה עצל" וכו' אשר לפי כשוטו יורה רק שילמוד מהנמל' להכין בקיץ לחמו ולחם ביתו הגופני, כי ע"י ראותו בעין שכלו ודעתו הכרח הכנת המזון הגופני לכל אדם, אשר הוא דבר נקל מאוד להבינו, ישכיל ויבין בעצמו ג"כ עי"ז הכרח קנין החכמה שהוא מזון וחיי נפש הרוחני [וע"כ ר"ל בעבור היות ההשגות החושיות קודמות בזמן לכל אדם ונודעות לו על נקלה בתחלה, השתמשו גם החכמים בשמות אשר הוראתם הראשונה על דברים גשמיים להורות בהם גם על העיונים השכליים [כמו שכתבתי כבר בביאורי לירמיה י' כ"ב וז"ל שם הנה ידוע כי מדרך העברי כמו בשאר לשונות להשאיל השמות אשר הונחו בתחלה לציין בהם הדברים הגשמיים אשר עליהם תפול בראשונה עין האדם בהיותו עוד במעמדו הטבעי למען ציין וסמן בהם גם את מושגיו ומושכליו הרוחנים הדומים בענין מה למוחשים אלה הגשמיים לבלתי הצטרך תמיד להמציא מלות ושמות חדשים אשר יורו כל מושגיו החדשים אשר ישיג רק אח"כ בעלותו בבחינת השתכלותו ממעמדו הטבעיי והבהמיי אל השכליי ועד"ז השאלו גם שמות ראש. רגל. יד. טבור. ירך. צלע. אשר הונחו בתחלה לסמן בהם רק איברי אדם ידועים, להורות בהם גם על מושכלים הדומים באיכותם דמיון מה לחלקי גוף האדם ואיבריו אלה, בי בעבור היות הראש החבר היותר עליון והיותר נכבד בכל הגוף קראו לכל חלק עליון מדבר מה, וכן לכל איש נכבד בחברתו בשם "ראש" כמו "ראש ההר" "ראשי עם" ובעבור היות הרגל חלק הגוף היותר תחתון כמו שהעבור אמצעי שלו, והצלע והירך והכנף בעוף על צדו, קראו תחתית המשכב "מרגלותיו" (רות ג') ואמצע הארץ "טבור" (שופטים ט':ל"ז) וצדי הארץ ר"ל צדיה הרחוקים בקצה האופק יקראו פה "ירכתי ארץ" וכן "ירכתי המשכן" (שמות כ"ו:י"ג) ר"ל צדי המשכן, או "כנפות הארץ" (איוב ל"ח:י"ג) כמו "כנפות כסותך" (דברים כ"ב:י"ב) ונאמר (שמות כ"ו:כ') "לצלע המשכן" להורות גם כן על צדו. ובעבור היות היד החלק היוצא מן הגוף להתפשט למרחוק נקרא כל דבר יוצא ומתפשט מהכלי לחוץ בשם "יד" "וידות החופנים" (מ"א ז') וכן בעבור עשות האדם כל פעולותיו באמצעות היד, ורק בה יראה כחו לזולתו, הושאל שם "יד" להורות גם על הכח בכלל כמו "וירא ישראל את היד הגדולה" (שמות י"ד:ל"א) וכן הושאל שם "מטה אשר הוראתו הראשונה להורות על גזע אשר ממנו יצאו אח"כ הסעיפים והענפים. להורות על האב וראש המשפחה, אשר ממנו נולדו הבאים אחריו אשר ייוחסו אליו כסעיפים אל הגזע, כמו "מטות אבותם" (במדבר א':ט"ז).]] וגם התורה הקדוש' החכימה לעשות כן, כי כל דבריה אף שהם מורים לפי פשוטם על ענינים גשמיים צפונים בכל זאת במשכיותיהם גם עיונים שכליים דקים ועמוקים, באופן שאם הנגלה מהם הוא ענין קדוש, הרעיון הטמון בו היא קדש הקדשים, וע"ז רומז גם מאה"כ "שימו לבבכם על כל הדברים וכו' "כי לא דבר רק (ר"ל הבלתי צופן במחבואו גם רעיון נשגב ונשא) הוא מכם" ומעתה יאמר הרב ז"ל כי גם דיני המלחמה הנתובים בפרשתנו אף שהם מורים לפי פשוטם על מלחמת ישראל עם העמים אשר סביביתם ואיך יתנהגו בה ירמזו גם על המלחמות הפנימיות אשר לאדם בגופו ונפשו, כי מלבד שיש לפעמים באדם מלחמה פנימית בין כוחותיו ולחיותיו הגופניות, אשר ממנה יסובב כל חולי וכל מדוה, יש גם מלחמה אחרת ויותר נסתרת בקרבו, והיא התקוממות התכונות הנפשיות ומלחמת ההתפעליות בקרבו יחד, והנה אף שגם שתי אלה המלחמות הפנימיות המסבבות חולי הגוף וחולי הנפש, תראינה גם כן החוצה על מראה פני האדם, כמו שתראה המלחמה החיצונה לעיני כל, כמו שאה"כ על חולי הגוף "מדוע אתה ככה דל בן המלך" וכו', ועל תכונת הנפש לטובה או לרעה "לב שמח ייטיב גהה ורוח נכאה תייבש גרם" ומאה"כ "מדוע פניך רעים וכו' אין זה כי אם ריע לב" בכל זאת יש עיד הבדל רב ביניהם, כי הן יותר מסוכנות לאדם, ממלחמת אויביו, כי היא תעשה ותלחם לרוב רק בעבור בצע כסף, או מרעה טוב או שאר קנין זמניי ומדומה, אשר ע"כ ידעו גם על נקלה שאר הסוחרים או העשירים לפשר הדבר בין הלוחמים ולעשות שלום ביניהם, אפס חולי הגוף מלבד שהיא מסבב לפעמים גם מיתת בעליו, באופן שאחריתו מר מאוד, יצטרך גם לרפואתו חכמת ותבונת רופא חכם מאוד, אשר ידע ויכיר אל נכון סיבת החולי ומהותה למען ידע ג"כ באיזה אופן ובאיזה סמי מרקחת ושאר אמצעים ראוים יוכל לרפאותו, ואף כי חולי הנפש שהוא רע ומר מאוד לאדם, יען כי על ידו ישחת כבודו, הודו, והדרו האמיתי, ואין איש יוכל לרפאות אותו בשלימות כ"א הי"ת לבדו, אשר הוא היותר שלם והיותר חכם מכל הנמצאים זולתו, כי רק הוא לבדו רופא הנפשות האמיתי, כמא"הכ "רפאני ה' כי נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאוד", וכו', וע"פי ההקדמה הזאת ישתדל הרב ז"ל לבאר שכל מה שנאמר בפרשתנו מדיני הנהגת ישראל במלחמותיהם נגד כל אויביהם מסביב, אף שלפי מראהו החיצוני יורה רק על המלחמה החיצונית, בכל זאת צפון בקרבו גם משפט הנהגת כל איש ישראל נגד איוביו הפנימיים שהם תשוקותיו ותאותיו החמריות והתפעליותיו הגופניות, אשר כהמון מים רבים תהימנה בקרב איש ולב עמוק. גם יבואר עוד לפנינו במה שיבוא בשער הזה, כי נצחון האיוב החצוני ותשועת ישראל מיד צר, תלוים ומסובבים רק מהי"ת. אשר רק בלכתם בדרך המוסר והמישרים לשמוע

[525]מהיותני מחוברים משני החלקים הידועים והנגלים נתחייבו לנו שני מיני דעות או שכלים. האחד נקשר עם החמר השקר טבעי והוא המכיר ומשיג בענינים החלקיים אשר מציאותם בפועל באלו החמרי' החלקיים המורכבים. והשני המשיג בענינים אשר מציאותם לבד הוא בשכלים. דרך משל אנחנו משיגים את פלוני זה הרמוז הוא חי מדבר הנה ההכרה האישיית שהוא פלוני זה השגנוה באלו החושים החומריים מצד מה שירגיש אותו בגלמו וקומתו ושאר מקריו אמנם שהוא חי מדבר אנחנו משיגים אותו בכח נכבד מזה והוא השכל המשיג בכוללים שזה הפלוני מצד שהוא איש מדבר אינו חלקי והמאמרים מבדילים אלו ההשגות בטוב. אמנם יראה שהענין הראשון האישיי הרמוז יאמר בשם הכרה כמו שאמר מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה (רות ב':י'-י"א). והענין השני ככולל יאמר ידיעה שהוא הודעת הדבר בגדרו. וכמו שאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' (בראשית י"ח:י"ט) אמר שידעו בגדרו ומהותו אשר לו ימשכו הסגולות אשר הזכיר למען אשר יצוה וגו'. ובמאמר ואתה אמרת ידעתיך בשם (שמות ל"ג:י"ב) כתבתי ענין נחמד מזה המין. והנה הוא מבואר כי ההשתמש בענין הראשון מההרגש וההכרה הוא נקל מאד כי הוא דבר כולל משותף לכל חי מרגיש אמנם ההשחמש בשכל היודע הוא עניך קשה וצריך למוד ועיון ותושיה רבה ולזה שמו החכמים הראשונים בענין המראה לראות בו עניני השני. וזה כי כל דבר מושכל שהעמידה עליו תקשה על המשיג יראו דוגמתו בענינים המורגשים המושגים אצלו ראשונה ויהיה לו זה כסולם מוצב לעלות עליו וזה ענין המשלים כלם שראש ממציאם היה שלמה הע"ה כמו שזכרו חז"ל ודברי ספריו יוכיחו ופרסום אמריו בספר מיוחד משלי שלמה בן דוד וגו'. כי הנה כל מה שמצא ענינו קשה לציירו בנפש המשילו במה שנמצא מורגש חוץ לנפש בכל הדברים אשר דבר ואשר הוא מפורסם יותר מזה הענין הוא אומרו לך אל נמלה עצל וגו' אשר אין לה קצין וגו' תכין בקיץ לחמה וגו' (משלי ו':ו') כי עם שהוא מוסר לעצלים להכנת הדברים הצריכים לחיי גופיתם הוא מבואר שכוונתו היתה על הלחם המיוחד אשר עליו תחיה נפש האדם כי יחייב מכח המשל כי כמו שמציאותם הוא נבדל ברוחק גפלא כן יהיה מזונם נבדל תכלית ההבדל וכן אמר ארבעה הם קטני ארץ והמה חכמים מחוכמים הנמלים כו' השפנים כו' (שם ל') וכבר

בקולו ולכבוש כפי יכלתם האנושית בבחירתם החפשית את יצרם הרע שהוא האויב היותר גדול אשר יארוב להם במסתרים במצפוני לבם אשר ע"ז יורו גם המצות הנאמרות בפרשה בהשקפה ראשונה רק על המלחמה הגופנית והחיצונית (כמי שיבואר עוד לפנינו) יעזרם לא לבד להכניע אותו תחת ידם, כי אם יתמוך גם בימינם לעמוד נגד אויביהם החיצונים ולהדבר צריהם תחתיהם וע"ז רומז גם מאחז"ל שהחל בו הרב ז"ל "על אויביך כנגד אויביך וכו' אם עשית כל הסדר האמור בענין סוף שה' אלהיך נתנו בידך.

זכרנום בשער ע"א וזולת אלו היותר שהיה שלמה חכם תקן משלי' הרבה (קהלת י"ב:ט') ודי בזה. ואין שום ספק כי על זה שענין נשתמש' התורה האלהית בכל אשר תדבר כי עם שחצוני דבריה המה ענינים נפלאים הכרחיים על מקבליה ידיעתה ועשייתה הנה לא סרה מרמוז בהם אל ענינים עמוקים ודקים נפשיים יהיו כתרים ועטרות בראש הדברים ההם הנגלים הדברים המפורסמים בה יהיו קדש והנסתרים קדש קדשים. כי על זה אמר שימי לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצום את בניכם וגו' כי לא דבר רק הוא מכם וגומר (דברים ל"ב) כמו שביארנו זה אצל הדבור מגן עדן מקדם בשער ז' וקיימנוהו בספירי המשכן וזולתו ואין שום בעל שכל יכול להכחישו זה ולא להפטר מעיונו והשגחתו כי בקבלת זה יותרו כמה ספקות מלב הסכלים בעמדם על ספורי התורה האלהית כמו שזכרנו שם ומהנאות שאלו הענינים מדברי המלחמות אשר אנחנו בביאורם יהיה מזה המין תדבר בערירם הכרחיים אל כחיים הזמניים המפורסמים ונותנת בהם הסדר היותר נכון שאפשר ותרמוז אל ענינים נפשיים שכליים בהם יקנו הלוחמים ההצלח' המפורסמות אשר ילחמו בה גויי בגוי ממלכ' בממלכ' הוא ידוע ומפורסם חוץ לנפש גם סבתם אינה נעלמת כי הכל יודעין שהוא הממון הארץ המרעה או המקנה וכיוצא מאלו הקנינים המדומים. ולזה כבר ישימו פשרניהם המסכימים ביניהם אנשי מקנה או סוחרים עשירים. אמנם יש מלחמה אחרת שאם היא גם כן נכרת באלו החושים המרגישים כמו שאמר מדוע אתה ככה דל בן המלך בבקר בבקר (שמואל ב' י"ג) כי מי שיש מלחמות הליחות בתוך גופו חוייב שיראו האותות על פניו והמלחמ' הזאת היא יותר מסוכנת מהראשונ' כי הראשונ' היא על דברי הממונות וזאת תמית גופי האדם והמכיר בתקונה צריך להיות יותר חכם לפי שהסבות אינן מפורסמות כראשונות. וראוי לבקש הרופא הטבעי שיכיר באותותיו סבת המחלוקת בליחותיו וכחתיו וישתדל להסכימם ולהשוותם עד שישאר שלם בגופו כמו שהשתדלו הראשונים להשאירו שלם בממונו. אמנם יש מלחמה אחרת יותר נסתרת ויותר מסוכנת והיא התקוממות התכונות ורוע הפעולות כקנאה והתאוה והחמדה והזדון והכילות ושאר הפחיתיות המתגברות באדם להרים יד במלך הוא החלק השכלי כי זה באמת חולי רע הוא ונפש הוא חובל ועם שזה כבר יוכר בפני האדם כמ"ש החכם לב שמח ייטיב גהה ורוח נכאה תיבש גרם (משלי י"ז:כ"ב). ושמחת הלב תתחזק בתוכן הפעולות הישרות כמו שתדאג הרוח בהפכיהם. ולזה אמר שעצב הפנים באנשים הבריאים יעיד על רוע מחשבותיהם כמו שאמר ארתחשסתא המלך אל נחמיה התרשת' מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רוע לב (נחמי' ב') כמו שנתבאר זה בשמחת החג שער ס"ז פ"ז. עם כל זה המכיר

בה והיודע ברפיאתה צריך להיות יותר חכם ויותר שלם מהנמצאים אצל הראשונות כי הוא רופא הנפשות. ולפי שהוא יתעלה הוא רופא כל בשר ומפליא לעשות ואין זולתו אליו היה קורא המשורר לרפואת מחלה זו באומרו חנני יי' כי אומלל אני רפאני יי' כי נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאד ואתה יי' וגו'. שובה יי' חלצה נפשי וגו'. כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך (תהלים ו'). יאמר שעם שכל מיני החלאים הן גופיים הן נפשיים הכל בידו לרפאת הנה מה שיבקש מלפניו יותר שישוב ויחלץ נפשו ממות כי הוא הענין היותר מסוכן בלי ספק כי במות הנפש אין זכרון השם יתעלה עוד בה והוא אבדנה המוחלט וכן אמר במקום אחר אין מתום בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי וגו'. הבאישו נמקו וגו'. וסוף יי' נגדך כל תאותי וגו' (שם ל"ח). ירצה שעם שאין מתום בבשרו מכני זעם החולי או החולשה אשר ישולח בו מאת השגחתו יתעלה הנה הוא מתפעל יותר מפני חטאתו[526] שהוא החולי המיוחס אל קדחת העצמות אשר אין תרופה ממנו אלא מידו יתעלה אשר נגדו כל תאותו וכו'. והנה אם כן הטוב והנאות שנדבר באלו המלחמות בשני פנים אלו יהיה האחד הענין הנראה מפשוטן של דברים אל הענינים הידועים והמפורסמים לחיים הזמניים ויהיו למשל והוראה אל המלחמה הנסתרת והמושגת בשכל אשר תגיע תועלתו לשני העולמים.[527] אמנם הענינים הראשיים שהם העקרים שהלוחמים משקיפים אותם בפעולתם זאת הנה שזכרם הלוחם הגדול סנחריב ושלח אותם אל חזקיהו מלך יהוד' ירושלם באומרו אמרתי אך דבר שפתים עצה וגבור' למלחמ' (מלכים ב י"ח:כ') יראה שהדברים ההכרחים אשר חוייב כל לוחם לתת

[526] שהוא החולי המיוחס אל קדחת העצמות כצ"ל ור"ל שידיעת חטאו ועונו נחשבת לאדם כקדחת במוח שבעצמות, שהוא חולי מר ונמהר מאוד, הכולל כל הגוף אשר לא על נקלה יוכל להרפא עוד.

[527] אמנם הענינים וכו' ר"ל כי שלשה ענינים הם המצטרכים לכל עושי המלחמה, ברצותם להלחם את אויביהם כדת וכמשפט הקבוע בין כל העמים, ולהכניע תחתם, הא' דבר שפתים, שיודיעו להם תחילה בטרם יחלו להלחם אתם, הסיבה אשר בעבורה הם רוצים להלחם עמם, ולקרוא להם לשלום אם יעשו רצונם לכל אשר יחפצו, ולדבר אח"כ על לב אנשי המלחמה ולעורר אותם, ולהרהיב עוז בנפשם לצאת לקראת נשק מבלי אימתה ופחד מחמת האויב, הב' העצה, ר"ל ידיעת האופן איך תעשה המלחמה. ד"מ לכמה חלקים יחלקו המחנה, באיזה מקום ובאיזה זמן יחלו להלחם, ואיך ישימו להם אורבים, וכדומה הג' הגבורה, ר"ל שישתדלו אנשי הצבא כפי יכלתם להתחזק ולהתאמץ, ולהשים פניהם כברזל ומצחם כנחושה לפני האויב לעמוד חזקים כראי מוצק ולא ימושו ממקומם, אף כי שלא יפנו עורף לפניו אף אם תגבר ידו בתחלה עליהם, כי אם ילחמו נגדו בכל מאמצי כחם עד אשר תעוז ידם עליו, והנה על שלש אלה רמז סנחרב הלוחם הגדול באמרו "אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה" וכולם נרמזים גם בפרשיות אלה, הפרשה הראשונה תצוה על דבר שפתים במאה"כ "והיה כקרבכם וכו' ודברו השוטרים" וכו' והפרשה השניה "כי תצור אל עיר להלחם" תתן העצה הנכונה לעשיית המלחמה, כי מלבד שמאה"כ "וקראת אליה לשלום" הוא דבר שפתים מלמד אותנו גם עצת שלום, וכי כל תכלית עשותנו המלחמה צריכה להיות רק לסבב השלום, כמו שהארכנו בזה כבר למעלה בשער פ"א עיין ביאורנו במדבר דף צ"ה ע"ב. ועניין הגבורה האמיתית המצטרכת לנצחון האויב, מבואר במאה"כ "כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלהיך בידך" שהכוונה אם גם תערוך מלחמה כראוי, תדע כי רק לה' הגבורה, ורק הוא יתן אויבך בידד ולא בכח ועוצם ידיך ובתחבולת שכלך לבד תעשה חיל במלחמה.

לב אליהם הם שלשה אלה הראשונ' דבר שפתים וזה כי דבר ידברו בראשונ' ביניהם לאמר ולהזכיר דבר אשר עליו יהיה ההתקוממות ואם הוא כדאי לערוך עליו מלחמ' או לאו ותחת זה דברי ההתלמדות והזריזות אשר צריך שישמיעו את העם הלוחמים לראות אם קבלו עליהם ענין הסכנה במלחמ'. והשנית היא העצה הנכונ' על אופני עשייתה איך ובמה ולקיחת העזר ומנוי שרי צבאות ויתר הדברים לפי חמר הנושא ומדרגתו כמו שנמצא בענין אבשלום אשר הרבה עצות עם אחיתופל ראש היועצים וזקני ישראל ולסוף אמר קרא נא גם לחושי וגו' (שמואל ב י״ז:ה') כי לפי חומרת הענין הכל הוא צריך. אבל קורא אני עליו באין תחבולת יפול עם ותשועה ברב יועץ (משלי י״א:י״ד) ירצה כמו שבהעדר העצה יפול העם כן תפול התשועה ברוב היועצי' שאין טוב העצה ברוב היועצים כי אם בהמצא רבוי המחשבות וחלקי האפשרות כלן בלב היועץ האחד כי המחשבות הרבות הנמצאות בלב אחיתופל הטיבו העצה והרבוי הנמצא ביועצים הפיל ישועתו אבל ה' יעץ ומי יפר ועצת ה' היא תקום כי מטוב העצה להיות יחיד'. והשלישית היא הגבור' והוא הוצאת העצה אל הפועל כי זריזות המעש' במה שתקדם העצה הנכונה ההיא תקרא גבור' כמו שאמר הנביא רוח עצה וגבור' (ישעיהו י״א:ב'). וכבר שם המליץ העצה ביד העצל כאבוק' ביד העור וככנפי הנמלה לא לעזר ולא להועיל כי אם לבושת גם לחרפה והוא מבואר ותחת זה ההכנס בקשרי המלחמ' וסבול צערה מכותי' ומכאובי' מכל מיני הצער והנזק שימצאו בה והענין מפורסם מאד. והנה שלשת העקרים האלה זכרם זה המלך העריץ בדבריו אשר סמך אל הדברים הראשונים כי על הדבר הראשון שהוא דבר שפתים אמר עתה על מי בטחת כי מרדת בי (מלכים ב י״ח:כ'). יאמר שזה הדבר אשר הניחוהו ביניהם לסבה חזקה לעורר עליו מלחמ' כי היה לו חרפה גדול' שימרוד בו לצאת מתחת ממשלתו וכל שכן אם היה זה לבטחו במלך אחר שנתדמ' לו היותו גדול ממנו. ובכלל דבריו שאם היה רואה חזקיהו שהדבר הזה אצלו גם כן הוא ראוי לערוך עליו מלחמה כי לא ירצה לשוב ממנה אמר כי יש לו לתת לב על השנית והיא העצה ותפס אותו עליה ואמר עתה על מי בטחת על משענת הקנה הרצוץ מלך מצרים אשר אין צריך לומר שלא יועיל לך כנגדי אבל יזיק כי מטבעו להסתכל אל תועלתו עם כל הבוטחים בו ולזה לא יועיל לנעזרים ממנו אבל יזיקם ואם כן אינה עצה טובה לך שתעזר ממנו. וכי תאמרון אלי אל ה' אלהינו בטחנו וגו'. הלא הוא חזקיהו אשר וגו' (שם). והנה אתה נשארת לבדך ואפס עצור ועזוב. ואחר שתפסו על רוע העצה תפש עליו על השלישית והיא הגבורה ואמר שאין בידו כח וגבורה להוציא אל הפועל שום עצה בזה מה שנתבאר לו זה ממיעוט העם אשר עמו וחולשת הכח ורפיונם ולזה

אמר ועתה התערב נא את אדוני את מלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רוכבים עליהם (שם) ועתה שאתה עיף ויגע ועמך לא יעצור כח לרכוב על הסוסים איך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים וגו' (שם). והנה על שלשה עקרים אלו נסדרו אלה הפרשיות שזכרנו ראשי פרקיהן בתחלה כי הנה הפרשה הראשונה באמת ענינה הוא דבר שפתים מהענין הקודם במלחמות כמו שאמר ונגש הכהן ודבר אל העם שמע ישראל וגו'. ודברו השוטרים אל העם לאמר מי האיש וגו'. ויספו השוטרים לדבר אל העם ואמרו וגו'. ובסוף והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם. אמנם הפרשה השנייה הוא ממש ענין העצה והיא כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום והיה אם שלום תענך וגו'. ואם לא תשלום עמך וגו'. וצרת עליה. וכן בפרשת כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה וגו'. רק עץ אשר תדע וגו'. כי כל מה שתכלול בזה הוא באמת מהישרת העצה הנכונה בעניני המלחמות כמו שיתבאר. אמנם הגבורה והיא הוצאת העצה אל תכלית הפועל והנצחון הוא מה שאמר בביאור אחרי כן כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלהיך בידך וגו' וראית בשביה וגו'. כמו שיבא. והנה בכל אחד מהן יהיה הנגלה מענינה הדבר המפורסם ממנה. אמנם הנרמז היה ענין המלחמה הנסתרת תחתיה ואשר סכנתה יותר עצומה בלב אנשי השכל כמו שזכרנו. ולזה ראוי שנבוא עליהן בשני הענינים אחד לאחד. אמנם יהיה הדבור בכל אחד מהנה אחר זכרון הספקות הנופלות בה אשר מחמתן נתעורר אל הענין הנסתר מהם בלי ספק:

הפרשה ראשונה כי תצא למלחמה וגו'. והיה כקרבכם וגו' ודברו השוטרים וגו'. והספקות אשר ראיתי לעורר בהם הם ד'. האחד כי אחר שהבטיח הכהן את העם במאמר שמע ישראל אתם קרבים היום וגו'. כי ה' אלהיכם ההולך עמכם וגו'. איך ישוב להניא את לבם באומרו מי האיש אשר בנה בית ואשר נטע כרם ואשר ארש אשה ילך וישוב לביתו וכן מי האיש הירא ורך הלבב וגו'. שדברים אלו יטילו עליהם אימתה ופחד לפי הנראה והוא ספק במאמר הכהן. השני כי התראה זו באנשים הללו אינה הגונה מזולת זה והוא כי אם אינם בטוחים מה נשתנו אלו מאלו הרי הכל הם צריכים לביתם ואם הם בוטחים בנצחונו של מקום הקצור קצרה יד השם מהושיע לאלה אשר בנו בית או נטעו כרם או ארשו אשה בכלל הכל. השלישי מצד לשון המצוה כי למה אמר ויספו השוטרים לדבר אל העם מי האיש הירא וגו'. כי מה ענין תוספת זה ולמה לא אמר ומי האיש הירא מבלי הפסק תוספת זה ביניהם ולפי מה שאמר רש"י ז"ל מדברי רבותינו משנוי השוטר והכהן בדבורים. וגם בשניהם יחד. יש עוד ספק רביעי כי למה יהיה

בדבור הראשון הכהן מדבר ומשמיע ובשלשה האמצעיים הכהן מדבר והשוטר משמיע ובאחרונה שוטר מדבר ומשמיע. והנה לישב הספקות הראשונות לכאורה היה בידי לומר שכוונת הכתוב בזה הוא לחזק ולאמץ כח הבטחת האל יתברך בלב העם כמו שהיה הענין במלחמת גדעון בעינו שנאמר לו רב העם אשר אתך מתתי את מדין בידך פן יתפאר עלי ישראל וגו'. ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד וישב מן העם עשרים ושנים אלף ועשרת אלפים נשארו ויאמר ה' אל גדעון עוד העם רב הורד אותם אל המים ואצרפנו לך שם וגו'. ויאמר ה' אל גדעון כל אשר יליק וגו' (שופטים ז׳:ד׳). וזה כי להודיע ולפרסם כי לה' המלחמ' ומושיע אין בלתו צוה לחזור כל אנשי המלחמה ושלא ירדו בה כי אם במתי מעט המלקקים שהיו הג' מאות לבד והוא פחות מעשירית העם אשר היו מתחלה. ואונם בחירת המלקקים יראה שיש בה ב' טעמים. האחד כי זה הפועל יורה על היותם אנשי' צדיקים ראוים שתעש' תשועה על ידם כמו שאמרו חז"ל (ילקוט שופטים רמז ס"ב) [528]שהיו מקפידין שלא לכרוע לבבואה שלהם אשר נראית במים שהוא ענין ממיני העבודת אלילים. והשני מה שיורה גם כן על חזקם וגבורתם שהם אמיצי הקשרים ושאינו נקל להם לכרוע על ברכיהם לפי טבעם כמו שאמרו שהסוס שהוא ישן בעמדו על רגליו כי גם בלילה לא ישכב הוא לו סימן חוזק ויתר עז מזולתו וההתחלות הטבעיות יועילו לקבל שפע ההשגחה בלי ספק. ואיפשר שהלקיקה והבלתי כריעה שני הענינים יחד מורים על שלמותם וזה שאינם כופפים גובה קומתם ולהשביע נפשם מתאותם ולמלא כרסם מעדנם כמו שהוא המנהג ברבים שיכרעו ויפולו לפני תשוקותיהם אבל אלו יספיק להם מה שיקחו מהדברים ההכרחיים אל המזון ויתר הצרכים במה שילוקו בלשונם לבד ובהשאר קומתם זקופה ועומדת. ואיך שיהיה מהכוונות בזה הענין הוא אחד בעינו במה שצוה למעט אותם במעמד אחר מעמד לפרסם עוצם ההשגחה עליהם וכן היה ראוי לומר בכאן כי אחר שאמר להם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה וגו' אל תיראו ואל תחפזו וגו' כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם עמכם עם אויביכם להושיע אתכם כדי שידעו וידעו אמתת זה המאמר כי ה' נלחם להם ולא להם המלחמה צוה שיכריזו להם מי האיש אשר בנה בית מי האיש אשר נטע כרם מי האיש אשר ארש אשה וגו' שכל אלו לבם על מעשיהם אלו אשר החלו לעשות שישובו כלם ואף ע"פ שהם רבים כי לה' המלחמה. ולפי שאחרי שובם עדין ישארו הרבה מאד מתת ה' את העם ההוא בידם כנזכר בגדעון צוה שיוסיפו להכריז שנית מי האיש הירא ורך הלבב וילך ישוב כי אף על פי שלא יהיה לו תואנה מהשלשה הכרזות

[528]שהיו מקפידין וכו' עיין ביאור המלות למעלה במדבר דף מ' ע"ב.

הראשונות ישוב מפני מוראו ורוך לבבו. [529]וכבר קדמו השלשה הכרזות כדי שיתכסה כל אדם בשובו ממורך לבב לומר כי לסבה מהנזכרות ראשונה הוא שב. והוא דרך נכון וקצר אם בצורך ההכרזות אם בתוספת השני כנזכר אבל מה נעשה והנה חז"ל חולקין בפר' משוח מלחמה (סוטה מ"ד.) בפירוש פרשה זו ולא אחד מהם שיעשה הפירוש הזה. אמנם רבי יוסי אוחז שם בזה גם הוא דרך קצרה כי הוא מפרש מי האיש הירא ורך הלבב מעבירות שבידו וששההכרזות הראשונות היו לכסות על בעלי העבירות ומה שאמר בהן פן ימות במלחמה לפי שהבלתי שומע לדברי הכהן לאו זו כוונה שיאמר אותם הוא מעותד אל העונש. ואם כן הכל הוא כתקנו כי אף על פי שהשם יתעלה יבטיחם ראוי להפריד ממחנותם האנשים החטאים בנפשותם אשר אינם ראויים שיעשה נס על ידם. אבל בכל הדברים האלו עדיין לא נמצא טעם לשנויי הדברים משוטר לכהן או מכהן לשוטר או לשניהם ועוד כי ר' עקיבא וחבריו חולקין עליו שם ואומרים שהכל כפשוטו:

[529]וכבר קדמו ר"ל אחרו שיכריזו ויודיעו תחלה כמה סיבות אשר בעבור כל אחת מהנה חובה על כל איש לשוב מצבא המלחמה הביתה, יכריזו ג"כ שיוכל כל איש לשוב אם רק ירך לבבו ואימתם ופחד המלחמה תפול עליו, כי מעתה לא יהיה זה לו עוד לחרפה ולקלון לעיני הרואים, כי הם יחשבו כי לא ממורך לב ישוב כי אם בעבור שארש אשה ולא לקחה, או בנה בית ולא חנכו, או נטע כרם ולא חללו.

[530]אמנם מה שיראה וכו' הוכן דעתו בקוצר הוא, כי בעבור שהאומה הישראלית נחלקת בכל העתים והזמנים לג' מחלקות, הא' מחלקת השלימים והחסידים האמיתיים, הראויים עפ"י מעשיהם הטובים והישרים מאוד להתנהג תמיד רק בהנהגה השגחיית ואופן נסיי מהי"ת, גם מבלי אשר יצטרכו לזה שום השתדלות אנושית, השניה כוללת אנשים שהם ג"כ ישרי דרך אבל בכל זאת הם בשלימותם פחותי ערך מהראשונים, באופן שעזר האלהי יהיה להם למנה רק אם לא יסמכו על הנס, כי אם יעשו תמיד גם הם בעצמם כל אשר ביכלתם האנושית, להסיר כל מכשול מדרכם ולהשמר מכל אסון ופגע רע, אשר יוכלו למצוא אותם על נקלה. כי צדקתם לבדה לא תספוק תמיד להצילם גם מהרעה הקרובה לבוא עליהם, והשלישית כוללת האנשים המונהגים תמיד רק בהנהגה טבעית ודומים בזה רק לשאר עמים (עיין מזה ביאורי למעלה ויקרא דף כ"א ע"ב) אשר כל מקריהם הטובים והרעים הם רק כפי מה שיחייבו אותם חוקי הטבע עפ"י השתדלותם האנושית, יען כי הם בבחינת הנהגתם המוסרית רק במדרגה התיכונה, באופן שמעשיהם אינם טובים או רעים כל כך עד שיוכלו לשנות גורלם הטבעיי עפ"י השתדלותם מרע לטוב או בהפך מטוב לרע, והנה אל המחלקה הראשונה הכוללת רק את השלימים האמתיים היתה ההכרזה הראשונה עפ"י הכהן, שהיה ג"כ מכת היותר שלימים האלה, לאמר "אתם קריבים וכו' אל ירך לבבכם כו' כי ה' אלהיכם" וכו' כי הם ישמרו מהי"ת גם באופן נסיי, ואם גם יפלו מצדיהם אלף ורבבה ממינם, הם בצדקתם ינצלו ורעה לא תגע אליהם, ואל המחלקה השלישית אשר רק לפי רבות או מעוט השתדלותם האנושית לסבב טובתם, יגיע להם הטוב והרע באה ההכרזה "מי האיש הירא" וכו' ע"י השוטר לבד אשר היה כמוהם רק כאחד מהמון העם, כי אחרי שלפי המנהג הטבעיי, הרעה יותר קרובה לבוא בקרב אל כל איש ירא וחרד מפחד אויב, אשר על נקלה יפן עורף לנוס, ע"כ יותר טוב לכל איש כזה לשוב הביתה לבלתי המס גם את לב אחיו העומדים במחנה מסביב לו, אבל הכת השניה הבוטחת בה' אבל בכל זאת יצטרכו להעזר גם מהשתדלותם כפי יכלתם האנושית, לבלתי סמוך תמיד על הנס, כי אם להשמר גם כפי יכלתם מכל מקרה ואסון הקרובים לבוא עליהם יען כי הם יונהגו תמיד רק בהנהגה הממוצעת בין האופן הטבטיי והנסיי, להם באה ההכרזה השנייה "מי האיש אשר בנה בית" וכו' ע"י הכהו והשוטרים, כי הכהן מדבר והשוטר משמיע, להורות בזה כי כמו ששני אלה יחד הם משותפים בין מחלקת היותר שלימים ומחלקת המון העם פחותי ערך, כן באה גם הכרזתם זאת רק לכל מי שיונהג עפ"י ההנהגה המשותפת בין הטבעית והנסיית, ועפי"ז יבואר גם כן סידור השלש ההכרזות האלה, לפי שינוי מחלקות האנשים בבחינתם המוסרית, מהמדרגה העליונה אל התיכונה, ומן התיכונה אל התחתונה,

[530]אמנם מה שיראה לי בו הוא מה שיתבאר ענינו ממה שנודע מאופני ההשגחה האלהית בעניני זאת האומה הנבחרת וזה שכבר חוייב לחלק מנהגה על שלשה פנים. האחד מה שיהיה כל המעשה על ידי ההשגחה האלהית ובמעשים שאין יד ההשתדלות משגת אותם כלל כמו שכך הוא ענינו עם האנשים השלמים לגמרי. והשני בשיעזבו למעשיהם האנושיים בהחלט ולא יהיה יד ה' עמם לא לעזור ולא להכשיל כמו שכך דרכו באנשים הבינוניים שלא יספיקו מעשיהם הטובים ולא הרעים לבטל הענינים המגיעים להם על ידי השתדלותם אם לטוב ואם לרע. והשלישי כאשר יהיה הענין משותף משני הענינים והוא שיעשה האדם כל אפשרותו ומיי' יקוה שלמות פעלו שהוא הראוי והנאות שיחזיק בו כל בעל שכל כמו שכתבנו על הענינים האלה יפה בפרשת וישלח שער כ"ו. והנה לפי שא"א שלא יהיו במחנה ישראל משלשה הכתות האלה היה ראוי שיבאו להם ההכרזות והזירוזים משלשת המינים האלה. כי ההכרזה הראשונה שאומר בה אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם אל ירך לבבכם אל תיראו וגו' כי יי' אלהיכם הוא ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם היא ודאי אשר תאות אל שלמי האומה וחסידיה אשר הוא יתעלה עושה כל מעשיהם לגמרי. אמנם ההכרזה השלישית האומרת מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב העם כלבבו הוא ממש השתדלות אינושיי בהחלט כי כן יחייב הדעת להסיר מכשול היראה ומורך הלב מבעליו ומכלל העם היוצא למלחמה וחלוף זה יהיה סכלות גמורה. ואולם ההכרזה האמצעיית מהבונה והנוטע והמארם הנה הוא באמת השתדלות משותף משני הענינים וזה כי האיש הנלבב היודע כי השלמת מעשיו תלויה במה שיעזר בהם בטוב שכלו והשתדלותו ובמה שיסייעו אותו מן השמים יש לו לפקוח על דרכיו להסכימם עם בית דין של מעלה באופן שלא יצאו עליו מקטרגים בדינו ומזה הטעם כל איש שהתחיל להצליח במעשיו הוא ראוי להתנהל לאטו ולבלתי הרום להחזיק בגדולות תכופות זו לזו שמא מחמת זה יעיינו בדינו מן השמים אם הוא ראוי לזה אם לאו ומתוך כך יזכר עונו ויפקד ענינו ויבוא לידי נזק באומרו מגביה פתחו מבקש שבר. הלא תראה כי למה שאמר השם יתעלה לשטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמוהו בכל הארץ יצאה קטיגוריאה לפניו החנם ירא איוב אלהים וגו' ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו (איוב א':י"א) והיה מה שהיה. וחכמינו ז"ל קיימו וקבלו זה מאד באמרם (ברכות נ"ה.) ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם עיון תפלה וקיר נטוי והמוסר דין על חברו וכלן מזה הטעם כי בבקש אדם בתפלתו אשר ייטב לו או בעברו במקום סכנה או במסרו דין על חברו גורם שיבוקש פנקסו ויזכרו מעשיו. ומזה עצמו אמרו (ירושלמי סוף ביכורים) שלשה מוחלין להם על

עונותיהם העולה לגדולה והנושא אשה ומי שנתרפא מחליו כי אלו כלם כבר העלום לגרדום ועיינו מן השמים בדיניהם ואם לא שנמצאו זכאין לא היו מטיבין עמהם. ולפי זה כל עוד שתתיקר נפש האדם בעיניו ויראה עצמו מוכן לקבל שלמיות אנושיות עוד חל עליו חובת ההזהר וההשמר מהמקרים והפגעים המפסיקים את הדרך ולזה היתה עצה נכונה לבונה בית חדש ולא חנכו ולנוטע כרם ולא חללו ולמארס אשה ולא לקחה שלא יכנסו בזמן זה בסכנת המלחמה אחרי שלא הוחזקו עדין בהצלחות הקודמות. והנה הנם כאלו הם בדין עליהם ולמה יגלגל דין עליהם ממקום אחר שמא לא יזכו כל שכן שנצחון המלחמה הוא טוב גדול מושג בסכנה עצומה ולזה אמר ישוב פן ימות וגו'. כי מצד זה אין ראוי להתפשט הרע בזולתם כמו שהוא במורך לבב כי סביביו נשערה מאד (ד) ולזה היה מהראוי שהדבור הראשון יהיה מפי הכהן המשוח הקרב אל יי' לבדו כי הוא הראוי והמיוחד לדבר ולהשמיע את ישועת יי' אשר יעשה אותם אף כי תצאנה המלחמות ממנהגו וטבעו של עולם ושיאמינו ביי' ובנביאיו ויצליחו. וההכרזה השלישית היתה מפי השוטר לבד כי הוא יספיק להשמיע הדבר אשר היא אזהרה אנושית בהחלט. אמנם ההכרזה האמצעית כמו שהיה ענינה משותף מהשתדלות אנושי ומהשגח' אלהית כן היתה על פי שניהם שהכהן מדבר והשוטר משמיע. וזה לדעתי ענין ישר ונאות בכל זה ומעידים הענינים על אמתתו מצורף כי בעיני ההשגח' ופעולות האדם אין דרך לנטות ימין ושמאל. והנה ג"כ על פי הדרך הזה יודע למה נכתבו ההכרזות הללו שלא כסדר לפי מה שפירשו ענינם בספרי אמרו שם (פ' שופטים) והיה כקרבכם אל המלחמ' יכול יום זה שקרבים בו למלחמ' כשהוא אומר ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמ' וגו'. הרי יום שקרבין בו למלחמ' אמור הא מה תלמוד לומר והיה כקרבכם וגו'. כיון שמגיעין לספר כהן מתנה עליהם כל התנאים הללו. ומזה נתבאר כי הכרזת שמע ישראל נעשית ביום המלחמ' ממש ושאר הכרזות נעשות ביום צאתם מהספר ואם כן למה לא נכתבו בתורה על הסדר הזה שהקדים המאוחר ואחר המוקדם. אלא שירא' ששמר בזה יחס מעלות ההכרזות והמכריזים כי הראוי שתקדם במעל' ההכרז' האלהית המוחלטת הנעשית על יד הכהן המשוח לבדו ושההכרז' אשר מההשגח' המשותפת הנעשית על יד כהן ושוטר תסודר שניה לה והשלישי מהנהגת האנושות בהחלט הנעשית על יד השוטר לבד באחרונ' והנה א"כ הכל עולה כהוגן. ואמר בסוף והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם שלא יתכן לעשות זה ההשתדלות קודם זה לפי שעדין לא נודע מי ומי ההולכים ומי ומי החוזרים וכל שכן למה שאמרנו בתחלה שעל כל פנים היו הדבורים כלם מהמין שזכרנו שנאמר עליו אך דבר שפתים והוא לדבר ביניהם

ענינים ודברים בשיודע בהם אם מקבלים עליהם סכנת המלחמה בלב שלם כמו שאמר ראשונ' וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם וגו'. ועוד ציה שיאמרו אתם קרבים היום למלחמ' על אויביכם והכוונה שיודיעו להם דבר השנאה אשר ביניהם כדי שילבשו רוח קנאה וגבורה להתקומם עליהם ואין שנאה גדול' כאות' שהיא בבחינת העבירם מן המצות והסירם מעל אלהיהם וכמו שאמר משה במלחמת מדין החייתם כל נקבה הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בייי' וגו' (במדבר ל"א:ט"ו-ט"ז). וכמו שאמר להלן כי החרם תחרימם וגו' למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם ליי' אלהיכם. וכל זה בכלל מה שיכנו אותם בשם אויבים תמיד. ובספרי (פ' שופטים) על אויביכם אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אין מרחמין עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר בהם ויחזיקו בשביה וגו' ויאכילום וגו' וישובו שומרון (ד"ה ב' כ"ח) אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו במלחמ'. [531]והנה באמת הדבור הזה אשר מזה המין הוא צורך נפלא אל ענין המלחמ' המסותרת אשר זכרנו והוא להניח ראשונה זכרון השנאה ותכלת האיבה אשר בין הלוחמים והדבר אשר עליו המלחמ' שהיא שאלה חזקה נשאלת בצדק ובמשפט והוא כי קם העבד השפל והפחות על אדונו וימרוד עליו וימלוך תחתיו ולא עוד אלא שהוא אוסר אותו בזיקים ומשתעבד בו. כי כל זה מה שיקרה אל החלק השכלי הוא המולך בטבע מלידה ומבטן עם הכח המתעורר אשר נתן לו לעבד עולם כמו שעל זה אמר החכם כי מבית הסורים יצא למלוך (קהלת ד':י"ד) וראוי לומר לו דברי סנחריב עצמן על מי בטחת כי מרדת בי (מלכי' ב' י"ח) כי הנה טבע הגוף וכחותיו להיותיו נמסרים לנפש המשכלת עבודת עבד לחטוב עצים ולשאוב מים למלאכתם מלאכת אלהים וכשיתהפך זה אמר החכם תחת שלש רגזה ארץ וגו' תחת עבד כי ימלוך וגו' (משלי ל':כ"ב) וכמו שכתבנו למעלה שער צ"ה. ועל זה

[531]והנה באמת וכו' ר"ל כי כמו שהדיבור מצטרך למלחמת אויב הנגלית להודיע אותו על ידו תחלה סיבת המשטמה והאיבה אשר ביניהם, למען יהיה עוד האפשרות בידם להשלים יחד ע"י הסרת סיבת השנאה והמריבה מתוכם, כן הוא גם מחובת האדם להשים תמיד אל לבו סיבת המלחמה המוסרית הצפונה בקרבו המסובבת רק ע"י תשוקותיו החמריות, כאשר יקום הגוף אשר ראוי לו להיות תמיד רק עבד נכנע אל השכל, וימרד באדוניו, ויען כי קר כאשר ישתדל האדם מנעוריו כפי יכלתו שתהיינה כל כוחות ונטיות גופו מסכימות ומתאימות יחד, עד שלא תגבר יד תשוקה ונטיה אחת על רעותה, כי אם תהיינה תמיד מקבילות אשה אל אחותה. באופ' שיהיה עי"ז דומה אל הבית הבנוי אל נכון, אשר כל חלקיו השונים חדריו ותאיו, פתחיו וחלוניו מסכימים יחד להיות לאחדים כראוי, וישתדל ג"כ תמיד לעבוד עבודתו המוסרית ולהיטיב דרכו יום יום, ולחשוב נפשו תמיד ככרם אשר ברצות בעליו כי יעש ענבים ולא באושים, צריכים לעבדו ולשמרו תמיד בשמירה ראויה ומעולה, יקנה עי"ז אהבת הי"ת אשר תהיה לו למנה, באופן שיהיה יחשו אליו כיחס הארוס אל ארוסתו אשר לקחה אח"כ לו לאשה תחת כי בחדלו מעשות כל אלה יכנע על נקלה תחת יד אויבו הפנימי, וגבר יצרו עליו וע"כ יוכרח למהר ולשוב מצבא המלחמה, כי לא יוכל לעמוד נגד אויבו המוסרי הזה אשר בקרב לבו, ולהזכירו בכל זאת ירמזו ג"כ ג' ההכרזות האלה "מי האיש אשר בנה בית" וכו'.

אמר המשורר הלא ריקם תמונת אלהים בתחתיות ונפח בי נשמה והנה כוננה אברהם לשרה ובזדוני נתתיה לאמה ואין דבר יותר נתאב ונכסף מכל בעל שכל כענין החפשיות וכל שכן בהיותו עבד תחת עבדו המורד בו כי היא איבה עצומה ראוי להתמרמר אליה בתחלת המלחמ' לאמר לו מה הבטחון הזה אשר בטחת כי מרדת באדונך כדי שיתעצם תכלית ההתעצמות בהשיב המלוכה אליו והחזיר העבד אל בית שביו. ואפשר כי לרמוז לזה אמר להלן לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך וגו' כלומר אותו שינצל אליך מעם אדוניו לא תסגיר אבל תסגיר בידיך עבדך המורד בך ואתה מצווה להתאמץ על זה בכל תוקף. והנה בדבור הזה ראוי לנהוג בה כל סדר ההכרזות שקדמו ככתבם וכזמנם וזה כי כמו שהיו מקדימים ביום צאתם מהספר להכריז מי האיש וגו' מי האיש וגו'. כך צריך להיות האדם בתחלת ימי בחרותו שהוא יום צאתו למלחמ' מכריז באזניו ג' הכרזות הללו הנאותות לו לפי ענינו וטבעו. וזה שכבר נמשל האדם לבית בענין בנינו וסדרי איבריו וכחותיו לקבל ישוב הנפש החיה כמו שאמר החכם ביום שיזועו שומרי הבית (קהלת י״ב:ג׳) ועל זה עצמו אמר ובשפלות ידים ידלוף הבית (שם י״א) וכבר ביררו יפה זה בשער צ"ה הנזכר. וגם נמשל אל כרם בענין הכח המתעורר שבו אצל ההשתדלות אל תועלת הבית בכחו זה והוצאת פירותיו כי על זה אמר כרמי שלי לפני (שיר השירים ח') ועל ההפך כרמי שלי לא נטרתי (שם א') ועל זה הענין עצמו אמר ועל כרם אדם חסר לב (משלי כ״ד:ל׳) ובמשל האומ' בכלל נאמר שירת דודי לכרמו (ישעיהו ה׳:א׳) וזולת זה בכמה מקומות גם הוא מבואר שענינו הוא כארוס לענין הזיווג הראשון אשר עליו אמר ומיי' אשה משכלת (משלי י״ט:י״ד) כמו שהארכנו בזה בזווגי אברהם ויצחק שער כ"ב. וכמה הפליג שלמה החכם בספר שיר השירים להורות כי הראוי והנאות לכל שלם הוא להיות עם אלהיו על דרך הארוסים המחכים ונכספים ליום חופתם ולא עוד אלא הפך הנשים על דרך נקבה תסובב גבר (ירמיהו ל״א:כ״ב) וכמו שכתבנו אצל ואהבת את יי' אלהיך וגו'. והנה אם כן כבר יבאו לו ההכרזות האלו כמספרם כמשפטם שהוא ראוי להחרד יום יום ולהשמיע לאזניו מי האיש אשר בנה בית ולא חנכו כראוי או אשר נטע כרם ולא חללו כהוגן או ארש אשה הגונה בת מלך רב ולא לקחה לקוחים שלמים כלומר שלא הגיע לכלל שלמות בכל אחד ואחד מאלו הענינים מפני מה שמסיח דעתו מהן ללכת אחרי תעתועים ודברים בטלים וחטאים ליי' ילך וישוב איש לביתו לכרמו ולאשתו פן ימות במלחמ' ואיש אחר יקיימנ' ולא הוא ופירוש לכלן הוא תוספת ההכרז' אשר מפי השוטר מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו וגו' כמו שפירש רבי יוסי הירא ורך הלבב מעבירות שבידו (סוטה מ"ד.) והרי הכל מבואר. אמנם בהגיעו אל

יום המלחמ' עצמו והוא אחרית ימיו ראוי להחרד מאד ולהוציא הכרז בשיאמר שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמ' על אויביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם לפי שארבע' ראשי דברים אלו מעכבים את התשוב' מהדרך הזה אם לחום על עצמו כי ירך לבבו שבשרו עליו יכאב כאשר יצטער בסגופים הראויים למרק העונות ואם שירא ויפחד שמא לא יקובל לפני בוראו כי גם יזעק וישוע ושק ואפר יציע ואם בשיחפז במעשים בהקדים המאוחר ואחר המוקדם כמו מי שיקדים הצום והתפל' להשבת העושק והגזל' וכדומ' או כי יעריץ ויקשה את לבו לאמר לא כי אהבתי תענוגים זרים ואחריהם אלך. ולזה ראוי להזהיר בכל ארבע' לשונות הללו כי על כל אלה חוייב כל איש מהאשים להשמיע דברי לבו אל אזניו בהלחמו ביום קרב. ובהשקפת זאת היא תועלת תקנת חז"ל גדולה מאד בתשוב' הקבועה לנו בעשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שבכל שנה ושנה להקדים הכרזותיה והערותי' חדש ימים לעורר ישנים ולהקיץ נרדמים בהיות החכמים משמיעים לאזנם כל הדברים הראויים להשמיעם כדי שיהיו נכונים אל יום המלחמ' עצמה גם ירעימו עליהם בקול שופר כדי להחרידם ולזרזם כי לא יחשד שום בעל שכל כי את קול השופר ישמע ולא ימלט את נפשו גם אמרו שהחדש ההוא הוא מסוגל לכך מתחלת ענינו כדתניא בפרקי ר' אליעזר (פ' מ"ו) בראש חדש אלול אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל לחות אחרונות והעבירו שופר בכל המחנ' משה עלה להר כדי שלא יטעו עוד אחרי עבודת אלילים והקדוש ברוך הוא נתעלה באותו שופר שנאמר עלה אלהים בתרוע' וגו' (תהילים מ"ז:ו') גם אמרו אני לדודי ודודי לי (שיר השירים ו':ג') ראשי תיבות אלול וסופי תיבות ארבעים יום עד יום הכפורים שירד משה מן ההר. כי הנה כאשר עלה אז לתקן שבירת הלוחות הראשונות בקבלת הלוחות השניות כן יש לכל בעל שכל לעלות למרום בטוב שכלו לתקון שבירת הלוחות הראשונות והוא מה שהפסידו מטהרת הנפשות [532]שכן תארום החכמים הפלוסופים לוח מוכן לקבל הכתיב' וחכמים ז"ל שמוה כתיבה כתיבה טהור' וזכה כמו שאמר אלהי נשמה שנתת בי טהורה כמו שכתבנו בשער ס"ח. והאמת

[532]שכן תארום החכמים וכו' ר"ל שהפילוסופים דמו נפש ושכל כל אדם מלדה ומבטן ללוח חלק tabula rasa אשר לא נכתב מאומה עוד עליו, כי כמו שמוכן הוא לקבל כל אשר ירצו לכתוב עליו, כן מוכן גם שכל כל אדם בנעוריו לקבל הלימודים הטובם והנכוחים או הבלתי נכוחים, אשר ילמדהו אבותיו ומוריו, אפס חז"ל אמרו כי נשמת האדם החצונה משמי מרום, אשר מוטבעות בקרבה נטיות טהורות אל הטוב והישר, דומה ללוח אשר כתוב עליו כתיבה טהורה וזכה, והאיש אשר ישחית נפשו היקרה הזאת ביצר מחשבות לבו הרע מנעוריו חובה עליו לישר אח"כ את דרכו כאשר יוסיף חכמה ודעה אמיתית, ולכתוב שנית על לוח לבו כמכתב אלהים אשר היה כתוב עליו בראשונה, כמשה אשר שבר הלוחות הראשונות. ונצטוה אח"כ לכתוב על השניות כדברים אשר היו על הלוחות הראשונות אשר שבר.

כי הנפשות לו הנה והלחות מעשה האלהים הוא והמכתב מכתב אלהים חרות עליהם ואם העונות טמאום והעבירו כתיבתם ושברום יש להשתדל לפסול לוחות שניות ולכתוב עליהם כדברים אשר היו על הלוחות הראשונים. והוא המחוייב בכל ימות השנה ויותר מהמה בימים הנועדים שהם נזכרים ונעשים לזה לסבה חזקה מאד[533] וזה כי כמו שבזמן החרף יחלשו הכחות הטבעיות כלן לסבת נטות השמש שיעור רב מקו משוה היום אמנם בחדש האביב הם חוזרות לאיתנם עד שכבר יחשב החדש ההוא תחלה לחדשים והמזל שהשמש אז בו ראש המזלות כמו מאז התחיל היות הדברים הטבעיים כן לסבת ההתחזקות ההוא הטבעי בכחות התאוניות עם מה שיצורף אליהם מתשוקת האנשים בכל ימי הקיץ בעניינים הזמניים הנה באמת יחלשו בו הכחות הנפשיות והנשמ' גם היא חשבה להבטל מפעולותי' המיוחדות והיא צריכה חדש אביב כנגדו לגדל ולחזק כחותיה ולהשיבו אל על ולזה הוכן ונתיחד זה החדש הנכבד דבר בעתו לחזק הנפש וכחותי' טרם בא הימים הנוראים אשר כבר קדמו משפטיהם וחמרותיהם וסדר עבודתם ותפלותיהם במקומותם בשער ס"ג וס"ז יעויינו משם. והנה כאשר ישמעו הקול וייראו מאשר עותו הזמן הקודם והמה יצילו את נפשם יאמר שנתעל' הקדוש ברוך הוא באותו שופר שנאמר עלה אלהים בתרוע' יי' בקול שופר (תהילים מ"ז:ו') והכוונה כי כשנסתלק' מדת הדין בתרועות הקודמות מעת' חסד יי' ימשך בקול שופר המור' על האהב' והרחמים כמו שאמרו גם כן שהזמן יסוגל לזה לפי שבו מתקבצים המאורות במזל בתול' אשר הוא בית האהבה והחשק ובו יתחבקו יחד הדין והחסד שהם כנגד השמש והירח וכמו שאמר אני לדודי ועלי תשוקתו (שיר השירים ז':י"א). ודי בזה למה שרצינו אליו בזאת

[533] וזה כי כמו וכו' הנה ידוע כי כל אדם בריא וחזק וחם הטבע הוא נוטה יותר אל התאות הגופניות והתשוקות החמריות, וע"כ רודף ג"כ תמיד יותר למלאותם, תחת כי כל איש חולה או חלש ורפה המזג וקר הטבע, הוא נוטה יותר להתרחק מהנאות הגוף המוסריות, ולהתענג רק בהלך נפש ולפעול פעולות טובות ומוסריות, ונמשך מזה כי אחרי שכל אדם כחותיו הגופניות מתחזקת והולכות בימי האביב והקיץ, עת אשר השמש קרובה אלינו יושבי הארצות הצפונית, ומתרפות במי הסתו והחורף בעת אשר היא רחוקה ממנו מקו המשוה והלאה לצד דרום יהיה בעבור זה גם כל אדם נוטה יותר להנאות הגוף בימי האביב והקיץ, ולהנאות מוסרות בימי החורף והסתו, ועפי"ז יאמר הרב ז"ל כי כמו שניסן הוא חודש האביב בבחינה גופנית וטבעית, אין כי בו יתחדשו פני האדמה וינצו כל צמחי השדה ועצי יער, ויחלו להתחזק גם כל כוחות גופי הבע"ח כלם, וכח התאוה והתשוקה החמרית בבני אדם מתגברות והולכות בקרבה. כן גם חודש אלול עת החל הבציר והאסיף בכל חלקי העולם הצפוניים, אשר בו רוב היישוב מבני אדם ואף כי מאחינו בני ישראל, והשמש תחל בו לרדת ולנטות מאוד לצד דרום, הוא חודש האביב בבחינת הנפש. כי בו יתחזקו כחותיה המוסריות ותחל להיות נוטה יותר להפרד מעניני החומר ועסקי הגוף, למען השתדל רק בצרכי הנפש ומחסוריה הרוחניים, וע"כ נועד גם החודש הזה יותר מכל שאר חדשי השנה להרבות בו בעבודת אלהים בתפלה ובתחנונים, ולשוב אל ה' באמת ובצדקה, לפני בוא הימים הנוראים ר"ה ויה"כ, למען מצוא עי"ז גם חן וחסד לפני הי"ת ולקנות בזה גם אהבתו וחמלתו עלינו, כאשר יורה על זה גם מזל בתולה אשר תחתיו יעמדו שני המאורות השמש והירח בחודש הזה, כי מראה הבתולה אשר הוד והדר טבעיי שם ה' עליה, הוא אות וסימן לחן וחסד אהבה וחשק, ועל כל זה יורה גם שם "אלול" שהוא ראשי תיבות "אני לדודי ודודי לי" המורה על אהבת הי"ת לישראל, ואהבתם אליו כמאה"כ "אני לדודי ועלי תשוקתו."

הפרש' הראשונ' מן הענין שאנו בו בדבור בשני הענינים אשר יעדנו בה אם לפי המלחמ' המפורסמת אשר בה יסתכנו או יושעו הגופים והממומת ואם לפי המלחמ' המסותרת אשר היא סכנת וישועת הנפשות:

הפרשה השנייה כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום וגו' כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה וגו'. וההערות אשר ראיתי הם אלו. האחד כי מאמר כי תקרב אל עיר וגו' ומאמר ועשתה עמך מלחמה יראו סותרים זה לזה. וכן מה שאמר כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה ולבסוף נאמר ובנית מצור על העיר אשר היא עושה עמך מלחמ' עד רדתה כי על דרך האמת שקטה ועומדת היא אם יניחוה. השני מאמר כי האדם עץ השדה כי הוא מאמר קשה בעיני המפרשים כלם. השלישי מה טעם אומרו רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא כי מה ידיעה שייכא בזה היה לו לומר רק אשר לא עץ מאכל הוא. ואלו הדיוקים אם שאינם ספיקות גמורות יועיל לגלוי דעת למה שרצינו מכוונת הענינים באלו המאמרים. ומהמבואר שהענינים הנכללים בזה החלק שייחדנו הם ממין העצה הנכונה הראויה לנהוג באלה המעשים בשני למודים. האחד כדי שלא יעלה להם מהפסד הדעות באלהות יותר ממה שירויחי בהצלחת הנכסים וזה שלא יעלה על לבם דבר בליעל לאמר כי הוא יתברך אכזרי במדותיו חפץ בהשחתת העולם ואבדן הבריות כמו שיחוייב מעריכת המלחמות האלה אשר לא תעשינה כי אם בשפוך דמים רבים ובחבילות חבילות גזלות ועושקים וילמדו מזה גם כן להתאכזר במדותיהם ולזה הית' העצה הנכונה בתחלת מעשיהם מיד שפקדו שרי צבאות בראש העם מה שאמר וקראת אליה לשלום להורות להם שהכוונה הראשונ' למלחמותיהם לא היתה אל הרע אשר נמצא בהם כלל אשר הוא לוחם כמו שאמר החכם במקומו כי אם אל דרישת השלום ורדיפתו ובא אל המנוחה ואל הנחלה אשר בה ינוחו הגופות ויוצלחו הנפשות בלי מעכב והדברים הרעים שבמלחמות הנם באים במקרה ושלא במתכוין ולא לרצון גם כן וקרוב לזה כתב הרב המור' בפרק נ"ג חלק א'. [534]וכבר יהי' הלוחם איש שלום בכוונה זחת וכמו שאמר אני שלום וכי אדבר וגו' (תהילים ק"כ:ז'). כי הפועל לא נקרא אלא על שם תכלית כוונתו וכן אמר בכאן בפירוש כי החרם תחרימם החתי וגומר למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם ליי' אלהיכם. יאמר שכיון שכל חסדם ועבודתם אשר המה עושים לאלהיהם הוא חטא ופשע לאלהיכם אי אפשר שלא תלמדו מהם דברים רעים וחטאים ומכעיסים לפניו אשר הוא ענין המלחמה הקשה והעצומה והיותר מסוכנת שבכלן כמו שכתבנו למעלה ואם

[534]וכבר יהיה הלוחם, להבין דבריו אלה (עיין ביאורי למעלה במדבר דף צ"ה ע"ב).

כן המלחמות האלו הם בקשת שלומה ומציאתה בלי ספק וללמדם כל זה הית' המצוה לפתוח בשלום להודיע שתחלת המחשבה סוף המעשה וכי אינן דורשין רק השלום האהוב למעלה ולמטה כמו שכתבנו סגולותיו בברכת השלום שער ע"ד וגם בשער פ"ז. ועל הכוונה הזאת שאמרנו אז"ל במדרש (דב"ר פ' שופטים) שזה אחד מהדברים שגזר עליהם משה והסכים הקב"ה לדעתו אמר ליה שילחם עם סיחון ועוג והוא לא עשה כן אלא וישלח משה מלאכים ממדבר קדמות לסיחון מלך האמורי דברי שלום לאמר אמר הקב"ה אמרתי לך להלחם עמו ואתה פתחת בשלום חייך שאני מקיים גזירתך כל מלחמה שיהיו הולכין לא יהיו פותחין אלא בשלום שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת עליה לשלום וכוונתם בזה עם עקר זה הענין ורוב צרכו נכתב שם במקומו שער פ"ח ולזה הית' מעצתו יתב' והיה אם שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהי לך למס ועבדוך כי מעתה לא תשתעבד אליהם ולא תשמע אל דבריהם ולא תעש' כמעשיהם ואף בז' אומות אמר הא אם עשו תשובה אינן נהרגין (ספרי פ' שופטים.) אמנם אם לא תשלים עמך וצרת עליה כי הכרח בקשת הטוב ושלום הגופים והנפשות יביאך עד הנה ועם זה תדע כי ישרים דרכי יי' ומדותיו שלמות ורחמיו על כל מעשיו ותלמוד לעשות כמוהו. והרי הענין הראשון הזה הוא עצת שלום ללמדם דעות ישרות ונכונות באל יתברך ומדות שלמות בהנהגתם. וכן מה שאמר בסמוך כי תצור אל עיר ימים רבים וגו' היא עצה נכונה בהישרת מדותית נכונ' והיא שלא יעשו דבר של השחתה ומפלה במלחמות כאלו הית' הכונה לכך רק אם יהי' להם הכרח לפי מבוקשם. וזה שהמנהג בלוחמים להרוג ולהשמיד כל הנמצא חוץ למצור הוא כדי לצור אותם שלא ימלא לבם אותם לצאת לספק להם לחם ומזון ויתר הצרכים אלא שיאספו כלם תוך העיר וימהרו לאכול ממה שבידם מהמזונות ותבא העיר ברעב ואם כן העצים והאבנים הנמצאים חוץ לעיר אשר לא יקוה מהשמידם שום תועלת מאלו וכדומה למה ישחיתום אין זה כי אם רוע לב ולזה באת העצה הנכונ' בפעולותיהם לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן (ב) ונתן הטעם ואמר כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור ותהי' ה"א האדם כה"א האיש אחד יחטא (במדבר ט"ז:כ"ב) האחד בא לגור (בראשית י"ט:ט') העולה היא למעלה (קהלת ג':כ"א) שכלן קמוצות והוראתן לשון שאלה לפי כוונתן. והכוונ' לכך אני מצוך על זה כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור לשון שאלה וקרוב לזה כתב רש"י ז"ל באומרו כי האדם שמא האדם. [535]והראב"ע ז"ל אמר ששיעורו כי ממנו תאכל כי האדם

[535]והראב"ע וכו' כונתו, כי מאה"כ "כי האדם ע"י השדה" מוסב על המאמר "כי ממנו תאכל", ומא"הכ,"לבוא מפניך במצור" מוסב על מאמר "ואותו לא תכרות".

עץ השדה ואותו לא תכרות לבא מפניך במצור ואשר כתבתי הוא נכון (ג) ואמר רק עץ אשר תדע וגו' כלפי עצי היער המדבריים הטוענים פרי כמו האלונים והבטנים וכדומי' שאע"פ שהם אילני מאכל הוא נודע שהיא מאכל לבהמות השדה ולחיתו יער ולבני אדם הדומים להם ואיננו מאכל לאדם באמת כי הוא מאכל עב וגס ומזיק וזה וכיוצא בו אמר שמותר להשחיתו ולכרותו לבנות המצור ואין צריך להקדים לו שאר אילני סרק כמו שהוא הענין בשאר עצי הפירות או שיהי' אלה הקודמים להם כשיבא הצורך. (א) ומ"ש ועשתה עמך מלחמה אשר היא עוש' עמך מלחמה לפי שאחד היה אברהם והארץ היתה למורשה ואנחנו בניו זכאין בה וכל המחזיק בה שלא כדין הוא מחזיק וגזל הוא בידו ולזה היא העוש' עמך מלחמה במרדה בבעליה. והנה עם זה מתישבים הכתובים לפי העצות הנכונות להתנהג בהם במלחמה הזאת המפורסמת.

אמנם יראה באמת כי יותר מהמה הם מכוונים לפתוח פתח או פתחים לבא בהם אל התעוררות העצה וההישרה אשר ראוי להתנהג בהם במלחמה הפנימית הנסתרת שסכנתה יותר עצומה כמו שאמרנו אשר ראוי שתקרא מלחמת חובה בלי ספק ואם שהיא כלה בידינו ורשותנו. והיא העיר אשר יצדק בענינה מאד כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. כי באמת היא העיר אשר בהלחם עמה תקרא בשלומה וטובתה בלי ספק אם שלום תענך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך כי ודאי היא עיר קטנה ואנשים בה הרב' כמו שאמר החכם בסוף הה' מהמדות שכחות האדם הם בבחינה שיש בו[536]כתות פועלות ומתפעלות משמיעות ונשמעות. והוא מבואר מאד שתכלית טובת העיר ההיא ושלותה היא היות כלן למס עובד אל הכח השכלי היא אדוניה כמו שכתבנו למעלה. אמנם המרד הגמור הוא כאשר יתקומה שר העיר אשר הפקידה המלך בידו וימרוד באדוניו וימלוך עליו ביד חזקה וחיילים רבים יגבר וישר עליה כמו שאמר החכם לענין זה עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים (קהלת ט':י"ד). וזאת העיר אשר יאות אל האיש הנלבב להתחזק עליה תמיד כדי שלא תמרוד עליו כענין שאמר וכי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה כי ודאי ימים רבים והם רוב ימי האדם או כלם נמשכת מלחמה זו באמת ובכל יום ויום מגביר חיילים הצר הצורר על הדרך אשר כתבנו ענין מלחמה זו וסבותיה עם זכרון ראשי חייליה וכל ענינה וטעם ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את העיר בחכמתו הן בקראו אותו מסכן הן בטענותיו אשר בה מלט הוא את העיר בחכמה ותבונ'

[536]כתות פועלות ומתפעלות וכו' כצ"ל, ר"ל שכוחות הנפש והשכל ראויות להיות תמיד פועלות באדם משמיעות ומצוות, וכוחות הגוף בו ראויות להיות תמיד מתפעלות ונשמעות אל השכל (ועיין מזה בביאורי במדבר דף י"ג).

הכל כהוגן וכראוי בפרשת נזיר שער ע"ג. עיין שם כי הם ענינים נחמדים מאד ועצות נכונות למלחמה זו. ושם נתבאר שמתחבולות המלחמה הזאת הפנימית גם היא לצור על העיר להמעיט ולצמצם הדברים המותריים אשר התאוה מתגברת בהם עד התיש כחה והחליש זדונה וגבורתה כמו שהוא הענין במה שהישירה התור' בנזירות ובשאר הענינים הנזכרים שם. וע"ז האופן יאמר כי כאשר ימשכו ימי המצור עד שיהיו רבים ויהי' הדרך קרוב לתפשה שאז לא ישחית את עצה לנדוח עליו גרזך כמו שיכרות האילן מגזעו שלא ישאר ממנו כלל כי אין הרצון שתסגף עצמך בקצה האחרון.[537] ונתן הטעם כי האדם עץ השדה ירצ' כי כמו שעץ השדה צריך לקבל שפע מן האדמ' להיות רענן וטוב כך האדם צריך להעזר מהדברים הזנים והמחזקים כדי שיסבול העמל ויוכל לבוא במצור ובמצוק תושית העיון והמעש' אשר לפניו. רק עץ אשר תדע כי אינו צריך למאכל הוא אך שהוא מהמותר ומביא לידי נזק או נזקים אותו תשחית וכרת. דומה למה שאמר המליץ (בחינות עולם פל"ב) מעט צרי לשמירת הבריאות ומעט דבש ללקיחה תענוג והיותר תחרים והיה למאכל לבהמת השדה ולבני אדם הדומים לה. ולזה אמר על העיר אשר היא עוש' עמך מלחמה עד רדתה כי ודאי העיר הזאת ראוי' להיות תחת ממשלתך ובנית מצור רצוני ממשלת שכלך אשר עמו הדבור מיוחד אלא שקדם עבדך הרע הזה אשר הפקדת אות' בידו עודך נער ורך ופתח את לב כל אנשיה למרוד וללחום עמך. ולזה יאות לך זה המנהג מתחלה ועד סוף עד רדתה תחת ידך כמשפט. וכ"ז ראוי שימשך אל האדם בענין מלחמתו זאת העצמית אחר שכבר נהג ההכרזות המעולות שקדמו בעמדו על פרקו ובעבור עליו כמו שנזכר. והנה בזה ובמה שכתבנו שם בשם הנזכר נגמר זה הענין השני שהוא ממין העצה אשר אמר עליה אך דבר שפתים עצה (מלכים ב י"ח:כ') ופרשת כי ימצא חלל כבר נתבאר בשער הקודם. אמנם מענין הגבורה והוא הוציא הפעולות אל החוץ בפועל בשתי המלחמות הוא מה שאמר אחרי זה הפרשה השלישית:

כי תצא למלחמה וגו'

הנה באמת ענין הגבורה בזה הוא מבואר מאד שאין גבורת מלחמה שוה אליה שנאמר ונתנו ה' אלהיך בידך וגומר. אמנם ילמדם כי אע"פ שהם יצאו למלחמה וערכו עם

[537] ונתן הטעם וכו' ר"ל שכמו שכל עץ השדה יצטרך אל האדמה אשר הוא נטוע בה, למען יינק משדיה את ליחותיה, ויתחזק גם ע"י שרשיו המתפשטים בתוכה אנה ואנה, למען יוכל לעמוד מפני רוח סועה וסער אשר ירצה לעקור אותו, כן יצטרך גם האדם תמיד להנאות הגוף ותענוגי אדמות ההכרחיים לקיום גופו, למען יתחזק ויוכל לסבול עול העיון וההתבוננות אשר יכבד לכל איש חלש ורפה המזג, ואף כי למי שימנע מאכול ושתות כל המצטרך לו לפי טבעו לקיום גופו בהכרח, כמו שהשיב חכם אחד (בביצה דף כ"א ע"א, ובחולין דף קכ"ד ע"ב) לתלמידו ששאל ממנו דבר הלכה הצריך עיון רב "אני היום סמכוני באשישות" וכו' ר"ל אני היום חלש וצריך לקחת תחלה מזון לחזק גופי בטרם אוכל לעיין כראוי ולהשיב דבר על שאלתך זאת.

האויבים לא יחשבו שהם היו הנוצחים כי באמת לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי הוא יתעל' הנותן להם כח לעשות חיל והוא הנותן אותם בידם ואין עקר מעשיהם שם רק מה שאמר ושבית שביו ועל דרך שאמר ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד (דברים ל"ג:כ"ז) כי הוא יתעל' העוש' המלחמות והמגרש האובים. ואחר שנתנם נצוחים אמר לישראל שישמידו מה שראוי להשמיד ושישבי מה שראוי לשבות מהם ולשלול מממונם. והוא מה שאמר במדרש (ספרי פ' תצא) שזכרנו ראשונ' אם עשית כל הסדר הזה לסוף ונתנו ה' אלהיך בידך כי פעולות ההשגחה צריכות שמירת הסדר הזה. והרי הם מלות מועטות מחזיקות את המרובה מתכליות המלחמה המפורסמת ומטוב גבורתם במה שיצא מענינה אל הפועל כמו שאמרנו. אמנם ממה שסמך וראית בשביה אשת יפת תואר וגומר וכל משפטי לקיחתה בגלוח ראשה ועשיית צפרניה והסרת שמלת שביה ובכות אביה ואמה ירח ימים וזולת זה יראי' באמת שכבר גלתה תור' סוד המלחמה המסותרת בעצמה באופני הגבורה בה אשר אי אפשר לבא אל נצחונה בפנים אחרים והוא אחז"ל (קידושי' כ"א:) כנגד יצר הרע הכתוב מדבר. כי גם הם כוונו לגלות את הסוד בכל אלו המלחמות כמו שיבא ודברה תורה בענין זה שיספיק להיות בנין אב לכל הענינים. וזה כי לפי שלקיחת אשה מבנות עמי הארץ הוא דבר שנוי בעיני השם כמו שאמרנו בעל בת אל נכר. ועוד אמרו וכי יש אהובה לפני המקום ושנואה לפני המקום אלא זו אהובה בנשואיה וזו שנואה בנשואיה (קידושי' ס"ח.) ולזה לא התירה הכתוב רק לרצות את היצר הרע כי ידוע לפניו יתעל' שאם לא יתירנה לו ישאנה באיסור אמנם סדר לו אופן לקיחתה בענין שתגבר יד שכלו על יצרו הזונה ויכבש לפניו מעט מעט עד שימנע ממנה לגמרי או אם יקחנה יהי' בהסכמת השכל והדת כאחת הגיורות הצדקניות שבישראל וכבר תהי' זולת מה שקפץ עליו יצרו ראשונ' ולזה נתחכם לפשר ולקרר רתיחת תאותו ממדרגה אל מדרגה עד סוף שבעה מעלות. האחד כאשר היה יצרו בתקפו וגבורתו וחשק אשת יפת תואר אשר היא כבושה תחת ידו לעשות בה כרצונו כי הוא ידוע שלא ישמע לקול מלחשים שילחשו באזניו איסורה אדרבה יבעירו את החשק והתשוקה כמנהג יצר לב האדם באסור לו הנה אז התחבולה הנכונה היתי' להתירה לו לשעה כמתיר בשר חזיר בעת שאחזו בלמוס והוא אומרו וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה באופן שלא תוכל לנצוח את יצרך ולקחת לך לאשה יראה כבר אפשר שתקחנה לאשה וגם כן התיר לו ביאה ראשונה לפשר רתיחתו ולרצות את יצרו באופן שיקבל הסדר שיסדרהו לפניו שאסרה עליו עד שיעשהו. והנה אחר שהוא במדרגה שנייה מהחשק צוה לו ענין שני והוא והבאתה אל תוך ביתך כי כאשר תהיה ברשותו

ותחת ידו כבר יתקרר דעתו ולא יהיה חשקו אליה כמו שהיה קודם אותה ביאה וכבר נמצא בדיני כלה כיוצא בזה (כתובות ד'.) שאם לא בעל בעילת מצוה היא ישנה בין הנשים והוא ישן בין האנשים אמנם אחר שבעל יכול לישן עמה בחדר. ואחר שכבר ירד אל המדרגה הזאת השלישית צוה לו עוד וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה בהפך ממה שהוא יופי לאשה שהוא גדול השער וגלוח הצפרני' כי בהסרת יפיה ממנה אשר לב החושק מתאוה לו כי עיניו ולבו תלויין וקשורין בדלת ראשה הנחמד כמו שאמר ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן מלך אסור ברהטים (שיר השירים ז':ו'). יראה שהמלך נקשר בה כאלו אסור ברהטי' וגם יחמוד ליופי ידי' ונקיונן אשר אי אפשר זה בגדול הצפרני' אם לא שיהי' גדולם במיני התקון והצבעונין כמנהג בנות ישמעאל[538] ותהיה אז המצו' קציצתן. והנה בזה בלי ספק ירד החשק מלבו גם חוזק יצרו אל מדרג' רביעית יותר חלוש' ואז צוה לו שתסיר שמלת שביה המהודר והמפואר מעליה ובידוע שלא ילבש אותה מיד בגדי רקמה רק מבלאות אשתו הראשונה וכיוצא בו. והנה באמת כבר ירד חשקה מלבו אל מדרג' חמישית ואז צוה לו וישב' בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים כי הקפיד שתהא תמיד מצויה במקום אשר הוא יושב שם ודמעתה על לחיה נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה אשר בזה בלי ספק ירד עוד החשק מלבו אל מדרגה ששית והיא שכבר לא תהיה חשקו בה רק כאחת הנשים אשר לא קדמה לו עמהם רתיחת החשק הנזכרת ולא יחפוץ בה רק אם ירגיש בה טוב טעם ודעת שראויה לבא בהם תחת כנפי השכינה הנה אז התירה לו לגמרי ואמר ואחר כן תבא אליה ובעלת' והיתה לך לאשה. והנה ברשות הזה אשר הרשהו באישותה לגמרי כבר הורידהו מחשק' ואהבתה עד מדרגה שביעית והיא שכבר סרה אהבת' מלבו לגמרי ולא יחפוץ בה והוא הנרצה לאל ית' מאלו המעשים והוא מה שסדר אחריו והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בכסף וגו'. וכבר התחכמ' התורה בזה כי כשידע שאם בא עליה שוב אינו יכול למכרה ולא להשתמש בה עבודת שפחות שיפרוש ממנה כי יש כמה אנשים חביב עליהם ממונם יותר מהשלמת תאוותם לפי שתאוותם אל הממון היא הגוברת בהם. גם זאת מעם ה' צבאות יצאה ללמד רוח עצה וגבורה כל אנשי המלחמה לדעת לכבוש האויב לפניהם ובשבעה דרכים אלו ינוס מפניהם וזה כי כשיראה אדם

[538] ותהיה אז המצוה קציצתן ר"ל כי לדעת ר"ע ביבמות דף מ"ח ע"א מורה מאה"כ "ועשתה את צפרניה" על הגידול, כמו "ועשת את התבואה לשלש השנים" ויקרא כ"ה וכן פרשו גם רש"י ורמב"ן ז"ל, ולדעת ר"א שם הכונה שתקוץ אותם, כמו "לא עשה שפמו" (שמואל ב י"ט:כ"ה) ולדעת, הרב ז"ל רומז הכ' על שניהם יחד, כי בהיותה מאותן הנשים אשר לסבב יפין תקוצנה תמיד את צפרניהן, מחויבת היא עתה לגדל אותם כדי שתתנול, ואם היא מאותן המגדלות צפרניהן וצובעות אותם לייפותם בזה כמשפט בנות ישמעאל, אז היא מחוייבת לקוץ אותם למען הסיר עדי היופי מעליהם.

שיצרו מתגבר עליו ואינו יכול לעמוד כנגדו יעשה מה שאמר רבי אלעאי ילבש שחורים ויתכסה שחורים וילך למקום שאין מכירין אותו ויעשה מה שלבו חפץ (קידושי' מ'.) ובידוע דבגברא רבא קא מיירי שכעור מעשיו לא עליו לבדו ענה כי על כל הרואים את כבודו שלומדין ממנו ויתחלל שם שמים על ידו וכמו שאמרו (יומא פו.) היכי דמי חלול השם כגון דאמרי שרא ליה מריה לפלניא או שחבריו בושים משמועתו ואף על גב דאמרי (חגיג' ט"ז.) דליתא להא דר' אלעאי אלא דאית ליה ליתובי יצריה זהו כלפי מה שאמר ויעש' מה שלבו חפץ בהחלט אבל אין ספק שאם כוון להפשיר תאוותיו כמו שהתיר לו בכאן ביאה ראשונ' להביא את יצרו משם ואילך בכפל רסנו שפיר דמי. וראוי לדרוש בזה כי תצא למלחמ' על אויביך זה העומד עליך והוא עבדך שברח מידך ונתנו ה' אלהיך בידך והחזירהו לבית שביו אמנם תראה בעסק זה השבי נפלאות מהמדרגות אשר תבא בהנה עד תגמור להחזירו לבית שביו והוא כי בראשונ' יעמד לפניך כדמיון אשה זונה שלטת אשר לא ישוב מפני כל ואז הגבורה עמו שתנוצח קצת לפניו להפשירו ולהתיש כחו כעין ביאה ראשונה וכמו שאמרנו ובהחלש כחו על זה האופן מעט אז תוכל עוד להתחזק כנגדו במה שיהיו עניני התאוות לו במדרגת הדברי' המובאים אליך לא שתהיה אתה המבוא אליהם והוא מה שנרמז במדרגה השנייה והבאת' אל תוך ביתך ומזה יוכל עוד להתחזק במה שיגלח את ראשו ויסיר צפרניו שהם עניני' שעקר החטאים תלויים בהם כי גלוח הראש הוא כנוי אל גזיזת ופרישת הדעות המשובשות המתילדות מאידים רעים ומזיקים בראש אשר מפניהם יעשו כל המעשים המגינים על ידיו[539] ועשיית הצפרנים הוא רמז אל חתוך והסרת העניני' אשר בם למד לטרוף טרף ואפשר כי לזה כוונו חכמינו ז"ל (נדה י"ז.) באמרם שלשה דברים נאמרו בצפרנים זורקן רשע גונזן צדיק שורפן חסיד עם היות שהדברים כפשוטן יועילו למה שאמרו מהנזק המגיע למעוברות מדריסתן מכל מקום אפשר כי לזה ולזה נתכוונו והוא כי הזורק כלי החטיפ' לכל צד ומקום הוא רשע אמנם הגונזם ברוב העתים ומשתמש לכדי צרכו בהם כראוי הוא הצדיק אבל השורפן לגמרי שהוא מסתפק בקב חרובין וכיוצא הוא החסיד הפרוש מכל דברי העולם שאינו צריך אל הצפרנים כלל ידיו רב לו כמו שאמר יגיע כפיך

[539] ועשית הצפרניים וכו' הנה ידוע כי בני אדם אשר הם עוד כפראים בשדה השוכנים עוד בקצת ארצות אשר באזיען ואמעריקא, שלא המציאו עוד כלי ברזל לחפור בארץ ולעשות בהם כל מלאכתם, ישתמשו הרבה בצפרניהם הקשים אשר יגדלו מאוד לא לבד לעשות בהם הרבה מלאכות, כי אם גם ילחמו בהם עם אויביהם, כעין מה שישתמשו בהם גם שאר בע"ח טורפי טרף, וע"כ יאמר הרב ז"ל כי כמו שירמוז פה גלוח שער הראש הבלתי מצטרך על הסרת הדעות הנפסדות המשובשות משכלו, כן ירמוז גם גלוח וחתוך הצפרנים לא לבד על הסרת כל כלי משחית לחבל את עמיתנו, כי אם גם על ההרת כל תשוקה ותאוה רעה השוכנת עוד בקרב לבנו לעשות עול ואון לרעינו, וע"ז רומזים גם דחז"ל "ג' דברים נאמרו בצפרנים" וכו' (עיין בפנים הספר),

כי תאכל אשריך וטוב לך (תהילים קכ"ח:ב') והנה בזה כבר הורידהו מדרגה רביעית ואז כבר יוכל להתגבר עליו בהסיר שמלת השבי מעליו והם המדות הפחותות הראויו' אל העבדים והלבש אותו מחלצות נקיות הראויות לחפשי' ובני חורין ובזה יקנה ענין חמישי מועיל מאד בו יוכל להתגבר עוד עליו בענין ששי נכבד ומעולה הוא מיאוס המעשים הרעים בעיניו ושנאתו אותם תכלית המיאוס והשנאה עד שיבכה על מה שיזכור שנפל עליהם וימרר בבכי לומר מה עשיתי בשבתי על אדמתי בצאתו ובבואי כל ימי צבאי כמו שסופר מאיש פריץ אחד ששב והיה תוהה על הראשונות כתבנו ענינו בפרשת שמטה שער ס"ט ושם הזמן כאשה מתאבלת זה ירח ימים[540] כי הוא הזמן שהירח סובבת כל המזלות כלן כי הוא רמז אל זמן האדם ועסקיו כל ימי חלדו כמו שבא ענין זה בדבור לא תחמוד שער מ"ה והנה בזה כבר נמסר היצר בידו והותר לו להשתמש ממנו ולבטוח עליו להעזר בו לקיומו ולעמידת תייו וצרכיו וסמוך לבו שלא יחטא כמו שאמר באשה ואחר כן תבא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה ואחר שהגיע אל הענין הששי הזה הנכבד בידוע שלא תמנע ממנו הגעת הענין השביעי הקרוב אליו המעולה מכלן והוא דוגמת מה שאמר והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה וזו מעלת הקדושים אשר בארץ שפירשו לגמרי מכל עניני התאוה והרחיקוה בתכלית הריחוק כהרחיק דבר נמאס ונתעב וכמ"ש החכם האלהי אי דמיין בעיניכו ככשורא אין ואי לא לא (כתובות י"ז.) ור' יוחנן אמר דמיין בעיני כקאקי חיורי (ברכות כ'.) והקשה על יתר התאוות והחמדות כי כלן היו שנואות בעיניה' לא יחפצו בהם כלל. ראה דרך המלחמ' הזאת מה כחה מה גבורת' להגביר יד המושל הראוי למלוך ולהשיבו על כנו בתחבולה נאותה מאד וכמו שנאמר כי בתחבולות תעשה לך מלחמ' וגו' (משלי כ"ד:ו'). ואצל שלח תשלח את האם תמצא הלוך אחר בפרש' זו נאות לפי דרכו שם. וירא' שזה הענין הנכבד כוונהו חז"ל בהגד' באומרם דרש ר' עוירא ז' שמות נקראו ליצר הרע הקב"ה קראו רע שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו. משה קראו ערל שנא' ומלתם את ערלת לבבכם. דוד קראו טמא שנ' לב טהור ברא לי אלהים מכלל דאיכא טמא. שלמה קראו שונא שנאמר אם רעב שונאך האכילהו לחם. ישעיהו קראו מכשול שנא' הרימו מכשול מדרך עמי. יחזקאל קראו אבן דכתיב והסירותי את לב האבן מבשרכם. יואל קראו צפוני שנאמר

[540] כי הוא הזמן וכו' הנה ידוע שלפי דעת הקדמונים תלוי גורל האדם הרע או הטוב לרוב, רק משינוי המזל, אשר תחת ממשלתו נולד האיש ההוא, וע"כ קראו גם גורל האדם ומנת כוסו הטוב והרע עלי ארץ בשם "מזל טוב או רע", ויען כי במשך חיי האדם עלי תבל מיום צאת מרחם אמו עד אשר יובל לקבר, יתחלפו וישתנו עתותיו פעמים רבות מטוב לרע ומרע לטוב, באופן שיהיו לו כמה מזלות שונות. ע"כ יאמר הרב ז"ל כי ירמוז פה "ירח ימים" אשר בו תתנועע הלבנה סביב הארץ על פני כל י"ב המזלות השונות ברקיע השמים. על זמן חיי האדם אשר בו יעבור ויחלוף גם הוא על פני המזלות השונות, ר"ל חליפות צבאו ושנויי גורלו מרע לטוב ומטוב לרע.

ואת הצפוני ארחיק מעליכם (סוכה נ"ב.). כי מהראוי שיכוונו חז"ל להמציא לנו שום תועלת מקריאת השמות האלו ומספרם דאי לאו הכי מאי נפקא לן מינה. אמנם מספרם ושמותם יעידו עדות ברורה שכוונו אל המדרגות אשר נזכרו בפרשה הזאת על הדרך שאמרנו. וזה כי מה שקראו הקב"ה רע הוא באמת בבחינת היותו במדרגה הראשונ' מחזקתו וגובה לבו שאם יונח על טבעו לא יקווה ממנו רק רע כל היום. אמנם משה קראו ערל לומר שאם הוא קשה להביאו אל היושר מצד ערלתו ואטימתו משמוע הנה אינו נמנע כמו שהערל אם שהוא קשה בעיניו להמול אמנם הסרת הערל' אינה נמנעת אבל היא אפשרית בהרצאת דמים. ודוד קראו טמא והוא ענין שלישי יותר נקל מהקודם כמו שירידת האדם אל הנהר אל הטביל' הוא יותר נקל מהסרת הערלה. ושלמה קראו שונא לומר בהרגיל נפשו על הענין הקודם כבר יהיה יותר קל ההסרה עד שלא יצטרך אל טורח הטבילה המטהרת הטמא רק שיהרהר בלבו כמו שיספיק זה למי שירצה להעביר שנאת השונא אשר עם לבבו במה שיגמור בלבבו להשלים עמו. ישעיהו קראו מכשול והוא ענין חמישי מן הראשונים הכי נכבד והוא שכבר יהיה החטא למכשול בעיניו יוצא ונתקל בו ונכנס ונתקל בו והוא עומד ומשמר עצמו ממנו. יחזקאל קראו אבן והוא ענין ששי יותר מעולה והוא שאפילו למכשול אינו בעיניו רק לאבן מעמסה מונחת בקרן זוית שאינו יכול לינזק בה בשום פנים. וכבר נתקיים בו מה שאמר אם אבן הוא נמוח (שם נ"א:) יואל קראו צפוני הוא הענין השביעי המעולה מכלן כאשר יהיה היצר טמון וצפון בלתי נראה בו כלל והוא מעלת האלהיים כרבינו הקדוש וחביריו (כתובות ק"ד.) ואם הם מעטים אשר לא נהנו ממנו אפי' באצבע קטנה. ובמעט עיון יוכל המעיין להסכים אלו המדרגות עם מה שנזכרו בפרשת יפת תואר בכוון שלם. אמנם נתייחסו אלו השמות על סדר השלמים שנמצאו בעולם האל ית' בראש ואחריו משה נביאו נאמן ביתו ואחריו דוד וכן הסדר להורות על העולם בכלל כאלו הוא איש אחד וכמו שיבאו אלו הענינים עליו מתחלת בריאתו עד סוף כמו שהוא הענין בימי האדם וזמניו בזה אחר זה כאשר כחבנו בענין המבול שער י"ג עיין עליו.[541] ואל תאמר הנה הימים אשר קראו בשמותם הנביאים הראשונים היו טובים מהאחרונים אשר בימי יחזקאל ויואל כי לא מפני זה

[541] ואל תאמר וכו' הנה אחרי שאמר הרב ז"ל ששינויי שם אשר בו נקרא היצה"ר בכתבי הקודש בפי הנביאים שחיו בזמנים שונים, יורו כי מהותי וטבעי הדורות בבחינה מוסרית הוטבו תמיד יותר ויותר ברבות ימי ושנות התבל (עיין מזה גם בביאורי למעלה בראשית דף צ"ט ע"ב) הלא נמשך מזה כי בימי יחזקאל ויואל היו כבר בני אדם בבחינתם המוסרית יותר טובים מבימי משה דוד ושלמה וישעיה, ובכל זאת גלו ישראל מעל אדמתם בימי יחזקאל, ובימי יואל היה ארבע אשר כמוהו לא נהיה מן העולם ? על זה משיב הרב ז"ל "כי לא מפני זה נשתנה הסדר הכללי, ר"ל שאף שבבחינה מה היו הדורות האלה טובים מהראשונים בכל זאת חייבה זאת החכמה העליונה לפקוד עונם יותר מבתחלה, והעד על זה כי גם יורדי בבל היו צדיקים וישרים ובכל זאת הגלו בבלה.

נשתנה הסדר הכללי שאפילו בימי ירמיהו שאז נחרב הבית נאמר התאנים הטובות טובות מאד (ירמיהו כ"ד:ג') וכל יורדי בבל היו צדיקים וישרים בעיני השם כמו שנתבאר שם. והנה נתבאר שכוונת הכתוב לדבר במלחמה כנגד יצר הרע בכל אלו הענינים ולתת יד בגבורתה בתחבולה מושכלת מאוד. והוא מה שיראה שכוונו חז"ל (ספרי פ' תצא) במאמר ההוא שזכרנו בתחלה באומרו כי תצא למלחמה במלחמת הרשות הכתוב מדבר כי מלחמת רשות זה המפורסמת תהיה הוראה למלחמה אחרת נסתרת אשר היא באמת מלחמת הרשות בטבע הגמור כי היא אשר נתנה ברשות האדם מטבע מהותו ואמרו על אויביך כנגד אויביך להורות על המלחמ' הזאת שתחלתה אינה על האויב אבל מלחמת האויב עליו שהוא העבד אשר קם למרוד על רבו ורמזו שעל דרך האמת אין אתה הלוחם אבל המתחזק כנגד האויב וכמו שאמר על העיר אשר היא עושה עמך מלחמה. וכמה שקיימו זה בביאור אמרם ונתנו ה' אלהיך בידך אם עשית כל הסדר האמור בענין לסוף ונתנו ה' אלהיך בידיך כי הוא בזולת זה מאמר מתמיה והלא לאחר שנתנו ה' בידו מתחיל סדר מעשה אשת יפת תואר. ואם תאמר שחוזר לסדר האמור בפרשיות של מעלה כבר נאמר שם גם כן ונתנ' ה' אלהיך ואמרו חז"ל גם כן אם עשית כל הסדר וכו' (ספרי פ' שופטים) גם כי פרשת עגלה ערופה שפירשנו למעלה תפסיק ביניהם. אבל יראה באמת שכוונתם לומר שאם יעשה הסדר הזה אשר יציה בפרשה זו לכבוש האויב לסוף נותנו הקב"ה בידו וישבה את שביו. ובזה הדרך נתבארו יפה אלו השלשה פרשיות הרצופות בענין המלחמות על סדר הכתוב האומר אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה (מלכים ב י"ח:כ') כי באמת שני הענינים הראשונים יעזרו מאד אל השלשה אשר משלשתן יתהוה גבור אצל אלו המלחמות שאמרו עליו אי זהו גבור הכובש את יצרו (אבות פ"ד) כי בתחבולות יעשה לו מלחמה עד שיהיה כבוש תחת השכל ועצתו ויהיו הקלות חמורות בעיניו וכל שכן שלא יתקומם עוד אל המעשים הרעים והמגונים אשר חטא בהנה וכמו שאמרו חז"ל (יומא פ"ו:) באותה אשה ובאותו מקום ובאותו פרק כי זה תנאי הגבור העומד על התשובה הגמורה וכבר ראיתי לבעל מקדש מעט ובדרשות הרב ן' שועיב ז"ל שכתב בשם הרב רבינו יונה זצ"ל שזהו טעם אומרם ז"ל (ברכות ל"ד:) במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד וזה כי הבעלי תשובה לא יקנו זה התואר על דרך האמת כי אם בהמצאם במקומות המסוכנים ההם והוא ההתיחד עם האשה האסורה במקום ובפרק המוכן לחטוא בה כמנהג ושם יכבשו את יצרם והנה הצדיקים הגמורים אינן רשאין להעמיד עצמן במקומות ההם המסוכנין אבל

חייבו להתרחק מאד מבא בנסיונם וכן בכל כדומה בזה.[542] וגם אני ראיתי שאפשר לומר בזה ענין אחר נאות מאד בפני עצמו וזה שהוא מבואר שהבעל תשובה יקרא טוב ויהיה רצוי אל השם יתעלה אצל קצת מעשים שהצדיק יקרא רשע אצלם והוא להיותו אצלם דרך עליה ותוספת או בדרך ירידה וחסרון. דרך משל הסובל מעט הקדחת כי אם הוא בתחלת החולי ועלייתו יקרא מחליא כי הוא נעתק מהבריות ודורך אל החולי ואם הוא בירידתו וחסרונו יקרא מבריא כי הוא נעתק מהחולי ודורך אל הבריאות וכן יש חטאים קלים שאם יעשה אותם הצדיק יקרא עליהם מרשיע לעשות וכשיעשם החוזר בתשובה ממעשים יותר קשים ורעים מהם לא יקרא עליהם רשע כי הוא דורך בהם מהלך התשובה הגמורה. הלא תראה דוגמת זה ממש בכתוב באומרו בכל המלכים הישרים אשר ספר בהם בספר מלכים רק הבמות לא סרו (מלכים ב י"ב:ד') כי הזבוח בבמות בימי שלמה המלך היה תחלה חטא ומכשול עון כמו שאמר ויאהב שלמה את ה' ללכת בחקות דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר וילך המלך גבעונה לזבוח שם כי הוא הבמה הגדולה וגו' (שם א' ג'): ומשם ואילך גבר החולי עד שנאמר בסוף ויעש שלמה הרע בעיני ה' לא מלא אחרי ה' כדוד אביו אז יבנה שלמה במה לכמוש וגו' ולמוליך שקוץ וגו' (שם א' י"א) והוא הדרך אשר הלכו בו כל מלכי ישראל והרבה ממלכי יהודה. אמנם במלכים הטובים אשר היו אחריו ששבו אל יי' היה הזבוח בבמות לבד חזרה מהם וענין התשובה כמו שנזכר בהם תמיד מתחלת חזרתם עד שנגמרה התשובה לגמרי: באסא נאמר ויעש אסא הישר בעיני יי' כדוד אביו ויעבר הקדשים מן הארץ ויסר את כל הגלולים אשר עשו אבותיו וגם את מעכה אמו ויסירה מגבירה וגו' והבמות לא סרו רק לבב אסא היה שלם עם יי' כל ימיו (שם א' ט"ו) הודה כי בערך החטאים העצומים אשר היו ביד אבותיו היה הוא שלם ונרצה לפני אלהיו אף כי היו הבמות נוהגות שלא כדת וכן ביהושפט בנו נאמר וילך בכל דרך אסא אביו לא סר ממנו לעשות הישר בעיני יי' אך הבמות לא סרו

[542] וגם אני ראיתי וכו' כוונתו כי כמו שבבחינת חולי הגוף יש הבדל בין עלית החולי ובין ירידתו כי איש בריא אשר יחל להתחלות יחלש גופו ואיבריו תחילה, וראשו יכבד עליו, וככה יגדל ויכבד החולי מעט מעט עד שיגיע באחרונה אל מדרגתו העליונה, וכן גם כאשר יבריא החולה ימעט חליו רק לאט לאט, עד שבסופו יהיה רק גופו ואיבריו תלשים עוד וראשו כבד עליו לבד, ומעמד זה נקרא בבחינת החולה המבריא הזה "טוב" אף שבחינת הבריא אשר החל להתחלות נקרא, "רע" כן גם בבחינת חולי הנפשות, מעט הרע אשר יעשה עוד השב מרשעתו הנקרא כבר בבחינתו המוסרית הקדומה בשם "טוב" ונסלח לו בעבור זה ג"כ על נקלה, יען כי עכ"פ עזב כבר את דרכו הראשון אשר היה רע עוד יותר מזה, יחשב בכל זאת אל הצדיק לרע גדול עד שנקרא בעבורו בשם "מרשיע" יען כי על ידו ירד כבר מצדקתו הקדומה ועל נקלה יוכל ללכת עוד יותר מדחי אל דחי בבחינתו המוסרית. וע"ז רומזים גם דחז"ל "במקום שבעלי תשובה עומדים" וכו' ר"ל מעט הרע אשר יוסלח עוד לבעלי תשובה אם יעשוהו, בעבור שיוכלו לשוב רק לאנו לאט מדרכם הרעה, ולא יוכלו להתהפך כמו רגע ובבת אחת להיות מעתה שלימים ותמימים לצמיתות תחת היותם עד הנה רשעים, לא יוסלח לצדיקים אשר כבר הרגלו מנוער לעשות אך את הטוב לבד והפסק הראשון אשר יפסעו אל הרע, כבר יחשב להם לעון גדול.

עוד העם וגו' (שם א' כ"ב). וכן ביואש ויעש יהואש הישר בעיני יי' כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן רק הבמות לא סרו וכן באמציהו וכן בעזריהו. עד שבאו חזקיהו ויאשיהו הלא הם אשר הסירו את הבמות וכל שאר הגלולים לפי שגמרו מלאכת התשובה כמו שנזכר ביאשיהו וכמהו לא היו לפניו מלך אשר שב אל יי' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו וגו' (שם ב' כ"ג). והענין הזה הוא נכבד בפני עצמו. [543]אמנם על דרך האמת זה וזה לא יתכן במאמר ההוא האומר במקום שבעלי תשובה עומדים וכו' לפי כוונת אומרו כי הוא הביא ראיה מהכתוב האומר שלום שלום לרחוק ולקרוב (ישעיה נ"ז) לרחוק תחלה ואח"כ לקרוב ואם כן לא זה הדרך אלא בודאי במעלת הגבורים הכובשים את יצרם הוא מדבר כמו שיתבאר היטב בסיום עניני התשובה בשער ק' ב"ה. וכבר יתכן לאיש השלם שיהיה גבור כנגד יצרו אף שלא יהיה במקום חטא במה שינהגו בעצמם הפך מנהג רוב האנשים וזה שרוב העם חושבים שהגבורה היא אשר ינצח בה האדם את הזולת בהיות לו דבר עמו של קינטור ואינו כן כי ודאי המנצח לזולתו בכעסו וזדונו ועושה כרצונו הנה הוא הנופל חלל במלחמה הזאת אשר לפנינו שהרי כבר גברה תאות רצונו על שכלו והפילתו לפניו. וכמה הפליגה התורה להישיר אותנו אל נצחון המלחמה הזאת במה שאמרה כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו (שמות כ"ג) [544]ובא בקבלה האהתית (ב"מ ל"ב:) שטעינת השונא קודמת לפריקת האוהב אע"פ שבשוים פריקה קודמת משום צער ב"ח כי על כן נכתבה מצות פריקה בשונא ומצות טעינה באח ללמד שכל דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום וכאשר יתעסק עם השונא בפריקה במצות הבורא כבר יעזרהו בטעינה מצד קירוב דעת ואחוה. ולזה היו הגבורים אשר מעולם מהחסידים ואנשי המעש' מעבירים תמיד על מדותיהם ומוחלין הפושעים כנגדן

[543]אמנם ע"ד האמת וכו' ר"ל כי אחרי שהביאו חז"ל ראיה על מאמר זה מה"כ "שלום שלום וכו'" נראה בבירור שלא כונו בדבריהם אלה על מה שכ' ר' יונה ז"ל. ועל מה שכ' הרב ז"ל, כי אם כונתם רק להורות שמעלת בעלי תשובה אשר כבר טעמו טעם החטא והעון. וערב לחכם ובכל זאת יכבשו עתה יצרם לבלתי חטוא עוד, גדולה ממעלת הצדיקים אשר מנעוריהם גדלו על ברכי הכיים המשוערים והמוגבלים, וכח תאותם הגופנית איננו חזק כל כך עד שבנקל יוכלו להכניע תחת יד שכלם.

[544]ובא בקבלה האמיתית וכו' רומז בזה על מחז"ל (ב"מ דף לב') "אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו" והכונה אף שבהשקפה ראשונה היינו חושבים בהפך להקדים פריקת האוהב מפני ב' דברים הא' בעבור שהוא אוהבנו. והב' להקל עול הבהמה בעבור צער בע"ח, בכל זאת נצטוינו להקדים טעינת השונא למען כבוש בזה יצרנו הרע ומשטמת אח אשר בקרבנו. וע"כ נאמר גם הפריקה בשונא (בפ' משפטים) והטעינה באוהב בפרשנו יען כי היישרת האדם המוסרית צריכה לעלות תמיד מהקל אל החמור, ויותר נקל לו לכבוש את יצרו ולשכוח שנאתו ולפרוק משא הבהמה בעבור שיאלצוהו לזה גם צער בע"ח והרגש החמלה הטבעית עליה, ממה שיוכל להסיר האיבה מלבו ולטעון חמור שונאו למען שחר בזה רק טובת בעליו השונא לו לבד, ורק ע"י עשותי תחילה הפריקה עפ"י מלות בורא ית', ויסיר עי"ז כעס ושנאת אח מלבו יטעון אח"כ גם את בהמתו יען כי לאט לאט ישכח שנאתו ויחשבהו לאוהב לו.

ולא עוד אלא שהיו מפייסין אותם כדי שיהיה לבם חלל בקרבם והיו מלמדין לכל אדם להיות תמיד מן העלובים ולא מן העולבים ושומעין חרפתן ואינן משיבין להיות מעבדי יי' אשר נאמר עליהם ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה':ל"א) כמו שכתבנו המאמרים האלה עם פירושם יפה בענין יום הכפורים שער ס"ג ודרך כלל הוא לקבל בסבר פנים יפות שעקר הגבור' הוא מה שיפעל אדם בה ראשונ' אצל עצמו כי מי שלא ימשול על עצמו הוא מגונה שירצה למשול על זולתו כמו שאמרו המאושרים אי זהו הגבור' הכובש את יצרו וכבר ביארנו עקר זה על המשנ' עצמה בפרש' קדושים שער ס"ה. והנה אחר שכתבנו אלו הענינים על זה הדרך אתה ראה שהסדר הזה כמעט כוונו אותו חז"ל מתוך פרשה זו עצמה ומקירוב הרבה מהסמוכות לה אמרו במדרש תנחומא (פ' תצא) שנו רבותינו מצוה גוררת מצוה ועביר' גוררת עביר' דכתיב וראית בשבי' יפת תואר וחשקת בה מה כתיב אחריו כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה מה כתיב אחריו כי יהיה לאיש בן סורר ומורר כו'. מה כתיב אחריו כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת מכאן למדנו שהעביר' גוררת עבירה ומצוה גוררת מצוה מנין דכתיב כי יקרא קן צפור לפניך וגו' ואחריו מה כתיב כי תבנה בית חדש תזכה בה ותעשה מעקה מה כתיב אחריו לא תזרע כרמך כלאים מה כתיב אחריו לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו מה כתיב אחריו לא תלבש שעטנז וגו' מה כתיב אחריו גדילים תעשה לך מה כתיב אחריו כי יקח איש אשה שתזכה לאשה ובנים לכך נסמכו פרשיות אלו הרי מצוה גוררת מצוה [545]והכוונה בזה שההרגל בענינים בין טוב ובין רע מחזיק כח הפועל לפעול בהם בחוזק כמו שאמר מההרגל אצל התשת כח היצר הרע ושלזה ראוי לאדם להשמר ולהזהר מאד אצל ההתחלות שהמעשים הראשונים הם מקנים לאדם כח ואומץ לשניים והשניים אל השלישים וכן כלם ולזה העצה הנכונ' להתרחק מההתחלות בעניני העבירות ולהדבק בהתחלות במעשה המצות כי בזה ובזה ההתחל' הוא יותר מחצי הכל. וזהו מה שאמר בן עזאי הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העביר' שמצו' גוררת מצוה ועביר' גוררת עביר' (אבות פ"ד) אלא שהוסיף לקבוע שכר על מצות הריצה אל המצוה והבריח' מן העביר' ואמר ששכר מצוה מצוה ושכר עביר' עביר'. והעמן הראשון מכונתו הוא מה שאמרנו שקלות המצו' או העביר' לא ימעט בעיניו כי ההתחלה בהם

[545] והכוונה בזה וכו' ר"ל יען כי ע"י ההרגל בדבר יוחזק כח האדם הגופני והמוסרי להיות אח"כ היכולת בידו יותר לפעול פעולתו, אשר ע"כ תכבד ג"כ רק ההתחלה מכל דבר כמחז"ל (ילקוט יתרו) "כל התחלות קשות" (עיין מזה גם ביאורי למעלה בראשית דף מ"ג ע"א), ע"כ יעץ התנא שיחל האדם תמיד בעשיית המצוה הקלה, למען יקנה לעצמו עי"ז הכשרון לעשות אח"כ גם המצוה החמורה ולהתרחק מאוד בתחילה גם מהעבירה הקלה, למען לא יבוא לעשות אח"כ עי"ז גם את החמורה וזש"א התנא "הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה" בהא הידיעה ר"ל העבירה הקלה, שמצוה וכו' ר"ל כי ההרגל במצוה קלה מסבב עשיית החמורה, כמו שהעבירת הקלה מסבבת החמורה.

דבר גדול להמשיך החמורות אחר הקלות הן במצות הן בעבירות. אמנם הענין השני הוא כשההתנועעות לבא אל המצו' או לפרוש מהעבירות יהיה בתכלית החריצות עד שהביא' אל הקל' שבמצות יהיה במרוצ' והפריש' מהקל' שבעבירות יהיה בבריח'. ולזה אחר שנתן הטעם הראשון באומרו שמצוה גוררת מצוה ועביר' וכו' כמו שאמרנו נתן הטעם השני ואמר ששכר מצות הריצ' למעשה המצוה יהיה שעל כל פנים יגיע לידו מה שלא יהיה כן אם יבא אליה בנחת ועצלה כי אולי בין כך ובין כך יקרהו מונע. וכן בשכר שפירשת מן העביר' בבריח' רצוני בחריצות ישיג מצות ההנצל מהעביר' ההיא כי אולי אם יפרוש באט ובנחת לא יעלה בידו הפריש' ולסוף ילכד בה. וכן שכר עביר' והוא לבלתי הולכו במרוצ' אל המצו' או לבלתי ברחו בחריצות מן העביר' יהיה שלא יגיע אל המצוה או שלא ימלט מהעביר' כמו שאמרנו. ומאמר שכר עבירה לאו דוקא שכר שהכוונ' מה שירוח בענין ההוא והוא פירוש נכון מאד וכל זה מסכים אל דרך הלמוד אשר המשכנו בדרכי מלחמת היצר הרע. ואחר שנתבאר זה נעבור על הפרשיות הנזכרות במדרש שהנה סמוכות ורצופות וגם בשאר המצות הנמשכות עד סוף הפרשה כלה בכל מה שתשיג יד החדוש לדבר דבר אם בפירוש ענינם וסדורם והמשכם אמנם יהיה זה אחר זכרון הספקות שיותרו לפי דרכנו כמנהג:

א למה הוצרך לצוות שלא יעביר הבכור' מהבכור בן השנואה ומאין יבא לטעות בזה. ב מאחר שהבן הסורר אינו נדון אלא אם כן גנב ואכל ושתה למה לא נקרא גנב ונקרא זולל וסובא: ג אומרו כי קללת אלהים תלוי כי דברי המפרשים לא נתחוורו יפה. ד באומרו ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו שאי אפשר שיתחברו יחד שני התנאים הללו באות העטף שאם ידע שהוא רחוק הלא הוא הדעת אותו לענין זה בלי ספק. ה אחר שמן הדין הטעינה בשונא קודמת אל הפריק' באוהב למה כתב פריקה בשונא וטעינה באוהב וכבר נתבאר זה. ו במאמר ומתו גם שניהם האיש השוכב עם האשה והאשה כי מה בא לרבות במלת גם או מה טעם יש לו כלל ודברי המפרשים ז"ל תשמעם: ז למה הבתול' המאורש' הנסקלת משום שם רע סוקלין אותה פתח בית אביה וכל נערה בתולה מאורש' שתזנה סוקלין אותה אל שער העיר כמו שנראה מהכתוב ואם משום ראו גדולים שגדלתם (כתובות מ"ה:) מה נשתנת זו מזו: ח באומרו על אשר לא קדמו בלחם וגו'. והלא המואבים כבר קדמום כמ"ש הרמב"ן ז"ל אמנם דברי המפרשים ז"ל לא זכו בעיני כמו שיתבאר. ט מה טעם להזכיר בספור זה ולא אבה יי' אלהיך לשמוע אל בלעם וגו' שיראה שאינו מהכוונה: י אחר שאמר כי תדור נדר ליי' אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרוש ידרשנו וגו'. למה אמר מוצא שפתיך תשמור וגו'. גם כי בכתוב עצמו

באו דברי מותר: יא במאמר והיה אם בן הכות הרשע וגו'. כי מה טעם הכות הרשע אצל כי יהיה ריב בין אנשים וגו': יב למה צוה לקוץ כף האשה בבואה להציל את אשה מיד מכהו והלא חוייב לה להצילו בנפשו. יג אחר שבפרשת עמלק נאמר כי יד על כס יה מלחמה ליי' בעמלק (שמות י"ז) למה הטילה עליהם אחר כך באומרו והיה בהניח יי' וגו' תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח וגו'. והנה אחר זכרון אלו הספקות נתחיל בביאור ואולם מה שראינו בסדר סמיכתן יאמר בכל אחת במקומה ואחר שפרשת אשת יפת תואר כבר דרשנוה במשפט נתחיל מהשנייה לה:

כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה וגו'. יאמר כי יתכן על הרוב מדרך ההשגחה האלהית שכאשר תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה שיהיה הבן הבכור לשניאה כדרך שנאמר וירא יי' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה (בראשית כ"ט:ל"א). והנה לפי שקרה הענין שיעקב אבינו העביר משפט הבכורה מבכור השנואה אל בכור האהובה (א) הזהיר שלא יעשה כן שום אדם אם לא יהיה לסבה כמו שאמר הכתוב ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף (ד"ה א' ה') ולזה סמך כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שומע וגו'. כלומר כשיהיה הבן מקולקל במעשיו לא לבד יפסיד הבכורה אבל כבר יתפשו בו אביו ואמו ויגרמו מיתתו בב"ד. וכבר כתבנו בפרשת עמלק שער מ"ב שזה אחד מהמקומות אשר מהם יתבאר שהדבר יתואר בבחינת תכליתו וזה שהבן הזה אע"פ שאינו נהרג בבית דין אלא אם כן יגנוב ויאכל וישתה כיון שתכלית הגניבה אינה אלא אל הזוללות והשכרות (ב) לזה נקרא זולל וסובא כי זה מה שיתואר בו בעצם ואם הוא גנב הוא במקרה ושם ראיות נכונות מאד. ואמר בו וכל ישראל ישמעו ויראו לפי שבן סורר לא נדון אלא פחות מי"ג שנה שלמים וכבר יהיה ק"ו לגדולים: וכי יהיה באיש וגו'. כבר דרשו שאם לא הומת בקטנו לסוף שימיתוהו בגדלו (סנהדרין ס"ח:) ולא עוד אלא שנלמוד מזה שיבא להעיז פניו לקלל באלהיו כי על זה ודאי נסקל ונתלה. ואמר לא תלין נבלתו וגו' כי קללת אלהים תלוי כתב רש"י ז"ל זלזולו של מלך שהאדם עשוי כדמות דיוקנו של מלך וישראל בניו משל לשני אחים וכו' והראב"ע ז"ל כתב כי אלהים פועל והקללה תבא על מקום קרוב מהתלוי ויש לו סוד בנפש על כן לא תטמא את אדמתך. והרמב"ן ז"ל כתב כי הארור מכל האדם והמקולל בהם הוא התלוי שאין בכל המיתות בזויה ומנוולת כמוה ואין ראוי שנטמא הארץ ותהיה קללת אלהים בארץ הקדוש'. והרל"בג נמשך אל התרגום שאומר על דחב קדם יי' אצטלב והרי הוא בזיון כלפי מעלה שעבר זה על דברו. ואשר יראה לי בפשט הכתוב כי לפי שמדרך האנשים ההמוניים והנשים כשרואים אדם תלוי בחמלתו עליו הוא לקלל למי

שהמיתו ולמי שתלאו או למי שצוה על משפטו והנה הם עוברים בזה על אלהים לא תקלל (שמות כ"ב) (ג) לזה אמר לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי ודאי יסבב קללת אלהים תלוי וגם שבהיותו על פני האדמה כבר תטמא אדמתך בו. או שיאמר שבקללתם זו הם מטמאים את האדמה כי יעברו מצות התורה ויעיזו פניהם כנגד זקניהם ושופטיהם. והנה אחר שגמר המשך הפרשיות הראשונות שהן ממין עבירו' גוררת עבירה התחיל במצות אשר הן ממין מצוה גוררת מצוה והתחיל באותן שמזדמנות לאדם על הרוב ואינו נצול מהם בכל יום ואמר לא תראה את שור אחיך או את שיו וגו' השב תשיבם לו ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ביאורו על דרך ומקלל אביו ואמו שירצה ומקלל אביו ומקלל אמו (ד) שהכוונ' ואה האיש ההוא שידעת שהוא בעל האבידה הוא רחוק מעירך וגם אם לא ידעתו כלל אע"פ שאיפשר שהוא קרוב הנה בכל אחד משני הפנים יהיה עמך עד דרוש אחיך אותו וגו'. ולפי המדרש (ספרי פ' תצא) שאומר אין לי אלא קרוב רחוק מנין תלמוד לומר ולא ידעתו שנראה שאם ידעתו אפי' רחוק יהיה פירוש הכתוב ואם לא קרוב אחיך אליך רצוני בעירך וזאת היא סבה שלא ידעתו על הרוב יהיה עמך וכו' הא אם ידעתו אפי' רחוק. והרמב"ן ז"ל תקן ואם לא קרוב אליך בעירך שתשאל עליו ותדענו יהיה עמך כו' נראה שמפרש אותו כענין כי קרוב אליך הדבר מאד. וקרוב לשמוע. לא תראה את חמור אחיך או שורו וגו' הקם תקים וגו'. כבר ביארנו בפ' משפטים שאע"פ שכתוב פריק' בשונא וטעינה באוהב השונא קודם אפילו הוא לטעינ' והאוהב לפריק' (ה) ושם כתבנו הטעם וזכרנוהו למעלה. לא יהיה כלי גבר וגו'. גם זו מהדברים הבאים ליד האדם תמיד ואיפשר שסמכה למצות טעינה לומר כי כמו שלא יאותו כלי גבר ותכסיסיו ומנהגיו לאשה כן לא יאות לגבר שמלת אשה כלומר דרך נשים שאין דרכן לעזור אל טעינת ופריקת המשאות וכיוצא רק שיאזר כגבר חלציו ויעזור שלמה יהיה כעוטיה יושב ובטל ואחיו מצטער. כי יקרא קן צפור לפניך בדרך וגו' שלח תשלח וגו'. כבר כתב הרב המורה ז"ל פרק מ"ח א"ג כי לפי שנמצאת בבעלי חיים אהבת הבנים וחנינתם הטבעית ויצטערו ברעתם כאחד האדם לזה אסרה תורה לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד כי כשלא יוכלו לשוחטם יחד לא יביאום יחד אל המטבחי' לעמוד האחד על דם חברו וה"ה בשלוח הקן שאם יקח האם על הבנים כבר יבא לשוחטם כלם זה בפני זה והרי צער גדול אמנם מה שכתב על מאמר (ברכות ל"ג:) האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו לפי שעושה המצות רחמים ואינן אלא גזירות יאמר שזה דעת מי שחשב שאין שום טעם למצוה. כבר השיב הרמב"ן ז"ל עליו יפה דאפי' סבר יש טעם מושכל אין לומר שהטעם הוא להגיע רחמיו ית' על אלו

הנמצאות הקטנות בזה השיעור אך הטעם הנכון הוא להשלים תכונות האדם ומדותיו ולהרחיק פעולות האכזריות ממנו כי הוא מה שרצהו הרב עצמו בזה והוא נכון.

[546]ובמדרש (דב"ר פ"ו) מאי דכתיב שלח תשלח את האם וגו'. אמר רבי תנחומ' אם קיימת מצוה זו אתה ממהר יום בא אליה הנביא דכתיב ביה הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים (מלאכי ג':כ"ג-כ"ד) מכאן שדבר גדול הנביא דבר הלא נעשה ויראה שעם שהנגלה ממנו הוא להרחיק פחיתות האכזריות ממדות האדם כדי שלא יתנהג עמו עם הבריות זולתו אבל שיהיה חומל וחונן על האוהבים והקרובים ועל כל אדם שהפנימי מזה הוא להטיב תכונותיו ודעותיו כדי לחוס ולרחם על עצמו ושלא להתאכזר על נפשו פן יבא ויוכה אם על בנים. והענין כי נפשנו כצפור נמלטה משמי עלייה והיא קשורה ביד זה העלם הפתי שהוא הגוף אשר הוא העבד המורד באדוניו ומשתמש בה שלא כדרכו ומענה אותה בכל מיני סגופין עד שבטלו כחותיה ותשבות מכל פעולותיה המיוחדות לה מבית אביה עד שיתעורר האדם לבית מלחמתו שזכרנו למעלה להשיב העבד אל בית שביו ולשחרר הנפש המשכלת מתחת ידו כמ"ש כי תצא למלחמ' על אויביך ונתנו ה' אלהיך בידך ושבית שביו וכמו שנתבאר ואמר וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה וגו' כי באמת מתוך השבי ההוא תראה ותכיר אשת יפת תואר היא הנשמה הטהורה שלא היתה נמצאת עד שיצאת לישע' במלחמת זו ואף כי אינה יפת מראה לעינים מצוה היא עליך לחשוק בה ולקחת אותה לאשה והבאתה אל תוך ביתיך ותקריבה לך לא שתשלחנה אנה ואנה לעשות מלאכתך כמו שהרגלת עד הנה וע"ד שאמרה בני אמי נחרו בי שמני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי (שיר השירים א':ו'). וגלתה את ראשה וגו' והסיר' את שמלת שביה וגו' הכל הוא מה שראוי לזככה ולנקותה מדעות ופעולות מגונות אשר הורגלה קודם המלחמה והשיב טובות ונקיות במקומם וישבה בביתיך כגברת ובכתה מה שנרחקה מבית אביה ואמה האמתיים הם האל יתעלה ותורתו ירח ימים ואחר כן תבוא אליה ובעלתה וגו' כי היא האשה אשר הוכיח ה' לך. והיה אם לא חפצת בה ושלחת' לנפשה וגו' ירצה ואם לא תחפוץ להתנהג בקדושת' עכ"פ תתחייב להסיר הבגדים הצואים מעליה המעבידים אותה והנותנין עול ברזל על צוארה ואם אינה עולה עמך לא תרד והוא

[546]ובמדרש וכו' תוכן דעתו בקוצר הוא, כי כמו שירמזו דיני יפת תואר על אופן הנהגת האדם עם נפשו המשכלת, אשר ממקור עליון יצאה והיא פה עלי ארץ בשבית הגוף ותשוקותיו החמריות כן תרמוז גם מצות שלוח הקן, שנשתדל תמיד לשלח הנפש לחפשי מעבודת הגוף אשר יעבוד בה בפרך, כי רק אז יהיה הבנים ר"ל מעשי ופעולות הנפש הטובים לנו ולתועלתנו לקנין נצחיי ומוסריי, אשר ע"ז רומז גם הכ' "שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך" ומאמר ר' תנחומא "אם קיימת" וכו' כמו שהולך ומבאר הרב ז"ל.

מה שאמר ושלחתה לנפשה אל האלהים אשר נתנה ומכור לא תמכרנה בכסף ומחיר עבודתיך בענינים הכלים והאובדים לא תתעמר בה כמו שאמר (ברכות ח'.) שנפש הרשע קשה לצאת שהיא מסתבך כחיזרא אגבבא דעמרא. אמנם בנפש הצדיק אמרו כמשחל בניתא מחלבא. והנה באמת העצה ההגונה היא לפי זה כי יקרא קן צפור זה לפניך וגו' שנשתדל לפרות ולרבות ממנה בנים ובני בנים אשר הם תולדותיה ותולדות של צדיקים באופן כי בסוף כאשר יגיע זמן הצפור להמלט מפח יוקשים שלח תשלח את האם לחפשי בית אביה ואת בניה אשר ילדה לך בהתר לקיום והתמדת העולם הזה כפי טבעו כי בזה ייטב לך בעולם הזה והארכת ימים לע"הב וכמו שאז"ל (פאה פ"א מ"ב) אוכל אדם פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא ואין ספק כי זה מה שיספיק למהר גאולת הכלל וכמו שאמרו (סנהדרין צ"ח.) זכו אחישנה וכל זה מה שראוי שיקויים במצוה הזאת מקל וחומר מפשוט'. ואפשר כי למה שאמרנו או קרוב אליו יכוין המדרש שהביאו הרמב"ן ז"ל מרבי נחוניא בן הקנה ז"ל עם שהוא דבר אלהי ומעולה בענינו: כי תבנה בית חדש ועשית מעקה וגו' זה אחד מהמקומות שהישירה התורה שלא לסמוך על הנס אלא שיכוין אדם מעשיו על צד היותר טוב כמו שיובן מפרשת שוטרים כלה ועל הדרך שביארנו וכמו שנתבאר זה הענין כלו יפה בפרשת וישלח שער כ"ו ושם נזכר טעם אומרו כי יפול הנופל ממנו שיראה שהמעקה יועיל למה שיהיה נופל מאליו מבלי כוונה אלהית אבל מה שראוי שיושלח על דרך ההשגחה מצד רוע פעולותיו לא יוכל להנצל בשום פנים והוא פירוש נכון: לא תזרע וגו' לא תחרוש וגו' לא תלבש וגו' כל אלו הם דברים שאדם דש בהם בכל יום וצריך השמירה בהם מענין הכלאים לכן סמך גדילים תעשה לך לפטור בגדי כהונה וטלית של מצוה. ואחר שדבר באלו הענינים התמידים שיקרו לאדם מיום היותו בכל ימי צבאו נעתק אל ענינים אשר אינם תמידיים והם קורות לאדם כשבא לכלל איש: כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה. הנה הרב המורה פרק מ"ט ח"ג הפליג לדבר בהצדק הדין הזה האלהי ואמר כי כמו שמעשיו בתכלית השלמות כן משפטיו בתכלית היושר וכו' וזה כי לסבת השנאה אשר שנאה העלול עליה להוציאה בלי מוהר וכתובה והרי הוא עושק חוקה הראוי לה מאת בועלה והם חמשים כסף הכתובים בתורה לזה היה משפטו שישלם כפלו על דרך ישלם שנים לרעהו (שמות כ"ב:ח') ושיסרי אותו ברצועה לפחות מעלתו כמו שהוא בקש להוציא עליה שם רע ותחת אשר שנאה וחפץ לצאת ממנה ובקש יפה הימנה נדון בשלא יוכל לשלחה כל ימיו. והוא ענין נכון בו יודע טעם סדור הטענות מפי התורה באומרו ואמר אבי הנערה אל הזקנים את בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה והנה הוא שם לה

עלילות דברים לאמר לא מצאתי לבתך בתולים ואלה בתולי בתי וגו' כי מהיות הענין כן יצדק מהמאמר ולקחו זקני העיר ההיא את האיש ויסרו אותו וענשו אותו מאה כסף ולא יוכל לשלחה כל ימיו ואם אמת היה הדבר הזה וגו' והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה וסקלוה וגו'. כבר פירשו כל המפרשים שצריך שיתברר בעדים והתראה שזנתה תחתיו שבאופן אחר אין שם מיתת בית דין. אמנם בטעם סקילתה אל פתח בית אביה כתב הרלב"ג ז"ל לפי שזנתה בית אביה כמו שאמר הכתוב כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה אבל כשזנתה בעיר סוקלין אותה אל שער העיר ולפי דבריו אם עדי השם רע יעידו שזנתה חוץ מבית אביה גם אותה יסקלו אל שער העיר והכתוב לא חלק.
(ז) אמנם הטעם הוא לפי שבעלת השם רע כבר היא בבית חמיה ואם מוציאין אותה משם וסוקלין אותה אל שער העיר כבר יהיה דופי ושמצה לבית חמיה שיחשבו העם כי שם נעשת' הנבלה ההיא לזה צוה שיחזרוה לפתח בית אביה כלומר מבית זו יצאת הנבלה וכמו שאמרו בגמרא (כתובות מ"ה.) ראו גדולים שגדלתם אמנם כשמוציאין אותה מבית אביה אינה צריכה סימן אחר: כי ימצא איש שוכב עם אשה וגו'. ומתו גם שניהם וגו' לשון הרמב"ן ז"ל להוציא מעשה חדודין שאין האשה נהנית מהם גם לרבות הבאין אחריהם לשון רש"י ז"ל ולא הבינותי מהו וכי בתולה היא זאת שנמעט או נצטרך לרבות הבא אחריהם מה לי ראשון מה לי שני ושלישי ועוד היה לו לומר הבאים אחריו ובנסחאות שלנו בספרי (פ' תצא) שניהם ולא העושים מעשה חדודין כשהוא אומר גם שניהם לרבות הבאים מאחריהם והוא ביאה שלא כדרכה ושלא כדרכו ורבה הכתוב כאן וכל העריות למדות מזה. ועל דרך הפשט גם שניהם האיש הפושע בחטא יותר שהוא התובע והמפתה והעושה מעשה וגם האשה והזכיר הכתוב זה וכו' וחתם דבריו ובספרי (שם) האיש השוכב עם האשה אע"פ שהיא קטנה והאשה אע"פ שנבעלה לקטון אם כן טעמו גם שניהם גם כל אחד מהם האיש או האשה המגיע מהם לחיוב כל אלה דבריו ואני תמה מאד מהרב איך פירש הכתוב ע"פ המדרש ולא נתיישב לו המדרש עצמו על פיהו עד שהוצרך לתקן בנסחאות מאחוריהם ושהוא מדבר בביאה שלא כדרכה והנה באמת לא נמצא בשום מקום זכר ביאה שלא כדרכה בלשון הזה גם בנסחאות כלן אשר בידינו לא נמצא רק לרבות הבאים מאחריהם בלא וא"ו:
ולדעתי שלא כוונו במדרש רק למה שכיונו הרב בכתוב וזה כי ממה שראו מלת גם מיותרת לגמרי אין לה נושא במקרא זולת שניהם שתחול עליו אפי' על דרך גם לי גם לך (מלכי' א' ג') וכדומה הוצרכו לומר שמלת גם זו באה לרבות הבאים אחריהם בכתוב והם האיש השוכב עם האשה והאשה לפי מה שנדרשו לגדול שבא על הקטנה וקטון

שבא על הגדולה כלומר ומתו גם שניהם כשהם גדולים גם כל אחד מהאיש והאשה המגיע מהם לחיוב כאשר יהיה קטנות באחד מהם כמו שאמר הרב זכרו לברכה והנה מעשה חדודין ממלת שניהן דרשי ליה: כי יהיה נערה בתולה מאורשה לאיש ומצאה איש בעיר וגו' ואם בשדה וגו'. בזה הבדיל בין החפצים בעבירות ובין האנוסים בהם והעיר או השדה לאו דוקא אלא כל שיודע ממנו שהוא באונס או ברצון והדין דין אמת כי לא חייבה התור' לאיש כי אם כשיעשה הוא הרע אבל כשהיה בשוגג או באונס הנה אם יש שם מעשה ודאי אין שם עושה וכבר נתבאר זה בפרשת עקידה וזולתה מהמקומות. ומזה אני אומר שפשע המפתה את הנערה הוא גדול אצלה מהאונסה כי האונס יכריח הבשר והמפתה יכריח הדעת ומביא עליה שמצה גדולה וזה אצלי טעם מה שאמר בכאן ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה דמשמע שלפי זה לא חייבוהו ליתן לה כלום אמנם במפתה כתיב אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול וגו' (שמות כ"ב) כי לפי מה שהוסיף להרע עמה נתנה הבחירה ביד אביה או בידה אם תרצה להיות לו או לקבל המוהר ולהנשא לאחר אמנם לענין הדין לא נטה ממה שאמרו חכמינו ז"ל: לא יקח איש את אשת אביו וגו' לא יבא פצוע דכא וגו' לא יבא ממזר וגו'. כבר אמרו בספרי (פ' תצא) שנסמכה אשת אב לכאן ללמד אי זהו ממזר אמרו אי זהו ממזר כל שאר בשר שהוא בלא יבא דברי רבי עקיבא שנאמר לא יקח איש את אשת אביו וגומר לא יבא ממזר וגו'. שמעון התימני אומר כל שחייבין עליו כרת מן השמים שנא' לא יקח איש את אשת אביו וגו' לא יבא ממזר וגו' מה אשת אב וגו' רבי יהודה אומר כל שחייבין עליו מיתת ב"ד הוולד ממזר שנא' לא יקח איש וגו' לא יבא ממזר מה אשת אב וכו'. כלם הודו בסמיכות: לא יבא עמוני ומואבי וגו' על דבר אשר וגו' כתב הרמ"בן ז"ל מצינו אכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו וגו' והמואבי' היושבים בער (דברים ב':כ"ח) ורבים אמרו שהם לא קדמו אותם אבל ישראל קנו מהם וזה הבל כי די למחנה שימכרו להם וכו' עוד כ' ור' אברהם אמר כיטעם כאשר עשו לי בני עשו והמואבי' על אעברה בארצך בדרך בדרך אבל לא מכרו להם לחם ומים כי הם עברו בהר שעיר ובער רק מלך אדום לא הניחם לעבור דרך מדינתו אשר הוא יושב בה והוא מה שאמר לא תעבור בי גם זה הבל כי הם שלחו אל אדום אעברה בארצך וימאן אדום את ישראל עבור בגבולו (במד' כ') והנה לא נכנסו כלל בגבול אדום וכן כתוב ויסעו מהר ההר (שם כ"א) ועוד כתב והנראה אלי כי הכתוב ירחיק שני האחים ההם שהיו גמולי חסדים מאברהם שהציל אביהם ואמן מן החרב והשבי ובזכותו שלחם השם מתוך ההפכה והיו חייבים לעשות טובה עם ישראל והם עשו עמהם רעה האחד שכר עליהם

בלעם בן בעור והם המואבי' והאחד לא קדם אותם בלחם ובמים כאשר קרבו למולו כמו שאמר אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון והנה הכתוב הזהירם אל תצורם ואל תתגר בם והם לא קדמו אותם כלל כי היה הכתוב אומר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים והעמונים והנה עמון הרשיע יותר וכו' ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו וכו' כמו שהוא כתוב בפירושיו והבל הביא גם הוא בעיני שהרי הכתוב אומר על דבר אשר לא קדמו בלשון רבים ואשר שכר לשון יחיד וכמו שלשון היחיד הוא דוקא גם לשון רבים חוייב להיות דווקא ולא יתכן חלוף זה וכן דקדק אותו עזרא הסופר באומרו ביום ההוא נקרא בספר משה באזני העם ונמצא כתוב אשר לא יבא עמוני ומואבי בקהל האלהים עד עולם כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים וישכר עליו את בלעם לקללו ויהפוך אלהינו את הקללה לברכה (נחמי' י"ג) ועוד שאם כדבריו היה לו לומר לא תתעב אדומי על דבר אשר לא קדם אותך בלחם ובמים שהוא מוסף על האחוה גם היה לו להקל על המואבים ולהתיר דור שלישי וכיוצא על דבר אשר קדמו:

א אמנם האמת הברור שעקר הקושיא אינה כלל שמה שמכרו להם בני עשו והמואבים לחם ומים בזמן ההוא לא תקרא קדימה בשום פנים כי אשר בלחמו יקדם נודד בשעת דחקו כאשר עשה מלכי צדק מלך שלם שהוציא לחם ויין לאברהם אבינו (בראשית י"ד:י"ז-י"ח) וחיילותיו כאשר ידע כי עייפים הם ההיא תקרא קדימה באמת והנה מצד הקורבה אשר ביניהם ומהטעמים אשר זכרם הרב ז"ל היה חובה מוטלת על עמון ומואב לשמור הברית והחסד אשר קדמם אברהם לקדם את בניו בלחם ובמים בחנם או בשכר ובלבד שיהי' מיד בדרך בצאתם ממצרים מבית עבדים כי אז הית' להם שעת הצורך כי הם לא היו יודעים שימטיר להם ה' לחם מן השמים ושיוציא להם נוזלים מסלע. וזה מה שדקדק מאד באומרו על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים כמו שאמר זכור את אשר לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים כי אלו מפני שלא קדמום בלחמם הורחקו מהם לעולם ועמלק מפני שהוסיף על חטאתו פשע לבא להלחם בם הית' מלחמה ליי' בעמלק מדור דור וכן אמר במרים זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים לפי שהיה סמוך לצאתם קודם שליחות המרגלים. ובספרי (פ' תצא) בדרך בשעת טירופכם בצאתכם ממצרים בשעת גאולתכם ואשר שכר עליך בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך וגומר הנה יעיד על אמתת מה שאמרנו כי בשעה ההיא נפלו על החטא ההוא בלי ספק כי הנה באמת מה שהשבירום בני עשיו והמואבים אחר כך אינו כלום כי לבד ממכריו בכסף מלא ההוא יקרא איחור לא קדימה שהרי זה היה בשנת הארבעים כשלא הוצרכו להם כמ"ש הכתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני

עשו היושבים בשעיר ויראו מכם ונשמרתם מאד אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר. אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם. כי יי' אלהיך ברכך בכל מעשה ידיך ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר. ונעבר מאת אחינו בני עשו היושבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעציון גבר. ונפן ונעבור דרך מדבר מואב (דברים ב׳:ח׳) ראה כי אז לא היו בשעת הצורך לקדמם ולא צוו לשבור מאתם רק כדי שלא יקחו דבר מכל אשר להם שלא כרצונם ולפרסם שפע הצלחתם ועשרם כיד אלהיהם הטוב' עליהם. והנה באמת קרא דוקא ששניהם היו שותפים בחטא הראשון מהבלתי קדימה ושכירות בלעם נתיחד אחר כך למואב ולזה נתאחר מואבי בכתוב לקשרו עם מאמר ואשר שכר עליך והוא ענין מבואר. ואמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך. (ט) להורות על עוצם שנאתם ולהראות להם הקללות שהיה בלבם לקללם במה שיכירו אותם מתוך הברכות אחר שכוון הש"י שיהיו הפכן ממש וכבר נשרש כי ידיעת ההפכים אחת ולזה לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם שמהאויבי' הגמורים לא יקווה רק רע וכמעט שהיו שותפים לעמלק כי מניעת המזון בשעת הצורך כאלו הוא ממית בידים גם כי בעלי מדות פחותות כאלו לא יאותו לבא בקהל ה' לעולם לא תתעב אדומי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל יי'. הנה שתי המשפחות האלו יש סבה עצומה לשנאתם אמנם אמר שכיון שהאחד הוא אח והשני קבל גרותנו בארצו שלא נשנא אותם תכלית השנא' שהוא התיעוב ותהי' הפשרה שיהיו מרוחקים עד דור שלישי ושיקובלו משם ואילך אמנם לא שאל מאדום קדימת לחם ומים אע"פ שהם אחים לפי המשמטה אשר קדם אליו אבינו יעקב שעדיין בעלי דברים היו עליה. ושליחות משה יוכיח כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו. וירדו אבותינו מצרימה וגו'. וירעו לנו מצרים וגו'. ונצעק אל יי' וישמע קולינו וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים והנה אנחנו בקדש וגו'. נעברה נא בארצך לא נעבור בשדה וגומר. ולא נשתה וגו'. דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאל עד אשר וגו' (במדבר כ׳:י״ז) כי הם כלם דברי ריצוי ופיוס:

והנה אחר שגמר המצות אשר מדרכן לבא ליד האדם מיד בבואו לכלל איש יזכור אותן שמדרכן לבא לידו אחר התחזקו יותר באנושות והם ענין המלחמות והדברים הנמשכים להם ואמר כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע כי יהי' בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה. ויד תהיה לך מחוץ

למחנה ויצאת שמה חוץ. ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וגומר. והכונה כי לפי ששם בשעת הסכנה הם צריכים שתדבק בהם ההשגחה האלהית באופן חזק אם להצילם ואם לתת אויביהם לפניהם הנה לזה צריכין לישמר יותר מכל דבר רע וזכר שני ענינים הכרחיים קל וחומר לכל מה שיתלה ברצונו ובחירתו. האחד טהרת הבעל קרי אע"פ שהיא טומאה באה שלא מדעתו ראוי שיטהר מיד ממנו ולא יהי' בתוך המחנה בעודו טמא. והשני הוא מפני הטנוף הנולד מהצרכים ההכרחיים שצריכים מקום מיוחד חפירה וכסוי ונתן הטעם כי יי' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויביך לפניך והיה מחניך קדוש ולא יראה וגומר. כמו שכתבנו. ומזה תלמד שיהיו מחניך קדוש בכל הדברים החמורים הנתנים לבחירתך באופן שלא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך וכבר הגיע מההשגחה האלהית שספק מזונם כל ימי היותם באהלים במדבר במזון הנבלע באיברים כדי שלא ישקצו את מחניהם בהוצאת המותרות ולא יצטרכו ליד ויתד לפי שאין הנשים והטף יכולין לעמוד על הענין ההוא ולא יסבלהו טבע הצניעות מה שלא היה כן במחנה המלחמה כי כלם אנשים. והנה לפי שמעסק המלחמה על תרוב ימשך שבי השבויים ובריחת העבדים לזה סמך לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדוניו. מה טעם אשר ינצל אליך מעם אדוניו. כלומר הדין נותן וכבר ראית מה שכתבנו בו בתחלה. וזה ידבר אפי' בעבד הכנעני הבורח לארץ ישראל מיד ישראל היושב בחוצה לארץ. ולפי שבהיותם במחנה המלחמות היה המנהג באומות להביא שם הקדשות להשתמש מהם אנשי המלחמה הרחוקים מנשיהם לזה היה המצוה להם להרחיקם מזה הפחיתות וההפקר המכוער ואמר לא תהי' קדשה מבנות ישראל ולא יהי' קדש מבני ישראל. והכוונה אפילו בכל מקום כי במחנה כבר הוזהרו מקרה לילה שהוא שלא מדעתם כל שכן שלא יראה בהם ערות דבר כלל ומהידוע שעקר הקדשות הזה הוא היות אשה בת ישראל מזומנת לביאת הפקר בלי חופה וקדושין כמ"ש רש"י ז"ל וכן כתב הרמב"ם ז"ל בתחלת ספר קדושה ופירש אנקלוס חומרא יתירה היא שאף על פי שהיא אשה מיוחדת כיון שהכל יודעיך שאין לו בה קדושין הוא הפקר לעיני הכל והרי הוא חוזר לענין ההפקר הראשון. וכן כתב הרמב"ן ז"ל זה לשונו והנרא' בעיני בלאו הזה כי הוא אזהרה לבית דין שלא יניח אחת מבנות ישראל להיות בפרשת דרכי' בעינים על הדרך לזמה או שתתקן לה קובה של זונות כמנהג ארצות זרים יושבות על הפתח בתופים ובכנורות כענין שכתוב קחי כנור סובי עיר זונה נשכח' הטיבי נגן הרבה שיר למען תזכרי (ישעיהו כ"ג:ט"ז) כל אלו דבריו. ובזה נמלצו דבריו מאד במה שביאר שלא הוצרך הכתוב אלא לאזהרת ב"ד שבכל עיר ועיר שלא יניחו לשום אשה בת ישראל להפקיר

עצמה ולהושיב קובה של זנות כמנהג הכותים או שום הפקר כלל והוא נכון מאד כי דברים הללו וכל כיוצא בהן כשיעשו בפרסום הקולר תלוי על צואר ב"ד ואם הם לא יחושו והרבים לא ימחו בהם העונש מוטל על כלם ומידם יבוקש בלי ספק. וכבר כתבתי בשער סדום הוא שער עשרים מה שראיתי שערוריה בענין הזה בדורות אשר לפנינו וכמה נתחבטתי עליו לפני פרנסי הדור ושופטיו בטענות נמרצות עד שנעש' בו צד תקון ואם הוא מעט. והנה הרב המור' הפליג בגנאי זאת העביר' בפרק הנזכר למעלה מלבד מה שיהי' שם מעירוב הזרע ובלבול הנחלות ושאר מיאוסים אשר זכרם שם. ולהורות על מיאוס זה הפועל ותיעובו אמר לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' אלהיך לכל נדר כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם. כי שני הענינים הם שוים בפחיתות ומיאוס. ולפי שצורך המלחמות שזכר ראשונ' יביא האנשים לצורך ממון וללות מזולתם דגן תירוש ויצהר וכיוצא כמו שנמצא הענין בימי נחמיא התרשתא נאמר שם (נחמי' ה') ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם ויש אשר אומרים אנחנו ערבים ונקחה דגן ברעב ויש אשר אומרים לוינו כסף למד' המלך שדתינו וכרמינו לזה סמך לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך אוכל וגומר לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך למען יברכך יי' אלהיך בכל משלח ידך על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה. ואמר כן לעבור על המלוה ברבית לישראל בעשה ול"ת כי לנכרי תשיך היא מצות עשה מצד שהיא לאו הבא מכלל עשה לנכרי תשיך הא לאחיך לא תשיך (ב"מ ע':) ולאחיך לא תשיך כמשמעו הרי עשה ולא תעשה. והוא מ"ש לנכרי תשיך זו מצות עשה וחלילה שיהי' מצוה לתת לנכרי לרבית שהרי אמרו כספו לא נתן בנשך (תהילים ט"ו:ה') אפי' לגוי (מכות כ"ד.) ועל דרך הפשט הוא כמו את הנכרי תגוש ושניהם כמו שפירשנו כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך לאחיך לענייך ולאביונך וגומר (דברים ט"ו:י"א) לומר שאם יעלה בלבו דבר של יוהרא קפיצת יד או נגישה וכיוצא שכבר יוכל לנהוג בהם בנכרים ושלזה ראוי שיתרחק ממנהגם עם אנשי עמו ואמר למען יברכך יי' אלהיך בכל מעשה ידך אשר תעשה שהברכה מצויה מצד ההשגחה כאשר תצוה להרחיק התועלות הרגילות לבא מפאת ההשתדלות. ולפי שבעת המלחמות נודרים נדרים ונדבות כמו שאמר וידר ישראל נדר לאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (במדבר כ"א:ב'). וכן ביפתח אמר וידר יפתח נדר ליי' ויאמר אם נתון תתן וגו' והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום וגומר (שופטים י"א:ל"א). לכן אמר הכתוב כי תדור נדר ליי' אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרוש ידרשנו וגומר. והכוונה כי דבר הנדר והנדבה על כל פנים ידרשנו יי' ממך מצד שהיית חייב בו אף בלא נדר והוא נפרע ממך מדעתך ושלא

מדעתך וחטא איחור הנדר ישאר בהוייתו. וכי תחדל לנדור לא יהי' בך חטא הנדר אע"פ שלא תנצל מהתשלומין על אשר גמלך כל טוב כך שמעתי והנאני: מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת ליי' אלהיך נדבה אשר דברת בפיך (ג) אמר שבמוצא שפתים יש שתי מצות האחת האיסור והמניעה מעשות כענין שבועת בטוי להרע או להטיב להרע לעצמו או להטיב לעצמו והשנית מה שיהי' בקבלתו עליו לעשות דבר מצוה או לתת מממונו להקדש או לעניים וכדומ'. והנה על הענין הראשון אמר תשמור. כי השמר. פן. ואל. היא לא תעש' (שבועות ד'.) ועל השנית אמר ועשית. ועל ביאורם אמר על ראשון ראשון כאשר נדרת ליי' אלהיך נדב' אשר דברת בפיך. כי הנדר הוא הבא על המניעה כמו שאמר כי ידור נדר ליי' או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה (במדבר ל':ג') אמנם הנדבה הוא על קבלת המעש'. ושיעור הכתוב מוצא שפתיך תקיים בין למניעה בין למעש'. למניעה כאשר נדרת ליי' אלהיך. למעשה נדבה אשר דברת בפיך. ולפי שבשעת המלחמות הותרה השחתת האילנות ועקירת הנטיעות כמו שאמר וצרת עליה (דברים כ':י"ב) בכל מיני צרה (ספרי פ' שופטים) לזה סמך בכאן כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך וגומר: כי תבא בקמת רעך וקטפת מלילות בידך וגו'. לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים בעת המלחמות אבל ראוי שישמור כל אדם כרם רעהו שדהו או קמתו שלא לאכול מהם אפי' שיהא שכיר שם למלאכה כי אם שיהי' בזמן הקציר או הבציר שאז נותן אל כליו של בעל הבית ואז הוא יכול לאכול כנפשו שבעו ואל כליו לא יתן וכן לא יניף חרמש וגומר. וכלפי מה שאמר בראשונה כי תצא למלחמה וגומר וראית בשביה אשת יפת תואר וגומר. וסוף והיה אם לא חפצת ושלחת' לנפשה, אמר בכאן כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו. יבאר שהשלוח ההוא יהא בגט כשר ומדוקדק כדת משה וישראל יספיק לעקור הקדושין שהיו ביניהם כדי שתוכל להיות לאיש אחר ואסר אותה לראשון אחר שיצאה והית' לאיש אחר שאם לא כן היה עקר סחורות האנשים הפחותים בחלופי מטותיה' ותמלא הארץ זמה ולזה אמר כי תועבה היא לפני ה' ולא תחטיא את הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה. [547]שח

[547]שח לי חכם אחד וכו' תוכן דעתו בקוצר הוא, כי מלבד חיבור זכר ונקבה לצורך ההולדה וקיום המין הנהוג רק בבע"ח, אשר אין שום ייחוד וייעוד ביניהם, כי אם פעם תלוה נקבת הבהמה אל זכר זה ופעם אל אחר, יש עוד ב' מיני נשואין בין בני אדם, הא' הוא הברית האנושי אשר יקשר איש ידוע עם אשה אחת ידועה, שתהיה מיוחדת ומצומדת רק לו כל הימים ואין לזר חלק עמו באהבתה וחבתה, למען יהיו עי"ז הבנים הנולדים מהם מיוחסים רק לאב אחד ידוע, ובזה הענין הושוו כל העמים יחד, מלבד קצת ב"א השוכנים באיי הים הרחוקים, אשר יחיו עוד כפראים בשדה, ונמשלו גם בזה כבהמות, אשר מחק אנושי לא ידעו עוד מאומה, ומין נשואין וברית זה נקרא בל"א איינע בירגערליכע אדער ציווילעהע, אפס מין נשואין השני הוא הברית הדתיי, הנעשה בפעולות המיוחדות

לי חכם אחד כי אחד מחכמי הגוים בראותו היהודים שואלין ודורשין גט מיד איש יהודי מומר והוא היה מסרב לגרש האשה היהודית ששאל לו למה יבקשוהו ממנו כי אחר שיצא מדתו ראוי להם להחשיבו כאלו אינו והרי אשתו ראוי' להחשב כאלמנה לכל דבר ואמר שהית' תשובתו אליו כי לא באה עליו המרה עצמית אלא מקרית כלומר שנוי השם או שנוי השכינה שאין בידו להמיר עצמותו באשר הוא יהודי. אמרתי לו התשוב' הזאת היא אמתית לפי דתנו והיא מאמרם ז"ל (סנהדרין מ"ד.) אע"פ שחטא ישראל הוא אבל אינה יכולה להכנס באזני הגוי החכם שיש לו להשיב שאין עצמות כעצם הדת ואין מהות כמהות האמונה ואחר שיצא מכללה הרי אינו אדם לפי שרשיה כ"ש שאינו ראוי להקרא יהודי ואם כן כבר נשתנה שנוי עצמי מחי למת או ממת לחי וכן הוא מאמרם ז"ל גוי שנתגייר כקטן שנולד דמי (יבמות ס"ב.) וכן משפטם בזה. אמנם מה שנרא' לי להשיב בכדומה כדי שיכנסו הדברים באזניהם הוא כי בחבור האשה לאדם יש שלשה ענינים, האחד הוא להם כבעלי חיים בלתי מדברים והוא ענין המשגל להולדה. והשני הוא מיוחד למין האדם בכלל והוא ייחוד האשה הידועה והמיוחדת לאיש אחד לבדו ואיסורה על כל שאר כדי שלא לערב הזרע כי בזה הענין מהייחוד הושוו כל אומות העולם זולתי אם נמצאו מדבריים נחשבים כבהמות נדמו. והענין הג' שיהי' הייחוד ההוא מתקיים באופן מה מיוחד מזולתו וזה יהיה להם מצד היותו בעל דת כי תורת משה נתנה בזה אחד מג' דרכים כסף ושטר וביאה ודת הנוצרים בנטילת ידים וכיוצא וכל אחד מהאומות כפי חקם. והנה זה האיש אשר המיר הדת לא הסיר בזה חוזק הייחוד אשר לאשה אצלו שהיא זקוקה לו מצד שהם אדם לא מצד שהם יהודים ולזה אע"פ שהומר עדין הוא באישיותו ולזה חוייבת לבקש ממנו פיטור. אמנם נבקש שיהי' גט כשר כדת יהודים לפי שהיא יהודית ולא תתגרש כי אם בגט כשר לפי דתה וכן מענין המלחמות הוא מה שאמר כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבור עליו וגו'.

עפ"י חקי דת ואמונת כל עם ועם בדרכים שונים זה מזה, ד"מ לפי דת משה וישראל יכרית הברית הזה ע"י א' מג' דרכים, בנתינת האיש הכסף או השטר אל האשה או בפעולת הביאה אם יחובר לכל א' משלשתן גם מאמר האיש אל האשה "הרי את מקודשת לי" וכו', ולפי דת הנוצרים יעשה זה ע"י שיטול אחד מכהניהם יד האיש ויד האשה אשר תנשא לו ויחברם יחד באבנטו, וכן יש גם לכל שאר העמים חק ודרך ידוע להם לכרות על ידו ברית הנישואין הדתיי [והנה מימי קדמתה חברו כל העמים בעלי דתות תמיד ב' מיני נישואין אלה יחד. באופן שלא הורשה לאיש ואשה לחיות יחד, אם לא באו תחילה בברית הדתיי יחד אשר עמו בחוברת נכרת גם ברית האנושי ביניהם, ורק חדשים מקרוב זה יותר מארבעים שנה החלו מחוקקי מדינת פראנקרייך, ואחריהם נמשכו עתה גם קצת מיושבי שאר ארצות באייראפא, להבדיל בין שני אלה, ולתת הרשיום לכל מי שירצה להתקשר עם אשתו רק בברית האנושי לבד לפני שופט העיר מבלתי היותו מוכרח להתקשר עמה גם בברית הדתיי,] ונמשך מזה כי אף בהמיר איש ישראל אח"כ את דתו לא ינתק בזה עוד את חבלי הברית האנושי והדתיי אשר כרתה עמו אשתו בהיותו עוד יהודי, אם לא יפטור אותה בגט הכשר עפ"י חקי דת ישראל, כי מבלעדי זאת לא תוכל להיות אשתו היהודית הזאת מותרת להנשא לאחר, אחרי שהיא נשארה עוד בדתה אשר על פיה נקשרה עמו בקשר אמיץ וחזק.

וכן בהשחתות המלחמות שייך מה שאמר לא יחבל רחיים ורכב וגומר. וכ"ש כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו כי זה הותר בעכו"ם בשעות חירום המלחמות אבל בישראל לא:

[548]והנה אחר שסדר הדברים האלה הנמשכים אל עסקי המלחמה שכלם באים ליד האדם בעודו בימי תנועות הבחרות והמיותיו כמו שאמרנו נעתק אל הענינים הנמשכים אליו בבואו בימים והיותו שוקט על נכסיו מנהיג ביתו ובני עירו. ולפי שהבטלה וישיבת המרגוע על הרוב מביאות לידי דבור לשון הרע בזולת לזה התחיל השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות וגו'. לפי שהוא נודע שעקר מה שהצרעת בא הוא על לשון הרע כמו שאמר זאת תורת המצורע המוציא שם רע (ערכין ט"ו:) וכבר נתייחדה הפרשה ההיא לזה ואין צריך להאריך והוא עצמו מה שביאר היטב בסמכו זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וגו': כי תשה ברעך משאת מאומה וגו'. הוא דבר מיוחד אל העשיר הנושה בעם מתוך עסקיו שלא יבא אל בית הנושה לעבוט עבוטו גם שאם איש עני הוא לא ישכב ועבוטו עמי אם הוא כסות לילה ואם הוא כסות יום כבר צוה בפרשת משפטים עד בא השמש תשיבנו לו (שמות כ"ב:כ"ה) וכבא השמש תקחנו ואמר ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה וגו' (שם) ירצה שהוא אינו משתמש אלא בשלו והוא מחזיק לך טובה עליו וגם שתשא ברכה מאת ה'. והנה החוקר מפרק העשירי מהחמישי מספר המדות כתב זה לשונו כי אם אחד לא ישיב העבוט מרצונו כי אם מיראה לא נאמר שעשה מעשה צדק כי אם במקרה. ואם כן יאמר בכאן שיעשה מדעתו ורצונו באופן שיקרא שמו על המעשה ויחשב לו לצדקה וחז"ל אמרו צדקה למה אלא מכאן שב"ח קונה משכון (קידושין ח':) ומה שכתבנו על דרך הפשט הוא הנכון. לא תעשוק שכיר עני ואביון וגו' ביומו תתן שכרו וגו'. גם זו מצוה מיוחדת אל העשיר ופירש שיש בעכוב השכירות שני

[548]והנה וכו' תוכן דעתו הוא אחרי שהודיע אותנו הרב ז"ל כי כל הנאמר בפרשתנו רומז גם על המלחמה הפנימית אשר יש לאדם בקרב לבו כל ימי חייו עלי ארץ עם יצרו הרע, יאמר עתה כי עד הנה דבר הכ' מנעורי האדם בהיות עוד דמו חם בקרבו, ועתו עת דודים והוא נוטה אז יותר אל התאות הגופניות, ואל המלחמה עם זולתו, וע"כ דבר מעניני הנישואין, איסור הקדשה, ודיני יפת תואר, ומשפטי המלחמה והדברים הקרובים והמתיחסים לכל זה כמו שמבאר הרב ז"ל (עיין בפנים) אפס עתה יחל לדבר מעת החל זקנת האדם אשר אז תשובתנה כבר בקרבו התפעליות נעוריו, וטבעו יחל להתקרר, וכחו נחלש כבר עד שלא יוכל לעבוד עוד עבודה קשה כבתחילה, כי אם יושב לרוב בביתו ומתעסק רק בהנהגתו, שהיא רק מלאכה קלה, ומניעת העמל והיגיעה, בימים האלה, מביאה את האדם להתענג רק בדבר שפתים מעניני ועסקי רעהו, וברוב דברים אלה לא יחדל פשע ולשון הרע, גם בסור ממנו התפעליות נעוריו תתעורר בקרבו חמדת ההון ורכוש יותר מלפנים. כאשר יאמר גם האשכנזי דאס אלטער איזט נייטציג אונד געשוועטציג," ע"כ יזהיר הכ' פה תחילה במאמרו "השמר בנגע הצרעת" וכו' מעון לשון הרע, ומזהיר אח"כ על השבת העבוט לעני, ושלא תרע עין העשיר באחיו האביון להניח לו הלקט השכחה והפאה, ושלא לעות המשקלים בעשותו מסחר וקנין עם רעהו, ויען כי רק הזקנים בעם נבחרו לרוב בימי קדם להיות שופטים בארץ, כי בישישים חכמה ונסיון, ע"כ הזכיר פה גם עניני המשפט והדברים המתיחסים לו כדיני חליצה וייבום, והשלים הפרשה במצות "זכור את אשר עשה לך עמלק" שהיא מצוה המוטלת ג"כ רק על הב"ד והזקנים והשופטים.

דברי' בהפך מה שיהיה בהשבת העבוט. האחד שיקרא עליך אל ה' כמי שגוזל את שלו הפך מה שיהיה מגמילות החסד בהשבת העבוט ומה שכבר היה ממושכן בידו עד זמן הפרעון. והשני כי יהיה בך חטא הפך מה שאמר ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך. אמנם מה שאמר אחר זה לא יומתו אבות על בנים וגו' וכן לא תטה משפט גר יתום ולא תחבול בגד אלמנה הם מצות מיוחדות אל העשיר מצד היותו שר ושופט כי יזהירנו שלא יפקוד עון אבות על בנים ולא עון בנים על אבות גם שלא ימית על פי קרובים גם שלא יטה משפט האומללים ולא יחבול בגד אלמנה כמו שממשכנין לאיש ואף שתהיה עשירה לפי שמשיאה שם רע בהשבת העבוט אם יום ואם לילה ואמר וזכרת כי עבד היית וגו'. על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה לפי שהוא קשה לקבל שיהא נושה באלמנה עשירה ולא יכול לחבול בגדה ולמשכנה. והנה לפי שמשפט גר ויתום והאלמנה מאת העם הם לקט שכחה ופאה כמו שאמר בכלם לגר ליתום ואלמנה יהיה סמך כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו וגו'. כי תחבוט זיתך וגו' לגר ליתום וגו'. כי תבצור כרמך וגו' לגר ליתום וגו' וזכרת כי עבד היית וגו'. וכאלו כל הדברים האלו הם בכלל לא תטה משפט גר יתום ולא תחבול בגד אלמנה והמונע מהם כאלו גוזל משפטם. וחזר אל עניני המשפט ואמר כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע והיה אם ביך הכות הרשע והפילו השופט וגו'. (יא) כבר אפשר שיהיה הריב ביניהם על דבר שהנתבע חייב עליו מלקות כגון אם תבעו התובע שבא על בתו או אחותו שהנתבע עליה בלאו כגון שהיתה שומרת יבם או גרושתו אחר שנתקדשה לאחר או שהיא ממזרת וכיוצא או שהוא עליה בכרת ונתברר שעבר במזיד והתראה שמלקין אותו בבית דין וכבר יהיה זה דומה ללא תחסום שור בדישו שהוא לאו שיש בו מעשה ולא נתק לעשה (מכות ט"ו.) ובספרי (פ' תצא) מי גרם לזה ללקות הוי אומר מריבה ומדיני הדיינים הוא מה שאמר כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם וגו'. כמו שכתב ועלתה יבמתו השערה וגו'. וקראו לו זקני עירו וגו'. והנה לפי שמצות היבום היתה לתועלת המת ופדיון נפשו כמו שנראה ממעשה תמר והיה משפט גאולתו מוטלת על אחד מאחיו והוא הראוי לגאול את גאולתו לזה תלה הכתוב הענין ברצונו ואם לא ירצה כבר הותרה היבמה לזר כשתחלוץ רגלו כמשפט. ולזה ראתה תורה כי אחר שתחלוץ אותו ותרוק בפניו תאמר עליו ככה יעשה לאיש אם לא יבנה את בית אחיו כי ודאי הוא חרפה וקלון לו שתטיל התורה עליו גאולת אחיו והוא לא יחפוץ לגאל וכן אמר ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל כלומר בית המתנכר לאחיו ולא רצה להקים שמו בישראל ומהמין הזה עצמו מה שסמך כי ינצו אנשים יחדו איש

ואחיו וקרבה אשת האחד להציל את אישה וגו' וקצותה את כפה וגו'. (יב) והכוונ' שאם בתואנת ההצלה מההכאה שלא היתה בה סכנה כי על כן תארם באחים כמאמר איש ואחיו היא תחזיק במכה ממקום שהיא סכנה לו שיצילוהו מידה עכ"פ אפי' יצטרכו לקצות כפה על זה אפי' בנפשה שנא' לא תחוס עינך ומ"ש ר"י בספרי (פ' תצא) לא תחוס עיניך מה להלן ממון אף כאן ממון זה חוייב שיובן כשהזיקה באחד מאיבריו כעדים זוממין אף אם המיתה ודאי תומת שהרי עדים זוממיו אם העידו על הנפש והוזמו קודם שיעשו הדין על פיהם נהרגין. והנה גם כן מה שאמר לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן וגו' לא יהיה ביתך איפה ואיפה וגו'. אבן שלמה וצדק וגו'. בפשוטו יכוין לדבר עם האדם מצד מה שהוא עשיר נושא ונותן בסחורות הנמכרות והנקבות במדה במשקל ובמשורה ועם בית דין להכריח ולכפות על כך כי עליהם לחקור ולדרוש על זה כדאיתא במסכת בתרא (פ"ט:) וגם רומז אל השופט שישוה משקלותיו במשפטיו ושלא יתחלף שקול דעתו לחלוף האנשים מקורבא וריחוק ושנאה ואהבה או מנקלה לנכבד וכיוצא ולזה אמר למען יאריכון ימיך וגו'. כמו שאמר צדק צדק תרדוף למען תחיה וגומר (דברים ט"ז:י"ט-כ'). והעד הנאמן מה שחתם כי תועבת יי' אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול הרי דתרויהו איתנהו. וכן אמר בפרשת קדושים לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה כמו שכתבנו ואמרו חכמינו ז"ל (תורת כהנים פרשת קדושים) מלמד שהדיין המקלקל את הדין נקרא עול שנוי ומשוקץ וכו' שנאמר כי תועבת יי' כל עושה אלה כל עושה עול וכן יש בכלל שווי המדות האנושיות בכללם שלא ימצא בהם אבן ואבך גדולה וקטנה על דרך שאמר החכם אבן ואבן איפה ואיפה תועבת יי' גם שניהם (משלי כ':י') כמו שנתבאר עם הכתובים הסמוכים בפרשת המחזה שער י"ז דרוש משם. וכן גם כן מצות זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם וגומר מצוה מוטלת על בית דין הגדול או על המלך כמו שנראה מענין שאול. ובפרשת עמלק שער מ"ב ביארנו יפה פרשה זו (יג) ונתן טעם למה שצוה בכאן והיה בהניח יי' אלהיך לך וגו' תמחה את זכר עמלק אחר שנא' שם מלחמה ליי' בעמלק מדר דר (שמות י"ז:י"ד) זהו מה שראיתי לכתוב באלו הפרשיות המעולות מלחמת רשות וסופן מלחמה חובה ראשיתן במלחמה המוטלת עלינו ואחריתך במלחמת יי' אשר עם עמלק אויבנו ראשית צרינו ולוחמינו ומפלתו תהיה סוף וקץ לכל צרותינו תחלה וראש לישועתינו והצלחותינו אשר לא יסורו לעולמי עולמים. ודי בזה לכוונת זה החלק:

שער צח

פרק א

יבאר שההשתעבד וההכנע למי שיאות לו האדנות הוא עצם החפשיות ויבאר ענין תפילין. וביכורים. ופרשת הברית.

פרשת הברית כלה

והיה כי תבא אל הארץ וגו':

במדרש (דב"ר פ' עקב) אמר רבי שמעון משל למה הדבר דומה למלך שנשא מטרונה והכניסה לו שני עריסין אף הוא זקף לה שני עריסין אחרים כנגדה אבדה המטרונה את שלה אף המלך נטל את שלו לימים עמדה המטרונה וכשרה את עצמה וחזרה אותם שני עריסין אף המלך החזיר את שלו אמר המלך אלו ואלו יעשו עטרה וינתנו בראשה של מטרונה וכן אתה מוצא שאברהם אבינו נתן לבניו שני עריסין צדק ומשפט שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח) אף הקב"ה זקף להם שני עריסין כנגדן חסד ורחמים שנאמר ושמר יי' אלהיך לך את הברית ואת החסד (דברים ז') ונאמר ונתן לך רחמים ורחמך (שם י"ג) עמדו ישראל ואבדו שלהם. שנא' הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה (עמוס ו) אף הקב"ה נטל את שלו שנאמר אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים (ירמי' ט"ז) עמדו וכשרו את עצמן והביאו אותן שני עריסין דכתיב ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה (ישעי' א') ואף הקב"ה הביא את שלו שנאמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה' (שם נ"ד) כיון שהביאה שלהם והקב"ה נתן את שלו ואמר אלו ואלו יעשו עטרה וינתנו בראשה של מטרונה שנאמר וארשתיך לי בצדק ובמשפט בחסד וברחמים (הושע ב':כ"א) :

[549]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, הנה ידוע, כי אהבת החופש הטביע הי"ת בלב כל בע"ח [עד שאמרו חכמי הטבע שנודע להם עפ"י הנסיון, כי כמה חייתו יער ופראים במדבר העורקים ציה, עליזים ושמחים, בכל זאת מדי יתפשו מבני אדם וינתנו בסוגר בחדים יתעצבו מאוד ועוז פניהם ישונה, אף כי יותן להם מאכלם למכביר, כי העדר החופש הטבעי תאדיב נפשם ותכאיב לבם, וקצת מבעלי כנף משמיעי רננות וזמר נעים כל עוד יעופפו כאוח נפשם על פני רקיע השמים, מדי ישמו בכלוב יחשו וישתוקו, ולא ישמיעו עוד קולם הערב, או ישאו רק קול נהי ויללה על אבדן החופש' הקדומה להם וא"כ בבע"ח אשר השם ה' חכמה וחלק אין להם בבינה אף כי בבני אדם בעלי דעת והשכל ? כי כל הון ביתם ורכושם יתנו גם נפשם ישליכו לפעמים מנגד בעד החופש הטבעי, ואם גם בזיקי כסף וחבלי זהב יאושרו ונפשם תשבע כל מאכל תאוה, וכל אשר ישאלון עיניהם לא יאצל מהם בוז יבוזו לכל אלה, וטוב להם ארוחת ירק אם רק חופשה נתן למו, משור אבוס ושלחן ערוך לפניהם אם בבתי כלאים החבאי [כאשר הורה גם הנסיון בזמנינו, כי מלחמות רבות נעשו ודם לרוב נשפך מעמי ארצות שונות בעבור חשבם להשיג עי"ז החופש ממשא מלך ושרים,] אפס החירות והחופש האמיתי המסבב טוב לבעליו אינו כמו שיחשוב ההמון להיות חפשי מכל חוק ודת נגיד ומצוה לאמים, למען יוכל כל איש לעשות כטוב וכישר בעיניו, כי אז נתנה הארץ

ביד רשע, והחזק והעריץ יבלע את החלש ממנו, באופן שרק התקיפים והעריצים הם אז חפשים וביכלתם יש להרע ולהרשיע לזולתם ככל אות נפשם כל עוד תעוז ידם על זולתם, אבל החלשים ורפי הידים המה לברות למו, ובסוף יהיו גם התקיפים האלה לבז ולמשיסה לכל החזק גם מהם, אבל החופש האמיתי לכל העם כלו, הוא רק בשמוע כל איש ואיש מיושבי המדינה לקול הדת והחוק אשר ינתן ממלך ישר וטוב המושל ביראת ה', השומע ג"כ בקול חקי הצדק והמישרים לעשות רק את הטוב והישר ולהתרחק כפי יכלתו מכל און ועולה ונמשך מזה כי השתעבדות המלך אל החוק המוסרי, והשתעבדות העם למלך צדיק כזה אשר יחוקק רק חקי צדק ומישרים לא בשם "עבדות והעדר החופש" כ"א בשם "חופש אמיתי" יקרא, כי יקר אף נעים היא לכל איש ישר דרך להכנס ולהשתעבד למי שראוי לו הגדולה והממשל' על זולתו וע"כ נראה כי השרים הקרובים אל המלך אשר עליהם לשמור משמרת פקודתו ולעבוד עבודתו תמיד יותר מכל זולתם, אשר ע"כ בשם "עבדי המלך" יקראו, נקראים בכל זאת לפעמים גם בשם "חורים" כמו "חורי יהודה" [בעבור שהיו חפשים מכל המסים אשר הושמו על שכם כל העם כלו כמו שהי' המנהג בימי קדם וכאשר יורה על זה גם מאה"כ "ואת ביתו יעשה חפשי בישראל" (שמואל א י"ז:כ"ה)] יען כי חובת עבודת המלך אשר בכתף ישאו לא תגרע עוד חירותם, כן יקרא גם המלך השומע אל דברי התורה לשמור מצותיה וחקיה בשם "בן חורין אמיתי" כמאה"ה "אשרך ארץ שמלכך בן חורין" וע"ז רומז גם המשורר האלקי באמרו "אנה ה' וכו' אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי" ר"ל כי ע"י היותי עבדך בבחינה שלימה בתכלית השיעבוד וההכנע' כיליד בית בן האמה הנשאר קנין עולם לאדוניו, פתחת למוסרי ונעשיתי בן חורים אמיתי, כי בהיותי נכנע לך ושומר פקודיך, הנני חפשי מעבדות יצרי אשר מבלעדי זאת לא הרפני עד בלעי רוקי, וע"כ נהיתה גם האומה הישראלית סגולה מכל העמים ונתנה עליון לכל גויי הארץ יען כי קבלה עליה עול מלכות שמים לעבוד את ה' בכל לב ובכל נפש כמאה"כ את ה' האמרת היום וכו' וה' האמירך וכו' ויען כי בזה קבלה האומ' הישראלית על עצמה ד' ענינים אשר הם קשים לרוב בני אדם לסבלם, ע"כ הי' גם שכרה על זה מהי"ת כפול ארבע, וד' ענינים אלה הלא הן, הא' לשום צוארו בעול זולתו ולהיות נכנע לאחרים אף כי שכל אדם משתוקק בטבעו מלידה ומבטן להיות תמיד חפשי מכל זולתו הב' לעשות מה שיצוה זולתו אף אם הוא באמת טוב ומועיל לו, כי בלב כל אדם הטבע' התשוק' לשמוע רק בקול רצינו ולעשות רק מה שירא' בעיניו ובלבבו יבין שהוא טוב לו [כאשר יורה הנסיון שכמה בני אדם יחדלו מעשות הטוב הנועץ להם מאחרים רק בעבור שלא הכירוהו הם עצמם מחילה והג' לעשות מצות זולתו אשר לא ידע ולא יבין סבתה וטוב תכליתה, והרביעי, והוא היותר קשה מכולם לעשות מה שיתנגד אל רצונו וחפצו, ואף כי אם יסבב לו עוד נזק והפסד.

וכל אלה הארבע' ענינים לא שמו ישראל אל לבם ביחסם אל הי"ת כי קבלו אותו לאדון עליהם, כמאה"כ את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים ונתרצו לעשות כל אשר יצוה אותם, כמאה"כ וללכת בכל דרכיו ולא לבד שמרו מצותיו אשר לא הבינו טעמם וסבתם כמאה"כ ולשמור חוקיו [כי שם חוק יורה על מצוה אשר לא נודעם סבתה] כי אם גם אותן המצות אשר יתנגדו אל נטית לבם ורצונם קבלו עליהם לעשות כמאה"כ "ולשמוע בקולו" ר"ל בכל האופנים, וע"כ הי' גם שכרם כפול ארבע כאשר יורה על זה מאה"כ וה' האמירך היום וכו' הכולל ארבע מתנות טובות מוסריות אשר חלק ה' לישראל חלף סבתם ד' ענינים אלה (עיין מזה בפנים הס') ועל אלה הארבע' רומזים גם ד' פרשיות התפילין, כי פרשת שמע כוללת מצות קבלת עול מלכות עלינו ופ' והי' כי יביאך הכוללת מצות פדיון בכור אדם וזביחת בכור בהמה לה', יען כי פדה ממות נפש כל בכור ישראל ביום הכותו כל בכור בארץ מצרים מזכירנו החוב המוטל עלינו בעבור זה ללכת בדרכיו ופרשת קדש הכוללת מצות עשיית הפסח במועדו עם כל חקותיו תעיר אותנו לשמור תמיד גם את כל חקיו, כמו שתצונו פ' והיה אם שמוע וכו' לשמוע בקול ה' בכל האופנים אף אם יתנגד רצונו לנטיית לבנו וחפצנו, וע"כ הפליגו חז"ל במרי האיש אשר לא יניח תפילין, כי ינתק בזה חבלי אהבה הקושרים אותו באלקיו בעבור היותו מאומה ישראלית הנבחרת הזאת, וע"ד רמז לכל זה אמרו על רבי הונא, שבעבור שנפסק לו רצועת התפילין יום אחד, (ר"ל שהסיר מלבו זמן מה ענין הקשור האלקי הזה) ישב בתענית מ' יום, ואמרו ג"כ שלא יחלוץ אדם תפליו לפני רבו כי בהיות רבו לנגד עיניו המלמדו דעת וחכמה אמיתית הלוא לעזות גדולה תחשב לו אם יסור מיתרי האהב' האלקית הזאת מעליו בהשליכו אחר גוו חובות כל איש ישראל לאלקיו, ועל שכר ישראל הכפול ארבע בעבור זה, רומז מאחז"ל שהקב"ה מניח תפילין אשר בכל אחת מד' בתיהם כתוב שבח והלול אחר לישראל, חלף כל אחד ואחד מד' ענינים אלה (עיין בפנים הספר) הנה לפנינו, כי רק כאשר יקבלו ישראל עול מלכות שמים שלמה עליהם ינטלם וינשאם לתתם עליון על כל גויי הארץ בבחינת מעלתם המוסרית, בזה מבאר הרב ז"ל גם מאמר המדרש שהחל בו "אר"ש משל למה הדבר דומה וכו'" שר"ל כי כאשר יקנו להם הישראל בבחירתם החפשית שתי מדות טובות אנושיות, מדת הצדקה שהיא להשלים נפשם ולמלאות חובתם המוטלת עליהם בבחינת עצמותם, ומדת המשפט שהיא להתנהג גם עם כל זולתם כראוי, אז יעלם הי"ת על במתי ההצלח' המוסרית, ויתנם לעליון על כל גויי הארצות וישלח להם להשלמת נפשם גם עזרו משורש ע"ד מאחז"ל "הבא לטהר מסייעין אותו" באופן שמידותיהם האנושיות תהיינם אח"כ דומות למדות

[549]אם החירות והחפשיות הוא דבר נאות ונכסף לכל בעל שכל. הנה ההשתעבד אל אשר יאות ההשתעבדות וההכנה אל אשר תחוייב לו ההכנעה הוא דבר יקר יותר המנו. והיה זה לפי שהחירות והחפיות האמתיים אינם רק ההשתעבד אל מי שיאות לו שעבוד טבעי ושכלי כי על כן אמר הכתוב אשריך ארץ שמלכך בן חורים וגו' (קהלת י') כי כשהמלך הוא נשמע אל דברי התורה האלהית והוא נכנע לפני אלהיו כמו שבאת עליו המצוה והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה וגו' והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראו' את יי' אלהיו לשמור את כל דברי התורה הזאת ואת החוקים האלה לעשותם לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלת יסור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו וגו' (דברים י"ז). יאמר בביאור כי כשיכנע לפני אלהיו לכל אלה הענינים וישעבד עצמו ונפשו לעשותם לבלתי רום לבבו מאחיו בהרבות סוסים ונשים גם כסף וזהב הנה בזה נגמרה שררת מלכותו וגדולתו וחפשיות מעלתו על כל ישראל ואז יהיה מלכם בן חורין בלי ספק כי היה הוא אצל אלהיו כענין השרים והעם אצלו. כי הוא מבואר כי היותר מעולה והיותר חפשי מהם הוא אשר ימצא יותר חזק ויותר תמידי בעבודות המלך. כי על כן נקראו תמיד השרים הגדולים הקרובים אליו עבדי המלך סתם בכל הספורים וכמו שאמר חושי לאבשלום והשנית למי אני אעבד הלא לפני בנו כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך (שמואל ב ט"ז:י"ט). ולזה נקראו השרים כאלה ג"כ בשם חורין חרי יהודה (ירמי' כ"ז) כמו שנמצא בכל מקום לפי שההשתעבד ההוא הוא עצם חפשיותם ושררתם על כל זולתם באמת. וזה הענין הוא עצמו מה שאמר דוד בעינו באומרו אנא יי' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי (תהלים קי"ו) ירצה הנה באמת בהיותי משועבד ונכנע לפניך במדרגת העבד בן האמה שהוא יליד בית לענין העבדות בטבע יותר מזולתו בזה פתחת למוסרי להיותי משוחרר ובן חורין אצל הכל. ולפי הענין הזה נשתבחה האומה הישראלית להיותה שרתי בגוים רבתי בכל האומות למה שקבלה עליה עול מלכות שמים בתורה ובמצוה יותר מכלן כמו שאמר מבואר את יי' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו וגו' ויי' האמירך היום להיות לו לעם סגולה וגו'. יאמר שההתנשא וההשתרר על כל זולתם בכל הענינים אשר

אלקיות, כי מדת צדקתם תעלה למדת החסד, כי החסידות מדרגה יותר יקרה ממדרגת הצדק', ומדת המשפט נגד זולתם בבני אדה תעלה למדרגה הרחמים וזה שאמר, ד"מ שאברהם אבינו נתן לבניו שני עריסין רצוני לומר שתי אבנים יקרות, כי שתי אלה מידות טובות ויקרות מורשה לבני ישראל מאאע"ה אשר הי' הראשון ללכת בדרכי הצדק והמישרים והן הצדק והמשפט וה' זקף להם כנגדן ב' עריסין אחרים, שהן חסד ורחמים, וע"ז יהיו גם סגולה מכל העמים ורק כאשר תאבדנה מהן מידותיהם הטובות האלה יסיר גם הי"ת אהבתו מהם לבלתי היותם עוד סגולה בעמים, ורק באחרית הימים כאשר ישובו עוד למעלתם הקדומה, כמאה"כ "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה" יוסיף ה' לאהוב אותם כבתחיל' ולשים עטרת החסד והרחמים בראשם באופן שיתחברו ארבע מידות טובות אלה יחד והיו לאחדים בידם כמאה"כ "וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים".

יספר היו להם מצד מה שנשתעבדו לקבל עול מלכותו בכל האופנים שהוא קשה על האנשים לקבלם. והם הד' אשר יספר. האחד כי האדם מטבעו יכסוף להיות פרא חפשי וימאן לתת צוארו תחת שום אדנות ואע"פ שידע שהאדון ההוא לא יכבד עליו עולו מכל מקום לא ירצה להיות תחת ממשלתו לכשירצה לרדותו ולזה היו תשוקת האנשים תמיד לפרוק מעליהם עול הזולת ולהדמות לעליון. כי לזאת אמר את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים כי מבלי שישוער לעשות שום דבר קל או חמור חוייב כל בעל שכל להיות נחת ונכנע ממוראה של מלכות שמים המוטל על כל נמצא. וכבר אחז"ל (ברכות מ"ג:) שההולך בקומה זקופה הוא דוחק רגלי השכינה והכוונה שידמה לו כאלו אין לי אלוה והוא מסיג בזה גבול השכינה שהרי אמתת מציאותה בכל מקום ולהכרת זה ראוי שיהלך כל בעל שכל שח ונכנע לפני אדוניו הרואה אותו והוא עצמו מה שקבלו עליהם במאמר להיות לך לאלהים. והשני שהאדם בלתי נאות להיות נמשך בכל מעשיו אחר זולתו עד שיאמר שכל מה שיעשה אותו רע וטוב אותו הזולת הוא העושה ולא לו יהיו לתפארת המעשים הטובים אע"פ שיעשה מחפצו ורצונו כי הוא דבר שיתעצב השכל בזה כמו שישמח וישכיל כשיעשה מעצמו כמ"ש החכם שמחה לאיש במענה פיו (משלי ט"ו:כ"ג) ומרגלא בפומיה בספר קהלת וראיתי אני ודברתי אני ואמרתי אני כי המה דברים שהוציא מעצמו ולא חכמת אנשים מלומדה וכמ"ש בפירוש ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה וגו' (קהלת א':י"ג). וזאת היתה תשוקת הרבים להיות הולכים תמיד בכל מעשיהם אחרי שרירות לבם וכמ"ש והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך (דברים כ"ט) כי יחשבו לברכת שלום מה שיוכל האדם ללכת אחר מחשבות לבו ובלתי נקשר וכרוך במעשיו אחר זולתו ולפי זה אמר בכאן ללכת בדרכיו כי לא קבלו מורא המלכות לבד כי אם שיהיה נמשך וכרוך אחר דבריו כי גם בדרך אשר ילכו בה ובמעשים אשר יעשון אחר יי' אלהיכם ילכו ואפי' הדברים הישרים והטובים אשר יגזור שכלם בחלוק הצדקה וכבוד ההורים והשבת החמס והדומה. לזה לא להם להתפאר עליהם ולהגבילם כאשר יראו רק שיעשו אותם באותה הגבלה והשערה שיצוה עליהם ולא באופן אחר וכמ"ש ושמרו דרך יי' לעשו' צדקה ומשפט (בראשי' י"ח) שאפילו בעשות צדקה ומשפט היו שומרים דרך ה' ואינן בוחרים דרך לעצמם וכמ"ש ז"ל אל תאמר אי אפשי באכילת חזיר ובלבישת שעטנז אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי (תו"כ פ' קדושי' פ"ט) וכן סדר בודוי מעשר שמעתי בקול יי' אלהי עשיתי וגו'. וכן אמר ככל מצותך אשר צויתני וגו'. והשלישי שלא יקבל הדעת לעשות דברים שלא ידע כוונת טוב תכליתם כי הנה באמת יעשה בעצב ובעצלה בשלא ידע מה יעשה וראיה

מדברי יואב בן צרויה כאשר צוהו דוד מלכו למנות את העם והוא לא ידע שום תכלית טוב בפועל ההוא כמ"ש ויוסף יי' אלהיך אל העם וגו' ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה (שמואל ב כ"ד:ג') הנה היה המעשה ההוא חסר מג' פנים. האחד במה שנתעצל בה וסרב לעשותה בטענת ויוסף יי' אלהיך וגו'. והב' במה שלא נגמרה דכתיב ולוי ובנימין לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך אל יואב (ד"ה א' כ"א) והג' שאפילו מה שעשה נשתבש בידו ולא נודע בירורו והוא מה שהורו עליו הכתובים יפה במה שנמצא סכום המספר ההוא מתחלף בב' ספרים כי בכאן בספר שמואל נאמר ותהי ישראל שמונה מאות אלף איש שולף חרב ויהודה חמש מאות אלף וגו' ובדברי הימים נאמר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ואיש יהודה ארבע מאות אלף ושבעים אלף וגו'. וכבר נדחקו הפירושים והמדרשות ביישובן ולא יכולו כמו שכ' רד"ק ז"ל. אמנם הנראה בזה שאלו הכתובים באו כענין זכור (שמות כ') ושמור (דברים ה') לגלות על חסרון המעשה הזה שהיה נתעב לעושה שעל כן נשתבש בידם במספר ישראל בטעות ג' מאות אלף איש יתר או פחית ומספר יהודה כשלשים אלף ויתכן כי מאמר כי נתעב דבר המלך הוא טעם לג' הענינים. ועל קבלת הדבר הזה אמר לשמור חקיי ומצותיו ומשפטיו יאמר שקבלו לעשות כל מה שיצוה להם בין שיהיה החקים שהם ענינים נעלמים לגמרי סבתם בין שיהיה ממין המצות שאע"פ שאינם מנגדים אל השכל כמו החקים אבל טעמיהן אינן מבוארות כהלכות טומאה וטהרה ומראות דמים ונגעים ושלוח הקן ואותו ואת בנו וכיוצא ובין שיהיו ממין המשפטים אשר בדיני ממונות שיש בהם כמה ענינים בלתי נודעי הסבה כמו שיהיה בתשלומי ד' וה' וכל הקנסות בכלן קבלו עליהן לשמור ולעשות בלי שום עצלה ופקפוק. והרביעי והוא היותר עצמות שהוא קשה מאד לאדם לעשות דברים שהם הפכיים לגמרי לחפצו ורצונו וכל שכן שאם יביאו עליו נזק או הפסד כי הוא עצמו ענין האדנות ובהא סלקי ונחתי כל המורדים והפושעים באלהים ובמלך וכבר ראית תשובת נבואת אל אחאב על שאלת כרמו אשר כתבנו בשער מ"ד ופ"ח. והנה על זה אמר ולשמוע בקולו כי הוא קבלת העול המוחלט לעשות כל אשר יצוה אף שיהיה כנגד רצונו או הפך תועלתו ואף שיהרג על קדושת שמו ואין צריך לומר להכניע תאותו ולחסום אותה מכל מה שיזהיר עליו. והן הנה הארבעה דברים אשר עליהם אמר את יי' האמרת היום כי האמירו אותו והמליכוהו עליהם בכל הענינים שבידיהם להאמירו ולהמליכו. והנה בד' אלה קבלו הם עצמם המלוכה כי הוא יתי' המליכם על שאר האומות כלם כמו שאמרנו. והוא מה שאמר ויי' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך ולשמור את כל מצותיו ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת

ולהיותך עם קדוש ליי' אלהיך כאשר דבר. ראה כמה נתכוונו הדברים תכלית הכיוון. וזה כי כנגד מה שאמר שהאמירוהו להיות להם לאלהים אמר כי הוא האמיר אותם במה שיהיו לו לעם סגולה כאשר דבר. הנה באמת השבח והתפארת המגיע להם במה שלקח אותם לעם סגולה הוא יתר מאד מהטרח המגיע אותם בקבלת אלהותו עליהם והוא ההתפארות בזה מכל העמים כמו שאמר והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ט:ה'-ו') ואין צריך לומר שיהא השבח המגיע להם יותר מהשבח המגיע אליו מצדכם. וכנגד הענין השני שעליו אמר וללכת בדרכיו והוא קבלת הנהגתו אמר ולשמור את כל מצותיו יראה כי הוא המאמיר אותך באשר עשאך סוכן ושומר אוצרות מצותיו היקרות מזהב ומפז אשר תלכו בם מה שלא עשה כן לזולתכם כמ"ש מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי וגו' (תהלים קמ"ז) ולפי שהסוכן ושומר העושר והנכסים הוא מוכן לקבל שכר גדול חלף שמירתם לפי יוקר הסגולות ההם לזה מה שאמר דוד עליו השלום הנחמדים מזהב וגו' גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב (שם י"ט) כי ידע בשמירתם יגיעו לו שכר הרבה מלבד הגדולה והכבוד העומדים לו מיד. וכנגד השלישי אשר אמר לשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו אמר שיקבלו עליהם שלשה כתרים גדולים מכוונים כנגדם והוא מה שכוין מאד באומרו ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה לשם ולתפארת כי כנגד מה שקבלו עליהם מעשה החקים הנעלמים לגמרי אמר שנתנם בזה עליונים על זולתם לתהלה כי באמת בזאת יתהלל המתהלל כאשר יעשה דברים עלומי הסבה והטעם לפי המנהג הטבעי ואשר ימשך לו מהם תועלות נפלאות ומפורסמית כענין הלול ושבח הרופא המרפא בדברים שאין בהם שום טעם לפי ההקש. וכן אמר משה רבינו על זה ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (דברים ד':ו') והוא דבר התהלה בלי ספק. אמנם על קבלתם המין מהמצות אמר שנתנם עליונים על שאר האומות בענין השם כי בשכר המצות ההם הוא יתעלה עומד ומשגיח עליהם ויוצא ובא לפני מלכיהם לתת אויביהם לפניהם ולספק כל צרכיהם כי בזה יצא להם שם בגוים כי יש אלהים בישראל ממלא כל צרכיהם וכמו שאמר משה רבינו גם כן בסמוך ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כיי' אלהינו וגו' (שם). וזהו גדולת השם בלי ספק כמו שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ויראו ממך כי באמת בזה יצא לנו שם גדול וקדוש בעולם. ועל המין מהמשפטים אמר ולתפארת כי תפארת משפטי התורה האלהית נכרת ונודעת על כל הדתות כאומרו משפטי יי' אמת צדקו יחדו (תהילים י"ט:י'). ועל זה אמר

דוד שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך (שם קי"ט) אמר כי בכל שעות היום שהוא מתעסק במשפטי העם היה מהלל ומפאר שם יי' על צדוק משפטיו ויושרם מכל משפטי הדתות האנושיות וכבר דברנו בשלמותם בפרשת משפטים שער מ"ו ולזה שבחם משה רבינו באומרו ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת (דברים ד':ח') והנה בזה גמר מה שיקבלו ממנו חלף הענין השלישי והוא נכון ומכוון מאד. וכנגד הד' אשר אמר ולשמוע בקולו כמו שביארנו אמר ולהיותך עם קדוש ליי' אלהיך כאשר דבר. ירצה לא הגיעך נזק וחסרון במה שקבלת עליך לשמוע בקולו בכל אשר יצוה אותך להימין ולהשמאיל כנגד רצונך או תועלתך. אדרבא כי נעלית בזה והוספת כבוד מכל זולתך כי קדוש יאמר לך על כלם כשתפרוש ממעשה ההבל ומתשוקות התאוות הנפסדות ותחיה על חיות הטוהר והפרישות אשר בהן תהיה קרוב אליו ודבק עמו תמיד והרי זה ענין נכבד מאד לא נוכל להכחיש אמתתו במה שנראה כל הדברים מכוונים אחד כנגד האחד והשלישי שלש כנגד שלש:

ועל זה הענין הנכבד אמרו חז"ל שהקדוש ברוך הוא מניח תפלין כדגרסינן בפרק קמא דברכות (ו'.) אמר רבי אבין בר אבא אמר רבי יצחק מנין שהקב"ה מניח תפלין שנאמר נשבע יי' בימינו ובזרוע עזו (ישעיהו ס"ב:ח') בימינו זו תורה שנאמר מימינו אש דת למו (דברים ל"ג) ובזרוע עזו אלו תפלין שנאמר יי' עוז לעמו יתן (תהילים כ"ט:י"א) ונאמר וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ויראו ממך ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלך תפלין של ראש. יאמר שכיון שנתבאר שהעוז שנתן הקב"ה לעמו הם התפלין שבהם נקרא שמו עליהם ויראו מהם הנה נתבאר שיש לו להקב"ה תפלין. והענין בהם הוא שביארו שם סמוך אמר ליה רב נחמן בר יצחק ובתפלי מארי עלמא מאי כתיב בהו א"ל ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (ד"ה א' י"ז) ומי משתבח הקב"ה בישראל אמר ליה אין דכתיב את יי' האמרת היום וגו' ויי' האמירך היום וגו'. אמר הקב"ה אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם דכתיב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אני אעש' אתכם חטיבה אחת בעולם דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. תינח בחד ביתא באידך בתי מה כתיב ואסיק אשריך ישראל מי כמוך וגו' בחד ביתא או הנסה וגומר בחד ביתא ולתתך עליון בחד ביתא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול בחד ביתא הרי ארבעה וכלהו בדרעא:

הנה שבתחלה בירר מציאות הענין בשהאל יתעלה משתבח בישראל ונתן הטעם מהכתובים עצמן שהיינו עליהם כי הם עשו אותו חטיבה אחת בעולם במה שקבלו ממנו יתעלה מה שגלה את אזנם עליו באומרו שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד עד שהודו והמליכו אלהותו בכל ארבעה ענינים הכתובים בפסוק והוא ית' עשה אותם חטיבה

בעבור זה למען עשה כאשר אמר דוד אליו ובקש מלפניו באומרו ומי כעמך ישראל גוי אחד בהעלותם בד' הענינים הנזכרים בכתוב ההוא כנגדם כמו שכתבנו. אמנם אחר שנתבאר שהוא יתעל' מניח תפלין בוא וארא קשר תפלין של מטה עם תפלין של מעלה וקשר שניהם עם החטיבות האלו הנזכרות כאן על הדרך הזה אשר ביארנו. והוא כי כנגד מה שנאמר כאן את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וגומר. יש בתפילין שלנו פרשת שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד וגומר ובתפלין מארי עלמא כתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד דוגמת מה שנאמר בפסוק ויי' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר והתיחדות הארבעה ענינים הוא מבואר ממה שאמרנו. וכנגד מה שאמר הנה ללכת בדרכיו יש בתפלין שלנו פרשת והיה כי' יביאך (שמות י"ג:ט"ו) שכל עקרה על מצות פדיון בכורות וזביחתם חלף מה שהרג כל בכור בארץ מצרים כמו שחתם בה והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד וגומר ויהרוג יי' כל בכור על כן אני זובח ליי' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה והיה לאות על ידכה וגומר (שם). וזו היא באמת ההליכה בדרכיו ממש כי כמו שהוא הרג כל בכורות מצרים להושיענו מידם ואת בכורנו הציל כן ראוי שנזדרז לעשות כמוהו להפריש הבכורות ולעשות בהם את אשר יצוה אם לזבוח ואם לפדות. ולפי שכוונת הריגת הבכורות היתה לישועתנו וגאולת נפשנו יש בתפלין מארי עלמא כנגדה אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי' וגומר (דברים ל"ג:כ"ט). גם או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי וגומר (שם ד') וכמו שנאמר על עקר הענין ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכתי כל בכור וגומר (שמות י"ב:י"ב) דוגמת מה שנאמר בפסוק ויי' האמירך ולשמור את כל מצותיו על הדרך שביארנוהו כי מטעם שהיינו שם שומרי מצותיו בדם פסח ודם מילה זכינו אל כל הכבוד ההוא כמו שבא בקבלה (יחזקאל ט"ז:ו') וארא מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי. וכנגד מה שנאמר הנה לשמור חקיו מצותיו ומשפטיו יש בתפלין שלנו פרשת קדש שעקרה לזכור עבודת הפסח כמו שאמר ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה וחתם ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה (שמות י"ב:כ"ה) ומן המבואר שקרבן הפסח כלהו איתנהו ביה חקים ומצות ומשפטים כמו שנתבאר יפה במקומו שער ל"ח עיין עליו ולכך היא מכוונת יפה. ובתפלין הקב"ה בא כנגדה ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת כמו שפירשנום מתאימים ומסכימים שלש כנגד שלש יפה יפה והיא עצמה אשר תעמוד שלישית בפסוק ויי' האמירך כמין חומר. וכנגד מה שנאמר הנה ולשמוע בקולו יש בתפלין שלנו והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה וגומר ונתתי מטר ארצכם בעתו וגו' (דברים י"א:י"ג)

ובתפלין הקדוש ברוך הוא כנגדה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כיי' אלהינו וגומר. כי בשמיעת המצות הוא קרוב אלינו ומשלים כל מאויינו כמו שאמרנו. גם ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגומר כי כל זה מכלל השמיעה וקבל שכר ובא כנגדו בפסוק ויי' האמירך ולהיות עם קדו וגומר שכבר ביארנו שאין קדושה גדולה מזו להיות נפרשין מכל העמים להתנהג על פי מצותיו אם להתיסר ואם לקבל שכר. והרי עלה הכל כהוגן ונתבארה יפה פרשה קטנה זו אשר היא גדולה בעניניה ולמדנו סוד הארבעה קשירות הבאות בד' פרשיות של תפלין שזכרנו כי הם באמת הטלת חבלי היראה ועבותות האהבה על ידינו ועל חלקת צוארינו באלו הד' ענינים שבהם יושלם עול מלכות שמים להעתיק אותנו מהפסד הדעות וקלקול המעשים ולהמשיכנו בהם אל הטוב והיושר האלהי ומן הידוע כי אשר לא יביא צוארו תחת העול המעולה הזה הוא האיש אשר לא יצלח ואשר תארוהו חז"ל קרקפתא דלא מנח תפלי ומנו אותו בכלל פושעי ישראל בגופן שגופן כלן ונשמתן נשרפת וכו' (ר"ה ט"ז:) אמנם הבאים בעול הם הנושעים. ואף שיזדמן לפעמים שינתק החבל ההוא או שיפסקו קצת מחוטיו לשעה כי אין איש אשר לא יחטא ראוי לזריז להתחזק ולחזור ולקשר אותו קשר אמיץ לא במהרה ינתק. כי על זה אמר על רב הונא יומא חד אפסיק' ליה רצועה תפלין ויתיב עלה ארבעין תעניתא כדאיתא במועד קטן (כ"ה.) ודאי פסיקת הרצוע' הוא משל נכבד וקרוב לצד פריקת עול מהמחוייב לו ולכיוצא בו לפי מעלתו אם בדעות או במעשה בדבר אחד מהרבה הנכללים בעול התפלין כמו שאמרנו ועל זה המשל עצמו אמר (סנהדרין ק"א.) שלא יחלוץ אדם תפליו בפני רבו כי הוא כנוי אל העזות והקל ראש כנגדו:

וכל אלו הן ענינים נאותים אמתיים ומסכימים אל כל מה שאמרנו ועלה בידינו מה שרצינו אליו מענין השררה הטבעית אמתה וטוב טעמה עד שנדע שכל עוד שנשתעבד' האומה הזאת ונכנעה לעבודת אלהים המה שריה ומלכיה הנה היתה היא העולה על ראש האומות כלן כמו שאמר בכאן ולתתך עליון על כל הגויה אשר עשה וגו'. אמנם בפרוק עול מלכות שמים מעליהם נתן שעבוד עול מלכיות על צוארם עד שיסחבום צעיריהם והפחותים והירודים שבהם והנה הם אלה דברים שימשכו זה לזה ויתחייבו מטבע ענינם בלי ספק: והוא כוונת המאמר שזכרנו ראשונה כי הנה המטרונה הביאה שני עריסין והם צדקה ומשפט והוא יתעלה הביא שני עריסין כנגדם את החסד ואת הרחמים וכל זמן שקיימ' היא את שלה הוא מקיים את שלו וכל זמן שהפסיד' את שלה הוא נוטל את שלו וכל זמן שחוזרת הוא חוזר אמנם ביאור הדברים כלן בא במאמר במה שפירש ואמר וכן אתה מוצא שאברהם אבינו נתן לבניו שני עריסין צדק ומשפט

שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט אמר שבני אברהם אבינו אלה הם המצווים לשמור דרך יי' לעשות צדקה ומשפט והמקבלים עול מלכות שמים לעשות אותם מחמת מצוה אלהית כמו שאמרנו עם שהם מדות ופעולות אינושיות אי אפשר לחיות זולתם כי הצדקה היא המדה אשר בה יצדיק האדם עצמו מצד מדותיו אשר יתנהג כפי עצמו ושלמותו בעצם וראשונה והמשפט הוא הענין אשר בו יהיה עסקו בעצם וראשונה עם הזולת לשקול במאזני משפט כל מה שישא ויתן מהממונות ושאר עניני המועיל בין האנשים באופן שלא יעול לזולתו בהם. וכמו שאמרו זה כלל גדול בתורה דעלך סני לחברך לא תעביד (שבת ל"א. וב"ר פ' כ"ד) ועם שהם הכרחיות לחיי האדם הנה הם יקבלו אותם לשמור ולעשות מה שנצטוו בהם לשמור דרך אלהיהם וכמו שאמר את יי' האמרת היום להיות לך לאלהים ללכת בדרכיו ולשמור חוקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמוע בקולו כי הכל בכלל ושמרו דרך יי' לעשות צדקה ומשפט. והנה בזה אף הקדוש ברוך הוא זקף להם שני עריסין כנגדן חסד ורחמים דכתיב ושמר יי' אלהיך לך את הברית ואת החסד ונאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך וגו'. והוא שיעלם ממדותיהם האנושיות לאלהיות וזה כשיתיישרו בהנהגתם בתורה האלהית עד שתעלה מדרגת הצדקה שאמרנו בצדקו נפשו בה אל מעלת החסד שהיא מדרגה גדולה מהיושר ונוספת על הצדק כמו שנתבאר שנתעלה החסיד על הצדיק כפי הפרסום וכמו שביארו החכם בפרק שלש עשרה מהמאמר החמישי מספר המדות זכרנוהו בפרשת וישמע שער מ"ג אלא שהחסידות אשר מצד התורה האלהית הוא מעולה ממנו בלי ספק. וכך הוא הענין בעריס השני והוא המשפט יעלה בו בהנהגה האלהית ממנו אל מדרגה גדולה ממנו והוא הרחמים שהוא קנין מעולה אלהי נתפאר בו הוא יתעלה בראש מדותיו יי' אל רחום וחנון (שמות ל"ד:ו') כי בשתים אלה יתנהג על אופן יותר מעולה ויותר חזק בין בהנהגת עצמו בין בעניניו עם הזולת עד שאלו המעלות התוריות ישימוהו אלהי כמו שהראשונות משימות אותו אדם והוא מה שרצה במאמר ויי' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך ולשמור את כל מצותיו ולתתך עליון על כל הגוים וגו'. ולהיותך עם קדוש וגו'. כי הנה עם סגולתו הם נבדלים מכל העמים בהיות להם מדות ומעלות למעלה מהטבע האנושי והיא ודאי הרדיה והממשלה אשר להם על כל זולתם וכמו שאמר ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה וכן היו נכרים במעלתם האלהית כל הימים אשר העמידו מה שעליהם להעמיד והנה נתאמת היות מציאות השניות תלוי בראשונות במה שנמצא מהנסיון שכיון שאבדו ישראל את שלהם שנאמר הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה (עמוס ו':י"ב) והוא פריקות

עול דרך יי' מעליהם וחשבם היות רשאין לעשות כרצונם והיו מהפכין מעשה הצדק והמשפט ללענה וראש בפני בוראם מיד נטל הקדוש ברוך הוא את שלו שנאמר אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים (ירמיהו ט"ז:ה'). והכונה שהחמיס כגן סוכת שלומו מעליהם ולא נמצאו עוד עמם מדות אלהיות ונגלה כבודם בעיני כל האומות ונגלה קלונם בנפלם לפניהם כנפול בני עולה כי הפורק ממנו עול מלכות שמים נותנין עליו עול המלכיות כלן. ומזה יתחייב כי בהכשיר עצמן בחזרת קבלת המלכות כמו שנתנבא ציון במשפט תפדה ושביה בצדק' (ישעיהו א':כ"ז) גם הוא יתעלה יביא את שלו שנאמר כי ההרים ימושו וגו'. וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יי' (שם נ"ד). ואחר שהובטח בתורה שלא תאבד המטרונה עוד את שלה כמו שאמר להלן יבוקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה (ירמיהו נ':כ') ומשה בעצמו אמר להלן ומל יי' אלהיך את לבבך וגו' (דברים ל':ו'). הנה אם כן אלו ואלו יתקשרו יחד ויעשו עטרה וינתנו בראשה של מטרונה ולא יסורו ממנה לעולם דכתיב וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ומשפט ובחסד וברחמים (הושע ב':כ"א). הרי שנתבאר זה המאמר על פי אלו הכתובים החמודים הבאים על שני החטיבות שאמר אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם וכו' אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם וכו' (ברכות ו'.) אמנם קדמתי זה הענין לפי מה שיראה באמת שעניני הפרשה הזאת כלם סובבים על האופנים עצמם אשר יסובב עליהם זה המאמר על דרך שפירשנוהו עם פרשת בכורים הקודמת אל הכתובים הנזכרים המדברת בטובות הזמניות ואם בפרשיות אשר אחריהם בהכרזות הר גריזים והר עיבל ופרשת הברית כלה עם ענינים אחרים נמשכים כמו שיבא בביאורן אחת לאחת אחר שאזכור הספקות הנופלות בכל אחת בפני עצמה ואתחיל מראש פרשת בכורים:

א ולקחת מראשית וגו'. למה תהיה כזאת מלפניו להטריח בעלי הנחלות מארץ רחוקה עם דבר מועט. ומה כל החרדה אשר זכרו חז"ל (בכורים פ"ג מ"ג) שהיו חרדים לקראתם בכל עיר ועיר אשר היו מגיעים שם גם בירושלם עצמה כמו שיבא: ב בטעם ההגדה הראשונה שצוה שיאמר הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ וגו'. ומה בא להודיעו ולא ידע ודברי הרמב"ן ז"ל ידועים: ג באומרו ולקח הכהן הטנא מידך והניחו וגומר. ואחר נאמר ועניתי ואמרת ארמי אובד אבי וגומר. ולמה לא יאמר כל דבריו בתחלה. ועוד מה טעם ועניתי: ד אומרו אחר כן והנחתו לפני ה' אלהיך והשתחוית וגו'. אחר שכבר נאמר בתחלה ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' אלהיך: ה בדבור עצמו כי מה טעם אומרו ארמי אובד אבי וירד מצרימה כי באמת לפי פשט הכתוב לא

בקש לבן לאבד את יעקב אבינו ולא לעשות עמו רעה אדרבא נתן לו את בנותיו ובביתו עשה עושר ונכסים וכבוד גם בצאתו ממנו לא עשה עמו מאומה רע ואף על פי שרדף אחריו לפי שנהג את בנותיו כשבויות חרב וגם כי נגנב אלהיו לסוף לא עבר את פי ה' ונתוכחו יחד ונפטרו בברית שלום וגם כי נניח שחשב לעשות עמו שום רע מה ענינו לוירד מצרימה ג"כ יכול לומר שאבימלך מלך פלשתים אבד את יצחק וירד מצרימה וכיוצא מאלו הענינים הרחוקים: ו מה שצוה לומר בוידוי מעשר כל פרטי המעשים אשר עשה ואשר לא עשה כי כאשר יעשה האדם המצוה כהוגן מה צורך שיאמר בפיו מה שעשה ממנה ומה שמנע מעשות ההפכה וזהו מה שקדם בסדר הפרשה אל הכתובים הנזכרים. ואחר זכרון הספקות נבא אל הביאור:

והיה כי תבא אל הארץ ולקחת מראשית וגו':

לפי שעקר קבלת האלהות אשר דברנו ממנו אשר בו ישתרר האדם על הנמצאות ועל יתר האומות הוא במה שיכיר האדם שממנו באות כל הטובות כלם ושכחו ועוצם ידו לא עשו את החיל בשום פנים כי זה בכלל מה שאמרנו באומרו ללכת בכל דרכיו והמחשבה בחלוף זה הוא פריקת עול ומורא שמים מעליו אשר ימשכו לו כל הרעות המתרגשות על דרך העונש כנזכר (א) לזה הזהיר ואמר אחר שתבא אל הארץ ואחר שתירש אותה ימים ושנים רבים ונושנתם בה השמר לך פן יהיה עם לבבך דבר בליעל לאמר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה לפי שכבר ישכח מפי זרעך או זרע זרעך את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לך עד הביאך שמה על כן אתה צריך לעשות מעשה ולקחת עמך דברים המזכירים תמיד כי לה' הארץ ומלואה ומידו נתנה לך למתנה והוא המשפיע תמיד כל הצלחותיה ולזה ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך ירצה מאותה שאתה סבור שהיא ארצך ואינו כן כי ה' אלהיך נתנה לך ושמת בטנא והלכת אל המקום וגו'. כי באמת הבאת הבכורים וכל מנחת ראשית המובאות יורו על אדנות של אלהות ואינו לפי השיווי אבל לפי ההוראה על העבודה וההכנעה ולזה בחר בראשית דגן תירוש ויצהר ראשית עריסה ראשית פטר רחם באדם ובבהמה ראשית בכורי האדמה.

[550] ואומר אני וכו' הנה ידוע כי כמו שאנו מתחילים למנות היום מתחלת הלילה כן מתחילים קצת העמים למנותו מתחלת היום עת צאת השמש על הארץ, והתוכניים יחשבו תחלת היום מחצות היום, ועמי אייראפא מונים תחלתו מחצות הלילה כאשר יורו ע"ז כלי השעות באיטאלייען ובקצת משאר המקומות, אשר מספר השעות החקוק עליהם יחל בשעה א' אחר חצות הלילה ויכלה בשעת כ"ד שהוא חצות הלילה שאחריו, וע"כ יאמר הרב ז"ל מחויב האיש הישראלי לקדש כל תחלת היום השונה לפי דעת המונים השונים האלה, ביחדו אותו לעבודת הי"ת, ועפ"ז הוקבעו גם ד' זמני התפלות, תפלת השחר כזרוח השמש עלי ארץ, ותפלת מנחה גדולה אחר חצות היום, ותפלת הערבית כאשר תבוא השמש ותחלת חצות-הליל' לחסידים ואנשי מעשה הסומכים בזה עלמאה"כ "חצות לילה אקום להודות לך" וכו'.

[550]ואומר אני כי מזה המין נבחרו לבא להתפלל לפניו ית' השעות המיוחדות לתפלה. כי כלם מנחת ראשית תפלת השחר ראשית היומם וערבית ראשית הליל' וגם תפלת המנחה הגדולה זמנה מיד אחר חצות שהוא ראשית היומם למונין מחצות היום כמי חכמי הלוחות הכוכביות וגם מה שאמר חצות לילה אקום להודות לך (תהילים קי״ט:ס״ב) לפי שיש מונין מחצות הלילה לחצות לילה כמו שמונין האומות מספר ימיהם והתחלת מספר שעותיהם בכלי השעות תוכיח על שני אלו הענינים וכו'. ולטעם זה הוא דבר נאות מה שנוהגין בכל ישראל לקום באשמורת הבקר להרבות סליחות ותחנוניה בחדש אלול כי מלבד שהוא מזומן לכך להיותו קודם לימי התשובה והכפרה כמו שכתבנו בשער צ"ז. הנה הוא ראשית הזמן אשר יראה בו כבר אורך הלילות והעם מוסיפים מהם על הימים במלאכתם כמו שאמרו חז"ל (תענית ל"א.) מט"ו באב ואילך דלא מוסיף יסיף ומה טוב ומה נעים שיעבד האל יתע' מראשיתו לקדם פניו בשירות והילולים כדי שתבורך להם מלאכת הלילות כלם. ושמת בטנא שיהא הדורון מהודר על דרך ויכינו את המנחה (בראשית מ"ג) ותניא בתוספתא דבכורים אם הביא הרבה מינים ביחד לא יביאם בתערובת אלא שעורים מלמטה וחטים מלמעלה וזתים על גביהם ותמרים על גביהם ושיהא דבר אחד מפסיק בין מין ומין כגון הוצין ועלין וכיוצא בהן ומקיף לתאנים באשכולות ענבים מבחוץ. ועוד תניא (תוספתא בכורים) כשהיו מביאין בכורים היו מביאים בידם תורים ובני יונה תלויין מצדי הסלין מבחוץ כדי לעטר את הבכורים. ועוד תניא (שם) אלו שמן הסלים ולפנים פירוש כלפי גופו היו נותנין לכהנים ואלו שמן הסל ולחוץ היו קרבים עולה וכל זה אופני כבוד והדור מצוה לשם האדון אשר הובאת אליו. והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אתה בעצמך מצוה מן המובחר כמי שמביא דורון לפני מלך גדול שאינו עושה שליח ק"ו לפני מלכו ואלהיו ב"ה. ובירושלמי (ביכורים) המפרש ביכורים להעלותם בירושלם לא ישלחם ביד השליח שכל הבכורי' שנראו לקריאה אינן ניתרין אלא בקריאה וכשהשליח מביא אין כאן קריאה לא בבעלים ולא בשלוחי' ועוד התם המביא את הבכורים יש לו רשות ליתנם לעבדו ולקרובו בכל הדרך עד שיגיע להר הבית וכשיגיע להר הבית אז נוטל הסל על כתפו ואפי' היה מלך גדול בישראל ונכנס עד שמגיע לעזרה וקורא ועוד הסל על כתפו שנאמר הגדתי היום לה' אלהיך ומוריד הסל מעל כתפו וכו'. וכמה מורה כל זה על מה שאמרנו את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים כי כל זה הוא מבואר שהוא ענין קבלת אלהות לא זולת (א) כי לזה תקנו הפרסום בזה הענין ושתוף העם בו עם הבעלים על דרך כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו (דברי' ל"ב) כדתניא התם עוד (בתוספתא דבכורים) כיצד מעלין את הבכורים לירושלם

כל העיירות שבמעמד מתקבצות לעירו של מעמד כדי שלא יעלו יחידים שנאמר ברוב עם הדרת מלך ובאים ולנים ברחובות של עיר ולא יכנסו לבתים מפני אהל הטומאה וכו'. ובשחר הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל ה' אלהינו והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו להודיע שהבכורים משבעת המינין והחליל מכה לפניהם עד שמגיעין קרוב לירושלם והם חוללים בכל הדרך ואומרים שמחתי באומרים לי בית ה' נלך הגיעו קרוב לירושלם שלחו לפניהם שלוחים להודיע לאנשי ירושלם ועטרו את בכוריהם ופרכסו אותם ואם היה לח ויבש מראים את הלח מלמעלה והפחות והשרים והגזברים יוצאים לקראתם חוץ לירושלם ולפי הבאים הם יוצאים אם באו אנשים רבים יוצאים לקראתם רבים ואם מעט מעט וכשנכנסו כלן לירושלם התחילו לקרות עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלם כל בעלי אומניות שבירושלים עומדים לפניהם ושואלין בשלומם ואומרין אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום והם מהלכי' בתוך ירושלם והחליל מכה לפניהם עד שהם מגיעים להר הבית נוטל כל אחד סלו על כתפו ואומר הללויה הללו אל בקדשו וגו' עד כל הנשמה תהלל יה הללויה. והולכין בהר הבית וקורין עד שמגיעין לעזרה ושם אומרים הלוים ארוממך ה' כי דליתני וגו'. ועתה ראה איך סודרו כל הענינים האלו באופן שיוסב הכל בין עניני העוסקים במצוה בפרט בין הנטפלים עמהם לקרא כלם בשם ה' להודות לו האלהות ולקבל עליהם עול מלכות שמים שלימה כמו שיובן ממעשיהם ומדברי שיריהם אשר יאות להיות בפומבי וברוב עם כי הוא יסוד הכל כמו שאמרנו. והנה אחר שזכרנו עניני ההבאה וקבלת האלהות בכלל נבא אל הענין או הענינים הפרטים אשר במצוה הזאת אשר על זה נאמר ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום וגו'. (ב) וענין ההגדה הזאת הראשונ' הוא להודות ולהלל כי הארץ ההיא אשר הבכורים האלו באו ממנה לא בחרבם ירשוה ולא בקשתם לקחוה כי הוא יתעל' אשר עשה להם חיל לתת אותה להם ולהביאם שמה לשמרו ברית האבות ושבועתם והוא שמגיד עכשיו לבד על קרבן בכוריו להכרה וסימן כי לה' מצקי ארץ (שמואל א ב':ח') וענין ההגדה הוא הודאתו בדבר כי הוא מגיד דבריו ושיעור הודאתו שם לפני ה' (ג) והנה נתן הכתוב ריוח והפסק בין אלו ההגדות כדי שיובן הענין יפה ויתנו לב המגידים בדברי ההגדה וכוונתם בזה כי אחר שבאת ההגדה ודברי ההודאה בענין הארץ בכלל אמר ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' אלהיך. ירמוז לו בהנחתו זאת כי עדין יש לו להודות ענין אחר חלקי יצטרך אליו על כל פנים וזה כי אותו השפע המיוחד אשר הביא ממנו אלו הבכורים והוא הפרי היוצא שנה שנה מכרמו זיתו גפנו ותאנתו וכל תבואתו בהשגחת אישיית פרטית על

כל אחד ואחד מישראל הוא בא חלף הודאתם באלהותו ואשר האמירוהו להיות להם לאלהים כמו שאמרנו (ג) ולרמוז אל הודאה זו הניח הטנא עם אלו הבכורים לפני המזבח כלומר מושפע הכל מאת יי' אשר המזבח הזה עומד לפניו ויאמר לישראל ויהודה לפני המזבח הזה תשתחוו. ולפי שמה שיאמר אחרי זה הוא תשובה אל זה הרמז הנכבד וכו' אמר (ג) וענית ואמרת לפני יי' אלהיך ארמי אובד אבי וגו'. כי הוא ישיב אמרים מכוונים לפי מה שנרמז עליו כמו שיבא וכמהו וענו ואמרו ידינו לא שפכה וגו' (דברים כ"א:ז') אמנם נוסח ההגדה הוא ארמי אובד אבי וירד מצרימה. כל ימי הייתי משתומם על זה הכתוב מהטעמים אשר זכרנו בספקות אמנם הנראה לי בו הוא כי רצה להגיד אמתת הענין והסבה הטבעית אשר הביאם למצרים ולומר כי לא מפי עליון יצא להם הרע ההוא כמו שאמר משה וירדו אבותינו מצרימה. ויהושע (כ"ד) ויעקב ובניו ירדו מצרים וכבר כתבנו זה בשלמות בפ' וארא שער ל"ו. ומהידוע כי על ידי קנאת אחי יוסף ושנאתם אותו נתגלגלו הדברים וירדו למצרים והקנאה והמשטמה ההיא ודאי היו מדות פחותות בשבטים בלי ספק. והנה באמת לא היו להם כן מצד האבות הקדושים כי באברהם ושרה נאמר הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם וגו' (ישעיהו נ"א:ב') אמנם התכונות הרעות האלו היו להם מטבע אמותם שהיו שאר בשר ללבן הארמי כי הנה רבקה זקנתם נתיחסה לו שנאמר בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי (בראשית כ"ה:כ') ויעקב העיד על עצמו כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא (שם כ"ט) וכל נשיו היו בנות לבן הארמי וילידות ביתו. (ה) לזה אמר כי ארמי אבי אמם גרם נזק ואבדן בבית אבינו בהתילד בבניו תכונות רעות בם עשו מה שעשו אשר לסבתו ירדו למצרים. והנה א"כ הירידה לשם סובבה מרוע טבעם ובחירתם אשר ממנה נמשך מה שנמשך שהרעו אותנו המצריים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה. אמנם היציאה מהגלות ההוא והגאולה ממנו הוא יתעלה עשאה ולא אחר מצד מה שצעקנו אליו וישמע את קולנו וירא את עניינו וגו' כמו שנתבאר בספורים ההם המגידים תוכן המעשה. ומזה נתברר לנו בלי שום ספק מה שאמרנו ראשונה בדרך כלל כי הוא יתעלה הוא המוציא אותנו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה וגו'. ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש והוא הודאה שלמה יותר מהראשונה. ועתה הנה הבאתי וגו'. אחר שהפליג בענין ההודאה הראשונה הכוללת מצד אותותיה ומופתיה החזקים ומצד עוצם הטבתו אותם אחר שהיו בתכלית השפלות והשעבוד נעתק אל הענין ההוא הפרטי

[551] אמנם התכונות הרעות וכו' ר"ל כי בעבור שהיתה רבקה אחות לבן הארמי שם המורה בהפוך אותיותיו "הרמאי" על היותו מלא מרמה ותוך, ע"כ היו עוד קצת מידות ותכונות רעות מושרשות בלב בני יעקב, ורק מהן הית' נסיבה קנאת ומשטמת האחים וירידתם למצרים המסובבת מזאת.

אשר עליו הוא עקר ההודאה. ואמר ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי יי'. והמאמר חוזר אל הפרי ההוא כי הוא הדבר הפרטי אשר בקשנו הודאתו עליו כי ידע ויודיע כי על השגחתו בו יתעלה תמיד דרך פרט הוא מביא בכורים ההם החלקיי' כי זה עקר הנבוא' התוריית בלי ספק. (ד) ולזה אמר והנחתו לפני מזבח יי' אלהיך כלומר כשתגיע לכלל הודאה זו כבר תניחהו אותה לפני המזבח בהכרה שלימה שמשם יצא השפע כמו שרמז לך הכהן ראשונה במה שהניחו הוא שם והשתחוית לפני יי' אלהיך השתחואה נכונה ומסכמת במעשה ולב שוים. [552]ושמחת בכל הטוב וגומר. כאשר תדע כי הוא יתעלה החונן והנותן לך תגיל ותשמת בכל אשר יגיע לך מהטוב כמי שמקבל מתנת חנם וגם לא ירע לבבך במה שתתנהו לגר וללוי ולכל הצריכים כי משל השם יתברך אתה נותן ולא תתן לזרים כחך ויגיעך לנכרי. והיותר נכון שהכתוב הזה הוא ענין גמול המעשה הקודם ירצה כשתעשה זה בלב שלם ונפש חפצה ויגיעך מטוב ההכרה והודאת האמונה השלמה בו יתעלה ובהשגחתו הפרטית כל זה השעור שנזכר הנה הוא יתעלה ישמור בעדך וישלים לך השמחה והטוב אשר נתן לך באופן שיהיה מספיק לך וללוי ולגר אשר בקרבך. והוא ממש ענין זקיפת העריסין שזכרנו במאמר כי כשהביאה המטרונה הצדק בצדקת נפשה בדעות נכונות ושלמות כענין הנבואה גם הוא יתעלה זוקף מדת החסד כנגדה להרבות להיטיב ולפרוץ בכל אשר יפנו:

והנה אחר שקבע בלבם בזה המעשה עקר האמונה הנזכרת במאמר את יי' האמרת היום להיות לך לאלהים סמך מה שיהיה מהמין השני והוא אומרו ללכת בכל דרכיו והוא ענין הפרשת המעשרות וודוים. כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר ונתת ללוי ולגר וליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו ואמרת לפני יי' אלהיך וגו'. ירצה שעם שנתינת המעשרות כבר תהיה תשומה אנושית שמוה נדיבי עמים לפרנס ענייהם בקרבם או המלמדים והמתפללים וכיוצא כי היא מדה טובה מוטבעת במעולים שבאנשים וכבר זכר זה הפילוסוף פ"ט מהמאמר הח' מספר המדות. [553]אמר כי הזבחים

[552]ושמחת וכו' כונתו, כי כמו שנשמח יותר בתת לנו ד"מ המלך או אחד משאר השרים היושבים ראשונה במלכות טבעת זהב ממולאה בתרשיש או שאר אבן יקרה. מאלו נמצא אותה רק דרך מקרה ברחוב העיר, כי תחת שבאופן זה נשמח רק על הטבעת לבד, נשמח באופן הראשון בכפלים, גם על הטבעת גם על החן והחסד אשר מצאנו בעיני המלך או השר, עד כי נשאת נשא לנו כן תגדל גם שמחתנו יותר בפרי מעשנו ובכל תבואת ארצנו, אם נחשוב כי רק מיד ה' האוהב אותנו נתן לנו כל זאת, מאלו נחשוב רק שבאופן טבעיי נהיו לנו כל אלה וזשאה"כ "ושמחת בכל הטוב" אשר נתן ה' אלהיך לך" ר"ל יען כי מידו לבד נתן לך כל זאת, רק בחשבך כן שרק הוא נתן לך כל הטוב ההוא תהי' נוטה יותר לתת ממנו גם לעניים ואביונים, למען תת בזה לו תודות על כל תגמולוהי עליך וזשאה"כ "אתה והלוי" וכו':

[553]אמר כי הזבחים וכו' ר"ל אף שלפי דעת החוקר הי' כבר מימי קדם נהוג בין העמים להקהל יחד בימי האסיף, ולזבוח זבחי תודה ושמחה, ואז היו נותנים גם מעשר תבואותיהם לעניים, בעבור הרגש החמל' הטבעית עליהם

הקדומים וההקהלות יראה שהיו נעשים אחר אסיפת התבואות לתת המעשרות (י) מ"מ כוונת האל יתעלה היא שתיחס המעשים כלם אליו ושאין אתה עושה כי אם ללכת על פי יושר דרכיו והנהגותיו כמו שקבלת עליך במאמר וללכת בכל דרכיו וכאשר ביארנו. וכל זה מה שיבאר יפה בנוסח הוידוי מתחלה ועד סוף צוה שיאמר בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר וליתום ולאלמנה ככל מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת שמעתי בקול יי' אלהי וגו'. הנה שזכר שלשה מצות עשה במעשר. האחד בערתי הקדש מן הבית. והשנית וגם נתתיו ללוי והוא ענין מעשר ראשון ולגר וליתום ולאלמנה מצוה שלישית במעשר עני. ועל שלשתן אמר ככל מצותיך אשר צויתני ואמר לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי להודות על מה שאמרנו כי הכל עושה מצד מצוה לא באופן אחר. ואחר כך ג' מצות לא תעשה. לא אכלתי וגו'. ולא עברתי וגו'. ולא נתתי וגו'. ולפי שלא תפול עליהם מלאכת מעשה נאמר עליהם שמעתי בקול יי' אלהי במה שמנעני לעשות. אמנם להורות על מה שאמרנו שלא היתה שם כוונה אחרת אמר עשיתי ככל אשר צויתני. והנה עם זה כבר היו אלו המצות עשה ולא תעשה הוראה על כל המצות כלן הנכללות בכלל עשה ולא תעשה והם כלל סור מרע ועשה טוב אשר בכלן יש להשמר ולהזהר על ההשקפה הזאת והוא הערים השני שקראו משפט והוא שנשמר ונזהר בכל מה שיש לו להשלים בו משפט זולתו באלו המתנות שזכר וכיוצא שהוא ענין שמתפשט אל רוב מצות התורה ולזה סמך בקשת זקיפת הערים אשר כנגדו אליו יתעלה והוא הרחמים ואמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו שתהיה תמיד כאשר נשבע לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש וכמ"ש ז"ל (מעשר שני פ"ה) עשינו מה שעלינו לעשות השקיפה וגו' וכבר נשלם ענין העריסין אשר זכרו חז"ל במאמר שזכרנו (דב"ר פ' עקב) בענינים מורגשים בצורכי החיים הזמניים אשר נתנה הארץ להשלים עמם ולמלאת די ספוקם כי הוא הכרחי לשלמותם האחרון. אמנם כשהשלים זה נעתק לדבר עמם מענין אלו העריסין מצד שהם ענינים שמעיים ומדעיים אשר הם דברים יותר מעולים הפלא ופלא מאותם אשר דבר בבחינת הגמול והעונש המגיע. ולזה אמר. היום הזה יי' אלהיך מצוך לעשות את החוקים האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך. לומר כי לאשר ידבר עמהם מכאן ואילך צריכין לתת אליו לבם ונפשם לפי שהם יהיו ענינים שכליים מסורים לנפש המשכלת ואמר להם את יי' האמרת

בכל זאת צוה הכ' שיעשו גם פעולות אנושיות כאלה לא רק בעבור משפט שכלם ואהבת עמיתם. כי אם רק בעבור מצות הי"ת אשר ע"כ יאמר העשיר בעת שיבער הקודש והמעשרות מן הבית "עשיתי ככל אשר צויתני" וכו'.

היום וגו' ויי' האמירך היום וגומר כפי מה שביארנו כי היא באמת הקדמה מחוייבת לכל אשר יזכור כמו שכבר הועילנו למה שקדם:

ואחר שכבר ביארנו ענין ההקדמה נבא אל מה שרצה בענין המצות אשר ביארם להם מהמין השני המעולה אשר אמרנו והוא מה שזכר מצות הקמת האבנים ביום עברם את הירדן וכתיבת התורה עליהם והכרזות הלוים בהיות השבטים על ההרים ההם כמו שנודע. ואולם הספקות אשר יעמדו בזה הענין הם אלו:

א במצות המעשה הגדול ההוא שאחר שנאמר והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו' והקמות לך וגו'. אח"כ חוזר והיה בעברכם את הירדן תקימו וגו'. והרי כאן כפל ובלבול ועוד מה טעם ויצו משה וזקני ישראל וידבר משה והכהנים הלוים ומהיכן תהיה לשתף הזקנים או הכהנים עם משה בדבורים: ב מה נשתנו י"ב המצות ההם שנזכרו בהכרזות ההם בברכות ובקללות אשר בהר גריזים ובהר עיבל שיראה שלא היו כלן ראויות לכך מצד חומרתן מזולתן. ג מה טעם הפסיק בשוכב עם בהמה בין אשת אביו ואחותו וחותנתו. ד במאמר אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם כי מעתה כל מצות עשה הם בארור ואיך שאל החכם ומי ענשית אעשה והשיב בשעת ריתחא ענשינן (מנחות מ"א.): ועוד כל שאר הארורין למה לו. ה בסדר שברכות אשר זכרם משה בפרשה זו וקצת ייתורין וחילופין שנמצאו בתנאיהם כמו שיבא. ואחר זכרון הספקות נבוא אל הביאור:

ויצו משה וזקני ישראל אל העם לאמר שמור את כל המצוה וגו' והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ וגו'. להיות המעמד ההוא תרומת ראשית אל בואם לארץ ראה יתעלה שיעשה שם רושם ופלא לשידעו ויכירו הכל התכלית המכוון להכנסם שמה כי הוא אינו רק שמירת המצוה האלהית על ידם בהיותם נזונים מפירותיהם ומתפרנסים בהצלחותיה כדי סיפוקם כמו שביארנו זה יפה בפרשת המן שער מ"א ובמרגלים שער ע"ז. והנה לזה כמו שבקש שישתתפו זקני כל עיר ועיר עם מביאי הבכורים לפרסם תועלתם כמו שאמרנו. (א) כן רצה שישותפו הזקנים בדבור זה הראשון והכהנים בשני כי הם אשר יאריכו ימים אחריו ואשר יעמידו העם על ידי זה בתועלת המעשים האלה גם המעשה ההוא היה נפלא וגדול למראה אי אפשר למחות זכרונו מנגד עיניהם ולבם והוא בהקמת האבנים הגדולות ההמה על מספרם ולכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת באר היטב והדבר הזה הטעומו יפה במה שאמר ראשונה והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך אבנים גדולות וגו'. וכתבת עליהן וגו'. למען אשר תבא אל הארץ וגו' (א) כי זה לא נאמר לענין עקר המצוה ואופן עשייתה אך לענין שצריכים לעשות מיד

בבואם זכר נכר לתכלית בואם שם. אמנם אחר שדבר זה בבחינה זאת התחיל לבאר ענין המצוה הזאת ואופני עשייתה, ואמר והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום ושדת אותם בשיד ובנית שם מזבח וגו' וזבחת שלמים וגו' וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב ואלו הן פשוטן של דברים מבלי שיצטרכו שם רק אלו האבנים לבד. ומטעם זה נאמר וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל לאמר הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך ושמעת בקול ה' אלהיך וגו'. יאמר כי במעשה הזה יקנו כח חזק והכנה גדולה להיות תמיד לעם לו יתעלה ולשמוע בקולו וגו'. וכמ"ש החכם ההתחלה הוא יותר מחצי הכל. ולהשלים הענין הזה צוה אותם ביום ההוא לאמר אלה יעמדו לברך את העם וגו'. ואלו יעמדו וגו'. וענו הלוים ואמרו וגו'. והוא מבואר שענין המצוה הזאת שיעשה בה פומבי גדול בו יעלו ששה שבטים על הר גריזים וששה על הר עיבל והכהנים הלוים בעמק אשר בין שניהם וארון ה' בתוכם והם אומרים הברכות והקללות בי"ב הדברים הנזכרים שם ואלו ואלו יענו אמן כי העונה אמן הוא שוה אל המדבר או גדול ממנו. וידוע כי כל זה לעוררם ולזרזם לדעת התנאים המיוחדים אשר עליהם הם באים לרשת את הארץ ההיא אשר הוא דבר שלא ישכח מהם לעולם:

ב ואולם התיחדות אלו הי"ב דברים אשר עליהם באו ההכרזות ההנה משאר כל מצות שבתורה הנה לא כתבו בו הקדמונים טעם מספיק אמנם מה שעלה בלבי אומר אותו אתר שאציע הראוי להציע אליו והוא כי מהמלאכה ומהטבע גם מהתורה האלהית למדנו[554] כמה צריך האדם ההתחזק וההתאמץ בשמירת דבר מהדברים לאחד מב' סבות. הא' להיות הדבר ההוא חמור והחטא בו סכנה עצומה והב' להיות הדבר ההוא חלוש ועלול לקבל הנזק מזולתו להיותו חמור כמו שנראה מרבת המלאכות שתזדרז מאד על שמירת המלך ושר הצבא והטבע אצל שמירת הלב בגוף האדם והתורה אצל המצות הראשיות כמו שביארנו ענינם בראש שער ע"ח בפ' קרח. אמנם בחלושים יראה במלאכה ההיא כי מנהיגי הצבא מקפידים על האנשים החלושים המעותדים לקבל נזק מחמת זקנה או רכות הטבע כמו שאמר' התורה ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה (במדבר ח':כ"ה) ונאמר מי האיש הירך ורך הלבב ילך וישוב לביתו וגו' (דברים כ':ח') והטבע גם הוא יקפיד בשמירת האיברים הפחותים והשפלים לחולשתם ולקלות התעתדם למקרים[555] כמו שהוא הענין בראשי האצבעות והעקב וביוצא באלו בשהגין עליהם

[554] כמה צריך האדם וכו' עיין מזה ביאורי למעל' במדבר דף נ"ו ע"א.
[555] כמו שהוא הענין בראשי האצבעות וכו' עיין למעל' בביאורי ויקרא דף ל' ע"א.

בגרם הצפרנים וקושי העור וכיוצא. וכן התורה השגיחה על אשר הם בדומה במדרגתם כאהבת הגר ומשפט גר ויתום ואלמנה עד שגזר עליהם יותר באומרו אם ענה תענה אותו וגו'. וחרה אפי וגו' (שמות כ"ב:כ"ב). ועל זה ההקש בכל הענינים באו עליהם האזהרות הרביות אם לחומרתן וגודל סכנתן כמו שנתבאר שם ואם לחולשתן ועלילותם כמו שזכרנו. והנה כפי מה שאחשוב בהשקפה זו לוקחו אלו הי"ב דברים בהכרזות אלו כי הקפיד בהם על ב' מיני ההקפדה שאמרנו. הא' על ראשיות וחומר הדברים מצד חומרתן. והב' לקלות המצא החטא בהם אלא שהחלק הזה הב' חלק אותו לג' מינים הא' מה שיהיה החטא בו במצוי לחולשת מקבל העלבון והנזק. והב' לרוב הרגל האדם בדבר ההוא. והשלישי לקלות הנמצא בו מצד הפועל עצמו. הנה אם כן יהיו כלם ארבעה חלקים וכבר זכרם הרב המורה ז"ל פ' מ"א חלק שלישי לתת טעם לעונשי התורה בכללה כמו שתראה לשם. והנה לקח לכל חלק מאלו שלשה ארורים. המין האחד ארור אשר יעשה פסל ומסכה וגו' ארור מקלה אביו ואמו וגו' ארור מסיג גבול רעהו וגו'. הנה שתפש שלשה עקרים גדולים אשר כל המצות תלויות עליהם האחד באמונה שהחטא בו הוא הגדול שבחטאים שאיפשר לחטוא לשמים. והשני הוא החטא היותר עצום שאיפשר לחטוא בו לזולתו והוא קרוב לחטאו לאלהים כי האב והאם שותפין עמו ביצירת הולד ולזה השתוף הושם כבד את אביך ואת אמך (שמות כ':י"ב) בלוח הראשון עם המצות האלהיות. והג' הוא היתד שכל החיות המדיני תלוי עליו וזהו כלל סדר נזיקין כמו שאמר ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה ואידך פירושא הוא (שבת ל"א:) ולא אמר הרציחה כי אין האדם תאב אליה כמו שיתאב לגרום תועלותיו בענין הנכסים והממון אשר אין רוב ענינם ועסק השתדלותם רק להרחיב בו גבולם ולהשיג גבול זולתם. המין הב' החלק האחד ממנו ארור משגה עור בדרך וגו'. ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה. ארור שוכב עם אשת אביו. כי העור הוא מעצמו מוכן לקבל זה הנזק רצוני מהשגות אותו האנשים בין שיהיה עור באחד הענינים אשר צריך שיפחתו עיניו בו כמו שאמרו (תו"כ פ' קדושים פ"ג) על ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא י"ט:י"ד) למי שהוא סומא בדבר גם הגר היתום והאלמנה לשיטה הדיין המשפט לעזור ולהועיל לאשר כנגדם לפי שאין להם עוזר גם אשת האב אחרי מות אביו נשארה עגונה וכבושה תחת הבן למזונות ופרנסה וקרוב הוא שיכבשנה לשכיבה. ואפשר שעל דרך כינוי דברה תורה כעין הגם לכבוש את המלכה עמי בבית (אסתר ז':ח') וכמו שאמרו (שבת נ"ה:) על וישכב את בלהה פלגש אביו (בראשית ל"ה:כ"ב) איפשר שהיה ראובן עומד על הר עיבל ואומר ארור שוכב עם אשת אביו והיה עושה מעשה כזה אלא שהוא כנוי אל בלבול היציע

וכו' ואין לומר שאם כן בלבול היציע היה מכלל ארור שוכב עם אשת אביו ואיך עמד ראובן וכו'. שהרי מכל מקום על פשוטן של דברים אמרו כן מפני הגנות הגדול שיש בהן לא יחשד בחטא כזה אחד הרקים אמנם על הענין המכונה אפשר לחטוא ולעמוד בהר עיבל וכו' כמו שאין להפלא מהמשגה עור או מטה משפט גר יתום וגומר שיעמד בהר עיבל וכו' וכן אמרו חז"ל (פסחים מ"ט:) שעל בנות עמי הארצות נאמר ארור שוכב עם כל בהמה ולא עלה על דעת כי מפני זה ימנעו מעמוד בהר עיבל. והנה הפסיק שוכב עם כל בהמה בין שכיבת אשת אביו ואחותו וחותנתו יעיד דהאי שכיבה לחוד והאי שכיבה לחוד ואיך שיהי' נתבאר יפה החלק הראשון מהמין השני. והיה החלק השני ממנו ארור שוכב עם כל בהמה ארור שוכב עם אחותו ארור שוכב עם חותנתו. כי הוא מבואר שמצד ההרגל התמידי שיש לו עמהם הוא אפשר וקרוב לו לחטוא בהנה אם יתחיל רוע תכונתו להסיתו במין הזה מהחטא וכ"ש שישוו שתיהן ברצותן לחפות עליו כבהמה ולבו סמוך ובטוח שלא יגלו ערותו כמו שידע שהבהמה לא תגלה קלונו ובושתו וחרפתו. והחלק השלישי ארור מכה רעהו בסתר ארור לוקח שוחד להכות נפש וגומר ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם. ומהידוע ששני החטאים הראשונים יקלו בעיני האדם מצד שחשב שלא יודע הדבר ולא יורגש שעשה בו רשע וכל שכן למה שאמרו ז"ל (פר"א פ' נ"ג) שעל לשון הרע הכתוב מדבר שאין הכאה נסתרת מהמוכה זולתי זאת כי הוא בטוח שלא יודע הדבר גם שיחשוב עצמו גרמא לבד וכן הלוקח שוחד הוא מעור עיני שכלו ומראה פני יושר לעוותו ויאמר שאי אפשר לברר שעשה ברשע ומן המין הזה יש כמה אנשים שמראין עצמן בגלוייהן עוסקים במצות ועוסקים בתורה אמנם עקר כוונתם לעשות מהנה כסוי חטאה לרמות בני אדם שיחשיבום בעלי תורה ואנשי מעשה למנותם פרנסים על הצבור או להפקיד בידם נכסי היתומים וזולת זה ואלו הן באמת החנפים אשר לא יראו אל פני השכינה כי הם שנואים ומאוסים לפניו יתעלה כמו שאמר הכתוב כי לא לפניו חנף יבא (איוב י"ג:ט"ז) (ד) [556]ועליהם אמר ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם כי מי שיקים דבר מדברי התורה חוייב

[556]ועליהם וכו' כונתו כי לא לבד עשיית הרע מתועבת בעיני הי"ת, כי אם גם עשיית הטוב רק למראה עין ולמען כחש והחניף בזה לבני אדם, להסתיר רוע המחשב' תחת מעשה טוב החיצוני, כאשר יורה על זה גם מאה"כ "אבן ואבן" וכו' כי מדרך הסוחרים הרמאים להנית בחנותם תמיד אבן ישרה למען יחשבו הקונים כי ישקלו להם כראוי, ובכל זאת בעת ימכר להם ישקלו להם באבן תסרה או יקנו מהם באבן יתירה, באופן כי האבן הישרה בעצמה היא להם רק האמצע להונות בה ב"א יותר על נקלה, וע"כ גה היא תועבת ה' כמי האבן החסירה או היתיר' וכן אמר גם מליץ אחד (שהביא הרב ז"ל לא נודע לי מי הוא) שמצות התורה "תחיינה את המהיר" לעשותן באמת ובתמים "ותספינה את היהיר" ר"ל שלפעמים תכשינה את פני איש יהיר אשר רעות במגוריו בקרבו. ובכל זאת יעשה המצות למראה עין לבד, למען כחש בזה לב"א החושבים בראותם זאת, כי הוא צדיק והולך מישרים וע"ז רומז גם הכ' פה שארור יהי' האיש אשר לא יקים דברי התורה לעשותם בתם לבו, כ"א למען הונות בהן את בני אדם.

שיכוון לעשות אותו בעצם וראשונה ולא שיראה עצמו עושה מצוה ויהיה הרמאות בה בעצם והמצוה במקרה כי הנה אז המצוה היא עמל וכעס בעיני המקום לפי שמאנה בה הבריות וכיוצא בזה אמר החכם אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם (משלי כ':י') כי המדה או האבן הישרה שמשכים עמה הגדולה או הקטנה גם היא תועבת ה' כמו היתירה או החסירה וכבר כתבנו זה בשער י"ז והעובר על זה ראוי לעמוד עליו בארור יותר ממשגה עור בדרך וחביריו ומעתה היושב ואינו מקיים את דברי התורה מהתרשלות ורפיון כח אינו עומד בארור אבל עומד בארור החנף ומרע שעושה אותה עטרה להתגדל בה שלא לשום שמים או קרדום לחתוך בה חתיכה דאיסורא וכמו שאמר המזהיר תחיינה מהיר ותספינה יהיר והוא פירוש יפה לפי הענין ולפי הכוונה. ובמדרש טרחו ומצאו מקום לארור זה במי שיש ספק בידו להחזיק התור' ואינו מחזיק גם על החזן שאינו מקים ס"ת כמו שכתב הרמב"ן ז"ל גם הוא אומר שלא יעמוד בארור רק כשיכפור במצוה ויבטלנה בלבו כמו שכתב בפירושיו ואשר כתבנו הוא נכון. והנה אחר שסיים באלו הענינים הנעשים להם בתחלת הכנסם לארץ אשר הם כלם קבלת עול מלכות שמים שלמה ומפורסמת מה שהיה במדרגת הבכורים שנזכרו אצל הענין הראשון נעתק אל מה שחוייב להם לעשות ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו מה שהוא במדרגת וידוי מעשרות בראשון כמו שנתבאר ואמר והיה אם שמוע תשמע וגומר בעבור העיון על סדר הברכות האלה ובהשקפת קצת פסוקים שבהם (ה) מצאתי ראיתי שכיון משה אדוננו להטעים אותנו טעם לשבח בבחינות המתחלפות הנמצאות בקיום המצות ובגמול הראוי והנאות בבחינה בחינה מהן. והנה העיון בהם הוא בג' מקומות. האחד אומרו ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כי תשמע בקול ה' אלהיך כי זה התנאי ודאי דברי מותר הוא אחר שכבר אמר והיה אם שמוע תשמע בקול יי' אלהיך לשמור לעשות וגומר ונתנך יי' עליון וגו'. והב' בחזרתו באמצע דבריו יקימך יי' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמור את מצות יי' אלהיך והלכת בדרכיו כי יש המותר עצמו ועוד. והג' באומרו בסוף והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי תשמע אל מצות יי' אלהיך אשר אנכי מצוך היום לשמור ולעשות. הנה שהתמיד בזכרון דברים נוספים כראשונים והותר ולזה יראה שכוון לפרט בחינות המעשים כלן והשכר המגיע בכל בחינה ובחינה כמו שאמרנו. [557]וזה שבקיום המצות האלהיות ימצאו השלשה גבולים אשר ימצאו בפעולות

[557]וזה שבקיום וכו' ר"ל כי תחילה ילמוד האדם ממורהו לעשות הטוב' מבלי אשר יבין זאת עוד מעצמו ויעשהו ג"כ רק כמצות אנשים מלמדה, ואח"כ יקנה לנפשו ט"י הרגלו זה בעשיית הטוב, גם קנין מעולה ונטית עבעו אל הטוב, ולאט ולאט כאשר תגדל עי"ז גם הכרתי לדעת בעצמו כי ראוי ונכון הוא לפניו לעשות הטוב והישר בעיני אלהים ואדם, יעשהו אז בלב שלם ובנפש חפצה ורק אז יחשב לו למעשהו האמיתי, כי רק מה שיעשהו האדם

המעלות. האחד אשר יעשה האדם המעשה על פי מלמד ומישיר לפי שהוא לא ידע תוכן פעולתו. והב' הקנין אשר נקנה בנפש מהרגלו על זה הלמוד הנזכר. והשלישי הפועל המתוקן המסודר מזה הקנין אשר הוא המעשה על דרך האמת כמו שהמעש' אשר קודם הקנין נקרא מעשה בהשאלה או בשתוף ודברים אלו נתבארו יפה בפילוסופיא המדינית זכרנום יפה אצל מאמר נעשה ונשמע שער מ"ז. ואין ספק שדוגמת אלו הגבולין יעברום העוסקים במצות התוריות כי בתחלה ישתדל המשתדל לדעת אותם אם מפי סופר או מפי ספר. והב' מה שישתדל ללכת בהם ולהרגילם עד שיהיו לו לקנין נפשי. והשלישי מה שיזדרז אחרי כן להוציא המעשים המשובחים מהקנין ההוא המעולה כי אז הוא מעשה שלם וכמו שאמר שהתלמוד מביא לידי מעשה (קידושין מ':) והנה באמת שלשה גבולים הללו כללם משה בפסוק ראשון ואחר כך חזר על פרטם בכתובים הנזכרים. כי הנה בפסוק ראשון אמר והיה אם שמוע תשמע בקול יי' אלהיך הרי האחד. ועל הב' אמר לשמור לעשות את כל מצותיו וגו' כי השמירה הוא ענין הקנאת הקנינים הנפשיים כמו שאמר החכם על כיוצא בזה כי נעים כי תשמרם בבטנך (משלי כ"ב:י"ח) שמרם בתוך לבבך (שם ד'). וכן אמרו חז"ל (ספרי פ' ראה) ושמרתם זו משנ' והיא הענין הנשאר והנשמר בנפש ובמה שאמר לעשות. את כל מצותיו כיון אל הענין השלישי והוא המעש' המסובב מהקנין כי הוא הנקרא מעשה על דרך האמת ואין זולתו כמו שאמרנו. ואמר כי בשלשה אלה יושלם להם הענין להיות לו יתע' חטיבה בעולם ועם סגולתו מכל העמים אשר על פני האדמה והוא אומרו ונתנך יי' עליון על כל גויי הארץ והוא באמת ענין הבכורה והברכה שנאמר בה הוי גביר לאחיך וישתחוו לך וגו' (בראשית כ"ז:כ"ט). והרי בכאן ענין הערים שהזכירוה חז"ל במדרש שביארנו כי בהביא המטרונה הצדק והמשפט שלה באלו הענינים הנפשיים באמת הוא יתעל' יזקוף את שלו והם החסד והרחמים האלהיים אשר בהם יעלו מעלה מעלה על כל שאר העמים והנה אחר שהודיעם זה דרך כלל התחיל לפרט מתן שכרם מצד כל בחינה ובחינה שזכר כדי לקבוע שכר על כל חלק הפעולות כאשר לא יוכל המשתדל לגמור המלאכה כלה כמו אמר התנא לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה וכו' (אבות פ"ב). ועל מה שיגיע משכר השמיעה לבד אמר ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כי תשמע בקול ה' אלהיך

עפ"י משפט שכלו, ונטיית לבו יקרא "מעשהו" על צד האמת לא מה שיעשהו רק עפ"י מצות מורה ומלמד זולתו מבלי דעת והבין עוד תכליתו היטב, כמאחז"ל "גדול התלמוד שמביא לידי מעשה" (ר"ל לידי מעשה אמיתית, כי ע"י הלימוד התמידי תרבה דעת האדם לעשות אח"כ מעשה הטוב גם עפ"י משפט שכלו ותבונתו) (עיין מזה גם בשער מ"ז וביאורי שם,) ועי"ז רומז גם מאה"כ "והיה אם שמוע וכו' לשמור ולעשות וכו' כי השמיעה רומזת על הלימוד, והשמירה בלב על קנין המדות הטובות, והעשיה על מעשה הטוב,

ברוך אתה בעיר וגו'. ירצה בשכר מה שתכין עצמך לשמוע בקול יי' אלהיך ללמוד מצותיו לדעת אותם מפי חכם או סופר או ספר אני קובע לך כל הברכות האלה שתתברך בעיר ובשדה בפרי בטנך ופרי אדמתך שגר אגפיך וגומר ובטנאך ובמשארתך ובבואך וצאתך ויתן יי' את כל אויביך נגפים לפניך וגומר. לפי שכל אלה יאותו לאנשים המתעסקים בלמודם כדי שיהיו פנויים אל השמיעה והלמוד ההיא ולא יוכרחו להטרד אחרי ספוק צרכיה' או בשביל האויבים המעיקים. והבטיחם שלא יחיו על הצמצום אבל שיצוה את הברכ' באסמם ובכל משלח ידם בארץ ההיא כי על כן הביאם לתוכה כדי שתהא תורתן משתמרת ומלאכתך מתברכת וכבר כלל בזה השלשה ענינים שנזכרו בברכות הברית הראשונ' והם שלמות הגופי' ובריאותם והשלמת צרכיהם והסרת המונעים והמטרידים מחוץ כמו שנתבאר שם. ואחר שהזכיר השכר המתיחס אל השמיעה והלימוד נעתק אל השכר הנוסף על זה בבחינת הקנינים הנפשיים ואמר יקימך יי' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמור את מצות יי' אלהיך ללכת בדרכיו יראה כי השכר הקבוע על שמירת הקנינים הנקנית מההליכה בדרכיו כאשר אמרנו הוא שיקימך יי' לו לעם קדוש ונבדל בתכונות ודעות מכל גויי הארץ כמו שאמר ראשונ' ונתנך יי' עליון וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ויראו ממך ובאמת כי לא נקרא שם בשלמות רק על מי שנפשו זכה המלאה לה קניני המדע והמדות ואמר עוד והותירך יי' לטובה בפרי בטנך וגומר. כי התמדת ההצלחות ודאי לא תמשך רק אל הקנינים הקיימים אשר בנפש אשר לא יסורו לעולם ואמר שיהיה כן על האדמה אשר נשבע יי' לאבותיך לתת לך להורות כי הוא סוף הענין כמו שעשה בראשון. ואחר כך אמר כי כשיחובר אל שני הענינים האלו הענין השלישי והוא הזירוז אל הוצאת המעשים השלמים מאלו הקנינים שיתוספו להם עקב זאת ברכות שלמות ומפורסמות יעלו בהם למעלה וכבוד על כל הגוים בפרסום נפלא לא יוכלו להכחישם. והוא אומרו יפתח יי' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו וגומר. והכוונה כי נוסף על מה שימצא לך די ספוקך והותר כאשר אמרנו יוסיף יי' לעשות עמך עוד טובה גלויה ומפורסמת במה שיודיע לכל עמי הארץ כי לך לבדך יפתת את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו עד שלא יוכלו להכחיש כי שם מי שהמפתח בידו נקרא עליך ומסר המפתחות בידך והוא הענין הנפלא אשר זכרו משה באומרו ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כיי' אלהינו בכל קראנו וגומר (דברים ד'). ויתברר להם זה מצד ראותם אותך תמיד במעלה ולא תקרה לכם ההשפלה כלל כמו שיקרה לאותם שהם תחת ממשלת הככבים והמזלות והוא אומרו והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה ושתהיה תמיד לראש ולא לזנב

והיית רק למעלה ולא תהיה למטה והוא מופת חותך בלי ספק והנה חתם בהודיע סבת כל זה ואמר כי תשמע אל מצות יי' אלהיך אשר אנכי מצוך היום לשמור ולעשות. הנה שלקח ראשונ' השמיעה ואחר השמירה ובסוף השמיעה והשמירה והעשייה יחד ואמר אח"כ ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם ימין ושמאל ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם לזרזם שאם יסורו מעט להימין ולהשמאיל בכל אשר זרזם סופם ללכת לעבוד אלהים אחרים שהיא הקשה שבעבירות ולזה שיהיו התחלות החטא קשות מאד בעיניהם. כי מי שאינו מתחיל מובטח לו שלא יגמור. ועכ"פ כל מה שדבר עד הנה הוא ממין את יי' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו וגומר ויי' האמירך היום להיות לו לעם סגלה וגומר. וזקיפת השני עריסין האלהיים כנגד העריסין של המטרונה כי במציאות העריסין שלה ימצאו שלו בלי ספק:

ומעתה נעתק אל מה שאמרו עליו במאמר אבדה המטרונה את שלה אף המלך נטל את שלו וזה במ"ש והיה אם לא תשמע בקול יי' אלהיך וגומר. ובאו עליך וגו'. וגם באלה יש לעיין בעיונים הנזכרים בברכות ויותר מהם וגם יש לעיין למה לא נזכרו בקללות הללו של משה שממות הארץ והרצאת השמטות וחרבן המקדש וסלוק השכינה כמו שנזכרו בברית הראשונה. וגם למה נזכר בו שני פעמים עבודת אלהים אחרים עץ ואבן ובפעם השני אומרו אשר לא ידעת אתה ואבותיך ולא בראשונה. וכן מה טעם אומרו מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב כי מהידוע שמה שצוה לכרות אתם בערבות מואב הוא זולת מה שכרת אתם בחורב. ועם זה נבא לביאורה:

והיה אם לא תשמע בקול יי' אלהיך לשמור ולעשות את כל מצותיו וחקותיו וגו'. ומקומות העיונים בפרשה זאת הם אלו. כי אחר שאמר אלה התנאים אשר זכר בתחלה חזר לומר ישלח יי' בך את המארה וגו'. עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רוע מעלליך אשר עזבתני. וגם אחרי תוכחות רבות חזר שנית לומר ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך וגו' כי לא שמעת בקול ה' אלהיך לשמור מצותיו וחקותיו. ועוד אחרי תוכחות רבות חזר שלישית לומר אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה וגו' הפלא יי' וגו'. ולא די זה כי עוד רביעית חזר לומר ונשארתם במתי מעט וגו' כי לא שמעת בקול ה' אלהיך. הנה שהוכפלו תנאים שכבר נזכרו בפסוק ראשון לא אחת ולא שתי' וגם נשתנו סדריהן ויראה שחוייב המבאר לתת לב לכל זה וכבר נתבאר ענין זה הסדר בברכות אלא שיתקלף הסדר לפי חלוף טבע הקנאת השלמיות או הפסדם. וגם שנתוספו ענינים לפי מה שיראה שיזכור שני הגליות אשר נגזרו עליהם עד עת קץ כי על דרך האמת הכל גלות אחד נמשך עד עת קץ הגאולה כמו שיבא:

[558]ואומר כי בידוע שמטבע השלמיות באנשים בהסתלקם מהם שלא יסעו כאשר יחנו וזה שכבר ביארנו שהלמוד בא ראשונה ומציאת הקנינים הנפשיים שנית ושלמות המעשים באחרונה. אמנם דרך הפסדם הוא בהיפך ראשונה יתקלקלו המעשים בידו או יעזב מהם אע"פ שעדין ישארו אצלו קניני הלמוד והידיעה כמו שנמצא באלישע אחר שאמרה בתו עליו רבי זכור תורתו ואל תזכור מעשיו וכבר נזכר בהגדה (חגיגה ט"ו) ובמדרשות כמה היה חכם אע"פ שהיו מעשיו מקולקלים עד שאמר לו ר"מ כולי האי חכמתא אית בך ולית את חוזר בך א"ל לית אנא יכיל לחזור כו' (שם). נראה בפירוש שנעתק ממנו תכן המעשים עם השאר קנין החכמה והמדע והיות זה הדרך הוא מבואר. והנה א"א כי אחר שירגיל עצמו בזה הקלקול שלא יפסד הקנין הנפשיי ואחר א"א שלא ישכח ממנו הלמוד הראשון לגמרי כי על כיוצא בזה אמרו הא אינו מתחייב עד שישב ויסירם מלבו (אבות פ"ג). והנה על זה הדרך אחר שזכר ראשונה כי בסורם לגמרי מהשלשה ענינים אלו רצוני מהשמיעה והשמירה והמעשה ישיגום הקללות ההם דרך כלל כמו שעשה בברכות וחזר ופרט להם איך ישיגים חבילו' חבילות מהעונשים בהשקפת החסרונו' אשר יתחדשו בהם בעבוד' האלהית מצד רוע הנהגתם והתחיל בארורי' ההם במספר הברכות שקדמו ובענינם וחתם בהם ישלח יי' בך את המארה וגו'. עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רוע מעלליך אשר עזבתני. הנה שייחד העונשים הראשונים תחת קלקול המעשים או העזיבה מהטובים הבא ראשונה בטבע ולזה ישלח מארה ומהומה ומגערת בכל מעשה ידיך אשר תעשה מדה כנגד מדה. והנה העונשי' האלו ענינם הוא שיקבלו מכל מיני הרעות המתרגשות לבא בעונשי' המוזכרים בכתוב באומרו שלש אני נוטל עליך בחר לך אחת וגו' (שמואל ב כ"ד:י"ב). ואם שעדין לא הגיעה להם מכה שלמה מהן כמו שכן עשה בברית תורת כהנים כאשר כתבנו שם דרוש משם כי הוא ענין נאות ומסכים לכאן. כי אחרי זה התחיל במכות שלמות כמו שעשה לשם ויזכירם בזו אחר זו. ועל הראשונה אמר ידבק ה' בך את הדבר וגו'. יככה ה' בשחפת

[558]ואומר כי וכו' ר"ל שכאשר ישחית איש דרכו המוסרי יהיה הדבר בהפך ממה שיהיה בעת אשר יחל להטיבו בתחילה, כי להטבת דרכי איש יצטרך תחילה לימוד המורה ואח"כ קנין המדה הטובה ואח"כ עשיית המעשים הטובים ברצון חפשי, כמו שאמרנו למעלה, אפס כאשר יתעה האדם מדרך השכל, ישחית תחילה את מעשהו, ויתעיב עלילותיו, אף שעוד נשארו בקרבו נטיותיו ומידותיו הטובות ואח"כ בהשחיתו גם את אלה יזכור בכל זאת עוד לימוד מורהו אשר למדו מנעוריו להטיב דרכו, ורק כאשר יהיה כבר נושן ברעתו, ישכח גם את הלימודים הטובים האלה, וע"כ סדר הכ' גם באופן זה העונש הראוי להם על כל אחד משלשה אלה, כי בתחילה אמר "ישלח ה' בך את המארה וכו' מפני רוע מעלליך וכו' ועל הסרת המדות הטובות גם מלבם אמר "ובאו עליך כל הקללות וכו' כי לא שמעת בקול ה' אלהיך לשמור" וכו', ועל שכחת לימודי ה' היקרים אמר אח"כ "ונשארתם במתי מעט וכו' תחת כי לא שמעת בקול ה' אלהיך ר"ל כי היית כאלו לא שמעתם מעולם לימודי תורת ה' אשר תכליתם היתה להיישיר מדותיך ומעלליך :

וגו' י ועל השני אמר והיו שמיך כו' יתן ה' את מטר ארצך וגו'. ועל השלישי אמר יתנך יי' נגף וגו'. והיתה נבלתך וגו'. ואחר פרט מכות חלאים רבים ורעים להחריד ולהפחיד במ"ש יככה יי' בשחין מצרים וגו'. יככה יי' בשגעון וגו'. והיית ממשש וגו'. אשה תארש וגו'. וכל יתר הקללות עד שאמר בסוף ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך והשיגוך עד השמדך כי לא שמעת וגו'. יאמר כי מכל אלו הרעות היו נשמרים בדרך ההשגחה כדי שיהיו פנויים ללמוד התורה ושמירתה על הדרך שהונח ואחר שכבר באו אל הגבול הב' והוא הבלי שמירת הקנינים כי הם לא שמעו לשמור בלבם ראוי שתסתלק השמיר' מהם וגם שתהפך ההשגחה כנגדם לבלע ולהשחית עד שהלב שהיה מקום שמירת אלו הלמודים וקניינם ראוי שיוטרד בטרדות ובהלות מהשגעון והעורון ותמהון לבב מכל התלאות הרעות שיזכור אחרי כן אשה תארש וגו'. שורך טבוח וגו'. בניך ובנותיך נתונים וגו'. פרי אדמתך וגו' והיית משוגע וגו'. יככה יי' בשחין וגו'. יולך יי' אותך ואת מלכך וגו'. ובאו עליך וגו'. והיו בך לאות תחת אשר לא עבדת וגו'. ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל ונתן עול ברזל וגו'. וכל זה הוא העונש המיוחד אל הענין הזה השני כאשר ביאר אותו הכתוב כפי מה שאמרנו. וממה שיראה בטוב ההשגחה כי כל אלו התוכחות הנזכרות עד הנה כולם הם רומזות למה שישיגום מהרעות והעונשים בהיותם חוטאים על אדמתם בשני מיני החטא הנזכרים אם בקלקול המעשים כע"א וגלוי עריות ושפיכות דמים כאשר נתבאר מפי כל הנביאים. ואם מבלתי שומעם תורה כדי לשומרה בלבם שכל זמן שהבית קיים היו שומעים תמיד את דבר יי' מפי כל נביא כל חוזה ושומרים אינם אותם עד שבאו עליהם כל הרעות ההם וכבר יצאו קצתם ומלכם לפניהם בגולה אל בבל כמ"ש יולך יי' אותך ואת מלכך וגו'. שבכל זה לא נעקרו ממקומם לגמרי אבל נשארו רבים מהם בארץ תחת יד מלך בבל כמו שאמר הכתוב עבדו את מלך בבל וחיו (ירמיהו כ"ז:י"ז). והשארית הזה בהיותם על רוע מעלליהם נתקלקלה ארצם בעבורם לבלתי תת פירותיה כמו שזכרו הנבואות האחרונו' על הימים ההם זרעאם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה לבוש ואין לחום לו והמשתכר משתכר אל צרור נקוב (חגי א':ו'.) והרבה כיוצא בזה נמצא בפי הנביאי' האחרונים והוא מה שאמר הנה. והיית לשמה וגו' זרע רב וגו' כרמים תטע וגו' בנים ובנות יהיו לך וגו'. הגר אשר בקרבך יעלה וגו'. שכן היה באמת שהבבליים אנשיהם ועבדיהם היו מושלים עליהם בהיותם בקרב ארצם ולזה חתם ענינם באומרו כי לא שמעת בקול יי' כנזכר עם המשך מאמריו הסמוכי' והיו בך לאות ולמופת וגו' תחת אשר לא עבדת וגו' ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב וגו'. יעיד כי האויב יהיה

שלוח להם בארצם ושם יעבדוהו ברעב ובצמא וגו' תחת אשר לא עבדו את ה' בשמחה ובטוב לבב מרוב כל כי כל המבטל העבודה האלהית מעושר סופו לבטלה מעוני. ויתכן שהרעב והצמא והעירום וחוסר כל חוזרים לאויב כי זה סבה עצומה לשיתן עול ברזל על צואריך עד השמידו אותך כי יוכרח לעשות למלאת רעבונו ולכסות מערומיו. ועכ"פ על דרך זה בא כאן מה שקרה להם בגלות בבל ובנמשך אליו מזמן השתעבדם אל מלכי האומות עם היות שנתן להם רשות לעלות ולבנות את בית יי' מ"מ לא היה שם חירות ולא שלהונות. ובעיני הגלות ההוא תמיד נמשך עד עתה כמו שכתבנו בסוף מעשה המשכן שער נ'. והוא מה שהמשיך ייעודו בכאן באומרו בסמוך ישא יי' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר וגו'. גוי עז פנים וגו'. יאמר כי טרם יצאו משעבוד מלכי בבל והנמשכים ממדי ופרס ישא יי' עליהם גוי מרחוק יותר מאד כאשר ידאה הנשר גוי אשר לא תשמע לשונו[559] והוא לשון הרומיי' ודאי אשר היו כן טיטוס הרשע ואוכלסיו הרבים כי ודאי לשון בבל ידוע הוא לרבים מישראל או לרובם כי קרובים המה וכמו שאמר דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו (ישעיהו ל"ו:י"א) ועליהם אמר גוי עז פנים וגו'. כי הוא ידוע שטיטוס וחייליו צררו להם כל זה השיעור אשר אמר בכאן בענינים ופנים שונים עד שהביאום לאכול בניהם ובנותיהם וכל מה שנזכר הנה מהאיש הרך בך והעונג גם האשה הרכה והענוגה אשר תרע עינה להעמיד בניהם ולהצילם מרעבונם גם מתת לנשארים מבשרם ומה שאמר כי תאכלם בחוסר כל בסתר. הכל אירע להם משלם כמו שמוזכר הכל באר היטב בספר יוסף בן גוריון. ועל היות זה להם ענין שני חזר לומר עליהם אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם וגו'. והם שני הענינים שזכר ראשונה שנסתלקו מהם בזמן העבר רצוני המעשה והשמירה שחזר להזהיר אותם עליהם ולומר שאף על פי שיארכו להם ימי הפקודה

[559] והוא לשון הפרסיים וכו', נראה לי שצ"ל לשון הרומיים (וכן הוא בדפי ויניציאה המגי') כי לשון בבל ופרסיים אשר בהיותן גם הן כשפת עברית לשונות בני קדם המדברות מעמים הקרובים אליהם היו נשמעות, גם לרוב מבני ישראל, ורק על הרומיים שוכני איטאליא הרחוקה מאוד מארץ ישראל, כי כל אורך הים האמצעי מבדיל ביניהם נאמר "גוי מרחוק" ורק על לשונם המערבית הרחוקה מלשון עברית ושאר לשונות: המזרחיות, כרחוק מזרח ממערב, נאמר ג"כ "גוי אשר לא תשמע לשונו," והנה ידוע ג"כ כי טיטוס שר צבא הרומיים דבר על לב ישראל שישלימו אתו ויביאו צוארם בעול הרומיים ברצונם החפשי, כי אז יניחם בארצם לעבוד עבודת בית ה' כבראשונה, והמה הקשו את ערפם לבלתי שמוע בקולו, ואף כאשר צוה טיטוס ליוסף הכהן אשר היה בתחילה שר צבא ישראל ונשבה אח"כ ביד הרומיים, לדבר על לב אחיו העומדים על חומת ירושלים, ולקרוא להם לשלום, כי ישלימו עמו, כי אז יחוס עליהם, על העיר ועל הבית, ולא יוסף עוד להלחם אתם, השליכו עליו אבנים מעל החומה, עד שהסבו בכל זאת, כי חרה אף טיטוס בם עד להשחית, ויהרוס אח"כ את העיר ואת בית ה' שרף באש כמסופר הכל בארוכה בס' יוסיפון לרומיים ולעבריים, וע"כ יאמר הרב ז"ל כי מאה"כ "והשיב בך את כל מדוה מצרים" רומז על קשי ערפם זה, אשר קרא בשם "מדוה מצרים" יען כי סבב להם כל הרעות האלה, כמו שסבב גם קשי לב מצרים להביא ה' עליהם את כל מגפותיו,

הזאת וימשכו דורותיה לא מפני זה נשתנתה התורה ולא קבלו דבריה שום חולשא ורפיון כי ככחם עתה כחם אז כמו שהשם הנכבד והנורא הזה הוא אשר יהיה חי וקיים לעולם. והנה עוד נבא עליהם את אשר ישיגום מהמכות הגדולות והנאמנות מצד מה שישיב יי' בם את כל מדוי מצרים וגו'. והוא באמת קושי הלב העצום הנמצא בפריצי בני עמנו לבלתי תת עול הרומיים על צוארם אף על פי שטיטוס שאל בשלומם והיה נודר ומבטיח להם שישארו בארצם ונחלתם ובעבודתם בבית האלהים וימאנו ויקשו את עורפם עד שגרמו הריסת הבית ושריפתו כמו שמוזכר בספר הנזכ' בארוכה. והנה הפצר הפריצי' ופריצותם הביא עליהם גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בהמשך הזמן והנה אח"כ נשארו מתי מעט תחת אשר היו ככוכבי השמים לרוב וחתם לסוף כי לא שמעת בקול יי' אלהיך. אמר לא די שלא חזרת בך בהשיב השמירה והעשייה אשר אבדת למקומן כמו שהזהרתיך שנית באומר כי לא תשמור לעשות וגו'. אלא שהפסדת השמיעה שנשארה לך לבדה. והנה הדברים מסכימי' ומתאימים על הדרך שאמרנו ובקצת אלו המכות נתן הרב המורה טעם מדעות[560] הצא"בה פרק ל"ז ח"ג ומה טוב ומה נעים שיהיה מספיק לכלם ואמר כי אחר שאבדו ישראל העריסין אשר להם ונטל הקב"ה את שלו עוד יעמוד עליהם בביטול החסד והרחמים בכח גדול עד שישוב וישמח באבדנם ויפיצם בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ כיום הזה ועיניו רואות וכלות והוא מבואר שלא היה כן עד אחר חרבן בית שני ואמר[561] ועבדת שם אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבותיך עץ ואבן לדעתי אמר זה על מה שנתחדש אחר החרבן ולזה אמר אשר לא ידעת אתה ואבותיך כי באמת היה הדבר ההוא זר ונפלא באכלית הזרות עד שלא יאמן כי יסופר. אמנם בגלות הראשון לא נאמר רק יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך ועבדת שם אלהים אחרים עץ ואבן לפי שבעבודות הבבליים ועניני צלמיהם כבר היו ידועים להם בהיותם על אדמתם ועבדום הרבה

[560] הצא"בה שם נגזר מלשון צבא השמים בל"ע 4צאבאאיסמוס שטערנדינסט5, ונקראו בשם זה העמים הקדמונים אשר עבדו לשמש ולירח ולכל צבא השמים, ויען כי הם חשבו וכתבו בספריהם שע"י פעולות ועבודות ידועות ישמרו כל פרי וצמחי השדה מהנזקים הרגילים לבוא עליהם, ובני אדם ישמרו על ידן משן בהמות וחיות רעות, ע"כ אמר הכ' פה פירוש הפך כל זאת, "זרע רב וכו' כרמים תטע וכו' כל עצך ופרי אדמתך" וכו' ובדברי הברית הראשונים (ויקרא כ"ו:כ"ב) אמר "והשלחתי בכם את חית השדה" וכו' ואמר ג"כ "ושן בהמות אשלח בם" (דברים ל"ב:כ"ד) להורות בכל זה כי בעזבם את ה' אלהיהם לעבוד הבלי נכר יביא עליהם אותן הרעות אשר יחשבו להשמר מהן עי"ז (עיין מכל זה במ"נ ח"ג פ' ל"ז),

[561] ועבדת שם" וכו'. הרב ז"ל רומז פה על הצרות הרבות והרעות אשר מצאו את היהודים שוכני ארץ שפאניען בימיו, כי בקצת המקומות הכריחו אותם תחילה להמיר דתם, ואח"כ העלילו עליהם כי לא באמת ובתמים ישמרו חקי הדת החדשה אשר קבלו עליהם, וע"כ הוכו זהומתו בעבור זה באכזריות חימה, ואף כי אחרי אשר נתחדש שם בשנת רמ"א לאלף הששי משפט חקירת הדת כי אז נשרף בגלוי ולעיני כל, כל מי שנחשד שאינו מאמין בדתו החדשה או שאינו שומר חקיה כראוי, עיין מכל זה מה שכתבתי בהערה י"ט לתולדת הרב ז"ל.

שנים. אמנם זאת העבודה תהיה זרה להם בלי ספק. ואף כי בשניהם אפשר שיפורשו כתרגומם הנה באמת זאת העבודה השנית יתכן שיובן כמשמעה ושיאמר כן על מה שנמצאו בגלות הזה כמה אלפים ורבבות מישראל שהחליפו שיטתם והמירו דתם לסבת הגזרות אשר נגזרו עליהם על היוצאים מכללם אמר ועבדת שם אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבותיך שעל זה אמר הנביא כה אמר ה' בורא השמים הוא האלהים וגו'. לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני אני ה' דובר צדק מגיד מישרים הקבצו ובאו התנגשו יחדו פליטי הגוים לא ידעו הנושאים את עץ פסלם ומתפללים אל אל לא יושיע פנו אלי והושעו וגו'. בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב כי לי תכרע כל ברך וגו' (ישעיהו מ"ה:כ"ג). והכוונה כי עם שהענין הזה הוא היותר זר שבאפשרות מ"מ בדרך ההוא יבא הכל לתכלית ההכרה כי לסוף יבא כל בשר להשתחוות לפני וגו'. והנה על אלו המחליפים שטתם אמר ובגוים ההם אל תרגיע וגו'. והיו חייך תלואים לך וגו'. כי אף על פי שנתערבו בגוים ההמה לגמרי לא ימצא ביניהם מרגוע ומנוח לכף רגלם כי הם יחרפו ויבזו אותם תמיד ויחשבו עליהם מחשבות ועלילות מפאת דתם ותמיד הם חשודים בעיניהם למתיהדים ומגלגלים עליהם סכנות עצומות כמו שהיה בכל המשך זמן אלו החדושים ומה עתה בזמננו זה אשר עלה עשנן השמימה בכל מלכיות ספרד ובאיי הים שלישיתם שרף האש שלישיתם יברחו הנה והנה להחבא והנשארים בהם יחיו בפחד גדול ומורך נפלא מפחד לבבם וממראה עיניהם אשר יראו עד אשר יצדק עליהם כל אלו ההגזמות והותר. והנה באמת מה שאמר ובגוים ההם לא תרגיע וגו' והיו חייך וגו' עד סוף הוא צודק מאד בכלל גלותנו זה לומר שלא יקרה לנו בו כאשר קרה לעשרת השבטים אשר הגלו ראשונה בזמן מלכות בבל שאם גלו מארצם הנה לא נפזרו אלו מאלו ובארץ גלותם לא ישב זר בתוכם והם נושאים שם עול העבודה הרבה מהמס ושאר השעבודים אשר נותנים עליהם מלכי הארצות ההם אמנם אנחנו הגולים בתוך העמים שאנו נפוצים ומפוזרים בינותם והרשעים שבהם מצרים אותנו מכל הצדדים אין לנו שום מרגוע מכמה צרות וענוים שהם עויינים אותנו בהם בכל מקומות מושבותינו עד שאין עיר ומדינה שלא מגלגלין גזירות על גוליה משונות מחברותיה כמו שהוא נודע ומפורסם מגזרות הקהלות שהיו בארץ אדום וישמעאל עד הנה לולא רחמי ה' וחסדיו בלב המלכים ושרים ושאר אנשי האומות ההם והוא מה שקוננו ירמיהו באומרו גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה היא ישבה בגוים וגומר (איכה א':ג'). יראה שכבר מסרה בת יהודה עצמה לגלות לסבול העוני ורוב עבודה שסובלין עשרת השבטים ולכן לא סבה מפשעיה כי לא היה הדבר קשה בעיניה לסבול אמנם

לא היה לה כן כי היא ישבה בגוים בעריהם ובמושבותם לכן לא מצאה מנוח כי כל רודפיה השיגוה בין המצרים אשר הם צרים אותם לשכים בעיניהם ולצניני' מכל צדיהם והוא מאמר ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח וגו'. בבקר תאמר וגו'. יאמר שבשעת זריחת השמש יכספו עריבתו להסתר בו מפני המוצאים אותם שהם רודים בהם ומכים והורגים אותם ובשעת האופל יכספו אור הבקר לסלק מהם עירוב המראות המבהילות המתילדות בדמיונם ומבהילות אותם והוא מה שפי' על ראשון ראשון מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה או איפכא שיבקשו הערב לברוח ממראה עיניהם אשר יראו ביום ויתאוו אל הבקר מפחד לבבם אשר יפחדו בלילה ואיך שיהיה תשוקתם תהיה אל חלוף הזמן לא אל המשכו. והשיבך יי' מצרים באניות וגו'. וכן היה כי בהם שבו למצרים ולכל הארצות גם כל האיים הרחוקים אשר אנו מפוזרים היום ותגיעו לתכלית הבזוי והמיאוס שתתמכרו אל אדונים שיפרנסו אתכם תחת עבודתכם ושיגינו עליכם משאר האויבים ואין קונה שירצה שיקרא שמו עליכם וודאי זו מדה טובה אצלנו מכוונת מההשגחה האלהית כדי שלא ימכרו ממכרת עבד בין אויביהם עד שיעשה מהם סחורה כמו שעושים מהכושיים וזולתם מהעכו"ם ויוקבע עליהם העבדות העולמי אלא שישארו ביד מלכי האדמה[562] ויהיו עבדים למלכים ולא עבדים לעבדים כמו שהיה הענין במצרים וכן היה הענין בכל המשך ימי גלותנו זה שהיהודים בכל ארצות נפוצותם הם סגולת המלכים והשרים אדני הארצות ברוך יי' אשר נתן כזאת בלבם:

אלה דברי הברית אשר צוה יי' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב. לפי שכלל משה בדברי הברית הזאת כל המאורעות אשר ארעו להם לישראל מיום החלם לאבד העריסין שלהם אם בזמן גלות בבל ואם בזה הגלות כמו שאמרנו. והנה לא נזכר בכל זה שוממות הארץ והרצאת השמטות וחרבן בית המקדש וסלוק השכינה מעליהם כמו שנזכרו בברית הראשונה שהיו העקריים והקשים שבכלם ואמר בסוף כי זו היא הברית אשר צוה יי' לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד מה שישיגום מה שכתוב בברית אשר כרת אתם בחורב מכל אלו הענינים הנזכרים וכן מלבד

[562] ויהיו עבדים למלכים וכ', הרב ז"ל רומז בזה על מה שהיה המנהג בימיו וגם זמן רב לפניו ולאחריו כי היהודים היו בכל מקומות מושבותם נקראים רק בשם "עבדי המלכות", ולא עבדים אל העם, שהם בעצמם עבדי המלך, ויאמר הרב ז"ל כי גם זה היה מחסדי הי"ת עלינו, כי תמיד נתן ה' רחמים עלינו בלב כל המלכים אשר כפלגי מים הוא בידו, אשר על כן הם גם בטבעם נוטים תמיד יותר אל הרחמים והחנינה על האומללים הנתונים תחתיהם מהמון העם אשר בהם תמיד פוחזים ורקים לרוב, ואלו נמכרנו להם חלילה לעבדים ולשפחות הלוא היה גורלנו רע ומר עוד יותר ? וכן הורה גם הנסיון בכל הזמנים והמקומות (ובעו"ה גם בזמנינו אלה), כי מדי סרה רק זמן מעט אימת המלך ושופטי הארץ מעליהם, קמו עלינו לכלותינו ולגרשנו מעל הארץ. לולא ה' שהיה לנו תמיד להצילנו מידם, אשר ע"כ מחויבים אנו ג"כ עפ"י דתנו הקדושה להתפלל תמיד בשלום המלכות והשרים שופטי ויועצי הארץ:

עולת התמיד (במדבר כ"ח:כ"ד) מלבד חטאת הכפורים (שם כ"ט) וכל זולתם כיוצא בהם, ואולם שממות הארץ וסלוק השכינה לא יתחסו אל הגלות הזה השני שעל דרך האמת כבר היא יושבת ושוממת מעת הגלות הראשון וחזרת עולי גולה ובנינם הבית לא הוציאוהו מידי חרבן כמו שזכרנו בשער נ' הנזכר. לכן זכר הענינים האלו על זה הסדר מהכללות שיובן ממנו בבחינת הגלות הראשון מה שנכתב עליהם בברית הראשונה בעינו ובבחינת השני מה שיגיע לו ממנו בייחוד. ובזה נשלה מה שאמרו ז"ל אבדו הם את אשר להם והם הצדק והמשפט דכתיב הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה (עמוס ו':י"ב) נטל הקב"ה את שלו שנאמר אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים (ירמיהו ט"ז:ה') ומ"מ רוב התוכחות האלה ועוצם פרטיותם והשיג אותם הרעות הנמרצות בכל חלקי מעשיהם ועסקיהם כפי מה שנזכר בדברי הברית הזאת עם היות שלכאורה נראה אכזריות חמה ושטף אף, הנה באמת בטוב הבחינה הוא המורה תכלית ההוראה כי באהבתו ובחמלתו ינהלם בבוא עליהם בחכמה עצומה וכאב את בן ירצה להגזים על הקורות אותו ויפרט אותם דבר גדול ודבר קטון כי יצר לו מאד על כל דבר ודבר כנוגע בבבת עינו כי איככה יוכל ויראה בריו ופועל ידיו מתקללין על האופן ההוא מה שלא יורה זה אם היה מקצר ועולה בענינם:

ובמדרש (דב"ר פ' ראה) למה אין מפסיקין בקללות א"ר יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר הב"ה אני כתבתי על בכורי עמו אנכי בצרה אין שורת הדין שיהו בני מתקללין ואני מתברך כיצד אם יקראו התוכחות קריות הרבה אין קורא וקורא שאינו מברך לפניה ולאחריה שני פעמים אלא אחד קורא את כלן יראה שאע"פ שהאריך בזכרונם יותר מדאי אין נחת רוח לפניו בשיעמדו בהם ושיתברך מפיהם על רעותיהם אבל הכוונה כדי שיגיעו להם היותר מעט שאפשר. והנה לפי שכל הדברים האלה מהכריתות הם סובבים על שהוא יתעלה אשר יש לו ההשגחה והיכלת בהטיב להם כנגד טבעו של עולם ולספק כל מיני צרכיהם ולהרחיק כל מעיקיהם כי באלו הענינים סובבים הברכות והקללות כלן הנה קרא אותם בלשון ריצוי ופיוס והראה להם אמתת זה הענין. ואמר ולא נתן יי' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום כי עד היום ההוא מצד מה שראו אותו בחוש אמר להם אתם ראיתם את כל אשר עשה יי' לעיניכם במצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו המסות הגדולות אשר ראו עיניך והאותות והמופתים והיד החזקה והזרוע הנטויה אשר הוציאך יי' אלהיך כן יעשה יי' אלהיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם אשר בהם נתברר לעיניכם בלי שום ספק כל מה שאמרנו מזה הענין ואמר ולא נתן יי' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה כי עד

היום ההוא אשר עשה יי' ככה לעיניהם לא השלים מדע לבם והרגש חושיהם באותו שלימות המחוייב להם כי בראשונה כבר היו חסרי הדעת וההכרה כשאר העמים אשר לא ידעו ולא ראו. הוא מוכרח אצלי שלא יתכן שיאמר כן על היום ההוא אשר הוא בו בשנת הארבעים שהרי השם יתעלה כבר נתן ונתן ואם הם לא לקחו הי"לל ולא היה לכם לב לדעת וגו'. ועוד שחז"ל (במדבר רבה פ' י"ט) קראו אותם דור דעה ולא יתכן זה השם למי שלא היה להם לב לדעת ועינים לראות וכו'. ומ"מ נתבאר להם מדבריו היכלת האלהי ועוצם השגחתו בכל מה שיספר מה שהוליכם ארבעים שנה במדבר לא בלו שלמותיכם מעליכם וגו'. לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם למען תדעו כי אני יי' אלהיכם הרי הזמנת הספוקים על צד היותר שלם שאפשר וכנגד המנהג הטבעי. והנה על הסרת המעיקין אמר ותבואו אל המקום הזה ויצא סיחון מלך חשבון ועוג מלך הבשן לקראתנו למלחמה ונכם ונקח את ארצם ונתנה לנחלה וגו'. והנה אחר שנתברר לכם כל זה למראית העין שימו עיניכם ולבכם על דברי ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם כי אין כוונת ייעודיו והגזמותיו לגזם ולאיים אתכם רק לעורר ולזרז למען תשכילו את אשר תעשון ובשער צ"א כתבתי פירוש נכבד על הכתוב הזה דרוש עליו. וגם יראה שכלל בכאן ד' דברים המטרידים והמונעים את האדם מהשגת שלמותו אשר זכרם המשורר במזמור כאיל תערוג והקרוב אליו כמו שיבא ביאורו בפרשת הקהל שער ק"ב ב"ה. ואחר שגמר ענין הדבור בעונשי העוברים דרך כלל והוא סילוק העריסין מצדם ומצדו יתעלה כמו שאמרנו נעתק אל הדבור כשיהיו העוברים חלקיים איש או אשה משפחה או שבט והוא מאתם נצבים עד הנסתרות ליי' אלהינו. אמנם משם ואילך ידבר במה שגמר המאמר באומרו לימים חזרה המטרונה והכשירה את עצמה וחזרה אותן שני עריסין אף המלך החזיר את שלו והוא מה שיראה אותו בפרשת והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך וגו'. כי שם נאמר והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך יי' אלהיך שמה ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך ושב יי' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יי' אלהיך שמה. אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך יי' אלהיך ומשם יקחך. וזה השבת העריסין שלו ממש שהם החסד והרחמים ומה שאמר והותירך יי' אלהיך בכל מעשה ידיך בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטובה. כי ישוב יי' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך הוא עצמו עצם סיום המאמר שיאמר אלו ואלו יעשו עטרה וינתנו בראשה של מטרונה שנאמר וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים. וכבר נשלם יפה

ענין המאמר הנכבד הזה והמשכו אמנם יהיה שלמות שני ענינים אלו השתי פרשיות שזכרנו הנה כפי מה שיתבאר כל אחד מהם בשער בפני עצמו בזה אחר זה ודי עתה למה שכוונוה בזה השער:

שער צט

פרק א

יבאר איך היו כל ישראל מושבעים בשמירת התורה. והלא אין אדם מוריש שבועה לבניו. **ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית וגו'**:

במדרש תנחומא (פ' נצבים) כשבקשו ישראל לפרוק עול בימי יחזקאל מה כתיב שם ויהי בשנה השביעית בחמישי בעשר לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את יי' וישבו לפניו (יחזקאל כ') ואמרו לו כהן הקונה את העבד מהו שיאכל בתרומה אמר להם אוכל. אמרו לו אם חזר כהן ומכרו לישראל לא יצא מרשותו אמר להם הן. אמרו לו אף אנו כבר יצאנו מרשותו ונהיה כאומות עכו"ם אמר להם יחזקאל והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן חי אני נאם יי' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם וגו' (שם) כי בשבועה אתם עמדי ולכך נאמר למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב שלא אחזור בדבר שנשבעתי לאבותיכם ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת אלא אף הדורות העתידין לבא היו שם באותה שעה כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום רבי אבהו בשם רבי שמואל בר נחמני אומר למה כתיב כי את אשר ישנו פה ואומר ואת אשר איננו פה עמנו לפי שהנפשות היה שם וגוף עדיין לא נברא ולפיכך לא נאמר בהם עמידה כל אלו דברי המדרש:

[563]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי אחרי שעיקר האדם ועצמותו הוא נפשו המשכלת נשמת חיים אשר נפח ה' באפיו, הלא נמשך מזה, כי כל אדם הוא עצם בפני עצמו, ואין קשר והתחברות אמיתית בינו ובין נפש אבותיו. כמאה"כ "הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן" ר"ל לכולן יש עצמות נפרדת וכולן רק ממני נתונות, באופן שלא יוכל איש לחשוב שנפש הבן אצולה מנפש האב עד שתחשוב בעבור זה כחלק ממנה. ונמשך מזה ג"כ כי אף שיוכל כל אדם לקבל חוב מה על נפשו, בכל זאת לא יוכלו לקבלו גם על נפש בנו, אחרי כי קיום כל חוב תלוי רק ברצון הנפש. ונפש הבן היא נפרדת מנפש האב. והוא בעבור זה גם עצם נפרד בעל רצון וחפץ חפשי בפני עצמו ואף כי שבבחינת הגוף נוכל לחשוב הבנים בבחינ' מה כעין חלקי גופות אבותם, אחרי כי מחלציהם יצאו, וכמחז"ל בנידה דף ל"א ע"א "שלשה שותפין באדם" הקב"ה, אביו ואמו." בכל זאת מלבד כי כפי מה שאמרנו כבר תלויה קבלת החוב והשלמת' רק בנפש שהיא עיקר, ולא בגוף שהוא רק כלי מעשה הנפש המונהג על ידה, הנה גם כח גופני זה של האבות הראשונים מתמעט והולך מדור לדור, עד שכמעט לא נחשב כבר למאומ' בדור רביעי או חמישי, ואף כי בדור אחרון [כאשר נראה גם לענין פסול הקרובים שהאב כשר להעיד עם בן בנו (עיין ב"ב דף

קכ"ח ע"א, ובח"מ סי' ל"ג) ואחרי ההקדמ' הזאת הלא יקשה לכל משכיל להבין דברי הכתוב "ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית וכו' כי את אשר ישנו פה וכו' ואת אשר איננו פה ? ומאחז"ל בהרבה מקומות בש"ס שכל ישראל מושבע ועומד מהר סיני לעשות כל דבדי התורה הזאת ? כי איך היו האבות הראשונים יכולים לקבל חוב זה לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת גם על בניהם אחריהם עם נולד כי יבא ? ואף שנרא' מדחז"ל שרצו לבאר ספק זה באמרם שגם נפשות הדורות האחרונים היו שם במעמד כריתות הברית הזה, גם בזאת לא יונח עוד לנו. כי אחרי שהנפש מצטרכת גם אל הגוף בעשות' אחת ממצות ה' כאשר יורה על זה מאה"כ במצות "אשר יעשה אותן האדם" (ר"ל העצם המחובר מגוף ונפש) א"כ הלא תשאלנו נפשנו לדעת איך יכלה הנפש מבלי הגוף לקבל על עצמה חוב זה ואף כי אחרי שהגוף עם כל נטיותיו ותשוקותיו החמריות מתנגדים מאוד לשמירת המצות אשר תשימנה מתג ורסן להן ואין חביב לאדם שלא בפניו ? וקצת החכמים, רצו לאמר כי בשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף ונשים אשר היו במעמד ההוא, היו כבר כלולים צורת ותבנית כל האישים הפרטיים מבני ישראל עם שנויי תכונות נפשותם וגופיהם האפשריים עד סוף כל הדורות. באופן שבדורות הבאים לא היה ולא יהי' עוד שום איש מישראל אשר כדמותו וצלמו לא הי' כבר בתוך האישים הנמצאים אז במעמד ההוא, ונמשך מזה כי גם אין אחד מהדורות האחרונים יוכל להצטדק ולאמר. כי לפי תכונת ומהות נפשו וגופו השונה מבני הדור הראשון לא יחפוץ לקבל עול התורה עליו אחרי שכבר קבלו עליו איש אחר כמוהו שהי' דומה לו בצלמו ותבניתו ובתכונת נפשו וגופו לצמיתות (אשר ע"כ צוו חז"ל גם את הרואה ששים רבוא מישראל לברך "בא"י חכם הרזים" יען כי במספר גדול כזה מישראל יוכללו כבר כל האישים הפרטיים האפשריים להיות בעם הנבחר הזה בכל הדורות עם כל שינויי דמותם ותכונותיהם הגופניות השונות זו מזו, וזאת היא גם דעת המקובלים בגלגול הנפשות) אפס גם בזה לא נחה עוד דעת הרב ז"ל כי בכל זאת הלא נחשב כל אדם אשר לו דעת ורצון חפשי המשתנ' תמיד לפי שינוי יתסי הזמן והמקום אשר הוא נמצא בתוכם לעצם אחד נפרד בפני עצמו אשר איננו מחויב עוד לשמור ולעשות כל אשר קבל על נפשו איש אחר כמוהו באלה ובשבוע'. אף כי דמה אליו בכל שאר הבחינות הנפשיות והגופניות ? ועוד ספק אחר מעיר הרב ז"ל על ענין וחומר השבועה והאל' הזאת אשר קיומה הנצחי מבואר בכ' "אם ימושו החקים וכו' גם זרע ישראל ישבתו" וכו' כי אם נאמר שהכונה שלא יהי' האפשרות ביד ישראל לעולם לעבור ברית ה', יקשה כי לפי זה תבטל מהם כבר הבחירה החפשית אשר היא העיקר והפנה אשר עליה נוסדו כל לימודי התורה, ושכר וגמול הטוב והרע?, ואם נאמר שאף שאינם רשאים לעבור על השבועה והאלה הזאת ונחסרה מהם היכולת המוסרית לזה יש להם בכל זאת היכולת הגופנית לזה, הלא תבטל עי"ז בהשקפה הראשונה הבטחת הכ' שלא ישבתו מהיות עוד גוי לפניו ? אחרי שאינו נמנע מהם בכל זאת לעבור את בריתו ? מלבד כי כאשר יסופר לנו מפי הנביאים ואנשי הרוח, וכאשר יורה גם הנסיון עברו ישראל כמה פעמים כבר את הברית, והפרו את החוק האלהי, גם לא נוכל לאמר שכונת הכ' רק שתמיד נשאר הכח והמשפט ביד הי"ת להכריח את ישראל להקים דברי הברית אשר כרת עמם בעבור השבועה שהשביעם על זה ולהענישם בעבור זה גם בעונש יותר גדול אם יעברו עליו, כי כמו שלא יצטרך אדוני הארץ המושל בארצו כחפצו ורצונו להשביע את עמו שיפרעו לו המסים אשר הם מחויבים לתת לו בכל שנה ושנה, אחרי שגם מבלעדי השבועה הזאת יש כבר כח ותוקף בידו להכריחם לזה, כן לא יצטרך גם הי"ת לזה אחרי שיחסו לישראל כיחס האדון אל עבדו הנתון תחת ידו ומחויב לשמור מצותיו אף שלא נשבע עליהן ? ועוד ספקות אחרות העיר הרב ז"ל על כל זה (עיין בפנים,) ע"כ פנה דרך לעצמו, ואומר כי השבועה והאלה הזאת, היא רק כעין ענין וחק טבעיי, אשר הטביע ה' בקרב לב כל ישראל מאז היה לגוי עד סוף כל הדורות, להדבק תמיד בה' אלהי אמת, ושלא לעבור בריתו כולם גם יחד, באופן שאם גם היה לפעמים ויהיה עוד עד דור אחרון, שיתעו מהם רבים או מעטים לעבור בריתו ולזנות אחרי אלהי נכר, בכל זאת הוא כעין נמנע קיים, שיהיו כלם סרים מאחריה' ועוזבים אותו, ונדמה זה לחוק טבעי אחר שיסד ה' בטבע בעלי חיים, שישתדלו תמיד לא לבד לשמור את נפשם, ולהשאיר גופם כל הימים הקצובים להם פה עלי ארץ לפי טבע כחותיהם וליחותיהם הגופניות, ויחסי מקומם וזמנם, ושלא לאבד עצמם לדעת לפני בו קצה זה, כי אם גם לפרות ולרבות בארץ למען השאיר מינם עלי ארץ גם אחרי אשר יעלה המות כבר בחלונם להכרית אישיהם הפרטיים, וברית טבעיי זה נשאר תמיד קיים לעולמים, באופן שאם גם ימצאו לפעמים אנשים מעטים אשר במר נפשם על קשי גורלם ישלחו ידם להמית את עצמם, או אשר יחדלו בעבור סיבות שונות מהתקשר בעבותות אהבה עם חברם ואשת בריתם לפרות ולרבות ממנה, בכל זאת הוא נמנע קיים שיעשו כן כל בני אדם או שאר בע"ח גם יחד להחנק ד"מ כלם ביום אחד, או לחדול תמיד מנגוש אל אשה, כי הרגש והתפעליות טבעם אשר לא יוכלו להיות מגורשים מקרב לבם לצמיתות, יאלצו ויכריחו תמיד את רובם לבלתי עשות ככה כן הוא הענין גם בבחינת ישראל אל הי"ת, כי בעבור שהכירו אבותינו הראשונים אותו ועבדוהו בלב שלם, הבטיחם שכל עוד שיחזיקו זרעם אחריהם בתומתם, ייטיב להם לתתם עליון על כל גויי הארץ, אפס אם יעזבו את בריתו, וחקיו לא ינצורו, יסיר חסדו ואמתו זה מהם המובטח להם רק בתנאי שישמרו את בריתו, (כאשר באר הרב ז"ל כל זאת במשל נחמד עיין בפנים,) ובהסתירו באופן זה

[563]להיות מבואר שאין אדם מוריש לבניו ולזרעו אחריו חובת נדר ושבועת איסור לדורות עולם באופן שלא יוכלו למחות בה כל זמן שלא קבלוה עליהם בהגיע לפרקם אם בהודאה או בשתיקה שזה לא יתכן מן הדין דמהיכא תיתי לא מצד הגוף ולא מצד הנפש. כי הנה גופי הבנים העתידים לא היו ולא נמצאו בעת השבועה כי אם בכח רחוק והוא מבואר כי לא בכח זה יגבר איש להשביע את בניו וכ"ש מצד הנפש הדברית שהוא ידוע שאין לו לאב בה שותפות ושום הקשר שהיא ידוע שאינה נדונית על פי שבועתו ואיסרו אשר אסר על נפשו. וכמו שבא מבואר בדברי יחזקאל הנביא מה לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר אבות יאכלו בסר ושיני הבנים תקהינה חי אני נאם ה' אלהים אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה בישראל הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה הנפש החטאת היא תמות (שם). יורה באמת שאין הקשר אבות ובניות בין נפש האב ובין נפש הבן ושהם אצלו ית' בשוה מבלי שתוף כלל ולכן הנפש החוטאת היא תמות בעונה ולא בעון אבותיו. וכמו שתורה על זה כל הפרשה כלה. וגם ירמיהו אמר דברים כאלה והוא עצמו בעיני מאמר החכם שלמה באומרו יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו וגו' ולמי אני עמל וגו' (קהלת ד') כי על החלק השכלי שבאדם ידבר שם כמו שביארתי והוכחתי במקומו. והנה אחר שלא יושלם שום

את פניו מהם, יהיו לאכלה לבז ולמשיסה לכל עמי הארצות, לא לבד בעבור עונש סורם ממנו, כי אם בעבור שהם המעטים והחלשים מכל עמי הארצות אשר סביבותם, כאשר ירמוז על זה גם דברי חז"ל שאמרו ד"מ "מלמד שכפה עליהם ההר כגגית וא"ל אם תקבלו את התורה מוטב, ואם לא שם תהיה קבורתכם" כי באבדן מעלתם המוסרית הם באמת גרועים מכל משפחות האדמה, אשר יוכלו אז לכלותם ולהשמידם על נקלה (ועיין מזה גם ביאורי למעלה במדבר קכ"א ע"א) ועי"ז הטביע הי"ת גם בלב האומה הישראלית ההרגש הפנימי כי לא תסכים לעולם בכללה להפר ברית ה' לסבב בזה כליונה המוחלט, כי זה הלא היה דומה להסכמת כל בני אדם יחד לסבב ברצונם החפשי אבדן נפשותם בשלוח ידם אל עצמם ואל בשרם, או אבדן מינם מעל פני האדמה ע"י שיחדלו כלם יחד בבחירתם החפשית מהשתדל לפרות ולרבות בארץ מה שהוא באמת נמנע קיים לעולם כמו שכתבנו כבר למעלה, וע"ז מורה גם מאחז"ל "כבר קבלוה בימי מרדכי" ר"ל שגם אז ראו כי כפסע היה בינם ובין המות ואבדן כל האומה הישראלית ע"י הצרים אשר קמו אז עליהם מסביב לכלותם. לולא ה' שהיה להם להצילם מידם בעבור שבכללם שמרו בכל זאת את תורתו והחזיקו בדתם ואמונתם האמיתית, ואלו עלה אז על דעת כלם לפרוק עול התורה והאמונה מעל שכמם היו כלים ועובדים כרגע, ושפטו מזה בצדק כי חייהם ואורך ימי עמם עלי ארץ תלוים רק בשמירת התורה והאמונה אשר ע"כ קבלוה עליהם, ואמתת משפט זה יכירו וידעו גם כל ישראל עד סוף כל הדורות, אשר ע"כ תשאר כללותם לעולם אחוזה דבוקה בה' ואמונתו האמיתית, ורק זאת היא לדעת הרב ז"ל עצם השבועה וברית האלה הנכרת עם כל נפשות ישראל בערבות מואב מני אז עד סוף כל הדורות אשר היה שם ואת אשר לא היה, וע"ז רומז גם מאה"כ "אם ימושו וכו'. גם זרע ישראל ישבתו" וכו', כי כמו שאף שהוא ביכולת הי"ת לבטל חקי הטבע אם ירצה בכל זאת, כפי מה שיסד בעולמו אשר הוא חפץ בקיומו, לא ימושו החקים האלה לעולם, כן הדבר גם בבחינת ישראל כי אף שבלתי ספק יהיו בהם בכל הדורות והזמנים יחידים רבים או מעטים אשר ימירו חקי דתם ואמונתם ויחלפו תורות, ויענשו על זה, בכל זאת לא ישוער, שתסכים לעולם כל האומה הזאת בכללה להמיר דתה ואמונתה להפר חוק ולעבור ברית, לסבב בזה שביתתם הכללית, מהיות עוד גוי לפניו, אף שגם זה איננו בגדר הנמנע המוחלט, וע"ז רומז גם מאמר המדרש שהחל בו הרב ז"ל "לפי שהנפשות שם היו וגוף עדין לא נברא" וכו' ר"ל שאף שגופי הדורות האחרונים לא היו אז עוד נבראים בכל זאת החוק הטבעיי שהטביע ה' בנפשות כל האומה הישראלית מני אז עד סוף כל הדורות שם היה, באופן שכל הנפשות ההן כמושבעות מסיני הנה.

עונש לנפש הבן ממעש' האב איך יתפש בדברו וילכד במאמרו וכ"ש שימשך זה עד סוף כל הדורות כמו שיראה מהכתוב האומר כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני יי' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום ובכל מקום שנמצא בפי חז"ל (שבועות כ"א:) שכל בר ישראל הוא מושבע ועומד מהר סיני על כל דברי התורה הזאת. אמנם יראה שזה מה שכוונו חז"ל התרתן במה שאמר במאמר שזכרנו ובזולתו שהיו כל הנפשות העתידות נמצאות במאמר ההוא והמה קיימו וקבלו עליהם להשלים ולקיים עד סוף כל הדורות. אבל עדין יש במאמרם זה עיון רב לדעת איך היו הנשמות שם בלי גופות כי חבור הנפש והגוף מהכרחיות האדם הנמצא אצל המצות הוא ומעצמות מהותו. וכמו שבא בתורה בפירוש אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא י"ח) ירצה שאין חובת מעשה המצות נמשכת רק בהיותו אדם כלומר מחובר מגוף ונפש ובהפרדם זה מזה אינו אדם ואינו בכלל וחי בהם כי במתים חפשי וכמו שאמר החכם באשר הוא סוף כל האדם (קהלת ז') וכמו שיבא בנעילת השערים ב"ה. ועוד שהרי הוא מבואר שהתורה והמצוה חובת הגוף הם וגופא ודאי בהפקרא ניחא ליה ומן הדין אין חבין את האדם שלא בפניו והיה הוא צריך להיות שם לקבל עליו וכבר אמרו כתובות (י"א.) קטן שנתגייר מטבילין אותו על דעת ב"ד ואם הגדיל יכול למחות וכ"ש כשלא היה שם כלל. גם מה שאמר שהיו שם אוכלוסא כוללות כל הדורות וכל הפרצופין כי על כן אמרו כי הרואה אוכלוסא שיש בה שש מאות אלף רגלי יברך בא"י חכם הרזים (ברכות נ"ח.) כי מעתה א"א להמצא שום אדם בדורות הבאים שלא היה שם בדמותו וצלמו בגופו ונפשו ושלזה אין בשום אדם יכולת למחות במה שקבלו כלם בהר סיני באלה ושבועה. הנה אלה גם הם דברים קשים על השכל לקבלם והנם חלושים לתלות בהם שאלה כזאת אשר בה ועליה תלוי קיום ועמידת הברית והשבועה אשר לו יתעלה עמנו תחת שבועתנו זאת שאנו מושבעים עמו דהא בהא תליא וצריך קיום וחזוק גמור שלא יופרו לעד לעולם כמו שאמר אם ימושו החקים האלה מלפני נאם יי' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים: ואולם אנכי מעורר על חומר השבועה הזאת והנחתה ספק עצום שזה תארו. שבועה זו שאלו הנשבעין מושבעין ועומדין בה לא ימנע משיש בידם יכולת בחיריי לעבור עליה או לאו. ואם נאמר שאין ביד בחירתם יכולת לעבור עליה הנה כבר תתבטל פנת הבחירה אשר עליה העולם עומד וצורך כל התוכחות והמוסרים הכתובים בתורה שכלם לא נאמרו אלא לבלתי עשות את כל המצות והפר בריתם. והנה על כרחינו אנו צריכים להודות שהם יכולין לעבור על השבועה מכח אפשרותה אע"פ שאינם רשאים מפאת שבועתם. והנה כאשר יונח האפשר ההוא נמצא הרי יקרה מהנחתו בטל והוא ביטול כל

הכתובים המעידים שלא יתבטלו חומרות השבועות הללו לעולמי עד ושלא ישבתו העם הזה מהיות גוי בפניו כל הימים. וקשה עוד מזה מה שנתבאר מפי כל הנביאים ומפאת הנסיון שכבר עברו כלם לעבור אלה והפר ברית. והנה אם כן לפי המונח בטלה ג"כ שבועת האלהים הסמוכה עליה וכבר אבדה התקוה ח"ו. ואם תאמר אין מצורך הקיום הנצחי שמירת השבועה כי אם מציאותה לבד כי אחר שנשבעו לו כבר זכה עליהם בכח שבועתם לכוף ולהכריח אותם על קיומה כמו שאמר על יד יחזקאל (כ) חי נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם מה שלא יעשה כן זולתה. הנה זו באמת קשה מן הראשונה. כי יש לשאול אם יש לו יתברך עליהם דין שבועה זו או לאו ואם תאמר שיש לו עליהם דינה כלומר שהם חייבים לשמור ולעשות את כל דברי התורה מעצמם ושבועה זו חומרא יתירה היא כמי שמשביע לחבירו לפרוע לו חובו הנה השבועה הזו אצלו יתעלה היא שבועה בטלה כי ההכרח ההוא שיש בידו לעשות להם מכח השבועה הוא עצמו יכול להכריחם מבלתה כי מה טעם שישביע אדוני הארץ אחד מעבדיו שיפרע לו חובו כדי שיוכל לכופו על פרעונו כי הנה בזולת השבוע' יוכל להכריחו אדרבה מוטב שיכריחם בלי שבועה ממה שיכריחם אחר עבור אותה. ואם נאמר שאין לו עליהם דין שבועה זו הנה באמת השבועה עצמה היא תחלת האונס ועקרו כי הוא יתעלה בקש אותה מידם וע"י נביאו השיא ופתה אותם עליה ומה טעם שיכריחם לעשות דבר שהוא הכרח ופתה אותם להשבע על עשייתו אם יתיר לעצמו האנסות על השבועה יתירהו בלא שבועה דמאי דעביד הא נפל בהא: ועוד שאם כן אין לו עליהם רק דין השבועה לבד לא עקר התורה והמצוה. שאתה אם יש מחברך אצלך מנה ונשבעת לו לפרעו ביום פלוני הנה כשעברת על השבועה יש לו עליך שני דינין. האחד חיוב הממון עצמו והשני חיוב השבועה. אמנם אם נשבעת לתת לו דבר שלא נתחייבת לו הנה כשתלקה על השבועה שעברת ודאי תפטר מן הממון וכן ג"כ כשנענש דין עוברי שבועה לבד כבר נפטר מהתורה והמצוה ואין לו עלינו שום חיוב עליה כמו שיראה מהכתובים שזכרנו ראשונה ומה זה שאמר יחזקאל אחר המאמר הנזכר והבאתי אתכם אל מדבר העמים וגומר. והבאתי אתכם במסורת הברית (שם כ'). עוד אמר במקום אחר ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם (שם ל"ו) והנה מכל אלו הצדדים יראה בבירור שאפילו יניחו שהיה ביד האבות כח להשביע לבנים לא היה כח בשבועה ההיא להמשיך בחבלי מציאותה ובעבותית קיומה הדבוק הנצחי ההוא שרצו שיתלה בה: האמנה כי לדעתי אין דבר השבועה הזאת כמו שחשבו רבים ואין קיום ונצחיות ברית השם יתעלה ואהבתו עם האומה הזאת תלויין בחומרתה אבל הוא קיום ודבוק טבעי

הכרחי גדול וחזק ממנו לא ישוער בטולו בשום צד וענין בעולם. והוא מה שיחייב חק וטבע כל נמצא שלא להפרש מחייו ומה שישים ברית כרותה לכל ב"ח שלא יאבד את עצמו שזה אם ישוער באחד מעיר וברוב הימים להפסד דמיונו יעבור החוק ההוא ויאבד את עצמו הנה באמת לא ישוער אפשרותו על כל אישי אותו המין וכמו שאמר בטלה דעתו אצל כל אדם (פסחים מ"ד.) וכן על זה האופן עצמו לא ישוער אפשרות הנזר האומה הזאת מאלהיה וממצותיו וחקיו בשום פנים כי הוא חק מוטבע בהם יותר חמור ויותר חזק משבוע'. וכדי שיתבוננו בו רבים נעריך עליו משל נאות ומסכים לפי ענינו. הרימותי בחור מעם פקח ובעל זרוע בפקחותו עקב אנשים ובאונו שרה על נגידים על כן שנאו אותו שרים רבים וישטמוהו בעלי חצים ולא מצא מנוח לכף רגלו עד שבא להסתופף בחצר בית המלך לחסות תחת כנפיו וישנס את מתניו להתחזק בעבודתו ושמירת ביתו ועשה כרצונו והצליח עד שנשא חן בעיניו ויט אליו חסד ויאמר לו עמוד על משמרתך והזדרז על עבודתך ואשימה עיני עליך להצילך מכל אויביך הקמים עליך ועוד אתן לך עושר ונכסים לרוב ואגדיל את כסאך למעלה וכבוד על כל השרים ואתנה בריתי על כל הדברים האלה ביני וביניך ובין זרעך עד עולם רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת אחריך בכל עבודת הבית ומשמרתו והשבע על הדבר הזה. וישמע הבחור וייטב בעיניו וישתחו לפניו וקבל עליו עבודת המלך ופקידות ביתו עם כל תנאיו ויעבוד אותו הוא ובנו ובן בני והצליחו בעבודתו ויגדלו עד מאד ובנו ערים וישבו והרבו עבדים ויקבצו עושר וכבוד ונכסים עד כי חדל לספור. ודור רביעי או חמישי כאשר שמנו עשתו מאסו בעבודת המלך ומשמרת ביתו מיאנו בשירותו ויפרו בריתו ומיחו במה שעשה אביהם הראשון מקבלת עול מלאכת המלך ושבועתו ופקפקו בה לאמר מי נתן כח ביד אבינו למכור אותנו ביד המלך לצמיתות הלא לנו ולבנינו רשות ויכולת לשוב מאחריו ולעזוב עבודתו והיינו נקיים מאלתו. ויאמר להם המלך עתה כדבריכם כן הוא אמנם אם הנקה תנקו מהיות עבדים לפני גם אנכי נקיתי הפעם מכל מה שהבטחתי לכם בנדרי וכל מוצא שפתי וילכו לדרכם גם המלך נסתלק מעליהם ויעבור כרוז בכל מלכותו כי האנשים ההמה אינם תחת משמרתו ושלא יטלו עוד פרס מאתו גם העביר מהם כל כבודו וישמעו כל השרים אשר היו אויביהם מלפנים ויקומו עליהם ויהרגו אנשיהם וילחמו בעריהם ויקחו את כל ארצם מידיהם ויבוזו את כל שללם עד אשר אבדו מן הארץ ורובם גועו והנשארים בהם דלו מאנוש נעו ועתה האמור תאמר למלך בליעל לומר שהענישם כל זה העונש על שסרו מעבודתו בהיות לאל ידם לסור אחר שלא היה כח באביהם להחליט אותם לעבודה ההיא. ודאי לא. כי הוא לא הענישם על סורם מעליו כלל אבל אולתם

תסלף דרכם בסורם משותפות המלך אשר יסד אותם אביהם כי הם פירשו ממנו והנה גם הוא פירש חסדו וטובו מהם. והנה לזה א"א לשער בשום בעל שכל שיסכים בדעתו לבטל החברה והשותפות הזה ולהפר בריתה בשום צד אבל חוייב שברית כזאת אם תהיה במציאות לא תופר לעולם כמו שהוא ברית כרותה על כל בעל שכל שלא יאבד נכסיו ושלא יהרוג את עצמו וכ"ש שיוחזק ויתקיים טבע זה הענין חזוק וקיום נצחי בהיות אנשי הברית רבי המספר מאד כעם גדול או אומה שלמה אחת וכן בעינו הוא ענין קורבת האומה הזאת אל האל יתעל' בלי ספק כי הנה יעקב אבינו בחור מהאבות מתחלתו עקב את אחיו שתי פעמים ובאונו שרה עם גדולים עד שנשטם מעשו ויברח שדה ארם ועם לבן גר ובו התקוטט ובשובו נעכר להבאיש ביושב הארץ הכנעני והפרזי ולא היה לו מנוח מפניהם כי אם בבוא לחסות תחת כנפי השכינה כמ"ש לאל הענה אותי ביום צרתי ויהי עמדי בכל הדרך אשר הלכתי (ברא' ל"ד). והנה לפי שישרו מעשיו ועבודותיו לפני אלהיו הבטיחו לשמרו מכל אויביו ולהצליחו בכל דרכיו וכרות עמו הברית ואת בניו עמו לדור דור כמו שאמר והנה אנכי עמך וגומר (שם כ"ח) וכל הפרשה כלה תחלה וסוף. אמנם הברית הזאת טס כל תנאיו ביאר אותה באר היטב לבני בניו אם במעמד הר סיני באמרו ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו' והייתם לי סגלה מכל העמים וגומר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגומר (שמות י"ט) ויותר מבואר בפרשיות הבריתות ובמה שנתבאר באומרו ויי' האמירך היום להיות לו לעם וגומר ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה וגומר (דברים כ"ו) סוף דבר כל התורה תבא ותעיד כי בהיות ישראל על משמרתם ומעמדם גם הוא יהיה בעזרם וישמור אותם וינשאם וינטלם עד העולם וכל זה בתנאי כפול וחזק מאד. אמנם אם ישוער שזאת האומה וכל אנשיה יחדיו יבערו ויכסלו לסור מאחרי יי' ולקרא תגר על האבות הראשונים אשר הביאום בברית הזאת וימאנו בו לאמר אי אפשנו בו ולא בתורתו ויען זאת יסלק השם מהם חברתו והשגחתי ויעזבו למה שימשך להם מהשנאה הקדומה מהתקוממות האויבים הרבים לאכול אותם בכל פה ואין עוזר כמו שאמר הכתוב בפירוש ויעזבו את ה' ויעבדו לבעל ולעשתרות ויחר אף ה' בישראל ויתנם ביד שסים וישסו אותם וימכרם ביד אויביהם מסביב ולא יכלו עוד לעמוד לפני אויביהם (שופטים ב') והוא מה שיתמיד הוראתו בכל ספר שופטים. והוא אומרו ע"י ירמיה כי הנני קרא לכל משפחות ממלכות צפונה נאם יי' ובאו ונתנו איש כסאו וגומר (ירמי' א') כי אחר שהעביר כרוז שאינם תחת משמרתו הרי הם קרואים מעצמם וכח אין בידם לעמוד כי הנה הנם כעץ הגפן בין עצי היער כמו שזכרנו בשער פ"ד ובהרבה מקומות נמצא כזה וכזה. והנה כאשר ישמידום ויכלום לא

יאמר ודאי שבעונש ההסרה מעליו הגיע להם כל זה השיעור מההפסד אבל חוייב להם זה מסורם מעליו בלי ספק. והיא הוא עקר הברית והאלה אשר לא תופר לעולם. כי לא ישוער לאומה שתבחר בסורה מעל אלהיה בשום פנים כמו שישוער שיבחרו כל אנשים ליחנק יום אחד ומה שאינו בחק טבע האדם לעשותו הנה הוא נחשב לנמנע גמור בחקו כמו שהוא ברית כרותה לעולם שלא יתבטלו אנשיו כלם מצד בחירתם בבטול פריה ורביה וכיוצא אע"פ שאפשר שאחד מעיר יבחר לעשות ולזה היתה הברית הכרותה ביניהם ובינו ית' ברית עולם אשר לא תשוער הפרתו בצד מהצדדים. וכבר נמצא הענין הזה מוזכר בהגדה (שבת פ"ח.) במה שאמר מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית ואמר אם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאוריתא והשיבו כבר קבלוה בימי מרדכי דכתיב קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עושים את שני הימים האלה ככתבם וגומר. הלא תראה כי רב אחא בר יעקב הורה על ענין זה הערעור והפקפוק לא לבנים לבד מהטעם שאמרנו כי גם לאבות עצמם בטענת אונס והכרח שהוא ערעור יותר חזק. והיתה התשובה כבר קבלוה בימי מרדכי ירצ' שלא מכח השבועה ההיא עמדו עליה כי אם מהכרח חיותם שהיא חומרא יתיר' הימנה שאז ראו והכירו שאם ישוער להם לצאת מתחת ידו ומשמרתו יתעלה היו כלם נכונים להשמד להרג ולאבד רגע אחד. שהפורש ממנו הוא פורש מן החיים ולזה קיימו מה שקבלו הראשונים והכוונה אל השואל ואל המשיב להורות שברית התורה והמצוה לא תופר לשום טענ' בעולם שאם לא קובלה מהראשונים היה מן ההכרח לקבלה בכל דור ודור להכרחיות מציאותם ולפי ההוראה הזאת קיימו וקבלו היהודים עליהם בכל תוקף לעשות הימים ההם לעולם כי ימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם. וכבר נתבאר במאמר לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים בשער פ"ט שהכוונה בו בהכרח להורות שמציאות התורה וצרכה לא היו בבחינת האנשים ההם שקבלוה מצד עצמם אבל היה צורכם מצד שהיו חיים לשעה ההיא וכן נמשך הכרחיותה לכל אשר ימצאו בחיים בכל זמן כי עץ חיים היא למחזיקים בה כמו שנתבאר זה שער פ"ט עיין עליו והנה אם כן כל מי שהוא בחיים בכל הדורות הנמשכים הם בכלל הברית הזאת עד עולם על הדרך שאמרנו והנה על זה האופן היה זה החבור והדבוק קיים טבעי אי אפשר להנתק לעולם כמו שהיה ענין הברית אשר כרת השם יתעלה עם העולם שלא להביא עוד מבול על הארץ כי שם באמת עקר הברית וקיומו על פי היושר האלהי היה לבלתי תמצא עוד הסבה אשר בעבורה היה ראוי להביא מבול

לעולם כי הוא לדעתי אמתת סוד ברית הקשת הנרא' בענן ביום הגשם למבינים אותו כמו שכתבתי במקומו ולדמיון והקשר אלו שני הענינים אמר ישעי' הנביא כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח על הארץ וגומר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וגו' (ישעי' נ"ד). כמו שנתבאר זה יפה בסוף שער י"ד דרוש משם כי הוא ענין נכבד מאד ועל פי הענין הזה יהיה מאמר אם ימשו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו וגומר (ירמיה ל"א). והכונה כי כמו שלא ישוער יכולת השם על ביטול חקי שמים וארץ לא מפני שאינו יכול אבל שלא ישוער ירצה בו בשום פנים. כן לא ישוער שתשבות האומה הזאת מהיות לפניו כל הימים לא מפני חומר השבועה והאלה אשר קיימו האבות הראשונים עליה כי אם מפני שלא יתואר אפשרות הסכמתם על ביעולה בשום פנים. ומזה הענין עצמו הוא מה שסמך לאמר (שם) אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ה'. כי הנה באמת שמים לרום וארץ לעומק בעלי שיעור ומדה הם מפאת עצמם אבל יאמר שאין להם שיעור ומדה לפי שלא נמצא מי שישערם וימדדם על אמתתם כמו שכתבנו זה בסוף פרשת מילה שער י"ח. וזהו בלי ספק סוד מאמר את אשר ישנו פה עומד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום כי כמו שאמרנו ברית כרותה אל הכלל שלא יסכימו על הריגת עצמם שהוא ענין טבעי יותר חזק מחמרות השבועה אשר חשבוה כלל האנשים כי השבועה ההיא כבר היו אפשריים לעבור עליה וזאת לא סרה ולא תסור לעולם:

אך[564] אמנם צריך שתדע כי עבור אלה והפר ברית יאמר בשתי מדות שהם ארבעה. אם שיהיו כלל האומה נסוגים אחור נסיגה כללית וכפירה מעקר לומר אי אפשנו בו ולא בתורתו והוא המיאון במעשה האבות כמו שכתבנו. או שיהיו בכללם בלתי שומרי תורה עם היותם מודים בה ובלתי כופרים בעקרה. או שתהיינה שתי חלוקות כאל' בעצמם

[564] אך אמנם וכו' תוכן דבריו בקוצר הוא, כי רק אצל יחידים רבים או מעטים מכלל האומה הישראלית הוא באפשרות שיעברו אלות הברית אשר כרת עמהם ה' בשני אופנים, הא' ע"י שיכחישו בה' או בתורתו המקובלת מאבותם, והב' שיודו בה' ובתורתו ובכל זאת יפתה לבבם לסור מחקי התורה בעבור נטיות לבם ותאותם החמרית, ועל כל אחד מאלה יענשו החוטאים בב"ד אם נודעה חטאתם, ואם לא נודעה חטאתם, או שיעלימו הב"ד עיניהם מהם, יענישם ה' על עונם כראוי, אפס בבחינת כללות האומה הישראלית תתכן רק האפשרות. שיעזבו לפעמים כולם חקי התורה ויחדלו לעשותם בפועל, בעבור נטית יצרם הרע, אבל לא להכחיש חלילה בה' ותורתו לצמיתות להפר בריתו אתם כמו שכתבנו כבר למעלה: וע"ז רומז גם מאה"כ "כל זאת וכו' ולא שקרנו בבריתך, לא נסוג אחור וכו' ר"ל אף שלפעמים נטתה אשורנו מני דרך הנכוחה והישרה בבחינת רוע פועל כפינו ומעשה ידינו, בכל זאת במצפון לבנו נשארה תמיד האמונה האמיתית בך, וזש"א ג"כ אח"כ "אם שכחנו וכו' ונפרוש" וכו' רומז הכ' בזה לדעת הרב ז"ל על אותם היהודים שהיו בזמנו (עיין תולדות הרב ז"ל) ואשר ישנם עוד עד עתה כמעט בכל הזמנים והמקומות, אשר רק בעבור אימתם ופחד המות, או בעבור חמדת ההון והרכוש ושאר קניני הזמן המירו דתם למראה עין, ופרשו כפיהם אל זר, ובכל זאת לא שכחו לקרוא במסתרים בשם ה' אלהים אמת,

באנשים מעטים ומתי מספר מהאומה. והנה החלוקה האחת היא אשר הארכנו בבירור היות להמנעות מציאותה טבע קיים כי שקר הוא שיאמר אפשרות בשהאומה בכללה תהיה כופר בעקר מה שהנחילוה אבותי' לגמרי מבלי השאיר לה שורש וענף ושעל זה נסמכו כל הכתובי' המקיימים הקשר האלהי. עמהם ברית מלח עולם. אמנם החלוקה השנית היא באמת אפשרית והיא מה שיצאה מציאותה אל הפועל בעונותינו ובעונות אבותינו ברוב הזמנים ועליה לא על זולתה נכרתו כל בריתות שבתורה וכל התוכחות שעברו עלינו מאז שגלינו מארצנו ונתרחקנו מגבולינו ובכל זאת לא אבדה תקותנו ולא נכזבה כי נסמכנו על רחמיו הרבים ישמור לנו חסדו ואמתו יען וביען לא סרנו מאחריו ליסוג אחור מהיות לו לעם תורתו בלבנו עם היות שלא שמרנוה כמשפט כמאמר המשורר כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך לא נסוג אחור לבנו ותט אשרנו מני ארחך (תלים מ"ד). והכוונה שלא נסוג לבנו מאחריך עם היות שאשורנו נטתה מני דרך במעשנו. וכן אמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר (שם) שהכוונה אע"פ שבמעל ידינו פירשנו כפינו לאל זר והוא מה שסמך הלא אלהים יחקור זאת כי הוא יודע תעלומות לב. וזה עצמו מה שהבטיח בסוף הברית ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם (ויקרא כ"ו) ונתן הטעם כי אני ה' אלהיהם ולא יעזבוני מלבבם ולא ימירוני באל אחר. וכן בפרשת כי תוליד אמר בסוף ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו כי אל רחום ה' אלהך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח וגומר (דברים ד') וכן בכל מקום ישים התחלת ועקר הישועה האחרונה קיום האלהות ושרש האמונה בלבם. הרי שהוא מבואר שאין שום מקום לפירוד החבור האלהי מהאומה הזאת בשום חלוקה מאלו השתים אשר הם בענין כללי וכ"ש שעל חטא היחידים בשום אחת משתי החלוקות האלה לא תזוז ממקומה אלא יעבור היחיד או היחידים ההם בשלח העונש הכתוב בתורה ונסלח לכל עדת בני ישראל. וזה שאם חטא יחיד או יחידים במין השני מהחטא רצוני בשיעבור או יעברו על אחד מכל מצות ה' או יותר בעודם מודים בתורה ובקבלתם ודאי זה יתחייב בעונש הכתוב בהעל החטא ההוא ע"פ הודאת עצמו כיון שהוא מודה בקבלת התור' ההיא אשר תניח העונש ההוא וזה בין שיהי' נודע לב"ד או לאו ואם נודע לב"ד כבר ידינוהו במשפט כתוב ואם לאו דינו מסור לשמים דכתיב ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם וגו' (ויקרא כ') וכמו שאמרו אע"פ שד' מיתות ב"ד בטלו דין ארבע מיתות לא בטלו (כתובות ל'.) אמנם אם היחידים הללו היו מהמין הראשון שזכרנו בהיותם כופרים בעקר התור' עצמה ויוצאים מכללה אם הדבר נודע לב"ד ישפטו ג"כ מדין התור' על ידם היותם חומסים ומעוולים

את הרבים ופורצים גדר הכללות ובמשפטיהם ישפטוהו לפי שדין היחידים אצל הכלל כדין היחיד אצל עצמו וזה כי כמו שהיחיד המודה בכלל התור' יענש בעברו על אחת ממצותיה. כן קצת העם הכופר יענש על דברי התורה אשר יודו בה כללו כי הכלל כלו כאיש אחד. והוא עצמו משפט כל עובדי ע"א וכן עיר הנדחת הכתובים בתורה ומה שחשבו בני ישראל לעלות בעבורו לצבוא צבא על בני גד ובני ראובן כאשר חשבום לסרים מעל ה' אלהיהם ח"ו (יהושע כ"ב) וכל זה יתחייב מאמתת מה שאמרנו מהיות התור' כלה כענין אחד שלם ומהיות כל האומה בכללה כעצם אחד או איש אחד תמים כאשר נתבאר בפרשת שטים שער פ"ג. ואם לא היה הענין נודע לב"ד באמת דינם מסור לשמים מהטעם הנזכר:

הנה אלה הם דרכי ה' וארחות תורתו הישרים אשר באורם נראה אור בענין השאלה הזאת שעמדנו עליה ועליהם תסובינה כל הפרשיות הנזכרות בתורה ובנביאים כל א' לפי דרכה וענינה ובהם תתבאר יפה הפרשה הזאת שאנו בביאורה עם המאמרים שזכרנו ראשונה כמו שאומר:

אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם וגו'. לעברך בברית ה' אלהיך וגו'. למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך וגו':

כי הנה אחר שגמר כל דברי הברית אשר כרת עמם בחורב וכל האלות הכתובות בו כמו שביארנו בשער הקודם אשר כבר הנחנו שהוא וכל הדומה לו לא יאות כי אם ע"פ החלוקה השנית שזכרנו רצוני היותם מודים באלהותו יתעלה ובקבלת תורתו ועושי' אינם אותה אמר עכשו כי ההתיצבות ההוא שעמדו לפני הש"י כללם ופרטם לקבל עליהם את כל דברי הברית ההיא הנה התכלית ההוא למען הקים אותם לו לעם והוא יהיה להם לאלהים כאשר נשבע לאבות לברית עולם. וזה כי כשיעברו על ד"ת אשר הם מודים בה ובעקריה הוא ייסר אותם בשבט אנשים ובנגעי בני אדם וייסורין קשין ממרקין אותם ולסוף ישארו בברית עמו כמ"ש ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם (ויקרא כ"ו) כנזכר. וכן אמר לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך וגו' . והוא עצמו מה שאחז"ל במאמר ההוא שזכרנו שהשיב יחזקאל לאותם שדרשו מעמו משפט השאלה הזאת כי הנה באמת נאמר שם באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' ואמרו לו בן אדם כהן הקונה את העבד וכו' יורו הוראה עצומה שהם אינם כופרים בו יתעלה וממאנים באלהותו ומעררים על קבלת אבותיהם אבל לדרוש אותו הם באים וגם שמו ראשית הנחתם שקנה אותם הרב להיות לו לעבדים אלא שראו כי צורם מכרם ויי' הסגירם ביד אדונים זולתו ונסתפקו אם

נשארו מכאן ואילך ברשות עצמם כעבד שמכרו רבו או הפקירו ומעתה יהיו משולחים ועושים כרצונם כאומות עכו"ם. ולזה השיב להם יחזקאל זו העולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוי' וגו'. לומר שאין הכוונה לו יתע' בשלוחכם על זה האופן אבל לקיים עול מלכותו עליכם ע"י יסורין שייסר אתכם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה על כל עונותיכם אשר הקשיתם עורף כנגדו באופן שעכ"פ ימלוך עליכם ולא יסתלק מכם לעולם כי כל זמן שאתם מודים באלהות הרי אתם בשבועה עמו והוא אומרו כי בשבועה אתם עמדי וכו'. וזהו מה שקיימו יפה במ"ש למען הקים אותך היום לו לעם כאשר נשבע לאבותיך שלא אחזור בדבר שנשבעתי לאבותיכם. והוא מבואר שאין מקום לשבועתו אלא כל זמן ששבועתם קיימת כמו שביארנו ושם (תנחומ') ביארו ג"כ שאמר להם שהוא יתעלה ג"כ לא מכרם בדמים כדי שיהא להם משפע העבד הנמכר שנאמר חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו (ישעי' נ"ב). אמנם להיות ענין החלוקה הראשונה נמנעת בחקם רצוני שיסכימו כלם על החזרה והנסיגה ממה שקבלו אבותיהם מעקרו כמו שכתבנו. אמר ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני יי' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום כי קשר אמיץ והכרח טבעי חזק יחייב אתכם לבלתי יסוג אחור נסיגה כללית שאין צריך לומר שתספיק לכם הנמצאים פה היום אלא שתספיק לכל דורות עולמים לפי שא"א לאומה בכללה שיפלו כלם בעצה נבערה לפרוש נפשם מהחיים כמו שנתבאר מטעם המשל ומהראיות הנלוות אליו. והיא תראה כוונת חז"ל שאמר בזה המאמר עצמו אף דורות העתידים לבא היו שם באותה שעה כלומר שכיון שא"א להתחדש דבר שיתן אפשרות לבנים העתידים לעורר ולפקפק על התורה ועל השבועה הנה באמת שם היו כל הדורות בנים יולדו עד סוף העולם. והוא מה שביארו רבי שמואל בר נחמני יפה באומרו לפי שהנפשות היו שם וגוף עדין לא נברא לומר כי אע"פ שהגופים עדין לא נבראו היו שם הנפשות בלי ספק וכמ"ש שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצום את בניכם וגו' כי לא דבר רק הוא מכם כי היא חייכם וגו'. והנה באמת חיי הנפשות היו שם לדורי דורות. ומעתה כבר הוא נמנע בחק הטבע הכללי למאוס בחיים והוא ענין אמתי מאד בלי ספק וכמוהו יהיה מה שאמר מהאכלוסא שא"א לצאת אל המציאות אומה שתשתנה מהכוונה ההיא מצד טבעה והרכבות חלופי מזגיה בשום צד. ומעתה עלה כלו כהוגן בענין שתי החלוקות הכלליות האלה ואופני נצחיותם עמו יתעלה עד עולם:

והנה אחר שסדר עניני הכלל על זה האופן נעתק לסדר עניני היחידים ואופני חטאם והסרתם מעליו. והתחיל ואמר כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים וגו' ותראו את שקוציהם וגו' פן יש בכם וגו' והיה כשמעו וגו'. הנה יהיה מאמר כי אתם התחלת דברים נמשכת טעמה להלן כמו כי תאמר בלבבך (דברים ז׳:י״ז) כי אוריש גוים מפניך (שמות ל״ד:כ״ד) ודומיהם. יראה לפי שידעתם את אשר ישבנו וגו' ותראו את שקוציהם וגו' לכן חושש אני פן יש בכם יחיד או יחידים אשר לבבו מהרהר היום שיש ממש בשום אלוה מאלהי העמים אשר ראיתם וידעתם אותם או בעבודה מעבודותם עם היות שמן המחשבה ההיא לא יצאו עכשיו הפעולות אבל אפשר שיהיה שרש מוציא צפע או ענף פורה ראש ולענה לדורות הבאים. והנה היה המשל הזה ודאי מליצה נפלאה נופלת יפה על הענין מאד כי הנה האדם עץ השדה ויש לו דמיון רב עמו כמו שדברנו בו בשער כ"ז. [565]והנה הוא מבואר כי היותר מפורסמת מסגולות כל עצי השדה היא שהשפע היוצא מהאדמה מתהפך בו לפי טבעו ומזגו עד שרבים מהם יהיו שתולים בתוך הגן ויהיה פרי האחד מתוק והאחד חמוץ וזולתו מר והכל לפי מה שעבר בשרשי האילן ההוא או בכל צמח אשר זרעו בו למינהו וכן באמת הוא בכלל האדם כי שפע הלמוד היורד עליו מפאת מעלה או מן המלמד הנה הוא מתהפך בלב כל אחד כפי מה שהוא והאיש הטוב בעצמו כאשר ישמע דבר אע"פ שיקשה ענינו מתחלה הנה הוא ישמע ויוסיף לקח וימתיק הענין בלבו ויוצא פרך ויצץ ציץ ויגמול פרי יפה תואר. אמנם האיש הרע אע"פ שישמע הדבר הנכון הנה הוא מתהפך בקרבו לרע ומר ותעל צחנתו כל פרי רע ומר. ולזה אמרו חז"ל (חולין קל"ג.) שאסור ללמד אל תלמיד שאינו הגון שנאמר כצרור אבן במרגמה וגו'. והוא עצמו שאמר הנה פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה והיה בשמעו וגו' והתברך בלבבו וגו'. כי הנה דברי האלה הזאת יהפכו לברכה בלב השומע הישר והטוב כמו שנתבאר בפרשת הברית אמנם האיש הרע הזה הבליעל הנה הוא כעץ שיש לו שרש פורה ראש ולענה ויהפוך השפע היוצא מהארץ לפי רוע טבעו כי כן הוא בשמעו את דברי האלה הזאת יהפוך בלבו הרע הקללה לברכה ולסוף קללה כפולה תחשב לו. ואחר ששם המשל ביאר אותו ופירש ענין שיבושו ונגע הצרעת אשר בראש נגעו ואמר והיה כשמעו האיש ההוא את דברי האלה הזאת הכתובה למעלה

[565]והנה הוא מבואר, ר"ל כי כמו שבהיות ד"מ עץ תפוח, תאנה, ורמון השונים מאוד באיכותם ומהותם נטועים יחד בגן אחד, ישנו בכל זאת חלקי המים העפר והאויר אשר יכנסו אל תוכם בשוה, את טבעם ומהותם הראשונה להיות בכל אחד ואחד מהם לחלקי אותו הצמח המר או המתוק אשר יכנסו אל תוכו, כן גם לימודי התורה והמוסר אשר יכנסו בלב איש תם דרך יתהוו בתוכו לנצר נאמן עושי פרי תנובה המשמח אלהים ואנשים אף שבקרב איש הפכפך ופועל און יתהוו גם הם לשורש פורה ראש ולענה כמאה"כ פה פן יש וכו' ומאה"כ בהושע כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם, ופושעים יכשלו בם.

על כל המודים בתורה ובלתי נזהרים בשמירתה והתברך בלבבו שמתחכם בעצמו לאמר אחר שהאלהות האלה לא ירעו ולא ישחיתו אלא אצל המודים בתורה ובלתי שומרים אותם הנה אם כן שלום יהיה לי ולא אירא מהם כי בשרירות לבי אלך לכפור בתורה מעקרה והכופר בכל פטור מה תאמר כי ישיגוני הרעות בסלק השגחת משמרתו מעלי כמשל הבחור שנזכ' הנך בתוך עמי אנכי יושב ובפקוד עליהם בטוב השגחתו והסתירם תחת כנפיו בקבלם את הטוב מאת האלהים גם לי גם להם יהיה והוא מה שיראה באומרו למען ספות הרוה את הצמאה והוא משל נמרץ לפי הכוונה כי האדם שיש לו שתי שדות סמוכות זו לזו האחת צמאה צריכה תמיד למים והאחת רוה בלתי צריכה להם כי בידוע כי בהשקותו הצמאה הוכרח להשקות הרוה אף על פי שלא יכוין או שלא ירצה בהשקותה וכן חשב זה הכופר שאע"פ שלא יכוין להשקותו משפע ברכותיו או שלא ירצה בו הנה יקבל הטוב וההצלה בתוך הכלל ויהיה מאמר שלום יהיה לי משמש לשני הענינים להוצאת עצמו מהכלל הנכנסים בברית האלה[566] ולהנצלם מטעם היותו מחובה להם. ולפי שהיחידים הללו הם מורים לעצמם היתר וצד מחילה במה שיכולין לומר אי אפשנו במה שנחלו אבותינו כשירצו להשאר על אחריותם בענין סלוק השמירה מעליהם לזה כיון מה שאמר לא יאבה יי' סלוח לו כי אז יעשן אף יי' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה והעולה על רוחו לא יהיה לומר שהאלות האלה לא נכתבו אלא לבלתי כופרים בתורה וזה חוייב מן הדין כמו שכתבנו שהראוי שישמר עם הקצת דין הכלל אחר שהכלל עומד במקומו וא"א לזוז ממנו ולזה ירבצו בו כל האלות הכתובות על כל העומדי' בברית עליו ומזה יחוייב שימחה יי' את שמו מתחת השמים מה שלא ישוער כן בכלל. ולפי שהיחידים הללו חשבו שלא יוכלו להבדל מכלל האומה ושעל כל פנים יקבלו בתוכם את הטוב ואת הרע לא יקבלו אמר והבדילו יי' לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה. ירצה כי בכל מקום שיהיה בשבט מכל שבטי ישראל יבדילנו מהכלל לרעתו הפך מה שחשב והם יהיו שקטים ושלוים והוא יסבול כל אלות הברית וגו'. ואפשר שירצה כי בענין זה יבדל היחיד או היחידים מהכלל כי היחידים הכופרים בתורה בכלל יהיו תחת האלות הכתובות מה שלא יהיה כן בהתאסף יחד שבטי ישראל כי לא דבר הכתיב במה

[566] ולהנצלו מטעם וכו' כצ"ל ור"ל כי יחשוב אם גם כל בית ישראל ישימו מתג ורסן לתשוקתם הגופנית, באופן שימנעו מהם כמה הנאות ותענוגי הזמן, אני בשרירות לבי אלך להנות מהם ככל אות נפשי ובכל זאת אנצל מהעונש ושלום יהיה לי כי בכל הטוב אשר ייטיב ה' לישראל, יטיב גם לי אחרי שאני פרטיי מהם ומחובר עמהם, ודומה אני בזה לחלקת שדה הרוה אשר לא תצטרך להיות משקה מידי אדם ובכל זאת ישקוה ע"י השדה הצמאה והעיפה הסמוכה לה כמאה"כ למען ספות הרוה את הצמאה, (נראה שהרב ז"ל מפרש פעל ספות מלשון חז"ל בכתובות דף ה' ע"א ספו ליה כתורא שהוא לשון אכילה ושתיה ויתורגם לפי"ז,):

שלא ישוער מציאותו כמו שאמרנו אבל אלו יבושו ויבהלו עד שידעו ויכירו שיקרה אל זה החלק עם הכלל כמהפכת סדום ועמורה ממש. וזה כי כמו שאחר שהבטיח השם לעולם בכללו מהביא עוד מבול על הארץ הבטחה חזקה טבעית שלא תבטל לעולם כמו שביארנו הענין יפה בשער י"ד הנזכר הנה עם כל זה לא נמנע מהעניש הרשעים החלקיים ההם להבדילם מכלל העולם ולהפכם מהפכת זרים ושממות דור ודור. כן אע"פ שתהיה האומה בכללה בטוחה בברית עולם כיוצא בו כאשר זכרנו למעלה האיש או האשה המשפחה או השבט הכופרים בעקר התורה לא ינקו אבל ישמדו ויפסדו לעולם. ואמר הדור האחרון וגו' עד וישליכם אל ארץ אחרת וגו'. ירצה שישיג למקצתם עם התחכמותם בכפרם בכל מה שישיג לאומה בכללה כשיפשעו בסורם מעשות את כל מצות יי' אשר קיימו וקבלו עליהם והנה לא הרויחו בכפירה כלל אבל הפסידו כנזכר. והנה אחר שגמר זה הענין הנפלא אם מצד כללו ואם מצד חלקיו ביאר ההבדל שיפול בעניניו מצד היות החטא ההוא אשר בפרטי' בכל אחד משני המינים נודע לב"ד של ישראל או נעלם מעיניהם אמר הנסתרות ליי' אלהינו והנגלות לנו וגו'. ירצה הנסתרות ממנו הנה דינם הוא מסור ליי' אלהינו להפרע מהם בדיני שמים כפי מה שזכר. אמנם הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות בהם משפט כתוב ככל דברי התורה הזאת כי ב"ד של ישראל ישפטום ככל משפטי התורה כמו שכתבנו. והנה אחרי זה נמשך להבטיח בקיום האומה והשארותה עם אלהיה השארות נצחי לעולם כמו שיבא בשער הבא אחרי זה. ואולם נתבאר תוכן השאלה הזאת החמורה וטוב ענינה ונתבארה פרשה זו כהוגן וכתיקון עם הסכמ' המאמרי' שזכרנו. והנה בשער הסמוך בעז"ה אעבור עליה בהלוך אחר מבלי הפיל דבר מכל הנדבר הנה כלל כי הוא נכון בענינו ושריר וקיים בפשוטו אין שטן ואין פגע רע וזה מה שרצינו בביאורו בזה השער:

שער ק

פרק א

יבאר ענין התשובה וסודה:

והיה כי יבאו עליך וגו' ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקולו.

בפרק אין עומדין (ברכות ל"ד:) אמר רבי חייא כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים עצמם אין לא ראתה אלהים זולתך ופליגא דרבי אבהו דאמר רבי אבהו במקום שבעלי תשובה עומדין אפילו צדיקים גמורים אין אומדים שם שנאמר

שלום שלום לרחוק ולקרוב מתחלה לרחוק והדר לקרוב ואידך מאי רחוק רחוק מעבירה קרוב קרוב לעבירה.

[567]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, הנה כבר ידוע משערים הקודמיה, ואף כי משער ס"ז כי העולם בכללו אשר עליו האציל הי"ת מכבודו ג' ענינים, מציאות, קיום, ושלימות, נחלק לשלש מחלקות, העולם העליון הכולל השכלים הנבדלים אשר לקחו כל אלה מיד בוראם במדרגה יותר גדולה ממה שלקחום זולתם, כי מציאותם יותר יקרה ויותר קרובה למציאות הי"ת, וקיומם מתמיד ושלמותם נעלה ונשגבה מאוד, והעולם התיכון הכולל כל צבא השמים הכוכבים והגלגלים, פחות הערך ממנו בבחינת כל אלה, אבל בכל זאת הכי נכבד הוא, במדרגת מציאותו ושלמותו, כי הוא נברא לדעת הקדמונים מעצם השמים לטוהר שהוא חומר יותר זך ונקי מחומר ד' היסודות, ויש לו קיום באישיו., והעולם התחתון הוא השפל במדרגה מכולם, כי מציאות הדברים הנמצאים בו הוא רק מציאות חמרית ונשמיית המורכבת מד' היסודות השפלים וקיומם הוא רק במינם ולא באישיהם הפרטים, אשר אחרי היותם פה זמן מה יעלו בתוהו ויאבדו אח"כ, ותכלית שלימותם היא רק הצורה המחוברת בהם אל החומר אשר גם היא תאבד מהם באבדו, והנה שלש אלה מיני הנמצאים שומרים תמיד מדרגת הויתם ושלמותם, כי לא יעלו למעלה להוסיף מעלתם אף לא ירדו למטה להיות פחותי ערך עוד יותר ממה שהם כבר עפ"י טבעם ותולדותם. [ואף שהדברים החמריים והגשמיים אשר יד מלאכת חרש וחושב שלטת בהם יתיפו ויהודרו תמיד יותר ממה שהיו במעמדם הטבעי, הנה מלבד כי יפוים זה לרוב אינו בבחינת עצמותם הפנימית כי אם רק בבחינת צורתם החיצונית, הנה לא יוכלו גם הם בעצמם לסבב יפוים והטבתם זאת, כ"א יוכרחו לקבל אותם רק מחוצה להם, מיד האומן והחרש הפועל בהם,] ורק האדם לבדו מבחר כל ברואי עולם התחתון, אשר מצד גופו וחמרו הוא כאחד מברואי העולם התחתון, ומצד נפשו דמי לבר אלהין ושכלים הנבדלים לו לבדו נתנה הבחירה החפשית להתקרב יום יום יותר אל מקורו העליון בהוסיפו אומץ לקנות דעה וחכמה מדות טובות ויקרות להוסיף בהן שלמותו הנפשית. או להתרחק ממנו, ולהתקרב יותר אל העולם השפל אשר ממנו לקח גופו וחמרו, ויען כי האדם לבדו נועד להיות נעתק תמיד ממדרגה למדרגה בבחינת שלמותו נקרא גם הוא לבדו בשם "מתהלך" ביחסו אל שאר הנמצאים ברואי עולם העליון והתחתון הנקראים "עומדים", כמאה"כ "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה" ולהשלמים יחידי סגולה אשר מעולם אנשי שם, כחנוך, ונח והאבות הקדושים תיוחס בעבור זה ג"כ בתורתנו הקדושה תמיד פעולת ההליכה את האלקים או לפני האלקים, כמו "ויתהלך חנוך את האלקים, "האלקים אשר התהלכו אבותי לפניו" ושאר כתובים רבים (עיין בפנים,) ושמירת התורה בעצמה המקרבת את בעליה ותומכיה תמיד יותר ויותר אל הי"ת נקראת ג"כ בשם "הליכה בדרך" כמאה"כ "והודעת להם את הדרך ילכו בה" ומאה"כ "אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'" ומאה"כ "כי ישרים דרכי ה' וכו', ופושעים יכשלו בם" ר"ל שימצאו תמיד בדרכי ה' אלה אבן מכשול לפניהם, באופן שלא יוכלו לעבור משם והלאה, אשר עליו רומזת גם מצות הכ' "הרימו מכשול מדרך עמי" [וברעיון זה בארתי גם אני זה כמה שנים את הכ' (בתהילים ל"ט:ו') "אך כל הבל כל אדם נצב סלה" ר"ל בעבור שכל אדם משתדל עלי ארץ רק בדברי הבל וריק, ע"כ הוא נצב תמיד ואינו מתקרב יותר ויותר להשגת שלמותו הנפשית, "אך בצלם יתהלך איש ר"ל ואף כי שבעבור היותו איש ובן אדם הנוצר בצלם אלקים היה ראוי לי להתהלך לקרבה תמיד יותר אל האלקים בכל זאת אך הבל יהמיון וכו' אח"ז מצאתי כעין פירוש זה גם בדברי רנה"ו בספרו יין לבנון או ברוח חן שלו, ושמחתי מאוד שכונתי לדבריו] אך יותר רעים וחטאים לה' בנפשותם, הם אותם בני אדם אשר לא לבד שלא יתהלכו בדרכי ה' הישרים לקרבה אליו תמיד יותר ויותר, כ"א הם גם פונים אליו עורף לנסוג אחור מהי"ת ולהתרחק ממנו, ולקרבה תמיד יותר אל הרע, לסבב בזה אבדן גופם ונפשם כעור ההולך חשכים, ואין נוגה לו, אשר על נקלה תגוף באבן רגלו או יפול במהמרות ומת לשחת, ומהם אח"כ "ודרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו" ויען כי רבים הם האנשים העוזבים דרך המוסר והמישרים אשר על ידו היה להם לקרבה אל הי"ת, והולכים אחורנית להתרחק יום יום מני אורח הישרה, ע"כ נקראה הטבת מעלייהם "תשובה" כי בהטיבם מעשיהם הם שבים מדרכם הרעה להיות פניהם קדימה ללכת באורח חיים אשר למעלה למשכיל, ופה מצא הרב ז"ל מקום לבאר אופני התשובה לפי שינוי מדרגת בני אדם החוטאים (עיין בפנים) והנה לא לבד עשיית הטוב והישר כי אם גם מניעתו מעשות הרע תחשב לצדקה לאיש השב מרשעו כמו שנראה שמנה הנביא (ישעיהו ל"ג:י"ד) במאה"כ "מי יגור לנו אש אוכלה" וכו'. ר"ל מי יוכל לקרבה אל ה' שהוא אש אוכלה "הולך צדקות" וכו', מואס בבצע מעשקות וכו' מניעת עשיית הרע במדרגה אחת מוסרית עם עשיית הטוב, וכן אמר גם המשורר "ה' מי יגור באהליך וכו'. לא רגל על לשונו וכו'" ואמר אח"כ "עושה אלה" וכו' קרא גם מניעת הרע בשם "עשיית הטוב והישר" וכן אמרו גם חז"ל "ישב אדם ולא עבר עבירה נחשב לו כאלו עשה מצוה" ובזאת גדלה עוד

מעלתו ממעלת הצדיקים, כי הם אחרי שלא טעמו עוד טעם החטא מלפנים, לא ימצאו גם בקרבם תשוקה ונטיה לו, ובעבור זה יוכלו ג"כ על נקלה לחדול מעשות הרע אפס האנשים אשר כבר ערבה להם עשיית הרע הלא בכל עת אשר ימצאו עוד יד ומקום לעשותו יאלצם הרגש תשוקתם ותאותם החמרית לעשותו עוד פעם אחרת ואם בכל זאת יהיו מושלים ושליטים ביצרם לכלא את רוח תאותם ויחדלו מהרע, הלוא כפלים לתושיה תחשב למו. ומשנה יקחו חלקם בתור המעלה המוסרית, ובעבור ענין זה גדלה מעלת השב מדרכו הרשעה ממעלת הצדיק גם בבחינה אחרת כי ברצות השב לעשות פעולה טובה מה, צריך להתאמץ ולהתחזק תחילה להכניע יצרו ותשוקתו הטבעית והרגלו הקדום, אשר כל אלה רוצים למנעו מזה ולהשתדל בכל תוקף ועוז לעשות בכל זאת את הטוב והישר, מה שאין כן הצדיק אשר לא יצטרך בעשותו הטוב להתאמצות ולהתחזקות כלל אחרי שמנעוריו הורגל כבר לעשות אך את הטוב והישר בעיני אלקים ואדם, והנה נודע כי הפעולה אשר תעשה בחריצות והתאמצות יתירה היא יותר שלימה ממה שתעשה בלי עמל ויגיעה רבה ונמשך מזה, כי המעשה הטוב אשר יעשה השב בעמל ותלאה, היא יושר שלם ממעשה הטוב אשר יעשה הצדיק בשובה ונחת ומבלי יגיע כפים. ואחרי כי השב מוכרח תמיד להיות מתאמץ בעשיית הטוב נגד המונעים הפנימיים אשר בקרבו, לא ישוב גם מפני כל מונעים חיצונים אשר יעמדו לנגדו, תחת כי הצדיק אשר אין לו מונע פנימי המכלים בידו מעשות הטוב ואינו רגיל בעבור זה להתאמץ ולהתחזק נגד כל מונע, ע"כ מהר חיש יחדל לפעמים מעשות הטוב והתושיה בעמוד שטן ומונע חיצוני לנגדו במעשהו זה, ואם גם יחלש לפעמים כח השב עד שלא יוכל לעמוד עוד יותר נגד כל המונעים החיצונים, ולא יוכל לבצע מזמתו ומחשבתו הטובה לעשות הישר בעיני ה' בכל זאת התאמצותו והשתדלותו לבדה לעשות הטוב תחשב ג"כ לו לצדקה כמאחז"ל "מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה" (ר"ל גם ההשתדלות לעשות הטוב אף אם לא תעצור כח לצאת אל הפועל.) תחשב לבעליה למעשה טוב, והנה בעבור כל הסבות האלה צדקו דחז"ל במאמר שהחל בו הרב ז"ל באמרם "במקום שבעלי תשובה עומדים אפילו צדיקים גמורים אין עומדים שם", אפס כל זה רק במי ששב מאהב', ר"ל בעבור הכרתו את האמת ואהבתו את הטוב והמישרים אשר התעוררו בקרבו אחרי אשר הי' מלפנים שקוע ביון מצולת הסכלות והבערות ובמעמקי הרשע' כי הוא לבדו יתחזק ויתאמץ בכל מאמצי כחו ועוצם ידו להכריח טבעו, אל הטוב והישר באופן שגם כל עונותיו הראשונים בעצמם יחשבו עתה לו לצדק' יען כי לפי גודל רשעו הקדום ועוצם הרגלו עד עתה אך להרע, כן יגדל גם עתה טרחו ועמלו, לעמוד נגד טבעו ולהפוך לבו אל אהבת הצדק והמישרים, תחת כי היה מלפנים נוטה רק אל התאוה והחמדה, אשר ע"כ חדל להשכיל ולהטיב, וממנו אחז"ל בצדק "גדולה תשובה שאפי' זדונות נעשו לו כזכיות" אבל השב רק מיראת העונש ופחד הרע האחוז בעקב הרשע', הוא לא יתאמץ לעשות הטוב נגד כל המונעים אותו, כי אם יחדל מהרה רק מדאגה בדבר פן תדבקתהו הרעה בגלל עונו. ומראה בזה כי רק בשגגה ומבלי דעת חטא מלפנים, כי לו שם כבר בתחילה אל לבו, כי רק מרה תהי' לו באחרונה עקב אשר הרשיע, לא מטה מעולם אשורו מני דרך הישר' והנכוחה, וממנו אחז"ל רק "גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כשגגות" וזש"א ג"כ לבאר ההתנגדות הנראית בהשקפ' ראשונה בין שני מאמרים אלה "לא קשיא כאן מאהב' כאן מיראה". אפס כל זה הוא רק לפי דעת חכמי התורה אשר מצד אחד הם מודים ביקרת ומעלת נפש השלמים בבני אדם הטהור' בעצמותה מכל סיג וחלאה מוסרית, ומצד אחר מאמינים הם גם ביעודי התורה האלקית אשר על פיה ישולם שכר טוב לעושי הטוב, כי מזה נמשך בהכרח, כי לפי גודל טורח האדם ועמלו והתאמצותו נגד טבעו בעשותו הטוב ההוא. כן יגדל גם שכרו וגמולו, כמשאחז"ל "לפום צערא אגרא" וגדלה א"כ גם מעלת השב אשר רבת שבעה לה נפשו עמל ותלאה בעשותה את הטוב והישר ממעלת הצדיק אשר בשובה ונחת יעשהו מבלי טורח ויגיע כפים אבל לדעת הפילוסופים אשר לא יאמינו, כי ישים ה' איש פרטי לפעמים בתור במעל' המוסרית רק בעבור עשותו הטוב והישר וימלא בזה רצונו וחפצו ית' (יען כי לדעתם הנפסדה לא ישקיף ולא יראה ה' כלל על בני אדם בהשגח' פרטית כזאת, לרצות במעשיהם הטובים ולמאוס בדעותיהם, ולהשיב להם גמול טוב או רע עליהם כי אם יחשבו שהמעלה המוסרית והשלמות הנפשיית תהיינה לאדם למנה רק בהכרח טבעיי אם השלים נפשו תחילה כראוי בדעות ומדות ישרות כהכרח כל מסובב להיות אחרי שקדמה לו סבתו הראויה) יהי' תמיד היתרון רק לאיש צדיק מנוער אשר נפשו טהורה מכל תאוה. ותשוקה רעה אשר בשם "מעולה" יקראהו החוקר, ולא לבעל תאות רעות הכובש בכל זאת את יצרו הרע, אשר בשם "כשר" יקרא אחרי שנפשו איננה טהורה מסיגי התאות, ובחבה טמונה חלאתה המוסרית כמו שיתן תמיד גם היתרון אל הכלי העשוי בתחלתו מזהב סגור ומזוקק שבעתים, ולא אל הכלי אשר רק אחרי העשותו יצטרכו להסיר בדיליו ולצרוף כבור סיגיו בעמל רב ויגיע כפים. והנה מכל האמור עד הנה נמשך, כי לפי דעת חכמי התורה נוכל לבחון מעשי בני אדם הטובים בבחינה כפולה, אם בבחינת עצמותם ומהות פעלם או בבחינת גודל העמל הטורח והתחבולה אשר היו הכרחיים לעושיהם למען הוציאם אל הפועל, כמו שבאר הרב ז"ל זאת במשל נחמד ונעים מאוד (עיין בפנים) ובזה מבאר הרב ז"ל גם שינוי דעות ר"ח ור' אבוהו במאמר שהחל בו, כי ר"ח בחן פעולות בני אדם הטובות בבחינת מהות פועליהם ע"כ נתן היתרון אל הצדיקים באמרו "אבל צדיקים עצמם"

[567]מי הוא ואי זהו אשר ימצא את עצמו רחוק מבית כבודו ומקום חיותו ולא יחלץ חיש מהר ללכת אליו בהיות לאל ידו. מהמבואר כי בעל הגזירה הזאת הוא האדם לבדו וזה כי מיום שברא אלהים את העולם בכללו כאשר עלה בגזירת חכמתו והמשיך אליו מציאות ממציאותו וקיום מנצחייתו ושלמות משלמיותו כי על כן נאמר על כלו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראשית א׳:ל״א) משם נפצה כל חלוקת הנמצאות ומשם הבדלם להיות עליונים למעלה ותחתונים למטה ואמצעיים באמצע כל אחד לפי מעלתו הנאותה לו. והנה העליונים קבלו ג׳ ענייני׳ אלו באופן יותר שלם ויותר קרוב אל מציאותם בו ית׳ מכל זולתם. והאמצעיי׳ קבלו אותם במדרגה למטה מהם. אמנם השפלים קבלום באופן ושיעור פחות מכלן למה שמציאותן מציאות היולאני אשר בעפר יסודם וקיומם ונצחיותם הוא לבד קיום במינם ותכלית שלמותם הוא הצורה ההוא המצואה בחומרם הנפסדת בהפסדם ואובדת באבדנם. וזהו לבדו ענין קירובם וריחוקם מבוראם כי כפי אשר ימצא אתם מזה השלימות יאמר עליהם שהם קרובים אליו ית׳ ולפי אשר יחסרו מהם יאמר שהם רחוקים ולזה נקראו תחתיים שניי׳ ושלישיים. ומהידוע כי טבע חלוקי שלשה מיני הנמצאות הללו להיות כל אחד מהם תמיד עומד על משמרתו ובלתי ממיר את מקומו לא למעלה ולא למטה כי העליוני׳ אין מטבעם לירד והאמצעיים אין מעניינם לא לרדת ולא לעלות. וכן התחתונים השפלים אין להם עוד ירידה למטה ממדרגתם ואין להם שום דרך לעלות ממנה כלל ולכן אין נדרוש ולבקש משום אחד מהם שיעתק ממקומו ויתנועע לקרב ריחוקו או למעט הבדלתו כי אין דרך לו להמיר המקום אשר נמצא בו לשום מקום זולתו. ברם איתי אינש על יבשתא אשר הוא מוצב ארצה עם הממשלה השלישית השפלה והרחוקה מכל שלמות וראשו מגיע אל זבול הממשלה היותר שלמה כאשר גזרה חכמת הבורא אשר יצר אותו עפר מן האדמה ונפח באפיו נשמת אלוה קדושה וטהורה לחבר בו שתי קצות היצירה ולחדש בחבורם ענין הבחירה שהוא סוד האדם ומהותו כמו שנתבאר במקומו אשר לו לבדו משפט הגזירה שהנחנוה ראשונה. כי אחר שמתחלת ענינו עיר פרא אדם יולד בטבע עצמו ובשרו הרי הוא כחרש את חרשי האדמה אשר כלם פגרים מתים ולא נותרה בהם נשמה ותכלית בריאתו הוא להחיות את עצמו בין הנמצאים החיים והקיימים היושבים במעלה ראשונה כי לזה נאמר אדם בצלמנו כדמותנו בתחילת היצירה והיה הרחוק בין שני המצבים גדול יתר מאד הנה לזה חוייב שיהיו לו מהלכים תמידים בם ירוץ בכל כחו מיום היותו לקרב ריחוקו

וכו׳ אבל ר״א בחן אותן בבחינת עצמותם, ובבחינת העמל והטורח המצטרך לפועלם בעשייתן, ע״כ אמר "במקום שבעלי תשובה וכו׳, אפילו צדיקים גמורים אין יכולים לעמוד."

להנצל מן המות אל מקום חיותו לא יתעצל בהליכתו ולא ייעף במרוצתו כי רב ממנו הדרך להגיע אל מחוז חפצו שם תמצא תשוקתו והיתה מנוחתו. זה דרכם של בני אדם השלמים אשר מעולם אנשי השם אם קודם מתן תורה האלהית ואם אחריו רצי כסוסים המהלך הזה איש נכחו לא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך רגליו. נאמר בחנוך ויתהלך חנוך את האלהים (בראשית ה') העיד עליו הכתוב שהרגיש בעוצם ריחוקו מבואו אז נתעורר לזרז עצמו ללכת להתקרב אליו יום יום עד שנסתלק מבין הרחוקים ולא נמצא אתם כי לקח אותו אלהים בגשתו אליו. וכן נאמר בנח את האלהים התהלך נח (שם ו') וכן על האבות האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו וגו' (שם מ"ח) ולאברהם אבינו אמר התהלך לפני והיה תמים (שם י"ז) והוא היה הולך בכל מסעיו הלוך ונסוע להתקרב אל האלהים והוא הכין את הדרך הזה לפני בניו וכל זרעו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי'. וכן נאמר ביעקב וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם (שם כ"ט) ויאמר אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את אלהי הנכר וגו' ונקומה ונעלה בית אל (שם ל"ה) שכבר היה להם הדרך הזה דרך עלייה בלי ספק וכמו שנא' במשה על זרוזו לדרך ללכת בדרך הזה ומשה היה רעה וגו' וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלהים חורבה (שמות ג':א') ובסוף ומשה עלה אל האלהים (שם י"ט) כי לזה קרא אליו יי' מן ההר כמו שנתבאר שם. כל אלו נתפרסם ענינם בזירוזם בהליכה זו קודם מתן תורה כי על שדה איש עצל עברו ראו ולקחו מוסר הוא אבינו הראשון שנתעצל בדרך הזה מאד כמו שנראה ממנו בתחלת ענינו שנאמר וישמעו את קול יי' אלהים מתהלך בגן (בראשית ג') כי האל יתעלה היה מתהלך אצלו והוא היה מתחבא. ואפשר כי על הדרך הזה נאמר וילך איש מבית לוי וגו' (שמות ב'). כי ודאי דרך אלהים מה שעשה על פי נבואת בתו ותולדותם תוכיח. ובמתן תורת האל ית' נתפרסם זה הדרך מאד כמו שאמר היועץ הנאמן והודעת להם את הדרך ילכו בה (שה י"ח) וכל התורה אקרי דרך כמו שאמר בה כמה פעמים והלכת בדרכיו. אחרי יי' אלהיכם תלכו (דברים י"ג:ה') וזה הענין לא מפי כל החכמים והנביאים. אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת יי' (תהילים קי"ט:א') דרכיה דרכי נועם וגו' (משלי ג':י"ז) וכמה יוכיח על זה הענין מעשה אליהו ז"ל בהעתקו ממסע למסע עד הלקחו אל האלהים (מלכים ב' ב') סוף דבר שמלאכה המיוחדת אל האדם הנלבב היא ההליכה המתמדת בדרך הזאת עד הגיעו אל מחוז חפצו למלוך בכל אות נפשו. האמנה כי לא רבים יחכמו לזרז עצמם ולהקל תנועתם ללכת בדרך הזה גם הולכי אורחותיו חדלו ואין שכר הליכה בידם ועל שתי הכתות אמר הנביא כי ישרים דרכי יי' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם (הושע י"ד:י') כי הצדיק באמת

הוא הולך בו ומתקרב לאלהיו אמנם הפושע הוא הנכשל בדרך ומתעכב בכשלונו ואינו זז ממקומו וכמו שאמר החכם אמר עצל שחל בדרך וגו' (משלי כ"ו:י"ג). ועל זה נאמר סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי (ישעיה כ"ז). ומה גם עתה בהיות רובי רובם מכוונים ברוע בחירתם לסור מני דרך ולנטות מני ארח משביתים ממגמת פניהם הקריבה אל קדוש ישראל כנזכר אבל פנו אליו עורף ולא פנים ובאותו מצב ממהרים תנועתם ומתאמצים במרוצתם עד שיתרחקו תכלית הריחוק כמו שאמר הנביא עליהם עזבו את יי' נאצו את קדוש ישראל וגו' (שם א') כי לא די שלא הלכו הדרך ההוא להתקרב אליו אלא שהפכו את עורפם והקלו תנועתם ליסוג אחור ממנו בכל מאמצי כחם. והנה באמת מסגולת שני הדרכים האלה להשכיר ולהעניש ההולכים בם איש לפי ענינו לא ימנע טוב מתמימי דרך ההולכים בתמים גם הדרך הרע נגמר רע ומר על ההולכים בו ומתעקשים במעגלותיו וכמו שאמר הכתוב גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני האדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעללו (ירמיהו ל"ב:י"ט) כי אורח צדיקים כאור נוגה נאמן לשלם שכר פעולתם ולהביאם אל מחוז חפצם ודרך רשעים כאפלה להביא אותם אל תכלית האבדון ואין אומר השב והוא מה שאמר הכתוב כי יודע יי' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד (תהילים א':ו'). והכוונה כי דרך הצדיקים הוא באמת יודע את יי' ומביא ההולכים בו ' לדעת אותו ולקרבה אליו להדבק בו אמנם דרך רשעים תאבד מאליו ותפסק וישארו ההולכים בו אובדים ונדחים ממנו ית' לעולם לפי שמגמתם הוא הפכו כמו שאמרנו:

והנה אחר ששלימות האדם ואמתת חיותו בלתי מושג כי אם בעשות חיל והחליף כח לרוץ אל המערכה אל קצה הדרך הזאת לראות באור פני מלך ועיננו רואות כל העם מקצה מדורות הראשונים והנה לא יוסיפו ללכת בדרך הזה עוד אדרבא הולכים אחורנית ופניהם נסוגי' מהחפץ יום יום וכל עוד שיתמידו בדרכה עוד יוסיפו סרה ורחוק מהחפץ האלהי המכוון ראשונה מה נאמר לאותה בושה ומה נדבר לאותה כלימה ומה נעשה להסיר חרפת הריחוק והנסיגה הזאת כי אם את אשר יעשון הולכי נתיבות עקלקלות אשר בפתיותם אוחזים דרכם הפך הפאה הנרצית להם כי כאשר נזדמן להם שיתישרו אל נכונה הם הופכים פניהם אל אחוריהם ובדרך ההוא אשר הלכו בה הם שבים ללכת והוא באמת סוד התשובה שאינה רק השבת החוטאים בדרך ההוא אשר הלכו בה הפך המגמה. האמנה כי כאשר הכינה חכמת הבורא יתעלה לאנשים הטועים מני דרך אופני הישרת בהם ישובו איש לדרכו הנאות לו כן הכין בחסדו אופנים ופנים מפנים שונים לפני העוזבים ארחות יושר בהם יתעוררו וישובו אל עקר הכוונה כל אחד לפי מה שהוא

כי טוב וישר יי' על כן יורה חטאים בדרך. וזה כי יש אנשים זריזים ופקחים שנותנים תמיד לבם על דרכיהם וחושדין את עצמן בהם ומכוונים את פאת מגמתם ברוחות העולם או בזולת זה ומרגישים טעותם ושבים מעצמם אל הדרך הנכונה כמו כן יש אנשים נלבבים מרגישים בעצמם בסורם מהדרך הנכונה ויתעוררו אל התשובה והופכים פני מגמתם מאשר היו ראשונה כי ע"ז נאמר יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל יי' (ישעיהו נ"ה:ז'). אם תשוב ישראל נאם יי' אלי תשוב (ירמיהו ג':ז') וזולתם מהכתובים והיא באמת המעולה שבתשובות ומזה אמר המשורר לפעולות אדם בדבר שפתיך אני שמרתי ארחות פריץ (תלים י"ז) ירצה כי לפעולות שהאדם יחטא בהנה בדברי השם יתע' כלומר לעבור על דבריו כי לתקן עצמו בהם שמר ארחות הפריצות והפשע אשר הוא עובר בהם ומרשם אותם בלבו כדי לידע לשוב בדרך ההוא לתקן את אשר עוותו כמי שמרגיש שהוא טועה בדרך ומציב ציונין כדי לידע ולשוב בסוף וכדאמרי התם מחוי רב יהודה באותה אשה ובאותו מקום ובאותו פרק (יומא פ"ו:) כי עקר הבעל תשובה שיהא החוטא על כל פשעיו במקומן ושעתן ועושה אינו אותם. ויש מי שירגיש טעותו בדרך אשר הוא הולך אבל לא יספיק להתישר מעצמו אל הדרך הנכונה אמנם תולה הוא את עיניו אל הדרכים הסלולות והנתיבות המפורסמות אשר מגמתם אל הערים והמדינות הגדולות והולך בהם ויבטח בעוד שלא ידע לכוין את דרכו ממש וכן יש דרך שני לבעלי התשובה דומה לזה למטה מהראשון עליו אמר הכתוב כה אמר יי' עמדו על דרכי וראו ושאלו לנתיבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפשכם ויאמרו לא נלך (ירמיהו ו':ט"ז) והכוונה אל הדרכים אשר שמו אותם אבירי הרועים אנשי השם אשר מעולם וכמו שאמר אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן וגו' (שיר השירים א':ח'). לא שילך בענין הזה בדרכים הנכבשים לרבים כי ודאי הסכנה מצויה בהם וכמו שאמרה התינוקת לסטים כמותך כבשוה (עירובין נ"ג:) שהוא משל נכבד בכאן וכבר כתבנו ענין זה הסכנה בשער ס"ב: ויש מי שלא יספיק לישר את עצמו באחד משני הדרכים האלה והוא טורח לחזר אחרי עוברי דרכים או עובדי אדמה או הרועים אם קרובים ואם רחוקים לשאול מהם תוכן הדרך אשר צריך ללכת בה כמו כן הוכן דרך שלישי למטה מהראשונים בתשובה לאלו האנשים אשר אמרו לא נלך והוא אשר אמרו הנביא כה אמר יי' צבאות שאל נא את הכהנים תורה לאמר הן ישא איש וגו' (חגי ב':י"א-י"ב). והכוונה כי כאשר מעצמו לא ידע ולא יתישר אל הדרך הקודם שיתעורר לשאול דבר מפי הכהנים והנביאים אשר ידע כי הם ידעו דרך יי' ודבר אמת אתם ומפיהם יתישר בדרכו יותר ממה שיתישר על פי דרכם של ראשונים כמו שהיה

הרצון בשאלה ההיא אשר צוה שיתישרו בה על ידי חגי הנביא. וגם כאשר לא ישים עובר אורח את לבו גם לזאת כבר הכין להם יתעלה הישרה מחוץ להם לגמרי במה שנתן רוח נדיבה בלב האנשים לעזוב רועה עדרו ואכר מחרשתו והלוך ויעזוב דרכו לישר האנשים כשמכירים בהם שהולכים בדרך לא טוב וכל שכן אם הם עלולים ליפול אל אחד הפחתים או למקום גדודי חיות או לסטים כי הם מתעצמים לקרוא אחריהם ולרמוז להם הדרך הישרה או להצילם מהסכנה כמו שיחוייב מטבע האהבה האנושית וכאשר כתב החכם בתחלת המאמר הח' מספר המדות וכנגדם ממש כאשר יסתר הדרך הקודם מעיני החטאים כי לא רצו לדרוש דרך יי' משפט אלהיהם הקים עליהם רועים על הדרכים וצופים על הנתיבות כמו שאמר ואתה ב"א צופה נתתיך לבית ישראל (יחזקאל ג':י"ז) וכל הפרשה ההיא וכן אמר ישעיהו ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו (ישעיהו ל':כ"א). קול קורא במדבר פנו דרך יי' קרא בגרון אל תחשך (שם נ"ח) וזולתם רבים. וגם כאשר לא תעמוד הישר' זאת להולכי דרכים אם מפני שלא שמעו לקול מורים או מפני שלא האמינו לדבריהם עדין לא ננעלה להם פתח ההצלה לגמרי וכבר יגיעו אל מקום הצער והנזק ויקבלו מקצת הרע המזומן שם ונפקחו עיניהם עליו לבלתי שוב בדרך ההוא עוד וכן לאשמת הפצר החוטאים ולרוב מרים כמ"ש עליהם והקימותי עליכם צפים לאמר הקשיבו לקול שופר ויאמרו לא נקשיב (ירמיהו ו':י"ז) ואע"פ שצעק ואמר החרשים שמעו והעורים הביטו לראות כמו פתן חרש שמו אזנם מאנו שמוע ולא אבו קחת מוסר אז הכין להם ייסורין ותלאות רבות כפי רשעת החוטאים אם מעט ואם הרבה באופן שישמעו על כרחם וישובו בטרם יספו בכל חטאתם והיא הפחותה שבכל דרכי התשובה שאינה אלא מחמת הדוחק כמו שכתבנו עליה בפירוש אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב (שם ג') בשער ל"ו. ועל זה אמר ישעיהו (ישעיהו ו':י') השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע וגו'. ואמר עד מתי יי' ויאמר עד אשר אם שאו ערים וגו' (שם). ראה איך הזכיר כמעט כל מיני התשובות אשר זכרנו או קרוב לענינם מאד וחתם ועוד בה עשירי' וגו' (שם). ירצה כי כאשר יהיה זה אע"פ שלא ישאר בם רק עשירית העם ישובו כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם מצד שזרע קדש מצבתה. והנה כמו שנתחלפו דרכי התשובה מצד חלופי בעליה על הדרך הנזכר כן יתחלפו דרכיה מצד חלופי החטאים אשר תהיה עליהם מצד מה שנתרחק הנפש מבוראה בקצתם יותר מקצתם אשר לפיהן צריך ההשתדלות יותר חזק להעביר כתמם להשיב הנפש אל מכונתה כמו שהורה רבי ישמעאל (יומא פ"ו.) באותם ארבעה חלוקי כפרה שזכר כמו שביארנו ענינו יפה בסדר י"ה שער ס"ג:

והנה אחר שכתבנו כל זה נתבאר שאין לאנשים תועי רוח ונלוזים במעגלותם שום תקוה כ"א בהפוך עיניהם ממגמתם הרעה ולהכין להם דרך אשר ייטב להם מכל אלה דרכי התשובה. אמנם כאשר תזדמן להם שום דרך מהם מה טוב חלקם ומה נעים גורלם כי לא די להם שהם נצולים ממכשולות הדרך הוא ומסכנתו אלא שגם הם נוטלים שכר ויעלו גם עלה אל המקום אשר לא עלו בו הצדיקים שלא טעמו טעם חטא מימיהם וזה יחוייב מכמה פנים. האחד כי בבוא לפניו כל עבירה ועבירה שהיה רגיל בה בתעותו בדרך וככחו אז כחו עתה לעשותה והוא נלחם עם תאותו מלחמה קשה ועצומה עד רדתה כבר עשה מעשה חשוב וקיים מצות התשובה שהיא מצוה רבה הכתוב' בתורה ועל זה אמר ישב אדם וולא עבר עבירה נחשב לו כאלו עשה מצוה (קידושין ל"ט:) כי ודאי מי שישב כבר קם לעשות ועמד וכבש וישב מעשות. וכמה הפליג להורות זה ישעיהו הנביא במה שאמר מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם ואמר הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע (ישעי' ל"ג) אמר שאם היות ששלמות האדם העצמי הוא בקום עשה כי בו קבעה התורה שכר במצותיה וגם החכם שם גדר האושר פועל הנפש כפי המעלה. ומזה הראוי לגור עם אלהיו ולהדבק בו עם שהוא אש אוכלה הוא אשר ילך צדקות וידבר מישרים עם כל זה כבר יזכה לפעמים בשב ואל תעשה וזה יהיה אשר קדם לו ההרגל או ההתחלה על המעשים הרעים ואחר ישב ויסירם מלבו ובפגעו בם יכבוש עצמו ויעזב' והוא מה שביאר בזכרו הענינים ההם אשר זכר שהוא מבואר שהמואס בבצע מעשקות כבר אהב וכן הנוער כפיו כבר דבק בידו מאומה וכן האוטם כבר פתח והעוצם כבר פקח. ומזה למדנו כוונת המשורר במזמור יי' מי יגור באהליך וגו' הולך תמים וגו'. ואחר כך לא רגל על לשונו ולא עשה לרעהו רעה וגו' כספו לא נתן בנשך וגו' (תהלים ט"ו). כי השלילות כלם הם המעשים החזקים בבעלי התשובה על הדרך שאמרנו ולזה לא אמר בסוף נזהר מאלה לא ימוט לעולם אלא עושה אלה שכיון שישב ולא עבר הרי הוא ודאי עשה מצוה ומעשה גמור וזה מה שיחייב שתצליח בידם הדרך הזאת אשר שבו בה ואם אחזוה בחצי ימיהם או באחריתם הצלחה שוה כמי שאחזוהו בה כל ימיהם אחר שהתעייה נחשבת להם להליכה ישרה. והשנית שהבעל תשובה אשר כזה ישיג מדרגות עצומות אצל המעשים אשר יעשה אותם מהמעלות המדותיות והמצות התוריות מה שלא ימצאו אצל הצדיקים הגמורים מה שלא יעלם וזה כי כמו שיש הפרש בין העושה בכוונה או בזולתה כן יש הבדל נכר וברור בין כוונה חלושה לכוונה חזקה ומהידוע כי העושה אי זה מעשה במקום שאין שם לא מוחה ולא מעכב כי הוא אינו צריך להתחזק במעשהו

כנגד המונעים או המנגדים אבל יספיק שיעשה אותו בתום לבבו החזק הוא הרפה אמנם העושה במקום עוררים ומנגדים ודאי יתחזק במעוזו ויחם לבו בקרבו להתאמץ במעשהו ולהתקומם כנגד מעיקיו אשר זה מה שיחייב שיהיה הפועל ההוא בעוצם הכוונה וחוזק ההתעצמות וההמסר נפשו עליו וכל זה ממה שיפליג שלמות הפועל ומעשה תקפו כמו שאמר קנאת סופרים תרבה חכמה (בבא בתרא כ"א.) כי הקנאה היא התעוררות הלב לעשות דבר כנגד הזולת ולזה תעשה וגם תוכל וכמה תתרצה זה אצל מעשה העקידה כמו שכתבנו שם שער כ"א. והנה הבעל תשובה אי אפשר שיעשה המצוה או המעשה הטוב כי אם בחזקה וגבורת הלב למה שצריך להחלץ ולהתעורר כנגד המטריד והמוחה אשר גדל אתו בבית וכמו שאמרו מי מעכב שאור שבעיסה (ברכות י"ז.) ובקנאתו ואש עברתו בו יתחזק ויתאמץ לעשות אותו בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו הפלא ופלא ממה שימצא עליו הצדיק הגמור מנעוריו עד שיעדיף עליו משלשה פנים. האחד כי מה שעשה אותו יהיה יותר שלם מצד מה שנעשה בעוצם לבו וטוהר נפשו וזכוכה בהמסרו עליו יותר מהצדיק כמו שאמרנו. והשני שהזירוז ההוא יוסיף וירבה מעשיו כי לא ידחה מפני עצלות ולא ישוב מפני כל מעיק ומונע כמו שיקרה לצדיק גם החסיד כשיחשיב לעשות מצוה וימנע משום מעכב לפי שלא קדם לו הזריזות וההתקוממות עליה. והשלישי כי אפי' מה שלא בא לידו מהמצוה או המעשה הטוב ראוי שיחשב לו כאלו עשה לפי שההתעצמות ההוא ישימהו עליהם בכח חזק והכנה עצומה קרובה אל המעשה וכגון זה אמר מחשבה עובה הקב"ה מצרפה למעשה (קידושין מ'.) ועל זאת השתומם רבינו הקדוש עד שיצאת בת קול על ההוא בעל תשובה שאמר היום רבי פלוני מזומן לחיי העולם הבא ונאמר שם בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים ולא דיין לרשעים שמקבלין אותם בתשובה אלא שקורין להם רבי (ע"ז י"ז.) וזה שלא די לבעלי תשובה שמצילים עצמם במה שעשו ממעשה התשובה בשעה קלה אלא שמחשבין להם הלימוד והמדע אשר לא למדוהו ולא ידעוהו כאלו השתדלו בו והגיעו עד תכליתו וזה לא היה רק מפני עוצם הכנתם אליו הגלויה לפניו יתברך וראוי שאותה כהיום יחשבה למעשה כמו שאמר לאברהם עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת (בראשית כ"ב:י"ב) כי אע"פ שלא עשה נחשב כעשוי לפי התחזקו במעשה והתאמצו בו עד שכבר אמרו שאפרו של יצחק אבינו צבור לפניו יתעלה (ברכות ס"ב:) הנם שהבעל תשובה נחשב כעושה המצות תמיד על צד היותר נכון שאפשר מכל הצדדים אלא שיש בין הבעלי תשובה הבדל מהם שחוזרין בהם מפני יראת העונשים ויש מהם שחוזרים מצד טוב הכרתם בהפסד דרכם הרעה והתחרטם

במה שהכעיסו בה לפני יוצרם ובושים ונכלמים מפניו ונהפך לבבם לשוב אליו בכל לבם ובכל נפשם ובכל מאודם להדבק במלכם ולהיות עמו באהבה רבה שידעו שזולת זה הכל הבל כי באמת ענין הראשונים אינו שוה אל השניים במעלתם וכמו שנתבאר זה במסכת יומא (פ"ו:) אמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות שנא' שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוניך האי עון מזיד הוא וקא קרי ליה מכשול איני והא אמר ריש לקיש גדולה תשובה שאפי' זדונות נעשות לו כזכיות שנאמר ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם חיו יחיה לא קשיא כאן מיראה כאן מאהבה. הנה שהשב מהיראה לא תספיק תשובתו רק להתחרט מעונותיו למה שישיגוהו הרעות בעונשם ודאי אם היה שם. אל לבו יראה זו מתחלה לא היה עושה והרי הוא בהם כעושה בלי דעת שלמה ולזה יחשבו אצלו כלם כשגגות להקל מהעונש. אמנם השב מאהבה שלמה הנה באמת ישיגוהו בדרך השבתו כל השלמיות ההן שזכרנו עד שבעבורם נחשבו לו העונות כזכיות ועליהם חיו יחיו מצד מה שיוסיף בהם אומץ וגבורה לעשות המזדמן לפניו והתעתדו לבלתי מזדמן באותו שיעור מלבד מה שנחשבו לו כל עונותיו בפגעו בהם זכיות חשובות כמצות שיש בה קום עשה כמו שזכרנו כי ודאי על כיוצא בזה אמר (שם פ"ו.) גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך מקום שאין רשות לשום חכם צדיק וחסיד לגשת שם. ועתה ראה כי על פי כל הדברים האלה האמתיים צדקו מאד דברי רבי אבהו (ברכות ל"ד:) שזכרנו ראשונה במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד שנאמר שלום שלום לרחוק וגומר שנתחבטו עליו רבים ורוב המפרשי' אומרי' כי ירבה שכרם ותגדל מעלתם על הצדיקים על כבשם את יצרם הרגיל בעבירות ומלחמות ה' הוא נלחם בכל יום כמו שאמר היכי דמי בעל תשובה כל שבא דבר עברה לידו פעם ראשונה ושנייה וניצל ממנה מחוי רב יהודה באותה אשה ובאותו מקום ובאותו פרק (יומא פ"ו:) כי בתרי זמני הויא חזקה שינצח במלחמתו תמיד והנה הוא אצלו נסיון עצמי תמידי וראוי לקבוע לו שכר עליו לפי גדלו וכמו שאמר לפום צערא אגרא (אבות פ"ה) וכן אמרו כל שגדול מחברו יצרו גדול ממנו (סוכה נ"ב) האמנה כי סברא זו אינה מסכמת עם מה שנמצא בדברי הפילוסיף פרק א' וי"ב מהז' מספר המדות שאמר שם שהאיש הישר שאין לו תאות רעות הוא מעולה מהכשר אשר יש לו וכובש אותם ובפרק י"א מהראשון אמר והנה זה הנשמע לשכל בכשר אבל אולי יותר נשמע אליו בצדיק ובישר. והנה הרב המור' בפרק ששי מהקדמת אבות זכר זאת הסברא וקיים אותה ממאמר הכתוב נפש רשע אותה רע (משלי כ"א:ט"ו) ועוד נאמר שמחה לצדיק עשות משפט ומחתה לפעלי און (שם) והקשה לו מאומרם ז"ל

לפום צערא אגרא (אבות פ"ה) ומאומרם כל שגדול מחברו יצרו גדול ממנו (סוכה נ"ב.) ועוד מאומרם חז"ל אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר ובלבישת כלאים אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי (תו"כ פ' קדושים פ"ט) והנה הוא הסכים ביניהם בשחז"ל אינם מדברים רק בדברים האסורים מצד המצות השמעיות שאין השכל גוזר עליהם כי דברים כאלו אין על האיש השלם למאוס אותם ולהעזב מהם כי אם מפאת אזהרת הדת ויראת שמים ובאלו כל מה שתרבה התאווה אליהן יגדל השכר והראיה ממה שהזכירו בשר חזיר ובשר בחלב וכלאים ולא אמרו רצוח גנוב ונאוף ודומיהם. והנה הוא מבואר כי אחר שקבל דבריהם בכל מה שיפלו עליו התאוות הגופיות מהדברי' המגונים לפי השכל האנושי לומר שהאיש הישר משולל מהתאות ההן הוא מעולה מהכשר אשר ישנן לו וכובש אותם כ"ש שימאן במאמר הזה מזה הטעם לאמר שהאנשים אשר נוצחו מכל חטאת האדם אשר תעשנה מהרע והגנאי והדופי שיהיו גדולים במדרגתם מהצדיקים הגמורים אשר לא טעמו טעם חטא ואע"פ שלא הזכיר המאמר הזה לשם ולא הקשה ממנו אבל הזכירו והודה בו פרק שביעי מהלכות תשובה ואפשר שיעמידהו בעבירות השמעיות אלא שזה לא יספיק להעלותם אל אותה מדרגה לפי דרכו [568]שאם נודה שבתחלת העיון אין טבע האיש השלם חייב למאוס הדברים שאסרה התור' מזה המין מ"מ אחר שאסרתם מי התיר לו לאהוב אותם ולהתאוות עליהם עד יעבור תורה ויפר חק למלא כריסו מהם חצי ימיו או רובם ולא עוד אלא שבבואו אל שערי התשובה יקשה עליו לפרוש מאכילת בשר החזיר השקץ והעכבר וזולתם מאשר שנא ה' ואין נפש רשע יתירה מזו אשר אהב את כל תועבת ה' אשר שנא ואיך יוכל לעמוד איש כזה במקום שאין רשות לעמוד הירא את ה' מנעוריו ולא מלא נפשו אותו לחטא באחת מהנה. גם לא ידעתי מאי קשיא ליה לרב מאומרם ז"ל כל שגדול מחבירו יצרו גדול ממנו שיראה שדן אותם כאלו אמרו כל שיצרו גדול מחבירו הוא גדול ממנו הרי לא אמרו אלא שכל שלבו גדול צערו יותר גדול אצל הכבישה. וכבר פירשו קצת כי מה שכתב שבעלי תשובה עומדים במקום שאין הצדיקים גמורים יכולין לעמוד הוא משום גריעות הבעלי תשובה

[568]שאם נודה וכו' ר"ל כי הרמב"ם פ"ו משמונה פרקיו כתב שרק המתאוה לפעולה אשר היא רעה גם עפ"י משפט השכל של כל אדם, כרצוח וגנוב ונאוף יגונה מאוד, ועליו אה"כ "נפש רשע אותה רע" אבל לא המתאוה לאכול רק מאכל אסור או לעשות דבר שמוזהר עליו רק עפ"י מצות התורה, והרב ז"ל חולק עליו בזה, ואומר שאף שמתחלת העיון נחשוב כן, שאין האדם חייב למאוס בדבר הנאסר רק בתורה אחרי שאינו מתנגד גם למשפט שכלו ותבונתו, בכל זאת אחרי שהוא מחוייב לשמוע בקול ה' ראוי הוא שתהי' גם עשיית כל דבר המתנגד רק למצות התורה נמאסת ומתועבת בעיניו כל כך כאלו הי' מתנגד גם למשפט שכלו ותבונתו, ואם כן איך נאמר שגם מצד עצמותו יהיה נבחר איש כזה אשר חצי ימיו או רובם עבר על מצות ה' אשר לא תעשינה כאלה מאיש צדיק אשר לא טעם טעם חטא מעולם? ועוד הרבה להשיב על דבריו (עיין בפנים).

כאיש השנוא מכל שאינו בטוח לעמוד בהיכל המלך כי אם בפניו כי רבו המבקשים את נפשו והביאו ראיה ממנשה שנאמר ויעתר לו ה' (ד"ה ל"ג) קרי ביה ויחתר ואז"ל (סנהדרין ק"ג.) שעשה לו מחתרת ותמהתי מאלו המפרשים שא"כ באמת לא פליג ר' אבהו במאמר הזה למאמר ר' חייא דאמר אבל צדיקים עצמם עין לא ראתה ומאי קאמר ופליגא דר' אבהו והיה לו להשיב ההוא לגריעותא אתמר אלא שיראה שהם מפרשים המאמר בפ"ע מבלי דרוש מה למעלה ומה למטה כמו שנמצאו פירושים אחרים בלי השקפת ראיית הכתוב כתבנום ונמשכנו בדרכם בשער צ"ז:

אמנם הנרא' אלי טוב וישר ביישוב אלו העניניה הוא כי דברי תורה לחוד ודברי פילוסופיא לחוד כי הנה באמת הפלוסופים לא יאמינו כי יש מעלה באנשים נתונה מאלוה ית' אל זה האיש הרמוז מפאת מעשיו אשר יעשה ברצון על פי מצותו יתעלה ולא שיקבע הוא יתעל' שכר עליה בשום פנים אבל יאמרו שהשלמות מגיע לכל איש בטבע כפי מה שישלים עצמו במדות ובמישכלות מבלי השקפת רצון האל יתעלה לזה כלל ולזה יחוייב להם שהמעיקים הטבעיים יחסרו מחק שלמות האדם בלי ספק ועכ"פ לא יעדיפו בטוב כי מה יועיל לאיש הכשר מה שטרח בכבישת יצרו יותר טוב הוא מי שלא הוצרך לזה אלא שהיה כבוש ועומד. משל אל כלי שהוא מזוקק מעצמו תמיד או שצריך זקוק במלאכה כבדה שידוע שאשר הוא שלמותו בטבעו הוא יותר קיים ויותר מעולה וכן אצלם הישר מעולם מהכובש כי הכובש נעשה טוב במלאכה והישר הוא בטבע:

אמנם חכמי התורה לא יכחישו בשלימות הישר מצד מעלת טבעו מעצמו אמנם יאמינו שמצד ייעודי התורה האלהית ושכר מצותיה חוייב לקבוע שכר רצוני לכל איש מהאנשים לפי טרחו ומשאו וצערו במעשה המצוה ההיא. הגע עצמך שאחד באת מצוה לידו ועשה ואחד הוציא עליה כמה טורח וכמה ממון היתכן שיהי' שכרן שוה מאת המצוה והגומל האמתי הנה באמת על זה אמר לפום צערא אגרא (אבות פ"ה). וזה טעם אל יאמר אדם אי אפשי וכו' אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כי מאחר שהניח שהש"י גזר עליו וצוה אותו לעשות כן חייב שיגיע לו השכר בגמול המעשה לפי צערו וטרחו בלי ספק ומ"מ יש בחינות בדבר שבבחינת הענינים מצד עצמם הדעת הפילוסופי הוא הנכון כי מה טוב ומה נעים לפני אלהים אשר לא טעם טעם חטא מעולם או שטעם יותר מעט כי הוא אשר יזהיר כזוהר הרקיע אמנם בבחינת ייעוד השכר התוריי א"א שלא יושקף בו אל הטורח ואל הצער אשר יסבול העושה במעשה המצוה או בסורו מהעבירה כמו שאמרנו. והבדל ההשגות בחילוף השכר בשתי הבחינות הוא גלוי וידוע לפני יודע תעלומות המדרגות העליונות האלהיות. ונראה שבבחינות האלו בא

המחלוקת בין ר' חייא ובין רבי אבהו כי הנה רבי חייא הקדים במעלה הרחוק בעבירה אל הקרוב אליה בבחינת עצמו ולזה אמר אבל צדיקים עצמם עין לא ראתה אלהים זולתך ואליו נמשך הרב המורה במה שכתב באלו הענינים כמו שאמרנו. אמנם ר' אבהו דבר מצד מה שהוא מפאת ייעודי התורה ומצותיה אשר באמת יש לדון גם כפי הטורח והצער. וזהו טעם ופליגא דר' אבהו כלומר שדברו בזה בבחינות מתחלפות ובענינים חלוקים והוא מה שקיים הרב בהלכות תשובה כנזכר וכבר נתישב הדבר לפי הפירוש אשר זכרנו בזה המאמר. אמנם לפי מה שאמרנו ראשונה הנה אין בין המאמרים האלו הפך וסתירה כלל כי הבעל תשובה שדברנו עליו אינו הכשר שדבר בו הפילוסוף אבל הוא החוטא שחזר להיות צדיק וישר ואיש כזה ראוי לשבח מאד לא מצד מה שחטא בימי חרפו ולא מצד מה שהוא עושה מהיושר בתאוות רעות אבל מצד מעשיו השלמות מכל הצדדים שזכרנו ואם בתשבותו הרמתה על כל חטא ופשע מחטאיו הראשונים כי על כן חשבום חז"ל לזכיות ואם בשמעשיו יותר חזקים ומעולים ואם במה שחוייב שיהיו יותר מרובים ואם מצד קירוב הכנתו לעשות מה שלא בא לידו שראוי שיצורף למעשה הכל כמו שנתבאר. ולהמלצת זה הענין הנכבד מכל צדדיו נזכור מה שנמצא בדברי הראשונים דבר שעם שכוונוהו לד"א ארחיבהו ואכריע אותו להיותו משל נכבד לזה הענין שהיינו עליו. אמרו כי מלך אחד הטיל על שני אומנין ציור קירות היכלו והמה קבלו עליהם וחייבו ראשם לגמור מלאכתם ליום נועד וחלקו מלאכתם לחצאין זה נוטל שתי קירות סמוכות וזה נטל שתים כנגדן והנה האחד היה איש מהיר במלאכתו נזדרז אל המלאכה וכלה אותה טרם המועד אשר יעדו. והשני היה מתעצל טומן יד הולך ושובת עד כי אפסו לו הימים עד בלתי השאיר לו תשע או עשור. ויהי בראותו כי כלאה לו הרעה מאת המלך חרד בלבו חרדה גדולה וצעק על חרפתו וכלימתו צעקה גדולה כי ראה חבירו יוצא בשם ותהלה כשם הגדולים והוא יהיה לקללה ולשנינה כאחד הנבלים ובחזקתו ותעצומו בבכיתו וצערו צלל בעומק רעיוניו ועלתה במחשבתו משיחה נפלאה מסוגלת לצחצח ולזכך האבנים עד שיהיו מזוככים ונמרקים כעין נחשת קלל וימהר לעשות אותה ויקח את המסך ויפרוש בבית מזוית לזוית להבדיל בין מלאכתו למלאכת חבירו וטח שתי קירותיו בטיח האמונות טיחה זכה ונקיה יותר נאותה לפי המלאכה ואח"כ שפשף אותם היטב וימשח אותם בשמן המשחה עד אשר היו כמראות של זכוכית המקבלות המראות קבול נאות וחזק. ויהי היום ויבא המלך אל היכלו לראות מלאכת עבודתו ויבאו עמו כל גדולי מלכותו וימצאו שתי הקירות אשר עשה האומן הראשון מעשה מפואר כל מלאכת חרש וחושב וירא והנה טוב מאד וישמח המלך עליו וצוה לתת לו שכר משלם.

וישאל גם את השני לאמר מה מלאכתך ויאמר יבא אדוני המלך מעבר הוילון וביתה ויעבור וירא והנה שתי הקירות חלקות ומצוחצחות מבלי שום ציור ופתוח ויכעס עליו המלך לאמר מה עשית וימהר האומן טרם תעלה חמת המלך ויסר את המסך המבדיל בין שתי המלאכות והנה כל הפתוחים והציורים אשר עשה חבירו בשנתים ימים או שלש כלם נתחקו כמו רגע בצחצוח הקירות אשר תיקן באופן נפלא מהיופי והנעימות שאין הפה יכולה לדבר מלבד מה שהוכנו לקבל כל שאר הצורות והפתוחים אשר ישימו לפניהם מזולת פתוחי הקירות אשר כנגד' ממה שנמצאי' פה היום ומאשר יבואו אחרי כן ויוסיף המלך שמחה גדולה במלאכת הזאת האחרונה מבראשונה וכל אשר עמו נפלאו מאד מהמראה ויאהב המלך את האומן ויוסף את שכרו ויכבדהו וינשאהו מן הראשון. והנה המשל הזה יצייר יפה כל מה שאמרנו כי עם היות שהמלאכה הראשונה היא יותר שלמה בבחינת עצמיותה הנה השנית נתפארה עליה בתחבולת המלאכה עד שכל אחד ממנה היא טובה מחברתה בבחינת מה. ויהיה שכר הראשון כאומן שלם אמנם השני יהיה כממציא ומתחבל. יראו בו השלשה ענינים שאמרנו האחד שהציורים ההם היו יותר דקים וזכים מאשר כנגדם. והשני במה שנראו עוד בהם הצורות הנצבות שם זולתם. והג' במה שיש מהם כח לקבל כל מה שאינו פה היום מהענינים כשיביאום שם. ועל כל זה ישובח האומן ההוא מחבירו מלבד מה שאמרנו ראשונה מהיותו מקבל שכר עותתו כי ג"כ יצדק בזה האומן שהוא מקבל שכר על עצלתו יות' מעל עבודתו. והכל עולה כהוגן והדין דין אמת מבלי פקפוק וערעור ואולי כי בהשקפת זאת לא ערער עלי והרב המורה מזה המאמר כלל. והנה אחר שהשב בתשובה לא ימלט אם שישוב מיראה או מאהבה והראשון הוא פחות מצדיק והשני הוא טוב מצדיק לזה לא נמצא לרז"ל מאמר שישוו אותו לצדיק אבל חשבו חטאיו אם לשגגות ואם לזכיות וכבר נתבאר ויפה המאמרים שזכרנו בתחלה עם מה שהיתה כוונתינו בענין התשובה וסודה:

[569]ועתה, תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי לפי מה שנתבאר עד הנה יש שלשה גבולים לאדם בבחינתו המוסרית. הא' הוא הגבול והמצב הראשון אשר בו נוצר האדם מיד הי"ת להיות עצם מורכב מגוף גשמיי ונשמה רוחנית, אשר בעבור זה הוא קרוב בבחינה מה אל העולם העליון ובבחינה אחרת רחוק ממנו וקרוב יותר אל העולם התחתון, והגבול השני הוא כאשר יסוג האדם לפעמים לאחור מאחרי ה' להתקרב תמיד יותר ויותר אל מדרגת הבהמ' המשתוקקת תמיד רק למלאות צרכיה הגופניים, והגבול השלישי הוא שכאשר יעזוב אח"כ את דרכו הרעה הזאת וישוב שנית אל אלהיו, ובשלשה מעמדים אלה היה אדה"ר, כי ביום הבראו וזמן מה אחרי כן, היה במעמד הטבעיי כאשר יורה עליו מאה"כ "ויניחהו ה' בגן עדן לעבדה ולשמרה" וכו' ואח"כ חטא והיה במעמד הנסיגה לאחור מדרך המוסר והמישרים, עד שהוצרך להתחבא הוא ואשתו מקול ה' המתהלך בגן כי קול השופט אשר בקרבו קרא אליו מקירות לבו לאמר "לא נאוה לך הכבוד להראות עוד את פני ה' אלהיך אחרי כי כבד עון הנך" וכאשר שב אח"כ אל הי"ת כמו שקבלו חז"ל היה במעמד וגבול השלישי, והיה בכל זה גם אות וסימן לכל יוצאי חלציו הבאים אחריו, כי כל בני אדם גם יחד הם מנעוריהם תמיד במעמד הטבעיי נקיי עון וחפי פשע, וכאשר יגדלו ותרבה

[569]ועתה נבא לבאר כוונתינו מתוך הפרשה כי הנה ראינו ששם משה אדוננו בה שלש גבולים מגבילים כל עניניה. האחד גבול ההתיצבות והעמידה במקום הראוי לפי התחלת האדם כמו שאמר באבינו הראשון ויקח יי' אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה ויצו ה' אלהים על האדם (בראשית ב׳:ט״ו-ט״ז). והגבול השני הוא נסיגה וההרחקה אשר על הרוב בטבעו לעשות כמו שנמשך כן אל האדם לעטיו של נחש וחוה אשר מחמתו נתחבאו שניהם ונתרחק הרחקה עצומה. והגבול השלישי הוא ענין ההתעוררות אל החזרה והתשובה מהדרך הרע ההוא כמו שנתיסר מפי חז"ל (עירובין י"ח:) שעשה תשובה אמרו אדם הראשון חסיד גדול היה כיון שראה שנקנסה עליו מיתה ישב בתענית מאה ושלשים שנה ופירש מן האשה מאה ושלשים שנה והעלה זירוזין של תאנים מאה ושלשי' שנה. והיה שלשה מיני תשובות כנגד מה שיחסו חטאו אל הגפן ואל החטה ואל התאנה כמו שכתבנו שם במקומו. אמנם הענין הראשון הוא מה שכוונו באומרו אתם נצבים היום כלכם לפני יי' אלהיכם וגו'. כלומר הרי אני מעמידכם היום הזה לפניו יתע' במצב ההוא שהייתם ביום שנבראתם אינכם רחוקים ממנו אבל אתם צריכי' להזדרז להתקרב אליו כפי הריחוק הטבעי שביניכם לבין אלהיכם כמו שזכרנו ראשונה והרי אתם נמצאים על אופני התקון האנושי הראוי לכם כמו שנברא

תשוקתם החמרית וכלי תאותם הגופנית יהמו יחמרו בקרבם יחלו לפעמים לסור מני אורח הישרה ועומדים בגבול השני, וכאשר יחלו לבוא בימים, וחום טבעם ודמם יתקרר בתוכם וכח שכלם הולך וחזק וישובו אח"כ עוד שנית אל ה' הם במעמד והגבול השלישי, ומה שהוא תמיד בכל הדורות בבחינת כל אדם פרטיי יעד משה לישראל בפרשתנו שיהיה כן גם בבחינתם הכללית, כי תחילה אמר להורות על הגבול והמעמד הראשון, כי בימיו היתה האומה הישראלית עוד שלימה ותמימה בבחינת כל חלקי חברתם והיו דומים בזה לגוף אחד שלם בכל איבריו, כי כמו שאם יהיה האדם הפרטיי בריא ושלם כראוי בבחינת גופו ונפשו, צריך להיות בו בתחילה הראש שהוא מושב המוח והשכל בריא, וצריך להיות בידו שבט מישור לכלכל כל דבריו ופעולותיו בצדק ובמשפט, גם צריך להיות בו מדת ההסתפקות, ונתינת מתג ורסן לכל תשוקותיו הגופניות, וכח הגבורה הכובש בחזקה כל תאוה וכל תשוקה חמרית אשר תחפוץ לעבור החוק והגבול הראוי, כן אם תהיה החברה האנושית בכללה במעמד השלימות, צריכים להיות בה ראשים בעלי חכמה ודעת יותר מכל זולתם המורים את העם ללכת בדרך המוסר והמישרים, ושופטים אשר בידם שבט מישור להנהיג את העם כלו בצדק ובמשפט, באופן שיגיע לכל אחד ואחד מהם מה שמגיע לו מבלי אשר יעשה איש עול וחמס לרעהו, גם צריך להיות ביניהם זקנים אשר בעבור קור דמם וטבעם וכבישת יצרם לבלתי הרוס גדר השיווי והראוי בכל הנאותיהם הגופניות, יהיו לאות ולמופת גם אל הצעירים בעם, כי מהם יראו וכן יעשו לתת גם הם מתג ורסן לכל תשוקותיהם החמריות, [אשר ע"כ יסד הי"ת בחכמתו ג"כ שיהיו בכל הדורות ובכל המקומות עלי ארץ בני החברה האנושית נחלקים לשתי מחלקות, מחצה זקנים ומחצה צעירים לימים, ולעולם לא תמצא אף עיר אחת קטנה אשר לא יהיו בה זקנים וישישים, למען יהיו הזקנים תמיד לנס ולמופת אל אחיהם הצעירים בהיישרת מידותיהם ותכונותיהם הנפשיות,] גם צריך להיות בתוכה אנשי חיל וגבורים אשר הם שוטרי העם להכריח בכחם ועוצם ידיהם את כל מי שיחפוץ בכל זאת לפרוץ גדר המוסר והמישרים, ולבלע ברשעתו את הצדיק החלש ממנו וכל אלה היו בימי משה בקרב ישראל, וזש"א "אתם נצבים וכו' ראשיכם, שבטיכם (ר"ל שופטיכם בעלי השבט) זקניכם ושוטריכם" ואח"כ נעתק אל הגבול השני באמרו כי ירא הוא הוא שיש בהם כבר עתה שורש פורה ראש ולענה, אשר באחרית הימים יוכל לסבב אותם שיסורו מדי הדרך הישרה, ליסוג אחור מאחרי ה', ואז יענישם על עונם ויגלם מארצם להשליכם אל ארץ אחרת במאה"כ פן יש בכם וכו' ואמר הדור האחרון וכו', ואח"כ הבטיחם שבאחרית הימים ישובו עוד שנית אל ה' בצר להם ויהיו אז במעמד וגבול השלישי במאה"כ ובקשתם משם את ה' אלקיך וכו'.

האדם שלם בצביונו ובקומתו עד שיהיה שלמות כללכם פונה ונגמר בכל חלקיו כשלמות האיש בכל איבריו וכחותיו וזה בהיות לכם ראשי' שבטים זקנים ושוטרים כי זהו מה שישלים הכללות הישראלי המיוחד כמו שמציאות מעלותיהם בכל איש ישלים אישיותו. הראשון מעלת ההשכל והמדע אשר בה יצליח האדם וישכיל בדרכיו כי בלא דעת נפש לא טוב ועליה אמר ראשיכ' כי המוח הוא בראש וזקן שקנה חכמ' הוא הראש. והשני הוא ההצדק במעשים לכלכל דבריו במשקולת המשפט ולא איך שיזדמנו כי על כן אמר שבטיכם כי שבט הצדק והמשפט הוא שבט מישור ביד כל איש. הג' הוא ההסתפקות שהוא רסן התאוות הבשריות שחטאו בהם רבים מהגדולים ועליה אמר זקניכם כי הזקנים באמת הם המסתפקים על הרוב באונם או ברצון. הד' מעלת הגבורה אשר בכח המתעורר עומד על מדותיו ולבלתי צאת מהשווי כי יבער כמעט אש הכעס הקנאה והנקמה וכיוצא כי הבא לכללם בא לכלל טעות ואע"פ שיהיה שלם ביתר המעלות ועליה אמר שוטריכם כי השוטר הוא הכופה את החוטאים להעמיד אותם על גבולם. ואמר כל איש ישראל שבבחינת כללות זה ראוי שיקראו כלם איש אחד כי כל הכחות והמעלות הללו ביום הבראם בו כוננו להשלמת אישיותו. ואמר טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחוטב עציך וגו' לרמוז אל שאר חלקי העם שהם במדרגת שאר הכחות השפלות והמשרתות אשר בהם ישתלם האישיות שאמרנו ואמר שכלם בדעתם ובצביונן היו נצבים היום לפני יי' מעותדים ומזומני' לנסוע וללכת בדרך הישרה שאמרנו אשר התהלכו בה האבות הקדושי' לקרבם אליו ולדבקה בו והוא מה שפירש באומרו לעברך בברית יי' אלהיך וגו' למען הקים וגו'. כי התורה והמצות הם הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון למען הקים אותם לו לעם והוא יהיה להם לאלהים והוא ענין הקרבה והדבקות אשר בסוף הדרך ההוא. ואמר לא אתכם לבדכם וגו'. כי את אשר ישנו פה וגו'. לומר שההכנה הזאת והשלמיו' אשר נמצאו אתם לא אתם לבדם הוא נמצא כי אם להם ולבני בניהם עד עולם וכבר דברנו בעצם הענין הזה בשער הקודם:

ואחר שדבר במה שהיה מענין הגבול הראשון ומהויתם על ההתחלה הנאותה לשעה ההיא נעתק למה שהיה ירא וחרד עליהם מהשתבשות הדרך ומהלוכם בו לאחור ולא לפני' עד שתהיה הליכתם בו לרחקם מעליו תמיד ואמר כי אתם ידעתם וגו'. פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט וגו'. ללכת אחרי וגו'. אמר כי לסבת מה שהכירו והרגישו מתועבות הגוי' ההם שמא ימצאו בהם יחיד או יחידים רבים אשר יחזיקו בדרך ההפכית לדרך יי' אשר אמרנו ראשונה כי ההולך אחרי ע"א הוא הפונה אלי עורף ולא פנים שנאמר אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני כי פנו אלי ערף ולא פנים (ירמיהו

ב׳:כ״ז) וכבר נתבאר זה הפסוק בפרשת מסעי וסגולת הדרך הזה היא כי כל עוד שיתנועע בה יוסיף סרה וריחוק ממנו יתע' והנה היה זה הבליעל הנסוג לאחור כשמעו את דברי האלה היוצאת מפי התורה גוזר על עצמו ברית שלום מהטעם שכתבנו בשער הקודם ותהיה אמירתו זאת סבה להוסיף ולחבר רוע דרכו אשר ילך בה בנפש שבעה מהמוסר והמדע אחרי הודיעו אותו את כל אלה עם מה שהיה פושע בה בתחלה כשהיתה נפשו צמאה ממנה ולזה לא יאבה יי' סלוח לו כי אז וגו' והבדילו וגו' ואמר הדור האחרון עד וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה. לומר שיוליכם השם את פועלי האון על פי דרכם כי כמו שרחקו מעליו ככה ירחיקם מארצם ומכל מאוייהם. והכוונה באומרו אלהים לא ידעום ולא חלק להם שאותו אלוה לא ידעם להטיבם בדבר ולא חלק להם אפילו אותו חליקות שקבלו עובדיהם מהם שנאמר אשר חלק יי' אלהיך אתם לכל העמים (דברי' ד') כי הש"י הוא העושה ולא הם וכלפי מ"ש למעלה למען ספות הרוה את הצמאה לפי זה הדרך אמר הנסתרות ליי' אלהינו וגו'. שירצה השגיאות והנסתרות ממנו ליי' אלהינו הרחמים והסליחות כי לא יעניש עליהם אמנם הנגלות לנו אחרי הודיע אלהים אותנו לעשות את כל דברי התורה הזאת לנו ולבנינו עד עולם ליתן את הדין עליהם וכאשר תשיג לחוטאים התלאה הכתובה בספר הזה מפי עליון לא תצא. אמנם אחר שזכר אופן הפכם אל הדרך והגיעם אל תכלית הריחוק בו סדר למולו תקון התשובה הנאותה לו על הדרך שסדרנוה בהקדמה והיא התשובה הכוללת אל הכלל כמו שהנסיגה גם היא הגיעה אל הכלל ואמר והיה כי יבואו אליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבות אל לבבך וגו' ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקולו. ירצה כאשר יגיעך תכלית הריחוק מעל יי' אלהיך אשר מחמתו נתרחקת גם כן מעל אדמתך ונטל ממך כל טובותיך הנה יהיה התקון לך מה שאמרנו למעלה שהוא תקון הולכי דרכים בתעותם ללכת הפך המגמה חזרת פניהם לאחוריהם ממש עם התמדת ההליכה כי היא עצמה סוד התשובה. ולזה והשבות אל לבבך כי סבת ריחוקך לא היה רק במה שפנית עורף אל אלהיך ובמצב ההוא הרבית נסיעותיך יום יום עד הגיעך אל תכלית הרוחק ממנו ושהעצה היעוצה לישועתך שתחזור בך ושבת פניך אל יי' אלהיך ושמעת בקולו אשר יקרא אליך ותתמיד ההליכה אל קול קריאתו הלוך וקרב עד שתגיע עדיו והנה כשיסור הריחוק מבינך לבינו יסור גם כן הפיזור אשר בין קצתכם לקצתכם גם ריחוקכם מארצכם כמו שאמר ושב יי' אלהיך את שבותך ורחמך שם יקבצך וגו'. אם יהיה נדחך וגו' והביאך יי' אלהיך אל הארץ וגומר ומל יי' אלהיך וגו'. וזה ענין מעולה מאד מכוונת התשובה וסודה על הדרך שזכרנו ראשונה. האמנה כי בהשלמת התשובה ואופן ההגעה

אל תכליתה אמר ענין נכבד מאד זכרו הפילוסוף בהשלמת המעשים האלו והדומים להם אמר בפ"ב מהמאמר הב' מספר המדות [570]ולא יהיו התולדות לבד והתוספות וההפסדים מהם עצמם ומסבתם אבל הפעולות עצמם יהיו מהם כי כן יהיו בדברים יותר מפורסמים כמו בחוזק הגוף כי הוא נעשה מלקיחת מזון רב ומסבול יגיעות רבות והחזק יוכל לעשות זה יותר כן במעלות כו'. יאמר כי האיש נכאה הלבב והחלוש מאד שכל אוכל תתעב נפשו אם יעזוב למה שימשך מחולשתו ותיעוב מאכלו הנה הוא מהרה ימות אמנם העצה הנכונה לו שיתחזק ויתאמץ כפי הכח בהתחלת הטיול ומעט מעט מההתעמלות לפי שההתעמלות המעטי הזה יביאהו לידי קצת תאוה ורצון אל לקיחת המזון או להמעיט התיעוב ומעט המזון שיקח יכינהו הכנה מה אל ההתעמלות יותר ממה שהיה בראשונה וההתעמלות ההוא השני שיש לו קצת חוזק מהראשון יחזקהו אל לקיחת המזון יותר ולקיחת המזון יותר יוסיף כח אל ההתעמלות וכן ילך הדבר בסבוב הוספת הטוב ועל זה האופן יהיו המעשים סבה לעצמם בקניני המעלות כמו שכתבנו זה הדרוש הנכבד אצל נעשה ונשמע בשער מ"ז דרוש משם וכן הענין עצמו אצל כל דבר כבד העשיה וקשה ההתחלה. [571]ועל זה הדרך יובן מאמר ישעיהו שיראה מתחלה שהוא סותר גזרות משה רבינו ע"ה כי הנה משה אמר ובקשתם משם את יי' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך (דברים ד') שיראה שהדרישה תחוייב שתקדם למציאה והנה ישעיהו אמר דרשו יי' בהמצאו (ישעיה נ"ה) שסדר הדרישה אחר המציאה גם משה אמר אשר לו אלהים קרובים אליו כיי' אלהינו בכל קראנו אליו והוא אמר קראוהו בהיותו קרוב. אלא שהענין הוא על הדרך שאמרנו כי משה רבי' הזכיר ההתחלות הקשות והפעולות הראשונות המתחדשות מציאות השניות וישעיהו

[570]ולא יהיה וכו' להבין דבריו אלה עיין ביאורי למעלה שמות ק"ל ע"ב ופה אוסיף רק לבאר דברי החוקר אלה בעצמם אשר הם קשי ההבנה מאוד שרצה בהם רק לאמר שלא יחשוב איש שיהיו התולדות לבד ר"ל שיהיה הכל תלוי רק בטבע ובתולדות איש, החכם יהיה ובעל מידות טובות או הכל ובעל תכונות רעות ? כי הדבר אינו כן, כי אם גם ע"י פעולות האדם והרגלו במעשים ידועים טובים או רעים תולדנה בקרבו נטיות טבעיות טובות או רעות.

[571]וע"ז הדרך וכו' ר"ל כי אחרי שאמרנו שעשיית הטוב תחילה במדרגה עוד יותר פחותה, תרגיל את האדם בו לאט לאט עד שתקנה לו הכשרון והנטיה הטבעית לעשותו אח"כ גם במדרגה עוד יותר מעולה, הלוא נמשך כי מזה יש גם ב' מיני עשיית הטוב אשר גם בשם "דרישת ה'" תקרא, הא' אשר בה יחל האדם בהיות עוד טבעו בלתי נוטה אליה ורק הוא בעצמו ובבחירתו החפשית מכריח אותו לזה, וממנה אמר הכ' פה "ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת" ר"ל שכאשר תשתדל בעצמך להתקרב אל הי"ת במעשיך הטובים ימצא לך, ויעזור אותך להפיק רצונך הטוב הזה, והב' היא עשיית הטוב בתכלית השלימות אשר תהיה ביכולת האדם רק אחרי שהרגיל כבר עצמו תחילה בפעולות טובות פחותות הערך בבחינה מה, והתקרב בזה אל הי"ת אשר יקנה לו על ידן אח"כ גם הקנין והתכונה הנפשית להטיב דרכו עוד יותר, וממנה אמר הנביא, דרשו ה' בהמצאו" וכו' ר"ל דרשו אותו בעשיית הטוב בתכלית השלימות, אחרי שכבר נמצא לכם להיטיב תכונתכם הנפשיית עד שנוטה כבר טבעכם מעצמו אל הטוב והמישרים (ועיין מזה גם ביאורי למעלה במדבר דף פ"א ע"א בסופו שער ע"ד,) וברעיון זה מבאר הרב ז"ל עוד כמה פסוקים (עיין בפנים,),

זכר הפעולות המתחדשות מאותן השניות שהן יותר חזקות מהראשונות כי הדרישה שאחר המציאה ודאי חזקה ויפה מהדרישה הראשונה וכן הקריאה שאחר הקריבה והוא ענין נאות מאד וע"ד שאמר המשורר קוה אל יי' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' (תהילים כ"ז:י"ד) כמו שפירשו החכם בעל העקרים ז"ל וזו הוא ממליצותיו של ישעיהו שנרא' לכאורה שהוא חולק על רבו בדבריו ואינו כן כמו שכן עשה במאמר שמעו שמים והאזיני ארץ כמו שיבא בהאזינו ב"ה. ולפי שזה עצמו ענין התשובה סמך יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל יי' וגומר. ויש לדקדק אחר שיעזוב רשע דרכו מאי וישוב אל יי' עזיבת הדרך ההיא היא עצמה עצם התשובה כמו שאמרנו אלא שהענין הראשון הוא הנעשה בהתחלה בקושי ובחולשא והשני הוא הנעשה אחר ההתחזקות וקצת ההתגברות והראשון יספיק לעזיבת הדרך הרעה והשני להתחזקו לשוב ממנה אל הפכה והוא התחלת התנועה להתקרב אליו יתעלה וזה הענין עצמו הוא שכתבו משה רבינו בכאן בענין התשובה כאשר ימצאו בה בעוצם החולשה והתיעוב שאתה מוצא שהוא הקדים התשובה באומרו ושבת עד יי' אלהיך וגומר. וסמך ליה גאולה באומרו ושב יי' אלהיך את שבותך וגו': ואחרי גאולה תשובה כמו שנאמר ואתה תשוב ושמעת בקול יי' וגו' ואחר התשובה השנית תוספת טובה גאולה במה שאמר והותירך יי' בכל מעשה ידך וגו' ואחרי כן תשובה יותר חזקה במה שאמר כי תשוב אל יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. והכוונה כי בהיותם שם בחולשתם בארצות אויביהם לא יעזבו אל הרפיון והחולשא עד שיוציאו הפעולות חלושות כפי כחם כי חולשת הפעולות על הדרך ההיא תחליש הכח יותר וחולשת הכחות יותר תחליש הפעולות עד שתאבדו לגמרי אבל התחזקו בכם בהיותכם בחולשתכם להתחיל התחלה מה מהטיול ומהעזר במה שתתעוררו לשוב אליו ולשמוע בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך לפחות תהיה השמיעה ברצון ובאות נפש עם שהמעשים לא יוכלו להיות שלמים בהיותכם תחת עול הכותי' אבל תתחזקו כפי היכולת ועוד מעט. והוא מה שיעץ אותם ישעיהו במליצה נחמדת מאד כרע בל קרס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה נשאתיכם עמוסות משא לעיפה (ישעיה מ"ו) אמר על הנושאים את עץ פסלם ומתפללים אל אל לא יושיע שזכר ראשונה שמה שכרע בל קורס נבו שהם עבודות מיוחדות לבני בבל ולמואב יעיד על כלם שאין בעבודת' ממש ועצביהם לא היו בהם שום תועלת אלא משא טורח הבהמות אשר ישאום ולזה הראוי והנאות הוא לפרוק עולם מעליהם אמנם בעבודת האל ית' אינו כן ואין לכם למצוא עילה ותואנה מצד משא מלך ושרים לומר איך נפסוק עלינו צדקה ונקבל עלינו ספוק התורה והתלמידים ואנחנו עמוסם מכובד

התלאות ורוב המסי' כי הנה הבהמה כשהיא נושאת המשא הכבדה אם תפרוק מעליה אמתחת המספוא באמת כי תרעב בדרך המדבר ותרבץ תחת משאה ותפול ולא תוסיף קום אבל אם תכפול אז כובד אמתחת ירבו מזונותיה ממנו תאכל ותתחזק ותוכל שאת וכן כל עוד שאנחנו עמוסים מהצרות והתלאות אם נפרוק מעלינו עול התורה הראוי להיות תמיד עלינו והוא חיינו ואורך ימינו הנה ודאי כלנו מתים אמנם בכפול המשא בזה תוסף כחנו ותכפל גבורתינו כי לחמנו הם ויי' אתנו להיות בעזרתנו להקל כובד עולינו. והוא אומרו נשאתיכם עמוסות משא לעיפה כי כאשר תהיינה המשאות הנשואות עליכם עמוסות יותר מדאי אז תוסיפו משא לעיפה כי בזה ינתן ליעף כח בלי ספק אמנם הם קרסו כרעו יחדו לא יוכלו מלט משא ונפשם בשבי הלכה עד עולם ואתם לא כן אבל שמעו אלי בית יעקב וכל שארית בית ישראל העמסים מני בטן הנשאים מני רחם ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט (שם) אמר כי להיותם עמוסים מני בטן מעול תורה ומצוה יזכו להיותם נשואים מני רחם כאשר ישא האומן את היונק כמו שעשה להם מתחלה וגם עד זקנה ושיבה לא ייעף ולא ייגע כי הוא עשה הגליות והוא יסבול אתכם וימלטכם מהם. והנה זהו באמת התחלת התשובה שאמר עליה והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך יי' אלהיך שמה ושבת עד יי' אלהיך וגו' כי אפי' בהיות עולם על צוארך למשא כבד ראוי שתשיב אל לבבך אלו הטענות ותתחזק להתחיל בתשובה מעוני כי הנה אם אתה פותח כחודה של מחט הנה הוא יפתח אליך כפתחו של אולם ושב יי' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים וגו' אם יהיה נדחך וגו' והביאך וגו' כי הוא יסור עולם מעליך כי תתקרב למעלה ולמטה ואז תתחזק במעשים יותר כמו שאמר ומל יי' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך והוא יהיה ענין יותר שלם מברית מילה אשר נתן לאברהם אבינו כי על זה ארז"ל (תנחומא פ' תולדות) על המשיח המקוה ירום מאברהם כמו שכתבנו אצל חלומו של יוסף שער כ"ח. ונתן יי' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך וגו' והנה כאשר יגיעוך כל אלו ההצלחות כבר תוכל להתחזק יותר על התשובה מבראשונה והוא אומרו ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום וכבר תוכל על המעשה השלם מה שלא נאמר תחלה רק השמיעה ובזה תתחזק עוד הגאולה והישועה בידך בהשלמות ענינך כמו שאמר והותירך יי' אלהיך בכל מעשה ידיך בפרי בטנך וגו'. כי ישוב יי' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך שיתמיד הצלחותיהם בקיום עצמם ובספוק צרכיהם בשמחה ובטוב לבב כאשר עשה לאבותיהם שהוא תכלית ההצלחות כי בזה יוסיף להם אומץ

גדול עוד בהשלמת מעלתם והוא מה שפירש בסוף כי תשמע בקול יי' אלהיך לשמור מצותיו וחקתיו הכתובים בספר התורה הזה כי תשוב אל יי' בכל לבבך ובכל נפשך. והוא שכל מה שיעשו משמירת המצות והחקים התוריים תהיה כוונתם אל התשובה הנכונה אליו לא אל יראת העונשים הממיתים כמו שאמר ראשונה לאהבה את ה' אלהיך וגו' למען חייך. כי שם אמר שכבר ימול לבבם הערל לדעת ולהכיר כי אין לו חיים כי אם מידו יתברך אבל בכאן מזולת ההשקפה ההיא אלא בבחינת הטוב מצד מה שהוא טוב והוא ענין התשובה השלימה יעשו והוא תכלית שלמותם הנה שנבאר פרשה זו בתכלית הדיוק על הסכמת אלו הענינים אל השכל ואל כיוון הכתובים. ויראה שאליו כוונו חז"ל (יומא פ"ו.) באומרם א"ר נתן גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה שנאמר כה אמר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות רבי אלעזר אמר שהיא סמוכה לגאולה שנאמר ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה' כי ר' נתן הזכיר התשובה הראשונה המקרבת הגאולה ואמר כי ישמרו משפט התשובה ההיא שנזכר ראשונה באומרו יעזוב רשע דרכו כמו שפירשנו ועם זה הישועה קרובה לבא שנאמר ושב ה' אלהיך את שבותך וגו'. ורבי אלעזר אמר שהגאולה משלמת התשובה לעשות אותה כתקנה כמו שאחר הגאולה נאמר ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית וגו' והוא שדייק באומרו ובא לציון גואל ולשבי פשע וגו' ואלו ואלו ודאי דברי אלהים חיים הם כמו שנתבאר. והנה לפי שמצות התשובה הזאת היא יתד שהכל תלוי בה מצד שהיא רפאות כל המחלות ותקון כל הקללות אמר עליה כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה לא בשמים היא וגו' ולא מעבר לים וגו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. יאמר כי לפי התועלות העצומות הנמצאות בה ובפרט שבה עתידין ליגאל מאלו הגליות ראוי היה להם לעשות סולמות לעלות לשמים ליקח אותה משם אם בשמים היא ואם זה היה נמנע וכ"ש שהיה מחוייב לרכוב אניות לעבור ארחות ימים על זה שהוא אפשר ואם הוא רחוק שכל מה שאפשר לעשות לחתור בית האסורין ולצאת ראוי לעשות כ"ש וכ"ש שכבר סר הנמנע וההרחק ונתקרב לך הענין תכלית הקירוב כי הוא אינו אלא בפיך ובלבבך לעשותו כי התשובה תחלתה במה שיתאונן האדם בוידוי פיו על הראשונות ושיקבלם על לבו שלא לשוב בחטאים ההם עוד אבל שיעשה כנגדן מעשים טובים וישרים. ומעתה האריכות אשר לגליות אין עליו יתּ' התלונה כי אם לגולים שאינם נותנים אל לבם לצאת והרי הם מוסגרים ונמכרים ביד עצמם לא ביד זולתם. והוא מה שאמר חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו (ישעיהו נ"ב:ג'-ד') כי הנה הם לא נמכרו בדמים יקרים כמו שאמר (שם נ') או מי

מנושי אשר לא תוכלו להתקבץ לתת פדיון נפשכם כי הן בעונותיכם נמכרתם וא"כ לא בכסף תגאלו כי אם בתשובתכם והוא פי' יפה וקשר נאות. אמנם חז"ל מפרשים אותה על כל התורה אמרו במדרש (דב"ר פ' נצבים) משל לבת מלכים שאין אדם מכירה והיה אוהב א' למלך והיה נכנס אצלו בכל שעה והיא עומדת לפניו אמר לו המלך ראה כמה אני מחבב אותך שאין אדם מכיר את בתי והרי היא עומדת לפניך. כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל ראו כמה אתם חביבין לפני שאין בפלטין שלי מכיר את תורתי ואני נותנה לכם הדא הוא דכתיב לא נפלאת היא ממך וגו' והוא ענין נכבד דוגמת הויכוח שאמרנו שהיה לו למרע"ה עם המלאכים בשעת קבלת התורה שיתבאר אצל ואתה מרבבות קדש וגו' וגם המפרשים ז"ל נמשכו אחר זאת הכוונה אבל מה שכתבנו הוא נראה עקר הפשט לעורר אותנו התעוררות חזק אל צורך התשובה אל גודל האשם המוטל על המתעצלים בה לבא בה מהר את גאולתם ולפדיון נפשם והוא הדין אל כל יחיד ויחיד במה שצריך לתקן את אשר עותו במעשיו למצוא פדיון לנפשו כי הוא עקר כל ההשתדליות ולעוררו מהעצלה והרישול בזה כמו שהשתדל מאד שלמה הע"ה בזה אבל משה רבינו ע"ה יותר מן הכל כמו שאמר כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. ובמדרש (דב"ר שם) רבנן אמרי שבעה עצלין הן ועצלן של משה גדול מכלן הוא שאמר שלמה המלך ע"ה (משלי כ"ו:ט"ז) חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם אמר לו לעצל וגו'. כמו שכתבנוהו בפירוש בפרשת ויצא יעקב חלק ב' משער כ"ה. וזהו מה שרצינו אליו בזה החלק:

שער קא

פרק א

יבאר שיש חיים וחיים טובים וכן מות ומות. ושראוי שיבחר האדם החיים הטובים ויבדל מהמות הרע.

ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו'.

במסכת (נדרים ל"ט) שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם תורה תשובה גן עדן גהינם כסא הכבוד בית המקדש ושמו של משיח. תורה מנין דכתיב ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז. תשובה מנין דכתיב בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ וגו' תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. גן עדן מנין דכתיב ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם. גהינם מנין דכתיבה כי ערוך מאתמול תפתח כסא הכבוד מנין דכתיב נכון כסאך מאז בית המקדש מנין דכתיב מרום מראשון מקום מקדשנו שמו של משיח מנין דכתיב לפני שמש ינון שמו.

[572]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי שני מיני חיים יוכל האדם לחיות כל עוד יתהלך פה על פני האדמה הא' כאשר יחשוב כי תעודתו פה עלי ארץ היא רק לאכול ולשתות ולהנות שאר הנאות גופניות ככל אשר תמצא ידו. ואז לא ישים עוד מתג ורסן לתשוקותיו החמריות. כי אם יחיה תמיד חיי השלוח, ועל אופן זה חיו כל הדורות וכל האנשים אשר מימי קדם ועד עתה הכעיסו את ה'. וחיים כאלה בבחינה אמיתית ומוסרית, רק בשם "מתים" יקראו, כי לא ימלטו נפשם מיד שאול כלה, כי אם המיתה הנצחית בעקב חים כאלה אוחזת והב' כאשר יחיה האדם תמיד רק עפ"י חקי הצדק והמישרים, לבלתי הרוס גדר השיווי והראוי בכל הנאותיו הגופניות, כי אם לאכול ולשתות ולהנות תמיד רק די מחסורו ההכרחי אשר יחסר לו לקיום גופו ונפשו, ועל אופן זה חיו כל השלימים אשר היו לפנינו מני עולם, וחיים כאלה בשם "חיים אמיתיים" יקראו" כי בעליהם יוכל לקוות שיקנו על ידם לנפשם גם את ההשאר' הנצחית, כמאה"כ "לולא האמנתי וכו' ר"ל שכבר בהיותי עוד פה בארץ החיים הגופנים יכלתי לקוות ולהאמין שאזכה על ידם לראות גם בטוב ה' בעולם הנצחי, ואה"כ "מי האיש החפץ חיים (האמיתיים) אוהב ימים לראות טוב" וכו' (ר"ל מי שאוהב לחיות ימים רבים פה עלי ארץ רק למען קנות על ידם האושר המוסרי, למען יראה אח"כ בבוא קצו הטוב האמיתי בעולם הרוחני צריך לנצור לשונו מרע ושפתיו מדבר מרמה, לסור מרע ולעשות אך טוב וחסד כל הימים וכמו כן יש הבדל גם בין המות הגופני, שהוא רע רק במראהו החיצוני, אבל טוב בבחינתו האמיתית, בהיותו מפריד ומבדיל בין חיי האדם החמריים והארציים, ובין חייו הרוחניים. והוא רק כעין מעבר בין העולם החולף להעולם הנצחיי כמאה"כ "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו", ומאמר ר"מ "והנה טוב מות" ובין המות הנפשי אשר רק בחיק הרשעים החטאים בנפשותם יוטל גורלו והנה התורה הקדושה בהציגה לפנינו חקי אלהים ותורותיו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, הבדילה בין שני מיני חיים ומות אלה, כאשר יורה עליו מאה"כ "ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב" ר"ל הראיתי אותך אופן החיים בסתם והחיים הטובים והאמיתיים "ואת המות" הגופני [אשר הוא לא לבד טבעיי והכרחי לכל אדם בבוא עתו ויום פקודתו, כי אם אחוז ודבוק כבר בבחינה מה גם בחיי השלם עלי ארץ, כי ברצותו לחיות פה חיים אמיתיים ולהתהלך בהלך נפש בדרכי העיון ונתיבות המוסר והמישרים אשר הם רק ענינים רוחניים, צריך להכניע ולהמית תחילה בבחינה מה את תשוקותיו הגופניות ותאותו אל המותריות, כמחז"ל "אין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה" וכו' ומאמרם (בתמיד דף ל"ב ע"א) "מה יעביד אינש ויחיה" (בבחינ' אמיתי "ימות את עצמו" (ועיין מזה גם ביאורי למעל' במדבר דף י"ג ע"ב)] "ואת הרע" ר"ל המות הנפשיי אשר הוא רע בהחלט ואם בעל נפש משכלת אתה "ובחרת בחיים" האמיתיים ולא תקוץ במות הגופני והצער המדומ' המסובב לך עי"ז לפי שעה, כ"א תמאס ותקוץ במות הנפשיי שהוא הרע המוחלט המסובב לך מלכתך אחרי שרירות לבך הרע. והנה אם נחפוץ שישתדל איש מאהובינו להשיג תכלית נרצה מה יצטרכו לזה ז' דברים. הא' שנראה לו התכלית ההיא בעצמה, כמו שיציגו המורים בקשת אות וסימן גלוי ונראה לעיני כל, למען ידעו המורים איך יכוונו חציהם על יתר לירות שמה ולא יחטיאו המטרה, הב' שנודיענו הדרך והאופן איך יוכל להשיגה כי אין די ד"מ להודיענו רק שבעיר ידועה ישיג תכליתו הנרצה, אם לא נודיענו ג"כ איזה דרך אשר יוליכהו שמה, והג' שצריכים אנו להזהירו שלא יתעה בפתח על אם הדרך ללכת עקלקלות, ואם בכל זאת יתעה לפעמים מני אורח הישרה ימהר לשוב מדרך המעוות הזה. וללכת בנתיב הטוב והישר, הד' והה', כי למען הרהיב עוז בנפש שישתדל בכל מאמצי כחו להשיג התכלית הזאת. צריכים אנו להודיעו גם הטוב והתועלת אשר יהיו לו למנה בהשיגו התכלית ההיא, ולהראות לו בהפך רוב הנזק והרע אשר יסובבו לו בחדלו מהשיגה, והו' שנתן לו יועץ נאמן אשר ילונו בכל הדרך אשר ילך להיות לו תמיד לעינים ולהזכירו בכל עת, שישתדל רק להשים מגמת פניו רק למצא התכלית המבוקשת, ושלא ישטה מעליו ויעבור, והז' שנתן לו צדה לדרך למען יהיו לו תמיד די ספוק כל מחסוריו אשר יחסרו לו עד בואו אל מחוז חפצו בשלום. וכמו כן נראה גם בפרשתנו, כי למען סבב שישתדל האומה הישראלית להשיג תכליתם הנרצה שהוא לבחור בחיים המוסריים והאמיתיים העיר אותם הכ' על כל אלה השבעה, כי תחילה הראה להם התכלית בעצמה במאמרו "ראה אנכי נותן לפניך היום את החיים ואת הטוב" וכו' ובחרת בחיים. "ואח"כ הראה אותם מצד אחד הדרך, איך ישיגו אותה ומצד אחר איך הם צריכים להשמר ולהזהר לבל יתעו מני אורח הישרה אשר היא לבדה תוליך אותם שמה כאשר יורה על שתי אלה גם יחד מאה"כ "לאהבה את ה' אלקיך וללכת בכל דרכיו" ולשמור מצותיו" וכו' גם הציג לפניהם התועלת והטוב אשר ישיגו עי"ז במאמרו "וחיית ורבית" וכו' ולעמתו גם הנזק והרע המסובבים מעזבם את דרך ה' ללכת ארחות עקלקלות במאמרו "ואם יפנה לבבך וכו' הגדתי לכם היום, כי אבד תאבדון" וכו', גם העיר בם את השמים ואת הארץ, אשר הם קיימים תמיד ועומדים כל הימים לנגד עיניהם למען יהיו להם כעדים ויועצים נאמנים המזכירים אותם תמיד שלא יעזבו את הדרך הישרה אשר צום ללכת בה כמאה"כ "העידותי בכם היום את השמים" וכו' גם הבטיח למו שלא יחסרו דבר בעת השתדלם לבקש ולמצוא התכלית הנרצה במאמרו "למען תחיה אתה וזרעך"

[572]מבואר הוא לכל בעלי השכל כי בהכרת החיים והבדלם יש אונאה עצומה בלתי בעלת שיעור יש מתדמין חיי' במראיתם והוא המות המוחלט ויש שמתראה מות בעיני כל אנשינו והוא חיינו ואורך ימינו. וזה כי החיים המדומים הם חיי השלוח אשר חיו בהם הדורות המכעיסים לפניו ית' אשר בחייהם נקראו מתים בשומם תכלית כל הטובות חיי הגופים האומללים אשר לא ימלטו מיד שאול סלה. אמנם החיים האמתיים הם המיושרים על פי הנמוס האלהי הישר והטוב והם אשר בחרו בהם השלמים אשר מעולם לקנות בהם חיי הנפש שהוא הטוב הנכסף אל תכלית החיים ההם וכמו שאמר המשורר לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים (תהלים כ"ז). ירצה שהיה מאמין יהיה בארץ חיים זאת לזכות בה לראות בסוף בטוב ה' והיא ההצלחה הנפשית כי הוא לבד תוחלתו אשר אליה אמר קוה אל ה' וגו' וכן אמר מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב (שם ל"ד) אמר כי אשר ידע לחפוץ בחיים באופן נאות הוא אשר יאהב אורך הימים לראות הטוב המקווה בסופן לעולם הבא. הנה שכבר שמו השלמים הטוב תכלית עליון אל החיים לא החיים אל הטוב. וכן הענין עצמו הוא במות כי יש מות אשר היא זרה ורעה בעיני האדם והיא מות הגופים ההכרחית אשר היא על דרך האמת טובה לנו להפריד בין פחיתות החמר ומשיגיו לבין שלמות השכל והפשטת מושגיו וכמו שכתב בספרו של ר"מ והנה טוב מאד טוב מות (ב"ר פ"ט) ונאמר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו (תהלים קי"ו.). ירצה שאל החסידים יראה ויתגלה שהמות הוא דבר יקר בעיני ה' כמו שיתבאר בנעילת השער ב"ה:

ובאמרו "כי הוא חייך ואורך ימיך לשבת" וכו' ועל כל זה מורה גם מחז"ל שהחל בו הרב ז"ל "שבעה דברים" וכו' כי אחרי שתכלית בריאת העולם היתה רק להורות ולהיישיר את ישראל, ועל ידם באחרית הימים העמים יחד לקרוא כלם בשם ה' להכירו ולעבדו שכם אחד ע"כ עלו במחשבתו להבראות תחילה גם השבעה דברים המצטרכים לזה (כי מחמרם "שנבראו קודם" וכו' מורה רק על הקדימה טבעית (עיין ענינו בביאורי לס' במדבר דף ט' ע"ב,) ור"ל שלא יצויר קיום העולם והשגת התכלית הנרצה בו מבלעדי ז' דברים אלה,) כי "כסא הכבוד" הוא כינוי המורה על הכרת והשגת הי"ת ואופן הנהגתו את העולם והשגחתו עליו, שהוא לבדו התכלית אשר אליה יכונו כל השלימים בבני אדם, "והתורה" היא הוראת הדרך הנכונה להשיג התכלית הנרצה הזאת, "והתשובה" היא האמצע להשיב האדם אשר יחטא לפעמים מדרכו המעוקל ולשוב להנחותו עוד בדרך הישרה, כי יצר לב האדם רע מנעוריו, וע"כ יוכל על נקלה לנפול בפח הרשעה ע"כ הוא מחסדי הי"ת על ברואיו כי יפתח ידו לקבלם בתשובה כרועה נאמן אשר בזרועו יקבץ טלאיו הנדחים והנהלאים ממנו, וגן עדך" הוא כינוי לשכר הרוחני והטוב הצפון ליראים בעולם הנצחי אחרי לכתם פה עלי ארץ בדרך הצדק והמישרים, כמו "שגיהינם" הוא כינוי להעונש הנפשיי בעולם הנשמות אשר יהיה גורל ומנת כוס הרשעים העוזבים פה ארחות יושר ללכת בדרכי חושך ואפלה מוסרית "ושמו של משיח" הוא כינוי לכל רועה ומנהיג נאמן אשר העמיד ה' לישראל בכל העתים והדורות ואשר יעמיד להם גם באחרית הימים להיות להם לעינים וליועץ נאמן אשר ינחם תמיד בדרך המישור ובמעגלי התורה והאמונה האמיתית, "ובית המקדש" הוא כינוי לסיפוק צרכינו, כי בהיות הבית בנוי על תלו והעבודה על מכונה היתה הברכה מצויה באסמינו ובכל משלח ידינו, וגם עתה בהיותנו נפוצים בכל הארצות אשר נדחנו שמה רק כאשר נכונן לבנו להתפלל נוכח בית ה' אשר בירושלים ימציא לנו הי"ת כל מחסורינו וכל צרכינו למען נוכל מבלי דאגה ומחסור כל דבר להשתדל להשיג התכלית הנרצה בעיניו,

אמנם יש מות קשה הימנה ובלתי מפורסמת שהוא הרע בהחלט והיא המיתה הנפשיית אשר מטבעה לחיות תמיד אם לא באשמת בעליה כי על זה אמר החכם (קהלת ז׳:כ״ו) ומוצא אני מר ממות את האשה וגומר טוב לפני אלהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה כמו שכתבתי זה יפה בפרשת תזריע שער ס"א. והנה לפקוח עינים עורות אצל האונאות הללו אשר הם גדולות הערך מאד אמר הנה ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות וגומר כי הפרש יש למתבונן בין החיים הנזכר בזה המקום לנזכרים להלן באומרו החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים. וזה כי שם שם חיים לעמת מות וברכה לעמת קללה והוא ידוע שהדברים הפכיים והחיים אשר זכר שם הם חיים ממש אשר עליהם אמר ובחרת בחיים כמו שיבוא עוד ביאורו. אמנם בכאן אמר החיים והטוב והמות והרע ומהראוי שישפטו הפכיים גם כן טוב כנגד חיים ומות כנגד רע והוא שיאמר שנתן לפניהם שני מיני החיים. החיים והחיים הטובים רצוני החיים בסתם והם החיים המדומים מצד אחד ולעומתם החיים הטובים אשר אמרנו וכמו שעל זה האופן אמר לטוב לנו כל הימים לחיותינו כיום הזה (דברים ו'). קרא טוב בסתם להצלחת העולם שכלו טוב וקרא חיים סתם לחיותנו החיים הגופיים כיום הזה והוא דבר נכון שהרי הטוב לא יתואר בתואר מעולה ממנו עד שנאמר טוב חי כמו שיתוארו החיים בו באמרנו חיים טובים. ומאמרו זה הוא ממש כמי שנותן לפניהם אבן של זכוכית אחת ספירייית ובהירה ומרגלית אחת מאד יקרה ואומר ראה נתתי לפניך היום שתי אבנים אלו והוי יודע כי אחת מהנה היא יפת המראה לבד אמנם השנית אם שאינה יפה המראה כמוה יש לה סגולות נפלאות להעמיד הבריאות ולהשאיר החיים בחר לך אחת מהנה כי מעתה גלה אזן אנשים בתכלית הגלוי וההכרה והנה הטפש לא יחוש למאמר ולמראה עיניו ישפוט לברור ביפה ויעזוב הטובה. אמנם הפקח ישמע לקול מוריו יבחר לעצמו הטובה ויעזוב היפה וכן אמר להם ראה נתתי לפניך היום את החיים אשר יתאוו אליהם האנשים ויתאנו בהם ויכשלו ביופים כאשר ילכד הסכל בבהירות יופי הזכוכית גם נתתי לפניך את הטוב והוא ההצלחה הנפשיית אשר היא במדרגת האבן היקרה והמסוגלת אשר בה ירצו השלמים עם היות שאינה יפה למראה כי הרבה צער ופרישות מתאיות העולם וייסורין מצויין לצדה וכאלו הם שני ענינים הפכיים כנגד שני חלקיך בחיים החיים הם תשוקת הנפש החיונית והטוב תשוקת הנפש המשכלת. וגם נתתי לפניך שני מיני רעות לשני חלקך אלו והם המות והרע כי המות והצער הגופי הוא הרע לגופך והוא אשר ירחיקהו. אמנם הרע בהחלט הוא רוע הנפש והפסדה ואתה אם בעל נפש אתה מאוס ברע הנפשיי וולא תמאס המות המדומה וצער הגוף כמו שאז"ל (שבת

פ"ג:) זאת התורה אדם כי ימות באהל אין דברי תורה מתקיימין כי אם במי שממית עצמו עליה ואמרו (ילקוט פ' בראשית רמז י"ד) שאם יחיה ימות ואם ימות יחיה. הנה שביאר להם הענין ופירשו בטוב משני קצותיו וכבר הפליג להראות בהם באצבע האות אשר יישירו נגדו בהיותו להם תכלית נכסף אל המציאות האנושי כדי שלא יתחלף להם האמתי במדומה לרבים והיא הישרה הכרחית ראשונה ואולם לא יושלם הלמוד בהודעת התכלית לבד אם לא בשידע הדרך יגיע אל התכלית ההוא כי מה תועלת בשתדע העיר ששם מגמתך אם לא תדע אי זה דרך יגיעך אליה וזה יושלם בשני ענינים בידיעת הליכת הדרכים הטובים ובחזרתו מהרעים והמתעים כשיתעה [573]כמו שהרפואה תתחלק אל שמירת הבריאות ואל חזרתה כשתסור והנה המלאכה רבה מאד בחזרתה מבשמירתה והוא מאמר הכתוב אני ה' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך (ישעיהו מ"ח:י"ז) כי הענין השני הוא להדריכנו מהדרך המעוקלת אל הישרה אשר ילך בה כשיקרה שיטעה בה ולזה אמר אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלהיך ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו וחקותיו ומשפטיו כבר הציבה התורה ציונין בכל דרכי החיים אשר לא יוכל לטעות בהם כלל וכמו שאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום (משלי ג':י"ז) וגם לכשיטעה ויסור מני דרך כבר שם בתוכם מצות התשובה וכל מלאכתם כמו שנתבאר ענינה משלם בשער הקדום וסוף דבר כבר כלל במצות כל מה שהוא בסור מרע ועשה טוב. וגם בזה לא יושלם כי אם בשידע הפועל התועלת המגיע אליו מההגעה אל המקום ההוא. וזה מה שיחלק ג"כ לשנים. האחד שידע התועלת המגיע מההלוכה ההיא לשם. והב' שידע הנזק והרע שיגיעהו מהנמנע מעשות כי על כן הסכימו כל בעלי הדתות להניח שכר על המעשים הנאותים ועונש על המבטלים. ועל זה אמר בפירוש וחיית ורבית וברכך יי' אלהיך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה הנה בזה הודיעם התועלת המגיע בדרך ההוא כי בדרך ההוא יחיה חיים טובים חיים רבניים בקיום ורבוי ההצלחה בברכת יי' בארץ ההיא אשר הוא ודאי רמז אל השגת ההצלחה הנצחית בטוב יי' בארץ חיים. ועל

[573]כמו שהרפואה וכו' הנה ידוע כי חכמת הרפואה מתחלקת לכמה חלקים פרטיים, אבל בבחינת תועלתה לבני אדם היא נחלקת בכלל רק לב' חלקים, הא' ידיעת הדרכים אשר על ידם ישמר האדם מכל חולי ומדוה הנקראת בשם "דיאטיק", והב' ידיעת הדרכים והאופנים איך ירפאו החולים כבר, הנקראת בשם, ומעתה יאמר הרב ז"ל, כי גם חכמת רפואת הנפש תחלק לב' מחלקות, האחת כוללת ידיעת הפעולות הטובות והנרצות בעיני ה' אשר יעשה אותן האדם, והפעולות הרעות המתועבות בעיניו אשר יחדל מעשותן למען השמר על ידה מנפול בפח הרשעה, כי אם לעשות הטוב תמיד, והב' כוללת הדרכים והאופנים אשר ישתמש בהם האדם אשר כבר חטא ואשם לאלהיו, ברצותו לעזוב דרכו הרע ולשוב אל ה' באמת ובתמים. ויען כי הי"ת הודיענו בעצמו כל זאת בתורתו אשר נתן לנו אה"כ ממנו, "אני ה' מלמדך להועיל" (בבחינת הידיעה הראשונה) "מדריכך בדרך תלך" (הרומז אל הידיעה השניה), כי ר"ל שהוא מחזיר ומשיב אותך לאחור מדרך הרשעה, אם כבר החילות ללכת בה, למען הוליכך אח"כ בדרך הנכוחה והישרה.

גלוי הרע המגיע בתעייה אמר ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם. הגדתי לכם היום כי אבוד תאבדון לא תאריכון ימים על האדמה אשר אתה עובר את הירדן לבא שמה לרשתה. אמר הגדתי לכם היום לפי שחדשות הוא מגיד אשר לא ידעום הראשונים כי הראשונים לא שיערו אחר מיתה הגוף מיתת אחרת כלל ולזה הפליא מאמרו באומרו הגדתי לכם היום כי אחר שתאבדו בעולם הזה תאבדו שנית מן העולם הבא לא תאריכון ימים על הארץ החיים אשר אתם עוברים מעברות הירדן ודאי שמה לרשתה כמא דאיתמר ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ (ישעיהו ס׳:כ״א) והרי הועיל להם בהודיעם הטובות אשר יכספום והרעות אשר יבקשו ההצלה מהם. וכל זה עדין לא הועיל אם לא ימצאו אליו הדברים העוזרים והסומכים להגיעו אל סוף המעשה כמו שאמר שלא יתכן ההליכה אל המקום לקנות הטוב ההוא ולהנצל מהרע אם לא שיזדמן לו ממון להוציאו ובהמה לרכוב עליה וכיוצא וגם זה יחלק בכל מעשה להרבה דברים. אמנם נחלק אותו לשני מינים. האחד מציאות היועצים הנאמנים להדריכו במעשה ההוא אשר יעשה שם והשני השלמות ספוקו בכל מה שיצטרך לשם. ועל הראשון מאלו השנים אמר בענין הזה העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך. והכוונה לא תאמרו שבשום זמן מהזמנים יחסר לכם יועץ חכם ומישיר שילמד וייישיר אתכם במעשיכם ולזה חסרתם את חקכם כסוחר שהלך אל מדינת הסחורות ולא ידע להזהר ונתאנה והפסיד. כי אנכי מעיד בכם היום את השמים ואת הארץ העדה שלמה ומספקת לעד לעולם כי היום נתתי לפניך החיים והמות הברכה והקללה ואתם רשאים ובחיריים ליטול לכם המנה היפה למען תחיה אתה וזרעך וזרע זרעך עד עולם. ומעתה לא נשאר לך שום תרעומת מזה:

ואולם תראה עוצם כוונתו בזה אל אמתת מה שאמרנו ראשונה מענינים החיים ומהבדלם כשתעמוד על מה שכתב הפילוסוף בפרק ה' מהמאמר השלישי מספר המדות כאשר יתאר מהות הבחירה והבדלה מהרצון[574] ובכלל שאר הבדלים אשר כתב אמר ז״ל עוד

[574] ובכלל וכו' ר"ל כי דעת החוקר היא, ששם "רצון" או "חפץ" יאמר רק על מה שהוא התכלית. ושם "בחירה", יאמר על האמצעים ד"מ ברצות איש ללמוד חכמה מה, וילך אל עיר ידועה ללמוד אותה שם אצל מורה חכם ידוע המלמד אותה לזולתו, נאמר ממנו שהוא רוצה ללמוד החכמה ההיא, יען כי זאת תכליתו, ואליה ישים מגמת פניו, ובחר ללכת אל העיר ההיא ללמדה אצל החכם ההוא, יען כי ההליכה אל העיר ההוא ולימודו אצל המורה ההוא, הם רק האמצעים להשגת תכליתו וכן נראה גם ממאה"כ (ישעיה ס"ו) "גם המה" וכו' כי יען שהם שמו מגמת פניהם ותכליתם לעבוד הגלולים והשיקוצים ע"כ אמר "ובשקוציהם נפשם חפצה" פעל ננזר משם "חפץ" המורה על התכלית ועל בחירתם בדרכים המביאים לזה אשר הם האמצעים אל התכלית הרעה הזאת אמר "גם" המה בחרו בדרכיהם, ועפי"ז הלוא יקשה להבין מאה"כ "ובחרת בחיים" אם היתה הכוונה אל החיים הרוחניים והנצחיים שהם התכלית האמיתית כי אז היה מהראוי לאמר "וחפצת או ורצית בחיים" ? גם ממאמר "למען תחיה" וכו'

הרצון הוא תכלית אמנם הבחירה היא על הדברים אשר בעבור התכלית המשל כי נרצה הבריאות ונבחר הדברים אשר בהם נהיה בריאים ונרצה היות מאושרים ונאמר כן ולא יתכן לומר שנבחר זה ובכלל יראה כי הבחירה היא אצל הדברים אשר בנו ע"כ. הנה ביאר שעניך הבחירה ומהותה לא תאמר כי אם על הדרכים המביאים אל התכלית הנרצה והרצון לבד יאמר על התכלית והוא מה שאמר הכתוב בפירוש גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה (ישעיה ס"ו) כי שמו חפצם ורצונם אל השקוצים בתכליות להם ובחרו בדרכים המביאים אליהם, ומזה הטעם עצמו אמר כי לא נתיעץ על התכליות לפי שהבחירה הוא תאוה לקוחה בעצה מהדברים אשר בנו כו' כמו שכתבנו על לכה איעצך וגו'. והנה אחר שנתבאר שאין מטבע הבחירה ולא העצה ליפול על התכליות איך אמר משה ובחרת בחיים אם היה שכוונתו במלת חיים היתה על התכלית העליון אשר אליו תחוייב מגמתינו ולא עוד אלא שאמר למען תחיה שכבר שם הדבר מסובב מעצמו והוא כאומרו אכול כדי שתאכל או עמוד כדי שתעמוד וזה מגונה. אמנם כוונת הכתוב לדעתי היא מיוסדת על מה שנכתב ראשונה ומשלמת אותו לגמרי וזה שמהידוע שמיני החיים יתחלפו לאנשים כפי התחלפות תשוקתם אליהם וכלם בכללם נקראות חיים כאומרך חיי העושר חיי התאוה חיי מחשביים וזולתם והנה החכם במדינית קרא אותם כך כי כשידרוך הדורך בכל אחד מאלו יאמר עליו שהוא חי חיי הענין ההוא וכן הוא הלשון בתורה נאמר. על חיי האושר רצוני העסק על קבוץ הממון אמר ואת ובניך תחיי בנותר (מלכים ב' ד'). על חיי התאוה ראה חיים עם אשה אשר אהבת (קהלת ט'). על חיי המעלה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא י"ח). כי חוייב האדם לעשות אותם עסק שיחיה בו ועל זה הענין אמר החיים והמות נתתי לפניך. ירצה כבר נתתי לפניך את כל מיני החיים אם האמתיים ואם המדומים לכל מיני החיים הנמשכים להם ובחרת מכללם באותם החיים אשר יביאוך אל החיים האמתיים חיי ההצלחה המתמדת והוא אומרו למען תחיה אתה וזרעך כלומר תבחר מהם החיים

נראה בהפך שהוא מורה על התכלית המושגת ע"י האמצע הכלול במאמר "ובחרת בחיים" ? ע"כ לבאר זאת יאמר הרב ז"ל, כי מלבד שיש בדרך כלל ב' מיני חיים, החיים המדומים, והחיים האמיתים, כמו שבאר כבר למעלה (עיין בתוכן השער) יחלקו עוד חיי האדם עלי ארץ לפי דעת החוקר בדרך פרטי לכמה מינים, לפי אופן השתמשו בהם כי יש אשר יעמול וייגע בחייו רק למען בצוע בצע כסף ולרכוש הון ורכוש, וממנו נאמר כי הוא חי רק חיי העושר כעין מה שיאמר האשכנזי ומהמשתדל רק להתענג תמיד בתענוגים גופניים ולמלאות תאותו החמרית נאמר כי הוא חי חיי התאוה, וממי שילך בדרך המישרים להשתדל תמיד כפי יכלתו רק לעשות הטוב והישר בעיני אלהים ואדם, נאמר שהוא חי חיי המעלה, וחיי המעלה אלה הם לבדם האמצע לקנות על ידם גם החיים האמיתים הנרצים בעיני הי"ת פה עלי ארץ, ובאחריתם החיים הנצחיים בעולם הרוחני, וזש"א גם הכ' "ובחרת בחיים למען תחיה" וכו' ר"ל רק באותו אופן החיים המעולה תבחר, אשר על ידו תוכל לקנות החיים האמתיים והנצחיים לך ולבניך אחריך.

אשר בעבורם תחיה אתה וזרעך על דרך האמת ולא שתמות בהם ולא תהיה בי"ת בחיים סימן לדבר הנבחר כבי"ת כי בחר ה' בציון (תהלי' קל"ב) מאום ברע ובחור בטוב (ישעיה ז') רק סימן הדברים אשר בהן ומהם הברירה והבחירה כטעם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים ושני העניני' בכתוב זה גם בפסוק כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל ומכל בני כי רבים בנים נתן לי ה' ויבחר בשלמה בני וגו' (דה"א כ"ח) הרי שבא לכאן לשון בחירה כפי ענינה לברור בטובה שבמנות ושלא יתאוה ביפה או בנראית טובה ממן כמו שזכרנו ראשונה. והנה בזה השלים להם הלמוד והעצה באופן שלם שיועילם לדורי דורות אם לא יסירו אזנם משמוע והוא הענין הראשון שאמרנו. אמנם על השני והוא ספוק הצרכים אשר בהם יחיו כל הימים אשר יתעסקו בהם בזה העסק התוריי אמר לאהבה את ה' אלהיך ללכת בדרכיו ולדבקה בו כי הוא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם כו'. ירצה גם לא ימנעו מכם כל הדברים הצריכים להתמדת חיותכם כי מובטחים תהיו כי בהיותכם על אהבתו וההליכ' בדרכיו ולדבקה בו לא יחסר כל לכם כי הוא חייך ואורך ימיך על האדמה וגו כמו שיצליחך ההצלח' הנפשיית התלויה בארץ שהוא עקר התועלת. והנה נתבארה הפרש' היטיב ועל פיה עלו בידינו שבעה דברים שנתחייבו הידיע' בזה הענין לפי שכל אחד מהג' ענינים נחלק אל שנים. אמנם הראשון שהוא התכלית א"א לו ליחלק שמטבעו להיות אחד כמו האות שישירו נגדו המורים בחצים אינו אלא אחד. ואליהם כוונו חז"ל במאמר ההוא שזכרנו ראשונה שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם וכו' כי הכרחיותם אל מציאות האדם והצלחתו מקדים אותה קדימה טבעית לבריאת עולם כענין שאמרנו שקדמה תורה לבריאת העולם על הדרך שנתבאר שם. ועל הענין הראשון אמרו כסא הכבוד כי הוא באמת הכרת התכלית האמיתי אשר אליו יכוונו כל השלמים בכל פעולותיהם כי על זה נקרא בכל מקום מפיו יתב' אני ראשון ואני אחרון כי התכלית הוא מה שעלה על דעת הפועל ראשונה והוא אשר יצא אל המציאות באחרונה כמו שכתב החכם בז' מהג' מספר המדות וכתבנוהו בעצת יוסף שער כ"ט. ולזה אמר נכון כסאך מאז כי מאז היה נכון כסאו זה מכוון להיות תל שאליו יפנו כל השלמים לבחור בכל מיני החיים אותם החיים אשר יגיעוהו לזכות ולחיות לפניו כמו שאמר ובחרת בחיים למען תחיה כמו שאמרנו. על הענין השני אמר תורה הוא הוראת הדרך אשר פי' באומרו אשר אנכי מצוך היום לאהבה את יי' אלהיך ללכת בדרכיו וגו' כי הוא הדרך הישר מכל זולתה כמו שנתבאר בכמה מקומות אשר מכלל מצותיה ועקרן הוא הענין השלישי אשר אמרו תשבה כי היא ההוראה לשוב אל

הדרך כאשר יטעה ההולך בה כמו שביארנו בשער הקודם ואלו הדברים קדמו לעולם אם להשלמת מציאות בריאת האדם ואם להצדיק מדותיו של יוצר בראשית להסכים בין יושרו ומדת טובו כמו שאמר טוב וישר יי' על כן יורה חטאים בדרך (תהלים כ"ה) כי הוא סוד נושא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה (שמות ל"ד) כמו שכתבנו שם שער נ"ד. והטעם שהתשובה הוא תקון מסודר מפאת הסדר האלהי לכל חוטא למען יזכה בשפטו ואם יזדרז החוטא במעשה התשובה אין מקום למדת הדין לפגוע בו כעין חותם המלך הנמסר ביד האדם לבל יגעו בו השופטים. הראית איך הועיל החותם הזה לאחד מגדולי פושעי ישראל כשנגזרה עליו ועל ביתו כלה ונחרצה כמו שהגיד לו אליהו הנביא ונאמר (מלכים א' כ"א) ויהי כשמע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט מה נאמר אחריו ויהי דבר יי' אל אליהו התשבי לאמר הראית כי נכנע אחאב מלפני וגו' לא אביא הרעה בימיו. וכן אתה מוצא בדוד בבוא אליו נתן הנביא ואמר לו כה אמר יי' הנני מקים עליך רעה מביתך וגו' ויאמר דוד אל נתן חטאתי ליי' ויאמר נתן אל דוד גם יי' העביר חטאתך לא תמות (שמואל ב' י"ב) ועל מי שאינו ממלט את נפשו בזה החותם אחז"ל (במדרש קהלת פ"ז) ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקותם מפח נפש (איוב י"א) משל לכת של לסטים שנתפסו בבית האסורים מה עשו הפקחים חפרו ויצאו ובבקר הלך המלך לדון אותם ומצא טפש אחד שהיה אצל החור שראה את אלו יוצאין ולא יצא כעס המלך עליו ואמר הטפש הזה שראה חביריו נמלטים והוא לא נמלט יתנקרו עיניו תחלה ואחר כך יהרג והרי הוא משל נכבד למי שהוא מחתרת התשובה פתוחה לפניו ולא נמלט בה מ"מ על הכריוחתה אמרו שקדמה לעולם מלבד מה שאמרו מקדימת התורה כמו שאמר בטרם הרים יולדו וגו' תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. אמנם על הענין הד' אשר זכרו בכאן הכתוב באומרו וחיית ורבית וברכך יי' אלהיך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה כענין שנאמר ועמך כלם צדיקים (ישעי' ס') כמו שנתבאר אמרו ג"ע והוא השם המיוחד לחז"ל (ברכות ט"ז:) לחיים הערבים ההם אשר שם צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה והוא אשר נאמר עליו ויטע יי' אלהים גן בעדן מקדם כי הצלחת הנפש וקיומה כוונה מתחלת הבריאה. וכן ג"כ על הענין החמישי שזכר באומרו ואם יפנה לבבך וגו' הגדתי לכם היום כי אבוד תאבדון וגו' אשר פירשנו אותו על העונש נפשיי אמרו גיהינם כי האל יתע' הקדים במחשבתו שיושג עונש והפסד למקלקל דרכיו ומשבש ארחותיו שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה והיה הדבר נכון מאד לפי שעם היות שהשלמים אינם משגיחין בטוב פעולותיהם אל הצלתם מהעונש אבל להשגתם השכר

הנה האנשים החסרים על הרוב הם נמנעין מהרעות ליראת העונש וצערו וכמו שאמר החכם ארח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה (משלי ט"ו) ירצה אורח חיים שהוא כינויי מיוחד להצלחה הנפשית הנה הוא השכר העליון הנכסף והנאהב לכל משכיל אמנם למען סור משמאול והוא המלט מעונש של גיהינם הוא ענין שפל ולמטה ממנו אצלו אמנם הבלתי משכילים הדבר הוא בהפך או שירצה כי בהשקפת מהות ההצלחה הנפשית יראה לו דבר גדול ההשגה ועליון ממנו מאד אמנם בהשקפ' סורו משאול הוא יותר קרוב אליו ומשתדל בכל כחו ועכ"פ קדימתן לעולם הנאה הכרחית. והנה על הענין הששי שאמר בכאן העידותי בכם היום וגו' החיים והמות נתתי לפניך וגו' ובחרת בחיים וגו'. והוא פרסום הלמוד מפי מלמד ישר ונאמן אשר עמו לא הוצרך עוד לזולתו אחז"ל במאמר שמו של משיח ולזה לא אמר המשיח עצמו אלא שמו לפי שלא כוון מהם רק במה שיורה עליו השם שהוא רועה ומנהיג בצדק וביושר וזה שאמר וזה שמו אשר יקראו יי' צדקנו. והוא אומרו לפני שמש ינון שמו והכוונה שהוא שם מורה על שררה ואדנות ביושר כמו שעל השררה בהפך נאמר ואחריתו יהיה מנון (משלי כ"ט.) כי לפני המצא אור המאורות המוציא לפועל השגת החושים ההיולאנים ראתה חכמתו להמציא המלמד או המלמדים המאירים ומזהירים להוציא אל הפועל השלמות אשר בכח האנשים. אמנם על הענין השביעי אשר בכאן אמר כי הוא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה וגו' שנתבאר על ספוק הצרכים להעמידו בטוב המצב ובאופן נאות להשיג אלו השלמיות הנפשיות אמר בית המקדש כי הנה באמת בהיות מקדם על מכונו ועבודה במעמדה היתה השגחת השם מצויה באדמה ההיא היתה מתברכת שלפניה ולא תחסר כל בה מהשלים כל צרכיהם ועוד היום בשבתנו על אדמת נכר עינינו ולבנו להתפלל נכח ארצנו ונכח בית מקדשנו להמציא מלפניו יתברך כל צרכינו ולהשלים כל מאויינו ועל זה נאמר מרום מראשון מקום מקדשנו כי מראש כוונה חכמתו לשבתו בבית הגדול והקדוש להיות שם אלהים קרובים אלינו בכל קראנו אליו. ובזה נשלמו כל הז' ענינים שעליהם הושתת העולם שמהם הפרשה הנפלא' אשר בפנינו בנתה ביתה וחצבה עמודיה שבע' להכין לנו את הדרך כי יחס לבבנו לרדוף אחר שלמותנו ולא נשוב עד השיגו. ואל ימעטו בעינינו דברי אלהים חיים אלו על הדרך אשר ביארנו כי הוא למוד נכבד מאד לעורר ולזרז כל בעל דעת אשר נגע אלהים בלבו לקנות אלו השלמיות האנושים כפי מה שגזר עליו הרצון האלהי מבלי עכוב אשר מי שבא לכאן ושמע דבריו וקבל מוסר:

[575]הנה באמת הדברים האלו העירוני אל חקוי נכבד בו יתחקו עניני רוב בני אדם המימינים ומשמאלים בדרך החיים וענין בני עלייה והנה מועטים הקולעים אל האות עצמו ולא יחטיאו. ועם היות שרבו כמו רבו תוכחות החוזים ודברי החכמים ומושלים

[575]תוכן דבריו בקוצר הוא לבאר במשל יקר ונחמד מאוד, (עיין בפנים) כי יש שלשה כתות ומחלקות בבני אדם בבחינת חיותם והשתמשם בעניני העולם הזה, כי המחלקה האחת אנשיה פונים רק אל ההנאות הגופניות, לאכול ולשתות ולהתענג תמיד בשאר תענוגי החושים, ככל אשר תמצא ידם, ולא לבד שהם מסירים לבם מה, ולא ישתדלו להשכיל ולהבין בדרכיו, או לעיין בדברי חכמה ועניני התורה והאמונה, כי אם גם חובקים את ידיהם, ומואסים בכל יגיעה ומלאכת עבודה, בבית ובשדה, מבלי שום על לב תחילה, כי אך מרה תהיה באחרונה, כי לא לבד שהם מריקים שקיהם, וצרור כספם יתנו בעד אשה זונה ושאר תענוגים מותריים המתועבים בעניני אלהים ואנשים ההולכים בתום לבם, כי אם גם בשרם ושארם יכלו, ובנגעי בני אדם ההולכים ארחות עקלקלות ומשחיתים את נפשותם. ינוגעו, ופשה תפשה המספחת, החולי והמדוה בכל גופם ומכף רגלם ועד ראשם, אין מתום בם, עד כי לקברות התאוה יובלו בלא עתם, וקבורת חמור ושאר בע"ח חסרי השכל יקברו בחצי ימיהם, ונפשם המשכלת אשר באופן חייתם זה הורידו לארץ כבודה גם היא תרד שאולה לראות שחת, ורק מבני אדם כאלה אמר החכם "ולראות שהם בהמה המה להם" (ונמשך מזה) "כי מקרה האדם" וכו' ר"ל כי מקרה בני אדם כאלה אשר רק כמנהג הבהמות ינהגו שוה ודומם לצמיתות למקרה הבהמות, כי כמות זה כן מות זה. והמחלקה השניה, כוללת אותם האנשים אשר רק לבצע כסף ידרושו, אשר ע"כ לא לבד כי יגעים הם תמיד לאסוף הון ולרכוש רכוש עד כי כמעט לא יתנו מרגוע לנפשם לאכול לחמם דבר יום ביומו, וגם שנה לעיניהם לא יתנו ולעפעפיהם תנומה, למען יוכלו לעבוד עבודתם, מבלי חשך ביום ובלילה, כי אם גם ישימו נפשם בכפם, ישחקו לפחד ולא יחתו מפני כל לעבור ארחות ימים ארץ ציה ומדבר שממה, מקום רוצחים ושודדי לילה, גם לא יחוסו על נפשם לשמור גופם מחורב ביום ומקרח בלילה רק למען בצוע בצע, ולהרבות הון ועושר, ואף כי שלא ישתדלו בקנין שלימותם הנפשית והמוסרית, ולא ישימו על לב כי בבוא עתם למות ופקודת כל אדם יפקד עליהם, ואף כי ימלאון אז בתיהם כסף וזהב וסגולות מלכים לרוב, הם בכל זאת אך בעירום ובחוסר כל ישובו לעפר כאשר יצאו מבטן אמם ומאומה לא יקחו בידם גם המה משלימות נפשית ומוסרית, יען כי בעבור עוצם תשוקתם וגודל חמדתם רק אל קנין ההון והעושר חדלו גם המה משום לב אל קנין השלימות האמיתית, ושתי כתות ומחלקות אלה יפלו באחריתם בפח הרעה הזאת רק בעבור שלא שמעו בקול ה', אשר בהזהרה משולשת קורא לבני אדם מקירות לבם מדי צאתם מרחם אמם לאור עולם לאמר "כי עפר אתה ואל עפר תשוב" ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה "ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב" וכו' אבל המחלקה השלישית כוללת אותם האנשים המעולים אשר אך מעטים ומתי מספר המה, אשר בשומם דברי אלהים חיים אלה תמיד על לבם, זוכרים ג"כ תמיד את יום צאתם מהעולם הגופני הזה לאור באור החיים הנצחיים, אשר ע"כ הם עוזבים מחמדי התבל וקניני הזמן המדומים להשתדל רק בקנין השלימות האמיתית, להכיר ולהשיג את בוראם אשר המציא כל מאין, וקושר ומאחד כל חלקי המציאות הפרטיים להיות לאחדים למען יושג מהם התכלית הנרצה מכללם. ומנהיג את העולם בהנהגה כפולה. בהנהגה טבעית על פי החוקים המתמידים אשר עליהם הטבעו אדניו וירה אבן פנתו, ובהנהגה השגחיית לשנות לפעמים החוקים האלה כרצונו למען השיב גמול הטוב והרע אל חיק פועליו גם באופן נסיי, וכאשר יוסיפו חכמה והשגה בענינים יקרים אלה כן תרבה תשוקתם אליהם עוד יותר עד שיעזבו בעבור זה העסק הבלתי הכרחי להם בקניני הזמן, ובעיניהם סר מר המות, ואבלו נהפך להם למשוש, כי יום המות עת צאתם ממסגר הגוף המטריד אותם מעיונם הרוחני, להדבק יותר בהי"ת כיום חתונתם ויום שמחת לבם יחשב למו, אשר ע"כ כנו גם חז"ל מיתת הצדיקים כאלה בשם "נשיקה" ואנשים יקרים אלה גם בקניני הזמן בעושר ונכסים אשר נתן ה' להם ישתמשו רק השימוש הראוי והנכון הטוב והמועיל להם ולזולתם, כי לא יאצרו אותם באוצרותם ובבתי גנזכם כאשר יעשו קצת מעשירי העם חורי ואצילי הארץ אשר תרע עיניהם באחיהם האביונים, כי אם יוציאו אותם בפעולות טובות וישרות הנרצות בעיני אלקים ואדם, להחזיק בהם דלים, ולתמוך יד עני ומסכן כי מטה, ובזאת הם עושים גם לעצמם מהם אוצר יקר ונחמד, הקיים ומתמיד לעולמי עולמים, כמו שאמר מונבז "אבותי גנזו למעה ואני גנזתי למעלה" וכמו שאמר חסיד אחד כי רק אותו מכסת הכסף והזהב אשר עשה בו טוב וחסד לזולתו כהונו ועשרו האמיתי יחשב לו, יען אין איש אשר יוכל לקחתו ממנו, אבל שאר העושר והנכסים אשר יש לו כאין וכאפס נחשבו בעיניו אחרי כי לא לבד יד גנבים ושודדי לילה כי אם גם יד מקרי הזמן ופגעיו הרעים שלטת בהם לאבדם ולכלותם, ועל שלש אלה מחלקות בני אדם רומזים לדעת הרב ז"ל גם ג' בני אדה"ר "קין הבל שת" וג' בני נח "שם חם ויפת" (עיין שער י"ב ובביאורי שם בראשית דף צ"א ע"א),

משלים על הענין הזה יהיו תמיד בפני המון העם לעוררם ולזרזם להציל ממות נפשם בטרם יחשיך שכלם ובטרם יתנגפו רגליהם בארחות עקלקלות גם אני לא אחשוך פי מהניחו לפניך כי נעים כי תשמרם בבטנך. שמועה שמענו על ארץ ארץ ארץ. ארץ רבה. ארץ מישור. ארץ נכחות. מלכה מלך גדול חכם וישר ותנתן דת בכל מלכותו אשר לא יתנו עטרת כבוד ושררה בבית המלכות רק חלף עבודה ומעשים מוצלחים. ויהי בימים הרבים ההם ויולדו בזרע המלוכה ג' בנים ילדים אשר אין בהם כל מום טובים למראה ונחמדים להשכיל והמלך אהבם וחפץ ביקרם ויאמר להם בני עם לבבי להטיב אתכם ולתת אתכם מבני עלייה כי מצאתם חן בעיני מכל אשר בגילכם אך כל העם אשר בשער ועבדי המלך יודעים ונפשכם יודעת מאד כי יצא דבר מלכות והדת נתנה שלא ינתן כבוד וגדולה כי אם לתגמול מעשים טובים ומעולים לכן בני שמעוני וצאו לפני דרך הים הגדול ושוטטו באשר תמצאו גוי וממלכ' אשר ייטב לכם חזקו אל ירך לבבכם כי בכל מקום אשר תדרוך כף רגליכם תמצאו די מחסורכם אך שמעו בקולי והשכמתם והלכתם לדרככם ושמה תהפכו לאנשים אחרים ותצליחו ותעשו כאשר תמצא ידכם וישבתם שם עד אשר אשלח ולקחתי אתכם וזכר מעשיכם תביאו בידכם ועלי לשלם. כשמעם ויתעצבו הנערים אך היה דבר המלך אליהם נחוץ ולא יכלו עמוד וישתחוו ויצאו מלפניו ויעברו דרך הים מעבר לנהרי כוש ויבואו אל אחד האיים הרחוקים ומרחוקו פרדס גדול למראה נראה עליהם ויתאוו עליו ויבואו שמה וימצאו פתח פתוח לפניהם אולם בפתח השער היו יושבים שלשה אנשים האחד זקן מאד משענתו בידו מרוב ימים. והשני איש מכאובות נכא רוח ומוכה שחין. והשלישי איש ישיש נורא מאד בזיו וזהר הפנים. הראשון אמר להם בואו בני אל תוך הפרדס אך תדעו שיציאתכם ממנו היא הכרחית. והשני אמר להם אכלו בני כנפשכם ואל כליכם לא תתנו. והשלישי אמר להם באכלם מפרי הגן הזהרו בני מהיפה ותבחרו בטוב. והילדים ג' באו אל תוך הפרדס והמה הביטו וראו בו כמה צמחים נאים כמה אילנות יפים וכמה פרחים נחמדים וכמה פירות מבושמים ממינים משובחים וכמה מיני עופות בו משוררים ומזמרים. וכמה ברכות ושקתות מים מתוקים וטובים וכמה נהרות ונחלים שם הזהב הבדולח ואבן השוהם וכמה מחצבים יקרים. ויאכלו ויתעדנו בפירותיו והנם מתוקים וישתו ממימיו והם ערבים. גם צלו ואוירו היו להם למחמדים. ויהיו שם יושבים יחד ומשתוממי' כשבועים ימים. ויהי אחרי כן נתחדשו הימים ונשתנו הענינים ויפרדו איש מעל אחיו והנה האחד נמשך אחר תענוגי הפרדס ופירותיו היפים והנחמדים למראה ולא סר מהם ומחמודותיו ימין ושמאל. והנה השני פנה לו מעל אלה התענוגים אשר מכת הממשש ושאר החושים

ונתן אל לבו לאסוף ולכנוס זהב לרוב ואבן יקרה הנמצאות שם לקח ושם בכליו ויהי הממון המובא בתיקון מעט בעיניו ועשה שק ממעילו וגם שם במתניו ולא סר מבקש עוד נכלים ותחבולות מעצי הגן לצאת אותו בהנה. ובין כה וכה מסגף את עצמו ומכלה את בשרו מטורח המשא ומסגוף המאכל והמשק' כי מאשוקת האסיף העצומה לא היה מוצא נחת רוח לנפשו ומחסר אותה מכל טובה. אמנם השלישי לא ישרו שני העינים האלה בעיניו אבל הוא הכין את לבו להכיר ולהשכיל בעניני הפרדס ההוא הנכבד ולדעת את מוצאיו ואת מואביו תאיו אליו ואלמיו וכל ענייניו במיני הפירות והצמחים אשר שם לבוא עד תכונותיהם מזגם וטבעם לחקור ולדרוש על חלופיהם ופליאו סגולתם לירד לעומק הבדליהם וצורותיהם ויחסם. אזן וחקר מטבעי הבעלי חיים הרבים והמשונים אשר נמצאו שם והיה עומד מרעיד ומשמים ממראה עיניו אשר יראו בפליאות מציאותם. משתאה מחריש מענין התעלות הברכות והנהרות והנחלים אשר בו ועוד היה מתפלא בו מעוצם הסדר הנמצא שם בעלות התעלות להשקות את ערוגות הגן לעתיו ורגעיו. גם יעלו המים אל השקתות אשד ישתו מהם הבעלי חיים אשר ימצאו בגן איש למקומו הראוי לו אל יחסר המזג. ויפן כה וכה ולא ראה שם גנן ולא שום אדם אשר יסדר אלו המעשים על מכונתם וגזר בשכלו שאלו הדברים הנפלאים א"א שיסודרו רק מפאת אומן חכם בתכלית עומק החכמה הוא ראוי שיהיה בעל הפרדס ואדוניו ושלא ימלט משיהיה למצא בפרדס ההוא או סביביו ועל הכל שם חשקו ותאותו לדעת מי הוא זה ואי זהו אשר עד הנה הגיע יד חכמתו. ובכל יום ויום היה מתהלך בתוך הגן אצל חומותיו הימצא מקום בו יצא להשלי' חקירתו אם ימצא את בעל הפרדס ההוא ואם יקרה לקראתו או מי שיודיע אותו אנה הוא ואי זה מקום כהיום ימצאון אותו. ובין כה וכה היה מתפרנס לשובע נפשו מפירות הפרדס הטובים וממימיו הערבים גם היה רואה שאין רע לקחת מעט מאבני המקום היקרות ולשום בחיקו לקבל מסגולתם תועלת לחזק בו ויהי כי ארכו להם שם הימים והאנשים האלה ג' כל אחד מהם מתעסק. בעסקו כפי מה שעלה בדעתו איש איש ממלאכתו והנה עבד מלך הכושי בא מבא ובידו אגרת הקריאה מיד המלך חתומה לאמר כבא הספר אצלכם חושו ובואו מהרו ועלו אלי אל תעמודו. ויהי כשמעם וימהרו דרך השער אשר באו בו והנה הראשון אשר לאכול לשבעה מפירות הגן ונעימותיו נתן אל לבו ובאו בו הפירות ההמה לתענוג ולרכות הטבע כאשר יצא יצא פתח השער בהשתנות עליו האויר וכמעט שנתחלפו לו טעמי המזונות וטבען צבתה בטנו ונפחה נפשו מהתענוג ומרוך ויפול מלא קומחו ארצה וימות. ואחריו יבא השני ועליו משא צמד פרדים מן הכסף והזהב וכן אבן יקרה אשר לכוסף משאם נשא בקלות עצומ'

מאדם עד בהמה וילך בה הלוך ונסוע בכבדות רבה לא נודע אם בהמה מפרסת פרסה או חיה כי נשתנ' מראהו מאשר היה ובהגיעו אל פתח השער יצאו השוערי' ויבהלוהו ויקחו ממנו את כל המשא אשר עליו וישלחוהו ויהי הוא יוצא יצוא מצאוהו השומרים הסובבים את הגן ויחפשוהו הכוהו פצעוהו ויקחו ממנו את כל הנשאר בחיקו ובידיו ומאומה לא נשאר לנבל וישאר אך הוא עני וכואב הולך קודר ומשונ' מוכה אלהים ומעונה. ואולם השלישי שמח את קול הקריאה ויאמר אך עשרתי מצאתי ראיתי זה היום שקויתי עתה אצא להתהלך באשר אתהלך בתאוותי אולי יקרה השם לקראתי וינתן לי רצון נפשי בשאלתי וחשק מחקרי בבקשתי ויזכור אשר אמר לו האיש השני בבואו שמה כי לא נתן לו רשות להוציא משם רק את אשר יבוא אל תוך מעיו ומהר לקחת מזער האבנים היקרות אשר שם בחיקו ויבלעם עודם בכפו ולא נודע כי באו אל קרבו ויפן ויצא משם בגילה ובשמחה גדולה והשוערים והשומרים גם המה קבלו פניו בחבה. ופטרוהו באהבה רבה ויהיו שני האנשים האלה יצאו מן הפרדס לא הרחיקו וישאו עיניהם ויראו את הדרך אשר באו בו ויחזיקו בדרכם לשוב אל הארץ אשר יצאו משם הולכים בדרך להראה אל פני המלך. והנה האחד מעוני ומרוב עבודה משחת מאיש מראהו ומגבר נטרד הלוך וגעה עלה וירד פוסח על כפות ידיו ורגליו כאחד הקופים בא עד לפני פתח השער אשר עבדי אדוניו יושבים שם וישקיפו אליו שנים שלשה סריסים ואין איש מהם מכיר בו ומרגיש אם בהמה אם איש ויאמרו איש אל אחיו מי נתן נבזה וחדל אישי' אשר כזה בינותינו. יקומו הנערים ויהדפוהו מפנינו. והיה להם כאוב מארץ קולו ומעפר תצפצף אמרתו הלא מילדי בית המלך אנכי היושבים ראשונה במלכות וישלחני אדוני לשוטט בארץ מרחקים ועתה הוא שלח בעדי באגרת כתובה ועל כרחי אני בא. וכשמעם חרפו אותו וידחפוהו ויאמרו מי אתה בזוי ושפוי מלא בושה וכלימה. לבא אל בית המלך פנימ' חדל לך סורה שבה אל האשפות או אל בית המטבחים. או עם בכור השבי אשר אחר הריחים והנה נדחף שם סר וזעף ויסר אל מקום אשר אסירי המלך אסורים וישכב שם למעצבה בדמשק ערש פאה. ופני המלך לא ראה. ובין כה וכה הגיע האיש השליט רץ כצבי וגבור כארי יפה פרי תואר ונחמד להשכיל הכרת פניו ענתה לשואלים. כי הוא איש חיל רב פועלים. ויתמהו עליו האנשים ויאמרו מי הוא זה הבא לקראתנו כדמות אורח והלך. והוד והדר לפניו כתואר בני המלך. וישמח בו ויחבקוהו וינשקוהו וימהרו ויביאוהו. ולפני המלך השיגוהו. מנוחה הדריכוהו. ויהי כבוא לפניו וישתחו על אפיו ארצה ויברכהו. וישא חן חסד ולפניו וישאלהו על כל מעשיו. ויספר לו את כל קורותיו ויאמר אדוני הארץ אשר אשר שלחתנו במאד מאד היא טובה ורחבה ולא יחסר כל בה.

ויהי כי הגביל לספר בשבח הפרדם מוצאיו ומובאיו ותכונתו וכל ממשיו הנה מפיו יצא בזכרון שקתות המים הנחלים והברכות עליות ותחתיות. ויפק מפיו אבנים טובות ומרגליות. ויאמר הנשמע כדבר או הנהיה אהה אדוני המלך כי זה פריה ויגד לפניו כי הוא בכל אות נפשו בקש בעל הפרדם ההוא אשר כן הכירו בחכמתו לדעת מה טיבו ולהסתופף בצלו כי ידע חכו ממתקים וכלו מחמדים וישמח המלך בדבריו גם האבנים הטובות אשר הוציא מפיו ישרו בעיניו. ויצו לשום אותם בבית גנזיו ויאמר לו היטבת לראות וגם הטיבות אשר היה עם לבבך ועתה בא ואראך את האיש אשר אתה מבקש ויקם מכסאו ויקחהו בידו ויבא אותו חדר בחדר וישיבהו דבר לכל אשר שאלו לא היה דבר נעלם אשר לא הגיד לו והנה הגיע האיש אל קצה התענוג אשר נתאוה אליו. המלך גדלו וישם את כסאות עם כסאות השרים כלם. וישב שם עד עולם:

ועתה אודיעה נא פתרון הספור ושברו ואם ברור לכל בעל שכל ענינו וסודו. כי הצור תמים פעלו הוא המולך על כל העולם כלו בכבודו. ומנהיג אותו בצדקתו ויושרו חלילה לאל מהצדיק רשע ומהרשיע צדיק מתת לאיש כפעלו מפי עליון לא תצא הרעות והטוב על איש מאישיו כי לכל אחד גמול ידיו יעשה לו והיה זה חן וחסד מלפניו לעורר לב האנשים ולזרזם לבחור בטוב ולמאוס ברע להסכים ולהקריב דעותיהם אל דעת עליון כמו שאמר (תהילים ס"ב:י"ג) ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו והשלשה ילדים המה מספר כתות האנשים אשר יתחלקו אליו האנשים על החלוקה הראשונה המפורסמת דוגמת שלשה בני אדם הראשון גם על מספר שם חם ויפת בני נח כמוזכר במקומם לסבה שנזכר. שלחם האלהים אל העוה"ז עולם המעשה בו יקנו שם ויעשו חיל בשלמות נפשם אשר ע"ז נאמר ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה (בראשית ב':ט"ו) והכנוי אל הנפש הנזכרת למעלה בפסוק ויפח באפיו נשמת חיים שהוא פירוש נאה כמו שכתבנו במקומו כי זה חיי האדם האמתיים לא זולת והכין להם די מחסורם איש לפי אכלו לא יחסר כל להם לצורך המלאכה וכמו שאמר (תהילים קכ"ח:ב') יגיע כפך כי תאכל אשריך וטוב לך כי על כל פנים זה לא יחסר לו וכמו שאמרו חז"ל על החסידים הראשונים (ברכות ל"ה:) מלאכתן מתברכת ותורתן משתמרת. [576]ומן הידוע כי המותר מהספוק יצא ממספיק אל מטריד כמו שאמר החוקר בפרק י"ד מהמאמר הז' מספר המדות ואולי אינו טוב הזדמנות המסיר הצדיק מהאושר אשר לו והוא דעת תוריי נכבד מאד דברו החכם באומרו ריש ועושר אל תתן לי

[576]ומן הידוע וכו' ר"ל כי מה שיש לאדם מקניני הזמן יותר מדי סיפוקו ומחסורו ההכרחי יהיה לפעמים לו לשטנה למנעו ולהטרידו מקנין השלימות הנפשיות האמיתית, וזש"א החוקר ואולי אינו וכו', וגם בבחינה זאת נוכל לאמר מאה"כ (קהלת ה':י"ב) "עושר שמור לבעליו לרעתו",

וגו' (משלי ל':ח'). והארכנו בעניני בפרשת המן שער מ"א. ושלח אותם דרך הים באניה כי כן באמת הגופים לנפשות כאניות או הספינות אשר בהם יעבור אדם ארחות ימים ועל דרך שאמר המשורר זה הים גדול ורחב ידים וגו' שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת וגו' (תהילים ק"ד:כ"ו) תאר העולם בכלל אל הים הגדול כמו שאמר המליץ (בחינת עולם פ"ח) העולם ים זועף רב מצולה רחב ידים והמשיל בעלי הנפשות אשר בו לאניות אשר בהם יעברו הסוחרים והסחורות עליו ועל האדם בייחוד אמר לויתן זה יצרת לשחק בו וכמו שאמר המליץ (שם) ואתה בן אדם על כרחך עובר עליו כו' כי חבור הגוף והנפש לבד הוא אשר נברא לשחוק ולשמוח בו מצד טוב תכליתו כמו שאמר ישמח ה' במעשיו (תהלים שם) כי בשאר חבורי הגוף והחיות כאשר חשבה האניה להשבר הכל נשבר ונפסד יחד ואין שמחה מצד אישיהם וצוה שיעשו ויצליחו בכל מקום אשר ימצאו שם ויביאו זכרון לפניה' ועל דרך שנ' ביד כל אדם יחתום (איוב ל"ז:ז') והצער והטורח שיש בכל העתק ותנועה הוא העצב שנתעצבו הנערים אלו בשומעם שכבר הוכרחה להם זאת התנועה הראשונה שהיא תנועת העצם שעליה אמר (אבות פ"ד) ועל כרחך אתה חי ובכית התינוק סמוך ללידתו סימן לדבר ועוד מעט בעוברם ראו את העולם אשר נתן בלבם שתחלת ענינה כדמות פרדס גדול ונפלא אשר כן המשילתו התורה לגן עדן מקדם שמה מכל מיני מחמדים מהמאכל והמשקה העושר והכבוד ויתר מחמדי בני אדם ותענוגותיהם אשר תכף להכנסם בו יכספום ויבחרום כמו שאמר חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב (ישעיהו ז':ט"ו) כמו שכתבנו במאמר על הנפש שער ו'. ושלשה הזרוזים אשר לא נעלם ענינם מעיני כל נוצר ולא נסתר מיודעיהם. האחד הוא מה שגלה עתיק יומין ית' שמו אל זקננו הראשון כשאמר לו כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראשית ג':י"ט) וזה כי החיים יודעים שימותו מהכרח החמר והיא המיתה הטבעית שאמרנו ראשונה שהיא יקרה בעיני השם ושעליה אמר בספרו של ר"מ והנה טוב מות (ב"ר פ"ט) והיא הפרדת הנפש והפשטתה משניות החמר וממשיגיה וכבר כתבנו ענין זה יפה במאמר את המות ואת הרע הנה כי היציאה מהפרדס היא מפורסמת הכרחיות על כל החיי'. והענין הב' הוא מה שאמר איש מכאובות ונכאה לבב באומרו בייסוריו ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה והפרסום יעיד על זה שהאדם נקבר ערום מכל אשר לו מהנכסים אשר קנה בעולמו ומאומה לא ישא בידו וכבר לוקח מאמרו המשור' על זה עצמו כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו (תהילים מ"ט:י"ח). אמנם הג' הוא מה שאמרו סבר אפין דזיו ליה כפני חמה במאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע איך שתובן כוונתו

וכ"ש לפי מה שפירשנו אנחנו בטוב כוונתו כי כל העם אשר בשער יודעים שהקנינים הנמצאים בזה העולם כולם הם טובות מדומות לא טובו' בהחלט מאחר שלא נמצא בהם תועלת זולתי מה שיספיקו חיי האד' ורהבם עמל ואון. והנה באמת אזן אנשים גלויה ועומדת שאלו הקנינים הם יפים ונחמדי' למראה אבל אינם טובי' ועליה' לשמוע מפי היועץ האלהי להזהר מהנאים והיפים ולבחור הטובי'. והנה באמת ההסתכלות בשלש' דברים הללו המפורסמי' באמתיות' ירחיק כל אדם מעבירה ויביאהו לידי שלמותו האחרונה כאשר יתבאר. והנה כאשר יגדלו הנערים ויעבר עליהם חומש זמנם שהוא ארבע עשרה שנה בין רב למעט כבר התחילו לבוא לכלל אנשים ויבדלו בתשוקותיהם ומעשיהם ואיש לדרכו פונה בכל ענייניהם וכמו שנא' (בראש' כ"ה) ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה ויעקב איש תם יושב אהלים. אמנם כבר שמנו ההבדלים על שלשה ראשים. האחד אשר יפנה דרך כרמים גנות ופרדסי' להשביע עדים מכל אשה תאוה נפשם הבהמית לאכול לשובע בטנם ולהתעלם בשעשועי מחמדי הבשר מתמרוקי הנשים ויתר התענוגים אשר יכללם חוש המישוש המחרף אותנו והשם נפשנו פחותות התאוות והתשוקות כבהמות השדה וחימו ארץ ויותר מהמה מה שימצא האדם על חטא מחתת פי כסיל להפוך קערה על פיה בלא הועיל או שיזיק במה שסבבו לנפשם חיי הצער והמהומה ולעשות הרופאי' בני ביתם ויהי הם מריקים גופותם כהריק האשפות מך הזבל ובין כה וכה הם פורשים לפניהם מכמורות התחלואים ורשתות תבוסת המות התכופה יצפנו לנפשותם ויפלו בהם באין מנוסה וימותו ועמהם תמות נפשם הדברית אין לה עוד שם ושארית כי לא השתדל לחזק אותה להעמיד' על התעצמו' על הענין אשר כתבנו בפסוק המיתה ונוסף גם הוא שנזדמן אליו להכריתה באיסורי האכילות והביאות האסורות אשר נכרתו עליהם כמה כריתות אם טבעיות ואם תוריות. ועל זה וכיוצא אמר החכ' (קהלת ג':י"ח) אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים ולראות שהם בהמה המה להם כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקר' אחד להם וגו'. הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר כמו שכתב במקום הנזכר:

והרא"ש השני הוא אשר יפנה דרך חמדת הממונות והכבודות ובקבוצם והשגתם שוטטו בכל חוצות ופאות ויעצמו במאד מאד. יקבלו עליהם כל מיני יגיעות נסבלות ובלתי נסבלות. סבלו עליהם ייסורין קשין ורעים מחורב בימים וקרח בלילות. וכמה סכנות גדולות ובהלות. [577]רבים נהרגו על קדושת השם בערבה במדבר בדרכים ומסלות.

[577]רבים וכו' פה רומז על היהודים הסוחרים בימיו אשר בעברם דרך ציה וערבה, או בשאר דרכים ומסילות לעשות מקנה וקנין עם סחורותם ומרכלתם, בלתי ספק קמו עליהם הרבה פעמים שודדים ורוצחים האורבים עלי דרך . אשר המיתום ויקחו את כל רכושם אשר בידם, וילכו ורק אם המירו את דתם היתה להם לפחות נפשם

ממקדשי שם שמים במקהלות. והנשארים מהם מאלו הפגעים קצתם מחוסרי איברים. וקצתם חרוצים ושבורים. וכלם ברוע התמונות ובקומות כפופות. ובאהבתם אותו קיימו וקבלו עליהם בסבר פנים יפות. ואשר לא נכפפה קומתם המדומה. כי נשתמשו בהם בדעת מה. ובתחבולה ועצומה. הנה באמת ובאמונה. צלמם ודמותם האמתית בעיר אלהים תשפל ותתבזה. עד אשר לא ידעו מאין באת ואי מזה. כי כשקדם באלו הקנינים המדומים בכל לבם ובכל נפשם מיום ליום ומחדש אל חדש. איש ואשה לא יעשו עוד מלאכה למלאכת הקדש. ובכל מלאכה נמבזה ונמס העבירו נפשם השכלית ויעבירו את תפארתה הכוה פצעוה מכרוה ויסירוה מגבירה. סוף דבר פנו הדרכים סקלו מאבן רשות זולתם. והביאו אבני נגף ורבה מכשלה בביתם ובחומותם. על פי המשל שאמרו חז"ל (ב"ב פ"ג:) על דוגמתם. כתבתיו בפר' סוכה (שער ס"ז) בזכרי אותם. כי בעניני גופותם. שמנו עשתו האריכו בדיהם ובצרכי נשמתם. כפו ידיהם ונשמטו כנפיהם דמיון לקאקאי חוורי כהנהו אוזי דמשתמטי גדפיהו משמניהו כמו שכתבנו בשער פ"ה:

והאנשים האלה בסוף ימיהם אוצרותיהם מלאים ממון ונפשם בשבי הלכה בשבר רוח ובשממון. בתיהם מלאים עושר ונפשם עיפה בעירום ובצמא ובחוסר. הם בנו בתים ונטעו כרמים ונפשם תשאר שממה בחרדות ואימים הם השמחים ללא דבר אל הזהב ואל הכסף וכל אבן יקרה ונפשם עליהם תאבל כי אחריתה מרה. והנה בהגיע תור איש איש מהם להפטר מן העולם לבא אל אדוניו על ידי עבד מלך הכושי אשר חשך משחור תארו אצל הרבים הנה באמת בהראה לפניו ובראותו השטר בחותמיו נבהלו מחשבותיו ויחרדו כחותיו ואין לו כח לעמוד על יריכיו ושוקיו ונטה למות ונפל למשכב. היצילוהו אלפי זהבו אם יגינו עליו רובי מקנ' קנינו. גם כל אוהביו ילידי ביתו ומקנת כספו אם יליצו עליו ומכחם ישחדו בעדו הנה המה לא יסורו אל משמעתו שכבר חשך מעליהם שבעו וסר מהם ממשלתו לא נשאר לפניו רק שבתו. ובאמת הוא השוער הראשון הלוקח מעליו את אשר לו ויותר הוא לבדו בפאת מטה אשר הוא שוכב עליה וארוחתו ארוחת ירק ומעט צרי להעלות ארוכה למחלתו וכל מעשה תרופתו עד יום מותו ועדין כחו בפיו ולשונו ושאר רוח לו לסדר עזבון נכסיו כאשר יראה ומאשר לא יוכלון שאת יחלקו בגדים לעניי עירם לכסות מערומיהם ומאת הכסף או הזהב להקדישו לתלמוד תורה ועוסקים במצות בם יפיקו קצת רצון מאדוניהם עם שיש הבדל גדול בין מאוחר למוקדם בשלמות האדם ואשר לא שם לבו גם לזאת וטמא ראש נזרו בחייו ובמותו לא רוחץ

לשלל, וזש"א כי רבים הם הנהרגים על קידוש השם באופן זה בלכתם בדרך מהנהרגים במקהלות מקום מושבם, כי שם היתה עין השרים ושופטי הארץ פקוחה עליהם יותר, לשמרם מיד כל מעול וחומץ וכל קורא קורות ישראל בזמן הרע ההוא עת אשר רק יד החזק והאמיץ היתה שלטת בארץ, יבין יותר דבריו אלה,

ולא טבל. ויחי רעו וימת נבל: הנה באמת המות יהיה לו השוער הב' אשר יפרידהו כלה מכל נכסיו ולקח ממנו את כל אשר ימצא לו מבית ומחוץ ולא נשאר לנבל לא מהם ולא מהמהם. כי אם הצער והבושת והפגם אשר השיגה נפשו בהם. ושב הגוף אל הארץ כשהיה והרוח תשאר מדוכה ונכאה סורה וגלמודה כי עלתה חלודה. ויהי בעלותם אל מקומה נשתנו פני מראיתה. ומכיר אין אותה. ונערי המלך משרתיו ידחפוה ויבהלוה ויאמר שמטוה וישמטוה. ועל אלה אמרה אביגיל ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע (שמואל א' כ"ה) הזכירה שלשה חסרונות ותלאות רעות שישיגוה. האחד שתתרחק ממקום החפץ ולא תוכל להדבק בו כמו שהאבן הקלועה היא מרוחקת מהקולע כל מלא ארך חבלי הקלע הפך מה שאמרה בצרור החיים את יי' אלהיך (שם) והשני כי שם במקום מצבה אינה בטוחה וקיימת אלא מצטערת כי היא נוחה ליפול כמו שהאבן אינה מקויימת בתוך כף הקלע כי אם בכח דחיית הקולע וכמה מהם נופלות משם בלי רסן ועליהם אמר המשורר (תהלים ל"ו) דוחו ולא יוכלו קום והוא הפך מה שאמר' צרורה: והשלישי כי מלבד ריחוקה וצערה הנזכרים הנה יהי' מושבה שם לא בכבוד כי אם בבהלה ותנועה מתמדת ורצופה בסערה וסופה הפך מה שאמרה בצרור החיים והנפש ההיא תהי' בבית ענשה וענתה שמה כימים אשר שבתה מטוב פעלה ואם ימצא לה זכות עוד תשוב אחרי זכוכה אל מקום אשר היה שם אהלה ואם אין תתבטל ותלך לה. ועל השלשה ההערות האלה אשר מאלו השוערים אמרו חז"ל (כתובות ק"ד.) כי שלשה כתות מלאכי חבלה יוצאים לקראת הרשעים. אחת אומרת אין שלום אמר יי' לרשעים. ואחת אומרת למעצבה תשכבון. ואחת אומרת רדה והשכבה את ערלים כי נפילת כחותיו ואבדן עשתונותיו וסור ממשלתו מהשתמש מעושר ומקנה קנינו אשר קרה לו בנפלו עלי משכב היא הכת הראשונ' שהפרה את בריתו ואספה את שלומו אמנם המות השלים לשלול אותו לגמרי עד בלתי השאיר לו כי אם שארית בשרו וצררא בר זוזא שבו משכיבין אותו בבית קברו ועל זה אמר בסבה רבה ששוכבין למעצבה ונערי המלך שומרי דרך עץ החיים אשר דחפוהו משם אצל בית האשפות מקום הנזיפה והצער והבזיון באשר חלאים היא היא האומרת רדה והשכבה את הערלים יורדי בור ושאול מתחת מקום שגופן כלה ונשמתן נשרפת:

ועתה ראה כי השיגה אל שני האנשים האלו את כל הרעה הזאת לבלתי שמוע ונתון אל לבם השלשה מאמרים אשר לא נעלמו מעיני כל בשר והם אשר גלו את אזנם פתח השער אבל היו בהם להפך ושניהם שכחו יום היציאה. אמנה האחד שלח ידו ולקח מכל מאכל אשר יאכל נחמד למראה ולעיניו תאוה לא חשך פיו ממעדנות כימה וכסיל

ולכל פרי תנובה ולא אכל בטובה אמנם השני גברה לו החמדה גנב וגזל מכל אשר היה לפניו לקח וגם שם בכליו וזה וזה לא נתקיים בידו מאומה מכל עמלו ולזה השיגה אותו מהרע והצער איש אשר כפעלו.

אמנם הילד השלישיאשר בא באחרונה היה כת בני עליה ואם הם מועטים. המה שמעו האזינו הדברים אשר דברו באזנם לא עברו ממצותם המה ראו היציאה הכרחית כאשר גזר עתיק יומין ובחנו בין הטוב והיפה כאשר יעץ משה איש האלהים עזבו הענינים הנחמדים והמדומים ודבקו בטובים בחרו להם דרך יי' דרך חכמה ומוסר. עלו במעלות שכליות בהתבוננם באשר לפניהם מהדברים ההווים והנמצאים הנפלאים אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת וכל שאר הענינים בעיניהם המה מהבל יחד. המה יביטו יראו וייטיבו עיונם בטוב מציאותם בעוצם סדורם בהפלגת תועלתם ביושר תכונתם ובחכמת השתלשלם והקשרם קצתם בקצתם עד הקיף שכלם אותם ודעתם בשחלקי המציאות כלם תחתיים שניים ושלישיים הם בנמצא אחד אשר הוא יתברך הממציאו והמקיימו והוא ורוחו ונשמתו המניעים והמנהיגים ובשני מיני ההנהגה שעליהם הושתת העולם. הראשונה אשר בה הכין העולם על מכונו מטבעי הפרקים וחלופי התקופות אשר ע"י תכונת צבאות השמים ותנועתם כפי צרכו של עולם בטבעי בריותיו שלומם וטובתם. והשנית ההנהגה אשר היא עליה המגעת בעניני הגמול והעונש אל אשר לא תשיג יד הראשונה כמו שכתבנו בשער ט"ו ושער ל"א ול"ח כל אחד לפי ענינו ומכלל זאת ההשגחה והיותר מיוחד אליה להחיות כל ליתן מטר על פני ארץ בעונתם ולשלוח מים על פני חוצות כצורכם וכזמנם כי הוא מפתח פרנסת כל חי כמו שאמר יפתח יי' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך וגומר (דברים כ"ח) ונאמר פותח את ידיך וגומר (תלים קמ"ה) כי דברי' האלה הם עדות לעצמם שאינם תחת המקרה וההזדמן כי המקרה לא יתמיד ולא יכוין אל דבר כמו שנתבאר אמתת זה בשער הא'. והנה כל עוד יוסיפו חכמה והשגה באלו הענינים עוד יוסיף כוסף ותשוקה לחקור במופלאות ולדרוש בנסתרות והיא היתה תשוקת גדולי הנביאים ויתר המעולים להדבק ביוצרם ולהתענג בזיוו בהשכלתם אלו הענינים הנפלאים ואיך הושפעו כלן מאתו ית' כל אחד לפי מעלתו והמוסיף בהשגה נתוספה בו זאת התשוקה עד שמשה רבן של נביאים הוא אשר הראה זאת התשוקה יותר מכלן כמו שנתבאר בשאלותיו הודיעני נא את דרכיך וגו' הראני נא את כבודך כמו שנתבאר במקומו שער נ"ד. ולזה אין כוסף השלמים להתערבם בעולם הזה המטריד אותן מהדבקות הזה הנפלא אשר היה להם חבור ההיולאניות ושכיות החמד כענין מאסר המונע האסור ללכת לנפשו כי על זאת

התפלל דוד באומרו (תהלים קמ"ב) הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך וגו' ועל זה אמר בדרך משל והשאלה בהיותו במערה תפלה ולא די להם בזה שנצולים מעצב המות ומצערו אלא שנתחלפה להם דאגת מרורה לשמחת ממתקים והיא מותת הנשיקה מיוחדת לצדיקים. עוד זאת נתחכמו להם האנשים השלמים האלה לשלוח ידם ולקחת גם מהקנינים המדומים כל כלי זהב וכסף ושמלות וכל אבן יקרה השאילום וינצלום באופן שלא תשליט בהם יד השומרים להסירם מעליהם אבל יוליכום ויעבירום עמהם להביא מן הבא בידם מנחה אל אדוניהם ואולם היה זה בהוציאם כל אשר נדבה לבם אותם בכל צרכי נפשם ובספוק צורכי נפשם ובספוק צורכי שליחותם במעשה הצדקה וגמילות חסדים וקיום המצות האלהיות והדורן כאשר עשו רבים מהשלמים בדורם אשר בכל זה שלטו על ממונם ורכושם זכו בהם ושללו לנפשם. ובתלמוד בתרא (י"א.) נזכר על אחד מאנשי הכת הזאת מונבז המלך בזבז אצרותיו בשני בצורת וחברו עליו אחיו ובית אביו ואמרו לו אבותיך גנזו אוצרותם והוסיפו על של אבותיהם אתה בזבזת אוצרותיך ואוצרות בית אביך אמר להם אבותי גנזו אוצרות למטה ואני גנזתי אוצרות למעלה שנאמר וצדק משמים נשקף אבותי גנזו אוצרות במקום שהיד שולט' בהם ואני גנזתי במקום שאין היד שולט' בהם שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך אבותי גנזו דברים שאינו עושין פירות ואני גנזתי דבר שעושה פירות שנאמר פרי צדיק עץ חיים אבות. גנזו אוצרות ממון ואני גנזתי אוצרות נפשות שנאמר ולוקח נפשות חכם אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנאמר וצדקה תהיה לנו ונאמר ולך תהיה צדקה וברכך וגו'. ביאר זה החסיד המעולה ה' תנאים שיזהר בהם כל אוצר וסוכן לעשות בם סגולה בענין האוצרות. הראשון שיהיה הדבר הנאצר במקום המשתמר שלא יפסד מצד המקום כגון שלא יהיה במקום רקב כההוא דאמר אבוה דשמואל אי אכלה ארעא תיכל מדידן (ברכות י"ח:) ועל זה אמר אבותי גנזו אוצרות למטה כי הנה כל מה שאצרוהו לצרכי זה העולם הכלה הוא מקום עפר רמה ותולעה שמכלה ומפסיד הכל ואני גנזתי למעלה מקום שלם וקיים המעמיד כל מה שנתון בו כמה שהעידה על זה רוח הקדש וצדק משמים נשקף כי הצדק הוא דבר קיים ומקיים כל הדברים ולכן שמו מקומו המעמידו השמים. הב' שלא יהא הדבר המוצנע ממה שיאכל וישתה או מאיזה דבר שאדם עשוי להסתפק ממנו תדיר כי אם ישלח ידו ולקח ואכל מעט מעט לא יעמדו ימים רבים ולזה אמר אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו שהרי הממון בכל מקום שישנו הנה הוא מזומן לקחת לו די ספוקו אמנם אני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו שהמסגל מעשים טובים אם שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה הנה הקרן קיים ושמור לבעליו שנאמר צדק ומשפט

מכון כסאך יראה שעקר פעולות הצדק והמשפט גנוזות שם תחת כסא הכבוד למען לא ישלחו הצדיקים את ידיהם בו עד בואם שם אל בית כבודם השלישי שלא יהיה מדבר שיפסד או יחסר מעצמו רק מהדברים הקיימים הבלתי נפסדים ואם יהיה הדבר ההוא מוסיף ומתיקר הנה טוב מאד ולזה אמר אבותי גנזי דבר שאינו עושה פירות ואני גנזתי דבר שעושה פירות שהמצות לא די שלא יחסרו אבל עושות פירות ופירי פירות וכמ"ש (משלי י"א) פרי צדיק עץ חיים. והרביעי שיהיה האוצר מדברים יקרי הערך בשויין מעטי הכמות ורבי האיכות כזהב הטוב ואבנים יקרות ומרגליות והדומה כי בזה תקל יותר שמירתם על זה אמר אבותי גנזו ממון ואני גנזתי נפשות כי הוא הדבר היותר יקר שימצא וכמו שאמר נפש יקרה תצוד (שם ו'). החמישי שיהיה האוצר ההוא במקום המשתמר שם מכל זולתו ולא יחילו בו ידי אחרים רעים וטובים כי בזה יהיה ודאי עושר שמור לבעליו ועליו אמר אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנאמר ולך תהיה צדקה וכן אמר החכם יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך (שם ה') והוא האמת המוחלט שהמעשים הטובים המה מתעצמים בעושיהם לא יצאו מהם ולזה אין שום יד שולטת בהם:

וכבר אמרו על חסיד אחד שהיה עשיר במאד מאד ששאלו המלך יגיד לו מספר אלפי ממונו וסכום רבבות עשרו והוא נשבע לו בחייו שאין לו יותר מכך וכך הנה המלך כעס עליו כי במפורסם היה לו כפלי כפלים ממה שהגיד והוא השיבו אדוני המלך כל העושר ההוא שאתה יודע איני שלי שהרי הוא חוץ מרשותי ואשר אתה יכול ליטלו ממני כאשר תחפוץ אמנם מה שהגדתי הוא לבד מה שהוצאתי בכופר נפשי והרי הוא שלי ואין שום יד זולתי שולטת עליו וישמח המלך לדבריו. וכן האנשים האלה השלמים כמונבז וחבריו הדומים אל הילד השלישי אשר נתחכם לבלוע מאבני המקום היקרות ולהוציא בקרבו להגיש מנחה לפני אדוניו בהראה לפניו הם גנזו לנפשם אוצרות למעלה מכספם וזהבם מקום שאין שום יד שולטת להסירם מהם יחיו בהם חיים ערבים נצחיים עם גדולי המלך הנמצאים שם ועל זה האופן כבר יוכל האדם להעביר שם את כל אשר לו לחיות בו בעושר וכבוד בביתו עולמו[578] וכמו שרצהו המשורר לדעתי באומרו אל

[578] וכמו שרצה וכו' ר"ל שאף שלפי מנהג העולם לא יקח האדם במותו אתו מאומה מכל הונו ורכושו אשר רכש פה עלי ארץ בעמל ויגיע כפים, כי אם יעזוב רק לאחרים חילו, בכל זאת אם נבחין הדבר בבחינה אמיתית יש היכולת בידו לסבב כי ירד גם אחריו כבודו ועשרו, אם בעוד בחיים חייתו עשה בו אך טוב וחסד, כי אז הלוא לצדקה יחשב לו, ואוצר ה' יבוא כל הונו ורכושו להיות לו למשמרת עולם, וקנין נצחי בעולם הרוחני וזשא"הכ "אל תירא" וכו' ר"ל אל תצטער בראותך איש אשר יעשיר מאוד בעבור שתירא שלא ירד אחריו בכבודו, כי באמת אינו כן, "כי נפשו בחייו יברך" ר"ל כי הוא בעצמו יוכל לסבב בחייו ברכה נצחית ושם ושארית לנפשו גם אחרי הפרדה מהגוף, בתתו ממנו לתמוך יד עניים ואביונים, או בהתנדבו אותו לשאר פעולה טובה ורצויה בעיני אלקים ואדם "ויודוך וכו' ר"ל גם אתה המצטער ברעיון זה בעבור היותך גם אתה עשיר ובעל נכסים אם תיטיב לך ולנפשך באופן זה בעודך מתהלך פה עלי ארץ, הלוא יודוך כל חכמי לב האמיתים ויאשרוך כל תמימי דרך,

תירא כי יעשיר איש וגו' כי לא במות יקח הכל לא ירד אחריו כבודו (תלים מ"ט) ידבר עם המצטער ברוב עושרו אשר יניחנו לאשר יבא אחריו ומאומה לא ישא בידו ואומר לו הנה בהעשיר איש ובהרבות כבוד ביתו לא תירא ולא תחת לאמר כי לא במותו יקח הכל ולא ירד אחריו כבודו כי לא כן הדבר שאם ירצה הכל יקח בידו גם אחריו ירד כבודו ואין מכלים כמו שסמך כי נפשו בחייו יברך וגו'. והרי כתבנו זה בכלל כל המזמור הנכבד ההוא בפרשת ויחי יעקב שער ל"ב וביארנו עניינו קרוב מאד למה שאנו בו דרוש משם אם תרצה. ומכל מקום זאת היא סבה עצומה על הראשונה כאשר זאת הכת הקטנה שמחה שמחה גדולה לקול הקריאה לפי שאנשיה בטוחים בלי ספק שהם נוסעים אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לאוהבי ולשומרי מצותי ועל זה נראה אותם מקבלים המות בחבה ונפטרין באהבה רבה. והוא טעם אומרים חז"ל (כתובות ק"ג:) מת מתוך שחוק סימן יפה לו וכמו שאמר הכתוב ותשחק ליום אחרון וכבר כתבנו זה עם ענינים ובחינות כבדות מאד בפרשת חיי שרה שער כ"ב פקח עיניך וראה אותם כי הוא באמת גמר זה הענין ותשלומו גם בפרשת הברכה בשער כ"ד כתבתי ופירשתי מאמרי רבה בר בר חנה (ב"ב ע"ג:) מההוא אקרנתא דהוה כאקרא דהגרוניא ודהנהו צפרי דהוו קיימי עד קרסולייהו במיא ורישייהו מטה לרקיעא בצירוף מש"א שלמה (קהלת ו') יש רעה אשר ראיתי וגו' איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וגומר וקצת כתובים סמוכים ונתבאר שכל המשל הזה בעינו צוייר ונתחקה בכל אחד משני המקומות ציור וחקוי שלם חזקם ואמצם כי כלם צדקו יחדו:

ועתה אחר שכתבנו כל זה לישב ענין משלנו וטוב כוונתו ראוי שתשים לבך אליו ואל מה שכתבנו בשער הקודם מענין התשובה ותראה תועלת שני הענינים וחברתם עצומה כי הנה זה הילד השלישי אשר דברנו בו באחרונה הוא לבדו השם פניו נכח פני ה' ומתחלת ענינו הכין צעדיו בדרך אשר דרכו כל השלמים אשר שנסו מתניהם להתהלך לפני ה' בארצות החיים אשר זכרנום שם בתחלה. ואולם שני הילדים הראשונים הכוללים כמעט כל בני אדם גם בני אדם גם בני איש הם הפכו פניהם הפך הכוונה והנה הוא רץ והם רצים אמנם הוא רץ לדרכו ופניו למלכו ואלהיו וסוף הדרך להגיע ולדבקה בו והם רצים לדרכם וכל עוד יוסיפו לרוץ יוסיפו להתרחק עד שכלתה אלהם הרעה הכתובה. והנה הוא ידוע שאין לאנשים האלה אחרית ותקוה כ"א בהפוך פניהם ממגמתם הרעה ולהכין להם דרך מאותם דרכי התשובה אשר לזה אמרו חז"ל (נדרים ל"ט:) שהתורה והתשובה בכלל שאר הדברים קדמו לעולם וכל שאר הדברים עמה להכין לפני בני אדם דרך ישר וישרים להגיע אותם אל הכוונה השלמה בבריאתם. והנה בזה נשלמה כוונתינו בזאת

הפרשה במה שדברנו בה בשני השערים ובה סיימנו מעשה התשובה אשר בה רשומה וכתובה המיעדת גאולתנו ופדיון נפשנו ושיבת שבותינו על ידה והנה לא נפל דבר א' מכל דבריה אשר אין בה לעומת שבה. ואולם כלי מלחמתה וכל עבודתה תחבולותיה תפלותיה סדר וידוייה וכל אשר יעשה לה הנה הנם בבתי משמרתם ומופקדים תחת שעריה ומפתוחיה בידה פרשת נשא בשער ע"ג ופר' שוטורים שער צ"ה פר' מלחמה שער צ"ז מלבד מה שכתבנו על סדר זמניה ומועדיה בפרשת כהנים פ"א ופ"ו משער ס"ז ובסדר יום הכפורים ובוידוייו שער ס"ג. ואמנם פי' י"ג מדות שהם חצוצרותינו וכלי הקדש אשר בידינו הם במקומם שער נ"ד שים עיניך עליהם. ובוא באהבת נפשך בשעריהם כי לא חסר דבר מכל מלאכתם ומזה ומזה תסתיי' שמעתא ואני הנני משיב אמרי לי לאמר ראה נא טובים ונכוחים דבריך. יהיו נא יומם ולילה קרובים אליך. קחם נא בידיך. והצגתם לפניך. כי תשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך.

שער קב

פרק א

יזכור ארבע אבות נזיקים המטרידים האדם משלמותו. אשר לסלקם כונה התורה במצות הקהל

מקץ שבע שנים במועד וגו':

במסכת חגיגה (דף ג' ע"א) תנו רבנן מעשה בר' יוחנן בן ברוקה ורבי אלעזר בן חסמא שהלכו להקביל פני רבי יהושע בנציבין אמר להם מה חדוש היה היום בבית המדרש אמרו לו תלמידך אנו ומימיך אנו שותים אמר להם אעפי"כ אין בית מדרש בלא חדוש שבת של מי היתה של רבי אלעזר בן עזריה היתה ובמה היתה ההגדה היום אמר לו בפרשת הקהל ומה דרש בה הקהל את העם האנשים והנשים והטף אם אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע טף למה הם באים להביא שכר למביאיהם אמר להם מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני :

[579]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי ארבע סבות הן, אשר בגלל כל אחת מהנה יחדל וימנע האדם מהשיג שלמותו המוסרית כראוי, כל עוד יתהלך פה עלי ארץ, הא' בעבור היותו קרוץ מחומר ובעל גוף גשמיי הצריך לקיומו מזון לאכול, וכסות ללבוש בקרה, ומעון לחסות בו מקור ומחום מזרם וממטר, אשר ע"כ הוא מצטרך גם להשתדל תמיד להשיג כל מחסוריו הגופניים האלה, עד שלא יוכל להיות נקי לביתו ולנפשו להשתדל רק בדרכי העיון ובקנין השלמות האמיתית, (עיין מזה גם ביאורי למעלה שער פ' דף פ"ב ע"ב והלאה,) הב' כי בעבור שמקרי ופגעי הזמן ותהפוכותיו המסובבים מתנועת הכוכבים במסלותם, ושאר כחות הטבע, פועלים תמיד על גוף האדם כעל כל עצם גשמיי עלי ארץ, הוא נכון ועלול תמיד גם לחלאים ומדוים שונים, אשר בעת ינוגע מהם, לא יוכל להשתלם בשלמות נפשית ומוסרית, כי בהיות לב האדם דוי, והוא נגש ונענה מתלאות העת, בשרו עליו יכאב ונפשו עליו

תאבל, איך יוכל להפרד מעניני החומר והגויה ולהתנשאות על לעיין במושכלי החכמה הרמה והנשאה אשר רק בלב שמח תנוח, אשר הוא שקט ושאנן ממכאובי הגוף ומדוי הגויה, ? (כעין מה שאחז"ל בשבת דף ל' ע"ב "שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות" וכו') והג', כי מלבד המונעים הפנימיים האלה האחוזים ודבוקים בגוף האדם בעצמו יש עוד מונעים חיצונים לו, והם בני אדם הקמים עליו, להרע לו בנפשו ובקנינו, ככל אשר תמצא ידם, אשר הם תמיד על ימינו לשטנו מהשגת שלמותו המוסרית, כי מוכרח הוא תמיד לעמוד על נפשו ולהלחם אתם, והד' הדעות הכוזבות והנפסדות אשר הן מורשה לו מפי לומדיו אשר בעבור חסרון ידיעתם, או מרוע אמונתם וטעות שכלם, זרעו אותם על תלמי לבו, או אשר מעצמן תעלינה על רעיונו ורוח בינתו בבואו לחקור בעיונים יקרים כאלה, ועל כל אלה ארבע סבות המונעות את האדם מהשגת השלמות המוסרית רומז גם המשורר (תילים מ"ב) כי אחרי שהודיע עוצם תשוקתו אשר ישתוקק ככל משכיל אמיתי להשיג השלמות הנפשית והרוחנית, במאמרו "כאיל תערוג וכו', כן נפשי תערוג אליך אלקים" באר הסבה הראשונה המונעת אותו מזאת, באמרו "היתה לי דמעתי לחם וכו'" ר"ל יען כי רק בעמל רב ובזעת אפים אני יכול להמציא לי כל מחסורי הגופניים ההכרחיים אשר בדרך כלל בשם "לחם" שהוא עיקר מזון האדם יקרא אותם, לא אוכל להשיג ולהכיר את הי"ת כראוי, עד שכל זולתו יוכל לאמור לי דרך חירוף ונאצה "איה אלקיך" אך אח"כ יאמר כי יתנחם על זאת באמור לנפשו "הוחילי לאלקים וכו'" כי הוא ישיעך וימציא לך כל מחסוריך אלה מבלי עמל וטורח רב עד שתוכל להשכיל ולדעת את ה'. ועל הסבה השניה אמר "תהום אל תהום קורא וכו', כל משבריך וגליך וכו'" אשר כל זה הוא כינוי אל תנועת ותהפוכת כחות הטבע העליונים והתחתונים הפועלים על כל ברואי מטה ועל אדם יחד, המטרידים אותו מהשגת שלמותו וגם עליה נחם עצמו באמרו "יומם יצוה וכו'" ר"ל כאשר אתפלל לאל חי יצוה עלי חסדו לשמרני ממקרי הזמן ופגעי הטבע אלה ועל הסבה השלישית אמר "למה קודר אלך בלחץ אויב" ומהל נטפי תנחומים גם בכוס יגונו זה באמור לנפשו "הוחילי לאלהים וכו'" כי הוא יצילך מחמת כל אויב ומתנקם, ומפני עקת כל שונאיך, ועל הסבה הרביעית הרחיב פה, האריך לשון להתפלל אל ה' שישמרהו מהיות מג' כתות בעלי הדעות הנפסדות השונות, אשר אחת מהנה קרא בשם "גוי לא חסיד" והם אלה החושבים כי מדת חסידות היא. להאמין בגזרה אלקית עליונה השלטת על כל מעשי הברואים גם יחד, ורק על פיה לבדה יוכרח גם האדם לעשות מה שיעשה, או למנוע מעשות מה שיחדל לעשות, וחושבים בזה לפאר ולרומם את הי"ת, בתתם לו העוז והממשלה המכרחת, גם על כל מעשי בני אדם הבחיריים, מבלי שום על לב, כי מכחישים המה בזאת אמונת היות הבחירה החפשיית נתונה ביד כל אדם. ואמונת שכר ועונש אשר יתן ה' להם חלף מעשיהם הטובים והרעים, כי אחרי שהם מוכרחים על כל פעולותיהם אין יד ומקום לשלם להם גמול עליהן וע"כ קרא אותם המשורר פה הפך דעתם הנפסדה בשם "גוי לא חסיד." והכת השנית כוללת אותם הפילוסופים המאמינים בהי"ת שהוא סבת כל ההויות וכל הנמצאים כלם, אשר ע"כ הוא ראוי לנשאו ולפארו על כל, ובכל זאת יכחישו בידיעתו הפרטית ממקרי הנמצאים כלם וממעשי בני אדם. ולא יאמינו, כי הוא רוצה ובוחר במעללי איש הטובים, ומואס ברעים שבהם ואף שבכל זאת לא ישטו מדרך המוסר והמישרים, זה הוא רק בעבור שהם אוהבים הטוב והישר מצד עצמותם, אשר ע"כ הם בעלי מדות טובות וישרות וכל אחד מבעלי הכת הזאת קורא בשם "איש מרמה" כי בפיהם יברכו ויפארו לאל עליון, אף כי שבלבם ודעתם הנפסדה הזאת הם גורעים מעלתו ית' ומחלישים כח אלקותו, והכת השלישית הם המכחישים מציאות הי"ת בגלוי וביד רמה, ואומרים כי כל הנעשה בשמים ובארץ הוא רק על פי מקרה והזדמנות, וכל אחד מבעליה קרא בשם "איש עולה" כי אחר שאין פחד אלקים שופטים בארץ לנגד עיניהם, הם הולכים בשרירות לבם הרע ומרבים לעשות עמל ואון ועושק ומרוצה בארץ, ונגד ב' הכתות האלה אמר "מאיש מרמה ועולה תפלטני ע"י שתאיר עיני להשיג האמת, כמו שאמר "שלח אורך ואמתך" וכו', והנה ברצות הי"ת כי בצאת ישראל ממצרים יקבלו את התורה וישיגו לאט לאט שלמותם הנפשית, בלכתם ארבעים שנה במדבר, הסיר מהם כל ארבע הסבות המונעות האלה, כי בהמטירו להם מן, ומלחם שמים השביעם, ובתתו להם גם שאר מחסוריהם מבלי עמל ותלאה, כי שלמותיהם ונעליהם לא בלו מעליהם, הסיר מהם הסבה המונעת הראשונה, כאשר רומזים ע"ז גם דחז"ל באמרם "לא נתנה תורה אלא לאוכלי מן," (שר"ל בזה, כי לולא היו אז חסרי כל דאגות המחיה וכלכלה באכלם המן לשובע, לא היה ביכלתם כלל להשריש בלבם למודי התורה והיראה אשר היו להם עיונים חדשים אשר לא שערום מעולם, כי במצרים היו רובם מגודלים מנוער רק על ברכי הסכלות וההעדר הידיעה והאמונה האמיתית, ולבם נבער מדעת והשכל ענינים יקרים כאלה, ורק לנו כל בית ישראל עתה, אשר אנחנו ואבותינו גודלנו כבר מלידה ומבטן על חיק התורה והאמונה, הדבר נקל מאוד להשריש לימודיה בקרב לבנו גם בעת אשר דאגת המזון ועול ההשתדלות להמציא טרף לבתינו דבר יום ביומו כמשא כבד יכבדו על שכמנו,) ובהושיבו אותם בסוכות כל ימי התהלכם במדבר כמאה"כ (ויקרא כ"ג) "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" וכו', אשר לדחז"ל ר"ל בזה שסכך אותם בענני כבוד מכל סביבותם לשמרם מכל שינויי האויר ותהפוכותיו, מקור וחום משרב ושמש, מזרם וממטר, ומכל חלאי ומדוי הגוף המסובבים מכל אלה, ומכל שאר מקרי ופגעי הזמן (אשר ע"כ לא בלו גם שלמותיהם מעליהם ונעליהם

אשר ברגליהם, כי כפי הנודע תסבב רק השתנות האויר מקור לחום ומיובש ללחות, ושאר חלופי העתים נזק והפסד ובלית הבגדים ברבות הזמן,) ועל הסרת ב' סבות אלה רמז הכ' (באמרו למעלה כ"ט) "אולך אתכם, לא בלו שלמותיכם" וכו' "לחם" (הארץ אשר רק בעמל ותלאה ויניעה רבה תוציא לכם השדה שנה שנה) "לא אכלתם" וכו' כי אם לחם אבירים ודגן שמים היו לכם לאכלה, גם השבית מהם אויב ומתנקם, ולא נתן לעמי הארצות אשר סביבותם להרע למו, ואך יצא יצאו לקראתם למלחמה סיחון ועוג היה ה' בעזרת ישראל ונתן אותם בידם עד שהכום עד חרמה, ולקחו את כל ארצם מידם, והסיר מהם בזה גם הסבה המונעת השלישית, כאשר העיר על זה הכ' באמרו שם "ותבואו אל המקום הזה ויצא סיחון" וכו' ולהסיר מהם גם הסבה הרביעית, והן הדעות הנפסדות אשר תעלינה לפעמים על לב איש העקוב מכל, שם לפניהם דברי הברית אשר יורו אותה לא לבד הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון לטוב להם כל הימים כי אם גם למודי האמונה האמיתית, למען לא יפלו בפח הטעות ובמוקשי הדעות הכוזבות, כאשר העיר הכ' על כל זה באמרו שם "ושמרתם את כל דברי הברית וכו'. למען תשכילו את כל אשר תעשון" והנה למען סבב לישראל גם אחרי בואם אל הארץ, שיהיה לפחות זמן מה בשנה אשר בו יסורו מהם בבחינה מה כל ארבע סבות המונעות האלה, למען יוכלו אז להשלים נפשם במדרגה יותר שלימה מבכל ימות השנה עת הם טרודים במלאכתם איש איש בעבודת שדה וכרם אשר הוא עושה, נצטוו שיעלו לירושלים שלש פעמים בשנה, בחג הפסח בימי האביב, עת יתחדשו פני אדמה אשר תסיר צעיף אלמנותה מעליה, והעמקים יעטפו פרחים וצמחים נעימים לאין מספר, סערת הסתיו והחורף תקום לדממה, ותחתיה ישב רוח צח שפים הנאמד והנעים לאפי כל אדם, ובחג השבועות בהחל הקיץ ומלאו פני תבל תנובה, ויביא שמה מעשר דגנו תירושו ויצהרו, ומעשר בקריו וצאנו, ובהיות המצוה על כל איש עשיר לשמח שמה גם נפש אחיו העניים והאביונים, ולהעניק מטובו לגר ליתום ולאלמנה, לא יחסר לכולם שם די סיפוק כל צרכיהם הגופניים, כי אם יחיו שמה בשובע וברוב כל, מבלי דאגת המזון והמחיה באופן שתוסר מהם גם הסבה הראשונה המונעת אותם, משום לבם אל דרכי העיון וההשכלה, גם מהתקוממות השונאים והצרת האויבים שהיא הסבה המונעת השלישית הבטיחם הי"ת לשמרם בעת ההיא, באמרו "ולא יחמוד איש את ארצך" וכו' וברואותם שם מהכהנים עובדים את עבודת כהונתם, ואיך יורו חקי ה' ומשפטיו לישראל יסורו לא לבד כל הדעות הכוזבות והנפסדות מקרב לבם שהיא הסבה המונעת הרביעית, כ"א גם הלימודים והעיקרים האמיתים יושרשו בשכלם ודעתם באופן שבצאתם מירושלים לשוב ללכת אל ביתם יהיו ברי לב ושלמי נפש בבחינת השכלתם וידיעת עקרי אמונתם האמיתית יותר ממה שהיו בתחילת' כבואם בשערי ירושלים (כאשר רומז ע"ז גם מאה"כ ביחזקאל מ"ו ובבוא עם הארץ לפני ה' במועדים לא ישוב דרך השער אשר בא בו, כי נכחו יצא ר"ל כי באחרית הימים כאשר יבנה הבית עוד על תלו. לא יהיה העם הבא שמה להשתחוות לפני ה' צבאות ולהתפלל לו בצאתם משם, באותו מעמד מוסרי והשלמות שהיו בו בתחילה בבואם אל הקודש כ"א במדרגת השלמות יותר גדולה ויותר נכבדה, כי שמה במקום הקודש יתחדשו להם דעות אמיתיות אשר הן הפכיות ומתנגדות לדעותיהם הנפרדות אשר היו להם בתחילה, באופן שישלימו עתה נפשם יותר מבראשונה, ורק מהנשיא אשר כבר היה שלם באמונתו, רד עם אל ועם קדושים נאמן נאמר לרמוז ע"ז, ובבוא הנשיא דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא) אך לא לבד המקום הקדוש הזה כ"א גם הרגלים בעצמם מועד עלותם לראות את פני ה' בירושלים, יכבבו שישרשו בקרבם עקרי הדת והאמונה האמיתית כי בחג הפסח אשר בו יוזכרו ביום הוציאם ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה תתקיים בקרבם האמונה בממשלת ה' הגבוריית, כי ידו בכל משלה לעשות כל אשר יחפוץ בשמים מעל ובארץ מתחת ככל האותות והמופתים אשר עשה בארץ חם ונפלאותיו במצולה. ובחג השבועות תתקיים בקרבם גם האמונה בהנהגת הי"ת את עולמו באופן ודרך טבעיי, כי ע"כ ברצותו להטיב לישראל נתן להם תורת אמת להודיעם את הדרך אשר ילכו בה, והמעשה אשר יעשון לטוב להם כל הימים לא לבד בעבור השכר והגמול הטוב אשר יתן למו באופן נסיי עקב אשר שמעו בקולו ללכת בדרכיו ולשמור חקיו ומצותיו, כ"א גם בדרך טבעי, (כי ההולך בדרך האמצעי בכל פעולותיו. ולא יטה גם בהנאותיו ותענוגיו הגופניים אל קצה היתרון או הפחות, יהי' תמיד בריא וחזק משכיל בכל דרכיו ומאושר בארץ, ואך טוב וחסד ישיגוהו כל הימים, גם ע"פי חקי הטבע והשתלשלות הסבות והמסובבים), וחג הסוכות יזכירם תחילה בשבעת ימיו הראשונים עת צאתם מדירתם הקבוע' לדירת עראי בשני העולמים, עולם השכלים הנבדלים אשר ממנו לוקחה נשמתם, ועולם התחתון והארציי אשר בו הם גרים מספר ימי חייהם עלי ארץ, שהם יחד כסא הי"ת ומכון לשבתו, כי הוא מנהיגם כרוכב אשר ינהיג מרכבתו אשר הוא יושב עליה, ועליו ירמוז הכתוב באמרו "נכון כסאך מאז" ר"ל מיום ברוא

[579]כי יודע ה' דברת בני האדם אשר יצר ומצעדי עלילותם. על כן השגיח עליהם ברוב חכמתו למלאת להם חסרונותם. וזה כי הוא מבואר שהאדם מצד טבעו הוא עלול ומוכן למועדי רגל יכרע ויפול תחת ארבע אבות נזיקים מהם מוטבעים ביצירתו ומהם בענינים ההכרחיים אליו שהם המונעים הרחשיים המטרידים את האדם מהשגת שלימיותיו הראשון מה שיחוייב מהכרח היולאניתו אשר הוא צריך אל המזון לחיותו ואל הלבוש להגין עליו מקור וחום ושאר הפגעים והוא מוכרח להטרד תמיד בבקשתם ואם יום או יומים יעמוד לא יחיה והרי הוא טרדה עצומה מאד חשבה הרב המורה ז"ל לסבת חמשית בפרק ל"ד חלק א'. הב' שאפילו ימצאו אליו כל צרכיו הצריכין אל הגדול ולתמורת מה שנתך עוד יולדו בתקופות הימים טרדות ובהלות ומשנויי מצבי הככבים בתנועותיהן וחלופיהן יתחדשו על פני תבל ענינים רעים יולידו בגופות האדם הרבה חלאים פגעים ונגעים אשר אין אדם ניצול מהם יטרידו האנשים מאד ויבהלום מאד מעמוד על נפשם כמו שהאריך בזה הרבה בעל בחינת העולם. הג' המעיקים אשר מצד הזולת כגון צרות הצוררים מהאויבים המתקוממים על האדם ושולטים עליו ובקניניו כי באמת הם המגרשים אותו מהסתפח בבקשת תשוקתו כמו שזכר הרב המורה גם כן בתחלת פרק ע' ובזולתו פרק י"א חלק שני. הרביעי ירושת הדעות הכוזבות אשר יושמו

אלקים ארץ ושמים, ויושרש בחרבם עי"ז גם הרעיון, כי העולם הרוחני הוא העיקר והקבוע, והארציי הוא רק כעין דירת עראי ומלון אורחים ובשמיני עצרת שהוא בסופו, והוא רק יום אחד ובו יוקרב גם רק פר אחד ואיל אחד, יהיו נזכרים בהי"ת שהוא אחד והוא הקדמון לכל, כמאה"כ "מעולם אתה" כמספר "אחד" שהוא ג"כ הקדמון לכל שאר המספרים הבאים אחריו, ועפ"י האמור עד הנה נבין ג"כ טעם מצות הקהל וסבת היותו רק בחג הסוכות מקץ שבע שנים, כי בשנת השמיט' עת ישבתו וינפשו כלם מכל עבודת שדה וכרם, והברכה מצויה באסמיהם כהבטחת הכ' (ויקרא כ"ה) "ועשת את התבוא' לשלש השנים" יוסרו מהם דאגת המחיה, והעמל והיגיע' להמציא אותה, משא"כ בשאר השנים, ובחג הסוכות אחרי עבור האביב והקיץ יהיה גם האויר בכל המקומות, ואף כי בארץ ישראל יותר טהור ממוזג, ושוה, ובריא ממה שהוא בחג הפסח בתחילת האביב אחרי עבור ימי הסתיו הגשם השלג והקרח, ובחג השבועות הקרוב כבר אל הקיץ אשר בו יגדל החום יותר, ובהיות כל ישראל נקבצים אז שמה תהיה השגחת הי"ת חופפת יותר עליהם בכללם לשמרם מכל אויב אשר ירצה להתקומם עליהם, וכאשר תחזינה עיניהם מלך ביפיו והדרו עומד על הבימה וקורא באזניהם את התורה, הלא תעשה זאת רושם יותר חזק בקרבם להסיר מהם כל דעה נכזבה, ויען כי ע"י חבור כל אלה יחסי הזמן והמקום והאישים הראוים יחד, יוסרו כל ארבע הסבות המונעות העיון הראוי וההתבוננות בעיונים אלקיים הרמים והנשאים, באופן שהושג אז התכלית הנרצה הזאת על צד היותר טוב, ע"כ נצטוו שגם הטף והנשים יהיו במעמד היקר והנבחר הזה, למען תעשה קריאת התורה מפי המלך רושם גם בלב הילדים הצעירים לימים, ולמדו כבר מנוער ליראה את ה', ועי"ז יקל אח"כ כאשר יגדלו יותר עול חנוכם בתורה ומוסר על האבות, כי כפי הנודע לא ימיש על נקלה הרושם הנעשה בלב נער כ"א ישאר קיים תמיד בקרבו כיתד תקוע במקום נאמן, (כעין מה שאחז"ל "נ"מ לגירסא דינקותא") ר"ל כי מה שילמד אדם מנעוריו נשמר יותר בדעתו ושכלו ממה שילמד רק אח"כ כאשר יגדל ויהי לאיש, וזה שאמר גם ר"א במאמר שהחל בו הרב ז"ל "טף למה באים כדי ליתן שכר טוב למביאיהם, כי אין שכר וגמול טוב יותר לאבותיהם המביאים אותה שמה, ממה שבניהם הצעירים האלה יחונכו עי"ז אח"כ מהם יותר על נקלה ללכת בדרך הצדק והמישרים ופי' זה בדברי הכתוב שמאמר ובניהם וכו' מוסב על הטף ולא על הדורות הבאים והטעם והסיבה שנתן להבאת הטף ג"כ לשמוע קריאת התורה הזאת מפי המלך ישרו מאוד בעיני ר' יושע עד שאמר עליו "מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני".

בפי הלומדים מחסרון ידיעת המלמדים אם מרוע אמונותיהם ודעיתיהם אם מהשבושים אשר יפלו בלמוד המופתיי כמו שכתבנו בהקדמת זה הספר אצל כי קמו בי עדי שקר ובזולתו מהמקומות והמה אלה אשר בהשגחת השם יתעלה על זאת האומה השלימם עמהם כל ימי היותם במדבר למען הגיעה אל שלימותם בדעת אותו יתעלה כמו שהזכירם משה ארבעתם אחת לאחת בסוף פרשת והיה כי תבא כמו שיבא:

ולדעתי על צער הטרדות הללו והחרדה והדאגה על החסרונות המגיעות בעבורם והבקשה על העזר האלהי בכל אחד מהם כוונו המשוררים בני קרח במזמור כאיל תערוג ושפטני אלהים כי על כן חלקו אותם לארבעה חלקים מכוונים אליהם ואל מספרם אך כמו שיתבאר זה וזה מדברינו אלה כשנאמר:

למנצח משכיל לבני קרח (תהילים מ"ב:א'). אמר כי המזמור הזה יסדוהו אלו המשוררים לתת חוזק בלב כל משכיל לנצח אלו הארבעה מערכות המתקוממים עליו ואמר כאיל תערג וגו' המשיל תשוקת הנפש אל המושכלות העליונות המשלימות אותה אל התשוקה העצומה אשר תמצא את האיל לבקש אפיקי מים לרוות צמאונו יותר משאר הבעלי חיים לפי מה שסופר ממנו שהוא אוכל הנחשים השרפים והמים להם הצרי המיוחד לכבות שריפתם ויהי' אומרו על אפיקי מים כמו מבכה על בניה מאנה הנחם על בניה (ירמיהו ל"א:ט"ו) אמנם הבדיל צמאתו מעריגת האיל בעקר סבתה ואמר צמאה נפשי לאלהים כי הוא אינו צמא למים כי אם אל דבר ה' המלמדו להועיל והמדריכו לבא ולראות פני אלהים מבלי שום מעכב מאותם ארבעה מלאכי חבלה שהיה רואה אצלו והם המונעים ממנו השגת תשוקתו אשר יזכרם ויבקש עליהם בזה אחר זה. על הראשונה אמר היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה באמר וגומר. ירצה שהצער הגדול העומד לכל אישי המין אשר עליו עינו נגרה ולא תדמה. הוא היותו מזאת ההרכבה הפחותה העלולה בעצמה ונצרכת היות לפניו מוכנים לחם לאכול ובגד ללבוש וכל מיניה צרכים ותולדותיהם שכלם מיני פרנסה הם ונכללים בלחם אשר הוא אוכל אשר מזה יחוייב שתהיינה השגותיו חסרות וקשות מצד טבע היולאניותו מלבד מה שצריך להטרד לבקש לו לחם יומם ולילה וכל שאר הצרכים הנכללים בתוכו ולהסתלק מההשתדלות הנפשיי שהטרדה הזאת גורמת לשיאמר אלי כל היום איה אלהיך כי לא ישאלו איה כי אם על הנעלם והנסתר ממנו ואינו מושג אצלו כלל. אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי וגו' (תלים שם) אמר אלה הדברים שאמרתי אזכרה ואשפכה עלי נפשי לפי שהם סבה עצומה כי אעבור במספר הסך הידוע מהכחות והחושי' אשר נתנו לפניה לשרתה ולעבוד עבודתה מפני טרדתם בבקשת אל הענינים אצטרך להניע ולרדות אותה

בכבדות עצומה עד בית אלהים ולהתחכם עמהם פעמים רבים בענינים נאותים להם ופעמים מעט בענינים נאותים אל העיון כענין המון חוגג שהם משתתפים קול רנה ותודה על זה האופן בעצמו רצוני מהרנה בשפע ותודה במעט והיו דברי המנצח מחזיקים את נפשו המשכלת מזה הצער ומשיב אמריו לה. מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי הוחילי לאלהים וגו'. ירצה לא תצטערי נפשי ולא תתיאשי בזה כי יש כח בתפלה ובתחנה שתבקש מישועות פניו באופן שיזדמנו לך כל צרכיך מבלי שתטריד מכסת כחותיך וזממיך כל היום אליהם והוא דבר אמתי מאד וכמו שאמר מתוך שהיה לבם לשמים מלאכתם מתברכת ותורתן משתמרת (ברכות ל"ה:) והנה על זאת אמר משה ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר לא בלו שלמותיכם ונעלך לא בלתה מעליך לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם וגומר (דברים כ"ט:ה') ירצה שלא הוצרכו לטרוח אל המזון ואל יתר הצרכים שהכל היה מזומן להם כדי שלא יטרדו עצמם מהשכיל ודעת את ה' אלהיהם ולזה אמר (מכילתא פ' בשלח) לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן. ואחר שזכר הראשונה נעתק אל השנייה ואמר. אלהי עלי נפשי תשתוחח על כן אזכרך מארץ ירדן וגומר אמר כי עדין יש לו סבה אחרת עליה לא תוכל לשקוט לפי שג"כ מונעת ממנו השלימות וגורמת שיזכור את השם במרחוק כי לא קרוב הוא אליו זה ימים רבים כי על כן יזכרהו מארץ ירדן וחרמונים וגומר והם הענינים הנפלאים אשר ספרה תורה נעשו אל אבותינו מלפנים. אבל ידינו לא עשו מעשים הגונים. ועינינו לא ראו כפלאים הראשונים. ואי זו היא תהום אל תהום קורא לקול צנוריך כל משבריך וגליך עלי עברו. [580]כבר כתבנו במאמר יהי רקיע מה שנתאמת מדברי חז"ל שכללות הנמצאות העליונות והתחתונות יהיו נקראים במעשה בראשית מים עליונים ומים תחתונים דרוש משם. והנה הוא ידוע כי המים התחתונים שהם היסודות הארבעה וכל הנמצאות ההוות מהם הם מתפעלים בהכנת החמרים מתנועות הגלגלים ומקבלים הצורות משפע הנבדלים שאלו ואלו הם נכללים בכלל המים העליונים כי מהם רועה אבן המציאות בכללו בהמשך הצמיחה וההויה והגדול והמזון לכל בעלי נפש גם חדוש תקופות הימים על המנהג הטבעי וגם

[580]כבר כתבנו וכו', ר"ל כי שם כ', כי בשם "מים העליונים" יקרא העולם העליון עם המלאכים והשכלים הנבדלים אשר בתוכו, אשר לדעת החכמים הקדמונים ישפיעו שפעם עפ"י הי"ת המצוה זאת אותם על העולם התחתון מקום משכן הארבע יסודות, אשר מהם יורכבו ויוכנו חמרי כל הנמצאים התחתונים הנקראים בשם "מים התחתונים" אשר הם מתחת לרקיע השמים, ומהשפע העליון הזה יתהוו כל בעלי חיים והדוממים, ויצמחו כל הצמחים, ויגדלו ויזונו משך היותם עלי ארץ, גם מהם מסובבים תקופת הימים והזמנים וחלוף העתים הנקראים בכלל בשם "מנהג טבעי" הנוהג תמיד ושינוי האויר המתהוים רק לפעמים כרוח סועה וסער מטר סוחף ונפילת אבני ברד ואלגביש, אשר בשם "מנהג נכרי ומאודיי" יקראו, אשר מכל אלה גם יחד יולדו חלאים ומדוים שונים בגופות בני אדם ושאר בעלי חיים וצמחים כנודע לחכמי הטבע, ועל כל זה רומז פה המשורר באמרו "תהום אל תהום קורא" וכו'.

על המנהג הנכרי כנפילת המטר הסוחף והברד ואבני אלגביש ורוח סערה מפרק הרים ציה גם חום היוצאים מהגבול הכל נמשך על התחתונים מאלו המים העליונים והמון צבאותיהם מדבוקיהם ונגודיהם ושאר כל מצביהם וממעמדם במזלות או בחלקיהם אשר כל זה ממה שיצער את האנשים מאד ומחליאם ומטרידם במיני מכאובות חדשים גם ישנים ומוליד בהם רוח עועים גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב המונעים אותם ומרחיקים עצמם משלמיותם הרחק מאד מאדם. ולזה אמר במליצה נכבדת קצרה כל זה הענין באומרו תהום אל תהום קורא לקול צנוריך כי התהום התחתון והוא כלל המים התחתונים קורא אל התהוה העליון אשר הוא ג"כ כלל המים העליונים לקול צנוריו של יוצר בראשית והוא השפע ורבוי הפעולות היורדות ממעלה למטה כדי שיקבלו התחתונים מהם ארוחתם ארוחת תמיד אשר כן יסד מלכו של עולם. והנה כל משבריך וגליך ירצה כל הטרדות והבהלות הנמשכות מפעולותם עלי עברו. וכמה הפליג המליץ בבחינת העולם לספר בזה קשט דברי אמת על הסגנון הזה עצמו כשאמר. אתם אחי ראו כי נתן יי' את החצים ביד השמש ואת קשתו נתן בענן ואני עני וכואב שולחתי הנה כו' וסיים יכוונו אלי חנינותם יסובו עלי רביהם גם שנאתם גם קנאתם אני אסבול. גם על זה אמר המשורר יומם יצוה יי' חסדו ובלילה שירו עמי תפלה לאל חיי (תלים מ"ב) אמר כי גם זו לא תספיק לגרש האדם על כל פנים מהשתדל בחכמה ובעיון כי כאשר הוא שקט ושאנן מהתלאות ההנה שהוא דוגמת היומם שהולך ואור יצוה יי' חסדו עמו וישיג מה שבחקו להשיג באופן שגם בליל' שהוא כנוי אל שעות הרחוקות ההן עדין שירו עמי. וענין השיר הוא [581]חקוי העיון ההוא וזכרונו עם שלא יהיה בשלמותו אמנם דבעית צלותא האי שמעתתא ולזה אמר תפלה לאל חיי והנה זאת הטרדה כללה משה באומרו לא בלו שלמותיכם ונעלך לא בלתה מעליך כי מלבד מה שכוון אל הספוק יש עוד דבר נפלא והוא שלא שלטה הבלייה וההפסד בלבושיהם ובנעלים אשר ברגליהם וזה לא היה אלא מטעם שסככם בענני כבוד מכל צדדיהם עד שלא שלטה עליהם סבה מסבות ההתכה מהחום והקור והלחות והיובש ואין צ"ל מרוחות רעות ורעמים וברקים ויתר הפגעים השמימיים שזכרנו וכ"ש שימשך זה בעצם וראשונה אל שמירת הגופים עצמם וזה הענין הוא נכון ומבואר. והנה כאשר גמר אומר בשנית נעתק אל השלישית ואמר אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה קודר אלך בלחץ אויב אשר ילחצוה תמיד בדחקו אותו בדברי ריבות וקטטות אשר הוא צריך להסתלק ממלאכת נפשו להחלץ ולהנצל מפניו וכ"ש שיצדק זה כל ימי משול האומות עלינו אשר לחצונו בגזירות שונות

[581]חקוי העיון ההוא וזכרונו בל"א .

ומסים וכל מיני שעבודים ואין מציל כי היא פצע וחבורה ומכה טריה המשברת העצמות ומגעת לחלל. ולזה אמר (שם) ברצח בעצמותי חרפוני צוררי באמור אלי כל היום איה אלהיך כי היא חרפה עצומה שיאמרו לי כל היום איה אלהיך אשר היה לך יבא ויושיעך בעת צרותיך ובה הם מרצחים עצמותי ומבלים הבשר והעור וזאת היתה סבה לאבד חכמת חכמינו ולהסתיר בינת נבוננו כמו שכתבנו ראשונה. והיו גם אל זאת דברי המנצח מה תשתוחחי נפשי וגומר. ירצה שלא יהיה כמו שאומרים האויבים המיאשים אותך מאת אלהיך אבל הוחילי לאלהים כי עוד תשוב אליו וישוב אליך כמו שנזכר בפרשת התשובה ושבת עד יי' אלהיך ושב יי' אלהיך את שבותך. ולזה אמר ישועות פני ואלהי כי משניהם יגמר הענין ועל זאת אמר משה במקום הנזכר ותבאו אל המקום הזה ויצא סיחון מלך חשבון ועוג מלך הבשן למלחמה ונכם ונקח את כל ארצם ונתנה לנחלה וגו'. והכוונה שלא די שלא הטרידו אותנו האויבים אבל היה צאתם אלינו לעזר ולהועיל לנו במה שלקחנו ארצם ונתנה לנחלה לראובני כי הרחבנו בה את גבולנו ונתישבנו ברחבה. אמנם אחרי זה נעתק אל הרביעית במזמור בפ"ע להיותה העקרית במכוון ויתד שהכל תלוי בו כי כל הראשונות הם מטרידות אמנם זאת היה מונעת לגמרי ואמר:

שפטני אלהים וריבה ריבי וגו' (תלים מ"ג) וזכר ג' כתות מקולקלות באמונה המפסידות את הרגיל עמהם או הנמשך אחריהם. על האחד אמר מגוי לא חסיד והוא אשר יחשבו שהוא ענין חסידות שיאמינו שאין כל בריה גדולה וקטנה יכולה להרים ידה ורגלה כי אם ע"פ מצותו המיוחדת לשעה ואינה כן אבל היא כפירה גמורה מהשכר והעונש התלויים בבחירה כמו שהוא נודע. ואמר מאיש מרמה תפלטני על אלו המודים באלהותו אומרים שהכל נמשך מאתו ושהוא יתברך סבת כל הסבות ראוי לנשאו ולפארו ולסוף אמרו שלא יתואר בידיעת דבר מאלו הנמצאות וכל שכן ממעשי האדם ולא ברצון או בלתי רצון על שום דבר מהם כי כל זה חוזר להחליש כח האלהות ולמעט אותו כמו שכתבנו אצל התוארים שער נ"ד ואין רמאות גדול מזה. ואמר איש עולה על האפקורוס והנמשכים אחריו החומסים חקו של הבורא וכופרים במציאותו ומיחסים הכל אל ההזדמן וכבר זכרנו ביטולו בחחלת השער הראשון והנכון גם כן שירמוז אל מיני ההטעאות הנופלות בחקירות מצד העיון הפלוסופי כי הם בהנחותיהם ממציאים הסבה הראשונה והוא המיוחס אל גוי לא חסיד כי בפיו ובשפתם כבדוהו ואמר שלבו רחק ומרמה על ההטעות הבאות בלמודיהם מצד הקדמות מזוייפות שיראה שקרותם אחר עיון רב ועולה על הלמודים אשר נתבאר הם רוע כוונתם אלא שהם מחזיקים אותם בכח הזרוע וביד רמה. ונתן סבת שאלת משפט זה באומרו כי אתה אלהי מעוזי למה זנחתני למה קודר אתהלך

בלחץ אויב וזה כי נתתני בארצות הכותים בעלי אלו הדעות הנפסדות אשר בידיהם זמת ההקדמות ובימינם שקר המופתים ואמר למה קודר אתהלך בלחץ אויב על דרך שאמר דוד אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס (שם כ"ז) כאשר כתבתי בשער הראשון הנזכר ומאי תקנתיה שלח אורך ואמתך המה ינחוני כמו שאמר הורני יי' דרכך ונחני באורח מישור וגומר כי ידיעתך ולמודך אלה לבדם המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך אשר אליהם תשוקת כל שלם כמו שאמר מי יעלה אל הר יי' נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא וגומר (שם כ"ד). ואבואה אל מזבח אלהים אל אל שמחת גילי. ומי יקום במקום קדשו. ירצה שעם זה יבא עד תכונת הדרושים העמוקים וישיג ענייני הקרבנות הנקרבים על מזבח האלהים וסודתם כי אלו הם ענייני שמחת הנפש וגילה מצד שהם מהענינים היותר נפלאים שבחקירות. והיתה תשובת המנצח גם על זאת מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי וגומר ירצה דומי ליי' והתחוללי לו לבקש מלפניו טל ישועתך מבין האומות בעלות אלו הדעות הנפסדות כי עוד זמן מעט ישפיע עליך שפע הישרה ולמוד נכון יספיק להגיעך אל שיעור שתוכל להודות לו ולברכו באמתות וכבר היה הכתוב הזה משותף לכל אלה הארבעה ענינים ומקבל כונותיו יפה ולפי שזה יושלם בגאולה והישועה מהאויבים שזכר קודם זה אמר גם בו ישועות פני ואלהי כמוהו כי אי אפשר להשתלם כי אם על ידי שניהם כמו שזכרנו שם. ועל זאת אמר משה שם בחתימת דבריו ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את אשר תעשון (דברים כ"ט:ח') אמר שהרי שם לפניהם דברי הברית ההיא אשר קדם לכל דברי הלמוד והמוסר אשר ערך לפניהם מדעות ומעשים אשר בם ישכילו את אשר יעשון ולא יצטרכו ללכת אחרי למודים אחרים אשר לא יועילו ולא יצילו או שישבשו ויפסידו דעות הלומדים ומעתה בהשלים להם ארבעת הדברים אין להם מעכב ומונע אל השעה ההיא.

והנה כדי שיהיו אלו הארבעה אבות נזיקין מסולקין מלפניהם על הדרך ההוא שהיה להם שם במדבר היתה חכמה עצומה לדעת לעות את יעיפי הדעת וההשכל עתות מיוחדות בחייהם לא ימצא בהם שום פגע ולא שום טרדה מארבע מינים אלו הכוללים כל מיני הטרדות בהם ישתדלו להשיג שלמותם כי אז יושג להם על צד היותר נאות שאפשר כמו שהיה הענין בעליית הרגלים אשר בכל רגל ורגל יתחדשו ויתחברו להם ענינים מטיבים כל אותם ד' דברם הנזכרים כלם עד שישארו מוכנים ומופנים לקבל שפע ההשכלה מבלי שום מטריד ומעכב ובהיות הדבר כן ג' פעמים בשנה יועיל מאד לכל המשך הזמן בלי ספק. אם הראשונה והיא מה שיועיל להיטיב החלק הגשמי והכחות ההיולאניות

כלן דמיון הזמנת המן וכל שאר הצרכים במה שכל העולים לשם כבר עשו צידה לדרכם יעלו לשם בהזמנת כל ספוקם להם וללוי ליתום ולאלמנה ולגר ואכלו ושבעו מלבד מה שיערב מאד אל זה החלק וכל כחותיו [582]בהזנת הענינים שם בצורות נעימות ובמראות יפיפיות מפנים חדשים או מענינים מתחדשים מלבד שיהיה זה סבה עצומה להכרתם ושיתופם בשמחות וגיל אשר זה ממה שיקשר אהבתם ואחותם באופן שיזמינו אלו לאלו כל הדברים הצריכים לחייהם אשר אין מדרכם להמצא כלם במקום אחד רק כשיסתפקו אלו מאלו על דרך המכירה והחלוף או באי זה ענין שיהי' וההרגל והמנהג יוכיחו על זה. והוא מה שסדרו המשורר במזמור.

שמחתי באומרים לי וגו' (תלים קכ"ב) שנראה שהוא מיוסד בשם עולי רגלים גם תקנוהו למביאי הבכורים. ועל השמחה והערבות המגיעים אל הנפש ההיולאניים בשחזון מראיית הבנינים הנחמדים והיפים והמסודרים בטוב התקון יאמר ירושלם הבנוייה כעיר שחברה לה יחדיו כי זאת העיר כלילת יופי משוש לכל הארץ במה שהיתה בנויה בתכלית הסדור והתקון כעיר שנתחברו יושביה יחדיו והוסכמו על ישובה ויופיה לא כעירות שנתישבו לפי ההזדמן ואחר כן הוקפו שאין בנינם עולה יפה ועל המצא שם תשוקה שנית והוא לשמוח בקבוץ גדול מאנשים רבי המספר ובעלי חכמה ועושר הנמצאים באכלוסא אמר ששם עלו שבטים שבטי יה וגומר אף גילת ורנן כאשר תרא' מעמד חכמים ומושב אלהים שופטים בארץ בחכמה ותבונה כמו שאמר ויבאו מכל העמים לשמע את חכמת שלמה וגומר (מלכים א ה':י"ד) על זה אמר כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד כי מלכי בית דוד נתיחדו לזה מזולתם. ואחר ביאר התועלת משיתוף האהבה וההכרה שאמרנו אמר שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך לומר כי במה ששואלין ודורשין כלם את שלום העיר ההיא נמצאו כלם אוהבים [583]כי שנים האוהבים לא' שלשתן אהובים ומזה יחוייב שיהיה שלום בחילך שלוה בארמנותיך כלומר שלום שלום לרחוק ולקרוב ואהבה וריעות והוא מה שפירש באומרו למען אחי וריעי אדברה נא שלום בך. ירצה כי בבחינת המצא שם עם יי' אלה אחים ורעים ידובר ענין השלום והאחוה שהוא מדבר בה כמו שלענין הנפשיי הנמצא שם בבית יי' כמו שיבא יבוקש הטוב בה:

[582]בהזנת ענינים וכו' צ"ל בהזנת עינים וכו' בל"א .

[583]כי שנים האוהבים לאחד שלשתם אהובים כצ"ל ור"ל כי כאשר יאהב איש את זולתו אהבה שלימה ותמימה צריך לאהוב גם את אוהביו, הלא נמשך מזה בהכרח כי כאשר יאהבו שנים איש או דבר אחד שלישי, גם שלשתם אהובים יחד זה מזה, .

אמנם הענין השני מהמ?ומות הזמניות ופגעי שנוי התקופות. הנה הוא מבואר שהזמן אשר הם עולים היה היותר שוה והיותר בטוח מאלו המקרים הזרים והנכרים לפי שבניסן ותשרי הם התקופות [584]שהשמש בעגולת השווי וגם בשבועות הוא מעט הנטייה אל הקיץ אשר לסבה זו יהיו נכונים ובלתי טרודים במחלות ומכאובים ויתר הנזקים גם יהיה הזמן נכון לקבל ההנאה מהענינים הנזכרים.

אמנם משהשלישית והוא ההתקוממות השונאים והאויבים הנה אז יהיו בטוחים מפאת ההשגחה יותר מזמן אחר זולתו כמו נאמר (שמות ל"ד:כ"ד) כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבולך ולא יחמד איש את ארצך בעלותך לראות את פני ה' אלהיך שלש פעמים בשנה:

ובמדרש (חזית שיר השירים ז':ב') מה יפו פעמיך בנעלי' וגו' (שיר השירים ז':ב') אמר רבי ברכיה כך דרשו שני הרי העולם רבי אלעזר ורבי יהושע מה יפיך פעמיך שהיו נועלין בעד כל חצרות. מעשה באחד ששכר לנעול דלתי ביתו ועלה לפעמי רגלים ובא ונמצא נחש כרוך וקשור בטבעות דלתותיו. ושוב מעשה באחד ששכח ולא הכניע תרנגולותיו לתוך ביתו ועלה לפעמי רגלים ובא ומצא חתולות מקורעות לפניהם. שוב מעשה באחד ששכח ולא הכניס כרי של חטים לתוך ביתו ועלה לרגל וכשבא מצא אריות מקיפין לחטים. אמר רבי פנחס מעשה בשני אחים עשירים שהיו באשקלון והיו להם שני שכנים רעים מאומות עכ"ום והויין אמרין אימתי אלין יהודאין סלקין למיצלי לירושלם ואנן עלין ומקפחין בתיהון ומחרבין להון. מטא זמן. וסליקו זמן להם הקדוש ברוך הוא מלאכים כדמותן והיו נכנסין ויוצאין בתוך בתיהם. ומדאייתן מירושלם מישתען מן מה דאייתן עמהון לכל מגוריהון אמרון לון אך הויתון אמרין להון בירושלם אימתי סלקתון ביום פלאן ואימתי אתיתון ביום פלאן אמרין בריך אלההון דיהודאי דלא שביק יתהון אינון גבריא סבירין אימתי יסקין אלין יהודאי למיצלי לירושלם דאילין עלין ומקפחין לבתיהון ומחריבין להון וזמן להון אלההון מלאכין כדמותהון דהוו נפקין ועיילין בנו בתיהן והגין עליהון דאתרחיצו ביה לקיים מה שנאמר מה יפו פעמיך וגו':

[584]שהשמש בעגולת השיווי וכו' ר"ל כי הקו הנמשך ברעיוננו באמצע כדור הארץ ומחלק אותו לשני חלקים שוים חציו הצפוני, וחציו הדרומי נקרא בשם "קו המשוה", ויען כי נמשך ברעיונינו קו זה בעגול סביב לכדור הארץ באמצעיתו קרא אותו הרב ז"ל פה בשם "עגולת השיווי" ולעומתו הקו המשוה הזה תעמוד השמש למעל' ברקיע השמים בניסן לצד מזרח, ובתשרי לצד מערב, ויען כי אז היום והלילה שוים זה י"ב שעות וזה י"ב שעות נקרא נקודת הקו הזה המזרחית והמערבית בשם "נקודת השיווי, ושיווי היום והלילה הזה בניסן הנקרא ג"כ בשם "תקופת ניסן האמיתית" שהיא תקופת דרב אדא ולא תקופת שמואל שאינה מצומצמת כראוי (עיין מזה בספר נחמד ונעים ובס' כוזרי שני) קורא הרב ז"ל בשער הזה לקמן בשם "שיווי הבא על החורף" ר"ל אחרי כלות ימי החורף ובתשרי קורא אותו בשם "שיווי הבא על הקיץ" ונקרא ג"כ בשם תקופת תשרי האמיתית".

הנה שנסתלק מהם אז בייחוד המטריד כנ' שהוא מצד ממשלת האויבי' וטרדתם. ועל סלוק המטריד הרביעי והוא למוד הדעות המשובשות או האמונות המקולקלות וכו' כמו שאמרנו. הנה באמת העליה לשם מועילה בזה תועלות מפורסמות בכל כתותיהם יותר מכל התועלות שנזכרו מצד שהבאים שם לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו המה יביטו יראו שם סדר העבודות על ידי כהני ה' המקודשים המלמדים תורה ומצות בישראל מצורף אל מעשה הנסים התמידיים לשם באומרו עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וכו' (אבות פ"ה) וזולת ממה שנזכרו שם הרבה אשר העינים הנפלאים ההמה יסירו כל שבוש דעת והפסד אמונה אשר בלב כל חסר לב וקיימו ויחזיקו הדעות השלמות והאמונות האמתיות בלבות החכמים. כי זהו מה שרמזו יחזקאל באומרו על זה הענין עצמו. ובבוא הנשיא דרך אולם השער יבא ובדרכו יצא. ובבוא עם הארץ בחגים ובמועדים וגו' לא יצא דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא (יחזקאל מ"ד:א'). ועם היות שפשוטן של מקראות אלו בא ללמד על האופן אשר יתנהגו לשם בתת כבוד והדר אל הבית הגדול והקדוש ההוא כי לזה יאות שהעם הבאים בשערים ההמה יעשו שם קפנדריא של הדור והוא שהנכנסים דרך שער צפון יצאו דרך שער נגב בהפך כדי שירבו העם היוצאים והנכנסים בכל הפאות ויתפרסם כי אל המקום ההוא ידרשו השם כלם מה שלא יהיה כן אם נתן רשות שיצאו ויבאו בשער א'. וכן אמר (מגילה כ"ט.) רבי חלבו אמר רב הונא הנכנס לבית הכנסת להתפלל מצוה לעשות קפנדריא שנא' ובבוא עם הארץ בחגים ובמועדים וגו'. אמנם התיר לנשיא מחומרת ענין זה כי חלק לו הש"ית מכבודו אלא אם היה הנשיא בתוכם כי אז בבואם יבא בצאתם יצאו יחד דרך הקפנדריא כנזכר כי גם לו יהיה כבוד על דרך ברב עם הדרת מלך (משלי י"ד:כ"ח) האמנה כי כשכוון שם או בבית הכנסת לעשות כך כדי לקצר את הדרך הוא אסור כי לא לכבוד הוא לו כי אם בזיון וגם שנינו שם בפרק הרואה (ברכות ס"ב:) לא יכנם אדם להר הבית במקלו ובמנעלו ובאפונדתו וכו' ולא יעשנה קפנדריא ואמר מאי קפנדריא כמאן דאמר אדמקיפנא אהדר ואעול בהא. אבל אם נכנס להתפלל לא לכוונה אחרת ואח"כ נתחדש לו צורך ללכת אל מקו' קרוב אל הפתח הנכח אשר נכנס בו אז מותר לצאת בו ולקצר את הדרך והיינו דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה הנכנס לבית הכנסת על מנת שלא לעשות קפנדריא מותר לעשות קפנדריא. והרי יש בדבר הזה שלשה דיני'. מצוה. אסור. מותר. והכל בתורת טעמא:

והנה אע"פ שכל זה נכון ודרך ארץ הנה מכל מקום לא ימנע מלרמוז עוד אל הענין השכלי אשר אמרנו מדברי הלמודים וזה כי יציאת הנשיא בדרך אשר בא בו הוא רמז גדול כי

דרך הנשיא והגבר הוקם על המושכלות שיתקיימו לו שם הדעות והאמונו' הנכונות אשר קנה עד הנה לא שיתחדשו לו שם כמו שאמר (חגיגה י"ד:) בנכנסים לפרדס רבי עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום. והוא יציאת נשיא אלהים בדרך אשר בא בו באמת אמנם אנשי עם הארץ לא יצאו בדרך ההוא אשר באו כי אם במקביל לו לפי ששם יתחדשו להם דעות הפכיות ואמונות חדשות אשר לא שערום ראשונה ולזה נדחו ויצאו וזה ענין נכבד מאד.

מלבד מה שיתקיימו בידם הפנות התוריות באמונה האלהית מצד הרגלים עצמם שיתפרסם ענינם יותר בעלותם שם לאותו פומבי המופלא ויגיעו כלם להודות האלהות והאדנות לו ית' מארבע פנים. כי הנה בחג המצות תתבאר להם הממשלה הגבוריית אשר בחזקת היד הוא מולך על עליוני' ותחתוני' כמו שנתברר בכל היד החזקה ובכל המורא הגדול אשר עשה משה לפרעה ולכל מצרים והוא אשר עליה אמר המשורר (תהילים צ"ג:א') יי' מלך גאות לבש לבש יי' עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט שיאות לו השם. המלכות מצד כי הנה יי' אלהים בחזק יבא וזרועו מושלה לו. ובחג השבועות תתבאר ותתפרסם להם ממשלה שנייה והיא הטבעית המתיחסת לאנשים השלמים מצד שלמותם והוא שמתן התורה בכלל יושר דרכיה ומצותיה יפרסם כי צדיק וישר יי' אין בלתו מנהיג ומסדר ומצד שיסכימו טבעי הנמצאות כלם אל הנהגתו זאת יראה כי הוא מנהיג ומצוה בעולמות שברא ואין שלימות טבעי גדול מזה ועליו אמר המשורר אף תכון תבל בל תמוט (שם.) [585]ובחג הסוכות אשר הוא עולה לשנים תתבאר להם ממשלה השלישית גם כן אשר תתחלק לשנים אם אל קדימת כסא המלכות מצד עצמו ואם אל קדימת ממשלתו ושבתו עליו שעליהם אמר המשורר נכון כסאך מאז מעולם אתה (שם) הרי שתיהן. והנה בישיבת הסוכה וכוונתה על דרך שאמרו (סוכה ב'.) צא מדירת קבע ושב בדירת עראי ומיעוט הפרים אשר בשבעת ימי החג יתבא' להם פחיתות זה העולם אשר הוא עולם של עראי וחיוב מיעוט עסקיו השפלים כמו שנתבאר היטב בפרשת סוכה שער ס"ז פרק ז' ותתקיים אצלם מציאות העולם העליון הרוחני המוצלח אשר הוא קודם במעלה בלתי נערכת והעול' העליון ההוא הוא ראשית ממלכתו יתעלה על הנמצאים ואליו תיוחס מלכותו ראשונה וזה המין מהמלוכה חוייב כל אדם להמליכו להמנות מכלל ממליכיו ואליו כיון המשורר באומרו נכון כסאך מאז (תלים צ"ב) כמו שאמרנו. אמנם שמיני עצרת שהוא יום אחד גם הוא מיוחד בקרבנותיו פר אחד איל אחד

[585]ובחג הסוכות וכו' אשר יתחלק לשנים כצ"ל ור"ל כי החג הזה כולל שני מועדים יחד, חג הסכות בשבעת ימיו הראשונים, וחג העצרת ביום השמיני שלו, שהוא רגל בפ"ע לענין כמה דברים (עיין סוכה נ"ה ע"ב ומ"ק כ"ד ע"ב)

כבש אחד ירמוז לקבלת עול מלכותו מצד יחוסו הקדמון כי ענין קדמותו אינו רק שהוא האחד הפשוט בהחלט מכל הצדדי' אשר על הכת הזה נאמר בסוף התלאות ביום ההוא יהיה יי' האחד הפשוט בהחלט (זכריה י"ד:ט') והוא מה שאמר מעולם אתה כנזכר. והנה כנגד ארבעתם חזר ואמר מקולו' מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום יי' (שם) אמנם על הכל הכל חתם ואמר עדותיך נאמנו מאד וגו' לאורך ימים ירצה כי עדות נאמנה יש לו יתע' על כלן אי אפשר להכחישם אמנם לביתו נאוה קדושת ידיעות אלו ופרסומם וקיומם בבוא כל ישראל לראות לפניו שלש פעמים בשנה כי בכל מה שיראו וישמעו וילמדו שם כאשר אמרנו יתקיימו בידם בלי שום ספק ולזה היה מבקש שיותמד כן לאורך ימים. והוא עצמו מה שאמרו המשורר באומרו למען בית יי' אלהינו אבקשה טוב לך (תהלים שם קכ"ב) כמו שאמרנו. והנה לזה ראה הרועה הנאמן באהבתו ובחמלתו לעם מרעיתו כדי יי' הטובה עליו ועליהם בסוף ימיו וענייניו עמהם לשום לפניהם ההישרה זו משלם. וזה אחרי הודיעם שכבר מלאו ימיו בהיותו בן מאה ועשרי' שנה ולא נשאר בו כח לפי המנהג הטבעי כשאר האנשים לצאת ולבא כי כלב עודו בן חמש ושמונים שנה אמר כמפליג ככחי אז וככחי עתה (יושע י"ד) ואם לסמוך על הנס שעליו נאמר ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס ליחה אי אפשר כי הוא האומר אליו לא תעבור את הירדן אשר לזה היה הפירוד מהם הזה הכרחי וכבר החזיק לבם ואמץ אותם על היות האל יתעלה עמהם ובא בצבאותם לעשות מלחמותם כמו שהיה בימיו וגם את יהושע צוה וזרז בפניהם על אודותם. ואחרי מוסרו ספר התורה האלהית אשר בידו אל יד הכהנים בני לוי נושאי ארון ברית יי' ואת כל זקני ישראל היתה תחלת דברי פי צוואתו אליהם על הענין הנכבד הלזה אשר עמדנו עליו כמו שנאמר ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות בבא כל ישראל לראות את פני יי' אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את יי' אלהיכ' ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת. ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את יי' אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עוברים את הירדן וגו'. כוון בחכמת בוראו כי לשמיעתם את דברי התורה מפי המלך באותו פומבי הנפלא יכוון זמן מיוחד שבו יושלמו כל הענינים מהארבעה הצדדים הנזכרים על צד היותר שלם שאפשר. ולזה בחר מכל השנים שנת השמטה ומכל המועדים את חג הסוכות ומכל ביאותיהם לשם בחר אותה שבה יבאו כל ישראל כמעט לראות את פני יי'. וזה כי בהיות שנת שמטה כבר נסתלק המטריד הראשון מבקשת הצרכים המחוייבות

לפי טבעם באופן יותר חזק מכל שאר השנים כי בשנה ההיא הם פנויים מכל עסקיהם אשר הם מתעסקים בעבודת האדמה וכלם שובתים מחרישה זריעה וקצירה וכל מלאכת עבודה ומזונות מוכנים לפניהם ומתברכות להם בברכת השם יתעלה כמו שאמר וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף וגו' וצויתי את ברכתי להם ועשת את התבואה לשלש השנים (ויקרא כ"ה:כ"א) וזה דבר מבואר מאד. והנה בהיות המיוחד מכל המועדים חג הסוכות כבר נסתלק המטריד השני שהוא הנזק הנמשך מבלתי שווי תקופות הימים בענין יותר נאות משאר המועדים אף מחדש האביב לפי שאין השווי הבא על החורף שוה בענינו על השווי הבא אל הקיץ לפי שבשווי הראשון עדיין יד הקור תקפה ומי הנהרות והנחלים גוברין ועולין מהפשרת השלגים ומהמסת הקרחים ואין האנשים ניצולין מצערם והיזקם כמו שהם בטוחים מכל זה בשווי השני ולזה נקרא החדש הזה חדש זיו שמצד השואתו זאת עם שאר הענינים הנלוים זיוו הולך ואור על המעשים הנעשים בו יותר מזולתו. והנה בהיות הזמן ההוא מיוחד לבא שם כל ישראל או יותר מרובם לסבת השביתה הנזכרת יהיה הבטחון יותר עצום משלוח האויבים עליהם ועל ארצם באופן שיגיע להם שום צער ונזק כי ברבות העם המתעסקים במצוה ירבה כח ההשגחה אפילו על הדברים המתרגשים לבא בעודם בבתיהם כמו מגנבים ומשמירות גרועות כמו שכתבנו ראשונה ואפשר שהענינים ההם בעלייתם זו אשר במועד שנת השמטה נאמרו שאז ההשגחה מופלגת בהם. אמנם על הענין הרביעי והוא הלמוד היותר נכון והיותר מספיק להוציאם משבוש הדעות ומההמונות הנפסדות על צד היותר שלם שאפשר הוא מה שאמר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם כי היא מה שתסיר כל דעת משובש וכל אמונה נפסדת וגם הגיעו למודיה על הדרך היותר נאות שאפשר כמו שאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום (משלי ג':י"ז) וממה שיחזיק כח הלימוד הזה וירבה תועלת ההוא היות הקורא מלך ישראל ביופיו עולה על בימה גדולה שהיו עושין אל הקריאה הזאת כי כל העם ישמעו וייראו יותר ממה שישמעו מפי קורא אחר והוא מבואר. ולפי שנשלם ענינה מכל הפנים הקודמים הקפיד על שיהיו הנמצאים כלם בכללם ופרטם תכלית ההקפדה ואמר הקהל את העם האנשים והטף וגרך אשר בשערך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את יי' אלהיכם וגו' ובניהם אשר לא ידעו וגו'. והנראה לפי הפשט כי אומרו למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את יי' וגו' חוזר אל הגרים אשר זכר בסוף ואל האנשים והנשים כי הגרים אין להם רק השמיעה והאנשים ילמדו את דברי התורה לעשות אותה ולקיים את כל מצותיה בין שיש בה קום ועשה ובין שאין בה קום ועשה. והנשים תשמענה לירוא את יי' ולהמנע מעשות כל

מצות לא תעשה שישנן בשמירתן כמו האנשים ולזה אמר בהנה ויראו את יי' אלהיכם ושמרו לעשות כי השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. ועל הטף אמר ובניכם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את יי' בבואם בימים שתחול עליהם חובת שמירת המצות וקיומם וכבר תקל משא האבות וטרחם המוטל עליהם להביאם בעול מלכות שמים במה שקדם להם מההרגל בקטנותם לבא שמה.

והוא לדעתי המרגלית שזכר רבי יהושע בזה הענין במאמר שזכרנו ראשונה שאמר מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני. וזה כי לפי שכבר אפשר לפרש מאמר ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו וגומר על הדורות הבאים כמו שאמר עליהם ולמדו ליראה את ה' אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה וא"כ לא ימצא שום טעם לבא הטף לשם ורבי אלעזר בן עזריה פירשו שהוא יהיה טעם ביאת הטף שמה כי בבואם לשמוע בזמן ההוא הנכבד מפי מלך ישראל ובזמן המוכן מכל הצדדים כנזכר וממה שיראו מקבלת הכל את דברי התורה בסבר פנים יפות יתרשם בהם רושם חזק ליראה את ה' בבוא זמן חיובם אשר בזה יקבלו האבות המחוייבים להביאם אל זאת היראה תועלת גדול בקלות הטורח כמו שאמרנו. והוא מה שרצהו באומרו להביא שכר למביאיהם לזה אמר רבי יהושע שהיא מרגלית טובה ויקרה ומתרעם עליהם שבקשו לאבדה ממנו כמשפט לאוהבי החכמה המכבדים ומיקרים אותה. ותמהני מהרב רבינו משה בר נחמן זכרו לברכה שפירש המקרא הזה על זה הדרך עצמו ואמר שמדרש זה הוה תיובתיה וכמו שאמרנו לא היא אלא היינו סיעתיה ופירושה בלי ספק וכבר נתבאר המאמר לפי הכוונה ועלה ממנו מה שכוונו משלמות זה הלימוד הנפלא אשר רצהו יתעלה שיעשה באותו זמן אשר כל המונעים והמעכבים היו מוסרים ורחוקים מכללם הסרה חזקה ולא עוד אלא שבאו עוזרים וסומכים חזקים תחתיהם עד שהיה הלמוד אשר באופן ההוא מועיל ומהנה משנת השמטה ההיא לכל שנות השבוע כמו שיועילו הלמודים שאמרנו מעליית הרגלים לכל שאר ימות השנה. ולא ראה שיעשה כן בכל שנה ושנה אם כדי שלא להטריח את העם ואם כדי שאם יהיה הדבר בתמידות לא יעשה רושם חזק באותו השיעור שיעשנו כאשר יהיה פעם בשבוע ועל דרך שאמר הקר רגלך מבית רעך וגו' (משלי כ"ה:י"ז) וכבר תמצא בזה בחינה אחרת להיות הלמוד אז היותר מועיל שאפשר מיוסדת על מה שאמר החכם וזכור את בוראך וגו' עד אשר לא ירתק חבל הכסף וגו' (קהלת י"ב:ו'). על אותה כוונה נכבדת שכתבנו בו בפרשת החג שער ס"ז דרוש משם. והנה על חוזק הכוסף הנרמז באומרו עד אשר לא ירתק חבל הכסף היתה מצות הקריאה מקץ שבע שנים כי הדבר הבא כן מזמן רחוק לזמן רחוק הוא נכסף יותר

והאנשים ידרשוהו בתשוקה עצומה כאשר אמרנו. ובהיות שנת השמטה כבר תהיה גלת הזהב על מכונו כי עסקם של בני אדם אינו רק לדלות מים חיים היקרים מזהב ומפז רב מהברכה העליונה האלהית כי אין להם עסק בעבודת האדמה כלל וכאשר יהיה בחג הסכות מוצאי ראש השנה ויום הכפורים שכבר הושלמו עם יוצרם וכחותיהם ותאוותיהם כלם הוכנו לעבודתו הנה יהיה כלי הדלייה על שלמותו כי הכלים היותר ראויים והיותר קרובים אליו להגעת שלמותו הם כחות הנפש ורעיונותיו וכל כחותיה ובהפסדם נשבר כד על המבוע ובקיומם ודאי יתקיים. ובהיות הענין בבא כל ישראל לראות את פני ה' הנה כבר יהיו דבקים עמו והגלגל אשר בידו והוא הגלגל ממערכות השמימות אשר הם מרכבו ומשרתיו עושי רצונו הנה הוא ודאי לא ירוצהו אל ירכתי בור אבל יעלה מזלם מעלה מעלה כדרכו או שלא כדרכו וכמו שאמר רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים (דברים ל"ג:כ"ו) וכמו שאמרו צא מאצטגנינות שלך כו' (שבת קנ"ו.) והנה אין ספק כי בכל ענין וענין כשיתחברו הסבות הנכונות והענינים העוזרים יצא הדבר אל תכלית השלמות כמו שיהיה זה בהתחבר אלו ההשפקות עם הנזכר ראשונה ויהיה הנוסף על הטוב טוב מאד ועל כל זה יצדק מאד מה שאמרו חז"ל מה יפו פעמיך בנעלים וגו' כמה יפים רגליהן של ישראל שנועלים בשעה שעולין לרגל בת נדיב בתו של אברהם אבינו שהוא תחלה לגרים כי זה עקר גדול שתמשך האומה אחר אביהם זה אשר העיר ממזרח צדקת מעשיו התנועה המערבית לבא לראות את פני ה' והתנועה לשם רומזת אליה כמו שאמר הנה זה עומד אחר כתלנו (שה"ש ג') זה כותל מערבי של בית המקדש (מדרש חזית שיר ב') וכמו שהסכימו כלם שכינה במערב כאשר כתבנו כל זה יפה בפרשת ויגש שער ל"א וזה שיעור מה שרצינו אליו בזה השער:

שער קג

פרק א

יבאר בהסרת המבוכ' מאמונה ידיעתו ית' העתידות בענינים האפשריים והתלוים בבחירת האנושית

ויאמר יי' אל משה הן קרבו ימיך וגו'.

בספרי האזינו השמים ואדברה משל למלך שמסר את בנו לפדגוג להיית יושב ומשמרו אמר הבן כסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפדגוג עכשיו הריני משמרו כדי שיאכל וישתה ויישן ואני אלך ואעשה רצוני וצרכי אמר ליה אביו אף אני לא מסרתיך לפדגוג אלא כדי שלא יהא מזיזך כך אמר להם משה לישראל שמא אתם סבורים לברוח מתחת

כנפי השכינה או לנוס על הארץ ולא עוד אלא שהשמים כותבין שנאמר (איוב כ') יגלו שמים עונו ומנין שאף הארץ מודעת שנאמר (שם) וארץ מתקוממה לו עתידה כנסת ישראל שתעמוד לדין לסני הקדוש ב"ה ואומרת לפניו רבונו של עולם איני יודעת מי קלקל במי ומי שינה במי אם ישראל קלקלו לסני המקום אם המקום שינה בהם בישראל כשהוא אומר (תהלים נ) ויגידו שמים צדקו הוי ישראל קלקלו לסני המקום ואין המקום שינה בהם בישראל הדא הוא דכתיב אני ה' לא שניתי (מלאכי ג':ו') :

[586]תוכן דעת הרב ז"ל הוא, כי הנה כבר נודע משער נ"ח כי בשם "פעולות הריק" תקראינה אותן הפעולות אשר לא ישיג בהן פועלן התכלית אשר רצה להשיג מהן, וכי לא נוכל ליחס בשום אופן אל הי"ת אשר הוא פועל חכם לבלי תכלית, פעולות הריק כאלה, גם נודע לכל כי כל מעשי ה' ונפלאותיו אשר עשה לטובת ישראל מיום צאתם ממצרים עד בואם אל הארץ, ובנות הבית בימי שלמה לא נשארו בקיומם, כי כלם ספו תמו מבלהות אויב אשר החריב הבית, ויגל את ישראל מעל אדמתו, ומעתה הלוא על כל פנים יקשה לכל משכיל להבין שתי אלה ולהסכימם יחד, כי אם נאמר שהי"ת ידע בתחילה ואת שלא יתקיימו מעשיו אלה, הלוא יהיה זה חסרון בחיק שלימותו שפעל בכל זאת כל פעולותיו אלה לריק חלילה, אף שידע כבר שלא יושג תכליתן הנרצה מהן? ואם נאמר שלא ידע זאת בתחילה הלוא לחסרון שלימות תחשב גם מניעת ידיעתו זאת? והרלב"ג רצה לבאר זאת באמרו, כי הי"ת ידע מתחילה טרם יצאו עוד אל הפועל רק אותן הפעולות האנושיות הבחיריות, אשר הן מסכימות עם סידור הטבע הכולל המוכרח מצד סיבותיו, המסודר מאתו מימי קדם קדמתה, מיום ברוא אלהים ארץ ושמים, כי אחרי שיצר את עולמו וסדר את הסידור הטבעי הכולל הזה, הלוא בהכרח ידע מתחילה גם כן כל המסובבים הטבעיים ההכרחים אשר ימשכו ממנו עד סוף כל הדורות, אשר בתוכן גם הפעולות האלה, כי אף שנראות בהשקפה ראשונה, כבחיריות, הן באמת רק מסובבות בהכרח מסיבתן הקדומה, ד"מ כמו שידע הי"ת מאז ומקדם, כי לפי טבע הארץ אשר ברא עם חלקי מים אש וגפרית הסגורים בתוכה, יסובבו אח"כ ברבות הימים והשנים סבות שונות ושינוים רבים בקרבה, עד שיהיה רעש גדול בימי עוזיה בירושלים (כמסופר בעמוס א׳:א׳, וביוסיפון לרומיים,) ובליל שבת ח"י כסליו של"א לאלף הששי בעיר פיראירה באיטאלייען, (כמסופר במאור עינים בתחלתו,) ידע ג"כ מתחיל' כי ינוסו אז בעת ההיא וביום ההוא יושבי ירושלים ופיראירה מבתיהם החוצה להמלט על נפשם, (כמסופר ג"כ שם, ובזכריה י"ד) כי פעולת הבריחה הבחיריית הזאת היתה באמת אז רק מוכרחת, מהרגש הפחד והאימתה והחפץ הטבעי להמלט על נפשו כפי היכולת מהרעה העתידה לבוא עליו, אשר הטביע ה' בנפש כל אדם, וכן אחרי שידע הי"ת ד"מ לפי טבע האויר אשר ברא כי יעופש ויופסד מאוד בשנת ק"ח לאלף הששי, עד שיהיה אז דבר כבד מאוד כמעט בכל העולם, (כמסופר בצמח דוד חלק שני דף נ"ט ע"ב) ידע ג"כ כי יעשו אז כל יושבי הארצות האלה כל אשר יחשבו שיועיל להם למלט נפשם מהרעה ההיא, אבל שאר הפעולות אשר יעשה אותן האדם בבחירתו החפשית, בכל העתים והמקומות מבלי אשר ימשכו מסבות טבעיות קדומות, ואף כי בהתנגדן אל מה שראוי עפ"י הסידור הקדום הכולל, הם רק דברים נקלים ופחותי ערך בבחינת רוממות הי"ת הנעלה והנשגב מכל, וע"כ לא ידעם הי"ת עד אשר יצאו אל הפועל, כי אז כבר הם נחשבים כחלק מכלל המציאות אשר הוא דבר יקר ונכבד במעלה עד שראוי הוא שידענו הי"ת ובזה יבואר ויוסר מעצמו גם הספק המפורסם (שהעיר עליו גם הרמב"ם פ"ה מה' תשובה ע"ש) שאם ידע הי"ת כבר בתחילה את מעשי כל אחד ואחד מבני אדם ואיזה מב' הצדדים האפשריים מבחירתו החפשית יבחר ויוציא באמת אל הפועל, ד"מ אם ייטיב או ירע פעלו, הלוא מוכרח הוא כבר לעשות מה שידע הי"ת שיעשהו, ויחדל עי"ז גם להיות עוד הבחירה בידו לעשות ההפך מה שידע כבר הי"ת ? גם סמך דעתו זאת במאה"כ "וינחם ה, כי עשה את האדם וכו'" כי אחרי שיצר את האדם בצלמו וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובדעת ובתבונה, למען יהיו מתאחדים ומחוברים בו יחד ועל ידו העולם העליון והתחתון, בהיותו מורכב מנשמת חיים ונפש משכלת משמי מרום, ומגוף גשמיי שוכן בית חומר אשר בארץ מתחת, היה מהראוי לפי ההידור הכולל הקדום הזה, כי ייטיב תמיד את מעשיו וילך בדרך הישרה, ולא תמוט אשורו ללכת עקלקלות לעשות חמס עול ואון עלי ארץ כי רק הטבת המעשים וההליכה בדרך הנכוחה, לא ההפך מכל אלה, כמסובב טבעיי הנמשך כמשפט שכל כל אדם בריא תחשבנה, וע"כ לא ידע מתחילה כי ישחית האדם את דרכו על הארץ מה שיתנגד למשפט השכל האנושי, והסדור הכולל הקדום ממנו, ועל דרך זה היה נעלם ממנו בתחילה גם השחתת דרכי אנשי סדום ועמורה אשר היתה מתנגדת אל טבע אנשותם ומשפע

שכלם המוטבע בקרבם עפ"י הסידור הכללי הקדום, כאשר יורה עליו בהשקפה ראשונה גם מאה"כ "ארדה נא" וכו', ולפי דעת הרלב"ג זאת היה מבואר ג"כ הספק הנ"ל שהעיר הרב ז"ל, כי באמת לא פעל הי"ת פעולתו לריק בבחינת ישראל אחרי שלא ידע מתחילה, כי בשרירות לבם ובשאט בנפש יעזבו את בריתו וחקיו לא ישמורו, לסבב להם בזאת לא לבד אבדן כל הטובות אשר נתן להם, כי אם גם כל הרעות אשר מצאו אותם, כי אחרי שנתן להם לב לדעת וחוקים ומשפטים ישרים להורותם הדרך הנכוחה אשר ילכו בה, הלוא היה ראוי ומחויב ג"כ עפ"י הסידור הכולל הקדום כעין מסובב טבעיי הנמשך ממנו, שיעשו אך משפט וצדקה בארץ לטוב להם כל הימים, והרב ז"ל דוחה פה בשער הזה עיין לקמן ובשער י"ט (עיין ביאורי שם) דעתו זאת כי מלבד שכל העדר ידיעה מאיזה אופן שיהיה, הוא חסרון ופחיתות שלימות אשר לא נוכל לייחס כלל אל הי"ת שהוא שלם לבלי תכלית ויודע הכל, יקשה ג"כ להבין לפי"ז איך ידע הדברים האפשריים והפעילות הבחיריות האלה אח"כ כאשר יצאו כבר אל הפועל, (אשר בזה יודו הרלב"ג וסיעתו) והלוא באופן זה תתחדש ידיעה להי"ת אשר הוא נעלה ונשגב מכל שינוי וחידוש ? ומלבד זאת יאמר הרב ז"ל כי דעת הרלב"ג זאת היא מגונה מאוד וסבבה כבר לבני אדם כמה נזקים גדולים בבחינתם המוסריית, אבל האמת הברור אשר יחויב כל בעל דת להאמינו הוא, שהי"ת יודע כל הדברים אשר נהיו או יהיו בזמן העבר ההוה והעתיד בידיעה שלימה וברורה, ובכל זאת נתנה הבחירה החפשית ביד כל אדם לעשות מה שירצה, ואף שאין אנו יכולים להבין חיבור שתי אלה יחד כראוי, זה הוא רק בעבור שאנו קצרי יד להבין אופן ידיעת הי"ת איך היא כי אחרי שלא נשיג מהותו י"ת לא נוכל להשיג גם ידיעתו, כי מהותו וידיעתו אחת היא (עיין מזה לקמן עוד בשער הזה וברמב"ם פ"ה מה' תשובה), ונמשך מזה כי מדי ברא הי"ת את האדם ידע כבר כי מין האדם כלו ישחית זמן רב את דרכו על הארץ, עד שיוכרח להענישם ולהבא עליהם את מי המבול להכרית רוב יושבי האדמה, ולהשאיר אך את נח ובניו לבדו, להחיות מהם זרע אדם אשר הוא יותר יקר והולך מישרים מהדורות שקדמו, ובכל זאת לא נוכל לחשוב עשייתו את האדם בתחילה לפעולת ריק, כי כן גזרה חכמתו י"ת מאז ומקדם שלפי טבע יצירת מין האדם ואנושתו, יקנה שלימותו רק לאט לאט מדור לדור אחר, כי ע"י העתים הרעים בעצמם אשר יעברו על דור ראשון בעבור עונם, והתלאות אשר תמצאמו לכלותם ולהשמידם, יוסרו תמיד בני הדור האחרון לקחת מהם מוסר להיטיב דרכם, עד שבסוף כל הדורות יושג התכלית הנרצה מאתו י"ת שיכירו וידעו כל בני אדם את הי"ת. וילכו בדרכיו לעשות אך טוב וחסד בארץ, ונדמה זה לשתלן חכם אשר יטע ויישתל בגנו כל עצי פרי נחמדים למראה וטובים למאכל וידע כבר בתחילה, כי כאשר ירבו הענפים והסעיפים בעצים האלה, לא יוכל להשאירם כלם יחד, כי אז יינק כל סעיף וסעיף רק חלק מעט ממיץ ולחות הגזע, באופן שיוחלשו כלם ולא יוכל גם אחד מהם לשאת פרי הראוי למאכל, כי אם יצטרך לכרות קצתם למען יוכלו האחרים לינק חלק יותר גדול מלחות העץ ולשאת פרי תנובה המשמח אלהים ואנשים, באופן שכריתת הסעיפים היתרים האלה בעצמה תועיל מאוד לצמיחת האחרים הנשארים בעץ [וכן נוהג דבר הזה ג"כ בפעולות הי"ת בצמחים ופרחי העץ, כי נראה כמעט בכל שנה פרחי צמחים ועצים נצנים, ופירות בלתי מבושלים עוד הרבה לאין מספר אשר יסוערו מרעש וסופה והולכים לאבדון, ועתה הכי יעלה על דעתנו לחשוב בעבור זה צמיחתם הראשונה לפעולות ריק אחרי כי באמת אבדתם בעצמה תועיל מאוד לגידול שאר הצמחים והפירות כי לא לבד שעי"ז ימצו הנשארים חלק יותר גדול מלחות הארץ מה שיהי' תועלת גדולה לצמיחתם ולגידולם כ"א יהיו ג"כ במקום אשר יפלו שמה לדומן ולזבל על פני השדה אשר ידשנו אותה, למען תוכל אח"כ לתת תבואתה למכביר יותר מלפנים (מלבד כי לפי חכמי הטבע יסד ה' בחכמתו כי חלקי צמחים ופרחי' ועשבים כאלה הנקטפים בלא עתם יובלו עם שאר חלקי עפר ואבק על כנפי הרוח, לאיי הים הרחוקים אשר חדשי' מקרוב יצאו מלב הים כצחיח סלע ורק כאשר יכוסו אח"כ מכל אלה מעט מעט יעשו גם המה לארץ פרי, כי תחלה יגדלו עשבות שדה, ואח"כ יעשו נס פרי תנובה ויהיו לשדי תרומות, ובאופן זה סבב ה' בחכמתו מאז יסד הארץ על מכונתה לא לבד כי יבוא תמיד נאות דשא ושדי חמד בארץ, כי אם גם שלא ילך מאומה לאבדן צמיתות מכל אשר ברא עלי תבל, כמו שיסד בחכמתי שגם פגרי בע"ח ועלי שדה אשר יבולו, יהיו לדומן על פני השדה או במעבה האדמה להרבות ולהיטיב עי"ז גם צמיחתה] כן ידע ג"כ הי"ת כבר בתחילה בבראו את מין האדם עלי ארץ כי הרבה מהם יחטאו ויעזבו דרך המוסר והמישרים, עד שיהיה ההכרח להעניש ולאבדם ולכלותם, ובכל זאת לא תחשב בריאתם לפעילת הריק, אחרי כי גם בענשם זה יהיו לנס ולמופת לזולתם שייטיבו דרכם, באופן כי השמדתם בעצמה תהיה סבה להטבת דרכי זולתם, ורק ע"ז רומז מאה"כ "וינחם ה'" וכו' ר"ל כי בדורות הראשונים האלה מאדם עד נח לא נחה עוד דעת הי"ת ולא נתקיימה עוד עצתו, ולא הושגה עוד תכליתו הנרצה, בבריאותו את מין האדם עלי ארץ אשר היתה רק כי ילך בדרך הצדק והמישרים ע"כ הוכרח לכלותם ולאבדם למען יהיו עי"ז לפחות האמצעים להאבת דרכי הדורות הבאים אחריהם אשר יראו וישמעו ענשם הרע והרע והמר מאוד, ויקחו מוסר לבל יזידון עוד לעשות כמוהם כי אם להיטיב דרכם עלי ארץ (ומאה"כ "ארדה נא ואראה" באר הרב ז"ל כבר בשער י"ט עיין בראשית דף קמ"א) ומה שאמרנו עד עתה מבריאת האדם בכלל והתכלית הנרצה בו המושגת רק לאט לאט ברבות הימים והדורות

[586]למה שהיה ההשתדלות על הדבר אשר לא נשאר בקיומו כפי רצון הפועל הוא מפעולת הריק. ופועל כזה לא להתיחם אליו יתברך בשום ענין כאשר כתבנו בשער נ"ח. והיו כל מעשה השם ית' וכל מזמות לבו בכל אשר עשה עם אבותינו מיום צאתם ממצרים עד סוף בנין הבית ומלכות שלמה דברים אשר לא עמדו בקיומם אבל כלם חרוב נחרבו וספו תמו. נתחייב מזה ספק מגונה ובלבול דעת בשום תפלה ותהלה במעשה האלהים אשר עשה מתחלה ועד סוף בין שנניח שהאל יתעלה ידע כל אלה הענינים טרם שיהיו או שלא ידעם. אלא שאם ידעם הוא חסרון בחק שלמותו. ואם לא ידעם הוא צד העדר בחק ידיעתו. ולפי היות הענין הראשון מגונה מאד בחק כל בעל שכל והוא הנפילה אל פעולות הריק בחרו קצת בהנחה השנית והיא להורות לומר שהוא יתעלה לא יתואר בידיעת דבר מאלו הענינים האנושיים התלויים בבחירה עד צאתו אל המציאות

אשר יחיו בהם כמו שאחז"ל לרמוז ע"ז גם בבחינת כל איש צדיק פרטי כי לא ישיג שלימותו המוסרית כולה בבת אחת, כי אם רק מעט מעט לפי רבות ימיו ושנותיו "צדיק כתמר יפרח שעושה פירות לשבעים שנה, נאמר עתה גם בבחינת ישראל הפרטית (כי כמו שכל הנמצאים שנבראו לפני האדם הם ביחסם אליו כיחס החומר וההילי אל הצורה, כן יהיו גם העמים הקדמונים אשר לא עליהם נגה אור האמונה האמיתית, ביחסם אל האומה הישראלית הנבחרת להיות להי' לסגולה מכל העמים, כמדרגת החומר אל הצורה) כי גם התכלית הנרצית מהם ידע הי"ת כי לא תושג על נקלה ובפעם אחת, כי אם רק לאט לאט, וע"כ לא היו גם פעולותיו הטובים עמהם לריק ולא הועיל, כי אף שאבדו מהם כל המתנות האלה, בכל זאת היה כל זה אמצע לקרבה על ידו תמיד יותר אל השנת התכלית, כי בראותם שבעבור עזבם את ברית ה', נענשו על עונם ותפארתם לארץ השלכה, בצר להם יקראוהו ויבואו לחשות תחת כנפיו, וכן הורה גם הנסיון, כי אחרי אשר נסו ישראל הרבה פעמים ללכת אחרי שרירות לבם הרע ולעבוד אלהי נכר ולהכנע תחת ממשלת זרים. ומצאום בעבור זה צרות רבות ורעות אז הכירו וידעו כלם את אלהים אמת, וישובו לעבדו בלב שלם, ועל רעיון זה רומז המדרש שהחל בו הרב ז"ל משל למלך וכו', ור"ל כי כמו שימכור איש את בנו לפדגוג, אשר לאט לאט ינחהו עלי מעגלי הצדק והמישרים פעם בשובה ובנחת ובמקל נועם, ופעם במקל חובלים ובשבט פשעו, למען הביאו באחרונה אל מחוז חפצו, ולשוא יחשוב הבן שיוכל להמלט זמן מה מיד פדגוגו זה למען עשות אז ככל אשר תאוה נפשו ושרירות לבו, כי הוא מצוה לבלתי הסיר עין השגחתו מעליו גם רגע אחד, כן ינהיג וינהל הי"ת גם עפ"י מקרי התבל ומסיבות הזמן וכוחות הטבע המתהפכות בשמים מעל ובארץ מתחת תמיד ומבלי חשך את כל מין האנושי ואף כי עם סגולתו ישראל הנבחר לו מכל העמים זולתו למען הביאום לאט לאט אל השגת תכלית שלימותם המוסרית, וזשאה"כ "ואעידה בם את השמים ואת הארץ" מבלי שיניחם כמו רגע בלי הנהגה והשגחה ראויה, ואם גם ילכו ויחלופו באופן זה כמה דורות מבלי אשר השיגו עוד השלימות הראויה, בכל זאת מין האדם בכללו והאומה הישראלית בפרטית הולכים וקרבים יום יום, גם ע"י המקרים הרעים והעונשים אשר ישיגום על עונם תמיד יותר ויותר אל מדרגת שלמותם העליונה, אשר באחרית הימים תהיה להם למנה, כמאה"כ "אז אהפוך אל עמים וכו' לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד" (עיין מזה גם ביאורי למעלה בראשית דף צ"ט ע"ב ודברים דף ע"ו ע"ב), ולהורות על הספק שהעירו קצת החכמים בבתינת ההתנגדות הנראות בהשקפה ראשונה בין ידיעת הי"ת ובחירת האדם החפשית, אמר המדרש "עתידה ישראל וכו', כי אם חפשיות בתורת האדם שלטת על ידיעת הי"ת באופן שידיעתו הקדומה לא תכריח עוד את האדם לעשות מה שכבר ידע ממנו ולחדול מעשות מה שלא ידע, הלוא קלקלו ישראל לפני המקום בעשותם הרע בעיניו ? ואם ידיעת הי"ת הקדומה תכריח אותם אל כל מעשיהם הטובים או הרעים, הלוא שנה המקום בהם. בהכריחו על פי ידיעתו הקדומה את קצתם להישיב את מעשיהם, ואת קצתם להרע אותם, כשהוא אומר "ויגידו שמים צדקו הוי ישראל קלקלו" וכו' ר"ל ממאה"כ הזה נודע לנו העיקר האמיתי כי הבחירה החפשית נתונה ביד כל אדם להיטיב או להרע, וידיעת הי"ת הקדומה לא תכריח אותה כלל לאחד משני אלה, וע"כ אם יחטא האדם ויענש על חטאו, או כי ייטיב פעלו וגמול טוב ישולם לו, אך בצדק ובמשפט יעשו כל אלה מהי"ת, כי הוא הצור אשר תמים פעלו וכל דרכיו משפט, ויען כי עיקר הוא היתד אשר שמירת כל התורה כלה תלויה עליו, ע"כ חתם בו משה על פי ה' את התורה והחל בו את השירה אשר תהיה לעד לבני ישראל עד עולם באמרו "הצור תמים" וכו',

רק אם תסכים הבחירה ההיא אם מה שסודר מפאת הסדור הקודם הכולל הקודם המוכרח מצד סבותיו. וכבר נתפרסם הר"לבג מזה הדעת בספר מלחמותיו ובפרש' וירא אליו וזולתם. ונמשך בזה במה שכתב בפרשת ואלה שמות כי סירוב משה בשליחות ההוא פעמים שלש היה לומר כי אולי לא יסכים הנמשך מבחירתם המחודשת להיות ראויים להגאל אל מה שנודע אליו מצד הסדור הכולל הקדום וכן בכל המקומות אשר תשיג יד הדרוש הזה ושמח לקראת הכתובים הנושאים פני הראות אל זה הדעת כמאמר ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה (בראשית י"ח:כ"א) וינחם ה' כי עשה (שם ו') וכיוצא. וחשב זה התר כולל ג"כ אל הספק המפורסם שזכרוהו הראשונים לומר שאם נניח שהוא ית' ידע הצודק משני קצות האפשר במעשים הבחיריים הנה הבחירה תבטל שהידיעה הזאת תכריח הצד ההוא לצאת אל המצאות על כל פנים שאם איפשר לצאת הפכו הרי ידע השם דבר בטל. והיה התרו בזה כי הוא ית' לא ידע איזה מהם הצודק עד שיצא אל המציאות כמו שקדם ונתפאר מאד במציאות הדעת הזה ואמר שלא קדמהו זולתו. ומי יתן ולא נמצא עדין. כי מלבד מה שישיגוהו מהבטולים הגדולים לפי דרכו בעיוניו אלה כאשר כתבנו במקום הנזכר שער י"ט הנה הדעת הזה הוא מגונה מאד מצד עצמו וגרם נזקים גדולים מאנו הרפא. אמנם אשר חוייב שיקבלהו כל בעל דת ושכל הוא שהאל יתעלה לא יתואר בשום חסרון ולא בשום העדר לא העדר עצמותי ולא העדר ידיעה ולא שום זולתו כלל כמו שכתב הרב המורה בפרק נ"ה חלק א'. אבל שהוא יתעלה יודע הכל הדברים העוברים וההווים והעתידים ידיעה אמיתית שלמה מכל צד מבלי שיעלם ממנו יתעלה מכל אשר יצא אל המציאות טרם ימצאו דבר כלל בעולם. וכבר כתבנו מעניני הידיעה האלהית מבלי שיוחס לו יתברך שום חדוש ושנו' כלל בפרשת העקידה שער כ"א ובפרשת בשלח שער ל"ט ובזולתם. ואולם מה שיאמר בשאלות הללו לא יקשה ענינו בעיני כל בעל שכל וזה כי כמו שנתבאר מענין הדרות הראשונים אשר הכעיסו לפניו יתברך עד שהביא עליהם את מי המבול כי לא היה זה מפני מה שנעלם ענינם זה מעיני בוראם תחלה אלא שכך יתחייב מטבע היצירה האנושית לפי שהשלמות האנושי הכולל אינו דבר נקל הגעתו אבל הוא דבר שהזמן יספיק להוצאתו ברוב בחינות ונסיונות וכמו שאמרו חז"ל (תעני' כ"ה.) צדיק כתמר יפרח (תהלי' צ"ב) שעושה פירות לשבעים שנה ולזה הדורות הראשונים היו חסרים מטבעם במציאותם עד שלא הועילו רק לברור מהם כשלשה גרגרים בראש אמיר שנאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני וגו' (בראש' ו') שמהם הושתת העולם אחרי זה כשתל הזה שנטע האילן והשתדל בגדולו ואחר גדולו והתפשטות ענפיו קצץ את כולן והרכיב בגופו ענף אחד

לבד או שנים וכיוצא כי הנה השתל כבר ידע זה מתחלת ההשתדלות ואין כל דבר נעלם ממנו ולזה לא נעזב מהמעשה אבל התחזק בו ולא רפתה ידו ממנו. וזה טעם וינחם ה' כי עשה את האדם כי זה המאמר יעיד שידע כן מתחלה[587] שהרי במקום שאין ידיעה אין. שם התנחמות כמו שכתבנו במקום גזר דין המבול שער י"א וכמו שיבא עוד. והנה אין ספק לפי שרשינו האמתיים שמציאות זאת האומה הנבחרת בעולם אחרי כן היתה בדמות הויה ובריאה חדשה בארץ אשר האב הראשון שלו היה האדם הגדול בענקים הוא אברהם אבינו עליו השלום אשר אליו נתיחסה ולא אל זולתו מהקודמים כמו שאל זה אמר הביטו אל צור חצבתם וגו' הביטו אל אברהם אביכם וגו' (ישעיה נ"א) ונאמר בו ואעשך לגוי גדול (בראשית י"ב:ב') אמר רבי ברכיה ואשימך ואתנך לגוי גדול לא נאמר אלא ואעשך כשאנו בוראך בריה חדשה תהיה פרה ורבה (ב"ר פ' ל"ט) וזה כי כמו שהיה כל הנמצאות הקודמית לבריאת האדם במדרגת ההיולי לו והוא במדרגת הצורה. כן היה כלל המין האנושי במדרגת ההיולי לזאת האומה הנבחרת כמו שביררנו זה בשער ט"ו ובשער מ"א עיין עליהם. ולזה אין ספק שהשלמות האלהי הזה התה קשה מאד הגעתו אל האומה בכללה כמו שהיתה הכוונה באומרו אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' (דברים ל"ג:כ"ט) עד שהצרכו כמה למודים וכמה תוכחות וכמה מוסרים לפי מ"ח נביאי' וכמה נביאות וזולתם מהחכמים ולא הספיקו עד שכחם אלהים וינסוהו כמה פעמים וכל זה חוייב מטבע הענין כדי להעביר זוהמת כל הדעות הרעות והאמונות הנפסדות אשר יעברו על דמיונות האנשים וביטולן ומזה יתחייב שיעבור על העם הזה כל מה שעבר מהחטאי' והעונשים כמה וכמה פעמים עד שלסוף יוצק בכור הברזל ומורק ושוטף בשטף מים רבים אדירים משברי ים מהגליות האלו המרים והקשים כי אחרי כן ישארו בברית שלימה אשר לא תופר לעולם דומה לברית הקשת אשר נתן ה' בענן אשר על זה הענין אמר כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך (ישעיהו נ"ד:ט') כמו שכתבנו שם בשער י"ד

[587] שהרי במקום שאין ידיעה וכו' בל"א ר"ל רק כאשר נשארו הדברים במתכונתם הראשונה ולא נודע לאיש דבר חדש מה שלא ידע כבר מלפנים, אם בכל זאת היא משנה עתה דעתו ורצונו הקדום במה שעשה אז נוכל לאמר עליו כי נחם על מעשהו אפס כאשר תשתנה מהות הדברים או ידיעת האדם מהם, ממה שהיו בתחלה והוא משנה רק בעבור זה את דעתו ורצונו אז לא נוכל לאמר עליו כי נחם על מעשהו, ד"מ אם חשב ראובן ששמעון אוהבו הוא במקום ידוע והלך שמה לבקר אותו בהיכלו, וכאשר בא שמה נודע לו כי איננו שם, כי אם במקום אחר לא נוכל לאמר עליו כי נחם על הליכתו זאת, אחרי כי לו היה באמת שמעון שם כמו שחשב בתחילה, לא היה מתנחם ומתחרט כלל על הליכתו זאת [ואפשר שזה גם הטעם למה שאחז"ל בנדרים דף ס"ד "אין פותחין בנולד" (דלא שכיח ר"ל שאינו רגיל להיות) יען כי הנחמ' והחרט' המסובבת רק מהשתנות הדבר ממה שהי' בשעת הנדר, באופן שלא היה יכול אז להעלות על דעתו שיהי' כן אחרי כן איזה נחמה אמיתית עד שיעקר הנדר בעבורה מעיקרו, כי אלו נשאר הדבר במעמדו שהי' בו בשעת הנדר, ונשאר גם הוא בידיעתו הראשונה לא הי' מתנחם ומתחרט כלל עליו ועיין בראב"ש שם שכ' טעם אחר בזה.]

ובאתם נצבים שער צ"ט. אמנם יהיה ענין השארותם וקיומם לסוף כל התלאות בברית שלום עם האלהי' אשר לא תופר לעולם למה שיגיעם משלמות הנסיונות בכל הזמנים הרבים והפגעים העצומים ההמה אזי עברו על נפשם כי אז יכנע לבבם הערל ואז יקח משנה שברון וכפלי כפלים בושת וחרפה מאשר סרו מאחרי ה' ועזבו מקור מים חיים ללכת אחרי שרירות לבם לחצוב להם בורות נשברי' מאלהי הנכר ומכל מיני משחית ומשאות שוא ומדוחים אשר בחרו להם ומכלם יבושו ויחפרו וחפו ראשם כי שבו כליהם ריקם כי לא היה בהם שום ממש לא לעזר ולא להועיל כי אם לבשת וגם לחרפה וכמו שאמר ירמיהו בנוסח וידויים (ג') והבשת אכלה את יגיע אבותינו וגו' נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי לה' אלהינו חטאנו אנחנו ואבותינו מנעורינו וגו'. ויחזקאל (ל"ט) אמר ונשאו את כלימתם ואת כל מעלם אשר מעלו בי בשבתם על אדמתם לבטח ואין מחריד. באלו הכתובים וזולתם יאמרו כי עוד התקיימם אחרי כן יהיה מאשר ישיגם הבשת והחרפה מהרים פניהם אל האלהים על כל אשר הכעיסוהו בסור' מעליו ללכת על כל אשר התהלכו נדים ונעים אחרי תעתועים ממינים שונים ובכל זאת לא מצאו חנינה כי אם בבית עבדיו ועושי מלאכתו ושלוחי השגחתו אשר שכל הדורות נתנם לחן ולרחמי' בארצות אויביהם לתת להם ירושת פליטה כהיום הזה כי אז יתנו צדקות ה' צדקות פרזונו בישראל ותרבה בושתם וכלמתם בפניהם והוא עצמו מה שזכרו דניאל בהתודותו על הגולה (ט') אמר לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים כיום הזה לאיש יהודה ולישבי ירושלם ולכל ישראל הקרבים והרחקי' בכל הארצות אשר הדחתם שם במעלם אשר מעלו בך ה' לנו בשת הפנים למלכינו לשרינו ולאבותינו אשר חטאנו לך כי כלם כל אחד איש כמתנת ידו סרו וילכו אחרי מחשבותיהם הרעים וינוסו מלפניך מהיות מאוכלי שולחנך נרצו אחרי הממשלות הנכריות והזרות איש איש כפי כחו ומעתה לא ישאר להם שום תקנה ולא תהיה להם תקומה כ"א בשובם אליו יתעלה ובואם לחסות תחת כנפיו במדרגת הגרים גרי הצדק אשר להרגישם כי שקר נחלו אבותם ובכל אשר שמרו היו משמרים הבלי שוא כי באו באות נפשתם תחת כנפי השכינה באמת במשפט ובצדקה כמו שאמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' מכל אלהים וגו' (שמות י"ח:י"א) ונעמן עתה ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל (מלכים ב ה':ט"ו) ורבים מגרי האמת והצדק אשר כן עשו. והוא מה שאמר בועז לאותה צדקת על הענין הזה עצמו ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה' אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו (רות ב':י"ב) ואמרו עליו במדרש (רות רבה פ"ה) אמר רבי אבין כנפים לארץ כנפים לשחר כנפים לשמש כנפים לכרובים כנפים לשרף. כנפים לארץ דכתיב לאחוז

בכנפות הארץ. כנפים לשחר דכתיב אשא כנפי שחר. כנפים לשמש דכתיב שמש צדקה ומרפא בכנפיה. כנפים לכרובים דכתיב וקול כנפי הכרובים. כנף לשרף דכתיב שש כנפים שש כנפים לאחת. גדול כחן של עומלי תורה וגומלי חסדים שאינן חסין לא בצל כנפי הארץ ולא בצל כנפי השחר ולא בצל כנפי השמש ולא בצל כנפי הכרובים ושרפים אלא בצל מי חסין בצל מי שאמר והיה העולם שנאמר מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (תהלים ל"ו). [588]הנה שסדרו חז"ל חמשה ממשלות אשר אליהם ימשכו האנשים בבקשת צרכיהם בסורם מעליו יתעלה כי כנפי הארץ הוא החסיון אשר יחסיון בטבע המוטבע ביסודות ובמורכבים מהם המיוחסים אל הארץ והוא אשר יחסוה חז"ל לשרו של עולם. והטבעיים גדרוהו בשהוא התחלה וסבה לאשר יתנועע וינוח הדבר בעבורו תחלה ובעצם ומזה הענין מה שנאמר וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאי' (ד"ה ב' י"ו) וכנפי השחר הוא החסיון וההשקפה במשפטי ילידי הימים על ידי משרתיהם עושי מלאכתם יום יום אשר ייחסוה חז"ל לשרו של יום וכמו שאמר אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום (משלי כ"ז:א') וכבר דברנו מזה על מאמר שלחני כי עלה השחר שער כ"ו ומזה מה שאומרים המעוננים יום זה כשר למלאכה פלונית וכיוצא. וכנפי השמש הוא החסיון אשר מצד תנועות הכוכבים וממשלותיהם אשר היה השמש ראשם בחשיבות מלכם והלבנה שנייה וכל צבא השמים לעומתם ולזה כללם שלמה תמיד במאמר תחת השמש (קהלת א':ג'-ד') וזאת המלאכה שנתפרסמה לכל עובדי עבודת אלילים שנאמר ופן תשא עיניך השמים וראית את השמש ואת הירח

[588]הנה שסדרו וכו' תוכן דעתו בקוצר הוא, כי התועים מבני אדם אשר לא יחסו הנהגת וממשלת העולם לה' לבדו, יחלקו לשמשה מחלקות, האחת חושבת כי הכל מונהג רט עפ"י חקי וכחות הטבע הנתונות בארבע יסודות הארץ ובכל הנמצאים המורכבים מהן, וכלל הכחות האלה יקרא בפי חז"ל בשם "שרו של עולם" והטבעיים יאמרו ממנו שהוא הסיבה וההתחלה לתנועת כל דבר נמצא או מנוחתו ומכת הזאת היה אסא אשר בחליו לא דרש את ה' כ"א ברופאים, בעבור חשבו כי רק עפ"י חקי הטבע ולמודי הרפוא' האנושית יוכל להרפא מחליו, המחלק' השניה חושבת כי רק היום הידוע אשר בו יעשה מעשה או מלאכה מה, גורם ומסבב אם יצליחו או לא יצליחו ויחסה בעבור זה הנהגת כל ענייניה לשרו של יום, השלישית משימה מבטחיה רק בכוכבי שמים וכסיליהם, אחר השמש בראשם כאדון בראש עבדיו, כי כפי הנודע מואירים כל כוכבי לכת רק מקרני השמש, ובהשליכם אותם לאחור יאירו גם המה על הארץ (עיין מזה במבוא לשער ל"א) וע"כ עבדו בני המחלק' הזאת לשמש ולירח ולכל צבא השמים, והרביעית חושבת כי העולם מונהג מהשכלים הנבדלים המניעים את הגלגלים והכוכבים הקבועים בהם לדעת הקדמונים, והחמישית חושבת כי הוא מונהג רק מהשכל הנבדל העליון לבדו המניע את הגלגל היומיי (עיין מבוא לשער ל"א) ועל אלה חמשה המחלקות רומז התנא באומרו "כנפים לארץ" וכו' ר"ל יש חוסים בכנפי הארץ, ויש בכנפי שחר של יום המוצלח, כאשר יאמרו המעוננים, שיום זה טוב לפעולה זו, ויום זה לפעולה אחרת, ויש חוסים בכנפי השמש ושאר צבא השמים, ויש חוסים בצל כנפי הכרובים שהם השכלים הנבדלים, ויש בכנפי השרף שהוא השכל הנבדל העליון, אבל השלימים האמיתיים אשר בשם "עומלי תורה וגומלי חסדים" יקראו, לא ישימו כסלם באחד מכל אלה, אחרי הודעם כי רק מבטח שקר ומשען בוגד הם לכל הבוטחים בהם, ע"כ יבטחו ויחסו רק בצל כנפי שדי שהוא הבורא והמנהיג את כל כמאמר הכתיב "ובני אדם" (ר"ל האמיתיים וההלימים) "בצל כנפיך יחסיון".

ואת הככבים ואת כל צבא השמים ונדחת וגו' (דברים ד':י"ט) וכנפי הכרובים הוא החסיון אשר מצד הנבדלים מניע אלו הגלגלים בעלי הככבי' והצורות אשר יכוונו להם הפקחים שבעובדי ע"א והוא בקשת כשפע מאתם לא ע"י הצורות המחצביות ולא ע"י הגלגלים וכמו שכתב קצת זה הרמב"ם ז"ל בתחלת הלכות עובדי ע"א ומזה הענין היו כל המפנים לבם לבטלה מנביאי השקר ומתפללים לאל לא יושיע. וכנפי השרף הוא הנבדל הראשון המניע לגלגל החלק העליון על כולן שאין שם שום צורה וכוכב ומשלים תנועתו בכל יום ומכריח לכל שאר הגלגלים להלוך לרגלו ולהתגלגל עמו ממזרח למערב כמו שדברנו מזה בשער ל"א והוא ממשלת הזמן הכוללת המשלים כל הדברים ומפסיד ומכלה אותם לפי שהמדה הראשונה אל הזמן ואשר תשער כל שאר התנועות היה זאת התנועה היומית כמו שנתבאר בספר השמע ודברנו קצת ענינו בשער השלישי מאמר ראשון ועליה אמר החכם לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהלת ג':א'):

והנה אלו הממשלות בכלל בחרו להם מלכי ישראל ויהודה וירדפו וישבו תחתם איש כפי עבודתו וחריצותו. ואחאב מלך ישראל בהסתת איזבל אשתו היה ראש אוחזי זה הסכלות הוא החל להרבות באלו העבודות ולהכין להם נביאים כמו שנתפרסם ענינו על ידי אליהו וקנאתו לאלהיו והוא אשר ילמד אותם אל בניו ואל ביתו אחריו ושמרו את משמרתם כמו שנראה הדבר מפורסם מאד באחזיהו בנו אשר העמיק לעמוד על הממשלות ההנה במספרם כמשפטם כאשר נפל מהשבכה ולא דרש את ה' אבל שלח מלאכים לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה ומלאך ה' דבר אל אליה התשבי קום עלה לקראת מלכי מלך שמרון ודבר אליהם המבלי אין אלהים בישראל וגו' ולכן כה אמר ה' המטה אשר עלית שם לא תרד ממנו כי מות תמות ונאמר שם וישובו המלאכים אליו ויאמר אליהם מה זה שבתם ויאמרו אליו איש עלה לקראתינו ויאמר אלינו שובו אל המלך אשר שלח לכם ודברתם אליו כה אמר ה' המבלי אין אלהים בישראל וגו' וידבר אליהם מה משפט האיש אשר עלה לקראתכם וגו' ויאמר אליו איש בעלי שער ואזור עור אזור במתניו ויאמר אליה התשבי הוא וישלח אליו שר חמשים וחמשיו ויעל אליו והנה ישב על ראש ההר וידבר אליו איש האלהים המלך דבר רדה ויענה אליהו וידבר אל שר החמשים ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אתך ואת חמישך ותרד אש מן השמים ותאכל אתו ואת חמישיו וישב וישלח שר חמשים אחר וחמשיו וגו' וישב וישלח שר חמשים שלישים וחמשיו וגו' (מלכים ב א':י"ב-י"ג) כי הנה יש במעשה הנפלא הזה שאלות. אחת למה לא הוריד אש מן השמים לתכול את המלאכים הראשונים אשר שלח לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון כי הם נתנו לאש לאכלה יותר מהשרים האחרים אשר

הלכו להסביר פניו ולקרוא אותו אל המלך. והשני מה ראה אחזיהו לשלוח שר חמשים וחמשיו די לו בשישלח שר עשרה ואנשיו ואם לכבודו היה עושה הנה כשראה שנשרף השר הראשון וחמשיו היה לו להוסיף שר גדול וחשוב ממנו עם מאותיו או אלפיו וכל שכן בפעם השלישית אמנם מה שלא גרע תחלה משר חמשים וחמשיו ומה שלא הוסיף אחר כך הלא דבר הוא. השלישי מה חטאו לו חטא משפט מות שרי החמשים האלה הראשונים וחמשיהם באומרו לו איש האלהים המלך דבר רדה כי שלח בהם אש חרונו לאכול אותם אש לא נופח ואם בטענה הרגם למה נשא פני השלישי כי יחנן קולו. עוד למה אמר ואם איש אלהים אני תרד אש וגו' כי לא יתכן זה המאמר אלא למי שיכחיש היותו כן אבל הם כבר קראו בשמו לאמר איש אלהים המלך דבר רדה:

אמנם הנראה בזה הוא כי מפני היות אחזיהו מהמלכים הבורחים מלפני ה' ונסים מעבודתו ככל הכנסיה כלה של אחאב אביו ואיזבל אמו והותר ומהמבקשים כל צרכיהם משאר הממשלות אשר זכרנו ומאשר יגע ומצא היותם על זה המספר. הנה כשידע שאליהו הנביא שלח אליו הדברים ההם על שלחו לדרוש בממשלה אחת מהנה הנה הוא להכעיסו ולהקניטו כיון לשלוח אליו שר חמישים וחמשיו לרמוז שהוא מודה בזה המספר מהממשלות בהנהגת העולם וכופר בכל זולתם וכל זה שלא ייירא ולא יחת ממה שאמר לו בשם ה' כי מפיו לא תצא הרעות והטוב. והשר ההוא וחמישיו כוונו לזה במה שדבר אליו בלשון קשה איש האלהים המלך דבר רדה כלומר אף על פי שנקראת איש אלהים הנה המלך מפאת מה שיחוייב מהודאת החמשיות האלה שאתה רואה דבר לך שתרד מנבואתך זאת ותבא אליו. ולזה הקפיד אליהו עליו מה שלא הקפיד על המלאכים הראשונים אשר לא כוון בהם אל הכעסה וההקנטה כלל וגם הם שמעו ממנו ולקחו מוסר אמנם לאלו כשהכיר ברוע כוונתם אמר ואם איש אלהים אני כמו שאתה אומר תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמישך מצד מה שאתה בא באותו מספר ועל אותה כוונה. ותרד אש וגו'. [589]וכה היה משפטם הצודק מאד כי באש ה' נשפט מפני אשר ירד ה'

[589]וכה היה משפטם וכו' ר"ל כי כל אחד מחמשה דיבורים הראשונים מבעל דעת אחת מה' מחלקות התועים הנזכרות בדיבור הקדום, כי דיבור "אנוכי" וכו' מורה שה' לבדו ולא השכל הנבדל הראשון, הוא האדון והמנהיג לכל, ודיבור "לא יהיה" וכו' שולל גם ממשלת שאר השכלים הנבדלים, ודיבור "לא תשא" וכו' מזהיר שלא ייחסו הנהגת העולם רק אל הכוכבים והגלגלים, כי אז ישאו שם ה לשוא, באמרם שוא עבוד אלהים ורק לשמש ולכל צבא השמים תכרע כל ברך, ומאמר "זכור" וכו' מבטל דעת החושבים כי רק היום גורם הצלחת כל מעשה, כי כפי המבואר בשער מ"ה (שמות דף קי"ב ע"א) תשבו הקדמונים שכוכב שבתאי המושל ביום השבת מניע את הכל, והיה נמשך מזה לפי טעותם, כי המלאכה אשר תעשה ביום השבת תהיה מוצלחת יותר מהנעשה בשאר הימים, ואחרי כי בכל זאת נאסרה המלאכה ביום השבת, הלוא הכירו וידעו מזה כי שקר בפי המעוננים האלה האומרים שהיום גורם הכל, ומצות "כבד" וכו' מבטלת דעת החושבים כי ההתחלות הטבעיות לבד הן העיקר והיסוד לכל הנמצא והנעשה בארץ, ותורה לנו בהפך כי האבות שהם ג"כ ההתחלה הטבעית להוית הבנים, הם בכל זאת רק ככלי מעשה ביד הי"ת, אשר ע"כ צוה פה רק על כיבוד האבות ולא על מוראם, שהוא מדרגה יותר גדולה מהכבוד,

על הר סיני באש להזהירם על זה הענין מהרחקתם מאלו הממשלות כלם כמו שעל זה הענין המיוחד אמר משה רבינו עליו השלום בתחלת משנה התורה ותקרבון ותעמדון תחת ההר וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל וידבר ה' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לוחות אבנים (דברים ד':י"ג). כי הנה כל הדברות אשר נכתבו בלוח האחד יכוונו אל חמשה ממשלות הללו כנגד חמשה קולות הנזכרות באותו מעמד. כי הנה מאמר אנכי ירצה אנכי ולא הנבדל הראשון המניע אל הגלגל העליון החלק. לא יהיה לך אלהים אחרים ממניעי שאר הגרמים. לא תשא כנגד הגרמים עצמם וכוכביהם וכסיליהם כלומר שלא תאמר שוא עבוד אלהים. זכור את יום השבת כנגד הממשלה אשר ממשרתי הימים. כבד כנגד ההתחלות הטבעיות ולזה לא אמר שם ירא את אביך וגו' כמו שאמר במקום אחר איש את אמו ואביו תיראו (ויקרא י"ט:ג') שהכוונה שם לומר שאין לאב ולאם בהוויית הבן זולתי ככלי ביד היוצר כמו שיבא בפי' הלוא הוא אביך קנך ולזה במקומו יתבאר די להם בענין הכבוד לבד. ולהיות אלו הענינים כלם נכללים בדברות ההם סמך משה לומר ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יי' אליכם בחורב מתוך האש וגו' פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל וגו' ונדחת והשתחוית להם (דברים ד':ט"ו-ט"ז) כמו שאמרנו. ומזה חוייב שהעוברים על הדברים האלה ירד אש יי' מן ההר ההוא ויאכלם. גם בבחינה שנית היה משפטם נכון מאד והוא מה שקבלו עליהם באותו ענין עצמו לקבל מפי נביא יי' המדבר בשמו בכל זמן כמו שאמר ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בער באש ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו יי' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו וגו' ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת אם יוספים אנחנו לשמוע את קול יי' אלהינו עוד ומתנו כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר יי' אלהינו ושמענו ועשינו וישמע יי' את קל דבריכם וגו' ויאמר יי' אלי הטיבו כל אשר דברו (שם ה') וכן נאמר במקום אחר ככל אשר שאלת מעם יי' אלהיך בחורב ביום

כמו שנצטוינו על יראת ה' [ורק אחרי אשר הושרשה כבר האמונה האמיתית בלב ישראל שרק הי"ת הוא הסיבה והעילה לכל ההויות הטבעיות נאמר (ויקרא י"ט:ג') גם "איש אמו ואביו תיראו"] והנה מלכי ישראל ויהודה אשר עזבו את ה', בחרו להם בכלל אלה החמשה הממשלות, וע"כ שלח גם אחזיהו אשר היה כאחד מהם את שר החמישים וחמשיו להביא אליו את אליה בחזקה, למען הכאיב בזה את לב נביא ה', כאשר ירמוז לו במספר חמשה עשיריות זה, כי גם הוא אינו מאמין בהנהגת הי"ת כי אם בחמשה ממשלות והנהגות האחרות האלה, ויען כי הוא ועבדיו אלה הכחישו בזה עיקרי האמונה האמיתית אשר התבררו להם ע"י חמשה הדברים הראשונים אשר דבר ה' מתוך האש נענשו ג"כ בשריפת אש.

הקהל לאמר לא אוסיף לשמוע את קול יי' אלהי ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד ולא אמות ויאמר יי' אלי הטיבו אשר דברו נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו (שם י"ח).

והנה באמת תהיה הדרישה נכונה מאד כי כאשר לא עמדו במה שקבלו עליהם לשמוע מפי הנביא כדי להנצל מסכנת האש האלהי והנורא ההוא שתרד האש ההוא אשר פחדו ממנו ותאכלם וברוך דיין האמת כי כל דרכיו משפט. והנה אחזיהו לא נכנע ובעמדו במרדו ובחוזק לבו שלח שר חמשים אחר וחמשיו אשר אמר לו כדברים הראשונים וישפוט אותם כמשפטם. אמנם כאשר הוסיף עוד במרד לשלוח שר חמשים שלישי וחמשיו הנה השר ההוא נכוה בגחלתן של ראשונים ונכנע לבבו ויכרע על ברכיו לנגד אליהו ויתחנן אליו וידבר אליו איש האלהים תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך. התחנן לפניו ואמר שלא ישקיף אל המספר ההוא הנמצא בפרטם רצוני בהיות שם תחתיו חמשה שרי עשרות או עשרה שרי חמשה רק אל כללותם שהם כלם חמשים כי הוא אינו מכוין להתריס במספר ההוא כשרים הראשונים. וזה מה שביאר באומרו הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים הראשונים ואת חמישיהם ועתה תיקר נפשי בעיניך (מלכי' ב' ב') והענין מובן שהוא נסתלק מהקרא שר חמשים וגם מהיות האנשים אשר עמו חמושים רק שיקראו חמשים על מספרם הפשוט ועם זה כפר בכל מיני העבודות והממשלות אשר היה מודה בהם אדוניו והודה לשמוע בקול דברי הנביא אשר ידבר בשם יי' וכבר נוצל בזה משתאכלהו האש הגדולה. ולזה דבר מלאך יי' אל אליה רד אותו וגו' ויקם וירד וגו' (שם) סוף דבר אלו הן הכנפים שהזכירום חז"ל במאמר שזכרנו ואלו הן אשר בקשו להתעופף בהם מלכנו ושרנו ואבותינו בכל הדורות ההם ואשר בעבור זה סרו מעליהם כנפי השכינה וסר צלם מעליהם ויגלו בראש גולים. אמנם כשיבאו לקצם ויכירו שאין בהם ממש זולתי לעשות כל אשר יעלה בחפץ האלהי לעשות הנה בלי ספק יקרה לכללם מה שקרה לאותו שר חמשים שלישי ולכל גרי האמת והצדק ויבאו בכל לב ובכל נפש לחסות תחת כנפי השכינה כמו שאמר גדול כחן של עומלי תורה כי מצד טוב עיונם והשגתם אמתיות דרושיה וקיום אמונותיה גם מקבלי מצותיה ושומרים אותם לעשותם ודאי אינם חסים באלו הכנפים ואף על פי שיש בהם ממשות בהנהגת העולם כפי טבעו אבל חסין בחסד אלהים אשר הוא למעלה מכלן והוא הטבע השני המעולה אשר עליו נאמר כי גדול מעל שמים חסדך (תלים ק"ח) כמו שפירשתי יפה בשער ט"ו. כי כנפי החסד אלו המה הסוככים על כל שאר הכנפים

ומכריחים אותם אם לטוב אם למוטב כאשר יחוייב לאמונת השכר והעונש והוא מה שכוונוהו בכתוב האומר מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (שם ל"ו) כי בני אדם השלמים אינם חסין רק בצל כנפיו יתברך. אמנם יתכן שתהיה כוונת הכתוב לומר כי החסד העליון אשר הוא למעלה מכל הכנפים הוא יקר מאד לחסידים בני עלייה עומלי תורה וגומלי חסדים אמנם בני אדם ההמוניים או רובם בצל כנפיך אלה הנזכרות ההם וזולתם המשוטטות בהגהגת העולם בהם יחסיון כי הם המושגים להם בהתחלות מחשבותיהם ואשר אליהם יכוונו כל השתדלותם עד שיבחנו ויבאו בכח נסיונותם לחסות תחת כנפי השכינה כנפי החסד כמו שאמרנו:

ובהגדת פסחים (קי"ט.) מאי דכתיב וידי אדם תחת כנפיהם אמר רב כהנא בשם רבי ישמעאל בר רבי יוסי ואמרו לה רבנן בשם רבי יהודה נשיאה ידו כתיב אלו ידיו של הקב"ה שהם פרושות תחת החיות לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין. אמר זה לפי שהחסיון השלם הזה הוא בא אחרי החסיונות הראשונות וכאלו הוא למטה מהן בבחינת קדימת הזמן ואם לפי שבסוף כשהאדם בא לידי הכרה גמורה יצאו כלן מלבו ונכנס האמת תחתם ולא סר מקבל אותם ולהציל אותם ממדת הדין המתוח על הסרים מאחריו כי כשנתקרבו בדעותיהם ובלבותם הנה הוא יתברך יקריבם ויסתירם בסתר כנפיו ויגין עליהם בסתר עליון ובצל שדי:

ודנה לפי שהתועלת הזה הנפלא מזאת החסיה הגמורה שאין מטבעה לבא כי אם אחר הנסיונות הגדולות אשר יתהלכו למו בצל הכנפים האחרים כלם כנזכר הכל היה גלוי וידוע לפני האל יתעלה בתחלה ואליו כוון בכל התלאות הרבות ההן כמו שאמרנו לא נמנע רצונו ית' מעשות את כל אלה מתחלה ועד סוף וכמו שאמר להלן כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דברים ל"ב:י"א) יאמר שכל הייסורין והרעות שהביא עליהם היה על דרך ההתלמדות כנשר יעיר קנו והוא כנוי אל הבנים כאשר ירצה ללמדם לפרוח באויר כי אז יכריחם אל הנפילה מהמקום גבוה אשר הקן שם כלפי הארץ והוא במהירות התעפפותו ירחף עליהם ויטוש דרך מטה להקדימם ולקבלם על כנפיו ולישאם על אברתו קודם שיגיעו לארץ כדי שלא יקבלו נזק החבטה ובין כך ירגילו עצמם לפרוח מאליהן וכן הכוונה האלהית בכל אלו הרעות והייסורין אשר יעוררם בהם לא היה אלא כדי ללמדם ולהודיעם דרך חיים תוכחות מוסר ולסוף הכל כי יפול קנו זה לא יוטל כי הוא ית' סומך ידו לנהגם ולנהלם עד שלסוף יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו. וכמ"ש מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (תהילים ל"ו:ח').

והנה הוא מבואר כי על פי הדברים האלה הותרה השאלה החזקה שזכרנו ראשונה שנתבלבלו בה רבים וכמעט נטו רגלי קצת מהאמונה עליה והוא מה שכוונו חז"ל במאמר הנכבד ההוא שזכרנו מספרי אם להתיר עקר השאלה הזאת ואם להכריע ענין השאלה השנית מהידיעה האלהית היוצא אל המציאות מחלק האפשר בפעולות הבחירה. אמנם על הענין הראשון אמרו משל למלך שמסר את בנו לפדגוג להיות יושב ומשמר כו' והכוונה כי האל ית' ברא שרו של עולם עם כל הממשלות הטבעיות שזכרנו ונתנו יושב ומשמר את המין האנושי כלו לפי מעלת מדרגתו על כל הנמצאות השפלות ויותר מהמה לבנו יחידו ובכורו כי ישתמש בו לפי צרכו ויתנהג בשמושו בו בדעת וחכמה כי יש בו כח לעזור בזה בלי ספק. אמר הבן כסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפדגוג עכשיו אני משמרו כדי שיאכל וישתה ויישן ואני אלך ואעשה צרכי כלומר שיקח ממנו מה שיועילהו לאכול ולשתות ויתר הצרכים וישתדל בהשתמש ממנו בזה כל יכלתו אמנם שהשמור שאמר לא יגיע אליו אבל שילך בשרירות לבו וכאשר יחפוץ להימין ולהשמאיל וכמו שאמר וישמן ישורון ויבעט (דברים ל"ב:ט"ו) אמר ליה אביו אף אני לא מסרתיך לפדגוג אלא כדי שלא יהא מזיזך כלומר שלא תזוז ממה שצויתי עליך לעשות אם עזר שמושו כלל וכמו שאמר לא ימוש ספר תורה מפיך וגו' כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל (יהושע א':ח'). והוא מה שביארו באמרם כך אמר להם משה שמא אתם סבורים לברוח מתחת כנפי השכינה או לנוח על הארץ כו' יראה שהכוונה כלה בכל הענינים כלם הוא להודיעם כי גם כי ישאו כנפי שחר וכנפי יום וכנפי שמש וכנפי כרובים ושרפים אי אפשר להם לסוף לנוס ולברוח מתחת כנפי השכינה אשר שם יחנו כל האנשים לסוף התלאות והנסיונות ושם ינוחו יגיעי כח. אמנם על היות זה התר שאלה עצומה אמר בסמוך עתידה כנסת ישראל שתעמוד לדין לפני המקום ואמר לפניו רבונו של עולם איני יודעת מי קלקל במי ומי שינה במי אם ישראל קלקלו לפני המקום אם המקום שנה בהם בישראל והוא ממש צורת השאלה הראשונה בצירוף בשנייה בעינה. וזה שאם חפשיות הבחירה אשר בידינו תכריח את הידיעה האלהית: עד שלא תהיה הידיעה בדברים אלא כפי מה שנבחור אנחנו הנה באמת ישראל קלקלו לפני המקום כי הם היו רשאים על מעשיהם לגמרי וידיעתו לא הכריחתן אלא שיקשה על זה היות ידיעתו עלולה ליפול על הבטל כמו שאמרנו ראשונה. אמנם אם נאמר שידיעתו הוא קיימת ומכרחת את הדברים הבחיריים הנה באמת אין האשם בנו אבל הוא יתברך היה אשר שנה מדותיו עמנו כשרצה ברצון וכשרצה בכעס מבלי שנדע שום טעם וסבה לא בזה ולא בזה מאחר שלא נעשה דבר לפי בחירתנו אלא לפי שנוי רצונו והוא מגונה מאד

כשהוא אומר ויגידו שמים צדקו הוה ישראל קלקלו לפני המקום ואין המקום שינה בהם בישראל דכתיב אני יי' שניתי. הנה כשיתבאר מתוך דברי תורתו יתברך הנתונה מן השמים צדקו בזה הענין ובפרט בזאת השירה אשר העיד עליה ואמר האזינו השמים ואדברה וגו' יודע בלי ספק כי הצור תמים פעלו וכל דרכיו משפט ושהוא יתברך לא שנה בהם בישראל כמי שחשבו הטועים כלל ושהבחירה נשארה חפשית ושולטת בידם לתקן ולקלקל ועכשו שקלקלו הם המקלקלים בלי ספק וכמו שאמר שחת לו לא בניו מומם וגו'. וכמו שיבא. והנה לפי שהיה הדרוש הזה נפלא מאד ויתד שכל התורה כלה תלויה עליו הקפיד עליו הקדוש ברוך הוא מאד וחתם בו תורתו השלימה וצוה שיאמר להם בפירוש ובהערה נפלאה כל הענין ההוא אשר יוציאם מהשבושים העצומים האלו באלו השאלות ושתכתב זאת לדורי דורות כדי שלא תשכח הודעה זה מפי זרעם וזרע זרעם עד עולם ויהיו דבריו אלה אשר העיד בפניהם קרובים אליהם בימים האחרונים ההם אשר בהם יתחדשו הרעות המבהילות המבלבלות דעות האנשים כמו שאמרנו אמנם יהיה ביאור הענין כמו שיבא. ויאמר יי' אל משה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו והיה הצווי הזה מה שאמר להלן ויצו את יהושע ויאמר חזק ואמץ וגו'. וירא יי' באהל בעמוד ענן ויעמוד עמוד הענן פתח האהל. והיה הראות הענן ועמידתו פתח האוהל לסבת היות שם יהושע כמו שהיה כשצוה למשה ואהרן ומרים צאו שלשתכם אל אהל מועד ויצאו שלשתם וירד ה' בעמוד ענן ויעמד פתח האהל (במדבר י״ב:ד׳-ה׳) והכונה בזה ענין הבדלה ומעלה במדרגות כמו שכתבנו שם והוא שמץ ממה שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם (שמות י״ט:ט׳) ואף כי נביאים הם לא נכנסו במחיצתו אמנם יחופף עליהם כבוד יי' בענן יקרו. אמנם הדבר הראשון שנדבר לשם הוא מה שנתיחד למשה על הענין שאמרנו ואמר. ויאמר יי' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו' והפר את בריתי אשר כרתי אתו וחרה אפי בו וגו' ואנכי הסתר אסתיר וגו ועתה כתבו לכם וגו' כי אביאנו וגו' והיה כי תמצאנו וגו'. סדר לפניהם כל הענינים על הדרך שיהיו ואיך תכנס על ידיהם רוח עועים ובלבול הדעת עד שיבאו מצדם לידי כפירה בידיעת יי' ית' ובהשגחתו אשר תהיה הרפואה למחלתם קדימת הידיעה הזאת בלי ספק. ולזה אמר כי כאשר יקום העם הזה אחרי מותו ועזבוהו וגו'. וחרה אפי בהם ומצאום רעות רבות וצרות בזמנים רבים ודורות נמשכים באלו הגליות הנה מתוך אלו התלאות יבאו לומר ולגזור הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. והכוונה שהאלהים אשר חשבו ראשונה או שאמרו עליו הנביאים שהוא יושב בקרבם ורואה ומשגיח בם ומנהיגם נתברר להם בזה שהוא אינו בקרבם ואינו

משגיח בענינם כמו שאמרו שאם היה יודע לא ישיגום אלה הענינים הרעים שהשיגום בסוף או הטובים שהיו בראשונה כי למה ישתדל עליהם כל ההשתדלות ההוא העצום אחר שלסוף יתום לריק כחו הגדול אשר עשה עמנו להפליא והוא אינו אלא שנתקיים בלבם לסוף מה שנסתפק מתחלה על ריב בני ישראל ועל נשותם את יי' לאמר היש יי' בקרבנו אם אין והוא גזרתם הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ולזה אמר ואנכי הסתר אסתיר פני מהם ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים. ירצה שיוסיף הסתר על הסתר תחת רעתם זאת אשר גזרו עליהם להיות לבם פונה אחרי הפקר עבודת אלהים אחרים כי על כן החליטו כי אין אלהים בקרבם והנה זאת תהיה הסבה לגודל עונשם וייסוריהן ואורך הגליות אשר יעמדו בהם עד שיכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם ויבאו לידי הכרה שלימה ויבושו מדעותיהם אלה כמו שכתבנו ראשונה. ולפי שהתרופה החזקה בזה היא קדימת ההודעה כמו שאמרנו אמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו ואכל ושבע ודשן ופנה וגו'. והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות אשר לסבתם יבאו לידי קלקול המחשבות ההנה הנפסדות וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי כלומר היום בטרם אביאנו וגו' ידעתי את יצרו אשר הוא עושה כל המעשים הרעים בזמנים הנמשכים לכם כאשר אמרתי בלי שום הסתר והעלם ומעתה יתחייב להם תכלית החיוב להודות ולומר כי לא דבר רק הוא ולא נופל במקרה ובזולת כוונה אלא שהמשך הענינים כלם הוא הכרחי להביאם אל סוף שלמותם אשר אין מטבעו להגיע בענין אחר כמו שכתבנו.[590] ואולם הכתיבה הזאת עצמה וקדימת ההודעה בה יועילו מאד אל ענין השאלה השנית מהזרות המגיע מחפשיות הבחירה אל קיום הידיעה האלהית כל צדדי האפשר כמו שנזכר. וזה כי כשנשים לב ונראה שהבטול המגיע בשני אלה הענינים מזה לזה אינו נשקל בשקל השווי והדמיון בלי ספק כי באמת הנחת חפשיות הבחירה לא

[590] ואולם הכתיבה וכו', ר"ל כי ע"כ נכתבה השירה הזאת לעד בבני ישראל, אשר בה הודיע משה להם עפ"י ה' ברוח נבואתו, כל אשר יקרה אותם עד אחרית הימים למען השריש עי"ז בקרב לבם לא לבד האמונה בידיעת הי"ת גם כל מעשי בני אדם הבחיריים עד סוף כל הדורות, כי אם גם את האמונה בבחירה החפשית הנתונה ביד כל אדם להרע או להיטיב, כי האמונה בידיעת ה' בעצמה מחזקת ומסבבת אותה בקרב לבנו, כי כמו שאנו מחויבים להאמין בידיעת ה' את הכל, למען נשלול ונרחיק עי"ז ממנו כל העדר ידיעה שהיא חסרון שלימות, כן אנו מחויבים להאמין גם בבחירת האדם החפשית, כי מבלעדה הלוא ניחס חלילה חסרון שלימות אחר אל הי"ת. והוא כי נתן תורה ומצות לישראל להורות שמה שיעשו או יחדלו מעשות, אף כי שהם מוכרחים ואנוסים כבר אל כל פעולותיהם עפ"י גזרתו הקדומה.

תקיים אמתת הידיעה האלהית באחד משני קצות האפשר אבל תכחישה. אמנם הנחת שלמות הידיעה בזה לא תכחיש החפשיות בבחירה אבל יקיימהו לפי שהנחת הידיעה השלמה אינו רק כח החיוב שמחייב השכל לסלק מחקו יתעלה כל העדר וכל חסרון מהם ומה מהם עלוי בלתי בעל תכלית. וזה עצמו מה שיחייב חיוב הבחירה האנושית ואמתת חפשיותה שאם תאמר שידיעתו זאת מכרחת אותנו בפעולותינו היה חסרון בחק שלמותו להטפל אלינו על ידי נביאיו ולהרבות לפנינו תורה ומצות וליעד שכר ועונש עליהם אחר שאין אנו רשאין לעשות גדולה וקטנה כי אם אשר נתחייב מפי הגזירה מהאל ית' ואין דופי ושמצה בחק האלהות גדולים מזה הרי שהיה שלמות הידיעה המונח ראשונה תשובה לענין הבחירה שלא תהיה הנחת החפשיות לענין הידיעה רק סתירה. והנה בזה כבר יצאו שני אלו הענינים מדמיון החלאים ההפכיים שתרופת כל אחד מזיק לחבירו ובאו לכלל דוגמת שני חלאים אשר תרופת אחד מהם יזיק לשני אמנם תרופת השני לא יזיק לראשון אבל תעזור לרפואתו ולא עוד אלא שאי אפשר להתרפאת כי אם בקדימת רפואתו כי בזה העצה הנכונה הוא להשתדל תחלה ברפואה זה אשר כן תארו כמו שאמר הרב רבינו נסים ז"ל בדרשותיו על מאמר אני אמרתי יי' חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהילים מ"א:ה') אמנם אנכי ראיתיהו מאד נאות במאמר חנני יי' כי אומלל אני רפאני יי' כי נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאד וגו' שובה יי' חלצה נפשי וגו' (שם ו') כי חלי הנפש הוא היותר מסוכן ואשר אי אפשר לחלאים אחרים להתרפאת אם לא תוקדם בריאותה ואשר בשלומה יהיה שלום לכל הגוף ולזה אע"פ שהיה יושב וכואב משאר החלאים לא היה מתפלל כי אם על נפשו. ועל הדרך הנכון עצמו רצה האל יתעלה להודיע אותנו על ידי משה עבדו נאמן ביתו אמתת שלמות ידיעתו כי בקיום הנחתו יתחייב לנו להאמין באמתת חפשיות הבחירה על כל פני פנים ואע"פ שיהיה הדבר קשה על השכל האנושי עד שנאמר מה שקיים וקבל הרב המורה ז"ל בשהיא ידיעה סגוליית נפלאה אי אפשר בחק האדם להשיגה כמו שהוא נמנע בחקו להשיג אמתת ידיעתו אחר שידיעתו ית' ועצמותו הוא דבר אחד. והוא עצמו שאמרו רבי עקיבא האלהי כשאמר הכל צפוי והרשות נתונה (אבות פ"ג) והוא ממש מה שיסדו לנו אדון החכמים באותה פרשת חמורה שאמר שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני וגו' וחתם כל אמרת אלוה צרופה וגו' אל תוסף דבריו פן יוכיח בך ונכזבת (משלי ל':ו') וכבר זכרתי זה בפרשת וירא שער י"ח הנזכר למעלה ויסוד הכל מה שהגיענו מפי משה רבן של נביאים מפי הגבורה מה שאמר ועתה כתבו לכם וגו' וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום בטרם אביאנו אל הארץ וגו' הודיעם כי הוא

יודע את יצרו אשר הוא עושה היום האחרון שיבואו עליו הרעות והעולה אז על מחשבתו מהיום הזה אשר הוא מדבר אליו שהוא בטרם יביאנו אל הארץ אשר נשבע וכאשר יקבלו אמונה זו ויקבעו בה מסמרות מצד היותה מסלקת ממנו יתע' כל דופי וחסרון הנה באמת מעתה יבואו להודות על חפשיות הבחירה כי אין שום חסרון כמו היותו מצוה מצות וקובע שכר ועונש לרוב לבלתי הועיל. ועל זה האופן ראיתי אני שהכתיב הקב"ה לעצמו ההתנחמות בדברים באומרו וינחם יי' (בראשית ו':ז') נחמתי כי עשיתים (שם) וכדומה כי ההתנחמות בדבר אם שיורה פשוטו על שנוי הרצון כבר יקיים קדימת הידיעה ושלא נתחדש שם מדע כלל שאם נתחדש לא יפול שם התנחמות שהשנוי שנתחדש יחייב שנוי המעשה מבלי התנחמות והנה בזה גם כן הקפיד הש"י על הדבר אשר הוא העקר כמו שכתבתי זה בסוף בראשית שער י"א אשר זכרנוה. וזה הדרוש הנפלא עדין יתבאר דבר מעמקו בדבריו של משה אדוננו אשר הגיעו לבני ישראל כי שם דקדק ופי' הענין יותר במאמר הצור תמים פעלו וגו' שחת לו לא בניו מומם וגו' כמו שיבא שם בעזרת האל. ועל כל פנים הדרוש הוא נכבד מאד והפירוש הוא נאות ולא נצטרך למה שתקן בו הרמב"ן ז"ל לומר שהודיעם זה מצד מה שכבר חטאו במדבר וגילו יצרם הרע והזונה בפועל על דרך עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וגומר (בראשית כ"ב:י"ב) וכענין שנאמר מדעתי כי קשה אתה וגו' ואגיד לך מאז וגומר (ישעיהו מ"ח:ד') ואשר כתבנו הוא העקר האמתי בלי ספק: ויצו את יהושע בן נון ויאמר אליו חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל וגו'. אחר שגמר הדבור האחרון שדבר לו לצורך ישראל לדבר אותם מה שיכלול כל השירה אשר לפנינו נעתק לציווי יהושע וזירוזו אשר צוה לקרוא אותו שמה שיהיה במעמד ההוא עם רבו ואמר לו חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל כרועה עדרו ירעה ומוציא ומביא אותם על פי דעתו ועצתו וכמו שאמרו חז"ל (סנהדרין ח'.) טול מקל והך על קדקדם. ומה שאמר ליה משה כי אתה תבוא את בני ישראל ותרגם אנקלום אתה תיעול עם עמא הדין ואמרם ז"ל (שם ופסיקתא פ' וילך) זקנים שבדור עמך טול מהם עצה לא יחלוק על זה המאמר שהכוונה שיזרזנו משה על האופן ההוא והקדוש ברוך הוא על זה והוא בשכלו ישמע דבר שניהם ויפשיר ההנהגה. משל לתינוק אשר לפני המלמד שאביו מצוה לייסרו בשוטים ואמו תצוה לחמול עליו והמלמד המשכיל יפשיר ביניהם ליסרו אך במשפט. ויהי ככלות משה וגו' ויצו משה וגו'. לקוח את ספר התורה וגו' והיה שם בך לעד. כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם עם יי' ואף כי אחרי מותי. לדעתי שכוון בזה בחכמת בוראו לענין נפלא והוא במה שתלה ענין הידיעה הזאת בעצמו ושהיה כן מצד מה שמכיר

הן בעודנו חי ומתורת סברא וטעמא לומר שאם אמר להם כן מפאת הידיעה האלהית היה להם כמוכרח שיהיה הכל כפי מה שגזרה ידיעתו והרי יהיו כמוכרחים במעשים כמו שאמרנו. אמנם למד זה ממה שאמר להם האל יתע' ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל וגומר וענתה השירה הזאת וגו' כי לא יבאר להם רק מה שהוא בכלל השירה ההיא. אמנם הענין הראשון יהיה מיוחד ליחידי סגלה שבהם ולזה אמר הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה בם את השמים ואת הארץ כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך וגו' וקראת אתכם הרע וגו' כי תעשון את הרע וגו'. והנה בזה לא נתן טעם אל הידיעה לומר הן בעודני חי וגו' אמר ידעתי בידיעה מוחלטת שאין בהם ספק לפי מה שאמר לו האל יתעלה כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום וגו' כי זה מה שיכול לומר אותו אל הזקנים ואל השוטרים כמו שאמרנו. אמנם אל צורך השירה אמר וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם: והנה אחר כל זה נעתק לכתוב השירה הזאת השירה הנפלאה הכוללת כל הענינים מתחלה ועד סוף ואמר:

האזינו השמים ואדברה

לפי שדבר גדול דבר וענין שהוא סוף כל המחשבות אשר חשב יי' עליהם ותכליתם ויתד שכל עצמותם ושלמותם תלויה בו. הקדים להראות בדבריו יוקר הדבור הזה וגודל ערכו ועוצם תועלותיו במליצה צחה ויקרה עד מאד. אמנם נראה מעלת הדרוש ויקר תפארת גדולתו במה שיקרא אל השמים מעל ועל הארץ מתחת לשמוע דבר מפיו כי הם הנמצאות הכוללות כל המציאות כלו ולא תשוער קריאה כמוה כי אם אל ענין נפלא ועצום מאד. כי באמת מעלת הנקרא תעיד על מעלת דברי הקריאה. הלא תראה כאשר נשמע קול הקורא ואומר הלא תענה אבנר ולא ידעו מי הוא מה ענה אותו אבנר בן נר מי אתה קראת אל המלך (שמואל א כ"ו:י"ד) עד שהוזקק להשיב אל תוכחתו ולהודיעו שכבר נשמע בדבר הקריאה שיהיה גודל הערך כמעלת הנקרא ויותר במה שאמר הלא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדוניך המלך כי בא אחד העם להשחית את המלך אדוניך (שם). ומהראוי לדקדק בספור הזה כי נאמר שם ויקרא דוד אל העם ואל אבנר בן נר לאמר הלא תענה אבנר כי לשון הקריאה לא היה אלא לאבנר בן נר בלבד. והשני מאמר אבנר מי אתה קראת אל המלך כי הוא לא קרא אלא אליו. ועוד שנאמר שם ויכר שאול את קול דוד ויאמר הקולך זה בני דוד ואם הכירו למה שאלו. והנה המפרשים ז"ל תקנו כל זה על נקלה לאמר כי הוא קרא פעמים רבות אל העם ואחר שלא ענו אותו אמר הלא תענה אבנר וגם כי קראת אל המלך הוא כמו על המלך לומר

מי זה שאינו חושש לזעוק אצל המלך בהיותו ישן ועל ההכרה לא דברו דבר כי מעצמו יובן שהכיר ולא הכיר:

אמנם הכוונה אצלי בזה הוא מהענין אשר אנו בו. וזה שהמנהג מדרך המוסר שכאשר ירצה איש לדבר אל המלך או אל שר הצבא שלא יקרא אליהם בשמותם גם כי יהיו סגורים בחדריהם אבל יקרא אל השוער והשוער אל הסריס והסריס אל השר והשר יגיע הקריאה אל המלך אמנם אם המלך הוא מבקש אל השר או אל העם הנפקד תחת ידו אינו קורא רק אל השר עצמו ובשמו כי דרך הגדול להחל בגדול ודרך הקטן להחל בקטן. והנה דוד לפי שהיה שר וגדול בישראל ומשוח מלך כשהוצרך לקרוא את העם ואל שר הצבא קרא בשם הגדול ולזה נאמר ויקרא דוד אל העם ואל אבנר בן נר הלא תענה אבנר כי בקרוא בשם אבנר קרא לכלם כמנהג הגדולים אמנם אבנר כשמעו הקריאה חשב בלבו שכוונת הקורא לא היתה אלא לקרוא אל המלך אלא שמתוך המוסר קורא אל שר הצבא להגיע צעקתו אליו כי אם היה הרצון לקרוא לו לבד היה קורא לאחד מנעריו או לנושאי כליו ולזה אמר מי אתה קראת אל המלך. אז ענה דוד ויאמר הלא איש אתה וגו' ירצה אני לא קראתי אל המלך אבל אליך קראתי למה שאתה איש ומי כמוך בישראל ויש לי דין ודברים עמך ועמהם על דבר אשר לא שומרתם את אדוניכם משיח יי' חי יי' כי בני מות אתם. וכבר נתן טעם אל קריאתו אל האיש אשר הוא שר וחשוב אשר בכלל קריאתו קרא לכלם מצד שהדבר אשר קרא עליו הוא דבר יקר הערך מאד מאד כאשר דבר מלך וסכנתו תלויה בו וממילא נשמע כי הקורא היה כדאי לקרוא על האופן ההוא מרוב חשיבותו ומזה נאמר ויכר שאול את קול דוד כי הכיר כי אין זולתו בכל ישראל שיקרא על זה האופן[591] והוא הכרת ענין אמנם על הכרת טביעות הקול אמר הקולך זה בני דוד. מכל מקום נתבאר שהקריאה אל גדולי הערך לא תתכן כי אל דבר רב עצום וגם שיהיה הקורא כדאי אליה וזה הענין עצמו נמצא בתחלת דברי ישעיהו הנביא אמר שמעו שמים והאזינו ארץ וגו' (ישעיהו א׳:ב׳) כי על חשיבות הקורא אמר כי יי' דבר כמו

[591] והוא הכרת ענין וכו' ר"ל כי בשמוע איש קול הקורא או המדבר אליו מרחוק, מבלי אשר יראנו פנים אל פנים יוכל בכל זאת להכירו בשני אופנים, הא' הוא כי ממהות ואיכות הדברים בעצמם יוכל להכיר ולדעת איכות המדבר. החכם הוא או סכלי? נכבד או נקלה? אוהבו או שונאו? וזה יקרא הרב ז"ל בשם "הכרת ענין" והב' הוא אם הקורא או המדבר הוא אחד מאוהביו ומיודעיו הרגילים אצלו, יוכל להכירו גם במהות קולו החזק הוא או הרפה ? כמאה"כ "הקול קול יעקב" וזה אשר יקראנו הרב ז"ל בשם "הכרת טביעות הקול" (ובלשון חז"ל בחולין דף צ"ו ע"א) "טביעות עינא דקלא" והנה כאשר נקרא אל אבנר "ולמה לא שמרת אל אדוניך" וכו' הכיר שאול ממהות הדברים האלה כי רק איש יקר וישר דרך כדוד היודע חובת השרים ועבדי המלך לשמור את ראש אדוניהם. הוא הקורא אליו כדברים האלה, "ויכר שאול את קול דוד" שם "דוד" זה שהוא שמו העצמיי, מורה על מעלתו וחשיבותו כהוראת שם הפרטי (עיין ביאורי למעלה שער מ' שמות דף ס"ה ע"א) ויתורגם שאול, גם הכיר את קולו בעבור שהיה חתנו הרגיל אצלו כבנו, אשר ע"כ הכיר קולו היטיב וזש"א "הקולך זה בני דוד".

שיבא עוד ועל חומר הקריאה וגודל צרכה אמר בנים גדלתי ורוממתי וגו'. והוא הענין הנכבד שכוונו רבן של נביאים בזה באומרו:

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי. יגלה את אזנם כי מה שידבר להם ומה שיקרא באזניהם הוא לבדו כדאי לקרוא אלו הנמצאים העצומים האלו הכוללים לשמוע מפיו. והפליג בזה יותר במעלת הענין לא כמו שאמר ישעיהו כי יי' דבר שכבר אפשר שיהיו נקראים לכבוד הקורא לא לעוצם מעלת הקריאה אבל כשאמר ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי הורה כי כל המעלה הזאת לא נעשתה אלא ליוקר דבר הקריאה בעצמו. וכבר אמרו הראשונים (ספרי פ' האזינו) כי מפני שהיה משה קרוב לשמים ורחוק מן הארץ אמר האזנה בשמים ושמיעה לארץ הפך ממה שאמר ישעיהו לפי שהיה רחוק מן השמים וקרוב אל הארץ. ואני תמה על זה שהרי אמר ישעיהו כי יי' דבר אשר ברא לכבודו השמים והוא עמד עליהם ומשה לא אמר רק אמרי פי. ולזה אני אומר שהענין בהפך כי מלת האזנה תאמר מרחוק ושמיעה מקרוב ולזה שם משה עצמו כאלו הוא רחוק מן השמים ואמר האזינו השמים ואדברה כלומר הטו אזנכם לשמוע דברי אמנם הארץ שהיא קרובה אליו אינה צריכה רק שתכוין לשמוע. וזאת היא מליצתו של ישעיהו שהראה בדבריו שהוא קרוב אל השמים ורחוק מהארץ באומרו שמעו שמים והאזיני ארץ אבל התנצל ממאמר אלה כשאמר בסוף כי יי' דבר ובאו הגבולים האלו בתכלית הדקדוק.[592] כי אמר האזנה ודבור בשמים לפי שהנמצאים השכליים מאזינים האזנה שכלית הדבור הפנימי. אמנם אל הארץ אמר שמיעת אמרי פיו כי לה יאתה שמיעת חיצוני המאמרים לבד. ואין ספק שכוון בזה אל שתי הכתות הנמצאות באנשים על אלו המדרגות על דרך שאמר בפרשת הקהל האנשים ללמוד והנשי' לשמוע. והנה אחר שהראה בזה מעלת דבורו מה שיספיק עם שאחר כך יוסיף הביאור באומרו כי שם יי' אקרא כמו שיבא נעתק להראות להם עוצם תועלתה ואמר. יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי וגו' ענין דבורו זה הוא הכרחי להם האזנה והשמיעה להגיע אל שלמותם

[592] כי אמר וכו', ר"ל כי בבוא יחד שני פעלים אלה האזנה ושמיעה, יורה פעל "האזנה" וע"כ יאמר גם על הרחוקים, כי גם הרחוק אשר לא יוכל לשמוע באזניו מה שידבר החכם המוכיח לעם, יוכל בכל זאת להשיג עפ"י שכלו מעצמו לבד, ענין ותוכן דברי החכם ההוא, אבל פעל "שמע" מורה רק על שמיעת הקול בבחינה נופנית, וע"כ יאמר רק על הקרובים אל המדבר עד שיכולים לשמוע קולו, וכמו כן יורה שם "דיבור" גם על הדיבור השכלי ואמרי פי רק על הדיבור החיצוני ומבטא שפתים, וע"כ ישעיה אשר בשם ה' דבר אמר ד"מ לשון שמיעה אל השמים שהם קרובים אל ה' יותר בבחינת מעלתם השכלית, והאזנה אל הארץ הרחוקה ממנו מאוד במעלתה המוסרית, אבל משה שאמר רק אמרי פיו, אמר בהפך "האזינו השמים" יען כי הם רחוקים ממנו. "ותשמע הארץ" בעבור שהיא קרובה אליו בהיותו שוכן בקרבה, והשתמש ג"כ בפעל "ואדברה" המורה גם על הפנימי והשכלי, אצל ההאזנה שהיא שמיעה שכלית, ואמרי פי אצל השמיעה המורה על הדיבור החיצוני, ודרך רמז יאמר הרב ז"ל יורו ג"כ "השמים" פה על האנשים השלימים באומה, אשר להם לב לשמוע ושכל להבין אמתת דבריו, ושם "הארץ" על המון העם השומעים דבריו רק שמיעה גופנית וחיצונית.

כהכרחיו' הטל והמטר להויית הארץ והולידה והצמיחה. ואמר כי לכת השמימיים יערוף רוב לקחו להם כמטר השופע לרוב אם ברוב הלמוד ואם בעומקו אמנם אל ההמון הנמשל אל הארץ תזל כטל אמרתי ועל דרך שאמר הנביא בכיוצא בזה את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים כי צו לצו וגו' (ישעיהו כ"ח:ט'-י').
ונתן הטעם לכל אחד מהלמודים ועל האחרון שיהיו טל אמרי פיו על ההמון כגשמים השעירים והדקים הנופלים על הדשא שהוא תחלת הצמיחה כי הוא המועיל להם ולא המטר הרב החזק ויהיה דבורו עם האנשים השלמים כמטר הרב היורד בשפע רביביו על עשב והוא הצמח החזק היוצא מכלל דשא הסובל הרביבים החזקים כמו שאמר ברביבים תמוגגנה (תהילים ס"ה:י"א) ויהיה שעירים כמו צעירים:
ובמדרש (ספרי פ' האזינו) כשעירים עלי דשא כשאדם הולך ללמוד תורה בתחלה נופלת עליו כשעירי' ואין שעיר אלא שד שנ' ושעיר על רעהו יקרא (ישעיהו ל"ד:י"ד) ונאמר ושעירים ירקדו שם (שם י"ג) והוא נמשך למה שאמר ישעיהו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' כן יהיה דברי וגו' (שם נ"ה) גשם ושלג ביחד דוקא כי כאשר יהיה על זה האופן יקוצו בו האנשים וישתערו ממנו וכן יהיה דברו היוצא מפיו כי אע"פ שהמון האנשים ישתערו בו לפי שעה א"א שלא יעשה בהם רושם לעשות את אשר חפץ:
והנה אחר שהקדים זה הודיעם וגלה את אזנם על הכבוד והמורא שהיו חייבין לנהוג עם בוראם יתברך שמו וזה כי לפי שתחלת דברי פי העקר המכוון מדברי השירה הזאת הוא מה שיתחיל ממאמר הליי' תגמלו זאת. הקדים להם ההודעה כי כאשר יקרא בשם ה' יהיו זריזים להכנע ולחרד אל קול הקריאה לתת גודל וכבוד לאלהינו. וביאור הגודל הזה שיתנו לו כמו שאמר הצור תמים פעלו וגו'. ירצה כאשר אקרא לפניכם השם הזה הנכבד והנורא המורה על עוצם גדולתו ושלמיותו בתכלית השלימות עד שלא יתואר בשום חסרון כלל עד שזה מה שיחייב ידיעתו כל הענינים הנמצאים בין עוברים בין הווים ועתידי' מאי זה מין שיהיו לפי שהבלי ידיעה מדבר שיצא אל המציאות או שיצא הוא ודאי חסרון גמור כמו שכתבנו בפרשת העקידה שער כ"א. ולזה חוייב שיובן מזה השם שהוא יתעלה יודע כל הדברים ההווים והעתידים והמון נסתרות לאין תכלית בלי שישאר שום אפשרות למציאותם רק על האופן עצמו שידעם ועם כל זה אנו חייבים לגדלו ולהודות לפניו על יושר דינו וצדקתו במה שהוא מיעד הענין הגדול הזה אשר יסופר בשירה הזאת הכולל כל תלאות האומה הזאת וקורותיה עד סוף כל הדורות וכל יעודי התורה האלהית בפרט על דרך השכר והעונש המונחי' על יסוד חפשיות הבחירה המוחלטת כאשר אמרנו. והשמרו לכם פן יהיה עם לבבכם דבר בליעל לאמר היכן הוא

שלימותו ביושר דינו וצדקתו במה שיעניש אותנו בכל אלה התוכחות והייסורין הרעים אשר יזכרו בשירה הזאת אחר שאין אנו רשאין במעשינו לנטות ימין ושמאל מאשר תגזרהו ידיעתו וכמו שאמרו במדרש ההוא אשר זכרנו ראשונה (ספרי פ' האזינו) עתידה כנסת ישראל שתעמוד לדין לפני המקום ואומרת לפניו רבונו של עולם איני יודעת מי קלקל במי ומי שינה במי אם ישראל קלקלו כו' שכיון שהגידו השמים צדקו ועוצם שלימותו הנה הידיעה השלימה היא בו ית' מחוייבת ועליה אנו סומכים על אמתת חפשיות הבחירה כי לא דבר רק ובטל יוצא מתחת ידו ית' ועם היות שאין דעתנו סובלת חבור שני הענינים האלו ביחד כמו שנתבאר יפה בדברים אשר בשער. והוא עצמו שאמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו' כי צור העולמים תמים פעלו בלי שום מום וחסרון כלל הנה עם זה יש להודות בהכרח שהוא אל אמונה בכל מה שייעדהו מכל אלו הענינים הנופלים תחת אפשרות הבחירה ולא יפול דבר מכל דברו אשר זה יחייב אמתת הידיעה בכל הדברים ההם בלי ספק שהבלי ידיעה ונפילת דבר מדבריו יהיו חסרון גדול. גם יש להודות ולקיים שאין בו עול להטיל עונשין על הדברים המוכרחים כמו שאמרנו והעול או הבלי יושר הוא חסרון גדול ודאי. ואם תאמר איך יתכן זה. הנה באמת זאת היא סגלת הידיעה הזאת שאמרו שהיא ידיעה סגוליית משארת טבע האפשרות והוא עצמו מה שכוון באומרו צדיק וישר הוא כי הוא ית' מודיע מה שחוייב להמשך מפאת הצדק האלהי ועם כל זה הוא מישיר אותם לזרזם להזהר מהם מצד מה שנשארה בחירת' על חפשיותה המוחלטת. ירצה צדיק מצד ייעודו וישר מצד זירוזו. וכמו שאמר טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך (תהילים כ"ה:ח') וכאשר נתבאר בשער ק"א. ובפרשת יתרו שער מ"ג נתבאר מאמר צדיק וישר הוא על אופן אחר קרוב לזה ונאות מאד אל הכוונה שם בדבר המשפט. ואחר שייסד זה אמר. שחת לו לא בניו מומם וגו'. ירצה מעתה התחשבו כי הוא ית' שחת לעמו זה במה שייעד עליו אלו הייעודים הקשים שהם כעין גזירה שאינן יכולין להמלט ממנה עד שתאמרו שאין תמים פעלו אלא שיש מום בפעולותיו שהוא אשר שנה בהם בישראל לא כן כי ודאי הבנים הם מום לעצמם ומידם היתה זאת להם מצד שהם דור עקש ופתלתול כלו[593] כי הנה ייעודיו אלה וידיעתו ית' בהם שירא' לוקחו ממה שעתיד לצאת מפעולותיהם אל המציאות לא מציאותם מידיעתו

[593] כי הנה יעודיו וכו', ר"ל אנו מחויבים להאמין רק שהי"ת יודע כל פעולות אדם הבחיריות העתידות להיות רק בעבור שיצאו אל המציאות אשר לא נסתר מנגד עיניו אבל לא בהפך שיצאו בהכרח בעבור זה אל הפועל בעבור שידע אותם, כי באופן זה לא היו עוד פעולות אדם בחיריות כ"א מוכרחות, ככל הדברים ההכרחיים עפ"י חקי הטבע שלא ישתנו לעולם, ד"מ ירידת האבן הנזרק תמיד למטה, ועליית עשן אש למעלה, אשר הם כן כל ימי העולם רק בעבור שידע ורצה כן הי"ת כבר מתחילה מיום בראו ארץ ושמים, וכל המציאות כלה עם כל חקי הטבע אשר אתה בחוברת.

הייעודים האלה כלל כמו שהיה הענין בדברים ההכרחיים הקיימים שנמשכה מציאותם אל ידיעתו לא ידיעתו אל מציאותם. אמנם איך יהיה זה כשתהיה זאת בחינת הסגולה שאמרו הראשונים שידיעתו יתברך לוקחה ונמשכה ממציאות פעולותיהם מבלי התלות ידיעתו בהם כלל אמנם לפי מה שכתבנו בשער העקידה אין אנו צריכין לזה סגלה נפלאה שהידיעה באלו הדברים האפשריי' לא נתיחסה לו יתע' מצד שהם דברים מישכלים מצד עצמם שהשגתם ישלימו היודע כלל אבל נתיחסה אליו מצד מציאותם כלומר שלא ליחס לו שום חסרון דעת במה שיפול תחת המציאות בין הווה בין עתיד ושלזה לא יפיל עליהם שם ידיעה על דרך האמת אבל העדר סכלות או שלילתו והנה כאשר תגיע זאת השלילה בתואריו מצד מה שיצא אל הפועל מהמעשים האנושיים אין שום גנאי והוא מבואר מאד כמו שכתבנו שם. סוף דבר כי אחר הודיע אותם את כל זה מעתה אין להם להתלונן על כל מה שישיגם מהרע רק מעצמם כמו שאמר הנביא מי זה אמר ותהי וגו' מפי עליון לא תצא וגו' מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו (איכה ג׳:ל״ט) והראוי שנדע שמה שיש מן הדקות והקושי באלו הענינים הוא אשר כוון בו שיבינוהו הכת אשר ייחס אל השמים כמו שאמר ראשונה הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם. אמנם אם הכת הנמשלת לארץ כוון בפשטי הדברים כמו שהן שיש בה צורך הרבה. והנה כאשר תקע להם היתד הזה ההכרחי במקום נאמן והוא מה שנמשך אל מאמר כי שם ה' אקרא וגו' התחיל עתה בכוונת השירה בעצמה וייעוד העתידות כלם והתחיל בזכרון השם הנכבד והנורא שזכר קריאתו. ואמר. הליי' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם וגו'. ירצה אחר שנתקיים בידכם שאתם רשאין במעשיכם ובחירתכם מסורה בידכם לגמרי אין אונס. היתכן כי ליי' תגמלו זה הגמול הרע אשר תכללהו השירה הזאת שאתם עתידין להכעיסו במחשבותיכם ובמעשה ידיכם הנה באמת תחשב זאת לכם לנבלה וכפירה עצומה לא לחכמה שאין דבר שכל שתסכמו עליו כמו שביארנו כבר. ואם כן אין עוד להתחכם ולומר הגזירה אמת. וכבר נודע שזה התואר רצוני נבל יאמר על הכפירה נאמר אמר נבל בלבו אין אלהים (תהילים י״ד:א׳) ואיוב אמר לאשתו על דבר אשר אמרה ברך אלהים ומות כדבר אחת הנבלות תדברי (איוב ב׳:י׳) או שיהיה מן נבל תבול (שמות י״ח:כ״א) והכוונה שסבלו היגיעה והלאות בלמוד ולא עלה תועלת בידם. והוא מה שכוון אנקלום באומרו עמא דקבילו אוריתא ולא חכימו. ואחר שאמר להם כך דרך כלל פי' להם הבחינות שעליהם קרא את שם יי' בפניהם שעליהם באה

התמיהה הליי' תגמלו זאת וגו'.[594] והן ארבעה אשר זכרן באומרו הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך. הא' שהוא הממציא והמהוה כאב את הבן או האומן הבית או הכסא לזה אמר אביך ולפי שכבר יהיה האב מוליד אתה בן או האומן עושה הכלי ולא להם יהי' למקנה לעשות בו כרצונו אמר קנך. שכבר יהיו לו במדרגת העבד לאדוניו או הקונה אותו או הבית שעושה בו כרצונו כי כספו הוא. אבל עדין יחסרו בשהאב והאדון שום אחד מהם לא המציא הדבר ההוא מציאות מוחלט עד שיקרא הוא העוש' רק שהאב נמצא אצל הפעולה ההיא ככלי ביד האומן להכין החמר לקבל הצורה גם לאומנות אצל הפעולות המלאכותיות יקרה כן אצל הצור' הנמצא' בשכל האומן כמו שכתבנו בפרשת פרה אדומה שער ע"ט. ולזה אמר הוא עשך כי הוא באמת העוש' המכוין אל הפועל המיוחד ועושה אותו בעצם וראשונה. ועדין חסר ענין הקיום והעמדה המתמדת אשר יתכן למה שהוא סבה אמיתית לדבר שימצא לו זה הכח המעמיד כמו שנתבאר אצל החכמים והביאו הפילוסוף בסוף המאמר השני באלהיות ועל זה אמר ויכוננך על דרך שאמר כוננת ארץ ותעמוד (תהילים קי"ט:צ') ואל זה הענין כיון ישעיהו באומרו כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וגומר אתה ה' אבינו גאלנו מעולם שמך (ישעיהו ס"ג:ט"ז) והדבר מובן מעצמו. ואחר שזכר משה אדוננו אלו הדברים הארבעה ביאר הכרחיותן ואמר זכור ימות עולם וגו' והכוונה אם תזכור ימות עולם היותם סובבים תמיד על מספר שבעה ימי השבוע בהסכמת כל האומות והלשונות אשר מזה יתאמת כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת תדע בלי ספק כי הוא אביך כי

[594] והן ארבעה וכו', ר"ל כי בעבור ארבע בחינות חייב כל אדם לעבוד את בוראו לכבדו ולשמוע בקולו, הא' בעבור שהוא ית' סיבת היותו כאב שהוא סיבת הוית בנו וכאומן שהוא סיבת הבית אשר בנה, הב' בעבור שהוא קנין השם ית' כעבד שהוא קנין כסף מאדוניו כמאמר הכתוב (יחזקאל י"ח:ד') "הן כל הנפשות לי הנה" ובזה הוא ית' בבחינתו אל כל אדם יתר מהאב, שאין לו משפט הקנין כזה על בניו (עיין ביאורי למעלה תוכן שער צ"ט) כמו שאין להאומן משפט הקנין והאחוזה על הבית אשר בנה לאיש אחר [ורק בבנים קטנים לבד חשב החוקר שהם כעין קניני של האב (עיין מזה למעלה שער מ"ג וביאורי שם שמות דף פ"ד] הג' כי הי"ת עשה והמציא גם את חומר האדם מאין, תחת כי האב הוא רק סבה להכנת חומר בנו הנוצר כבר במעיו מיד הי"ת עפ"י חקי הטבע ממיץ היותר דק והיותר טוב היוצא והנפרד מהמזון אשר יאכל, והד' כי הי"ת אינו לבד סיבת הוית האדם, כ"א גם סיבת קיומו והתמדת ימי חייו עלי ארץ, תחת כי אין ביכולת האב מבלעדי רצון ועזר הי"ת, לקיים את בנו בחיים אף רגע אחד, ועל כל אלה הארבעה רמז גם הכ' באמרו: "הלוא הוא אביך, קנך, הוא עשך, ויכוננך" כי שורש "כונן" יורה על הקיום כמו "כוננת ארץ ותעמוד" ועל כל אלה הביא הכ' גם המופת באמרו "זכור ימות עולם" ר"ל שים על לבך כי כל יושבי תבל מונים ימי השבוע רק עד מספר שבעה, בעביר שיודו ויאמינו כלם בחידוש העולם בששה ימים והשביתה בשביעי (עיין מזה גם בכוזרי מ"א סימן נ"ז,) אשר מכל זה תתברר לך שהוא אביך הממציא אותך "בינו שנות דור ודור" ר"ל כי אז לא תמצאו מי שקדם הויתו להו"ת, כי אם תראו שהוא לבדו קדמון לכל דבר, אשר ע"כ בשם "קונה שמים וארץ" יקרא (בראשית י"ד:י"ט) וגם אתה בן אדם הלוא קנינו הנך, ועל היותו הוא לבדו עושך אשר ברא גם חמרך מאין, שאל אביך ויגדך" ר"ל יגיד לך בעצמו שהוא סיבת היותך רק דרך מקרה והתעסקות לא בדעת ובכונה, אשר ע"כ אינו תלוי ברצונו, כי אם רק ברצון הי"ת לבדו, היות בנו גדול או קטן יפה תואר או משחת מאיש מראהו, גם כאשר תשאל "זקניך ויאמרו לך" כי סבת קיומם והארכת ימיהם על הארץ יותר מזולתם, תלויה רק מרצון ה"ת לבדו, המקיים כחפצו כל איש ואיש זמן רב או מעט עלי ארץ.

הממציא והמהוה סבותיך הוא המציא אותך בלי ספק. ואם תבין בשנות דור ודור לדעת מי הוא זה אשר קדם שטרו לשטרו של יוצר בראשית או שהחזיק בקנינו תחלה תכיר ותרא' כי הוא קנך ואין מערער ומפקפק. ואם תרצה לאמת שהוא לבדו אשר עשאך בעצם וראשונה בכוונה מכוונת הרמוזה אליך ולא אביך זה ילדך שאל אביך ויגדך כי הוא לא כיון בך בעצמך אבל שקרה מקרהו שיצאת אל המציאות ע"י התעסקותו כי אם תשאלהו למה היה בנך יפה או מכוער וכדומה ישיבך כך רצה האל. ועל הרביעי אמר זקניך ויאמרו לך כי הם אשר יעידו ויגידו אליך שאין כח בשום הישרה נמוסית להעמיד ולקיים אותך קיום אמיתי נפשיי כי אם בהישרתו ובהנהגתו אשר עמך אשר בה תוכל לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך ולשבת בעריהם ובבתיהם במעלה וכבוד קיום תמידי אם לא תהרוס מצבך:

[595]ויתכן שרמז בכאן אל ארבעה מיני המופת הראשונים מהי"ג שזכר החכם בהגיונות שמכחם יתברר ויתלבן אמתת כל דבר לפי ענינו. ועל המוחשות אמר זכור ימות עולם כי אין דבר יותר מוחש מהימים אשר לפנינו לברר שהעולם מחודש כמו שאמרנו. ועל המושכלות הראשונות אמר בינו שנות דור ודור וזה כי מושכל ראשון הוא שהכל גדול מהחלק ואם יניחו העולם קדמון הנה על כרחם יודו שחלק הזמן שוה לכלו מפני שחלקי הבלתי בעל תכלית חוייב שיהיו בלתי בעל תכלית וגם כן יתחייב שישוה מספר התנועות המאוחרות אל המהירות והוא מופת חותך על החדוש אצל המדברים כמ"ש הרב המורה פרק ע"ג חלק ראשון ולזה אמר השכילו כמו שכל פשוט אצל שנות דור ודור

[595]ויתכן עתה רוצה לבאר הכ' באופן אחר ותוכן דעתו הוא, כי הנה ידוע כי חכמי ההגיון אמרו (עיין מלות הגיון שער ח') כי יש ד' מיני משפטים אשר לא נצטרך ראייה על אמתתם המבוארת מעצמה, הא' המוחשים ר"ל אותן ההשגות אשר אמתתם נכיר ונרגיש ע"י חושנו, כידיעתנו ד"מ שדבר זה אשר נראה, מראהו שחור או לבן, הב' המושכלות הראשונות הנודעות לכל אדם הבריא בשכלו בעבור שהן מוטבעות בקרבו מיום עמדו על דעתו, כידיעתנו ד"מ שהכל גדול מן החלק ממנו, הג' המקובלות לנו מאבותינו אשר עדותם נאמנה לנו מאוד, כי ידיעתנו ד"מ עפ"י סיפורי אבותנו הנאמנים לנו, כי אומתנו הישראלית היתה יושבת זמן רב בארץ שלוה ושקטה ומוצלחת בעושר ונכסים, עד שגורשו משם ביד חזקה בשנת רנ"ב לאלף הששי, הד' המפורסמות ד"מ "היות גילוי הערוה דבר מגונה" הוא מפורסם אצל כל בני אדם בעלי מדע והשכל, אבל "היות גילוי הראש לפני מלך ושר או איש נכבד דבר מגונה" מפירסם רק אצל בני קדם, כמו שכיסוי הראש בפני מלך ושרים מגונה אצל יושבי אייראפא, ומעתה יאמר הרב ז"ל כי היות הי"ת הבורא והממציא כל, הוא "אמת מוחש" אחרי שאנו רואים ושומעים כל בני אדם מונים ימי השבוע רק עד שבעה להורות בזה על חידוש העולם מאת הי"ת בששה ימים והשביתה בשביעי, ועליו רומז מאה"כ "זכור ימות עולם," והוא אמת גם מצד המושכל הראשון, כי אלו היה העולם קדמון היה ג"כ בלי תכלית וא"כ היה חלק זמן היותו, ד"מ משנת תר"ח עד בלי תכלית ג"כ מספר בלי תכלית, השוה אל כל זמן היותו שהוא מעולם בלי תכלית, עד עולם בלי תכלית, והיה לפ"ז החלק שוה אל הכל, מה שהוא מתנגד אל המושכל הראשון שהבאנו למעלה שהכל גדול מהחלק ממנו (עיין מזה גם בחובות הלבבות שער היחוד פרק ה' ד"ה וברור ההקדמה השניה,) וע"ז רומז מאה"כ "בינו שנות דור ודור" והוא גם אמת מקובל, כי גם מאבותיהם הקדושים היתה להם קבלה איש מפי איש עד אדה"ר, כי בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ועליו רומז מאה"כ "שאל אביך ויגדך" ואמת זה היה מפורסם בימי משה בין כל זקני האומה הישראלית ונכבדיה, ועליו רומז מאה"כ "זקיניך ויאמרו לך".

ותדעו האמת. ועל המקובלות אמר שאל אביך ויגדך. ועל המפורסמות זקניך ויאמרו לך שעל כל פנים אין להביא ראי' בהם רק מזקני הדור ומבניהם. ואיך שיהי' היתה הכוונה לברר להם איך הוא יתעל' אביהם האמתי והעצמי בכל תנאיו. ואמנם הסכים בזה התואר רצוני בשהוא אביהם העצמיי ואשר יושלמו בו כל התנאים הנזכרים להורות על ענין ההשגחה אשר תבא ממנו יתע' עליהם היותה היותר שלימה ובכוונה אליהם בעצם וראשונ' לא מצד מה שימשך מהסדור הכולל הטבעי הנוהג כפי מנהגו מבלי שום כוונה אל המונהגים אלא כמו השגחת האב על בניו שהיא בהשקפה אליהם בעצם וראשונה. וכמו שאמר במדרש בפרשת ואתחנן ואיתיה נמי בסנהדרין (ק"א.) כשחלה רבן יוחנן בן זכאי נכנסו חכמים אצלו ואלו הן ר' טרפון ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא נענה ר' טרפון ואמר רבינו טוב אתה לישראל מטפה של גשמים שטפה של גשמים בעולם הזה ואתה בע"הז ובעולם הבא. נענה ר' יהושע ואמר רבינו טוב אתה לישראל מגלגל חמה שגלגל חמה בע"הז ואתה בע"הז ובעולם הבא נענה ר' אלעזר בן עזריה ואמר טוב אתה לישראל מאב ואם שאלו אב ואם בע"הז ואתה בע"הז ובבא. נענה ר' עקיבא אמר חביבין יסורין כו'. [596]הלא תרא' שטפה של גשמים תועלתה טבעית אינה מלאכותיית ויורה שיגיע מתועלת המלמד בשהוא יהיה לו התחלה וסבה בעבורה יתנועע האדם אל שלימותו והוא מה שכוונו בכאן משה כשאמר יערוף כמטר לקחי וגו' אלא שדקדק בפרטי תועלותיו ור' יהושע אמר כי לא זו בלבד תמצא אל החכם אבל שהוא ג"כ המניע אותם בתנוע' חזקה מספקת אל שיוציאו כחם זה אל הפועל כגלגל חמה זה שמניע היסודות ומכינם לקבל הצורות כמאמר החכם האדם יולידהו האדם והשמש. אמנם ר' אלעזר בן עזריה הוסיף ואמר שאין שלמות החכם המלמד חכמה ודעת את העם דומה אל השלמות המגיע בהויות מהנעת השמש לפי שהנעת השמש אותם

[596]הלא תראה וכו'. הנה בשם "סיבה טבעית" יקרא אותו הדבר אשר יסבב כי יבוא ויהיה מאליו על ידו דבר אחר המסובב ממנו עפ"י חקי הטבע. כצמיחת הזרע בשדה אשר כולה משקה, אשר תעשה מאיליה מבלי שום הכרחה לזה מהמים הנבלעים בתוכה, ובשם "סיבה מלאכותית" תקרא ד"מ מלאכת חרש עצים אשר יכריח בפעולתו את גלמי העץ אשר בידו לקבל צורת השלחן, הכסא או שאר צורה שירצה ועפי"ז תבין דבריו כי ר"ט דמה את החכם המלמד דעת לזולתו רק לטיפה של גשמים אשר היא סיבה טבעית לצמיחת הזרע והתבואה, כי גם החכם מסבב שיקנו תלמידיו חכמה והכשר דעת, ור' יושע הוסיף בשבחו באמרו שהוא דומה לגלגל חמה אשר יניע בכחו ותנועתו את ד' היסודות, ויכריחם לקבל צורות שונות, כמו שאמר החוקר שסיבות הוית נוף האדם עפ"י ה' הן "האדם" ר"ל האב המוליד אותו "והשמש" המכין את חמרו, כן יכריח גם החכם את תלמידיו לחשוב גם הם מעצמם מחשבות ודעות שונות, וראב"ע הפליג עוד יותר בשבחו, באמרו שלא לבד ידמה אל השמש, אשר, אף אם נאמר כדעת הקדמונים שיש לה נפש משכלת, בכל זאת אין לה כונה מיוחדת בפועולותיה אל האישים הפרטיים המקבלים אותן, אבל החכם דומה בהשקפתו הפרטית על כל אחד מתלמדיו, לאב ואם המשקיפים בגידולם וחנוכם על כל אחד מבניהם בעין השגחתם הפרטית, ושלשת חכמים אלה שוים בזה, כי יש יתרון ומעלה לפעולת החכם מפעולת כל אחד משלשה אלה, כי כולם פועלים רק בעוה"ז ר"ל בבחינה גופנית, והחכם פועל לעוה"ב ר"ל בבחינה שכלית ומוסרית,

אינה בכוונה כמו שאמר החכם בסוף המאמר השני מאלהיות אמר והוא שהאור יחוייב מעצמות השמש בטבע גמור מבלי שיהיה לשמש ידיעה וספור בהנעתו והוא מסכים בזה למה שאמר בספר ההפלה שאינו ברור שהם חיים משכילים ואף כי ישכיל וידע לא יהיה לו רק כוונה כוללת אמנם הכוונה אל החכם היא אל הענינים החלקיים והפרטיים ואל שלמות כל אחד ואחד מהמקבלים כהשקפת האב והאם על הבנים שאוהבים אותם בכל פרטיה' ופרטי פרטיהם ואל זה הענין בעצמו כוון בכאן באומרו הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך אלא שהפליג בהבדל הגדול אשר בין הכרתו והשקפתו בזה מכל שאר האבות על דרך שנתבאר. רבי עקיבא פנה אל ענין אחר שאינו מענין הראשונים ולא מדרכם ומבואר הוא שהתועלות המגיעות ממנו יראה הם מועילות לעולם הזה והבא ק"ו מהמלמד השלם ההוא ע"ה.

הנה אחר שזכר כל זה על זה האופן התחיל לספר להם ולשום בפניהם הדברי' העקריים שיש להם לזכור תמיד שעליהם אמר על דרך הפשע המפורסם זכור ימות עולם בהנחל עליון גוים וגו'. וזה כי בתחלה בהנחל עליון גוים איש ארצו ובהפרידו בני אדם למשפחות ולממלכות כמו שאמר נפרדו איי הגוים בארצותם וגומר. מאז הציב גבולות עמים למספר בני ישראל והכוונה שהיו מספר האומות שבעים כמספר שבעים נפש שהיו בני ישראל כשירדו למצרים והיו ראוי שיחלק לו ברבים ויבחרם לחלקו ולא עשה לך כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו וכמו שאמר לא מרובכם מכל העמים וגומר כי אתם המעט (דברים ז׳:ז׳-ח׳) ואין מעטיות גדול מזה והוא היות מספר העמים כמספר האישים. ואחר הזכיר ענין בחירתם והחסדים אשר עשה עמהם כאשר לקחם לחלקו ואמר ימצאהו בארץ מדבר וגומר והנה חז"ל (ספרי פ' האזינו) דרשוהו על יוצאי מצרים שהוליכם במדבר השמם ההוא הגדול והנורא ארבעים שנה אשר בו הקיפם ענני כבוד והשכילם בתורה ומצות ועוד אמרו (ספרי שם) יסובבנהו בזקנים יבוננהו בנביאים יצרנהו מהמזיקין. והנכון בעיני שיכוין באומרו ימצאהו בארץ מדבר לתת טעם לתחלת בחירתו אותם לחלקו אחר שכבר נמסרו לחלק השרים המושלים בעולם בכלל מימות אבותיהם הקדמונים והוא אשר כתבנוהו במאמר והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ בשער מ"ד דרוש משם. [597]וכבר אמרו חז"ל (ב"ר פ' כ"ט) שלש מציאות מצא הקב"ה בעולם אחת ומצאת את לבבו נאמן לפניך וגומר. (נחמי' ט') כמו שביארנוהו בפרשת מילה שער י"ח ואמר שמצאו בארץ מדבר לפי שהיה אחר היאוש כמדבר הזה שאין אדם מבקש מציאה שם וכמו שאמ' כענבי' במדבר מצאתי ישראל (הושע

[597]וכבר חז"ל וכו' עיין ביאורי למעלה שער י"ח בראשית דף קכ"ט ע"א.

ט':י') ובתוהו ילול ישימון שהיה הדור ההוא פרוץ ושמם מכל שלמות. יסובבנהו כמו שאמר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען (יהושע כ"ד:ג') יבוננהו שלמדהו אורח משפט שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגומר (בראשית י"ח:י"ט.) יצרנהו כאישון עינו שנאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך וגו' (שם ט"ו) וכן נאמר לא הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים אל תגעו במשיחי וגו' (תלי' ק"ה) ובספרי ימצאהו בארץ מדבר זה אברהם משל למלך וכו' יסובבנהו כענין שנאמר ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו'. יבוננהו עד שלא בא אברהם כביכול לא היה הקב"ה מלך וכו'. יצרנהו כאישון עינו אפילו בקש מאברהם אבינו גלגל עינו וכו'. והנה עכ"פ זאת היא תחלת האהבה ועקרה אשר לסבתה בחר באומה הנבחרת לעשות להם שם תפארת מכל העמים אשר על פני האדמה ואם לפעמים "יסרם או יוכיחם בשבט אנשים ובנגעי בני אדם לא יהי' רק לטובתם ללמדם להועיל ולהדריכם בדרך ילכו בה לאור באור החיים והוא מה שכוונו באומרו כנשר יעיר קנו וגומר. והוא שמנער את קנו להשליכו ארצה כדי שיתלמד אל התעופפות אבל בתכלית החריצות שלא יוזק בנפילה לארץ כי על כן יקדים לקבלו ולישא אותו על כנפיו כמו שכתבנו ראשונה כמו שהיה הענין בשלוח אותם למצרים על ידי גלגוליהם לצרפם שם וטרם יחמץ בצקם מיהר לפרוש עליהם כנפי רחמנותו וישא אותם על כנפי נשרים והביא אותם אליו וכן הוא הענין בכל שאר התלאות והגליות. ה' בדד ינחנו וגומר כי הנה שם בכל אשר הלכו במדבר באהבתו ובחמלתו הוא נהלם כמו שאמר וה' הולך לפניהם יומם וגומר (שמות י"ג:כ"א) וכל מסעיהם היו על פיו כמ"ש על פי ה' ינחנו ועל פי ה' יסעו (במדבר ט':כ') ואין עמו אל נכר שלא נשתתפה להם במסעיהם שום כוונה נכרית כדרך שאר האומות אשר אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו לעונן ולנחש על פי ממשלות הככבים ושאר הענינים כמו שכתבנו בפרשת דגלים שער ע"ב. ומשם רוממם וגדלם והדריכם על במות שונאיהם ואמר ירכיבהו על במותי ארץ ויאכל תנובות שדי וגו' חמאת בקר וחלב צאן וגו' בכל זה ירמוז אל הארץ הטוב' ההיא ומיטב פירותיה ואל עושר המלכים והשרים אשר בה ואל תפלת האויבים ושפוך דמם לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו וכל זה מה שכלל באומרו למעלה כי אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי ואכל ושבע ודשן. ומעתה נעתק למה שאמר ופנה אל אלהים אחרים וגומר ואמר וישמן ישורון ויבעט וגו'. ושיעור הכתוב הנה כאשר נועד ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים ונאצוני. כן היה כי וישמן ישורון ויבעט ואין להכחיש זה כי הענין התחיל ממך עם ה' אשר אתה פה עומד היום לפני ה' כי אתה שמנת עבית כשית והכעסת הרבה לפניו ואחר הזקנים שהאריכו ימים לפניו נגמר הענין כלו כי אז

חטא ישראל ויטוש אלוה עשהו וגומר כי בימי המלכים המכעיסים אשר זכרנום ראשונ' נשלמה הנבלה להחזיק בכל מיני גילולי העבודות הזרות כמוזכר בכל דברי הנביאים ובפרט הזכיר הנבלה העצומה הזאת יחזקאל הנביא שהובא ירושלימ' במראות אלהים והראהו לו שם תועבות גדולות ונאצות וראה בפתח שער הפנימית הפונה צפונה מושב סמל הקנאה המקנה ושוב מצפון לשער המזרח סמל הקנאה הזה בביאה ונאמר ועוד תשוב תראה תועבות גדולות ואחתר בקיר ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מחוקה על הקיר ושבעים איש וגומר. ועוד תועבות גדולות וגו'. והנה שם הנשים יושבות מבכות את התמוז (יחזקאל ח':י"ד) וכבר הודיע הרב המורה ענינו בפ' כ"ט חלק ג' שהיה כומר ונביא לע"א וקורא הדורות לעבוד השמש והירח ושאר הככבים והרגו מלך אחד ממלכי האומות במית' משונה והנמשכים אחריו אמרו שצלמי הככבים כלם נתחברו בהיכל צלם השמש לספוד אותו מספד מר והיה הבכי ההוא לחק לכל עובדיו ביום ראשון לתמוז כו' והנה בנות ישראל העדינות נשתתפו עמם בבכייתם להשלים מיני התועבות ושם נזכר עוד תשוב תראה תועבות גדולות מאלה ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית והנה פתח היכל ה' בין האולם והמזבח כעשרים וחמשה איש אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחויתם קדמה לשמש (שם) והנה באמת נשלם בזה מ"ש וינבל צור ישועתו. [598]והענין אשר בעבורו נאמר שהאחרונות חמורות וגדולות מהראשונות לדעתי הוא בעבור שבראשונה לא היו מכוונים רק לשום שתוף בעבודתם כמי שמקדים דורון לעבד במקום רבו ולזה שמו הסמל אצל המזבח בביאה. אבל במראה השנית כבר היה לכל אחד צלמו מתוקה והם תולין עצמן בהם כעבד שנעשה פרנס ופטרון על בית אדוניו ונעזב הוא ממנו כי על כן נאמר שם כי הם אומרים אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ. אמנם בשלישית בבכיית התמוז יורו ג"כ שעזב ג"כ את השמים וכסיליהם והם המושלים והשליטים מעצמם כי על כן היה להם התמרור עצום על כומר השמש האלוה הגדול אבל עדין לא כפרו בעקר עד המראה הד' כי בנבלה ההיא נתפקרו בכפירה עצומה וכחשו בה' ויאמרו לא הוא שא"א להודות מציאותו ועשות את דבר הנבלה הזאת אשר עליה יאות מאמר וינבל צור ישועתו. והנה עם היות שנמצאו להם עבודות רבות פרטיות הנה כלל משה בכאן מספרם בחמשה האישים אשר זכרנום ראשונה יקניאוהו בזרים בתועבות יכעיסוהו יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם סוף דבר כי צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך. ועל המספר הזה אמר שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו וינבל צור ישועתו והוא

[598]והענין אשר בעבורו וכו' להבין דבריו אלה יותר עיין חזות קשה שער ז' וביאורי שם.

אחר שזכר מה שכללו במאמר ופנה אל אלהים אחרים ונאצוני וגו' ובמה שאמר וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ וגו' ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו נעתק למה שסמך שם וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות. ואמר וירא יי' וינאץ מכעס בניו ובנותיו ויאמר אסתירה וגו' הם קנאוני וגו' כי אש קדחה וגו' מזי רעב וגו' מחוץ תשכל וגו' [599]כלל בזה כל מיני הצרות ושפטיו הרעים אשר שלח בהם חרב ורעב וחיה רעה ודבר אשר גם כן הזכירם יחזקאל בנבואותיו שהם הפסד והשחתת הד' יסודות אשר כל ההווים חיי' בהם כי חרב בא לעולם מתולדת האש ותגבורת עשנו העולה באף האויבים להעלות חמה ולנקם נקם כמו שאמר ובקנאתי באש עברתי וגו' (יחזקאל ל"ח:י"ט). ורעב מחסרון היסוד המימיי שהמזונות גדלות ממנו והיושב והבצורת גוברים וחיה רעה מהפסד ורוע מזג ביסוד העפריי כי הוא מקום בריאתם שנאמר תוצא הארץ נפש חיה בהמה ורמש וחיתו ארץ (בראשית א':כ"ד) ודבר מעפוש מאויר כי נכונו ללצים שפטים מארבעת רבעיהם כי נתחייבו כלייה ביד פשעם רק אמר שחדל מכלותם לסבה שזכר כאומרו לולי כעס אויב אגור ונו' ירא' לולי שאני מתירא ממה שיכעיסני האויב על פני כשיתנכרו הצרים אותם ליחס לעצמם הגבורה שאינה בהם ולא עוד אלא שלא ישתתפו עמם כח גבורה של מעלה כלל אבל יאמרו ידינו רמה ולא יי' פעל כל זאת. וביאר פרסום שבושם וסכלותם בזה ואמר כי גוי אובד עצות המה וגומר לו חכמו וגו' איכה ירדוף וגומר אם לא כי צורם וגו' והדבר הזה הוא נקלה ונקל מאד לדעתו אלא שהוא גוי אובד עצות ולא ידע וכסיל לא יבין את זאת. ועל כל פנים היה להם להתבונן בזה כי הם ידעו והכירו ראשונה בכל המעשים אשר נעשו לנו בהיותנו על מעמדנו כי לא כצורנו צורם וכל אלהי הגוים וכל מלכותם לא יערכו נגדו והאויבים פלילים ועדים בדבר. אמנם אנקלוס [600]ליראת מלת

[599]כלל בזה וכו' ר"ל כי ארבעה שפטים רעים יש אשר יביאם הי"ת לפעמים על בני אדם להענישם מזה על עונם, חרב, ורעב, חיה רעה ודבר, וכל אחד מאלה מסובב לדעת הרב ז"ל מהפסד אחד הד' היסודות, כי מתגבורת יסוד האש, וחום הטבע והדם בבני אדם, תעלה חמתם באפם ורבה המשטמה בינותם עד כי תהיה חרב איש באחיו. כאשר נראה בעונותינו כעת בקצת המדינות באייראפא, כי אחרי אשר שכנו מלפנים עמים שונים זה רבות בשנים שלוים ושקטים יחד, נמסך עתה רוח עועים בקרבם עד כי נלחמו איש באחיו, ועיר בעיר, וגוי אל גוי ישא חרב לשפוך דם נקיים באכזריות חמה, ובהפסד יסוד המים תיבש הארץ ולא תוסיף תת כחה ותבואתה עוד, והיה רעב בארץ, ומהפסד יסוד העפר תרבה חית השדה וזוחלי ארץ הארסיים, אשר בריאתם מהאדמה, ומהפסד יסוד האויר, ועפושו יולד הדבר ושאר החלאים, ועל כל אלה רמז פה הכ' "מזי רעב" [כי כפי הנרא' שם "רשף" כינו' לאויר כמו "ובני רשף יגביהו עוף" (איוב ה':ז') ר"ל העופות, ואף כי לאויר הנפסד והמעופש או אל החולי המסובב ממנו כמו ומקניהם לרשפים (תהילים ע"ח:מ"ח) שהוא כמו ומקניהם לדבר, וע"כ הוא סמוך פה לקטב מרירי המורה ג"כ על הדבר (עיין ביאור לכהה"ש פה.]

[600]ליראת מלת אגור וכו' ר"ל כי לא רצה לפרש מלת "אגור" כמשמעה כי אז תיותס אל הי"ת הנעלה מכל התפעליות נפשית, הרגש הירא' והתפעליות הפחד מזולתו חלילה, ע"כ תרגמו מלשון קיבוץ ואסיפ' "אלופון רגזא דסנאה כניש" כי שרש "אגר" יורה על הקיבוץ כמו "אגרה בקציר מאכלה (משלי ו':ח')".

אגור תרגם אלופון רוגזא דסאנאה כנים והטעם אחד. והוא שעמד לנו בעגל ובמרגלים רצוני הקנאה אל חלול כבודו חס ושלום כמ"ש למה יאמרו מצרים כו' (שמות ל"ב:י"ב) מבלתי יכולת יי' וגו' (במדבר י"ד:ט"ז) והוא מה שאמרו בברית תורת כהנים באומרו וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם וגומר כמו שכתבנו שם בשער ע':

בספרי לו חכמו וגו' איכה ירדוף וגו' ר' דרשו כלפי ישראל ר' יהודה דרשו כלפי אומות עכ"ום והנה באמת ריהטיה דקרא כרבי יהודה וכמו שביארנו ואין לספק ואחר שזכר סכלות הגוי ההוא ושבוש אנשיה לבלתי תת לב לכל הגדולות והנוראות אשר ראו עיניהם בהיות אלוה עלי אהלם זכר רשעתם וקלקול מעשיהם עד שאין להם לחשוב כי בכח מעשיהם באו עד הנה וכמו שנתפארו מזה שתי המשפחות המפורסמות אשר גליות ישראל נפוצים ביניהם על דרך שאמר סנחריב עתה המבלעדי יי' עליתי וגו' (מלכים ב י"ח:כ"ה) זאת לא זאת: כי מגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה וגו'. ירצה אם המצא תמצא בידם מאומה ממעשים שיראו לחוץ נאותים ומתיחסים על עץ הגפן מבין שאר העצים הנה באמת כשיוטעמו ימצא כי מגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה שהיה העקוב למישור כמו שכתבנו שם שער כ' וכן אשר יחשב להם לענבים הם ענבי ראש ואשכלות מרורות[601] וכבר כתבנו בפרשת נזיר שער ע"ג שהענבים לחים ויבשים במדרגת היין הם כמו המחשבות הרחוקות והקרובות במדרגת המעשים. ולזה זכר האשכלות והענבים על רוע מחשבותיהם וקלקולן. אמנם על המעשים עצמם אמר חמת תנינים יינם וראש פתנים אכזר כי כל מעשיהם לפני לאכזריות חמה ושטף אף וחמה חושבים כי אין רע אחר שאני יושב ודומם כל הזמן הרב שעמדו על תלן ובאמת הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי שלא יצא משם בלא דעתי. ופירש צורך השמירה והחתימה ואמר לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו והכוונה כי מעת שהתחיל רגלם להתמוטט לא יאחר יום אידם ומהרה יבאו למו עתידות אלו שאני מיעד הנקמה והשלום בהם וזה עצמו אות באות אשר נבא ישעיהו בסוף דברי נחמותיו בפרשת נדרשתי ללא שאלו וגומר החותמת הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם (ישעיהו ס"ה:ו') וכבר פירשתיה על נכון בסוף ביום השמיני שער ס' דרוש משם ותראה כי הוא עצמו מה שנאמר הנה כי מגפן סדום גפנם עד לי נקם ושלם. כי ידין ה' עמו. ירצה והטעם שעזב ה' את עמו כל הזמן ההוא תחת ידם הוא כי יעשה ה' דין בעמו מכל אשר הרעו לפניו כי ודאי צריך מירוק רק כפי רשעתם. והוא ממש מה שאמר שם ישעיהו (שם) עונתיכם ועונת אבותיכם יחדו אמר ה' אשר קטרו על ההרים ועל הגבעות חרפוני ומדתי

[601] וכבר כתבנו וכו' (עיין ביאורי שם במדבר דף י"ח ע"א).

פעלתם ראשונה אל חיקם והכוונה כי בראשונה ישלם להם כפעלם על ידם ואחר יקח נקמתו מהגוים ההמה כאשר פירשנו שם אמנם אחר גמר דין זה הנה הוא ית' על עבדיו יתנחם מכל אשר קבלו מהרע וזה יהיה כאשר יראה כי אזלת יד עמו ואפס עצור ועזוב באהלם ויאמרו הגוים עליהם אי אלהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרוכם וגו' על דרך שאמרה אותה מומרת ממשמרת בלגה כשטפחה בסנדלה על המזבח ואמר' לוקוס עד מתי אתה מכלה ממונו של ישראל ואי אתה עומד להם בצרתם כדאיתא בסוף סוכה (נ"ו:) ופירוש לוקוס זאב. והנה כאשר יחליטו הגוים המאמר הזה על האופן הנזכר הוא העד המיועד שיעשה השם למען שמו הגדול כי איך יחל ותהיה תשובתו להם ע"פ דבריהם ראו עתה כי אני אני הוא האוכל חלב זבחימו והשותה יין נסיכם אמנם אין רבוי אלהים עמדי כמו שאמר אי אלהימו אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרוכם וכמו שאמר זבח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו (שמות כ"ב:י"ט) אני אמית מכם מה שאמית ואחיה מה שאחיה ומחץ מכת עמי אשר מחצתי אני ארפא ואין מידי מציל מעשות כל אלה כי אשא אל שמים ידי וגו' אם שנותי ברק חרבי וגו' והכוונה שאפילו יעזרו אותם מערכות השמים וכל צבאם לא יועילו למו כי אשא ידי אליהם ואבטל כל ממשלתם כי אמרתי חי אנכי לעולם אם שנותי ברק וגו' אשכיר חצי וגו' והנה באמת שבועה זאת היא חמורה ומבוארת מבלי שום כנוי ושמירת הכבוד הנהוג בשבועות האלה כדי שלא לתלות קללה בנשבע אמר כה יעשה אנהים לאויבי דוד וגו' (שמואל א כ"ה:כ"ב) אמר במרגלים ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ וגו' אם יראו את הארץ וגו' (במדבר י"ד:כ"א) בפשוטן של דברים הפך הכוונה על דרך הכנוי כמו שהוא מבואר וכן בכל השבועות אמנם בכאן לא נשמר דבר מזה [602]אלא שתלה החיות במעשה חי אנכי לעולם אם שנותי ברק חרבי עד מראש פרעות אויב ומכלל הן אתה שומע חומרת השבועה ועשה זה בחסדו ובחכמתו העצומה כי במקום שחב לאחרים בענין גדול כזה ובהמשך זמן רב אין חולקין כבוד בדבור אשר בו יחלש כח השבועה אלא שידעו הדורות האחרונים כי השבועה גדולה לאלהינו. ומעתה יאמר בגוים הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום וגו' ירצה כמו שבאו ורננו הגוים עד הנה בעמל ישראל יבאו עכשיו וירנינו את עמו זה במה שיקום מהם דם עבדיו הנהרגים על ידם על

[602]אלא שתלה החיות וכו' (עיין ביאורי למעלה שער מ"ח שמות דף קל"ז ע"א) ור"ל שענין השבוע' למעלה במרגלים כן הוא, אני חי רק אם ימלא כבודי את כל הארץ, ר"ל אם אראה פעולותי האלהיות בארץ, וכן פה הכונה אני חי לעולם רק אם שנותי ברק חרבי ומכלל הן אתה שומע הלאו, שהוא העדר החיות אשר ייוחס חלילה אל הי"ת, אם לא יראה פעולת כבודו בארץ, ולא יקח נקמתו ממשנאיו, ובעבור חומר השבוע' הזאת ולמען חזק רושם פעולתה בלב השומעים אמר אותה פה בלי כינו הפך ממה שנראה בדוד, כי יען שלא רצה לקלל עצמו גם על תנאי, אמר רק דרך כינוי "כה יעשה ה' (ר"ל רעה) לאויבי דוד ולא אמר לדוד" כמו שהית' כונת שבועתו באמת.

קדושת שמו ונקם ישיב לצריו על כל רעתם אשר הרעו אותם כי שלם עונם ואז וכפר עמו ואדמתו כי חטא הארץ אשר עליו היא יושבת ושוממה כל זה הזמן הארוך אינו רק חטא העם אשר חטאו עליה וכאשר יכופר חטא העם הנה העם עצמו יכפר בעד הארץ ויהיה הכל מכופר ושב אל קדמותו ומכונתו ויהיה עם זה סוף הפסוק הפוך בראשו והוא פירוש נכון הנה שנתבארה השירה הזאת יפה בהמשך כונותיה אל מה שייעדו תחלה בה מהיות כל הקורות אותנו בכל המשך הזמנים הרבים שעברו מראש ועד סוף הכל צפוי וגלוי לפניו ית' ולא עוד אלא מכוון ממנו להביאני על פי דרכנו אל תכלית הנסיונות אשר בהם ימול לבבנו הערל ונקום ונחיה לפניו מבלי נפול עיד אל החטאים והמרדים שהיו רגילין בהם וכמו שאמר הנביא (ירמיהו נ׳:כ׳) בימים ההמה ובעת ההיא נאם ה' יבקש את עין ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה וכמו שאמר כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי וגו' כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך (ישעיהו נ"ד:ט'-י') כי אין קיום שבועה כמו שיהיה בהסכמת הטבע כאשר כתבנו זה בשער צ"ט ובשאר מקומות אשר זה מה שיחייב אמתת ההבטחות האלו בלי שום פקפוק כלל. ומה נמלצי דברי הרמב"ן ז"ל שכתב זה לשונו ואלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים שהגיד מראשית כן היו ראויין להאמינה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה לא נפל דבר אחד אף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדבר האלהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו ע"כ. וכל שכן במה ששנה ושלש בפרשת כי תוליד ובפרשת התשובה כמו שכתבנו בשער פ"ח ובשער ק' כי כל זה מה שמקיים שאין הדבר תלוי רק בשיעשה הגלות רושם בלבנו כמו שעושה בכבודנו ובממוננו כלומר שהדבר כלו תלוי במה שנאמר או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם (ויקרא כ"ו:מ"א). ולזה אחר שסיים את כל דברי השירה הזאת וידבר אותה באזני העם הוא והושע בן נון הוסיף לזרזם ייאמר אליהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום וגו' כי לא דבר רק הוא מכם וגו'. והכוונה שישימו לבבם אל הייעוד הנפלא הזה ויציו על דבריו לבניהם אחריהם באופן שיהא הייעוד הזה להם סבה לשמור ולעשית את כל דברי התורה הזאת בבללה לא ח"ו שתקחו ממנו השליח העולה על לב הסכלים שזכרנו ראשונה האומרים אם הייעוד הוא מוכרח שמירת המצות הוא דבר רק ולבטלה שאינו כן כי לא דבר רק הוא מכם ומעצמיותיכם כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה וגו'. כי זהו מה שהוכיח הש"י לכם בכל המאמרים הללו מדברי השירה הזאת והעדתה וכתיבתה כמו שאמרנו כי בכל זה נתקיים לפניכם שהייעוד הזה כלו לקוח מהנמשך מבחירתכם אשר לא נעלם ממנו יתעלה ואין בחירתכם כלל מוכרחת מפני

ידיעתו וזהו סוד הענין ואמתתו כמו שנתבאר והנה הוא פירוש הגון ומסכים לכל מה שכתבנו בזה. אמנם בפרשת בראשית שער ז' דברנו בזה הכתוב כוונה נכבדת קרובה אליה ומצאת כי תדרשנו. ובפרשת מי מריבה שער פ' פירשנו מה שהיה בידנו על מאמר ומות בהר אשר אתה עולה שמה והאסף וגו' על אשר מעלתם בי וגו' ושאר הלשונות אשר נאמרו על זה החטא לא האמנתם לא קדשתם ומריתם כי היו בחינות העונשים כפי הבחינות אשר נמצאו באותו חטא והוא דבר הגון שים עיניך עליו אם תרצה:

והנה עם זה נשלמה כוונתינו בענין זה החלק שהיא להעמיד ולקיים את אשר הנחנו ראשונה כי סוף כל המעשים האלה אף כי יחטא ואשם העם הזה הוא לשוב אליו יתעלה והוא בחסדו ואמונתו יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו והיה זה בדרך נכונה מאד כפשט הכתובים החמורים הבאים בפרשה הייחוד המיוחד הזה ובצירוף דרושים הגונים מסכימים אל הענינים ודי בזה לכוונתינו:

שער קד

פרק א

יבאר כי ברבות הטובה על השלמים כן ירבה וכן יפרוץ על זולתה ושעת המיתה היא מסוגלת.

בספרי וזאת הברכה זאת מוסף על הברכה ראשונה שברכן יעקב אביהם (בראשית מ"ט:כ"ח) וזאת אשר דבר להם יעקב אביהם ויברך אותם מצינו למדים שממקום שסיים יעקב אבינו לברך את ישראל משם התחיל משה וברכן שנאמר וזאת הברכה.

[603] תוכן דברי הרב ז"ל הוא, הנה ידוע, כי כאשר ירביון קניני האדם הזמניים, או שלימותו המוסרית יותר מדי מחסורו והמצטרך לו לבדו, יוכל אז להשפיע מהם גם לזולתו מבני אדם רב או מעט, לפי גודל שלימותו ההיא או רוב קניניו ההם, ד"מ איש עשיר אשר יש לו עושר ונכסים יותר מדי מחסורו, יוכל לתת מהונו זה גם לאיש אחר, ואם יש לו הון רב ועושר גדול, יוכל גם להעשיר את זולתו, ואם עוד כביר מזה מצאה ידו, יוכל להעשיר כמה אנשים מאוהביו ומיודעיו, כמו שהוא גם בבאר מים, כי מדי ימלא חללו מהמעיין הנובע בתוכו, יפוצו מימיו גם החוצה וכאשר יגברו עוד, ילכו על כל גדותיו ויהיו לנחל או לנהר רחב ידים, וכן הוא גם במעלת החכמ' אשר היא שלימות מוסרית כי יש אדם אשר תועיל חכמתו ותבונתו אשר קנה רק לעצמו, ואין לזרים חלק עמו, ויש אשר תרבה חכמתו יותר עד אשר יפוצו מעינותיה החוצה ללמד ולהורות גם את זולתו מבני אדם, כי הרגש נפשו והתפעליות לבו תכריחנה אותו לבלתי סגור חכמתו ותורתו בתוך מעיו, כיאם לבשר אותן בקהל רב, לתועלת אחרים, וכן הענין גם בנביאים ואנשי הרוח, כי יש נביא אשר יושפע עליו שפע נבואתו ממרומים, רק להועיל לו להנחותו בדרך הישר' והנכוחה, ויש אשר כנוח עליו הרוח יאלצהו גם כן לקרוא לבני אדם, ולהורות גם אותם את הדרך הישרה אשר ילכו בה, (עיין מכל זה במ"נ חלק שני פרק ל"ז) וכן הוא גם בבחינת השכלים העליונים כי כפי גודל מעלת כל אחד ואחד מהם, כן יגדל גם כמות השפע אשר יושפע מהם על התחתונים ממנו במדרגת ההשכלה. והנה ידוע ג"כ כי כאשר יקרבו ימי השלימים למות, ויתמעט לאט לאט כח גופם החמרי, כן יגדל גם כח נפשם המשכלת ומעלתם המוסרית, עד אשר יפתחו להם אז שערי החכמה לראות ולהבין צפונות ותעלומות אשר לא ידעו מלפנים, כאשר יורה ע"ז לדעת הרב ז"ל מאה"כ מנשמת השלימים האלה הטהורה מכל סיג וחלאה

[603]ברבות הטובה ובפרוץ השפע על השלמים בעצמם כן ירבה וכן יפרוץ מהם על זולתם זה הדבר אשר יחייבהו טבע הענין ואשר נתבאר מציאותו תחלה בנמצאים העליונים באופן ההשפעה מהם על המקבלים. וכבר כתב אותו הרב המורה פי"א ח"ב אמר כי הדבר השלם בצד אחד מן השלמות אפשר שיהיה השלימות ההוא בגבול שישלים עצמו ולא יעבור ממנו שלמות לזולתו ואפשר שיהיה שלמותו בענין שיותר ממנו שלמות לזולתו כאלו תאמר על דרך משל שיהיה איש יש לו מן הממון מה שיספיק בצרכיו לבד ולא יותר ממנו מה שיועיל לזולתו ואחד יש לו ממון יותר לו ממנו מה שיעשיר אנשים רבים עד שיתן לאיש אחד שיעור שיהיה גם כן האיש ההוא עשיר ויותר בו מה שיעשיר בו איש שלישי כן הענין במציאות שהשפע המגיע ממנו יתב' להמציא שכלים נפרדים ישפע מן השכלים ההם להמציא קצתם את קצתם עד השכל הפועל וכו'. וזה הענין הוא מה שימשך ג"כ בשלמים שבאנשים גם בחכמים גם בנביאים כי כאשר מלא אותם המשפיע העליון שפע שבע שכל וחכמה יתירה ויתן ויחזור ויתן חוייב שיוררק מהם על הכלים אשר יוכנו ויוזמנו לפניהם בפירוש נאמר ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם (במדבר י"א:י"ז) וכן ביהושע ונתת מהודך עליו (שם כ"ז) הוא הדבר אשר דברו גם כן הרב שם פרק ל"ז אמר אפשר שיהיה השפע על כח האיש מהם השכלי בשיעור

מוסרית, בבוא עתה להפרד מבית חומר, ולשוב אל בית אביה כנעוריה השמימה, "ותשחק ליום אחרון, פיה פתחה בחכמה וכו' צפיה הליכות ביתה וכו'" ר"ל כי ביומה האחרון לחייה הארציים, תשמח ותשחק, יען כי אז תפתח פיה בחכמה, ועיניה צופות כבר הליכות ביתה ומעונה האמיתי בעולם הנצחי, ולחם עצלות לא תאכל עוד בבחינה רוחנית ומוסרית, כאשר אכלה אותו פה עלי ארץ, יען כי רק בעצלתים ובכבדות יכלה רק לפעמים להתהלך בהלך נפש להתענג בעיונים רוחנים, כי שם תשבע לה שובע שמחות ומעדנים רוחניים את פני האדון ה' צבאות, ונעימות בימינו נצח, וע"כ נראה ג"כ כי רק בקרוב ימי ישראל למות ברך את בני יוסף, ואח"כ אסף לפני מותו את כל בניו להגיד להם את אשר יקרא אותם באחרית הימים, גם אליהו אמר לאלישע כי רק אם יהיה קרוב אליו ויראהו בעת הלקחו ממנו שהוא הרגע האחרון לחייו הארציים, יהיה פי שנים ברוחו אליו, כי רק אז בעת הפרדו מעניני החמר לצמיתות, תרבה גם שלימותו המוסרית עד מאוד, עד שיוכל להשפיע עליו שפע כפלים מאשר השפיע עליו לפנים, ואלישע גם הוא כאשר ישתדל להשאר אצלו עד רגע האחרון, ויראהו כי לקל ממנו ר"ל שירגיש בנפשו גודל ההעדר והמחסר המוסרי המסובב לו מלקיחת מורהו זה מעל ראשו, אשר כל זה יעיד גם על שלימותו והכנתו לקבל שפע נבואתו, יהיה גם כן ראוי ומוכשר לקבל פי שנים ברוח נבואתו, וכן היה הענין גם במשה כי רק אחרי שפשט בגדי גויתו ומעיל החומר מעליו וגדלה מעלת שלימותו ורוחניותו עד מאוד בבוא עתו למות, עד כי נדמה אז לעצם אלקי, היה יכול להשפיע שפע ברכתו על ישראל, והם גם הם אחרי שקבלו חקי אלקם ותורותיו, ועלו במדרגת שלימותם תמיד למעלה למעלה, עד שהיו ראוים להקרא על שם אביהם בחיר שבאבות בשם "בני ישראל," בבחינה אמיתית, היו גם ראוים ומוכשרים לקבל שפע ברכתו זאת וע"ז רומז גם מאה"כ "וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלקים, את בני ישראל לפני מותו," ר"ל כי רק בהיותו לפני מותו "איש האלקים" בבחינה אמיתית, היה יכול לברך את העם אשר בצדק ובמשפט נקראו בשם "בני ישראל" וע"ז רומז גם מחז"ל שהחל בו הרב ז"ל "זאת מוסף" וכו' ר"ל זאת הברכה אשר ברכם עתה משה אחרי שהיו כבר יותר שלימים מבראשונה, בעבור שקבלו את התורה והחלו ללכת בדרכיה, היתה ג"כ יותר שלימה ותמימה ונוספה על הברכה הראשונה אשר ברכם יעקב, בעת השתדל רק להביאם לחסות בצל כנפי השכינה, ולעשותם מוכשרים לבוא במסורת הברית והאמונה האמיתית, ולרמוז על זה סיים גם הכ' סיפור ברכת יעקב במלת "וזאת" אשר בה בעצמה החל סיפור ברכת משה, להורות בזה כי שתי אלה הברכות חוברות ומתאימות יחד אשה אל אחותה, והשניה משלמת את הראשונה,

שישמהו בעל חקירה והבנה וידע ויכיר ולא יתנועע ללמד לזולתו ולא לחבר ולא תמצא לו תשוקה לזה ואין עליו יכלת. ואפשר שיהיה השפע עליו כשיעור שיניעהו בהכרח לחבר וללמד. כן הענין בכת הב' אפשר שתבואהו מן הנבואה מה שישלים הנביא לא זולת זה ואפשר שיבואהו ממנה מה שחייב לו שיקרא האנשים וילמדם וישפיע עליהם משלמותו וכו'. והנה להיות זאת הרבייה ותוספת השפע בשלמים כל זמן שמזקינין כמו שהסכימו בזה כתות החכמים הפלוסופים והתורניים האלהיים כי לעת ערב הכחות הגופיות וחולשתן יהיה השכל הולך ואור בתוספת נפלא כי על כן אמר החכם על הנשמה הטהורה עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון פיה פתחה בחכמה וגו' צופיה הליכות ביתה וגו' (משלי ל"א:כ"ה-כ"ו). כמו שכתבנו זה בשלמות בפרשת חיי שרה שער כ"ב. לזה היה מה שנמצאו תמיד השלמים לעת סלוקם מזה העולם כי מן הטוב ההוא הנוסף אשר הם מרגישים עצמם מלאים כל טוב וגדושים הנה הם משתוקקים להריק ממנו על זולתם ולהטיב להם כיד אלהיהם הטובה עליהם הלא נראה ביעקב אבינו עת החלש כחותיו מחליו אשר מת בו נאמר ויתחזק ישראל וישב על המטה ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי בלוז וגו' ועתה שני בניך וגו' (בראשית מ"ח:ג'). כי הנה אז הושפע מאתו שפע ברכת הבנים ההם באופן נאות מאד כמוזכר שם מה שלא עשה כן ראשונה גם ניתוספה בו ידיעה בענינים שנעלמו ממנו עד הנה כמו שאמר ידעתי בני ידעתי (שם) כמ"ש ז"ל ידעתי מה שעשו לך אחיך וגו' (ב"ר פ' נ"ז) כמו שכתבנו שם גם נראה כי בעת ההיא עצמה שקרב קצו נפתחו לו שערי החכמה ונגלו אליו תעלומות והמון נסתרות ומסורות אשר כסן עתיק יומין ואז נדבה אותו רוחו לגלותם לבניו כמ"ש האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים ואין ספק שגלה אותם ומסר להם ענינים נפלאים ומה שנסתם ונחתם היה ענין שחוייב כן לטובתן כמו שביארנו שם במקומו. ואחרי כן ראינו שהיה ביכלתו להאריך נפשו עד שברך את בניו כלם איש אשר כברכתו כאלו היה הכל ברצון נפשו וחפצו כמ"ש ויכל יעקב לצוות את בניו ויאסף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו (בראשית מ"ט:ל"ג). וכן נראה זה הענין מפורסם אצל אליהו ז"ל כי בהגיע קץ הלקחו ומצא עצמו מלא שפע אלהי נכספה וגם כלתה נפשו להריק ולהשפיע על זולתו המוכן אליו הנמצא אתו עד שנאמר ויהי כעברם ואליהו אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך (מלכים ב ב':ט') וידוע הוא כי המעשה ההוא אשר יעשה לו מעשה אלהים הוא בלי ספק ולהכשר השעה ההיא להריק שפע האצילות הוא מה שהשיב אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי כי הוא שיער שבשעת לקיחתו כבר נתוספה בו השגה כפלים לתושיה הנמצאת בו ראשונה ולזה אמר

שישפיע עליו פי שנים ממה שהיה לו עד הנה. והיתה התשובה הקשית לשאול אם תראה אותי לוקח מאתך יהיה לך כן ואם אין לא יהיה (שם). אמר שהקשה לשאול כי עדיין בעת ההיא לא נמצא אתו השיעור ההוא מהתוספת אבל אם יראה אותו לוקח מאתו שאז תהיה עת הבדלתו והפשט היולאניותו יותר כי ודאי יהיה לו כן במה שיושפע עליו אז ממנו. [604]ואם לא יראה אותו לוקח למונע מה. שאי אפשר להיות כן לפי שאין כח במשפיע להשפיע יותר מכדי כחו והכתוב העיד ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי וגו' (שם). ולזה השיגתהו ברכתו ומתנתו כמו שזכרו חז"ל שנעשו על ידי אלישע פי שנים מהנסים שנעשו ע"י אליהו ז"ל (סנהדרין מ"ז.) ומשם בעברו את הירדן התחיל הענין כמו שכתבנו בפרשת שירת הים שער מ' וזה הפירוש הוא נכון מאד בזה הענין. אמנם עדין יש לדקדק מה טעם שיאמר לו ואם און לא יהיה כי ודאי מכלל הן אתה שומע לאו. והב' כי מה טעם שיזכיר ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי וגו'. כי די לו בעדות הראיה. אלא שנראה מזה ענין נכבד מאד והוא מה שיורה על צורך הכנת המקבל עצמי לשפע ההוא גם כן. כי המשפיע ישפיע כפי כחו אבל המקבל לא יוכל לקבל כי אם לפי הכנתו משל לעין המים הנובע בשפע תמיד והכלי המוכן שם לקבל יתמלא ואשר אינו מוכן לא יתמלא וכבר דבר מזה הרב בפרק י"ב חלק ב'. ולזה כאשר הקשה לשאול כמי שאמרנו תלה דברו בשני ענינים האחד בעת לקיחתו כנזכר והב' בשיראהו ליקח מאתו וזה במה שיחרד וידאג מהרגישו קירוב הסתלקות אדוניו ומלמדו להועיל מעליו ויתבונן בשכלו שאם לא עכשיו אימתי ויחרץ אז להפליג הכנת עצמו אל קבלת השפע והשלמות מכל הזמנים אשר לפניו ובאמת יפה שעה אחת של קורת רוח אז מכל שאר ימי חייו וכיוצא בזה אמרו יש קונה עולמו בשעה אחת (ע"ז י':) וכל שכן שיצדק זה בשלמיות האלהיות המושגים בזולת זמן כי עת לכל חפץ על כל המעשה שם. ולזה אמר אם תראה אותי לוקח מאתך עד שתחרד ותתלהב בתכלית התשוקה לזרז עצמך לקבל שפע השלמות ההוא ששאלת כמו שיאות לעשות לנפטר מרבו ומלמדו פטירה עולמית ודאי יהיה לך כן כי אין מעצור למשפיע להשפיע ברב או במעט מהזמן ואם אין לא יהיה כי המשפיע לא ימלא רק הכלי המוכן לפניו והכתוב העיד שבקיום התנאי נשלם המעשה ולא באופן אחר והוא מה שאמר ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי כי הוא ראה והתבונן ויחרד עליו ונתלהב לבו לעשות עצמו כאפרכסת לקבל את השאלה אשר שאל:

[604]ואם לא יראה אותו לוקח למונע מה, אי אפשר וכו' ר"ל אם בעבור שום מונע לא יראהו בעת אשר ילקח ממנו, לא יהיה פי שנים, כי לפני העת ההיא לא יהיה גם הוא בעצמו עוד באותה מדרגת השלימות המצטרכת לו, אם ישפיע עליו שפע כפלים מרוח נבואתו.

והנה זה הענין כלו נתבאר במשה אדונינו רבן של נביאים ממה שנאמר וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו שזאת הברכה הוא הענין תוספת טובה ושפע מושפע מאת משה בעת שכבר היה מתפשט מההיולאניות עד שנקרא איש האלהים מה שלא נקרא כן ראשונה ואם נקראו כן אנשים למטה ממדרגתו מכל מקום יורה השם על מעלת השעה ההיא בו ועל שלמות המקבלים אמר את בני ישראל לפני מותו שהם שלמים מצד היותם בני ישראל סבא וגם להיותם אז לפניו סמוך למיתתו כי כשידעו כי קרוב יום הלקח מעל ראשם המשפיע האור האלהי עליהם סלוק עולמי התעורר לבם אל תכלית הזירוז וההכנה לקבל את הטוב מאתו וצלחה עליהם רוח אלהים ויוכלון שאת מה שהיה נמנע להם בענין אחר. ובספרי לפני מותו וכי תעלה על דעתך שלאחר מיתה היה משה מברך את ישראל מה ת"ל לפני מותו סמוך למיתה כיוצא בו אתה אומר הנה שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי' הגדול והנורא (מלאכי ג':כ"ג) אם עלה על דעתינו שלאחר ביאה היה אליהו מתנבא לישראל מה תלמוד לומר לפני בוא יום יי' סמוך לביאה. והכוונה להם לסמוך הדבורים הללו ולעשותם תכופים מאד אל הגבולים האחרונים ההם אם למיתה ואם ליום יי' הגדול ובענין אשר לפי התכיפות ההוא מועיל מאד אם בבחינת המברך ואם בבחינת המבורכים כאשר כתבנו. ודי בזה לביאור ההקדמה שהנחנו ראשונה כשתובן על הזמן הזה המיוחד אשר עמד בו משה איש האלהים לזאת הברכה. ואולם מאמר וזאת הברכה בוא"ו העטף יראה שהוא מוסב לסדור דבריו הראשונים כי הנה בתחלת ספר משנה התורה הזה אמר בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה אלא שהפסיק אז בדברי תוכחות ואחר גמר התוכחות חזר לענין ראשון ואמר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל ואחר ספור העשרת הדברים אמר וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה יי' וגו'. והנה עכשיו אחר שהשלים את כל דברי התורה סמך אליה הברכה ואמר וזאת הברכה אשר ברך משה וגו'. והכוונה שזאת הברכה היתה מכוונת ממנו שתצורף אל התורה ותתיחס אליה כלומר זאת התורה וזאת המצוה וזאת ברכתה המיוחדת והראוי לעם שומר מצותיה לא לזולת מהנמצאים כלם:

[605]אמנם היותם וכו' תוכן דעתו בקוצר הוא, כי אף שהתורה כוללת עיונים רוחניים ואמיתיות נצחיות (כמו שאחז"ל דרך משל להורות על זה, "שקדמה התורה תשע מאות וע"ד דורות, לבריאת העולם") באופן שהיה נראה בהשקפה ראשונה כי היתה ראויה רק להיות נודעת אל השכלים הנבדלים מכל גוף גשמיי, לא לבני אדם קרוצי חומר אשר בעפר יסודם, ומשתוקקים תמיד רק אל הנאות גופניות, (כמשאחז"ל להלביש רעיון זה במעטה משל ומליצה ומאמר דיופי בין הי"ת והמלאכים, ששאלו מלאכי השרת בבוא משה אליהם למרום, "מה לילוד אשה (הדבוק בחומר ארציי) ביננו?" וכאשר השיב "לקבל תורה" שאלו "חמדה טובה וכו' אתה מבקש ליתנה לבני

[605]אמנם היותם הם המתיחדי' בטבעם על קבלת זאת התורה מכל זולתם ביארוהו חז"ל משלם באותו מאמר שזכרו במס' שבת (פ"ח:) בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רב"שע מה ילוד אשה בינינו אמר להם לקבל תורה הוא בא אמרו ליה רב"שע חמדה טובה גנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם מה אנוש כי תזכרנו וגו'. מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים. אמר הקב"ה למשה משה החזר להם תשובה אמר לו רבונו של עולם מתירא אני שמא ישרפוני בהבל פיהם אמר לו אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה שנאמר מאחז פני כסא פרשז עליו עננו אמר רבי תנחום מלמד שפירש רחום

אדם") בכל זאת אחרי שהיא כוללת הרבה ענינים מהנהגת הי"ת את העולם התחתון והשגחתו עליו, אשר כל זה נקרא בשם "כסא הכבוד היתה מחויבת להנתן לבני אדם המתהלכים בארץ ומתנהגים עפ"י ענינים אלה, וזשאחז"ל תחילה דרך כלל שרמז לו הי"ת "שיאחוז בכסא הכבוד ויחזיר להם תשובה" ואח"כ אמרו בביאור כי יש ה' דברים הכללים בה הנאותים רק לבני אדם שוכני בתי חומר לבד, ולא אל השכלים הנבדלים אשר בעבור זאת ראויה היא שתנתן רק להם, הא' השרשת האמונה במציאות הי"ת הבורא והמנהיג את כל, וכי כל עניני התבל ומקריה מונהגים ומסודרים מאתו בכונה מיוחדת ובאופן הראוי להשגת התכלית הנרצה מהם, והשרשה זאת היא מוכרחת רק לבני אדם לבד, כי בעבור שיראו לפעמים עלי ארץ צדיק נעזב ונתן ביד רשע ערירי המתעדה כאזרח רענן ופועלי און השגו חיל, ותמימי דרך יהיו לבז ולמשיסה למו יוכלו לתעות על נקלה וליפול ברשת המכחישים במציאות הי"ת ואומרים כי הכל נהיה ומונהג רק על פי מקרה והזדמנות, וע"כ למען הוציאם מטעות זה אה"כ "אנוכי וכו' אשר הוצאתיך מארץ מצרים" וכו' ר"ל אף שאתם ואבותיכם הייתם זמן רב עבדים לפרעה ולמצרים אשר עבדו אתכם בפרך על לא חמס בכפכם, עד שהיה לכם יד ומקום להכחיש חלילה במציאות מנהיג עליון מושל באדם צדיק, הלוא בכל זאת ראיתם באחרונה בעיניכם, כי יש אלקים שופטים בארץ המציל נקי כפים מיד החזק ממנו, בהוציאו אתכם משם ביד חזקה ובשפטים גדולים אשר עשיתי בהם, למען השיב גמול רעתם אל חיקם אבל השכלים הנבדלים הקרובים אל הי"ת ולא יכחישו לעולם במציאותו, לא יצטרכו להשרשה זאת, וזש"א המדרש "מה כתוב בה אנוכי וכו' למצרים ירדתם וכו' סורה למה לכם"? הב' הא להשריש בקרבם האמונה באחדות הבורא, שלא יחשבו כקצת התועים מבני אדם, אשר בראותם רעות וטובות הרבה אשר תעשינה עלי ארץ, טפש כחלב לבם להבין כי כולן ממקור אחד טוב יצאו, (יען כי באמת גם הרע הפרטי מסבב באחרונה תכלית טובה, עיין מזה בהקדמה למגלת איכה) ותשבו בעבור זה כי יש ב' אלוהות הא' פועל הטוב והב' פועל הרע, ולמען הרחיקם מדעה נפסדה זאת אה"כ "לא יהיה לך" וכו', אפס המלאכים אשר הם שלימי הדעת לא יסתפקו לעולם באמונת האחדות, וזש"א "שוב מה כתוב בה לא יהיה לך וכו' בין בני אדם שרוים שעובדין ע"ז וכו' תורה למה לכם" ? השלישי הוא להשריש בקרבם אמונת השגחת הי"ת, כי ישגיח לא לבד על כל מעשי ופעולות בני אדם, כי אם גם על כל מוצא פיהם ודבר שפתותם, למען לא יזידון לעשות עול איש לרעהו ולכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד ולהשבע עליו לשקר, כמאה"כ "לא תשא וכו' כי לא ינקה וכו'" או כי יהיה להם ריב ונגשו אל המשפט, שתהיה שבועת ה' אמתית ביניהם, וכל זה אינו מן הצורך אצל השכלים הנבדלים, אשר דבר אין להם יחד, וריב ומצה אין בתוכם, וזש"א "שוב מה כתוב בה לא תשא וכו' משא ומתן יש ביניכם תורה למה לכם" ? הרביעי הוא להשריש בקרבם האמונה בעונג הנצחיי אשר יהיה להם למנה לשכר עמלם עלי ארץ לעשות הטוב והישר בעיני אלקים ואדם, אשר עליו רומזת השביתה ביום השביעי אחרי מלאכת ועבודת ששת הימים, וגם זה אינו מהצורך להבטיח אל המלאכים המתלוננים תמיד בצל שדי ומתענגים מזיו כבודו. וע"ז רומז מאמרו "שוב מה כתוב בה זכור וכו' מלאכה אתם עושים וכו' תורה למה לכם" ? והחמישי הוא לישר ולתקן מעשיהם האנושיים, ולשמרם מכל פול ואון אשר ממקור המידות הרעות הקנאה, התאוה הבשרית, והחמדה יצאו כמאה"כ "לא תרצח" וכו' אפס השכלים הנבדלים מכל תשוקה חמרית ותאוה גופנית אינם מצטרכים לכל זה, וזש"א "שוב מה כתוב בה לא תרצח וכו' קנאה יש בכם וכו' תורה למה לכם?" וכעין זה אמר גם החוקר. כי אין ליחס לשכלים נבדלים מדת הצדק אחרי שאין מחליפים ונותנים פקדונות זה לזה, גם לא מדת הגבורה, אחרי שלא יצטרכו לעולם לחרף נפשם למות כאנשי חיל בבני אדם, גם לא מדת הנדיבות, כי לא יתנו דבר זה לזה, ומה יתנו? גם לא מדת ההסתפקות אחרי כי הם חסרי כל תאוה ותשוקה חמרית, ורק העיון השכלי וההתבונן הרוחני אנו יכולים ליחס להם.

שדי מזיו שכינתו עליו ועננו. אמר לפניו רבונו של עולם תורה שאתה נותן לי מה כתוב בה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו'. אמר להם למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם. שוב מה כתיב בה לא יהיה לך אלהים אחרים וגו'. בין ערלים אתם שרויים שעובדין עבוד' אלילים תורה למה לכם. שוב מה כתיב בה לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא משא ומתן יש ביניכם תורה למה לכם. שוב מה כתיב בה זכור את יום השבת מלאכה אתם עושין שאתם צריכים שביתה תורה למה לכם. שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב קנאה יש ביניכ' יצר הרע יש ביניכ' גילוי עריות יש ביניכם תורה למה לכם: חזרו והודו להקדוש ברוך הוא שנאמר ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ ואלו אשר תנה הודך על השמים לא כתיב ביה.

והראוי שיעויינו בזה המאמר שלשה ענינים. האחד טעם הויכוח הזה אשר למלאכי השרת ונצחום שיראה שעמדו עליו מצד קנאה והוא דבר רחוק מהם. והשני למה זכרו חכמים ז"ל בזה הויכוח אלו חמשה ענינים ולא זולתם. והשלישי שיראה מדברי רבי תנחום עירוב דברים אם רחום למה שדי ואם זיו שכינה למה ענן. אמנם יראה שחכמים ז"ל כיוונו להודיע לפרסם מעלת התור' האלהית בעלוי דרושיה ופלאי רוממותם באמת הנמצאות ובסדורם ובהשתלשלם וענין השתמעם לדברים ושמותיה הקדושים ליודעים אותם עד שמצד זה היא יותר נאותה למלאכים המשרתים את פני האדון ה'. והיה ראוי שיקנאו לישתף עמם בה האנשים הבלתי נכנסין במחיצתם. והוא מה שאמרו מה ילוד אשה ביניו שהחמר הוא נתלה באשה וכשאמר להם לקבל תורה הוא בא כלומר לשלמות צורתו המה קטרגו לומר שהתורה שקדמה תשע מאות ושבעים וארבע דורות [606]וזה כי הכתוב אמר דבר צוה לאלף דור ומהידוע כי משנברא העולם עד שנתנה התורה עברו עשרים וששה דורות אם כן קדמה תשע מאות ושבעים וארבעה דורות והכל מליצה נאה להורות על קדימתה לעולם כי הנה העשרים וששה דורות הם הזמן שהיה העולם תוהו קודם נתינתה שעליו אמרו אלפים שנה קדמה תורה וכו'. כמו שכתבתי בשער החמישי. והנה התשע מאות ושבעים וארבע' דורות שהם כמעט ששה ושבעים אלף מהשנים לפי זה החשבון כלם קדמה לעולם. וזה חידה נפלאה לומר שיש בה ענינ' עליונים הקודמים במעלתם לעולם כקדימת האלהים בכל מיני הקדימות וכקדימת

[606] וזה כי הכ' וכו' ר"ל כי סמכו מאמרם זה על הכ' "דבר צוה" וכו' שהכונה כי דבר תורתו אשר צוה כבר לפני אלף דור העמיד אח"כ ליעקב לחוק לישראל ברית עולם, ואחרי כי מאדה"ר עד משה שקבל את התורה היו כ"ו דורות, לפי מספר שמות האנשים אשר חיו זה אחר זה בזמן אלפים שנה ויותר שעברו מיום ברוא אלקים ארץ ושמים עד נתינת התורה, אחז"ל ד"מ "שקדמה התורה לבריאת עולם תתקקע"ד דורות" (ר"ל זמן שהיו יכולים לחיות בו כל כך דורות, שהם כמענו שבעים וששה אלף שנים):

הנבדלים במעלה ושמזה הצד מה אנוש כי תזכרנו אבל שיתן הודו בה על השמים ולהיות טענתם חזקה אמר משה ירא אני שמא ישרפוני בהבל פיהם כי הטענה החזקה שורפת המנגד. אמנם רמז לו האל יתעלה שיאחוז בכסא כבודו ויחזיר להם תשובה וזה על דרך שנאמר השמים כסאי (ישעיהו ס"ו:א') כלומר שיאחוז בענינים אשר הם למטה מהמלאכים והם העניני' הנמצאים בתורה להישר אותם השכלים המחוברים אל החמר כמו שהוא ענין הגשמי' הגלגליים אשר אליהם יתדמו אנשי זאת האומה כמו שאמר והנכם היום ככוכבי השמים (דברים א':י') ונאמר כי כאשר השמים החדשים וגו' כן יעמד זרעכם ושמכם (ישעיהו ס"ו:כ"ב) כמו שנתבאר זה הענין יפה בפרשת הכהנים שער ס"ו והוא הלבוש התוריי שאמר רבי שמעון בן יוחאי (זוהר פ' בהעלתך) כמו שאמרתי בשער הז' והוא שאמר רבי תנחום שפירש עליו רחום שדי מזיו שכינתו כלומר שרמז אליו משני הענינים יחד מצד הזיו האלהי ומצד הענן הקשור על ראשי הנמצאים השפלים:

והנה הוא השכיל והשיב כמשפט וסדר ויכוחו עמהם מפאת מספר הכללים שהתורה תכוין אל תועלת השכלים המחוברים אל החומר אשר תחתם יכנסו כל שאר הישרותיה אליהם ואם הם רבים מאד. האחד להודיע מציאות האל יתעלה אל אנשי זה העולם השפל להוציא מדעת אפיקורוס האומר שהכל נפל במקרה והזדמן אין שום מנהיג לעולם בדעת ובכוונה ושלזה נמצא מה שבא בו מרוע הסדר וכמו שעליו אמר אמר נבל בלבו אין אלהים וגומר (תהילים י"ד:א'). והשני להודיע כי זה הנמצא אשר אליו יוחס האלהות הוא אחד ואין אלהים עמו להוציא מלב האפיקורוסים האומרים שיש אל אחד פועל הטובות ואחד פועל הרעות אשר על זה אמר איוב (ב) גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל כמו שביארנו בהקדמת ביאור איכה. השלישי לפרסם אמתת ההשגחה האלהית על דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וגו'. להוציא מדעת הפילוסופים האומרים עזב את ה' את הארץ ורבי' אשר אתנו מהם כמו שכתבנו כבר בשער הקודם וזולתו. והרביעי להגיד השכר הרוחני המיוחד לנפשות אשר הוא תכלית האדם ועיקר הצלחותיו כמו שיתבאר אחר זה השעה להוציא מן הרשעים האומרים שהדבור בזה הוא מהבלי התפלות. והחמישי לתקן המעשים האנושיים וליישר אותם אל השגתו ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' כל אותה פרשה. והנה הנם חמשה ראשים אשר כל התועלות האינושיות נכנסין תחתיהם לזה אמר שנצחם משה למלאכים מצדם עד שסיימו ואמרו מה אדיר שמך בכל הארץ ואין עוד. והנה על הענין הראשון שהוא הודעת מציאות השם אמר מה כתוב בה אנכי ה' אלהיך וגו'. לפי שהדעת הנפסד הזה לא

לוקח כי אם במה שירצה משבוש הסדר בכתות האדם עת שרואים שימשול האדם באדם לרע לו מבלי שמירת הצדק והסדר ביניהם לזה אמר למצרים ירדתם לפרעה נשתעבדתם כמונו שנשתבשנו בזה להכחיש ולומר אין אלהים הלא מציאותכם תעיד לכם על אמתת מציאותו בלי שום למוד אחר:

אמנם על העדר זולתו אמר וכי בין ערלים אתם שוכנים וכו'. והכוונה וכי טפשים אתם או טפשות מצויה ביניכם לבלי דעת שהאל ית' חוייב להיות מחוייב המציאות וכי המחויב המציאות א"א להיות אלא אחד והוא מושכל ראשון אצלכם. אמנם רוב האנשים לא ישכילוהו ולזה הוצרך הזרוז בזה לאמר לא יהי' לך אלהי' אחרים וגו'. להודיעם שהמודה בשני אלהו' הוא כופר באלוהו' בהחלט. ועל קיום ההשגחה אמר משא ומתן יש ביניכ' וכו'. כי באמת בעלי המשא ומתן הוצרך להודיעם כי האל יתע' קנא הוא ולא ינקה את אשר ישא את שמו לישבע לשקר למען אשר לא ישלחו ידיהם איש במלאכת רעהו ואלה ישמע ולא יגיד אמנם לכם אין צורך להכריז ההשגחה ולאיים בעונשים בשום ענין. ועל העונג הרוחני אשר לנפשות אמר מלאכה אתם עושים וכו'. ירצה למי שימצא אתם היגיעה הגופיית ולא יציירו כי אם אותה והמנוחה ממנה צריך לתת להם את יום השבת לרמוז ולזהיר להם את יום השבת הגדול והנורא אשר בו ינוחו הנפשות כלם כמו שאמרנו בענין השבת שער נ"ה ראיות עצומות שזהו עקר תועלת המצוה היקרה הזאת. אמנם אתם שהמנוחה הזאת הנפשיי' המקווה אלינו היא נמצאת לכם בטבעיכם בעצם ותמיד מה המצוה הזאת לכם. והנה על תקון המעשים בכללם אמר וכי קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם לומר שההישרה הזאת אינה באה רק למי שיש לו באיפשרותו לקלקל דרכיו בתאוות מקולקלות או מדות נשחתות אשר היא תתקנם תשערם באופן שישתמש אדם מהם כהוגן וכתיקון עד שישתמש בקנאה להרבות חכמה ושלמות על דרך שאמר קנאת סופרים תרבה חכמה (ב"ב כ"א.) לא שיקנא בחוטאים ועושים רשעה ולא בדבר שימשך ממנו נזק לשום אדם וכ"ש ברציחה וכן בתאוה הבשריית לקיים מצות פרי' ורביה ועונה הכתובה בתורה ויתר התועלות לא למרק עצמו אל דברי הנותר במה שיש בו נדנוד עבירה כ"ש אל הניאוף. וכן החמדה לחמוד את הטוב ואת הדברים המותרים המביאות אליה לא באופן אחר כ"ש שלא לגנוב את אשר לרעהו והקש על שאר המידות כמו הנדיבות והגבורה וכיוצא והנה אחר שאין לכם יצר הרע המפיל התשוקות על הרע כי על כן אן באשפרותכם לפעול בבחירתכם רק טוב כמו שכתבנו אצל לא טוב היות האדם שער ח' כל שכן שהנושאים אשר בהם ישתמשו במדות האלה לא ימצאו ביניהם אם כן לא תרצח לא תנאף לא תגנוב וכיוצא למה להם. והם עצמם דברו הפלוסיף בפרק

י"ב מהמאמר העשירי מספר המדות אמר[607]אמנם מה הם הפעולות אשר נייחס אליהם כפי הראוי האם הצדקות יראו דברי התולים כי אינם מחליפים ולא נותנים פקדנות ושאר הדברים הדומות להם ואינם גבורים סובלי הדברים המבהילים והסכנות אשר הוא טוב ואם נדיבים למי יתנו כי אמנם זה בלתי ראוי היש להם מטבע או דבר כזה ואם אמנם הם מסתפקים זה השבח הוא כבד כי אין להם תאוות רעות וכו'. הנה שמאלה הטענות עצמם הוכיח החכם שאין לייחס לנבדלים רק פעולות השכל בלבד והוא העיון לא דבר מדברי המדיניות אלא שהוסיפו חז"ל מה שהוסיפו ג"כ מצד האמונות כנזכר שהכל בכלל מה שרמזו האל יתעלה במה שאמר שיאחז בכסא כבודו כמו שכתבנו. האמנה כי כמו שנתברר שאין שום טעם לתורה מאלו הצדדים כי אם לאותן שיש בהן יצר הרע לענין עללות המדות ואם לשבוש הדעות כן[608]ועל פי העיון הזה עצמו יתברר שאין טעם תורה ומצות כי אם אל הבני חורין אשר הם בידם ורשותם למשול על עצמם ולכבוש את יצרם אמנם העבדים הנמכרים המסורים תחתיו אין שום תועלת בם כמו שאמר החכם עצמו בראשון מהספר המדות אמר עוד זאת הרודף אחר התאוות לריק ישמע ולבלתי הועיל כי אין התכלית כי אם המעשה אין הפרש בין נער כפי שניו או כפי מדות הנערות כי אין החסרון לפי השנים כי אם לפי חיותן בתאוות ורדפן אחריהם כי לאלה לא תועיל הידיעה כמו שהוא בחטאים אמנם העושים ופועלים תאוותם בדעת יועילם הרבה מאד דעת אלהי. וזה עצמו מה שאמר שלמה בחכמהו בדברים לא יוסר עבד כי יבין ואין מענה (משלי כ"ט:י"ט) וזה כי האיש המושל ברוחו כשיחטא ויאמרו לו מה עשית יש לו תשובה כי לא התבונן במה שעשה ולא הכיר דעתו אמנם עכשיו שיכיר לא יוסיף עוד ולזה יועיל מאד המוסר לאיש כזה אמנם למי שהוא עבד נמכר לת וותי?ו לא יועיל ולא יוסר בדברים כלל כי הוא כבר הבין רוע הענין ולא נמנע ממנו ואין לו מענה לומר לא ידעתי כי הוא ידע ואשם ואם כן מה תועיל הדעת אצלו ואצל הדומים לו והוא האמת הברור והנה מזה הטעם חוייב שלא תנתן התורה לידועים אשר הם משולחי התאוות מסורים ביד המדות הרעות והמקולקלות אשר המוסר והלמוד בהם לבטלה גמורה. וזה מה שכוונו חז"ל יפה באומרם בספרי (פ' וזאת הברכה) בתחלה הלך אצל עשו אמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תרצח אמרו לפניו רבונו

[607]אמנם, צריך להיות כן אמנם מה הם הפעולות אשר ניחס אליהם כפי הראוי, האם הצדקות ראו דברי התולים.

[608]ועפ"י העיון וכו' ר"ל אחרי שבאר עד הנה כי נתינת התורה היתה מוכרחת רק לבני אדם ולא לשכלים הנבדלים יאמר עתה כי לא כל בני אדם גם יחד היו מוכשרים לפי טבעם ומהותם לקבל אותה, ורק בני ישראל אשר כבר מלידה ומבטן היו קדושים לאלהיהם ודומים לאבותיהם התמימים והישרים בטהור מידותם ותכונת נפשם, היו ראוים לזה לא שאר העמים אשר כל אחד ואחד מהם. נוטה לפי טבעו הרע, למדה גרועה ופחותה אחרת כמו שהולך הרב ז"ל ומבאר בזה דברי חז"ל (עיין בפנים).

של עולם כל עצמן של אותם אנשים אביהם רוצח הוא שנאמר והידים ידי עשו (בראשית כ"ז:כ"ב) ועל כן הבטיחו אביו ועל חרבך תחיה (שם) הלך אצל בני עמון ומואב אמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תנאף אמר לפניו רבונו של עולם כל עצמה של ערוה שלהם היא שנאמר ותהרינה שתי בנות לוט מאביהם (שם י"ט) הלך אצל בני ישמעאל אמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תגנוב אמרו לו כל עצמו של אביהם ליסטים היה שנאמר והוא יהיה פרא אדם (שם י"ו) לא היתה אומה באומות שלא דפק על פתחה וכו'. וכן הוא אמר יודוך יי' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך וגו'. והוא מבואר שכוונת המאמר הזה כלו היא להצדיק דין שמים שלא יאמרו משוא פנים יש בדבר ולמה נתן תורה לישראל ולא נתן לשאר האומות אלא שגלוי וידוע לפניו כי כמו שלא נתנה תורה למלאכי השרת מפני היות בה אנכי יי' ולא יהיה לך לא תרצח לא תנאף לא תגנוב וכדומה לפי שאין ליצר הרע מעמד במשכיותם כן אי אפשר להנתן אל שאר האומות מפני אלו המאמרים עצמם לפי שהם מלאכי חבלה ומשחית אצל יצרם והם מוטבעים בעבירות עד שלא יועיל להם הלמוד כלל. ולזה אמר המשורר מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום וגומר (תהילים קמ"ז:י"ט-כ'). כי ידע שהן אינם בעלי משא וקיבול כלל וכמו שאמרו שם (ספרי פ' הברכה) שאפילו שבע מצות בני נח לא יכלו לעמוד בהם עד שפירקום ונתנם לישראל משל לאחד ששלח את חמורו וכלבו לגורן והטעין לחמור לתך ולכלבו שלשה סאין והיה החמור מהלך והכלב מרתת ופורק ממנו סאה ונתנו על החמור וכן שני וכן שלישי וכו'. וכן אמרו זה במקום אחר (ע"ז ב':) על ראה ויתר גוים. ולהיות הענין כן מטבעם היתה התחבולות מי שבקש להכניסם תחת דתו גדולה מאד במה שהתיר להם הכל והיה החטא אצלם מי שיקיים דבר מדברי התורה כלל והנה אלו הענינים כלם לא שכחם משה אדוננו ע"ה מהזכירם קודם שיפתח בברכתו המתייחסת אליהם מצד קבלתם התור' כמו שאמרנו:

ויאמר ה' מסיני בא וגו'. ירצה הברכה הזאת ראוייה לעם הקדש ונתייחדו בה מכל שאר האומות כמו שנתייחדו בקבלת זאת התור' אשר שמתי לפניהם מכל זולתם וזה כי אפי' שתי האומות היותר קרובות אליהן שהם אומת שעיר בן יצחק אבינו ואומת ישמעאל שהוא בן אברהם אבינו זקננו לא נכונו בקבלתה ולא ישרו בעיניו ולזה פנה לבו מכלם ומסרה לישראל והוא אומרו ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ויהי שלשה ממי"ם מסני משעיר מהר פארן סימני התחלת הענין וקצה גבולו כמו וירם מאגג מלכו (במדבר כ"ד:ז') כאשר כתבנו שם והוא טעם משה קבל תורה מסיני (אבות

פ"א) ויאמר ה'. מעת הגלותו בסיני בא לקבוע שכינתו ולמוד מוסרו ותורתו בתוך העם הזה אמנם משעה שנדחה עשו מעל יעקב אחיו ונתן לו הר שעיר למורשה כמו שנאמר וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום (בראשית ל"ו:ח') ונאמר כי ירושה לעשיו נתתי את הר שעיר זרח שמשו לבא אליו כי היא היתה התחלה קודמת לבחירת העם הזה לביאה הנזכרת וכמו שאמר הלא אח עשו ליעקב נאם ה' ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי וגומר (מלאכי א':ב'-ג') שכבר ראה שאין באומה זו נחת רוח לקבל תורה ומצוה אמנם כבר הופיע תחלת אורם מהתחלה ראשונה קודמת לזה והוא משנתגרש ישמעאל מעל יצחק ע"פ הדבור שנאמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק וגומר (בראשית כ"א:כ"א). וסוף הגירוש נאמר וישב במדבר פארן ותקח לו אמו אשה וגו' (שם). משם ואילך נתייחד ההר ההוא אליו. הנה שהופיע עמוד שחרם של ישראל לעלות מהר פארן כי מאז נבחר יצחק אביהם מבין בני האדם. ואמנם היתה שם הופעה אחרת קודמת לשלשתן אשר עליה אמר ואתא מרבבות קדש כמא דאתמר אתא בקר וגם לילה (ישעיהו כ"א:י"ב). והכוונה שכבר קדמה בחירתו יתע' לאומה זו ואהבתו אותה קודם שעלה עמוד השחר לבריאת העולם ועל דרך שאמרו מחשבתן של ישראל קדמה לכל (ב"ר פ"א) שנאמר בראשית ברא אלהים בעבור ישראל שנקראת ראשית ויותר נאות מה שאמרו במדרש אמר להם הקב"ה לישראל קודם שבראתי העולם היו מלאכי השרת מקלסים אותי ומקדישין שמי בכם ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל וגו' עד ישראל אשר בך אתפאר (תנחומא פ' קדושים) כמו שהוא כתוב ומבואר בתחלת שער ס"ה כי על זה יצדק יפה ואתא מרבבות קדש וגו': ומקלוסן וקדושתן אליו ית' הרי שהיו להם ארבעה זמנים זה קודם זה מורים מאד על עוצם התשוקה וההשתדלות להקריב האומה הזאת אליו מכל המוני מעלה ומטה לתת להם תורה ומצות כמו שזכרנו ולא סר מחבבם ממה שנתחבבה אליהם התור' אחרי קבלתם אותה ואמר אף חובב עמים כל קדושיו בידך וגו' תורה צוה לנו משה וגו'. ירצה נוסף על החבה הראשונה ונמשך אליה הנה נמצאה להם סגולה נפלאה אצל זאת התור' והיא קבלתם עולה ומסרם את נפשם עליה מה שלא נמצא ליותר שלם שבאומות והסב דבריו כלפי האל יתעלה ואמר. אף כשתהיה חובב קצת מאישי העמים זולתה הנה נמצא שכל קדושי עם ועם מהם ואם הם מעטים אשר נתקדשו להתגייר נרות של צדק כמו שהיה הענין בקצת שנתפרסמו בישראל הנה היו בידך כלומר שנתת להם יד וסייעת אותם לעשות חיל ולקנות שם בישראל כענין אנקלוס שמעי' ואבטליון וחביריהם עליהם השלום אבל הם רצוני כלל אישי האומה הזאת הנבחרת תכו לרגלך כלומר בעטת בם ורמסת אותם ברגלך ועם כל זה הוא סובל

וישא מדברותיך ולא יסור מאומרו תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב וגו' כלומר יהודי או שרוף או צלוב וזה נתבאר ענינו מאד מדורו של שמד.

ובספרי (פ' וזאת הברכה) צווי זה אימ אלא לנו צווי זה אינו אלא בעבורנו וכן הוא אומר ואבנה הבית לשם ה' אלהי ישראל (מלכים א ח׳:כ׳) בית זה למה ואשים שם מקום לארון. ופי' הכתוב הזה כתבנו בפרשת שמיני שער ס'. והנה הנם טוענים על עצמם להחזיק בתורה ושלא להרפות ממנה ואומרים ויהי בישורון מלך וגומר. וזה בשכבר קבלוה בהסכמת מלכם וראשי העם ובהסכמת העם כלו וכל דבר שנתקבל על שום עם באלו התנאים הרי נתחזק בכל תקף ואין להשיב והנה מכל הפנים האלה תאות להם הברכה המתייחסת אל התורה רצוני בספוק הענינים הזמניים על ירושת הארץ ובהצלחת תוספת הקנינים הנפשיים אשר היה רוח הנרצה והנשקף מכל דבריה כמו שיבא וכמו שחתם בה אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי' כי על תשועת עולמים אומר כן כמו שיתבאר מה שהיתה כוונת כל האומות ותשוקתם כלם אל ההפך וזה מה שיורה עליו שווי המאמרים. וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל. וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים וגו'. עד שיהי' הכתוב ההוא כולל מעלת הברכה ומעלת המברך והכשר הרועה הכל כמו שכתבנו:

והוא טעם המאמר שזכרנו ראשונ' שאמרו זאת מוסף על הברכה הראשונ' שבירך אותם יעקב אביהם כי ברכה זאת תהיה שלימה ונוספת כפי מה שהושלמו המקבלים אותם בקבלת התורה ובתקון מצותיה יותר ממה שהושלמו המבורכים מפי יעקב שלא קבלוה עדין ולזה אמר נמצינו למדים שממקום שסיים יעקב אבינו משם התחיל משה וכו'. וזה כי כל עצמו של יעקב אבינו היה להביאם תחת כנפי שכינה ולהכשירם לבא במסורת ברית התור' והמצוה ולזה סיים במלה הזאת הרומזת אל התורה שנאמר וזאת התורה וגו'. וכמו שאמר אין זאת אלא תורה שנאמר וגומר (ע"ז ב':). ומזה הענין התחיל משה אחר שקבלוה והושלמו עמה והוסיף להם ברכה ותוספת טובה כפי שיעור שלימותם כי לזה אמר וזאת הברכה בוא"ו הע?טף וזאת התורה כמו שנתבאר. אמנם כונת זה המאמר משלם כמה שתמצא שהשלימו עליו עוד במדרש שוח"ט יבא עוד ביאורו בנעילת השערים בעזרת האל. ודי בזה למה שרצינו להקדימו אל ביאור דברי זאת הפרשה החשוב' וברכותיה ולא אטפל להזכיר ספקות שאינו מטבע הענין בדברים השיריים כמו שכן עשינו אצל השירות ודומיהן והתחיל יחי ראובן ואל ימות וגומר. הנה למה שנתבזה ראובן בעיני אחיו מצד חללו יצועי אביו ומצד שנעלה הבכורה ממנו לסבה ההיא ונתנה ליוסף אשר דבר אתו קשות יעקב אבינו בברכו את אחיו לזה ראה

להתחיל בו ולייחד ברכתו בשיהיו אנשים חשובים ונכבדים וזהו מה שכוונו באומרו ויהי מתיו מספר. אמנם לפי שלשון זה יאמר[609] אם על החשיבות כמו שאמרנו או על המעטיות כמו שאמר ואני מתי מספר (בראשית ל"ד:ל') לזה הקדים לומר יחי ראובן ואל ימות כלומר יהיו מתיו מספר ולא מהיותם מועטים ויתכן כי באומרו יחי ראובן ואל ימות כוון אל ראובן עצמו שלא ימות בעון ההוא מיתה נפשיית בעולם הבא וזה אחד מהמקומות שביאר ענין זה מאלו הברכות: וזאת ליהודה וגו'. אחר שהקדים הבכור לסבה שנזכרה ראה להקדים לכל אחיו את יהודה כי הוא גבר באחיו ולו נתנה המלוכה והנה לפי שהברכה אשר ברכו אינה נראית מושפעת ההצלחות כמו שתאות לשבט המלוכה כמנהג שאר האומות ותשוקתם בהרבות סוסים ונשים וכסף וזהב וכיוצא לזה הקדים לומר וזאת ליהודה כלומר זאת כאשר היא היא אשר תאות לו לפי הכונה וצירוף הברכות אל התורה כמו שאמרנו כי למה שהוא האריה ההולך בראשי הגייסות אל המלחמות ואנשיו מסתכנים מאד לנפשותם כמו שקרה לדוד עם יושבי נוב אשר בילידי הרפה ולחזקיהו וליהושפט מלך יהודה ברמות גלעד כי אז לא יצטרך רק שיצעק אל ה' והיא יענהו להחזירו אל עמו שלם בנפשו שלם בגופו כמו שנתברר שם שנאמר ויסורו עליו להלחם ויזעק יהושפט ויהי כראות שרי הרכב כי לא מלך ישראל הוא וישובו מאחוריו (מלכים א כ"ב:ל"ב-ל"ג) הרי שהועילה לו זעקתו לשוב אל עמו שקט ושליו. ידיו רב לו וגו'. ירצה אף על פי שהוא גבור כארי וכח ידיו תעמוד לו עם כל זה עזר מצריו תהיה עד שידעו מלכיו כי מאתך הישועה תמיד ויתכן כי במאמרים הללו האחרונים כלל כל מה שאמרנו. ובאומרו שמע ה' קול יהודה ואל עמו וגומר כוון גם כן אל יהודה עצמו דבעי צלותא להביאו אל עמו ולאסוף נפשו אל אבותיו הקדושים על דרך ויאסף אל עמיו (בראשית כ"ה:ח') וזה שהיה בתכלתו נטרד מפני הנדוי כמו שאמרו חז"ל וזה מקום שני שנזכר הענין שכר הנפשיי באלו הברכות: וללוי אמר וגומר. לפי שחברת מלך וכהן תשלים ההנהגה כמו שאמר ביהושע המולך תחתיו ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו וגו' על פיו יצאו ועל פיו יבאו וגו' (במדבר כ"ז:כ"א) לזה סמך ליהודה ענינו של לוי ואמר הנה תומיך ואוריך אשר על פיהם יצאו ועל פיהם יבאו המלך והעם הפקדתם לאיש חסידך הנבחר לך לחסיד מכל יתר השבטים כמו שנתבאר היטב בזכרון היחסים אשר

[609] אם על החשיבות וכו', ר"ל יען כי מאמר "ויהי מתיו מספר" נוכל להבין על ב' פנים. הא' שיהיו אנשי שבטו רק מעמים עד שיוכל כל איש לספור אותם על נקלה, והב' שיהיו חשובים במעלתם ראוים להמנות בעבור זאת (עיין ביאורי למעלה שער ע"ב במדבר דף ח' ע"ב) ע"כ הקדים מאמר "יחי ראובן" וכו' ר"ל שיולדו ממנו תמיד בנים ובני בנים כמו משאר השבטים, גם לא ימותו מהם לפי ערך מספרם יותר מאשר ימותו משאר השבטים, ובכל זאת יהי מתיו מספר בעבור חשיבותם ומעלתם.

זכר בפרשת וארא כמו שביארנו שם שער ל"ה. והנה להיות משה מכללו אמר כמתנצל ממה שגרע מהחסידות בחטא מי מריבה ואמר על שם כללו אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה כלומר מה ששמתו בעל נסיון בהכאת הצור במסה היה סבה למה שרבת עמו במי מריבה[610] למה שנמשך בהכאה אל מה שנסהו ראשונ' להוציא מים ע"י כן כמו שנאמר והכית בצור ויצאו מים רבים (שמות י"ז:ו'). והנה לפי זה אין ראוי להוציא השבט מחזקת חסידותו כל שכן שכבר נמשכו אחריו תמיד בכל מעשיהם עד שנפרדו מאהבת וקורבת האבות והבנים והאחים לקנאתך בשלשה פנים אשר יבארם. ועל הענין האחד אמר האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו'. וזה כאשר בא צורך המשפט במעשה העגל גם פנחס בשטים השליך נפשו מנגד להמית נשיא מישראל בקרב שבטו וכמעט שלא ישוב עוד לביתו ולאחוזת אבותיו לולי ה' שהיה לו כמו שכתבנו שם ועל זה אמר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו כי לשמור תורה וברית עשו זה. ועל הענין השני אמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל שכבר הוצרכו לצורך הלימוד להתרחק מבתיהם ולהתאכזר על בניהם ואחיהם וקרוביהם כדי ללמוד כדי שיספיקו ללמוד תורה בישראל כי עליהם הוטל שנאמר ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר ה' אלהיך לשרתו ולברך בשם ה' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע (דברים כ"א:ה') והענין השלישי אשר אליו צריך פרישות דרך ארץ וכל ענייני הבית הוא הדבר המיוחד אל הכהנים והיא נקיותם וטהרתם לבא לפני ה' תמיד להקטיר קטרת ולהקריב הקרבנות שעל זה אמר ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך ולזה סמך ואמר ברך ה' חילו וגו'. ירצ' אחר שהם נוהגים הפרישות וההתנכרות חל בתיהם וקרוביהם וזה ממה שימעט התרבות ברך ה' תילו ופועל ידיו תרצ' במה שישתדלו בדבר המשפט לשמור מצותיך ולקיים בריתך. אמנם על השנאה המתקוממות להם. לסבה זו אמר מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומון ירצה כשתמחץ אשר קמו כבר ישמרו המשנאים הנשארים מן יקומון עוד וכמו שאמר הכתוב זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו' ולא יהי' כקרח וכעדתו וגו' (במדבר י"ז:ה'). ואחשוב כי להיות אז שבט שמעון עליו מרעים לסבת הריגת נשיאם אשר הוכה על דבר פעור על ידי פנחס ורבים אשר אתו שמתו במגפה והם אשר היו מבזים לפנחס ואל קרוביו כמו שאמרו חכמינו ז"ל (סנהדרין פ"ב:) לזה לא הזכירו משה בברכותיו אלה די לו שלא יחרפהו ויוכיחנו:

[610] למה שנמשך וכו' ר"ל יען כי בפעם הראשון נצטוה להכות בצור ע"כ טעה והכה גם בפעם השני את הסלע במי מריבה וחטא בזה כי היה רצון הי"ת להרבות מופת הנס השני הזה יותר מהראשון בהוציאו המים לעיני העם רק ע"י אמירה לבד, (עיין מזה למעלה שער שמונים וביאורי שם ד"ה ואני הנה וכו'),

ובספרי (פ' וזאת הברכה) וללוי אמר למה נאמר לפי ששמעון ולוי שתו כוס אחד שנאמר ארור אפם כי עז (בראשית מ"ט:ז') משל לשנים שלוו מן המלך אחד פרע למלך וחזר והלוה את המלך ואחד לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה כך שמעון ולוי שניהם לוו בשכם וכו'. לוי פרע במדבר במעש' העגל והלוה עוד בשטים. ושמעון לא די שלא פרע אלא שחזר ולוה שנאמר ושם איש ישראל המוכה וגומר (במדבר כ"ה:י"ד). לכך נאמר וללוי אמר יראה שלא הוזקקו לבקש טעם אלא על מה שזכר את לוי כי מברכת אביהם היה ראוי שיצאו שניהם ואשר כתבנו הוא הגון וקרוב אליו. גם שם אמר שנזכר ברמז עם יהודה למה שנכלל חלקו בחלק בארץ כמו שאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון ובזה נתפייס הרמב"ן ז"ל. וזאת הברכה כלה היא מבוארת שהיא המתיחסת אל התורה לא זולת אמנם טעם וללוי אמר ודאי יהי' כחביריו כלם שאי אפשר לפרשם רק על דרך שפירשו הראשוני' כטעם ועל והנה לא נמצא מי שיסבול לפרשו כפשטו רק זבולן שנאמר שמח זבולן וגומר. ומה שאמר הרמב"ן ז"ל כי בעבור שהזכיר משה בברכתו שם ראובן ויהודה יחי ראובן קול יהוד' ולא יזכיר שם שאר השבטים בברכתו יזכיר הכתוב וללוי אמר ולבנימין אמר יגיד כי היו השבטים לפניו ויקרא ללוי וישים עליו עיניו ויאמר תומיך ואוריך וכן לכל שבט ושבט פנים בפנים יברך אותם כמו שהוא בפירושיו הנה לא נמצא מי שבא לסוף דעתו שהרי אין שום שבט שלא נזכר שמו בברכתו זולתי לוי ובנימין תבאתה לראש יוסף שמח זבולן בצאתך וישששכר באהליך ברוך מרחיב גד דן גור אריה נפתלי שבע רצון ברוך מבנים אשר [611]ואם מפני שלא אמר שמח זבולן בצאתך שוה למאמר יחי ראובן או שמח נפש זבולן כמו שאמר שמע יי' קול יהוד' זהו דקדוק דק מחוספס שלא תסבול הדעת שאתו ויותר יתכן שנפל טעות בכתיבה לכתוב במקום וכן יזכיר שם שאר השבטים ולא יזכיר ואם אינו כן אע"ג דמיסתפינא אמינא דאגב עיוניה דמר לא חש אל הכתובים רק בלוי ובנימין. וכן קרה להרלב"ג שכתב בפירוש הכתוב הזה פעמים ושלש שענין מסה ומריבה היה כתוב בפרשת יתרו (כתב בגליון הג"הה לא מצאנו כן בספרינו) ואולם לישב מאמר אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה בפנים אחרים יותר חשובים הוא שנוכל להסב פני נכחיות כל הכפי"ן הבאים במאמר תומיך ואוריך לאיש חסידך וזולתם כלם אל כלל ישראל [612]אלא כי יגורתי מפני האף רצוני

[611] ואם מפני שלא אמר שמח זבולון בצאתך כצ"ל ור"ל כי אז הי' מוסב אל ה', כעין תפלה שישמח את זבולן כמו "יחי ראובן" וכו' "שמע ה'" וכו' שהם ג"כ רק תפלות אל הי"ת.

[612] אלא כי יגורתי וכו' ר"ל שרוצה הוא לפרש שכל כינוי הנוכח שבכתובים אלה מוסבים על ישראל ולא על הי"ת, ור"ל אתה ישראל נסית את שבט לוי ר"ל את משה ואהרן שהם משבט לוי במסה ומריב' וכן תמיך ואוריך וכו' ורק הכ' "ישימו קטורה באפך" קשה לו לפ"ז אחרי כי רק לה' ולא לישראל יקטרו הכהנים ? וע"ז השיב כי אולי פי' באפך כמו לפניך, כמו שנמצא "וישתחו לאפיו" כמו לפניו,

ישימו קטורה באפך אבל גם לזה מצאנו פנים רבים בלשון זה וישתחו לאפיו (בראשית מ"ח:י"ב) וישתחו למלך על אפיו (מלכים א א':כ"ג) ויפול לאפיו (שמואל א כ':מ"א) לאפי דוד (שמואל א כ"ה:כ"ג) וזולת זה לרוב וכן ת"א ויקומו לפני משה (במדבר ע"ז) באפי משה. והכוונה כי שבע לוי הוא איש חסידו של ישראל בכלל כמו שכתבנו. אשר נסיתו במסה כי כלם נסו את זה השבט במה שנסו את הגדול או הגדולים שבו כמו שהיה הענין במסה ומריבה עד שאמר משה מה תריבון עמדי מה תנסון את יי' ושם אמר עוד מעט וסקלוני (שמות י"ז:ב') וכן להלן וירב העם עם משה וגו'. ולמה הבאתם את קהל יי' (במדבר כ':ד'). ועם כל זה הוא האומר אל אביו ולאמו לא ראיתיו וגומר. להנזר לשמור משמרתך בלמוד התור' והמצוה המועלים עליהם ובריתך ינצורו כי הם השומרים את ספר הברית אשר בינם לבין אלהיהם כמו שנאמר ויצו משה את הלוים נושאי ארון ברית ה' לאמר לקוח את ספר התור' הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם והיה שם בך לעד והם אשר יורו משפטיך אשר נתן יי' אלהיך ליעקב וכן ותורתך לישראל וכן ישימו קטורה לפניך להקטיר אשה ליי' וכליל על מזבחך הרי לפניך ב' פירושים ואתה תבחר או תפרש מעצמך: לבנימין אמר וגו'. אחר שדבר בשבטי המלכות והכהונה כמו שנזכר סמך אליהם השבט אשר בו יבנ' הבית הגדול והקדוש בירושלם עיר הקדש ראש ממלכת יהודה כי על כן לא סרו איש מעל אחיו לעולם ואמר כי בנימין הוא ידיד יי' אשר תוכר ידידותו במה שהוא יתברך בחר לשכנו בו מכל השבעים והוא שוכן לבטח עליו כאדם המתאכסן אצל אהובו ידיד נפשו שסמך לבו שיקבלנו בשמחות וגיל ולא עוד אלא שהוא חופף עליו תמיד שהיא הוראה יותר עצומה. והנה כאשר סמך עליו כן מצא את לבו נאמן לפניו שקבל אותו באהב' רבה ובין כתפיו שכן כלומר שקבלו בטוב לו וביותר נכבד ממעונתו כאומרו (איוב ל"א:ל"ו) על שכמי אשאנו אענדנו עטרות לי: ואחר שזכר עניני השבט המולך והחונים עליו סמך ואמר וליוסף אמר וגו'. לפי שהוא היה העקר למלכות ישראל רצוני לעשרת השבטי' אשר נחלקו מעצמם והראשון ממלכיהם היה מאפרים ולפי רוב השבעים האלה המתחברים אליו אז ולפי התחלפות ארצותם וגבוליהם הרבה ברכות ושבחות בארצו בענינים מתחלפים אמר מבורכת יי' ארצו ממגד שמים מעל ומתהום רובצת תחת וממגד תבואות שמש וממגד וגומר. ומראש הררי וגו'. וממגד ארץ ומלואה וגו'. אמר שכל אלו העניני' יתחברו יחדיו ויקראו על שם יוסף והוא מה שביאר באומרו תבאתה לראש יוסף ולקדקוד נזיר אחיו ירצה שכל אלו הברכות תבאתה לראש יוסף ולקדקדו מצד מה שינזר מאחיו הנזכרים למעלה יהוד' לוי ובנימן אשר היו אחים גם יחד תמיד בבתי מלוכה וכהונ' ויעשו אגודה בפני עצמם להמליך עליהם מלך אמנם

סיים ביוסף בעצמו ואמר בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו וגו'. ירצה אע"פ שילוו אליו השבעים מ"מ בכור שורו של זה החבור הוא ההדר לו אשר קרני ראם קרניו בהם עמים ינגח וגומר. והנה דמה נעילת פי שנים אשר לפי הבכורה לב' הקרנים שהן בגלגלת אחת ולזה אמר והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה כמו שאמר אביהם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (בראשית מ"ח:ה'). והכלל שתלה בהם עצם השבע ההוא ועקר הקבוץ אשר אמרנו. [613]ואולם טעם יחס זה התואר של שור ליוסף כתבנו אצל מה שאז"ל אמרו מלאכי השרת בואו ונרא' לארי ושור מתוכחין זה עם זה בשער ל': ואחר שזכר ליוסף על זה האופן זכר ישששכר וזבולן שנשארו מבני הגבירות וגם שבהם יושלם דגל יהודה אשר זכר ראשונה אמנם הסכימו להקדים את זבולן לפי שהוא לקח וקבל עליו פרנסת אחיו ישששכר אשר היו לומדי תור' ולפי שמדרך הפרנסות הזה הוא בשיהיו רבני הישיבות ותלמידיהם אצל זבולן ושהם ספקו להם מזון וכל צרכי פרנסתם בהיותם בבתיהם כי רחוק הוא שיעשה באופן אחר ולפי שכבר יקרה בזה מהעצב והפחד לבעלי הבית מצאת אל עסקיהם וסחורותיהם ולהשאיר התלמידים אשר משבט ישששכר בתוך בתיהם. לזה אמר שמח זבולן בצאתך לפרקמטיא שלך וישששכר נשאר באהלך לומד תורה כי כל בניו למודי יי' ולא תירא ולא תחת משישיגך שום נגע וקלון ועל דרך שנאמר לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהלים צ"ח) כי יהיה נשמר מבית ומבחוץ. עמים הר יקראו וגומר. יאמר כי אע"פ שהם בעלי סחורות וארצם לחוף אניות ומזה הטעם לא תהיה הארץ רבת העבוד' וצריכין להסתפק מארצות אחרות כמשפט צידונים וכל המדינות אשר יושביה סוחרים עם כל זה אמר שיגיע מרוב הצלחתם בענין שימצא שם כל צרכם בשפע נמרץ עד כי עמים רבים יקראו למשתה ושמתה בהרים ושם יזבחו לפניהם זבחי צדק כלומר שלא יחסר להם מכל אשר יצטרכו דבר כי לא יחשבו כסף והם יענו את הדגן ואת התירוש והיצהר וכל מיני פירות מגדים לשובע. ונתן הטעם ואמר כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול יאמר כן על הצלחת הסחורות הבאות בדרך הים [614]על הגדה הרבה אשר בקרבו שהם מצפונים טמונים

[613] ואולם טעם וכו' עיין בשער ל' ור"ל כי דיבור האנשים השלמים חסרי המדות והתשוקות הרעות המסתפקים רק במלאות צרכיהם ומחסוריהם ההכרחים, ולא יתאוו להנאות ותאוות המותריות כמו שהיה יוסף כובש את יצרו ועומד חזק כראוי מוצק נגד הסתת ופתויי אשת אדוניו נדמה לדיבור השור אשר הוא בן תרבות אשר לא יגעה על בלילו ולא ישמיע קולו בהיות לו רק מספוא באבוס בעליו, תחת כי דבור האנשים הפראים בבני אדם אשר בכח ידם ועוצם עוזם ממגברים על זולתם, נדמה לשאגת ארי טורף טרף (ועפי"ז צריך לתקן דברי ביאורי שם בראשית דף רל"ח ע"א שורה ו' מלמטה כי בטעות נכתבו שם הדברים בהפך מזה).

[614] ועל הדגה הרבה אשר בקרבו שהם מצפונים טמונים בחול וכו' כצ"ל, ור"ל שרומז הכ' באמר ושפונ' טמוני חול" על הדגים הרבים אשר מחירם רב מאוד הנמצאים בלב ים אשר החול הושם לגבול מסביב לו.

בחול למה שהחול גבול לים אשר בתוכו. [615]ואולי היה בארצם קצת הרי החול שאמרו שיעתק ממקום למקום ע"י הרוח החזק יכסה הסוחרים הבאים לארץ ההיא אשר לא ידעו משפטם עם רוב כספם וזהבם וכל אבן יקרה אשר עמהם ואחר ישוב הרוח ויגלה החול מעליהם וימצאום יושבי הארץ והיו להם לשלל שפוני האנשים ההם שהיו טמוני חול גם בשרם ימכר ביוקר לתרופה. ולגד אמר וגו'. מהטעם שכתבנו על קריאת שם גד וכי על הודאתו נאמר נתן אלהים שכרי כי נתתי שפחתי לאישי ויקרא שמו ישששכר (בראשית ל:יי"ח) כמו שתראהו משם אם תרצה שער כ"ה ח"ב יש טעם גדול לסמיכתו ליששכר גם הוצרך לזכור אותו הנה להשלים בו דגל ראובן עם שמעון שלא נזכר או שנזכר ברמז כמו שנשלם דגל יהודה עם יששכר וזבולון ואמר ברוך מרחיב גד וגו'. לפי שהוא היה הראש לשאול את ארץ סיחון ועוג אשר הראה עצמו בזה קצר רוח כי לא בטחו שתהיה להם נחלה בארץ ומהרו לקחת מאשר ימצאו ולזה אמר ברוך שהרחיב גבולו והוציאו ממגורות אשר פחד שיצר לו המקום והנה כבר קרה לו כלביא אשר ישקוט שקט ושאנן כדי שלא יברחו ממנו שאר החיות ואחר בשבתם בטח וטרף זרוע אף קדקד כללו של ענין ששאל תחלה כעני כי יעטוף ואח"כ נתחזק והרחיב גבולו על ידי מלחמות עצומות כנזכר בדברי הימים. וירא ראשית לו וגו'. אמר כי ראה לקחת לעצמו ראשית הארץ ההיא לפי ששם חלקת מחוקק צפון הוא קבר איש האלהים וסמך בדעתו כי בפקוד יי' להביא ראשי עם והם משה ואהרן ומרים אשר שם יפקדו כל הנמצאים שם עמהם. ואמר צדקת יי' עשה על מה שהצדיק עצמו בזה ולא כאשר חשבו עליהם בני ישראל בבנותם המזבח וגם משפטיו עשה עם ישראל במה ששמרו להם תנאם והלכו בראשי גייסות כל י"ד שנה של כבוש וחלוק. ובמדרש (ספרי פ' הברכה) הוא בא בראש תחלה הוא יבא בראש לעולם הבא: ולדן אמר וגו' הנה הוא ראש הדגל ושני ואחיו הנזכרים אחריו הם הנלוים עליו ואמר דן גור אריה יזנק וגו' [616]כי הזנוק והקלוח החזק כל עוד שיתרחק קצת ממקום מוצאו יראה חזקו ותקפו כן הגור כל עוד שמתקרב להיות אריה יוכר אומץ

[615]ואולי היה וכו', הרב רומז פה על החול הדק הנעתק ממקום למקום ע"י הרוח ונקרא בל"א אשר יכסה לפעמים כל ארחות הסוחרים אשר ילכו במדבר ערב עם כל רכושם והונם עד שלא ידע איש מקומם איה, ורק זמן מה אח"כ ישב לפעמים הרוח את החול הזה למקום אחר, וימצאו שם כסף וזהב ואבן יקרה לרוב, גם פגרי האנשים המומתים באופן זה ימכרו במחיר רב, ועל כל זה אפשר שרומז הכ' פה באמרו "ושפוני טמוני חול"

[616]כי הזנוק וכו' ר"ל כי המים המזנקים והמקלחים ממקום גבוה אל הנמוך, כל עוד יתרחק ממקורו על ההר מלמעלה, ויתקרב יותר על הארץ מתחת, יגדל חזקו ומרוצתו. כנודע ע"פי חקי הטבע, כי כל דבר הנופל ממקום גבוה למטה, יוכפל וירבה תמיד גדול כמות כח מרוצתו לפי התרחקו ממקום נפילתו והתקרבו אל הארץ, כי כח המושך בארץ הולך תמיד הלוך וגדול בקרבת הארץ, יותר ויותר. וע"ז ירמוז גם הכ' פה כי כמו שחוזק הקלוח מתגבר כל עוד יתרחקו המים ממקום מוצאם, כן יתחזקו גם כחות הגור כל עוד יתרחק יותר מעת הולדו וצאתו מרחם אמו ויגדל להיות כאריה.

גבורתו ואמר זה שיהיו פעולותיו בגבורה עצומה. ואחשוב כי מפני שעל הרוב כל דבר המקלח על זה האופן לא נתמד ירמוז בזה אל ענין שמשון שפתח בגבורה לפי שעתו ומיד נפסק: ולנפתלי אמר וגו'. הקדים נפתלי לאשר מפני שהוא גדול ממנו כמו שכתב הרבי אברהם ן' עזרא ז"ל ולפי שלא שמר זה הסדר אל השאר אחשוב שעשה כן לסיים באשר ולסמוך אליו אין כאל ישורון שהוא נופל על הלשון דכגון דא יש דקדוק בשמות ואמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת יי' וגו'. כי להיות ירושתו חלק בחוף הים כמו זבולון וחלק ביבשה כשאר השבטים ימצא אתם ברכת יי' מהעושר והם שבעי רצון התבואות והפירות ושאין עיניהם תלויין להם כמו המצפים לארץ אחרת: ולאשר אמר ברוך מבנים אשר וגו'. לפי שעל הרוב כהצליח האח בין האחים תרבה קנאתם עליו וישנאוהו לזה אמר שעם היותו מוצלח בנכסים ובשפע ארצו עד שכבר יטבול בשמן רגלו מרוב כל יהי רצוי אחיו ומבורך מפיהם תמיד כי יהיה לו פת ערבה ושלוה בה. ברזל ונחשת מנעליך וגו' יאמר שתהיה ארצו טובת האויר ושוות המזג עד שהדברים המתהוים בה יהיו קשי הבלייה וההפסד כענין שנ' לא בלו שלמתיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך (דברים כ"ט:ד') ועל זה האופן אמר ברזל ונחשת מנעליך וכן שאר השמושי'. ואמר וכימיך דבאיך לומר [617]שלא יהיה זובו והתכתו רק לפי ימיו כמו שאמר תבא בכלח אלי קבר (איוב ה':כ"ו) והוא דרך צחות שלא נאמר שלא בלו נעליו על רגלו מקוצר שנים כי ההוא דאחיך עליה אשמדאי דחזייאה דשאיל מסאני לשבע שנים (גיטין ס"ח.) והיה הפסוק הזה מפורש כעין יחי ראובן והיו ראש וסוף דבריו נדברים בסגנון אחד. עד כאן מה שדבר להם דרך פרט ואחר כך חזר וכללם כבתחלה ואמר. אין כאל ישורון רוכב שמים וגו'. אחר שייעד להם הטובות המיומנות אליהם מאתו יתע' איש ואיש כפי נחלתו אמר אחר שידעת זה ישורון תודה שאין כאל שייטב לקויו על זה האופן ואמר רוכב שמים בעזרך לבשר להם כי לא לעתים רחוקים הוא נבא כענין בלעם שאמר אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד:י"ז) כי הנה יי' רוכב על השמים היותר קלים במרוצות' לעזרך ולא יאחר רכבו לבא בארץ ההיא ולכבשה לפניך ובגאותו שחקים כי הם השמים העליונים מהירי התנועה מכלם ואפשר שירצה כאשר ירכב שמים ראוי הוא שיהיה בעזרך שאתה תכין מעשיך אליו ויהיה נעזר מאתך ועל דרך שאמר (שבת פ"ט.) מכל

[617] שלא יהיה זובו וכו' ר"ל כי התמעטות וחולשת כחות האדם והפסד גופו וחייתו, לעת זקנתו קורא הרב ז"ל בשם התכה וזיבה ובלשון הכ' פה בשם דבא, כי הזין משורש זאב מתחלף בדלית כדרכו לפעמים וידוע ג"כ כי ההתכה והזיבה הזאת תהיה בקצת ב"א לפעמים כבר בעמדם עוד בחצי ימיהם בעבור סיבות שונות נגעים וחלאים או מדוים שונים עד שימותו באפם כח חיותם כבר בהיותם בני חמשים או ארבעים שנה, וע"כ יאמר פה הכ' ההפך מזה וכימיך דבאך ר"ל שהדבא וההתכה יבואו לך רק בעת הראוי לפי ערך ימיך ושנותיך ולא תמהר הוקנה לבוא אליך בלא עתך.

מקום היה לך לעזרני והוא הוספת כח של מעלה הנזכר בכל מקום ואם תעשה כן יועיל עזרך וירכב הוא בגאותו השחקים העליונים ויכריחם לעבודתך והרב המורה פרק ס"ט ח"א פי' שחקים על הכדורים אשר בתוך העליון החלק שמתנועעים בכח העליון החלק בכל ובזה נראית יותר גאותו יתעלה ומזה אמר האומר על ברוב עזך יכחשו לך אויביך (תהילים ס"ו:ג') כי להיות תנועות המתנועעים מכחך בעוז וגאוה עצומה והוא בהיותם[618] בזולת פגישת המניע במתנועע אבל ע"ד הכוסף והתשוקה לזה יכחשו האויבים היותו הוא יתעלה סבה להם מה שלא יעשו זה אם היה על דרך הפגישה החושיית מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם אמר שיעזרם ויפלטם עד שיכבשו הארץ אשר בה יהיה המעון הקדוש לאלהים אשר נאמר עליו מכון לשבתך פעלת יי' מקדש יי' כוננו ידיך (שמות ט"ו:י"ז) ולפי שהמעון הוא במדרגת הראש וכל השאר הוא במדרגת שאר האיברים אמר ומתחת זרועות עולם כי היתה ארץ ישראל זרועות עולם אצל ירושלם וכל הארצות במדרגת שאר האיברים השפלים ואמר ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד ועל דרך שאמר אחלצהו ואכבדה (תהילים צ"א:ט"ו) כי הוא המגרש האויב מפניך בכלי זעמי אשר שלח בהם לא בחרבך ולא בקשתך ויאמר לך קום השמד אותם כדי שתטול את השם לכבוד ולתפארת ומכאן למדה מלכות כמו ששלח יואב אל דוד אחר שנלחם על רבה שיבא לכבשה פן יקרא שמו עליה. וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב וגו' המפרשים ז"ל נתחלפו בפירוש עין יעקב יש אומרים מעין יעקב ויש אומרים כעין יעקב ואני מפרש אותו כפשוטו עין ממש וזה כי אמר יצחק לעשו הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומעל השמים מעל (בראשית כ"ז:ל"ט-מ') שמע יעקב וירע בעיניו שמא נטלה ממנו ברכת ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ וגו' (שם) ונתנה לעשו ומהיום ההוא היה עויין בעינו ולבו הדבר ולזה אמר כי כאשר יתקיים זה כבר ישכון ישראל בטח בדד מבלי ערעור במה שהיתה עין יעקב עויינת עליו והוא אל ארץ דגן ותירוש גם שמיו יערפו על כמו שנאמר ויתן לך האלהים מעל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ומעתה אין שטן ואין פגע רע. אשריך ישראל מי כמוך וגו'. לפי שהנצחון השלם יושלם בארבעה ענייניים. האחד במה שלא יקבל נזק מהאויב. והשני בשיקבל האויב נזק ממנו. השלישי שיהיה הנזק ההוא דבר נכר ומפורסם שלא יוכל להכחישו. הרביעי בשיהיה הנצחון בדבר טוב ומועיל לא בענין מדומה לבד. ולארבעתם אמר אשריך ישראל מי כמוך מצד שאתה עם נושע ביי' שיושלמו עמך כל אלו העניינים. על האחד אמר מגן עזרך. ועל השני אמר

[618] בזולת פגישת וכו', ר"ל יען כי הי"ת יניע כל גרמי השמים מבלי שיגיע בהם, ע"כ יכחישו קצת בני אדם ולא ירצו להאמין כלל כי הוא י"ת המניע אותם.

ואשר חרב גאותך ירצה והוא יתעלה אשר חרבו גאותך לא לבד להגין עליך כי גם להכות באויביך. ועל השלישי אמר ויכחשו אויביך לך והוא תכלית ההכנעה והשתעבד כי אין להם פה להכחיש נצחונך עליהם. ועל הרביעי אמר ואתה על במותימו תדרך כי לא היה שם נצחון של כבוד לבד או דמיון אחר רק כלוחם על עיר גדולה ויבקיענה אליו והוא כובש אותה ודורך בארמנותיה. אמנם מה שיכוון ממנו לעקר בזה המאמר אל האושר הקיים אשר בו נושע בייי תשועת עולמים יתבאר אחרי כל בענין בפני עצמו בעזרת האל אשר מכל מה שנזכר בברכותיו מתחלה ועד סוף נתבאר מה שאמרנו ראשונה שכוון ממנו בקשר וא"ו וזאת הברכה שהברכה אשר יברכם תהיה כעין התורה ונמשכת אליה ומתיחסת אל כוונותיה כי עם זה היתה התחלתו של משה ממלת וזאת אשר בה סיים יעקב אבינו עליו השלום כמו שאמרנו. ודי בזה למה שהיתה כוונתינו אליו בזה החלק:

שער קה

פרק א

יבאר למה לא ניצל מרע"ה מהמיתה הגופיית כמו שניצל אליה וחנוך:

ויעל משה מערבות מואב וימת שם משה עבד ייי

בספרי (פ' וזאת הברכ') וכבר שלחה מלכות בית קצרה ושל בית פחד א"ל לכו ראו היכן קבורתו של משה הלכו ועמדו למעלה וראו אותה כשהיא למטה ירדו למטה ראו אותה כשהיא למעלה נחלקו חצים למעלה וחצים למטה עליונים ראו אותה כלפי מטה תחתונים ראו אותה כלפי מעלה לכך נאמר ולא ידע איש את קבורתו:

[619]תוכן דברי הרב ז"ל הוא, כי אחרי שנראה שהיותר שלימים בבני אדם לא מתו מיתה גופנית כמות כל אדם" כי אם לקח אותם אלהים ואינם. כמו שנמצא בחנוך ואליהו וכמו שספרו לנו חז"ל גם משאר שלימים כי גם גופם נזדכך עד שזכה להכנס לחיים הנצחים. ואחרי כי בלתי ספק תחשב זאת למעלה נכבדה ויקרה מאוד, הלא בצדק נתמה מדוע לא היתה למנה גם למשה אשר היה בחיר כל בני אדם ושלם מכלם ? כי בבחינת חמרו ומזנו אשר הוא דבר המשותף לכל אדם, היה שוה ומשוער מכלם עד שהיה בעבור זה גם בעל מידות טובות ותכונות נפשיות יקרות, יותר מכל זולתו, כמו שהעיד עליו הכ' "והאיש משה ענו מאוד מכל אדם וכו'", ובבחינת מעלת הנבואה אשר היא מתנת אלהים יקרה אשר תהיה למנה רק לקצת יחידי סגולה, נאמר ממנו "ולא קם נביא כמשה" וכו', וכבר נראה שגם בעיני חז"ל היה הדבר קשה להבין, כי תהיה יד המות הגופני שלטת באיש שלם כמשה, והלבישו בספרי רעיון זה בספור מליציי כדרכם (עיין בפנים), ולבאר זאת יקדים הרב ז"ל ויאמר, כי אחרי שחיי האדם מסובבים רק מחיבור גופו עם הנפש, וחיבור זה לא יוכל להיות קיים ונשאר תמיד, כי אם רק עד עת בוא יום הפקודה להפרידם זה מזה, כי זאת תכלית ותעודת כל אדם עלי ארץ, שיהיו שני אלה מחוברים יחד רק זמן מה רב או מעט, לפי שינוי והתחלפות מזגי בני אדם, הלוא נמשך מזה בהכרח כי אין איש אשר ימלט גופו, מיום המות וחי לעולם, כמו שאמר כבר הכ' "מי זה גבר יחיה ולא יראה מות ?," אך בבחינת הפירוד הזה המסבב מות כל אדם, יש בבני אדם שלש מדרגות לפי השתנות אופן פעולותיהם ומעשיהם בעוד בחיים חייתם, האחת היא מדרגת רוב בני אדם, אשר בעבור המשכם בחייהם תמיד רק אחרי תענוגים גופניים ותשוקות חמריות, נדבקה ואחזה נפשם עם גופם בחוזק כל כך, עד שכמעט גם המות לא יוכל להפריד ביניהם לצמיתות, כעין מה שאמרו חז"ל ד"מ

אחר[619] שהחסרון היותר גדול והיותר מפורסם הנמצא במין האנושי הוא פגע המותה לאנשיו וכבר נמצאו אנשי מופת ניצולו ממנה מפני גודל זכותן כמו שהיה הענין מבואר באליהו זכר צדיק לברכה בהלקח אותו בסערה השמים (מלכים ב ב׳:א׳) ונרמז בחנוך באומרו ואיננו כי לקח אותו אלהים (בראשית ה׳:כ״ד) וחז״ל קיימו זה ונתנו מציאותו בסרח בת אשר (מס׳ ד״א זוטא) ור׳ יהושע בן לוי (כתובות ע״ז:) וזולתם אשר זכו ליכנס בגוף ונפש לחיי העולם הבא. ומצאנו ראינו כי משה אדוננו רבן של נביאים וחסידים

נפש הרשעים היא קשה לצאת מהגוף, כצמר הנאחז בקוצים, אשר לא יוכל להנתק ממנו על נקלה, ובגופת המת ממחלקת בני אדם כאלה, דבקים עוד ענינים רעים ונפסדים מהנפש, והיא נכספת ומשתוקקת עוד אל ענייני החומר עד שנחשבת כדבוקה ונאחזת עוד עם הגוף, גם אחרי הפרדה כבר ממנו, [ואפשר שהרב רומז בזה גם על רשמי העון והחטאת אשר חטאה הנפש, הנשארים קיימים עוד גם בגופת המת,] וע״כ צותה גם התורה שתטמא בעבור זה נבלת מין האדם (אשר רוב אישיו הם מהכת הזאת) טומאה חמורה יותר מנבלת שאר בע״ח ודיבוק ענינים נפסדים וכוחות הנפש כאלה עם הגוף קראו חז״ל בשם "מזיקין ורוחות הטומאה" (עיין מכל זה למעלה שער פ״ט וביאורי שם). השניה היא מדרגת אותם השלימים המעטים אשר הם אנשי מופת ויחידי סגולה, אשר בשכלם ותבונתם היו מתגברים תמיד בחייהם על חמרם, ולא נמשכו כלל אחרי תשוקות גויתם, אפס אם גם בעבור זה לא היתה מעולם יד גופם וחמרם שלטת על נטיות נפשם להיות נכנעת לפניהם, ונמשך מזה שגם בעת מותם אין נפשם דבקה ומשתוקקת עוד כלל אל הגוף, בכל זאת לא יכלו להטהר גם הם למדי ובתכלית השלימות באופן שתפרד ותופשט במותם נפשם המשכלת מעניני החומר לצמיתות, כי עוד דבוקים ואחוזים בה זמן מה ענינים קלים וחלושים ממנו, עד שיופשטו ממנה אח״כ הפשטה גמורה וממדרגה זאת היה אליהו בעלותו בסערה השמימה, כמו שאמר הרד״ק לרמוז על זה "שבגלגל אש נשרפו בגדיו וכלה בשרו ועצמו (ר״ל שכל ענייני גופו וחמרו אשר דבקו עוד בנפשו ספו תמו אח״כ) עד שרוחו לבדה שבה אל האלהים אשר נתנה, ושאר השלימים המעטים שנדמו אליו אשר מהם נאמר כי זכו להכנס בעדן גן האלהים בגוף ונפש, השלישית היא מדרגת משה רע״ה שהיה היותר שלם בבני אדם, אשר בעת מותו נעשתה ההפרדה היותר שלימה בין גופו הגשמי לנפשו הרוחנית, באופן שלא נשאר שום קשור וחיבור כלל עוד ביניהם, כמו שהוא באמת התכלית הנרצה מהי״ת בבריאת האדם כמאה״כ "וישוב העפר על הארץ כשהיה (ר״ל מבלי שום עירוב מענין וכח נפשיי עוד) "והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה," (ר״ל באותו מעמד אשר נתנה לאדם מבלי היות בה עוד שום עירוב מנטיה גופנית וחמרית) וע״כ לא היה בגופו שהיה רק עפר מן האדמה שום טומאה כלל ונתעסק הי״ת שהוא טהור וקדוש לבלי תכלית בקבורתו לבד, (ויען כי רבי יהודה הנשיא היה בבחינה מה ג״כ באותה מדרגה יקרה עד שקראו חז״ל אותו בשם "קדוש" והללו אותו במדות יקרות ונשגבות מאוד (עיין בפנים), אמר ר״ח עליו ג״כ "אותו היום שמת רבי בטלה הכהונה") (עיין מזה גם למעלה בביאורי לשער פ״ט) והנה מכל האמור עד הנה נמשך שאף שמעלת אליהו והמעטים אשר נדמו אליו, היתה יותר יקרה ממעלת שאר בני אדם, בכל זאת היתה מעלת ומדרגת משה נשגבה עוד יותר ממנה, (ומבואר בזה הספק שהעיד הרב ז״ל בתחלת השער) ויען כי אופן התעסקות הי״ת לבדו בקבורתו הוא ענין נסיי נסתר ונפלא מאוד, אשר לא נוכל להבין ולהשיג אותו בשכלנו האנושי׳ אמר הכ׳ על זה "ולא ידע איש את קבורתו" ר״ל שלא ידע איש מקום קברו ולא השיג ג״כ אופן וענין קבורתו (כי שם "קבורה" יורה לא לבד על מקום הקבורה כשם "קבר", כי אם גם על אופן וענין הקבורה, ומהות המתעסקים בה (עיין מזה גם למעלה שער כ״ב דף קס״ד ע״א ושער כ״ז דף רי״ז ע״ב), ויען כי יש לפי״ז בענין העדר ומניעת ידיעת קבורתו מצד אחד מעלה גדולה ויקרה למשה, כי הי״ת לבדו התעסק עמו בקבורתו באופן נפלא ונסיי, ומצד אחד יש בזה גם קצת חסרון מעלה, כי אלו ידעו בני אדם מקום קבר איש האלהים קודם זה, בלתי ספק היו באים תמיד מכל אפסי הארץ לכבודו, להתפלל ולשפוך את שיחם לפניה׳ פה במקום מנוחת מבחר כל בני אדם ואדון כל הנביאים זה, כמו שספרו לנו גם חז״ל במאמר שהחל בו הרב ז״ל מהמלכיות ששלחו לחפש ולבקר את קברו, אך במשכיות דבריהם אלה נסתר גם הרעיון הזה, כי השלוחים האלה ברצות קצתם לחשוב בתחילה שרק מעלה ויתרון הוא לו שנסתרה קבורתו. ראו מצד אחר שגם לחסרון מענה יחשב לו בבחינה מה, שנעלם מקום קברו וכאשר רצו קצתם לחשוב בהפך, שרק לחסרון מעלה יחשב זה לו, השיגו מצד אחד גודל המעלה והיתרון שהתעסק השם יתברך בעצמו בקבורתו באופן נסתר ונעלם מכל, עד שהכירו כלם יחד באחרונה, כי שני אלה חוברו יחדיו מעלה בבחינה אחת, וחסרון מעלה בבחינה אחרת ומבואר בזה מאחז״ל על נכון:

ואנשי השם אשר מעולם כלם לא נעשה עמו יקר וגדולה זו אבל נאמר בפירוש וימת שם משה עבד ה' ויקבר אותו בגי שיראה שמת ונקבר כאחד האדם. הנה באמת לא ימלט הענין משנאמר שזה שקרה לאליהו ז"ל ולזולתו בזה לא היתה מעלה או שלא היה זכות ומעלתו של משה שוה למעלתם. וזה וזה ממה שימאנהו השכל מיאון חזק. כי הנה ההמלטה מהמות הוא טוב נגלה ומפורסם והוא השכר הגדול שיועד חלף העבודות באומרו בכל מקום ולא ימות ולא ימותו וטוב לפני האלהים ימלט ממנה. ומעלתו של משה רבינו על כל זולתו ממינו הנה הכתוב העיד עליה עדות ה' נאמנה וגו'. והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה (במדבר י"ב:ג') ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים. הנה שבדבר המשותף שהוא תכונת החומר ומזגו אמר שהיה היותר שוה והיותר משוער בהגבלת היושר מכל האדם אשר על פני האדמה. אמנם בדבר המסוגל שהוא הכח העליון הנבואיי אמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' וגו'. והנה אם כן חוייב שאם ההצלה מהמיתה הגופיית היא מעלה וגדולה מושגת בשכר מעשים טובים או לזכות הנשמה הטהורה שלא תמנע מאדון הנביאים בשום צד. כי איך ימנע ממנו מה שהשיגו אשר למטה ממדרגותיו בכל דבר. וכבר היה קשה על החכמים שתשלוט בו מכת המות מה שלא נראה זה מהם אצל זולתו. אמרו בספרי (פ' וילך) אמר לו הקב"ה למלאך המות לך והביא לי נשמתו של משה הלך ועמד עליו אמר לו משה תן לי נשמתך אמר לו במקום שאני יושב אין לך לעמוד ואתה אומר תן לי נשמתך גער בו ויצא בנזיפה הלך מלאך המות והשיב דברים לפני הגבורה שוב א"ל הקב"ה לך והבא לי נשמתו של משה הלך למקומו ובקשו ולא מצאו הלך אצל הים א"ל משה ראית א"ל מיום שהעביר ישראל בתוכי לא ראיתי אותו. הלך אצל הרים וגבעות אמר להם משה ראיתם א"ל מיום שקבלו ישראל התורה שוב לא ראינו אותו. הלך אצל גיהנם אמר ליה משה ראית א"ל שמו שמעתי אותו לא ראיתי הלך אצל מלאכי השרת א"ל משה ראיתם א"ל אצל בני אדם הוא. הלך אצל ישראל אמר להם משה ראיתם. א"ל אלהים הבין דרכו והוא ידע את מקומו אלהים גנזו לחיי העולם ואין כל בריה יודעת שנאמר ויקבור אותו בגיא וגו'. וכבר נראה מזה המאמר כמה היתה פרידתו על ידי מלאך המות קשה בעיניהם עם שיש לדקדק במאמרם איך אמרו שהיה שולח השם ית' למלאך המות לשלוט בו ולקחת נשמתו ומה טעם בקשו אותו אצל המקומות ההם ותשובותיהם כי הכל דברים שלא נפלו במקרה רק בכונה לפי המחוייב ממנהגם ויש להתבונן בזה ובזה היטב:

אמנם יראה לי כי הנה שלמה בחכמתו השתדל בהתר הדברים הללו ופתרונן וזה במה שחתם דברי חלקי חקירותיו במהות האדם וכל מעשה איש ופקודתו בספר קהלת ואמר וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהלת י"ב) הורה לשם שתכלית האדם וסוף שלימותו הוא שלעת קצו יופרדו שני חלקיו אלה זה מזה הפרדה גמורה כל אחד לעצמו מבלי השאיר מאחד מהם שום שארית אצל חברו לא שהיה אפשרי שום אדם בעולם שיחיה ולא יראה מות ואפילו היותר שלה שבאנשים כמו שכתבנו הענין יפה בגזרת מי מריבה שטר פ' ידרש משם: אמנם זה שאמר החכם בהפרדתו הנה יושלם אליו בהיות על תכלית הטוב בהיות בחיים חייתו עד שלא תתערב נפשו ולא תתקשר עם תכונות חומרו ופחיתיותיו להתעצם בהם כלל ואם נטה אליו זה מצד מה שישתדל שיהיו נפרדים ונחלקים בשעת חתום עד שסוף ישוב העפר על הארץ כשהיה מבלי עירוב נפשיי והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה מבלי עירוב גופני וכמו שאמר תננה לו כמו שנתנה לך (שבת קנ"ב.) ולזה סמך ואמר הבל הבלים אמר קהלת הכל הבל לומר שכבר יפול החצי ממספר ההבלים שזכר בכתוב הראשון אל דברי החקירה ההיא בראש הספר שאמר הבל הבלים אמר קהלת ששם כוון אל הענינים אשר מצד הנפש ואשר מצד החמר אמנם עכשו אמר שעניני החמר נשארו בהבל לבד למה שלא נברא כי אם לשמש אל השכל והשכל ישוב למקוה מעלתו וכבר ביארנו זה יפה בפירוש המגלה ההיא תהלה לאל גם זכרנוהו אצל ויפח באפיו נשמת חיים שער ז'. אמנם זה הענין מההפרדה על זה האופן הוא קשה מאד אצל האנשים כי הנה כלל האנשים יש לנפשם נטייה גדולה אצל חומרם בהתעסק' תמיד בעסקי החומר וכל מעשה תקפו וגבורתו עד שתתקשר נפשם ותמסר בידם לכל מלאכת עבודת עבודה ועבודה זרה וקשה לה וכל כך מתקו לחכה וישרו לעיניה עד שאהבה אותו אהבה עצומה בחייהם ובמותם לא נפרדו כי הכח הגופיי ההוא הוא שטן הוא יצר הרע שולט עליה והיא נתפשה עמו ונשארו אצלו ממנו ענינים רעים ונפסדים נמשכים ממנה אצל הגבלה עולים ויורדים בה והן הנה רוחות הטומאה אשר אמרו שנמצא אצל המתים (במ"ר פ' י"ט) ולזה אמרו שנפש הרשעים היא קשה לצאת כמו הצמר הנאחז באחד הקוצים (ברכות ח'.) כמו שיבא בפסוק וימת שם משה. ולפי שכלל האנשים כלו הם מזה המין גזרה התורה טומאה חמורה על כל המתים כי באמת הטומאה החמורה בפגרים לא נמשכה כי אם מפאת הנפש הזאת ומהשחתתה כמו שנתבאר בפרשת פרה אדומה שער ע"ט כי לא קויים בהם וישוב העפר וגו'. אבל נשארו אצל הגוף ענינים רעים מזיקין ומטמאין כי על כן הנשמה עולה ויורדת אצלו כל שנים עשר חדש ומזה המין היא המיתה הנזכרת

אצל הנפש בכל מקום אחד המרבה ואחד הממעיט. אמנם כבר נמצאו על המעט ובזרות אנשי מופת כמו שאמרנו שלא היתה לנפשם עם חמרם אותו עירוב וקישור אבל היה חמרם נמשך אחר השכל בכל מעשיהם אבל לא נצולו מנטייה מה במדה מהמדות ותכונה מהתכונות ואנשים כאלה בשעת הפרדתם אם לא גברה יד חומרם להמשיך הנפש אחריו אל מקומו כראשונים הנה גם כן לא הספיק טוהר נפשם להתגבר על החמר ולהתפשטה ממנו לגמרי אבל ישארו עדין ענינים קלים וחלושים ממנו וידבקו עם הנפש ויעלו עמה ותשב שם במחיצה ידועה עד שתתפשט שם ממנה הפשטה גמורה שא"א באופן אחר כמו שכתב הר"דק ז"ל בכאן שבגלגל האש נשרפו בגדים של אליהו ז"ל וכלה בשרו ועצמו והרוח שבה אל האלהים אשר נתנה. ואולם טוב מזה ומזה אשר נעשתה בו ההפרדה השלימה הטהורה עולה למקום מושבה בלי שום עירוב ודבוק עם שום דבר המעכב עלייתה משובה אל מקומה האלהי והעפר על הארץ כשהיה מבלי שום התאחזות לנשמה עמו והוא ענין שלא ימצא באיש מהאישים כי אם בפלא גמור. אמנם כאשר זה הפלא הונח נמצא הנה באמת הגוף הנפרר מזה החבור אין בו צד טומאה כי נתקיים בו וישוב העפר על הארץ כשהיה ועפר בעלמא אינו מקבל טומאה. וכמה נפלא אותו מאמר שאמרו בכתובות (ק"ג:) אמר ר' חייא אותו היום שמת רבי בטלה כהונה. כי הנה לפי שהוא היה קדוש אלהים בכל הדורות ההם עד שאמרו מקדושתו שמעולם לא הכניס ידו תחת אבנטו ובשעת פטירתו זקף עשר אצבעותיו לפני יוצרו ואמר רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שלא נהנתי אפי' באצבע קטנה (שם ק"ד.) והרי הוא באמת יצא מכלל ילוד אשה בענינים אלו וכן אמרו ממנו (שם ק"ג.) שנמנע מבוא לביתו כל בי שמשי כדי שלא להוציא לעז על החסידים הראשונים ולזה אמר ר' חייא שאדם כזה בטלה טומא' וטהר' כהונה אצלו כי לא היתה שם טומאה מצד התאחזות הנפש או חלק מחלקיה שיביאו צד טומאה בגופו כמו שאמרנו. וזה ענין מה שנתברר מאד מציאותו במשה רבן של נביאים וזה במה שנתבאר בתורה שלא נתעסק בקבורתו זולתי האל יתע' לבדו כי הוא טהור וקדוש ומשרתיו טהורים וקדושים וכבר נתבאר בזה ביאור נפלא שלא היתה שם טומאה ואם כן נתבאר שהיה הפרודה השלם כפי מה שתארו החכם. ועל זה הענין יובן בטוב המאמר ההוא שזכרנו מענין שליחות מלאך המות אצל מר"עה. וזה כי הנה האל יתעלה לא שלח אותו להשליטו על נפשו של משה אבל אמר לו לך והבא לי נשמתו וזה כי השבת הרוח והנשמה אל האלהים אשר נתנה א"א כי אם ע"י הפרוד ההוא הנזכר אשר יעשה ע"י מלאך המות שהוא ההעדר הכרוך בעקבי כל מורכב. אמנם השליח טעה בשליחותו כי הוא א"ל תן לי את נשמתך כסבור שהיה

מכלל האנשים שהשטן שולט עליהם לסבה שזכרנו ולזה נער בו ושלחו בנזיפה וא"ל במקום שאני יושב אין לך לעמוד והוא האמת הברור כי זה ההעדר המוחלט ומציאות נשמתו הקיים אינה במעמד אחד כלל. הלך מלאך המות והשיב דברים לפני הגבורה כי נצחהו בגבורה מופתית והוא חזר לפרש לו השליחות באומר לך והבא לי נשמתו כלומר זה אמרתי לך לא דבר אחר והוא שיתעסק בפרוד ההוא וממילא תבא אליו הנשמה ומיד הלך ובקשו מצד חבורו כאשר הוא ולא מצא כי לא יכול עמו [620]והשתדל מצד חלק ו' וד' רבעיו אשר מהם הורכב בנינו אשר יש להעדר לבא מצדם. ועל יסוד המים אמר שהלך אצל הים ושאל עליו משה ראית וא"ל כי מיום שהעביר ישראל בתוכו לא ראהו לומר שהיסוד הזה הנכלל בו אינו תחת רשותו שכבר היה משה מושל עליו ומבטל את טבעו ושלא הכיר ממנו דבר אחר זולת זה. והנה על היסוד העפר אמר שהלך על ההרים והגבעות ושאל עליו לאמר אם יכול לו מצד טבעו והוא השיב שמיום שקבלו ישראל את התורה עליו שאז לא היה משוכני עפר כי הוא עלה אל האלהים ולזה לא נשאר יכולת עליו משם ואילך: אמנם על יסוד האש אמרו שהלך אצל גיהנם שהמפורסם הוא אש יוקדת ולפי שהוא היסוד היותר דק ואשר נראו בו הענינים האלהיים אמר שהוא לא ראהו אבל שכבר שמע שמעו ועכ"פ שהוא אינו תחת רשותו. ועל יסוד הרוח אמר שהלך אצל מלאכי השרת ע"ד שנאמר עושה מלאכיו רוחות (תהילים ק"ד:ד'.) והם אמרו לו שלא יבקש ענין זה אצל היסודות הפשוטים אבל שיבקש אותו מצד מה שהם נמצאים ממוזגים בהרכבת האדם שכבר ימצא לו עלה ושחיתא יותר קרובה להפריד חלקי חבורו והנה אז בא אצל ישראל כאלו הוא היה מכללם וישלוט על כל אחד מהם והם השיבו אלהים הבין דרכו והוא ידע את מקומו. הנה חכמי ישראל אמרו לו סוד הענין וטעמו כי עם שהוא מכלל המורכבים הנה הפרדתו היתה שלמה באופן שהאל ית' הוא לבדו המתעסק בה והוא הבין דרכה וידע את מקומה כי הוא יתעלה בכבודו ובעצמו גנזו מבלי שהיתה שם צד טומאה והביא נשמתו לחיי העולם הבא והוא מ"ש ויקבור אותו בגי וזו חבה יתירה נודעת לו למשה רבינו על כל אשר היו לפניו ולאחריו. וכבר היה

[620] והשתדל מצד חלקיו וכו' ר"ל כי חז"ל רצו להורות בזה רק, כי לא בעבור הפסד אחד מהד' יסודות אשר מהם מורכב כל אדם, ולא בעבור הפסד והשחתת הרכבתם הזאת בעצמה, אשר ע"כ שב כל אחד ואחד מהם למקומו הראשון, מת משה כאחד משאר בני אדם, כי באמת היה הוא שולט על כל ד' יסודות אלה, ורק עפ"י ה' ורצונו לבד מת, ועל ידו שב גופו אל מקום נעלם ונסתר מעין כל, והלבישו רעיון זה במעשה משל יקר ונחמד מאוד, באמרם שמלאך המות בא "אל הים" רמז ליסוד המים, "ואל ההרים והגבעות" רמז ליסוד העפר "ואל הגיהינם" רמז ליסוד האש, "ואל מלאכי השרת רמז ליסוד הרוח עפ"י מאמר הכ' "עושה מלאכיו רוחות" שר"ל שגם הרוחות בשם "שלוחי מלאכי ה'" יקראו "ואל ישראל" רומז על ההרכב' האנושית מכל אלה יחד, וכ"א וא' מהם אמר "לא בי הוא, כי הוא שליט וגובר עלי, ורק אלהים הבין דרכו, ר"ל אופן מותו, והוא ידע את מקומו אנה הוא נקבר".

האל ית' עם משה ואליהו ע"ה בזה הענין כמלך שהיו לו באחת הפרזות שם אוהבים חולאים נוטים למות הא' צוה להביאו לעיר קודם שימות כדי לכבדו שם במותו והשני הלך הוא אצלו שם בכבודו ובעצמו ונתעסק בקבורתו למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר את השני. כי באמת כאשר היתה מיתתו הפרדה נפלאה על פי ה' כמו שאמרנו כן היה ענין קבורתו דבר נפלא אשר לא נודע עד היום ההוא טעם הקבורה האמתי כמו שכתבנו אצל קבורת האבות שער כ"ב והיותר נכון כי מאמר עד היום הזה דוקא שעדיין הדבר נעלם ונסתר מאד והכוונה שלא נעלם מקום קברו לבד אלא גם ענין קבורתו וסודה כי קבר וקבורה אינם שוים בענין כמו שחשבו הרא"בע והר"לבג ז"ל לפי מה שכתבו במצבת קבורת רחל וכאשר זכרנו שם. וצריך שנדע כי העלם קברו של משה ושלא נודע מקומו אין לא חשבוהו חז"ל למעלה אצלו אדרבא חשבוה לגרעון מה שאמרו בפרשת שיטים במדרש רבה (פ"כ) ובתנחומא (פ' בלק) זה לשונם ולפי שנתעצל לא ידע איש את קבורתו ללמדך שצריך אדם להיות עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון קונו מכאן אתה למד שמדקדק עם הצדיקים כחוט השערה עד כאן. וכבר דברנו שם מטעם זאת העצלה וענינה ועתה אין הכוונה רק למה שיראה שהם זכרם לברכה ראו שכבר תהיה לו למעלה וכבוד אם היה קבר איש האלהים נכר ונודע לכל כי מעשה אלהים הוא אליו גוים ידרושו והיתה מנוחתו כבוד ולמה שנתעצל במעשה זמרי וקדמו פנחס נענש בזה כי כמו שלא נתפרסם ולא הראה עצמו במעשה ההוא כן לא נראתה קבורתו ולא נודע מקומו איו ואם יראנה שום אדם נעלמה ממנו לשעתו כמו שנראה מפשט המאמר שזכרנו ראשונה. אמנם אני חושב שבכלל דבריהם אלו כוונו להורות על ענין ההסתר וההעלם שבא בענין קבורתו וזה שהזקנים הללו כשבאו לחקור היכן הוא קבורתו מי שבקשו ליחס לו המעלה הגמורה מכל הצדדים מצאו כנגדם מה שרואים אותו למטה במה שנעלם קברו עד שלא נודע מקומו אצל מציאותו אמנם מי שיבקשו ליחס לו המטה ראו כנגדם מה שראו איתה למעלה מכל בני האדם במה שכן הושלמה אצלו ההפרדה עד שנתעסק בגופו האל הקדוש בקדושתו המעיד על טהרת מיתתו מכל אשר לפניו ולאחריו עד שנחלקו לחצאין ונמנו וגמרו שא"א שלא הוסכמו בו שני הענינים ושהמיחסים לו המעלה יודו בצד המטה והמיחסים המטה יודו בהכרח שהוא למעלה והיא עצמו טבע הדבר המסופק אשר עליו אמרו לכך. נאמר ולא ידע איש את קבורתו יורו כי לענין הספק ההוא ולהעלם ענינו נאמר כן לא לבד להעלם קברו. והנה נתבאר מה שרצינו ביאורו בענין זאת השאלה החזקה וביאור אלו המאמרים אשר יאות הקדמתם לביאור זה החלק המספר סלוקו של משה אדוננו אל מעון קדשו כפי קבלתנו הנאמנ'. וכבר דבר הרב

המורה בזה הספק בפרק ההצלחה והתירו במה שאמר שתיבת לקיחה הנאמרת באליהו ז"ל היה כעין הנני לוקח את מחמד עיניך במגפה (יחזקאל כ"ד:ט"ז) וכמוהו כי לקח אותו אלהים (בראשית ה':כ"ד) כי ההפרדה השלמה היא הכרחית לשלמות ההצלחה הנפשיית כמו שאמרנו. ומה שאמרו ז"ל (מ"ק כ"ו.) אליהו לא מת רצו[621] שהיה שלם מחיות העולם שהיה בו דומה כמת אל עולם החיות אשר אין בו מות שכך אמרו בישי אבי דוד וכלאב (ב"ב י"ז.) וזולתם והנה לפי זה הפי' בטל זה המחלקת אלא שאין דעת חז"ל נוחה הימנו ודאי שאם כן מאי שנא אלו והלא כל הצדיקים במיתתם קרויין חיים ועל כל פנים יש להודות כי הנה אליהו ז"ל נתאוה למקום פטירתו של משה רבו כי המקום אשר שלחו ה' להעלותו בסערה השמים שם חלקת מחוקק ספון כמו שכתבנו על ענין אותו שליחות לצורך הנבואה בפרשת הסנה שער ל"ה וזו ראיה עצומה למעלתו עליו בלי ספק ואחר שדברנו זה השיטור נבא אל ביאור הפרשה הזאת שהיא סיום התורה האלהית ויהיה מה שיאמר בה גם כן מסכים ונאות למה שיחייבהו השכל כמעלתו וכפי מה שרצוהו חז"ל בה שהוא דבר הלמד מענינו:

ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו וגו' ויראהו יי' את כל הארץ וגו'

קשה הוא שיובן זה הענין כפשוטו לבד שיעלהו להראות את כל הארץ כלליה ופרטיה ולסוף יאמר לו הנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל. בעי לנחומי צעורי קא מצער ליה. וכבר התעוררו חז"ל לזה ואמרו (ספרי פ' הברכה) ויעל משה עליה היא למשה ואין ירידה למשה לומר שאין ראוי שיובן מהספור דבר שיראה ממנו אצלו רק מעלה וכבוד ומזה דרשו (ספרי שם) כל הראיות ההן לשבח. מערבות מואב מלמד שהראהו שלשלת של מלכים הראויה לעמוד מרות המואביה. אל הר נבו ראש הפסגה מה פסגה זו וכו'. אשר על פני ירחו מלמד שהראהו שלשלת ארץ ישראל מיושבת על שלותה וחזר והראהו מציקים המחזיקים בה. את הגלעד מלמד שהראהו בית המקדש מיושב בשלותו וחזר והראהו וכו'. וכן עד דן וגו' ואת כל נפתלי בכלן אמרו שהראהו הענינים המיוחדים אשר היו אחרי כן בשבטים בחלקיהם ובארצותם ביישובן ובקומתן. ואמרו עד הים האחרון אל תהי קורא עד הים האחרון אלא עד היום האחרון מלמד שהראהו כל העולם מיום שנברא עד תחיית המתים. ואמרו בקעת ירחו מלמד שהראהו גוג וכל המונו שעתידין ליפול

[621] שהיה שלם מחיות וכו' ר"ל שכבר השלים החיים פה בעולם הארציי אשר אינם אמיתיים כי המות דבוק ואחוז בהם ובא לחיי העולם הנצחיי האמיתיים שאין בהם עוד שום מיתה ולפי"ז לא יסתור מאמרם זה "אליהו לא מת" למה שכתב עד עתה, אך דעת חז"ל, שהבדילו בין אליהו והדומים לו לשאר צדיקים, נראה שאינה כן כי אם שאף שכל שאר הצדיקים קרואים ג"כ, "חיים במיתתן, נשגבה בכל זאת מעלת אליהו והדומים לו עוד יותר ממעלתם.

בבקעת ירחו. עיר התמרים מלמד שהראהו גן עדן וצדיקים שבה שמשולים כתמרים וכן הוא אומר צדיק כתמר יפרח (תהילים צ"ב:י"ג). עד צוער אלו מצוקי ישראל וכו':

הנה שיחסו אל המאמרים האלה העניינים הראויים שיודעו לו מפיו יתע' בעת ההיא הנבחר אם מהטובות המוכנות לישראל ואם מהצרות אשר על כלן יתכן שיאמר לו הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבור כי אין כח בבן אדם להגיע עד סוף כל הדורות ההם כלומר אם שא"א לך לעבור אל קצה זמנים ארוכים בהם כבר הראיתיך נוראות בטרם יהיו.[622] וקרוב הוא בעיני שיהיו נדרשים הגבולים האלו על מעלותיו השכליות והרוחניות אשר דרך בהם מיום היותו עד עלותו אל המקום ההוא ואמר שעלה משה בתחלת ענינו מערבות מואב הוא השלמות האנושי אשר תוכן אליו מצד תולדתו ומיחס אביו. אל הר נבו הוא רום מדרגת הנבואה. אשר על פני ירחו הוא השגת הנמצאים הרוחניים ומזה זכה שהראהו הש"י את גנזיו וגנזכיו וסודות המציאות וסדריו כענין מה שנאמר ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' כאשר פירשנו שם. והגלעד שהיו גלי העתידות צפויים לפניו. עד דן סודות משפטי השם ית' כי על זה אמרו ז"ל (ברכות ז'.) שנתכוון באומרו הודיעני נא את דרכיך. ואת כל נפתלי משפט המתעקשים בארחותם. ואת ארץ אפרים ומנשה ענין אותם שפרים ורבים בתאוות העולם ושוכחין עסקי נפשם. ואת כל ארץ יהודה עד הים האחרון שכר השבים ומודים על מעשיהם שיש להם תקוה. עד הים האחרון כמו שאמר ושוב יום אחד לפני מיתתך (אבות פ"ב). כי מכל אלו

[622] קרוב הוא וכו', הרב ז"ל משתדל להראות, כי כמו שאחז"ל שכל המלות הנזכרות בכתוב זה מורות מלבד הוראתן הפשוטית, גם על כל הענינים העתידים להיות, אשר הראה ג"כ הי"ת למשה, כן רומזות לפי דעתו גם על מדרגות שלימותו המוסרית אשר עלה עליהן משה בזה אחר זה, כי "מערבות מואב" ר"ל מהשלימות הנקנה לו מלידה ומבטן עפ"י טבעו הנמשך אחר מהות וטבע אבותיו הישרים והתמימים [כנודע שרוב בני אדם ידמו באיכות טבעם ומהותם אל אבותיהם,] עלה "אל הר נבו, אשר על פני יריחו" ר"ל שהגיע אל מדרגת הנבואה והשגת הנמצאים הרוחניים "והגלעד עד דן" רומזים שנתגלו לו מה שנועד להיות בזמן העתיד ואופן משפטי הי"ת איך ינהיג את התבל לתת לכל איש ואיש כדרכיו וכפרי מעלליו. "ואת כל נפתלי ואת ארץ אפרים ומנשה "ר"ל כי נתגלה לו ג"כ איך ישפיע ה' מעללי הנפתלים המעותים ארחותם, ומעללי האנשים אשר יפרו וירבו רק בתאות העולם ומנשים ושוכחים בעבור זה עניני נפשם, ואשרם המוסרי "ואת ארץ יהודה עד הים האחרון" ר"ל כי הראה לו גם שכר האנשים השבים מדרכיהם ומודים על פשעיהם וכי גם אם ישובו רק ביום האחרון לחייהם הארציים, יקחו בכל זאת חלקם הצפון להם בעולם הנצחיי, "ואת הנגב וכו'" רומז כי השיג בחכמתו איכות ומהות העולם התחתון אשר הוא חסר כל טוב עצמיי, אשר אין לו מים להשקות צמחיו, והעולם התיכון שהוא עולם הגלגלים, אשר הוא כארץ הככר בין ארץ הנגב וצחיח סלע, ובין הבקעה שהיא לרגלי ההר הלחה תמיד מהמים היורדים מן ההרים, ואחרי שעין הרואה יוכל לראות אותה מכל סביביה מבלי הפסק הרים וגבעות, דומה תמונתה לעיגול כעולם הגלגלים שהם ג"כ גשמים עגולים "עד בקעת יריחו" ר"ל שהעולם התיכון הזה מתנועע ע"י השכלים הנבדלים, שהם בעולם הרוחני הנקרא ד"מ בשם "עיר התמרים", כי הם ואף כי הי"ת שהוא סבתם הראשונה נעלים ונשגבים על כל שאר הנמצאים זולתם, כתמרים הרמים והנשאים הנעלים על כל שאר עצי היער, "עד צוער" רומז כי מן השגת עולם השכלים הזה, הלוא אך מצער היא לבוא גם עד תכונת השגת הי"ת שהוא סבתם הראשונה נעלים ונשגבים, הכ' כל אלה ההשגות היקרות, אשר השיג משה בחייו עד שבא לקץ השלימות האפשרית כפי יכלתו האנושית, אמר "וימת וכו' על פי ה'," אשר אמחז"ל עליו "שמת בנשיקה" ר"ל בדיבוק אלהי היותר אפשרי לאדם.

הענינים השיג אמתת מה שאפשר להשיג. ואח"כ אמר שהשיג אמתת שלשה מדרגות הנמצאים. והגנב הוא העולם התחתון המנוגב מכל טוב עצמיי וכמו שאמר אהה אבי כי ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו:י"ט) ואת הככר הוא העולם האמצעי כמו שארץ הככר היא אמצעית בין הלחה והיבשה גם שהוא סגלגל ועגול כמוהו למראית העין. וכמו כן הוא עולם הגלגלים. ואמר עד בקעת ירחו למה שהעולם האמצעי הזה הוא מתנועע ע"י המניעים הרוחניים. עיר התמרים הוא העולם העליון שנתדמה במדרגותיו מעלות ועלולים עד הסבה הראשונה ית' שמו כמו שכתבנו בצורת הלולב שער ס"ז פ"ז. עד צוער כי מן הגרול ההוא הלא מצער הוא וקרוב אל ההשגה האלהית כי הם קרובים אליו היושבים ראשונה במלכות. וכאשר הגיעה השגתו לשם בענין היותר נאות שבאפשרות במין האנושי אמר עד כאן הוא מה שיעדתי לאבות מההצלחה הרוחנית למי שיהיה ראוי לה מבניהם הראיתיך בעיניך וכבר הגעת לתכלית מה שאפשר להגיע ילוד אשה. ושמה כלומר למה שתשוטט מחשבתך להשיג עוד מזה לא תעבור בעודך באלו החיים והוא מה שאמרת לך ביום המעשה ושמתיך בנקרת הצור ושכותי כפי עליך עד עברי והסירותי את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו (שמות ל"ג:כ"ב-כ"ג) וגם אחרי המות יש מקום מוגבל שא"א אפילו למלאכים לעבור אליו וכמו שאמרו חז"ל כי לא יראני האדם וחי אפילו המלאכים שהם חיים לעולם. והנה אחר שזכר כל עניני ההשגות האלה למיניהם אשר דרך כל ימיו אל השגתם ובקצו הגיע אל שלמותם כנזכר אמר וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' וכי לא שלט בו המלאך המשחית כלל כמו שאמרנו ראשונה והוא ע"ה היה אב לכל שמתו בנשיקה והוא הדבקות האלהי בתכלית החשק והאהבה אשר עליו נאמר בספר הידידות ישקני מנשיקות פיהו (שיר השירים א':ב') והוא תכלית העריבות והעונג אשר אין לו קץ.

ובספרי כשהקב"ה נוטל נשמתן של צדיקים נוטלה מהן בנחת רוח משל לעשיר נאמן שהיה בעיר והיו מפקידים אצלו פקדונות וכשהיה בא אחד מהם לתבוע אותו היה מוציא ונותן לו לפי שהיה יודע היכן הוא וכשהוא שולח ביד בנו או ביד עבדו או ביד שלוחו הופך התחתונים לעליונים לפי שאינו יודע היכן הוא כך כשהמקום נוטל נשמתן של צדיקים נוטלה בנחת רוח וכשהוא נוטל נשמתן של רשעים מוסרה למלאכים נערים למלאכים אכזרים כדי שישמטו נשמתן וכן הוא אומר ומלאך אכזרי ישולך בו (משלי י"ז:י"א) ואומר תמות בנער נפשם (איוב ל"ו:י"ד). וכל זה הוא להם מענין ההפרדה שזכרנו ראשונה. וכבר דמו חז"ל יציאת נשמת הצדיקים מגופם כמשחל ביניתא מחלבא והרשעים כחזרא בגבבא דעמרא (ברכות ח'.) והוא מבואר כי השער כשמוציאין אותו

מהחלב הוא יוצא בנקל מבלי שיאחז חלק ממנו בחלב ולא דבר מהחלב עמו אמנם כשמוציאין הצמר המסובך באחד הקוצים א"א שלא ישארו חלקים הרבה מהצמר בקוצים או מהקוצים בצמר והוא ענין מסכים מאד למה שכתבנו ראשונה מענין ההפרדה אשר זכה אליה משה אדוננו ע"ה מכל האדם אשר על פני האדמה. והוא הטעם אשר היה הקובר הוא ית' אשר על פניו נאסף כי במקום הפרדה שלמה אשר כמוה אין שם טומאה כלל אשר מזה הטעם נפל ההעלם בענין קבורתו כאשר אמרנו. אמנם פירוש הכתוב ויקבר אותו בגי בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש וגו' כבר אמרנו שכתבנוה יפה עם ענינים אחרים מצרכי הגבורה בשער כ"ב עיין עליו כי שם יתבאר ייתור הכתוב בסמנין אלו אשר דברו בהם חז"ל: ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו וגו' ויבכו בני ישראל וגו'. הראוי לכאורה שיקדים בכיתו למספר שני חייו אלא שהכוונה כי לפי שראו היותו על זה השיעור מהחוזק הכירו שלא מת להתכת הכחות ולאפיסת הלחות הטבעי כשאר הזקנים אבל שהיתה מיתתו לחטא העם אשר היה להם לרועה ולהסיר צלם מעליהם וזה ממה שיכפיל הבכי למרגישים כמו שאמר בקינת דוד על אבנר ידיך לא חסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו כנפול לפני בני עולה נפלת (שמואל ב ג׳:ל״ג-ל״ד) אמר כי אחר שלא נמצאו אצלו סבות שיגרמו מיתתו כשאר אנשי הצבא שכבר נתפרסם ממנו שידיו ורגליו מלומדות ומזורזות למלחמה הנה באמת לא נפל רק כנפול לפני בני עולה והם העם אשר היה להם לשר כי בחטאם מת שאינם הגונים להיות תחתיו ולזה נאמר ויוסיפו כל העם לבכות עליו. וכן בכאן כאשר ראו שלא כהתה עינו ולא נס ליחה ועדין יש לו להאריך ימים רבים כפי המנהג הטבעי הכירו וידעו כי מפני רעתם נאסף ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום ואף שיהיה מה שלא כהתה עינו ולא נס ליחה דרך נס כמו שכתבנו אצל אומרו לא אוכל עוד לצאת ולבא יש לבכות על הסתלק הנס ההוא לעת ההיא. ושמעתי שנמצא במדרש (סוטה י"ג:) הר העברים י"ב פסיעות היה וכלן קפצן משה בפסיעה אחת ואני לא ראיתיו במדרשות אבל אם ישנו יראה לי שכיוני לפרש זה הכתוב ע"ד שפירשנוהו.[623] וזה כי פסיעות חיי האדם בלשון חז"ל הם עשרות השנים כמו שבא במשנה (אבות פ"ה) בן עשרים וכו' בן שלשים לרדוף וכו' עד בן מאה שהם עשרה פסיעות. אמנם הר העברים שבו מת משה ועבר מזה

[623] וזה כי פסיעות וכו' ר"ל אחרי. נראה שהתנא ספ"ה דאבות חלק חיי האדם מעשרים עד מאה שנים לחלקים של עשר ועשר שנים נוכל לאמר כי גם פה חלק המדרש חיי משה שהם מאה ועשרים שנה לי"ב חלקים של עשר ועשר שנים, וקראם בשם "י"ב פסיעות", ואמר עליו "שקפצם בקפיצה אחת" ר"ל שחי בכולם באופן אחד ושוה, וכחו וגבורתו לא עזבוהו עד יום מותו, כי אם ככחו אז בעשר שניו הראשונים, כן כחו עתה במותו בכלות עשר שניו האחרונים כמו שאה"כ ג"כ "ומשה וגו' במותו לא כהתה עינו" וכו'

העולם היו בו י"ב פסיעות כמו שנאמר ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו ואמרו שקפצן בפסיעה אחת לפי מה שאמר לא כהתה עינו ולא נס ליחה וזה כי לא זרקה בו זקנה ושיבה ולא שום תשישות כח כדרך העולם אלא שנכרת עודנו באבו והוא מה שאמרנו. ומ"מ הבכי ההוא היה היותר הגון ובטענה יותר חזקה מכל אשר בכו עדנה כי אז נגנז ארון קדש ונאסף מבחר המין האנושי אשר לפניו ולאחריו לא קם כמוהו ועם שהוא יתעלה הולך ואור באור החיים את ה' אלהיו לא יסור ממנו ראוי לבכות עלינו שעזב אותנו לאנחות כמו שנמשכו לנו הענינים עד היום כאשר הוא מורגל לבכות על כל המנהיגים הגדולים הלוחמים מלחמותיהם כי הוא מאמר אלישע אל אליהו והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (מלכים ב ב׳:י״ב) שהוא אינו מצעק עליו רק על הנזק המגיע אל כלל ישראל מי שהיה להם מגדל עוז שם ה' גם רכב גם פרשים. וכן הענין באבלו של משה אמרו בספרי פרשת הן קרבו ימיך כיון שמת משה היה יהושע בוכה ומצטער ומתאבל עליו והוא אומר אבי אבי רבי רבי אבי שגדלתני מנעורי רבי שלמדתני תורה והיה מתאבל עליו ימים הרבה עד שאמר לי הקב"ה עד כמה אתה מתאבל והולך וכי לך בלבד מת משה והלא לא מת אלא לי שמיום שמת אבל גדול הוא לפני כענין שנאמר ויקרא ה' אלהים צבאות לבכי ולמספד וגו' (ישעיהו כ״ב:י״ב) ולא עוד אלא שמובטח אני שהיה בן העולם הבא שנאמר הנך שוכב עם אבותיך וקם. והכוונה כי להסתלקו מבינינו לא פסקה משלחננו תמיד סעודת תלאות וצרות והמה מרו ועצבו את רוח קדשו תמיד כמו שאמרו ז"ל (חגיגה ה׳:) שאני חרבן בית המקדש דאפילו מלאכי השרת בכו שנאמר הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון. ועליו זכרו זה הכתוב עצמו כמו שכתבנו בפרשת נדרים שער פ"ז והנה לפי זה אמרו ז"ל שלא תאבל עליו על דברים חלקיים מצד שהוא אביו או רבו. אמנם על הענין הכללי ההוא דבר שאין לו קצבה וראוי לפסוק ממנו לשעה ולא עוד אלא שהוא בן העולם הבא והיה ראוי לשמוח על גדולת מדרגתו ושלימותו באשר הוא שם שמח ומענג בזיו השכינה. ועכ"ז הוקבע בישראל יום סיום התורה האלהית שבו נקראת פרשה זו יום זכרון לפטירתו והרבו דברים[624] והפליגו פיוטים המזכירים מעלותיו עם אלהיו ועם כל צבאות הנמצאות העליונים ותחתונים ושכלם לא עצרו כח לשלא ילקח זה האדון מעל ראשינו כמו שהוא במדרש תנחומא פרשת ואתחנן שהכל

[624] והפליגו פיוטים וכו', פה רצה הרב ז"ל לתת רק טעם וסיבה למה שהפליגו הפייטנים במליצתם ושיריהם אשר חברו לאמרם בשמחת תורה, יום כלות קריאת התורה וזכירת מיתת משה, לספוד עליו מר עד מאוד, שלא יחשוב איש כי מיתת משה רע"ה היתה חלילה לרעתו, כי נהפוך הוא, הוא יושב עלז ושמח בצל שדי, ומתענג שם נעימות נצח בימינו, אך כונתם בזה היתה רק לעורר את לבנו ולהזכירנו ביום מותנו, למען נשוב אל ה' באמת, ובכל לבנו, כי אם משה השלם בבני אדם מת על פי ה', אף כי אנו מלאי עון. מי זה גבר ממנו אשר יחיה ולא יראה מות ?

המציאו החכמים לעורר הלבבות לדעת כי מי גבר יחיה ולא יראה מות ושמהמות הזה יחוייב מה שימשך מהרעה אל המונהגי' אשר יסור צלם מעליה' וכ"ש האדון הזה העומד בפרץ לפניו תמיד להשיב חמתו מהם וגם זה המחייב שיעמוד התלמיד במקום רבו ושאר ענינים אשר יזכרו שם הם ענינים נאותים כשיושכלו ומהם למדו הפיטני' לעשות פיוטים רבים מזה הענין כוונת כלם בנגלה ממנו לעורר הלבבות למרר בבכי אל הלקח ממנו ארון הברית אדון כל הארץ הוא מה שיעשה רושם גדול בכללות העם מאמות התורה וחבת מצותיה לא כמו שיאמינוהו הנשים והאנשים הדומים להנה שכל הענינים האלה שהזכירו עשה משה לבלתי לכת לפני ה' בארצות החיי' והיה להם דמיון למכשול ולרפיון ידים בהתעסקם על שלמותם כי אמרו לא נראה יה בארץ החיי' חלילה רק הוא כמו שאמרנו לעורר הלבבות למה שהוא חובת היום וכההוא דאמר אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא (שבת קנ"ג.) ודוגמת זה מצינו ביומא (כ"ג.) תנו רבנן מעשה בשני כהנים שהיו שניהם שוים רציץ ועולין לכבש קדם אחד מהם בתוך ד' אמות של חבירו נטל סכין ותקע לו בלבו עמד רבי צדוק על מעלות האולם ואמר אחינו בית ישראל שמעו הרי הוא אומר כי ימצא חלל וגו'. וכתיב ויצאו זקניך ושפטיך וגו'. אנו על מי נביא עגלה ערופה על ההיכל או על העזרות מיד געו בבכיה. בא אביו של תינוק ומצאו שהוא מפרפר ואמר הרי הוא כפרתכם. ואמרו עלה בגמרא וירושלם בת אתויי עגלה ערופה היא והתניא עשרה דברים נאמרו בירושלם אינה מביאה עגלה ערופה וכו'. ומהדר כדי להרבות בכיה בישראל. וכן הוא אצלי כל מה שדברה נעמי לכלותיה העוד לי בנים במעי וגו'. כי אמרתי יש לי תקוה וגו'. גם הייתי הלילה לאיש וגו' (רות א':י"ב). כי מהידוע שהן אסורות על אותן הנולדים אחרי כן לפי שאין מצות יבום כי אם באה מן האב שיהיה עמו בעולמו ותרוייהו ליתנהו אבל הפליגה בדברים כדי להרבות בבכיה וכמו שנאמר מיד ותשאן קולן ותבכינה עוד (שם). וזהו דרך ישר בכוונה ההיא ממה שאמרו המפרשי' סוף דבר זהו טעם הפיוטים ההם ואין זולתו. ולזה תקנו צעקה יוכבד בקול מר וקשה סני סני איה משה והדומים לו המחממים את הלב ומגדלי' התמרור כי על דרך האמת בנוה השלום והמנוחה הוא יושב ושמחת עולם על ראשו: ויתמו ימי בכי אבל משה כבר כתבנו אצל מיתת בני אהרן שער ג"ט מה שהיה בידי מהטעם במה שאמרו ז"ל (מ"ק כ"ז:) שלשה לבכי שבעה להספד שלשים לגיהוץ ולתספורת. שים עיניך עליו כי הוא טעם נכון למה שקבעו ישראל כל שלשים ליום לבכי על משה אדוננו כי הוא היה גבר תליתאי דיהב אורין תליתאי בירח תליתאי ליום תליתאי והוא כמו שאמרו ז"ל (ב"ק כ"ה.) ק"ו לשכינה י"ד יום כי היה ראוי בבחינה זו להתאונן כל ימיהם אלא דיו לבכי שהוא שלשה ימים

לכל אדם שיהיה שלשים ויתנחמו במה שנאמר בסמוך ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וכבר מלא מקומו לענין הנהגתם וגם נעתקה אליו מגדולתו של רבו בעיניהם עד שנאמר וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כאשר צוה ה' את משה כי ידעו שהשמיעה ממנו וקיום דברו הוא ממש שמועתו של משה וקיום דבריו כי הוא העמידו במקומו במצות השם יתעל' ועכ"ז המעלה של יהושע נאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וכמ"ש (ב"ב ע"ה.) פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה זקנים שבדור אמרו אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה. וכבר כתבנו פירושיו אצל ומשרתו יהושע בן נון בשער נ"ג. והנה בכתיב הזה תלה עצמו הרלב"ג ז"ל והנמשכים אחריו במה שהשתדלו לבטל הנסים המפורסמים שבאו בכתיבים כגון שמש בגבעון וחזרת השמש וזולתם כי אמרו שכוונת הכתוב הזה היא לומר שלא קם אחריו מי שישוה עליו בעשות נסי' כמוהו כ"ש שיוסיף עליו לחדש ענינים נפלאים במערכות השמים וככביהם אשר לא סופר ממנו בכתוב ואצל ספור המבול הארכנו בתוכחה זו ובטלנו דבריהם מכמה צדדים כלם נכוחים ובירורנו שלא תבחן מעלת הנביא לפי הצטרכו אל הנסים הנפלאים כי אם לפי העשותם על ידו כמו שיבא הצורך[625] כמו שתראהו שם יפה שער י"ג. אמנם בפרשת בלעם הוכחנו כי טעם הכתוב הזה הוא להבדיל עקרי המעשים המופתיים אשר נתיחדו לו למשה מעקרי המופתים המיוחדים לשאר הנביאים בענין ההתאמתות וסמיכות הדעת מתחלה ועד סוף ועל פי הפי' ההוא יצא לנו אורה לדעת כוונת חז"ל (ספרי פ' הברכה) באומרם עליו אבל באומות עכו"ם קם ומנו בלעם כמו שתמצאהו מפורש היטב[626] שם בשער פ"ב. ומעתה לפי שבכאן הוא גמר התור' האלהית וסיומה נזקק להורות ולהודיע בסופה מה שיור' הוראה עצומה על תמידיותה ונצחיותה החזק אשר בעבורו א"א לה ולא לחלק מחלקיה להבטל ולהשתנות בשום זמן מהזמנים כי זה לא יתכן כי אם ע"י נביא שישוה אליו במדרגת הנפלאות העצומות אשר עשה או שיוסיף עליו ואחר שהראנו לדעת שאיש כזה אע"פ שלא יקרה מהנחת מציאותו בטל אצל הטבע שהוא לא יצא אל המציאות כלל כמו שכתבנו זה הענין יפה ובירורנו אמתתו[627] בפ' מי מריבה שער פ' הנה אם כן הביטול או השנוי בתור' או בשום חלק ממנה הוא נמנע והוא מה שחתם ואמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ואין צ"ל בשאר האומות שלא נמצאת הנבואה בהם בשום פנים כמו שנתבאר לנו היטב בפרשת בלעם הנזכר כאשר ידעו יי' פנים אל פנים שהוא תכלית ההודעה וההתאמתות בכל השגותיו במדרגה

[625] כמו שתראהו שם וכו' (עיין ביאורי שם בשער י"ג בראשית דף צ"ה)
[626] שם בשער פ"ב, (עיין ביאורי שם תוכן שער פ"ב).
[627] בפרשת מי מריבה (עיין ביאורי שם תוכן שער פ').

גדולה מכלן אמנם ייחד מדרגת אותותיו ומופתיו בשלשה מיני מעשים שכלם היו צורך התור' והכרחיותה האחד לכל האותות והמופתים אשר שלחו יי' לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו הנה שהיו ענינים גדולים ומפורסמים כנגד מתנגדים רבים ועצומים והכל נעשה לצורך נתינת התורה הזאת כמו שאמר בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה (שמות ג׳:י״ב). והשני לכל היד החזקה אשר הראתה עליהם בספוק כל צרכיהם במדבר כל מ' שנה אשר לא חסרו דבר גם בסלק מעיקיהם בהפלת סיחון ועוג לפניהם שהכל צורך התור' ולמודה הוא כמו שביאר זה משלם בפ' בפני עצמה בסוף דברי הברית אתם ראיתם את כל אשר עשה יי' לעיניכם במצרים המסות הגדולות וגומר. ולא נתן יי' לכם וגומר: ואולך אתכם מ' שנה במדבר לא בלו שלמותיכם וגומר. לחם לא אכלתם וגו' למען תדעו כי אני יי' אלהיכם. וכן אמר ותבוא אל המקום הזה ויצא סיחון וגומר. ואקח את ארצם וגומר (דברים כ״ט:ח׳). וסיים ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את אשר תעשון. הנה שהסב פני כל היד החזקה הזאת לצורך למוד התורה וההשכל בה: וכבר נתבארה פרשה זו יפה במקומה. והענין הג' הוא העקר עצמו אשר עליו אמר ולכל המורא הגדול והוא המעמד הנכבד והנורא ההוא אשר עליו אמרו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת וגומר. כי מי כל בשר אשר שמע וגומר (שם ה'). ובעבור תהיה יראתו על פניכם וגומר (שמות כ׳:י״ז). והנה כלם הם ענינים נפלאים ועצומים אשר עשה משה לעיני כל ישראל כי הוא המופת היותר חזק שבמופתים כמו שנתבאר על ידי משה ג"כ תמיד אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים (שם י"ט). אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שם כ'). אתם ראיתם את אשר עשה ה' לעיניכם וגו'. עיניכם הרואות את אשר עשה יי' לבעל פעור וגו'. ואתם הדבקים וגו' הנה שנתבארה מדרגתו של משה רבן של נביאים בענין אותותיו ומופתיו מכלן מלבד מה שנתעלה במהות הנבואה עצמה בארבעה ענינים שזכרם הש"י מפיו במאמר אם יהיה נביאכם יי' וגומר (במדבר י״ב:ו׳) כמו שביארנוהו שם יפה שער ע"ו. וכבר יראו מזה במופתים הבדלים רבים מכל שאר המופתים אם מרובם ואם מזמן המשכם ואם מהיותם כנגד חולקים גדולים ועצומים ואם בפרסומם וכבר כתב קצת זה הרב המור' פל"ה ת"ב גם הרמב"ן ז"ל כתב קצתו כמו שנמצא בפירושיו. אשר כל זה יקיים בלי שום ספק שתורתו תהי' קיימת לעד מבלי שום חילוף ושינוי כלל בעולם. ואולם יחוייב זה ג"כ תכלית החיוב ממה שנתפרס' באומתנו באמות חזק שכל התור' כלה שמותיו של הקב"ה היא וכך היא כתובה לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה קודם שנברא העולם וכשם שהוא יתברך אינו משתנ' ואינו מתחלף לעולם

כך שמותיו לא ישתנו ולא יתחלפו והנה על הסדר ההוא הקדום לפניו יתע' נמצאו בה אוצרות החכמה וגנזי הסודות הנעלמות אשר על פיהם יחדשו יודעיהם חדושי הויות ופליאות בשמים ובארץ כמו שנתברר אמות זה לחכמי האמת המקובלים האמתיים כיד אלהיהם הטובה עליהם כמשז"ל (שוח"ט תהלים ג') מטולטלים הם שבילי' של תורה שאלמלא ידעו הבריות סדרה היו יודעים לרפאת את החולים ולהחיות את המתים כמו שכתבנו זה אצל סמיכות פרשת מרגלים לפרשת מרים שער ע"ז אשר כל זה יחייב תכלית החיוב שהיא תורת יי' תמימה ועליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע בשום זמן מהזמנים. אמנם כשבוא יבא ויגיע מורה צדק אשר יגדל לעשות ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה ובינה רוח דעת ויראת יי' ובהוסיף יי' ידו להכין דעות אנשי עמו בכללם ינתן לו מקום ורשות לבאר סודותיה ולהאיר עינינו במצפוניה ויתגלו אלינו בה דברים שכסן עתיק יומין תחת כנפי ספוריה וחקותיה ומשפטיה ויזרח עלינו שמש תועלות שמושיה וצרופיה ופליאות שמותיה כי על זה האיש אשר על ידו יעשה הענין הגדול הזה אמרו בפרק חלק (סנהדרין צ"ז.) תאנא דבי אליהו שתא אלפי שני הוי עלמא שני אלפים תהו שני אלפים תורה שני אלפים ימות המשיח. אשר נבוכו בכוונתו רבים ונכבדים[628] ואנחנו ביארנוהו לפי זאת הכוונה יפה בהקדמת וישב יעקב שער כ"ח עם ענינים ומאמרים אחרים מסכימים ובאמת בהתפרסם זה בזמן המור' צדק הלזה שיגלה במהרה בימינו יודע בגוים לעינינו מעלות זאת התורה האלהית ויכירו וידעו כי אוי להם כי נדדו ממנה ולזה חתם משה אדון הנביאים כל דבריו אשר דבר עם ישראל ברמוז להם לסוף המעשים כלם. אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי' מגן עזרך וגו'. יאמר כי נוחלי תורתו זאת בהשתמשם בה כדרכה יהיו נושעים ביי' כי הוא יהי' מגן עזרם בכל אשר יצטרכו אליו וכמו שאמר מגדל עוז שם יי' וגו' (משלי י"ח:י'). שם ממש. וכן נאמר קוראים אל יי' והוא יענם (תהילים צ"ט:ו') [629]קורים ננקד בחירק תחת הרי"ש וכן קראתי בשם יי' לפניך וכן נאמר ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יי' (שמות ל"ד:ה') וזהו סוד הזכרת השמות בלי ספק. ואשר חרב זאת התורה היא גאותך כי לא בחרב ולא בחנית זולת' תושע ויכחשו אויביך לך ממה שכפרו בה עד היום ההוא הבא. ועל אמתת העולם הרוחני הנצחי הדבק והסמוך אל אלו הענינים הנפלאים בקשר חזק אמר ואתה על במותימו תדרוך והכוונה כי יודע

[628] ואנחנו בארנוהו וכו' (עיין ביאורי למעלה שער ה' בראשית דף מ"ב ע"א ושער י"ג שם דף ע"ב).

[629] קורים ננקד בחירק, כונתו כי פעל קוראים" יורה על התפלה אפס פעל "קורים" יורה רק על אמירת וקריאת דבר מה כמו בלשון חז"ל "קורים את שמע" וע"כ רומזת פה מלת "קוראים" המנוקדת כמו "קורים" לא לבד על הקריאה והתפלה אל הי"ת כי אם גם על סוד הזכרת שמו אשר לפי דעת חכמי הקבלה תועיל מאוד ליודעים להשתמש כראוי בהזכרת השמות הקדושים כנודע וע"ז רומז גם מאה"כ לדעתו "וקראתי בשם ה'" ויקרא בשם ה'.

ויתפרסם לכל שאתה במציאותך ועצמותך דורך מהלך השלמות עליהם כמדרגת הצורה אל החומר אשר תנשא עליו ולזה יאמר כי צורתם העליונה להם הוא עצמו מקום מדרך כף רגלך והיא מליצה נכבדת נמשכת למה שכתבנו ממדרגות הנמצאות אצל ומוראכם וחתכם שער ט"ו ובפרשת המן שער מ"א וזהו מה שרצינו בביאור זה החלק. אמנם מה שיתכן שיאמר מענין זה האושר ומציאותו אצל התורה האלהית ויחד אליו דבור בפני עצמו בו וסיים זה הספר ויהי' נעילת שעריו בעזרת העוזר אשר עזרנו עד הנה:

נעילת שערים

ידבר באושר אשר בו סיים משה אדוננו את תורתו באשר הוא התכלית לשלמים המגיע בסוף המעשים כלם.

בספרי (פ' וזאת הברכה) ישראל אומרים מי כמוכה באלים יי' ורוח הקדש אומרת אשריך ישראל מי כמוך נתקבצו כל ישראל אצל משה אמרו ליה משה רבינו אמור לנו מה טובה עתיד הקדוש ב"ה ליתן לנו לעולם הבא אמר להם איני יודע מה אומר לכם אשריכם מה מתוקן לכם משל למלך שמסר את בנו לפדגוג אחד והיה מחזירו ומראה אותו ואומר לו כל אילנות הללו שלך כל גפנים אלו שלך וכל ארצות הללו שלך משיגע להראותו אמר איני יודע מה אומר לך אשריך מה מתוקן לך כך אמר משה לישראל איני יודע מה אומר לכם אשריכם מה מתוקן לכם הה"ד אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי' עם שאין ישועתו אלא בשכינה.

[630]תוכן דברי הרב ז"ל הוא כי קצת החוקרים אמרו, כי השגת העונג אינו יכול להיות תכלית לפעולה מה, יען כי העונג הוא רק הרגש נעים המתהוה והמתחדש לאט לאט, ונוסף תמיד מעט מעט בלב המתענג לפי המשך ורבות הפעולה ההיא המסבבת אותו, והתכלית צריך להיות דבר שלם ותמים אשר יושג בבת אחת ולא יתהוה רק לאט לאט, כמו ד"מ תכלית בנין הבית שהיא הישיבה בו, המושגת בבת אחת רק בכלות פעולת הבנין עד תומה והחכם אריסטו השיב עליהם ואמר: כי האומרים כן תועים רק במה שמחליפים העונג הבלתי שלם אשר נחל להרגיש כבר בהתחלת פעולה טובה מה, ואשר הוא נוסף והולך תמיד יותר ויותר בהמשך הפעולה ההיא, עם העונג השלם והאמיתי שהוא התכלית המושגת רק בהשלמתה לצמיתות, אשר באמת הם שונים ונבדלים זה מזה, ד"מ כאשר נבנה לנו בית לשבת תהיה הישיבה בו והעונג השלם והאמיתי אשר נרגיש עי"ז במצאנו בו מחסה מזרם וממטר, התכלית המושגת רק בבת אחת בכלות הבנין כלו אבל העונג הבלתי שלם אשר הרגשנו כבר בעת הבנין בעצמו, כאשר נשלם בו לאט לאט חלק אחר חלק מהבית הבנוי הזה, אשר הוא מתחדש ומתהוה לנו רק מעט מעט, אינו התכלית, והוא שונה ומתחלף מאוד במין ואיכות, מהעונג השלם המושג בכלות כל מלאכת הבית שהוא התכלית באמת, וע"כ יהיה גם שמיני העצרת בכלות ימי החג שונה ומתחלף בהמות שמחתו ואיכות קרבנותיו' משמחת וקרבנות שבעת ימי חג הסוכות הראשונים, לרמוז בזה על מהות העונג השלם אשר ישיג כל איש תם וישר דרך בעולם הנצחי באחרונה, אחרי כלות ימי חייו הארציים השונה והמתחלף מאוד מהעונג הנפשיי, אשר הרגיש כבר פה עלי ארץ בהשיגו מעט מעט מדרגת שלימותו המוסרית, (ועיין מכל זה למעלה שער ס"ז ובביאורי שם ויקרא דף קנ"ג ע"א) ונמשך מזה כי שני אלה ר"ל השגת התכלית והעונג האמיתי המושג על ידה, וסוף המעשה והפעולה המהבבת אותה, הם תמיד צמדים דבוקים ואחוזים יחד, וע"כ נראה ג"כ כי כל איש משכיל בהתקרבו אל קץ ימיו שהוא סוף כל מעשיו עלי ארץ, יזכור גם את תכליתו אשר ישיג אז לפי פעולותיו הקודמות, ואם

[630]אם סוף הדרך וטוב תכליתה האחרון הם נמצאים סמוכים ורצופים במציאות. מן הדין הוא שימצאו על זה האופן עצמו אצל הדבור:

אמנם הקודם ביארו הפלוסוף במקומות אשר דבר בהם מהעונג אשר קיים וקבל היותו התכלית הנכסף לכל הפעולות אשר לזה ייחד המאמר עשירי מספר המדות אמנם פרק י"ד מהז' ממנו אמר יראה לקצת כי העונג הוא הוויה יען כי הוא אצל הדבר אשר היא טוב בעצמו כי אמנם יחשבו כי הפועל הוא הוויה ואמנם הוא אחריו ע"כ והכוונה כי למה שכבר זכר בפרק הקודם סברת קצת שחשבו לומר שהעונג אינו דבר טוב ושמו עליו הרבה עלילות דברים וטענות הראשונה והחזקה שבכולן הוא אומרם שהעונג הוא

היו טובות וישרות, הלוא ישמח עתה בבואו על שכרו, כמו שאה"כ "טוב שם" וכו' ר"ל כמו שהשם אשר יקנה המלך בשובו באחרית ימיו משדה המערכה אשר שם נצח כל אויביו מסביב טוב יותר "משמן הטוב" אשר בו נמשך תחילה למלך, כי זה רק תחלת גבול פעולתו וזה סופו, כן גם טוב יום המות" (של איש שלם וישר דרך) עת תכל ותשלם כל מלאכת עבודתו עלי ארץ, "מיום הולדו" עת החל רק לצאת לפעלו ולעבודתו עדי ערב, ונשף ימי חייו, וע"כ אמר הכ' ג"כ "טוב ללכת אל בית אבל" (ר"ל במות איש יקר ושלם) "מלכת אל בית המשתה (ר"ל בסעודת מרעים אשר תעשה בעת הולדת בן זכר) באשר הוא סוף כל האדם (ר"ל כי יום המיתה הוא סוף הזמן אשר בו נקרא בשם "אדם" המורכב מחומר וצורה, תחת כי בצאת נפשו תפרד מגופו וחמרו ולא יקרא עוד בשם "אדם" כי העפר ישוב אל הארץ, והרוח תשוב אל האלהים, ואין להם דבר עוד יחדיו,) ואחרי כי הוא סוף ימי חייו הארציים הוא גם קצה גבול פעולתו עלי ארץ, וקרוב אל התכלית המושגת רק אחרי כלות הפעולה, אפס זאת יבין רק כל משכיל האמיתיי כמו שאמר "והחי יתן אל לבו" ר"ל החי האמיתי אשר הוא ירא ה' וישר דרך, בעל דעת ובחינה ראויה ישכיל ויבין את זאת, כמו שאמר גם המשורר "יקר בעיני ה'" וכו' ר"ל השלימים אשר רוח דעת ויראת ה' ועשות הטוב והתושיה נוססה בקרבם, אשר בשם "חסידים" אמיתם יקראו" הם לבדם יכירו וידעו, כי המות הוא דבר יקר בעיני ה' כמאמר ר"מ "והנה טוב מות" ואחרי כי מן האמור עד הנה נודע כי סוף המעשים והשגת התכלית הם תמיד שני דברים הקרובים ודבקים יחד, הלוא הוא מהראוי כי נחברם יחד גם בדברנו מהם, ר"ל כי מדי נזכיר סוף המעשים נזכיר גם התכלית המושגת בהם, כמו שנראה ג"כ בתורתנו הקדושה שסמך הכ' מאמר "ויכל אלהים ביום השביעי" המורה על כלות הבריאה וסוף כל המעשים שנעשו בה, למאמר "וישבות ביום השביעי" המורה על המנוחה שהיא נתינת הי"ת הכח והרשיום לחוקי הטבע להיות מעתה מתנהגים והולכים כל ימי העולם, שהוא התכלית בבריאתו (כמ"ש כבר למעלה בביאורי לשער ד' בראשית דף ל"ז ע"א) באופן כי סוף התנועה שהיא הוצאת כל הברואים מאין ליש, והמנוחה שהיא התחלת הנהגת הטבע, היו סמוכים ותכופים זה לזה, כמו שהוא גם בפעולת אדם ד"מ כאשר ילך איש אל מקום ידוע, הנה בבואו שמה כלה תנועתו וינוח, וא"כ סוף תנועתו ומנוחתו שהיא תכליתו הנרצה, סמוכים וקרובים זה לזה, אף שבאמת התנועה והמנוחה הם שני דברים המתנגדים זה לזה, וכן סמך הכ' גם במלאכת המשכן מאמר "ויכל משה את המלאכה" וכו' למאמר "וכבוד ה' מלא את המשכן" שהוא התכלית, ובבנין בית ה' ע"י שלמה, נסמך ג"כ מאמר "ותשלם כל המלאכה" וכו' למאמר "והענן מלא את בית ה'" שהוא התכלית הנרצה בו וכן נראה גם פה בפרשתנו כי בכלות משה עפ"י ה' את התורה כלה, אשר בה כלולים כל המצות והמעשים אשר יעשו אותם ישראל, למען השיג על ידם האושר המוסרי, חשב למשפט להגיד ולהודיע להם ג"כ התכלית אשר ישיגו בסוף כל המעשים התוריים האלה, אך יען כי השכר הרוחני והאמיתי הזה אינו קצוב ומשוער כי אם הוא לבלי תכלית, יען כי הוא ענין אלהי המושפע מהי"ת אשר גם שלימותו גדולתו וטובו, הם בלי תכלית כנודע, ע"כ הודיע להם גם שכרם זה רק במאמר סתמיי "אשריך ישראל מי כמוך" הכולל אושר רוחניי ונצחי לבלי תכלית, וחתם בו את ספר התורה, וע"ז רומז גם מאמר ספרי שהחל בו הרב ז"ל "ישראל אומרים" וכו' ר"ל יען כי הי"ת הוא היותר שלם לבלי תכלית מכל הנמצאים זולתו, כמו שיאמין זאת כל איש מעדת ישראל האומרים "מי כמוכה באלים ה'" ע"כ גם שכרם ואשרם המוסרי לבלי תכלית, כמו שרוח הקודש המדבר מתוך גרונו של משה אומר אשריך ישראל מי כמוך ובארו הענין אחר כך ביותר באמרם שכאשר שאלו ישראל את משה "מה טובה עתיד הקדוש ב"ה ליתן לנו לעוה"ב? א"ל "מה אומר לכם" ? ר"ל לא אוכל לשער ולקצוב אותו בפרט אחרי שאין לו שיעור וקצב כי אם אומר לכם רק דרך כללי, אשריכם מה מתוקן לכם"

הויה ומה שהוא הויה אינו תכלית וא"כ אינו טוב שכבר התבאר להם שהטוב שבכל הדברים הוא התכלית כי על כן היטיבו אשר דברו כי הטוב הוא אשר יכספוהו הכל והוא פתח דבריו לספר ההוא הנכבד אמנם היותו הויה נתבאר להם מפני שהעונג הוא דבר המתהוה והמתחדש בכח המרגיש בהמשך הפעולות. ואמנם שההויה אינה תכלית הוא מבואר שכל דבר הנפעל וההוה הוא נפעל בעבור דבר זולתו שהוא תכליתו והתכלית בלתי מתהוה כי לא יתהוו כי אם הדברים המביאים אל התכלית כמו הבניה לבית כי הבניה הוא דרך להביא אל התכלית לא התכלית והישיבה שהוא התכלית לא יאמר שנתהווה וא"כ הטוב הוא בתכלית לא בהויה. ונתבאר שאינו העונג אחר שהוא הויה. אמנם ארסטו בעל סברתם זאת שאמרו שהעונג הוא הויה יען כי הוא אצל הדבר אשר הוא טוב בעצמו. וזה כי לפי שראו שהעונג נמצא אצלינו כשנעשה הדברים הנדרשים לנו לטובים מתחלת הפעולה יחשבו שהוא. הוה מעט מעט עם המשך המעשה כי אמנם יחשבו לפועל כזה שהוא הויה והעונג הנמצא אצלו שהוא מתהווה עמו ואמנם הוא אחריו. ירצ' ואמנם אינו כן כי העונג אינו מתהוה בהתהוות הפועל הטוב ההוא אבל בא אחרי הוייתו כי הוא נמצא עם התכלית הבא אחר ההויה כמו שהפועל הנמשך מן המעלה הוא תכלית המעלה ובאו מכחה ופועל העיון הנמשך מקנין החכמ' ודרך כלל שהעונג הוא נמשך אל התנועה אבל אינו תנוע' כמ"ש אצל ההויות הטבעיות. אמנם למה שהורגש זה התענוג בואו זה אחר זה עם חלקי הפעולות נתן טוב טעם ודעת בפ"ה מהמאמר העשירי הנזכר ואמר יראה אמנם כי הראות הוא שלם בכל זמן היותו אינו צריך דבר אשר בהיותו עשוי באחרונה ישלים מינו. ואמנם בזה ירא' שהוא העונג כי הוא כלו יחד ולא יקבל אחד עונג בזמן אשר בזמן יותר גדול יושלם המין ובעבור זה לא תהי' תנועה כי כל תנועה בזמן והוא לתכלית מה כמו בבנין השלם כאשר יעשה אשר ירצה או אמנם בכל הזמן או זה בחלקי הזמן וכלם בלתי שלמים כי הם ממין אחר אצל כל הדבר וכן זה לזה כי הרכבת האבנים הוא דבר אחר אצל תקרת הקורות וזאת ד"א אצל עשיית המעון ושלמותו כי אינו צריך דבר עתה להשלמו ע"כ. ואם הוא האריך במשלים נפלאים לקיים הענין הנפלא הזה ולישב אמתתו. והכוונה לו כי זה העונג המורגש אל הבונה בתחלת המלאכה והולך וגדל מיום אל יום עד סוף סיומו הנה הוא אינו ממין העונג השלם המיוחס אל שלמות הבנין המגיע אחר הבנותו ואינו נכנס עם שאר העונגים אשר באו ראשונה בפחות ויתר אבל הם נפרדים במין כהפרד שלמות המעון או תמימות ההליכה מחלק אחד מחלקיהם כי הענין האחד הוא כחק התמימות והשלמות. והב' בחוק הגריעות והחסרון וגם החלקים ההם בעצמם הם נפרדים זה מזה במין כהפרד

מהות הרכבת האבנים ממהות תקרת הקורות וכיוצא או כהפרד הקו הזה מההליכה מקו אחר ממנה כמו שביאר לשם והנה א"כ התענוגים ההם הנפרדים למיניהם כלם מגיעים כמו רגע וכן התענוג השלם הנפרד מכלם בהתיחסו אל שלמות המלאכה ותמימות צורתה כלו בעתה אצל התכלית. והנה הית' כונת החוקר בכל זה נכונה מאד להורות על חלוף התענוגים ומהותם ושהתענוג האמתי הנכסף מפאת השלמים שמגיע בסוף ימי פעולתם אינו אחד במין עם שאר התענוגים אשר ימצאו להם באלו החיים אצ"ל התענוגים ההמוניים אשר אינם תענוגים כי אם להם כי אף לנמצאים לשלמים ע"פ דרכם אינם מהמין ההוא. ולא יקרא כן כי אם בשתוף השם לבד ודבריו בכל אלה הענינים דברי אלהים חיים בלי ספק עוררה על ענינו והאירה עינינו בו התורה האלהית בשלמות אל בעלי הדעת במקום אשר ראתהו החכמה לעשותו דוגמת חיי האדם עם התכלית הנכסף מהם אל השרידים. והמכוון מהחכמ' האלהית ביצירתו והוא הפ' הז' מספר הזכרונות אשר כתבנו בשער ס"ז. והוא ענין שמחת ימי החג עם שובע שמחות שמיני חג עצרת כי הוא הענין בעצמו שכתבתיו שם עם קצת אלו המאמרים שזכר החכם להורות על יחס התענוגים המגיעים אל התכלית עם העונג השלם הנמצא אצל התכלית וגם ביחסם זה עם זה עיין עליו כי הוא דבר נפלא בעיני ועלה בידינו מה שרצינו אליו והוא שסוף המעשים ותכליתם עם שהם דברים נבדלים ונפרדים במין כהבדל התנועה מהמנוחה ומ"מ הם נמצאים רצופים ותכופים מבלי הפסק כמו שאין דבר מפסיק בין התנועה והמנוחה כי הנה סוף המעשים הוא הגבול האחרון אשר בו יושלמו הדברים אשר קודם התכלית והתכלית הוא הענין הנפרד המגיע עם השלמת הסוף ההוא אשר אל שני הענינים האלו נמצאו במעש' בראשית שני הגבולים תכופי' ורצופים ויכל אלהים ביום השביעי וגו'. כמו שנתבאר במקומו שער ד' וכן במלאכת המשכן ויכל משה את המלאכה (שמות מ׳:ל״ג-ל״ד) וסמיך ליה ויכס הענן את האהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן. וכן בשלמה נאמר ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית ה' וגומר ויביאו הכהנים וגומר ונאמר ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית ה' (מלכים א ח׳:י׳.) הנה ששני הענינים האלו מטבעם ומדרכם שימצאו תכופים ורצופים. והנה על שניהם התפלל אדון הנביאים אצל המלאכה האלהית ההיא באומרו ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעש' ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו (תהילים צ׳:י״ז) וזה כי הנועם המיוחד לו ית' הוא היותו תכלית המציאות כלו כי הכל נברא לכבודו ולהשלמת רצונו והוא מה שאמר אני ראשון ואני אחרון (ישעיהו מ״ד:ו׳) כי זאת היא סגולת התכלית להיותו ראשון במחשבה ואחרון במעש' ובקש שיגיע להם הנעימות ההוא רצוני הגעת התכלית

ושמחתו ותענוגו במעשה ההוא האלהי. ועל סוף המעשה הראוי להמצא ראשונ' אמר ומעשה ידינו כוננה עלינו כי ודאי סוף המעש' הנה הוא תלוי בהם ונמשך אליהם. אמנם על הגעת התכלית האחרון אמר ומעש' ידינו כוננהו כי באמת התכלית נמשך אל המעש' עצמו ואל שלמות מלאכתו:

ומזה יתחייב שהאיש הנלבב כל עוד שיתקרב אל סוף המעשים אשר הם גמר מלאכתו בימי חייו שיבא לפניו זכרון התכלית אשר ימצא אליו לפי הפעולות הקודמות כי הנה הוא אז קרוב אל גבולו וסמוך אליו כמו שאמר החכם טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו אמר ראשונה טוב שם משמן טוב ויום המות וגו' (קהלת ז׳:ב׳-ג׳). וזה כי כמו שהוא ידוע שהוא טוב למלך היום שבו יקנה יד ושם טוב הנצחון והגבורה עם היותו אז בעמל ויגיעת המלחמות וסכנתם מיום אשר נמשח בו למלך עם היותו במנוחה ושמחה. וזה לפי שהגבול ההוא מהמשיחה הוא בתכלית הריחוק מהתכלית אמנם הגבול השני הוא התכלית עצמו או קרוב אליו. כן ועל זה היחס הוא באמת יום המות מיום הולדו כי יותר ממה שישמח האדם כי יולד לו בן זכר ראוי שישמח ביום מותו כי מלאו ימיו לפי שיום המות הוא סוף עולם המעשים אשר לו והתכלית חוייב להמצא לצדו. ולזה החליט הגזרה ואמר טוב ללכת אל בית אבל הנעשה במות האדם מלכת אל בית משתה הנעשה בהולדו וביאר הטעם ואמר באשר הוא סוף כל האדם והחי וגו'. הכוונה שהוא סוף הזמן שהאדם יקרא בשם אדם שהוא שם כולל שתי מהותיו החיות והדבור כמו שהתבאר בתחלת האלהיות כי מה שירוץ מרוצת האנושות הוא יקרא צורה ומשכנו יקרא היולי ובשכון השוכן במשכן תומר אמתת המשכן כצורות האדם בשכבת זרע וצורת האפרוח בביצה לא כבגד שהוא נושא למקרה הנשוא עליו שנקרא בגד קודם שיקבל השחרות או הלבנות וגם אחרי כן וכן נתבאר בב' מספר הנפש ולכן כל ימי אשר תשכון הצורה האנושית בהיולה או בחמרה קויים לה שם אנושות אשר נקרא שמו אדם אמנם אחרי סורה ממנו לא תקרא עוד בזה השם אבל שם החומר אל אמתתו הראשונה והוא היותו צורה גשמית לבד והצורה עומדת בפני עצמה בהתעצמות הנבדל שקנתה אם זכתה לו כמאמר החכם וישב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהלת י״ב:ז׳) כפי מה שביארנו הכוונה בשער האחרון ולזה אמר כי יום המות הוא סוף כל האדם כי המות יפריד ענין האדם ויסוף שמו ממנו לשום חלקיו כל אחד לעצמו לזה יקרא נבלה ולזה רוח אלהים חיים ולא יקרא עוד אדם כי אם בשתוף או בלווי אדם מת ואמר כי הטוב הנמצא שם הוא מצד היות אז הסוף ואם אינו הוא התכלית הנה הוא סמוך וקרוב אליו

וכל חי יתן אל לבו מהגבול ההוא האחרון אל התכלית האחרון התכוף והנבדל הראוי שימצא שם וכל בעל דת חויב להתיישר אליו כאשר אמרנו וכמ"ש (נדרים פ"ג:) מאי והחי יתן אל לבו דברים של מיתה מאן דיסבד יספדוניה מאן דיקבר יקברוניה מאן דדלא ידלוניה כמו שפירשנו כוונתם בחיי שרה שער כ"ב. ויתכן שאמר והחי יתן אל לבו לפי שהתשוקה אל בית המשתה יותר מאל בית אבל שזכר הוא לאדם מצד שהוא חי לא מצד מה שהוא מדבר ששני הענינים יחד יקראו אדם כמו שנאמר זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם ואמר שהחלק הזה החי יתן את לב השכלתו להבין הראוי והנאות אליו. או שרצה במלת החי האיש אשר הוא חי על דרך האמת כי הוא אשר ישמע וישים אל לבו כי כן הדבר בלי ספק לא האנשים אשר בחייהם קרויים מתים כי אלו לו חכמו ישכילו זאת. והוא הלשון עצמו אשר הפילו על זה החכם בטענה הי"א מהמאמר הג' לאלהיות אמר[631] הנה אם היה הבוחר נופל המחשבה מת הלב דומם הכחות הפנימיות בחר בטעם המתיקות על האדנות והנצוח בין השונאים ע"כ. וכן אמר המשורר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו (תהילים קט"ז:ט"ו) ירצה שאצל החסידים המותה יקר בעיני ה' וכמו שנמצא בספרו של רבי מאיר והנה טוב מות (ב"ר פ"ט) אמנם בעיני שאר העם אינו כן. וזה טעם והחי יתן אל לבו כלומר שלא נתנה בחינה זו רק לשלמים. וכל א' מהפירושים הוא ישר ונכון. ונתבארה כונת החכם באלו הכתובים ונתאמת מה שרצינו אליו בענין שני אלו הגבולים:

[631] הנה אם הי' הבוחר "נופל המחשבה" "מת הלב"' "דומם הכחות הפנימיות" בוחר בטעם המתיקות, על האדנות מהנצוח וכו'.

[632] והנה ר"ל כי בהיות גם התורה הדרך המוסרי אשר ילך בה האדם, הנה בהשקפה ראשונה נוכל ג"כ לאמר עליה, כי יש לה שני גבולים. גבול ההתחלה, וגבול האחרון, באופן שהאיש אשר יחל ללמוד ולעשות אותה יתענג וישמח בה אך מעט, וכאשר יוסיף לימודו ועשייתו זאת, כן יוסיף עונג ושמחה, ככל איש ההולך הלוך וקרוב אל מחוז חפצו, וכן תרבה שמחתו ויגדל תענוגו תמיד עמה, עד כלות לימודה ועשייתה כלה. אבל באמת לא יתכן זאת בבחינת לימוד התורה ועשיית מצותיה, כי אין קץ ותכלה לה, כי תמיד יוכל המשכיל האמיתי להבין ולהשיג ממנה תעלומות חכמה, ונצורות אשר לא ידען עוד מלפנים, ומכללי המצות והמעשים הטובים המצוים בה יוכל ללמוד תמיד חובות ומצות חדשות פרטיות השונות מאוד לפי שינוי יחסי הזמן והמקום בכל העתים והמקומות, ד"מ כמה מצות ומעשים טובים כלולים במצות "כבד את אביך" וכו' שהיא רק מצות אחת כללית, או במצות "ואהבת לרעך כמוך" ? כמו שהאריכו כבר חז"ל בסיפורים שונים (עיין בפנים הספר) וע"ז רומז גם מאה"כ "לכל תכלה ראיתי קץ" ר"ל לכל תכלית ראיתי שקדמה תחילה הקץ והסוף של המעשים המביאים אלה "רחבה מצותך מאוד" ר"ל אבל אין קץ וסוף להלימודים אשר ילמוד האדם ממנה. והמעשים הטובים הכלולים בה, כי אם אלף שנים יחיה איש ויעיין בה, ימצא תמיד ידיעות חדשות הצפונות בקרבה, ותמיד יקרו לפניו מעשים טובים שונים, אשר בשום עין בחינתו עליהם, ימצא כי גם מקורם במצות התורה ויסודתם בקודש, ועל ענין זה התפלל גם המשורר באמרו "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך" ונמשך מכל האמור עד הנה, כי גם העונג הנפשיי אשר יגיע לכל אחד ואחד לפי מדרגת השגתו ממנה, שונה ומתחלף מאוד, כי כפי גודל השגתו יגדל גם העונג שלו, ורק מהשגתה הכללית יושג גם העונג הנפשיי היותר שלם, אשר אינו דומה לא בכמות ולא באיכות אל העונג המושג מהשגת ושמירת הפרטים לבד, כאשר יורה ע"ז גם מאה"כ "הנחמדיה" וכו' ר"ל יש מצות וחקי התורה הנחמדים

[632]והנה כאשר היתה התורה האלהית הוא הדרך הישר אשר הכינו האל ית' לעם ה' אלה להגיע בקצת לאור החיים כמו שאמר והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון (שמות י"ח:כ') חוייב שימצאו בה שני אלו גבולין אלא שהיה מציאותם באופן מופלא ממה שימצאו בשום פועל ומעשה אשר יעשה האדם אותו מאי זה שיהיו זולתה הן במין העונג התכליתיי ועוצם גדולתו הן בהגבלת המעשים אשר יקרא סוף הפעולות. וזה אשר ביארו המשורר באומרו לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותיך מאד (שם קי"ט) ירצה לכל תכלית מהתכליות ראיתי שהקדימהו קץ מוגבל וקצוב ממעשים מה כמו שאמרנו ראשונה משיעור וקצבת מעשה בנין הבית או הכסא כדי שיהא נכון לישיבה וכדומה. אמנם אל התכלית הנפלא שהוא העונג המקווה בשכר התורה והמצוה לא ראיתי קץ מוגבל וקצוב למלאכת העבודה הראויה אליו כי רחבה מצותיך מאד ולא יגבילה המספר המפורסם מר"מח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה כי ודאי ארוכה ורחבה היא מאד לאיש הנלבב אשר לא ייגע ולא ייעף למצוא מצותיה כי ודאי יתגלה אליו שיעור אשר לא ימד ולא יספר ועל ההערה הנפלאה כזה היה מתפלל ואומר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך (שם) כי הנה באמת הבא עליה בחשק ואהבה עצומה אין צריך לומר שלא יסתרו פשוטיה וגלוייה מנגד עיניו אבל יתגלו אליו מצפוניה וימצאו לו מטמוני מרגליותיה היקרות אשר לא יערכם זהב וכסף ולא ישוו אליהם כל כלי חמדה וירבה על עצמו מצות ואזהרות לביות יקרות אשר לא צותה אותם לבוערים בעם העוברים עליה באקראי ודרך עראי ואין ספק כי רב הוא מאד הטמון תחת כנפיה מהנמצא בחיצונותיה:

מזהב ויש שהם נחמדים מפז שהוא הזהב היותר נבחר יש מתוקים מדבש ויש נופת צופים שהוא הדבש היות נבחר, אפס אחרי שכל הנעימות והמחמדים האלה יושגו רק ע"י שמירת הפרטים ע"כ אמר "גם עבדך" וכו' ר"ל מה שגם עבדך נזהר אינו בעבור העונג הפרטיי הפרטיי הקצוב והמשוער הזה, כי אם בעבור שבשמור האדם את כלם ישיגהו שכר רוחני ונצחי לבלי תכלית, וזש"א "בשמרם עקב רב" ר"ל שכר בלתי קצוב ובלתי ובלתי משוער כלל, ויען כי גם עם בני ישראל השיגו שלימותם המוסרית רק מעט מעט ועלו בה תמיד ממדרגה למדרגה, היו גם השכר והברכה אשר היו להם למנה בעבור זאת, הולכים ונוספים ממדרגה למדרגה, כמו שהעירו חז"ל ע"ז באמרם במדרש שוחר טוב (עיין בפנים) כי אברהם ברך את יצחק בנו וזרעו אחריו בלשון "נתינה" להורות כי כל עוד יהיו במדרגה פחותה במעלתם המוסרית, תהיה ברכת ה' להם רק כעין מתנת חנם, ויצחק החל בלשון "נתינה" וחתם בלשון "קריאה" להורות בה כי יעלו ממדרגה פחותה זאת אל מדרגה יותר מעולה בשלימותם, עד שיהיו כבר קרואים אל הברכה יען כי כבר קראו אל ה' והוא יענם, ויעקב החל ברכתו בלשון "קריאה" להורות על מדרגת שלימותם זאת, וחתם במלת "זאת" להורות בה על מדרגת שלימות וברכה יותר מיוחדת ויותר גדולה, אשר עליה נוכל כבר להורות באצבע, ומשה עלה בזה עוד יותר למעלה, כי פתח בזאת, המורה על מדרגת שלימות וברכה ידועה ומיוחדת וחתם באשריך המורה על מדרגת שלימות וברכה בלתי קצובה ובלתי משוערת עוד, ובעקבותיו הלך גם דוד אשר פתח ספרו ג"כ באשרי אשר בו חתם משה את התורה, ויען כי מלה זאת מורה כפי האמור כבר למעלה על העונג הנצחיי אשר תתענג הנפש מזיו השכינה בנתינתה תמיד השבח וההלול אל הי"ת כאחד מצבא מרום במרום" ע"כ לא אמרו חז"ל ממנו "שפתח באשרי וחתם בהללויה" כי באמת שני אלה ר"ל "אשרי והללויה" מורים רק על ענין אחד ומדרגת שלימות אחת בעצמה.

הלא תראה מה שסופר בתלמוד מכמה מילי דחסידות שהיו נוהגים בהם כמה חכמים וחסידים אשר מעולם אנשי השם ספרנו קצתם בפרשת קדושים מי בקש זאת מידם אחר שלא נכתבו בתורה בהוייתן אלא שמתוך תמידות העסק בתורה והירידה לסוף דעתה במצותיה ובכונותיה היו רואים בשכלם הטהור והזך שלשלמותם חוייבו המעשים ההם וקבלום עליהם למצות תוריות. וכבר הפליגו לדבר בזה בפרק קמא דקדושין (דף ל"א) בהרבה ענינים ומהרבה חכמים ובפרט במצות כבוד אם ואם אמרו אבימי הוו ליה חמשה בני סמיכי וכי אתא אבוה קארי אבבא רהיט אזיל פתח ליה ואמר אין אין עד דמטי התם יומא חד אמר ליה אשקיין מיא אדאייתי ליה נמנם גחין קאי עליה עד דאיתער אסתייעא מילתא ודריש מזמור לאסף בתריסר אפי כי ממה שהחמירה תורה בכבודו של אב ומוראו ראה שחוייב לו לעשות לו יקר יותר באלו העליונים ממה שיעשה לזולתו הראוי לכבדו. ולזה מצא עצמו מחוייב מתורת החסידות לעשות כן והוא מה שאמרו רבי אבהו אביו כשאמר כגון אבימי ברי קיים מצות כבוד לבאר שלא עשה בזה רק החיוב במצוה הזאת אלא שהענין במצות כמו הענין בצדק כי הצדיק הוא שעושה מה שכתוב בנמוס בלי תוספת וחסרון אמנם החסיד הוא העושה כראוי בעת הצורך כמו שכתבנו בשער מ"ג ואפשר כי לזה אמרו מה דאסתייעא מלתא להודיע מה שהביאו לשלימות המעשה והוא השקידה בתורה שאפי' בשעה ההיא לא פנה לבו ממנה. וכן רבי טרפון הות ליה ההיא אימא זקנה דכל אימת דסלקא לפוריא גחין וסליקא עליה אתא קא משתבח בי מדרשא אמרו ליה עדין לא הגעת לחצי כבוד כלום זרקה לפניך ארנקי בים ולא הכלמתה (קידושי' שם.) ורבים כענינים האלו. ולא עוד שאפילו מעכ"ום אחד סופר שם (ל"א.) שהיה באשקלון ובקשו ממנו אבנים לאפוד בשמנים רבוא והיו מפתחות מונחות תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו כי האיש זך הדעת יהיה מי שיהיה יחשוב בלבו הדברים שהם שלמות הדבר ההוא המוטל עליו ולא יגרע חוקו בהם כאלו הם מעקר המצוה. וכן סופר בספרים החיצונים מאיש סוחר אשר קבל טוב גדול מרבו גדלו והשיאו אשה והעשירו ולסוף העני רבו ובא לידו ושאל ממנו מתנה לחיות בה והוא השיבו בשפה רפה אבל שלח נער לבוש בלוי סחבות ומרגלית יקרה מאד בידו ונזדמן לפניו ומכרה לו בדינר או בסלע ומדי ימים מעטים שלח אליו אחר לבוש מכלול כמשפט צידוני או צורי או כא' השרים וקנאה ממנו באלפי זהב וכסף ועשה זה כדי שיקבל את הטוב ויחיה בו באחריתו מבלי שיגיע לו ממנו בשת ופגם אבל שיחשוב שהאלהים אנה לידו בדרך מקח וממכר. ומנין לו זה הדבר הנפלא רק ממה שראה שצוה הכתוב והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו וחז"ל אמרו אפילו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו

(כתובות ס"ז:) אמנם זה המעולה ראה שאם ישיגהו בזה בושת והלבנה כבר יחסר לו ועוד מה שהוא מגונה להלבין פני זולתו וכל שכן מי שקדמו לו עליו טובות רבות וגדולת והמצוא המצוה הזו וקבלה עליו כאלו נתנה בסיני. וכאלה רבות מכל מין ומין לא יכילם ספר וספר וספור וכלם למשה מסני. והנה לזה היה מתפלל גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך (תהילים קי"ט:י"ח) כי הנה באמת רחבה מצותך מאד וכבר אז"ל (מגילה י"ד.) שכל הנביאים לא חדשו בה דבר כלל והכל מזה המין. וכמה הפליג על זה האלהי בעל ספר חובת הלבבות בשער העבודה בפ' שלשי ממנו והוא ענין הג' שעליו גזר שהעבודה השכלית היא יותר שלמה מהתוריית. והביא אלו הכתובים רצוני לכל תכלה ראיתי קץ וגו'. גל עיני וגו'.[633] ולפי שהוא שם התוספת הזה כלו שכלי חוץ מן ההערה התוריה הוצרך לבאר אותם על ידי הדחק ושרצה בהם התורה והמצות שאנו חייבים מעבודותיו שאין להם קץ יתר על מצות התורה מפני התמדת טובותיו עמנו שאין לו קץ ותכלית אמנם לפי מה שאמרנו שכל התוספת הזה הבלתי משוער כלו הוא ממנה עצמה ע"י המשמוש התמידי בדדיה וכמו שאמר הפוך בה דכולא בה וכו' (אבות פ"ה). הנה עלה הכל כהוגן ודברי הכתובים כפשוטן להגיד ולומר שקץ המצות התוריות הוא בלתי מוגבל כמו שהתכלית אליהן הוא עונג וערבות מופלא אשר לא ישער לשון ורעיון כמו שאמר המשורר עליו מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו' (תהילים ל"א:כ'.) לומר שהוא הצלחה ועונג שאין לה שום גבול וסוף לא בכמות ולא באיכות. וכבר נמצא בה הענין האלהי אשר כתבו החכם אצל מיני התענוגים קצתם עם קצתם וכלם עם העונג השלם הבא עם שלמות צורת הכללות ותמותו והוא שאם כבר הגיעו בכל חלק וחלק ממנה תענוגים נפלאים כפי מה שיחוייב מהגעת הדרושים השלמים ההם כל אחד לפי מדרגרי ומעלתו אמנם התענוג המגיע מכללה הוא ממין אחר עצמו עליהם ושלם מכלם לא במדרגת הכל אל החלק אצל הכמות אבל בעניינים ומינים מתחלפים מאד אצל המהות. וכמה יעיד על אמתת זה מאמר המשורר תורת יי' תמימה משיבת נפש עדות יי' נאמנה מחכימת פתי פקודיי יי' ישרים משמחי לב מצות יי' ברה מאירת עינים יראת ה' טהורה וגו'. משפטי יי' אמת וגו'. (שם י"ט). ירצה הנה התורה בתמימות צורת כללותה יש לה תכלית מיוחד ונבדל במין במעלה ויתרון מן התכליות אשר לכל חלקיה כמו שהנפש המשכלת הוא נמצא נבדל במעלה ושלימות מכל איברי האדם וכחותיו ההיולאניות המשותפות לשאר הבעלי חיים ואינם נכנסים עמה תחת מין אחד. ולזה תועלת כללותה

[633] ולפי שהוא שם וכו', שר"ל שבעל חובות הלבבות רצה לאמר שרק על המצות השכליות והחובות הלבבות נאמר פסוק זה "לכל תכלה" וכו' אבל דעת הרב ז"ל הוא כי גם על שאר מצות התורה נאמר, כי באמת גם בכלליהן המעטים טמונים וצפונים מצות ופקודם ישרים רבים מאוד לאין מספר.

הוא מיוחד אל השבת הנפש הזאת למעונה שאין תענוג שוה אליו ולא ממינו בכל שאר התענוגים החלקיים גם התענוגים המגיעי' מחלקיה הם נבדלים זה מזה במין. כי יש מהם מחכימות פתאים. ויש משמחי לב. ויש מאירות עינים. ויש מעמידות ומקיימות ויש מורות ההצדק והאמתות והנה הנם מתחלפי' במין כהתחלפות האיברי' והכחות והתועלו' אשר ישיגום וכבר יתבאר זה היטב במה שכתבנו על אלה הכתובי' אצל תמונת המנור' שער מ"ט כי יראה מהם תיעשה המנורה כהוגן גם פירוש כל המזמור כתבנו בנעילת השער הראשון ומצאת כי תדרשנו משם צודק מאד למה שרצינו אליו הנה. והנה בשביל החלוף המיניי אשר לחלקים האלו במעלה עם השלמות הכללי אמר הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב (שם) יאמר כי התענוגים המגיעים בעודו בדרך הם מינים ממינים שונים מהם נחמדים כזהב ומהם יקרים כפז רב מהם מתוקים מדבש ומהם כנופת צופים. אמנם שעקר מה שהוא נזהר בהם הוא מצד מה שיגיע לנזהר בשמרם עקב רב: והוא השכר הבלתי משוער לסוף. וכמו שאז"ל אדם אוכל פירותיהן בעה"ז והקרן קיים לעה"ב (ריש פ' קמא דפיאה) וכבר ביארו חז"ל זה הענין עצמו מההתחלפות הנמצא בתכלית התוריות אלא שהורו אותו בהבדל השלמיות המגיעות על ידי השלמים הקודמים באומה מהשלמות המגיע ממשה אדון כל הנביאים עליהם המנוחה והשלום. אמרו במדרש שוחר טוב (תהלים א') אתה מוצא כי כשעמד אברהם אבינו וברך את יצחק בנו וגמר בנתינה שנאמר ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק וגו' (בראשית כ"ה:ה') עמד יצחק וברך את יעקב פתח בנתינה שנאמר ויתן לך האלהים וגו' (שם כ"ז) וחתם בקריאה שנאמר ויקרא יצחק את יעקב ויברך אותו (שם כ"ח) עמד יעקב וברך את השבעים ופתח בקריאה שנאמר ויקרא יעקב אל בניו וגו' (שם מ"ט). וחתם בזאת שנאמר וזאת אשר דבר להם אביהם. עמד משה לברך את ישראל אמר יעקב בכורו של מקום פתח בקריאה וחתם בזאת הריני פותח במה שחתם זקני ופתח בזאת הברכה וחתם באשריך ישראל. כיון שעמד דוד פתח במה שחתם משה ואמר אף אני אברך באשרי ואמר אשרי האיש אשר לא הלך וגו'. הנך רואה שנתחלפו כל המאמרים הללו שנמצאו בפי כל השלמים אשר קדמוהו למשה רבינו ממאמרו התחלפות הכלל אל הפרט כי הנה הוא לקח בברכתו מאמר כללי באומרו אשריך ישראל שמורה על כללות הטובות כלן כמו שנתפרסם הלשון הזה בפי כל החוקרים אשר הסכימו בשזה הלשון רצוני אשר הוא תואר כולל כל המעלות וההצלחות ושהכל בעבורו ואינו בשביל דבר אחר והוא ענין התכלית על כל שאר התכליות כמו שביארו החכם בפרק ד' מספר המדות ומה גם עתה בתשיעי ובעשירי

מהעשירי כי שם נתבאר היות האושר שלם ומענג ומספיק ושובת מכל היגיעות אמנם הם כלם לקחו מאמרים מורים על חלקיות וקצתי דברים וענינים ולא עוד אלא שנתחלפו זה מזה בענינם כהתחלפות מלת נתינה מקריאה ומלת קריאה ממלת זאת בהוראתם. אמנם ענין התחלפותם ממדרגה למדרגה יחוייב מהיות האנשים השלמים ההם באים בתחלה לכלל זה השלמות כמו שאל הסבה הזאת עצמה אמרו חז"ל (פסחים פ"ח.) שקרא אברהם אל המקום המיוחד לבית עולמים הר. ויצחק קראו שדה. ויעקב בית. שחלוף השמות יורה על הגעת יתרון השלמות בהכרת הענינים האלהיים בזה אחר זה כמו שביארנו הדבר יפה בפרשת ויצא יעקב שער כ"ה ח"א. והנה על האופן ההוא יוחס זה השלמות אשר נתברכו בו יוצאי ירך אברהם אבינו בפיו ולשונו אל מלת נתינה כי לפי מיעוט ההכנה הנמצאת אז בתחלת הענין במקבלים אותו נחשב כאלו נתנה להם במתנה גמורה מבלי שיקחוה חלף שכר עמלם ולימודם, אמנם כשהיתה התחלת יצחק מזה הענין מהשלמות ולא סר מלכת אחריו כבר העלה אותו אל מדרגה עליונה ממנה עד שייחס ברכותיו אל לשון קריאה להורות שכבר היו קרואיה נקראים אל על ותמצא בהם העניה והשמעות אל השלימות והאזנה אליו מה שלא היה כן בראשונה. אמנם יעקב לפי שהתחיל מזה השלמות העלה אותו אל מדרגה גדולה מזו והוא צד השערה והכרה אל השלמות המיוחד אשר יאמר כי הוא זה באופן מה כמו שנרמז במראה הסולם אשר שם נאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים (בראשית כ"ח:י"ז) כי כל אלו הלשונות הם לרמוז וליחד הענינים האלהיים בציורו ולהבדילם משאר השלימות והתענוגים אשר ציירום שאר האנשים בתכליותיהם והוא מה שאמרו שסיים במלת וזאת באומרו וזה אשר דבר להם אביהם כי הוא הדבר המסור להם מפיו ביום ברכתו אותם כמו שדרשו חז"ל וכבר ביארנוהו במקומו. אמנם עדין לא היו משערים גודל הענין ועוצם השפשטותו אם ברובו ואם בהפלגת תענוגו וטובו וכמעט שהיו מציירים בו שום קצבה כמו שנראה ממלת וזאת עד שבא משה אדוננו ע"ה והתחיל מהשגה זו והשלים תוארו במדרגה האחרונה שאין למעלה ממנה אשר זכרה באומרו אשריך ישראל מי כמוך כי הוא שם כולל ומקיף כל השלמיות והטובות התכליתיות כמו שאמרנו וכפי מה שכוונו חכמינו ז"ל במדרש אשר זכרנו ראשונ' שאמרו ישראל אומרים מי כמוך באלים ה' ורוח הקודש אומרת אשריך ישראל מי כמוך. והכוונה להם שיובן מהמאמר הזה להם ענין אלהי מיוחד מושפע ונאצל אליהם מאלהותו ית' עד שלהפלגת גדולתו ושלימותו יראה שא"א להשפע כי אם מאתו ית' מצד שאין כמוהו באלהים כי השפע המופלא בלתי בעל תכלית ראוי שיוחס אל השלם שבמשפיעים ב"ה. ופירשו

אמתת הענין ומהותו במה שאמרו נתקבצו כל ישראל אל משה רבינו וכו'. להורות על מה שיחייבהו השכל תכלית החיוב שימצא לאדם תכלית אחר ושלמות עליון ממה שישיג בזה העולם הנפסד שאם לא כן לשוא תהיה צורתו הנבדלת מכל שאר הבעלי חיים השפלים ושוא עבוד אלהים בכל עבודות התורה וזולתם כי זהו חוזק החקירה אשר בא בה שלמה החכם בספרו המיוחד אליה באומרו מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש (קהלת א׳:ג׳) כי חוייב לו למצוא זה היתרון על כל פנים לסבה שזכרנו ובקש ולא מצא שיהיה זה בשום עסק מכל העסקים האנושיים למיניהם כי אם מצד עסק התורה והמצוה הנמשכת מהיראה האלהית אשר מצדם מצא לו אחרית ותקוה בעולם הנשמות כמו שסיים באומרו סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם (שם י"ב) כמו שביארנו שם בפירושיו תוכן הדברי' יפה וקצתו זכרנו בשער ל"ג, והנה מהכח והטעם ההוא עצמו אמרו (בספרי שם) שנתקבצו אצלו ואמרו משה רבינו מה טובה עתיד הקב"ה לתן לנו לעולם הבא כי ידעו כי מחיוב השכל ומחיוב ייעודי תורתו יש שכר טוב לעמלם אבל לא ידעו מה הוא ולא באו עד תכליתו והיו רוצים שיודיעהו להם בדמותו בצלמו ע"ד שאמר המשורר על שאלה כזו רבים אומרים מי יראנו טוב נסה עלינו אור פניך ה' (תהילים ד׳:ז׳) כמו שנתבאר תשוקת זאת השאלה בפרש' הברית שער ע'. והנה הוא ע"ה השיב להם התשובה המיוחדת לכל דבר שאין לו שום שיעור וקצבה באומרו איני יודע מה אומר לכם וכו'. לומר שאין לו פה ולא לשון ולא איש דברי' הוא להקיף ולשער הטוב ההוא העליון להיותו בכמות ואיכות בלתי בעל תכלית ושלזה אינו יודע לתארו בתואר אחר רק מה שמורה על רבויו ועוצם גדולתו הבלתי משוערת במה שאמר אשריך ישראל מי כמוך כלומר אשריכם מה מתוקן לכם כי הוא ודאי טוב בלתי מוגבל ונחלה בלא מצרים. והנה בזה דברו בתואר העונג התכליתיי הנמצא עם שלימות המלאכה ותמימותה כמו שאמר. אמנם במשל אשר אמרו למלך שמסר בנו לפדגוג אחד וכו'. השלימו להורות הענין כלו מענין התענוגים הקודמים והתחלפם זה מזה במין וכלם מהאחרון וזה במה שאמרו שהיה מחזרו ומראה אותו ואומר לו כל אילנות הללו שלך כל גפנים הללו שלך כל ארצות הללו שלך כי בזה יראה שכוונו לרמוז אל מה שקדם מן התארים אשר תארו זה הטוב האבות הקדושים מתוארים מתחלפים כמו שנבדלו סתם אילנות מהגפנים וזה וזה מהארצות וכלם לא יצאו מהשערת קצב וגבול מה כמו שסיים יעקב עד שנלאה מהראותו ואמר איני יודע אשריך מה אומר לך אשריך מה מתוקן לך כך אמר משה וכו'. כי הוא אשר הרחיב להם הענין עד אין סוף. ומה שאמרו עם נושע בה' עם שאין ישועתו אלא בשכינה הוא

עצמו מה שאמרו ראשונה הם ואמרו מי כמוכה וגו' ורוח הקדש אומרת אשריך ישראל וגו'. כמו שכתבנו. מ"מ למדנו כונת המאמר במה שאמרו שמשה רבינו סיים באשריך ישראל שהוא מאמר הרומז לטוב הגדול ונפלא לאין סוף. אמנם טעם הראות על זה האופן ולא על דרך פרטיות ענייני זה הטוב על הדרך אשר דברו והרחיבו בעניני נמוסי שאר האומו' וכתותיהם כבר כתבנוהו והארכנו בענינו שם בפרש' אם בחקותי ובשער ל"ג הנזכר והוכחנו הוכחה עצומה שהזכירה באופן אחר הוא דבר שאין בו תועלת כלל ולא עוד אלא שיזיק ועל זה אמר המשורר אמרות ה' אמרות טהורות וגו'. אתה ה' תשמרם וגו' (תהילים י"ב:ז'). בכלל המזמור כלו אשר נוהגין ישראל לקרותו ביום סיום התורה ומצאת נחת רוח כי תדרשנו משם בכל לבבך כי זה עם כל הכתוב שם ישקיט המיית השאלה הזאת ויניח דעת כל בעל שכל מאי זה כת שיהיה אצלה בלי ספק. אמנם מה שאמרו בסוף המאמר (שוח"ט שם) כיון שעמד דוד פתח במה שחתם משה ואמר אף אני אברך באשרי ואמר אשרי האיש אשר לא הלך וגו'. הוא מה שנתקיים אמונת מציאות זה הטוב על הענין ההוא בכל האומה הזאת. אמנם נתיחס הדבר לדוד לפי שהוא יותר מכל זולתו מהנביאי' ומהמדברים ברוח הקדש המדבר בזה האושר והמפרסם עניני בכמה מקומות ותמיד כל היום וכל הלילה לא יחשה מהזכירו ומהתפלל עליו אמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים להתהלך לפני אלהים באור החיים. אל תאסוף עם חטאים נפשי וגו'. כי לא תעזוב נפשי לשאול וגו'. מה רב טובך אשר צפנת ליריאך וגו'. וזולת זה רבים אשר זכרנום בכלל מה שנמצאו לזולתו. ולזה התחיל ספרו מזה הענין המיוחד לא להוסיף עליו כי עליו אין להוסיף אבל להחזיק בו ולקיימו וליחס אותו אל הסבה המיוחדת אליו אשר אין זולתה ואופן השגתו בה ואמר.

אשרי האיש אשר לא הלך וגו'. כי אם בתורת ה' וגו'. והיה כעץ שתול על פלגי מים וגו' (תהילים א':ג'). יבאר מציאות זה האושר ויאמר שאין מדרכי שישיגוהו על דרך לא טוב מכל הדרכים המימינים והמשמאילים אבל שהשגתו תהיה על דרך התורה התמימה משיבת נפש כמו שאמרנו ראשונה ויאמר זה בהזכיר חלקי האנשים בהשתמשם בחייהם. ואמר שהם לא ימלטו משיהיו על ארבעה פנים יש שדעותיהם הפנימיות נפסדות אמנם טומנים אותם בחובם בקצת מעשים נראים טובים אם ליראת העונשים או להונות האנשים והם באמת הרשעים בעצם כאשר נמצא בהם דבר טוב במקרה. ויש בהפך מאלו שדעותיהם ותשוקותיהם הפנימיות הם טובות וכשרות אמנם הם נצוחי התאוות החצונות והנה אלה הם כשרים בעצם וחטאים במקרה כמו שנתבאר זה הענין בפרק אחד עשר מהשביעי מספר המדות ויש שנגמר בהם רע מבית ומחוץ

לא נמצא בהם שום טוב לא בעצם ולא במקרה. ויש בהפך אלו והם האנשים השלמים שהם טובים בחצונותם וישרים בלבותם טובים לשמים וטובים לבריות. והנה הוא תלה האושר שהזכיר בפתח דבריו בהרחקת האדם מכל אלו השלשה דרכים הראשונים והדבקו ברביעית וזכר אותם על דרך החלוקה עצמה אשר זכרנו:

ועל הראשונה אמר אשר לא הלך בעצת רשעים כי האנשים אשר בעצם הם רשעים א"א שתהיה עצתם כי אם רעה לפי שהעצה היא יוצאת מעומק לבבם אשר הוא למרע ועל זה עצמו אמר אליפז האומרים לאל סור ממנו ומה יפעל שדי למו והוא מלא בתיהם טוב ועצת רשעים רחקה מני (איוב כ"ב:י"ז-י"ח) אמר כי האנשים הרשעים הכופרים בלבם בלתי נכרים להמון מצד שבתיהם מלאים כל טוב אשר מלא אותם הוא יתע' לסבה ידועה לו הנה עצתם רחוקה היא ממנו כי הוא נשמר ממנה כי ידע אשכלות מרורות בקרבה.

ועל השנית ההפכית אמר ובדרך חטאים לא עמד כי החטאים הדרך אשר הם הולכים בה הוא רע באשר אין כח בהם לעמוד על דעתם הטוב. ואחר שהם רשעים אף כי יהיה במקרה אין לעמוד בדרכם. והנה על השלישית שהיא רעה בהחלט אמר ובמושב לצים לא ישב כי הלצים ודאי הם רעים לשמים ולבריות מלב ומנפש ולהם לא יקבלו שום תקנה. וכבר היתה לשלמה תמיד עמהם מלחמה ערוכה ויאוש מדעת מתקנתם לא יאהב לץ הוכח לו וגו' (משלי ט"ו:י"ב). אל תוכח לץ פן ישנאך (שם ט'). לץ תכה ופתי יערים נכונו ללצים שפטים (שם י"ט) ולזה אמר ובמושב לצים לא ישב שכיון שבא עד קצה הרע הזה בו ישב לעולם:

הנה לא נשארה דרך ישרה ונכונה להגיע אל זה האושר רק ההפכית לזאת והוא אשר יהיה האדם טוב ושלם בתשוקותיו הפנימיות ובמעשיו החיצוניות ועליה אמר כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו וגו'. והענין מבואר בשרצה שיהיה חפציו הפנימיים לתורה למצוה והמעשים החצונים יסכימו עמהם עד שלא יסור יומם ולילה מלהגות בה כמו שאמר שלמה עליו השלום אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד (משלי ה':י"ט). כי באהבתו אותה על זה האופן והתמיד העיון וההגיה בה תמיד יגיעו לו ממנה המון תועלות גלויות ונסתרות ורבוי המצות על השיעור שאמר אליו גל עיני ואביט' נפלאות מתורתך (תהילים קי"ט:צ"ו) וכמו שאמר רחבה מצותך מאד (שם) וכאשר ביארנום ראשונה. והנה אחר שהזהיר וזירז מאד על סור מרע ועשה טוב על הדרך הזה נעתק לבאר מה שאיפשר לבארו ממהות האשר הזה שזכר ויחסו אל התורה האלהית אשר חתם משה רבינו בה באשריך ישראל ואמר והיה כעץ שתול על פלגי מים וגו'. ירצה כי מצד חפצו הפנימי והגייתו התמידית בתורה על הדרך שאמרנו הנה

הוא אצל שאר האנשים כעץ השדה החזק אצל שאר הצמחים ולא עוד אלא שהוא שתול על פלגי מים שהוא רענן וטוב כל הימים מרוב הלחות התמידי אשר לצדו ומהמחוייב שאיש כזה יתן פריו המיוחד אליו מהמצות התוריות הנראות והלביות העמונות. וזה מה שיחייהו תעיד ולא יראה מות בארץ החיים וכמו שאמר המשורר אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול וגומר (שם מ"ט). יראם כי במות הבשר תשאר הנפש קיימת והוא אשר רצה באומרו ועלהו לא יבול כי לפי המשל הוא כנוי למות. וזה כי נבילת העלה אל האילנות בתחלת החורף זו היא מיתתן כמו שצמיחתן בזמן האביב זו היא התחלת חיותן ולזה תהיה הכוונה מבוארת אשר פריו יתן בעודו בעולם הזה שהוא זמן המעשה ולא יראה מות בנפשו כשאר הכתות אשר זכר וכל אשר יעשה יצליח תמיד כי לא במותו תפסק הצלחתו כמו שהוא בהצלחות המדומות שאמר עליהם כי לא במותו יקח הכל אדרבא אז הוא זמן הצלחתו העצומה הבלתי משוערת אשר עליה אמר אשרי האיש נמשך למאמר אשריך ישראל כמו שאמרנו. והיות אלו הסגולות הנמצאים להפך אצל כל העצים השתולים על פלגי מים הוא מבואר כמו שכתבתי הדבר אצל וערבי נחל שער ס"ז פ"ז.

ואחד שזכר הגעת האושר אל הכת הרביעי בעסק התורה האלהית אשר נחתמה בו ביאר מ"ש שאי אפשר להתאשר שום אחד מהשלשה כתות שזכר ואחר לא כן הרשעים וגו'. ובשם הזה כלל שני הכתות מהשלשה הראשונות והם הרשעים והלצים לפי שהם רשעים בעצם וראשונה עם שהכת הראשונה ימצא בה קצת טוב רצונו במקרה ולזה הם הפך האיש הזה המאושר אשר בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה וגו'. כי מצד עצמם הם הפך העץ החזק ואינם אלא כמוץ אשר מציאותו חלוש מאד ותחת אשר הים עץ הזה סמוכות ישיבת פלגי מים מבחוץ המעמידים אותו תמיד והוא ההגיה התמידית בתורה כמו שאמר הנה לרשעים האלו יבא קדיפ רוע מעשיהם ומחשבותיהם וידוף אותם ממקומם וממעמדם ולא ימצאו עוד וכמו שאמר במקום אחר כי רוח עברה בו ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו (שם ק"ג) ואחר נתן הבדל בין שתי אלו הכתות המקולקלות שכלל בשם רשעים כמו שאמרנו בין הכת האמצעית אשר קרא אותם חטאים ואמר על כן לא יקומו רשעים במשפט וגו'. ירצה על כן על כל דברי זה הטעם והוא שהרשעים הם אשר הם רשעים בעצם מצד היותם כן בפנימיותם אי אפשר להם לקום עוד בעדת צדיקים כי לא יקווה מהם שישובו מרשעתם להיות בעלי תשובה עד שיאמר בהם מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד אמנם החטאים מצד שהפנימי שלהם הוא טוב כבר יקראו צדיקים בעצם ואם הם חטאים במקרה לכן יש תקוה לאחריתם כי

נפשם עליהם תאבל בעשותם הרעות וישובו למוטב. ולזה אמר על כן לא תהיה לרשעים הללו תקומה במשפטם בעולם הנשמות וחטאים חלקם בעדת צדיקים לאור באור החיים שכיון שלא היו חטאים רק במקרה יהיה להם המקרה קל ההסרה ויתהפכו אל הצדק אשר היה להם בעצם ויהיו מכלל הבעלי תשובה כמו שאמר וביאר אמות הטעם ואמר כי יודע ה' דרך צדיקים וגו'. ירצה כי יודע ה' דרך הצדיקים אשר הם כן בעצם שסופם לשוב אל נכון לסבה שנזכרה. אמנם הרשעים בעצם אין מטבעם לשוב כי דרכם לשוב למוטב תאבד בפניהם ולא תמצא בארץ החיים.

הנה שביאר היטב הכוונה אשר אליה תפס בלשון ההוא אשר סיים אדון הנביאים ולבא איך האושר ההוא אשר הזכיר הוא תלוי בהתרחק מהרחקותיה ובהתקרב אל לימוד התור' ההיא ומצותיה ועשות אותם והוא אשר התמיד תמיד בהרבה מזמורים ובהרבה מקומות אשרי כל ירא יי' וגומר יגיע כפך כי תאכל וגומר (שם קכ"ח). וכבר ביארנהו בפרשת עמלק שער מ"ב אשרי נשוי פשע אשרי יושבי ביתך אשרי תמימי דרך אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי' אלהיו:

ולהיות זאת המלה מיוחדת אל ההורא' הנפלאה שאמרנו רצוני להצלחת העולם התענוג הנצחי להתעלס בזיו השכינה בתמידות השבח והמהלל כאחד הנבדלים הוא שסיים ספרו אדוננו דוד ע"ה במאמר כל הנשמה תהלל יה הללויה כי הוא באמת פי' מלת אשרי שזכר ראשונה. והכל בכלל מה שאמר אשריך ישראל. ולזה לא אמר פתח באשרי וסיים בהללויה לפי שאין הסיום דבר נוסף על הפתיחה כלל רק פי' מה. והוא מה שביארו הללויה אשרי איש ירא את ה' וגומר. גבור בארץ וגו'. הון ועושר וגו'. זרח בחשך וגומר (תלים קי"ב). כי אחר שזכר הטובות הגופיות הזמניות אשר תיעד התור' בכל המקומות לסבות עצומות שזכרנו בפר' הברית שער ע' הנזכר כמו שהם מבוארות לפניך כל אחד כפי ענינה נמשך אל ההצלחה הנפשית במיוחד שבכנוייה והוא לאור באור החיים ועל זה אמר זרח בחשך אור לישרים וזה כי בבא שמשם של רשעים וכאשר נדעך נרם בעת מיתתם אז יזרח אורם ויהי היה הולך ואור עד אין קץ. ואמר חנון ורחום וצדיק כנגד ג' מיני הטובות אשר זכר כי גבורות הזרע הוא מענין החנינה כד"א (בראשית ל"ג:ה') הילדים אשר חנן ה' את עבדך. וענין העושר הוא מדת הרחמנות לתת לכל בריה די מחסורה וכמו שאמר ורחמיו על כל מעשיו (תהלים שם קמ"ה). אמנם על ההצלחה הנפשית אמר וצדיק כי היא באה מפאת הצדק המוחלט ולא במקרה והזדמן וכמו שאמר והלך לפניך צדקך וגומר (ישעיהו נ"ח:ח') ולזה התחיל המזמור הללויה לומר שענין

ההצלחה המופלאה הזאת היא להיות הנפש בשבח והלול מתמיד אל האל ית' לא יפסק לעולם כמו שעל זה גמר ספרו וסיים כל הנשמה תהלל יה הללויה:

והנה עם זה כבר נתבאר שקיימה התור' האלהית במדע האמתי הנבואיי אשר אין אמתות למעלה ממנו כל מה שעלה בזה הדרוש הנפלא מהעיון המחקרי אם במהות העונג התכליתיי המגיע בסוף הפעולות האנושיות ואם בהפרדתו במהותו מכל שאר התענוגים המגיעים בדרך ואם בהפרדת כלם זה מזה למיניהם עם שאי אפשר שלא יתחלפו ההשגות והתענוגים אשר דברה בהם התור' האלהית ביעודיה הפלא ופלא במהותם מאותם אשר שערום חכמי המחקר כמו שהתחלפו חילוף רב המעשים המביאים אותם יש לדעת באשר אלו הם ענינים עליונים ודברי אלהים חיים ואלו המעשים ותיקונים אנושיים לבד שהוא הבדל מופלא ומפורסם. ומכללם נתבאר גם כן מה שהנחנוהו ראשונ' מחיוב סדור הדבור בענינו אצל הלמוד במקום מציאותו אצל המעש' כי על כן היתה חתימת זאת התורה האלהית אשר היא הדרך הישרה להגיע לאור באור יי' במאמר אשריך ישראל מי כמוך אשר הוא מאמר כולל ודמוי כל הענין כמו שביארוהו חז"ל וגם דוד אשר פתח בו סיים בביאורו וגמר כל הנשמה תהלל יה הללויה כמ"ש. והנה שלמה בנו בספר משלי סיים בזה האושר עצמו באומרו קמו בניה ויאשרוה וגו'. רבות בנות עשו חיל וגומר. שקר החן וגו'. תנו לה מפרי ידיה ויהללוה וגומר (משלי ל"א:ל"א). כי הכל בנפש המשכלת הוא נאמר כמו שנתבאר יפה בפרשת שרה שער כ"ב. ומשם למד ארסטו ליחד הדיבור בזה העונג במאמר העשירי האחרון מספר ההוא הנכבד אשר במדות. וזה מה שרצינו אליו בזה הדיבור הנפרד אשר שמנו אותו לסוף ונעילת השערים כלם. והנה אין ספק כי יגיעו למשתדלים אצל הלימוד והעיון באלו הענינים ניצוצות ואורות מהתענוגים ההם אשר למתעסקים בהם אצל הפעולות אם מאותם ההנאות החלקיות המגיעות בהמשך המלאכה ואם שמץ מהתענוג השלם המגיע בתמימותה כי זה מה שנמצא במציאות חזק אצל הנסיון עד שזה המתיקות והערבות הוא מה שיחזיק מיתרי החשק ועבותות האהבה להמשיך בכח גדול לב המעיינים בכל חכמה להפרד מדרכי העולם וחמודותיהם ולהתבודד על למודם כי יקרו להם אלו ההשגות השכליות המגיעות לכל אחד כפי כחו איש כמתנת ידו מכל כלי חמדה וכמו שאמר בזאת התורה האלהית אשר אין ערוך אליה בכל החכמות כלן כי על העסק בלימודה אמר המשורר שש אנכי על אמרתך וגומר (תהילים קי"ט:קס"ב). אמר כי המאמרים לבד יש להם אותה סגולה נפלאה מהשמחה והערבות כל שכן במה שיגיע מקיומם משמחת הנפש וערבות' בעולם הנשמות והוא שביאר יפה באומרו פקודי יי' ישרים משמחי לב וגומר. הנחמדים

מזהב וגו' (שם י"ט). והעד הנאמן אמר גם עבדך נזהר בהם וגומר יאמר שהם יקרים מאד אצלו ושמח אצל למודם יותר ממה שישמח באלו התענוגים הגשמיים שזכר מלבד מה שיגיעהו בשמרם וקיים אותם בפועל עקב רב והוא עצמו אשר עליו אמר מה רב טובך וגו' (שם ל"א). ירצה מה רב טוב העונג והערבות הצפון לנפשות יריאיך בהיותם בעולם ההוא הרוחני אשר עין לא ראתה אלהים זולתך אבל עכ"ז פעלת וגלית שמץ מנהו לחוסים בך הנעזבים מדרכי העולם ומעסקיו להתעסק בתורה ובמצות ובעיוניהם כי יגיעם ערבות ועונג יספיק להמשיכם אליו בחזקה והיא נגלה ומפורסם נגד בני אדם כמו שאמרנו:

מהולל אקרא יי' אשר לא מנע את שאלתי אשר השתטחתי עליה לפני כסא כבודו בהשתחותי להדום רגליו והספיק בידי להגיע עד קצה זאת המלאכה הארוכה והמעולה כפי מה שהיתה בה הכוונה אשר משני צדדיה אלה רצוני הכמות והאיכות היתה מאד נפלאת בעיני כפי ערכי ולא מצאתי לה שום אפשרות כי אם לבא אליה בשמו הגדול והקדוש אשר לא יבושו קויו כמו שכתבתי במבא השערים יהי שמו מבורך אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם עבדו בן אמתו אנכי בדרך נחני. ומשער לשער הביאני.[634] שמח שמחני. בשמחות וגיל מתחלפים ומינים ממינים שונים כאשר הם נפרדים ולסוף השערים הגיעני. לחזות שובע שמחות המגיע בתמימות המלאכה וכללותה אשר הוא עונג שלם ונפרד במהות מכלם הן יהיה ה' אלהיהו בעזרנו ובסומכי נפשנו. לשמוע וללמוד תמיד בדברי התורה הזאת הארוכה והרחבה ומעשה ידינו יכונן עלינו. לשמור מאד ולעשות אותם כתקנם ונזכ' ונחיה ונירש הנועם המתמיד הכרוך בעקבה לחיי העולם הבא ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

תם ונשלם ברוך יי לעולם אמן ואמן.

[634] שמח שמחני וכו' פה משתדל הרב ז"ל להסב רעיון הדרוש המבואר למעלה בתוכן נעילת השערים גם על עצמו, באמרו כי גם הוא שמח והתענג בהשלימו כל שער ושער מס' היקר הזה, אך העונג והשמחה האלה אינם דומים ושוים כלל אל העונג והשמחה אשר ירגיש עתה בהשלימו בעזר הי"ת הל הספר כולו, ונתן בעבורו זאת הודות והלל לה' אשר הביאהו עד הלום, ואני הצעיר באלפי החכמים אבוא אחריו ומלאתי את דבריו ואעז ואומר גם אני: "ברוך ה' אשר עזרני עד כה, להשלים ביאורי **מקור חיים** זה היום. פה ק"ק טרעביטש יום ו' עש"ק מ"א למב"י תר"ט לפ"ק.. חיים יוסף במו"ה שבתי פאללאק ז"ל מטעביטש.